MEYDAN - LAROUSSE

8

BÜYÜK LÛGAT ve ANSİKLOPEDİ

sekizinci cilt

MEYDAN YAYINEVİ

Cağaloğlu, Sultanmektebi sokak, 23-25, İstanbul

renkli resimler ve haritalar

renkli yaprakların arasında bulunduğu sayfalar

40 - 41	LOKOMOTİF
176-177	MADALYA, NİŞAN
240-241	MAHMUD I ve II
288-289	MADENOCAĞI - MALATYA
336-337	MANİSA - MARAŞ
344-345	MANTARLAR
384-385	MARDİN - MARMARA
528-529	MEHMED I, II, III, IV, V, VI (2 yaprak)
576-577	MEKSİKA
592-593	MEMELİLER (2 yaprak)
704-705	MEYVELER
736-737	MISIR
784-785	MİLLETLERARASI KURULUŞLAR - MİNEROLOJİ
800-801	MİMARLIK
816-817	MİNYATÜR
856-857	MOBİLYA
864-865	MODA

© **1960, Librairie Larousse, Paris**
© **1972, MEYDAN Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şti.**

1960, fransızca Grand Larousse Encyclopédique'in, **1972** türkçe Büyük Lûgat ve Ansiklopedi'nin bu cildinin fasikül halinde basım ve yayım tarihidir. Herhangi bir muafiyete başlangıç teşkil etmemekle beraber, kanun gereğince belirtilmiştir. Her ciltte tekrarlanan bu tarihlerin, ciltlerin gerçek baskı tarihleriyle ilgisi yoktur.

BÜYÜK LÛGAT ve ANSİKLOPEDİ'nin (Meydan-Larousse) adı, muhtevası, resim ve haritaları, sayfa ve cilt şekil ve düzenleriyle ilgili her çeşit hak, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şti. ne aittir.

Meydan-Larousse'u yayımlayanlar

Safa KILIÇLIOĞLU, Nezihe ARAZ, Hakkı DEVRİM

yayıma katılanlar

DANIŞMA KURULU

Ord. Prof. Şükrü BABAN, Ord. Prof. Dr. Besim DARKOT, Prof. Dr. Nihat ERİM, Burhan FELEK, Prof. Dr. Macit GÖKBERK, Prof. Dr. Mehmet KAPLAN, Prof. Dr. Sabri Esat SİYAVUŞGİL (öl. 1968), Prof. Dr. Şahabettin TEKİNDAĞ, Prof. Dr. Faruk TİMURTAŞ.

MERKEZ YAYIN KURULU

Hakkı DEVRİM, *genel yayın müdürü*
Nezihe ARAZ, *telif servisi şefi;* Doç. Dr. Adnan BENK, *tercüme servisi şefi;* Doç. Dr. Berke VARDAR, *lûgat servisi şefi.*

YAYIN KURULU YARDIMCILARI

Oktay AKBAL, Teoman AKTÜREL, Oğuz ATAY, Konur ERTOP, İsmet Zeki EYÜBOĞLU, Tanju GÖKÇÖL, Vedat GÜNYOL, Selâhattin HİLAV, Keyise İDALI, İsa ÖZTÜRK, Hülya POTUOĞLU, Galip ÜSTÜN.

Ateş ARALP, Güngör ARSLAN, Filiz AYMERGEN, Zeki BAŞTÜRK, Zaven BİBERYAN, Mustafa BURÇAK, İnci BÜNGÜL, Mustafa CEVAHİRCİOĞLU, Nadir DEMİREL, Emel DENİZ, Cengiz DOĞU, Aysel DUYAR, Birgül ERGEV, Gürel ERGEV, Emin ERSOY, Sema GÜNEYSU, Metin GÜNGÖR, Kâmil GÜVEN, Mehmet GÜZELŞEN, Hakkı KARADENİZ, Sinan KOCAPINAR, Babür KUZUCU, Sevinç MESTÇİ, Taner MUTLU, Nihat ÖZBEK, Adnan SARUHAN, Adalet SEVİN, Hüseyin SEZER, Ayten TENGİZ, Afşar TİMUÇİN, Erdoğan TOKMAKÇIOĞLU, Teoman TUNÇDOĞAN, Seyfettin TURHAN, Şükrü TÜRKER, Gülden ÜSTÜNAY, İsmail YILDIZHAN.

TASHİH

Abdülkadir ÇAKIR, *şef*
Nihat EMENLİ, Orhan SEÇİLEN, Hulki AKTUNÇ, Hüsamettin YILMAZ, Hasan UZUNTAŞ, Vedat ŞERİFOĞLU, Hasan İNCE.

RESİMLEME

Nurettin ERKILIÇ, *fotoğraf;* Nejat GÖNENÇ, *resim;* Bekir PEKTEN, *hat;* Zeki BAŞAR, Mansus TETİK, *harita.* (Fotoğrafları kullanılan sanatçılar ve arşivlerinden faydalanılan kuruluş ve şahıslar ayrı ayrı belirtilmiştir.)

ARŞİV

İbrahim HOYİ, *şef*
Necdet GÖKALP, Osman GÖKALP, Mustafa ŞAHİN, Efsun ÇAĞIRGAN.

TEKNİK SERVİSLER

Müeddep ERKMEN, *şef*
Tahir CİMTAY, Feridun CİMTAY, Ethem GÜRDİL, Ömer EKEN, Sabri ŞEBER, Ziya ÜSTÜNGÜLER, Yavuz ESEN, *dizgi-tertip;* Akın KAMACIOĞLU, *sayfa düzeni;* Hakkı TEZER, Mustafa GÜLBAY, Akıner GÖREN, Miray YÜZGEÇ, Nihat KISKAÇ, *filim-montaj;* Hüsnü TOPAÇ, Hikmet AYAYDIN, Ahmet BULUT, Sırrı ÖZEL, Saim GÜRDİL, *baskı;* Hasan GÜRKAN, Çungarya KALKAN, *kırma katlama.*

IDARE-MUHASEBE

Hâmit TURAN, *şef*
Ayten AKÇAY, *muhasebe;* Rıdvan SELÖZ, *abonman-sevkiyat.*

yazarlar ve mütercimler

ACAR (Selçuk), ***mütercim***
genel konular

ACEMOĞLU (Dr. Kevork), ***İstanbul üniversitesinde doçent***
hukuk

AĞAOĞLU (Samet), ***yazar, eski bakan***
biyografi

AKERSON (Fatoş), ***ingilizce mütercimi***
genel konular

AKYOL (Şener), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
hukuk

ALANGOYA (Dr. Yavuz), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
hukuk

ALKIM (Dr. U. Bahadır), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
arkeoloji

ALNIAK (ilhan), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
hukuk

ALPARSLAN (Dr. Ali), ***İstanbul üniversitesinde doçent***
güzel sanatlar

ALTIN (Ara), ***uzman***
sanat tarihi

ALTINLI (Dr. Enver), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
jeoloji

AND (Metin), ***Ankara üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesinde öğretim görevlisi***
temaşa sanatları, tiyatro

ANGIN (Ahmet), ***mütercim***
genel konular

ARAR (İsmail), ***Adalet bakanı***
Cumhuriyet tarihi

ARIPINAR (Erdoğan), ***gazeteci***
spor

ARSEVEN (Rıza), ***eskrim uzmanı***
folklor

ARSEVEN (Veysel), ***musiki öğretmeni***
folklor

ARTUK (Cevriye ve İbrahim), ***İstanbul Arkeoloji müzesinde nümismat***
nümismatik

ASAF (özdemir), ***şair, mütercim***
edebiyat, biyografi

ATABEK (Dr. Erdal), ***Türk Tabipler Birliği merkez konsey başkanı***
tıp

ATABEYOĞLU (Cem), ***gazeteci, spor yazarı***
spor

AYÇA (Engin), ***italyanca mütercimi***
genel konular

AYKON (Nil), ***sanat tarihi uzmanı***
sanat tarihi

BAÇ (Nurettin), ***İstanbul Eğitim enstitüsünde öğretmen***
kimya

BARUTÇU (Şinasi), ***mütercim***
fotoğrafçılık

BAŞARAN (Ekrem), ***mütercim***
genel konular

BATUR (Sabahattin), ***Atıfefendi kütüphanesi müdürü***
genel konular

BAYKURT (Şerif), ***folklor uzmanı***
folklor

BAYSAL (Jale), ***İstanbul üniversitesinde öğretim görevlisi***
kütüphanecilik

BAYSUN (Dr. Cavit), ***İstanbul üniversitesinde ordinaryüs profesör*** **(öl. 1968)**
tarih

BAZOĞLU (Ali İzgan), ***mütercim***
genel konular

BERK (Nurullah), ***İstanbul Güzel Sanatlar akademisi üyesi***
güzel sanatlar

BESBELLİ (Saim), ***emekli deniz albayı***
ordu ve askerlik

BEYAZIT (Mehmet), ***yüksek mühendis, İstanbul Teknik üniversitesinde öğretim görevlisi***
teknoloji

BİL (Selim), ***saatçilik uzmanı***
saatçilik

BİRÖN (Dr. Cemal), ***İstanbul Teknik üniversitesinde profesör***
madencilik

BOZKURT (Ali Rıza), ***emekli kurmay albay***
ordu ve askerlik

BOZKURT (Işık), ***mütercim***
fotoğrafçılık

BOZOK (Hüsamettin), ***yazar***
tiyatro, opera

BOZOK (Salih), ***mütercim***
iktisat

BURAN (Halûk), ***yüksek elektrik mühendisi***
radyoteknik, televizyon

BÜYÜKTİMKİN (Nadir), ***mütercim***
eczacılık

CAFEROĞLU (Dr. Ahmet), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
edebiyat tarihi

CANBERK (Osman), ***emekli kurmay binbaşı, Harp akademileri fransızca öğretmeni***
ordu ve askerlik

CANDAŞ (ömür), ***yüksek mühendis***
sanat tarihi

CANİKOĞLU (Teoman), ***İstanbul Arkeoloji müzesinde asistan***
tarih

CUMBUR (Müjgân), ***Millî kütüphane genel müdürü***
kütüphanecilik

ÇALIK (İsmet), ***İstanbul üniversitesinde okutman***
latince

ÇAYLIGİL (Şadan), ***mütercim***
müzik

ÇELEBİOĞLU (Fuat), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
iktisat

ÇELTİKÇİ (Fikret), ***Türkiye Sınaî Kalkınma bankasında müşavir***
motor

ÇIĞRI (İsmail), ***Sanat enstitüsü öğretmeni***
teknoloji

ÇOĞULU (Dr. Ersen), ***İstanbul Teknik üniversitesinde doçent***
mineroloji

ÇOTUKSÖKEN (Yusuf), ***edebiyat öğretmeni***
türk dili ve edebiyatı

DEMİRİZ (Dr. Yıldız), ***İstanbul üniversitesinde doçent***
sanat tarihi

DERİN (Çetin), ***İstanbul üniversitesi öğretim üyesi***
tarih

DEVRİM (Gülseren), ***avukat, mütercim***
genel konular

DİAMANDİ (Atina), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
hukuk

DİKER (Mümtaz), ***kaptan***
denizcilik

DİZER (Dr. Muammer), ***Kandilli rasathanesi müdürü, doçent***
astronomi

DUBOİS (Pierre), ***St. Louis kilisesi başpapazı, Galatasaray lisesinde felsefe öğretmeni***
hıristiyanlık

DURAL (Dr. Mustafa), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
hukuk

DÜZKAN (Sedat), ***malî uzman***
muhasebe

ELİF NACİ, ***ressam, yazar***
güzel sanatlar

ERBEN (Dr. Reyan H.), ***avukat, mütercim***
masonluk

ERBUDAK (Prof. Macit), ***IDMMA öğretim görevlisi***
geodezi, topoğrafya

ERGÜVEN (Rıza), ***Tekel enstitüleri müdürü***
içki sanayii

ERTUNÇ (Handan), ***avukat***
genel konular

ERÜNSAL (İsmail), ***edebiyat öğretmeni***
edebiyat, bibliyografya

ERYATAĞAN (Mehmet Ali), ***mütercim***
demiryolu

EVRENOS (Abdullah), ***emekli öğretmen***
fizik

EVRİM (Dr. Selmin), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
psikoloji

EYİCE (Dr. Semavi), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
sanat tarihi

GÖKCAN (Muzaffer), ***Kurbağa Adamlar kulübü asbaşkanı***
sualtı sporları

GÖKDENİZ (Sermet), ***emekli kurmay albay, Denizcilik bankası eski genel müdürü***
askerlik, denizcilik

GÖKMEN (İsmail), ***matematik öğretmeni***
astronomi

GÖKMEN (Prof. Dr. Muhterem), ***Gençlik ve Spor Bakanlığı İstanbul dağcılık ajanı***
dağcılık

GÖNENLİ (Dr. Attila), ***İstanbul üniversitesinde doçent***
işletme, muhasebe

GÖYÜNÇ (Dr. Nejat), ***İstanbul üniversitesinde doçent***
tarih

GÜRESİN (Ecvet), ***gazeteci, yazar***
yakın tarih

GÜRKAN (Dr. Kâzım İsmail), ***İstanbul üniversitesinde ordinaryüs profesör***
tıp

GÜRKAN (Dr. Suat İsmail), ***İstanbul üniversitesinde pofesör***
tıp

GÜVENÇ (Lütfü), ***emekli general***
ordu ve askerlik

HIZAL (Ahmet Rıza), ***yüksek mühendis, TRT İstanbul televizyonu teknik sorumlusu***
elektronik

IRGAT (Mustafa), ***mütercim***
güzel sanatlar

İNSEL (Rıfat), ***tıp doktoru, mütercim***
tıp

İPEKÇİ (Abdi), ***Milliyet gazetesi genel yayın müdürü***
yakın tarih

İŞGÜVEN (Hazım), ***emekli kurmay albay***
ordu ve askerlik

KAMACIOĞLU (Oya), ***türkolog***
türkçe, lûgat

KARAHAN (Dr. Abdülkadir), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
edebiyat

KARLIDAĞ (M. Fazıl), ***emekli albay***
ordu ve askerlik

KAZANCI (Aydın), ***avukat***
hukuk

KERİMOĞLU (Dr. Sabahattin), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
tıp

KİRYAZİS (Kiriaki), ***yunanca mütercimi***
genel konular

KOCAYUSUFPAŞAOĞLU (Dr. Necip), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
hukuk

KORAP (Ali Rıza), ***İstanbul Üsküdar Türk Kız koleji müdürü***
islâm tarihi

KÖKSAL (Ahmet), ***resim öğretmeni***
güzel sanatlar

KURTOĞLU (Dr. Serda), ***İslâm enstitüsünde öğretim görevlisi***
eski hukuk

MORAN (Tulya), ***mütercim***
genel konular

MOROĞLU (Dr. Erdoğan), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
hukuk

MUSA (Abdullah), ***uzakdoğu dilleri uzmanı, çince mütercimi***
genel konular

MUTLUAY (Rauf), ***öğretmen***
edebiyat

MÜTEVELLİOĞLU (Erkmen), ***Askerî müzede görevli subay***
tarih

NECATİGİL (Behçet), ***şair, yazar, İstanbul Eğitim enstitüsünde öğretmen***
çağdaş türk edebiyatı

NOVOVİTCH (Michel), ***Cudo federasyonu teknik direktörü, 4. Dan***
cudo

NUTKU (Dr. özdemir), ***Ankara üniversitesinde doçent***
tiyatro

OYGAR (İsmail Hakkı), ***profesör, Milletlerarası Seramik akademisi ikinci başkanı***
seramik

ÖLÇEN (Süleyman), ***İstanbul Eğitim enstitüsünde öğretmen***
matematik

ÖNCEL (Rafet), ***mütercim***
zıraat

ÖNDER (Erol), ***Şişli, turizm bölge müdürlüğünde müfettiş***
turizm

ÖNDER (Mehmet), ***Milli Eğitim bakanlığı kültür müsteşarı***
müzecilik

ÖNOL (Nihal), ***avukat, mütercim***
genel konular

ÖVÜNÇ (Turgut), ***yüksek mühendis mimar, İstanbul Teknik okulda öğretmen***
mimarî, inşaat

ÖZBARAN (Dr. Salih), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
tarih

ÖZBEL (Dr. Kenan), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
halk sanatları

ÖZÇELEBİ (Yaşar), ***italyanca mütercimi***
genel konular

ÖZERDİM (Dr. Sami), ***yazar***
kitaplar

ÖZGEN (Engin), ***mütercim***
arkeoloji

ÖZÖN (Nijat), ***tenkitçi, mütercim***
sinema

ÖZTELLİ (Cahit), ***folklor uzmanı***
folklor

ÖZTUNA (Yılmaz), ***Hayat «Tarih» mecmuası neşriyat müdürü, milletvekili***
musiki

PEKMAN (Dr. Adnan), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
eskiçağ tarihi

SAĞLIK (Timurhan), ***mimar***
mimarî

SAV (Ömer Attilâ), ***avukat, tenkitçi***
tiyatro

SEVİN (ömür), ***Devlet Planlama teşkilâtında uzman***
idare

SEVİN (Veli), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
arkeoloji

SÖZER (Önay), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
felsefe

STERN (Robert), ***ispanyolca mütercimi***
genel konular

SUN (Selim), ***emekli general***
ordu ve askerlik

SÜER (Hikmet), ***emekli general***
askerlik, havacılık

ŞENER (Dr. Sevda), ***Ankara üniversitesinde doçent***
tiyatro

TAMER (Hadi), ***kimya yüksek mühendisi***
kimya

TARHAN (Taner), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
arkeoloji

TECER (Leyla), ***mütercim***
tiyatro

TEKİL (Firuzan), ***spor yöneticisi, yazar***
spor

TEREM (Dr. Haldun M.), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
kimya

TİKVEŞ (Dr. Özkan), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
hukuk

TOKER (Metin), ***gazeteci, yazar***
biyografi

TOPUZ (Gazanfer), ***mütercim***
iktisat

TÖMEK (Fikret), ***İstanbul Atom Reaktörü Radyo-İsotop üretimi bölüm şefi***
nükleer fizik

TULGAR (Dr. Erman H.), ***Teknik üniversitede doçent***
metalürji

TUNAY (M. İhsan), ***İstanbul Arkeoloji müzesinde asistan***
arkeoloji

TUNCAY (Dr. Can), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
iş hukuku

TUNCEL (Dr. Metin), ***İstanbul üniversitesinde doçent***
coğrafya

TUNCER (Dr. Talât), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
matematik, fizik, mekanik

TURHAN (Dr. Vahit), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
ingiliz edebiyatı

TÜREL (Mukdim), ***yüksek elektrik mühendisi***
elektrik

TÜTER (Cemaliye), ***İstanbul Cağaloğlu Kız enstitüsünde öğretmen***
ev ekonomisi

URAL (Dr. Kenan), ***İstanbul üniversitesinde doçent***
istatistik

UYKUCU (Ekrem), ***İstanbul Eğitim enstitüsünde öğretim üyesi***
tarih

ÜYEPAZARCI (Erol), ***makine mühendisi***
mekanik

YADA (Sait), ***İstanbul Tatbikî Güzel Sanatlar okulu eski öğretmeni (öl. 1968)***
ciltçilik, matbaacılık

YALIN (Nail), ***yüksek mühendis, İstanbul Tekstil okulu öğretim görevlisi***
tekstil

YAŞA (Dr. Memduh), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
iktisat, maliye

YAYLA (Yıldızhan), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
hukuk

YAZICI (Dr. Tahsin), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
arapça

YILDIZ (Dr. Hakkı D.), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
tarih

YILDIZ (Ömer), ***Sultanahmet Sanat okulu atelye şefi***
marangozluk

YUM (Argun Fuat), ***mütercim***
güzel sanatlar

YURTCAN (Erdener), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
hukuk

YÜCEL (Dr. M. Nadir), ***yüksek mühendis***
sibernetik

YÜCELMAN (Abdülkadir), ***gazeteci, spor yazarı***
spor

ZADİL (Dr. Ekmel), ***İstanbul üniversitesinde öğretim görevlisi***
kooperatifçilik

GRAND LAROUSSE ENCYCLOPÉDIQUE'i YAYIMLAYANLAR ve HAZIRLAYANLARIN BAŞLICALARI

YAYIMLAYANLAR

Étienne GİLLON, Jacques HOLLİER-LAROUSSE, Jean İBOS-AUGÉ, Claude MOREAU, Jean-Louis MOREAU.

BAŞLICA YAZARLAR

Claude DUBOİS, ***genel yayın müdürü.***

Antoine ADAM, Eugène AİSBERG, Joseph ANGELLOZ, Gérald ANTOİNE, Jeannine AUBOYER, Pierre AUGER, Wilfrid BAUMGARTNER, Germain BAZİN, Marcelle BENOİT, Roger BLAİS, Marc BOEGNER, Jacqueline BOUCHOTSAUPİQUE, Jacques BOURNEUF, Jean BOUSQUET, Yves BRAYER, Clément BRESSOU, Paul BULLİER, Jérôme CARCOPİNO, René CASSİN, Norbert CASTERET, R.-E. Jeanne CHANCRİN, André CHASTEL, Jasques CHASTENET, André CHOLLEY, Georges COEDÈS, Jean-Gaston CORDİER, Paul COUDERC, Jacques-Yves COUSTEAU, Jacques DALBANNE, Léon DAUM, Georges DAUX, Madeleine Paul-DAVİD, Christiane DESROCHES-NOBLECOURT, Joseph DHEİLLY, André DOMART, Ludomir DONTCHEFF, Jean DRESCH, Claude DUBOİS, Jean DUBOURG, Norbert DUFOURCQ, Pierre DUFOURCQ, Georges DUHAMEL, Béatrice DUSSANE, Jacques FAUVET, Jean FRANCO, André FRANÇOİS-PONCET, Henri FRİEDEL, Maximilien GAUTHİER, Pierre GAXOTTE, Lucien de GENNES, Pierre GEORGE, André GİLLON, Jacques GLANDARD, Ferdinand GONSETH, Jean GUİTTON, Georges GURVİTCH, Raoul HARTWEG, Roger HEİM, Jean HYPPOLİTE, Robert JACQUET, Bernard JACROT, Guillaume JANNEAU, Eugène JARRY, Frédéric JOLİOT-CURİE, Jacob KAPLAN, Roger KLİNG, Louis KOELTZ, René LABAT, Sylvain LABOUREUR, Joseph LAİSSUS, Gustave LANCTOT, Madeleine LE BRAS, Léon LEJEALLE, Monique LE NOAN-VİZİOZ, Louis LEPRİNCE-RİNGUET, Jean-Jacques LEVALLOİS, François LHERMİTTE, Roland MANE, Jean MARCHAL, André MARÉCHAL, Henri MASSÉ, Robert MAUGE, André MAUROİS, Henri MİCHEL, Pierre MONBEİG, Pierre MOREAU, Gérard MORİSSET, Georges NİOBEY, Louis PASTEUR VALLERY-RADOT, Pierre PATİN, Henri PİÉRON, Pierre PİERRARD, Maurice PİRON, Pierre PRADEL, Charles PRÉVOST, Jules ROMAİNS, Jean ROSTAND, Camille ROUGERON, Alfred SAUVY, André SCHAEFFNER, Evry SCHATZMAN, Eugène SÉGUY, Maurice SÉRULLAZ, Raymond SUBES, Pierre TARDİ, Haroun TAZİEFF, Jean TERRİEN, Raymond TESSİER, Andrée TÉTRY, Raymond TOUREN, Jean TRİCART, Elsa TRİOLET, Nicolas UNTERSTELLER, Auguste VİATTE, Maxime WEYGAND, Jean WYART, Jean YOYOTTE, Przemyslaw ZWOLİNSKİ.

LİMP

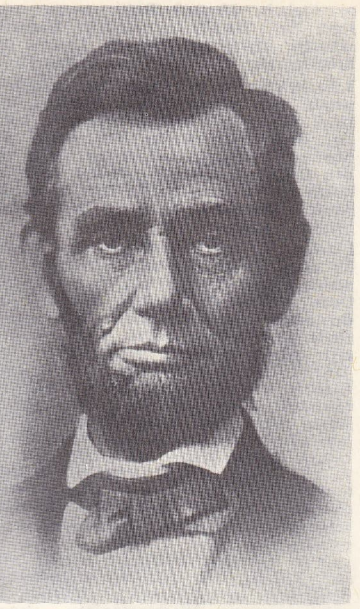

Abraham LİNCOLN

LİMPOPO, Güney Afrika'nın doğusunda ırmak; Witwatersrand'dan doğar, Transvaal, Becuanaland ve Güney Rodezya arasında sınırı çizen büyük bir kıvrım yapar; Rodezya yaylasından çıkışında, bir dizi büyük çağlayan meydana getirdikten sonra, Lourenço Marques'in kuzeydoğusunda Hint okyanusuna dökülür; yaklş. 1 600 km. Limpopo, başlıca kollarını (Sasi, Magalakvin, Bubye, Olifants) sağ kıyıdan alır. (L)

LİMULUS i. Zool. Solungaçlı, fakat duyargasız deniz kabuklusu (XİPHOSURA adıyle de bilinir): Atlas okyanusunun Amerika kıyılarında yaygındır; gövdesi iki parçalı bir kabukla kaplıdır; büyük bir kuyruğu vardır. Kuyruğunun uzunluğu gövdesi kadardır; kıyıya yakın yaşayan kazıcı bir hayvandır. (İlmî adı *Xiphosura polyphemus.* Eklemliler şubesinin merostomata sınıfından.) [L]

LİMUZİN i. (fr. *limousine*). Eski otomobil karoseri şekli; yalnız arkadaki yolcuların üzeri tamamıyle örtülüdür, öndekileri ise yalnız ön cam rüzgârdan korur. (L)

LİMYRA. Esk. coğ. Anadolu'da Fenike ile Kumluca arasında şehir. Mezar kitabelerinden anlaşıldığına göre, şehrin tarihi M.Ö. VI. veya V. yy.dan başlar. Limyra'da likçe yazıtlar bulundu. Sikkelerde adına rastlanan Lykia prensi Perikles'in Limyra'yı başkent yaptığı sanılır. Bu sikkeler M.Ö. IV. yy.a aittir. Ayrıca şehrin M.Ö. II. yy.'a ait *birlik* tipinde sikkeleri vardır. (M)

LİNACRE (Thomas), ingiliz hümanisti (Canterbury 1460'a doğr. - Londra 1524). İtalya'da bir süre kaldıktan (1485-1492) ve tıp doktoru olduktan sonra, Oxford'da Yunanca profesörlüğüne getirildi. Öğrencileri arasında Thomas More ve Erasmus da vardı. Daha sonra, kral Henry VIII'in hekimi oldu, 1518'de Londra Tıp kolejini kurdu. 1520'de rahipliğe tayin edildi ve ölümüne kadar kendini edebiyat çalışmalarına verdi. Galenos'un eserlerini çevirdi, bir Latince grameri de yazdı. (L)

LİNALOE i. Bot. Meksika'da yetişen ağaç. (*Bursera Delpechiona* ve *B. aloexylon* bu ağaçların dokusunda «linaloe esansı» denen ve lavantacılıkta kullanılan bir esans bulunur; esansın ana maddesi *linalol*'dur. [Linalol esansı defnegillerden *Ocotea caudata*'dan da elde edilir.] *Burseraceae* familyasından.) [L]

LİNALOL i. (fr. *linalol*). Kim. Formülü $(CH_3)_2\,C = CH - CH_2 - CH_2 - C\,(CH_3)\,(OH) - CH = CH_2$ olan terpen sınıfından tersiyer alkol; geraniyol'ün izomeridir.

— ANSİKL. *Linalol,* lavantaçiçeği, bergamut, *licari kauali* ve linaloe esanslarında levojir (*linalol-i* veya *likareol*) şeklinde bulunur. 198°C'ta kaynayan, hoş kokulu bir sıvıdır. *Linalol-d* veya *koriandrol,* portakal, mandalina ve kişniş esanslarında bulunur. Linalol, seyreltik sülfürik asitle hidratlanarak *terpin* haline dönüştürülür. Formik asit de linalol'ü kolayca *α-terpineol* haline getirir. (L)

LİNARES, Orta Şili'de şehir, il idare merkezi, orta vâdide; 51 500 nüf. — *Linares ili* 197 000 nüf. (L)

LİNARES, İspanya'da (Andalucia, Jaen ili) şehir, Sierra Morena'nın kenarında; 61 300 nüf. Önemli gümüş ocakları. Kurşun dökümhanesi ve rafinerisi. Dokuma (yün) sanayii. Tarım malzemeleri. (L)

LİNARES RİVAS (Manuel), ispanyol yazarı (Santiago de Compostela 1867 - La Coruna 1938). Cortes milletvekili, temelli senatör oldu. *Lo que no Vale la Pena* (Değmez Nesne) adlı oyunuyle tanındı, ünü 1910-1930 yılları arasında yaygınlaştı. Bir fikir tiyatrosu diyebileceğimiz oyunlarında, dinî, sosyal, hukukî konuları işledi. Eserleri o çağdaki burjuva sınıfının duygu ve düşünce dünyasını yansıtır. Bunlar arasında *El Caballero Lobo* (Sarhoş Süvari) [1910]; boşanmayı konu alan *La Garra* (Gar); bir köy dramı olan *Cristobalon Almas Brujas* (Saf Ruhlar) [1922]; miras konusunu işleyen *La Mala Ley* (Kötü Kanun) [1923] ve *Todo Madrid lo Sabia*'yı (Bütün Madrid Bunu Biliyordu) [1931] sayabiliriz. (L)

LİNARİA i. Bot. Nevruzotunun ilmî cins adı. ‖ *Linaria cymbalaria,* nemli duvarlarda, kayalıklarda son derece yaygın, koyu yeşil, ışıktan hoşlanmayan tamamen tüysüz bir bitki. (Sıracagillerden.) [L]

LİNARİT i. (İspanya'da *Linares* şehrinin adından, fr. *linarite*). Miner. Hidratlı tabiî kurşun ve bakır sülfat. (L)

LİNATİ (Carlo), italyan yazarı (Como 1878 - Rebbio, Como yakınları 1949). Ölçülülüğü, izlenimlerinin ve hayal gücünün berraklığıyle, Manzoni'yi kendine örnek diye seçen Lombardia okulundandır. Titiz ve zevkli bir üslûpla kısa denemeler, izlenimler ve ahlâk psikolojisi ile ilgili yazılar yazdı: *I Doni della Terra* (Toprağın Nimetleri) [1915]; *Nuvole e Paesi* (Bulutlar ve Ülke) [1919] ve *Storie di Bestie e di Fantasmi* (Hayvanların ve Hayaletlerin Hikâyesi) [1925]. (L)

LİNCKİA i. Bot. Sıcak denizlere özgü denizyıldızı. (Bunun kazara kopan kollarından biri, dip kısmından tomurcuklanarak eksilen dört kolu tamamlamağa başlar ve yavaş yavaş gelişerek sonunda beş kollu tam bir denizyıldızını meydana getirir.) [L]

LİNCOLN, lat. **Lindum Colonia,** İngiltere'de şehir, Lincolnshire idare bölümünün merkezi, bir yamaç meydana getiren Jura tepeleri çizgisini (*Lincoln yükseklikleri*) aşan Witham'ın bir geçidi üzerinde; 77 100 nüf. Bu eski roma kolonisi XI. yy.-da piskoposluk merkezi haline geldi ve Ortaçağ'da önemli rol oynadı. Şehirde birçok eski anıt vardır, gotik üslûbunda katedral; XIII. yy.dan kalma kilise (Saint Mary Wigford); şato kalıntıları; XIV. ve XV. yy.dan kalma sur kapıları; konaklardan kalma küçük bir kapı; ilgi çekici eski evler. Lincoln, bugün önemli bir sanayi merkezidir: çeşitli makine yapımı; tarım malzemesi; Diesel motorları v.b.

— Tar. Roma devrinde kurulan (*Lindum*) şehir, Ortaçağ'ın başlangıcında önemini muhafaza etti; önce Mercie'nin başlıca sitelerinden biri, sonra «Beş Site» konfederasyonunun üyesi olan önemli bir Danimarka kolonisinin merkezi haline geldi. XI. yy. sonunda İngiltere'nin üçüncü büyük şehri olan şehir, XIV. yy. sonuna kadar ticarî zenginliğini muhafaza etti; ama XIV. yy.ın sonundan sonra ticareti gerilemeğe başladı; o tarihten sonra ise dinî önemi arttı. Reformun yayılmasıyle şehrin gerilemesi hızlandı. İngiliz kralı Henry III'ün taraftarları, Fransa kralı Louis'nin taraftarlarını 1216'da burada yendiler.

— G. santl. Lincoln katedrali, sivri kemerli ingiliz mimarîsinin ilk döneminin en önemli örneğidir: batı cephesi, daire şeklindeki iki penceresi, koro yeri, arkalıklı iskemleleri ve Meryem kilisesi meşhurdur: alınlıkları ve cephe kapıları XIII. yy.ın en güzel oymalarını taşır. (L)

LİNCOLN, A.B.D.'de şehir, Nebraska'nın merkezi, Salt Creek kıyısında, Omaha'nın

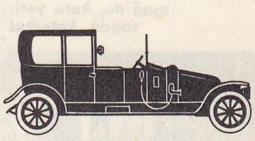

limuzin

Foto. Encyclopedia Americana

güneybatısında; 128 500 nüf. Tarım pazarı (tahıl, büyük baş hayvan). Besin sanayii. Metalürji ve kimya sanayii. (L)

LİNCOLN, Rhode İsland'da kasaba, Providence idare bölümünde. Providence'ın 11 263 km kuzeyinde; 13 551 nüf. New York, New Haven ve Hartford demiryolu buradan geçer. Kasaba, çevresindeki Manville, Saylesville, Limerock köyleri, Albion ve Lonsdale kesimleriyle birlikte mahallî hükûmet merkezini meydana getirir. Burada kireçtaşı yatakları, tekstil fabrikaları ve çırpma ve boyama tesisleri vardır. Adını başkan Abraham Lincoln'dan alan kasaba ve çevresi 1871'de Smithfield kasabasından ayrılarak birliğe katılmıştır. (M)

LİNCOLN, İllinois'da şehir, Logan idare bölümü merkezi, 180 m yükseklikte Alton ve İllinois merkezi demiryolları üzerinde Peoria'nın 71 km güneydoğusunda ve Springfield'in 46 km kuzeydoğusunda; 16 890 nüf. Bir çiftçilik ve kömür çıkarma bölgesinde bulunur. Tereyağ endüstrisi şehrin başlıca sanayiidir. Kümes hayvanları yetiştirilir. Çanak çömlek, porselen, giyim eşyası ve tahta kutu fabrikaları vardır. Adını Abraham Lincoln'dan alan şehir bir belediye meclisi ve başkanı tarafından yönetilir. (M)

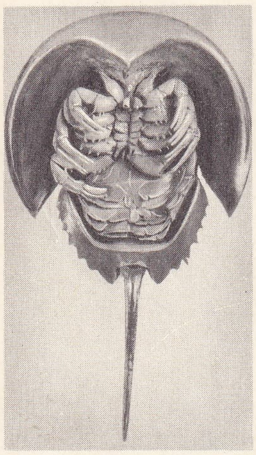

limulus

LİNCOLN (Abraham), Amerika Birleşik devletlerinin 16. cumhurbaşkanı (Hodgenville yakınları Kentucky 1809 - Washington 1865). Marangozluk ve çiftçilik yapan Thomas Lincoln ile evlilik dışı bir birleşmeden doğduğu sanılan Nancy Lincoln'ın oğlu. Abraham'ın ilk çocukluğunu geçirdiği Kentucky'de oturan aile çiftliklerinin büyük bir kısmı elinden alınınca, 1816'da İndiana'ya göç etmek zorunda kaldı. 1818'de Nancy Lincoln, o zamanlar İndiana'yı kasıp kavuran bir hastalıktan öldü. Bunun üzerine Thomas Lincoln üç çocuklu bir dul olan Sarah Bursh Johnston ile evlendi. Sarah Bush, üvey çocuklarını kendi çocuklarından ayırt etmedi. Abraham'a okuma zevkini onun aşıladığı söylenir. Abraham, ara sıra okula da gidiyordu. Fakat okula devam ettiği süre bir yılı geçmez.

linaria cymbalaria

1830'da aile ikinci defa göç ederek İllinois'a gitti. 21 Yaşına gelen genç Lincoln artık kendi hayatını yaşamağa başlamıştı. New Orleans ve New Salem'de çalıştı. 1832'deki Kuzey İllinois'da kızılderililerin ayaklanmasında gönüllü askerler listesine yazıldı.

New Salem'e dönerek millet meclisi üyeliği seçimlerine adaylığını koydu. Kendi çevresindeki oyların büyük çoğunluğunu kazanmakla birlikte, bütün ilçede henüz tanınmadığı için seçimi kaybetti. Fakat 1834'teki seçimleri kazandı. 1836, 1838 ve 1840'ta tekrar seçilerek millet meclisi üyeliğini sürdürdü.

Bu arada, Whig partisinden arkadaşı ve Springfield avukatı John T. Stuart onu hukuk okumağa teşvik etti. Birkaç ay kendi kendine hukuk çalıştıktan sonra 1836'da hukuk diplomasını aldı. Bu arada git gide gerilemekte olan New Salem âdeta bir çöle dönmüştü. Lincoln de bu yüzden 1837'de Stuart ile birlikte çalışmak üzere Springfield'e gitti. Stuart ile ortaklığı 1841'de çözüldü. Tanınmış avukatlardan Stephen Logan ile kurduğu ortaklık da 1844'te sona erdi. Lincoln, aynı yıl, genç bir biyografya yazarı olan William H. Herndorn'ı kendisine ortak seçti.

1842'de Lincoln fırtınalı bir flört devresi geçirdiği Mary Todd ile evlendi, dört çocukları olduysa da bunların üçü küçük yaşlarda öldü.

Lincoln siyaset alanında önem kazanmağa başlayınca 1840'ta Kongre'ye adaylığını koydu. Fakat kendi bölgesinden Whig partisinin iki önemli üyesi de (Springfield'den Edward Baker ve Jacksonville'den John J. Hardin) kongreye seçilmek isteyince Lincoln bir süre beklemek zorunda kaldı. 1846'da sırası gelince aday seçilmeyi başardı.

1848 Kampanyasında, Lincoln Washington'da kalmak istiyordu, fakat kendisine çok uzaktaki Oregon bölgesinin valiliği teklif edilince, avukatlık mesleğini sürdürmek üzere Springfield'e döndü. Tamamen ümidi kırılmıştı, çünkü siyasî hayatının sonu geldiğine inanıyordu.

1852 Kampanyasına Lincoln pek önem vermedi. Zaman geçtikçe de siyasete olan ilgisini kaybetmeğe başladı. Fakat Aşağı Louisiana'da köleliği önleyen Missouri uzlaşmasının (1820) Douglas tarafından 1854'te kaldırılması ve yerine, Kansas ve Nebraska'da köleliği serbest kılan Kansas - Nebraska tasarısının konulması Lincoln'ı 1854'te köleliğe karşı Kongre kampanyasına katılmağa itti.

Kansas - Nebraska Bill eski partilerde ayrılıklar doğmasına yolaçtı. İllinois meclisinin, Douglas'ın meslektaşı James Shield'in yerine geçecek bir senatör seçmek için yapacağı toplantıda Whig'lerin ve Demokratlar'ın köleliğe karşı olan kesimleri tek aday üstünde birleşirlerse Anti - Nebraska grubu (bu grubu her iki partiden ayrılanlar meydana getiriyordu) oy alabilecekti. Fakat Whig partisi Lincoln'ı, Demokrat parti ise Lyman Trumbull'u destekliyordu. Lincoln daha kuvvetli olmakla birlikte, Demokratlar Trumbull'un bir Whig'liye tercih edilmesini istemiyorlardı. Daha sonra Demokratlar Whig'leri kölelikten yana bir demokrata oy vermekle tehdit edince, Lincoln adamlarına Trumbull'a oy vermelerini öğütledi, böylece kendi seçimini de garantiye bağlamış oldu.

Eski partiler dağılırken, Kuzeyde köleliğe karşı partiler birleşerek yeni bir parti (Cumhuriyetçi parti) kurdular. Lincoln başlangıçta bu partiden uzak kaldı. Yeniden lideri olduğu Whig partisini kalkındırmağa çalıştı. Fakat 1856 başkanlık seçimi kampanyası yaklaşınca şansını bu yeni partide denemeyi uygun gördü. John C. Frémont'u başkan adayı seçen millî kongrede Lincoln başkan yardımcısı adaylığı için 110 oy topladı; New Jersey'den William L. Dayton başkan yardımcısı seçildi. Bu seçimde Lincoln, Frémont için bütün gücüyle çalıştı ama Frémont, demokrat James Buchanan'a karşı seçimi kaybetti.

Senatör Douglas 1858 seçimlerine yeniden adaylığını koyduğu zaman İllinois ona en kuvvetli rakip olarak Lincoln'ı gösterdi. Cumhuriyetçi parti toplantılarında ve Cumhuriyetçi devlet kongresinde tasvip edilen Lincoln seçim kampanyasını şu ünlü bildirisiyle açtı: «İkiye bölünmüş bir ülke daha fazla ayakta duramaz. Bu hükûmetin yarı köle yarı hür olmaya katlanamayacağına inanıyorum». Lincoln sonradan bu meseleyi Douglas ile mecliste yedi kere tartıştı. Douglas, böylelikle olumlu veya olumsuz bir karar almayı reddederken, Lincoln köleliği kaldırmamak, fakat yayılmasını önlemek ilkesine döndü. Cumhuriyetçiler seçimde oyların çoğunluğunu topladılar. Fakat mecliste ayrılan sandalyelerin çokluğu Douglas'ın senatör olmasını sağladı.

1860 Seçimleri yaklaşınca, arkadaşları Lincoln'den başkanlığa adaylığını koymasını istediler; başlangıçta Lincoln çekindi ama Şubat 1860'ta New York City'deki Cooper Union'da yaptığı bir konuşmayle Cumhuriyetçi partide en önde gelen yeri aldı. Mayıs ayında, Decatur'da toplanan İllinois Cumhuriyetçi kongresinde, Lincoln'e oy vermek konusunda birleşilmesi kararı alındı. Demokrat partide çıkan ikilik sonucu partinin bir yarısı Douglas'ı, diğer yarısı da John C. Breckingridge'i aday gösterince, Lincoln'ın seçim şansı çok arttı. Lincoln bu seçimde, Douglas'ın 1 376 957, Breckinridge'in 849 781 oyuna karşılık 1 866 452 oy topladı. Meşrutî Birlik partisi adayı John Bell 588 879 oy almıştı. Kazanılan sandalye sayısı ise şöyleydi: Lincoln 180, Breckingridge 72, Bell 39 ve Douglas 12.

Lincoln görevine başlamağa hazırlandığı bir sırada yedi güney devleti birlikten ayrılarak Güneyliler konfederasyonunu kurdular. Bunlar Charleston limanındaki Fort Sumter'a ateş açtılar. Lincoln, birliği yeniden sağlamak amacıyle gönüllü asker topladığı bir sırada sınırdaki dört devlet (Delaware, Maryland, Kentucky ve Missouri) birlik'ten ayrıldı.

Lincoln, iç savaşı önlemek için, başkanlık adaylığındaki kuvvetli rakiplerini kabinesine almak gibi tehlikeli bir işe girişti. 1 Ocak 1863'te de köleliğin kesinlikle kaldırılacağını bildirdi. Kasım 1864 seçimlerinde yine başkan seçildi. Kuzey devletleriyle güney devletleri arasındaki iç savaş 1865'te Kuzeylilerin zaferiyle son buldu. Lincoln, savaştan sonra, Kuzey - Güney arasındaki düşmanlığı kaldırmak istiyordu. Bunu, ikinci defa başkanlık görevine başlayacağı sırada yaptığı açış konuşmasında ortaya koydu (nisan 1865). Üç gün sonra, 14 nisan gecesi Lincoln, Washington'daki Ford tiyatrosunda *Our American Cousin* (Amerikalı Yeğenimiz) adlı oyunu seyrederler John Wilkes Booth adlı genç bir oyuncu tarafından vuruldu. Kurşun Lincoln'ın beynine rastlamıştı. Ertesi sabah saat 7.22'de öldü. Aktörün sonradan akıl dengesinin sağlam olmadığı anlaşıldı. Lincoln'ın naaşı Washington'dan alınarak Springfield'e (İllinois) getirildi ve Oak Ridge mezarlığına gömüldü. (M)

LİNCOLN (Joseph Crosby), amerikalı romancı (Brewster, Masschusetts 1870-Winter Park, Florida 1944). Brewster ve Chelsea'de okudu, bir süre Brooklyn'da çalıştı, sonra kısa oyunlar ve şiirler yazmağa başladı ve çok tutundu. İlk hikâyesi *Saturday Evening Post*'ta çıktı, 1902'de *Cape Cod Ballads* (Cape Cod Baladları) adlı ilk şiir kitabını yayımladı. 40 Yıl süreyle ortalama olarak her yıl birden fazla eser yazdı. En büyük başarıyı Cape Cod'taki balıkçıkları anlatan kitaplarıyle kazandı. En ünlü eserleri: *Mr. Pratt* (1906); *The Aristocratic Miss Brewster* (Aristokrat Miss Browster) [1927]; *Silas Bradford's Boy* (Silas Bradford'un Oğlu) [1928]. (M)

LİNCOLN denizi, ing. **Lincoln sea,** Kuzey Buz denizinin bir kısmı, Grönland'ın kuzeybatı ucunda, Robeson kanalının ağzında. (L)

Lincoln ırkı, iri cüsseli, uzun tüylü ingiliz koyun ırkı. (L)

LİNCOLNSHİRE, İngiltere'de idare bölümü; Kuzey denizi, Humber halici ve Trent vâdisi arasında; 791 500 nüf. İdare merkezi *Lincoln.* (L)

Lincolnshire domuzu, çok eski İngiliz domuz ırkı, beyaz uzun, bol kıvırcık tüylü ve erken gelişen bir domuzdur. (Kıvırcık LİNCOLN DOMUZU da denir.) [L]

LİNCOLN WOLDS, İngiltere'de (Lincolnshire) yükseklikler çizgisi, yumuşak kayalar yanında yükselen sağlam bir toprak katından (Tebeşirçağı tebeşirleri) oluşmuştur; bu yamaç Wash ırmağı kıyısında, Humber halici ve Gibraltar Point arasında uzanır. (L)

LİNÇ i. (ing. *lynch*'ten). Halkın galeyana gelerek bir suçluyu veya suçlu sandığı bir kimseyi öldürmesi. ‖ *Linç etmek,* (bir kalabalık, bir topluluk için) yargılamadan öldürmek: *Ahali linç edecekmiş az kalsın* [...] *Jandarma zor kurtarmış* (S. F. Abasıyanık). Bk. LİNÇ KANUNU. (LM)

Linç kanunu, XVII. yy.dan beri A.B.D.'de yaygın olan ve adını, bu yasayı uygulayarak bölgesini kanundışı kişilerden temizleyen Virginia'lı bir hâkimden (Lynch) aldığı söylenen basit muhakeme usulü. Bu usul, suçüstü yakalanmış suçluları hemen yargılamak, hüküm vermek ve hükmü infaz etmekten ibarettir. (L)

LİND (Jeny), isveçli kadın opera sanatçısı (Stockholm 1820 - Malvern, Londra yakınında 1887). Sanat hayatına 1838'de Stockholm Kraliyet tiyatrosunda *Freischüt* operasındaki *Agatha* rolüyle başladı. Paris'te Garcia'nın öğrencisi oldu (1841).

LİNCOLN
aşağıda, koro yeri; sağda, katedral

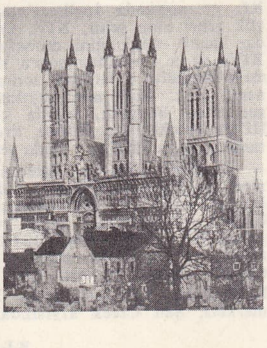

Foto. Belzeaux - Zodiaque, Britanya Turizm bürosu (LAROUSSE)

1844'te Berlin'de Meyerbeer'in *Silezya Ordugâhı* adlı eserini söyledi; daha sonra Londra, Viyana, Hamburg, Köln'de sahneye çıktı; 1870'te sanat hayatından çekildi. Boston'da orkestra yöneticisi ve besteci Otto Goldschmidt ile evlenmişti. (L)

LİNDA (Josef), çek yazarı (Nove-Mitrovice 1789 - Prag 1834). Bir tarihî romanı (*Zarje nad Pohanstvim* [Pagancılık Üstüne Doğan Gün], 1818) ve bir oyunu (*Jaroslav Strenberg*, 1823) ile tanındı. V. Hanka ile düzmece metinler imal etti: *Libuşa'nın Yargılanması* ve *Kralove Dvur'un Elyazması*. (L)

LİNDAHL (Erik), isveçli iktisatçı (Stockholm 1891). Uppsala üniversitesinde iktisat profesörü (1942) idi. *Studies in the Theory of Money and Capital*'ı (Para ve Sermaye Teorisi Üstüne İncelemeler) [1939] ve *Selected Papers on Economic Theory*'yi (İktisat Teorisi Üstüne Seçme Yazılar) [1958] yazdı. (L)

LİNDAKERİT i. (fr. *lindackerite*). Miner. Hidratlı tabiî bakır, nikel ve demir arsenyosülfat. (L)

LİNDAU, Almanya'da (Batı Almanya, Bavyera) şehir, Bodensee gölündeki bir adada; 23 600 nüf. Turizm merkezi. XII. yy.dan kalma deniz feneri. Romalılardan kalma yıkıntılar. Ortaçağdan kalma kiliseler. (L)

LİNDAU (Paul), alman yazarı ve tiyatro yöneticisi (Magdeburg 1839 - Berlin 1919). Rudolf Lindau'nun kardeşi. İyi tanıdığı fransız tiyatrosu üstüne edebiyat tarihi incelemeleri, Alexandre Dumas Fils ve V. Sardou tarzında dramlar yazdı. (L)

LİNDAU (Rudolf), alman yazarı (Gordelegen, Altmark 1829 - Paris 1910). Paris'te *La Revue des Deux Mondes* ve *Journal des Debats* dergilerinde çalıştı, daha çok yolculuk hikâyeleriyle tanındı (*Un Voyage Autour du Japon* [Japonya Çevresinde Bir Yolculuk], 1864). [L]

LİNDBERG (August), isveçli tiyatro oyuncusu ve yöneticisi (Hedemora, Kopparberg 1846 - Solna, Stockholm 1916). On yıl süreyle estetik ve kültür seviyesi yüksek bir repertuvarı İsveç'te yayan bir topluluk kurdu (1882). İbsen'in büyük kişilerini ustaca yorumlayarak üne ulaştı. — Oğlu PER (Stockholm 1890 - ay.y. 1944). 1919'da Göteborg Lorensberg tiyatrosunun müdürü oldu. Bu tiyatroda yönetim ve senaryo araştırmaları konusunda yoğun faaliyet gösterdi. Çalışmalarına daha sonra 1927-1929 yılları arasında Stockholm krallık tiyatrosunda devam etti. Bu tiyatroda Meyerhold ve Piscator'un etkisiyle klasik ve çağdaş metinler üzerinde tartışmalı deneysel gösteriler sundu. Sinema alanında da çalıştı (M)

LİNDBERGH (Charles), amerikalı havacı (Detroit 1902). Atlas okyanusunu, Amerika'dan Fransa'ya ve uğraksız olarak ilk defa geçmeyi başardı. *Spirit of Saint Louis* adlı, monoplan uçağıyla tek başına, Roosevelt Field havaalanından (New York) 20 mayıs 1927'de, Avrupa saatiyle 12,52'de yola çıktı, 5 800 km tutan ve 33 saat 30 dakika süren bir yolculuktan sonra, ertesi akşam saat 22,19'da Bourget havaalanına (Paris) indi. Oğlu 1932'de kaçırıldı ve öldürüldü. (L)

LİNCOLNSHIRE
Boston'da St. Botolptis kilisesinin batı kulesi

LİNDBLAD (Adolf), isveçli besteci (Skenninge 1801 - Löfvingsborg, Stockholm yakınları 1878). Birçok melodi, iki senfoni ve bir opera (*Frondörerna*) besteledi. (L)

LİNDBLAD (Bertil), isveçli astronom (Örebro 1895 - Stockholm 1965). Uppsala üniversitesinde okudu, bu şehrin rasathanesine asistan, sonra 1927'de Kraliyet İlimler akademisi rasathanesine müdür ve Stockholm üniversitesine astronomi profesörü oldu. Güneş ve yıldız ışıması ve tayfları, gök cisimlerinin uzaklığı ve hareketi üstüne pek çok yayın yaptı. 1927'de, Dort* ile aynı zamanda, gökada sistemindeki dönme hareketinin esas özelliklerini belirledi. (L)

LİNDE (Karl VON), alman mucidi ve sanayicisi (Berndorf, Franken 1842 - Münih 1934). Bir ısı değiştiricisi icat etti; havayı sıvılaştırmağa ve sanayide azotu oksijen ile hafif gazlardan ayırmağa elverişli çok düşük sıcaklıklar üstüne yaptığı temel araştırmalarla ün kazandı. 1870'te bir soğutma makinesini uygulamağa koyduktan sonra, soğutucu akışkan olarak önce metilik eter (1873), sonra amonyak kullanarak (1876) ilk kompresli soğutma makinesini yaptı. 1895'te, sıkıştırma ve soğukta genleştirme yoluyle havayı sıvılaştırdı; oldukça saf halde sıvı oksijen ve azot gazını elde etti. (L)

LİNDE (Otto Zur), alman yazarı (Essen 1873 - Berlin 1938). Rudolf Pannwitz ile birlikte, yeni bir sanat anlayışını benimsemiş şairleri biraraya getiren *Charon* dergisini kurdu (1904). Nietzsche'nin etkisinde olan bu gruba bağlı şairlerin panteist felsefesini Otto Zur Linde özellikle *Die Kugel* (Küre) [1909] adlı derlemesinde açıklamağa çalıştı. (L)

LİNDE (Samuel Bogumil), polonyalı lûgatçi (Torun 1771 - Varşova 1847). Polonya lûgatçiliğinin kurucusu. *Slownik Jezyka Polskiego*'nun (Polonya Dili Lûgati) [1807-1814] malzemesini 1794'te toplamağa başlamıştı; bu lûgat Bielowski'nin çalışmaları sayesinde tamamlandı ve yeniden basıldı (Lwow 1854-1860). [L]

LİNDEGREN (Erik), isveçli şair (Lulea 1910). 1940 Yılları şiirinin bir çeşit özü olan *Mannen Utan Väg* (Yolu Olmayan Adam) [1942] adlı kitabı anlaşılmazlığından dolayı birçok okuyucuyu yıldırmıştır. *Sviter* (Sıralar) [1947] ve *Vinteroffer* (Kışın Kurbanı) [1954] ile Lindegren daha ahenkli ve daha az gergin bir anlatıma yöneldi. 1962'de 1940-1954 *Şiirleri*'ni, 1965'te de Hjalmar Bergman'ın romanından yararlanarak hazırladığı üç perdelik bir opera güftesini (*Bay von Hanacken*) yayımladı. (L)

LİNDEMANN (Ferdinand VON), alman matematikçisi (Hannover 1852 - Münih 1939). Freiburg-im-Breisgau (1879), Königsberg (1883) ve Münih (1893) üniversitelerinde ders verdi. 1882'de π sayısının aşkınlığını ispat ederek meşhur dairenin kareleştirilmesi meselesini kesin bir sonuca bağladı. (L)

LİNDEN, Almanya'da eski şehir, 1920'de Hannover'e bağlanarak şehrin sanayi varoşu haline geldi. (L)

LİNDEN, A.B.D.'de (New Jersey) şehir, Elizabeth'in güneybatısında; 39 900 nüf. Petrol rafinerisi. (L)

LİNDENBERGİA i. Bot. Asya, Malezya ve Doğu Afrika'nın sıcak bölgelerinde yetişen bitki. (Sıracagillerden.) [L]

LİNDENİA i. Bot. Çiçeği 10 sm uzunluğunda ince bir boru şeklinde yükselen ilgi çekici bir bitki. (Fici adalarında ve Yeni-Kaledonya'da yetişir. Kökboyasıgillerden.) [L]

LİNDER (Gabriel LEUVIELLE, Max — denir), fransız sinema oyuncusu (Saint-Loubes, Gironde 1883 - Paris 1925). Filim çevirmeğe 1905'te başladı ve Chaplin'i de etkileyecek olan değişik bir komik tipi yarattı. Beyazperdede, Şarlo'nun aksine, zarif bir genç adam olarak görünür. Ama güldürücü yanı, Şarlo'da olduğu gibi, sevimli, doğru ve insancıl olmasındadır. 1915 Yılına kadar yaptığı kısa metrajlı filimlerden *Max Pedicure* (Max Pedikürcü); *Max Décoré* (Madalyalı Max); *Max Lectionneur de Chaussures* (Max, Ayakkabı Koleksiyoncusu); *Max et le Quinquina* (Max ve Kınakına) sayılabilir. 1905'ten sonra çevirdiği başlıca uzun filimleri: *Le Petit Café* (Küçük Kahve) [1916]; *Max et la Main qui Etreint* (Max ve Sıkan El) [1918]; *Sept Ans de Malheur* (Yedi Yıllık Felâket) [1921]; *Au Secours* (İmdat) [1923] ve Avusturya'da çevirdiği *Le Roi du Cirque* (Sirk Kralı) [1925]. Sinemada güldürücü türe olan etkisi önemlidir. (L)

Abraham LİNCOLN

Washington'a gelişi (23 şubat 1861)

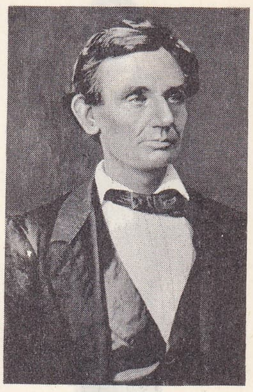

1860'ta

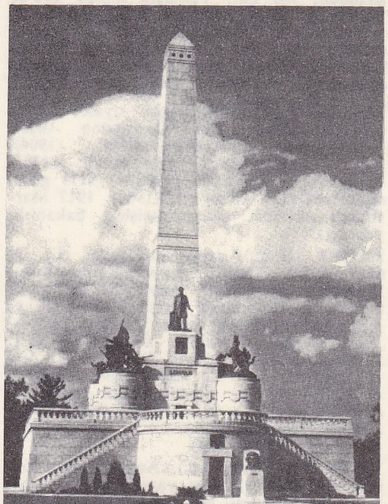

Oak Ridge mezarlığında **LİNCOLN**'ın mezarı, Springfield, İllinois, A.B.D.

hürriyet bildirisinin kabinede ilk okunuşu, F. B. Carpenter'in bir tablosu, A.H. Ritchie'nin gravürü (1866)

Foto. U.S.İ.S. (LAROUSSE); Encyclopedia Britannica

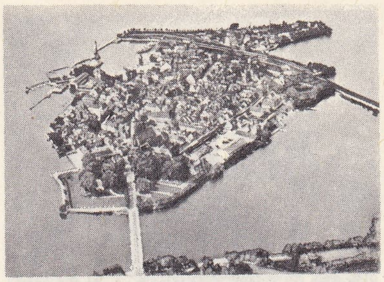

LINDAU

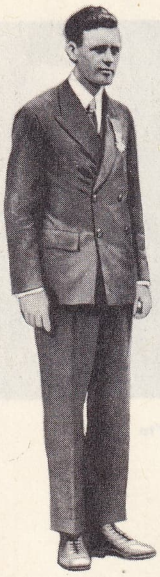

Charles LİNDBERGH
(1927'de)

Bertil LİNDBLAD

LİNDERA i. (hekim J. *Linder*'in adından). Bot. Asya ve Amerika'nın sıcak bölgelerinde yetişen ağaççık. (Altmıştan çok türü bilinir; örnek türü *Lindera benzoin.* Defnegillerden.) [L]

LİNDERNİA i. (hekim *Lindern*'in [1682-1755] adından). Bot. Pembemsi veya açık mor çiçekli bitki; yüksekliği 8-12 sm kadardır; bataklıklarda yetişir. (Sıracagillerden.) [L]

LİNDESNES veya **LİNDESNESS burnu,** İskandinavya yarımadasında burun, Norveç'in güney ucunda, Kuzey Denizi kıyısında, Skagerrak boğazının girişinde. (L)

LİNDİ, Tanzaniya'da (Southern ili) liman şehri, Lukuledi halici kıyısında; 8 600 nüf. Hint keneviri, hindistancevizi içi ve pamuk ihracatı. (L)

LİNDİSFARNE veya **HOLY İSLAND,** İngiltere kıyılarında küçük ada (Northumberland), Berwick-on-Tweed'in güneydoğusunda; 300 nüf. Yaklaşık olarak 600'de buraya yerleşen irlandalı misyonerler, elyazmalarının resimle süslenmesinde (Lindisfarne *Gospers;* Lichfield'in dua kitabı) biribirine geçmiş hayvan ve yapraklardan oluşan çok değişik bir üslûp yarattılar. (L)

LİNDMAN (Arvid), isveçli siyaset adamı (Österby, Uppsala 1862 - Croydon 1936). Muhafazakâr milletvekili seçildi (1904), bahriye bakanlığına tayin edildi (1905) başbakanlığı sırasında (1906 - 1911) genel seçim sistemini kabul etti (1907). 1917 Martından ekimine kadar dışişleri bakanlığı yaptı. (L)

LİNDO (Hugo), salvadorlu yazar (La Unión 1917). Çeşitli yükseköğretim kuruluşlarında öğretmenlik yaptı. El Salvador'un Şili ve Kolombiya elçisi, sonra millî eğitim bakanı (1962) oldu. İlk şiir kitapları: *Clavelia* (Karanfil Bahçesi) [1937]; *Poema Eucaristico* (Ayin Şiiri) [1943]; *Trece Instantes* (On Üç An) [1959]. Zamanla daha dinî ve içe dönük şiirler yazdı: *El Anzuelo de Dios* (Allahın Çengeli) [1956]; *Justica, Senor Gobernador...* (Adalet, Sayın Vali...) [1960]. (M)

Lindo Don Diego (EL), Augustin Moreto'nun komedisi; 1654'te yayımlandı, 1657'de oynandı. Kendini her gören kadının, yakışıklılığına vurulduğunu sanan gösteriş budalası bir gencin başına gelenlerin hikâyesidir; sonunda oyununa geldiği kurnaz bir hizmetçiyle evlenir. (L)

Lindor, İtalyan komedisindeki âşık tiplerinden biri. (L)

LİNDOS. Esk. coğ. Rodos adasında liman. Akhairalıların M.Ö. 1300'e doğru Rodos'ta kurdukları üç ticaret merkezinden biriydi. Mısır ile devamlı ilişkiler kuran şehre, firavunlar Akropolis'teki büyük Athena tapınağı için birçok adak gönderdiler. Lindos'un ticaret şebekesi Karadeniz'den Mısır'a, Asya'dan Sicilya'ya kadar uzandı; Lindos'lu ve Girit'li kolonlar VII. yy.da Sicilya'da Gela'yı kurdular. (L)

Lindos çinileri. XIV. yy.dan beri Lindos'ta (Rodos adası) İran çinisi taklidi çiniler yapılırdı; bunlara «Rodos çinisi» ve «İran çinisi» de denir. (L)

LİNDPAİNTER (Peter Joseph VON), alman orkestra şefi ve bestecisi (Koblenz 1791-Nonenhorn, Bodensee 1856). 1819'dan ölümüne kadar Stutgart Saray orkestrasını yönetti ve bu orkestrayı yüksek bir icra seviyesine ulaştırdı. Besteci olarak, özellikle, tiyatro müziği alanında ün kazandı; yirmi bir opera yazdı. (M)

LİNDSAY, Linconshire'ın (İngiltere) bir kısmı; 504 700 nüf. (L)

LİNDSAY (David), avustralyalı kâşif (Golwa 1857-Port Darwin 1922). 1883'te Arnhem arazisinde keşifler yaptı, sonra Avustralya kıtasının Mac Donell dağlarına kadar olan iç kısımlarına uzandı. 1887-1888 Yıllarında Port Darwin'de Adelaide'e kadar bütün kıtayı dolaştı. 1891'de Wells ve Elder'in Büyük Victoria çölüne yaptığı geziye katıldı. (M)

LİNDSAY (Howard), amerikalı tiyatro oyuncusu, yöneticisi ve oyun yazarı (Waterford, New York 1889-New York 1968). 1909'da oyuncu olarak sahne hayatına atıldı, dört yıl sonra da oyuncu ve yönetici olarak Margaret Anlin topluluğuna girdi. Lynn Fontanne'in ilk defa başarıya ulaştığı *Dulcy* adlı oyunu yönetti (1921) ve bunu 1927'de Bertrand Robinson ile birlikte yazdığı ilk oyunu *Tommy* izledi. Russel Crouse ile olan uzun ve verimli iş arkadaşlığı *Anything Goes* (Her Şey Olur) [1934] müzikalinin metninin hazırlanmasiyle başladı. Lindsay'in en başarılı rolü *Life with Father* (Baba ile Hayat) [1939] adlı oyundaki Day Baba rolüydü. Crouse ile ortaklaşa yazdığı bu oyunda 1927'de evlendiği karısı Dorothy Stickney ile birlikte oynadı. Yine Lindsay-Crouse işbirliğinden doğan *State of the Union* (Union Devleti) [1945] piyesi Pulitzer ödülünü kazandı. Bundan başka *Call Me Madam* (Beni Çağırın Madam) [1950] ve *Neşeli Günler* (The Sound of Music) [1959] adlı müzikaller için birlikte yazdıkları metinler de büyük başarı kazandı. Ayrıca Lindsay Russel Crouse çifti *Arsenic and Old Lace* (Arsenik ve Eski Dantela) [1941] ile *Detective Story* (Polis Romanı) [1949] adlı çok tutulan eserler de yayımladılar. (M)

LİNDSAY (John Vliet), amerikalı siyaset adamı (New York 1921). Liberal eğilimli bir cumhuriyetçi olarak, 1955'te Eisenhower tarafından, ırkçılığa karşı çıkarılacak medenî haklar kanununun hazırlanmasında görev almağa çağırıldı. Art arda üç dönem kongre üyesi seçildi. Yirmi yıldır demokratların kalesi olan New York belediye başkanlığına adaylığını koydu (1965) ve sunduğu reform programıyle zencilerin, Yahudilerin, İrlandalıların ve Rockefeller'in desteğini sağlayarak, seçimi kazandı. Grevler, ırk kavgaları, Vietnam savaşına karşı gösteriler v.b. ile geçen görev devresi sonunda tekrar belediye başkanı seçildi (kasım 1969). [L]

LİNDSAY (Norman Alfred William), avustralyalı karikatürcü ve ressam (Creswick, Victoria 1879). Creswick'te okudu, 16 yaşında Melbourne'a gitti, orada sanat derslerini izledi. 1901'de Sydney'de çıkan *Bulletin* gazetesine girdi, aşağı yukarı elli yıl kadar gazetenin baş karikatürcüsü olarak çalıştı. 1906'da kalem ve mürekkebin yanında suluboya kullanmağa başladı, daha sonra baskı ve yağlıboya tekniğinden de yararlandı. Karikatür dışında Theocritus, Giovanni Boccaccio, Giovanni Jacopo Casanova, Petronius Arbiter gibi yazarlarla birçok avustralyalı şairin eserlerini resimledi. Ayrıca kendi yazıp resimlediği bazı mizahî romanların yanı sıra, birçok deneme ve *The Magic Pudding* (Sihirli Puding [1918] adlı bir çocuk kitabı yazdı. Bu eserin kahramanları Avustralya'ya özgü hayvanlardır. Sydney, Melbourne ve diğer Avustralya şehirlerindeki galerilerde eserleri yer alır. (M)

LİNDSAY (Wallace Martin), ingiliz dilbilimcisi (Pittenweem, Fifeshire 1858-Saint Andrews 1937). Latin dili ve yazıtları üstüne önemli kitaplar yazdı; özellikle *Syntax of Plautus*'u (Plautus'da Sözdizimi) yayımladı (1907). [L]

LİNDSAYİT i. (fr. *lindsayite*). Miner. Tabiî alüminyum ve kalsiyum silikat. (Anortit çeşidi.) [L]

LİNDSEY (Théophilus), ingiliz protestan dinbilimcisi (Middlewich, Cheshire 1723 - Cambridge 1808). Teslis dogmasını reddettiği için, parlamentodan otuz dokuz madde buyrultusuna (1762) imza atmama iznini istedi, ama isteği kabul edilmedi; bunun üzerine, 1774'te, ayrı bir topluluk kurdu; bu topluluk üyeleri, Tanrı'nın özünde ayrı kişiliklerin olamayacağını ileri sürdükleri için «Birlikçiler» (*Unitarians*) adını aldılar. (L)

LİNDSTRÖM (Gustaf), isveçli jeoloji ve paleontoloji bilgini (Visby, Gotland adası 1829 - Stockholm 1901). Rijksmuseum'un (Stockholm) paleontoloji bölümü müdürü. Birçok omurgasız fosili inceledi. (M)

LİNEA (LA), İspanya'da (Andalucia, Cadiz ili) şehir; 61 100 nüf. Cebelitarık yolu üstünde olduğundan Cebelitarık'a bağımlı olarak gelişmiştir. (L)

LİNEER sıf. (fr. *linéaire*). Mat. Doğrusal elemanlarla ilgili olan. *Eşanl.* ÇİZGİSEL. ‖ *Lineer denklem sistemi,* bilinmeyenler cümlesine göre iki yanı birinci dereceden olan denklemler sistemi. Bk. ANSİKL.

— İstat. *Lineer bağlantı,* geometrik olarak bir doğru ile ve analitik olarak $y = ax + b$ formunun birinci dereceden denklemiyle gösterilebilen bağlantı.

— Telekom. Ohm kanuna uyan bir eleman için kullanılır. (Lineer bir dirençte gerilim düşmesi, bu dirençten geçen akımın şiddetiyle orantılıdır. Aynı şekilde bir elektronik lamba lineer özellik taşıyorsa, anot akımının şiddeti, ızgara ile katot arasında uygulanan gerilimle orantılı olarak değişir.) ‖ *Lineer olmayan,* içinde bir elektriksel büyüklüğün bir diğeriyle orantılı olmadan değiştiği aktif veya pasif bütün devreler için kullanılır. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mat. *Lineer denklem sistemi.* n bilinmeyenli p denklemde oluşan bir sistem,

$$\begin{array}{c} a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + \ldots + a_{1n}x_n = b_1 \\ \cdots\cdots\cdots\cdots\cdots \\ a_{i1}x_1 + a_{i2}x_2 + \ldots + a_{in}x_n = b_i \\ \cdots\cdots\cdots\cdots\cdots \\ a_{p1}x_1 + a_{p2}x_2 + \ldots + a_{pn}x_n = b_p \end{array}$$

şekline getirilebilir. A $[a_{i\,j}]$ matrisine *katsayılar matrisi* denir. Elemanları $b_1, b_2 \ldots b_p$ olan sütun matris **B** ile, elemanları $x_1, x_2 \ldots, x_n$ olan sütun matris de **X** ile gösterilirse, yukarıdaki sistem $AX = B$ matris eşitliğiyle eşdeğerli olur. A'ya sağdan **B** sütun matrisi ekleyerek elde edilen matrise *sistemin tam matrisi* denir. A matrisi düzgün olan, yani δ determinantı sıfır olmayan n bilinmeyenli n denklemi n lineer sistemi, bir Cramer sistemi meydana getirir. A matrisinin bir A^{-1} ters matrisi vardır ve sistem, $X = A^{-1} \cdot B$ matris bağıntısıyle gösterilen tek bir çözüm kabul eder. Bilinmiyenlerin değerleri açık olarak yazılabilir (Cramer formülleri); n denklemin, katsayı olarak, $\Gamma_{1i}, \Gamma_{2i}, \ldots, \Gamma_{ni}$ kofaktörleri ile lineer bileşiminden yararlanıp x_i hesaplanır; öbür bilinmeyenler yok edilirse

$$\delta x_i = b_1\Gamma_{1i} + b_2\Gamma_{2i} + \ldots + b_n\Gamma_{ni}$$

elde edilir. Sonuç

$$x_i = \frac{1}{\delta}\begin{vmatrix} a_{11}\, a_{12} \ldots a_{1,i-1}\, b_1 \ldots a_{1n} \\ \cdots\cdots\cdots\cdots \\ a_{j1}\, a_{j2} \ldots a_{j,i-1}\, b_j \ldots a_{jn} \\ \cdots\cdots\cdots\cdots \\ a_{n1}\, a_{n2} \ldots a_{n,i-1}\, b_n \ldots a_{nn} \end{vmatrix}$$

şeklinde yazılabilir.
İkinci tarafta yazılı determinant. δ determinantı alınıp, *i'nci* sıradaki sütunun elemanları yerine $b_1, b_2 \ldots, b_n$ nicelikleri yazılarak elde edilir. Homogen bir sistemde, çözüm olarak $x_1 = x_2 = \ldots = x_n = 0$ (sıfır çözüm) elde edilir.

Özel hal. Katsayılar matrisi p'nci basamaktan düzgün bir kare matris bulunduran n bilinmiyenli p denklem sistemini gözönüne alalım ($p < n$), gereğine göre bilinmeyenleri birbiri ile değiştirerek, bu düzgün matrisin ilk p sütunlarından oluştuğu farzedilebilir. O zaman sistem

$$\begin{array}{c} a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + \ldots + a_{1p}x_p \\ = b_1 - a_{1,p+1}x_{p+1} - \ldots - a_{1n}x_n \\ \cdots\cdots\cdots\cdots\cdots\cdots \\ a_{p1}x_1 + a_{p2}x_2 + \ldots + a_{pp}x_p \\ = b_p - a_{p,p+1}x_{p+1} - \ldots - a_{pn}x_n \end{array}$$

şeklinde yazılabilir.

$$c_k = b_k - a_{k,p+1}x_{p+1} - \ldots - a_{k,n}x_n,$$

koyarak, sistem

$$\begin{array}{c} a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + \ldots + a_{1p}x_p = c_1 \\ \cdots\cdots\cdots\cdots\cdots \\ a_{p1}x_1 + a_{p2}x_2 + \ldots + a_{pp}x_p = c_p \end{array}$$

Foto. Almanya Turizm Bürosu, X, Keystone (LAROUSSE)

haline gelir. Soldan bırakılan bilinmeyenlere *temel bilinmeyenler* denir. Öbür bilinmeyenlere istenen değerler verilebilir ve böylece elde edilen Cramer sistemiyle $x_1, x_2, \ldots, x_p$ hesaplanır; böylece temel bilinmeyenler öteki bilinmeyenlere bağlı olarak tek biçimde ifade edilebilir; bu sistem *n - p'inci basamaktan bir belirsizlik* gösterir.

Genel hal. Katsayılar matrisinin derecesi temel rol oynar. A matrisinin derecesi *r* ile göterilirse, bu A matrisinden *r* basamaktan düzgün bir kare matris çıkarılabilir. Bilinmeyenlerin sırası ile denklemin sırası istenen şekilde değiştirilerek, bu matrisin ilk *r* satırdan ve ilk *r* sütundan oluştuğu kabul edilebilir. Tam matrisin derecesi en az *r*'ye eşittir. Bu halde sonuçlar Kronecker* teoremi ile verilir.

1. Tam matrisin derecesi *r*'den büyükse sistem imkânsızdır; 2. tam matrisin derecesi *r*'ye eşitse sistemin çözümü, ilk *r* denklemden oluşan sistemin çözümünün aynıdır.

— Telekom. *Lineer olmayan* bir dirençte kutuplar arasındaki gerilimle akım şiddeti orantılı değildir. Bir elektronik lamba, direncinde toplanan gerilimle girişe uygulanan gerilim orantılı değilse *lineer olmayan özellik* taşır. Bu olay, yükseltilmiş işarette armonik frenkasların kaybolması şeklinde ortaya çıkan *lineer olmayan distorsiyonlara yolaçar.* (L)

LİNE İSLANDS (veya **EKVATOR SPORADLARI**), Orta Büyük Okyanus'ta takımadalar, Ekvator'un her iki yanında dağınık mercan adalarından oluşmuştur. Phoenix adalarının kuzeydoğusunda. Takımadalar, İngiltere (Gilbert ve Ellice takımadalarına bağlı Washington, Fanning ve Christmas adaları) ve A.B.D. (Palmyra, Jarvis) arasında paylaşılmıştır. (L)

LİNEUS i. Avrupa denizlerinde yaygın yassısolucan. (*Lineus longissumus*'un uzunluğu 30 m'yi bulabilir. Nemertinler sınıfından.) [L]

LİNG (Per Henrik), isveçli şair ve isveç jimnastiğinin kurucusu (Ljunga 1776 - Stockholm 1839). Lund üniversitesinde (1804 - 1813), sonra Karlberg askerî okulunda (1817 - 1825) eskrim öğretmeniydi. 1814'te Stockholm'de 1836'ya kadar yöneteceği bir jimnastik salonu açtı. Nazariyesini kitap halinde açıkladığı akılcı jimnastik sistemini burada uyguladı. Aynı zamanda bir dizi epik manzume ve konularını çoğunlukla kuzey mitolojisinden alan romantik trajediler yazdı. Gereksiz uzunluğuna rağmen, *Gylfe* (1810) ve *Asarne* (1816-1833) gibi efsaneleri büyüklükten büsbütün de nasipsiz değildir. (L)

LİNGA veya **LİNGAM** i. Hint tanrısı Siva'nın phallos biçiminde sembolü. (Aslında beyaz taştan yapılırsa da çeşitli maddelerden olanları da vardır; tapma töreninden (puca) sonra kırıldığı da olur. Siva'nın yaradıcılık yönünü ululayan linga kültü Hintli düşünüşünde hiç bir egzotik imge uyandırmaz. (L)

LİNGA, İran'da (VII. eyalet) şehir, Basra körfezi kıyısında, Hürmüz boğazı yakınında; 10 000 nüf. Bahreyn'den elde edilen inci ve sedef ticareti. Gemi yapımı. (L)

LİNGALA i. Leng. Kongo'da konuşulan Bantu dili; Lingala, bugün hızla yayılmaktadır. (L)

LİNGAM i. Bk. LİNGA.

LİNGAYEN, Filipinler'de kasaba, Luzon adasında, Çin denizi kıyısında; 5 300 nüf. Hindistancevizi içi ticareti. (L)

LİNGE (LE) veya **LİNGERKOPF,** Fransa'da Vosges dağlarında (Haut-Rhin) zirve; Alsace yamacında, Munster'in yanında yükselir; 1 040 m. Aşağısındaki Linge geçidi (983 m) iyi şekillenmemiş bir anselmandır.

— Ask. tar. Alp avcı birlikleri şiddetli çarpışmalardan sonra 1915 haziranında zirveyi işgal etti; ama alman karşıhücumu üzeri geriledi (temmuz - ağustos 1965). Sonra 1918 ateşkesine kadar hatlar değişmeden kaldı. (Bk. VOSGES *Ask. tar. bölümü.*) [L]

LİNGELBACH (Johannes), hollandalı ressam (Frankfurt-am-Main 1622 - Amsterdam 1674). Paris'te (1642 - 1644), sonra İtalya'da, Almanya'da kaldı ve Amsterdam'a yerleşti (1650). İtalyan tarzı peyzajlarıyle halk hayatından sahneler yaptı: *Campo Vaccino* (Brüksel müzesi), *Roma'da Sebze Pazarı* (Louvre), *Dişçi* (Amsterdam müzesi), *Flaman İçkicileri* (Bordeaux). [L]

LİNGEN, Almanya'da (Batı Almanya, Aşağı Saksonya) şehir, Ems kanalı kıyısında; 24 900 nüf. Bölgesel ticaret (hayvan) merkezi. Dokuma, metalürji ve besin sanayii. Petrol rafinerileri. Kâğıt fabrikaları.

— Yakınında Batı Almanya'da işletilen en eski petrol yatağı. Kaynar sulu Nükleer santralı (yakıt olarak uranyum oksit UO_2 MW elektrik gücündedir). [L]

LİNGENDES (Jean de), fransız şairi (Moulins 1580 - ay.y. 1616). Eserleri: *Sonnets* (Soneler), Renouard'ın *Métamorphoses*'una önsöz olan *Elégie pour Ovide* (Ovidius için Ağıt), *Les Changements de la Bergère Iris...* (Çoban Kızı İris'in Değişimleri...) [1605 - 1618], Ovidius'dan on üç manzum mektup (*Epîtres*) tercümesi (1615) ve *Poésies Légères* (Hafif Şiirler). [L]

LİNGG (Hermann VON), alman şairi (Lindau 1820 - Münih 1905). Askerî hekimdi. *Die Völkerwanderung* (Kavimler Göçü) [1866 - 1868] adlı bir destan ve mitoloji ile tarihe dayanan şiirler yazdı. (L)

LİNGGA, İndonezya'da takımadalar, Sumatra'nın doğu kıyısı açıklarında; 30 500 nüf. Başlıca adaları *Lingga* ve *Singkep*'tir. Kasiterit işletmesi. Hindistancevizi içi. Karabiber. (L)

LİNGOLSHEİM, Fransa'da Bas - Rhin idare bölgesinde (Erstein idare çevresi) komün. Strasbourg'un varoşudur; 8 300 nüf. Eski evler. Sepi yeri. Kum ocağı. Tarım makineleri yapımı. Baharat fabrikası. (L)

LİNGONES. Esk. coğ. Belgica gallia'sında halk; başkent *Andematunum* (Langres) idi. Yaklaşık olarak eski Langres piskoposluğu topraklarını kapsıyordu. Lingonesler fetih sırasında Sezar'a sadakatle yardım ettiler. (L)

Lingua Franca («frank dili» anlamında latince deyim). Leng. Çeşitli roman dilleri, Yunanca, Arapça ve Türkçe unsurlarını kapsayan ve XIX. yy.a kadar Akdeniz limanlarında konuşulan sabir.

Doğuda *lingua franca* Haçlı seferlerinden itibaren bir yandan türkçe konuşanlar ve arapça konuşanlar ile «Franc»lar arasında (yani Avrupalılar arasında) ticaret dili olarak kullanıldı; Cezayir'de aynı zamanda efendiyle - esir ve çeşitli diller konuşan esirler arasında kullanıldı. Bazen özellikle Tunus'ta siyaset dili olarak kullanıldı. *Lingua franca* XIX. yy.ın ikinci yarısında silindi; ama Kuzey Afrika arap halk dillerinde ve Fransızcada, Doğu'daki yerli dillerinde izleri kaldı. Molière (*Kibarlık Budalası*'nda), Goldoni, Calderon bu dili kullandılar. Özellikle amerikalı bazı yazarlar «lingua franca» deyimine «anlaşma dili» yani, ana dilleri farklı kişiler arasında konuşulan dil anlamına verirler (Doğu Afrika'daki Suaheli ve İndonezya'daki Malayca v.b. gibi.) [L]

LİNGUATULA i. Solucanımsı eklembacaklı hayvan. (Eklembacaklılar şubesinin pentastomida sınıfından.)

— ANSİKL. Solucan görünüşünde olan *linguatula*'lar, kurtçuk veya ergin olarak çeşitli omurgalı hayvanların solunum yollarında asalak yaşar. (L)

LİNGUELLA i. Paleont. Eklemsizlerden lingula'ya benzeyen kolsuayaklı fosil hayvan; karın çeneti sapçığın geçmesine elverecek tarzda olukludur. (Kambriyen ve alt silüryen tabakalarında bulunur. *Obolidae* familyasından.) [L]

LİNGUÈRE, Senegal'de (Diurbel bölgesi) komün seçim çevresi merkezi, Ferlo'da, Luga'nın doğusunda; 2 500 nüf. Hayvancılık. Yer fıstığı ticareti. - *Linguère çevresi,* 51 000 nüf. (L)

LİNGUET (Simon Nicolas Henri), fransız siyaset yazarı (Reims 1736 - Paris 1794). Avukattı, barodan çıkarıldı (1775); felsefeciler topluluğuyle mücadele etti ve *Journal de Politique et de Littérature*'de despotizmi savundu; gazete 1776'da kapatıldı, Linguet *Annales Politiques, Civiles et Littéraires* adıyle gazeteyi Londra'da yeniden çıkardı (1777 - 1792) ve büyük ilgiyle karşılandı. Fransa'ya dönünce (1780), Duc de Duras'ya hakaretten iki yıl Bastille'de hapsedildi ve gerçeğe aykırı olan *Mémoires sur la Bastille*'i (Bastille Hatıraları) yayımladı (1783). Joseph II'nin sevgisini kazanmıştı, ama Brabant isyancılarını desteklediği için gözden düştü. Terör devrinde idam edildi. (L)

LİNGULA i. Eklemsizlerden kolsuayaklı hayvan; Çin'den Avusturalya'ya kadar Hint okyanusunda ve Atlantik'te yaşar; kambriyenden, yani en eski fosilli tabakalardan itibaren fosiline rastlanır.

— ANSİKL. *Lingula*'nın sert kılıflı uzun bir sapı vardır; boynuzsu maddeden oluşan saydam çenetlerinde hemen hiç kireç bulunmaz; bu hayvanlar kumsal plajlarda açtıkları 12-15 sm derinliğindeki çukurlarda gömülü yaşar. Yumurtalardan çıkan yüzücü kurtçuklar bir kum taneciğine tutunarak kumsala gömülür. (L)

Max LINDER

LİNİERS (Santiago Antonio Maria DE), fransız asıllı ispanyol denizcisi (Niort 1753 - Cordoba, Arjantin 1810). Genç yaşta ispanyol deniz kuvvetlerine girdi, 1806'da Buenos Aires yakınında bir ingiliz birliğinin teslim olmasını sağladı. Arjantin Kıral naibi tayin edildi; İngilizleri bir kere daha yenerek (1808), La Plata topraklarından çekilmelerini öngören bir antlaşma imzalamak zorunda bıraktı. Fakat Madrid hükûmetiyle Amerika sömürgeleri arasında çıkan anlaşmazlıkta İspanya'nın tarafını tuttu. Emrindeki bir kralcı birlikle yenilgiye uğradı ve âsiler tarafından kurşuna dizildi. (L)

LİNİMENT i. (lat. *linire*, oğmak > *linimentum* > fr. *liniment*). Eczc. Cildi oğmak için kullanılan yumuşak kıvamlı veya sıvı ilâç.

— ANSİKL. Eczc. *Liniment*'lerin bileşimleri farklıdır. Bazıları, içine etkin maddeler (laudanum, kloroform, uçucu yağlar v.b.) katılmış tıbbî yağlardan meydana gelir. Bazıları da, tıbbî maddeler (sabunlar, amonyak, uçucu yağlar v.b.) taşıyan alkol çözeltileridir. Başlıca linimentler şunlardır: *amonyaklı liniment* kan çekicidir; *kireçli liniment* yanıkların tedavisinde kullanılır; *kloroformlu liniment* ve *opodeldok linimenti* ağrı dindiricidir. (L)

LİNİT i. (fr. *linite*). Patol. Müzmin gastritin, mide çeperini ileri derecede kalınlaştırıp serleştiren özel bir şekli. || *Brinton plastik liniti*, çok yavaş ilerleyen mide kanseri; sertleşmenin çokluğu mide çeperinin kalınlaşmasına ve büzüşmesine sebep olur. (L)

LİNK i. *Halk dili.* Atın bir çeşit tırıs yürüyüşü, koşma ile yürüme arası at yürüyüşü. (KURT LİNGİ de denir.) [M]

LİNK (Heinrich Riedrich), alman tabiat bilgini (Hildesheim 1767 - Berlin 1850). Berlin Botanik bahçesi müdürüyken toprağın yapısının bitkiler üzerindeki etkisi üstüne dikkati çekti. Eserleri: *«Portekiz Florası»* (1809-1840) [Hoffmannseeg ile birlikte] ve *«İlkel Dünyayı ve İlk Çağı Yorumlamak Bakımından Tabiat Tarihi»* (1834). [L]

Linkenbach masası, hafifçe konik büyük bir daire biçiminde yüzeyi düz ve kaygan sabit masa; slimlerin yıkanması için maden ocaklarında kullanılır. Linkenbach masası, suyun sürüklediği cevherleri yoğunluk farkına göre sınırlandırır. (SABİT MASA da denir.) [L]

LİNKOMİSİN i. (fr. *lincomycine*'den). *Streptomyces lincolnensis*'ten elde edilen ve diğer antibiyotiklerden kimyasal bakımından farklı olan antibiyotik. (Linkomisin kokus cinsinden gram pozitif mikroplara, özellikle stafilokoklara karşı etkilidir. Vücutta hızla ve sürekli olarak emilir ve dokular arasına mükemmel bir şekilde yayılır. Ağızdan verilebileceği gibi kas veya damar yoluyle de verilebilir.) [L]

LİNKÖPİNG, İsveç'te şehir, Östergötland ilinin (lan) merkezi, Stagan kıyısında; 78 000 nüf. Verimli bir bölgenin ortasında

Foto. LAROUSSE

kurulmuş eski bir şehir olan Linköping, İsveç'in ilk edebiyat ve din merkezlerinden biridir. Katedral ve şato (XIII. - XV. yy.). Zengin kitaplık. Müzeler. Makine ve uçak yapımı. Şeker fabrikaları. (L)

LİNK - TRAİNER [linktreynır] i. Havc. Pilotların kör uçuşu yerde öğrenmeleri ve çalışmaları için kullanılan cihaz. (L)

LİNLEY (Thomas), ingiliz bestecisi (Badmington 1733 - Londra 1795). Bath'te orgcu Thomas Chilcot'dan ve Londra'da şan öğretmeni Pietro Domenico Paradisi'den ders aldı, Bath'te şarkıcı olarak büyük başarı kazandı. 1744'te Londra'ya gitti, Drury Lane oratoryolarının yönetimine katıldı. Genç Wolfgang Amadeus Mozart'ın arkadaşı ve eşsiz bir kemancı olan oğlu THOMAS ile (1756 - 1778) birlikte Richard Brinsley Sheridan'ın *The Duenna* (Dadı) adlı eserini besteledi. Kızı ELİZABETH ANN LİNLEY (1754 - 1792) kısa fakat başarılı bir şarkıcılık döneminden sonra, 1773'te Sheridan ile evlendi. 1776'da Linley, Sheridan ile birlikte Druy Lane tiyatrosuna ortak oldu, 1791'e kadar da tiyatronun müzik yöneticiliğini yaptı. Birçok oyunun şarkılarını ve müziğini besteledi. Bunların arasında *Selima and Azor* (Selima ve Azor) [1776], Sheridan'ın *The School for Scandal* (Rezaletler Okulu) [1777] ve *Robinson Crusoe, or Harlequin Friday* (Robinson Crusoe veya Soytarı Friday) [1781] adlı eserler sayılabilir. Linley ayrıca birçok kantat, madrigal, balad ve ağıt besteledi. (M)

LİNLİTHGOW, İngiltere'de şehir, İskoçya'nın ortasında, West Lothian'ın merkezi, Forth halicinin güney kıyısı yakınında; 43 000 nüf. İskoçya krallarının eski sayfiye yeri. Marie Stuart'ın doğduğu şatonun kalıntıları (XIV. - XVII. yy). Gotik üslûbunda onarılmış Saint - Michael kilisesi (XII. yy). [L]

LİNLİTHGOW (Victor Alexander John HOPE ikinci, — markisi), ingiliz siyaset adamı (Abercorn, West Lothian 1887 - Hopetoun, West Lothian 1952). Bir Avustralya valisinin oğlu idi. Muhafazakâr partiden milletvekili (1924 - 1926) oldu. Hindistan ile ilgili kanun tasarısının hazırlanışına etkili şekilde katıldı (1935). Hindistan genel valisiyken (1936 - 1943), gönüllülerden kurulu büyük bir ordu toplamayı başardı; bu ordu İkinci Dünya savaşına girdi. (L)

LİNNA (Väinö), fince yazan finlandiyalı yazar (Urjala 1920). Tarım gündelikçisi, sonra Tampere'de pamuklu dokuma işçisi; ülkesinin insanlarını iç sızlatıcı ve yergili bir şekilde dile getirdiği romanlarında kendi hayat tecrübesini anlatır (*Päämäärä* [Amaç], 1947; *Musta Rakkaus* [Karanlık Aşk], 1948; *Tuntematon Sotilas* [Meçhul Askerler], 1954; *Täällä Pohjantäden Alla* [Burası Kutup Yıldızının Altı] 1959-1962). [L]

LİNNAEA i. (*Linnaeus*'un adından). Hoş kokulu pembe çiçekleri için yetiştirilen 10-15 sm boyunda, ince ve sürüngen saplı süs bitkisi. (Çok dayanıklı olan bu bitkiye, kuzey yarımkürenin çok soğuk bölgelerinde ve daha seyrek olarak 1 200 - 1 800 m yükseltilerde, çam ormanlarında yosunlar arasında rastlanır. İlmî adı: *Linnaea borealis;* hanımeligillerden.) [L]

LİNNAEUS (Carl), isveçli hekim ve tabiat bilgini (Raashult 1707 - Uppsala 1778). Yirmi dört yaşından itibaren, bitkilerin tasnifine başladı. Büyük başarı kazanan sınıflandırma sistemini erkek ve dişi organların özelliklerine dayanarak yaptı. Çekemezlikler yüzünden yurdunu terk etmek zorunda kaldı; özellikle Hollanda'da oturdu ve en önemli eserlerini orada verdi. İngiltere'yi ve Fransa'yı ziyaret etti, sonra İsveç'e döndü. Önce saraya hekim ve botanikçi, sonra Stockholm akademisine başkan oldu. Meslek hayatını Uppsala'da profesör olarak sona erdirdi. Başlıca eserleri: *Genera Plantarum* (Bitki Cinsleri) [1731], *Species Plantarum* (Bitki Türleri) [1753]. (L)

LİNNANKOSKİ (Vihtori PELTONEN, **Johannes** — denir), fince yazan finlandiyalı yazar (Askola, Turku yakınları 1869 - Porvoo 1913). Köylü çocuğu idi. Gazetecilikle işe başladı ve 1903'te Kutsal Kitap'tan alınma bir dram yayımladı: *Sonsuz Kavga*. 1905'te Finlandiya ormanlarını ve nehirlerde tomruk taşıyanları yücelten romanı *Laulu Tulipunaisesta Kukasta* (Kırmızı Çiçeğin Şarkısı) ile kendini kesinlikle kabul ettirdi. 1909'da *Pakolaiset*'i (Kaçaklar), sonra 1911'de Kutsal Kitap'tan alınma iki dram yazdı: *Simson Ja Delila* (Samson ve Dalila) ile *Jeftan Tytar* (Yeftah'ın Kızı). [L]

LİNNÉ (Carl VON). Bk. LİNNAEUS.

LİNNEİT i. (özel ad *Linné*'den fr. *linnéite*). Miner. Tabiî kobalt sülfür; kübik sistemde billûrlaşır. (L)

LİNNELL (John), ingiliz ressamı. (Londra 1792 - Redhill, Surrey 1882). 1805'te Krallık akademisine girdi. John Varley'in öğrencisi oldu. Eserlerini ilk defa 1808'de bu akademide sergiledi. Resim öğretmeni ve sevilen bir portre ressamı olan Linnell, 1821 - 1847 arasında, minyatürler ve desenler dahil 100'den fazla portre sergiledi. Linnell özellikle orijinal yağlıboya manzara resimleriyle tanındı. Bu resimlerinde gökyüzünün çeşitli görünüşleri ve güneş ışığı oyunları göze çarpıyordu. En ünlü iki eseri Londra'da Millî galeride bulunan, *Windsor Ormanında Odun Kesenler* ve *Yeldeğirmeni*'dir. Linnell ressam ve şair William Blake*'in (1757 - 1827) yakın arkadaşıydı. (M)

LİNNEON i. Linnaeus'un tanımladığı tarzda veya onunkine benzer şekilde tanımlanan az veya çok ortak özellikler taşıyan tür. (Linneon türü, soydan geçebilen değişmez karakterlerin bir toplamıdır ve genellikle cinsel bağdaşmazlıkla yakın türlerden ayrılır. Bir linneon birçok Jordanon kapsayabilir.) [L]

LİNOCİERA i. Tropiklerde yetişen talkım çiçekli, zeytinsi meyveli ağaççık. (Kerestesi marangozlukta kullanılır. Zeytingillerden.) [L]

LİNOGNATUS i. Evcil hayvanlarda görülen iri bit. (Anoplura takımının *hematopinidae* familyasından.) [L]

LİNOGRAFİ i. (fr. *linographie*). Tekst. Bez üzerine yazı yazma, kumaş üzerine baskı yapma tekniği. (L)

LİNOİS (Charles DURAND, — kontu), fransız amirali (Brest 1761 - Versailles 1848). Amerika Bağımsızlık savaşına katıldı, amiral Villaret de Joyeuse'ün emrinde savaştı (1794 - 1795). 1803'ten 1806'ya kadar Hint okyanusunda ingilizlerin yirmi üç gemisini batırdı. Birinci Restorasyon devrinde Guadeloupe takımadaları valisi oldu. (L)

LİNOLEİK sıf. (fr. *linoléique*). Formülü $C_{18}H_{32}O_2$ olan dietilenik bir asit için kullanılır. Kuruyan sıvı yağlarda (bezir yağı, kenevir, haşhaş yağı v.b.) gliserit halinde bulunur. (L)

LİNOLEİN i. (fr. *linoléine*). Kim. Kuruyan yağlarda bulunan linoleik asit gliseridir. (L)

LİNOLENİK sıf. (fr. *linolénique*). Formülü $C_{18}H_{30}O_2$ olan trietilenik bir asit için kullanılır. Bezir yağında, kenevir yağında linoleik asitle beraber bulunur. (L)

LİNOLEUM i. (lat. *linum*, keten *ve oleum*, yağ'dan ing. k.). Yer döşemesi olarak kullanılan, üzeri keten yağı ve mantar tozuyle kaplanmış jüt bez: *Linoleum*, 1860'ta ingiliz Walton tarafından icat edildi.

— ANSİKL. *Linoleum*, sıcak bir oda içine yerleştirilmiş sonsuz bir bandı bulunan özel bir makinede yapılır. Mantar tozu, oksitlenmiş keten yağı, kanti tutkalı, reçine ve boya karışı, jüt bezin üzerine istenilen kalınlıkta sürüldükten sonra, kalınlığın her yerde aynı olması için ayarlı silindirlerden geçirilir ve sobada kurutularak bezin dokularına iyice yerleşmesi sağlanır. Elde edilen linoleum üzerine, ayrıca, istenen desenler baskıyle çıkarılabilir.

— Grav. *Linoleum* üzerine gravür yapma tekniği, tahta üstüne çakı ve keski ile gravür yapma tekniğine benzer. (L)

LİNON i. (fr. *lin*, keten'den). Tekst. Bez ayağı armürle dokunmuş, ince ve saydam kumaş. (Linon, ince çamaşırlar için ketenden, âdi çamaşırlar ve kundak bezleri için de pamuktan dokunur.) || *Merserize linon*, pamuktan dokunmuş, ipek parlaklığı vermek için özel olarak aprelenmiş pamuklu kumaş. (L)

LİNON, Fransa'da Bretagne'da ırmak, Cumbourg kıyı gölünü meydana getirir ve Evran yakınında Rance'da son bulur; 32 km. Aşağı çığırını Ille-et-Rance kanalı takip eder. (L)

LİNOPTERİS i. Paleobot. Yapraklarındaki yan damarları birbiriyle ağızlaşan fosil bitki. (Neuropterisler grubundan.) [L]

LİNOS, Trakya'lı efsanevî şair. Kalliope'nin oğlu. Bazen Orpheus'un kardeşi olarak gösterilir. (L)

LİNOSA, Akdeniz'de italyan adası, Malta ile Tunus arasında, Lampedusa komününe bağlıdır. Volkanik asıllı adanın kıyıları yüksek ve girintili çıkıntılıdır. Balıkçılık. (L)

LİNOSYRİS i. Aster türlerinden *Aster linosyris*'in özel adı. (Bileşikgillerden.) [L]

LİNOTİP i. (ing. *lin[e] o[f]type* tipografik satır'dan tesc. edil. ad). Matbaa harflerini dizen ve satırları blok halinde döken makine.

— ANSİKL. 1884 yılında Baltimore'da (A. B.D.) yaptığı denemeler sonucu alman saatçisi Ottmar Mergenthaler'in bulduğu *linotip*'te yazı makinelerinin klavyesine benzer bir klavyeyle harfler dizilir ve satır halinde dökülür. Bu makine, harfleri tek tek dizmek yerine, matrisleri birleştirir. Satırlar dizilip espaslar otomatik olarak yerleştirildikten sonra matrislerin bulunduğu kalıba ergimiş bir madde püskü[illegible] böylece baskıya hazır tam bir satır elde edilir. Satır döküldükten sonra matrisler otomatik olarak matris kasasındaki yerlerine dağılır.

Satırların blok halinde dökümü, gazete basımında ve yayın çalışmalarında hızlı dizgi ve tertip yapılmasını kolaylaştırır. (L)

LİN PİAO veya **LİN YÜY-YUNG**, komünist çin generali (Huy-Lung-şan, Hupey 1908). 1945'ten 1950'ye kadar, Sovyetlerce, Mançurya'da bağımsız olarak kurulmuş ve Çin'in Kore savaşına katılması üzerine (1950) Mao Çe-tung'un emrine giren kıtalara kumanda etti. Meclis ikinci başkanı (1954), mareşal (1955) oldu; aynı yıl Siyasî büroya girdi ve 1958'de büronun daimî komitesine üye seçildi. Çin ordusunda oldukça aşırı bir siyasîleştirme hareketine girişti ve bu yüzden, Sovyetleri örnek alan bir ordu kurulmasına taraftar olan savaş bakanı Pıng Dı Huay ile anlaşmazlığa düştü; Çin-Sovyet ilişkilerinin bozulması üzerine 1959'da Ping'in yerine savaş bakanı oldu. 1960 ve 1961 yıllarında ordu içinde bir siyasî eğitim kampanyasını geliştirdi; kampanyanın «halkçı» niteliğini, partizanların savaş taktiğini, ihtilâlci bir ideoloji ile birleştiren askerî-siyasî bir örneğe göre artırdı: Mato Çe - tung'un eserlerinden meydana gelmiş bir derleme yayımladı (bu «Küçük Kızıl Kitap» olacaktır), halk milislerini geliştirdi, 1965'te askerî rütbe işaretlerini kaldırdı. Ağustos 1966'da başlayan kültür ihtilâli ile Çin'deki kudretliler hiyerarşisinde ikinci sıraya yükseldi ve «başkan Mao'nun en yakın silâh arkadaşı ve muhtemel halefi» olarak nitelendi (1969 parti kongresi); 1971 sonlarında durumunun sarsıldığı söyleniyor, akıbeti bilinmiyordu. Bk. ÇİN. (L)

LİNSANG i. Jenete yakın etçil memeli hayvan; Çinhindi'nde yaşar. (Linsanglar esmer benekli kızıl sarı renkte güzel hayvanlardır. En güzel türü Sonda adalarında yaşayan *Linsang gracile*'dir.) [L]

LİNSCHOTEN (Jan Huyghen VON). Bk. VAN LİNSHOTEN.

LİNS DO REGO (José), brezilyalı romancı (Corregedor, Paraiba 1901 - Rio de Janeiro 1957). Çok eser veren yazar, kuzeydoğu brezilya romanının tipik temsilcisidir. En tanınmış kitapları: *Menino de Engenho* (1932); *Fuego Morto* (Sönmüş Ateş) [1943]; *Os Cangaceiros* [Siz Haydutlar] (1953). [L]

LİNSİNGEN (Alexander VON), alman generali (Hildesheim 1850 - Hannover 1935). Alman-Rus cephesinde Bug (1915), alman ve Avusturyalılardan kurulu Dubno (1915) ve Ukrayna (1918) ordularının başarılı ku-

mandanı olarak tanındı ve birliklerinin açıklandığı (9 kasım 1918) Brandenburg'ta meslek hayatını tamamladı. (L)

LİNT i. (ing. k.). Eczc. İngiltere'de pansımanlarda kullanılan, bir yüzü düz, öbür yüzü yumuşak pamuklu bez. (L)

LİNT (Peter Van). Bk. VAN LİNT.

LİNTH, İsviçre'de, ırmak, Tödi kütlesinden doğar, Zürich gölünün kolu; 53 km. Eskiden taşkınları tehlikeli olan ırmak, 1811'de kanal haline getirilerek Walensse'ye akıtılmıştır (1811); orada taşkın sularını bıraktıktan sonra Zürich gölüne dökülür. Yukarı vâdisindeki önemli hidroelektrik santrallar 400 milyon kilovat-saat üretir. (L)

LİNTHİA i. *Schizasteridae* familyasından düzensiz denizkestanesi; tebeşir çağından beri pek çok fosil türüne rastlanır. (Bugün yaşayan bir türü Japon denizlerinde bulunur.) [L]

LİNTİLHAC (Eugène), fransız yazarı (Aurillac 1854 - Neuilly - sur - Seine 1920). Sorbonne'da konferansçı oldu (1900). Eserleri tiyatro üstünedir: ***Beaumarchais et ses Oeuvres*** (Beaumarchais ve Eserleri) [tez, 1887], ***Le Sage*** [1893], ***Histoire Générale du*** Théâtre (Genel Tiyatro Tarihi) [4 c., 1904 - 1911]. (L)

LİNTON (Ralph), amerikalı etnoloji bilgini (Philadelphia 1893 - New Haven, Connecticut 1953). New Mexico, Colorado ve Markiz adalarında arkeoloji araştırmaları yaptıktan sonra, etnoloji ile ilgilendi ve Madagaskar'a bir sefer düzenledi; bu yolculuğun sonuçlarını ***The Tanala, a Hill Tribe of Madagascar*** (Tanala, Madagaskar'ın Üstün Irkı) [1933] adlı kitabında ortaya koydu. Büyük eseri, ***The Cultural Background of Personality*** (Kişiliğin Kültürel Yanı) [1945], günümüzün kültür alışverişi ve etnopsikiyatri olaylarının araştırılmasına temel teşkil etti. Kardiner'den temel kişilik kavramının tenkidini yaparak aldı ve *sosyal statü* anlayışını da bu kavramla birleştirdi: temel kişilikte toplumsal rol, onun gözünde Kardiner'in esas tuttuğu psikanalitik şartlardan daha önemlidir. Diğer eserleri: ***The Science of Man in the World Crisis*** (Dünya Bunalımında İnsan Bilimi) [1945]; ***Most of the World*** (Dünyanın Çoğu) [1949] ve ***The Three of Culture*** (Kültürün Üç Unsuru) [1955]. (L)

LİNWOOD, İskoçya'da (Renfrewshire) yer, Glasgow'un batısında. Otomobil yapımı. Alüminyum. (L)

LİNYEVİÇ (Nicolay Petroviç), rus generali (Çernigov hükûmetinde 1838 - Petersburg 1908). 1900'de bir sibirya kolordusuna kumanda etti ve milletlerarası Çin seferine katıldı. Rus-Japon savaşında I. Rus ordusu kumandanıyken, Mukden bozgunundan sonra, başkumandan Kuropatkin'in yerine geçti, ama durumu düzeltmeyi başaramadı. (L)

LİNYİT i. (lat. *lignum*, odun'dan fr. *lignite*). Bileşiminde yüzde 60 ile 73 oranında karbon bulunan kahverengi veya siyah fosil kömür; tozu kahverengidir.

— ANSİKL. Jeol. ve Coğ. *Linyit*'in oluşum süreci taşkömürünkine benzer; linyit, bataklıklardaki bitki kalıntılarının bozuşması, sonra da yavaş yavaş alüvyon çökeltileriyle örtülmesi sonucu oluşur. Taşkömür yataklarının büyük kısmı Birinci zamandan kalmadır; oysa linyit yatakları, genellikle, çok daha yenidir (İkinci veya Üçüncü zaman). Bitki kalıntılarını kömüre dönüştüren fiziko kimyasal olayların gerekli etkime süresi, taşkömür için uzun, linyit için çok daha kısadır. Linyitin birçok çeşidi olmakla birlikte hepsinin ortak özelliği, bileşimlerinde yüksek oranda su (ortalama yüzde 20 ile yüzde 60'ın üstünde) ve uçucu maddeler (yüzde 15'ten fazla, hattâ yüzde 60'ın üstünde) bulunmasıdır. Isı değerleri, kilogram başına 7 000 kaloriye ulaşmaz. Genellikle bir ton linyitin 0,3 ton taşkömürle eşdeğerli olduğu kabul edilir. Bu özellikleri, birçok linyit yatağının neden işletilmediğini ve hâlâ bazı ülkelerde linyit rezervlerinin neden değerlendirilmediğini açıklar. Dünyadaki linyit rezervlerinin yaklaşık olarak 1 700 milyar ton olduğu sanılmaktadır.

Bununla birlikte, yatakların az derinde oluşu ve üzerlerindeki katmanların kolayca kaldırılabilmesi, linyit yataklarının açık havada işletilmesine imkân verir. Bu şartlar taşkömüre oranla linyitin maliyetini düşürür ve iktisadî alanda linyit üretimini çekici hale getirir. Ayrıca termik santrallarda linyitten yararlanılması ucuza iletilebilen bir enerjinin üretilmesini sağlar. Ucucu madde bakımından zengin olması, linyitin kimya sanayinin başlıca hammaddesi haline gelmesini sağlamıştır. Nihayet yeni teknik buluşlar, linyitten kok kömürü yapmak ve dökme demir sanayiinde linyitten yararlanmak imkânını yarattı.

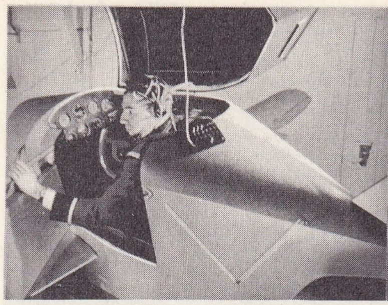

link - trainer
solda,
kör uçuş eğitimi;
sağda,
sonuçların tespiti

Sayısız yatağa rağmen A.B.D. ve Kanada'da linyit üretimi ikinci planda kalır. Buna karşılık S.S.C.B.'de hızlı bir gelişme göstermiştir (yaklş. 80 milyon ton). Dünya rezervinin yüzde 5'ine sahip olan Almanya, linyit üretiminde açık farkla birinciliği korur. Linyit yatakları, oldukça kesikli olarak Köln havzasından Oder'e kadar (Kuzey Almanya ovasının güneyindeki hersinyen kütlenin yakını) uzanır. Batı Almanya'nın, yaklaşık linyit üretimi 90 milyon ton kadardır. Ama, kömür madenlerinin, önemli bir kısmı elinden alınan Batı Almanya, sanayiini yoğun linyit üretimi üstüne kurmuştur (300 milyon tondan fazla); çıkarılan linyit çelik sanayiinde kullanılır. Çekoslavakya ise dünya üretiminde üçüncü sırayı alır (54 milyon ton).

Linyitin rolü enerji bilançosunun hazırlanmasında mahallî olarak öteden beri önemlidir ve dünya üretimi 1960 - 1966 arasında 750 Mt'dan yaklaşık olarak 900 Mt'a yükselmiştir. Başlıca üreticiler sosyalist ülkelerdir. S.S.C.B. (150 Mt); Doğu Almanya (250 Mt); Çekoslovakya (75 Mt); Yugoslavya, Macaristan, Bulgaristan, Polonya (hepsi 24 Mt'dan çok); Batı Almanya da 100 Mt üretimle bu sırada yer alır.

● *Türkiye*'de, rezerv olarak fazla miktarda linyit vardır. Maden Tetkik Arama enstitüsünün yaptığı çalışmalar sonunda, 56 ilde (Adıyaman, Afyon, Ağrı, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Giresun, Gümüşhane, Hatay, Isparta, İçel, İstanbul, İzmir, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Maraş, Muğla, Muş, Niğde, Ordu, Rize, Samsun, Sıvas, Siirt, Sinop, Tekirdağ, Tokat, Tunceli, Van, Yozgat) linyit yatakları tespit edildi. Bu rezervlerde toplam olarak 847 milyon ton linyit bulunduğu hesaplandı. İncelemeler sonunda Türkiye'deki linyit kömürlerinin yüzde 95'inin 3 500 kilokalori / kg'ın üstünde, geri kalan yüzde 5'inin de 3 500 kilokalori/kg altında randımanlı olduğu anlaşıldı. Toplam rezervin büyüklüğüne rağmen, linyit madenleri küçük yataklar halindedir. Bunların en zenginleri, Çanakkale, Kütahya, Manisa ve Bolu illerindeki yataklardır. Linyit kömürlerinin yüzde 75'e yakın kısmı, özel sektör tarafından işletilir. Elde edilen kömürün büyük kısmı sanayide, geri kalanı da şehirlerde ısıtma maddesi olarak kullanılır. İşletmeler yatırım yönünden zayıf olduğu için, üretim 1971 yılına kadar, ihtiyacı tam olarak karşılayabilecek bir seviyeye ulaştırılamadı. 1962'de 2 milyon 979 bin ton kömür elde edildi. Bu miktar 1967'de 5 milyon 600 tona çıktı, değeri de 1962 fiyatlarıyle 196 milyon lira olarak hesaplandı. İkinci Beş Yıllık Kalkınma planının son yılı olan 1972'de, 8 milyon 500 bin ton linyit üretilmesi öngörüldü. Nakliye zorlukları, depolama güçlükleri ve büyük şehirlerde havayı kirletmesi, linyitten yakıt olarak daha geniş ölçüde yararlanılmasını önlemektedir. Seyitömer gibi bazı zengin rezervlerin, bulunduğu yerde değerlendirilmesi ve böylelikle elde edilecek gazlardan yararlanılması gibi projeler hazırlandı; ancak daha sonra bunlardan vaz geçildi. 1971'de, linyitin dumansız olarak yakılması için bilimsel çalışmalara başlandı. (LM)

LİNYİTLİ sıf. (*linyit*'ten *linyit-li*). Reçineli ağaçlara benzeyen açıktohumluların kalıntılarından meydana gelen ve yakıt olarak kullanılan katı mineraller için kullanılır. (L)

LİNYPHİA i. Koyu desenli sarı veya beyaz renkte uzun gövdeli örümcek; tabiatta pek yaygın olan bu örümceklerin çoğu ağlarını otlara, çalılara ve ağaçlara düzensiz olarak örer. (*Linyphiidae* familyasının örnek tipi.) [L]

Charles LİNOİS
Maurin'in taşbasması
Cabinet des Estampes, Paris

LİN YU-TANG, çinli yazar (Changchow, Amoy 1895), Pekin ve Singapur üniversitelerinde profesör. Halen A.B.D.'de yaşamaktadır. Fazla bir orijinalliği olmıyan ve çin kültürünü yaymayı amaçlayan eserlerini de genellikle ingilizce yazdı. Başlıca eserleri arasında ***Ülkem ve Halkım*** (1935), ***Yaşamanın Önemi*** (1937), Çinceden bazı tercümeler (ünlü ***Çin Masalları***, 1952) ve konusu Çin'de geçen romanlar (***Pekin'de Bir An*** [1939]; ***Çin Mahallesi*** [1948]) yer alır. (M)

LİN YÜY-YUNG. Bk. LİN PİAO.

LİNZ, Avusturya'da şehir, Yukarı Avusturya'nın merkezi, Tuna kıyısında; 204 500 nüf. 1678'den kalma katedral (Anton Bruckner, 1858 - 1868 yılları arasında bu katedralde org çalmıştır). Şehirde birçok eski kilise vardır. Lenz ile Tuna'nın sol kıyısındaki Urfahr varoşunda, Sanayi hızla gelişmektedir; demir - çelik sanayii; kok fabrikaları; makine sanayii; elektrik, kimya, dokuma ve besin sanayii; gemi yapımı.

— Tar. Başlangıçta Linz, bir roma şehriydi (*Lentia*). 1626'da başkaldıran köylülere direndi. 1683 Viyana kuşatmasında olduğu gibi, imparatorlar zaman zaman buraya sığındılar. (L)

LİNZ AM RHEİN, Almanya'da (Rhinland Pfalz) şehir, Ren'in sağ kıyısında, Bonn'un yukarısında; 6 400 nüf. XII. yy.dan kalma kilise. Turistik merkez. (L)

LİO—, yun, *leios*, düz, kelimesinden alınan ve bazı kelimelerin yapısına giren önek. (L)

LİOCEPHALUS i. Güney Amerika'da yaşayan küçük iguana. (L)

LİOCRANUM i. Üzeri tüylü, kızıl sarı renkli örümcek. (*Liocranum rupicola* ve *L. rutilans*'a Batı Avrupa'da rastlanır. *Clubionidae* familyasından.) [L]

LİOHETERODON i. Madagaskar'da yaşayan zehirsiz yılan. (Yumurta ile beslenen bu yılan yumurtaları bütün olarak yutar, kabuğuyle birlikte sindirir.) [L]

LİOLEMUS i. Güney Amerika'da yaşayan küçük yassı iguana. (L)

LİONCOURT (Guy DE), fransız bestecisi (Caen 1885-Paris 1961). V. d'İndy'nin öğrencisi, Schola'da hocasından boşalan beste öğretmenliği görevini aldı. 1942'de César-Franck okuluna müdür oldu; dramatik veya lirik eserler (*Hyalis; La Belle au Bois*

Foto. W. Ronis, X (LAROUSSE)

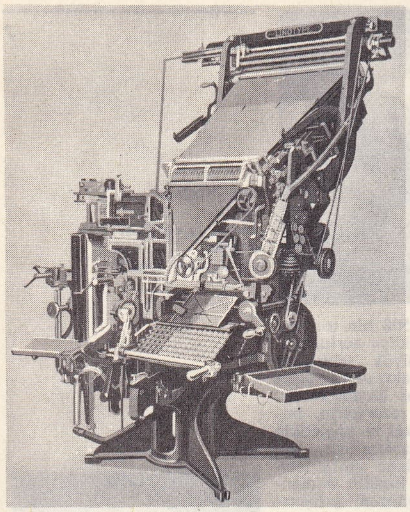

linotip

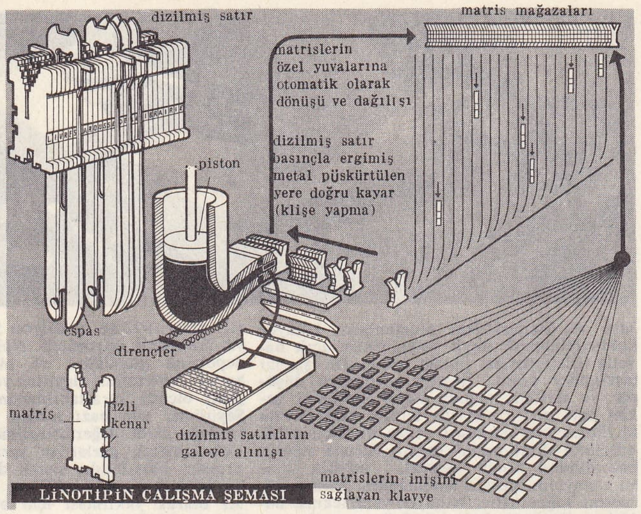

LİNOTİPİN ÇALIŞMA ŞEMASI

LIN PİAO

LINTON

Dormant [Uyuyan Güzel]; *Jean de la Lune; Les Dix Lepreux* [On Cüzamlı]), dinî dramlar (*Le Mystere de l'Emmanuel, Le Mystere de l'Alleluia, Le Mystere de l'Esprit* üçlüsü); melodi dizileri, missalar, oda veya piyano müziği besteledi. V. d'Indy'nin *Cours de Composition* (Beste Dersleri) adlı kitabının dördüncü cildini yazdı. (L)

LİONİ veya **LEONİ** (Ottavio), italyan gravürcüsü ve ressamı (Roma 1576'ya doğr.-ay.y. 1630). Roma'da tablo ve freskleri vardır (*Cebrail'in Müjdesi*, Sant'Eustachio'da), ama Leoni'nin asıl özelliği gravür portreleridir (*Galileo, Bracciano Dükü* [Louvre müzesinde]). [L]

LİON körfezi, Eskiçağda **Sinus Gallicus,** Batı Akdeniz'de körfez; batıda Creus burnu ile doğuda Rhône deltası arasında. Alçak kıyıları kıyı gölleriyle örtülüdür. Derinliği 200 m'yi aşmaz. (L)

Lion kraliyet nişanı, Belçika Kongosu'nda yapılan değerli hizmetler için kral Leopold II tarafından 1891'de ihdas edilen nişan. Altı rütbelidir. Nişan kısmı: beyaz mineli haç, yanlarda sarmaşık iki C, üstte krallık tacı. Kurdelesi: kırmızı, kenarında iki beyaz çizgi arasındaki sarı şerit. (L)

LİONNE (Hugues DE), **Berny** markisi, fransız devlet adamı (Grenoble 1611-Paris 1671). Kendisine Mazarin'in desteğini sağlayan Servien'in yeğeni; devlet danışmanı oldu (1643). Westfalen (1648) ve Pirene (1659) antlaşmaları sırasında çeşitli görevlerde başarı gösterdi. Devlet bakanı oldu, yukarıdan bir emirle meclise çağrıldı, İngiltere ile Dunkerque'in iadesi işini müzakere etti (1662), Brienne'den devlet ve dışişleri bakanlıklarını satın aldı (1663), imparatorun ve Brandenburg'un desteğini sağlayarak Veraset savaşını tahrik etti (1666), Büyük başarısı, Hollanda savaşının hazırlanışı oldu: Charles II ile yaptığı Douvres antlaşması (1670) Köln başpiskoposu ve Münster piskoposu ile yaptığı anlaşma (1671) sayesinde Üçlü ittifakı dağıtarak Birleşik Eyaletler'i yalnız bıraktı. (L)

LİONNİ (Leo), italyan asıllı hollandalı ressam ve grafikçi (Amsterdam 1910). Cenova Üniversitesinde okudu. Uzun süre Milano'da çalıştı. Yirmi yıldan beri A.B.D.'de oturmaktadır. Grafik alanındaki eserleri resim çalışmalarından daha önemlidir; fotoğraf tekniğinden de faydalanarak yeni grafik ve resim deneyleri yaptı. (M)

Lions international, 1917 yılında Amerika'da işadamlarını ortak bir topluluk içinde birleştirmek amacıyle kurulmuş kulüp. Bugün 137 ülkede 850 000 kişiyi biraraya getirmiş 21 000 «Lions» vardır. Kulübün adı «hürriyet ve anlayış beraberliği milletlerimizin teminatı» ibaresinin ingilizce karşılığı olan «Liberty, İntelligence, Our Nations Safety» kelimelerinin baş harflerinden meydana gelmiştir. Kulübe giriş zordur; her üye adayı, iki üye tarafından tavsiye edilir, hakkında sıkı bir soruşturma yapılır. (L)

LİONYCHUS i. Elitraları sarı benekli, gövdesi parlak siyah veya esmer renkli küçük böcek; Eski Dünya'nın ılıman ve çöl bölgelerinde yaşar. (Kınkanatlıların *carabidae* familyasından.) [L]

LİORAN, Fransa'da Laveissiere komününde (Cantal, Saint-Flour idare çevresi) köy. Alagnon'un yukarı vâdisinde kış sporları merkezi. Orman. — 1 172 m yükseltideki *Lioran tüneli*'nden Clermont-Ferrand - Aurillac demiryolu geçer. (L)

LİORET (Henri), fransız mühendisi (Moret-sur-Loing 1848-Paris 1938). Fransız fonograf (gramofon) sanayiinin öncülerinden, ülkesinde fonografı herkesçe alınabilir hale getirdi (1893). O devirde Pathé kardeşlerle çalıştı. 1905'te, Gaumont ve Laudet kardeşlerle, sesli sinemayı başlatmak üzere, optik usulle ses kaydı ilkelerini koydu. Fizyolojik olayları kaydetmek üzere, 1910'da Marais ve doktor Marage ile, sağır ve dilsizlerin yeniden eğitimi için, deneysel fonetiğin kurucusu rahip Rousselot ve sonra Manichel ile işbirliği yaptı. (L)

LİOTARD (Jean Etienne), isviçreli ressam (Cenevre 1702-ay.y. 1789). Paris ve İtalya'da öğrenim yaptı. Eserleri arasında pasteller, yağlıboya resimler (portreler, çığır sahneleri, natürmortlar), ofortlar, mine üzerine resimler, desenler yer alır. *Madame d'Epinay*'ın, yaşlanmış haliyle kendisinin (Cenevre müzesi), *Coventry Kontesi*'nin (Amsterdam müzesi) portreleri kesin bir sanat anlayışını yansıtır. (L)

LİOTARD (Louis), fransız kâşifi (Paris 1904-öl. Tibet'te 1940). A. Guibaut ile Çin ve Tibet sınırlarına iki sefer yaptı. 1936-1937 Arasındaki ilk seferde, Salovon nehrinin orta vâdisindeki boğazlar ile bu nehir ve Mekong arasındaki dağları buldular. Yukarı Yang-çe ile Yukarı Huang-ho arasında, Tibet'in doğu sınırlarına yönelen ikinci seferde, kervanları haydutların baskınına uğradı ve Liotard öldürüldü. (L)

LİOTHEUM i. Pek çok türü bulunan kuş biti. (Mallophaga takımının *menoponidae* familyasından.)

— ANSİKL. Şakakları arkaya doğru genişleyen ve ayakları konaklarına sımsıkı tutunmağa elverişli şekilde çengelli olan bütün kuş bitlerine *liotheum* adı verilir. Boyu 2 mm olan *Liotheum* (*Menopon*) *pallidum,* kümes hayvanlarında pek çok görülür. Daha büyük olan *L.* (*Trinoton*) *anseris* ise kazlarda bulunur. (L)

LİOUVİLLE (Joseph), fransız matematikçisi (Saint-Omer 1809-Paris 1882). Collège de France'ta (1839) matematik, Paris Fen fakültesinde de mekanik okuttu. *Journal de Mathematiques Pures et Appliqués*'yi (Saf ve Uygulamalı Matematik Gazetesi) kurarak, aritmetik, geometri ve fizik üstüne yazılar yazdı. Özellikle, XIX. yy.ın en büyük fransız analizcilerinden biridir. Bu arada, monogen fonksiyonları (Cauchy genel fonksiyonlarının özel halleri olarak eliptik fonksiyonların ilk tam teorisini verdi), kesirli indisli genelleştirilmiş türevleri inceledi ve ilk defa üstün sayıların varlığını ortaya koydu. (L)

LİOZ i. Portekiz mermeri; sık yapılı, beyaz veya hafif pembemsi, en çok heykelcilikte kullanılır. (L)

LİPARİ i. (yun. *liparis*'ten). Çirozluktan çıkarak yağlanmağa başlamış uskumru. (M)

Lipari (CASTELLO DE), Eol adalarının merkezindeki akropolis; Bernadc Erea ile Madelaine Cavalier'nin yönettiği kazılarla (1950-1960) ortaya çıkarıldı. Bu dokuz katlı yapı Orta Cilâlı Taş devrinden (M. Ö. 4000'e doğr.) Demir devrine kadar (M. Ö. I. binyıl) kullanılmıştır. Çömleklerinin değişik tipte oluşu, Egelilerin etkisini ortaya koyar (Egeliler vazo verip obsiden taşı alırlardı, bu taş II. binyılın sonlarına kadar silâh ve gereç yapımında kullanıldı). Eol'lülerle Mykenai'liler arasında ilişkiler gelişti (Mykenai'lilerin Castello'da 1600-1200 arasında bir ticaret merkezi kurmuş oldukları sanılıyor). Bu karma medeniyeti İtalya'dan gelen Ausonlar yıktı. 580'den sonra yunanlıların Lipari'ye yerleşmesi, aynı yerde benzer bir medeniyetin gelişmesine yolaçtı. (L)

LİPARİ adası, Eol (Aiolia) adalarının başlıcası (bazen bütün Eol adalarına bu ad verilir); 11 000 nüf. Merkezi *Lipari* (4 000 nüf). Ada volkanik topraklardan oluşmuştur. Bağcılık (şarap üretimi) başlıca tarım faaliyetidir. Önemli sünger taşı yatakları işletilmekte ve bütün dünyaya ihraç edilmektedir. Yunan-roma kalıntıları. (L)

LİPARİDAE çoğl. i. Gece kelebekleri grubundan pulkanatlı böcekler familyası. (*Orgyia, dasychira, porthesia, euproctis, lymantria* gibi cinsleri kapsar; birçok tür meyve ve orman ağaçları için çok zararlıdır.) [L]

LİPARİS i. Bot. Bitişik iki soğanlı, 2-8 çiçekli orkide; turbalı bataklıklarda yetişir.

— Balıkbil. Cyoloptirus'a yakın kemikli balık; soğuk ve ılık denizlerde yaşar (Liparis, ön kısmı kalın, karın tarafında bir tutunma çekmeni bulunan uzun gövdeli bir balıktır. Derisi çıplak ve sümüksü olduğu için deniz sümüklüsü de denir. Manş kıyılarında iki türüne rastlanır.)

— Böcekbil. Külrengi veya kirli beyaz renkte, kaba, hantal ve kıllı kelebek; Kuzey yarımkürede yaşar: *Liparis* (*Lymantria*) *monacha baltalık ormanlar için çok zararlıdır.* (Pulkanatlıların *liparidae* familyasının örnek tipi.)

— ANSİKL. Böcekbil. *Liparis*'in dişileri yumurtalarını karınlarının arka kısmında bulunan keçeleşmiş kıllarla örter. Ardı-sarı liparis (*Porthesia chrysorhaea*) meyve ağaçlarına çok zararlıdır.

Bombyx cinsinden birçok böceğe de liparis denir: ardı-kara (*Euroctis phaeorhaea*) meyve ağaçlarına, *Limantria dispar* hem meyve, hem orman ağaçlarına, *L. monacha* (tırtılı hepçil olmasına rağmen) özellikle ovalardaki reçineli ağaçlara saldırır. *Stilnopia salicis* (söğüt kelebeği) söğüt ve kavak ağaçlarına zarar verir. (L)

LİPARİT i. (*Lipari* adasından fr. *liparite*). Miner. *Eşanl.* BİYOLİT.

LİPAROBSİDİYEN i. (fr. *liparobsidienne*). Miner. Obsidiyen'in silisli çeşidi. (L)

LİPAROFİR i. (fr. *liparophyre*). Miner. Liparitin porfirik çeşidi. (L)

LİPAROPERLİT i. (fr. *liparoperlite*). Miner. Perlit çeşidi. (L)

LİPAROPONZA i. (fr. *liparoponce*'tan). Miner. Silisli ponza çeşidi. (L)

LİPARORETİNİT i. (fr. *liparoretinite*). Miner. Hidratlı ve camsı liparit çeşidi. (L)

LİPARUS i. İri boylu bitki biti; meşin gibi sert, sağlam ve siyah olan kabuğu pü-

Foto. A.F.P., Keystonc (*LAROUSSE*)

rüzsüzdür; üzerinde sarı tüylü lekeler bulunur. (*Liparus coronatus* havuçlara zarar verir. Havuçlar ekimden önce tarladan toplanırsa bu böceklerin çoğalması önlenmiş olur. Kınkanatlıların *curculionidae* familyasından.) [L]

LİPATTİ (Dinu), romanyalı piyanist ve besteci (Bükreş 1917-Cenevre 1950). Cortat ve Dukas'ın öğrencisiydi. 1834'ten itibaren ince, duygulu çalışıyle ün kazandı. Bütün Avrupa'da konserler verdikten sonra Cenevre'ye yerleşti ve konservatuvarda öğretmen oldu. Senfonik müzik ve oda müziği besteledi, birçok plak doldurdu. (M)

LİPAZ i. (yun. *lipos*, yağ'dan fr. *lipase*). Biyokim. Molekül ağırlıkları yüksek olan yağ asidi esterlerini hidrolizleyen enzim. (Mide ve pankreas özsuyunda, kanda, birçok tohumda v.b. rastlanır.) [L]

LİPAZEİDİN i. (fr. *lipaséidine*). Biyokim. Suda erimeyen, yağda eriyen enzim (Kenevotu tohumlarında bulunan bu enzim, soğukta yağları lipaz gibi hidrolizleyebilir.) [L]

LİPCHİTZ veya **LİPSCHİTZ** (Jacques), polonya asıllı fransız heykeltıraşı (Druskieniki, Grodno vilâyeti 1891). 1924'te fransız uyruğuna girdi. 1912'de Paris'te, Matisse, Modigliani, Picasso, Max Jacob ile dost oldu. İlk eserleri gerçekçidir: *Cesare Sofianopulo'nun Portresi* (1911). 1913'te *Karşılaşma ve Dansöz* adlı eserlerinde tabiatta görünen geometrik biçimleri işlemeğe başladı; fakat 1915'lerde yaptığı ve büyük bir heyecan uyandıran eseri (*Baş*), eşyanın alışılmış görünümüyle ilgisi olmayan bir işaretler düzeniydi. Paris'teki Art Moderne müzesinde (*Gertrude Stein'in Portresi, Europe'nin Kaçırılışı, Gitarlı Denizci*), amerikan müzelerinde (Philadelphia, Buffalo, New York, Saint Louis) ve Barnes foundation'da eserleri vardır. (L)

LİPEMİ i. (fr. *lipémie*). Kandaki yağlı madde (lipit) oranı.

— ANSİKL. Kan serumundaki lipitler kolesterol, fosfatit (lesitin, selfalin), yağ asidi ve nötr yağ gibi maddelerdir. Kolesterol hariç *lipemi* normal olarak 1 litrede 5-6 gr'dır. Yemeklerden sonra ve bazı hastalıklarda (lipoidik nefroz, ksantoma, miksödem, şeker hastalığı) ve bazı zehirlenmelerde (alkol, benzen, fosfor) bu miktar yükselir. (L)

LİPETSK, S.S.C.B.'de şehir, Don'un kolu olan Voronej ırmağı kıyısında, Moskova'nın 400 km güneydoğusunda, Kursk bozkırındaki demir madenleri yakınında; 253 000 nüf. Demir-çelik fabrikası ve tarım makineleri yapımı. Şehir 1107'de Büyük Petro tarafından kuruldu. (L)

LİPEURUS i. Kuş bitinin ilmî adı. (*Lipeurus anatis* ördeklerde, *L. anseris* kazlarda, *L. caponis* tavukgillerde, *L. columboe* güvercinlerde yaşar. Mallohpaga takımının *philopteridae* familyasından.) [L]

LİPHİSTİOMORPHAE çoğl. i. Örümcekler alttakımı; Uzakdoğu'da yaşayan çok ilkel bazı örümcek türlerini kapsar. (L)

LİPHİSTİUS i. Hollanda Hindistanı'nda ve Birmanya'da yaşayan örümcek. (Liphistiuslar iri örümceklerdir. Bunların başlıca özelliği karın kısmında hareketli plaklarla kaplı bölütlerin bulunmasıdır [bu olay örümcekgillerden yalnız bunlarda görülür]; ağ bezleri ise karın tarafındadır. Örnek türü *Liphistius desultor. Liphistiidae* familyasından.) [L]

LİPHYRA i. Kanat açıklığı 6 sm'yi bulan iri kelebek; üst tarafı esmerimsi kızılsarı, alt tarafı külrengi kızıl-sarıdır; İndonezya-Avustralya bölgelerinde yaşar. (*Liphyra*'nın tırtılı bazı karıncaların [*Oecophylla Smaragdina*] kurtçuklarını yer. İlmî adı *Liphyra brassolis*, pulkanatlıların *lycenidae* familyasından.) [L]

LİPİDOGRAM i. (fr. *lipidogramme*). Elektroforezde bir suyuktaki miselyumlu yağ maddelerinin (lipoproteinler) yer değiştirme hızını ve bu maddelerin oranlarını gösteren eğri. (Bu veriler, çeşitli hastalık belirtilerinin incelenmesinde teşhir bakımından işe yarar.) [L]

LİPİK, Yugoslavya'da (Hırvatistan) şehir, Slavonska-Pozega yakınında. Deri hastalıklarına iyi gelen kaplıcalar (64°C). [L]

LİPİNSKİ (Karol), polonyalı besteci (Radzyn 1790-Lwow yakınları 1861). 1812'den 1814'e kadar Lwow'da orkestra şefliği yaptı; Paganini'nin öğrencisiydi; Avrupa'yı dolaştıktan sonra Dresden'de Saksonya sarayının müzik faaliyetlerini yönetmekle görevlendirildi. Keman için 4 konçerto ve galiçya halk şarkılarından bir derleme bıraktı. (L)

LİPİT i. (yun. *lipos*, yağ>fr. *lipide*'den). Her çeşit organik yağa verilen ad.

— Eczc. *Lipit düşürücü*, yağ metabolizmasını etkileyerek kandaki lipit oranını, özellikle kolesterol miktarını normalleştirmeğe yarayan ilâç. Bk. ANSİKL.

— Kim. Yağlı maddeleri belirtmek için kullanılan genel ad. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Eczc. *Lipit düşürücü* birçok ilâç ortaya kondu. Bunlar, etki şekline göre kısaca şöyle sıralanabilir:

bağırsaklarda emilmeyi önleyenler. Fitosteroller, özellikle beta-sitosterol bu gruba girer. Yapısı kolesterolünkine yakın bitkisel steroller olan fitosteroller, hem dıştan gelen kolesterolün, hem içten ödle gelen kolesterolün sindirim yoluyle kana karışmasını zorlaştırır, dışkı ile dışarı atılmasını kolaylaştırıp artırır;

kolesterolü harekete geçirenler. Heparin, hem kanın pıhtılaşmasını önleyici, hem de süte benzeyen serumları durulaştırıcı özellikler taşır. Yağların büyük moleküllerini hidroliz yoluyle yağ asitlerine ve gliserol'e ayrıştıran bir lipaz'ı harekete geçirir. Bitkisel yağlarda (zeytin, mısır, ayçiçeği) bulunan *doymamış asitler* (araşidonik, linoleik ve linolenik asitler) kanda kolesterolün taşınmasını ve öd yoluyle süzülüp atılmasını kolaylaştırır;

kolesterolün sentezini önleyenler. Fenil-etilasetamid, nikotinik asit, östrojen hormonlar gibi bazı ilâçlar kolesterol sentezlenmesini azaltır;

kolesterolün parçalanmasını hızlandıranlar. Tiroit hormonu, detrotironin, tiropropik asit kandaki lipit oranını azaltır.

— Biyokim. *Lipitler*, organizmadaki canlılık olaylarında önemli bir rol oynar. Organizmada, basit lipitlere (gliseritler, steritler) ve yağlı maddenin, fosfor gibi ametallere bağlı olarak protidik moleküller içinde bulunduğu karmaşık lipitlere (fosfoaminolipitler, sülfatitler, serebrozitler v.b.) rastlanır. Lipitler canlı organizmalarda iki şekilde bulunur: bileşimleri, beslenme, bölge ve iklim şartlarına göre aynı türde değişiklikler gösterebilen depo yağlar; bileşimi her canlının bütün organları için sabit olan protoplazma yağı. (L)

LİPİT-İŞTAR, İşin sülâlesinden beşinci Babil kralı (M.Ö. 1900 dolayları). Bir kanunname yazarıdır; eseri kısmen çözülmüştür. (L)

LİPMANN (Fritz Albert), alman asıllı amerikalı biyokimya uzmanı (Königsberg, 1899). Harvard ve Boston üniversiteleri Tıp fakültelerinde profesör; koenzim A'nın keşfi dolayısıyle, 1953'te, Krebs ile birlikte Nobel Fizyoloji ve Tıp ödülünü aldı. (L)

LİPO—, yun. *lipos*, yağ kelimesinden gelen ve bazı kelimelerin yapısına giren önek. (L)

Lİ PO veya **Lİ TAY - BO**, çinli şair (701'e doğr. - 762). Gelenek onu meyhanelere düşkün bir bohem olarak gösterir. İmparator Hsüen-dzüng'ün dostluğunu kazandı, ama patavatsızlığı yüzünden gözden düştü. Bir gece sandalda, ayın görüntüsünü kucaklamak istediği ve boğulduğu söylenir. Bilgiç hatıralara pek yer vermeyen manzumeleri, şiirleri tercüme edilmeğe, birçok çinli şairinkinden daha elverişlidir. Kurtarıcı şarap, zamandan kaçma, dostluk gibi geleneksel temaları özgünlükle işledi. (L)

LİPODİSTROFİ i. (fr. *lipodystrophie*). Patol. *İlerleyici lipodistrofi*, vücudun üst kısmındaki deri altı yağlarının gitgide erimesi, buna karşılık göbekten aşağıda kalan kısımların yağla dolması. ‖ *Ensülin lipodistrofisi*, deri altı yağlarının bir bölgede azalırken yanındaki bölgede çoğalması. (Bazen diyabetiklerde ensülin şırıngalarının tekrarlanmasından ileri gelir.) [L]

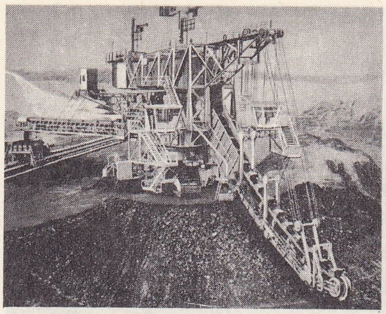

linyit açık hava çıkarma tesisinde bir ekskavatör

LİPODİYEREZ i. (fr. *lipodiérèse*). Fizyol. Yağların organizmada değişikliğe uğraması. (L)

LİPOFİL sıf. (fr. *lipophile*). Kim. Hidrofob özelliği ağır basan organik bir ortamın moleküllerine karşı ilgi gösteren bir molekül grubu için kullanılır. (L)

LİPOFİLİ i. (fr. *lipophilie*). Kim. Bir molekülün, kuvvetli hidrofob özellikteki organik bir ortamın moleküllerine karşı ilgi duyması özelliği. (L)

LİPOGENEZ i. (fr. *lipogénèse*). Fizyol. Hayvan ve bitki bünyesinde yağ oluşması.

— ANSİKL. Bitkilerdeki katı veya sıvı yağlar, protoplazma içinde dağınık bulunan sitozomlarda (yağ yapıcı cisimler) karbonhidratlardan meydana gelir.

Hayvanlarda yağın üç kaynağı vardır: birincisi, besinlerle alınan yağlardır; dıştan gelen bu yağ, besini alan hayvanın vücudunda kendine özgü yağa dönüşür; ikinci kaynak karbonhidratların değişiminden veya proteinlerin hidrolize uğrayarak ikiye bölünmesinden meydana gelen yağlardır; üçüncü kaynak, dokuların yozlaşmasıdır; herhangi bir sebeple (sinir kesilmesi, lokal kansızlık v.b.) çalışmayan veya kötü çalışan her organ ister istemez dokularından bir kısmını yağa çevirir. Bk. ADİPOGENEZ, ŞİŞMANLIK. (L)

LİPOKAYİK sıf. (fr. *lipocaïque*). *Lipokayik madde*, pankreassız köpeği karaciğer steatozu'ndan koruyabilen ve sığır pankreasından elde edilen proteinli hulâsa. (Bu madde, yağ metabolizmasını düzenli tutmak amacıyle, özellikle hiperkolesterolemi hallerinde tavsiye edilir.) [L]

LİPOKROM i. (fr. *lipochrome*). Biyokim. Karotenden türeyen ve yağları sarıya boyayan, suda eriyen boyamaddeleri grubu. (L)

LİPOKSİDAZ i. (fr. *lipoxydase*). Lipitlerin oksitlenmesine yolaçabilen maya. (L)

LİPOLİTİK sıf. (fr. *lipolytique*). Lipazların hidrolizleyici etkisi. (L)

LİPOLİZ i. (fr. *lipolyse*). Fizyol. Organizmada yağların tahrip olması.

— ANSİKL. Organizmada depo edilmiş olan yağlar, gerektikçe çeşitli enzimlerin etkisiyle eriyerek kana karışır. Bütün dokular bu yağları parçalayarak değersizlendirebilir. Fakat değersizlendirmede başlıca rolü karaciğerin oynadığı sanılmaktadır. Yağların değersizlenmesi karmaşık bir olaydır; bunun mekanizmasını açıklamağa çalışan birçok teori vardır. Bu mekanizmanın yağların ikiye parçalanmasıyle başladığı düşünülebilir. (L)

LİPOM (fr. *lipome*). Patol. Yağ dokusu hipertrofisinden ileri gelen ur: *Lipomlar tehlikesiz urlardır, fakat çok fazla büyüyebilir*.

— ANSİKL. *Lipom'lar*, çoğu zaman deri altında, boyunda, sırtta ve omuzlarda görülür; sayıca da fazla olabilir (lipomatoz). [L]

LİPOMATOZ i. (fr. *lipomatose*). Patol. Deri altında lipom halinde önemli miktarda yağ birikmesi şeklinde marazî hal. (Lipomatoz, distrofik bir hastalıktır, yağ toplanmasından ileri gelme bir şişmanlık değil-

general LİNYEVİÇ

LİNZ
Teslis sütunu ve Alter Dom

Hugues de LİONNE
Robert Nanteuil'ün eseri, Cabinet des Estampes, Paris

Foto. LAROUSSE

LİPARİ adası

dir. Her iki taraflı veya yaygın olabilir. Çoğu zaman soydan gelme bir aile hastalığıdır.) [L]

LİPONÜKLEOPROTEİK sıf. (fr. *lipo-nucléoprotéique*). Biyokim. Lipitlerle nükleoproteitlerden oluşan. (L)

LİPOPROTEİK sıf. (fr. *lipoprotéique*). Biyokim. Lipitlerle proteinlerin birleşmesinden meydana gelen: *Lipoproteik bileşik.* (L)

LİPOPROTEİN i. (fr. *lipoprotéine*). Biyokim. Bir proteinle bir yağın birleşmesinden meydana gelen organik molekül. (Kan plazmasında hem serin'e, hem de globülin'e tekabül eden lipoproteinler bulunur. Birinci türden lipoproteinler metabolizmada rol oynar; öbürlerinin de yağ moleküllerinin iletilmesinde etkili olduğu sanılır.) [L]

LİPOPTENA i. Kan emici sinek; geyik ve sığırlarda rastlanır. (Lipoptena 5-6 mm uzunluğunda, esmer benekli kırmızımtırak bir böcektir. Kanatlarını sonbaharda kaybeder. İlmî adı *Lipoptena cervi. Pupipar çiftkanatlılardan.*) [L]

LİPOSCELİS i. Kitap veya toz bitinin ilmî adı. (Evlerde bazen karınca gibi kaynaşır.) [L]

LİPOTROP sıf. (fr. *lipotrope*). Dokubil. Hücrelerdeki veya dokulardaki yağlı maddelere tutunarak bağlanan kimyasal maddelere denir.

— Ted. *Lipotrop etmen,* organizmanın yağlara daha fazla dayanmasını sağlayan ve organların, özellikle karaciğerin yağlanarak yozlaşmasına engel olan madde. (L)

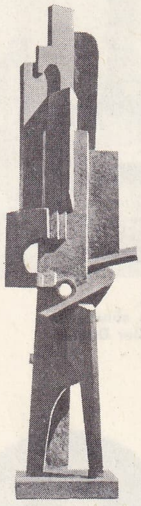

LİPCHITZ
«Gitarlı Denizci»
(1915)
Art Moderne müzesi, Paris

LİPOVA, macarca **Lippa,** Romanya'da (Banat bölgesi) kasaba, Mureş kıyısında, Bihor dağlarının çıkışında; 6 600 nüf. Kısmen XIV. yy.dan kalma kilise (XV. ve XVIII. yy.dan kalma freskler). Şato (XIII. yy.) yıkıntıları. Maden suları. (L)

LİPOVAN i. Dobruca'ya yerleşmiş eski bir rus tarikatının üyesi. (L)

LİPOVŞEK (Marijan), yugoslav bestecisi ve piyanisti (Lyublyana [Ljubljana] 1910). Suk, Kurz ve Casella'nın öğrencisi. Lyublyana Filarmoni orkestrasının yöneticisi. Bir senfoni (1949) senfonik şiir (*Vatan,* 1950), *Bir Halk Teması Üstüne Çeşitlemeler,* yaylılar için iki süit, bir kantat (*Org'cu,* 1949), bir yaylı çalgılar dörtlüsü, keman ve orkestra için bir rapsodi (1955) besteledi. (L)

LİPOYİT i. (fr. *lipoïde*'den). Biyokim. Bazı karmaşık lipitlere verilen ad: *Fosforlu lipoyit.* (L)

LİPP (Wilma), avusturyalı kadın şarkıcı (Viyana 1925). Sanat hayatına 1943'te başladı, 1948'de Salzburg festivalinde söylediği Gece kraliçesi rolü (*Sihirli Flüt*), sanatçının dünya çapında bir Mozart yorumcusu ve Viyana operetinin büyük şarkıcılarından biri olarak kabul edilmesini sağladı. (L)

LİPPE, Almanya'da ırmak, Ren'in kolu (sağ kıyı), Westfalen havzasını doğudan batıya doğru aşar; 255 km. *Bad Lippspringe*'de doğan Lippe, buzul ve ırmak-buzul şekilleri üzerinde aktıktan sonra Ren'e bağlanan bir kanalın başladığı Hamm'ı sular. (L)

LİPPE veya **LİPPE-DETMOLD,** Kuzey Almanya'da eski prenslik, sonra cumhuriyet (1918). III. Reich zamanında *land* (eyalet) olan Lippe cumhuriyeti, 1946'da Nordhein-Westfalen ile birleştirildi. (L)

LİPPE ailesi, Lippe prensliğinde hüküm sürmüş alman ailesi. —Sülâlenin kurucusu BERNHARD I (1113-1144), Lothar tarafından Lippe'nin «asil senyörü» ilân edildi. —SIMON V (öl. 1536), imparatorluk kontu unvanını taşıyanların ilkidir: Protestanlığı kabul etti. —Yeğeni SIMON VI ölünce (1613) kontluk üç kola ayrıldı: 1709'da kaybolan Lippe-Brake'ler; 1643'te Schaumburg-Lippe adını alan Lippe-Alverdissen'ler ve Lippe-Detmold'lar, 1762'de dördüncü bir kol (Lippe- Biesterfeld'ler kolu) kuruldu.

Başlıca dal olan **Lippe-Detmold**'lar, 1720'de elde etmiş oldukları kutsal imparatorluk prensliği payesini, 1789'da, payenin sahibine onaylattılar. Lippe-Detmold prensleri 1807'de Ren, 1815'te Germen konfederasyonuna girdiler. —PAUL ALEXANDER LEOPOLD (1820-1851), 1836'da liberal bir anayasa düzenledi. —Sonuncu Lippe-Detmold prensi KARL ALEXANDER, hasta ve çocuksuzdu, 1897'de naip Ernst **von Lippe Biesterfeld**'in vesayeti altına kondu. Karl Alexander ölünce (1905) Ernst'in oğlu LEOPOLD IV, Lippe prensi oldu; 1918'de tahttan feragat etti; Hollanda prensi Bernard'ın amcasıdır. (L)

LİPPE idare bölgesi, 1810'da Fransa'da Münster piskoposluğu ile Clèves ve Gueldre dükalıkları topraklarının birleştirilmesiyle meydana getirilen idare bölgesi. Merkezi *Münster,* 1814'te ortadan kalktı. (L)

LİPPERSHEY (Hans), hollandalı optikçi (Wesel 1570'e doğr.-Middelburg 1619). 1608'de bir dürbün icat ettiği veya geliştirdiği sanılır. Galileo, sonradan bu dürbünü inceleyerek onu bilimsel araştırmalarda kullanılır hale soktu. Dürbüne bu yüzden «Galileo dürbünü» adı verildi. (M)

LİPPERT (Julius), avusturyalı tarihçi (Branau [bugün Broumov], Bohemya 1839-Prag 1909). Profesördü; 1870'te Bohemya Landtag'ına, 1888'de Avusturya parlamentosuna seçildi. Sosyal tarih ve dinler tarihi üstüne eserleri vardır. Önemli eseri: *Sozialgeschichte Böhmens in Vorhussitischer Zeit* (Jan Hus'tan Önce Bohemya Sosyal Tarihi) [1896]. (L)

LİPPİ (Filippino), italyan ressamı (Prato 1457'ye doğr.- Floransa 1504). Fra Filippo'nun oğlu. Filippo'nun yetiştirdiği Botticelli'nin öğrencisiydi. Önce AMICO DI SANDRO takma adı altında topladığı gençlik eserlerinde (*Meryem'in Aziz Bernardus'a Görünmesi* [1480, Floransa]) ustasının estetiğini devam ettirdi. 1484'te Carmine'de, Masolino ile Masaccio'nun bitmemiş fresklerini (*Aziz Petrus'un Hayatından Sahneler*) tamamlamakla görevlendirildi. *Aziz Tommaso'nun Zaferi*'nde (Roma, Santa Maria Sopra Minerva, 1489-1490) ve özellikle Strozzi de Santa Maria Novella kilisesindeki *Aziz Yuhanna ile Aziz Philippus'un Hayatından Sahneler*'de (1498-1502) garip bir hayalgücü hâkimdir; desenin canlılığına karşılık, kompozisyonun düzeni o kadar sağlam değildir. (L)

LİPPİ (Fra Filippo), italyan ressamı (Floransa 1406'ya doğr.-Spoleto 1469). Masaccio'nun, sonra Domenico Veneziano ve Fra Angelico gibi renk ustalarının etkisinde kaldı. Ustalarının öğretisini benimsemekle beraber, yeni yeni çözüm yolları aramaktan da geri kalmadı. *Pala Barbadori*'deki (Louvre) figürlerin diriliği, *Meryem'in Taç Giymesi*'ndeki (1441-1447, Uffizi) renklerin çeşitliliği, ara tonlarla işlenmiş ayrıntıların canlılığı, *Çocuğa Tapınma*'daki (Uffizi) renk doygunluğu, yeni bir lirizm'in doğmasına yolaçtı. *Aziz Stephanus'un Hayatı* ile *Aziz Yuhanna'nın Hayatı*'nı konu edinen, Prato katedralindeki fresklerinde Lippi, kompozisyonlarını ustaca sıralanmış perspektiflerin önüne yerleştirir. Spoleto katedralinin dekoru ise, düzeni yıkan bir coşkunluğun eseridir. Karmelit rahibi olan Filippo Lippi, bir rahibe ile yaşamak için kiliseden ayrılmıştı. (L)

LİPPİ (Lorenzo), italyan ressam ve şairi (Floransa 1606 - ay.y. 1664). Matteo Rosselli'nin öğrencisi. Floransa'da büyük düka Ferdinando II'nin himayesinde yaşadı ve Salvator Rosa ile birlikte «Percossi akademisi»ni kurdu. 1647 - 1649 Arasında, İnsnbruck'da düşes Claudia di Medici'nin yanında saray ressamı ve edebiyatçısı olarak çalıştı. Dinî konulu birçok tablo yaptı. Fakat daha çok portreleriyle ünlüdür: Salvator Rosa ve *Ressamın Portresi* (Floransa, Uffizi), *İki Kraliçenin Hikâyesi* adını verdiği bürlesk şiiri, ölümünden sonra Perlone Zipoli imzasıyle ve *Malmantile Racquistato* (Yeniden Fethedilen Malmantile) başlığıyle İtalya'da basıldı. (M)

LİPPİA i. (fransız doktoru Auguste *Lippi*'nin [1678-1704] adından). Lime lime yapraklı, başak çiçekli otsu bitki; bir kısmı sürüngen, bir kısmı dik saplı olmak üzere, tropikal bölgelerde yetişen yüzlerce türü bilinir. (Dik saplılardan *Lippia citriodora,* birincasıf kokusu verdiği için Akdeniz bölgesinde bahçelerde yetiştirilir. Bazı diğer türlerinden sindirimi kolaylaştırıcı şuruplar yapılır. Mineçiçeğigillerden.) [L]

Lippincott, 1836'da Philadelphia'da Joshua Ballinger Lippincott (Juliustown, New Jersey 1813-Philadelphia 1886) tarafından kurulan A.B.D.'nin en eski yayınevi; genel edebiyat yanında, hekimlik ve coğrafya, okul kitapları ile çocuk kitapları da yayımlar. (L)

LİPPMANN (Gabriel), fransız fizikçisi (Hollerick, Lüksemburg 1845-France gemisinde, denizde 1921). École Normale Supérieure'den mezun oldu (1868), çalışmak için Almanya'ya gitti, 1875'te Paris'e *Relation Entre les Phénomènes Électriques et Capillaires* (Elektrik ve Kılcal Olaylar Arasında İlişkiler) adlı bir tezle Paris'e döndü. Bu yolda incelemelerine devam ederek kılcal elektrometreyi ve bir kılcal elektromotor icat etti. 1883'te Sorbonne'a profesör tayin edildi. Ayrıca pillerin kutuplaşmasını ve ohm'un belirlenmesini de inceledi. Kuars'ta piezo - elektrik olayının tersinirliğini ilk defa ortaya atan da odur. Ayrıca bir girişim metoduyle renkli fotoğraf elde etme usulünü buldu (1891). [Nobel Fizik ödülü 1908]. (L)

LİPPMANN (Walter), amerikalı gazeteci (New York 1889). 1931'den itibaren *New York Herald Tribune* gazetesinde çalıştı, dış siyaset üstüne dünya çapında yankılar uyandıran birçok eser yayımladı: *The United States in World Affairs* (Dünya Meseleleri Karşısında Amerika Birleşik Devletleri) [1932-1933]; *The Good Society* (Örnek Toplum) [1937]; *U. S. Foreign Policy* (A. B.D.'nin Dış Siyaseti) [1943]; *The Public Philosophy* (Halk Felsefesi) [1955]; *The Communist World and Ours* (Komünist Dünya ve Bizim Dünyamız) [1959]; *The Coming Teste with Rusia* (Rusya ile Birlikte Gelen Ölçüler) [1961]; *Western Unity and the Common Market* (Batı Birliği ve Ortak Pazar) [1962]; *The Essential Lippmann* (Gerçek Lippmann) [1963]. 1966'da *New York Herald Tribune*'ün başyazarlığını bıraktı. (L)

LİPPO Dİ DALMASİO, Lippo delle Madonne denir, italyan ressamı (Bologno 1352 -öl. 1421'den önce). Babasının ve Vitale Lippo'nun öğrencisiydi. Daha çok doğduğu şehirde (*Magdelena Haçın Dibinde* [San Domenico]) ve Toscana'da da çalıştı (*Tahtlı Meryem* [Pistoia Belediye sarayı]). [L]

LİPPOLD (Richard), amerikalı heykeltıraş (Milwaukee 1915). Önce teknik resim öğretmeniydi, 1942'den itibaren, madenî tellerle abstre eserler meydana getirdi. Harvard üniversitesindeki *The World Tree* (Dünya Ağacı) [1950] ve Metropolitan müzesindeki altın tellerle yaptığı *Güneş* (1953-1956) önemlidir. Hafifliği ve şeffaflığıyle dikkati çeken üslûbu, kendi deyimiyle «karşıtlar geriliminin sonucu olan denge»'yi ifade eder. (L)

LİPPOLİS (İtalo), italyan bestecisi (Bari 1910). Jachino'nun öğrencisiydi; Napoli ve Perugia'da öğretmenlik yaptı. Orkestra için iki *Prelüd* (1933), bir konçerto (1961), piyano için bir konçerto (1951), yaylılar için bir dörtlü ve üçlüler besteledi. (L)

LİPPS (Theodor), alman filozofu (Wallhalben, Palatinat 1851-Münih 1914). Bonn (1884), Breslau (1890) ve Münih (1894) üniversitelerinde felsefe dersleri verdi. Psikolojiyi felsefenin temeli olarak kabul eder

Foto. Demangeot (LAROUSSE)

Lorenzo LİPPİ kendi portresi Uffizi galerisi, Floransa

ve metafiziği felsefe dışı sayardı. Başlıca eserleri: *Grundzüge der Logik* (Mantık İlkeleri) [1893]; *Die Ethischen Grundfragen* (Temel Ahlâk Meseleleri) [1899]; *Vom Fühlen Wollen und Denken* (İzlenim, İrade ve Düşünce) [1902]; *Leitfaden der Psychologie* (Psikoloji Elkitabı) [1903]; *Ästhetik* (Estetik) [2 cilt, 1903-1906]. (L)

LİPPSTADT, Almanya'da (Batı Almanya, Rheinland-Westfalen) şehir, Lippe ırmağı kıyısında; 37 000 nüf. Eski hansa şehri. Metalürji ve dokuma sanayii. Seramik. Mobilya. Damıtma yeri. (L)

LİPSCHİTZ (Jacques). Bk. LİPCHİTZ.

LİPSCHİTZ (Rudolph Otto Sigismund), alman matematikçisi (Königsberg 1832 - Bonn 1903). 1864'ten itibaren Bonn üniversitesinde profesörlük yaptı. Matematik analiz ve diferansiyel geometrinin gelişmesine önemli katkılarda bulundu. Diferansiyel denklemler sisteminin varlığı ve genel integralinin birliği teoremlerini ispatladı. Bu ispat, Cauchy'nin ispatında kullanılan şartlardan çok daha genel şartlar altında geçerlidir. Diferansiyel geometri alanında Ricci ve Levi - Civita'nın çözümlediği diferansiyel hesabın formül haline getirilmesinde çok önemli rol oynayan incelemeler yazdı. (M)

LİPSİUS (Justus), flaman hümanisti **Joost Lips**'in latince adı (Overijse, Brabant 1547-Louvain 1606) Roma'da, kardinal de Granvelle'in kâtibi (1567), Muret'nin öğrencisi oldu. 1570'te Louvain'e döndükten sonra Almanya'ya gitti ve Luther'ciliği kabul ederek Jena üniversitesinde profesörlük aldı (1572 - 1575). Hollanda'ya döndü, 1578'de, calvin'ci Leiden üniversitesinde tarih profesörlüğüne getirildi. *Politicorum Sive Civilis Doctrinae Liberi VI...* (VI. Kitap'taki Medenî Öğretiler veya Siyaset Üstüne) [1589] ve *De Una Religione* (Bir Din Üstüne) adlı eserlerinin yayımlanması üzerine protestanlarca şüpheli görüldü ve katoliklere katılarak (1590), Louvain'de ders vermeğe başladı (1592).
Cicero'ya karşı hareketten yana olan Lipsius, Tacitus, Sallustus ve Seneca'nın eserlerinin incelenmesini tavsiye etti. Stoa'cı felsefesini *De Constantia*'da (Sabır Üstüne) [1583] açıkladı. Tenkit yazıları arasında şunlar sayılmalıdır: *Epistolicarum Quaestionum Libri VI* (VI. Kitap'taki Meseleler Üstüne Mektuplar) [1577]; *De Militia Romana* (Roma Askerliği Üstüne) [1595]. Henri Estienne, onun karanlık üslûbunu bir kusur sayar, ama Du Vair, Montaigne ve Descartes'ın eserlerinde Lipsius'un etkisi olmuştur. (L)

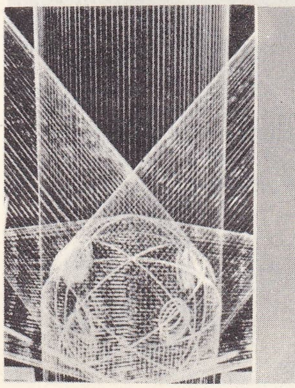

Richard LİPPOLD

LİPSİUS (Justus Hermann), alman bilgini (Leipzig 1834 - ay. y. 1920). Leipzig üniversitesinde Klasik Filoloji kürsüsünün başkanıydı (1869-1914). Özellikle eskiçağ hukukunu inceledi ve önemli tarihî ve hukukî metinleri yayımladı. (M)

LİPSOS veya **LİPSOZ** i. (yun. k.). İskorpitgillerden balık türü (*Scorpaena porcus*); Akdeniz'de ve Atlas okyanusunda yaşar; boyu en çok 40 sm'yi bulur. (Yüzgeçlerindeki dikenlerde, çabuk geçmeyen yaralara sebep olan özel bir zehir vardır; eti yenir.) [M]

LİPSOS veya **LİPSOİ**, ital. **Lisso**, Ege denizinin güneydoğu kesiminde, Patmos adasının doğusunda Onikiada grubunda yer alan ada. «Akdeniz adaları» vilâyetinin Sakız sancağına bağlıydı. 1911 Sonbaharında İtalya tarafından işgal edildi ve İkinci Dünya savaşı sonunda Yunanistan'a geçti (1945). [M]

LİPTON (sir Thomas Johnstone), ingiliz tüccarı ve yatçısı (Glasgow, İskoçya 1850-Londra 1931). 1865'te A.B.D.'ye gitti, iki yıl Güney Carolina'daki pirinç tarlalarında çalıştı. İngiltere'ye döndüğünde Glasgow'da bir dükkân açtı. Bu işte kârlı çıkınca 1898'de Lipton Limited ortaklığını kurdu. Zamanla da Büyük Britanya imparatorluğunun en büyük ticarî kuruluşlarından biri haline geldi. Sermayesi 200 000 000 dolara ulaşan ortaklığın Hindistan ve Seylan'da çay, kahve ve kakao bahçeleri, Chicago'da paketleme merkezleri vardır. Lipton ayrıca 1899, 1901, 1903, 1920 ve 1930'da Royal Ulster Yacht kulübü temsil etmek üzere, Amerika kupası için düzenlenen milletlerarası yat yarışlarına katıldıysa da bu yarışlarda başarı gösteremedi. 1898'de «sir», 1902'de «baronet» unvanını aldı. Birinci Dünya savaşında yatıyle yenik Sırplara yardım malzemesi taşıdı. (M)

LİPTOVSKY MİKULAŞ, Çekoslovakya'da (Orta - Slovakya bölgesi) şehir, Vah'ın yukarı vâdisinde, Yukarı ve Aşağı Tatra'lar arasındaki küçük bir havzanın ortasında. Gotik üslûbunda güzel kilise (XIII. yy.). Demanova vâdisindeki mağaralar yakınında önemli turizm merkezi. Tahta işçiliği; dokuma sanayii. (L)

LİPÜRİ i. (yun. *lipos*, yağ ve *urein*, işemek'ten fr. *lipurie*). Patol. Sidikte yağ bulunması. (Lipüri bazı böbrek hastalıklarında [lipoid nefroz], asalaklardan ileri gelen sidikyolu hastalıklarında [filaryoz], şiddetli karaciğer ve pankreas bozukluklarında görülür.) [L]

LİR i. (lat. *lyra*'dan fr. *lyre*). Çırpma telli çalgı; kaynağı mitolojik çağlara dayanır.

— Anat. Beyin üçgenindeki iki arka kordonun başlangıç kısımları ile ammon boynuzlarını birleştiren enlemesine liflerin tümüne verilen ad.

— Müz. XVI. yy.da, Pleiade şairlerinin şiir okurken çaldıkları telli ve yaylı saz. ‖ *Lira da braccio*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Müz. *Lir*'in ilk şekliyle, kaplumbağa kabuğundan yapıldığı söylenir. Ötümü sağlayan bu kabuktan iki dikme yükselir, bu dikmelerin uçlarına yakın bir noktaya yerleştirilen kirişe öteki uçları kabuğa bağlanan teller tutturulurdu. Mızrapla çalınan bu tellerin sayısı önce üçtü, sonraları arttırıldı.

Lira da braccio, İtalya'da XIII. yy.a kadar kullanılmış, bazı bakımlardan kemanın atası sayılabilecek, sürtme telli bir çalgıdır. Büyük bir viyola boyundaydı ve çenenin altına kıstırılarak çalınırdı. Tel sayısı, iki pes âhenk teliyle yediydi ve beşli aralıklarla akort edimişti. Sapının etrafı çemberlenmediği için viol'den çok kemana yakın bir çalgıdır.

— Süs. santl. *Lir motifi*, XVIII. yy.ın ikinci yarısından sonra lambri'lerde (ahşap duvar kaplaması), masa ayaklarında kullanıldı, iskemle arkalıklarıyle sarkaçlı saatlere lir şekli verildi. (L)

Fillippino LİPPİ «Meryem'in Aziz Bernardus'a Görünmesi» bütün ve detay Floransa, İtalya

LİRA i. (ital. k.). Yüz kuruşluk türk para birimi: *Elinize kaç bin lira kadar geçecek?* (R. H. Karay). *Osman Ağadan alacağı olan elli liranın üstünü tamamlayacak on lirası yoktu* (Kemal Tahir). [Bk. TÜRK LİRASI.] ‖ *Batı afrika lirası*, İngiliz Milletler Topluluğu Batı Afrika devletlerinin başlıca para birimi. ‖ *Doğu afrika lirası*, İngiliz Milletler Topluluğu Doğu Afrika devletlerinin başlıca para birimi. ‖ *İngiliz lirası*, sterlin. Bk. STERLİN. ‖ *Mısır lirası*, hıdivler zamanında Mısır'da kullanılan para birimi. ‖ *Sarı lira*, kâğıt para basılmadan önce altın sikkeye (osmanlı altınına) verilen ad. ‖ *Esk.* Yedi gram ağırlığında altın sikke: *Yarımşar lira verse, elli lira eder. Bunun da yarısını verse yirmibeş lira... Yirmi beş altın* (Y.Z. Ortaç).

— ANSİKL. İlk osmanlı *lira*'sı Sultan Abdülmecid (1839 - 1861) zamanında Tashihi Ayârı Sikke kararıyle, 5 ocak 1843'te basıldı. Önceleri 50 kuruşluktan aşağı altın, basılmamasına karar verildi; sikke ıslahından 10 yıl sonra, 2 haziran 1854'te 25 kuruşluk altınların (çeyrek lira) ve 18 şubat 1855'te 2,5'luk ve beşibiryerdelerin basılmasına başlandı.

◆ **Liralık** sıf. [...] lira kıymetinde olan: *Senin üç yüz liran varsa benim de üç bin liralık kredim var* (Kemal Tahir). ‖ i. Lira: *Yüz liralığı bir türlü bozduramadı.* (ML)

LİRA (Miguel N.), meksikalı yazar (Tlaxcala 1905), *Fabula* gazetesinin başyazarı ve yayın müdürü, *Huytlale* dergisinin kurucusu. Halk şiiri tarzındaki eserleriyle (corrido'lar) sevildi; en ünlüleri *Corrido de Domingo Arenas* (Domingo Arenas'ın Türküsü) ve *Corrido del Marinerito*'dur (Küçük Denizcinin Türküsü). Tiyatro eserleri de halk menşelidir ve folklora dayanır: *Vuelta a la Tierra* (Toprağa Dönüş) [1938]; *Linda* (1941); *El Camino y el Arbol* (Yol ve Ağaç) [1942]; *Carlota de Mexico* (Meksikalı Carlota) [1943]; *Tres Mujeres y un Sueno* (Üç Kadın ve Bir Rüya) [1953]. His romanları da yazdı: *Le Escondida* (Saklanan Kadın) [1948]; *Una Mujer en Soledad* (Yalnız Bir Kadın) [1956]; *Minetras la Muerta Llega* (Ölüm Gelene Kadar) [1958]. (M)

LİRET i. (lat. *libra*'dan). Nümism. İtalyan para birimi (sembolü LİT), 100 centesimi'ye bölünür. (İtalya'da LİRA yazılır ve öyle söylenir, çoğl. *Lire*'dir. Türkçedeki lira kelimesi buradan gelir.) [M]

LİR-GİTAR i. XVIII. yy. sonunda moda olan çırpma çalgı. (Biçimi antik lir'i hatırlatır, sapı ise gitarın sapına benzerdi.) [L]

LİRİ, İtalya'da 120 km uzunluğunda nehir. Garigliano'nun yukarı kısmıdır. Eskiçağda adı *Liris*'ti. (L)

LİRİK sıf. (lat *lyricus*, yun. *lyrikos*'tan fr. *lyrique*). Coşkun, ilhamla dolu.

— Ed. *Lirik şiir*, eskiden, bir eşliğinde okunan şiir. ‖ *Teşm. yol.* Şarkı olarak okunmadığı halde, biçimi veya özelliği bakımından eskiçağ şiirlerine benzeyen şiir: od'lar, ilâhiler, korolar v.b. ‖ Günümüzde, ateşli ve coşkun bir dilde yazılmış, ortak duyguları veya şairin iç dünyasını yansıtan şiir.

Fra Filippo LİPPİ «Salome Dansederken» bütün ve detay «Aziz Yuhanna'nın Hayatı» adlı freskin detayı

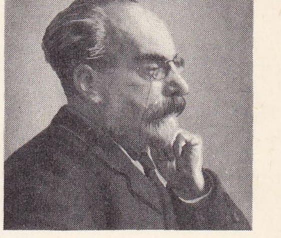

Gabriel LİPPMANN

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano; Alinari, Giraudon, Bulloz, Boyer (LAROUSSE)

LİPSE konuşurken Rubens'in eseri Pitti sarayı, Floransa

— Tiyat. *Lirik sanatçı,* konuşan veya mimiklerle anlatan tiyatro sanatçısının karşıtı olarak şarkı söyleyen aktör veya aktris. ‖ *Lirik dram.* Bk. *Müzikli* DRAM. ‖ *Lirik tiyatro,* müzikli piyesler oynanan tiyatro.

— ANSİKL. Ed. Eski yunanlılar *lirik* terimiyle telli bir saz ve genellikle dans eşliğindeki şarkıya ayrılan şiir türünü belirtirlerdi. Şarkının tek veya sesli olmasına göre *monodi liriği* veya *koro liriği* ortaya çıktı: birincisi, bir tek kimse tarafından ve özellikle Aiolis'te Lesbo (Sappho ve Alkeus) şerefine okunurdu; bir koronun okuduğu ikincisi, Dorlular tarafından ortaya atıldı. Sözün müzik ve dans unsurlarıyle uyumlu bir şekilde kaynaştığı, dinî törenlerden ve halk bayramlarından doğan koro lirizmi, yunan edebiyatının yarattığı en yüksek ve orijinal türlerden biridir (Alkman, İbykos, Simonides, Pindaros, Bakkhylides v.b.). Daima mitoslara dayanan, ama değişik biçimli ve farklı amaçlı koro liriği (apollon ilâhisi, zafer türküleri, çocuk ilâhileri v.b.) şehirlerdeki bütün gösterilerde yer alır, gerek trajik, gerek komik dramatiğin yapısına temel unsur olarak girerdi. Güçlü ve tutkulu şairlerin yarattığı monodi liriği, insan ruhundaki aşırı duygululuğun eşsiz anlatımı haline geldi. «Lirik» teriminin anlamı zamanla genişleyerek eleji, yergi şiiri ve epigramma gibi şiir türlerini kapsadı. Öte yandan temel unsur olan müzik, İskenderiye'de M. Ö. III. yy. da Ptolemaios'lar devrinde ve Roma'da monodi liriğinden bütünüyle ayrıldı; koro liriğiyse Horatius'un *Carmen Saeculare*'sinde ciddî ve tek düzenli, birkaç yüzyıl sonraki hıristiyan ilâhilerinde ise hareketli ve canlıdır.

lira

● *Modern lirik*'in menşei, Ortaçağda müzik eşliğinde okunmak üzere yapılan bestelere dayanır: pastorallar, danslı şarkılar ve özellikle trubadurların, ilhamını saray edebiyatından olan birçok eseri. Trubadurların şiiri XIII. - XV. yüzyılda devam ettirildiyse de bu şiirin gerçek mirasçılarını, İtalya'da, daha sonraları bu türün yüzyıllarca bütün dünyada taklit edilen ustası olan Petrarca'da ve Sicilya okulu şairleriyle *Stilnovo* akımı şairleri arasında aramak gerekir. Belirli vezin biçimlerine dayanmamakla birlikte lirik şarkı ile daha yüksek temalar, sone, balad ve madrigal ile ise daha hafif temalar işlendi. XV. yy.ın ilk yarısında italyan edebiyatında yaygın olan Petrarca taklitçiliği kısa zamanda Avrupa çapında bir olay haline geldi; ama XVI. yy.ın ikinci yarısında şiir uzmanları, liriğin gerçek konusunu (Aristoteles anlayışına uygun şekilde tanımladılar. İki italyan tenkitçisi (Minturno ve Alessandro Guarini) liriği, «duyguyu taklit eden tür» olarak tanımladı; bu tanıma göre lirik şiir yalnız şairin kişisel duygularından ilham alır ve insanların hayatını ve tutkularını nesnel biçimde temsil etmez.

Bütün avrupa edebiyatlarında lirik şiirin yeni ve orijinal gelişmesine uygun düşen duygusal bir anlayışa rastlayabilmek için, romantik çağı beklemek gerekir. Romantiklerin içedönüklüğü, nesnelcilikleri liriğe o zamandan beri, bu türün özelliği olarak kabul edilen duygusal ve öznel şiir niteliğini kazandırdı. Gerçeğe uygunluk çabası uğruna vezin biçimleri önemlerini kaybetti; oysa bu biçimler, geleneksel olarak soneden Petrarca'nın *canzone*'sine, *cazonetta*'dan *od*'a kadar bu türün başlıca özelliği sayılmıştır. Romantik çağın en büyük lirik şairlerinden Giacomo Leopardi on bir ve yedi heceli serbest canzone biçimini tercih etti; XX. yy.ın birçok şairi vezin açısından Leopardi'yi örneksemiştir. Lirik türüne özgü bu imtiyazlı durumun kabul edilmesi sonuç olarak yeni bir türün ortaya çıkmasına yolaçtı; lirik nesir. Başlıca özelliği izlenimci ince bir zevk ve ses uyumu olan bu nesrin en ünlü örneği Baudelaire'in *Poèmes en Prose*'udur (Mensur Şiirler). [M]

LİRİODENDRON i. Kuzey Amerika ve Çin'de yetişen iki ağacın cins adı; bunlardan biri, lâleye benzeyen yeşilimtırak sarı çiçekler açan lâle ağacıdır. (İlmî adı. *L. tulipifera.* Manolyagillerden.) [M]

LİRİOPE i. Basık bere biçiminde trakimedüz. (Şemsiye boşluğunun ortasından, büyük bir sap şeklindeki mide borusu sarkar; bunun ucunda da ağız bulunur. Ağzın etrafında dört dudak, bunların ortasında da mideden geçen bir dilcik vardır. Liriopeler okyanusların ekvator bölgelerinde ve Akdeniz'de yaşar.) [L]

LİRİZM i. (fr. *lyrisme*'den). Lirik şiirlerin tümü: *Lirizm tarihi.* ‖ Lirik ilham: *Bir şairin lirizmi.* ‖ Kişisel duyguların anlatımında coşkunluk, coşku: *İlâhî aşkın verdiği sonsuz bir coşkunluk içinde lirizm deryasına dalar* (Cahit Öztelli).

— ANSİKL. ● *Türk edebiyatında lirizm,* özellikle, Tanrı, tabiat, sevgi, ölüm v.b. gibi ortak temalardan doğar. Turfan kazılarında ele geçen eserler arasında bulunan ve VII. yüzyıl Mani çevresine ait oldukları ileri sürülen Aprınçur Tigin'in Uygur Türkçesiyle yazılmış, biri aşk üstüne iki şiiri ile anonim *Tan Tanrı* ilâhisi, türk edebiyatının metni ele geçen en eski lirik şiirleri sayılır. IV. ve V. yy.larda Çin'in kuzeyinde devlet kuran Türklerin lirik şiirlerinin ancak çince tercümeleri bilinir. XI. yy. dil bilgini Kâşgarlı Mahmud'un, *Divanü Lûgat-it-Türk* adlı eserinde, Alp Er Tunga sagusu (ağıt) ile bahar ve yaz tasvirlerine ait bazı eski lirik türk şiirlerinden örnekler vardır. Yusuf Has Hacib'in (XI. yy.) üç lirik *Kutadgu Bilig*'in sonuna eklidir. XVI. yy.da yazıya geçmiş *Dede Korkut Kitabı*'nda yer yer lirik şiirlere rastlandığı gibi IX. ve X. yy.larda oluşan ve ancak XIX. yy.da yazıya geçen Kırgızların *Manas Destanı* da geniş ölçekli bir lirik şiir örneğidir. Halk edebiyatındaki kahramanlık destanlarıyle aşk şiirleri ve ağıtlar, divan edebiyatındaki mersiyeler (msl. Baki'nin Kanunî mersiyesi), bazı münacat ve naatler (msl. Fuzuli'nin *Su* ve *Gül* redifli kasideleri) lirik şiir sayılır. Divan edebiyatında lirik şiir niteliğine en uygun manzumeler *gazel, rubaî* ve *tuyug* biçiminde olanlardır. Dehhanî (XIII. yy.), Yunus Emre (XIII. yy.), Kadı Burhaneddin (öl. 1398), Nesimî (öl. 1404), Ahmed Paşa (öl. 1497), Ali Şir Nevaî (öl. 1501), Babur Şah (öl. 1530), Hayalî (öl. 1551), Fuzuli (öl 1556), Nailî (öl. 1666), Karacaoğlan (XVII. yy.). Nedim (öl. 1730), Ahmed Hâşim (öl. 1933), Yahya Kemal (öl. 1958), Necip Fazıl (doğ. 1905), Cahit Sıtkı (öl. 1956), Orhan Veli (öl. 1950), Ahmed Hamdi Tanpınar (öl. 1962), Oktay Rıfat (doğ. 1914), Ahmet Muhip Dranas (doğ. 1909), Cemal Süreya (doğ. 1931) lirik şiirler yazmış olan en ünlü türk şairleri arasında yer alır. (LM)

LİR KUŞU blş. i. Zool. Bk. HARP.

LİROKOMALAKİT i. (fr. *lirocomalachite*'ten). Miner. *Eşanl.* LİROKONİT.

LİROKONİT i. (fr. *liroconite*). Miner. Hidratlı tabiî bakır ve alüminyum arsenyat. (L)

LİR-SİTAR i. (fr. *lyre cithare*). Müz. Lir'den gelen millî yunan müzik âleti. (L)

—LİS sonek. (fars. *lisiden,* yalamak'tan - *lis*). *Esk.* Sıfat yapma eki; sonuna eklendiği kelimelere «yalayan, yalayıcı» anlamını verir. ‖ *Hâk-lis* («yer yalayan»), ayağa kapanan, ayak öpen. ‖ *Kâse-lis.* Bk. KÂSELİS. (M)

Lisaine savaşı. Bk. HÉRİCOURT.

LİSALA, Kongo Kinşasa'da köy, Vete (veya Orta Kongo) ilinin merkezi. Kongo ırmağının sağ kıyısında; 2 500 nüf. Ticaret (pamuk, palmiye yağı) merkezi. (L)

LİSAM i. (ar. *lisām*). *Esk.* Yüze örtülen örtü. Bk. YAŞMAK.

— Kıyf. *Esk.* Müslüman kadınlarının yüzlerine örttükleri tül, yaşmak. ‖ Tuareg'lerde yüzün alt kısmını örten kumaş parçası.

— ANSİKL. *Lisam,* solunum organlarını sıcağa, soğuğa ve toza karşı korumağa yarardı. Bedevîlerde gizlenmek için kullanılırdı. Lisam takma geleneği, genellikle Kuzeybatı Afrika'daki Şanhaca kabileleriyle Kanem arasında yaygındı. Bugün Tuareg'ler de kullanırlar. Bunlarda lisam takmayanlara «sinek yutan» denirdi. Murabıtların da benimsediği lisam takma geleneğini, Muvahhidîler ortadan kaldırmak istedilerse de başaramadılar. (M)

LİSAN i. (ar. *lisān*). Duygu ve düşünceleri bildirmeğe yarayan, bir sistem halinde düzenlenmiş boğumlu sesler bütünü. ‖ Belli

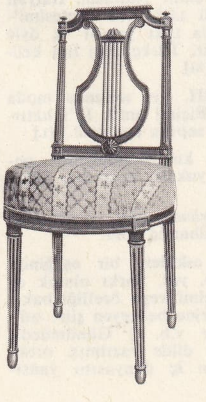

Louis XVI'nın lir arkalıklı sandalyesi Süsleme Sanatları müzesi, Paris

lir çalgıcısı Cluny kilisesinin bir sütun başlığının detayı, Ochiev müzesi, Fransa

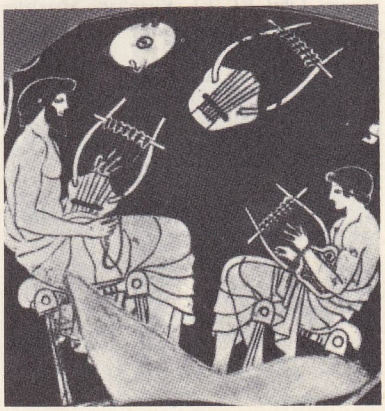

lir müzik dersi, bir Duris kupasından görünüş, Berlin

Foto. Giraudon (LAROUSSE); Dizionario Enciclopedico italiano; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

bir topluluğun kullandığı özel dil sistemi: *Bir ay içinde Türkçe'yi öğrendi. Bu ne güzel bir lisandı* (Ömer Seyfeddin). *Binaenaleyh lisanımız da Türk lisanıdır* (Ziya Gökalp). || Bir döneme, bir nesle, bir kimseye özgü kelime hazinesi ve sözdizimi: *Tanzimat lisanı. Ahmed Hâşim'in lisanı.* || Belli konulara, mesleklere, durumlara özgü dil: *Felsefe lisanı.* || *Teşm. yol.* Anlatım aracı: *Gerçi şarkıların lisanı medrese lisanına yaklaştığından...* (A. Ş. Hisar). Bk. DİL.

— DEY. *Lisana gelmek,* [konuşmayan şeyler için] konuşmak, söz söylemek: *Kurt kuş lisana gelmiş...*

— *Esk. Lisân-âşina,* dil bilen. || *Lisân-ı edeb,* edebiyat dili. || *Lisân-ı hâl.* Bk. LİSANIHAL. || *Lisân-ı mader-zâd,* ana dil. || *Lisân-ül-gayb,* bilinmeyen şeylerden ve gelecekten haber veren: *Rümûz-ı aşkını kıl zîver-i hüsn-i beyan yâ Rab! / Lisân-ı gayba olsun tâ zebanım tercemân yâ Rab!* (Nazîm). || *Lisân-ün-nâr* («alev dili») ateşin parıltısı. || *Fasih-ül-lisân,* açık sözlü.

— Anat. *Esk. Lisânı mizmar,* gırtlak kapağı. || *Guddei taht-el-lisân,* dilaltı bezi. Bk. DİL.

— Bot. *Esk. Lisân-ül-hayye* (veya *lisan-ül-asafir* veya *lisân-üs-seb*), aslan dili denilen bir ot. || *Lisân--ül-kelp,* köpek diline benzeyen yaprakları ilâç olarak kullanılan bir ot. || *Lisân-üs-sevr,* sığır dili otu.

— Dişç. *Esk. Lisân-üs-savt,* azı dişlerini çıkarmağa yarayan kerpeten.

— Gram. *Esk. İlmi lisân,* dilbilim, dilbilgisi.

— Tasav. *Lisânı kâmil,* tanrısal olgunluğa erişmiş mükemmel insan.

◆ **Lisanen** zf. *Esk.* Dil ile, ağızdan, şifahen: *İçerde valde ağası tavaşî Hüseyin Ağaya lisanen haber gönderdi* (Naima).

◆ **Lisanî** sıf. *Esk.* Dille ilgili olan, dile ilişkin: *Demek ki lisanî ikiliği kaldırmak için yeniden bir şey yapmaya lüzum yoktu* (Ziya Gökalp). || Dil biçiminde olan. [M]

LİSANCI i. (*lisan*'dan *lisan-cı*). Bir dilin çeşitli konularıyle uğraşan uzman: *Bu gibi şeyleri bilmek, yalnız licancılar [...] için lâzımdır* (Ziya Gökalp). *Yine evvelâ yeni lisancılardan ayrılıyordu* (Ömer Seyfeddin). [M]

LİSANIHAL blş. i. (ar. *lisân* ve *hâl*'den fars. taml. *lisân-ı hâl*). *Esk.* Bir kimsenin davranışlarından anlaşılan şey, davranışla meram anlatma, hal dili: *Tercemân-ı râzıdır nak-ı vücûhu âlemin / Hâlini herkes beyân eyler lisanıhal ile* (Leskofçalı Galib). *Fahr-i Âlemi bırakıp da dağılacak bir cem'iyet olmadıklarını lisanıhal ile bildirirler idi* (Cevdet Paşa). *Meramımızı lisanıhâl ile anlattık.* (M)

LİSANÎ MEVLÂNÂ, iranlı şair (öl. Tebriz 1534). Tebriz'de öğrenim gördü, sonra Bağdat'a gitti. Gazelleriyle ün kazandı. Kaside alanında başarılı olmadı. Genellikle tasavvuf ve hikmet konularını işledi. *Divan*'ı vardır. (M)

LİSANÎ YAHYA, türk şairi, XVI. yy.da yaşadı. Muhasebecilik görevinde bulundu. Bazı eski şiir dergilerinde gazelleri vardır. (M)

LİSANİYAT i. (ar. *lisân*'dan osmanlıca *lisaniyyât*). *Esk.* Dillerin incelenmesini konu edinen bilim dalı, dilbilim: *Lisaniyat ilminde gerek sıygalar, gerek hususi mânâyı haiz edat ilâvesiyle...* (Ziya Gökalp). [M]

LİSANS i. (lat. *licet,* müsaade edilmiştir'den *licentia* > fr. *licence*). Herhangi bir konuda verilen izin, yetki belgesi.

— Atçılık. Yarışlara katılabilmek için gerekli olan ve cokeylere verilen kimlik kartı. (Bu kart, yarış kurallarını çiğneyenlerden belirli bir süre için veya devamlı olarak geri alınır.)

— Huk. Bk. ANSİKL. ve DİPLOMA. RUHSAT.

— Eğ. Üniversite öğrenimi tamamlanınca alınan diploma.

— Spor. Bir sporcunun resmî yarışmalara katılabilmesi için spor federasyonu tarafından kendisine verilen kayıt fişi veya kimlik kartı.

— Tic. İthal ve ihracı serbest bırakılmayarak belirli bir düzene bağlanmış malların ithal veya ihracı için idare tarafından verilen müsaade (ithal lisansı, ihraç lisansı). [Bu uygulama, devletin genel ticarî siyasetine bağlıdır.] Bk. İHRACAT.

— ANSİKL. Huk. *Lisans,* ihtira (patent) ve telif hukukunda da söz konusu olur. Patent hukukunda lisans, bir icadın kullanma ve yararlanma hakkının devredilmesidir. Bu anlamda lisans sözleşmelerinden de söz edilir. Lisansın *basit,* münhasır (tam) ve mecburî lisans olmak üzere üç çeşidi vardır. Basit lisans ile, ihtira (patent) sahibi yalnız bir kısım hakkından lisans alan lehine vaz geçer; yani bütün patent hakkını vermez. Münhasır (tam) lisansda ise, lisans alan tamamıyle ihtira (patent) sahibi yerine geçer. Mecburî lisans, resmî patent dairesince kamu yararı sebebiyle verilir. Bu anlamda bir kamu yararı, eğer patente bağlanmış icadın kullanılmaması ile kamunun normal çıkarları zarar görüyorsa söz konusu olur. (ML)

LİSANSİYE i. (fr. *licencié*). Bir fakülteden lisans diploması almış kimse: *Edebiyat lisansiyesi.* (M)

LİSANULLAH blş. i. (ar. *lisân* ve *Allah'*-tan *lisân-ullah,* Allah sözün'den). *Esk.* Kur'an. (M)

LİSA PLANİNA veya **SAKAR PLANİNA,** esk. **Sakar Balkan,** Bulgaristan'da dağ, Doğu Balkan dağının kuzeyinde, Kamçiya (Kamçık) ırmağının kaynağında; 1 054 m, yüksek bir kalker çıkıntısıdır. (L)

LİSBURN, Kuzey İrlanda'da (Antrim idare bölümü) şehir, Belfast'ın güneybatısında, Lagan ırmağı kıyısında; 16 000 nüf. XVIII. yy.dan kalma katedral. Önemli dokuma (keten) sanayii. 1930'da burada büyük ayaklanmalar oldu. (L)

LİSCOW (Christian Ludwig), alman hiciv yazarı (Wittenburg, Mecklenburg 1701 - Eilenburg 1760). En ünlü hicvinin adı *Die Vortrefflichkeit und Notwendigkeit der Elenden Skribenten*'dir (Biçare Yazarların Marifetleri ve Lüzumu) [1794]. (L)

LİSE i. (Aristoteles'in kurduğu okulun bulunduğu Atina mahallesinin adından yun. *lykeion,* lat. *lyceum* > fr. *lycee*). Ortaokul ile üniversite arasındaki öğretim kurumu: *Gideceğimiz yerde beni lise talebesi diye prezante etme.* (M. Ş. Esendal): *Erkek lisesi.*

— ANSİKL. *Lise*'ler Türkiye'de, ortaokuldan sonra üç yıllık öğretim yapan ve üniversiteye hazırlayan ortaöğretim kurumlarıdır (bu adla kuruluşu 1924). Liseye eşdeğer okulların kurulmasına ilk defa 1839'da Mahmud II fermanıyle başlandı ve askerî ve idarî merkezlerden biri olan Bosna'da üç yıl mahallinde, dördüncü yıl birleşik olarak İstanbul'da öğretim yapacak *idadî**'ler açıldı (1845). Fransa hükûmeti Osmanlı devletine bir muhtıra sunarak İstanbul'da fransızca öğretimi yapmak üzere, Fransa'nın yardımda bulunacağı bir okul açılmasını teklif etti (22 şubat 1867); teklif kabul edilerek Galatasaray sultanîsi açıldı. Bu arada çıkarılan ve eğitim alanında reform niteliği taşıyan Maarif-i Umumiye nizamnamesinde, ortaöğretim kuruluşları, ortaokul karşılığı rüştiye ve lise karşılığı idadî ile sultanî şeklinde sınıflandırılarak, önce askerî tıbbiye ve harp okullarına girecek öğrencilerin bilgi eksiklerini giderecek idadîler açılması öngörüldü (1869). [Bk. İDADÎ.] Aynı yıl bütün vilâyet merkezlerinde idadîler açılması kararlaştırıldı. Rüştiyeden sonra, üç yıllık öğretim yapan idadîleri dil ve ırk ayırımı gözetilmeden bütün osmanlı tebaasının yararlanabilmesi için *mülkî idadî* adıyle vilâyetlerde faaliyete geçirilmesi, öğretimin iki dil üzerinden yapılması uygun görüldü (19 aralık 1873). İstanbul'da ve iki yıl sonra Mora Yenişehri'nde birer okul açıldı. Münif Paşanın maarif nazırlığı sırasında, İstanbul'da, kız öğrenciler için ilk idadî açıldı ve burada öğretim, türkçe, genel kültür dersleri dışında fransızca, ingilizce ve almanca olarak yapıldı (1880). Okul iki yıl sonra kapandı. 1882'de bütün vilâyet merkezlerinde rüştiye ile birlikte 7 yıl, sancaklarda ise rüştiye ile birlikte 5 yıl öğretim yapacak idadîlerin açılmasına karar verildi. İkinci Meşrutiyet döneminde rüştiyelerin kaldırılması, idadîlerde 6 yıl öğrenim yapılması ve bu öğrenimin mesleğe yöneltici olması yoluna gidildi (1913). Cumhuriyet döneminde bu konu üstündeki çalışmalara Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti zamanında başlandı. 15 Temmuz - 15 ağustos 1923 tarihleri arasında toplanan Birinci Heyeti İlmiye'de bugünkü ortaöğretim sistemi üstünde duruldu: bugün uygulanan temel ilkeler benimsendi. Tevhidi Tedrisat kanununun yürürlüğe girmesinden sonra (1924) yeni bir programla, ortaokula dayalı bu kurumlarda genel kültüre ve akademik bilgiye ağırlık verildi. Öğrencilerin haftada 32 saat ders görmesi kabul edildi; mezuniyet de imtihan kaydına bağlandı. 1923 - 1924 Döneminde bu kurumların sayısı 23'tü; 331'i kız olmak üzere 1 241 öğrenci okuyordu. 1924'te liseleri 189 kişi bitirdi. 1970 - 1971 Döneminde liseler, il merkezlerinde 158, ilçelerde 233 ve bucaklarda 3 olmak üzere 394'e, lise öğrencileri de, 63 893'ü kız olmak üzere 229 512'ye çıktı. Aynı dönemde 9 ilde 270'i kız olmak üzere 2 002 öğrencinin okuduğu 9 kolej, 21 il ve 1 ilçede, 650'si kız olan 6 457 öğrencinin okuduğu akşam liselerinde 20 459 öğretmen ders veriyordu.

1949 - 1950 Ders yılından itibaren programların ağırlığı ve bu sebeple öğrencilerin iyi yetiştirilmedikleri dikkate alınarak lise öğrenimi dört yıla çıkarıldı; fakat bunun istenen başarıyı sağlayamadığı görülerek yeniden üç yıllık öğrenime dönüldü (1954 - 1955). Liselerin artması sonunda üniversitelere yığılmayı önlemek için imtihan sistemlerinde bazı değişiklikler yapıldı. Edebiyat kolunda okuyanlara türkçe, kompozisyon, türk dili ve edebiyatı, tarih, felsefe; fen kolunda okuyanlara türkçe, kompozisyon, tarih, matematik (cebir - geometri) derslerinde yazılı imtihan uygulanır. Bu derslere ek olarak edebiyat kolunda: a) Türkiye coğrafyası, sanat tarihi, yabancı dil; b) matematik, fizik, kimya; fen kolunda ise: a) kimya, biyoloji; b) yabancı dil, sosyoloji, mantık olmak üzere ikişer ders grubu tespit edildi ve öğrencilerin her iki gruptan seçecekleri birer dersten imtihana girmeleri şart koşuldu. Millî Eğitim bakanlığı, üç yıllık liseleri ikinci ders yılından itibaren fen ve edebiyat kollarına ayırdı, bazı derslerin haftalık süresi fen ve edebiyat kollarına göre değişmek üzere, şu derslerin okutulmasına karar verdi: türk dili ve edebiyatı; psikoloji; felsefe; matematik; tabiat bilgisi; fizik; kimya; yabancı dil; beden eğitimi; millî savunma ve seçime bağlı dersler.

1970'te toplanan VIII. Millî Eğitim şûrasında ortaöğretim konuları ayrıntılı olarak ele alındı. Bu arada liselerin gençleri hayata, mesleğe ve üniversiteye hazırlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi, meslek liselerinin kaldırılması, tek tip liseden meslek elemanlarının da yetişmesi, bu amaçla, bu tarihe kadar liselerde okutulmakta olan derslerin bir kısmının seçimlik hale getirilmesi, öğrencinin yeteneklerine uygun bir mesleğe yöneltilmesi, okuyacağı derslerin de buna göre tespit edilmesi, liselerin birinci sınıflarının yöneltme sınıfları durumuna getirilmesi kararlaştırıldı. Bu karar gereğince ortaokullarda da yeniden düzenleme yapılması uygun görülerek 1970'te 105 ortaokulda denemelere başlandı. Liselerdeki denemenin 1971'de başlaması uygun görüldü. Ortaokullarda 1970'te birinci sınıflarda başlayan öğrenciyi yöneltme çalışmaları, 1971'de ikinci sınıflara da uygulandı. (M)

LİSELİ sıf. ve i. (*lise*'den *lise-li*). Lisede okuyan, lise öğrencisi. (M)

LİSENKO (Nikolay Vitalyeviç), ukraynalı besteci (Grinjkiy, Kremençug yakınları 1842-Kiev 1912). Ömrü boyunca ukrayna folklorunu değerlendirmeğe çalıştı, birçok halk şarkıları derlemesi yayımladı. Ayrıca sekiz opera, iki kantat, korolar, melodiler, piyano parçaları besteledi. (L)

LİSENKO (Trofim Denisoviç), sovyet biyoloji bilgini (Karlovka, Poltava 1898). Poltava (1913), Umansk (1921), Kiev (1923) ve Kafkasya'daki Gence (Kirovâbâd) [1925 - 1928] Tarım enstitülerinde öğrenim yaptı. Bitkileri erken geliştirme (yazlaştırma*) teorisini bu sırada buldu ve 1929'da Karlovka'da denedi. Sürekli olarak klasik genetiğe karşı çıkan Lisenko, 1940'ta Odesa Genetik enstitüsüne müdür ve S.S.C.B. Bilimler akademisine üye ol-

du. Aşı malzemeleriyle yaptığı çalışmalar ve bugün mevcut türlerden yeni türler türetme (sert buğdaydan yulaf, çavdar, arpa elde etme) alanında giriştiği denemeler büyük tartışmalara yolaçtı. Stalin armağanını aldı, Yüksek Sovyet şûrasına milletvekili seçildi (1937). 1961'de yeniden S.S.C.B. Bilimler akademisine başkan tayin edildi; ama ertesi yıl görevinden uzaklaştırıldı; 1965'te Genetik enstitüsü müdürlüğü de elinden alındı. Bu sırada S.S.C.B.'de Lisenko'nun ömrü boyunca karşı çıktığı Mendel kanunlarının ellinci yıldönümü parlak törenlerle kutlanıyordu. (L)

LİSFRANC DE SAİNT - MARTİN (Jacques), fransız cerrahı (Saint - Paul - en - Jarez, Loire 1790 - Paris 1847). 1812'de Paris'te tıp doktoru, 1823'te Paris Tıp fakültesinde doçent, 1824'te La Pitié hastahanesi cerrahı oldu. Önce İngiltere'de tatbik edilen ve bugün *Lisfranc'ın eklemden ayırma ameliyatı* denilen ameliyatı (ayağın bilek - tarak eklemini ayırma ameliyatı) Fransa'ya getirdi ve tekniğini geliştirdi. *Sur les Méthodes et Procédés Nouveaux pour Pratiquer l'Amputation dans les Articulations Scapulo - Humérale et Coxo - Fémorale, et sur les Amputations Partielles du Pied* (Omuz ve Kalça Eklemlerinin Kesilmesi ile Ayağın Kısmî Kesilmesi için Uygulanacak Yeni Usul ve Metotlar) [1823] adlı eseri yazdı. (L)

Lisfranc eklemi. Anat. Ayağın bilek-tarak eklemi. (Ayak bileğinin ön kısmındaki kemiklerle [konik kemiklerle küpsü kemik] beş tarak kemiğini birleştirir.) [L]

Lİ SI, çinli bakan (M. Ö. 280 - 208). Filofoz olarak, Çin imparatoru Çe Huang-Di'nin üstünde büyük bir etkisi oldu. Yazıda, kanunlarda, ağırlık ve uzunluk ölçülerinde birliği sağladı ve imparatora, teknik olmayan bütün kitapların yakılmasını öğütledi. (L)

Lİ SI - HSUN, çinli ressam (650'ye doğr. - Çang-an [bugün Si-an], ? 720). Maviyle belirlenmiş yeşil dağları, canlı renklerle bezenmiş manzaraları, yurdunda birçok sanatçı tarafından taklit edildi. (L)

LİSİANTHUS i. Güzel çiçekli ot veya ağaççık. (Birçok türü limonluklarda yetiştirilir. Tropikal Amerika'da yetişen pek çok türü vardır. Centiyangillerden.) [L]

LİSİÇANSK, S.S.C.B.'de (Ukrayna) şehir, Donbass'ta, Artyomovsk'un kuzeydoğusunda. Madencilik merkezi. (L)

LİSİEUX, Fransa'da Calvados idare bölgesinde idare çevresi, Auge bölgesinde, Touques ırmağı kıyısında; 25 223 nüf. Dokuma (yünlü kumaş, çorap), besin (süttozu, sirke, tereyağı) ve kereste (kontrplak, bıçkı fabrikası) sanayii. Kazancılık ve dökümevleri. Tezgâhlar. Plastik maddeler. 1944 Yılındaki bombardımanlara rağmen şehirde birçok önemli anıt vardır: eski Saint - Pierre katedrali (ilkel norman - gotik üslûbunda XII. yy.dan kalma sahın; XIII. yy.dan kalma cephe; XIII. ve XV. yy.dan kalma koro yeri; XII. yy.dan kalma Cennet kapısı; oymalı arkalıklı iskemleler; piskopos Cauchon tarafından yaptırılmış küçük absid mimberi); Saint - Jacques kilisesi (XVI. yy.dan kalma vitraylar); Saint - Désir kilisesi; Louis XIII üslûbunda piskoposluk sarayı; eski Lisieux müzesi. Azize Thérèse'in mezarına gelen hacılar şehrin önemini artırmıştır: 1929'da yapımına başlanan roma - bizans üslûbunda büyük bir hazilika 1952'de kutsanmıştır. — *Lisieux idare çevresi,* 129 210 nüf. (L)

LİSİGEN sıf. (fr. *lysigène*'den). Bot. Hücrelerde bir ayrışma veya bir çözünme yaratan. ‖ *Lisigen oluşum,* hücrelerin ayrışması veya dağılımıyle bitki dokularında hava boşluklarının meydana gelmesi. (L)

LİSKEARDİT i. (fr. *liskéardite*). Miner. Hidratlı tabiî alüminyum arsenyat; amorf halde bulunur. (L)

LİSMORE, İskoçya'nın batı kıyısında (Argyllshire) ada, Loch Linnhe kıyısında, Glen More çöküntüsünün ağzında. (L)

LİSMORE, gaelce **Lios Mor Mochuda,** İrlanda cumhuriyetinde (Munster ili, Waterford idare bölümü) köy. Blackwater vâdisinde; 1 200 nüf. Şato. (L)

LİSONNE veya **LİZONNE,** Fransa'da Akitanya havzasında ırmak, Dronne'un kolu (sağ kıyı); 65 km. Riberac'ın biraz aşağısında Dronne'a kavuşur. (L)

LİSOTRİK i. (fr. *lissotriche*'ten). Antropol. Saçları düz veya dik olan kişilere yahut ırklara denir: *Sarı ırka mensup olanlar ve amerika yerlileri lisotrik'tir.* (L)

LİSÖZ i. (fr. *lisseuse*). Tekst. Taranmış yün şeritlerine lisözleme işleminin uygulandığı makine.

— ANSİKL. *Lisöz makinesi*'nin girişinde, taranmış yün şeritlerin geçtiği iki yıkama teknesi bulunur. İkinci tekneden sonra şeritler, ısıtılmış küçük bakır silindirlerin üzerinden geçirilerek kurutulur ve ütülenir. Daha sonra, bunu izleyen bir çekme makinesinden geçirilerek, keçeleşmiş kısımları açılır ve yeniden büyük yumaklar halinde sarılır. (L)

LİSPA i. Eğri gövdeli, külrengi, beyazımsı ve siyah renkli etçil böcek; erkeklerinin ön bacakları yakalayıcıdır; dünyanın her tarafında su kıyılarında yaşar. (Kısaduyargalı sikloraf çiftkanatlıların *muscidae* familyasından.) [M]

LİSPESZENTADORJAN, Macaristan'da (Zala idare bölgesi) yer. Nagykanisza'nın batı - kuzeybatısında. Boru hattı ile Budapeşte'ye ve Tuna'nın sağ kıyısında Komarom yakınındaki Almasfuzito rafinerilerine bağlı petrol üretimi merkezi. (L)

LİSPUND i. Metrol. Bk. LIESPFUND.

LİSS (Johann), alman asıllı ressam (Oldenburg 1597'ye doğr. - Venedik 1629). Venedik'te faaliyet gösterdi, hollanda ve flaman sanat çevrelerinde bulundu. XVI. yy. venedik resim anlayışının ağır basacağını hissetti, ama Caravaggio'nun yaratma hürlüğünden de kurtulamadı. *Zenci Kadının Oyunu* (Kassel, Gemäldegalerie) gibi günlük konuları ele alan canlı tablolar, halk hayatından sahneler (*Köylülerin Dövüşmesi* [Innsburck, Ferdinand müzesi]) yaptı; romalı Bombaccio'nun üslûbunu andıran resimleri de vardır. Daha sonra (1624-1625) mitolojiye ve dinî konulara yöneldi: *Aynada Venüs* (Floransa, Uffizi), *Habil'in Ölümüne Ağlayan Âdem ile Havva* (Venedik, Akademi), kompozisyon yeniliği ve barok renkleri bakımından şaheser sayılan *Meleklerden Vahiy Alan Aziz Girolamo* (Venedik, San Nicolo dei Tolentini). Carneo, Becovich, Piazzetta ve Tiepolo ile Liss arasında ortak yanlar vardır. (M)

LİSSA. Bk. LESZNO.

LİSSA, Vis adasının italyanca adı.

LİSSAJOUS (Jules), fransız fizikçisi (Versailles 1822 - Plombières - lès - Dijon, Côte d'Or 1880). Esnek lamların enine titreşimlerini ve çeşitli titreşim hareketlerinin yapısını optik usulle inceledi (1873). [L]

Lissajous eğrileri, titreşim hareketlerinin incelenmesinde karşılaşılan ve parametrik olarak

$$x = a \sin mt,$$
$$y = b \sin nt,$$

denklemleriyle tanımlanan eğriler. Bu eğriler (veya *akustik şekiller*), birbirine dik iki titreşimi bileştirerek, ışık izlerinin kılıcılığına dayanan bir optik metotla elde edilebilir. Lissajous eğrileri, titreşim hareketlerinin incelenmesine, özellikle iki âletten çıkan seslerin karşılaştırılmasına yarar. (L)

Lissa muharebesi, 20 temmuz 1866'da avusturya ile italyan donanmaları arasında *Lissa adası* (*Vis*) yakınında yapılan deniz muharebesi. Avusturyalı amiral Tegetthoff'un eski ahşap gemileri burada italyan amirali C. Persano'nun modern donanmasını (11 zırhlı) yenilgiye uğrattı ve onu Ancona'ya sığınmak zorunda bıraktı. Bk. AVUSTURYA - PRUSYA SAVAŞI. (L)

LİSSAUER (Ernst), alman yazarı Berlin 1882 - Viyana 1937). *Hassgesang Gegen England*'ıyle (İngiltere'ye Karşı Kin Şarkısı) birdenbire şöhrete kavuştu (1914). Şiirleriyle anlatımcı okula bağlanır. Tiyatro oyunları da yazdı: *Eckermann* (1912); *Yorck* (1921); *Luther und Thomas Münzer* (1929). [L]

LİSSOCHİLUS i. Büyük ve güzel çiçekli orkide; Tropikal ve Güney Afrika'da otuz kadar türü yetişir. (Birçok türü, rengârenk büyük çiçeklerinden dolayı limonluklarda yetiştirilir.) [L]

LİST (Friedrich), alman iktisatçısı (Reutlingen 1789 - Kufstein 1846). Tübingen'de iktisat profesörü oldu. Württemberg diyetine milletvekili seçildi. İdarenin aksaklıklarını belirten bir takriri yüzünden mahkûm oldu, Amerika'ya kaçmak zorunda kaldı (1824). Orada keşfettiği antrasit maden yataklarını işletti. Amerika'nın Leipzig konsolosu olarak Almanya'ya döndü (1830). Bir malî buhran sonucu iflâs edince, *Zollvereinsblatt*'ı kurdu. Gümrük birliği fikrini ilk savunarak alman halkına ortak çıkarlarının ne yönde olduğunu gösterdi. *Das Nationale System der Politischen Ökonomi*'de (Millî İktisat Sistemi) [1840] serbest mübadeleye karşı koydu. Ona göre gelişme halindeki bir millet, etkili bir himaye sistemiyle güvenlik altına alınmalıydı. List, himayeci okulun en önde gelen düşünürüdür. İntihar etti. (L)

LİST (Wilhelm), alman mareşali (Oberkirchberg, Württemberg 1880). 1908'de Harp akademisi öğrencisiydi. 1914 - 1918'de önce istihkâm sınıfında, sonra bir bavyera tümeninin kurmayında hizmet gördü. 1930'da general oldu; 1939'da 14. Ordunun başında Polonya'daydı, sonra 12. Ordu kumandanı olarak Fransa'da bulundu; Ardennes'lerde Kleist'ın zırhlı birliklerinin desteklenmesiyle, sonra Fransız Doğu ordularının kuşatılmasıyle görevlendirildi. 1940 Haziranda mareşalliğe yükseldi, Balkan seferini yönetti (1941), Yunanistan'ı ele geçirdi. 1942'de bir ordular grubuyle Sovyet Rusya'da görevlendirildikten sonra Hitler'in gözünden düştü, Bavyera'ya çekildi, orada 1945'te müttefikler tarafından esir edildi. 1948'de Nürnberg'deki amerikan mahkemesi tarafından Balkanlar'daki savaş suçlarından dolayı müebbet hapse mahkûm ve Landberg'de enterne edildi. 1952'de sağlık durumu sebebiyle serbest bırakıldı. (L)

LİSTA (Stanislao), italyan ressam ve heykeltıraşı (Salerno 1824 - Napoli 1908). Ressam olarak belirli bir ün kazandı. Fakat asıl ününü 1852'de başladığı heykelcilik alanında sağladı. XVIII. yy. plastik geleneğinden ilham aldı. Sonra mezarlar, anma töreniyle ilgili heykeller yaptı. En tanınmış eseri 1820 Napoli şehitleri için yaptığı *Yaralı Aslan*'dır. Napoli akademisinde öğretmenlik yaptı. Antonio Mancini, Vincenzo Gemito başlıca öğrencileri arasında yer alır. (M)

LİSTA Y ARAGON (Alberto), ispanyol kilise adamı ve yazarı (Sevilla 1775-ay.y. 1848). Edebiyat ve matematik okudu. Kral Jose'ye bağlandı ve rejim düşünce Fransa'ya sığınmak zorunda kaldı. 1817'de İspanya'ya döndü, bir süre *Gaceta de Madrid*'i (Madrid Gazetesi) yönetti, sonra üniversitede Matematik kürsüsünün başına geçti. Bir *Matematik* kitabıyle bazı şiirler bıraktı. (L)

LİSTE i. (fr. *liste*'den). İsimler dizisi, kişi veya nesne adları cetveli: *Mekteplerin imtihan listelerine bakınız* (H. R. Gürpınar). *Yemek listesi. Piyangoda kazananların listesi.*

— Bank. ve Bors. *Liste dışı,* kambiyo acenteleri veya menkul kıymetler simsarları sendikalarının kontrolu altında satın alınmayan menkul kıymetler piyasasına verilen ad.

— Huk. *Seçmen listesi.* Bk. SEÇMEN.

— Sanay. *Gizli liste,* gizli kalması istenen bir maddenin, bir buluşun, bir tekniğin kaydedildiği özel yasaklama listesi. (Aslında atom sırlarını taşıyan bu gizli listenin amacı, nükleer silâhlanma alanında A.B.D.'nin üstünlüğünü korumaktı.) [M]

LİSTER (Joseph, birinci — baronu), ingiliz cerrahı (Upton, Essex 1827 - Walmer, Kent 1912). Glasgow üniversitesinde cerrahî profesörüydü. Pasteur'ün ilk çalışmalarını göz önünde bulundurarak asepsi'nin önemini keşfetmesi ve asepsiyi ilmî yönden gerçekleştirmesi, bu suretle cerrahî alanına yeni ufuklar açması yönünden değeri büyüktür. 1867'de yayımladığı *Lancet* (Neşter) adlı eserinde bu yeni buluşundan aldığı so-

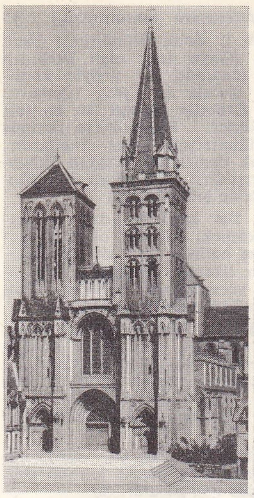

LİSIEUX Saint-Pierre katedrali

nuçları açıkladı. Lister, asepsiyi ilk kez, bir kırığı sulandırılmamış fenolle tedavi ederken elde etti: kullandığı dezenfektan canlı dokuları acıttığından, en fazla antiseptik kuvvete ve en az yakıcılığa sahip bulunan yeni dezenfektan karışımları tasarlayarak tekniğini mükemmelleştirdi. Daha sonra cerrahî uygulamalarında, ameliyat odalarının, cerrahî âletlerinin ve hattâ operatörün aşırı derecede temiz ve dezenfekte olmasını öngördü.

1877-1892 Arasında Londra'da King's college'teki Cerrahî kürsüsünde ders verdi ve 1897'den itibaren Lordlar kamarası üyeliğinde bulundu. Lister XIX. yy.ın en önemli bilim adamları arasında yer alır. Tıp biliminde olan katkıları içinde, bir çeşit uyluk kemiği lokmaları ampütasyonu ve bir çeodalarının, cerrahî âletlerinin ve hattâ şit radyokarp eklemi ablasyonu sayılabilir. (M)

LİSTER (Martin), ingiliz tabiat bilgini (Radclive, Buckingham yakınları 1638'e doğr. - Epsom 1712). 1678'de, aynı fosilli tabakanın bazen büyük alanlara yayıldığını ilk defa tespit etti. Ayrıca bazı fosillerin bugün soyu tükenmiş türlere ait olduğunu da ispatladı. (L)

LİSTERA i. (Martin *Lister*'ın adından). Ormanlarda, çayırlarda ve yosunlar arasında biten orkide. (Listeralar karşılıklı iki büyük yaprağı, bunların arasından yükselen bir sapı, bu sapın ucunda başak şeklinde toplu çiçekleri ve iplik gibi ince kökleri bulunan kara bitkileridir.) [L]

LİSTERİYOZ veya **LİSTERELOZ** (fr. *listériose* veya *listéreollose*). Vet. Kızıl basiline yakın bir basilden ileri gelen ve birçok hayvan türünde (tavşan, tavuk, geviş getirenler, domuz) gitgide daha sık görülen hastalık.

— ANSİKL. *Listeriyoz*, kemirgenlerde kalp ve karaciğerde birçok nekroz odağı meydana getiren bir septisemi şeklinde belirir. Kümes hayvanlarında ise kalp kaslarında yozlaşma ve kangrene sebep olan bir septisemidir. Geviş getirenlerde, hastalık genellikle bir beyin-omurilik zarı iltihabı biçiminde ortaya çıkar. Domuz liseriyozu ise belden aşağıda felç, kas titremesi ve nefes darlığı şeklinde belirir. Hastalığa tutulan hayvanlar, insanlar için bulaşma kaynağıdır; etleri yenmemelidir.

Sülfamidler ve bazı antibiyotikler iyi sonuç verir. (L)

LİSTON (Charley Sonny), amerikalı boksör (Pine Bluff, Arkansas 1930'a doğr.). Eski bir mahkûmdur. 1962'den 1964'e kadar dünya ağır siklet boks şampiyonuydu. Cassius Clay'e yenildi. (L)

LİSTRİODON i. Paleont. Savunma dişi halindeki iri ve uzun köpek dişleriyle yaban domuzuna, azıdişlerinin taş kısmıyle tapire benzeyen toynaklı ve memeli fosil hayvan. (Avrupa'da ve Hindistan'da miyosen tabakasında bulunur.) [L]

LİSTROPODİA i. Yarasalarda asalak yaşayan kanatsız sinek. (Kısa duyargalı pupipar sineklerin *nycteribiidae* familyasından.) [L]

Lİ SUN-ŞİN, koreli amiral (öl. 1598). 1592'de japon istilâ donanmasını ağır bir yenilgiye uğrattı, sonra, kendi icadı olan zırhlı gemileri saf düzeninde savaşa sokarak japon donanmasını yok etti (1598). [L]

LİSVA, S.S.C.B.'de şehir, Ural'ın eteğinde, Perm'in doğusunda; 73 000 nüf. Çelik fabrikaları ve haddehaneler. (L)

LİSZT (Franz), macarca **Ferencz**, macar bestecisi (Doborjan, Sopron yakınları 1811 -Bayreuth 1886). Babasının zoruyle dokuz yaşında halk önünde piyano çaldı. Çocuk yaşta, Sopron'da, daha sonra Pressburg'da resitaller verdi. Viyana'da Czerny'den ders aldı. 1823 Yılı sonunda babasıyle Paris'e gitti. Berry düşesinin, Orléans dükünün salonlarında çaldı, ilk İngiltere turnesine çıktı. Paris operası, 1825'te küçük üstadın bir perdelik Don Sanche'sini oynadı. 1830 İhtilâlinden sonra, 1832'de Paganini'nin Paris'ten geçişi, Berlioz'un *Fantastik Senfoni*'sinin bir bomba gibi patlayışı, Chopin'in ilk resitali Liszt için uyarıcı olaylardı; Chopin'in evinde Heinrich Heine, Mickiewicz, Delacroix, George Sand ve Agoult kontesiyle tanıştı. Liszt'e büyük bir aşkla bağlanan kontes, kocasını ve çocuklarını terk etti. Bu birleşmeden Blandine, Daniel ve Wagner ile evlenecek olan Cosima doğdu. Liszt, başarılı bir virtüoz olarak bir baştan bir başa Avrupa'yı dolaştı: sırasıyle Paris'e, Macaristan'da sel felâketine uğrayanlar yararına resitaller verdiği Viyana'ya, Budapeşte'ye, Leipzig'e, Hamburg'a, Frankfurt'a, Baden'e, Bonn'a, Brüksel'e gitti. Başarılarını Varşova, Moskova (1842), Dresden'de sürdürdü. Weimar'da kilise müzik yönetmeni oldu ve bu şehri, koruyucusu Sayn - Wittgenstein prensesinin yardım ve desteğiyle Avrupa'nın en önemli müzik merkezi haline getirdi. Bu ara (1850) Liszt, itibarının doruğuna ulaşmıştı. Weimar'da *Tannhäuser*'i (1850, şubat), daha sonra *Lohengrin*'i temsil ettirdi. Schumann'ı destekledi, *Faust*, *Manfred* ve *Genoveva*'yı icra ettirdi. Bir «Berlioz haftası» düzenleyerek *Romeo ve Jülyet*'i, *Waverley*, *Kral Lear* ve *Benvenuto Cellini* uvertürlerini çaldırdı. Mendelssohn'un eserlerini, Beethoven'ın *Fidelio*'sunu, Weber'in *Euryanthe*'sini, Schubert'in *Alfonso ve Estrella*'sını icra ettirdi. Daha sonraları Saint-Saens'in *Samson ve Dalila* operasını değerlendirdi (1817). En büyük eserlerini bu dönemde yazdı (1850-1860): senfonik şiirler, missalar, sonatlar. 1858'de Roma'ya gitti, Lazarius rahiplerinin yanında inzivaya çekildi ve manastıra girerek, 1865'te rahip oldu, zamanla piskoposluk üyelerinin üstün hakları sahip oldu. *Tristan*'ı temsil ettiremediği için Wagner ile arası açıldı, çok geçmeden barıştılar, Peşte'de birlikte bir konser verdiler (1874); 1876'da Liszt, Bayreuth opera binasının açılışında hazır bulundu. Bir yıl önce, Budapeşte'de yeni kurulmuş olan Macar Müzik akademisine başkan seçilmişti; artık her yıl, Noel'den Paskalya yortusuna kadar olan günlerini orada geçirmeğe başladı. Geri kalan zamanını Peşte, Roma, Weimar, Bayreuth ve Paris'te geçiriyordu. Bu son şehirde icra edilen *Graner Festmesse* adlı eseri, halkı Saint-Eustache kilisesine sürükledi. Wagner öldü; Liszt de huzur içinde kendi sırasını beklemeğe başladı. Ama ne kadar yaşlanmış olursa olsun Avrupa'yı dolaşmaktan geri kalmadı. 1886 Yılının haziran ayında, Bayreuth'ta, *Tristan* operasının bir temsilinde bulunduktan sonra öldü.

Eserleri üç gruba ayrılabilir: piyano, orkestra, kutsal müzik. Liszt her şeyden önce piyanocudur. Daha 1834'te *Années de Pèlerinage* (Hac Yılları) adlı eserinde, tek piyanoya, görüntüleri canlandırma, edebî temaları işleme, sembolleri canlandırma görevlerini yükledi; bu piyano eseri, müzikte romantizmi en iyi aksettiren örnektir. *Harmonies Poétiques et Religieuses* (Şiirsel ve Dinî Armoniler) [1834-1850], Lamartine'in eserlerinden aldığı ilhamla bestelendi. Buna karşılık, piyano ustalığını belirtmek amacıyle yazdığı çeşitli parçaları

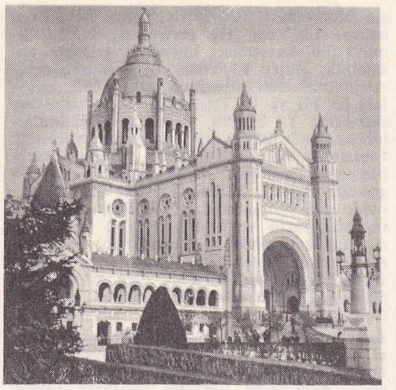

LİSIEUX bazilika

vardır: *Etudes d'Exécution Transcendante* (Üstün İcra Etütleri, 1838) üç *Konzert -Etüden* (Konser Etütleri) [1848], *Ab irato* denen mükemmelleşme etütleri. Bunlara ünlü parçaların piyano aktarmalarını (Schubert'in valsleri) ve Bellini, Donizetti, Verdi v.d. bestecilerin tutulan operalarından parlak seçmeleri de eklemek gerekir. Gene piyano için şu eserleri vardır: iki piyano konçertosu (1849), *Si Minör Sonat* (1853), *Assisi'li Aziz Francesco* ve *Aziz Francesco di Paola*'nın hayat menkıbeleri, *Bach Üstüne Fantezi* ve *Fügler*, *İspanyol Rapsodisi*, on dokuz *Macar Rapsodisi*, *Le Galop Chromatique*, *Vals - kapris'ler*, *Aşk Rüyası*, *baladlar*, *Ninni*, *Eleji'er*, *Apparitions* (İsa'nın Görünüşleri).

Orkestra eserleri üç bölümlüdür. Önce senfonik şiirleri gelir: sayısı on ikiyi bulan bu eserler, şiirsel bir fikir çevresinde, somut ile soyut arasında gidip gelerek gelişir. İçlerinden *Prelüdler*'i (1850) ve *Mazeppa*'yı (1851) ayrıca belirtmek gerekir. İkinci grupta korolu senfoniler vardır: *Faust* (1854), *Dante* (1856); Sonuncu grup, orkestra ustalığına daha çok yer veren çeşitli parçalardan (*Mephisto-Valsleri*) ve çok sayıda düzenlemeden meydana gelir: *Macar Usulü Divertimento*. Schubert'in marşları, Rakoczy marşı, 1855'ten itibaren missa'larıyle, oratoryo'larıyle dinî müzik ağır basmağa başlar: *Graner Festmesse* (1855) ve *Messe du Couronnement*'ın (Taç Giyme Missası) yanı sıra mezmurlar, kantatlar, bir requiem ve org için bir *Missa pro Organo* ve başka dinî org parçaları. *Azize Elisabeth Efsanesi* (1862) 7 000 kişi önünde Trocadéro'da icra edildi; bu oratoryoyu, 1866'da *Christus* (İsa Oratoryosu) takip etti.

Yüce gönüllü, çeşitli yönlü bir insan, eşsiz bir virtüoz olan Liszt, en büyük bestecilerin seviyesinde midir? Duygularını ortaya sererken bunları sağlam bir zevk süzgecinden geçirdiği ileri sürülemez. Bu zevksizlik ile daha *Haç Yılları* devrinde görülen yepyeni buluşların karışımı, bestecinin bütün eserlerinde görülür ve titiz sanatseverlerin onu candan desteklemelerini engeller. Bununla birlikte yeni bir çığır açtığını unutmamak gerekir; duygulu ve akıllıca virtüozluk onunla başlamış, Hans von Bülow, Anton Rubinstein, Saint-Saëns, Busoni, Risler onun tarzını benimsemişlerdir; ayrıca senfonileri Richard Strauss ile Ruslara örnek olmuştur. (L)

LİSZT (Franz VON), alman kriminoloji bilgini (Viyana 1851-Seeheim an der Bergstrasse 1919), besteci Franz Liszt'in amca oğlu Suçluyu bir hasta sayan okulun Almanya'daki en ileri gelen temsilcisidir. (L)

Lİ ŞI-MİN (öl. 649), Tang hanedanından

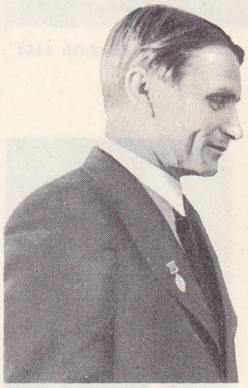

LİSENKO

LISFRANC DE SAINT - MARTIN

Lissajous eğrileri

Foto. X, S.S.C.B. Danışma bürosu, Neurdein, Giraudon (LAROUSSE)

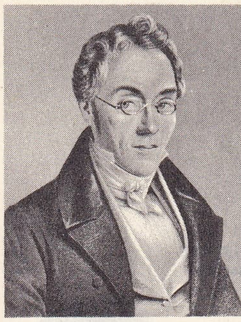

Friedrich LİST

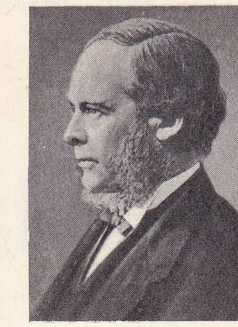

Joseph LISTER

listera

çin hükümdarı (626-649). Tahtı daha önce babası Li Yuen ele geçirdiyse de. Li Şı-min'e bu hanedanın kurucusu gözüyle bakılabilir. Zaten Li Yuen, Li Şı-min'in cesaret ve mahareti sayesinde tahtın öbür adayları Li Mi ve Li Tsı-tung'a karşı zafer kazanabildi. Li Şı-min, babasının hükümdarlığı sırasında ülkeyi türk istilâsından korudu. İmparator olunca Türklerin yayılma teşebbüslerini durdurdu ve Doğu Göktürk bölgesinde kurulan küçük devletler üstünde yeniden çin himayesini kurdu Büyük teşkilâta, edebiyatın ve buddha'cılığın koruyucusu olarak tanındı; çin kanunlarını ve toprak rejimini ıslah etti. Hükümdarlığı sırasında ülkesi «Neşeli Çin» diye anıldı. Daha sonra TAY-TSUNG («Büyük») adını aldı. (L)

LİŞİN (David), rus asıllı amerikalı dansçı ve koreograf (Rostov 1910). Tatyana Ryabuşinskaya'nın kocası, dansı Paris'te Yegorova, Nijinskaya v.b. ile çalışarak öğrendi. Önce İda Rubinstein'in, sonra Anna Pavlova'nın topluluğuna katıldı. 1932'den 1941'e kadar Monte-Carlo rus balesinde dansetti. Daha sonra Ballet Theatre, Buenos Aires Colon tiyatrosu ve Milano Scalası'nda çalıştı. Büyük çağdaş balelerde dans etti, birçoğunu da kendi düzenledi: ***Kuruntulular*** (1934), ***Francesca da Rimini*** (1937), ***Müsrif oğul*** (1939), ***Küçükler balosu*** (1940), ***Kain ve Habil*** (1946). Los Angeles'de kendi topluluğu ile çalışmaktadır. (L)

LİTA i. Tırtılı bazı bitkilere zararlı güve. (Lita'nın tırtılı devetabanında [*Lita tussilaginella*], sinirotunda [*L. instabilella*] ve pırasada [*Acrolepia assectella*] yaşar. Pulkanatlıların güvegiller familyasından.) [L]

LİTAİZE (Gaston), fransız orgcusu ve bestecisi (Ménil-sur-Belvitte, Vosges 1909). Kördü; kör çocuklar yurdunda öğretmenlik yaptı, Saint - François - Xavier kilisesinde orgcu oldu. Org parçaları, dualar, melodiler, koro ve org için bir *Missa Solemnior* besteledi. (L)

Lİ T'ANG, çinli ressam (XII. yy.). San - Çıng'da doğdu. Güney Sungları okulundandır; Hang-cou imparatorluk akademisinin ilk müdürü. Teknikte ve manzara türü açısından XI. yy. geleneğini devam ettirdi. XII. ve XIII. yy. akademik üslûbuna bu anlamda yön verdi. *Peyzaj* (1124, Pekin Devlet müzesi), *Sonbahar Manzarası* ve *Dört Mevsim* (Kyoto, köto-in), daha sonra *Ma Yuen* ve *Hsia Küy* tarafından örneksenen bu üslûpla yapılmıştır. Ayrıca *Erdemli Po Yi* ve *Şu-Çi Kardeşler* adlı canlı ve dramik bir tablo yaptı (Hong - Kong, Hu Kuang-Vu koleksiyonu.) [M]

LİTANİ veya **LEYTANİ** (Nehr-EL) [bugün **Kasımiye**], Lübnan'da ırmak; 170 km. Kurneit el - Sevda'nın güneyinde, Lübnan'ın doğu yamacındaki sel sularından meydana gelen Litani, güney ucuna kadar Bekaa'yı izler, epigenik boğazlarla dağa girer, keskin bir dirsek çizer ve Lübnan yüzey şekillerini enlemesine takip ederek Akdenize yönelir; Sur'un 7 km kuzeyinde denize dökülür. Aralık veya ocak ayından nisana kadar suları kabarıktır. (Eski çağdaki adı Leonton Polis). Elektrik enerjisi üretmek ve Bekaa ile güney yamacın sulanmasını sağlamak amacıyle ırmak fransız teknisyenleri yardımıyle düzenlenmiştir. Karun barajı, 220 m³'lük bir hazne meydana getirir. Düzenlemede üç tesis (Markoli, Avali, Cun; toplam güç: 160 000 kVA) kurulacak ve 40 000 hektarın sulanmasını sağlayacaktır. 30 km'den uzun bir dehlizler bölümü Lübnan sıradağlarının aşılmasını sağlar; uzun dehlizin (Avali dehlizi) kazılması sırasında büyük bir fayla karşılaşılınca galerinin açılan 3 km lik kısmı su ve kumla doldu. İşe dondurucu enjeksiyonlardan sonra devam edilebildi. (L)

Lİ TAY - BO. Bk. LI BO.

LİTEKTOMİ i. (fr. *lithectomie*). Vücuttan taş çıkarmayı ön gören ameliyat (L)

Literaturnaya Gazeta, Sovyet Yazarları birliği tarafından Moskova'da üç haftada bir yayımlanan gazete, 850 000 tirajıyle sovyet basınında dördüncü sırayı alır. 22 Nisan 1929'da kuruldu. Başlığına rağmen yalnız edebiyat konularını işlemez, öğretici meselelere de geniş yer verir. (L)

LİTERGOL i. (fr. *lithergol*). Bir katı ile bir sıvının birleşmesinden meydana gelen ve bazı füzelerin fırlatılmasında tepkisinden yararlanılan madde. (L)

LİTERNUM. Esk. coğ. İtalya yarımadasında (Campania) şehir, Liri'nin ağzı yakınında. Scipio Africanus burada öldü ve buraya gömüldü. (L)

LİTHERLAND, İngiltere'de (Lancashire) şehir, Liverpool'un kuzey banliyösü; 24 900 nüf. Sepicilik. Kauçuk sanayii. (L)

LİTHİ i. (Şili dilinde k.). Şili'de yetişen defnegillerden bir bitkinin (*Persea lingue*) yerli adı. (Sütsü özsuyu çok yakıcı olan bu ağacın odunu soluk esmer - kırmızı, ince ve serttir; marangozluk ve ince kaplama işlerinde kullanılır; aynı ağaçtan demiryolu traversi de yapılır.) [L]

LİTHOBİUS i. Sırt kısmında hepsi birbirinden farklı birçok kalkancık bulunan etçil kırkayak. (*Lithobiidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LİTHOBOLİA i. (yun. k.). Bir kargaşalık sırasında halk tarafından taşlanarak öldürülmüş Daima ve Auksesia adlı giritli iki genç kızın hatırasına eskiden Troizen'de düzenlenen yortu. (L)

LİTHOCOLLETİS i. Yaprak delici küçük güve. (Lithocolletis *alnivorella*'nın kurtçuğu kızılağaçta, *L. platani*'ninki çınarda, *L. geniculella*'nınki akçaağaçta v.b. yaşar. Pulkanatlıların *güvegiller* familyasından.) [L]

LİTHOCRANİUS i. Ceylan - zürafa veya gerenik denen bir antilop türü. Boynu uzun, bacakları ince olan bu hayvan Somali ve Klimancaro'da yaşar; sırt tarafı soluk kızıl - sarı, alt tarafı beyaz, yüksekliği 1 m, boynuz uzunluğu 30 sm'dir. (İlmî adı: *Lithocranius Walleri*. Gevişgetirenler takımının antilopgiller familyasından.) [L]

LİTHOGLYPHUS i. Öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça; kavkısı yuvarlak, kalın ve kısa dolambaçlıdır; orta Avrupa'da, özellikle Tuna havzasında tatlı sularda yaşar. (*Hydrobiidae* familyasından.) [L]

LİTHOMANTİS i. İskoçya'da karbonifer tabakalarında bulunan böcek. (İlk göğüs halkasında, kanadı andıran eklentiler göze çarpar. Birçok bilginler bu eklentileri ilk böceklerin sahip bulundukları üçüncü çift kanatların kalıntısı sayarlar. Ama bugüne kadar böyle böceklerin fosiline rastlanmamıştır. *Paleodictyoptera* takımından.) [L]

LİTHOPHAGA i. Zool. Silindirimsi uzun kavkılı midye. (Gayet ince olan kavkının üzeri kestane renginde bir deriyle kaplıdır. Yavrular bisüsle bir yere tutunursa da yetişkinler serbestçe dolaşır ve en sert kayaları delebilirler. Pouzzoles'te Serapis tapınağının sütunlarını delen bunlardır. Ilıman ve sıcak denizlerde yaşayan lithophaga'lar fosforışıldır; *Lithophaga lithophaga* türü Akdeniz'de bulunur.) [L]

LİTHOSİA i. Üst kanatları dar, alt kanatları geniş kelebek; çok dar olan üst kanatları dinlenme halinde iken alt kanatlarını örter; tırtılı likenler üzerinde yaşar, özellikle kuzey yarımkürede bulunur. (Pulkanatlıların *arctiidae* familyasından.) [L]

LİTHOSPERMUM i. Bot. Sarımtırak beyaz çiçekli, tüylü yapraklı, otsu veya odunsu bitki; dört tane sert kapçıktan meydana gelen meyvesi yuvarlak, parlak ve gridir; boyu 0,30 - 1 m kadar olabilir. (İlmî adı: *Lithospermum officinal*. Hodangillerden.) [L]

LİTHOSTROTİON i. Paleont. Tetracoralelina takımından polip öbeği; karbon çağı kireçtaşları içinde çok görülür. (L)

LİTHOSTROTOS veya **LİTHOSTROTON** i. («taş döşeli kaldırım» anlamında yun. k.). Esk. çağ. Yassı taş döşeli yol; bir binanın içinde, mozaikten yapılan her türlü kaplama. (L)

LİTHOTHAMNİUM i. Kısa dallı veya tümsek kabuklu, taş gibi sert ve kireçli kırmızı deniz yosunu.

— ANSİKL. *Lithothamnium*'lar, ikinci zamandan beri, resiflerin ve mercan adalarının oluşumunda en az polip öbekleri kadar önemli bir rol oynar. (L)

LİTHRAEA i. Kaliforniya, Şili ve Arjantin'de yetişen ağaççık; sıkı, ağır, kırmızımtırak, uzun ömürlü olan tahtası torna işlerinde kullanılır. Antepfıstığıgillerden.) [L]

LİTHYPHANTES i. Oldukça büyük boylu örümcek; *Lithyphantes albomaculatus* ve *L. Paykullianus* türlerine Batı Avrupa'da rastlanır. (*Theridiidae* familyasından.) [L]

Lİ Tİ, çinli ressam (XIII. yy.). Ho-yang'-da (Şensi) doğdu. Genç yaşta Hangcou (Çikiang) İmparatorluk akademisine girdi ve Li Tang sanatı üstünde çalıştı. En küçük ayrıntılarına kadar çizilen insan figürleriyle çelişen az ve ölgün renkli, dengeli manzara resimleri yaptı (*Gemiyle Eve Dönüş*). [M]

LİTİDİYONİT i. (fr. *lithidionite*). Miner. Tabiî potasyum ve sodyum silikat. (L)

LİTİK sıf. (fr. *lytique*). Biyol. Liz'e sebep olan.

— Ted. *Litik maddeler*, bazı sinirlerin özellikle sempatik ve parasempatik sinirlerin etkisini azaltan veya yok eden maddeler. (Litik maddeler, genellikle bu sinirlerin, hücreleri irkiltmesine yarayan aracı kimyasal maddelere etki yapar.) ‖ *Litik kokteyl*, anestezide, organizmanın doğrudan doğruya anesteziye karşı veya cerrahî müdahale sırasında gösterebileceği kötü tepkileri yok etmek için kullanılan litik maddeler. (L)

LİTİN i. (fr. *lithine*). Kim. Lityum hidroksit, LiOH. Bk. LİTYUM.

— ANSİKL. Ted. *Lityum tuzları*, üratları ko-

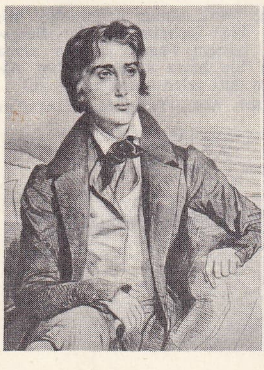

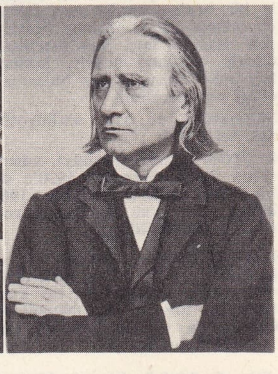

Franz LİSZT solda, Achille Devéria'nın tablosu (1832) Opera Kütüphanesi, Paris; ortada, 1886'da; sağda, 1865'te

Foto. Ullstein, Petit, Sirot (LAROUSSE)

layca çözer; bu yüzden damla, böbrek taşları gibi idrar yolları hastalıklarında tavsiye edilir. İçinde lityum tuzları bulunan maden suları da aynı amaçlarla kullanılır. (L)

LİTİNSKİY (Genrih İlyiç), sovyet bestecisi (Lipovets, Ukrayna 1901). Moskova konservatuvarında, daha sonra Gnyesin ve Kazan'da öğretmenlik yaptı. Genç nesilden birçok besteci yetiştirdi. İki opera (*Olonho,* 1947), iki bale, iki senfoni, orkestra için bir *Tema ve Çeşitlemeler* (1943), bir keman konçertosu, bir sekizli, yaylılar için on bir dörtlü besteledi. (L)

Litis contestatio. Rom. huk. Davayı *in jure* sona erdiren usulî eylem. Bazılarına göre kanun davaları usulünde de vardı ve hazır bulunan kişilerin tanık olarak gösterilmesinden ibaretti. Formula usulünde, litis contestatio formulanın davacıya verilmesi ve davalının da kabulüyle davanın ortaya konması anlamını taşır. Yenileyici bir etkisi vardır. Çünkü davacının önceki hakkını ortadan kaldırır ve davalının bir miktar paranın ödenmesine mahkûm ettirilmesi hakkını doğurur. Olağanüstü usulde, *litis contestatio, ipso jure* yenileyici etkisini kaybetmiştir. (L)

Litis denuntiatio. Rom. huk. Olağanüstü usulde, dava açma eylemi; davalıya idarî yoldan davanın tebliğ edilmesi. (L)

LİT(O)—, yun. *lithos,* taş'tan alınan ve bazı kelimelerin bileşimine giren önek. (L)

LİTOFAJ i. (fr. *lithophage*). Taş kemiren: *Litofaj yumuşakça.* (L)

LİTOFİT i. (fr. *litophyte*). Hümüsle örtülü veya hümüssüz kayalar üzerinde yaşayan bitki. (L)

LİTOFİZ i. (fr. *lithophyse*). Petrografi. Camsı bir içkayada genellikle bölümlere ayrılmış, güzel billûrlarla kaplı, yuvarlak veya yumurta biçimindeki oyuk. (L)

LİTOGEN sıf. (fr. *litogène*'den). Taşların oluşmasına yolaçan. ‖ Taş gibi katılaşan: *Litogen çimento.* (L)

LİTOGENEZ i. (fr. *lithogenèse*). Jeol. Taşların ve özellikle tortul kayaların oluşumu. (Litogenez dağoluş ile epirogenezin yeryüzeyine çıkarttığı bir gereç oluşuğudur; bu gereç, dağoluş ile epirogenez sırasında çoğunlukla aşındırma veya gliptogenez etkisinde kalır.) [L]

LİTOGLİFİT i. (fr. *lithoglyphite*). Kuyumc. Üzerinde, kazılmış hissini veren şekillerin bulunduğu taş. (L)

LİTOGRAFYA veya **LİTOGRAFİ** i. (fr. *lithographie*). Graf. santl. Kireçtaşının üzerine yağlı bir maddeyle çizilmiş şekilleri baskı yoluyle çoğaltma sanatı. (*Eşanl.* TAŞBASKI.) ‖ Bu usulle basılmış yazı, resim: *Litografya koleksiyonu.* (*Eşanl.* TAŞBASMA.) ‖ *Renkli litografya,* litografya taşı üzerinde, yağlıboya resme benzeterek yapılan renkli baskı.

— ANSİKL. *Litografya,* basılacak şekilleri bir taş levha (çok ince taneli kireçtaşı) üzerine *çizmek,* sonra, su ile yağlı maddeler arasındaki uyuşmazlıktan yararlanarak, bunları kâğıda *basmak* sanatıdır: şekiller üzerine sürülen mürekkep ile boş kalacak yerlere sürülen su, taşın gözeneklerine girer ve burada yerleşir. Sürülen sıvılar hem uçmasın diye, bir asit ve arap zamkıyle hazırlanan karışım taşın üzerinden geçirilir. Litografya usulleri çok çeşitli olmakla beraber, başlıcaları şunlardır: taş üzerine *doğrudan doğruya çizme* usulünde mürekkepli kalem, kurşun kalem, fırça, estomp veya kazı kalemi kullanılır. Şekil, hafif kabarık (taş üzerine gravür) veya çukur (kazı kalemiyle, asitle, makineyle gravür*) olabilir; *dolaylı* usul veya *geçirme* usulünde şekil, bu amaçla hazırlanmış bir nesne üzerine çizildikten sonra, otografik, tipografik veya gravür yoluyle taş üzerine geçirilir. Geçirme, şekillerin kopya edilmesi yoluyle de yapılabilir, bu durumda geçirme presleri kullanılır; *fotomekanik usul*'de (*fotolitografi*) şekil, duyarlaştırılmış taş üzerine fotoğraf yoluyle kopya edilir. *Metalografi*'de, taş yerine bir maden levhası, genellikle çinko veya alüminyum kullanılır.

Litografya 1796'da A. Senefelder tarafından icat edildi; 1796 - 1805 arasında çeşitli teknikler ortaya atıldı.

Litografik baskı önceleri el presleriyle, sonra tipografik presleri andıran mekanik preslerle yapıldı.

Tekniğinin çeşitliliği, basitliği ve kullanışlılığı yüzünden litografya ve renkli litografya XIX. yy. da büyük başarı kazandı; fotogravür tekniklerinin geliştirilmesiyle önemini yitirdi. *Ofset* baskı, doğrudan doğruya litografyadan türemiş bir fotomekanik usüldür ve bugün üç büyük baskı usulünden biridir. Bk. GRAVÜR. (L)

LİTOGRAFYACI i. (*litografya*'dan *litografya*-cı). Litografya ile uğraşan kimse. (M)

LİTOKLAZ i. (fr. *lithoclase*). Jeol. Kayadaki kırık veya çatlak. (L)

LİTOKSİL i. (fr. *lithoxyle*). Miner. Silisleşmiş odun. (L)

LİTOLF (Henry), babası fransız, annesi ingiliz olan piyanist ve besteci (Londra 1818 - Bois - Colombes 1891). 1840'ta Paris'te başarı kazandıktan sonra Belçika ve Almanya'da sanat gezileri yaptı, orkestra yöneticisi olarak Varşova'da çalıştı (1841 - 1844), sonra Brunswick'te yerleşerek (1848), Meyer adlı bir müzik yapımcısının dul karısıyle evlendi, böylece 1860'ta üvey oğlu Théodor'a (1839 - 1912) bırakacağı yayınevine kendi adını verdi. Konçertoları, piyano parçaları ve operalarıyle ün sağladı. (L)

LİTOLOJİ i. (fr. *lithologie*). Jeol. Petrografi. Özellikle tortul kayaları inceleyen bilim dalı. (L)

LİTOMARJ i. (fr. *lithomarge*). Miner. Hidratlı tabiî alüminyum silikat. (Kırmızı veya kahverengi kaloysit çeşidi.) [*Eşanl.* STEİNMARK.] (L)

LİTOMASTİX i. Çok embriyonlu olarak gelişen küçücük sinek; kurtçuğu genellikle tırtıllarda asalak yaşar. (Zarkanatlıların *encyrtidae* familyasından.) Bk. ÇOK *embriyonluluk.* (L)

LİTOMERİCE veya **LİTOMERJİCE,** Çekoslovakya'da (Kuzey Bohemya bölgesi) şehir, Labe ırmağı kıyısında, ırmağın Ohre ile birleştiği yerin karşısında; 14 400 nüf. İpek ve yün dokumacılığı ve iplikçiliği. Halı fabrikası. (L)

LİTOPEDİYON i. (fr. *lithopédion*). Kadın - doğ. Dış gebelik hallerinde, dölyatağı içinde veya dışında ölmüş ve kireçleşmiş dölüt. (L)

LİTOPON i. (fr. *lithopone*). Çinko sülfür ve baryum sülfattan meydana gelen beyaz boya maddesi; her iki maddenin aynı anda çökeltilmesiyle elde edilir ve genellikle yapı sıvaları ile boyalarının bileşimine girer (L)

LİTOPTERNALAR çoğl. i. Güney Amerika'da bulunan fosil memeli hayvanlar altakımı. (Kuzey yarım kürede yaşamış tek parmaklılara benzeyen bu hayvanların hepsi etçil ve koşucuydu.) [L]

LİTORELLA i. Beyazımsı köklü, 3 - 10 sm yüksekliğinde uzun stolonlu bitki; bataklıklarda ve gölcüklerde çamurlar içinde yetişir. (Susinirotugillerden.) [L]

LİTOSERAM i. (fr. *lithocérame*). Teknol. Temel maddesi feldispat olan çini çeşidi; hamuru sert, ince ve donuktur. (L)

LİTOSFER i. (fr. *lithosphère*). Jeofiz. Yer kabuğunu meydana getiren ve merkez çekirdeği (veya barisfer) çevresinde yer küresinin eşmerkezli tabakalarından birini oluşturan katı kayaların tümü. (L)

LİTOSİDERİT i. (fr. *lithosidérite*). Miner. Hemen hemen eşit miktarlarda silikatlar ile nikelli demirden meydana gelen göktaşı. (L)

LİTOSOL i. (fr. *lithosol*). Pedoloji. Evrim geçirmemiş veya kuvvetli bir aşınmaya uğramış çok genç toprak. (L)

LİTOTİPOGRAFİ i. (fr. *lithotypographie*). Litografyada, normal matbaa harfleriyle basılmış bir levhayı çoğaltma sanatı. (L)

LİTOTOMİ i. (fr. *lithotomie*). Kuyumc. Uygun façetalar meydana getirerek değerini artırmak için kıymetli taşları yontma.

— Miner. Bir mineralogun, billûrlaşmış örnekleri doğrudan doğruya veya polarıcı

Franz LİSZT «kromatik dörtnal» adlı karikatür (18 nisan 1843) piyanoda Liszt şantör Leblache ve şef Habereck

mikroskopta incelemek amacıyle yaptığı hazırlık çalışması. (L)

LİTOTRİTİ i. (fr. *lithotritie*). Sidik torbası taşlarını parçalama ameliyatı. (Küçük parçalara bölünen taşlar sonradan sidikle beraber siyekten dışarıya atılır.)

— ANSİKL. İlk *litotritör*'ü Leroy d'Etiolles imal etti. Civiale de 1823'te bunu başarı ile canlılara uyguladı. Zamanında çok yapılmış olan bu müdahaleye, sidik torbası ve prostat ameliyatlarında kaydedilen ilerlemelerden sonra daha az başvurulmaktadır. (L)

LİTOTRİTÖR (fr. *lithotriteur*). Cerr. Sidik torbası içinde taş ufalamağa yarayan âlet. (L)

LİTRA i. Metrol. Eski Sicilya italya halkının kullandığı bronz ağırlık ölçüsü. (Litra sonradan Roma libresi oldu.)

— Nümism. Antik çağda Sicilya şehirleri, özellikle Syracusa tarafından çıkarılmış ufak gümüş para. (Ağırlığı 0,86 gr'dı.) [L]

LİTRE i. (yun. *litra*'dan). Metrol. Sıvılar veya bazı katılar için kullanılan bir desimetre küp değerinde hacim ölçüsü birimi. ‖ Sıf. Bir litrenin alabileceği miktarda olan: *Bir litre zeytinyağının bir şişe lavanta pahasına satıldığını ...* (Y. K. Karaosmanoğlu).

— ANSİKL. *Litre,* bir desimetre küpe eşittir; metroloji bilginleri litreyi daha kesinlikle 4 C°'ta 76 sm civa basıncı altında 1 kg arı suyun hacmi olarak tanımlarlar. Bu tanıma göre litre, desimetre küpten yaklaşık olarak 1/30 000 daha büyüktür. Litrenin ondalık üst ve as katları birbirinden 10'ar kere daha büyük veya daha küçüktür. 1964'te toplanan Genel Ağırlıklar ve Ölçüler konferansı, desimetre küp ile litre arasında küçük farktan (28 milyonda bir) ileri gelen karışıklıklar dolayısıyle, metroloji bilginlerinin yaptığı litre tanımını yürürlükten kaldırdı; litre kelimesinin ancak desimetre küpe verilen özel bir ad gibi kullanılabileceğini, buna karşılık çok kesin hacim ölçümleri için kullanılamayacağını bildirdi.

◆ **Litrelik** sıf. İçine [...] litre alan: *On litrelik fıçı.* (LM)

LİTRE - ATMOSFER i. (fr. *litre - atmosphere*'den). Fiz. Isı motorlarıyle ilgili iş birimi. (Atmosfer basıncı altında hacmi bir litre artan bir gaz kütlesinin sağladığı enerjidir. Bu birim 101,3 joule değerindedir.) [L]

LİTRİT i. (fr. *littrite*). Tıp. Belsoğukluğundan dolayı Littre bezlerinde meydana gelen iltihaplanma. (L)

LİTRODES i. (fr. *lythrodes*'dan). Miner. Eleolit çeşidi. (L)

LİTSEA i. Asya ve Okyanusya'da yetişen ağaç. (Bazen 20 - 30 m boyunda olur; çiçekleri, dört veya altı parçalı bir bürümün içinde kapalı gruplar halindedir. Kokulu ağacından bavul ve sandık yapılır.) [Defnegillerden.] (L)

LİTT (Theodor), alman pedagog ve filozofu (Düsseldof 1880 - Bonn 1962). 1920'de Leipzig üniversitesinde pedagoji profesörüydü, nazi yetkililerince görevinden alındı.

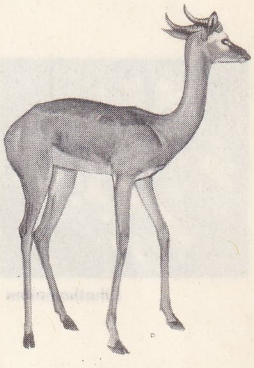

lithocranius

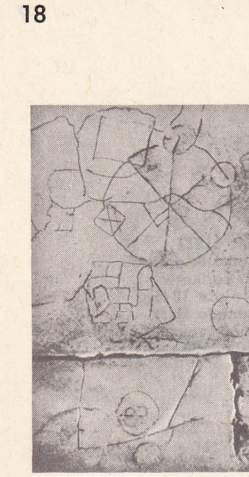

lithostrotos
Kudüs

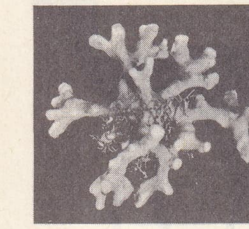

lithothamnium

1 litre'lik ölçekler

Savaştan sonra kürsüye döndü ve Bonn üniversitesine geçti (1947). Kültür pedagojisi denilen akımın en önemli kişilerindendir. Bu akıma göre eğitim, medeniyetin aktardığı kültür değerlerinin birey tarafından özümlenmesidir. Litt'in eğitim anlayışı, Hegel ve Dilthey'nin ortaya koyduğu ruhun ve değerlerin nesnelliği ve tarihselliği inancına dayanır. Başlıca eserleri: *İndividuum und Gemeinschaft* (Birey ve Toplum) [1918]; *Möglichkeiten und Grenzen der Pädagogik* (Pedagojinin İmkân ve Sınırları) [1926]; *Denken und Sein* (Düşünce ve Varolmak) [1948]; *Mensch und Welt* (İnsan ve Dünya) [1948]. (M)

LİTTAU, Luzern şehrinin (İsviçre) banliyösü; 8 700 nüf. Tahta işlenmesi. İpek dokumacılığı. (L)

LİTTEN (Moritz), alman hekimi (Elbing, Danzig 1845 - Berlin 1907). Berlin üniversitesinde profesör. Karaciğer sirozu, endokardit üstüne önemli araştırmalar yaptı. Böbrek amiloidozunu, diyabeti ve göğüs zarı yapışmalarını gösteren bir belirti Litten'in ismiyle anılır. [M]

LİTTLE AMERİCA («Küçük Amerika»), Antarktika'da A.B.D. bilim üssü, 1926'da Byrl tarafından Ross buzları üzerinde kuruldu. (L)

Little hastalığı. Nöroloji. Erken doğmuş, havasızlıktan boğulmak üzereyken doğmuş veya zor doğmuş çocuklarda doğumdan sonraki ilk aylarda, belden aşağı kısımda kasınmalı inme şeklinde beliren hastalık; adını ingiliz hekimi William John *Little*'den (Londra 1810 - West Jalling, Kent Jalling, Kent 1894) alır. (L)

LİTTLE ROCK, A.B.D.'de şehir, Arkansas'ın merkezi, Arkansas ırmağı kıyısında, seferin sona erdiği noktada, Ozarks dağlarının doğusunda; 132 000 nüf. Pamuk ve yağ çıkarılan bitkiler ticareti. A.B.D.'nin en büyük boksit yatağı yakınında alüminyum metalürjisi. İmalât metalürjisi ve kimya sanayii. (L)

LİTTLETON (sir Thomas DE), ingiliz hukukçusu (Frankley Manor House, Worcestershire 1407'ye doğr. - ay. y. 1481). İngiltere'de basılan ilk hukukî eser olan *Traité des Tenures* (Malikâneler Üzerine İncelenme) [1481] adlı eseri, fransızca yazılmıştı. Bu kitapta açık ve metotlu bir biçimde, çağın ingiliz gayrımenkul hukuku incelenmekte ve açıklanmaktadır. (L)

LİTTMANN (Enno), alman şarkiyatçısı (Oldenburg 1875 - Tübingen 1956). Tübingen üniversitesinde profesör oldu (1921 - 1951), habeş edebiyatı üstüne önemli incelemeler ve 1001 *Gece Masalları*'nın tam bir tercümesini (1921 - 1928) yayımladı. (L)

LİTTONİA i. Gloriosa'ya çok benzeyen bitki; ayrı parçalardan oluşan çan biçimindeki çiçek kılıfı ile ondan ayrılır. (Güney Afrika'da yetişen *Littonia modesta* çok güzel bir süs bitkisidir; Zambakgillerden.) [L]

LİTTORİNA i. Kıyılarda, gelgit bölgesinde, hattâ daha açıklarda yaşayan küçük yumuşakça.

— ANSİKL. *Littorina*'ların kavkısı yumurta veya topaç biçiminde, deliksiz, kalın ve çoğunlukla canlı renklerle bezeklidir. *Littorina litoralis* pişirilerek yenir ve bu amaçla Batı Avrupa'nın bazı bölgelerinde özel olarak üretilir. (L)

LİTTORİNİDAE çoğl. i. Öndensolungaçlı karından bacaklı yumuşakçalar familyası; dokunaçları uzundur; gözler dokunaçların dibinde çok kısa bir sapın ucunda bulunur; dişlidil çok uzun ve dar, ayağın ön tarafı küttür; kavkısı dolambaçlı, sağlam, kavkı ağzı sarmal ve boynuzsu bir kapakla kapalıdır. (Bütün denizlerde bulunan bu hayvanlar yumurtlayarak çoğalır. Yumurtası karında açılarak doğurumuş gibi çoğalanları da vardır.) [L]

LİTTRÉ (Emile), fransız filozofu, lûgatçisi, hekimi ve siyaset adamı (Paris 1801 - ay.y. 1881). Tıp okudu, hastahanelerde çalıştı, sonra araştırmalara yöneldi. *Oeuvres d'Hippocrate*'i (Hippokrates'in Eserleri) çevirdi (1839 - 1861). 1838'de Académie des Inseriptions'a üye seçildi ve bu dernek tarafından *Histoire Littéraire de la France*'ın (Fransa Edebiyat Tarihi) yayımını sürdürmekle görevlendirildi. Filozof olarak, Littré, Auguste Comte'un bağımsız bir taraftarıydı, onun sisteminin siyasî ve mistik yanını benimsemedi; pozitivizm akımının önderi oldu, bu alanda birçok eser verdi. 1867'de Wyrouboff ile *Revue de Philosophie Positive*'i kurdu; *Origines Organiques de la Morale* (Ahlâkın Organik Menşeleri) adlı ünlü makalesini bu dergide yayımladı (1870). Pozitivizmi dilbilim alanına uygulayarak, *Dictionnaire de la Langue Française*'i (Fransız Dili Lûgati) [1863 - 1873] ve *Histoire de la Langue Française*'i (Fransız Dili Tarihi) [1862] kaleme aldı. Littré, 1871'de, Seine milletvekili, 1875'te temelli senatör seçildi. (L)

Littré bezleri, siyek mukozasında bulunan üzüm salkımı şeklindeki küçük bezler; siyekin süngersi parçasında bulunur, fransız hekimi Alexis *Littré*'nin (1654-1725) adıyle anılır. (L)

LİTUOLA i. Çok küçük foraminifer; pütürlü kavkısı, killi bir maddeyle birbirine yapışmış ufak kum veya kireç taneciklerinden oluşur. (Karbon çağından beri fosiline rastlanır; şimdi yaşayan türleri de vardır. *Lituolidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LİTÜRJİ i. (yun. *leiturgia; leitos*, kamu ve *ergon*, hizmetten fr. *liturgie*). İbadette, âyin ve duaların yetkili ruhanî makamca tespit edilen sırası: *Roma litürjisi*.

— Esk. Yun. Sitenin en zengin sınıflarına bırakılmış olan kamu hizmeti.

— Din. ● *Katolik litürjisi.* Katolik kilisesince Tanrı'ya karşı yerine getirilen herkese açık ibadet. Doğu kilisesi hıristiyanlarının dilinde litürji (leiturgia) her zaman, âyinlerin âyini sayılan missa anlamına gelir. XVI. yy.dan beri, Batıda, bu terim, daha genel bir anlam kazandı ve her türlü ibadet şekline uygulandı: Kutsamalar, kutsama törenleri, topluca dualar, âyin usulleri hakkındaki kitaplar... Birkaç yıldan beri, bu terim anlamca derinleşmiştir ve doğrudan doğruya, bütün müminlerin katıldığı kilise hayatını anlatmaktadır. Katolik litürjisinde, genellikle, din ulularının öğülür, solo okunur veya koro eşliğinde çeşitli dualar okunur, cin ve şeytanları kovma âyinleri düzenlenir, kutsal kitaptan bölümler, manzum veya mensur ilâhîler okunur. Şaraplı ekmek, tuz, zeytinyağı, toprak, süt ve bal gibi maddeler kullanılır; diz çökme, yere kapanma, el bağlama, haç çıkarma v.b. şeklinde jest ve hareketlerle ibadet edilir.

● *Doğu litürjileri.* Bunlar başlıca sekiz tanedir: **1.** Ortodoks Yunanlılar ve Ruslar tarafından uygulanmakta olan *Aziz Khrysostomos litürjisi* (IV. yy.); **2.** *Aziz İakobos litürjisi;* **3.** *Aziz Basileios litürjisi;* **4.** *Ermeni litürjisi;* **5.** *Nasturî litürjisi* (üçe bölünmüş litürji: Havarîlerin, Theodoros'un, Nestorios'un); **6.** *Kiptî litürjisi* (Aziz Basileios, Aziz Gregorios, Aziz Kyrillos); **7.** *Habeş litürjisi;* **8.** *Mârûnî litürjisi.*

● *Protestan litürjisi.* Kilisesine ve reformcusuna göre değişik şekiller gösterir. Luther, latin missasını geleneksel sıra ve şekliyle muhafaza ettiyse de kurban fikrini kaldırdı. Fakat çok geçmeden bu latin missasından bir alman missası meydana getirdi. Bu yeni missanın orta bölümünde vaizler yer alıyordu. Papazın ve koronun ezgilerini olduğu gibi bıraktı; ancak, papazlığı evrensel protestan görüşü uyarınca, müminlerin fiilen ibadete katılmalarını sağlamak üzere cemaat ezgisini de kabul etti. Zvingli ile Calvin ise ibadette sadece Kutsal Kitap'ı örnek tuttular ve litürjiyi çok basitleştirdiler. Calvin mezmurların cemaatle ezgili okunması usulünü 1539'da Strasbourg'da, fransız kilisesine, sürgün dönüşü 1542'de de Cenevre'de kiliseye soktu.

Protestan litürjisinin başlıca unsurları, orta bölümü meydana getiren vaız etrafında toplanmış mezmurlar, iman ikrarları, İncil okunması, ilâhilerle neşideler cemaatçe bir ağızdan okunur.

● *Yahudi litürjisi.* Bk. YAHUDİLİK.

— ANSİKL. Esk. Yun. *Litürji*'ler yunan sitelerinde, özellikle oyunların düzenlenmesi konusunda çok yaygındı. *Litürji*, sözün dar anlamında, yerine getirilmesi en zenginlere düşen bir yükümlülüktü. Kendilerine bu yükümlülük verilmiş olan zenginler, bu kamu hizmetini hem teşkilât hem de finansman bakımından yerine getirmek zorunda idiler. Atina'da savaş zamanda *trierarkhia*'lar (üç sıra kürekli bir kadırganın bir yıllık donatımı ve kumandası), *proeisphora*'lar (siteye en zengin yurttaşlar tarafından, ilerde ödeyeceği vergi karşılığında avans vermek) gibi *olağanüstü litürjüler* vardı. Atina'daki *olağan litürjiler* ise, *khoregia*'lar (bir tiyatro korosunun hazırlanması), *gymnasiarkhia*'lar (meşale yarışlarının hazırlanması), *hestiasis*'ler (şölenlerin hazırlanması), *arkhetheoria*'lar (Helen oyunlarına veya bir kâhine elçi göndermek) v.b. idi. Bu *litürji*'ler yıllıktı ve iki tanesini birden üstüne almak veya iki yıl arka arkaya aynı yükümlülüğe girmek zorunluluğu yoktu. *Litürji*'lerin bir kısmı, bazı hevesli veya cömert gönüllüler tarafından yerine getirilirdi. Diğer litürjiler ise bir kamu görevi niteliğindeydi. Durumu pek iyi olmayan bir yurttaş, kendisine bu görev verildiği zaman, bu iş için, yerine kendisine bu yükümlülük verilmemiş olan daha zengin birini gösterebilir ve karmaşık *antidosis* usulünden yararlanarak litürjisini ona yükleyebilirdi. (L)

LİTVANYA dili veya **LİTOVCA**, *Litvanya* S.S.C.B.'de konuşulan baltık dili.

— ANSİKL. Luther'in bir çevirisi sayesinde 1547'den beri bilinen *Litvanya dili* XIX. yy.da edebiyat dili ve millî dil haline geldi. Litvanya dili eski biçimleri büyük ölçüde muhafaza eder. (L)

LİTVANYA Sovyet Sosyalist cumhuriyeti, rusça **Litovskaya S.S.R.**, S.S.C.B.'de federal cumhuriyet, Baltık denizi kıyısında; 65 000 km²; 3 026 000 nüf. Başkenti, *Vilnius.*

Coğrafya

Litvanya birçok gölle ve küçük killi ovalarla ayrılan bir buzultaş tepeleri bölgesini içine alır. Yükselti 257 m'yi geçmez. Toprakların Neman (Nemunas) ırmağı lar ve korularla örtülüdür. Ülkede hüküm havzasında yer alan büyük kısmı ormansüren kara iklimini, Baltık denizinin yakınlığı biraz yumuşatır; kışlar oldukça serttir, baharlar uzun sürer; yazlar, nispeten serindir ve bol yağış düşer. Ülkenin orta kısmı tahıl, şeker pancarı, keten, otlaklar ve sunî çayırlar yetiştirilen ovalardan meydana gelir. Daha ağaçlık olan kuzey ve doğu kısmında büyük baş hayvan, domuz ve kümes hayvanları yetiştirilir. Yeraltında hiç bir maden yatağı olmadığı için Litvanya'da yalnız tarım ürünlerini rasyonel şekilde işleyen ve ülkenin donatımını sağlayan sanayiler (şeker fabrikaları; kondanse süt ve süt tozu fabrikaları; et «kombinaları»; kereste ve keten sanayii) gelişmiştir. Yalnız, başkent Vilnius'ta, metalürji tesisleri ve makine fabrikaları kurulmuştur. Deniz ilişkileri kısmen Klajpeda, genellikle de konumu ve donatımı daha elverişli olan Riga (Letonya) limanlarıyle kurulur. Litvanya halkı da komşu Letonya halkı gibi İslavlardan önce veya ilk İslavlarla birlikte Baltık denizi kıyılarına yerleşen baltıköncesi halklarındandır.

Tarih

Baltık ırkından olan ve İslavlar tarafından batıya doğru püskürtülen Litvanyalılar, X. yy. da kesinlikle Neman bölgesine yerleştiler; o tarihte hepsi, küçük kabilelere parçalanmış çeşitli gruplara bölünmüşlerdi: Kuzeybatıda Samogitler veya Jmudy'ler; güneybatıda (Podlahya) Latvingler, merkezde, asıl Litvanyalılar. Daha sonra, rus şehirlerine saldırmak veya alman ilerlemesine (Prusya Töton şövalyeleri; Livonya Schwerttrözer şövalyeleri) direnebilmek için birleştiler. Mindaugas (1239-1263), Litvanya'yı birleştirdi; alman haçlı seferlerinin savaş sebeplerini ortadan kaldırmak için Hıristiyanlığı kabul etti ve papa İnnocentius IV'ten krallık tacını aldı; fakat alman-

Foto. X, Lami (LAROUSSE)

ların kötü niyetleri ve hâlâ pagan olan tebaasının düşmanlığı karşısında, 1260'ta dininden döndü. Halefleri, Moğolların yakıp yıktığı rus prensliklerinin zayıflamasından yararlanarak Beyaz Rusya ve Küçük Rusya'yı işgal ettiler; Rus tebalarının etkisiyle medenîleştiler ve Hıristiyanlığı kabul etmedilerse de, ortodokslara yumuşak davrandılar. XIV. yy. başında, Vilnius şehrini kuran Gedimin (gediminas), kendini Litvanya ve Ruten kralı ilân etti. Oğulları, Algirdes ve Kestutis, polonyalılarla ve tatarlarla savaştılar; Litvanya prenslerini henüz yabancı saymayan rus prenslerini hâkimiyetleri altına almak için moskovalılarla çekiştiler. Fakat Algirdas'ın oğlu Jagellon (Jogaila), Polonya tahtının vârisi Jadwiga ile evlenerek (1386), dört yıl için Litvanya ve Polonya halkını birleştirdi. Önce kendinin, kısa süre sonra da litvanyalıların katolik dinini kabul etmesi, rus tebalarıyle bağlarının kopmasına yolaçtı. Bununla birlikte, Polonya ile Litvanya arasındaki bütünleşme safha safha gerçekleşti. Jagellon vatanının yönetimini «büyük - prens» unvanıyle, kuzeni Vitold'a (Vitautas) [1392 - 1430] bırakmak zorunda kaldı. Vitold, Vorskla kıyısında tatarlara yenilince (1399), Rusya'da artık ilerleyemedi, fakat Töton şövalyeleriyle savaşan Jagellon'a yardım ederek savaşı kazanmasına (Grünwald, 1410) katkıda bulunması sayesinde Samogitya'yı (Jemaytıya) yeniden ele geçirdi. Polonya ve Litvanya soylularının birçok toplantısıyle (Vilnius - Radom paktı 1401; Horodlo kongresi, 1413) iki devletin birleşmesi, mutlak eşitlik ilkesi üstünde, fakat yalnız katoliklerin yararına gerçekleşti. Vitold'un yerine kardeşi Zygmuut geçti (1430 - 1440); Zygmuut'ün öldürülmesinden sonra Litvanya, Jagellon'un ikinci oğlu Kazimierz'e kaldı; Kazimierz 1445'te Polonya kralı oldu. Osmanlıların fetihleri, Litvanya'nın Karadenize doğru genişlemesini durdurunca, prenslik polonya siyasetinin hizmetine girdi; o tarihte moskovalılar (İvan III, Vasiliy III) rus prensliklerini ve şehirlerini Litvanya himayesinden ayırdılar. Kazimierz'in ölümünde (1492), Litvanyalılar dördüncü oğlu Aleksandr I'i seçerek birliği bozdularsa da, büyük dükaları Polonya kralı oldu (1501). 1561'de Livonya tekrar büyük dükalığa bağlandı; ama 1629'da büyük kısmı İsveç'e bırakıldı. Çarların cüretinin günden güne artması karşısında Litvanyalılar Jagellon sülâlesinin sönmesinden önce birliğin daimî olmasını kabul ettiler. (Lublin 1569): artık, Varşova'da (Krakow ile Vilnius yerini alan) toplanan tek bir senato, tek bir meclis vardı; Volhinya, Podlahya ve Kiev devleti, tekrar Polonya'ya bağlandı. Büyük dükalığın yönetici sınıfları hızla polonyalılaştı ve rus asıllı tebaya, Katolikliği kabul ettirmeğe uğraştı. Brest-Litovsk birliği (1596), özel âyinlerine dokunmaksızın Rutenya kilisinin Roma'ya bağladı.

XVIII. yy.da bölünmeler, ortodoksların koruyucusu Rusya'nın, Bialystok idare bölümü dışında bütün Litvanya büyük dükalığını ele geçirdi; Bialystok'u da 1807'de Prusya'nın kendine bırakmasını sağladı. Nikolay, 1830 ve 1863 ayaklanmalarından sonra polonya soylularının arazilerine elkoyarak ülkeyi ruslaştırmağa çalıştı. Polonya etkisinden kurtulan Litvanya'da milliyetçilik hareketi canlandı ve Litvanca önem kazandı: 1883'te Basanavičius tarafından Tilsit'te (Prusya Litvanyasında küçük sınır şehri) kurulan *Ausra* dergisi, latin harfleriyle basımın yasak olduğu rus topraklarına gizlice sokulmağa başlandı. 1915'te ülkeyi işgal eden almanlar bir millet meclisinin toplanmasına yolaçtılar, bu meclis 16 şubat 1918'de bağımsızlığı ilân etti ve tacı bir alman prensine teklif etti. Alman imparatorluğunun çökmesiyle bir cumhuriyet olan Litvanya, almanların, polonyalıların ve rusların savaş alanı haline geldi. Sovyetlerin tanıdığı ve Vilnius'u bıraktığı (temmuz 1920) Litvanya, polonya generali Zeligowski'nin, tarihî başkentini işgal etmesi (9 ekim 1920) ve Polonya'nın durumu düzeltmeğe yanaşmaması üzerine Polonya ile bütün ilişkilerini kesti. 1923 ocağında litvanyalı gönüllüler, 1919'a kadar almanların olan, o tarihten beri de bir müttefik komisyon tarafından yönetilen Klaipeda limanını işgal ettiler. Tarım reformu büyük mülkiyeti ortadan kaldırdı; 1922'de demokratik yapıda bir anayasa kabul edildi, fakat kısa süre sonra otoriter bir rejim kuruldu. Profesör Valdemaras'ın 1926'daki şiddet tedbirlerini önce destekleyen başkanı Smetona, sonra faşist eğilimleri yüzünden onu iktidardan uzaklaştırdı (1929) ve sağın desteğiyle iktidarı muhafaza etti. 19 Mart 1938'de, bir Polonya ültimatomu üstüne Litvanya, Polonya ile siyasî ilişkilerini yeniden kurmağa mecbur kaldı; 22 mart 1939'da bir alman ültimatomuyle Klaipeda boşaltıldı.

Polonya'nın çökmesinden sonra Litvanya sovyet etkisi alanında kaldı. 10 Ekim 1939'da sovyetler Vilnius'u geri verdiler, fakat ülkeden askerî üsler aldılar; 15 haziran 1940'ta ülkeyi işgal ederek bir sovyet cumhuriyeti kurdular (21 temmuz 1940), sonra da 3 ağustos 1940'ta S.S.C.B.'ye kattılar.

Edebiyat

Ortaçağdan XIX. yy. a kadar, çoğu zaman, boyunduruk altındaki bir milletin yakınmalarını dile getiren, sözlü, lirik bir halk şiiri (*dainos*) sürüp geldi. Yazılı ilk eserlere XVI. yy.da rastlıyoruz; bunlar, reform ve karşıreform dönemlerindeki, dinî eserlerdi ve en azından yazı dilinin oturmasına yaradılar. Tam anlamıyle edebî diyebileceğimiz ilk eser XVIII. yy. a aittir: bu, diğer baltık ülkeleri gibi Litvanya'da da henüz millî uyanışın başlamadığı bir çağda, hiç umulmayacak bir eser olan Doenelaitis'in (1714 - 1780) *Metai* (Mevsimler) adlı uzun şiiriydi.

Litvanya'nın millî şiirini vermesi şair ve dil bilgini Antanas Baranauskas ile (1835-1902) olacaktı: *Anykşçiu Şilelis* (Anikşçiu Ormanı) [1859]. Fakat edebiyatta bu hamle, 1864'ten sonra, latin harfleriyle yayınının yasaklanmasıyle kırıldı. Diğer baltık ülkeleri bu tedbirden yakayı kurtarırken, litvanya edebiyatı 1904'e kadar gizliliğe mahkûm edilmiş oldu. Ama gene de, Vincas Kudirka (1858 - 1899) ve Tumas - Vaizgantas (1869 - 1933) gibi hikâyeciler ve Maironis (1862 - 1932) gibi şairler bu dönem edebiyatına bir canlılık kattılar; kadın romancı Julia Zemaite (1845 - 1921) ise, XIX. yy. sonlarında parlamağa başlayan yazarlar arasında en ünlüsü ve halk tarafından en çok sevileni oldu. 1905'te basın hürriyeti yeniden konulunca millî mücadele için gösterilen çabalar yerini, estetik alandaki araştırmalara bıraktı. Şair Jurgis Baltruşaitis (1873 - 1944) Litvanya sembolizminin ustalarından biri oldu; tiyatro alanında ise Vincas Kreve (1882 - 1954) ile Vilius Vydunas (1868 - 1953) ün kazandılar.

Millî bağımsızlık dönemi, özellikle 1930 yıllarından sonra, edebiyatın hızla gelişme çağı oldu: şiir alanında Kazys Boruta'nın (doğ. 1905), Henrikas Radauskas'ın (doğ. 1910) yanı sıra, fransızca yazan litvanyalı şairi O. V. Milosz'u da unutmamak gerekir. Nesirde, Piatras Cvirka (1909 - 1947) ile Antanas Vienuolis'in (doğ. 1882) kısa ve uzun hikâyeleri, romanlarından daha güçlüdür.

Güzel sanatlar

Tahtadan yapılmış, dikdörtgen biçiminde, saz damlı *numass*, Litvanya mimarîsinin en eski örneğidir. Taştan yapılan ilk binaların (XIV. yy. müstahkem şatoları) kalıntıları, Vilnius'ta, Trakai'dedir. XV. ve XVI. yy.larda Vilnius'da gotik mimarî tarzında kiliseler yapıldı. Barok tarzı mimarînin (XVI. ve XVII. yy.) belgeleri pek çoktur: Vilnius'da, Sv. Petras ve Pavel kilisesi, üniversite; Kaunas'ta, Pajaislis manastırı, belediye sarayı. XVIII. ve XIX. yy.larda klasik mimarî tarzı ortaya çıktı: Vilnius'ta katedral ve büyük belediye sarayı, Stuck ve Gusteviçus adlı mimarların eseri olan Verkiai şatosu. İkinci Dünya savaşından sonra, başlıca şehirlerin yeniden inşası faydacı mimariyle millî unsurları biraraya getirdi.

XVIII. yy.ın sonunda, Petersburg akademisinden pek çok Litvanyalı sanatçı yetişti: ressam olarak M. Çiurlionis (1875 - 1911), P. Kalpukas (1880 - 1945) ve K. Didyiokas'ın (1889 - 1942); heykelci olarak P. Rimşi (1881) ve V. Gribas'ın (1890 - 1941) adlarını sayabiliriz.

1940'tan sonra ressamlar ve heykelciler özellikle ihtilâl tarihini canlandırdılar: B. Pundzius ile P. Vaivad'ın *Lenin - Stalin* topluluğu; İ. Mikenas'ın *Zafer*'i (Kalinin-grad'da, 1947). Bu arada B. Dilka, A. İmiuidzinaviçius ile grafik sanatında, B. Yurkunas ve D. Trabildene'nin adlarını sayabiliriz. (L)

LİTVİNNE (Félia), rus asıllı fransız sopranosu (Petersburg 1860 - Paris 1936). Meslek hayatına Paris'teki İtalyan tiyatrosunda başladı ve adını duyurdu, özellikle Wegner repertuvarında büyük bir başarı gösterdi. Meslek hayatının son yıllarında sahneden çekildi ve ders verdi. (L)

LİTVİNOV (Maksim Maksimoviç), sovyet diplomatı ve siyaset adamı (Bialystok 1876 - Moskova 1951). Rus Sosyal Demokrat partisine girdi. 1899-1902 Arasında Sibirya'da sürgün kaldı; daha sonra kaçıp İsviçre'ye yerleşti; 1903'te Londra'da yapılan Rus Sosyal Demokrat parti kongresine katılarak sosyal demokratların bolşevik kesimine bağlandı. Ekim 1917 devriminden sonra diplomatik görevler aldı. 1922'de Cenova konferansına katıldı; dışişleri halk komiseri Çiçerin'in yardımcısı oldu; 1930'da onun yerini alarak 1931'de yeni bir iktisadî antlaşma için Ankara'ya gitti. Cenevre silâhsızlanma konferansında (1932) önemli bir rol oynadı ve S.S.C.B.'ye komşu olan devletlerin birçoğuyle saldırmazlık antlaşmaları imzaladı. Almanya'da Hitler'in iktidara gelişinden sonra Batı'ya yaklaşma siyasetini daha açık bir şekilde uygulamağa başladı. 1933 Sonlarında sovyet rejiminin, A. B.D. tarafından tanınmasını sağladı; Laval ile fransız - sovyet yardım antlaşmasını imzaladı (1935). Batı Avrupa demokrasileri tarafından uygulanan Hitler ile uzlaşma siyasetinin Münih antlaşması (eylül 1938) ile resmen onaylanıp geçerlik kazanması S.S.C.B.'nin gene yalnız kalmasına ve Litvinov'un gözden düşmesine yolaçtı. Nitekim mart 1939'da yapılan S.S.C.B. Komünist partisi XVIII. kongresinde, on bir yıldan beri üyesi olduğu Merkez komitesine seçilemedi. Mayıs 1939'da yerini Molotov'a bıraktı ve Dışişleri Halk komiserliği yardımcısı oldu. Alman - sovyet savaşı onun yeniden siyaset alanına çıkmasına imkân verdi. Litvinov, kasım 1941'de Washington büyükelçisi oldu; haziran 1942'de amerikan - sovyet yardım antlaşması ile ilgili görüşmeleri yürüttü ve müttefiklerarası konferanslara katıldı. 1943'te bu görevini Gromiko'ya bıraktı ve ölünceye kadar dışişleri halk komiseri yardımcısı olarak kaldı. (L)

LİTYOFİLİT i. (fr. *lithiophilite*). Miner. Tabiî manganez, demir ve lityum fosfat. (L)

LİTYOFORİT i. (fr. *lithiophorite*). Miner. Hidratlı tabiî manganez oksit. (*Psilomelan*'ın lityumlu çeşidi.) [L]

LİTYUM i. (yun. *lithos*, taş'tan, fr. *lithium*). Kim. Bütün madenlerin en hafifi olan alkali maden.

— ANSİKL. Kim. *Lityum*, atom numarası 3, atom ağırlığı Li = 6,94 olan kimyasal elementtir. Alkali madenlerin başında yer alır. *Litin* denilen hidroksidi 1807'de Arfvedson tarafından keşfedilmiş, lityum madeni ise Davy tarafından elektrolize hidroksitinden ayrılmıştı. 0,55 Yoğunluğunda, 180°C'ta eriyen beyaz bir katıdır. Bileşikleri, alevi kırmızıya boyar. Oksijende yanarak Li_2O ve Li_2O_2 oksitlerini verir. Kızıl derecede hidrojenle birleşerek LiH hidrür, normal sıcaklıkta azotla bileşerek nitrür Li_3N verir. Soğukta suyu ayrıştırarak litin LiOH ve hidrojen meydana getirir. Renksiz olan tuzları magnezyum tuzlarına benzer; fakat lityum bir değerli olduğu için formülleri değiştirir.

Lityum tabiatta silikatlar (*lepidolit, trifan*) ve fosfatlar (*trifilin, ambligonit*) halinde bulunur; en önemli filizi, bir potasyum ve lityum alüminosilikat olan lepidolit'tir. Bu bileşik lityum klorüre LiCL dönüştürebilir ve maden, bu klorürün elektroliziyle elde

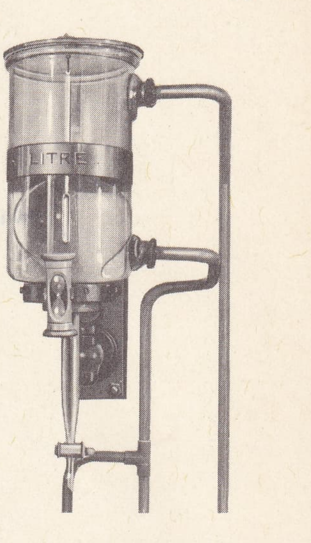

etalon litre

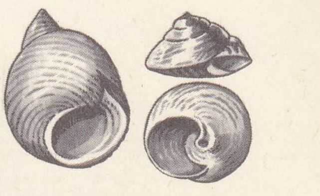

littorino siyah
küçük littorina
littorina

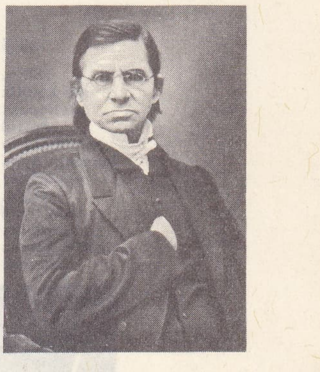

Emile LITTRÉ

Foto. Petit (LAROUSSE)

litürji

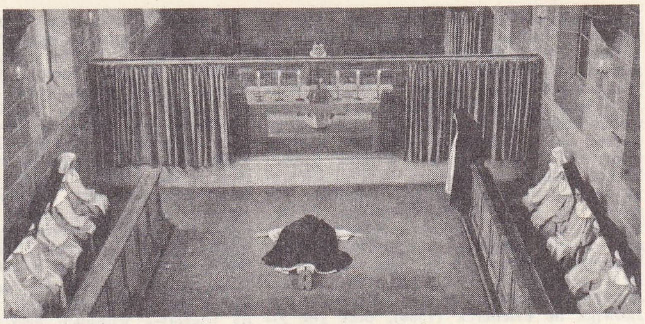

bir dominiken manastırında perdenin çekilmesi sırasında günah çıkarma âyini, Logelbach (Yukarı Ren)

bir anglikan kilisesinde vaız

edilir. Tuzlarını elde etmek için, lityum önce çözünmeyen karbonat halinde çökeltilir.

Ürik asit ve tuzlarını çözme özelliği taşıyan lityum karbonat, sitrat, iyodür ve salisilat tıpta kullanılır.

— Nükl. Çekirdeği küçük olduğu için *lityum*, enerji açığa çıkararak nükleer ergimeye uğrayabilen elementlerdendir. Termonükleer patlayıcılar arasında, hidrojen, döteryum ve trityum'un yanı sıra lityum da yer alır. (L)

LİTZENDRAHT i. (alm. *litze*, ip, büküm ve *draht*, madenî tel). Telekom. Birbirinden yalıtılmış ve her biri sırasıyle örgünün yüzeyine çıkacak şekilde örülmüş, her iki uçta elektriksel olarak birleştirilmiş birçok iletkenden meydana gelen kablo: *Litzendraht, yüksek frekansta Foucault akımlarından ileri gelen kayıpları azaltmak için kullanılır.* (L)

LİU BEY, Çin'de Şu krallığının (M. S. 221 - 223) kurucusu. Çin tiyatrosunun gözde tiplerinden biridir. (L)

LİU - DA, Kuzeydoğu Çin'de (Liao-ning) şehir gruplaşması, Liao - dung yarımadasının ucunda; Da-lyen (Dairen), Liû-şûn (Port - Arthur) ve Kin-Hsien şehirlerini toplar; 1 200 000 nüf. (L)

LİU PANG (Pey, Kiangsu - öl. M. Ö. 195), Çin imparatoru (202-195), Han sülâlesinin kurucusu. Halk çocuğuydu, memurluk yaptı, başıbozukların Çinlilere karşı ayaklanan eyaletleri ele geçirmek için biribiriyle dövüştüğü sırada, bir çetenin başına geçti. Rakibi Hsiang Yüy'ü yenilgiye uğrattı ve imparator oldu. Ama, Moğolistan göçebeleri olan Hiongnu'ların hücumuna uğradı. Kurnaz bir serüvenci ve ölçülü şekilde cömert olan Liu Pang, çin tarihinin en sevilen imparatorlarındandır. Öldükten sonra GAO-DZU (Han'lar sülâlesinin «Büyük Ata»sı) unvanını aldı. (L)

LİU SUNG - NİEN, çinli ressam (1190 - 1230). Hsia Kuy ve başka ressamlarla, İmparatorluk koleksiyonunun yeşim taşları kataloğunu resimledi. Basit tonlarla işlediği, duru bir aydınlık içindeki resimlerinde bütün ayrıntılar, kesinlikle belirtilmiştir (*Kulübede Misafirle Sohbet* [Boston, Museum of Fine Arts]). [M]

litürji

solda, rus katolik metropolit kutsal şamdanlarla kutsama âyini yaparken; sağda, Saint Paul katedralinde çocuk korosu (Londra)

LİU ŞAO - Çİ, çinli siyaset adamı (Yin - Şan, Honan 1898 ?). Zengin bir köylünün oğluydu, Komünist partisine girdi (1921), 1924 - 1927 devriminde etkili oldu. Çin sendikaları federasyonu başkan yardımcılığına getirildi (1925). Komünist partisi merkez komitesi üyesi (1931) olarak «Uzun Yürüyüş»e (1934-1936) katıldı. IV. Ordu siyasî komiseri (1941), parti genel sekreteri (1945) ve Çin Halk cumhuriyetinin altı başkan vekilinden biri oldu; Mao Çe-tung'un yerine cumhurbaşkanlığına seçildi (27 nisan 1959). 30 Aralık 1964'te cumhurbaşkanlığı görevi uzatıldı. Komünist partisi ikinci başkanı ve siyasî büro üyeliğini de elinde bulunduran Liu Şao-çi, devlet hiyerarşisinin ikinci sırasında yer alıyor ve Mao Çe-tung'un halefi sayılıyordu: 1939'da yayımlanan *Nasıl İyi Bir Komünist Olunur?* adlı kitabı, parti militanlarının yetiştirilmesinde baş vurulan temel kaynaklardandı. Fakat Komünist partisi merkez komitesinin kültür devrimi (8 ağustos 1966) ile ilgili kararından kısa bir süre sonra Liu Şao-çi, gittikçe ağırlaşan saldırılara uğradı; önce hiyerarşinin sekizinci derecesine düştü (görünüşte cumhurbaşkanlığı unvanını muhafaza etmekle birlikte), sonra partiden çıkarıldı. «Revizyonistlerin elebaşısı», ve «kapitalizm yoluna sapan yüksek bir görevli» olarak suçlandı. 1920-1930 Arasında şehir sendikalarını teşkilâtlandıran Liu Şao-çi, özellikle köylülere ve askerlere dayanan bir devrimin içinde işçi kesiminin temsilcisiydi; bu alanda Tıng Hsiao-ping ile birlikte çalışıyordu. Mao'ya, özellikle 1953'ten sonra birçok kere karşı çıkmış olmakla suçlanıyordu. Liu Şao-çi'nin stalin'ci bir sovyet kalkınma modeline bağlı kalmak suretiyle üretimin arttırılması anlayışını savunduğu, bu yüzden de «ileriye doğru büyük sıçrayış» ve «halk komünleri»nin uğradığı başarısızlığı tenkit ettiği bilinmektedir. Öte yandan, bazı durumlarda sosyalistleştirme sürecine zaman zaman ara verilmesini iktisadî alanda teşvik yollarına başvurulmasını öğütleyen de odur. Mao'culukta siyasetin iktisada önceliğini öneren temel ilkeden ve buna bağlı olarak sınıf çatışmasının iktisadın sosyalleştirilmesinden sonra da devam edeceği görüşünden şüphe ettiği öne sürülen Liu Şao-çi'nin, kültür devriminin temsil ettiği sürekli devrim sürecine ve katı yapısı ile idare ve üretimin bütün kesimlerini denetleyen partinin, halkın siyasî eğitimi yoluyle daha da geniş bir alana yayılmasına engel olarak görülmesi olağan sayılmalıdır. (L)

LİU - ŞUN, ing. **Lüshun,** Port - Arthur'un çince adı. (L)

LİUTPRANDO (öl. 744), Lombard'lar kralı (713-744). Babası Arsprando'nun yerini aldı. Ravenna'yı, Pentapole şehirlerini, Osimo'yu ve Sutri'yi ele geçirdi. Papalıkla ittifak yaptı ve Sutri'yi papalığa bıraktı (728). Bizans eksarkı Eutykhios'a yaklaştı; Roma üstüne yürüyerek (730) italyan bağımsızlığını sona erdirdi. 731'de eksark Eutykhios'a karşı cephe aldıysa da, Eutykhios, Gregorius III'ün desteğiyle mevkiini muhafaza edebildi. Liutprando 739'da Roma'yı kuşattı ve Latium'un birkaç küçük tabyasını aldı. Papa Zacharias kendisiyle anlaştı ve Spoleto ile Benevento düklüklerine karşı ona yardım etti (742). Liutprando, sınır komşusu Franklar'la dost geçindi, onlarla birlikte Provence'ta müslümanlara karşı savaştı. (L)

LİUTPRANDO, italyan rahibi (920'ye doğr. - 972). Lombardialı bir soylunun oğlu idi, Pavia'da diyakos ve kral Berengario II'nin kâtibi oldu, İstanbul'a elçi tayin edildi. Gözden düşünce Germania kralı Büyük Otto'nun yanına sığındı (956). Otto, Liutprando'yu Cremona piskoposu yaptı (961) ve çeşitli işlere karıştırdı. 968'de, Otto II için Romanos II'nin kızı Theophano'yu istemek üzere İstanbul'a geldi. 887-950 Arasındaki olayları kapsayan *Antapodosis*'u ve yarım kalan iki eseri *Liber de Rebus Gestis Ottonis* (Otto Devri Olayları) [960 - 964] ve *Relatio de Legatione Constantinopolitana* (İstanbul Elçiliği Raporu) önemlidir. (L)

LİUVA I (öl. 573), Vizigotlar kralı (567 veya 568 - 573). Kardeşi Leovigild ile aynı zamanda kral seçildi (561 veya 568); Septimania'yı yönetti. (L)

LİUVA II (581-603), Vizigotlar kralı (601 - 603). Kral Rekkared'in oğluydu, 601'de babasının yerini aldı. Kont Witterich tarafından tahttan indirildi ve öldürtüldü. (L)

LİU YUNG - FU, çinli savaşçı (XIX. yy.ın ikinci yarısı). Tayping isyanının bastırılmasından sonra Tonkin'e sığınan ve «Siyah Bayraklılar» adını alan çinli çetelerin şefiydi; Fransızların Tonkin'i zaptı sırasında çeteleriyle direnirken Su Day'da yaralandı (1883), Çin'e dönünce (1885) generalliğe yükseltildi. 1895'te, Formoza'da, Japonlara karşı savaştı. (L)

LİUZZİ (Ferdinando), italyan müzikoloğu ve bestecisi (Senigallia 1884 - Floransa 1940). Bologna, Roma ve Münih'te okudu. Orkestra yöneticisi ve müzik tenkitçisi oldu. 1924'ten sonra Parma ve Floransa üniversitelerinde müzik estetiği dersleri verdi. 1927'de Roma üniversitesine geçti. Sahne ve oda müziği besteledi. Başlıca eserleri: *Estetica della Musica* (Müzik Estetiği) [1924]; *Profilo Musicale di Jacopone da Todi con Melodie Inedite* (Jacopone da Todi'nin Müzik Yönü ve Basılmamış Melodileri) [Roma, 1931]. (M)

LİV i. Dil. bil. Baltık - fin dili, Kurzeme'nin kuzey ucunda konuşulur; Fin-Ugur öbeğindedir. (L)

LİVA i. (ar. *livâ*). *Esk.* Sancak, bayrak; *Öğren işte: kuvvet hak! / Ve bu düstur elinde bî-perva/ Yürü! Dünyayı fetheder bu liva* (Tevfik Fikret).

— DEY. *Açıklar livası,* işi gücü olmayan, boş dolaşan kimse.

— Ask. *Esk.* Osmanlı ordusunda iki alaydan meydana gelen askerî birlik ve bu birliğin kumandanı. (Resmî kayıtlarda *mirliva* olarak geçer. Miralay terfi edince *liva,* liva terfi edince *ferik* olurdu. *Paşa* da denen livaların lakapları *saadetlû* idi.)

— Denizc. *Esk. Liva amirali,* miralaylıktan üst rütbedeki deniz subayı. (Bahriye talimatına göre dördüncü derecede sancak zabiti.)

— Din. *Livai saadet* (veya *şerif*). Hz. Peygamberin bayrağına verilen ad. (*Sancağı şerif* de denir. Emanati mubareke [kutsal emanetler] arasında korunurdu. Savaş zamanlarında törenle çıkarılır, savaş bitince yeniden yerine konurdu.) || *Livai şerif takımı,* Hz. Peygamberin sancağını (Livai saadet), savaş alanında koruyan askerî birlik. || *Livâül hamd,* kıyamet günü Hz. Muhammed'in ümmetinin, altında toplanacağına inanılan bayrak.

Foto. Lajouk-Rapho (LAROUSSE)

LİTVANYA: balıkçı kayıkları

LİTVANYA haritası

Vilnius'ta P. Cvirka'nın heykeli

— Teşk. tar. Osmanlı devletinde mutasarrıf yönetiminde bulunan vilâyet ile kaza arasındaki idarî bölüm. (*Sancak* da denirdi.) [M]

LİVADİYA, S.S.C.B.'de (Ukrayna) şehir, Kırım kıyısında, Yalta yakınında. Eski rus çarlarının gözde ikametgâhlarından biri; çar Aleksandr III burada öldü (1894). Nikolay II'nin sarayı bugün sanatoryum olarak kullanılmaktadır. (L)

LİVAR i. (ital. *vivaio*'dan). Balıkç. Tutulmuş balıkları canlı olarak saklamak için kullanılan, ağzı içine doğru koni şeklinde örülmüş sepet. ‖ İhtiyaç halinde avlanmak üzere içinde balık bulundurulan ve suyu durmadan yenilenen sınırlı su kesimi; balık havuzu. (Hiç bir millet Romalılar kadar bu alanda becerikli olmamıştır. Roma'da balık çok pahalı olduğu için livarlar da çoktu. Lucullus'un, C. Herins'un ve Vedius Pollion'un livarları ün kazanmıştır.) ‖ İçinde canlı balıkların saklandığı ağaçtan veya madenden kap. ‖ Küçük balıkları büyütmek ve mevsiminde yumurtasından faydalanmak için nehir ağızlarında ve deniz bağlantısı olan göllerde yapılan kapalı balık yatakları. ‖ *Sabit livar,* bir derede, birbirine iyice yakın kazılarla yapılan ve balığı canlı saklamağa yarayan havuz. (L)

LİVATA i. (ar. *Lût* kavminin adından *livâta*). Erkekler arasındaki cinsî sapıklık, cinsî ilişki.

— ANSİKL. Huk. Türk Ceza kanununda tarafların rızası ile gerçekleşen *livata* çeşitli yabancı kanunların aksine, suç sayılmamıştır. Buna karşı rıza dışı yapılan livata cezalandırılır. Askerî Ceza kanununa göre ise, askerî kişilerle gayritabiî cinsel ilişkide bulunanlar veya bu fiili rızaları ile kendilerine yaptıranlar ordudan ihraç edilir, erbaşlarla onbaşıların ise rütbeleri geri alınır. (md.153). [M]

LİVEDO i. Derinin üzerinde yuvarlak ve oval gözlü bir ağ şeklinde beliren morumsu kızarıklık. (Varislilerde ve içsalgı yetersizliği olanlarda görülür ve kirli kan dolaşımındaki bir bozukluktan ileri gelir.) [L]

LİVEİNGİT i. (*Liveing*'in adından, fr. *liveingite*). Miner. Tabiî kurşun arsenyosülfür. (L)

LİVENZA, İtalya'da ırmak, Veneto'da; 115 km. Venedik ön Alpleri'nin eteğinden doğar, ovada aktıktan sonra, Caorle'de Adriya denizine dökülür. (L)

LİVERMORE, A.B.D.'de (Kalifornia, Alameda idare bölgesi) şehir, San Francisco'nun doğusunda, *Livermore Vâdisinde*; 16 058 nüf. Daha çok bir konut merkezi olan şehrin beyaz şarapları meşhurdur. Ayrıca dünyada en çok melez gül fidesi üreten yerdir. Livermore, kum, çakıl ve cam eşya ihraç eder. Şehrin hemen dışında Veterans Administration hastahanesi vardır. Başlıca sanayi faaliyeti atom araştırmaları alanındadır. Birçok meşhur bilim adamı burada nükleer fizik ve nükleer silâh araştırmaları merkezlerinde çalışır. Kalifornia üniversitesinin de Livermore'da bir radyasyon laboratuvarı vardır. Şehir adını Monterey'de karaya çıkarak vâdiye yerleşen ingiliz gemicisi Robert Livermore'dan almıştır. Robert ile ispanyol bir toprak sahibi olan Jose Noriega burada 1839'da bir hayvan çiftliği kurdular ve her yıl bir rodea düzenlediler. Bu gelenek, hâlâ devam etmektedir. 1876'da birliğe katılan şehir, bir şehir yöneticisi ve meclis tarafından yönetilir. (M)

LİVERPOOL, Büyük Britanya'da (Lancashire) liman şehri, Mersey ırmağı halicinin sağ kıyısında; 747 500 nüf. XVII. yy.'a kadar Liverpool, İrlanda ile ilişkisi olan ikinci derecede bir limandı. Fakat Mersey'in halici elverişli tabiî şartlardan yararlanıyor, Dee ırmağı halicinin tersine, hızlı akıntılar balçıkla dolmasını önlüyordu. Batı Hint adalarıyle ticaret sayesinde hızla gelişen şehrin armatörleri XVIII. yy. sonunda köle ticareti ve «üçgen ticaret» sayesinde büyük kazançlar elde ettiler. 1700 Yılına doğru şehrin 5000 kişi olan nüfusu, 1801'de 77 000'e yükseldi. Çok erken bir tarihte, liman ilgi çekici tesislerle donatıldı; dünyanın ilk yüzer havuzu Old Doek, 1715'te hizmete girdi; limanın bugün kırktan çok yüzer havuzu vardır. XIX. yy.da Liverpool alışverişinin başlıca özelliği, elyafı Lancashire sanayiinin temel hammaddesi olan pamuğun çok büyük ölçüde ithal edilmesiydi. Ayrıca liman, yolcu taşımada uzmanlaşan ilk deniz şirketlerinin hat başıdır: New York'a düzenli seferler 1840'ta başlamıştır. Liverpool, öteden beri dünyanın büyük limanlarından biri, Büyük Britanya'nın Londra'dan sonra ikinci limanıdır: krallığın toplam ticaretinin dörtte birinden çoğunu sağlar. Pamuk bugün de başlıca ithal maddesidir (yüzde 80'den çok); onun hemen arkasından, Lancashire'in çok kalabalık nüfusunun beslenmesi için gerekli ürünler (buğday, un, et ve nebatî yağlar) gelir; ülke sanayiine gerekli hammaddeler de (maden filizleri, yarı-işlenmiş madenler, kauçuk) başlıca ithal maddelerindendir. Değer olarak Liverpool'ün ihracatı da hemen hemen ithalâtı kadar önemlidir: pamuklu kumaş ve iplik; yünlü kumaşlar; Birmingham bölgesinin madenî eşyaları; kimyevî maddeler v.b. Bu ticarî faaliyetin yanı sıra sanayi de büyük ölçüde gelişmiştir: makine yapımı ve gemi onarımı başta gelir; onları

LİTVANYA yanda, Kaunas'ın; aşağıda, Vilnius'un genel görünüşü

Foto. Mainbourg-Rapho, X (LAROUSSE)

Curlandia'da kıyı kordonunda Nida köyü

LİTVANYA

Nida yakınında kum çölü

M.M. LİTVİNOV

LİU ŞAO-Çİ

LİUTPRANDO'nun sikkesi Lombard'ların kralı Cabinet des Médailles, Paris

kimya sanayii, plastik madde ve kauçuk eşya fabrikaları takip eder; ayrıca besin sanayii, damıtma yerleri ve tütün fabrikaları da önemli rol oynar; dokumacılık ve hazır elbicesilik ancak ikinci derecede önemlidir. Liman ve dokların faaliyeti şehrin en görülmeğe değer şeyidir; fakat Liverpool'de ilgi çekici müzeler ve çok değerli bir yağlıboya tablo koleksiyonu da vardır. 1904'te başlanan katedrali Büyük Britanya'nın en büyük dinî yapısıdır.

Liverpool çok büyük bir şehir gruplaşmasının merkezidir; sanayi mahalleleri Mersey ırmağı boyunca yayılmış ve eski kır kasabalarını (kuzeyde Bootle, güneydoğuda Garston v.b.) içine almıştır; kara ve demir yolu tünelleri ile aşılan halicin öbür kıyısındaki büyük Birkenhead banliyösünün iki yanında, konut merkezleri (New Brighton, Wallasey) yer alır.

Bugün Mersey halici kıyısında 1,5 milyona yakın kişi toplayan ve merkezi yenilenmekte olan Liverpool'un yükünü hafifletmek için Skelmarsdale ve Runmorn adlı iki yeni şehir kurulmuştur. (L)

LİVERPOOL, Kanada'da (Nova-Scotia) liman şehri, Mersey kıyısında, ırmağın *Liverpool koyu*na girişinde; 3 700 nüf. Metalürji. Dokumacılık. Kereste. (L)

LİVERPOOL (Charles JENKİNSON, birinci — kontu), ingiliz siyaset adamı (Winchester 1729 - Londra 1808). 1761'de, Bute grubundan Avam kamarasına seçildi, «Kral dostları» partisini teşkilâtlandırdı. Hükûmette çeşitli görevler aldıktan sonra, Pitt tarafından Ticaret bakanlığına getirildi (1786 - 1801). [L]

LİVERPOOL (Robert BANKS JENKİNSON, ikinci — kontu), ingiliz siyaset adamı (1770 - Londra 1828), birinci Liverpool kontu Charles Jenkinson'un oğlu. 1790'da parlamentoya girdi, Addington kabinesinde dışişleri bakanı oldu (1801-1804) ve Amiens antlaşmasına varan müzakereleri yönetti. Pitt'in başbakanlığında içişleri bakanı (1804 -1806), Perceval kabinesinde savaş bakanı (1809-1812), sonra başbakan oldu (1812 - 1827); uzlaştırıcı tutumuyle, iyice bölünmüş olan Tory partisinde birliği bir dereceye kadar sağladı; Castlereagh, Wellington ve şahsî dostu olan Caning gibi şahsiyetleri değerlendiren de o oldu. Bu kabiliyetlerin yanında biraz silik kalan lord Liverpool, becerikli bir maliyeci olarak (1826'daki bankacılık reformu), iktisadî liberalizmin zaferini hazırladı. (L)

LİVET (Charles), fransız bilgini (Château-la-Vallière 1828 - Montpellier 1896), Eugène Livet'nin oğlu. XVII. yy. uzmanıydı. Başlıca eserleri: *Précieux et Précieuses* (1859); *Portraits du Grand Siècle* (Büyük Yüzyıldan Portreler) [1885]; *Lexique de la Langue de Molière* (Molière'in Leksiği) [1896-1897]. (L)

LİVİ (Livio), italyan istatistikçisi (Roma 1891). İstatistik metotları dışında iktisadî istatistikle ve demografiyle de uğraştı; demografik etkinin değerlendirilmesini teklif etti. Bir batında birden fazla çocuk doğurmayle ilgili bir nazariye ortaya attı. Başlıca eserleri; *Trattato di Demografia* (Demografi İnceleme Kitabı) [1940]; *La Rilevazione della Ricchezza e del Reddito Nazionale. Questioni Concettuali e di Metodi* (Zenginliğin ve Millî Gelirin Artması. Kavram ve Metot Meseleleri) [1952]; *Elementi di Statistica* (İstatistik Elemanları) [13. baskı, 1962.] (M)

LİVİA i. Dörtköşe, yassı ve içbükey başlı, saydam kanatlı böcek. (Saz liviası [*Livia juncorum*] esmer ve pas rengindedir; bataklık yerlerde sazların üzerinde yaşar, palamut biçiminde mazı oluşumuna sebep olur. Çevik hareket edebilen bir böcektir. Eşkanatlıların *psyllidae* familyasındandır.) [L]

LİVİA, Eski Roma'da bir pleb; birçok yüksek memur çıkarmış, sonunda imparatorluk ailesine (Tiberius) katılmıştır. Bk. LİVİA, LİVİUS DRUSUS, LİVİUS SALİNATOR. (L)

LİVİA veya **LİVİLLA,** Germanicus'un kızkardeşi (M.Ö. 15'e doğr. - M. S. 31). Caius Caesar ile, daha sonra yakın akrabası, Tiberius'un oğlu ve vârisi Drusus ile evlendi; Sejanus ile sevişti, 23'te Drusus'u birlikte zehirlediler. Sejanus ölünce Tiberius, Drusus'un ölümündeki sırrı öğrendi ve Livia'yı bir zindanda ölüme terk etti. (L)

LİVİABELLA (Lino), italyan bestecisi (Macerata 1902). Respighi'nin öğrencisiydi; Venedik, Palermo ve Bologna konservatuvarlarında öğretmenlik yaptı, Pesaro, Parma ve Bologna konservatuvarlarını yönetti. Lirik eserler (*Antigone*, 1942; *La Conchiglia*, 1955; *Canto di Natale*, 1963), büyük koro eserleri (*Sorelia Chiara*, 1947; *Caterina da Siena*, 1950; *O Crux Ave*, 1953), senfonik şiirler ve oda müziği besteledi. (L)

LİVİA DRUSİLLA, imparator Augustus'un karısı ve Tiberius'un annesi (M. Ö. 55'e doğr. - M. S. 29). Claudia ailesindendi. *Livia'lar* tarafından evlât edinildi. Tiberius Claudius Nero ile evlendi ve bir oğlu (Tiberius) oldu. Roma'ya dönen Livia'ya, Octavianus (Augustus) tutuldu ve onu boşanmağa zorladı. 38'de evlendiler. Livia, Octavianus'un sadakatsizliklerine katlandı ve kocası üzerinde büyük etkisi oldu. Tiberius'u tahta geçirmek için her çareye başvurmakla suçlandırıldı, imparatorluk ailesindeki bazı kişilerin vakitsiz ölümünden sorumlu tutuldu. *Julia Augusta* unvanını Tiberius'un hükümdarlığı sırasında da muhafaza etti. (L)

LİVİNGSTON, İskoçya'da (West Lothian) şehir, Glaskow'un doğusunda. Glaskow'un yükünü azaltmak için geliştirilen bu yeni şehrin nüfusunun 70 000 kişiyi bulması beklenmektedir. (L)

LİVİNGSTON (Edward), amerikalı hukukçu ve siyaset adamı (Clermont, New York 1764 - Montgomery, New York 1836), Robert Liwingston'un kardeşi. New York belediye başkanı (1801-1803) ve Louisiana Yasama meclisi üyesi oldu. Günümüzde de önemini muhafaza eden bir ceza kanunu hazırladı (1805-1825). [L]

LİVİNGSTON (Robert), amerikalı siyaset adamı (New York 1746 - Clermont, New York 1813). İskoçyalı bir göçmen ailesinin çocuğuydu. Avukat oldu (1773), amerikalılararası kongreye katıldı (1775-1777), İngiltere ile ilişkilerin kesilmesini önlemeğe çalıştı. Bağımsızlık bildirisini kaleme alanlardandı. New York eyaletinin ilk şansölyesidir (1777-1801), Jefferson tarafından Fransa'ya elçi olarak gönderildi (1801-1804), Louisiana'nın Amerika'ya terki meselesini görüştü, sonra siyasetten çekildi. (L)

LİVİNGSTONE, Zambiya'da (Kuzey Rodezya) şehir, Güney ilinin merkezi, Güney Rodezya sınırında, Zambezi ırmağı kıyısında, Victoria çavlanları yakınında; 30 000 nüf. Besin sanayii. Tütün ve deri fabrikaları. Milletlerarası havaalanı. (L)

LİVİNGSTONE (David), iskoçyalı misyoner ve gezgin (Blantyre, Lanarkshire 1813 - Chitambo, Kuzey Rodezya 1873). İlâhiyat ve tıp okudu; Londra misyonerler derneğine girdi; 1840'ta Capetown sömürgesine gitmek üzere yola çıktı. Kimberley'in kuzey batısında küçük bir karakol olan Kuruman'da ingiliz misyoneri Robert Moffat'ın kızıyle evlendi, Kalahari kenarındaki Kolobeng'de misyonerliğe başladı. 1849'da Oswell ve Murray ile geziye çıktı, Kalahari'yi aştı, Ngami gölünü buldu. 1851'de Makolo kralının daveti üzerine yaptığı yolculuk sırasında Kvando'nun kavşağında Zambezi'ye ulaştı, nehir boyunca ilerleyerek Angola'da Dilolo gölüne, sonra Luanda'da Sao Paolo'ya vardı, aynı yoldan geri döndü, Hint okyanusuna kadar Zambezi'yi izledi ve 1855 kasımında Victoria çağlayanlarını keşfettikten sonra 20 mayıs 1858'de Quelimane'de Hint okyanusuna ulaştı. İngiltere'ye dönünce yolculuk hatıralarını yazmak ve yayımlamakla uğraştı. 1838 Martında İngiltere hükûmeti hesabına Quelimane'ye döndü; kardeşi Charles ve beş avrupalı ile Zambezi'nin ve kolu Shire'nin aşağı çığırını keşfetti, Nyassa gölüne kadar çıktı (16 eylül 1859),

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano; (LAROUSSE)

orada büyük göller yaylasını ve yerlileri inceledi; köle ticareti meseleleriyle ilgilendi. 1864'te İngiltere'ye döndü. 1866 Ocağında Zanzibar'a gitti, Rovuma nehri kıyısını izleyerek Nyassa gölüne doğru yola çıktı. 1867'de Tanganyika gölünün güney ucuna, oradan Moero (veya Mweru) gölüne ulaştı ve gölün ayağı Lualuba'yı izledi; yol değiştirerek güneye döndü, Bangweulu (veya Banguelo) gölünü buldu. Tanganyika kenarına ulaşınca birkaç ay Ucici'de kaldı (1869). 1871'e kadar Tanganyika'nın Maniema bölgesinde incelemeler yaptı ve bitkin bir halde Ucici'ye döndü, burada kendisini aramağa çıkan ingiliz gazetecisi Stanley ile buluştu (kasım 1871), birlikte çıktıkları gezide Tanganyika'nın kuzey kenarlarını keşfetti, yakında olduğunu sandığı Nil kaynaklarını aramadan Bangweulu bölgesine döndü 1 Mayıs 1873'te dizanteriden öldü. Ölüsü ingiltereye getirildi ve Westminster kilisesine gömüldü. Eserleri: *Missionary Travels and Researches in South Africa* (Bir Misyonerin Güney Afrika Yolculukları ve Araştırmaları) [1857]; *Narrative of an Expedition in the Zambesi* (Zambezi ve Kollarının Keşfinin Hikâyesi) [1865]; *The Last Journals of David Livingstone* (David Livingstone'un Son Günlüğü) [1874]. (L)

LİVİNGSTONE çağlayanları, Aşağı Kongo'da suyolu; Kinşasa ile Brazzaville'in aşağısında Billûr dağlarını aşarken çağlayanlarla kesilir. Seyrüseferdeki bu kesiklik, Mata-di-Kinşasa demiryolu hattının döşenmesini gerektirmiştir. (L)

LİVİNGSTONE MOUNTAİNS, Tanzaniya'da dağlar, Nyassa gölünü kuzeydoğuya doğru sınırlar. (L)

LİVİNGSTONİT i. (*Livingstone*'un adından, fr. *livingstonite*). Miner. Tabiî civa antimonyosülfür. (L)

LİVİSTONA i. (lord *Livistone*'un adından). Erdişi çiçekli, nispeten kısa gövdeli palmiye; yaprakları tepede gövdenin ucunda yer alır; Asya'nın tropikal bölgelerinde ve Avustralya'da on dört türü bilinir. *Livistona inermis*'in tomurcukları yenir; yaprakları şapka örmekte kullanılır. (L)

LİVİUS ANDRONİCUS, en eski latin şairi (M. Ö. III. yy.). Yunan asıllıydı, Taranto şehri ele geçirildikten sonra Roma'ya köle olarak götürüldü, orada bir okul açtı ve Romalılara yunan eserlerini tanıttı. *Odysseia*'yı latinceye çevirdi, yunan yazarlarından aktardığı veya taklit ettiği trajedi ve komedilerde kendisi de oynadı. (L)

LİVİUS DRUSUS (Marcus) [öl. M. Ö. 109]. 122'de Caius Gracchus ile birlikte pleblerin tribunusu seçildi. Gracchus'u halkın gözünden düşürmeğe çalıştı; demagojiye başvurdu, kanunlar koydurdu, kanunlar kaldırttı. Birçok italyan kolonisi kurdu. 112'de konsül oldu, Makedonya'nın yönetimiyle görevlendirildi, Trakya'daki Scordisci'leri yendi. (L)

LİVİUS DRUSUS (Marcus) [öl. M. Ö. 91], 91'de pleb tribunusu Marcus Livius Drusus'un oğlu. Babasının demagoji siyasetini benimsedi (tahıl kanunu, para basma kanunu, toprak reformu, *rogatio livia* [italyanlara sitede yaşama hakkı veren kanun], hâkimliğe yalnız senatörlerin tayinini öngören, ama daha önce hâkimliğe yazılmış olan 300 şövalyeyi de senatoya sokan kanun). Hem şövalyeler, hem de senatörler arasında birçok kişinin düşmanlığını kazandı ve öldürüldü. Bu, hayal kırıklığına uğrayan İtalyanlar için bir ayaklanma işareti oldu. (Müttefiklerarası savaş.) [L]

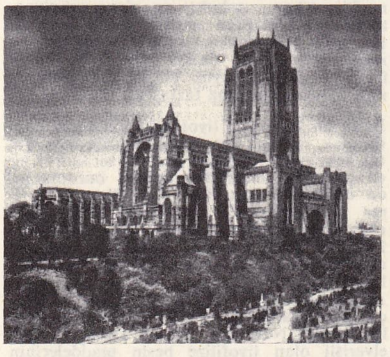

St. James tepesinde LİVERPOOL katedrali

LİVİUS SALİNATOR (Gaius), M.Ö. 191'de praetor oldu, Selefkiler kralı Antiokhos III'ü deniz üstünde Korykos'ta yendi. M. Ö. 188'de konsül oldu. (L)

LİVİUS SALİNATOR (Marcus), M.Ö. 219'da Roma konsülü. İllyria'da sivrildi ama ganimetten haksız pay almakla suçlanarak mahkûm edildi. 207'de, ikinci konsüllüğünde, meslektaşı Claudius Nero'ya olan düşmanlığını unuttu ve onunla birlikte Metaurus'ta Hasdrubal'i yendi. 204'te, çok sert bir censor oldu. (L)

LİV'LER, Kurland kıyısının kuzeyinde yaşayan fin-ugur halkı. Adını Livonya'ya vermiş olan Liv'ler, yavaş yavaş Letonlar arasında erimişlerdir. (L)

LİVNIY, S.S.C.B.'de şehir; Güney Oryol bölgesinde, Sosna ırmağı kıyısında, Oryol şehrinin güneydoğusunda; 23 900 nüf. 1586'da resmen şehir olan Livnıy, bir tarım merkezidir; ama sanayi de gelişmiştir: dericilik; sulama makinleri; sunî lastik. Livnıy İkinci Dünya savaşı sırasında kısa süre (1941'de) almanların elinde kalmıştır. (L)

LİVONYA, litonca **Vidzeme,** rusça **Livoniya;** alm. **Livand,** Rusya'da tarihî bölge, Peypus gölü ile Baltık denizi arasında, 1158'de Dvina'nın denize döküldüğü yere çıkarma yapan Almanlar fethettikleri baltık bölgelerinin tümüne, bölgede yaşayan Finlandiya asıllı Liv'lerin adından Livonya (*livland*) adını verdiler. Başlangıçta isveçli ve danimarkalıların (danimarkalılar 1219-1346 arası Estonya'nın kuzeyine yerleştiler) ilgilendiği bu kıyı, Dvina vâdisini Rus şehirlerinin ağzı sayan Lübeck tüccarlarını çekti. Liv'lerin kutsal piskoposu rahip Meinhard, yerlileri hıristiyanlaştırmağa girişti (1186). Paganların direnmesi, önce Coelestinus III, sonra Innocentius III'ün bunlara karşı bir haçlı seferi düzenlemesine yolaçtı. Liv'lerin üçüncü piskoposu Buxhövden, merkezini Riga'ya nakletti (1236). Schwertträger şövalyeleri, Töton tarikatına bağlandı ve bu tarikatın bir kolu olarak *Livonya tarikatı* adını aldılar. Pskov gölünde Ruslar tarafından durdurulan Alman şövalyeleri (1242), harekâtlarını paganlara yönelttiler ve 1290'da paganlara boyun eğdirdiler. Fethedilen topraklar, tarikatı ve genellikle tarikat rahiplerine verilen dört piskoposluğu biraraya toplayan *Livonya konfederasyonunu* meydana getirdi. Din değiştirmelerine rağmen yerli köylüler germen fatihlerin toprak köleleri oldu. Buna karşılık tarikat, şehirlerle olan kavgalar yüzünden zayıflarken, XVI. yy.da Protestanlık ortaya çıktı. Rus istilâsı (1557) öyle büyük korku saldı ki, Riga başpiskoposu ile tarikat, Litvanya büyükdükası ve Polonya kralı Zygmunt II'ye bağlılık yemini etti. Son tarikat başkanı, tarikatı laikleştirerek Kurland dükası adıyle Zemgal'i fief olarak aldı. Karl XII, alman soylularını rahatsız edince, Büyük Petro isveç Livonyasını alarak Livonya hükümetini kurdu. Polonya'nın ilk bölüşülmesinde Katerina II, polonya Livonyası'nı Vitebsk hükümeti topraklarına kattı; 1795'te Kurland dükalığını Pyotr Biron'dan satın aldı. 1918'de bu bölgeler Rusya'dan ayrılarak Letonya ve Estonya cumhuriyetini meydana getirdi. (L)

LİVORNO, ing. **Leghorn,** İtalya'da şehir, Toscana'da, Tiran denizi kıyısında, il idare merkezi; 172 000 nüf. Deniz akademisi. Şehir İkinci Dünya savaşında büyük hasar görmüştür. Livorno'nun limanı çok işlektir. Toscana ve Korsika'ya giden yolcular buradan gemiye biner; sanayii (çelik fabrikaları, alüminyum metalürjisi, tersaneler, önemli petrol rafinerileri, kimya ürünleri) besleyen ağır yük trafiği de yoğundur. Livorno, uğrayan gemi sayısı bakımından İtalya'nın beşinci limanıdır. 1943 ve 1944 bombardımanlarında büyük kısmı yıkılan şehir, bugün yeniden inşa edilmiştir.

— *Livorno ili,* 330 200 nüf. Livorno'dan Plombino'ya kadar uzanan oldukça dar bir kıyı şeridini ve Elbe adasını içine alır. Topraklarının eskiden bataklık olan kısmı, bugün ıslah edilmiş tahıl ve sebze tarımına ayrılmıştır.

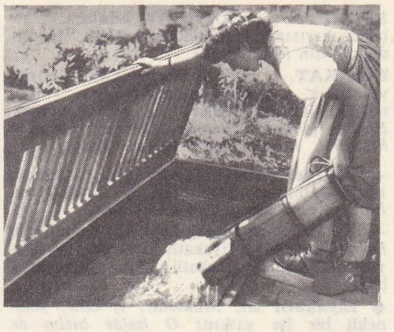

livar

— Tar. XIV. yy.da bir balıkçı köyü olan ve limanlarını korumak amacıyle pisalılar tarafından tahkim edilen Livorno, sonra cenovalılara geçti (1405). Cenovalıların 1412'de Floransa'ya sattıkları şehri, Medici'ler 1530'dan sonra büyük bir liman haline getirdiler. Sayısız imtiyazlar (1593 Anayasası) çeşitli ülkelerden birçok kişiyi buraya çekti. Livorno'yu Pisa'ya bağlayan kanal, art-ülkeyle olan ilişkileri kolaylaştırdı. Liman XVII. yy.da zenginleşti ve milletlerarası önem kazandı. (1675 - 1860 Arası açık liman.) [L]

LİVRADOİS, Fransa'da Massif Central'da bölge, Auvergne'de. Livradois, iki kısımdan meydana gelmiştir: batıda Allier ile Dore arasında ormanlar, fundalıklar ve otlaklarla kaplı olan ve Notre - Dame-de-Mons'da 1 210 m'ye ulaşan billûrlu yüksek yaylalar (*Livradois dağları*); doğuda eski bir gölün yerindeki tarım bölgesi (*Ambert havzası*). Tahıl, hayvancılık. (L)

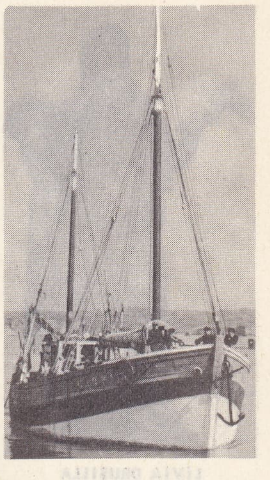

livarlı gemi

LİVRAMENTO DO SANTANA, Brezilya'da (Rio Grande do Sul eyaleti) şehir, Uruguay sınırında; 37 700 nüf. Ticaret merkezi (büyük baş hayvan). Et konserveleri. Sepicilik. Bölgede ametist ve akik işletmeleri. (L)

LİVRY (Emma), fransız kadın dansçı (Paris 1842 - ay. y. 1863). Opera dans okulunun öğrencisiydi. Kendisi için *Kelebek* balesini (Offenbach'ın müziği; ilk temsil Paris Operası, 1860) hazırlayan, Maria Taglioni tarafından desteklendi. Bu bale Emma Livry'nin ilk başarısı ve parlak bir sanat hayatının müjdecisi oldu. Auber'in *La Muette de Portici*'sine hazırlanırken yanarak öldü. (L)

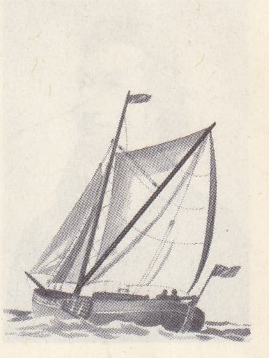

livar

LİVRY - GARGAN, Fransa'da Seine - Saint - Denis idare bölgesinde kanton merkezi, Paris'in kuzeydoğu banliyösünde, Ourc kanalının güneyinde; 32 100 nüf. Sanayi merkezi: kaldıraçlar; tarım makineleri; madenî koltuklar; çocuk arabaları; tenekecilir v.b. (L)

LİXUS i. Üzeri sarı, pembe veya pas renginde bir havla kaplı uzun böcek; bitki saplarının içinde yaşar, kurtçuğu da aynı yerde gelişir. (*Lixus algirus* baklaya, *L. elongatus* pancara zarar verir. Kınkanatlıların *curculionidae* familyasından.) [L]

LİYA, Hz. Yakub'un karısı; Rubeyl, Şemun, Lavi (Lava), Yahuda, Esahir ve Zabun'un annesi. (M)

LIVERPOOL
dokları ve ön planda
Royal Liver Building

Foto. Hopwood (LAROUSSE) ; Encyclopedia Britannica

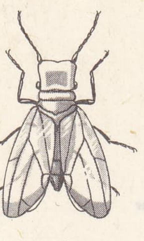

livia

LİVİA DRUSİLLA
Louvre müzesi, Paris

Robert LİVİNGSTON
Vanderlyn'in eseri
Cabinet des Estampes, Paris

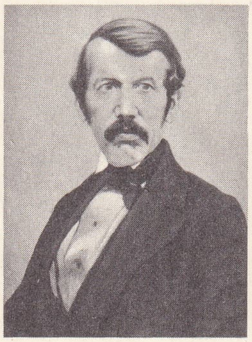

Rondson'un taşbasması
Cabinet des Estampes, Paris
David LİVİNGSTONE
bir afrika köyünde karşılanırken

LİYAHOV veya **LYAHOV adaları,** Sibirya kıyısında takımadalar, Lena ile İndigirha'nın ağzında. (L)

LİYAKAT i. (ar. *liyākat*). Lâyık olma, yaraşırlık, uygunluk, münasip olma. ‖ Yeterlilik, iktidar, hüner: *Az çok kendinde liyakat görenler, hemen hükûmete geçmek hevesine, hırsına kapılıyorlar* (Atatürk).

— ÇEŞ. DEY. *Liyakat göstermek,* başarmak, bir işte başarı göstermek. ‖ *Liyakat sahibi,* yeterli olan, muktedir, iş bilir.

— *Esk. Liyakat-mend,* liyakatli, iş bilir. ‖ *Liyakat-mendân,* liyakatli kimseler. ‖ *Liyakat-mendâne,* liyakatli olana yakışacak biçimde.

◆ **Liyakatli** sıf. Muktedir, iş bilir, yetenekli bir işe yatkın: *O halde bizim de kendi tarafımızdan bazı hazırlıklar yapmamız, liyakatli insanlar aramamız lâzım geliyor...* (A. H. Tanpınar).

◆ **Liyakatsiz** sıf. Bir iş çekip çevirmek için gerekli yetenekleri taşımayan, beceriksiz, iktidarsız: *Meclisi teşkil eden âzâ-yı kiramı bu kadar liyakatsiz göstermek enzar-ı ağyarda suitesiri mucip olmaz mı?* (Atatürk).

◆ **Liyakatsizlik** i. Liyakatsiz olma hali, beceriksizlik, iş bilmezlik, iktidarsızlık: *Bu suretle* [...] *demokratik ıslahat devri, bu devri açanların tam bir liyakatsizliği ve idraksizliğiyle tarihe karıştı* (Ş. S. Aydemir). [M]

LİYAKAT ALİ HAN, pakistanlı siyaset adamı (Pencap 1895 - Ravalpindi 1951). Öğrenimini Oxford'da yaptı, hint-müslüman hareketinde mücadeleye katıldı, milletvekili oldu. Millet meclisinde Müslüman Birliği Genel sekreteri, sonra Pakistan başbakanı oldu. Milliyetçi isteklerinde ölçülüydü; memleketinin Commonwealth içinde kalmasından yana olmakla beraber, Keşmir meselesinde Hindistan başbakanı Nehru'ya karşı koydu. Paştunistan anlaşmazlığında Afganistan hükûmetinin hasmıydı. Bir afganlı tarafından öldürüldü. (L)

Liyakat madalyası, osmanlı uyruklularının, bağlılık ve kahramanlık gösterenlerine verilen madalya. Abdülhamid II'nin 4 mayıs 1891 tarihli İradei Seniyyesiyle ihdas edildi. Altın ve gümüş olmak üzere iki kısımdır. Altından yapılanı 2 dirhem, 6 kırat ağırlığında ve 25 mm çapındadır. Gümüşten yapılanı 2 dirhem, 2 kırat, 25 mm çapındadır. Madalyanın ön yüzünde padişah'ın tuğrasıyle osmanlı arması, arka yüzünde «Liyakat Madalyası, Sadakat ve Şecaat Edenlere Mahsustur» yazısı ve 1891 tarihi vardır. Savaş madalyalarında, kırmızı kurdelenin üzerine çifte kılıç ve 1913 tarihli bir plaka eklenmiştir. Madalya beratla verilir. Babıâli, Meşihat ve Seraskerlik makamı ile Bahriye nezaretinden gelecek teklif üstüne verildiği de olurdu. Ayrıca devlete yararı dokunmuş yabancılara da verilirdi. Madalya göğsün sol tarafına asılırdı. Sahibi ölünce çocuklarına kalırdı. Bu madalya kadınlara da verilebilir ve bunların beratlarında madalyanın verilme sebepleri gösterilirdi. (M)

Liyakat nişanı, birçok ülkede, yararlık gösteren kişilere verilen şeref payesi. Başlıcaları: Friedrich II tarafından 1740'ta

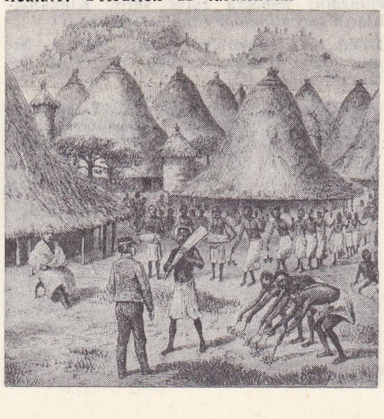

ihdas edilen ve sadece askerlere verilen *liyakat nişanı;* Friedrich Wilhelm, 1841'de, bu nişana siviller için ayrı bir kademe ekledi (liyakat nişanı 1918'de kaldırılmıştır); *Federal cumhuriyet liyakat nişanı,* 1951'de Batı Almanya'da ihdas edildi; ülkenin en büyük nişanıdır ve yedi kademelidir. Öbür ünlü nişanlar: *liyakat nişanı* ve *liyakat madalyası* (1942) [A.B.D.]; imparator Franz I tarafından ihdas edilen *dinî liyakat haçları* (1801), imparator Franz-Joseph tarafından ihdas edilen *Sivil liyakat haçları* (1850) ve *sanat ve edebiyat liyakat haçları* (1887) [Avusturya]; *Sankt-Michel liyakat nişanı* (1693), *askerî liyakat nişanı* (1866'da Ludwig II tarafından ihdas edildi), *Bavyera liyakat nişanı* (1956) [Bavyera]; *sivil liyakat nişanı* (1867) [Belçika]; *liyakat nişanı* (1863) Çin; İsabel II'nin koyduğu *askerî liyakat nişanı* (1866); *deniz liyakat nişanı* (1866); *sivil liyakat nişanı* (1926; 1942'de Franco tarafından benimsendi) [İspanya]; *tarım ve sanayi liyakat nişanı* (1898) ve *İtalya cumhuriyeti liyakat nişanı* (1951) [beş kademelidir, yeşil kenarlı kırmızı kurdeleyle takılır] (İtalya): imparator Mutsu - Hito'nun ihdas ettiği *askerî liyakat madalyası* (Japonya); *Lübnan liyakat nişanı* (1945) [Lübnan]; Radama II tarafından ihdas edilen *Madagaskar liyakat nişanı* (1862) [Madagaskar]; *askerî liyakat nişanı* ve *Şeriflik sivil nişanı* (Fas); kral Stanislaw August tarafından ihdas edilen *askerî liyakat nişanı* (1792) [1832'de kaldırıldı; 1919'da *Virtuti militari* adıyle yeniden ihdas edildi] (Polonya); *Aviz askerî liyakat nişanı* (1147) [1789'da kraliçe Maria I tarafından dinî niteliği kaldırıldı] ve Carlos I tarafından ihdas edilen *tarım ve sanayi liyakat nişanı* (1873) [Portekiz]; *Nordrhein-Westfalen liyakat nişanı* (1956); San Marino *sivil ve askerî liyakat nişanı;* Vittorio Emanuele I tarafından ihdas edilen *askerî liyakat nişanı* (1815) ve Carlo Alberto tarafından ihdas edilen *sivil liyakat nişanı* (Savoia); Abdülhamid II tarafından ihdas edilen *Türkiye liyakat nişanı* veya *imtiyaz nişanı.* (L)

LİYAS i. (ing. *lias*'tan). Jeol. Jura sisteminin alt bölümü. (Liyas'ta şu katlar bulunur: resiyen, hetanjiyen, sinemüryen, lotarenjiyen, şarmutiyen, toarsiyan, aleniyen.) ‖ *Beyaz Liyas. Eşanl.* HETTANJİYEN. ‖ *Mavi Liyas,* sinemüryen, şarmutiyen ve toarsiyen bütünü.

— ANSİKL. *Liyas* düzenli, sert kireçtaşı banklarını belirten eski bir ingilizce terimidir. Liyas yaklş. olarak —150 ile — 130 milyon yıl arasında yer alır. Batı Avrupa'da çoğunlukla deniz menşeli ve killidir. (L)

LİYE i. (fr. *liais*). Miner. Kolayca kesilebilen ve parlatılabilen, ince taneli, sert ve katı, homogen bir kalker çeşidi. *Eşanl.* SERT KALKER.

— ANSİKL. Kötü hava şartlarına karşı dayanıklı olan *liye,* merdiven parmaklıkları, trabzan, destek ve korniş yapımında kullanılır. Paris bölgesinde iri taneli kalkerlerin üst kısımlarında, ince tabakalar halinde bulunur. Liye dişsiz testereyle kesilir. Sıcağa çok dayanıklı olan *Ferault liye*'si şömine tabanlarının yapımında, daha ince taneli ve yumuşak olan *pembe liye* ise yer döşeme karolarının yapımında kullanılır. (L)

LİYEPAYA veya **LYEPAYA,** alm. **Libau,** S.S.C.B.'de (Letonya) liman şehri. Baltık denizini *Liyepaya kıyı gölün*den ayıran kıyı şeridi üzerinde; 71 000 nüf. Çelik fabrikaları. Makine ve gemi yapımı. Tarım sanayii. Şeker fabrikaları.

— Tar. Şehir, Almanlar tarafından önce bombalandı (2 ağustos 1914), sonra işgal edildi (8 mayıs 1915). Sovyet istilâsı (ocak 1919) sırasında Letonya hükûmeti buraya yerleşti; Von der Goltz, Baltık ülkelerini istilâ etmek amacıyle buraya çıkarma yaptı (1 şubat). S.S.C.B.'ye üs olarak bırakılan (eylül 1939), sonra Letonya ile birlikte Rusya'ya katılan (ağustos 1940) şehri, 1941 temmuzunda Almanlar işgal etti, sonra Ruslar geri aldı (ağustos 1944). [L]

LİYNET veya **LÎNET** i. (ar. *linet*). *Esk.* yumuşaklık. ‖ Hafif sürgün. (M)

LİYO—, yun. *lyein,* erimek kelimesinden alınan ve bazı kelimelerin bileşimine giren önek. (L)

Robert LİVERPOOL
kontu
gravür,
Cabinet des Estampes, Paris

LİYOFİL sıf. (fr. *lyophile*). Özel şartlar altında kurutulması sonucu biyolojik özelliklerini geçici olarak kaybeden, fakat kurutma sırasında kaybettiği suyun yeniden katılmasıyle hiç bir bozunmaya uğramaksızın yeniden bu özellikleri kazanabilen maddeler için kullanılır.

— ANSİKL. Kauçuk, benzende çözünen, petrol veya bir eter — alkol karışımında şişen *liyofil* bir koloittir. Liyofil özelliği, liyofob özelliğinin tam aksi bir özelliktir. Bu kelimeler, billûr yapılı maddeler için kullanılan «çözünür» «çözünmez» sıfatlarının verdiği anlamı koloitlerde belirtir. (L)

LİYOFİLLEŞTİRME i. (*liyofil* > *liyofilleştirmek*'ten *liyofilleştir-me*). Zamanla bozunabilecek bazı maddeleri özel bir şekilde kurutma usulü.

— ANSİKL. *Liyofilleştirme* bir maddenin yaklaşık olarak —80°C'ta anî olarak dondurulması; sonra madde bileşimindeki suyun süblimleşerek uçması için düşük basınçta buharlaştırma işleminden geçirilmesidir. Böylece liyofilleştirilen madde çok gözenekli ve su çekici bir toz haline gelir, kapalı bir tüp içinde düşük basınçta saklanır; ileride içine yeteri kadar su katılınca eski özelliklerini yeniden kazanır. Liyofilleştirme tıpta ve ecza sanayiinde büyük bir gelişme gösterdi. Bu usul besin maddelerinin yapı, lezzet, koku, tat ve besi değeri gibi niteliklerini çok iyi korur. Liyofilleştirilecek maddelerin seçimi de önemlidir: liyofilleştirme çok pahalı bir işlem olduğundan kuru maddesi çok olan ve kolayca su kaybedebilecek bir yapı gösteren maddelerin seçilmesi gerekir. İşlenecek madde donmuş olarak gelmişse, önce buharlaşma yüzeyini iyice genişletmek amacıyle dilimlere ayrılır, sonra bir miktar suyun kaybolması için bir defa kaynatılır; madde sıvı halinde ise, çabucak uçabilecek suyun kaybolması için önceden koyulaştırılır. Liyofilleştirme başlıca üç evre gösterir: 1. *dondurma evresi*'nde serbest su, buz halinde billûrlaşır; 2. *ilk kurutma evresi*'nde buzu süblimleştirmek için, madde vakuma sokulur ve olayı çabuklaştırmak için hafifçe ısıtılır; fakat asla su belirmemesine dikkat edilir; 3. *ikinci kurutma evresi*'nde, daima vakumda olmak üzere, artakalan suyun bir kısmını yok etmek için madde daha fazla ısıtılır.

Besin maddelerinin liyofilleştirilmesinde dondurmak için en ilgi çekici teknik sıvı yatak tekniğidir; bununla beraber bir tünel içinde çok hızlı hava ile yıkama, buzdolabında dondurma metotları da kullanılır. Isıtma problemleri de önemlidir; bunun için elektrikle ısıtmaya başvurulur. Çok pahalı bir işlem olan su buharının çıkarılıp atılması, soğuk bir çeper (kondansör) kullanılarak sağlanır, fakat silikajel veya donma noktası çok düşük ve buhar basıncı çok zayıf salamura gibi kurutucular da kullanılabilir. Nem ve oksijen kapmağa çok elverişli olan liyofilize besin maddelerinin durgun atmosfer altında otomatik olarak

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

hazırlanması eğilimi gün geçtikçe artmaktadır.

Endüstride, çok yönlü bir liyofilleştirme tesisatının gerçekleştirilmesi, özellikle sürekli bir yapıma gidilmek istenirse çok güçtür. Bu süreklilik, ürünlerde teknik bir çıkarma ve yapma güçlükleri doğurur. Bu zorluklar ise, önemli bir üretim kapasitesinin kullanılmasını zorunlu kılar.

Yiyecek sanayiinde liyofilleştirmenin yöneldiği alanlar, ya liyofilleştirmenin bir ilerleme sayıldığı pahalı maddeler (kahve, karides, yengeç, mantar, çilek v.b.), yahut geleneksel metotlarla suyu alınmış karışık maddelerden ibaret besinlerdir (tavuk eti, sebzeler, küçük meyveler v.b.). [L]

LİYOFİLLİK i. (*liyofil*'den *liyofil-lik*). Bazı koloidal maddelerin sıvılarda çözünme veya şişme özelliği. (L)

LİYOFOB i. (fr. *lyophobe*). Liyofil olmayan koloitlere verilen sıfat. (Silis, alümin v.b. kuru iken liyofob koloitlerdir.) [L]

LİYOFOBİ i. (fr. *lyophobie*). Liyofilinin tersi. (L)

LİYORİZ i. (fr. *liorhize*). Çiçeksiz damarlı bitkilerin çoğunda ve bütün birçeneklilerde olduğu gibi, kökleri üstderisini, yani yüksüğünü kaybederek pütürsüzleşen bitkileri ifade eden terim. (L)

LİYOSİT i. (fr. *lyocyte*). Biyol. Yutarlık özelliği taşımayan, fakat salgıladığı fermentlerle, başka hücreler üzerinde öldürücü etki yapan hücre elemanı. (Böceklerin başkalaşması sırasında görülür.) [L]

LİYOSİTOZ i. (fr. *lyocytose*). Biyol. Doku erimesinin özel bir şekli. (Liyositozla yok edilmesi gereken unsurlar, hücreler arası sindirimle yutulup sindirilmez, liyosit hücrelerin salgıladığı mayalarla eritilir.) [Liyositoz başkalaşma olaylarında yer alır.] (L)

LİYUBERTSİ veya **LYUBERTSİY,** Moskova yakınında uydu şehir, Kremlin'in 20 km güneydoğusunda; 93 000 nüf. Tarım malzemesi fabrikaları. (L)

Lİ YÜEN, Çin Tang sülâlesinden ilk imparator (618 - 626). 617'de imparator Süy Yang-di'ye karşı ayaklanan askerî şeflerden biriydi. Tay-yuen'de (Şansi), oğlu Li Şı-min'in teşvikiyle silâha sarıldı ve onun sayesinde rakiplerini yendi. İki oğlu arasında miras anlaşmazlığı çıkınca, Li Şı-min ağabeyini öldürdü ve Li Yûen tahttan çekildi. Sonradan kendisine, Tang sülâlesinin ulu atası (*Gao-dzu*) unvanı verildi. (L)

Lİ YÜY, çinli yazar (Ju - gao, Kiangsu 1611 - öl. 1680'e doğr.). Mançu hanedanı devrinde yaşadı. En ünlü tiyatro eserleri *Şı cung çiu* adlı bir derlemede yer alır. Bazı bilgiç yazarların eski tarza bağlı ve oynanamaz piyeslerine karşılık, onun eserleri halk oyunları tarzındadır. (L)

LİZ i. (yun. *lyein*, erimek'ten fr. *lyse*). Biyol. Jel halindeki bir maddenin, su ile karışınca, enzimlerin etkisiyle sol haline dönüşmesi. (Bütün sindirim olaylarında ve katabolizma işlemlerinde görülür. Liz yapan etkenler ancak jel halindeki maddeleri etkileyebilir; meselâ sütün midede sindirilebilmesi için önce pıhtılaşması, yani jel haline gelmesi gerekir.) [L]

LİZ. Bk. ERENTEPE.

LİZA i. (fr. *lysat*). Dokuların, mikropların bir lizinle eritilmesi veya sindirilmesi sonucunda meydana gelen ürün.

LİZARD burnu, İngiltere'de burun, Cornwall'de, Manş denizi kıyısında; İngiltere'nin en güney ucudur. — Bu ad Helford ırmağının sınırladığı yarımadayı da ifade eder. (L)

Liza aşısı. Bir mikrop aşısındaki mikropların eritilmesiyle elde edilen ürün. Liza aşısında aşılama gücü vardır, fakat endotoksinler liz yoluyle eriyerek serbest hale geçtiği için tepki şoku doğurmaz. (L)

LİZBON, Portekiz'in başkenti, Tajo ırmağı kıyısında, Estremadura'da, idare bölümü merkezi; 822 000 nüf. Şehir, Tajo'nun kuzey kıyısındaki tepelerde kat kat yükselir; Tajo'nun Paille denizinin ağzında meydana getirdiği dünyanın en güzel koylarından birine hâkimdir. Arap şehri, Roma öncesi bir kalenin çevresinde gelişmiştir. XV. yy. dan sonra, limanın dünya ticaretinin en büyük yerlerinden biri haline gelmesiyle, rıhtım yakınında birçok güzel yapı inşa edilmiştir. 1755 depreminde şehrin büyük kısmının yıkılması, Pombal markisinin aşağı şehri düzenli bir plan üzerinde yeniden inşa ettirmesine imkân verdi. XIX. ve XX. yy. da şehirciliğin gelişmesiyle yapılar, kuzey tepelerini örtmeğe ve yeni bir şehircilik planına göre doğuya doğru yayılmağa başladı.

Irmağın kenarında 30 km boyunca garlar, doklar, antrepolar birbirini takip eder. Lizbon, Batı Afrika'ya ve Güney Amerika'ya giden yolcuların önemli bir uğrak noktasıdır. Denizaşırı ürünlerin ve millî tüketime ayrılmış ağır yüklerin yeniden dağıtımı bu limandan yapılır. Sanayi faaliyeti, Tajo boyunca, ırmağın yukarısına doğru, Santarem - Vila Franca de Xira yolu üzerinde ve ırmağın güney kıyısındaki Barreiro varoşunda toplanmıştır: imalât ve besin sanayi tersaneler, petrol rafinerileri; kimyasal ürünler; plastik maddeler. —*Lizbon idare bölümü*, 1 421 800 nüf.

— Tar. Lizbon'un *Ulissipo* (daha sonra *Olisipo*) adıyle Fenikeliler tarafından kurulduğu sanılır. Roma Lusitania'sına bağlı bir municipium olan Lizbon, 357'de piskoposluk oldu, 711'de Araplar tarafından alındı. Kurtuba emevî halifeleri zamanında (756 - 1030), burada birçok ayaklanmalar olduysa da kısa zamanda bastırıldı. Şehir bu devirde, Normanların birinci (844) ve ikinci (966 - 971) saldırılarından zarar gördü. İspanya emevî saltanatının yıkılmasından sonra bağımsız Berberî Eftasî emîrliğinin (1027-1094) eline geçti. Muvahhitler zamanında, Hıristiyanlar kısa bir süre şehre hâkim oldular. Ancak 1147'de kesin olarak Alfonso I Enrique ile Haçlılar tarafından geri alınabildi. Portekiz kralları, XII. yy. da şehri kendilerine merkez yaptılar. 1531 yılındaki depreme rağmen, Lizbon büyük keşifler sayesinde XV. yy.ın sonundan itibaren transit limanı ve Casa de India'nın Atlas okyanusundaki Avrupa limanlarına yeniden sevkettiği baharatın (kara biber) ticaret merkezi olarak efsanevî bir zenginliğe kavuştu. İspanyol hâkimiyeti (1580 - 1640) ve Hindistan'ın elden gitmesi şehrin kaderini değiştiren bir darbe oldu. 1 Kasım 1755'teki deprem ve onu takip eden yangın ve su baskını, şehrin büyük kısmını yıktı. Lizbon 1807'de Fransızların eline geçti.

— G. santl. Lizbon'da XVIII. yy.dan önceye ait anıtlardan geriye çok az şey kaldı. Bunlar arasında XII. yy. ın ortalarına doğru, şehrin yeniden alınmasından sonra yapımına başlanan, sonradan onarılan latin katedralinin kalıntılarını; 1938 - 1940 yılları arası onarılan Sao Jorge şatosunu; yapımında Boytac, Joao de Castilho, Chanterene, Diogo de Torrava ve Jean de Rouen'ın çalıştığı göz alıcı Jeronimos de Belem manastırını (XVI. yy.); Manoel tarzı

LİVONYA konfederasyonu (XIV. ve XV. yy.)

mimarînin şaheserlerinden olan, Francisco de Arruda'nın eseri Belem kulesini; Madre de Deus, Madelena, Nossa Senhora dos Remedios kiliselerini (XVI. yy.) sayabiliriz. F. Terzi'nin Sao Vicente de Fora kilisesi, Portekiz'deki karşıreform dönemi sanatının en kendine özgü örneklerinden biridir. XVIII. yy. da, depremden sonraki dönemde, Pombal markisinin şehircilik eserleri yer alır: eski kraliyet sarayının yerine yapılan, zafer taklı ve güzel yapılarla süslü Ticaret meydanı (parça do Comercio); Estêla bazilikası; Sao Domingos kilisesi, Memoria kilisesi. Lizbon'da önemli müzeler vardır (Eski Sanat müzesi, Askerî müze, Çağdaş Eserler müzesi, Kraliyet Arabaları müzesi, Etnoloji müzesi, Halk Sanatı müzesi v.b.) [L]

Lizbon antlaşması, İngiltere'nin aracılığıyle İspanya ve Portekiz arasında 13 şubat 1668 tarihinde imzalanan antlaşma; bu antlaşmaya göre, Portekiz'in 1640'tan sonra kazandığı bağımsızlık yeniden tanınıyordu. (L)

Lizbon konferansı, 20 - 21 şubat 1952'de NATO teşkilâtı üyelerini bir araya getiren konferans; amacı, bu teşkilât konseyinin yeniden kurulmasıydı. Artık devamlı hale gelecek olan konseyde üye devletler, dışişleri bakanları veya ele alınan meseleyle ilgili bakanlar tarafından temsil edilecekti. (L)

LİZERJİK sıf. (fr. *lysergique*). *Lizerjik asit*, çavdar mahmuzu alkaloitlerinin birbirinden türeyen madde. Sempatikomimetik etki gösteren ve serotonin'in etkisine karşı

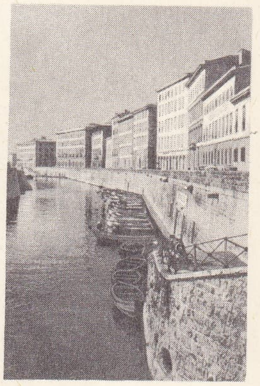

LİVORNO
rıhtım

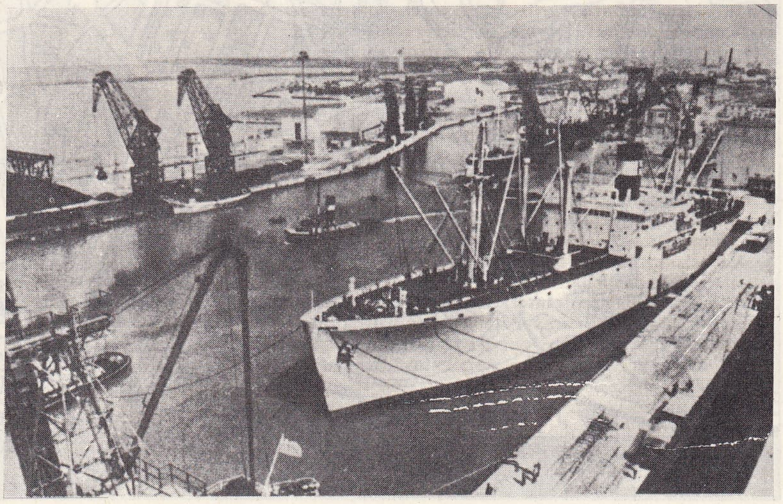

LİVORNO
limandan bir görünüş

Foto. S.E.F. (LAROUSSE) ; Dizionario Enciclopedico Italiano

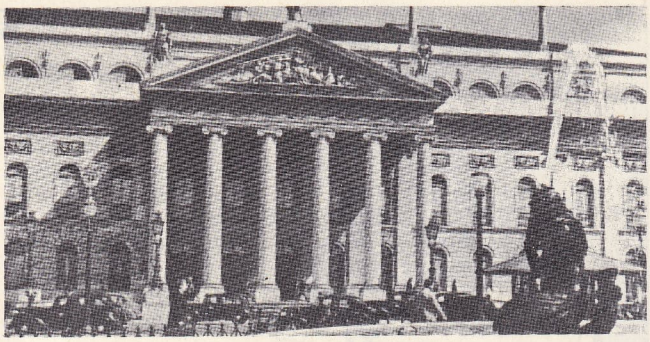

LİZBON

Ticaret meydanı

Rossio meydanının kuzey tarafında Dona Maria II tiyatrosu

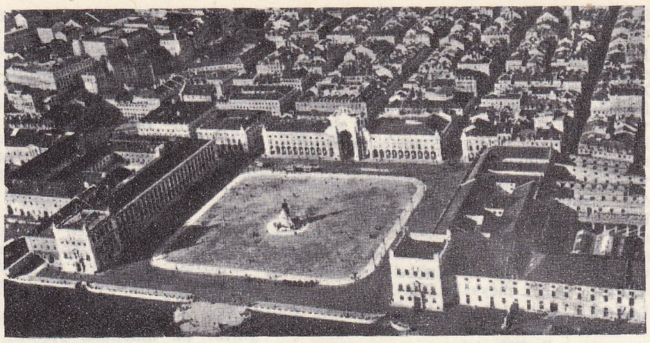

koyan sanrı uyandırıcı özellikler taşır. || *Lizerjik asit dietilamidi,* lizerjik asit türevi; ağız yoluyle küçük dozlarda alındığı zaman bile kuvvetli sanrı uyandırıcı özellik taşır. (Eşanl. L.S.D. 25.) [L.S.D. 25'in sentezi 1938'de yapılmıştır.] Bk. SANRI DOĞURAN. (L)

LİZİ—, yun. *lysis,* çözünme'den türeyen ve bazı kelimelerin yapısına giren önek. (L)

LİZİDİN i. (fr. *lysidine*). Kim. Formülü $C_4H_8N_2$ olan baz; etilendiamin klorhidratın sodyum asetatla yoğunlaşmasından elde edilir. *Eşanl.* METİLGLİYOKSALİDİN.

— ANSİKL. *Lizidin,* 105° C'ta eriyen beyaz renkli billûrlar meydana getirir. 200° C'ta kaynar. Ürik asitle verdiği ürat altı kısım suda çözüldüğü için, tıpta ürik asidin çözücü olarak kullanılır. (L)

LİZİMETRE i. (fr. *liysimètre*'den). Toprağın altına süzülen yağmur suyu miktarını ölçmekte kullanılan cihaz. (L)

LİZİN i. (fr. *lysine*). Biyokim. Proteinli maddelerin iki katına çıkarılmasıyle oluşan, - diaminokaproik asit. Formülü:

$$NH_2—CH_2\ (CH_3)_2—CH\ (NH_2)\ CO_2H$$

—Seroloji. Hücresel veya dokusal bir elemanın veya bir mikrobun erimesini sağlayan enzim.

— ANSİKL. Biyokim. *Lizin* (α - asit) gözle görülecek derecede etkindir. Sentez yoluyle, etkin olmayan bir lizin de elde edilebilir. Lizin, potasyum permanganatla oksitlenirse oksalik ve siyanidrik asit yanında glütarik asit de verir. Pankreas özsuyu lizini kadaverine dönüştürür.

— Seroloji. Lizinler (enzim olarak) yabancı bir maddenin veya mikropların organizmaya girmesi halinde plazmada belirir. Bu durumda lizin, giren antijenin özgül antikorudur. Diğer bazı hallerde lizinler organik sıvılarda doğal olarak bulunur ve farklı bir hayvan türünün dokularını tahrip edebilir.

Meselâ bazı yılan zehirlerinde, memeliler v.b. için öldürücü olan hemolizinler bulunur. (L)

LİZİS i. (fr. *lysis*). Tıp. Hastalık ateşinin çok yavaş bir şekilde düşmesi.

— ANSİKL. Antibiyotik tedavilerinden önce tifoda ateşin kendi kendine düşmesi bir lizis halidir. (L)

LİZOGEN sıf. (fr. *lysogène*'den). Bakteriyofajların gizli halde bulunduğu bakteri kültürlerine denir. (Çeşitli etkenler, özellikle X ve morötesi ışınları, bakteriyofajların büyümesine ve bakterilerin hızla parçalanmasına yolaçarak dengeyi bozar.) Bk. EPİZOM ve PROFAJ. (L)

LİZOL i. (fr. *lysol*'den). Kim. Bk. KREZOL.

LİZONNE. Bk. LİSONNE.

LİZOZİM i. (fr. *lysozyme*'den). Biyokim. Birçok sümüksü salgılarda (burun sümüğü, göz sıvısı v.b.) bulunan ve *tüp içi* deneylerde bakteri öldürücü nitelikler gösteren enzim. Lizozimin enfeksiyonlara karşı savunma aracı görüşü tartışmalıdır ve bu enzim vücudun savunma araçlarından sadece bir tanesidir.) [L]

LİZOZOM i. (yun. *lysis,* erime ve *soma,* cisim'den fr. *lysosome*). Canlı hücrelerde fazla sayıda bulunan, 0,30 mikron büyüklüğünde stoplazma cisimciği. Lizozom, içindeki birçok enzimler, özellikle fosfataz ve nükleazlar sayesinde gerektiğinde stoplazmayı sindirme görevini yapar. (Açlık otofajisi, kurtçuk şeklinde iken organların soğurulması, fagositoz, pinositoz v.b.) [L]

LİZÖZ i. (fr. *liseuse*). Kadınlar yatakta otururken giymeleri için yapılmış, omuzları ve sırtı bele kadar örten, gevşek örgülü, önden açık yün hırka. (L)

LİZÖZLEME i. (*lizöz* > *lizözlemek*'ten *lizöz-le-me*). Tekst. Tarama işlemine başlamadan önce yüne emdirilen yağı gidermek için taranmış şeritlere uygulanan yıkama işlemi. Yıkamadan sonra şeritler, buharla ısıtılmış bakır silindirler üzerinden geçirilerek kurutulur. (L)

LİZÜRİK sıf. (fr. *lysurique*). Kim. Liz'in dibenzoili türevini meydana getiren bir asit için kullanılır. (L)

LİZZANİ (Carlo), italyan sinema yöneticisi (Roma 1922). Önceleri tenkit yazıları yazdı; daha sonra *Cinema İtaliano* adlı ilgi çekici eserini kaleme aldı (bu eser 1953'te *Storia del Cinema İtaliano* 1895 - 1961 [İtalyan Sineması Tarihi 1895 - 1961] adıyle yayımlandı). Senaryocu olarak yeni gerçekçilik akımının en iyi rejisörleriyle çalıştı. 1951'de *Achtung Banditi!* (Dikkat Haydutlar!) adlı filimle sinema yöneticiliğine başladı. Sonra *Şehirde Aşk*'ın (L'Amore in Città) bir kısmını yönetti. 1953'te V. Pratolini'nin romanından alınan *Cronaca di Poveri Amanti*'yi (Biçare Âşıkların Hikâyesi) çevirdi. *Lo Svitato* (Tuhaf Adam), *L'Oro di Roma* (Roma Altını) gibi başarısız denemelerden sonra 1963'te G. Ciano'nun ve öbür faşist yöneticilerin kurşuna dizilmesini konu alan *İl Processo di Verona* (Verona Duruşması) ile büyük başarı kazandı. Bu filmi *La Vita Agra* (Acı Hayat) [1964], *Svegliati e Uccidi* (Uyan ve Öldür) [1966]; *Banditi a Milano* (Haydutlar Milano'da) [1968] ve *Âsi Kambur* (İl Gobbo) [1960] filimleri izledi. (M)

LJUNGAN, İsveç'te (Norrland) ırmak, Helagsfjällen kütlesinden doğar, Botten körfezine dökülür; 350 km. Çağlayanlarından elektrik üretiminde yararlanılır. (L)

LJUNGSTRÖM (Birger), isveçli mühendis (Uddevalla 1872 - Stockholm 1948). Adını

LİZBON Şehir planı

Foto. *Encyclopedia Britannica; Dizionario Enciclopedico italiano*

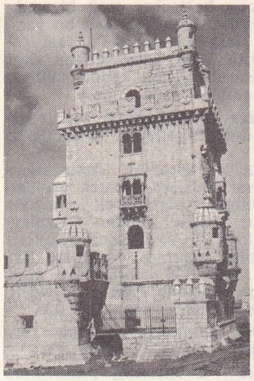

LIZBON

Londra meydanı

Belem kulesi

taşıyan buharlı türbinle tanındı; ağır sanayide kullanılan çamur kurutma santrifüjünü yaptı. (L)

Ljungström türbini, merkezkaçlı çapsal (radyal) tipte buhar türbini; karşı dönüşlü bir reaksiyon türbinidir. Bu türbinin bütün özelliği, eşit hızla ters yönlerde dönen iki rotor üzerine tutturulmuş hareketli kanatların montajındadır. Bu montaj sayesinde, dakikada 3 000 devirle dönen rotorlar için buharın bağıl hızı, âdi türbinlerde dakikada 6 000 devire tekabül eden buhar hızına eşittir. Bu yüzden Ljungström türbini daha az yer kaplar ve daha hafiftir. Buhar sürtünmesinden doğan kayıplar ve kaçaklar bu türbinde daha azdır, böylece 5 000 kW'lık bir türbin için yüzde 2 ile 3 randıman artışı sağlanabilir; fakat daha güçlü türbinlerde bu artış oranı azalır. Öte yandan, buhar aktarma prizleri mümkün olsa bile, gerçekleştirilmesi eksenel (aksiyal) türbinlerden daha zordur. Rotorlardan herbiri, türbinin iki yanına yerleştirilmiş iki alternatörden birini döndürür. İki alternatör paralel bağlı olduğu için, iki rotorun hızı da otomatik olarak aynıdır. (L)

LJUSNAN, İsveç'te (Norrland) ırmak, Botten körfezine dökülür; 430 km. Tomruk yüzdürülmesi. Balıkçılık (som balığı). [L]

LLANBERİS, İngiltere'de Galler ülkesinin kuzeybatısında (Caernarvenshire) Snowdon'un kuzeybatısındaki yamaçta şehir; 2 900 nüf. Mesire yeri. Yakınında bir XIII. yy. şatosunun kalıntıları vardır. (L)

LLANDUDNO, Büyük Britanya'da şehir, Galler ülkesinin kuzeybatı kıyısındaki (Caernarvonshire) bir yarımadada; 17 900 nüf. Sayfiye merkezi. (L)

LLANELLY, Büyük Britanya'da liman şehri, Galler ülkesinin güneybatı kıyısında (Carmarthenshire); 30 000 nüf. Kalay metalürjisi. Çelik fabrikaları. Bakır döküm-haneleri. Otomobil yapımı. (L)

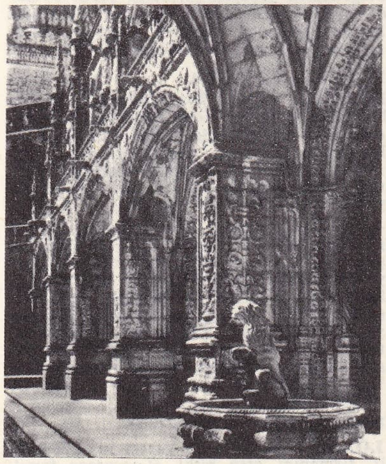

LIZBON
San Jeronimos Manastırı avlusu (XVI. yy.)

LLANO ESTACADO («İşaretli ova»), A. B.D.'de yüksek ova, Güney Kayalık Dağların doğusunda Teksas'ın güneyinde. Güneydoğuda 1 000 m'den kuzeybatıda 1 500 m ye yükselir. Burası birkaç ırmağın (güneyde Rio Pecos, kuzeyde Canedian River) aştığı çorak bir «causse»tur, Adını İspanyolların seyrek su noktalarını birleştiren yolları işaretlemek için diktikleri kazıklardan almıştır. Doğu kıyısında pamuk ve mısır yetiştirilir; öbür kısımlarda koyun yetiştiriciliği tek gelir kaynağıdır. Petrol işletilmesi ve tarım mübadeleleri bir kaç merkez kurulmasına (Amarillo, Lubbock) yolaçmıştır. (L)

LLANOS i. (isp. k.). Orta Venezuela'da, kısmen Orinoco ırmağının sol kollarıyle akaçlanan savanalar bölgesi. (Llanos halkı olan Llanerolar'ın, yaşayışı kısa süre önce hayvancılığın modernleştirilmesine kadar Pampa goşolarındakine benzerdi.) [L]

LLANOS Y VALDES (Sebastian DE), İspanyol ressamı (Granada 1602 - 1675'ten s.). Sevilla'da kurduğu Resim akademisine, Murillo ve Juan de Valdés Leal'den sonra başkan oldu. Sevilla'daki Santo Tomas kolejinde (*Melekler ve Azizlerle Kuşatılmış Meryem*), Madrid (*Magdalena*), Dublin, Mans ve Prado müzelerinde eserleri vardır. (L)

LLANQUİHUE gölü, Şili'de göl, orta vâdinin güney ağzında. - *Llanquihue ili*, 202 000 nüf. İdare merkezi, *Puerto Montt*. (L)

LLERAS CAMARGO (Alberto), kolombiyalı siyaset adamı (Bogota 1906). Dışişleri bakanı (1945), cumhurbaşkanı (1945-1946), Amerikan Devletleri Teşkilâtı Genel sekreteri (1947 - 1954), tekrar cumhurbaşkanı (ağustos 1958) oldu. Dokuz yıl devam eden sıkıyönetimi kaldırdı, ama eski başkan Rojas Pinilla'nın ayaklanması üstüne yeniden sıkıyönetimi ilân etti. 1962 Mayısında devlet başkanlığı görevini G. Leon Valencia'ya devretti. (L)

LLERAS RESTREPO (Carlos), kolombiyalı siyaset adamı (Bogota 1908). Liberal senatördü, muhafazakâr G. Leon Valencia'nın yerine cumhurbaşkanı seçildi (1966). [L]

LLERENA (Jose Alfredo), ekvadorlu yazar (Guayaquil 1912). Edebî yazılarına *Elan* dergisinde başladı. Şiir ve hikâyelerinde, sosyal taleplerle psikolojik analiz unsurlarını birleştirdi: *Agonia y Paisaje del Caballo* (Atın Can Çekişmesi) [şiirler, 1934], *Segunda Vida de Una Santa* (Bir Azizenin İkinci Hayatı), [Ekvador hikâyeciliğinin şahaseri sayılan *La Joven Nieta del General* (Generalin Genç Torunu) bir kitaptadır] (1953), *Oleaje en la Tierra* (Toprakta Dalgalanma) [1955]. Diğer eserleri: *Aspectos de la Fe Artistica* (Sanatçı İnancının Görüntüleri) [sanat üstüne denemeler, 1938]; *La Pintura Ecuatoriana del s. XX.* (XX. yy. Ekvador Resmi); *Alfredo Chaves, Primer Registro Bibliografico Sobre Artes Platicas en el Ecuador* (Ekvador Plastik Sanatları Üstüne İlk Bibliyografik Kayıt, Alfredo Chaves) [1942]; *La Leccion de Eugenio Espejo* (Eugenio Espejo'nun Dersi) [1943]; *Quito Colonial y Sus Tesoros Artisticos* (Sömürgeler Devrinde Quito ve Sanat Hazineleri); *Ecuador, Perfil de Su Progreso* (Gelişmesinin Ana Çizgileriyle Ekvador); *Notas de Geografia Economica* (İktisadî Coğrafya Notları) [1960]. (M)

LLEWELLİN (John JESTYN, 1. baron), ingiliz siyaset adamı (Chevening, Kent 1893 - Salisbury, Rodezya 1957). Muhafazakâr milletvekili idi (1929); bir kaç kere bakan oldu; bu arada Savaş Ulaştırma (1931-1942) ve İaşe (1943-1945) bakanlıklarında bulundu, Rodezya federasyonuna ve Nyassaland'a genel vali tayin edildi (1953). [L]

LLEWELYN I AP İORWERTH Büyük (1173 - Conway 1240), Gwynedd kralı (1194 - 1239), Owain'in torunu. Metbuluğunu kabul ettiği Yurtsuz John'un kızlarından biriyle evlendi, ama ihtirasları ingiliz krallına tehlikeli göründüğünden 1211'de bağımsızlığına son verdi. 1215 - 1217 İngiliz iç savaşını fırsat bilerek eski gücünü kazandı, Shrewsbury'yi ele geçirdi ve 1218 barışıyle bazı kilit noktalarını elde etti. 1240'ta öldüğü zaman, Galler ülkesinden ingiliz hâkimiyeti tamamen kalkmıştı. (L)

LLEWELYN II AP GRUFFYDD (öl. Builht Wells yakınları 1282), Gwynedd kralı (1246 - 1282), Llewelyn I'in torunu. Tahta çıktığı sıra Gwynedd ülkesi çok küçülmüştü; 1254'te Henry III, Galler'deki topraklarını prens Edward'a verince ingiliz saldırıları arttı ve Llewelyn 1256'da savaş ilân etti. 1267 antlaşması onu Galler ülkesi prensi ve bütün galli şeflerin başı olarak tanındı; sadece güney kıyılarına hâkim değildi. Edward I'e bağlılığını bildirmeğe yanaşmayınca onun saldırısına uğradı ve yenilerek Conway antlaşmasının ağır şartlarını kabul etmek zorunda kaldı (1277). Kardeşi David ile 1282'de öbür galli kralları millî bir harekete sürükleyerek ayaklandı, bir çarpışmada öldürülünce Galler ülkesi bir yıl sonra bağımsızlığını kaybetti. (L)

LLEYN yarımadası, Galler ülkesinde (Büyük Britanya, Caernarvonshire) uzun kıyı çıkıntısı, kuzeydoğu Cardigan koyunu sınırlar. Yarımadada tarihöncesi ve roma devrinden kalan birçok yıkıntı vardır. (L)

LLOBET (Miguel), ispanyol gitarcısı (Barcelona 1875 - öl. 1938). Tarrega'nın öğrencisiydi. 1904 - 1914 Arasında Paris'te yaşadı, Avrupa ve Amerika'da konserler verdi, besteler yaptı (*İki Prelüd, Kapriçyo, Mazurka*), klasik ve çağdaş eserlerden gitar için uygulamalar hazırladı, katalan halk melodilerini dört sesli müziğe uyguladı. (M)

LLOBREGAT, İspanya'da kıyı ırmağı, Katalonya'da, Akdenize dökülür; 190 km. Sierra del Cadí'den çıkan ırmak, önemli bir sulama kanalını besler, Montserrat kütlesi boyunca akar ve Barcelona'nın güneyinde küçük bir deltayla denize ulaşır. (L)

LLOYD (Charles Hartford), ingiliz müzikçisi (Thornbury, Gloucestershire 1849 - öl. 1919). 10 Yaşındayken Rangeworthy kilisesinin orgcusu oldu. 1862'de Barret of Bristol ile özellikle Bach ve Beethoven üstüne çalışmağa başladı. Oxford üniversitesinde okuduğu sırada Stanier'in etkisinde kaldı. 1877 - 1880 Arasında Gloucester müzik festivallerini yönetti. 1876'da Gloucester katedraline, 1882'de Oxford katedraline orgçu olarak girdi. 1892'de Eton'da müzik öğretmeni ve kilise baş şarkıcısı oldu. *Hero ve Leander; Balder'in Şarkısı; Andromeda; Alcestis ve Uzun Sokal'ın Efsanesi* başlıca eserleridir. Ayrıca, ilâhiler, üç sesli ve çift sesli şarkılar, koro için şarkılar, madrigaller ve müzik parçaları besteledi. (M)

LLOYD (Edward), ingiliz tenoru (Londra 1845 - Worthing, Sussex 1927). Küçük yaşta Westminster kilisesi korosunda söyledi (babası Richard Lloyd da aynı koroda görevliydi), sonra Chapel Royal'e geçti ve bu kilisenin korosunda solo tenoru oldu. 1867'den sonra konser vermeğe başladı, özellikle Händel ve Wagner'in eserlerinde uzmanlaştı. 1888, 1890 ve 1892'de A. B. D. turnesine çıktı. (M)

LLOYD (George), ingiliz bestecisi (Saint Ives 1913). Operalar (*Ilernin*, 1934; *The Serf*, 1938; *John Socman*, 1951) ve beş senfoni (1932 - 1948) besteledi. (L)

LIZBON

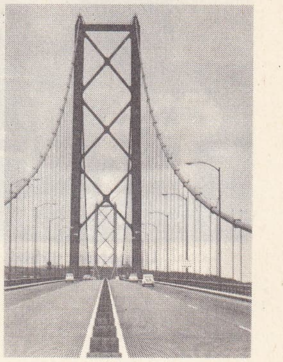

Salazar köprüsü

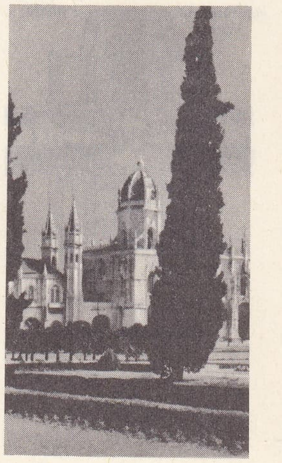

Jeronimos de Belem manastırı ve İmperio meydanı

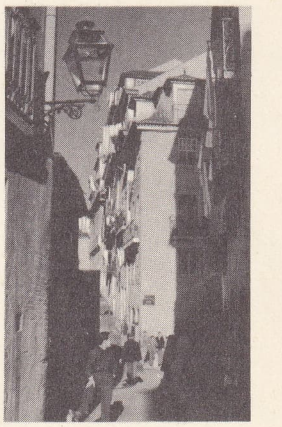

şehrin eski yöresinde bir ara sokak

Foto. Almasy, Fulvio-Roiter (LAROUSSE) ; Encyclopedia Britannica

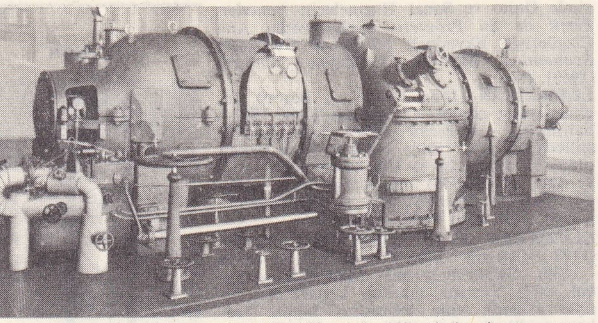

Ljungström türbini

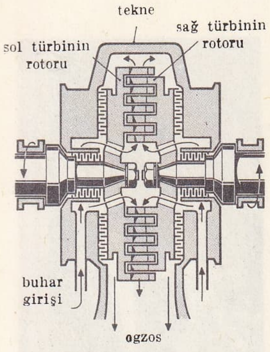

Ljungström türbini

LLOYD (Harold), amerikalı sinema oyuncusu (Burchard, Nebraska 1883 - Hollywood 1971). Önce Mack Sennet'in ünlü komedi filimlerinde Buster Keaton, Fatty ve Chaplin ile oynadı. Sinemaya başladığı yıllarda «Lonesome Luke» tipini Chaplin'in anlayışına göre yarattı. Bir süre sonra, gülünç birtakım serüvenlere karışan sakar, utangaç, iri gözlüklü delikanlı tipini canlandırarak üne kavuştu (Türkiye'de «*Sütçü Boksör*» adıyle tanınır). Filimlerinin en önemlisi, bir gökdelenin çevresinde bir dizi akrobatik oyunun gösterildiği *Nihayet Emin Yerde*'dir (Safety Last) [1923]. (L)

LLOYD (Humphrey), irlandalı fizikçi (Dublin 1800 - ay. y. 1881). Dublin üniversitesinde fizik profesörüydü; fiziksel optik araştırmaları yaptı, özellikle iki eksenli billûrlar ve konik kırılmalar üzerinde çalıştı. Tek bir kaynak ve bir düzlem ayna ile elde edilen girişim saçakları onun adıyle anılır. (L)

LLOYD (Seton Heward Frederick), ingiliz arkeoloğu (doğ. 1902). Londra'da mimarlık okudu. Sir Edwin Lutyen'in yanında iki yıl asistanlık yaptı. Mısır inceleme kurulu üyesi olarak Tell el Amarna'ya gitti (1929). Chicago Doğu enstitüsünün Irak kurulunda yedi yıl baş asistan olarak çalıştı. H. Frankfort'un Tell Esmeru, Tell Ağreb ve Haface çalışmalarına katıldı. Mersin'de Prehistorik höyük üzerinde Garstana ile araştırmalar yaptı. Eski Eserler müdürlüğü teknik müşavirliğine tayin edildi ve Irak'a döndü (1939). Bağdat'ta on yıl kaldı. Bu sırada Irak hükûmeti adına Sümer kazılarına başladı. Ankara'da İngiliz Arkeoloji enstitüsü müdürü oldu (1949). Polatlı, Sultantepe ve Beycesultan'da araştırmalar yaptı. Başlıca eserleri: *Excavations at Polatlı* (Polatlı Kazıları) [1951]; *Early Anatolia the Archaeology of Asia Minor Before the Greeks* (Eski Anadolu; Greklerden Önce Küçük Asya Arkeolojisi) [1956]; *Alanya* (D. Storm Rice ile, 1958); *Twin Rivers; A Brief History of Iraq From the Earliest Times to the Present Day* (İkiz Irmak; En Eski Çağlardan Bugüne Kadar Irak'ın Kısa Tarihi) [1961]; *Beycesultan* (James Mellaart ile, 2 cilt, 1962-1965). [M]

LLOYD GEORGE (David), **1. Lloyd - George of Dwyfor** kontu, ingiliz devlet adamı (Manchester 1863 - Llanystumdwy, Caernarvonshire 1945). Gal asıllıydı; yoksulluk içinde büyüdü, dayısının yardımıyle hukuk öğrenimi yaptı. Siyasetle ilgilendi, 1890'da Liberal partiden milletvekili seçildi. Gal milliyetçiliğinin önde gelen temsilcilerindendi, radikalizmi ve dinde hoşgörüyü savundu. Barış ve adalet duygusuna bağlı olduğu için kapitalizme ve emperyalizme karşı çıktı; Boer'ler savaşı sırasında karşı milletin haklarını canla başla savundu. Lloyd George, üstün yetenekleri ile Liberal partinin ön safında yer almayı başardı. Campbell Bannerman kabinesinde ticaret bakanı oldu (1905-1908), daha sonra maliye bakanlığına getirildi; alman sigorta sistemini örnek alarak hazırladığı sosyal sigorta tasarısı, 1911 tarihli kanunun temelidir. Bu reformlar pahalıya malolunca Lloyd George, 1909'dan sonra büyük servet sahiplerinin, özellikle büyük toprak sahiplerinin vergilerini önemli ölçüde artırmayı öngören bütçeler sunmağa başladı. Öteden beri Lordlar kamarasına duyduğu nefreti gizlemeyen Lloyd George, ustaca bir kışkırtma taktiğiyle Muhafazakâr partinin kalesi olan Lordlar kamarasına bütçeyi reddettirdi. Anayasaya aykırı olan bu tutum, bir bunalıma yolaçtı. 1911'de çıkarılan bir kanun Lordlar kamarasının yetkilerini kısıtladı. Barışçı bir tutumu olan Lloyd George savaş tehlikesine aldırmıyordu; Belçika'nın işgali (1914) üstüne fikrini değiştirdi ve var gücüyle savaş hazırlıklarına başladı. Mühimmat bakanı oldu (1915 - 1916), 1916'da Savaş bakanlığına getirildi, yıl sonuna doğru da Asquith'in yerine başbakanlık görevini yüklendi (1916-1922). Dar kadrolu bir savaş kabinesi kurarak ülkeyi zafere kadar tam bir otoriteyle yönetti. Önce benimseyerek, genelkurmaydaki kumandanlara karşı Churchill'in görüşünü, Müttefik harekâtının ağırlık noktasını, Balkanlara ve Yakındoğu'ya kaydıracak bir «doğu» stratejisini savunmuştu. Fakat alman baskısının artması üstüne «batı»ya yönelen bir stratejiyi benimsedi; İngilizlere, bütün batı müttefik ordularının, Foch'un başkumandanlığı altında birleşmesi tezini kabul ettirdi (1918). Mütareke'de Lloyd George'un diplomat kimliği kendini gösterdi. Uzlaştırıcılık konusundaki yeteneklerine rağmen barış görüşmeleri sırasında ve savaştan sonraki ilk yıllarda arkadaşlarıyle anlaşmazlığa düştü; fransız ve ingiliz siyasetleri arasında bir ayrılığın ortaya çıkmasını önleyemedi. Türklere karşı olumsuz davrandı. Türkiye'nin Almanlar yararına savaşa girmesi sonucu savaş iki yıl daha uzadığını, İngiltere'ye büyük can ve mal kaybına sebep olduğunu ileri sürdü. Bu yüzden. amerikan devlet başkanı Wilson ve Clemenceau ile birlikte, Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarmasını onaylayarak Türk milletine en büyük darbeyi vurdu. Türk Kurtuluş savaşı başarıyle sonuçlanınca görevinden alındı. Esasen bu arada ciddî iç güçlükler belirdi. 1920-1921 İrlanda buhranı sonucunda Sinn Feinerlerin bağımsız bir İrlanda devleti kurmalarını kabul zorunda kalınca parlamentodaki muhafazakâr çoğunluk Lloyd George'a karşı çıktı, o da istifa etmek zorunda kaldı; koalisyon dağıldı. Bundan sonra Liberal parti hızla döküntüye sürüklendi, fakat muhalefette mücadele etmekten vaz geçmedi. (LM)

LLOYDİA i. Pembe yollu beyaz çiçekleri bulunan küçük bitki (5 - 15 sm). Çimenliklerde ve kayalıklarda biter. (Zambakgillerden.) [L]

LLOYDMİNSTER, Kanada'da şehir, biri Saskatchewan'a öbürü Alberta'ya bağlı iki belediyeye bölünmüştür; 7 100 nüf. Tabiî gaz ve petrol. (L)

Lloyd's, Dünyanın en eski ve en önemli sigorta şirketi. Londra kulesi yakınlarındaki Edward Llyod (öl. 1712) kahvehanesine devam eden denizcilerin menfaatlerini korumak için kurulan Lloyd's (1866'ya doğr.) Britanya parlamentosunun 1871 tarihli bir kararıyle tanındı. Kuruluğundan beri deniz faaliyetleriyle ilgilenen Lloyd's, başka alanlarda da sigorta yapmağa ancak XIX. yy. sonlarında razı oldu ve 1909'da Manş denizini geçecek olan Blériot'nun uçağını sigorta etti. Lloyd's klasik anlamda bir sigorta şirketi değildir. Her üyesi kendi çıkarına en uygun şekilde ve kendi hesabına hareket eden bir sigortacılar topluluğudur. «Lloyd's Corporation» ise, her üyenin ödeme gücünü ve taahhüt edilen işlemlerin düzen ve uygunluğunu denetlemekle yetinir. Malî gücü ve teşkilâtının esnekliği sayesinde, Lloyd's, haklı olarak, «dünya sigortacılığının fikir kutusu» diye anılmıştır. Hayat ve yangın* sigortaları dışında, diğer bütün modern sigorta şekilleri Lloyd's tarafından ortaya atılmıştır: tecavüz, hırsızlık, depremler, tayfunlar, kâr kayıpları, savaş rizikoları, çocuk felci v.b. «Lloyd's Corporation» milletlerarası planda faaliyet gösterir. Aldığı işlerin ortalama yüzde 60'ı A.B.D.'den gelir.

● *Türk Lloyd's'u.* İlk defa 28 şubat 1962 tarihinde Gemi Mühendisleri odasına bağlı olarak kurulan Türk Lloyd's'u kuruluşundan 4 yıl sonra (17 haziran 1966) tüzel kişiliği haiz bağımsız bir vakıf durumuna getirildi. Türk Lloyd's'u vakıf senedine göre, merkezi İstanbul'da bulunan vakfın amacı, yüzer vasıtaların v.b. tesislerin ticaret, seyrüsefer, sanayi ve sigorta ile ilgili bütün resmî ve özel kuruluşlar nezdinde muteber ve ihtiyaca uygun biçimde sınıflandırılması ve buna bağlı her çeşit hizmetin yerine getirilmesidir. Kuruluşundan bu yana 90 kadarı yeni inşa edilmiş, 43'ü faal gemiyi sınıflandıran Türk Lloyd's'unun dört organı (genel kurul, daimî komite, ihtisas komiteleri, murakıplar) vardır. (LM)

Lloyd's Register of Shipping, ingiliz gemicilik sınıflandırma* şirketleri arasında en önemlisi.

Lloyd's Register of Shipping, deniz sigortacılarına ve nakliyecilere, ticaret gemileri üstüne kesin bilgiler verebilmek amacıyle 1760'ta kuruldu; 1834'te yeniden düzenlendi. Her yıl, Lloyd's'a kaydolmuş gemilerle ilgili eksiksiz bilgi veren bir salname (kayıt kitabı) ve brüt 100 tonilatodan fazla su çeken bütün teknelerle ilgili az ayrıntılı bilgiler sağlayan bir fihrist yayımlar. (L)

LLUCHMAYOR, Mallorca adasında (Balear takımadaları) şehir; 10 100 nüf. (L)

LLUCH MORA (Francisco), portorikolu şair (Yauco 1925). Aşkıncılık anlayışını başlatanlardandı (1948), makineleşmeye karşı gelen bu edebî hareket neoromantizmi yeniledi, çağdaş meseleleri ve duyguları şiirleştirdi. Fikirlerini yaymak üzere Yaurel yayınevini ve *Pegaso* dergisini kurdu. Başlıca eserleri: *Tu Pressencia* (Varlığın) [1949]; *Del Asedio y la Clausura* (Kaleden ve Manastırdan) [1950]; *Cuaderno de Sonetos* (Soneler Defteri) [1953]; *Del Barro a Dios* (Hiç'ten Tanrı'ya) [1954]; Canto *Desesperado a la Ceniza* (Küle Ümitsiz Şarkı) [1955]. (M)

LLULLAİLLACO, And dağlarında yanardağ, Arjantin ve Kuzey Şili sınırında; 6 723 m. (L)

LLWCHWR veya **LOUGHOR,** İngiltere'de (Galler ülkesi) şehir, Batı Glamorganshire'de, Loughor ırmağı kıyısında, Swansea'nın kuzeybatısında; 25 013 nüf. Maden kömürü. Tenekecilik. Llwchwr, eskiden Roma'lıların askerî bir karayoluydu. Fetihten sonra Normanlar tarafından yaptırılan bir kalenin kalıntıları. (L)

Lm, ışık akışı birimi olan *lümen'in* sembolü. (L)

LOAD [lud] i. (ing. k.). Amerika ve Kanada'da özellikle çam ve meşe kirişleriyle lataların kubajında kullanılan hacim birimi. (Load, yaklaşık olarak 1,45 m^3'e eşittir.) ‖ Cevherler için kullanılan, bir yarda küpe eşit hacim ölçüsü. (L)

LOADER [ludır] i. (ing. *to load*, yüklemek'ten). Motorlu bir araba üzerine yerleştirilmiş kovalı bir kaldırma zincirinden meydana gelen ağır bayındırlık aracı, bir yandan araziyi sürekli olarak kazarken bir yandan da çıkan toprakları döner bir şerit üzerine boşaltıp kamyonlarla taşınmasını sağlar. (L)

LOA - LOA i. Asalakbil. İnsanlarda asalak yaşayan, 30 mm uzunluğunda ve 350 μ kalınlığında yuvarlak kurt. (Loa-Loa [*Filaria loa*] çok hareketlidir, deri altında yer değiştirip durur. 1903'te Afrika'da ekvator bölgelerinde yaşayan yerlilerin yüzde 20'sinde bu kurt vardı. Göz konjanktivasında yerleşmiş olanlarına özellikle filaryoza tutulmuş avrupalılarda da rastlanır.) [L]

LOANDA. Bk. LUANDA.

LOANGO, Kongo Brazzaville'de (Kuilu bölgesi) kıyı şehri, Noire burnunun kuzeyinde, eskiden büyük bir krallığın başkenti olan Loango, sonra, Gabon kıyısında hamal kervanlarının yolunun başlangıç noktası oldu; Fransız Ekvator Afrikası'na bu yoldan girildi ve ikmal yapıldı.

— *Loango krallığı*, Kongo krallığına bağımlıydı, XVI. yy. sonu ve XVII. yy. başında kendine bağladığı Kakongo ve Ngoyo ile birlikte bağımsızlığını kazandı. İlk hükümdarı Nkungu idi. Krallık, kral ailesinden (Mani'ler) prenslerin yönettiği dört eyalete bölünmüştü. XVIII. yy. sonunda ortadan kalktığı sanılır. 1895 Berlin kongresinde Bağımsız Kongo devleti, Portekiz (Cabinda arazisi) ve Fransa (F.E.A.) arasında bölüşüldü. (L)

LOANGOLAR. Bk. BAVİLİ'LER.

LOASO i. Isırgan gibi yakıcı tüylerle kaplı, tırmanıcı otsu bitki. (Loasaceae familyasının örnek tipi.)

— ANSİKL. *Loasa* genellikle güzel çiçekli,

Foto. Broguet (LAROUSSE)

çokyıllık bir bitkidir. Şili ve Peru'da tabiî olarak yetişir. Avrupa'da limonluklarda veya açık havada süs bitkisi olarak yetiştirilir. Oldukça tuhaf görünüşlü çiçekleri büyük ve kırmızı-turuncu renklidir; uzun süre durmadan arka arkaya açar. Başlıca türleri *L. Vulcanico, L. urens, L. tricolor.* (L)

LOASACEAE çoğl. i. İkiçenekli ayrıtaçyapraklı bitkiler familyası. (Parietales takımından.)

— ANSİKL. *Loasaceae,* genellikle otsu ve sarmaşıcı bitkilerden meydana gelen küçük bir gruptur. Bu familyanın başlıca cinsleri şunlardır: *mentzelia, loasa, blumenbachia;* erkek organlarının dallı, etene düzeninin yandan oluşuyle küpeçiçeğigillerden ayrılır. (L)

LOB i. (ing. k.). Sporda ve özellikle de teniste topu rakibin yetişemeyeceği kadar yüksekten geçirerek gerisine düşürmeyi sağlayan vuruş. (L)

LOBAÇEVSKİY (Nikolay İvanoviç), rus matematikçisi (Makaryev, Nijniy Novgorod yakınları 1792 - Kazan 1856). Kazan üniversitesinde öğrenci, sonra profesör, 1827'de rektör oldu. Özellikle, Eukleides geometrisinden ayrılan «hiperbolik geometri»yi bulması ve açıklamasıyle tanınır. Bu geometri, Eukleides'in paraleller postulatı yerine «Lobaçevskiy postulatı»nı getirdi: *Bir doğru üzerinde bulunmayan her noktadan bu doğruya iki paralel çizilebilir.* Lobaçevskiy, geometrisine «sanal geometri», daha sonra da «pangeometri» adını verdi. İlk gözlemlerini 1826'da, daha sonra 1829'da *O Naçalah Geometrii* (Geometrinin Başlangıcı Üstüne) adlı eserinde açıkladı ve sistemini *Pangeometriya* (Pangeometri) [1855] adlı eserinde tam anlamıyle geliştirdi. Lobaçevskiy aslında, Gauss'un bulduğu ve Eukleides geometrisinin *a priori* özelliğini ileri süren idealist filozoflarla, özellikle Kant ile, kaçınılmaz saydığı bir kalem tartışmasına girmekten çekindiği için yayımlayamadığı bazı sonuçları, ondan habersiz ve tamamıyle kendine özgü bir yoldan bulmaktan başka bir şey yapmamıştı. Zaten 1823'te, macar Yanoş Bolyai da «mutlak geometri» adıyle aynı gometriyi, babasının bir eserine yazdığı ünlü notta açıklıyordu. Gauss ile Bolyai'ye karşılık Lobaçevskiy, gerçek bir geometrinin kurulabilmesi için, ancak bunun uygulamasını sağlayacak bir ölçü sisteminin gerekli olduğunu savunuyordu. (L)

LOBANİT i. (fr. *lauzantte*). Miner. Hidratlı tabiî kalsiyum alüminosilikat; zeolit grubundandır. (L)

LOBANOV - ROSTOVSKİY, (Aleskey Borisoviç, — prensi), rus siyaset adamı (Petersburg 1824 - Kiev yakınları 1896). İstanbul (1878), Londra (1879) ve Viyana'da (1882 - 1895) büyükelçi olarak bulundu; Giers'in yerine dışişleri bakanı oldu (2 mart 1895): Fransa'da, Hanotaux ile fransız - rus ittifakını sağlamlaştırdı. (L)

LOBAU, Tuna ırmağında ada, Viyana'nın (Avusturya) 12 km aşağısında. Petrol limanı. Petrol rafinerileri.

— Tar. Adayı Napolyon, Ersling savaşı sırasında (21 - 22 mayıs 1809), Tima üzerinde köprüler kurma ve ikmal için yararlanılan bir üs haline getirdi. (L)

LOBAU (George MUOTON comte DE). Bk. MUOTON.

LOBAYE, Orta Afrika cumhuriyetinde ırmak, Ubangi'nin kolu (sağ kıyı). — *Lobaye bölgesi,* ülkenin güneyinde uzanır; 75 400 nüf. İdare merkezi, *M'Baiki.* (L)

LOBECK (Christian August), alman arkeoloğu ve filoloğu (Naumburg, Saksonya 1781 - Königsberg 1856). Çağının bilim adamlarını büyük ölçüde etkiledi. Tenkit kitapları, yunanca ile ilgili yazıları ve yunan halkının bilinmeyen yanlarını ortaya koyan *Aglaophamus*'uyle (1829) tanındı. (M)

LOBEİRA (Jogo DE), portekizli trubadur (XIII. yy.). 1258 - 1286 Arasında şiirler besteledi. İlk *Amadis de Gaula*'yı fransız kaynaklarını örnek alarak yazdı. (L)

LOBEKTOMİ i. (fr. *lobectomie*). Herhangi bir organın bir lobunu çıkarmayı öngören cerrahî müdahale (akciğer cerrahîsinde bir akciğer lobunun; sinir cerrahîsinde bir beyin lobunun çıkarılması). [L]

LOBELİA i. Mavi çiçekli, bir veya çokyıllık bitki; birçok türü bahçelerde süs için yetiştirilir. (*Lobeliaceae* familyasından.) [L]

LOBELİN i. (fr. *lobéline*). Eczc. Lobelya bitkisinde bulunan alkaloit; solunum merkezini uyarır, kusturucu etkisi vardır. (L)

LO-BENGUELLA (öl. 1893), Matabeleland kralı (1870 - 1893). Babası Mosalikatse'dan sonra tahta çıktı. Ülkesini ele geçirmek için Portekiz, Almanya ve Cecil Rhodes arasındaki yarış, Lo-Benguella'yı İngiltere ile bir himaye antlaşması yapmağa zorladı (1888); ama sömürge çiftçileri tarafından kışkırtılan yerlilerin durumu ve Jameson'un Fort Victoria'ya kadar uzanan akını, Matabeleland kralını yeniden silâha sarılmak zorunda bıraktı; öğrenilemeyen şartlar altında öldürüldü. Güney Rodezya bu krallıktan doğdu. (L)

LOBENSTEİN, Almanya'da (Doğu Almanya, Suhl idare bölümü) kasaba, Thüringerwald kütlesinde, Lemnitz ırmağı kıyısında; 5 000 nüf. Reuss - Lobenstein prensliğinin eski başkenti. Yukarı Saale barajı yakınında turistik merkez. (L)

LOBİ i. («koridor» anlamında amerikanca k.). Çok zaman bazı yolsuz çıkarlar sağlamak amacıyle bir araya gelerek parlamento koridorlarında, nüfuzlu çevrelerde, basın v.b. de çıkarcı bir siyaseti geçerli kılmağa çalışan kimselerin meydana getirdiği topluluk. (L)

LOBİ'LER, Yukarı Volta'nın güneyinde zenci halk. 200 000 Kişi kadar olan Lobi'lerin boyları uzundur, geniş ve basık kafalı ince dudaklıdırlar; birçok gruba bölünmüşlerdir. Çoğu gerçek birer kale olan *sukala* adlı küçük köylerde yaşayan Lobiler, atalarının pişmiş toprak ve kilden heykellerini yaparlar. Dökme demir ve pirinçten yaptıkları küçük heykelcikler ihraç edilir. (L)

LOBİT i. (fr. *lobite*). Bir akciğer lopunun tümüyle iltihaplanması. (Röntgen muayenesinde hasta lopta yaygın ve homojen bir donukluk görülür.) [L]

LOBİTES i. Alpler'de triyas tabakalarında bulunan ammonit. (Kavkısı ufak, küçük göbekli veya göbeksiz; ağız kısmı külâh biçimindedir.) [L]

LOBİTO, Portekiz Angolası'nın orta kıyısında liman şehri; 31 600 nüf. 1905'te kurulan liman, Katanga'ya bağlandığı demiryolunun döşenmesinden sonra büyük ölçüde gelişti ve modern bir şekilde donatıldı; kahve, pamuk, sisal, bakır ve alaşım madenleri ihracatı. (L)

LOBKOVİC, Bohemya'lı aile, bilinen en eski üyesi UJEZD'Lİ MAREŞ'dir (XIV. yy.). Oğlu MİKULAŞ (öl. 1435) aileye adını veren Lobkovic şatosunu (Prag yakınında) edindi. Lobkoviç'lerin en ünlüleri şunlardır: BOHUSLAV (1460-1510), hümanizmanın Bohemya'daki en seçkin temsilcisiydi; — ZDENÊK VOJTÊCH (1568 - 1628), Habsburg'ların sadık müttefiki; Beyazdağ savaşından sonra kutsal - İmparatorluk prensi oldu; — VACLAV (Chlumec 1609-Roudnice 1677), öncekinin oğlu. Otuzyıl savaşlarında bir tugaya kumanda etti, 1670 macar devrimini bastıran gizli konseyin başkanıydı; — JAN JİRJİ KRİSTİAN (Roudnice 1686-Viyana 1755) Transilvanya valisi, Vltava üzerinde fransızları yendi; — JİRJİ KRİSTİAN (Viyana 1835-Prag 1908), milletvekili (1865), sonra Bohemya diyeti başkanı (1871), çek milliyetçiliği adına mücadele etti. (L)

LOB-NOR, Çin'de (Doğu Türkistan) göl, 790 m yükseltide; Tarım ırmağı buraya dökülür. Yüzölçümü ortalama 2 000 km² olan bu göl, aslında derin olmayan bir bataklıktır. Kıyılarında yaşayan halk, balıkçılıkla geçinir (güneye doğru, derinlikler 2-4 m arasında değişir ve Tarım'ın akıntısıyle beslenen sularında bol balık bulunur). Lob-nor gölü kıyılarının kuzeyindeki çölsü bölgede, nükleer denemeler için bir atış poligonu kurulmuş ve 1964-1967 arasında bu poligondan Çin 6 bomba fırlatmıştır. (L)

LOBO (Duarte), portekizli din adamı ve besteci (Lizbon 1565 ?-öl. 1646). Real hastahanesi kapellasında ve Lizbon katedralinde müzik yöneticiliği yaptı. 4-7 Sesli polifonik dinî eserler besteledi. (L)

LOBO (Francisco RODRİGUES), portekizli şair (Leiria 1580 - 1623 ile 1621 arasında Tajo'da boğuldu). Haklı olarak PORTEKİZ'İN THEOKRİTOS'U diye anılır. Pastoral romanlar ve eglog'lar yazdı. Başlıca eserleri: *A Primavera* (İlkbahar) [1601]; *O Pastor Peregrino* (Gezgin Papaz) [1608]; *O Desenganado* (Mutsuz) [1614]; *Côrte na Aldeia* (Köyde Aşk) [1619]. (L)

LOBO (Jeronimo), portekizli cizvit misyoneri (Lizbon 1593-ay.y. 1678). Önce Hindistan'da, sonra dokuz yıl kadar Habeşistan'da kaldı. Tigre'deki misyonların başkanlığını yaptı, türklere esir düştü ve fidye karşılığında serbest bırakıldı. Bindiği gemi kazaya uğrayınca Natal kıyılarına çıktı ve korsanların eline düştü; sonra Hindistan'da papazlık yaptı, daha sonra Goa'daki cizvitlerin başına geçti. Gezi hatıralarını yayımladı. (M)

LOBOCARCİNUS i. Fosil yengeç (Parçalı kabuklarına Kahire yakınlarında Mokkatam nümmilitik kalkerlerinde pek çok rastlanır.) [L]

LOBODON i. Patagonya kıyılarında yaşayan ve yengeçle beslenen yengeç fokunun ilmî adı. (L)

LOBOPOD i. (fr. *lobopode*). Onychophora'ların ayaklarına verilen ad. (L)

LOBOPTERA i. Elitraları körelmiş olan ve alt kanatları bulunmayan böcek, taşların ve kırıntıların altında yaşar. (İlmî adı *Loboptera decipiens. Phyllodromia*'ya yakın bir cinsten ve dictyoptera takımının hamamböceğigiller familyasındandır.) [L]

LOBOSA çoğl. i. Kökbacaklı birhücreli hayvanlar sınıfı. (Bunların yalancı bacaklarının tepesi parmak ucu gibi değirmidir; yalancı bacaklardan bazıları da ağızlaşabilir.) [L]

LOBOTOMİ i. (fr. *lobotomie*). Sinir cerrahîsinde, beynin bir lobu içindeki sinir tellerini kesme ameliyatı. (Müdahale, alın lobunda talamusla beyin kabuğunu birleştiren sinir demeti üzerinde yapılır. İç sıkıntısı ve çarpıntıyle beraber sinir gerginliğinin hâkim olduğu ağır olaylarda hastayı rahatlatmak amacını güder.) [L]

Lobstein hastalığı. Çocuk hast. Soydan geçme kemik kırılganlığı. İki üç yaşından itibaren meydana çıkar ve hafif travmalardan sonra bile, çok sayıda kırık görülür. Bu kırıklar kolaylıkla yapışıp düzelebilir; fakat hastalıkta bunlardan başka sağırlık, göz akının ve kulak zarlarının mavileşmesi gibi sakatlıklar da görülür. Lobstein hastalığı bir genodistrofidir. Hastalığa alman cerrahı Johann Friedrich Georg *Lobstein*'ın (Giessen 1777-Strasbourg 1835) adı verilmiştir. (L)

LOBUT i. (ar. *nebbut*'tan). Kalın, kısa ve düzgün sopa.

— Sil. *Esk.* Topun icadından önce, kale kuşatmalarında, binicilikte usta cündîler tarafından fırlatılarak kullanılan 70-80 sm boyunda 5-6 sm. çapında sopa.

— Spor. Bir jimnastik âleti. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Spor. Kolu kuvvetlendirmek için bir jimnastik aracı olarak özellikle İran'da güreşçiler tarafından kullanılmağa başlanan lobutlar, demirden yapılırdı. Bugün şişe biçiminde ve gürgen ağacından yapılır. 100 gr'dan 6 kg'a kadar çeşitli ağırlıkta olur. Hafifleri kızlar ve çocuklar tarafından kullanılır. Lobutun ince ucu, parmaklar arasında tutularak havada daire biçiminde çevrilir; kol, omuz ve sırt kaslarını geliştirmek için yararlanılır. (M)

LOCA i. (ital. *loggia*'dan). Tiyatr. Tiyatro, sinema v.b. seyircilerinin oturdukları bölmelerle ayrılmış hücre: *Sinemaya da herkesin merakı son haddini bulduğu vakit geldi ve locasında oturdu* (F. R. Atay). *O akşam Jülide, Vesime'yle aynı locada bulunuyordu* (Vâ-Nû).

— Masonluk. Ortaçağda, «hür duvarcılar», «Tanrı'nın konutçuları» veya «farmasonlar» derneğinin bölümü. || Farmasonların toplantılarını yaptıkları yer. || Duvarcı âletiyle çalışan düzenli masonların toplantısı. || *Büyük loca,* aynı âyin usulüne bağlı olan locaların federasyonu. || *Tebenni locası,* eskiden kadınları da asli üye olarak

LLERAS-CAMARGO

Harold LLOYD

LLOYD GEORGE

Lloyd's «Lutine» çanı kaybedilen gemiler için çalarken

Foto. A.F.P., R.K.O., Muller, British Council (LAROUSSE)

kabul eden localara verilen ad. ‖ *Türkiye Büyük locası.* Bk. FARMASONLUK.

— Mim. Zeminden yüksek ve derzli düz atkıları veya kemerlemeleri taşıyan sütunlardan meydana gelen dış galeri: *Vatikan'ın locaları.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mim. İtalya'da tüccarlar, askerler ve memurlar için *loca*'lar vardı. En ünlüleri: Siena'daki Mercanzia locası (burada Federighi ve Vecchietta'nın heykelleri vardır) ve arabesk sütunlarıyle ünlü olan Verona'daki Consiglio locasıdır, bu loca Fra Giocondo tarafından 1476'da yapılmıştır.

● Floransa'da en ünlü loca Lanzi'ler locasıdır, Signoria alanının güney köşesinde, Palazzo Vecchio'nun yakınındadır. Önceleri «Signori» veya «Signoria» adıyle anılırdı, Lanzi adı Cosimo I'in lansknecht'lerinden gelir. 1376'da Benci di Cione ile Simone Talenti'nin başladığı bu yapı son dönem gotik üslûbundadır. Lanzi locasını süsleyen heykeller (*Umut, İman* v.b.) Agnolo Gaddi'ye aittir. Locada bugün heykelciliğin şaheserleri bulunmaktadır. Giambologna'dan *Sabine'lerin Kaçırılışı*, Benvenuto Cellini'nin *Perseus*'u, Donatello'nun *Judith ve Holopherne*'si *Menelas, Patroklos'un Cesediyle* ve *Yenilmiş Germania* adlı eski heykeller.

● Roma'da Bramante'nin başladığı Santo Damasceno avlusu (Vatikan'da) yarım kaldı (1514). Leon X bu yapıda Raffaello'yu görevlendirdi; sanatçı bu yarım kalmış eseri bir yanında açık localar bulunan üç katlı bir yapı haline getirecek ve resimlerle süsleyecekti. Raffaello'nun ikinci kattaki *Localar Galerisi*'ni süsleyecek kadar vakti oldu. Öbür çalışmalar, Raffaello'nun tasarılarına göre, Giovanni da Udine, Jules Romain, Perino del Vaga, Polydore de Caravage gibi sanatçılar tarafından bitirildi. Her kemer açıklığının tonozunda, hıristiyanlık tarihinin Tekvin'den Cena'ya kadar birçok konusunu işleyen tasvirler vardı. *Raffaello'nun İncili*'nde elli iki tablo vardır. (L)

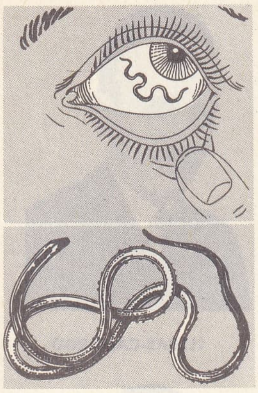

loa-loa

LOBAÇEVSKIY

LOBANOV-ROSTOVSKIY

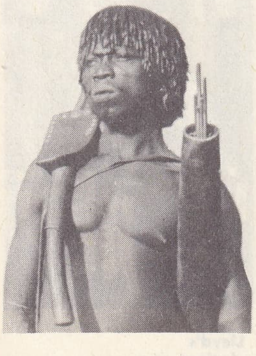

bir lobi

LOCARD (Edmond), fransız hekimi ve eczacısı (Lyon 1877). Lyon'da polis teşkilâtının teknik lobaratuvarını yönetti (1910-1951). *Traité de Criminalistique* (Kriminalistik Elkitabı) adlı eseri önemlidir. (L)

LOCARNO, İsviçre'de (Ticino) şehir, eskiden kantonun Maggiore gölünün kuzey kıyısındaki üç merkezinden biriydi; 13 200 nüf. Büyük bir turistik merkez, yazlık ve kışlık bir yer olan Locarno'da XIV. yy.-dan kalma güzel bir şato (onarılmış) vardır. İlgi çekici kiliseler. Hidroelektrik santral. Makine yapımı; motor yapımı; elektrokimya sanayii. (L)

LOCARNO'nun genel görünüşü

Locarno antlaşmaları, Briand, A. Chamberlain, Mussolini, Stresemann, Vandervelde arasında yapılan bir konferanstan (5-16 ekim 1925) sonra varılan antlaşmalar. Fransa, Belçika ve Almanya arasındaki sınırların İtalya ile İngiltere'nin garantisi altında karşılıklı olarak tanınmasını; Almanya'nın askerden arınmış Ren bölgesini istilâsı halinde silâha başvurulmasını; Almanya, Fransa, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya arasında mecburî hakemliği öngörüyordu. Stresemann antlaşmayı kabul etmesi için Köln bölgesinin boşaltılmasını şart koştu ve Milletler Cemiyetinde daimî temsil hakkını elde edeceği vâdiye antlaşmaları Reichstag'a onaylattı (kasım 1925). Almanya, Milletler Cemiyetine kabul edildi (6 eylül 1926). Belçika'nın, Albert I tarafından zaten önceden ihlâl edilmiş olan (kasım 1918) tarafsızlığı resmen ortadan kalktı.
Barthou Doğu Avrupa'nın sınırlarını meşrulaştıracak bir «Doğu Locarnosu» teklifini ortaya attıysa da sadece Moskova ve Prag tarafından desteklendi (1934).

Askerden arınmış Ren bölgesinin Hitler tarafından istilâsıyle (7 mart 1936) Locarno antlaşmaları hükümsüz kaldı. (L)

LOCATELLİ (Andrea), italyan ressamı (Roma 1660 veya 1665'e doğr. - ay.y. 1741). Poussin ve Dughet'nin etkisinde kaldı; Claude Gellée üslûbunda manzaralar yaptı. Joseph Vernet'yi yetiştirdi. Tabloları Avrupa müzelerinde, özellikle Fransa'da (Aix-en-Provence, Bordeaux, Sète, Chartres, Grenoble, Nancy, Nantes v.b.) ve İtalya'dadır. (L)

loca loggia dei Lanzi Signori meydanı, Floransa

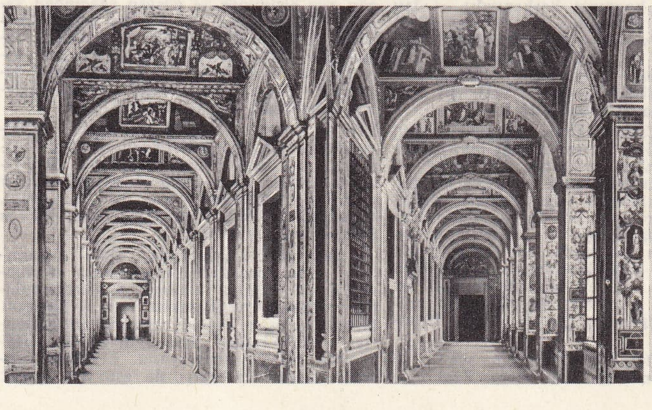

loca Raffaello'nun Vatikan sarayı

LOCATELLİ (Pietro Antonio), italyan kemancısı ve bestecisi (Bergamo 1695-Amsterdam 1764). Roma'da Corelli'den ders aldı, bir süre çeşitli ülkelerde konserler verdi, sonra Amsterdam'a yerleşti. Burada yayımladığı eserler: on iki konçerto grosso (1721), flüt sonatları (1732), *L'Arte del Violino* (Keman Sonatı) [1733]; *C Introduzioni Teatrali e 6 Concerti* (1735), üç çalgı için altı sonat (1737), altı keman sonatı, *L'Arte di Nuova Modulazione* ve *Contrasto Armonico.* Keman tekniğine getirdiği yenilikler bakımından çağının en ileri sanatçılarından biri sayılır. Virtüozluğa dayanan kapriçyoları Paganini'yi müjdeler; bununla birlikte bu eserlerin gitgide kuru gariplikleri yönelmesi tenkide uğradı. Locatelli'nin gerçek üstünlüğü, hayat dolu melodilerin, şiirin ve dramatik havanın kaynaştığı konçerto ve sonatlarında görülür. (L)

LOCCHİ (Vittorio), italyan şairi (Figline, Valdarno 1889-Ege denizinde 1917). Gorizia'nın fethini coşkun bir dille anlatan *Sagra di Santa Gorizia* (Santa Gorizia Şenliği) [1917] adlı şiiriyle tanındı. eski Toscana şairlerinin etkisini taşıyan *Sonetti della Malinconia* (Melankoli Soneleri) şairin en ünlü eseridir. Locchi, bindiği geminin torpillenmesi üstüne genç yaşta öldü (şubat 1917). [M]

LOCH i. (iskoçça k.). Loch Ness ile Glenmore çöküntüsündeki öbür göller gibi, vâdi diplerinde yer alan ve İskoçya hidrografyasının başlıca özelliği olan dar ve uzun göl. ‖ İskoçya kıyılarında deniz kolu. ‖ Daha doğru adı FİRTH olan derin ve çok dar körfez. (L)

LOCH (Henry BROUSHAM, 1. barounu), ingiliz sömürge yöneticisi (Drylaw, Midlothian 1827-Londra 1900). Kap genel valisi ve Güney Afrika Yüksek komiseri oldu (1880-1895), C. J. Rhodes'u sonuna kadar destekledi. Machon ve Matabele'ler ülkesini İngiltere'ye bağladı, ingiliz görüşlerini benimsemesi için Kruger'e baskı yaptı. (L)

LOCHES, Fransa'da, idare çevresi (İndre-et-Loire idare bölgesi) merkezi; 6 473 nüf. Sanayii çok fazla gelişmemiş olan (konfeksiyon; radyo, konserve ve un fabrikaları) Loches, yüksek bir burunda inşa edilmiş şatonun eteğinde önemli bir sanat şehridir. Köşelerinde kuleler olan bir surun içinde roma çağından kalma dörtgen zindan kulesi yükselir: Yeni Kule, Martelet ve zindan kulesinin üç katı XV. yy.dan, Saint-Ours manastırı XII. yy.dan kalmadır. Şehirde, XV. yy.dan kalma iki sur kapısı vardır. Rönesans üslûbunda belediye sarayı ve konak. Saint Antoine kilisesinde Jean Fou-

Foto. Encyclopedia Americana; Alinari-Giraudon (LAROUSSE)

LOCARNO

quet okulunun üçlü tablosu. Alfred de Vigny burada doğmuştur. — Kuzeydoğusunda, *Loches ormanı* (3 622 hektar). [L]

LOCH GARMAN. Bk. WEXFORD.

LOCHMAEA i. Chrysomelidae familyasından böcek. (*Lochmaea crataegi* akdiken, *L. capraea* söğüt, *L. suturalis* funda üzerinde yaşar. Kınkanatlılardan.) [L]

LOCHMATTER (Franz), isviçreli rehber (Saint-Nicolas, Valais 1876-Graübünden'de 1933). En iyi dağcılardandı; birçok zirveyi irlandalı dağcı V. J. E. Ryan ile fethetti. En ünlü başarıları doğu cepheden Grépon'a (1905), doğu sırttan Plan'a (1906), kuzeybatı sırttan Blaitière'e (1906), doğu sırttan Hérens'e (1906), Nordend'de Sainte Catherine sırtına (Rose dağı) [1906], güney Cepheden Taschhorn (1906) dağına yaptığı tırmanmalardır. Çağı için çok çetin sayılan tırmanışlara (Grandes-Jorasses'da Hirondelles sırtı [1905]; Dru'nun kuzey cephesi [1914]) girişti. Himalaya'da beş sefere katıldı. 1933'te Weisshorn'dan inerken öldü. (L)

LOCHNER (Stefan), alman ressamı (Meersburg 1405-1415'e doğr.-Köln 1451). Köln okulunun öncüsüydü; üç parçadan meydana gelen ünlü *Kâhin Krallar* tablosu Köln katedralindedir. Darmstad müzesindeki *Tapınağa Sunuş* (1447) ile Köln müzesindeki *Madonna Gül Bahçesinde* adlı tabloları ünlüdür. (L)

LOCHON (Jacques François), fransız bestecisi (Paris 1660'a doğr.). Paris'li oyma ressamı René **Lochon**'un (1636-1675 ?) oğlu olduğu sanılır. Sürekli baslı 1, 2 ve 3 sesli motetler ve sürekli baslı 2 keman ve 4 ses için yazdığı latince bir oratoryo (1071) ile tanınır. (L)

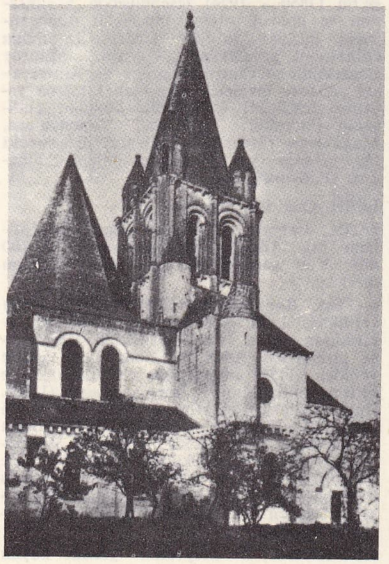

LOCHES: Saint-Ours manastırı

LOCK (Adam), ingiliz mimarı (XII. yy. sonlarıyle XIII. yy. başları). Wells'teki saint Andrew katedralinin ilk mimarıdır. Kilisenin inşaatını 1230'a kadar yönetti. Wells ve Lincoln katedralleri ingiliz gotik mimarîsinin en eski ve en orijinal eserlerindendir. (M)

LOCKE (John), ingiliz filozofu (Wrington, Somersetshire 1632 - Oates, Essex 1704). Bir hukukçunun oğluydu, püriten bir aileden geliyordu; orta öğrenimini Londra'da, Westminster'de yaptı, Oxford üniversitesine girdi, fizik, kimya, felsefe ve siyasetle ilgilendi. Krallık derneğine üye seçildi (1668), Shaftesbury kontunun hekimi oldu, resmî görevler aldı; sağlık durumu ve Stuart'ların kötü davranışları onu iki yıl Montpellier'de (1675-1677), sonra Hollanda'da yaşamak zorunda bıraktı. İngiltere'ye ancak 1668 devriminden sonra döndü. William III of Orange tarafından Ticaret ve Koloniler Krallık komiserliğine tayin edildi. Kısa süre sonra *Epistola de Tolenantia*'sını (Hoşgörü Üstüne Mektup) [1689], *Two Treatises of Government*'ını (İki Sivil Hükûmet Araştırması) [1690] ve mart 1690'da en büyük eseri sayılan *An Essay* Concerning Human Understanding*'i (İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme) yayımladı.

Locke'un felsefesi, sonunda ikicilik'e varan bir duyumculuktur; birbirinden bağımsız, birincil ve ikincil nitelikler ayırt eder. Ona göre, *Deneme*, aklın sınırlarını göstermek suretiyle, Hobbes'a karşı savunduğu liberal fikirlere ve hoşgörüye bir destek olacaktı. *Hoşgörü Üstüne Mektuplar*'ı, eskiden Spinoza'ya karşı olduğu gibi, ona karşı da bütün bağnazların kınlenmesine yolaçtı.

Thoughts on Education (Eğitim Üzerine Düşünceler) [1693] ve tabiî din ile ilkel hıristiyanlık arasında yakınlık kuran *The Reasonableness of Christianity as Delivered in the Scriptures* (Kutsal Kitaplara Göre Hıristiyanlığın Akla Yakınlığı) [1695] adlı eserleri önemlidir. Bk. LOCKE'ÇULUK. (L)

LOCKE (Matthew), ingiliz bestecisi (Exeter 1630'a doğr. - Londra 1677). 1660'ta Charles II'nin bestecisi oldu. Shirley'in *Cupid and Death* adlı maske'sinin büyük bir kısmını besteledi (eser 1653'te temsil edildi). Davenant'ın *Rodos Kuşatması* (1656) adlı eserine yardım etti, eserdeki rollerden birini üzerine aldı. Shakespeare - Shadwell'in *Fırtına*'sına müzik yazdı (1674). Kilise için anthem'ler, sürekli baslı veya sürekli bassız keman ve viyola için süitler besteledi. 3 Sesli *The Little Consort*'u 1656'da yayımlandı. 4 Sesli altı süiti, daha sonra basılmıştır. Bu süitlerde, geleneksel polifanik karakterdeki fantezileri, daha hafif türküler ve dans havaları izler. (L)

LOCKE (William John), ingiliz romancısı (Demerara, İngiliz Guyanası 1863 - Cannes, Fransa 1930). Trinidad'da Queen's Royal College'de ve Cambridge üniversitesinde okudu, 1897'ye kadar öğretmenlik yaptı. 1897-1907 Arasında Krallık Mimarlık enstitüsü sekreteriydi. Başlıca eserleri: *The Morals of Marcus Ordeyne* (Marcus Ordeyne'nin Ahlâk Anlayışı) [1905]; *The Beloved Vagabond* (Sevgili Serseri) [1906], *Simon the Jester* (Maskara Simon) [1910]; *The Glory of Clementina Wing* (Clementina Wing'in Zaferi) [1911]; *The Joyous Adventures of Aristide Pujol* (Aristide Pujol'un Neşeli Maceraları) [1912]; *Stella Maris* (1913); *The Fortunate Youth* (Şanlı Gençlik) [1914], *Jaffery* (1915); *The Great Pandolfo* (Büyük Pandolfo) [1925]. (M)

LOCKE'ÇULUK i. Fels. John Locke ve izleyicilerinin sistemi.

— ANSİKL. Locke'un felsefesi, ikiciliği dolayısıyle, hem hararetli tartışmalara hem de birbiriyle çelişen şiddetli hücumlara yolaçtı. Bu hücumlar, Locke'un «socin'cilik»ine ve «tanrıtanımazlık»ına karşı John Norris, J. A. Lowde, John Edwards ve John Sergeant tarafından ve gene Lock'un «idealizm»ine ve «doğuştancılık»ına karşı, Peter Brown ve Z. Mayer gibi maddeciler tarafından yapıldı. O tarihlerde, yalnız irlandalı John Tolanda, Locke'a dayandığını söyledi; ama Locke bu iddiayı geçerli bulmadı. David Hume'un ampirizmi ile Ber-

Locarno antlaşması
fransız heyeti
soldan sağa:
A. Léger, Fromageot, Briand, Berthelot

keley'in öznel idealizmi, Locke'un idealist analizlerinden doğdu. Locke felsefesinin maddeci görünüşlerine gelince; bu yönler, XVIII. yüzyılın fransız filozoflarını etkilemiştir. Bu filozoflar arasında, Helvétius, La Mettrie, d'Holbach, Voltaire, d'Alembert ve izleyicilerini; ayrıca Condillac gibi düşünürleri saymak gerekir. Condillac, özellikle Locke'un duyumculuğundan yararlandı. (L)

LOCKER-LAMPSON (Frederick LOCKER, — denir), ingiliz şairi (Greenwich 1821 - Rowfant, Sussex 1895). 1841-1849 Arasında memurluk yaptı. 1850'de Lady Charlotte Bruce ile, onun ölümünden (1872) iki yıl sonra da Hannah Jane Lampson ile evlendi. 1885'te karısının soyadını kendi soyadına ekledi. *London Lyrics* (Londra Şiirleri) [1857] adlı eseriyle tanındı. Daha sonra *Lyra Elegantiarum* (1867) adlı bir antoloji düzenledi. *My Confidences* (İtiraflarım) adlı hayat hikâyesi ölümünden bir yıl sonra yayımlandı. (M)

LOCKHART (John Gibson), iskoçyalı romancı ve gazeteci (Cambusnethan, Lanarkshire 1794 - Abbotsford 1854). 1820'de Walter Scott'un kızıyle evlendi; romanlar yazdı (*Valerius*, 1821; *Adam Blair*, 1822; *Reginald Dalton*, 1823; *Matthew Wald*, 1824), 1825-1853 arasında *Quarterly Review*'i yönetti. *The Life of Robert Burns* (Robert Burns'un Hayatı) [1828] ve *The Life of sir Walter Scott* (Walter Scott'un Hayatı) [7 cilt, 1837-1838] en ilgi çekici eserleridir. (L)

LOCKHART (sir William Stephen - Alexander), ingiliz generali (Newigton House, Lanarkshire 1841 - Kalküta 1900). 1858'de Hindistan ordusuna girdi, Habeşistan (1867), Afganistan (1878), Birmanya (1886) savaşlarına katıldı, 1898'de Hindistan ordusu başkumandanı oldu. (L)

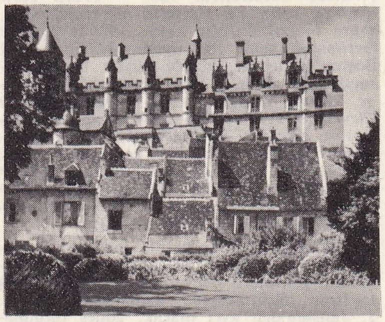

LOCHES
şato

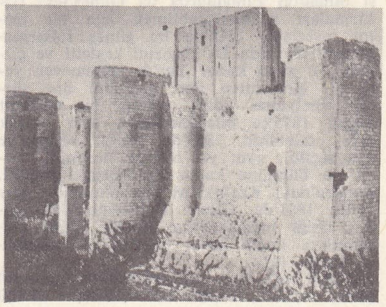

LOCHES
kalenin burçları
(XI., XII. yy.)

Foto. İsviçre Turizm bürosu, Rol, Neurdein-Giraudon (LAROUSSE); Dizionario Enciclopedico İtaliano

LOCHNER «Kahin Kralların Tapınması» Kahin Krallar triptiğinin orta panosu, Köln katedrali

John LOCKE
Greenhill'in eseri
Cabinet des Estampes, Paris

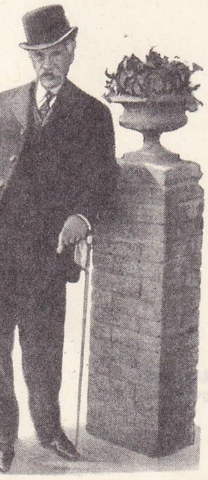

LOCKROY (1840-1913)

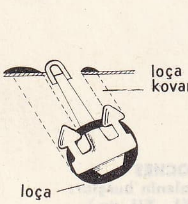

loça

LOCKROY (Edouard SIMON, — denir), fransız siyaset adamı (Paris 1840 - ay.y. 1913). Joseph Philippe Simon'un oğlu Sicilya'da Garibaldi taraftarlarına katıldı (1860), İkinci imparatorluk döneminde gazetecilik yaptı ve hükûmete muhalefet etti. Radikal milletvekili seçildi (1871-1875; 1876-1881; 1881-1910), Ticaret (1886), Eğitim (1888), Deniz bakanı (1895-1896; 1898-1899) oldu. Görüşlerine rağmen Combes siyasetine karşı çıktı (1904). [L]

LOCKROY (Joseph Philippe SIMON, — denir), fransız tiyatro yazarı ve oyuncusu (Torino 1803 - Paris 1891). 1827'den 1845'e kadar Odéon ve Porte-Saint-Martin tiyatrolarında ve Comédie-Française'de aktörlük yaptı; 1827'den 1863'e kadar, gerek yalnız olarak, gerek Scribe, Anicet - Bourgeois, Cogniard, Cormon ile birlikte pek çok piyes yazdı. (*Catherine II* (1831), *Un Duel sous le Cardinal de Richelieu* (Kardinal Richelieu Zamanında Bir Düello) [1832], *Passé Minuit* (Gece Yarısından Sonra) [1839], *Le Chevalier du Guet* (Devriye Süvarisi) [1840], *Deux Compagnons du Tour de France* (Fransa Turunun İki Yol Arkadaşı) [1845], *Les Dragons de Villars* (Villars'ın Dragon süvarileri) [A. Maillart'ın müziğiyle, 1856], *La Reine Topaze* (Kraliçe Topaz) [Victor Massé'nin müziğiyle, 1856]. (L)

LOCKSPEİSER (Edward), ingiliz bestecisi ve müzik yazarı (Londra 1905). Tansman ve Nadia Boulanger'nin öğrencisi idi. Senfonik müzik ve oda müziği besteledi, ayrıca *Debussy* (1936), *Berlioz* (1938) ve *Bizet* (1946) üstüne incelemeler yazdı. (L)

LOCKWOOD (Wilton), amerikalı ressam (Wilton, Connecticut 1861 - 1914). New York'ta John La Farge'ın öğrencisi oldu, sonra on yıl Paris'te kaldı. 1904'te eserleri Avrupa'da geniş ilgi uyandırdı. Ertesi yıl Boston'da açtığı sergide büyük başarı kazandı. En ünlü eserleri arasında *La Farge, Frank Seabury, A. J. Cassatt, Grover Cleveland, Jerome Wheelock ve Justice Holmes* ve *Kemancı* portreleri sayılabilir. Lockwood, portreleri dışında çok güzel çiçek resimleri de yaptı. Bu eserlerinin çoğu Boston Art museum'da, Washington'da Corcoran Art gallery'de New York'ta Metropolitan Museum of Art'tadır. (M)

LOCKYER (sir Norman), ingiliz astronomu (Ruby 1836 - Salcombe Regis, Sidmouth yakınları, Devonshire 1920). Güneş tayfının ölçülmesinde uzmanlaştı ve, P. J. Janssen'den ayrı olarak, güneş tutulması olmadığı zamanlarda da Güneş'teki fışkırmaları gözlemleyebilmek için bir metot tasarladı. 1868'de bu güneş fışkırmalarının tayfında D_3 çizgisini keşfetti ve çizginin, o güne kadar Yer'de bilinmeyen yeni bir elementten ileri geldiğini öne sürdü; «helyum» adını verdiği bu element ancak 1895'te bileşiklerinden ayrı olarak elde edilebildi. 1869'da Royal society'ye üye seçildi, aynı yıl *Nature* dergisini kurdu ve ölümüne kadar bu dergiyi yönetti. Londra'daki Krallık Maden okulunda ders verdi; 1881'de, Güney Kensington'daki güneş fiziği rasathanesine müdür oldu; Sidmouth'ta kendi adını taşıyan bir rasathane kurdu. (L)

LOCLE (LE), İsviçre'de (Neuchâtel kantonu) şehir, Jura'da, kapalı bir vâdide; 15 100 nüf. Büyük saatçilik merkezi. Kış sporları. (L)

Loco, ital. «yer» anlamına gelen ve müzik dilinde kullanılan kelime. Bir kısmı bir oktav tizden veya pesden icra edilmesi belirtilen bir eserde bu kısmın sonuna konan *loco* kelimesi notaların artık tekrar eskisi gibi gerçek değerleriyle çalınacağını gösterir. (L)

LOCRÉ (Jean Guillaume), **Boissy** baronu, fransız hukukçusu (Leipzig 1758 - Nantes 1840), *Législation Civile, Commerciale et Criminelle de France* (Fransız Medenî, Ticaret ve Ceza Hukuku) [1826-1832] adlı eseri fransız kanunlar sistemindeki bütün hazırlık çalışmalarını kapsar. (L)

LOCRİ, İtalya'da komün, Calabria'da (Reggio ili), İonia denizi kıyısında; 11 300 nüf. Locri, eski Locres şehrinin yerinde kurulmuştur. (L)

LOCUSTA, romalı kadın katil (öl. M.S. 68). Agrippina'nın isteği üzerine Claudius'u, Neron'un isteği üzerine de Britannicus'u zehirledi. Galba tarafından öldürtüldü. (L)

LOCY (William Albert), amerikalı zoolo-ji bilgini (Troy, Michigan 1857 - 1924). Michigan, Harvard, Berlin ve Chicago üniversitelerinde okudu. Lake Forest üniversitesinde (İllinois) biyoloji (1887 - 1889) ve hayvan morfolojisi (1889-1896) profesörü oldu. 1896'dan sonra Northwestern üniversitesinde zooloji profesörlüğü yaptı. 1902 - 1903'te Napoli zooloji istasyonunda araştırmacılıkla görevlendirildi. Teknoloji dergilerinde ve bazı ansiklopedilerde birçok bilimsel makalesi yayımlandı. Ayrıca *Biology and its Makers* (Biyoloji ve Biyolojiyi Meydana Getirenler) [1908] ve *The Main Currents of Zoology* (Bellibaşlı Zooloji Akımları) [1918] adlı iki eser yazdı. (M)

LOCZY (Lajos), macar jeologu ve gezgini (Bratislava 1849 - Balatonaracs 1920). Macar Jeoloji enstitüsü müdürü (1908), Asya (Huangho çanağı, Gobi çölü, lös oluşumu v.b.) ile Doğu Avrupa (Balaton gölü, Batı Sırbistan v.b.) üstüne jeoloji incelemeleri yaptı. (L)

LOÇA i. (ital. *occhio* [?], göz'den). Denizc. Gemilerin baş bodoslamalarının her iki tarafında çapayı içine alarak ona yataklık eden ve yukarıda güverteye açılan, içine yerleştirilen demir boruyle baş yatırmalara bağlanan çapa - zincir kuyusu. (Bazı büyük savaş gemilerinde, sancakta iki, iskelede bir loça vardır. Çok büyük ve yüksek gemilerde [uçak gemileri] baş bodoslama üzerinde ayrıca bir loça bulunur. Ağ, kablo, şamandıra gemilerinde ve yedek karaman römorkörlerinde de tam kıç bodoslamada veya hemen yakınında bir çapa loçası vardır.) ‖ *Loça besisi,* borda kaplamasıyle bir çapanın tırnağı arasına yerleştirilmiş tahta parçası. ‖ *Loça kapağı,* dalgalı havalarda içeri su girmemesi için loçaların güvertedeki ağızlarına takılan su sızdırmaz kapak. ‖ *Loça kovanı,* güverte düzeyine 45°'lik veya buna yakın bir açıyle, loçanın borda ve güverte ağızları arasına yerleştirilen çelik borular. (LOÇA BİLEZİĞİ de denir.) ‖ *Loça morilası,* su girmemesi için loçaların bordadaki ağzına dışarıdan sıkıştırılan ağaç tıkaç. (Eskiden yelkenli gemilerde kullanılırdı.) ‖ *Loça taraklaması,* eski ahşap gemilerin yapımında loça etrafındaki kaplamaları içeriden desteklemek için postalar arasına vurulan ikinci kat kaplama. ‖ *Loça torbası,* loça ağızlarını tıkamak için kullanılan, branda bezinden yapılmış şilte. ‖ *Loça yatırması,* gemilerin baş tarafında, loça hizasında bulunan ve cıvadırayı tutan içeriye doğru kıvrık postalardan her biri. ‖ *Göz loçası,* içinde göz çapası taşınan loça. (ML)

LODA i. Bk. DOKURCUN.

LODDİGESİA i. Erkeğinin kuyruk biçimiyle bütün öteki türlerden ayrılan kolibri türü. (Erkek loddigesia'nın kuyruğu ince uzun dört telekten ibarettir. Bunlardan, kenarda bulunan ve uçları geniş dil şeklinde olan ikisi ortada birbiriyle çaprazlanır. İlmî adı: *Loddigesia mirabilis.* Peru'nun kuzeyinde yaşar.) [L]

LODELİNSART, Belçika'da (Hainaut, Charleroi idare çevresi) komün, Charleroi'nin kuzeyinde; 11 000 nüf. Cam fabrikası. Metalürji. (L)

LODEN i. (alm. k.). Tiroller'de, İsviçre'de ve Alsace'ta dokunan, üstü keçeleştirilerek havlandırılan, sonra ütülenerek havları yatırılan bir tip yün kumaş. (Özellikle pardesü yapımında kullanılır.) [L]

LODGE (Henri Cabot), amerikalı siyaset adamı (Nahant, Massachusets 1902). 1936'da Massachusets'den cumhuriyetçi senatör oldu. 1942 ve 1946'da yeniden seçildi. Önce Cumhuriyetçi parti içinde tecrit siyasetini savunanlar arasında yer aldıysa da İkinci Dünya savaşından sonra A.B.D.'nin Batı Avrupa'yı desteklemesini savundu. 1950'de Truman tarafından Birleşmiş Milletler'e amerikan delegesi olarak tayin edildi. 1953'ten 1960'a kadar Birleşmiş Milletlerdeki amerikan heyetinin başkanlığını yaptı. Eisenhower'ın zaferiyle sonuçlanan başkanlık seçimi kampanyasını yönetti. 1952'de J. F. Kennedy'ye karşı senato seçimini kaybetti. 1960 Seçimlerinde Cumhuriyetçi partiden başkan yardımcısı adayı olduysa da seçimi kazanamadı. Vietnam siyasetine Cumhuriyetçi partiyi de ortak etmek isteyen Başkan Kennedy 1963'te Lodge'u Saygon'a büyükelçi olarak gönderdi. Lodge, 1964-1965'deki kısa bir süre dışında, mart 1967'ye kadar bu görevde kaldı. (L)

LODGE (Thomas), ingiliz yazarı (West Ham 1558 - Londra 1625). Şiir türünde Soneler, madrigaller (*Glaucus and Scylla* [Glaucus ve Scylla], 1589; *Phillis,* 1593; *Pastoral Sonnets* [Pastoral Soneler], 1593; *Elegies* [Eleji'ler] 1593), düzyazı türünde ise incelemeler (*Deafence of Plays* [Tiyatronun Savunulması], 1580) ve romanlar yazdı. Pastoral bir roman olan *Rosalynde*'den (1590) başka (Shakespeare, *As you Like it* [Nasıl Hoşunuza Giderse] adlı oyunun konusunu bu romandan almıştır) tarihî romanları da vardır: *Robin the Devil* (Şeytan Robin) [1591] ve *William Longbeard* (1593). [L]

LODGE (sir Oliver Joseph), ingiliz fizikçisi (Penkhull, Staffordshire 1851 - Salisbury yakınları, Lake 1940). Londra üniversitesinde fizik doktoru oldu (1877), 1881'de Liverpool'de bir kürsüye getirilerek 1900'e kadar orada kaldı, o yıl Birmingham üniversitesinin yönetimini aldı. Yıldırım, Volta pillerindeki elektromotor kuvvet, elektroliz, iyonların hareketliliği, sis ve dumanların dağıtılmasında elektriğin uygulanması üstüne araştırmalar yaptı. Ayrıca elektromagnetik dalgalar ve telsiz telgrafla ilgili incelemeleri vardır. 1897'de, radyo alıcılarının ayar sistemini bularak patentini aldı; bu buluşu Lord Parker ve 1911'de Marconi tarafından geliştirildi. (L)

Lodge doktrini, 1912'de amerikan senatosu tarafından senatör Henry Cabot Lodge'un (1850 - 1924) teşebbüsüyle benimsenen ve prensip olarak amerikalı olmayanların imtiyaz yoluyle Amerika'da liman edinmesini yasaklayan doktrin. Monroe doktrininin devamı sayılabilir ve Amerika'da yabancı ülkelerin amerikan kıtasına yayılma tehditleri karşısında duyulan endişenin ifadesidir. Aslında, Japonya'nın, Magdalena (Meksika) körfezi üzerindeki imtiyazlardan yararlanmasını önlemek amacını güdüyordu. (L)

LODİ. Coğ. Bk. BAĞGÖZE.

LODİ, İtalya'da şehir, Lombardia'da (Milano ili), Adda ırmağı kıyısında; 42 200 nüf. Yün sanayii merkezi. Önemli tarım merkezi.

— Tar. Romalıların *Laus Pompeia* adını verdikleri Lodi, Milanolular tarafından yıkıldıktan sonra (1110) Friedrich Barbarossa tarafından Adda kıyısında *Lodi* adıyle yeniden (1158) inşa edildi ve Friedrich ile birlikte milanolulara karşı savaştı (1162). İmparatorluktan ayrılarak 1167 ve 1226 Lombardia birliklerine katıldı ve Friedrich II'nin eline geçti (1237). Milanolu Visconti'lerin hâkimiyetini kabul eden, bir süre venediklilerin olan şehirde, papa Nicolaus V italyan devletlerini yabancı tehlikeye karşı birleştiren bir antlaşma imzalattı (9 nisan 1454). [L]

LODOİCEA i. Meyveleri yenen büyük palmiye.

— ANSİKL. *Lodoicea Sechellarum*'un (Mal-

Foto. LAROUSSE

LODİ: S. Francesco kilisesi

div hindistancevizi de [*L. Maldivica*] denir) ana yurdu Seyşel adalarıdır. Sonradan götürüldüğü yerlerde (Hindistan ve Mauritius adası) oraların doğal bitkisiymiş gibi yetişen bu palmiyenin başka türü yoktur. Lodoicea silindirimsi dik gövdeli bir ağaçtır; boyu 30 m'yi bulur. Çiçekleri iki evciklidir; dişi çiçekte, küçük bir armut biçiminde olan yumurtalık üç bölmelidir; üzerinde üç loplu bir tepecik yükselir. Yumurta biçimindeki meyvesi 10 - 12 kg gelir; içinde önceleri birçok çekirdek vardır, ama bunlardan ancak biri gelişir ve ortadan birbirine bitişik iki hindistancevizi çekirdeğine benzer bir şekil alır. Olgunlaşmadan önce, bu çekirdeğin içinde, taze iken hoş biçimli sütsü bir besidokusu bulunur; daha sonra bu doku sert, saydam ve jelatinsi bir hal alır, ama gene de yenebilir; iyice olgunlaşınca, boynuz gibi katılaşır. Bu meyve eskiden *tiryak* ayarında tutulurdu, onun gibi bütün hastalıkları iyi ettiği sanılırdı. Maldiv hükümdarları tarafından altın pahasına satılırdı. (L)

LODOLİ (Carlo), italyan mimarî nazariyecisi ve inceleme yazarı (Venedik 1690 - Padova 1761). Papaz ve ilâhiyatçı olan Lodoli, fonksiyonel mimarî alanında kendi çağının en etkili nazariyecisidir. Üslûpta barok anlayışına karşı çıkarak, bina inşaat hesaplarını, kullanılan gereçlerin fizikî özelliklerine dayandırdı. Nazariyeleri F. Algarotti'nin *Saggio Sopra l'Architettura* (Mimarî Üstüne Deneme) adlı eserinde anlatılır. Ölümünden sonra *Elementi di Architettura Lodoliana* (Lodoli Mimarîsinin Unsurları) [Roma 1786] başlıklı bir kitap çıktı; Lodoli'nin düşüncesine sıkı sıkıya bağlı olduğu anlaşılan bu kitabın yazarı bilinmez. (M)

LODOMİRİA, Vohinya'daki Vladimir prensliğine Ortaçağda verilen latince ad. Macaristan kralı Andras II 1206'da «Galiçya ve Lodomiria kralı» unvanını aldı. 1772'de de *Lodomiria* Avusturya'ya bağlandı. (L)

LODOS i. (yun. *notos*'tan). Güney yönünden esen rüzgâr, güney rüzgârı: *Dinmiş lodosların uğultusu içinde / İstanbul'u dinliyorum gözlerim kapalı* (O.V. Kanık). *Bu satırları yazdığım vakit Caddebostanı'nda püfür püfür lodos serinliği içindeyim* (F.R. Atay). ‖ Bu rüzgârın yarattığı fırtına: *Lodos, vapur seferlerini aksattı.* ‖ Lodos estiği gün veya zaman: *Lodosta balığa çıkmadılar.* ‖ *Teşm. yol.* Güney: *Orası daha güzel, hem kışın lodosa karşıdır, üşümezsin* (R. N. Güntekin). *Evin lodos cephesi.*

— ÇEŞ. DEY. *Lodos poyraz,* kaprisli, geçici hevesleri olan, kararsız kimseler için kullanılır. ‖ *Lodosun gözü yaşlıdır,* lodos rüzgârı genellikle yağmur getirdiği için söylenir. (M)

LODOSLAMAK geçz. f. (*lodos*'tan *lo-dos-la-mak*). [Lodos rüzgârı için] Esmeğe başlamak. ‖ [Rüzgâr, hava için] Lodosa çevirmek veya lodos esmek: *Hava lodosladı.* (M)

LODOSLUK i. (*lodos*'tan *lodos-luk*). Lodosun estiği yön, güney. (M)

LODRA i. (ar. *ratl* ve ital. *libra*'dan). Metrol. *Esk.* Ağırlık ölçüsü birimi.

— ANSİKL. Metrol. İki çeşit *lodra* vardı: kantar lodrası (100 dirhem [128 gr]), vezne lodrası (120 dirhem [153,60 gr]) Kantar 44 okka, okka da 4 lodra olduğuna göre, bir kantar 176 lodra gelirdi. 30 Vezne lodrası bir vezne, 1 vezne, 3 600 dirhemdi. Vezne lodrası, ipek v.b. pahalı maddelerin tartılmasında kullanılırdı. (M)

LODRANİT i. (fr. *lodranite*). Miner. Siderolit tipi göktaşı; içinde nikelli demir, olivin ve bronzit bulunur. (L)

LODS (Marcel), fransız mimarı (Paris 1891). Eugène Beaudouin ile birlikte Bagneux'de Champ-des-Oiseaux sitesini (1932), Drancy'de, La Muette sitesini (1934), Suresnes Açık Hava okulunu (1934), Clichy kapalı çarşısını ve halkevini (1939) yaptı; 1937'de açılan milletlerarası sergide ışık şenliklerini düzenledi. 1946'da Maina'ın şehir planını yaptı. Sochaux'da Sainte - Croix (1956) ve Belfort'ta Sainte - Jeanne-d'Arc (1957) kiliselerinin mimarıdır. Millî Güzel sanatlar okuluna öğretmen oldu. 1956'da Marly-le-Roi'da yapılan 1 500 konutluk Grandes-Terres sitesinin, 1962'de Meaux'da başlanan 2 000 konutluk Z.U.P. sitesinin, 1964'te Mulhouse Üniversitesi Fen fakültesinin, 1966 - 1967 yıllarında Reims Fen fakültesinin mimarlığını yaptı. (L)

LODZ, Polonya'da şehir, Varşova'nın güneybatısında; iki voyvodalığın idare merkezi; 708 400 nüf. Büyük bir dokumacılık merkezi olan Lodz, yeşil sahaya yer vermeyen, sıkışık düzenli dörtgen bir plana göre yapılmış fabrikalar ve blok apartmanlarla gelişmiştir. Güneydeki sanayi kesimi, bugün, blok apartmanlardan yeşil sahalarla ayrılmaktadır; yeni yapılan binalar aşırı kalabalık semtlerin yükünü azaltmağa imkân vermiştir. Dokuma sanayii (yün ve pamuk) XIX. yy. başında Rus hâkimiyeti sırasında alman yöneticilerle başlamıştır. Bugün çok modernleşmiş olan fabrikalar, 5 milyar metre pamuklu kumaş ile (Polonya üretiminin dörtte üçü) Polonya'nın yün ve yünlü kumaşlarının üçte birini üretir. Konfeksiyon bakımından da Lodz ülkenin başlıca merkezidir; şehirde toplam olarak 150 000'den çok dokuma işçisi yaşar. Lodz, Manchester gibi, her biri ayrı bir dalda uzmanlaşmış küçük şehirlerle çevrilidir: Pabianice, Zgierz, Wola, Ozorkow, Tomaszow Mazowiecki, Alexandrow, Konstantynow, Piotrkow. Bu şehirler Lodz ile birlikte 750 000 kişilik bir şehir gruplaşması meydana getirir. Lodz, adını iki voyvodalığa vermiştir: asıl şehir alanını pek az aşan 696 000 nüfuslu «şehir voyvodalığı»; Küçük Polonya, Büyük Polonya ve Mazovia üstüne uzanan 1 626 000 nüfuslu «köy voyvodalığı.»

— Ask. tar. Kasım - aralık 1914'te Lodz bölgesinde Ruslarla Almanlar arasında yapılan çarpışmalara *Lodz muharebesi* adı verilir. Hindenburg'un Rus Polonyası'na karşı ikinci hücumu, 10 kasım 1914'ten aralık sonuna kadar devam etti. Bu kanlı ve karışık savaş, Bzura - Warta arasında yapıldı. Rus cephesini Strykow'da yaran Machenson Kukoca düştü; 22 - 30 aralık arasında kuşatılmış halde kalan Almanlar ancak büyük kayıplar vererek kurtulabildiler. Büyük dük Nikolay, Lodz'u terk etti ve Bzura, Rawka, Pilica ve Nida ırmaklarının meydana getirdiği hatta çekildi; buna karşılık Hindenburg, aralık ayı boyunca hiç bir başarı elde edemeden uğraştı. Lodz 8 eylül 1939'da Breslau'dan Varşova'ya yürüyen VIII. alman ordusu tarafından alındı. (Bk. POLONYA 1914 ve 1939 *muharebeleri.*) [L]

LOE (Walter Degenhardt VON), prusya feldmareşali (Allner an der Sieg şatosu 1828 - Bonn 1908). 1852'den 1866'ya kadar Paris'te Prusya askerî ataşesiyken fransız ordusu hakkında geniş bilgi topladı. (L)

LOEB (Jacques), amerikalı fizyoloji bilgini (Mayen, Rheinland 1859 - Hamilton, Bermuda adaları 1924). New York'taki Rockefeller Enstitüsü Fizyoloji bölümü başkanıydı. Bütün çalışmaları, canlılarla ilgili olguların fizikokimyasal bir süreç sonunda meydana geldiği düşüncesi üstünde yoğunlaştırdı. Bu fizikokimyasal oluşumu bulmağa ve deneyle tekrarlamağa çalıştı. Seçkin bir deneyci olarak, hayvanlarda iradeye bağlı sanılan hareketleri, yeniden üreme ve yenileşmeyi, döllenmeyi inceledi. Yönelim, ayrımlı duyarlık, çağrışımlı bellek nazariyelerini ortaya koydu. En büyük yankıyı, sunî partenojenezi bulması yarattı. Mekanist olan Loeb çağdaşlarını büyük etkisi altında bıraktı. Eserleri: *Comparative Physiologie of the Brain and Comparative Psychologie* (Karşılaştırmalı Beyin Fizyolojisi ve Karşılaştırmalı Psikoloji) [1900]; *Dynamics of Living Matter* (Canlı Maddelerin Dinamikleri) [1906]; *Artifical Parthenogenesis and Fertilization* (Sunî Aşılama ve Döllenme) [1913]; *The Organism as a Whole* (Organizmanın Bir Bütün Olarak İncelenmesi) [1916]. (L)

LOEB (Leo), alman asıllı amerikalı patoloji bilgini (Mayen, Rheinland 1869 - St. Louis, Mayo 1959). Heidelberg, Berlin, Freiburg ve Zürich üniversitelerinde okudu. Kardeşi Jacques Loeb'un ardından A. B.D.'ye gitti, 1902'de amerikan uyruğuna geçti. Pennsylvania üniversitesinde ders verdiği sırada farelerdeki göğüs kanserinin meydana gelmesinde kalıtıma bağlı bir etkenin rol oynadığını ortaya koydu. 1910 da St. Louis'deki Barnard Free Deri ve Kanser hastahanesinin başına geçti, 1915'e kadar bu görevinde kaldı. 1915'te aynı şehirdeki Washington üniversitesinde çalışmağa başladı. 1924'te profesör olarak emekliye ayrıldığı 1937 tarihine kadar patoloji bölümünün başında bulundu. Doku kültürü üstüne çalışanların öncülerinden sayılan Loeb, aynı zamanda cinsiyet hormonlarının kanserle olan ilişkilerini ispat etti. 1912'de bu hastalığın tedavisi için damardan verilecek bir bakır kolloidi eriyiği buldu. Patoloji konusunda yaptığı buluşların çoğu kanser araştırmalarında önemli bir rol oynar. (M)

LOEB (Louis), amerikalı ressam (Cleveland, Ohio 1866 - Canterbury, New Ha-

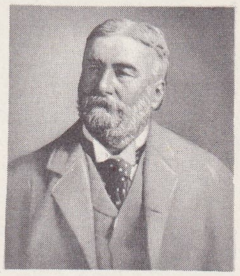

sir Norman LOCKYER

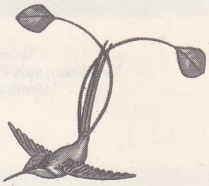

loddigesia mirabilis

H. Cabot LODGE

LODİ savaşı
P.A. Le Beau'nun gravürü,
Cabinet des Estampes, Paris

Foto. *Dizionario Enciclopedico Italiano; «İllüstrasyon» (LAROUSSE)*

lodos
Yenikapı sahili, İstanbul

ven 1909). Paris'te Jean Léon Gerôme'dan ders aldı. A.B.D.'ye döndükten sonra New York'ta bir atelye açarak kısa zamanda kitap resimleyicisi, ressam ve öğretmen olarak ün kazandı. Mark Twain'in *Pudd'nhead Wilson* (Budala Wilson) ve F. Marion Crawford'un *Via Crucis* adlı eserlerini çok orijinal bir şekilde ve büyük bir ustalıkla resimledi. En ünlü tabloları: *Rüzgârlar Tapınağı* (1898) [New York Metropolitan museum], *Deniz Kızı* (1905) [Washington'da, National gallery]. (M)

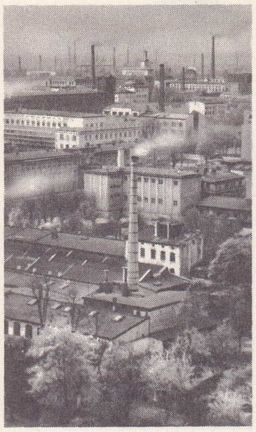

LODZ
şehrin merkezi

LOEB (Morris), amerikalı kimyacı (Cincinati, Ohio 1863 - New York 1912). James Loeb'in kardeşiydi, 1883'te Harvard üniversitesini bitirdi, sonra öğrenimine Heidelberg, Leipzig ve Berlin'de devam etti. 1891 - 1906 Arasında New York üniversitesinde profesörlük yaptı. Fizik-kimyanın öncüsü sayılan Loeb, bilimsel dergilerde yayımladığı makalelerle bu bilim dalını daha da geliştirdi. Harvard Kimyacılar birliği ile New York Kimyacılar kulübünün kurucuları arasına katıldı. Harvard'da kimya ve fiziğin ilerlemesi amacıyle kurulacak Harvard vakfına 500 000 dolarlık bir miras bıraktı. (M)

LOEBNİTZ (Jules Paul), fransız seramikçisi (Paris 1836 - ay.y. 1895). Blois şatosu, Toulon müzesi, Eu şatosu ve Paris Belediye sarayı süslemesinde pişmiş toprak ve mineli toprak kullandı. (L)

LOÈCHE - LES - BAİNS, alm. **Leukerbad,** İsviçre'de (Valais kantonu) komün, Dala vâdisinde, Gemmi boğazı eteğinde, Loèche-la-Ville'e 7 km uzakta; 600 nüf. Ilıcalar (romatizma, deri hastalıkları). Turistik yer. (L)

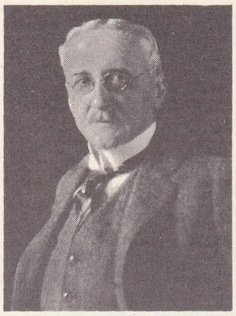

Jacques LOEB

LOEİLLET'ler, Hollanda'lı besteci ailesi. Hayatları hakkındaki bilgiler kesin değildir. - JACQUES veya JACOB (Gand 1685 - Versailles 1748), kralın oda orkestrasına obuacı tayin edildi (1727). Opus 4 ve 5'inden başka eseri bilinmez. Flüt veya keman ve sürekli bas için altı sonatı Boivin yayınevince basıldı. — Kardeşi JOHN veya *Londra'lı Loeillet* (Gand 1680 - Londra 1730), 1705'te Londra operasında obuacı olarak çalıştı. XII flüt solosu (6 *solos for a Common Flute and* 6 *for a German Flute*) [Londra, 1729], klavsen için iki sonat derlemesi, *Dersler* ve süitler, ayrıca altı danslık bir derleme meydana getirdi. Armoni zenginliği bakımından olduğu kadar buluşların tazeliği de bu eserlere değer kazandırır. — Yeğenleri Jean BAPTİSTE (Gand'da doğdu, 1688), Fransa'da yaşadı, eserlerini Lyon başpiskoposu, Toulouse kontu veya Valentinois düşesi gibi önemli kişilere adadı. Bilinen eserleri içinde flüt ve sürekli bas için altışar sonatlık beş derleme (1710 - 1717) ve sürekli başsız 2 flüt için altışar sonatlık iki derlemesi (1717 - 1729) vardır. (L)

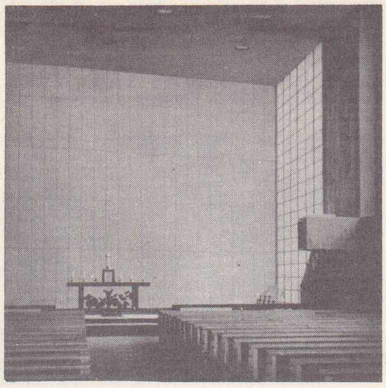

Marcel LODS
Sochaux'da Sainte-Croix kilisesinin içi

LOEPER (Maurice) fransız hekimi (Paris 1875). 1927'de Paris Tıp fakültesinde tedavi profesörü, 1934'te iç hastalıkları ve tedavi profesörü. Sindirim yolları hastalıklarını inceledi ve tıp alanında kükürtün önemini ortaya koydu. (L)

LOERKE (Oskar), alman şairi (Jungen, Prusya 1884 - Berlin 1941). Gençlik çağında kaleme aldığı romanı *Vineta*'dan (1907) sonra hemen hemen yalnız yeni - romantik ve sembolist şiirler yazdı. Bu şiirlerini *Pansmusik* (Pan'ın Müziği) [1929]; *Atem der Erde* (Toprağın Nefesi) [1930] adlı kitaplarda yayımladı. (M)

LOESCHCKE (Georg), alman arkeoloğu (Penig, Saksonya 1852 - Berlin 1915). Dorpat'ta, sonra da Bonn ve Berlin'de antik arkeoloji profesörü oldu. *Mykenische Vasen* (Miken Vazoları) [1886] adlı kitabını birlikte yazdığı A. Furtwängler'den sonra, Almanya'da arkeoloji biliminin en önde gelen temsilcisiydi. (L)

LOESELİA i. Almaşık yapraklı, başak çiçekli odunsu ot; Amerika'da on türü yetişir. (*Polemoniaceae* familyasından.) [L]

LOEWE (Johann Karl Gottfried), alman bestecisi (Löbejün, Halle yakınları 1796 - Kiel 1869). Müzik öğrenimini Halle'de, Francke enstitüsünde yaptı, sonra ilâhiyat okudu. Bu sırada üç kantat besteledi. Kendisine alman baladının yaratıcısı gözüyle bakılır. *Erlkönig, Olaf, Archibald Douglas, Tom der Reimer, Heinrich der Vogler, Prinz Eugen* adlı baladları çok tanınmıştır. Ayrıca beş opera, 17 oratoryo, piyano sonatları ve 127 şarkı yazdı. (M)

LOEWE (Wilhelm, **Loewe - Kalbe** de denir), alman siyaset adamı (Olvenstedt, Magdenburg yakınları 1814 - Merano, İtalya 1886). Frankfurt Millî meclisindeki radikal sol kanattandı. 1849'da, Stuttgart'ta parlamento başkanı seçildikten sonra, halkı isyana teşvik suçundan müebbet hapse mahkûm edildi. Sonra bir süre İsviçre, Fransa ve İngiltere'de yaşadı. Sekiz yıl New York'ta doktorluk yaptı. 1861'de af çıkması üstüne yeniden Almanya'ya döndü. 1863'te Prusya Millet meclisine girdi. Daha sonra Kuzey Alman Reichstag'ına da seçilen Loewe 1879'da kabul edilen himaye siyasetini destekledi, fakat 1881 seçimlerinde başarısızlığa uğradı. (M)

LOEWENGUTH (Alfred), fransız kemancısı (Paris 1911). 1929'da kurduğu «Dörtlü»nün birinci kemanıdır. (L)

LOEWİ (Otto), alman farmakoloğu (Frankfurt-am-Main 1873 - New York 1961). Graz'da (1909), sonra New York'ta profesörlük yaptı. Bağımsız (sempatik ve parasempatik) sinir sistemleri üzerinde etkili maddelerin farmakolojisini inceledi, sinirlerin ve kasların normal çalışmasını sağlayan kimyasal aracıları keşfetti. 1936'da, sir H. Hallet Dale ile Nobel fizyoloji ve tıp ödülünü paylaştı. (L)

LOEWY (Maurice), Avusturya asıllı fransız astronomu (Viyana 1833 - Paris 1907). Le Verrier tarafından yardımcı astronom olarak Paris rasathanesinde görevlendirildi (1864); 1878'de müdür yardımcısı, 1896'da müdür oldu. Işık küre üstünde etkili olan gezegenler, akan yıldızlar v.b. ile ilgili dikkate değer incelemelerinden başka 1882'de *L'Annuaire du Bureau des Longitudes*'ü (Boylamlar Bürosu Yıllığı) yazdı. Ayrıca bir de kuyruklu yıldızlar tarihi vardır (1883). [L]

LOEWY (Raymond), amerikalı sanayi estetikçisi (Paris 1893). Avusturyalı bir baba ve fransız bir anneden doğdu, Birinci Dünya savaşı sırasında öğrenimini Paris'te yaptı. 1919'de A.B.D. ye yerleşti, moda desinatörlüğü yaptıktan sonra, 1929'da, bir sınaî resim bürosu kurdu. Sanayide seri imalâtı kullanışsız ve çirkin bularak fonksiyonel bir güzellik düşüncesini öne sürdü. Ona göre, fonksiyonun tam karşılanmasından doğan güzellik, bir mamulün ticarî başarısını sağlamalıdır. Loewy, başlangıçta bazı güçlüklerle karşılaştıysa da Amerika'nın en büyük sanayicilerini ikna etmeyi başardı ve sigara kutularından transatlantiklere kadar çeşitli alanlarda büyük başarılar kazandı. Bugün New York'taki R. Loewy-W. Smith şirketi 200 desinatör kullanır; şekil, marka ve ambalaj incelemeleri, ulaştırma imkânları mimarî öncesi programlamalar, mağaza, büro, otel ve ev içi düzenlemeleri, pazarlama ve satış araştırmaları gibi çeşitli alanlarda hizmet görür. Loewy; Paris'te New York'takine benzer bir sınaî estetiği müessesesi kurdu. *The Esthetics of the Locomotive* (Lokomotif Estetiği) [Londra, 1938] ve *La Laideur se Vend Mal* (Çirkinliğin Satışı Zordur) [Paris, 1952] adlı kitapları yazdı. (L)

LOFÇA, bulgarca **Loveç,** Bulgaristan'da, Sofya'nın 130 km kuzeydoğusunda ve Tuna'nın kolu Osma ırmağı kıyısında şehir; idare bölümü merkezi; 30 840 nüf. Tarım pazarı. Sepicilik. — *Loveç idare bölümü,* 4 138 km; 215 200 nüf.

— Tar. Lofça, osmanlı yönetimi sırasında Niğbolu livasına bağlı bir kaza idi. XIX. yy. sonlarında 12 000'den fazla olan nüfusu 1876-1877 Türk - Rus savaşından sonra 5 975'e düştü. Halkının bir kısmı da Türkiye'ye göçtü. Ünlü tarihçi Cevdet Paşa Lofça'lıdır. (M)

LOFFTZ (Ludwig VON), alman ressamı (Darmstadt 1845 - Münih 1910). Nürnberg ve Münih'te okudu. 1874'te Münih akademisine tayin edildi. 1893-1899 Arasında akademinin yöneticiliğini yaptı. XVI. ve XVII. yy. hollandalı ve alman ressamlarının etkisinde kalan eserleri arasında en ünlü olanları şunlardır: *Org Çalan Kardinal* (1876); *Hırs ve Aşk* (1879); *Erasmus Çalışma Odasında* (1882); *Pietà* (1883); *Meryemin Göğe Yükselişi* (1888) ve *Orpheus ile Eurydike* (1898). [M]

LOFODONT sıf. (fr. *lophodonte*). Bazı çatal tırnaklı otçul memelilerde olduğu gibi, tümsecikleri yaygın ve yer yer bitişik diş tipine verilen sıfat. (L)

LOFOFİTİ i. (fr. *lophophytie*). Tavuklarda görülen dermantomikoz.

— ANSİKL. *Lofofiti*'ye ibik hastalığı da denir. Hastalık, küfmantarları takımından bir asklı mantarın (*Lophophyton gallinae*) tavuğun derisinde gelişmesinden ileri gelir. (L)

LOFOFOR i. (fr. *lophophore*). Yosunhayvanlarında gövdenin üzerinde bulunan dokunaç tacına verilen ad. (Bu dokunaç tacı bazen ağız çevresinde bir halka, bazen at nalı şeklindedir.) [L]

LOFOTEN adaları, Norveç kıyıları açığında (Nordland) takımadalar; 30 000 nüf. Norveç kıyı bölgesinden, mart ve nisan aylarında büyük çapta morina avlanılan Vestfjord ile ayrılır. Adalarda birçok balıkçılık merkezi vardır. Morina avının yüzde 60'ı buralarda yapılır. Bu takımadalara bazen Vesteralen grubu da katılır. (L)

LOFOTRİK i. (fr. *lophotriche*'ten). Mikrobiyol. Bir ucunda titrek tüy demeti taşıyan basil türü. (L)

LOFTUS (Augustus, lord), ingiliz diplomatı (Clifton, Bristol 1817 - Ascot 1904). Viyana'da elçilik yaptı (1858), italyan davasını savundu; 1871'de Petersburg'da elçiyken ingiliz - rus yakınlaşmasını ve rus - türk savaşının (1876 - 1878) sona ermesini sağlamağa çalıştı. New Sout Wales valisi oldu (1879-1885). *Diplomatic Reminiscenses,* 1837-1879 (Diplomatik Hatıralar, 1837 - 1879) [1892 - 1894] adlı eseri

Foto. MEYDAN; C.A.F., Schmidt, X (LAROUSSE)

XIX. yy. Avrupası tarihini aydınlatır. (L)

LOFTUSİA i. Paleont. Elips veya iğ biçiminde foraminifer; İran'da üst Tebeşir'de bulunur. (L)

LOG i. Metrol. İbranîlerin sıvılar için kullandığı, 0,32 litre değerinde eski hacim ölçüsü. (L)

LOG i. (ing. k.). Petr. Petrol araştırmaları sırasında tutulan kayıt; önce bir deneme kuyusu açıp, dibe sarkıtılan âletlerle yeraltı tabakalarının analizini yapmağa dayanır. (Yapılan ölçmelere göre, elektrik logu, direnç logu, yoğunluk veya gözeneklik logu, ses logu elde edilir.) [L]

LOGAN (John), iskoç şairi ve presbiteryan papazı (Soutra, Midlothian 1748 - Londra 1788). 1773'te vaiz oldu. 1783'te yayımladığı *Runnamede* adlı trajedisi Edinburgh tiyatrosunda oynandı, fakat tiyatro ile ilgilenmesi ve babasından geçen ayyaşlık gibi bazı kötü alışkanlıkları yüzünden cemaatinin saldırısına uğradı. 1786'da papazlığı bırakmak zorunda kaldı. Londra'ya giderek edebiyatla uğraşmağa başladı. *Ode to the Cuckoo* (Guguk Kuşuna Od) adlı eserin yazarı olup olmadığı da tartışma konusudur. Logan İskoçya'nın ikinci derecedeki şairleri arasında yer alırsa da, özellikle *The Braes of Yarrow* (Yarrow Yamaçları) adlı şiir kitabı çok beğenilir. (M)

LOGAN (sir William Edmond), kanadalı jeolog (Montreal 1798 - Malgwin şatosu, Cardinganshire, Wales 1875). Öğrenimini özellikle Edinburgh'da yaptı, bir süre Londra'da memur olarak çalıştı, sonra Swansea'deki bir bakır madenini işletti. Burada çalışırken kendini jeoloji incelemelerine verdi. 1840'ta Kanada'ya gitti, 1842-1870 arasında Kanada Jeoloji Araştırmaları derneğinin başına geçti. Yazıları Kanada Araştırma derneğinin yıllıkları *Proceedings of the British Association* (İngiliz Birliği İlerleme Dergisi) ve *Geological Society* gibi birçok dergide yayımlandı. Ayrıca *Geology of Canada* (Kanada'nın Jeolojisi) [1863] adlı bir eser yazdı. (M)

LOGAN dağı, Kanada'nın en yüksek noktası ve Kuzey Amerika'nın ikinci dağı, Sainte Elie sıradağlarında (Alaska sınırında Yukon arazisi); 6 050 m 62° kuzey enlemi yakınında ve kıyıdan ancak 150 km uzakta olan Logan dağına ilk olarak 23 haziran 1925'te A. H. McCarthy, H. F. Lambert, W. W. Foster, L. Lindsay, N. H. Read ve A. Carpe tırmandı. Bir Kanada heyeti de yeni bir yoldan (King Peak'in batı sırtı) tırmanmayı başardı. (L)

LOGANİACEAE çoğl. i. (amerikalı botanikçi *J. Logan*'ın adından). İkiçenekli, bitişik taçyapraklı bitkiler familyası. (Centiyanlar takımı.)

— ANSİKL. *Loganiaceae* familyasındaki bitkiler, karşıt yapraklı otlar, çalılar veya ağaçlar halindedir. Yapraklar genellikle basit, düz kenarlı ve kulakçıklıdır; meyveler iki meyve yapraktan oluşmakla beraber, çiçeğin bütün öteki kısımlarıyle de bitişip kaynaşır. (Familyanın otuz dört cins ve en az beş yüz türü vardır; hemen hepsi tropikal bölgelerde yetişir: *Strychnos, Spigelia* v.b. cinsinden olanların bazıları, içlerindeki striknin ve brüsiden dolayı zehirlidir, strychnos'ta kürar da bulunur.) [L]

LOGAR, Afganistan'da il. 4 787 km²; 295 000 nüf. İçinden Logar ırmağı (240 km) geçer. Merkezi *Baraki Ragian.* (M)

LOGARİTMA i. (yun. *logos,* oran ve *arithmos,* sayı > *fr. logarithme*'den). *Bir sayının bayağı* (veya *ondalık*) *logaritması,* bu sayının, tabanı 10 olan bir sistemdeki logaritması (sembolü: log). ‖ *Bir sayının tabiî* (veya *Neper*) *logaritması,* bu sayının, tabanı *e* sayısı olan bir sistemdeki logaritması (sembolü: Log). ‖ *Pozitif gerçek bir sayının, pozitif «a» tabanlı bir sistemdeki logaritması,* ele alınan sayıyı bulmak için *a*'nın yükseltilmesi gereken kuvvetin üssü.

— ANSİKL. *«a» tabanlı bir logaritma* sistemini elemanter olarak hesaplamak için, bir a^r ortak çarpanlı artan geometrik, öbürü *r* ortak farklı artan aritmetik dizi gözönüne alınır:

$$\ldots, a^{-nr}, \ldots, a^{-3r}\ a^{-2r}\ a^{-r}, \\ 1, a^{r}, a^{2r}, a^{3r}, \ldots, a^{nr}, \ldots$$

$$\ldots, -nr \ldots, -3r, -2r, -r, \\ \Theta, r, 2r, 3r \ldots, nr \ldots$$

Aritmetik dizinin terimleri, geometrik dizinin bunlara tekabül eden terimlerinin *a* tabanı logaritmalarıdır. Geometrik dizinin terimlerinin birbirinden pek az farketmesi için *r* oldukça küçük seçilebilir. Böylece bütün gerçek sayıların logaritmaları istenildiği kadar küçük bir farkla bulunabilir. 100'ün 10 tabanına göre logaritması 2'dir; 8'in de 2 tabanına göre logaritması 3'tür. *x*'in *a* tabanına göre logaritması

$$\log_a x = y$$

şeklinde yazılır. Bu yazış

$$X = a^y$$

üslü denklemine denktir.

Bir logaritma iki kısımdan kurulu bir sayıdır; birinci kısım pozitif veya negatif bir tamsayıdır ve «karakteristik» veya «tam kısım» adını alır; ikinci kısım daima pozitif olan bir ondalık sayıdır, buna da «mantis» veya «ondalık kısım» denir. Ondalık kısım, *logaritma cetveli* denilen cetvellerde verilir.

Sayı 1 ile 10 arasında bulunduğu zaman karakteristik 0'dır; 10 ile 100 arasında olunca 1'dir v.b. 1'den büyük bir sayının karakteristiği, bu sayıda bulunan rakamlardan 1 eksik kadar birime eşittir; 1'den küçük bir sayının karakteristiği, bu sayının sıfırdan farklı ilk rakamı virgülden sonra *p*'inci sırada ise *-p*'dir. Bir X sayısının *kologaritma*'sı, bu sayının tersinin logaritmasıdır:

$$\operatorname{colog} x = \log \frac{1}{x} = -\log x$$

Bir çarpımın logaritması, çarpanların logaritmaları toplamına eşittir; bir bölümün logaritması, payın logaritması ile paydanın logaritması farkına eşittir ve bütün tabanlara göre 1'in logaritması sıfırdır. Bu özellikler, sayısal hesaplarda logaritmanın çok sık kullanılmasını açıklar. Bu amaçla, yalnız 1'den 100 000'e kadar tamsayıların logaritma cetvelleri değil, dakika dakika temel trigonometrik çizgilerin değerlerini veren cetveller de düzenlenmiştir. Âdi hesaplarda, *ondalık logaritmalar* veya *bayağı logaritmalar* denen 10 tabanlı logaritma sistemi kullanılır. Sansuzküçükler analizinde, *tabiî logaritmalar* veya *Neper logaritmaları* denen *e* tabanlı (e = 2, 718 281 828 954 045 ..) logaritmalar daha elverişlidir; bu logaritmalar Log χ şeklinde gösterilir. Bununla birlikte, analizin Neper logaritmalarını hesaplamak için sağladığı verilerden hareket etmek daha elverişlidir. Bundan sonra Neper logaritmalarını sabit bir çarpanla çarparak *a* tabanlı logaritmalara geçilir, bu basit çarpan *a*'nın Neper logaritmasının tersidir:

$$\log_a X = \frac{1}{\operatorname{Log} a} \cdot \operatorname{Log} X.$$

Elektronik hesap makineleri yaygınlaştıkça, logaritma cetvellerinin kullanılışı da eski önemini kaybetti. Yine de yaklaşık hesaplar için logaritma cetvellerine başvurulur.

Logaritmaları, iskoçyalı John Napier (Neper) buldu ve bu buluşunu *Logarithmorum canonis descriptio* (1614) adlı eserinde anlattı, fakat bir sayının logaritmasını almak için izlenecek yolları açıklamadı. Napier'nin ölümünden sonra oğlu, *Mirifici logarithmorum Canonis Constructio* adlı (1620) eseri yayımladı; bu eserde, babasının ortaya attığı usulleri açıkladı. Daha sonra Gresham College'da (Londra) profesör olan H. Briggs, logaritma sisteminin tabanı olarak 10 sayısını almayı düşündü ve *Logarithumum Cihilias Prima* (1618) adlı eserinde ilk bayağı logaritma cetvelini hazırladı. Bu cetvelde 1'den 1 000'e kadar sayıların on dört ondalıkla logaritmalarını verdi. Bu denemesini *Arithmetica logarithmica* (1624) adlı eseriyle tamamladı. Eserde 1'den 20 000'e ve 90 000'den 1 000 000'a kadar sayıların logaritmaları bulunuyordu. 1628'de Hollanda'lı Vlacq, 1'den 100 000'e kadar sayıların logaritmalarından başka, çemberin dörtte birindeki bütün dereceler için dakika dakika hesaplanmış sinüslerin, tanjantların ve sekantların logaritmalarını buldu, 10 ondalıklı cetveller hazırladı. Bu kitap, kendinden sonra gelen Callet (1783), Lalande (1802) ve diğerlerinin başvurduğu bir kaynak oldu. (L)

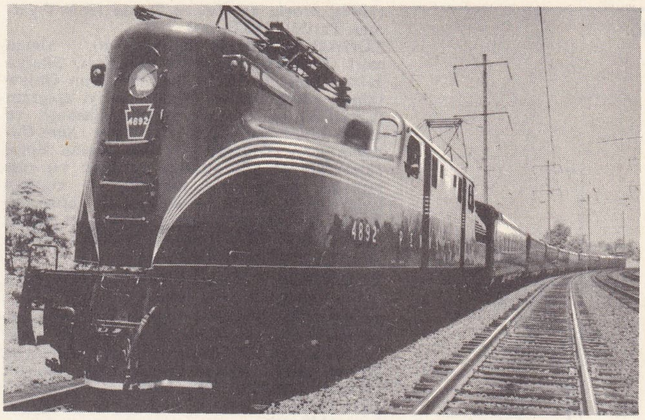

Raymond LOEWY
Pennsylvania Co'nın elektrikli lokomotifi

LOGARİTMİK sıf. (fr. *logarithmique*). Mat. Logaritmalarla ilgili. ‖ *Logaritmik eşel,* sayıların yerine logaritmalarının yazıldığı ölçek. ‖ *Logaritmik diyagram,* logaritmik eşelden yararlanarak elde edilen diyagram.

◆ i. Mat. Neper logaritmalarıyle gösterilen eğri.

— ANSİKL. Mat. *Logaritmik,* $y = \operatorname{Log} x$ denklemiyle gösterilir. Bu eğri $y = e^x$ üslü fonksiyon eğrisinin, YOX açı ortayına göre simetriğidir ve önce $-\infty$'dan 0'a ($x = 1$ için) çabuk çabuk, daha sonra 0'dan $+\infty$'a ($x \to +\infty$ için) ağır ağır yükselen bir tek koldan meydana gelir. (L)

LOGATOM i. (yun. *logos,* nesir, söz ve *tomos,* kesik'ten fr. *logatome*). Biri mecburen ünlü olan iki veya üç harften veya bir diftongdan meydana gelen anlamsız hece. (Logatom listeleri, telefonların denenmesinde kullanılır. Bir konuşma sırasında dinleyicinin doğru olarak anladığı logatomların yüzdesi, telefon cihazının anlaşılabilme niteliğini gösterir.) [L]

LO GATTO (Ettore), italyan islav dilleri bilgini (Napoli 1890). Roma'daki Doğu Avrupa enstitüsünün sekreteri, sonra da müdürü (1921-1943) oldu. Padova üniversitesinde islav filolojisi (1931-1941), 1941'den itibaren Roma üniversitesi rus dili ve edebiyatı profesörlüğü yaptı. *Rivista di Letteratura Slave*'yi (İslav Edebiyatları Dergisi) [1926-1932] kurdu ve yönetti. *Europa Orientale* (Doğu Avrupa) [1921-1943] dergisinin ikinci müdürü oldu. İslav kültürünün belli başlı uzmanları arasında yer alan Lo Gatto birçok tarihî inceleme ve tenkit yazdı, ayrıca İtalya'da rus dili ve edebiyatını yaymağa çalıştı: *Gli Artisti Italiani in Russia* (Rusya'da İtalyan Sanatçıları) [1927 - 1943], *Storia della Russia* (Rusya Tarihi)

LOFOTEN adaları
Svolvaer, balıkçılık limanı ve idare merkezi

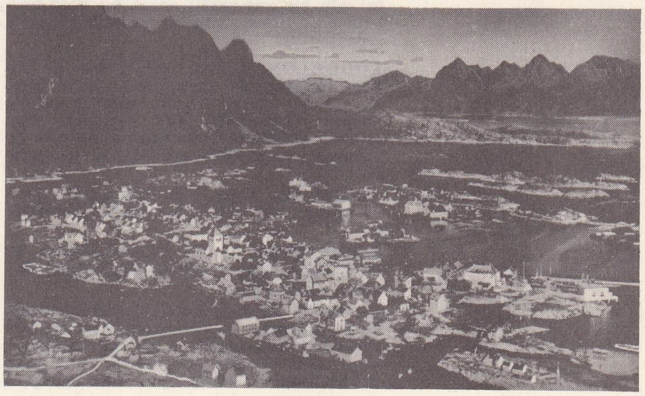

Foto. Atlas-Photo (LAROUSSE)

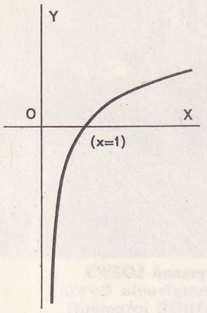

logaritmik

[1946], *Storia del Teatro Russo* (Rus Tiyatrosu Tarihi) [1953]. (M)

LOGAU (Friedrich, baron VON), alman şairi (Brockut, Nimptsch yakınları, Silezya 1604 - Liegnitz 1655). Salomon Von Golaw takma adıyle alman dilinde en iyi epigram yazarı olarak, bu tür şiirlere ağırbaşlı ve soylu bir hava verdi. *Deutscher Sinn-Gedichte Drey Tausend* (Üç Bin Alman Epigramı) [1654] adı altında toplanan bu taşlamalar, La Bruyere tarzında bir «tipler» koleksiyonu meydana getirir. Bu epigramlarda, ele alınan kişilerin gülünç ve çirkin yönleri üstünde durularak, o çağın kusurları ve yalanları belirtilir. (L)

LOGBUARİ i. Leng. Bahr-el-Cebel'in batısında konuşulan Orta Sudan dili. (L)

LOGEROT (François Auguste), fransız generali (Noyers-sur-Cher, Loir et-Cher 1825 - Bourg 1913). Cezayir'de, sonra Kırım'da hizmet gördü, 1870'te Coulmiers'de yararlık gösterdi. 1881'de Tunus'taki işgal kolordusuna kumanda etti ve 1888'de de savaş bakanı oldu. (L)

LOGGİA i. (ital. k.). Mim. Bk. LOCA.

LOGHOUSE i. (ing. *log*, odun, ağaç gövdesi ve *house*, ev'den). Eskiden A.B.D.'de kolonların kendileri için ağaç kabuğundan yaptıkları bir çeşit penceresiz kulübe. (L)

Logische Untersuchungen (*Mantık Araştırmaları*), E. Husserl'ın eseri (1900-1901). Yazar bu eserinde, mantık anlayışının esaslarını ortaya koyar ve psikolojizm ile bağlıcılığı tenkit ederek mantığı normatif bir bilim olarak değil, ideal, *a priori*, fakat objektif kanunları olan bir «öz felsefesi» sayan «fenomenolojik metot»un açıklamasını yapar. Buna göre, mantığın amacı şu veya bu somut yargı değil, yaşanmış bir deneyin ifadesi olan «anlam»dır. (L)

LOGİSTES i. (yun. *logos*, hesap'tan). Esk. Yun. Atina'da, her yıl kura ile seçilen ve süresi dolan yüksek görevlilerin hesaplarını denetlemekle görevli olan yurttaşlar komisyonunun üyesi. (Bu komisyonun M. Ö. V. yy.da 30, IV. yy.da da 10 üyesi vardı. Vardıkları sonucu, kararları kesin olan *heliastes'ler* mahkemesine bildirirlerdi. Bazı başka yunan sitelerinde de *logistes*'ler vardı.) [L]

LOGOGRAF i. (fr. *logographe*). Akust. Bir zar ve buna bağlı kayıt iğnesiyle, bu zar önünde yapılan konuşmayı titreşimler halinde hareketli kâğıt üzerine kaydetmeğe yarayan Barlow'un kayıt cihazı. (L)

LOGOGRAPHOS i. (yun. *logos*, söz ve *graphos*, yazan'dan). *Esk.* Yun. Tarihçi. || Nutuk ve dava savunmaları yazarı. (Atina'da kanun herkesin davasını kendisinin savunmasını öngörüyordu. Ama birçok kimse bunu başarabilecek yetenekten yoksundu. Lysias gibi çok büyük konuşmacıların yaptığı *logographos*'luk mesleği işte bundan dolayı ortaya çıkmıştır.) [L]

LOGOGRİPHOS i. (yun. k.). Manzum bilmece; bu bilmecede bir kelimenin harfleriyle, bulunacak çeşitli kelimeler ve asıl kelime yapılır.

— ANSİKL. *Logogriphos*'u Yunanlılar ve Romalılar bilirlerdi. Apuleius *Liber Ludicorum et Gryphorum* (Oyunlar ve Bilmeceler Kitabı) adlı bir eser yazdı; ancak bu kitap kaybolmuştur. Cicero'nun bir logogriphos'u ele geçmiştir. (L)

LOGOKLONİ i. (yun. *logos*, söz ve *klonos*, telaş'tan fr. *logoclonie*). Aynı hecenin sürekli olarak tekrarı şeklinde beliren konuşma bozukluğu. (Bu bozukluk uzun zaman, Alzheimer bunamasının belirtisi sayılmıştır, ama Pick hastalığında da görülür.) [L]

LOGO'LAR, Kongo'nun doğusunda İturi bölgesinde yaşayan habeş-zenci melezleri. (L)

LOGOMETRE i. (fr. *logomètre*'den). Elektr. İki elektrik büyüklüğünün oranını ölçmeğe yarayan cihaz.

— ANSİKL. Bir *logometre*, bir bobinin magnetik alanında burulma olmadan hareket eden, birbirine sımsıkı bağlı iki dikdörtgen çerçeveden meydana gelir. Bunlara etki eden elektromagnetik kuvvet çiftlerinin eşitliği için sağlanan denge durumunda: doğru akımda, iki akım şiddetinin ve sonuç olarak iki direncin oranı (âlet bir «ohmmetre»dir), alternatif akımda ise, iki güç faktörünün oranı (âlet bir «fazmetre» veya «frekansmetre»dir) bulunur. (L)

LOGONE, Afrika'da ırmak, Şari'nin kolu (sol kıyı); yaklş. 900 km. İki koldan meydana gelen Logone, Lai ve Bongor'dan geçer ve sefere elverişli hale gelir; Kuseri ile Fort-Lamy arasında son bulur. Yağmurlar mevsiminde Logone'nin taşkın suları, batıda Fianga ve Tuburi göllerinin sellerine katılır; bu göllerle Mayo-Kebbi ve Benue'ye bağlanır. Bu akış, Logone'nin Benue tarafından kapılması tehlikesini yaratmıştır. (Bk. ÇAT). — Çat'ta *Logne ili*, 469 800 nüf. Merkezi *Mundu*. (L)

LOGOS i. (yun. k.). Herakleitos'un felsefesinde, varlığın yasası, evrensel zorunluluk. || Eflatun'da, idealerın kaynağı olarak tanrı. ||Stoa'cılarda, kader ve akıl. || Yeni-eflatun'cularda, tanrılığın özelliklerinden biri. || Hıristiyan ilâhiyatında, Teslis'in ikinci kişisi. (Dünyanın yaratılışından önce de vardır ve İsa ile özdeştir.) || Hegel'in sisteminde kavram, akıl, mutlak ruh. (L)

LOGOTHETES i. (yun. k.). Tar. Justinianus'tan sonra, Bizans'ta maliyenin denetimiyle görevli idareci. (*Baş logothetes* vergi tahakkuk ve ödeme işlerini yapar ve kadastro kayıtlarını tutar, *Askerî logothetes* asker aylıklarını öderdi. Daha sonra *büyük logothetes* adını alan *daireler büyük logothetes*'i [XI. yy.] Maliye bakanlığı yapardı. *Dromos logothetes*'i, IX. ile XIII. yy.lar arasında, posta işleri ve devlet polisinin yöneticisi ve dışişleri bakanıydı. *Sürüler logothetes*'i ise Kappadokia'daki imparatorluk topraklarını yönetirdi.) [L]

LOGOTROP i. (fr. *logotrope*). Varsayımsal veya şartlı tasımın bir çeşidi. (L)

LOGRONO, İspanya'da şehir, il idare merkezi, Castilla la Vieja'da, Ebro kıyısında, Rioja ovasında; 67 900 nüf. Eski bir site olmasına rağmen, önemli anıtları yoktur. Rioja şarapları ticareti.

— *Logrono ili*, 228 300 nüf. Güneye doğru ıssız Sierra de Cameros bölgesinde, İber dağlarının kenarında uzanır. Ama topraklarının büyük kısmı, Rioja ırmağının güneyinde, Ebro havzasının geniş bir kesimini içine alır. Kat kat taraçalarda yetiştirilen üzümlerden meşhur şaraplar elde edilir. Vâdilerde, özellikle Ebro kıyısında, Logrono'nun aşağı kesiminde sulama ile tarım yapılır. (L)

LOGROSAN, İspanya'da (Caceres ili) kasaba, Sierra de Guadalupe'nin güney yamacında; 6 600 nüf. Fosforit işletmesi ve süperfosfat fabrikaları. (L)

LOGROSCİNO (Nicola), italyan bestecisi (Bitonto 1698-Napoli veya Palermo 1765'ten s.). Birçok opera buf yazdı: *Il Governatore, Giunio Bruto. La Gelosia,* 1165'te Venedik'te temsil edildi. (L)

LOGUDORO, Sardinya'da (İtalya) bölge, adanın kuzeybatısında. Halk doğudaki granitli topraklarda hayvancılık, batıdaki kalkerli topraklarda ise tarımla geçinir.

— Leng. *Logudoro lehçesi*, Sardinya adasının merkezinde ve kuzeybatısında konuşulan bir sard lehçesidir. Pompeo Calvia (1857-1921) [başlıca eseri *Sassari Mannu*] ve Mantara adıyle tanınan Antioco Casula (doğ. 1819) [başlıca eseri *Cantigos di Ennargentu*] sard edebiyatının başlıca temsilcileridir. Roman dillerinin oluşum dönemi sırasında İtalyancadan daha yavaş evrim geçiren Logudoro lehçesinin konuşulduğu alan çok daraldı. Logudoro lehçesi latin ünlü dizisini birkaç değişiklikle muhafaza etti (İtalyanca'daki *pelo, gola, vino*'ya karşılık Logudoro lehçesinde *pilu, gula, vinu* kelimelerine rastlanır). Buna karşılık ünsüzler ve ünsüz grupları büyük ölçüde değişti. İtalyanoada çok gelişmiş olan başlatıcı çekimin Logudoro lehçesi fiil çekiminde dolaylamalı bir gelecek zamanı (*apo a mandigare* [ital. *mangero*]) ve Latinceninkine dayanan bir imperfectum dilek kipi vardır. (L)

LOĞ i. *Halk dili.* Yol ve toprak damlarda toprağı sıkıştırmak ve düzletmek veya tarlalarda kesekleri ezmek için kullanılan taş silindir. (*Loğ taşı* da denir.) || *Loğ ağacı* (veya *loğdur*), loğu çekmek için takılan ağaç. (M)

LOĞLAMAK geçl. f. (*loğ*'dan *loğ-la-mak*). *Halk dili.* Toprağı loğla sıkıştırmak veya toprak topaklarını loğla ezmek. (M)

LOĞUSA veya **LOHUSA** i. (yun. *lehusa*'dan). Kadın-doğum. Yeni doğurmuş kadın: *Lohusa odasına girdik. Genç bir kadın... Serapa ipek bir yatakta yatıyor* (B. Felek). *Doktorla ebe loğusanın yanında fazla olarak kimsenin bulunmasına müsaade etmemişti* (Vâ-Nû). || *Loğusa akıntısı*, doğumdan sonra aşağı yukarı üç hafta devam eden kanlı akıntı.

— Folk. *Lohusa şekeri*, içinde karanfil, baharat ve şekerci boyası bulunan, keskin kokulu, baklava biçiminde kesilmiş, kırmızı renkli şeker. (Loğusa şerbeti yapımında kullanılır.) || *Loğusa şerbeti*, loğusa şekeriyle yapılan ve loğusa ziyaretine gelenlere ikram edilen şerbet. (Bk. ANSİKL.) || *Loğusa yatağı*, çocuk doğuran kadın için evde hazırlanan yatak. (Doğumdan sonra annenin 10 gün yatağında dinlenmesi, 30 gün de evden dışarı çıkmaması gerektiğine inanılırdı. Bundan dolayı loğusa yatağı 40 gün bozulmazdı.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Folk. *Loğusa şerbeti*, doğum için gözaydına gelenlere ikram edilir, akraba ve tanıdıkların evlerine sürahiyle gönderilir. Doğan çocuk erkekse sürahinin boğazına, kız ise kapağın üzerine kırmızı gaz* boyaması bağlanır. Şerbeti dağıtan müjdeciler, gittikleri evlerden bahşiş alırlardı.

● *Loğusa yatağı*, çocuk doğduktan sonra, belli bir süre dinlenmesi gereken loğusa için yapılır. Yatak sırma, altın ve gümüş pullarla işlenmiş yatak takımlarıyle süslenir. Kenarları oyalı bürümcük çarşaflar, yatağın üzerinden yere kadar sarkıtılır ve yatağa değerli yorganlar örtülür. Duvara sırmalı kese içinde *Kur'an* ve onun altına içine bir şiş saplanmış soğan asılır; üzeri kırmızı gaz boyaması ile sarılır, sarmısak ve nazar boncuklarıyle süslenir. Loğusa, bu soğanı, evden çıktığı zaman kapının eşiğinde ayağıyle ezer; böylece aileye gelecek muhtemel üzüntülerin ezildiğine, yok edildiğine inanılır. Loğusa, yatağında mücevherlerini takar, başucunda nazar takımıyle oturur. Doğumdan sonraki kırk gün içinde evde mevlit okutulur. Onuncu gün, loğusa yataktan çıkar. Fakat kırk gün bu süslü yatak odasında misafir kabul edilir. (M)

LOĞUSALIK veya **LOHUSALIK** i. (*loğusa*'dan *loğusa-lık* veya *lohusa*'dan *lohusa-lık*). Kadın-doğum. Yeni doğurmuş olan kadının durumu. (Bk. ANSİKL.) || Loğusa olma hali. || Doğumdan sonra yedi veya kırk günlük dönem. || *Loğusalık humması*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Loğusalığın* normal olayları şunlardır: üç hafta süren loğusa akıntısı, sütün gelmesi ve rahmin yavaş yavaş kasılarak eski haline dönmesi. İyi şartlar altında dölyatağının toplanabilmesi için iki ilâ üç haftalık istirahate ihtiyaç vardır.

● *Loğusalık humması*, genellikle streptokoklardan ileri gelen bulaşıcı bir hastalıktır. Mikrop rahim mukozasını geçip, eklentilere, karın zarına geçebilir, oradan kana girebilir. Titremelerle başlayan ateş, genellikle üçüncü ilâ beşinci gün meydana çıkar; dölyatağı akıntılarının fena kokusu ile belli olur. Enfeksiyon ya (metrit, perimetrit veya geniş bağ flegmonu, leğen karın zarı iltihabı gibi) lokal irinlenme ile birlikte sınırlı iltihaplara, ya piyemiye veya septisemiye meydan verebilir. Piyemi ve septisemi belirtisi çoğu zaman ağır vaka sayılır. Bir zamanlar doğumevleri için gerçekten bir âfet olan loğusalık enfeksiyonu, asepsi ve antisepsinin ilerleyişinden beri az görülmekteydi; antibiyotiklerin bulunmasından beri çok seyrek görünür oldu. (L)

LOĞUSAOTU bls. i. Bot. Bk. KARAASMA.

LOHÉAC (Andre DE MONTFORT DE LAVAL DE), Fransa mareşali (1411-1486). Jeanne d'Arc'ın seferlerine katıldı. 1439'da mareşal oldu, Guyenne'de ve Normandiya'da İngilizlerle savaştı (1440-1450), Picardie va-

lisi oldu. Beauvais'yi kuşatan yiğit Charles'ı püskürttü (1472). [L]

Lohengrin veya **Loherangrin**, Graal'ın aranmasına dayanan bir alman efsanesinin kahramanı. Brabant prensesine yardıma çağrılan Parzival'in oğlu Lohengrin, kendisine düşman olan vasallerinin elinden genç kadını kurtarır ve soyunu sopunu sormayacağına dair yemin ettirdikten sonra onunla evlenir. Fakat prenses sözünü tutmayınca Lohengrin bir kuğunun çektiği sandalla ora dan uzaklaşır. Önce Wolfram von Eschenbach tarafından *Parzival* adlı eserde işlenen bu temaya XIII. yy.ın başka bir romanında da rastlanır; Richard Wagner operalarından birinde aynı konuyu işlemiştir. (L)

Lohengrin, üç perde ve dört tabloluk romantik opera. Librettosu ve müziği R. Wagner'indir. İlk olarak 1850'de Liszt'in yönetiminde Weimar'da temsil edildi. Eser Bayreuth'de ancak 1894'te oynandı. Konu birliği, sembolik yanı ve bir efsaneyi andırması dolayısıyle, bu eser, bazı ses ve çalgı bölümleri bugün eskimiş görünmesine rağmen, müzik diline getirdiği yeniliklerle, operanın geleneksel biçimlerinden kurtulmağa yönelen Wagner'in gelişiminde bir dönüm noktasıdır. (L)

LOHENSTEİN (Daniel VON), alman şairi (Nimptsch, Silezya 1635 - Breslau 1683). Şiirde Opitz ve okulunun önem vermediği hayal gücünü şiirin ana unsuru olarak değerlendirmek istedi. Rakibi Gryphius ile birlikte barok çağın ustaları arasında yer alır. Trajediler ve bir de kahramanlık romanı yazdı: *Grossmütiger Feldherr Arminius* (Âlicenap Şövalye Arminius) [1689-1690]. (L)

LOHİTA i. Tahtakurusuna benzer iri böcek. (Doğu ülkelerinde görülen bu böceğin ilgi çekici yönü, önemli derecede eşeysel ikişekillilik göstermesidir. İlmî adı: *Lohita grandis. Heteroptera takımının pyrocoridae* familyasından.) [L]

LOHRASP, İran'ın efsanevî kralı. Firdevsî *Şehname*'de onu Keyhusrev'in oğlu ve Güştasb'ın (Hystaspes) babası olarak gösterir ve kahramanlıklarını anlatır. (L)

LOHSE (Otto), alman orkestra şefi (Dresden 1859 - Baden - Baden 1925). Dresden Müzik konservatuvarında Draeseke, Wüllner, Gnitsmacher ve Richter'den ders aldı. Dresden'deki Saray orkestrasında viyolonsel çaldı (1877 - 1879). Vilna İmparatorluk Müzik okulunda piyano öğretmenliği yaptı (1880-1882), daha sonra Riga'da Wagner Derneğinde orkestra şefi oldu. 1889'da Riga'da yeni açılan Belediye tiyatrosu orkestra şefliğine tayin edildi. Dört yıl sonra Hamburg operasında baş orkestra şefi olarak görev aldı. 1895-1897'de Damrosch Alman Opera topluluğu ile orkestra şefi olarak Amerika turnesine çıktı. (M)

LOHUSA i. Tıp. Bk. LOĞUSA.

LOİKAV veya **LOİKAW**, Birmanya'da şehir, Karenler devletinin başkenti, Nam Pilu kıyısında. Tek ağacı işletmesi ve kereste ticareti. (L)

LOİNG, Fransa'da Paris havzasında ırmak, Sen'in kolu (sol kıyı); 166 km. Puisaye'de doğar, Gatinais'yi akaçlar, Montargis, Nemours ve Moret'den geçer. Sık sık taşan bir ırmaktır. — *Loing kanalı*, ırmağın Sen'e kavuştuğu Saint-Mammès'den Buges'e kadar 49 km boyunca Loing'ı yukarı kesimine doğru takip eder; orada ikiye ayrılır: bugün kullanılmayan kolu Orleans kanalı, Loire'a Orléans'ın yukarısında kavuşur; öteki kolu Briare kanalı, Rogny'ye kadar Loing vâdisini takip eder, sonra Briare'de Loire'a kavuşur. (L)

LOİR, Fransa'da, Paris havzasında ırmak, Sarthe'ın kolu (sol kıyı); 311 km. Perche'in güneydoğusundan doğan Loir, önce Beauce'un ucundan geçer, sonra *Vaux du Loir*'ı meydana getiren geniş bir vâdide akar. Başlıca kolları: sağda, Perche'den gelen Thironne, Foussard, Ozanne, Braye; solda, Conie, Long, Méaulne. Loir, Châteaudun, Vendôme, Montoire, Château-du-Loir, Lude ve Flèche'den geçer. Ortalama debisi, 42 m^3/saniye. (L)

LOİRE (LA), Fransa'nın en uzun ırmağı, Massif Central ile Paris havzasının bir kısmını akaçlar ve Armorik Massif'inin güney kısmında Atlas okyanusuna dökülür; 1 012 km. Ülke topraklarının yaklaşık olarak beşte birini içine alan Loire havzası (115 000 km^2), bakışımsızdır; sağ kıyısı pek geniş değildir, ama kollarının hemen hepsini aldığı sol kıyıda çok yayılmıştır. Gien'den itibaren çizdiği eğrinin ve havzanın genel görünüşü Üçüncü zamanın jeoloji tarihi ile ilişkilidir: yukarı kesiminden ağzına kadar, Loire'ın şebekesi, kuzey-kuzeybatıya doğru eğik bir şev (Oligo-Miyosen yüzeyi) meydana getiren ve Üçüncü zamanın ortasına doğru özellikle güney parçasının biçimi bozulan eski bir aşınım yüzeyi üzerine oturmuştur. Oligo-Miyosen çağda Loire'ın, Paris havzasının ortasında «Beauce gölü» ile birleştiği sanılır; ırmağın bugün çizdiği dirsek, Touraine ve Anjou aracılığıyle batıya eğrilmesinin sonucudur.

Loire, yukarı kesiminden aşağı kesimine kadar, üç büyük tabiî bölgeyi aşar.

● *Massif Central.* Massif Central'da ırmak doğu kenar (Vivarais-Morvan arası) ile Margeride ve Forez dağları arasında güney-kuzey yönünde akar. Gerbier-de-Jon dağı yakınında *Prèbachas* denen yerde *Küçük Loire* adıyle doğan bir dere, aşağı kesime doğru Aigueneyre deresiyle birleşerek asıl Loire'ı meydana getirir. Önce Velay dağlarında gömülen ırmak, sonra Saint - Rambet (380 m yükseklikte) ve La Vôute (550 m yükseklikte) arasında büyük bir boğaz oymadan önce Puy havzasından geçer, Forez ovasını aşar, ikinci bir boğaz dizisi kazar (Neulise yaylası), doğuda Beaujolais ve Charolais dağları, batıdaysa La Madeleine dağlarıyle sınırlı olan Roanne ovasına girer. Irmak burada ilk büyük kolunu (Bourbince'in sularıyle kabarmış olan Arroux) alır.

● *Paris havzası.* Paris havzasında ırmağın yatağı, Nivernais ovasıyle karışacak kadar genişler ve bu ovanın girişinde Allier ırmağını alır. Kuzey-güney yönünü izlemeğe devam eden ırmak, Briare'den sonra, batıya doğru dirsek yapmağa başlar ve geniş bir ovada akar. Orléans'da kuzeydoğudan, güneybatıya yönelen ve sağ yamacı kesinlikle beliren Loire vâdisinin yamaçları, güneyde ancak Chaumont'dan itibaren şekillenir. Soldan aldığı kollar (Cher, İndre), ırmakla birlikte, aşağı kesime doğru uzayan kumlu dillerde kavşak bölgeleri (Tours yakınında «varenne'ler») meydana getirir. Sonra Vienne'i alan ırmak, geniş Anjou ovasına girer. Loire'ın bugünkü yatağı, verimli toprakları su baskınından korumak için bentlerle çevrilmiştir. Suların azaldığı zamanlarda yatak, birçok ırmak kolunun çevirdiği kumlu ve çakıllı bir adalar dizisi meydana getirir.

● *Armorik Massif'i* Loire, Maine ile kavuştuğu yerin birkaç kilometre yukarısında Armorik Massif'ine girer. Maine, sağdan katılan başlıca suları (Mayenne, Sarthe, Loir) toplar ve Loire'ı denize döküldüğü yere kadar büyük bir su yolu haline getirir. Irmağın bu bölümünde gelgitin etkisi hissedilir ve Nantes'ın aşağısında Loire seferе elverişli hale gelir. Halici kısmen su altında kalmış bataklıklar arasında (Grande Brière) uzanır.

● *Loire'ın rejimi.* Ağzında 800 m^3/saniyeden çok su akıtan Loire'ın rejimi oldukça düzensizdir. Massif Central'da eğim genellikle yüksektir ve topraklar (billûrlu) geçirimli değildir. Ama tortul bölgelerin jeolojik yapısı suyun depolanmasını da engeller (meselâ süzülen suların kısa süre sonra yüzeye çıkarak Loiret'yi meydana getirmesi). Yağmurlar da ancak yazın azalır. Bu şartların sonucu olarak Loire'ın rejiminin başlıca özelliği suyun genellikle çekilme ve kabarma dönemleriyle ilgili olmaksızın bir yükselip, bir alçalmasıdır. *Yukarı Loire*, Gien'e kadar devam eder ve bir dağ ırmağı özelliğini taşır; 450 km'lik yatağı boyunca, 1 200 m alçalır. Yazın suları azalır (Gien'de 18 m^3/sn); ama kabarmalar birkaç saat içinde çok yüksek debilere (8 000 veya 9 000 m^3'e kadar yükselir) yolaçar (ilkbaharda yağmurlar ve karların erimesi; yazın bölgesel fırtınalar; sonbaharda yukarı havzada Akdenizden gelen yağmurlar).

● *Ova Loire*'ının eğimi daha azdır, ama soldan aldığı kollar rejimde önemli değişiklere yolaçar. Kabarmalar tehlikelidir ve bentler yapılmasını gerektirmiştir. *Ağzına doğru*, Loire'ın rejimi daha düzenli bir hal alır; ama kışın alçalan sularla, yazın kabaran sular arasındaki fark önemlidir. Loire, Fransadaki ırmakların en az yararlanılanlarındandır. Demiryolları döşenmeden önce büyük bir ulaşım yoluyken, bugün üzerinde hemen hiç sefer yapılmaz. Paris havzasını Armonik Massif'i ile güneydoğu Fransa'ya (Rhône, Languedoc, Provence) bağlayan eski «kraliyet yolu» Loire, bugün ancak ikinci derecede önemli sanayi bölgelerini sulayan ve iktisadî yapılarını ve üretimlerini geliştirmeleri için gerekli enerji gücünü de, sefer imkânını da sağlamayan bir suyoludur. (L)

LOİRE, Fransa'da idare bölgesi, Massif Central'da; 4 799 km^2; 722 400 nüf. Merkezi *Saint Etienne.*

İdare bölgesinin batı kısmı billûrlu *Forez* kütlesinin (*Pierre-sur-Haute*'da, 1640 m) kubbesinde uzanır; bu ormanlar ve otlaklar bölgesine yazın komşu bölgelerin sürüleri çıkarılır. Bu bölge, kuzeyde *Bois Noirs* ve *Madeleine* dağlarıyle devam eder. Loire ırmağının açtığı Forez ovası, eskiden birçok göl serpiştirilmiş verimsiz topraklarla örtülüyken bugün verimli bir tahıl bölgesidir; ayrıca hayvancılık çok gelişmiştir. Loire ırmağı derin boğazlar oyduğu *Neulise «eşiği»*nin ötesinde verimli bir tarım bölgesi olan *Roannais* ovasını akaçlar. İdare bölgesinin doğu kenarı ormanlık yamaçları kapsar: Lyonnais ve Beaujolais dağları. Güneybatı ucunda *Saint-Etienne çöküntüsü* ve *Pilat dağını* (1 434 m) çevreleyen billûrlu yükseklikler yer alır. Bu idare bölgesinde sanayi önemli rol oynar; Saint-Etienne çöküntüsü Massif Central'ın en büyük sanayi bölgesidir; sanayi faaliyeti kısmen, önemli bir kömür havzasının işletilmesine dayanır. Başlıca sanayiler, ağır metalürji (çelik), hafif metalürji ve dokumacılıktır. Faal nüfusun yüzde 58'i sanayide istihdam edilir. (L)

LOİRE (Haute—), Fransa'da Massif Central'da idare bölgesi; 5 001 km^2; 211 000 nüf. (km^2'ye 42 kişi). İdare merkezi, *Le Puy;* 3 idare çevresi (*Le Puy, Brioude, Yasingeaux*) vardır. İdare bölgesi, Auvergne'in doğu ucunda ve *Velay* üzerinde uzanır: kuzeybatıda, Allier'nin akaçladığı *Limagne de Brioude* küçük ve verimli bir ovadır (buğday, meyve ağaçları, yemlik bitki). Yukarı kesime doğru ovalar gittikçe küçülür (Langeac) ve Allier çoğunlukla boğazlarda akar. Irmağın batısında, ormanlar ve otlaklarla örtülü bir bölge olan *Margeride dağlarının* billûrlu basık tepeleri yükselir. Allier'nin doğusunda, Velay'de *Devès «sıradağları»*, yamaçları fazla dik olmayan, volkanik asıllı yüksekliklerden meydana gelmiştir; tarım, Auvergne'in volkanik kesimine nazaran daha önemli rol oynarsa da, başlıca gelir kaynağı hayvancılıktır (inek, koyun). Üçüncü zamanın yumuşak tortul kayalarında oyulan *Puy havzası* volkanik engebelerle örtülüdür; burası tarlalar ve meyve ağaçlarıyle kaplı verimli bir bölgedir. Daha ötede, idare bölgesinin en dağlık kısmı başlar: *Megal* (1 438 m); *Mezenc* (1 754 m). Otlakları sayesinde hayvancılık (koyun, inek) gelişmiştir. İdare bölgesinin bütün kuzey kısmı, Loire ırmağının doğusunda, sık ormanlarla örtülü billûrlu yaylalar üzerinde uzanır. Sanayi gelişmiştir: Puy'de makineyle dantelcilik, elişi dantelciliğin yerini tamamıyle almış gibidir; daha aşağıda, Monistrol-sur-Loire'a doğru, dokuma sanayii (kurdelecilik ve ipekçilik) hafif metalürji (âlet-edevat), şapkacılık ve ayakkabı fabrikaları gelişmiştir. Limagne de Brioude'da, küçük bir kömür madeni işletilir. Bununla birlikte, bu tarım bölgesinde nüfusun çoğunluğu «ilk kesim»de (tarım) çalışmaktadır ve üretim tutarının, iktisadî bakımdan rolü azdır. Öte yandan, Haute-Loire'ın nüfusu İkinci Dünya savaşından önceki devreye oranla azalmaktadır (1936'da 245 000 iken, 1968'de 208 000 nüf.). [L]

LOİRE-ATLANTİQUE, Batı Fransa'da idare bölgesi; 6 980 km^2; 861 500 nüf. Merkezi, *Nantes;* idare bölgesi bütünüyle Batı Fransa'daki yaşlı kütlede uzanır ve alçak

la LOIRE
Chamblis yukarısında

tepelerle, oldukça tekdüze alçak yaylalardan oluşmuştur. Nantes'ın yukarısında, Loire vâdisi birçok yerde derinlere gömülür. Aşağı kesimde, *Bretagne «karık»*ının eteğinde, rüzgârlara açık yamaçlar üzüm bağlarının büyük bataklıklarıyle devam eder. İdare bölgesinin iktisadı, çoğunlukla pek verimli olmayan çeşitli tarıma yönelmiştir: buğdayın yanı sıra yemlik bitki yetiştirilir; süt ürünleri üretimi çok daha önemlidir. Bazı kesimlerde tarımın yanı sıra bazı ek gelir kaynaklarından da yararlanılır: Loire'ın güneyinde, *«Sèvre et Maine»* bölgesinde, rüzgârlara açık yamaçlar üzüm bağlarıyle örtülüdür; Nantes ve Saint-Nazaire çevresinde yetiştirilen sebzeler, büyük bir tüketim pazarını besler. İdare bölgesinde sanayi faaliyeti önemli rol oynar; sanayi tesisleri Saint-Nazaire ile Nantes arasında, Loire halici kıyısında toplanmıştır; sanayi işçilerinin beşte birini istihdam eden gemi yapımı; metalürji; makine ve uçak yapımı; kimya sanayii (gübre); petrol rafinerileri. Kıyı bölgesinde balıkçılık büyük bir ek gelir kaynağıdır. İdare bölgesinin nüfusu 1936'ya oranla büyük ölçüde artmıştır (yüzde 11,2). [L]

LOİRE bölgesi, fr. **Pays de la Loire,** Fransa'da bölge; güneyde, Loire vâdisi, güneybatıda ve batıda Massif Central, Poitou eşiği ve Armorik kütlesi arasında. Paris havzasının güney kısmı olan bu bölgede tortul çanağın yeni birikintilerle bozulan ayla biçimi yapısı yeniden ortaya çıkar. Bölgenin orijinalliği, coğrafî konumunun sonucudur. Bazı iklim ve kır görünüşleri Fransa'nın güneyini hatırlatırken, güney ve güneydoğuda fay basamakları ve yüksek engebelerin ortaya çıkması ve verimsiz topraklarla ormanların genişlemesi, Massif Central'ı andırır. Bu bölge Paris havzasının geri kalan kısmından sanayinin zayıflığı, şehir halkının azlığı ve tarım üretiminin aşırı çeşitliliğiyle ayrılır. Bununla birlikte Loire bölgesi eski bir dolaşım bölgesi, Okyanus ve Rhône ırmağı bölgeleri ile Fransa'nın güneyi ve kuzeyi arasında bir kavşak noktasıdır.

Loire bölgesi birçok küçük bölgeye ayrılır.

1. Güney bölgesinin batısındaki *Boischaut* ve doğusundaki *Val de Germiny* killi çöküntüleri Nivernais'de, Loire vâdisinde birleşir; Massif Central kenarında uzanan bu bölgeler son zamanlarda akaçlama ve ıslah çalışmalarıyle verimli hale getirilen otlaklarla örtülüdür;

la LOIRE
Tours

2. merkezde verimliliği yer yer değişen tahıl üretim bölgesi *Berry* uzanır;
3. batıda *Brenne* ve kuzeyde *Sologne,* suyun korular ve fundalıklar arasında bataklık halinde durgun olduğu «çalılık» bölgeleridir;
4. doğuda *Sancerrois* tepeleri üzüm bağlarıyle örtülüdür;
5. *Val de Loire* bölgesi bütün bu bölgeleri yukarı kesimde Allier dilinden aşağı kesimde Anjou'ya kadar kuşatır. Çok verimli, birçok kesimi aşırı kalabalık, şehirlerinde çeşitli işlerle uğraşılan ve bir bentler kuşağıyle az çok korunan bir tarım bölgesidir. Val de Loire da kendi içinde değişik kesimlere bölünür: Nevers'in kuzeyinde hayvan beslenen otlaklarla örtülü olan ve birçok sanayi tesisi kurulan *Val de Nivernais;* vâdinin yer yer sıkışan yamaçlar (Blois, Amboise) arasında uzandığı ve Orléans, Beauce ve Paris'in etkisiyle çok çeşitli ve zengin bir tarımın (sağmal inek yetiştiriciliği; sebze, çiçek fidanlıkları; meyve ağaçları) geliştiği *Val d'Orléans;* en çeşitli tarım («bahçeler» haline getirilen özel alanlar, bağcılık yapılan tebeşirli tepeler) yapılan *Val Tourengeau;* iklimi daha kuru ve daha yumuşak olan bazı farklılıklara rağmen Touraine'in uzantısı kabul edilen *Val d'Anjou.* Manzara ancak Loire ırmağının «Loire bölgesinin» batı sınırını çizerek Armorik Massifi'ne girdiği kısmında değişir. [L]

Loire orduları (1870-1871), Gambetta'nın Millî Savunma hükûmeti tarafından 1870 ekiminden aralığına kadar, Paris'in çevresindeki ablukayı kaldırmak amacıyle Loire bölgesinde kurulan kuvvetlerin adı. (Bk. FRANSIZ-ALMAN SAVAŞI.)

Gambetta'nın Tours şehrine gelişinden iki gün sonra (9 ekim), von der Thann kumandasındaki Bavyeralılar, Artenay muharebesini kazanarak Orléans'a girdiler (10 ekim). 18 Ekimde ise Chateaudun'ü işgal ettiler, şehri yaktılar ve yağma ettiler; sonra da ayın 21'inde Chartres'a doğru yürüdüler. General Aurelle tarafından Salbris ordugâhında meydana getirilmiş olan *1. Loire ordusu* (15. ve 16. kolordular) işte o sırada müdahale etti. Coulmiers'de van der Thann'a karşı kazanılan zafer (9 kasım) ve Orléans'ın geri alınması Fransızların moralini yükseltmişti. Ama Metz'in teslim olması üzerine (27 ekim), Moltke 1. Loire ordusunun karşısına prens Friedrich - Karl'ın 2. Ordusunu çıkardı. Dolayısıyle de, 1. Loire ordusunun (mevcudu 150 000'e yakın) 2 aralıkta Champigny-sur-Marne'a saldırıya geçen Paris ordusuna yardım çabaları, Beune-la Rolande (28 kasım), Loigny ve Artenay (2 ve 3 aralık) başarısızlıklarıyle sonuçlandı. Bu yenilgiler, 5 aralıkta Orléans'ın yeniden bırakılmasına ve ordunun dağılmasına yolaçtı. Bu arada tehlikeli durumda kalan hükûmet de Tours'u terkederek Bordeaux'ya gitti. Chanzy, nehrin sağ yakasında kalan kuvvetlerin yardımıyle 2. Loire ordusunu kurdu (60 000 kişi). Loire nehrinin sağ yakasına geçmiş olan bazı kuvvetler Bourges'da birleşerek burada bir süre Prusyalıların sol kanadını tehdit ettikten sonra general Bourbaki'nin kumandasında Doğu ordusunu meydana getirdiler. Chanzy Prusyalılara önce Marchenoir ve Beaugency'de (7 - 10 aralık) taarruz etti. Ama Blois yönünden gelen kuvvetler tarafından çevrileceğini anlayınca, bir yandan düşmanı baskınlarla yıpratırken öte yandan da Vendôme'a doğru çekilmek zorunda kaldı. Bu baskınlar, Moltke'nin Chanzy'nin üstüne Friedrich - Karl'ın birliklerini göndermesine yolaçtı. Bu birlikler Le Mans'ta çetin savaşlardan sonra Chanzy'yi yenilgiye uğratmayı başardılar (10-11 ocak 1871). Mütareke imzalandığı sırada, 2. Loire ordusundan kalan kuvvetler Laval yakınında yeniden teşkilâtlanmağa çalışıyordu. [L]

Loire şatoları, Fransa'da Loire bölgesindeki şatoların genel adı. Çoğu XV. ve XVI. yy.larda yapılmış olan bu şatoların, sonradan Charles VI adıyle tahta çıkan Fransa veliahtının Bourgogne'lulardan kurtulmak için Paris'ten kaçmak zorunda kaldığı 1418 ile François I'in artık Paris bölgesinde oturmaya karar verdiği 1528 arasında yapılmış olduğu sanılır. Bütün bu dönem boyunca fransız saray halkı çoğunlukla Loire kıyısındaki bölgelerde yaşamıştır. Bu bölgelerin en gözde olanları Blois, Tours, Berry ve Anjou bölgeleriydi. Fransa'da 1495'te Charles VIII'in davet ettiği italyan işçilerin Amboise'a gelmesiyle başlayan italyan etkisi en güzel örneklerini Loire şatolarında vermiştir. Bu sebeple Loire şatoları yerine sık sık, Rönesans şatoları terimi kullanılır. Bu dönemden önce daha XV. yy.da Loire vâdisinde bu gelişmenin öncüsü sayılabilecek konutlar inşa edilmeğe başlanmıştı. Bunlarda ya eski müstahkem şatolar ek inşaatlarla değiştiriliyor, ya eski şatolar yıkılıp yeniden inşa ediliyor veya yeni şatolar yapılıyor, fakat inşaatlarda askerî amaçlar da göz önünde tutulmağa devam ediliyordu. Guillaume d'Harcourt, Montreuil-Bellart şatosunu bu şekilde yenilemişti. Louis XI'in yakın adamı Jean Bourié ise, Fransa'nın ilk taş burcu sayılan burç yakınında Longeais şatosunu inşa etti; ama burcun tepenin üst kısmında olmasına karşılık yeni şato tepenin eteğindedir. Anjou'daki Plessis-Bourré şatosunu da Jean Bourré inşa etmiştir. Bu arada, nehrin aşağı kısmında Saumur, Cher vâdisinde Mehun-sur-Yèvre şatoları, Berry dükü için yapılan minyatürler sayesinde büyük bir değer kazandı. Ayrıca yeni moda, müstahkem olmayan sayfiye köşklerine de yayıldı; ama bu evler XVI. yy.daki karışıklıklara pek dayanamadı. Kral Anjou'lu René'nin, içinde sıradan bir kimse gibi yaşadığı böyle birçok evi (hepsi yıkılmıştır) vardı. Sayfiye evlerinin en meşhuru Louis XI'in 1470'e doğru yeniden inşa ettirdiği Plessis-lès-Tours'dur. Luynes şatosunun avlusundaki ev de, Plessis-lès-Fours örnek alınarak inşa edilmiştir.

İtalyan etkisinde yapılmış olan şatolarda çoğunlukla, askerî sebeplerden çok derebeylik düzeninin gerektirdiği fransız mimarîsine italyan süslemeciliği uygulanmıştır. Meselâ Amboise şatosu hemen bütünüyle tam bir Ortaçağ şatosudur ve saray halkı Protestanlara karşı, savunma bakımından çok elverişli olan bu şatoya sığınmıştır. Gene bir kral şatosu olan Blois'da ise çeşitli mimarî üslûpları birbirini izler: Charles d'Orléans tarafından yaptırılan şatoya Louis XII, taş ve tuğladan bir kanat ekletmiş, geri kalan bölümleri ise François I yaptırmıştır. Şatonun meşhur burma merdivenle süslü avlu cephesinin süslemeli kısmının nispeten küçük olmasına karşılık, şehre bakan ve Bramante'den ilham alarak yapılan cephesinin süslemeleri daha geniş bir alanı kaplar. Ayrıca, bu süslemelere XVII. yy.da Gaston d'Orléans'ın yaptırdığı sağ kanadın süslemelerini de eklemek gerekir. Kral şatolarının yanı sıra, özel şatolar da inşa edilmiştir. Bunların başlıcaları şunlardır: yapımına 1514'te bakan Florimond Robertet tarafından başlatılan ve bugün hemen hemen tamamıyle yıkılmış olan Bury şatosu; Maliyeci Gilles Berthelot'nun 1518'de yaptırdığı küçük ve zarif Azay-le-Rideau şatosu; maliyeci Thomas Bohier'nin yaptırdığı Chenonceaux (1515-1522) şatosu; XV. yy.da kaba bir mimarî anlayışıyle inşa edilen ve Blois'dakine benzemekle birlikte daha eski olduğu sanılan bir burma merdiveni olan Chaumont-sur-Loire şatosu. Bu devrin en önemli şatosu, Loire şatolarının en büyüğü olan Chambord şatosudur. Yapımına 1519'a doğru başlanan ama François I'in ilgisizliği yüzünden inşaatı uzun süren bu şato karma üslûbun ilk örneği sayılabilir; meşhur çifte merdiven sanki Leonardo da Vinci'den ilham alınmıştır. Buna karşılık çatılarda italyan süslemeciliğinin etkisi büyüktür.

François I'in Paris bölgesine göçmesi, Loire bölgesindeki inşaatların hemen durmasına yolaçmadı. Meselâ Valençay'de 1546'ya doğru büyük bir köşe kulesi yapıldı. Yapımına yüzyılın ortalarına doğru başlanan Beauregard da güzel bir şatodur. 1560'ta Chenonceaux'ya sahip olan Catherine de Médicis şatoya Cher'i aşan bir galeri ekletmiştir. Blois bölgesindeki yeri, yani Beauregard şatosunun, hattâ Chambord şatosunun yakınında olması dolayısıyle, Cheverny şatosu da çoğunlukla Loire şatoları arasında sayılır. Oysa içi çok iyi muhafaza edilmiş olan Chaverny Louis XIII üslûbundadır. [L]

LOIRET, Fransa'da Paris havzasında ırmak, Loire'ın kolu (sol kıyı); 12 km. Loi-

Foto. Roubier, Ray-Delvert (LAROUSSE)

ret, Orléans'ın 6 km uzağında Olivet'den doğar. Başlıca kolu, Planche'ı alan Dhuis'-tir. (L)

LOİRET, Fransa'da Paris havzasında idare bölgesi; 6 812 km²; 431 000 nüf. İdare merkezi, *Orléans;* üç idare çevresi (*Orléans, Montargis, Pithiviers*) vardır.

İdare bölgesinin kuzeybatı kenarı, tahıl tarımı yapılan toprakları Fransanın en zengin kesimlerinden biri olan çıplak *Beauce* ovasında uzanır. Kuzeydoğuda *Gatinais* hemen hemen düz bir ülkedir fakat Beauce'-dan daha az balçıklı daha yeşilliktir; tarım ekonomisinde tahılın yanı sıra hayvancılık da geniş yer tutar. İdare bölgesinin Svira ırmağının sağ kıyısındaki güneydoğu ucu, yağışlı ve ağaçlı Puisaye killi bölgesinde uzanır. Val de Loire (Loire vâdisi), Beauce ve Gâtinais arasında, *Orléans ormanı* 50 000 hektarı kaplar; bu ormandan özellikle inşaat kerestesi elde edilir. Geniş Loire vâdisinde verimli tahıl, yemlik bitki, sebze ve meyve tarımı yapılır; eskiden çok meşhur olan bağcılık gerilemiştir. İdare bölgesinin güney kıyısı, başlıca gelir kaynakları hayvancılık, orman işletmesi ve avcılık olan bataklık *Sologne* bölgesinin bir kısmını kaplar.

İdare bölgesinin sanayi faaliyeti kısmen Orléans'da ve banliyösünde toplanmıştır: makine yapımı; elektrik malzemesi; seramik; kauçuk sanayii; konfeksiyon; tahta işçiliği. (L)

LOİR-ET-CHER, Fransa'da idare bölgesi, 6 422 km²; 268 000 nüf. İdare merkezi *Blois*. İdare bölgesinin güneydoğusu, göller serpiştirilmiş, oldukça ıssız, killi ve kumlu bir bölge olan *Sologne* üzerinde uzanır; asıl gelir kaynağı ormancılıktır; Cher ve Loire arasında bölge daha kuru ve tarım daha verimlidir (sebze yetiştiriciliği, bağcılık). *Val de Loire*'da, büyük ölçüde tahıl tarımının yanı sıra sebze yetiştiriciliği ve bağcılık da yapılır. (L)

LOİRE yan kanalı, Fransa'da 1822-1856 arasında açılan kanal; 196 km. (L)

LOİSEL (Antoine), fransız hukukçusu (Beauvais 1536 - Paris 1612). Catherine de Medicis ve Anjou dükünün danışmanı idi. Paris parlamentosunu yeniden teşkilâtlandırdı. *İnstitutes Coutumières* (Töresel Kanunlar) adlı eseri fransız hukukunun oluşmasında önemli bir rol oynadı. (L)

LOİSEL (Robert), XV. yy.da yaşamış fransız heykeltıraşı, Jean de Liège'in öğrencisi ve iş arkadaşı idi. 1397'de Thomas Privé ile birlikte Raimond du Temple'ın çizdiği taslağa göre Bertrand du Guesclin'in (Saint Denis bazilikası) mezarını yaptı. (L)

LOİSELEUR - DESLONGCHAMPS (Jean), fransız botanikçisi (Dreux 1775 - Paris 1849). Egzotik ilâçların yerini tutabilecek yerli bitkilerle uğraştı ve Fransa'ya özgü bitkileri sınıflandırmağa çalıştı. *Flora Gallica* (Fransa Florası) [1806-1807] adlı bir kitabı vardır. Daha sonra bunu genişleterek bir *Flore Générale de la France*'ı (Fransanın Genel Florası) yazmağa başladıysa da bitiremedi. (L)

LOİSELEURİA i. (botanikçi *Loiseleur* - Deslongchamps'ın adından). Yatık saplı, yeşil ve parlak yapraklı, ufak pembe çiçekli, küçük bitki; kayalıklar arasında, humuslu topraklarda yetişir. (Fundagillerden.) [L]

LOİSY (Alfred), fransız kutsal kitap yorumcusu (Ambrières, Marne 1857 - Ceffonds, Haute - Marne 1940). 1879'da rahip oldu. Paris katolik enstitüsünde dersler verdi. Fikirleri yüzünden kovuşturmaya uğradı. 1893'te kürsüsü elinden alındı. *Evangile et Eglise* (İncil ve Kilise) [1902] adlı eserini Paris başpiskoposu takbih etti (1903). Loisy, aynı yıl, Vatikan tarafından mahkûm edildi. *Réflexions* (Düşünceler) adlı eseri afaroz edilmesine sebep oldu (1908). Loisy, kilise ile ilişkilerini keserek, Collège de France'ta din tarihi profesörü oldu (1909-1933). [L]

LOJA, Ekvador'da şehir, il idare merkezi, ülkenin güneyinde; 23 800 nüf. — *Loja ili*, 322 300 nüf. (L)

LOJA, İspanya'da şehir, Andalucia'da (Granada ili), Genil ırmağı kıyısında; 30 300 nüf. (L)

Foto. Lapie, Roubier, Devlert (LAROUSSE)

LOJİSTİK i. ve sıf. (lat. *logisticus;* yun. *logistikos*, akıl yürütme ve hesap sanatıyla ilgili'den fr. *logistique*). Ask. Askerlik sanatının, seferî orduların iaşe ve ibate şartları, harekât ve savaş kabiliyeti bakımından en tesirli durumda bulundurulması amacını güden çalışmaları bıraraya getiren bölümü. (Bk. ANSİKL.) ‖ Lojistikle ilgili olan: *Lojistik dayanak.* ‖ *Lojistik destek*, silâhlı kuvvetlerin çalışması ve çeşitli savaş harekâtını sağlaması için, gerekli her çeşit kuruluş ve vasıtalarla birlikte bütün faaliyetlerin, personel, ikmal maddeleri ve teçhizatın üretimi, sağlanması, depolanması, taşınması, dağıtımı, bakımı ve boşaltılmasıyle (tahliye) ilgili geri hizmet ve ikmal çalışmalarının tümüne verilen ad. (Muharebe harekâtının lojistik desteği, önceden hazırlanmış lojistik harekât planının uygulanmasıyle yürütülür.) ‖ *Lojistik kumandanlık*, belli yönetim veya lojistik destek görevini yapmak üzere, karargâh ve çeşitli hizmet birliklerinden kurulu, bir kara ordusu büyük birliğine verilen ad. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Roma ordularında *lojistik* görevlisi bir yöneticiydi. Lojistik terimi Fransa'da ilkin (XVIII. ve XIX. yy.lar), askerlik tekniğine uygulanmış akıl yürütme ve hesap bilgisi olarak kullanıldı; özellikle de orduların iaşe ve yer değiştirme şartlarının düzenlenmesine uygulandı. 1780'den sonra terim, savaş sanatının aklî ve nazarî yönünü belirler hale geldi ve «strateji» kavramıyle karıştırıldı. Anglo-sakson kaynaklı olarak, İkinci Dünya savaşında yeniden kullanılmağa başlandı ve bu defa daha çok iaşe ve ulaştırma çalışmalarını belirler oldu; strateji ve taktik terimlerinden kesinlikle ayrıldı. Romalı bir lejyonerin sefere katılması birkaç yüz kiloluk bir malzemenin taşınmasını gerektirirken, 1914'te ağırlık asker başına 4 tona, 1945'te bir motorlu piyade eri için 26 tona çıktı. Buna paralel olarak ordularda, lojistik kumandanlığın önem ve görevi de arttı. Atom silâhlarının ve uzay araçlarının savaşta kullanılır hale gelmesi, bu önemi daha da artıran bir etken oldu.

Lojistik çalışmalar, ihtiyaçların tespitini, tedarikini, depolanma ve dağıtımını sağlayan bir planlamayı gerektirir. Lojistik harekât ve faaliyet planı, çeşitli ikmal maddelerinin tedarik, taşınma, dağıtım, depolanma, bakım, tahliye işlerine personelin barındırılma, taşınma ve geriye gönderilmesi, tesislerin yapım, bakım ve işletilmesi ve hizmetlerin yürütülmesine ait çalışmaların tümüdür. Belli bir harekât alanında, lojistik destek kuvvetlerine olan ihtiyaç, görev, kuruluş ve teçhizat oranlarıyle taşınacak şeylerin çokluğu ve harekât alanının büyüklüğü, yeri, arazi şekli, iklimi ve ulaştırma şartlarıyle sınırlıdır. Bugünkü savaşlarda ve barışta lojistik harekât, ikmal (bütünleme), boşaltma, sağlık hizmetleri, ulaştırma, yollama ve yönetme ile diğer çeşitli çalışmaları tümüyle kapsamaktadır.

● *Lojistik kumandanlık*, kural olarak, bir kara ordusunu destekleyecek olan menzil sahası kumandanlığına tahsis edilir. Bundan başka, bir hizmet kumandanlığı, görevini yapması veya bir geri bölgenin yahut üssün işletilmesi amacıyle, bir ordu veya özel görev kuvvetine de tahsis edilebilir veya bunların emrine verilebilir. Lojistik kumandanlıklar, çeşitli idarî ve lojistik destek görevini yapabilecek birlikleri, yönetmek ve denetlemek üzere kurulmuş ve yetiştirilmiş bir karargâhla, gerekli hizmet birliklerine sahip bulunan esnek kuruluşlardır. Bu sebeple bir lojistik kumandanlığın kuruluşu, aldığı göreve göre değişir. Böylece değişik görevlerin gerektirdiği istekleri karşılamak için kendi kuruluşunu genişletmek veya küçültmek niteliği bu birliğin özelliğini teşkil eder. Lojistik kumandanlıkların, destekledikleri birliklerin personel mevcutlarına göre de çeşitli tipleri olur. (ML)

LOJMAN i. (fr. *logement*). Şehir içinde veya dışındaki kamu kuruluşunun, bir fabrikanın, bir işletmenin çalışanlarına az bir ücret karşılığı veya ücretsiz olarak verdiği konut. (M)

LO-JOHANSSON (İvar), isveçli romancı (Ösmo Södermanland 1901). Tarım işçilerinin sözcülüğünü yüklenmeden önce, seyyar satıcı, tarım işçisi ve duvarcı oldu. *Godnatt, Jord* (İyi Akşamlar Toprak) [1933], *Bara en Mor* (Sadece Bir Anne) [1939] ile yazdığı büyük otobiyografya çevrimi *Analfabeten* (Cahil) [1951], *Gaardfarihandlaren* (Seyyar Satıcı) [1953] ve *Stockholmaren* (Stockholm'lu) [1954] geçirdiği tecrübelere dayanan ve toplum meselelerini samimiyetle işleyen eserlerdir. Tenkit ve biyografya denemeleri, toplumsal romanları da vardır: *Soldaten* (Asker) [1959], *Lyckan* (Mutluluk) [1962]. (L)

LOK i. (ing. *lock*). Denizc. Gemileri, farklı iki su düzeyinin birinden, diğerine aşırmak için yapılmış ara havuz. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Denizc. Her iki başında çok sağlam kapakları bulunan *lok* aracılığıyle, bir gemi, bulunduğu düzeyden daha yüksek bir düzeye çıkarılır. Bunun için, önce lok içindeki su boşaltılarak geminin bulunduğu düzeye indirilir; sonra bu yöndeki alt kapak açılarak gemi içeri alınır ve kapak kapatılır. Bundan sonra yüksek düzeyden loka su verilerek düzeyler eşitlenir. Üst kapak açılarak gemi yüksek düzeye çıkarılır. Yüksek düzeyden alçak düzeye indirmek için bu işlemin tersi yapılır.

Loklar bulundukları yerlerdeki deniz trafiğinin en yüksek tonajına uygun boyutlarda inşa edilir. Meselâ Panama kanalındaki loklar 300 m boyunda ve 33 m genişliğindeki gemileri alabilecek boyutlardadır. Loklar ya gelgit düzeyler arasındaki farkların büyük olduğu bölgelerde liman ağızlarına veya düzeyleri birbirinden farklı iki su bölgesi arasında açılan kanallara yapılır. İlki için örnek Manş bölgesi, ikinci durum için ise Panama kanalı ve St. Lawrence su yoludur. St. Lawrence su yolunda, Montreal'den başlayarak Superior gölüne kadar gemiler 17 loktan aşırılarak deniz düzeyinden 183 metre yüksekliğe çıkarılır. (L)

LOKAL sıf. (fr. *local*). Belli bir yere, bölgeye ait olan; mahallî, yerel: *Lokal şartlar.*

— Tıp. Vücudun bir yerinde yerleşmiş olan: *Lokal hastalık.* ‖ *Lokal anestezi.* Bk. ANESTEZİ. ‖ *Lokal-yaygın anestezi*, bütün bir bölgeye yapılan lokal anestezi. (Ya bir bölgeye birçok iğne yapılarak veya bir sinir kökü veya ağı üzerine etki yapılarak sağlanır.)

◆ i. Bir dernek veya teşkilât üyelerinin toplanmasına buluşmasına tahsis edilen yer: *Gazeteciler lokali. Öğretmenler lokali.* (LM)

LOKALİZASYON i. (fr. *localisation*). Bir şeyin yerini belirlemek, tayin etmek eylemi.

— Tıp. Patolojik bir görüntünün veya yabancı bir cismin, yerini ve derinliğini radyoskopi veya radyografi ile, gerekirse özel âletlerle (pergel veya araştırıcı) tayin etme. (Tomografi modern bir lokalizasyon usulüdür. Bazı metastatik urların lokalizasyonu radyoaktif izotoplarla yapılabilir.) [L]

LOKALİZATÖR sıf. (fr. *localisateur*). Bir şeyin yerini belirleyen.

◆ i. Radyol. X ışınlarını geçirmeyen, fakat üzerinde bu ışınların gerektiği kadar geçmesine elverişli penceresi bulunan perde; özellikle «lokalizatör koni» veya «ışık-

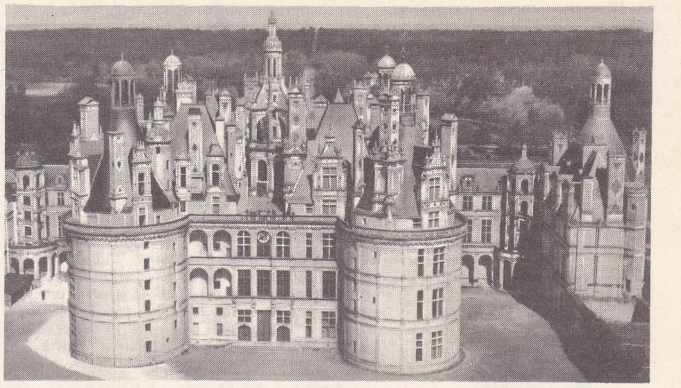

Chambord şatosu

Loire şatoları

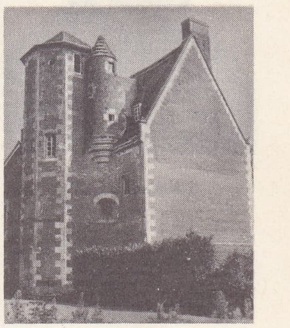

Plessis-lès-Tours şatosu

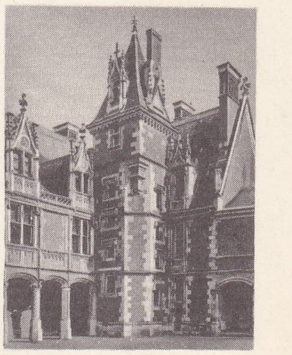

Blois şatosu tören avlusu

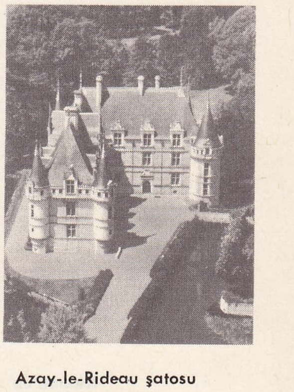

Azay-le-Rideau şatosu

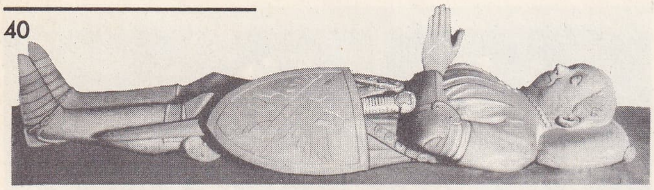

Robert LOISEL
Bertrand du Guesclin'in mezarı
Saint-Denis bazilikası

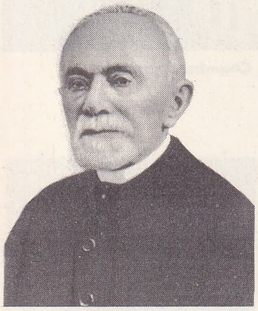

Alfred LOİSY

lı lokalizatör» şeklinde röntgenle teşhis ve tedavide kullanılır. (L)

LOKANTA i. (ital. *locanta*). Ticarî amaçla açılmış olan ve para karşılığında yemek yenilebilen yer: *Sonra arkadaşlarla her zamanki yemek yedikleri lokantaya götürdü* (S. F. Abasıyanık). *Biz iki arkadaş önce «Bir lokantada yemek yiyelim» dedik* (Ş. S. Aydemir). *Birinci sınıf lokanta.*

— ANSİKL. Türkiye'de *lokanta*'ların (ilk biçimiyle aşhane, aşevi veya ahçı dükkânı, ahçıhane) eski bir tarihi vardır. Ancak bugünkü anlamıyle lokantaların kuruluşu garplılaşma* hareketiyle başlar. Ondan önce de Selçuklular ve Osmanlılar zamanında lokantaya benzer yemek pişirilip satılan yerler vardı. Ancak, bunlar bağımsız birer kurum değil, yol üzerindeki kervansarayların, şehirlerdeki hanların birer «mütemmim cüzü» (tamamlayıcı eki) durumundaydı. «Lokanta» adına ilk olarak, Konya Aksarayı'nda Selçuklular zamanında (XIII. yy.ın ilk yarısı) rastlanır. Selçuklu vakfiyeleri, Konya Aksarayı'nda «lokanta» denilen ve içinde yemek ve içki satılan, saz çalınıp şarkı söylenen bir yer bulunduğunu doğrular. Burası genellikle hıristiyan tüccarlara ayrılırdı.

Türkiye'ye çatal, bıçak, kaşık v.d. sofra araçlarının girmesi (1808'den sonra), yemeğin hamur tahtası üstüne konulan tepside ve yerde yenmesi yerine, sofra olarak masa ve sandalye kullanılmasından sonra lokantayı andıran yerler çoğaldı. Türkiye'nin en eski tescilli lokantası Abdullah* Efendi lokantasıdır (1888). Zamanla şehirlerdeki hayat şekli ve iktisadî şartlar değiştikçe, lokantaların sayısı ve çeşitleri de arttı. İstanbul'da, Konya Lezzet lokantası (Sirkeci), Pandeli lokantası (Kapalıçarşı) gibi bugün de var olan lokantalar kuruldu. Çarlık Rusyası'nda çıkan ihtilâlden sonra (1917), İstanbul'a sığınan beyaz ruslar şehrin eğlence merkezlerinde Çarlık Rusyası'ndaki lokantalara benzer yerler açtılar (Rejans, Serj v.b.) Bu tür lokantalar Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren başkent Ankara'da da açıldı (Karpiç). İkinci Dünya savaşından sonra Türkiye'de de öteki ülkelerde olduğu gibi avrupa tipi lokantaların yanında, amerikan tipi lokantalar da yer aldı.

Bugün Türkiye'de denetim biçimine göre, turistik ve mahallî idarelere bağlı iki tip lokanta vardır. Turistik lokantalar Turizm ve Tanıtma bakanlığının izniyle açılır; denetimi de aynı bakanlık tarafından yapılır. Bu tip lokantalar üç sınıftır: 1. turistik lüks sınıf; 2. turistik birinci sınıf: 3. turistik ikinci sınıf. İşletme ruhsatı mahallî belediyelerce verilen ve denetimi belediye zabıtasınca yapılan lokantalar da beş sınıftır: 1. lüks sınıf; 2. birinci sınıf; 3. ikinci sınıf; 4. üçüncü sınıf; 5. dördüncü sınıf (ahçılar). [M]

lokanta'da self servis

LOKANTACI i. (*lokanta*'dan *lokanta-cı*). Lokanta işleten kimse: *Nihayet dokuz buçukta, lokantacının tanıdığı bir yolcu, husušî otomobilinde yer verdi; Arapçadan başka lisan bilmeyen bu delikanlı ile zaten on dakika süren arkadaşlığımız esnasında konuşamadım* (R. H. Karay). [M]

LOKANTACILIK i. (*lokantacı*'dan *lokantacı-lık*). Lokanta işletme işi. (M)

LO-KAO i. Çin'de yetişen bazı akdikenlerin kabuklarından çıkarılan yeşil renkli boyarmadde. (Yeşil, mor veya mavi parıltılı küçük yapraklar halinde, kalkerli bir lakadır; eskiden yün ve ipekleri parlak yeşile boyamak için kullanılırdı.) *Eşanl.* ÇİN YEŞİLİ. (L)

LOKAPALA («Dünyanın koruyucusu» veya «yöneticisi»), brahman'cılıkta ikinci derecede tanrı. (Destan'da dört (her biri bir ana yönde), *purana*'larda sekiz, *Manu yasaları*'nda da (ara bölgelerdekiler de dahil olmak üzere) sekiz Lokapala vardır. Bunlar Meru dağında oturur ve arkaik bir kozmografyayı temsil ederler. Gandhara yunan - buddha sanatından itibaren tasvirleri yapılmağa başlandı ve çeşitli inanışlara göre değişik biçimler aldılar. Buddha sanatında savaşçı olarak görünürler. (L)

LOKATİF i. (fr. *locatif*). Leng. Eylemin geçtiği yeri belirten kelimelerin bazı dillerde aldığı hal; bulunma hali, -de hali. (*Esk.* mefulünfih.)

— ANSİKL. Türkiye Türkçesinde *lokatif* eki *-da, -de, -ta -te*'dir; ünlü ve ünsüzle biten kelimelere getirildiğinde herhangi bir yardımcı ünlü almaz: *dağ-da, ev-de; taş-ta, düş-te; masa-da, su-da* v.b. Lokatif ekinin ana görevi «bulunma» belirtmektir; bunun yanında fiilin anlamına uygun olarak; yer, zaman, iş, süreklilik, biçim, durum, konu, amaç, sebep v.b. belirtebilir.

Lokatif eki, Eski Türkçede *-ta, -te, -da, -de,* biçimindeydi; fakat ünsüz uyumuna bağlı değildi. Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlıcada yalnız *d*'li biçimler kullanıldı; son zamanlarda ünsüz uyumuna bağlı olarak *t*'li biçimler de yeniden yaygınlaştı. Diğer türk lehçelerinde lokatif eki bazılarında aynı (Karahanlıca: *-da, -de, -ta, -te;* Azerîce: *-da, -de;* Türkmence: *-da, -de;* Uzbekçe: *-te, -de*), bazılarında ise oldukça farklıdır (Başkırtça; *-la;* Yakutça: datif + lokatif: *ga;* Çuvaşça; *-ta, te; r, l,n,* ünsüzlerinden sonra *-ra, -re* (< *-da**, *-de**). Lokatif eki ismi fiile bağlayan bir hal ekidir: *Ev-de yoktum. Dünya-da bir eşi daha bulunmaz* v.b. Lokatif ekinden sonra soru eki, bildirme eki ve -ki eki gelebilmektedir: *Cam-da mı? Ben-de-dir. Kitapta-ki,* gibi. Lokatif eki de diğer hal ekleri gibi vurguludur; yalnız *-ki* ekiyle birleşince vurgu *-ki* ekinde bulunur. (M)

LOKATOR i. (ing. *locator*'dan). Teknol. Hassas işleme gerektiren parçaları tam yerine oturtmak için büte* gibi kullanılan tertibat. (Lokator genellikle, üzerine parçaların dayandığı çıkıntılardan meydana gelir. Bazen ayrıca, parçayı yerinde tutmağa yarayan blokaj tertibatlarıyle donatılır; böylece çıkıntılar üzerine herhangi bir kuvvetin binerek onlara zarar vermesi önlenir.) [L]

LOKAVT i. (ing. *lock-out,* birinin yüzüne kapıyı kapama). Bir veya birçok işverenin işyerlerini kapatarak uyguladıkları işi durdurma kararı.

— Huk. İşverenin işçileri topluca işten uzaklaştırması. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. Toplu İş sözleşmesi, Grev ve Lokavt kanununun verdiği tanıma göre *lokavt,* bir iş kolunda veya işyerinde faaliyeti bütünüyle durduracak biçimde, işveren veya işveren vekilinin kendi teşebbüsüyle veya bir teşekkülün verdiği karara uyarak, işçilerin topluca işten uzaklaştırılmalarıdır. Lokavt, iş şartlarında veya bunların uygulama tarz ve usullerinde değişiklik yapmak veya yeni iş şartları kabul etmemek veya mevcut iş şartlarını korumak amacıyle ve kanun hükümlerine uygun olarak yapılıyorsa *kanunî lokavt,* bu amacın dışında veya kanun hükümlerine uyulmaksızın yapılıyorsa kanun dışı lokavt adını alır. Lokavtın kanunî olması için, meslekî amaçla yapılması gerektiği gibi, kanunda aranan beş grup şartın da gerçekleşmesi gerekir: 1. uyuşmazlığın barışla çözümlenmesi için gerekli teşebbüsler yapılmış olmalıdır; 2. yetkili şahıs veya teşekkül tarafından lokavt kararı alınmalıdır; 3. lokavt kararı, zamanında karşı tarafa bildirilmeli ve işyerinde ilân edilmelidir; 4. kararın bildirilmesinden başlayarak altı işgünü geçmiş olmalıdır; 5. bir lokavt yasağı veya sınırlaması bulunmamalıdır. Bütün bu şartlar grevdekine paralel bir biçimde düzenlenmiştir. (Bk. GREV.) Kanunî lokavtta da işçilerin akdî münasebeti askıda kalır. İşveren kanunî lokavt süresince, işçilere iş ve ücret verme borcundan kurtulur. Fakat işçilerinin yerine başka işçi alamaz; işçiler de başka iş yapamazlar. Gerek bu sonuçlar, gerek işyerinden ayrılma mecburiyeti ve konutlardan yararlanmağa devam imkânı, grevdekine paralel hükümlere bağlıdır. Kanunun aradığı şartlar bulunmadığı için kanun dışı sayılan lokavt, işveren için cezaî sonuçlara yolaçtığı gibi, onu işçilerin hizmet sözleşmesinden doğan bütün haklarını ve uğradığı zararları, bir iş karşılığı olmaksızın ödeme borcu altına sokar. İşçiler, sözleşmelerini derhal feshetmek hakkına da sahiptirler. Kanun, sadece kanun dışı lokavtı müeyyidelendirmekle yetinmemiş, işyerini temelli olarak kapalı tutmak veya işçileri kıdem hakkından yoksun bırakmak amacını güden kanunî lokavtları da yasaklamıştır. Böyle bir amaç mahkeme kararıyle sabit olursa, mahkeme kararının bildirilmesi üzerine lokavtın durdurulması gerekir. 1936 Tarihli ve 3008 Sayılı İş kanunu grev gibi lokavtı da yasak etmişti. 1961 Anayasası grev hakkına yer verdiği halde lokavttan bahsetmiyordu. 1963 Tarihli ve 275 Sayılı, Toplu iş sözleşmesi, Grev ve Lokavt kanunu, lokavtı, greve paralel şekilde düzenledi. Bu hükümlerin Anayasaya aykırı olduğu iddiası ile açılan iptal davasını Anayasa mahkemesi 1967 yılında verdiği bir kararla reddetti. Lokavtın kanunla düzenlendiği 1963 yılında, bir, 1964 yılında bir ve 1965 yılında 52 lokavt yapıldı. Toplam olarak 1 661 işçiyi kapsamına alan bu lokavtlar 36 178 işgünü kaybına yolaçtı. (M)

LOKER i. (ing. *locker,* kilitli dolap'tan). Denizc. Gemilerde malzeme, âlet ve techizatın saklandığı kapalı küçük yerler. (MAĞAZA veya PORTUÇ da denir.) [M]

LOKEREN, Belçika'da (Doğu-Flandre, Sint Niklaas idare çevresi) şehir, Durme kıyısında; 25 900 nüf. Dokuma sanayii (pamuk, keten, jüt, kenevir, tuhafiyecilik); ayakkabı yapımı. (L)

LOKESVARA («Efendi» veya «Dünyanın koruyucusu»), Bodhisatva Avalokitesvara'ya verilen adlardan biri. Kral Jayavarman VII devrinde (XII. yy.ın ikinci yarısı) Khmer ülkesinde özellikle bu adla saygı görürdü. (L)

LOKET, Çekoslovakya'da şehir (Batı Bohemya bölgesi). Ohre üstünde, Karlovy Vary'nin yukarısındadır; 2 000 nüf. Kısmen XII. yy.dan kalma şato; XIII. yy'dan kalma kilise. (L)

LOKHOS i. (yun. k.). Esk. Yun. Eski Yunan sitelerinde hizmet gören 200 ilâ 500 kişilik askerî birlik. (L)

LOKİ. İskandinav mit. Çoğunlukla kötülük yapan, bazen ikiyüzlü ve hain bir peri. Birçok hikâyenin kahramanı olan *Loki*'nin karısı, Sigyn'dir. (L)

LOKMA i. (ar. *lukma*'dan). Ağıza bir defada götürülebilecek büyüklükte yiyecek parçası: *Bir lokma ekmek kopardı elinde evirip çevirerek daldı* (Kemal Tahir). ‖ Dilin şekillendirdiği çiğnenmiş ve her yut-

Foto. X (LAROUSSE) ; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

LOKOMOTİFLER

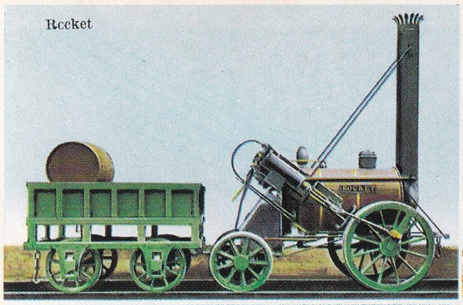
Rocket

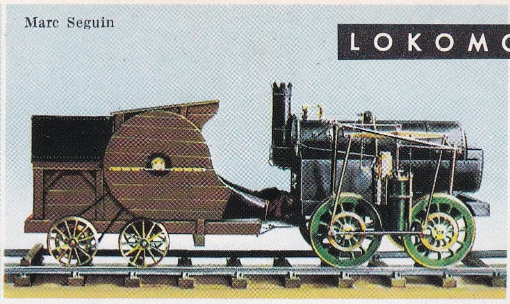
Marc Seguin

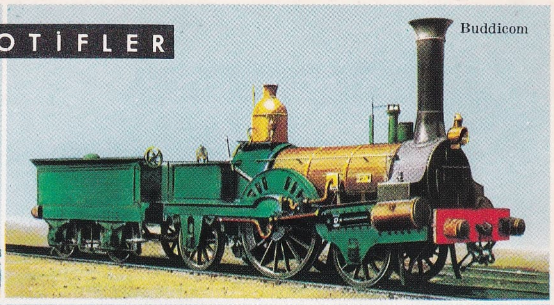
Buddicom

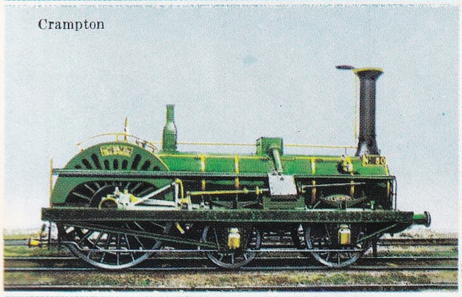
Crampton

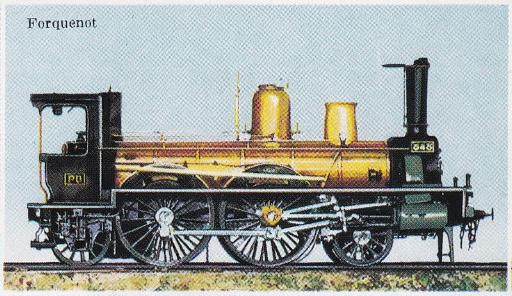
Forquenot

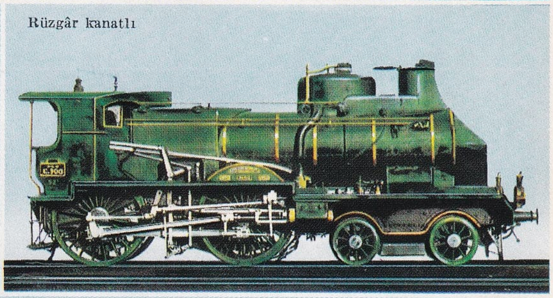
Rüzgâr kanatlı

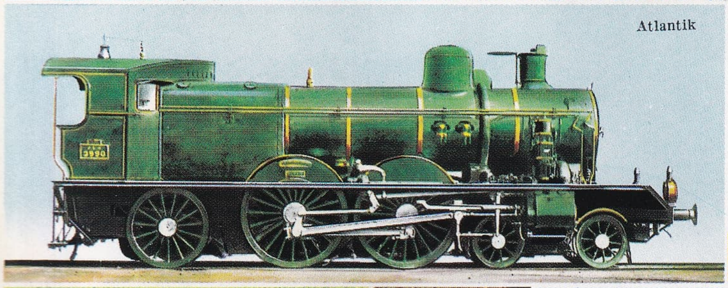
Atlantik

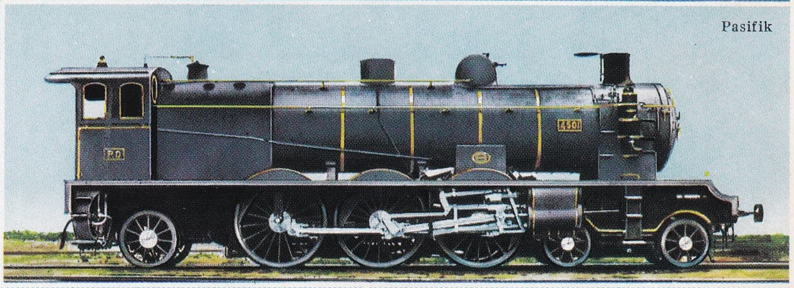
Pasifik

BB 66000

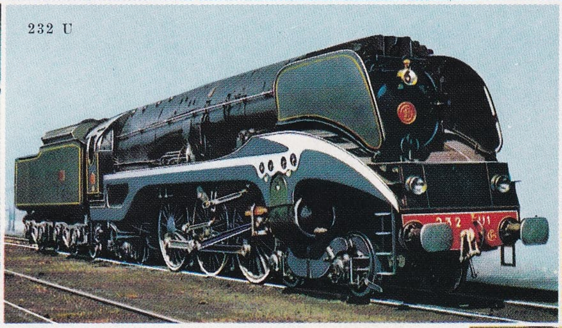
232 U

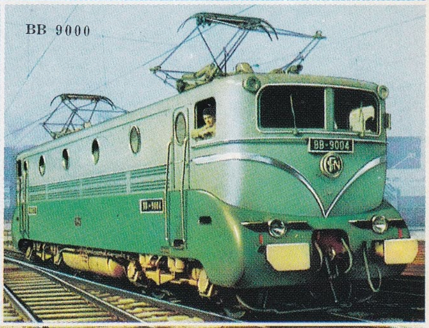
BB 9000

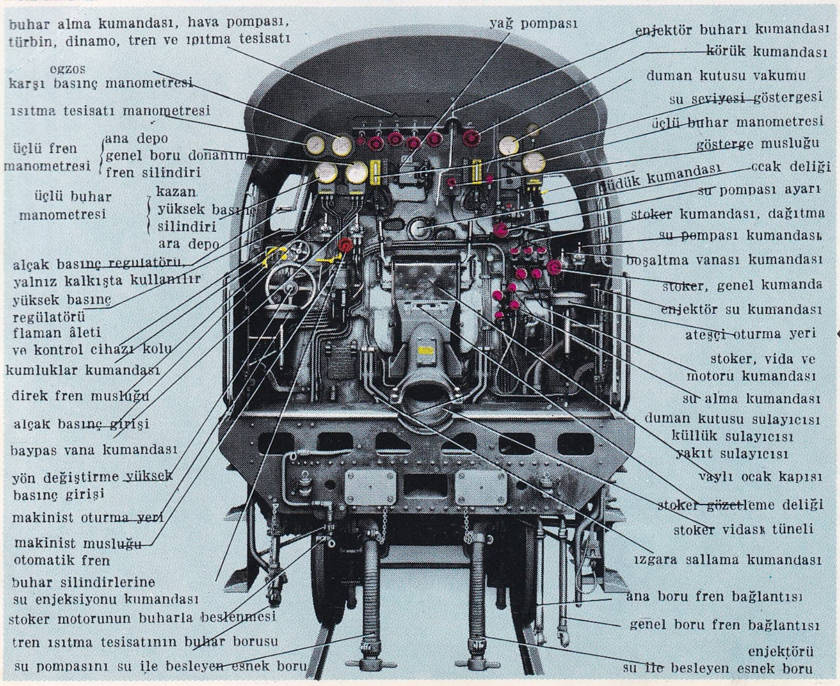

141 P buharlı lokomotifte makinist korunağı

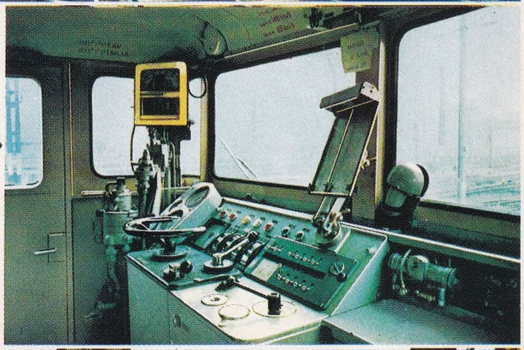
BB 16500 elektrikli lokomotifin kabini

BB 63000 elektrikli dizel lokomotifinin kabini

LOKOMOTİFLER

BUHARLI

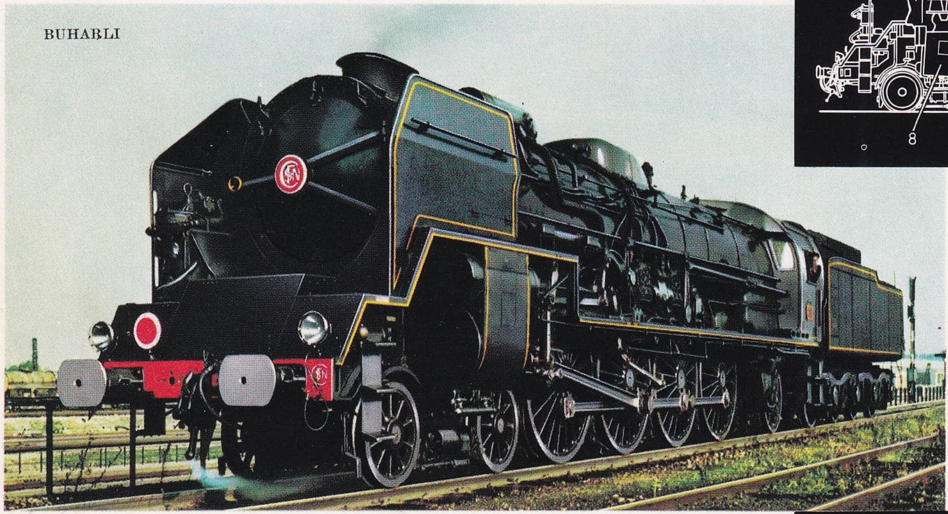

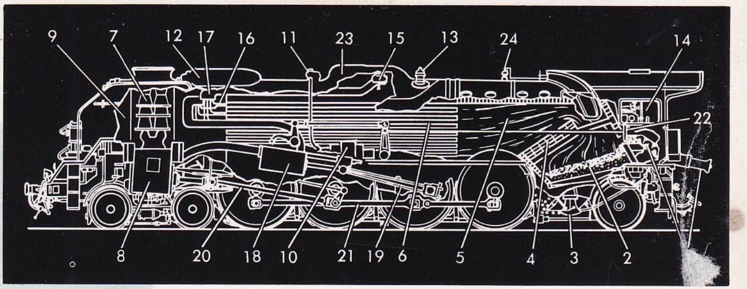

TİP
241—P

1. stoker; 2. ocak; 3. küllük; 4. tavan; 5. yanma odası; 6. borulu kazan; 7. egzos; 8. alçak basınç silindiri; 9. duman kutusu; 10. besleme pompası; 11. soğuk su girişi; 12. ısıtıcı; 13. emniyet supapı; 14. hareket kolu; 15. regülatör; 16. aşırı kızdırıcı elemanlar; 17. kolektör; 18. yüksek basınç silindiri; 19. iç biyel; 20. dış biyel; 21. kavrama biyeli; 22. seyir değiştirme volanı; 23. kumluk; 24. düdük

DİZEL—ELEKTRİK

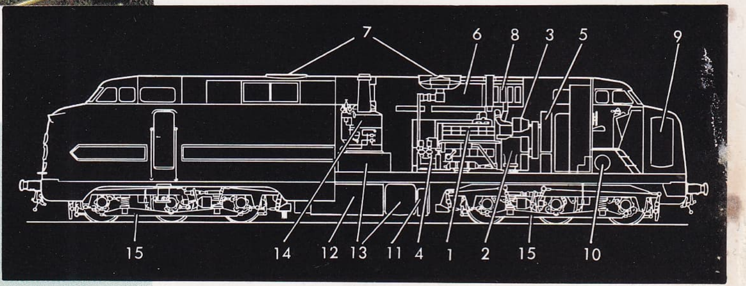

TİP
CC 65000

1. dizel motoru; 2. ana jeneratör; 3. yardımcı jeneratör; 4. kompresör; 5. elektrik motorları vantilatörü; 6. radyatörler; 7. radyatörlerin vantilatörü; 8. filtreler; 9. ana hava deposu; 10. yardımcı hava deposu; 11. gazoil deposu; 12. mazot deposu; 13. kazan ve dizel motorlarının radyatörlerini beslemek için su deposu; 14. trenin ısıtılmasını sağlayan kazan; 15. boji (3 motris dingil)

ELEKTRİK

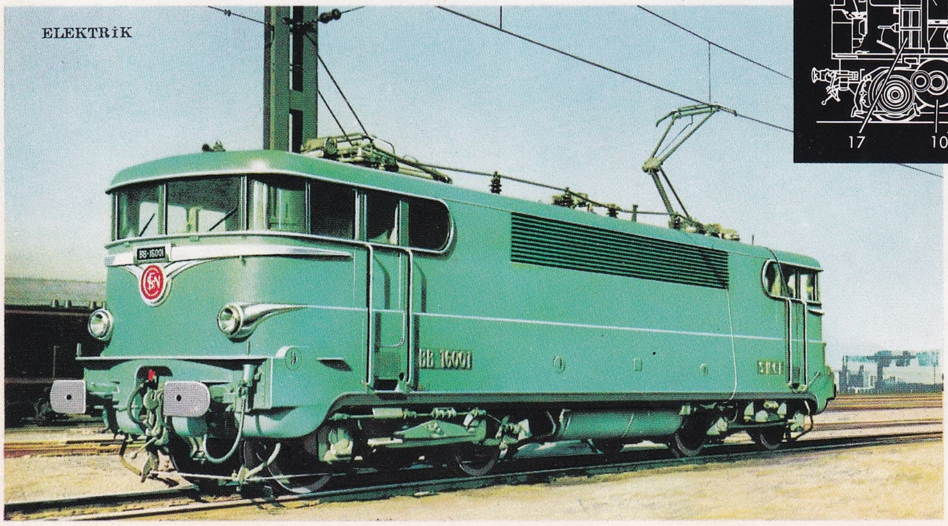

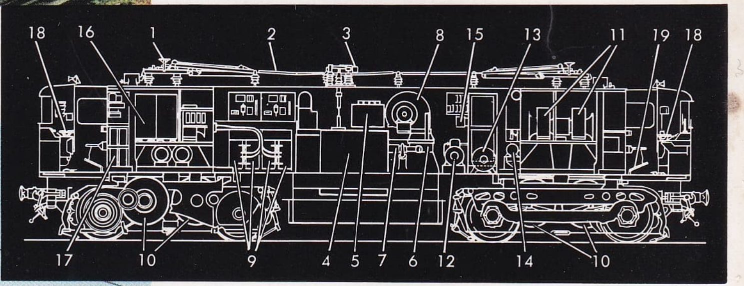

TİP
BB 16000

1. pantograf; 2. çatı hattı; 3. disjonktör; 4. ana transformatör; 5. yardımcı transfomatör; 6. yağ soğutucu; 7. yağ motopompları grubu; 8. yağ soğutucunun vantilatörü; 9. ignitronlar; 10. çekme motoru; 11. motorların vantilatörleri; 12. motokompresör grubu; 13. konvertisör; 14. su motopompu; 15. tren ısıtma kumandası; 16. su soğutucu; 17. akümülatör; 18. manipülatör; 19. emniyet düzeni

kunmada boğazdan geçen, yumuşak kıvamda besin toparlağı: *Ağzındaki lokmayı susuz yutamadı.*

— ÇEŞ. DEY. *Lokma göz.* Bk. LOKMAGÖZ. || *Lokması ağzında büyümek,* herhangi bir sebepten iştahı kalmamak: *Ağzında lokma büyüyor, mümkün değil, yutmak için kuvvet bulamıyordu* (H.Z. Uşaklıgil). || *Lokması boğazında kalmak,* üzüntü, acele etme v.b. sebepler yüzünden bir şey yiyememek, yutamamak: *Lokmalarımız boğazımızda kaldı, iştahımız birdenbire kesildi* (Ömer Seyfeddin). || (*Birinin*) *Lokmasını saymak,* bir kimsenin yediğine dikkatle bakmak, yediğinde gözü olmak: *Anne, üstüme varmayacaksınız. Baba, lokmalarımı sayamayacaksınız* (F. R. Atay). || *Ağzına bir lokma koymamak,* hiç bir şey yememek: *Dün akşamdan beri ağızlarına bir lokma koymamış çocuklar, durmaksızın ağlıyorlar* (Y. K. Karaosmanoğlu). || *Bir lokma ekmeğe muhtaç olmak,* çok yoksul, aşırı derecede gereksinme içinde olmak: *Günde birkaç fakir besler dururken, benim için bugün bir lokma ekmeğe muhtaç olursun* (Namık Kemal). || *Bir* (veya *iki*) *lokma,* çok az miktarda şey: *İki lokma yemek çıkardık adamcağıza, bize ettiği iyiliğe karşı yaptığımız az bile* (Sabahattin Ali). *Biraz güzel koku, bir lokma tatlı ve okşamak için bir eş ele geçirince cihanın en büyük hükümdar-ı kâmkârı olur* (Cenab Şahabeddin). || *Bir lokma bir hırka.* Bk. HIRKA. || *Kolay* (*yutulur*) *lokma değil,* çetin işler veya kimseler için söylenir.

— Anat. Bir eklemin parçası olan kemik çıkıntısı. (Bu çıkıntı, parçası olduğu kemiğin özellikle veya sadece belirli bir düzlem içinde hareket etmesini sağlamak üzere az çok yuvarlak bir biçimdedir.) [Bk. ANSİKL.] || *Lokma kanalları,* artkafa kemiğini, lokması hizasında bir taraftan öbür tarafa delen kanallar. (Önde olandan büyük dilaltı siniri geçer; öbürü arkadadır.) || *Lokma oynak,* yüzlerinden biri bir lokma, öteki bir çukur olan eklem tipi (şakak-çene oynağı gibi).

— Denizc. *Zincir lokması,* zincir baklalarının ortasında baklayı enlemesine ikiye bölerek baklanın yassılaşmasını önleyen madenî parça. (Bu biçimde yapılmış olan zincir baklaları, zincirin sağlamlığını artırdığı gibi baklaların bozulmasına da engel olur.)

— Folk. *Lokma dökmek,* lokma tatlısı yapmak. || (*Birinin*) *Lokmasını dökmek,* ölen bir kimsenin hayrına yoksullara dağıtmak üzere lokma tatlısı yapmak. Bk. ANSİKL.

— Mutf. Bir çeşit hamur tatlısı. (Bk. ANSİKL.) || *Saray lokması,* bir cins sert lokma.

— Tasav. Mevlevî tekkelerinde pişirilen pilav. (Bk. ANSİKL.) || *Lokma basmak,* [Mevlevîlerde *kazancı dede* adı verilen mutfak görevlisi için] lokmanın miktarını ve malzemesini tayin etmek. || *Lokma etmek,* tekkelerde yemek yemek anlamında kullanılan söz. (Eskiden tekke mensupları yemek yedim yerine *lokma ettim* derlerdi.)

— ANSİKL. Anat. Başlıca *lokma*'lar şunlardır; alt çene kemiği, artkafa kemiği, kol kemiği alt ucu, uyluk kemiği alt ucu lokmaları. Bilek iskeletinin ilk sırasını teşkil eden kemikler, bir tek eklem yüzeyi meydana getirir. Buna *bilek lokması* denir; önkolun iki kemiği ile ilişki halinde bulunur. Lokmaların yerleştikleri eklem boşluklarına eklem çukuru denir.

— Karşılaştırmalı anat. Memelilerde *alt çene kemiği lokması*'nın şekil ve yönü (alt çeneyi kafatasına birleştiren eklem), dış yapısı ve beslenme bakımından çok önemlidir.

Etçillerle böcekçillerin lokmaları yatay durumdaki menteşe gibidir ve ağza sadece açılıp kapanma hareketlerini yaptırır. Buna karşılık kemiricilerde lokmalar oksal düzleme paraleldir; ön çeneyi önden arkaya oynatarak hem azı dişlerinin yanlama tümsekcikleri arasında besinlerin ezilmesini, hem sürekli şekilde büyüyen ön kesicilerin bilenmesini sağlar.

Gevişgetirenlerde lokmalar kavislidir; sağa ve sola hareketlerle otun selenodont azılar arasında ezilmesini sağlar. İnsanın lokmaları yuvarlaktır, aşırı olmamak üzere üç hareketi de gerçekleştirir. İki omurun dayandığı artkafa lokmalarına gelince, memelilerde ve onların ataları sayılan fosil sürüngenlerde iki tane, kuşlarda ve kendi akrabaları olan fosil sürüngenlerde bir tanedir.

— Folk. Kandil akşamları komşulara *lokma* dağıtmak Türkiye'de bugün de devam eden bir gelenektir. Ayrıca ölülerin kırkıncı akşamı da lokma dağıtılarak ölü hayırla anılır.

— Mutf. *Lokma* yapmak için 250 gr una, bir kahve fincanı ılık suda ezilen 25 gr bira mayası konur. Kabarmaya ve çatlamaya başlarken ortasına iki çorba kaşığı erimiş yağ, bir tutam tuz, 1,5 kahve fincanı ılık su katılır; yoğrularak yumuşakça bir hamur elde edilir. Fındık büyüklüğünde koparılıp, yağda kızartıldıktan sonra soğuk şerbete atılır

— Tasav. *Lokma* mevlevî tekkelerinde cuma veya pazartesi geceleri pişirilir, pirinç, soğan, et, nohut, kişniş ve fıstıkla yapılırdı. Lokma, özel bir kazanda pişirilirdi. Mutfakta lokmanın pişirildiği ocağa *ateşbazı veli ocağı* denirdi. Lokma pişirilirken mutfakta *kazancı dede* ile mutfak canlarından başka kimse bulunmazdı.

◆ **Lokma lokma** zf. Parça parça. Küçük parçalar halinde: *Bunlardan başka, ayrıca Beşinci fırkadan* 13 *ve* 14'*üncü alaylarda lokma lokma esir verildi* (Atatürk). || *Lokma lokma etmek,* parça parça etmek. (ML)

LOKMACI i. (*lokma*'dan *lokma-cı*). Lokma tatlısı yapan veya satan kimse. (M)

LOKMAGÖZ blş. sıf. Gözleri yuvalarından dışarı uğramış, fırlak gözlü (kimse). [M]

LOKMAMSI sıf. (*lokma*'dan *lokma-msı*). Anat. Lokma şeklinde olan. (L)

LOKMAN ÇELEBİ, türk tarih yazarı ve şairi (öl. İstanbul 1601). Öğrenimini bitirdikten sonra 1569'da Selim II tarafından şehnamecilikle görevlendirildi. Saray hocalığı yaptı. Eğri seferine katıldı. Bir divanı dolduracak kadar şiiri bulunan Lokman Çelebi'nin en önemli eseri, kendi zamanına kadar padişahların davranışlarını, kıyafetlerini anlatan, *Kıyafet-ül-İnsaniye fi Şemail-il-Osmaniye*'dir (Osmanlı Örflerine Göre İnsanın Kıyafeti); Topkapı Sarayı kütüphanesinde bulunan bu yazma eserin içinde padişahların resimleri de vardır. Öteki eserleri: *Hünername* (Yavuz Selim ve Kanunî Sultan Süleyman devri olayları); *Selimşahname* (Selim II ile ilgili olaylar); *Şehinşahname* Murad III ile ilgili olaylar); *Zafername* (Konya savaşı üstüne). Ayrıca astronomik gözlem araçlarını tanımlayan küçük bir risalesi vardır. (M)

LOKMAN HEKİM veya **LUKMAN HEKİM,** İslâmlıktan önce yaşadığı kabul edilen efsane kahramanı hekim. Lokman Hekim efsanesinin doğuşunda, değişik inançların etkisi birbirine karıştığı için üç ayrı motif yer alır. Bazı arap kaynakları Lokman Hekim'i uzun ömrün, bazıları hekimliğin, bazıları da kahramanlığın atası sayarlar. Ömrünün yedi kartala bedel olduğu, beslediği yedi kartaldan sonuncusu ölünce kendisinin de öldüğü söylenir. Kur'an, Lokman'ı bazen bir şair, bazen de bir hekim olarak gösterir. Lokman'ın insanlara hekimliği öğreten bir peygamber olduğu söylentileri de vardır. Başka bir söylentiye göre Lokman, hikmet sahibi bir kişidir; insan soyuna bilgeliği öğreten bir önder, bir yol göstericidir. İslâm dininin doğuşundan çok önce ortaya çıkan Lokman Hekim efsanesi, sonradan değişik biçimlere girdi, halkın hayal gücüyle işlenerek zenginleştirildi. Özellikle İslâm dininin yayılmasından sonra Lokman, hikmetli şiirler söyleyen bir şair olarak anılmağa başladı. Onun, tarihî bir kimse, bir vezir, büyük devlet adamı olduğunu anlatan masallar, söylentiler de vardır. Arap edebiyatında bu konuda birçok hikâye bulunur. Daha sonraki çağlarda iran ve türk edebiyatına giren bu hikâyeler biçim ve yapı değişikliğine uğradı. Gerek iran, gerek osmanlı edebiyatında Lokman Hekim, hekimliğin atası olarak tanındı. Her derde deva, çaresizliklere çare, şifasızlara şifa bulduğu inancı yayıldı. Onun ilk çağda yaşadığı bilinen yunanlı hekim Galenos olduğunu, islâm dünyasına sonradan değişerek girdiğini ileri sürenler vardır. Aisopos, Bile'am ve Ahikar hikâyeleriyle birçok benzerlik gösteren Lokman efsanesinin Eskiçağ kaynaklı olduğu, arap dilinde yeni biçimlere girdiği söylenebilir. Lokman Hekim masalı, Eskiçağ inançlarının öz değiştirmesi sonucu ortaya çıkarak her milletin dilinde mahallî bir nitelik kazandı. Lokman Hekim veya benzerlerinin adı geçen Eskiçağ milletlerinde bulunması bu efsanenin çok eski olduğunu gösterir. Efsane, biraz değişik olarak, halk arasında bugün de yaşamaktadır. Buna göre Lokman, bitkilerin dilinden anlayan ve ölümsüzlüğün ilâcını arayan bir hekimdir. Çukurova'da birbiriyle konuşan çiçeklerden bu ilâcın nasıl yapıldığını öğrenir; fakat öğrendiklerini yazdığı kâğıt, Ceyhan nehri üzerindeki Misis köprüsünde elinden uçar. Böylece ölüm, insanoğlunun çare bulamadığı felâketlerden biri olarak kalır.

— DEY. *Lokman hekimin ye dediği.* Bk. HEKİM. (M)

LOKMANRUHU blş. i. (özel ad *Lokman* ve ar. *rūḥ*'tan). Eter. (M)

Lokman suresi, Kur'an'ın XXXI. suresi. 334 Ayettir. Mekke'de indirildi. 27. ve 28. ayetlerinin Medine'de indirildiğini bildiren kayıtlara rastlanır. Sure, Lokman Hekim'in oğluna verdiği öğütleri sıraladığı için bu adı alır. (M)

LOKO— veya **LOCO—,** lat. **locus,** yer'den alınan ve kimi kelimelerin bileşimine giren önek. (L)

Loko veya **loco,** malın fabrikada tesellüm edildiğini bildiren ticarî terim. (Taşıma masrafları, çeşitli resimler v.b. alıcı hesabınadır.) [L]

LOKO'LAR, Sierra Leone'de yaşayan zenci halk. Mandingalarla ortak özellikleri vardır. (L)

LOKOMOBİL i. (fr. *locomobile,* yer değiştirebilen). Motris olmayan tekerlekler üzerine monte edilmiş buhar makinesi.

— ANSİKL. *Lokomobil*'ler, bir enerji kaynağı bulunmayan yerlerde, özellikle harman makinelerini çalıştırmak için tarım alanında kullanılır. Köylerin elektriklendirilmesinden sonra, daha hafif, daha küçük ve bakımı daha kolay olan elektrik motorları lokomobilin yerini almıştır. Dört madenî tekerlekle üzerine oturtulan lokomobil, bir koşum takımıyle istenilen yere çekilebilir. (L)

LOKOMOTİF i. (fr. *locomotive*'den). Dy. Demiryolu üzerinde bir vagon katarını çekmeğe yarayan, tekerlekler üzerine monte edilmiş, buharlı, elektirikli, termik motorlu veya sıkıştırılmış havalı makine: *İlk lokomotifi Stephenson yapmıştır.* (Bk. ANSİKL.) || *Dört akımlı lokomotif,* farklı nitelikte, gerilimde ve frekanstaki elektrik akımıyle çalışabilen lokomotif. (Dört akımlı lokomotifler bugün Avrupa'nın çeşitli demiryollarında gerilimleri ve besleme frekansları 1 500 V, 3 000 V, 15 000 V tek fazlı 16 2/3 Hz ve 25 000 V 50 Hz olan elektrikli hatlarda çalışmaktadır. Bu makinelerde motorlar, çok prizli bir transformatörün alt kısmına yerleştirilmiş bir kuru redresör grubuyle elde edilen doğru akımla beslenir).

— Patol. *Lokomotif sesi,* sistolun ortasında duyulan perikardın sürtünme sesi. (Bazen perikarditte de rastlanır.)

— ANSİKL. ● *Buharlı lokomotif.* Buharlı lokoomtif, uzun süre demiryolunda çalışan tek cer makinesiydi. Çekişte buhar gücünden yararlanmayı ilk düşünen ingiliz D. Robinson (1759) olmuşsa da, ilk buharlı arabayı fransız N. Cugnot gerçekleştirmiştir (1769). Daha sonra sırayla O. Evans Philadelphia'da (1800), R. Trevitnick ile Vivian İngiltere'de buharlı arabalar yaptılar. Bu son ikisi taşıtlarını, ingiliz maden ocaklarında kullanılan tahta veya madenî raylar üzerinde yürütmeyi düşündüler. Tekerleklerin rayları iyice kavramaması, 1811'de John Blenkinsop'un kremayerli rayı kavrayan dişli çarkla donatılmış arabalar tasarlamasına yolaçtı. Sonradan kremayerin ye-

zincir **lokması**
(denizc.)

LOKAPALA
Tang sülâlesi devri, çin sanatı
Guimet müzesi, Paris

rini, at bacağı gibi eklemli çatal destekler aldı (W. Brunton sistemi). Tekerleklerin rayları tam kavradığı ilk makineyi George Stephenson yapmış (1814) ve dingilleri birbirine zincirler ve dişli çarklarla bağlamıştır; sonradan bu tertibatın yerini dıştan takılmış bir bağlama biyeli aldı. Egzos buharıyle güçlendirilmiş çekişi ilk defa Trevithick'in uyguladığı sanılır. 1825'te Hackworth, silindirleri kazanın yan kısımlarına yerleştirdi. 1828'de G. Stephenson ve M. Seguin borulu kazanı icat ettiler. Stephenson'un, Rainhill yarışını (ekim 1829) kazanan *Rocket*'i, daha o zamanlar bugünkü lokomotiflerin bellibaşlı bütün elemanlarını taşıyordu.

Bir buharlı lokomotifte başlıca üç kısım vardır: basınçlı buharın üretildiği kazan; mekanizma veya asıl buhar makinesi; şasi ve tekerleklerden meydana gelen araba.

1° Kazan da üç kısımdan meydana gelir: ateş kutusuyle sınırlanan ve sonunda genellikle bir yanma odası bulunan ocak; içinde gazların dolaştığı bir boru demeti bulunan ocak; içinde gazların dolaştığı bir boru demeti bulunan silindir biçiminde gövde; silindirlerden gelen genleşmiş buharın gaz çekişini sağladığı ve yanmış gazları bacaya gönderdiği bir egzosla donatılmış dumanlık.

Kazanda bir buhar domu ve emniyet cihazları (supaplar, düdük, ocağın tepesinde eriyen tapalar v.b.) bulunur. Kullanılan yakıtlar parça veya toz halinde taşkömürü, linyit, mazot v.b.'dir. Lokomotif kazanlarının sınır basıncı, başlangıçtan bu yana devamlı artmış, bugün 15 ilâ 20 hpz'ye ulaşmıştır.

2° Makine kısmı, birkaç türbinli lokomotif denemesi bir yana, daima kondansörü olmayan bir pistonlu makineden meydana gelir. Hepsinde en az iki silindir vardır; bu silindirler, ölü noktaları önlemek için dik açı yapacak şekilde birleştirilmiş manivelalar ve biyellerle aynı dingili kavrar. Distribüsyon, düz veya silindir biçiminde çekmecelerle veya supaplarla yapılır; bu supaplar, bir kulisi veya buna benzer bir tertibatı olan (Waschart, Baker v.b. distribüsyonları) ve gidiş yönünü değiştirmeğe yarayan çeşitli mekanizmalarla kumanda edilir.

3° Arabanın bellibaşlı parçaları şasi, süspansiyon ve dingillerdir. Şasi genellikle, süspansiyon yaylarının aracılığıyle dingil başlarındaki yağ kutularının üzerine oturan, sıkı sıkıya birleştirilmiş şasi kolundan meydana gelir. Ağırlığı çeşitli dingiller arasında eşit olarak bölüştürmek için yaylar susta laynlarıyle eşleştirilebilir. Dingillere tekerlekler bağlanır. Motris tekerleklerin tümü, maksimum çekiş kuvvetiyle orantılı olan raya oturma ağırlığını taşır. Taşıyıcı tekerlekler, boji veya bissel takımının yardımıyle yön değiştirir. Taşıyıcı dingillerin

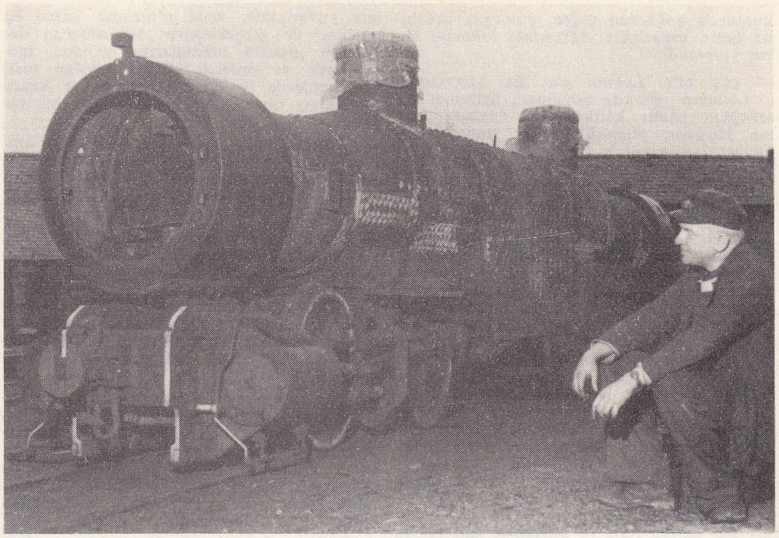

buharlı eski bir ingiliz **lokomotifi**

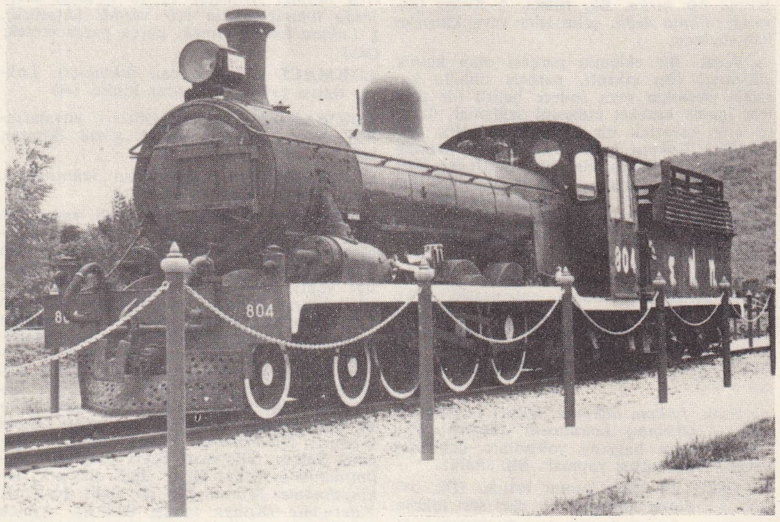

İkinci Dünya savaşında, Japonların Tayland-Birmanya bağlantısını kurmak için yaptıkları ve Kwai nehrinden geçen demiryolunda kullandıkları **lokomotif**lerden biri

T.C.D.D.'nin kullandığı ilk **lokomotif**lerden «Karaaslan»

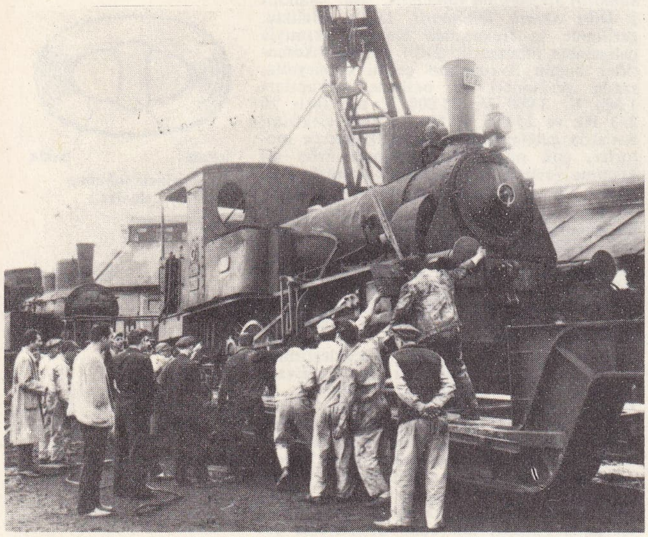

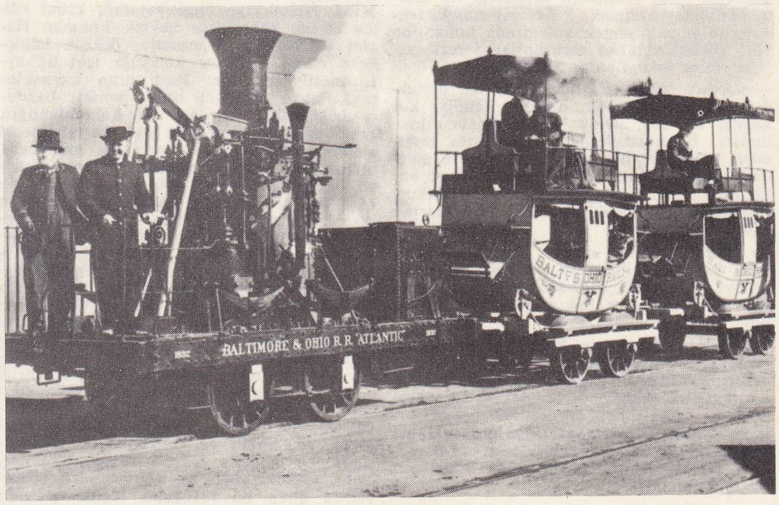

Washington, D.C.'ye ilk giren buharlı «Grasshopper» adlı **lokomotif** ve iki katlı tipik vagonlar

Foto. Guimet müzesi, Paris (LAROUSSE) ; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

çeşitli **lokomotif** tipleri «Stourbridge Lion»

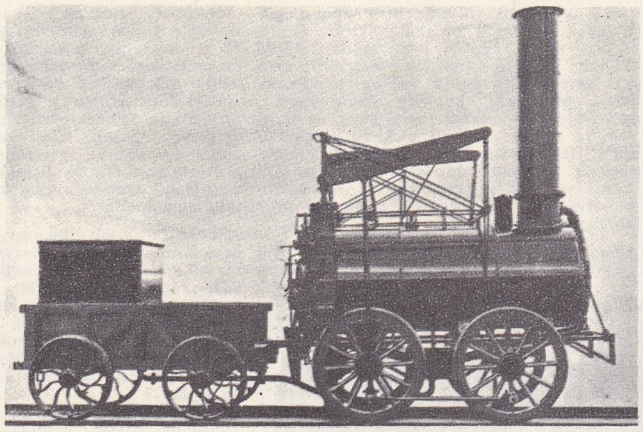

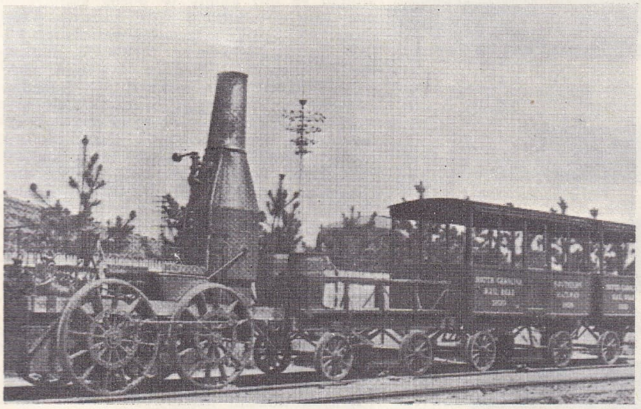

«Best Friend» (1830)

«John Bull» Stephenson, (1830)

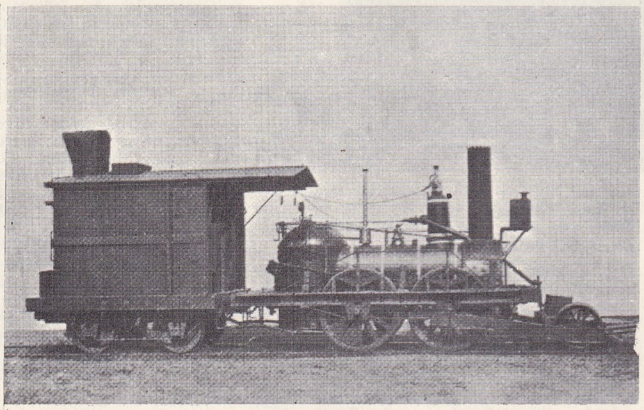

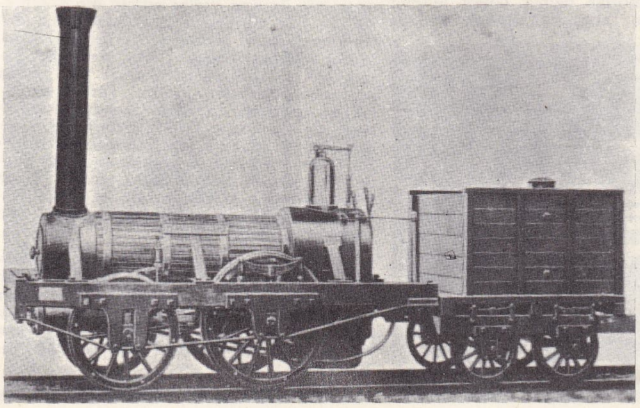

lokomotif «Old Ironsides», Baldwin (1832)

düzenlenişi makinenin gücünü ve seyir kabiliyetini tayin eder. Her lokomotif tipi bir sayıyla gösterilir; bu sayının rakamları soldan başlayarak, sırasıyle taşıyıcı ön dingillerin sayısını, birleştirilmiş dingillerin sayısını ve taşıyıcı arka dingillerin sayısını gösterir. Meselâ 241 tipi lokomotifte, önde iki boji, dört birleştirilmiş dingil ve arkada bir bissel vardır. Raya oturma ağırlığı, her dingile düşen yükün artması (bugün A.B.D.'de 30 ilâ 35 ton, Fransa'da 17 ilâ 20 ton) ve birleştirilmiş dingil sayısıyle (6'ya kadar) orantılı olarak gittikçe çoğalmıştır. Birleştirilmiş dingillerin sayısı arttıkça taşıtın rijitliği de artar ve dönemeçlerde hareket kabiliyeti kısıtlanır. Bu mahzuru önlemek için, eklemli lokomotifler düşünülmüştür (Mallet ve Garratt sistemleri); ayırma manevraları için, bütün dingilleri birleştirilmiş lokomotifler yapılır. Bu lokomotif tipleri ve banliyö trenleri genellikle *tender lokomotif*'tir. (Bk. TENDER.)

Modern lokomotiflerde kızgın buhardan ve özellikle Avrupa'da, çift genleşmeden (kompundlama) yararlanılır. Şaside kullanılan perçinli profile demirin yerini, kaynaklanmış saçlar veya dökme çelik almıştır. Makinenin alternatif hareketlerinden doğan dinamik kuvvetleri azaltmak için makineler dengelenmiştir.

Yakıtla besleme, stocker'lar sayesinde otomatik olarak yapılır. Bu tertibat, yakıtın verimini artıran geniş yüzeyli bir ızgaradır. Çoğu ülkelerde, lokomotif yakıtı olarak, ısı gücü daha yüksek olan mazot kullanılır.

● *Sıkıştırılmış havalı lokomotif.* Lokomotiflerde buhar yerine, kompresörler yardımıyle haznelerde depo edilen sıkıştırılmış hava kullanılabilir. Egzosundan buhar veya yanmış gaz yerine temiz hava veren bu sistem maden ocaklarında da tercih edilir.

● *Elektrikli lokomotif.* Elektrikli lokomotif dağıtım şebekesinden aldığı elektrik enerjisini kullanır; lokomotif bu enerjiyi havaî hatlarda bir trolley veya bir pantograf yardımıyle, ek iletken raylı hatlarda da bir fırça yardımıyle alır. Elektrikli lokomotifin bir ana kasası vardır; bu ana kasa, ya rijit bir dingil dizisi ve taşıyıcı bojilerle bisseler üzerine, ya motor bojileri veya dingillerin tutturulduğu truck'lar üzerine oturur. Bu lokomotif tipinde de perçinli şasi yerine kaynaklanmış saç kullanılır. Dingiller ise iki çeşittir: yön dingilleri ve motor dingilleri. Yön dingillerinin görevi, doğrultma tertibatları yardımıyle lokomotifi yol eksenine çekmek ve seyir sırasında hep bu konumda tutmaktır. Motor dingilleri ise, bir transmisyon yardımıyle elektrik motorlarına bağlıdır. Motorlar, bazen şasinin (tramvay süspansiyonu), bazen dingillerin (burundan süspansiyonlu) üzerine oturur.

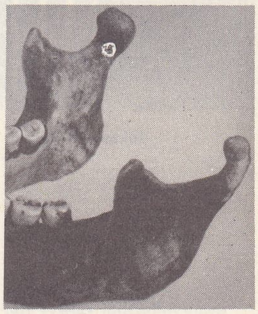

lokmalar (anat.)

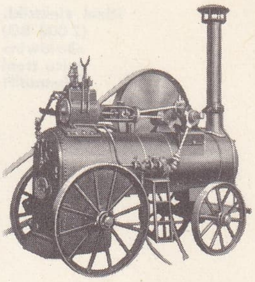

lokomobil

T.A. Edison elektrikli **lokomotif**inde (1892)

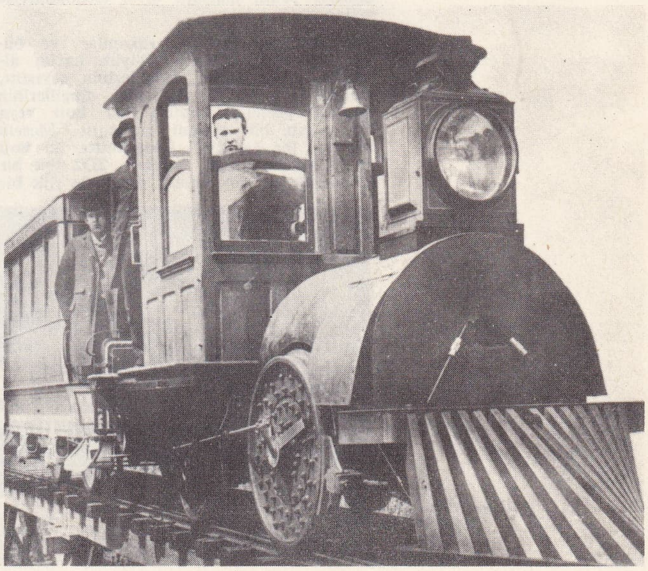

Foto. Encyclopedia Americana, X (LAROUSSE) ; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

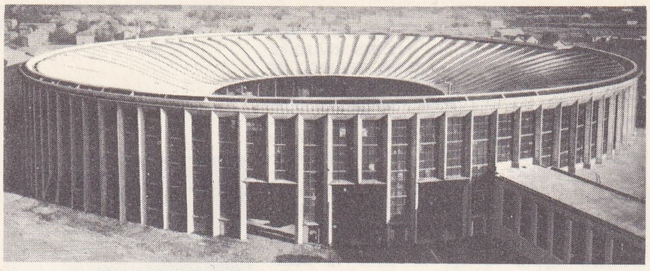

lokomotif deposu

şasisi ve her iki ucunda birer yön dingili bulunan iki bojili bir lokomotiftir. Dingil başına düşen ağırlık bazı lokomotiflerde 23 tona kadar çıkabilir. Lokomotifin idaresi için gerekli olan çeşitli bağlantılar (dirençlerin giderilmesi, kuplajın değiştirilmesi), elektrikle veya sıkıştırılmış hava ile çalışan ve düşük gerilimli elektrik manipülatörleriyle uzaktan kumanda edilen kontaktörlerle sağlanır. Modern lokomotiflerde bazı kontaktörler gruplaştırılır ve servomotorlu bir tek manevra mekanizmasıyle harekete geçirilir.

Uzun yokuşlarda, motorlar jeneratör gibi çalışır ve tüketilen enerjinin bir kısmını

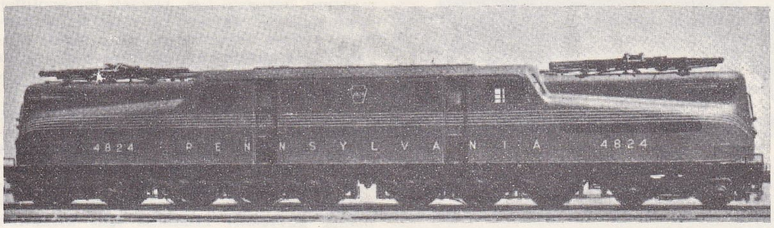

Pennsylvania demiryollarının «GG1» tipi elektrikli **lokomotifi**

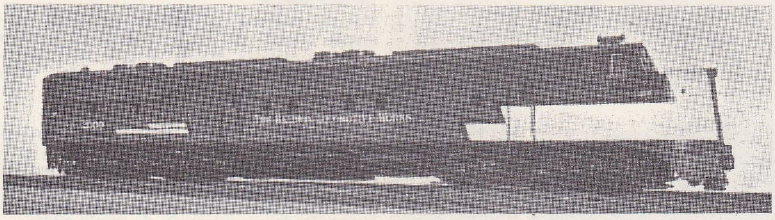

Dizel elektrikli (2 000 BG) «Baldwin» yolcu treni **lokomotifi**

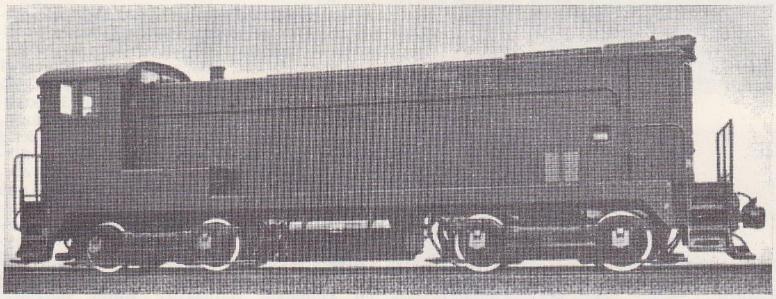

Dizel elektrikli (1 000 BG) «Baldwin» **lokomotifi**

Bazı lokomotiflerde motor şasiye sıkıca bağlanarak süspansiyona alınır; bu durumda transmisyon, ya esnek tertibatlarla, veya motor dingilleriyle eşmerkezli olan oyuk millerle yahut mafsallı biyel tertibatlarıyle sağlanır.

Eletrikli lokomotifler, rakamlar ve büyük harflerle gösterilir. Büyük harfin alfabetik sırası motor dingillerinin sayısını, yanındaki rakamlar da yön dingillerinin sayısını gösterir; ayrıca, her boji veya truck için bir sembol kullanılır. Meselâ BB tipi bir elektrikli lokomotifte iki boji ve iki motor dingili bulunur. 2D2 tipi bir lokomotif ise, dört motor dingiliyle rijit bir

besleme hattına verir. Elektrikli lokomotifler hem kullanışlı, hem de daha hızlı olduğu için diğer lokomotiflere tercih edilir. Bk. ELEKTRİKLEŞTİRME.

Her elektrik şebekesinin bittiği yerde lokomotifi değiştirip, öbür şebekeye göre düzenlenmiş bir lokomotifi hatta sokmak güçlüğünü ortadan kaldırmak için, çok çeşitli gerilim ve frekanslarda çalışabilecek lokomotifler hazırlanmaktadır. Çift akımlı lokomotiflerden sonra üç ve dört akımlı lokomotifler bu amaçla yapılmıştır. Bu makinelerde, alternatif akım redresörlerle doğrultulur ve motorlar daima doğru akımla beslenir. Bugün, civa buharlı-çok anotlu-redresörler, ignitronlar ve tek anotlu eksitronlar yerine, daha kullanışlı, emniyetli, az yer kaplayan ve tesisatı kolay olan yarı iletkenli kuru redresörler kullanılır. Hemen bütün lokomotifler basit redresörlerle (diyotlar) donatılmıştır ve gerilim ayarı, transformatörün içindeki bir anahtar (saptırıcı) yardımıyle yapılır. Son zamanlarda, doğrultulmuş akımın gerilimini düzenlemeğe yarayan tristor'lar kullanılmağa başlanmıştır. Hattâ transistörlerin kullanılması bile tasarlanmaktadır.

Alternatif akımlı lokomotiflerde, kontrol devrelerini transistörlerle donatmak ve elektrovalflerle veya kam milleriyle kumanda edilen klasik kontaktörler yerine diyotlarla birleştirilmiş tristorlar kullanmak yoluna gidilmiştir. Doğru akımlı lokomotiflerde, tristorun içinden geçen akım önceden sıfıra indirilmedikçe tristora bloke etmek imkânsız olduğundan bu sistemi uygulamak daha güçtür.

● *Dizel motorlu lokomotif.* Bu lokomotifin üstünlüğü, toplam veriminin yüksek olmasından ve anî kalkış ve duruş kabiliyetinden gelir. Kullanılan dört zamanlı Dizel motorları, egzos gazlarından yararlanan küçük bir aşırı besleme türbiniyle donatılmıştır. Motor ile dingiller arasında, elektrikli, hidrolik veya mekanik bir transmisyon bulunur. Elektrikli transmisyona göre düzenlenmiş lokomotiflere «Dizel-elektrik» lokomotifi denir; bunlarda Dizel motoru, motor dingilleriyle birleştirilmiş elektrik motorlarını besleyen bir doğru akım jeneratörünü döndürür. Bir regülatör sistemi, sürekli olarak, soğurulan elektrik enerjisini Dizel motorunun verdiği ısı enerjisine göre ayarlar. Bu Dizel-elektrik lokomotifleri, hızlı katarları çekmekte ve büyük güç gerektiren manevralarda kullanılır; genellikle, her biri 1 500 ilâ 2 000 BG'de olan iki, üç veya dört Dizel lokomotifi birleştirilir. Hidrolik transmisyonlu Dizel lokomotifler daha çok manevralarda kullanılır. Motor ile dingiller arasında bağlantı kurmak için, bir karter içinde iki mili hidrolik olarak bağlayan türbinli makinelere, yani hidrolik kavramlara başvurulur. Ayrıca pompalı transmisyonlar da kullanılabilir. Otorayların çoğu, dişlilerle sağlanan mekanik transmisyonlu Dizel motorlarıyle donatılmıştır. Mekanik ve hidrolik transmisyonlar, özellikle güçlü makinelerde hidromekanik transmisyon halinde birleştirilmeğe başlanmıştır.

Yolcu trenlerini çeken lokomotiflerde, vagonları ısıtmak için kasaya bir buhar kazanı eklenmiştir. Fakat, Dizel motorlarında hacim gücünün arttırılması, lokomotifte, ısıtma için gerekli akımın üretilmesine imkân verir. Üreteçlerin fazla yer tutmaması ve ağır çekmemesi için ters yönde olmak üzere iki Dizel motoru yerleştirilmiştir; bu motorlar, aralarına konulan üretecin biri indükleyicisini, öteki indüklenenini ters yönde döndürür. Bütün hafifliğine rağmen hidrolik transmisyon A.B.D. ve Fransa'da pek az gelişmiş, buna karşılık Almanya'da ve bir dereceye kadar da İngiltere'de bu alanda büyük bir hamle yapılmıştır.

● *Gaz türbinli lokomotif.* Bunlarda motor, aynı mil üzerine yerleştirilmiş bir kompresör ve bir türbinden meydana gelen bir türbokompresör grubudur; türbin ile kompresör, kompresörden çıkan hava ile yanan bir yakıtın püskürtüldüğü bir yanma odasıyle birbirinden ayrılır. Türbin kanatçıkları arasında genleşen gazlar, kompresöre ve dingillerle birleştirilmiş motorları besleyen bir elektrik jeneratörünü döndürür. Bu lokomotifin verimi (yaklaşık olarak yüzde 20), buharlı lokomotiften yüksek, Dizel lokomotifinden düşüktür. Bu lokomotiflerde çok çeşitli yakıtlar (ağır yağlar, toz kömür v.b.) kullanılabilir.

● *Başka lokomotif tipleri.* Nazarî çalışmalar bir hayli geliştiği halde bugüne kadar uygulamada nükleer kuvvetle hareket eden lokomotifler yapılamamıştır; fakat küçük hacimli reaktörlerin hazırlanmasıyle yakın bir gelecekte bu boşluğun doldurulacağı sanılır. (LM)

LOKOMOTÖR i. (fr. *locomoteur*). Dy. Bir

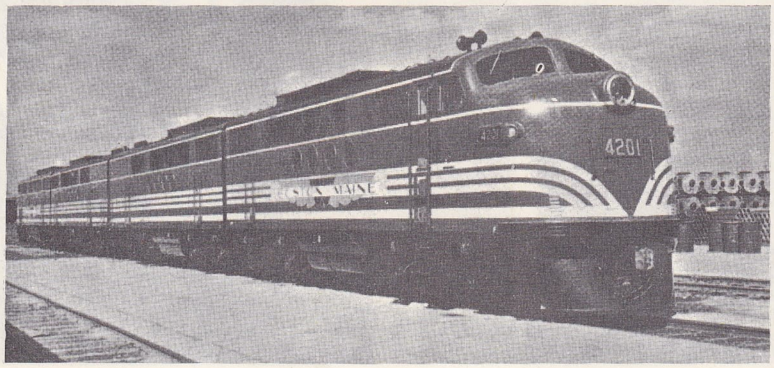

Dizel elektrikli (5 400 B G) yük katarı **lokomotifi**

Foto. LAROUSSE ; Encyclopedia Americana

termik motorla veya bir elektrik motoruyla çalışan orta güçte (150 ile 500 BG) cer makinesi. (L)

LOKOSSA, Dahomey'de yer. Athieme'nin kuzeydoğusunda. Kuzeybatı idare bölgesinin yönetim merkezi. (L)

LOKOTRAKTÖR i. (fr. *locotracteur*). Zayıf güçte (150 BG kadar) bir termik motorla ray üzerinde çalışan cer makinesi. (L)

LOKPORTİT i. (fr. *lockportite*). Miner. Bir siderit tipine veya göktaşlarında bulunan bir demir çeşidine Stanislas Meunier tarafından verilen ad; başlıca iki alaşımdan meydana gelir: kamasit ve plesit. (L)

LOKRİS. Esk. coğ. Kıta Yunanistanı'nda Lokris'lilerin ülkesi. Özellikle dağlık bölgelerde uzanırdı ve Dorların istilâsına uğrayan Phokis arada kalmak üzere, Ege denizi kıyısındaki *Doğu Lokris* (Epiknemidios'lar ve Opuntios'lar) ve Krissa körfezi (Korinthos körfezi) kıyısındaki *Batı Lokris* (Ozolos'lar) olarak ikiye ayrılırdı.

— Leng. *Lokris lehçesi,* Kuzeybatı öbeğinden eski yunanca lehçesi; Lokris'te konuşulurdu.

— Müz. *Lokris makamı,* eski yunan müzik makamlarından biri. ‖ Bir kilise makamının adı. (L)

LOKROİ, yun. **Lohroi oi Epizephyrioi,** lat. **Lokri epizephyrii.** Esk. coğ. Bruttium'da yunan sitesi, M.Ö. 637'de kurulan Lokris kolonisi. Soylular sınıfının bir Binler meclisi vardı; başkanına *koesmopolis* denirdi. Lokris'liler karşı kıyıda tesisler kurdular. Uzun süre Syrakusai'nin müttefiki olan şehir, Syrakusai'nin kovduğu Dionysios II'yi kabul eti, Romalıların Cannes yenilgisinden sonra Hannibal'in müttefiki oldu, 205'te Roma egemenliğine boyun eğdi ve VII. yy. Endülüs Arapları tarafından yıkıldı. Kalıntıları bugünkü *Lokri* yakınındadır. (L)

LOKRUM. Bk. LACROMA.

LOKSODONT sıf. (yun. *loksos,* eğri ve *odous, odontos,* diş'ten fr. *loxodonte*). Diş minesi aşınarak eşkenar dörtgen biçimini alan Afrika filine verilen sıfat. (L)

LOKSODROMİ i. (fr. *loxodromie*). Geod. Yer meridyenlerini sabit bir açı altında kesen eğri. (Loksodromi yayı, tekabül ettiği geodezi yayından daha uzundur. Meridyenlerin, eşit uzaklıkta paralel doğrularla gösterildiği Mercator izdüşümünde loksodrominin görüntüsü bir doğru çizgidir.)

— Mat. Bir kürenin bütün meridyenlerini aynı açı altında kesecek şekilde, bu kürenin yüzeyine çizilen eğri. (L)

LOKSODROMİK sıf. (fr. *loxodromique*). Bir loksodromun özelliklerini taşıyan: *Loksodromik yol.* (Loksodromik yol, bir noktadan öbürüne giden en kısa yol değildir [bk. ORTODROMİ], ama izlenmesi en kolay olanıdır, çünkü doğrultu değiştirmeyi gerektirmez.) ‖ *Loksodromik cetveller,* bir geminin izlediği yolu hesaplamağa yarayan cetveller. (L)

LOKUM i. (*râhat-ul-hulkûm*'dan *lati lokum* > *lukum* > *lokum*). Şekerli nişastayı kaynatıp ağdalaştırarak yapılan şekerleme: *Bademi kaça veriyorsun?... Biraz lokum da isterim!* (Ahmed Rasim). *Üsküdara gider iken bir mendil buldum / Mendilimin içine lokum doldurdum* (Halk türküsü). ‖ *Hacı lokumu,* şerbetle yenilen kuru ve şekersiz lokum. ‖ *Kuş lokumu,* yumurtalı ve az şekerli bir cins kurabiye.

— DEY. *Lokum gibi,* tatlı, güzel ve yumuşak şeyleri nitelemek için söylenir.

— Mad. oc. *Ateşleme lokumu,* maden ocaklarında bir deliğe yerleştirilmiş patlayıcı maddeler içinde ateşlemeyi başlatan fitil ve kapsüllü dinamit lokumu. ‖ *Dinamit lokumu.* Bk. DİNAMİT.

— Mutf. Türklere mahsus bir çeşit tatlı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mutf. İki üç yüzyıldan beri Osmanlı imparatorluğu toprakları içinde çok aranan *lokum,* XVIII. yy.da bir İngiliz gezgini tarafından Avrupa'ya götürüldü; *türk lokumu* adıyle tanındı. Lokum yapım ve satışında Hacı Bekir firmasının ünü XVIII. yy.dan beri bütün dünyaya yayıldı. Lokum, şeker şurubunun (sakaroz) sitrik asit, tartarik asit veya kremtartarla kestirilerek nişasta ile pişirilmesinden elde edilir. Esas madde olan nişasta ve şekere, yapılacak lokumun cinsine göre fındık, fıstık, badem içi gibi kuru yemişler, meyve usareleri, çiçek yaprakları veya sakız da konabilir. Ayrıca hindistancevizi talaşı ve kaymak ilâve edilerek yapılan çeşitleri de vardır. Bazen de içine gıda maddelerine mahsus boya veya esanslar katılır. (LM)

LOKUS i. (lat. *locus,* yer). Hücrebil. Bir genin kromozom üzerindeki yeri. (L)

Lola Montes, Max Ophuls'ün çevirdiği fransız filmi (1955). Bavyeralı Ludwig'in gözdesi Maria Montes'in fırtınalı hayatını anlatan bu filim, dekor ve renk anlayışı, barok bir ortamın en ince ayrıntılarına kadar canlandırılması bakımından, 1950 yılları fransız sinemasının en olgun eserlerinden biridir. (M)

LOLA MONTEZ veya **LOLA MONTES** (Maria Dolores Eliza GILBERT, — denir), irlandalı macera kadını (Limerick 1818-New York 1861). Londra'da «ispanyol dansözü» idi (1861), daha sonra Bavyera'ya gitti, kral Ludwig I'i baştan çıkardı; kral ona ROSENTHAL barones, sonra da LANDSFELD kontesi unvanlarını verdi (1847) ve maaş bağladı. Siyasî nüfuzu 19 şubat 1848 ayaklanmasına ve kralın tahttan feragat etmesine yolaçtı (21 mart). Daha sonra Avustralya ve A.B.D.'ye yerleşti. Maceralarını kaleme aldı. (L)

LOLANG, Kore'de eski köy, Pyongyang bölgesinde, Tatong ırmağı kıyısında; M.Ö. 108-313 arası bir çin kumandanlığının merkeziydi. Yapılan kazılarda, içlerinde Han'lar sanatının önemli kalıntıları (maden, çanak-çömlek, yeşim taşı, lake) bulunan birçok mezar ortaya çıkarıldı. (L)

LOLİGO i. Mürekkepbalığının ilmî adı. (L)

LOLLAND, Danimarka takımadalarının güney kısmında ada, iki köprüyle Falster adasına bağlıdır; 86 500 nüf. İdare merkezi, *Maribo.* Ada, verimli bir bölgedir (tahıl ve şeker pancarı tarımı). [L]

LOLLİ (Antonio), italyan kemancısı ve bestecisi (Bergamo 1730'a doğr.-Palermo 1802). Kemancı olarak Stuttgart (1758-1774) ve Petersburg (1774-1783) saraylarında çalıştı. Bu arada Avrupa'nın belli başlı merkezlerinde birçok başarılı konser verdi. Olağanüstü tekniğiyle ün kazandı. Eserleri arasında keman ve kontrbas için üç sonat derlemesi, sekiz keman konçertosu, iki keman için altı düet ve keman öğrenimi için bir metot yer alır. (M)

LOLLİANOS, efesli yunan sofisti (M.S. II. yy.). Hadrianus çağında attikeciliğin rönesansında önemli bir rol oynadı. (L)

LOLLİA PAULİNA, romalı kadın (öl. M. S. 49). Büyük bir servetin mirasçısı oldu. Caius Memmius Regulus ile evlendiyse de imparator Caligula onu ayrılmağa zorladı. Caligula onunla evlendi, fakat sonra onu boşadı. Caligula'nın ölümünden sonra Claudius'un metresi oldu. Agrippina onu büyücülükle suçladı, senatoca sürgüne mahkûm edildi, Agrippina tarafından öldürüldü. (L)

LOLLİUS (Marcus), romalı general (öl. M.S. 2). Sicambri, Usipii ve Tencteri kavimleri tarafından Ren nehri üstünde kanlı bir bozguna uğratıldı. (M.Ö. 16). Augustus'un torunu Caius Caesar ile birlikte Asya'ya gitti. Parth'lar hesabına yurduna ihanetle suçlanınca intihar etti. (L)

LOLLOBRİGİDA (Gina), italyan kadın sinema oyuncusu (Subiaco 1927). Sinemaya 1946'da ufak tefek rollere çıkarak başladı. 1951'de yönetmen C. Lizzani'nin *Achtung Banditi!* (Teslim Olun Haydutlar!) ve aynı yıl Christian - Jacquel'ın *Kahraman Âşık* (Fanfan la Tulipe) adlı filimlerinde adını duyurdu. Bu tarihten sonra çevirdiği önemli filimler şunlardır: 1952'de R. Clair'in *Gece Güzelleri* (Les Belles de Nuit), 1953'te L. Comencini'nin *Aşk ve Hayal* (Pane, Amore e Fantasia), J. Huston'un *Sarışın Şeytan*'ı (Beat the Devil), 1955'te C. Reed'in *Trapeze* (Trapez), 1956'da J. Delannoy'un *Notre Dame'ın Kamburu* (Notre Dame de Paris). 1960'tan sonra milletlerarası bir ün kazandı. (L)

LOLO i. Leng. Yun-nan'da konuşulan Tibet-Birman öbeğinden dil. (L)

LOLO'LAR. Bk. Yİ'LER.

LOM, esk. **Lom Palanka,** Bulgaristan'da (Vratsa idare bölümü) şehir, Tuna'nın sağ kıyısında, Lom ırmağının Tuna'ya kavuştuğu yerde; 23 000 nüf. Irmak limanı. Linyit işletmesi. (L)

LOM, Bulgaristan'da ırmak, Tuna'nın kolu (sağ kıyı), Rusçuk'ta Tuna'ya kavuşur; 25 km. Ön Balkan yaylasının doğusunu akaçlayan üç ırmaktan meydana gelir: *Çerni Lom* (veya *Kara Lom*); *Malki Lom* (veya *Küçük Lom*) ve *Beli Lom* (veya *Beyaz Lom*). [L]

LOMA dağları, Gine «sırt»ında kütle, Sierra Leone'nin kuzey kısmında; 1 946 m. (L)

LOMAMİ, Kongo- Kinşasa'da ırmak, Kongo'nun kolu, paralel olarak aktığı Kongo'ya İsangi'de kavuşur (sol kıyı); yaklş. 1 450 km. Irmak Lokoto'nun aşağı kesiminde sefere elverişlidir. — *Yukarı Lomami idare bölümü* (Kuzey Katanga ili), 455-400 nüf. İdare merkezi, *Kamina.* (L)

LOMARİA i. *Blechnum*'un eski ilmî adı. (Eğreltiler grubunun *polypodiaceae* familyasından. (L)

LOMAS DE ZAMORA, Buenos Aires'in güney varoşu; 125 900 nüf. Çeşitli sanayi. (L)

LOMATİUM i. Amerika'da altmış kadar türü bulunan bitki; eskiden *peucedanum*'lar arasında sayılırdı; şimdi maydonozgillerden sayılır. (L)

LOMAX (John Avery), amerikalı folklorcu (Goodman, Mississippi 1867-Greenville, Mississippi 1948). 1897'de Teksas üniversitesini bitirdi. Öğrenimine bir süre Harvard ve Chicago'da devam etti. Amerikan Folklor derneğinin 1912 - 1913'te başkanlığını yaptı. *Cowboy Songs and Other Frontier Ballads* (Kovboy Şarkıları ve Diğer Sınır Baladları) [1910] adlı ilk eserinin genişletilmiş birçok baskısı yapıldı. 1934'te Kongre kütüphanesinin amerikan folklor şarkıları bölümüne şeref üyesi olarak getirildi. Bu tarihten sonra bütün zamanını folklor şarkıları toplamakla geçirdi. Basılan diğer eserleri: *The Book of Texas* (Teksas Kitabı) [1916]; *American Ballads and Folk Songs* (Amerikan Baladları ve Halk Şarkıları) [oğlu Alan Lomax ile birlikte, 1934]; *Negro Folk Songs as Sung by Lead Belly* (Lead Belly'nin Söylediği Zenci Halk Şarkıları) [Alan Lomax ile birlikte, 1931]; *Our Singing Country* (Şarkı Söyleyen Ülkemiz) [1941]; *Adventures of a Ballad Hunter* (Bir Balad Avcısının Serüvenleri) [Hatıralar, 1947] ve *Folk Songs, U.S.A.* (A.B.D. Halk Şarkıları) [Alan Lomax ile birlikte, 1947]. (M)

LOMAZZO (Giovanni Paolo), italyan ressamı ve sanat yazarı (Milano 1538-ay.y. 1600). Gaudenzio Ferrari'nin öğrencisiydi, Michelangelo'dan ve eserlerini Roma'da tanıdığı Raffaello'dan, Milano'da *Son Akşam Yemeği* tablosunu kopye ettiği Leonardo da Vinci'den etkilenen Lomazzo'nun bıraktığı birkaç resim (*Çocukla Meryem, Pieta* [Brera], *Büyük Perhiz Yemeği* [Piacenza'daki Sant Agostino kilisesinde, 1944'te tahrip edilmiş olan fresk]) pek önemli sayılmaz. Buna karşılık, otuz üç yaşında kör olduktan sonra, yazdığı *Trattato della Pittura, Scultura ed Architettura* (Resim, Heykel ve Mimarî Üstüne) [1584] ve *L'Idea del Tempio della Pittura* [1590] resim sanatı ve tekniği üstüne yapılan ilk tenkitli incelemelerdir. (L)

LOMBAR veya **LUMBAR** i. (ing. *limber'den*). Denizc. Bir geminin bordalarına açılmış olan ve top namlularının geçmesine veya kamaralarla bataryaların havalandırılmasına yarayan dörtgen biçiminde delik. ‖ *Lombar ağzı,* bir geminin bordasına açılmış olan ve *lombar ağzı merdiveni* denilen bir merdivene gemiye giriş-çıkışı sağlayan geçit. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Lombar lombozu,* lombar kapaklarına takılan ve lombar ka-

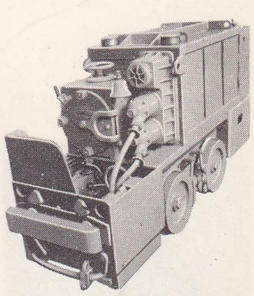

lokotraktör

Foto. LAROUSSE

palıyken içeri ışık girmesini sağlayan mercek biçiminde cam. || *Lombar praçolu*, bir sandalın kürek lombarlarını desteklemek için iki tarafına dikey olarak konmuş kısa ağaç parçası. || *Lombar tirizi*, bir lombarın alt kenarını tutan tahta takoz. || *Lombarı suğa etmek*, bir lombarı sıkıca kapamak. || *Baş lombar*, geminin baş tarafına en yakın olan son lombar. || *Hava lombarı*, dörtgen biçiminde büyük lombar. || *Palamar lombarı*, gemiyi bağlayan halatın (bk. YOMA) gemiden dışarı çıktığı yuvarlak delik. (PALAMAR LOÇASI da denir.) || *Yük lombarı*, büyük boyda denk ve sandıkların gemiye alındığı büyük lombar. (BÜYÜK LOMBAR KAPISI da denir.)

— ANSİKL. Büyük bir harp gemisinde, baştaki *lombar* ağızları erlere, iskele kıç omuzluktakiler yüzbaşıya kadar olan subaylara, sancak kıç omuzluktakiler de üst rütbeli subaylara ve amirale ayrılmıştır. Bir subay veya resmî bir sivil, gemiye çıkış ve inişinde borda iskelesindeki lombar ağzında, kurallara uygun olarak selâmlanır; bu selâmlama selâm kıtası, boru, bando ve kesikli düdükle yapılır. (M)

LOKRİS
Upontios sikkesi
(M.Ö. IV. yy.)
Persephone
Cabinet des Médailles, Paris

LOMBARD i. Lombardiya halkından veya bu halkın soyundan olan kimse. || [isim tamlamalarında] Lombardlarla ilgili: *Lombard sanatı*.

— Paleografi. *Lombard yazısı*, eski işlek yazıdan türemiş ve İtalya'da VII. yy. ile XII. yy. arasında belgelerle veya elyazmalarında kullanılan küçük harfli işlek yazı. Bk. YAZI, *Millî yazılar*.

— G. santl. *Lombard şeritleri*, özellikle roman tarzındaki kiliselerin mihraplarının görülen, hafif çıkıntılı, yatay ve üst taraflarında birbirlerine bir körkemer dizisiyle bağlı düşey şeritler. (Bu süsleme tarzı roman mimarîsi öncesinin bütün eserlerinde görülür.) [L]

LOMBARD (Jean), fransız yazarı (Toulon 1854-Charenton 1891). Kuyumcu ustasıydı; kendi kendini yetiştirdi ve yetenekli bir gazeteci olarak ortaya çıktı: Marsilya ve Montpellier gazetelerine, sonra Paris'te, yazı işleri müdürü olduğu *La France Moderne*'e yazdığı makaleler, fransız sosyalizminin öncülerinden biri sayılmasına yolaçtı. Hayale geniş yer veren şiirler (*Adel, la Révolte Future* [Adel, Gelecekteki Ayaklanma], 1888) ve iki tarihî roman yazdı: konusu III. yüzyıl Roması'nda geçen *L'Agonie* (Can Çekişme) [1888] ve *Byzance* (Bizans) [1890]. (L)

LOMBARD (Johann Wilhelm), prusyalı siyaset adamı (Berlin 1767-Nice 1812). Fransız asıllı bir ailedendi. Büyük Friedrich ile Friedrich Wilhelm II tarafından himaye edildi. Kral Friedrich Wilhelm III devrinde yedi yıl Prusya dış siyasetini yönetti (1800-1807). Görevini iyi başaramayan Lombard, ülkesinin Napolyon I ile iyi ilişkiler kurması için çaba gösterdi. Özellikle Jena ve Auerstedt yenilgilerinden sonra halkın düşmanlığını kazandı. Friedrich Wilhelm III kabinesinin dağılmasından sonra iki yıl Berlin Bilimler akademisinin sekreterliğini yaptı (1807-1809). [M]

LOLA MONTEZ
«İllustrierte Zeitung»

LOMBARD (Lambert), flaman ressamı, mimarı, gravürcüsü, arkeoloğu ve şairi (Liège 1506-ay.y. 1566). Rönesans'ın Hollanda'da yayılmasında önemli etkisi oldu. Middelburg'da, Jan Gossaert ile çalıştığı bilinir. 1535'te Liège prens- piskoposu Erard de La Macrk'ın hizmetine girdi. 1537'de ingiliz kardinali Reginald Pole ile Roma'ya gitti, orada Vasari ile tanıştı. Liège'e dönüşünde bir atelye açtı (1539); Frans Floris, Lucas de Heere, Willem Key bu atelyede yetiştiler. (L)

LOMBARDİ, italyan oyuncu ailesi; en yaşlıları RODRİGO idi (öl. Parma 1749); geleneksel «doktor» rolünde Goldoni ile Gozzi en beğendikleri oyuncuydu. Adriana Sacco ile evliliğinden iki çocuğu oldu: BENEDETTO (öl. Torino 1795), Arlecchino tipini canlandırdı; ROSA (Venedik 1741-1765) da aktris oldu. Benedetto'nun üç çocuğu GIOVANNİ (öl. 1836), FEDERİGO (öl. Bologna 1850) ve ROSA da sahne sanatçısı oldular. Ailenin en ünlü aktörleri Federigo'nun iki oğludur: FRANCESCO (Bergamo 1792-Bologna 1845), Alfieri'nin piyeslerinde oynadı; ALESSANDRO (Mantova 1796-Venedik 1824), trajediden çok komedide başarılı oldu. (L)

LOMBARDİ (Alfondo), italyan heykeltıraşı (Ferrara 1491-Bologna 1537). Soylular için büstler ve madalyonlar yaptı, özellikle Bologna'da çalıştı (*Meryem'in Ölümü*, Santa Maria della Vita'da, 1522). [L]

LOMBARDİ (Franco), italyan filozofu (Napoli 1906). 1939'dan sonra Roma üniversitesi Edebiyat fakültesi felsefe tarihi profesörü oldu. 1955'ten sonra da aynı fakültede ahlâk felsefesi kürsüsüne getirildi. Çok yönlü ve geniş deneylere dayanan felsefî araştırmalarında antimetafiziğe karşı çıktı. Başlıca eserleri: *La li bertà del Volere e l'Individuo* (İsteme Hürriyeti ve Birey) [1958]. (M)

LOMBARDİ (Riccardo), italyan siyaset adamı (Regalbuto, Enna 1901). Sanayi mühendisi idi. Faşizm aleyhtarı teşkilâtlarda görev aldı, 1930'da tutuklandı. Sonra «Giustizia e Libertà» (Adalet ve Hüriyet) hareketinin yönetici kadrosuna girdi. 1942'de Eylem partisini kurdu. 1946'da Eylem partisi listesinden kurucu meclis üyesi seçildi. Birinci De Gasperi kabinesinde ulaştırma bakanı (1945-1946) oldu. 1949-1950 Yıllarında *Avanti* gazetesi müdürlüğünü yapan Lombardi aşırı sol akımın lideridir. (M)

LOMBARDİA, İtalya yarımadasında bölge; kuzeyde İsviçre sınırı, güneyde Po ırmağı, batıda Maggiore gölü, Ticino ve Sesia, doğuda Garda gölü ve Mincio arasında; 23 804 km²; 7 390 000 nüf. Bölgede dokuz il vardır: Bergamo, Brescia, Como, Cremona, Mantova, Milano, Pavia, Sondrio ve Varese. Ülke ekonomisi için en önemli bölge olan Lombardia, önemini İtalya yarımadasıyle Orta Avrupa arasındaki konumuna, bölgeyi öteden beri büyük bir ilgi merkezi haline getiren çekişmelere, yüzey şekillerinin çeşitliliğine, sularının bolluğuna, toprağının verimliliğine, halkının çalışkanlığına ve sebatına borçludur.

Lombardia'nın yüzey şekilleri Bernina kütlesinde 4 052 m'yi bulur; fakat Po seviyesinde 11 m'ye iner. Kuzeybatıdan, güneydoğuya uzanan Alp sıradağları, bölgenin bütün kuzeyini kaplar; Yukarı Alp'ler (Bernina, Ortles ve Adamello) birbirinden ayrı dolomitli kalker kütleleri meydana getiren Ön Alpler'den, çok derin olmayan bir karıkla ayrılır. İklim serttir: yıllık sıcaklık ortalaması farkı 20°C'ı bulur; gece ve gündüz sıcaklıkları çok farklıdır; yağışlar yazın düşer. Orman işletmelerinin yanısıra hayvancılık başlıca gelir kaynağıdır; tarım, vâdilerde (başlıcası Adda'nın yukarı vâdisi olan Valtellina) toplanmıştır.

Devamlı bir şerit meydana getirmeyen tepeler (Bergamo ve Brescia yakınlarında kaybolurlar), eski Dördüncü zaman buzullarının cephelerinden oluşmuştur ve üç büyük amfiteatr meydana getirir. Burası küçük mülkiyetin ağır bastığı, meyve ağaçları yetiştirilen ve bağcılık yapılan kesimdir.

Ön Alpler'in tepeler veya ova ile birleştiği yerdeki göller bölgesi, Akdeniz özellikleri taşıyan küçük bir kesimdir. Lombardia'da beş göl vardır; bunların en büyükleri Maggiore, Como ve Garda gölleridir. İklimin yumuşaklığı ve manzaraların güzelliği, bu göllerin çevresini, bol bitki örtüsü ortasında küçük sayfiye şehirlerinin sıralandığı çekici yerler haline getirmiştir. Lombardia ovası bölgenin en zengin kesimidir. Alüvyonla dolma sonucu oluşan ova, aşağı kesime gidildikçe gereçleri incelen taraçalar meydana getirir. Geçirimli yüksek tabakaların süzdüğü sular, bir kaç kilometre ötede, 10-30 km genişliğindeki *fontanili* çizgisinde tekrar ortaya çıkar. Yüksek taraçalarda kır hayatının yanısıra, sanayi ve şehircilik de gelişmiştir; fakat alçak ovada kır hayatı ağır basar. Tarım iktisadî, tahıl ile yemlik bitki (hayvancılık) tarımına dayanır. Lombardia, mısır, yemlik bitkiler ve sığır üretiminde ülkenin 'başlıca bölgesidir; hektar başına buğday verimi İtalya'nın en yüksek verimidir (32 kental). Sanayiinin canlılığı sayesinde Lombardia, italyan ekonomisinde çok önemli rol oynar. Enerji kaynaklarının bolluğu, sanayinin gelişmesine yardımcı olmuştur: İtalya'nın en

Montes»
«Lola

büyük hidroelektrik santralları Lombardia'da, Mincio, Adda ve Oglio ırmaklarının havzalarında kurulmuştur; bu santralların yanısıra Milano ilinde de termik santrallar inşa edilmiştir; ham petrol, bölgede tasfiye edilir. Lombardia sanayiinin başlıca kolları makine yapımı ve dokumacılıktır. Makine sanayiinin başlıca özelliğiyse yüksek taraçalarda (Sesto San Giovanni çelik fabrikaları) toplanması ve ürünlerinin çeşitliliğidir. Dokuma sanayi çok sayıda kadın işçi istihdam eder; ipekçilik Como ile Varese çevresinde toplanır; yün işçiliği gerilemektedir. Bu ana sanayilerin yanısıra süt ürünleri işlenmesi (meşhur peynirler), konfeksiyon, mobilyacılık (Brianza), kâğıt imalâtı ve kimya sanayii de (Milano) gelişmiştir. Şehirler, paralel iki çizgi üzerinde sıralanır: bazıları ova ile dağın birleştiği yerdedir (Varese; Como, Bergamo, Brescia), öbürleri Po ovasında dağılmıştır (Pavia, Cremona, Mantova). Merkezde Milano, bütün bölgenin can damarıdır.

— Leng. *Lombardia lehçesi*. Lombardia'da (Mantova, Voghera ve Pavia hariç; bu üç şehirde, gerçekte Emiliano-Romanyolcası konuşulur) konuşulan galya - italya lehçesi. (MENEGHİNO da denir.) Lombardia lehçesinin başlıca özellikleri evrimi çoğunlukla ses değişimi tarafından engellenen roman dili açık [*e*]sinin (latince kısa [*e*]-den gelir) karışık diftonglaşması, latince kısa [*o*]dan gelen roman açık [*o*]sunun serbest hecede düzenli olarak [*oe*]ye dönüşmesi ve kapalı hecede açık [*o*]nun muhafaza edilmesi (*coer, oef, òss, mòll*. İtalyanca'da ise *cuore, vovo, osso, molle*); latince uzun [*u*]nun kısa [*u*]ya dönüşmesi (*dür*, ital, *duro*); [*a*] dışında son ünlülerin düşmesi (*nef gal;* ital. *neve, gallo*) ve bazı ünsüz gruplarından sonra [*a*] tınısına geçmesi (*menestra;* ital. *ministra*); titreşimsiz iki ünlü arasındaki kapatılların zayıflaması ve düşmesi (*pégura, ava, noà;* ital. *pecora, ape, nuotare*); [*e*] veya [*i*] önünde latin [*c*]sinin titreşimli ıslıklıya dönüşmesi (*azét, cüzina;* ital. *aceto, cucina*); eski lehçede öndamaksı ünlü önünde latin [*g*]sinin karmaşık [*dz*] sesine (*ç* biçiminde yazılır) eski Lombardia lehçesinde *foçir;* ital. *fuggire* modern lehçede ise *ʒ* (*je*) veya *ʃ* (*ş*) sesine dönüşmesi (*rüʒi, lèʃ;* ital. *ruggire, lèggere*); yan yana tekrarlanan ünsüzlerin sık rastlanan sadeleşmesi; edebiyat italyancasına oranla daha az evrim geçirmiş fiil ve sözdizimi morfolojisi nihayet özne şahıs

Gina
LOLLOB-
RİGIDA

Foto. LAROUSSE

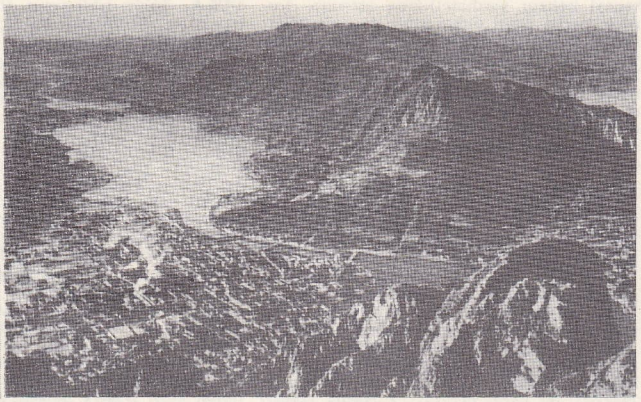

LOMBARDİA Lecco ve Garlate gölünün Coltignone dağından görünüşü

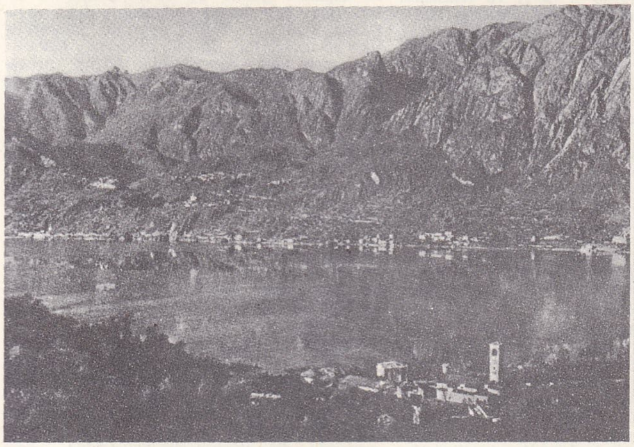

LOMBARDİA Osteno'daki Lugano gölü

zamirlerinin tekrarlı kullanımı (*ti te Cantet* cümlesi İtalyanca'da [*tu*]*canti;* bu biçim latincedeki *tū tū cantās tū* biçimine dayanır.) [L]

Lombardia birliği, mart 1167'de, papa Alexander III'ün himayesi altında Verona birliği örnek alınarak Friedrich Barbarossa'ya karşı direnmek amacıyle kurulan ve Bergamo, Brescia, Mantova, daha sonra da Parma, Lodi, Piacenza gibi papa taraftarı birçok şehirden meydana gelen birlik. Birliğin üyesi şehirler, Kutsal Roma-Germen imparatorluğunun askerlerini sınır dışı etti, sembol olarak Alessandria şehri ve kalesini kurdu ve Milano'yu birliklerine katarak özel bir yürütme komitesi olan bir *societas Lombardiae* meydana getirdikten sonra da imparator Friedrich Barbarossa'ya karşı geldiler (Legnano muharebesi, 1176; Venedik-Grado mütarekesi, 1177). Friedrich Barbarossa, Konstanz barışında [1183] birliği tanımak zorunda kaldı. — Mart 1226'da imparator Friedrich'e karşı yeni bir birlik kuruldu. Bu birlik 1237'de Cortenuova'da yenilgiye uğradı. (L)

LOMBARDİA dikdörtgeni, İtalya'da tarihî bölge; kuzeyde Peshiara ve Verona, güneyde Mantova ve Legnano eski müstahkem mevkileri arasında. (L)

Lombardia okulu, İtalya'da bir sanat çığırının adı.

● *Mimarlık.* Birçok Lombardia kilisesi XI. ve XII. yy.lardan kalmadır. 1100 Yılında Milano'daki Sant'Ambrogio kilisesinin onarılması bütün roman mimarlığının gelişiminde büyük ölçüde etkili oldu. Lombardia yapılarının nitelikleri şunlardır: yüklü cepheler ve Emilie kiliselerininkilerden daha az gelişmiş dayanma ayakları; Bergamo, Cômo, Pavia kiliselerinde kalkanın altında yer alan sıra sütun galerileri ve anakapılarla cepheleri süsleyen, olağanüstü zenginlikte, gerçek dışı hayvan heykelleri. XIV. yy.da, gotik tarzı mimarlık ve heykeltraşlığı en çok Bergamo, Milano ve Cremona'da çalışan Campionesi'ler temsil ediyordu. XV. yy.da da yeni mimarlık anlayışının görüşleri Milano'ya Brunelleschi'nin taşkın mizaçlı yetiştirmesi Filarete tarafından sokuldu. Filarete, bazı bakımlardan, Bramante'nin öncüsü veya onun yolunu hazırlamış olan kimsedir. Leone Leoni ve özellikle de P. Tibaldi ise XVI. yy.da iddialı ve karmaşık bir yapmacıklığı temsil ettiler. Roma barogunun en büyük ustalarından Borromini'yi yetiştirmiş olan Lombardia'da, XVII. yy.da da ancak Richini (Brera sarayı, Massiore hastahanesinin girişi) ve Bernasconi'nin (Varese tapınağı) eserlerinden ibaret olan ikinci derecede bir mimarî gelişmiştir.

● *Resim.* XVIII. yy.ın sonlarında rahip Lanzi birbirlerinden aynı ad altında toplanamayacak kadar farklı olan Mantova, Modena, Parma, Cremona ve Milano resim tarzlarından söz eder. XV. yy.ın ikinci yarısının en başta gelen ressamı olan Vincenzo Foppa eski Milano okulunun kurucusudur. Mimar-ressam Bramante ve öğrencisi Bramantino ile Ambrogio Borgognone Milano okulunun ressamlarındandır. Bu okul Leonardo'nun incelik ve gerçekçiliğinin izlerini taşır. Bu nitelikler, Boltraffio Cesare da Sesto, Marco d'Oggiono, Andrea Salai, F. Melzi ve Luini'de de belirgindir. Bu yeni okulun yanı sıra, eski okuldan da Guadenzio Ferrari'nin adı özellikle anılmağa değer, Ferrari'nin öğrencilerinden biri Bernardino Lanino idi. XVI. yy.ın sonlarında yabancı tarzlar da görülmeğe başlandı. Bu arada Procaccini'ler yeni bir tarzın kurucuları oldular. Kardinal Federico Borromeo da bir akademi kurdu. Daniele Crespi (1590-1630) ise Milano okulunun en son büyük ressamıdır. Modernler arasında da Appiani'nin (1754-1817) adı anılmağa değer. (L)

LOMBARDİA - VENEDİK Krallığı, 7 nisan 1815'te, Avusturya imparatorunun, İtalya'daki Napolyon krallığının düşmesinden sonra tekrar ele geçirdiği italyan topraklarına (Milano bölgesi ve eski Venedik cumhuriyetinin toprakları) verdiği ad. Avusturya hâkimiyetine karşı ülkede gizli dernekler kuruldu. Ama bu dernekler kısa sürede yok edildi (F. Confalonieri, S. Pellico). Metternich'in düşmesi üstüne, Radetzky birliklerinin kovulmasıyle sonuçlanan Milano ayaklanması (18-22 mart 1848) ve Manin'in San Marco cumhuriyetini kurmasını sağlayan Venedik ayaklanması çıktı. Bu iki bölgenin kısa bir süre için Piemonte krallığıyle birleşmesinden sonra Avusturyalılar geri döndü (temmuz 1848). Ama Venedik ancak 22 ağustos 1849'da teslim oldu. 1857'ye kadar genel vali olan Radetzky kanlı bir bastırma hareketine girişti. Yenik düşen Avusturya Lombardia'yı (Zürich, 1859), ardından da Venetia'yı (Prag, 1886) terk etti ve bu iki bölge İtalya krallığına katıldı. (L)

LOMBARDİ'LER, italyan mimar ve heykeltıraşları. — PİETRO **Lombardo,** mimar ve heykeltıraş (Carona, Lugano 1435'e doğr.-Venedik 1515), mimar Martino Lombardo'nun oğlu. Venedik'te Frari'lerin ve San Zanipolo'nun (P. Malipiero, P. Mocenigo) mezar oymalarını yaptı. Mimar olarak şaheseri Santa Maria dei Miracoli kilisesidir; mimarî ahengi dile getiren ve çeperlere çekici bir parlaklık kazandıran renkli kakmalarla P. Lombardo, yeni mimarlığın klasik ilkelerini, Venedik'in çok renkliliği seven doğulu zevkine uygulamayı bildi (1478'de Büyük Kanal'da yaptığı Dario sarayının cephesi). 1488'de Scuola Grande di San Marco'ya başladı, sonra Dukalar sarayında Rizzo'nun yerini aldı (1488-1511) ve Coducci'den sonra Vendramin - Calergi (1504 - 1509) sarayını bitirdi. — Oğlu TULLİO, mimar ve heykeltıraş (1455'e doğr. - Venedik 1532), Santa Maria dei Miracoli ve Scuola di San Marco'da babasıyle birlikte çalıştı. A. Vendramin'in mezarı için yaptığı figürlerle Scuola di San Marco için yaptığı kabartmalarda görüldüğü üzere, Eskiçağ heykellerinden ilham aldı. Ravenna'daki Guidarello Guidarelli'nin ünlü yatay heykelini de o yaptı. — ANTONİO (1458'e doğr. - Ferrara 1516'ya doğr.). Pietro'nun öbür oğlu ve çalışma arkadaşı, özellikle Padova'da Santo kilisesi için yaptığı bronz kabartma ile tanınır: *Bir Çocuğun Ağzından Annesinin Masum Olduğunu Söyleyen Aziz Antonius.* — SANTE (1504-1560), Tullio'nun oğlu, o da heykeltıraş ve mimardı. (L)

LOMBARD'LAR, ital. **Longabardi,** Doğu Germenleri grubundan halk.

● *Tarih.* Lombard'lar I. yy.da Aşağı Elbe kıyısında yerleşmişlerdi; sonra güneydoğuya doğru ilerleyerek VI. yy.ın başında Orta Tuna'nın kuzeyine geldiler. Gepid'lere karşı Lombard'ların desteğini sağlayabilmek için Iustinianos onlara Pannonia'nın bir kısmını bıraktı (546). Kral Alboi Avarların yardımıyle Gepid'leri yok ettikten sonra (567) Avarlardan uzaklaşmak isteyerek Bizans italyası'nı işgal etti (568). Geri kalmış vahşî bir halk olan Lombard'lar İtalya'yı yakıp yıktıkları gibi, Pagan veya arius'çu oldukları için de katoliklere eziyet ettiler. Alboin yarımadanın kuzeyini fethettiği sırada, Spoleto ve Benevento'da bağımsız lombard dukalıkları kuruldu. Bizans topraklarının işgali VII. yy.ın ilk yarısında devam etti; ama bu arada da galip lombard'lar katolikleşiyorlardı. Birbirinin ardı sıra gelen bazı barışçı krallardan sonra başa geçen Liutprand (712-744) İtalya'nın fethini tamamlayarak papalığın otoritesinden yararlanmayı düşündü. Bizanslıların direnme merkezi Ravenna, kral Aistolf'a teslim oldu (751). Ama papanın çağrıları Kısa Pepin'in işe elkoymasına yolaçtı ve Franklar yaptıkları iki seferle (754, 756), Lom-

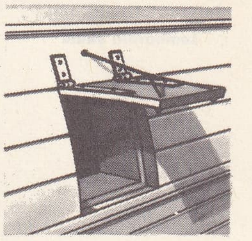

lombar

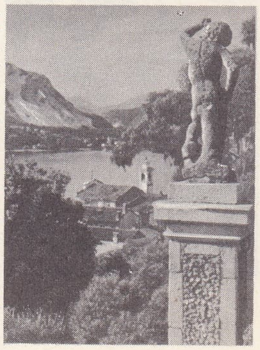

LOMBARDİA

Pallanza

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano; Brogi-Giraudon, X (LAROUSSE)

Pavia'da San Michele kilisesi

Lombardia okulu

Giulio Cesare Procaccini «Meryem ve Çocuk» Louvre müzesi, Paris

bardların kralını, ele geçirdiği toprakları San-Pietro'ya (Kilise devletleri) geri vermeğe zorladılar. Alboin'in yerine geçen Didier (756 - 774) onun yayılma siyasetini sürdürmek istedi ama Charlamagne'a esir düştü. Frankların kralı kendini Lombard'ların kralı ilân etti ve Spoleto dükü Hildeprand da ona boyun eğdi. Hildeprand'ın ölümünden sonra Spoléto, krallığa ilhak edildi. Lombardların kralı unvanı da Charlemagne ile birlikte ortadan kalktı. Benevento dükü imparatordan bağımsız oldu. 839'dan itibaren dukalık parçalandı (Benevento, Capua, Salerno), ama Lombard hanedanı 1047'ye kadar hüküm sürdü.

● *Medeniyet.* Başkenti Pavia'da olan kral, büyük toprak sahipleri tarafından seçilir ve sadık adamları (*gazindi*) ile malikanelerinin (*gastald*) yöneticilerine dayanırdı. Dukalık görevi ise babadan oğula geçerdi. Lombardlar boşta olan malikâneleri şahıs mülkiyetleri haline getirdiler. Ama stratejik noktalarda, yüzer kişilik topluluklar (*arimannia*) halinde yaşıyorlardı. Varlığını Rothari'nin *Edictus Langobardorum*'undan (643) öğrendiğimiz Lombard hukuku XI. yy.a kadar kullanıldı. Ama sayıları az olan Lombardlar çok daha önce romalılaştılar. VIII. yy.da krallar manastırları ve bu manastırlarda yaşayan bilginleri (Diyakos Paulus) korumaktan hoşlanırlardı. Frank istilasından sonra, lombard dilinde ancak *fara* ve *engo*'lu bazı yer adları kaldı. Ayrıca, kuzey İtalya'nın bir bölümü bugün de Lombardia adıyle anılır. (L)

LOMBARDO (İvan Matteo), italyan siyaset adamı (Milano 1902). Sosyalist militan. Bir süre ticaret ve sanayiyle uğraştıktan sonra, 1942'de Gizli Sosyalist partinin kurucuları arasında yer aldı. Yukarı İtalya Millî Kurtuluş komitesinde (CLNAİ) sosyalist akımın temsilcisiydi. İtalya'nın işgalden kurtulmasından sonra, Millî Kurtuluş komitesinin (CLN) Lombardia Bölgesi Sanayi komiserliğine tayin edildi. Pari hükûmeti ve birinci De Gasperi kabinesinde sanayi bakanı yardımcılığına getirildi. Kurucu meclis üyesi oldu; şubat 1948'de Milano'da, Bağımsız Sosyalistler birliğini kurdu ve İtalyan İşçileri Sosyalist partisiyle (PSLİ) birleşinceye kadar birliği yönetti. Sosyalist birlik listesinden yeniden parlamentoya girdi. Beşinci ve altınca De Gasperi kabinesinde önce sanayi ve ticaret (1948-1949), sonra dış ticaret bakanlığı (1950-1951) yaptı. (M)

LOMBARDO RADİCE (Giuseppe), italyan pedagoğu (Catania 1879 - Cortina d'Ampezzo 1938). Pisa'da felsefe öğrenimi yaptı. Kısa süre ortaöğretimde çalıştıktan sonra Catania üniversitesinde pedagoji profesörü oldu (1911). O yıllarda italyan kültürünü yenilemeğe ve taşralılıktan kurtarmağa çalışan felsefî ülkücülüğün etkisi altında yetişen Lombardo Radice, okulların somutluk ve deney zevki açısında yenilenmesi için kişisel çaba gösterdi. İtalyan okullarını günün şartlarına uydurmak amacıyle iki dergi çıkardı: *İ Nuovi Doveri* (Yeni Ödevler) [1907 - 1911] ve *Rassegna di Pedagogia e di Politica Scolastica* (Pedagoji ve Okul Siyasetî Dergisi) [1912-1913]. 1912 Sonunda, en anlamlı eseri olan *Lezioni Didattica e Ricordi di Esperinza Magistrale*'yi (Öğretici Dersler ve Öğretmenlik Tecrübelerinden Hatıralar) yayımladı. Eserde, okul hayatının en ince noktaları, Hérbart sistemini ve her çeşit temel kuralı aşarak pedagojik düşüncenin yeni yönelimleriyle kıyaslanıyordu. Gentile ünlü reformlarına giriştiği zaman Lombardo Radice'yi yanına çağırdı ve İlköğretim Genel müdürlüğüne getirdi (1923-1924). Ancak siyasî düşünce ayrılıkları, kısa zamanda iki dostun ortak çalışmasına son verdi. Lombardo Radice öğretmenliğe ve yeni dergisi *L'Educazione Nazionale*'ye (Millî Eğitim) [1919-1933] döndü. (M)

LOMBARDO RADİCE (Lucio), italyan matematikçisi (Catania 1916). Giuseppe Lombardo Radice'nin oğlu. Palermo (1956) ve Roma (1960) üniversitelerinde geometri profesörü. 1940'ta, faşizm aleyhtarı çalışmaları yüzünden özel mahkeme tarafından mahkûm edildi. Desargues'çi olmayan geometri üstüne önemli araştırmalar yaptı. Ayrıca matematik öğretimi meselesi ve genel olarak, eğitim reformuyle ilgilendi. (M)

LOMBARTRİ veya **LOMBARTROZ** i. (fr. *lombarthrie* veya *lombarthrose*). Bel omurunun kemik ve eklem soysuzlaşması.

— ANSİKL. *Lombartri,* soysuzlaştırıcı bir disk hastalığı ile beraber, herhangi bir bel ağrısında yapılan radyografide meydana çıkan osteofitozların (papağan gagaları) göründüğü, ilerleyici bir hastalıktır. Tedavi bir artrozun tedavisinin eşidir ve «omurganın yorulmamasına» özellikle dikkat edilir. (L)

LOMBLEN veya **KAVOELA** veya **KAVULA,** Solor adalarının (İndonezya) başlıca adası; 17 800 nüf. Balıkçılık. (L)

LOMBOK, İndonezya'da ada, güneyde Hint okyanusu, kuzeyde Cava denizi kıyısında, Bali adasından *Lombok boğazı* ile, Sumbova'dan da Atlas boğazıyle ayrılır; 701 000 nüf. Merkezi, batı kıyısında, *Mataram.* Kuzeyinde yüksek Rincani yanardağı (3 775 m) yükselen bu dikdörtgen biçimindeki ada, ekvatorun biraz güneyindedir. Pirinç tarlalarının sulanması Cava'dakinden daha çok özen ister. Kuru topraklarda pirincin yanı sıra manyoka, japon patatesi ve yerfıstığı da yetiştirilir. Tütün başlıca ticaret bitkisi tarımıdır.

— Tar. Ada, XIV. yy.da Cava'nın Macapahit krallığına bağlandı. Bölgenin yerli halkı olan Sasakların, Macaphaitlerin zayıfladığı bir dönemde müslümanlığı kabul ettikleri sanılır. Adanın merkezindeki Vaktu Limaları daha koyu müslümandır. Bunlar günde beş vakit namazı kabul ederler (*lima,* beş). Dağlık bölgelerde yaşayan Vaktu Tigaları günde üç vakit namaz kılarlar (*tiga,* üç). Fakat İslâmlığın diğer şartlarına uymazlar. Bunun yanında putperestlik geleneklerini de sürdürürler. İslâmlığın girişinden sonra ada küçük prensliklere ayrıldı. Adanın kuzeyi Bali'nin etkisi altındaydı. 1692'de Balililerin büyük saldırısına uğrayan ada, 1740'ta Karangasem prensinin yönetimine girdi. Sonra, dört Bali prensliği haline geldi. 1838'de Mataram prensi rakiplerini yenerek adayı aldı. Sasaklar birkaç kere Bali asıllı hükümdarlara karşı ayaklandılar; Hollandalılar işe karışarak Mataram'ı ele geçirdiler (1894). Bir yıl sonra Lombok, yönetim bakımından Bali ile birleştirilerek Felemenk Hindistanı'na bağlandı. İkinci Dünya savaşında japon saldırısına uğradı. 1949'da kurulan İndonezya cumhuriyetinin bir bölümü oldu. (M)

LOMBOK boğazı, Hint okyanusu ile Cava denizini birleştiren denizyolu, batıda Bali ile doğuda Lombok arasında. Botanik ve zooloji açısından önemli rol oynar; çünkü, Wallace ve başka tabiat bilginlerine göre bir yandan asya florasıyle favnası arasında, öte yandan da avustralya florası ile favnası arasında sınır çizgisidir. (L)

LOMBOTOMİ i. (fr. *lombotomie*). Bel bölgesini açmaktan ibaret cerrahî müdahale. (Lombotomi özellikle, böbrek ve böbrek leğeni hastalıklarının cerrahî tedavisinde tatbik edilir.) [L]

LOMBOZ veya **LUMBUZ** i. (ital. K. [?]). Denizc. Kamaralarla alt güverteleri aydınlatmak ve havalandırmak amacıyle bordalardan ve güvertelerden açılan yuvarlak delik. (Bronz bir çerçeve içine yerleştirilen çok kalın camdan bir kapağı, ayrıca bunun üzerine kapanan ve cam kırıldığı zaman körletmek için kullanılan madenden ikinci bir kapağı [kör kapak] vardır.) ‖ *Lomboz camı,* alt güverteleri aydınlatmak için lomboz çerçevelerine takılan, mercimek biçiminde, kalın ve büyük cam. ‖ *Lomboz kaşı,* kaplamalar üzerine vuran suların aşağı süzülürken sürüklediği toz ve pisliklerin lomboz camlarını kirletmemesi için lombozların hemen yukarısına tutturulan yarım ay biçiminde oluk. ‖ *Lomboz kelebeği,* lombaz kapaklarını kapattıktan sonra, içeri su sızmaması için, vira ederek sıkıştırmağa yarayan kelebek biçiminde somun. ‖ *Lomboz manikası,* seyir sırasında geminin hareketiyle meydana gelen ve gemi demirli bulunduğu sırada da baştan esen rüzgârı kamaraya çeviren ve lombozlara içeriden dışarı doğru sürülen kısa oluk. ‖ *Lomboz suluğu,* lombozlardan içeri sızan suların birikmesi için lombozların alt kenarına bağlanmış, gereğinde sökülebilen kaplar. ‖ *Döner lomboz,* gemilerin köprü üstü kamarasının baş tarafına yerleştirilen ve büyük bir hızla dönen yuvarlak cam. (Merkezkaç kuvvet üzerine biriken yağmur damlalarını ve dalga serpintilerini temizlediği için bu cam daima temiz kalır.) [LM]

LOMBOZFENER bİş. i. Aydınlatma. Bir veya daha çok ışık kaynağına sahip yassı aydınlatma aracı. (Optik organları bulunan bu fener bazen de elektrik donatımına sahiptir.) [LM]

LOMBROSO (Cesare), italyan kriminoloji uzmanı (Verona 1835 - Torino 1909). 1862'-

Alfonso LOMBARDİ «Meryem'in Ölümü» S. Maria della Vita kilisesi, Bologna

Foto. Anderson-Giraudon (LAROUSSE) ; Dizionario Enciclopedico italiano

de Pavia üniversitesinde, akıl hastalıkları üstüne dersler verdi; Pesaro psikiyatri hastahanesi müdürü (1871), sonra Torino üniversitesinde psikiyatri profesörü (1896) oldu. Ona göre, irsiyet, sinir hastalıkları gibi iradeye bağlı olmayan şartlar, suçlunun ruh hali üstünde önemli bir rol oynar ve onun sorumluluğunu azaltır. Demek ki suçlu, her şeyden önce bir hastadır. Suçlular için şöyle bir sınıflandırma öne sürdü: anatomik, fizyolojik ve psikolojik belirtileriyle doğuştan suçlular; akıl hastası suçlular; sıradan suçlular ve şehvet kurbanı suçlular. Başlıca eserleri: *Genio e Follia* (Deha ve Delilik) [1864]; *La Medicina Legale dell'Alienazione* (Akıl Hastalıklarının Adlî Tıbbı) [1873]; *L'Huomo Delinquento* (Suçlu Erkek) [1876]; *La Donna Delinquenta* (Suçlu Kadın) [1893]; bütün önceki çalışmalarını toplayan *Il Crimine, Causa e Remedi* (Cinayetler, Sebepleri ve Çareleri) [1900]. (L)

LOME, Togo cumhuriyetinin başkenti, kıyı bölgesinin ve Gine körfezi kıyısında bir çevrenin idare merkezi; 87 000 nüf. Şehir, denizle bir kıyı gölü arasındaki kıyı şeridinde kurulmuştur; donatımı yetersiz olan limanın ancak bir tek iskelesi vardır. Üç deniz yolunun hat başı olan Lome, bir ticaret merkezidir. (L)

LOMELLİNE, İtalya'da idare bölümü, Lombardia'da (Pavia ili); Ticino, Po ve Sesia ırmaklarıyle sınırlıdır. Yeni Dördüncü zaman alüvyonlarından oluşan bu az verimli topraklar, sık bir kanal şebekesi sayesinde ıslah edilmiştir. Bugün büyük bir pirinç üretimi merkezidir (il üretiminin yüzde 80'i). [L]

LOMÉNİE DE BRİENNE (DE), Limousin'li fransız ailesi, Flavignac yakınlarındaki Loménie şatosundan gelme bu aile 1623'te Brienne (Champagne) kontluğunu elde etti. — ANTOİNE (1560 - Paris 1638), 1606'da müsteşar oldu, 1615'te yerine oğlunun geçmesini sağladı. — Oğlu HENRİ AUGUSTE (Paris 1594 -ay.y. 1666), Londra'da Henriette de France ile geleceğin kralı Charles I'in evliliğinde (1624) aracılık yaptı. 1638'de dışişleri müsteşarı oldu, Hugues de Lionne yararına görevinden çekilmek zorunda kaldı (1663). — HENRİ LOUİS, **Küçük** denir (Paris 1635 - Saint - Séverin manastırı, Château - Landon 1698), öncekinin kardeşi, babasıyle birlikte dışişleri müsteşarı oldu, Oratorium tarikatına girdi (1664), Mecklenburg prensesine âşık olunca tarikattan çıkarıldı (1670). Delirdiği öne sürülerek çeşitli manastırlara kapatıldı ve bütün malları akrabaları tarafından paylaşıldı. Önsözünü La Fontaine'in yazdığı *Poésies Chrétiennes* (Hıristiyan Şiirleri) ile *Mémoires* (Hatıralar) adlı iki eser bıraktı. Hükûmet toplantılarında tuttuğu notları, *Mémoriaux du Conseil de* 1661 (1661 Hükûmet Muhtıraları) adıyle yayımladı. (L)

LOMÉNİE DE BRİENNE (Etienne Charles DE), fransız kilise ve devlet adamı (Paris 1727 - Sens 1794), LOMÉNİE DE BRİENNE ailesinden. Kiliseye girdikten sonra, cüretli doktora tezlerine (1751) rağmen, Condom piskoposu (1760) ve Toulouse başpiskoposu oldu (1763). Bayındırlık işlerine girişti (Garonne nehri ile Midi kanalı arasındaki Brienne kanalı, 1768). Calonne tarafından eşraf meclisi başkanlığına çağrıldı, orada tenkitlerinin sertliğiyle dikkati çekti (şubatnisan 1787). Calonne'un yerine geçtikten sonra onun yolundan gitti ve çekimser meclisi feshetti (25 mayıs). Paris parlamentosuna başvurdu; parlamento ise, vergilerin Etats généraux tarafından onaylanması gerektiğini öne sürerek ona karşı çıktı, kararnamelerini onaylattırmak için bu defa kralın başkanlığında bir adalet divanı toplanmasını istedi (6 ağustos), ama parlamento usulün kanun dışı olduğunu açıkladı ve Brienne Troyes'a sürüldü (14 ağustos), bu karar Paris'te kargaşalıklara yol açtı. Adalet bakanı Lamoignon'un karşı çıkmasına rağmen, mülk tahsisatı yerine yirmide iki usulünü getirerek ve Paris'te parlamentoyu yeniden toplantıya çağırarak (20 eylül) uzlaşma yoluna gitti. Para ihtiyacını karşılamak için, 5 sene vâdeli 420 milyon liralık bir istikraz tasarısıyle Etats généraux'nun 1792'de toplanmasını teklif etti. Kararın onaylanması için kral Louis XVI'nın huzurunda yapılan olağanüstü divan toplantısında, Orléans dükü kanun dışı hareket edildiğini ileri sürdü (19 Kasım) ve kral toplantıdan ayrıldıktan sonra, parlamento onaylamayı iptal etti. Brienne iki müşaviri tutuklatınca Saray karara karşı çıktı ve monarşinin temel kanunlarını ilân etti (3 mayıs 1788). Bakan, en ileri muhaliflerden ikisini tutuklattı (6 mayıs). Brienne bu defa Lamoignon'un ısrarlarına baş eğerek, hâkimler kanunu reformu için, Versailles'da yeni bir adalet divanı toplattı (8 mayıs). Taşra meclisleri Paris parlamentosuyle işbirliği yaptı. Brienne ruhban sınıfı meclisinden karşılıksız yardım istedi, isteği geri çevrilince Etats généraux'nun toplantı tarihini 1 mayıs 1789'a erteledi (8 ağustos). Devlete yapılacak ödemeleri de kesince, Brienne'in yerine Necker getirildi (25 ağustos). 1787'de kendisine tahsis ettirdiği Sens başpiskoposluğunu elde etti ve kardinalliğe getirildi (aralık 1788). 1790'da Rahipler anayasasına bağlılık andı içerek mart 1791'de kardinallikten çekilmek zorunda kaldı; ama ihtilâlciler tarafından tutuklanmaktan yakasını kurtaramadı (kasım 1793) ve hapiste öldü. (L)

LOMÉNİE DE BRİENNE (Louis DE), fransız yazarı (Saint-Yrieix 1815 - Menton 1878). 1845'ten itibaren Collège de France'ta ders verdi. Bir dizi biyografya yazdı: *Galeries des Contemporains Illustres par un Homme de Rien* (Bir Hiç'in Kalemiyle Ünlü Çağdaşlar Galerisi) [1840-1847]; Gans'ın, *Histoire du Droit de Succession en France au Moyen Age* (Ortaçağ Fransası'nda Veraset Hakkı Tarihi) [1845] adlı eserini çevirdi. Öbür eserleri: *Beaumarchais et Son Temps* (Beaumarchais ve Devri) [1855]; *La Comtesse de Rochefort et ses Amis* (Rochefort Kontesi ve Dostları) [1870]; *Les Mirabeau* (Mirabeau'lar) [1870-1878]. (L)

LOMİ (Orazio), italyan ressamı. Bk. GENTİLESCHİ.

LOMME, Fransa'da Nord idare bölgesinde (Lille idare çevresi) komün, Lille'in batı banliyösünde; 21 650 nüf. XV. yy.dan kalma kilise. Templier şövalyelerinin eski kuleli konağı. Dokuma sanayii. Pamuk ipliklıhanesi bez, tuhafiyecilik; konfeksiyon. Sepi yeri. Saraçlık. Ayakkabı yapımı. Seramik. Tuğla fabrikası. Besin sanayii: yağ fabrikaları. Damıtma yeri. (L)

LOMME (Janin), XV. yy. fransız heykeltıraşı, Tournai asıllıdır. Pampelune katedralinde, kral Soylu Carlos III ile karısı Elenore de Castilla'nın mezarını yaptı (1416'ya doğr.). [L]

LOMMEL, Belçika'da (Limbourg, Maaseik idare çevresi) komün, Campine'de; 21 000 nüf. Besin sanayii. Çinko rafinerisi. Elektrik malzemesi. (L)

LOMOMYS i. Zool. Patagonya eyosenindc fosil kemirgen hayvan. (L)

LOMOND (LOCH), İskoçya'nın en büyük gölü (Stirlingshire ve Dumbartonshire), Glasgow'un kuzeybatısında, kuzeyinde Ben Lomond (973 m) yükselir; 38 km². (L)

LOMONOSOV (Mihail Vasiliyeviç), rus bilgini ve yazarı (Mişaninskaya, Arhangelsk cumhuriyeti 1711-Denisovka 1765). Bir balıkçının oğluydu, baba evinden kaçtı (1730), yaya olarak Moskova'ya gitti; bir keşiş onu, o sırada Rusya'nın tek öğrenim kurumu olan Slav-Yunan-Latin akademisine kabul ettirdi. Öğrenimine devam etmesi için Almanya'ya (Marburg'a) gönderildi; orada filozof ve matematikçi Wolff ile tanıştı. Ama profesörlerinden biriyle münakaşa ederek kaçtı. Uzun süre Almanya'da başıboş dolaştı, neredeyse zorla, Prusya ordusuna alınıyordu, Wesel'de hapsedildi, ama oradan da kaçmayı başardı. Petersburg'a dönüşünde (1741) üniversiteye fizik ve kimya profesörü tayin edildi; bu tarihten itibaren verimli bir bilim adamı ve yazar oldu. Yıldırım, havanın tabiatı, elektrik, maddenin

Pietro LOMBARDO
Santa Maria del Miracoli kilisesi, Venedik

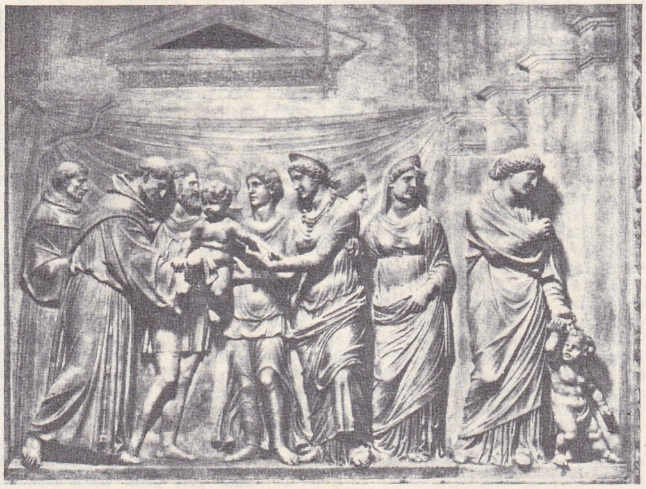

Antonio LOMBARDO «Bir Çocuğun Ağzından Annesinin Masum Olduğunu Söyleyen Aziz Antonius» Santa kilisesi, Padova

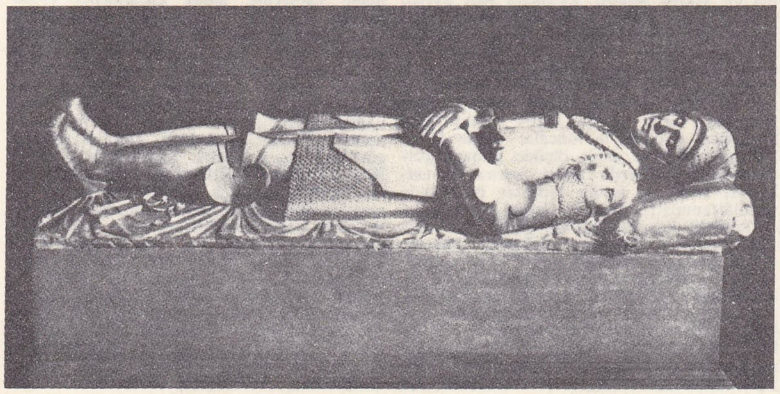

Tullio LOMBARDO G. Guidarelli'nin yatay heykeli, Ravenna

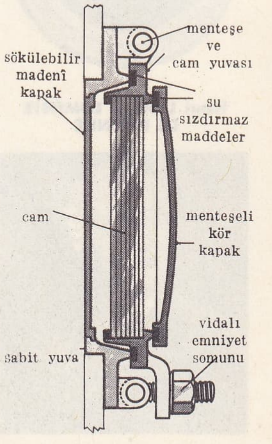

lomboz

Foto. Enit (LAROUSSE) ; Dizionario Enciclopedico Italiano

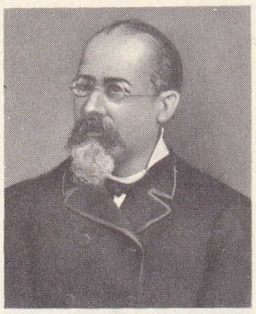
Cesare LOMBROSO

Etienne de LOMÉNIE DE BRIENNE
Carlo Antonini'nin gravürü
Bibliothèque Nationale, Paris

Henri Louis de LOMÉNIE DE BRIENNE

LOMONOSOV

yapısı üstüne önemli nazarî çalışmalar yaptı. Mısırada vurgulu heceyi kullanarak rus şiirine yenilik getirdi ve edebiyat dilini kilise dilinden kesin olarak ayırdı (*Rus Grameri* [1755], Rusya'da bu türdeki ilk eserdi; *Kilise Kitaplarının Faydaları Üstüne Önsöz* [1757]); *Belâgat* (1748) adlı kitabı rus edebiyatı için büyük kazanç oldu. Aynı zamanda ilk modern şiirleri yazdı (*Hotin'in Zaptı Üstüne* Od, 1739). Yelizaveta Petrovna zamanında saray şairi oldu; çeşitli konularda odlar ve manzum mektuplar (*Camın Faydaları Üstüne*, 1752) ve iki trajedi yazdı: *Tamire ve Selim* (1750) ile *Demophon* (1757). Bielinski'ye göre «edebiyatın Büyük Petro'su» olan şair, Puşkin'in dediği gibi Ruslar için «ilk üniversite» oldu. Moskova üniversitesi 1755'te Lomonosov'un teşebbüsüyle kuruldu. (L)

Lomonosov akıntısı, Atlas okyanusunda ekvator akıntısı; yüzeye yakındır ve doğuya doğru akar. (L)

Lomonosov Devlet üniversitesi, Moskova'da Lenin tepeleri üzerinde kurulmuş üniversite. 1953'te açılan ve otuz yedi binadan meydana gelen üniversitenin ortasında otuz iki katlı ve tepesinde bir ok bulunan 240 m yüksekliğinde bir yapı vardır. Bu yapıda, idare binalarından başka ders salonları, kitaplık, laboratuvarlar ve botanik bahçesi, geniş bir tören salonu, spor salonları, öğretim üyeleri ve öğrenciler için lojmanlar (sayıları 22 000 kadardır) yer alır. Moskova'nın merkezinde, iki binası 1793'te inşa edilen 1812 yangınından sonra da onarılan, ikinci binası 1836'da yapılan eski Devlet üniversitesi vardır. Eski Devlet üniversitesinin bu iki yapısı tarih, felsefe, filoloji, iktisat, hukuk ve gazetecilik fakültelerine ayrılmıştır. Öbür altı fakülte (fizik, kimya, mekanik ve matematik, biyoloji ve pedagoji, jeoloji, coğrafya) ise Lenin tepelerindeki yeni üniversitededir. (L)

LOMONOSOV sırtı, Grönland'ın kuzeybatısında uzun engebe; Kuzey Buz denizini, Ellesmere toprağıyle Yeni - Sibirya adaları arasında iki havzaya ayırır. Bu sırt, iki akıntı meydana gelmesine sebep olmuştur. (L)

LOMONT, Fransa'da Jura'nın bir kısmı; Bourgogne kapısına hâkimdir; 837 m. (L)

LOM suyu, Bulgaristan'da akarsu; uzunluğu 75 km. Batı Balkan dağlarının en yüksek tepesi olan Midjur'dan (2 168 m) doğarak Bulgaristan yaylasının batı kesiminden geçer ve Lom (Palanka) kasabasında Tuna ırmağına karışır. (M)

LOMZA, Polonya'da (Bialystok voyvodalığı) şehir, Narew kıyısında; 18 800 nüf. (L)

LONARDİ (Eduardo), arjantinli devlet adamı (Entre Rios eyaletinde 1896 - Buenos Aires 1956). 1951'de ordudan ayrılarak Peron'un dikta idaresine karşı ayaklandı ve 1952'de hapsedildi; Peron düşünce Devlet başkanı oldu (eylül 1955), ama solcu muhalefet tarafından kasım ayında istifaya zorlandı. (L)

LONAS i. Bot. Çok küçük sarı çiçekleri, dişli kayışlar halinde parça parça yaprakları, 30 sm kadar boyu olan bitki. (Bileşikgillerden.) [L]

LONATİ (Carlo Ambrogio), italyan kemancısı ve bestecisi (Milano 1645'e doğr. - ?). Napoli Krallık kilisesinde kemancı (1665 - 1667), Roma'da kraliçe Cristina di Svezia'nın kilisesinde orkestra şefi oldu. Birkaç yıl Cenova'da yaşadı. Geminiani de Lonati'nin öğrencilerindendir. Operalar, bir oratoryo ve vokal müzik besteleri yaptı. Keman ve bas için yazdığı üstün teknikli *on iki sonat* (1701) ünlüdür. (M)

LONATO, İtalya'da komün, Lombardia'da (Brescia ili), Garda gölü yakınında; 9 900 nüf. Bir şatonun eteğinde eski müstahkem şehir. 1796'da Bonaparte, Avusturyalıları burada yenmişti. İpek sanayii. (L)

LONCA i. (katalanca *llonja* > isp. *lonja*'dan). Aynı meslekten kimselerin, bir pirin yönetimi altında meydana getirdiği özel dernek: *Hasreti ortaçağ loncalarınaydı. Sanayiin dünyaya felâket getirdiğine ve bizim kendimizi bu âfetten mümkün olduğu kadar korumamıza taraftardı* (Ş.S. Aydemir). *Çünkü Nahiye iktisadı devrinde nahiyevî loncalar faydalı olabilirlerdi* (Ziya Gökalp). ‖ Bu dernek üyelerinin belli zamanlarda toplandıkları yer. ‖ *Lonca ustası,* loncanın başkanı.

— ANSİKL. *Lonca,* adının Osmanlı devletinde, doğu ülkeleriyle yapılan ticaret gelişmeler, kendilerinden sonra İtalyan ticaret merkezleriyle ilişkilerin kurulması üzerine ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Önceleri hammaddenin ihtiyaç sahiplerine verildiği yer, lonca adıyle anılıyordu. Zamanla esnaf kuruluşlarına bağlı bulunanların özel toplantılarını yaptıkları yerlere, daha sonra da bu kuruluşların kendisine lonca adı verildi. Fütüvvet* ve Ahilik* ile yakın ilgisi bulunan esnaf loncalarının VII. ve VIII. yy. lara kadar inen bir geçmişi vardır. Başlangıçta tarikat inançlarıyle iktisadî niteliği birleştiren bu kurum, Osmanlı devletinde tasavvufî yönünü gitgide kaybetti ve bir meslek teşkilâtı haline geldi. Osmanlılarda esnaf loncalarıyle ilgili en eski kaynaklar XV. yy.a ait bulunmaktadır. Bu eserlerde esnaf loncalarının iktisadî yönünden çok, loncalarda meydana gelen birlik ve bu birliğin töreleri, gelenekleri üzerinde durulur. Meslek gruplarından meydana gelen eski Ahilik teşkilâtına ait birçok özellikler loncalarda devam etmiştir. Seyyid Mehmed bin Seyyid Alaeddin'in *Fütüvvetname-i Kebir*'inden (yazılışı 1524), loncalarda fütüvvet kaynağına dayanan hangi niteliklerin devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu eserden öğrenildiğine göre lonca fütüvvetinde Ahiliğin üç kademesine (yiğit, ahi, şeyh) karşılık dokuz derece yer almaktadır: nazil (çırak), nim tarik (kalfa), meyan beste (usta); nakip vekili (tören yöneticisi), nakip, baş nakip; şeyh halifesi (ahi de denir), şeyh, şeyhüssüyuh. Lonca üyeleri, ahilerin kavlî (söz vererek Ahiliğin amaçlarını benimseyenler) ve şeyfî (tam hukuka sahip üyeler) şeklinde ikiye ayrılmasına karşılık kavlî, şürbî (özel toplantıda fütüvvet kadehinden törenle tuzlu su içmiş olanlar) ve seyfî adıyle üçe ayrılır. Acemi veya çırak, birliğe alınırken kendisine fütüvvete olduğu gibi kılavuzluk edecek bir yol atası ile birlikte naziller arasından iki de yol kardeşi bulması istenir. Bu kuruluşun şiiliği ve özellikle oniki imama bağlı imamî inançları benimsediği anlaşılmaktadır. Loncaların Bektaşilikle ilgili yönleri de bulunmaktadır. Selim I'in şiî İran devletine karşı kazandığı Çaldıran zaferinden sonra (1514) loncaların gitgide artan ölçüde sünnî nitelik kazandığı görülür. Bu gelişmenin sonucu olarak meselâ Belgradlı Münirî'nin *Nisab-ül-İntisab ve Âdab-ül-İktisab*'ında (Bağlanmanın Esası ve Kazanmanın Yolları) Loncalara ait töreler tamamıyle sünnî inanış açısından ele alınmıştır. Bazı töreler ve inançlar bütün loncalarda ortaktır. Fakat loncaların kendi gelenek ve yapılarına göre farklı töreleri de vardır. Debbağlar, saraçlar ve kunduracılar gibi deri işleriyle uğraşanların loncası öteki loncalar arasında özel bir yer tutar. Bu lonca, pir olarak kendisinin de debbağ olduğu kabul edilen Kırşehirli Ahi Evren'e bağlıdır. Kırşehir'de tekkesi bulunan ve Ahi Evren soyundan geldiği kabul edilen Ahi babalar Osmanlı devletinde Bosna'ya ve Kırım'a kadar uzanan esnaf teşkilâtları üzerinde geniş bir etkiye sahipti. Zamanla Ahi Evren, debbağların dışında bütün türk lonca kuruluşlarının piri durumuna geldi. Kırşehir Ahi babalarının yetkileri birçok defa padişah fermanlarıyle tasdik edildi. Osmanlı devletinde sefer sırasında ordu ihtiyaçlarının, loncalar tarafından imal edilmesi, bazı loncaların ordu içinde görev alması gibi hizmetleri dolayısıyle loncalar bütün teşkilâtlarıyle birlikte geniş ölçüde himaye gördü. Büyük şehirlerde bütün tacirler, zanaatkârlar, esnaf ve işçiler loncalar çevresinde teşkilâtlanmıştı. Evliya Çelebi *Seyahatname*'sindeki kayıtlardan ve çağın batı kaynaklarından yararlanan Robert Matran XVII. yy. İstanbul'unda 1109 lonca teşkilâtı bulunduğunu, bu teşkilâtlara 126 000 kişinin bağlı olduğunu belirtir. Yeniçeriler, sipahiler, hükûmet ve saray görevlileri v.d. dışında kalan erkek nüfusun tümü bu teşkilâtlarda yer almaktaydı. İstanbul'da hıristiyan ve yahudi esnaf, başlarında kendi yiğitbaşları ve kethüdalarıyle türklerden ayrı loncalar kurmuştu. Loncalar sıkı bir disiplinle yönetiliyordu. Bu disiplinli teşkilâtlanma bir yandan düzenli ve verimli üretim yapılmasını, öte yandan da devletin ekonomiyi denetlemesini sağlıyordu. Loncalar aracılığıyle fiyatlar ve kalite denetlenebiliyordu. Lonca içinde rekabet yasaklandığından iktisadî kaynaklar, ihtiyaca uygun şekilde kullanılabiliyordu. Hammadde, loncalar yardımıyle sağlanıyor, spekülasyon, karaborsa, fiyat artışı böylece önleniyordu. Şeyh, kethüda, yiğitbaşı ve iki ehl-i hibre'den meydana gelen lonca heyeti kendilerine bağlı esnaf işlerine bakıyorlar ve hükûmetle esnaf arasında aracılık yapıyorlardı. Devlet, gerektiği zaman lonca esnafını denetler, onların durumlarını genel kurallara göre davranıp davranmadıklarını araştırırdı. 1680 Yılında, bir kanunname ile tartıların; 1725 tarihli bir fermanla bıçakların; gene aynı yıla ait bir fermanla, satılan mallardaki kalitenin; 1726 tarihli başka bir fermanla genel satış fiyatının (narh); 1727 tarihli fermanla, gemiciler kethüdası aracılığıyle kerestenin; 1754 tarihli fermanla, Beyazıt ve Fatih camilerinin onarımları için gereken iyi taşların; 1766 tarihli bir fermanla debbağların denetimi için kethüda ve yiğitbaşılar görevlendirildi. Loncaların gördükleri işlerin türüne göre belli yerleri, iskeleleri, kapan veya kabban denen büyük terazileri vardı. Dışarıdan gelen mallar bir kadı tarafından tayin edilen görevlinin denetimi altında tartılır, istenen nitelikte olup olmadığına bakılır, gerekli denetim yapıldıktan sonra ilgililere dağıtılırdı. Loncalar bu malları, sonradan çeşitlerine göre görevli esnafa dağıtır; satış sırasında, halka en kısa yoldan ulaştırılmasını sağlardı. Devlet görevlileri tarafından konan narhta loncanın, satışı yapacak esnafın kârı hesaplanır, onun dışında satış yapanlar, fazla kâr sağlamağa, bozuk mal satmağa kalkanlar yetkili kurullarca cezalandırılırdı. Türk lonca kuruluşları XIX. yy.da Avrupa sanayiinin etkileri sonucunda işlevini yitirdi. 1913'te loncalar kapatıldı. Türkiye cumhuriyeti kurulduktan sonra bu loncaların yerine Esnaf Odaları teşkilâtı meydana getirildi.

Loncanın iç yapısı. Loncalar dış görünüş bakımından birer iktisadî kuruluş niteliği taşır. Fakat, onlara gerçek varlıklarını, özelliklerini kazandıran iç yapılarıdır. Fütüvvet ve Ahiliğin biçim değiştirmesi sonucu ortaya çıkan loncalar aynı zamanda inanca dayanan, kendi aralarında bazı genel kurallara göre davranan ahlâkî kuruluşlardı. Loncalarda ortaçağın iş ahlâkı değişmez kurallara bağlanmış olarak geniş ölçüde kendini gösterir. Loncanın iş ahlâkı şöyle özetlenebilir: kanaatkârlık, el işçiliğine özel bir değer vermek, durgun ve kapalı iş hayatına bağlı bulunmak, meslekte yüz ağartıcı başarıyı önemsemek, göreneк ve otoriteye bağlılık, sanat kıskançlığı gözetmek, meslek sırrını saklamak. Bir loncaya bağlı olan bütün sanatkârlar, kendi aralarında meslekteki kıdemlerine, başarı derecelerine göre sıralanırlar. Bu sıralanış küçükten büyüğe, acemiden ustaya doğru yükselen saygı kuralına dayanır. Lonca üyeleri arasındaki anlaşmazlıkların son çözüm yeri pirin huzurudur. Loncanın genel inanç ilkelerine, ahlâk kurallarına uymayanlar, yasaklara, buyruklara karşı gelenler loncadan çıkarılır, ellerinden meslek belgesi alınır. Her sanatkâr kendi mesleğinin loncasına yazılmak, ona belli bir ödenek vermek zorundadır. Toplanan ödenekler, hiç bir zaman gereksiz yere harcanamaz. Paranın harcanacağı yer ve zaman bellidir. Loncada çıraklık, kalfalık, ustalık gibi ayrı ayrı meslek basamakları vardır. Birinden ötekine yükselmek için belli ölçüde başarı göstermek gerekir. Bu başarı basamaklarını aşmak yetkili kimsenin, özellikle pirin veya ustanın vereceği izne bağlıdır. Loncaya bağlı bir meslek sahibi usta oldukları sonra, pirden ayrı dükkân açma, bağımsız iş yapma yetkisi alır. Pir, bu yetkiyi bir törenle verir. Dükkân açacak parası olmayana lonca para ve sermaye verir, dükkân bulur. Evlenmek isteyenleri evlendirir, masraflarını görür. Hastalananlara yardım, parası olmayan, yoksul cenaze sahiplerinin cenazelerini kaldırma, evi ve

Foto. Langlois, B.N., (LAROUSSE)

ya dükkânı yıkılanların elinden tutma lonca kuruluşlarının başlıca görevleri arasındadır.
Mesleğin en saygıdeğer kutsal yeri, sanatkârın, işçinin yetiştiği, ekmeğini kazandığı yerdir. Bu yer demirciyse örs, kunduracıysa çalıştığı, üzerinde âletlerinin bulunduğu kütükten yapılan masa, başka meslektense tezgâhtır. Ona ayrı bir saygı ve bağlılık gösterir. Loncanın kurallarına uymayanlar, pir tarafından suçun önemine göre loncadan kovulmağa kadar varan cezalara çarptırılır. Loncada yalan, hile, kural dışı kazanç sağlama, hırsızlık, adam öldürme, başkalarının kazancını baltalama, namusa göz koyma, inançların gerektirdiklerini yapmama kesin olarak yasaktır. (→ Bibliyo.) [M]

LONCHAEA i. Zool. Sinek cinsi. (*Loncheae aristella*'nın kurtçuğu *incirlere, L. aurea*'nınki armut, erik, portakal, bilhassa şeftali ve domatese çok zararlıdır. Kısa duyargalı sineklerin *loncheidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LONCHERES i. Zol. Sekizdişligiller familyasından kemirgen memeli hayvan; *yalancı sıçan* da denir. (Bu hayvanın Güney Amerika'da on iki türü vardır. Üzeri uzunlamasına çizgi şeklinde uzun yassı dikenlerle kaplıdır. Kısa ve kuvvetli ayaklarının ucunda beş parmak bulunur. Kuyruğunun boyu gövdesinin uzunluğu kadardır; kuyruk bazı türlerinde pullarla, bazılarında kıllarla kaplıdır, bazılarında ise çıplaktır.) [L]

LONCHITIS i. Bot. Tropikal Afrika'da yetişen, pteris'e benzeyen eğreltiotu. (Polypodiaceae familyasından.) [L]

LONCHOCARPUS i. Bot. Amerika, Afrika ve Tropikal Avustralya'da yetişen ağaç veya ağaççık; çiçeklerinin kanatçıkları, kayıkçığın ortalarına doğru birleşmiştir. (Bazı türlerin ağacı ince marangozlukta kullanılır. Fasulyegillerden.) [L]

LONCHOGLOSSA i. Zool. Tropikal Amerika'da yaşayan yarasa; çiçeklerdeki balözünü yalamakta kullandığı çekilgen, uzun bir dili vardır; meyveyle de beslenir. (Yaprakburunlu yarasagillerden.) [L]

LONCHOPTERIS i. Paleobotanik. Ağımsı damarlarıyle dikkati çeken alethopterideae cinsi (orta taşkömürü tabakası). [L]

LONCHORHINA i. Zool. Böcekçil yarasa; Antiller'de yaşar. (İlmî adı *Lonchorhina aurita.* Yaprakburunlu yarasagillerden.) [L]

LONDERZEEL, Belçika'da (Brabant, Brüksel idare çevresi) komün, Brüksel'in kuzeyinde; 9 100 nüf. XIII. yy.dan kalma kilise. Sebze tarımı ve süt ürünleri. (L)

LONDON, Londra'nın ingilizce adı. (L)

LONDON, Kanada'da (Ontario) şehir, Thames kıyısında; 194 000 nüf. Batı Ontario üniversitesi. Sanayi (makine, lokomotif, elektrik malzemesi, mobilya, giyim eşyası ve besin sanayii), demiryolu ve ticaret merkezi. (L)

LONDON (Georges SAMUEL, **Geo—** denir), fransız gazetecisi (Paris 1885 - Chitenay, Loir-et-Cher 1951). Elli yıla yakın meslek hayatı boyunca birçok gazetede çalıştı; özellikle, 1927'den 1939'a kadar her yıl bir ciltte topladığı adliye yıllıkları (*Les Grands Proces de l'Annee* [Yılın Büyük Davaları]) ve büyük röportajlarıyle (*Elle a Dix Ans la Russie Rouge* [Kızıl Rusya On yaşında], 1927); *Deux Mois avec les Bandits de Chicago* [Chicago Haydutlarıyle İki Ay], 1930) tanındı. (L)

LONDON (John Griffith LONDON, **Jack—** denir), amerikalı yazar (San Francisco, Kaliforniya 1876 - Santa Rosa yakınları 1916). Londra'da yaşayan ailesinin gittikçe artan geçim sıkıntısı yüzünden ancak ortaokulu bitirebildi. Bu arada ailesine yardım etmek için çeşitli işlere girdi çıktı; gazete satıcılığı, balıkçılık, tayfalık, çamaşırcılık, Mançurya'da savaş muhabirliği, gazetecilik, Klondike'de altın arayıcılığı (1897) yaptı. Böylece 15-18 yaşları arasında tam bir serseri hayatı yaşadı. 1893'te Japonya yakınlarındaki bir tayfunu anlatan haberiyle gazetecilik ödülü kazandı. Serseri hayatını sürdüren London, Niagara Falls hapishanesinde 30 gün tutuklandı. Serbest bırakıldıktan sonra Oakland'a döndü. Hayatına yeni bir yön vermeğe kesin olarak kararlıydı. Önce liseye yazıldı. Burada bir yıl okuduktan sonra, sıkı bir çalışma sonucu Kaliforniya üniversitesinin imtihanlarını kazandı. Burada da ancak bir sömestr okuyabildi, bundan sonra kendini tamamıyle yazarlığa verdi. İlk hikâyesi, *To the Man on Trail* (Yoldaki Adama) 1898'de *Overand Monthy*'de yayımlandı. Altı ay sonra *An Odyssey of the North*'u (Bir Kuzeyli Odysseia), *Atlantic Monthly*'de çıktı. *Kurt Kanı* (The Son of the Wolf) adı altında toplanan hikâyeler derlemesi 1900'de basıldı.

Jack London'ın 1899-1903 arası, dergilerde yazdığı kısa hikâyelerin, makalelerin ve şiirlerin sayısı 100'ü geçiyordu. Ayrıca tamamlanmış sekiz cilt kitap yayımladı. Genellikle en iyi eseri olarak kabul edilen ve onun dünyaca tanınıp sevilmesine yolaçan *Vahşetin Çağrısı* (The Call of the Wild) [1903] bu dönemde yazdığı romanlardan biridir. 1902 Yazında Londra'ya gitti. *The People of the Abyss* (Uçurum İnsanları) [1903] adlı eserini kendi denemelerine dayanarak yazdı. Yaşadığı hayat ve Karl Marx, Friedrich Nietzsche, Charles Darwin, Rudyard Kipling gibi yazarların eserleri, London'ı derinden etkilemişti. Mücadele duygusu, sosyalist düşünceleri ve yaygın ilgi alanı, kaynağını hep bu etkilerden alıyordu. İnsanlardaki ilkel içgüdü bir ana tema olarak eserlerinde sık sık tekrarlanır. Kaba kuvvetin önemi durmadan zihnini kurcalar ve kişinin ilkel şiddetini, mücadelesini son derece gerçekçi bir görüşle tasvir eder. *The Strength of the Strong* (Kuvvetlinin Kuvveti) [1913] ve *The Absymal Brute* (Sonsuz Kaba) [1913] gibi eserlerinin başlıkları, insanların sosyal davranışında varolan kabalık kavramının London için ne kadar düşündürücü olduğunu ortaya koyar. Jack London'ın sevilen bir yazar olması, hikâyelerinde bayağılığı ve kabalığı okuyucuyu sarsacak ve tüylerini ürpertecek şekilde işlemesinden ileri gelir. Jack London yaşadığı yıllarda en çok okunan ve sevilen dünya yazarlarından biri oldu. Kitapları hemen bütün dillere çevrildi. Belli başlı diğer eserleri: *The Sea Wolf* (Deniz Kurdu) [1904]; *The War of Classes* (Sınıf Kavgası) [1905]; *White Fang* (Beyaz Diş) [1905]; *Martin Eden* (1909); *Smoke Bellew* (1911); *The Valley of the Mon* (Ay Vâdisi) [1913]; *John Barleycorn* (1913). [M]

LONDONDERRY. Bk. DERRY.

London Gazette (THE), Büyük Britanya'nın resmî gazetesi. 1666'da, devlet bakanı Arlington tarafından bir önceki yıl kurulan *Oxford Gazette*'in yerini aldı. (L)

LONDRA, ing. **London,** Birleşik Krallığın başkenti, İngiltere'nin güneyinde, Thames ırmağı kıyısında; 4 976 000 nüf. («Büyük Londra»nın banliyöleriyle birlikte 8 186 000). Şehrin merkezi, Thames ırmağının sağ kıyısında, ağzından 60 km mesafede uzanan alüvyon taraçaları üzerinde yer alır. Eskiden, gelgitin ulaştığı en son nokta olan bu kesimde, ırmak, küçük bir tabiî havzanın (Pool) yukarısında geçit verirdi. Bu yolla denize bağlanan Londra, İngiltere'nin uzun süre en kalabalık ve en zengin bölgesi olan güneydoğusunda, merkezî bir yerdedir. Krallığın siyasî ve iktisadî başkenti olan Londra, aynı zamanda dünya çapında geniş bir para bölgesinin (sterling bölgesi) can noktasıdır.

Tarih

● *Roma dönemi.* Thames ırmağının birçok yerinde olduğu gibi, Londra çevresinde de tarihöncesi topluluklarından bazı kalıntılar bulunması, bölgeye Romalılardan önce yerleşildiğini gösterirse de Londra'nın gerçek tarihi Roma dönemiyle başlar. Bölgeye Romalıların 43'te Claudius'un fethinden hemen sonra yerleştikleri (*Londinium*) ve Thames ırmağı üzerinde yapılan bir köprünün bunda önemli rol oynadığı sanılır. Şehrin daha çok bugünkü Londra köprüsünün doğusuna doğru yayıldığı ve ırmaktaki gelgit olayının bugüne oranla, 4,50 m daha aşağıda meydana geldiği kabul edilir. O tarihten sonra Londra'nın önemi, limanının gelişmesine ve yol sisteminin düzenlenmesine bağlanır. Bir köprübaşı olan şehrin doğu tepesi (Cornhill) çevresinde geliştiği sanılmaktadır. Tepede bir kilise inşa edilmişti ve köprüden çıkan yol bugünkü Gracechurch caddesinin yerinde uzanıyordu. İlk açık şehrin yayılması Boedicca'lı İceni kabilelerinin çıkardıkları yangınların (60'ta Romalılara isyan ederek Londinium'u yağma ettikleri sırada) izlerini takip etti. Şehir Walbrook ırmağının ötesinde batı tepesine (sonradan burada Saint Paul kilisesi yapıldı) doğru yayıldı ve bu bölge I. yy. sonlarında oldukça kalabalıklaştı. Boedicea isyanı döneminden sonra yeni bir planlama yapıldı ve bazilika eskisine oranla çok daha büyük olarak yeniden inşa edildi. Daha sonra şehrin kuzeybatı sınırında Cripplegate kalesi yapıldı. Yaklaşık olarak 4,5 hektarlık bir alanı kaplayan ve M.S. 100 yıllarında yapılan kalenin limana bağlı bir askerî depo olduğu sanılır. Fakat henüz duvarlarla çevrili olmayan şehrin surları ancak II. yy. sonunda yapıldı. Arkeoloji buluntuları 120 yıllarında çıkan bir yangının büyük hasar yaptığını gösterir. II. yy. sonlarında yerleşilen bölgeyi çevirmek için şehir duvarları inşa edildi. Yeni savunma sisteminin içine alınan kalenin kuzey ve batı surları, şehir duvarlarının bir kısmıydı. Bundan sonraki tarihi ve şehirle ilişkisi bilinmeyen kalenin Roma döneminin sonuna kadar ayakta durduğu sanılır.

Yazılı belgeler bulunmaması ve arkeolojik buluntuların eksikliği yüzünden I. ve II. yy.da şehir üstüne pek fazla bir şey bilinmemekle birlikte, bu yüzyıllarda da büyüdüğü tahmin edilir. Bu dönemin en iyi bilinen yapısı, 152 m uzunluğunda bir geçit holü ve güney bölümüne bağlanmış bir forumu olan bazilikadır. Taş binalar yaygın olmakla birlikte, yalnız bazı duvar ve mozaik döşeme parçaları kalmış ve bu yapıların eksiksiz bir planı elde edilmemiştir. Bunların dışında Cheapside'ın kuzeyinde ve Thames caddesindeki Kömür borsasının altında iki hamam yıkıntısı ve Walbrook'un bitişiğinde Mithra tapınağı vardır. Roma yapılarının büyük bir kısmının tahta veya kerpiçten olması ve çatılarının sazla örtülmesi Londra yakınında inşaat taşının bulunmadığını gösterir. Caddelerin planı çok iyi bilinmez; İkinci Dünya savaşından sonraki buluntular da bu konudaki eski düşünceleri çok değiştirmemiştir. Cheapside ve Cannon caddeleri doğu-batı doğrultusunda uzanan roma caddelerinin varlığını gösterir; bilinen roma kapıları bir yana bırakılsa bile, Ortaçağ cadde planı, roma şehirlerininkine benzer.
Daha sonraki dönemler hakkında da bilgiler az olmakla birlikte, III. yy.da Londra'nın zenginleştiği ve öneminin arttığı anlaşılır. 286'da Marcus Aurelius Carausius şehirde bir darphane kurdurdu. 896'da Costantius I ve Allectus arasındaki mücade-

LONATO
Belediye meydanı

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano

leye şehir de katıldı; Arras'ta (Fransa) 1922'de bulunan altın madalya, Londra'nın Costantius tarafından, Allectus'un bozguna uğramış birliklerinin yağmasından kurtarılışının hatırasına basılmıştır. VI. ve VII. yy. yazmalarına göre Arles sinoduna bir piskopos gönderen Londra, o tarihte ve daha sonra ilk Hıristiyanlığın bir merkezi oldu. IV. yy.da Theodosius'un yenilgiye uğrattığı Picte'ler, iskoçlar ve öbür barbar kabilelerle yapılan mücadeleye katılan şehre Augusta (saygıdeğer) unvanı verildi. III. ve IV. yy.lardaki karışıklıkları kale duvarlarına eklenen yarım daire tabyaların bulunması da ortaya koyar. IV. yy. boyunca Londra, eyaletin malî ve idarî merkezi olmağa devam ettiyse de bu dönemdeki özellikleri çok az bilinir.

Jack LONDON

Daha sonra yapılan bazı tabyalarda, mezarlardan ve anıtlardan alınan malzemeler kullanıldı; bu durum, şehrin surlar dışındaki kısmında da çalışmalar yapıldığını gösterir. Whitechapel, Bishopsgate, Fleet caddesi ve daha birçok yerde mezarlıklar bulundu. River Fleet'ten batıya doğru roma yapıları uzanıyordu; ayrıca Southwark ve Westminster'de ırmak ağzı yakınında yerleşme merkezleri vardı (mezar kalıntıları). Şehrin çevresinde bulunan başka küçük merkezler, çiftlikler v.b.nin kalıntılarının modern Londra'nın içinde kaybolduğu sanılır.

● *Anglosakson dönemi.* Roma birliklerinin V. yy.ın ilk yarısında bölgeden ayrılmasından sonraki 150-200 yıllık dönemde Londra üzerine hiç bir şey bilinmez. Bazı bilginler şehrin bu dönemde Anglosakson istilâsına uğramadığını ve bağımsız olarak roma tarzında yaşamağa devam ettiğini ileri sürerler; bazıları da yıkılan şehirde pek az insanın barındığına inanırlar. Bu görüşlerden ikisi de doğru olmayabilir. Kesinlikle bilinen şey IV. ve V. yy.da şehrin önemini kaybettiğidir. Romalıların büyük Londinium şehri, varlığını ticarete ve özellikle de dış ticarete borçluydu; Avrupa'daki şartların değişmesi şehri de etkiledi ve Londra'nın gücü azaldı.

Roma istilâsının sona erdiği sıralarda Londra binalarının çoğu taştandı ve şehir büyük bir taş duvarla çevriliydi. Bu duvar, şehirde kalarak yaşantılarını sürdürenleri koruduğu gibi, 457'de Crecgan Ford (Kent'te Crayford olduğu sanılır) savaşında Sakson Hengist'e yenilen Brittonlara da sığınak oldu. Ayrıca Londinium bölümünde bazı anayolların ve kapıların bugüne kalması, bu kısmın büyük zarar görmediğini ortaya koyar. Cheapside'ın ve Cannon caddesinin doğu-batı yönü, Ortaçağda da aynı yolların kullanıldığını gösterdiği gibi, Aldgate, Bishopsgate, Cripplegate, Aldersgate, Newgate ve Ludgate geçitleri Romalılardan kalma kapıların varlığını ortaya koyar.

Hiç bir belgede şehrin ele geçirilişi anlatılmadığı için Londra'nın sakson hâkimiyetine nasıl girdiği belli değildir; çünkü Londra bölgesinde, V. ve VI. yy.dan kalma buluntular azdır; fakat Saksonlardan kalanların az olması, Saksonlar Romalılara oranla çok az şahsî eşya kullandıkları için önemli değildir. Şehre, bu dönemde en yakın sakson mezarlığı 8 km uzaklıkta olan Greenwich'tedir; oysa, Hanwell, Mitcham, Beddington ve Croydon'daki mezarlıklar bu şehirlere 16 km uzaklıktadır. Ayrıca, Londra'ya daha yakın bir sakson mezarlığının izlerine de rastlanır; fakat şehirde oturanlarla Saksonların ilk temaslarının az olduğu anlaşılmaktadır. Bugün British museum'da bulunan ve V. yy.dan kalan bir kemer tokası, oymacılığın başlamış olduğunu ortaya koyar; Tower caddesinde ortaya çıkarılan bir süs iğnesi ve bu toka, Londra'da sakson döneminden kalma ilk eserlerdir. Londra müzesindeki yarım düzine kadar eşya da V. yy. veya VI. yy.ın ilk yarısından kalmadır; bunların dışında Anglosakson döneminin ilk 150 yılından kalma çok az eşya vardır.

Aziz Augustinus misyonunun şehre gelişiyle (597) Londra'nın önemi arttı. Kent kralı Aethelberth (öl. 616) St. Paul katedralini kurdu ve Mellitus, piskopos tayin edildi (604). Augustinus'u gönderen papa Gregorius I'in niyeti, Canterbury yerine Londra'-

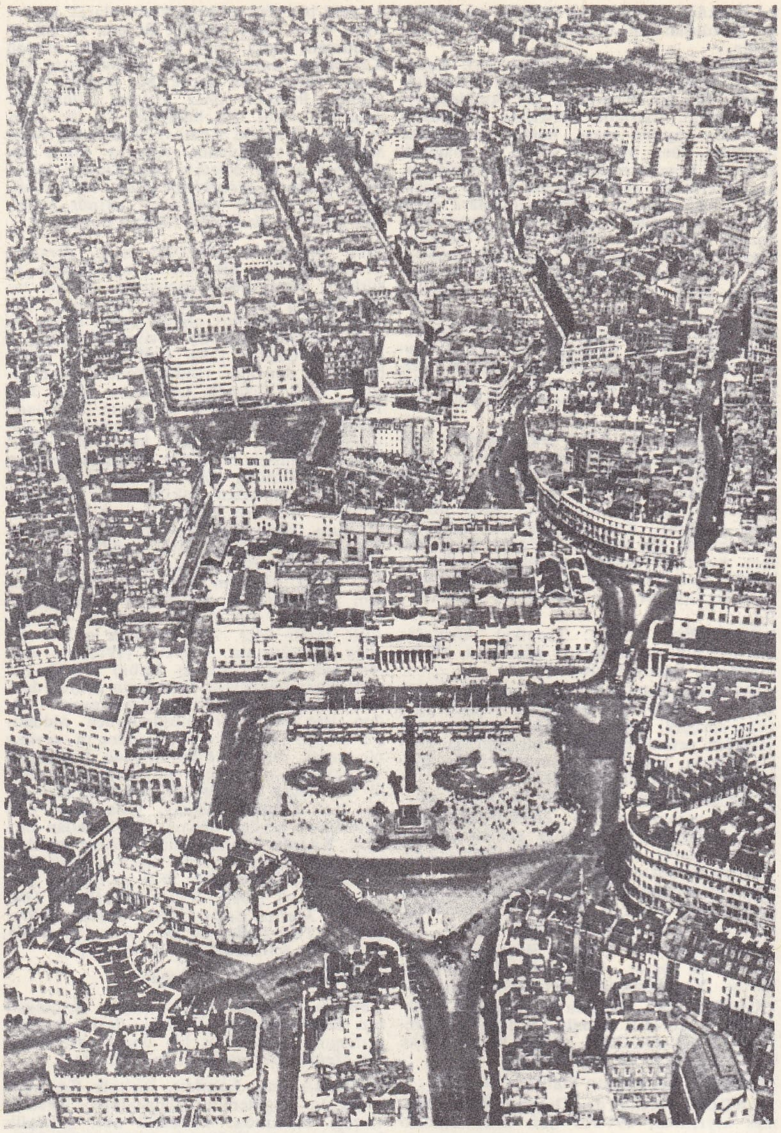

Merkezî **LONDRA**'nın havadan görünüşü: ön planda, ortada, Trafalgar meydanı ve onun ardında National gallery; sağ üst köşede, British museum (kubbeli) ve Londra üniversitesi yeni binası (kuleli); solda, Leicester meydanı

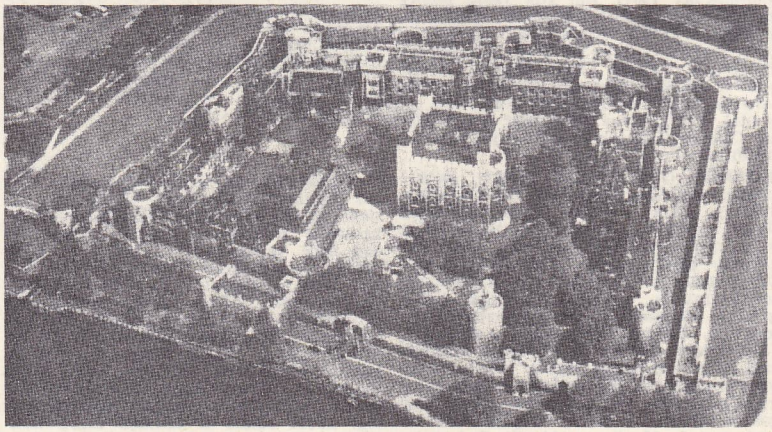

LONDRA kulesinin havadan görünüşü; ortada, Beyaz kule

Foto. U.S.İ.S. (LAROUSSE); Encyclopedia Americana; Encyclopedia Britannica

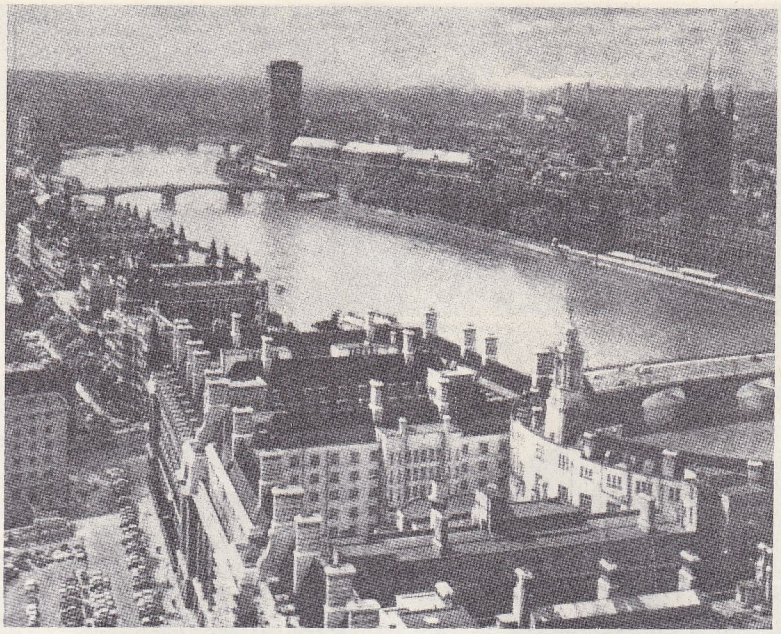

Thames ırmağının güneyden, Shell binasından görünüşü

Trafalgar meydanında
St. Martin in the Fields kilisesi

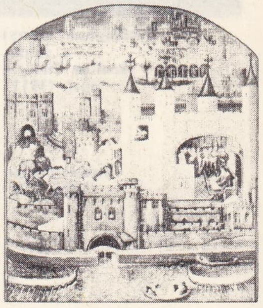

LONDRA kulesinde iki Gül Savaşı'nın epizot'u (1480) British museum, Londra

yı güney metropolitlik bölgesi yapmaktı; fakat bu amaç hiç bir zaman gerçekleştirilemedi. Papa Gregorius'un bu planı, VII. yy. başında Londra'nın tekrar önemli bir şehir haline geldiğini gösterir.

Aethelberth'in ölümünden sonra pagan dinlerinin yeniden canlanması üstüne Mellitus piskoposluktan uzaklaştırıldı; fakat Londra'nın canlılığı devam etti ve limanının önemi arttı; Bede (öl. 735), Londra'yı karadan ve denizden gelen birçok insanın toplandığı bir pazar olarak anlatır. Bununla birlikte Anglosakson kaynaklarında Alfred'in (öl. 899) zamanına ve Danimarkalılarla yapılan savaşa kadar Londra'nın adı geçmez. Danimarka ordusunun 871-872 kışını şehirde geçirdiği ve o tarihten sonra da şehirde bir garnizonun yıllarca kaldığı sanılır; Danimarkalılar Londra'yı bir başkentten çok bir üs olarak kullanmışlardır. 886'da Londra'yı işgal eden Alfred'in hayatını ilk olarak yazan Asser, savunma düzeninde oldukça onarım yaptırdığını söyler. Şehir duvarının tabyalarında bulunan ve bazı arkeologlarca IX. yy.dan kalma olduğu ileri sürülen hayvan süslü bir askının bu çalışmalarla ilgili olduğu sanılır.

LONDRA'nın tarihî gelişmesi

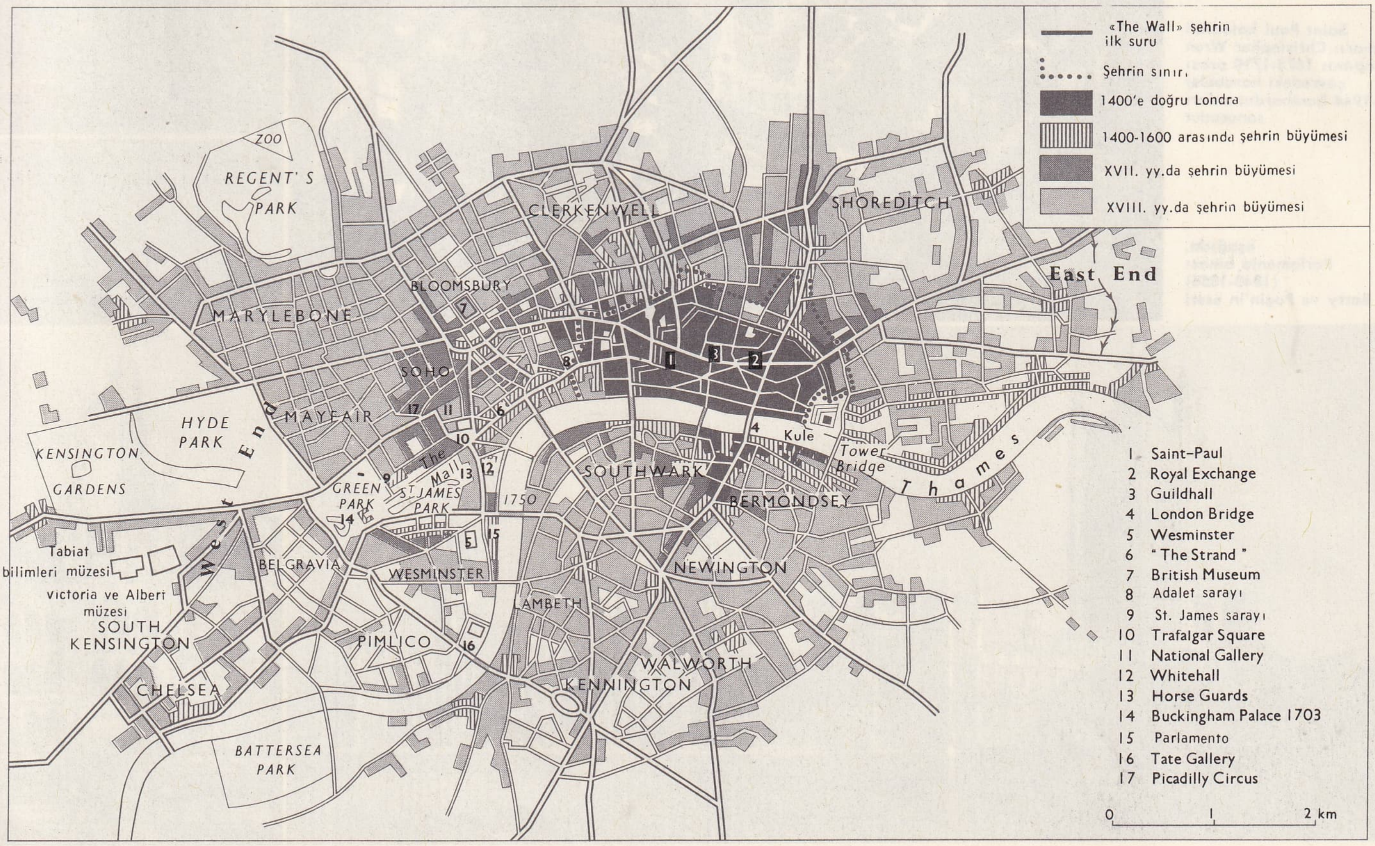

Foto. Encyclopedia Britannica; Encyclopedia Americana; LAROUSSE

Buckingham sarayı
solda,
kraliçe Victoria
anıtı (1911)

Tower Bridge
(1886-1894)

Saint Mary-le-Strand
James Gibbs'in eseri (1714)

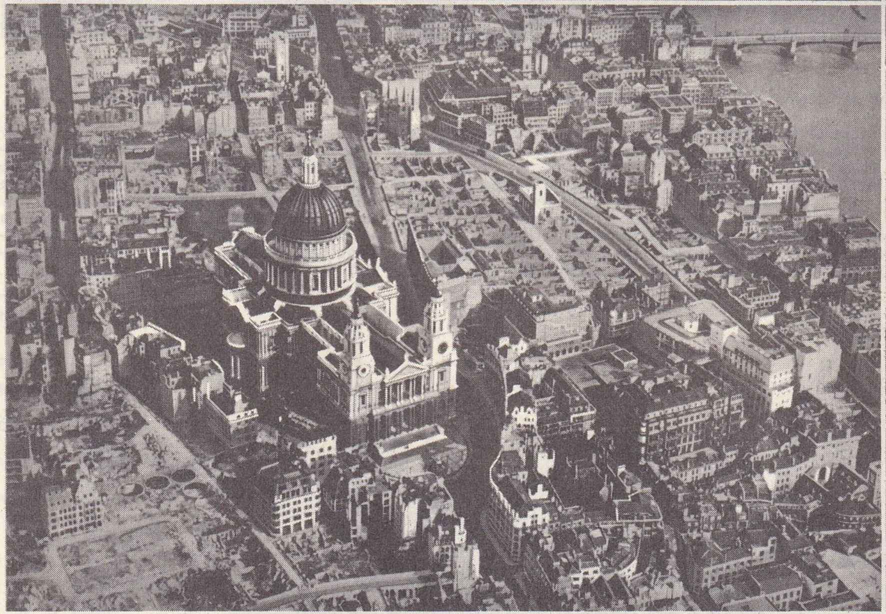

Saint Paul katedrali
mimarı: Christopher Wren
yapımı: 1675-1710 arası
çevredeki harabeler
1940-1944 bombardımanları
sonucudur

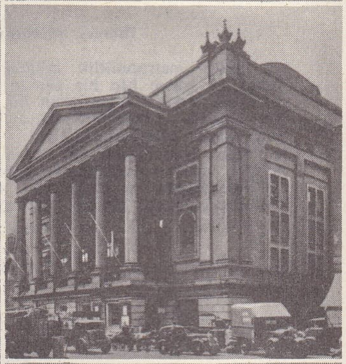

Covent Garden tiyatrosu ve kraliyet
operası, Barry'nin eseri (1858)

aşağıda,
Parlamento binası
(1840-1856)
Barry ve Pugin'in eseri

aşağıda, «Guildhall»
Londra belediye sarayı

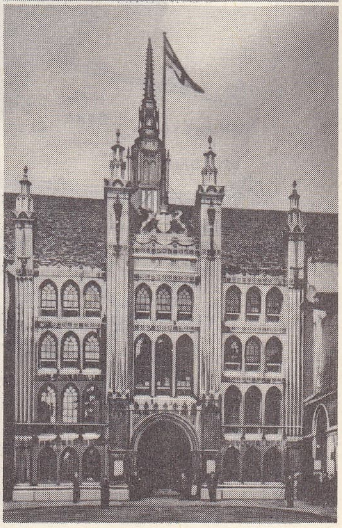

Foto. Keystone, B.B.C., Boudet-Lamotte, British Council, Popper-Atlas-Photo, British Travel, Horvat (LAROUSSE)

B.B.C. Radyo
- Televizyon binası

merkezî Londra'dan
bir görünüş

▲ İngiltere bankası
(Bank of England)

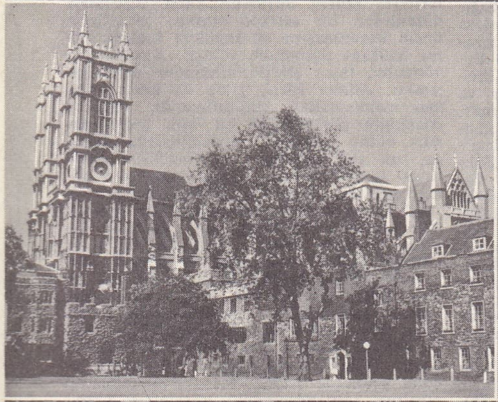

◀ XVIII. yy.da
yapılan kule

Westminster manastırı

Henry VII şapeli,
gotik üslûbu ▶

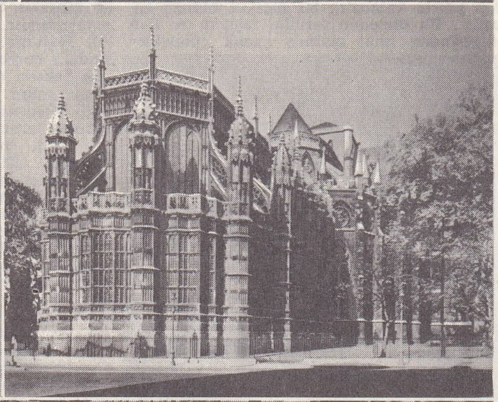

Trafalgar meydanı
solda,
National gallery;
ortada,
Nelson anıtı
(yüksk. 45 m) [1843];
sağda,
Admiralty geçiti
Aston Webb'in eseri
(1910)

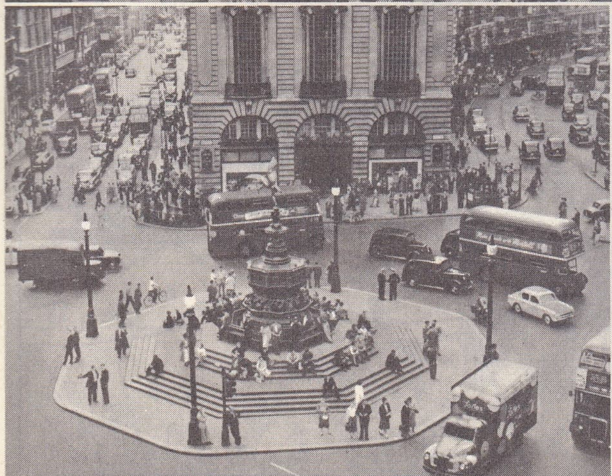

◀ Piccadilly Circus

Lambeth sarayı ▲

Foto. British Travel, J. de Beauré, Boudet-Lamotte, Popper-Atlas-Photo, Simons, Hulton (LAROUSSE)

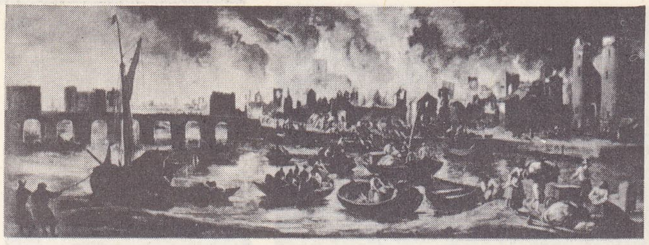

«Londra yangını» 1866'da L.P. Verschuier'in eseri Budapeşte müzesi

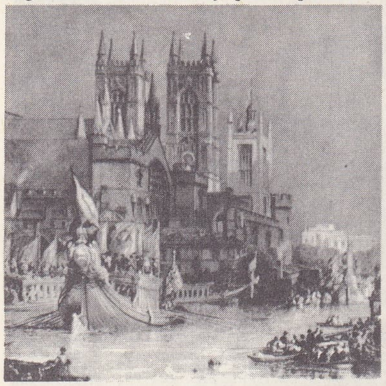

«Londra belediye reisinin 1844'te Thames ırmağında gösteri geçişi» David Roberts'dan

Alfred tarafından Mercia yöneticisi Aethelred'e bırakılan Londra'dan Danimarkalılara karşı direnmede bir ileri karakol gibi yararlanıldı.
Londra'nın daha sonraki Anglosakson dönemi için arkeolojik buluntular gene dağınıktır. Ticarî önemini gösteren bulgulardan şehrin kalabalık bir merkez olduğu anlaşılır. Bu dönemin tarihini taşıyan ve Ren bölgesinden ithal edilmiş çanak çömlekler bulunmuştur; bu çeşit ithalât devam etmiş ve norman istilâsından sonra da gelişmiştir. Cheapside'ta bulunan bir kuyumcunun satış malları, dönemin refah seviyesini gösterir. 1962'de başbakanlık evinin (10 Downing Street) altında kalıntıları bulunan bir Tudor sarayının alt tarafında büyük bir sakson konağı (VIII. veya IX. yy.) bulunmuş ve ortaya çıkarılan ev eşyaları arasında Ipswich kapları ve alman seramiklerine rastlanmıştır.
Bu dönemle ilgili başka bir örnek, 1956'da W. F. Grimes'in St. Paul katedrali yakınındaki Financial Times gazetesinin binasının yerinde yaptığı kazılarda bulduğu XI. yy. sakso-norman tarzında bir kulübenin kalıntılarıdır. Yaklaşık olarak kenarları 3 m'lik bir kare biçiminde olan bu ahşap kulübenin duvarları, boylamasına ikiye bölünmüş ağaç gövdelerinden meydana gelen dikmelerle yapılmış ve yatay tahtalarla birbirlerine tutturulmuştur. Şehirdeki iki kilisenin Saksonlar tarafından kurulduğu anlaşılmıştır. Londra kulesinin yanındaki All Hallows'da, ikinci Dünya savaşı sırasındaki bombardımanlarda ortaya çıkan Erken Sakson döneminden kalma kemer, kilisenin sahın duvarının batı ucundadır ve eski kilisenin cephe kapısının sundurması olduğu sanılır. Duvarcılık tarzından, binanın VII. yy. sonunda yapıldığı anlaşılmaktadır. Kilisenin yıkıntılarında Geç Sakson döneminden kalma bir dua haçı kalıntısı bulunmuştur, kemeraltı yolundaki bloklar arasında bulunan bir viking mezar taşı kalıntısı, 1852'de St. Paul kilise mezarlığında bulunan taşın hemen hemen aynıdır; bu taş bugün Guildhall müzesindedir. Üzerinde runa yazısıyle «Kona ve Tuki bu taşı dikti» anlamına gelen bir yazı bulunan bu taş, genellikle İngiltere'de XI. yy. sanatının en büyük eseri kabul edilir. Kitabede sözü geçen Tuki'nin, kral Canute'nin (Knud) [öl. 1035] bakan Tuki (Tokig) olduğu ileri sürülür. Saksonların yaptığı anlaşılan ikinci kilise Feet caddesindeki St. Bride kilisesidir. Grimes'ın burada temellerini bulduğu ilk kilise XI. yy.-da yapıldı, ilk yapılışındaki doğu ucunun yerini yarım daire biçiminde çıkıntılı bir kısım almıştır. Bu kalıntılar bugün Saint Bride kilisesinin altında görülebilir.

Londra, XI. yy. İngilteresi'nin en büyük şehriydi; imkânları ve siyasî önemi de gittikçe artıyordu. Ticarî önemini belirten özelliklerden biri şehirde 20'den fazla darphanenin 1042'den sonra devamlı olarak para basmasıdır.

Knud ve Edward III döneminde inşa edilen saray ve manastırla Westminster'in büyümesi, Londra'nın gelecekteki gelişiminin iki yönden olacağını ortaya koydu; şehir, bir ticaret ve hükûmet merkezi haline gelmeğe başladı. Şehir ticaretin, Westminster de krallık sarayının bölgesiydi. Fakat XI. yy.da Londra henüz başkent olmaktan uzaktı; çünkü kral sarayı (hükûmet merkezi) çok daha canlıydı. Bununla birlikte, şehrin düşmana karşı direnmeyi düzenleyen bir merkez olması, şehirlilerin önem kazanmasına ve İngiltere kralını seçme hakkını istemesine yolaçtı. Kasabaların yönetimi, taşra şehirlerininkinden daha karışıktı. Adalet işleri, yılda üç kere toplanan mahkemelerle yürütülüyordu. Şehrin düzeninin görüşüldüğü bu halk toplantılarına bütün şehirliler katılabiliyordu. Ayrıca, sık sık toplanan özel meclisler (hustings) iş antlaşmalarıyle ilgili meseleleri görüşüyorlardı; bunların Danimarkalılar ve İngilizler arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için toplanan mahkemelerden doğduğu sanılır. Norman istilâsı zamanında İngiliz ve yabancı tacirler arasındaki muameleler buralarda yürütülüyordu. Hastings savaşı (ekim 1066) yenilgisinden sonra ingiliz önderleri yeni bir ordu kuruncaya kadar Londra'yı elde tutabileceklerini düşündüler. Bunu sezerek şehre doğru ilerlemeğe başlayan Fatih William Londra köprüsünün güney ucuna gelinceye kadar şehri savunan Edgar Atheling kumandasındaki kuvvetlerin direnişiyle karşılaşmadı; burada, çıkış yapan kuv-

LONDRA şehir planı

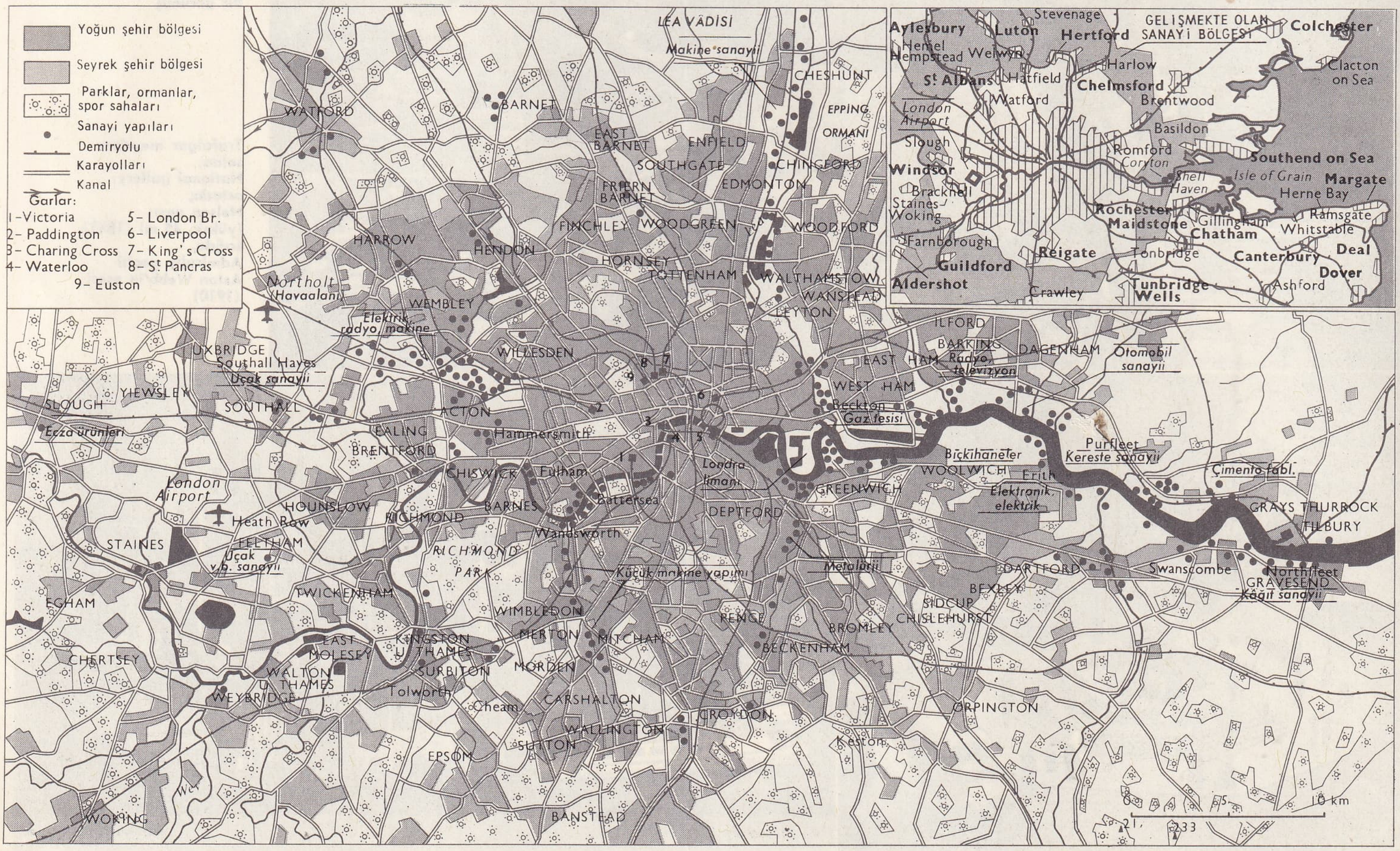

Foto. Hanfstaengl-Giraudon, British Council (LAROUSSE)

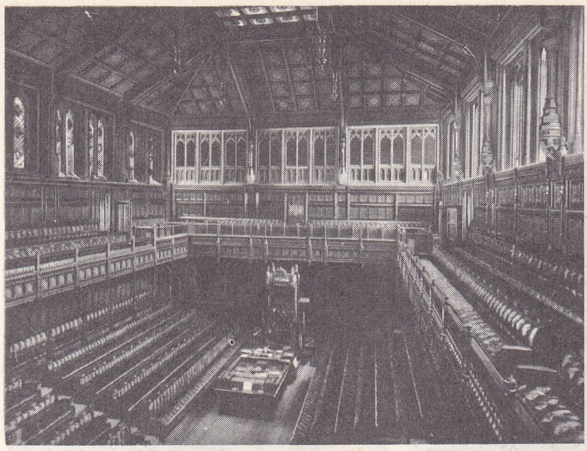

meclis salonu, 1940'tan önce

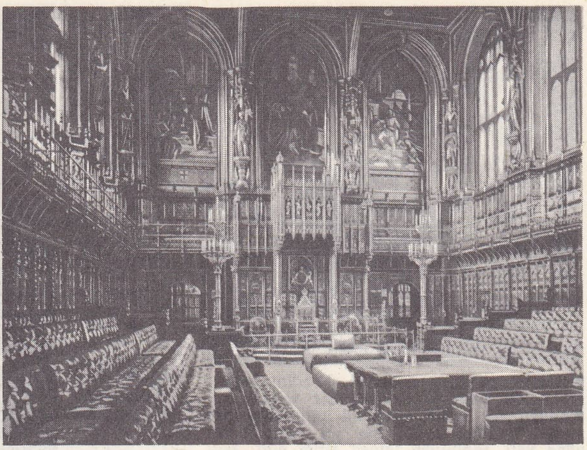

Lordlar kamarası, 1940 tan önce

mahkemelere giriş

vetleri püskürttü. Sonra, Surrey, Kuzey Hampshire ve Berkshire boyunca kuşatmaya girişti; bu hareketin hızı ve tehdit edici durumu Edgar'ın kuvvetlerini korkuttu. William önce Thames kıyısında başpiskopos Stigand'dan, sonra da ingiliz önderleriyle Berkhamstead'de bir toplantı yaparak başta Edgar olmak üzere Londra'nın ileri gelenlerinden sadakat yemini aldı. Şehir teslim olmadan son savaşın olup olmadığı belli değildir; fakat Londralıların çoğunun William'ın duruma hâkim olmasını istedikleri ve bunu sağlamak için William'a 1066 noelinde Westminster manastırında kral tacının giydirildiği bilinir. Londra'yı ve halkının durumunu, bundan sonraki Sakson döneminde en iyi gösteren belge, William'ın şehre hemen bağışladığı bir imtiyaz fermanıdır. Bunda, bütün şehir halkının kral Edward zamanındaki aynı kanunlarla yönetileceğine söz veriliyordu; ayrıca her çocuk, babasının vârisi olacak ve kral, kimsenin onlara kötülük etmesine izin vermeyecekti.

● *Ortaçağda Londra.* Thomas Becket'in hayatını yazan William Fitzstephen 1180 sıralarında meşhur Londra tasvirini yaptığında şehir önem kazanmış ve fiilî başkent haline gelmişti. Fatih William'ın Beyaz kulesi ile Montfichet ve Baynard'ın şatoları, 13 manastır ve 126 kiliseye hâkimdi. 1136'daki büyük yangında St. Paul kilisesi ve bazı ahşap çatılı binanın yanmasından sonra, birçok zengin şehirli yeni evlerini taştan yaptılar. Kaldırım taşı döşenen yollar, açık lâğım ve kanallarla, bir dereceye kadar yollar temizlendi. Londra köprüsü henüz ahşaptı, taştan yapımına 1176'da başlandı ve bitirilmesi 33 yıl sürdü. Şehir, duvarların dışına taşmağa başladı; William II'nin Westminster'deki sarayı 1099'da bitirildi ve saray ile şehir bölgesi arasındaki boşluk, dağınık binalarla dolmağa başladı. Büyük konaklar ve bahçeli güzel evler yapılmağa başlandı; şehirde herkese açık bir aşevi kurulmuştu.

Londra'nın ticareti gelişiyor ve rıhtımlar, bir kısmı İstanbul'dan bile gelen mallarla her zaman dolu oluyordu. Londra'da gelişen bir iskandinav topluluğu vardı ve St. Olaf (Olave) için kurdukları sekiz kilise, itibarlarını artırıyordu; fakat bu sırada Almanlar, özellikle köln tacirleri, en büyük yabancı topluluk olarak Danimarkalıların yerini almışlardı. Özellikle Londra dokumacıları iyi teşkilâtlanıyordu ve Henry I zamanında kurulan fırıncılar loncası gibi birlikler de gelişiyordu; fakat 1180'de içlerinde kuyumcularınki de olmak üzere, 18 «gayrımeşru» lonca tasfiye edildi.

Henry I, kasım 1135'te ölünce, yerine kimin geçeceğinin tartışmalara yolaçması üstüne Londralılar İngiltere kralını seçmek haklarını ileri sürerek Stephen'i seçtiler ve üç hafta sonra Westminster'de taç giydirdiler. Stephen, Lincoln'de yakalanınca (1141), onun yerine bir süre Matilda'yı desteklediler; fakat Matilda da sinirli davranışları ve yersiz vergi istekleriyle halkı kendinden uzaklaştırınca kısa süre sonra şehirden sürüldü. Matilda'nın ordusu Winchester'i kuşatınca Londra, şehri kurtarmak için 1 000 savaşçı gönderdi.

Richard I, 1189'da tahta çıkınca Londra, Henry II'nin gerileme döneminden kurtulmuş oldu. 1191'de şehir krala, yeminli şe-

LONDRA limanı
Royal Albert dok'u

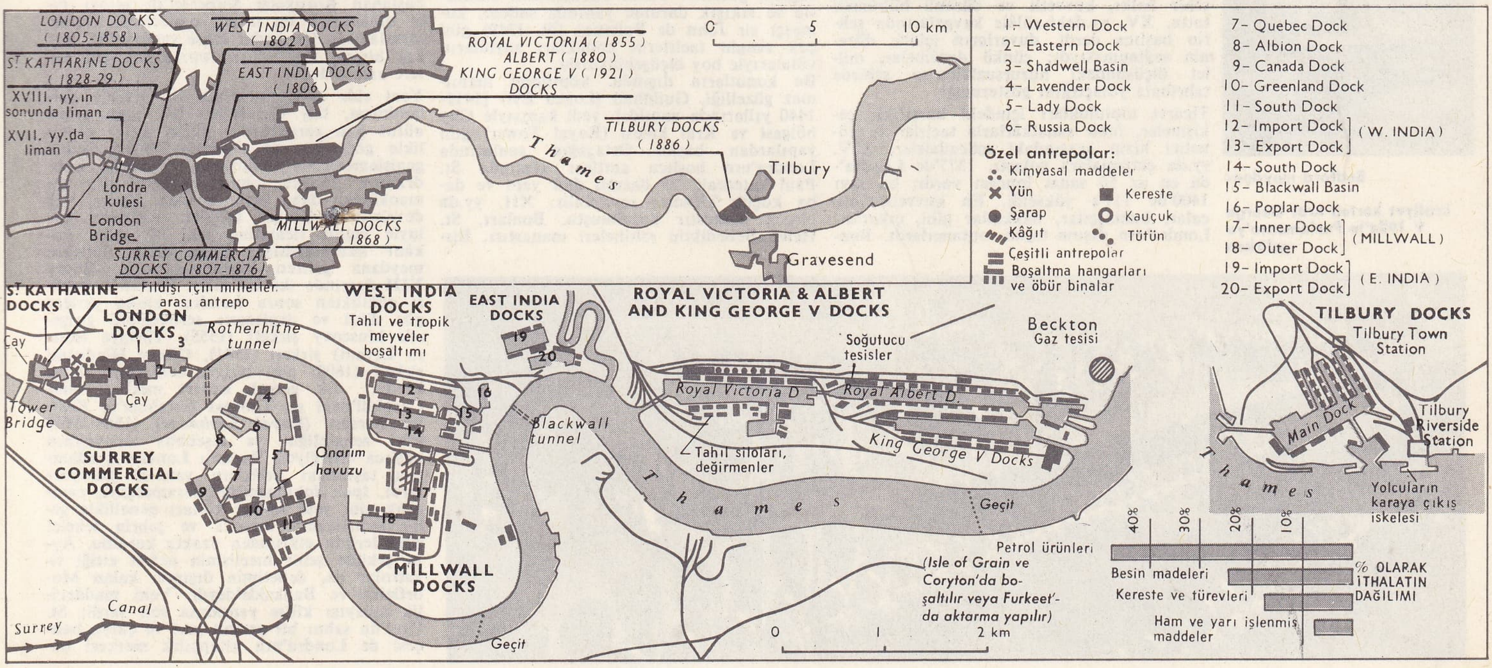

Foto. J. V., Keystone, X (LAROUSSE)

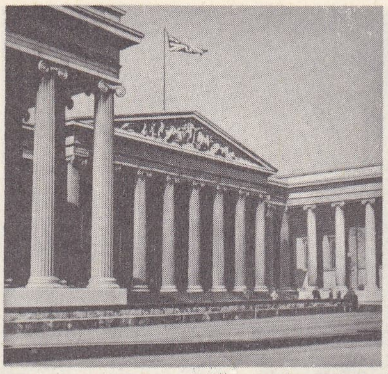

British museum

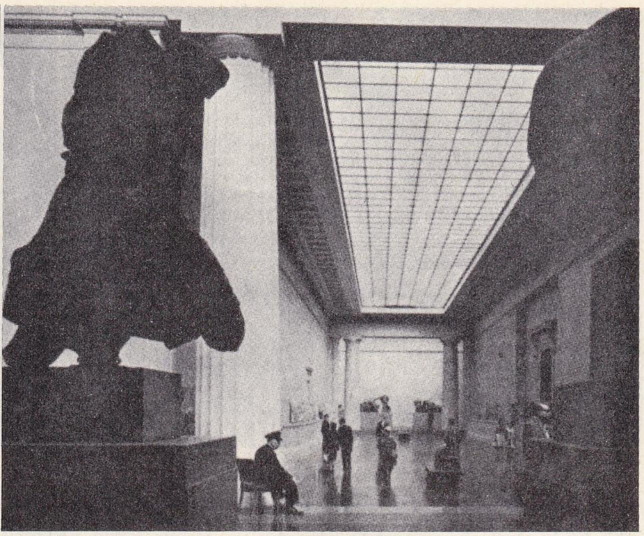

British museum'da «Elgin mermerleri» olarak tanınan antik yunan heykellerinin bulunduğu Bloomsbury galerisi

anıtların korunması 1939-1945 savaşı

Bedford meydanı

hirlilerin meydana getirdiği, kendini yönetme hakkı olan ve başında bir valinin bulunduğu bir şehir meclisini tanıtmayı başardı. 1215'ten sonra her yıl yeniden seçilen vali, topluluğu temsil ettiği gibi, kralın da yönetici memuruydu; kısa süre sonra valiye danışman olarak belediye meclisi üyeleri seçildi; bunlar şehir bölgesinin bölümleri olan semtlerin liderleriydi (1206'da 24, 1394'ten sonra 25 kişi). Nazarî olarak semt erkekleri meclis üyelerini, bütün topluluk da valiyi ve şerifleri (sheriff) seçiyor ve kanunları onaylıyordu. Uygulamada ise memurların seçimi ve siyasî yönetim, kapalı bir oligarşinin elindeydi. John gibi parasız krallara pazarlıkla yardım eden Londra, kralın memurlarından kurtuldu; 1215'ten sonra şeriflerini gene kendi seçmeğe ve vergileri hazineye aracısız ödemeğe başladı. Krallar bu imtiyazları zaman zaman geri almakla birlikte (Henry III'ün 1265-1270 arası ve Edward I'in 1285-1298 arası yaptığı gibi), genellikle baskı yapmak yerine uzlaşmaya gitmeyi daha uygun buldular. Londralılarla anlaşarak valinin ve önde gelen kimselerin fikirlerini aldılar. Şehir böylece itibarını, bağımsızlığını ve ticarî imtiyazlarını korudu.

Ticaretin büyük ölçüde geliştiği Londra, siyasî meselelere karışmaktan kaçındı. Bununla birlikte, hükûmet dairelerinin, mahkemelerin, hukuk okullarının ve parlamentonun Westminster'de toplanmasının sonucu olarak şehir XIV. yy. ortalarında hükûmet merkezi haline geldi. Şehir, millî meselelerden kaçınamadı (Edward II'nin 1327'de, Richard II'nin 1399'da tahttan indirilmesi; 1381'de köylülerin isyanı; 1450'de Jack Cade'in ayaklanması). Genellikle şehir halkı, kuvvetli ve düzenli hükûmeti tuttu. XV. yy.daki sülâle kavgalarında şehrin başlıca derdi, duvarların içinde düzenin sağlanmasıydı; çünkü denemeler, millet ölçüsündeki huzursuzlukların şehirde tahribata yolaçtığını göstermişti.

Ticaret toplulukları içindeki karşılıklı çekişmeler, fakir sanatkârlarla tacirler ve yönetici hizip arasındaki mücadeleler, XIV. yy.da çatışmalara yolaçtı. 1377'de Londra'da en az 50 sanat loncası vardı; bu sayı 1400'de 111'e yükseldi. En kuvvetli loncalar, kumaşçılar, bakkallar gibi, çıkarları Londra'nın dışına taşan toptancılardı. Bunların kışkırttığı daha küçük ve daha ilerici loncalar 1319'da ve 1380'de idarî oligarşiyi yıkamadılar ve iktidar, XV. yy.da en zengin tacirlerin elinde kaldı; zengin tacirler şehir ve ticaret hayatının yönetimini tamamıyle ele geçirdiler. Londra, bütün bu çalkantılara ve yabancılardan şüphe etmesine rağmen, bütün ülkelerdeki insanlar için çekici bir şehir oldu. Bunlardan Gloucestershire'den gelen Richard Whittington (öl. 1324) gibi bazıları, üne ve servete ulaştı. Whittington zamanından önce Londra'nın ticareti Gascogne, Flandres, Kuzey İtalya ve Kuzey Almanya'dan gelenlerin elindeydi. Steelyard (Kantar) 1598'e kadar alman tacirlerinin karargâhıydı ve Thames kıyısında 1,2 hektarlık bir alanı kaplıyordu. İskeleler, mağazalar ve 50 kadar dik ve dar sokağıyle ırmak kıyısı, Londra'nın günlük ihtiyaçlarını karşılıyor ve ticarî hayatını yönetiyordu. Yün ve kumaş ticaretinin büyük bir kısmını içine alan bölge, Southampton gibi limanların gelişmesini baltalıyor ve denizaşırı ticarette uzmanlaşan serüvenci tacirlerin faaliyetlerini tekelleştiriyordu. Çeşitli pazarlarıyle ve sanatlarıyle şehir, geçici gerilemeleri atlatabildi. Arkeoloji ve tarih buluntuları Ortaçağ Londrası'nda yaşayanların refah içinde olduğunu gösterir. Tahta dükkânların bakımsız ve sıkışık durumu yanında sadece, kumaşçı sir John de Pulteney (öl. 1349) gibi çok zengin tacirlerin konakları soyluların villalarıyle boy ölçüşebiliyordu.

Bu konutların dışında, köprünün inanılmaz güzelliği, Guildhall (Lonca Evi) [1411-1440 yıllarında yapıldı], yedi kapısıyle City bölgesi ve Kral kulesi (Royal Tower) gibi yapılardan başka Ortaçağın sonlarında Londra'nın başlıca anıtları arasında St. Paul katedrali, 23 önemli dinî yapı ve daha küçük kiliseler sayılabilir. XII. yy.da birçok manastır kurulmuştu. Bunları, St. Helen Benediktin rahibeleri manastırı, Bishopsgate (1205-1215), Carthusians manastırı (1371) ve St. Mary Graces manastırı (1350) gibi yapılar izledi. Bu dönemin vakıfları küçüktüler ve sınırlı amaçlara ayrılmışlardı (akıl hastaları için Bethlehem [Bedlem] hastahanesi, 1247) Londra'ya 1220'lerde gelen Dominiken ve Fransisken rahipleri birçok dinî anıt inşa ettiler (Fransiskenler Newgate caddesi dışında, Dominikenler Blackfriars bölgesinde). Londra din adamlarının kaynaştığı bir şehir haline gelmişti. Holy Trinity gibi bir manastır dinî bölgelerin 60 kadarında emlâke sahipti; bununla birlikte büyük manastır bölgelerinin yarısından fazlasının dokunulmazlığı vardı ve bunlar yetkililerin denetiminden ve sorumluluklardan muaftı.

● *Tudorlar ve ilk Stuarlar devrinde Londra.* Henry VIII, manastırları dağıtmağa ve mülklerine elkoymağa başladı; 1532'de Holy Trinity'nin faaliyetine son verdi. Şehir yetkilileri, kral imtiyazlarını da kaldırarak on yıl içinde bütün manastıları ele geçirinceye kadar ses çıkarmadılar. Toprak mülkiyetinde meydana gelen büyük değişiklikler sonucu, kral mükâfat vermek veya zenginleştirmek istediği saraylılara bu toprakları sattı veya bağışladı. Dinî yapıların bir kısmından da 1547'de Strand'da başlanan Koruyucu Somerset'in sarayı gibi binalardan da inşaat malzemesi olarak yararlanıldı. On kadar kilise yaşayabildi. Fakat birçok manastırın toprakları yeni evlere arsa oldu.

Yeni elde edilen arazinin bu şekilde kullanılması, baş döndürücü bir hızla artan nüfus için zorunluydu; nüfus artışı genellikle göçlerden ve ticaretin büyük ölçüde genişlemesinden doğuyordu. Thames, Londralının dünyası olma özelliğini her zamankinden daha fazla korudu. Henry VII devrinde serüvenci tacirler, Antwerp yoluyle ingiliz ticaretine yeni bir tekel imkânı kazandırdılar. Ekonominin temelini meydana getiren kumaş ihracatı, Henry VIII devrinde iki kat arttı. Hollanda pazarı çöktükten sonra Londra, başka yerlere göz dikti ve denizaşırı serüvenlere girişerek Muscovy şirketi (1555), Türkiye (sonra Levant) şirketi (1581), Güney Hindistan şirketi (1600) gibi birçok denizaşırı şirket kurdu. İlk gerçek ticaret merkezi olan Cornhill'deki sir Thomas Gresham'ın Krallık borsası (*Royal Exchange*) [1566-1567] yeni zenginliğin ve teşebbüs anlayışının başlıca örneğiydi. Başarılı Londra iş adamları taşradaki mülklere yatırım yapıyorlardı. İpek dokumacılığı, seramikçilik, camcılık gibi yeni sanayi kolları genellikle şehir sınırlarının dışında ve şehrin tekelci şirketlerinin etkisinden uzakta kuruldu. Aynı şekilde şehir meclisinin nefret ettiği tiyatrolar da, denetimin dışında kalan Moorfields ve Bankside'deydi. Yeni maddecilik anlayışı kilise yapımına son verdi; St. Paul'ün sahnı bir gezinti yeri ve çarşı, bahçesi de Londra'nın kitapçılık merkezi ha-

kraliyet korteji kral George V 1924'te Parlamento'ya gelirken

Foto. Encyclopedia Britannica; Tattersal, Rol, British Council (LAROUSSE)

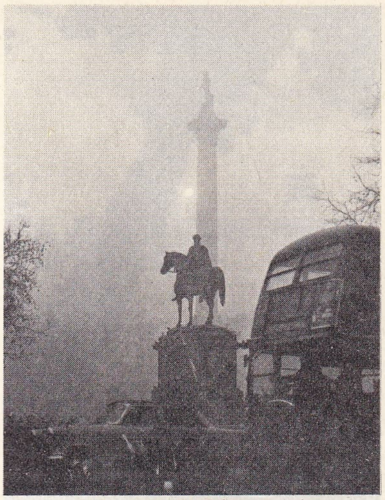

sisli bir günde Trafalgar meydanı ve Nelson sütununun görünüşü

Royal Albert dokunun bir görünüşü

trafik polisi

line getirildi. Bankside'deki hayvanat bahçesindeki oyun yerini, bu maddecilik büyük ölçüde etkiledi.
Elizabeth Londrası'nda lüksün yanı sıra, yoksulluk ve sıkıntı da yaygındı. Yoksullar artık manastırların bağışlarıyle de yatıştırılamıyordu. 1545'te Charterhouse (dârülaceze), sir Edward (sonra baron) North'un malikânesi oldu. Bu yapının 1611'de tekrar bir hastahane ve okul şekline çevrilmesi, hayırsever kimselerin okullar, hastahaneler, imarethaneler açmağa başlamalarının en iyi örneklerindendir. Şehir yetkilileri de işsizlik ve yoksullukla mücadele için yeni vergiler koyarak (1547) ve beş hastahanenin (St. Bartholomew's, Christ, Bethlehem, St. Thomas, Bride hastahaneleri) kurulmasını destekleyerek yoksulların yükünü azaltmağa uğraştılar; kıtlık zamanlarında yoksullara yiyecek sağladılar. Londra nüfusunun artışı ve banliyölerinin plansız bir şekilde gelişmesi hükûmeti korkutuyordu. Çünkü öteki şehirler zayıf düşerken Londra'nın gelişmesi ve ülkenin toplam ticaretinin yüzde 80'ini elinde tutması taşrayı boşaltarak halkını şehre çekiyordu. Fakat, 1580'den sonra şehrin büyümesini önleme çabaları sonuç vermedi. 1605'te, manastır arazilerini, büyük bahçeleri doldurmak, meskenleri bölmek yoluyle şehir surları içinde 75 000, banliyölerde de 150 000 kişiyi barındırma imkânı sağlandı. Nüfus, 1550'den sonra üç kat artmıştı; Southwark büyüyordu. Bu bölge şehrin 26. semti olarak Bridge Without adını aldı (1550).
Şehrin asıl batı bölümü gelişiyordu; Lincoln's Inn Fields, Covent Garden gibi çıplak alanlarda evler yapılmağa başlanmıştı. Aynı zamanda doğuda dağınık bir şekilde genişleyen gecekondular Whitechapel ile Henry VIII tersaneleri (Deptford'da) çevresinde yavaş yavaş East End'i meydana getirmekteydi. West End kıyı boyunca ve Londra ile Westminster arasındaki villalarla asıl biçimini almağa başlıyordu; bu semtlerde, yeni soylular ve zenginler yerleşiyordu. Şehirle sarayın hemen hiç ilişkisi yoktu. Henry VII yeniden yaptırdığı Blackfriars'taki şatoyu ara sıra kullanıyordu. Henry VIII de Bridewell yakınında bir saray yaptırdı; fakat 1529'da batı bölümüne el attı ve kardinal Wolsey'in York Place'ini Whitehall sarayı, eski bir cüzam hastahanesini de St. James sarayı (İngiliz sarayı resmen St. James sarayı adını taşır) haline getirdi. Elizabeth I döneminde saray erkânı artık kulede (The Tower) oturmamağa başladı. Bununla birlikte Tudor'lar zamanında Londra'nın saraya bağlılığı devam etti. Mary I zamanında bu bağlılık Londra'da büyük bir protestan kütlesi bulunduğu için sir Thomas Wyat'ın isyanına (1554) karşı durdu. Elizabeth de kuvvetini, özellikle Londra'nın bağlılığına, parasına ve askerî gücüne dayandırdı; çünkü Londra, bu dönemde, İngiltere'ye her zamankinden da-

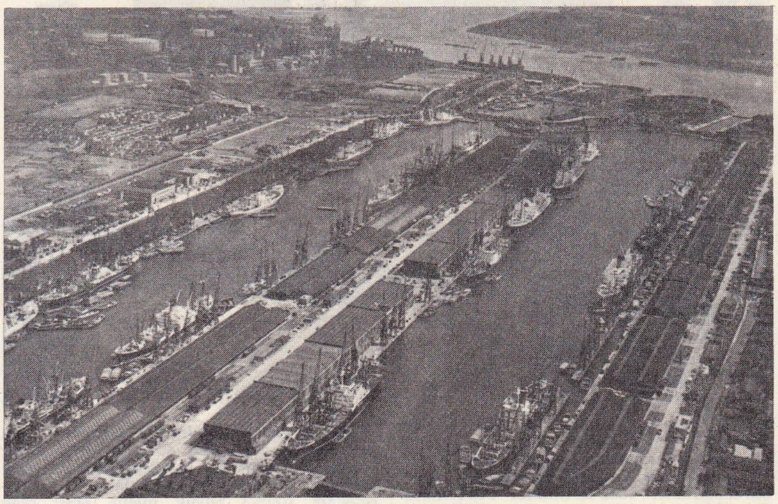

Londra doklarının havadan görünüşü

otobüs

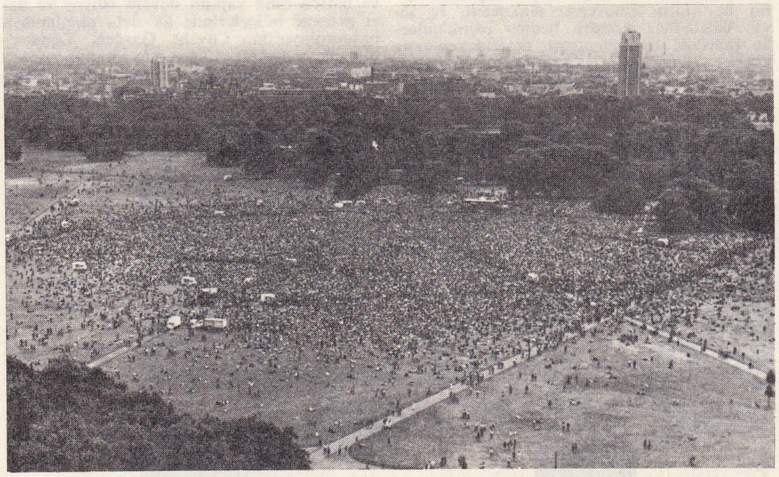

Hyde Park'ta bir pop konseri

devriye polisleri

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN); Fox-phot, Popper-Atlas-Photo (LAROUSSE)

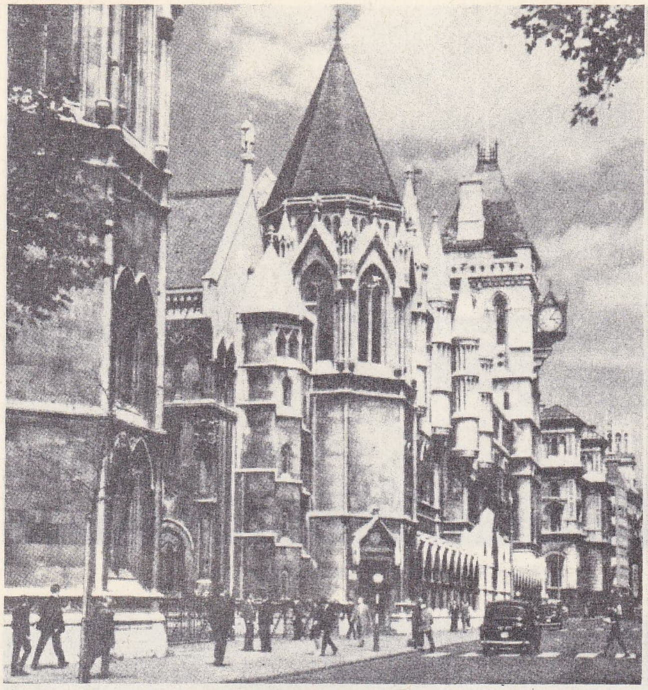

LONDRA

Strand ile Fleed Street kavşağında Adliye sarayı

«Big Ben»li saat kulesi

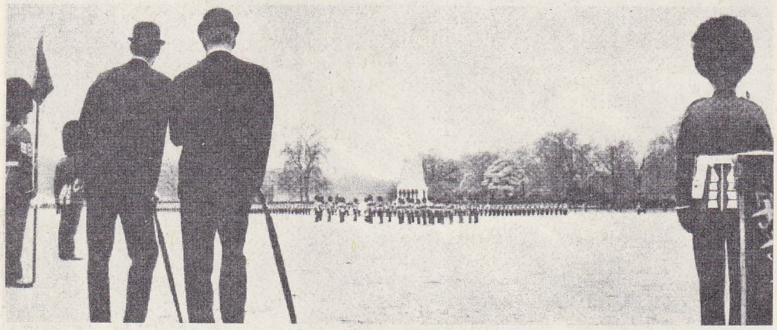

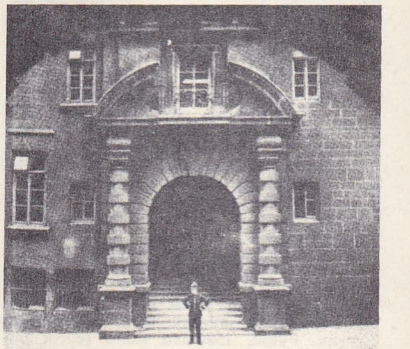

aşağıda solda, atlı muhafızların «sancak töreni» provaları; sağda, «New Scotland Yard»ın girişi

ha çok hâkimdi. 1585-1589 Arasında şehrin erkeklerinin dörtte biri dış ülkelerde hizmetteydi; 1588'de, İspanyol istilâsı tehlikesi belirince özel askerî birlikler kuruldu. Bu birlikler 1642'de Charles I'in Londra'ya saldırmasını Turnham Green'de önledi. Kralla şehir arasındaki uçurum gittikçe büyüyordu. Kral, şehrin imtiyazlarına ve ticarî çıkarlarına saygı duymadığından şehir de kralın emirlerini dinlemedi. İç savaş başlayınca Londra hemen istihkâmlarla çevrildi, parlamentoyu destekleyen ana kuvvet oldu ve parlamentonun başarısı, şehrin bağlılığıyle sağlandı.

Commonwealth döneminin başarısız denemesinden sonra Londralılar Charles II'nin Restorasyon dönemini sevinçle karşıladılar (1660). Bu sıralarda Londra 500 000 kişilik nüfusuyle Avrupa'nın en kalabalık şehirlerindendi (ikinci büyük ingiliz şehri olan Bristol'un nüfusu ise ancak 30 000 kişiydi) ve bütün ingiliz sermayesiyle en kabiliyetli kimseler burada toplanmıştı. Doğu ve batıda bina yapımı devam ediyor ve bazı gelişme bölgelerinde ilk defa planlamaya başvuruluyordu. Covent Garden, Londra'nın ilk meydanıydı ve onu Southhampton ve Lincoln's Inn Fields meydanları izledi. Bu kısımlarda evler tuğladan yapılmağa başlandı. Bununla birlikte öbür kısımlarda ahşap evler çoktu; nüfus fazlalığı ve sağlığa aykırı şartlar, salgın hastalıklar tehlikesini her zamankinden çok artırmıştı. Kara Ölümle (*Black Death*) [1348] başlayan veba salgınları, XVI. yy.ın başlarında çok sıklaştı; 1625'te 40 000'den fazla londralı öldü. Salgınların sonuncusu ve en kötüsü (Büyük veba) 1664 sonbaharında başladı. Salgının en şiddetli anında haftada 7 000 kişi ölüyordu. 1665 Kasımında şehrin birçok kısmı terkedilmiş, 75 000 Londralı ölmüş ve binlercesi kaçmıştı.

Berkeley meydanı

● ***Son Stuartlar ve Hanoverler devrinde Londra. Büyük yangından sonra yeniden yapım dönemi.*** Büyük Vebayı, 1666 eylülünde Londra tarihinin en büyük yangını izledi. Londra köprüsü yakınındaki Pudding Lane'de kralın fırıncısının evinde bir kaza sonucu başlayan yangın dört günde (2-5 eylül) kuzeydoğu ve batının uç kısımları dışında bütün şehri yaktı. Krallık borsası, Gümrük binası, Lonca binası ve hemen hemen bütün resmî binalar, 44 lonca şirketi binası, St. Paul katedrali, 87 semt kilisesi, 13 200 ev yandı. Şehrin ancak beşte biri ayakta kaldı. Bu kalan kısımda şehir halkı yeniden yapım işlerine girişti. Gresham College, geçici olarak Krallık borsası oldu ve ticarî faaliyete elverişli bir merkez haline geldi; kral, üç tanınmış mimara yeniden yapımın planlarını hazırlama görevini verdi. İlk iyimser hesaplarda ana caddelerin 21 m genişlikte olması ve küçük sokaklar yapılırsa 4,80 m'den dar olmaması kabul edildi; fakat özellikle malî güçükler karşısında bu ilkeler uygulanamadı. Parlamento şaşkına dönmüştü. Yangın sigortası geleceğe ait bir meseleydi, fakat

Foto. Encyclopedia Americana; Encyclopedia Britannica

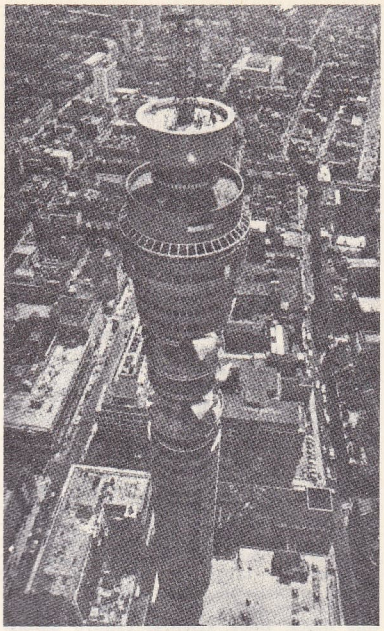

içinde muhabere merkezinin de yer aldığı, fütüvist üslûpta posta kulesi

herkese iş ve malzeme sağlamak, anlaşmazlıkları hemen çözmek gerekiyordu. 1667'de yürürlüğe giren kanunlarla Charles ile şehir anlaştı ve yapım başladı. 1671 Sonunda bütün evler bitirilmişti.

Yeni şehirde birçok gelişme vardı. Yarı ahşap evlerin yerini plana göre inşa edilmiş tuğla evler aldı. Yollar daha geniş ve daha düzdü, pazarlar genişletildi veya yeni yerlere taşındı, Fleet ırmağı kanal haline getirildi, Londra köprüsünün altındaki iskeleler kaldırıldı, Lonca binası King ve Queen caddeleriyle doğrudan doğruya ırmağa bağlandı. Sonra kiliseler üzerinde çalışmağa başlanıldı, para ve taş bulundukça bu çalışmalara devam edildi. Birçok küçük kilise birleştirildi; Christopher Wren'in inşa ettiği St. Paul ile kırk dokuz küçük kilise, bu büyük mimarın dehasını ortaya koyar.

Yeniden yapım işlerinin sona ermesiyle şehrin dertleri bitmedi. Yüzyıllar boyunca City (şehir) bölümüyle Londra aynı anlama gelmiş, fakat Tudorlar döneminde binalar bu sınırın dışına doğru genişlemişti. Elizabeth I döneminden itibaren hükûmetler, bu yayılmayı durdurmak istediler ve bir dereceye kadar başarılı oldular. Charles I döneminde Covent Garden'ın çevresinde iyi yapılmış caddelere ruhsat verildi ve yapılar şehrin çevresini sarmağa başladı; fakat sonra hükûmet ve şehir yetkilileri, bu gelişmeyi engelleyen kısıtlamalar koydular. Büyük yangından sonra 100 000 kadar insanın yerinden olması bu kısıtlamayı imkânsız hale getirdi ve büyük evlerde yeni bölünmeler yapıldı (Strand'ın iki yakasında). Westminster'de yeni evlere başlandı: aynı zamanda St. James meydanı, Soho, Clerkenwell, Whitechapel ile köprünün altındaki iki kıyıda yeni birçok ev yapıldı. City bölümü, bütün imtiyazlarına rağmen, Covent Garden ve Spitalfields gibi yeni pazarların kurulmasını engelleyemedi; çünkü bu yeni bölgelere yiyecek ve yem gerekiyordu. Bu yüzden pazarların yönetimini bıraktı. Bu pazarların Middlesex adliyesi tarafından denetlenmesi onları kötü şartlara sürükledi ve romancı Henry Fielding ile üvey kardeşi sir John'n sert tenkitlerine uğradı.

Mahallî hükûmet ve millî siyaset. City bölümünde ev sahiplerinin sorumlulukları azaldı; Belediye meclisi ve Genel meclis, yavaş yavaş bölge ve semtlerin denetimini eline alarak bütün şehrin iktisadî düzenine başladı. Yol ve aydınlatmadan akaçlama ve kanalizasyona kadar bütün vergiler sabit bir oranda alınmağa başlandı. Bu gelişme çok yavaş oldu; 1667'de Genel meclis, kendi üyelerinden komisyonlar kurarak yol ve kanalizasyon işlerinde bunlara zorunlu vergi toplama yetkisi verdi; bu düzen daha çok Merkezî Londra'da yürütülerek, bugünün ölçülerine göre biraz ilkel de olsa Avrupa'dan gelen ziyaretçileri hayran bıraktı.

Siyasî bakımdan şehir, her zamanki önemini korudu. Whigler ve Toryler adıyle ikiye bölünen halk arasındaki mücadele seçimlerde ve büyük jürilerin kurulmasında etkili oldu. Charles II, parlamentoyu denetlemek için taşra seçim bölgelerini denetimi altına aldı ve 1683'te bir araştırma fermanı (*quo warranto*) sonunda şehir imtiyazlarının kaldırıldığı ilân edildi. Tahtın uygun görmediği meclis üyeleri ve memurlar krallığın gösterdiği adaylarla değiştirildi. Fakat kralın zaferi uzun sürmedi. 1688'de James II'nin kaçmadan önce, bütün imtiyazları geri vermesine rağmen şehir yatışmadı. Ruhanî ve dünyevî lordlar Lonca evinde toplanarak, şehrin ve askerlerinin muhafazası altında, William d'Orange'a bağlılıklarını ilân ettiler. Şehrin bu desteği değerlendirildi: William'ın Londra'ya gelişinden sonra toplanan Millet meclisinde vali, belediye meclisi üyeleri ve genel meclisin elli temsilcisi resmî bir çağrıya uyarak hazır bulundular

Bundan sonraki seksen yılda şehir, genellikle hükûmeti destekledi; seçmenlerin büyük bir kısmı hizmetkâr sınıfındandı ve bunların sayısı ile siyasî terbiyesi, korkutucu bir seçim bölgesi olarak güçlerini ortaya koyuyordu. Malî meselelerde İngiltere bankasının kuruluşu (1694), Stuartların loncalara bağlı dengesiz siyasetlerine son verdi. O tarihten sonra savaşta ve barışta Londra para borsası, devlet işlerinde en önemli etken oldu. Londra'nın ticarî ve malî çıkarları, kralın dominyonlarıyle birlikte arttı ve düzenli bir hükûmet, kazançları artırdı. 1715 ve 1745'teki Jakobite isyanları sırasında Londra, tahtı bütünüyle destekledi ve Yedi Yıl savaşları sırasında (1756-1763) William Pitt bu destekten büyük ölçüde yararlandı.

George III döneminde ilişkiler daha gergindi. Birçok Londralı John Wilkes'i destekledi; şehirde «Wilkes ve hürriyet» diye bağırılıyordu. 1771'de Parlamentodaki tartışmaların yayımlanması konusunda çıkan mücadele sonunda vali Brass Crosby, kuleye hapsedildi. Genç Pitt'in iktidarı kuvvetlenince (1783), ilişkiler düzeldi, fakat parlamento reformu şehirde destekleniyordu ve Genel salon'da (*Common Hall*) [hizmet sınıfının toplantı yeri] kral ve hükûmet'e işlerine gelmeyen teklifler yapılıyordu.

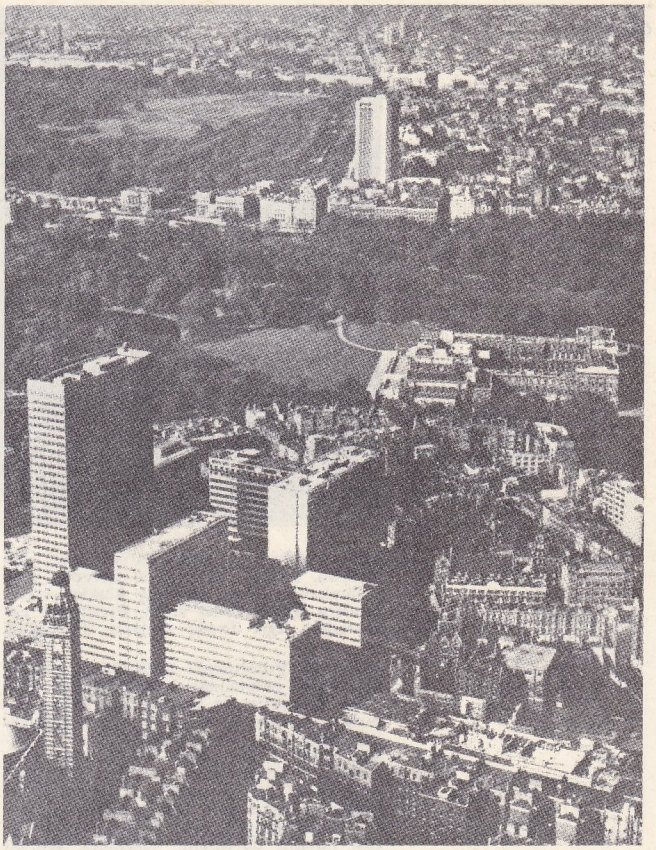

modern işyeri binaları ve arka planda, bir gökdelen otel

● *XIX. yy. sonuna kadar Londra.* 1820'de George IV, tahta çıktığı sırada Londra'nın bütün özellikleri değişmişti. 1666'da 500 000 kişi olan nüfus, 1 100 000'i aşmıştı. Evlerin sayısı daha da hızla artıyordu. Marylebone, İslington, Bethnal Green ve Newington gibi köyler büyük binalarla kaplı bölgeler haline gelmişti. Binaların bir kısmı zengin toprak sahiplerinin planlı bir şekilde evleriydi ve her türlü gelişmeye açıktı; bir kısmı da küçük ve değersiz yapılardı. Bu örnekler bugün de görülebilir. Bedford, Portman ve Foundling'teki mali-

sökülen 134 yıllık «Londra köprüsü» ve yerine yapılmakta olan yeni köprünün inşası

Foto. Encyclopedia Americana; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

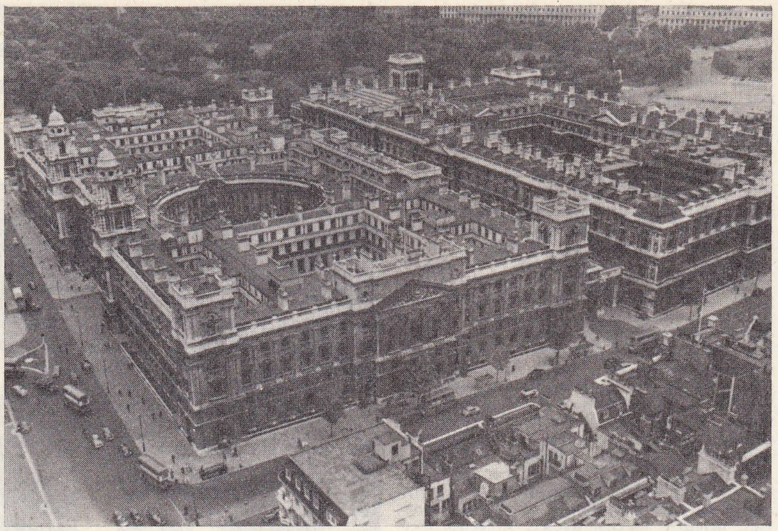

Big Ben'den çeşitli bakanlık ve diğer resmî binaların görünüşü; sol arka planda, St. James parkı

kâneler yolları ve meydanlarıyle şehri süslüyordu. Stepney ve Bethnal Green'in bazı bölümlerinde kötü yapılmış köşkler vardı. Modern King's Cross ve St. Pancras'ın yakınındaki Agar Town, acınacak durumdaydı.

1689-1820 Yıllarındaki değişiklikler plansız oldu. City bölümünün içinde hükûmet durumu denetliyor ve çalışıyordu. Bunun sınırları dışında Ortaçağdan beri değişmeyen kısımlarda, yönetim, hizmetler ve ulaşım yavaş yavaş gelişti. Bu konuda çalışanlar, Parlamentodan kararlar çıkararak aydınlatma, yol, temizleme ve koruma masraflarını karşılamak için vergiler koydurdular. Gecekondularda üst üste yaşayan birçok insanın durumunu düzeltmek sonraki kuşaklara kaldı. Ulaşımda City bölümünün önemli bir payı vardı. Önce ikinci bir köprü yapılmasına yanaşılmamış, sonra Westminster köprüsü yapılmıştı (1739-1750); daha sonra Blackfriars (1756-1769), Waterloo (1811-1817) ve Southwark (1813-1819) köprüleri inşa edildi. Bu köprüler, çevre yolların da yapılmasını gerektirdi ve bunların arasında kalan Surrey bataklığı bina yapımına elverişli hale getirildi.

Geçit parası alınan yollar Londraya girişlerin düzeltilmesini sağladı; yapımına 1756'da başlanan Yeni yol (bugünkü Marylebone, Euston ve City yolları) şehrin çevresinden geçen ilk yoldu. Fleet ırmağının üstünün kapanması (bugünkü Farringdon caddesi), şehir kapılarının kaldırılması gibi işler de (Westminster ve City yol kanunları ile sağlandı) şehir içi ulaşımı kolaylaştırdı. Limandaki yığılmalar, gecikmeler ve hırsızlıklar, 1802'de Batı Hindistan doklarının yapılmasıyle azaldı; Londra (1805) ve St. Katharine doklarının inşasıyle durum iyice düzeldi.

Sosyal, ticarî ve malî bakımdan Londra bütün krallığın merkeziydi; bu gelişmeler özellikle ulaşım için gerekliydi. Doğu ve Batı Hint adalarından gelen kazançlar ve bütün dünya ile yapılan ticaretin sağladığı servetlerle Londra bütün İngiltere'nin tiyatro, edebiyat ve güzel sanatlar bakımından başlıca şehri haline geldi. Şehir, David Garrick'in, Oliver Goldsmith'in, Samuel Johnson'un, sir Joshua Reynolds'un, büyük mobilyacıların, kuyumcuların ve bütün dünyaca tanınan yabancı müzisyenlerin Londra'sıydı. Yeni su tesisleri açılması, eskilerinin modernleştirilmesi ve buharlı pompalar kurulması (1805-1827) suyun kalitesini değilse bile miktarını çok arttırdı.

Aslında Londra, imparatorluk başkenti olmakla kalmıyordu; milletlerarası maliye ve ticaretin de başkentiydi. İngiltere bankasının kurulmasından beri (1694) hızla çoğalan birçok Londra bankası, bütün ülkelerle ilişki kurmuştu ve bütün XIX. yy. boyunca, en güçlü kredi aracıydı. Britanya yatırımları bütün kıtalarda yeni gelir kaynakları açıyor ve bu gelirlerin büyük kısmı, Britanya limanlarına, özellikle de Londra'ya akın ediyordu. Hammaddelerin çoğunun fiyatlarını Londra borsası tespit ediyordu. Liman antrepolarında sonradan bütün Britanya adalarına dağıtılmakla kalmayıp, başka ülkelere de yeniden ihraç edilen mallar yığılmaktaydı; 1914'ten önce, bu yeniden ihraç edilen malların yarısından çoğu yeniden ihraç, hemen hemen Birleşik krallığın tekelinde olan bir ticaret haline gelmişti. Londra limanından sevkediliyordu.

● *Modern şehir ve görevleri.* Böylesine canlı bir faaliyet merkezinin yönetme gerekleri, 1888'de, yeni bir muhtar arazi birimi yaratılmasına yolaçtı; Londra idare bölümü (*London County*) adı verilen ve Middlesex, Surrey ve Kent'ten alınan topraklarla (300 km²) kurulan bu yeni birim, «*London County Council*» tarafından yönetiliyordu. Yirmi dokuz seçim birimine ayrılmıştı: City ile 28 «başkent kasabası», Eski Londra çevresinde yavaş yavaş gelişen bu yayılma, kısa süre sonra idare bölümünün sınırlarından taştı ve ulaşım yolları boyunca hızla gelişen bir banliyö meydana geldi. Bu gelişmeyi, önce City'yi ilgilendiren bir merkezden kaçma hareketi hızlandırdı: XIX. yy. başlarında 120 000 kişi olan nüfusu, yüzyıl sonra 5 000'e inen City, gündüzleri insanlarla dolup taşıyor, geceleri ise boşalıyordu. Hareket, idare bölümünün geri kalan kısımlarını daha geç etkiledi; XX. yy. başlarına kadar artmağa devam eden nüfus, 1901'de dört buçuk milyonu aştı; o tarihte artış durdu ve Birinci Dünya savaşından sonra azalma başlayarak, 1950'ye doğru üç buçuk milyonun altına düştü. Buna karşılık, banliyö durmadan genişliyordu; idare bölümü kurulduğu sırada bir milyondan çok olan ve XX. yy. başında 2 milyonu bulan nüfusu, bugün 5 milyondur. Bu gerçeği göz önünde tutan ve başlıcası başkent polisi idare bölümü (1 869 km²'lik bir alanı kaplar) olan çeşitli idarî organizmalar, Londra yerleşme bölgesinin tamamını, yani «Büyük Londra»yı (*Greater London*) içine alır. İdarî ve siyasî başkent olan şehir, bu yüzden aynı zamanda da krallığın toplum hayatının başlıca merkezidir ve sanat, fikir ve din faaliyeti gelişmiştir; toplam olarak Londra'lıların yüzde 20'si geçimini doğrudan doğruya bu başkent rolü sayesinde sağlar ve yüksek gelirli halkın çevresinde çeşitli meslek sınıflarının toplanması, hizmetkârların, kuyumcuların, lüks eşya ticaretiyle uğraşanların sayısının çokluğunu açıklar. Britanya ticaretinin başkenti olan şehirde, ticaret, malî hizmetler, ulaşım ve doklarda bir milyon kişi istihdam edilir. Şehrin ikili görevini kanıtlayan bankalar, sigorta şirketleri, ticaret ve hisse senetleri (*Stock Exchange*) borsaları, büyük pazarlar ve simsarlık kurumları çoğalmıştır: krallığın en önemli ticaret ve maliye yeri olan Londra, eski durumuna göre nispeten gerilemesine rağmen, gene de dünyanın başlıca iktisadî merkezlerinden biridir. «Hizmetler» kesiminin gelişmesi, yoğunluğu günden güne artan emtia trafiğine dayanır. Londra büyük bir karayolları, demiryolları, havayolları ve denizyolları kavşağıdır. Zenginliği ve faaliyeti hâlâ limanına bağlıdır. Bu liman, Thames ırmağının halici kıyısında Londra köprüsünden, en büyük gemilerin (Tilbury) ve petrol tankerlerinin (Thameshaven) demirlediği ön limana kadar, elli kilometre boyunca uzanır. XIX. yy. başından beri, liman tesisleri çoğaltılmıştır (doklar, antrepolar, yükleme boşaltma donatımı). Düzenli bir şekilde kazılan kanalın derinliği 11,30 m'yi (sular yükseldiği zaman) bulur. Bu dev tesis, 1908'de kurulan ve gemilerin mal aktarması ve limanda kalış sürelerini azaltmayı hedef tutan büyük modernleştirme çabalarına girişen bir idarî otorite altında birleştirilmiştir (*Port of London Authority*). Bu çalışmalara rağmen, trafik hâlâ kısmen gelgit hareketine bağımlıdır ve birçok gemi, doklara kadar çıkamaz. Yükleme ve boşaltma işlerini, bu yüzden, çoğunlukla iki dönemde tamamlamak zorunluğu vardır; yükler önce mavnalara yüklenir, sonra limana veya gemiye çıkarılır. Britanya toplam ticaretinin üçte biri Londra'dan geçer. Fakat trafiğin yapısı değişmiştir. Uzun süre ithalât, ihracattan çok daha fazla olmuş, ihracatta da yeniden ihraç edilen mallar ağır basmıştır. 1926-1930 Döneminde limanın Birleşik krallık ithalâtının yüzde 40'ını sağlamasına kar-

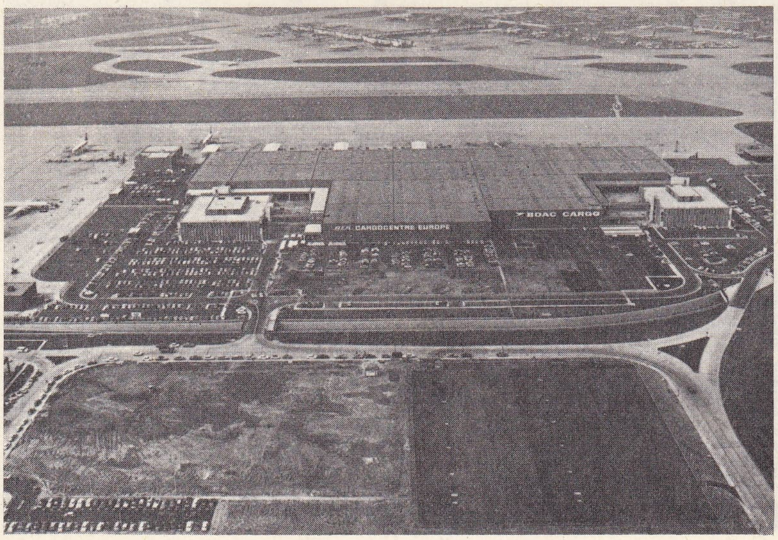

Heathrow havaalanının uçaktan görünüşü; ön planda, yeni kargo merkezi

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

şılık, ihracatı ancak yüzde 22'yi buluyor, fakat yeniden ihraç edilen malların yüzde 69'u buradan sevkediliyordu. Londra her şeyden önce çok geniş bir art ülkenin yaşamasına ve faaliyetine gerekli yiyecek maddeleriyle bazı hammaddelerin (demirsiz madenler, kauçuk, ham deri v.b.) yeniden dağıtım merkeziydi. İkinci Dünya savaşından beri trafik dengelenmeğe yönelmiştir. Londra'nın Britanya ithalâtındaki ve yeniden ihracatındaki rolü azalırken, ihracatı artmaktadır. İthalâtta ancak ülkeye dağıtılacak yiyecek maddeleri, önemli ölçüde gelmeğe devam etmektedir; gerisi, çoğunlukla Londra bölgesinin kendi ihtiyaçlarını karşılayan ithal mallarıdır. Londra artık geçmişte olduğu kadar millî bir liman, hele milletlerarası bir liman değil, ancak çok canlı bir bölgesel limandır.

Gerçekten, Londra bölgesinde ve bütün Thames havzasında iki savaş arasından beri sanayi büyük ölçüde gelişmiştir. Büyük Londra, imalât sanayiinde 1 700 000'den çok işçi istihdam eder; bu sayı faal nüfusun yüzde 30'unu ve bu sanayi kesiminde çalışan işçilerin yüzde 25'ini temsil eder. Ağır sanayinin (petrol rafinerileri, elektrik santralları, ağır metalürji fabrikaları), liman yakınında toplanmış olmasına karşılık çok daha önemli olan hafif sanayi tesisleri, bütün yerleşme bölgesi boyunca batıya doğru yayılmıştır (makine sanayii; dokumacılık; kâğıt fabrikaları; kimya sanayii v.b.). Şehir sanayide (giyim, mobilya v.b.) nüfusla orantılı olarak artmaktadır; yeni sanayiler (makine, elektrik ve kimya) önemli ölçüde artmıştır. Bu sanayi hamlesi, Londra bölgesinin meydana getirdiği dev tüketim pazarının gelişmesine bağlıdır.
Böylece Birleşik Krallığın başkenti, dünya çapında bir topluluğun merkezi olan Londra, aynı zamanda da uzun bir gerileme devresinden sonra yeniden eskisi gibi canlanan Güneydoğu İngiltere'nin de merkezi haline geldi. Yüzyılın başında özellikle tüketici olan Londra yerleşme bölgesi, tekrar üretici oldu.
1963'te Londra yerleşme merkezini meydana getiren çeşitli önemdeki belediyelerin çokluğu (yüz kadar), idarî bir reformun başlatılmasına yolaçtı. Her biri yaklaşık olarak 250 000 kişiyi kapsayan 32 «bucak» (boroughs) kuruldu. Bunların tümünün meydana getirdiği *Büyük Londra,* bütün yerleşme merkezini ilgilendiren meselelerle uğraşan bir kurul tarafından yönetilir; mahallî meselelerle ise her yeni kasabanın kendi kurulu uğraşır. Bu reform sonunda Eski Londra ve Middlesex idare bölümleri ortadan kalkmış, Essex, Hertfordshire, Kent ve Surrey'in bazı kısımları da Büyük Londra'ya katılmıştır.

● *Sanat şehri Londra.* Roma devri kalıntıları Guildhall'da (bir mezar anıtı), British museum'da ve Londra Arkeoloji müzesinde muhafaza edilmektedir. Anglosakson mimarîsinden pek az iz kalmıştır: birbirine dolanmış çizgilerle süslü haç parçası; Guildhall'da mezar taşı; para. Anglosakson sitesinin yerini alan Norman Londrası'nın hisarı (Londra kulesi), şehir surlarının güneydoğu köşesine inşa edilmişti (1078) ve büyük bir kare kule ile içinde alçak yapılar bulunan avludan meydana geliyordu; bu hisar, sonradan devlet hapishanesi oldu. Kızıl Williad (1087-1100), bugünkü Westminster Hall olan Yeni sarayı inşa ettirdi. 1130-1140'a doğru, Smithfield'de inşa edilen Saint Baftholomew the Great kilisesinin koro yeri, roma çağı sonunun en mükemmel yapısı sayılır.
Gotik devirden, daire planlı Temple kilisesi (1185), İnner Temple Hall, Saint-Savior kilisesi (Southwark dua yeri, 1200), 1245-1270 arası yeniden inşasına başlanan ve XIV. yy.da devam edilen Westminster kilisesi kalmıştır. XIV. yy.ın ilk yarısındaki «süslü (*decorated*) gotik» denilen dönemden ise, Holborn'daki Ely Place kilisesi, 1292'den az önce dikilen ilgi çekici Elenor haçları ve Augustinus kilisesi kalmıştır. Ortaçağdan kalan başlıca anıtlar Lambeth sarayı, Westminster piskoposluk binası, Gary's İnn, Westminster sarayının büyük salonu, Crosby Hall v.b. ile yapımına 1411'de başlanan Guildhall'dur. XV. yy.ın ilk yarısındaki dikey üslûp, özellikle konutları, ama aynı zamanda bazı kiliseleri de etkiledi. Westminster'de Saint Margaret's kilisesi; XI. yy.dan kalma sütunları ve 1210'da yapılan kemerleriyle All Hallows Barking kilisesi; Saint - Olave's kilisesi; Saint - Sepulchre kilisesinin güney cephe kapısı ve çan kulesinin bazı kısımları; Westminster'de «Tudor devrinde» Robert Vertue tarafından inşa edilen ve içinde Torrigiani'nin yaptığı çok güzel kral mezarı bulunan Henry VII kilisesi.

Albert köprüsünün Chelsea yakası

Elizabeth ve Jakobit devirlerinden birçok mimarî eser kalmıştır; bunların başlıcaları Inns of Court, Charterhouse'da merdiven ile büyük salon ve sir Paul Pindar'ın konağının cephesidir (Victoria and Albert museum). XVII. yy.da İnigo Jones'un, Palladio sanatına düşkünlüğü ingiliz mimarîsini büyük ölçüde etkiledi: Whitehall'un ziyafet salonu (Banqueting Hall); Lincoln's İnn ve Covent Garden bahçeleri. Öğrencisi John Webb de Ashburnham House'ı yapmıştır. Saint Paul katedralini inşa eden büyük mimar sir Christopher Wren, Büyük Yangın'ın hatırasına dikilen dor üslûbunda, 60 m yüksekliğinde yivli bir sütun olan «Monument»i ve Saint Magnus the Marthyr kilisesini inşa etmiştir. 1666 Yangını, bütün şehre zarar verdi; katedral, 13 200 ev ve 87 kilise kül oldu. O zaman, düzey 2 m yükseltildi ve yeni katedralin çevresinde taş kuleli veya kurşunla kaplı kuleli birçok kilise yapıldı; evler kırmızı tuğladan, kiremit damlı ve oymalı tahta saçaklı olarak yeniden inşa edildi. Nicholas Hawksmor, Saint Mary Woolnot'u, Gibbs, Saint Mary-le-Strand ve Saint Martin in the Fields'ı, Archer, Saint John the Evangelist'i (1728), Flitcroft, Saint Giles in the Fields'ı (1734) inşa ettiler; Kent, Whitehall'de Horse Guards kışlasını Chambers, Somerset House'ı (1718) yaptı.
Robert ve James Adam, Londra evlerini süsleyici bir üslûpla inşa ettiler: mermer şömineler, maun kapılar, zarif pencere demirleri ve parmaklıklar; öbür iki kardeşleri John ve William ile birlikte, 1768'de Strand'ın güneyinde, Thames'in karşısında, «The Adelphi» semtinin planlarını çizdiler. Onların veya onların üslûbunu devam ettiren sanatçıların başlıca eserleri şunlardır: Fitzroy Square (1700); Boodle kulübünün cephesi; Landsdowne House (1763); Burlington House'un avluya bakan cephesi ve bazı başka «square»ler (Bedford, Russell, Bloomsbury, Grovenor, Berkeley). George Dance ile oğlu Genç George Dance da XVIII. yy.ın ikinci yarısında, Londra'da önemli yapılar (Mansion House, Saint Luc Hospital) inşa ettiler.
XIX. yy. mimarîsinde iki eğilim görülür. Birinci eğilime bağlı mimar eski yunanlıları taklit ettiler: İnwood, Saint Pancras kilisesini (1819), Robert Smirke, British museum'u (1823), Wilkins, University College (1828) ile National Gallery'yi (1832) inşa ettiler. İkinci eğilim ise mimar Pugin'in öncülüğünü yaptığı yeni-gotik üslûbuydu: Barry ve Pugin'in yaptığı parlamento sarayı; Street'in yaptığı Adliye sarayı (Law Courts) [1870]; Bentley'in ilkel Bizans üslûbunda inşa ettiği Westminster katolik katedrali (1895).
XIX. yy.ın ikinci yarısında, eserlerinde arkeoloji taklitlerini modern eğilimlerle karıştıran mimarlar yetişti. Butterfield (All Saints, 1857; Saint Alban, 1858); Gilbert Scott (Saint Mary Abbots, 1875); Norman Shaw (Lowther Lodge, Scotland Yard); Raffaelo öncesi grubun üyesi Philipp Webb (Lord Carlisle'in konağı). İngiltere hava savaşı sırasında Londra, özellikle 7 eylül, 15 kasım 1940 arası alman bombardıman uçaklarının başlıca hedefiydi: şehre ve varoşlarına 13 000 ton patlayıcı bomba ile bir milyon ton yangın bombası düştü (13 000 ölü, 20 000 yaralı). Londra, haziran 1944'ten savaşın sonuna kadar da V1'ler ve V2'ler tarafından bombalandı.
Saint Paul katedrali isabet almadıysa da, çevresindeki semt yıkıldı. İsabet alan ve genellikle yıkılan anıtların başlıcaları şunlardır: Adelphi; Covent Garden; Fitzroy Square; Guildhall; Horse Guards; Lincoln's İnn Field; Saint Alban; Saint Clement Danes; Saint John the Evangelist; Saint Mary le Bow; Saint Martin in the Fields; Somerset House; Westminster. O tarihten sonra girişilen büyük onarım ve yeniden inşa çabası, başarıyle sonuçlandırıldı. (Müzeler için, bk. BRİTİSH MUSEUM, NATİONAL GALLERY v.b.) [L]

Londra konferansları ve antlaşmaları, 1815'ten sonra Britanya'nın dünyada kazandığı üstünlük, XIX. ve XX. yy.da birçok konferansın Londra'da toplanmasına ve birçok antlaşmanın orada imzalanmasına sebep oldu.
● *Londra antlaşması* (6 temmuz 1827), Mora'daki yunan isyanları sırasında isyancıları desteklemek ve harekâtı durdurmak maksadıyle Rusya, İngiltere ve Fransa arasında yapılan antlaşma. Rusya ve İngiltere, Kavalalı Mehmed Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşanın Mora'da yaptığı ileri sürülen baskılara bir son vermek için önce Petersburg'da görüştüler ve burada alınan bazı kararları Avusturya, Prusya ve Fransa'ya bildirdiler. Fransa hükûmeti de bu toplantıda söz konusu edilen milliyetçilik görüşlerini benimsediği için protokola katılmak isteğini bildirdi. Bunun üstüne Londra'da İngiltere, Rusya ve Fransa arasında görüşmelere başlanarak Londra antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre Os-

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

manlı devleti, Petersburg'da alınan kararları kabul ederse, âsilerle anlaşacak, böylece Yunan devleti kurulacaktı. Osmanlı devleti bu şartları kabul etmezse protokolu imzalayan üç devlet Yunanlılara yardım edecek ve Osmanlı hükûmetine baskı yapacaktı. Nitekim, 20 ekimde adı geçen devletlerin filoları bu baskıyı arttırarak Navarin limanında bulunan osmanlı ve mısır gemilerini yaktılar (bk. NAVARİN).

● *Londra antlaşması* (1830), İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul ettikleri ve Osmanlı devletinin de sonradan tanımak zorunda kaldığı antlaşma. Osmanlı devleti, 1821'de başlayan rus isyanını bastırmak üzere harekete geçince, Avusturya dışında, diğer Avrupa devletlerini karşısında buldu. Rusya, Kaynarca antlaşmasıyle (1774) elde ettiği hakları Balkanlarda kullanıyor, islav milletlerini teşkilâtlandırmağa ve ayaklandırmağa çalışıyordu. İngiliz ve Fransızlar da onları destekledi. Mora isyanının Türkler tarafından bastırılmasından sonra Fransa, İngiltere ve Rusya, Londra'da imzaladıkları kararname ile Yunanistan hükûmetinin kurulmasını istediler (4 haziran 1827). Rusya daha önce yapılan Akkirman sözleşmesiyle Mora isyanının Osmanlı devletinin bir iç meselesi olduğunu kabul ettiği halde, daha sonra kararından döndü. 1827 Navarin olayı ve 1828 Osmanlı-Rus savaşı, Osmanlı devletinin aleyhine sonuçlandı. Bu durum, Avrupa devletleri arasında kuşku uyandırdı. Ruslar 10 ağustos 1829'da Edirne'ye indiler. Bu arada Eflak, Boğdan ve Bulgaristan ile doğuda Kars ve Aşkale Ruslar tarafından alındı. Mahmud II, Rusların daha fazla ilerlemesini durdurmak için antlaşma yapmak zorunda kaldı. Yapılan Edirne antlaşmasının (ağustos 1829), en önemli noktası Yunanistan'a bağımsızlık verilmesiydi. Daha önce (22 mart 1829) İngiltere'de Fransa ve Rusya'nın katılmasıyle yapılan Londra protokolü, bu antlaşma ile tekrarlanıyordu. Osmanlı hükûmetinin son rus savaşında gösterdiği başarısızlık, İngilterenin Akdenizdeki üstünlüğünü tehlikeye düşürecek nitelikteydi. Bu yüzden Yunanistan'ın tam bağımsızlığını sağlamak gerekiyordu. Edirne antlaşmasının metni İngiltere'ye ulaşınca, İngiltere dışişleri bakanı, başbakana Osmanlı devletinin geleceğinden ümitsiz olduğunu, bu bakımdan kurulan yunan yönetiminin, bağımsız bir hükûmet olması gereğini belirtti ve Avrupa devletlerine Yunanistan'ın bağımsızlığı teklifini götürdü. Londra'da toplanan delegeler, yaptıkları antlaşmalar ile Yunanistan'ın tam bağımsız olduğunu kabul ettiler (3 şubat 1830). Ayrıca bunu Babıâliye bildirdiler. Osmanlı devleti, Yunanistan'a bağımsızlık kazandıran bu antlaşmayı kabul etmek zorunda kaldı.

Fransa ve Belçika devrimlerinden dolayı oturumlarına bir yıldan fazla ara verdikten sonra yeniden toplanan konferans, Bavyera'lı Otto'yu Yunanistan kralı yaptı (Londra antlaşması, 7 mayıs 1832) ve yeni devlete sınır olarak Arta-Volos hattını tanıdı (21 temmuz 1832 uzlaşması).

● *Milletler Londra konferansı* (1830-1831), Belçika'nın bağımsızlığını onayladı. Bu konferansa Yunanistan hakkındaki konferansa katılan devletlerin (Fransa, Büyük-Britanya ve Rusya) temsilcilerinden başka, Avusturya ve Prusya'nın temsilcileri de katıldı. İlk oturumunda (70 oturum yapıldı) belçikalılarla hollandalılara bir mütareke kabul ettirdi (4 kasım 1830); Belçika'nın tarafsızlık ve bağımsızlığını ilân etti (Lüksemburg ile Escaut ırmağının ağzı dışında) [20 ve 27 ocak 1831 tarihli protokoller]; Konferans, Belçika Kongresini, Saksonya-Cobourg'lu Leopold'u fiilen hükümdar olarak tanımağa zorladı; sonra Palmerston'un isteği uyarınca ve Talleyrand'ın muhalefetine rağmen, Belçika sınırlarını oldukça dar bir şekilde çizdi (1832'de büyük devletlerce onaylanan, Hollandanın ancak 1839'da onayladığı On sekiz, sonra Yirmi dört madde antlaşmaları [1831]).

● *Londra antlaşması* (15 temmuz 1840), Mısır meselesine çözüm getirmek için İngiltere, Rusya, Avusturya, Prusya devletleri arasında Londra'da yapılan antlaşma. Bu antlaşma daha çok Osmanlı imparatorluğunu korumak ve Mehmed Ali Paşayı uzlaşmaya zorlamak amacıyle yapıldı. Buna göre: 1. babadan oğula geçmek üzere Mısır, Güney Suriye ve Akkâ, Mehmed Ali Paşaya bırakılacak; 2. Mehmed Ali Paşa, yapılan teklifi on gün içinde kabul etmezse ikinci bir teklif yapılacak ve bunda yalnız mısır paşalığı kendisine bırakılacak; bu teklife de on gün içinde olumlu cevap vermezse, Mısır kendisinden zorla alınacaktı.

● *Milletlerarası Londra konferansı* (mayıs 1852). Büyük Britanya, Rusya, Fransa, Avusturya, Prusya ve İsveç'i biraraya getirdi. Friedrich II ölünce Danimarka krallıklarının da, Danimarka gibi, Christian von Glücksburg'a geçmesine karar verdi (Germen diyetinin katkısı bulunmaksızın), yalnız, dükalıklarda Almanlarla Danimarka'lılara eşit muamele edilmesi (bk. DÜKALIKLAR *savaşı*) ve Christian-August von Augustenborg'un bir feragat tazminatı kabul etmesi şart koşuldu ve aralık 1853'te Christian August bu tazminatı kabul etti (mayıs 1852, Londra protokolü).

● *Milletlerarası Londra konferansı* (17 ocak-13 mart 1871). Rusya'nın ilân etmiş olduğu (19 ekim 1870) Karadeniz'in tarafsızlığının (1856 Paris antlaşmasının 11,13 ve 14'üncü maddeleri) kaldırılmasını onayladı; fakat Boğazlar kapalı olmağa devam etti. Jules Favre'ın çekimserliği sebebiyle Fransa, ancak son oturumlarda, Broglie dükü tarafından temsil edildi.

● *Londra protokolü* (31 mart 1877), İstanbul konferansına katılan devletlerin (Rusya, Fransa, İngiltere, Avusturya-Macaristan, İtalya), Osmanlı devletinin İstanbul* konferasında kabul ettiği ıslahatı hemen yapmasını isteyen bildirisi. Protokolün amacı, Osmanlı devletinin vaat ettiği ıslahatı gerçekleştirmek ve bu suretle Avrupa'da barışı korumaktı. Protokolü hazırlayan devletler, Osmanlıların daha önce Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da yapmayı kabul ettiği ıslahatın uygulanmasını, osmanlı ordusunun ihtiyaçtan fazlasının silâhsızlandırılmasını ve ıslahatın kendi elçileri vasıtasıyle kontrol edilmesini istediler. Osmanlı devletinin Sırbistan ile yaptığı barış antlaşmasını tanıdıklarını bildirdiler. İngiltere başbakanı, protokolü, Avrupa'da barışın korunması için Rusya'nın da ordusunu azaltması şartıyle imzaladı. Osmanlı devleti protokolde öne sürülen istekleri kabul etmedi. Devletin hazır ordusunun dağılması, osmanlı topraklarının kolaylıkla Rusların eline geçmesini sağlayacaktı. Toplanan vükelâ heyeti, Londra protokolünün bütününü reddetti. Bunun üstüne, Ruslar 1877 savaşını açtılar.

● *Milletlerarası deniz konferansı* (aralık 1908-şubat 1909) ve 26 *şubat* 1909 *Londra beyannamesi*. Savaş kaçakçılığını tanımladı ve mutlak kaçakçılığı (silâh) şartlı kaçakçılıktan (hammaddeler) ayırt etti: savaşçı bir ülkeye gitmesi şartıyle, silâhlara tarafsız bir gemide bile olsa el konabilir. Hammaddelere gelince, ancak silâh sanayiinde kullanılabilir nitelikteyse (deri zikredilmiş, pamuk zikredilmemiştir) el konulabilir.

● *Milletlerarası Londra konferansı* (1912-1913). Altı büyük devletin elçilerini biraraya getirdi. Sonradan Türkiye'nin bozduğu (3 şubat 1913) Londra mütarekesinin (3 aralık 1913) ve Birinci Balkan savaşına (bk. BALKAN SEFERLERİ) son veren Londra ön anlaşmalarının (30 mayıs 1913) imzalanmasına katkıda bulundu. Arnavutluğun bağımsızlığını tanıdı.

● *Londra paktı* (eylül 1914). İngiltere, Rusya ve Fransa'nın ayrı barış yapmamayı taahhüt ettikleri anlaşma. (Üçlü Antant sonradan ittifak haline getirildi.)

● 26 *Nisan* 1915 *gizli antlaşması*. İtalya ile Antant devletleri arasında imzalandı; bir aylık mühlet içinde İtalya'nın, arazi vaatleri karşılığında (Adriyatik kıyısının bir kısmının, Dalmaçya adalarının, İstria'nın, Trentino'nun, güney Tirol'ün, İtalya'ya verilmesi; Anadolu'da ve kolonilerde yayılma imkânı), savaşa girmesini öngörüyordu.

● *Müttefiklerarası Londra konferansı* (şubat-mart 1921 nisan-mayıs 1921). Bk. TAZMİNAT.

● *Londra antlaşması* (6 aralık 1921). Büyük Britanya ile İrlanda milliyetçi hareketinin, dominyon statüsüyle İrlanda hür devletini kurduğu, fakat altı Ulster idare bölümünün ayrı kalması hakkını mahfuz tuttuğu antlaşma.

● *Londra konferansı* (16 temmuz-16 ağustos 1924). Bk. DAWES PLANI ve TAZMİNAT.

● *Yuvarlak Masa konferansı* (kasım 1930-aralık 1931). MacDonald başkanlığında, 3 oturum yaptı (kasım 1930-ocak 1931; eylül-aralık 1931; kasım-aralık 1932); fakat hintli ve ingiliz üyeleri, ikinci oturuma Gandhi'nin de katılmasına rağmen, bir anayasa hazırlayamadılar.

● *Londra geçici antlaşması* (mart 1936). Hitler'in Locarno paktını ihlâl etmesinden ve Ren bölgesinin işgalinden sonra, Fransa, Büyük Britanya ve Belçika, bir alman saldırısına karşı birbirlerine teminat verdiler.

● 9 *Eylül* 1936 *milletlerarası konferansı*. Londra'da, ispanyol iç savaşına milletlerarası bir müdahaleyi önleme komitesini (1936-1938) kurdu.

● *Londra İngiliz-Mısır antlaşması* (26 ağustos 1936). Mısır'ın tam bağımsızlığını tanıdı; Sudan üzerinde geçici bir ingiliz-mısır kondominyumu kurdu. Antlaşma bir askerî ittifak ve Süveyş kanalı üstünde İngiltere'ye tanınan özel haklarla tamamlanıyordu (A.B.D., Fransa, Büyük Britanya, S.S.C.B.).

● *Londra konferansı* (şubat-haziran 1948). İngiltere, A.B.D. ve Fransa'nın katıldığı bu konferansta, batı Almanya'daki işgal bölgelerinin statüsü tespit edildi ve Ruhr havzasında milletlerarası bir kontrol ve bir federal devlet kurulmasına karar verildi; S.S.C.B. konferansa katılmadı.

● *Londra konferansı* (kasım 1948). A.B.D., İngiltere, Fransa ve Benelux'ün katıldığı bu konferansta Ruhr havzası için milletlerarası bir kontrol otoritesi ve alman ordusunun dağıtılmasını fiilen gözleyecek bir askerî güvenlik servisi kuruldu.

● *Londra konferansı* (ocak 1949). Bir Avrupa konseyi ile bir Avrupa Danışma meclisi kurulmasına karar verdi.

● *Londra konferansı* (eylül-ekim 1954). Bu konferans sonunda, imzalanan Paris antlaşmalarıyle Almanya, NATO'ya kabul edildi ve Batı Almanya'da işgal rejimi son buldu (23 ekim).

● *Londra antlaşması* (19 şubat 1959). Bağımsız bir Kıbrıs* devletinin kurulmasına yolaçan antlaşma. Aralık 1958'de Paris'te yapılan NATO Bakanlar konseyi toplantısı vesilesiyle Türkiye, İngiltere ve Yunanistan dışişleri bakanları Kıbrıs'a bağımsızlık verilmesi üzerinde görüşmeler yaptılar. Daha sonra Zürich'te biraraya gelen türk ve yunan dışişleri bakanları Ada'ya bağımsızlık verilmesinde prensip olarak anlaştılar (11 şubat 1959). Kıbrıs anlaşmazlığına böyle bir çözüm yolu fikri daha önce (eylül 1958) Makarios tarafından ortaya atılmıştı. Türk kamuoyu Kıbrıs'a bağımsızlık getirecek bir formüle hazır değildi. Nitekim, Türk hükûmeti bu formülü kamuoyuna bir olupbitti şeklinde sunmak zorunda kaldı. Antlaşmayı Londra'da Lancester House'da Türkiye, İngiltere ve Yunanistan başbakanları, Makarios ve Dr. Fazıl Küçük imzaladılar. Kıbrıs devletini yaratan Zürich ve Londra antlaşmaları kısa bir süre sonra (4 mart 1959) T.B.M.M.'de görüşülerek kabul edildi. Antlaşmaya göre Ada'da Türklerden ve Rumlardan meydana gelen ikili bir yönetim tarzı uygulanacak ve Kıbrıs devletinin bağımsızlığı Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantisi altında bulunacaktı. Kıbrıs, hiç bir devlete katılmayacak; Türkler bir azınlık muamelesi görmeyecek; Ada'nın savunmasına Yunanistan ve Türkiye katılacak; İngiltere buradaki bazı askerî üslerini koruyacaktı.
Ada'nın Temsilciler meclisinde her iki cemaat belirli oranlar içinde üye bulundura-cak; cumhurbaşkanı Rumlardan, yardımcısı Türklerden seçilecekti. Türkler, kurulacak kıbrıs ordusuna yüzde 40, mahallî kolluk kuvvetlerine ve yönetime yüzde 30 oranında katılacaklardı. Bakanlar kurulunun 3

üyesi Türk, 7'si Rum olacaktı. Antlaşmada daha birçok kurumun «ikili yönetim»e göre nasıl kurulacağı hakkında ayrıntılı hükümler yer aldı.

● *Londra imparatorluk konferansları.* Bk. İMPARATORLUK. (LM)

LONDRES (Albert), fransız gazetecisi (Vichy 1884- *Georges-Philippar* yangınında Hint okyanusunda öldü 1932). *Excelsior, Petit Parisien* ve *Journal* gazetelerinin özel muhabiriydi, milletlerarası röportajlarıyle tanındı. Başlıca eserleri: *Au Bagne* (Zindan'da) [1923]; *Le Chemin de Buenos Aires* (Buenos Aires Yolu) [1927]; *Pêcheurs de Perles* (İnci Avcıları) [1931]. (L)

LONDRİN i. (ital. *londrina*'dan). *Esk.* Dokumc. Bir cins çuha. (M)

LONDRİNA, Brezilya'da (Parana eyaleti) şehir, 1933'te büyük bir kahve üretimi bölgesinde kuruldu; 33 700 nüf. (L)

LONG (George Washington DE), amerikalı kâşif (New York 1844-Lena kıyısında, Sibirya 1881). *New York Herald*'ın düzenlediği Kuzey kutbu seferini yönetirken, Gustave Lambert'in yolundan gitti ve *Jeannette* adlı teknesiyle Bering boğazından Arktik okyanusuna girdi (1879). Wrangel arazisini inceledi, Herald adasını buldu; gemisi buzlar arasına sıkıştı ve 1881 haziranında parçalandı. Long, Sibirya kıyısına ulaştı, ama açlıktan öldü. (L)

LONG (John Harper), amerikalı kimyacı (Steubenville yakınları, Ohio 1856-1918). 1877'de Kansas üniversitesini bitirdi, 1877-1880 arasında Tübingen, Würzburg ve Breslau'da öğrenimine devam etti. 1881'den ölümüne kadar Northwestern Üniversitesi Tıp okulunda kimya profesörü, 1913-1917 arasında Northwestern üniversitesi eczacılık okulunun dekanı, 1903-1904 arasında da Amerikan kimya derneğinin başkanı oldu. Başlıca eserlei: *Laboratory Manual of Elementary Chemical Physiology and Urine Analysis* (Temel Kimyasal Fizyoloji Laboratuvar Elkitabı ve İdrar Tahlili) [1894]; *Elements of General Chemistry* (Genel Kimyanın Temel Unsurları) [1898]; *A Textbook of Analytical Chemistry* (Analitik Kimya Metinleri) [1898]; *A Textbook of Urine Analysis* (İdrar Tahlili Ders Kitabı) [1900]; *A Textbook of Physiological Chemistry* (Fizyolojik Kimya Ders Kitabı) [1905] (M)

LONG (Marguerite), fransız kadın piyanist (Nîmes 1874 - Paris 1966). 1906-1940 Arasında Paris konservatuvarında öğretmenlik yaptı, bir müzik okulu açtı. Jacques Thibaud ile milletlerarası bir piyano ve keman yarışması kurdu (1946). [L]

LONG (Stephen Harriman), amerikalı mühendis (Hopkinton, New Haven 1784-Alton, Illinois 1864). 1809'da Dartmouth kolejini bitirdi, bir süre öğretmenlik yaptı, 1814-1816 arasında matematik dersi verdi. Yukarı Mississippi'nin batısında kalan topraklarda yapılan incelemelere katıldı. 1827'de Baltimore ve Ohio demiryollarının yapımına başlandığı sırada baş mühendis olarak çalıştı, demiryolu için tahta köprüler tasarladı. Demiryolu yapımında eldeki yollardan yararlanabilmek için bir viraj sistemi buldu. 1856'da demiryolu yapımının yöneticiliğine getirildi. 1863'te albay oldu, aynı yıl bu görevinden ayrıldı. *Rail Road Manuel* (Demiryolu Elkitabı) [1829] adlı kitabı A.B.D.'de demiryolu üstüne yazılan ilk eserdir. (M)

LONGA i. (romanca *lung*, uzun'dan). Mus. Türk musikisinde yörük özellik taşıyan oyun havası.

— ANSİKL. Mus. *Longa,* romen asıllı bir oyun havasıdır. Türk bestecileri de bu adla oyun havaları bestelemişlerdir. Bilinen ilk türk longaları 1880 yıllarına aittir. Longalar, nim ve sofyan usulündedir; başka usullere geçki yapılmaz. Arada saz taksimi olabilir. Biçim bakımından öteki türk oyun havalarından farklı değildir. (Bk. OYUN *havası.*) Genellikle 4, bazen 3 hanelidir. Her hanede, ayrı nağmelerden yapılmış bir bölümle daima tekrarlanan bir mülâzımı (nakarat) vardır. Her hane, nakaratıyle birlikte ikişer kere çalınır. Sonra kıvrak bir taksim yapılır. Taksimden sonra bütün parça aynı şekilde bir defa daha çalınır. Tekrarda tempo, biraz daha yürütülür. Romen longalarında da yer yer türk makamları görülür. Santûrî Edhem Efendi 13 longa bestelemiştir; özellikle *şehnaz longası* ünlüdür. (M)

LONG adası, İngiltere'ye bağlı Bahama takımadalarında ada; 3 750 nüf.

LONG AN, Vietnam'da (Güney Vietnam) il, Saygon'un güneybatısında; 413 700 nüf. Merkezi, *Tân An.* (L)

LONGANA i. *Litchi Sinensis*'e çok yakın bir tür olan *Euphoria longana*'nın günlük dildeki adı. ‖ Hindistan, Réunion ve Maurice adalarında yetişen bir ağaç; sarımtırak odunu tornacılıkta kullanılır; meyvesi ise serinletici içki yapmağa yarar. (L)

LONGARONE, İtalya'da komün, Veneto'da (Belluno ili), Piave ile Vajont'un kavuştuğu yerde, 1963'te Vajont'daki barajın taşmasıyle yıkıldı ve 2 000'den çok kişi öldü. (L)

LONG BEACH, A.B.D.'de Nassau idare bölgesinde (New York) şehir, Long İsland'ın güneyindeki bir adada, Atlas okyanusu karşısında gemilerin girebildiği Reynolds kanalı kıyısında, New Tork'un doğusunda; 26 500 nüf. Long İsland demiryoluna bağlıdır. Long Beach, New York'un banliyösü olan bir sayfiye ve konut merkezidir. Balıkhaneler; yazlık otel, kulübe ve villalar; okyanus kıyısında 3 mil uzanan beton rıhtım; ıstakoz yatakları. İkinci Dünya savaşı sırasında A.B.D. ordusu burada bir gözlem kulesi ve deniz üssü kurmuştu, ilk olarak 1840'ta yerleşilen Long Beach, 1913'te bir köy, 1922'de de şehir olarak birliğe katıldı. (M)

LONG BEACH, A.B.D.'de (Kaliforniya) şehir, Büyük Okyanus kıyısında, Los Angeles'in güneyinde; San Petro'nun yanı sıra Los Angeles'in limanıdır; 344 200 nüf. Petrol tasfiyesi; petro-kimya. Makine sanayii (otomobil). Uçak yapımı. (L)

LONG BRANCH, A.B.D.'de (New Jersey) şehir, Atlas okyanusu kıyısında; 26 200 nüf. Sayfiye merkezi. İmalât merkezi (ipek, kürk, giyim eşyası, kauçuk eşya). [L]

LONGCHAMP (William), anglonorman rahibi ve devlet adamı (öl. Poitiers 1197). Normandiyalı baron Longchamp, Ely piskoposu (1189) ve kral naibi (1190-1191) oldu. Aslan Yürekli Richard yurt dışındayken İngiltere'yi yönetti; Yurtsuz John'un başkanlığındaki muhalif baronlar koalisyonu tarafından sürüldü. (L)

Longchamp veya **Boulogne korusu hipodromu,** Fransa'da Paris bölgesinde hipodrom. 1854 - 1857 Arasında Sen ile Boulogne ormanı arasındaki Sablons ovasında inşa edildi. (L)

LONGEMER gölü, Fransa'da Vosges dağlarında küçük göl, Gérardmer'in doğusunda; Vologne ırmağının meydana getirdiği gölün yüzölçümü 75 hektar, derinliği 35 m'dir. (L)

LONGEPİERRE (Hilaire Bernard DE REQUELEYNE, DE — baronu), fransız yazarı (Dijon 1659-Paris 1721). Toulouse kontunun ve Chartres dükünün eğiticisiydi; Berry ve Orléans ailelerinin hizmetine girdi. Değerli bir helenistti, yunancadan tercümeler yaptı: *Odes d'Anacréon et de Sappho* (Anakreon ve Sappho'nun Od'ları) [1684]; *İdylles de Bion et de Moschos* (Bion ile Moskhos'un İdilleri) [1686]; *İdylls de Théocrite* (Theokritos'un İdilleri) [1688]. *Paralèl de Corneille et de Racine* (Corneille ile Racine'in Karşılaştırması) [1668] adlı eserinde Racine'in tarafını tuttu. *Discours sur les Anciens*'de (Eskiler Üstüne Nutuk) Perrault'ya karşı çıktı, 1690'da *İdylles Nouvelles*'i (Yeni İdiller) yazdı. Trajedilerinde (*Médée* [1694]; *Sésostris* [1695]) başarılı olamadı. (L)

LONGET (François Achille), fransız hekimi ve fizyoloji bilgini (Saint-Germain-en-Laye 1811-Bordeaux 1871). Paris Tıp fakültesinde profesör oldu (1853), oynatıcı, duyurucu ve karışık sinirlerin ayırımını yaptı, omurilik bölgelerini sınırlandırdı, soğanilikle beyinciğin orta zarını fizyoloji açısından inceledi. (L)

LONGFELLOW (Henry Wadsworth), amerikalı şair (Portland, Maine 1807 - Cambridge, Massachusetts 1882). 1826-1829 Arasında Avrupa'da yaşadı; Bowdoin kolejinde ve 1835-1854 arasında Harvard'da yaşayan diller profesörü oldu. *Outre-Mer* (Denizaşırı) [1834-1835] şiir kitabında Fransa, İspanya, İtalya ve Almanya'ya yaptığı ilk yolculukları anlattı. *Voices of The Night* (Gecenin Sesleri) [1839] bütün amerikan ilkokullarında klasikleşen en iyi şiirlerinden bazılarını (özellikle *Psalms of Life* [Hayatın Mezmurları]) kapsar. *Evangeline'*de (1847) Akkad'ların sürülüş trajedisini anlattı; bu eser millî temalar üzerinde bir dizi uzun şiirin başlangıcıdır; bu türdeki şiirlerinin başlıcaları, amerikan yerlilerinin folklor ve efsanelerinden yararlanan *Hiawatha* (1855), yerlilerin atalarından ikisinin (John ve Priscilla Alden) aşk hikâyelerini anlatan *The Courtship of Miles Standish* (Miles Standish'in Kur Yapması), *Tales of a Wayside İnn* (Han Masalları) [1863]. Manzum Dante tercümesini üç cilt olarak 1865--1867 arasında yayımladı. Longfellow sevimli ve basit şiirler yazar, şiirleri yer yer acılı bir melankoliyle yüklüdür, fakat hayal gücünden, derinlikten, duygu yoğunluğundan yoksundur. Halk tarafından çok sevilirdi, A.B.D.'nin «taçlı şairi» unvanını kazandı. Ünü Amerika sınırlarını aşmıştır. Westminster manastırının Poets Corner'ında yer alan tek amerikalı şairdir. Ölümünden sonra bu resmî ünü tepki uyandırdı. (L)

LONGFORD, gaelce **Longphort,** İrlanda cumhuriyetinde (Leinster ili) kasaba, idare bölümü merkezi; 4 000 nüf. XIX. yy.dan kalma katedral.

— *Longfort idare bölümü,* orta ovanın kuzey kısmında uzanır; 30 600 nüf. İdare merkezi, *Longford.* (L)

LONGHENA (Baldassare), italyan mimarı (Venedik 1598 - ay.y. 1682). Palladio'nun öğrencisi ve halefiydi. Venedik'te Santa Maria della Salute kilisesi (1631-1654) ve Pesaro sarayı başlıca eserleridir. (L)

LONGHİ (Alessandro FALCA, — denir), italyan ressamı (Venedik 1733-ay.y. 1813). 1750-1766 Arasında renk inceliği ve desen serbestliği yönünden hayranlık uyandıran bir dizi portre yaptı. *Duka Mocenigo* (Venedik, Akademi) ve *Deniz Kaptanı* (Padova) adlı tabloları ünlüdür. (M)

LONGHİ (Martino, **Küçük** — denir), italyan mimarı ve heykeltıraşı (Roma 1602-Vigiu 1660). Bernini'nin öğrencisiydi. Özellikle Santi Vincenzo Anastasio kilisesinin cephesiyle ve aşırı barok bir üslûpla yaptığı San Carlo ai Catinari'nin büyük sunağı (Roma) ile tanınır. (L)

LONGHİ (Pietro FALCA, — denir), italyan ressamı ve gravürcüsü (Venedik 1702-ay.y. 1785). Bologna'da Crespi'nin öğrencisi oldu. Venediklilerin aile hayatından çeşitli sahneler çizdi (*Siyahî Elçi, Gergeden* [Ca'Rezzonico], *Coğrafya Dersi* [Padova Şehir müzesi]; *Dans Dersi* [Venedik akademisi], *Venedik Maskeleri* [Carrara akademisi], Bergamo]), belge değeri taşıyan küçük tablolar yaptı. Daha çok Venedik'deki Grassi sarayında, Correr (*Goldoni'nin Portresi*), Amiens, Dresden, Dublin, Londra (National Gallery) ve Rouen müzelerinde eserleri vardır. (L)

LONGHİ (Roberto), italyan sanat tenkitçisi (Alba 1890). 1934'ten beri Floransa üniversitesinde sanat tarihi profesörüdür. Başlıca eserleri: *Piero della Francesca* (1927), *Officina Ferrarese* (1935), *Caravaggio* (1951). Longhi ayrıca *Proporzioni* (1943 -1950) ve *Paragone* (1950'den beri) dergilerini yönetti. (L)

LONGHORN i. ve sıf. («uzun boynuzlu» anlamında ing. k.). Koyu kırmızı renkli ingiliz sığır ırkı. (Bu sığırlarda tüyler ipek gibi yumuşak ve çok uzun, boynuzlar son derece büyüktür [boğalarda 35-60 sm, inek ve öküzlerde 85-100 sm kadar].) [L]

LONGİNOS, lat. **Caius Cassius Longinus,** yunan filozofu ve belâgatçisi (Palmyra, Humus veya Atina 213'e doğr.-Palmyra 273). Yeni-eflatuncu Ammonios Sakkas ile Origenes'in öğrencisiydi; o da bir okulun başına geçti ve Porphyrios'u yetiştirdi. Önce Atina'da, sonra Suriye'de ders verdi. Palmyria kraliçesi Zenubiye'nin (veya El

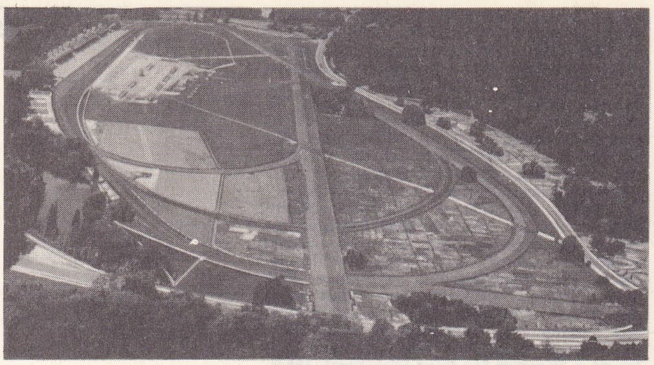

Longchamp hipodromu

Zebba) hocası, sonra bakanı oldu, onu Romalılara karşı koymağa teşvik etti. Palmyra'nın zaptı sırasında mahkûm ve idam edildi. Felsefî eserlerinden sadece, *Peri tu Akru Agathu*'dan (En Yüce İyi Üstüne) bir parça kalmıştır. Belâgatle ilgili kitaplarından ise, pek orijinal olmayan bir *Tekhne Retorike* (Belâgat Sanatı), o da bir bölümüyle günümüze ulaştı. Longinos, özellikle tenkitçi olarak ün kazanmıştı. Boileau'nun çevirdiği *Peri Hypsoma* (Ülviyet Üstüne İnceleme) adlı küçük şaheser yanlış olarak Longinos'un sanılmıştır. Bu kitap, 1. yüzyılın ilk yarısında yazılmış olsa gerektir. (L)

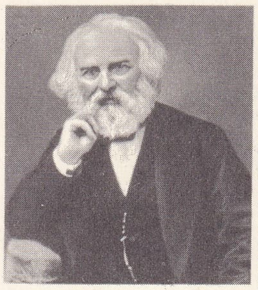

LONGFELLOW

LONGİNUS (Cassius). Bk. CASSIUS LONGİNUS.

LONGİNUS (Flavius), 568'de İtalya valisi. Lombardların istilâsına ciddî bir şekilde karşı koymadı; kralları Alboin'in öldürülmesinde parmağı olduğu sanılır. (L)

LONGİNYMPHİE i. (fr. k.). Bk. STEATOPİJİ.

LONGİROSTRES çoğl. i. Fosil timsahlar grubu; ağız burun kısımları çok gelişmiştir; alt çenelerinde teleosaurus'unki gibi uzun bir çıkıntı bulunur. (L)

LONG İSLAND, Bahama adalarından biri, 16 ekim 1492'de Kristof Kolomb tarafından bulunduğu sanılır; 4 600 nüf. (L)

LONG İSLAND, A.B.D.'nin Atlas okyanusu kıyısında ada, New York eyaletinin güneydoğu ucunda; kıtadan *Long İsland Sound* boğazı (176 km) ile ayrılır. Long İsland ile kıyı arasında aşınmanın oyduğu yumuşak kayalar şeridini, Dördüncü zaman buzulları daha çok oymuştur, bölgenin bugünkü manzarasını, Long İsland'daki buzultaş birikintileri ile buzul sonrası dönemdeki «boğulma» meydana getirmiştir. Adanın güneybatısı, New York şehir ve liman bölgesi içindedir (Brooklyn semti). İngilizler 27 ağustos 1776'da burada Amerikalıları yendiler. (L)

LONGİTARSUS i. Siyah veya esmer küçük böcek; otsu bitkiler üzerinde yaşar, kurtçuğu bitkinin köküne veya kök boynuna saldırır, her ülkede pek çok türüne rastlanır. (Kınkanatlıların *chrysomelidae* familyasından.) [L]

Longmans, Green and Co. Ltd., 1724'te Londra'da Thomas Longman tarafından (1699 - 1755) kurulmuş ingiliz yayınevi. Her seviyede bilim, teknik ve eğitim kitapları basar. Özellikle Wordsworth, lord Macaulay, Trevelyan, kardinal Newman, H. Gray ve L. D. Stamp'ın eserlerini yayımladı. (L)

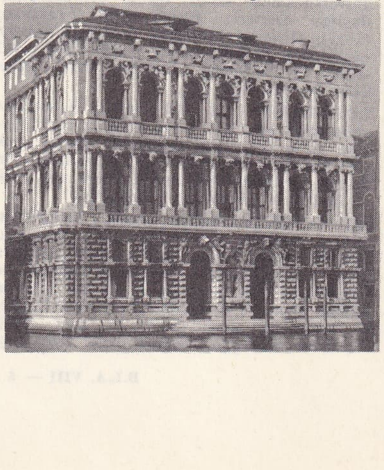

LONGHENA
Pesaro sarayı, Venedik

LONGNON (Auguste Honeré), fransız tarihçisi (Paris 1844 - ay. y. 1911); arşivciydi (1871). *Étude Biographique sur François Villon* (François Villon Üstüne Biyografik İnceleme) [1877] adlı bir kitap yazdı. Tarihî coğrafyayı kurdu, bunu Collège de France'ta okuttu (1892). *Géographie de la Gaule au VI. Siècle* (VI. Yüzyılda Galya Coğrafyası) [1878] ve *Atlas Historique de la France Depuis César Jusqu'à Nos Jours* (Sezar'dan Günümüze Fransız Tarih Atlası) [tamamlanamamış, 1885 - 1907] adlı eserleriyle tanınır. (L)

LONGNON (Jean - Baptiste), fransız tarihçisi (Paris 1887 - Neuilly-sur-Seine 1964). Auguste Honoré Longnon'un oğlu. Chantilly'de Condé müzesinde kütüphane memuru oldu (1954), Ortaçağ doğu - latin devletleri üstüne incelemeler yaptı. Başlıca eserleri: *Les Français d'Outre-mer au Moyen Age* (Ortaçağ'da Denizaşırı Ülkelerdeki Fransızlar) [1929]. *L'Empire Latin de Constantinople et la Principauté de Morée* (İstanbul Latin İmparatorluğu ve Mora Beyliği) [1949]. (L)

LONGO (Alessandro), italyan piyanisti ve bestecisi (Amantea, Cosenza 1864 - Napoli 1945). 1897'de Napoli konservatuvarında öğretmen oldu. 1914'te *L'Arte Pianistica* (Piyano Sanatı) dergisini kurdu ve *Vita Musicale İtaliana* (İtalyan Müzik Hayatı) adı altında 1926'ya kadar yayımladı. Öğretici nitelikte piyano parçaları, oda ve orkestra müziği besteledi. Domenico Scarlatti'nin bütün sonatlarını ilk olarak yayımladı; Scarlatti'nin bir monografisini yazdı (1913). [L]

LONGO (Biagio), italyan botanikçisi (Laino Borgo, Cosenza 1872 - Roma 1950). Siena, Pavia, Napoli üniversitelerinde profesör oldu; embriyoloji, hücre bilimi ve bitki fizyolojisi üzerine incelemeler yaptı. İkiçeneklı bitkilerde çiçektozu borusunun yeri ve döllenmesiz meyve oluşumu ile ilgili araştırmaları önemlidir. (M)

LONGO (Luigi), italyan siyaset adamı (Fubine Monferrato 1900). İtalyan Komünist partisini kurdu (1921), Piemonte komünist grubu sekreteriydi. İtalyan komünist gençliğinin yayın organı olan *Avanguordia*'yı çıkardı (1823), tutuklandı (1923-1924), Komintern üyesi (1933), İspanya'da milletlerarası tugaylar genel müfettişi (1936 - 1939) oldu. Fransa'da (1939 - 1941), sonra İtalya'da hapis yattı (1942 - 1943), Roma'nın kurtarılışına katıldı. 1946'dan sonra milletvekili ve İtalyan Komünist partisi sekreter yardımcısı oldu, Togliatti ölünce partinin genel sekreteri seçildi (1964). [L]

LONGOMONTANUS (Christen SÖRENSEN, - denir), danimarkalı astronomi bilgini (Longberg, Jylland 1562 - Kopenhag 1647). Tycho Brahé'nin öğrencisiydi; Vyborg'da rektör, sonra Kopenhag'da profesör oldu. Ay nazariyesinin gelişmesine katkıda bulundu; Yer'in ekseni çevresinde döndüğünü kabul ediyor, ama Kepler nazariyesine karşı çıkıyordu. Başlıca eseri *Astronomica Danica*'dır (Danimarka Astronomisi) [1622]. (L)

LONGOS, yunan romancısı (Midilli [?] M.S. III. veya IV. yy.). Hakkında belirli bir belge veya bilgi yoktur; genellikle, pastoral bir roman olan *Daphnis kai Khloe*'nin yazarı sayılır.(L)

LONGOZ i. Bk. LONGUZ.

LONGPÉRIER (Henri Adrien PRÉVOST DE), fransız eski paralar uzmanı ve arkeoloğu (Paris 1816 - ay. y. 1882). Cabinet des Médailles'da, sonra Louvre müzesnde görev aldı. *Notice des Bronzes Antiques du Louvre* (Louvre'daki Eski Bronzlar Üstüne Notlar) adlı bir kitabı ve *Numismatique des Rois Sassanides et des Rois Arsacides* (Sasanî ve Arsakid Hanedanı Krallarının Bastırdıkları Paralar) [1840 - 1854] konulu incelemeleri vardır. (L)

LONGPLAY [longpley] i. (ing. *long*, uzun ve *to play*, çalgı çalmak'tan). Uzun devirli plak. (M)

LONGRİN i. (fr. *longueur*, uzunluk'tan *longrine*). Dy. Rayların altına yerleştirilen, genellikle ahşap kiriş. (Bk. *Boylama* KİRİŞ'*i*.) [L]

LONGSTREET (William), amerikalı mucit (Allentown yakınları, New Jersey 1759 - Augusta, Georgia 1814). 1783'te Augusta'ya yerleşti, Briggs'in maddî desteğiyle, buhar gücüyle çalışan bir motorun yapımına başladı. 1788'de Georgia meclisi, Briggs'e ve Longstreet'e bu motorun patentini verdi. Longstreet ayrıca çiğidi pamuktan ayırmak için beygir gücüyle çalışan bir makaranın da patentini aldı. 1801'de buharla çalışan birkaç çiğit makinesi yaptı, fakat bu makineler bir yangında yok oldu, Longstreet malî güçlükler yüzünden bir daha bu işe girişemedi. 1790'da gerçekleştirdiği buharlı gemi ilgi görmedi. 1806'da yaptığı bir başka gemi (saatte beş mil hızı vardı) Savannah ırmağında çalıştırıldı. (M)

LONG TON i. Denizc. Bk. TON.

LONGUE, Fransa'da 3 km boyunda, 500 m eninde bir toprak şeridine verilen ad; Crozon yarımadasının kuzeyinde, Brest limanında. 1967'de, burada füze - atıcı nükleer fransız denizaltılarının başlıca üssünün kurulması için çalışmalara başlandı. (L)

LONGUEİL, Kanada'da (Québec) şehir, Chambly idare bölümünün merkezi Saint - Laurent kıyısında, Montréal'ın karşısında; 24 100 nüf. Uçak yapımı. (L)

LONGUEİL (Christophe DE), lat. **Longolius**, belçikalı hümanist (Mechelen 1490 - Padova 1522). Öğrenimini Paris'te, daha sonra Valencia'da yaptı. Padova'ya yerleşmeden önce Avrupa'yı gezdi. Cicero'nun üslûbu konusunda çıkan tartışmada, Erasmus ve Vives'e karşı, arı üslûptan yana olanları tuttu. (L)

LONGUERUE (Louis DU FOUR DE), fransız bilgini (Charleville 1651 - Paris 1733). Papazdı, Paris'te yaşadı, Avrupa dillerini inceledi. Başlıca eserleri: *Description Historique et Géographique de la France Ancienne et Moderne* (Eski ve Modern Fransa'nın Tarihî ve Coğrafî Tasviri) [1719], *Recueil de Pièces İnteressantes pour Servir à l'Histoire de France* (Fransa Tarihi İçin Yararlı İlgi Çekici Parçalar Derlemesi) [1766]. (L)

LONGUET (Karl Jean), fransız heykeltıraşı (Paris 1904). Despiau'nun yardımını gördü; gittikçe tabiat biçimlerine yaklaşan figüratif bir resim anlayışına yöneldi, sonra, modern yapı bütünleri için (Paris'te, Honoré-de-Balzac lisesi) hazırladığı eserlerinde soyutlamaya kaydı. Art Moderne'de (granitten, *Diz Çökmüş Kadın*, [1949] ve *Çift*, [1956]), Paris Şehri Art Modern müzesinde eserleri vardır. (L)

LONGUEVİLLE (Anne Geneviève DE BOURBON, - düşesi) [Vincennes 1619 - Paris 1679], Condé prensi Henri II ile Charlotte

LONGHENA
S. Maria Della Salute kilisesi, Venedik

Foto. Durandaud, U.S.İ.S., Alinari-Giraudon (LAROUSSE) ; Dizionario Enciclopedico İtaliano

de Montmorency'nin kızı, 1642'de Longueville, Dunois ve Estouteville dükü Henri II ile evlendi, ama çeşitli maceraları oldu. Mazarin'in amansız düşmanıydı, parlamento ile müzakerelere girişerek, Conti'yi destekleyerek, kardeşi Conti prensi Armand'ın saf dışı bırakılması kararını alarak, Saray'ın bir süre için Saint - Germain'e göçmesini sağlayarak, Bouillon düşesi ile Belediye sarayına yerleşerek nihayet Saray ile Fronde arasında 11 mart 1649 tarihli Rueil antlaşmasının imzalanmasını kolaylaştırarak birinci Fronde'a hizmet etti. İkinci Fronde zamanında işleri pek iyi gitmedi. İki kardeşiyle Longueville dükünün tutuklanmalarından sonra, kocasının yönetimindeki Normandiya'yı ayaklandıramadı, kaçmak ve Hollanda'ya sığınmak zorunda kaldı (1650). Stenay'de Turenne ile buluştu, onu İspanya ile anlaşmağa zorladı. Paris'e döndü, fronde'cularla yeniden çekişti, sonra Bordeaux'ya çekildi, orada halkı kışkırttı ve sonunda Montreuil - Bellay'a gitti. Saray'dan uzak yaşadı, oğlu Charles - Paris'in (Paris 1649 - 1672) Ren'i geçerken öldürülmesinden sonra kendini ibadete verdi. (L)

LONGUEVİLLE hanedanı, Fransa hanedanı'nın bir kolu, Orléans dükü Louis I'in evlilik dışı oğlu Jean d'Orléans'dan (Dunois* ve Longueville kontu) gelir. — Torunu FRANÇOIS I (1470-1512), 1505'te **Longueville dükü** oldu. — LEONOR (1540-Blois 1573), **Longueville** (1551) ve **Estouteville** (1563) **dükü,** 1571'de prens ilân edildi. — HENRİ I (1568 - Doullens 1595), Léonor'un oğlu, Picardie valisi oldu. Nevers dükü Louis'nin kızı Catherine de Conzague ile evlendi ve birlikçileri Senlis'te yendi (1589). — HENRİ II (1595 - Rouen 1663), Henri I'in oğlu, Picardie, sonra Normandiya valisi oldu; Richelieu'ye karşı hazırlanan komployа (1626) katıldı. Otuzyıl savaşlarında yararlık gösterdi. 1645'te Münster kongresine gönderildi ve ateşli bir fronde'cu oldu. 1650'de Mazarin'in emriyle, Condé ve Conti birlikte hapsedildi, sonra Normandiya'ya çekildi. İkinci evliliğini Anne Geneviève de Bourbon ile yaptı. (L)

LONGULİT i. (fr. *longulite*'ten). Miner. Uzun kristalit çeşidi. (L)

LONGUZ veya **LONGOZ** i. Deniz veya büyük nehirlerde birdenbire derinleşen çukur kısım. (M)

LONGVİEW, A.B.D. de (Washington) şehir, Columbia yakınında (sağ kıyı); 27 200 nüf. Alüminyum metalürjisi. (L)

LONGVİEW, A.B.D. de (Texas, Gregg idare bölgesi) şehir, Dallas'ın doğusunda, Shreveport'un batısında; 40 050 nüf. Doğu Teksas petrol ve tabiî gaz alanının merkezi olan şehirde zengin demir, linyit ve tuğla balçığı yatakları da vardır. Petrol rafinerisi; petrol alanlarında kullanılan makineleri yapan fabrikalar; tarım araçları; elektrik malzemesi; kimya ürünleri; fotoğrafçılık malzemesi; kâğıt eşya ve şapka fabrikaları. 1865'te yerleşilen, 1872'de birliğe katılan şehir, bir yönetici ve komisyon tarafından yönetilir. (M)

LONGWALL [longvol] i. (ing. k.). Mad. oc. Bk. UZUNAYAK.

Longwood, Sainte - Hélène adasının kuzeydoğusunda yazlık köşk; Napolyon Briars'dan sonra burada yaşadı (10 aralık 1815 - mayıs 1821). [L]

LONGWY, Fransa'da Meurthe-et-Moselle idare bölgesinde (Briey idare çevresi) kanton merkezi, Belçika sınırı yakınında, Chiers ırmağı kıyısında; 22 200 nüf. Sur kalıntıları (Fransa kapısı). Metalürji sanayii; yüksek fırınlar; dökümevleri. Elektrik malzemesi. Ateşe dayanıklı eşyalar. Çinicilik. Mine fabrikası.

— Tar. Bar-le-Duc kontluğuna bağlı eski bir senyörlük olan Longwy, çok eski bir tarihte tahkim edildi. 1678'de Fransa'ya geçti ve Vauban tarafından yeniden tahkim edildi. 1815, 1870 ve 1914 istilâlarına şiddetle direndi. - *Longwy karakolu,* 1939'da kuzeydeki metalürji merkezini korumak için düzenlenen bir müstahkem mevkiydi, 10 - 14 mayıs 1940 arası Almanlara karşı direndi; o tarihte savunucuları Maginot hattına çekildiler. (L)

LONG XUYEN, Vietnam'da (Güney Vietnam) şehir, doğu Koşinşin'de, il idare merkezi, Bassac'ın sağ kıyısında; 22 000 nüf. - *Long Xuyen ili,* 280 200 nüf. (L)

LONGYEARBYEN, Svalbard'ın başlıca merkezi, batı Spitzberg adası kıyısında, Maden kömürü ihracatı. (L)

LONİCERA i. Hanımelinin ilmî adı. (Hanımeligillerin örnek bitkisi.) [L]

LONİGO, İtalya'da komün, Veneto'da (Vicenzo ili), Frassino kıyısında; 11 600 nüf. Tarım merkezi. Pamuk sanayii. (L)

LONJİMETRİ i. (fr. *longimétrie*). Mat. Yaklaşılamayan noktalar arasındaki uzaklıkları ölçme tekniği. (L)

LONKAZADE MUSTAFA EFENDİ. Bk. MUSTAFA EFENDİ *Lonkazade.*

LONSDALE (FREDERİCK LEONARD, *Frederick* - denir), ingiliz oyun yazarı (Jersey, Channel Adaları 1881 - Londra 1954). Otel bekçiliği, tarla sürücülüğü gibi çeşitli işlerde çalıştı. Bir ara Kuzeybatı Kanada atlı polisinde de görev aldı. İlk oyunu *The Early Worm* (Erkenci Solucan) [1908] Londra'da oynandıktan sonra Richard Brinsley Sheridan ve Oscar Wilde geleneğini sürdüren ve o dönemin gittikçe artan alaycı yönünü yansıtan bir dizi parlak salon komedisi yazdı. Son oyunu *The Way Things Go* (İşler Nasıl Yürür) 1950'de yayımlandı. En ünlü oyunları şunlardır: *Aren't We All?* (Tamam Değil miyiz?) [1923]; *Spring Cleaning* (İlkbahar Temizliği) [1923]; *The Last of Mrs. Cheyney* (Mrs. Cheyne'in Sonu) [1925]; *On Approval* (Muhayyer) [1927]. Ayrıca birçok müzikli komedi için şiir ve filim senaryosu yazdı. *The Last of Mrs. Cheyney* (Mrs. Cheyney'in Sonu) Hollywood'da iki kere filme alındı (1929 - 1937) [M]

LONSDALEİA i. Fosil mercanları meydana getiren polip topluluğu; koloniler halinde bulunur; karbon devrine ait kireçtaşı tabakalarında bol miktarda rastlanır. (*Cyathophyllidae* familyasından.) [L]

LONS-LE-SAUNİER, Fransa'da Jura idare bölgesinin merkezi, Jura yaylaları kenarında; 21 715 nüf. Şehir, tuzla işletmeleri çevresinde gelişti. Ortaçağ vergi sisteminde tuzun önemi siteyi ele geçermek için girişilen bu mücadelelerin çetinliğini izah eder. Şehirde ilgi çekici anıtlar vardır: kısmen XI. yy.dan kalma, roman üslûbunda Saint - Désiré kilisesi; XVIII. yy. dan kalma hastahane (o çağda eczaneydi); XV. ve XVI. yy dan kalma Cordeliers kilisesi (XVIII. yy dan kalma ağaç kaplama). Bazı sindirim yolu rahatsızlıklarına iyi gelen tuzlu sular. Şehirde sanayi gelişmiştir; gözlükçülük; oyuncak fabrikaları; karton; besin (peynir, çikolata) ve dokuma (yün iplikçiliği, konfeksiyon) sanayii. Lons-le-Saunier bölgesinde 700 - 1 000 m derinlikte bir kömür yatağı vardır. *Lons-le-Saunier idare çevresi,* 117 835 nüf. (L)

LOOMİS (Alfred Lee), amerikalı fizikçi (New York 1887). 1909'da Yale'yi, 1912'de de Harvard hukuk okulunu bitirdi. New York barosuna kabul edildikten sonra 1916 -1920 arasında hukukçu olarak çalıştı, 1919-1933 arası bir bankacılık firması olan Bonbright and Co'ye katıldı. Birinci Dünya savaşı sırasında A.B.D. ordusuna girdi. Aberdeen deneme üssüne tayin edildi ve Aberdeen ölçeğinin gelişmesine büyük katkıda bulundu. Mermilerin hızını tespit etmeğe yarayan ve bazı elektronik ilâvelerin yapıldığı bu Aberdeen ölçeği ikinci Dünya savaşında kara ve deniz kuvvetlerinde kullanıldı. 1924'te Loomis, Robert Williams Wood ile birlikte yüksek ses dalgalarının

Pietro LONGHI
«Dans Dersi»
Venedik akademisi

Pietro LONGHI
«Kuş Avı»
Querini Stampalia galerisi, Venedik

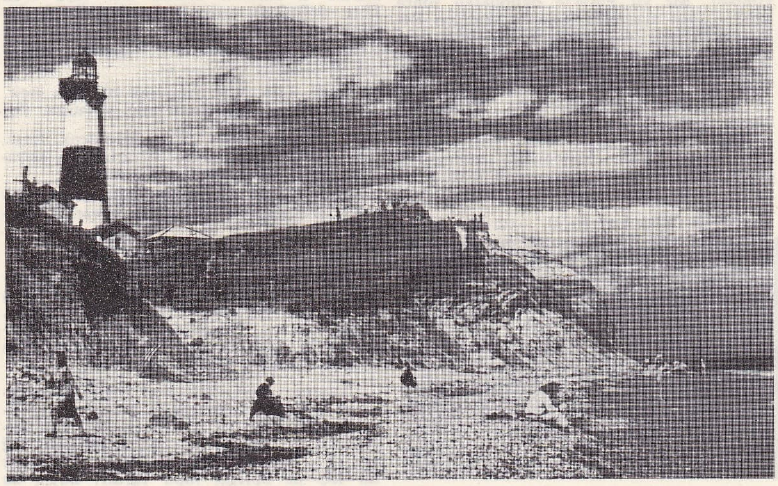

LONG İSLAND
Montauk burnunda fener ve plaj

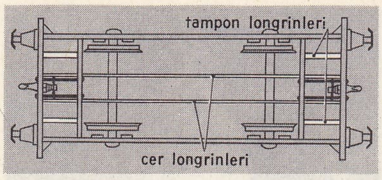

longrin

fizik ve biyolojik etkilerinin araştırılmasında çalıştı. 1928'de New York'ta Tuxedo Parkında birçok seçkin bilim adamının özel konularda çalışma fırsatını bulduğu Loomis laboratuvarlarını bundan iki yıl sonra da Loomis Bilimsel Araştırma enstitüsünü kurdu. 1933'te iş hayatından tamamen çekildi, kendini bilimsel konulara verdi. Özellikle araştırmalarda karşılaşılan pratik ve mekanik meseleleri çözdü, bir sürecin incelenmesini kolaylaştıracak etkili mekanizmalar kurdu ve elde ettiği sonuçları pratik alanda değerlendirdi. Üstünde çalıştığı buluşları arasında merkezkaç bir mikroskop, bir de elektroansefalograf vardı. Mikroskop sayesinde, büyük hızla hareket eden hücrelerin yapılarında ne gibi değişiklikler meydana geldiği konusunda yeni bilgiler elde edildi. Bugün birçok hastahanede kullanılan elektroansefalogram sayesinde, normal ve anormal durumlarda beyinden çıkan elektrik empülsiyonlarını kaydetmek mümkün oldu. İkinci Dünya savaşı sırasında bu ünlü bilim adamı A.B.D. Bilimsel Araştırma ve İlerleme Bürosuna bağlı 14. bölüğün (radar bölüğü) başına getirildi. 1933'te kendisine master unvanı veren Yale üniversitesi Loomis'i «XX.yy.-ın Benjamin Franklin'i» diye nitelemişti. (M)

Luigi LONGO

LOOMİS (Charles Battell), amerikalı mizah yazarı (Brooklyn, New York 1861 - Hartford, Connecticut 1911). Brooklyn Politeknik enstitüsünde okudu, 30 yaşına kadar memur olarak çalıştı, bir yandan da dergilerde mizah yazılarıyle şiirler yayımladı. 1890'dan sonra kendini büsbütün edebiyata verdi, halk önünde eserlerini okuyarak büyük başarı kazandı. Eserleri, genellikle şehir ve banliyöde yaşayan insanlarla Connecticut Yankileri'ni dile getiren hikâyelerden meydana gelir: *Just Rhymes* (Tam Kafiyeler) [1899]; *The Four Masted Cat-boat* (Dört Direkli Kayık) [1899]; *Yankee Enchantments* (Yanki Büyükleri) [1900]; *A Partnership in Magic* (Büyü Konusunda bir Ortaklık) [1903]; *A Holiday Touch* (Bir Tadımlık Tatil) [1908]; *Just Irish* (Tam İrlandalı) [1909]. (M)

LOOMİS (Elias), amerikalı fizikçi (Willington, Connecticut 1811 - New Haven, Connecticut 1899). 1830'da Yale kolejini bitirdi, 1833 - 1836 arasında burada öğretmenlik yaptı. Halley kuyrukluyıldızını, 1835 ağustosundaki dönüşünde, Amerika'da ilk gören Loomis oldu. Bu yıldız üstüne yaptığı gözlemlerle, yörünge hesaplarını *American Journal of Science*'ta yayımladı. Bir yıl Paris'te okuduktan sonra 1837 - 1844 arasında Ohio'da Western Reserve kolejinde matematik öğretmenliği yaptı. 1844 - 1860 Arasında New York üniversitesinde tabiat felsefesi dersleri verdi. 1860'tan sonra da Yale'de tabiat felsefesi ve astronomi profesörü oldu. Zamanının büyük kısmını yeni araştırmalar yapmakla geçirdi, bu arada 100'den fazla bilimsel makale yazdı. Matematik, tabiat felsefesi, astronomi ve meteoroloji konularında bir dizi metin kitabı da yayımladı. (M)

Longwood

LOOMİS (Silas Laurence), amerikalı hekim ve mucit (Coventry, Connecticut 1822 - Fernandina, Florida 1896). 1844'te Westeyan üniversitesini bitirdi, 1856'da da Georgetown Üniversitesi Tıp fakültesinden mezun oldu. Bir yandan doktorluk yaparken, bir yandan da Georgetown'daki Tıp fakültesinde kimya ve toksikoloji dersleri verdi (1861 - 1867). 1867'de açılan Howard üniversitesinde 1872'ye kadar kimya ve toksikoloji dersleri verdi. Bir çeşit hurma ağacının yapraklarından kumaş dokumak için bir sistem buldu (1818). [M]

LOON OP ZAND, Hollanda'da (Kuzey - Brabant) şehir, Tilburg'un kuzeyinde; 15 200 nüf. Deri ve ayakkabı sanayii. (L)

LOOPİNG. Bk. LUPİNG.

LOOPİNG THE LOOP (ing. dey.). Bk. LUPİNG.

LOOS, Fransa'da Nord idare bölgesinde (Lille idare çevresi) komün, Deûle ırmağı kıyısında, Lille'in güneybatı banliyösünde; 18 885 nüf. XII. yy. da kurulan bir manastırın XVIII. yy. dan kalma yapıları bugün cezaevi olarak kullanılmaktadır. Kimya (boya, çamaşır suyu) ve dokuma (iplikçilik, konfeksiyon) sanayii. Madenî eşya yapımı. Sepetçilik. Şekercilik. Damıtma yeri. Basımevi. (L)

LOOS (Adolf), avusturyalı mimar (Brünn [bugün Brno] 1870 - Kalksburg, Viyana yakınları 1933). Dresden Teknik okulunda okudu, 1893'te A.B.D.'ye gitti, 1896'da Viyana'da bir dizi makale yayımladı; bu makalelerinde uygulamalı sanatlara ve mimarlıkta süslemeciliğe karşı çıktı. Le Corbusier'yi, Francis Jourdain'i ve Mallet - Stevens'i etkiledi. İlk önemli eseri Viyana'daki Cafe Museum'dur (1906). Aynı yıl Viyana'da parasız mimarlık öğretimi yapan bir okul kurdu; 1908'de *Ornament und Verbrechen* (Süsleme ve Suç) adlı ünlü konferansını verdi. 1920 - 1922 Arasında, Viyana imar ve ifraz dairesine baş mimar olarak tayin edildi. 1923-1928 Arasında da Paris'te kaldı, sonra Viyana'ya döndü, 1930'da Paris'e yerleşti. (L)

LOOS (Cornelis), lat. **Callidius,** hollandalı ilâhiyatçı (Gouda 1546 - Brüksel 1595). Louvain'de ve Mainz'de okudu, ilâhiyat doktoru oldu, Brüksel piskopos naipliğinde bulundu. Sinir ve büyücülük üzerine aşırı serbest görüşler ileri sürmekle suçlanarak hapse atıldı. Gerçekte, *De Vera et Falsa Magia* (Gerçek ve Sahte Büyücülük Üstüne) adlı eseri, büyücülük suçundan yığınlarca insanın öldürüldüğü bir çağda cesur bir tenkitti. (L)

LOOS adaları. Bk. LOS.

LOOSS (Arthur), alman zooloğu (Chemnitz [bugün Karl-Marx-Stadt] 1861 - Giessen 1923). Asalak kurtlar ile ilgili incelemeleriyle tanındı. Karaciğer sülüklerinin ve ipsilerin üreme devrelerini açıkladı, ayrıca ankilostomyaz hastalığına yolaçan *Anchylostoma duodenale*'nin organizmaya deri yoluyle yayıldığını ispatladı. (M)

LOOT i. Metrol. Yarım ons veya 1/32 libre değerinde eski Hollanda ağırlık ölçüsü. (L)

LOP sıf. (onomatope k.). Yuvarlak, yumuşak ve oldukça iri: *Lop et.*

— Mutf. *Lop incir*, yumuşak bir cins incir. *Lop yumurta,* suda haşlanmış yumurta. (M)

LOP i. (yun. *lobos* > fr. *lobe*'den). Anat. Her hangi bir organın yuvarlak ve kabarık kısmı: *Beyin, akciğer lopları.*

— Bot. Çiçek ve yaprak organlarının derince yarılmış ve genellikle yuvarlak parçaları.

— Coğ. Bir burgacın dışbükey kısmı.

— Zool. *Baş lobu,* örümceklerde alın bölgesinde bulunan ve genellikle bir veya iki çift göz taşıyan çıkıntı. ‖ *Göz lopları,* kınkanatlılar, yarımkanatlılar ve düzkanatlılarda göğsün yan tarafında bulunan ve gözlere doğru uzanan çıkıntılar.

— ANSİKL. Anat. Vücudun çeşitli organları az çok derin yarıklarla parçalara ayrılmıştır. Meselâ sol akciğerde iki, sağ akciğerde üç lop vardır. Karaciğerlerin sağ ve sol lopları, orta kısmında ise kare bir lop ile Spiegel lopu vardır. Beyin de loplara, bu loplar da lopçuklara ayrılmıştır. (L)

LOPBURİ, Tayland'da şehir, Lopburi ırmağı kıyısında, il idare merkezi; 7 800 nüf. Çok eski bir şehir olan Lopburi, VII - VIII. yy. arası Mon krallığına, X. - XIII. yy. arası Khmer krallığına bağlıydı. XVII. yy. da Lavo adıyle Ayuthia Tay krallığının yazlık merkezi haline geldi. Fransız mimarları tarafından yapılan kraliyet sarayı (XVII. yy.) ve Khmerlerden kalma tapınak yıkıntıları. (L)

LOPÇUK i. (*lop*'tan *lop-çuk*). Anat. Küçük lop. ‖ Bir lopun bölümlerinden her biri. ‖ *Yağ lopçuğu,* yağ dokusu içinde görülen küçük yağ kümeciği. ‖ *Karaciğer, akciğer, böbrek lopçuğu,* birleşerek karaciğer, akciğer ve böbrek loplarını meydana getiren küçük bölümler.

— Bot. Embriyonlarda, eşit olmayan iki çenekten küçüğüne verilen ad. (L)

LOPE bin MUHAMMED bin LOPE, Tudela ve Tarazona emîri (yaklş. öl. 869 - 907). Benî Kasî ailesinden gelir. Zaragoza'ya saldırdı, sonra kardeşi Mutarrif'i Tuleytule (Toledo) etki sahasında bırakarak, Alava'ya, İspanyol sınırına ve Navarra ile Asturia krallarına hücum etti. 898'de Barcelona topraklarında Avra kalesine bir sefer düzenledi, kaleyi yaktıktan sonra Barcelona kontu Wıfredo I ile karşılaştı, onu yendi ve yaraladı; Wıfredo I aldığı yaranın etkisiyle birkaç gün sonra öldü. 904'te La Rioja'da, Banos senyörü Asturialı Alfonso III'e hücum etti ve onu Granon mevkiini terk etmeğe zorladı. Sancho I Garces'ın kurduğu tuzağa düştü ve bu sırada öldü. (M)

LOPE bin TARBİŞA, Tuleytule emîri (906 -920). Genellikle hilekâr olarak tanınır. Emrinde kumandan olarak çalıştığı Musa bin Zanun ile anlaştı. Tuleytule'yi birlikte aldılar (888). Bir süre sonra şehrin tek hâkimi durumuna girdi. Ancak Emevî halifesi Abdurrahman III kuzey hıristiyan krallarına karşı çıktığı seferde Tuleytule'ye de uğrayınca Lope bin Tarbişa şehri ona teslim etti. (M)

LOPE DE RUEDA. Bk. RUEDA (Lope DE).

LOPE DE VEGA CARPİO (Felix), ispanyol yazarı (Madrid 1562 - ay. y. 1635). 1580'e doğru Alcala piskoposu Jeronimo Manrique'nin hizmetine girdi, sonra Las Navas markisinin kâtibi oldu. Söylentiye göre, 1583'te Portekizlilere karşı Terceras adalarına yapılan bir sefere katıldı; dönünce, komedi oyuncusu Elena Osorio'ya tutuldu. Yazar. kısa süreli aşklarını *La Dorotea** adlı komedisinde anlattı ve terk edilişinin intikamını Elena'dan ve ailesinden almak için yazdığı yergileri elden ele dolaştırdı. Bu tutumu, oyun yazarı olarak ulaştığı üne rağmen, 1587 aralığında tutuklanmasına ve 1588 şubatında sekiz yıl sürgün cezasına çarptırılmasına yolaçtı. Bu durum, gizlice Madrid'e dönmesine ve 10 mayıs günü bir vekil aracılığıyle evlendiği İsabel de Urbina Alderetey Cortinas'ı kaçırmasına engel olmadı. Az sonra karısını yalnız bırakarak 29 mayısta Yenilmez Armada'nın amiral gemisi *San Juan* ile yola çıktı. İspanyolların hezimetinden sonra, Madrid'de oturmasına izin verilmeyen Lope de Vega, İsabel ile Valencia'ya yerleşti ve çevresinde küçük bir edebiyatçılar grubu topladı. En iyi eserlerinden birkaçını bu sırada yazdı, bunlar bütün İspanya'da oynandı ve Valencia tiyatro okulunun doğuşunda büyük etkisi oldu. 1590'da Castilla'ya girmesine izin verildi ama Madrid'e girmesi gene yasaktı; Toledo'ya, sonra Alba de Tormes'e yerleşti, Alba dükünün hizmetine girdi, birçok komedisini, ayrıca pastoral romanı *Arcadia*'yı 1595'e kadar yaşadığı burada yazdı, İsabel'i ve iki küçük kızını burada toprağa verdi.

Elena Osorio'nun babası Jeronimo Velazquez'in aracılığıyle Madrid'e dönme müsaadesini aldı. Madrid'te Antonia Trillo ile evlilik dışı bir ilişki kurdu, bu yüzden kilise ile başı derde girdi. 1598'de Juana de Guardo ile evlendi, ama 1600'de onu terk etti, kadın oyuncu Micaela de Lu-

Foto. X (LAROUSSE)

yan ile evlilik dışı yaşamağa başladı. Komedyen karısı olan Micaela'dan yedi çocuğu oldu. Bu yasak aşkların 1608'e doğru sona erdiği sanılır. 1613'te Juana öldü, yeniden dul kalan Lope de Vega, 1614'te Toledo'da rahip oldu. Bu gecikmiş dindarlık da töreleri umursamayan yaşayışına son vermedi, ikisi de tiyatro oyuncusu olan Jeronima de Burgos ve Lucia Salcedos adlı kadınlarla ilişki kurdu. Hayatının son büyük tutkusu evli bir kadına, Marta de Nevares'e duyduğu aşk oldu; önce kör olan, 1626'da da çıldıran Marta'yı ölümüne kadar (1632) sevmekten geri kalmadı. 1634'te Marta'dan olan kızı kaçırılınca sağlık durumu iyice bozulan şair, kısa bir hastalıktan sonra ömrünün son yıllarında halkın gözünden düşmüş olarak, öldü.

Hayatının büyük kısmı sevdiği kadınlara adanmış gibidir; Lope de Vega bunlardan çoğuna eserlerinde yer verdi: Elena'nın adı «Filis», İsabel'in «Belisa», Micaela'nın «Camila Lucinda», Marta'nın «Amarilis» oldu. Ama o, şaşılacak ölçüde yaygın eserler verecek vakti de buldu. Mistisizmden çapkınlığa kadar uzanabilen dehasıyle Lope de Vega her türde eser yazdı; ama onu zafere ulaştıran özellikle tiyatro eserleri oldu.

Lope de Vega'nın eserlerinin sınıflandırılması oldukça güçtür; şiirlerinin ve komedilerinin çoğunu imzasız veya takma adlarla yayımlamıştı; ayrıca yazarı bilinmeyen pek çok eser ona mal edildi. O çağda kullanılan her tema onun için ilham kaynağı oldu; başlıca teması gerçek veya efsanevî yanıyle tarihti. Nitekim, ispanyol donanmasının 1585'te İngiltere'ye karşı kazandığı zafer şaire, 10 bölümden ve 100 oktavdan meydana gelen, 1596'da yazıp 1598'de yayımladığı epik şiiri *La Dragontea*'nın konusunu verdi. Alfonso VII'in kişiliği ve haçlı seferi, 1609'da yayımlanan 20 bölümlük (Lope de Vega bu eserinde Tasso ile boy ölçüşür) *Jerusalém Conquistada* (Fethedilen Kudüs) şiirine vesile oldu. Kristof Kolomb, 1614'te yayımlanan, üç perdelik bir kahramanlık piyesinin (*El Nuevo Mundo Descubierto por Colon* [Yeni Dünyanın Keşfi]) baş kahramanıydı; 1617'de, İspanya'nın yeniden fethi olayının kahramanı Goth Pélage'nin serüvenleri *El Ultimo Goto*'nun (Sonuncu Got) konusunu meydana getirdi; aynı şekilde, 1623'ün *Las Famossas Asturianas*'ı (Ünlü Asturialılar), efsaneye göre her yıl Cordoba hükümdarına sunulan yüz bakireden başkası değildi. Kendi dediğine bakılırsa, Lope de Vega 1 800 komedinin, 400 *autos*'un, pek çok perde arası oyunu ile *loas*'ın yazarıdır. Böyle bir külliyattan günümüze, çoğu birer şaheser olan 500 kadar piyes kaldı. Bu verimlilik yazarı, sahne eserinin atılımları ve tekniği konularına bir nazariyeci olarak eğilmekten de alıkoymadı. *Arte Nuevo de Hacer Comedias* (Yeni Komedi Yazma Sanatı) [1609] adlı kitabında, komedinin genellikle benimsenen beş perde yerine üç perde olmasını, mekân ve zaman birliği aranmamasını, halk için önem taşıyan tek unsurun eylem birliği olduğunu savundu. Konu seçiminde de halkın zevkine uyulmasını salık verdi. O devrin ispanyol seyircisi için de iki büyük tema, şeref (ister millî şeref, ister krala ve kiliseye bağlılık şerefi, ister aile şerefi olsun) ve aşktı, Vega da bu iki temayı kusursuz bir ustalıkla işlemeyi başardı.

En iyi eserleri töre komedileridir: konusu Calderon tarafından tekrar ele alınacak olan *El Alcade de Zalamea* (Zalamea Kadısı) [1600], *El Acero de Madrid* (Madrid Çeliği) [yazılışı, 1603]; *La Noche Toledana* (Toledo Gecesi) [yayımı, 1612]; *Peribanez**y el Comendador de Ocana* (Peribanez ile Ocana Kumandanı) [yayımı, 1614]; *La Dama Boba* (Budala Kız) [yayımı, 1617]; *Los Melindres de Bellisa* (Bellisa'nın Çılgın Hevesleri) [1617'de yayımlandı ve daha sonra *La Dama Melindrosa* (Kaprisli Kadın) adıyle yeni baskısı yapıldı]; *El Anzuelo de Fenisa* (Fenike Çengeli) [1617]; *La Estrella** *de Sevilla* (Sevilla Yıldızı) [1617'ye doğr.]; *El Perro** *del Hortelano* (Bahçıvanın Köpeği) [yayımı, 1618]; *Fuenteovejuna** (Çoban Çeşmesi) [1618]; *Les Flores de Don Juan* (Don Juan'ın Çiçekleri) [1619]; *Amor sin Saber a Quin* (Kim Olduğunu Bilmeden Sevmek) [1630]; *El Castigo sin Venganza* (İntikamsız Ceza) [yazılışı, 1631; yayımı 1634]; *El Mejor** *Alcade, el Rey* (En İyi Kadı, Kraldır) [1635]; *El Caballero** *de Olmedo* (Olmedo Binicisi) [yazılışı 1606'dan önce, yayımı 1641]; çok sayıdaki komedilerinin dışında Lope de Vega, birbirinden çok farklı eserler de yazdı: *Arcadia* (1598) gibi mensur romanlar; *El Guante de Dona Blanca* (Dona Blanca'nın Eldiveni) gibi ilhamını Ortaçağdan veya *Le Hermosa Ester* (Güzel Ester) [1610] gibi konusunu Kutsal Kitap'tan alan dramlar. Mistik ilhamlı bazı kitaplarını (*Romancero Espiritual para Recrearse el Alma con Dios* [Dinî Romancero'lar], 1619), *Rimas* (Kafiyeler) adı altında toplanan çeşitli şiirlerini 1634'te yayımlanan alaylı manzumesi *La Gatomaqu ia*'yı da Lope de Vega, on ikisi 1644'te yayımlanan, kırk kadar *autos sacramentales* (misterler) bıraktı. En güzel şiirlerinden biri olan *La Siega* (Hasat) bunlar arasında yer alır. (L)

LOPES (Fernao), portekizli tarihçi (1380'e doğr. - 1459). Torre do Tombo arşivleri muhafızı (1418), kraliyet vakanüvisi (1434), millî vakanüvisliğin kurucusu. *Pedro I, Fernando I* ve *Joao I Üstüne Kronikler* [ilk baskı, 1644] yazdı. (L)

LOPES (Francisco Higino CRAVEİRO), portekizli devlet adamı (Lizbon 1894 - ay.y. 1964). Generaldi, Portekiz Hindistanı valiliğine getirildi, milletvekili oldu. Carmona ölünce cumhurbaşkanlığına seçildi (1951). 1958'de yerine amiral Tomas geçti .(L)

LOPEZ (Alonso), **el Pinciano** denir, ispanyol şairi (Valladolid XVI. yy. ın ikinci yarısı - öl. 1627'den sonra). *Filosofia Antigua Poetica*'yı (Eskiçağ Şiir Felsefesi) [1596] yazdı; bu eserde Aristoteles'in öğretilerini yorumladı ve Lope de Vega'nın dram sanatına getirdiği yeniliklere saldırdı. *El Pelayo* (1605) adlı eseri bir kahramanlık destanıdır. (L)

LOPEZ (Carlos Antonio), paraguaylı siyaset adamı (Assuncion 1790 -ay. y. 1862). Cumhurbaşkanı oldu (1844 - 1862), Paraguay'ın kapılarını göçmenlere ve ticarete açtı (Brezilya ile antlaşma, 1858). Kurduğu güçlü ordu ile Uruguay'ı destekledi ve arjantinli diktatör Rosas'ın düşmesine yardım etti (1852). Paraguay'daki misyonların çalışmalarına son verdi (1848). [L]

LOPEZ (Francisco Solano), paraguaylı siyaset adamı (Asuncion 1827 - Cerro Cora 1870), Carlos Antonio Lopez'in oğlu. Babasından sonra başkan oldu (1862 - 1870). Güney Amerika'ya hâkim olma hırsı, kanlı bir savaşa yolaçtı (1865 - 1870); başlangıçta başarıyle savaştı, fakat üç komşusunun (Brezilya, Arjantin, Uruguay) birleşmesi karşısında tutunamadı ve ülkesini yıkık bir halde bırakarak savaş alanında öldü. (L)

LOPEZ (İsmael), kolombiyalı yazar (Buga 1880), CORNELİO HİSPANO takma adını kullandı. Gazeteci ve diplomattı; Caracas'ta konsolos, Dışişleri bakanlığında arşiv müdürü oldu. Şiirinde, parnas'cılığı sürdürdü; daha arı bir üslûpla ve Guillermo Valencia tarzında yazdı. Eserleri: *El Mar din de las Hesperides* (Hesperides Bahçesi) [1910], *Elegias Caucanas* (Kolombiya Ağıtları) [1912]; denemeci olarak, Bolivar hakkındaki yazılarıyle dikkati çekti. (M)

LOPEZ (Miguel), ispanyol bestecisi (Villarsoya, Aragon 1669 - Zaragoza 1732). Monserrato manastırında benediktin rahibiydi; Madrid'de, sonra da Salamanca'da orgcu oldu. Dinî eserler, özellikle Noel şarkıları ve org parçaları besteledi. (L)

LOPEZ (Narciso), Venezuela asıllı kübalı vatansever (Caracas 1798 - Havana 1851). Venezuela'da kralcı kuvvetlerle birlikte, Carabobo ve Queseras del Medio'da savaştı. Sonra İspanya'ya geçti, kralcıların savaşına katıldı, senatör oldu. Amerika'ya döndü, Trinidad valisi tayin edildi, Valdes'in emriyle Küba'ya geçti; orada evlendi. Valilikten alınması üstüne, bölgesel bağımsızlık taraftarlarıyle ilişki kurdu, başkente karşı hazırlanan tertiplere katıldı. Bir komplosu ortaya çıkınca, A.B.D. ye kaçmak zorunda kaldı. Mayıs 1850'de bir sefer düzenleyerek Küba'ya çıkarma yaptı, Cardenas'ı ele geçirdi, ama halkın ilgisizliği karşısında, gemilerine dönmekten başka yapacak şey bulamadı. Bir yıl sonra adaya tekrar çıkarma yaptığı sırada (Les Pozas, Pinar del Rio) Pinos de Rangel'de esir düştü ve boğularak öldürüldü. (M)

LOPEZ (Pilar LOPEZ JULVES, **Pilar** - denir), ispanyol kadın dansçı ve koreograf (San Sebastian 1912). Önce kızkardeşi La Argentinita'nın (öl. 1945) yanında çalıştı. 1946'dan sonra kendi kurduğu İspanyol balesinin başında, Argentinita'nın geleneğini başarılı bir şekilde sürdürdü, onun bazı balelerini yeniden temsil etti (*Bolero, Goyesças*). Kendi eserlerinde ispanyol (*Tres Escenas Andaluzas* [Üç Endülüs Sahnesi]), meksika (*Munecos de Daxaca* [Daxaca'nın Heykelcikleri]) veya arjantin folklorundan (*Suite Argentina* [Arjantin Süiti]) ilham aldı. Akademik kuruluşta baleler de düzenledi (Debussy'nin müziği üstüne *Prelüdler ve Görüntüler*, Rodrigo'nun müziği üstüne *Concierto de Aranjuez* [Aranjuez Konseri]). Ayrıca eski balelere yeni uyarlamalar yaptı (*El Sombrero de Tres Picos* [Üç Köşeli Şapka], 1948 ve *El Amor Brujo* [Büyüleyen Aşk], 1955). [L]

LOPEZ (Raymond), fransız mimarı (Montrouge, Seine 1904 - Paris 1966). École Nationale Supérieure des Beaux-Arts'da okudu. Paris'te La Pérouse sokağındaki Millî yapı federasyonu binasını Gravereau ve Prouvé ile (1951), Viala sokağındaki Aile Yardımlaşma sandığını (1959) H. Reby ile inşa etti. Yapılarının ayırıcı özelliği, perde duvarlarla kaplı çelik karkaslardır. «Maine - Montparnasse» yapı grubu çalışmalarına katıldı. Paris'e XV. arrondissemen'ın ve «Front de Seine»in yeni düzen planlarını, çok katlı binalar arasında yeşil sahalar bırakarak, üç katlı bir yol şebekesi kurarak hazırladı. Hastahaneler (Brest), liseler (Quimper, Mantes, Nevers), siteler (Aubervilliers, Châteaudun) yaptı, şehir planları çizdi (Dakar, Nevers, Saint - Valery - en - Caux); École Polytechnique'te profesör oldu. (L)

LOPEZ ARELLANO (Osvaldo), honduraslı devlet adamı (doğ. 1921). Generaldi, 1963'te liberal başkan Villeda Morales'i devirdi. Askerî cunta hükûmetinin başkanı, aynı zamanda savunma ve halk güvenliği bakanı oldu. 23 Mart 1965'te, muhafazakârların başarısını pekiştirerek cumhurbaşkanı seçildi. (L)

LOPEZ BUCHARDO (Carlos), arjantinli besteci (Buenos Aires 1881 - öl. 1948). Doğduğu şehirde öğrenim gördü, sonra Paris'te A. Roussel'den ders aldı. Buenos Aires Millî Konservatuvar ve Sahne Sanatları okulu ve La Plata üniversitesine bağlı Güzel Sanatlar enstitüsünü yönetti. *İl Sogno di Alma* (Ruhun Rüyası) [1914] adlı operası, Moreno Torroba ile bestelediği *La Bella Otero* (Güzel Otero) ve *Madame Lynch* (1932), *Amalia* (1935) adlı eserleri, piyano parçaları, orkestra için *Escenas Argentinas*'ı (Arjantin sahneleri) [1922] ünlüdür. (M)

LOPEZ burnu, Gabon kıyısında burun, Ogoue'nin başlıca ağzının kuzeyinde, Port -Gentil'in bulunduğu koy'u sınırlar. (L)

LOPEZ CHAVARRİ (Eduardo), ispanyol bestecisi ve müzik tarihçisi (Valencia 1881). F. Pedrell'den ders aldı. Valencia konservatuvarı estetik ve müzik tarihi profesörü oldu, teknik yazılar yazdı. Eserleri: yaylı dörtlü için *Sulu Boyalar*, koro ve orkestra için *Efsaneler*, piyano ve orkestra için *Valencia Rapsodisi*, orkestra süitleri (*Valencia Ezgileri* ve *Eski Yelpazeler*), piyano için *Öyküler ve Hayaller, Valencia Dansları*, ses ve piyano için *Gençlik Şarkıları*. Eserlerinde Valencia folklorundan yararlanır. İnceleme eserleri: *Musica Popular Espanola* (İspanyol Halk Müziği), *La Musica en los Ministerios del Corpus* (Corpus Âyinlerinde Müzik) [1942]. (M)

LOPEZ DE AYALA (Pedro), castillalı yazar (Vitoria 1332 - Calahorra 1407). Cas-

LOPE DE VEGA'nın edebî amblemi

LOPE DE VEGA Ximeno'nun portresi Cabinet des Estampes, Paris

tilla büyük mühürdarıydı (1398); savaşlara katıldı, Castilla kralları üstüne kronikler (Gronicas), didaktik manzumeler, doğancılık üstüne incelemeler yazdı, latin yazarlarından tercümeler yaptı. (L)

LOPEZ DE AYALA Y HERRERA (Adelardo) ispanyol tiyatro yazarı ve siyaset adamı (Guadalcanal, Sevilla 1829 - Madrid 1879). Üslûbunun artılığıyle dikkati çeken manzum oyunlar yazdı: *Un Hombre de Estado* (Bir Devlet Adamı) [1851], *El Tejado de Vidrio* (Camdan Ev) [1861], *El Tanto por Ciento* (Yüzde Şu kadar) [1861] ve *Consuelo* [1878]. 1868 Devriminde siyasete atıldı. Amedeo iktidara gelince köşesine çekildi, 1872'de siyasete döndü, sonra Alfonso XII'ye bağlandı. 1878'de Cortes başkanı seçildi. (L)

Francisco LOPES

LOPEZ DE GOMARA (Francisco), ispanyol tarihçisi (Sevilla 1510 - öl. 1560). Kiliseye intisap etti, Alcala'da belâgat okuttu; Amerika'da Hernan Cortes'in sekreteri oldu, İspanya'ya dönünce, *Historia de las Indias*'ı (Hint Okyanusu Tarihi) [1553] yayımladı. (L)

LOPEZ DE LEGAZPİ (Miguel), ispanyol denizcisi (Zumarraga, Guipuzcoa 1510'a doğr. - Manilla 1572). Meksika'ya yerleşti (1528), 1564'ten sonra Filipin adalarını zaptetti, Manilla'yı kurdu (1571). [L]

LOPEZ DE MENDOZA. Bk. SANTİLLANA.

LOPEZ DE UBEDA (Francisco), ispanyol hekimi ve yazarı, XVI. yy. sonlarında Toledo'da yaşadı. Lopez de Ubeda imzasıyle yayımlanan *La Picara* Justina* (1605) adlı eserin ona ait olmadığı öne sürüldü. (L)

Carlos Antonio LOPEZ («İllüstrasyon»dan)

LOPEZ DE ZARATE (Francisco), ispanyol şairi (Logrono 1580'e doğr. - Madrid 1658). Lerma dükünün himayesindeydi; lirik şiirler, yirmi iki bölümlük büyük bir şiir (*La İnvencion de la Cruz* [Haç Yortusu], 1648), bir trajedi (*Hercules Frunte y Oeta* [Çılgın Herkül], 1651) yazdı. (L)

Raymond LOPEZ Paris'te konut

LOPEZ DOMİNGUEZ (Jose), ispanyol generali ve devlet adamı (Marbella, Malaga 1829 - Madrid 1911). İsabel II'yi tahttan indiren devrime katıldı (eylül 1868), sonra Alfonso XII'ye bağlandı. Hanedan taraftarı, solcu partinin lideri (1881), savaş bakanı, senato başkanı (1905) ve başbakan oldu (1960). [L]

LOPEZİA i. (ispanyol tabiat bilgini *T. Lopez*'in adından). Salkım çiçekli, almaşık yapraklı ot; Meksika ve Guatemala'da yetişen on beş türü bilinir. (*Lopezia macrophyllis* ve *L. racemosa* süs bitkisi olarak yetiştirilir. Küpeçiçeğigillerden.) [L]

LOPEZ MATEOS (Adolf), meksikalı siyaset adamı (Atizapan de Zaragoza 1910). Devrimci parti genel sekreteri, çalışma bakanı oldu ve Meksika cumhurbaşkanlığına seçildi (aralık 1958). [L]

LOPEZ PORTANA (Vicente), ispanyol ressamı (Valencia 1772 - Madrid 1850). Carlos IV zamanında saray ressamı, Fernando VII zamanında da kralın başressamıydı, Prado müzesinde (*Goya'nın Portresi*) ve San Fernando akademisinde eserleri vardır. (L)

LOPEZ RUBİO (Jose), ispanyol mizah yazarı (Motril 1903). *Buen Humor* gazetesinde çalıştı. «*Roque Six*» (1928) adlı romanı mizah üslûbunun en değerli örneklerindendir. Eduardo Ugarte ile yazdığı ilk komedisi *De la Noche a la Manana* (Akşamdan Sabaha Kadar) büyük ilgi uyandırdı. Yazar, uzun süre A.B.D.'de yaşadı. Başlıca tiyatro eserleri: *Alberto* (1949), *Celos del Aire* (Havadan Kıskançlık) [1950], *Una Madeja de Lana Azul* (Bir Çile Mavi Yün) [1951], *Un Trono Para Cristi* (İsa İçin Bir Taht) [1956] v.d. (M)

LOPHİODON i. Hortumsuz ilkel tapir; eyosen çağında Avrupa'da yaşıyordu. (Lophiodonların boyu türüne göre, tapirle gergedan arasında değişir.) [L]

LOPHİOMYİNAE çoğl. i. Eskiden örneği *lophiomys* olan kemirgenler alt familyasına verilen ad. (L)

LOPHİOMYS i. Lophiomyinae alt familyasından kemirgen hayvan; hamstere benzer; ağaçlarda yaşar; kılları uzundur; sırt kısmı yelelidir. (*Lophiomys İmhausi*, Somali ve Kenya'da görülür.) [L]

LOPHİRA i. Tropikal Afrika'da yetişen almaşık yapraklı, salkım çiçekli, güzel ağaç. (*Ochnaceae* familyasından.)

— ANSİKL. *Lophira*'nın iki türü vardır: tohumları yağlı *Lophira alata* ile tanımı yeni yapılan ve batı Afrika'da yetişen *L. procera*. L. procera'nın azobe denen odunu, esmer morumsu renkte, meşeden daha sert ve sağlam bir ağaçtır. (L)

LOPH(O)—, yun. *lophos*, sorguç, tuğ'dan alınan ve bazı kelimelerin bileşimine giren önek. (L)

LOPHOAETUS i. Zool. Yırtıcı kuş, rengi esmer - siyah, kuyruğu enine beyaz çizgili, tepeliği çok uzundur. (*Lophoaetus occipitalis* Büyük Sahra'nın güneyinde yaygındır.) [L]

LOPHOBRANCHİA çoğl. i. Solungaçlarının sorguç biçiminde olmasından dolayı eskiden deniziğnesigillere verilen ad. (L)

LOPHOCARENUM i. Zool. *Argiopidae* familyasından örümcek. (Avrupa'da, Akdeniz çevresinde ve Güney Afrika'da yaygın kırk kadar türü bilinir. Hepsi küçük boylu olan bu örümcekler yosunların içinde yaşar. Avrupa'daki örnek türü: *Lophocarenum parallelum.*) [L]

LOPHOCEROS i. *Tok* denilen küçük kalaoların ilmî adı. (L)

LOPHOCOLEA i. Bot. Ormanlarda ve nemli şevlerde yetişen yapraklı ciğeryosunu. (L)

LOPHOGASTRİDAE çoğl. i. Zool. Denizde yaşayan kabuklular alttakımı. (Bunlarda solungaçlar bacak dallarından oluşur.) [L]

LOPHOHELİA i. Selenterelerden mercan türü; kıta denizaltı yaylasının eğik yamaçlarında 200 - 2 000 m derinliklerde yaşar; balıkçılık avadanlıkları için tehlike teşkil eden çalılıklar meydana getirir. (L)

LOPHOMONADİNAE çoğl. i. Hamamböceklerinin son bağırsağında yaşayan kamçılı birhücreliler grubu. (Bu grupta kamçılar hücrenin bir ucunda taç şeklinde dizilidir; tacın bir noktası aralıktır.) [L]

LOPHOPHORA i. Bot. Kaktüsgillerden *Echinocactus Williamsii*'nin şimdiki ilmî cins adı. (Amerika'da yetişen bu bitkiden peyot çıkarılır.) [L]

LOPHOPTERYX i. Zool. Kelebek cinsi; erkeklerde duyargaların iç tarafı dişli, dişilerde oymalıdır; ön kanatlarda, arka kenarın ortasında dik duran bir pul demeti vardır. Tırtılı, kayın ve ıhlamur ağaçlarında yaşar. (İlmî adı *Lophopteryx camelina.* Pulkanatlıların *notodontidae* familyasından.) [L]

LOPHORİNUS i. Zool. Küçük boylu, kara tüylü cennetkuşu; ensesindeki tüyler üçgen şeklinde bir çeşit kalkan meydana getirir; boynunun altında da yine üçgen biçiminde, çelik mavisi gibi pırıldayan bir plak bulunur. (L)

LOPHORNİS i. Yakalıklı sinek kuşlarının, çeşitli renkte kolibrilerin ilmî adı. (Bunların hepsinde tepelik ve parlak süsler bulunur; erkeklerin boynunda yakalık vardır. Güney Amerika'da yaşarlar.) [L]

LOPHOSPERMUM i. Bot. Tırmanıcı bitki cinsi; şimdi *maurandia* cinsine bağlıdır. (Sıracagillerden.) [L]

LOPHOSTOMA i. Zool. Vampire yakın yarasa; Orta ve Güney Amerika'da dört türüne rastlanır. (Yaprakburunlu yarasagillerden.) [L]

LOPHURA i. Zool. Mavi-siyah tüylü, beyaz kuyruklu sülün türü. (*Lophura Bulweri*); başında, çiftleşme mevsiminde son derece büyüyen mavi bir ibik bulunur. (Borneo dağlarında yaşar.) [L]

LOPHUROMYS i. Zool. Tuhaf görünüşlü kemirgen memeli hayvan; sırtında fırça şeklinde kıllar bulunur; Tropikal Afrika'da yaşar. (*Lophuromys Sikapusi* Gabon'da bulunur.) [L]

LOPHYRUS i. Zool. Kurtçuğu çamlara zararlı, erkeği tarak, dişisi testere duyargalı böcek.

— ANSİKL. *Lophyrus*'un erkeği dişisinin yarısından daha küçük ve simsiyah, dişisi ise siyah benekli sarıdır; çamlarda yaşayan kurtçuğu önemli derecede zarara yolaçabilir; ağaçları zayıflattığı için oduncul kınkanatlıların yemesini kolaylaştırır. Lophyrus kozalaklıların en büyük düşmanıdır. (İlmî adı *Lophyrus* veya *Diprion piri*. Zarkanatlıların *tenthredinidae* familyasından.) [L]

LOP LOP zf. (onomatope *lop*'tan). İrice, yumuşak parçalar halinde. (M)

LOPLU sıf. (*lop*'tan *lop-lu*). Loplara ayrılmış: *Loplu organlar.* ‖ *Loplu yaprak*, parçaları değirmi yaprak. ‖ *Parmakları loplu kuş*, her parmağı dantela gibi parçalı bir perdeyle çevrili kuş. (L)

LOPPADAK zf. (onomatope *lop*'tan). Lop sesi çıkararak: *Hamur loppadak yere düştü.* (M)

LOPTA. Esk. coğ. Anadolu'da (Lykia bölgesi, Sidyma yöresi), deniz kıyısında şehir. Apollon-Leto kültüyle tanınır. (M)

LOPUHİN, rus boyar* ailesi: — FYODOR ABRAMOVİÇ (1637-1713), Petro ile evlenen (1689) Evdokiya'nın babası. — VASİLİY ABRAMOVİÇ (1711-1757), Evdokiya'nın yeğeni, general; Jaegersdorf'da öldürüldü. — İVAN VLADİMİROVİÇ (1756-1816), müsteşardı, prens naspedildi (1799); baron d'Holbach'a bağlandı, Protestanlığı benimsedi, mason ilerigelenlerinden biri oldu ve 1860'ta yayımlanan *Hatıralar*'ını yazdı. — PYOTR VASİLYEVİÇ (1753-1827), Adalet bakanı (1803-1810), Devlet Şûrası başkanı (1816), Aleksandr I'in hukuk müşaviri oldu. (L)

LOPUHOVA (Lidya), rus kadın dansçı (Petersburg 1891). 1901-1910 Arasında Petersburg imparatorluk okulunda okudu, 1910-1926 arasında Sergey Diaghilev topluluğunda çalıştı. Londra'da Camargo Society ve Vic Wells Ballet topluluklarında dansetti. 1925'te ünlü ingiliz iktisatçısı John

Foto. A.F.P., «İllüstrasyon» LAROUSSE)

Maynard Keynes ile evlendi. (L)

LOPUR i. (onomatope). Bir şeyi yerken veya yutarken çıkan sesi anlatır. (M)

LOPUR LOPUR zf. (*lopur*'dan). Lop lop sesleri çıkararak: *Lopur lopur yutmak.* ‖ [Et için] Dolgun, yumuşak. (M)

LOPUS i. Zool. Çiçekli asma filizlerini yiyen böcek. (Nikotinli ilâçlarla yok edilir. Heteroptera takımının *capsidae* familyasından.) [L]

LOQUEVILLE (Richard DE), fransız bestecisi (öl. Cambrai ? 1418). Dört rondo'su, bir baladı, üç Gloria'sı, bir Patrem'i, bir Sanctus tropos'u, bir eşit ritimli motet'i vardır. (L)

LOR i. (fars. *lūr*'dan). Mutf. Peynir suyundan elde edilen ve taze olarak kullanılan tuzsuz bir peynir çeşidi. (Eskiden İstanbul'da *mizitra* peyniri de denirdi.)

— ANSİKL. Peynir suyu ekşitildikten veya içine ekşi peynir suyu katıldıktan sonra karıştırılarak, 90 - 95°C'a kadar ısıtılır. Üzerine biriken sarı topaklar kepçeyle toplanarak süzülür. Peynir suyundan elde edilen *lor,* biraz esmer ve ekşimsi olur. Peynir suyuna yüzde 30 oranında taze süt katılırsa, daha beyaz ve tatlı lor elde edilir. Lor yapımında randıman düşüktür. 15-16 kg peynir suyundan baskılanmamış 1 kg lor elde edilir. Tuzsuz olan lor peynirinden, peynir tatlısı, peynir helvası ve börekler de yapılır. (M)

LORA. Esk. coğ. Anadolu'da (Lydia bölgesi). şehir, Julia Gordos'un 8 km kuzeyinde. (Bugün *Oğuldurukkale.*) [M]

LORA DEL RİO, İspanya'da (Andalucia, Sevilla ili) şehir, Guadalquivir ırmağı kıyısında; 20 900 nüf. Grafit, gümüşlü kurşun ve bakır ocakları. Burası Eskiçağdaki *Axatiana* şehridir. (L)

LORAİN, A.B.D.'de (Ohio) şehir, Erie gölü kıyısında, Cleveland'ın batısında; 79 400 nüf. Demir filizi ithal eden maden limanı. Tersaneler. Metalürji ve makine yapımı. Kimya sanayii. (L)

LORAN i. (ing. *Long Range Aid to Navigation,* uzak mesafeden seyire yardım'dan). Denizc. Radyo ile seyir usulü. (Karada bu maksatla kurulmuş istasyonları belirli aralıklarla yaptıkları yayımları karşılaştırarak bir uçak veya geminin mevkiini tespit eder.)

— ANSİKL. Amerika Birleşik devletlerinde ikinci Dünya savaşı sırasında kullanılmaya başlanan *loran,* bir gemi veya uçağın karadaki iki istasyona olan uzaklığını ölçmeyi sağlar. Bu işlem, istasyonların aynı anda yaptığı yayınların gemiye ulaşması için geçen zaman farkı değerlendirilerek yapılır. Mevki eğrilerini, merkezleri bu istasyonlar olan hiperboller verir. Aynı anda yayın yapan iki istasyon iki ayrı hiperbolün merkezi olur. Bu hiperbollerin kesiştiği nokta, gemi veya uçaktaki özel bir haritada bulunur. Bu nokta uçak veya geminin mevkiidir. Deniz üstünde çok iyi sonuç veren loran'ın tek sakıncası, çok geniş bir frekans bandı gerektirmesidir. Mesafe tayininde yanılma payı, ancak yüzde bir kadardır. (L)

LORANDİT i. (fr. *lorandite*). Miner. Tabiî talyum arsenyosülfür. (L)

LORANSKİT i. (fr. *loranskite*). Miner. Zirkonlu tabiî tantalat, bileşiminde seryum ve itriyum da bulunur; samarskit'e benzer. (L)

LORANTHUS i. Dünyanın sıcak bölgelerinde, ağaçlarda asalak yaşayan bitki. (Ökseotugillerin örnek tipi.) [L]

LORCA, İspanya'da (Murcia ili), şehir; 58 600 nüf. Sulak, verimli bir huerta'nın ortasında kurulan şehirde, XVII. ve XVIII. yy.dan kalma birçok derebeyi konağı vardır. (L)

LORCA (Federico GARCİA). Bk. GARCİA LORCA (Federico).

LORCK (Melchior), danimarkalı ressam, gravürcü ve kuyumcu (Flensburg, Jütland 1526 veya 1527 - 1589'dan sonra). Lübeck'te bir kuyumcu dükkanında çıraklık yaptı. Augsburg ve Nürnberg (1547 - 1548), Hollanda (1550), İtalya (1552-1553), İstanbul (1555-1560) ve Viyana'yı dolaştı. Bu gezilerinde gördüğü yerleri canlandırdı. Van Heemskerck, Tiziano ve Marcantonio Raimondi'nin grafiklerini inceledi. Sanatında Elsheimer sanatının etkisi görülür. 1580'de Kopenhag'da Frederik II'nin saray ressamı oldu. Yaşayışı ve çalışmaları üstüne eldeki bilgiler 1589'a kadardır. Kopenhag Millî müzesinde ve Leiden kütüphanesinde (*İstanbul'dan Görünüş*) eserleri vardır. (L)

LORD i. (ing. k.). Dük, marki, kont, vikont ve baron gibi ingiliz soylularının unvanı. (Yüksek rütbeli papazlara ve bazı görevlilere de verilen bu unvan, anglosakson dilindeki *hlaford* «ekmekçibaşı» sözünden gelir. Eskiden, «toprak ağası» anlamını taşırdı [*landlord* deyiminde de bu anlamını muhafaza eder].) ‖ Yüksek meclis (Lordlar kamarası) üyesi. ‖ *Mec.* Çok zengin kimse. ‖ *Amirallik lordu,* Büyük Britanya'da deniz kuvvetleri bakanının ve deniz kurmaylarının unvanı.

— DEY. *Lord* (veya *lordlar*) *gibi,* refah içinde; şık ve zengin kimse: *Onların öyle lord gibi kurulup durduklarına bakmayın* (R. N. Güntekin). [M]

LORD-ADVOCATE blş. i. (ing. k.). Hukukî meselelerde, İngiltere tahtının İskoçya'daki en yüksek temsilcisi. (Görevi XV. yy.a kadar uzanır. Emrinde bir *Solicitor General* ve dört yardımcı [*deputies*] vardır.) [L]

LORD COKE, ingiliz hukukçusu (Mileham, Norfolk 1552 - Stoke Poges 1634). Başarılı bir avukattı. 1589'da parlamentoya seçildi. 1593'te Avam kamarası başkanı oldu. 1594'te Bacon'ın yerine başsavcılığa getirildi; Essex (1600), Raleigh (1603) ve «Patlayıcı madeler olayı» (1605) denen davaların yürüttü. 1606'da yüksek mahkeme başhâkimi oldu ve «cammon law»u kral ile din adamlarının baskısına karşı savundu. Bu tutumunu beğenmeyen James I, görevine son verdi. Coke, 1620'de Parlamentoya döndü ve «halk partisi» içinde sivrildi. İspanyollarla evlenmeğe muhalifti. Buckingham'a karşı cephe aldı. Muhalefetini Charles I zamanında da sürdürdü. 1628'de Dilekçe kurulunun baş yazmanı oldu. 1610-1615 Arasında yazdığı *Reports*'u (Raporlar) önemlidir. 4 Ciltlik *İnstitus* adlı eseri (1628-1644) yayımlandı. (L)

Lord Jim, Joseph Conrad'ın romanı. Önce bir ingiliz dergisinde tefrika edildi, sonra 1900'de kitap halinde yayımlandı. Eserde ele alınan başlıca konu, denizci olan genç bir tüccarın hayatıdır. Lord Jim denizde gösterdiği bir anlık bir korkaklığı, ayak bastığı, «yerlilerin yönetimindeki» bir ülkede, sonsuz bir cesaret örneği vererek giderir. Yazar, polonya asıllı olduğu halde öz bakımından ingiliz etkisinde olan bu romana, konu geliştikçe fransız edebiyatının özellikleri hâkim olur. Arka plandaki karakterler, okuyucu için, esas kahramanlardan daha çok inandırıcıdır. Buna örnek olarak meslek hayatının en parlak döneminde denizde hayatına son veren talihsiz Brierly ile korkuyu tattığı halde, bu alçaltıcı duygudan kendini uzak tutmağa çalışan fransız deniz subayı gösterilebilir. Eserin uzunluğu daima tenkit konusu olmuştur. Fakat bu kusuruna rağmen *Lord Jim,* romantik bir genci tasvir etmesi, hayata anlam kazandıran değerleri yansıtması bakımından yine de önemli bir eser sayılabilir. Joseph Conrad'a göre Lord Jim «bizlerden biri»dir. (M)

Lordlar kamarası. Önceleri saray hizmetinde bir baronlar meclisi olan Parlamento ile aynı zamanda kuruldu. Lordlar kamarası, XIII. yy. başından XV. yy. ortalarına (İki Gül savaşı) kadar gittikçe artan bir önem kazandı. Bu savaşın aristokratlar sınıfına büyük kayıplar verdirmesi, Tudor monarşisinin işine yaradı. Öte yandan, kişizadelerin yanı sıra XIV. yy. ortalarından itibaren bağımsızlığını kazanan ve Yüzyıl savaşı sırasında monarşinin paraya muhtaç olmasından yararlanan Avam kamarası da gittikçe güçleniyordu. Fakat lordlar, bir yüksek adalet divanı meydana getirmeğe devam ettiler. Kral emirnamelerinin statü niteliği kazanması için onların rızası gerekliydi. XVII. yy.da lordların üstünlüğü, Avam kamarasının ciddî rekabetiyle karşılaştı. Kişizadelerin XIX. yy. başlangıcına kadar oldukça geniş olan nüfuzlarını korumağa devam etmelerine karşılık, Lordlar kamarası, XVIII. yy.dan itibaren Avam kamarası yanında ikinci plana düştü. Lordlar kamarasının faaliyeti, çoğunluğa dayanan bir partinin (XVIII. yy.da «Whig», XIX. yy.da «Tory» partileri ve daha sonra Muhafazakâr parti) içerisinde zümrelerarası çekişmelere inhisar etti.

İspanyol geçici hükûmeti (1868)

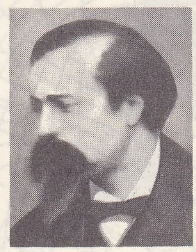

LOPEZ DE AYALA Y HERRERA

Victoria çağında, ülkenin sanayileşmesi karşısında zamanı geçmiş bir toprak aristokrasisinin temsilcisi olan Lordlar kamarasının gerilemesi daha da belirli bir hal aldı. Kamaranın hâlâ elinde tuttuğu önemli yetkiler zamana aykırı düşüyordu. Bunun için, 1909 Anayasa krizi, Lordlar kamarasının yasama yetkisini elinden alan 1911 Kanunuyle sonuçlandı; 1948'de çıkarılan yeni bir kanun, kamarayı sadece şeref kurulu haline getirdi. Lordlar kamarası bugün şu üyelerden meydana gelir: kraliçe tarafından tayin edilen 800 kişizade (oldukça uzun bir süreden beri kişizade unvanının verilmesinden amaç, siyaset adamlarının, yüksek memurların ve sanayi erbabının, Taht'a yaptıkları hizmetler karşılığında mükâfatlandırılmasıdır; unvan tevarüs eden kadınlar bilfiil Lordlar kamarası toplantılarına katılamazlar); İskoçya'nın temsilcisi olan 16 kişizade (iskoç kişizadeleri tarafından her yasama dönemi için seçilirler); İrlanda'yı temsil eden birkaç kişizade (irlandalı kişizadeler tarafından ömür boyunca seçilirler); 9 tane «istinaf lordu» (ömür boyunca tayin edilmiş yüksek memurlar); 26 «ruhanî lord» (Canterbury ve York başpiskoposları, Londra, Winchester ve Durham piskoposları, en kıdemli 21 piskopos). Üyeler, oturumlara pek fazla katılmazlar. Lordlar kamarası, 1911'den beri malî kanun tasarılarını incelemez; buna karşılık, öteki kanun tasarıları üstünde erteleyici bir veto hakkına sahiptir (1949'dan beri birbiri ardına iki oturum süresince ve en fazla 1 yıl). Bununla birlikte Lordlar kamarası yargılama yetkisini muhafaza eden ve geleneksel olarak yüksek bir istinaf mahkemesidir. Ama, Lordlar kamarası, bu görevini yerine getirirken, toplantıda sadece 9 istinaf lordu bulunur. (M)

LORD - MAJOR blş. i. (ing. *lord - major*). İngiltere'de bellibaşlı birçok şehrin en büyük devlet memuru. («Lord» unvanını alan ilk belediye başkanları, Londra'nın ve muhtemelen 1540'tan beri York'un ve Dublin'in belediye başkanları olmuştur.) [L]

LORDOZ i. (yun. *lordosis,* eğrilik'ten fr. *lordose*). Patol. Omurganın bel kısmının içeriye çökmesi şeklinde anormal eğrilik.

— ANSİKL. *Lordoz,* sırtın aşırı kamburluğuna sebep olur; kabalar ve omuzlar arkaya kaykılır. Sırt ve bel bölgeleri derin eğriler çizer. Lordoz çok seyrek olarak kendiliğinden ortaya çıkar. Genellikle bel ve kuyruksokumu kaslarının felce uğramasından, sırt kamburluğunu dengelemek zorunluğundan veya müzmin bir kalça hastalığından ileri gelir. (L)

lophoaetus occipitalis

lophorinus

lophornis

Lords of the Articles, iskoç yasama komitesi. Eski parlamento komitelerinden ilham alan David II, parlamentoyu elinde daha iyi tutabilmek için 1367'de bu kurumu kurmuştu. Kral tarafından tayin edilen ve çok zaman krallık subayları olan Lords of the Articles, bütün statü tasarılarını ve dilekçeleri birinci elden inceler ve oturumlar arasında, parlamento adına hareket ederdi. İskoç parlamentosu üyeleri 1690'da bu komitenin lağvedilmesini sağladılar. (L)

LOREDAN veya **LOREDANO,** XI. yy.dan beri yaşadığı bilinen venedikli aile. — Ailenin ilk ünlü ferdi PİETRO (öl. Venedik 1439), amiral, 1514'te donanma yüzbaşısı

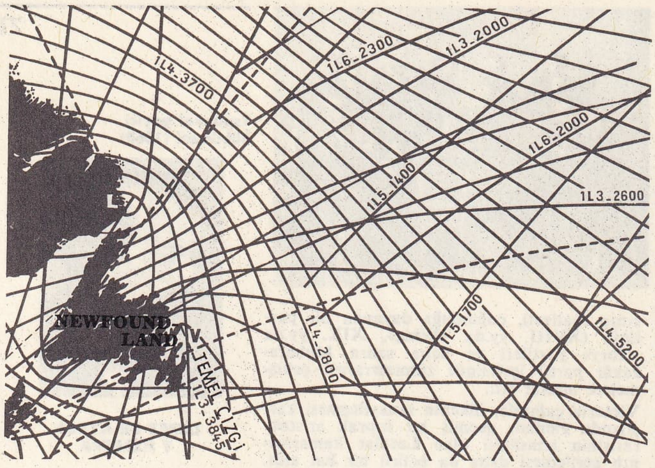

loran

oldu, ertesi yıl, Gelibolu yakınlarındaki deniz savaşında Türklerle savaştı. 1432'de Rapallo sularında ceneviz donanmasını bozguna uğrattı. 1436'da Mantova markisine karşı yapılan savaş sırasında, henüz Venedik cumhuriyeti generaliydi. 1438'de, il Gattamelata onu Venedik kara kuvvetleri jeneralisim'liğine seçtirdi, bu rütbeyle Po nehri kıyılarındaki venedik kalelerini ele geçirdi. — ANTONIO (1420'ye doğr. - Padova 1482), amiral, 1474'te Türklere karşı İşkodra'yı savundu. 1478'de kendi savaş gemileriyle İnebahtı'da tekrar Osmanlıların karşısına çıktı. 1482'de, Ferrara düküne karşı savaştı, venedik ordusunun başına getirildi. — LEONARDO (Venedik 1438 - ay.y. 1521), Venedik dukası. Çeşitli hükûmet görevlerinde bulunduktan sonra 1492'de S. Marco valisi, 1501'de de duka oldu. Uzun süren dukalık devresinde, büyük çabalar sarfederek Cambrai birliğinden gelen tehlikeleri önledi. Daha sonra yetkisi olmadığı halde venedik siyasetini yönetti. Yurt içi ve yurt dışı entrikalarına sık sık adı karıştı. — PAOLO, deniz subayı, 1453'te general oldu, 1469'da Türklere karşı savaştı. Ailenin diğer fertleri, 1499'da Sapienza adası yakınlarındaki savaşın kahramanı ANDREA ile PIETRO (1567-1570) ve FRANCESCO (1752-1762) adlı dukalardır. Loredano ailesinin S. Vio adı verilen kolu günümüzde varlığını sürdürmektedir. (M)

lord
şatafatlı kıyafetiyle

LOREDANO (Gian Francesco), italyan yazarı (Venedik 1606 - Peschiera 1661). Başlıca eserleri: ***Gli Scherzi Geniali*** (Dâhice Şakalar) [1622]; aşk romanı ***Dianea*** (1627); ***İlyada***'nın bürlesk bir parodisi olan ***L'Iliade Giocosa*** (Eğlenceli İlyada).[L]

LORELEİ, Ren'in (Rheinland - Pfalz) sağ kıyısındaki dik bayır; Sankt Goarshausen'in yukarı kesiminde Cl. Brentano kendisi tarafından uydurulan bir efsanede (1802) Lorelei'yi kayıkçıları gizli kayalıklara çeken bir su perisi olarak tasvir etti. Bu efsane, Friedrich Silcher tarafından müziklendirilen (1840) Heine'in bir manzumesi aracılığıyle halk arasında ün kazandı. (L)

LOREN (Sofia SCICOLONE, **Sophia — denir**), italyan kadın sinema oyuncusu (Roma 1934). Yapımcı Carlo Ponti tarafından tanıtıldı. Milletlerarası üne kavuşmadan çevirdiği filimlerden ***Napoli Altını*** (L'Oro di Napoli) [V. de Sica'nın, 1954] ve ***Il Segno di Venere*** (Venüs'ün İşareti) [D. Risi'nin, 1955] kayda değer. Bazı önemli filimleri: ***Napoli Senfonisi*** (Carosello Napolitano) [1954]; ***Aşk ve Ekmek*** (Pane, Amore e...) [1955]; ***Kızım ve Ben*** (La Ciociara) [V. de Sica'nın, 1960]; ***Üç Aşkın Hikâyesi*** (Boccaccio 70) [bir bölümü, 1961]; ***El Cid*** (A. Mann'ın, 1961); ***Dün, Bugün, Yarın*** (İeri, Oggi, Domani) [V.de Sica'nın, 1963]; ***Hongkong'lu Kontes*** (The Countess from Hongkong) [C. Chaplin'in, 1966]. (L)

LORENSİYEN sıf. ve i. (fr. *laurentien*'den). Jeol. Amerika'da, şistli fasiyesle karşılaşan Arkeen'in granit görünüşündeki fasiyesine denir. (Eozoon [Eski bir organizma kalıntısı] kapsayan kalkerler lorensiyen gnaysler içinde yer alır.) [L]

LORENTZ (Hendrik Antoon), hollandalı fizikçi (Arnhem 1853 - Haarlem 1928). 1878'den 1923'e kadar Leiden üniversitesinde matematiksel fizik profesörü, sonra Haarlem enstitüsünün araştırma yönetmeni oldu. Maddenin elektron teorisini ilk ortaya atan Lorentz'tir. 1895'te ışık yayımını, bir elektron hareketinin ivmesinden doğan bir olay olarak açıkladı. Aynı yıl, maddede elektronların bulunduğunu ve elektriğin çekirdekli yapıda olduğunu hareket noktası kabul ederek, bütün elektrik teorilerini yeniden düzenledi. 1896'da Zeeman olayını açıkladı ve bundan yararlanarak, elektron için *e/m* bölümünün değerini hesapladı. Öte yandan, Michelson deneyini açıklayarak, Yer'le birlikte dönen bir gözlemci tarafından optik veya elektromagnetik olaylar yardımıyle esir'e göre herhangi bir yer değiştirme olayının farkedilmeyeceğini ispatladı. Fitzgerald hipotezini tamamladı ve hareket halindeki bütün cisimlerin hız doğrultusunda büzülerek kısaldığını öne sürdü; bu büzülmenin değerini veren formülü kurdu. Einstein'a bütün bağıllık teorisini kurmak imkânı veren *Lorentz denklemleri*'dir. (1902 Nobel Fizik ödülünü Zeeman ile paylaştı.) [L]

Lorentz formülleri veya **değişimi.** Fiz. Bağıllık mekaniğinde, biri öbürüne oranla düzgün ve doğrusal bir öteleme hareketi yapan iki eksen sistemine (Galilei karşılaştırma sistemleri) göre bir olayın uzay ve zaman koordinatları arasında bağıntı kuran formüller.

İki sistemin saatleri aynı $t_0 = t'_0 = 0$ zamanını gösterdiği anda O ve O' başlangıç noktaları çakışan, O'x' sabit bir *v* hızıyle Ox üzerinde kayan, Oy' ve O'z' sırasıyle Oy ve Oz'ye paralel olan ve biri öbürüne oranla öteleme halinde olan Oxyz ve O'x'y'z' gibi iki karşılaştırma sistemi alınırsa, bir olayın, birinci sistemdeki koordinatlarına bağlı olarak ikinci sistemdeki uzay ve zaman koordinatlarını veren Lorentz formülleri

$$x' = \frac{x - vt}{\sqrt{1 - \beta^2}}, \quad y' = y, \quad z' = z,$$

$$t' = \frac{t - \frac{vx}{c^2}}{\sqrt{1 - \beta^2}}$$

şeklinde yazılır; burada β, — $\frac{v}{c}$ oranını gösterir, *c* de ışığın boşlukta yayılma hızıdır. (L)

LORENZ (Adolf), avusturyalı ortopedist (Weidenau 1854 - Altenberg 1946). 1880'de Viyana üniversitesini bitirdi ve Theodor Billroth'un yanında çalışmağa başladı. Çalışmalarında Billroth'un yolundan gitti. Kalça eklemlerinde görülen doğuştan bozuklukları gidermek için yeni bir metot buldu. Lorenz'in metodunda, kalça çevresindeki yumuşak kısımlar, kemiğin başındaki hokka çukurunun bulunduğu yere gelinceye kadar gerdirilir, kemik başının hokka çukuruna iyice yerleşmesi için de eklem hareket ettirilir, hasta altı veya dokuz ay bir kalıp içinde kalır. Dr. Lorenz 1895'te de Berlin'de yapılan tıp kongresinde açıkladığı, ayrıca İngiltere'de ve A.B.D.'de tanıttığı bu metodunu başarıyle uyguladı. A.B.D.'ye yaptığı ziyaretlerde büyük ilgi gördü. Sonra Viyana üniversitesinde ortopedik cerrahî profesörü oldu, aynı zamanda hükûmette danışman olarak görev aldı. Başlıca eserleri şunlardır: ***Orthopaedie der Hüftgelenks - Kontrakturen und Ankylosen*** (Kalça Eklemi Sakatlıkları ve Eklem Sertleşmesi Ortopedisi) [1889]; ***Das Instrumentelle Kombinierte Redressement der Hüftgelenks - Kontrakturen*** (Kalça Eklemi Sakatlıklarının Cerrahi Âletlerle Giderilmesi) [1898]; ***Über die Heilung der angeborenen Hüftgelenks - Verrenkung durch Unblutige Einrenkung und functionelle Belastung*** (Doğuştan Kalça Çıkıklarının Kansız ve Gerekli Zorlamalarla Giderilmesi) [1900]; ***Orthopaedics in Medical Practice*** (Doktorlukta Ortopedi) [Saxl ile, 1913]. (M)

LORENZ (Konrad Zacharias), avusturyalı psikoloji ve zooloji uzmanı (Viyana 1903). Viyana'da karşılaştırmalı anatomi ve hayvan psikolojisi dersleri verdi (1937 - 1940), Königsberg üniversitesine profesör oldu (1940), 1949 - 1951 arasında Altenberg'de (Avusturya) Karşılaştırmalı Etoloji enstitüsünü yönetti, sonra Max-Planck enstitüsüne (Davranış Fizyolojisi enstitüsü) bağlı olarak önce Buldern'de (1951 - 1954), 1954'ten sonra da Seeviesen'de çeşitli görevler aldı, 1961'de Seewiesen'de yönetici oldu. Hayvanların davranışlarını inceledi, özellikle algısal olayların önemini belirtti. Lorenz «pozitif etoloji» okulunun kurucusudur (bk. ETOLOJİ). Başlıca eserleri: ***Er Redete mit dem Vieh, den Vögeln und den Fischen*** (Davarla, Kuşlarla ve Balıklarla Sohbet Ediyordum) [1949]; ***So Kam der Mensch auf der Hund*** (İnsan Sağlığı Böyle Bozulur) [1950]; ***Das Verhalten der Tiere*** (Hayvanların Davranışları) [1965]; ***Evolution and Modification of Behaviour*** (Davranışlarda Evrim ve Değişim) [1965'te A.B.D.'de ingilizce olarak yayımlandı]. (L)

LORENZ (Max), alman tenoru (Düsseldorf 1901). Sanat hayatına Dresden'de başladı, New York (1931), Berlin, Paris, Milano ve Viyana'da sahneye çıktı, 1933 - 1954 arasında Bayreuth festivallerinin en ünlü Wagner tenorlarından biriydi; Tristan rolünde ve Richard Strauss'un operalarını yorumlamada büyük başarı gösterdi. (L)

LORENZ (Ottokar), alman tarihçisi (İglau 1832 - Jena 1904). 1862'de Viyana üniversitesinde tarih profesörü oldu. 1885'te Jena üniversitesine çağırıldı. Başlıca eserleri: ***Deutsche Geschichte im 13. und 14. Jahrhundert*** (XIII. ve XIV. yy. Alman Tarihi) [1863]; ***Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*** (Ortaçağ Alman Tarihi Kaynakları) [1870]; ***Genealogisches Handbuch der Europäischen Staatengeschichte*** (Avrupa Devletlerinin Şecerelerine Göre Tarihleri) [1895]. (M)

Lorenzaccio, A. de Musset'nin beş perdelik dramı (1834). İlk olarak 1896'da oynandı. Musset bu oyunu için gereken bilgiyi Floransa tarihinden almış, ayrıca George Sand'ın yazdığı «Une Conspiration en 1537» (1537 yılında bir Gizli Fesat Hareketi) [gerçekte 1536'da] adlı tarihsel olayı da geliştirmiştir. Yazar, Floransa dükü Alessandre de Medici'nin, yeğeni Lorenzo de Medici tarafından öldürülüşünü anlatır. Önceleri «bir zambak kadar saf» olan Lorenzo, ülkesini ezen diktatörü yani dükayı öldürmek ister ve onu şüphelendirmemek için de Brutus'ü örnek alarak hileye başvurur; dükün sefahat âlemlerine katılır; gitgide daha sefih, daha günahkâr olur, sonunda da akıl dengesi bozularak Alessandre'yi vurur. Gerek Hamlet'e benzeyen kahramanıyle, gerek içindeki olayların çokluğuyle, bu dram, Shakespeare'in oyunlarının özelliklerini taşır.

Un Spectacle dans un Fauteuil adlı dergide yayımlanan bu eser Musset'nin diğer oyunları gibi, bu oynanmak için değil, okunmak için yazılmıştır. (→Bibliyo.) [L]

LORENZANA (Francisco Antonio DE), ispanyol papazı (Léon 1722 - Roma 1804). Palencia piskoposu (1765), Mexico (1766) ve Toledo (1772) başpiskoposu, kardinal (1789) ve engizisyon başrahibi (1794-1797) idi. Carlos IV'ün olağanüstü elçisi olarak Papa Pius VI'nın yanına gönderildi ve sürgünde ona refakat etti. ***Missale Bothicum in Usum Mozarabum*** (İspanya Araplarında Gotik Âyinler) adlı bir eser bıraktı. (L)

LORENZANİ (Paolo), italyan bestecisi (Roma 1640'a doğr. - ay.y. 1713). Roma'da ve Messina'da kapella yönetmenliği yaptı, 1678'de mareşal de Vivonne ile Fransa'ya gitti, orada J. - B. Boesset'nin yerine kraliçe Marie - Thérèse'in müzik yönetmeni oldu, kraliçenin ölümünden sonra (1683) Theatinus rahiplerinin kapella yönetmenliğini yaptı. İtalya'ya döndü ve Vatikan'da kapella yönetmeni oldu (1694). ***Motet'ler*** (1693) ve ***İtalyan Havaları***'nı (1695) yayımladı: Ballard'ın ***Airs Serieux et à Boire*** (Ciddî Havalar ve İşaret Havaları) adlı eserinde (1696), Gherardi'nin ***İtalyan Tiyatrosu***'nda ve Brossard'ın elyazmalarında çeşitli parçaları vardır. (L)

LORENZENİT i. (danimarkalı mineralog J. *Lorenzen*'in adından, fr. *lorenzenite*). Mi-

Foto. «Times» (LAROUSSE)

ner. Tabiî titan, zirkonyum ve sodyum silikat. (L)

LORENZETTİ (Pietro), italyan ressamı (Siena 1280'e doğr. - ay.y. 1348 [?]). 1320 Sıralarında Giotto'nun yanında çalıştı, sonra, daha heyecanlı, daha «gotik» bir tarzda eserler veren kardeşi ve öğrencisi Ambrogio'nun etkisinde kaldı. Kardeşiyle, 1335'te Siena hastahanesinin fresklerini yaptı. Lorenzetti, başlıca eseri olan Assisi fresklerini 1320 - 1330 arasında yapmış olmalıdır (aşağı bazilikanın sağ kanadında). Fresklerde bazı motiflerin bizans etkisi taşıdığı görülür, ancak biçimlerin yoğunluğunda ve bütünlüğünde yeni bir anlatım vardır. Aynı anlatıma *Meryem'in Doğuşu*'nda da (1342) rastlanır. Lorenzetti, loscana okulu için çok önemli olan bir üslûbun temelini ortaya koydu. —Kardeşi AMBROGIO (öl. Siena 1348 [?]), Giotto'nun kesinliğinden uzaklaşan daha süslü bir üslûba yöneldi. Bu gelişme, Siena'daki San Francisco fresklerinden başlayarak, *Aziz Niccolo di Bari* triptiğinde (1332'ye doğr., Uffizi), *Çarmıha Geriliş* adlı poliptikte (Frankfurt) ve Monte Siepi fresklerinde görülür. *Meryem, Melekler ve Azizler Arasında* (1340'a doğr. Siena) bir renk kaygısını ortaya koyar. 1337 - 1339 Arasında Ambrogio, *İyi ve Kötü Yönetim* ile Siena'daki büyük Sarayın ünlü süslemlerini yaptı. (L)

LORENZİNİ (Carlo), italyan yazarı ve gazetecisi (Floransa 1826-ay.y. 1890). 1848'de *Lampion* adlı mizah dergisini, 1853'te de *Scaramouche*'u çıkardı. Özellikle çocuk edebiyatıyle ilgilendi. Başlıca eserleri: *Giannettino* (1876) ve bir tahta kuklanın başından geçenleri anlatan *Pinokyo* (Pinocchio) [1883]. (L)

LORENZO da Viterbo, italyan ressamı (Viterbo 1437'ye doğr. -ay.y. 1476). Santa Maria della Verità kilisesindeki *Meryem'in Hayatı* konulu freskleri, öğretmeni Benozzo Gozzoli'nin etkisinde kaldığını aynı zamanda Piero della Francesca'yı da taklit ettiğini gösterir. (L)

LORENZO di Credi, italyan ressamı (Floransa 1459'a doğr. -ay.y. 1537). Kuyumcuydu, Verrocchio'nun öğrencisi oldu, sonra Perugino ve Leonardo da Vinci'ye bağlandı, onu taklit etti. «Carta tinta» üzerine gümüş uçla yaptığı desenleri ünlüdür. Tabloları Louvre'da (*Çocuk İsa'yı Aziz Julianus ve Aziz Nicolaus'a Takdim Eden Meryem*), Pistoia'da (*Madonna, Aziz Donatus ve Vaftizci Aziz Yahya Arasında*) ve Floransa'dadır (*Madonna Çocuk İsa'ya Taparken, İsa'nın Vaftiz Edilişi*). [L]

LORENZO Monaco, italyan ressamı ve minyatürcüsü (Siena? 1370'e doğr. - Floransa 1422'den sonra). Degli Angeli manastırında Camaidoli tarikatına mensup bir rahipti (1391), Agnolo Gadi'den ders aldı. Floransa'da, Siena tarzına bağlı kalarak, devrini tamamlamakta olan gotik üslûbun temsilcisi oldu (*Cebrail'in Meryem'e Müjdesi* [Santa Trinita]; *Kâhin Kralların Duası* [Uffizi]). *Meryem'in Taç Giymesi* (1413, Uffizi) gibi eserlerinde de aynı ölçüde güçlüdür. Lorenzo'nun ilgi çekici yanı minyatürcülüğünden gelir; bütün kompozisyona ışıklı renklerin parlaklığını yapmakta başarı gösterdi. Angelico'nun ustasıydı. (L)

LORENZO Veneziano, italyan ressamı (Venedik 1336 - ay. y. 1373). Paolo Veneziano'nun öğrencisiydi, Vicenza'daki poliptiğinde ustasının üslûbunu sürdürdü; Bologna ve Padova'da kaldığı sürece gotik üslûptan etkilendi. *Cebrail'in Meryem'e Müjdesi* (1371, Akademi) ve *Güllü Madonna* (Louvre) adlı tablolarında ince ve zarif bir üslûp göze çarpar. (L)

LOREO, İtalya'da komün, Veneto'da (Rovigo ili), Po deltasında, Adigo ile Po Grande arasında; 4 600 nüf. (L)

LORET (Clement), belçikalı orgcu (Termonde 1833 - Colombes 1909). Panthéon'da, Suresnes'de, Notre - Dame - des - Victoires'da, Saint - Louis - d'Antin'de orgcu olarak çalıştı. Niedermeyer okulunda org öğretmenliği yaptı (öğrencileri arasında Gigout da vardı). Org için *Temrinler* ve *Etüdler* yazdı. (L)

LORET (Jean), fransız yazarı (Carentan 1595 - Paris 1665). Önce *Poésies Burlesques*'i (Bürlesk Şiirler) [1647] yayımladı. Müstakbel Nemours düşesi Matmazel de Longueville'in çevresine girdi; koruyucusu için çıkarılan manzum bir gazetede, sarayda ve şehirde geçen olayları eğlenceli bir dille anlattı. 1650 - 1652 Arasında elden ele dolaşan bu elyazması gazete, 1655'te tanınan bir imtiyazla, *La Muse Historique* adıyle basılı hale getirildi ve 28 mart 1665'e kadar yayımlandı. Gravette, Robinet ve Boursault onu taklit ettiler. (L)

LORET (Victor), fransız bilgini, Mısır tarihi uzmanı (Paris 1859 - ay. y. 1946). Kahire okulunda okudu (1881), Lyon üniversitesinde profesör (1897) ve Mısır ilkçağ eserleri genel müdürü (1897) oldu. Başlıca eserleri: *L'Egypte au Temps des Pharaons* (Firavunlar Devrinde Mısır) [1889]; *Manuel de la Langue Egyptienne* (Mısır Dili Elkitabı) [1889]. (L)

LORETO, İtalya'da komün, Marche'de (Ancona ili); 8 900 nüf.

— Tar. XV.-XVI. yy.dan kalma bir inanca göre Nasıriye'deki Meryemana'nın evi (Santa Casa) melekler tarafından mucizevî şekilde Lorento'ya getirilmiştir (10 aralık 1294). Bu yüzden Loreto'yu her yıl birçok hacı ziyaret eder. (L)

LORETO idare bölgesi, Peru'nun kuzeydoğusunda idare bölgesi, Amazon bölgelerinde; 454 000 nüf. İdare merkezi, *Iquitos*. (L)

LORETOYİT i. (fr. *loretoïte*). Miner. Tabiî kurşun oksiklorür. (L)

LORETTEVİLLE, esk. *Jeune - Lorette*, Kanada'da (Québec) kasaba, Québec'in kuzeybatısında, Québec idare bölümünün merkezi, 6 500 nüf. 1676 Yılında Huron'lara rezerv olarak kuruldu. Québec havalimanı. (L)

LORGE veya **LORGES** (Guy Alphonse DE DURFORT - DURAS — kontu sonra [1691] — dükü), Fransa mareşali (Duras, Agenais 1630 - Paris 1702), Duras dükü mareşal Jacques Henri'nin kardeşi ve Turenne'in yeğeni. Turenne'nin emrinde çalıştı ve Montecuccoli'nin Alsace'a girmesini önledi (1675). 1676'da mareşal oldu. (L)

LORİ i. Okyanusya ve Yeni Gine'de yaşayan gözalıcı parlak renkli papağanların ortak adı. (Çoğunlukla yeşil, kırmızı veya mavi renkli olan bu papağanların erkeği ve dişisi birbirine benzer. Lorilerin dilli çiçeklerdeki balözünü yalamaya elverişli bir fırça şeklindedir. Lori özellikle papağanların en büyük cinsine [domicella cinsi] dedir. Ötekilerine küçük lori [charmosyna] adı verilir.) [L]

LORİ i. Hindistan'da yaşayan ve meyveyle beslenen maki. (İlmî adı *nycticebus*. Lorilerin örnek tipi.)

— ANSİKL. Loriler ağaç üzerinde yaşayan yün gibi yumuşak kıllarla kaplı, gece küçük hayvanlardır. Bunlarda baş yuvarlak, gözler yuvarlak ve çok iridir. Hindistan ve Malezya'dan Filipinler'e kadar ormanlarda yaşar. (L)

LORİA (Achille), italyan iktisatçısı ve sosyoloğu (Mantova 1857 - Luserna San Giovanni, Torino 1943). Siena, Padova ve Torino üniversitelerinde ders verdi. *Marx* adlı kitabında (1916) marksizmin ilgi çekici bir yorumunu yaptı. *Analisi della Proprietà Capitalista* (Kapitalist Mülkiyetin Çözümlenmesi) [1889] adlı eserinde «toprak birimi» (kişiye yetecek kadar toprak) nazariyesini açıklar. (L)

LORİA (Gino), italyan matematikçisi (Mantova 1862-Cenova 1954). Cenova üniversitesinde yüksek matematik profesörüydü (1886 - 1935), doğru ve küre geometrisi üzerine önemli çalışmalar yaptı, ayrıca matematik tarihiyle ilgilendi. Başlıca eserleri: *Storia della Geometria dalle Origini fino ai Nostri Giorni* (Başlangıcından Günümüze Kadar Geometri Tarihi) [1921]; *Storia delle Matematiche* (Matematik Tarihi) [1929 - 1933]; *Storia delle Matematiche nell'antichita Ellonica* (Yunan İlkçağında Matematik Tarihi) [1929]. (L)

LORİCARİA i. Kemikli balık; tropikal Amerika ırmaklarında bulunur; başı ve gövdesi kemik plakalardan bir zırhla kaplıdır. (Yayınbalığigillerden.) [L]

LORİENT, Fransa'da Morbihan idare bölgesinde idare çevresi merkezi, güney Bretagne'da, Scorff ile Blavet ırmaklarının meydana getirdiği ria kıyısında; 63 924 nüf. Şehir yakın tarihte kurulmuştur: arazi 1666'da bir ticaret limanı kurması için Doğu Hindistan şirketine verilmişti. (L)

LORELEI
Begas'ın gravürü
Mandel'den
Cabinet des Estampes, Paris

LORİGİLLER çoğl. i. Makiler alttakımından maymun familyası; sadece dört cinsi vardır: *loris, nycticebus, perodicticus, arctocebus.* (Asya ve Afrika'nın ekvator bölgelerinde ağaçlarda yaşayan bu maymunlar gececidir; hepsinde baş iri, gözleri iri, bacakları kısadır.) (L)

LORİK sıf. (lat. *laurus*, defne'den, fr. *laurique*). Formülü $C_{11}H_{23}CO_2H$ olan bir yağ asidi için kullanılır; defnenin üzümsü yemişinde bulunur. *Eşanl.* DODEKANOİK, DODESİLİK.

— ANSİKL. *Lorik asit*, defneden başka, hindistancevizi yağında gliserit, balina yağında da ketillorat halinde bulunur. Defneden ve hindistancevizi yağından sabunlaştırılarak elde edilir. Lorik asit beyaz pullar meydana getirir. 43°C'a doğru erir, 220° C'ta kaynar; alkolde çözünür, suda çözünmez. Etil esteri $C_{11}H_{23}$ — CO_2 — C_2H_5, 269° C'ta kaynayan bir yağdır. (L)

LORİMER (John Henry), iskoçyalı portre ressamı (Edinburgh 1856 - Fifeshire 1936). Edinburgh üniversitesinde okudu. Sanat öğrenimine İskoç krallık akademisinde başladı sonra Paris'te Carolus - Duran'ın öğrencisi oldu. *Yaşlıların Takdisi* (1891) adlı tablosu İskoçya modern sanat derneğindedir. Philadelphia sanat galerisinde bulunan *Onbirinci Saat* (1896) adlı tablosuyle 1900 Paris sergisinde altın madalya kazandı. 1894'te fransız hükûmeti eski Luxembourg müzesindeki *Dindarlık* adlı tablosunu ve albay Anstruther Thomson'un portresini satın aldı. *Sir Robert Lorimer*'in portresi Londra'daki Tate gallery'dedir. (M)

LORİMER (Robert Stodart), iskoçyalı mimar (Edinburgh 1864 - ay. y. 1929), John Henry Lorimer'ın kardeşi. Edinburgh üniversitesinde okudu. 1885'te mimar Sir Rowand Anderson'un yanında çalışmağa başladı. 1889'da Londra'da George Frederick Bodley ile işbirliği yaptı ve «Bodley Gotik» üslûbunu benimsedi. Edinburgh'a döndükten sonra, eski evleri onarmakla ün kazandı. Daha sonra geniş evler, kiliseler ve anıtlar yaptı. 1911'de «Sir» unvanını aldı. Birinci Dünya savaşından sonra Edinburgh köşkünde iskoç millî anıtının yapımıyle uğraştı. (M)

LORİN (René), fransız mühendisi ve mucidi (1877 - Paris 1933). Bilimsel araştırmalar yaptı; 14 mayıs 1908'de bir tepkili makinenin beratını aldı (bu makinenin prensibi otuz yıl sonra René Leduc tarafından yeniden ortaya kondu). Birinci Dünya savaşında, Berlin'i bombalayabilecek güçte bir güdümlü merminin planlarını teklif etti, ama teklifi ciddiye alınmadı. 1919'da, Paris - New York arasında saatte 1 000 km'den fazla hız yapan uçakların çalışacağını, pilotsuz uçaklar yapılacağını söyledi. Ölümüne kadar, «ısıyle itiş»* hakkındaki görüşlerini kabul ettirmek için boşuna uğraştı. (L)

LORİNG (Edward Greely), amerikalı göz hekimi (Boston, Massachusetts 1837 - New York 1888). Boston'da okudu, 1864'te Harvard üniversitesini bitirdi. Boston'da, Baltimore'da, New York'ta çalıştı. 1874'te Charles Babbage'ın yaptığı âleti (1847) ge-

LOREDAN
Leonardo,
Venedik dukası (1501)

Sophia **LOREN**

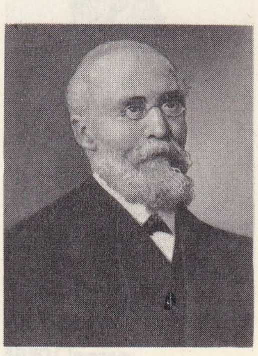

Hendrik **LORENTZ**

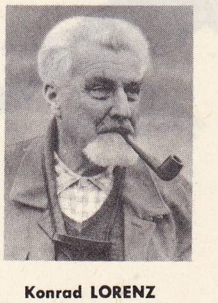

Konrad **LORENZ**

Foto. LAROUSSE

liştirerek ilk göz aynasını gerçekleştirdi. Bu yeni âlet göz tedavisinde büyük bir gelişme sağladı. Loring'in *A Text Book of Ophthalmology* (Göz Hekimliği Ders Kitabı) [1886 ve 1891] adlı eseri önemlidir. (M)

LORİNG (Eugène), amerikalı dans ve bale sanatçısı ve eğitimcisi (Milwaukee, Wisconsin 1914). Caravan bale topluluğuna girdi (1936), A. Bolm'un *Peter ve Kurt*'unun (1940). A. De Mille'in *Üç Bakire ve Şeytan*'ının (1941) ilk temsillerinde rol aldı. Kendi balelerini sahneye koymağa başladı: *Başkan Arlequino* (1936), *Kırpıcı Yankee* (1937) ve tipik amerikan balesinin ilk örneği olan *Keçi Yavrusu Billi* (1938). Ballet Theatre ile çalıştı (1940), kendi topluluğunu kurdu (1941 - 1942), birçok filimde (*Komik Yüz*, 1957; *Pepe*, 1960) ve müzikli komedide (*Carmen Jones*, 1943; *Jamie İçin Üç Dilek*, 1952) rol aldı. 1965'ten beri American School of Dance'in (Los Angeles) müdürü olan Loring, bir dans notalama sisteminin de bulucusudur. *Büyük Vals* (1966) ve *Öğrenci Prens* (1966) balelerini sahneye koydu; *Şu Üç Kardeş* (Robert Joffrey Balesi için) ve Cenaze Töreni (1966) balelerinin düzenlemesini yaptı. (L)

LORİNİ (Bonaiuto), italyan askerî mühendisi (Floransa 1540'a doğr. - Venedik 1611 ?). Venedik cumhuriyetinin hizmetinde çalıştı. Palmanova kalesinin planlarını çizdi ve kaleyi inşa etti. Brescia şatosunu surlarla çevirdi. *Delle Fortificazioni* (Tahkimat Üstüne) adlı eserinde toprak setlerin düşman eline geçmemesi için travers ve duvar kullanma metodunu ortaya attı. (M)

LORİOD (Yvonne), fransız kadın piyanist (Houilles 1924). Öğrenimini Paris konservatuvarında yaptı; özellikle çağdaş müzik yorumcusu olarak milletlerarası turnelere çıktı. O. Messiaen ile evlendi. (L)

LORİOT (Antoine Joseph), fransız marangozu (Bannans, Pontarlier yakınları 1716 - Paris 1782). Açıldığı zaman yirmi dört kişi alan sekiz kişilik bir yemek masası yaptı. Üzerinde sofra kurulu olarak döşemeden yükselen Trianon tipi masalarından birini 1769'da Louvre'da sergiledi. Mobilyacılıkta pastel tekniğini başarıyle uyguladı ve çeşitli konularda eserler bıraktı. (L)

LORİS i. Makilerden geçici memeli hayvan. (Kuş yumurtalarıyle ve büyük ağaçların tohumlarıyle beslenir. Tutsak olarak yaşayabilir. Göz hastalıklarını tedavide kullanılmak üzere gözleri için avlanır. *Loris gracilis* Hindistan ve Seylan'da yaşar. *Lorigiller* familyasından.) [L]

LORİS - MELİKOV (Mihail Taryeloviç TAYNOV, kont), rus subayı ve yöneticisi (Tiflis 1826 - Nice 1888). Kırım'da ve Kafkasya'da savaştı, türk-rus savaşında Kafkasya cephesinde büyük dük Mihail'in kurmay başkanlığına getirildi, bu arada Kars'ı ele geçirdi. Çar Aleksandr II'nin emriyle imparatora yapılan bir suikast üstüne kurulan icra komisyonunun başkanlığına getirildi. 1880'de içişleri bakanı oldu, liberallerle uzlaşmağa çalıştı, basına belli bir ölçüde hürriyet tanıdı ve ülke temsilcilerini hükûmetle birleştiren bir anayasa tasarısı hazırladı. Aleksandr II bu tasarıyı kabul ettiği gün öldürüldü (mart 1881), bu başarısızlık karşısında Loris - Melikov istifa etti (mayıs 1881). [L]

Veneziano LORENZO
«Güllü Madonna»
Louvre müzesi, Paris

mareşal LORGE
Nicolas Arnoult'un gravürü

lori

Monaco LORENZO
«Meryem'in Taç Giymesi»
(detay)
Uffizi, Floransa

LORİYONİT i. (özel ad *Laurion*'dan fr. *laurionite*). Miner. Hidratlı tabiî kurşun oksiklorür. (L)

LORJOU (Bernard), fransız ressamı (Blois 1908). Modern hayattan edindiği izlenimleri açık renklerle ortaya koyduğu büyük kompozisyonlarında, katı bir anlatımcılık anlayışı göze çarpar. Başlıca eserleri: *Habeşistan'ın Fethi* (1934), *Sirk* (1935), *Birahane* (1940), *Lourdes Mucizesi* (1945, Venedik müzesi), *Vahşî Hayvan Avı* (1946), *Atom Çağı* (1949), *Abadan Savaşı* (1950), *Konferans* (1951, Varşova müzesi), *Taç Giyme Sabahı* (1953), *Çılgınlar Balosu* (1959), *Grimau* (1963), *Beyazlar ve Siyahlar* (1964); 1965'te *Kentauroslar ve Motosikletler* adlı bir dizi eserini sergiledi; aynı yıl tahta üzerine 150 gravürle Guillaume Apollinaire'in *Le Bestiaire*'ini (Hayvan Hikâyeleri) resimledi; Paris'te Avcılık müzesindeki Afrika salonunun tavan süslemesini 1966'da tamamladı. Art Moderne'de (Paris) eserleri vardır (*Çengelde Berberî Örneği*). [L]

LORM (Heinrich Landesmann, Hieronymus — denir), alman şairi ve yazarı (Nikolsburg, Moravya 1821 - Brünn 1902). On beş yaşında dilsiz ve kör oldu. Yirmi yaşına doğru Berlin'e gitti. Berlin'de siyasî tenkitlerinden dolayı Metternich'in düşmanlığını kazandı. F.G. Kühne'nin dergisi *Europa*'da tenkit yazıları yazdı. Başlıca eserleri: *Abdul* (1852); *Gedichte* (Şiirler) [1870]; *Wanderers Ruhebank* (Yolcunun Molası) [1881]; *Das Kopftuch der Madonna* (Madonna'nın Başörtüsü) [1887], *Der Grundlose Optimismus* (Yersiz İyimserlik) [1894-1897], *Der Naturgenuss: Eine Philosophie der Jahreszeiten* (Tabiatın Tadını Çıkarmak: Mevsimler Felsefesi) [1876]. (M)

LORME (Marion DE) [Baye, Champagne 1611 - Paris 1650]. Lorme senyörü ve Fransa maliyesinin Champagne'daki temsilcisi Jean Delon'un kızıydı. Epikuros'cu des Barreaux ile ilişki kurdu, onun etkisiyle şüpheciliğe yöneldi, kralın gözdelerinden Cinq-Mars için des Barreaux'yu terk etti. Evi, Paris sosyetesinin ve edebiyatçıların buluşma yeriydi. Hayatına karışan erkekler arasında Saint - Evremond, Buckingham, Condé ve Emery'nin, hattâ kardinal Richelieu'nün adı geçer. Victor Hugo'nun bir dramının kahramanıdır (*Marion Delorme*). [L]

LOROCERA i. Duyargalarının dibi tüylü, ağılı böcek; kuzey yarımkürede tatlısuların kıyılarında yaşar. (İlmî adı: *Lorocera pilicornis*. Kınkanatlıların carabidae familyasından.) [L]

LOROPETALUM i. Çinde yetişen ağaççık; iki türden biri (*Loropetalum Chinensis*) süs bitkisi olarak yetiştirilir. (Hamamelidaceae familyasından.) [L]

LORRAİN, Martinik'te komün, adanın kuzeydoğu kıyısında; 9 437 nüf. (L)

LORRAİN (Paul DUVAL, **Jean** — denir), fransız yazarı (Fécamp 1855-Paris 1906). Şair, hikâyeci, gazeteci ve romancı olarak, en aşırı bir natüralizm ile bulanık bir sembolizm arasında gidip geldi, bazen göz dolduran bir içtenlikle ortaya çıktı ve çeşitli eserler yazdı. İlk şiir kitabı *Le Sang des Dieux* (Tanrıların Kanı) [1882] ile Parnasse'çıların dostluğunu kazandı; sonra, *Modernités* (Yenilikler) [1885]; *Les Griseries* (Sarhoşluklar) [1887]; *La Forêt Bleue* (Mavi Orman) [1883]; *Les Buveurs d'Ames* (Ruh İçenler) [1893]; *Sensations et Souvenirs* (Duyumlar ve Hatıralar) [1895]; *Monsieur de Bougrelon* (Bay Bougrelon) [1897]; *Monsieur de Phocas* (Bay Phocas) [1901]; *L'Ecole des Vieilles Femmes* (İhtiyar Kadınlar Okulu) [1905] adlı eserlerini yayımladı. Özentili bir dille yazan Jean Lorrain, eserlerinde, sarhoşlukları ve sapıklıkları hoşgören bir şair olarak ortaya çıkar. Sahne eserleri: *Très Russe* (Tam Rus) [Oscar Méténier ile, 1893]; *Yanthis* (1894), müziğini Faure'un bestelediği *Prometheus* [Hérold ile, 1900]; *Une Nuit de Grenelle* (Grenelle'de Bir Gece) [1903]. (L)

LORRAİN veya **LE LORRAİN** (Claude GELLÉE veya GELÉE, **Claude** — denir), fransız ressamı (Chamagne, Mirecourt yakınları 1600 - Roma 1682). Beş çocuklu fakir bir ailenin üçüncü çocuğuydu; Fribourg'da ağaç üzerine gravür yapan ağabeyinin yanına gitti. Hısımlarından biri onu Roma'ya götürdü, orada üç dört yıl kadar ressam Agostino Tassi'nin yanında çalıştı. 1625'te Roma'dan ayrıldı, bir süre Venedik'te, sonra bir yıl Nancy'de kaldı. 1627'de Roma'ya döndü, orada Poussin ile buluştu. Artık İtalya'dan ayrılmayacaktı. İlk başarılarını 1630'da kazandı. İspanya kralı ona sekiz peyzaj ve deniz manzarası ısmarladı (beşi Prado müzesindedir). Kompozisyonlarının hatırasını yaşatmak için, tablolarının krokilerini topladığı *Livre d'Invention* (İcatlar Kitabı) veya *Livre de Vérité* (Gerçeğin Kitabı) adlı eserine başladı (Chatsworth'da Devonshire dükünün koleksiyonu).

Ambrogio
LORENZETTİ
«Sulh»
(detay)

Claude Lorrain'in sanat tarihinde önemli bir yeri vardır; Elsheimer ve Paul Bril gibi alman ve hollandalı sıradan ressamların etkisinde kalan sanatçı, ingiliz peyzaj sanatının gelişiminde önemli rol oynadı. Güneşin doğuşundan batışına kadarki seyrini yansıtan deniz manzaraları çizdi. Başlıca eserleri: *Aineias* (*Geyik Avında*) [Brüksel]; *Ruh Şatosu* (özel koleksiyon); Londra'da, National gallery'de *Azize Ursula'nın Gemiye Binişi ve Saba Melikesinin Gemiye Binişi* [1648]; Dresden'de *Akis ve Galatea* (1657); Ermitaj'da *Laban'ın Kızları ile Yakup*; Paris'te, Louvre müzesinde *Köy Şenliği* [1639]; Roma'da *Campo Vaccino'dan Manzara* (1660'a doğr.). *Gün Batımında Bir Liman, Kleopatra'nın Tarsus'ta Karaya Çıkışı*, Lorrain, izlenimciliğin öncülerinden sayılır. (L)

LORRAİNE, Kuzeydoğu Fransa'da tarihî bölge. Bugün, Meuse, Meurthe - et - Moselle, Moselle ve Vosges idare bölgelerini kapsayan bölgesel seçim çevresine adını vermiştir; 23 540 km²; 2 194 150 nüf.

● *Yüzey şekilleri.* Paris havzasının kuzeydoğusunda yer alan Lorraine doğuda ve güneydoğuda Vosges dağları, kuzeyde şistli Ren kütlesi, batıda Meuse ve Moselle yamaçlarıyle sınırlıdır. Güneyde, hersinyen Vosges dağlarının eteğindeki Lorraine eşiğinde yüzey şekillerinin bazıları 500 m'yi aşan tepelerle bölünmesi, hersinyen çağdaki ve Üçüncü zamandaki güneybatı, kuzeybatı yönlü yerinden oynama hareketlerinin etkisini ortaya koyar. Daha kuzeyde yerinden oynak şekilleri daha az, ama daha belirgindir: Warndt, kumtaşlı sarp yamaçlar arasında oyulmuş gerçek bir vâdidir. Üçüncü zamanın ortasında (pliyosen) bölge yükselmiş ve bütün farklı dirençte kayaçlardan kumtaşı, kil, kireç oluşmasının kolaylaştırdığı aşınma bugünkü yüzey şekillerini (Lorraine yamaçları) meydana getirmiştir. Bölgeyi aşan ırmakların başlıcaları Meuse ve Moselle'dir.

● *İklim.* Lorraine'de kara iklimi hüküm sürer: yağışlar boldur. Bununla birlikte yüzey şekillerinin çeşitliliği mahallî iklim farklarını çoğaltır. Şevlerin rüzgârları tuttuğu Moselle yamaçlarında bağlar geniş yer kaplar ve nüfus çok yoğundur.

● *İktisadî ve beşerî coğrafya.* Konumu dolayısıyle Fransa ile Avusturya imparatorluğu arasında birçok çekişmeye yolaçan

Foto. LAROUSSE

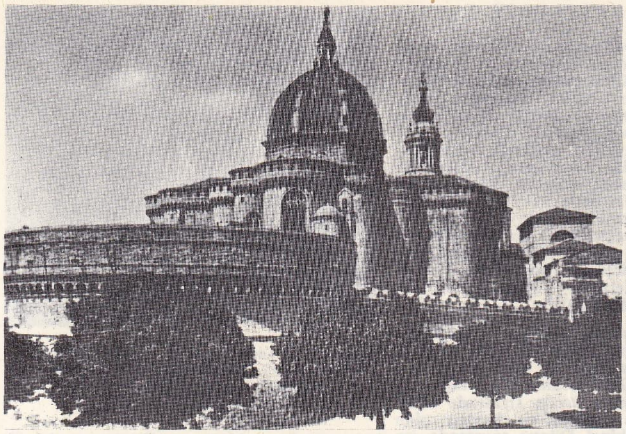

LORETO bazilikanın absidleri

LORJOU «Paris'li Âşıklar» (1968)

Lorraine, verimli mübadeleler yapmasına karşılık, çeşitli orduların gelip geçmesinden zarar gördü. Batı - doğu (Ane vâdisi veya Metz ve Verdün'den) ve kuzey-güney (Rhône - Ren) ulaşım yollarının kavşağında kurulmuş olması bazı şehirlerin çok erken gelişmesini sağladı: Toul, Metz, Verdun. Nancy ancak daha sonraları, bir prensin desteği sayesinde Lorraine'in merkezi oldu. Ama bugün bölge iktisadî önemiyle orantılı bir ulaşım şebekesinden yoksundur. Lorraine'in orta kesiminde tahıl ekimi yaygındır ve hayvancılık Güney Lorraine'in başlıca gelir kaynağıdır; Kuzey Lorraine'de ise sanayi çok önemlidir: bu bölge Fransa'da çıkan kömürün dörte birini, termik elektriğin beşte birini, sodanın beşte üçünü, dökme demirin dörtte üçünü ve demir madeninin hemen hepsini sağlar. Bu yoğun sanayileşme, günümüzde tarımın ticarî ürünlere yönelmesine yolaçmıştır. İki sanayi kesimi hemen hemen aynı dönemde hızla gelişmiştir: kömür çıkarımı ve demir madenciliği. Kömür havzası, çok önemlidir; çok elverişli şartlarla gaz, kok, elektrik elde edilmesine imkân verir ve karbokimya sanayiine ham madde sağlar. Bölgedeki kömür işletmelerinde yabancı ülkelerden gelen işçiler de (çalışan işçilerin yarısından fazlası) istihdam edilir. Ama Lorraine'in başlıca yeraltı kaynağı demirdir; liyas'ın üstündeki demir filizi, kuzeyde Longwy'den güneyde Nancy'ye kadar 1150 km^2'lik bir alanda 10-40 m kalınlıkla uzanır ve Pont-à-Mousson bölgesinde devam eder. Rezervler 6 milyon tondur ve filizin maden kapsamının düşük olmasını (yüzde 25-35) yıllık üretimin yüksekliği (60 milyon ton) karşılar. Maden filizinin üçte ikisi bölgede tüketilir ve Lorraine çelik sanayii de fosforasyon yönetiminin (1878) ve özellikle XIX. yy. sonunda Briey havzasında büyük demir madeni yataklarının bulunması sayesinde gelişmiştir. Lorraine çelik sanayii beş gruba bölünür: Longw; Fentesch ve Orne vâdileri; Moselle vâdisi; Thionville'in her iki yakasındaki bölge: çok daha mütevazı olan Nancy bölgesi. Lorraine özellikle dökme demir üretir ve ülkenin toplam çelik üretiminin üçte ikisini karşılar. Tesislerin genişliği (kok, çelik fabrikaları; yüksek fırınlar; demiryolları) ve istihdam edilen işçi sayısının çokluğu (70 000) sayesinde çelik sanayii vâdileri sanayi ve şehir merkezleri haline getirilmiştir. Çevre bölgelerden göçenlerin yanı sıra Kuzey Afrika ve yabancı ülkelerden de birçok işçi gelir. İkinci Dünya savaşından sonra Avrupa kömür ve çelik topluluğunun kurulmasıyle Lorraine sanayiinin önemi artmış ama ulaşım meselesi çözümlenememiştir: demiryollarında elektirikli trenler çalıştırılmağa başlanmasına karşılık hidrografyanın düzenlenmesi (Moselle'in bir kanalla Ren'e bağlanması) henüz gerçekleştirilememiştir. Çelik sanayiinin bugün Lorraine'in iç kısmında bir dengesizliğe yolaçmasına rağmen geri kalan bölgelerde (özellikle güneydekiler) yeni faaliyetlere yolaçabileceği düşünülürse bu meselenin çözümlenmesi önem kazanır. Güneydeki geri kalmış bölgelerde geleneksel sanayiler halen devam etmektedir. Baccarat'da kristalcilik; Epinal'de pamukçuluk; Vosges dağlarına giden vâdilerde dokumacılık; Ane vâdisi ve Nancy dolaylarında tuzlalar.

TARİH

Kelt çağında bugünkü Lorraine topraklarında iki halk yaşıyordu: güneyde Leuciler, kuzeyde Mediomatrici'ler. Daha o tarihte Haye ormanı çevresinde demir sanayii, Marsal ve Vic arasında tuz sanayii başlamıştı. Romalıların fethinden sonra Gallia Belgica eyaletinin bir kısmı haline gelen bölgede tarım büyük ölçüde gelişti ve coğrafî konumunun elverişliliği sayesinde birçok büyük şehir kuruldu: *Divodurum* (Metz); *Tullum* (Toul); *Svarpona* (Dieulouard v.b.).

460'ta Trier'in düşmesi, Moselle vâdisini Ripuari franklarına açtı. Bölgenin büyük kısmı germenleştirildi. Sonra Moselle vâdisi Austrasia krallığının çekirdeği olduğu sırada, manastırların kurulması (VII. yy.) buralarda Hıristiyanlığın yayılmasını sağladı. Kısa Pepin ve Charlemagne, bölgeyi kendilerine merkez yaparak memur ve mülk sahiplerinden meydana gelen soylu bir sınıfın gelişmesini desteklediler. Piskopos mülklerinin dokunulmazlığı vardı. Bölgede manastırlar çoğaldı. Zengin Metz ve Verdun şehirleri fikir merkezi haline geldi. Verdun antlaşmasıyle (843) kurulan, Kel Charles ve Germen Ludwig arasında bölüşülen (870) Lotharingia krallığı, sonunda 880'de Germania kralına geçti. Carinthialı Arnulf evlilik dışı oğlu Zwentibold'u Lorraine dükü yaptı; Zwentibold 900'de öldürülünce, Fransa ve Germania düklük yüzünden çekiştiler; sonunda düklüğü Germania aldı (925). Bir anarşi döneminden sonra Köln başpiskoposu Bruno kardeşi Otto I'den Loraine düklüğünü aldı (953-965): devletini belli bir bağımsızlığa kavuşturduktan sonra Bruno I'i büyük dük tayin etti; Yukarı Lorraine'in ilk dükü Bar'lı Frédéric I'dir (959 - 984). 1048'de Alsace'lı Gerard'dan (1048 - 1070) itibaren düklük babadan oğula geçmeğe başladı (imparator Heinrich III, düklüğü Gérard'ın ailesine verdi ve böylece birinci «Lorraine - Alsace» hanedanı kurulmuş oldu). Aşağı Lorraine'de 959'dan 1139'a kadar dükler tayinle işbaşına getirildi: 1139'dan sonra Gotfried VII ile düklük unvanı babadan oğula geçmeğe başladı. Nihayet 1190'da Hendrik I ile unvan Brabant düklerine geçti. Gérard'ın soyundan gelenler, bağımsızlığını ilân eden (Bals) vasallarıyle ve Metz piskoposlarıyle mücadele ettiler. Öte yandan, XI. yy. boyunca Lorraine'de reformcularla gelenekçiler arasında din kavgaları oldu; sonunda üstünlük sağlayan reformcular kiliseyi laik idarenin etkisinden kurtarmağa çalıştılar ve gregoryen reformuna öncülük ettiler. Metz, Toul ve Verdun piskoposlukları arasında çıkan kavgalar piskoposlukları zayıflatırken Yukarı Lorraine düklerini güçlendirdi. Düklerin Nancy'de güçlenmesine karşılık Metz burjuvaları çeşitli haklar elde ederek şehri Flandre ve İtalya şehirleriyle oranlanabilecek bir iktisadî merkez haline getirdi. 1220-1303 Arasında Mathieu II ve Ferry II adlı dükler, kralın gücünün azalmasından yararlanarak dükalık topraklarını bir araya topladılar. Ama Brugge antlaşmasıyle (1301) Bar kontu Henri III, Meuse'ün sol kıyısında Fransa kralı Güzel Philippe'in himayesini kabul etti. Charles II (1390-1431) ile sönen Alsace veya Lorraine hanedanı, Charles II'nin damadı ve halefi olan Anjou'lu René I'e (1431-1453) geçti ve düklük 1473'e kadar Anjou-Lorraine hanedanının elinde kaldı. Rene'nin Meuse'ün sol kıyısını Bourgogne'lulara bırakması Fransa kralı Charles VII'nin savaş açmasına sebep oldu. Anjou hanedanın yerine René II (1472 - 1508) ile Lorraine-Vandémont (üçüncücü Lorraine hanedanı) sülâlesine bıraktı; Lorraine Vandémont'lardan René II eski Lotaringia topraklarını

René LORIN

Marion de LORME
XVIII. yy. fransız okulu
Cabinet des Estampes, Paris

Claude LORRAIN

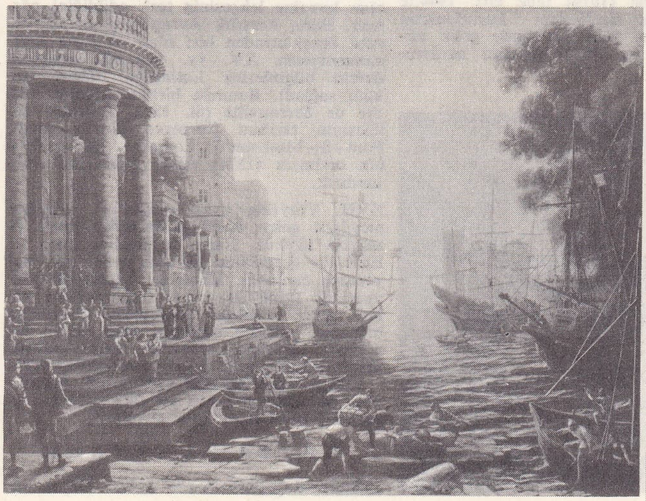

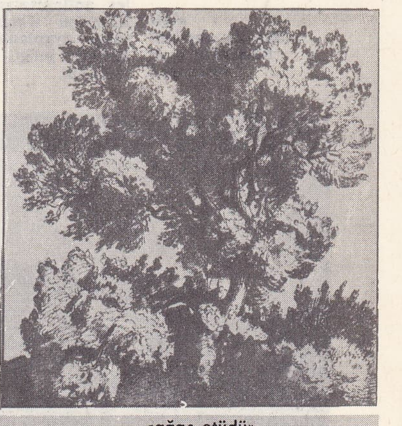

«ağaç etüdü»

«Azize Ursula'nın Gemiye Binişi»
National gallery, Londra

Foto. LAROUSSE; Dizionario Enciclopedico italiano

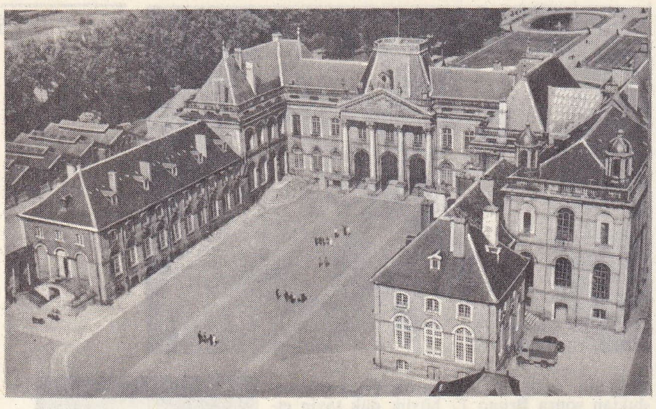

LORRAİNE
Lunéville şatosu
Germain Boffrand'ın
eseri

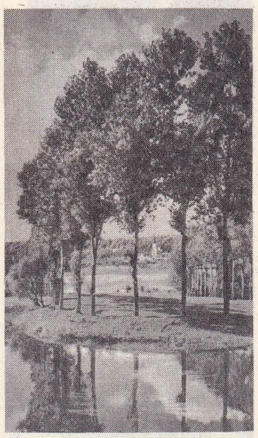

Domrémy dolayları

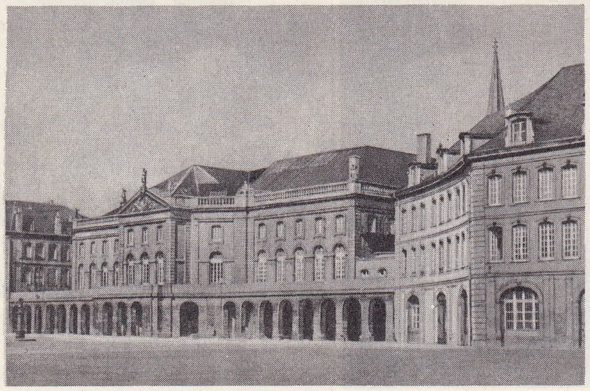

Metz
Comédie meydanı
Blondel'in eseri
(XVIII. yy.)

ele geçirmeğe çalışan Bourgogne dükü Yiğit Charles ile savaştı; Yiğit Charles 1477'de Nancy önünde öldü. Dük Antoine (1508-1544) 1532'de düklüğünün Karl V tarafından «hür ve ilhak edilemez devlet» olarak tanınmasını sağladı. Ama Fransa ile Augsburg hanedanı arasındaki savaşın sonlarına doğru Fransa kralı Henri II dük Büyük Charles III (1545 - 1608) aracılığıyle Metz, Toul ve Verdun piskoposluklarını Lorraine'e bağladı (Cleumbord antlaşması, 1552). Din savaşları sırasında dük Charles III, fransız siyasetine karıştı, tahta adaylığını koydu (1584) ve adı geçen üç piskoposluğu ele geçirmeğe çalıştı ama başaramadı. Dük Charles IV'ün Richelieu'ye karşı giriştiği entrikalar fransız müdahalesini başlattı; Charles IV, Pirene (1659) ve Vincennes (1661) antlaşmalarıyle eyaletlerinin bir kısmını yeniden ele geçirdiyse de, 1670'te Louis XIV'ün himayesini reddedince fransız birlikleri dükalığı yeniden işgal etti. Ryswick antlaşmasıyle (1697) Louis XIV'ün yeğenlerinden biriyle evlenen dük, Leopold, Lorraine'i geri aldı. Leopold'un yerine geçen oğlu Franz III, imparatorun kızı Maria Thérèsia ile evlendi ve Viyana antlaşmasıyle (önçalışmalar 1735; uygulama sözleşmesi 1736; antlaşmasının imzalanması 1738) düklük üstündeki haklarını tahtını kaybeden Polonya kralı Stanislaw Leszczynski'ye bıraktı, ama buna karşılık Toscana büyükdükalığını aldı. Stanislav ölünce (1766) Lorraine Fransa'ya katıldı. Fransız devrimi sırasında iç gümrükler ve eski rejimin karma karışık yönetim sistemi ortadan kaldırıldı. Lorraine dört idare bölgesine bölündü: Moselle, Meurthe, Meuse ve Vosge'lar. Bir tarım bölgesi olan Lorraine'in sanayileşmesi 1848'de başladı; 1870 Fransa - Prusya savaşı sonucunda Almanya'nın Moselle ile Meurthe idare bölgelerinin büyük kısmını almasıyle (1871) sanayileşme bir süre için durakladı. Almanya aldığı toprakları Birinci Dünya savaşından galip çıkan Fransa'ya Versailles antlaşmasıyle (1919) iade etti. 1944'te Lorraine alman işgalinden kurtulduktan sonra uygulanan plan sayesinde çelik endüstrisi gelişti ve kömür havzası modernleştirildi.

Askerî tarih

● *Lorraine harekât alanı.* Ormanlarla örtülü bir marklık olan Lorraine Ortaçağdan itibaren Barrois, Champagne ve İle-de-France'ın korunmasını sağladı. Kuzeyden güneye uzanan ve doğudan batıya doğru paralel üç sıra halinde birbirini izleyen kıyı engebelerinin meydana getirdiği yamaçlarda kurulan şatolar (Bourmont, Beaufremont ve Vaudémont Amance, Mousson ve Jouy) Hauts de Moselle ve Hauts de Meuse arasındaki geçitleri kapıyordu. Batıda Moselle ile yamaçlarının, doğuda Saar'ın stralejik sınırını çizdiği bölgenin merkezinde Moselle'in birbirine bağladığı Epinal. Toul, Nancy, Metz ve Thionville bir savunma hattı meydana getirir.

● *Seferler.* Lorraine yüksek ovalarında XIX. yy. ın ikinci yarısından sonra Metz ve Strasbourg yüzünden üç büyük kanlı savaş yapıldı; 1870'te (Fransız - Prusya savaşı), Birinci Dünya savaşı sırasında Morhange savaşı ve nihayet en kanlısı olan Verdun savaşı. İkinci Dünya savaşında ise önce şehri savunmak için (1940) sonra kurtarmak için savaştı (1944).

EDEBİYAT

İlk lorraine edebî metinlerini benediktin rahibi Reginon de Prüm (öl. 907'den sonra) gibi rahipler latince olarak yazdılar. Prüm'ün *Chronique Üniverselle*'ine (Dünya Tarihi) başka bir benediktin rahibi (Rimerius, öl. 977'den sonra) devam etti. *Roman de Renardt*'ın (Tilkinin Romanı) temalarını ilk geliştiren alegorik roman *Ecbasis Captivi*'nin (Tutsak Ecbasis) yazarı Saint - Evre - lès - Toul'lu adı bilinmeyen bir din adamıdır. Hauteseille piskoposu Dom Jean, XII. yy. sonunda *Dolopathos* adlı bir roman yazdı; bu romanın, XIII. yy. başında halkın konuştuğu lehçeye çevrilmesi halk dilinde edebiyatın başlamasına yolaçtı. XII. yy. ile XIV. yy. arasında Lorrain çevrimi destanlarından beş kitap yazıldı. Gautier d'Epinal (XII. yy.), Thiébaut II de Bar (1239 - 1291), Jacques Bretel ve özellikle Colin Muset (doğ. XIII. yy. sonuna doğr.) lirik şiirin en büyük temsilcileridir. Saint - Arnoul manastırı rahibi Gossuin'in 1245'te yazdığı *İmage du Monde* (Dünyanın Görüntüsü) ansiklopedi türündeki en başarılı eserdir. Başka yerlerde olduğu gibi, tiyatro, büyük halk kütlelerinin ilgisini çekti ve Metz bu alanda 1405'te adını duyurdu. XV. yy. sonunda Philippe Gérard bir *Günlük* (Journal) ve bir *Kronik* (Chronique) yazarken öbür edebiyat türleriyle de uğraştı. (Geste des Lorrains [*Lorraine'lilerin Kahramanlıkları*] adlı destanların birinci kitabını nesre çevirdi ve Cent Nouvels [*Yüz Hikâye*] veya Centes Joyeux [*Neşeli Hikâyeler,* 1515] derlemesini yazdı). Philippe de Vigneulles'in eseri, aynı zamanda, hemen hemen hiç bir lehçe unsuru kapsamayan arı bir Fransızca ile yazıldığı için önemlidir ve üç yüzyıldır moda olan lorraine lehçesinin terk edildiğini gösterir. Buna karşılık Avrupa'nın en eski edebî örneklerinden biri olan «*Vosges gymnasiumu*»nun XV. yy. sonunda açılması devrin bilginlerine Latinceye dönme imkânı sağladı. Bununla birlikte 1525'te Volcyr de Serrouville (öl. 1542) Lorraine sülâlesinin tarihini fransızca olarak yazdı. Pont - à - Mousson'da Lorraine üniversitesinin açılması (1574) edebî faaliyetleri hızlandırdı.

XVII. Yüzyılda siyasî olayların etkisiyle meydana gelen edebî gerilemeden sonra özellikle 1750'de Nancy'de Krallık Bilim ve Edebiyat derneğinin kurulmasıyle edebiyat yeniden canlandı. Stanislaw Leszczynski zamanında Lunéville sarayı fikir merkezi haline geldi. 1766'da Lorraine'in Fransa'ya bağlanışı yeniden eserlerin yerel ağızla yazılmağa başlandığı döneme rastlar; bu dönemin başlıca eseri Albert Brondex'in (1736 1797), *Chan Heurlin* (1787) adlı şiiridir; ama bu tarihten sonra lorraine yazarları eserlerini fransızca olarak verdiler.

GÜZEL SANATLAR

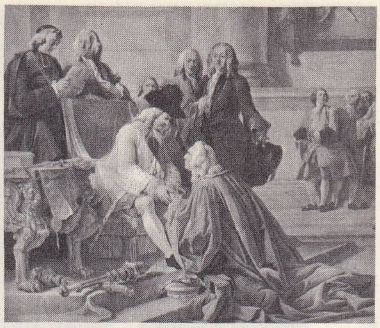

«Stanislas Leszczynski A. Chaumont de La Galazière'i **LORRAİNE** şansölyesi tayin ederken», Français Vincent'in eseri, Versailles müzesi, Paris

Lorraine'de romalılardan kalma birçok kalıntı vardır. Metz, amfiteatrının büyük bir kısmı ve Saint Pierre - de - la - Citadelle bazilikası, Jouy - aux - Arches su kemeri hâlâ ayaktadır. Metz, Karolenjler ve Otto devrinde Lorraine'in en büyük sanat ve kültür merkeziydi. IX. yy. sonunda şehirde çoğu manastıra bağlı 67 kilise vardı; birer kültür merkezi olan manastırlarda tezhip, yazı, fildişi, cilt ve mücevhercilik şahaserleri yapıldı. Şehrin yakınında bir kuyumculuk okulu vardı; 962'de ölen Toul piskoposu *Aziz Gauzelin'in Dua Kitabı* (Nancy katedralinde saklanmaktadır) bu okulda yapılan en ünlü eserlerden biridir. Roman üslûbu Lorraine'de çok gelişti ve Ren mimarîsinin etkisinde kaldı. Roman üslûbunda yapılmış olan Lorraine kilisesinin başlıca özelliği genellikle planının bazilika planına benzemesi, çapraz sahın veya koro yerinin ilk travesi üzerinde yükselen dörtgen kulesidir (Etival - Clairefontaine, Saint - Dié, Sassey). Lorraine'de, gotik üslûbun başlangıçta özelliği sadelikti: La Chalade, Marville, Remiremont, Gorze, Avioth kiliseleri. Bourgogne, Champagne etkisi (Metz'deki Saint - Vincent kilisesinde açıkça ortaya çıkar) İle-de-France etkisiyle Toul katedralinde (1224-1460) görülür. Üslûp sertliği roman mimarîsinin başlıca özelliğidir (Metz'deki Saint - Livier sarayı). Lorraine'de roma ve gotik devirden kalma birçok kale harabesi vardır: Gombervaux, Bourlémont, Manonville şatoları, Metz'de alman kapısı, Verdun'de Châtel ve Chaussée kapıları, Jouy - aux - Arches kalesi. Gotik üslûbu Lorraine'e, ancak XV. yy.ın ikinci yarısında Toul katedrali, Saint - Mihiel'deki Saint - Etienne ve Saint - Nicolas-de-Port ile girdi. Rönesans devrinde Loraine italyan zevkini benimsedi; bununla birlikte bu dönemde, XVI. yy. sonunda bölge sanatına bütünüyle etkisi altına almış gotik sanatın izlerine de rastlanır (heykelci Ligier Richier'nin yapmacıklı eserleri). XVII. yy. da, Lorraine'in İtalya ile sürdüğü sıkı ilişkiler sayesinde, Paris'te ve bütün Fransa'da eser veren en iyi ressamların arasında Lorraine'liler de yer aldı. Caravaggio'culuk çok önemli bir sanatın doğmasına yolaçtı ve Georges de La Tour'un kişiliğinin oluşmasında başlıca rolü oynadı. Caravaggio'cu sanat anlayışı, daha önceki yapmacıklı sanatı benimseyen Jacques Bellange ile Georges Lallemand'ı ve Nancy'de çalışan Deruet, Mellin, Callot gibi italyan zevkine bağlı sanatçıları etkiledi, XVII. yy.da yaşamış başka bir Lorraine'li sanatçı da Claude Gellée'dir; Claude Lorrain adını da alan bu sanatçı hayatının hemen hemen bütününü Roma'da geçirmiştir.

Louis XIV'ün tahta çıkışıyle bu kral tarafından Paris'te başlatılan veya hızlandırılan sanat faaliyetlerine Lorraine'li birçok sanatçı da katıldı: Nancy'li İsraël Sylvestre, kralın gravürcüsü oldu; Jean Nocret kralın resmî portrecisiydi; Saint - Mihiel'li Jean Berain desencilerin yöneticisiydi. Buna karşılık lorraine mimarîsi Paris'te oluşturulan klasisizm ilkelerinden ilham aldı. Bunda, Vaubon'da yapılan askerî yapıların aşırı akılcılığının da payı olduğu sanılır: Phalsbourg, Marsal, Toul, Biche. Louis XIV'ü örnek alan Lorraine dükü Leopold

Foto. LAROUSSE

Hugues I (bk. HABSBURG)
Alsace ve
Ferette kontu,
Hildegard ile evlendi

Eberhard IV,
Angl'lar kralının
kızı Eadiva
ile evlendi

Zengin Guntram,
Habsburg
hanedanı kolu

Gerard
(1007'de yaşadı),
Metz kontu

Adalbert
(öl. 1033'e doğr.),
Alsace kontu

Gerard
(1024 - 1070),
Henri III tarafından
1048'de Haute - Lorraine
dükluğüne yükseltildi
Adelaïde'ın (öl. 1072'ye doğr.) kızı
Namurlü Hedwige
ile evlendi

Louis IV, Fransa kralı
(öl. 954)

Charles I
Basse - Lorraine dükü
(öl. 995 ?)

Adelaïde,
Namur kontu,
Albert I (öl. 1011)
ile evlendi

LORRAINE
Niederviller fayansı
Süsleme Sanatları
müzesi, Paris

«Lorraine - Alsace» veya
I. LORRAINE hanedanı (1048 - 1431)

Thierry I, *Yiğit*
(öl. 1115),
Lorraine dükü (1070 - 1115),
1° Formbach'lı Hedwige ve
2° 1080'de Flandre'lı
Gertrude (öl. 1117)
ile evlendi

Gerard,
Vaudémont kontları kolu,
son temsilcisi Marguerite
(Ferry I [öl. 1415]
ile evlendi)

Simon I [1]
(öl. 1138),
Lorraine dükü (1115-1139),
Querfort'lu Adelaïde
(öl. 1143) ile evlendi

Thierry [2],
Flandre kontu

Bk. FLANDRE

Henri [2]
(öl. 1167),
Toul piskoposu

Agathe,
1142'ye doğru
Bourgogne'lu Renaud II
ile evlendi

Mathieu I
(öl. 1176),
Lorraine dükü (1139 - 1176),
Friedrich Barbarossa'nın
kızkardeşi Bertha von Schwaben
(öl. 1195) ile evlendi

Robert
(öl. 1176'ya doğr.),
Florange senyörleri kolu

Mathieu
(öl. 1119),
Toul kontu

Adelaïde,
Bourgogne dükü
Hugues III
ile evlendi

Simon II
(öl. 1205),
Lorraine dükü (1176 - 1205),
Vienne ve Mâcon'lu İda
(öl. 1219'dan sonra) ile evlendi

Ferry I Bitche'li
(öl. 1208),
Lorraine dükü (1205 - 1208),
Polonya'lı Ludmilla
(öl. 1223) ile evlendi

Mathieu
(öl. 1217),
Toul piskoposu

Judith,
Salm kontu
Henri II
ile evlendi

Ferry II
(öl. 1213),
Lorraine dükü (1208 - 1213),
Agnès de Bar
(öl. 1226) ile evlendi

Thierry *Şeytan*
(öl. 1225'e doğr.)
Châtelet hanedanı kolu

Jacques
(öl. 1260),
Metz piskoposu

Berthe
(öl. 1255),
Saarbrücken
kontu Simon III
ile evlendi

İsabelle
1° Vienne kontu
Henri - Guillaume ve
2° Jean de Châlons
ile evlendi

Thibaut I
(öl. 1220),
Lorraine dükü (1213 - 1220),
1206'da Dachsburg'lu
Gertrude (öl. 1225) ile evlendi

Mathieu II
(öl. 1250),
Lorraine dükü (1220-1250),
1225'te Catherine de Limbourg
(1251 - 1254 arası naibe
[öl. 1255]) ile evlendi

Catherine,
Montbéliard kontu
Richard ile evlendi

Elisabeth
1° Ludwig der Boyer ve
2° Vandémont'lu
Henri III
ile evlendi

Ferry III
(1240 - 1303),
Lorraine dükü (1250-1303),
1255'te Navarra - Champagne'lı
Margarita (öl. 1310) ile evlendi

Loura
1° Jean de Dampierre ve
2° Guillaume de Vergy
ile evlendi

Catherine,
Fribourg kontu
Eginon
ile evlendi

Marguerite,
Raoul de Loz
ot Chiny ile evlendi

İsabel,
Erard de
Bar ile evlendi

Thibaut II
(öl. 1312),
Lorraine dükü (1303 - 1312),
1281'de İsabelle de
Rumigny (öl. 1325) ile evlendi

Frédéric
(öl. 1299),
Orléans piskoposu

Marguerite,
Ulrich von Rappolstein
ile evlendi

Ferry IV
(1282 - 1329),
Lorraine dükü (1312 - 1329),
1304'te Rudolf von
Habsburg'un torunu İsabelle
d'Autriche (öl. 1352) ile evlendi

Marie,
Guy de Châtillons
ile evlendi

Raoul, *Yiğit*
(1318 - 1346),
Lorraine dükü (1329 - 1346),
1° 1329'da
Eléonore de Bar
(öl. 1332) ve
2° Marie de Blois
(öl. 1363) ile evlendi

Frédéric,
Lunéville kontu

bk. devamı
sayfa 78'de

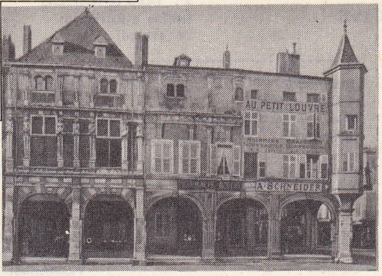

LORRAINE
Rönesans evleri
Pont-à-Mousson'da
Duroc meydanı

bir güzel sanatlar akademisi kurdu. XVI. yy.da Mansard'a düklük sarayını ve Germain Boffrand'ı çağırarak 1702 - 1705 arasında Versailles'dan örneksenen Luneville şatosunu yaptırdı. Bu arada Robert de Cotte 1725'te Verdun Piskoposluk sarayına başladı.

Üslûp, Stanislaw Leszczynski'nin desteği sayesinde Lorraine'de gösterişli klasisizmden birçok ürün bırakan rokokoya ve yeni klasisizme yöneldi. Lorraine'li Emmanuel Héré'nin Nancy'de Stanislaw için yaptığı büyük binalar, Louis XV üslûbunun en iyi örnekleri arasında yer alır; şehir bu dönemde, geniş yollari ve büyük krallık meydanıyle (1752) şatafatlı görünümünü kazanmıştır. Metz, sanat alanında Leszczynski devrinde yeniden önem kazandı. Lorraine'li Claude Michel Paris'e küçük heykel zevkini aşıladı; Marie Antoinette'in birinci mimarı Richard Mique ise Versailles ve Fontainebleau'da daireleri Pompeii'ye özgü bir dekorla süsledi ve Versailles bahçelerini düzenledi.

— Antropol. *Lorraine ırkı*, Collignon tarafından geçen yüzyılın sonunda, kuzey ırkının uzun bir boy ve belirgin bir brakisefallikle dikkati çeken bir alt-türüne verilmiş olan ad. (bu lorraine veya lotharingien tip, Champagne, Lorraine, Alsace, Franche - Comté ve Bourgogne'da oldukça yaygındır ve yer yer Savoie veya Dauphine bölgelerinde de görülür.)

— Leng. *Lorraine lehçesi*, lorraine'de (Vosges, Mause, Meurthe-et-Moselle, Haute-Marne'in kuzeydoğusu, Marne'ın doğusu ve Ardenler, Moselle'in güneydoğusu) konuşulan oil dili lehçesi. ‖ Orta almanca lehçesi; Moselle idare bölümünün büyük bir kısmında konuşulur. (L)

Lorraine hanedanı. Alsace'lı Gérard'ın tahta çıkışından (1048) dükalığın Stanislaw Leszczynski'ye bırakılışına kadar, Lorraine dükluğünde birbirinin ardı sıra üç hanedan hüküm sürdü:

1. *Lorraine - Alsace hanedanı* (1048-1431), dük Atılgan Charles II (I) ile son bulur;

2. *Anjou - Lorraine hanedanı* (1431-1433), René I ve Jean II (bk. JEAN I *d'Anjou*) ile ün kazandı;

3. *Lorraine - Vaudémont hanedanı* (1473 - 1736), Yiğit Charles'ı yenen René II (oğlu Claude Guise kolunu kurdu), Charles III, Charles IV, Charles V, François III'ün babası Leopold (1745'te imparator oldu) bu hanedandandır. Leopold bu hanedanın tek vârisi, son dükûdür. (L)

LORRE (Laszio LÖWENSTEIN, **Peter** — denir), macar asıllı alman sinema oyuncusu (Rosenberg [bugün Ruzomberok, Çekoslovak-

Foto. LAROUSSE

77. sayfanın devamı

Raoul *Yiğit*

Jean I [2]
(1339'a doğr. - 1390),
Lorraine dükü (1346 - 1390),
1° Sophie von Württemberg (öl. 1369) ve
2° Marguerite de Loos et Chiny
(öl. 1372) ile evlendi

Charles II [1] **veya I**
(1336'ya doğr. - 1431),
Lorraine dükü (1390 - 1431),
1393'te Bavyeralı Margarete (öl. 1434) ile evlendi

İsabelle [1]
1° Enguerrand de Coucy ve
2° Stephan II, Bavyera dükü
ile evlendi

Ferry I [1]
(öl. 1415),
Vaudémont kontu,
Vaudémont ve Joinville mirasçısı
Marguerite (öl. 1416) ile evlendi

«Anjou-Lorraine» adı verilen 2° Lorraine hanedanı (1341 - 1473)

Catherine,
Baden
margraf'ı
Jakob
ile evlendi

İsabelle
(öl. 1453),
1420'de Lorraine dükü
(1431 - 1453), Napoli,
Sicilya ve Kudüs kralı
Anjou'lu Renato I
(1409 - 1480)
ile evlendi

Antoine *Muzaffer*
(öl. 1458),
Vaudémont kontu,
Guise kontu,
Marie d'Harcourt
ile evlendi

Ferry
de Rumigny

Charles
de Bouvines

Jean
de Fleurines

İsabelle,
Nassau-
Saarbrücken
kontu ile evlendi

Marguerite,
Guillaume de
Vienne
ile evlendi

Jeanne,
Jean de Salm
ile evlendi

Jean II
(öl. 1470),
Lorraine dükü
(1453 - 1470),
1438'de Marie
de Bourbon
(öl. 1448)
ile evlendi

Yolande
Ferry II
de Lorraine
ile evlendi

Marguerite
İngiltere kralı
Henry VI
ile evlendi

Nicolas
(1448 - 1473),
Lorraine dükü,
(1470 - 1473),
hiç evlenmedi

Marie,
Rohan vikontu
ile evlendi

Marguerite,
Antoine de
Groy ile evlendi

Ferry II
(öl. 1470),
Vaudémont kontu,
Guise kontu,
Yolande de
Lorraine ile evlendi

Jean
(öl. 1471'e doğr.),
Harcourt kontu

Henri
(öl. 1505),
Metz piskoposu

René II
(1451 - 1508),
Lorraine (1473 - 1508)
ve Bar (1480-1508) dükü,
1° 1471'de Jeanne d'Harcourt
(1485'de bozuldu) ve
2° 1485'te Gueldre'li Philippa
(öl. 1547) ile evlendi

Jeanne,
Napoli kralı
Anjou'lu Carlo
ile evlendi

Yolande,
Hessen - Rheinfels'li
Wilhelm II
ile evlendi

Marie Marguerite,
Alençon dükü
ile evlendi

«Lorraine - Vaudémont» veya 3° Lorraine hanedanı (1473 - 1737)

Antoine *iyi* [2]
(1489 - 1544),
Lorraine ve Bar dükü
(1508 - 1544),
1515'te Renée de Bourbon
(öl. 1539) ile evlendi

Claude [2],
fransız Guises
ailesi dalı

Bk. GUİSE'LER

Jean [2]
(öl. 1550),
Lorraine kardinali,
Reims ve Lyon
başpiskoposu

Louis [2]
(1500 - 1528),
Vaudémont
kontu

François [2]
(1506 - 1524),
Lambesc kontu

François I
(1517 - 1545),
Lorraine ve Bar dükü
(1544 - 1545),
1541'de Danimarkalı
Christine (öl. 1590) ile evlendi

Nicolas
(1524 - 1577),
Mercoeur dükü (1569-1577),
1° 1549'da Marguerite d'Egmont (öl. 1554),
2° 1555'te Jeanne de Savoie-Nemours
(öl. 1568) ve
3° 1569'da Catherine de Lorraine (öl. 1606)
ile evlendi

Anne
(öl. 1568),
1° Orange prensi
Nassau'lu René ve
2° Philippe de Crox
ile evlendi

Charles III *Büyük* **(II)**
(1543 - 1608),
Lorraine ve Bar dükü (1545-1608),
1559'da Fransa kralı
Henri II'nin kızı
Claude (öl. 1575) ile evlendi

Renée
(1544 - 1602),
Bavyera dükü
Wilhelm
ile evlendi

Dorothée
(1545 - 1582),
Braunschweig
dükü Erich II
ile evlendi

Louise [1]
(1553 - 1601),
1575'te Fransa
kralı Henri III
ile evlendi

Philippe Emmanuel [2]
(1558 - 1602),
Mercoeur dükü (1577-1602),
1576'da Marie de Luxembourg
(öl. 1623) ile evlendi
tek oğlu çocuk yaşta öldü

Henri I [3]
(1570 - 1601),
Chaligny kontu,
1585'te Claude de Mouchy (öl. 1627)
ile evlendi

Henri II *iyi*
(1563 - 1624),
Lorraine ve Bar dükü
(1608 - 1624),
1° 1599'da Henri IV'ün kızkardeşi
Catherine de Bourbon (öl. 1604) ve
2° 1606'da Marguerite de Gonzague
(öl. 1632) ile evlendi

Christine
(1565-1637),
Toscana Büyük
dükası Ferdinando
de Medici
ile evlendi

Charles
(1567 - 1607),
Lorraine kardinali,
Metz ve Strasbourg
piskoposu

Antoinette,
Kleve dükü
Johann - Wilhelm
ile evlendi

François II
(1571 - 1632),
Lorraine ve Bar dükü
(1624), 1597'de
Christine de Salm (öl. 1627)
ile evlendi

Elisabeth
(1574 - 1672),
Bavyera dükü
Maximilian I
ile evlendi

Nicole [2]
(1608 - 1657),
1621'de kuzeni
Charles IV
ile evlendi

Claude [2]
(1612 - 1648),
1634'te kuzeni
Nicolas - François
de Lillebanne
ile evlendi

Bk. GUİSE

Charles IV (III)
(1604 - 1675),
Lorraine ve Bar
dükü (1624 - 1675),
1° 1621'de Nicole de Lorraine,
2° 1663'te Béatrice
de Cusance ve
3° 1665'te Marie -
Louise d'Apremont
ile evlendi

Henriette
(1605 - 1660),
1° Guise ailesinden Louis,
2° Jerôme Grimaldi,
3° Christophe
de Moura ve
4° Charles de Guasco
ile evlendi

Nicolas François
(1609 - 1670),
Lorraine ve Bar dükü,
kardeşinin kendisine
bıraktığı topraklarda
aralıklı olarak (1633-1634)
hüküm sürdü,
1634'te Claude* de Lorraine
ile evlendi

Marguerite
(1613 - 1672),
Orléans dükü
Gaston de France
ile evlendi

Anne [2]
(1639 - 1720),
François de Lillebonne
ile evlendi

Bk. GUİSE

Charles Henri [2]
(1649 - 1669),
Vaudémont prensi,
1669'da Charles III
de Lorraine - Elbeuf'ün kızı
Elisabeth ile evlendi

Charles Thomas
(1670 - 1704),
Vaudémont prensi

Charles V (IV) Léopold
(Vienne 1643 - 1690),
Lorraine ve Bar dükü,
1678'de imparator Leopold'un kızkardeşi ve
Polonya kralı Visniowiecki'nin
dul karısı Avusturyalı Eléonore
Marie (öl. 1697) ile evlendi

bk. devamı sayfa 79'da

ya] 1904-Hollywood 1964). Avusturya'da tiyatro oyuncusu olarak hayata atıldı, İsviçre'ye, sonra Almanya'ya geçti. Almanya'da Fritz Lang'ın 1931'de çevirdiği bir filimde rol aldı. Bir süre İngiltere'de kaldı, sonra A.B.D.'ye gitti, orada ürkütücü yüz ifadesiyle, polis ve korku filimlerinin aranan kişisi oldu. 1937 - 1940 Arasında *Mr. Moto* adlı bir seri filim çevirdi. Başlıca filimleri *The Maltese Falcon* (Malta Şahini) [J. Huston'un, 1941]; *Casablanca* (M. Curtiz'in, 1942); *Arsenik Kurbanları* (Arsenic and Old Lace) [F. Capra'nın, 1941]; *The Beast with Five Fingers* (Beş Parmaklı Canavar) [R. Florey'in, 1947]; *Tales of Terror* (Dehşet Hikayeleri) [R. Corman, 1962]. 1951'de Almanya'da nazi aleyhtarı bir filim çevirdi ve bu filimde başrolü aldı (*Der Verlorene* [Kaybolmuş Adam]). [L]

LORSCH, Batı Almanya'da (Hessen) kasaba, Benshelm'in güneybatısında 7 770 nüf. Meyve yetiştiriciliği. Almanya'nın en önemli manastırlarından birinin kalıntıları. Efsaneye göre manastırı Nibelungen kraliçesi Urte kurdu. (Ayrıca, Siegfrid'in mezarı da Lorsch'tadır.) Manastır VII. yy. sonlarında benediktinler tarafından kuruldu ve Metz piskoposu tarafından yönetildi (764). Reformdan sonra 1555'te ortadan kaldırıldı. Otto'lar tarafından genişletilen ve 1232'de Mainz Seçici prensliğine katılan manastırın 1621'de Thorhalle dışındaki bütün yapıları tamamen yıkıldı. Thorhalle, Charlemagne'nın girmesi için yapılmış çok büyük çift korolu anıtsal bir kapıdır (yapımı 790 - 800 yıllarında bitirildi). Bu kapı Aachen'deki Saray kilisesinden sonra, karolenj mimarîsinin en mükemmel örneğidir. Thorhalle, daha sonra imparator Karl III tarafından imparatorluk manastırı olarak yapılan benediktin manastırının bir parçasını meydana getirir; manastır doğu frank krallarının tek kabul ve adalet sarayıydı. Son kazılarda 768 - 774 yılları arasında inşa edilen eski Saint-Nazaire manastırı bulundu. Manastırın salonu mimarî açıdan Saint - Denis kilisesininkine benzer. Saint-Denis'nin salonu 775'te Charlemagne'a aynılmıştı. Sahın, latin haçı biçiminde değildir; koro yeri dörtgendir; büyük bir «Westwerk»'i (imparator tahtını kapsayan bir çeşit yüksek mihrap) kapsayan salon, karolenj mimarîsinin ilk eserleri arasındadır. Kazılarda sütun başlıkları, beyaz, kırmızı ve sarı kumtaşından heykeller ortaya çıktı. Heykeller, sert plastik biçimleri ve ayrıntılara gösterilen aşırı özen bakımından ender rastlanan sanat eserlerindendir. Thorhalle'nin sütun başlıkları ve frizleri, karolenj mimarîsinin Almanya'daki en güzel örnekleridir.

Manastırın litürji kitaplarından biri de ele geçmiştir. Bu eser, Vatikan kitaplığı, Bükreş Millî kitaplığı, Vatikan Kutsal müzesi ve Londra Albert museum arasında paylaşılan İncil'dir. Fidişi ciltli, ender görülen bir güçle işlenmiş iki kısımdan meydana gelen bu İncil'in minyatürleri 800 yıllarına doğru Charlemagne'ın saray okulunda yapıldı. Kitap kapağının bir yüzünde, Meryem ile Vaftizci Yahya, Aziz Zakharias, aşağısında İsa'nın doğuşu, öbür yüzündeyse iki melek arasında İsa ve altında meleklerin tapınışı temsil edilmiştir. (M)

LORTA i. (ital. k. [?]). Ayakkabı kalıbı çapı: *Baş lorta.* (M)

LORTAT — JACOB (Jean - Louis), fransız cerrahı (Paris 1908). Paris Hastahaneleri Cerrahî kliniği profesörü oldu (1960). Sindirim borusu (özellikle yemek borusu) ve eklentilerinin cerrahîsiyle uğraştı. Tam bir lenfa temizliğiyle birlikte geniş ve tam bir gastrektomi usulü buldu ve sağ hepatektomi'nin kurallarını koydu. (L)

LORTZİNG (Albert), alman bestecisi (Berlin 1801-ay. y. 1851). Başlıca dramatik eserleri: *Zar und Zimmermann* (Çar ile Odacı) [Leipzig, 1837]; *Der Wildschütz* (Leipzig, 1842); *Undine* (Magdeburg, 1845); *Der Waffenschmied* (Viyana, 1846). [L]

LORUM i. (lat. k.). Kuşlarda gözle gaga dibi arasında bulunan ve mumsu maddeyle kaplı olan bölge. || *Eklemli lorum,* örümceklerde üst bacak ekleminde bulunan küçük kitin parçası. (Lorumlar bunlarda kanın sapını bağlamağa yarayan kitinden bağlaçlardır.) || Arılarda, hortumun dip halkalarıyle uzaktaki halkalarını birleştiren enlemesine ve bükülgen şerit. (L)

LOS (Jan), polonyalı dilbilimci ve filolog (Kielce 1860 - Krakow 1928). Krakow'da islav filolojisi profesörü (1902) ve tarihî polca gramerinin gerçek yaratıcısı oldu. *Gramatyka Polska*'ya (Lehçe Lûgat) malzeme toplamak için yirmi beş yıl çalıştı. (L)

LOS veya **LOOS adaları,** Gine'de kıyı takımadaları, Konakry'nin karşısında, Başlıcası Tamara olan yedi adasını, nisan 1904'te İngiltere, Fransa'ya bıraktı: Kassa'da büyük bir boksit yatağı işletilir. Rezervi 6 milyon tondur. İçinde yüzde 54 alümin bulunan filizin bir kısmı Kanada'ya ihraç edilir. Batıda Tamara adası, uzun süre cezaevi olarak kullanılmıştır. Takımadaların merkezindeki Roume (veya Roome) adası, zenci köle tacirlerinin barınağıydı. (L)

LOS ALAMOS, A.B.D.'de (New-Mexico) şehir, Santa Fe'nin kuzeybatısında, rio Grande yakınında; 12 600 nüf. Nükleer araştırma merkezi. İlk atom bombası denemesi bu bölgede yapıldı (16 temmuz 1945). Sonraki yıllarda Los Alamos'ta birçok nükleer deneme (özellikle 1954'te hidrojen bombasının denemesi) yapıldı. (L)

LOS ANGELES, A.B.D.'de (Kaliforniya) liman şehri, Büyük Okyanus kıyısındaki sıradağların eteğinde; 2 479 000 nüf. Los Angeles, birliğin en yayılmış şehridir (ortalama yarıçapı 35 km; 1 166 km²); devamlı olarak da gelişmektedir: son her on yılda bir nüfusu iki kat arttı ve çevresindeki küçük şehirleri sınırları içine aldı. 3-4 Milyon kişinin yaşadığı «Büyük Los Angeles», aslında geniş boş arazilerle konut ve sanayi semtlerinin birleşmesinden oluşmuştur.

Şehrin gelişmesinin başlıca iki sebebi vardır: kıtayı baştan başa aşan iki büyük demiryolu hattının (1876'da hizmete giren Southern Pacific hattı; 1885'te hizmete giren Santa Fe demiryolu) son durağı olması; 1890'da başlanan petrol işletmesi. Şehrin merkezi XIX. yy.ın ilk yarısında kurulan sömürge ve ispanyol üslûbunda eski semttir (Downtown). Los Angeles'in millî ve bölgesel önemi arttıkça başka semtler kurulmuştur. Şehir bugün iş, konut ve sanayi merkezleri olan veya kesin görevleri olmayan yetmiş beş «çekirde»ği kapsayan bir nebula-şehirdir; bu çekirdekler birbirinden petrol alanları, sulama ile tarım yapılan alanlar, inşa halinde mahalleler, hattâ çiftliklerle (ranch) ayrılmıştır. Los Angeles, aynı zamanda da uzun kumsalları, kışlık merkezleriyle (Santa Monica, Long Beach) turistik bir şehirdir; havanın temizliği ve ekzotik manzaralar şehre sinema sanayiini çekmiştir (Hollywood, Culver City); otomobil sanayiinin gelişmesiyle birlikle olağanüstü ölçüde yayılan şehirde, büyük ulaşım araçları pek az çalışır; bu ilgi çekici şehircilik biçiminin sebeplerinden biri özel vasıtaların bolluğudur.

Şehrin liman göreviyle mahallî ve bölgesel pazara besin ikmali yapmasına önemli sanayiler bağlıdır (tüketim ve donatım malları; inşaat malzemesi; kimya sanayii; otomobil montajı; besin sanayii). Ama sinema stüdyoları dışında başlıca faaliyet biçimleri, petrol işletilmesi ve tasfiyesi, petrol kuyusu açma malzemesi yapımı ve uçak yapımıdır (A.B.D. fabrikalarının yüzde 40'ı); fabrikalar, uçak pistleri ve derrick'ler Los Angeles şehrinin içine sokulmuştur. Şehrin kozmopolit görünüşünün sebebi burada çok çeşitli halkların birarada yaşamasıdır: merkezin sınaî ve ticarî zenginliği, çoğu yakın bir tarihte doğudan gelen amerikalıların yanı sıra, zencileri, çinlileri, japonları ve meksikalıları çekmiştir.

19 Nisan 1965'te, zenci semti Watts'da patlak veren çok kanlı ayaklanma, 34 ölü, 1 000 yaralı ve 40 milyon dolar zarar ziyana yolaçtı. (L)

LOS ANGELES, Şili'de şehir. Bk. ANGELES.

LOS ANGELES (Victoria DE), ispanyol kadın şarkıcı (Barcelona 1923). İlk konserini 1942'de verdi, sahneye ilk kez *Figaro'nun Düğünü* ile 1945'te çıktı. Londra'da, New York'ta (1950) ve Milano'da çalıştı. Belirgin bir sanat kişiliğiyle şarkı ustalığını bağdaştırarak, daha çok konserlerde başarılı oldu. (L)

Los Angeles deneyi, malzemelerin yol yapımına elverişlilik derecesini ölçmek için Los Angeles yol mühendisleri tarafından yapılan deney. Deney sonunda, bir malzemenin yol yapımına elverişliliğini belirten *Los Angeles katsayısı* bulunur. Bu katsayı, malzemenin deney sonunda toz olarak kaybettiği ağırlıkla orantılıdır. Bu katsayı ne kadar küçükse malzemenin kalitesi ve yol yapımına elverişliliği o kadar fazladır; granit için Los Angeles katsayısı 12 ile 20, kalker için 20 ile 40 arasındadır. (L)

LOS CASARES mağaraları, İspanya'da Saelices kıyısında (Guadalajara) mağaralar; 1934'te J. Cabrè tarafından bulundu. Duvarlarında Orinyasyen devirden kalma karmaşık ve zengin resimler, oymalar vardır. Bunların sanat değeri büyüktür. Özellikle insan tasvirleri önem taşır. (M)

LOSCHER (Sebastian), alman heykeltıraşı (1510-1548 arasında yaşadığı bilinir). Genellikle Augsburg'da çalıştı; çok az eseri günümüze kalmıştır. Genç yaşta Peter Vischer ve başka heykeltıraşlarla Santa Anna'daki (Augsburg) Fugger mezarlarının yapımına katıldı. *Meryem* (Münih, Bavyera Millî müzesi), *Oturan Adam* ve *Adalet* (Berlin Staatliche Museen) figürlerini hayatının son yıllarında yaptı. (M)

Charles V Léopold — **78. sayfanın devamı**

Léopold
(1679 - 1729),
Lorraine ve Bar dükü (1690 - 1729)
1698'de
Elisabeth Charlotte d'Orléans (öl. 1744) [naibin kızkardeşi, François III'ün hükümdarlığı sırasında Lorraine naibesi ve 1737-1744 arası Commercy hanedanı prensesi] ile evlendi

Karl Joseph
(1680 - 1715),
Osnabrück piskoposu,
Trier seçici başpiskoposu

Fraiçois III
(1708 - 1765),
Lorraine ve Bar dükü (1729 - 1736)
bu düklükteki haklarını Stanislaw Leszcynski'ye devretti,
son Medici'nin ölümüyle
Toscana büyükdükası oldu (1737),
«Franz I» adıyle Romalılar
imparatoru seçildi (1745),
1736'da imparator Karl VI'nın kızı ve mirasçısı Avusturyalı Maria - Theresia (öl. 1780) ile evlendi

Elisabeth Thérèse
(1711 - 1741),
Sardinya kralı
Carlo Emanuele
ile evlendi

Charles
(doğ. 1712),
Lorraine prensi,
imparatorluk birlikleri
büyük generali,
Tötor şövalyeleri
büyük üstadı,
1744'te imparatoriçe
Maria Theresia'nın
kızkardeşi Maia - Anna
ile evlendi

Bk. HABSBURG

Stanislaw Leszczynski, Polonya devrik kralı (1736 - 1766),
1698'de Piast hanedanından Catherine Opalinska (öl. 1747) ile evlendi

Marie Leszczyska (1705 - 1768), 1725'te Fransa kralı Louis XV ile evlendi,
1738 Viyana antlaşması uyarınca Lorraine Fransa ile birleşti (27 kasım 1766)

Peter LORRE

J.-L. LORTAT

LOSCHMİDT (Joseph), avusturyalı fizikçi (Putschirn, Bohemya 1821-Viyana 1895). Viyana üniversitesinde profesör oldu. Gazların yayılmasını ve aldığı ortalama yolun değerini inceleyerek 1865'te, maddenin belirli bir parçasında bulunan atom sayısını değerlendirdi. Normal atmosfer basıncında ve 0°C'ta bulunan 1 sm^3 gaz içindeki molekül sayısına (2,685. 10^{19}) *Loschmidt sayısı* denildi. (L)

LOSENKO (Anton Pavloviç), rus ressamı (Gluhovo 1737-Petersburg 1773). Rusya'da İvan Argunov'un, Fransa'da J. Restout ile Vien'in öğrencisiydi. Petersburg Güzel Sanatlar akademisine profesör, sonra rektör oldu. *Mucizevî Balık Avı* (1762) adlı tablosu Ermitaj müzesindedir. (L)

LOSERTH (Johann), avusturyalı tarihçi (Fulnek, Moravya 1846-Graz 1936). Çernoviç (1875-1893) ve Graz (1893-1917) üniversitelerinde profesör oldu. XV ve XVI. yy.da Avusturya ve Bohemya'daki dinî hareketleri inceledi. Başlıca eserleri: *Hus ve Wyclif* (1884); *Die Reformation und Gegenreformation in den İnnerösterreichischen Landern* (Avusturya'nın Orta Bölgelerinde Reform ve Karşı Reform) [1898]. (L)

LOSEY (Joseph), amerikalı sinema yönetici (La Crosse, Wisconsin 1909). 1931'den sonra tiyatro oyunculuğu ve yönetmenliği yaptı; Broadway'de birçok oyun sahneye koydu (1947'de, Charles Laughton'un rol aldığı *Galileo Galilei* [Bertolt Brecht'in]). İlk filmini 1948'de çekti: *The Boy with Green Hair* (Yeşil Saçlı Çocuk). Bunu 1949'da *Kanunsuz* (The Lawless), 1950'de *The Prowler* (Avcı) ve *M*, 1951'de *The Big Night* (Büyük Gece) izledi. Siyasî düşünceleri yüzünden A.B.D.'den ayrıldı. İtalya'da, Andrea Forzano takma adıyle *İmbarco a Mezzanotte* (Gece Yarısı Yolculuğu) [1951], İngiltere'de *The Sleeping Tiger* (Uyuyan Kaplan) [1954], *The İntimate Stranger* (Mahcup Yabancı) [1955], *Oğlum Öldürmedi* (Time Without Pity) [1956], *Çingene Aşkı* (The Gipsy and the Gentleman) [1958] adlı filimleri çevirdi. 1958'den sonra çevirdiği filimlerle ünü daha da arttı: *Kaderin Cilvesi* (Blind Date) [1959]; *Suç Altında* (The Criminal) [1960]; *Aldatan Kadın* (Eva) [1962]; *Genç Hizmetçiler* (The-Servant) [1963]; *For King and Country* (Kral ve Köy İçin) [1964]; *Dişi James Bond* (Modesty Blaise) [1965]; *Kaza Gecesi* (Accident) [1966]; *Aşkı Arayan Kadın* (Boom) [1968]; *Gizli Merasim* (The Secret Ceremony) [1969]; *Öldür Yoksa Öldürürler* (Figures in a Landscape) [1970]. (L)

LOSEYİT i. (amerikalı S. R. *Losey*'in adından fr. *loseyite*). Miner. Tabiî manganez, çinko ve magnezyum karbonat. (L)

LOSONCZİ (Pal), macar siyaset adamı (doğ. 1919). Köylü asıllıdır. 1960'ta tarım bakanlığına getirildi. 1967 Mart seçimlerinden sonra, İstvan Dobi'nin yerine devlet başkanı oldu. Halen, Macar Komünist Partisi Merkez komitesi üyesidir. (L)

LO SPAGNOLA (Giuseppe Marie CRESPİ, — denir), italyan ressamı ve gravürcüsü (Bologna 1665 - ay.y. 1747). Cignani'nin öğrencisiydi. Carracci'leri ve Correggio'yu

LOS ANGELES
Eski Mexico havalı Olvera sokağı

LOS ANGELES'in
en yüksek yapısı 32 katlı Belediye binası

LOS ANGELES haritası

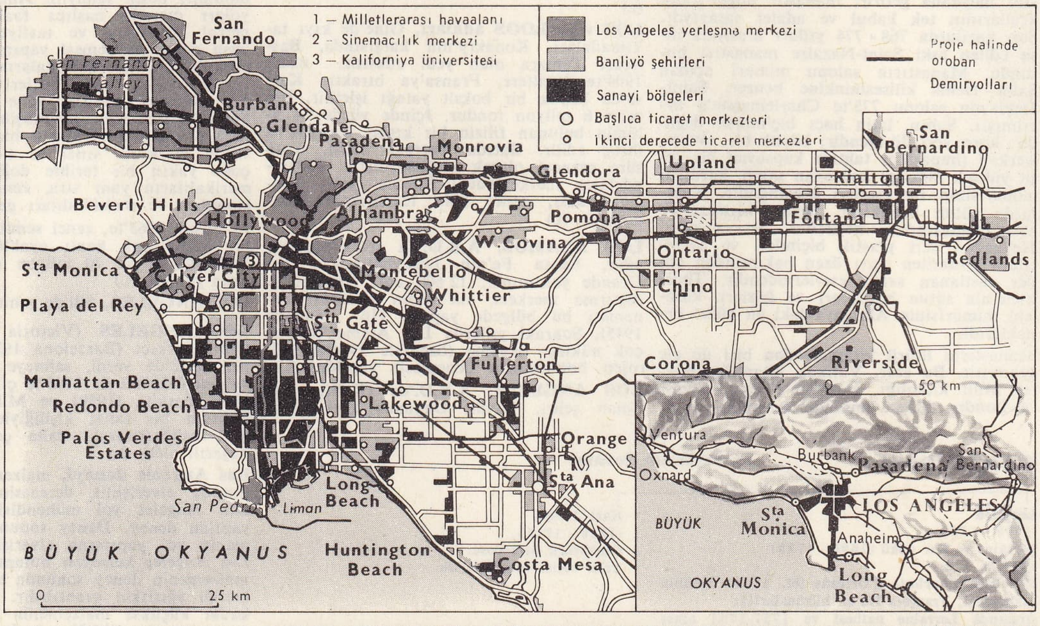

aşağıda, sağda, şehrin genel görünüşü: ortada, Belediye binası (kuleli); yanında federal yönetim merkezi ve postahane

LOS ANGELES
Pershing meydanı

Foto. *Encyclopedia Americana; X, U.S.İ.S. (LAROUSSE); Encyclopedia Britannica*

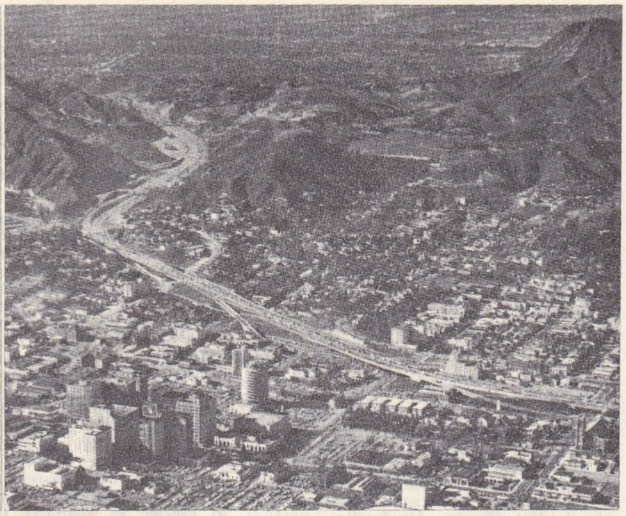

Hollywood'un (ön planda) ve **LOS ANGELES**'la kuzeybatıyı bağlayan «Hollywood» karayolunun genel görünüşü

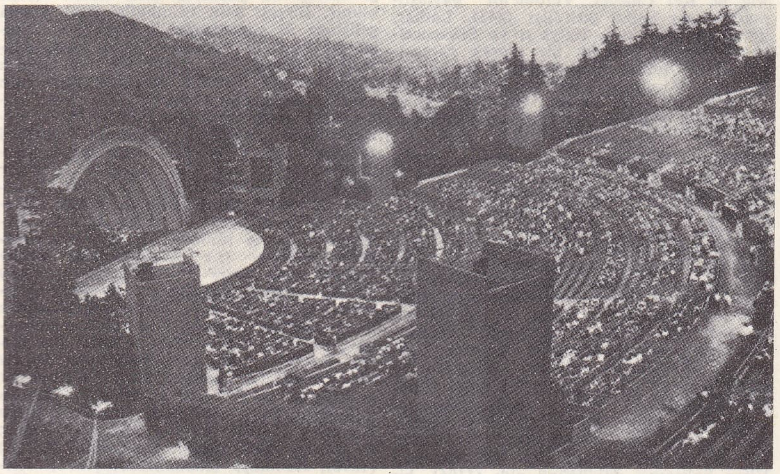

«Hollywood Bowl» açık hava tiyatrosunun görünüşü

taklit ederek tablolarında ışık oyunlarını denedi. Başlıca eserleri: *Yedi Kutsama* (Dresden müzesi); *İsa'nın Son Akşam Yemeği* (Bologna müzesi); *Pire Ayıklayan Kadın* (Pisa müzesi). — Oğlu LUİGİ (Bologna 1709-ay.y. 1779), din adamıydı, sanat tenkitçisi olarak tanındı; Malsavina'nın *Pelsina Pittrice* adlı denemelerini tamamladı. (L)

LOSSENİT i. (alman petrografı K. A. *Lossen*'in [1841-1893] adından fr. *lossenite*). Miner. Hidratlı tabiî demir ve kurşun arsenyosülfat. (L)

LOSSER, Hollanda'da (Overijsel) şehir, alman sınırı yakınında; 16 900 nüf. Dokuma ve besin sanayii. (L)

LOSSKİY (Nikolay Onufriyeviç), rus filozofu (Kreslavka, Vitebsk 1870 - Kaliforniya 1965). 1921'de S.S.C.B.'den ayrıldı. Uzun süre Prag ve Bratislava'da yaşadı, ders verdi, sonra A.B.D.'ye göç etti (1945). New York'taki Rus-Ortodoks okulunda bir süre öğretmenlik yaptı, Kaliforniya'ya yerleşti. Başlıca eserleri: *Die Grundlehre der Psychologie vom Standpunkte des Voluntarismus* (İradecilik Açısından Psikolojinin Temel Öğretileri) [1905]; *Die Grundlegung des İntuitiuismus* (Sezgiciliğin Temeli) [1906]; *The World as an Organic Whole* (Organik Bir Bütün Olarak Dünya) [1918]; *History of Russian Philosophy* (Rus Felsefesi Tarihi) [1954]. (M)

LOSTARYA i. (ital. *osteria*'dan). *Esk.* Küçük han. (M)

LOSTRA i. (ital. *lustra*'dan). Ayakkabı boyama. ‖ *Lostra salonu*, ayakkabı boyacısı dükkânı.

— Denizc. *Lostra etmek*, bozulmuş, sıyrılmış boyaları hafifçe boyamak. Gemi bordalarını, su kesimlerini fırçalayarak temizlemek. (M)

LOSTRACI i. (*lostra*'dan *lostra-cı*). Lostra salonunda ayakkabı boyacılığı yapan kimse. (M)

LOSTROMO i. (ital. *nostromo*, adamımız'dan). Denizc. Ticaret gemilerinde, güverte mürettebatının başı ve güverte zabitlerinin yardımcısı. (Güverte mürettebatının yönetiminden ve güverte âletlerinin bakımından sorumludur.) [ML]

LO SURDO (Antonino), italyan fizikçisi (Siracusa 1880-Roma 1949). Roma üniversitesinde yüksek fizik profesörü oldu (1919). Sonra Floransa Üniversitesi Jeofizik rasathanesi yöneticiliğine getirildi. J. Stark'tan ayrı olarak, gaz halindeki bir ışık kaynağının yayınımı üzerinde bir elektrik alanının etkisini keşfetti (*Stark-Lo Surdo olayı*). Aynı zamanda, tayfölçümü, termoiyonik olaylar, iki kulakla dinleme ve sismoloji üstüne yaptığı çalışmalarla da tanınmıştır. (L)

LOSYON i. (fr *lotion*). Eczc. Deri ve saç bakımında kullanılan hafif alkollü veya alkolsüz kokulu su.

— ANSİKL. Eczc. ve Kozmetik. *Losyon*'lar deri ve saç bakımı için kullanılan tuvalet sularıdır. Alkol derecesi 50-70, bir litredeki koku miktarı 8-15 gr'dır. Yağlı, yağsız ve normal deriler için yapılabilir, büzücü, yumuşatıcı, tedavi edici v.b. olabilir. Saç losyonları, besleyici, antiseptik, bakterisist ve uyarıcı eriyiklerdir; bunların içinde ayrıca çeşitli maddeler bulunabilir. Başlıca losyonlar, lavanta ve kinin sularıdır. İçinde fantazi esanslar ve çok güzel kokular bulunan daha başka bir sürü losyon vardır.

— Ted. Losyon, soğuk veya sıcak su ile veya tıbbî bir sıvı (kaynatılmış bitki suları, çeşitli madde karışımları) ile yapılır. Losyonlar ateşli hastalıklarda banyo yerine kullanılır. Losyon yapmağa yarayan sıvılara da *losyon* denir: *alkalin losyon*'un bir litresinde 64 gr potasyum karbonat vardır. Bundan başka kâfurlu amonyak losyonu, bazik kurşun asetat losyonu (kurşun suyu) gibi tedavi losyonları da vardır. (L)

LOŞ sıf. (gaelce *loch*'tan [?]). Yarı karanlık, az ışık alan: *Bu birçok genç kızın uyuduğu loş, sessiz yatakhanelere ağır bir rüya bulutu çökmüş gibidir* (R. N. Güntekin). *Ne bir ayak sesi hanın boş, loş, sessiz, ölü sofalarında gezindi, ne de bir kapı gıcırtısı duydum* (S. F. Abasıyanık). ‖ Az ışık veren: *Akşamları tramvayların içi kırklıkların pek aradıkları —yüz buruşuklarını göstermeyen— tatlı bir loş ışıkla aydınlanıyor* (B. Felek).

◆ **Loşluk** i. Loş olma, yarı aydınlık olma hali: *Odanın loşluğu kasvet veriyor pek, baktım / Şu fener yansa deyip bir kutu kibrit çaktım* (M. Â. Ersoy). *Eski kilisenin serin loşluğunda, sıra sıra duran çeşitli eski silâhlarla ilk dakikalarda pek ilgilenemedi* (Kemal Tahir). [M]

LOŞİNJ veya **LOŞİNY**, ital. **Lussino**, Adriya denizinde yugoslav adası; 5 800 nüf. Eski yelkenli gemicilik merkezi. Koyun yetiştiriciliği. Ton balığı avcılığı. Tersaneler. Başlıca limanı, *Veli Loşinj*. (L)

LOSEY
«Genç Hizmetçiler»den bir sahne

LOT, Fransa'da Massif Central'da ve Akitanya havzasında ırmak, Garonne ırmağının kolu (sağ kıyı); 481 km. Lozère dağının kuzey yamacından doğar, Mende'den geçer, derin boğazlarla Causse'ları aşar. Daha sonra Aubrac'ın güney ve batı kıyılarının çevresini dolanır, Espalion ile Entraygues'ı sular. Sonra birçok menderes çizdiği Quercy'ye girer ve Cahors'a geçer, Villeneuve'ün biraz yukarısındaki ovaya ulaşır ve Port-Sainte-Marie'nin aşağı kesiminde Aiguillon'a kavuşur. Colagne veya Marvejols çayı, Truyère, Conques Dourdou'su, Célé ve Lède başlıca kollarıdır. Yağmurlu-karlı rejiminin birincisi nisanda, ikincisi aralık ayında iki maksimumu vardır. Ortalama debi: 180 m³/saniye en yüksek debisi 4 000 m³/saniye. (L)

LOT, Fransa'da idare bölgesi, Akitanya havzasında, Massif Central sınırlarında; 5 226 km²; 153 100 nüf. Merkezi *Cahors*. İdare bölgesinin kuzeydoğu ucu, Massif Central'ın billûrlu son tepeleri üzerinde uzanır; tepelerin yerini Akitanya'ya doğru iki killi çöküntü alır: kuzeyde *Saint-Céré havzası*; güneyde *Figeac* veya *Terrefort* havzası. Bu kesimde tarım (tahıl, şarap, meyve) ve hayvancılık başta gelir. Bölgelere, batıda idare bölgesinin en büyük kısmını kaplayan ve oldukça ıssız olan kalkerli *Quercy* yaylaları hâkimdir; bu geniş yüzeyler, koyun yetiştirilen cılız otlaklar ve seyrek meşe ormanlarıyle kaplıdır; tarım (buğday, mısır, yemlik bitki) çöküntülerde toplanmıştır. Güneybatıda, başlayan *Aşağı Quercy*, dar yaylalardan oluşan bir çeşitli tarım (bağcılık başta gelir) bölgesidir.

İdare bölgesinde sanayi ikinci derecede yer tutar: makine yapımı; tahta işçiliği; dokumacılık. (L)

LOT (Ferdinand), fransız tarihçisi (Le Plessis-Piquet, Seine 1866 - Fontenay-aux-Roses 1952). 1909-1936 Arasında Sorbonne'da ders verdi. Diplomasi metinlerini uzun uzun inceleyerek Ortaçağ üstüne geniş bilgi sahibi oldu, tezini 1904'te verdi: (*Études sur le Règne de Hugues Capet et la Fin du Xe Siècle* [Hugues Capet'in Saltanat Dönemi ve X. yy. Sonları Üstüne İncelemeler]). Araştırmalarını genişleterek 1927'de *La Fin du Monde Antique et Le Début du Moyen Âge* (Antik Çağın Sonları ve Ortaçağın Başları) adlı eserini yayımladı. Ayrıca Avrupa'nın iskânıyle ilgili olarak *Les İnvasions Barbares et Le Peuplement de l'Europe*'u (Barbar Yayılmaları ve Avrupanın İskân Edilmesi) [1937] Capet hanedanının malî kaynaklarıyle ilgili olarak *L'Art Militaire et les Armées du Moyen Âge*'ı (Askerlik Sanatı ve Ortaçağ Orduları) [1946] yayımladı. Ortaçağda nüfus meseleleri üstüne roman dili ve edebiyatı üstüne çalışmalar yaptı. (L)

Foto. LAROUSSE; Encyclopedia Britannica; Encyclopedia Americana

imparator LOTHAR I
IX. yy. minyatürü
British museum, Londra

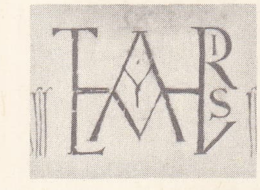

LOTHAİRE'in imzası
Fransa kralı
Archives Nationales, Paris

Pierre LOTİ

LOTA i. Zool. Tatlı su gelincikbalığının ilmî adı. (M)

LOTA, Şili'de (Concepcion ili) liman şehri, Concepcion'un güneyinde; 40 500 nüf. Ticaret merkezi. Maden kömürü işletmesi ve ihracatı. Bakır dökümhaneleri. Sayfiye merkezi. (L)

LOTAR (Eli), fotoğrafçı ve sinema yönetmeni (Paris 1905). 1930'da Joris Ivens'in *Zuyderzee*, 1932'de de Luis Bunuel'in *Las Hurdes* adlı filimlerinin görüntü yönetmenliğini yaptı. Jean Painlevé ile çalıştı, daha sonra kısa metrajlı bir filim çekti (*Aubervilliers*, 1945). Onu tanıtan, filimlerindeki fotoğrafların üstün niteliğidir. (L)

LOTARENJİYEN i. ve sıf. (fr. *lotharingien*'den). Jeol. Liyas'ın Sinemüriyen ile Şarmusiyen arasındaki katına denir. (*Asteroceras Turneri, Asteroceras obtusum* ve *Echioceras raricostatum* kuşaklarını kapsar; Lotarenjiyen, *Gryphaea obliquata* ile nitelenir. (L)

LOTARİO (öl. Torino 950), İtalya kralı (945-950). Arles'li Ugo'nun oğlu idi; 931'den sonra birlikte saltanat sürdüler. Her ikisi de Ivrea'lı Berenger'nin himayesine girdi. (L)

LOTARYA i. (ital. *loteria*'dan). Piyango çekilerek oynanan çeşitli şans oyunlarının genel adı. (M)

LOTBİNİERE, Kanada'da (Québec) idare bölümü, Saint-Laurent ırmağının sağ kıyısında; 30 200 nüf. İdare merkezi, *Sainte-Croix*. (L)

LOT-ET-GARONNE, Fransa'da idare bölgesi, Akitanya havzasında; 5 385 km²; 290 600 nüf. Merkezi *Agen;* dört idare çevresi (*Agen, Marmande, Nérac, Villeneuve -sur-Lot*) vardır.

— *İdare bölgesi.* Güneybatıda, *Landes ormanı*'nın (bk. LANDES) Houellès çevresindeki küçük bir kısmını içine alır. Güneyde, Gélise ve Gers arasında, *Armagnac* bölgesinin son tepeleri akarsular arasında uzanır; burası çeşitli tarım yapılan bir bölgedir. İdare bölgesinin hayatî kısmı olan Garonne vâdisinin kenarında kat kat taraçalar uzanır. Az verimli olan en yüksek taraçalar, eskiden ormanlarla kaplıydı. Bugün bütün bölge, buğday ve mısır üretilen verimli bir tarım kesimidir ve ovanın en alçak kısımları otlaklarla (hayvancılık) örtülüdür. Fakat tarım ekonomisinin başlıca özelliği ve zenginliği, tütün, turfanda sebzeler ve özellikle meyve yetiştiriciliğidir. Lot nehrinin aşağı vâdisi de, Garonne vâdisiyle aynı özelliktedir ve ekonomisi de onun gibi tütün üretimine, meyve ve sebze yetiştiriciliğine dayanır. İki büyük vâdinin arasında aşağı Quercy'nin uzantısı olan ve çeşitli tarım yapılan bir tepeler bölgesi uzanır. Lot ve Garonne'un kuzeyindeki kesim de, gene dar yaylalar ve tepelerden oluşmuştur ve ekonomisi, çeşitli tarıma yönelmiştir. Sanayi faaliyeti iki büyük vâdide toplanmıştır: konservecilik; tütün işlenmesi; küçük metalürji; makine yapımı; tahta ve deri işçiliği. (L)

LOTH (Johann Karl), İtalya'da çalışmış alman ressamı (Münih 1632-Venedik 1698). 1650'ye doğru Venedik'te yerleşti. Liberi'nin öğrencisi olduğu sanılır. Ribera'nın etkisinde kaldı. Roma'da Guercino ve Caravaggio tarzlarını inceledi. Eserleri Avrupa'nın çeşitli galerilerinde (*Yakub'un Vaftizi*, Viyana Kunstshistorisches Museum) ve Venedik kiliselerindedir (Santa Maria del Giglio'daki mihrap arkalığı). [M]

LOTH (Joseph), fransız kelt kültürü uzmanı (Guéméné, Morbihan 1847 - Paris 1934) Arbois de Jubainville'e, *Cours de Littérature Celtique* (Kelt Edebiyatı Dersleri) adlı eserin hazırlanışında büyük yardımı dokundu. Başlıca eserleri: *L'Emigration Bretonne en Armorique du V. au VII. Siècle de Notre Ère* (M.S. V. yy.dan VII. yy.a kadar Armorik'e Breton Göçü) [1883]; *Vocabulaire Vieux-breton* (Eski Bretonca Lûgati) [1883]; *Les Mots Latins dans les Langues Britoniques* (Breton Dilinde Latince Kelimeler) [1892]; *Contribution à l'Étude des Romans de la Table Ronde* (Yuvarlakmasa Romanlarının İncelenmesine Katkı) [1911]. (L)

LOTHAİRE (Laon 941 - Compiègne 986), Fransa kralı (954-986), Louis IV d'Outremer ile Gerberge'in oğlu. Babası ölünce Büyük Hugues'ün, sonra da amcası Bruno'nun (Köln başpiskoposu, Lorraine dükü) vesayeti altına girdi; amcası Lothaire'i imparatora bağımlı duruma getirdi. Lothaire, germen nüfuzundan kurtuldu, ama gücünü çok aşan savaşlara girdi. Lorraine'i Ottonlardan almağa kalktı, fakat kardeşi Charles en iyi müttefiki Hugues Capet ve Reims başpiskoposu Adalbéron ile arası açıldı. Savaş meydanında öldü; tahtı 978'den beri birlikte saltanat sürdüğü oğlu Louis V'e kaldı. (L)

LOTHAR I (795-Prüm 855), Batı imparatoru (840-855), Dindar Louis ile Ermengarde'nin büyük oğlu. 814'ten sonra Bavyera'yı kral unvanıyle yönetti, 817'de imparator oldu. İtalya'da düzeni kurdu (822-825), imparatorluk yönetimine katıldı (825). İmparatorluğun bütünlüğünü sağlamak isteyen partinin başkanıydı. Üvey kardeşi Kel Charles için ayrılan tahsisata karşı çıktı (829). Babasına iki kere başkaldırdı (830 ve 833), onu tahttan uzaklaştırmayı denedi, fakat yönetimini elinde tuttuğu İtalya'ya çekilmek zorunda kaldı (834). Dindar Louis ölünce (840), kardeşlerine üstünlüğünü kabul ettirmek istedi. 841'de Fontenay-en-Puisaye'de başarı kazanan Germen Ludwig ile Kel Charles, Verdun'ün paylaşılmasını ona kabul ettirdiler (843). Lothar, imparator unvanını, İtalya'yı ve Provence'tan Frisland'a uzanan bir toprak parçasını elinde tuttu. Frisland'da Normanlara, İtalya'da Araplara karşı savaştı. Ülkesini üç oğlu, imparator Ludwig II, Lothar II ve Provence'lı Charles arasında paylaştırdıktan sonra Prüm manastırında öldü. (L)

LOTHAR II (825'e doğr. - Piacenza 869), Lotharingia kralı (855-869), Lothar I'in ikinci oğlu. Babasından Friesland'dan Vosges'lara kadar uzanan çok geniş bir krallık kaldı. Kardeşi Provence'lı Charles'dan da Lyon düklüğünü miras olarak aldı. Karısı Theutberge'nin çocuğu olmadı; bu yüzden, üç erkek çocuk doğuran nikâhsız karısı Waldrade ile evlenebilmek için nikâhını bozmağa kalktı, fakat bu isteğini papa Nicolaus I'e kabul ettiremedi. Ölümünden sonra ülkesi, amcaları Germen Ludwig ve Kel Charles arasında paylaşıldı. (L)

LOTHAR III (veya **LOTHAR III**) **VON SUPPLİNBURG** (1060'a doğr. - Breltenwang am Lech, Tyrol 1137), Germania kralı ve germen imparatoru (1125-1137). Bir sakson derebeyinin oğlu idi. Heinrich V'ten Saksonya düklüğünü aldı (1106), bir süre sonra Heinrinch V ile araları açıldı. İmparator ölünce, Kilisenin desteğiyle İmparator oldu; bu yüzden, taht üstünde hak iddia eden Konrad von Hohenstaufen ile çatıştı. Damadı Welf Heinrich'in desteğiyle rakibine boyun eğdirmeği başardı (1135). Kendisine taç giydiren (1133) papa Innocentius'un durumunu sağlamlaştırmak için İtalya'ya iki sefer yaptı (1133 ve 1136) ve Kilisece tanınmayan papa, papanın düşmanı olan Sicilya kralı Rugiero'yu tahttan indirdi. (L)

LOTHAR (Mark), alman bestecisi (Berlin 1902). Berlin ve Münih tiyatrolarını yönetti. Operalar (*Tyll*, [1928]; *Lord Spleen* [1930]; *Der Glückssfischer* [Mutluluk Balıkçısı], 1926), orkestra için süitler, bir oratoryo, oda müziği ve bir missa besteledi. (L)

LOTHARİNGİA, Lothar II'nin (855-869) kurduğu krallık, Vosges dağlarından Friesland'a kadar uzanıyordu. Devlet, sonradan Fransa ile Germania arasında çekişmelere yolaçtı. Soylular. Karolenjleri seçtiler: Zwentibold (895-900), Ludwig III (900 -911), Karl III (911-923). Germania kralı Heinrich I. Louharingia'yı dükalık haline getirerek Hainaut kontu Gilbert'e verdi (926-939). 960'tan sonra Lotharingia, *Yukarı Lotharingia* (sonra Lorra'ne adını aldı) ve *Aşağı Lotharingia* (sonradan Brabant dükalığı) adlarıyle ikiye bölündü. (L)

LOTHİAN, İskoçya'da eski bölge, Forth'un güney kıyısında; bugün *East Lothian, Mid Lothian* ve *West Lothian* idare bölümlerine ayrılmıştır.

—Tar. Angıllar'ın VI. yy. sonuna doğru işgal ettiği ve VII. yy.da tamamıyle sömürgeleştirdiği bölge, uzun süre Northumbria'nın bir kısmıydı. IX. ve X. yy.da Northubria'lılara yeni Alba krallığının İskoçyalıları arasında çekişmelere yolaçan bölge, sonunda, 1018'de İskoçyalıların elinde kaldı. İskoçya'nın ingilizleştirilmesine buradan başlandı. (L)

LOTHİER, Lorraine'in wallon lehçesinde adı. Aşağı-Lorraine dükalığının büyük bir kısmını kendi fiefleri olduğunu gözönünde tutan Brabant kontları, Brabant dükü unvanını almadan önce *Lothier* dükü adını taşıdılar. (L)

LOTİ (Julien VIAUD, **Pierre** — denir), fransız yazarı (Rochefort 1850- Hendaye 1923). 1867'de deniz subayı oldu. Okyanusya seferlerine katıldı (orada kraliçe Pomaré'nin adamları ona LOTİ [Pasifik'te yetişen bir çiçek] adını taktılar; yazar eserlerinde bu takma adı kullandı). Japonya, Senegal ve Tonkin seferlerine de katılan Loti, deniz teğmenliğinden emekli oldu (1898), danıştaya başvurdu, yüzbaşı rütbesini aldı. Çin'de çıkan kargaşalıklar (1900) üstüne Uzakdoğuya gönderilen filoda görevlendirildi. 1906'da gemi kumandanlığına getirildi; 1910'da ayrıldığı görevine Birinci Dünya savaşı başlayınca yeniden döndü. Dostu Juliette Adam'ın *Nouvelle Revue* adlı dergisinde yayımladığı yazılarla tanındı. Yazdığı eserler ve yazılarla türk dostu olarak bilinir. Birçok defa İstanbul'a geldi. İkinci gelişinde 26 yaşındaydı ve Hasköy'de kiraladığı evde ilk romanına konu olan Aziyade'yi tanıdı; bu evde 1,5 yıl oturdu (1876). Daha sonraki gelişinde kısa süre kaldığı Divanyolu'ndaki eve ve evin bulunduğu sokağa onun adı verildi (1910). Ayrıca Eyüp mezarlığı civarında, tepedeki kahvenin adı Piyer Loti kahvesidir. Kendisine büyük bir ün sağlayan *Aziyade* (1879) adlı ilk eserinden sonra birçok roman ve hikâye yazdı: *Rarahu* (1880; bu eser 1882'de *Mariage de Loti* [Loti'nin Evlenmesi] adıyle yeniden basıldı); *Bir Sipahinin Romanı* (Le Roman d'un spahi) [1881]; *Mon Frère Yves* (Kardeşim Yves) [1883], *İzlanda Balıkçısı* (Pécheur d'Islande) [1886]; *Madam Krizantem* (Madame Chrysanthème) [1887]; *Japoneries d'Automne* (Sonbahar Japon İşleri) [1889]; *Au Maroc* (Fas'ta) [1890]; *Le Roman d'un Enfant* (Bir Çocuğun Romanı) [1890]; *Le Livre de la Pitié et de la Mort* (Acıma ve Ölümün Kitabı) [1891]; *Fantôme d'Orient* (Doğu Hayaleti) [1892]; *Matelot* (Gemici) [1893]; *Le Désert* (Çöl) [1895]; *La Galileé* (Celile) (1896); *Ramunço* (Ramuntcho) [1897]; *Reflets sur la Sombre Route* (Karanlık Yol Üstündeki Yansımalar) [1899]; *Les Derniers Jours de Pékin* (Pekin'in Son Günleri) [1901]; *L'Inde Sans les Anglais* (İngilizlerin Bulunmadığı Hindistan) [1904]; *La Troisième Jeunesse de Mme Prune* (Bayan Prune'ün Üçüncü Gençliği) [1905]; *Kırgınlar* (Les Désenchantées) [1906]; *La Mort de Philae* (Philae'nin Ölümü) [1908]; *Un Pelerin d'Angkor* (Bir Angkor Hacısı) [1912]; *La Turquie Agonisante* (Can Çekişen Türkiye) [1913]; *La Hyène Enragée* (Kuduz Sırtlan) [1916]; *Prime Jeunesse* (1919). İzlenimci bir yazar olan Loti, okuyucuda, yazdıklarını çok aşan geniş hayaller uyandırır. Olayları hemen her zaman kendi hayatından alır. Onun yabancı ülkelere tutkunluğu, yurtsama, geçicilik, ölümlülük, kırgınlık ve aşkın bile gideremediği yalnızlık duygusunun değişik biçimde tezahürüdür. (L)

LOTİS. Yun. mit. Peşinden koşmakta olan Priapos'un çapkınlığından korunmak için lotüs biçimine giren peri. (L)

LOTOPHAGOS'LAR («Lotus yiyenler»), yun. **Lotophagoi,** Libya'da Batı Trablus kıyısında yarı efsanevî halk. Homeros'un sözünü ettiği Lotophagos'lar lotus çiçeğiyle beslenirlerdi. (L)

LOTOR i. Amerika'da yaşayan *çamaşırcı ayı*'nın (*Procyon lotor*) ilmî adı. (Küçükayigillerden.) [L]

LOTRİT i. (fr. *lotrite*). Miner. Hidratlı tabiî alüminyum, demir, kalsiyum ve magnezyum silikat. (L)

LOTTA i. (1808 Rus-Fin savaşına katılan finli bir kadın kahramanın adından). Finlandiya Silâhlı kuvvetlerine bağlı kadın gönüllülere verilen ad.

Foto. X (LAROUSSE)

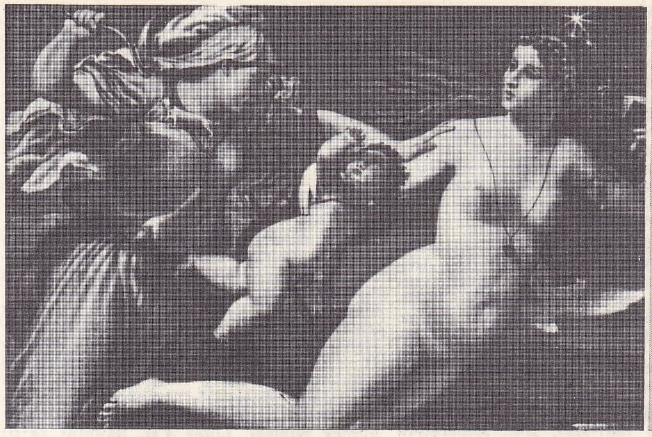

Lorenzo LOTTO «İffetin Zaferi» Rospigliosi galerisi, Roma

— ANSİKL. Ask. tar. Adını J. L. Runeberg'in bir şiirinden alan *Lotta Svärd'ler* derneği; 1918'de kuruldu ve kısa zamanda 100 000'e yakın kadın üyesi oldu. Düzenli orduya bağlı olan lottalar beş kola bölünmüştü: birliklerin ve mültecilerin iaşesi, sağlık, giyim, hava savunması ve yazı işleri. Gönüllüler arasından hizmete alınan lottalar aylık ve kanunî istihkak alırlardı. Özellikle 1918 Komünist ayaklanması sırasında, 1939 ve 1941 savaşlarında yararlık gösterdiler. Aylıkları ve bakım, donatım giderleri devlet yardımı ve yardım kampanyalarıyle karşılandı. İkinci Dünya savaşında birçok ülkede kurulmuş olan yardımcı kadın birlikleri, lottalar örnek alınarak meydana getirilmiştir. (L)

LOTTİ (Antonio), italyan bestecisi (Hannover veya Venedik ? 1667-Venedik 1740). 1687'de Venedik San Marco kilisesine kantor olarak girdi, sonra orgcu oldu, 1736'da kapella yöneticiliğine getirildi. Venedik'te kurduğu şarkı ve beste okulunda B. Marcello, B. Galuppi, M. Gasparini gibi ünlüler yetişti. Bütün müzik tarzlarında, hattâ çalgı müziği alanında eserler verdi. En ünlü eserlerinden 4 sesli *Miserere* ile 12 sesli *Crucifixus* bütün XVIII. yy. boyunca San Marco kilisesinde söylenmiştir. 2 ilâ 5 sesli *Duetti, Terzetti e Madrigal* (1705), 3 ve 4 sesli missa'lar, motet'ler, 4 sesli kantatlar besteledi. Oratoryolar temsil ettirdi: *Il Voto Crudele* (Zalim Boşluk) [Viyana, 1712], *Gioas Re di Giuda* (Yahudiye'nin Şen Kralları). Zaman zaman A. Caldara, A. Ariosti, A. Scarlatti, Fux ve G. Vignola ile işbirliği yaparak yirmiden fazla opera yazdı ve eserleri 1693 - 1719 arasında özellikle Venedik'te bazen Napoli, Dresden ve Viyana operalarında temsil ettirdi: *La Forza del Sungue* (Kanun Kuvveti); *L'Infedelta Punita* (Cezalandırılan Sadakatsizlik); *Foca Superbo* (Muhteşem Fok Balığı); *Giove in Argo* (Zeus Argas'ta); *La Ninfa Apollo*. (L)

LOTTİNOPLASTİK i. (bulucusu *Lottin* de Laval'in [1810-1903] adından fr. *lottinoplastique*). Alçak kabartmaları kalıplama metodu; bir fırça ile üst üste yapıştırılmış nemli kâğıtlar yardımıyle kalıp çıkarmağa dayanır. (L)

LOTTO (Lorenzo), italyan ressamı (Venedik 1480'e doğr.- Loreto 1556). Tiziano'nun etkisine karşı çıkan birkaç ünlü venedikli ressamdan biridir. Sanatı, Alvise Vivarini'nin veya Giovanni Bellini'nin sanatına bağlanır. *Bernando de Rossi* (1505, Napoli), *Andrea Odoni* (1526, Hampton Court), *Bereli Genç Adam* (1526, Milano) portreleri ile tanındı. Lotto'nun eseri, kaynaşma ve dengesizlik bakımından daha çok alman sanatına yakındır (San Bernardino sunağının tablosu [1521, Bergamo] veya *Çarmıha Gerilme* [1531, Monte San Giusto, Macerata]). Yoksul kişiler arasında yaşayan ressam, *Müjde*'de (1527, Recanati), *Azize Lucia* tablosunun alt kısmında (1531, Jesi) veya *Aziz Antonius'un Sadakaları*'nda (1542) kalabalıkları büyük bir gerçeklikle canlandırır. Hepsi aynı değerde olmayan eserleri, bazı yönleriyle barok sanatı müjdeler. (L)

LOTUS i. (yun. *lotos*'tan lat. k.). İlkçağda birçok bitki türüne verilen ad: eskilerin *yunan lotus*'u bir yem bitkisi, *mısır lotus*'u bir nilüfer çeşidi, *ağaç lotus*, bir çiğde ağacıdır. (Oysseus'un «Lotus yiyenler» ülkesine çıktığı zaman, *Odysseia*'da sözü edilen bitki bu sonuncu bitkidir [Lotophagos'lar].)

— Bot. *Gazelboynuzu*'nun ilmî adı.

— Mim. Eski mısır anıtlarında çok kullanılan bir çeşit duvar silmesi. (Lotusun eski mısır mimarlığında ve Eski Mısır'ın süsleme sanatlarında önemli bir rolü olmuştur. Lotus ayrıca, bütün asya sanatlarında, gerek süsleme alanında, gerek tanrısal sembol olarak çok kullanılmıştır.) [L]

Lotus davası. Bk. BOZKURT-LOTUS DAVASI.

LOTZ (Karl), macar ressamı (Hessen 1833 - Budapeşte 1904). Millî müzedeki (1877), Akademideki ve Budapeşte operasındaki (1884) freskleri yaptı. Eserlerinin çoğu Budapeşte müzesindedir. Viyana akademisi üyesiydi. (L)

LOTZE (Rudolph Hermann), alman filozofu ve fizyolojisti (Bautzen 1817-Berlin 1881). Leipzig (1842), Göttingen (1844) ve Berlin'de (1881) felsefe dersleri verdi. Başlıca eserleri: *Metaphysik* (Metafizik) [1841]; *Logik* (Mantık) [1843]; *Medinizische Psychologie oder Physiologie der Seele* (Tıp Psikolosiji veya Ruh Fizyolojisi) [1852]; *Microkosmos, Ideen zur Naturgeschichte und Geschichte der Menschheu* (Mikrokozmos, Tabiat Tarihi ve İnsanlık Tarihi Üstüne Düşünceler) [1856]; *Geschichte der Ästhetik in Deutschland* (Almanya'da Estetiğin Tarihçesi) [1868]; *System der Philosophie* (Felsefe Sistemi) [1874-1879]. Lotze, fizyolojide hayat gücü fikrine karşı çıkmış ve mekanik nazariyesini savunmuştur. Filozof olarak kendini «finalist bir idealist» diye tanımlar. Leibniz'in etkisinde kalmıştır. Lotze'ye göre metafizik, ahlâktan hareket etmelidir. Değişiklikleri özel monadları meydana getiren güzel ve sonsuz cevher, aynı zamanda yüce iyiliğin kendisidir, çünkü iyi, güzel ve doğru kavramlarının ilkesidir. (L)

Loubatiere (LA), Fransa'da Noire dağının (Aude) güney yamacında orman, Mazamat'nın güneybatısında. Galen, tabiî çinko sülfür ve gümüş madeni (bugün kapatılmıştır); deriştirme fabrikası. (L)

LOUBET (Emile), fransız devlet adamı (Marsanne 1838-Montélimar 1929). Ilımlı cumhuriyetçi milletvekili (1876-1885), senatör (1885 - 1899) ve bayındırlık bakanı (1887-1888) oldu. Fransız - rus ittifakının imzalanması, anarşistlerin suikastları ve Panama bunalımı sırasında başbakan (1892) ve içişleri bakanıydı (1892-1893). Panama bunalımı onun düşmesine sebep oldu. 1896'da senato başkanı seçildi. Elysée'de F. Faure'un yerine geçti (1899-1906). Milliyetçilerin muhalefetine rağmen Dreyfus'ü affetti. Devlet başkanlığında kilisenin devlet işlerine karışmasına karşı bir siyaset güttü; geniş diplomatik çabalara girişti; Nikolas II (1901), Edward VII ve Vittorio Emmanuel III (1903) ve Alfonso XIII'ün (1905) Fransa'yı ziyaretleri, onun zamanında oldu. Rusya (1902), Londra (1903) ve Roma'yı (1904) ziyaret etti; ziyaretleri tartışmalara yolaçtı. Loubet bu gezileriyle fransız-italyan yakınlaşmasını ve fransız-ingiliz antlaşmasını kolaylaştırdı. (L)

LOUBET (Joseph), güney fransa lehçesiyle yazan fransız şairi (Montpellier 1874-Paris 1951). Başlıca eserleri: *Li Rouso gue Saunon* (1902) ve *Auboissadas*'tır (1931). Bu lehçeyi edebiyat dili haline getirmek isteyen akımın en gözde yazarlarındandı. (L)

LOUBON (Emile), fransız ressamı (Aix-en-Provence 1809 - Marsilya 1863). Granet'nin öğrencisi ve İtalya'da çalışma arkadaşı (1829) idi. 1845-1863 Arasında Marsilya Güzel Sanatlar okulunu yönetti. Aix-en-Provence müzesinde eserleri vardır (*Crau'nun Keçileri, Gineste Geçidi*). Richard tarafından yapılan portresi, Marsilya müzesinin şaheserlerinden sayılır. (L)

LOUCHEUR (Raymond), fransız bestecisi (Tourcoing 1899). Roma Büyük ödülünü (1928) ve Georges Bizet ödülünü (1935) kazandı; M. Dupré'nin yerine Paris konservatuvarı müdürü (1956-1962) oldu. İki senfoni (1936, 1945), bir *Rapsodie Malgache* (Madagaskar Rapsodisi) [1946], melodiler, oda müziği ve *Hop-Frog balesi*'nin (E. Poe-dan) müziğini besteledi. Ayrıca, bir yaylılar dörtlüsü (1957), keman için bir sonatin'i (1959) ve bir keman konçertosu (1960) vardır. (L)

LOUDİMA veya **LUDİMA**, Kongo-Brazaville cumhuriyetinde (Niari bölgesi) kasaba, Niari ile *Loudima*'nın kavuştuğu yerde, Kongo-Okyanus hattı üzerinde; 6 000 nüf. Yağ palmiyesi işletmeleri. Tarımı modernleştirme istasyonu. (L)

LOUDUN, Fransa'da Vienne idare bölgesinde (Châtellerault idare çevresi) kanton merkezi, Poitou'da, Anjou ile Touraine sınırlarında, Petite-Maine ile Négron'un kaynakları arasında; 7 400 nüf. XII. yy.dan kalma kule. Roman üslûbunda Sainte-Croix kilisesi ve gotik üslûbunda kiliseler. Döşeme fabrikası. Radyo parçaları. Bağcılık.

— Tar. Eskiçağdaki *Juliodunum* şehri olan Loudun, Fransa'da La Rochelle'den sonra Calvin'ciliğin en çok yayıldığı şehirdi; burada birçok protestan konferansı yapıldı (1596, 1619, 1659). [L]

LOUEL (Jean), belçikalı besteci (Ostende 1914). Brüksel konservatuarında öğretmenlik yaptı. 1956'da, müzik eğitimi müfettişliğine getirildi. Senfonik parçalar (*Fantaisie sur Deux Chansons de Troubadours* [İki Trubadur Şarkısı Üstüne Fantezi], 1942; *Marche Funèbre* [Cenaze Marşı], 1945; *Fanfares* [Av Boruları], 1948), flüt ve orkestra için bir oda konçertosu (*Concerto da Camera*, 1947), iki piyano ve bir keman konçertosu (1950), bir beşli (1958) besteledi. (L)

LOUGH, irlanda dilinde gölleri ve bazı dar haliçleri ifade eden coğrafya terimi. (L)

LOUGHBOROUGH, İngiltere'de (Leicestershire) şehir, Soar ırmağı kıyısında, Leicester'in kuzeyinde; 38 600 nüf. Tuhafiyecilik. Çan dökümevi. Elektrik malzemesi. (L)

LOUİS [lui] i. Louis XIII zamanında basılmağa başlanan eski altın para. ‖ Fransız para sisteminin XI. yılında basılan 20 franklık altın para: Birinci Dünya avaşına kadar tedavülde kaldı. (Louis altınının ağırlığı 6,4516 gr, ayar 900/1000'dir. Aynı sistemde 10 franga da yarım-louis adı verilir.) [NAPOLYON ALTINI da denir.] (L)

LOUİS (1167'ye doğr.-Edirne 1205), Blois ve Chartre kontu (1191-1205), Blois'lı Thibaud V'in oğlu ve halefi. Philippe-Auguste'e baş kaldırdı ve Arslan Yürekli Richard'a bağlılığını bildirdi (1198). Cezalandırılma korkusuna kapılarak haçlılara katıldı ve Dördüncü Haçlı seferinde yararlık gösterdi; İznik (Nikaia) dükü oldu. Edirne muharebesinde öldü. (L)

LOUİS (Versailles 1729 - Fontainebleau 1765), Fransa veliahtı; Louis XV ile Maria Leszczynska'nın oğlu. Dindarlar parti-

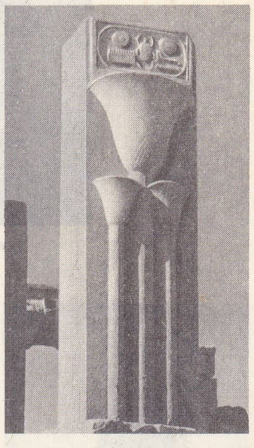

granit bir ayağın detayı Amon mabedi, Karnak

lotus (mim.)

mathura sanatı kumtaşı gül motifi (I. yy.), Guimet müzesi, Paris

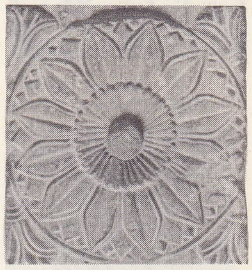

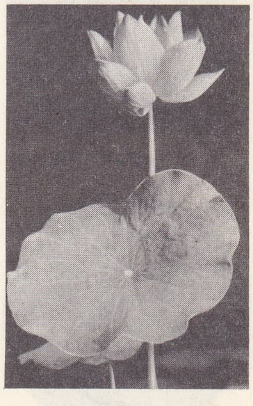

lotus (bot.)

Emile LOUBET

Foto. *Dizionario Enciclopedico Italiano; Giraudon (LAROUSSE)*

LOUCHEUR

Emile LOUBON

Dindar LOUİS I
Millî kütüphane, Viyana

MALE'Lİ LOUİS II

ön yüz
Louis altını
Napolyon I

ön yüz
Louis altını
Fransa cumhuriyeti (1851)

sinin başıydı; babası onu devlet işlerinden uzak tuttu. İkinci evliliğini Saksonya'lı Maria-Joseph ile yaptı; ondan beş çocuğu oldu: Louis XVI; Louis XVIII; Charles X; Marie-Adélaïde Clotilde (Sardinya kraliçesi) ve Madame Elisabeth. (L)

LOUİS I Dindar (Chassenuil 778-İngelheim yakınları 840), Akitanya kralı (781 - 814), Batı imparatoru (814 - 840), Charlemagne'ın ölümünden sonra hayatta kalan tek oğlu. Güney halkına dayanan Louis, savaşı sevmiyordu, daha çok kilise işleriyle uğraştı. Önce kendi veraset meselesini düzenledi, o sırada imparatorluğa bağladığı krallığın yönetimini oğulları Lothar, Pépin ve Louis'ye bıraktı; Pépin ve Louis kardeşler, Lothar'a bağlıydılar. Böylece imparatorluğun bütünlüğü, Germenlerin paylaştırma geleneğine rağmen korunmuş olacaktı. Ancak aile uyuşmazlıkları tasarıyı bozdu. İtalya kralı Bernard başkaldırdı, fakat cezalandırıldı (818). İmparatoru Charlemagne'ın bakanlarını sürgüne gönderdi, kızkardeşlerini ve yeğenlerini manastıra kapattırdı. İmparatora sözü geçen piskoposların desteğiyle mağdurlar intikamlarını aldılar ve Louis'yi küçük düşürdüler (Attigny tövbesi, 822). 829'da Louis, Bavyeralı Judith ile evliliğinden olan (823) dördüncü oğlu Charles'a ülkenin bir kısmını verdi. Hoşnutsuzluk arttı ve rahip Wala bütün soyluları ayaklandırmayı başardı: imparator 830-831'de çalışamaz hale geldi. Oğulları arasındaki çekişmeler az zamanda yeni düzensizlikler doğurdu. Onları cezanlandırma yetkisi bulunmayan Louis, oğlu Lothar tarafından tahttan indirildi (833), fakat sonra öbür oğulları tarafından yeniden tahta çıkarıldı (835). Ölümünden sonra Oğullarına verilen krallıklar durmadan el değiştirdi. (L)

LOUİS I NEVERS'Lİ veya **CRÉCY'Lİ** (1304'e doğr. - Crécy 1346), Flandre, Nevers ve Rethel kontu (1322-1346). Babası Flandre'lı Louis'den Nevers ve Rethel'i (22 temmuz 1322), büyük babası Dampierre'li Robert'den Flandre'ı (17 eylül 1322) miras olarak aldı. Louis I seleflerinden daha çok Fransa taraflısı idi. Otoriteler yönetimi, ayaklanmalara yolaçtı; Brugge'de altı ay tutuklu kaldı (1325). Philippe IV bu duruma müdahale etti (Louis I, Philippe VI'nın kızı Marguerite ile evliydi). Philippe VI, Flamanları Kassel'de ezdi (1328). Kont metbuuna bağlı kaldığından, İngiltere kralı Edward III'ün sevkiyatını durdurarak Flandre'da yeni bir isyanı kışkırttı (1336). Tribun Van Artevelde cinayetinden sonra kendini toplamağa çalışan kont, Crecy'de öldürüldü. (L)

LOUİS II Kekeme (846 - Compiegne 879), Fransa kralı (877-879), Kel Charles II ile Ermentrude'ün ikinci oğlu. Kral olarak Maine (856) ve Akitanya'yı (867) yönetti ve babasına sık sık isyan etti. Babası ölünce kendini Fransa'da güçlükle kabul ettirebildi, az sonra da öldü; geriye ilk evliliğinden olan oğulları Louis III ve Carloman'ı, kraliçe Adélaïde'den olan oğlu Charles III ü (babası öldükten sonra doğdu) bıraktı. (L)

LOUİS II MALE'Lİ (Mâle, Brugge 1330 - Saint-Omer 1384), Flandre, Nevers, Rethel (1346-1384), Bourgogne, Artois (1382-1384) kontu; Louis I ile Bourgogne ve Artois kontesi Fransalı Marguerite'in oğlu. Crécy'de babasının yanında çarpışırken yararlandı, az sonra Fransa ve İngiltere ile ilişkilerinde, halk yararına bir tarafsızlık sağladı. Vârisi Marguerite'i Bourgogne dükü Philippe ile evlendirerek, Charles V'ten Lille, Douai ve Orchies'yi geri almayı başardı (1369). Daha önce de Mechelen ve Anvers'i, Brabant dükü Wenceslas I'den almıştı (1357). Flaman şehirleri ve özellikle Gand, Louis II'nin hükümranlığını kabule yanaşmadılar ve sık sık ayaklandılar. Son Gand ayaklanmasına (1379) Louis II çok öfkelendi: damadı sayesinde Fransızların yardımını sağladı ve isyancıları Rozebeke'de ezdi (1382); fakat Gandlılar'ın boyun eğdiğini görmeden öldü. (L)

LOUİS III (863'e doğr. - Saint-Denis 882), Fransa kralı (879-882), Louis II ile Ansgarde'ın büyük oğlu. Babası ölünce, kardeşi Carloman ile kral ilân edildi. Germania kralı Küçük Ludwig'e Batı Lotharingia'yı bıraktı. Baba mirası bölüşülürken, Francia'yı ve Neustria'yı aldı. Saucourt'da Normanları yendi (881). Carloman, Louis III'ün vârisi oldu. (L)

LOUİS III Kör (Autun 880 - Arles 928), Provence kralı (887-928), Batı imparatoru (901-905). Bourgogne kralı Boson'un oğluydu; Şişman Karl ve Arnulf'un metbuluğunda Provence ve Lyonnais ile yetinmek zorunda kaldı. İtalya'ya yaptığı bir sefer sırasında İtalya kralı (900), sonra imparator (901) tacını giydi. Rakibi Berengario I'in emriyle kör edildi (905). Provence'a döndü ve fiilî iktidarı Arles'lı Hugues'e bıraktı. (L)

LOUİS IV d'Outremer (öl. Reims 954), Fransa kralı (936-954). Cahrles III'ün oğlu, tahttan uzaklaştırıldı, kral Raoul'ün ölümünden (936) sonra Büyük Hugues tarafından İngiltere'den çağırıldı. Büyük Huguesona ve adamlarına otoritesini kabul ettirebileceğini sanıyordu. Fakat Louis, piskoposların desteğini sağladı ve zengin mülkünü (bu arada Laon'u) korudu. Lorraine'den vaz geçerek Otton I'in yardımını elde etti, böylece Hugues'u yenebildi (948). Macar akınlarını önleyemediyse de Normanlar ile birleşti ve Akitanya'da otoritesini sürdürdü. İktidarını sağlamlaştırmak zorunda olan Louis IV prensliklerin güçlenmesine el verdi. (L)

LOUİS V Tembel (967'ye doğr. - Compiègne 987), Fransa kralı (986 - 987). Lothaire'in oğluydu; 978'de tahta ortak oldu, babasının germen aleyhtarı siyasetini ve Reims başpiskoposu Adalbéron ile olan kavgasını sürdürdü. Vâris bırakmadan öldü. Fransa'nın son karolenj kralıdır; tahtı Hugues Capet'ye geçti. (L)

LOUİS VI Şişman veya **Savaşçı** (1081'e doğr. - Paris 1137), Fransa kralı (1108 - 1137), Philippe I ile Hollandalı Bertha'nın oğlu. Enerjik bir insandı, insanları peşinden sürükleyebilen bir kişiliği vardı. Coucy senyörü, Thomas de Marle, Hugues du Puiset ve Hugues de Crécy gibi yağmacı senyörlerle mücadele ederek İle-de-France'ı (topraklarının çoğu bu bölgedeydi) huzura kavuşturmağa çalıştı. Bu topraklar üstünde iktidarı güçlendirdi ve dostu Saint-Denis rahibi Suger'in yardımı ve tavsiyeleriyle buraları değerlendirdi. İle - de - France'ta şehirlere imtiyazlar verdi, ayrıca köyler kurdu, bu yeni köylere köylüleri çekmeğe çalıştı. İngiltere kralı ve Normandiya dükü Henry I ile mücadele etti; düke karşı Robert Courteheuse'ü daha sonra William the Clito'yu destekledi, 1127'de Flandre'ın miras işine karıştı, fakat desteklediği aday (William the Clito) kendini kabul ettiremeden öldü (1128); rakibi Alsace'lı Thierry Flandre kontu oldu. Louis VI daha sonra Louis VII adıyle tahta çıkacak olan büyük oğlunu Akitanya dükalığının vârisi Aliénor ile evlendirdi. 1124'te imparator Heinrich V Fransa'yı işgal edince, Louis VI bütün büyük vasallardan yardım gördü. Bu durum germen imparatorunu çekilmek zorunda bıraktı. İhtiyatlı ve ustaca bir siyasetle piskoposluk seçimlerine doğrudan karışmağa devam etmekle birlikte kilisenin desteğini sağlamayı bildi. (L)

LOUİS VII Küçük (1120'ye doğr.-Paris 1180), Fransa kralı (1137-1180), Louis VI'nın oğlu. Saltanatının başlarında Vatikan ile ve Champagne kontu Thibaud ile anlaşmazlığa düştü. Kral, Bourges başpiskoposluğuna kendi çevresinden bir rahip getirmek istiyordu; fakat Bourges Rahipler meclisi, Pierre de La Châtre'ı başpiskopos seçti. Louis VII, başpiskoposun şehre girmesini yasakladı (1141). Papa İnnocentius II, kralın topraklarına girilmesini yasakladı; Pierre, Champagne'ı istilâ etti ve Vitry'yi yaktı (1142). Sonunda burasını boşaltmak ve Pierre de La Chatre'ın tayinini kabul etmek zorunda kaldı; 1145 noelinde haçlı seferlerine hazırlandı. Saint-Bernard'ın öğütlediği İkinci Haçlı seferi 1147'de başladı, fakat sefer başarısızlığa uğradı, kral 1149'da Fransa'ya döndü. Topraklarını akıllıca yönetti, bunları daha iyi işletmeğe yöneldi. Ruhban sınıfıyle işbirliği sayesinde, birçok meselede sözünü geçirebildi. Vatikan ile de iyi ilişkiler kurdu ve Alexander III'ü Friedrich Barbarossa'ya karşı destekledi. Başlıca tehdit Anjou kontu ve Normandiya dükü Henry II Plangenêt'den geliyordu. Henry II, 1152'de Louis VII'nin boşaldığı düşes Aliénor ile evlenerek Akitanya'yı ele geçirdi. 1154'te Henry II, İngiltere kralı oldu; bundan sonra iki kral arasında çekişme bitmek bilmedi. Louis VII, hasmını zayıflatmayı başaramadı ama, Thomas Becket'i destekleyerek, sonra da hasmının başkaldıran oğullarına yardım ederek ağır bir yenilgiye uğramaktan kurtuldu. Plantagenêt'ye karşı Flandre kontu Alsace'lı Philippe ile Champagne kontu Henri'nin ittifakını sağladı ve Henri III'ün kızkardeşi Adele (Philippe II Auguste'ün annesi) ile üçüncü evliliğini yaptı. (L)

LOUİS VIII Aslan (Paris 1187-Montpensier, Auvergne 1226), Fransa kralı (1223 - 1226), Philippe Auguste ile İsabelle de Hainaut'nun oğlu, Castilla'lı Blanche'ın kocası. Babasının hükümdarlığı sırasında İngiltere'ye karşı yapılan önemli harekâta katıldı, 1214'te La Rocheaux - Moines'da Yurtsuz John'u yendi, 1216'da Manş ötesine yapılan bir seferi yönetti. Onu bu sefere çağıranlar krala karşı ayaklanan ingiliz senyörleriydi. Bu sefer, John'un beklenmedik ölümü yüzünden kısa sürdü. Louis VIII kral olunca, özellikle Toulouse kontluğu işini düzenledi (Simon de Monfort, Albilerin haçlı seferi sırasında Toulouse'u ele geçirmişti; fakat Simon de Monfort'un ölümünden sonra kont Raimond VII ve din sapkınları burada başkaldırmışlardı). Louis VIII. 1226.da yeni bir haçlı seferi düzenledi. Avignon'u aldı, öbür şehirleri ele geçirdi ve Beaucaire ile Carcassonne'un yönetimini adalet görevlilerine bıraktı. Bölgelerin krallık topraklarına katılması yolunda ilk adım böylece atılmış oldu. Louis VIII, Montpensier'de dizanteriden öldü. (L)

LOUİS IX veya **SAİNT LOUİS** (Poissy 1214 - Tunus 1270). Fransa kralı (1226 - 1270), Louis VIII'in oğlu. Naibe Castilla'lı Blanca'ya karşı bir ayaklanma oldu; bu ayaklanma 1230'da bastırılabildi. Naibe, bir yıl önce Toulouse kontu Raimond VII ile Paris antlaşmasını imzalamıştı. Bu antlaşma Languedoc'ta albi mezhep sapkınlığının kaldırılmasını sağlıyor, kontun mirasçısı Jeanne'ın, Louis IX'un kardeşi Alphonse de Poitiers ile evlenmesini öngörüyor, Nimes - Beaucaire ile Béziers - Carcasonne hâkimliklerinin krallık topraklarına katılmasını onaylıyordu. Blanca, 1234'te Louis IX'u Provence kontu Raimundo Berengario IV'ün kızı Marguerite ile evlendirdi. Kral görev yüklenecek yaştaydı, buna rağmen ana kraliçe, 1242'ye kadar işleri yürütmeğe devam etti. 1242'den sonra Louis IX krallığı akıllıca ve ustalıkla yönetti. İçeride güney ve batı baronlarının isyanını kolayca bastırdı (1241). Böylece ülke huzura kavuştu. Kral, subayları, yöneticileri ve hâkimleri denetledi; bunun için saray adamlarını yönetim konusunda incelemeler yapmakla, halkın şikâyetlerini dinlemekle görevlendirdi. 1254 ve 1256 krallık kararnameleri haksız vergi alınmasını, kötü alışkanlıkları, uygunsuz davranışları önleyebilmek için memurların görevlerini kesinlikle belirledi. Bu arada çıkarılan daha başka kararnameler monarşi iktidarını sağlamlaştırmayı (hâkim kararıyle düello yapılmasının yasaklanması, 1258), ahlâk düzenini sağlamayı (fuhşun ve kumarın yasaklanması, kâfirlerin cezalandırılması) amaçlıyordu. 1263 ve 1265 kararnameleri krallık parasını bütün krallıkta

Foto. LAROUSSE

geçerli kıldı. Bu tedbirler krallık yönetiminin etkisini öylesine artırdı ki, Louis IX, en büyük hâkim olarak güç kazandı. Ayrıca eski feodal mahkeme onun etkisiyle değişti; bu mahkeme bazen yargı işleriyle, bazen maliye memurlarının denetimiyle ve hesapların gözden geçirilmesiyle yükümlendi; parlamento ve sayıştay böylece ortaya çıktı.

Kral, prensler arasında anlaşma sağlayarak barışı sürdürmek istedi. Henry III, 1242'de isyan eden Poitiers'li baronları desteklemek üzere çıkarma yapınca, karşısında Louis IX'u buldu. Louis IX, Henry III'ü Taillebourg'da ve Saintes'de yendi. Sonraki yıllarda anlaşmazlık yatıştı. 1254'te Fransa kralı görüşmelere başladı; bu görüşmeler 1259 Paris antlaşmasıyle sonuçlandı. Philippe Auguste ile Yurtsuz John'dan sonra başlamış olan anlaşmazlığı ortadan kaldıran bu antlaşma sayesinde Henry III, Akitanya dükü olarak Fransa kralının yeniden gözdesi oluyordu. Hery III, Normandiya, Maine, Anjou, Touraine ve Poitou'dan vaz geçiyor, fakat Louis IX ona Limoges, Caharte ve Périgueux diyakosluklarında tımar veya mülk olarak elinde tuttuğu yerleri veriyordu. Ayrıca Poitiers kontu Alphonse çocuk bırakmadan öldüğü takdirde elde edeceği Charente'ın güneyindeki Algenais'yi ve Saintonge'u da Henry III'e bırakıyordu. Louis IX aynı anlayış içinde Aragon kralıyle de bir antlaşma yaptı (Corbeil antlaşması, 1258), Aragon'un Provence ve Languedoc (Narbonne hariç) üstündeki iddialardan vaz geçmesi karşılığında Rounsillon ve Barcelona üstündeki bütün haklarından vaz geçiyordu. Bu anlaşmalar yanlış anlaşıldı. Çünkü bir kralın topraklarını ve haklarını bırakabilmesi akla yakın gelmiyordu. Oysa bu anlaşmalar ingiliz-fransız anlaşmazlığını yıllarca yatıştırdı. Louis IX aynı barışçı tutumuyle Vatikan ile Friedrich II arasındaki anlaşmazlığı da giderdi; kardeşi Anjou'lu Carlo'nun İtalya ile ilgili girişimlerini çekingenlikle destekledi. Bununla birlikte haçlı seferini canla başla düzenledi ve cesaretle yöneti. 1244 Sonlarında bir hastalık geçirdi. Hazırlıkların yavaş gitmesi, Yedinci Haçlı seferini ağustos 1248'e kadar geciktirdi. Haçlılar, kralın yönetiminde Aigues-Mortes'da gemilere bindiler ve Müslümanlığın merkezi sayılan Mısır'a gittiler, Mansure'de yenildiler (şubat 1250), kral esir edildi. Büyük bir fidye karşılığında serbest bırakıldı, dört yıl Suriye'de kaldı, haçlıların elindeki şehirleri tahkim etti ve tutsaklardan çoğunu para ile satın aldı. Annesinin ölüm haberini alınca (kasım 1252) Fransa'ya döndü. Bir başka haçlı seferi hazırlamak istiyordu. Tasarısını geliştirebilmek için mart 1267'ye kadar beklemesi gerekiyordu; zaten senyörler bu sefere pek istekli görünmüyordu. Sekizinci Haçlı seferi, ağustos 1270'te Aigues - Mortes'dan başladı; kuvvetler Tunus'a doğru yola çıktılar. Tunus, Mısır'a karşı girişilecek saldırı için iyi bir üs gibi görünüyordu. Fakat Kartaca'ya çıktıktan bir süre sonra başgösteren veba salgını orduyu kırıp geçirdi; kral 25 ağustos 1270'te vebadan öldü. Saint Louis, Capet hanedanının en büyük hükümdarlarındandı; krallık otoritesinin mutlak üstünlüğüne inanırdı. Basit bir hayat yaşadı. (L)

LOUİS X (Paris 1289 - Vincennes 1316), Fransa kralı (1314 - 1316). Güzel Felipe IV ile Navarra'lı Juana'nın oğlu. Kısa süren hükümdarlığı bir önceki kralın son yıllarında bunaltıcı bir hal alan, monarşi idaresine karşı gösterilen tepkilerle geçti. Saray, amcası Valois'lı Charles'ın etkisiyle, eski kralın yakın adamlarına karşı cephe aldı ve çoğunu işten uzaklaştırdı. Din adamları da ancak kendilerine birtakım haklar tanındıktan sonra vergi ödemeyi kabul ettiler. Soylular ise monarşi ilkesine ve hükûmet otoritesine doğrudan doğruya dil uzatmamakla beraber her eyalette kendilerine tanınan hakların açığa kavuşturulmasını istediler, bu amaçla kendi aralarında birlikler kurdular. «Şart'lar hareketi» adı verilen bu hareket, kralın çeşitli tavizlerde bulunmasına yolaçtı (1315). Bununla birlikte, Louis X bu ayrıcalıkların kapsamını sınırlamayı ve Flandre'a karşı bir sefer düzenlemek için baronların işbirliğini sağlamayı becerdi. Bir soğukalgınlığı yüzünden öldü; o sırada kraliçe Macaristanlı Clémence çocuk bekliyordu: bu çocuk (kral Jean I) doğar doğmaz ölünce taht Louis X'un kardeşi Uzun Philippe V'e geçti. Louis X ilk evliliğini Bourgogne'lu Marguerite ile yapmış ve onu öldüıtmüştü. Bk. NESLE *kalesi*. (L)

LOUİS XI (Bourges 1423 - Plessis-lez-Tours 1483), Fransa kralı (1461 - 1483), Charles VII ile Anjou'lu Maria'nın oğlu. Çirkin, kötü görünüşlü, pasaklı, düşünceli ve zeki, becerikli, içinden pazarlıklı bir adamdı. İnsanların ve vicdanların, kısaca her şeyin satın alınabileceğine inanırdı. Etrafına çeşitli çevrelerden gelmiş becerikli adamları topladı, hepsine çok iyi ücretler verdi, buna karşılık cezaları da çok ağır oldu (Balue, Commynes v.b.). Aşırı derecede şüpheciydi. Paris'te pek oturmadı; daha çok Amboise'de, Loche'ta ve özellikle tahta çıkışına (temmuz 1461) soylular şiddetle muhalefet etti. Zaten kendisi de tahta çıkmadan önce babasına karşı dalaveralar çevirerek ve büyüklerin isyanlarına (Praguerie, 1440; Agenais, 1446) katılarak körüklemişti, bazı kesimleri tutarak, Charles VII'ye danışmanlar göndererek, Bourgogne dükü İyi Philippe'ten Somme'daki şehirleri satın alarak havayı gerginleştirdi; bu son davranışı Philippe'in oğlunu kızdırdı. Bu durum 1465'te Halk birliğinin kurulmasına yolaçtı; birliğin şefleri kralın kardeşi Charles de Berry, Bretagne dükü ve Bourbon düküydü. Montlhéry'de yapılan ve kesin sonuç alınmayan bir savaştan (1465) sonra Louis boyun eğmek ve ihsanlar dağıtmak zorunda kaldı. 1468'de taarruza geçti ve Bretagne dükünü yendi. Dük unvanını alan Yiğit Charles ile pazarlığa girişti (1467). Ekim 1468'de Péronne'da onunla karşılaştı. Charles, hükümdarın kendisine karşı isyan eden Liège sakinlerine yardım ettiğini öğrenmişti; hükümdarı tutukladı ve ancak çok ağır şartlarla salıverdi. Louis XI serbest kalınca zorla kabul ettirilen taahhütlere saygı göstermek zorunda olmadığını açıkladı. Aynı zamanda Flandre kontluğu ile komşu bölgeleri elinde tutan ve bütün bu ülkeleri bir devlet halinde birleştirmeyi düşünerek Alsace, Lorraine ve Champagne'ı da tehdit eden Bourgogne dükünü ne pahasına olursa olsun yenmesi gerekiyordu. Louis XI, Yiğit Charles'ın bütün düşmanlarını destekledi. Yiğit Charles, 1469'da Yukarı Alsace'a el attı. 1473'te Lorraine'in müstahkem şehirlerini ele geçirdi. İngiltere kralı Edward IV'ü kendi tarafına çekmeyi başardı; Edward IV, 1475'te Calais'de karaya çıktı, fakat dükün gelmediğini görerek tereddüde kapıldı; Louis XI bundan yararlanarak Edward IV ile barış imzaladı (Picquigny antlaşması). Fransa kralı Bourgogne siyasetinden zarar görenleri (İsviçre kantonları, Ren şehirleri, Lorraine dükü) biraraya toplamağa çalıştı. Yiğit Charles bunları dağıtma çabasını gösterecek kadar ihtiyatlı olamadı. Grandson ve Morat'da İsviçreliler tarafından bozguna uğratıldı (1476), Nancy önünde Lorraine dükü tarafından yenildi ve muharebede öldürüldü (ocak 1477). Louis XI Bourgogne dükalığını ve kontluğunu (Franche-Comte) ayrıca Artois'yı işgal etti. Fakat Charles'ın kızı Marie, imparatorun oğlu Habsburg'lu Maximilian ile evlendi; hakları kocası tarafından savunuldu. 1482'de bir antlaşma yapıldı (Arras antlaşması). Buna göre Fransa kralı Bourgogne dükalığını elinde tutuyor, Burgogne kontluğu ile Artois, veliaht ile nişanlanan (evlenemediler) bir avusturya prensesine veriliyordu; geriye kalan ne varsa Maximilian ile Marie'nin oğluna düşüyordu. Bununla birlikte bu durum Bourgogne iktidarının yıkılmasına ve prenslerin harekete geçmesine yolaçtı. Anjou'lu Renato ölümünden sonra Anjou kontluğunun Fransa kralına bırakılmasını istemişti. Yeğeni Maine Carloplo kontu 1481'de Provence'ı krala bıraktı. Fransa güçlü bir ülkeydi; İtalya ve İspanya'nın işlerine çok etkin bir biçimde karışıyordu. Louis XI ülkeyi başarıyle yönetti; siyasetle ve yönetimle ilgili kuruluşları dizginledi, rahipler sınıfını güçlendirdi. Uygun gördüğü zaman Etats generaux'yu topladı. Paris parlamentosu her şeye karışma eğilimindeydi, bu yüzden önemli konuların dışında tutuldu, önemli işlerle Büyük konsey ilgileniyordu, hükümdar Büyük konsey üyelerine kendine yardım etme görevi vermişti, bu üyeler hükümdar tarafından tayin ediliyordu. Charles VII ordunun yeniden teşkilâtlanması işine girişmişti; Louis XI bu girişimi sürdürdü; düzenli birliklerin sayısı artırıldı; topçular sıkı talim gördü ve özel birlikler halinde gruplaştırıldı. Bütün bunlar pahalıya mal oluyordu, fakat Louis XI zorla ödettiği vergileri artırmaktan korkmuyordu. Böyle bir maliye siyaseti, Yüzyıl savaşının yıkımından sonra Fransa'da refahın geri gelmesine imkân verdi; işlerin genel olarak yeniden ele alınması XV. yy. ortaları Avrupa'sının belirgin özelliğidir. Fransa coğrafî durumu bakımından ilgi çekici bir yer tutuyor, Kuzey'in yeni faaliyet merkezleri (İngiltere, Hollanda), tüccar italyan şehirleri (Venedik), Portekiz limanları ve güney Almanya'nın sanayi şehirler arasında bulunuyordu. Louis XI iktisadî hayatın gelişmesine yardımda tereddüt göstermedi. 1461'de Lyon şehrine ipek üretimi için italyan işçilerini yerleştirdi; bu girişim pek tutmayınca Tours'da ipek fabrikaları kurdurdu. 1471'de çıkarılan bir emirname, maden ocaklarının «maden ocakları genel yöneticisi»nin kontrolunda işletilmesini istiyordu. Ticaret alanında Venediklilerle mücadeleye girişti; bu amaçla Marsilya limanının alınmasını sevinçle karşıladı. Fakat özellikle Lyon fuarlarının gelişmesine yardım etti. Böylece TÜCCARLARIN KRALI adını hak etmiş oldu. (L)

LOUİS IX'un heykeli
Mainneville kilisesi

LOUİS XII (Blois 1462 - Paris 1515), fransız kralı (1498 - 1515), Charles d'Orleans ile Marie de Cleves'in oğlu. Genç Orleans dükü 1476'da Jeanne de Valois ile evlenmek zorunda kaldı. Jeanne, babası Louis XI'in gözünden düşmüştü. Louis XI, kızının Orleans hanedanına kötülükler getireceğine inanıyordu. Charles VIII'in çoçukluğu sırasında, müstakbel Louis XII senyörler muhalefetinin ön safında yer alıyordu. Saint - Aubin - du - Cormier'de yenilip esir edildi (1488), genç kral tarafından kurtarıldı (1491). O da kralın hizmetinde birinci italya seferine katıldı (1494 - 1495). 1498'de kralın yerine geçti; papaya evliliğinin geçersizliğini kabul ettirdikten sonra ölen kralın dul karısı Anne de Bretagne ile evlendi ve böylece Fransa ile dükalık arasında birliği sağladı.

1506'de HALKIN BABASI adını alan Louis XII'nin bu babalık niteliği tartışma götürür. Soyluların yaklanmalarından kaçınmayı başardıysa da, siyasetinin olumlu yanları ünlü kardinali Amboise gibi gözü yükseklerde olan danışmanlara atfedilmelidir. Tutumlu bir kişi olan Louis XII, gereksiz masraflardan kaçındığı, haracı artırmadığı için övülür; fakat vergi alma işinde halkın görüşlerine başvurmama geleneğinin temelleri onun zamanında atıldı. Beylik yerleri rehine vermesine, görevleri satmasına ve borca girmesine yolaçan ağır dış masraflar haleflerinin maliyesini ağır borçlar altında bıraktı. İtalya'daki sayısız ve biraz da düzensiz girişimleri tam bir başarısızlığa uğradı.

Charles VIII, Napoli üstünde hak iddia etmişti; Louis XII bu iddialara büyükannesi Valentina Visconti'den miras kalan Milano ile ilgili iddialarını ekledi. Borgia'lara dayanarak İtalya'yı istilâ etti (1499), Cenova'yı aldı (1500); sonra Fernando Aragon kralı yardımıyle Napoli krallığını ele geçirdi; fakat Fernando tarafından 1504'te Napoli'den kovuldu. O zaman, dükalığının muhtariyetini korumak isteyen de Bretagne Anne'ın etkisinde kalarak büyük kızları Claude ile Güzel Felipe'nin oğlu Carlos'un evlenmelerini kabul etti (Carlos eğer Fransa kralı çocuk bırakmadan ölürse, Bretagne'ı, Blois'yı, Bourgogne'u, Milanais'yi, Cenova'yı alacaktı. [Blois antlaşması, 1504]). Az sonra aklı başına gelen Louis XII, Tours'da toplanan bir meclisin yardımıyle taahhütlerinden sıyrıldı ve kızını tahtın vârisi François d'Angouleme ile nişanladı. Kral, Cambrai birliğindeki (1508) ortaklarının etkisiyle Venedik'e gereksiz bir savaşa sürüklendi. Sonra, Julius II'nin Kutsal Birlik'i (ekim 1511), Fransızları İtalya'dan kovmağa kalkıştı. Louis XII o zaman papayı yıldırmak için bir din meclisi topladı (Pisa, kasım 1511); sonuç pek başarılı olmadı. Milano ile Ce-

Foto. B.N. (LAROUSSE)

LOUİS XI

nova elden çıktı, ingilizler ve isviçreliler Fransa'yı istilâ etti; fakat 1514'te müttefiklerin hızı kesildi. Anne de Bretagne'dan dul kalınca (ocak 1514), İngiltereli Marye il evlendi ve az sonra öldü. İki tane kız çocuk bıraktı: d'Angouleme kontu François ile evlenen Claude ve daha sonra Ferrara düşesi olan Renée. (Renata). [L]

LOUİS XIII le Juste (Fontainebleau 1601 - Saint - Germain 1643), Fransa kralı (1610 - 1643), Henri IV ile Marie de Médici'in oğlu. Babasını kaybettiğinde dokuz yaşındaydı. Marie de Médicis'in naiplik dönemi prenslerin ve iktidardakilerin hoşnutsuzluklarıyle, 1514 Etats généraux'suyle Concini'lerin etkisiyle belirgindir. Nisan 1617'de genç kral, Luynes'in yardımıyle etkilerden sıyrıldı, böylece siyaset sahnesine girmiş oldu; gerçekte iktidarı Luynes'e bırakmıştı, Luynes büyük derebeyleriyle mücadeleye başladı (Ponts - de - Cé muharebesi, 1620), dışarıda bir katolik hareketine girişti ve protestanları yendi (Montauban kuşatması, 1621) ve 1621'de öldü. Kral, düzensizlikler içinde geçen bir dönemden (1621 - 1624) sonra Richelieu'yü meclis başkanı yaptı.

«Zaferle taçlanan **LOUİS XIII**» Philippe de Champaigne'in eseri (detay), Louvre müzesi, Paris

Sinir hastası olan Louis XIII'ü müzmin bağırsak iltihabı, verem ve zamanın hekimleri öldürdü. Kral, lüksten tiksinirdi; ama ölüm döşeğinde bile «şatafatlı» fermanlar sayıkladı. Müziği, baleyi, avı, atçılığı, silâhları severdi; dünyası, babası Vert - Galant'ın dünyasından çok ayrıydı. Ana şefkati görmeden geçen çetin çocukluğu onu beceriksizliğe ve utangaçlığa götürdü; ihtiraslı kadınlarla (La Fayette, Hautefort) ve erkeklerle (Luynes, Cinq-Mars) dostluk kurdu. 1615'te Anne d'Autriche ile evlendi; epey zaman sonra çocukları Louis Dieudonné (1638) ve Philippe (1640) dünyaya geldi. Kral Anne d'Autriche'e karşı soğuktu; onun bu soğukluğu Anne'ın iç dünyasındaki hafifliklere karşı duyduğu içgüdüsel güvensiziğin sonucudur. Taht vârisi prensi uzun zaman beklemek, hükümdarlığının acılı yanlarından biridir; bu durum tahtın vârisi olduğu için entrikaların da merkezi olan kardeşi Gaston'un oynadığı rolü açıklamağa yeter. Kral, otoriter ve dağınık, «kendi büyüklüğünü çok kıskanan» (Malherbe) bir çocuktur; krallık «görevi» ile ilgili büyük fikirleri vardır. «Adaletli davranmak»tan sık sık söz eder, kendini sert, hattâ «zalim» (Tallemant) gösterir ve bunu majestelerine karşı itaatsızlıkta bulunulduğunu sezdiği zaman yapar. Richelieu büyük tasarılar çizdiği zaman, kararlar veren, büyük icraata kalkan, lûtufta bulunmayı reddeden kraldır. Yakınlarının oyunlarıyle kuşatılmıştır: anası, erkek kardeşleri, kuzeni Soisson, tam savaşın ortasında ihanet eden (1637) karısı v.b. Louis XIII, siyasete karışan rahipleri de uzaklaştırdı (P. Suffren 1630; P. Caussin, 1637). Yedi yıl süren tereddütden sonra Richelieu'yü meclise kabul eden (1624), onu 1626'dan «üzüntüler» yılı 1630'a kadar kritik anlarda destekleyen odur. İki siyaset arasında kalmıştı; birincisi annesinin, karısının ve sofular kesiminin isteğine göre ispanyol ittifakıyle birlikte düşünülen barış siyaseti; ikincisi «İyi Fransızlar»ın isteğine göre İspanya ve Avusturya Habsburg'larına karşı protestanlarla ittifak yapmaya dayanan dışta büyüme siyaseti. Louis XIII, 1628 - 1629'da hem La Rochelle'in bağımsızlığını ve Huguenot kesimini kırdı, hem de İspanya'nın müşterisi olan Savoie dükünе karşı Suse seferini gerçekleştirdi, 1630 fırtınası (Dupes günü) sırasında Richelieu'nün telkin ettiği büyüklük yolunu seçti ve annesi ile Marillac grubunu kesin şekilde uzaklaştırdı. Dindar kral 10 şubat 1638'de krallığını Meryem'e adadı. Aynı zamanda, askerliğe tutkun bir kral olan Louis XIII, bu alandaki derin bilgisiyle, başkaldıran eyaletlere ve savaş çıkaran İspanyollara karşı durdu: Otuzyıl savaşından (1635) önce de sonra da iyileşmez bir gezgindi. Aslında «hem yönetilmek istiyor, hem de yönetilmeye sabırsızlıkla katlanıyordu» (La Rochefoucauld). Sınırlarını bilecek kadar zekiydi ve «gözü büyük şeylerden çok küçük şeylerdeydi» (Richelieu). Kral, Richelieu öldükten sonra beş ay yaşadı, siyasetini aralarında Mazarin'in de bulunduğu adamlarıyle yürüttü. Hükümdarlığı, halkın sefaletiyle devletin büyüklüğünü, dış kudret ile iç hafifliği, sosyal kargaşalıklarla iktisadî ve malî kararsızlığı kaynaştırdı. Halkın ardından ağladığı son Fransa kralıdır. (L)

Louis XIII üslûbu, adını fransız kralının adından alan, Louis XIII üslûbu geniş çapta italyan sanatından, küçük ölçüde de ispanyol ve flaman sanatlarından etkilendi. Mimarî alanında dekarosyon, klasik düzenlere dayanıyordu. Birçok önemli yapının, yüksek sütunlarla çevrili çeşitli bölümleri dev bir görünüşe sahipti: bugün Enstitü binası olan, Quatre-Nations koleji. Bu üslûpta hareketli çizgiler, kabartmalı duvarlar, meyveli, çiçekli, çocuklu, süs maskeli, garip şekilli, kalkanlı, kartuşlu v.b. zengin bir süsleme şekli göze çarpar. 1627'de yeniden Roma'ya çağırılan Simon Vouet, Saray'ın baş ressamlığına tayin edildi. Kendi atelyesinde çalışan, çağının büyük sanatçılarının yardımıyle, krallık sarayları için önemli dekoratif projeler gerçekleştirdi, bu projeler kısa zamanda soyluların evlerine de uyguladı: tavanlar ve duvarlar, alegorik sahnelerle gelişigüzel bölmelere ayrılıyor, altın kaplamalarla kabartmalı yalancı mermerler ve tek tonlu figürlere zemin teşkil eden panolar da bu bölmeleri çerçeveliyordu. İspanya'dan süslü ve yaldızlı deriler ithal edildi; duvar halıları, evleri hareketli bölmelere ayırmıyor, fakat duvarlarını örtüyordu. İri ve düz hatlı biçimleri olan mobilyalar genellikle tahtadan yapılıyordu. Yataklar tavanlıklı ve sütunların üstüne çekiliyordu. Louis XII devrinde yapılan en ince marangozluk işi, altı ilâ sekiz küçük sütun veya trabzan ayağı tarafından taşınan bir kasadan meydana gelen, oymalı kanatlı yazı masasıdır. Dolaplar, «elmas uçları» adı verilen motiflerle süslü çekmecelere bölünmüştü. Aynı zamanda salonda yeni bir mobilya belirdi: sarmal veya tespih ayaklı sabit masa.

LOUİS XII ve Anne de Bretagne'ın mezarı Saint-Denis bazilikası

Louis XIII devrinde zanaat büyük ölçüde gelişti: tekstil işleri, cenova, venedik ve luc modellerini geride bıraktı. Lyon'daki seramik laboratuvarları beyaz sofra takımları imal etti. Yeni Dünya'dan kıymetli madenlerin gelmesiyle kuyumculuk gelişti. Toutin ailesi, Blois'da, mine işçiliği alanında gerçek bir çığır açtı. (L)

LOUİS XIV Büyük (Saint-Germain-en-Laye 1638 - Versailles 1715), Fransa kralı (1643 - 1715). 1634 - 1648 Arasında Palais Royal'de annesi Anne d'Autriche ve vaftiz babası Mazarin ile yaşadı. Ona, babası Louis XIII'ten çok dedesi Henri IV'ten sözettiler; Péréfixe, başpapazı onun için *Vie de Henri le Grand* (Büyük Henri'nin Hayatı) adlı bir eser yazdı. Louis'nin Saint - Germain'e kaçışı (6 ocak 1649 gecesi), La Fronde karışıklıkları sırasında sarayın başıboş tavrı, onun Paris şehrine, her türlü siyasî rolden uzaklaştıracağı parlamentoya ve kodomanlara karşı duyduğu derin güvensizliği açıklar. Buna rağmen parislilerin çoğu kralı takdir etti (eylül 1651). Condé'nin Brüksel'e kaçışından sonra Louvre'a yerleşen (21 ekim 1652) genç kralın yönetmeni mareşal Villeroy, öğretmenleri ise Hardouin de Péréfixe ve La Mothe le Vayer idi; öğretmenlerinden hemen hiç bir şey öğrenmedi. Saygı duyduğu annesi, dinî eğitimi ve ahlâkıyle ilgilendi. Kralın koruyuculuğunu sıkı ve içten bir tutumla sürdüren Mazarin, Louis XIV'e iyi bir yönetici olabilmesi için gereken bilgileri verdi, bunun yanında Louis XIV kendi deneylerinden de dersler çıkardı. Kralla baş başa görüşmeler yapan kardinal, kralı Le Tellier, Fouquet, Servien, Brienne ve de Lionne'un da katıldığı meclise soktu. Louis XIV, Stenay'ın İspanyollardan geri alınışında da hazır bulundu ve Reims'te kutsandı (7 haziran 1654), sonra muzaffer bir şekilde Dunqerque'e girdi (1658) ve kuzini Marie Therese ile evlenmek üzere Bidassoa üzerinden Saint - Jean - de - Luz'e gitti (9 haziran 1660). Marie-Therese, alacağı 500 000 altın karşılığında İspanya üstündeki miras haklarından vaz geçti. Ancak bu para Marie-Therese'e bir zaman ödenmedi. Genç evliler 26 ağustos'ta Paris'e tantana ile girdiler; Racine bu evliliğe *Ode a la Nymphe de la Seine* (Seine Perisine Od) adlı eserinde yüceltti. Mazarin öldüğü zaman (9 mart 1661) kral ile halkoyu arasında uyumlu bir birlik vardı; halk barışa, düzene, otoriteye susamıştı, Bakanlar kuruluna karşı bir tutum almıştı ve her şeyi Louis XIV'ten bekliyordu.

10 Mart 1661'de kral, şansölye Seguier'yi ve meclisi toplantıya çağırdı, günlük çalışma ile ilgili kararlarını ve kendisine danışılmadan herhangi bir şeye karar verilmesini yasakladığını bildirdi. Herkes, annesi bile, bunun geçici bir heves olduğunu sanıyordu. Kardinalin yerini almayı düşünen Fouquet umudunu çabucak kaybetti. Duygusuz görünen, küçük aşklarla oyalanan (1658-1659'da Marie Mancini), Mazarin'e bağlı bir ananeye saygısı yüzünden) sılik kalan yirmi iki yaşındaki bu sessiz kralın ne yapacağı iyi bilinmiyordu. Pek uzun olmayan boyunu (yaklaşık olarak 1,68 m) yüksek topuklu ayakkabılarla ve kocaman bir peruka ile uzatmağa çalışarak kendine muhteşem bir görünüş kazandırdı. Sağlığı yerindeydi, yemeğe obur denecek kadar düşkündü; bu güçlü yapısıyle bütün aşırılıklara dayanabildi. Matmazel de La Valliere'den (1661) üç, Madame de Montespan'dan (1668) yedi çocuğu oldu. Oysa birçok çocuk doğuran kraliçenin çocuklarından yalnız valiaht yaşadı (1661 - 1771). Kral, Bossuet'nin, P. de La Chaise'in ve Madame de Maintenon'un öğütlerine rağmen, tanrısal ve insanî yükümlülükleri dışında, kadınlarla her zaman gayrımeşru ilişkiler kurarak hayatını sürdürdü. 1680'de Matmazel de Fontanges'ın geçici hâkimiyetinden sonra kendine çekidüzen verdi; toparlanma saatinin geldiğine inandığında kırk iki yaşındaydı. 1683'te dul kaldı ve selâmeti «tanrı inayetinin bildiricisi» saydığı Madame de Maintenon ile gizlice evlenmekte buldu. Dengeli, düşünceli, kendine hâkim, ihtiyatlı, kılı kırk yaran («göreceğim» derdi), içindekileri dışa vurmayan (Retz'in aralık 1652'de, Fouquet'nin eylül 1661'de tutuklanışı) bir insandı. Çalışmaya tutkundu, aydınlık ve tahlilci zekâlardan hoşlanırdı, Colbert'i de bu yüzden tuttu. Gururluydu, kendine çok güveniyordu, şaşmazlığına inanmıştı: «İyi bakanları yetiştiren, prensin tedbirliliğidir». Anjou dükünе verdiği «Kimseye bağlanmayın» nasihatının gösterdiği şekilde, kuru bir yalnızlık içinde yaşıyordu; «Başkanları bensiz zafer kazanınca, şerefim elimden alın-

Foto. LAROUSSE

mış gibi oluyorum» diyordu. Kral, iktidarının tanrısal tabıatına inanıyordu; Bossuet, ***Politique*** (Siyaset) adlı eserinde bu anlayışı dogmalaştırdı; 1659'dan sonra piskopos Godeau kralı «Tanrı yardımcısı» diye niteledi. Louis XIV, krallık görevini bir ödev ve bir lûtuf olarak değerlendirirdi: «Krallık mesleği büyüktür, asildir, hoştur». Bu anlamda firavunca bir kavrayışa sahiptir: «Tanrı iradesi her kişinin kayıtsız şartsız uyması gerektiği yolundadır. Fransa'da Millet bütünleşmemiştir ve tümüyle kralın şahsında temsil edilir». Louis XIV emirlerinin tam olarak uygulanmasını ister, özellikle bakanlarıyla dört devlet sekreteriyle, din adamlarıyle, mareşallerle, elçilerle, emniyet görevlileriyle v.b. görüşmeler yapardı. Elli dört yıllık hükümdarlığı üç döneme ayrılır.

● 1661 - 1679: *Yükselme dönemi.* Genç kral bu dönemde bakanlar üçlüsü (Le Tellier, de Lionne, Colbert) aracılığıyla meclisi elinde tutuyordu. 1661'de Fouquet grubunu uzaklaştırdı ve Mazarin'e bağlı sadık kişilerin deneylerinden yararlandı. Devlet adamlarını (Condé), parlamentoyu, rahipleri, Jansenius'çuları ve maliyecileri dize getirdi ama 1662'de patlak veren iktisadî bunalımı önleyemedi. Tahtın önemini «göz kamaştırıcı» eylemlerle artırdı. İngiltere ve Roma saraylarını aşağıladı; Türklerle savaşan imparatora gösterişli bir tavırla yardım etti (Saint - Gotthardt zaferi, 1664). Bunlar Golmert'in yaratıcılık yıllarıdır: 1664'ten sonra yönetim ve maliyeyle ilgili sağlam bir taslak hazırlandı, imalâthaneler, büyük ticaret şirketleri kuruldu, gene 1664'ten sonra illerde yönetim görevlileriyle, 1667'de Paris polisiyle (La Reynie) ilgili olarak soruşturma açıldı, kanunlar çıkarıldı. Bu yıllar, iktisadî sarsıntıya, para yokluğuna ve fiyatların düşmesine rağmen, büyük malî çabalar pahasına elde edilen gösteriş ve rahatlık yıllarıydı. Sevinç içinde yüzen ve oradan oraya (Saint - Germain'den Fontainebleau'ya ve Chambord'a) dolaşan saray, âşık bir kralın sarayıdır. Bu yıllar, ayrıca, ilk Versailles çalışmalarıyle, büyüleyici parkla ve bu parkta yapılan 1663 ve 1668 bayramlarıyle, Molière ve Lully'nin altın çağıyle belirgindir, ayrıca «kraliçenin Hollanda'daki hakları»nı değerlendiren De Lionne'un diplomatlığı sayesinde dış siyasetin zafere ulaşmasıyle ünlüdür. Değerli bir danışman olan Turenne, Hollanda'da, «Dantel savaşı» denen İntikal savaşını sürdürüyordu (1661-1668); Louvier bu savaşı babası Le Tellier'nin gölgesinde metotlu olarak hazırlamıştı. Bu arada Vauban da Kuzey cephesini tahkim etti. 1672'den sonra, zafer göklerinin ilk bulutları göründü: Colbert'in ticarî, Louvois'nın askerî kaygılarla istediği Hollanda savaşı (1672 - 1678), Avrupa Savunma kaolisyonuna karşı bir mücadele halini aldı (1674). Brandebourg'da kabul ettirilen Nimègue barışı (1678), İsveç barışı ve Saint-Germain antlaşması, stratejik bir başarıdır ve «Büyük» Louis'yi Avrupa'nın hakemi durumuna getirmiştir; ama Nimègue barışı Colbert'in gümrük konusunda avantajlı durumda olan Hollanda karşısında başarısızlığıdır. Roma ile Fransa arasında kilise mallarına el koyma bunalımı baş gösterdi (1673 ve 1675 fermanları). Maliye alanında borçlanma ve her çareye başvurma usulüne dönüldü. Hükümdarlığın ilk yıldızları sönmeğe başladı: de Lionne (1671), Molière (1673), La Vallière (1674'te rahibe), Turenne (1675'te öldürüldü) ve Condé (1675'ten sonra Chantilly'ye çekildi). Artık Madame de Montespan'ın hâkimiyeti başlamıştır, Hardouin, Mansapt, Versailles'i hızla değiştirmektedir. Zehirleme meselesi (1676 - 1680) ile monarşiye kara çalınmıştır; sabırlı Madame de Maintenon bile krallıktaki düzensizliğe tepki gösterir.

● 1679-1689: *«Dönen yıllar»ın doruğu.* Kral 6 mayıs 1682'de Versailles'a yerleşmek üzere Saint-Germain'den ayrıldı ve düzenli teşrifat başlamış oldu. 1683'te kıraliçe ve Colbert öldü. Saray kralın anlayışına göre sofulaştı; Louis XIV bütün «din düşmanları»nı, Jansenius'çuları, protestanları kovuşturmağa başladı (Nantes fermanın hatırlanması, 1685). 1681 - 1684 Arasında kral Cezayir şehrini her yıl bombalattı ve Rahipler meclisinin yardımıyle

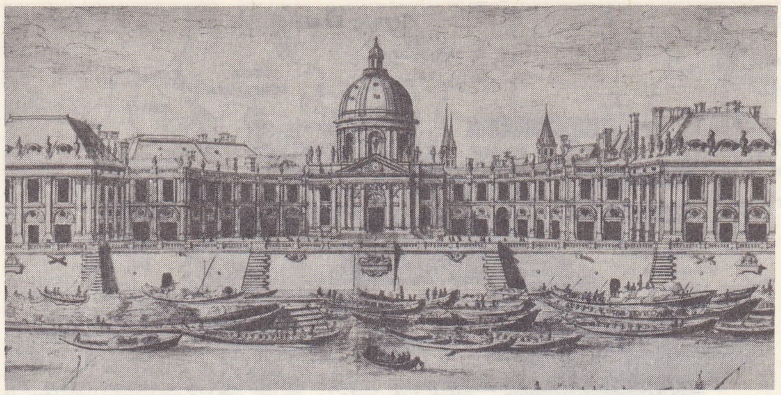

(1681 - 1682), papa İnnocentius XI'e yüksekten bakan bir tavır aldı. Bu dönem, Louvois'nın hâkim olduğu dönemdir; sınırların (Vauban) ve ordunun (220 000 kişi; 1688'de meclis kuvvetinin kurulması) desteğiyle gerçekleştirilen, meşru birleşmeler görünüşündeki ilhaklarla belirgindir. Giderek bürokratlara, askerlere, polislere dayanan bir rejim kurulmaktadır. Bu rejim genelleştirilmiş bir il yöneticileri sistemine yaslanıyordu. Stuart'ların katolik ittifakı, Fransızların Pfalz üstündeki iddiaları, İngiltere-Hollanda arasındaki ticarî rekabet ve protestan Guillanme d'Orange'ın eylemleri Avrupa'da fransız aleyhtarı bir hareket başlattı. Protestan Jurieu'nün, Fontenelle'in ve La Bruyère'in tenkit kitapları (1686-1689), Roma ile olan dargınlığın yolaçtığı sıkıntıların üstüne geldi.

● 1689 - 1715: *Büyük savaşlar ve ihtiyarlık yılları.* 1693'e kadar olan büyük girişimlerin son atılımı Pfalz yangınına, İrlanda'da James II restorasyonunun başarısızlığa uğramasına, Lüksemburg'un Hollanda'da Catınat'nın Piemonte'de son zaferleri kazanmalarına yolaçtı. Fakat «Augsburg birliği» adı verilen savaş (1689-1697) sırasında deniz bakanı Colbert de Seignelay (1690) ile Louvois (1691) öldü. Deniz üstünde, Manş'ta, Tourville ve Châteaurenaund'nun başarılarından sonra La Hougue bozgunu oldu (1692) ve filolar savaşının sonu geldi. Bu başarısızlığı korsanların İngiltere - İspanya - Hollanda ortaklığına karşı kazandığı başarılar bir ölçüde hafifletti. «Vaz geçmeler» 1693'ten 1700 e kadar sürdü. Krallık gururu malî, iktisadî, askerî ve dinî sıkıntılar karşısında sarsıldı: krallık, 1693'te Roma önünde (dört gallikan maddesinin kaldırılması), Hollanda'dan ve İspanyol mirasının tümünden vaz geçmekle ve 1697'de Ryswick'te Londra'lı gasıp protestan William III'ü onur kırıcı bir biçimde tanımakla Avrupa önünde geriledi. 1693 - 1694 Büyük açlığından ve Pontchartrain'in herkesten salma şeklinde vergi alma denemesinden (1695) sonra, 1698 soruşturması krallığın durumunu apaçık ortaya koyar. 1696'dan sonra, Bayle'in XVIII. yy.da Kutsal Kitap gibi tutulan eseri ***Dictionnaire Historique et Critique*** (Tarihî ve Tenkidî Lûgat) Hollanda'da basıldı; Fénelon'un ***Télémaque***'ı (1699) duygulu ve barışçı bir kral örneği çizdi. 1700-1713 Arasında, şişirme bir sarayda şaşmaz bir put gibi duran kralın etrafını uysal uygulayıcılar aldı: Maliye ile Savaş bakanlıklarını güçlükle yürütebilen Chamillart, diplomat Colbert de Torcy, Colbert'in yeğeni maliye denetçisi Desmaretz bunlar arasındadır. İspanya veraset düzenini, Fransa tahtındaki haklarını elinde tutan torunu (Anjou dükü) protestan kıyı milletlerine kadar uzanan Avrupa koalisyonunun işini kolaylaştırdı (eylül 1701, büyük La Haye ittifakı). O zaman bütün cephelerde on yıllık bir savaş başladı. Villars, Vendôme, Boufflers ve Berwick'in başarıları, gözde generaller olan Villeroy veya La Fueillade gibi gözde generallerin İtalya'da (Cremona), Almanya'da (Höchstadt), Hollanda'da (Ramillies, Oudenaarde) yedikleri darbelerle hiçe indi. Bu durumlar devleti yıktı: kral maliyecilere (Samuel Bernard, Poisson, Legendre) başvurmak zorunda kaldı ve ancak Marly'ye çekilerek dinlenebildi.

Protestanları yenmesi gerekiyordu (Cévennes ayaklanması, 1702 - 1705). 1705-1710'da krallık mahvolmuş gibiydi: Büyük Kış'tan (1709) sonraki sefalet, kuzeyde istilâ tehdidi, âşar vergisinin kabulü, Desmaretz'in düzenlediği yeni gelir vergisi, Hollandalıların onur kırıcı barış şartları birbiri ardından geldi. Fakat ihtiyar kral bütün alanlarda dikilir, karşı gelir: Vauban ve Boisguilbert'i reformcu yazılarından ötürü cezalandırdı; ayrıca 1699'da kietizmî papaya mahkûm ettirdi; Féneaon'u Cambrai'ye sürdürdü; Jeansenius'çuluğu 1705 (***Vineam Domini***) ve 1713 (***Unigenitus***) papalık bağıtları yardımıyle darbe vurdu (Port-Royal'ın yıkılışı, 1709 - 1710); 1111'de veliaht, 1712'de Bourgogne dükü ölünce Fenelon, Beauvillier dükü ve Cherreure dükü bundan böyle yeni bir devlet içinde «hürriyetçi ve erdemli» bir kral bulacaklarını umdular. Karada (Villaviciosa'da Vendôme [1710]; Denain'de Villars [1712]) ve denizde (Duguay - Trouin ve dünyanın etrafında Malouin'ler) elde edilen başarı,

Quatre-Nations koleji (İnstitut de France) İsraël Silvestre'ın eseri

Louis XIII üslûbu

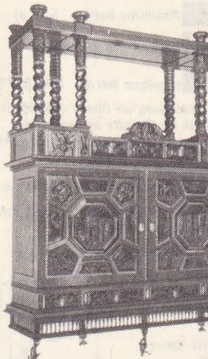

abanoz ağacından dolap, Süsleme Sanatları müzesi, Paris

LOUİS XIV'ün büstü Antoine Coysevox'un eseri Dijon müzesi, Fransa

«LOUİS XIV ve saray kadınları» gravür Cabinet des Estampes, Paris

Foto. LAROUSSE

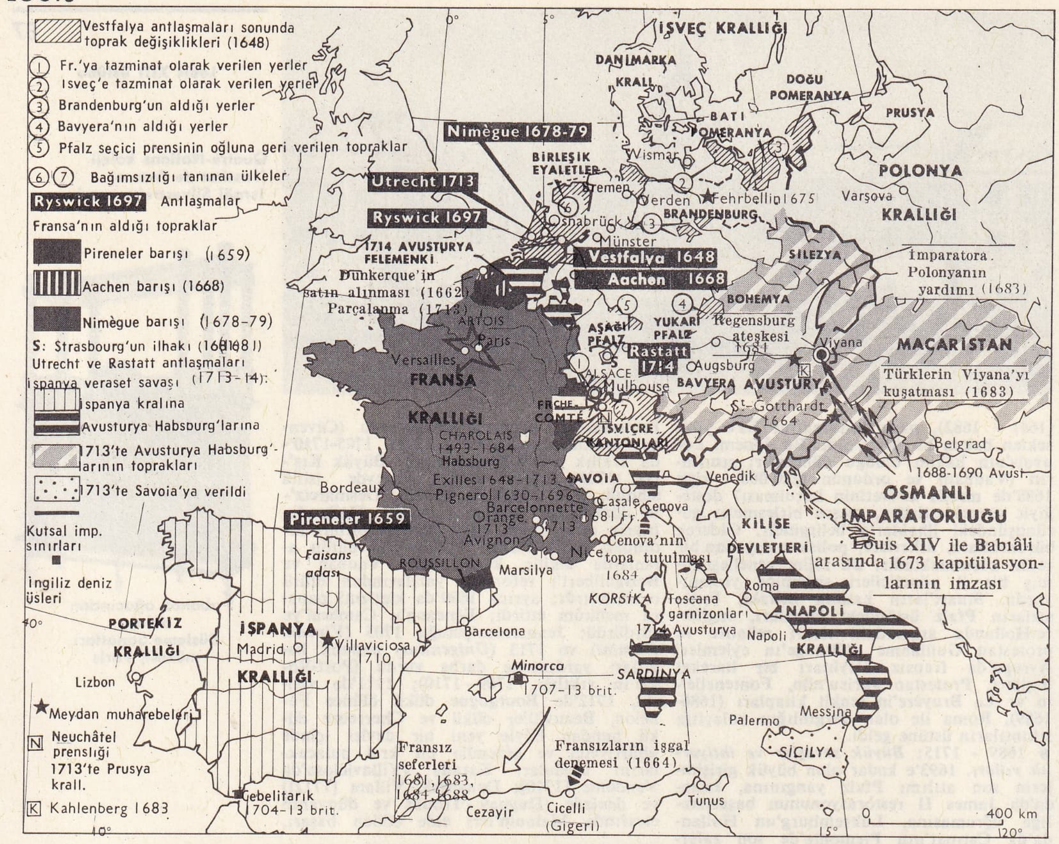

LOUİS XIV devrinde Avrupa

şerefi Utrecht antlaşmasına yolaçtı (1713). Versailles'daki yalnızlığı içinde Louis XIV meşruluğunu benimsettiği gayrımeşru oğlu Maine dükünü vâris olarak kabul ettirmek istedi; protestanlara, Jansenius eğilimli gallikanlara, yüksek rütbeli papazlara (Noailles) veya hâkimlere karşı sert tedbirler koydu. İngiliz hegemonyasına karşı, eski düşmanı Avusturya hanedanıyle bir ittifak yapmayı Villars ve Torcy'nin yardımıyle tasarladı. Louis XIV, 1 eylül 1715'te öldü. (L)

Louis XIV üslûbu. Bu üslûbun gelişmesi üç döneme ayrılır. 1643-1661 Arasındaki birinci dönem italyan tarzının daha sade biçimlerle taklididir. Bu dönemin örnekleri, yüksek burjuvazinin, Nicolas Fouquet'nin ve parlamento başkanlarının yaptırdıkları büyük yapılardır. İkinci dönem, Louis XIV'ün fiilen tahta çıktığı 1661'de başlar. Bu dönemde klasik üslûp Le Brun tarafından geliştirildi; Colbert'in ölümü üstüne Hardouin - Mansart ile Robert de Cotte'un etkisinde yeni bir ekip kuruldu.

Fransız süslemeciliğindeki son italyan etkilerinden bu devirde kurtulundu. Bu son dönem 1685'ten sonra başlar.

Le Vau tarafından Le Nôtre parkında inşa edilmiş olan Vaux şatosu başlangıçta Louis XIV üslûbunun niteliklerini taşıyordu ve en önde gelen unsuru düzen anlayışıydı (kitlelerin dengesi, yapı elemanlarının bakışımı). Süsleme unsurları ise Richelieu zamanında kullanılanların eşiydi. Bu yeni anlayış önce Versailles'da uygulandı. Maksat, kraliyet evlerini katıksız bir fransız sanatının laboratuvarı ve konservatuvarı haline getirmekti. Bu üslûbun örneklerini hazırlamak görevi Resim ve Heykel akademisine verildi, öğretilmesini Roma'daki fransız akademisi üzerine aldı. Amaç, Raffaello ile Nicolas Poussin'deki şekliyle ele alınan antik çağdan hareket ederek bir güzellik anlayışına varmaktı. Le Brun'ün hazırladığı genel motifler ressamlar, heykelciler, mücevherciler tarafından uygulandı. Büyük sanatlarda benimsenen bu ilkelere zanaatlar da uydu. Duvar kaplamalarında yalancı mermer yerine çin ipeklileri ve damasko kullanılmağa başlandı. 1688'den sonra Trianon'da görülmeğe başlayan ahşap duvar kaplamaları modası zamanla yaygınlaştı. Ağaç oymaları tabiî haliyle bırakıldı: hazinenin durumu altın varak kullanılmasına elverişli değildi. Bu arada döşeme eşyası da değişerek daha zengin bir görünüm kazandı. Louis XIV üslûbunun ikinci döneminde ev eşyaları arasında yatak baş köşeye geçti: üstünde ya bütününü veya yarısını kaplayan bir tavanın bulunduğu bu yatağın ahşap kısımları da gösterişli ipeklilerle kaplanmıştı. O devirde önem kazanan eşyalardan biri de çalışma masası oldu; fakat abanoz yerine bu masalarda renkli taşlarla döşenmiş panolar veya kabuk ve ve bakır marketöriler kullanıldı. Bu modayı ortaya atan André Charles Boulle aynı zamanda konsolun ve kitap dolaplarının yaratıcısıdır. Bu arada evin duvarlarını hattâ parkeleri yumuşak maden ve kabuklarla kaplamak âdet oldu.

İkinci dönemde süs eşyalarına da büyük yer verildi: Lepautre'un çizdiği örneklere göre ayakları oyulan orta masası; şamdanlık koymağa yarayan geriden; birçok kollu büyük avizeler, çeşitli aydınlatma araçları.

İskemle ve koltuk şekilleri de davet ve kabul gereklerine göre tasarlanmıştı: uzun arkalıklı koltuklar, kolluksuz iskemleler; tabureler. (L)

Louis XIV Yüzyılı (*Le Siècle de Louis XIV*). Voltaire'in 1732'de yazmağa başladığı ve ancak 1751'de yayımlayabildiği tarihî eseri. Dört büyük bölümde şu konular işlenmektedir: siyasî ve askerî tarih; sosyal ve iktisadî tarih; bilimsel ve edebî hareket; din işleri. Başlangıçta Louis XIV'ü savunmak için tasarlanmış olan bu büyük eser yavaş yavaş ·despotluğun ve geriliğin bir tenkidi oldu; buna rağmen, bilimsel ve edebî bakımdan, kralları öven veya art arda ahlâk dersleri veren önceki tarih kitaplarından üstündür. Bu eserinde tartışma götürür belgelerden yararlanmış olan Voltaire «ciddî, arı, değişik, hoş bir üslûpla» sadece saray hayatını ve kralın seferlerini anlatmadı, aynı zamanda «en aydınlık yüzyıl»daki fransız medeniyetini tasvir etti. (L)

LOUİS XV (Versailles 1710 - ay.y. 1774), Fransa kralı (1715-1774). Bourgogne dükünün hayatta kalan tek oğlu, Anjou dükü, büyük babasının babası olan Louis XIV'ün yerine geçti (1 eylül 1715). Naiplik görevi yapan Orléans dükü Philippe, ölen kralın vasiyetini tutmadı: Maine dükünü saray muhafızlığı görevinden uzaklaştırdı, onu kralın eğitimiyle görevlendirdi, kralı da önce Vincennes'e, sonra Tuileries'ye (1 ocak 1716) yerleştirdi. 1722 Haziranında saray Versailles'a taşındı. Reims'te kutsanan (25 ekim 1722) kral, yönetimi Orléans dükünе ve yardımcısı Dubois'ya bıraktı; dük, ölümüne (2 aralık 1723) kadar bu görevde kaldı. Yönetimi daha sonra Bourbon dükü aldı (1723-1726), kendisine Paris - Duverney yardım ediyordu. Bourbon dükü tahtın miras yoluyle Orléans hanedanına geçmesinden korkarak, İspanya kralının kızıyle evlenecek olan kralın nişanını bozdu ve on beş yaşındaki kralı, yirmi iki yaşındaki Marie Leszczynska ile evlendirdi (1725). On çocuğu olan kral 1737'de karısından ayrıldı. Bu on çocuktan yedisi (altı kız, bir erkek) hayatta kaldı. Bourbon dükünün sürülmesi, Louis XV'in ilk otoriter davranışıdır (726). Kral bu olaydan sonra yönetimle daha yakından ilgilendi; ama krallık mesleğini selefi kadar iyi bilmiyordu; bu yüzden yönetimini eski eğitmeni kardinal Fleury'ye bıraktı (1726-1743). İhtiyatlı ve barışçı bir kişi olan Fleury düzeni sağladı, Avrupa'da barışı korumağa çalıştı. Fakat Chauvelin'in isteğiyle Polonya Ayrılık savaşını (1733-1738) yüklenmek zorunda kaldı; Louis XV kayınpederi Stanislaw Leszczynski'nin Polonya tahtı üstündeki haklarını korumak için ortaya atıldı. Bu anlaşmazlık, sonunda Viyana antlaşmasıyle (2 mayıs ve 18 kasım 1738) bitirildi; Lorraine ve Barrois düşük hükümdara bırakıldı; ancak bu topraklar onun ölümünden sonra yeniden Fransa'ya bağlandı. Bu arada para dengesi sağlandı (1726), d'Orry'nin maliyeyi ustaca yönetmesi sayesinde devlet gelirleri artırıldı. Bourbon dükü 14 Mayıs 1724 bildirisiyle protestanlara karşı tedbirler getirdi; sonra Fleury jansenius'çuların peşine düştü; daha sonra Paris parlamentosunun (1730-1733) 139 üyesi sürgüne gönderildi; kral bütün bu tedbirlerden sonra rahat bir nefes aldı. Polonya Veraset savaşları patlak verince kral sürgüne gönderilen parlamento üyeleriyle barıştı. Hiç bir zorunluluk Louis XV'i yönetimle ilgilenmeğe yöneltemedi; bayramlar, av partileri v.b. kralı avutamıyordu. Kraliçeyle araları açılmağa başlamıştı; 1732 - 1733 sıralarında Nesles markisinin kızı Madame de Mailly ile metres hayatı yaşamağa başladı. Artık gözdeler devri başla-

LOUİS XIV'ün Paris'e dönüşü, Cabinet des Estampes, Paris

Foto. LAROUSSE

mıştı; Madame de Mailly'yi kızkardeşleri Madame de Vintimille, Madame de Lauragais ve Madame de La Tournelle izledi. La Tournelle, Châteauroux düşesi oldu ve Avusturya Veraset savaşı sırasında, Louis XV'i kral gibi davranmağa zorladı. Kralı Metz'e sürükledi; kral orada hastalandı (1744). Fleury'nin ölümü (1743) kralın hayatı ve hükümdarlığı için bir dönüm noktası oldu. Kral, meclisi yönetme isteği gösterdi. Pohpohlanmş, şişirilmiş, bıkkın, kuşkulu, zeki ve tenkitçi bir kişi olan Louis XV, bakanlarını görevlerinde serbest bıraktı, ama iktidarını kıskandığı için siyasî otoriteyi onlar arasında bölüştürdü ve çileden çıkmış pısırık bir kişi olmaktan gelen kabalığıyle onları kırdı.

Hem zevke düşkün, hem sağlığı konusunda endişeliydi; Metz'te geçirdiği krizle hayatı tehlikeye girince Châteauroux düşesine yol verdi; halktan açıkça özür diledi, ama tehlike geçince gözdesini geri çağırdı. Gözdesi birdenbire ölünce (8 aralık 1744), hükümdarın Pompadour markizi sıfatını verdiği bir küçük burjuva kadını, ölenin yerini aldı. Madame de Pompadeur, etrafında seçkin çevre yaratarak hükümdarın sevgisini kazanmayı bildi. Hastalığı yüzünden 1750'den sonra kadınlık fonksiyonlarını sürdüremez hale gelen Madame de Pompadour, yirmi yıl boyunca (1744-1764) kralın dostu, sırdaşı ve zevklerinin kâhyası olarak kaldı; kralı Machault d'Arnouville'in maliye siyasetini desteklemeğe zorladı. Fakat, Louis XV, parlamentonun ve Papazlar meclisinin muhalefeti karşısında genel denetçi Machault d'Arnouville'in görevine son verdi ve Avusturya Veraset savaşının (1740 - 1748) masraflarını karşılayabilmek için yeni bir vergi koydu. Bu savaş Fontenoy zaferine (1745) rağmen hiç bir yarar sağlamayan Aachen barışı (1748) ile son buldu. Parlamentonun muhalefeti, kralın özel hayatı ve harcamaları yüzünden çatışmalar şiddetlendi; krala karşı bir hareket başladı; 5 ocak 1757'de Damiens suikasti oldu.

Suikast ciddî sonuçlar doğurdu: kral, halkın kendisini sevmediğini anladı; Louis XV'in hayatını tehlikede gören Machault d'Arnouville ile Argenson kontu, Madame de Pompadour'dan çekilmesini istediler ve onun gözünden düştüler. Kral, Madame de Pompadour'nun da isteğiyle dışişlerine Abbé de Bernis'yi (1757-1758) getirdi. Bernis, Almanya meselesiyle gereğinden fazla ilgilendi (Rossbach bozgunu, 1757). Bu sırada Fransa, Hindistan'da ve Kanada'da başarısızlıklara uğruyordu. Sonra Choiseul kralın güvenini kazanarak devleti yönetmeğe başladı (aralık 1758). Choiseul, Aile paktına rağmen (Fransız-İspanyol antlaşması, 15 ağustos 1761) Louis XV'in Kanada'yı ve Hindistan'ı kaybetmesini önleyemedi (Paris antlaşması, 1763). Dış kayıplar birbirini takip etti, Pompadour markizinin (1764) veliahtın (1765), kraliçenin (1768) ölümleri art arda geldi. Daha önceki gözde kadar zeki olmayan yeni gözde (1768) Barry kontesinin ortaya çıkışı, hükümdarlığın dönüm noktası oldu. Gitgide yalnız kalan kral parlamentoların, Jansenius'çuların, gallikanların ve imtiyazlıların geliştirdiği bir muhalefete karşı koymak zorunda kaldı. Louis XV önce boyun eğdi: Compagnie de Jésus'yü dağıttı (1764) ve reformcu bakanları feda etti (Silhouette, 1759; Bertin, kasım 1763), sonra Rennes parlamentosu başsavcı La Chalotais'nin hazırladığı davayı yürütmeyi reddederek Paris parlamentosunun da desteğini kazanınca görünüşte direnişe geçti. Kral bu muhalefetin sorumlularını tutuklattı (1765), Paris parlamentosunu dize getirdi (3 mart 1766). Fakat olaylar bitmek bilmedi, üstelik her adımda kralın aleyhine gelişti. Madame du Barry'ye, filozoflara, hattâ sofulara dayanan kral 1770 - 1774 arasında yönetimi bir bakanlar triumvirasına (Maupeou, Terray, d'Aiguillon) bıraktı. Triumvira parlamentoların gücünü kırmağa çalıştı; Paris parlamentosunu dağıttı (Maupeou'nun hükûmet darbesi, 1771) ve malî reformlara girişti. Bu tedbirler eski rejimi on beş yıl ayakta tutabildi. Choiseul'ün Lorraine (1766) ve Korsika'yı (1768) Fransa'ya katmasıyle bütünlenen bu siyasî kalkınma genel iktisadî gelişime yardımcı oldu. Ancak, bu mutlu duruma rağmen muhalefet yıkılmamıştı. Louis XV, 10 mayıs 1774'te suçiçeğinden öldü. Halk onun için gözyaşı dökmedi. (L)

Louis XV üslûbu. 1722'den sonra iç mimarî değişikliğe uğradı ve küçük daireler yapılmağa başlandı. Bunun sonucu olarak süslemelerin boyutları da baştan aşağı değişti. Öte yandan, 1735'e doğru Oppernordt, Meissonler, Nicolas Pineau Fransa'ya italyan *rokay* üslûbunu getirdiler. Ayrıca bu eğilime, birçok doğu eşyası koleksiyoncusunun teşvik ettiği bir egzotizm de eklendi. Duvarlar, Chantilly'de, Champs'da, Rohan konağında görüldüğü gibi çin tarzı resimlerle kaplandı. Bu çalışmalarda Watteau'nun la Muette şatosu için yaptığı çin salonu örnek alınıyordu. Bir süre sonra, Van Loo'nun türk hanım sultanları, Parrocel'in elçileri, Lancret'nin yeniçerileri, Casanova'nın çingeneleri ve Leprince ile Le Yaon'un Rusları ortaya çıktı. Bnnunla birlikte, duvar süsleri daha çok ahşap kaplamalar biçimindeydi. Genellikle çıplak olan bu kaplamalar bazen beyaza boyanıyordu.

Evin en süslü yeri olan misafir odasına tuvalet masası, yüksek ayaklı küçük konsol, başucu masası, yazı masası, şifoniyer ve değişik boylarda çeşitli masalar eklendi. Bunlar, üstleri gül ağacından, gömme çiçek süsleriyle veya lake boyalı uzakdoğu manzaralarıyle kaplı değerli eşyalardı. Protokol gereğince koltukların, arkalıklı veya arkalıksız iskemleler gene muhafaza ediliyordu. Fakat yüzyılın başlarında, oyuk kollu kanapeler ve kaplama kollu divanlar, markiz veya berjer koltuklar ortaya çıktı. Louis XIV üslûbunun dinlenme yatağı yerini şezlonga bıraktı. 1750'ye doğru osmanlı denilen sedirler, türkuvazlar v.b. çıktı. Sandalyeler de çeşit çeşitti. Hasır örülü veya deri kaplı yazıhane koltuğu dışında bütün iskemleler çizgili veya çiçekli ipeklilerle döşenmişti.

İlk defa olarak Louis XV devrinde bir evdeki her oda ayrı bir iş için kullanılmağa başlandı. Onların da etrafına iskemlelerin dizildiği büyük bir masa bulunan misafir odası ve yemek odası bu devirde ortaya çıktı.

Mücevhercilik XVII. yy.dan önceki önemini tekrar kazandı: Claude Duvivier meşhur rokay şamdanlarını döktü; Thomas Germain portekiz krallarının gümüş yemek takımlarını hazırladı; Jacques Roettiers ile François Joubert süsleme zenginliği ile ölçü duygusunu bağdaştırmayı bildiler. 1699'da hazinenin açığını kapatmak için zenginlerin gümüş sofra takımları eritilmişti; bunların yerini fayans tabaklar aldı, dolayısiyle de porselen sanayii alabildiğine gelişti. (L)

LOUİS XVI (Versailles 1754 - Paris 1793), Fransa kralı (1774-1791), Fransızların kralı (1791-1792). Veliaht Louis'nin ve Saksonya'lı Prenses Maria-Josepha'nın oğlu, Louis XV'in torunu. 1770'te, imparator Franz I ile imparatoriçe Maria-Theresia'nın kızı olan arşidüşes Marie Antoinette ile evlendi. Dört çocukları oldu: Angoulême düşesi Marie-Thérèse Charlotte (1778); ilk veliaht (1781); Normandiya dükü (1785) [kardeşi, ölümü üstüne 1789'da veliaht oldu]; on bir aylıkken ölen Sophie Hélène Béatrice (1786).

Louis XVI, halkın mutluluğunu sağlama isteğinde samimîydi. Hükûmeti, 1789'dan önce önemli insancıl reformlar yaptı (işkencenin kaldırılması, protestanlara medenî haklar verilmesi). Özel merakları vardı: el işleriyle (çilingirlik) uğraşır, bilimlerle, coğrafya ile ilgilenirdi (Pasifik'teki büyük keşif gezilerini merakla izliyordu). Ava ve sofraya fazla zaman harcadı. Safdilce basitliği ve iri yapısı, Versailles sarayının ince ve ahlâk dışı ortamıyle pek uyuşamıyordu. Çevresindekilerin gözünde itibarını çabucak kaybetti. Kavrayışı ağır ve yavaştı; siyasetten sıkılıyordu. Eğitmeni La Vauguyon dükünün verdiği dersler onu iktidara hazırlamamıştı. İrade eksikliğinden mustaripti, bu yüzden davranışındaki sertlikleri örtemiyordu. Çevresindekilerin etkisinde kalıyordu; özellikle kraliçenin etkisi gittikçe arttı; bu etki genellikle halkın çıkarlarına ters düşen bir anlam kazandı.

Önceki devre bir tepki olmak üzere, yeni hükümdarlık kamuoyunca iyi karşılandı. Evrim içinde olan bir toplum karşısında, felsefe tutkusuyle ve ilerleme isteğiyle dolu bir düzende yetersizliğinin bilincine varan genç hükümdar, kendini Louis XV'in kızları olan halalarının seçtiği ve ona Saint Germain kontu gibi değerli bakanlar kazandıran Maurepas kontunun eline bıraktı. Saint-Germain kontu, meyvelerini Devrim'in topladığı yeni bir askerî teşkilâtlanma işini tamamladı. O sırada kral «namuslu insanları siper aldığını» ilân etti. Fakat Maurepas, Louis XVI'ya parlamentoyu yeniden toplantıya çağırmasını salık verdi ve bu imtiyazlı büyük teşkilât, krallık otoritesine karşı sistemli muhalefetini yeniden başlattı. Kral bu muhalefete karşı önce genel denetçi Turgot'yu tuttu. Turgot kendisine reformlar teklif etti (tahılın serbestçe alınıp satılması, «korporasyonlar»ın kaldırılması); bu tekliflerin gerçekleşmesi, Eski Rejim'in güdümleyici yapısını sarstı. Protestolara uğrayan Louis XVI Turgot'yu uzaklaştırdı (1776), cenevreli bankacı Necker'e görev verdi. Zengin ve tanınmış bir adam olan Necker, güttüğü kolaylık siyasetiyle halkı kazandı. Necker, Turgot'nunkinden daha çekingen bir tutumla reform isteğini ortaya koydu ve halka saraydaki israfları açıklayan bir *Compte Rendu au Roi* (Krala Hesap Verme) yayımladı. O zaman kralın çevresindekiler bu davranışıyle sevimsizleşen bakana saldırdılar; kral Necker'i de uzaklaştırdı (1781). Bu uzaklaştırma, reform

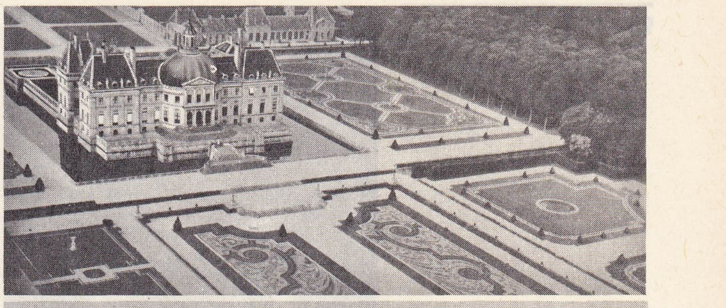

Vaux şatosu

roma şöminesi Jean Lépautre'un eseri Cabinet des Estampes, Paris

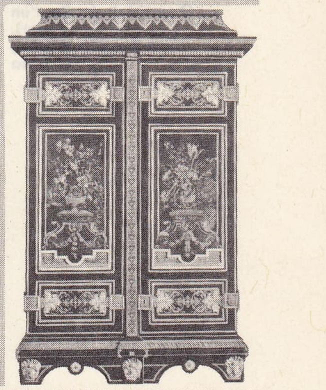

dolap Boulle'un eseri, Louvre müzesi, Paris

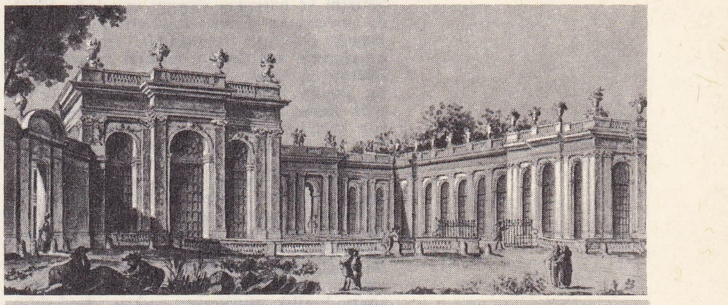

Versailles'da Grand Trianon, Cabinet des Estampes, Paris

Louis XIV üslûbu

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

LOUIS XV
Quentin de La Tour'un eseri, Saint-Quentin müzesi, Fransa

isteyen kamuoyunun Louis XVI'ya olan umutlarını kırdı. Hiç değilse Necker'in kredisi sayesinde alınan borçlarla kral Amerikan Bağımsızlık savaşında İngiltere'ye başarılı bir müdahalede bulunarak (1778 - 1783) Fransa'nın dışarıdaki itibarını yeniledi. Kıta Avrupası'nda, önemli bir dışişleri bakanı sayılan Vergennes, küçük devletleri Avrupa'da siyasî dengenin öncüsü olan barışçı fransız monarşisi etrafında toplamağa çalıştı.

Necker'den sonra Calonne, bir saray entrikasıyle genel denetçi oldu (1183-1787). Calonne, borca dayanan tehlikeli bir büyük yatırım ve harcama siyaseti uyguladı. 1786'da imzalanan Fransa-İngiltere ticaret antlaşması felâketle sonuçlandı: fransız tarım ürünlerinin İngiltere'ye girmesi fransız köylülerini rahatlatmadı, buna karşılık Fransa, ingiliz sanayi mallarıyle doldu. Aç ve işsiz kalan işçi kitlelerinin hoşnutsuzluğu son kertesine vardı. Calonne, gittikçe artırdığı bütçe açığını geleneksel metotlarla kapayamayınca, köklü bir maliye reformu tasarısı teklif etmek zorunda kaldı. Soylular bu tasarıyı reddettiler; Louis XVI Calonne'u tutmadı; Calonne çekilmek zorunda kaldı (mayıs 1787). Loménie de Brienne'in başarısız desteğine muhtaç kalan kral imtiyazlıların karşısında güçsüzleşti. İmtiyazlılar, Lamoignon'un adalet reformundan sonra krallık otoritesine açıkça başkaldırdılar. Yalnız kalan Louis XVI Necker'i yeniden göreve çağırmak zorunda kaldı ve États généraux'yu kısa zamanda toplamağa söz verdi (ağustos 1788), 1789'da Devrim başladı; kral önceden sezemediği olayların trajik yaygınlığı karşısında güçsüz kaldı. Toplum düzenini yıkmağa doğru giden dönüşsüz akışa karşı koymağa çalışarak halkın sevgisini kaybetti. 1788'de kendisine başkaldıran imtiyazlıları savunmağa, Tiers milletvekillerini eylemsizlik içinde etkisiz bırakmağa çalıştı (mayıs - haziran 1789): tersine, milletvekilleri, güçlerinin ve birliklerinin farkına vardılar. Tiers milletvekilleri teşkilâtlarını önce Millet meclisi (27 haziran), sonra Kurucu meclis (9 temmuz) ilân ederek otoritelerini kral otoritesinin yerine koydular. Louis XVI onların kararlarına boş yere karşı çıktı (23 haziran). Bakanlar bölünmüştü, orduya pek güvenilmezdi. Kral tutumunu değiştirmek zorunda kaldı. Yabancı birliklere başvurulması ve Necker'in azli, Parislilerin 14 Temmuz hareketine girişmesine ve kralın yeni bir yenilgiye uğramasına yolaçan faydasız davranışlardı. İnsan Hakları bildirisinin ve meclisin senyörlük rejimini kaldıran kararının onaylanmaması, aç parislileri saraya karşı ayaklandırdı; parisliler kralı Paris'te oturmağa zorladılar (5 ve 6 ekim günleri); kral artık devrimci kalabalıklar arasında tutsak gibiydi.

Louis XVI Devrim'e teminat vermek zorunda kaldı. Federasyon bayramında (14 temmuz 1790) Meclis tarafından hazırlanan anayasaya sadakat yemininde bulundu ve bütün Fransa'yı temsil eden millî muhafızların heyecanlı bağlılık gösterileriyle karşılaştı. Ilımlı devrimciler kralla anlaşmak istiyorlardı. Fakat Louis XVI karar veremiyordu. La Fayette tarafından korunmak istemiyordu; millî birliği sağlayacak güçlü bir krallık iktidarını öngören Mirabeau'nun öğütlerini tutmadı. Yabancı hükümdarların desteğiyle otoritesini sağlayabileceğini sanıyordu. 1789 Yazında yabancılar nezdindeki girişimleri başarısızlığa uğrayınca hayalleri kırıldı; yabancıları zorlamak istedi. Meclisin temmuz 1790'da onayladığı Din Adamları Medenî anayasasından sonra Fransa kilisesinde ortaya çıkan bölünme, onun zihnini allak bullak etmişti. Krala bağlılığına inanılan Bouillé markisinin ordusuna sığınmak üzere Metz'e kaçmağa karar verdi (20-21 haziran 1791 gecesi). Varennes'de tanındı; Argonne'da tutuklandı; halkın bütün sevgisini kaybetmiş olarak Paris'e dönmek zorunda kaldı. Meclis onu kaçışı sırasında görev dışı bırakmıştı; Jakobenler kulübünün ileri devrimcileri kralın tahttan indirilmesini isterken, meclisin çoğunluğunu meydana getiren Feuillants klübünün ılımlıları, bu arada Barnave, Louis XVI'nın tahtta kalmasının zorunluluğuna, onun tehlikeli bir eşitlik hareketi karşısında düzenin ve mülkiyetin sembolü olduğuna inanıyordu. Kral, Kurucu meclisin isteğiyle yeni anayasaya (ekim 1791) bağlılık yemini etti ve yerinde kaldı. Değerden düşmüştü, anayasaya göre çok sınırlı yetkilere sahipti (ertelenebilen veto hakkı); tamamen yeni adamlardan meydana gelen ve kendisine karşı pek de iyi niyetler beslemeyen bir meclisle karşıyaydı. Ülke umutsuz bir duruma düşünce halkın krallık iktidarından yana bir tutum alacağını umarak siyasetin en kötüsünü uyguladı. İçeride, La Fayette taraftarı ılımlılara karşı entrika çevirdi.

LOUIS XVIII'in gidişi
Gand'ın eseri (20 mart 1815) gravür

LOUIS XV'in
Paris'e girişi (12 eylül 1715) Cabinet des Estampes, Paris

Dışarıda, milletin beslediği savaşçı eğilimden yararlandı. Fransa'nın yenileceğinden ve muzaffer hükümdarları yalnız kendisinin elde edebileceğinden emindi. Bu yüzden savaş taraftarı Jakoben'leri (bunlara daha sonra Jirondenler denecektir) iktidara çağırdı. Avusturya hanedanının henüz taç giymemiş hükümdarı olan yeğeni imparator François II'ye savaş açılmasını meclisten istedi. Prusyalılar Avusturyalılarla birleşti ve kralın tahmin ettiği gibi savaş yenilgilerle başladı. O zaman Jirondenlerin teklif ettiği fevkalâde tedbirlere karşı vetosunu kullandı ve onları görevden kovdu. Bunlar Paris'teki «sans - culotte»ları (baldırıçıplaklar) krala karşı kışkırttılar. 20 Haziran 1792'de Louis XVI Tuileries sarayını zorlayan isyancıların hakaretlerine uğrarken telâşa kapılmadı; hesapladığı gibi kendi lehine işleyecek bir tepki doğmuştu; fakat, düşmanın Fransa'ya girdiği anda, kralın şahsına karşı bir tecavüze girilmesi halinde Fransızları en kötü misillemelerle tehdit eden Brunswick beyannamesi, ülkede istilâcıların suç ortağı kabul edilen bir hükümdara karşı bir öfke patlamasına sebep oldu. Louis XVI Jirondenlere tekrar iktidara gelme ümidi verdi; böylece onları zararsız hale soktu, fakat krala yönelen düşmanlık Jirondenleri geride bırakan ve sans-culotte'ları Truileries sarayına saldırtan aşırıcılarca yönetildi (10 ağustos 1792). Galip gelen isyancılar Yasama meclisini, artık isyancı Paris komününün tutsağı olan kral hakkında görevden alma kararı vermeğe zorladılar. Yasama meclisi yerini yeni bir meclise (Konvansiyon) bıraktı (eylül 1792). Konvansiyon Louis XVI'yı yargıladı (aralık 1792-ocak 1793); kralın savunmasını eski bakanı Malesherbes hayranlık uyandıracak şekilde yaptı. Hükümdar sistematik inkârlarından çok yüksek onuru ile hâkimleri etkiledi. 10 Ağustos ayaklanmasının meşruluğunu savunan Montagnard'lar, tutumlarını haklı göstermek için onun ölümünü istiyorlardı. Jirondenler kralı kurtarmağa çalışıyordu; sonunda onlar da ayaklananlarla birleşmek zorunda kaldılar; tutumları yanlıştı ve bu mesele onları bölmüştü. Buna rağmen tribünler tarafından da desteklenen Montagnard'lar, idam kararını zayıf bir çoğunlukla aldırabildiler. Kral, 21 ocak 1793'te darağacına korkmadan çıktı. Ölümü ülkeyi az, Avrupa'yı çok etkiledi. Avrupalılar, konuyu, Fransa'ya karşı genel bir birlik kurmak için kullandılar. (L)

Louis XVI üslûbu. 1775'te Pompeii ve Herculanum harabelerinde bulunan kalıntılardan doğdu. 1760'tan sonra bütün Paris, yunan tarzından etkilenmeğe başladı. Yeni üslûbun özelliği düzenli ve bakışımlı şekillerdi. Önceleri dolambaçlı olan bu şekiller zamanla sadeleşti. Evlerin duvarları hafif bir silmeyle çerçevelenmiş lambrilerle kaplanıyordu. Özel dairelerde de Jouy'da Oberkampf tarafından basılan alacalı basmalar kullanılmağa başlandı. Süs şekilleri ise, orantılı kıvrık dallar, çiçek armaları v.b. gibi antik çağ motifleriydi. Louis XV devrinin sonlarına doğru ortaya çıkmış olan yekpare masalar, salon dolapları, kanatlı yazı masaları yeniden görülmeğe başlarken, orta masaları, üstten açılan yazı masaları unutuldu. Buna karşılık, hepsi belirli bir ihtiyacı karşılamak için yapılmış dört köşe veya yarım ay şeklinde konsollar ve yemek servisi için masalar yapılmağa başlandı. Bunlar, Riesener, Martin Carlois, Beneman, René Dubois, Leleu, Saunier gibi tanınmış ustaların eserleriydi. David Roentgen adlı bir alman ustası Fransa sarayı için, çok ince gömme süsleri olan gizli gözlü mobilyalar yaptı. İskemle ve koltuklar Louis XV devrindekilerin eşiydi. Bu konuda en ünlü ustalar, Georges Jacob, J.-B. Tiliard ve J.-B. Sené'dir. 1770'e doğru, önceleri İngiltere'de yaygın olan yeni bir malzeme (mahun) kullanılmağa başlandı. Ayrıca, ingiliz etkisi Fransa'da yeni bir zevk yarattı ve klasik bahçelerin yerini pitoresk bahçeler aldı, parklara antik çağ harabeleri, mezarlar, ortaçağ şapelleri ve çin mabetleri yerleştirildi. Mimarîye gelince Ledoux ve Bélanger'in etkisiyle ilkel sanata, o zamanki deyimle «etrüsk tarzı»na kaydı. İç mimaride de bu yönde bir gelişme oldu: lambri panoları yerine temsilî heykellerin yerleştirildiği oyuklar ve gözler aldı. (L)

LOUİS XVII, Louis XVI'nın ve Marie - Antoinette'in ikinci oğlu (Versailles 1785 - Paris 1795). Normandiya düküydü; ağabeyi ölünce veliaht oldu (4 haziran 1789), ailesiyle önce Luxembourg'da sonra Temple'da hapsedildi; babası ölünce (21 ocak 1793) ona kunduracı Simon baktı. Sıracaya tutuldu, 8 haziran 1795'te öldü ve gizlice gömüldü. Veliahtın aslında kaçtığı ve yerine bir başkasının gömüldüğü yolunda birçok söylenti ortaya çıktı, fakat bunların doğruluğu hiç bir zaman ispat edilemedi. (L)

LOUİS XVIII (Versailles 1755 - Paris 1824), Fransa kralı (1814-1815; 1815-1824), Saksonyalı Maria Josepha'nın oğlu. Provence kontu idi. 1771'de Sardinya kralının kızı Savoie ile evlendi, fakat çocuğu olmadı. Devlet işleriyle ilgilendi ve özellikle 1787

Foto. LAROUSSE

Ayan meclisinde kimseyi kırmamağa, kendini sevdirmeğe dikkat etti. Bastille'in zaptından etkilenerek aralık 1789'da krallığın olağanüstü genel valisi olmak istedi fakat kraliçenin muhalefetiyle karşılaştı. Favras olayına karışmıştı, halk onu bu olayın sorumlusu sayıyordu; kont, halkın yargılarına karşı durdu ve eski muhafız subayının idamına göz yumdu; 20 haziran 1791'de Paris'ten kaçtı ve Mons ile Brüksel'e gitti, Koblenz'de, Trèves başpiskoposu olan amcasının yanında, Artois kontu olan kardeşiyle buluştu. Kendine olağanüstü genel vali unvanını verdi ve yolladığı gizli mektuplarla Louis XVI'yı direnmeğe zorladı. Calonne'un öğüdüne uyarak kendini yabancı hükümdarlara naip olarak kabul ettirmeğe çalıştı, ama başaramadı. Savaş çıkınca Westfalen'e kadar kaçtı. Louis XVI ölünce, naip unvanını aldı, fakat naipliğini sadece Katerina II tanıdı. Yeğenini (Louis XVII) kral, Artois kontunu da olağanüstü vali ilân etti. Fakat devrimci birliklerin tehdidi karşısında, mayıs 1794'te «Lille kontu» adıyle Verona'ya sığınmak zorunda kaldı. Antraigues kontu ile Fransa'da kral için bir casusluk şebekesi kurdu ve Vendée'lilerle ilişkilere girdi. Yeğeninin öldüğünü öğrenince (mayıs 1795) Louis XVII adını aldı, bir saray çevresi kurdu, bildiriler yayımladı ve bir bakanlar kurulu teşkil etti, Pichegru ile, daha sonra da Direktuvar meclislerinin üyeleriyle pazarlıklara girişti. Buna rağmen 1796'da Venedik cumhuriyeti tarafından Verona'dan çıkarılınca Mitau'da (bugün Yelgava) çarın misafiri oldu (1798). Tahta geçme konusunda Barras, Pichegru ve Bonapart'a boş yere umut bağladı. Konsüllük Fransası'na yakınlaşan çar tarafından sınırdışı edildi, fakat yeni çar Aleksandr I onu gene Mitau'ya yerleştirdi. Tilsit antlaşmasıyle önce İsveç'e sonra 1809'da İngiltere'de Hartwell House'a sürüldü. 1814'te senatonun Bourbon'ları geri çağırması, Louis'ye kısa süre Tuileries sarayında kalma fırsatı verdi. Yüzgün sırasında sığındığı Gand'dan dönüşünde, «Eski Rejime» yatkın olan gözde adamı Blacas'ya yol vermek zorunda kaldı ve Fouché'yi geçici olarak bakan seçti. Güçsüzdü, dış görünüşüyle kendini kabul ettiremedi, buna rağmen onda Eski Rejimden kalma bir krallık azameti vardı: Bakanlar kurulu toplantılarından çok dış görünüşteki ayrıntılara bağlanışı, iktidarını mutlakıyet geleneğine ve meşruluk anlayışına dayamasından gelir: ancak Louis XIII, Devrim'in ve imparatorluğun mirasını tamamen inkâr etmeyecek kadar da zekiydi. Bencildi, cömert değildi, her zaman çevresinin (Blacas, Decazes, Madame du Cayla) etkisinde kaldı. Anayasa rejimine bağlanmadı ama karşı da çıkmadı. Artois kontuna değer vermedi, iktidarı bakanlara (Richelieu dükü gibi büyük senyörlere, Decazes gibi sonradan görmelere, Villèle gibi taşra soylularına) bırakmak istemedi. 1820'de hastalığı ve aşırı kesimdekilerin seçimlerde kazandığı yeni başarı, onun oynamak istediği hakem rolünü engelledi. Villèle iktidara geçince (1821) Broglie dükü şöyle dedi: «Louis XVIII'in saltanatı bitti, erkek kardeşinin saltanatı başlıyor». (L)

LOUIS (Joseph Dominique, — baronu), fransız siyaset adamı (Toul 1755 - Bry-sur-Marne 1837) 1789'da reformcu görüşleri benimseyen bu eski rahip Varennes'den sonra göç etti (haziran 1791) ve 18 - Brumaire'de Fransa'ya döndü. Savaş bakanlığının alacak kalıntılarını, sonra Hollanda'nın ve Westfalen'in borçlarını tasfiye ederek yönetim ve maliye konusundaki yeteneklerini gösterdi. Louis XVIII'in maliye bakanı oldu (1814 - 1815 ve 1815), imparatorluğun borçlarını kabul etti, olağanüstü bir istikraz kampanyasına girişti ve esnek bir gümrük siyaseti benimseyerek devletin itibarını yükseltti. Yerini alan Corvetto'dan (1815-1818) sonra tekrar maliye bakanlığına getirilince (1818-1819) muhasebe işlemlerini sadeleştirdi. Bu ıslahata karşı bir tepki siyaseti başlayınca çekildi; Temmuz devriminden sonra yeniden maliye bakanı (1831-1832) oldu. (L)

LOUIS (JOSEPH LOUIS BARROW, **Joe** — denir), amerikalı zenci boksör, ağır sıklet dünya boks şampiyonu (Lafayatte yakınları, Alabama 1914). 18 Yaşında boksa başladı. Bir yıl sonra Altın Eldivenler yarışmasını, daha sonra St. Louis'de Millî Amatör Atletizm birliğinin yarı-ağır siklet boks şampiyonluğunu kazandı. 1934'te profesyonel oldu. 1934-1937 Arasında, 22 maçın hepsini kazandı (18'i nakavtla). 1937'de dünya ağır sıklet boks şampiyonu unvanını elde etti. Bu arada 1936'da Max Schmeling ile yaptığı maçla bir süre unvanını kaybetti, fakat rövanşı ilk raundda nakavtla kazandı (1938). Şampiyonluğunu yirmi beş maçta koruduktan sonra 1949'da ringden ayrıldı. 1950'de New York City'de, Yankee stadyumunda Ezzard Charles ile bir maç yaptı; niyeti şampiyon unvanını bir kere daha kazanmaktı; fakat 15. raundda yenildi. 1951'de Rocky Marciano ile yaptığı maçı nakavtla kaybetti. *My Life Story* (Hayatımın Hikâyesi) adlı hayat hikâyesi 1947'de yayımlandı. (M)

LOUIS (Victor), fransız mimarı (Paris 1731-1811'e doğr.). 1755'te Roma Büyük ödülünü kazandı. 1756-1759 Arasında Fransız akademisinde kaldı. Paris'e dönünce Caylus kontunun yayımladığı ve Louis XVI üslûbunun gelişmesinde rolü olan dergilere makaleler yazdı. Bordeaux şehri, 1773'te, peristilli yunan-roma mimarisinin örneklerinden biri olan ve 1780'de tamamlanan «Büyük tiyatro» projesini kabul etti. Bordeaux'da Victor Louis'nin Büyük tiyatrodan başka birçok eseri vardır. Marsilya'da büyük bir meydanın, Stanislaw II için Varşove sarayının, Sen nehri üzerinde bir köprünün planlarını hazırladı; Luxemburg'da, Tuileries'de ve sonradan Panthéon olan Sainte-Geneviève kilisesinde değişiklikler yaptı. Victor Louis aynı zamanda birçok iç süsleme eşyasının (konsollar, sarkaçlı saatler, avizeler) yaratıcısıdır. 1786-1790 Arasında Paris'te Palais-Royal'in galerilerini, Beaujolais kontunun kukla tiyatrosunu ve sirkini inşa etti. 1790'da cephesi bahçelere bakan Théâtre - Français'yi, 1792-1793 arasında Théâtre des Arts'ı yaptı. (L)

LOUIS Aziz. Bk. LOUIS IX.

LOUISBOURG, Kanada'da (Nova Scotia) liman, Cap-Breton adasının güneydoğu kıyısında; 1 320 nüf. Madencilik (maden kömürü) ve metalürji merkezi.

— Tar. Royale adasının (Cap-Breton) eski başkenti olan ve 1713'ten sonra tahkim edilen Louisbourg, ilk olarak 1745'te İngilizlerin eline geçti. Aachen antlaşmasıyle (1748) Fransa'ya geri verilen liman, 1758'de yeniden kuşatıldı ve 26 temmuz'da teslim oldu. (L)

LOUIS DE FRANCE (Versailles 1682 - ay. y. 1712). Burgogne dükü (1682-1711), Veliaht (1711-1712), büyük veliahtın büyük oğlu. Lalası Beauvillier dükü ve eğitmeni

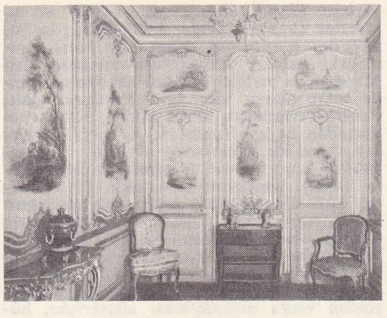
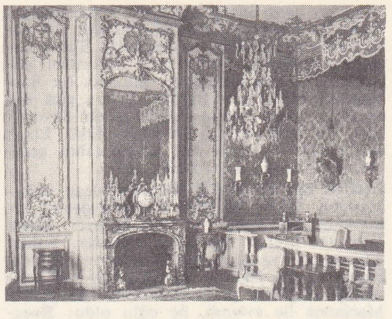

Louis XV üslûbu

solda, resimli ağaç kaplama J.-B. Oudry'nin eseri Süsleme Sanatları müzesi, Paris; sağda, Madam Pompadour'un odası, Champs şatosu

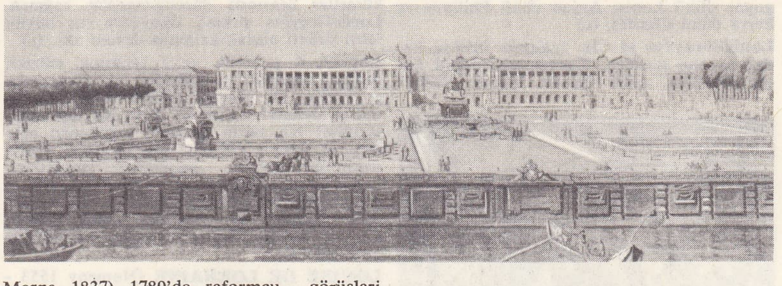

1753'te başlanan Paris'te **LOUIS XV** meydanı Gabriel'in eseri Cabinet des Estampes, Paris

Joubert'in eseri Puiforcat koleksiyonu, Louvre müzesi, Paris

LOUIS XVI
Roudon'un eseri Versailles müzesi, Paris

LOUIS XVI
Ducreux'nün eseri, Carnavalet müzesi, Fransa

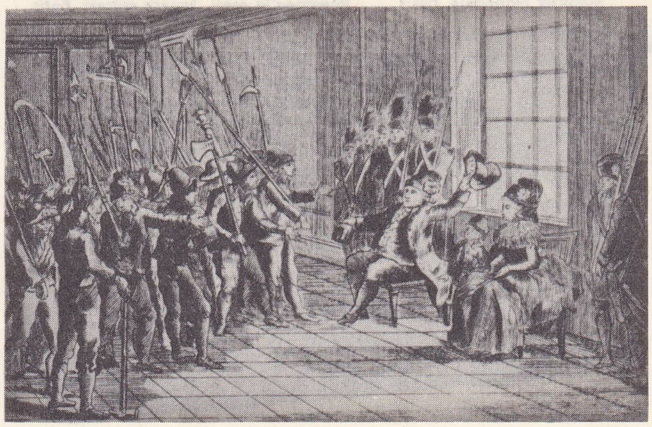

LOUIS XVI: 20 temmuz 1792 günü Cabinet des Estampes, Paris

Foto. *LAROUSSE*

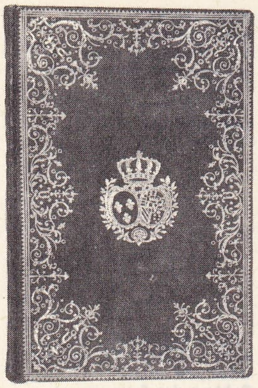

Derome le Jeune'ün Marie-Antoinette için yaptığı cilt kapağı Bibliothèque Nationale, Paris

Fénelon, onun inatçı tabiatını yumuşattılar; fakat bu kişilerin Louis'yi çekingen bir sofu haline getirdikleri söylenebilir. Tahta geçince uygulamayı tasarladığı reformcu görüşlerini onlara borçludur. Bulaşıcı bir hastalıktan öldü. Kendisinden birkaç gün önce ölen karısı Marie Adélaïde de Savoie'dan iki oğlu oldu: Bretagne dükü Louis (öl. 1712) ve Louis XV adıyle tahta geçecek olan Anjou dükü Louis. (L)

LOUİS DE FRANCE (Fontainebleau 1661 - Meudon 1711); **Büyük Veliaht** denir; zamanında **Monseigneur** diye anılırdı; Louis XIV ile Marie Thérèse'in oğludur. Lalası Montausier ve eğitmeni Bossuet'ye rağmen, kralın devlet işlerine karışmasına izin vermediği değersiz prensti. 1679'da Bavyera'lı Marianne ile evlendi, üç oğlu oldu: Bourgogne dükü Louis; Anjou dükü Philippe ve Berry dükü Charles. (L)

Louis-Dreyfus et Cie, faaliyeti 1850'ye kadar uzanan kuruluş. Kurucusu Leopold Louis Dreyfus, tahıl tüccarı olarak Basel'e yerleşti (1850); Bern'e gitti (1857) ve ticaretini Orta ve Doğu Avrupa'ya yöneltti. 1871'de, Avrupa'nın doğusu ile batısı arasındaki buğday alışverişinin merkezi olan Marsilya'ya yerleşti ve tahıl nakliyatını elinde tutan yunan tüccarlarının yerini aldı. Paris'e yerleştikten sonra (1875), Rusya pazarından başka Hindistan, Arjantin ve Kuzey Amerika pazarlarını da ele geçirdi. 1903'te kendi ticaret filosunu kurdu; 1904'te Samuel bankasını satın aldı. 1915'te öldü. 1917 Devriminden sonra, rus pazarının kapatılması, 1930 İktisadî krizi, bu krizin sonucu olarak navlunun düşüşü, Fransa'da halk cephesinin iktidara gelişi ve Millî Tahıl ofisinin kuruluşu Louis - Dreyfus şirketini bir hayli sarstı. İkinci Dünya savaşından sonra milletlerarası alışverişler, hükûmetler arasında düzenlenmesine rağmen, Louis-Dreyfus şirketi, dünyanın en büyük tahıl şirketi olarak kalmağa devam etti. (L)

Jouy'un tuvali: «Bastille önünde Dans» Süsleme Sanatları müzesi, Paris

LOUIS XVI üslûbu

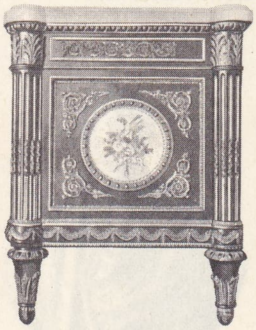

«kraliçenin» denen bir komodinin yan yüzü Beneman'ın eseri Louvre müzesi, Paris

silindirik yazı masası Roentgen'in eseri, Louvre müzesi, Paris

büfe, Riesener'in eseri Mobilier Nationale, Paris

Louise, 4 perdelik ve 5 tabloluk müzikli roman; sözlerini ve müziğini G. Charpentier yazdı; ilk olarak 1900'de Opéra-Comique'te oynandı. Konusu genç bir işçi kızla (Louise) bir şairin (Julien) engellenen aşkları ve bunun ardında sokaklarının cana yakınlığı, seyyar satıcıların bağırtıları, sahne olduğu zevkler ve yoksunluklarıyle eserin gerçek kişisi olan Paris'tir. Bu sayfalarda duygulu bir anlatım, tasvir bölümleri ve soytarılıklarla uyumlu bir şekilde bağdaşır. (L)

LOUİSE DE LORRAİNE (Nomeny 1553 - Moulins 1601), fransız kraliçesi, Vaudémont kontu Nicolas'nın kızı. 1575'te Henri III ile evlendi. Kral bir süre sonra onu yüzüstü bıraktı. (L)

LOUİSE DE SAVOİE (Pont - d'ain 1476-Grez-sur Loing 1531), Fransa naibesi. Savoie dükü Philippe'in kızı; Angoulême kontu Charles de Valois ile evlendi (1490), iki çocuğu oldu; müstakbel Navarra kraliçesi Marguarita ve geleceğin François I'i, 1496'da dul kalınca, sadece çocuklarının eğitimiyle ilgilendi. François I tahta çıkınca annesine Angoulême düşesi unvanını ve Anjou düklüğü ile Maine kontluğunu verdi. Kral, İtalya'ya giderken, naibeliği annesine bıraktı (1515). Siyasete çok yatkın bir kişiliği vardı, ama yönetim işlerine kişisel düşmanlıklarını karıştırdı: Bourbon başkumandanının ihaneti ve Semblançay'ın ölümü ona yüklenir. Kral İtalya'ya ikinci gidişinde de (1525) naipliğe gene annesini getirdi. Pavia'dan sonra düzeni korudu ve Karl V'e karşı bir koalisyon hazırladı. 1529'da Avusturyalı Margarete ile Cambrai* barışını (Kadınlar barışı) görüştü. (L)

LOUİSE gölü, Kanada'da (Alberta) göl, Kayalık Dağlar'da, 1 720 m yükseltide. Ünlü turistik merkez. (L)

LOUİS Flandre'lı (1272-Paris 1322), Nevers (1280) ve Rethel (1290) kontu. Flandre kontu Robert' III'ün büyük oğlu. Rethel kontesi Jeanne ile evlendi (1290). Flamanların Fransa'ya karşı giriştiği millî mücadeleye 1317'ye kadar katıldı. (L)

LOUİSİADE adaları, Melanezya'da takımadalar, Yeni Gine'nin güneydoğusunda; Avustralya Papuasya'sına bağlıdır; 5 000 nüf. Sudest, Rossel ve Misima adalarıyle, kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanan Calvados adacıklarını kapsar. 1606'da Luiz Vaez de Torres tarafından bulundu. Altın işletmeleri. (L)

LOUİSİANA, A.B.D.'nin güneyinde eyalet, Meksika körfezi kıyısında; adını Louis XIV şerefine kurulan eski bir fransız tesisinden almıştır; 125 625 km²; 3 257 000 nüf. Merkezi *Baton Rouge.*

Coğrafya

Eyalet iki tabiî bölge üzerinde uzanır: kuzeybatıda ve doğuda Mississippi'nin seviyesinde (hattâ ırmağın en yüksek sularının seviyesinden aşağıda) uzanan geniş alüvyon ovalarından oluşmuş çok alçak kesim (50-20 m yüksl.); güneydoğuda, Mississippi alüvyonlarının çok girintili çıkıntılı geniş bir delta meydana getirdiği, deniz seviyesinde kara ve deniz bölgesi.

İklimi özellikle kıyı bölgesinde yağışlı ve sıcak olan Louisiana, tarım kaynakları (pirinç, turunçgiller, yerfıstığı, şekerkamışı, pamuk), nüfusunun beşte ikisini meydana getiren zenci halkın önemi ve tarım işletmeleri ekonomisiyle, tropikal bir ülkedir. Ayrıca bölgede büyük maden kaynakları da vardır: petrol, tabiî gaz (kuzeydoğuda), kükürt, linyit. Enerji kaynakları, Latin Amerika'dan gelen hammadde ikmalinin kolaylığı ve Mississippi'nin aşağı kesiminin sefere elverişliliği, sanayinin gelişmesine yardım etmiştir; sanayi, eyaletin güneydoğusunda, New Orleans ve Baton Rouge idare bölümlerinde toplanmıştır: petrol tasfiyesi, petro-kimya, kimya sanayii, demirsiz maden metalürjisi, makine yapımı, besin sanayii.

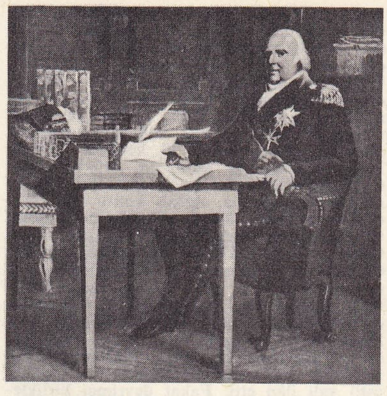

«LOUIS XVIII çalışma odasında» Gérard'ın eseri, Versailles müzesi, Paris

Tarih

Mississippi bölgelerini keşfeden (De Soto, 1543) İspanyollar, iklimin sağlığa elverişli olmadığını ve altın bulamayacaklarını anlayınca, bölgeyi ihmal ettiler. Fransız Joliet ve Marquette, Büyük Göller'den yola çıkarak Mississippi'nin yukarı çığırına eriştiler ve ırmağa «Colbert ırmağı» adını verdiler (1673). Cavalier de La Salle, ırmak boyunca aşağıya inerek (1682) geçtiği topraklara *Louisiane* adını verdi; denizyoluyle dönerken (1684 - 1685), Mississippi'nin ağzına varmadan, batıda, Texas kıyısında bir tesis kurdu; ama bu tesis gelişmedi. Pierre Le Moyne d'İberville, Lasalle'ın tasarısını yeniden ele alarak, İspanyollarla İngilizlerin hak iddialarına rağmen ırmağın doğusunda Biloxi koyunda bir sömürge kurdu (1699). İberville tarafından, Mobile ırmağının ağzına nakledilen (1702) sömürge, İberville'in kardeşi Le Moyne de Bienville'in çabalarına rağmen gelişemeden kaldı ve Louis XIV ticaret tekelini maliyeci Crozat'ya vermeyi tercih etti. Aynı zamanda bütün maden ocaklarının işletilmesi devamlı olarak kendisine bırakılan, toprakları ve sanayiyi de tekeline alan Crozat, maden bulamadığından, imtiyazlarını (sonradan Fransız Batı Hindistan şirketi adını alan [1719]), Batı şirketine devretti. Le Moyne de Bienville genel kumandan ve Tekel kurulu başkanı oldu ama Louisiana aslında, Law sisteminin temel taşı haline gelmişti.

Ülkeye gelen zenci köleler ve sürgünler kafilesi sayesinde sömürge yavaş yavaş kalabalıklaştı (1723'te 500'den çok nüf.), mühendis Pauger'nin kurduğu New - Orleans (1717-1718) merkez oldu (1722). Sömürge, İllinois'dan tahıl satın alarak besleniyordu; 1717'de Louisiana'ya katılan bir sömürge olan İllinois, Nouvelle-France'tan 40. paralelle ayrılıyordu ve Juchereau de Saint - Denis'nin, Red River, La Harpe'in, Arkansas (1722) ve Venyard de Bourgmont'un Missouri (1723) kıyısındaki keşifleriyle batıya doğru genişlemişti. Görevinden alınan (1726) Bienville'in yerine tayin edilen (1727) Etienne de Périer zamanında kürk ticareti gelişti. Ama en güzel toprakları sömürgecilerin elkoyması üzerine Natchez'lerle Chicacha'ların isyan etmesi (1729-1736), şirketi imtiyazlarından devlet yararına vaz geçmek zorunda bıraktı (1731). Fransa'nın sömürge-

Foto. LAROUSSE

si olan (1731-1863) Louisiana'ya, Bienville (1733-1743), Vaudreuil (1743-1752), Kerlerec (1752-1763) vali tayin edildiler. Değerlendirmede tarım üretimine (tütün; pamuk [1740]; boyayıcı bitkiler; San - Domingo cizvitlerinin getirdiği şekerkamışı [1751]) yöneliş, Fransa'ya bir fayda sağlamayan spekülasyonu destekledi. Chicacha'ların sayısını azaltmak için yapılan üç sefer (1736, 1740, 1752) başarısızlıkla sonuçlandı, fransız-ingiliz ticarî rekabeti kürk savaşı halini alınca, Avusturya Veraset savaşları ve Yediyıl savaşından yorgun düşen Fransa, önce batı Louisiana'yı İspanya'ya (3 kasım 1762 gizli antlaşması), sonra da Mississippi'nin doğusundaki Doğu Louisiana'yı (New Orleans dışında) İngiltere'ye bıraktı (Paris antlaşması, 1763).

İlk ispanyol valisi A. de Ulluo (1766-1768) zamanında, sömürgeciler başkaldırdı; Ulluo'nun halefi general O'Reilly, silâh gücüyle düzeni sağladı. İspanyolların sömürgeyi değerlendirme çabalarına rağmen, halk, fransız dil ve geleneklerini bırakmadı. Liberal valiler olan Unzaga ile Bernardo de Galvez, nüfusun çoğalmasını desteklediler (ispanyol, hattâ fransız kolonlarının getirilmesi); böylece nüfus 1785'te 31 000'e yükseldi.

A.B.D. ile sınır anlaşmazlıkları Madrid antlaşmasıyle çözümlendi (20 ekim 1795); bu antlaşmaya göre, Louisiana Mississippi'nin doğusunda 1. paralelden Meksika körfezine kadar uzanan toprak şeridini, Kuzey Amerikalılar da, ırmakta sefer hakkını ve New Orleans'ta bir antrepo kurma iznini alıyordu. Bu imtiyazların İspanyollar tarafından geri alınması (1798) üzerine A.B.D., Louisiana'yı ilhak etmek istedi. Ama San İldefonso antlaşmasının (1800) gizli hükümleri uyarınca Louissiana, Fransa'ya geri verildi; Fransa da 80 milyon frank karşılığında araziyi A.B.D.'ye sattı (Paris antlaşması, 1803). «Orleans arazisi» adını alan, sonra da eyalet haline getirilen (1812) Louisiana, batıda Savine, doğuda Pearl ırmağı, Mississippi'nin sol kıyısında 31. paralel, sağ kıyısındaysa 33. paralel ile sınırlandı. «Louisiana» terimi artık bütün Mississippi bölgelerini ifade etmiyordu. New Orleans'a yapılan ingiliz hücumu (1815), yeni eyaletin gelişmesini önlemedi. Yeni göçmenler eskilerin etkisini sildiler ve fransız dili ancak Acadie'liler tarafından konuşulmağa devam etti. Etienne de Boré'nin denemelerinden (1794) beri gelişmekte olan şeker pancarı tarımı, özellikle de kölelerin çalıştırıldığı büyük arazilerden elde edilen pamuk sayesinde Louisiana zenginleşti; New Orleans, Mississippi'deki yoğun ulaşım sayesinde büyük bir pamuk limanı haline geldi. Demiryollarının, bu trafiği Atlas okyanusu limanlarına yöneltmesi, Louisiana'nın gerilemesine yolaçtı. Eyalet 1861 ocağında Güneyliler konfederasyonuna katıldı. Amiral Farragut nisan 1863'te New Orleans'ı ele geçirdi ve eyalet topraklarını kuzeyli orduları baştan başa işgal etti.

Savaştan büyük zarar gören (çiftlikler yakılıp yıkıldı, 140 000 köle azat edildi) eyalet, askerî işgal altında kaldı; hukuk teşkilâtı ancak, zencilere oy hakkı tanındıktan sonra yeniden kuruldu. Carpet-Bagger'lerin aldığı haraçlar karşısında eyalet başkaldırdı (1874); gerilim, federal birliklerin 1877'de eyalet topraklarını boşaltmasına kadar devam etti. Demokrat partiye bağlı kalan beyazlar, sonradan zencileri elediler ve Louisiana bir ırk ayırımı merkezi haline geldi. Ekonominin yeniden teşkilâtlanması çok ağır oldu ve New Orleans art-ülkeyi bir daha elde edemedi; üstelik eski fransız arazisi, nüfus arttıkça yeni eyaletlere bölündü.

Edebiyat

Louisiana'da oturan fransızlar (XIX. yy.-ın başlarında yeni göçlerle sayıları daha da artmıştı) birçok edebî eser verdiler. İspanyol yönetimi sırasında Julien Poydras'ın resmî bir şiiri ile, 1814'te Leblanc de Villeneufve'ün bir trajedisinden sonra ilk eser, Charles Gayarré'nin *Essai Historique sur la Louisiane* (Louisiana Üstüne Tarihî Deneme) [1831] oldu; bu eserin gözden geçirilmiş yeni baskısı *Histoire de la Louisiane* (Louisiana Tarihi) adıyle 1846'da yapıldı. Romantizm - öncesi çağın bu temsilcileri, Montmain, Anson, Alexandre Magnin gibi şarkı yazarları ve Tullius, Saint-Céran, Jean Duperron, Constant Lepouzé gibi lirik şairlerdir. Cüzzama yakalanarak ölen ağıt yazarı Alexandre Latil (*Les Ephémères* [1841]) ile hiciv yazarı Félix de Courmont (*Le Taenarion* [1846]) aynı akımı sürdürdüler. Ardından Adrien ve Dominique Rouquete kardeşler millî bir edebiyat fikrini ortaya attılar; Oscar Dugué onların yolundan gitti (*Essais Poétiques* [Şiir Denemeleri], 1847). Zenciler, *Album Littéraire* (Edebiyat Albümü) [1843] ile *Les Ceneles*'i (Çobanpüskülü Çiçekleri) [1845] yayımladılar. Auguste Lussan, Placide Canonge, melez Victor Séjour romantik dram veya melodram türünü getirdiler. Romancılar, Alexandre Dumas veya Eugène Sue'nün tefrika romanlarını taklit ettiler; bunlar özellikle Alexandre Barde ile Charles Testut gibi fransız mültecileriydi; onların yanı sıra Louisiana'da doğan veya Louisiana uyruğuna geçmiş olan Amédée Bouis ve Xavier Eyma gibi yazarlar, fransız halkının dikkatini Yeni Dünya'ya çekmeğe çalıştılar. Melez Séligny'nin hikâyeleri büyük bir duyarlığı yansıtır.

Ayrılık savaşından sonra, Fransızcanın gerilemesi, «Louisiana rönesansı», sonra da 1876'da Alfred Mercier'nin kurduğu «Louisiana'nın Athénée'si» adlı edebiyat dergileri sayesinde yavaşladı. Louisiana Athénée'si yavaş yavaş bütün yazarları biraraya topladı. Bunların en önde geleni Alfred Mercier idi. Bu arada Edward ve Georges Dessommes kardeşler de sayılabilir; Lemercier Du Quesnay 1892'de *Essais Poétiques et Littéraires*'ini (Şiir ve Edebiyat Denemeleri) yazdı; Madame de La Houssaye de *Les Quarteronnes de la Nouvelle Orléans* (Yeni Orléans Melezleri) adlı akıcı uzun romanını yayımladı (1894-1898). Fakat fransız-louisiana edebiyatı, okuyucu yetersizliğinden 1900'e doğru yok oldu. (L)

Louisiana öyküsü (*Louisiana Story*), Robert Flaherty'nin yönetiminde çevrilmiş amerikan filmi (1948). Filim, *Nanook* gibi, bir reklâm filmidir ve büyük bir petrol şirketi hesabına çevrilmiştir. *Louisiana Öyküsü*'nde, Güney Louisiana'nın bataklık bölgelerine petrol arama tesislerini kuran petrol arayıcılarının gelişi ve bu olayın yolaçtığı karışıklıklar anlatılır. Filimde, bataklıklardaki sükûn ve burada basit ve ilkel bir hayat yaşayan bir çocuğun sevimliliği şiirsel görüntülerle verilmiştir. (L)

Louis Lambert, H. de Balzac'ın romanı (1832) [*Felsefe İncelemeleri*]. Eserin başlıca kişisinde, Balzac, pratik insana, pozitif ve toplumsal yaşayışın insanına karşıt olarak şair ve filozof tipini çizer. Birinci bölüm, Louis Lamert'in okul yıllarını ve bu ortama uymakta çektiği zorluğu anlatır. Okuldan çıkınca, elinden hiç bir iş gelmediğini ve «düşünen, yeni bir şeyler bulmak hevesindeki insana karşı amansızca davranan bir dünya»ya uyamadığını görür. Louis Lambert'de eksik olan şey mücadele gücüdür. Dolayısıyle sakat bir insan gibi, toplumun dışında bırakılır ve yoksulluğa düşer. *Louis Lambert,* Balzac'ın bir çeşit manevî otobiyografisidir; söz konusu kolej de Balzac'ın okuduğu Vendôme kolejidir. (L)

LOUIS - PHILIPPE I (Paris 1773 - Claremont, İngiltere 1850), Fransızların kralı (1830-1848), Orléans'lı Louis - Philippe Joseph (*Philippe Egalité*) ile Bourbon - Penthièvre'li Louise - Marie'nin büyük oğulları; Valois, sonra Chartres dükü (1785). Mme de Genlis tarafından sert bir şekilde yetiştirildi. Devrim patlak verince Louis Philippe de babası da Devrime katıldı; Louis - Philippe Jakobenler arasına girdi, Kuzey ordusunda Biron'un yanında yer aldı (1792). Tümgeneral rütbesiyle Valmy ve Jemappes muharebelerine katıldı. Dumouriez'nin yaveri oldu, Neerwinden'den sonra onu düşman saflarında takip etti (mart 1793). Önce İsviçre'ye (1793), sonra Hamburg'a (1795) sığındı, İskandinavya'ya (1796) ve A.B.D.'ye gitti (1797). İngiltere'de (1801-1807), kendisini kenara iten yaşça büyük Bourbonlara/yaklaşmağa çalıştı. Palermo'da, Napoli kralı Ferdinando'nun kızı prenses Maria Amelia ile evlendi (1809); bu yüzden Sicilya'da yerleşmek zorunda kaldı (1810 - 1814). Kendisine Orléans ailesinin büyük servetini geri veren Louis XVIII ile Paris'e döndü. Yüzgün sırasında İngiltere'ye çekildi. Liberal partiye hoş görünmeğe çalıştı; öyle ki İkinci restorasyondan sonra Louis XVIII onu Twickenham'a dönmek zorunda bıraktı (1815). 1817'de Paris'e döndü ve Palais-Royal'e yerleşti, saraydan uzak kaldı, servetini işletti, karısının ve sekiz çocuğunun yanında yaşadı, liberal burjuvazinin en parlak temsilcilerini kabul etti; saflığı, inceliği, hayatının sadeliğiyle (oğulları liseye giderdi) halkın sevgisini kazandı. Hayranları bu vasıfların bir hırsı veya kurnazlığı gizlediğini görmediler. Temmuz 1830 devrimi patlak verdiği sırada Neuilly'de bulunan Louis - Philippe olayları yakından izledi. 31 Temmuzda kral vekili, 7 ağustosta Fransızların kralı ilân edildi. 9 Ağustosta yasalara bağlılık andı içti. Ama az sonra kişisel bir hükûmet kurmağa kalktı, saltanat sürmek değil yönetmek istiyordu; bağımsız kişileri aralamak için oyunlar çevirdi; «direniş»e (Casimir Perier) yaslanmak için «hareket»i (Laffite) ortadan kaldırdı; kuklaların arkasına gizlendi; Guizot'yu Thiers'e tercih etti, bir süre sonra Guizot Louis Philippe'in kopyası haline geldi, onun ağzını kullanmağa başladı. İhtiyarlayan kral milletten yavaş yavaş koptu; her şeye hâkim olan bakanı, özellikle iş çevrelerine yarayan tatsız ve sesiz bir diktatörlük geliştirdi. Yurttaş-kral, iş çevrelerinin meydana getirdiği burjuvaziye dayanıyordu. Seçime dayanan rejimden, parlamento hayatından, büyük sanayinin, kredinin, ticaretin, yolların gelişiminden yararlanan bu sınıftı. Louis - Philippe, iktisadî refah için gereken barışı koruyabilmek amacıyle, başkaldıran Polonya'yı desteklemekten kaçındı (1830 - 1831), Nemours dükü olan oğlunun Belçika tacını almasına engel oldu (1831), bununla birlikte kızı, Belçikalıların ilk kraliçesi oldu. Cezayir fetihlerini yavaşlattı (bu fetihlerde oğlu Aumale yararlıklar gösterdi). Louis - Philippe İngiltere karşısında aşağıdan aldı (Mısır meselesi, 1840). Birçok suikasttan kurtulan (özellikle Fieschi'nin attığı bomba, 1835), Berry düşesinin (1832), sonra Louis Napoléon'un (1836 ve 1840) giriştiği restorasyon hareketlerinin başarısızlığa uğradığını gören Louis - Philippe, büyük oğlu Orléans dükünün kaza neticesi ölümüne (1842) rağmen, iktidarının ve hanedanının uzun süre payidar olacağına inanıyordu. Ne bir reformcu cumhuriyet hareketinin, ne gittikçe çoğalan ve hayat şartları son derece kötü olan işçi sınıfının ümitlerini toplamağa başlayan bir sosyalizm hareketinin başladığını görebildi. 1847-1848 Sıralarında baş gösteren iktisadî ve ahlâkî bunalımın ilk işaretlerini de göremedi. 23 Şubat 1848'de Guizot'yu kamuoyuna kurban etmek zorunda kalınca iktidarı birdenbire yıkıldı: 24 şubatta, torunu olan Paris kontu lehine tahttan vaz geçti ve İngiltere'ye kaçtı. Belçikalılar kralına ait olan Claremont şatosuna yerleşti; bu olaydan sonra çok yaşamadı. (L)

Louis - Philippe üslûbu. Louis - Philippe'in devri derin bir sanat bunalımı sırasında başladı. Klasik anlayışın dışında yeni bir ideal aranıyor ve bu ideali bulmak için de geçmiş değerlendirilmek isteniyordu. Romantik edebiyatın etkisiyle

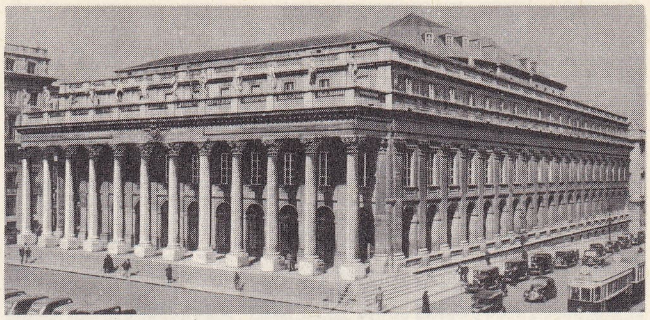

Victor LOUIS
Büyük Tiyatro
ve iç merdiveni, Bordeaux

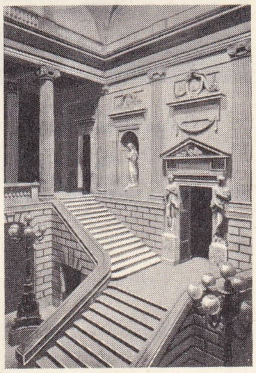

LOUISE DE LORRAINE
Dumonstier okulu
Louvre müzesi, Paris

LOUISE DE SAVOIE
Jean Clouet'den
Cabinet des Estampes, Paris

Foto. LAROUSSE

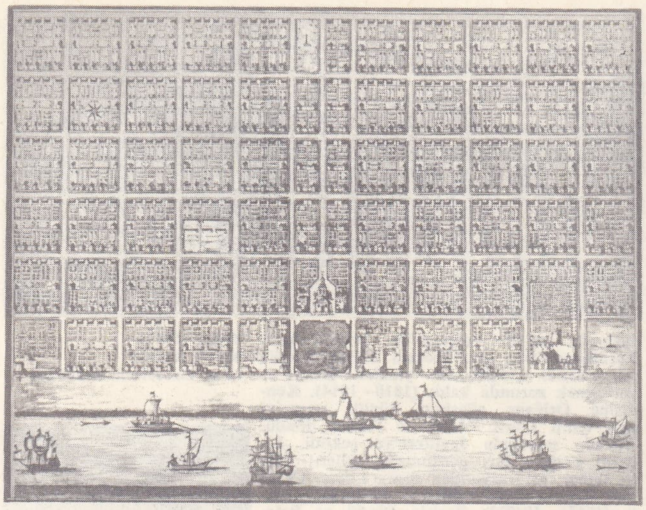

LOUİSİANA
1756'da New-Orleans'ın planı «New-Orleans Foundation»dan Bibliothèque Nationale, Paris

LOUİSİANA: Houma'da «Terrebanne Bayon»un görünüşü

önceleri «yeni-gotik» denen bir akım belirdi (1830-1835). Bu akım kendini en çok sarkaçlı saatlerde, ciltlerde, kapak süslerinde, mücevherlerde görüldü, fakat mimarîye ve eşyalara pek uygulanamadı. Sonra gümüş işlerinde, mücevhercilikte, porselenlerde izler bırakmış olan rönesans akımı başladı. Doğru'dan doğruya Louis XV üslûbundan, baroktan ve rokokodan gelen üçüncü akım bunların en önemlisidir. Bu akım, II. İmparatorluk döneminin ilk yıllarına kadar mobilyacılığa, seramiğe, camcılığa, kuyumculuğa, mücevherciliğe, elbiselere damgasını vurdu ve 1840-1850 arasında doruğuna ulaştı. İskemle ve koltuklarda bütün yanlar dirseklidir ve silmeler düzensizdir. Sırt dayama yeri keman biçimindedir. En yaygın koltuk, arkalığı iç bükey, oturacak yeri de yarım daire olan «kabriyole»dir. Bu üslûp yaratıcılığını en çok kanepelerde gösterdi. Yataklar ahşaptır ve öbür mobilyalardan daha süslüdür. İskemlelerle aynı özellikleri taşıyan masalar, Louis XV üslûbuna dayanmasına rağmen, daha ağır, daha ciddî ve daha «burjuva»dır. Büfeler iki parçadan meydana gelir. Devrin tipik çalışma masası masif bakan çalışma masasıdır. Yalnız dolaplarda eski klasik biçim muhafaza edilmiştir. Fakat, dolap yerine daha çok üç gözlü, dolayısıyle alçak ayaklı komodinler kullanılır. Tablası mermerden olan bu komodinlerin ön tarafı biraz şişkince, yanları ise düzdür. Kapitone iskemle ve koltuklar 1830'da ortaya çıktı ve modası ancak 1880'de geçti. Bunlar arasında alçak koltuklar, bebe koltuklar, saymur ve pompadur diye anılan koltuklar sayılabilir. (L)

LOUİSVİLLE, A.B.D.'de (Kentucky) şehir, Ohio'nun sol kıyısında, Ohio çağlayanlarının yukarısında; 395 000 nüf. Louisville, çok önemli bir ticaret ve geleneksel sanayi (tütün, viski, deri, mobilya) merkezidir. Ohio üzerinde sefer ile yukarı kesimden gelen maden kömürü ve demir fabrikalarının ürünlerinin taşınması sayesinde, metalürji ve makine yapımının yanı sıra uçak yapımı ve sentetik kauçuk üretimi de gelişmiştir. Louisville, komşu New Albany ile Jeffersonville (İndiana) şehirleriyle birlikte bir ekonomi ve sanayi karmaşası meydana getirir. (L)

LOULÉ, Portekiz'de şehir, Algarve'de (Faro idare bölümü); 18 700 nüf. (L)

LOULIÉ (Etienne), fransız müzik öğretmeni (öl. Paris 1702). İlk metronomu ve klavsenin kolaylıkla akort edilmesini sağlayan bir sesölçer (sonometre) tasarladı. *Eléments ou Principes de Musique* (Müziğin Unsurları veya İlkeleri) [1696] ve *Abrégé des Principes de Musique* (Müzik İlkeleri Özeti) [1696] adlı eserleriyle tanındı. (L)

LOUNY, Çekoslovakya'da (Kuzey Bohemya bölgesi) şehir, Ohre ırmağı kıyısında; 14

LOUİSİANA Devleti haritası

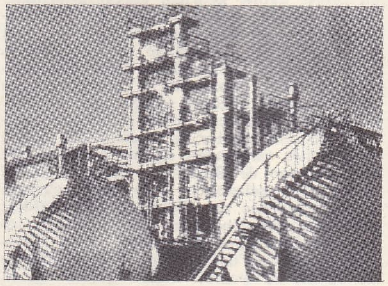

LOUİSIANA
Baton Rouge'da bir petrol rafinerisi

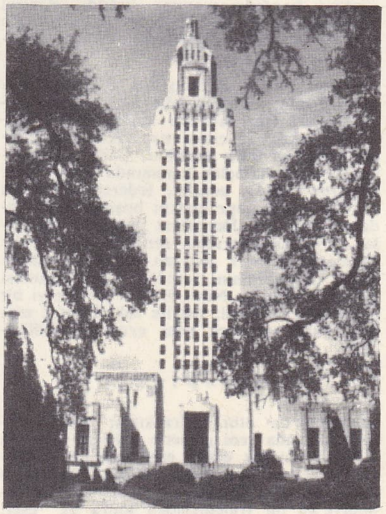

LOUİSİANA
Baton Rouge'da Eyalet binası

Foto. LAROUSSE; Encyclopedia Americana

«Louisiana Öyküsü»nden bir sahne

400 nüf. Gotik ve rönesans üslûbunda kilise. (L)

LOUP veya **LUPUS** (642 ? - Limoges 676'ya doğr.). Akitanya veya Gaskonya dükü. Düklüğü gasp etti (673). Pireneler ile Garonne arasındaki ülkeyi fethetti, Vizigotlar tarafından kuşatılan Nîmes'e yardım etmek istedi fakat başaramadı, Childerich II'ye karşı ayaklandı, fakat Limoges'da öldürüldü. (L)

LOUPİNG - İLL [lupingil] i. (ing. k.). Vet. Kenelerle bulaşan ve bir ültravirüs'ten ileri gelen bulaşıcı koyun menengoansefalit'i. (L)

LOURDES, Fransa'da Hautes-Pyrénées idare bölgesinde (Argelès-Gazost idare çevresi) kanton merkezi, Pau «gaves»ı kıyısında, Pirene dağları kenarında; 18 310 nüf. Dinî hatıra eşyası fabrikası.

— Tar. Lourdes, katolik dünyasının en çok ziyaret edilen kutsal yerlerinden biridir. 11 Şubat 1858'de Bernadette Soubirous adlı on dört yaşında bir kızın Massabielle mağarası yakınında bir kaynak bulması ve Meryemana'yı gördüğünü iddia etmesi üstüne mağaranın üzerinde bir bazilika inşa edildi; 1958'de de yeraltında çok daha geniş bir ikinci bazilika açıldı. Gelen ziyaretçiler arasında bazı hastaların iyileştiği görüldüğünden, 1882'de bir sağlık bürosu kuruldu; hekimlerin gözlemleri dinî heyete bildiriliyor, o da olayların mucize olup olmadığına karar veriyordu. Yüz yıldan beri milyonlarca kişi çeken Lourdes'u bugün yılda 3 milyon kişi ziyaret eder. 1891'de papa Leo XIII'ün, kutlanma gününü 11 şubat olarak tespit ettiği Notre Dame de Lourdes yortusu, 1907'den beri bütün dünya katoliklerince kutlanır. (L)

LOURENÇO MARQUES, Mozambik'in başkenti ve idare bölümü merkezi, Delagoa koyu (Hint okyanusu) kıyısında; 183 300 nüf. 1868'de kurulan liman, 1895'ten beri demiryoluyle bağlı olduğu Transvaal'ın ağzı olması sayesinde önem kazandı. Yeni bir demiryoluyle de Güney Rodezya'ya bağlanmıştır. Kömür, pamuk, hindistancevizi içi ihracatı. Şehir aynı zamanda da bir sanayi merkezidir (un, bira, yağ, şeker, tütün ve çimento fabrikaları). — *Lourenço Marques idare bölümü,* 199 000 nüf. (L)

LOURYA i. Koşinşin'de yetişen ve *aspidistra*'ya benzeyen uzun ömürlü, güzel bitki. (Dipten çıkan demet halindeki çiçekleri ve mavi meyveleri için sıcak limonluklarda süs bitkisi olarak yetiştirilir. *Hemodoraceae* familyasından). [L]

LOUSA, Portekiz'de (Coimbra idare bölümü) şehir; 8 900 nüf.; şistli *serra da Lousa* kütlesinin eteğinde. (L)

LOUTH, gaelce **Lughbhaidh,** İrlanda cumhuriyetinde (Leinster ili) idare bölümü, İrlanda denizi kıyısında; 68 800 nüf. idare merkezi *Dundalk.* (L)

LOUTH, İngiltere'de (Lincolnshire) şehir, Lincoln Wolds'un doğusunda; 11 600 nüf. XVI. yy.dan kalma kilise. Yakınında *Louth Park* manastırı (XII. yy.). (L)

LOUTHERBOURG veya **LUTHERBURG** (Philippe Jacques), fransız ressamı (Strasbourg 1740 - Chiswick, Londra yakınları 1812). Paris'te bir süre kaldı ve veliahtın çocukları için basılan *La Fontaine'in Masalları*'nı resimledi. 1771'de İngiltere'ye gitti; Drury Lane tiyatrosunun dekoratörü oldu. Deniz, savaş ve manzara resimleriyle tanındı. Eserleri National gallery'de, Victoria and Albert museum'da, Amiens, Angers, Bordeaux, Bourges, Epinal müzelerindedir. (L)

LOUTREUİL (Maurice), fransız ressamı (Montmirail 1885-Paris 1925). Noter kâtipliği, gazetelerde desinatörlük, kahvelerde portre ressamlığı yaptı. Ecole Nationale Supéricure des Beaux-arts'dan Gabriel Ferrier tarafından kovuldu. Üstlerine karşı geldiği için 1914'te kovuşturmaya uğradı; sorumsuzluğuna karar verildi. 1920'de Salon des Anonymes'i (Adsızların sergisi) kurdu. Eugène Dabit ve Christian Caillard ile Pré-Saint-Gervais grubunu medyana getirdi. Kuzey Afrika'yı ve Avrupa'yı dolaştı. Coşkun ve duygulu üslûbu ile Van Gogh'u andırır. Art Moderne müzesinde (*Pencere Önünde Demet*) ve Mans müzesinde (*Mamers Pazarı*) eserleri vardır. (L)

LOUVAİN, flamanca **Leuvev,** Belçika'da şehir, Brabant'ta, idare çevresi merkezi; 33 500 nüf. Dyle kıyısında, verimli bir tarım bölgesinin ortasında yer alan şehir, aynı zamanda da bir sanayi merkezidir (bira fabrikaları; damıtma yerleri; makine yapımı; otomobil montajı; kimya sanayii, gübre; deri işleri). Louvain, Belçika'nın ilk unculuk merkezidir. Şehir, XII. yy.da Dyle'in bir menderesi kıyısında kurulan müstahkem şato (kurulur kurulmaz Brabant dükalarının ikametgâhı oldu) çevresinde gelişmiştir.

— Tar. Louvain'in (*Lovanium*) kuruluş yılları pek iyi bilinmez. Şehrin adı metinlerde ilk olarak 892'de geçmeğe başlamıştır: Arnoul, Normanları burada yenmişti. Lambert I zamanında Louvain, Brabant'ın başkenti oldu. XIV. yy.da Brugge-Köln yolu üzerinde bulunması ve yünlü kumaş atelyeleri (şehirde binlerce dokumacı vardı) sayesinde büyük ölçüde zenginleşti. 1356'da Wenceslaw şehre girdi. Şehrin yönetimine katılmak isteyen dokumacıların düklere karşı giriştikleri mücadeleyi kaybetmeleri üzerine (1383) İngiltere ve Hollanda'ya göçmeleri, şehrin gerilemesine sebep oldu. Brabant'lı Jean IV, gerilemeyi durdurmak amacıyle bir üniversite kurdu (1426); üniversite XVI. yy.da özellikle ilâhiyat bakımından bir fikir merkezi ve doktrin alanında her türlü yenilik tartışmasına açık bir yuva haline geldi. XVII. yy.da, öğretim üyeleri arasında profesör Jansenius ile cizvit Lessius'un da bulunduğu üniversite, Descartes'ın nazariyelerine karşı cephe almıştı (1662). Fransız istilâsı sırasında kapatılan, 1817'de yeniden kurulan, 1830'da devlet tarafından tekrar kapatılan üniversite, 1835'te katolikler tarafından serbest üniversite olarak yeniden açıldı ve Belçika'nın fikir hayatında önemli rol oynadı. Almanlar 25 ağustos 1914'te eski üniversite sitesini yağma ettiler. Kitaplık, dost milletlerin bağış ve yardımlarıyle yeniden kuruldusya da, mayıs 1940'ta yandı.

Daguerre'in eseri

LOUIS-PHILIPPE I

— G. Santl. Brabant'da alevli gotik üslûbunun en güzel yapılarından biri olan Belediye sarayı (1445-1463), yan duvar kalkanları köşe kulecikleriyle süslü ev tipindedir: üç katlı on kemeri olan cephesi, gözlerle, oymalarla kaplıdır. Yapımına 1425'te başlanan ve Belediye sarayının mimarı M. de Layens tarafından 1479'da tamamlanan Saint-Pierre kilisesinde, Dierick Bouts' un iki şaheseri yer alır: *Kutsal Ekmek ve Şarap Yeri; Aziz Erasmus'un İşkenceyle Öldürülmesi.* 1317'de inşa edilen ve 1432'de üniversiteye katılan Hal yapıları birçok defa elden geçirilmiştir (1679, 1725, 1920). 1307'de yapılan bir manastırın kalıntıları üzerinde yükselen ve kulesi J. Van Ruysbroeck'in eseri olan (1453) Saint-Gertrude kilisesinde (XV. ve XVI. yy.) arkalıklı iskemleler vardır. Ayrıca Saint-Jacques (XIII., XIV., XV. ve XVII. yy.) ve Notre-Dame-aux-Dominicains (XIII. yy.da yapılan, XIV. ve XVIII. yy.da değişiklikler yapılan dua yeri) kiliseleriyle P. W. Hesius tarafından yapılan ve Belçika'da barok

Philippon'un yaptığı «karikatür»ü Carnavalet müzesi, Paris

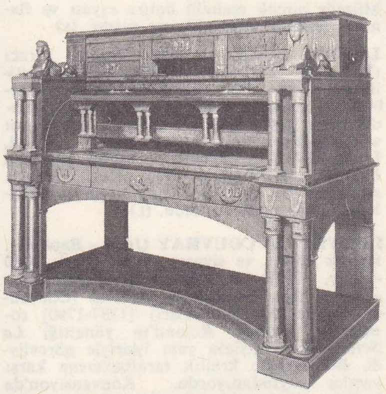

LOUIS-PHILIPPE'in yazı masası Carnavelet müzesi, Paris

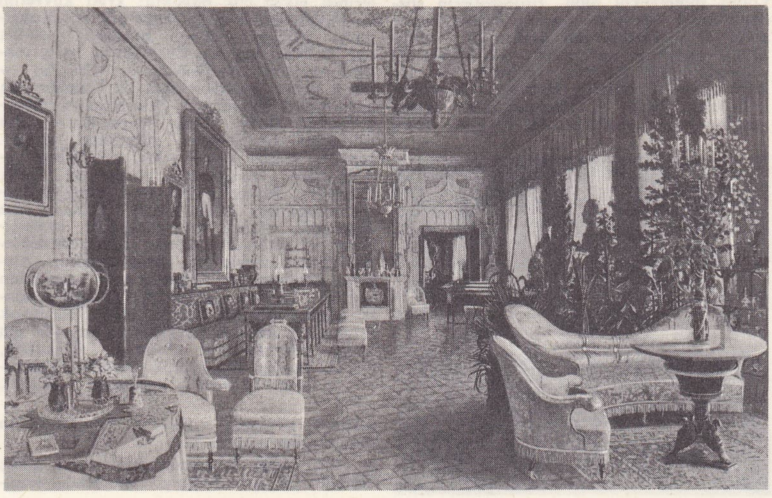

Louis-Philippe üslûbu

salon Dekoratif Sanatlar müzesi, Paris

Foto. X, Giraudon (LAROUSSE)

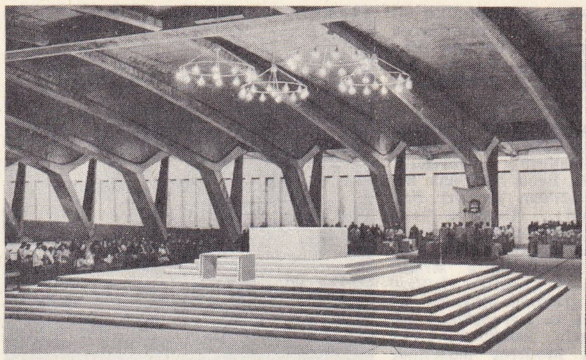

LOURDES solda, yeraltı bazilikası; sağda, mağara

LOURENÇO MARQUES

Maurice LOUTREUIL «Pencere önünde Demet» Modern Sanat Millî müzesi, Paris

üslûbunun en güzel örneklerinden biri olan Saint-Michel kilisesi de (1650) sayılabilir.

Müzede birçok mahallî hatıra eşyası ve flaman ressamlarının tabloları vardır. (L)

LOUVEL (Louis Pierre), fransız saracı (Versailles 1783-Paris 1820). Düşman istilâsından ve 1815 Antlaşmasından Bourbon'ları sorumlu tuttu ve bu hanedanı söndürmek için, krallık ailesinin devamını sağlayabilecek tek kişiyi (Berry dükü, Louis XVIII'in yeğeni) operadan çıkarken öldürdü (13-14 şubat 1820 gecesi). Davası sırasında bu işi tek başına yaptığını söyledi; idama mahkûm oldu. (L)

LOUVET DE COUVRAY (Jean - Baptiste), fransız yazarı ve siyaset adamı (Paris 1760 - ay.y. 1797), bir kâğıtçının oğluydu; *Les Amours du Chevalier de Faublas* (Chevalier de Faublas'ın Aşkları) [1787-1790] romanıyle tanındı. Roland'ın yönettiği *La Sentinelle* dergisinin yazı işleriyle görevliydi. Bu dergide krallık taraftarlarına karşı yazılar yayımlanıyordu. Konvansiyon'da Loiret milletvekili oldu. Jirondenlerin sözcüsü olmak istedi ve kürsüde Robespierre'e karşı ünlü suçlamasını yaptı (29 ekim 1792). Aleyhine kararname çıkarılınca (2 haziran 1793) Jüra'da saklandı; o ara *Récit de mes Périls*'i (Başıma Gelenlerin Hikâyesi) yazdı. 9 Thermidor'dan sonra yeniden görev aldı; meclis başkanı, daha sonra Halk Kurtuluş komitesi ve Beşyüzler meclisi üyesi oldu. Dil bilgini olarak «enstitü»nün ilk kuruluş çalışmalarına katıldı. (L)

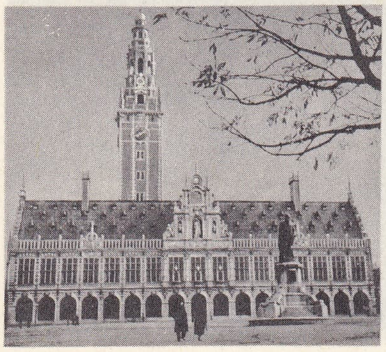

LOUVAIN üniversite

LOUVIÈRE (LA), Belçika'da (Hainaut, Soignies idare çevresi) komün, Bruxelles-Charleroi kanalıyle Centre kanalı kıyısında; 23 300 nüf. Maden kömürü ocakları. Demir - çelik fabrikası. Lokomotif yapımı. Çimento fabrikası. Cam fabrikası. Seramik. (L)

LOUVIERS, Fransa'da Eure idare bölgesinde (Evreux idare çevresi) kanton merkezi, Eure ırmağı kıyısında, Rouen bölgesinde; 15 726 nüf. İkinci Dünya savaşında çok zarar gören şehrin eski ahşap evlerinin hepsi yıkılmış, buna karşılık, alevli gotik üslûbundaki Notre Dame kilisesi pek az zarar görmüştür. Sanayi gelişmiştir; yün dokumacılığı ve konfeksiyon; dökümhane; makine yapımı; mukavva fabrikaları; pil ve bisiklet yedek parçası fabrikaları; plak fabrikası. (L)

LOUVILLE (Jacques Eugène D'ALLONVILLE, — şövalyesi), fransız bilgini (Louville 1671 - Carré, Saint-Jean-de-Braye yakınları, Orléanais 1732), Charles Auguste Luville'in kardeşi. Auzout ve Picard mikrometresini dairenin dörtte birine uyguladı ve tutulum eğikliğinin ekvator üzerinde yavaş yavaş azaldığını ispatladı. (L)

LOUVOIS (François Michel LE TELLIER, CHAVILLE senyörü, — markisi), fransız devlet adamı (Paris 1641 - Versailles 1691), Michel Le Tellier*'nin oğlu. Çeşitli görevler aldı, 1672'de devlet bakanı ve Yüksek konsey üyesi oldu. Louvois, askerlik alanında Michel Le Tellier'nin en iyi yardımcısıydı; sınırları denetler, soyluları itaate zorladı. 1666'da kralın iki savaş bakanı vardı: sarayda Le Tellier, seferde Louvois. Louvois askerî birliklerin iaşe, ibate ve inzibatını düzenleyen savaş komiserliği kadrolarını çoğalttı. Chamlay'nin yardımıyle 25 kasım 1688'de milis* kuvvetini kurdu, Vauban, Chamlay markisi v.b. gibi seçkin iş arkadaşlarıyle çalıştı. Devlet işlerinde etkisi çok büyüktü: kralı kuvvetini ve büyüklüğünü göstermeğe sık sık kışkırtırdı. 1672'de dışişleri bakanına vekâlet etti. 1672'de Birleşik Eyaletler'in barış tekfini reddetti, Strasbourg ve Casal'ın işgalini kendi yönetti (1681) ve Chamlay'nin yardımıyle, Ratisbonne Saldırmazlık antlaşmasından (1684) sonra Fransa'nın daha saldırgan bir siyaset gütmesine yolaçtı. 1689'da Pfalz'ı yakıp yıktı, çöl haline getirdi. Sınır eyaletlerinin sorumlusu olarak Flandre'ı, Alsace'ı, Franche-Comté'yi doğrudan doğruya kendi yönetti. Protestanlara düşmandı, güney ve güneybatı eyaletlerinde protestanlara yapılan zulmü destekledi. Despotluğuyle ve savaş taraftarı oluşuyle Madame de Maintenon'u kendinden soğuttu; Louvois, Mainz'in kaybından sonra gözden düşmüş olarak öldü. Yorulmak bilmez bir insandı (mektupları beş yüz cilt tutar), kadınlara ve gösterişe düşkündü, büyük paralar harcayarak Meudor, Louvois ve Ancy-le-Franc şatolarını süsletti. (L)

Louvre müzesi, Paris'te, dünyanın en zengin müzelerinden biri.

● 1750 - 1785 Arasında kralın en güzel tablolarının Luxembourg sarayında sergilenmesi ilgiyle karşılandı. Bunun üzerine Louis XV'in yapılarının yöneticisi olan Marigny markisi Louvre'da bir müze kurmayı düşündü. 1774'te Marigny'nin halefi Angiviller kontu tarafından ele alınan bu tasarı Fransız devrimi sırasında gerçekleştirildi. Böylece, 6 mayıs 1791 tarihli kanunla, Louvre, Cumhuriyet Sanatları Merkez müzesine bağlandı. 1792'de bir komisyon bu işin hazırlıklarıyle görevlendirildi ve 10 ağustos 1793'te sarayın Büyük galerisinde müzenin açılışı yapıldı.

Bu ilk müze, krallığın ve özellikle de François I'in (italyan ustalarının tabloları, kralın Tiziano tarafından yapılmış olan portresi, antik heykellerin tunçtan kopyaları) ve Louis XIV'ün (Colbert'in kral için banker Jabach'tan aldığı ve banker tarafından Mantoue dükleri ile İngiltere kralı Charles I'den satın alınmış 200 tablo ve zamanın

LOURDES: kilise

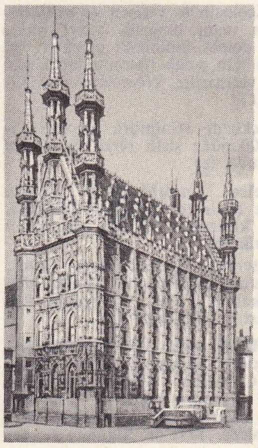

LOUVAIN Belediye binası

Foto. Dizionario Enciclopedico italiano; LAROUSSE

sanatçılarına yaptırılmış olan eserler) tablolarından meydana geliyordu. 1710'da, böylece müzede 2 376 resim toplanmış oldu. 1794-1815 Arasında Napolyon müzesi adını alan Louvre, Avrupa'nın her yanından toplanan şaheserlerle zenginleşti. Bu arada, Louis XVIII zamanında Milo Venüsü; Charles X zamanında ise o devirde yapılmış heykellerle birçok eski roma ve yunan eseri, Louis-Philippe devrinde asur eserleri, İkinci imparatorluk sırasında da Dr. Lacaze'ın bağışladığı tablolar müzeye alındı.

III. Cumhuriyet döneminde Millî Müzeler ve IV. Cumhuriyet döneminde Fransa Müzeleri müdürlüğüne bağlanan Louvre sürekli olarak yapılan alımlarla ve bağışlarla zenginleşti (His de la Salle, Thiers, Davillier, Boucicaut, Caillebotte, Rothshild, Thomy - Thierry, Moreau - Nélaton, Chauchard, Camondo, Schliechting, Koechlin, David-Weill, Carlos de Bestegui, Paul Jamot, Paul, Gachet v.b.'nin koleksiyonları).

● 1932'den sonra, yeni yeni gelişen müzecilik biliminin gereklerine göre ele alınan ve birçok değişiklik geçiren Louvre, altı bölüme ayrıldı. Eski Doğu Eserleri bölümü önceleri Eski Mısır Eserleri bölümüyle biraradaydı ve Kussâbâd kabartmalarının ortaya çıkarılışı sırasında, 1847'de kurulan Asur bölümünün devamıydı. Sus, Mari, Tello ve Marsa kazılarında çıkarılan eserler bu bölümde yer alır. Sümer, akad, asur, iran, luristan, palmira, suriye, fenike, filistin, kıbrıs, kartaca medeniyetlerinin kalıntıları olan bu eserler üç bin yıllık bir geçmişe dayanır. 1945'te bu bölüme bir İslâm sanatı kısmı eklendi.

Tarihöncesi ile Roma devri arasını kapsayan Eski Mısır Eserleri bölümü ise 1826'da Champollion tarafından Mısır'daki ingiliz genel valisi Salt'ın koleksiyonunun satın alınmasıyle kuruldu. Sonra bu bölüm, Mariette'in Serapeum'dan getirdiği 6 000 parça eserle, Kahire Fransız enstitüsünün kazılarından elde edilenlerle, 1948'de Guimet müzesinin katkılarıyle ve çeşitli alımlarla zenginleştirildi. Roma ve Yunan Antik Eserleri bölümüne de 1954'te bir Hıristiyan Antik Eserleri kısmı eklendi. Bu bölümde, M.Ö. II. binyılından M.S. III. yy.a kadar olan ege, helenistik dönem öncesi, arkaik, klasik, helenistik yunan, etrüsk ve roma sanatlarının mermer, tunç heykelleri, mücevherleri ve seramikleri vardır. Resimler bölümünde ise Ortaçağdan günümüze gelen bütün avrupa resim çığırlarının eserleri yer alır. Bu bölümün çeşitli kısımları, Tuileries bahçelerindeki «Paume» oyunu salonları (veya öbür adıyle, İzlenimcilik müzesi), Orangeries salonları (geçici sergiler, Paul Guillaume koleksiyonu) ve Furstenberg meydanındaki Delacroix atelyesidir. Louvre'un içinde ise, ayrı bölümler halinde, Desen (80 000'den fazla eser), Bakır üzerine kazılar daireleri ile Edmond de Rothschild koleksiyonu (başlangıcından XVIII. yy.a kadar 30 000 gravür, 3 000 desen) ve bir İnceleme ve Belge kısmı vardır.

Heykel bölümü (İhtilâl sırasında elkonmuş eserlerden meydana gelen), Fransız Anıtları müzesindeki eserlerden Saint-Denis'dekiler ile başka yerlerdeki heykellerden meydana gelir. Bu bölümde Roman devri ile XIX. yy. arasına ait birçok fransız ve italyan eseri yer alır. Sanat Eşyaları bölümünde, müze kurulduğundan beri orada bulunan krallık mücevherleri ve Ortaçağdan beri bütün süsleme sanatlarının bir tarihçesini verecek biçimde biraraya getirilmiş olan pek değerli eserler vardır.

● Louvre'da ayrıca, bir sanat ve arkeoloji kitaplığı (80 000 cilt eser) ile bir arşiv bölümü yer alır. 1831'de kurulmuş olan laboratuvarı (Mianini enstitüsü) resimlerin, heykellerin ve müzenin diğer bölümlerindeki eserlerin bilimsel incelemesiyle uğraşır. Eğitim servisi ise, rehberli ve konferanslı geziler düzenler. Bu arada, Halkla İlişkiler servisini, Savaşta Sanat Eserlerini Koruma servisini ve Onarım atelyelerini de saymak gerekir.

● Louvre okulu 1881'de kurulmuştur; Fransa Müzeleri müdürlüğü tarafından yönetilir.

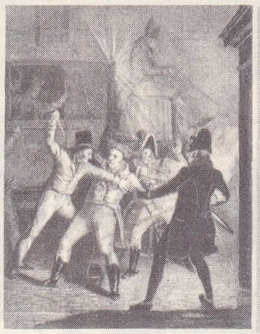

L.P. LOUVEL Berry dükünün katli (13 şubat 1820) Cabinet des Estampes, Paris

Burada arkeoloji ve sanat tarihi öğrenimi yapılır ve müze personeli yetiştirilir. (L)

Louvre sarayı. Kaynağı kesin olarak bilinmeyen *Louvre* kelimesinin *lupara*'dan geldiği sanılır; bundan, daha sonra fransız krallarının şatoları kurulacak olan bu alanın, eskiden kurt avı için yetiştirilen köpeklerin yuvalarının bulunduğu yer olduğu sonucu çıkar. Bu konuda öne sürülen bir başka görüş *Louvre*'un *lower*'den geldiğidir. *Lower* eski Saksoncada *castellum*, kale demektir. Ortaçağdan kalma metinlerde ise, Louvre kelimesinin lupara biçiminde yazılmış olduğu görülür.

Sen nehrinin sağ yakasını koruyacak derebeylik şatosunu Philippe Auguste yaptırmıştı; bu yapının dış duvarları 1863'te bulundu. Charles V bu ilkel kaleyi konut haline soktu, bazı sanat eserleri getirdi ve kitaplığını buraya nakletti. XV. yy.da saray buradan Loire kıyılarına taşındı.

1527'de François I Louvre'a dönmeyi kararlaştırdı. Bunun üstüne kalenin burcu yıktırıldı ve Pierre Lescot yeni bir saray inşa etmekle görevlendirildi (1546). 1549'da kral Henri II inşaata devam etti, sarayın süslenmesi de Jean Goujon'a verildi. Böylece Kare avlunun güneybatısında *Eski Louvre* ortaya çıktı. Catherine de Médicis ile Henri IV devrinde, *Büyük galeri* (Louvre'u Tuileries'ye bağlar) ile *Küçük galeri* inşa edildi. Louis XIII ve Louis XIV devirlerinde Lemercier ile Le Vau, Kare avlunun yapılarını tamamladılar, Perrault da sıra sütunları yaptı. Önce Mazarin'in, sonra Colbert'in desteklediği çalışmalar devam etti; 1678'de Louis XIV Versailles'da oturmayı tercih etti ve Louvre'u krallık akademileri ile krallığın öbür kurumlarına bıraktı. Birinci Empire devrinde Percie ile Fontaine, sarayın Rivoli sokağına bakan kanadını inşa ettiler. Napoléon III zamanında, 1852-1857 arasında Visconti ve Lefuel tarafından tamamlanan *Yeni Louvre* ortaya çıktı. Lefuel, 1871 yangınından sonra, Komün sırasında Percier ile Fontaine'in eserini restore etti, Flore ve Marson pavyonlarını yeniden yaptı. (L)

LOUW (Nicolaas Petrus VAN WYK), afrikaan diliyle yazan güney afrikalı şair ve tenkitçi (Sutherland, Kap ili 1906). Eserleri, biçim, düşünce ve yurtseverlik yönünden dikkati çeker. — Kardeşi WILLIAM EWART GLADSTONE, afrikaan diliyle yazan güney afrikalı şair ve tenkitçi (Sutherland, Kap ili 1913). İki dilde yayımlanan *Standpunte* dergisinin kurucularındandı. *De Nieuwere Afrikaanse Poezie* (Afrikaan Dilinde Yeni Şiirler) [1939] ve *Adam* (Âdem) [1944] adlı eserleriyle tanınır. (L)

LOUYS (Pierre LOUIS, **Pierre** — denir), fransız yazarı (Gand 1870-Paris 1925). 1891'de *Astarté* adlı şiir kitabını yayımladı; bu kitaptaki şiirler kendi kurduğu *La Conque* dergisinde daha önce çıkmıştı. 1893'te *Poésies de Méléagre* (Meleagros'un Şiirleri) adlı tercüme kitabı basıldı. Ardından *Léda* (1893), *Ariane* (1894), *La Maison sur le Nil* (Nil Kıyısındaki Ev) [1894], *Danaé* (1895); *Byblis* (1898) adlı masal kitaplarını çıkardı. 1894'te Lukianos'tan bir tercümesi (*Scènes de la vie des Courtisanes* [Kibar Fahişelerin Hayatından Sahneler]) çıktı. Eskiçağda yaşamış bir kadın şairin şiirlerinden tercümeler diye tanıtılan mensur şiirleri (*Bilitis'in Şarkıları* [Les Chansons de Bilitis]) 1894'te yayımlandı. Eskiçağ geleneklerini anlatan *Afrodit** (1896) adlı romanı büyük ilgi gördü. Öbür eserleri: kısa romanı *Kadın ve Oyuncağı* (La Femme et le Pantin) [1898], hicivli masalı *Aventurces du Roi Pausole* (Kral Pausole'un Serüvenleri) [1901], masallar derlemesi *Sanguines* (1903) ve *Archipel* (Takımadalar) [1906]. Ölümünden sonra *Psyché* (Psykhe) [1927] romanı, *Journal*'ı (Günlük) [1929] ve *Cl. Débussy ile Mektuplaşmalar*'ı (1945) yayımlandı. (L)

LOVAT (Simon FRASER, on ikinci — baronu), iskoçyalı fesatçı (Tanich, Ross 1667'ye doğr.- Londra 1747). Hükûmetle jakobitler arasında iki taraflı bir ajan olarak çalışıp durdu. 1745 Ayaklanmasında jakobitlerle yakın ilişkisi olduğu anlaşılınca Culloden bozgunundan sonra hapse atıldı ve idam edildi. (L)

LOVÇEN, Karadağ'da doruk; 1 749 m. Nikola Petroviç Nyegoş'un anıt mezarı. (L)

LOVE (Augustus Edward Hough), ingiliz matematikçisi (Weston-super-Mare 1863 - Oxford 1940). Oxford üniversitesine önce mekanik ve teorik fizik, sonra tabiat felsefesi profesörü oldu (1899). Royal society'nin üyelerindendi. Esneklik nazariyesi üstüne, özellikle levhaların ve ince zarfların titreşimi üstüne önemli araştırmalar yaptı. *Treatise on the Mathematical Theory of Elasticity* (Esnekliğin Matematik Teorisi Üstüne İnceleme) [1892-1893] adlı eseri önemlidir. Ses dalgalarının ve yerküre yüzeyinde radyo elektrik dalgalarının yayılması ile, ayrıca birçok jeofizik problemiyle ilgilendi, jeofizik alanındaki çalışmalarının sonuçlarını *Some Problems of Geodynamics* (Bazı Jeodinamik Meseleleri) [1911] adlı eserinde topladı. (L)

LOVECRAFT (Howard Philips), amerikalı yazar (Providence, Rhode İsland 1890 - ay.y. 1937). Genç yaşında babasını kaybettiği ve hastalıklı olduğu için çocukluğu mutsuz geçti. Kendini okumağa verdi, astronomi ve bilimlerle ilgilendi. Fantastik edebiyat türünü işledi; garip hayallerle ve kozmik görüntülerle beslenen hikâyeler yazdı ve bu alanda Poe'dan sonra gelen en büyük ustalardan biri oldu. *Weird Tales* dergisinde ilk hikâyesi *The Alchemist*'i (Simyager) [1908] yayımladı. Eserleri «Yeni İngiltere hikâyeleri» ve «Cthulhu mitosunun hikâyeleri» diye ikiye ayrılır. Sağlığında pek tanınmayan Lovecraft 1945'ten sonra amerikan edebiyatını büyük ölçüde etkiledi. Başlıca eserleri: *The Colour out of the Space* (Uzayın Dışındaki Renk), ve *Arthur Jermyn*. (M)

LOVEİT i. (fr. *loewéite*). Miner. Hidratlı tabiî sodyum ve magnezyum sülfat. *Eşanl.* LOEVEİT. (L)

LOVEJOY (Elijah Parish), kölelik aleyhtarı amerikan gazetecisi (Albion Maine 1802-Alton, İllionis 1837). 1826 Yılında Waterville (bugün Colby) kolejini bitirdi. St. Louis'ye gitti, az sonra St. Louis'de bir okul açtı. 1829 Yılında Whig'leri tutan bir siyasî gazete yayımlamağa başladı. 1833 Yılında ise Princeton İlâhiyat seminerini bitirdi ve papaz oldu. St. Louis'ye döndüğü zaman *The Observer* (Gözlemci) adlı dinî bir gazete çıkarmağa başladı. İlk makalelerinde kölelik meselesine ılımlı bir şekilde dokunuyordu; zenci bir katilin yakılarak linç edilmesi üstüne yazdığı sert bir

LOUVOIS
F. Girardon'un eseri (1628-1715)
Sainte-Geneviève kütüphanesi, Paris

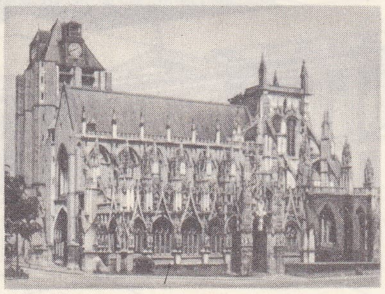

LOUVIERS
Notre-Dame kilisesi

LOUVRE

VE TUİLERİES

Louvre, «Berry Dükünün Dua Kitabı»ndaki bir minyatürde görüldüğü üzere, Charles V'in büyük harcamalarla krallık sarayı haline getirttiği bir derebey şatosudur. Şekil 1'de Louvre'un genel görünüşü verilmiş, mimarî ayrıntıları ve süslemeleri gösterilmemiştir. Başlangıçta, Louvre, Philippe Auguste tarafından Sen'in sağ kıyısında kare şeklinde bir arsaya diktirilen silindirik bir kuleden ve kuleyi çevreleyen küçük kuleli duvarlardan ibaretti. Bu ilk Louvre'un bulunduğu yer, bugünkü Louvre'un bulunduğu Kare avluda, taştan sınır çizgisiyle (şekil 2'de noktalarla) belirlenmiştir. 1527'de François I, kuleyi yıktırdı ve Pierre Lescot'yu gotik temellerin bir parçası üzerine Louvre'u inşa etmekle görevlendirdi; Rönesans mimarîsinin en güzel eserlerinden biri olan Louvre sarayı Louis XIII zamanında tamamlandı. Louis XIV. yapıya klasik üslûpta üç cephe, ayrı bir dizi sütun ekletti (şekil 3 ve 4).

1

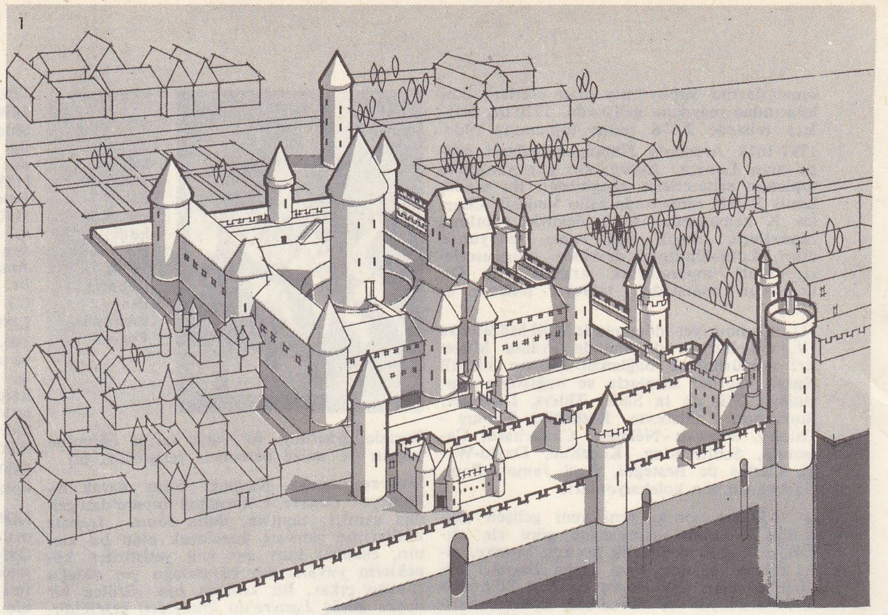

2

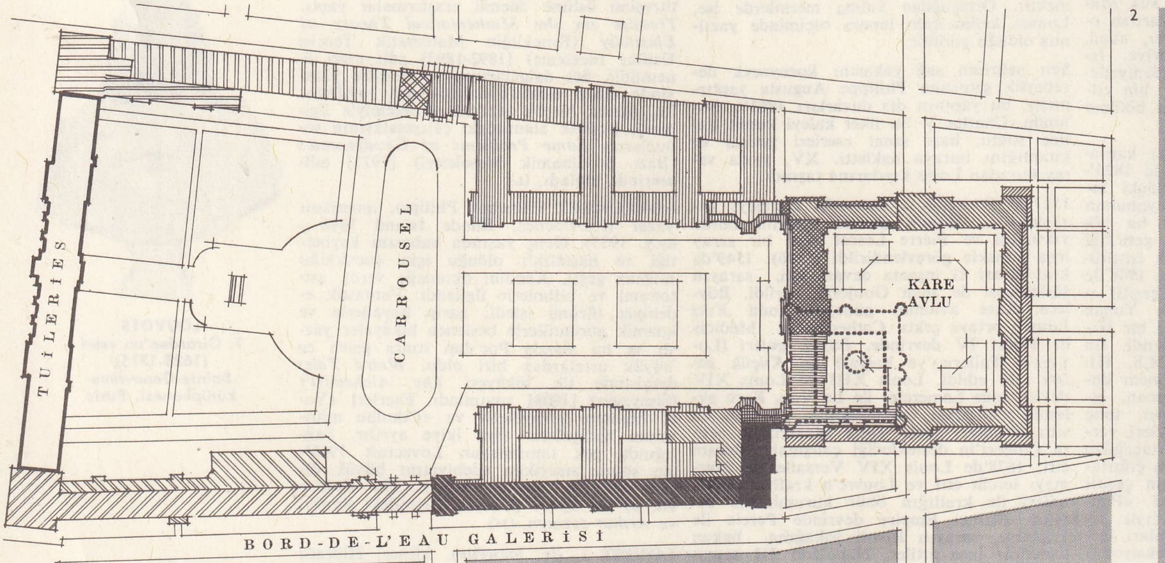

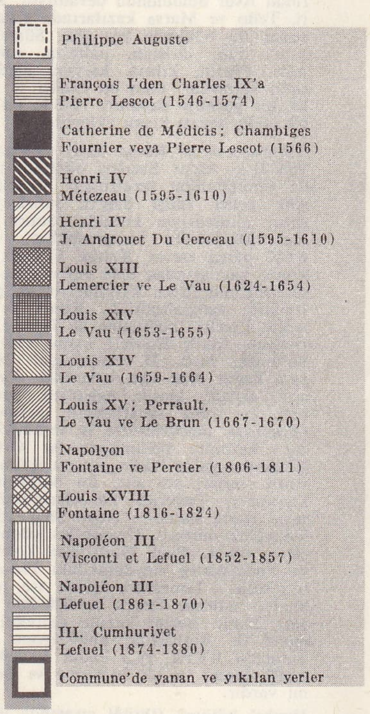

Louvre, XVIII. yy.da ihmal edildi. Sarayın kare avlusu ve Rivoli caddesine dayanan yüzü Napolyon zamanında bitirildi. Napoléon III, Louvre'u Tuileries sarayına bağlayan «grand dessein des rois de France» (Fransa krallarının büyük tasarısı) yaptırdı (şekil 5).

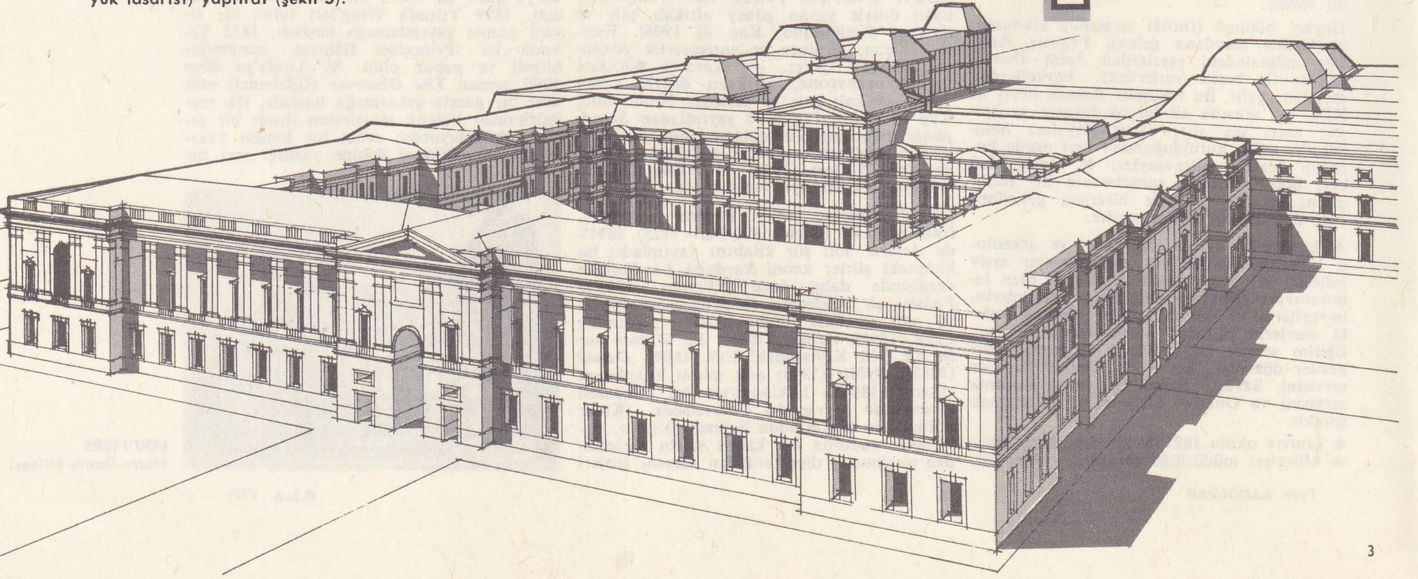

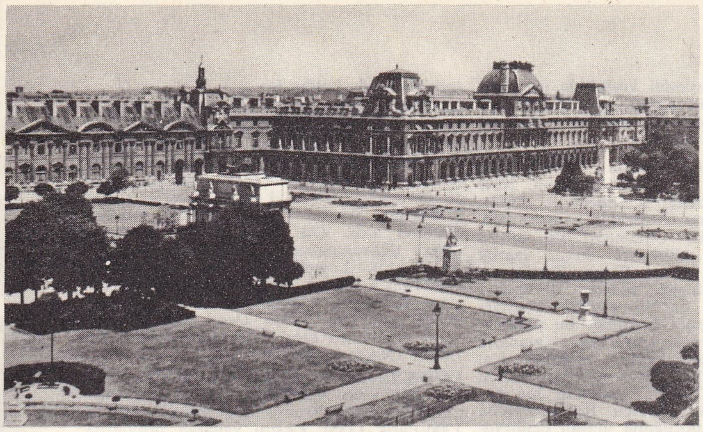

5

4

İkinci İmparatorluk döneminde Carrousel avlusunun (yukarıda) duvarları bitirildi (burada daha önce özel, karmakarışık ve çoğu kötü durumda binalar vardı), duvar, Rivoli caddesinin uzantısını Kare avluyle birleştirir; iç avlulu yapılar müze hizmetlerine ayrılmıştır; binaya ve kışlalara bağlanan bu yapılar, Tuileries'nin ekseniyle eski Louvre'un ekseni arasındaki uyumsuz görünüşü örtmek için yapılmıştır.

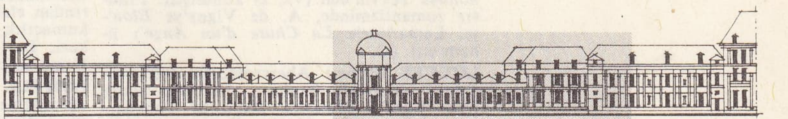

6 b

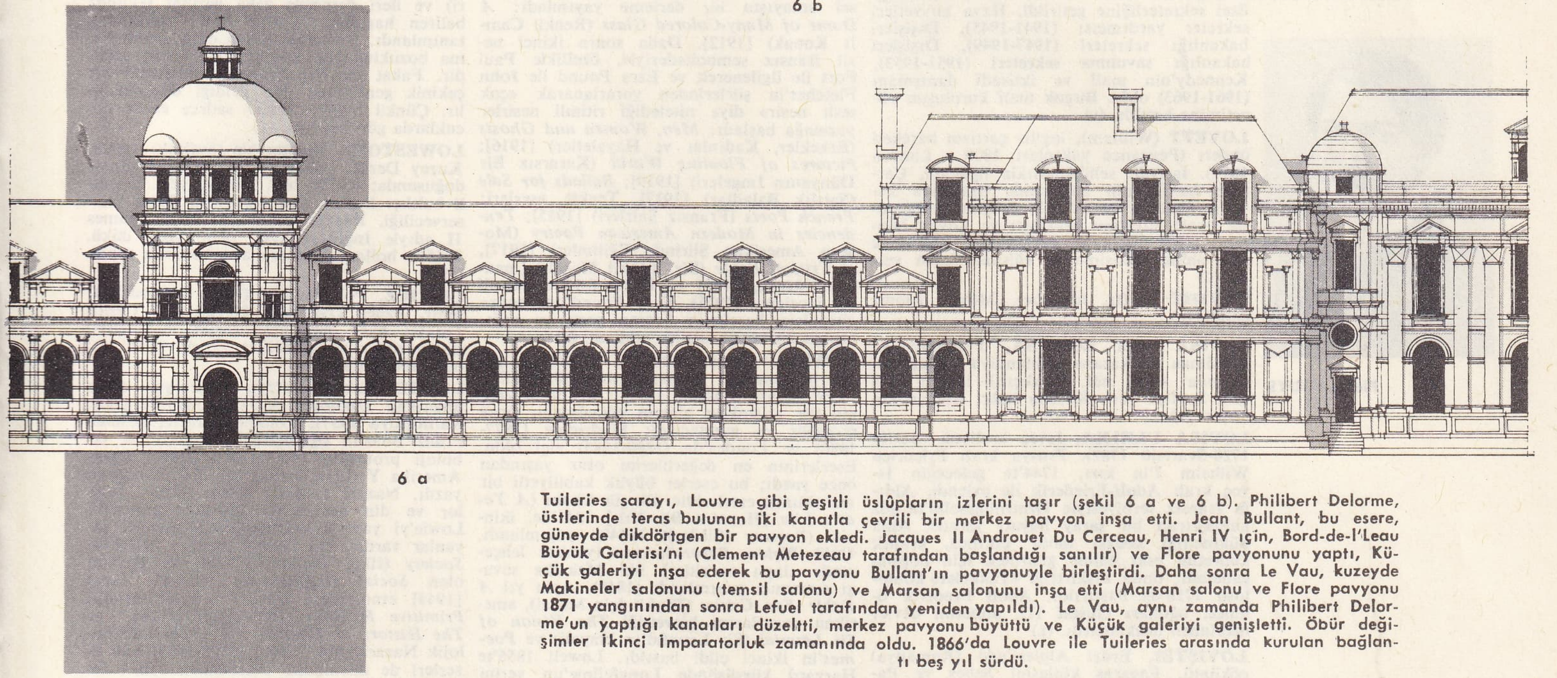

6 a

Tuileries sarayı, Louvre gibi çeşitli üslûpların izlerini taşır (şekil 6 a ve 6 b). Philibert Delorme, üstlerinde teras bulunan iki kanatla çevrili bir merkez pavyon inşa etti. Jean Bullant, bu esere, güneyde dikdörtgen bir pavyon ekledi. Jacques II Androuet Du Cerceau, Henri IV için, Bord-de-l'Leau Büyük Galerisi'ni (Clement Metezeau tarafından başlandığı sanılır) ve Flore pavyonunu yaptı, Küçük galeriyi inşa ederek bu pavyonu Bullant'ın pavyonuyle birleştirdi. Daha sonra Le Vau, kuzeyde Makineler salonunu (temsil salonu) ve Marsan salonunu inşa etti (Marsan salonu ve Flore pavyonu 1871 yangınından sonra Lefuel tarafından yeniden yapıldı). Le Vau, aynı zamanda Philibert Delorme'un yaptığı kanatları düzeltti, merkez pavyonu büyüttü ve Küçük galeriyi genişletti. Öbür değişimler İkinci İmparatorluk zamanında oldu. 1866'da Louvre ile Tuileries arasında kurulan bağlantı beş yıl sürdü.

başmakale ile kölelikten yana olanları öfkelendirdi; gazetesini Alton'a taşımak zorunda kaldı. Alton'da Lovejoy'un baskı makinesini ırmağa attılar. Alton'lu arkadaşlarının kendisine yeni bir baskı makinesi hediye etmesi sayesinde gazetesini 8 eylül 1836'da yeniden yayımlamağa başlayan Lovejoy, köleliğin kaldırılması için yeni bir mücadeleye girişti. 1837 Ağustosunda bir kere daha saldırıya uğradı, bürosu yakılıp yıkıldı, makineleri tahrip edildi.

Yeni bir makine aldı, ama o makineyi de kırdılar. Lovejoy bu durumda matbaasını bir eşya deposunun altına yerleştirdi ve burayı silâhlı nöbetçilerle korumağa başladı. 7 Kasım 1837 gecesi 30-40 kişilik bir topluluk binaya saldırdı, nöbetçiler ateş etmek zorunda kaldı, zorbalardan biri vuruldu, topluluk eşya deposunu yakmağa kalktı, Lovejoy kundakçıyı vurmağa çalışırken vuruldu ve öldü. Gazetesi bir kere daha tahrip edildi. (M)

LOVELACE (Richard), ingiliz lirik şairi (Woolwich, Kent 1618 - Londra 1658). Oxford'da okudu. Orduya girdi ve yüzbaşı oldu. 1639'da İskoçya seferine katıldı. Kral Charles I'in davasını savunma uğruna servetini harcadı; 1642'de kralın haklarının geri verilmesini istediğinden ötürü tutuklandı. 1648'de, fransız hizmetine girdikten sonra, İngiltere'ye döndü ve kralın ölümüne kadar hapsedildi. Bu sıralardaki hayatı gençlik çağlarındaki parlak durumuyle bir tezat teşkil eder. Büyük yoksulluk içinde öldü. Lirik şiirleri 1659'da *Lucas'ta* adı altında yayımlandı. En önemli şiirleri: *To Althea, from Prison* (Hapisten Althea'ya) ve *To Lucasta, on Going to the Wars* (Savaş Yolundayken Lucasta'ya) Lovelace, şiirlerindeki canlılık ve aşk sözleri yönünden sir Philip Sidney'e yaklaşır. Ayrıca bir komedi (*The Scholar* [Öğrenci], 1636) ve bir trajedi (*The Soldier* [Asker], 1640) yazdı. Şiirlerinin bir baskısı 1864'te William Carew tarafından yayımlandı. (M)

LOVELİNG (Virginie), flamanca yazan belçikalı kadın edebiyatçı (Nevele 1836 - Gand 1923). Önce kızkardeşi ROSALİE (Nevele 1834-ay.y. 1875) ile bir şiir derlemesi ve gerçekçi hikâyeler yazdı; onun ölümünden sonra özellikle psikolojik romanlara yöneldi (*De Twistappel* [Uyuşmazlık Elması], 1904; *Ein Revolverschot* [Revolver Ateşi], 1911). [L]

LOVER (Samuel), irlandalı yazar (Dublin 1797-Saint-Helier, Jersey 1868). Önce minyatür ressamıydı. Şarkılarından bazıları (*Molly Bawn* ve *Lowbacked Car*) çok ünlüdür. Birkaç roman (*Rory O'More* [1837]; *Handy Andy* [1842]) ve tiyatro eseri yazdı. Derlemeleri: ***Legends and Stories of Ireland*** (İrlanda Efsaneleri ve Hikâyeleri) [1831]; ***Songs and Ballads*** (Şarkılar ve Baladlar) [1839]. (L)

Love's Labour's Lost (*Yitik Aşkların Acıları*), W. Shakespeare'in beş perdelik komedisi (1594'e doğr.). Yazar bu eserinde bir fransız prensesiyle üç nedimesinin Navarra kralı ile soylu üç arkadaşı arasındaki aşklarını anlatır. Bu oyun Shakespeare'in ilk eserlerindendir, biçim yönünden zayıf olmakla birlikte içerik yönünden oldukça güçlüdür. (L)

Louvre

Foto. Roubier, Boudet-Lamotte (LAROUSSE)

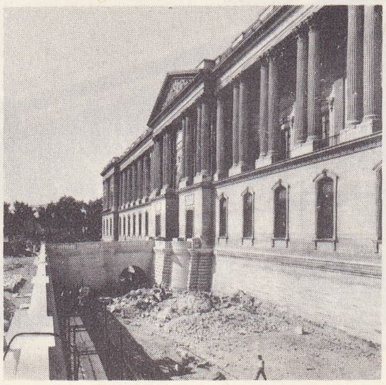

Louvre sarayı

Pierre LOUYS

Loves of the Angels (THE) [*Meleklerin Aşkları*], Th. Moore'un şiiri (1822). Şiirin konusu Tekvin'den (VI, 2) alınmıştır. Fransız romantizminde, A. de Vigny'ye *Eloa'*-yı, Lamartine'e *La Chute d'un Ange'*i ilham etti. (L)

LOVETT (Robert Abercrombie), 1895 doğumlu amerikalı bankacı. 1921'den sonra New York'ta National Bank of Commerce'e girdi; aralık 1940'ta Savaş bakanlığı özel sekreterliğine getirildi. Hava kuvvetleri sekreter yardımcısı (1941-1945), Dışişleri bakanlığı sekreteri (1947-1949), Dışişleri bakanlığı savunma sekreteri (1951-1953), Kennedy'nin malî ve iktisadî danışmanı (1961-1963) oldu. Birçok malî kuruluşun yönetimine katıldı. (L)

LOVETT (William), ingiliz çartizm hareketi önderi (Penzance yakınları 1800 - Londra 1877). İşçiydi; sendikacılıkla ilgilendi. Çartizm hareketinin başlarında ılımlılara katıldı. Çartizm*in şiddetli gelişimi karşısında siyasî hayattan uzaklaştı ve Lovett bundan böyle işçilerin ilerlemesini sağlamak için ahlâkî gelişime ve eğitime önem verdi. (L)

LOVİJİT i. (fr. *lowigite*). Miner. Alünit çeşidi. (L)

LOVİSA veya **LOVİİSA**, Finlandiya'da (Uusimaa ili) kasaba, Finlandiya körfezi kıyısında; 4 000 nüf. Balıkçılık limanı (ringa). Sayfiye yeri. Kasaba halkı isveççe konuşur. (L)

LOVİSA ULRİKA, İsveç kraliçesi (Berlin 1720-Svartsjö 1782). Prusya kralı Friedrich Wilhelm I'in kızı, 1744'te geleceğin İsveç kralı Adolf-Friederik ile evlendi. Aldığı fransız terbiyesiyle Drottningholm'de göz kamaştırıcı bir saray hayatı yarattı. Ama hükmettiği kocası tahta çıkınca, krallık kudretini eski haline getirmek için boşuna çabaladı; onun kışkırttığı «Takkeler» komplosu 1756'da bastırıldı. Adolf Frederik ölünce, oğulları Gustaf III, annesini devlet işlerinden uzaklaştırdı. (L)

LOVİŞTEİ, Erdel Alpleri'nde (Romanya) çöküntü, Fagaraş kütlesini Sebeş ve Paring dağlarından ayırır. Olt'un geçtiği bu dar geçite KIRMIZI KULE GEDİĞİ de denir. (L)

LOVOA i. Tespihağacıgillerden bir ağaç; iki türünden (*Lovoa trichiloides* [*L. Klainea*], *L. Brownii*) ince marangozlukta, kalıp ve kaplama işlerinde kullanılan bir kereste elde edilir. (L)

LOWE (Robert), **Sherbrooke** vikontu, ingiliz siyaset adamı (Bingham, Nottinghamshire 1811-Warlingham, Surrey 1892). Radikal eğilimli bir liberaldi. Siyasî faaliyetlerine 1842-1850 arasında kaldığı Avustralya'da başladı. Yetersiz görülen seçim sistemi reformuna karşı çıktı (1866-1867), Gladstone hükûmetinde maliye (1868-1873), daha sonra içişleri bakanı (1873-1874) oldu. (L)

LOWE (sir Hudson), ingiliz generali (Galway 1769-Chelsea 1844). Fransa'ya karşı Mısır'da (1800), Sicilya'da (1803), Capri'de (1806), Yunan adalarında (1809) ve Belçika savaşında (1815) hizmet gördü. Ağustos 1815'te Sainte-Hélène valisi oldu. Napolyon'un gardiyanı idi; Napolyon için öngörülen hapishane rejimini kesinlikle uyguladı ve bir anlayış göstermedi. Birçok kişi, bu arada imparatorun vakanüvisleri generali çok ağır yargıladı. (L)

LOWE (Thaddeus Sobieski Coulincourt), amerikalı havacı ve mucit (Jefferson, New Haven 1832-Pasadena, Kaliforniya 1913). Balonla ilk uçuşunu Ottowa'da yaptı (1858). 20 Nisan 1961'de, Cincinnati'den Güney Karolina'ya 900 millik ve dokuz saatlik önemli bir uçuş yaptı. Sonra, Birlik ordusunun Hava alayını yönetti. Bir balon birliği kurdu ve önemli gözlem uçuşları yaptı. Savaştan sonra hükûmet bu plandan vaz geçince çalışmalarını başka alanlara kaydırdı: sunî buz yapma makinesi icat etti (1865), 1869-1872 arasında bir maden tasfiye fırını, 1873-1875 arasında bir havagazı âleti yaptı. Ayrıca Kaliforniya'da Sierra Madre'nin doruğuna ulaşan demiryolunu döşedi (1891-1894). [M]

LOWELL, A.B.D.'de (Massachusetts) şehir, eyaletin kuzeydoğusunda, Concord River ile Merrimack'in kavuştuğu yerde (çağlayanlarından elektrik elde edilir); 92 100 nüf. Dokumacılık (pamuk, yün, ipek, trikotaj) merkezi. Deri sanayii. İmalât metalürjisi; dokuma makineleri. (L)

LOWELL (Amy), amerikalı kadın şair (Brookline, Massachusetts 1874-ay.y. 1925). Önce Keats'in etkisinde kaldı ve geleneksel anlayışta bir derleme yayımladı: *A Dome of Many-Colored Glass* (Renkli Camlı Konak) [1912]. Daha sonra ikinci nesil fransız sembolistleriyle, özellikle Paul Fort ile ilgilenerek ve Ezra Pound ile John Fletcher'in şiirlerinden yararlanarak «çok sesli nesir» diye nitelediği ritimli nesirler yazmağa başladı: *Men, Women and Ghosts* (Erkekler, Kadınlar ve Hayaletler) [1916]; *Pictures of Floating World* (Kararsız Bir Dünyanın İmgeleri) [1919]; *Ballads for Sale* (Satılık Baladlar) [1927]. Tenkit eserleri: *French Poets* (Fransız Şairleri) [1915]; *Tendencies in Modern American Poetry* (Modern Amerikan Şiirinde Eğilimler) [1917], *A Critical Fable* (Bir Tenkit Masalı) [manzum olarak, 1922] ve Keats üstüne önemli bir inceleme (1925). Ezra Pound'dan sonra «hayalci» hareketin başına geçti ve çağının şiirini büyük ölçüde etkiledi. (L)

LOWELL (James Russell), amerikalı yazar (Cambridge, Massachusetts 1819- Elmwood, Massachusetts 1891). Boston'lu zengin bir aristokrat ailenin çocuğuydu. Önce profesör ve gazeteciydi; Madrid'de (1877-1880) ve Londra'da (1880-1885) elçi oldu. Eserlerinin en değerlilerini otuz yaşından önce yazdı; bu eserler büyük kabiliyetli bir meraklının eserleridir. İlk şiir kitabı (*A Year's Life* [Hayatın Bir Yılı] 1841'de, ikincisi (*Poemes* [Şiirler]) 1844'te yayımlandı. Ünlü *Biglow Papers'*larının (yankee lehçesinde alaylı tenkitler) ilki Meksika savaşı sırasında yayımlandı (1848). Aynı yıl *A Fable For Critics* (Tenkit İçin Masal), amerikan yazarlarını hicvettiği *The Vision of Sir Launfal* (Sir Launfal'ın Hayali) ve *Poemes'*in ikinci cildi basıldı. Lowell 1855'te Harvard kürsüsünde Longfellow'un yerini aldı; aynı zamanda *The Atlantic Monthly'*yi (1857-1861), sonra *The North American Review'*i (1863-1872) yönetti. Edebiyat denemelerini bir dizi kitapta topladı: *Among my Books* (Kitaplarım Arasında) [1870-1876]; *My Study Windows* (Büromun Pencereleri) [1811]. Siyaset yazıları ve nutuklarını 1886'da yayımladı. (L)

LOWELL (Percival), amerikan astronomu (Boston 1855-Flagstaff, Arizona 1916). Merih üstündeki incelemeleriyle tanındı, Schiaparelli'nin Merih'te kanallar bulunduğunu ortaya attığı varsayımı (1877), 1893'ten sonra doğrulamağa çalıştı. 1894'te Flagstaff yakınlarında 2 210 m yükseklikteki bir yaylada kendi imkânlarıyle bir rasathane kurdu; çevrede akarsu bulunmaması sayesinde sağlam gözlemler yapabildi. Le Verrier'nin Neptün'e uyguladığı metodu geliştirerek Neptün'ün ötesinde bir gezegenin bulunduğunu ileri sürdü, 1915'te yeni bir gezegenin muhtemel yörüngesini hesapladı ve yerini belirledi. Gerçekten de, 13 mart 1930'da Clyde William Tombaugh, Flagstaff'daki çalışmaları sırasında Pluton gezegenini Lowell'in belirlediği yerin altı derece uzağında buldu. (L)

LOWELL (Robert), amerikalı şair (Boston 1917). Lowell'in tenkitçiler tarafından çok beğenilen eserleri zengin, güçlü ve renklidir. İlk derlemesi *Land of Unlikeness* (Karşıtlıklar Toprağı) 1944'te yayımlandı. İkinci derlemesi *Lord Weary's Castle* (Lord Weary'nin Şatosu) [1946], 1947'de Pulitzer ödülünü aldı. *The Mills of the Kavanaughs'*ı (Kavanaughs'un Değirmenleri) 1951'de basıldı. Lowell, 1961'de, Homeros'tan Pasternak'a kadar, birçok şiirin «ingilizcesi»ni yayımladı (*Imitations*). Yeni şiir derlemesi *For The Union Dead* (Ortak Ölüm İçin) ve tiyatro eseri *The Old Glory* (Eski Zafer) 1964'te basıldı. (L)

LOWENDAL veya **LOEWENDAHL** (Ulrich Frédéric Valdemar, — kontu), danimarka asıllı Fransa mareşali (Hamburg 1700-Paris 1755). Çeşitli yabancı ordularda savaştı (1716-1743), sonra Saksonyalı Moritz'in çağrısı üzerine tümgeneral rütbesiyle Fransa'nın hizmetine girdi. Fontenoy muharebesinde gösterdiği yararlık (1745) mareşalliğe yükselmesine sebep oldu (1747). Kalelere taarruzda usta olduğu için kendisine YENİ VAUBAN* denir. (L)

Lowe sendromu. Patol. Raşitik çocuklarda, kas gevşekliği, refleks zayıflığı, genellikle küçük gözlülük ve her iki gözde katarakt, böbrek bozukluğu (şiddetli albuminüri) ve ileri derecede zekâ geriliği şeklinde beliren hastalık. 1952'de Lowe tarafından tanımlandı. Hastalığa sebep olan metabolizma bozukluğunun sebebi henüz belli değildir. Fakat cinsiyet kromozomlarındaki bir çekinik genlilikten ileri geldiği düşünülebilir. Çünkü bugüne kadar sadece erkek çocuklarda görülmüştür. (L)

LOWESTOFT, İngiltere'de (Suffolk) şehir, Kuzey Denizi kıyısında, Norwich'in güneydoğusunda; 45 700 nüf. Sayfiye yeri. Önemli balıkçı limanı. Gemi yapımı. Balık konserveciliği. Radyo yapımı. Sonradan James II adıyle İngiltere kralı olan York dükü, 1665'te hollanda donanmasını burada yendi. (L)

LOWİCZ, Polonya'da (Lodz voyvodalığı) şehir, Bzura kıyısında; 16 100 nüf. Çeşitli sanayi: hafif metalürji; tarım makineleri; dokumacılık ve iplikçilik; stearin fabrikası; boya fabrikaları. (L)

LOWİE (Robert Harry), avusturya asıllı amerikan etnoloğu (Viyana 1883-Berkeley, Kaliforniya 1957). Columbia üniversitesinde Franz Boas'ın öğrencisiydi. Berkeley'de etnoloji profesörü oldu (1921-1950). Kuzey Amerika Yerlileri üstüne bir dizi monografi yazdı. Nazarî eserinde sosyal yapı, folklor ve din arasındaki ilişkileri araştırdı. Lowie'yi yapısal antropolojinin öncüsü sayanlar vardır. En önemli eseri, *Primitive Society* (İlkel Toplum) [1920] ve devamı olan *Social Organization* (Sosyal Yapı) [1948] etnolojinin klasik eserlerindendir. *Primitive Religion* (İlkel Din) [1924] ve *The History of Ethnological Theorie* (Etnolojik Nazariyenin Tarihi) [1937-1938] adlı eserleri de önemlidir. Ölümünden sonra *Selected Papers In Arthropology'*de birçok makalesi yayımlandı. (L)

LOWLANDS («Alçak topraklar»), Büyük Britanya'da bölge, İskoçya'nın merkezinde, Kuzey Highlands (Grampians dağları) ile Southern Uplands arasında. Lowlands, Batıda Clyde halicinden doğuda Forth halicine kadar uzanır; İskoçya'nın en kalabalık nüfuslu ve zengin bölgesi olan bu topraklar, İngiltere'nin en büyük sanayi bölgelerinden biridir. Lowlands, birinci zaman tortul topraklarının (özellikle de «eski kızıl kumtaşı»nın) tabakalar halinde yerleştiği geniş bir senklinal, çok eski bir çöküntü alanıdır. Aşınma ile ortaya çıkan sağlam volkanik kayalar, iki yüksek tepe dizisi meydana getirir. Jeoloji temellerindeki çeşitlilik Lowlands'i 600 m'yi pek geçmeyen yükseklikte tepelerle birbirinden ayrılmış bir küçük ovalar topluluğu haline getirmiştir.

Tabiî şartlar, Lowlands topraklarından yararlanmada iki kesimin ayırt edilmesine yol açar: çok yağışlı olan batı kısmı, sığır yetiştirilen otlaklar bölgesidir; Glasgow şehir gruplaşmasında büyük ölçüde süt ve tere-

Foto. LAROUSSE

yağı satılır; doğuda Forth ve Tay'i çevreleyen daha güneşli ovalarda ise buğday, yulaf, patates, hattâ şeker pancarı ekili birçok tarla vardır; Edinburgh dolaylarında eşsiz sebze ve meyveler yetiştirilir.

İskoçya sanayii, geniş Lowlands senklinalinin en yeni tabakaları olan kömür yatakları sayesinde gelişmiştir. Üç kömür havzası vardır: batıda Ayrshire havzası; doğuda Forth halicinin her iki kıyısında uzanan dar havza; Glasgow'un doğusunda uzanan (Lanarkshire) ve ingiliz ağır metalürji sanayiinin en büyük tesislerinden birinin kurulmasına yolaçmış olan orta havza. Bu bölgedeki yüksek fırınlar eskiden mahallî demir madenini kullanırlardı; bu yataklar bugün tükenmiş olduğundan sanayide gemi yapımı başta gelir. (L)

LOWRY (Malcolm), ingiliz yazarı (Birkenhead, Chesshire 1909-Ripe, Sussex 1957). Deniz tutkusuyle ve uzun yolculuklarla geçen başıboş bir gençlik döneminden sonra *Ultramarine* adlı hikâye kitabını yayımladı (1933), A.B.D.'ye gitti, orada yalnızlığın verdiği umutsuzlukla yüklü bir roman (*Under the Volcano* [Yanardağın Altında], 1947) yazdı. Conrad'ın, Hemingway'in ve özellikle Melville ile Joyce'un etkisinde kalarak insan hayatını «bir sarhoşun gerçek hikâyesi» saydı. Ölümünden sonra yeni bir hikâyeler kitabı (*Hear Us Oh Lord From Heaven Thy Dwelling Place* [Evin Olan Cennetten Bizi Duy Ey Tanrı!], 1962) ve bitmemiş bir romanı (*Lunar Caustic*, 1963) basıldı. (L)

LOXOLOPHODON i. Dört boynuzlu fosil memeli hayvan; dinoceras'a benzer, ama bunda burun çıkıntıları daha belirgindir; iskeleti Kuzey Amerika'da bazı eyosen tabakalarında bulunur. (*Amblypoda* takımından.) [L]

LOXOMMA i. Zırhlıbaşlılar takımından üçgen başlı fosil amfibyum; İskoçya'da kömür tabakalarında bulunur. (L)

LOXONEMA i. Karındanbacaklı fosil yumuşakça; Sülüryen'den Jüra çağına kadar rastlanır. (*Pyrameilidae* familyasından.) [L]

LOY (Nanni), talyan sinema yönetmeni (Cagliari 1925). Sinemaya 1957-1958'de G. Puccini ile başladı (*Parola di Ladro* [Hırsız Sözü]; *Il Marito* [Koca]). Daha sonra, *Le Quattro Giornate di Napoli* (Napoli'de Dört Gün) [1962], *Made in Italy* (İtalyan Malı) [1964], *Il Padre di Famiglia*'yı (Aile Babası) [1967] adlı filimleri yönetti. (M)

Loyal (MONSIEUR). Molière'in *Tartuffe* adlı komedisindeki kişilerden Orgon'un evine Tartuffe adına elkoyan mahkeme memuru. Onu oraya gönderen kişi gibi ikiyüzlünün biridir. Adı kişiliğine zıt düşer. (L)

LOYALİST'LER çoğl. i. (ing. *loyalist*'ten). Tar. Amerikan Ayrılık savaşında ingiliz hükûmetine bağlı kalan amerikalı kolonlar. (Bunlara, Calvin'cilerin karşısında Anglikanlığı temsil ettikleri için TORİ'LER adı da veriliyordu.)

— ANSİKL. Tar. *Loyalist'ler*, daha çok aydın, lar, büyük toprak sahipleri ve tacirlerden meydana geliyordu. John Adams, 1776'da, kolonların üçte birinin loyalist olduğunu öne sürüyordu. Karolina ve Georgia'da çoğunlukta, Yeni ingiltere'de azınlıktaydılar. İngilizlerin saflarında birçok harekete katıldılar (Kaskaskia, 1778-1780; King's Mountain, 1780).

Bağımsızlığın ilânından sonra, loyalist'lere karşı şiddetli tepki doğdu, çoğu ülkeyi terk etti (1775 ile 1787 arasında 60 000); kaçanlar özellikle Aşağı Kanada'ya gittiler. (L)

LO-YANG, Çin'de (Honan) şehir, Lo kıyısında, Si-an demiryolu hattı üzerinde; 171 200 nüf. Şu'ların eski başkenti olan şehir, büyük bir sanayi merkezi haline gelmiştir. (L)

LOYAUTE adaları, Büyük Okyanus'ta fransız takımadaları, idarî bakımdan bağlı olduğu Yeni Kaledonya'nın 100 km kadar kuzeydoğusunda; 12 600 nüf. Üç adası, (Uvéa, 160 km²; Lifou, 1 115 km² Maré, 820 km²) mercanlı kalkerlerden oluşmuştur. Halkı melanezya ve polinezya ırklarının karışmasından meydana gelmiştir. Hindistancevizi bahçeleri. Takımada 1792'de Entrecasteaux tarafından bulunmuştur. (L)

LOYİT veya **LOYD** i. Bk. LLOYD'S.

LOYNAZ Y MUNOZ (Dulce Maria), kübalı kadın şair (Havana 1903). Hukuk okudu, sonra edebiyata yöneldi. Başlıca eserleri: *Versos* (Şiirler), *Juegos de Agua* (Su Oyunları) [1947], *Poemas sin Nombre* (Adsız Şiirler) [1953], (bu eserde 1955'te *Obra Lirica* [Lirik Eser] adıyle tek ciltte toplandı), *Carta de Amor a Tut Anj Amon* (Tutankhamon'a Aşk Mektupları) [1953] ve *Un Verano en Tenerife* (Tenerife'de Bir Yaz) [1958]. *Jardin* (Bahçe) [1951] adlı lirik romanında otobiyografik gözlemler ağır basar. (L)

LOYONNET (Paul), fransız piyanisti (Paris 1889). I. Philipp'in öğrencisiydi. Lozan'da öğretmenlik yaptı (1928-1932). 1951'den beri Montreal'de (Kanada) Vincent d'Indy okulunda virtüozluk öğretmeni olarak çalışmaktadır. *Beethoven Inconnu* (Bilinmeyen Beethoven) [1967] adlı bir kitap yayımladı. (L)

LOZAN, fr. **Lausanne,** İsviçre'de şehir, Vaud kantonunun merkezi, Leman gölünün kuzey kıyısında; 134 000 nüf. Üniversite. Federal mahkeme.

Şehir önce piskopos-prens şatosunun, sonra da küçük bir müstahkem şehrin inşa edildiği göle hâkim bir tepede kuruldu. XVIII. yy. başında Lozan, İsviçre'nin en büyük beş şehrinin en az nüfuslu olanıydı; ama bu nüfus yakın tarihte hızla arttı: 1850'de 17 000 kişiyken, 1920'de 68 500'e yükseldi. Bu gelişme şehrin özelliğini açıklar: Lozan, göle hâkim yamaçlar boyunca yeşillikler arasına küçük evlerin serpiştirilmiş olduğu bir «bahçe - şehir»dir; kıyı boyunca büyük oteller, oldukça kısa bir cephe meydana getirir; eski şehre ticarethanelerin bulunduğu caddelerle bağlanır. Çok canlı bir şehir olan Lozan, isviçre şehirleri arasında sanayinin en az gelişmiş olduğu şehirdir ve faal nüfusunun ancak yüzde 34'ü sanayi ve el sanatlarında kullanılır. Buna karşılık Lozan, ticaret, banka ve sigorta şirketlerinin sosyal merkezi haline gelmiştir. Aynı zamanda da önemli bir otelcilik merkezidir (faal nüfusun yüzde 8,1'i bu alanda çalışır). Ayrıca hassas âletler ve plastik maddeler yapımı ile besin sanayii de az ölçüde gelişmiştir.

XII. yy.dan kalma katedrali, İsviçrenin en güzel katedrallerindendir. Piskoposluk şatosu bugün kanton hükûmetinin merkezidir. Güzel Sanatlar müzesinde çağdaş Vaud'lu veya vaud asıllı sanatçılara büyük yer verilmiştir: Félix Vallotton; Steinlen; R. Th. Bosshard; R. Auberjonois (*C. - F. Ramuz'nün portresi*). [L]

Lozan Barış antlaşması (LOZAN SULH MUAHEDENAMESİ), Türk Kurtuluş savaşından sonra T.B.M.M. hükûmetiyle İtilâf devletleri (İngiltere, Fransa, İtalya) ve Yunanistan arasında yapılan antlaşma (24 temmuz 1923). Kurtuluş savaşını başarıya ulaştıran Mustafa Kemal Paşanın başında bulunduğu T.B.M.M. hükûmetiyle İtilâf devletleri arasında önce Mudanya* mütarekesi imzalandı (11 ekim 1922). Buna göre, kısa bir süre sonra, barış yapılması gerekliydi. İtilâf devletleri, barış görüşmelerine T.B. M.M. hükûmetiyle Osmanlı hükûmetini davet ettiler. Bu durum T.B.M.M. hükûmeti tarafından olumlu karşılanmadı. Yapılan toplantıda Ankara hükûmeti, Osmanlı hükûmetiyle ilişkisi bulunmadığını ve Türkiye'yi yalnız Ankara hükûmetinin temsil edebileceğini, aksi halde toplantıya katılmayacağını İtilâf hükûmetlerine bildirdi. Bu sırada İngiltere'de savaş taraflısı Lloyd George kabinesi düştü. Yerine barış taraflısı Bonarlow kabinesi geçti. Kabinede Dışişleri bakanlığı görevi lord Curzon'a verildi. Curzon, barış görüşmelerinin hemen başlatılması için, diğer devletlerle ilişki kurarak, çalışmalara başlamıştı. Fransa, İtalya ve Yunanistan, görüşmelere hemen başlama kararı aldılar. T.B.M.M. hükûmetinin uyarmasını da dikkate alan bu devletler, Lozan konferansına yalnız Ankara hükûmetinin katılmasında bir sakınca görmediklerini lord Curzon'a bildirdiler. Lord Curzon da durumu Ankara'ya yazdı. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti çağrıya olumlu cevap verdi ve Ankara'da Lozan'a gidecek heyet seçildi. Heyete İsmet Paşanın (İsmet İnönü) başkanlık etmesi kararlaştırıldı. Dr. Rıza Nur ve Hasan Saka'dan gayrı müşavir olarak heyete, Münir (Ertegün), Muhtar (Çilli), Veli (Saltık), Zülfü (Tiğrel), Zekâi (Apaydın), Celâl (Bayar), Şefik (Başman), Seniyettin (Başak), Şevket (Doğruer), Tevfik (Bıyıklıoğlu), Tahir (Taner), Nusret (Metya), Hikmet (Bayur), Zühtü (İnhan), Fuat (Ağralı), Mustafa Şeref (Özkan), Şükrü (Kaya), Hamit (Hasancan), Cavit (maliyeci), Ruşen Eşref (Ünaydın) ve Yahya Kemal (Beyatlı) Beyler de alındı. Konferansa katılan türk gazetecileri; Ahmed Cevdet, Ahmet Şükrü (Esmer), Hüseyin Cahit (Yalçın), Velit Ebüzziya, Suphi Nuri (İleri), Ali Naci (Karacan), Kerami (Kurtbay), Mecdi (Sayman), Kemal Salih (Sel), Asım (Us), Ahmet Hidayet (Reel) Beylerdi. Türk Murahhas heyeti Lozan'a gitmek üzere Ankara'dan törenle uğurlandı (4 kasım). Konferansın açılış tarihi olarak önce 13 kasım kararlaştırılmıştı. Ama bu arada müttefikler birtakım tertiplere başvurdular; nitekim türk heyeti Lozan istasyonunda, devlet ilerigelenleri tarafından bilhassa karşılanmadı. İnönü bu durumdan yararlandı ve Fransa başbakanı ve dışişleri bakanı Poincaré'nin özel davetini kabul ederek Paris'e gitti, onunla konuştu. Bu görüşme İngilizleri etkileyecekti. Fransız basınında Türkler için yararlı yayınlar yapıldı. Konferans ancak 20 kasım saat 3.30'da Mont Benon gazinosu salonunda açıldı. Müttefikler bu konferansı «Şark İşleri konferansı» olarak adlandırdılar. Onlara göre bu, 1914'ten beri Doğu'nun huzurunu bozan savaşlara kesin olarak son vermek ve karşılıklı anlaşmaya varmak üzere toplanan bir konferanstı. Bu sebeple Lozan'daki görüşmeler sırasında İsmet Paşa, Osmanlı hükûmetiyle ilgili bütün meselelerle uğraşmak zorunda kaldı. Mustafa Kemal Paşa bu durumu, *Nutuk*'ta «Lozan sulh masasında bahse mevzu olan meseleler üç dört yıllık yeni bir devreye münhasır kalmıyordu. Konferansta, yüzyıllık hesaplar görülüyordu. Bu kadar eski, bu kadar karışık, bu kadar mülevves hesapların içinden çıkmak, elbette o kadar basit ve kolay değildi» diye belirtir ve İsmet Paşanın karşılaştığı güçlükleri anlatır. Konferans İsviçre konfederasyonu başkanının bir konuşmasıyle açıldı. İsmet Paşa bu ilk toplantıda salona lord Curzon ile birlikte girdi; konferansa lord Curzon başkanlık edecekti. İsviçre başkanı nutkunu «Yeryüzündeki iyi niyetli insanlara selâm» sözleriyle bitirdi. Açılış töreninde İtalya başbakanı Mussolini ve Fransa başbakanı Poincaré de bulunuyordu. İsviçre konfederasyonu başkanından sonra lord Curzon bir konuşma yaparak «Eğer delegelerin hepsi aynı uzlaştırıcı ruhla çalışırlarsa, masaya gelecek her meseleyi çözmek ve barış yapmak isteğini duyarlarsa, amaca ulaşmak kolaylaşacaktır» dedi. Bu konuşmadan sonra kendisinin, taraflardan biri olduğunu düşünerek İsmet Paşa söz istedi ve konuşmasında Türkiye'nin uğradığı haksızlıkları saydı. Anadolu'daki tahribatı, yapılan mezalimi, halkın çektiği acıları anlattı. Konferansa bir ricacı olarak gelmediğini de tekrarladı. Asıl görüşmeler, 21 kasımda saat 11.00'de, Chateau d'Uhy otelinin büyük salonunda başladı. Oturumun başkanı lord Curzon idi. Konuşmalar sert bir hava içinde başladı. İsmet Paşa, komisyonlardan birinin başkanlığının Türklere bırakılmasını, genel sekreterliğe bir türk yardımcının verilmesini ve türk delegeleri sayısının ikiden üçe çıkarılmasını teklif etti.

Bu tekliflerin hepsi karşı tarafça reddedildi. Yalnız Boğazlar meselesi konuşulurken bu konuşmalara Karadeniz'de kıyıları olan devletlerin temsilcilerinin çağrılması teklifi olumlu karşılandı. Konuşmaların bu kısmına Sovyetler birliği ile Romanya ve Bulgaristan temsilcileri de katıldı. İsmet Paşa, bütün oturumlar boyunca Fransızca konuştu. Konferansta önce üç ana komisyon kuruldu. Bunların sayısı gerekirse artırılacak yahut alt komisyonlar seçilecekti. Ana komisyonlar: 1. topraklara, askerliğe ve Boğazlar'a ait işler komisyonu; 2. ekalliyetler (azınlıklar) komisyonu; 3. malî, iktisadî ve hukukî işler komisyonuydu. Bunun dışında da alt komisyonlar da kuruldu. Lozan'da

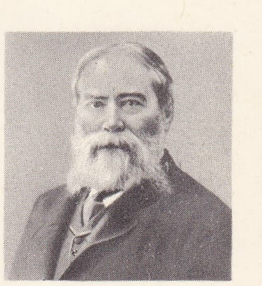
James R. LOWELL

LOWIE

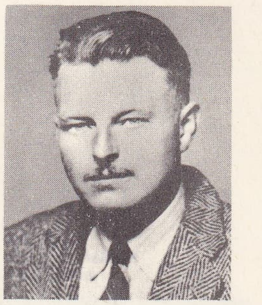
Malcolm LOWRY

Foto. X (LAROUSSE)

LOZAN'dan bir görünüş

karşılaşılan ilk çetin mesele, Batı Trakya meselesi oldu: bu topraklar son elli yıl içinde, Türkler, Bulgarlar, Yunanlılar arasında çeşitli bölünmelerle el değiştirmiş ve bu konuda yapılan her incelemede, o andaki duruma göre verilen istatistikler ayrı sonuçlar doğurmuştu. Lozan konferansına gidildiği zaman, Batı Trakya'da türk nüfusu, diğer nüfusa nazaran çoğunluktaydı. Türk kuvvetleri bir taraftan Meriç hattına ilerlerken öte yandan bazı milis teşkilâtçıları batı Trakya'da mahallî teşebbüslere girişmişler, bir müslüman hükûmet kurmayı bile tasarlamışlardı. Ankara'nın barış istemesi üstüne, Batı Trakya'da Yunanistan'dan geri alınacak topraklar meselesiyle ilgili çalışmalara yer verilmedi. Çünkü Türkiye, Batı Trakya'yı Birinci Dünya savaşından önce elden çıkarmıştı. Bu durum, birtakım antlaşmalara dayanıyordu. Batı Trakya, saldırıya uğrayan ve Yunanlılar tarafından zorla işgal edilen türk topraklarına benzer durumda değildi. Millî misak sınırları içinde de bulunmuyordu. Fakat ortada bir Karaağaç meselesi vardı ve burası, Edirne'nin bir mahallesiydi. Yunanlılar Edirne'yi işgalleri sırasında Karaağaç'ı ele geçirmişlerdi; Mudanya antlaşması, Meriç nehrine kadar türk topraklarının Türklere geri verilmesini kabul ettiği halde, Meriç'in batı kıyısına düşen ve Edirne'nin bir mahallesi durumunda olan Karaağaç meselesini barış konferansına bırakmıştı.

Konferansta Yunanlılar bu konu üstünde direndiler. Boğazlar, azınlıklar ve diğer meseleler üstünde de olumlu ilerlemeler olmadı. Konferansın açılışı üstünden bir ay geçti. Ele alınan meselelerin çözümü konusunda, her iki taraf da görüşünü değiştirmedi. İsmet Paşa bu hava içinde, Ankara'ya durumu bildirmek ve konuyu daha yakından görüşebilmek için heyetten Hasan (Saka) Beyi memlekete gönderdi. Hasan Bey, Türkiye Büyük Millet meclisi kürsüsünde Türklerin Lozan'daki tutumunu ve diğer devletlerin öne sürdüğü meseleleri bütün açıklığıyle anlattı. Bir kısım konuşmacılar silâha sarılmaktan ve meseleleri silâh gücüyle çözümlemekten söz ettiler. Hasan Beyin Mecliste verdiği bilgilere göre birinci komisyonun ele aldığı meseleler şunlardı: **a)** ***Boğazlar meselesi.*** Türk tezine göre: Karadeniz ve Çanakkale boğazları Türkiye'nin hâkimiyeti altındaki topraklar üzerinde ve Millî misak sınırları içindedir. İstanbul ve Marmara'nın güvenliği için Boğazlar, türk hâkimiyeti altında olmalıdır. Türkiye, bu ilkeler kabul edildikten sonra Boğazlar'ın milletlerarası ulaştırmaya açılması konusunda ilgililerle birlikte karar alabilir. Sovyetler birliği dışişleri bakanı Çiçerin, türk tezini destekledi ve bu tutum Türkiye için faydalı oldu. Nitekim görüşmeler, Boğazlar hukuku hakkında Türkiye'nin sunduğu tez üstünde devam etti; **b)** ***azınlıklar meselesi.*** Anadolu'daki zafer, Anadolu rumluğuna ve Anadolu'daki ortodoks kilisesine son verdi. Kaçan yunan ordusuyle birlikte yunan adalarına rum göçmen akını başladı. Bunların sayısı yaklaşık olarak 263 000'i bulduğu gibi, Yunanlıların «pontus» dedikleri Karadeniz kıyılarındaki rumlar da, aynı şekilde çekildiler. Antlaşmaya göre yapılacak «mübadele» sonunda, Anadolu ve Doğu Trakya-da rum kalmayacaktı. Türkiye'deki azınlıkların hakları Avrupa'da imzalanan antlaşmalar çerçevesi içinde Türkiye hükûmeti tarafından korunacaktı. Türkiye'ye komşu ülkelerdeki türk azınlıklarının hakları da aynı antlaşma hükümlerine bağlıydı. Bu görüş İstanbul'da kalacak rumlarla, Batı Trakya'da kalacak türkler meselesini ortaya çıkardı. Hıristiyan heyetlere göre eski Bizans'ın son hatırası olan patrikhane yüzünden tartışmalar uzadı; **c)** ***Musul meselesi.***

Musul vilâyeti bakımsız, yıkılmış, fakat taşıdığı petrol rezervleriyle daima ilgi çeken bir bölgeydi. Bu yüzden Irak ve Musul vilâyetini İngilizler, kendilerine verilecek bir toprak sayıyorlardı. Sevr antlaşmasıyle Güneydoğu Anadolu'da kurulması kararlaştırılan Kürdistan için Musul'un ellerinde bulunmasını ve bu yolla ingiliz ordusunun bu bölgede yerleşmesini gerekli görüyorlardı. Mütareke imzalandığı zaman (30-31 ekim 1918), Musul şehri ve yöresi İngilizlerin elinde değildi. İngilizler Musul'u mütarekeden sonra ele geçirdiler ve Irak'ta bir kukla hükûmet kurarak bir hükûmetle bazı antlaşmalar yaptılar. Bu konudaki türk tezi şuydu: 1. Musul vilâyetinde çoğunluk türktür; 2. coğrafî ve siyasî bakımdan bu vilâyet, Anadolu'nun ayrılmaz parçasıdır: 3. Türkiye'nin bir parçası olan bu topraklar hakkında İngiltere'nin imzaladığı antlaşmalar yersizdir; 4. Musul vilâyeti, İngilizler tarafından mütarekeden sonra işgal edilmiştir. Bu sebeple, aynı durumda olan öteki türk toprakları gibi, anavatana verilmelidir. Lord Curzon bu görüş ve isteklere karşı çıktı. Fransız ve italyan temsilcileri de onu desteklediler. Bu topraklar konusunun, gelecekte kurulması düşünülen bir kurulda ele alınması görüşü ortaya atıldı. İsmet Paşa bu görüşe karşı direndi ve «Dünyada hiç kimse, Musul meselesinden dolayı sulhun tehdit edilmesini istemez» diyerek meseleye barışçı bir çözüm yolu aradı. Fakat İngiltere de görüşünde direnerek ortada bir savaş tehlikesi olduğunu ve Milletler Cemiyeti misakının II. maddesine göre İngiltere'nin bu meseleyi çözümleyecek güçte bulunduğunu ileri sürdü. İsmet Paşa, dünya kamuoyunun bu konuda türk davasına destek olacağı inancını belirtti. Musul meselesi, Milletler cemiyetinin araştırma ve hakemliğine bırakıldı. Milletler cemiyeti, türk görüşünü benimsemedi. İkinci komisyon, Türkiye'deki yabancıların hakları meselesiyle uğraştı. Kapitülasyonlar* meselesi de yalnız Lozan görüşmelerinin değil, Türk Millî mücadelesinin de ana konularından biriydi. Kapitülasyonlar, eski Osmanlı imparatorluğuyle batılılar arasında yapılmış birtakım antlaşmalardı. Bunlar, Osmanlı devleti güçten düştükçe, Türkiye'nin yarı sömürgeliğini kanunlaştıran bir nitelik kazanmıştı. Lozan konferansında karşı taraf bu şartları sürdürmek istedi. Kapitülasyonların önemli noktası gümrük tarifeleriydi. Türkiye gümrüklerinde gerekli gördüğü tarifeleri uygulayamayacaktı. Bu durum, ülkede sanayinin gelişmesini, iktisadî kalkınma ve hâkimiyeti sağlayıcı ve koruyucu tedbirlerin alınmasını önlüyordu. Ayrıca devletin yargı bağımsızlığına, ulaştırma haklarına engel oluyordu. Konferansta türk tezi, kapitülasyonların kesin olarak kaldırılması yönündeydi. Karşı taraf adına lord Curzon, kapitülasyonları: «Türkiye'nin ticaret ve servet kaynaklarının geliştirilmesi için yabancılara verilmiş garantiler» sayıyordu. İsmet Paşanın karşılığı ise kesindi: «Yabancıların Türkiye'deki durumu, mütakil ve kendi mukadderatına sahip medenî milletlerin kanunlarına benzer kanunlarla garanti edilmiştir». Bu konuda türk heyeti, yabancı hukukçuların danışmanlıklarından da faydalandı. Yabancı kaynaklardan örnekler derlendi. İsmet Paşanın savunduğu türk görüşü «Kapitülasyonların, iki taraflı mukavelelerden ibaret bulunduğunu ve ebediyen feshi mümkün olmadığını kabul etmek, elbette ki haksızlık olur. Müddetleri belli olmayan muahedeler *«Rebus Sic Stantibus* (değişen şartlara göre antlaşma yenilenir) kaydına uyarlar». Bu kayıt, «Bir antlaşmanın yapılmasını gerektiren durumlarda değişiklik olunca ve antlaşmanın iki tarafın isteğiyle değiştirilmesi mümkün olmayınca, taraflardan yalnız biri, o antlaşmayı kaldırabilir» şeklinde belirtildi. Konferansın havası gittikçe sertleşti. Konferans yönetmeliğine göre (md. 5) kurulan Malî ve İktisadî Meseleler komisyonuna fransız delegesi Baver başkanlık etti. En önemli konu «Düyunı Umumiye» denilen osmanlı borçlarıydı. Gerçekte bu borçlarla yeni Türkiye'nin ilgisi yoktu. İsmet Paşa Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin eski Osmanlı imparatorluğunun borçlarının kendine düşecek payı ödemeyi kabul ettiğini belirterek «işgal ettiği vilâyetleri harabeye çeviren Yunanlıların verdikleri her türlü hasarın da tazmin edilmesini» istedi. İsgal masrafları üstünde de söz alan İsmet Paşa, görüşünü, «Adalet ve hakkaniyet, Türkiye'den askerî işgal masraflarının istenilmesi şöyle dursun, bu işgallerin ona verdiği hasarların tazmin edilmesini icap ettirir» şeklinde açıkladı. Yunan başbakanı Venizelos'un konuşması üstüne tartışmalar uzadı. Osmanlı borçları üstünde de kesin bir sonuç alınamadı. Komisyonlar 28 ocakta raporlarını hazırladılar. Fakat önemli konuların hiç biri çözümlenemedi ve ana konularda görüş birliğine varılamadı. 31 Ocakta her üç komisyon kendi aralarında toplanarak, türk murahhas heyetine, kendi görüşlerine göre bir antlaşma tasarısı verdiler. 4 Şubatta imzalanması istenen bu antlaşma tasarısını türk heyetinin 4 gün içinde inceleyerek cevaplandırması gerekiyordu. Müttefiklerin verdiği barış antlaşması tasarısı İsmet Paşa tarafından kabul edilmedi. Bu antlaşmanın kabul edilmesi, Türk İstiklâl savaşının sonuçlarını ülke aleyhine kötüye kullanmak

LOZAN
Bessière köprüsü ve katedral

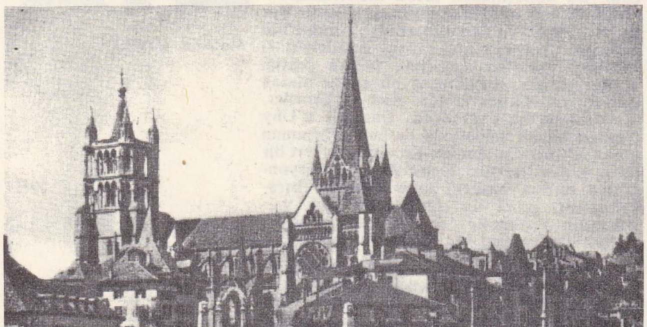

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano

demekti, kabul etmemek ise savaşı yeniden başlatacaktı. Bu hava içinde toplantı ertelendi. Türk heyeti Türkiye'ye döndü (7 şubat 1923). Lozan görüşmeleriyle ilgili konuşmalar, Millet meclisinde çok sert tartışmalardan sonra 6 mart 1923'te bitirildi. Bu sırada İsmet Paşa Hariciye vekilliğine getirildi. İtalyan delegesi Montangna'nın toplantıda bulduğu bir çözüm üstünde duran İsmet Paşa, yüz sayfalık tasarıya on beş sayfalık bir cevabî nota hazırladı, İngiltere, Fransa ve İtalya'ya gönderdi (8 mart). Bu notaya göre, birinci toplantı, Türkiye'ye barış şartları zorla kabul ettirilmek istendiği için sonuç vermemişti. Ayrıca yeni tasarıda, Lozan'da türk heyeti tarafından kabul edilen bütün şartlar gösterildi. Adı geçen devletler bir notayle cevap verdiler (28 mart). İsmet Paşa bunu yine bir notayle cevaplandırdı (7 nisan). Notada Lozan konferansının 23 nisanda yeniden toplanması istenildi. Öbür devletler bu yazıya olumlu cevap verdi. Bunun üzerine İsmet Paşa, eski yardımcılarından bir kısmını yanına alarak, 21 nisanda Lozan'a gitti. Lozan'da toplantı öncesi hava çok iyi değildi. İngiltere ve Fransa, başdelegesini değiştirdiler. Curzon'un yerine önceki tarihlerde Türkiye'de sefirlik yapan Horace George Montauge Rumbold, fransız Bompard'ın yerine de, İzmir'de Gazi Mustafa Kemal Paşayle görüşen ve Mudanya'da bulunan general Maurice Pellé seçildi. İtalya ise, Garroni'nin görevlerini Montangna'ya verdi. Ayrıca heyete şu devletlerin temsilcileri de katıldı: Japonya, Kertaro Otehiai; Yunanistan, M.E.K. Venizelos, M.D. Kaklamanos; Romanya, Constantin Diamandy, Constantin Kontzerseo; S. S. C. B., M. Nikolav İvanoviç Yardanskiy; Bulgaristan, M. Dimitır Stankov, M. Bogdan Morfov; Belçika, M. Fernand Peltsen; Portekiz, M. Batholomeu Ferreria. Konferans 23 nisan pazartesi günü aynı yerde, Chateau d'Ouchy otelinde açıldı ve 24 temmuz 1923'e kadar sürdü. Yapılan görüşmelerde Fransızlar, İsmet Paşadan bir şeyler koparabilmek için çalıştılar. Fakat Ankara, İstanbul hükûmetinin yaptığı antlaşmaların hiç birini tanımadığını 7 haziran 1923'te kanunlaştırarak ilân etti. Anlaşmaya varılamayan bazı meselelerin çözümü ileride yapılacak görüşmelere bırakıldı. Musul meselesi bunlardan biriydi. Bütün komisyonların çalışmaları tamamlanınca, temmuz ortalarında konferans sona erdi. İsmet Paşa, konferans çalışmaları bu safhaya gelince Ankara'dan, imza yetkisi istedi. Fakat Rauf Orbay'ın başında bulunduğu Türk hükûmeti uzun süre Lozan'a imza yetkisini göndermedi. Bunun üzerine İsmet Paşa 18 temmuzda gönderdiği bir telgrafla Mustafa Kemal Paşaya durumu şöyle açıkladı: «Eğer hükûmet kabul ettiğiniz şeyin katiyen reddini düşünüyorsa bunu bizim yapmaklığımıza imkân yoktur. Düşüne düşüne benim bulduğum yol, İstanbul'daki yabancı yüksek kimselere tebligat yapmak, imza salâhiyetini bizden almaktır. Bu hal, gerçi bizim için dünya yüzünde görülmemiş bir skandal olur. Fakat vatanın yüksek menfaatleri şahsî düşüncelerin üstünde olduğundan, millî hükûmet, kanaatini tatbik eder. Hükûmetten teşekkür beklemiyoruz. İşlerimizin muhasebesi, millete ve tarihe bırakılmıştır». Hükûmet, Lozan antlaşmasının imza edilmesi emrini vererek, antlaşmanın sorumluluğunu kabul etmekten kaçınıyordu. Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşaya, İsmet Paşaya ve Lozan'da varılan sonuca karşı kesin cephe alamadılar.

Bundan dolayı Mustafa Kemal Paşa, hükûmetin vermesi gereken yetkiyi kendi verdi. Mustafa Kemal Paşanın İsmet Paşaya çektiği telgrafta şöyle deniliyordu: «Lozan'da İsmet Paşa Hazretlerine; 18 temmuz 1923 tarihli telgrafnamenizi aldım. Hiç kimsede tereddüt yoktur. Kazandığınız başarıyı en sıcak ve samimî duygularımızla tebrik ederek, usulen imza edildiğinin bildirilmesini bekliyoruz kardeşim. Türkiye Büyük Millet Meclisi reisi Başkumandan Mustafa Kemal.» Telgrafı alan İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşaya şu karşılığı verdi: «Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: her dar zamanımızda Hızır gibi yetişirsin. Dört beş gündür çektiğim azabı tasavvur et. Büyük işler yapmış, yaptırmış bir adamsın, sana bağlılığım bir kat daha artmıştır. Gözlerinden öperim, pek sevgili aziz kardeşim» (Lozan 20 temmuz 1923). Lozan üniversitesi salonunda bütün milletlerin temsilcileri, yorucu bir çalışma sonucu ortaya çıkan antlaşmayı bir törenle imzaladılar (24 temmuz 1923).

Bu antlaşmayle Türkiye, çağdaş devletler arasındaki hukukî yerini aldığı gibi yeni Türk devleti de Avrupalılar tarafından tanındı. Lozan'da görüşülen ve çözümlenen ana konular şunlardır:

I. *Sınırlar.* A. Türk - bulgar sınırı, İstanbul, Neuilly ve Sevr antlaşmalarıyle belirlenen sınır, Lozan'da da olduğu gibi kabul edildi. Türkiye - Bulgaristan sınırı, Karadeniz kıyısındaki Regve deresi ağzından başlar. Sınır, aynı derenin telvey hattını izleyerek 40 km kadar akış yukarı ilerler, İncesırt köyünün kuzeyinde akarsu yatağını terk eder. Kuzeybatıya doğru yönelir. 713 m yüksekliğindeki Kartaltepe'nin doruk noktasından geçer. Aynı yönde Istıranca dağlarının kuzey eteklerinde 500 m eş yükselti eğrisi üstünden ilerleyerek Ahlatlı köyünü Türkiye'ye bırakır. Buradan itibaren gene sınır bölümü çizgisini esas alarak batıya doğru ilerler. Bucakkule tepesi ve Büyükyayla tepeleri üstünden geçer. Hamzabeyli ve Uzunbayır köylerini Türkiye'de bırakarak Tunca nehrine ulaşır. Daha sonra 10 km uzunlukta Tunca nehrinin telvey'ini takip ederek güneye doğru ilerler. Çömlekköy'ün batısında Tunca'yı terk eder. Önce 20 km kadar batıya döner, Üsküdar köyünü Bulgaristan'da bırakır. Doğanca köyünü de Türkiye'de bırakarak Meriç nehrine ulaşır. Burada Türkiye - Yunanistan sınırına varılır.

B. *Türk - yunan sınırı,* bulgar sınırından Arda ve Meriç nehirlerinin birleştiği noktaya kadar Meriç mecrası, Arda mansabına doğru bu ırmak üzerinde ve Çörek köyünün yakınında olmak üzere arazi üzerinde tayin edilecek bir noktaya kadar Arda mecrası, oradan güneydoğu doğrultusunda Bosna köyünün 1 km mansap yönünde Meriç üzerinde bulunan bir noktaya kadar Bosna köyünü Türkiye'de bırakan bir hattır.

Deniz sınırları. İmroz, Bozcaada ve Tavşan adaları Türkiye'de kalacak ve diğer adalar askersiz bölge durumuna getirilecektir. Karasuları üç mil olacaktır.

C. *Türkiye - Suriye sınırı,* bu sınır Ankara itilâfnamesindeki gibi ayrıldı. Buna göre sınır, İskenderun körfezi üzerinde, Payas mevkiinin hemen güneyinde tespit edilecek bir noktadan başlayacak ve Meydanıekbez'e doğru gidecekti (tren istasyonu Suriye'de kalacaktı). Oradan Marsuus mevkiini Suriye'de ve Karnaba mevkii ile Kilis şehrini Türkiye'de bırakarak güneydoğuya doğru inecek, Çobanbey istasyonunda demiryoluna katılacaktır. Sonra Bağdat demiryolunu izleyecek ve demiryolunun platformu Nusaybin'e kadar türk toprakları üzerinde kalacaktır. Nusaybin ile Cezire-i İbni Ömer (bugün Cizre) arasındaki eski yoldan Dicle'ye ulaşacaktır. Nusaybin ve Cezire-i İbni Ömer mevkileriyle yol Türkiye'ye kalacaktır. Bu yoldan yararlanma konusunda iki ülke aynı haklara sahip olacaktır. Çobanbey ile Nusaybin arasındaki demiryolu, Türkiye'ye bırakılacak ve ayrıca Osman Gazinin büyükbabası Süleyman Şahın Caber kalesinde bulunduğu kabul edilen mezarı, müştemilâtıyle birlikte Türkiye'nin malı olacak, Türkiye orada muhafızlar ve türk bayrağı bulundurabilecektir.

Lozan Barış antlaşması lord Curzon, Mussolini ve Poincaré görüşmelerde

D. *Türkiye - Irak sınırı,* bu sınır tespiti daha sonra Türkiye ve İngiltere arasında yapılacak ve antlaşmayle kararlaştırılacaktır.

II. *Türkiye ve Yunanistan arasındaki diğer meseleler.*

A. İstanbul'daki rumlar ile Batı Trakya'daki türkler dışında, Türkiye'deki rumlarla, Yunanistan'daki türkler değiştirilecektir.

B. Yunanistan savaş tazminatı olarak Karaağaç'ı Türkiye'ye verecektir.

III. *Boğazlar meselesi.* Lozan Boğazlar sözleşmesinde kabul edilen çözüme göre: ticaret gemileri, gerek barış, gerek Türkiye'nin muharip olmadığı savaşlarda Boğazlar'dan serbestçe geçebilecek; Türkiye'nin muharip olduğu savaşlarda ise tarafsız gemi ve uçaklar geçebilecek; Karadeniz'e çıkabilecek savaş gemileri ise sayı ve tonaj bakımından sınırlandırılacak; savaş zamanında Türkiye'nin muharip olması halindeyse Boğazlar'dan ancak tarafsız devletlerin savaş gemileri geçebilecek; Boğazlar bölgesi askersizleştirilecek ve Boğazlar'dan geçişi denetlemek üzere âkit devletlerin temsilcilerinden kurulu bir Boğazlar komisyonu kurulacaktır.

IV. *Kapitülasyonlar.* Her türlü kapitülasyon kaldırılacaktır.

V. *Kabotaj.* Türk kıyıları arasında yapılan her türlü deniz ulaştırması yalnız türk gemileri tarafından yapılacaktır.

VI. *Osmanlı borçları meselesi.* Bk. DÜYUNI UMUMİYE.

VII. *İstanbul ve Boğazlar'ın boşaltılması.* Barış antlaşmasının Türkiye Büyük Millet meclisi tarafından onaylanmasından sonra

Lozan Barış antlaşması'nda birinci türk heyeti

Foto. LAROUSSE; MEYDAN

Lozan Barış antlaşması'nın imzalanmasından sonra İsmet Paşa İsviçre reisicumhuru ve Başmurahhaslarla

Lozan Barış antlaşması dönüşü İsmet Paşa İstanbul'da

geçecek olan altı hafta içinde İstanbul ve Boğazlar'daki itilâf devletleri kuvvetleri türk topraklarını terk edecektir. (M)

LOZANO (Abigail), venezuelalı şair ve diplomat (Valencia 1821-New York 1871). Muhafazakâr parti doktrincisiydi. Milletvekili seçildi, sonra Venezuela'nın Paris elçisi oldu. 1843'te *El Venezolana* gazetesinde yayımlanan lirik şiirleriyle hak etmediği bir üne erişti. Zorrilla'nın kötü bir taklitçisidir. Başlıca eserleri: *Tristezas del Alma* (Ruhun Kederleri); *Horas de Martirio* (Istırap Saatleri). (M)

Lozan okulu, matematik okul akımına giren iktisatçılar topluluğu. Topluluğun önde gelen iki üyesi, Lozan üniversitesi profesörlerinden fransız Léon Walras (1834-1910) ile italyan Vilfredo Pareto'dur (1848-1923).

Bu nazariyecilere göre, iktisat mübadele bilimidir. Her iki iktisatçı, gerçek bir rekabet içinde bulunan mamûl madde pazarları ile üretim etkenleri pazarlarının aslında birbirine bağlı olduğunu öne sürer. Aralarındaki bağ, müteahhit sayesinde ve üretim mallarının satışından elde edilen gelir tutarı ile tüketim mallarının satışından elde edilen gelir tutarının eşit olmasıyle kurulmuştur. İktisatçılar, pazarlar arasındaki karşılıklı bağımlılık analizini *denge* analiziyle tamamladılar. Walras ve Pareto, istikrarlı genel bir iktisadî dengenin şartlarını, sapmaları kendiliğinden dengeleyebilecek ve eski iktisadî durumu yeniden sağlayabilecek kuvvetlere dayanarak tanımlamak istediler. Bu amaçla, cebirsel denklemler ve geometrik şekiller gibi yeni metotlara başvurdular. Fransız iktisatçısı Augustin Cournot*'nun Lozan okulu üstünde büyük bir etkisi olmuştur. (L)

LOZÈRE, Fransa'da Massif Central'ın güneydoğusunda idare bölgesi; 5 180 km²; 81 900 nüf. İdare merkezi *Mende*.

— *İdare bölgesi*'nin kuzey kısmı, *Margaride dağları* üzerinde uzanır; kuzeybatı - güneydoğu yönünde uzanan billûrlu yüksek yayla sırtları olan bu dağlar, batıya doğru, *Gevaudan* ile (sığır yetiştiriciliği) devam eder. Kuzeybatıda ve batıda, *Aubrac*'ı meydana getiren volkanik asıllı yaylalarda büyük sürüler otlatılır. Güneybatıda Lot ve Tarn vâdileriyle yarılan *Grande Causses* bölgesinde yetiştirilen keçilerin sütünden rokfor peyniri yapılır. İdare bölgesinin güneydoğu ucu *Cévennes*'dedir: Lozère dağı (1 699 m), Bouges dağları (1 424 m), Aigoual kütlesi (1 567 m). Hayvancılık yapılan bu bölgelere yazın Languedoc'un sürüleri de çıkarılır. Sanayi (tahta işçiliği) gelişmemiştir. Ama turizm oldukça önem kazanmağa başlamıştır. Lozère'in nüfusu İkinci Dünya savaşından sonraki dönemde hızla azalmıştır. (L)

LOZÈRE dağı, Fransa'da Massif Central'da bölge, Cévennes'lerin en yüksek noktası buradadır (Finiels doruğu, 1 699 m). Kısır, çetin, ıssız bir bölge olan Lozère'in yamaçları, kestane ağaçları, tepeleriyse fundalıklar ve çam ormanlarıyle örtülüdür. Tarn, Lot, Chassezac ve Céze ırmakları bölgeyi kenarları dik vâdilerle yarar. (L)

LOZİ, Afrika'da Göller bölgesinden gelme kabile; XVII. yy.da Yukarı Zambezi kıyısındaki Ba Rotse ülkesine yerleşti. (L)

LOZNİCA, Yugoslavya'da (Sırbistan) köy, Drina'nın sağ kıyısı yakınında; 3 400 nüf. Antimon ocakları. Sunî dokumalar. (L)

LOZOVAC, Yugoslavya'da (Hırvatistan) yer, Dalmaçya'da, Şibenik'in kuzeyinde. Boksit ocakları. Alüminyum metalürjisi. (L)

LÖBAU, Almanya'da (Doğu Almanya, Dresden idare bölümü) şehir; 17 700 nüf. Maden suyu kaynakları. Gotik üslûbunda kiliseler. Dokumacılık. Demir dökümhaneleri; makine yapımı. Tahta işçiliği. (L)

LÖBE (Paul), alman siyaset adamı (Liegnitz, Silezya 1875-Bonn 1967). Tipocu. Breslau'da yayımlanan sosyal demokrat *Volkswacht* dergisinin başyazarı (1899). Silezya'da sendikal hareketin başlıca teşkilâtçısı. 1915'te Prusya diyetine mebus ve cumhuriyetin ilânından sonra Millet meclisine başkan seçildi. Reichstag başkanı (1922 - 1923 ve 1925-1932) ve ikinci başkanı da (1932) olan Löbe, Hitler'in iktidara gelmesiyle işten uzaklaştırılarak tutuklandı (1933-1934). Naziliğin yıkılışından sonra Sosyal Demokrat partiye girdi. Bundestag'da Berlin milletvekili oldu (1949-1953). [M]

LÖFFLER (Friedrich), alman bakteriyoloğu (Frankurt an der Oder 1852 - Berlin 1915). Askerî hekimdi; Greifswald'da profesör oldu. 1913'te Berlin Bulaşıcı Hastalıklar enstitüsü yöneticiliğine getirildi, Koch ile çalıştı; difteri basilini tanımladı. (L)

Löffler belirtisi. Pnömoloji. Akciğerde donukluk (duman) ve kanda kuvvetli eozinofili şeklinde beliren hastalık; toksienfeksiyonlardan, alerjiden veya asalaklardan ileri gelebilir. (L)

Löffler veya **Klebs-Löffler basili.** Difteri mikrobunun başka adı. (Mikrobu bulan Klebs ise de, ilk defa doğru dürüst tanımlayan Löffler'dir. Löffler basili çok şekilli, hareketsiz ve sporsuz küçük bir çomak bakteridir. Bazik boyalarla boyanır ve gram alır. Havaylayaşar olduğundan, 20°C ile 42°C arasında albüminli ortamlarda üretilebilir. Kurutulunca hastalık yapma gücü azalır; fakat kolodyumdan bir torba içinde üretilirse artar. Mikrop birinden ötekine geçerek art arda birkaç organizmaya dolaşırsa, hastalık yapma gücü bir an için artabilir.) [L]

LÖFTSTEDT (Haimon Einar), isveçli latin dili ve edebiyatı bilgini (Uppsala 1880 - Stockholm 1955). Lund üniversitesinde roman dili profesörü (1913-1945) ve rektör (1939) oldu. Özellikle Geç İmparatorluk Devri Latincesinin sözdizimi, üslûp, semantik meselelerini inceledi. Arnobius ve Tertullianus'un eserlerini tenkit etti, yorumladı ve bu konuyle ilgili değerli yazılar yazdı. *Peregrinatio Aetheriae*'nin metin açıklaması, *Syntactica* (Söz Dizimi) [2 cilt, 1928 - 1933], *Vermischte Studien* (Karışık İncelemeler) [1936], *Coniectanea* (1950) başlıca eserleridir. (M)

LÖK sıf. Ağır, hantal.
— ÇEŞ. DEY. *Lök gibi,* bütün ağırlığıyle, kabaca. ‖ *Lök gibi oturmak,* bir yere bütün ağırlığıyle oturmak, kurulmak, çökmek.
— Zool. İri yapılı bir cins erkek deve.

◆ **Lök lök** zf. Ağır ağır, yavaş yavaş: *Lök lök yürümek.* (M)

LÖK i. (fars. *lāk*'tan). Koyu ve yapışkan bir çeşit hint zamkı. ‖ Yumurta akı ve kirecin döğülmesiyle elde edilen yapıştırıcı ve tutturucu olarak kullanılan bir çeşit macun. (M)

LÖKANİLİN i. (fr. *leucaniline*). Formülü $C_{20}H_{21}N_3$ olan bileşik; lökobaz'ı meydana getirir ve rozalin'in indirgenmesiyle elde edilir. (L)

LÖKLEMEK geçl. f. (*lök*'ten, *lök-le-mek*). [Kırık kap, künk v.b. için] Lökle yapıştırarak onarmak. (M)

LÖKOBAZ i. (fr. *leucobase*). Kim. Bk. LÖKOTÜREVİ.

LÖKOBLAST i. (fr. *leucoblaste*). Lösemili hastaların kanında bulunan yeni akyuvar. (Çapı 10-20 mikron olan bu hücrelerin protoplazması bazofildir.) [L]

LÖKODERMİ i. (fr. *leucodermie*). Doğuştan bir sebebe veya deri atrofisi, sklerodermi, vitiligo, radyodermit gibi bir hastalığa bağlı olarak derinin normal rengini kaybedip beyazlaşması. (L)

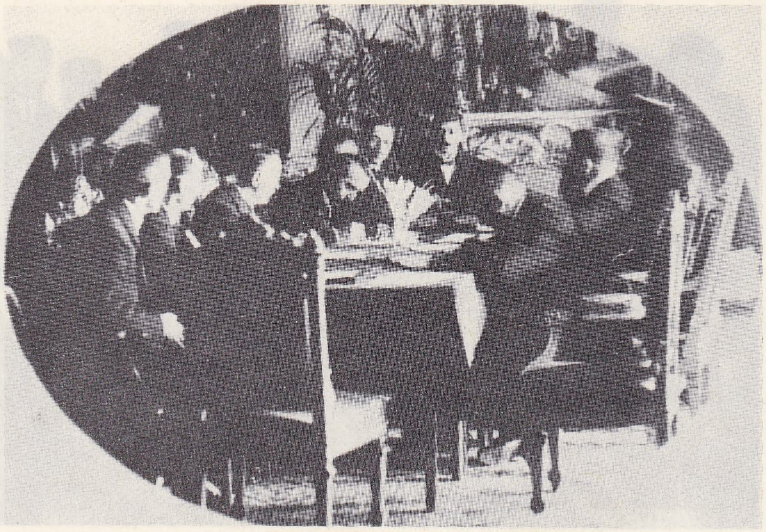

İsmet Paşa Lozan Barış antlaşması'nı Türkiye adına imzalarken (Metin Toker arşivi)

Foto. MEYDAN

LÖKOFAN i. (fr. *leucophane*). Miner. Bileşiminde sodyum flüorür bulunan tabiî kalsiyum, magnezyum ve berilyum silikat. (Sıcaklık ve darbe etkisiyle bu mineral, mavi renkli soluk bir fosforışı yayar.) [L]

LÖKOKALSİT i. (fr. *leucochalcite*). Miner. Hidratlı tabiî bakır arsenyat. (L)

LÖKOKERATOZ i. (fr. *leucokératose*). Mukoza epitelyumunun beyazımsı sert bir tabaka halini alması. Bk. LÖKOPLAZİ. (L)

LÖKOKRAT sıf. (fr. *leucocrate*). Petrografi. *Lökokrat kayalar*, kuvars ve feldispat gibi açık renkli ve hafif minerallerden meydana gelen, genellikle soluk renkli iç kayalar. (L)

LÖKOKSEN i. (fr. *leucoxène*). Miner. İlmenit taneleri üzerinde gri veya sarı renkli lekeler halinde görülen tabiî titanat. (L)

LÖKOLÖSİT i. (fr. *leucoleucite*). Bot. LÖKOPLAST'ın eski eşanlamı. (L)

LÖKOM i. (fr. *leucome*). Oftalmoloji. Gözün ağtabakasında yaralanmadan veya ülserleşmeden dolayı meydana gelen porselen beyazlığında leke. (L)

LÖKOMAYİN i. (fr. *leucomaïne*). Biyokim. Protit metabolizmasından oluşan ve canlı dokularda bulunan maddeler. (Bitkisel alkaloitlerin kimyasal tepkimelerini verir. Zehirlidir, böbrek tarafından ksantik veya kreatinik bazlar şeklinde atılır.) [L]

LÖKOMELANODERMİ i. (fr. *leucomélanodermie*). Deride birbirine bitişik koyu ve açık renkli bölgeler bulunması şeklinde ten rengi bozukluğu. (Özellikle frenginin ikinci devresinde görülür.) [L]

LÖKOMİYELİT i. (fr. *leucomyélite*). Nöro1. Omurilikteki beyaz kordonların iltihaplanması. (L)

LÖKONİKİ i. (fr. *leuconychie*). Tırnakların kısmen beyazlaşması. (Lökoniki, nokta veya çizgi şeklinde olabilir ve bütün tırnağı sarabilir. Bozukluk doğuştan veya soydan geçme bir sebepten yahut sinir iltihabı gibi ağır bir hastalıktan ileri gelebilir.) [L]

LÖKONTİT i. (fr. *lecontite*). Miner. Hidratlı tabiî sodyum ve amonyum sülfat. (L)

LÖKOPEDEZ i. (fr. *leucopédèse*). Fizyol. *Sindirim lökopedezi*, sindirim sırasında ve ondan sonra akyuvarların mide ve bağırsaklara akın etmesi.

— ANSİKL. Normal olarak besinlerin sindirimi ve emilmesi sırasında pek çok sayıda (milimetre küpte 4 000 kadar) akyuvar, kılcal damarlardan mide ve bağırsak boşluklarına geçer. Bu akyuvar akımı, besinlerde bulunan bazı zehirli maddelere karşı savunma görevi yapar. (L)

LÖKOPENİ i. (fr. *leucopénie*). Patol. Bk. AKYUVAR *azalması*.

LÖKOPENİK sıf. (fr. *leucopénique*). Patol. Akyuvarları normalden az olan. (L)

LÖKOPİRİT i. (fr. *leucopyrite*). Miner. Tabiî demir arsenyür. (L)

LÖKOPLAST i. (fr. *leucoplaste*). Bitki hücrelerinde sitoplazma içinde bulunan ve genellikle nişasta taneciğini oluşturan cisimcik. (L)

LÖKOPLAZİ i. (fr. *leocoplasie*). Mukozalarda müzmin iltihap şeklinde ortaya çıkan, sonunda epitelyum'un keratinleşmesine ve beyaz lekelerin oluşmasına sebep olan hastalık. (Ağızda, dil üzerinde yanakların iç yüzünde [sigara içenlerde sedefsi lekeler], dudaklarda, daha seyrek olarak gırtlakta, cinsel organlarda görülür ve kansere dönüşebilir. Kanserleşmenin ilk belirtileri görünüşündeki bu plakaların şişmesi, yara halini alması, kanama ve ağrıdır.) [L]

LÖKOPOYEZ i. (fr. *leucopoïese*). Kan. bil. Bk. AKYUVAR *yapımı*.

LÖKORE i. (fr. *leucorrhée*). Kadın-doğum. Ferçten gelen mukuslu veya irinle karışık mukuslu akıntı.

— ANSİKL. *Lökore*, çeşitli hastalıkların fonksiyonel belirtisidir. Kaynağı değişik olabileceği gibi (dölyolu, dölyatağı boynu, dölyatağı, nadiren Fallop boruları), sebebi de değişik olabilir (enfeksiyon, ur veya içsalgı bozukluğu). [L]

LÖKORİN i. (fr. *leucaurine*). Formülü
$$CH\ (C_6H_4 — OH)_3$$
olan bileşik; orin'in lökotürevidir. *Eşanl.* TRİFENİLOLMETAN. (L)

LÖKOSFENİT i. (fr. *leucosphénite*). Miner. Tabiî titan, baryum ve radyum silikat. (L)

LÖKOSİT i. (fr. *leucocyte*). İri çekirdekli, beyaz renkli kan hücresi. (Bk. AKYUVAR.) || *Lökosit formülü*, kanda veya vücut sıvılarında bulunan çeşitli lökositlerin birbirine göre oranı.

— ANSİKL. *Lökosit formülü*, çeşitli lökositlerin, yani akyuvarların oranına göre belirir. Normal halde bu oranlar şöyledir:

çokçekirdekli lökositler	nötrofil	. . .	yüzde 65
	eozinofil	. . .	yüzde 1-2
	bazofil	. . .	yüzde 0,5-1
tekçekirdekli lökositler	lenfosit büyük ve küçük		yüzde 30-35
	monosit	. . .	yüzde 3-7

Lökositlerin toplam sayısı belli olduğundan (normal halde milimetre küpte 6 000-8 000 [kan sayımı]), formüle göre her lökosit çeşidinden ne kadar bulunduğu kolayca hesaplanabilir. Hastalık halinde her lökosit çeşidinin miktarı başka oranda değişikliğe uğrar. (Bk. AGRANÜLOSİTOZ, EOZİNOFİLİ, AKYUVAR *çoğalması*, AKYUVAR *azalması*, LENEFOSİTOZ, POLİNÜKLEOZ.)

Lökosit formülü içinde, bazı hastalıklar sırasında (lösemi, miyelom v.b.) kanda bulunabilen başka anormal hücrelerin miktarı da yer alır. (L)

LÖKOSİTOGENEZ i. (fr. *leucocytogenèse*'den). Tıp. Bk. AKYUVAR *yapımı*.

LÖKOSİTOLİZ i. (fr. *leucocytolise*). Tıp. Bk. AKYUVAR *yıkımı*.

LÖKOSİTOLİZİN i. (fr. *leucocytolisine*). Tıp. Akyuvarları tahrip edici madde. (L)

LÖKOSİTOZ i. (fr. *leucocytose*). Tıp. Bk. AKYUVAR *çoğalması*.

LÖKOSTİN i. (fr. *leucostine*). Miner. Beyaz noktalı porfir çeşidi. (L)

LÖKOTEFRİT i. (fr. *leucotéphrite*). Miner. Bileşiminde lösit bulunan tefrit çeşidi. *Eşanl.* LÖSİTEFRİT. (L)

LÖKOTOKSİK sıf. (fr. *leucotoxique*). Patol. Akyuvarları tahrip edebilen: *lökotoksik serum*. (L)

LÖKOTÜREVİ bls. i. Kim. Bazı boyarmaddelerin indirgenme ürünlerini meydana getiren renksiz maddelere verilen genel ad.

— ANSİKL. Boyarmaddenin yükseltgenmesiyle meydana gelen lökotürevleri bileşimde amin fonksiyonları bulunduğu zaman *lökobaz* adını alır. Lökotürevleri özellikle trifenilmetan serisinde çok önemlidir. Boyarmadde karbinol'den $(C_6\ H_5)_3\ C — OH$ meydana geldiği halde, bunlar hidrokarbondan $(C_6H_5)_3\ CH$ meydana gelir. Malakit yeşilinin lökobaz'ı gibi bazı lökotürevleri doğrudan doğruya sentez yoluyle elde edilir. Yükseltgenme, asit ortamda kurşun dioksit PbO_2 tarafından yapılır. Beyaz indigo, hidrazoikler v.b., indigotin azot boyarmaddeleri v.b. lökotürevleri sayılabilir. (L)

LÖKOZ i. (fr. *leucose*). Dokularda akyuvarların çoğalması hali. (Ya kan muayenesiyle [lösemiler] veya yalnız göğüs kemiği fonksiyonu ve kemik iliği muayenesiyle ortaya çıkarılır.)

— Vet. *Memeli hayvan lökozları*, özellikle sığırlarda ve köpeklerde görülen hastalıklardır; *lenfoyit lököz* (*lenfadeni*) bunların en sık görülenidir. (Evcil hayvanlarda yapılan hastalığı bulaştırma deneyleri başarısızlığa uğradı. Biyokimyasal bozukluklardan doğan bir iç etkenin hastalığa sebep olabileceği düşünülebilir; kalıtımın rolü tartışmalıdır; hastalığa istidadın soydan geçmesi mümkündür.) *Kuş lökozları*, özellikle tavuklarda görülen ve bazen salgın halini alan hastalıklardır. (Hastalık sadece akyuvarlara veya akyuvarlara ilişkin olabilir; alyuvar ve akyuvarlara ilgili lökozlarda ve lenfoyit lököz çeşitlerinden nörolenfomatoz'da süzgeçten geçen bir virüs bulunmuştur.) [L]

LÖKOZİN i. (fr. *leucosine*). Özellikle buğday tanesinde *chrysomonadales* takımından su yosunlarında bulunan albümin. (L)

LÖKÜN i. *Halk dili*. Zeytinyağı ile kireç karışımının dövülmesinden elde edilen ve toprak, taş, tahta gibi şeylerden yapılmış eşyalardaki çatlakları, kırıkları onarmağa yarayan macun. (Çeşme musluklarının takılmasında ve su künklerinin birleşme yerlerinde, suyun sızmaması için kullanılır, üstüpü ve lifin üzerine sürülerek künklerin çevresine, ağızlarına sarılır.) [M]

LÖKÜNLEMEK geçl. f. (*lökün*'den *lökünle-mek*). *Halk dili*. Lökün sürerek onarmak. (M)

LÖLLİNGİT i. (yer adı *Lölling*'den fr. *loellingite*). Miner. Formülü $FeAs_2$ olan tabiî demir arsenyür. (Serpantinler içinde siderit ile beraber bulunur; ortorombik sistemde billûrlaşır.) [L]

LÖNNROT (Elias), fince yazan finlandiyalı yazar (Karjalohja 1802 - Sammatti 1884). Bir köy terzisinin oğluydu. Tıp okudu; Karjola'nın kuzey sınırındaki Kajaani'ye yerleşti, halk şarkılarını derlemeğe başladı, bunları *Kalevala* (tamamlanmış baskısı, 1847) adıyle 1836'da yayımladı. Fin edebiyatındaki yenileşmeyi büyük ölçüde etkileyen bu geniş eser, onun Homeros'a benzetilmesine yolaçtı. Ayrıca 1840'ta bir lirik şiirler derlemesi (*Kanteletar*), iki fin şiiri derlemesi (*Loitsurunoja*), 1829 ve 1880'de bir fince-isveççe lûgat (1866-1880) yayımladı. (L)

LÖNS (Hermann), alman yazarı (Kulm [bugün Chelmno] 1866-Loivre, Reims yakınları 1914). Münster'de tıp ve tabiî bilimler okudu. Hayvan dünyasıyle ilgili bilgilerini, yazdığı hayvan hikâyelerinde (*Mümmelmann*, 1909) ortaya koydu. Ayrıca birçok köy romanı yazdı; en ünlüsü *Der Wehr-wolf*'tur (Kurt-Adam) [1910]. Otuzyıl savaşını anlatan bu romanda içgüdüsel ve çetin yaşayışa doğru bir eğilim göze çarpar. Löns, Birinci Dünya savaşının başlarında vuruldu. (L)

LÖROKRİSTİN i. (fr. *leurocristine*). Cezayir menekşesinden (*Vinca rosea*) elde edilen ve antimitotik* özellikleriyle tanınan madde. (Lörokristin, kanser tedavisinde kullanılan yeni alkaloitlerdendir.) *Eşanl.* VİNKİRİSTİN. (L)

LÖRRACH, Almanya'da (Batı Almanya, Baden-Württemberg) şehir, Basel'in Almanya'daki varoşu, Dinkelberg'in eteğinde; 30 500 nüf. Dokuma sanayii merkezi. Eski Hochberg ve Baden markgraflarının başkenti. (L)

LÖS i. (alm. *löss*). Jeol. Kolay dağılan ince balçık. || *Lös bebeği*, löste sık rastlanan ve biçimleri bazen küçük bebeklere benzeyen karbonat yumrusu.

— ANSİKL. *Lös*, Orta Avrupa, A.B.D. ve Çin'deki geniş bölgelerin yamaçlarını, yaylalarını, Arjantin'deki pampaları manto gibi örten, geçirimli bir balçıktır. Çoğunlukla, soluk renkli, tabakalar halinde istiflenmeyen kireçtaşından meydana gelir. Löste sık sık karasal köklerin ve yumuşakçaların izlerine rastlanır. Bir zamanlar rüzgâr tarafından sürüklenerek getirilen tozlardan meydana gelir. Avrupa'da lös, Dördüncü zamanın Buzul devresinde, katıda otlara henüz pek seyrek olarak rastlandığı sırada oluştu, çoğunlukla soliflüksiyon ve hattâ sel sularının etkisiyle yeniden biçim değiştirdi. Bu safhada (veya daha sonra) sızan sular kireçtaşını eriterek löslerin yukarı kesimini «lehm» haline getirdi; kireçtaşının bebek biçimi olarak daha aşağı kesimlerde çökeldiği de görülür. Günümüzde lös oluşumuna İrlanda'da rastlanır (burada löse «mohella» adı verilir). Lösler ve lehm'ler tuğla ve kiremit yapımında kullanılır. (L)

LÖSEMİ i. (fr. *leucemie*). Kan bilimi. Akyuvarların (lökosit) dokularda anormal çoğalması şeklinde ortaya çıkan ve sebebi bilinmeyen hastalık. (Hastalık sırasında kandaki akyuvarların sayısında ve niteliğinde de değişiklikler olur.)

— ANSİKL. *Lösemi*'nin başlangıcı, klinik görünüşüne göre değişik ve çeşitlidir. *Müzmin lösemi*'ler, lenfoyit ve miyeloyit lösemi diye ikiye ayrılır. Birincisi lenfoyit hücrelerde artma, boyun, koltukaltı ve kasık lenf bezlerinde şişme, bazen dalak büyümesi ile ortaya çıkar. İkincisinde (miyeloyit lösemi) tanecikli akyuvarlarda (miyelositler), artma ve dalakta aşırı bü-

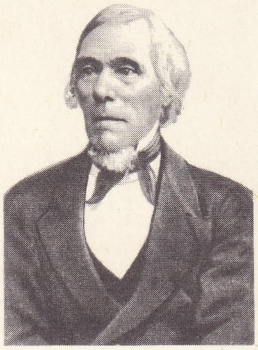

Elias LÖNNROT
Sainte-Geneviève kütüphanesi, Paris

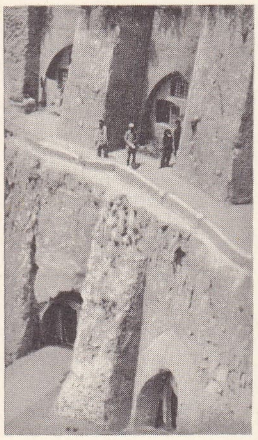

lös
Kuzey Çin'de iskân

yüme vardır. *Had lösemi*'nin gelişim süresi bunlardan daha kısadır. Bu çeşit lösemi genç yaşlarda daha sık olur. Lösemiyle birlikte genellikle yüksek ateş, bazen kanama, dalak ve lenf düğümlerinde büyüme görülür. Kansızlık akyuvarlarda artma veya eksilme, kanda genç akyuvarların (lökoblastlar) bulunması, hastalığın kanla ilgili başlıca özellikleridir. Tedavi, lösemilerin şekline göre değişir. Müzmin lenfoyit lösemide radyoterapi, trietilenmelamin ve radyoaktif fosfor aynı derecede etkilidir. Miyeloyit lösemi kimyasal ilâçlarla, azotlu hardalla ve radyoterapiyle tedavi edilir. Lösemilerden meydana gelen kansızlıklar, kan nakliyle tedavi edilebilir; tek başına kan nakli bazı hallerde, hastalığı geriletebilir. (L)

LÖSEMİT i. (fr. *leucémide*'den). Lösemilerde görülen eritrodermi, kabarcık, sivilce, uçuk gibi çeşitli deri bozukluklarına verilen ad. (Bu bozukluklar lökoz'a sebep olan rahatsızlığın deriye yerleşmesinden ileri gelir; olan tedavisiyle düzelir.) [L]

LÖSİN i. (fr. *leucine*). Glikokol'ün homologu olan α - aminli asit,

$$(CH_3)_2CH - CH_2 - CH(NH_2)CO_2H.$$

Eşanl. α-AMİNOİZOKAPROİK ASİT.

— ANSİKL. *Lösin*, normal olarak dalak, pankreas, tükürük ve lenf bezlerinde bulunur. Ayrıca, pancar melas'ında ve acı bakla tanelerinde de lösine rastlanır. Albüminoitlerin mayaları, seyreltik asit veya bazlarla hidrolizinden meydana gelir. Lösin, seyreltik sülfürik asidin kazein veya boynuz üzerine etkimesiyle elde edilir. Parlak yaprakçıklar halinde billûrlaşır, 270°C'ta erir. Polarılmış ışığı sola çevirir (levojir), fakat klorhidratı, polarılmış ışığı sağa çevirir (dekstrojir). [L]

LÖSİT i. (fr. *leucite*). Bot. Bitkilerin hücre protoplazmasında bulunan ve önemli bir fizyolojik rolü olan cisimcik. *Eşanl.* PLAST.

— Miner. Formülü $KAlSi_2O_6$ olan, tabiî potasyum alüminosilikat; volkanik kayalarda, yamuk yüzeyli kübik billûrlar halinde bulunur. *Eşanl.* AMFİJEN. (L)

LÖSİTİT i. (fr. *leucitite*). Jeol. Bileşiminde lösit ve ojit billûrları bulunan ijolit çeşidi. (L)

Lötschberg demiryolu, Thun gölü kıyısındaki Spiez'i, Rhône vâdisinde (Valais) Simplon hattına bağlayan ve Oberland'ın orta kesimini ortalama 1 243 m yükseltide 14 611 km'lik bir tünelle aşan demiryolu hattı. Tünelin tavanı üzerindeki toprak tabakasının en kalın yeri 2 500 m'dir. 1906 ile 1911 arasında kazılan, ama ancak 1913'te hizmete giren tünel, basit galerilidir. İnşaat sırasında 3 milyon metre küp toprak kaldırılmış ve 650 000 m^3 duvar örülmüştür. Lötschberg hattı, özellikle Bern'in iç kısımlarının ulaşımını sağlar. (L)

LÖVALUVAZYEN sıf. ve i. (*Levalois - Perret*'nin adından fr. *levalloisien*). Tarihöncesi yontma taş tekniklerinin gelişmesinde üçüncü safhaya tekabül eden orta paleolitik zanaatına verilen ad. (Lövaluvazyen, itina ile hazırlanmış bir nükleus'tan [çekirdek] «lövaluva» yongaları adı verilen yassı ve geniş yongalar çıkarma tarzıdır. *Lövaluvazyen* çok zaman *lövaluvazomusteriyen* adıyle *müsteriyen* ile bir tutulmak istenmiştir.) [L]

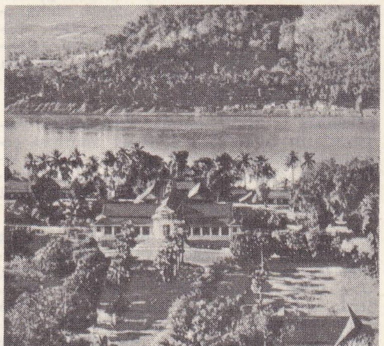

LUANG PRABANG
Kraliyet sarayı

LÖWE, XVIII. - XIX. yy.da yaşamış olan alman tiyatrocu ailesi: — JOHANN - KARL (Dresden 1730 - Lübeck 1807), Dresden ve Lübeck'te çalıştı; —oğlu FRİEDRİCH AUGUST LEOPOLD (Schwedt, Frankfurt an der Oder 1767 - Bromberg [bugün Bydgoszcz], Polonya 1839), 1799'da gezgin olmayan ilk alman tiyatrosunu kurdu. Ailenin en ünlü kişisidir; —LUDWİG JOHANN DANİEL (Rinteln, Hannover 1795 - Viyana 1871), Friedrich'in beş oğlundan biri. 1862'dan sonra Viyana Burgheater'da oynadı; daha sonra aynı tiyatroda başoyuncu ve rejisör oldu. *Fiesco, Egmont Macbeth* ve *Othello* gibi klasik ve romantik eserlerde başarı sağladı. (M)

LÖWE (Johann Jakob), alman orgcusu ve Dresden'de Schütz'ün öğrencisiydi (1652), 1655'te Wolfenbüttel, 1663'te Zeitz kapellasının yöneticisi oldu. 1682'den sonra Lübestecisi (Viyana 1628-Lüneburg 1703). neburg kilisesinde orgculuk yaptı. Yayımladığı eserler: 1657'de J. J. Weiland ile bir ilâ üç sesli, çalgı eşliğinde, *Tugend-und Schertzlieder* (Erdem ve Neşe Şarkıları), *Synfonien, Intraden, Gagliarden* v.b. (1658), 1 ilâ 3 sesli *Neue Geistliche Concerten* (Yeni Dinî Konçertolar) [1660], M. Kempe ile bir ve daha çok sesli, sürekli bas eşliğinde *Salamische Musen-Lust* adlı lied'ler (1665). [L]

LÖWENHİELM (Gustaf, — kontu), isveçli diplomat (Stockholm 1771-ay.y. 1856). Rusya'ya karşı yapılan 1788-1790 seferlerine katıldı, 1808'de Ruslara esir düştü. Aleksandr I'in kurmay heyetinde subay (1813), Viyana kongresinde delege (1814) oldu, Viyana (1817-1818) ve Paris (1818-1856) büyükelçiliklerinde bulundu. (L)

LÖWENKLAV veya **LÖWENKLAU,** lat. **Leunklavius** (Johannes), alman hukukçusu ve bizans tarihçisi (Coesfeld 1533-Gran Macaristan 1594 ?). Avrupa'da Türk Tarihi Yazarları derneğini kurdu. Osmanlı imparatorluğuna bağlı bütün ülkeleri dolaştı. Johannes Gaudier'in almanca tercümesine dayanarak türk tarihçisi Neşrî'nin kroniğini yazdı ve bazı anonimlerle tamamladı. Bu eserde 1289-1550 arasındaki olayları inceledi. Başlıca eserleri: *Annales Sultanorum Othmanidarum a Turcis sua Lingua Scripti* (Türkler Tarafından Kendi Dillerinde Yazılmış Osmanlı Sultanları Yıllıkları) [1583]; *Historiae Musulmanae Turcorum.. Libri XVIII* (Türklerin Müslümanlık Tarihi, XVIII. Kitap) [Francufurti 1591]; *Neue Chronica Türkischer Nation* (Türk Milletinin Yeni Kronikleri) [1595]. Löwenklav 1588 yılına kadar geçen olayları geniş bir yorumla *Pandectae* (Vekayiname) kitabında topladı. Bu kitapta Osmanlı imparatorluğu ve Balkan yarımadası tarihiyle ilgili değerli bilgiler vardır. (M)

LÖWENSTEİN - WERTHEİM UND ROSENBERG (Karl ZU), alman siyaset adamı (Bor, Bohemya 1834-Köln 1921). Alman Merkez Katolik partisinin kurucularındandı. 1907'de dominiken manastırına çekildi ve papaz oldu. (L)

LÖWİ (Otto), alman hekimi (Frankfurt-am-Main 1873-New York 1961). Graz'da (1909), New York'ta (1938) profesör oldu. Biyokimya ve farmakolojiyle ilgili çalışmalar yaptı. Vejetatif sinir sistemini etkileyen maddeler üstüne araştırmaları önemlidir. 1936'da Nobel Tıp armağanını H. H. Dale ile paylaştı. (L)

LÖWİTH (Karl), alman filozofu (Münih 1897). Freiburg'da Husserl'in, Heidegger'in derslerini takip etti. 1923'te Münih'te öğrenimini bitirdi. Daha sonra, Roma'da uzun süre Yeni - İtalyan Hegel'ciliğini inceledi. 1936'da felsefe okutmak üzere Japonya'ya gitti. Çeşitli amerikan üniversitelerinde dersler verdi. Löwith'e göre Hegel'in içkin akılcılığı, insana, uyumlu ve bütünsel bir gerçekliğin aldatıcı bir görüntüsünü vermiştir. Bu görüntüde karşıtlıklar dolaylıdır. Kierkegaard ve Marx bu karşıtlıkların dramatik sürekliliğini yeniden ele alır (Kierkegaard insanla Tanrı arasındaki karşıtlık, Marx ise bireyle kapitalist burjuva toplumu arasındaki karşıtlık üstünde durdu). Löwith, ayrıca, modern historisizmi eleştirili olarak inceledi ve onun hıristiyan eskatologyasıyla olan bağlarını gün ışığına çıkardı. Historizismi Nietzsche'nin «ebedî dönüşlülüğü» anlayışıyle karşılaştırdı. Bu, tabiatın ve insanın temelinde sürekli ve değişmez olan şeyi tarihinin akışından kurtarma zorunluluğunun ifadesidir. Başlıca eserleri: *Max Weber und Marx* (Max Weber ve Karl Marx) [1932]; *Kierkegaard und Nietzsche* (Kierkegaard ve Nietzsche) [1933] *Nietzsches Philosophie der ewigen Wiederkunft des Gleichen* (Nietzsche'de Eşitin Ebedî Dönüşlülüğü) [1935]; *Von Hegel zu Nietzsche* (Hegel'den Nietzsche'ye) [1941]; *Heidegger, Denkerin dürftiger Zeit* (Heidegger, Kararsız Bir çağın Düşünürü) [1953]. (M)

LÖWY (Emanuel), avusturyalı arkeolog (Viyana 1857-ay.y. 1938). Roma'da (1889) ve Viyana'da (1915) profesördü. Özellikle mimarlık ve resim alanında çalıştı: *Inschriften griechischen Bildhauer* (Yunan Heykeltıraşlarının Yazıları) [1885]; *Die Griechische Plastik* (Yunan Heykelciliği) [1911]; *Die Anfange des Triumphbogens* (Zafer Taklarının Başlangıcı) [1928]; *Polygnot* (1929); *Der Beginn der Rotfigurigen Wasenmalerei* (Kırmızı Figürlü Vazo Resminin Başlangıcı) [1938]. (L)

L.S.D. 25, lizerjik asit dietilamidinin yaygın adı. (L)

Lu, *lütesyum*'un kimyasal sembolü. (L)

LUÂB i. (ar. *lu'âb*). *Esk.* Salya, tükürük: *Ekşili çorbadan ağzı sulanır hôrendenin / Üfler iken kaşığa zabt-ı luâb etmek de güç* (Sürûrî). ‖ Koyu şurup. ‖ Bal, şekerli şurup v.b.den yapılan tatlı. ‖ Zamk, bitkilerden sızan yapışkan sıvı. ‖ *Luâb-ı ankebut,* örümcek ağı. *Mec.* Dayanıksız, tül gibi ince şey. ‖ *Luâb-ı gâv* (veya *gevezn*), güneş veya ışığın parlaklığı. Beyaz kâğıt. Çiğ tanesi veya kar gibi parlak olan. ‖ *Luâb-ı mekes,* bal. Şarap. ‖ *Luâb-ı sürur* («sevinç salgısı»), sevinç gözyaşı. ‖ *Luâb-ı şems* (veya *luab-üş-şems*), serap. ‖ *Luâb-ün-nahl,* bal.

◆ **Luâbî** sıf. *Esk.* Salya ile ilgili. ‖ Salyaya benzeyen, salya gibi yapışkan olan. ‖ Salya kıvamında olan.

◆ **Luâbîn** çoğl. i. *Esk.* Luâbın bileşiminde yer alan sudan başka maddelerin tümü.

◆ **Luâbiye** sıf. *Esk.* Luâb'ın dişili. (M)

LUALABA, Kongo ırmağının yukarı çığırının adı, ekvatorun güneyinde. — *Lualaba idare bölümü* (Katanga), 342 700 nüf.; idare merkezi *Jadotville.* (L)

LUALDİ (Adriano), italyan bestecisi, orkestra şefi ve tenkitçisi (Larino 1887). Wolf -Ferrari'nin öğrencisiydi. Napoli (1936-1944) ve Floransa (1941-1956) konservatuvarlarını yönetti, Venedik festivallerinin düzenlenmesine katıldı. Sekiz operası (*Le Furie di Arlecchino* [Arlecchino'nun Öfkeleri], 1915; *La Fizlia del Re* [Kralın Kızı], 1922; *Il Diavolo Nel Camparile* [Çan Kulesindeki Şeytan], 1925; *Le Nozze di Haura* [Haura'nın Düğünü], 1943; *Il Testamento di Euridice* [Eurydike'nin Vasiyetnamesi], 1963), oratoryo'ları, senfonik şiirleri (*Adriatica Süiti,* 1932), oda müziği vardır. Müzik üstüne birçok inceleme yazdı. (L)

LUALDİ (ANTONİETTA DE PASCALE, **Antonella**—denir), italyan kadın sinema oyuncusu (Beyrut 1931). Annesi yunanlıdır. Sanat hayatına 1950'ye doğru başladı. A. Genina'nın *Tre Storie Proibite* (Üç Yasak Hikâye) [1951], C. Lizzani'nin *Cronache di Poveri Amanti* (Yoksul Âşıkların Hikâyesi) [1935], Autant - Lara'nın *Kırmızı ve Siyah* (Le Rouge et le Noir) [1954] ve F. Maselli'nin *Delfini* (Yunus Balıkları) [1960] adlı filimleriyle ün kazandı. 1955'te evlendiği kocası Franco İnterlenghi ile de filim çevirdi. (L)

LUANDA, esk. **Loanda,** Angola'nın başkenti, Atlas okyanusu kıyısında; 189 600 nüf. 1627'de kurulan ve büyük bir köle ticareti merkezi olan Luanda, bugün Angola'nın başlıca şehridir. Lobito'dan sonra ülkenin ikinci limanı olan Luanda, her şeyden önce bir idare ve ticaret merkezi ve Malange ile Calculama'ya giden demiryolunun başlangıç noktasıdır. Şehirde bazı

Foto. LAROUSSE

sanayi tesisleri kurulmuştur. Yakınında petrol bulunmuş ve bir rafineri inşa edilmiştir. (L)

LUANG PRABANG, Laos'ta şehir, Yukarı Mekong'da, il idare merkezi; 8 000 nüf. Şehir tarihöncesi bir bölgede kurulmuştu ve ilk adı Çieng Dog Çieng Tong idi; Fa Ngum devrinde Prabang adlı Buddha heykeli getirildi, şehir Nakhon Luang Prabang («Prabang'ın bulunduğu kraliyet şehri») adını aldı. 1650'ye doğru başkentliği Vieng-Çan'a (Vientiane) kaptıran Luang Prabarg, 1700'e doğru ayrı bir Vieng Çan krallığın merkezi haline geldi. (Bk. LAOS, *Tarih.*) Laos kralının bugünkü ikametgâhı olan Luang Prabang'ın göz alıcı bir görünüşü vardır. Efsaneye göre, Buddha'nın ayak izini taşıyan kutsal tepede 34 pagoda kat kat yükselir. Her yıl, dinî bayramlarda, kraliyet fillerinin de katıldığı gösterişli alaylar düzenlenir. Irmakların kavşak noktası olan ve bir havaalanı bulunan Luang Prabang, aselbent, lake ve tek ağacı kerestesi ticareti merkezidir; ayrıca ipekli kumaş imal edilir.

— *Luang Prabang ili,* 203 000 nüf. Eski «Altın Tanrı Buddha krallığı» topraklarını içine alır; az nüfuslu ve geçit vermeyen bir dağlık bölgede uzanır; Mekong ile Nam Hu, dışa açılan tek yollardır. (L)

LUAN-P'İNG. Arkeol. Pekin'in kuzeydoğusunda, Jehol eyaletinde hun kültürüne ait kazı yeri. 1920'de bu bölgede yapılan araştırmada Hun devrine ait çok sayıda bronz eserler bulundu. Mezarlarda çok sayıda elbise süsü ele geçti. Bunlar arasında genellikle at ve kaplanları tasvir eden hayvan figürleri vardır. Ayrıca kuşak tokaları, toka halkası ve iğneleri, düğmeler, bronz inciler, bronz safinalar bulundu. Özellikle kemikten yapılmış ok uçları, hun kültürü bakımından değer taşır. (M)

LUAPULA, Afrika'da ırmak, Kuzey Rodezya'da doğar ve Bangvelu gölünün bataklık bölgesini akaçlar. Kuzey Rodezya ile Kongo arasında sınırı çizdikten sonra Moero gölüne girer; gölden *Luvua* adıyle çıkar ve Kongo'nun (Lualaba) yukarı çığırına ulaşır. — *Luapula ili* (Kuzey Rodezya), 235 700 nüf. İdare merkezi *Fort Rosebery.* (L)

LUARCA, İspanya'da liman, Asturias'da (Ovledo ili), Atlas okyanusu kıyısında; 25 200 nüf. Sayfiye merkezi. (L)

LÛB i. (ar. *lucb*). *Esk.* Oyun, eğlence: ***Her kim ne bilirse lûb ya lehv / İzhâra getürdi itmeyüb sehv*** (Fuzuli). ***Paris şehrine mahsus bir lûb varmış ki opare derlermiş*** (Yirmisekiz Çelebi). ‖ ***Lûb-ı taklid,*** taklit oyunu, tiyatro.

◆ **Lûbbâzân** çoğl. blş. i. *Esk.* Oyuncular: ***Hünermendân ve lûbbâzânın sanayi-i garibelerin temaşa edip...*** (Naima).

◆ **Lûbî** sıf. *Esk.* Oyunla ilgili olan. (M)

LUBAC (Henri DE), fransız ilâhiyatçısı (Cambral 1896). Lyon Katolik fakültelerinde ilâhiyat ve dinler tarihi dersleri veren Lubac «Sources Chretiennes» (Hıristiyan Kaynakları) dizisini yönetir. Başlıca eserleri: ***Catholicisme, les Aspects Sociaux du Dogme*** (Katoliklik, Dogmanın Toplumsal Yanı) [1941], ***Histoire et Esprit*** (Tarih ve Ruh) [1950]; ***Aspects du Bouddhisme*** (Buddhacılığın Çeşitli Yanları) [1951-1955]; ***Meditation sur l'Eglise*** (Kilise Üstüne Düşünceler) [1953]. 1959-1964 arasında ***Exegese Medievale*** (Ortaçağ Metinlerinin Yorumu) üstüne dört ciltlik bir eser ve 1964'te P. Theilhard de Chardia üstüne iki eser yayımladı. (L)

LUBACZOW, Polonya'da (Rzeszow voyvodalığı) kasaba. Lubaczoka kıyısında, sovyet sınırı yakınında; 4 800 nüf. Önemli tabiî gaz yatağı. (L)

LUBAWA, alm. **Löbau,** Polonya'da kasaba, Mazuria'da (Olsztyn voyvodalığı); 5 000 nüf. XIII. yy.-XVIII. yy. arası Chelmno piskoposlarının merkeziydi. Eski piskoposluk şatosu. (L)

LUBBOCK, A.B.D.'de (Texas) şehir, Amarillo'nun güneyinde; 128 700 nüf. Ticaret merkezi. (L)

LUBBOCK (John), birinci **Avebury** baronu, ingiliz siyaset adamı, yazarı ve tabiat bilgini (Londra 1834-Kingsgate Castle, Kent 1913) J. William'ın oğlu. Babasından kalan önemli bir bankanın başına geçti. 1870'te parlamentoya girdi, liberaller arasında yer aldı; daha sonra birlikçi liberallere katıldı; 1900'de Lordlar kamarasına girdi. İlkel insan, karıncalar ve arıların alışkanlıkları üstüne çalışmalar yaptı. (L)

LUBBOCK (sir John William), ingiliz astronomu ve matematikçisi (Londra 1803 Farnborough 1865). Kuyrukluyıldızların yörüngelerini bulmağa yarayan bir metot ortaya koydu. Royal society üyesiydi; 1830'da bu kurumun veznedarı, daha sonra ikinci başkanı (1830-1835) oldu. 1838-1847 arasında Londra üniversitesinde rektör yardımcısıydı. (L)

LUBBİ MEHMED EFENDİ. Bk. MEHMED EFENDİ *Lubbi.*

LÛBET i. (ar. *lucbet*). *Esk.* Oyuncak, oyun oynanılan şey. ‖ *Teşm. yol.* Kukla. Karagöz oyunu. ‖ — *Mec.* Herkesin eğlencesi, oyuncağı olan kimse. ‖ Herkesi şaşırtan durum veya şey.

— Anat. *Lûbet-ül-ayn,* gözbebeği.

◆ **Lûbetbâz** blş. i. *Esk.* Oyuncu, kuklacı, kukla. Karagöz oynatan kimse: ***Bezm-i ayş ü işretinde turfe lubet-bâzdır / Sihr edüp ağzından âteşler eder izhâr*** Şem (Riyazi).

◆ **Lûbetgâh** blş. i. *Esk.* Oyun yeri, sahne, tiyatro, oyun oynanılan yer. (M)

LUBİN (Germaine) fransız kadın şarkıcı (Paris 1890). Paris ve Monte-Carlo operalarında klasik ve romantik başkadın rollerini canlandırdı, fransız opera şarkıcılığını dış ülkelerde, özellikle 1938-1939'da Bayreuth festivalinde temsil etti. (L)

LUBİS (Mochtar), indonezyalı yazar (Padang 1922). Antara Basın bürosunu (1947 -1958) kurdu. ***Indonesia Raya*** günlük gazetesinin yazıişleri müdürüydü, siyasî makalelerinin sertliği yüzünden tutuklandı; 1961'de serbest bırakıldı. Tel-Aviv'de Milletlerarası Basın kongresine katıldı ve Sukarno hükûmetini sert bir dille tenkit etti. Yurduna döner dönmez tutuklandı; 1965'te serbest bırakıldı. O yıldan beri yayımladığı ***Ufuk*** dergisinde yeni neslin edebî araştırmalarını değerlendirmektedir. Romanlar (***Tidak Ada Esok*** [Öbürgün olmayacak], 1950; ***Senja di Jakarta*** [Cakarta'da Günbatımı], 1963), hikâyeler (***Tanah Gersong*** [Çorak Toprak], 1964) ve oyunlar (***Wiraguna*** [1967]) yazdı. (L)

LUBİTSCH (Ernst), amerikan uyruklu alman filim yönetmeni (Berlin 1892 - Hollywood 1947). Babası tüccardı; küçüklüğünde mağazalarda ayak işlerinde çalıştı. 1911'de Max Reinhardt'ın yanına girdi ve yedi yıl tiyatro oyunculuğu yaptı. Yönettiği ilk filim, Pola Negri'nin oynadığı ***Carmen***'dir (1919). Bu tarihten sonra sadece sinemayle ilgilendi; birçok filim yaptı. Almanya'da çektiği filimlerden birkaçı: ***Madame du Barry*** (1919), ***Anna Boleyn*** (1921), Emil Jannigs ile ***Das Weib des Pharao*** (Firavunun Karısı) [1922]. 1922'de ***Rosita***'yı yönetti. Hollywood'da yaptığı filimlerin sayısı yirmi beşi aşar. A.B.D.'de yaptığı filimlerde Almanya'daki filimlerinin ağır ve ağdalı anlatımından uzak kaldı. Yönettiği filimler, amerikan sinemasının en hafif komedileridir. Başlıcaları: ***Lady Windermere's Fan*** (Lady Windermere'in Yelpazesi) [1925]; ***Patriot*** (Yurtsever) [1928]; Maurice Chevalier - Jeanette Mac Donald çiftini tanıtan ***Love Parade*** (Aşk Töreni) [1930]; ***Bir Milyonum Olsaydı*** (If I Had a Million) [1932]; ***Cennette Kargaşalık*** (Trouble in Paradise) [1932]; ***Desire*** (İstek) [1936]; ***Blue Ebart's Eikhwife*** (Mavi Sakal'ın Sekizinci Karısı) [1928]; Greta Garbo'nun ilk komedi filmi ***Yüzü Gülmeyen Kadın*** (Ninotchka) [1939]; ***To Be or Not to Be*** (Olmak veya Olmamak) [1942]; ***Heaven Can Wait*** (Cennet Beklevebilir) [1943]. (L)

LÛBİYAT çoğl. i. (ar. *lucb*, oyun'dan osmanlıca *lucbiyyât*). *Esk.* Cambaz, hokkabaz, tiyatro v.b. gibi sahne oyunları. ‖ ***Lûbiyat kumpanyası,*** sahne oyuncularının meydana getirdiği oyuncu takımı. (M)

LUBLİN, Polonya'da şehir, voyvodalık merkezi, Vistül ile Bug arasında, Wieprz'in küçük bir kolu olan Bystrzyce kıyısında; 180 700 nüf. Marie-Curie-Sklodowska üniversitesi ve katolik üniversitesi. Eski idare ve din merkezi olan şehirde, sanayi yavaş yavaş gelişti: tarım malzemesi atelyeleri; sepi yerleri; tütün fabrikası. Günümüzde yeni sanayi kolları kurulmuştur: kamyonlar; dokuma ve besin maddeleri sanayii. — *Lublin voyvodalığı,* 1 810 000 nüf. Sovyet sınırı boyunca, Vistül ile Bug arasında uzanır. Kuzeyde, Ukrayna Polyesiye'sinin devamı olan alçak ovalarla örtülüdür; güneyde, Lublin yaylası ile Rostocze sıradağlarına bitişir.

— Tar. X. yy.da kurulan şehir, Tatarlar ve Kazaklar tarafından birçok defa yıkıldı. 1 Temmuz 1569'da Lublin birliğinin kurulması kararını veren meclis, burada toplandı; ortak hükümdarları sayesinde birbirine bağlanan Polonya ve Litvanya, bu kararla gerçekten birleşti. İkinci Dünya savaşında Almanlar, Lublin kapılarında birçok muharebe kazandılar. Lublin'de yüzbinlerce polonyalı yahudi öldürüldü. Lublin 24 temmuz 1944'te Geçici Polonya hükûmetinin merkezi oldu. (L)

LUBLİNİEC, alm. **Lublinitz,** Polonya'da şehir, Silezya'da (Katowice voyvodalığı), Katowice kömür havzasının kuzeyinde; 14 400 nüf. Tarım sanayii. Hafif metalürji. (L)

LUBLİN yaylası, Batı Urakyna'da uzanan masa biçimindeki Podolya bölgesinin, Polonya'daki son kısmı. Bu yayla, yükseltileri 250-300 m arasında değişen birçok geniş yüzeyden meydana gelir. Çoğunlukla verimli balçıkların örttüğü bu yaylalara, bir fay çizgisi boyunca sıralanan Rostocze tepeleri hâkimdir. (L)

LUBOMİRSKİ, polonyalı rus ailesi — STANİSLAW (1583-1649), Krakow valisiydi;

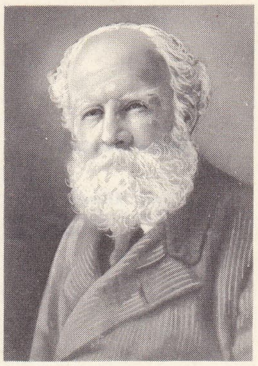

John LUBBOCK

Ernst LUBİTSCH

Lewis Stone
ve Emil Jannings
Ernst LUBİTSCH'in
«Patriot»unda
(1928)

LUCANİA
lucanialı savaşçı
fresk
Napoli müzesi

Foto. «Le Cinéma» (LAROUSSE)

Leiden'li LUCAS

«Bir Kilisede Vaız» Amsterdam müzesi, Hollanda

«Satranç Oyuncuları» Berlin müzesi

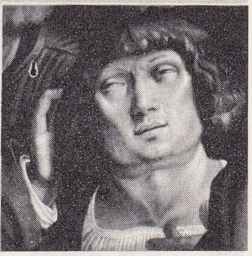

detayları

Choczin'de (bugün Hotin) Osman II'nin emrindeki Türklerle savaştı (1621). — Oğlu JERZY (1616 - Wroclaw 1667), büyük mareşaldi ve hetman'dı; Çudnov'da Rusları yendi (1660), sonra krala karşı bir isyana katıldı. — STANİSLAW HERAKLİUSZ (1642-1702), Jerzy'nin oğlu; ahlâk üstüne lehçe ve latince eserler, ayrıca idiller yazdı, Marino'nun eserlerini Lehçe'ye çevirdi. (L)

LUBUMBAŞİ, Kongo-Kinşasa'da (Güney Katanga ili) şehir. Bakır sanayii: deriştirme, tasfiye etme, elektroliz fabrikaları; dökümhaneler. Kobalt için elektrik fırınları. Makine atelyeleri. Eski Elisabethville şehrinin varoşu olan Lumumbaşi, 1966'da şehre adını vermiştir. (L)

katedral

LUCCA

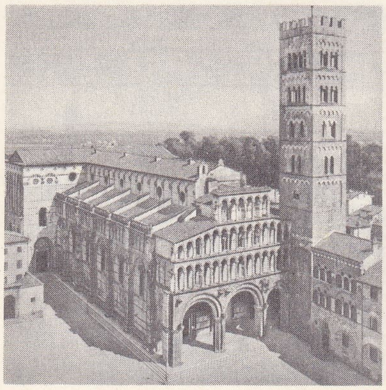

San Michele kilisesi

LUBUSZ toprağı veya **ZİEMİA LUBUSZKA,** Batı Polonya'da bölge; Noteç, Obra, ve Oder akarsuları arasında, Frankfurt an der Oder'in karşısında. Polonya'nın en eski tarihî bölgelerinden biri olan Lubuzs, çevresini kuşatan Dördüncü zamanda şekillenmiş geniş vâdilerle sınırlı bir çeşit adayı (pradoliny) içine alır. Linyit ve turba.

— Tar. Lubusz toprağını (alm. *Lebus*), Almanlar XIII. yy.da Polonya'dan aldılar. Bölge o tarihte alman kolonlar yerleştirilerek almanlaştırıldı. (L)

LU BU-VEY, çinli devlet adamı (M.Ö. 300'e doğr.-235). M.Ö. 221'de Çin'i tarihte ilk defa birleştiren kral ÇİN-ŞI-HURNG'un bakanıydı. Fikir ve sanat adamlarını korurdu. Saray aydınları vasıtasıyle devrinde geçerli olan birçok felsefe ve siyaset nazariyesini *Lu-Şi-Çuen-Çiu* adlı bir kitapta toplattı. (L)

LUC (Claude FRANÇOIS), fransız ressamı ve mimarı (Amiens 1614 - Paris 1685). Simin Vouet'nin ve Le Brun'ün öğrencisiydi. Kralın ressamı oldu (1639'a doğr.). 1644'te Récollet rahiplerine katıldı; 1645-1670 arasında Saint-Martin sokağındaki manastırı resimlerle süsledi. 1670'te Québec'e gitti, tarikatına ait manastırın yapımına katıldı; yaptığı resimlerle bütün Kanada'yı etkiledi. Fransa'ya dönünce çalışmalarına, Sézanne (Marne), daha sonra da Paris manastırlarında devam etti. Sanat anlayışı, Simon Vouet ile Lesuzur'un üslûbu arasındadır. (L)

LUCANİA. Esk. coğ. Güney İtalya'da bölge, Taranto körfezinden Campania'ya kadar uzanır. V. yy.da, dağlık bölgeye yerleşen Lucanialılar, yunan sitelerine yıkıcı akınlarda bulunmalarına ve Eski Dionysios ile birlikte Sybaris ve Kroton birliğini yenmelerine (M.Ö. 390-389) rağmen, yunan medeniyetinden büyük ölçüde etkilendiler. M.Ö. 1208'de Romalılarla ittifak yapan Lucanialılar, Pyrros ve Hannibal'in savaşları sırasında onlara sırt çevirdiler ve Roma'nın gerilemesinde rol oynadılar. Lucania, Bruttium ile birlikte II. Augustus bölgesini meydana getiriyordu. Yunan devrindeki başlıca şehirler, kıyıda Metapontion, Herakleia, Sybaris, iç kısmında da Potentia (Potenza) idi. Lucania bugünkü Basilicate'nin yerindeydi.

— Leng. *Lucania lehçesi,* Lucania veya Basilicate'de konuşulan güney italya lehçesi. Sadece yerel konular işleyen birkaç şair dışında lucania lehçesi, özellikle aşk konularını ele alan şiirlerde ve halk şarkılarında kullanıldı.

Lucania lehçesi, bağdaşık bir lehçe değildir; meselâ, doğuda son ünlüler sessizleşir ve çoğunlukla düşer: oysa batıda bu ünlülerin kaderi, calabria lehçesindekilerle aynıdır. Bu lehçenin bazı değişik biçimlerinde görülen *i, u* (*y*) ve *ö*'lerin bolluğu, çınlamaları çok açık seçik hale getirir.

Lucania lehçesinin bazı ağızları iki ünlü arasındaki ünsüzleri titreşimlileştirme veya düşürme eğilimindedir (bu durum, yalnız güney italya lehçelerinde söz konusudur) ve bu bakımdan galya-italya lehçelerini hatırlatır (*venuda, fraas;* İtalyancada *venuta, fracasso*).

Lucania lehçesinin öteki fonetik özellikleri güney lehçelerinin özellikleriyle aynıdır (*vrazza, quavadda, quanna* v.b. İtalyancada *braccio, cavallo, quando*).

Morfoloji alanında, Latincede *-ora* (*corpus, corpora*) ile biten yansız çoğuldan gelen çoğulların olağanüstü gelişmesi dikkat çekicidir; *quavaddara, jàttara;* ital. *cavalli, gatti.* Lucania lehçesinde sentetik şart kipi yoktur; ama sentetik şart kipinin anlamı iki yardımcı fiilden («istemek» veya «muktedir olmak») biri aracılığıyle elde edilen bir dolaylama ile belirtilir. (L)

LUCANİA'LILAR, lat. **Lucani.** Esk. coğ. Camnium asıllı lucania halkı; Lucanialılar bölgeye M.Ö. V. yy.da yerleştiler. (L)

LUCANUS (Marcus Annaeus), latin şairi (Coraoba M.S. 39-Roma 65). Filozof Seneca'nın yeğeni idi. Çocuk yaşta Roma'ya getirilerek, değerli hocalardan iyi bir öğrenim gördü. Yunanistan'da yaptığı bir yolculukla bilgisini daha da derinleştirdi. Roma'ya dönünce Neron'un arkadaşlarından biri oldu. Fakat bu arkadaşlık zamanla düşmanlığa dönüştü: Lucanus'un eserleri (*Orpheus, Pharsalia* ve *Niobe*'nin ilk kitapları) büyük başarı kazanınca, imparatorun şairlik heveslerine gölge düştü, bu yüzden Neron, Lucanus'un halk önünde şiirlerini okumasına engel oldu. Şair, intikam hevesiyle Piso'nun hazırladığı komploya katıldı; komplo ortaya çıkınca ihbar edildi, duruşma sırasında, zayıf bir anında, annesini suç ortağı olarak gösterdiği söylenir. Ölüme mahkûm olunca damarlarını keserek intihar etti. Şairin birçok eserinden günümüze sadece bitmemiş bir manzum eser olan *Pharsalia** kalmıştır. Bu kitapta Sezar ile Pompeius arasındaki iç savaşı anlatır. Hikâye Munda savaşında (M.Ö. 45) kesilir. Bu destanın önemi tarihselliğindedir; eser bu yanıyle eski destan şairlerinin eserlerine benzer; Vergilius'un ve taklitçilerinin eserleri gibi mitolojik değildir. (LM)

LUCARİA çoğl. i. (lat. *lucus,* kutsal ağaçlık'tan). Esk. Rom. 19 ile 21 temmuz arasında Romalıların Allia bozgunundan sonra sığındıkları kutsal ağaçlığın hatırasına yapılan kutsal ağaçlık şenliği. (L)

LUCAS (Edouard), fransız matematikçisi (Amiens 1842-Paris 1891). Ecole Normale Supérieure'de okudu; asal sayılar, harfli aritmetik ve yüksek dereceden belirsiz analiz konularında çalışmalar yaptı. (L)

LUCAS (Eugenio), ispanyol ressamı (Alcala de Henares 1824-Madrid 1870). Goya'nın öğrencisiydi. Velasquez'den ilham almakla birlikte Goya'yı taklit etti. Madrid operasındaki freskleri ünlüdür. Lucas, manzara resimleri de yaptı. (M)

LUCAS (René), fransız fizik ve kimya bilgini (Paris 1898). Paris Fizik ve Kimya okulunda okudu (1915), bu okulda araştırma yöneticisi olarak görevlendirildi (1925); 1935'te profesör oldu; 1947'de aynı okulun yöneticiliğine getirildi. 1945'te Paris Fen fakültesinde ders vermeğe başladı. Çalışmaları arasında, çözelti halindeki moleküllerin anizotropi ve simetri özellikleri üstüne yaptığı inceleme önemlidir. Lucas ayrıca moleküllerin çokşekilliliğini tanımladı. Işığın ses üstü titreşimlerle kırınmasını meydana çıkardı. Isının yayılması ve yayınma dalgalarının sıvılar içindeki ışınım basıncını inceledi ve bunun geçişme basıncıyle ilişkisini buldu. (L)

LUCAS (Wilfrid), fransız şairi (Caen 1882). İlhamını idealizmden ve Hıristiyanlıktan aldı; üstünde uzun uzun çalıştığı eserleri klasik değerdedir: *Les Cavaliers de Dieu* (Tanrı'nın Atlıları) [1935]; *L'Evangile du Soir* (Akşam İncili) [1947]; *Le Grand Voilier des Ages* (Çağların Büyük Yelkenlisi) [1952]; *Le Porche de la Mer* (Denizin Sundurması [1955] ve özellikle *La Couronne de Joie* (Sevinç Tacı) [1958]. (L)

LUCAS-CHAMPİONNİÈRE (Just), fransız cerrahı (Saint-Leonard, Oise 1843-Paris 1913). Antisepsi metodunun Fransa'ya girmesinde ve yayılmasında katkısı büyüktür. Başlıca eserleri: *De la Fièvre Traumatique* (Travma Humması) [1872]; *Chirurgie Antiseptique* (Antiseptik Cerrahî) [1876]; *Cure Radicale des Hernies* (Fıtıkların Tam Tedavisi) [1886]; *Le Massage et la Mobilisation dans le Traitement des Fractures* (Kırıkların Tedavisinde Masaj ve Kıpırdatma) [1890]. (L)

LUCAS Leiden'li, hollandalı ressam ve gravürcü (Leiden 1489 veya 1494 - ay.y. 1533). Cornelis Engelbrechtsz'in öğrencisiydi. Söylentiye göre, 1508'den sonra, kendisine büyük ün kazandıran bakır ve ağaç gravürler yaptı. 1521'de Anvers'de Albrecht Dürer ile karşılaştı. Gravürleri, gölgelerin yumuşaklığı, geniş hayalgücü, günlük yaşayışı canlandırmadaki ustalığıyle dikkati çeker. Başlıca gravürleri: *Saul'ün Önünde Çalan Davud: Haçın Taşınması; Kendini Dünya Zevklerine Bırakan Maria Magdalena.* Yağlıboya resimleri-

Foto. Hanfstaengl-Giraudon, Alinari-Giraudon (LAROUSSE)

LUCE BOOTHE

nin en önemlisi *Son Hüküm* adlı üçlü tablodur (Leiden). Kutsal Kitap'tan alınma temaları (*Lut ile Kızları* [Louvre]; *Kayadan Su Fışkırtan Musa* [Nürnberg]) ve aile hayatından sahneleri (*Satranç Oyuncuları* [Berlin]; *Bir Kilisede Vaız* [Amsterdam] işledi. (L)

LUCAYES adaları. Bk. BAHAMA ADALARI.

LUCCA, İtalya'da şehir, Toscana'da, il idare merkezi, Serchio kıyısında; 88 300 nüf. Üniversite. Dörtgen bir plana göre inşa edilen şehrin XVI. yy.dan kalma surları bugün gezinti yeri haline getirilmiştir. XI. ve XV. yy.da onarılmış katedral; Pisa üslûbunda San Michele (XII. yy.) ve San Frediano (XII. yy.) kiliseleri Ortaçağdan kalma ev ve saraylar. Bir roma amfiteatrının evlerle çevrili kalıntıları. Lucca, gelişmiş bir ekonomi merkezi ve önemli bir pazar yeridir. Besin (yağ fabrikaları), dokuma ve makine sanayii. Önemli tütün imalâthanesi. — *Lucca ili,* 365 500 nüf. Serchio vâdisinin ekseni üzerinde uzanır, manzaraları çeşitlidir. Çok yoğun nüfuslu olan ve geniş çapta tarım yapılan alçak vâdi; üzüm bağları ve meyve ağaçlarıyle örtülü tepeler; daha yoksul bir bölge olan dağ.

● *Tarih.* Liguria'da kurulan (M.Ö. 180 veya 177) latin kolonisi *Luca*'da M.Ö. 56'da üç triumvir (Sezar, Crassus ve Pompeius) buluştular. Augustus tarafından Etruria'ya bağlanan Lucca, Ortaçağın başında Toscana'nın en önemli şehri ve XI. yy.a kadar markilik merkeziydi. O tarihte imparatorun ve kilisenin çifte metbuluğundan kurtulan şehir, 1068'den itibaren üyeleri zengin tüccarlar arasından seçilen bir komün meclisi tarafından yönetilmeğe başlandı, sonra da Heinrich IV'ten hürriyet fermanını kopardı (1081). Konsüllüğü muhafaza etmekle birlikle (9 temmuz 1162 tarihli imtiyaz), Friedrich Barbarossa'ya boyun eğmek zorunda kalan Lucca, bir podesta'nın yönetimine bağlandı; guelfilerin tarafını tutarak Heinrich VI'nın ölümünde (1197) Toscana birliğine katıldı; şehir Friedrich II'den Gargagnano'yu aldıysa da (1248), tam bağımsızlığa ancak Hohenstaufen düşünce kavuştu. XI. yy.dan itibaren Lucca, yünlüleri, ipeklileri ve altın işlemeli kumaşlarıyle tanınmağa başladı. Ailelerin elinde olan şirketler, zanaatçılığı yönetiyor, Fransa'ya lüks eşyalar gönderiyor ve bankacılık yapıyordu. Şehrin eşrafının zenginliği, sanatın erken bir tarihte gelişmesine yolaçtı. Ama, en yakın komşusu Pisa'ya karşı giriştiği üç yüzyıllık savaş şehrin gücünü yıprattı; sonunda Pisa'dan Versilia'yı aldı (1268). XIV. yy.da Lucca gerilemeğe başladı. 1308'de «popolo»nun (halk) kovduğu şehir zenginleri ipekçilik sanatını Venedik'e götürdüler. Çok güçlü komşular (Pisa, Floransa, Milano ve Cenova gibi) arasında kalan Lucca, yy.dan uzun süre, yabancıların desteklediği derebeylerinin yönetimiyle, yabancıların açık işgali arasında el değiştirdi. Ama 1316'da Castracani'nin yönetimi altında (1316-1328) ayaklandı. Charles IV'ten bağımsızlığını satın aldı (1369) ve iktidara Paolo Guinigi'yi getirdi (1400). Rinaldo Albizzi'nin yönetimindeki Floransalıların yenilmesinden sonra cumhuriyet yeniden kuruldu (1430); XVI. yy.da Lucca, reform hareketinin ve Karl V'e karşı düşmanlığın yayıldığı bir merkez haline geldi. Sonunda ispanyol etkisi başarıya ulaştı; rejim oligarşi haline sokuldu (1556); Altın yasa (1628). Fransız işgali sırasında yeniden bir demokrasi olan (şubat 1799) Lucca'ya, Bonapart yeni bir anayasa tanıdı (27 aralık 1801). Piombino ile birleştirilen şehir, prenslik haline getirilerek Felix ve Elisa Baciocchi'ye verildi (24 haziran 1805). 1813'ten sonra çeşitli rejimlere bağımlı olan (ingiliz, avusturya v.b.). Lucca dükalığı, 1815'te İspanya Borbon hanedanında Maria-Luisa'ya, sonra da onun oğlu Carlo-Ludovico'ya verildi (bk. CARLO II). Carlo tarafından 1847'de Toscana'ya bırakıldı. (L)

LUCCA (Pauline), italyan asıllı avusturyalı soprano (Viyana 1841 - ay.y. 1908). Avrupa'nın ve Amerika'nın birçok şehrinde çalıştı. 1861-1872 Arasında Berlin'de kaldı. Mozart'ın *Don Giovanni*'sini (Zerlina), Auber'in *Fra Diavolo*'sunu, Bizet'nin *Carmen*'ini başarıyle yorumladı. (M)

LUCCARİ (Giacomo), dalmaçyalı tarihçi (Ragusa 1551 - ay.y. 1615). *Copioso Ristretto Degli Annali di Ragusa* (Ragusa Yıllıklarının Geniş Özeti) [Venedik, 1605] adlı eseriyle tanındı. Birçok defa basılan bu eser, yazarın, Türkiye, İtalya, İspanya ve Tunus'ta yaptığı araştırmalara dayanır. (M)

LUCCHENİ (Luigi), italyan anarşisti (Paris 1873 - İsviçre 1910). Fransa'ya göçmüş ligurialı bir kontesin oğludur. Cenevre'de milletlerarası anarşist topluluklarından birine girdi (10 eylül 1898); Avusturya imparatoriçesi Elisabeth'i öldürdü, müebbet hapse mahkûm oldu, intihar etti. (L)

LUCCİONİ (José), fransız tenoru (Bastia 1903). Escalais'nin öğrencisiydi. 1931'de Paris operasında çalışmağa başladı, Fransa'da ve dış ülkelerde büyük başarılar elde etti (Barcelona, 1932; Roma, 1936; Londra, Chicago, 1937 v.b.). *Othello*'nun unutulmaz bir yorumcusu olan sanatçı, fransız dramatik tenorlarının sonuncusu sayılır; 1962'de sahneden çekildi. Alfano'nun *Cyrano de Bergerac*'ını büyük bir ustalıkla canlandırdı (Roma, 1936). [L]

LUCE (Henry Robinson), amerikalı yayımcı ve gazeteci (Tıng-Cou, Çin 1898 - Phoenix, Arizona 1967). Oxford'da okudu; Chicago ve Baltimore gazetelerinde çalıştı. Hadden ile 1923'te *Time*'ı kurdu. *Fortune* (1930); *Architectural Forum* (1932); *Life* (1936) ve savaş sonrasında *House Home ve Sports İllustrated* dergilerini yayımladı. (M)

LUCE (Maximilien), fransız ressamı (Paris 1858 - ay.y. 1941). Carolus Duran'ın öğrencisiydi. Pissarro ile dostluk kurdu, onun etkisiyle divizyonizme yöneldi. Belçika'da bir süre maden işçilerinin yanında kalınca (*Charleroi*, 1897), işçi hayatını canlandırmada uzmanlaştı. Daha sonra manzara resimleri yaptı: *Sully Köprüsü; Gisors Katedrali* (1901); *Cure Kıyıları* (1907); *Yıkananlar* (1920); *Rolleboise'da Kilise Yolu* (1927). 1888'de Bağımsız Sanatçılar derneğine girdi; 1935'te Paul Signac'ın ölümü üzerine bu derneğin başkanı oldu. Eserleri, Paris d'Art Moderne müzesindedir. (L)

LUCE (Simeon), fransız tarihçisi (Bretteville-sur-Ay, Manche 1833-Paris 1892). Ecole des Chartes'ta profesördü (1882). Ortaçağ sonlarıyle ilgili incelemeler yaptı: *Chronique des Quatre Premiers Valois* (İlk Dört Valois'nın Kroniği) [1861]; *Histoire de Bertrand du Guesclin et de son Epoque* (Bertrand du Guesclin'in ve Çağının Tarihi) [1876]; *La France Pendant la Guerre de Cent Ans, Episodes de la Vie Privee au XIV. et au XV. Siecle* (Yüzyıl Savaşları Sırasında Fransa, XIV. ve XV. yy. Yaşayışından Bölümler) [1890-1893]. (L)

LUCE BOOTHE (Clare), amerikalı kadın yazar (New York 1903). *Vogue* ve *Vanity Fair* (1933-1934 yılları arasında müdürlüğünü yaptı) dergilerinde çalıştı. İkinci Dünya savaşını izleyen yıllarda *The Women* (Kadınlar) [1937], *Kiss the Boys Goodbye* (Çocuklara Veda Öpücüğü) [1938], *Margin for Error* (Hatanın Sınırı) [1939] komedileriyle parlak bir dram yazarı olduğunu ortaya koydu. 1943'te Cumhuriyetçi partiden meclise girdi. Eisenhower yönetimi sırasında İtalya (1953-1957) ve Brezilya'da (1959) elçilik yaptı. 1935'te yayımcı Henry R. Luce ile ikinci evliliğini yaptı. (M)

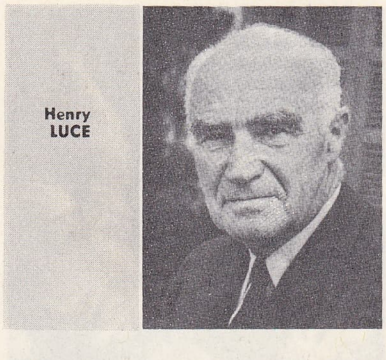

Henry LUCE

LUCE DE LANCİVAL (Jean Charles Julien), fransız şairi ve profesörü (Saint-Gobain, Picardie 1764-Paris 1810). Bir süre Sorbonne'da Latin Şiiri kürsüsüne tayin edildi. Hafif piyesler, *Poeme sur le Globe* (Yerküre Üstüne Şiir) [1784] adlı bir eser, altı bölümlük bir şiir (*Achille a Scyros* [Aiskhylos Skyros'ta], 1805), Geoffroy'a karşı bir hiciv (*Folliculus*, 1812) yazdı. Trajedileri: *Macius Scaevola ve Archibald* (1794); *Fernandez* (1797); *La Mort d'Hector* (Hektor'un Ölümü) [1809]. (L)

LUCENA, İspanya'da şehir, Andalucia'da (Cordoba ili); 28 300 nüf. Yağ fabrikası. Seramik. Tunç işleri. (L)

LUCENA, Filipinler'de şehir, Luzon adasının güneyinde; 11 700 nüf. (L)

LUCENA (Joao), portekizli cizvit ve yazar (Trancoso 1550-Evora 1600). Evora'da vaiz ve profesördü. 1600'de *Vida de San Francisco Javier* (Aziz Francisco Javier'nin Hayatı) adlı eserini yayımladı; bu eserin asıl değeri, Uzakdoğu üstüne bir belge olmasıdır. (L)

LUCENS, İsviçre'de (Vaud) komün, Broye'un sol kıyısı yakınında, Payerne'in güneybatısında; 1 600 nüf. XIV. yy.dan kalma şato. Nükleer santral. (L)

LUCERA, İtalya'da şehir, Apulia'da (Foggia ili), Candelaro yakınında; 28 700 nüf. Besin sanayii. XII. yy.dan kalma şato. Roman ve gotik üslûbunda katedral.

— Tar. Eskiçağdaki *Luceria* şehri olan Lucera, Samnium birliğine katıldı, sonradan ayrıldı ve M.Ö. 314'te bir roma sömürgesi oldu. Benevento yolu üzerindeki konumu sayesinde stratejik önem kazandı. 663'te imparator Constantius II tarafından yıkıldı. 1224-1246 Arası imparator Friedrich II, şehre Sicilya'dan getirilen Sazarinleri yerleştirdi. Anjou'lularla anlaşamayan afrika müslümanları isyan edince, Anjou'lu Charles II (1300) bir kısmını kılıçtan geçirdi, bir kısmını da sınır dışına çıkardı. Yakınında o tarihte *Santa Maria* adında küçük bir kasaba kuruldu. (L)

LUCERES. Esk. coğ. Roma halkının atası olan üç ilkel kabileden biri; etrüsk asıllı olduğu sanılır. (L)

LUCERNA i. («lamba» anlamında lat. k.). İlk hıristiyanların cumartesiyi pazara bağlayan gece yaptıkları âyinin bir kısmı. (Bu âyin üç bölüme ayrılırdı: gün batarken yapılan *lucernarium*, gece yapılan *nocturnes* ve gün doğmadan önce yapılan *laudes*.) ‖ IV. yy.da roma katamkomblarına girmek için kazılmış olan deliklere verilen ad. (L)

LUCERNARİA i. Denizısırganlarından meduz cinsi. (Lucernaria diğer cinsler gibi serbestçe yüzemez; şemsiyesinin tepe kısmıyle denizdeki otlara tutunur; şemsiyesi, kenarında sekiz dokunaç demeti bulunan bir çanı andırır.) [L]

LUCERNULA i. Güney Amerika'da yaşayan ateşböceği; her iki cinsi de kanatlıdır. Bk. ATEŞBÖCEĞİ. (L)

LUCHAİRE (Achille), fransız tarihçisi (Paris 1846-ay.y. 1908). Bordeaux'da (1879) ve Sorbonne'da (1889) ders verdi. Ortaçağ Fransası üstüne eserler yazdı: *Manuel des İnstitutions Françaises Periode des Capetiens Directs* (Asıl Capet'ler Döneminde

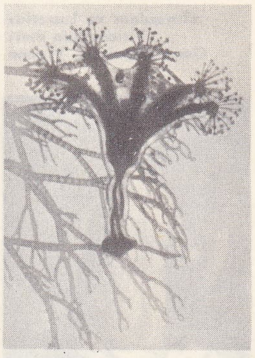

lucernaria

Ştofan LUCHİAN
«Çiçekçi Safta»
Simu müzesi,
Budapeşte

Foto. Encyclopedia Britannica; LAROUSSE

LUCRETİA

«Tarquinus ve Lucretia» Tiziano'nun eseri Gemäldegalerie, Viyana

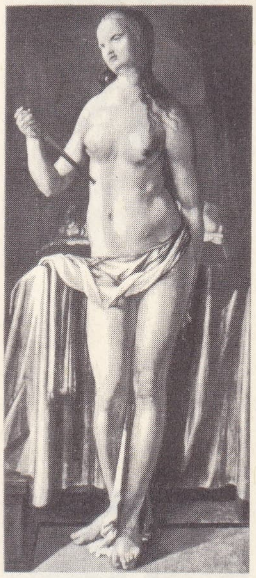

«Lucretia'nın Ölümü» Dürer'in eseri, Münih

general LUDENDORFF

Fransız Kurumları) [1892]; Lavisse'in *Histoire de France*'ında (Fransa Tarihi) *Les Premiers Capétiens* (İlk Capet'ler) [1901] ve *Innocent III* (1904-1908). [L]

LUCHAİRE (Julien), fransız tarihçisi (Bordeaux 1876-Paris 1962), Achille Luchaire'in oğlu. Floransa'da Fransız enstitüsü müdürüydü (1908). İtalya tarihi üstüne birçok eser yazdı: *Les Démocraties İtaliennes* (İtalyan Demokrasileri) [1915]; *La Société İtalienne du XIII. au XVI. Siècle* (XIII. - XVI. yy. Arasında İtalyan Toplumu) [1933]; *Saint François d'Assise* (1942). [L]

LUCHİAN (Ştefan), romanyalı ressam (Ştefaneşti 1868-Bükreş 1916). Paris'te Julian akademisinde okudu (1891-1893). Yurduna, modern fransız okulunun anlayışını getirdi. Başlıca eserleri Bükreş'teki Simu müzesindedir. (L)

LU Cİ, çinli ressam (hayatının sadece 1488-1505 yılları arasındaki bölümü bilinir). Çiçek ve hayvan resimleri yaptı. Kuş resimlerinde uzmanlaştı. Hayvan resimleri ni (*Karla Örtülü Toprak Üstünde Kazlar*, Pekin Devlet müzesi) zengin, renkli bir çevreye soktu ve dekoru titizlikle seçti. (L)

LUCHTMANS, hollandalı basımcı, yayımcı ve kitapçı ailesi: JORDAAN (1652-1708), Leiden'de, büyük bir basımevi kurdu (1683); — oğlu SAMUEL I (1685-1757), fransız ve hollandalı klasik yazarların eserlerini yayımladı; — SAMUEL II (1724-1780) ve JOHANNES (1726-1809), Samuel I'in oğulları; birçok yunan ve latin eserini yayımladılar. (L)

Lucia di Lammermoor, 3 perdelik opera, libretto (Walter Scott'un *Lammermoor'lu Nişanlı Kız*'ından) S. Cammarano; müzik, Donizetti. 1835'te Napoli'de temsil edildi. Kavatin, sekstet ve «Yakında Kırlarda Yeşerir Otlar» şarkısı ünlüdür. (L)

LUCİANİ (Luigi), italyan fizyoloji bilgini (Ascoli Piceno 1840-Roma 1919). Parma'da patoloji, Siena, Floransa ve Roma'da fizyoloji okuttu. Kalbin çalışmasını, solunum merkezlerini, sindirim fizyolojisini inceledi. Merkezî sinir sisteminin fizyolojisi üstüne araştırmaları önemlidir. *Fisiologia dell'Uomo* (İnsan Fizyolojisi) [1901] adlı bir kitap yazdı. (M)

LUCİANO (Charles) [takma adı «**Lucky**» (talihli) **Luciano,** asıl adı **Salvatore Luciano**], amerikalı gangster (Sicilya 1896 - Napoli 1962). 1906'da New York'a gitti, içki yasağı döneminin haydutları arasında ün kazandı. Uyuşturucu madde ve kadın ticaretinde uzman olan Luciano, Doğu'da tertipli cinayetlerin lideriydi. 1936'da çeşitli sebeplerle yargılandı ve uzun yıllar hapse mahkûm edildi. 1946'da, savcılığı sırasında Luciano'yu mahkûm ettiren New York valisi Thomas E. Dewey'in eski kararını değiştirmesi üstüne Sicilya'ya gönderildi. Bundan sonra ne gibi suçlar işlediği tam olarak bilinmemekle birlikte, uyuşturucu madde kaçakçılığına devam ettiği sanılır. (M)

LUCİDOTA i. Amerika'da yaşayan ve lucida'ya benzeyen ateşböceği; her iki cinsi de kanatlıdır. (L)

LUCİFER (lat. *lux, lucis*, ışık ve *ferre*, tutmak'tan). Genellikle şeytanı belirten ad. — ANSİKL. Hıristiyanlığın ilk çağlarında *Lucifer* adı, «ışık tutucu» İsa için kullanılırdı. Fakat İsaya'nın (M.Ö. VIII. yy.), «Babil kralının cehenneme gidişi» konulu bölümünün (*Quomodo Cecidisti de Caelo Lucifer qui Mane Oribaris* [Şafağın Oğlu Lucifer Semadan Nasıl Düştün?], XIV, 12) şeytanların prensine uygulanması sonucu, Ortaçağda şeytanın özel adı olarak kullanılmağa başlandı. (L)

Lucifer, bir giriş ile üç bölümden meydana gelen mister. 1937-1941 Arasında Cl. Delvincourt tarafından bestelendi, 1949'da Paris operasında temsil edildi. Eserin sözlerini R. Dumesnil, Byron'ın *Kabil*'inden yararlanarak yazdı. Ortaçağda çok yaygın olan bir sahne eseri türünün canlandırılmasıdır. (L)

Lucifer, Joost Van den Vondel'in korolu trajedisi (1654). Lucifer, Tanrı'nın Cennet'teki ilk insana bağışladığı mutluluğu kıskanır. Mikhael, Cebrail ve Rafael adlı meleklerin bütün uyarmalarına rağmen haklarını korumak üzere başkaldırır. Mikhael'in birlikleri onu ve suç ortaklarını yener, Lucifer karanlıklara atılır; fakat yeryüzüne gönderdiği temsilcisi Belial o arada ilk insanı kötü yola çekmeyi başarmıştır. (L)

LUCİLİUS (Caius), latin şairi (Suessa [bugün Sessa], Aurunca, Campania M.Ö. 180'e doğr. - Napoli M.Ö. 102'ye doğr.). Yunan kültürüyle yetişmişti. Numantia savaşında emrinde çalıştığı ünlü kumandan Scipio Aemilianus'un arkadaşıydı. Hiciv türünü bir biçime soktu ve bu türün Latinlere mal edilmesini sağladı. Yaratılıştan baskıya gelemeyen, bağımsız bir insandı; çağının bütün toplumsal bozukluklarına, aşırılıklarına, lükse, ahlâk düşkünlüğüne, yunanlılaşma özentisine savaş açtı. Şiir dili canlı, yer yer coşkun, yer yer durgundu. Lucilius'u ustası sayan Horatius, üslûbunda yeterince titizlik göstermemesini tenkit ederdi. (L)

Lucilius'a Mektuplar, filozof Seneca'nın eseri. Yüz yirmi dört mektupluk bu derleme, ahlâk üstüne yazılmış küçük öğütlerden meydana gelir. Mektupların çoğu, dostu Lucilius'un sorularına karşılık olarak kaleme alındığı için, dili sade ve sohbet havasındadır. Seneca bu eserinde ilâhiyat, felsefe ve ahlâk konularıyle ilgilenir, görüşlerinde Stoa'cılık*tan hareket eder. *Lucilius'a Mektuplar*'ın önemli bir yanı da, gerek Seneca'nın özel hayatı, gerek yaşadığı devir hakkında birçok olayı kapsamasıdır. (L)

LUCİLİUS Junior, M.S. I. yy.da yaşamış latin şairi; Seneca'dan biraz daha gençti. Sicilya procurator'u oldu. Seneca'nın «*Lucilius'a Mektuplar*»ı Lucilius Junior'a yazılmıştır. *Etna* adlı manzum eserin Lucilius Junior'a ait olduğu sanılır. (L)

LUCİNA i. Tespihböceği biçimindeki kurtçuğu, çuhaçiçeği ve kuzukulağı üzerinde yaşayan kelebek. (İlmî adı *Nemeobius lucina.* Pulkanatlılardan.)

— Yumuşakçalar bil. İki çenetli yumuşakça; kavkısı değirmi, kalın, üzeri çizgili veya iç içe daire şeklinde levhacıklarla kaplı, kavkı kenarları düz veya hafifçe dişli olur; bütün denizlerde yaygın pek çok türü vardır; Silüryenden itibaren fosiline rastlanır. (*Lucinidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LUCİNA. Rom. mit. Juno'nun sıfatı. (Juno Lucina, doğumlara hükmederdi. Roma'da bir tapınağı vardı.) [L]

LUCİNİDAE çoğl. i. İkiçenetli yumuşakçalar familyası; lucina ve corbis cinslerini kapsar. (L)

LUCİOLA i. Her iki cinsi (erkeği ve dişisi) kanatlı olan ateşböceği. (Kınkanatlıların ateşböceğigiller familyasından.)

— ANSİKL. *Luciola*'lar ancak geceler ortaya çıkar; huyları, yaşayışları ateşböcekleri gibidir. Dünyanın sıcak bölgelerinde birçok türü bulunur. Başlıca türleri: *Luciola İtalica* (İtalya'da daha yaygındır) ve *L. Lusitanica.* (L)

LUCİUS II (Gerardo CACCIANEMİCI) [Bologna öl. Roma 1145], papa (1144 - 1145). Santa Croce kardinaliydi. Papa Honorius II'nin Almanya sefiri, sonra Roma kilisesi şansölyesi oldu. Bir süre sonra papa Celestinus II'nin yerine geçti. Papalığın sadece ruhanî işlerle ilgilenmesini isteyen Roma komünü ile mücadele etti. 1144'te Bretagne'ın dinî bağımsızlık meselesini Roma'da topladığı bir konsille çözümledi. Bir kargaşalık sırasında aldığı yaralarla öldüğü sanılır. (L)

LUCİUS III (Ubaldo ALLUCİNGOLİ) [Lucca -öl. Verona 1185], papa (1181-1185). Tarikat rahibiydi; Ostia ve Velletri piskoposu oldu. 1159'da selefi papa Alexander III'e taç giydirdi ve Venedik antlaşmasıyle son bulan görüşmelere katıldı (1117). Friedrich Barbarossa'nın himayesine rağmen Roma komününün muhtariyetine son veremedi. Roma dışında, özellikle Verona'da oturdu; Verona'da yeni bir konsil topladı (*Ad Abolendam* kararnamesi) [1184]. (L)

LUCİUS VERUS. Bk. VERUS.

LUCKENWALDE, Almanya'da (Doğu Almanya, Potsdam idare bölümü) şehir, Berlin'in güneyinde; 29 600 nüf. Yün iplikhaneleri ve kumaş fabrikaları. Ayakkabı, mobilya ve kâğıt fabrikaları. (L)

LUCKİTE i. (Butlerfield Canon'daki [Utah] *Lucky Boy* gümüş madeninin adından). Manganezli melanterit çeşidi. (L)

LUCKNER (Felix Nikolaus Alexander Georg VON, — kontu), alman deniz subayı (Dresden 1881 - Malmö 1966). Yıllarca yelkenli gemilerde dolaştıktan sonra, 1911'de deniz subayı oldu. 1916'da Jütland savaşına katıldıysa da, asıl ününü *Seeadler* yardımcı kruvazörünün kumandanı (1915-1917) olarak yaptı, Atlas okyanusunu geçtikten ve Horn burnunu dolaştıktan sonra, bu gemiyle Kuzey denizinden Cemiyet adalarına kadar yaptığı bir yoklama gezisinde, on dört düşman gemisini batırdı ve diğer ikisini ele geçirdi. Cemiyet adalarında *Seeadler* karaya oturdu. Daha sonra, bir savaş gemisiyle, yurduna dönmek için bir gemiyi ele geçirmeğe çalıştıysa da yakalanarak hapsedildi.

Birinci Dünya savaşı sırasında, Almanya'nın yönettiği akıncılar savaşının en cüretli ve en usta kumandanlarından biri kabul edilen Luckner'e *Seeteufel* (Deniz Şeytanı) lakabı verildi. Hatıralarını *Seeteufel, Abenteuer aus meinem Leben* (Deniz Şeytanı Hayatımdan Maceralar) [1921] adlı kitapta topladı. (L)

LUCKNOW, Hindistan'da şehir, Uttar Pradeş'in merkezi, Ganj'ın sol kolu olan Gumti ırmağı kıyısında; 662 200 nüf. Tahıl, şeker ve tütün antreposu. Bir sanat okulunun canlandırdığı el sanatları gelişmiştir: gümüş ve bakır eşya; müslin; altın ve gümüş brokar; işlemeli kadife şehirde modern sanayi tesisleri de kurulmuştur: demiryolu malzemesi fabrikası; pamuk iplikçiliği ve dokumacılığı; kâğıt fabrikaları.

Claude Martin tarafından kurulan Martinière koleji (1735-1800). Üniversite.

— Tar. XVI. yy.da Lakhimpur'un yerinde kurulan Lucknow, 1857'de İngilizlere geçti. Sipahilerin isyanı sırasında, altı ay süreyle kuşatıldı; bu kuşatma sir Colin Campbell'in gelmesiyle sona erdi (1857-1858). Arkeoloji müzesi (1863) özellikle hint sanatının eski devirlerinden kalma eserleri ve Sravasti ile Kusinagara'da bulunan parçaları kapsar. (L)

LU-COU, ing. **Luchow,** Çin'de şehir, Yang-dzı'nın sol kıyısında; 289 000 nüf. Tarım ve madencilik (demir ve maden kömürü) merkezi. (L)

LUCRETİA, Roma kralı Tarquinus Superbus'un akrabası olan Tarquinus Collatinus'un karısı. Efsaneye göre Lucretia, Tarquinus Superbus'un oğlu Sextus'a âşık olmuştu; onuru kırılan Lucretia, babasının ve kocasının önünde kendini hançerledi. Junius Brutus, hemen bu kanlı hançeri göstererek (M.Ö. 509) halkı isyana çağırdı ve Tarquinus'ların düştüğünü ilân etti.

— İkonogr. *Tarquinus ve Lucretia* hikâyesini Tiziano (Viyana, Avusturya), Tintoretto (Chicago), L. Giordano (Dresden, Louvre), Rubens (Potsdam) gibi sanatçılar tasvir etti. *Lucretia'nın Ölümü*, konusunu

Foto. Gemäldegalerie, Rag (LAROUSSE)

Dürer (Münih), Hans Baldung (Weimar), L. Cranach (Münih), Tiziano (Viyana), Veronese (Viyana), Guido (Madrid, Roma), L. Giordano (Münih) Fr. Floris (Rotterdam), Rembrandt (Washington), J.F. De Troy (Strasbourg) işledi. (L)

LUCRETİUS, Titus Lucretius Carus, latin şairi (Roma ? M.Ö. 98'e doğr. - öl. 55). Hayatı iyi bilinmemektedir. Söylentiye göre bir aşk iksiriyle sarhoş olan şair, *De Natura* Rerum* (Tabiat Üstüne) adlı eserini ayık anlarında yazdı. Şövalye sınıfındandı; bununla birlikte iş hayatından ve siyaset kavgalarından uzak kaldı (Lucretius'un yaşadığı dönem, Marius, Sulla, Pompeius zamanına ve Sezar çağının başlarına rastlar). Şair kırk üç yaşındayken intihar etti. Aziz Hieronymus'a göre, Lucretius'un eserini yayımlayan, hattâ düzelten Cicero'dur. Eser, yunan filozof-şairleri Parmenides ve Empedokles'de olduğu gibi, didaktik türde yazılmıştır ve Epikuros fiziğini anlatır. Fakat, Lucretius'un asıl ilgi alanı, ustası Epikuros gibi, ahlâktır. Lüksün ve tutkuların boğduğu, gizli güçlerle ve gelecekteki yaşayışıyle ilgili batıl bunalımların sarstığı bir dünyada, Lucretius insan için en yüce mutluluğu ileri sürer; bu mutluluk, ilgisizlik ve kesinliktedir; evren değişmez yasalarla yönetilir, tabiat üstüyle ilgili korkulara yer yoktur. İnsan atomlardan yapılmış bir bileşimdir ve içinden çıktığı boşluğa geri dönecektir.

Bir ispatlama gibi yazılmış da olsa, bu büyük şiir, her şeyden önce bir edebiyat eseridir. Modern anlamda bir bilim adamı olan Lucretius, nesnelliğiyle, metotlu gözlemciliğiyle, tümdengelişimleriyle, çok zaman peygamberliğe kaçan sezgisiyle her şeyden önce bir şairdir; onun lirizmi, ispatın kuruluğunu siler. Duyuların keskinliği, varsayımlara canlılık veren hayalgücü ve destan havası coşkun bir tabiat duygusundan, ateşli bir inançtan ilham alan bu esere bir şiir gücü kazandırır. Aslında her şeyden sıyrılmayı öğüt veren şair, tutkulu bir kişidir.

Yüzyıllar boyunca unutulan Lucretius, Rönesans sıralarında, özellikle de XVII. yy.'da Gassendi sayesinde yeniden keşfedildi. (L)

LUCRETİUS OFELLA (Quintus), romalı siyaset adamı (öl. M.Ö. 81). 83'te Sulla'nın partisine katıldı, genç Marius'u Preneste'de kuşattı (M.Ö. 82). 81'deki konsüllük seçimine adaylığını koymak istedi. Bu teklifi kabul etmeyen Sulla'nın emriyle öldürüldü. (L)

LUCRİNUS LACUS. Esk. coğ. Campania'da göl, Averno gölünün yanı başında, Puteoli şehri yakınında. Augustus devrinde Agrippa, gölü Averno gölüne bağlı bir liman haline getirmek için çalışmaları başlattı. Gölün istridyeleri Romalılar arasında meşhurdu; kıyılarında birçok villa (bu arada Cicero'nun villası) vardı. (L)

Lucrum cessans. Rom. huk. Borçlunun kusuru dolayısıyle akdin yerine getirilememesi halinde, alacaklıya ödenecek tazminat sadece mülkiyeti bilfiil azaltan bölümü (*damnum emergens*) değil, aynı zamanda alacaklının yoksun kaldığı kârı veya kazancı da (*lucrum cessans*) kapsamalıdır. (L)

LUC-SUR-MER, Fransa'da Calvados idare bölgesinde (Caen idare çevresi) komün, Manş denizinin Normandiya kıyısında; 1 943 nüf. (Ağustosta 10 000 nüf.) Sayfiye merkezi. Deniz biyolojisi laboratuvarı. Tedavi tesisleri («yosun banyoları»). [L]

LUCULİA i. Karşıt yapraklı, talkım çiçekli, hoş kokulu ağaçcık. (Hindistan'da yetişen iki türü bilinir. Kökboyasıgillerden.) [L]

LUCULLUS (Lucius Licius). Bk. LİCİNUS LUCULLUS (*Lucius*).

LUCUMA i. Koyu yeşil, oval, geniş yapraklı, beyaz çiçekli ağaç. (Şili'de yetişen iki türü bilinir. Antiller'de yetiştirilen *Lucuma mammosa* iri bir meyve verir; bu meyvenin etli kısmından marmelat, bademinden krema yapılır. *Sapotaceae* familyasından.) [L]

LUCUMON i. (ital. k.). *Esk.* Bir etrüsk şehrinin en büyük maşistratus'u. || Etrüsk birliğinin başkanı. (Dar bir soylu sınıftan geldikleri sanılan lucumon'lar hem sivil, hem askerî, hem de dinî önderlerdi.) [L]

Luc Van Tien, Nguyen Dinh Chiêu'nün şiiri. Bir serüven romanı olan eserde Luc Van Tièn önce mutsuzluklarla karşılaşır; güç deneylerden sonra sevgilisiyle evlenir ve kendini evlât edinen kralın mirasçısı olur. Luc Van Tien, Vietnam edebiyatının en ünlü eserlerindendir. (L)

LUÇENEC, Çekoslovakya'da (Orta Slovakya bölgesi) şehir, İpel yakınında; 13 800 nüf. Ilıca (demirli sular) merkezi. (L)

LUDDİTES [ludits] i. (ing. k.). 1811'den 1813'e kadar ve 1816'da, işsizlik yarattıkları gerekçesiyle makineleri kırmak için teşkilâtlanan bir ingiliz işçi grubunun üyeleri.

— ANSİKL. *Luddites* hareketi, Nottingham'dan başladı ve özellikle Kuzey ve Doğu İngiltere'de ingiliz tuhafiye sanayiine zarar verdi. Akımın adı, Leicestershire'da yaşayan gerizekâlı Ned Lud veya Ludd isminde birinden gelmedir; 1779'da çorap yapım makinelerini kırdığı rivayet edilir. Çetenin şefleri «general» veya «ludd kralı» gibi lakaplar taşırlardı. (L)

LUDE sıf. ve i. Leng. Kalinin bölgesinde konuşulan, fin-ugur öbeğinden baltık-fin dili. (L)

LUDEN (Heinrich), alman tarihçisi (Loxstedt, Bremen yakınları 1780 - Jena 1847). Jena'da tarih profesörü oldu (1806), hürriyetçi yurtseverler hareketine katıldı. *Die Geschichte des Deutschen Volks* (Alman Milleti Tarihi) [1825-1837] adlı eserini bitiremedi. (L)

LUDENDORFF (Erich), alman generali (Kruszewnia, Poznan 1865 - Tutzing, Bavyera 1937). Bir tacirin oğludur; annesi isveçliydi. 1877'de Plön'deki askerî okula girdi, 1893'te Harp akademisine alındı. Schlieffen ve Moltke zamanında genelkurmayda hizmet gördü. 1911'de albaylığa yükseldi, Harekât şubesini yönetti; 1914'te Fransa'ya karşı uygulanan yığınak planını düzenledi (bk. SCHLIEFFEN *planı*), fakat mevcutların çoğaltılması isteğinde aşırıya gidişi, yerine başkasının tayin edilmesine yolaçtı. Strassburg'ta 85. Tugaya kumanda etti; daha sonra 1914'te 2. Ordu kumandanı olan von Bülow'un kurmay başkanıydı; Liège'e yapılan baskın tarzındaki taarruzun başarıya ulaşmasında katkısı büyük oldu. Az sonra Doğu Prusya'da Hindenburg'un emrine verilen 7. Ordunun kurmay başkanlığına getirildi. Tannenberg ve Masuren gölleri zaferlerine yolaçan ustalıklı kuşatma manevraları, Ludendorff'un generalliğe yükselmesini sağladı. Ağustos 1916'da Falkenhayn'ın yerine Hindenburg geçince, Ludendorff korgeneral rütbesiyle ve kurmay başkanı olarak Hindenburg'un yardımcısı oldu. Artık harekâtın yönetimini eline almış; pangermanizm ve kıyasıya savaş konularında Reich hükûmetini günden güne daha çok etkilemeğe başlamıştı. Rusya'yı saf dışı bıraktıktan sonra, 1918 ilkbaharında, zafere ulaşacağını sandı, fakat Foch tarafından yenilgiye uğratıldı ve 29 eylülde mütareke görüşmelerine başlanmasını istedi; sorumluluktan kurtulmak için, mütarekenin şartlarını kabul etmemekte direndi. 29 Ekimde görevden alınınca, ordunun «arkadan hançerleyen» hainler hükûmetinin zorlamalarına boyun eğdiğini belirtti. İsveç'e geçti, sonra Almanya'ya döndü, Bavyera'da yerleşmeğe karar verdi ve siyasete atıldı. 1923'te Hitler'in Münih'teki askerî hükûmet darbesine katıldı, 1924'te milletvekili seçildi, 1925 seçiminde cumhurbaşkanı adayı oldu. Alman emperyalizmi ile suçlanan ve inançlarını *Der Totale Krieg* (Topyekûn Harp) [1935] adlı eserinde açıklayan Ludendorff, ölümüne kadar eski muharipler derneklerinde çalıştı. İkinci karısı Mathilde Spiess ile birçok eser yayımladı; bu eserlerinde Almanya'da kalkınmanın ancak Yahudilerin ve Masonların yok edilmesiyle, hıristiyan kiliselerinin kaldırılmasıyle ve germenler için yeni bir pagan dininin kurulmasıyle mümkün olabileceğini ileri sürdü. (L)

LUDHİANA, Hindistan'da (Pencap) şehir; 244 200 nüf. Pamuk tarımı yapılan ve koyun yetiştirilen bir bölgede yer alan Ludhiana, çok önemli bir dokuma sanayii merkezidir. Ağır metalürji (haddehaneler) ve makine yapımı (tezgâhlar, tarım araçları) tesisleri; tahta ve deri işçiliği. (L)

LÛDİLER, Hindistan - Türk imparatorluğunun beşinci hanedanı (1451-1526). Tuğluk Firuz devrinde Hindistan'a yerleştiler. — MELİK BEHRAM LÛDÎ, Multan valisi Melik Merdan'ın büyük oğlu SULTAN ŞAH da, Multan'daki Hızır Hanın hizmetine girdi. Sultan Şaha, tımar olarak Sirhind verildi. Burada 12 000 kişilik bir ordu kuran Sultan Şah, kendi oğlu Kutb'u verasetten çıkardı ve yeğeni Behlûl'ü evlât edinerek kızıyle evlendirdi. — Oğlu KUTB HAN, Delhi'de bulunan Seyyid Muhammed'in yanına kaçtı ve onunla birleşerek babasının üstüne yürüdü. Yapılan savaşta Sultan Şah kaçtı; bir süre sonra ülkesini tekrar ele geçirdi. —1442'de Delhi, Malvalı Mahmud Halcı II tarafından tehdit edilince, Muhammed Şah, BEHLÛL'den yardım istedi. Behlûl, Delhi'yi kahramanca savunduğu için mükâfat olarak «Han-ı Hanan» unvanıyle Pencap'a vali tayin edildi. Muhammed'in ölümünden sonraki karışıklıklardan faydalanarak Delhi üstüne yürüdü ve tahtı ele geçirdi (1451). — Ölümünden sonra yerine oğlu SİKENDER geçti (1489-1517). — Sikender'in oğlu İBRAHİM, 1526 Panipat Meydan savaşında Babür tarafından öldürüldü. (M)

LUDİM. Esk. coğ. Tekvin'e göre, Ham'ın oğlu Mitsraim'in soyundan kavim. Samî asıllı bir kavim olduğu, belirsiz bir tarihte Nil vâdisini istilâ ettiği ve Mısır'da hâkim ırk haline geldiği sanılır. (L)

LU DİNG-Yİ, çinli general ve siyaset adamı (907). 1931'de Komünist Gençlik birliğinde propaganda yapmakla sorumlu olan Lu, Uzun Yürüyüş'e katıldı. 1948'de bölge propaganda şefi oldu. Komünist Partisi Merkez komitesine tayin edildi (1954). Sonra Politik büro yedek üyeliği (1956) ve Merkez komitesi sekreterliğine getirildi. 1959'dan beri kültür bakanı ve başbakan yardımcılığında bulunan Lu, 1966'da bu görevlerinden alındı. (L)

LUDLAMİT i. (özel ad. *Ludlam*'dan fr. *ludlamite*). Miner. Hidratlı tabiî demir fosfat. (L)

LUDLOW i. (tes. edil. ad.) Matbaac. Başlık ve ilânları dizmeğe yarayan makine. (Harf matrisleri, satırların döküldüğü özel bir kumpasta elle dizilir.) [L]

LUDLOW, Büyük Britanya'da (Shropshire) şehir, Worcester'in kuzeybatısında; 6 800 nüf. Bir müstahkem şatonun (XI. - XVI. yy.) yıkıntıları. Saint-Lawrence kilisesi (XV. yy.dan kalma çan kulesi). Eski evler. (L)

LUDLOW (Edmund), ingiliz parlamento üyesi (Maiden Bradley-Wiltshire 1617-Vevey, İsviçre 1692). 1642'de parlamento ordusuna girdi. Parlamentoda bir tasfiye yapılmasından yanaydı. Charles I'i ölüme mahkûm eden mahkemede hâkimdi. 1649 Devlet konseyine girdi; 1651-1652'de irlanda ordusuna başkumandanıydı, fakat Cromwell'in himaye siyasetine karşı çıktı. Siyasete ancak 1659'da dönebildi ve ordunun isteklerine karşı koydu. Restorasyon, Ludlow'u İsviçre'ye sürdü. (L)

LUDOLPH (Ceulen VAN), alman asıllı hollandalı matematikçi (Hildesheim 1540 - Leiden 1610). Çokgen çevresini çemberdeki çok yüksek sayıdaki kenar aracılığıyle hesaplayarak π sayısının ilk 35 rakamını kesin olarak buldu. (M)

LUDOVİCO (Cenevre 1413 - Lyon 1465), Savoia dükü (1440-1465), dük Amedeo VIII'in büyük oğlu. 1434'ten sonra babası tarafından hükûmet işleriyle görevlendirildi. Ludovico kendini karısı Anne de Lusignan'ın yönetimine bıraktı ve Kıbrıslıların etkisi oğullarından Brescia'lı Filippo'nun yönettiği genel bir isyana yolaçtı. Ludovico'nun kızlarından biriyle evlenen Louis XI, kayınbabasını isyancıların elinden kurtardı (1464). [L]

LUDOVİCO I (Colorno 1713-Floransa 1803), Etruria kralı (1801-1803), Parma dükü Ferdinando III'ün oğlu. 1795'te İspanya kralı Carlos IV'ün kızı Maria-Luisa ile evlendi. Parma'yı ilhak etmek isteyen Napolyon, onun için Etruria krallığını

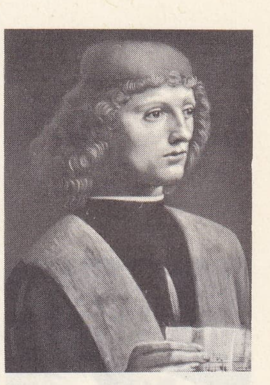

LUDOVİCO SFORZA
Leonardo da Vinci'nin eseri, Milano

LUDWIG I
J.M. Schramm'ın eseri, Bibliothèque Nationale, Paris

LUDWIG II
Berg şatosunda Correns'in eseri Ludwig II müzesi Herrenchiemsee şatosu

Foto. LAROUSSE

LUDWİG III
Cabinet des Estampes,
Paris

kurdu (Aranjuez antlaşması, 1801). Yeni kral az sonra öldü; devletini oğlu Ludovico II'ye bıraktı. (L)

LUDOVİCO II. Bk. CARLO II *Parma'lı*.

LUDOVİCO III GONZAGA. Bk. LUIGI.

LUDOVİCO Savoia'lı (1431 - Ripaglia 1482), Kıbrıs kralı (1458), Savoia dükü Ludovico'nun ikinci oğlu. Kıbrıs kralı Jean II'nin kızı Charlotte de Lusignan ile evlendi ve onun yerini aldı (1458). Ludovico ve Charlotte, Jean II'nin evlilik dışı oğlu Giacomo II tarafından tahttan indirildiler ve İtalya'ya çekildiler. (L)

LUDOVİCO SFORZA il Moro (Vigevano 1452 - Loches 1508), Milano dükü (1494-1500), Francesco I Sforza'nın küçük oğlu ve Galeazzo Maria'nın kardeşi. Kardeşi katledildikten (26 aralık 1476) sonra, oğlu Gian Galeazzo'ya naiplik yapan yengesi Bianca Maria Visconti ile birleşti, bir süre sonra Bari dükü oldu (1479). Naibeyi uzaklaştırdı ve Napoli kralının desteğiyle, Aragon'lu İsabel ile evlenen yeğeni adına ülkeyi yönetti. Bununla birlikte, yeğeninin unvanını ele geçirebilmek için, fransız ittifakından yararlandı (15 ekim 1494'te İtalya'ya giren Charles VIII ile antlaşma). Bu sayede Napolilileri bastırdı ve Gian Galeazzo'nun ölümünden (zehirlenme ?) sonra Milano tahtını ele geçirdi (22 aralık 1494). Amacına ulaşınca, fransız istekleri karşısında (Visconti'lerin vârisi olan Orléans dükünün Milano üstündeki iddiaları) Charles VIII'e karşı kurulan birliğe girdi, fakat Fornovo'dan sonra (6 temmuz 1495) Vercelli antlaşmasını imzalamak için (ekim) birlikten çıktı. İtalyan siyasetinin hâkimi, bilim ve sanat koruyucusu (Leonardo da Vinci'yi misafir etti) olan Ludovico, Louis XII'nin tahta çıkışıyle iktidarının yıkıldığını gördü (1498); gerçekten Louis XII, Milano üstündeki iddiaları tekrarlamış ve dukalığı ele geçirmek üzere Trivulce'yi Milano'ya göndermişti (1499). Ludovico geçici bir zaferden sonra (1500) Novara'da yakalandı (nisan 1500), Loches'da (Fransa) gözaltına alındı. (L)

LUDVİKA, İsveç'te (Kopparberg) şehir, Kolbacksan ırmağı kıyısında; 22 000 nüf. Metalürji sanayii. Çelik fabrikaları ve makine yapımı. Bıçkıhaneler. (L)

LUDWİCH (Arthur), alman helenisti (Lyck, Doğu Prusya 1840 - Königsberg 1920). Homeros'un kişiliğini ve eserlerini, ayrıca Panopolis'li Nonnos'u inceledi. (L)

LUDWİG, Zähringen dükü (Karlsruhe 1763 - ay.y. 1830), Baden büyükdükü (1818-1830). Büyükdük Karl Friedrich'in üçüncü oğlu. Tahta çıkmak umudu olmayan Ludwig, bir sürü kusuruna rağmen babasının, lutfunu kazandı. Gönüllü olarak girdiği prusya ordusunu bırakmağa zorlanınca borca batmış halde Baden'e döndü. Babasının ikinci karısı kontes Hochberg'i kendi tarafına çekmeğe çalıştı. Prensliğin meşru mirasçıları esrarlı olaylar sonunda ölünce Ludwig büyükdük oldu (1818). Bekâr olduğundan büyükdük ailesinin dengi olmayan evliliklerden doğan mirasçıların vâris olmasını engellemedi. Ludwig'in daha sonra tahta çıkan kontes Hochberg'in oğlu Leopold'un babası olduğu ileri sürülür. Sefih hayatı yüzünden hiç bir zaman halk tarafından sevilmedi ve Bavyera halkının düşmanlığını kazandı. (M)

LUDWİG I (öl. 1140). İlk Thuringen landgraf'ı. Bu göreve 1130'da Lothar II tarafından tayin edildi. Ludwig der Springer'in (1042-1123) oğludur. (L)

LUDWİG I (veya II) Germen (804-Frankfurt-am-Main 876), Doğu Franklarının (817-843) ve Germania'nın (843-876) kralı. Sofu Ludwig'in (Ludwig I) üçüncü oğluydu. 817'de kral oldu ve Bavyera'yı her zaman krallık merkezi olarak muhafaza etti. Babasına karşı entrika çevirmekten geri durmadı (830, 832, 838), daha sonra kardeşi Lothar'a da aynı biçimde davrandı (Kel Charles ile Strasbourg yemini, 842); kendisini Germania'ya yerleştiren Verdun bölüşmesinden (843) sonra ortak konferanslara (Mersen, Savonnières) istemeyerek katıldı ve yeğeni Lothar II ile kardeşi Karl'ı haklarından mahkûm etmeğe yeltendi (858); fakat Karl'ın Lorraine'in bir kısmına (869), Rhône vâdisine ve İtalya'ya elkoymasına engel olamadı (874). Oğulları Carloman, Ludwig ve Şişman Karl'ın sürekli isyanlarından baş alamadığı için imparatorluk tacını ele geçiremedi (875). Saltanatı zamanında Germania, normand yağmalarından bir ölçüde korundu. Para darlığı Ludwig'i, oğullarına, sonra mahallî sülâlelere emanet ettiği «millî» düklükler kurmak zorunda bıraktı; bununla birlikte kuvvetli toprak aristokrasisi Germania mülklerinin dağılmasına imkân bırakmadı. Batıda yavaşlayan mübadele ve tarım, Germania'da gelişti: Saksonya'da tarlaların açılması, alman tacirlerinin Bohemya'ya, Hırvatistan'a, Tuna boylarına yayılması. Buna karşılık Ludwig, Polonya'da (850'den sonra), Moravya'da (860'tan sonra), Hırvatistan'da (870'ten sonra) İslav kabilelerinin toplaşmasını önleyemedi. İslavların Thüringen ve İstria'ya sızmasından hemen sonra Macarlar türedi (865 sıralarında). Hıristiyanlığın İskandinavya'ya doğru yayılması 850'den sonra durduruldu (Aziz Ansgarius'un başarısızlığı), İslavların hıristiyanlaştırılması da doğu kilisesine bırakıldı. Bu durum ve doğurduğu büyük sonuçlar Ludwig I saltanatının en belirli yönleridir. Ludwig, daha batıda başlayan kültür rönesansını Germania'da teşvik etmedi ve hoyratlığıyle din adamlarını kendinden soğutarak hanedanın çöküşünü hazırladı. (L)

LUDWİG I (Prenzlau 1753-Darmstadt 1830). «Ludwig X» adıyle landgraf (1790-1806), sonra Hessen-Darmstadt dükü (1806-1830), landgraf Ludwig IX'un oğlu ve halefi. 1799'a kadar Fransa ile savaştı. 1803'te ülkesini büyüttü, Napolyon'dan büyükdük unvanını aldı (1806). Ren konfederasyonuna girdi, kendi ülkesinde, napolyon mevzuatını örnek alarak hazırladığı mevzuatı yürürlüğe koydu. 1813'te müttefiklerle birleşerek Mainz ve Worms'u ele geçirdi (1815). Hessen ve Ren büyükdükü sıfatıyle Germen konfederasyonuna girdi. 1820'de ülkesini bir anayasaya kavuşturdu ve toprak köleliğini kaldırdı. (L)

LUDWİG I VON WİTTELSBACH (Kelheim 1174-ay.y. 1231). Bavyera dükü (1183-1231), Otto von Wittelsbach'in oğlu ve halefi Friedrich II'den oğlu Otto II için Pfalz'ı elde etti (1214). Almanya'da Heinrich II'nin naibi oldu. Papa Gregorius IX'un tahrikiyle Hohenstaufen'lara karşı ayaklandı (1229). [L]

LUDWİG I VON WİTTELSBACH (Strasbourg 1786-Nice 1868), Bavyera kralı (1825-1848), kral Maximilian I'in oğlu, Napolyon ordusunda hizmet görürken (1806-1809) Almanya'nın kurtuluşunu sabırsızlıkla bekliyordu. Şair ve sanatseverdi; tahta çıkar çıkmaz hayallerini gerçekleştirdi: oğlu Otto'yu yunan kralı yaptı; Münih'i yeni klasik anıtlarla süsledi. Çok dindardı, katolik üniversitesine ayrıcalık tanıdı; romantik bir yurtsever olarak Fransa'dan nefret etti ve 1830'dan sonra muhafazakârlığa yöneldi. Yaptığı harcamalardan endişe duyan halk, Lola Montez'in onun üstündeki nüfuzundan da hoşnut değildi. 20 Mart 1848'de oğlu Maximilian II lehine tahttan çekildi. (L)

LUDWİG II (825-Brescia 875), İtalya kralı (844-875) ve imparator (855-875). İmparatorluğun izni olmaksızın Sergius II'yi papa seçen ve onaylayan Romalıları cezalandırmak amacıyle babası Lothar I tarafından 844'te İtalya'ya gönderildi. Ludwig II San Pietro bazilikasının mallarına elkoydu, papadan imparator lehine bazı tavizler koparmağa çalıştı. 844'te İtalya kralı tacını giydi, 850'de imparatorluğa ortak oldu. 846'da Roma'ya saldıran ve kıyıları ele geçiren kuzey afrika müslümanlarıyle savaşmak üzere İtalya'ya döndü. Babasının ölümünden (855) sonra en büyük oğul olarak imparatorluğun büyük bir parçasını yönetmek istedi. Kardeşleri Bourgogne kralı Charles I ve Lotharingia (Lorraine) kralı Lothar II ile anlaşmazlığa düştü. Amcası Germen Ludwig ile çatıştı. İmparatorluk unvanı, İtalya ve Charles I'in ölümünden sonra da Bourgogne'u aldı. Afrikalı müslümanlara karşı açtığı savaşta Bizans'ı bazen yanında, bazen karşısında bularak birçok defa Güney İtalya'ya indi. Bu seferlerden birinde kardeşi Lothar II'nin ölüm haberini aldı (869). İmparator kuzey afrikalı müslümanlara karşı başarı kazanmağa başlayınca Güney Lombardia'nın büyük derebeyleri kendisine karşı ittifak kurdular. Prens Benevento Adelchi, imparatoru iki ay süreyle hapsetmeyi başardı (871), ama Araplar saldırıya geçince imparatordan öç almayacağına dair söz alındı ve serbest bırakıldı. Yeniden güçlenen Ludwig, âsi derebeylere ve müslümanlara karşı sefer açtıysa da başarı elde edemedi. 850'de evlendiği karısı Engelberge'nin Ludwig II üstünde büyük nüfuzu vardı. İmparatora Bourgogne kralı Boson ile evlenen (877) bir kız çocuğu (*Ermengarde*) bıraktı. İmparator İtalya yarımadasını Araplara ve Bizanslılara karşı kışkırttı. Ancak, güneyli prensler arasındaki anlaşmazlık yüzünden önemli sonuçlar alamadı. İmparator Makedonyalı Basileios I'e yazdığı mektupta, öbür Bizans imparatoruna verilen *İmparator Francorum* unvanına karşılık kendisine *imparator Romanorum* unvanının verilmesini istedi. Ludwig II devri, imparatorluk otoritesinin kriz geçirdiği, bu yüzden Papalık otoritesinin (Nicolaus I, Johannes VIII) güçlendiği ve derebeyliğin geliştiği bir dönem oldu. (M)

LUDWİG II den Eiserne («Demir») [1129'a doğr. - 1172], Thüringen landgraf'ı (1140-1172), Ludwig I'in oğlu ve halefiydi. *«Landgraf, werde hart!»* (Sert ol, landgraf!) sözüyle ünlüdür. (L)

LUDWİG II (veya III) Genç (822 - Frankfurt-am-Main 882), Germania kralı (876-882). Germen Ludwig'in ikinci oğlu; kendisine Franken'i, Thüringen'i ve Saksonya'yı veren (865) babasına sürekli olarak başkaldırdı. Germen Ludwig ölünce (876) kral unvanını ve Lotharingia'nın bir kısmını aldı. Kardeşi Karl'dan Bavyera'yı (879), Fransa krallarından Batı Lotharingia'yı (880) ele etti; mirası, kardeşi Şişman Karl'a geçti. (L)

LUDWİG II VON WİTTELSBACH (Nymphenburg 1845-Berg 1886), Bavyera kralı (1864-1886), kral Maximilian II'nin büyük oğlu. Yönetimi nazırlarına bıraktı ve siyasî hayata pek az karıştı. Prusya kralı Wilhelm I'e imparatorluk tacını alması için mektup yazmayı kabul etmekle birlikte, Versailles'daki taç giyme töreninde hazır bulunmaktan çekindi (ocak 1871). Gittikçe insanlardan uzaklaşan Ludwig II, şatolarına kapandı. Wagner'in çalışmalarını destekledi, alman efsanelerini akla getiren büyük binaların (Linderhof, Berg, Hohenschwangau, Neuschwanstein, Herrenchiemsee) yapımıyle ilgilendi. Kral, nazırlarını tutuklama emrini verince, Ludwig II de Berg şatosunda gözaltına alındı; ertesi gün Starnberger gölünde boğuldu. Kardeşi Otto da erken bunamaya uğradığından, naiplik, amcaları Luitpold'a geçti. (L)

LUDWİG II VON WİTTELSBACH, der Strenge («Sert») [Heidelberg 1229 - ay.y. 1294], Bavyera dükü (1253-1294), Otto II'nin oğlu. Babasının mirasını 1255'te kardeşi Heinrich ile bölüştü ve Pfalz ile Yukarı Bavyera'yı elinde tuttu. Vasisi olduğu ve İtalya'da maceraya atılmaktan alıkoyamadığı Konradin V'in Schwaben'deki toprakları da ona kaldı. (L)

LUDWİG III Dindar (1152'ye doğr.-1190), Thüringen landgraf'ı (1172-1190), Ludwig II'nin büyük oğlu. Arslan Heinrich'e karşı savaşa girdi (1180-1181) ve Sakson valiliğini aldı. Akkâ kuşatmasında yararlık gösterdi, Üçüncü Haçlı seferinden dönerken öldü. Yerini, kardeşi Hermann I aldı. (L)

LUDWİG III VON WİTTELSBACH (Münih 1845 - Sarvar şatosu, Macaristan 1921), Bavyera kralı (1913-1918). Naip olarak babası Leopold'un yerini aldı (aralık 1912), kral Otto'nun tahttan uzaklaştırılmasından sonra Bavyera kralı oldu (kasım 1913). 7 Kasım 1918 ihtilâlinden sonra tacını kaybetti. (L)

LUDWİG IV Aziz (1200 - Otranto 1227), Thüringen landgraf'ı (1217 - 1227), Hermann I'in oğlu ve halefi. Macaristanlı (Azize) Erszebet ile evlendi (1221). Friedrich II ile

Foto. LAROUSSE

Doğu'ya gitmek üzereyken, gemide öldü. (L)

LUDWİG IV Bavyeralı (Münih 1287 - Fürstenfeld, Münih yakınlarında 1347), Romalılar kralı (1314-1346), imparator (1328-1346), Bavyera dükü Ludwig II von Wittelsbach'ın oğlu. Baba mülkünü büyük kardeşi Rudolf ile tevarüs etti (1294); 1317'de kardeşinin payını da aldı. Heinrich VII'nin ölümünden sonra taç için avusturyalı dük Friedrich ile çekişti, onu Mühldorf'ta esir etti (1322). Alman imparatorluğu taraftarlarına yardım için Kuzey İtalya'ya bir ordu gönderince (1323), Almanya'da taht kavgalarını uzatmağa çalışan papa Johannes XXII tarafından önce kral unvanı kaldırıldı, sonra afaroz edildi. Ludwig IV, taç giyme törenini Sciarra Colonna'ya yaptırdı (1328) ve Roma'ya bir papa tayin etti (Nicolaus V). İtalya bu papayı reddedince imparator anlaşma yolları aradı, ama Papalığın husumetiyle karşılaştı. Alman prensleri imparatorluk seçimine papanın karışmasını istemediklerini açıkladılar (Rhens Diyeti beyannamesi, 1338), ama Ludwig genişleme siyasetiyle onları da aleyhine çevirdi; 1323'te oğlu Ludwig için, Brandenburg'u işgal etti; 1346'da, ikinci karısı hollandalı Margarete'nin haklarından faydalanarak Hollanda'nın bir kısmına, Zeeland ve Friesland'a elkoydu. Papa Clemens VI, seçicileri başka bir hükümdarı, (Karl IV) seçmeğe zorladı; Ludwig IV, taarruza hazırlandığı sırada öldü (1346). [L]

LUDWİG (Alfred), avusturyalı hint medeniyeti uzmanı (Viyana 1832 - Prag 1912). Özellikle *Rig-Veda* (1875-1888) tercümesiyle tanınır. (L)

LUDWİG (Carl Friedrich Wilhelm), alman fizyoloji bilgini (Witzenhausen, Hessen 1816 - Leipzig 1895). Marburg (1846), Zürich (1849), Viyana (1849) ve Leipzig (1865) üniversitelerinde profesör oldu; kan ve lenfanın bileşimi, idrar salgısı mekanizması ve kalbin sinirsel fizyolojisi üstüne değerli çalışmalar yaptı. Başlıca eseri: *Lehrbuch der Physiologie des Menschen* (İnsan Fizyolojisi Elkitabı) [1852-1856]. (L)

LUDWİG (Christa), alman asıllı avusturyalı kadın şarkıcı (Berlin 1924). Sanat hayatına 1946'da başladı, 1954'te Salzburg'da sahneye çıktı ve kendini Viyana, Milano, New York (1959) gibi şehirlerde, neslinin en önde gelen alman mezzosopranosu olarak kabul ettirdi. Bariton Walter Berry ile evlendi; çağdaş müzik yorumcusu olarak ün kazandı; 1965'ten sonra Wagner repertuvarını söylemeğe başladı. (L)

LUDWİG (Christian Gottlieb), alman botanikçisi (Brieg, Silezya 1709-Leipzig 1713). XVIII. yy.da botanik biliminin ilerlemesine Linnaeus'tan sonra en çok katkıda bulunan botanikçidir. ***Definitiones Generum Plantarum in Usum Auditorum*** (En Çok Kullanılan Bitki Türlerinin Tanımlaması) [1737] adlı eseri birçok defa basıldı. Bir bitkiye onun adı verildi (***ludvigia***). [L]

LUDWİG (Emil), alman yazarı (Breslau 1881 - Moscia, Ascona yakınları, Tessin 1948). Babası yahudi Hermann Cohn, Ludwig soyadını aldı. Emil Ludwig özellikle tarihî hikâyeler ve biyografiler yazdı; hayallerle zenginleştirdiği biyografilerinde önemli kişilerin hayatlarını anlattı: ***Goethe*** (1920); ***Napoléon*** (1925); ***Wilhelm II*** (1926); ***Bismarck*** (1926); ***Michelangelo*** (1930); ***Lincoln*** (1930); ***Hindenburg*** (1935); ***Roosevelt*** (1938); ***Beethoven*** (1945); ***Stalin*** (1945). 1919 Versailles antlaşmasına kesinlikle karşı çıktı, bununla birlikte barışsever bir kişi olan Ludwig, İsviçre yurttaşı olduktan sonra Nazi Almanyası'ndan ayrıldı. Bazı eserlerini İkinci Dünya savaşında sığındığı A.B.D.'de yayımladı. (L)

LUDWİG (Friedrich), alman müzik bilgini (Potsdam 1872 - Göttingen 1930). ***Repertorium Organorum*** (Org Repertuvarı) [1910] adlı eseriyle tanınır. Ayrıca G. de Machaut'nun müzik eserlerini yayımladı. (L)

LUDWİG (Otto), alman yazarı (Eisfeld an der Werra 1813 - Dresden 1865). ***Der Erbförster*** (Orman Bekçisi) [1850] adlı oyununda hakkını savunurken sertliğe kaçanların felâkete uğrayacağını anlatmak istedi. ***Die Makkabäer***'de (Makkabiler) [1854] Yahudilerin Suriyelilere yenilişini dile getirdi. *Die Heiterethei* (1854) adlı romanında Dickens'ın üslûbuna yaklaştı. *Zwischen Himmel und Erde*'de (Yer ile Gök Arasında) [1856], bir küçük şehirdeki burjuvaların yaşayışını inceler. (L)

Ludwig anjini. Patol. Ağız tabanında, dil kemiğinin üst bölgesinde görülen flegmon. Adını alman cerrahı Wilhelm Friedrich *Ludwig*'den (1790-1865) alır. (L)

LUDWİG (veya **IV**) **das Kind** («Çocuk») [Oettingen 893 - Regensburg 911], Germania ve Lotharingia kralı (900-911), imparator Arnulf'un oğlu, Germania Karolenjleri'nin sonuncusu; macar akınlarını durdurmak ve derebeyi anarşisini önlemek gücünü gösteremedi ve millî düklüklerin meydana gelmesine razı oldu. (L)

LUDWİG - FERDİNAND (Friedrich - Christian, — denir), prusyalı prens (Friedrichsfeld 1772 - Faalfeld 1806). Prusyalı August Ferdinand'ın oğlu, Büyük Friedrich'in yeğeni. Cesur, fakat ölçüsüzdü. 1806'da ülkesini Fransa ile savaşa sürükledi. Saalfeld'de yenildi ve öldürüldü. (L)

LUDWİGİA i. (alman botanikçisi Christian Gottlieb *Ludwig*'in adından). Su kenarlarında veya hendeklerde yetişen 10-60 sm yüksekliğinde bitki. (Küpeçiçeğigillerden.)

— Paleont. Jüra devrine ait ammonit. (*Harpoceratide* familyasından.) [L]

LUDWİGİT i. (avusturyalı kimyacı E. *Ludwig*'in adından fr. *ludwigite*). Miner. Tabiî demir ve magnezyum borat. (L)

Ludwig nişanı, ilki 1827'de (mavi zırhlı kırmızı şerit), ikincisi 1916'da (askerî demir haç; beyaz çizgili mavi şerit) ihdas edilen Bavyera nişanı. (L)

LUDWİGSBURG, Almanya'da (Batı Almanya, Baden - Württemberg) şehir; 73 200 nüf. XVIII. yy.ın başından kalma barok üslûbunda şato. Metalürji. Tezgâhlar. Kâğıt fabrikası. Deri ve porselen işleri. Kimya, besin ve dokuma sanayii. — Yakınında Monrepos ve Favorite şatoları. (L)

LUDWİGSHAFEN AM RHEİN, Almanya'da (Batı Almanya, Rheinland-Pfalz) şehir, Ren'in sol kıyısında, Mannheim'ın karşısında; 164 700 nüf. Büyük kimya sanayii merkezi. Plastik maddeler. Metalürji (nikel tasfiyesi). Dokumacılık. Tersaneler. (L)

Ludwigskanal, Almanya'da gabarisi alçak gemilerin seferine elverişli suyolu; 176 km. Ludwig I tarafından yaptırılan bu suyolu Tuna kıyısında Kelheim'dan başlar ve Nürnberg ile Erlangen'den geçerek Bamberg'e ulaşır. (L)

LU-DZI. Bk. KYU-DZI.

LUEBO, Kongo - Kinşasa'da (Luluabourg ili) kasaba, idare bölümü merkezi, Luebo ile Lulua'nın kavuştuğu yerde. Bölgede elmas madenleri. (L)

LUEHEA i. Salkım çiçekli ağaç; Tropikal Amerika'da yetişen on beş türü bilinir. (Ihlamurgillerden.) [L]

LUENİNG (Otto), amerikalı besteci ve flütçü (Milwaukee 1900). Jarnach, d'Andreae ve Busoni'nin öğrencisiydi. Chicago Büyük operasının kurucularındandır. Arizona üniversitesinde, Bennington kolejinde ve Kolombiya üniversitesinde dersler verdi. *Evangeline* (1948) adlı bir opera, senfonik eserler (3 *Symphonic İnterludes* [1936-1958]; *Americana*, [1936]; *Wisconsin Suite* [1955]), üflemeli çalgılar için parçalar, 3 yaylılar için dörtlü ve sonatlar besteledi, ayrıca elektronik müzik düzenledi (*Sonority Canons*, 1960). [L]

LUFİRA, Kongo'da ırmak, Kongo'nun yukarı kolu (sağ kıyı) olan Lualaba'nın kolu; 480 km. Irmaktan hidroelektrik enerji üretiminde yararlanılır (Cornet çağlayanları). [L]

Lufthansa veya **Deutsche Lufthansa,** 1926'da Aero Lloyd ve Junkers Ulaştırma şirketlerinin birleşmesiyle meydana gelen alman havacılık şirketi. Kısa zamanda havayolları şebekesi Avrupa'nın geniş bir kısmını kapladı. 1929'da, denizdeki bir geminin güvertesinden bir uçağı mancınıkla uçurtabilen ilk dünya havacılık şirketidir. Bu deneyden sonra, Kuzey Amerika'dan gelen postayı, Atlas okyanusundaki *Bremen* gemisinin güvertesinden Cherbourg limanına göndermeyi üstüne aldı. Böylelikle, postanın varış süresini 24 saat azalttı. 1930-1931'de Şanghay ve Nankin'den Mançurya üstüne yapılan hava seferlerini düzenleyen «Eurasia» (Avrasya) şirketinin kuruluşuna katıldı. 1932'de *Graf -Zeppelin* güdümlü balonu ile, Brezilya «Condor» Havacılık şirketiyle birlikte Brezilya'ya ve Şili'ye giden postanın ulaştırma işini düzenledi. 1934'te Güney Atlantik üzerinde Atlantik okyanusunda da inişler yaparak ilk yolcu taşıma servisini kurdu. 1936'dan İkinci Dünya savaşı öncesine kadar Almanya ile Kuzey Amerika arasında düzenli bir posta servisini kurdu, sonra uçaklarını Orta ve Uzakdoğu'da çalıştırdı. Almanya'nın 1945'te yenilgiye uğramasıyle çalışmalarına on beş yıllık bir ara verdikten sonra, 1955'te Lufthansa şirketi aynı adla yeniden kuruldu. (L)

Luftwaffe («hava silâhı» anlamında alm. k.) 1935'ten sonra mareşal Göring'in yönetimi altında yeniden kurulan alman hava ordusuna verilen ad. Bk. ALMANYA, *Askerî tarihi.* (L)

LUGA, Senegal'de (Diurbel bölgesi) komün, çevre merkezi, Saint-Louis'nin güneydoğusunda, demiryolu hattı üzerinde; 15 166 nüf. Yağ fabrikaları. Yer fıstığı, zamk ve deri ticareti. — *Luga çevresi*, 78 400 nüf. (L)

LÛGAAT çoğl. i. (ar. *luğat*'ten *luğât*). *Esk.* Kelimeler, sözler: *Lûgaat-i garibeyi bir yere tıkmakla*... (H. Z. Uşaklıgil). || Sözlükler. (M)

LUGAL (Necati), türk şarkiyatçısı (İstanbul 1878 - Ankara 1964). İstanbul'da, okudu, şeyhülislâm Musa Kâzım Efendinin derslerine devam etti. 1905'te icazetname aldı. İstanbul'da çeşitli okul ve medreselerde ders verdi. Almanya'da Hamburg Üniversitesi Şarkiyat enstitüsünde türk-fars dilleri ve edebiyatı dersleri okuttu. Türkiye'ye dönünce Beyazıt Genel kütüphanesi müdürlüğüne, daha sonra Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klasik Şark Dilleri kürsüsü profesörlüğüne getirildi (1943). 1959-1960 Yıllarında Türk Tarih kurumu şarkiyat uzmanı olarak çalıştı. 1960'tan sonra Ankara Üniversitesi İlâhiyat fakültesi klasik dinî türkçe metinler şerhi profesörlüğüne getirildi. Bazı şarkiyat metinlerini yayıma hazırladı. Tercümeler yaptı. Başlıca eserleri: Ebu Nasr il Farabî'den, *Halâ Üzerine Makale* (Aydın Sayılı ile, 1951); Tacizade Sadi Çelebi'den, *Münşeat* (Adnan Erzi ile, 1956); İbni Bîbî'den, *El-Avâmir-ül-Alâiye fil-Umûr -il Alâiyye* (Yüksek İşler Hakkında Yüksek Emirler) [Adnan Erzi ile, 1957]; Ebu Bekir Tahranî'den, *Kitab-ı Diyarbakriyye, Akko-*

LUGANO

LUGNÉ-POE

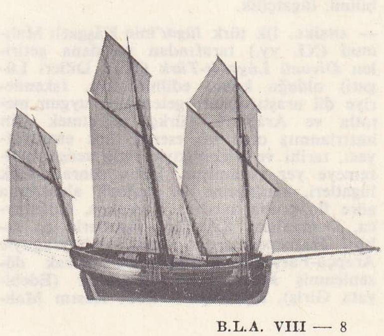

lugger

Foto. Leaument-Viollet, Benque (LAROUSSE)

LUGONES

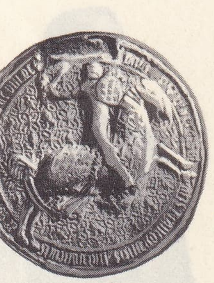

Sicilya kralı Anjou'lu **LUIGI** I'in mühürü
Archives Nationale, Paris

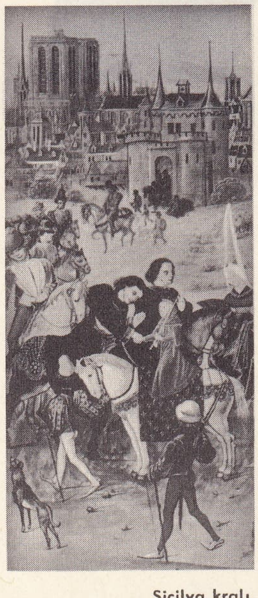

Sicilya kralı, Anjou'lu **LUIGI II**
XV. yy. minyatürü
Cabinet des Estampes, Paris

yunlular Tarihi (Faruk Sümer ile, 1962); *Fatih Devrine ait Münşeat Mecmuası* (Adnan Erzi ile, 1956); Nizameddin Şamî'den, *Zafername* (1949). [M]

LUGALANDA, M.Ö. 2500 - 2350 yılları arasında Mezopotamya'da hüküm süren Lagaş sitesinin sekizinci kralı. Babası Enitari'den sonra tahta geçti; babası gibi rahipti. (M)

LUGALZAGİZİ, Umma'dan gelme Uruk kralı (M.Ö. 2750'ye doğr. [?]). Lagaş sülâlesine son verdi ve imparatorluğunu Pers körfezinden Akdeniz'e kadar genişlettiğini ilân etti. Yirmi beş yıllık bir saltanattan sonra, akkad kralı Sargon'a yenildi. (L)

LUGANO, İsviçre'de (Ticino kantonu) şehir, Lugano gölü kıyısında; 22 200 nüf. İklimi sağlığa elverişli sayfiye merkezi. Bramante'nin planlarına göre yapılmağa başlanan, fakat bitirilemeyen katedral, Sainte-Marie-des-Anges kilisesinde Bernardino Luini'nin freski. Çikolata ve sigara fabrikası. Dokumacılık (ipekli). — *Lugano* (veya *Ceresio*) *gölü*, İsviçre ile İtalya arasında; 48 km². San Salvatore dağının çevresinde iki kola ayrılır; buradaki 800 m'lik rıhtımdan Sankt-Gothard treni geçer. (L)

LUGANSK, 1935-1958 arasında **Voroşilovgrad**, S.S.C.B.'de (Ukrayna) şehir, Donbass'ta, Voroşilovsk'un doğusunda; 274 000 nüf. Kömür madenleri. Demir fabrikaları. Büyük demiryolu malzemesi ve lokomotif fabrikaları. Dokuma sanayii. (L)

LUGARD (Frederic John Dealtry LUGARD, birinci — baronu), ingiliz sömürge bakanı (Madras 1858-Surrey'de 1945). 1897'de Batı Afrika komiseri oldu, 1903'te de Kano'yu zaptetti. Hongkong'da vali, Nijerya'da genel vali olarak bulundu (1912-1919); Nijerya'yı bir dereceye kadar birliğe kavuşturdu. (L)

LUGARO (Ernesto), italyan nöropsikiyatri bilgini (Palermo 1870-Salo 1940). Sassari, Messina, Modena ve Torino üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptı. Nöron teorisine önemli deneysel katkılarda bulundu. Acı duyumu merkezinin talomus'ta bulunması gerektiğini savundu. Psikiyatride açık olarak «organizmacıdır: akıl ve ruh hastalıklarının psikolojik sebeplerden çok bedenî etmenlerden ileri geldiğini öne sürdü. (L)

LÛGAT i. (ar. *lugat*). Bir dildeki kelimelerin tümünü veya bir kısmını, genellikle alfabe sırasına göre, aynı dil veya başka bir dil aracılığıyla tanımlayan kitap: *Naci Efendinin lûgatı da el altında duruyor* (N. Ataç). *Muhayyelenin ne olduğunu lûgate bakmadan bulduk* (S. F. Abasıyanık). (*Eşanl.* SÖZLÜK.) || Kelime: *O, isimleri ve lûgatleri manalandıran yazı serisinde, sıra «gül»e gelince...* (Y. Z. Ortaç). *Asya lehçelerinden ekler kökler aldılar, yabanî halk lûgatlerini mekteplere soktular* (F.R. Atay). || Lûgat kitabı.

— DEY. *Lûgat paralamak*, konuşurken veya yazarken günlük dilde kullanılmayan ve herkesin anlayamayacağı kelimeleri kullanmak: *Tanırım kendisini, lûgat paralamak sevdasında değildir* (N. Ataç).

— *Esk. Lûgat-nüvîs*, lûgat yazan, lûgat meydana getiren. || *Lûgat-perdaz* («lûgat uçuran»), lûgat paralayan. || *Lûgat-şinâs*, iyi lûgat bilen, çok kelime bilen. || *Ehl-i lûgat*, lûgatçi, lûgat uzmanı. Lûgat sahibi. || *İlm-i lûgat* (veya *ilm-ül-lûgat*), lûgat bilimi, lûgatçilik.

— ANSİKL. İlk türk *lûgat*'inin Kâşgarlı Mahmud (XI. yy.) tarafından meydana getirilen *Divanü Lûgat-it-Türk* (Türk Dilleri Lûgati) olduğu kabul edilmektedir. İskenderiye dil araştırmaları geleneğine uygun metotla ve Araplara Türkçe öğretmek için hazırlanmış olan bu eserde türk etnografyası, tarihi ve edebiyatıyle ilgili zengin malzemeye yer verilmiştir. Daha sonraki türk lûgatleri, tarihlerine ve coğrafî alanlarına göre üç gruba ayrılır: Kıpçakça, Çağatayca, Osmanlıca. Kıpçakça lûgatlerin en eskisi, Harizmşahlardan Atsız'ın buyruğuyle Arapça-Farsça-Türkçe-Moğolca olarak düzenlenmiş *Mukaddimet-ül-Edeb*'dir (Edebiyata Giriş). Zemahşer'li Ebül Kasım Mahmud (1074-1134) tarafından hazırlanan bu lûgat, Türkçenin çeşitli şivelerine ait deyim, terim ve kültür kelimeleri bakımından zengindir. XIII. yy.ın sonunda yazıldığı tahmin edilen *Codex Cumanicus* (Kumanca Metinler Kitabı), Kıpçakça lûgatlerin en önemlilerindendir. Kumanca metinlerin ve dilbilgisi kurallarının da yer aldığı eserde, Latince-Farsça-Kumanca, Kumanca-Latince ve Kumanca-Almanca lûgatler bulunmaktadır.

Muhammed bin Kays'ın aynı yüzyıla ait *Tıbyan-ül-Lûgat-it-Türkî alâ Lisan-il-Kankli* (Kankh Dili Üstüne Türkçe Lûgat) adlı eserinde, Harizm bölgesinde hâkim türk topluluklarından Kankh boyunun lûgat malzemesi toplanmıştı. XV. yy.da İbni Mühenna, İbrahim Farukî gibi dilcilerin lûgatlerini hazırlarken yararlandığı bu eser, bugün kayıptır. XIV. yy.ın ikinci yarısında Gırnatalı Ebu Hayyan'ın *Kitab-ül-İdrak-li Lisan-il Etrak*'inde (Türklerin Dilini Öğrenme Kitabı), Mısır'daki Memlûk Kıpçakçasının grameriyle birlikte lûgati de yer alır. Ebu Hayyan'ın çağdaşı İbni Mühenna'nın *Hilyet-ül-İnsan ve Helbet-ül-Lisan* (Dilin Kılavuzu ve İnsanın Cevheri) adlı lûgati, Türkçenin bu koluna aittir. Memlûk Kıpçakçası üstüne yazılmış lûgatler arasında Alaeddin El-Kıfçakî'nin *El-Envar-ül-Muzie*'si (Işık Saçan Nurlar) [XIII. yy.], İmadeddin El-Mısrî'nin *Es-Sahih min Dürret-il-Muzie*'si (Işık Saçan Gerçek İnci) [XIII. yy.], Cemaleddin et-Türkî'nin *Kitab-ı Bulgat -ül-Muştak fi Lûgat-it-Türk ve'l-Kıfçak*'ı (Kıpçak ve Türk Dilinde Kelime Türetme Kitabı) [XIV. yy.], Molla Mehmed Salih'in *Eş-Şüzur-üz-Zehebiye ve'l-Kıta-il-Ahmediye fi'l-Lûgat-it-Türkiye* (Türk Dilinin Altın Parçaları) [XVII. yy.] lûgatlerden bazıları şunlardır: *Tercüman-ı Türkî ve Arabî* (Türkçe ve Arapça Tercümanı) [XIII. yy.], *Et-Tuhfet-üz-Zekiye fi Lûgat-it-Türkiye* (Türk Dili Konusunda Zekâ Hediyesi) [XIV. yy.]; *El-Kavanin-ül-Külliye li zabt-il-Lûgat-it-Türkiye* (Türk Dilinin Zaptı İçin Genel Kanunlar) [XV. yy.].

Çağatayca lûgatler genellikle edebiyat diline, Ali Şir Nevaî'nin eserlerinde geliştirilen Türkçeye ait söz kadrosunu ele almıştır. Bunların birçoğu İran ve Azerbaycan'da, bazıları da Hindistan'da yazılmıştır. Arap lûgatçilik usullerine göre hazırlanan Çağatayca lûgatlerin dikkati çeken yönü, Arapça ve Farsça kelimelere yer verilmemesidir. Kelime anlamlarının Anadolu Türkçesi, Azerice, Türkmenceden örnekler ve anlam karşılaştırmalarıyle birlikte gösterilmesi bu lûgatlerin önemli özelliklerindendir. Çağatayca lûgatlerin başlıcaları şunlardır: *Abuşka* (İhtiyar) [XVI. yy. yazarı bilinmiyor, basımı: 1862 ve 1868]; «İmamî» mahlâslı Tai'in *Bedâi-ül-Lûgat*'ı (Dilin Güzellikleri) [XV.-XVI. yy. basımı: 1961]; hintli bilgin Muhammed Yakub Çingi'nin *Kitab-ı Zeban-ı Türkî*'si (Türk Dili Kitabı) [XII - XVIII. yy.]; Mirza Mehdi Han'ın *Senglâh*'ı (Taşlık) [XVIII. yy. fotokopisinin yayını 1950]; Muhammed Hoyî'nin *Hülâsa-i Abbasî*'si (XIX. yy.); Şeyh Muhammed Salih'in *El-Tamga-yı Nasırî*'si (XIX. yy.), Feth-Ali Kaçar'ın *Feth-Ali Kaçar Lûgati* (XIX. yy.), Şeyh Süleyman Efendi'nin *Lûgat-i Çağatay ve Türkî-i Osmanî*'si (Çağataycadan Osmanlı Türkçesine Lûgat) [1880] v.d. Türkiye'de matbaanın kuruluşuna kadar yazılan lûgatlerin çoğunluğunu arapça ve farsça öğretmek için hazırlanmış eserler meydana getirir. Bunlar arasında Sünbülzade Vehbî'nin (XVIII. yy.) *Nuhbe*'si (Seçilmiş) [Arapçadan Türkçeye lûgat] ve *Tuhfe*'si (Hediye) [Farsçadan Türkçeye lûgat] gibi manzum olanlar da vardır. İbrahim müteferrika'nın kurduğu ilk Türk matbaasında basılan ilk kitap Vankulu Mehmed Efendinin 2 ciltlik *Kitab-ı Lûgat-ı Vankulu* (Vankulu'nun Lûgat Kitabı) [Cevherî'nin *Sıhah*'ından (Doğru Olan Bilgiler) tercüme, 1729] adlı eseridir. XVIII. yy.dan XX. yy.ın başlarına kadar yayımlanan lûgatler arasında şunlar sayılabilir: şeyhülislâm Esad Efendi, *Lehcet-ül-Lûgat* (Dilin Lehçesi) [1795]; Mütercim Âsım, *Burhan-ı Katı* (Doğruluğu Kesin Delil) [Tibyan-ı Tebrizî'den tercüme]; *Kamus-ül-Mühit* (Ansiklopedik Lûgat) [Firuzabadî'den tercüme, 3 cilt, 1814-1817]; Ahterî Mustafa Şemseddin, *Ahter-i Kebir* (Büyük Yıldız) [1826]; James William Redhause, *Müntehabat-ı Lûgat-i Osmaniye* (Osmanlı Lûgatinden Seçmeler); Ahmed Lûtfî, *Lûgat-i Kamus* (Geniş Lûgat) [1870]; Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî* (Osmanlı Lehçesi) [2 cilt, 1876]; Ebüzziya Tevfik, *Lûgat-i Ebüzziya* (Ebüzziya'nın Lûgati) [1888]; Muallim Naci, *Lûgat-i Naci* (Naci'nin Lûgati) [1890], Mehmed Selâhi, *Kamus-i Osmanî* (Osmanlıca Lûgat) [4 cilt, 1896-1904]; Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî* (Türkçe Lûgat) [1899-1901]; Ali Nazima ve Reşad, *Mükemmel Osmanlı Lûgati* (1902); Ali Seydi, *Resimli Kamus-ı Osmanî* (Resimli Osmanlı Lûgati) [1906-1909] v.d.

Harf devriminden sonra lûgatler latin alfabesi sistemine göre hazırlandı; bazı lûgatlerde kelimelerin arap harfiyle veya transkripsiyonlu biçimleri de verildi.

Cumhuriyet döneminde yayımlanan lûgatlerin başlıcaları: Hüseyin Kâzım Kadri, *Büyük Türk Lûgati* (4 cilt, 1927-1945); İbrahim Alâeddin Gövsa, *Yeni Türkçe Lûgat* (1930); Midhat Sadullah Sander, *Resimli Yeni Türkçe Lûgat* (1930); Mehmed Kemal, *Türkçeden Türkçeye Sözlük* (1934); K.S. Orhan, *Öz Dil Kılavuzu: Osmanlıcadan Türkçeye, Türkçeden Osmanlıcaya* (1935); Mehmed Ali Ağakay, *Türkçe Sözlük* (1945); Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Küçük Lûgat* (1949) ve *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (1962); Mustafa Nihat Özön, *Osmanlıca - Türkçe Lûgat* (1952); *Meydan-Larousse* (*Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*) [1969 - 1973]; *Büyük Türk Sözlüğü* («Hayat Yayınları», 1969-1971).

Bunlardan başka çeşitli bilim dallarıyle ilgili terim lûgatleri de hazırlandı. Bu lûgatlerin hemen birçoğunda terimlerin osmanlıca ve yabancı dildeki karşılıkları da verildi. Başlıcaları: Hüseyin Galib, *Kamus-ı Hukuk* (Hukuk Lûgati) [1889]; Salâhaddin Kip, *Askerî Kamus* (1934); Ahmed Lûtfi, *Fizikî Coğrafya Lûgati* (1939); Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (3 cilt, 1946-1956); *Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü* (T.D.K., 1948); Ömer Nasuh Efendi, *Hukuk-ı İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhıyye Lûgati* (İslâm Hukuku ve Fıkıh Terimleri Lûgati) [1949]; U. Nalbandoğlu, *Türkiye Deniz Balıklarının Sözlüğü* (1954); Mustafa Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü* (1954); Ömer Asım Aksoy, *Anayasa Sözlüğü* (1961) *Ortaöğretim Terimleri Kılavuzu* (T.D.K., 1963); Nijat Özön, *Sinema Terimleri Sözlüğü* (T.D.K., 1963); Haldun Taner, Metin And, Özdemir Nutku, *Tiyatro Terimleri Sözlüğü* (T.D.K., 1966); Sevinç Koral, *Zooloji Terimleri Sözlüğü* (T.D.K. 1963); Cahit Öztelli, *Resmî Yazışmalar Sözlüğü* (T.D.K., 1956); Prof. İsmet Sungurbey, *Medenî Hukuk Terimleri Sözlüğü* (T.D.K., 1966); Prof. Dr. Vecihe Hatiboğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü* (T.D.K., 1969) v.d. Türk Dil kurumunun lûgat çalışmaları arasında Ö. A. Aksoy ve Dehri Dilçin'in hazırladığı *Tanıklarıyle Tarama Sözlüğü* (4 cilt, 1943-1957; 1963'te *Tarama Sözlüğü* adıyle yeniden yayımlanmağa başlandı), *Derleme Sözlüğü* (I. c., 1963; II. c., 1965); *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi* (I. c. 1939; II. c. 1940; III. c. 1942; IV. c. 1949; V. c. 1951; VI. c. 1952) de yer alır.

Avrupa'da batı dillerinden Türkçeye ilk lûgatler XVII. yy.da düzenlendi: G. Molino, *Dittionario Della Lingua Italiano-Turchesco* (Türk - İtalyan Dili Lûgati) [1641]; A. Mascis, *Vocabularium Latino - Turcicum* (Latince - Türkçe Lûgat) [1677] v.d. Sonraki yüzyıllarda yerli ve yabancı yazarlarca birçok dilden Türkçeye, Türkçeden yabancı dillere, çeşitli lûgatler hazırlandı: M. A. Ağakay, *Fransızca - Türkçe Lûgat* (1962); *Redhouse* Sözlüğü (İngilizce - Türkçe, 7. basımı 1969) v.d.

Birkaç dilin kelimelerini birarada toplayan çok dilli lûgatlerin hazırlanmasına XVII. yy.da başlandı: François de Mesgnien Meninski, *Complementum Thesauri Linguarum Orientalium Seu Onomasticum Latino - Turcico - Arabico - Persicum* (Doğu Dillerinin Tamamlayıcı Lûgati veya Farsça - Arapça - Türkçe - Latince Lûgat) [Vienne, 1687]; J. C. Clodius, *Com-*

Foto. LAROUSSE

pendiosum Lexicon Latino - Turcico - Germanicum ... cum Praefatione de Lingua et Literatura Turcarum (Germence - Türkçe - Latince Lûgat ... Türklerin Dil ve Edebiyatları Üstüne Bir Önsözle Birlikte) [Leipzig, 1730]; J. Th. Zenker, *Türkish - Arabisch-Persisches Handwörterbuch* (Türkçe - Arapça - Farsça Lûgat) [Leipzig, 1866-1876] v.d. Çeşitli devirlerde hazırlanan etimolojik ve karşılaştırmalı lûgatler şunlardır: Ali Şir Nevaî, *Muhakemet-ül-Lûgateyn* (İki Dilin [Farsça, Türkçe] Karşılaştırması) [basımı: Taşkent 1940, Ankara 1941] L. Z. Budagov, *Sravnitel'nıy Slover Turetsko-Tatarskih Noreçiy* (Türk-Tatar Lehçelerinin Karşılaştırılmalı Lûgati) [2 cilt, 1868 - 1871; yeni basımı: 1960]; H. Wambéry, *Etymologisches Wörterbuch der Turko - Tatarischen Sprachen* (Türk ve Tatar Dillerinin Etimolojik Lûgati) [1878]; Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der Türk - Dialecte* (Türk Lehçeleri Lûgati Denemesi) [4 cilt 1893 - 1911; yeni basımı: 1963]; Bedros Kerestejian, *Quelques Materiaux pour un Dictionnaire Etymologique de la Langue Turque* (Türk Dili Etimolojik Lûgati İçin Birkaç Materyal) [Londra, 1912] v.d. (→ Bibliyo.) [M]

LÛGATÇE i. (ar. *luğat* ve fars. *-çe*, küçültme ekinden *luğat-çe*). Küçük lûgat. || Belirli bir sanat veya bilime mahsus kelimelerin anlamlarını veren lûgat. || Ek lûgat. (M)

LÛGATÇI i. (*lûgat*'ten *lûgat-çi*). Sözlükçü, lûgat uzmanı, lûgat yapan, lûgat hazırlayan: *İlk türk lûgatçilerinden Kâşgarlı Mahmud'un eseri yeniden basıldı.* (M)

Lûgati Naci, Muallim Naci'nin hazırladığı lûgat (1904). Özellikle Türkçede en çok kullanılan arapça ve farsça kelimeleri içine alır. Muallim Naci, lûgati «fetva» kelimesine kadar hazırladı; bundan sonraki kısmını Tahir Olgun düzenledi. (M)

Lûgat-i Tarihiye ve Coğrafiye (*Tarih ve Coğrafya Lûgati*), Ahmed Rıfat Efendinin (öl. 1895) tarih ve coğrafya ile ilgili ve alfabe sırasına göre düzenlenmiş yedi ciltlik eseri. Kavimlerin yaşayışlarını, ülkelerin tarihî ve coğrafî durumlarını konu edinir. Ayrıca içinde yazarlar ve eserleriyle ilgili bölümler vardır. İstanbul'da basıldı (1882). [M]

LÛGAVÎ sıf. (ar. *luğat*'ten *luğavi*). *Esk.* Lûgatle, kelimelerle ilgili olan. || *Manâ-yı lûgavî*, (bir kelimenin) lûgat anlamı.

◆ **Lûgaviyât** çoğl. i. *Esk.* Sözlük ile ilgili meseleler, lûgat bilimi.

◆ **Lûgaviye** sıf. *Esk.* Lugavînin dişili. || *Kütüb-i lûgaviye*, lûgat kitapları.

◆ **Lûgaviyûn** çoğl. i. *Esk.* Lûgatçiler. (M)

LUGAZ i. (ar. *luğâz*). Ed. *Esk.* Divan edebiyatında nazım şeklinde yazılan bilmece.
— ANSİKL. Ed. *Esk.* *Lûgaz*, anlatılan şey, kapalı bir biçimde ifade edildikten sonra ne demek istendiği okuyucuya sorularak yapılan bir nazım oyunuydu. Şairler, divanlarının sonuna bu tür küçük manzumeler eklerlerdi. (Meselâ ebced hesabıyle cemre'nin «c»si üç, «e»si beştir; şair Fıtnat Hanım lûgatında üç cemreyi şöyle bildiriyor:

Ol nedir kim üç birader her zaman
Bir biri ardınca olmuştur revan
Yılda bir kerre gelirler âleme
Makdemiyle kesbi feyzeyler cihan
Kimseler görmüş değildir yüzlerin
İsmi vardır cismi amma ki nihan
Birisi oldu havaya münkalip
Birisi âb içre tuttu âşiyan
Gökte bulmuş her birisi yerlerin
Biri dahi eyledi hâki mekân
Serleri üç pararı beş anların
Kıl tefekkür eyledim sana beyan. (M)

LUİS I
Portekiz kralı
A. Pincon'un
eseri
Cabinet
des Estampes,
Paris

Foto. Bulloz (LAROUSSE)

LUGBARA'LAR, nil asıllı kabile, Uganda'da otururlar; tarım işlerinde ustadırlar. (L)

LUGDUNUM. Esk. coğ. Lyon'un (Fransa) latince adı. (L)

LUGEON i. (isviçreli mühendis ve jeolog *Lugeon*'un adından). Bayınd. Toprak geçirgenliği için kullanılan ölçü birimi; 1 m'lik kuyu derinliğinde ve 10 bar'lık basınç altında, soğurması dakikada 1 litre olan bir toprağın geçirgenliğine eşittir. (Bu deney, geçirgenliği incelenen kuyu açma bölgesini su sızdırmaz tıkaçlarla sınırlandırarak klasik toprak injeksiyonları tekniğine göre yapılır. Kuyu açma çapı, kayadaki soğurmada hemen hemen hesaba katılmaz. Bu kaya, homogen olarak kabul edilen bir toprakla kıyaslanırsa geçirgenliğin aşağı yukarı 1 lugeon = 1 ile 1,5 10-7 m/sn'ye eşit olduğu yazılabilir.) [L]

LUGEON (Maurice), isviçreli jeolog ve mineraloji bilgini (Poissy 1870 - Lozan 1953). 1898'de Lozan Mühendislik okulunda profesör oldu. Marcel Bertrand ve Hans Schhradt'ın ortaya attığı sürüklenim örtüleri kavramını benimsedi. Chablais üstüne ilk sentetik derlemeyi hazırladı (1896). Karpatların yapısını, araziye gitmeden tanımladı (1903) ve yaptığı yorumlama araziye gidenler tarafından doğrulandı. Akarsu aşındırmasıyle ilgili çalışmaları vardır; baraj uzmanıydı. (L)

LUGGER [lagır] i. (ing. k.). Atlas okyanusu ile Manş limanlarında kabotaj servisi yapan küçük gemi.
— ANSİKL. Direk ve yelken donanımıyle Şar None tipine benzeyen ve alt yelkenlerinin direğe bağlandığı alt uçların (amoro yakası) biçimi ile ondan ayrılan yelkenli tekne. Alt yelken pıraçıra (veya lagen) biçimi yelkendir: Uzun süre kıyı koruması için filolara bağlı olarak kullanılan lugger'de birkaç tane büyük dökme kaval top vardır. Fransa'da Birinci İmparatorluk döneminde korsanlar tarafından kullanıldı. (L)

LUGLİ (Giuseppe), italyan arkeoloğu (Roma 1890 - ay.y. 1967). Roma topoğrafyasını inceledi (1933-1965 yılları arasında Roma üniversitesinin Topoğrafya kürsüsünü işgal etti). Roma mimarî tekniklerinin incelenmesine büyük çaba harcadı. Bu mimariye bağlı şehircilik meselelerini ele aldı. Başlıca eserleri: şehrin merkeziyle ilgili kısmı 1946'da yeniden yazılan *I Monumenti Antichi di Roma e Suburbio* (Roma'nın Eski Anıtları ve Dış Mahalleleri) [1930]; *Forma Italiae ve Tecnica Edilizia Romana* (Roma Yapı Tekniği) [1957]. (M)

LUGNE-POE (Aurelien Marie), fransız yazarı, oyuncusu ve tiyatro yöneticisi (Paris 1869 - Villeneuve-les-Avignon 1940). Daha Condorcet lisesindeyken Escholier'ler tiyatro topluluğuna katıldı; sonra konservatuvara geçti, ikincilikle mezun oldu, Theatre-Libre ve Theâtre d'Art'da oynadı. Bağımsızlığa ve araştırmaya düşkün olan Lugne-Poe, Oeuvre tiyatrosunu kuratak, ekim 1893'te, Bouffes-du-Nord'da, İbsen'in *Rosmersholm*'uyle ilk oyununu verdi. Oeuvre tiyatrosu, İbsen, Strindberg, Björnson, Hauptmann, Gorki, D'Annunzio, Hofmannsthal gibi yazarların eserlerini oynayarak, Paris halkının yabancı tiyatro eserlerini tanımasına geniş ölçüde katkıda bulundu. Lugne-Poe aynı zamanda, 1893'ten 1914'e kadar, Maeterlinck ve Henri Bataille'den Claudel'e kadar giden, Jarry (1896'da *Kral Übü* [Ubu Roi] kavgası), Tristan Bernard, Romain Rolland, Saint - Georges de Bouhelier'nin de dahil oldukları bir tiyatro nesline hizmet etti, onları kabul ettirdi. Birinci Dünya savaşından sonra düzensiz Oeuvre tiyatrosunu, Clichy sokağında, «Maison de l'Oeuvre» adıyle sabit bir tiyatro haline getirdi. 1920'den 1929'a kadar (tiyatrosunu sattığı tarih), Jean Sarment, Crommelynok, Steve Passeur, Salacrou ve Roger - Ferdinand'ın dahil oldukları yeni bir nesli burada tanıttı. Son zamanlarında ortaya çıkan Copeau ve Cartel tiyatroları gibi rakiplerine rağmen, devrinin en büyük «yazar kâşifi» ve bir çeşit «tiyatro büyücüsü» olarak kaldı. *La Parade* (Geçit Töreni) [1930-1946] adı altında dört ciltlik hatıralar, *İbsen* (1936) üstüne bir eser ve birçok tenkit yazısı bıraktı. (L)

LUGO, İspanya'da şehir, Galicia'da, Mino'nun yukarı vâdisinde, il idare merkezi; 61 100 nüf. Roma devrinde Galicia'nın başkenti olan şehirde, Roma devrinin sonundan kalma büyük surlar vardır. Katedrali XII. yy.dan kalmadır (deambulatorium'u XIII. yy.dan, koro yeri XVIII. yy.dan kalma). — *Lugo ili*, 500 000 nüf. Dar bir kıyı kesimini içine alır, genellikle dağlıktır; ama Mino ile birleşen geniş havzalar, verimli tarım alanlarıdır. İklimin yağışlılığı ve büyük sıcaklık farkları olmaması, kır ekonomisini hayvancılık ile (sığır, domuz), mısır, patates, elma ve kestane yetiştirmeğe yöneltmiştir. Çok yoğun olan kır nüfusu, İspanya'nın başka illerine ve denizaşırı ülkelere göç etmektedir. Demir ocakları. (L)

LUGO, İtalya'da şehir, Emilia'da (Ravenna ili), Senio yakınında; 33 700 nüf. Şarap fabrikası. Kâğıt fabrikaları. (L)

LUGO (Giuseppe), italyan tenoru (Sona, Verona 1899). İşçi olarak Fransa'ya göç etti. 1931'de Opera - Comique (Paris) ile üç yıllık bir sözleşme imzaladı. 1937'de İtalya'da tenorluğa başladı. Önce Bologna'daki Comunale'de (*Tosca*), daha sonra Scala ve milletlerarası lirik tiyatrolarda oynadı. Geleneksel repertuvara öncelik verdi. (M)

LUGOJ, Romanya'da şehir, Banat'ta (Timişoara bölgesi), Banat dağları kenarında, Timiş ırmağı kıyısında; 30 300 nüf. Mahallî idare merkezi. Akıl ve ruh hastalıkları hastahanesi. Tarım pazarı. Dokuma (ipek ve pamuk) sanayii. Bıçkıhaneler. (L)

LUGONES (Leopoldo), arjantinli siyasetçi ve yazar (Rio Seco, Cordoba 1874 - Buenos Aires 1938). İhtiraslı ve heyecanlı mizacıyle, bilim, felsefe ve edebiyatla ilgilenirken, bir yandan da cesur sosyal reformlar taraftarı bir eylem adamı olarak kaldı. Nesirleri (*Historia de Sarmiento* [Sarmiento Tarihi]) arasında en başarılı eseri, kaba kuvveti ve vahşi güzellikleri canlandıran hikâyeleridir (*La Guerra Gaucha* [Gaucha Savaşı]). Şiirlerinde şaşılacak ölçüde ton çeşitliliği görülür: *Las Montanas del Oro* (Altın Dağlar) [1897]; *Odas Seculares* (Eski Odlar) [1910] ve *Poemas Solariegos* (Soylu Şiirler) [1928]. Arjantin'de modern eğilimli hareketin temsilcisiydi, çağdaş arjantin edebiyatı üstünde büyük etkisi oldu. (L)

LUGUET (Andre ALLIOUX - LUGUET, **Andre** — denir), fransız aktörü (Fontenay-sous-Bois 1892). Tiyatrocu bir ailenin çocuğu olan Luguet, 1925'te Comedie - Française'e girdi (1927-1929); istifa etti ve bulvar tiyatrolarına döndü. Birçok filim çevirdi. Bunlar arasında Holywood'da Jacques Feyder'in yönetiminde çevirdiği *Le Spectre Vert* (Yeşil Huzme), *Si l'Empereur Savait Ça* (İmparator Bunu Bilseydi) [1929'dan 1933'e kadar], Fransa'da çevirdiği *Le Mariage de Chiffon* (Chiffon'un Evliliği) [1941]. *Madame du Barry* (1954), *Les Carnets du Major Thomson* (Major

Bernardino LUINI
«İsa'nın Doğuşu»
bütün ve detay
Louvre müzesi,
Paris

LUİS de Leon

LUISILLO

Aziz LUKA
Luca Della Robbia'nın eseri
Santa Croce manastırı, Floransa

«Aziz LUKA Meryem'in portresini yaparken»
Van der Weyden'in eseri (detay)
Boston müzesi, A.B.D.

Thomson'un Hatıratı) [1955], *C'est Arrivé à Aden* (Aden'deki Olay) [1956], *Parisli Kız* (Une Parisienne) [1958] v.d. sayılabilir. (L)

LUGVAR'LAR, Kongo'da, Albert gölünün batısında yaşayan zenci halk. (L)

LU HAN, çinli general (doğ. 1890'a doğr.). Yun-nan'lıdır; 1941'de, Lung Yun'dan sonra bu eyaletin başına geçti. Marksist eğilimi olan ve Mao Çe-tung ile ilişkisi bulunan Lu Han, İkinci Dünya savaşı sırasında Fransızlarla iki taraflı bir siyaset takip etti ve 1946'da resmen komünist kuvvetlerine katıldı. (M)

LUHAYYE, Yemen'de (Hudeyde ili) şehir, Kızıldeniz kıyısında; 6 000 nüf. Kahve antreposu.

— Tar. Şehrin eski tarihi bilinmiyor. XVI. Sana imamları tarafından yönetildi. XVIII. yy.ın ikinci yarısında, Haşid ve Bakıl aşiretlerinin saldırısına uğradı ve yıkıldı. XIX. yy.da bağımsız oldu. Vahhabîler, Yemen'e saldırınca Luhayye valisi de onlara bağlandı. Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından alındı (1833). Osmanlı devletinin yönetimi altına girdikten sonra (1869) Yemen ilinin Hudeyde sancağına, bir ilçe merkezi olarak bağlandı. İkinci Dünya savaşı sonunda Sana imamı Yahya tarafından geri alındı. (M)

LU HSİUN veya **LU SİUN** (Çou Cu-Jin, — denir), çinli romancı (Şao - Hsing 1881 - Şanghay 1936). Cahil ve çalışkan insanların hayatını güçlü bir gerçekçilikle dile getirdi. Denemeleri ve yergi yazıları iğneleyici niteliktedir. Başlıca eserleri: *Ah Q'-nun Gerçek Tarihi* (1921); *Çığlık* (1923); *Eski Tarz Masallar* (1935) ve önemli bir tenkit kitabı *Çin Romanının Kısa Tarihi* (1924). [L]

LUİGİ veya **LUDOVİCO III GONZAGA,** Türk (1414-1478), Mantova markisi (1444 - 1478), Gianfrancesco I ve Paola Malatesta'nın oğlu. Babasına marki unvanını veren imparator Sigismund Mantova'ya gelince Ludovico imparatorun yeğeni Brandenburg'lu Barbara ile evlendi (1433). Birkaç yıl sonra babasının mirası yüzünden kardeşi Carlo ile çatıştı ve dük Filippo Maria Visconti'nin hizmetine girdi (1436). Babası kendisini sürgüne yolladı. Carlo'yu vâris seçti. Fakat 1438'de Gianfrancesco I de Milano dükünün hizmetine girdi ve oğluyle barıştı (1439). Babası ölünce (1444) markiliğin en önemli parçası kendisine miras kaldı. 1445'te de imparator Friedrich II tarafından resmen marki ilân edildi. Filippo Maria Visconti ölünce (1447) Francesco Sforza'ya karşı Venedik ile birleşti. Fakat daha sonra yeni Milano düküyle anlaştı ve Lodi barışından sonra da (1454) Milano düküne sadık kaldı. Bu vesileyle markiliğin savunma ve ticareti yönünde stratejik önemi olan Asola, Lonato ve Peschiera'yı Venedik'e bırakmak zorunda kaldı. Ölümüne kadar papalıkla iyi ilişkileri korudu (1459'da Mantova'da papa Pius II'nin başkanlığında amacı Türklere karşı sefer açılmasını görüşmek olan bir meclis kurdu). Bütün güçlü komşularıyle iyi geçindi. (M)

LUİGİ I (Vincennes 1339 - Bisceglie [Bari] 1384), Anjou dükü (1360-1384). Napoli ve Sicilya kralı, Provence ve Forcalquier (1383 -1384) kontu. Fransız kralı Jean II'nin ikinci oğlu. Navarra kralı Carlos'a (1354), sonra İngiltere kralı Edward III'e (1360) rehine olarak gönderildi. 1363'te kaçtı. Kardeşi Charles V tarafından Languedoc tuğgeneralliğine tayin edildi. Yeğeni Charles VI'nın naibi olunca (1380), kendisine fazla Adria (Orta İtalya) krallığını ve sonra Sicilya tahtını teklif eden Avignon papası Clemens VII'nin İtalya maceralarına sürüklendi. Luigi'yi vâris tayin eden Sicilya kraliçesi Giovanna I, Roma papası Urbanus I'in desteklediği vâris adayı Draçlı Carlo'nun hücumuna uğradı (haziran 1830). Temmuz 1381'de Napoli'ye giren Draç'lı Carlo kraliçeyi öldürttü (1382). Provence'ı ele geçiren ve Avignon'da taç giyen (1381) Luigi, Napoli'yi ele geçirerek krallığını kabul ettirdi (ağustos 1383), ama ertesi yıl, Draçlılarla savaşa hazırlanırken öldü. (L)

LUİGİ II (Toulouse 1877 - Angers 1417), Napoli, Sicilya ve Kudüs kralı, Anjou dükü, Maine ve Provence kontu (1384-1417). Anjou'lu Luigi I'in oğlu ve halefi. Provence ve Napoli için Draç'lılarla savaştı. Draçlı Carlo'nun ölümünden (1386) faydalanan Luigi II'nin napolili taraftarları ayaklandılar. Avignonlu papa Clemens, Lugi'ye taç giydirdi (1389) ve Luigi Napoli'ye geldi (1390). Carlo'nun oğlu ve halefi Ladislao, şehirden daha önce kaçmıştı. Bununla beraber Draç'lılardan destek gören Ladislao, Luigi'ye karşı yeniden mücadeleye girişti ve onu Taranto'da yenilgiye uğratarak (1399); Provence'a çekilmek zorunda bıraktı (1400). Luigi, 1409-1411 yılları arasında yeni bir fetih mücadelesi yaptıysa da başarıya ulaşamadı (Meloria yenilgisi, 1410; Roccasecca zaferinden sonra geri çekiliş, 1411). Kral Juan I'in kızı Aragonlu Iolanda ile evlenen Luigi, Aragon soyunun Katalonya dalı sönünce (1410) Aragon kralı unvanını aldı. Paris valisi oldu, Aix parlamentosunu kurdu (1415). Saray entrikaları sonunda esrarlı bir şekilde öldü. (M)

LUİGİ III (1403 - Cosenza 1434), Aragon, Napoli, Sicilya ve Kudüs kralı, Anjou dükü, Provence kontu (1417-1434). Kral Luigi II'nin büyük oğlu olan Luigi III Anjou, Draçlı Giovanna II'den Napoli krallığını istedi ve 1419'da papa Martinus V'-in elinden taç giydi. Kendisine karşı çıkmak amacıyle miras, Giovanna tarafından Sicilya tahtını fiilen elinde bulunduran Aragonlu Alfonso V'e verildi. Fakat Alfonso, kraliçeye tehlikeli bir rakip olmağa başladı, bu yüzden kraliçe kendine mirasçı olarak Luigi III'ü tayin etti (1423). Luigi III, Aragon'lularla birleşen Taranto prensi Giovanni Orsini del Balzo ile karşılaşmadan önce Calabria'da öldü ve unvanlarını Giovanna II'nin de tanıdığı kardeşi Anjou'lu Renato'ya bıraktı. (M)

LUİGİ Taranto'lu (1320-1362), Sicilya kralı ve Provence kontu (1348-1362). Taranto ve Akhaia prensi Anjou'lu Filippo'nun oğlu. Sicilya kralı (1345) Macaristanlı Andras'ın öldürülmesinde rol oynadı. Sonra kralın dul karısı Giovanna I ile evlendi (1348). Yönetimi hâkim Niccolo - Acciaiuoli'ye bıraktı. 1352'de Macarların bir müdahalesine rağmen taç giydi. Karısını iktidardan uzaklaştıran Luigi, vâris bırakmadan öldü. (L)

LUİK, Liège'in flamanca adı. (L)

LUİNİ (Bernardino), **del Lupino** da denir, italyan ressamı (Luino 1480'e doğr. - Milano 1532). Leonardo da Vinci'nin etkisinde kalan Luini, eski lombardiali ustaları Foppa, Bergognone'ye ve sakin ufuklarını benimsediği Umbrialılara bağlanır (*Haçtan İndirme*, Milano; *Aziz Martinus*, Pavia; *İsa'nın Doğuşu*, Louvre). Tarihi bilinen ilk eseri *Meryem ile Çocuk İsa* (Chiaravalle manastırı) 1512 yılına aittir. Meryem'lerinin en ünlüsü *Meryem Güller Arasında*'dır (Brera, Milano). Mitolojik konuları da işlemiştir. Bramantino ile birlikte Monza'daki Pelucca villasının dekorlarını yaptı (1522-1525). Saronno (1525-1527) ve Lugano'da (1529) germen sanatıyle yakınlığını ortaya koyan büyük freskleri vardır. (L)

Luire mağarası, Fransa'da 1944'teki muharebeler sırasında Vercors*'daki yaralıların bakıldığı mağara. Mağaranın yerini 27 temmuz 1944'te alman S. S.leri buldu; mağaradaki yaralılar ve sağlık personeli katledildi. (L)

LUİNO, İtalya'da komün, Lombardia'da (Vareso ili), Maggiore gölü kıyısında; 11 300 nüf. Kilisesinde Luini'nin freskleri. Önemli pazar yeri. Dokuma sanayii. (L)

LUİS I (Madrid 1707-ay.y 1724), İspanya kralı (1724). Felipe V ve Savoia'lı Maria-Luisa'nın oğlu, babasının feragati üzerine kral oldu (10 ocak 1724), fakat aynı yılın 31 ağustosunda öldü. (L)

LUİS I (Lizbon 1838 - Cascais 1889), Portekiz kralı (1861-1889). Maria II ve Saksonya-Coburg-Gotha prensi Ferdinand'ın oğludur. Büyük kardeşi Pedro V'in yerine geçti. İsabel II tahttan feragat edince, ispanyol tacını kabul etmedi (1868). Bilgili bir insandı, reformlara taraftar odu: sömürgelerde köleliği kaldırdı (1868). Fakat din adamlarının mallarını satışa çıkartması, Saldanha'nın bir pronunciamento'suyle karşılandı (1870). Bu tarihten sonra, malî durumun bozukluğunu da fırsat bilen cumkuriyetçiler, büyük kargaşalıklar çıkardılar. (L)

LUİSA DE GUZMAN (Sanlucar de Barrameda 1613'e doğr. - Xabregas, Lizbon 1666), Portekiz kraliçesi, Medina Sidonia dükü Juan Manuel'in kızı. Çok ihtiraslıydı; kocası Braganca dükü Joao'yu, Lizbon'da İspanyollara karşı ayaklanmadan yararlanarak Portekiz kralı Joao IV olmağa zorladı (1641). Kral ölünce (1656), küçük oğlu Alfonso VI adına memleketi yönetti. 1662'de Xabregas manastırına çekildi. (L)

LUİSA ELİSABETTA Dİ BORBONE, Parma ve Piacenza düşesi (Versailles 1722-ay.y. 1759). Louis XV'in kızı. Daha on iki yaşındayken Filippo di Borbone ile evlendi. Parma ve Piacenza dükluğünün geleceğini korumak için kocası lehine Fransa ile yoğun ilişkiler kurdu (Aachen barışı, 1748). İçte fransız etkisinde geniş bir kültür ve siyaset hareketi yarattı. Bu çabası, veliaht Filippo'nun eğitmeni Condaillac tarafından desteklendi. Hükûmete François Guillaume du Tillot'nun getirilmesi için baskı yaptı. Yediyıl savaşları sırasında Habsburg'ların Bourbon'larla ittifakını karışık evlilik entrikalarıyle sağlamlaştırdı. (M)

LUİS de Leon (Fray), ispanyol yazarı (Belmonte, Cuenca 1527 - Madrigal de las Atlas Torres, Avila 1591). 1544'te Augustinus tarikatına girdi ve Salamanca üniversitesinde ilâhiyat dersleri verdi. Ama 1572'de sapkınlık iddiasıyle engizisyona çıkarıldı ve bir süre tutuklu kaldı. 1591'de, ölümünden az önce, piskopos naibi, sonra Castilla ili piskoposu oldu. Nesir eserleri: *La Perfecta Casada* (Mükemmel Zevce) ve *Los Nombres de Cristo* (İsa'nın İsimleri) [1583]. İsa'ya mal edilen «onüç sıfat»ın açıklandığı eserlerde, ahlâk konusunda ince tahlillerle yoğrulmuş derin bir mistisizm hâkimdir. Aynı mistik yönelişe, biçim olgunluğuyle dikkati çeken şiirlerinde (*Noche Serena* [Sessiz Gece], *De La Vida del Cielo, La Profecia del Tajo* [Tajo'nun Kehaneti]) ve çeşitli odlar'da rastlanır. (L)

LUİS de Sarria, ispanyol ilâhiyatçısı (Granada 1504 - Lizbon 1588). Granada dominiken tarikatına girdi (1524). Öğrenimini Valladolid'de yaptı, hümanizmin etkisinde kaldı. İspanya'da birçok manastır kurdu. Portekiz'e giderek naip ve rahip oldu. 1561'de Lizbon manastırına girdi. İspanyol mistik ve çileci okulunun en çok eser veren yazarlarındandır. Aynı zamanda alumbrado*'ların en kuvvetli rakiplerindendi. Eserleri: *Libro de la Oracion y Meditacion* (Söylev ve Düşünce Kitabı) [1554]; *Guia de Pedarores* (Günahkârlar Kılavuzu) [1556]; *Memorial de la Vida Cristiana* (Hıristiyan Hayatının Muhtırası) [1561];*Simbolo de la Fe* (İnancın Sembolü) [1582]. (L)

LUİSE MARİA Gonzaga'lı (Paris 1612'ye doğr. - Varşova 1667), Polonya kraliçesi, Nevers ve Mantova dükü Charles'ın kızı. Gözü yükseklerdeydi; aksi bir ihtiyar olan Polonya kralı Ladislaw IV ile evlendi (1645). Dul kalınca (1648), kocasının kardeşi ve halefi Jar Kazimierz ile evlendi ve onu çekip çevirmeğe başladı. Dindar ve fransız geleneklerine bağlı olan kraliçe, Po-

LUİSE VON MECKLENBURG -STRELITZ
W. Dickinson'un gravürü (1798)
Cabinet des Estampes, Paris

Foto. LAROUSSE

lonya'ya yeni bir anlayış getirdi. Yeğeniyle evlendirdiği Enghien dükünü vâris yapmağa boş yere uğraştı. (L)

Luise nişanı, yaralılarla ilgilenen kadınlara verilmek üzere 1814'te çıkarılan, 1886'da yeniden düzenlenen prusya nişanı. İki derecedir; beyaz ve siyah şeritle takılır. (L)

LUİSE von HOCHBERG, imparatorluk baronesi, sonra kontesi (Karlsruhe 1768-ay. y. 1820). Baden büyükdükü Karl Friedrich-in ikinci karısı. Kızlık ismi GEYER VON GEYEREBERG'dir. Karl Friedrich'in gelini Amalia'nın nedimesiydi. Karl Friedrich dul kalınca (1783) aradaki büyük yaş farkına rağmen onunla evlendi (1788). Hükümdardan dört oğlu oldu; evlilik dışı bir çocuk olduğundan şüphelenilen Leopold, bunlardan biridir. Luise, Zähringen hanedanının esas koluna rağmen tahtın oğullarına kalması için her çareye başvurdu. 1812'de yeğeni Karl'ın Stephanie de Beauharnais'den olan çocuğunu, öldü diyerek ondan kaçırdı, çocuğu bir zindana kapattı. Ancak 1828'de ortaya çıkan bu çocuk, kendini Nürnberg'de Kaspar Häuser adıyle tanıttı. Karl ölünce (1818) yerine amcası Ludwig geçti. Ludwig, oğlu olmadığından Luise von Hochberg'in birinci oğlu Leopold'un (1830) kendisinden sonra tahta geçmesine izin verdi. (M)

LUİSE VON MECKLENBURG - STRELİTZ (Hannover 1776 - Hohenzleritz, Neustrelitz yakınları 1810), Prusya kraliçesi. Mecklenburg-Strelitz dükü Karl'ın kızıydı; 1793'te daha sonra Prusya kralı olan Friedrich - Wilhelm III ile evlendi. Güzelliği ve yurtseverliğiyle sevilen bir kişiydi. Çar Aleksandr I'in etkisiyle Fransa'ya savaş açılmasına önayak oldu (1805-1806). Prusya ezilince Tilsit antlaşmaları sırasında Napolyon'u yumuşatmağa çalıştı, fakat başaramadı (1807). Kraliçe bundan sonra yurtseverleri ve ıslahatçı bakanları tuttu; fakat intikam savaşını göremeden öldü. (L)

LUİSİA i. Anayurdu Asya olan, küçük çiçekleri başak durumundaki orkidegil. (Birçok türü, avrupa limonluklarında yetiştirilir.) [L]

LUİSİLLO (Luis PÉREZ - DÁVİLA, — denir), ispanyol dansçısı ve koreografı (Meksika'da 1927). Sanat hayatına Carmen Amaya topluluğunda (1948), Teresa (Teresa Viera Romero) ile dansederek başladı; sonra onunla birçok resitale çıktı. İspanyol balesini birlikte kurdular (1950). Teresa'nın ayrılışından sonra topluluk İspanyol Dans topluluğu adını aldı. Koreograf olarak Luisillo, flamenko'dan olduğu kadar geleneksel büyük klasiklerden de etkilendi. En değerli eserleri: *Luna de Sangre* (Kanlı Ay) [Garcia Lorca'dan, 1952]; *El Prisionero y la Rosa* (Mahkûm ve Gül); *El Ciego* (Kör) [1955]; *La Espera; Sevilla Senfonisi* (Abstre bale) [1959]; ***Gigantes et Cabuzudos, Don Kişot*** (1963), ***İspanyol Kapriçyosu*** (Rimskiy Korsakov'un müziği, 1966); ***Bolero*** (Ravel'in müziği, 1967). [L]

LUİŞİA veya **LUİSHİA,** Kongo'da (Katanga) yer, Jadotville'in güneydoğusunda. Bakır ve kobalt ocakları. (L)

LUİTPOLD. Bk. LEOPOLD.

LUJAN, Arjantin'de (Buenos Aires ili) şehir, meyve bahçeleri bölgesinde, Buenos Aires'in batısında; 19 200 nüf. Millî tapınak; Sömürge Tarihi müzesi. (L)

LUJAN MARTİNEZ veya **LUZAN MARTİNEZ** (José), ispanyol ressamı (Zaragoza 1710-ay.y. 1785). Zaragoza'daki San Luis akademisinin kurucularındandır. Aralarında Bayeu, Vallespin, Goya, Beraton gibi ünlüler de bulunan birçok kişiyi yetiştirdi. (L)

LUJAN PEREZ (José), ispanyol heykeltraşı (Guia, Büyük Kanarya adası 1756 - ay.y. 1815). Kanarya adalarının ilk ünlü heykeltıraşıdır. Genellikle dinî konuları işleyen çok renkli eserlerinde rokoko zevkine yaklaşır. Eserleri, Salzillo'nun eserlerine benzetilir ve XVIII. yy. endülüs kültürünün izlerini taşır. (M)

LUJİCKE HORY. Bk. LUZICKE HORY.

LU JUY - ÇİNG, çinli asker ve siyaset adamı (doğ. 1906). *Uzun* Yürüyüş*'e katıldı, Güvenlik bakanlığından 1959'da ayrıldı, 1965'te başbakan yardımcısı seçildi. Aynı zamanda Lin - Piao'nun genelkurmay başkanıydı. 1966 Ağustosunda görevden alındı. (L)

LUKA Aziz, incil yazarı (öl. 70'e doğr.). Bir söylentiye göre Suriye'de, bir diğerine göre Antakya'da doğdu ve hekimlik yaptı. Aziz Paulus'un en sadık arkadaşlarındandı. Tertullianus'a göre Aziz Paulus, Luka'nın hayatına ve yazılarına yön vermiştir. Luka'nın 12 havariden biri, Emvas havarilerinden biri veya Aziz Meryem'in resmini çizen ressam olduğu iddiaları sonradan yakıştırılmıştır. Ölümüyle ilgili kesin bilgi yoktur. «Havarilerin İşleri»ni ve Üçüncü İncil'i yazdı. Ressamların ve hekimlerin koruyucusu sayılır

— İkonogr. Luka, Hezekiel'e görünen gözle birlikte çizilen Dört İncil yazarı tasvirlerinde yer alır. Meryem'in resmini yaptığı gerekçesiyle ressamların koruyucusu sayılır. Onu tasvir eden eserlerin başlıcaları: *Egbert'in İncilier Kitabı*'ndaki (Trier) bir minyatürde *İncilini Yazan Aziz Luka,* Luca Della Robbia'nın heykelleri (Floransa), Bonfigli (Perugia), Mantegna (Milano), Sodoma (Roma), Lucas de Leyde (Anvers) gibi ressamların tabloları ve özellikle Van der Weyden'in *Aziz Luka Meryem'in Portresini Yaparken* (Boston) adlı eseri. A. Carracchio'nun *Meryem'in Aziz Luka'ya Görünmesi* (Louvre), Greco'nun *Meryem'in Portresini Gösteren Aziz Luka* (Toledo) ve F. Zurbaran'ın *Haçtaki İsa'yı Çizen Aziz Luka* (Madrid) adlı eserleri önemlidir. (L)

LUKACS (György), macar yazarı ve filozofu (Budapeşte 1885 - ay.y. 1917). Hukuk okudu, ilk eserlerinden biri olan *A Modern Drama Fejlödesenek Törtenete* (Çağdaş Dramının Gelişmesi) [1908] ile Kisfaludy ödülünü aldı. 1919'da, Béla-Kun'un ihtilâl hükûmetinde Eğitim bakanlığı halk komiseri oldu. Macar Halk cumhuriyeti devrinde Avusturya'ya, Almanya'ya, 1933'te de Rusya'ya göç etti. 1945'te Macaristana döndü ve tekrar siyasete atıldı. Budapeşte üniversitelerine profesör tayin edildi ve akademiye girdi. 1956'da, Nagy hükûmetinde millî eğitim ve kültür bakanı oldu. Macar isyanı bozguna uğrayınca hapse atıldı, bir süre sonra serbest bırakıldı ve üniversitedeki kürsüsüne döndü. Macarca, fransızca ve almanca yazdığı çok sayıdaki eserleriyle, marksizm akımının en orijinal düşünürlerinden biridir. Diğer eserleri: *Geschichte und Klassenbewusstsein* (Sınıf Tarihi ve Bilinci) [1923]; *Essays über Realismus* (Gerçekçilik Üstüne Denemeler) [1923]; *Existenzialismus oder Marxismus* (Varoluşçuluk veya Marksizm) [1948]; *Der Junge Hegel* (Genç Hegel) [1948]; *«Alman Edebiyatının Kısa Tarihi»* (1949); *«Alman Edebiyatında Gelişme ve Tepki»* (1950); *Die Zertörung der Vernunft* (Aklın Yıkılışı) [1954]; *«Marksist Estetiğe Giriş»* (1957) *«Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı»* (1957). Bela Balasz'ın dostu ve çağdaşı olan Lukacs, birçok yazısında sinema estetiği meselelerini de ele aldı. (L)

LUKARİS (Kyrillos), yunan patriği ve ilâhiyatçısı (Girit 1572 - İstanbul 1638). İskenderiye (1603) ve İstanbul (1620) patriğiydi. Kendi adını taşıyan ve Calvin'ciliğe yaklaşan inanç bildirisi, din adamlarının muhalefetiyle karşılaştı. Patriklikten dört kere uzaklaştırıldı (1621-1635), fakat her seferinde, birkaç ay sonra tekrar görevine döndü. 1631'de son defa seçildi, fakat az sonra katledildi. (L)

LUKASİEWİCZ (Jan), polonyalı mantıkçı (Lvov 1878 - Dublin 1956). 1906'da Lwow üniversitesinde porfesördü, 1915'te Varşova üniversitesine geçti, 1946'da Dublin'e göç etti. Polonya mantık okulunun başıdır; aksiyomatik sistemler konusundaki incelemeleri etkili oldu. Lukasiewicz çok değerli mantıkların ve biçimsel mantık tarihinin kurucusudur. Başlıca eserleri: *Die logischen Grundlagen der Wahrschinlichkeit srechung* (Gerçeklik Hesabının Mantıksal Temelleri) [1913]; *Philosophische Bemerkungen zu Mehrwertigen Systemen des Aussagenkalkuls* (Çok Değerli İfade Hesabı Sistemi Üstüne Felsefî Görüşler) [1930]; *Zur Geschichte des Aussagenlogik* (İfade Mantığının Tarihi) [1935]; *Aristotle's Syllogistic from the Standpoint of Modern Formal Logic* (Modern Biçimsel Mantık Açısından Aristoteles'in Tasım Felsefesi) [1951]. (L)

genel görünüş

LUKSOR

LUKAŞ Prajski, çek ilâhiyatçısı (Prag 1460-Mlada Boleslav 1528). 1500'de Moravyalı (Bohemyalı) kardeşler piskoposu oldu; bu kurum için bir kateşizm yazdı (1522). Zwingli'nin öğretisine yakınlık duymakla beraber Luther'in reform hareketini olumlu karşıladı. (L)

LUKATA i. (ar. *lukata*). *Esk.* Sokakta bulunan ve sahibi bilinmeyen herhangi bir şey.

— Huk. Malik veya zilyedin elinden iradesi dışında çıkan ve henüz kimsenin zilyetliğine girmemiş olan menkul eşya.

— ANSİKL. Huk. *Lukata*'dan söz edebilmek için menkul eşyanın malikin elinden rızası dışında çıkmış olması gerekir. Meselâ, trende unutulan bir şemsiye veya yolda düşürülen bir cüzdan lukatadır; çünkü burada malik mülkiyetini, zilyetliğini terk etmek niyeti olmaksızın kaybetmiş durumdadır. Bu yüzden eşya sahipsizdir ve bulan ona sahip olamaz. Kanun lukatayı bulana birtakım borçlar yükler. Lukatayı bulan, eşyanın sahibini biliyorsa ona teslim eder veya haber verir; bilmiyorsa ya zabıtaya haber verir veya durumu uygun bir şekilde ilân eder. Bulunan eşyanın değeri bir liradan fazlaysa, zabıtaya teslim etmek zorundadır. Lukata, oturulan bir evde, kamu görevi yapan bir daire veya kurumda bulunmuşsa, bulunduğu yerin sorumlusuna teslim edilir. Bu hükümlere uymayanlar, bir yıla kadar hapis ve yüz liraya kadar ağır para cezasına mahkûm olurlar (Cz. kn. md. 511). Eğer lukatanın sahibinin bilindiği ortaya çıkarsa, hapis cezası iki yıl arttırılır. Lukata kimde bulunursa bulunsun, onu saklamak zorundadır. Ancak çabuk bozulacak bir şeyse veya saklanması ağır masrafları gerektiriyorsa eşya açık arttırma yoluyle satılır. Aynı şekilde lukata zabıtaya teslim edilmiş ve bir yıl geçmesine rağmen sahibi ortaya çıkmamışsa, yine açık arttırma ile satılır. Ancak satımdan önce, ilân yapılır. Satış sonunda elde edilen bedel, o şeyin yerine geçer. Lukatayı bulanın da bazı hakları vardır: önce eşyayı kaybeden mükâfaat vaadinde bulunmuşsa buna hak kazanır. Böyle bir vaat söz konusu değilse ve malik ortaya çıkarak eşyayı alırsa, yine uygun bir ikramiye verir; ayrıca bulanın yapmış olduğu diğer masrafları da öder. Bulanın lukataya sahip olabilmesi için, ilân veya zabıtaya teslim tarihinden itibaren beş yılın geçmesi, ilân ve zabıtaya teslim gibi borçların da yerine getirilmiş olması gerekir. (M)

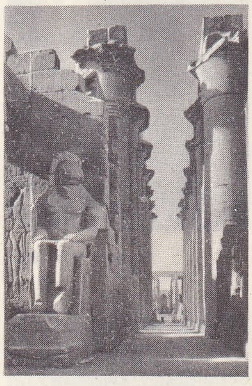

Amenofis III sütünlü tapınağından detay

LUKAVAC, Yugoslavya'da (Bosna) şehir, Tuzla yakınında; 11 800 nüf. Kok fabrikası. Kimya sanayii. Önemli hidroelektrik santral. (L)

Luka'ya Göre İncil, sinoptik İncil'lerin üçüncüsü; 64-70 arasında Luka* tarafından hazırlandı. Bu, ana konu olarak Kudüs'ü ele alan bir tarihçinin eseridir; fakat öteki iki sinoptik İncil gibi bu İncil de bir biyografi değildir; çünkü Luka her şeyden önce Tanrı kelâmının bir hizmetkârıdır. (L)

J. B. LULLY

LUKİANOS Antakya'lı, Aziz, rahip ve din kurbanı (Samosata 235'e doğr. - Antakya 312). Retorik ve Aristoteles felsefesi okudu, Antakya piskoposu sapkın Samosatalı Paulos'un etkisinde kaldı ve Antakya'-

Foto. X (LAROUSSE)

lulu

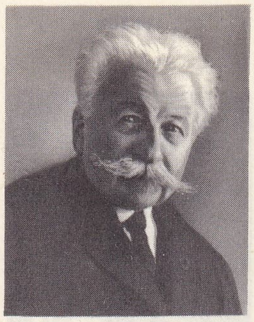

Auguste LUMIÈRE

Louis LUMIÈRE

Patrice LUMUMBA

da açtığı okulda kutsal kitapları yorumladı. (L)

Lukianos okulu, Antakyalı Aziz Lukianos*'un çömezleri (İzmitli Aziz Eusebios, Antakyalı Leontios Arelos v.b.) tarafından kurulan okul. Origenes geleneğine bağlı olan Lukianos okulu, İznik (Nikaia) konsilinin (325) kararlarından sonra dağıldı. (L)

LUKİANOS Samosata'lı, yunan filozofu ve belâgatçisi (Samosata, Suriye 125'e doğr. -öl. 192'ye doğr.). Orta halli bir aileden gelen Lukianos, heykel yapan amcasının yanında çıraklık etti, daha sonra öğrenimini tamamlamak için Ionia okullarına gitti. Önce, Antakya'da avukatlık yapmak istedi, ama gezgin sofistlere duyduğu yakınlık ağır bastı; konferanslar vererek çeşitli ülkeleri dolaştı. 161'e doğru yeniden Doğu'ya dönerek önce Ionia'da, sonra Antakya ile Samosata'da kaldı (163). Bir yıl sonra Atina'ya gitti ve orada yirmi yıl (165-185) kaldı. Hayatının son yıllarında, yeniden gezici sofistliğe döndü, sonra Mısır'da yüksek memur olmak üzere sofistliği bıraktı; orada öldü. Lukianos imzasını taşıyan seksen iki eser ve bir de taşlamalar derlemesi vardır. Bu eserlerin bir kısmının gerçekliği tartışma götürür. Lukianos önce bir süre belâgat kitapları yazdı: *Tyranoktonos* (Tiranın Katili), *Phalaris* (İki Phalaris), *Myias Egkomion* (Sineğe Övgü), *Dike Phoneenton* (Ünlü Harflerin Yargısı). Antakya'ya döndüğü sıralarda, hayatının bir bölümünü hikâye eden *Oneiros e Alektryon*'u (Rüya veya Horos) kaleme aldı; sonra *Eikones* (Portreler) *Pos dei ten Historian Syggraphein* (Tarih Nasıl Yazılmalı) [165'e doğru] gibi eserler verdi. Atina'da kaldığı sırada yazmış olduğu eserler felsefeye daha yakındır: *Pantomim, Anakharsis e peri Gymnasion* (Anakharsis veya Gymnasion'lar Üstüne), *Toksaris, Hermotimos e peri Aireseon* (Hermotimos veya Sapkınlıklar Üstüne) [166'da], *Dio Kategorumenos e Dikosteria* (Çifte İtham). Bunlar dışında ahlâk konusunda hicivli diyalogları da vardır: *Teon Dialogoi* (Tanrıların Diyalogları); *Nekrikoi Dialogoi* (Ölülerin Diyalogları), *Etairikoi Dialogoi* (Kibar Fahişelerin Diyalogları), *Uenippos, Kharon, Timon, Eukhai* (Temenniler), *Drapetai* (Kaçaklar), *Ta Pros Kronon* (Kronos Üstüne), *Prometheus e Kaukasos* (Promete veya Kafkasya), *Theon Ekklesia* (Tanrılar Meclisi) v.b. Lukianos ayrıca edebî eserler (*Peri Parasita* [Asalak Üstüne], *Leksiphanes, Pseudologistes e Peri Apophrados* [Yalan Uzmanı veya Uğursuz Gün], söyleşiler ve risaleler *Kata Timarkhu* [Timarkhos'a Karşı], *Retoron Didaskaios* [Belâgat Hocası], *Hesiodos ile Söyleşi, Peri tes Peregrinu Teleutes* [Peregrinos'un Ölümü Üstüne], *Aleksandros e Pseudomantis* [Aleksandros veya Yalancı Kâhin]) ve iki hiciv romanı (*Alethes Historia* [Gerçek Tarih] ve *Lukios e Onos* [Lukios veya Eşek]) yazdı. Yaşlılık dönemi eserleri: *Herakles, Dionysos, Ücretliler İçin Savunma*. Trajik ve alaylı eserlerinin de bu dönemde yazdığı sanılır: *Tragodopodagra kai Okypus* (Damla Hastalığı Trajedisi ve Tezayak). Bu çok zengin ve çok çeşitli eserlerinde Lukianos değişik üslûplar kullandı, çağının bütün fikirlerini didikledi, gelenekleri ve önyargıları alaya aldı. Böylece hiciv diyaloğu türünü yarattı ve tam anlamıyle Atinalılara özgü olan arı bir üslûp içinde, zekâsı ve atılganlığıyle bu diyaloğu geliştirdi. (L)

LUKİOS Patraslı, M.S. II. yy. ortalarında yaşadığı söylenir. Bir miletos masalına dayanarak, büyüyle eşek haline gelen bir adamın gülünç serüvenlerini anlattı. Lukianos ünlü *Lukios e Onos* (Lukios yahut Eşek) adlı romanında, Apuleius da *Metamorphoseon Libri XI* (Degişimler) adlı eserinde, Lukios'un anlatısından ilham almıştır. (L)

LUKKA'LAR, M.Ö. II. binyılda Ege göçleriyle Anadolu'ya gelen kavim. Yerleşme bölgelerinin Karya veya Lykaonya ve Kilikya olduğu söylenir. Lukkalar, Hitit kralı Murşil II'nin ölümünden sonra Anadolu'ya geldiler ve yerleştikleri bölgeye kendi adlarını verdiler. M.Ö. 1400'e ait Tell el Amarna kazılarında ele geçen çivi yazılı bir tablette, Alasia (Kıbrıs) kralı, Mısır firavunu Amenofis III'e, Lukkaların korsanlık yaptıklarını ve kendilerine zarar verdiklerini bildirir. Ramses II zamanına ait mısır kaynaklarında Lukkalar, Hititlerin müttefikleri olarak gösterilir. (M)

LUKMAN HEKİM. Bk. LOKMAN HEKİM.

LUKMANİER, ital. **Lucomagno,** İsviçre'de geçit, Aare kütlesinde, Ön Ren'in yukarı vâdisi ile (Disentis) Ticino'yu birbirine bağlar; 1 917 m. XIX. yy.a kadar çok işlek olan bu geçit, Graubünden'in zenginleşmesine katkıda bulundu. (L)

LUKSOR, Mısır'da şehir, Yukarı - Mısır'da (Kena ili), Nil'in doğu kıyısında; 30 000 nüf. Turistik merkez.

— Tar. ve G. santl. Bugünkü Luksor, firavunların Eskiçağdaki başkenti Teb'in güney varoşunun yerindedir. Tanrı Amon'un buradaki «güney haremi»nden bugüne önemli «Luksor tapınağı» yıkıntıları kalmıştır. Tutmes III'ün yaptırdığı küçük bir dua yerini çevreleyen tapınak ve avlu, kral Amenofis zamanında yeniden yapılmış ve zarif kabartmalarla süslenmiştir; kuzeyde, bu yapıların uzantısı olan ön avludaki dev heykeller, büyük kuleli bir kapı ve önündeki iki dikili taş, Ramses II zamanında yapılmıştır. Bu dikili taşlardan biri 1836'da Paris'te Concorde meydanına dikilmiştir. Kenarlarında koç başlı sfenksler yer alan bir cadde, tapınağı, Amon'un Karnak'taki daimî ikametgâhına bağlardı. Eski bir kont kilisesinin yerine inşa edilmiş cami, Luksor tapınağının surları içindedir: bu camide gömülü, şeyh Ebu el-Haccac'ın kayığıyle her yapılan tören, Eskiçağda Amon'un kutsal kayığıyle ilgili bayrama benzetilebilir. (L)

LUKUGA, Kongo'da ırmak, Kongo ırmağının kolu (sağ kıyı), Kongo ırmağına Tanganyika gölünün sularını boşaltır; 350 km. (L)

Luk Van Tien, Nguyen Ding - shyou'nun şiiri. Eser bir serüven romanıdır. Luk Van Tien önce mutsuzluklara uğrar, başından çok şey geçer, sonra sevdiğiyle evlenir ve kendisini evlât edinen kralın mirasçısı olur. Luk Van Tien, Vietnam edebiyatının en ünlü eserlerindendir. (L)

LÛL veya **LÛLİ** i. (fars. *lûl* veya *lûli*). *Esk.* Şarkı söyleyen, danseden kadın. || Utanmaz, hafifmeşrep kadın.

◆ Sıf. *Esk.* Nazik, ince, zarif. || Soytarı, herkesin eğlencesi olan. (M)

LULEA, İsveç'te liman şehri, Norbotten ilinin (lan) idare merkezi; 36 300 nüf. 1621'de Gustav II Adolf tarafından Boten körfezi kıyısında, Lule älv'in ağzında kurulan şehirde bir bölge müzesi vardır. Radyo istasyonu. Laponya demir filizlerini ihraç eden liman. Elektrikli çelik fabrikaları.

— *Lule älv* (450 km), Sulitelma dağ kütlesinden doğar ve *Lulevatten* göllerini aşar. Porjus ve Harspranget çağlayanlarından önemli hidroelektrik santrallar yararlanır. (L)

LÛLÎ i. Bk. LÛL.

LULİO (Raimundo), katalanca **Ramon Llull,** ispanyol ilâhiyatçısı (Palma 1233 veya 1235-Bugia ? 1315). Çarmıha gerilen İsa'yı hayalinde gören Lulio, karısını ve çocuklarını bıraktı ve keşiş oldu (1265). Arapça öğrendi (1266-1274), Mallorca'da müslüman Afrika'ya gidecek misyonerleri yetiştiren bir manastır kurdu, Avrupa'yı dolaştı, papa Honorius IV'e bir haçlı seferi planı sundu (1286). Tunus'ta kuzey afrikalı bilginlerle yaptığı görüşmeler uzun süre hapiste kalmasına sebep oldu. Napoli'de (1293), Roma ve Cenova'da vaizler verdi (1296-1297), şaşılacak bir hızla küçük kitaplar yazdı ve gezilere çıktı. Afrika'ya (Bugia) geçti, iman üstüne vaizler verdi ve din uğruna ölümü göze almayı öğütledi. Yeniden Avrupa'ya gönderilen Lulio, bir ara Paris'te ortaya çıktı (1311), daha sonra Viyana konsilinde görüldü (1312) ve orada kilise babalarından, İbni Rüşd felsefesinin yasak edilmesini, haçlı seferlerinin yeniden başlatılmasını, doğu dilleri öğreten okulların kurulmasını istedi. Messina'da, müslümanlarla bir konferans yapılması için Federico III ile görüştü (1314). Bugia'da taşa tutulduğu ve aldığı yaralardan öldüğü sanılır. Başlıca eserleri: *Ars* Magna* (1275); bu eserin özeti olan *Arbol de Ciencia* (Bilim Ağacı) [1295]) ve roman edebiyatının şaheseri sayılan *Libro de Contemplacion* (Teffekkür Kitabı) [nisan 1277], İbni Rüşd'cülüğe karşı yazdığı mistik eserleri, büyük etkiler yarattı; XVII. yy.da bir lulio'cu akım ortaya çıktı. (L)

LULLİ (Folco), italyan sinema oyuncusu (Floransa 1917 - Roma 1971). Sinemaya A. Lattuada'nın *Haydut Istırabı* (Bandto) [1946] adlı filmiyle başladı. Kan dökücü ve kaba adam rollerinin aranan oyuncusuydu. Başlıca yorumları arasında gene Lattuada yönetiminde *Senza Pieta* (Merhametsizce) [1941], M. Soldati'nin *Fuga in Francia* (Fransa'ya Kaçış) [1948], A. Blaseti'nin *Altri Tempi* (Başka Zamanlar) [1952], H.-G. Clouzot'nun *Dehşet Yolcuları* (La Salaire de la Peur) [1952], A. Cayatte'in *Oeil Pour Oeil* (Göze Göz) [1957] adlı filmlerindeki rolleri sayılabilir. (M)

LULLİER (Ernest Charles), fransız devrimcisi (Mirecourt 1838-Panama 1891). Deniz subayıydı; itaatsizlikten ihraç edildi. New York'ta Millî Direniş hükûmetinin delegesi, Komün'ün başlangıcında Millî Muhafız kıtası kumandanı oldu. Diktatörlüğünden korkan Komün 25 martan sonra işine son verdi. Lullier hapsedildi, fakat bir süre sonra hapisten kaçtı ve Versailles ile görüşmelere kalkıştı. Ölüme mahkûm edildi, fakat cezası küreğe çevrildi (1871-1880). Daha sonra Boulanger'nin tertiplediği harekete katıldı. 1881'de *Mes Cachots* (Zindandaki Günlerim) adlı bir kitap yayımladı. (L)

LULLİN, cenevreli aile. Başlıca kişileri: AMİ (Cenevre 1695-ay.y. 1756); rahip (1726), din tarihi profesörü oldu (1737); — AMİ (Cenevre 1748 - ay.y. 1816), Eski Rejim sırasında Cenevre Aristokrat partisinin lideriydi; konsüllük ve imparatorluk rejimine karşı direndi; Cenevre'de bağımsızlık hareketinin önde gelen kişisiydi; 1813'te geçici hükûmet başkanı oldu. (L)

LULLİN DE CHATEAUVİEUX (Michel), isviçreli tarım uzmanı (Cenevre 1695 - ay.y. 1781). İkiyüzler konseyi üyesi, devlet danışmanı ve belediye başkanı oldu. *Expériences et Réflexions sur la Culture des Terres, Faites aux Environs de Génève* (Cenevre Yöresinde Toprağın İşlenişi Üstüne Deneyler ve Düşünceler) [1756]. Bir saban ve bir ekme makinesi yaptı. — Torunu CHARLES JEAN MARİE (Cenevre 1752 - öl. 1833). Fransa'nın hizmetine girdi, tarım alanında çalışmalar yaptı. Başlıca eserleri: *Observations de Vingt Ans d'Expériences sur les Bêtes à Laine* (Yününden Yararlanılan Hayvanlar Üstüne Deneylerin Yirmi Yıllık Gözlemleri) [1804]; *Des Prairies Artificielles* (Sunî Çayırlıklar); *Abrégé d'Agriculture et d'Économie Domestique* (Ev Ekonomisi ve Tarım Elkitabı) [1825]; *Du Perfectionnement de la Culture de la Vigne* (Üzüm Tarımının Geliştirilmesi Üstüne) [1831]. (L)

LULLY veya **LULLİ** (Jean-Baptiste), fransız bestecisi (Floransa 1632 - Paris 1687). Birkaç yıl Matmazel de Montpensier'nin hizmetinde müzik görevlisi olarak bulundu; daha sonra Louis XIV'ün çevresine girdi. Kral gençti, dansa düşkündü, Lully'yi dans arkadaşı seçti ve «Küçük Kemanlar» orkestrasının başına geçirdi. Lully bir yandan da Métru, Roberday, Gigault gibi orgcularla çalışıyor, müzik dağarcığını doldurmağa bakıyordu. Ayrıca 1657'ye kadar birçok baleye emeği geçti. Bundan sonra bale müziği hazırlama görevi ona verildi: *Alcidiane* (1658), *Alaylı Şakalar, Sabırsızlık, Mevsimler, Sanatlar* ve 1671'de Molière ile *Balelerin Balesi*'ni besteledi. 1661'de sarayın müzik işleri yönetmen yardımcılığına getirildi. Fransız vatandaşlığına geçmek istedi, isteği yerine getirildi; 1662'de Madeleine Lambert ile evlendi, altı çocuğu oldu. 1664-1670 arasında konuları birbirine bağlı komedi - balelere ve Molière'in pastorallerine müzik yazdı: *Zorla Evlenme* Le Mariage Force) [1664]; *L'Amour Médecin* (Sevda* Hekim) [1665]; *La Pastorale Comique* (Gülünç Çobanlama) [1667]; *Le Sicilien* (Sicilyalı) [1667]; *Le Grand Divertissement Royal* (Büyük Saray Eğlencesi) [1668]; *George Dandin,* bir pastoralden meydana gelen, italyanca sözlerini kendisinin yazdığı *Mösyö de Pourceaugnac* (1669) ve

Foto. Keystone, A.F.P. (LAROUSSE)

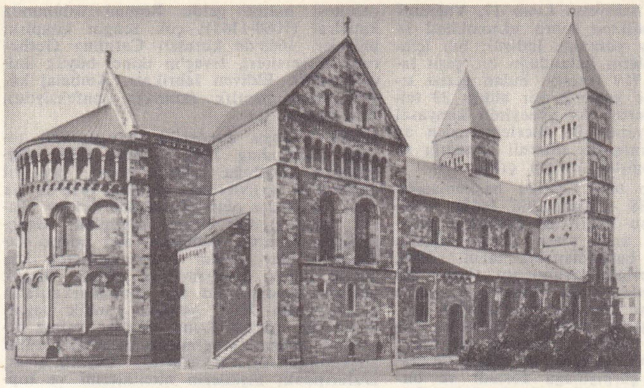

LUND katedral

Kibarlık Budalası (Le Bourgenois Gentilhomme) [1670]; Krallık Müzik akademisinin iflâs etmesi üstüne Perrin'in imtiyazını satın alan Lully, kurumu genişleterek işletmeğe başladı; durumunun sıkışık olması yüzünden eski eserlerinden derlediği *Les Fêtes de l'Amour et de Bacchus* (Aşk ve Bacchus Şenlikleri) adlı oyunla perdesini açtı (1672). Quinault'yu librettocu olarak yanına aldı ve 1673'te *Cadmus ve Hermione*'yi başarıyle temsil ettirdi; bu eser, fransız operası denmeğe hak kazanan ilk operadır. Ertesi yıl *Alceste**'i verdi; Lully'nin ve Quinanult'nun düşmanları, eseri düşürmek için yuhaladılarsa da operanın başarı kazanmasını engelleyemediler. Lully yılda bir opera yazmağa başladı: *Thésée* (Theseus) [1675]; *Atys* (1676); *Isis** (1677); *Psyché* (1678); *Bellérophone* (1679); *Proserpine* (1680); balerinlerin ilk defa sahneye çıktıkları *Aşkın Zaferi* (1681); konusunu Louis XIV'ün verdiği *Persé* (Perseus) [1682]; çok beğenildiği için «halk operası» denen *Phaéton* (1683); *Amadis** (1684); bestecinin en iyi operası olarak kabul ettiği *Roland* (1685); *Armide** («Kadınların Operası», 1686); *Akis* ve Galatea* (1687). Lully'nin dinî müziği daha çok, büyük ses freskleri halinde işlenmiştir: *Miserere* (1664), *Te Deum* (1677), *Dies Irae, De Profundis, Quare Fremuerunt* yapı bakımından sağlam, yazı bakımından oldukça basittir; bu şekilde günün zevkine uyarak sözlerin daha kolay anlaşılmasını sağlamak istemiştir. Lully'nin etkisi büyük oldu; eserleri bütün Avrupa'da yüz yılı aşkın bir süre oynandı; Fransa'da italyan operasının sonu gelince, fransız operasını bütün milletlerin benimseyeceği temeller üstüne oturttu. Ünlü uvertürleriyle modern senfoniye yolaçtı; fransız keman okulunu yarattı, birinci sınıf bir sahneye koyucu, değerli bir orkestra yöneticisi, eşsiz bir yönetmendi.

— Oğlu LOUIS, besteci (Paris 1664 - ay.y. 1734), kardeşi Jean-Louis ile bestelediği *Zephiros ve Flora* adlı eserini Opera'da temsil ettirdi (1688); öbür kardeşi Jean-Baptiste ile *Orpheus ve Eurydike* operasını yazdı; aynı opera çeşitli dallar altında (*Herkül'ün Zaferi; Alcides'in Ölümü*) 1744'e kadar tekrar tekrar temsil edildi. — JEAN BAPTISTE, besteci (Paris 1665 - ay.y. 1743), öncekinin küçük kardeşi; *Aklın Aşka Zaferi* (1696) adlı bir pastoral besteledi. 1696'da elde ettiği Saray Müzik işleri başkan yardımcılığını 1719'da Colin de Blamont'a bıraktı. — JEAN LOUIS, besteci (Paris 1667 - ay.y. 1688), öncekilerin en küçük kardeşi; babasının bütün görevleri ona kaldı. Kardeşi Louis ile *Zephyros ve Flora*'nın müziğini yazdı. *Venüs, Apollon ve Daphnis* divertimentosunun bestecisi olduğu söylenir. (L)

LULONGA, Kongo'da ırmak, Kongo ırmağının kolu (sağ kıyı). [L]

LULU i. (fr. *loulou*). Uzun tüylü süs köpeği tiplerinden biri.

— ANSİKL. Boy ve renk bakımından birbirinden farklı, ama hepsinde de sivri üçgenimsi bir baş, dik kulaklar, uzun ve bol tüyler bulunan menşei çok eski birçok *lulu* tipi vardır. *Büyük lulu* veya *spitz*'in tüyleri tek renktir; beyaz, krem veya siyah, ağırlığı 6-20 kg'dır. Tilkininkine benzeyen çok karakteristik bir başı vardır. Canlı ve uyanık bir karakteri olan bu köpek, çok hassas kulaklı, akıllı ve sevimli bir arkadaştır.

Beyaz, mavi, kahverengi, portakal rengi, siyah, ateşkırmızısı lekeli siyah, kurt grisi, sütlü kahverengi gibi çeşitli renkleri bilinen *Pomeranya lulusu*'nun ağırlığı daha azdır (3-6 kg). [L]

Lulu, Alban Berg'in prologlu, üç perdelik operası. F. Wedekind'in *Der Erdgeist* (Toprağın Ruhu) [1893] ve *Die Büchse der Pandora* (Pandora'nın Kutusu) [1901] adlı oyunlarından alınmıştır. Berg'in dramı ilk defa 1931'de Zürih'te temsil edildi. Eserin kahramanı Lulu, genç bir çiçekçi kadındır. Toplum içinde yükselmek için şeytanî çekiciliğinden yararlanır. Kendisine yaklaşan erkekleri ölüme götürür. Kendisi de karanlık güçlerin kurbanı olan Lulu, meşum kadın tavrını bırakarak Paris'te sosyete kadını gibi yaşamağa başlar. Sonra bir sömürücünün eline düşer ve Londra'nın çıkmaz sokaklarında fahişeliğe başlar. Bu sokakların birinde Karındeşen Jak tarafından öldürülür. Yalnız üçüncü perdenin bir bölümü yazar tarafından müziklendirilmiştir. Oniki sesli tek bir dizi üstüne kurulan eser *Wozzeck* ile birlikte XX. yy.ın en anlamlı müzikli eserlerinden biridir. Berg, bu eserden bir de *Çalgı Süiti* (1935) çıkardı. (M)

LULUA, Kongo'da ırmak, Kasai'nin kolu (sağ kıyı); 900 km. (L)

LULUABOURG veya **LULUABURG,** Kongo - Kinşasa'da şehir, il idare merkezi, Lulua'nın sol kıyısında; 140 900 nüf. Port-Franqui demiryolu üzerinde önemli ticaret merkezi. Dokuma ve kimya sanayii. Bira fabrikası. (L)

LULUBİ, İran'dan gelen ve daha III. binyılda Zagros dağlarına yerleşen savaşçı halk. Lulubiler, Gutilerle birlikte Mezopotamya'ya birçok akın yaptılar; erken bir tarihte akkad yazısını, elam diline yakın olan dillerine uydurdular. Lulubi krallarından kalan, kayalara oyulmuş kabartmalar, Birinci Babil sülâlesinden önceki sanatlarının çok gelişmiş olduğunu ortaya koymuştur. (L)

LUMBAGO i. Tıp. Bk. BEL *ağrısı*.

LUMBAR i. Bk. LOMBAR.

LUMBOZ i. Bk. LOMBOZ.

LUMBRİCARİA veya **LUMBRİCİTES** i. İplik veya kordon yumakları halindeki fosillere verilen ad. (Deniz hayvanlarının, özellikle halkalısolucanların dışkısı olduğu sanılmaktadır.) [L]

LUMBRİCULUS i. Tatlı suda yaşayan solucan; yersolucanına benzer, ama ondan daha küçüktür. (L)

LUMBROSO (Giacomo), italyan tarihçisi (Bardo, Tunus 1844 - Rapallo 1925). Palermo, Pisa ve Roma'da profesördü; özellikle yunan - roma kültürü çerçevesinde Mısır üstüne incelemelerde bulundu. *L'Egitto al Tempo dei Greci e dei Romani* (Yunan ve Romalılar Devrinde Mısır) [1882] adlı eseri ünlüdür. (L)

LUMBUZ i. Bk. LOMBOZ.

LUMİÈRE (Auguste), fransız biyoloji bilgini ve sanayi adamı (Besançon 1862-Lyon 1954). Kardeşi Louis'nin çalışmalarına katıldı ve fotoğraf tekniği üstüne araştırmalar yaptı. Daha sonra biyoloji alanına yöneldi. Anaflaksi'nin, romatizmanın sebeplerini inceledi; magnezyum tuzlarının (özellikle hipomefitler) tedavide kullanılmasını yaygınlaştırdı; bu tuzların, ihtiyarlığın ve birçok bozukluğun sebebi olan koloitlerin «flokülasyon»unu önlediğini ileri sürdü. (L)

LUMİÈRE (Louis), fransız kimyacısı ve sanayicisi (Besançon 1864 - Bandol 1948). Auguste Lumière'in kardeşi. Lyon'da babasının fotoğraf laboratuvarında çalıştı ve kardeşi Auguste ile, fotoğrafçılıkta büyük gelişmeler sağlayan araştırmalara girişti. On yedi yaşındayken, enstantane fotoğraf çekimini gerçekleştiren bir emülsiyon buldu. 1895'te Lyon - Montplaisir'de kurduğu fabrikada ilk sinematografı (sinema makinesi) yaptı; bu makineyle işçilerin fabrikadan çıkışını gösteren filmi (*La Sortie des Usines Lumière* [Lumière Fabrikalarından Çıkış]) aynı yıl, Paris'te halka gösterildi (28 aralık). 1899'da, bir tek fotoğraf plağı üzerinde bir ufuk çevresinin kesiksiz görüntüsünü veren fotorama'yı gerçekleştirdi. 1903'te, renkli fotoğraf çekmeğe yarayan üç renkli fotoğraf plağını tasarladı. Birinci Dünya savaşında, uçakların yerini sesle bulma konusunda çalıştı ve havacılıkta kullanılan katalitik ısıtıcıyı buldu. Ayrıca kabartma fotoğraflar üstünde incelemeler yaptı ve 1920'de Fen akademisine fotostereonsentez'i sundu; 1935'te anaglifler yardımıyle kabartma filim çekmeyi başardı. Fotoğrafta konunun çevresindeki ışık halesini önleyici plaklar, camların soğukta gümüşlenmesi, gramofon yayıcısı v.b. de Lumière'in buluşudur. (L)

LUMİTYPE i. (tes. edil. fr. ad). Matbaac. Bk. LÜMİTİP.

LUMMER (Otto), alman fizikçisi (Gera 1860 - Breslau 1925). 1905'ten sonra Breslau'da profesör oldu. İnce lamlardaki girişimler üstüne deneyler yaptı. Bir kap üzerinde açılmış küçük bir delik yardımıyle bir «ışıksız cisim» gerçekleştirerek (1895), E. Pringsheim (1859-1917) ile ışıksız cismin tayfını inceledi ve deney ile teori arasındaki uyuşmazlıkları gösterdi, bu deney Planck'ı kuvanta hipotezine götürdü. (L)

LUMNİTZERA i. Almaşık yapraklı ağaç; tropik bölgelerde mangrovlarda yetişir. (*Combretaceae* familyasından.) [L]

LUMPENPROLETARYA i. (alm. *lump*, sefil, yoksul ve *proletariat*, proletarya > alm. *lumpenproletariat*'tan). Proletaryanın, hiç bir gelir kaynağına sahip olmayan ve siyasî bilinçten yoksun bölümünü belirten marksist terim. (L)

LUMUMBA (Patrice), kongolu siyaset adamı (Katako - Kombe, Kasai 1925 - Katanga 1961). Kongo Milliyetçi hareketinin başkanıydı. Bağımsızlıktan (26 haziran 1960) sonra eski Belçika Kongosu başbakanı oldu. Kongo'nun birliğini bozabilecek durumlara karşı koydu, fakat büyük bir muhalefetle karşılaştı. Başkan Kasavubu, Lumumba'yı görevinden uzaklaştırdı (5 eylül 1960). Lumumba albay Mobutu tarafından tutuklandı, Katanga'ya götürüldü ve orada öldürüldü. S.S.C.B., Moskova'daki üçüncü dünya ülkeleri öğrencilerinin okuduğu üniversiteye «Lumumba» adını verdi. 1966'da general Mobutu onu Kongo'nun millî kahramanı ilân etti. Lumumbaşi'de (eski Elisabethville) öldürüldüğü villa millî bir ziyaret yeri olmuştur. (L)

LUMUMBAŞİ, esk. **Elisabethville,** Kongo'da şehir, Güney Katanga ilinin idare merkezi, 183 700 nüf. Eski Belçika Kongosu'nun ikinci şehri ve bakır işletilen bölgenin (Lumumbaşi, Kipuşi) merkezi olan Lumumbaşi, aynı zamanda da gittikçe önemi artan bir sanayi merkezidir (besin sanayii; un fabrikaları; dokumacılık; tuhafiyecilik; inşaat sanayii). Şehir, tren yoluyle Port - Franqui, Albertville, Stanleyville'e ve Portekiz Angolası'nda Lobito'ya bağlıdır. (L)

LUNA i. İtalya'da çıkarılan beyaz mermer. (L)

LUNA. Esk. coğ. Etruria ve Liguria sınırlarında şehir, Macra (Magra) kıyısında bir roma limanı ve sömürgesiydi (M.Ö.

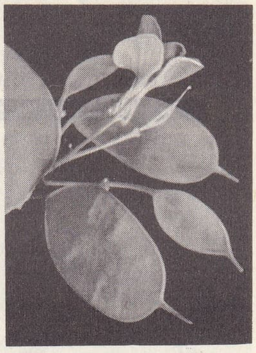

lunaria

Johan Edvard LUNDSTRÖM

Joseph LUNS

Foto. LAROUSSE

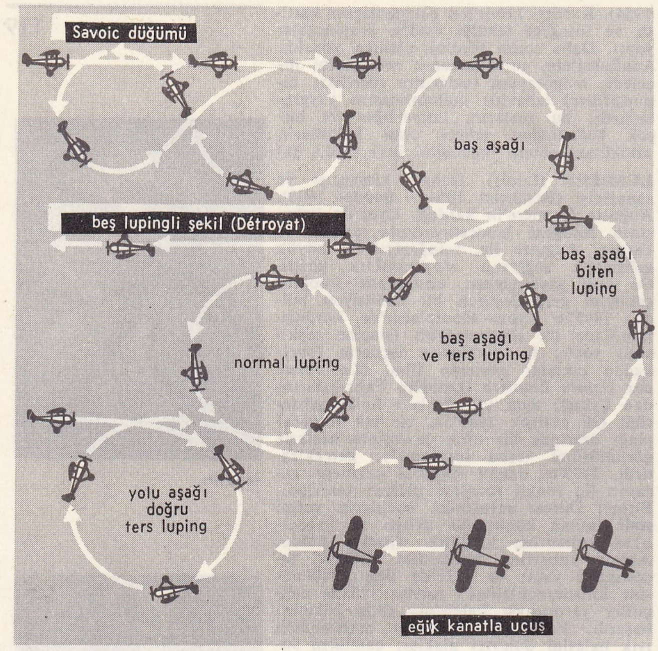

luping

Jean **LURÇAT**

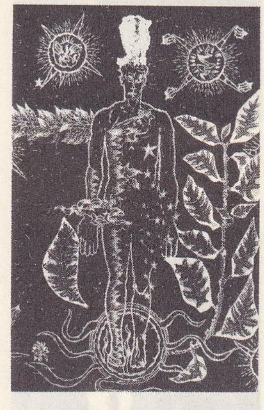

«Dünya Şarkısı»nın detayı (Sulh içinde mutlu insan) «Apokalipsis Halısı» (detay) Assy kilisesi

177). Meşhur mermerlerinin (sonradan *carrara mermeri* adını aldı) ancak Roma imparatorluğu sırasında işletilmeğe başlandığı sanılır. Şehir, Normanlar ve kuzey afrika müslümanları tarafından birçok defa yağmalandı ve limanı kumla doldu. Piskoposluk (1204) ve halkın bir kısmı, Sarzana'ya nakledildi. Sarzana'nın (Luni) güneyinde yıkıntılar. (L)

Luna, Lunik deneylerini takip eden sovyet araştırmaları dizisine verilen ad; lunalar Ay'ın uydusu olmak veya Ay toprağına yumuşak iniş yapmak amacını güder. 31 Ocak 1966'da fırlatılan *Luna* 9, Ay üzerine konan ilk yeryüzü rasathanesi oldu. 31 Mart 1966'da fırlatılan *Luna* 10, Ay çevresindeki bir yörüngeye yerleşen ilk uyduydu. 21 Aralık 1966'da fırlatılan ve 21 aralıkta ayın Fırtınalar denizine yumuşak iniş yapan *Luna* 13, toprağı 12 inç derinliğe kadar kazabilen uzun ve otomatik bir kolla donatılmıştı; 8 ile 12 inç arasında değişen bir derinlikte, ay yüzeyi yoğunluğunun dünyanınkine yakın özelliklere sahip olduğunun anlaşılmasını sağladı. 7 Nisan 1968'de fırlatılan ve amacı uzayın aya yakın olan bir noktasında yapılacak bilimsel incelemeleri uzaktan yönetmek ve âletlerin normal işleyip işlemediğini kontrol etmek olan *Luna* 14, Dünya'ya 97 seansta bilgi gönderdi. 16 Eylül 1970'te fırlatılan *Luna* 16, 26 gün ve 25 dakika süreyle ay yüzeyinden ve ayın 3 500 mm derinliğinden taş ve toz örnekleri topladı, bunları 24 eylülde Kazakistan'da Kargonda'ya indirdi. 10 Kasım 1970'te fırlatılan otomatik uzay istasyonu *Luna* 17, Yağmurlar denizine indikten sonra «Lunokhod I» adlı aracını ay yüzeyine indirdi; bu, içinde her türlü âletin bulunduğu bir çeşit laboratuvardı; 1 719 metreyi bulan gezisi sırasında binlerce kraterin yer aldığı 33 telsiz resim gönderdi; Ay yüzeyinin kimyasal incelemelerini yaptı. Bu incelemelerden ay taşının bileşiminin tek düzenli olmadığı ve yerine göre değiştiği ortaya çıktı. (M)

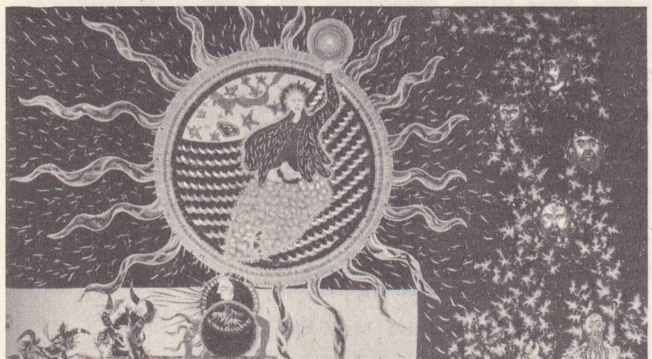

LUNA (Alvaro DE), Castilla başkumandanı (Canete 1388 - Valladolid 1453). Toledo başpiskoposu Pedro de Luna'nın yeğeniydi. Castilla kralı Juan II'nin sağkolu oldu. 1423'te başkumandan tayin edildi. Kralllık otoritesinin savunucusu olarak derebeyliğe şiddetle karşı koydu. Aragonlu Alfonso V'in ve Castilla borunlarının zorlamaları karşısında Juan II, Luna'yı sürgüne gönderdi (1427), fakat bir yıl sonra onu geri çağırdı. Alvaro, soyluları Granada krallığıyle çarpışmağa zorladı ve birçok zafer kazandı. Navarra kralının desteklediği Castilla baronlarının bir ayaklanmasını Olmeda'da bastırdı (1445). Santiago yöneticisi oldu. Juan II'nin ikinci karısı Portekizli İsabel, başkumandanı devirmek için soylularla işbirliği yaptı. Luna, başı kesilerek öldürüldü. Birçok halk türküsünde adı geçer. (L)

LUNAÇARSKİY (Anatoliy Vasilyeviç), sovyet siyaset adamı ve yazarı (Poltava 1875 - Menton 1933). Devrimci militandı, 1905 hareketinin başarısızlığa uğramasından sonra tevkif edildi, kefaletle serbest bırakılınca yabancı ülkelere kaçtı. 1917 Ekim devriminden sonra S.S.C.B.'ye döndü, 1929'a kadar eğitimle görevli halk komiseri oldu. Öğretimi yeniden teşkilâtlandırdı; fakat o sıralarda plastik sanatlarda hüküm süren biçimciliğe karşı koymadığı için tenkitlere uğradı. Siyaset yazarı, konuşmacı, sanat ve edebiyat tarihçisiydi. Tarihî piyesler de yazdı: *Olivier Gromwell* (1920), *Campanella* (1922). [L]

LUNALİLO (William C.), Hawaii kralı (Honolulu 1832 - ay.y. 1874). İyi bir öğrenim gördü. Kamehameha V'in vâris bırakmadan ölmesi ve Büyük Kamehameha'nın soyundan gelen başka bir kral adayının bulunmaması üstüne kral seçildi. 1873'te tahta çıktığında hastaydı, ertesi yıl da öldü. A.B.D. ile karşılıklı bir antlaşma yapmak için çalışmış ve Hawaii anayasasını geliştirmek istemişti. (M)

LUNAPARK blş. i. (ital. *luna,* ay ve ing. *park*'tan). Çeşitli eğlence, oyun tesisleri bulunan geniş açıklık yer. (Dünyanın ünlü yerleşik lunaparkları: New York'ta Coney İsland, Londra'da Battersea, Viyana'da Prater, Kopenhag'da Tivoli v.d.; Türkiye'nin: Ankara'da Gençli parkı, İzmir'de Kültürpark, İstanbul'da Vatan caddesi lunaparkları.) [M]

LUNARİA i. Bot. Mor veya firfiri büyük çiçekli yeşil bitki; çiçekleri özellikle geceleyin çok koku saçar; boyu 0,30 - 1 m arasındadır; çitlerde, korularda, harabelerde yetişir. (İlmî adı *Lunaria annua.* Turpgillerden.)

— ANSİKL. Bu bitkiye («ay otu» anlamında) *lunaria* denmesinin sebebi, büyük, kuru, yarıklı ve iyice yassı meyvesinin aya benzetilmesidir; meyve olgunlaşınca açılır, yalnız ince ve bembeyaz olan orta bölmesi kalır. (L)

Lunar orbiter, ay çevresinde dolaşan, 390 kg dolaylarında bir kütlesi olan ve üç örneği 1966 ve 1967'de atılan amerikan uydularına verilen ad. (L)

LUNCEFORD (James MELVİN, **Jimmie** —denir), amerikalı zenci caz orkestra şefi (Fulton, Missouri 1902 - Seaside, Oregon 1947). Orkestrası, 1930 ile 1940 arası Count Basie ve Duke Ellington'un orkestralarının büyük rakibiydi. Tekniği ve swing'inin özelliklerini, Will Hudson, Edwin Wilcox, Willie Smith ve en çok Sy Oliver'in düzenlemelerine borçludur. (L)

LUND, İsveç'te (Malmöhus) şehir, Malmö'nün 30 km kuzeydoğusunda; 60 700 nüf. Güney İsveç'in kültür ve din merkezi olan Lund, 1035'te Danimarka kralı Büyük Kuud tarafından kuruldu. Önce piskoposluğu (1048), sonra da başpiskoposluğu (1163), İsveç, Danimarka ve Norveç'in başlıca dinî otoritesi haline geldi. Roman üslûbunda katedral (1080-1145); çok zengin kitaplık; müzeler. 1668'de kurulan Carolina Gothorum üniversitesi, İsveç'in ikinci büyük üniversitesidir. Eldiven fabrikası. Ambalaj kâğıdı. Dokumacılık (kumaş; konfeksiyon). Basımevleri. (L)

LUND (Troels Frederik), danimarkalı tarihçi (Kopenhag 1840 - ay.y. 1921). Öğrenimini doğduğu şehirde yaptı, beş yıl danimarka arşivlerinde çalıştı, 1876'da ilk tarih çalışması olan *Historiske Skitser* (Tarih Yazıları) adlı eserini yayımladı. Gençliğinden itibaren, kendisine asıl ününü kazandıran dev eserini hazırlayabilmek için büyük çapta araştırmalara girişti. Birçok belgeye dayanan bu eser Danimarkalılarla Norveçlilerin XVI. yy.daki günlük hayatlarını dile getirir. Lund olaylara yalnız dışarıdan bakmakla yetinmez, insanların zihnî alışkanlıklarını, tavırlarını, önyargılarını, aralarındaki ilişkilerin niteliklerini ve toplumsal hayatlarını da yansıtır. 14 Cilt tutan bu eser 1819-1901 arasında *Denmarks og Norges Historie i Slutningen af det XVI Aarhundreds* (XVI. yy.da Danimarka veya Kuzey Tarihi) adı altında yayımlandı. Lund daha sonra Danimarka'nın kraliyet tarihçisi oldu ve iskandinav tarihinden alınan birçok hikâye yayımladı. 1915'te Nobel Edebiyat ödülünü paylaştı. (M)

LUNDA i. Zool. Kuzey Pasifik'te yaşayan büyük kuş (*Lunda cirrhata*). [Rengi siyah, yanakları beyaz olan bu kuşun gözlerinin üzerinde soluk sarı renkte uzun sorguçlar bulunur.] (L)

LUNDA. Esk. coğ. Anadolu'da (Frigya Pakatiane bölgesi) şehir. Önceleri Maiandros (Büyük Menderes) nehrinin kuzeyindeki keskin kıvrımda, daha sonra güneyde, (bugünkü İsabey yakınında) yer aldı. (M)

LUNDA, 1660'ta Afrika'da kurulan zenci devleti. Lunda, birçok şeflikten meydana gelen ve Kongo'nun kollarından oluşan havzaların önemli bir kısmını kontrol eden geniş bir imparatorluktu. «Muata - Yamvo» denen hükümdara «Lukoşeşa» (bekâr prenses) yönetim işlerinde yardım ederdi. Üç yüzyıl sakin bir hayat sürmüş olan bu devlet XIX. yy. sonlarında bütün gücünü kaybetti. 1891'de imzalanan bir antlaşma ülkeyi Kongo ve Angola olmak üzere ikiye ayırdı. (L)

LUNDBERG (Erik), isveçli iktisatçı (Stockholm 1907). Stockholm Yüksek Ticaret okulunda iktisat profesörü (1945) ve İsveç Konjonktür enstitüsü müdürü (1944 - 1955) oldu. *Konjunkturer och Ekonomisk Politik* (Konjonktür veya İktisat) [1953] adlı bir eseri vardır. (L)

LUNDBERG (Gustaf), isveçli ressam (Stockholm 1695 - ay.y. 1786). 1717'de Paris'e gitti, 1745'te İsveç'e döndü. *Maria Leszczynska*'nın ve *Breteuil Baronu*'nun (Stockholm ve Nancy müzeleri) portrelerini yaptı. (L)

LUNDEGAARD (Axel), isveçli romancı (Sallerup 1861 - Stockholm 1930). Önce Ernst Ahlgren ile işbirliği (Victoria Benedictsson) yaptı. Ernst Ahlgren'in ölümünden sonra onun otobiyografisini ve yayımlanmamış eserlerini bastırdı (1890). Çeşitli türlerde çok sayıda eser verdi; özellikle gerçekçi hikâyeleri (*Elsa Finne,* 1902) ve tarihî romanları (*Struensee,* 1898 - 1900; *Drottning Margareta* [Kraliçe Margareta], 1905; *Drottning Cilla* [Kraliçe Cilla], 1910) anılmağa değer. (L)

LUNDKVİST (Arthur), isveçli şair (Oderljunga, Skane 1906). Amerikan şairi Whitmann'ın, fransız gerçeküstücülerinin ve D. H. Lawrence'ın etkisinde gelişen modern isveç şiirini tanıtmakta önemli rolü oldu. Makineleşmeyi, cinsel hürlüğü, ilkelliğe dönüşü dile getirdi. Şiir kitapları arasında en önemlileri *Glöd* (Kızgın Ateşler) [1928] ve *Dikter Mellan Djur och Gud*'dur (Hayvan ve Tanrısı Arasında Şiirler) [1944]. Ayrıca romanları, hatıraları vardır. Birçok yabancı yazarı İsveçlilere tanıttı. (L)

LUNDSTRÖM, isveçli sanayici ve bilgin ailesi. — JOHAN EDVARD (Jönköping 1815 - öl. 1888), isveçli Pasch'ın bulduğu ve 1844'te patentini aldığı, kibritlerden beyaz fosfor yerine kırmızı fosfor kullanma usulünü geliştirerek 1852'de tehlikesiz kibritleri icat etti.

Foto. LAROUSSE

Bu kibritlerde, kırmızı fosforu ayrı bir sürtme kısmına yerleştirdi ve daha zayıf yanıcı maddelerle (antimon sülfür) yakıcı maddede (potasyum klorot) karışımını yalnız kibritin ucuna sürdü, böylece kibritin kendiliğinden alevlenmesini önledi. Kibritin, başka bir maddeye sürtülünce alevlenmeyen ucu, fosforlu kısma sürtülünce, gereken miktarda fosfor kopararak yanıyordu. — Kardeşi CARLJFRANS (Jönköping 1823 - Stockholm 1917), 1855 Paris sergisinde bu icadı halka sundu. Fransa'da patentini aldı ve Johan Edvard'ı İsveç ve daha başka memleketlerde de patent almağa zorladı. Fransız patenti 1856'da, kibritin devlet tekeline alınışına kadar bu usulle kibrit yapımını elinde tutan Coignet kardeşler şirketine satıldı. Lundström'ün icat ettiği kibritler, yüzyıldan beri ancak bazı ufak tefek değişikliklere uğramıştır. (L)

LUNELLİ (Renato), italyan orgcusu ve org tarihçisi (Taranto 1895 - ay.y. 1967). 1920'den sonra Taranto'da Santa Maria Maggiore kilisesinin orgcusuydu. Bütün hayatını İtalya'da orgculuğu incelemeğe verdi. Bu konudaki eserleri büyük bir değer taşır: *Scritti di Storia Organaria* (Org Tarihi Üstüne Yazılar) [1925]; *Gli Organi delle tre Venezie* (Üç Venedik'in Orgları) [1953]; *Der Orgelbau in Italien* (İtalya'da Org Yapımı) [1956]; *Gli Organi Veneziani e Dizionario degli Organari Veneziani* (Venedik Orgları ve Venedik Orgcuları Lûgati) [1961]; *Organi Trentini* (Trento Orgları) [1964]. (L)

LUNÉVILLE, Fransa'da, Meurthe-et-Moselle idare bölgesinde idare çevresi merkezi, Vezouze ve Meurthe ırmaklarının kavşağında; 25 367 nüf. 1702 - 1706 Arası dük Léopold burada Boffrand'a, önünde fransız tarzında bahçeler bulunan güzel bir şato inşa ettirdi. 1730-1747 Arası, Boffrand'ın planlarına göre yapılan rokoko üslûbunda Saint-Jacques kilisesi (XVIII. yy.-dan kalma güzel tahta oymalar). Müzeler. Önemli ve eski çini fabrikası. Demiryolu malzemesi fabrikası. Dokuma sanayii (pamuklu, işlemeler, konfeksiyon). Tahya oyuncak fabrikası. (L)

Lunéville antlaşması, 9 şubat 1801'de Fransa ile Avusturya arasında imzalanan antlaşma. Joseph Bonaparte ile kont Cobenzl'in arasındaki görüşmelerde Campoformio hükümleri onayladı ve güçlendirildi. Lunéville antlaşması, Fransa'ya, «Germen imparatorluğu» adına Ren'in bütün sol yakasını bırakıyor ve mağdur prenslere tazminat vermeyi öngörüyordu. Avusturya, Veneto'yu Adigo'ya kadar elinde tutuyor, Breisgau'yu yurtsuz kalan Modena düküne bırakıyordu; yurtsuz kalan Toscana büyükdüküne eski Salzburg başpiskoposluğu veriliyordu. Avusturya, «kardeş cumhuriyetler»i (Batavia, Cisalpina, Liguria, Helvetia) tanıyordu. Cisalpina cumhuriyeti toprak kazanıyor; İspanya, Louisiana'yı Fransa'ya bırakıyordu. (L)

LUNGAU, Avusturya'da (Salzburg ili) bölge; Mur'un yukarı vâdisinden oluşmuştur; Niedere Tauern'in güney yamacında. Soğuk ve ormanlık bir ülke olan Lungau'da, tarım ancak bazı vâdilerde yapılır. İdare merkezi *Tamsweg*. (L)

LUNGE (Georg), alman kimyacısı (Breslau 1839 - Zürich 1923). Breslau'da bir kimya ödülü kazandı. Almanya ve İngiltere'de çeşitli sınaî kurumlarda mühendislik ve müdürlük yaptı. Zürich Politeknik enstitüsünde teknik kimya profesörü oldu (1876). Mayalanma olayları üstünde çalıştı, sonra sınaî kimyaya yöneldi. Sodyum karbonatın, klorun ve sülfürik asit ile klorhidrik asidin üretim usullerini geliştirdi. (L)

LUNG HANG veya **LONG KHANH,** Vietnam'da (Güney Vietnam) il, Saygon'un batısında; 70 200 nüf. Merkezi *Xuan-Loc* (*Suan-Lok*). [L]

Lung-hay demiryolu, Çin'de demiryolu hattı; yapımına XX. yy. başında bir fransız şirketi tarafından başlandı ve Çin hükûmeti tarafından devam edildi. Şandung'un güney sınırında kıyıdan başlayan ve batıya doğru uzanan Lung-hay demiryolu, ülkeyi baştan başa aşan çok önemli bir hattır. Hsüy-Cou'da Tientsin-Pukou hattının, Cong-Cou'da Pekin-Han-kou hattını keser; Datung-Tayyuen-Tungguan hattıyle birleştiği Tungguan'a kadar Huangho ırmağını takip eder, sonra Doğu Türkistan'a doğru uzanır. Bu hattı Alma-Ata üzerinden Turksib'e bağlamak için çalışmalara başlanmıştır. (L)

LUNG-MİN, Çin'de yer, Lo-yang'ın güneyinde (Orta Honan). 494'te Kuzey Vey'leri tarafından kurulan büyük manastır. Birçok adak yazıtı, mağara ve heykellerin tarihini belirtmeğe (494-535 dolayları) imkân vermiştir. İmparator Gao-dzung ile imparatoriçe Vu-Dzı-Dyen'in emriyle VII. yy.ın ikinci yarısında yeni mağaralar yapılmıştı. (L)

LUNG YUN, çinli general (1890'a doğr.). Çin-japon savaşından önce Yunnan genel valisi idi. Çinhindi'ne yakınlığıyle ve birliklerinin gücüyle 1941'e kadar bağımsızlığını korudu. Çankayşek onu ordusundan ayırmak için Yüksek Savaş konseyi üyeliğine getirdi ve Çung-King'de ikamete memur etti. (L)

Lunik, Ay'a yaklaşma tekniklerini denemeğe yarayan bir dizi sovyet araştırmasına verilen ad. 2 Ocak 1959'da fırlatılan *Lunik 1*, hedefine varamadı, fakat, yerçekiminden kurtulan ilk araç oldu. *Lunik II*, 14 eylül 1959'da Ay üzerinde parçalandı; *Lunik III*, Ay'ın saklı yüzünün ilk fotoğraflarını çekti ve gönderdi. 2 Nisan 1963'te fırlatılan *Lunik IV*'ün amacı ve aldığı sonuç açıklanmadı. (LM)

LUNOİS (Alexandre), fransız taşbasmacısı ve ressamı (Paris 1863-ay.y. 1916). Hollanda İspanya, Fas ve Cezayir yolculukları sırasında gördüklerini taşbasmalarında canlandırdı. (L)

LUNS (Joseph), hollandalı siyaset adamı (Rotterdam 1911). Diplomat, Hollanda'nın, Birleşmiş Milletler'deki daimî delegesi (1949 - 1952), Dışişleri bakanlığına bağlı sandalyesiz bakan (1952 - 1956), dışişleri bakanı (1956) oldu. Altılar konseyinde önemli çalışmalar yaptı. 1967'de Avrupa birliği yararına faaliyetinden ötürü Charlemagne ödülünü aldı. (L)

LUNSAR veya **MARAMPA,** Sierra Leone'de şehir, Freetown'un kuzeydoğusunda; 15 000 nüf. Üretimi Pepel iskelesinden ihraç edilen demir madenleri. (L)

LUNSSENS (Martin), belçikalı besteci (Molenbeek - Saint - Jean, Brüksel 1871-Etterbeek, Brüksel 1944). *Callirrhoé* adlı kantatı ile 1895 Roma Büyük ödülünü aldı. Başlıca eserleri: dört senfoni, bir senfonik şiir, iki uvertür, piyano için üç konçerto ve bir viyola konçertosu. (L)

LUNULA («küçük ay» anlamında lat. k.). Böcekbil. Sineklerde duyargaların hemen üstünde bulunan, alın çizgisine yakın, yay şeklinde küçük kitin parçası. ‖ Yeni ay biçiminde leke, benek: *Bombidionların çoğunda, elitraların üstünde kızılsarı veya sarı renkte lunulalar bulunur.* ‖ Tırtılı meşe, ıhlamur ve kavak ağaçlarına zarar veren bir kelebek. (İlmî adı *Phalera bucephala.*) [L]

LUNULARİA i. Marchantiales takımından, gemma kesiti yeniay biçiminde olan ciğeryosunu. (L)

LUO'LAR, Kenya'da bantu kabilesi; Victoria gölünün doğusunda yaşar. 650 000 Kişilik bir topluluktur. Luo'lar tarımla uğraşırlar; eskiden savaşçılıklarıyle ün kazanmış ve çevrelerini ürkütmüşlerdi. (L)

LUP i. (fr. *loupe*). Opt. *Eşanl.* BÜYÜTEÇ. — Jeomorfol. *Kayma lupu*, alt kesimine doğru eğimin dışbükeyliğini artırarak, küçük bir oyuktan, kopma yerinden oluşan toprak akışının başladığı alandan hemen sonra yer alan ve bir kabartının görünümünü etkileyen, yeri belirlenmiş solüfliksiyon biçimi. (Solifliksiyon lupları, eğimin en nemli yerinde özellikle, sızıntıların meydana geldiği yerlerde oluşur. Bu luplara, buzul çevresi iklimindeki en değişik kayalarda, ılıman iklimdeyse killerde ve marnlarda rastlanır. Kayma lupu dizileri bütün bir yamaca kambur gibi şişkin bir görünüş kazandırabilir.) [L]

LUPA i. Kenarları sivri, geniş kabuklu yengeç. (*Portunidae* familyasından.) [L]

LUPERCUS. Rom. mit. Kurtları ve özellikle Romulus'un dişi kurdunu öldüren koyun, keçi v.b. sürülerini koruyan tanrı. Pan ile birleştirilmiştir. (L)

Lupercus şenlikleri, 15 şubatta, Roma'da Lupercus şerefine yapılan şenlikler. (Palatium'un eteğinde, tanrıya adanmış mağaranın önünde yapılırdı. Keçi ve köpekler kesilir, parçalanmış hayvanların derilerini giyen lupercus rahipleri yarışırlardı. Bu yarış sırasında deri kayışlarla halkı, doğurganlıklarını artırmak için de özellikle kadınları kırbaçlarlardı. Müstehçen eğlencelere yolaçan bu töreni papa Gelasius I kesinlikle yasakladı (494). [L]

LUPERRUS i. Gövdesi uzun, mavi, siyah ve kırmızı, elitraları mavimsi küçük böcek; dünyanın her tarafında bulunur. (*Luperrus circumfusus* katırtırnağında, *L. pinnicola* çamlarda, *L. flavipes* söğütte yaşar. Kınkanatlıların *chrysomelidae* familyasının galerucinae oymağından.) [L]

LUPESCU (Magda Elena), romanyalı yahudi kadın (Yaş 1904). Romanya'ya göç ederek asıl soyadı WOLF'u Lupescu şeklinde değiştiren avusturyalı bir yahudinin kızı. Bir süvari subayı ile evlendi. Romanyalı Carol (daha sonra Carol II unvanıyle tahta çıktı) ile tanışınca eşinden ayrıldı. Magda Elena'ya duyduğu sevgi yüzünden Carol taht üstündeki haklarından vaz geçti (1926) ve karısı yunanlı Elena'dan boşandı (1928). Carol 1930'da önceleri vaz geçtiği tahta çıkınca, Magda da Bükreş sarayında kaldı. Büyük bir nüfuzu vardı. 1940'ta hükümdarlıktan çekilmeğe zorlanan Carol ile birlikte sürgüne gitti. 1947'de Carol ile evlendi. (M)

LUPİ (Johannes), flaman asıllı fransız bestecisi (Cambrai 1506'ya doğr. - ay.y. 1539). 1521'e kadar çocuk korosunda çalıştı. 1526'da papaz yardımcısı, sonra Cambrai katedrali küçük kilisesinin koro şefi oldu. Ölümünden sonra yayımlanan (1542) dört veya sekiz sesli bir motet kitabı vardır. Lupi'ye başka eserlerin (dört-altı sesli 23 motet, dört sesli üç âyin, dört-altı sesli 20 ilâhi) mal edilmesi, aynı adda birçok çağdaş bestecinin bulunması yüzünden bir mesele haline gelmiştir. (M)

LUPİ (Roberto), italyan bestecisi, piyanisti ve orkestra şefi (Milano 1908). Floransa konservatuvarında profesör (1941). Orkestra yöneticisi olarak yoğun bir faaliyet gösterdi. Tiyatro (*La Nuova Euridice* [Yeni Eurydike], 1957), senfonik müzik (*Bucolica* [Çoban Deyişi], 1953), senfonik-koro müziği (*Nativitatis*, 1944; *Orpheus*, 1950), oda müziği ve özellikle piyano müziği besteledi. Bu eserlerde, modern çağın değişik müzik eğilim ve tekniklerine açık bir üslûp görülür. *Armonia di Gravitazione*'de (Çekim Uyumu) [1946] yeni bir uyum nazariyesi ileri sürmüştür. (M)

LUPİNACCİ (Manlio), italyan gazetecisi ve siyaset adamı (Roma 1903). Hukuk öğrenimi yaptı. 1930'da senato kütüphanesine girdi. Çeşitli dergilerde çalışmağa başladı. 1943'te senatör Bergamini ile birlikte *Giornale d'Italia*'ya geçti. Alman işgali sırasında gizli PLİ teşkilâtının yönetimine katıldı. 1948'de *Risorgimento Liberale*'nin müdürlüğünü bırakarak yeniden senato kütüphanesine girdi. Sonra monarşik düşünceleri yüzünden bu görevinden ayrıldı. Roma komününün yöneticisi oldu. Haftalık *Epoca* dergisinde, *Corriere della Sera, Il Tempo* ve *Giornale d'Italia* gazetelerinde çalıştı. 1963'te Marzotto Gazetecilik ödülünü kazandı. (M)

LUPİNG i. (ing. *looping*'den). Havc. Pilot başaşağı uçtuğu sırada, uçağın, pike yaparak normal durumunu alıncaya kadar geriye yatıp birdenbire doğrulması. (L)

LUPİNO (Ida), ingiliz asıllı amerikan kadın sinema oyuncusu ve yönetmeni (Brixton, Londra yakınları 1918). XVII. yy. - XX. yy. arasında dans sanatçıları ve oyuncular yetiştirmiş ünlü bir ailenin çocuğuydu. Sinemaya 1931'de girdi. Bir süre sonra Hollywood'a gitti. Başlıca filmleri: *The Gay Desperado* (Şen Çılgın) [R. Mamoulian'ın, 1936]; *Büyük Kaçış* (High Sierra) [R. Walsh'ın, 1941]; *Deniz Kurdu* (The Sea Wolf) [M. Curtiz'in, 1941], *Sevdiğim Adam* (The Man I Love) [R. Walsh'ın, 1947]; *Büyük Bıçak* (The Big Knife) [R. Aldrich'in, 1955]; *Şehir Uyurken* (While the City Sleeps) [F. Lang'ın, 1956]. Lupino, senaryo yazarlığı, yapımcılık ve yönetmenlik

LURİSTAN

dairesel göğüs iğnesi başı

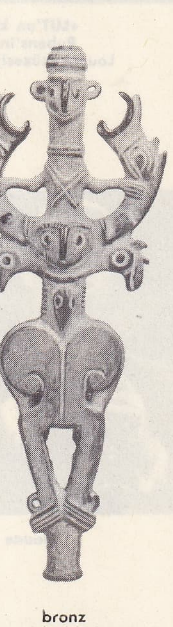

bronz (özel koleksiyon)

«Lusiadas'lar»
Didot baskısı
kapak resmi (1812)
Alexandre Frogonard'ın eseri
Cabinet des Estampes, Paris

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

«LUT'un kaçışı» Rubens'in eseri, Louvre müzesi, Paris

de yaptı (*Never Fear* [Hiç Korkma], 1950; *The Hitchhiker*, 1953). Amerikan televizyonunun ünlü oyuncularındandır. (L)

LUPO (Alberto), italyan tiyatro oyuncusu Alberto ZOBOLİ'nin sanat takma adı (Cenova 1924). Sanat hayatına 1946'da Cenova Üniversitesi Deneme Merkezi kumpanyasında başladı. Sonra Milano'daki Piccolo tiyatrosuna geçti (1952-1953). Rostand'ın *Cyrano*'sunda Cervi ile birlikte oynadı (1953-1954). 1955'te kendisine ün kazandıran televizyon oyunculuğunda karar kıldı, komedilerde, Cronin'in *Şahika* (1963) ve Tolstoy'un *Diriliş*'inde (1965) rol aldı. (M)

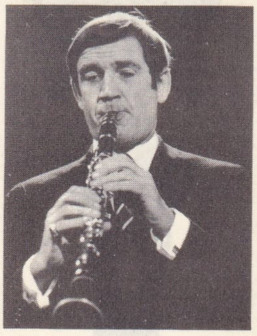

Claude LUTER

LUPOİD sıf. (fr. *lupoïde*'den). Lupus'a benzeyen.

— ***Lupoidler.*** Patol. Derinin tüberküloz sebepli lezyonlarına verilen ad. (Sahici lupus'a benzerse de değişiktir.) || *Milyer lupoidler*, darı tanesi büyüklüğünde lupoidlerdir. (L)

LUPOM i. (fr. *lupome*'dan). Tüberküloz lupus'un ilkel lezyonu. Bk. LUPUS. (L)

LUPOT, eski fransız lavtacı ailesi, aslı Mirecourt olan ailenin menşei XVII. yy.a dayanır. — FRANÇOIS (Plombiéres 1725 - Paris 1804), Lunéville'de, Stuttgart'ta, Orléans'da çalıştı. — Oğlu NICOLAS (Stuttgart 1758 - Paris 1824), *Fransa'nın Stradivarlus'u* diye anıldı. 1798'de Paris'te yerleşti, imparatorun lavtacısı oldu, sonra krallık kapellası lavtacılığına getirildi. XIX. yy.da bütün fransız lavtacılığında, kullandığı yağlı kırmızı vernikle etkili oldu. (L)

LUPULİN i. (fr. *lupulin*'den). Eczc. Şerbetçiotu yoncasının dişi çiçeklerindeki salgı organları kurutulup dövülerek elde edilen, sarı - turuncu renkte, acı ve tuzlu tanecikli toz. (L)

LUPULİNA i. Şerbetçiotu yoncasının özel ilmî adı (*Medicago lupulina*).

— Eczc. Şerbetçiotu yoncasının kuru tomurcuklarından elde edilen acı madde. (L)

LUPULUS i. Koyotlarla çakalları kapsayan kurt alt cinsi. (L)

LUPU - PİCK (Ludwig PICK, — denir), romanya asıllı alman oyuncusu ve filim yönetmeni (Yaş 1886 - Berlin 1931). Önce tiyatroda, sonra sinemada (P. Leni'nin *Mumyalar Müzesi* [Das Wachsfigurenkabinett], 1924) çeşitli roller aldı. Alman anlatımcılığının etkisinde kaldı. Başlıca eserleri: *Scherben* (Parçalanmış) [1921]; *Sylvester* (1923); *Die Wildente* (Yaban Ördeği) [1926], senaryosunu Abel Gance'ın yazdığı *Napoléon à Saint-Hélène* (Napolyon St. Helena'da) [1929]. Saf sinema taraflısı olan sanatçı bazı filimleri (*Ray*) alt yazısı kullanmadan çevirdi. (L)

Lutetia arenaları

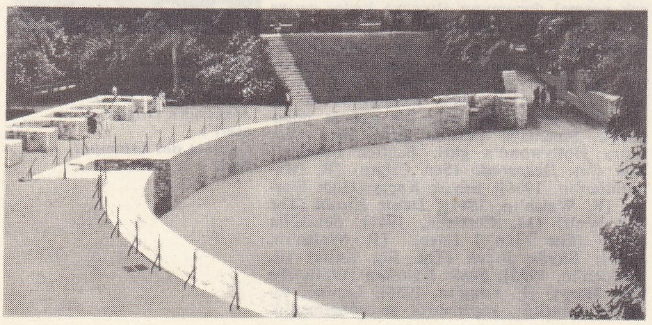

LUPUS i. («kurt» anlamında lat. k.). Gittikçe yaygınlaşan ve deriyi harap eden hastalık.

— ANSİKL. *Lupus*'un birçok çeşidi vardır: *kabarcıklı lupus*, deri veremidir; deride kabarık veya düz, saydam, kırmızı - turuncu renkte, az çok yaygın plaklar meydana getiren kabarcıklar halinde belirir. Bu lupus yüzde (deliklerin etrafında), bazen kol ve bacaklarda, seyrek olarak da mukozalarda (diş etleri, yumuşak damak) yerleşir. Nadiren akciğer veremiyle birlikte görülür. Yavaş yavaş ilerledikçe, açılarak yara halini alabilir. Modern tedavi usulleri (D_2 vitamini, izoniazid) sayesinde lupus seyrekleşti, gelişim süresi ve iyileşmesi kolaylaştı. *Kızartılı lupus*, yara halini almadan deriyi bozan, az kabarık, kırmızı, yapışkan kabuklarla kaplı, büyükçe plaklar halinde görülür. Özellikle yüzde, burunda, yanaklarda (yarasa şeklinde), kulaklarda ve saçlı deride yerleşir. Evrimi genellikle süreğendir. Bu hastalık tüberküloz tabiatında değildir. Yüzde, el sırtında, bazan vücudun başka yerlerinde görülen döküntülü lekelerle, ateş ve başka genel belirtileri olan, kötü sonuçlu, şiddetli bir şekli de vardır (*döküntülü lupus*). *Lupus pernio*, çeşitli sebeplere (soğuk ısırması v.b.) bağlı morumsu lekelerden ibarettir. (L)

LUPUS, Kurt* takımyıldızının latince adı (kısaltması: [Lup]). [L]

LUR i. (fr. *loure*). Gayda ailesinden bir çalgının bölgesel adı; Ortaçağdan sonra Normandiya'da, belki de Bretagne'da kullanıldı. || Bazılarına göre, zamanları iyice belirtilen 6/8'lik oldukça ağır tempolu bir dans; Desrats'ya göre bir lur havası ile oynanan 3/4 lük rondo. (L)

LUR i. (iskandinav dilinde k.). Eski Danimarkalılarda, tunçtan yapılma uzun boru; helisel biçimde bükülmüştür. (L)

LURÇAT (Jean), fransız ressamı ve halı desencisi (Bruyères, Vosges 1892 - Saint-Paul - de - Vence 1966). Önce Cezanne'ın etkisinde kalarak gerçeküstücü anlayışla, rüyayı andıran ıssız manzara resimleri çizdi. 1917'den itibaren halıcılıkla ilgilendi. 1936'da Gobelins imalâthanelerinde onun ilk halıcılık dizisi olan *İkaros'un Hayalleri* dokundu. 1939'dan 1941'e kadar Aubusson'da kaldı. Orada Marcel Gromaire'in desteğiyle halı tekniğini yeniledi. Art Moderne müzesinde ve başlıca umumi koleksiyonlarda yer alan birçok halı işi (*Geceyarısı Güneşi, Ateş ve Su*) ile Assy kilisesi için *Apokalipsis Halısı*, seramikler, gazete ve kitap resimleri yaptı. 1964'te *Dünya Şarkısı* adı verilen (tümü 500 m²), dokuz halı) anıtsal duvar kaplaması Dekoratif Sanatlar müzesinde sergilendi, 1967'de Angers şehrinin malı oldu. (L)

LURE, Fransa'da Güney Ön Alpler'de (Basse-Alpes) kalkerli sıradağlar, Sisteron'un güneybatısında; 1 827 m. Lure dağı, kornişi kuzeye bakan batı-doğu yönünde bir keskin sırttır. Yamaçları, kozalaklılarla örtülmüştür. (L)

LURGAN, Kuzey İrlanda'da (Armagh idare bölümü) şehir, Lough Neagh'ın güneyinde; 13 800 nüf. Önemli dokuma sanayii merkezi (keten dokuma; mendil fabrikası). [L]

LURİSTAN, İran'ın güneybatısında bir bölge. İlhanlılar devrinde lur aşiretlerinin yaşadığı topraklara *Luribüzürg* (Büyük Lur) ve *Luriküçek* (Küçük Lur) deniyordu. Küçük Lur, XVI. yy.dan sonra Luristan adıyle anıldı. Safevîler devrinde Büyük Lur toprakları *Kûh-Gilu* ve *Bahtiyarî* adlarıyle ikiye ayrıldı. XVIII. yy.ın başında Memasanî topluluğu Kûh-Gilu ile Şiraz arasında üçüncü bir lur bölgesi meydana getirdi. XIX. yy.da ise Luristan Pişkuh («dağların önündeki bölge») ve Luristan Püştikuh («dağların ötesindeki bölge») adlarıyle ikiye ayrıldı. Bugünkü Luristan, Pişkuh denen yerdir. Bahtiyarî toprakları, Isfahan'ın batısında bulunan Çeharmakal'den Şuster'e kadar uzanır ve Lurlarla arasındaki sınır, Abidiz suyunun batı kolunu izler. Bu sebeple Luristan (Pişkuh) toprakları, doğudan ve batıdan Abidiz ve Kerha ırmaklarının birbirine yaklaşan mecralarıyle çevrilir.

● *Tarih.* Luristan'a çok eskiden, iranlı olmayan ve elam yönetimi altındaki kavimler yerleşti. M.Ö. 3000 yıllarından kalma mesken izleri bulunan Susa şehri, Küçük Lur dağlarının eteğindeydi. Büyük Lur hükümdarlarının merkezi Malemir'di. Ayapir hükümdarları Susalılarla ilişki kurarak Karun bölgesini hâkimiyetleri altına aldılar. Ancak, elam etkisi de bütün bu bölgelere yayıldı. Luristan'ın yerlileri Kaşşulardır (M. Ö. 1760-1650). Akamanışlar bunlara geçit vergisi veriyorlardı. İskender zamanında (M.Ö. IV. yy.) bunlar itaat altına alındı. Kuzey Luristan ise Ellipi ülkesine bağlıydı. Med etkisinde kalan bu bölge, bugünkü Kirmanşah ülkesidir. Luristan, Akamanış, Makedonya, Part ve Sasanî imparatorluklarının kuruluşuyle iranlılaştı. Bu yüzden Kerha ırmağı vâdisinde birçok sasanî şehrine rastlanır. Bugün Lurların yaşadıkları bölge Eskiçağda İran imparatorluğunun geçit yeriydi; bölgenin güney kısmı avrupa - ortadoğu karayolları üzerinde önemli bir yerdi.

Basra körfezinden Hazar denizine doğru uzanan demiryolu Luristan'dan geçer. Ayrıca lur toprakları maden (özellikle petrol) bakımından zengindir. Yakın zamana kadar Anglo Persian şirketi tarafından işletilen Mescidi Süleyman bölgesi de Bahtiyarî topraklarının ortasındadır. (M)

LURLAR, İran'ın güneybatısındaki bölgede, özellikle dağlarda oturan halka verilen ad. Bu halkın iranlılaşması, genellikle Persler zamanında oldu. Dört kola ayrılan Lurların en önemli kolları Dirigvend ve Sagvend'dir. Bunlar aynı dili konuşurlar. Safevîler zamanında Kûh-Gilu tarafından Luristan'a Türkler, Bahtiyarî bölgesinin kuzeyine de gürcü ve ermeni halkları sokuldu. Bununla birlikte Lurlar, büyük topluluklar olarak çoğunluğu meydana getirirler.

● *Tarih.* Yerel gelenekler ve söylentilere göre, Manrud geçidinden çıkmış olan kabileler lur sayılır. Ancak Dirigvendlerin, Lurların gerçek çekirdeği olması da mümkündür. (Bunların reislerine *mir* denir.) Lurlar ilk arap-iran savaşlarına katıldılar. Emevî halifeleri daha çok Küçük Lur'un işlerine karıştı. Lurlar genellikle Huzistan, Şiraz, Isfahan'da hüküm süren hanedanlar, Saffarîler, Büveyhîler v.b. aileler tarafından yönetildi. 935'te Büveyhîler, Luristan'ı aldı. 1042'de Kâkuyîlerden Gerşasp, Hurremâbâd'da Selçuklulara karşı koydu; Gerşasp'tan sonra gelenler Kuzey Luristan'a yerleştiler. Bununla birlikte Luristan'ın bir kısmına Şûller ailesi hâkim oldu. Geri kalan kısmı, bir lur ailesi tarafından yönetiliyordu. Kaynaklarda bu aileden Bedr'in Büyük Lur'a, kardeşi Mansur'un da Küçük Lur'a hâkim olduğu belirtilir. Bedr'in torunu Nâsırüddin Muhammed, lur atabek sülâlesini kurdu; ancak Şûller ailesi gibi bunlar da Fadavîler tarafından devrildi. Küçük ve Büyük Lur atabekleri devri, çok parlak geçti. Genellikle Muzafferîlere bağlı olan bu atabeklikler, Timur'un saldırısına uğradı. Timur, 1386 ve 1393'te Küçük Lurları ezdi; Büyük Lur hâkimine ise ilişmedi; oğulları Luristan'a sahip oldular. 1434'te son Büyük Lur atabeki iç karışıklıklar sonunda yok oldu; Küçük Lur hâkimleri varlıklarını korudular. Safevîler devrindeyse bu bölgedeki hâkimiyet, küçük kabileler birliğinin reisine geçti. Özellikle Bahtiyarî kabilesi öne çıktı ve birliğe kendi adını verdi. Safevîlerden sonra Luristan valisi Ali Merdan Han Feylî, Isfahan önüne gelen Efganlılarla mücadele etti; 1725'te İran'ı istilâ eden Osmanlılarla çarpıştı. Bu arada Efganlılar ve Osmanlılarla çarpışan birçok bahtiyarî hanı vardır. Osmanlı devleti 1727 Antlaşmasıyle Luristan'ı, 1736'ya kadar, görünüşte elinde tuttu. Bu tarihte Nadir Şah burayı geri aldı; Bahtiyarîleri Horasan'a sürdü. Fakat Nadir Şah ölünce geri dönen Bahtiyarîler, bu bölgede önemli işler yaptılar. Öte yandan Zend kabilesi, Bahtiyarîlerle uzun mücadelelere girişti; Lurlar ile Türkler bütün bu tehlikelere karşı birleştiler; Ağa Muhammed Han Kaçar, Bahtiyarîler ile savaştı.

Foto. LAROUSSE

Kaçarlar uzun süre bu bölgeye hâkim olmakla birlikte Lur ve Bahtiyarî ülkesini bütünüyle temsil edemediler. Nitekim, Bahtiyarîler, 1909'da Muhammed Ali Şah Kaçar'ın tahttan indirilmesi hareketine katıldılar. Genellikle Kaçarlar devrinde Küçük Lur (sonradan *Luristanı Faylî*) sıkı bir şekilde merkeze bağlandı ve Pişkuh (Luristan) eyaleti kuruldu. İran devletinin bütün çabalarına rağmen Lurlar arasında zaman zaman karışıklıklar çıktı ve 1917'ye kadar Luristan kapalı bir bölge olarak kaldı. Ancak Rıza Han, sonra da Rıza Şah Pehlevî zamanında Lurların bulundukları bölgeler merkeze kesinlikle bağlandı.

● *Din.* Sasanîler devrinde Kerha vâdisinde yerleşen hıristiyan ve yahudi halkın Lurlar üstünde etkisi oldu. Konstantin I (M.S. IV. yy.) zamanında Bahtiyarîlerin hıristiyan olduğu hakkında bazı söylentiler vardır. XII. ve XIII. yy.da İsmailîler bu bölgeye yerleşerek Lurları etkileri altına aldılar. XIV. yy.ın sonunda Hurufîlik, XVI. yy.da Safevîler devrinde Şiîlik bu bölgeye yayıldı; halkın çoğu *ehlihak* (Ali Allahî) oldu. Sagvend ve Papi kabilelerinde de bu mezhep bugün de vardır.

Ehlihak denen ve Allah'ın Ali'de yeniden göründüğüne inanan Ali Allahî'lere göre Tanrı üçüncü defa Baba Hoşin'in varlığında görünüş alanına çıktı. Bu görünüş olayı Luristan'da gerçekleşti. Baba Hoşin'in melekleri arasında Baba Tahir de vardır. Bugün bütün Lurlar resmen şiîdirler.

● *Dil ve edebiyat.* XIX. yy.ın sonuna kadar lur lehçesine ait 118 kelime ve 4 bahtiyarî mısraı tespit edilebildiğinden Lurca yeterince araştırılamadı. Ancak bugün Lurcanın Güneybatı İran dilleri grubuna bağlı olduğu tespit edildi. Lurî şiveleri iki gruba ayrılır; mamasanî ve bahtiyarî şiveleri birinci; Faylî Lurları şiveleri ikinci gruba girer. Lurcada, genellikle etken fiillerin geniş zamanı, Farsçanın tersine şahıs zamirleri yardımıyla çekilir; Farsçada bulunmayan kök ve kelimeler vardır. Lurların, özellikle Bahtiyarîlerin zengin bir halk edebiyatları vardır. Destan parçaları, aşk şiirleri, vasinek (düğünlerde okunan şiirler) ve ninniler genellikle ilgi çekicidir. Bu lehçeyle yazan şairler arasında Hüseyn Kuli Han, Heft Leng (öl. 1882), Necma Memasenî, Defterî, Fayız (öl. 1902'den sonra) ve İzadî (öl. 1905) sayılabilir. (M)

LURMEL, Cezayir'de (Oran idare bölgesi, Ayn-Timuşent idare çevresi) komün, Oran Sebha'sı kıyısında; 12 000 nüf. Tarım ve ticaret merkezi. Sepicilik. (L)

LURO - VERMELHO i. Anavatanı Amerika olan *Ocotea rubra* adlı bir defne türünden elde edilen kereste. (Esmer açık pembe renkteki bu sağlam kereste, demiryolu traversi, sandal, döşeme yapımında ve dülgerlikte kullanılır.) [L]

LUSAKA, Kuzey Rodezya'nın başkenti; 60 000 nüf. Karayolu kavşağı. Demiryolu merkezi ve tarım pazarı. Un fabrikaları. (L)

LUSAMBO, Kongo - Kinşasa'da (Sankuru ili) şehir, Sankuru'nun sağ kıyısında idare bölümü merkezi; 7 500 nüf. Ticaret merkezi. (L)

LUSCHAN (Felix VON), alman arkeoloğu ve etnoloğu (Hollabrunn 1854-Berlin 1924). Berlin'de Völkerkunde müzesinin müdürüydü. Ön Asya, Güney Afrika, Yeni Zelanda ve Okyanusya'da çeşitli inceleme ve kazılar yaptı. Özellikle Türkiye'de, Zincirli'de yaptığı kazılarla tanınmaktadır. Başlıca eserleri: ***Reisen in Vorderasien*** (Ön Asya Gezileri) [1886]; ***Reisen in Kleinasien*** (Küçük Asya Gezileri); ***Rassen und Völker*** (Irklar ve Halklar) [1906]; ***Die Altertümer von Benin*** (Benin'deki Eski Eserler) [1919]; ***Völker, Rassen, Sprachen*** (Halklar, Irklar ve Diller) [1921]; ***Ausgrabungen in Sendschirli*** (Zincirli Kazıları) [5 cilt, 1893 -1925]. (L)

LUSCHKA (Hubert VON), alman hekimi ve anatomi bilgini (Konstanz 1820 - Tübingen 1875). Kafa anatomisi üstüne önemli çalışmalar yaptı. Dördüncü beyin karıncığında bulunan bir açıklığa adı verilmiştir. Yutak açıklığı yanındaki lenfoid doku da onun adıyle anılır (*Luschka bademciği*). [M]

LUSCİNİA i. Bülbüle benzeyen kuş türü; erkeğinin gerdanındaki kırmızı leke ile bülbülden ayrılır. (Sibirya'da yaşar; Avrupa'da tesadüfen görülür.) [L]

LUSCİNİOLA i. Kamış ötleğeni. (Tüyleri çizgili esmer olan bu kuşa *bıyıklı ötleğen* de denir [*Lusciniola melanopogon*]. Akdeniz bölgesinde bataklıklarda yaşar.) [L]

LUSCİNİUS (Othmar NACHTİGALL, — denir), Alsace'lı orgcu ve hümanist (Strasburg 1478'e doğr. - Freiburg - im Breisgau 1537). Strasburg Piskoposluk kilisesinde orgcuydu, org için parçalar besteledi ve iki nazarî eser yazdı: *Institutiones Musicae* (Müzik Kurumları) [1515] ve *Musurgia* (1536). [L]

LUSEİT i. (fr. *lucéite*'ten). Miner. Bir göktaşı tipine Stanislas Meunier tarafından verilen ad; bileşiminde gözle görülen demir tanecikleri, peridot, bronzit ve enstatit bulunur. (L)

Lusiadas (OS) [*Lusitania'lılar*], Portekiz'in millî destanı; Camoes tarafından yazıldı (1572). Destanın asıl konusu Vasco de Gama'nın Hindistan'ı keşfidir (I. ve II. bent ve V. bentten IX. bende kadar). Bu eser Manuel devri dahil (bent III ve IV) bütün portekiz tarihini kapsar; onuncu ve sonuncu bent XVI. yy. portekiz destanına ve Molük adalarından Brezilya'ya kadar olayların geçtiği üç kıtanın tasvirine ayrılmıştır. (L)

LUSİGNAN ailesi, poitou asıllı fransız ailesi (X. yy.); Hugues* adını taşıyan birçok derebeyi ile ün kazandı. Bunlardan en ünlüsü HUGUES IX'dur. Nişanlısı İsabella d'Angoulême'i Yurtsuz John'ın kaçırması (1200) Philippe Auguste'e Yurtsuz John'ın mallarına elkoyma fırsatını verdi (1202). Lusignan'lar, doğu latin dünyasında birçok hanedan kurdular: Kıbrıs'ı Templier şövalyelerinden geri alan (1192) Gui* **de Lusignan** (1129-1194) ile Kıbrıs'ta 1269'da Kudüs krallığı tacını giyen Kıbrıs kralı (1267 - 1284) Hugues III **de Poitiers-Lusignan** ile (öl. 1284) Kudüs'te ve Ermeniler arasında (XIV. yy.). Bk. Bk. LATİN *devletleri.* (L)

LUSİMETRE i. (lat. *lux, lucis,* ışık ve yun. *metron,* ölçü > fr. *lucimètre*'den). Meteorol. Tarım meteorolojisinde ve biyolojide, yerküre ışımasını ölçmekte kullanılan âlet. (Bellani lusimetresi, ışının enerjisini, bir cam küre içinde güneş etkisiyle buharlaşan alkol miktarını ölçerek değerlendirir.) [L]

LUSİS (Janis), sovyet atleti (Jelgava 1939). 1962'den beri dünyanın en iyi ciritçisi sayılır. 1967'de 90 metreyi aştı. 1962'de Avrupa şampiyonu oldu. 1966'da bu unvanını korudu. (L)

LUSİTANİA. Esk. coğ. İspanya'da bölge: önce Lusitania'lıların ülkesi (başkenti *Olisipo* [Lizbon]) olan Lusitania, Augustus zamanında Roma imparatorluğunun bir eyaleti haline geldi (Lusitania'lılarla, Vettoni'lerin topraklarını içine alıyordu); başkenti *Emerita Augusta* (Merida) idi. Bölgede maden ocakları vardı (gümüş, kurşun, kalay) ve tarım gelişmişti. (L)

Lusitania, Amerika'dan dönerken Kinsale (İrlanda) yakınlarında bir alman denizaltısı tarafından torpillenen (7 mayıs 1915) ingiliz yolcu gemisi. Batan gemide 124'ü amerikalı olmak üzere 1 200 kişi boğuldu. Amerikan kamuoyunu alman savaş usullerine karşı ayaklandıran bu olayın, A.B.D.'nin müttefikler safında savaşa girmesine sebep olduğu söylenir. (L)

LUSİTANİA'LILAR, lat. **Lusitani,** İberik yarımadasının batısında (bugün Portekiz) iber halkı. Lusitania'lılar, güneyde Cebelitarık boğazına kadar ilerlediler ve Romalılara uzun süre direndiler (Mummius, 152; Viriathus isyanı, 147-139; Brutus Callaecus, 136). Daha sonra Sertorius'a yardım ettiler. (L)

LUSİTANO (Joao RODRİGUES DE CASTELO BRANCO, **Amato** — denir), yahudi asıllı portekizli hekim (Castelo Branco 1511 - Selânik 1568). Salamanca'da öğrenimini tamamladı (1529). Lizbon ve Flandre'da (1534), İtalya'da (1541) ve Osmanlı imparatorluğunda (1559) yaşadı. Lizbon, Amberes, Ferrara, Ancona ve Selânik'te hekim olarak çalıştı. Klasik sayılan ünlü eseri *Centurias de Euras Medicas*'dır (Yüzyıllar Boyunca Tıbbî İlâç). Bu eserde çeşitli sakatlıkları ve hastalıkları tanımlayan klinik vakalar anlatılır. (M)

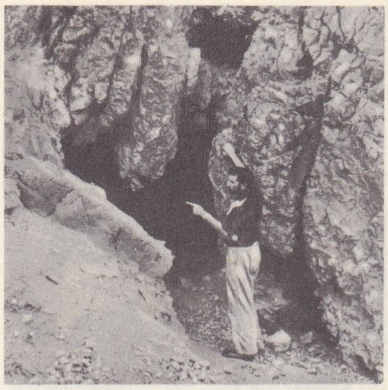

Kumran'da elyazmalarının bulunduğu 1 nu. lı mağara

Lut gölü elyazmaları

Samuel'in kitabı (yaklş. M.Ö. 225) parça ve detay

LUSK (William Thompson), amerikalı tıp doktoru (Norwich, Connecticut 1838 - New York 1897). 1868-1871 Arasında Long İsland Tıp kolejinde Kadın Hastalıkları ve Doğum kürsüsünde ders verdi. Zamanının en önde gelen hekimlerindendi. 1876'da Milletlerarası Tıp kongresinde okuduğu bildirisinde loğusa ateşinin kalıtıma bağlı olduğunu savunarak büyük ilgi topladı. *Science and Art of Midwifery* (Ebelik Bilimi ve Sanatı) [1882] adlı eseri 13 yılda 11 kere basıldı. — Oğlu GRAHAM, Amerikan fizyoloji bilgini (Bridgeport, Connecticut 1866 - New York 1932), 1887'de Columbia üniversitesini bitirdi. 1898-1909 Arasında New York üniversitesinde ve Bellevue Hastahanesi Tıp kolejinde fizyoloji profesörü olarak çalıştı. Birinci Dünya savaşı sırasında Müttefiklerarası Bilimsel Beslenme komisyonu üyeliğinde bulundu. Özellikle hastalıklarda metabolizmanın durumu üstünde çalıştı. Kalori ölçmek için birçok deney yaptı. Başlıca eserleri şunlardır: *Elements of the Science of Nutrition* (Beslenme Biliminin Unsurları) [1906]; *Fundamental Basis of Nutrition* (Beslenmenin Temeli) [1914] ve *Nutrition* (Beslenme) [1933]. (M)

Hans LUTHER

LUSSAN (Marguerite DE), fransız kadın romancı (Paris 1682-ay.y. 1758). Savoie'lı prens Thomas'ın (Soissons kontu) evlilik dışı kızı. Huet konseyleri üstüne tarihî romanlar yazdı. Başlıca eserleri: *Histoire de la Comtesse de Gondez* (Gondez Kontesinin Hikâyesi) [1725]; *Anecdotes de la Cour de François I* (François I Sarayından Fıkralar) [1748]; *Annales Galantes de la Cour de Henri II* (Henri II Sarayının Eğlence Yıllıkları) [1749]; *Marie d'Angleterre* (İngiltere Kraliçesi Mary) [1749]; *Histoire du Charles VI* (Charles VI Tarihi) [1753]; *Histoire du Règne de Louis XI* (Louis XI Saltanatı Tarihi) [1755]; *Vie du Brave Crillon* (Yiğit Crillon'un Hayatı) [1757]. (L)

Martin LUTHER solda, XVI. yy. gravürü; sağda, Lucas Cranach'ın eseri, Eski Bern müzesi

Foto. Ullstein (LAROUSSE)

«Luther'cilik başlangıcında vaiz» Schauffelin'in eseri, Floransa

Luther'cilik 1534'te Martin Luther tarafından yapılan İncil'in birinci tercümesinin baş sayfası, gravür Cranach'dan Wernigerode kütüphanesi

LUSTENAU, Avusturya'da (Vorarlberg) şehir, Ren ırmağı kıyısında; 12 600 nüf. Dokuma sanayii. (L)

LUSTİG (Arnost), çekoslovakyalı yazar (Prag 1926). Psikolojik romanlar yazdı. Başlıca eserleri: *«Gece ve Ümit»* (1958); *«Kaybolmuş Kardeşler Sokağı»* (1959); *«Gece ve Gündüz»* (1962). [L]

LUSTRALİS COLLATİO. Bk. AURARİA FUNCTİO.

LUSTRATİO i. (lat. *lustrare,* arıtmak'tan). Eski Roma'da herhangi bir yeri veya kişiyi günahlarından kurtarmak için yapılan tören. (L)

LUSTRUM i. (lat. k.). Roma'da beş yılda bir, nüfus sayımından sonra günah çıkarma sungusu. || Beş yılda bir yapılan nüfus sayımı. (L)

LUSUK i. (ar. *luşūķ*). *Esk.* Kavuşma, birleşme, yapışma, ardına takılıp birleşme. (M)

LUŞAYLAR, Hindistan (Assam) ve Birmanya sınırlarında, Luşay dağlarında yaşayan tibet-birmanya halkı. 1830'a doğru bu bölgeye göç eden Luşaylar'ın birtakım değişmeyen gelenekleri (bekâr evleri, köpeklerin kurban edilmesi) vardır. Sayıları 152 000 kadardır. Avcılık yapar, pirinç, susam, şekerkamışı, pamuk ve tütün eker, domuz ve manda yetiştirirler. Çok yükseklere kurdukları köylerini, toprağın zamanla verimsizleşmesi yüzünden değiştirir, başka yerlere göçerler. Bu yüzden gittikleri yerlerdeki ormanları, yakar tarla yaparlar. Terk ettikleri yerlerde bambu tarlaları görülür. (M)

LUT, İbranî peygamberi (M.Ö. XIX. yy.). Harun peygamberin oğlu ve İbrahim peygamberin yeğeni. İbrahim peygamberle Mısır'a gitti. Bir süre orada kaldı. Dönüşünde, Ürdün bölgesinde, Sodom'a yerleşti. Bölgenin sapkın, genel ahlâk kurallarını dinlemeyen halkını doğru yola getirmeğe çalıştı. Her türlü kötülüğe, tabiat dışı birleşmelere alışkın Sodom ve Gomore halkı Lut'un peygamberliğini tanımadı, öğütlerini dinlemedi, onu yalancılıkla, geleneklere aykırı davranmakla suçladı. Kur'an'da onun kavmi için «Lut kavmi de gönderilen peygamberleri yalanladı, Lut, kardeşlerine sordu: siz Allah'tan korkmaz mısınız? Şüphesiz, ben size gönderilen güvenilir (emin) bir peygamberim. Artık, Allah'tan korkun ve bana uyun. Ben, karşılık olarak sizden ücret istemiyorum. Beni yalnız âlemlerin Rabbi mükâfatlandırır. Siz, Rabbinizin, sizin için yarattığı eşlerinizi bırakıp da insanların içinden erkeklere mi gidiyorsunuz? Siz helâli atıp harama yönelen bir kavimsiniz dedi. Onlar da: Ey Lut, sen bu davadan vaz geçmezsen, andolsun yurdumuzdan kovulan, çıkarılanlardan olacaksın» denir (Şuara suresi 160-167). Lut peygamber, kavminin bu direnişi, bu vaz geçilmez sapkınlığı karşısında umudunu kesti. Allah'a, kendisini bunlardan kurtarması için yakardı. Kur'an'ın bildirdiğine göre Lut'un bu yakarışı üstüne Tanrı «elçilerimiz» dediği meleklerini yakışıklı delikanlılar kılığına sokarak Sodom ve Gomore kavmi içine gönderdi. Melekler, Lut peygamberin evine gittiler. Halk, onlarla sevişmek için Lut'un evine saldırdı. Lut, bu saldırı karşısında, korkuya kapıldı. Kızlarını almalarını, erkek konuklarına dokunmamalarını, kendini küçük düşürmemelerini söyledi. Halk, Lut'tan kızlarını değil, evindeki güzel erkekleri istediklerini, bildirdi. Bunun üzerine melekler Lut'a korkmamasını, halkın ona dokunamayacağını, karısını bırakarak, çocuklarıyle gecenin belirsiz bir saatinde evden ayrılmasını söylediler. Lut kavminin bu önüne geçilmez sapkınlığı ve kötülükleri karşısında Tanrı gazabı harekete gelerek ülkeyi yerle bir etti. Halkın başına kızgın taşlar yağdırdı. Lut peygamberle ilgili olayların kaynağı Kutsal Kitap'tır. Kur'an'da onunla ilgili ayetler hem az, hem kısadır. Lut ile ilgili ayetler; sapkınların, doğru yoldan çıkarak kötülüğe sapanların başlarına gelecekler için birer örnek olarak gösterilir. (M)

LUTATİUS CATULUS (Caius), M. Ö. 242'de Roma konsülü. Kartacalıları Egades adaları yakınlarındaki deniz savaşında yenerek, Birinci Kartaca savaşına son verdi. (L)

LUTATİUS CATULUS (Quintus), M. Ö. 102'de Marius ile Roma konsülü oldu. Kimberlere karşı kazanılan zaferde rol oynadı (101); daha sonra Sulla'nın partisine girdi. Sürgünde Marius taraftarlarının takibine uğrayınca intihar etti (87). Kültürlü bir insandı. (L)

LUTATİUS CATULUS (Quintus), romalı konsül, Lutatius Catulus'un oğlu (M. Ö. 120'ye doğr.-61'e doğr.). Lepidus ile konsül seçildi (78); Marius, partisinden arta kalanların başına geçen Lepidus'u Milvius köprüsünde yenilgiye uğrattı. Senato partisinin liderlerindendi. Sezar'ın Catilina ayaklanmasına katılmasını istedi. 65'te Censor oldu. (L)

LUT bin YAHYA (Ebu Mihnef), arap tarihçisi (öl. 773). Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Daha çok İslâmlıktan sonraki olayları konu edinen tarihler yazdı. İslâm tarihi üstünde çalışanlar için başvurulan ana kaynaklar arasında sayılan eserleri şunlardır: ***Futuh-üş Şam*** (Şam Fetihleri); ***Futuh-ül-Hak*** (Hak Fetihleri); ***Kitabu Sıffin*** (Sıffin Savaşı Üstüne Kitap); ***Kitabu Makteli Ali*** (Ali'nin Öldürülmesi Kitabı). [M]

LUTER (Claude), fransız klarnetçisi ve caz orkestrası şefi (Paris, 1923). 1945'ten sonra Caveau des Lorientais adlı gece kulübünde çalmağa başladı, kısa zamanda Avrupa'nın en iyi cazcılarından biri olarak tanındı. Sidney Bechet ve Mezz Mezzrow ile çalıştı. 1962'de Moskova sergisinde Fransa'yı temsil etti. Orkestra çalışması bakımından King Oliver'in, solocu olarak da Johnny Dodds'un etkisinde kaldı. New Orleans Revival üslûbunun temsilcilerindendir. (L)

LUTERİYEN sıf. ve i. Bk. LUTHER'ci.

LUTETİA, yun. **Lukotekia.** Esk. coğ. Galya'da şehir, Sen ırmağındaki bir adada. Bugün Cité adasında Paris'in bir mahallesidir. (Çoğunlukla PARİS için kullanılır.) [L]

Lutetia arenaları, M. S. II. veya III. yy.da kurulmuş roma arenaları. Bu arenalar 1869'da ve 1883-1885'te Paris'te Monge sokağında ortaya çıkarıldı. Yarım amfiteatr biçiminde olan yapının uzun ekseni 1 330 m'dir, sahnesi 41 m genişliğindedir. Bu yapı, hem sirk, hem tiyatro olarak kullanılıyordu. 1917-1918'de onarıldı ve açık hava temsilleri için kullanılmağa başlandı. (L)

LUTF ALİ HAN, İran'da zend sülâlesinin son hükümdarı (1769 - Tahran 1794). 1785'te hükümdar olan Cafer'in oğlu. Babasının son zamanlarında Luristan ve Kirman'ın alınmasıyle görevlendirildi. Buşi'î hâkiminin yardımıyle, Seyyid Murad'ın hükümdarlığını ilân ettiği başkent Şiraz'ı ele geçirdi. Başa geçtikten (1789) sonra zorbalığa başladı. Bu durum, şehrin Belediye reisi (Kelânter) olan Hacci İbrahim'in Zendlere karşı çıkmasına yolaçtı. Bir süre sonra Hacci İbrahim, Şiraz'ı alarak Lutf Ali'nin kuvvetlerini, ayaklanmaları için kışkırttı. Küçük bir kuvvet toplayan Lutf Ali, Şiraz'ı almağa çalıştıysa da başaramadı. Daha sonra bütün Güney İran'ı dolaştı. Tabas hükümdarının yardımıyle Yezd'i aldı. Nermesir bölgesi reislerinin yardımıyle Kirman'ı ele geçirdi (1794). Ağa Muhammed Han Kaçar, büyük bir kuvvetle gelerek şehri geri aldı. Lutf Han, Bam'a kadar çekildi, sonra yakalanarak Kaçarlara teslim edildi. Tahran'da işkenceyle öldürüldü. (M)

LUTFEN veya **LÜTFEN** veya **LÛTFEN** zf. (ar. *lutf*'tan *lutfen*). «Rica ederim, lutuf olarak, bir zahmet» anlamlarında bir kimseden bir şey istenirken kullanılır: ***Şimdi bana lutfen izahat veriniz*** (R.N. Güntekin). ***Bir araba çevirin İbrahim Efendi. Lütfen bir araba. Rica ederim.*** (Kemal Tahir). || «Zorlukla, güçbelâ» anlamında alay yollu söylenir: ***Yazdığım mektuba aylar sonra lutfen bir cevap gönderdi.***

— *Esk. Lutfen ve keremen,* cömertçe. (M)

LUTFETMEK veya **LÜTFETMEK** veya **LÛTFETMEK** geçl. bļş. f. (ar. *lutf* ve türk. *etmek*'ten *lutfetmek*). İhsan etmek, vermek: ***Bir lira lütfetseniz*** (Ömer Seyfeddin). || Hoşça davranmak, iyilik etmek, müsaade vermek: ***Elbette birisi konuşmanın mevzuunu da lûtfedip söyleyecekti*** (A. H. Tanpınar). ***Beni, lütfet, ol erenin huzuruna ilet, mübarek cemalin göreyim*** (N. Araz). [M]

LUTFİ sıf. (ar. *lutf*'tan *lutfî*). *Esk.* Lûtfa ait, lutufla ilgili olan. || İ. Erkek adı. (M)

LUTFİ, türk halk şairi (? Erzurum - ay.y. 1915). İyi bir öğrenim gördü. Uzun süre orduda görev aldı. Şiirlerinde divan edebiyatından yararlandı. Koşmaları, taşlama ve tekerlemeleri, hece ölçüsüyle düzenlenmiş muammaları vardır. (M)

LUTFİ Bk. AHMED LÜTFİ EFENDİ.

LUTFİ. Bk. DERTLİ.

LUTFİ BEY, türk bestecisi (1920 ?). Mızıkayıhümayunda lavtacıydı. Suznak, yörük aksak ve hicazkâr şarkıları vardır. Altı şarkı ve bir ilâhisi bugüne kaldı. (M)

LUTFİ DEDE EFENDİ. Bk. OSMAN LUTFİ DEDE EFENDİ.

LUTFİ EFENDİ. Bk. ÖMER LUTFİ EFENDİ *Bodrumlu.*

LUTFİ EFENDİ (Ömer), türk hattat ve ressamı (İzmir 1855-ay.y. 1918). Hattat Mehmed Efendinin oğlu. Doğduğu ilde öğrenim gördü. İzmirli hattatlardan yazı dersleri aldı. İzmir'de Emlâk ve Muhasebe kaleminde çalıştı. Aynı zamanda ressam olan Lûtfi Efendinin peyzajları vardır. (M)

LUTFİ FİKRİ, türk fikir ve siyaset adamı (Gümüşhane 1872 - Paris 1934). Kosova valisi Hüseyin Fikri Paşanın oğlu. Mülkiye mektebini (1890), Paris Hukuk fakültesini bitirdi (1893). İstanbul'a döndükten sonra meşrutiyet rejimini savunduğu için yargılandı, 14 ay hapse mahkûm oldu (1895). Serbest bırakıldıktan sonra Isparta Tahrirat müdürlüğüne tayin edildi. Burdur ve Konya'da memurluk yaptı. Siyasî sebeplerle Avrupa'ya kaçtı. Oradan Mısır'a geçti; avukatlık yaptı. Ayrıca edebiyat ve siyaset konularıyle uğraştı; oyunlar yazdı. Meşrutiyetin ilânı üzerine İstanbul'a döndü (1908). Mebusan meclisine Dersim mebusu olarak girdi. İttihat ve Terakki baskısına karşı çıktı. Aynı yıl Mutedil Hürriyetperver adlı bir parti kurdu, ***Tanzimat*** gazetesini yayımlamağa başladı. Bu gazete kapatılınca ***Teşkilât, Takdirat, Tenbihat*** ve ***Tesisat*** gazetelerini çıkardı. Cumhuriyetin ilânından sonra meşrutiyeti savunduğu için, Ankara ve İstanbul'da iki defa İstiklâl mahkemesine verildi; beraat etti. ***Şimdiki İzdivaçlar*** ve ***Erkekler Arasında*** adlı iki oyunu vardır. (M)

LUTFİ PAŞA, osmanlı sadrazamı (? 1488-Dimetoka 1563). Arnavut asıllıdır. Avlonya bölgesinden devşirme olarak saraya getirildi. Çuhadar oldu. Selim I'in zamanında müteferrika olarak taşraya çıktı. Çaşnigirbaşı, kapıcıbaşı, mirâlem, çakırcıbaşı, şahincibaşı görevlerinde bulundu. Kanunî devrinde Aydın sancakbeyi oldu. Rodos kuşatmasında bulundu (1522). Viyana seferine Yanya sancakbeyi olarak katıldı (1529). Irakeyn seferinde artçı olarak görev aldı. Karaman beylerbeyi (1533), Anadolu beylerbeyi, Rumeli beylerbeyi (1536) ve üçüncü vezir oldu.

Foto. Brogi-Giraudon (LAROUSSE)

Korfu seferi sırasında (1537) Barbaros Hayreddin'in yanında savaşa katıldı. İtalya sahillerine akın yaparak Otranto ve Castro kalelerini yıktı. Ordusuyle Korfu adasına çıktı (1537). Ancak Kanunî'nin emri üstüne donanmasıyle İstanbul'a döndü. Mustafa Paşanın ölümü üstüne ikinci vezirliğe yükseldi (1538). Boğdan seferine katıldı; Mimar Sinan'a Prut nehri üzerine köprü kurdurarak, ordunun kısa zamanda buradan geçmesini sağladı. Bu işte Mimar Sinan'ı Kanunî'ye tanıtarak köprünün kurulmasını ona bıraktı. Ayas Paşanın ölümünden sonra sadrazam oldu (1539). Avusturya ile yapılan savaş sırasında azledildi (1541). 200 000 Akçe tekaüt ve hasları ile Dimetoka'daki çiftliğine çekildi. Şair ve tarih yazarı (müverrih) olarak da ün kazandı. Eserleri: *Tevarih-i Âl-i Osman* (Osmanlı Ailesinin Tarihi) [İstanbul, 1922]; *Asafname* (vezirlerin nasıl olmaları gerektiğini anlatır) [İstanbul, 1908]. Hekimlikle ilgili bir eseri ve arapça risaleleri de vardır. (M)

Lutfipaşa mescidi veya **Defterdarahmetçelebi mescidi,** İstanbul'da Çapa semtinde; defterdar Pirî Çelebi tarafından yaptırıldı (XVI. yy.). Duvarları kâgir, çatısı ahşap, minaresi taştandır. Bir yangın geçirdi. 1958'de halk tarafından yeniden yaptırıldı. Yakınında Lutfipaşa hamamı ve çeşmesi olduğundan bu adı aldı. (M)

Lutfiye, Sümbülzade Vehbi'nin öğretici mesnevîsi, Nabi'nin *Hayriye*'sine nazire olarak yazıldı. Sümbülzade bu eserinde, oğlu Lutfullah'a öğütlerini biraraya toplamıştır. (M)

LUTFULLAH bin MEHMED Erzurumi, türk yazarı (öl. Halep 1787). Medrese öğrenimi gördü. Din bilimleri, özellikle tefsir alanında çalıştı. Eserleri: *Meâric-ün-Nur fi-Şerh-i Esma-i Hüsna* (Tanrı Adlarının Yorumu Hakkında Sır Basamakları); *İhtisar-ül-Mevakıf* (Mevakıf Özeti). Bunlardan başka tefsirle ilgili iki eseri daha vardır. (M)

LUTFULLAH EFENDİ, osmanlı kazaskeri (İstanbul 1564-Filibe 1632). Murad III'ün şeyhülislâmlarından Zekeriya Efendinin oğlu. Şeyhülislâm Hoca Sadeddin Efendiden ders gördü. Silivri Pirîpaşa medresesine müderris oldu. Üsküp ve Filibe kadılıklarında bulundu. 1625'te de kendisine Anadolu kazaskerliği payesi verildi. Şeyhî takma adıyle birçok gazel yazdı. (M)

LUTFULLAH KARAMANİ, türk mutasavvıfı (Karaman, ? - Bursa 1488). Konyalı fakihlerden Abdullah'ın oğlu. Emirsultan türbesine kapılandı; türbenin şeyhi oldu. Tasavvuf konularını işleyen *Cenah-üs-Salikin* (Dervişler Yolu) adlı bir eseri vardır. (M)

LUTFULLAH Nişapurlu, türk bilgini ve şairi (öl. Meşhed 1413). Horasan'da yaşadı. Timur ve Şahruh zamanlarını anlatan *Tarih-i Şahruh* (Şahruh Tarihi) adlı kitabı ve Hz. Muhammed ile oniki imamın menkıbelerini anlatan kasideleri vardır. (M)

LUT gölü, ar. **Bahrı Lut** veya **El Meyyit,** Batı Asya'da kapalı deniz, İsrail kenarında uzanan güneybatı kesimi dışında kıyıları Ürdün'ün işgli altındadır; 1 015 km²; uzunluğu 85 km; genişliği ortalama 17 km. Lut gölünün kuzey havzasında 401 m'yi bulan derinliği, güney kısmında ancak 10-11 m'dir. Şeria ırmağı vâdisinin güneyinde, meridyen doğrultusunda uzanan tektonik Gor çöküntüsünün dibindedir. Gor, güneye doğru Vad'l-Araba adlı çöküntü, Akabe körfeziyle devam eder. Lut gölünün dibi, Akdeniz seviyesinin ortalama 790 m altındadır. Son yüzyıl boyunda 385-395 m arasında değişmiş olan seviyesi, mevsimlerden mevsimlere büyük değişiklikler geçirmesine (Lut gölünün seviyesi yılda 40-50 sm değişir) rağmen, uzun dönemler boyunca oldukça sabittir. Seviye değişikliklerinin sebebi yazın önemli olan buharlaşmadır; buharlaşma ile eksilen suların yerini Vad Zerka Main, Vad Mucib ve Vad el-Hisa'nın getirdiği sular kapatır. Lut gölünün suları magnezyum, potasyum, bromür, sülfat ve karbonatlar kapsar. Denizlerin ortalamasından çok yüksek olan yoğunluğu, o kadar çoktur ki dibe dalmak güçtür ve sular kendini bırakan bir insanı kolayca kaldırır. Lut gölünde ve kıyılarında hayat yoktur. Kıyılarda sadece Ürdün'e bağlı Kallia ve İsrail'e bağlı Sodom'da (İncil'deki Sodom) potas, magnezyum ve brom işletilir. (L)

Lut gölü elyazmaları, ilk grubu 1947'de bulunan ve Kirbet Kumran'da Lut gölü yalıyarlarının oyduğu mağaralarda 1949'dan itibaren sistemli olarak derlenen elyazmaları; mühürlü küpler içine yerleştirilmiş olan bu elyazmaları hiç bozulmamıştı. Sayıları fazla ve çok önemli olan bu elyazmaları, Eski Ahit kitaplarının büyük kısmının kopyalarını, Kumran sektinin veya essenîlerin teşkilâtı ve öğretim sistemiyle ilgili yazıları kapsar. Manastır kütüphanesine veya münzevî essenîlerin ortak evine ait olması gereken bu belgelerin ilk yahudi savaşı (M.S. 66-70) sırasında buraya saklandığı sanılır; belgelerin hepsi M.S. 70'ten önce yazılmıştır. (L)

LUTH i. Bk. LAVTA, UD.

LUTHER (Hans), alman siyaset adamı (Berlin 1879 - Essen 1962). Essen belediye başkanıydı; Cuno'nun tarım bakanı (aralık 1922 - ağustos 1923) oldu; Stresemann ile Marx tarafından maliye bakanlığıyle görevlendirildi (ağustos 1923 - aralık 1924) ve markın kalkındırılmasına çalıştı (ekonomiye önem verilmesi, vergi sisteminin yeniden gözden geçirilmesi, vergilerin altın esasına göre tahakkuk ettirilmesi). Partili olmamakla birlikte, halkçılara yakındı. İki koalisyon kabinesi kurdu (ocak 1924 - mayıs 1926); şansölye olarak, iktisadî siyasetiyle sağcıların, Stresemann*'ın dış siyasetiyle de sosyalistlerin desteğini sağladı. Reichsbank'ın müdürü oldu (1930), Hitler iktidara gelince (1932) istifasını verdi, A.B.D.'ye elçi olarak gönderildi (1933); 1937'de bıraktığı siyaset hayatına 1953'te döndü. (L)

LUTHER (Martin), alman ilâhiyatçısı ve reformcusu (Eisleben, Thüringen 1483 - ay.y. 1546). Orta halli bir işçi-köylü ailesinden gelen Luther, gençliğini Mansfeld'de geçirdi ve adamakıllı dindar ama batıl inançlı bir kadın olan annesinin etkisinde kaldı. Öğrenimi için, Magdeburg latin okuluna (1497) ve Eisenach'a gönderildi (1498). Erfurt üniversitesinde okudu (1501) ve felsefe öğretmeni oldu. Babasının, kendisini bir hukukçu yapmak istemesine rağmen, din meseleleriyle ilgilenen Luther, Erfurt'ta augustinus'çular arasına katıldı (1505) ve Staupitz'in etkisi altında kaldı. 1507'de papaz oldu; 1511'de bütün hayatı boyunca iftihar ettiği ilâhiyat doktoru unvanını kazandı. Felsefe okutmağa başladı, 1511'den sonra ilâhiyat dersleri verdi. Özellikle kutsal metinlerin yorumlanması ve açıklanması üstünde duruyordu. Tarikatı içinde önemli rol oynamaktan da geri kalmıyordu. Roma'ya (1510) ve 1511 yazında da Wittenberg'e gönderildi. Aynı şehrin üniversitesinde ilâhiyat öğretmenliği yaptı (1513). Almanya'daki augustinus'çuların piskopos naipliğine bile getirildi (1515). Mükemmel bir rahip olan Luther, çilekeşliğe, dua ve ilâhiyat araştırmalarına kendini vererek hakikate ulaşmak ve manevî kurtuluşa varmak istiyordu. *Römerbrief*'ten (Romalılara Mektup) [1515-1516] alınan şu cümle, *Semper Peccator, semper justus ac semper poenitens* (hıristiyan kendini her zaman günahkâr, her zaman âdil, her zaman nedamet getirmiş sayar) bu hakikati dile getirir ve Luther'in üçlü görünüşünü açığa vurur. Bu üçlü görüş şudur: insan kendini Aşk'tan başka şey olmayan Tanrı'nın kutsallığı açısından görünce günahkârdır! İman yoluyle, Tanrı tarafından Oğlu'nun hizmetine verilmesini kabul edince âdildir («Siz inayet sayesinde; iman aracılığı ile kurtuldunuz» sözünün Luther ve protestanlar için taşıdığı önem buradan gelmektedir); Tanrı karşısında, kendisine her şeyi vermiş olan, ama kendisinin hiç bir şey veremediği ve durmadan saygısızlık ettiği bir varlık karşısında olduğunu kavradığı ve alçak gönüllülüğü edindiği zaman da nedamet getiren bir varlıktır.

Luther'in, Paulus tarafından yazılmış mektuplar üstünde bu çalışmaları yaptığı sırada, Tetzel, Almanya'da, Roma San Pietro kilisesinin inşasının devamı için «Tanrı'nın merhameti» konusunda vaızlar veriyordu. Luther bu merhamet ve gufran ticaretine bütün gücüyle karşı çıktı. 31 Ekim 1517'de, Wittenberg şatosu kilisesinin kapılarına, Reform'un başlangıcını meydana getiren latince yazılmış 95 tezini astı. Luther sadece, hatalar ve kötüye kullanmalarla mücadele etmek istiyordu. Yoksa, Kilise'yi terk etmek aklından bile geçmiyordu. Vaızlar vererek, çeşitli yazılar yayımlayarak, ortodoks kalmış ilâhiyat bilginleriyle tartışmalara girerek, Augsburg diyeti sırasında Cajetanus ile ve daha sonra Leipzig'de (haziran 1519) Johann Eck ile tartışmayı kabul ederek, doktrinini ortaya koyuyordu. Bu arada papaya başvurmuş (1518) ve papa, Luther'den, ileri sürdüğü fikirleri bırakmasını istemişti (*Exsurge Domine* [papalık fermanı], 1520). Luther bu teklifi kabul etmedi ve papalık fermanını Wittenberg alanında yaktı (10 aralık 1520). O zaman papa, Luther'i kesin olarak afaroz etti.

Luther, 1520'de, kendi kilisesinin temeli ve «büyük reform yazıları» olarak kabul edilen üç eser yayımladı. Bunların birincisi hem krallara, hem de vatanı ve Kilise'yi kurtarmağa teşvik edilen bütün insanlara yöneltilmiş bir çağrıydı ve *An den Christlichen Adel Deutscher Nation* (Alman Milletinin Hıristiyan Soylularına) adını taşıyordu. Luther, bu konuda, Roma'nın üç itirazı ile karşılaşmış ve bunları bertaraf etmişti. Karşısında hiç bir dünyevî kuvvetin hak iddiasında bulunamayacağı manevî bir iktidarın mevcut bulunduğu hususunda Roma'nın ileri sürdüğü iddianın yerine, Luther, vaftiz ve ortak hizmet aracılığıyle hıristiyanların kendi aralarında kurmuş oldukları temel bir eşitlik olan evrensel ruhbaniyeti koyuyordu. Ayrıca, «kutsal yazılar»ı ancak din adamlarının yorumlayabileceği hakkında Roma'nın ileri sürdüğü iddianın yanlış olduğunu söylüyor ve dinî toplantıların da sadece papa tarafından yapılmasının doğru olmadığını belirtiyordu. Papalık idaresinin ve organlarının reforma tabi tutulmasını, papazların bekârlığının kaldırılmasını, eğitimde yenilik yapılmasını, ruhban sınıfından kurtulmuş bir insan topluluğunun kurulmasını istiyor ve kesin sonuç verecek devrimin ancak insanların iç dünyasında gerçekleşebileceğini ileri sürüyordu. *Von der Babylonischen Gefangenschaft der Kirche* (Kilisenir Babil Tutsaklığı Üstüne) adını taşıyan ikinci eserinde ise, Roma kilisesinin dinî âdet ve törenlerine hücum ederek, bunlar arasından ancak vaftizin, Cena'nın ve gerekirse tövbe ve istiğfarın muhafaza edilmesinin doğru olacağını söylüyordu. Dinî âyinin Tanrı'ya yapılan bir sunma karakteri taşıdığını da kabul etmiyor ve ancak iki cins bakımından Communio'nun olabileceğini açıklıyor ve cevherdeğişiminin İncil'e aykırı olduğunu iddia ediyordu. Bu kitap büyük bir yankı uyandırmış ve Trento Ruhanî Meclisi mahkûm ettiği fikirlerin çoğunu bu kitaptan almıştır. Ne var ki, Luther'in en önemli eseri, hiç şüphesiz, *Von der Freiheit eines Christenmenschen*'dir (Bir Hıristiyanın Hürriyeti Üstüne). Çünkü, bu eserde Luther, anlayışının özünü, iki hükümde özetlemiştir: «Hıristiyan her şey bakımından hür bir efendidir ve kimseye boyun eğmez. Hıristiyan her şey bakımından bir hizmetkârdır ve herkese boyun eğer». Luther'in, insanoğlunun ancak inanç vasıtasıyle ve Tanrı'nın şefaatiyle umutsuzluk ve mahkûmluk durumundan kurtulabileceğini düşündüğü (Sola Gratis Sola Fide) göz önünde tutulmazsa, bu sözlerin anlamı kavranamaz. Kısacası, Luther yeni bir kilise doktrini ortaya atmıştır ve onun tanımladığı şey, dogmaları ve kurumları olan Roma kilisesi değildir; gerçek iman içinde yaşayanların teşkil ettiği gözle görülmez bir kilisedir. Böylece, kutsal yazılar ve gelenek üstüne dayanan kilisenin karşısına, Luther, sadece kutsal yazıların otoritesini çıkarmakta ve Paulus'un ilâhiyatını geliştirerek bu ilâhiyatın yapılan işler söz konusu olmaksızın imanla haklı çıkma ilkesini ortaya atmaktadır. Aynı şekilde, İncil'e dayanarak cevherdeğişimi doktrinini reddetmekte ve onun yerine birliktecevherleşme düşüncesini koymaktadır. Katolik kilisesinin katı kademeleşme düzenine karşılık, krallara bağlı olan ve laiklere büyük bir yer tanıyan daha yumuşak bir kademeleşme kurmaktadır.

1521 Yılında imparatorluk diyeti önüne

LUTOSLAWSKI

lutrophoros (M.Ö. IV. yy.) Atina Millî müzesi

Foto. Alinari-Giraudon (LAROUSSE)

F. H. LUXSEMBOURG dükü XVII. yy. fransız okulu

Jean De LUXEMBOURG

Rosa LUXEMBURG

çıkmak zorunda kalan Luther Worms'a gelmiş, kendisine baskı yapılmasına rağmen fikirlerinden geri dönmemiş ve hakları elinden alındığı için, koruyucusu Saksonyalı Friedrich tarafından önce kaçırılmış, sonra Wartburg şatosunda saklanmıştır. Orada, yarı tutsak halde geçirdiği on yıl içinde (bu arada şeytanın kendisine göründüğü söylenir), Yeni Ahit'i Almancaya çevirmiş ve böylece Almancayı bir edebiyat dili haline getirdiği gibi bu dile ilk büyük eserini de kazandırmıştır. Ama İncil'i tam olarak ancak 1534'te çevirmiştir. Çocukların vaftiz olmusını Anabatistlerle (Zwiçkau kehanetleri) birlikte, reddeden Karlstadt ve Münzer'e karşı, kendi eserini savunabilmek için 1522'de Wittenberg'e döndü. Kilisesini kurmağa girişti ve *Kleiner und Grosser Katechismus*'u (Küçük ve Büyük Kateşizm) [1529] yayımladı. Litürjiyle ilgilendi, genel ibadet törenlerini düzenledi ve bu törenlerde, tanrısal sözün okunmasına ve yorumlamasına önem verdiği gibi, dindarların ibadete daha elle tutulur bir şekilde katılmalarını sağlayan koro'ya da önemli bir yer ayırdı. Erasmus ile tartışmaya girdi ve hümanizma düşüncesinden ayrılarak 1525'te *De Servo Arbitrio* (Köle İrade Üstüne) adlı eserini yayımladı. Bu yıllarda Luther, Orta ve Güney Almanya'yı kana boyayan «Köylü Savaşları»na müdahale etmek zorunda kalmıştır. Luther'in hürriyet lehine söylediklerini dinlemiş olan köylüler, onun görüşünü en aşırı uçlara kadar genişletmişler ve ayaklanmışlardı; Luther'in kendilerini yatıştırmak için söylediklerini dinlemiyorlardı (*Ermahnung zum Frieden* [Barışa Teşvik], 1525). Arabulucu rolü oynamağa çalışan Luther, bu durum karşısında, sert bir kitap yazarak, senyörleri, ayaklanmış olan köylüleri şiddetli bir şekilde cezalandırmağa davet etti. 1530 Yılında, Augsburg diyeti vesilesiyle, Melanchthon bir iman açıklaması yapmış, bu, Luther'in yaptığı çalışmalara ve özellikle *Vom Abendmahl Christi*'nin (İsa'nın Son Akşam Yemeği) ardından yazdığı itirafa ek olmuştur. Bu çalışmaların Zwingli'nin tezleriyle uzlaşmadığı görülmüş ve bu karşıtlık Marburg konferansında da (1529) kendini göstermişti. Luther'in doğru bulduğu bu iman açıklaması, *Augusburg İnanç bildirisi* diye tanınmıştır ve Luther'in kendisinin yazdığı *Smalkalde Maddeleri* (1537) ile birlikte, luther'ci kiliselerin iman açıklamasının temelini meydana getirir. 1525'te Katharina von Bora ile evlenmiş olan Luther, alman ülkelerine sosyal ve siyasî bir emniyet sağlamış olan Nürnberg mütarekesinden (1532) yararlanarak vaız vermek ve kiliseyi sağlamlaştırmak işleriyle uğraştı. Dostları tarafından yayımlanan *Tischreden* (Sofra Sohbetleri) Luther'in derin ve zengin kişiliğini tanıtmak bakımından önemlidir.

— İkonogr. Luther'in bazı portreleri Lucas Cranach'a atfedilir. Bunların bazıları bizzat Cranach tarafından yapılmıştır (Basel, Berlin, Floransa, Heidelberg, Königsberh, Münih, Stockholm, Weimar müzeleri). Bu resimlerde, Luther, kimi zaman yalnız, kimi zaman karısı, Melanchthon veya Saksonyalı Friedrich III ile birlikte, sırtında keşiş elbisesiyle veya şövalye zırhıyle görünür. Weimar katedralindeki *Çarmıha Gerilme*'de Luther'in, Melanchthon'un ve Cranach'ın kendisinin portreleri yer alır. Ayrıca, Cranach, Altdorfer, Böcklin Boyvin, Luther'in gravürlerini yapmışlardır. XIX. yy. alman ve fransız ressamları (Panthéon'da Chenavard freski), Schröder ve Rietschel gibi heykeltıraşlar (Worms'ta *Luther* anıtı) Luther'in hayatının çeşitli olaylarını canlandırmışlardır. (L)

LUTHER'Cİ i. (Martin *Luther*'den *lutherci*). Luther'den, Luther'cilikten yana olan. (M)

LUTHER'CİLİK i. (*luther'ci*'den *Luther'cilik*). Luther öğretisi; luther'cilerin mezhebi. — ANSİKL. *Luther'cilik,* bir ilâhiyat sistemi olan Calvin'ciliğin tersine, Ortaçağın sarsılan dinine karşı Luther'in önsezilerinden doğan bir dinî harekettir. Luther reformu, kilise öğretisinin sadece Kutsal Kitap'a dayanmasını ister, bunun yanı sıra İlkel Kilisenin şehadetini de inkâr etmez. Bu durum Augsburgische Konfetion (1530) denilen luther'ci inanç bildirisinde açıklanmıştır. Bu bildiri hem İncil ilkelerinin savunması, hem de Roma ile bir uzlaşma çabasıdır. Bu Konfetion'un (İtirafname) bütününe, iman yoluyle doğrulama gayreti hâkimdir, fakat «İznik düsturu» da bildiride açıkça kabul edilmiştir. Kutsal Kitap'a aykırı görülen hususlar (msl. rahiplik vaatleri) reddedilmiş, Kutsal Kitap'a aykırı olmayan ve geleneğe dayananlar (msl. piskoposluk kurumu) aynen kabul edilmiştir. İnanç bildirisi «dinî ve dünyevî iktidarın birbirine karıştırılmaması gerektiğini» de hatırlatır ve iman içinde yaşayanlar tarafından ortaya konan kilise öğretisini, Luther'in Kutsal Sırlar ve evrensel papazlık hakkındaki görüşlerini açıklığa kavuşturur. Melanchthon, Augsburg İnanç Bildirisini *Apologie*'sinde (Övgü) savundu. *Augsburg İnanç Bildirisi, Apologie,* Luther'in Din Dersi kitapları («çocuklar için küçük din dersi kitabı»; «öğretmenler için büyük din dersi kitabı») ve Luther'in ilk günah, özgün seçiş, Yasa, İncil, Son Yemek gibi meseleler üstüne görüşlerini özetleyen «Concordia Formula» Luther'ciliğin sembolik kitaplarıdır. Smalkalde birliğiyle (1531) imparatora karşı birleşen alman prenslerinin desteğinden yararlanan Luther'cilik bütün Avrupa'ya yayıldı ve Zwingli, Calvin gibi öbür reformcuların eylemlerine ortam hazırladı. Almanya'da «*cujus regio, ejus religio*» (Kimin mülkü, onun dini) ilkesini koyan Augsburg barışı sayesinde (1555) Luther'cilik XVI.. yy. sonlarında Kuzey ve Orta Almanya'ya, Kuzey Alsace'a iyice yerleşti. 1540'tan sonra iskandinav ülkelerine de kök saldı. İncil birliği etrafında toplanan protestan prensleri hem bir siyasî anlaşmazlık, hem bir din savaşı olan Otuzyıl savaşı boyunca Luther'ciliği korudular. Barış yeniden kurulduğu zaman (1648, Vestfalya antlaşmaları) Luther'cilik, XVI. yy.ın sonundan beri Sebastian Franck'ın mistik eğilimlerine karşı savaştıktan sonra katılaşmağa yüz tuttu. XVII. yy.ın ikinci yarısında hâkim olan biçimci ve iskolastik akımlara karşı o zaman alman luther'ciliğinde, Jakob Spener'in etkisi altında ve *Collegia pietatis*'lerin etrafında *pietizm* akımı gelişti. Pietizm'in amacı ahlâkı düzeltmek, hayata yeni bir anlam kazandırmak, müminin dinî tutumunda tam anlamıyle bir rönesans meydana getirmekti. Pietizm Orta Almanya'da, Halle çevresinde, Württemberg'de, Alsace'ta ve Saksonya'da gelişti. Saksonya'da Zinzendorf'un meydana getirdiği moravyalı toplulukların kaynağını pietizmde aramak gerekir. Pietizm XVIII. yy. Luther'ciliği ve alman toplumu üstünde derin bir etki yarattı. Pietizm'in liberal görüşleri, Prusya kralını, 1817'de reform taraftarlarını ve luther'cileri tek bir kilise halinde toplayan Prusya birliğini kurmağa teşvik etti. Bu andan sonra ve din bütünlüğünün bu zayıflamasına bir tepki olarak Luther'cilikte, gerçek bir Kutsal Kitap bilincine dayanan yenilenme hareketi başladı. İç ve dış misyonların gelişmesi bu devreye rastlar. Özellikle A.B.D.'de din bütünlüğünün bekçileri olduklarını ileri süren Hür kiliseler kuruldu. Avrupa kiliseleri kardeş kiliselerle işbirliği yapmakla birlikte XIX. yy. konvansiyonlar halinde toplandılar, fakat Birinci Luther'ci Dünya konferansı ancak Birinci Dünya savaşı sonlarında, 1923'te Eisenach'ta toplanabildi. Bunun ardından 1929'da Kopenhag, 1935'te Paris toplantıları yapıldı. 1947'de Lund'da Dünya Luther'ci federasyonu kuruldu. Bu federasyon 1952'de Hannover'de, 1957'de Minneapolis'te toplanan Ökümenik Kiliseler konseyine bağlandı.

Bugün yetmiş milyonu bulan luther'cilerin yarısı Almanya'da yaşar; elli milyonu federasyona bağlıdır. Ökümenik akım içinde ve Almanya'daki protestan kilisesinde etkisi büyük olan alman luher'ciliğinin yanı sıra, luther'ci iskandinav kiliselerinin de önemi büyüktür (İsveç'te 7 milyon, Danimarka'da 4 milyon, Norveç'te 3 milyon, Finlandiya'da 4 milyon v.b.). A.B.D.'de federasyona bağlı 8 kilise, ayrıca 9 bağımsız kilise vardır. Afrika ve Asya'da da luther'ci kiliseler kurulmuştur. Fransa'da yaşayan 800 000 protestandan 280 000'i luther'cidir.

Luther'ci kiliseler arasında inanç ve öğreti birliği vardır. (L)

LUTHULİ (Albert John), güney afrikalı milliyetçi lider (Güney Rodezya, Bulawayo yakınları 1898 - Natal, Stanger 1967). Afrikalı bir misyonerin oğludur. Öğrenimini Durban'daki bir amerikan okulunda yaptı ve aynı okulda on beş yıl ders verdi. 1935'te Natal'deki Groutville'de bir zulu kabilesine başkan seçildi (1952'de bu görevden uzaklaştırıldı). Millî Afrika kongresi üyesiyken, ırk ayrımına karşı barışçı bir direnme doktrini yaymağa çalıştı. 1952'de kongre genel başkanı oldu (bu kuruluş 1960'ta dağıtıldı). 1962'de ihanetle suçlandırıldı ve beş yıl her türlü toplantıya katılması yasaklandı. Mart 1960'ta tutuklandı, 1961'de ve 1964'te ikametgâhı değiştirildi, sonra yine beş yıl için daha dar bir bölgeye gönderildi. Irklar arasında barıştan yana olduğu için Nobel Barış armağanını aldı (1960) ve Stockholm'e gitmek için güçlükle on günlük bir izin elde edebildi (aralık 1961). 1962'de *Let my Pople go* (Bırakın Halkım İlerlesin) adlı otobiyografisini yayımladı: (L)

LUTÎ sıf. ve i. (*Lūṭ*, kavim adından ar. *lūṭī*). Lut kavminin ahlâka aykırı davranışlarını tekrarlayan (kimse), homoseksüel, oğlancı. (M)

LUTİ (Benedetto), italyan ressamı (Floransa 1666 - Roma 1724). *Padova'lı Aziz Antonius* adlı eserini Roma'daki Saint Bpostoli kilisesi için yaptı. Birçok pasteli vardır. (L)

LU TİNG-Yİ, çinli general ve devlet adamı; 1907'de doğdu. 1931'de Komünist Gençlik birliğinin propaganda işleriyle görevlendirildi. Uzun Yürüyüş'e katıldı. 1948'de propaganda şubesi yöneticisi oldu. 1954'te Komünist Partisi Merkez komitesi üyeliğine, 1956'da Siyasî büro yedek üyeliğine getirildi. 1959'dan sonra kültür bakanı ve başbakan yardımcısı oldu, 1966'da görevlerinden alındı. (L)

LUTİPRİ veya **LUTİPRİS**, urartu kralı (M. Ö. IX. yy. başları). Ünlü kral Sardur I'in babası. Van kalesindeki Madriburç yazıtları üzerinde adı geçer. Devri hakkında bilgi yoktur. (M)

LUTJANUS i. Kemikli erdişi balık; hani balığına benzer. (DENİZ SAZANI da denir.) [L]

LUTON, İngiltere'de (Bedfordshire) şehir, Chiltern Hills'in arkasında, Londra'nın kuzeybatısında; 153 800 nüf. Otomobil sanayii merkezi. Uçak yapımı. Konfeksiyon. Şapkacılık. (L)

LUTOSLAWSKİ (Witold), polonyalı besteci (Varşova 1913). Maliszewski'nin öğrencisiydi. Kısa zamanda genç polonya müzik okulunun en seçkin kişileri arasına girdi. Başlıca eserleri: *Senfonik Çeşitlemeler* (1938); bir senfoni (1947); yaylı çalgılar için bir *Uvertür;* orkestra için bir konçerto (1956); *Bela Bartok Şerefine Bir Yas Müziği* (1958); bir *Postlüt «Per Humanitatem ad Pacem»* (1963); iki piyano için *Paganini'nin Bir Tema'sı Üzerine Çeşitlemeler* (1949). *Venedik Oyunları* (1961) adlı eserinde «rastlantı» tekniğini kullandı. *Henri Michaux'nun Üç Şiiri* (1962) adlı eseri yirmi sesli bir koro ve yirmi üç çalgı için bestelenmiştir. (L)

LUTR i. (fr. *loutre*'dan.). Deric. Susamurundan elde edilen post.

— ANSİKL. Asıl *lutr,* kızıla çalar koyu renklidir; deniz lutru ise gümüşî kestane renginde ve yumuşak, kısa tüylüdür; kürkçülükte bu post hemen hemen ortadan kalkmış, bunun yerini uzun kulaklı otarinin derisi almıştır. Otari lutrunun üzeri kahverengi sert kıllarla kaplıdır; kılların dibinde açık kahverenginde mat ve kıvırcık ince tüyler bulunur. Bu deri birçok işlemden [kaba ve uzun kılların ayıklanması, ince kılların elektrikle fırçalanması, postun yaldızlı siyah veya kahverengine boyanması, derinin kazınması v.b.] geçirildikten sonra manto, ceket, manson v.b. yapımında kullanılabilir. Bering denizinde yaşayan kürk otarisine alaska lutru denir. Güney denizlerinde yaşayan otarilerinkine ise kap lutru adı verilir.) [L]

LUTRARİA i. Kazıcı iki çenetli yumuşakça. (Haliçlerin kumsal ve çamurlarında yaşar. Hayvanın sifonları çok uzun ve birleşiktir, üst deriden bir kılıfın içinde bu-

Foto. LAROUSSE

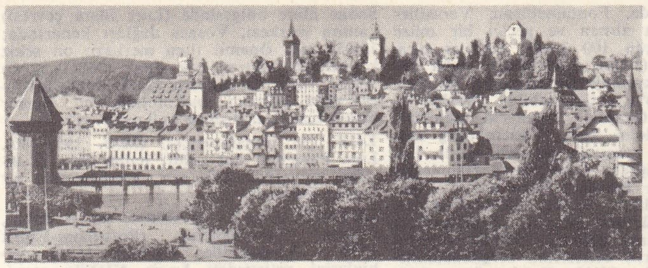

LUZERN şehrin eski kısmı

lunur; kavkısı uzunca ve iki ucu yarı açık durumdadır; iç içe değirmi çizgilerle ve kalın bir üst tabakasıyle kaplıdır. *Mactridae* familyasından.) [L]

Lutrin (LE), Boileau'nun gülünçlü destanı; ilk dört bölümü 1672-1674 arasında, son ikisi 1683'te yayımlandı. Eser, bir kilisenin sandık emini ile bir kilise şarkıcısı arasında, bir rahlenin yeri konusunda çıkan anlaşmazlık üstüne yazılmıştır.

Boileau'nun kahramanlıkla ilgisi bulunmayan bir macerayı destan üslûbuyle yazan ilk şair değildir; bu alandaki en ünlü eserlerden biri. Tassoni'nin *La Secchia Rapita'*sıdır (Kaldırılan Kova). [L]

LUTROPHOROS i. (yun. k.; *lutron*, yıkanma suyu ve *phoros* taşıyan'dan). İki kulplu, yüksek su kabı. (Eskiden Atina'da evlenme törenlerinde ve cenaze âyinlerinde Kallirrhoe çeşmesinden alınan ve yıkanmakta kullanılan suyu taşımağa yarardı. Mermer lutrophoros'lar sadece süs eşyası olarak kullanılır ve evlenmeden ölenlerin mezarına konurdu.) [L]

LUTSEVİÇ (İvan Dominikoviç). Bk. KUPALA (Yanka).

LUTTERELL (Edward), irlandalı pastel ressamı (Dublin 1650'ye doğr. - öl. 1723'e doğr.). Londra'da portreleriyle ve gravürleriyle tanındı. (L)

LUTTWİTZ (Walter, VON — baronu), alman generali (Bodland 1859 - Breslau 1942). Birinci Dünya savaşında tümen, sonra kolordu kumandanı oldu. 1918-1919 Kışında Berlin'de Spartakus ayaklanmalarını bastırdı. 1 Numaralı Komando grubu şefliğine tayin edilerek Versailles antlaşmasından hemen sonra reich birliklerinin başına geçirildi, fakat 1920 martında Kapp'ın girişiği askerî hükûmet darbesine katıldığı için görevinden ayrılmak zorunda kaldı. 1932'de Berlin ihtilâline ait hatıralarını yayımladı. (L)

LUTUF veya **LÛTUF** veya **LÛTF** veya **LÛTUF** i. (ar. *lutf*). İyilik, dostça davranış: ***Abdullah ibni Zübeyr ve Abdullah İbni Ömer haklarında dahi lutuf ile muamele etti*** (Cevdet Paşa). ‖ İhsan, armağan, kerem, bağışlama, verme: ***Zulmetlerin bir ilham lûtfuna muntazır gibi dururdu*** (H. Z. Uşaklıgil). ***Yüz bin şükür lûtfuna, ihsanına...*** (R. H. Karay). ‖ İzin, müsaade. ‖ İyilik, güzellik, hoşluk: ***Dünyanın lûtfu gibi kahrı, şekeri gibi zehri de bir haz oluvermiyor mu?*** (N. Ataç).

— ÇEŞ. DEY. *Lutuf buyurmak*, iyilik edip bağışlamak, ihsan etmek, vermek: ***Kulunuza şu malûmatı lûtuf buyurmamış olsanız bendeniz hâlâ evin alt katındaki bütün eşyayı kaplayan mavi şeye «küf»tür deyip geçecektim*** (H. R. Gürpınar). İzin vermek, müsaade etmek: ***Aman efendim, zahmet etmeyiniz, lütuf buyurunuz*** (Ömer Seyfeddin). ‖ *Lutuf görmek*, iyilik görmek: ***Bunca demdir nim bir lûtfun görüp şâd olmadım / Lûtfeder derlerse dehr-i dûna bühtandır bütün*** (Üsküdarlı Talât). ‖ *Lutfu kahrına denk gelmek*, bir işe harcanan emekle alınan sonuç aynı olmak. ‖ [...] *Lûtfunda bulunmak*, iyiliğinde bulunmak, alçakgönüllülük göstererek tenezzül etmek: ***Beni beş on dakika daha dinlemek lûtfunda bulunmanızı rica ediyorum*** (Atatürk). ***Dostlar gelir, dostların dostları gelir... rastgele bir müşkülü olan veya bizi görmek lûtfunda bulunanlar gelir*** (B. Felek).

— *Esk. Lutf-ı ahlâk, hilkat, mizaç* (veya *tabiat*), ahlâk, yaratılış güzelliği. ‖ *Lutf-ı amim*, kamu işlerinin düzenliliği. ‖ *Lutf-dide*, lutuf gören, iyilik gören. ‖ *Lutf-perver* (veya *lutf-şiâr*), lutfeden, iyilik eden. ‖ *Lutfullah*, Tanrı'nın lutfu, ihsanı, keremi. (M)

LUTUFKAR veya **LÛTUFKÂR** veya **LÛTUFKÂR** bls. sıf. (ar. *lutf* ve fars. *-kâr'*dan *lutuf-kâr*). İyilikle davranan, lütfeden: ***Tabiat ana hem zâlim, hem lutufkârdır*** (Ş. S. Aydemir).

◆ **Lutufkârane** veya **lûtufkârane** veya **lütufkârane** zf. *Esk.* Lutufkâr olana yakışır biçimde.

Lutufkârî veya **Lûtufkârî** veya **Lütufkârî** sıf. *Esk.* İltifatçı, iltifat eden, cana yakın, iyilikçi. ‖ Lutufkârlık. (M)

LUTYENS (Elizabeth), ingiliz kadın bestecisi (Londra 1906). Caussade ve Kraliyet Müzik okulunda okudu; onikises sistemini benimsedi. İki bale, orkestra için birçok parça (*Divertimento, Küçük Süit, 3 Senfonik Prelüd, Music*), altı oda konçertosu, bir viyola konçertosu, bir *Requiem for the Living* (Hayat İçin Requiem) [1948], 6 yaylılar dörtlüsü (1938-1952), üfleme çalgılar için bir beşli (1961) besteledi. (L)

LUTYENS (sir Edwin LANDESEER), ingiliz mimarı (Londra 1869 - ay.y. 1944). Paris (1900) ve Roma (1911) sergilerinde ingiliz pavyonlarını, Johannesburg'da Güzel Sanatlar galerisini (1914), Delhi'de hükûmet dairelerini ve kral naibinin sarayını yaptı. (L)

LUTZ (Johann), alman ilâhiyatçısı (Burg, Bavyera 1801 - Esslingen 1882). 1823'te papaz, 1826'da Karlsruhe'de piskopos yardımcısı oldu, sonra Protestanlığa yöneldi (1832). Daha sonra Katolikliğe döndü (1834). Irving'ci misyoner W. Caird ile ilişki kurdu ve onunla kutsal yazılarla ilgili bir yorum ve dogma kitabı yazdı: *Über den Ratshluss Gottes mit der Menscheit und der Erde* (Tanrı'nın İnsanlar ve Dünya ile İlgili Buyrukları Üstüne) [1847]. Aynı yıl afaroz edildi. (L)

LUTZELBURGER (Hans), alman gravürcüsü (öl. Basel 1526). Augsburg'da doğduğu sanılır. 1505'ten önce Basel'e yerleşti. Bu şehirde, tahta kalıp basımcılığında ustalaştı. Çok sayıdaki eseri arasında ***İmparator Maximilian'ın Zaferi*** (Hans Burgkmair'in) için hazırlanan bazı tahta kalıplar, Küçük Hans Holbein için yaptığı kalıplar (***Eski Ahit ve Ölüm Alfabesi***) sayılabilir. 1538'de Lyon'da Trechsel tarafından yayımlanan ***Ölüm Alfabesi*** adlı eserini bitirememiştir. (M)

LUZON: basamaklı çeltik tarlaları

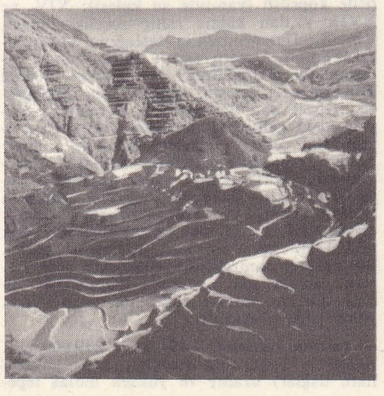

LUTSK, leh dilinde **Luck**, S.S.C.B.'de (Ukrayna) şehir. Volıyn oblastının merkezi. Stcyr ırmağı kıyısında, Lvov'un kuzeydoğusunda; 72 000 nüf. XVI. yy.dan kalma şato harabesi. Tarım pazarı. Tarım makineleri sanayii. (M)

LUVARUS i. Uskumruya yakın kemikli balık; açık denizde ve oldukça derinlerde yaşar, kıyıya nadir olarak yaklaşır, boyu büyük (2 m), rengi güzeldir, başkalaşması karmaşıktır. (L)

LUVİ dili, Luvi'lerin konuştuğu dil.

— ANSİKL. Boğazkale'de *luvi dili* ile yazılmış birçok belge bulundu. Hitit öbeğinden bir hint-avrupa dili olan luvi dili, lehçelere ayrılmıştı. Kilikya, kappadokia, kuzey suriye hiyeroglif yazıtlarında (bu yazıtlara «hitit» denilir) bu lehçelerin başlıcasına rastlanır. Lykia dilinin, Batı Luvi dalının bir kalıntısı oduğu sanılır. (M)

LUVİ'LER, eski Küçük Asya'nın muhtemelen güneybatı kısımlarında yaşamış kavim. Yaşadıkları bölgenin adı *Luvia*'dır. Yaklaşık olarak M.Ö. 1500 yılına ait olan hitit kanunlarında Luvia'dan yabancı bir ülke olarak söz edilir. Kanunlarının bir kopyasındaysa Luvia kelimesi Arzava ile yer değiştirir. Luviler hakkında fazla bilgi yoktur. Mursil II zamanında Hitit imparatorluğuna bağlandıkları ve hitit sanatına katkıda bulundukları bilinir. Boğazköy'de bulunan luvi yazıtları bu fikri doğrular. M. Ö. XIII. yy.da luvi menşeli kelimeler Hititler tarafından çok kullanıldı. Hitit imparatorluğunun yıkılışından sonra (M.Ö. 1190) luvice hiyerogliflere Güneydoğu Anadolu - Kuzey Suriye'de de rastlandı. Luviler Hititlere dil yönünden başka dinî yönden de tesir etmişlerdir. Genellikle iki halkın inançları çok benzeştiğinden, tanrılar da kolaylıkla birleşmiştir. Luvilerin baştanrısı Tarhunt adıyle anılan fırtına ve yağmur tanrısıdır. Tiwat güneş tanrısı, Arma da ay tanrısıdır. M. Ö. I. binyılda küçük luvi şehir devletleri, kendi yöneticilerine Lubarna, Sapalulme, Katuzili veya Muvatalli gibi hitit krallarının isimlerini vererek hitit geleneğini devam ettirdiler. Hitit imparatorluk devri sanatından bariz bir şekilde ayrılan, önce aramî, sonra asur sanatının etkisinde kalan luvi sanatında esas luvi özelliklerini seçmek zordur. Luvilerin asıl önemi, Hitit imparatorluğunun çöküşünden sonra, hitit geleneğinin devamını sağlamalarıdır. (M)

LUVİTLER, III. binyılda Anadolu'ya giren ve Avrupa'dan geldiği sanılan hint-avrupa kavmi. (L)

LUVUA, Kongo'da ırmak, Moero gölünden çıkar ve Lualaba'ya (Yukarı Kongo) karışır. (L)

LUXEMBOURG, Belçika'nın güneydoğusunda il; 4 418 km²; 219 100 nüf. İlin 5 idare çevresi vardır: Arlon; Bastogne; Marche-en-Femenne; Neufchâteau; Virton. Büyük kısmı, Bastogne'un kuzeyinde, ***Baraque de Fraiture***'de 651 m'ye ulaşan Ardenne dağı üzerinde uzanır; sonra, yayla güneye doğru düzenli bir şekilde alçalır (Neufchâteau dolaylarında 450-500 m). Burası, toprakların ormanla çayır arasında bölüşüldüğü çetin bir bölgedir; başlıca gelir kaynakları orman işletmeciliği ve hayvancılıktır (sağmal inek). Güneydoğuda, Ardenne, Longway'in kalkerli yamacının eteğinde uzanan Batte vâdisi çevresindeki çöküntüyle sınırlıdır. Demir filizi (lorrain filizinin eşi ve çağdaşı) buradaki yüksek fırınları besler (Musson, Halanzy, Athus). İklim şartları, yaşlı dağ kütlesindekinden daha yumuşaktır: yükselti daha azdır (300 m); konumu daha iyidir ve kuzey rüzgârlarına kapalıdır. Burada çeşitli tarım yapılır: tahıl tarımı; hayvancılık, meyve ağaçları. Köylerde komün tarımı âdetleri hâlâ devam eder; işletme ve mülkiyet de küçüktür (6 - 20 hektar). [L]

LUXEMBOURG (François Henri DE MONTMORENCY - BOUTEVİLLE, DE — dükü), Fransa mareşali (Paris 1628 - Versailles 1695). Bouteville kontunun oğludur; babasının ölümünden sonra doğdu. Condé'nin kumandasında Katalonya'da savaştı (1647), Fronde ayaklanması sırasında Condé'nin yanında kaldı (1659'a kadar), İntikal savaşında da (1667-1668) Condé'ye hizmet etti. 1672'de hollanda ordusu kumandanı oldu, Oran-

Charles d'Albert LUYNES dükü
Balthazar Moncornet'nin eseri

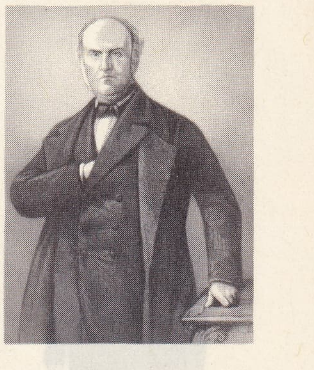

Honoré d'Albert LUYNES dükü
Cabinet des Estampes, Paris

luzula

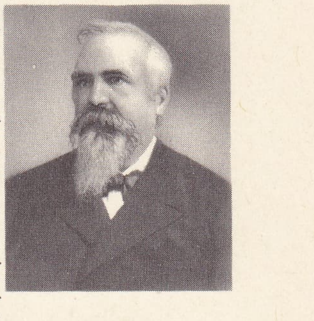

Luigi **LUZZATTİ**

Foto. LAROUSSE

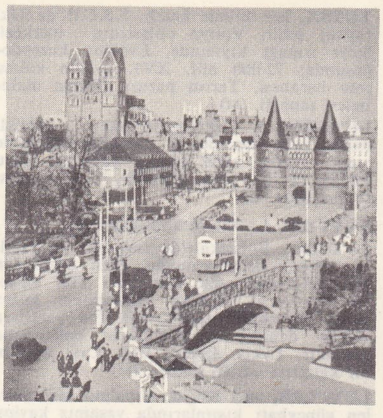

LÜBECK
Holsten kapısı
ve Marienkirche

Heinrich **LÜBKE**

ge prensini yenilgiye uğrattı, fakat savunma tedbiri olarak kanalların açılıp suların bırakılması yüzünden geri çekildi. 1675'te Fransa mareşali oldu. Kassel'de (1677), Saint-Denis'de Mons önünde yararlık gösterdi, Mons'ta Orange prensi Willem'i yendi (1678). Zehirleme olayına adı karıştı, Bastille hapishanesinde on dört ay yattı (1679-1680). Flandre ordusu başkumandanı oldu (1689). Fleurus'te (1690), Steinkerque'te (1692) ve Neerwinden'de (1693) zaferler kazandı; Neerwinden'de o kadar çok sancak ele geçirdi ki, bu yüzden «Notre-Dame'ın döşemecisi» diye anılmağa başladı. Cılız ve kambur olan Luxembourg, üstün bir taktik ve topluluk uzmanıydı. (L)

LUXEMBOURG (Jean DE), **Saint-Pol** ve **Ligny** kontu, Lüksemburg - Saint Pol sülâlesinden (1391'e doğr. - Guise 1441). Bourgignon partisine katıldı; bu davranışı kendisine Paris kumandanlığını kazandırdı (1481). Jeanne d'Arc'ı Compiègne önlerinde esir aldı (1430) ve 10 000 altına İngilizlere sattı. Arras antlaşmasına (1435) katılmayı reddetti ve sonuna kadar İngilizlerin hizmetinde kaldı. (L)

LUXEMBOURG (Louis DE), **Saint-Pol** ve **Ligny** kontu (1418 - Paris 1475), Fransa başkumandanı. Pierre I de Saint - Pol'ün oğlu ve Jean de Luxembourg'un yeğeni. Önce İngilizlere hizmet etti, sonra Fransa kralı ile uzlaştı (1441) ve Normandiya'nın fethine katıldı. Jeanne de Bar ile evlenerek topraklarını genişletti; prensliğinin bağımsızlığını Fransa ile Bourgogne'a karşı korumak istedi ve ihanete dayanan bir denge siyaseti uyguladı. Montlhéry'de (1465) «Bien public» birliğinin öncü kuvvetlerine kumanda etti; Conflans antlaşması (1465) Luxembourg'a başkumandanlık makamını kazandırdı. Téméraire'in müttefiki Edward IV'e Saint-Quentin'i teslim edeceğini bildirdi, fakat İngilizlere ateş açtırdı (1475). Luxembourg, Bourgogne dükü tarafından Louis XI'e teslim edildi ve vatana ihanet suçuyle boynu vuruldu. (L)

LUXEMBOURG (Madeleine Angélique DE NEUVİLLE - VİLLEROY, DE — düşesi) [1707 - Paris 1787], Montmorency - Luxembourg dükü Charles François'nın karısı. Boufflers markisinden dul kaldı, 1750'de Lüksemburg düküyle evlendi. 1764'te gene dul kaldı. Salonu Paris'in en ünlü salonlarından biriydi. (L)

Luxembourg bahçesi, Paris'te, eski bir roma mezarlığının yerine kurulmuş olan bahçe. İçinde birçok anıt vardır: Médicis çeşmesi, Dalou'nun *Eugène Delacroix* anıtı. Maindron'nun *Velléda*'sı, Zacharie Astruc'ün *Maske Satıcısı* v.b. Quartier Latin semtine yakınlığı dolayısıyle öğrencilerin ve yazarların buluşma yeridir. Luxembourg bahçesi Watteau'dan beri birçok ressama ilham kaynağı oldu. Bahçeyle ilgili en ünlü eser David'in, cezaevi haline getirilen Luxembourg sarayında tutukluyken, (1794) penceereden bakarak yaptığı *Luxembourg Bahçesinin Görünüşü* (Louvre) adlı tablodur. (L)

Luxembourg müzesi, Paris'te eski millî müze. Kralın muhafızı Bailly, Rubens tarafından süslenen Luxembourg sarayının Médicis galerisinde, Fontainebleau, Versailles ve Louvre'dan alınan ve geçici bir müze meydana getiren 100 kadar tabloyu biraraya topladı (1750). Louvre'dan daha geniş bir müze kurmayı tasarlıyordu; bu tasarı ancak 1793'te geliştirilebildi. 1801'de içişleri bakanı Chaptal, Rubens'in tablolarına başka tablolar kattı. Luxembourg müzesi 1808-1815 arasında yeniden açıldı. Louis XVIII, yaşayan sanatçıların resimlerini toplayacak bir müzenin kurulmasını emretti. Yaşayanların eserleri 1886'da sarayın Orangerie bölümüne getirildi. Tuileries'deki Jeu de Paume bölümü 1920'de yabancı çağdaş okulların eserlerinin sergilenebilmesi için eklendi. 1939'da Çağdaş Sanat Millî müzesi, 1939'da Luxembourg müzesinin yerini aldı. (L)

Luxembourg sarayı, Paris'te kral naibesi Maria de Médicis için XVII. yy. başlarında inşa edilen saray. Marie de Médicis 1612'de Luxembourg konağını satın aldı; fakat bu konak ona çok küçük geliyordu. Naibe, Clément Métezeau'dan, Floransa'daki sarayları hatırlatan bir saray planı çizmesini istedi. İnşaat işleriyle Salomon de Brosse görevlendirildi. Rubens büyük galeriyi süslemeğe çağrıldı. 1626'da Lemercier, Salomon de Brosse'un yerini aldı. Sürgüne giden Marie de Médicis, sarayını Gaston d'Orléans'a bıraktı. G. d'Orléans'tan sonra iki kızı, Matmazel de Montpensier ve Elisabeth de Guise sarayın sahibi oldular. Elisabeth de Guize, sarayı Louis XIV'e verdi. Kral naibi Orléans dükü, kızı Berry düşesini buraya yerleştirdi. Devrime kadar sırasıyle Braunschweig düşesi, İspanya'nın dul kraliçesi ve kralın kardeşi Provence kontu burada oturdu. İhtilât sırasında Luxembourg sarayı hapishane olarak kullanıldı; La Ferté, Beauharnais, David, Danton, Camille Desmoulins, Hérault de Séchelles burada hapis yattılar. Saray, 1795'te Direktuvar'ın toplantı yeri oldu; Direktuvar döneminin beş yöneticisi Küçük Lüksemburg'da otururdu. 18 - Brumaire'de, Direktuvar sarayı Konsül sarayı oldu; Beşyüzler konseyinin bir kararıyle de Muhafazakâr Senato sarayı haline getirildi. Louis XVIII, binayı Asiller meclisine ayırdı. Louis-Philippe zamanında Rubens tablolarının bulunduğu (bugün Louvre'da) büyük galeri yıkıldı; galerinin yerine Chalgrin, devrimci dönemin büyük generallerinin ve kanunkoyucularının heykelleriyle donatılmış büyük şeref merdivenini yaptı. Senato 1879'da birçok sanat eserini barındıran Luxembourg sarayına tekrar sahip çıktı. (L)

LUXEMBURG (Rosa), alman kadın sosyalist (Zamosc 1870-Berlin 1919). Ailesi tüccardı; Zürich'te iktisat okudu; Almanya'da sosyalist eserlerin yayımında çalıştı; partinin sol kanadına bağlandı. 1905'te rus devrimine katıldı. 1914-1918 Arasında sosyal - demokrasi siyasetine karşı broşürler yazdı ve savaşa muhalefet ettiği için hapsedildi. 1918'de kurulacak olan Alman Komünist partisinin çekirdeğini meydana getiren gizli *Spartakus* (1917) topluluğuna katıldı. Ocak 1919'daki spartakus'çu devrim hareketinden sonra Liebknecht ile birlikte tutuklandı; her ikisi de yedikleri dayaktan öldüler. Başlıca eserleri: *Massenstreik, Partei und Gewerkschaften* (Kitle Grevleri, Parti ve Sendikalar) [1906]; *Die Akkumulation des Kapitals* (Sermaye Birikimi) [1913]; *Hapishane Mektupları* (Briefe aus dem Gefängnis) [1919]; *Die Russische Revolution* (Rus Devrimi) [1922]. (L)

LUXEMBURG (Waleran III VON), **Saint - Pol** ve **Ligny** kontu, Lüksemburg-Ligny'lerin dalından (1355-İvoi 1417), kont Gui'nin büyük oğlu, Fransa hizmetinde, İngilizler tarafından esir edildi ve kral Richard II'nin kızkardeşi Mathilde of Courtenay ile evlendi. Kendisini Paris kumandanı tayin eden (1411) Korkusuz Jean'ın taraflısı, aşırı derecede zulümlere katıldı. Karl von Albret'den alınan başkumandanlık kılıcını kabul etti (1411) ve Charles VI onu selefine iade etmek isteyince geri vermeyi reddetti. (L)

Luxemburg sineması, 1897 yılında Matalon adında istanbullu bir musevî tarafından İstiklâl Caddesinde Luxemburg apartmanlarında açılan ilk sinemalardan biri. (M)

LUXEUİL-LES-BAİNS Fransa'da Haute - Saône idare bölgesinde (Lure idare çevresi) kanton merkezi, Vosges dağları kenarında; 10 054 nüf. önemli ılıca merkezi; on sekiz kaynaktan fışkıran çok sıcak (36°C - 52°C) suları, tuzlu ve sodyum klorürlüdür, radyoaktivitesi çoktur; jinekolojide ve damar hastalıkları tedavisinde kullanılır. (L)

LUY, çin imparatoriçesi (M.Ö. 195 - 180). Lieu Pang'dan dul kaldı; naibe oldu ve iktidarı sırasında çok sert, merhametsiz bir otorite kurdu (L)

LUYNES (Charles, **d'Albert,** DE — dükü), Fransa başkumandanı (Port-Saint-Esprit 1578 - Longueville, Agenais 1621). Şahinlerini yetiştirdiği Louis XIII'ün sevgisini kazandı. Kralı etkileyerek Concini'yi öldürttü (1617). O zamandan itibaren kralluğın gerçek efendisi haline gelerek birçok unvana sahip oldu. 1619'da Angoûleme antlaşmasını, 1620'de Ponts-de-Cé savaşından sonra Angers antlaşmasını kabul etti. Luynes diplomatlıkta usta değildi; Protestan birliğinin katoliklere saldırmasını önleyen Ulm antlaşmasını görüştü (temmuz 1620), buna karşılık Valtellinada Graubündenlileri yüzüstü bıraktı (nisan 1621). Béarn'ın krallıkla birleşmesini sağladı, fakat burada Katolikliği kurması (kasım 1620) protestanların ayaklanmasına yolaçtı. Nisan 1621'de başkumandan olunca, protestanların üstüne yürüdü, Saumur ve Saint-Jean d'Angély'yi aldı, fakat Montauban önlerinde yenildi (ağustos-kasım), hummaya tutularak öldü. (L)

LUYNES (Honoré **d'Albert,** DE — dükü), fransız arkeoloğu ve nümismatı (Paris 1802 -Roma 1867). Ortadoğu'da yaptığı gezilerde, özellikle Fenike, Suriye ve Kıbrıs paralarıyle ilgili araştırmalar yaptı ve eşsiz bir eski paralar koleksiyonu meydana getirdi. Bu koleksiyona ait katalog (4 cilt, 1924-1936) Jean Babelon tarafından yayımlandı. 1862'de para koleksiyonunu, boyalı vazolarını, Suriye'den topladığı antika eşyaları ve «Hüsrev'in Kâse»sini, Gırnata hükümdarı Ebu Abdullah'ın (Boabdil) kılıcını, Portes manastırının fildişinden borusunu v.b. Fransız hükûmetine bağışladı. (L)

LUYS (Jules Bernard), fransız akıl hastalıkları hekimi (Paris 1828 - Divonne - les - Bains 1895). Charité ve Salpêtrière'de akıl hastalıkları konusunda dersler verdi ve İvry Akıl Hastalıkları hastahanesi müdürü oldu. Başlıca eserleri: *Leçons sur la Structure et les Maladies du Système Nerveux* (Sinir Sistemi Yapısı ve Hastalıkları Üstüne Dersler) [1875]; *Le Cerveau et ses Fonctions* (Beyin ve İşlevleri) [1875]; *Traité Clinique et Pratique des Maladies Mentales* (Akıl Hastalıkları Pratik ve Klinik Ders Kitabı) [1881]. (L)

LUZAN (İgnacio DE), ispanyol yazarı (Zaragoza 1702 - Madrid 1754). Başlıca eseri *La Poetica*'dır (Şiir Sanatı) [1737]. Klasik anlayışla ve fransız düşüncesiyle yetişen Luzan, edebiyatta *afrancesado*'ların önderiydi. (L)

LUZAN MARTİNEZ (José) Bk. LUJAN MARTİNEZ.

LUZERN, fr. **Lucerne,** İsviçre'de şehir, kanton merkezi, Dört Kanton gölünün o noktada Reuss'e döküle batı ucunda; 73 700 nüf. Şehirde Ortaçağdan kalma birçok yıkıntı vardır: ahşap ve üzeri örtülü Chapelle köprüsü (yanında su kulesi); XIV. ve XVII. yy.dan kalma rahip meclisi binası; v.b. B. Thorwaldsen'in taslağına dayanılarak yapılan Luzern aslanı anıtı, fransız ordusundaki isviçrelilerin 10 ağustos 1792'de kılıçtan geçirilmesini anmak için dikilmiştir. Güzel Sanatlar müzesi. Demiryolu ulaşımındaki gelişmeyi gösteren Ulaştırma müzesi. İlgi çekici «Glaciers bahçesi». Şehir Sankt - Gothard yolunun ağzındaki durumundan, Zürih kadar yararlanamadı. Bununla birlikte, daha XVI. yy.da dokuma sanayii kuruldu ve kumaş ticareti gelişti; sonra XIX. yy.da ipek (ipek bükümü, ipek iplikçiliği) ve sunî ipek işlenmesi gelişti. Bir nükleer santral inşa edilmekte olan Luzern, ayrıca göl kıyısında büyük bir turistik merkez ve Alp dağlarına giden birçok yolun çıkış noktasıdır.

— *Lucern kantonu,* 1 494 km²; 279 000 nüf. Alpler'in kenarında (tepeler, orta yükseklikte dağlar) uzanır ve yüksek molas tepe-

Foto LAROUSSE

leri üzerinde Baldegg ve Sempach gölleri bölgesine ilerler; Küçük Emme vâdisi aracılığıyla Aare buzul yalağının ve Brienz gölünün kenarlarına ulaşır. Kanton, yamaçları tazı topraklı buzultaş birikintileriyle örtülü ve pek az kaya bulunan, çok sulak bölgeleri içine alır. Büyük ölçüde gelişen hayvancılığın yanı sıra alçak eğintilerde meyve ağaçları yetiştirilir. Dört - Kanton gölünün kalkerlere oyulmuş buzyalaklarından oluşan kıyıları daha sarptır ve manzaraları daha çok turist çeker. Bütün kanton, taraçalar ve buzultaşlarla örtülü, düz tabanlı, dik kenarlı vâdilerle yarılmıştır. Bu vâdileri, gölleri kazan alp buzulları oymuştur. Dikdörtgen biçimde olmaları, ulaşımı, tabanlarının düz oluşu da çeşitli tarım yapılmasını kolaylaştırır. Bu kesimde yazın yayla ortaklarına gönderilen hayvanların ek besinini meydana getiren yemlik bitkilere ayrılmış tarlalara rastlanır. Meyve ağaçları da boldur. Sanayi, idare merkezinin çevresinde gelişmiştir: kâğıt fabrikaları; dokumacılık (ham ipek); elektrik malzemesi ve makine yapımı.

• *Tarih.* VII. yy. sonlarına doğru bir manastırın çevresinde kurulan, VIII. yy.da Murbach manastırına bağımlı olan Luzern'in Lombardia ovasıyle yukarı ren ülkeleri arasındaki çok elverişli konumu sayesinde ticareti gelişti. Murbach manastırı tarafından Habsburg hanedanına satılmasına (1291) rağmen şehir, üç dağ kantonu ile birleşti (Waldstatten, 1332) ve bağımsızlığını kazandı (Sempock zaferi, 1386), daha XV. yy.-da, bugünkü sınırlarına erişti ve anayasası, XVI. yy.dan itibaren sosyal karışıklıkların (1653'te köylülerin isyanı) üstesinden gelen bir oligarşiye doğru gelişti. Protestanlığı kabul etmeyerek katolik kalan şehir, öbür katolik kantonlarla sıkı bir ittifak kurdu ve Fransa'ya birçok asker gönderdi. Fransız işgali sırasında (1798) ortadan kalkan Luzern devleti, 1803'te, yeniden kuruldu. Federal hükûmetin görüşlerine aykırı olarak cizvitlerin Luzern hükûmeti tarafından geri çağrılması (1844) asıl karışıklığa bahane oldu. Katolik yedi kanton Sonderbund ittifakını kurdular (1845). Federal ordunun hücumuna uğrayan Luzern teslim olmak zorunda kaldı. (L)

LUZERN gölü. Bk. DÖRT KANTON GÖLÜ.

LUZiCKE HORY veya **LUJiCKE HORY,** alm. **Lausitzer Gebirge,** Çekoslovakya'da dağlık bütün, billûrlu yukarı Lausitz kütlesinin güney kısmı ve en yüksek noktası, Bohemya'nın kuzeydoğu açısında; yükseltisi Çekoslovakya'da Jested tepesinde 1 010 m'yi bulur. Luzicke Hory dağları Krkonose'lere paraleldir; içinde Liberic ve Jablonec sanayi bölgesinin bulunduğu topoğrafya oluğunu Polabi'den ayırır ve sarp faylarla Bohemya'ya hâkimdir. (L)

LUZON, Filipin adalarının başlıcası, Filipin takımadalarının kuzeyinde, Büyük Okyanus ile Çin denizi arasında, Tayvan'dan (Formoza) Luzon boğazıyle ayrılır; 105 700 km²; 11 327 650 nüf. Başlıca şehri *Manilla.* Lingayen ve Manilla koylarıyle oyulan ve ada kütlesini güneyde Tayaba kıstağına uzatan Camarinas yarımadasında girintili çıkıntılı bir hal alan Luzon adası, dağlık bir ada sayılabilir. Derin denizaltı çukurlarının kenarında büyük engebeler yükselir (adanın doğusundaki Filipin çukurunda derinlik 5 742 m'ye iner). Kuzey dağları billûrlu kütleleri ile, kuzeyden güneye yönelen üç kıvrılma sıradağını kapsar. Bu dağlar, 3 000 m'ye kadar yükselir (Pulog dağı, 2930 m). Merkezde dağlar, ağzında Manilla'nın kurulmuş olduğu Cagayan çöküntü ovasına, güneyde ise Laguna ovasına açılır. Camarinas yarımadasında, güneybatıdan kuzeydoğuya doğru uzanan kıvrımlı sıradağlar, Mayon (2 421 m) gibi hâlâ faal olan yanardağlar taşır. Tropikal iklim, denizin etkisi yüzünden, çok yağışlıdır; yazın kutup alizelerinden çıkan güneybatı rüzgârları yağmur getirir. Muson rüzgârları ters esmeğe başladığında şiddetli tayfunlar (*baguios*) Filipin adalarında büyük zararlara yolaçar. Adanın kuzeydoğu musonu etkisi altında olan kuzey ucu dışında, ekimmart ayları arası kurak ve serin geçer.

Luzon'da malezya veya malezyaöncesi asıllı halklar (adanın ortasında Tagal'lar, batı kıyıda İlocan'lar, Camarinas yarımadasında Bikol'ler), zenci asıllı halklardan kalma topluluklar, ispanyollarla çinlilerin malezyalılarla karışmasından doğan melezler yaşar. Aeta'lar gibi bazı Luzonlular hâlâ avcılık ve göçebe tarımla geçinirler. Ama geçit vermeyen dağlardaki yerliler bile tarımı ilgi çekici bir şekilde geliştirmeyi başarmışlardır: İfugaos'lar dağların bütün yamaçlarında taraçalar düzenleyerek sulama yoluyle pirinç yetiştirilir. Gene de besin maddelerinin büyük kısmı ovada yetiştirilir. Filipinler'de yetiştirilen pirincin yarısını Cagayan ovası sağlar; kıyılar ise, dünyanın hindistancevizi yetiştirilen en büyük bölgelerinden biridir. Köylerde elsanatları ilerlemiştir (sepetçilik; iş işleme; dokumacılık).

Ticarî ilişkilerin gelişmesi, bu ek faaliyetlerin gerilemesine, ama şekerkamışının, özellikle Cagayan vâdisinde tütün ve Camarinas yarımadasında abaka tarımının gelişmesine yolaçmıştır. Baguio bölgesinde

LÜBNAN
arma ve haritası

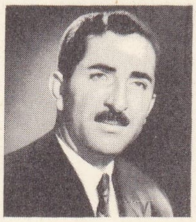

Raşid Kerami

general Şehab

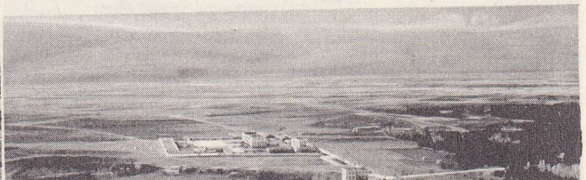

solda, Trablus;
sağda, Bekaa ovası

Foto. A.F.P., Keystone, Viollet (LAROUSSE)

LÜBNAN solda, Beyrut; sağda, Beyt el-Din'de Emîr-Beşir dağı

altın, Masinloc'ta krom, Burgos'ta manganez, Angat'da, San Miguel'de ve Jose Panganiban'da demir çıkarılır. (L)

LUZULA i. Genellikle tüylü yapraklı bitki. (*Joncaceae* familyasından.)

— ANSİKL. *Luzula*'ların yatay kökleri vardır, eğimli arazilerde, toprak kaymasını önledikleri için faydalıdır: tazeyken, yem olarak kullanılır. (L)

LUZZASCHİ (Luzzasco), italyan bestecisi (Ferrara 1545-ay.y. 1607). Orgcu ve Este dükü Alfonso II'nin kapella yöneticisi, Frescobaldi'nin öğretmeniydi. Dokunaklı ve dramatik madrigaller yazdı. (L)

LUZZATİ (Emanuele), italyan ressamı ve senografyacısı (Cenova 1921). Lozan Güzel Sanatlar akademisinden mezun oldu; 1947'den sonra özellikle senografya ile ilgilendi. Bir yandan resim anlayışı ve kendine özgü renk zevkiyle, öte yandan bazı sahnelerini *pop-art* anlayışına yaklaştıran, önyargıdan uzak çözüm ve gereç denemeleri sayesinde parladı. En anlamlı eserleri arasında Ben Jonson'un *Wolpone or the Fox* (Wolpone veya Tilki) [1955], Shakespeare'in *The Taming of the Shrew*'u (Hırçın Kız) [1963], Brecht'in *Mann ist Mann*'ı (Erkek Erkektir) [1963] sayılabilir. (M)

LUZZATTİ (Luigi), italyan siyaset adamı ve iktisatçısı (Venedik 1841-Roma 1927). *La Diffusione del Credito e le Banche Popolari* (Kredinin Yayılması ve Halk Bankaları) [1863] adlı bir incelemesiyle kendini tanıttı. Padova üniversitesinde anayasa hukuku profesörü (1866-1895), milletvekili (1871-1921), sonra senatör (1921-1927) ve birkaç defa maliye ve tarım bakanı (1896-1909), nihayet başbakan (1910-1911) oldu. Birçok sosyal kanunla ticaret anlaşmasını kazandı. Başlıca eserleri şunlardır: *L'İnchiesta İndustriale e i Trattati di Commercio* (Sanayi ve Ticaret Üstüne İncelemeler) [1878]; *La Liberta di Coscienza e di Scienza* (Vicdan ve Bilim Hürriyeti) [1909]. (L)

LUZZATTO (Gino), italyan tarihçisi (Padova 1878). 1910'dan itibaren Bari, Trieste, Venedik Yüksek İktisat Bilimleri enstitülerinde profesörlük yaptı. Önemli eserleri yazdı: *Storia del Commercio* (Ticaret Tarihi) [1914]; *Storia Economica dell'Età Moderna e Contemporanea* (Çağdaş ve Modern Devletin İktisadî Tarihi) [2 cilt, 1948 - 1950]; *Storia Economica d'Italia* (İtalya'nın İktisadî Tarihi) [1949]. (L)

LUZZATTO (Moşe Hayyim), italyan asıllı yahudi şairi ve kabala bilgini (Padova 1707-Filistin 1746). Padova'dan kovuldu. Frankfurt, Amsterdam ve sonra Filistin'e yerleşti. İbranîce şiirler, alegorik dramlar, İncil'i örnek alan 150 mezmur, ayrıca bir *Poetica e Retorica* (Şiir Sanatı ve Hitabet), *Metodologia Talmudica* (Talmud Metodolojisi) ve felsefî, dinî v.b. diyaloglar yazdı. (M)

LUZZATTO (Samuel David), **Şadal** denir, ibranîce yazan şair, tarihçi, gazeteci (Trieste 1800-Padova 1865). Yahudi kültürünün akıldışı ve ahlâkî niteliği üstünde durdu. Yahudi halkının İsrail'e dönmesini ilk ileri sürenlerden biridir; modern ibranî edebiyatının öncülerinden sayılır. (L)

LUZZATTO FEGİZ (Pierpaolo), italyan istatistikçisi (Trieste 1900). Üniversite doçenti, Doxa enstitüsünün kurucusu, ortağı ve müdürü. Demografiyle uğraştı. Özellikle doğumların periyodik değişmelerini ve nüfusun meslekî yapısını inceledi. Ayrıca iktisadî istatistik ve kamuoyu meseleleriyle ilgilendi. Başlıca eserleri: *Il Volto Sconosciuto dell'Italia; Dieci Anni di Sondaggi Doxa* (İtalya'nın Bilinmeyen Yüzü: Doxa'nın On Yıllık Soruşturmaları) [1956] ve *Il Volto Sconosciuto dell'Italia: Seconda Serie* 1956-1965 (İtalya'nın Bilinmeyen Yüzü: İkinci Dizi 1956-1965) [1966]. Bu eserlerinde İtalya'nın iktisadî, siyasî ve sosyal problemleri hakkında Doxa'nın yönettiği anketleri derledi. (L)

LÜB i. (ar. *lübb*). *Esk.* İç, öz. *Zt.* DIŞ. || Ruh, akıl, öz, sağduyu. || Sıf. Bir şeyin en iyisi, özü, halisi.

— Anat. *Esk. Lübbi sin*, diş özü.

— Bot. *Esk.* Kabuklu meyvelerin içi, etli kısmı. *Zt.* KABUK. || *Lübb ül cevz*, ceviz içi.

◆ **Lübbî** sıf. *Esk.* Özle, içle ilgili olan, içe ait. (M)

LÜBAN i. (ar. *lübân*). *Esk.* Günlük ağacı. || Bu ağaçtan çıkarılan reçine, zamk. || *Lübân-ı Câvî*, cava zamkı. (M)

LÜBBENAU, Almanya'da (Doğu Almanya, Cottbus idare bölümü) şehir, Spree kıyısında; 5 600 nüf. Linyit ile beslenen, dünyanın en önemli termik santrallarından (9 milyar kws) biri. (L)

LÜBECK, Almanya'da (Batı Almanya, Schleswig-Holstein) liman şehri; Trave halici kıyısında; 239 500 nüf. Eskiden çok zengin olan bu eski hansa şehri, önemini kaybetmiş ve uzun süreden beri Hamburg ve Bremen tarafından aşılmıştır. Bununla birlikte İkinci Dünya savaşından büyük zarar görmesine rağmen, göçmen akını yeniden gelişmeğe başlamasına imkân verdi ve sanayii gelişti: tersaneler; bakır dökümhaneleri; kimya, otomobil ve kauçuk sanayii; konserve (balık) fabrikaları. Bir ada üzerine kurulmuş olan ortaçağ şehrinin anıtlarının çoğu onarılmıştır: XVI. yy.da değişiklik yapılan roman üslûbunda katedral; yapımına XIII. yy.da başlanan tuğla bir yapı olan Marienkirche; XIII. yy.dan kalma Jakobikirche; XIII. yy.dan kalma hastahane; XIII. ve XV. yy.dan kalma belediye sarayı v.b.

● *Tarih.* 1143'te Holstein kontu Adolf II tarafından kurulan şehir, 1158'de Aslan Heinrich tarafından alındıktan sonra Heinrich'in Oldenburg piskoposluk merkezini oraya nakletmesi ve şehre tüccarları çeken birçok imtiyaz tanıması üstüne gelişti. Danimarka kralı Valdemar II'nin hâkimiyetinden kurtulan şehir, imparator Friedrich II'ye haklarını kabul ettirerek «imparatorluk şehri» ilân edilmesini (1226) sağladı. Almanların Livonya ve Prusya'daki fetihleriyle ilişkili olarak Baltık bölgesinin ticaretini düzenledi; iskandinav ve rus ülkelerinin gelir kaynaklarını işletti, Wende şehirlerine ve Kuzey Denizindeki limanlara daha 1230'da bağlanan Lübeck, Hansa'nın merkezi haline geldi. Livonya balıkçılığını, Fransa tuz ve amber ticaretini kontrolü altına alarak, bu sayede de Kuzey Avrupa'nın sermayelerini toplayarak XV. yy. sonunda en parlak dönemine ulaştı. Ama soylularla zanaatçılar arasındaki çatışmalar yüzünden zayıfladı. İskandinav devletleri üstündeki iktisadî hâkimiyetini devam ettirebilmek (Valdemar III'e karşı savaşlar, 1362-1370) ve Baltık'taki tekelini korumak (Hollandalılara karşı savaş, 1436-1441) için Hansa adına gücünü aşan askerî hareketlere girişti. 1523'te şehrin, İsveç tahtına çıkması için Gustaf Vasa'ya yardım etmesi, Danimarka krallığını zayıflattı. Şehri demokrasiye kavuşturan ve reformu yayan (1531) Lübeck belediye başkanı Turjen Wullenwewer, anabatizmi kabul etmeden (1534) önce son bir çaba göstererek Danimarka'ya metbuluğunu kabul ettirdi (1533); artık Danimarka kralları Lübeck'in onayı alınmaksızın tahta çıkamıyordu. Bu son çabanın hedefi, Friedrich I'in 1532'de tanıdığı ticaret hürriyetinden Hollandalıların yararlanmasını önlemekti. Bir koalisyon kuvveti hansa filosunu Svendborg'da yendi (1535) ve belediye başkanı idam edildi (1537). O tarihten sonra «serbest şehir» Lübeck, önemli bir güç olmaktan çıktı. Bununla birlikte trafiğinin Danzig'den hemen sonra geldiği Baltık'taki faaliyeti devam etti, özellikle İsveç, Felemenk, Danimarka ve Prusya ile mübadelelerini (bira, balık, tuz, demir, dokuma) korudu. Kuzey Avrupa'ya karabiber dağıtımı tekelini elinde tuttu. Kıta ablukasından önce yararlanan, sonra zarar gören Lübeck, Fransa tarafından ilhak edildi (aralık 1810) ve Bouches de la Trâve (Travemünde) idare bölgesinin merkezi oldu. 1815 Antlaşmasıyle yeniden serbest şehir haline getirilince, Kuzey Almanya konfederasyonuna (1867), Alman imparatorluğuna (1871), Weimar cumhuriyetine (1919) katıldı. Siyasî muhtariyetini kaybeden (1934) Lübeck, Hitler tarafından Schleswig Holstein'e katıldı (1937). İkinci Dünya savaşında Almanlar burada müttefiklerden aldıkları savaş esirleri için bir toplama kampı kurdular. (L)

LÜBECK (Vincent), alman orgcusu ve bestecisi (Padingbüttel, Hannover 1654-Hamburg 1740). 1702'de Hamburg'da Nikolaikirche'de orgcu olarak çalıştı, ölümüne kadar bu görevde kaldı. Üç kantat, org için yedi büyük eser ve 1728'de basılan bir *Clavierübung* besteledi. (L)

LÜBKE (Heinrich), alman devlet adamı (Enkhausen 1894). Prusya milletvekiliydi (1931-1933). Naziler tarafından hapsedildi (1933-1935). 1949'da Hıristiyan Demokrat partiden milletvekili seçildi. 1953-1959 Arazi ve tarım bakanlığı yaptı. «Yeşil plan» onun eseridir. Temmuz 1959'da Federal Almanya cumhurbaşkanı seçildi. (L)

LÜBKE (Wilhelm), alman sanat tenkitçisi (Dortmund 1826 - Karlsruhe 1893). Berlin, Zürich, Stuttgart ve Karlsruhe'de sanat tarihi profesörüydü. Hıristiyan sanatı

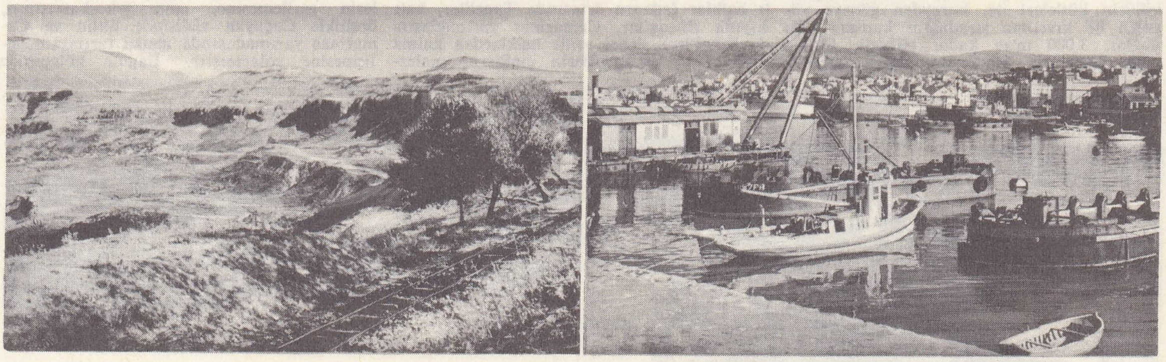

LÜBNAN solda, Sofar dolayları; sağda, Beyrut limanı

Foto. Viollet, Schell (LAROUSSE)

ve XVI. yy.a kadar italyan resmi üstüne eserleri vardır. (L)

LÜBNAN, ar. **El-Cumhuriyyetül Lübnaniye**, Akdeniz'in doğusunda ülke; kuzeyde Nehrülkebir, güneyde Resel Nakura arasında; kuzeyde ve doğuda Suriye, güneyde İsrail ile sınırlıdır; 10 170 km²; 2 520 000 nüf. Başkenti *Beyrut*.

Coğrafya

Devlet topraklarının büyük kısmında kalkerli Lübnan dağı uzanır. Bu yüksek setin batı yamacı, yer yer doğrudan doğruya ulaştığı Akdeniz'in yukarısında dimdik yükselir. Genellikle düz olan kıyı, liman inşaatına elverişli yüksek burunlarla kesilmiş ve bu çıkıntılara daha Fenikeliler zamanında yerleşilmiştir. Dağla deniz arasında Lübnan dağının uzantısı olan tepelerle engebeli dar ve uzun bir ova uzanır. Dağdan inen suların bolluğu ovanın yoğun bir şekilde işlenmesine imkân vermiştir. Lübnan'ın kıyı ovasında akdeniz iklimi hüküm sürer: kışlar kıyıda yumuşak ve yağışlı, ama çok kar yağan dağlarda serttir. Ülke kışın karlarla kaplanır; güneşte parıldayan bu karlı alanlar, öteden beri ülkenin iç kısmındaki halkların ilgisini çekmiştir (Lübnan, «beyaz» anlamına gelir). Buna karşılık, uzun ve sıcak yaz mevsiminde, hiç yağmur yağmaz ve vâdiler çoğunlukla kuraklaşır. Ama ovada gene de buharlaşma yüzünden bol nem vardır.

Lübnan dağının ötesinde yüksek Bikaa iç ovası uzanır; bu ova Lübnan dağı ile Anti - Lübnan'ın batı yamacı arasındaki faylı bir senklinal çöküntüdedir. Daha bu bölgede bozkır başlar: rüzgârlara kapalı ve çöle yakın olduğundan kıyıya oranla çok daha kuraktır; ama Âsi ile Leytani'nin (Kasımîye) sularıyle devamlı sulanır. Engebelerin sınırladığı ekili yüzeyler, ülke yüzölçümünün yüzde 20'sini aşmadığı halde, lübnan halkının büyük kısmı tarımla geçinir. Suyun bol olduğu ve sulama kanallarıyle dağıtıldığı yerlerde çok ince bir tarım uygulanır: özenle işlenmiş küçük tarlalar, bahçeler, turunçgil bahçeleri, muz ve nar bahçeleri kıyı boyunca birbirini takip eder. Yamaçlarda, toprağın genellikle örülmüş duvarlarla tutulduğu taraçalarda, buğdayın yanı sıra zeytin de yetiştirilir. Yüksekliğe göre çeşitli meyve ağaçları da dikilmiştir. Dut ağaçları sayesinde yapılan ipekböceği yetiştiriciliği, yabancı rekabet yüzünden gerilemektedir. Enerji kaynaklarının azlığının ve hammadde yetersizliğinin gelişmesini engellediği sanayi, ülke hammaddelerinin işlenmesiyle sınırlıdır: dokuma sanayii (Bikfaye, Beyt Şehab ve Zuk atelyeleri; Beyrut ve Trablus Şam'daki modern fabrikalar v.b.); besin sanayii (konserve, yağ, sabun fabrikaları; damıtmaevleri); çimento fabrikaları; hafif metalürji; lüks eşya sanayii (mücevhercilik). Lübnan'a iki petrol boru hattı ulaşır: Sayda'da, Dahran boru hattı; Trablus Şam'da, Kerkük boru hattı. Bu hatların ağızlarında iki rafineri kurulmuştur.

Bu küçük ülkenin olağanüstü derecede yoğun olan karayolu şebekesi, Yakındoğu'nun en iyi şebekesidir. Buna karşılık, Beyrut, Şam ve Halep demiryolları ancak ikinci derecede rol oynar. Suriye, Ürdün ve Irak ile ulaşım yolları son derece önemlidir. Çünkü Lübnan, Beyrut limanı sayesinde Avrupa ve Amerika'dan ithal edilen malların dağıtımı bakımından yakındoğu'nun başlıca merkezidir. Tecrübeli olan ve büyük dünya pazarlarını tanıyan tacirlerin Doğu Akdeniz'in ticarî geleneklerini devam ettirirler. Beyrut'ta birçok yabancı bankanın şubesi vardır. Liberal iktisat rejimi dünyanın büyük havayolu şirketlerini ve gemileri lübnan bandırası taşıyan birçok armatörü çekmiştir. İhracat azlığı ve büyük ölçüde açık veren ticaret bilançosu, transit ticareti, Afrika ve Amerika'dan lübnanlı tacirlerin gönderdikleri dövizler ve turizmden elde edilen gelirle dengelemektedir.

Lübnan tarihinin karmaşıklığını, lübnan toplumunun kadrolarını meydana getiren mezhep çeşitliği yansıtır: hıristiyan Marunîler, Melkîler, ortodoks Yunanlılar, Ermeniler, sünnî Müslümanlar, Şiirler (Muteval'lar); Dürzîler. Lübnan, Yakındoğu'da hıristiyanlarla müslümanların dengede olduğu tek ülkedir.

Tarih

İslâmdan önceki dönemlerde Lübnan adı seyrek olarak geçer. Emevî devriyle ilgili metinlerde Lübnan'dan çok söz edilir.

Fenike'nin mirasçısı ve mezopotamya, mısır, yunan medeniyetlerinin kavşak noktası olan Lübnan, önce Seleukos imparatorluğunun, Roma'nın, sonra da Bizans imparatorluğunun bir parçasıydı. VI. yy.da Perslerin eline geçti; 639'da Araplar tarafından alınarak Dımaşk eyaletine bağlandı. Bu bölge, sarplığı yüzünden küçük topluluklar için tabiî bir sığınak durumundaydı. Ceracime adı verilen Merdâîler, VII. yy.ın ikinci yarısından sonra, Amanoslar'dan gelerek Lübnan'a yerleştiler. Emevîlerden Abdülmelik, Merdâîlere karşı giriştiği seferlerde, bunlara yardım etmemesi için Iustinianos II'ye birçok taviz verdi. Lübnan'ın yüzyıllar boyunca yarı bağımsız bir durumda kalması, buraya sığınan ve müslümanlıktan ayrı bir yol tutan mutevalî, dürzî ve nuseyrî gibi toplulukların gelişmelerini ve ayrı bir özellik kazanmalarını sağladı. Ayrıca melkî, yakubî ve marunî gibi hıristiyan toplulukları da burada yerleştiler. Marunîler, özellikle Cubeyl, Batrun ve Kesrevan'da, Melkîler ve Yakubîlerle birlikte yaşıyorlardı. Ortaçağdan beri Fransızlarla ilişkileri vardı. Bu toplulukların elde ettikleri bağımsızlık derecesi, Suriye'deki arap ve türk etkisinin azalıp çoğalmasıyle ilgilidir. Lübnan, 760'ta vergilerin ağırlığına karşı ayaklanan yerli halkın Bika'yı alarak Baalbek'e yürümesi üstüne tarih alanına çıktı.

Abbasîler, burayı elde etmek için, büyük çaba gösterdiler; zora ve baskıya başvurdular. Çıkan karışıklıklar sırasında bedevîler de güney ve kuzeyden Lübnan'a girmeğe çalıştılar. Bu bedevî göçü sonunda Benî Taglib kabilesi, Lübnan'da yerleşerek etkili bir topluluk oldu. Güneyde Leytanî'yi aşan bedevîler, bu ülkede Yemenî ve Kaysî Arapları arasındaki anlaşmazlığı yaydılar; şiîlik propagandasına giriştiler. Nuseyrîler, kendi bölgelerini bu bedevî göçüne karşı korudular. Böylece çeşitli mezheplere bağlı topluluklar, yerli hanedanların yönetimi altında Şam, Bağdat veya Kahire'deki hükümdarlara bağlandılar. Haçlı savaşları sırasında Marunîler, Kuzey Lübnan'daki yüksek alanlara yerleşerek burada sözü geçen bir hıristiyan topluluğunun gelişmesini sağladılar. Halep yöresinden gelen Tanuh Arapları, Güney Lübnan'da araplaşan kavimler arasında bir emirlik kurdular. Bunlardan, önceleri hıristiyan olan Buhturlar Abbasîler tarafından İslâmiyeti kabule zorlandılar. Öte yandan başka bir lübnan kavmi olan Dürzîlerin adı, ilk defa XI. yy.ın ilk yarısında fatımî halifesi Hakim Biemrillah zamanında geçer. Fakat, bunlar Lübnan'ı aştılar; Kesrevan dağlarında, sonra da Şuf bölgesinde yerleştiler. Lübnan, haçlılar zamanında müslümanlarla hıristiyanlar arasında bir sınır oldu. Bu topluluklar, islâm - hıristiyan ve islâm - moğol savaşları sırasında Akkâr, Kesrevan ve Curd topraklarına kolayca yerleştiler. Memlûklar 1293'te bu bölgeye yerleşen âsilere yenildiler; fakat 1304'te İbni Teymiye'nin verdiği fetva üstüne Nuseyrî, Mutovalî ve Dürzîlere karşı Kesrevan seferini yaparak Lübnan'ı ellerine geçirdiler. Bu bölge halkının komşularıyle ilişkilerini keserek herhangi bir ayaklanmayı önlemek için bir kısım türkmenleri, Kesrevan dağlarına yerleştirdiler. Lübnan'ın kıyı bölgelerini, askerî bölge durumuna getirdiler.

XIV. yy.da, hıristiyan donanmalarının Suriye kıyılarına yaptığı akınlar yüzünden Lübnanlılar, özellikle Dürzîler, dağılan taraftarlarını toplayarak, yeniden eski topraklarına yerleştiler. 1414'te Roma'ya giden bir dürzî - marunî heyeti, papa tarafından kabul edildi. Bu arada Marunîler, Nehri İbrahim güneyindeki bölgeleri, ellerine geçirdiler (XV. yy.). XVI. yy. başında Tenuhîler, 1516'da Suriye'yi alan Osmanlılara bağlı kaldılar. Lübnan'da gücü azalan Tenuhîler, yönetimi Dürzîlerden Maanoğullarına bırakmak zorunda kaldılar. Bunlardan Fahreddin II Lübnan'da bağımsız bir devlet kurmayı tasarladı. XVII. yy.ın ilk yarısında, Osmanlı devletine karşı ayaklandı. İsyan, 1635'te bastırıldı. Halefleri zamanında Lübnan'da yine karışıklıklar çıktı. 1660'ta Şam valisi olan Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, Lübnan'a kuvvet göndererek ayaklanmayı bastırdı. 1698'de Maanoğullarının son emîri Ahmed ölünce, Lübnan'da iktidar Vâdiyütteym'den gelen Şihaboğullarına geçti. Bu değişikliği, Lübnan ileri gelenleri ve Osmanlılar kabul ettiler. Fakat Şihaboğullarının Kaysîleri tutması yüzünden Lübnan'da yeniden karışıklıklar çıktı. Daha sonra Canbulatî ve Yezbekî adında iki fıkra birbirlerine karşı cephe alarak karışıklıkları daha da arttırdılar. Maanoğulları kuzey lübnan hıristiyanlarını Güney Lübnan'a gelmeleri için kışkırttı. Şihaboğulları da Marunîlere yakınlık gösterdiler. 1578'den sonra Lübnan'a gelen hıristiyan misyonerlerinin etkisi altında kalan bu dürzî beylerinden bir kısmı, daha XVII. yy.ın ortalarında Katolikliği kabul ettiler; böylece Lübnan'da hıristiyanların sayısı arttı. Şihaboğulları, zaman zaman Osmanlı devletine karşı olaylar çıkardılar. Bunlardan Mansur, Akdeniz'deki rus donanmasıyle ilişki kurdu (1771). Beyrut'u Ruslarla birlikte kuşattı. Fakat başarı elde edemedi, şihaboğlu emîrlerinden Beşir II zamanında Hıristiyanlık Lübnan'da çok gelişti. Hıristiyan olan Beşir'in Lübnan'daki emîrliği Hıristiyanlığın bir zaferi olarak benimsendi. Fakat, dürzî şeyhleri onu desteklemediler. 1826'da müslümanlar, rum korsanlarının baskınını ileri sürerek, hıristiyan evlerini yağmaladılar. Beyrut hıristiyanları Lübnan'a çekilmek zorunda kaldı. Beşir, 1789-1840 yılları arasında büyük bir Lübnan devleti kurmağa çalıştı. Osmanlı devletine, özellikle Akkâ valisi Cezzar Ahmed Paşaya yardım eder göründü; fakat kendi çıkarlarını korudu. Bir ara İngilizlere ve Mısır valisi Mehmed Ali Paşaya sığındı; sonra da onlara yardım etti (1832). Osmanlı devleti de Dürzîleri tuttu. Bu yüzden Lübnan'ın Deyrülkamer, Zahle ve Met gibi illerinde müslümanları tutan Dürzîler ile Beşir'i tutan hıristiyanlar arasında çatışmalar oldu. Ancak mısır ordusunun, Beşir'in merkezi Beytüddin ile Deyrülkamer'i almasıyle, çatışmalar önlendi. Beşir 1840'ta bir kere daha ülkesinden ayrıldı. Fakat İbrahim Paşanın yönetimi Lübnanlıları memnun etmedi; yeni ayaklanmalar oldu. 1840-1860 Yılları arasında Lübnan, Osmanlı devleti tarafından yönetildi. Bu arada başta Fransa olmak üzere Batılıların kışkırttığı marunî-dürzî anlaşmazlıkları başgösterdi. Osmanlı devleti bunu önleyemedi. 1841'de çatışma başladı.

Mustafa Nuri Paşa Beyrut'a gelerek, ıslahata girişti; Lübnan'ı devletin seçtiği bir memurla yönetmeğe çalıştı. Batılılar, bir hıristiyan memur tayin edilmesi konusunda direndiler. Uzun görüşmelerden sonra Lübnan'ın biri marunî öteki dürzî iki kaymakamla yönetilmesi kararlaştırıldı. Bunun için de iki kazaya ayrıldı. 1845'te yeni bir ayaklanma oldu. Babıâli, hariciye vekili Şekib Efendiyi Lübnan'a göndererek halkın silâhlarını toplattı.

1846'da, Lübnan'ın, maiyetlerinde birer karma meclis bulunan iki kaymakam tarafından yönetilmesi kabul edildi. Marunîler 1860'ta ayaklandılar; buna karşılık Dürzîler de, onların köylerini bastılar; bazı kimseleri öldürdüler. Olay Batı'da yankılar uyandırdı. İngilizler ve Fransızlar, Lübnan'a 5 000 kişilik bir kuvvet çıkardılar. Babıâli bunu önlemek üzere, hariciye vekili Fuad Paşayı fevkalâde komiser göreviyle Lübnan'a göndererek kargaşalığı bastırdı; Dürzîleri cezalandırdı. Bunun üstüne Lübnan'ın yönetim durumu 1861 Antlaşmasıyle yeniden düzenlendi. Yabancı birlikler çekildiler. Yapılan antlaşmaya göre Lübnan, Beyrut ve Şam eyaletlerinden tamamen ayrıldı; yerli olmayan, fakat devletin uyruğunda bulunan bir hıristiyan mutasarrıfın yönetimine bırakıldı. Her topluluktan ikişer üye seçilerek bir yönetim meclisi kuruldu. Kurulan yedi kazanın birinde yine cemaatlerin seçtiği birer meclis görev aldı. Güvenlik işleri, ayrı ayrı topluluklardan seçilerek kurulan bir zabıta gücünün eline verildi. Lübnan'a ilk olarak Davud Efendi (1816 - 1868) adında bir ermeni katolik mutasarrıf tayin edildi. Daha sonra onun yerine, Franko Paşa (1868 - 1873) ad-

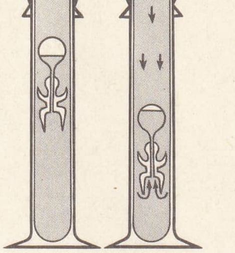

lüdyon

lı bir hıristiyan arap geçti (Osmanlı yönetimindek Lübnan'ın mutasarrıfları şunlardır. Rüstem Paşa (1813 - 1883); Vasa Paşa (1883-1892), Naum Paşa (1892-1902). Mutasarrıflığın merkezi, Güney Lübnan'da Deyrülkamer'in doğusundaki Beytüddin idi. Bu yönetim düzeni kurulduktan sonra, Birinci Dünya savaşına kadar Lübnan'da önemli olaylar olmadı. Komşu ülkelerden ve Avrupa'dan gelen turistlerin bıraktıkları para ve Mısır, Amerika, Brezilya gibi dış ülkelere göçerek, oralarda zengin olan Lübnanlıların yardımları gelişmeyi hızlandırdı. Aynı zamanda Lübnan, ayrılma hareketleri için yapılan çalışmaların merkezi oldu. Bu yüzden, Osmanlı devleti Birinci Dünya savaşında Lübnan'ı Dahiliye nezaretine bağlı, başında müslüman bir mutasarrıf bulunan bağımsız bir mütasarrıflık durumuna getirdi, yabancıları tuttukları bilinen bir kısım marunî ve dürzî ileri gelenleri bir süre Kudüs'te oturmak zorunda bırakıldı; aşırı ayrılma taraftarları hakkında kovuşturma yaptırıldı, bazıları cezalandırıldı. Lübnan, ekim 1918'de İngiliz kuvvetlerinin eline geçti. 25 Nisan 1920 San-Remo konferansında, Suriye ve Lübnan'ın Fransa mandası altına konulması kararlaştırıldı, 1 eylül 1921'de Fransa cumhuriyeti yüksek komiseri general Gouraud, Büyük Lübnan devletinin kurulduğunu, Beyrut'ta ilân etti. Merkezi Beyrut olan bu devlet, eski Cebeli Lübnan mutassarrıflığı topraklarını içine alıyor, kuzeyde Trablusşam ile Nehrülkebir'in denize döküldüğü yere, doğuda Anti - Lübnan'ın doruğuna, Baalbek ile El - Bika'nın bütününü, güneyde Sayda ve Sur havalisini içine alarak Akdeniz kıyısında Resunnakur'a kadar uzanıyordu. 24 Temmuz 1922 tarihli Londra kararnamesiyle Cemiyeti Akvam Fransa'nın mandasını onayladı. Zamanla Fransa himayesi gevşedi. 1926 Mayısında, Büyük Lübnan yerine, özel bir anayasaya ve bağımsız yönetime, 45 üyeden kurulu bir temsilciler meclisine kavuşan Lübnan cumhuriyeti kuruldu. 1936'da tanınan bağımsızlığı teminat altına alan Fransız-Lübnan Barış antlaşmasını Fransız parlamentosu onaylamadı, anayasa da 1939'a kadar uygulanmadı. General de Gaulle'ün temsilcisi general Catroux, 1941'de Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığını ilân etti, ama kararın uygulanması savaş sonrasına bırakıldı. İkinci Dünya savaşının başında, Fransa'nın yenilmesi üstüne 1941 yılı yazında Suriye ve Lübnan ingiliz kuvvetleri tarafından alındı. Aralık 1943'te general Catroux, Lübnan hükûmetinin temsilcileriyle mandanın 1 ocak 1944'te kaldırılmasını öngören bir antlaşma imzaladı. Bu tarihten sonra fransız ve ingiliz birliklerinin ülkeden ayrılmayışı, büyük çalkantılara sebep oldu. Savaşın sonuna kadar askerî güvenlik sebebiyle Doğu Akdeniz'de düzeni sağlamayı düşünen yeni fransız birliklerinin ülkeye çıkması, kanlı olaylara sebep oldu (mayıs - haziran 1945); bunun üstüne Fransa'nın protestolarına rağmen ingiliz birlikleri duruma müdahale etti. 23 Aralık 1945 tarihli Fransız-İngiliz antlaşmasıyla, fransız ve ingiliz kuvvetlerinin doğu akdeniz ülkelerini boşaltmasına karar verildi.

Sonradan Fransa ile ilişkiler düzeldi: Fransa lübnan ordusunun donatımını sağladı (1947) ve Lübnan'ın para siyasetini destekledi (1948). Bu arada yapılan antlaşmaya karşı Suriye hükûmeti, Suriye-Lübnan Ekonomi koruyucu gümrük tarifelerinin uygulanmasını isteyen Suriye'nin teşebbüsü üstüne kopma 1950'de kesinleşti. Beyrut limanı için elverişli olan ticaret serbestliğini engellemek ve serbest limanın işlekliğini devam ettirebilmek için Lübnan, Suriye baskısına karşı direndi ve ihracatını çoğaltmak için çabalarını arttırdı. 1949'da Lübnan'da büyük faaliyet gösteren Suriye Halkçı partisi kapatıldı. Suriye, hareketin başkanı Sadi'yi teslim etti ve 1953'ten sonra Lübnan'ın Bağdat Barış antlaşmasına katılmayı reddettiği ölçüde, Lübnan'a yanaşmağa başladı. Ama 1958'de Lübnan'da başkan seçiminin yaklaşması müslümanlarla, hıristiyanlar arasında iç savaşa yolaçtı; bu savaşta Raşid Kerami'nin ve Birleşik Arap cumhuriyetinin taraftarları, başkan Şemun'un (1952'de seçilmişti) taraftarlarıyle Pierre Gemayel'in yönettiği Falanj'a karşı çarpıştılar. Temmuz ayında Lübnan hükûmetinin çağrısı üstüne, A.B.D. birlikleri Beyruta çıkarma yaptılar.

Buhran, ağustos 1958'de general Şehab'ın cumhurbaşkanı, Raşid Kerami'nin ise meclis başkanı olmasıyle son buldu. Bir koalisyon hükûmeti kuruldu. Cumhurbaşkanlığına general Şehab'ın seçilmesinin (temmuz 1958) ertesinde, sünnî Raşid Kerami başkanlığında Nâsır taraftarı bir hükûmet kurulmasının (eylül - ekim 1958) hıristiyan çevrelerde uyandırdığı hoşnutsuzluk, millî birliğin ancak, dinî grupların dengesine saygı gösterecek bir koalisyon hükûmetiyle sağlanabileceğini ortaya koydu. Böylece, ikinci Raşid Kerami kabinesi (ekim 1958 - mayıs 1960), iki sünnî ve iki marunî (biri Pierre Gemayel) bakanla kuruldu. Haziran - temmuz 1960 seçimlerini kaybeden Kâmil Şamun'un Millî Liberal partisi dışında, Lübnan'ın, siyasî ve dinî yelpazesini en küçük birimlere kadar temsil eden en sekiz üyeli Saib Salam kabinesinde (ağustos 1960 - ekim 1961) olduğu gibi, kabine birçok tanınmış kimseyi kapsayabildi. Aslında hükûmette, sonra da ekim 1961'de kurulan üçüncü Raşid Kerami kabinesinde, Pierre Gemayel, kısa süre sonra, Lübnan'ı günden güne Mısır'a yaklaştıran, hattâ kendi memleketini, B.A.C.'den kısa süre önce ayrılan Suriye'ye karşı bir hücum üssü haline getirmek isteyen içişleri bakanı Kemal Canbulat tarafından bertaraf edildi. Ülke siyasetindeki bu gelişmeyi önlemek için lübnan toprağının hıristiyan veya müslümandan önce «suriyeli» olduğunu düşünen Suriye Halk partisinden (S.H.P.) otuz milis, ordu ve Kemal Canbulat'ın polis kuvvetleri tarafından birkaç saat içinde bastırılan bir hükûmet darbesi hazırladılar (30-31 aralık 1961 gecesi). Kemal Canbulat bu vesileyle siyasî hasımlarınını da (Nâsır aleyhtarı hıristiyanlar) ezdi.

General Şehab'ın görev süresi bitiminde, geleneğe uyularak eylül 1964'te başka bir marunî (Charles Helou) cumhurbaşkanı seçildi ve Hüseyin Huveynî başbakan oldu (eylül 1964 - temmuz 1965). İç buhran sırasında, Raşid Kerami başkanlığında parlamento dışı bir kabine kurmaktan (temmuz 1965 - mart 1966) çekinmeyen, «ruhsatsız» bütün siyasî partileri kanun dışı sayan yasaya dayanan Charles Helou, 1966 başlarında, sırasıyle, son Şam darbesini protesto eden baas'çıları, komünist lider Murat Kuvvetli'yi, Beyrut Müslüman Kardeşler teşkilâtı yöneticilerini tutuklattı. Bu tedbirler özellikle Nâsır aleyhtarlarını etkiliyor ve en tanınmış taraftarlarına dokunmuyorsa da, Lübnan aslında arap ülkeleri arasındaki büyük anlaşmazlıkların dışında kalmayı başardı; nazarî olarak, Şeria ırmağının yatağınırı değiştirilmesi projesine katılmayı kabul etti (Kahire konferansı, ocak 1964); fakat İsrail - Arap savaşına (haziran 1967) katılmadı. Sermayelerin ve Yakındoğu'daki bitmez tükenmez devrimlerin yurtlarından kaçmak zorunda bıraktığı insanların barınağı, büyük bir ticaret (ırak ve suudî arabistan petrolünün transit geçmesi ve kısmen tasfiyesi) ve turizm (Baalbek festivali) merkezi olan Lübnan, arap komşularına oranla tartışılmaz derecede zengindir. Kısmen A.B.D.'nin malî yardımının (Litani hidroelektrik tesisi projesi) desteklediği bu zenginlik, 1966'daki İntra bank'ın iflâsı ile bankacılık ve sanayii teşebbüslerini etkileyen sosyal çalkantının da gösterdiği gibi oldukça naziktir. Üstelik, birçok hükûmet buhranının da (Abdüllah Yafi kabinesi [nisan - aralık 1966]; Raşid Kerami kabinesi [aralık 1956]) ortaya koyduğu gibi, siyasî güçlükler henüz çözümlenmekten uzaktır. Başbakan Abdullah Yafi, Beyrut milletlerarası havaalanının uğradığı israil hava saldırısından (7 ocak 1969) on gün sonra çekildi. Demokratik cephe lideri Raşid Kerami millî bir koalisyon kabinesi kurdu (15 ocak); Lübnan'daki arap gerillalarının faaliyetini kısma kararından doğan karışıklıklar sonucu iki defa istifa etti, ama hükûmet kurulamadığı için görevde kaldı. Lübnan ordusu ile Filistin gerillacıları arasındaki çatışmalar, Yaser Arafat'ın Beyrut'u ziyaretine (18-19 ocak) kadar devam etti. Altı yıllık süresi dolan Charles Helou'nun yerine, 17 ağustos 1969'da, Süleyman Frangé cumhurbaşkanı seçildi. Yeni hükûmeti Saip Selâm, parlamento dışı üyelerden kurdu (16 temmuz 1971).

Anayasa

1926'da hazırlanan ve birçok defa değişiklik yapılan Lübnan anayasası uyarınca yasama yetkisi tek bir meclistedir; bu meclis bugün dereceli genel seçimle seçilen 99 milletvekilini kapsar; başkanı şiî bir müslümandır; çeşitli din toplulukları, önemleriyle orantılı sayıda milletvekiliyle temsil edilir. Hükûmet etme gücü, altı yıl için seçilen bir cumhurbaşkanı ile (daima Marunîlerden), meclise karşı sorumlu olan (daima sünnî müslümanlardan) bir başbakanın elindedir.

Edebiyat

Lübnan eskiden beri fransız kültürüne açık bir ülkedir. XVIII. yy.dan beri fransız dinî misyonları ülkede eğitim kurumları açtı; 1839'da, cizvitler Beyrut'ta bir kolej kurdu, sonradan buna yüksekögretim bölümleri de eklendi. 1909'da Laik Fransız misyonu Beyrut'ta bir lise açtı. Bugün Lübnan cumhuriyetinin resmî dili Arapça ise de, eserlerinde Fransızcayı kullanan birçok yazar vardır. Millî efsanelerle zenginleşmiş bu edebiyat, 1910'dan sonra, Şükrü Ganem'in (1861-1930) *Antere* adlı oyunuyle düş ülkelerde de tanınmağa başladı.

Birinci Dünya Savaşından sonra şair Charles Crom (doğ. 1894) *La Revue Phénicienne*'i (Fenike Dergisi) kurdu; *La Montagne Inspirée*'sinde (İlhamlı Dağ) [1934] lübnan yurtseverliğinin övgüsünü yaptı; ülkesinde edebiyat ve sanat hareketinin canlanmasında önayak oldu. Onun yanı sıra Jacques Tabet (doğ. 1885), Elie Tyane (doğ. 1885), Hector Clat (doğ. 1888) ve Michel Siha (1891-1954) fransız edebiyatı etkisindeki şiir geleneğine yeni bir renk katmayı bildiler. 1945'ten sonra Georges Şehade (doğ. 1910) büyük ün kazandı: şiirinde arap ve fransız ustalarının mirasını uyumlu bir öz içinde verdi; oyun türünden son derece orijinal eserleri geniş kitlelerce sevilip benimsendi, büyük seyirci çekti: *Monsieur Bob'le* (1951). *Histoire de Vasco* (Vasco'nun Hikâyesi) [1956], *Le Voyage* (Gezi) [1961]. Çağdaş romanın başlıca temsilcileri *Enfants de la Terre* (Toprağın Çocukları) [1948-1951] adlı roman üçlüsünün yazarı Farjallah Haik (doğumu 1909); *Sommeil Devlivré* (Kurtarılmış Uyku) [1952] ve *Sixième Sens*'ın (Altıncı Duyu) [1960] ve ayrıca şiir derlemelerinin yazarı André Şedid'dir (doğ. 1920). Lübnan şiir kolu Victor Hakim (doğ. 1907), Fuad Ebuzeyd (doğumu 1915) ve Camille Ebussuan (doğ. 1920) ile daha da güçlendi. Lübnan edebiyatındaki bu önemli gelişim, ifade araçlarını Batı'dan alarak kendi öz niteliğini bulan bir kültürün belgesidir. Lübnan'da fransız dilindeki edebiyatta, günümüzde, aşırı modernliğe doğru bir kayma görülür: Cevad Bulos'un, René Habasi'nin derin düşüncelere yönelmiş edebiyatlarına, Vahe Katça'nın sertliği ve bunaltılılığı bir karşıt meydana getirir.

Arap dilindeki lübnan edebiyatında ise, şiirin yeri hep en öndedir. Said Akl ile Ganim'in temsil ettikleri, tecvit geleneğine bağlı sembolist akım, Salah Labaki ve Nuceym'in eserleriyle varlığını devam ettirdi. Ama Halil Havi'den sonra, Yusuf ve Hal'in 1951'de kurduğu *Şiir* dergisi çevresinde toplanan genç şairler geleneksel biçimleri bırakarak bunalımlarını, düşkün insanlara duydukları acımayı dile getirdiler. Bunlar arasında El - Hac Unsi, Ali Ahmed Sait (Adunis denir), şevki Ebu Şakra sayılabilir. Farklı lehçeyle yazılan halk şiiri İskender Haddad, Reşid Nahla, Esad Saba, Esad el-Sabali ile büyük canlılık kazandı.

Arap dilindeki lübnan edebiyatında Amis Frayha ve Semire Azzam tarihî anlatıları ve aşk romanlarıyle büyük rağbet kazandılar. Ama daha sonra roman türü toplumsal uzlaşmalara ve edebî şekilciliğe karşı çıkan Cemil Cabir, Suheyl İdris, Leylâ Ba-

lebekî, Şamî, Halim Bereket gibi yazarlarla büyük bir evrim geçirdi. (M)

LÜBNAN sancağı veya **CEBELİLÜBNAN sancağı,** Osmanlı imparatorluğunda Lübnan'ın dağlık bölgelerinde kurulan idarî bölge. (Bk. LÜBNAN.) [M]

LÜBÜB çoğl. i. (ar. *lübb*'den *lübūb*). *Esk.* İçler, özler. || *Mec.* Her şeyin en iyileri.

— Bot. Kabuklu meyvelerin içi. (M)

LÜBÛS çoğl. i. (ar. *libās*'tan *lübūs*). *Esk.* Giyecekler, giysiler. *Eşanl.* ELBİSE. (M)

LÜCCE i. (ar. *lücce*). *Esk.* Engin deniz: *Mevc-hîz oldu yine lücce-i deryâ-yı Aden* (Nedim). *Kudur, ey lücce-i zulmet, mütehevvir, çılgın / Gülerim kahkaha-i ye'sile çığlıklarına* (Tevfik Fikret). || Kalabalık. || Ayna.

◆ **Lücce lücce** zf. *Esk.* Dalga dalga: *İçimde cûş ederek lücce lücce istiğrak / Ezânı beklemez oldum; açılmadan âfâk* (M. Â. Ersoy). [M]

LÜDENSCHEID, Almanya'da (Batı Almanya, Rheinland-Westfalen) şehir, Sauerland dağının eteğinde; 57 100 nüf. İlk zeplinin madenî iskeletinin kurulduğu önemli makine ve elektrikli cihazlar yapımı merkezi. Plastik maddeler yapımında kullanılan makineler. (L)

LÜDERİTZ, esk. **Angra Pequena,** Güneybatı Afrika'nın güney kıyısında liman şehri; 3 450 nüf. Ülkenin güneyine ulaşan demiryolunun ilk istasyonu. Önemli ıstakoz avcılığı. Konservecilik.

— Tar. Alman tüccar Adolf *Lüderitz* (1834 - 1886), 1883'te Angra Pequena limanıyle çevresindeki kıyıları Portekizlilerden satın aldı. Ertesi yıl bölge resmen Almanya'ya geçti ve Güneybatı Afrika sömürgesinin çekirdeğini meydana getirdi. İlk alman tesisi Lüderitz-Bucht (1886), 1920'de Lüderitz adını aldı. (L)

LÜDERİTZ (Adolf Franz), alman tüccarı, sömürge valisi ve kâşifi (Bremen 1834 - Orange eyaleti 1886). Tütün tüccarıydı; 1881-de Lagos'ta bir imalâthane kurdu, 1883'te Hotanto'lu bir kabile reisinden bölgeyi ve *Angra Pequena* körfezini satın aldı. Güney Afrika'daki ilk kuruluş olan bu bölge (daha sonra Alman Güneybatı Afrikası) Lüderitz - Bucht adını aldı. Lüderitz, Oranj ırmağında yaptığı bir keşif gezisinde öldü. (L)

LÜDERS (Aleksandr Nikolayeviç, — kontu), alman asıllı rus generali (Podolya'da 1790 - Odessa 1847). 1826'da general oldu, 1831'de Varşova'ya saldırıda yararlık gösterdi. 1848-1849'da Tuna illerindeki ve Macaristan'daki ayaklanmaları bastırdı. 1861'de Polonya valisi olan Lüders, sert davranışı yüzünden suikasta uğradı (1862); bu olay görevden alınmasına yolaçtı. (L)

LÜDİYEN sıf ve i. (fr. *ludien*'den). Jeol. Eyosen sisteminin üst katına denir. (Bartoniyen ile Sanuvaziyen arasında yer alır.) [L]

LÜDYON i. (lat. *ludoio,* palyaço'dan fr. *ludion*). Fiz. Suya batırılmış bir cismin göstereb ileceği farklı durumları incelemeğe yarayan âlet.

— ANSİKL. *Lüdyon,* içi tamamıyle su dolu ve ağzı esnek bir zarla örtülü bir cam kaptan meydana gelir. Suyun içinde, üzerine bir delik açılmış, içi oyuk, küçük bir küre yüzer; bu kürenin ucuna da küçük bir bebek asılmıştır. Zarın üzerine bastırılınca, su, kürenin içindeki havayı sıkıştırarak içeri dolar; böylece lüdyonun ağırlığı artar ve aşağıya doğru iner; zarın üzerindeki basınç kaldırılınca yine yukarıya çıkar. (L)

LÜETİN i. (lat. *lues,* bozulma ve *venerea,* frengi'den). Biyokim. Noguchi tarafından, frengi virüsünün (*Treponema pallidum*) saf kültürlerinden elde edilen madde. (L)

LÜFER i. (yun. *gufari* ve *gomfarion*'dan). Zool. Gövdesi hafif pullu, eti beyaz ve lezzetli balık. (İlmî adı *Temnodon saltator* veya *Pomatomus saltatrix.* İstavritgillerden).

— ANSİKL. Zool. *Lüfer,* fazlasıyle yırtıcı ve obur bir balıktır. Atlantikte boyu 100 sm'yi bulur; nadiren daha iri olanları da vardır. Lüferin sırtı koyu, yanları açık mavi veya yeşilimsi gümüşî, karnı parlak beyazdır. Yüzgeçleri genellikle renksiz ve mattır. Yalnız göğüs yüzgeçleriyle solungaç kapaklarında hafif altın sarısı bir renk göze çarpar.

Türkiye denizlerinde bol olan bu balıklar boylarına göre çeşitli isimler alır:

10 sm'ye kadar yavrulara *defneyaprağı;* 10-15 sm'ye kadar olanlara *çinakop;* 15-20 sm'ye kadar olanlara *sarıkanat;* 20-30 sm'ye kadar olanlara *lüfer;* 30 sm'den fazla olanlara *kofana* denir.

İstanbul sularında her mevsimde lüfer avlanırsa da asıl mevsimi ağustos, eylül ve ekim aylarıdır. Lüfer en çok dalyanla ve olta ile avlanır. Taze olarak yenir. Tuzlaması da yapılır.

— Mutf. *Lüfer fümesi*'ni hazırlamak için, balıkların başları çıkarılır, içleri temizlenir. Deniz suyunda yıkanır. 24 Saat tuza yatırıldıktan sonra kuyruklarından ince tülbente sarılarak ve 7-8 gün tütsüleme fıçılarına asılarak sarartılır. Sonra havadar bir yerde bekletilir. (M)

LÜGOL i. (fr. *lugol*). Eczc. Yüz kısım suya bir kısım iyodo-iyodür katılarak hazırlanan kuvvetli çözelti. (Ayrıca «Tarnier» çözeltisi denilen yüzde 0,15'lik iyodürlü bir çözelti daha vardır.) [LÜGOL ERİYİĞİ de denir.]

— ANSİKL. Jinekoloji. *Lügol testi.* Cinsel faaliyetin devam ettiği devrede, bir kadında normal dölyatağı boynu mukozası lügol ile boyanırsa esmer akaju rengini alır; bu kısımda herhangi bir bozukluk varsa mukoza «lügol almaz». Bu metot bazı urların erken teşhisine imkân verir. (L)

LÜHÛD çoğl. i. (ar. *lahd*'den *lühūd*). *Esk.* Mezarlar, kabirler. (M)

LÜHÛK i. (ar. *lühūk*). *Esk.* Ulaşma, erişme, birleşme, iltihak etme: *Husûl-i zafer veya lühûk-ı zarara müeddi olan esbap ve illetleri...* (Naima). [M]

LÜİZAR i. (fr. *luisard*). Miner. Mikalı olijist demir. (L)

LÜK i. (fars. *lāk*'tan). *Esk.* Boyacılıkta kullanılan hint zamkı. || *Lük boyası,* kırmızı boya. (Dilimizde *lak, laka* ve *lök* şeklinde de kullanılır.) [M]

LÜKATA i. Bk. LUKATA.

LÜKNET i. (ar. *lüknet*). *Esk.* Konuşmadaki tutukluk, peltekik: *Lâtif lükneti bir tıfl-ı hande-mûtâdın* (Tevfik Fikret). || *Lüknet-i elhân,* nağmelerin peltekliği. (M)

LÜKOFLEKS i. (tes. edil. ad). Kim. Polivinil klorür'ün (vinil klorür'ün yüksek polimeri) ticarî adlarından biri.

— ANSİKL. *Lükofleks,* sıcakta kalıplanabilen, eritilerek eklenebilen ve bükülebilen termoplastik bir reçinedir. Eriticilere ve kimyasal etkenlere karşı oldukça dayanıklı levha, boya, kap v.b. yapımında kullanılır. (L)

LÜKS i. (lat. *luxus*'tan fr. *luxe*). Aşırı gösteriş, şatafat; gereksiz masraf ve israfla belirlenen gösterişli yaşama tarzı: *Lüksün aleyhinde olduğu halde, odasında Ethem Paşa'nın o berbat resmiyle, Alasonya'nın topoğraf haritasını bulunduruşuna bir türlü mânâ verememişti* (Ömer Seyfeddin). || *Teşm. yol.* Gerekli olanın sınırlarını aşan, gereksiz sayılan şey: *Bu yasa bizim için bir lükstür.*

— Mal. *Lüks vergileri* (veya *resimleri*), çeşitli devirlerde, kanunkoyucunun lüks niteliğinde olarak kabul ettiği (mücevherat, kürk v.b.) şeylerin veya aşırı gösterişli bazı masrafların tabi tutulduğu vergi veya resimler.

LÜKSEMBURG haritası

◆ Sıf. Şatafatlı, süslü: *Lüks bir vapurda kılıksız bir arap neferinin kucağında bir minimini kız çocuğu* (R. N. Güntekin). ‖ *Teşm. yol.* Gerekli olanın sınırlarını aşan, gereksiz.

— Denizc. *Lüks mevki,* Denizcilik Bankası İstanbul Şehir Hatları işletmesi vapurlarının bazı seferlerinde (Köprü - Kadıköy, Köprü-Yalova v.b.) çalışan vapurların kıç alt ve üst güverte salonundaki bölüm. (Buralarda oturanlardan birinci mevki biletinden başka bir de «lüks mevki farkı» denilen ek ücret alınır.) ‖ *Lüks mevki* (veya *kamara*), Denizcilik bankası iç ve dış hatlarında çalışan bazı vapurlarda, ücreti 1. mevkiden daha çok olan kamaraların bulunduğu bölüm, kamara.

— Eğlence yerleri. *Lüks tarife,* yılbaşı, bayram gibi olağanüstü günlerde bazı eğlence yerlerine, yetkili makamlarca tanınan, yüksek tarife.

— .Huk. *Lüks masraflar.* Bk. MASRAF.

— Lokantacılık. *Lüks lokanta,* tarifesi mahallî belediyelerce tespit edilen ve bu tarifeyi alabilmesi için belirli şartlar aranan lokanta. (Belediyelerce en yüksek tarife bu sınıf lokantalara verilir.)

— Matbaac. *Lüks baskı,* kitapların normal baskısından ayrı olarak, iyi cins kâğıtlara basılan, genellikle numaralı, ciltli, bazılarında da yazarlarının imzası bulunan baskı.

— Sine. *Lüks koltuk,* büyük şehirlerdeki bazı sinemalarda salonun arka tarafında, rahat oturuşlu, fiyatı diğer yerlere oranla daha fazla olan koltuk. (ML)

LÜKS i. (fr. *luxe*). Hava basıncıyle çalışan bir çeşit petrol lambası (*lüks lambası* da denir); *Lüksün kuvvetli ışığı altında saçları ve yüzü bembeyaz, gözleri kamaşmış, bana elini uzatıyor* (R. N. Güntekin). *Hava epeyce kararınca Nihan bahçede lüks lambası ışığında durmak istemedi* (R. H. Karay).

LÜKS i. (fr. *lux*). Metrol. Aydınlatma birimi (sembolü: Lx); metre kare başına, düzgün olarak dağılmış 1 lümen'lik dik bir ışık akışı olan bir yüzeyin aydınlanmasına eşittir. (Lüks'ün kullanılan üst katı *fot*'tur; santimetre karede 1 lümen'lik aydınlanmayı veren fot 10 000 lüks'e eşittir.) [L]

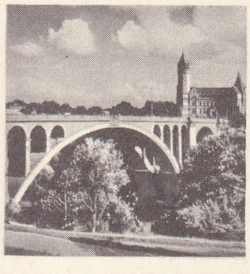

Adolphe köprüsü

LÜKSEMBURG, fr. **Luxembourg,** Lüksemburg büyükdüklüğünün başkenti, Alzette çayının sol kıyısında; 77 300 nüf.

Şehrin ilk yeri (*Oberstadt*), Alzette ile Petrusse ırmaklarının kavşağındaki bir menderesin dışbükey kısmıdır. Güzel mahalleleriyle yukarı şehir, şehircilik çalışmaları sonunda havadar bir hale getirilmiştir: batı surlarının yerini parklar almıştır. Birçok anıt (XIX. yy. sonundan kalma Büyükdüküklük sarayı; barok üslûbunda katedral) bulunan bu semt, fikir ve idare merkezidir. Eskiden Alzette vâdisinde doğuya ve kuzeydoğuya doğru gelişen birkaç varoşa (Pfaffenthal, Clausen, Grund), ırmağın sağ kıyısında müstahkem köprü ve tüneller (Rham yaylası), baruthaneler (Pfaffenthal'ın doğusunda) hâkimdir. Şehir surların yıkılmasından sonra, Petrusse'un sol kıyısında batıya ve güneye doğru genişlemiştir; gar semti, otelleri, bankaları, sanayi şirketleriyle şehrin malî ve ticarî merkezi haline gelmiştir. Daha batıda bir konut semti uzanır.

LÜKSEMBURG büyükdüklüğü

LÜKSEMBURG'un kuşatılması (1684)
XVII. yy. fransız okulu
Nantes müzesi, Fransa

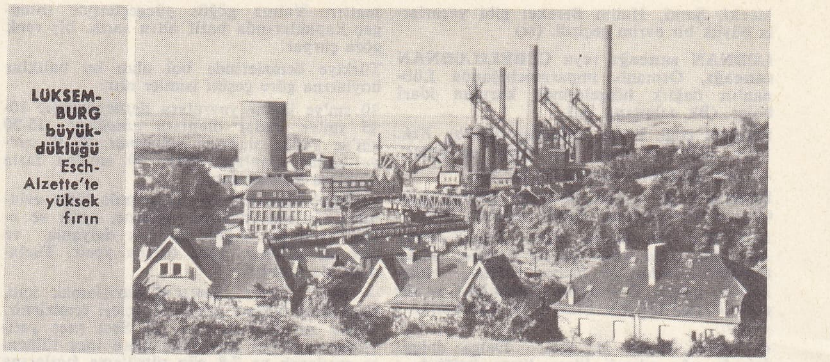

LÜKSEMBURG büyükdüklüğü Esch-Alzette'te yüksek fırın

Lüksemburg siyasî başkent olmasının yanı sıra aynı zamanda da bir sanayi merkezidir: güney (Hollerich) ve kuzey banliyödeki (Eich, Dommeldange) metalürji tesisleri; dokuma fabrikaları; makine fabrikaları; besin sanayii; sigara fabrikası.

● *Tarih.* Lüksemburg, eski bir roma kulesinin adını alan (*Lucilinburhud* [«küçük şato»]) Sigefroi şatosu (963) çevresinde gelişti; şehre kontları 1244'te hürriyet verdiler. XVII. yy.da stratejik önemi yüzünden Fransızlar tarafından işgal edildi (1684-1697); Vauban'ın eklemeler yaptığı hisar, Ryswick barışında geri verildi. Germen birliğine bağlı olan kaleye, 1815-1867 arası bir prusya garnizonu yerleştirildi, sonra surları yıkıldı. 1926'dan beri Milletlerarası Çelik kartelinin merkezi olan Lüksemburg 1952'de Avrupa Kömür ve Çelik topluluğunun merkezi oldu. (L)

LÜKSEMBURG, fr. **Luxembourg,** Avrupa'nın kuzeybatısında tarihî bölge, Meuse ve Moselle ırmakları arasında; Belçika ile Lüksemburg tarafından bölüşülmüştür. İspanyol ve Avusturya hâkimiyeti zamanında kendinin de içinde yer aldığı Felemenk, Trier ve Liege bölgeleriyle Limburg ve Lorraine dükalıklarıyle sınır komşusudu. Daha sonra, *Liciliburgum, Luceborg* v.b. adıyle Austrasia'ya katılan (Tongre'ler ve kısmen Trevire'lerin yaşadığı) eski galya bölgelerine tekabül eder. (L)

LÜKSEMBURG büyükdüklüğü, fr. **Grand - Duche de Luxembourg,** Batı Avrupa'da devlet; Fransa, Belçika ve Almanya arasında; 2 587 km²; 335 000 nüf. Başkenti *Lüksemburg.*

Coğrafya

Lüksemburg toprakları iki tabiî bölgede uzanır. Kuzeyde sert iklimli, ormanlarla örtülü, soğuk ardenne yaylasını Moselle ırmağının kolları yarar. Burası tabiî şartları çetin olan, toprakları ilkel metotlarla işlenen, ama son zamanlarda kozalaklı ormanları ve çayırlar yetiştirilmesiyle değerlendirilen *Ösling* bölgesidir; manzaralarının güzelliği sayesinde çok turist çeker. Güneyde *Gutland* («iyi bölge») Paris havzasının tortul örtüsü üzerinde uzanır; fakat jeoloji tabakalarının yükselmesi, burada manzaraların çok çeşitli bir hale gelmesine yolaçmıştır: hidrografya ağı yaylaları sınırlar; sınır engebeleri ve geniş vâdiler verimli ve karışık tarım faaliyetini destekler (tahıl, sanayi bitkileri ve yemlik bitki tarımı; meyve bahçeleri; tabiî otlaklar). Bu kesimde kuzeyden güneye doğru şu kısımlar ayırt edilir: Atter-Alzette ırmaklarıyle akaçlanan ve bölgeyi çepeçevre kuşatan çöküntüye hâkim olan triyas kumtaşlarından oluşmuş yamaç; güneye doğru yavaş yavaş alçalan yamacın meydana getirdiği daha yumuşak iklimli yayla (sıcaklık ve yağış rejimi güney özelliği taşır). Meyve bahçeleri ve bostanlar, önemli besin sanayiine hammadde sağlar. Rüzgârlara açık yamaçlardaki bugün ortadan kalkmak üzere olan bağlardan hâlâ çok makbul şaraplar elde edilir. Büyükdüklüğün güneybatı ucunda Liyas çağının kalkerli yamaçları uzanır. Burada lorraine filizine benzeyen bir demir filizi çıkarılır; Lüksemburg'un demir bölgesi olan bu kısımda önemli metalürji tesisleri kurulmuştur; çıkarılan filizin bir kısmı Belçika'ya sevkedilir. Merkezdeki kırlar ve kuzeydeki ormanlık yaylalarla, yer yer fabrikalar ve işçi siteleri serpiştirilmiş bu tekdüze sanayi bölgesinin görünüşü çelişir. Dudelange, Rumelange, Esch, Differdange ve Pétange - Rodange başlıca merkezlerdir.

Faal nüfusun üçte biri tarımla geçinir; temel ürünler tahıl ve patatestir; ülkede büyük sığır ve domuz sürüleri de beslenir. Fakat ekonominin temeli demirdir; yılda yaklaşık olarak 6 milyon ton filiz çıkartılır; çelik üretimi 4 milyon tonu aşar; yirmi beş yüksek fırın, yedi çelik fabrikası, çıkarım merkezleri ve metalürji tesislerinde 21 000 işçi çalışır ve «Lüksemburg Avrupa Kömür ve Çelik birliği»nde önemli üç devletten biri olan büyükdüklük, maden filizi kaynaklarıyle kok ve mamul madde ihtiyaçları dolayısıyle komşu imalâtçı ülkelerle sıkı ilişkiler kurmuştur.

Hayat seviyesi ve iktisadî gelişme

Lüksemburg dünyanın, hayat seviyesi en yüksek ülkelerinden biridir. Çelik sanayiinde çalışan işçilerin gelirinin karşılaştırmalı indisi şöyledir: Lüksemburg, 100; Belçika, 89; Almanya, 74; Fransa, 72; Hollanda, 69. Lüksemburg büyük servetler ülkesi değildir: iktisadî ve sosyal yapı sağlam bir orta sınıfa (köylüler, memurlar ve serbest meslek mensupları) ve iyi yaşayan bir işçi sınıfına dayanır.

Hayat seviyesi yavaş gelişmiştir; fakat 1960'ta elde edilen hız sayesinde, yine de Avrupa'da erişilmiş en yüksek hayat seviyelerinden biri durumundadır. Her 5 kişiye bir otomobil, 4 kişiye bir telefon, 8 kişiye bir televizyon düşer. Oda başına düşen insan yoğunluğu, 0,8 kişiden ibarettir. 1960-1965 (dahil) arası, millî gelir, her şeye rağ-

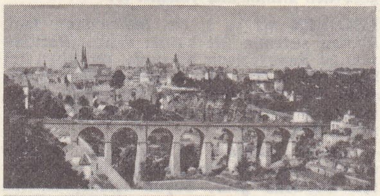

genel görünüş

LÜKSEMBURG büyükdüklük sarayı

Foto. *Giraudon, Lüksemburg Turizm bürosu, Krier* (*LAROUSSE*)

men yüzde 25 artmış, tüketim maddelerindeki fiyat artışı ise yüzde 11 olmuştur.

Bu yüksek hayat seviyesi, güçlü demir sanayiinden doğmuştur. Bağımsızlığa kavuşma tarihi olan 1839'da Lüksemburg fakir bir ülkeydi. Dökme demirin fosforunu gidermeyi sağlayan Thomas ve Gilchrist metodunun icadıyle (1877) iktisadî hayatı değişti; çelik sanayiinin yanı sıra küçük tamamlayıcı sanayi dalları gelişti, maden köpükleri sayesinde az verimli topraklar değerlendirildi. Yılda nüfus başına 10 ton (A.B.D.'ninkinden on beş kat yüksek) üretimle demir sanayii, sanayi üretiminin yüzde 60'tan fazlasını karşılar ve sanayi işçilerinin yarıdan çoğunu istihdam eder. Üretiminin yüzde 95'ini ihraç eden ülke büyük ölçüde döviz sağlar. Fakat 1900'den beri arazinin ve iç pazarın darlığı sebebiyle sanayi kalkınması oranı, Batı Avrupa'nın geri kalan kesimlerinden daha düşüktür. Üstelik kendi ihtiyacı için çeşitli ürünler ithal etmek zorunda olan Lüksemburg'un, satabileceği ürünlerin çeşidinin çok sınırlı olması, dış pazarlar bulmayı güçleştirir. Ülke iktisadî buhranlardan çok çabuk etkilenir, komşu ülkelerin rekabetine karşı da çok hassastır. Oysa, büyük tüketim merkezlerinden uzak olan Lüksemburg'un denize açılan bir kapısı ve ırmak yolları yoktur; demir sanayii, yakıt bakımından bütünüyle dış ülkelere bağımlıdır; üstelik demir kapsamı düşük olan filizlerinin büyük ölçüde kok'a ihtiyacı vardır ve demir sanayii ancak kendi filizlerinden yararlanarak rekabete girişebilecektir. Doğum oranının gerilemesi ve nüfusun yaşlanması kalifiye işçi sıkıntısı yarattığından, sanayi, rekabeti devam ettirebilmek için her ne pahasına olursa olsun teknik avantajını korumak çabasındadır.

Bu yüzden Lüksemburg, bir modernleşme, verimi artırma ve komşu ülkelerle sıkı işbirliği yapma siyaseti gütmek zorundadır.

Ortak Pazar çerçevesi içinde, en yavaş gelişme temposu, Lüksemburg'dadır. İlk imalât safhasındaki demir-çelik arıtılması ve metalürjinin hâkim olduğu bir sanayinin yetersiz şekilde çeşitlendirilmesinin cezasını, Lüksemburg, bugün ödemektedir. Bu sanayinin gelişmesi de, on yıldan daha fazla bir süredir, iyice yavaşladı. 1960 Yılı esası 100 olarak alınırsa, toplam sınaî üretim hacmi, 1966'da 110'u bulmuyordu. Demir üretimi, 1960'tan bu yana azalarak, 1965'te 1,9 milyon t'un altına düştü. Çelik üretiminde, 1960 ile 1963 arasında bir duraklamadan sonra, 1964'ten itibaren hafif bir artış kaydedildi (1965'te 4,5 Mt'dan fazla); fakat 1966 üretimi sadece 4,4 Mt'dur. Esch-sur-Alzette bölgesindeki Belval'da yeni bir çelik haddehanesi kurulmasına ve başlıca iki demir-çelik şirketinin (A.R.B.E.D. ve H.A.D.I.R.) birleşmesine rağmen, bu dalın geleceği pek güvenli değildir. 1960'tan beri ve 1964'teki hafif kıpırdanmaya rağmen, tekstil dalındaki kriz ciddî bir şekil aldı; bu arada kereste ve deri sanayileri de geriledi. Sanayileşmiş bir ülkede az görülen istisnaî bir durum olarak, 1960 ile 1965 arası, gıda sanayii, kimya sanayiinden daha çabuk gelişti. Bu endişe verici durum, hükûmetin işe karışmasını gerektirdi: 1962'de yeni bir kanun getirilerek, geniş bir coğrafî alan verilmek suretiyle sanayinin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi öngörüldü. Maliye (arazi, techizat alımı için yardımlar) ve vergi konusunda (vergi indirimleri, faiz iadeleri) devletçe avantajlar sağlandı. İlk alınan sonuçlar hatırı sayılır orandaydı ve binlerce yeni iş alanının açılmasını sağladı. Özellikle, bir otomobil lastiği fabrikası Ettelbrück yakınlarında (Colmar - Merg), bir plastik maddeler fabrikası da Lüksemburg civarında kuruldu. Echternach'ta da önemli bir sentetik tekstil fabrikası çalışmağa başladı. Moselle nehrinin kanallarla donatılması işinin tamamlanması ve Mertert limanının hizmete açılmasıyle ekonomi gelişme gösterecektir. Köy sektöründeki oluşum, tarımcı nüfusun azalması (1965'te, çalışan nüfusun yüzde 12'si) ve işletmeler sayısının düşmesi (1950 ile 1965 arasında yüzde 30) ile nitelendirilebilir. Bu, hiç değilse yakın zamanlarda Gutland bölgesinde iyice hissedilmiştir. Makineleşmedeki gelişmeye rağmen daha az verimli olan tarım, uzun süreler kendisini korumuş olan özel mevzuatın, 1968'de uygulamadan kaldırılmasından zarar görme tehlikesi ile karşı karşıyadır.

Aşağı yukarı dengeli olan dış ticaret, sadece öteki ortak pazar ülkeleri iledir. İhracatın yüzde 90'dan fazlası yine de demir-çelik ve maden işletmelerinindir. Sanayinin çeşitlendirilmesi meselesinden başka, Lüksemburg'un bir de yetersiz demografik (nüfusla ilgili) dinamizm problemi vardır: 1960'tan bu yana, yıllık yüzde 1 olan nüfus artışı oranı göçle geniş ölçüde ilişkilidir (özellikle italyanlar). 1965'te, sanayide çalışan nüfusun yüzde 25'inden fazlası yabancı uyruklu idi; 1956'dan bu yana, yabancı işçi sayısı hemen hemen iki kat olmuştur ve yabancı nufus oranı, tüm nüfusun yüzde 15'ini teşkil eder.

Tarih

Lotharingia'nın parçalanmasından doğan Lüksemburg, 963'te Lüksemburg şatosunu alan Moselle kontlarından birinin küçük oğlu Sigefroi tarafından kuruldu. Kontluk birbiri ardından Namur (1136) ve Limbourg (1247) ailelerine geçti. 1308'de kont Heinrich VII imparator seçildi; sonra oğlu Kör Johann, Bohemya kralı oldu. Torunu imparator Karl IV, kontluğu dükalık haline getirerek (1354) kardeşi Wenceslav'a verdi. Sonunda ailenin küçük bir dalının temsilcisi Görlitz'li Elisabeth'e kalan kontluğu, Elisabeth, Burgogne dükası İyi Philippe'e verdi (1441). Hollanda ile birleştirilen (1444), yoksul ve kırlık Lüksemburg, Habsburg hanedanına sadakat ve Katolikliğe bağlılığıyle tanındı. 1555'te İspanyollara geçti. Ormanların bolluğu, XVI. yy.da ülkede metalürjinin gelişmesine imkân verdi. 1659'da Thionville ile Montmeédy'yi (*Fransız Lüksembourg*'u) ilhak eden (Pireneler antlaşması) Fransa, ülkenin başkentini de işgal etti (1684 - 1697). Rastadt antlaşmasıyle (1714) Lüksemburg, Hollanda'nın geri kalan kısımlarıyle birlikte Avusturya'ya bırakıldı. Fransa cumhuriyeti tarafından işgal ve ilhak edilen ülke, Forêts idare bölgesini meydana getirdi (1795). 1815 Antlaşmalarıyle doğu kantonlarını kaybeden Lüksemburg'a, Bouillon dükalığı eklendi; Dükalık haline getirilerek Hollanda kralı Willem I'e verilen ülke, Germen konfederasyonuna katıldı ve Lüksemburg kalesine bir prusya garnizonu yerleşti. Belçika gibi büyükdükalık da 1830'da Willem I'e karşı ayaklandı. Yirmidört Madde antlaşmasıyle (1831) ikiye bölünen lüksemburg halkı, Willem I anlaşmayı kabul edince, umutsuzluğa kapıldı. Lüksemburg'un batı kesimi (Belçika Lüksemburg'u) Leopold I'e verilirken, geri kalan kısmı da tekrar Hollanda kralının eline geçti (1839). Willem I'in halefleri de liberal değillerdi ve Lüksemburg, gerçek bir Anayasaya ancak 1867'de kavuşabildi. O yıl Fransa'ya ilhak edilmekten kurtuldu; 11 mayıs 1867. Londra antlaşması Lüksemburg'u «büyük devletler»in garantisi altında tarafsız bir devlet haline getirdi; prusya ordusu kaleyi boşalttı. 1842'den itibaren Zollverein'a katılan büyükdükalık, Thomas ve Gilchrist metodunun icadı sayesinde sanayide büyük bir atılım yaptı (1877). 1890'da Nassau Veraset paktıyle, eski Nassau dükası Adolf'a geçti. Adolf'un oğlu Willem IV'ün erkek vâris bırakmadan ölmesi üstüne kadınların saltanatını yasaklayan kanun, prenses Marie-Adelaide lehine değiştirildi (1912). Alman istilâsının kurbanı olan (1914-1918) Lüksemburglular, büyükdüşesin, kızkardeşi Charlotte lehine tahttan feragatini sağladılar (ocak 1919) ve Charlotte demokratik bir anayasayı kabul etti. 1919 Referandumunda büyük çoğunlukla Nassau'ların saltanatta kalmasına ve Fransa ile iktisadî birleşmeye karar verildi; Fransa'nın reddetmesi üstüne Lüksemburg, bu birliği Belçika ile gerçekleştirdi (1 mayıs 1922). Büyükdükalık, tarafsızlık statüsüne rağmen, dışişleri bakanı Joseph Beck sayesinde Milletler cemiyetine girmeyi başardı; tekrar Almanların istilâsına uğrayınca (10 mayıs 1940), büyükdüşesin ailesi İngiltere'ye sığındı ve Lüksemburg, kurtuluşuna kadar (10 eylül 1944) almanlaştırma çabalarına karşı direndi. Büyükdükalık, Belçika ve Hollanda ile Benelux iktisadî antlaşmasını imzaladı (1947); tarafsızlık statüsünden vaz geçti (nisan 1948); önce Kuzey Atlantik paktına (1949) sonra da, 1950'den itibaren Altılar Avrupası'nın kurulmasına katıldı.

1 Şubat 1959 genel seçimlerinde, Millet meclisine 21 hıristiyan - sosyalist, 17 sosyalist, 11 liberal ve 3 komünist milletvekili girdi. 7 Martta Pierre Werner'in (hıristiyan - sosyalist) başkanlığına seçildiği Koalisyon kabinesinin (hıristiyan - sosyalistler ve demokratlar) en büyük uğraşı, İkinci Dünya Savaşı sırasında Wehrmacht'ın 12 031 kişiyi zorla çalıştırmasına karşılık Federal Alman cumhuriyetinin vermesi gereken tazminatın ödetilmesiydi. Ayrıca, Avrupa İktisadî topluluğu üyesi olan Lüksemburg, Ortak pazarın genişlemesiyle ilgili bütün hazırlıklara da katılmaktadır.

1964 Seçimlerinde (7 haziran) meclise 22 hıristiyan - sosyalist, 21 sosyalist, 6 liberal, 5 komünist ve 2 bağımsız halk hareket milletvekili girdi. Solun bu ilerlemesi, hıristiyan - sosyalist ve sosyalistlerin yeni bir koalisyon hükûmeti kurmasını güçleştirdi (15 temmuz); yeniden başbakan olan Pierre Werner, Maliye ve Dışişleri bakanlıklarını da üstüne aldı. Öte yandan kırk beş yıldır hüküm süren Lüksemburg büyükdüşesi Charlotte 12 kasım 1964'te oğlu prens Jean lehine tahttan feragat etti. Alman hükûmetinin İkinci Dünya savaşında zorla çalıştırılan lüksemburglular için tazminat vermeyi reddetmesi, Lüksemburg parlamentosunu bir protesto kararı almağa sevketti (10 mart 1966); şansölye Erhard'ın Lüksemburg'u ziyareti (mayıs), meseleye bir çözüm yolu getirmedi. Savunma bakanı, hıristiyan - sosyalist Fiscbach'ı istemeyen ve meslekten yetişme bir ordu taraftarı olan sosyalistlerin, 1 ocak 1967'de askerlik hizmetinin kaldırılmasını istemeleri oldukça ciddî bir buhrana yolaçtı. 25 Kasım 1966'da, Pierre Werner kabinesi istifasını verdi. Hıristiyan sosyalistlerin Fischbach'ı yeni kabineye almağa söz vermeleri üstüne, sosyalistler, 1 temmuz 1967'de, ordunun yeniden eski haline getirilmesine muhalefet etmeyi kabul ettiler ve istifasından bir ay sonra, Pierre Werner yeni bir Koalisyon kabinesinin başına geçti. 23 Aralıkta kurulan kabine 4 ocak 1967'de işe başladı. 10 Ocakta, başbakan 1 temmuzdan itibaren askerlik hizmetinin kaldırıldığını ilân etti: fakat aynı zamanda milletvekillerini özellikle yeni vergiler (telefon, akaryakıt, tütün) ve devlet giderlerinde yüzde 2 ölçüsünde azalma öngören bir tasarruf programı sundu. Bu tedbirler, ailelere yapılan yardımların ve emekli ödeneklerinin artırılmasına imkân verdi.

Ne var ki Pierre Werner hükûmeti, sosyal refah konusunda Hıristiyan Sosyalist ve Sosyalist partiler arasında çıkan anlaşmazlık sonucu çekildi (29 ekim 1968). Seçimlere gidildi (15 kasım), üç ay süren kabine buhranından sonra hükûmet, karma bir kadroyle (4 hıristiyan sosyalist, 3 liberal bakan) yine Werner tarafından kuruldu (29 ocak 1969). Yeni hükûmet, sanayi yatırımlarıyle yeni iş imkânları sağlama, devlet borçlarının artmasını önleme, devlet sektöründe işçilerin de yönetime katılması için tedbirler alma vaatlerinde bulundu.

Anayasa

21 Yaşına gelmiş kadın ve erkek vatandaşların oy kullanma hakkı vardır. Yasama yetkisi, 5 yıl süre için tek dereceli genel seçimle işbaşına gelen 52 üyeli meclistedir. Yürütme gücü ise bakanları seçen büyük-

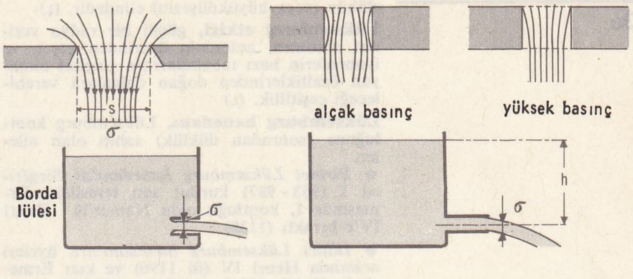

lüle
h yüksekliği altında σ kesitindeki Q debisi
$Q = V \times \sigma$
$V = \sqrt{2gh}$

dükün (veya büyükdüşesin) elindedir. (L)

Lüksemburg etkisi, güçlü bir radyo vericisi alanının, anteninin üzerinden geçen ve iyonosferin bazı tabakalarının çizgisel olmayan özelliklerinden doğan dalgalara verebileceği çeşitlilik. (L)

Lüksemburg hanedanı, Lüksemburg kontluğuna (sonradan düklük) sahip olan aileler.

● *Birinci Lüksemburg hanedanı*'nı Siegfried I (963 - 987) kurdu; son temsilcisi Ermesinde I, kontluğu oğlu Namur'lü Henri IV'e bıraktı (1136).

● *İkinci Lüksemburg hanedanı*'nın üyeleri arasında Henri IV (öl 1196) ve kızı Ermesinde II (öl. 1236'ya doğr.) sayılabilir.

● *Üçüncü Lüksemburg hanedanı,* Ermesinde II ile Limburg'lu Waleran II'nin oğulları Henri V ile başladı. İmparatorluğa Heinrich VII (1308), Bohemya tahtına Johann I (1310), Macaristan tahtına Sigismund (1387) sahip oldu. Sigismund'un kızı Elisabeth'in Albrecht von Habsburg V ile evlenmesi (1437) Macaristan ve Bohemya'nın Habsburg'lara geçmesine yolaçtı. Karl IV'ün torunu Görlitz'li Elisabeth, Lüksemburg'u yeğeni Bourgogne dükü İyi Philippe'e bıraktı. Lüksemburg adını tali kollar da taşıdı: Ligny, Brienne ve Saint-Pol, Brienne ve Piney, Fiennes, Martigues dalları. Brienne ve Piney'li François 1576'da Piney dükü olunca, kurulan *Piney-Lüksemburg düklüğü,* 1661'de Montmorency'lere geçti. (L)

Lüksemburg konferansı, 5 ekim 1955'te toplanan konferans; Almanya ve Fransa bu konferansta Saar tüzüğünün uygulanması konusunda ortak bir tavır almağa karar verdi. (L)

Lüksemburg konferansı, 4 haziran 1956'da toplanan konferans; Almanya ve Fransa bu konferansta Saar, Alsace kanalı, Moselle'in kanal haline getirilmesi meselelerini çözmek için anlaşma yolları bulmağa karar verdiler. (L)

Lüksemburg olayı, bir verici sinyalinin, daha güçlü ikinci bir verici tarafından modülasyona uğraması, birinci vericinin frekansı üzerinde, ikinci vericinin modülasyonunun işitilmesine yolaçar. İlk defa Lüksemburg radyosunun verici istasyonunun açılışı sırasında gözlemlenen Lüksemburg olayı, ikinci verici ne kadar güçlü ise o kadar şiddetli olur. (L)

LÜKSMETRE i. (fr. *luxmètre*'den). Opt. Aydınlatmayı, yani birim zamanda bir yüzeyin birim alanına düşen ışık enerjisini ölçmekte kullanılan cihaz. (L)

LÜKSÜLİAN i. (Cornwall'da yer adı *Luxulian*'dan fr. *luxuliane*). Miner. Porfirik granit çeşidi; içinde mika yerine turmalin vardır. (L)

Lüküs Hayat, Cemal Reşit Rey'in bestelediği 3 perdelik operet (1933). Sözlerini Ekrem Reşit Rey yazdı. İlk olarak İstanbul Şehir tiyatrosunun Tepebaşı sahnesinde temsil edildi. İki kere sinemaya uygulandı. (M)

LÜLE i. (fars. *lüle*). [Saç için] Kıvrım, bukle: *Kenarlarından kısa saçlarının lüleleri çıkan şapkası, beyaz kısa tersane elbisesiyle...* (R. N. Güntekin). ‖ Tütün çubuğu, pipo. nargile v.b.nin ucuna takılan, pişmiş balçıktan tütün yuvası: *Maun cilasına batmış tütünle nargileden / Duman ocak gibi çıkmakta çünki her lüleden* (M. Â. Ersoy). ‖ Kâğıt külâh. ‖ *Halk dili.* Emzik.

— Akışkanlar mekan. Bir akışkanın, bir hazneden veya bir boru hattından dışarıya akmasını sağlamak için bir çeperde açılan delik. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Borda lülesi,* içindeki daralma katsayısı 0,5'e eşit olan silindir biçiminde lüle.

— Metrol. *Esk.* Bir akarsu ölçüsü birimi.

— Teknol. Bir boru hattının deliğine takılan ve bu borudan geçen akışkanın (su, gaz v.b.) akış yönünü değiştirmeğe yarayan bir veya birkaç delikli özel tertibat: *Musluk lülesi.*

— ANSİKL. Akışkanlar mekan. İnceltilmiş bir çeper üzerine açılan bir *lüle*'de veya *ince çeperli lüle*'de, akışkan huzmesinin kesit alanı σ, deliğin kesit alanı S'den, delik çevresindeki akış çizgilerinin eğriliği dolayısıyle daha küçüktür. σ kesiti *daralmış kesit*'tir ve $\alpha = \frac{\sigma}{S}$ oranı *duralma katsayısı*'dır. Su için bu oran, yaklaşık olarak 0,65'tir.

Silindirik bir lüle içinde akış, akışı sağlayan su yüksekliğinin (veya basıncın) az veya çok olmasına göre değişir. Basınç azsa, daralma katsayısı 1'e yakın, çoksa 1'den küçük olacaktır. Bir lülenin debisi

$$Q = v \times \sigma$$

formülüyle hesaplanır, burada v akışkanın daralmış kesitteki hızıdır ve $v = \sqrt{2\,gh}$ Toriçelli formülüyle verilir.

◆ **Lüleli** sıf. Lülesi olan: *Lüleli saç.* ‖ *Lüleli bardak. Halk dili.* Emzikli testi.

◆ **Lüle lüle** sıf. Lüle biçiminde kıvrılmış olan: *Yar saçların lüle lüle / Yar benziyor beyaz güle* (Halk türküsü). ‖ Zf. Lüle gibi kıvrım kıvrım: *Su akar lüle lüle / Yar gelir güle güle* (Halk türküsü). [M]

LÜLEBURGAZ, Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Kırklareli ili) ilçe merkezi şehir; 27 481 nüf. (1970). Trakya'nın merkezî kısmında, İstanbul - Edirne karayolu üzerindedir. Sirkeci - Edirne demiryolu üzerindeki Lüleburgaz istasyonuna 6 km uzaklıktadır. Şehir, ayrıca, düzgün bir yolla Pınarhisar üzerinden il merkezine bağlanır. Bu elverişli durumu sebebiyle hızla gelişmektedir. Un fabrikaları, peynir ve bitkisel yağ yapımevleri. — *Lüleburgaz ilçesi,* 984 km²; 63 950 nüf. (1970). Merkez ve Büyükkarıştıran bucakları; 35 köy. Hayvancılık. Sanayi bitkileri (şeker pancarı ve ayçiçeği).

— Tar. Şehrin ilk adı olan *Arkadiopolis,* kurucusundan gelir. Ayrıca *Bergule* ve *Lulebergus* olarak da tanınır. Şehir, V. yy.da Hunlar tarafından iki defa ele geçirildi. 473'te Theodoric, 824'te âsi general Thomas tarafından kuşatıldı. 970'te Ruslar buraya kadar sokuldular. Bizans imparatoru İsaakios II (1185-1195), şehir önünde bulgar ve ulah kuvvetlerine yenildi. 1206'da Bulgarlar şehri tahrip ederek yağmaladılar. Lüleburgaz, Süleyman Paşanın Rumeli'deki fetihleri sırasında kardeşi Murad Bey (Murad I) tarafından alındı (1357); uzun süre önemli olaylardan uzak kaldı. Büyük devlet adamlarının, vezirlerin dinlenme ve uğrak yeri oldu. Özellikle Sokullu Mehmed Paşa dinlenmek için Lüleburgaz'a gelerek, bugünkü Kocasinan okulunun bulunduğu yerdeki misafirhanesinde kalırdı. Bu yüzden şehir önem kazandı; birçok sanat eseri yapıldı. Ayrıca Murad I, Fatih, Şehzade Sultan Mehmed (Kanunî'nin oğlu) Rüstem Paşa, Pirî ve Kasım Paşaların vakıfları vardı. Tapu ve Evkaf defterlerine göre, XVI. yy.da Lüleburgaz'ın 12 mahallesi, 25 köyü vardı.

— G. santl. *Kale,* Bizans devrine aittir. Moloz taştan yapılmış olan kaleden bugün 15 m uzunluğunda, 3 m yüksekliğinde bir duvar kalmıştır.

Sokullu Mehmed Paşa külliyesi, Sokullu Mehmed Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırıldı (1569). XVI. yy.da yapılan menzil külliyelerinin en büyüğü ve Mimar Sinan'ın en güzel eserlerindendir. 42 000 m²'lik bir alanı kaplar; bugün büyük bir kısmı yıkılmış durumdadır. Külliye, cami, medrese, çarşı, kervansaray, hamam, sıbyan mektebi ve türbeden meydana gelir. Külliyedeki yapılar yanlara kemerlerle açılan bir merkezî kubbe altına toplanmıştır. Kervansaray, cami, kütüphane bir çizgi üzerinde sıralanır; kervansarayla cami arasında çarşı yer alır. Cami kapısıyle kervansaray kapısı üzerinde büyük kurşunlu kubbe vardır. Külliyenin cephe girişi bu merkezî kubbenin altındadır; güney kemerinden camiye, kuzey kemerinden kervansaraya girilir. *Cami,* tek kubbelidir; 16 × 20 m boyutundadır. Giriş bölümünde çifte son cemaat yeri ve geniş bir avlu, avlunun üç tarafında revaklar ve medrese odaları vardır. Caminir, merkezî kubbe altındaki girişinden başka avlunun iki yanında iki girişi daha vardır. Son cemaat yerlerinin içte bulunanı, 8 stalaktit başlıklı 9 sivri kemer üzerine oturan sekiz kubbe ve bir tonozdan meydana gelir; ikincisi 8 baklava başlıklı 9 sivri kemerlidir; klasik devir özelliğine uygun olarak ahşap çatıyle örtülüdür. İç kısımda kubbe, doğrudan doğruya mihrap duvarına, öteki üç taraftaysa geniş kemerler üzerine oturur; duvarlarda iki sıra pencere vardır. Klasik devir özellikleri taşıyan mihrap, mermerdendir. Cami, devrin ünlü hattatlarının yazıları ve klasik devrin özelliği olan motifler, rumiler ve çiçeklerle süslüdür. Caminin tek şerefeli minaresi, Bulgarlar tarafından yıkıldı; sonra yeniden yapıldı. *Medrese,* cami önündeki avlunun üç yanını çevreleyen kubbeli revakların arkasındadır. 1570'te yapıldı; kesme taştandır. Öğrencilerin oturmasına ve ders çalışmasına ayrılan kısımlar ile esas dershanenin üzeri kubbeyle örtülüdür. Kubbe, 8 köşeli bir kasnağa oturur. Medreseyle cami arasındaki avlunun ortasında, 10 kenarlı üzeri ahşap saçakla örtülü bir şadırvan yer alır. Ahşap saçak ve iç kısımdaki kalem işleri, Mahmud II devrine aittir. Şadırvanın kaidesi mermerdendir; bu kısımda musluklar ve cephelerde kabartma olarak çiçek motifleri vardır. *Çarşı,* külliyenin kuzey ucunda kervansarayla cami arasındadır. 1569'da yapıldı. Büyük bir kısmı yıkılmış olan yapının ilk şeklinde 59 dükkân olduğu bilinir. Bugün ancak 10-15 dükkân vardır. Kesme taştan yapılmış olan çarşı, plan olarak tek sıra üzerinde karşılıklı iki sıra dükkânlar şeklindedir. Çarşının ortasında 9 × 9 m boyutunda 4 sivri kemer üzerindeki sekizgen kaideye oturan kubbe yer alır. Dükkânlar, yuvarlak kemerlerle dışarıya açılır. Kemerin içinde kapı ve pencere vardır; üzerlerinde tuğladan uzun bacalar bulunur. Tavanlar düz ahşap bir çatıyle örtülüdür. *Kervansaray,* caminin karşısındadır. 1569'da yapıldı. Kapı kemeri üzerinde kitabe yer alır. Bugün, kapı, iki ocaklı mutfak, kısmen temel ve dış dükkân kemerleri sağlam durumdadır: Evliya Çelebi'nin anlattığına göre kervansarayın 150 hayvan alan iki büyük ahırı, 150 odası vardı. Kesme taştan yapılmış olan kervansaraya, merkezî kubbenin kuzeyindeki anıtsal büyük kapıdan girilir. Eski resimlerden anlaşıldığına göre yapı, eğimli bir ahşap çatıyle örtülüydü; avlu çevresinde yer alan binalardan meydana geliyordu. Kervansaray 1935'te yıkıldı. *Hamam,* klasik türk hamamları tipinde bir çifte hamamdır. Üzeri kubbelidir; dükkânlarla çevrilidir. Kubbesi yıkılınca yerine ahşap kubbe yapıldı.

Külhan, erkekler ve kadınlar kısmının arasındadır. Kadınlar kısmı, erkekler kısmına paralel ve aynı ölçülerdedir. Bu kısım, bütün bölümleri ve kubbeleriyle eski şeklini korur. *Sıbyan mektebi,* bugün kütüphane olarak kullanılan yapı, tek kubbeli ve kare planlıdır. Ön kısımda tek kubbeli bir giriş vardır. İç kısmında kalem işi süsleme görülür.

Köprü, Ergene ırmağının bir kolu olan Lüleburgaz deresinin üzerindedir. 1564'te yapıldı. Köprünün esas biçimi, yol yapılırken iki kemeri yıkılmış olduğundan değişmiştir. Ortada bir tahliye gözü vardır. İki tarafında ikişerden dört kemer, öteki yanlarda da daha küçük kemerler bulunur; bunlar sivri kemer biçimindedir. Mansap ve memba taraflarında ikişer tane orta ayak vardır.

Zindan Baba türbesi, yapıldığı tarih kesin olarak bilinmiyor. Bazıları Çelebi Mehmed devrinde (XV. yy.), Gazi Evrenos Beyin bayraktarı için, bazıları da külliye yapılırken, burada çalışan bir ustabaşı için yapıldığını söyler. Tuğla ve küfeki taşından yapılmıştır. Kubbe sonradan eklendi.

Lüleburgaz'da bu eserlerden başka Mehmed IV devrine ait olan *Orta çeşme* ile Mimar Sinan tarafından yapılmış olan *su yolları, kanallar* ve *küçük köprü* vardır. (M)

LÜLECİ i. (*lüle*'den *lüle-ci*). El santl. Lüleci çamurundan, çubuklarda, nargilelerde kullanılan ve «lüle» denilen âleti yapan sanatçı. (Lüleciler, aynı maddeden, ayrıca yazı hokkası, fincan, tütün kesesi, kahve ve şeker kutuları gibi çeşitli eşya da yaparlardı.) ‖ *Lüleci çamuru,* lüle yapılan özlü ve süzülmüş kızıl balçık. (Çeşitli renkte olanları vardır. Kapkacak, heykel ve kabart-

ma yapımında kullanılırdı.)

— ANSİKL. Tar. *Lüleci*'lerin Tophane'de atelyelerinin bulunduğu çarşıya *Lüleciler çarşısı* denirdi. Çarşı, Kılıçalipaşa camiinin yanından Kumbaracılar yokuşuna kadar devam ederdi. Atelyelerin bodrumundaki çukurlar içinde, mercan kırmızısı renginde bir çeşit lüleci çamuru yoğurulur, dövülür, sakız haline geldikten sonra işlenerek çeşitli çubuk ve nargile lüleleri, tiryaki fincanları yapılırdı. Ayrıca mürekkep, gülbeşeker hokkaları, kahve, şeker kutuları, küçük tepsiler, tütün tasları da özel fırınlarında pişirilerek üzerlerine nakışlar işlenir, yaldızla süslenirdi. (M)

LÜLECİLİK i. (*lüleci*'den *lüleci-lik*). Lületaşı işçisinin yaptığı iş. (M)

LÜLETAŞI bls. i. Hidratlı tabiî magnezyum silikat; hafif ve gözenekli bir sepiyolit çeşididir. (*Eşanl.* ESKİŞEHİR TAŞI, MAGNEZİT.)

— ANSİKL. *Lületaşı*, kimyasal bileşimi bakımından hidratlı bir magnezi silikattır,

$$2MgO.\ 3SiO_2.2H_2O.$$

Yerin derin katlarında geniş yığınlar halinde bulunur. Suya değince sabun gibi yumuşar. Nikotini çok emdiğinden çubuk ve sigara ağızlığı yapımında, ayrıca yumuşak ve kolay işlendiğinden kemer, tespih, gerdanlık v.b. süs eşyaları yapımında kullanılır. Rengi sarımsı beyazdır. Anadolu'da en çok Eskişehir'de çıktığı için bu taşa *eskişehir taşı* da denir. Bu yörede 300 yıl önce bulunmuştur. Eskişehir yakınlarında, Kemikli, Sepetçi, Sarısıva, Karahöyük, Yarmalar veya Nemli ocaklarında toplamı 100 km²'ye yakın arazide 300 kuyudan çıkarılır. Eskişehir lületaşının, *sıra malı, birim malı, parçalı pamuklu, daneli dökme, çeltiz dökme* denen beş türü vardır. (M)

LÜ'LÜ i. (ar. *lü'lü'*). *Esk.* İnci: *Yumn-i na'tından güher olmuş Fuzûlî sözleri / Ebr-i nisandan dönen tek lü'lü-i-şehvâre su* (Fuzuli). ‖ *Lü'lü-bûr*, inci yağdıran. İnci yağmuru. ‖ *Lü'lü-feşân* (veya *lü'lü-pâş*) [«inci saçan»], sevgilinin gülüşü. ‖ *Lü'lü-i lâlâ*, parlak inci. ‖ *Lü'lü-i meknûn*, kabuğunda, midyenin içinde saklı olan inci. *Mec.* Bakire, el değmemiş. ‖ *Lü'lü-i münazzad*, inci dizisi, inci kolye. *Mec.* Güzel ve düzgün dişler, inci gibi dişler. ‖ *Lü'lü-i şahvâr*, iri inci. (M)

LÜ'LÜ (Bedreddin Ebül Fezail), Musul atabeki (öl. 1259). Zengîlerden Nureddin Arslan Şah I'in kölesiydi. Nureddin ölümünden önce (1218) henüz küçük yaşta olan oğlu İzzeddin Mesud'u kendisine halef seçti. Lü'lü'yü de devlet işlerine bakmakla görevlendirdi. Nureddin'in diğer oğlu İmadeddin, İzzeddin'e karşı çıkarak El-İmadiye ve El - Hakkariye kalelerini aldı. Fakat Eyyubîlerden El - Melikül Eşref ile anlaşan Lü'lü, İmadeddin'in üstüne yürüdü ve onu Erbil'e çekilmeğe zorladı (1219). İzzeddin'in ölümünden sonra (1219) yerine geçen kardeşi Nasreddin Mahmud zamanında İmadeddin tekrar Musul topraklarına akınlara başladı. Bu durumda Lü'lü El-Eşref'in kumandanlarından Aybey ile birleşerek İmadeddin üstüne yürüdü. Fakat Musul yakınında yenildi (1219). Ertesi yıl yapılan savaşı kazandı. Nasreddin'in ölümünden sonra da El-Melikül Râhim unvanıyle Musul atabeki oldu (1223 veya 1233). Cüdeyne, Nasibin, Elcezire kalelerini idaresi altına aldı. Nasibin'i ele geçiren Eyyubîler ile savaştı (1250-1251). Fakat yenilerek elindeki kaleleri Eyyubîlere bıraktı. 1259'da Moğollardan Hulâgu'nun idaresi altına girdi. (M)

LÜLÜE, Ulukışla'nın doğusunda, İhsangazili (Hasan Gazi) köyünde bulunan eski bir bizans kalesi. Rumca *Lulum* ve Arapça *Lülüe* denilen bu kalenin gerçek adı *Halala*'dır. Roma imparatoru Marcus - Arelius'un ölen karısı adına inşa ettirdiği Fastinopolis şehrinin yerinde kuruldu ve Külek boğazına hâkim bir yaylada bir sınır kalesi ve gözleme yeri oldu. IX. yy.dan itibaren Lülüe'nin adı, arap kaynaklarında geçer. VIII. yy.ın sonunda kaleye İslavlar (ar. Sakalibe) yerleştirildi. Önce abbasî halifesi Harun-ür-Reşid, sonra 832'de Memun, 100 gün süreyle kaleyi kuşattı. Memun kaleyi ele geçirerek buraya müslüman halkı yerleştirdi. Bununla birlikte kale, Rumlar ile Araplar arasında el değiştirdi ve bu yüzden harap oldu. IX. yy.ın ikinci yarısında Michael III tarafından yeniden onarılan kale, Arapların sınıra geldiğini ateş yakarak merkeze bildirmekle görevlendirildi. Fakat aynı yüzyılda yeniden Araplara geçti; 875-878 yılları, arasında Basilios I tarafından geri alındı. Lülüe, 1108'de Aleksios Komnenos'un rızasıyle Antalya prensliğine bağlandı. Yüzyılın sonlarına doğru Ermenilerin, XIII. yy.ın başlarında da Selçukluların eline geçti. Aynı yüzyılda Moğollar kaleyi ele geçirdiler. Moğolların Lülüe'yi yerleşme yeri olarak seçmelerine sebep, otlakları ve avı bol olmasıydı. Kale, XV. yy.ın ilk yarısında (1432) Karamanlılara, sonlarında ise (1472) Osmanlılara bağlandı ve gittikçe harap olarak önemini kaybetti. (M)

LÜMEN («ışık» anlamında lat. k.). Işık akısı birimi (sembolü: lm); uzay açının tepesine yerleştirilmiş 1 mum şiddetindeki noktasal bir ışık kaynağının 1 steradyanlık açı içine gönderdiği ışık akısına eşittir. (L)

LÜMEN - SAAT bls. i. Işık miktarı birimi. 1lümenlik ışık akısıyle bir saatte yayılan ışık miktarına eşittir. (L)

LÜMİNOFOR i. (fr. *luminophore*). Biyol. Işık saçan organları bulunan canlı varlık. Bk. ANSİKL.

— Elektron. Katot ışınlı lambaların ekranını meydana getiren flüorışı madde. (Elde edilen renk, kullanılan lüminoforun kimyasal niteliğine bağlıdır.)

— ANSİKL. Pek çok hayvan lüminofordur. Meselâ, üç halkasıyle ışık saçan ateşböceği, Kuzey Afrika'da bulunan *lucicola*, Antiller'de bulunan *pyrophorus* ve derin deniz balıkları bu türdendir. (L)

LÜMİTİP i. (tes. edil. ad) [fr. *lumière*, ışık ve yun. *typos*, iz'den fr. *lumitype*]. Matbaac. Filim dizgi makinesi. (LUMİTYPE de yazılır.) Bk. DİZGİ.

— ANSİKL. Matbaac. İki fransız mühendisi, (Higonnet ile Moyroud) tarafından düşünülen ve A.B.D.'de gerçekleştirilen *lümitip*, fotosel lamba, seçici elektronik devre ve stroboskopik fotoğraf tekniğine dayanır. Başlıca dört kısımdan meydana gelir: elektrikli bir yazı makinesi; bir kaydedici beyin, elektronik bir hesap düzeneği ve bir fotoğraf tertibatı. Fotomekanik baskı usullerine göre düzenlenen bu makine, sayfa düzeni yapılmış metinler arasına negatif veya pozitif filimler basmağa yarar. (L)

LÜNEBURG, fr. **Lunebourg,** Almanya'da (Batı Almanya, Aşağı - Saksonya) şehir, idare bölümü merkezi, Hamburg'un güneydoğusunda; 58 400 nüf. Eskiden zengin bir hansa şehri olan Lüneburg, bugün bir tarım merkezidir (kenevir pazarı). Ortaçağda işletilmeğe başlanan tuzlalar, şehrin zenginleşmesini sağlamıştır. Sanayi gelişmiştir (kimya ürünleri, dökümhaneler, kâğıt fabrikaları, tahta işçiliği). Şehirde birkaç güzel yapı vardır: belediye sarayı (XIII. - XVIII. yy.), gotik üslûbunda birçok kilise; XVII. yy. sonundan kalma şato; eski evler. — *Lüneburg idare bölümü*, 922 300 nüf.

— Tar. 1235'te imparatorluk dükalığı olan Lüneburg, Hannover'e bağlandı (1692). Vestfalya krallığına katıldıktan (1807-1810) sonra, Napolyon imparatorluğuna bağlandı (1810); daha sonra tekrar Hannover'e geçti (1814). [L]

LÜNEBURGER HEİDE, Kuzey Almanya ovasında bölge, Vistül buzulunun önüne yayılan kumlardan oluşmuştur. Elbe ve Aller ırmakları arasında yer alan Lüneburger Heide, uzun süre yoksul bir bölge olarak kaldı; halkı komşularının alay konusuydu. Tarım hâlâ çok gelişmemiştir. Saale buzlarının geri çekilişi sırasında küçük göllerde oluşan trablustaşı yatakları işletilir; güneyde petrol çıkarılır. Bu verimli topraklarda büyük askerî kamplar kurulmuştur. Heide'lere adını veren Lüneburg gibi, bütün şehirler bölgenin kenar kesimlerinde kurulmuştur. (L)

LÜNEBURGİT i. (şehir adı *Lüneburg*'dan fr. *luneburgite*). Miner. Hidratlı tabiî magnezyum fosfoborat. (L)

LÜTZEN savaşı

LÜNEN, Almanya'da (Batı Almanya, Rheinland - Westfalen) şehir, Ruhr'da, Lippe ırmağı kıyısında; 71 900 nüf. Madencilik merkezi. Termik santral. Bakır rafinerisi. Alüminyum. (L)

LÜNERSEE, Ill vâdisinde (Avusturya) göl, 1 940 m yükseltide. Latschau'daki 400 milyon kilowat saat üreten hidroelektrik tesisi besler. (L)

LÜNİT i. (fr. *lunnite*). Miner. Hidratlı tabiî bakır fosfat. (Koyu zümrüt yeşili küçük billûrlar halinde bulunur.) [L]

LÜP i. *Argo.* Hiç emek harcamadan ele geçirilen şey: *Lüpü çok sever.* ‖ Büyücek bir şeyi birdenbire ve kolayca yutarken çıkan sesi anlatır.

— ÇEŞ. DEY. *Lüp diye (yutmak)*, birdenbire ve kolayca (yutmak). ‖ *Lüpe konmak. Argo.* Bir şeyi hiç emek harcamadan, bedavadan ele geçirmek. (M)

LÜPÇÜ sıf. (*lüp*'ten, *lüp-çü*). *Argo.* Bir şeyi bedavadan ve hiç emek harcamadan ele geçirmeyi seven.

◆ **Lüpçülük** i. *Argo.* Lüpçü olma hali: *Dua et Osman Ağaya! Ulan Mortocu daha duralım mı? Sen lüpçülüğe iyice alıştın* (Kemal Tahir). [M]

LÜPETİDİN i. (fr. *lupétidine*). Kim. Lütidin'lerin hidrojenlenmesiyle meydana gelen homolog piperidinler serisine verilen genel ad. (L)

LÜREKS i. (tes. edil. ad). Tekst. Maden görünüşü alabilen saydam bir poliyester tabakasıyle kaplanmış iplik. (L)

LÜSATİT i. (fr. *lussatite*). Miner. Kadıköytaşı çeşidi. (L)

LÜSİFERİN i. (fr. *lucifèrine*). Biyokim. Bir enzim etkisiyle oksitlenerek, bazı böceklerde (bolitophila, lucioa, ateşböceği, phosphana, v.b.) ışık saçma olayına yolaçan bileşik madde. (L)

LÜSİT i. (fr. *lucite*). Işık ışınımlarından ileri gelen deri lezyonu. (L)

LÜSTREKS i. (tes. edil. ad. *Lustrex*). Plast. mad. Temel maddesi polistiren olan döküm maddesi. (L)

LÜSTRİN i. (fr. *lustrine*). Tekst. Kabartma nakışlı ipek kumaş. ‖ Aprelenmiş ve parlatılmış astarlık kumaş. ‖ Bir yüzü glase, apresi fazla, parlak pamuklu kumaş. (L)

LÜŞ i. (fr. *luche*). Tekst. Dantelleri parlatmakta kullanılan, cam köpüğünden yapılmış özel el âleti. (L)

LÜTEİN i. (fr. *luteine*). Yumurtanın dölyatağına yerleşmesini ve gebeliği sağlayan yumurtalık hormonu. Bk. ROGESTERON. (L)

LÜTEİNİZASYON i. (fr. *luteinisation*). Fizyol. Lütein'in etkisi altında bütün organizmanın ve özellikle dişi üreme organlarının uğradığı değişikliklerin tümü. (Lüteinizasyon sonucunda dölyatağı mukozası değişikliğe uğrar; kalınlaşır ve kan toplar, böylece döllenmiş yumurtanın yuvalanmasına elverişli duruma gelir.) [L]

LÜTEOL i. (fr. *lutéol*). Kim. Alkalimetri'de kullanılan gösterge; alkaliler etkisiyle koyu sarı bir renk alır, asitlerle renksiz hale gelir. *Eşanl.* LÜTEAL. (L)

LÜTEOLİN i. (fr. *lutéoline*). Kim. İki bo-

Foto. LAROUSSE

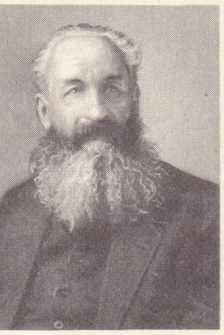

prens LVOV

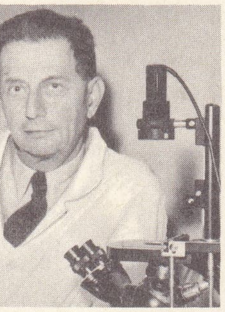

André LWOFF

yarmaddeye verilen ad: biri, tabiî olarak, *Reseda luteola*'dan çıkarılır ve tetrahidroksiflavon'dan meydana gelir; öbürü sunî azo boyarmaddesidir ve difenilamin'in sülfonlu metaksilidini'nin diazoik grubuna bağlanmasıyle elde edilir. (L)

LÜTESİT i. (*Lutetia*, yer adından fr. *lutécite*). Miner. Kadıköytaşı çeşidi. (L)

LÜTESYEN sıf. ve i. (fr. *lutétien*'den). Jeol. Eyosen sistemin İpreziyen ile Bartoniyen arasında yer alan katına denir. (L)

LÜTESYUM i. (*Lutetia*, yer adından fr. *lutécium*). Nadir topraklar grubundan maden.

— ANSİKL. Kim. *Lütesyum*, atom numarası 71, atom ağırlığı Lu = 175 olan kimyasal elementtir. 1907'de G - Urbain tarafından, iterbinin bileşiminden yabancı madde olarak ayrıldı. Renksiz tuzlar veren ve henüz uygulama alanı olmayan çok ender bir madendir. (L)

LÜTFEN zf. Bk. LUTFEN.

LÜTFETMEK geçl. blş. f. Bk. LUTFETMEK.

LÜTFİ PAŞA. Bk. LUTFİ PAŞA.

LÜTİDİK sıf. (fr. *lutidique*). Senkomeronik asidin izomeri olan dikarboksilik piridin asitlerden biri için kullanılır; 2 - 4 dimetilpiridin'in $[C_5H_3N(CO_2H)_2]$ potasyum permanganatla yükseltgenmesinden meydana gelir. (L)

LÜTİDİN i. (fr. *lutidine*). Etilpiridinlerin $C_2H_5C_5H_4N$ ve dimetilpiridinlerin $(CH_3)_3C_5H_2N$ genel adı; kemik yağında, taşkömür katranında ve şist yağlarında bulunan bazları meydana getirir. (L)

LÜTİDON i. (fr. *lutidone*). Kim. Dimetilpiridonlara verilen ad. (L)

LÜTJENS (Günther), alman amirali (Wiesbaden 1889 - Kuzey Atlas okyanusu 1941). İmparatorluk donanmasında deniz eri (1907). Birinci Dünya savaşında küçük bir torpil filosunun kumandanıydı. Korvet yüzbaşısı (1926), tümamiral (1937) ve eylül 1940'ta amiral oldu. *Bismarck* zırhlısı ve *Prinz Eugen* kruvazöründen kurulu grubun kumandanı olarak 18 mayıs 1941'de Baltık denizindeki Gdynia üssünden hareket etti. Görevi Büyük Okyanus'ta bulunan müttefik konvoylarına saldırmaktı. *Bismarck*, 24 mayısta *Hood*'u batırdı, *Prince of Wales*'i ağır şekilde yaraladı. Kendi gemisinin yalnızca iki neft deposu zarar gördü. Alman zırhlısının sonunu hazırlayan sebeplerden biri olduğu için daha sonra sert tenkitlere uğrayan bir kararla Lütjens, *Prinz Eugen*'e yalnız başına hareket etme yetkisi verdi. Bir ingiliz uçağının attığı merminin dümene isabet etmesi üstüne Bismarck yaralandı ve battı. Lütjens, geminin değerli kumandanı Lindemann ve mürettebatın büyük kısmıyle birlikte boğuldu. (M)

LÜTSCHİNE, İsviçre'de (Bern kantonu) ırmak, iki selden meydana gelir, Brienz gölüne dökülür; Lauterbrunnen vâdisinin buzullarından inen *Beyaz Lütschine;* Grindelwald buzullarından inen *Kara Lütschine;* bu iki su, Zweilütschinen'de birleşir. Lütschine'nin alüvyonları Thun ve Brienz göllerini ayıran ve üzerinde İnterlaken şehrinin bulunduğu küçük bir ova meydana getirir. Lütschine vâdilerinin vahşî buzul engebelerine İnterlaken'den bir dağ demiryoluyle ulaşılabilir; bu demiryolu Jungfraujoch'a ve Grindelwald'e kadar devam eder. (L)

LÜTUF veya **LÛTUF** i. Bk. LUTUF.

LÜTUFKÂR blş. sıf. Bk. LUTUFKÂR.

LÜTZELBERGER (Ernst Karl), protestan alman ilâhiyatçısı (Ditterswind, Franken 1802 - Nürnberg 1877). Strauss'un *Leben Jesus*'unu (İsa'nın Hayatı) okuduktan sonra papazlığı bıraktı ve kutsal metinler üstünde çalışmalar yaptı. Başlıca eseri: *Die Kirchliche Tradition Über den Apostel Johannes und Seine Schriften* (Havari Yuhanna ve Yazdıkları Üstüne Kilise Gelenekleri) [1840]. (M)

LÜTZEN, Almanya'da (Doğu Almanya, Halle idare bölümü) kasaba, Leipzig'in güneybatısında; 5 700 nüf. XIII. yy.dan kalma şato. Yakınında iki meydan muharebesi oldu. 16 Kasım 1632'de Gustaf-Adolf, Wallenstein'a burada baskın vererek, sol kanadını bozguna uğrattı, sonra cesaretle merkeze saldırdı ve öldürücü bir yara aldı; ama Saksonya - Weimar'lı Bernhard, İsveçlilerin zaferi kazanmasını sağladı. — 2 Mayıs 1813'te Ney burada Wittgenstein'ın kumanda ettiği Ruslarla Blücher kumandasındaki Prusyalıların hücumuna uğradı, Napolyon'un yetişmesi sayesinde savaşı kazandı. (L)

LÜZİTANİYEN sıf. ve i. Jeol. (fr. *lusitanien*'den). Oksfordiyen ile Kimericiyen arasında kalan malm katına denir. (Alt katları: Argoviyen, Rorasiyen ve Sekuaniyen) *Eşanl.* KORALLİYEN. (L)

LÜZONİT i. (fr. *luzonite*). Miner. Bakır arsenyosülfür. (L)

LÜZUCET i. (ar. *luzûcet*). *Esk.* Yapışkanlık, yapışkan olma hali. ‖ Bir yere yapışıp uzayan şeyin durumu.

◆ **Lüzucetli** sıf. Yapışkan, tutkala benzeyen. (M)

LÜZUCİ veya **LEZCİ** sıf. (ar. *luzûcet*'ten, *luzûcî* veya *lezc*'den *lezcî*). *Esk.* Yapışkan, yapışan, kıvamlı.

◆ **Lüzuciyet** i. *Esk.* Yapışkanlık. (M)

LÜZUM i. (ar. *lüzûm*). Gerekme, lâzım olma, gereklik: *Vaziyetten temasta bulunan Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyelerini haberdar etmek lüzumu da bildirildi* (Atatürk). *Avukat, bu meselenin Pakize hanımın yanında görüşülmesi lüzumunu ileri sürdü* (Vâ-Nû).

— ÇEŞ. DEY. *Lüzum var* (veya *yok*), gerekli (veya gereksiz): *O varken benim kendime ait işlerde söz söylememe lüzum yoktur* (A. H. Tanpınar). ‖ *Lüzumu var* (veya *yok*), gereği var (veya yok): *Zaten o ecnebi kadının, o düşmanın aralarında ne lüzumu vardı?* (Ömer Seyfeddin). *Meselâ, en sevdiği arkadaşları bile onu bazan şaka olsun diye aldatırlar, hiç lüzumu yokken yalan söylerlerdi* (Sabahattin Ali). ‖ *Lüzum görmek*, gerekliğini hissetmek: *Eğer mini mini Nihal'den izin almağa lüzum görmemiş olsaydı, hemen vapura atılıp gidecekti* (H. Z. Uşaklıgil). *Binaenaleyh başka bir usulün icadına şiddetle lüzum görülüyordu* (Ahmed Rasim). ‖ *Lüzumundan fazla*, gereğinden çok, aşırı derecede: *İlk zamanlar benimle lüzumundan fazla meşgul olunuyordu* (R. N. Güntekin). ‖ *Esk. Lüzûm-ı gayr-ı münfek*, ayrılmazlık.

— Ed. *Esk. Lüzumı malayelzem*, şiirde mukayyed (zengin) kafiye yapma. (İ'NAT veya İLTİZAM da denir.) Bk. KAFİYE.

— Huk. *Lüzumu muhakeme*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. *Lüzumu muhakeme*, eski Usulü Muhakematı Cezaiye kanununa göre; ceza işlerinde yapılan tahkikat sonunda, işin mahkemeye tevdi edilmesi gereğini ifade eden karardır. Fiil, kabahat ve cünha çeşidinden olursa, mustantik (sorgu hâkimi) tarafından *lüzumu muhakeme kararı* denilen bir kararla, cinayet ise *heyeti ithamiye* tarafından verilmiş bir *lüzumu muhakeme mazbatası* ile yetkili mahkemeye tevdi edilirdi.

Bugünkü türk hukukunda lüzumu muhakeme kararı, memurların muhakemesiyle ilgili bir kavramdır. Memurun bir görev suçu işlediği anlaşıldığında, âmirin emriyle *iptidaî tahkikat* (ilk soruşturma) yapılır. Bu soruşturma, çoğunlukla âmir tarafından veya âmirin bu soruşturma için görevlendirdiği memur tarafından yapılır. Bu soruşturma faaliyeti, genel muhakemedeki ilk soruşturmaya tekabül eder ve bunu yürüten soruşturucular, sorgu hâkimlerinin yetkilerine sahiptir. Soruşturucular fezlekeyi hazırladıktan sonra dosyayı, *idarî tetkikatı* yapacak olan kurula sunar. *İdarî tetkikat* sonunda karar daima bir kurul tarafından verilir. Kurul, memur hakkında soruşturma yapılmasına karar verirse, bu karar «lüzumu muhakeme kararı» adını alır. Bu karardan sonra memur hakkında son soruşturma yapılacak, yani iş genel mahkemelerde ele alınacak ve memurun suçlu olup olmadığına karar verilecektir. (M)

LÜZUMLU sıf. (*lüzum*'dan *lüzum-lu*). Gerekli, lâzım: *Devletin maliyesinden, siyasetinden ve daha çok şeylerden de anlaması lüzumludur* (Atatürk). *Orduya lâzım olan yolun ordu için lüzumlu olduğu zamanda yapılamayacağını ispat etmek* (F. R. Atay). ‖ İşe yarar: *Elbette bana bir lüzumlu eşya muamelesi göstermiyordu* (S. F. Abasıyanık).

— DEY. *Lüzumlu lüzumsuz*, olur olmaz, gereksiz: *Efendi, kütüphanesine kapanıp da ilim ile meşgul olmaya ve yazılar yazmaya başladı mı lüzumlu lüzumsuz bir iş için yanına girilemezdi* (H.R. Gürpınar). [M]

LÜZUMSUZ sıf. ve zf. (*lüzum*'dan *lüzumsuz*). Varlığına gerek duyulmayan, gereksiz: *Asıl şimdi böyle lüzumsuz hiddet ve şiddetin sırası değil* (H. R. Gürpınar). *Zaten sizi tam değiştirmek niyetinde değilim. O zaman ikimizden biri lüzumsuz olur* (A. H. Tanpınar). *Bana evlenmemizin bir sözden ibaret olduğunu söylemeyi bile lüzumsuz görmüştü* (R. N. Güntekin).

— DEY. *Lüzumsuz yere*, boş yere: *Vaziyeti idare etmek, bir hasta ile lüzumsuz yere münakaşa çıkarmamak için...* (R. H. Karay). ‖ *Lüzumlu lüzumsuz*. Bk. LÜZUMLU.

◆ **Lüzumsuzluk** i. Gereksiz olma: *Hani şu sergiden bozma ortadan aşağı halli tiyatromuzun lüzumsuzluğu üzerine ne nutuklar geçtik, ne kadar mürekkep akıttık* (F. R. Atay). [M]

Lüzumsuz Adam, Sait Faik Abasıyanık'ın hikâye kitabı (1948). Eserde 14 hikâye yer alır. Yazar, öteki hikâyelerinde olduğu gibi bu eserindeki hikâyelerde de çevresindeki insanların yaşantılarını şiirli bir dille işler. Olayların özüne inerek, kişileri renkli ve belirgin çizgilerle anlatır. Kitaptaki *Birahanedeki Adam, Ben Ne Yapayım, Bizim Köy Bir Balıkçı Köyüdür, Bir Külhanbeyi Hikâyesi, Menekşeli Vâdi* adlı hikâyelerinde «insan sevgisi»ne geniş yer verilir. Küçük olaylar, günlük hayattan basit çizgiler hikâyelerin ortak niteliklerini meydana getirir. (M)

Lx, aydınlatma birimi olan lüksün sembolü. (L)

LVOV, alm. **Lemberg,** polonya dilinde **Lwow,** S.S.C.B.'de (Ukrayna) şehir, Karpatlar'ın kuzeyinde; 512 000 nüf. Üniversite. Bir sanayi merkezi (metalürji ve dokumacılık, otokar yapımı) olan şehir, İkinci Dünya savaşından büyük zarar görmüştür. Bununla birlikte bazı anıtlarını muhafaza eder: istihkâm kalıntıları; Svyatoy Nikolay kilisesi (XIII. yy.); XIV. yy. sonundan kalma kilise (dört katlı çan kulesi), küçük Boymov kilisesi (XVIII. yy. başlangıcı). Ve bu bölgede rastlanmayan bir şey olan ermeni mimarîsinde bir yapı; ermeni kolonisi tüccarlarının siparişi olan katedral (XIV. - XV. yy.).

● *Tarih.* Ukrayna'nın en eski şehirlerinden biri olan Lvov'u, 1250'de Galiçya dükü Daniyel Romanoviç inşa ettirdi, şehre oğlu Lev'in adını verdi. Şehir, Tatarlara karşı mücadelede önemli rol oynadı. XIII. - XIV. yy.da büyük bir ticaret ve zanaatçılık merkezi olan Lvov'u, 1340'ta Polonyalılar alarak Kızıl Rusya'nın başkenti haline getirdiler. 1412'de başpiskoposluk olan şehrin, ticarî önemi, İstanbul'un fethinden sonra (1453) arttı. Tatarlar ve Kazaklar tarafından birçok defa kuşatılan Lvov, 1704'te Karl XII tarafından alındı. 1772 - 1918 Arası Avusturya'nın olan şehir, 1914'ten sonra III. ve VIII. Rus ordularının hedefi haline geldi Gnota-Lippa'da mevzilenmiş olan II. ve III. Avusturya-Macaristan ordusuna saldıran Ruslar, önce Brodi ile Ternopol'u ele geçirdiler, sonra 28 ağustos - 3 eylül arası güneyden hücum ederek Lvov'a girdiler. Brussilov, 3-12 eylül arası Galiçya'yı ele geçirirken, bu zafer IV. ve V. Orduların birleşmesini sağladı. Avusturya-macaristan kuvvetleri, 250 000 asker ve 400 top kaybettikten sonra, Yukarı Vistül ile Karpatlar'a çekildi. Her iki taraftan savaşa katılanların sayısı bir milyonu aşıyordu. 1915 İlkbaharında yapılan Avusturya - Alman hücumunda Lvov, 22 haziranda düştü. 1918-1919'da Lvov bölgesi, şehri, Batı Ukrayna'nın başkenti haline getirmek isteyen Almanların desteklediği Polonyalılar tarafından alındı. (Bk. POLONYA - RUSYA SAVAŞI.) 1939'da Lvov'daki polonya garnizonu, Sosnowski'nin kumandası altında, List'-

Foto. Manuel (*LAROUSSE*)

in XIV. Alman ordusuna kahramanca diren di (10 ve 14 eylül); ama 21 eylülde sovyet birlikleri, kuşatma hareketini tamamladılar ve şehir 22 eylülde düştü. Wehrmacht, Rusya'ya hücumunun daha başında (30 haziran 1941) şehri ele geçirdi ve Lvov, Kızılordu (Konyev) tarafından ancak 28 temmuz 1944'te geri alınabildi. Bk. POLONYA HAREKÂTI ve ALMANYA-RUSYA SAVAŞI. (L)

LVOV (Aleksey Fyodoroviç), rus müzikçisi ve generali (Reval [Tallin] 1798 - Romano, Kovno [Kaunas] yakınları 1871). Petersburg İmparatorluk kapellası yöneticisiydi; kendi armonilediği kilise havalarından bir derleme yayımladı, keman konçertoları yazdı, dinî müzik besteledi. İlk rus millî marşı (*Tanrı Çarı Korusun*) onun eseridir. (L)

LVOV (Georgiy Yevgenyeviç, — prensi), rus siyaset adamı (Tula 1861 - Paris 1925). 1905 Devriminden sonraki ilk duma'nın üyesi iken anayasacı demokrat (kadet'ler) partiye girdi. Birinci Dünya savaşında Rusya'da resmî hizmetlerin aksamamasına çalışan zemstyo'lar birliğini yönetti. Birinci geçici hükûmetin başbakanı ve içişleri bakanıyken (mart 1917) sosyalistlerin artan gücü karşısında sola daha açık yeni bir hükûmette aynı görevleri almayı kabul etti. Savaşın devamına taraftardı ama, büyüyen anarşi karşısında otoriteyi sağlayamayınca çekildi (temmuz 1917). Bolşeviklerin zaferinden sonra Paris'e kaçtı. (L)

LVOV (Nikolay Aleksandroviç), rus mimarı ve bilgini (1751-1803). Yapılarıyle ve nazarî eserleriyle klasik rus sanatının oluşumuna katkıda bulundu. Başlıca eserleri: Mogilyov'da *Svyatov Yosif katedrali* (1780-1798); Torjk'ta *Gleb ve Boris manastırı* (1785-1796); *Petersburg posta binası* (1782). Lvov, Moskova'da *Lvov Yıllıkları* adıyle kaleme alınan, XVII. yy. rus tarihi dergilerini yayımladı. (L)

Lw, *lavrensiyjum*'un kimyasal sembolü. (L)

LWOFF (André), fransız hekimi ve biyoloji uzmanı (Anay-le-Château 1902). Bütün meslek hayatı Mikrop Fizyolojisi bölümünü yönettiği (1938) Pasteur enstitüsünde geçti. 1959'dan beri Sorbonne Mikrobiyoloji kürsüsünün başındadır. 1965'te mikropların genetiği konusundaki çalışmalarına karşılık J. Monod ve F. Jacob ile Nobel Tıp armağanını paylaştı. 1950'den sonra bakteri lizojeni's.ni (bir bakterinin bir bakteriyofaj tarafından intana uğratılması) incelemeğe başladı, bu araştırmaları ile de çağdaş hücre genetiğinin temellerini attı. (L)

LY, 1009 - 1225 arasında hüküm süren ve vietnam yaylalarını birleştiren bir Vietnam hanedanı. (L)

LYADOV (Anadoliy Konstantinoviç), rus bestecisi (Petersburg 1855 - Novgorod 1914). 1878'den sonra Petersburg konservatuvarında beste öğretmenliği yaptı. Glinka ve Balakirev geleneğini sürdüren bir sanatçıdır. Bir *si* minör senfoni, senfonik şiirler, orkestra için *Sekiz Rus Halk Şarkısı*, korolar, piyano parçaları besteledi. (L)

LYAHOV. Bk. LİYAHOV.

LYALL (James), amerikalı mucit (Auchterarder, İskoçya 1836 - New York 1901). Çocukluğunda A.B.D.'ye gitti, az sonra babasının dokuma tezgâhında çalışmağa başladı, sonra kenevir ve pamuklu dokuma ile makine yapımına başladı. Kendi hazırladığı bir makineyle dünyada ilk defa korseler imal etti. Ayrıca su geçirmeyen verniği buldu. Savaşın sonlarına doğru Lyall'in metoduyle su geçirmez hale getirilen sırt ve yemek çantaları amerikan ordusunda kullanıldı. Lyall ayrıca 1863'te patentini aldığı ve geniş enli kumaş dokunan bir tezgâh daha icat etti. Pamuklu dokuma sanayiinde çeşitli buluşlarından günümüzde de yararlanılmaktadır. Lyall bu buluşlarıyle ilgili olarak birçok madalya ve nişan kazandı. Bunların arasında 1869'da Amerikan enstitüsünün verdiği altın şeref madalyası da vardır. (M)

LYALLPUR, Batı Pakistan'da (Multan ili) şehir, Lahor'un batı-güneybatısında; 425 200 nüf. Büyük bir tarım bölgesinin ticaret merkezi. Besin (yağ, şeker ve konserve fabrikaları) ve dokuma (pamuk) sanayii. (L)

LYAPÇEV (Andrey), bulgar siyaset adamı

mareşal **LYAUTEY**
Laszlo de Lombos'un eseri (özel koleksiyon)

(Resen, Makedonya, 1866-Sofya 1933). Demokratik Zname partisine girdi (1896); birkaç defa bakan oldu (1908 - 1918). 1926 - 1931 Arasında başbakandı. (L)

LYAPUNOV (Sergey Mihayloviç), rus bestecisi (Yaroslavl 1859 - Paris 1924). Piyano virtüozu ve halk müziği uzmanıydı (275'e yakın şarkı yayımladı). İki senfoni, bir *Balad*, bir *Uvertür*, orkestra için bir *Polonez*, bir senfonik şiir, iki piyano konçertosu, piyano için prelüdler, vals, etüd ve mazurka besteledi. (L)

LYAPUNOV kardeşler, Ryazan bölgesinde Şuyskiy'e karşı ayaklanan küçük rus asilleri. (L)

LYATOŞİNSKİY (Boris), rus bestecisi (Jitomir 1894). Kiev ve Moskova konservatuvarından ders verdi. Operalar (*Altın Bilezik*, 1930), üç senfoni (1918, 1936, 1950), senfonik şiirler, orkestra süitleri, piyano için bir *İslav Konçertosu* (1953), dört yaylılar dörtlüsü besteledi. (L)

LYAUTEY (Louis Hubert Gonzalve), Fransa mareşali (Nancy 1854 - Thorey, Meurthe -et-Moselle 1934). Bir mühendisin oğluydu. 1873'te Saint-Cyr askerî okluna girdi, Kurmaylık okulu kurslarına devam etti ve süvari sınıfına aktarıldı. Garnizon hayatının tekdüzeliğinden kurtulabilmek için edebiyat salonlarına devam etti, ünlü yazarlarla yakınlık kurdu. *Revue des Deux Mondes*'da *Du Rôle Social de l'Officier Dans le Service Militaire Universel* (Genel Askerlik Hizmetinde Subayın Sosyal Rolü) adlı ilk makalesini yayımladı (1891). Bu makale gelenekçi ve tutucu çevrelerde tepkiler uyandırdı. 1894'te Çinhindi'ne gönderilen Lyautey, orada Gallieni'nin dikkatini çekti, onun kurmay başkanı oldu ve Yukarı Tonkin'de yapılan harekâtta onun metodunu öğrendi. 1897'de Gallieni Madagaskar genel valisi olunca, Lyautey de onunla gitti. 1900'de albay olan ve 1902'de Fransa'ya dönen Lyautey, Cezayir valisi Jonnart tarafından 1903'te Ayn-Sefra bölgesi kumandanlığına çağrıldı ve generalliğe yükseldi. 1906'da Oran'daki tümenin başına getirildi, 1907'de Uca'yı işgal etti, bu bölgeye yüksek komiser olarak tayin edildi, yerli ayaklanmalarını bastırdı. 1910'da Rennes'de 10. Kolordu kumandanlığına, 1912'de Fas genel valiliğine getirildi. 1914'te savaş ilân edilince hazır kuvvetlerinin çoğunu Fransa'ya gönderdi. Briand'ın ısrarlarına boyun eğerek aralık 1916 - nisan 1917 arasında savaş bakanlığı görevini üstüne aldı, yetkilerinin sınırlı olduğunu anlayınca ve parlamentonun manevralarını sezince istifa etti ve Fas'a döndü. 1921'de Fransa mareşali olan Lyautey, Rif savaşını (1925) yönetirken mareşal Pétain'in geçici görevi sırasında Fas'tan uzaklaştırıldı. Lorraine'de Thorey şehrine çekildi, aralıksız çalışmasına devam etti ve genel komiser sıfatıyle 1927-1931 arasında sömürge sergisini düzenlemekle görevlendirildi. Başlıca eserleri: *Le Rôle Social de l'Officier* (Subayın Sosyal Rolü) [1891]; *Du Rôle Colonial de l'Armée* (Ordunun Sömürgedeki Rolü Üstüne) [1900]; *Dans le Sud de Madagaskar*, *Pénétration Militaire, Situation Politique et Economique* (Madagaskar'ın Güneyinde Askerî Nüfuz, Siyasî ve İktisadî Durum) [1903]. (L)

LYCAENA i. Erkeği genellikle mavi, dişisi esmer kelebek. (*Lycenidae* familyasından birçok cinsi kapsar.)

— ANSİKL. *Lycaena*'ların en yaygın türleri *lycaena arion* ve *L. euphemus*'tur. Bunların tırtılları karıncaların üzerinde yaşayarak onların sırtından çıkan balımsı bir maddeyle beslenir; bu tırtıllar daha sonra karınca yuvalarına yerleşerek karıncaların kurtçuklarını yok eder. (L)

LYCAON i. Kurda benzeyen etçil memeli hayvan. (Köpekgillerden.)

— ANSİKL. *Lycaon* veya *«benekli kurt»* (*Lycaon pictus*) *Afrika*'nın her tarafında yaygın bir hayvandır; köpek gibi dört parmaklı olduğu ve anus bezleriyle sırtlana benzediği için *köpek-sırtlan* da denir. İri bir kurda benzeyen lycaon, siyah, sarı ve beyaz karışımı alaca postludur. On iki - on beşi birarada sürüler halinde yaşar, büyük otçul hayvanlara, koyun sürülerine, hatta insana saldırır. (L)

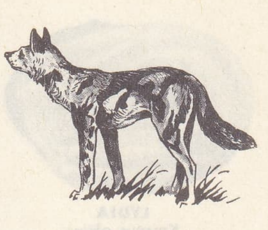

lycaon pictus

LYCASTE i. Büyük yapraklı, güzel çiçekli konuk orkide; çiçekleri dalların ucunda tek tek bulunur ve çok olur; Amerika'da yirmi beş türü yetişir; bunların çoğu limonluklarda süs bitkisi olarak yetiştirilir. (L)

LYCENİDAE i. Pulkanatlı böcekler familyası (gündüz kelebekleri); dünyanın her tarafında yaygın olan *lycaena, thecles, lampides, cupidos, polyommates* v.b. gibi türleri kapsar. (L)

LYCHNİS i. Almaşık basit yapraklı, bir veya çokyıllık otsu bitki. (Karanfilgillerden.)

— ANSİKL. *Lychnis*'in birçok türü bahçelerde süs için yetiştirilir: *Lychnis Chalcedonica, L. coronaria, L. flos-jovis, L. flos-cuculi, L. diurna* (*Melandryum*), *L. dioica* gibi. (L)

lychnis

LYCHNUS i. Kavkısının son sarımı çok kabarık fosil yumuşakça; Üst Tebeşir devrine ait tatlısu tortul tabakalarında rastlanır. (*Helicidae* familyasından.) [L]

LY-CHO [*lişu*] i. Tekst. Hindistan ile Koşinşin sahillerinde yetişen bir tür deniz yosunundan elde edilen ve kumaş para işlemlerinde kitre zamkı yerine kullanılan madde. (L)

LYCİUM i. Huni biçiminde küçük çiçekli, üzüm biçiminde, kırmızımsı meyveli sık çalı. (Patlıcangillerden.) (L)

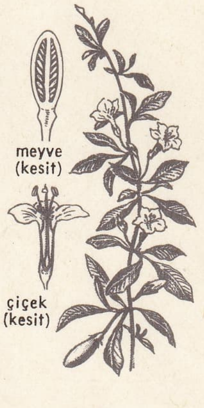

lycium

LYCODON i. İndonezya ve Malezya'da yaşayan zehirsiz yılan. (*Lycodon aulicus*'u yerliler, fareleri yakalayıp yesin diye evlerine alıştırırlar. Suyılanıgillerden.) [L]

LYCOPERSİCUM i. Domatesin ilmî adı (*Solanum lycopersicum*); «kurt şeftalisi» anlamına gelir. (L)

LYCOPSİS i. Hodangillerden çiçekli bitki; çiçek tacı, ortası eğri uzun bir boruya benzer; meyveleri pütürlü ve dikenlidir. (*Lycopsis arvensis* 20-40 sm boyundadır. Tarla kenarlarında çok görülür.) [L]

LYCOPUS i. Çok küçük, beyaz çiçekli bitki; çiçekleri kırmızı noktalı, boy 0,30-150 m kadardır; genellikle dere boylarında yetişir. (Ballıbabagillerden.) *Eşanl.* SU KENEVİRİ.] (L)

LYCORİDAE çoğl. i. Zool. Nereyislerden halkalı solucanların diğer adı. Bk. NEREYİS. (L)

LYCORİS i. Çin ve Japonya'da on kadar türü yetişen soğanlı bitki. (Nergisgillerden.) [L]

LYCOSA i. Koşucu örümcek. (*Lycosidae* familyasından).

— ANSİKL. Bütün dünyada yaygın olan *lycosa*'ların küçük türleri çayırlarda ve korularda gezgin olarak yaşar. İri türleri ise yerin içinde kendine bir barınak yapar: barınağın üzerinde kısa bir baca bulunur.

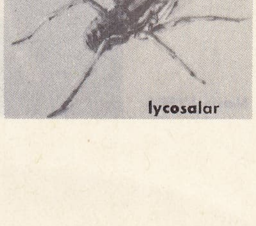

lycosalar

Foto. LAROUSSE

LYDİA
Kreseus altını
Cabinet des Médailles, Paris

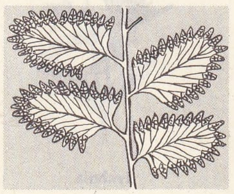

lygodium

Kurt örümcek de denen lycosalar zararsız böceklerdir; yalnız Brezilya'da yaşayan bazı türleri insanı ısırarak deride tehlikeli yaralara sebep olur. (L)

LYCOSERİS i. Almaşık yapraklı, kömeç halinde bileşik çiçekli ağaççık; Amerika'da on türü yetişir. (Bileşikgillerden.) [L]

LYCOSİDAE çoğl. i. Gerçek örümcekler grubundan örümcek familyası; dünyanın her tarafında yaygın lycosa ve pardosa cinslerini kapsar.

— ANSİKL. *Lycosidae* familyasındaki örümcekler, avlarını peşlerinden koşarak yakalar; dişiler yumurtalarını, karın kısmının art ucuna yapışık bir kundakta taşır; kundağın iki çeneti halkamsı bir çizgiyle birbirine bitişir. Yumurtalar açıldıktan sonra yavrular annelerinin üzerine çıkar ve hiç değilse ikinci deri değişimine kadar orada kalır. (L)

LYCRA i. (tes. edil. ad). Tekst. E. İ. Dupont de Nemours et Cie. (Amerika Birleşik devletleri), Dupont of Canada ltd. (Kanada), Dupont (Nederland), N. V. (Hollanda) firmaları tarafından çıkarılan segmentli polyurethan sentetik elyafı ve ipliği. (Bu iplik ilkin 1960'ta yapılmıştır; değişik cinselyafla karışık olarak kumaşa büyük bir esneklik verir.) [L]

LYCTUS i. Kurtçuğu reçinesiz ağaçlara saldıran böcek. (Kınkanatlılardan *lyctudae* familyasının örnek tipi.)

— ANSİKL. *Lyctus*'lar, uzun yassı gövdeli küçük böceklerdir. Dünyanın her tarafında bulunur. Koyu kırmızı renkte olan *Lyctus linearis* Avrupa'da şantiyelere zarar verir. Esmer lyctus (*Lyctus brunneus*) meyankökünde yaşar. (L)

LYCUS i. Afrika'nın güneyinde yaşayan, elitraları gövdesinden uzun böcek. (İlmî adı *Lycus Latissimus.* Kınkanatlılardan *lycidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LYCYAENA i. Etçil memeli hayvan fosili; Avrupa ve Hindistan'da üçüncü zaman tabakalarında bulunur. (Sırtlangillerden.) [L]

LYDA i. Orman ve süs ağaçlarında büyük zararlara yolaçan testere sineği. (Buna yakın bir cinsten olan *Acantholyda erythrocephala* da gürgen, çam ve melezlerde kalabalık topluluklar halinde yaşar. Pek çok türü bulunan her iki cins de zarkanatlıların *tenthredinidae* familyasındandır.) [L]

LYDDA veya **LOD**, İsrail devletinde şehir, Tel - Aviv'in güneydoğusunda; 25 000 nüf. Tel-Aviv havalimanı. Telefon cihazları.

— Tar. Eskiçağdaki *Lydda,* Neron zamanında yakıldı, sonra *Diospolis* adını aldı; ünlü bir yahudi okulunun, haçlı seferleri sırasında da bir piskoposluğun merkeziydi. (L)

LYDGATE (John), ingiliz şairi (Lydgate, Newmarket yakınları, Suffolk 1370'e doğr. - Saint Edmunds 1449'a doğr.). Öğrenimini Paris'te ve Padova'da yaptı; Bury Saint Edmunds'taki benediktin manastırına girdi. Çok yazan bir şairdi; zamanın bütün türlerini denedi, yüz kırk bin mısra bıraktı. Başlıca eserleri: *The Temple of Glass* (Camdan Mabed) [1405]; *The Troy-book* (Truva'nın Kitabı) [1412-1420]; *The Story of Thebes* (Thebai'nin Hikâyesi) [1420]; *The Falls of Princes* (Prenslerin Düşüşü) [1430-1438]; *The Pilgrimage of the Life of Man* (İnsan Hayatının Hac Yolculuğu) ve *London Lick-Penny* adlı eğlenceli bir hiciv. (L)

Maris LYEPA

LYDİA veya **LİDYA.** Esk. coğ. Batı Anadolu'da bölge; kuzeyde Mysia, güneyde Karia, doğuda Frigya ve batıda İonia ile sınırlıydı. Adı Homeros'ta *Maionia* olarak geçen Lydia'nın M.Ö. II. binyıldaki siyasî ve etnik ilişkileri hakkında bilgiler çok azdır. Özellikle kıyılarda yapılan kazılar bu bölgede M. Ö. XIV. ve XIII. yy.da mykenai kültürünün varlığını gösterdi. Eski yazarlar bölgede çok eski devirlerde kurulan bir Lydia krallığından ve üç sülâleden söz ederler: Atys, Herakleides ve Mermnad sülâlesi. Efsanevî Atys sülâlesi üstüne çok az şey bilinir. Herakles sülâlesi hakkındaysa az bilgi vardır. Herodotos, bu sülâlenin 505 yıl hüküm sürdüğünü ve bu süre içinde 22 kralın başa geçtiğini anlatır. Lydia hakkındaki ilk kesin tarihî bilgi M. Ö. 680 yıllarına aittir. Bu tarihte Lydia'da hüküm süren son Herakleides sülâlesinden kral Kandaules, bir saray entrikası sonunda tahttan indirildi. Yerine Mermnades'lar sülâlesinden Gyges geçti; krallığı Delphoi kâhini tarafından da onaylandı. Gyges'in kral olmasından sonra devletin sınırları genişlemeğe başladı ve kuzeyde Troas'a kadar ulaştı. Bu devirde Anadolu'da Kimmer tehlikesi vardı. Gyges, Kimmerlere karşı Asurlulardan yardım istedi ve iki kimmer reisini zincire vurarak Ninova'ya yolladı. Bir süre sonra da kimmer tehlikesinin ortadan kalktığı düşüncesiyle Asurlulara karşı Mısır ile birleşti. Fakat Asurlularla mücadeleye fırsat bulamadı. Yine bir kimmer saldırısı sırasında öldü (M.Ö. 652). Gyges'ten sonra Ardys Sadyattes, Alyattes ve Kroisos tahta çıktı. Frigya krallığının Anadolu'nun büyük bir kısmına hâkim oldu. Batı Frigya, Lydia'nın sınırları içine girdi ve Lydia'nın doğu sınırı İç Anadolu yaylasında Halys (bugün Kızılırmak) nehrine kadar genişledi. Bithynia bölgesiyle, batıdaki yunan şehirleri (Magnesia, Kolophon, Priene, Smyrna, Ephesos) ele geçirildi.

Yalnız, Miletos alınamadı. Kral Alyattes devrinde Kimmerler ülkeden kovuldu. Bu kral zamanında, değiştokuş ticaretinden para ticaretine geçişi sağlayan ve devlet tarafından yönetilen sikke basımına başlandığı sanılıyor (yaklaşık olarak M.Ö. 607 tarihinden itibaren). Yine bu sıra Lydialılarla Medler arasında 5 yıl süren savaşlar oldu. Sonunda yapılan antlaşma ile Halys nehri iki devlet arasında sınır kabul edildi (M.Ö. 585). M.Ö. 560'ta Alyattes ölünce, yerine oğlu Kroisos geçti. Bu devirde Lydia'da zenginlik ve refah seviyesi çok yükseldi. Bu kral Yunanlılarla ilişkiler kurdu ve Delphoi'ye birçok kıymetli hediye yolladı. Halys nehrine kadar Lykia ve Kilikya hariç bütün Anadolu'yu eline geçiren Kroisos M.Ö. 574-546'da Pers kralı Keyhusrev ile Halys nehri yakınında savaştı, fakat kış yaklaştığı için bir sonuç alamadan geri döndü. Keyhusrev Kroisos'u başkenti Sardeis'e kadar izledi ve 14 günlük kuşatmadan sonra şehri eline geçirerek Lydia krallığına son verdi. Lydia bölgesi bu tarihten 334'e kadar Perslerin elinde kaldı ve satraplıklara ayrıldı; M.Ö. 334'te Granikos zaferinden sonra Büyük İskender, onun ölümünden sonra da Selefkiler, Lydia'ya hâkim oldular. Magnesia savaşından (M. Ö. 190) sonra Lydia Bergama krallığının eline geçti. Sonra, da bir roma eyaleti haline getirildi (M.Ö. 133).

— Leng. *Lydia dili,* eskiden Lydia'da konuşulmuş bir eski önasya dilidir; bu dille ilgili bilgilerin çoğu Sardeis'te ele geçirilen M.Ö. VI. yy.a ait 64 yazıta ve diğer bazı belgelere dayanmaktadır. Millî lydia harfleriyle yazılmış olan yazıtların çoğu mezar taşlarına aittir. Lydiaca metinleri ilk defa iki dilli (Aramca ve lydia dili) bir metin sayesinde çözülebildi. Lydia dilinin (lykia, karia, side dilleri gibi) hint-avrupa dil grubuna giren hitit-luvi örneğinden olduğu ortaya çıkarıldı.

— Müz. *Lydia makamı,* eski Yunanlıların klasik makamlarından biri. ‖ IX. yy.dan sonra bu terim, kilisenin 5. makamı için kullanılmağa başlandı; bu makam *fa* eksen sesinin üstüne kurulan diatonik bir ses merdivenidir; artık dörtlülü bir büyük makam dizisiyle karşılaştırılabilir. (ML)

LYDİADAS, yunan generali (Megalopolis-ay.y. M.Ö. 226). Isparta'ya karşı bir Megalopolis birliğine başarıyle kumanda etti, sonra Megalopolis'te iktidarı ele geçirdi. Kendi sitesini Akhaia ittifakına soktu. Birçok defa bu ittifakın strategos'u oldu ve her zaman Isparta'ya karşı bir tavır aldı. (L)

LYDOS (İoannes LAURENTİOS), bizanslı bilgin (Philadelphia, Lydia 490'a doğr. - İstanbul 565'e doğr). Bizans sarayında önemli görevler aldı. Birkaç bilimsel inceleme yazısı günümüze kalmıştır. (L)

LYEDET (Loyset), fransız minyatürcüsü (XV. yy.). 1461'de Hesdin'deydi; 1468-1478 arasında Brugge'de İyi Philippe'in hizmetinde bulundu. Başlıca eserleri: *Vie de Saint Hubert* (Aziz Hubert'in Hayatı) [1469, La Haye kütüphanesi]; *Histoire de Charles Martel* (Charles Martel'in Hayatı) [Brüksel]. (L)

Lye-dzı, tao'cu doktrinle ilgili efsaneler ve felsefî yazılardan derlenmiş eser. Bu efsane ve yazılar, M.Ö. IV. yy.da yaşadığı rivayet edilen aynı isimdeki bir kişiye atfedilmiştir. Bununla beraber, bu metinlerin, M.Ö. IV. yy.dan önceye ait olduğu kesindir. (L)

LYELL (sir Charles), Kinnordy, Forfarshire 1797-Londra 1875). Önce avukatlık yaptı. 1832'de Londra Krallık kolejinde verdiği dersleri 1833'te, *The Principle of Geology* (Jeolojinin İlkeleri) adlı bir kitapta topladı. Birçok kişiyi, bu arada Darwin'i büyük ölçüde etkileyen bu eserinde, ilk olarak bir jeoloji tarihini ortaya koydu, İncil'e sıkı sıkıya bağlı yorumların uyarsız yanlarını açıkladı, o sıralar yaygın olan «felâketler» nazariyesine çattı; olayların, gerçek sebeplerin incelenmesini öngördü. Tükenmiş türlerin yüzdelerini hesaplayarak tersiyer çökeltilerinin yaşını bulmayı denedi. (L)

LYEPA (Maris), sovyet dansçısı (Riga 1936). Sanat hayatına Riga operasında başladı, 1956'da Moskova'ya giderek Stanislavskiy ve Nemiroviç-Dançenko tiyatrosunda çalıştı. 1960'ta Bolşoy topluluğuna katıldı. Klasik (*Ormanda Uyuyan Güzel, Giselle*) ve çağdaş (*Spartacus, Romeo ve Jülyet, Bahçesaray Çeşmesi, Aşk Efsanesi* [yeni temsil, 1965]) balelerde dans etti. Aynı zamanda karakter dansçısı olan Lyepa Leonid Lavrovskiy'in *Akılalmaz Mandarin*'den uyguladığı *Gecenin Şehri* (1961) ve Enn Suuve'nin *Askerin Hikâyesi* balelerini yarattı. 1962'den beri Moskova Koreografi enstitüsünde öğretmenlik yapmaktadır. (L)

LYEPAYA. Bk. LİYEPAYA.

LYGAEONEMATUS i. Testere sineği. Kurtçuğu Orta Avrupa'da çeşitli ağaçlara zarar verir. (*Lygaeonematus punu* ve *L. ambiguus* köknarda, *L. brevicornis* elma ağaçlarında yaşar. Zarkanatlıların *tenthredinidae* familyasından.) [L]

LYGAEUS i. Kanatlı, uzun gövdeli, parlak renkli bitki biti; çeşitli bitkilerde yaşayarak özsularını emer. (*Lygaeus equestris* Batı Avrupa'da kurtyenikli meşelerde yaşayan siyah, kırmızı ve beyaz renkli bir böcektir. Heteroptera takımından *lygeidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LYGDAMUS, latin şairi. Tibullus'un *Elejiler*'indeki (Elegiae) ilk altı şiir Lygdamus'a mal edilir. Bu şiirlerde yazar, Neara'ya duyduğu aşkını anlatır. Lygdamus takma adı. Messala'nın çevresindeki bir amatör şaire, belki Ovidius'un erkek kardeşine aittir. (L)

LYGEİDAE çoğl. i. Heteroptera takımından böcek familyası. (Bütün yeryüzünde yaygın olan *lygaeus* ile birlikte iki yüzden fazla cinsi kapsar.) [L]

LYGEUM i. Başak halinde top çiçekli, çokyıllık otsu bitki; Akdeniz kıyılarında yetişir. (Buğdaygillerden.) [L]

LYGİİ, Hıristiyanlığın başlarında Yukarı Oder kıyılarına yerleşmiş doğu germania

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

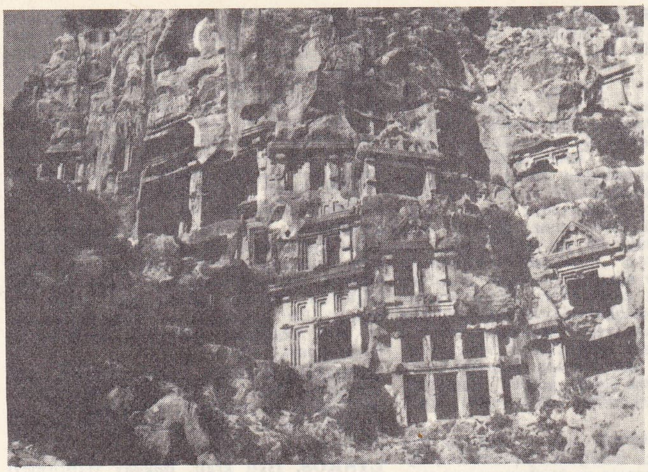

LYKIA
Demre'de kaya mezarları, (Antalya)

halkı. İstilâlar döneminde ortadan silindiler. (L)

LYGİNOPTERİDEAE çoğl. i. Paleobot. Karbon devrine ait pteridosperma takımından fosil bitkiler familyası; başlıca cinsi *lyginopteris*'tir. (L)

LYGİNOPTERİS i. Eğreltilerde (sphenopteris) olduğu gibi parçalı yaprakları ve lagenostoma gibi tohumları olan fosil bitki. (Gövdesinde ikincil odun oluşumu vardır; yapraklarında ise *cycadaceae* familyasında olduğu gibi çift katlı bir odun tabakası bulunur.) [L]

LYG (O)—, yun. *lygos*, sapı bükülgen değnek'ten alınan bazı kelimelerin yapısına giren önek. (L)

LYGODACTYLUS i. Afrika ve Madagaskar'da yaşayan geko. (L)

LYGODİUM i. Uzakdoğu'da yetişen eğreltiotu; limonluklarda süs bitkisi olarak da yetiştirilir. (Lygodium, bir desteğe sarılarak uzayan sarmaşıcı ince bir bitkidir, uzunluğu 20 m'yi bulan ve ekseni sarılgan olan bu çok büyük yaprağın üzerinde bir sürü yaprakçık bulunur.) [L]

LYGOSOMA i. Kelerler takımının skinggiller familyasından sürüngen hayvan; dünyanın sıcak bölgelerinde pek çok türü bulunur. (Lygosoma'lar madenî ve parlak renklidir; kısacık dört bacağı olan kahverengi kör yılana benzer; İndonezya ve malezya bölgesinde yaygındır.) [L]

LYGUS i. Çiçeklerde yaşayan çevik hareketli küçük bitki biti. (Heteroptera takımının *capsidae* familyasından.)

— ANSİKL. *Lygus pratensis*, beyaz ve esmer benekli sarı veya kızıl sarı renktedir. *L. campestris*, kasımpatı gibi süs bitkilerine zararlıdır. *L. pabulinus*, Avrupa'nın kuzeyinde tarım bitkilerine zarar verir. (L)

LYKABETTOS. Esk. coğ. Attike'de tepe, Pentelikon sıradağlarında. Modern Atina genişlerken bugünkü *Likabittos*'un yamaçlarını veya *Aya Yorgi* tepesini de içine aldı. Akropolis tepesi, Strephi tepesi, Turkobunion (Türk dağı) ve Lykabettos, bugünkü Atina'nın, topografya bakımından en karakteristik noktalarıdır. (LM)

LYKAİA i. (yun. *lykos*, kurt'tan). Esk. Yun. Apollon şerefine Arkadia'da düzenlenen bayramlar. (L)

LYKAİON dağı. Esk. coğ. Yunanistan'da dağ, Arkaia'da, Messenia sınırında. Doruğunda kısmen kaya içine oyulmuş Lykaion Zeus'u tapınağı, Lykaion oyunları stadyumu ve hipodromu, eteğinde Lykosura harabeleri bulundu. Bugün *Diaforti*. (L)

LYKAİOS, Apollon, Zeus, Artemis ile Pan'ın lakabı. Daha çok Lykaion tepesinde tapınılan *Apollon* için kullanılırdı. (L)

LYKAON. Yun. mit. Arkadia kralı. Zeus sunağı üzerinde bir çocuğu boğazlamış, parçalarını yesin diye Zeus'a sunmuştu. Zeus onu ve elli çocuğunu yıldırımla çarptı. Arkadia'da geçerli olan insan kurban etme usulü ile bu efsane arasında yakınlık kurulabilir. Bu kurbanlar Lykaion Zeus'u şerefine verilir, bir insan yeme töreniyle son bulurdu. Şölene katılanların her biri, kurbanın bir parçasını yiyerek âyine iştirak ederdi. — Pilamos'un oğullarından biri. Akhilleus tarafından esir edildi. (L)

LYKAONİA. Esk. coğ. Orta Anadolu'da (Kappadokia ile Pisidia arasında) bölge. Başlıca şehirleri, İkonium ve Laodikeia idi. Büyük İskender'in Perslerden aldığı Lykaonia, sonradan Selefkilerin, Bergama'nın ve Romalıların eline geçti. Ancak 476'dan sonra bağımsız bir eyalet olabildi. (L)

LYKEİON veya **LİSE** (Apollon *Lykeios*'un adından). Yun. eskiçağ. Atina'nın doğusunda, Lykabottos'un eteklerinde bulunan yer. Lykelon, İlissos kıyılarında bir ovaydı; burada bir Apollon Lykeios tapınağı ve Perikles'in yaptırdığı bir gymasion vardı. Aristoteles, Lykeion'da, örtülü galeriler altında felsefe dersleri veriyordu. — M.Ö. 335'e doğru Aristoteles tarafından kurulan felsefe okulu (*gezimci* okul da denir). [L]

LYKİA, lat. **Lycia.** Esk. coğ. Anadolu'nun güneyinde dağlık bölge, Karia ile Pamphilia (Antalya) arasında. Herodotos'a göre ilk halkının adı Milyas'lar ve Solymos'lardı. Lykia'lıların iyi bilinmeyen bir tarihte denizyoluyle geldikleri ve Truva savaşına katıldıkları sanılır. Lydia'nın hâkimiyetini kabul etmediler, fakat Keyhusrev tarafından Pers imparatorluğuna katıldılar. Ancak bölge, dağlık oluşu sayesinde kendi adlarına para basan mahallî prenslerin yönetimi altında fiilî bağımsızlığını korudu ve bir süre Atina birliğine katıldı. Lykia'lılar geleneksel olarak korsanlık yapıyorlardı; tesadüfen Mısır kıyılarına ulaştılar. Helenistik çağda Lykia çeşitli şehirlerin, bu arada Rodos'un (M.Ö. 188 - 168) hâkimiyetini kabul etti. III. yy.da yunan birlikleri örnek alınarak bir Lykia birliği kuruldu. Başlıca şehirleri Patara, Myra, Ksanthos ve Telmessos olan birlik, roma hâkimiyeti zamanında Eskiçağın sonuna kadar yaşadı. Büyük ölçüde yunan etkisi altında kalan Lykia'da, yunan üslûbunda heykeller ve kalıntıları bugüne kalan birçok tiyatro (Telmessos tiyatrosu hemen hiç yıkılmadan bugüne kalmıştır) yapıldı.

— Leng. *Lykia dili*, lykia yerlilerinin dili; Eskiçağın sonlarında Yunanca tarafından ortadan kaldırıldı. (Lykia dilindeki belgelerin hemen hepsi mezar taşı üzerindeki yazıtlardan meydana gelir. Xanthos'un mezar taşı iki akraba lehçeyle yazılmıştır [lehçelerden biri dilin eski biçimidir, diğeriyse halk lehçesidir]. Lykia dili Luvi öbeğindendir ve henüz bütünüyle çözülememiştir.) [L]

LYKAİON DİOS'u şenlikleri, Eski yunanistan'da, Arkadia'da Lykaion dağında doğduğuna inanılan tanrı Dios onurune düzenlenen şenlikler. (L)

LYKİOS, yunan heykeltıraşı (M.Ö. V. yy. ın ikinci yarısı). Eleutherai'li Myron'un oğlu ve öğrencisi. Boiotia'lıydı. Hiç biri günümüze kalmayan eserleri arasında, özellikle, Akropolis'in girişini süsleyen tunç atların sözü edilir. (L)

LYKOMEDES. Yun. mit. Skyros Dolopların kralı. Thetis, kadın kılığına giren Akhilleus'u kralın sarayında saklayarak Truva kuşatmasına gitmesine engel oldu. Kahraman, kralın kızı Deidameia'ya gönül verdi; Neoptolemos veya Pyrros adlı bir oğulları oldu. Lykomedes, Theseus'u da barındırmıştır. (L)

LYKOMEDES, yunan siyaset adamı (öl. M.Ö. 366). Samimî bir demokrattı. 371'den sonra Arkadia'lıları birleştirmek ve ısparta boyunduruğunu kırmak istedi. 366'da Thebaikon kongresinde, Thebai'lilerin Yunanistan hâkimiyetine karşı koydu. Ispartalıların ve Elea'lıların tehdidi karşısında Atina'dan yardım istemeğe gitti, fakat dönüşte ısparta partizanları tarafından öldürüldü. (L)

LYKON, yunan hatibi (M.Ö. V. yy. sonları). Sokrates davasında suçlama yazısını hazırladı; bu suçlama dolayısıyle daha sonra Anytos ile sürgün edildi. (L)

LYKON, aristoteles'çi gezimci filozof (Laodikeia, Frigya M.Ö. 300'e doğr.-öl. M.Ö. 225'e doğr.). 268'de Straton'un yerine Aristoteles'in «lise»sine yönetici oldu. Vasiyetnamesi ve eserlerinden bazı parçaların bugüne kalmasını Diogenes Laertios sağlamıştır. (L)

LYKON POLİS («kurtların şehri»). Esk. coğ. Mısır'da kurt-tanrı Upuat'a tapılan şehir. *Lykopolis* ilinin merkeziydi. Plotinos burada doğdu. Bugün *Asyut*. (L)

LYKOPHRON. Yun. mit. Yunanlı kahraman; Nestor'un oğlu. Bir cinayet işlediği için Kythera'dan ayrılmak zorunda kaldı ve Telamon'un oğlu Aiakos ile arkadaş oldu. Hektor tarafından öldürüldü. (L)

LYKOPHRON Khalkis'li, İskenderiye'de Ptolemaios'lar dönemi şairi (M.Ö. 320-250'ye doğr.). Ptolemaios Philadelphos'un sarayında yaşadı. Yirmi kadar trajedi ve 1 474 mısralık bir şiir (*Aleksandra*) yazdı. Şiirde, Kassandra'nın, truvalı ve yunanlı kahramanlar hakkındaki kehanetleri anlatılır. Bu eser, anlaşılmazlığıyle tanınmıştır. (L)

LYKORTAS, megalopolisli yunan yurttaşı (öl. M.Ö. 168'e doğr.). Akhaia birliğinin kumandanıydı (185). Arkadaşı Philopoimen'in intikamını almak için Mesene şehrini yerle bir etti (182). Polybos'un babasıdır. (L)

LYKOS. Yun. mit. Mitolojide birçok kişinin adı. Bunlar arasında iki efsanevî Thebai kralı ile Lykia'ya adını veren ve Apollon Lykeios kültünü kuran bir rahip de vardır. (L)

LYKOSURA. Esk. coğ. Arkadia'da yunan şehri Alpheios'un yukarı havzasında. Bugün *Siderokastro*. (L)

LYKURGOS, Trakya'da Edon'ların efsanevî kralı. Değişik metinlere göre, Dionysos'u kovdu veya adamlarını esir aldı. Tanrılar tarafından gözleri oyulup parçalanarak cezalandırıldı. (L)

LYKURGOS, Isparta kralı (öl. M.Ö. 212'ye doğr.). Krallığı ahlâksızlıkla ele geçirdi. Akalara karşı Etolyalıların (Aitolia) müttefikiydi. Makedonyalı Philippos V'e yenildi. Krallıkta ortağı Agesipolis III'ün 215'e doğru ayağını kaydırdı. (L)

LYKURGOS, atinalı hatip (M.Ö. 396-323'e

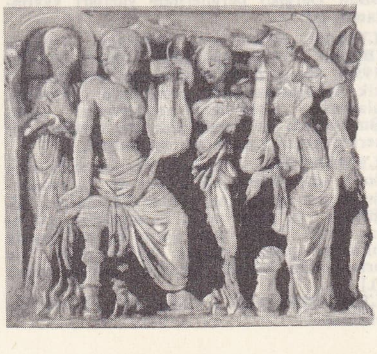

LYKOMEDES
«Akhilleus Lykomedes'in kızları arasında»
yunan sanatı,
Louvre müzesi, Paris

LYKAONIA
roma işgali altındaki para
(Gordianus III)
Cabinet des Estampes, Paris

LYKOPOLİS sikkesi
(M.S. II. yy.)
Cabinet des Médailles, Paris

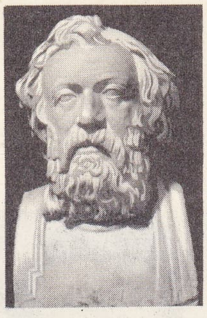

hatip LYKURGOS
Millî müze, Napoli

Foto. E. Hakarar (MEYDAN) ; LAROUSSE

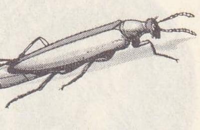

lymexylon

John LYNCH

Feodor LYNEN

doğr.). Lykophron'un oğlu ve Eflatun ile İsokrates'in öğrencisi. Makedonyalı Philippos'un hasımlarındandı. 338-326 Arasında atina maliyesini Demosthenes'in ve Kallias'ın yardımıyle titizlikle ve dürüstlükle yönetti, savaş filosunu ve silâh depolarını, Dionysos tiyatrosunu yeniden inşa ettirdi, bir stad ve gymnasion yaptırdı. Ephebos'lar kuruluşuyle atina gençliğine yeni bir düzen vermeğe çalıştı. İskender, onun kendisine teslim edilmesini istedi, fakat halk karşı koydu. Elde yalnız *Kara Leokratus* (Leokrates'e Karşı) nutku kalmıştır. (L)

LYKURGOS, ıspartalı efsanevî kanunkoyucu. Bu adın, M.Ö. VI. yy.da hâkim Khilon'un bir süre önce son şeklini verdiği ortak geleneklere bir sahip bulmak isteyen ısparta aristokrasisi tarafından uydurulduğu sanılır. M.Ö. XI.-IX. yy. arasında yaşadığı söylenir ve isim babası olarak Apollon Lykurgos gösterilirdi. Eşitliği, çifte krallığı ve Ispartalılar ile Perioikos'ların ayırımını öngören bir *rethrai* kanunu da ona mal edildi. Yüzyıllar boyunca kişiliği ve siyaseti, propagandanın gereklerine göre, çeşitli biçimlerde gösterildi. Büyük bir gezgin olduğu, ısparta kanunlarını hazırladıktan sonra gittiği ve bir daha da dönmediği söylenirdi. (L)

LYLY (John), ingiliz yazarı (Canterbury 1553-Londra 1606). İtalyan modasına kapılan Londra toplumunu tenkit için yazdığı ***Euphues or the Anatomy of Wit*** (Euphues veya Zekânın Anatomisi) [1579] adlı alegorili romanıyle tanındı. İngiltere'de modern romanı başlatan bu eser özentili bir üslûpla yazılmıştır (bu üslûba *euphuizm* denir). Aynı romanın devamı olan ***Euphues and his England***'da (Euphues ve İngiltere'si) [1580] yazar biraz yumuşamıştır ve başta kraliçe Elizabeth olmak üzere bütün ingiliz kadınlarına saygılarını belirtir. Lyly aynı zamanda saray tiyatrosunun kurucularındandı; mitolojik komedileri (*Alexander and Campaspe* [1584], *Sapho and Phaon* [Sappho ile Phaon], 1584, *Endymion* [1591]. *Midas* [1592] soylular tarafından ilgiyle karşılandı. (L)

LYMAN (Chester Smith), amerikalı astronom (Manchester, Connecticut 1814 - New Haven 1890). Gençliğinde astronomi ve öbür bilim dallarında kendi kendini yetiştirdi ve bir çalışmalarında kullanmak için bazı âletler yaptı. 15 Yıl sonrasına ait güneş ve ay tutulmalarını hesapladı 1830-1831 yılı almanaklarını (astronomi yıllıkları) hazırladı. 1837'de Yale üniversitesini bitirdi, Union ilâhiyat seminerinde kurs gördü; sonra yine Yale'de ilâhiyat okudu. New Britain, Connecticut'ta kısa bir süre (1843-1845) papazlık yaptıktan sonra Hawaii adalarına gitti, Kraliyet okulunda öğretmen oldu. İki yıl sonra Kaliforniya'ya yerleşti, 1850'de Doğu'ya döndü ve gençliğinde yaptığı bilimsel çalışmalara yeniden başladı. 1858'de Yale'de sanayi mekaniği ve fizik dersleri vermeğe başladı, 1871-1884 arasında Sheffield Bilim okulunda astronomi ve fizik dersleri, 1889'a kadar da yalnız astronomi dersi verdi. 1889'da profesör olarak emekliye ayrıldı. Lyman'ın bilim konusunda birçok yararlı buluşu vardır. Bunların arasında en önemlisi, boşucu uzaklığını ölçen bir teleskop ile enlem, boylam ve zaman ölçen bir âletten meydana gelen bileşik tertibattır. Ayrıca *New Englander* (Yeni İngiltere'li) ve *American Journal of Science* (Amerikan Bilim Dergisi) dergilerinde yazıları yayımlandı. (M)

LYMAN (Theodore), amerikan fizikçisi (Boston 1874-Cambridge, Massachusetts 1954). Harvard üniversitesinde Jefferson Fizik laboratuvarında profesördü. Morötesi alanında tayfölçümü araştırmaları yaptı. Bu bölgede yerleşmiş hidrojen tayfının bir seri çizgisine Lyman adı verilmiştir. (L)

LYMANTRİA i. Liparis denilen kelebeğin öteki adı. (*Limantria dispar* ve *L. monacha* meyve ağaçlarına, orman fidanlarına, söğütlere v.b. zarar verir. *L. dispar*'ın çok olan tırtılı, bazen aynı yerde önemli sayıda biraraya gelerek meyve bahçelerinde ve ormanlarda büyük zararlara sebep olur.) [L]

LYMANTRİDAE i. Böcek bil. *Eşanl.* LİPARİDAE.

LYME REGİS, İngiltere'de (Dorsetshire) kasaba, Lyme Bay kıyısında, Devon sınırında; 3 500 nüf. Balıkçılık limanı ve sayfiye yeri. (L)

LYMEXYLON i. Oldukça yumuşak, dar ve uzun gövdeli oduncul böcek; iki türü vardır: *Lymexylon dermestoides* reçineli ağaçlara, *L. navale* meşe ve kestane ağaçlarına dadanır. (*L. Dermestoides*'in dişisi dışarıya yumurtladıktan sonra yumurtalarını ağacın kabuğundaki yarık ve çatlaklara yerleştirir; yumurtadan çıkan kurtçuklar soymuk tabakasını delerek veya doğrudan doğruya 25 sm kadar odun tabakasına girerek, odununun özsuyunu emer. *L. navale* ağaçtan gemilerin teknesine delikler açarak zarar verir. Dişisi yumurtalarını yaz başlangıcında, kabuğu sıyrılmış dikili veya kesik meşe kütüklerine bırakır. Meşe ve kestane tomruklarını lymexylon'dan korumak için katrana bulamak veya kreozotla badana etmek gerekir. Kınkanatlılardan *lymexylonidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LYMEXYLONİDAE çoğl. i. Oduncul kınkanatlı böcekler familyası. (*Lymexylon, hylecoetus, melitomma* ve bunlara yakın cinsleri kapsar.) [L]

LYMİNGTON, İngiltere'de (Hampshire) şehir, Solkent ırmağı kıyısında. Wight adasının karşısında; 28 600 nüf. Sayfiye yeri ve yatçılık merkezi. Wight adasına giden yolcu gemilerinin iskelesi. Otomobil yedek parçaları. (L)

LYNA, alm. **Alle,** Polonya ve S.S.C.B.'de (Kaliningrad bölgesi) ırmak, Pregel'in kolu (sol kıyı); 220 km. (L)

LYNCH (John, **Jack** — denir), irlandalı siyaset adamı (Cork 1917). Cork'ta avukatlık yaptı; 1948'den beri parlamento üyesidir ve Fianna Fail üyesidir. 1957 - 1959 Arasında eğitim bakanlığı yaptı; bu arada Avrupa Konseyi Danışma meclisi başkan yardımcılığı görevine de (1958) devam etti. Sanayi ve ticaret bakanıyken (1959-1965) Avrupa'da serbest mübadele siyasetinin gelişmesine çalıştı; 1962'de Milletlerarası çalışma konferansına başkanlık etti. Başkan Sean Lemass istifa ettiği zaman (kasım 1966) Lynch maliye bakanıydı; 9 kasımda Lemass'ın yerine Fianna Fail'in lideri oldu. 10 Kasımda parlamento tarafından başbakanlığa getirildi. Dayandığı çoğunluğun güçsüzlüğü ve İrlanda'nın iktisadî durumu onu selefinin siyasetini uygulamak zorunda bıraktı; buna göre Lynch, milliyetçilerle İngiltere'ye yaklaşma taraflıları arasında denge sağlamağa çalışmaktadır. (L)

LYNCHBURG, A.B.D.'de (Virginia) şehir, James River kıyısında, Apalaş dağlarının kenarında; 54 800 nüf. Ticaret merkezi (tütün). Pamuk ve deri işçiliği. (L)

LYNCHİA i. Normal kanatlı, ayağı üç çengelli asalak sinek. (*Lynchia maura*, bütün ülkelerde güvercinlerde bol miktarda bulunur. Kısaduyargalı sineklerin atsineğigiller familyasından.) [L]

Lynch kanunu, XVII. yy.dan beri A.B.D.'de uygulanan kısa yoldan yargılama usulü. Bu kanuna adını veren Virginia'lı bir hakim, böylelikle çevresini bütün kötü insanlardan temizlemiş oldu. Bu usul, suçüstü yakalananların derhal yargılanıp mahkûm edilmelerine ve cezalarının da hemen infaz edilmesine dayanıyordu. (L)

LYNCODON i. Etçil memeli hayvan; Güney Amerika'da Rio Negro'da Patagonya'ya kadar yaygındır, gelinciğe benzer. (İlmî adı *Lyncodon Patagonicus.* Sansargillerden.) [L]

LYNDSAY veya **LİNSDSAY** (sir David), iskoçyalı şair (Haddington 1490'a doğr. - Danimarka'da görevdeyken ? 1555). Kral James V'in sarayında önemli görevlerde bulundu. Reformdan yanaydı; Roma kilisesine ve sarayın taşkınlıklarına karşı hicivler yazdı: *The Dreme* (Rüya) [1528]; *The Testament and Complaynt of the Papynago* (Papynago'nun Vasiyeti ve Şikâyetleri) [1530]; *The Testament Squyer Meldrum* (Squyer Meldrum'un Vasiyeti) [1550'ye doğr.]; *The Monarchy* (Monarşi) [1554]. Ayrıca, *Ane Plesant Satyre of the Thrie Estaitis* (Üç Devletle İlgili Eğlenceli Bir Yergi) [1540] adlı bir ibreti vardır. (L)

LYNEN (Feodor), alman biyokimyacısı (Münih 1911). Öğrenimini Münih'te yaptı; 1942'de Münih üniversitesinin Kimya bölümünde görev aldı. 1947'de profesör oldu; 1954'ten beri Münih Max Planck enstitüsünde kimya çalışmalarını yürütmektedir. Araştırmalarıyle yağ asitlerinin katabolizması, skualen, oklesterol ve steroitlerin sentezinde rol alan enzimler ve bunların mekanizması üstünde önemli bilgiler sağladı. 1964'te Bloch ile beraber Nobel Fizyoloji ve Tıp ödülünü aldı. (L)

LYNGEUS. Yun. mit. Genel katliam sırasında Egyptos'un elli oğlundan sadece Lyngeus kurtuldu. Argos yakınına sığınmış, nişanlısı Hypermnestra'dan dönüş işaretini beklemişti. Dönüş işareti, gece yarısı yakılacak bir meşaleydi. — Aphareus'un oğlu olan argonaut, gözlerinin keskinliğiyle ün kazanmıştı. (L)

LYNGEUS Sisamlı, yunan komedi şairi ve yazarı (M.Ö. IV.-III. yy.). Menandros'un çağdaşı ve rakibiydi. *Kentauros* adlı bir komedi, ayrıca tarih, gramer, tıp eserleri yazdı. (L)

LYNKOS, İskit kralı. Buğday yetiştirmeyi öğretmeğe gelen Triptolemos'u öldürtmek isteyince Demeter tarafından vaşak haline getirildi. (L)

LYNN, A.B.D.'de (Massachusets) şehir, Atlas okyanusu kıyısında, Boston'un kuzeyinde; 94 500 nüf. Önemli sanayi merkezi. General Electric şirketinin büyük fabrikaları, elektrik malzemesi yapımını ön plana geçirmiştir; deri ve ayakkabı sanayii; teneke ve kalay eşya yapımı. Kabotaj ve balıkçılık limanı. (L)

LYO—, yun. *lyein,* eritmek'ten gelen ve bazı kelimelerin bileşimine giren ek. (L)

LYON, Fransa'da şehir, Rhône idare bölgesinin merkezi, Rhône ve Saône'un birleştiği yerde; 535 784 nüf. Üniversite.

● *Coğrafya.* Çeşitli bölgelerle (Bourgogne ovaları; Massif Central'ın iç havzaları; La Dombes; Aşağı Dauphiné; Rhône ovaları) sınırdaş olan Lyon'da, konumu sayesinde ticaret büyük ölçüde gelişmiştir.

Roma şehri *Lugdunum*, sarp Fourvière tepesi (294 m) ve Saône'un sağ kıyısında kurulurken, tüccar şehri, Rhône ve Saône arasında yayıldı.

XIX. yy.da batıda tepelerle sınırlı olan şehir, doğuya doğru genişlemeğe devam etti: Rhône üzerinde birçok köprü yapıldı ve Lyon, ırmağın öbür kıyısına taştı. Tabiî ulaşım yollarının desteğiyle ticareti zenginleşen şehirde, XVIII. yy.da ipekçiliğin başlamasıyle sanayi gelişti. Lyon bugün çevresindeki bağımlı şehirlerle (Villeurbanne, Venissieux, Oullins, Saint-Fons v.b.) birlikte 850 000 nüfuslu bir merkezdir. Ticarî önemi devam etmektedir: kara ve demiryolları kavşağı; ırmak ulaşımı (Saône ve Rhône kıyısında limanlar). Şehirde milletlerarası fuarlar düzenlenmiştir. Bununla birlikte Lyon, özellikle bir sanayi şehridir; dokuma sanayiinde (ipekli, yünlü, pamuklu ve sentetik dokumalar) işçilerin büyük kısmı istihdam edilir. Fabrikalar şehirde ve banliyölerinde toplanmıştır. Dokuma sanayiine bağımlı olarak gelişen kimya sanayii büyük önem kazanmıştır: Saint-Fons ve Pierre-Benite başlıca kimya sanayii merkezleridir. Metalürji, makine yapımı (ağır vasıtalar), elektrik malzemesi, elektronik, plastik maddeler yapımı, deri işçiliği, kâğıt, çimento, kristal fabrikaları ve saatçilik hızla gelişmekte olan şehrin başlıca faaliyetleridir.

● *Tarih.* M.Ö. 43'te Munatius Plancus'un, Fourvière tepesinde kurduğu roma kolonisi, imparator Claudius zamanında *Colonia Copia Claudia Augusta Lugdunum* adını aldı. Lugdunensis'in merkezi (M.Ö. 21) olan şehir, İtalya, Ren, Akitanya, kuzeybatı ve Akdeniz'in güneyi ile ilişkilerin düğüm noktasıydı. Galya'nın dinî merkezi olan şehrin yakınında Galya şehri *Condate* kuruldu. Verdun antlaşmasıyle (843) Lotharingia'ya bağlanan Lyon, sonradan Bourgogne krallığına (918) ve Kutsal İmparatorluğun topraklarına katılan (1032) bağımsız bir prensliğin siyasî merkezi oldu; ama başpiskoposunun yetkisi altında güçlü bir dinî prenslik haline gelmeyi başardı. Bir

Foto. LAROUSSE

komün kurulması (1320) ve Dauphine'nin ilhakı (1347) sayesinde İtalya'ya giden tüccarların ve askerî birliklerin mecburî konak yeri haline gelmesi, şehrin iktisadî gelişmesini destekledi: ticaret, bankacılık ve kambiyo, daha sonra da sanayi ilerledi. Bununla birlikte komün lağvedilmesi (1435) halk isyanlarına yolaçtı (1436). Ama Louis XI, şehirde maliyenin, bankacılığın ve sanayinin gelişmesini destekleyerek 1420'de kurulan panayırları onayladı (1467). Panayırlar sayesinde şehir, alman veya italyan tüccar ve bankacılarının sık sık uğradığı bir yer oldu. XVIII. yy.da ipek sanayii bütün öbür sanayilerin yerini aldı. Fransız devrimi sırasında Jirondenleri tutan Lyon, Jakobenlere karşı ayaklanmasından (mayıs 1793) büyük zarar gördü. Beyaz Terör'ün hüküm sürdüğü şehirde kralcıların iktidarı ele geçirmeleri cumhuriyetçilere yeni bir bastırma hareketi imkânını verdi. Konsüllük ve İmparatorluk devrinde şehir yeniden gelişmeğe başladı (Jacquard'ın dokuma tezgâhı). 1817, 1831 ve 1834 Ayaklanmalarından (ipek işçileri) sonra şehir, büyük bir demiryolu ve bankacılık merkezi oldu; ama sunî dokumacılık, kimya ürünleri sanayii ve metalürji gelişirken, ipekçilik geriledi. Lyon 1941'den itibaren de Almanlara karşı direnme hareketinin merkezi oldu.

● *Güzel sanatlar.* Lyon'da birçok müze vardır. Güzel Sanatlar müzesi, arkeoloji eserleri ve her çağdan ressamların tabloları (özellikle fransız ressamları, hollandalı ustalar, izlenimciler) bakımından zengindir. 1912'de açılan Guimet müzesi, hint, asur, mısır ve uzakdoğu eserlerini ve fransız sömürgelerinden getirilen eserleri kapsar.

— Leng. *Lyon lehçesi,* Lyon bölgesinde konuşulan Fransız - Provence lehçesi. (L)

LYON (Gustave), fransız sanayicisi (Paris 1857-ay.y. 1936). 1887-1930 Arasında Pleyel şirketini idare etti, çift klavyeli piyano ve pleyela adını verdiği pedalsız kromatik arpı yaptı. (L)

LYONİA i. Kuzey Amerika'da yetişen ağaççık. (Birçok türü, limonlukta yetiştirilir. Fundagillerden.) [L]

LYONNAİS, Fransa'da bölge. Asıl Lyonnais eski Segusianus'lar toprağıdır. X. yy.dan sonra, Forez'e de sahip olan kontlar tarafından yönetildi. Eski Rejim'in sonunda Lyonnais hükûmeti, Lyonnais, Foraz ve Beaujolais'yi içine alıyordu. 1790-1793 Arası Lyonnais, 1793'te iki idare bölgesine ayrılan (Loire ve Rhône) Rhône-et-Loire idare bölgesini meydana getirdi. (L)

LYONNAİS dağları, Fransa'da Massif Central'ın doğu kenarında billûrlu yaylalar; yükseltileri 700-900 m arasında değişir; en yüksek noktası 937 m'dir. Hayvancılık (Lyon'a et ve süt ürünleri sağlar) ile meyve ve sebze yetiştiriciliği başlıca gelir kaynaklarıdır. Ayrıca Lyon'un yakınlığı dokuma (yün, ipek) sanayiinin gelişmesine imkân vermiştir. (L)

LYONS (Edmund LYONS, birinci — baronu), ingiliz amirali (Burton, Christchurch yakınları, Hampshire 1790-Arundel Castle 1858). Hollanda Hindistanı'nda sefere katıldı (1811), 1839-1849 Arasında diplomat olarak görev aldı. 1853'te Akdeniz filosu ikinci kumandanı idi, Kırım savaşında yararlık gösterdi. (L)

LYONS (Richard Bickerton Pemell LYONS, birinci — kontu), ingiliz diplomatı (Lymigton, Hampshire 1817-Londra 1887), Edmund Lyons'un oğlu. Washington'da bakan oldu, anlayışlı tutumuyle tehlikeli olabilecek sürtüşmeleri önledi. 1867-1881 Arasında Paris elçisiydi. (L)

LYONSİELLA i. *Verticordiidae* familyasından iki çenetli yumuşakça; Kuzey Atlas okyanusunun derin yerlerinde yaşar. (L)

LYONSİİDAE çoğl. i. İki çenetli yumuşakçalar familyası. (Bu hayvanlarda örteneğin kenarları pürtüklü, sifon kısadır; ayağında bisüs bulunur. Çenetleri pek de eşit olmayan kavkısı uzunca ve arka tarafı küttür; üzerinde ışınsal ince çizgiler vardır. Avrupa ve amerika denizlerinde yaşayan bu hayvanların fosiline Eyosende rastlanır.) [L]

LYOT (Bernard), fransız astronomu (Paris 1897-Kahire ile Heluvan arasında 1952). Ecole Polytechnique'te laboratuvar hazırlayıcısıydı. 1920'de Meudon rasathanesine girdi ve orada astrofizik üstünde çalıştı. Gezegenler tarafından yansıtılan ışığın kutuplanmasını incelemek üzere çok hassas bir polarimetre tasarladı. 1930'dan sonra, güneş tutulması olmadığı zamanlarda güneş tacını incelemek için seksen yıldan beri üstünde durulan problemle ilgilendi. Pic du Midi rasathanesinde, renkküre ışığını yer atmosferinde yayılan ışıktan ayırma yolunda renkkürenin kısmî kutuplaşmalarından yararlanmayı başardı. 1931'de güneş tutulması olmadığı zamanlarda güneş tacını incelemeyi sağlayan koronografı yaptı ve güneş tacının tayfını inceledi; 1939'da koronografa, tayfın kırmızı ve yeşil ışımalarıyle güneş tacının filmini çekmeyi sağlayan ve tek renkli kutuplanma yapan bir filtre ekledi. Lyot, kutuplanma yapan filtrenin seçme gücünü arttırarak renkkürede hidrojen yayımının ince yapısını gösteren ve otomatik olarak filmini çeken tek renkli bir filtre (1948'e doğr.) yaptı. Koronograf için yüksek bir yerde, çok berrak bir gökyüzü gerektiğinden, Lyot 1950'de renkküre spektrofotometresi yaptı ve bununla Paris'te kapalı bir havada güneş kursu çevresindeki taç çizgilerinin şiddet eğrilerini almayı başardı. Hartum'da bir tamgüneş tutulması gözlemledikten sonra öldü. (L)

LYOVŞİN (Aleksey İrakliyeviç), rus siyaset adamı ve gezgini (Voronej 1799-öl. 1879). Orta Asya'da keşifler yaptı; 1831 - 1839 arasında Odessa valisi, daha sonra bakan ve senatör oldu. (M)

LYPEROSİA i. Bütün dünyada yaygın küçük sinek; çeçe sineğine benzer ve uyku hastalığının yayılmasında rol oynar. (Kısa duyargalı sikloraf sineklerin *muscidae* familyasından.) [L]

LYRA, Şılyak* takımyıldızının latince adı (kısaltması: [Lyr]). [L]

LYRİOCRİNUS i. Denizlâlesi cinsinden derisidikenli hayvan. (Avrupa ve Kuzey Amerika'da Üst Silüryende fosil olarak bulunur.) [L]

LYRNAS. Esk. coğ. Anadolu'da kıyı şehri, Pamphylia bölgesi ile Phaselis arasında. Bu yerleşmenin, küçük bir ada olan Raşat yakınında olduğu sanılır. Şehrin yeri kesin olarak belli değildir. (M)

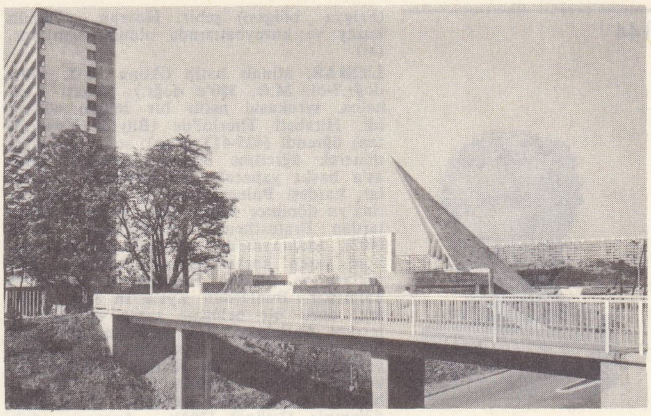

LYON
«la Duchère»
(1965)
mimarı: Coulon-Grimal

LYRNESSOS. Esk. coğ. Homeros'a göre Anadolu'da, Mysia bölgesinde (Troas yöresi) küçük şehir. Edremit ile Assos arasında olduğu kabul edilir. Kilikya bölgesinde Mallos şehrinin doğusunda aynı adı taşıyan bir şehir vardır. (M)

LYRNİS. Esk. coğ. Anadolu'da şehir, Lykia bölgesinin kuzeybatısında. İthisar'da bulunan bir yazıtta adı geçer. Yeri kesin olarak belli değildir. (M)

LYRODERMUS i. Etçil yarasa; kuş, kurbağa v.b. gibi küçük omurgalıları yer, Hindistan'da yaşar. (*Nycteridae* familyasından.) [L]

LYS, flamanca **Leie,** Fransız ve Belçika Flandre'ında ırmak, Escaut'nun kolu (sol kıyı); 214 km. Fransa'da, Artois tepelerinin kuzey kısmında doğan ırmak, Aire'den sonra kanallaştırılmıştır ve alçak flaman ovasında ağır ağır akar. Armentières'den sonra Menin'e kadar sınırı çizer, Belçika'ya geçen, Courtrai'yi aşar ve Gand'da Escaut'ya kavuşur. Deûle çayını alan (sağ kıyı) Lys, Kard idare bölgesindeki kanalları Escaut'ya bağlar. 1801-1815 Arası bir fransız idare bölgesinin adını vermiştir. (L)

LYSA GORA, Polonya'da, Lysogory kütlesinin doruklarından biri; 593 m. XII. yy.da burada bir benediktin manastırı kuruldu. (L)

LYSANDROS, Lakedemonia'lı general (öl. M.Ö. 395). 408'de nauarkhos seçildi, Notion'da (Ionia) Atinalıları yendi. Arginusai bozgunundan sonra yeniden işbaşına çağırıldı (406) ve Aigos-Potamos'ta kesin zafer kazandı (405); bunu Atina'nın kuşatılması ve zaptı izledi. Lysandros, surlarını yerle bir ettiği Atina'da Otuzlar meclisini kurdu. Bütün Ege'de Isparta'nın hâkimiyetini sağlayarak Sisam'ı (Samos) aldı ve demokrasinin yerine oligarşiyi getirdi. Sonra Isparta'ya döndü. Sık sık şiddetli muhalefetle, bu arada kral Pausanias'ın muhalefetiyle karşılaştı. Isparta krallarının seçimle işbaşına gelmesini istiyor, bu usulün kendisine yararlı olacağını düşünüyordu, fakat Thebai'lilere karşı savaşırken öldü. (L)

LYSİANASSA. Esk. coğ. Anadolu'da

LYON
havadan iki
ayrı görünüşü

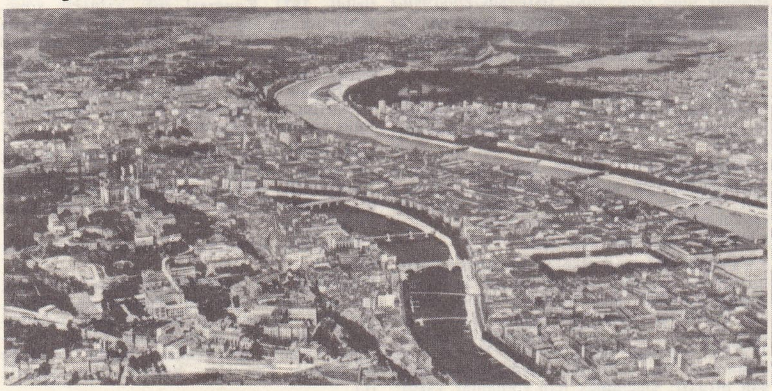

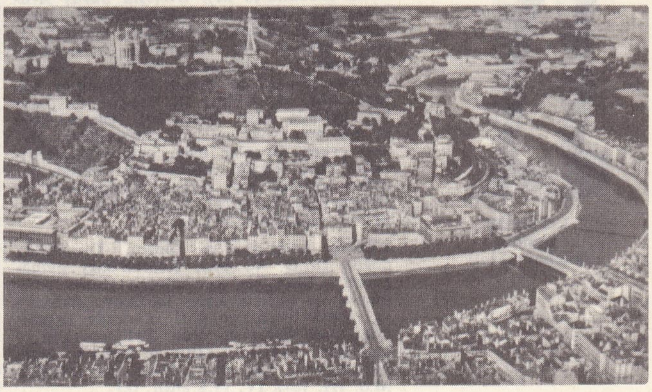

Foto. *Equipment, Hensort, Lapie (LAROUSSE)*

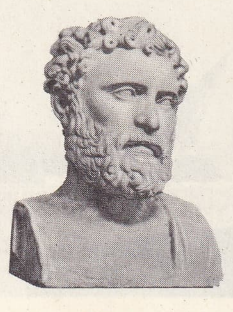

LYSİAS
Millî müze, Napoli

LYSİMAKHOS'un altın parası
Cabinet des Estampes, Paris

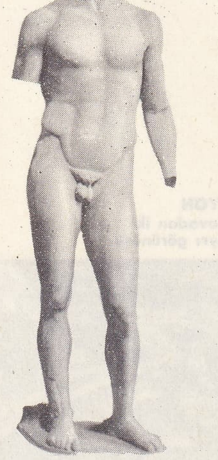

LYSIPPOS
«Agias»
Delphoi müzesi

(Frigya bölgesi) şehir. Hoyran gölünün kuzey ve kuzeybatısında olduğu sanılıyor. (M)

LYSİAS, atinalı hatip (Atina M.Ö. 440'a doğr.?-öl. M.Ö. 380'e doğr.). Babası Kephalos, syrakusai asıllı bir zengin silâhçı idi. Hitabeti Thurioi'de (Büyük Yunanistan) öğrendi (425-413 arası), sonra Atina'ya dönerek öğretime başladı. Otuzlar, Lusias'a baskı yaparak onu kaçmağa zorladılar, kardeşi Polemarkhos da öldürüldü. Atina'ya dönünce logographos oldu ve Otuzlardan Eratosthenes'i mahkemeye verdi (403). İddianamesi o devirde Atina'da hüküm süren korku havasını yansıtır. Nutukları ve hitabet eserleri de günümüze kalmıştır. Bunlardan Lysias'ın sade, nükteli, duru bir belâgate sahip olduğu anlaşılır; Antiphon yahut İsokrates gibi ünlü hatiplerin üslûpları Lysias'ınkinin yanında yapmacıklı kalır, bu yüzden Lysias'a attikeciliğin önderi gözüyle bakılır. Lysias'ın hitabet eserlerinden bazıları: *Olympiakos* (Olympia Üstüne) [388]; *Anayasa İçin* (403); *Hyper tu Adynatu* (Zavallı Güçsüz İçin). [L]

LYSİAS (öl. M.Ö. 162), Antiokhos IV'ün generali. Yuda Makkabi ile dostluk kurdu, sonra Antiokhos IV'ün ölümü üstüne, yahudi isyancılarla uzlaşmaya zorlandı. Antiokhos V devrinde naipliği sürdürmek istedi ama Demetrios I tarafından öldürüldü. (L)

LYSİMAKHOS, Trakya kralı (Pella M. Ö. 360'a doğr.-Kyropedion, Lydia M.Ö. 281). İskender'in generaliydi. İskender'in ölümünden sonra Trakya'nın yönetimini ele aldı, Lysimakheia'yı kurdu (309). Odrysis'lere karşı savaştı. 306'da kendini kral ilân etti. Kassandros, Seleukos ile Antigonos'a karşı İpsos savaşına katıldı (301). Küçük Asya'nın büyük bir kısmını topraklarına kattı, sonra Makedonya'yı ele geçirdi (288-285). Ptolemaios'un müttefiki oldu, onun kızı Arsinoe ile evlendi. 284'te Arsinoe'nin kışkırtmasıyle oğlu Agathokles'i öldürttü. Bu, Asya'da bir isyanın patlak vermesine yol açtı ve Seleukos onun üstüne yürüdü. (L)

LYSİONOTUS i. Nemli limonluklarda yetiştirilen otsu süs bitkisi. (*Gesnesiaceae* familyasından.) [L]

LYSİPPOS, yunan heykeltıraşı (Sikyon M.Ö. 390'a doğr.-öl. ?). 310'a doğru son bulan uzun süreli sanat hayatı, 370-365 sıralarında başladı (Delphoi'deki Pelopidas'ın bronz heykeli). Önceleri başarılı atletlerin heykellerini yaptı; *Apoksyomenes* (Kaşağı Tutan Atlet) heykeli ile ideal erkek vücudu ölçülerini ünlü heykeltıraş Polykleitos'tan sonra, bir kere daha ortaya koydu. Daokhos'un (Thessalia tetrarkhes'i, 338 -334) çok sayıdaki erkek heykeliyle (bu arada Agias ve Agelaos'un heykelleri) birlikte Delphoi'ye armağan ettiği kaide, Lysippos'un sanatını en iyi şekilde yansıtır, çünkü bütün bunlar Lysippos'un atelyesinden çıktığı kesinlikle bilinen asıllarına uygun kopyalardı. Lysippos İskender'in resmî heykeltıraşıydı, Louvre müzesindeki *Azara* denen ve aslına çok benzeyen göz kamaştırıcı İskender heykeli ona mal edilir. Eskilerin kaydettiğine göre sayısı 1 500'ü bulan eserleri arasında özellikle *İskender Avda* (Leokhares ile), *Güneşin Savaş Arabası* (her ikisi de Delphoi'deydi), *Eros*, Sikyon'daki *Kairos* («Fırsat»), İskender için yapılmış olan *Herakles Epitrapezios* heykelciği, Atina'daki *Satyros*, *Oturan Hermes* (Napoli'de bronz bir kopyası bulunmuştur) sayılabilir. Üç boyutta da hareket halinde olan heykelleri, gerçeklikleri ve bir an'ı yakalamaları bakımından dikkati çeker. Oranlar daha çok uzunlamasınadır; baş küçük tutulmuştur (bütün vücudun sekizde biri kadar). Lysippos'un araştırmaları helenistik sanatın birçok özelliğinin başlangıcı oldu. (L)

LYSİS, pythagoras'çı filozof, Taranto'da doğdu (M.Ö. V. yy.). Kroton'daki pythagoras'çı filozoflar kıyımından yalnız Arkhippos ile birlikte Lysis kurtuldu. Akhaia'ya, sonra Thebai'ye gitti ve orada Epaminondas'ın öğretmeni oldu. Pythagoras'ın eseri diye bakılan *Altın Mısralar*'ı, bazıları Lysis'e mal eder. Oysa bu mısralar M.S. III. veya IV. yy.a aittir. (L)

Lysis, Eflatun'un gençlik diyaloglarından biri. Konusu dostluğun tanımlanmasıdır. (L)

Lysistrate, Aristophanes'in komedisi (M. Ö. 411). Yazar, *Akharnai'liler*'de olduğu gibi, bu eserinde de Atina ile Isparta arasında barışı savunur; fakat bu sefer daha iğneleyicidir. Atinalı bir kadın, Lysistrate, Lakedemonyalıları ve Atinalıları anlaşmaya zorlamak ister. Bellibaşlı attike ve yunan şehirlerinin kadınlarını biraraya toplayarak, onlardan barış yapılıncaya kadar kocalarının isteklerine razı olmamaları için söz alır. Kadınlar kaleyi ele geçirirler. Erkekler bir süre sonra zor durumda kalırlar; Lysistrate de kadınlar arasında disiplini sağlamakta zorluk çeker. Isparta ve Atina anlaşmak için görüşmelere başlarlar; kocalar karılarına kavuşur. Eser canlı, eğlenceli ve oldukça açık saçıktır. (L)

LYSİSTRATOS, yunan heykeltıraşı (M.Ö. IV. yy.), Lysippos'un kardeşi. Portrelerin hazırlanması için modelin üzerine doğrudan doğruya mulaj ile kalıp çıkarma usulünü Lysistratos'un icat ettiği söylenir. Bir *Melanippe* heykeli de ona mal edilir. (L)

LYSKAMM, Monte-Rosa kütlesinde doruk, İtalya-İsviçre sınırında; 4 477 m. (L)

LYSKRATES, atinalı khoregos (M.Ö. IV. yy.). M.Ö. 335-334 eğlencelerinde düzenlenen şarkı yarışmasına Akamantis kabilesi adına katıldı ve birinci oldu. Kendisine ödül olarak verilen üç ayaklı vazoyu koymak için, korinthos düzeninde, yuvarlak bir anıt yaptırdı. Bu anıt, hâlâ Atina'daki Dionysos tiyatrosunun yakınında durur. (L)

LYSOGORY («çıplak dağlar») veya **SWİETOKRZYSKİE GORY** («kutsal haç dağları»), Polonya'nın güneyinde kütle. 70 m uzunluğunda ve 30 m genişliğinde olan Lysogory, sert kumtaşları, kuvarsitler ve billûrlu kalkerlerden oluşmuştur. Lysica'da 611 m; Lysa Gora'da 593 m. (L)

LYSTRA i. Brezilya'da yaşayan böcek türü; başlıca özelliği mumsu maddeden iplikler salgılamasıdır. (İlmî adı: *Lystra pulverulenta.* Eşkanatlıların *fulgoridae* familyasından.) [L]

LYSTRA. Esk. coğ. Anadolu'da (Lykaonia bölgesi) şehir. Eski yazarlar tarafından bazen Pisidia sınırları içinde, bazen de Galatia sınırları içinde sayıldı. Şehir, küçük bir roma kolonisiydi. Antik belgelere göre, şehirde Lykaonca konuşulurdu. Roma imparatoru Maksiminus devrinde, şehirden bir kome (köy) olarak söz edilir. Harabeleri Kadınsaray yakınlarındadır. (M)

LYSTROSAURUS i. Anomodonta grubundan teremorf fosil sürüngen; kafatasının özel bir biçimi vardır; üst çenesinde bir çift savunma dişi bulunur. (Güney Afrika'da triyas tabakasında rastlanır.) [L]

LYTHAM SAİNT ANNE'S, Büyük Britanya'da (Lancashire) şehir; 36 200 nüf. Sayfiye merkezi. (L)

LYTHRARİA i. Kızıl sarı renkli böcek; bataklıklarda yetişen *Lythrum salicaria*'da asalak yaşar. (İlmî adı: *Lythraria salicariae.* Kınkanatlıların *chrysomelidae* familyasından.) [L]

LYTHRUM i. Sapı köşeli, meyvesi kapsül halinde olan otsu bitki. (Kınağacıgillerden.)

— ANSİKL. *Lythrum salicaria* (murdar ağacı) su kenarında çok görülür; bahçelerde ve nemli yerlerde yetiştirilen birçok türü vardır.

— Eczc. Lythrum salicaria'da her çeşit ishale karşı etkili bir tanen ve bir heterozit bulunur; en çok şurup halinde kullanılır. (L)

LYTOCERAS i. Büyük göbekli, değirmi dolambaçlı, çok kenarlı ammonit; Liyastan Üst Tebeşire kadar fosil olarak bulunur. (*Lytoceratidae* familyasından.) [L]

LYTTA i. Bot. Bk. KANTARİS.

LYTTON (Edward George BULWER-LYTTON, birinci — baronu), ingiliz yazarı ve siyaset adamı (Londra 1803 - Torquay 1878). General Bulwer'in oğlu; edebiyata 1820'de çıkan *İsmael* adlı şiir kitabıyle başladı. 1827'de irlandalı güzel Rosina Wheeler ile evlenmesi, onu ailesinin yardımından yoksun bıraktı. Geçinmek için romanlar yazdı: *Falkland* (1827); *Pelham* (1828); *Devereux* (1829); *Paul Clifford* (1830); *The Pilgrims of Rhine* (Ren Hacıları) [1834]; *The Last Days of Pompei* (Pompeii'nin Son Günleri) [1834]; *Rienzi* (1835); *The Last of the Barons* (Son Baronlar) [1843]; *Lucretia* (1841); *Harold the Last of the Saxon Kings* (Son Sakson Kralı Harold) [1848]; ingiliz hayatının mizahî bir tasviri olan *The Caxtons* (Caxton'lar) [1848-1849]; *The Coming Race* (Gelecek Irk) [1871]. Tiyatroda da *The Lady of Lyons* (Lyon'lu Kadın) [1838] ve *Richelieu* (1839) ile başarı kazandı. Bulwer-Lytton siyasî hayatta önemli bir rol oynadı: 1832-1841 yılları arasında Saint Ives ve Lincoln'dan parlamento üyesi seçildi, 1838'de baronet payesi aldı, 1886'da Lordlar kamarasına kont olarak girdi, 1858 - 1859 yıllarında sömürgeler bakanı oldu ve Hudson Körfezi kumpanyasının tekelini iptal etti. (L)

LYTTON (Edward BULWER-LYTTON, birinci — kontu), ingiliz yazarı ve diplomatı (Londra 1831-Paris 1891). Edward George Bulwer-Lytton'ın oğlu. Hindistan genel valiliğine tayin edildi (1876-1880). Açlığa karşı bazı tedbirler aldı, fakat sert tutumu 1879'da Afganistan ile bir savaşa sebep oldu. OWEN MEREDİTH takma adıyle birçok şiir yazmıştır. (L)

LYTTONİA i. Paleont. Kolsuayaklılardan hayvan fosili; Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'da permiyen tabakalarında bulunur. (L)

LYUBERTSİY. Bk. LİYUBERTSİ.

LYUBİYA veya **LJUBİJA,** Yugoslavya'da (Bosna) şehir, Banya'nın kuzeybatısında; 10 900 nüf. Demir madenleri. (L)

LYUBLİNO, Moskova'nın güneydoğu banliyösü; 86 000 nüf. (L)

LYUBLYANA veya **LJUBLJANA,** esk. **Laybach** veya **Laibach,** Yugoslavya'da şehir, Slovenya cumhuriyetinin başkenti; 133 000 nüf. Şehir, Sava vâdisinin yanında, *Lyublyana bataklığı* denen bugün kurutulmuş bir çöküntünün kenarında kurulmuştur. Hırvatistan, Avusturya ve Trieste yollarının kavşağında bulunan Lyublyana, Trieste limanının kuruluşundan beri önemli bir ticaret şehridir. Lyublyana'da birçok anıt vardır: XVIII. yy.dan kalma katedral; XII. yy.dan (XVI. ve XVII. yy.da onarılmış) kalma şato; fransisken kilisesi; barok üslûbunda Sveti-Florjan (XVII. yy.) ve Sveti-Jakob kiliseleri; Ürsülin'ler kilisesi (XVIII. yy.); XVII. ve XVIII. yy.dan kalma saray; XVIIII. yy.dan kalma belediye sarayı. Millî müze ve galeri.

Lyublyana, XIX. yy.ın sonunda bir sanayi merkezi haline geldi: dokuma ve besin sanayii; şehrin banliyösünde, türbin ve elektrik donatımı yapan litostroj fabrikası. Nükleer araştırma merkezi.

— Tar. Eski çağdaki *Emona* şehri olan Lyublyana M.Ö. 34'te roma kolonisi haline geldi; Augustus tarafından tahkim edildikten (M.S. 14) sonra, Hunlar tarafından yağma edildi. VI. yy.da Slovenlerin, XI. yy.da alman kolonlarının yerleştirildiği Lyublyana, 1260'ta serbest şehir oldu ve 1278'de Habsburg'lara geçti. 1641'de piskoposluk, 1788'de başpiskoposluk, 1809-1813 arası İllyria eyaletlerinin merkezi haline getirildi. 1821 Kongresi (bk. LAİBACH KONGRESİ) burada yapıldı. XIX. yy.da Lyublyana Slovenlerin milliyetçi hareketinin merkezi oldu. 1918'den sonra Yugoslavlara geçen şehir, 1941'de İtalyanlar, 1943'te Almanlar tarafından işgal edildikten sonra 1945'te kurtarıldı ve Slovenya Federal cumhuriyetinin başkenti oldu. (L)

LYU-COU, ing. **Liuchow,** Çin'de (Guang -si) şehir; 158 000 nüf. Demiryolu merkezi. Demir-çelik fabrikası. Makine yapımı. Şehir, İkinci Dünya savaşında bir amerikan üssüydü. (L)

LYU-ÇYU, Ryu-Kyu takımadalarının çince adı. (L)

LYUTKE veya **LİTKE** (Fyodor Petroviç), rus amirali ve gezgini (Petersburg 1795-ay. y. 1882). Golovin ile birlikte keşif yolculuğuna çıktı (1817-1819), sonra Kutup denizlerini taradı. Senyavinler'i buldu ve Doğu Sibirya'da Çukçalar kıyısını ele geçirdi. (L)

Foto. LAROUSSE

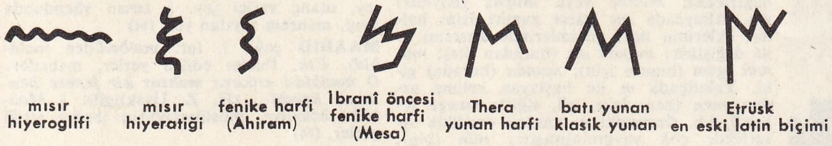

M i. Türk alfabesinin on altıncı, osmanlı alfabesinin yirmi yedinci (*mim*) harfi; *ma, me.* || Titreşimli çift dudak ünsüzü. || Sıralama ve sınıflandırmada sayı yerine kullanıldığı zaman 15'i (veya 16'yı) gösterir. || Ebced hesabında mim, kırk sayısının karşılığıdır.

— Anat. *Dirsek M toplardamarları,* kolda dirsek büklümünde bulunan toplardamarlar. (M'nin yanlarındaki iki bacağı, dönerkemik yan toplardamarı ile dirsek kemiği yüzey toplardamarından, ortadaki iki bacağı ise bilek toplardamarı ile kol orta toplardamarından meydana gelir. Damara yapılan şırıngaların çoğu bu toplardamarlar yoluyle yapılır.)

— Kim. **m.**, *meta* önekinin kısaltmasıdır. (Msl. meta-fenilendiamin yerine *m. fenilendiamin* yazılabilir.)

— Leng. Bk. ANSİKL.

— Mat. **M,** bir sayının ondalık logaritması ile Neper logaritması arasındaki, *modül* denilen sabit oranı gösteren semboldür:

$$\log x = M \log x.$$

(Bu M sayısı, log *e*'ye veya $\frac{1}{\log 10}$'a eşittir. Orandışı bir sayıdır ve yaklaşık ondalık değeri 0, 434 294...'tür. Ondalık logaritma cetvellerine dayanarak Neper logaritmalarının sayısal hesaplanmasında bu orandan yararlanılır. Bunun tersi olan $\frac{1}{M}$ = 2, 302 585...'ten de yararlanılabilir.) || Sayı işareti olarak **M,** Romalıların sayılama sisteminde *bin*'i gösterirdi. || Yunanlılarda, üzerine bir üssü işareti konmuş **m** yani (μ') *kırk* sayısını gösterirdi; işaret **m**'nin altında olursa (,μ) *kırk bin*'i ifade ederdi. || **IMI,** *elli bin*'i gösteriyordu. || Sağında o bulunan büyük M (yani Mo *doksan bin* değerindeydi. || Sağ üst köşesine *o* konan **M** (yani **M°**) *monas*'ı (birimi) ifade ederdi.

— Metrol. m, *metre*'nin; m², *metre kare*'nin; m³, *metre küp*'ün sembolüdür. || m, *mili* önekinin sembolüdür. || **M,** *maxwell*'in, aynı zamanda *mega*'nın sembolüdür.

— ANSİKL. *Harfin tarihi.* Latin M'sini veren fenike harfi «su» anlamına gelir; *mèm* (ibranîce'de *mayim*) mısır dilinde *n*'yi belirten mısır hiyeroglifine kadar varır. (Bu harf, eskiden bütün doğu sanatında suyun sembolü olan dalgalı çizgi biçimindeydi.) M, mısır alfabesinden fenike alfabesine aktarılan çoğu harflerde olduğu gibi, yatay halden dikey hale geçti (bk. **L**). Batı Yunancasında harfin iki biçimi vardır; bunlardan biri (Thera) Etrüskçe, italyot lehçelerinde ve eski Latince'de görülür. Latince'de balmumu üzerindeki yazılarda, Milâttan sonraki üç yüzyıl boyunca rastlanan bir biçimin doğmasına yolaçtı. Bununla birlikte, Augustus devrinde, başlıklarda ve süslü yazılarda, hattâ çok eski dönemlere ait lüks elyazmalarında kullanılan klasik biçim, soldan sağa doğru yatık olan çizgilerinin yukarıya doğru uzamasıyle; boyalı büyük harf (I. yy.) şekil değiştirdi (bu değişme *a*'nın geçirdiği değişmeye benzer). Daha sonraki yazılar, gerçekte, işlek yazıdan yararlanılarak ortaya atılan bu biçimden türemiştir. Küçük harf biçimleri, bir yandan belge yazılarında görülen işlek yazı bozulmalarından, öte yandan III. yy.a doğru alfabedeki bütün harfleri etkileyen sağa doğru yatma hareketinden (bk. özellikle D) etkilendi ve daha önce eğik olan harfin bacakları dikeyleşti. M'nin küçük harf biçimi bu tarihte kesinlikle oluştu ve daha sonraları ancak ufak tefek değişikliklere uğradı. Uncialis biçim, bu tür değişikliklerden birinin sonucudur. Yazıda terkedilen bu biçime, bütün Ortaçağ boyunca kelime başlarında rastlanır.

Göktürk (orhon) alfabesinde *m* sesini belirten bir işaret vardır ve genellikle kelime içinde ve sonunda kullanılır, birkaç örnekte de (*men* [ben], *menin* [benim] v.b.) kelime başında bulunur. Uygur ve mani alfabelerinde *m* sesi bir işaretle temsil edilir. Brahmi alfabesinde *ma* hecesi dışında hece sonundaki *m* için de ayrı işaret kullanılır. Sogd ve passe-pa yazı sistemlerinde de bir *m* harfi yer alır.

Osmanlıcada *mim* harfi dışında *m* sesini belirten başka işaret yoktur. Türkiye Türkçesinde de *m* sesini karşılayan tek harf vardır.

● *Fonetik* (*ses bilgisi*). M sesi patlamalı titreşimli bir çift dudak ve geniz ünsüzüdür. Türkiye Türkçesinde kelime başında *m* sesi ancak soru ekinde görülür: *mi?*. Buna karşılık yabancı dillerden gelen birçok kelime arasında, *m* ünsüzüyle başlayanlar da yaygındır: *mal, mert, mektep, mangal, marangoz, makine, manifatura, meç, mikrofon* v.b.

Türkçede titreşimli ve titreşimsiz bütün ünsüzler kelime içinde bulunabilir, *m*'li ör-

klasik büyük latince

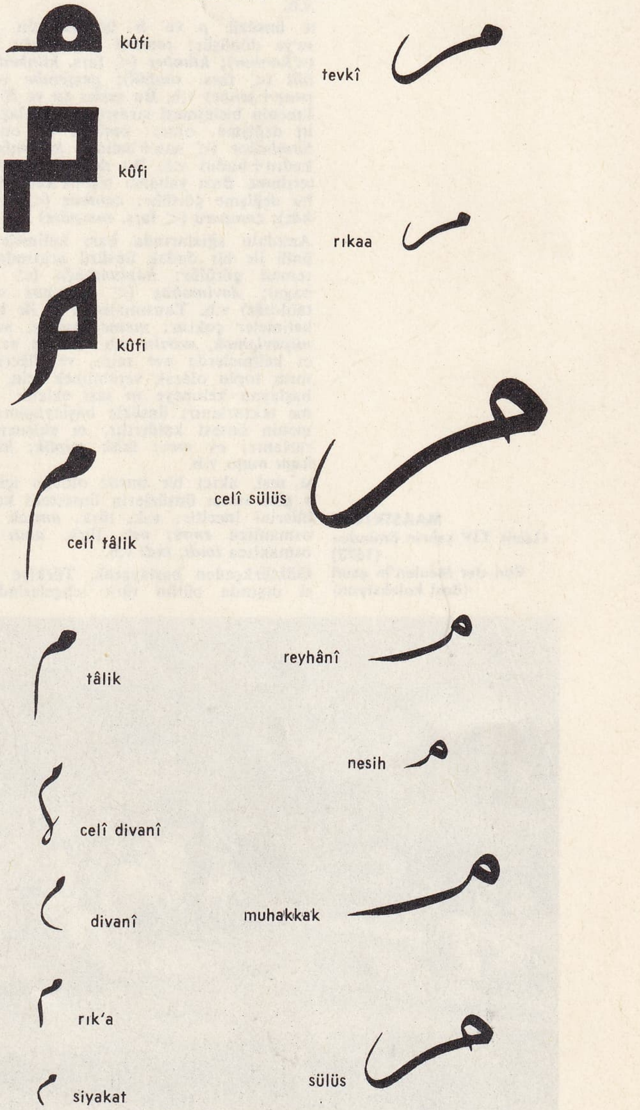

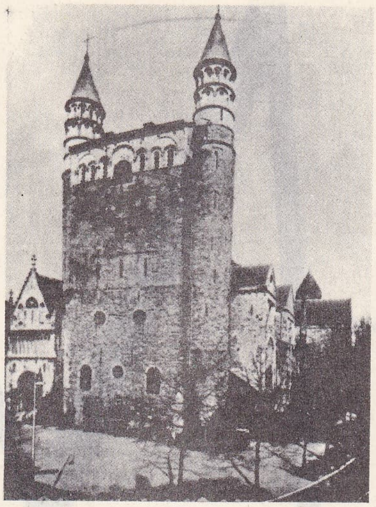

MAASTRICHT
Meryemana kilisesi

nekler: *yama, göçmek, dönmek, damak, damar, omuz* v.b.

M ünsüzü Türkçede, kelime sonunda da boldur: *basım, kum, üzüm, alım, satım* v.b.

N ünsüzü *p* ve *b* ünsüzlerinin önünde *m*'ye dönüşür: *tombul* (<*tonbul*); *kambur* (<*kanbur*); *kümbet* (< fars. *künbed*); *sümbül* (< fars. *sünbül*); *perşembe* (< fars. *penç+şenbe*) v.b. Bu sesler (*p* ve *b*) iki kelimenin birleşmesi sırasında karşılaşırsa aynı değişme olur: *ombaşı* (< on+başı), *Sombahar* (< son+bahar); *kadımbudu* (< kadın+budu) v.b. Bu değişme yazıda gösterilmez. Bazı yabancı bileşik kelimelerde de bu değişme görülür: *cambaz* (< fars. *cānbāz*); *zampara* (< fars. *zen-pāre*) v.b.

Anadolu ağızlarında bazı kelimelerde bir ünlü ile bir dudak ünsüzü arasında *m* türemesi görülür: *kaplumbağa* (< kaplu+baga); *davlumbaz* (< tavlubaz < fars. tabl-bāz) v.b. Yansımalarda *m* ile başlayan kelimeler çoktur: *meme, mama, melemek, miyavlamak, mırıltı* v.b. Türkçe ve yabancı kelimelerde «ve saire, ve diğeri» anlamını toplu olarak verebilmek için, ünlüyle başlayan kelimeye *m* sesi eklenir ve kelime tekrarlanır; ünsüzle başlayanlarda kelimenin önsesi kaldırılır, *m* eklenerek tekrarlanır: *ev mev; iplik miplik; kol mol; kapı mapı* v.b.

M sesi, akıcı bir ünsüz olduğu için *ç, ş, s* gibi sızıcı ünsüzlerin önsesteki kalın ünlülerini inceltir: esk. türk. *amrak* (güzel), osmanlıca *emre;* esk. türk. *amtı* (şimdi) osmanlıca *imdi, indi* v.b.

Göktürkçeden başlayarak, Türkiye Türkçesi dışında bütün türk lehçelerinde veya aynı lehçede bazı kelime başı *b*'ler, ilk hece sonu bir *n* (veya *ñ*) ünsüzü karşısında uzak benzeşmeyle genizsileşir, yani *m*'ye dönüşür; *ben>men; biñ>miñ; buñ* (sıkıntı)*>muñ; bengü* (ebedî)*>mengü; boncuk>monçuk* gibi. Fakat ilk hece sonunda *n* ünsüzü olmadan da önsesteki *b*'ler bazı türk lehçelerinde *m* olur: çuvaşça *meyeh* (bıyık) v.b. Uygurcada ayrıca *m* ile başlayan kelimeler de vardır: *muntag* (böyle); *müñre-* veya *mañra-* (böğürmek, bağırmak); *müñüz* veya *müyüz* (boynuz) v.b. Altaycada *pu* işaret zamiri isim halleri eklerinin bazı çekimlerinde önsesini *m* ile değiştirir: *munañ arı* (buradan öte); *munuñ uçun* (bunun için); *munda* (burada) gibi. Yakutçada *m* ile başlayan kelime azdır: *men* (ben, leke, çil, siğil); *menge* (ebedî) v.b. Önsesteki *m* ünsüzü özellikle Azerîcede çok yaygınlaşmıştır: *min* (bin); *muna* (buna); *moynuz* (boynuz) v.b.

Anadolu ağızlarında *b-* > *m-* değişmesine çok rastlanmaz. Yazıda bu *b*'ler genellikle korunur. Bazı yabancı kelimelerde bu değişme görülür: *benefşe* (fars. k. > *menekşe; banca* (ital. k.) < alm. *bank*) > manga v.b. (M)

—M ek. Gram. İkinci tipteki şahıs eki; iyelik ekinden gelir; bugün görülen geçmiş zaman ve şart çekiminde kullanılır: *gel-di-m, yuvarlan-dı-m, bakar-sa-m, verir-se-m* v.b. (Ek, eski devirlerden beri aynıdır.) [M]

— M ek. Gram. Tekil birinci şahıs iyelik eki: *ev-i-m, kardeş-i-m, yurd-u-m, masa-m, para-m* v.d. (Ek, eskiden beri hiç değişmemiştir.) Bk. İYELİK. (M)

MA veya **MAA** edat. (ar. *maᶜa*). *Esk.* Kelimelerin başına gelerek «ile, beraber, birlikte» anlamında kullanılır. ‖ *Maa'l-cemâe,* toplulukla birlikte. ‖ *Maa'l-iftihar,* gururla, iftiharla. ‖ *Maa'l-kerâhe,* zorla, istemeden v.b. (M)

MÂ i. (ar. *māʾ*). *Esk.* Su. ‖ *Mâ-i cârî,* akarsu. ‖ *Mâ-i leziz,* tatlı su. ‖ *Mâ-i mukattar,* damıtılmış su. ‖ *Mâ-i râkid,* durgun su. ‖ *Mâ-i zerrin,* altın suyu. ‖ *Mâ-ül-hayat,* hayat suyu. Âb-ı hayat. ‖ *Tedâvi-bi'l-mâ,* su ile yapılan tedavi.

— Fiz. *Esk. Mikyâsı mâ,* hidrometre.

— Kim. *Esk. Bi'l -mâ,* hidrat. ‖ *Havzı mâ,* suyun biriktirildiği havuz. ‖ *Kibriti mâ,* hidrosülfürik. ‖ *Klorı mâ,* hidroklorik. ‖ *Müvellidül mâ,* hidrojen.

— Patol. *Mâi ebyaz,* gözün üstünde meydana gelen bir perdeden dolayı görüşün zayıflaması. (M)

MÂ— edat (ar. *mā*). *Esk.* «Şu nesne ki, o ki» anlamlarıyle kelimelerin önüne gelir. ‖ *Mâ-bih-il-hayat,* yaşamağa sebep olan. ‖ *Mâ-bih-il-iftihar,* kendisinden gurur duyulan. ‖ *Mâ-bih-il-ihtiyac,* gerekli olan. ‖ *Mâ-bih-ül- ihticac,* bir iddia veya delilin dayandığı nokta. ‖ *Mâ-il-istihkak,* hak iddia etmenin sebebi. ‖ *Mâ-bih-il-itimat,* güvene sebep olan şey. ‖ *Mâ-bih-iş-şuf'a,* affetme onunla olur. ‖ *Mâ-bih-it-temeddün,* medenîlik için o gerekir. ‖ *Mâ-fi-l-bâb,* bir kitabın herhangi bir bölümü içinde olan. ‖ *Mâ-fi-l-bâl,* gönülde olan. ‖ *Mâ-fi-'z-zamir,* yürekten arzu edilen, kalpte olan.

— Fels. *Mâ-bih-il-kıvam,* esas sebep. (M)

Ma, *masuriyum*'un kimyasal sembolü. (L)

mA, miliamperin sembolü. (L)

MAA edat. Bk. MA.

MAÂB i. (ar. *ᶜayb*'dan *maᶜāb*). *Esk.* Ayıp şey, utanç verici şey. ‖ İnsan vücudunda ayıp, mahrem sayılan yer. (M)

MAÂBİD çoğl. i. (ar. *maᶜbed*'den *maᶜābid*). *Esk.* İbadet edilen yerler, mabetler: *O maâbid-i atikaya mahsus bir fenere benzeyen kandil...* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ *Maâbid-i islâmiye,* müslümanların ibadet ettiği yerler. (M)

MAÂBİR çoğl. i. (ar. *maᶜber,* geçilecek yer'den *maᶜābir*). *Esk.* Geçit. köprü gibi geçilecek yerler. ‖ *Turûk u maâbir,* yollar ve geçitler, köprüler. ‖ *Turûk u maâbir nezareti,* Bayındırlık bakanlığı. (M)

MAÂCİN çoğl. i. (ar. *maᶜcūn*'dan *maᶜācin*). *Esk.* Hamur şeklinde yoğrulmuş şeyler, macunlar. ‖ *Maâcin-i tıbbiye,* hekimlikte kullanılan çeşitli macunlar. (M)

MAÂD i. (ar. *ᶜavdet*'ten *maᶜād*). *Esk.* Dönülecek olan yer. ‖ Dönme, geriye gitme. ‖ *Mebde ü maâd,* gelinen ve tekrar gidilecek olan yer.

— Din. Var olduğuna inanılan öteki dünya, ahiret. ‖ *Aklı maâd,* ahireti kavrama. (Bk. ANSİKL.) ‖ *İlmi maâd,* ahiret bilgisi. ‖ *Yevmi maâd,* canlıların tekrar dirileceğine inanılan kıyamet günü.

— ANSİKL. Din. *Aklı maâd,* İslâm düşüncesine göre, insanı yöneten aklın iki ayrı görev veya yeteneği vardır. Biri dünya işlerini, dünya hayatını düşünme, öteki madde âleminin dışında kalan, sonsuz hayatı düşünme. Birincisine *aklı maaş* (geçimi sağlayan akıl), ikincisine *aklı maâd* (ahireti, manevî âlemi düşünen akıl) denir. Dünya işlerini düşünen aklın derecesi, manevî âlemleri düşünen aklın derecesinden aşağıdır. Maâd akıl birtakım ilâhî niteliklerle donatıldı. Bu yüzden daha derin ve geniş konuları, belli bir ölçüye kadar, düşünme yeteneği vardır. (M)

MAADA edat (ar. *māᶜdā*). [...]dan başka, gayrı: *Fakat, pek müstesna, belki bir veya iki arkadaşları maadasının bu fikri, telâffuz dahi etmediklerini öğrendim* (Atatürk). *Bâhir Hoca'dan maada hepimiz kalktık. Çünkü dayanılacak gürültü değildi* (Ömer Seyfeddin). *Halbuki bu kızcağızdan maada çarşı güzeli olarak nice kız ve evli kadınlar vardı* (Ahmed Rasim). [M]

MAADİ. Arkeol. Aşağı Mısır'da, Kahire ve Helvan arasında, Sülâleler öncesi çağdan kalma arkeolojik yer. 1928'de bulundu, 1930'dan sonra burada Kahire üniversitesi tarafından kazılar yapıldı. Maadi yerleşme yerinin çevresinde duvar veya çit yoktur. Kulübeler birbirinden ayrı iki türdedir. Birinci tür güney yanları açık, kuzey yanları kapalı yarım daire şeklinde veya ayrı oval, ikinci tür ise dikdörtgen şekilli yapılardır. Evlerden çıkan taş kaplar Eski İmparatorluk devri kaplarının aynıdır. Yüksek ayaklı vazolar, bu devirdeki toprak kapar arasında yer alır. Maadi'nin özellikle dalgalı kulplu, beyaz, macunumsu astarlı amphora'ları ilgi çekicidir. Maadi'nin çakmak taşı âletleri, Merimde ve Fayyum'dakilerin aksine olarak, yontma taş devrine ait bir işçiliğin ürünüdür. Ayrıca vücudun boyanması işinde kullanılan boyaların ezilme ve karıştırılmasına yarayan allık paletleri bulundu. Maadi yerleşme yeri içinde mezara rastlanmadı. Çok az sayıda küçük bakır iğne ve kalemlerin bulunuşu maadili insanların madenden faydalandığını gösterir. (M)

MAADİN çoğl. i. (ar. *maᶜden*'den *maᶜādin*). *Esk.* Madenler. ‖*Maadin-i seb'a,* yedi maden: altın, gümüş, bakır, kalay, demir, kurşun ve platin.

— Huk. *Maadin nizamnamesi.* Bk. MADEN.

— Mal. *Esk. Maadin mukataası,* Osmanlı devletinde, iltizama verilen madenlerden yıldan yıla alınan bedel. (Mirî mukataalarcan olan maadin mukataasının hesapları, Maden İltizamı kaleminde görülürdü.) [M]

MAASTRICHT
«Louis XIV şehrin önünde»
(1673)
Van der Meulen'in eseri
(özel koleksiyon)

Foto. *Dizionario Enciclopedico Italiano; B.N.* (LAROUSSE)

MAADİYAT çoğl. i. (ar. *ma'âd*, ahiret'ten *ma'âdiyyât*). *Esk.* Metafiziği inceleme, öteki dünyayı anlamağa çalışma. (M)

MAAFİR, Güney Arabistan'da kabile. Soy kütükleriyle uğraşan bilginler, bu kabileyi Himyerîler arasında sayarlar. Bunlar, Cebel Şabir ile Cebel Zahir arasındaki boğazda ve Caba'da yaşarlar; burası eskiden El-Karandaların oturduğu Maâfir bölgesinin merkeziydi. Bu bölgenin bir kısmı, sihirbaz ve büyücüleri yüzünden, kötü tanınırdı. Maâfirler, dokumacı olarak bilinirler. Maâfir kabilesinin tarihi, İslâmlıktan çok önce başlar. Eski Şabi yazıtlarına göre Maâfirler ülkesi, Şabi imparatorluğundaydı. Başkentleri, Mutsa'dan üç günlük uzaklıktaki Save şehriydi. Maâfirler 637 yılında müslüman oldular. Bir süre sonra Mısır'a göç ederek, öteki Güney Arapları ile birleştiler. El-Maârif sözüne Kahire'de Arap Sanatı müzesindeki mezar taşlarında ve arap papirüslerinde rastlanır. (M)

MAAHAZA edat. Bk. MAHAZA.

MAAHİD çoğl. i. (ar. *'ahd* > *ma'hed*'den *ma'âhid*). *Esk.* Sözleşilen yerler, buluşma yerleri. (M)

MAAİLE zf. (ar. *ma'a ve 'â'ile*'den *ma'a-'â'ile*). Ailece, ev halkıyle birlikte: *Mâaile kıra gittik.* (M)

MAAKA, Davud'un karılarından biri, Abşalom'un anası. (L)

MAAKID çoğl. i. (ar. *'akd* > *ma'kad*'dan *ma'âkıd*). *Esk.* Düğümler, bağlar. || Toplanılacak yerler. (M)

MAAKIL çoğl. i. (ar. *'akl*, sığınma > *ma'kıl*'dan *ma'âkıl*). *Esk.* Sığınaklar, gizlenilecek yerler. || Kan pahaları. (M)

MAALESEF zf. (ar. *ma'a*, ile, *el*, harfi tarif ve *esef'ten ma'a'l-esef*). «Üzülerek söyleyeyim ki, yazık ki» anlamında kullanılır: *Meclis-i Millî'nin, henüz Sadrazam Paşa'nın hamdederek bahsettiği gibi icrayı faaliyete başladığı da maalesef görülmüyordu* (Atatürk). *Hasta maalesef öldü.* (M)

MAALİ çoğl. i. (ar. *ma'lât*'tan *ma'âlî*). *Esk.* Derin, yüce düşünceler: *O hatıratı sakın sanmayın; maâlidir* (M. Â. Ersoy). || Ululuklar, yücelikler. || *İdrâk-i maâlî*, yüce düşünceleri anlama: *İdrâk-i maâlî bu küçük akla gerekmez* (Ziya Paşa). || *İktisâb-ı maâlî*, yüceliklere sahip olma. || *Meyl-i maâlî*, yüce ve derin şeylere karşı duyulan ilgi. (M)

MAALİF çoğl. i. (ar. *'alef* > *ma'lef*'ten *ma'âlif*). *Esk.* Hayvan yemi konan yerler, samanlıklar. (M)

MAALİM çoğl. i. (ar. *ma'lem*'den *ma'âlim*). *Esk.* Dinî inançlarla ilgili meseleler. || Kendisinden bilgi çıkarılan belirtiler, izler, nişaneler, eserler. (M)

MAALMEMNUNİYE zf. (ar. *ma'a*, ile, *el*, harfi tarif ve *memnûniyye*'den *ma'a'l-memnûniyye*). *Esk.* Memnuniyetle, seve seve, isteyerek: *Herhangi bir mesele hakkında benimle görüşmek isterseniz maalmemnûniye kabul ederim* (Atatürk). *O da maalmemnûniye verir* (Vâ-Nû). [M]

MAAN zf. (ar. *ma'an*). *Esk.* Birlikte, beraber: *Kaptan Kılıç Ali Paşa ile maan Tunus üzerine...* (Peçevî). [M]

MAAN, Ürdün'de kasaba, Cebel El-Şara'nın (1 150 m) yamaçlarında, il idare merkezi; 7500 nüf. Mekke hac yolu üzerinde Güney Ürdün'ün başlıca ticaret ve idare merkezidir. Sigara fabrikası. — *Maan ili*, 33 400 nüf. (L)

MAANEN (Cornelis Felix VAN). Bk. VAN MAANEN.

MAANİ çoğl. i. (ar. *ma'nâ*'dan *ma'ânî*). *Esk.* Anlamlar, mânâlar: *Hayat onlar için mektepte bütün serair-i maanisi öğrenilen bir mudhikedir* (H. Z. Uşaklıgil).
— Ed. ve Gram. *Esk.* Cümle yapısını ve sözün amaca uygunluğunu inceleyen bilim. (Belâgatin «bedî» ve «beyan»dan sonra üçüncü bölümüdür. «Söz inceliği, güzel söz, şiir» anlamına da gelir.) || *Zül maani*, üç veya daha fazla anlamlı kelime. (M)

MAANSELKA, Finlandiya'nın kuzeyinde ve S.S.C.B. sınırında uzanan billûrlu dağ kütlesi; Saariselka'da yaklaşık olarak 700 m. Arkeyen kratogenin hafif bir kabartısı olan Maanselka, Baltık ile Kuzey Buz denizi arasındaki suları ayırır. (L)

MA-AO, Filipinler'de şehir, Negros adasında; 24 000 nüf. Tarım pazarı (pirinç, şeker). [L]

MAAR i. (alm. k.). Küçük patlama krateri; püskürük maddelerle çevrilidir; lav akıntısı yoktur. (Maarların çoğu göllerle kaplıdır.) [L]

MAARİANHAMİNA. Bk. MARİEHAMN.

MAARİC i. (ar. *mi'râc*'dan *ma'âric*). *Esk.* Merdivenler. (M)

MAARİF i. (ar. *'irfân* > *ma'rifet*'ten *ma'ârif*, bilgiler). Öğretim ve eğitim sistemi: *Halbuki Nil nehrinin getirdiği kumlarla, çamurlarla İskenderiye sahillerinin gittikçe denize doğru genişlediğini maarif bütün mektep çocuklarına öğretiyordu* (Ömer Seyfeddin). *Maarifi değiştirmek.* || *Teşm. yol.* Millî Eğitim bakanlığı veya müdürlüğü: *Bu sabah maarife uğradım.* || *Esk.* Bilgi, kültür: *Sakalını değirmende ağartmış, tedvir-i umurdan bihaber, maarif ve idrakten tehi bir gani hoca idi* (Naima).
— *Esk. Maarif-i rabbaniye*, tanrısal bilgiler. || *Maarif-i mütenevvia*, çeşitli bilgiler. || *Maarif-mend*, bilgili, kültürlü. || *Maarif-mendân*, bilgili kimseler. || *Maarif-perver*, kültür için çalışan, kültürü seven.
— Eğ. *Esk. Maarif nazırı* (veya *vekili*), millî eğitim bakanı. || *Maarif nezareti* (ve ya *vekâleti*), Millî Eğitim bakanlığı. (M)

Maarif (*Bilgiler*), Sultan Veled'in tasavvufla ilgili eseri. Sultan Veled'in 1284-1296 yılları arasında, tasavvuf ve zamanının bilim anlayışına uygun konularda yaptığı konuşmaları, kendisine sorulan sorulara verdiği cevapları biraraya toplar. İnsanla tanrı arasındaki bağlantıları, insanın birçok manevî basamakları aşarak Tanrı'ya ulaşması, bilgelik gibi değişik konuları işler. Elli altı bölümdür, Sultan Veled, peygamber ve velilerin, ermişlerin mucize ve keramet gösterebileceğine inandığını, bunların Tanrı'dan ayrı birer varlık olmadığını, bütün kudretin Tanrı'da toplandığını, onun dışında bağımsız varlık bulunmadığını anlatır. Bundan sonraki bölümde amelin gerekleri olan namaz, oruç, zekât ve haccın, insan ruhunda manevî bir gelişme yarattığı ve gerçek dindarlığın bu olduğu açıklanır. Öteki bölümlerde, tasavvuf, tarikat ve şeriatla ilgili konular ele alınır. (M)

MAARİFÇİ sıf. ve i. (*maarif*'ten *maarifçi*). Millî Eğitim bakanlığına bağlı teşkilâtlarda çalışan (kimse). [M]

Maarifi Umumiye nizamnamesi, Maarif nazırı Saffet Paşa tarafından yayımlanan eğitim yönetmeliği (1869). Bu yönetmeliğin amacı, Avrupa ülkelerinde genel eğitim kuruluşlarıyle yürütülen eğitim ilkelerini, Türkiye'de de uygulamaktı. Eğitimi bir bütün olarak kabul eden yönetmeliğe göre, okullar, köylerde ve mahallelerde *sıbyan*, beşyüz evli kasabalarda *rüşdiye*, bin evli kasabalarda *idadiye*, vilâyet merkezlerinde ise *sultaniye* mektepleri olarak sınıflandırıldı. (M)

Maarif kitaphanesi (İSTANBUL—), Babıâli'de bugün de yayım yapan en eski kitabevi. İlk türk kitapçılarından Hacı Kasım Efendi tarafından kuruldu (1895). İlk yeri Hakkâklar çarşısındaydı (bugünkü Sahaflar çarşısı); birçok yer değiştirerek şimdiki yerine geldi. Müesseseyi Hacı Kasım'ın oğlu Naci Kasım (1884-1963) geliştirdi. Harf devriminden sonra (1928) yarısı eski harfler, yarısı latin harfleriyle, sonra bütünü latin harfleriyle ilk kitaplar, Maarif kitaphanesi tarafından yayımlandı. Çıkardığı Saatli Maarif takvimi Türkiye çapında ün kazandı ve tutuldu. Takvimler, dinî kitaplar, halk masalları, çocuk kitapları, divanlar, çeşitli lûgatler, ajandalar yayımladı. Bugün Naci Kasım'ın kızı Menije Kasım tarafından yönetilmektedir. (M)

Maarif madalyası, yüksek okullarda birincilik ve ikincilikle diploma alan öğrencilere verilmek üzere Abdülhamid II'nin iradesiyle çıkarılan madalya (1901). Altın ve gümüşten olmak üzere iki çeşitti. Altın madalya, sınıfın birincisine, gümüşü de ikincisine verilirdi. Bir yüzünde madalya sahibinin bitirdiği okulun adıyle mezuniyet tarihi, diğer yüzünde öğrencinin adıyle «ikdamatı tarafı Padişahiden lûtfen takdir ile ihsan buyurulmuştur» ibaresi yazılıydı. (M)

Maarif nezareti, Osmanlı devletinde eğitim işlerini yönetmek üzere kurulmuş, bakanlık seviyesinde devlet teşkilâtı. Gülhane Hattı Hümayununun ilânına (1839) kadar Osmanlı devletinde eğitim işleri Evkaf nezaretinin sorumluluğu altındaki dağınık kuruluşlara bağlı olarak yürütülüyordu. Eğitimle ilgili başlıca kuruluşlar, *Meclisi Umuru Nafia*, *Dârı Şûrayı Babıâli* ve *Divanı Ahkâmı Adliye* idi. Bununla beraber 1838'de rüştiyelerin açılması kararı alındıktan sonra bu mekteplerin idaresine bakmak üzere *Mekâtibi Rüştiye* nezareti kurularak başına İmamzade Esad Efendi getirildi. Daha sonra sıbyan mekteplerini düzeltmek, rüştiyeleri çoğaltarak buralarda öğrenimi düzene sokmak ve bir dârülfünun açmak üzere Abdülkadir Efendinin başkanlığında bir Geçici Maarif meclisi kuruldu. Bu meclisin çalışmaları sonunda *Meclisi Maarifi Umumiye* kurularak (1841), doğrudan doğruya hükûmet başkanına bağlandı. 1847'de Mekâtibi Rüştiye nezareti yerine *Mekâtibi Umumiye nezareti* kuruldu. Abdülmecid'in ikinci bir fermanla (18 şubat 1856) devlet teşkilâtında ıslahat yapılacağını açıklamasından sonra, eğitim işlerinin yönetim seviyesi yükseltilerek kabineye giren bir kimsenin başında bulunacağı *Maarifi Umumiye nezareti* kuruldu (17 mart 1857). Abdurrahman Sami Paşa nazırlığa ve Hayrullah Efendi de müsteşarlığa getirildi. Mekâtibi Umumiye nezareti de yeni teşkilâtın bünyesine alındı. Harbiye, Bahriye ve Tıbbiye dışındaki bütün okullar yeni nezarete bağlandı. Genel okullar: 1. sıbyan; 2. rüştiye; 3. mekâtibi fünunı mütenevvia olarak üç dereceye ayrıldı. Bir dereceden ötekine imtihanla geçiliyordu. İkinci ve üçüncü derece okullarda öğretimin türkçe yapılması, gerekli ders kitaplarının başka dillerden Türkçeye çevrilmesi usulü benimsendi; nazıra, danışma yönünden yardımcı bir meclis daha kurulması kararlaştırıldı (1860). Maarifi* Umumiye nizamnamesinin yayımlanmasıyle Maarif nezareti, teşkilât bakımından güçlendirilirken, görevleri daha yaygın ve belirli duruma getirildi; nazırın başkanlığında çalışacak bir *Meclisi Kebiri Maarif* kuruldu; ayrıca illerde maarif müdürünün başkanlığında, maarif meclisleri çalışmağa başladı (1 eylül 1869). Aynı nizamname ile Meclisi Kebiri Maarif, ilmî ve idarî olmak üzere iki bölüme ayrıldı. İlmî bölüme çeşitli ders kitaplarının tercüme ettirilmesi, yazdırılması, avrupa üniversiteleriyle temas edilerek Türkçenin gelişmesine yardımcı olunması, rüus imtihanlarının yapılması gibi görevler verildi. İdarî daire de, okulların müze, kitaplık, personel v.b. yönetim işlerini düzenlemekle görevlendirildi. Meclisi Kebiri Maarif 1872'de yeniden tek daire haline getirildi ve kadrosu da daraltıldı. Maarif nezaretinin teşkilâtlanması daha sonraki yıllarda da devam etti; bölümleri yeniden tespit edildi (1879). *Mekâtibi Gayrimüslime ve Ecnebiye müfettişliği* (1892) ile *Sicilli Ahval dairesi* kuruldu (1894). Meşrutiyetin ilânından sonra Meclisi Kebiri Maarifte değişiklik yapıldı. Bu meclis bir başkan ile beş üyeden meydana gelen bir daimî encümen durumuna getirildi. Nezarete bağlı daireler *Tedrisatı Taliye* (Ortaöğretim), *Tedrisatı İptidaiye* (İlköğretim), *Mekâtibi Hususiye* (Özel) okullar), *Tahrirat*, *Muhasebat*, *Sicil*, *İstatistik*, *Levazım*, *Evrak* olarak tespit edildi. 9 Mart 1912'de yayımlanan nizamname ile dârülfünun, yüksek okullar ve bazı öğretim kurumlarının temsilcileriyle, nezaret mensuplarından meydana gelen 28 kişilik bir *Meclisi Maarif* kuruldu; öğretim daireleri de *Âliye*, *Taliye* ve *İptidaiye* olarak üçe ayrıldı. Nazır Şükrü Bey zamanında Meclisi Kebiri Maarif birara dağıtıldı (1914); fakat daha sonra dar bir kadro ile yeniden çalışmağa başladı. Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti kurulunca (4 mayıs 1920) bir süre Türkiye'de bakanlık seviyesinde iki maarif teşkilâtı birlikte çalıştı. Bunlardan biri İstanbul'daki Maarif nezareti, öteki Ankara'daki Maarif vekâletiydi. Cumhuriyet döneminde eğitim işleri, Millî Eğitim bakanlığı tarafından yönetildi. Bk. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI.
● *Maarif nazırları*: Abdurrahman Sami Paşa (17 mart 1857), Ahmed Kemal Paşa (23 kasım 1861), Mustafa Fazıl Paşa (19 kasım 1862), Nevres Paşa (12 ocak 1863), İbra-

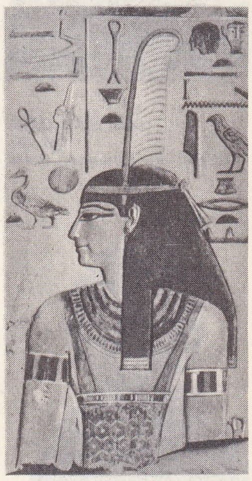

MAÂT
firavun Seti I'in
mezarı
Arkeoloji müzesi,
Floransa

Foto. LAROUSSE

mabeyinci

Jean MABİLLON
gravür
Cabinet des Estampes, Paris

MABLY

him Edhem Paşa (12 haziran 1863), Nevres Paşa (2. defa) [19 mart 1865], Ahmed Kemal Paşa (2. defa) [25 nisan 1865], Abdüllâtif Suphi Paşa (24 ağustos 1867), Saffet Paşa (9 mart 1868), Derviş Paşa (4 ocak 1871), Ahmed Kemal Paşa (3. defa) [5 ekim 1871], Ahmed Vefik Paşa 15 haziran 1872), Ahmed Kemal Paşa (4. defa) [5 ocak 1872], Ahmed Cevdet Paşa (24 nisan 1873), Saffet Paşa (2. defa) [5 nisan 1874], Arifî Paşa (16 ocak 1875), Ahmed Cevdet Paşa (2. defa) [12 haziran 1875], Saffet Paşa (3. defa) [30 kasım 1875], Ahmed Kemal Paşa (5. defa) [8 mayıs 1876], Ahmed Cevdet Paşa (3. defa) [17 mayıs 1876], Yusuf Paşa (17 ekim 1876), Münif Paşa (1 şubat 1877), Ahmed Kemal Paşa (6. defa) [9 kasım 1877], Ahmed Vefik Paşa (2. defa) [11 ocak 1878], Münif Paşa (2. defa) [18 nisan 1878], Abdüllâtif Suphi Paşa (2. defa) [4 kasım 1878], Kâmil Paşa (12 kasım 1880), Ali Fuad Bey (6 ocak 1881), Mustafa Nuri Paşa (9 mayıs 1882), Münif Paşa (3. defa) [25 eylül 1885], Ahmed Zühdü Paşa (4 eylül 1891), Mehmed Celâleddin Bey (13 nisan 1902), Haşim Paşa (27 temmuz 1903), Hakkı Bey (28 temmuz 1908), Recaizade Ekrem Bey (23 eylül 1908), Hakkı Bey (2. defa) [28 kasım 1908], Yusuf Ziya Paşa (6 şubat 1909), Abdurrahman Şeref Bey (15 şubat 1909), Nail Bey (5 mayıs 1909), Emrullah Efendi (10 ocak 1910), Babanzade İsmal Hakkı Bey (2 mart 1911), Abdurrahman Şeref Bey (2. defa) [11 mayıs 1911], Emrullah Efendi (2. defa) [1 ocak 1912], Said (Gelembevî) Bey (22 temmuz 1912), Mehmed Şerif (Damat) Paşa (30 ekim 1912), Şükrü Bey (24 ocak 1913), Dr. Nazım Bey (21 temmuz 1918), Said Bey (2. defa) [14 ekim 1918], Dr. Rıza Tevfik Bey (11 kasım 1918), Yusuf Ziya Paşa (2. defa) [13 ocak 1919], Ali Kemal Bey (5 mart 1919), Said Bey (3. defa) [19 mayıs 1919], Abdurrahman Şeref Bey (3. defa) [8 mart 1920], Fahreddin (Rumbeyoğlu) Bey (5 nisan 1920), Hâdi Paşa (31 temmuz 1920), Mustafa Reşid Paşa (21 ekim 1920), Raşit (Erer) Bey (22 ocak 1921), Said Bey (4. defa) [19 ağustos 1921 - 30 kasım 1922]. Ankara'da kurulan yeni Maarif vekâletinde, son osmanlı maarif nazırının görevi sona erinceye kadar görev yapanlar: Hamdullah Suphi Tanrıöver (14 ocak 1920), Dr. Rıza Nur (4 mayıs 1920), Mehmet Vehbi Bolak (20 aralık 1921). İsmail Safa Özler (6 aralık 1922). [→ Bibliyo.] (M)

Maarif nişanı, Mehmed V'in 3 mayıs 1910 tarihli iradesiyle sanat ve kültüre hizmet edenlerle, üstün başarı gösteren öğretmenlere verilmek üzere çıkarılan nişan. Üç rütbeden meydana gelir; beratıyle birlikte verilirdi. Üzerinde, beyaz mineli bir ay, ayın içinde kırmızı mineli bir tuğra; ayın dışında yeşil mineli defne ve meşe dalları, ayın yukarıya gelen iki ucu arasında da beyaz mineli ve beş köşeli ufak bir yıldız vardır. Birinci, ikinci ve üçüncü rütbeleri birbirinden ayırmak için bu motiflerde küçük değişiklikler yapılmıştır. Nişanın her üç rütbesinin tuğraları gümüş üzerine altın kaplamadır. Arka tarafındaki kapakta Darphanei Âmirenin damgası vardır. Nişanın ön yüzünde Mehmed V'in tuğrasından başka «ulûm ve fünun ve sanayii nefise» yazısı yer alır. Birinci rütbe, kenarları beyaz, ortası kırmızı bir kurdele ile boyuna; ikinci ve üçüncü rütbeler göğsün sol tarafına takılır. Beratı olmayanlar bu nişanı takamazdı. Öğretmenlerin bu nişanı alabilmeleri için en az beş yıl mesleklerinde üstün başarı göstermeleri şarttı. Nizamnamenin 8. maddesine göre bu nişanın bir rütbesinden diğer rütbesine yükselenler, aldıkları rütbenin aşağısında bulunan nişanı geri verirlerdi. Görevinde uygunsuz hareketi görülen öğretmenin nişanı geri alınırdı. (M)

Maarif vekâleti. Bk. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI.

MAARİK çoğl. i. (ar. *ma*ʿ*rek* veya *ma*ʿ*reke,* savaş meydanı'ndan *me*ʿ*ārik*). *Esk.* Savaş alanları, savaş meydanları: *Maarik-i dahiliye ve hurub-ı hariciye* (Cenab Şahabeddin). [M]

MAARRET-ÜN-NÛMAN, Suriye'de (Halep eyaleti) şehir, Hama ile Halep arasında;

MABİNOGİON
gotik
fildişi
(XIV. yy.)
Millî
müze,
Floransa

15 300 nüf. Tarım pazarı (tahıl ve pamuk). Eskiçağdan kalma yıkıntılar. XII. yy.a ait minare.

● *Tarih.* Yakubî (X. yy.), Maaret-ün-Nûman'ın, eski bir şehir kalıntısı olduğunu yazar. Fatımî dâilerinden Nâsırı Husrev 1407'de; şehrin surlarına yakın bir yerde bir sütun; arapça kitabeleri toplayan Van Berchem de medrese taşlarından birisinde yunan yazıtının kalıntılarını buldu. 822'de Suriye valisi Abdullah bin Tahir, Nasr bin Şabis ile yaptığı savaşlar sonunda şehrin sur ve kalelerini yıktırdı. 903'te Karmatîler Maarret-ün-Nûman'ın da bulunduğu bölgeyi tahrip ederek halkını öldürdüler. Sonra 945'te Mısır valisi İhşid, şehri aldı. İmparator Nikephoros Phokas, Maarret-ün-Nûman'ı alıp cami ve kalelerini yıktırdı (968). Nikephoros ile Kârgûye arasında yapılan antlaşma sonunda şehir Kârgûye'ye bırakıldı. 1080'de Suriye türk emîrlerinden Tutuş, Kuzey Suriye seferi sırasında Maarret halkını para vermeğe zorladı. 1095'te oğlu Rıdvan buraları Artuklulardan Sokman bin Artuk'a hediye etti (1095). Sonra Franklar şehri ele geçirdiler (1099). Rıdvan ile yaptıkları antlaşma sonucu, şehir Franklara kaldı (1120). Eyyubî hükümdarı Salâhaddin zamanında suriye topraklarına katıldı (1191). 1259'dan sonra Eyyubîlerden olan Hama emîrlerine bağlandı. El-Melik-ünnasr Muhammed zamanında, atabek Ebu Fida'nın ölümü üstüne Hama yönetim bölgesi kaldırılınca, eyalet olarak Mısır'a katıldı (1341). Mercidabık savaşından sonra, şehir, türk yönetimine girdi (1516). 1918'de ingiliz kuvvetleri tarafından alındı; bir süre sonra Fransızlara bırakıldı. (M)

MAARTENS (Maarten, JOOST MARİUS WİLLEM VAN DER POORTEN-SCHWARTZ, — denir), hollandalı romancı (Amsterdam 1858 - Zeist 1915). İngiltere'de ve Almanya'nın Bonn şehrinde okudu. Utrecht üniversitesinde hukuk öğrenimi gördü. Baroya kabul edilmesine ve sonraları hukuk dersleri vermesine rağmen, meslek olarak edebiyatta karar kıldı. İlk yayımladığı eser olan *Morning of a Love and Other Poems* de (Bir Aşkın Sabahı ve Diğer Şiirler) [1885] sonraki bütün eserler gibi ingilizcedir. Takma adı altında ilk olarak *The Black Box Murder* (Siyah Hücre Cinayeti) [1889] adlı kısa bir polis romanı yazdı. *The Sin of Joost Avelingh*'in (Joost Avelingh'in Suçu) [2 cilt, 1889] yayımlanmasıyle üne ulaştı. Bu romanında, zamanının Hollanda'sındaki köylü ve burjuva yaşayışının canlı ve gerçekçi bir tablosunu çizer. 1889-1912 Arasında tam 14 roman ve dört kısa hikâye kitabı yayımladı. Bunlardan bazıları: *An Old Maid's Love* (İhtiyar Bir Kızın Aşkı) [3 cilt, 1891]; *A Question of Taste* (Zevk Meselesi) [1891]; *God's Fool: A Koopstad Story* (Allahın Delisi: Bir Koopstad Hikâyesi) [3 cilt, 1892]; *The Greater Glory* (Büyük Zafer) [3 cilt, 1894]; *My Lady Nobody* (1895); *Some Women I Have Known* (Tanıdığım Bazı Kadınlar) [1901]; *The New Religion* (Yeni Din) [1907]; *The Price of Lis Dori* (Lis Doris'in Değeri) [1909] v.b. (M)

MAAS, Aşağı Meuse'ün (Nieuve Maas) hollandaca ve flamanca adı. (L)

MAASALO (Armas), finlandiyalı besteci (Rautavaara 1885 - Helsinki 1960). Helsinki'de orgculuk ve koro yöneticiliği, şehrin Kutsal Müzik enstitüsünde yönetmenlik yaptı (1923-1951). Bir *Karyala Süiti* (1919), piyano için bir konçerto, bir *Noel Oratoryosu* (1945), bir *Missa Brevis* ve org parçaları besteledi. (L)

MAASEİK, fr. **Maeseyck,** Belçika'da şehir, Limbourg idare çevresinin merkezi, Meuse ırmağı kıyısında, Hollanda sınırında; 88 100 nüf. Makine yapımı. Van Eyck kardeşlerin burada doğduğu sanılır. XII. yy.dan kalma kilise (gotik üslûbunda koro yeri). — *Maaseik idare çevresi,* 155 200 nüf. (L)

MAÂSİ çoğl. i. (ar. ʿ*işyān*'dan, *ma*ʿ*şiyet* > *ma*ʿ*āşi*). *Esk.* Âsilikler, başkaldırmalar. ‖ Günahlar: *Nedamet etmek için ettiğin maasiden / Dakîka vermedi âzam nefs-i mahemvar.* Ziya Paşa (M)

MAASLUİS, Hollanda'da (Güney Holanda) şehir, Nieuve Maas'ın sağ kıyısında, Rotterdam'ın aşağısında; 12 900 nüf. Balıkçı limanı ve römorkör bağlama limanı. Kimya, dokuma ve besin sanayii. Metalürji. Makine yapımı. (L)

MAASSEN (Friedrich), avusturyalı kilise hukukçusu (Wismar 1823 - İnnsbruck 1900). İnnsbruck (1858), Graz (1860) ve Viyana'da (1871) kilise hukuku profesörlüğü yaptı. Özellikle *Sahte Papalık Genelgeleri* ile uğraştı. *Bibliotheca Latina Juris Canonici Manuscripta* (Latince Elyazması Kilise Hukuku Kitaplığı) başlıca eseridir. (L)

MAASTRİCHT veya **MAESTRİCHT,** Hollanda'da şehir, Limbourg ilinin merkezi, meuse ırmağı kıyısında; 94 900 nüf. Meuse'ü Romalıların Bavay-Köln karayolu üzerinden aşan köprü çevresinde kurulan Maastricht, önce frank krallarının, sonra da Brabant düklerinin ve Liège piskoposlarının merkezi oldu. 1473-1477 Arası Meuse Ülkeleri meclisi burada toplandı. Daha sonra müstahkem mevki (1579'da Alessandro Farnese, 1673'te Vauban; 1748'de Saksonyalı Moritz, 1794'te Kleber tarafından alındı) ve yük antreposu olarak yararlanılan şehir, yakın bir tarihte sanayiin gelişmesiyle yeniden canlandı: maden kömürü işletmesi; cam fabrikaları; kimya, kauçuk, seramik, metalürji, dokuma ve kâğıt sanayii. Sanayi, bölgeyi Rotterdam'a bağlayan Meuse ile Juliana kanalının meydana getirdiği ulaşım yolundan yararlanmaktadır.

Özellikle ırmağın sol kıyısında kurulan şehirde, Ortaçağdan kalma güzel bir mimarî bütün vardı: XV. yy.dan kalan bir avlu dehlizi ve kutsal eşyaların durduğu küçük mihrabıyle roman üslûbunda St - Servatius (XI. ve XII. yy.) katedrali; gotik üslûbunda St-Janskerk kilisesi (XIII. yy.); kamu yapıları (belediye sarayı); eski evler; sur kalıntıları.

Yakınındaki tebeşir ocaklarında «Maastricht yeraltı mezarlığı» vardır. (L)

MAAŞ i. (ar. ʿ*ayş*'tan *ma*ʿ*āş*). Bir görevlinin, bir memurun, bir emeklinin aldığı aylık v.b.: *Peder merhum vefat etti: Bendeniz merkez muhasebesinde idim. Sekiz yüz kuruş maaşım vardı* (M. Ş. Esendal). *Malmüdürü ile konuştum. Buradaki maaşını verecek, seni oraya geçireceğiz* (Sabahattin Ali). [*Yeni.* Aylık.] ‖ *Maaş bağlamak,* bir kimseye aylık tahsis etmek. ‖ *Maaş cüzdanı,* emekli, dul ve yetim aylığı alanlara

Foto. Dictionnaire des Oeuvres; N. Erkılıç (MEYDAN); Alinari-Giraudon (LAROUSSE)

verilen ve her aylık ödendikçe bir yaprağı koparılıp mal sandığında alıkonan defter.

— *Esk.* Geçinecek şey, rızk: *Sayyâd dedi budur maaşım / Açmam ayağın giderse başım* (Fuzulî). *Ben de kavmimin iyaâleri çok ve maaşları az olduğundan onlar hakkında semahat eyledim* (Cevdet Paşa). || Yaşayış, dirlik, refah. || *Akl-ı maâş*, geçim derdi. || *Bed-maâş*, yaşayışı iyi olmayan, davranışları kötü olan. || *Teng-maâş*, dar gelirli, geçinmede sıkıntı çeken.

— Huk. Bir kamu hizmeti gören ve bu hizmete kanunî şart ve usuller içinde tayin edilmiş olan memura, bir kadroda bulunmasının sonucu olarak ödenen, ödeme miktarı ve zamanı objektif şekilde tespit edilmiş para. (Bk. ANSİKL.) || *Maaş ve ücret haczi.* (Bk. ANSİKL.) || *Maaşların tevhit ve teadülü.* Bk. ANSİKL.

— Mal. *Esk. Maaş buyurtmak*, Osmanlı devletinde, düzgün ödenmeyen memur maaşlarına mahsup edilmek üzere ödeme izni almak. (Meşrutiyetin ilânıyle [1908] bu uygulama terk edildi.) || *Maaş kırdırmak*, [Osmanlı devletinde, maaşlarını düzgün olarak alamayan devlet memurları için] Devletten alacaklarını gösteren maaş kâğıtlarını yüzde 10-50 oranında bir faiz karşılığında sarraflara ödetmek. (Bugün de T.C. Emekli sandığından maaş alan emekliler maaşını kırdırabilir. Bunun için banka yüzde 11,5 oranında faiz, masraf ve vergi tutarını üçaylık toplamından düşer ve çek sahibine ödeme yapar. Emekliler, ancak müteakip üçaylık maaşlarını kırdırabilir; ondan sonrakiler hakkında böyle bir işlem yapılamaz. Maaş kırdırılması, Emekli sandığı ile iş gören bütün banka şubelerinde yaptırılabilir.) || *Maaş sergisi*, Osmanlı devletinde, maaşlarını düzgün olarak alamayan devlet memurlarının, mahsuben aldıkları paraların işlendiği, mühürlü hesap kâğıdı.

— ANSİKL. Huk. Anayasada (md. 117), Devlet Memurları kanununda (sayı 657) ve T.C. Emekli Sandığı kanununda (sayı 5434) *maaş* yerine *aylık* terimi kullanılmıştır. Oysa, bu iki terim, aynı hukukî müesseseyi aynı kuvvette ifade etmez. Maaş bir kadroya girmenin ve memurluk sıfatını kazanmanın sonucu olarak ortaya çıkan, kural olarak daimî nitelikte bir hukukî müessesedir. Yani, maaş bir hizmet sözleşmesinden doğan ücret gibi, sözleşme süresiyle sınırlı değildir; hizmet ve kadro var oldukça bu kadroyu dolduran kişiye ödenen bir paradır. Maaş, hizmetin karşılığı olduğu için, kural olarak belli gün veya saatle ölçülmesi söz konusu değildir. Bu sebeple memur, gerektiğinde hizmetin zorunlu kılacağı fedakârlıklarda bulunmalıdır. Durum böyle olunca maaşın miktarı ile her ay ödenmesinin şart olmayacağı açıktır. Oysa Anayasanın ve bugün yürürlükte olan kanunların genellikle kabul ettiği «aylık» terimi, belli bir paranın, gündelik, haftalık gibi belli bir zaman ölçüsünde ödendiğini ifade etmektedir. Bu sebeple de bir hukukî kurumun ifadesinde kavram karışıklığına yolaçmaktadır. Aslında maaşın aydan aya olduğu gibi, yıllık olarak da ödenmesi mümkündür ve bu durum herhangi bir nitelik değişikliğine yolaçmaz. Buna rağmen bugün için, maaş ve aylık terimlerini eşanlamlı farzetmek gerekir.

● *Maaş ve ücret haczi*, İcra ve İflâs kanununda bazı mal ve hakların haczedilemeyeceği belirtilir (md. 82). Bu maddede yer alan mal ve haklar, bütünüyle haczden muaf tutulmuştur. Kısmen de olsa haczedilemez. Kanun bu haczedilemeyen mal ve haklar kategorisi yanında bir de kanunen haczi caiz olan şeyler kategorisi kabul etmiştir (İcra ve İflâs kn. md. 83/1). Maaşlar, tahsisat ve her çeşit ücret intifa hakları ve hasılatı, ilâma müstenit olmayan nafakalar, emekli maaşları, sigortalar veya emekli sandıkları tarafından tahsis edilen irat ancak kısmen haczedilebilir. Bu meblâğlardan borçlu ve ailesinin geçinmeleri için icra memuru tarafından gerekli görülen miktar tenzil edildikten sonra geri kalan kısım haczedilebilir.

İcra ve İflâs kanunu, icra memuruna kısmen haciz konusunda bütün maaş ve ücreti göz önüne alarak bir takdir hakkı tanımamıştır. Kanuna göre icra memurunun takdir imkânı, maaş, ücret v.b.nin ancak 3/4'ü üstünde söz konusu olur. Yani adı geçen meblâğların 1/4'ünün mutlaka haczedilmesi gerekecektir. Bu meblâğın haczi konusunda icra memurunun takdir yetkisi yoktur. İcra memuru bu nispetten fazlasını haczederken borçlunun ve ailesinin geçimi için lâzım gelen meblâğı göz önünde tutacak ve takdir hakkını kullanacaktır. İcra memurunun kullandığı bu takdir hakkına karşı, tetkik merciine şikâyet imkânı açıktır.

Borçlunun maaş ve ücretinin nafaka alacaklıları tarafından haczinden geri kalan bölümün 1/4'ünün âdi alacaklılara ayrılacağı genellikle kabul edilir. Yani, nafaka alacağı imtiyazlı alacak niteliğiyle nazarı itibara alınarak, muamele görür.

Maaş, ücret v.b.nin 1/4'ü dışında kalan miktar bakımından icra memuru, borçlu ve ailesinin geçimi için gerekli olan bölümü indirdikten sonra, geri kalan bölümü haczedebilir. Borçlu ve ailesinin ihtiyacı tespit edilirken, borçlunun aile durumu, kendisinin ve ailesinin sosyal, sağlık durumu, ikamet masrafları, yaşanılan ortam göz önünde bulundurulur.

Maaş ve ücret haczi, diğer hacizlerden farklı bir usule tabi tutulmuştur (İcra ve İflâs kn. md. 355). Buna göre devlet işlerinde veya özel kurumlarda çalışmakta olan borçlu memur veya müstahdemlerin maaş ve ücretlerinden kesilmesi için icra dairelerinden yapılacak tebligatın kanunî muhatapları, haczin icra edildiğini ve borçlunun maaş ve ücret miktarını en geç bir hafta içinde bildirmek ve borç bitinceye kadar icra dairesinin tebligatı gereğince haczolunan miktarı keserek hemen daireye göndermek zorundadırlar. Bu kesintiyi yapmayanların kesmedikleri veya derhal göndermedikleri para, ayrıca mahkemeden hüküm alınmasına lüzum kalmaksızın icra dairesince maaşlarından veya diğer mallarından alınır. Bunların borçluya rücu hakkı vardır.

● *Maaşların tevhit ve teadülü.* Devlet ve idare teşkilâtının, hizmetlere paralel olarak gelişmesi, memur sayısında önemli artışlara yolaçtığı ve değişik maaş düzenlemelerini ortaya çıkardığı için 30 Haziran 1939'da Devlet Memurları Aylıklarının Tevhit ve Teadülüne Dair kanun (sayı 3656) yürürlüğe kondu ve bu kanunla, birden on dörde kadar memuriyet dereceleri tespit edilerek, her derecenin karşılığı olan aslî maaşlar ve bunların tutarları gösterildi. 657 Sayılı Devlet Memurları kanunu, 3656 Sayılı kanunu yürürlükten kaldırarak, değişik sayılabilecek bir aylık sistemi getirdi. Bu sisteme göre, aylıkların miktarı, tavan ve taban olarak tespit edildi. Ancak memuriyet sınıflarına göre bu taban ve tavan farklıdır. Aylıklar, gösterge rakamlarıyle belirlenir; yalnız her yıl genel bütçeyle tayin edilecek bir katsayı ile gösterge sayısı çarpılarak ödenecek para hesaplanır. Maaşın bir çeşidi de emeklilere ödenen paradır. Gerçi bu durumda, hizmet karşılığında alınan bir para söz konusu değildir; fakat objektif olarak tespit edilmiş şartlara uygun durumda bulunan emeklilere ödeme yapılmaktadır.

◆ **Maaşât** çoğl. i. *Esk.* Maaşlar, aylıklar. (M)

MAAŞİR çoğl. i. (ar. *ᶜişret* > *maᶜşer*'den *maᶜâşir*). *Esk.* Topluluklar, cemiyetler. (M)

MAAŞLI sıf. (*maaş*'tan *maaş-lı*). Gördüğü hizmet karşılığında maaş alan: *Vaktiyle Halim Paşa'nın Rumelihisarı'ndaki yalısında maaşlı, en muktedir, en meşhur hanende ve sâzendelerden toplanmış bir saz takımı varmış* (A. Ş. Hisar). || [...] Lira maaşı olan: *Seyirciler de yazıcılar da yüz elli lira maaşlı bir yere kapılanmak üzere gözden silindiler* (S. F. Abasıyanık). [M]

MAAŞSIZ sıf. (*maaş*'tan *maaş-sız*). Maaşı olmayan (kimse veya hizmet). [M]

MAAT, Eski Mısır'ın adalet tanrıçası; Güneş'in kızıdır. «Hayat soluğu»nu temsil ederdi. Başında bir tavus tüyü vardı, çoğu zaman ikiz erkek kardeşi Şu ile işbirliği ederdi. Amerofis IV, «mutlular diyarı»na göçerken, ölüleri yargılayan divanın başkanı Maât'ın şefaatine sığınmıştı. (L)

MAATTEESSÜF zf. (ar. *maᶜa*, ile, *el*, harfi tarif ve *te'essüf*'ten *maᶜat-te'essüf*). *Esk.* «Üzülerek belirteyim ki, yazık ki» anlamında kullanılır: *Maatteessüf yunan askeri Manisa'yı da işgal etmiş. Ahali işgali red için bir miting yapmış* (Atatürk). *Maatteessüf bu illet Cumhuriyet zamanında da baki kaldı* (F. R. Atay). [M]

MAÂYİB çoğl. i. (ar. *ᶜayb* > *maᶜîb*'den *maᶜâyib*). *Esk.* Ayıp olarak kabul edilen şeyler, lekeler: *Demek oluyor ki siz bende dahi bazı maâyib görerek eski nazarınız avdet eder ise bahtiyar olacaksınız* (Ahmed Mithat.) [M]

MAAYİŞ çoğl. i. (ar. *maᶜîşet*'ten *maᶜâyîş*). *Esk.* Yaşamak için gerekli nesneler. || Geçinmeler. (M)

MAAZ i. (ar. *maᶜâz*). *Esk.* Sığınacak yer. || Sığınma, iltica etme. (M)

MAAZALİK edat. (ar. *maᶜazalik*). *Esk.* «Bununla beraber, şu da var ki» anlamında kullanılır: *Ancak noksanı, okur ve yazar değil idi. Maazâlik vüzerâ-yı izâmın ser-efrâzı idi* (Naima). [M]

MAAZALLAH ünl. (ar. *maᶜâz* ve *Allah*'tan *maᶜâzallah*, Allah'a sığındık). «Allah göstermesin, Tanrı korusun» anlamında kullanılır: *Sözü geçen yazarları övmemeğe gelmez, hele yermeğe hiç gelmez; maazallah, belâ getirirler insanın başına* (N. Ataç). *Maazallah, tuttuğu yol ipe kadar varabilirdi* (Sabahattin Ali). [M]

MAAZEL (Lorin), islav asıllı amerikalı orkestra şefi ve kemancısı (Neuilly-sur-Seine 1930). Pittsburgh'da orkestra şefliği yaptı, sonra turnelere çıktı, bu arada Berlin Opera orkestrasını yönetti. Birinci kemanı bulunduğu *Fins Arts String Quartet* adındaki dörtlüyü kurdu. (L)

MAÂZIR çoğl. i. (ar. *maᶜzeret*'ten *maᶜâzır*). *Esk.* Mazeretler, özürler. (M)

MAAZİYADETİN zf. (ar. *maᶜa*, ile ve *ziyâdetin*'den *maᶜaziyâdetin*). *Esk.* Fazlasıyle, bol bol. (M)

Mab (KRALİÇE), ingiliz peri masallarının kişisi. Shakespeare tarafından, *Romeo ve Jülyet*'te (I, IV) tasvir edilmiştir. *Queen Mab* (Kraliçe Mab) [1813], Shelley'in bir felsefî şiirine verdiği addır. (L)

MABA i. Almaşık dizili, sert ve bütün yapraklı ağaç veya ağaççık; Asya ve Avustralya'da yetişir. (Yuvarlak ve etli meyvesi yenir, sert ve koyu ağacı çok makbuldür. Abanozgillerden.) [L]

MABAD i. Bk. MABAT.

MÂBAKİ i. (ar. *mâ*, edat ve *bâki*'den *mâbâkî*). *Esk.* Geride kalan şey, artık. (M)

MABAN i. Leng. Uaday'ın zenci afrika dili. (L)

MABAT veya **MABAD** i. (ar. *mâ*, edat ve *baᶜd*, sonra'dan). *Esk.* [Bitmemiş şeyler için] Arka, devam, sonra: *Gazetelerde görüşmelerin mabadi var* (F. R. Atay). || *Mâbâd-et-tabia*, fizikötesi, metafizik. (M)

MABEA i. Almaşık yapraklı, yaprakları kulacıklı ağaççık; Guyana ve Brezilya'da kırk kadar türü yetişir. (Kimisi erkek, kimisi dişi olan çiçekleri, dal uçlarında salkım halinde toplu bulunur. Sütleğengillerden.) [L]

MABED i. Bk. MABET.

MÂBED bin VEHB (Ebu Abbâd), arap bestecisi (Medine ? - ay.y. 743). Saib Hasir, Naşit el - Farisî ve Cemile'den musiki öğrenimi gördü. Abdülmelik zamanında, Mekke'de yapılan bir musiki yarışmasında ödül kazandı. El-Velid I, Yezid II, El-Velid II'nin saraylarında hanendelik yaptı. Musiki dersleri verdi. Besteleri: *Beldeler* (Mudun) yahut *Kaleler* (Husun) adlı yedi şarkı ve *Maba'dat* (Sonrakiler) adlı beş şarkıdır. (M)

MABEKA i. (ar. *mâ*, edat ve *bekâ*'dan *mâbekâ*). Arta kalan şey, artık. (M)

MÂBER i. (ar. *ᶜubûr*'dan *maᶜber*). *Esk.* Geçit, geçilecek yer, köprü, kemer.

— Mim. *Esk.* Büyük kiliselerde binanın diğer bölümlerinden yüksekçe olan, dar ve uzun yapılmış orta kısım. (M)

MÂBERÎ (Zeynüddin), arap tarihçisi (XVI. yy.). Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. 1498 ile 1578 yılları arasında İslâmlıkta geçen olayları konu edinen *Tuhfet-ül-Müca-*

Jean Carondelet
MABUSE'ün eseri
Louvre müzesi, Paris

Robert Macaire
Daumier'nin eseri
Cabinet des Estampes, Paris

MACAPAGAL

Foto. LAROUSSE

hidin (Din Yolunda Savaşanların Armağanı) adlı bir tarihi vardır. İslâm dininin Malabar'da yayılmasını, Portekizlilerin bu ülkeye gelişlerini, müslümanlara yaptıkları kötülükleri anlatır. Eserini Bicapur sultanı Ali Âdil Şaha sundu. (M)

MABERY (Charles Frederic), amerikalı kimyacı (New Gloucester, Maine 1850 - Portland 1927). 1876'da Harvard üniversitesini bitirdi. 1883'e kadar bu üniversiteye bağlı Lawrence Fen okulunun Kimya bölümünde öğretim üyesi olarak çalıştı. Daha sonra Ohio'da, Cleveland'daki Case Tatbikî Bilimler okulunda kimya profesörü oldu. Petrolle ilgili araştırmalarıyle dikkati çekti. Ayrıca elektrikle tasfiye konusunda da değerli çalışmalar yaptı. Alüminyumun elektrik alanında kullanılması yolundaki deneylerin öncüsü olan Mabery, susuz alüminyum klorid'in hazırlanması için de bir formül buldu. (M)

MABET veya **MABED** i. (ar. *ʿibâdet*'ten *maʿbed*). Din. Bir dine bağlı olanların belirli zamanlarda toplu olarak veya tek başlarına ibadet etmeleri için yapılmış özel bina. *Eşanl.* TAPINAK.

— ANSİKL. Din. *Mabet* kavramı, insanlık tarihi kadar eskidir. İslâmlık, Hıristiyanlık, Musevîlik gibi tek tanrılı dinlerin mabetleri ayrı ayrı niteliklerde olduğundan, gerek kuruluş, gerek dinî anlayış ve düzen bakımından birbirine benzemez. Bu yüzden, bugün bu üç büyük dinin üç ayrı mabedi vardır. İslâmlarınkine cami*, hıristiyanlarınkine kilise*, musevîlerinkine sinagog* denir.

● *İslâmlıkta mabet,* yalnız kendisine ibadet edilen Tanrı'nın evi niteliğindedir. Bu yüzden İslâmlıkta mabede «Allah'ın evi» anlamında Beytullah denir. İslâm dininin ilk, en kutsal mabedi Kâbedir. (Bk. KÂBE.) Daha önceki dinlerce de kutsal bir yer sayılan Kâbe islâm dininin doğuşundan sonra yeniden onarıldı, düzene kondu. Bugün dünyanın her yerinde bütün islâm mabetleri Kâbe yönüne dönüktür. İslâm dininin doğuş yıllarında, özellikle Hz. Muhammed zamanında kurulan ilk mabetler küçük olduklarından *mescit* adını alırdı. Mescitler, Allah'ın birliğine, yüceliğine, Hz. Muhammed'in onun resulü olduğuna, Kur'an ile bildirilen bütün ilâhî hükümlere gönülden inanan herkes için, her zaman açık birer ibadet yeridir. İlk mescitler aynı zamanda, tatil günü olan cuma günleri devlet işlerinin görüşüldüğü yerdi. Müslümanların sayıca çoğalması, islâm devletlerinin zenginleşmesi sonucunda mescitlerin yerine daha büyük ibadet yerleri yapılmağa başlandı. Bunlara, «müminleri biraraya toplayan, daha büyük topluluklarla ibadete elverişli olan, toplanmayı sağlayan» anlamında *cami* dendi. Camiler, islâm diniyle ortaya çıkan, zamanla gelişen ve islâm dininin mabet anlayışındaki gelişmeyi gösteren ikinci aşamadır. İslâm mabetlerinin kuruluş ve düzen bakımından ayrı nitelik ve özellikleri vardır. Birçok mabetlerde, özellikle Selâtin camii denen ve padişahlar tarafından yaptırılan binalarda sultanların ibadeti için özel hünkâr mahfelleri, kadınlar için kadınlar mahfeli; Kur'an okunması, hatim indirilmesi için bölmeli hücreler. (bk. MAKSURE) bulunur. Bazen mabedin içinde, bazen bitişiğinde veya avlusunda abdest çeşmeleri, şadırvan, kayyum odaları, kütüphane yapılır. Duvarlara ve sütunlara dört köşede dört halifenin, mihrabın üstünde Allah ve Hz. Muhammed'in adlarının yazıldığı levhalar asılır.

İslâm dünyasının büyük mabetleri Anadolu, İran, Mısır, Bağdat, Şam ve Endülüs'te yapıldı. Bugün müslümanların en büyük mabetleri İstanbul'dadır. Bütün tek tanrıcı dinlerin kutsal saydığı mabet ise Kudüs'te *Süleyman* mabedidir.* Bazı ermişlerin, velilerin, din ulularının ibadete elverişli türbelerine, tekke veya zaviyelerine de mabet denir. Bazı mabetlerin duvarlarında Kur'an'dan sureler, ayetler yazılıdır.

● *Hıristiyanlıkta mabet.* Hıristiyan dininin hangi mezhebinde olursa olsun, içinde dinî tören yapılan ve ibadet edilen her yere mabet denir. Bunlar genellikle kiliseler ve manastırlardır. Hıristiyanlara göre küçük veya büyük, belli zamanlarda ibadet için yapılan, belli bir görevlinin yönetimine bırakılan her ibadet yeri kilisedir. Bunların büyüklerine *katedral* denir. Hıristiyanlarda mescit yerine kilise niteliğinde şapeller vardır. Bütün kiliselerde çan kuleleri bulunur. İbadet zamanları çanlarla bildirilir. Şapellerde genellikle çan kulesi yoktur. Hıristiyan mabetlerinin çile yerleri, içine kapanılan hücreleri vardır. Hıristiyan mabetleri, bazı hıristiyanların inancına göre İsa peygamberin evi, ibadet yeri durumundadır. Kilise ile ilgili bu inanç, İsa'nın «Tanrı'nın oğlu» olduğu düşüncesine dayanır. Bu yüzden aşağı yukarı bütün hıristiyan mabetlerinde İsa'nın hayatı ile ilgili tasvirler vardır. Kiliseleri, şapelleri, manastırları, tasvirlerle, oniki havari resimleriyle, İncil'de geçen birtakım olayları dile getiren fresklerle süslemek, hıristiyan dinî kurallarına göre gereklidir. Cami ve mescitlerde yalnız islâm diniyle ilgili yazılar, Kur'an'dan ayetler bulunmasına karşılık, kiliselerde hem yazı hem tasvir yan yana ve iç içedir.

● *Musevîlikte mabet.* Musevî mabetlerine *sinagog* ve *havra* denir. Bunlar Musevîliğe bağlananların belli zamanlarda, belli görevlilerin yönetimi altında ibadet ve tören yaptıkları özel yerlerdir. Tarihî gelişim bakımından havra ve sinagog tek tanrıcı dinler içinde en eski ibadet yerleridir. Musevî mabetleri öteki mabetlere oranla daha ayrı, daha değişik özellikler taşır. Cami ve kilise gibi değildir. İç düzeni, biçimi, dış görünüşü, iç bölümleri ayrıdır. Musevîlere göre Tanrı, yalnız Musa dinine bağlananların Tanrı'sıdır; bu yüzden musevî mabedi de yalnız musevîlerindir. Cami ve kilisede böyle bir inanç yoktur.

İlk musevî mabedi Kudüs'te kuruldu, sonra Filistin'in belli yerlerine dağıldı. Büyük İskender'in Filistin'i ele geçirerek yahudi kavmini dağıtmasından sonra, musevîlerin gittikleri her yerde musevî mabetleri yapıldı.

Halk dilinde, bu üç büyük dinden başka dinlere inananların ibadet ettikleri yerlere de mabet adı verilir. Çin'de, Hindistan'da yapılan büyük buddha'cı ibadethanelerine ve manastırlarına da mabet denir. Hangi dinden olursa olsun bütün mabetler kutsal sayılır. Halk, yılın belli günlerinde oralarda toplanır, dileklerde bulunur, adaklar sunar. Özellikle, *ayazma* (kutsal su) denen şifalı suyun bulunduğu yerlerde kurulan kilise ve manastır gibi mabetler ziyaret yeridir. Dileği yerine gelmeyenler, muradı gözünde kalanlar, hastalar, sakatlar, bu mabet kalıntılarını, yıkıntılarını ziyaret ederler, belli yerlerine bezler, yamalar bağlar, adaklar sunarlar, dinî törenler yaparlar. Halk arasında kutsallığı en yaygın olan mabetlerden İzmir'de Efes, Trabzon'da (Maçka) Meryemana (Sumela) manastırı yılın belli günlerinde törenle ziyaret edilirdi.

● *Tasavvufta mabet,* insanın gönlüdür. Gönül, Tanrı'nın göründüğü (tecelli ettiği) kutsal yer sayıldığı için «Beytullah»tır. Tanrı'nın evidir. Bu yüzden, mabetlerin en yücesidir. Bir gönül yapmak, hac ziyaretinden, bir gönüle girmek herhangi bir ibadethanede din gereklerini yerine getirmekten daha hayırlıdır. «Kıblegâh-ı Kibriyâdır yıkma kalbin kimsenin» denmesi, insan gönlünün, mabetlerin en kutsalı ve Tanrı kıblesi olarak benimsenmesi yüzündendir. (M)

MABEYİN veya **MABEYN** i. (ar. *mā*, edat ve *beyn*, ara'dan *mābeyn*). *Esk.* İki şeyin arası, ara: *Ben onların mabeynine girdim* (Şemseddin Sami). ‖ *Mec.* İki kimse arasına giren soğukluk.

— ÇEŞ. DEY. *Mabeyin olmak,* araları açılmak, darılmak. ‖ *Mabeynimizde,* aramızda. ‖ *Mabeynleri bozuk,* ilişkileri bozulmuş, araları açılmış.

— Kıyf. *Mabeyin terliği,* genellikle erkeklerin giydiği bir terlik çeşidi. (Arkası kalkık, önü kapalı, iki yanı taban kökesine kadar oyuk, topukları alçak bir terlik türüdür; çoğunlukla siyah ve kahverengi deriden yapılır.)

— Mal. *Esk. Mabeyin senedi,* gayrımenkullerin tasarruf ve alım satımı için taraflarca düzenlenen bir senet. (1901'den sonra bu senetlerle hak iddiası ortadan kaldırıldı.)

— Mim. Eski konak ve saraylarda, harem ve selâmlık bölümlerini ayıran daire. (*Zülvecheyn* de denir.) ‖ *Mabeyin kapısı,* harem ile selâmlık arasındaki kapı. ‖ *Mabeyin odası,* saray ve konaklarda, harem ve selâmlık bölümleri arasında ve iki bölüme de kapısı olan oda.

— Teşk. tar. Saraylardaki selâmlık dairesine verilen ad. (*Mabeyni Hümayun* veya *Mabeyni Hümayunu Cenabı Mülûkane* de denir.) ‖ *Mabeyin başkâtibi,* sarayın yazıişlerini yöneten memur ve kâtiplerin başı. (SIR KÂTİBİ de denir.) [Mabeyin başkâtipleri arasında, daha yüksek memurluklara geçen, ve sadrazam olanlar vardır.] ‖ *Mabeyin çavuşu,* padişahı korumak, atla habercilik yapmak ve davetlileri saraya çağırmakla görevli, askerî saray memuru. (*Hünkâr çavuşu* da denir.) ‖ *Mabeyin erkânı,* saray ilerigelenlerine verilen ad. (Mabeyin erkânının başlıcaları, mabeyin başkâtibi, mabeyin müşiri, mabeyin feriki, dârüssaade ağası, mabeyin başimamı, hazinei hassa nazırı, ıstabli âmire müdürüdür.) ‖ *Mabeyin feriki,* padişahı korumakla görevli askerlerin, tümgeneral rütbesindeki kumandanı. ‖ *Mabeyin müşiri,* padişahı korumakla görevli askerlerin, mareşal rütbesindeki en üst kumandanı. (M)

MABEYİNCİ i. (*mabeyin*'den *mabeyin-ci*). *Esk.* Padişahın dışarıyle olan işlerine bakan ve dilekleri kendisine ileten kimse: *Mabeyincinin siyah atlı kupa arabası İstanbul bakkaliyesinin önünde durdu* (H. E. Adıvar). *Yolda mabeyincisi gelerek Veliahd'ın benimle görüşmek istediğini haber verdi ve selâm, oturma, kalkma ve konuşma usullerini de öğretti* (F. R. Atay).

— ANSİKL. İslâmlıkta, Dört Halife devrinde isteyenler, hiç bir aracıya başvurmadan, halife ile konuşabilirdi. Emevî halifesi Muaviye ile hâcip denilen mabeyinciler kullanılmağa başlandı. Abbasîler devrinde halifenin huzuruna çıkmak daha da güçleşti. Halife, ancak önemli işlerde, soyluları ve halkı ayrı ayrı mabeyin teşrifatçılarının delâletiyle kabul ederdi. Abbasîlerin gerileme dönemlerinde, hükümdar - halk ilişkilerinin kesilerek kendilerinin kuvvetlenmesini isteyen devlet adamları bu aracıları daha da arttırdılar. Eski yunan, roma, iran saraylarıyle bütün avrupa krallıklarında da mabeyinciler kullanıldı. Osmanlı devletinde, Yıldırım Bayezid'e kadar, herkes padişahla serbestçe görüşebilirdi. Bu devirden sonra kayıtlamalar başladı. Fatih Sultan Mehmed, Kanunname'sine, teşrifat için maddeler koydurdu. Acele haller dışında, vezirler bile haftada ancak dört gün padişahla görüşebilecekti. Padişahla görüşmek için müracaatlar kapıağasına yapılır, o da mabeyinci görevi yapan kapıcılar kethüdasına duyururdu. Daha sonra sırayle vezir ve kazaskerlere haber verilirdi. Mustafa II'den itibaren, silâhtarlar mabeyincilik de yapmağa başladı; çuhadar ve rikapdarlar da her zaman huzura girdiklerinden bir çeşit mabeyinci idiler. Mabeyinci deyimi, ilk defa Selim III zamanında kullanıldı ve zamanla önem kazandı. Abdülhamid II devrinde, mabeyin, başlı başına bir daire haline geldi. Saraydaki mabeyin dairesinde, başmabeyinci, ikinci mabeyinci ve öbür mabeyinciler, kendilerine ayrılan odalarda oturur, sırayle nöbet tutarlardı. Abdülhamid, mabeyincilerini bizzat seçerdi. Sadrazam ile vezirler saraya geldiklerinde, kendilerine tahsis edilen odalarda; diğer ziyaretçiler mabeyin dairesindeki odalarında beklerdi. Mabeyincilerin ikinci meşrutiyetten sonra önemleri azaldı; fakat mabeyincilik padişahlığın sonuna kadar devam etti. (M)

MABEYİNCİLİK i. (*mabeyinci*'den *mabeyinci-lik*). *Esk.* Mabeyincinin görevi. (M)

MABEYN i. Bk. MABEYİN.

MABİLLON (Jean), fransız bilgini (Saint Pierremont, Ardennes 1632 - Saint Germains des-Prés, Paris 1707). Reims'te Saint-Rémy kilisesinde (1654) benediktin çömeziydi. Luc d'Achéry'nin (1664) kitaplığında yardımcı memur olarak çalışmağa başladıktan sonra, bilimsel gücünü gösteren bir dizi eser yayımladı. İçlerinde en önemlileri, *Sancti Bernardi Opera Omnia* (Aziz Bernardus'un Bütün Eserleri) [1667], *Acta Sanctorum Ordinis Sancti Benedicti* (Aziz Benedictus Tarikatının Kutsal Yemini) [9 cilt, 1668 -

1701] (bu eserler, önsözleri, notları ve yorumları ile yazarın büyük bir tarihçi olduğunu ortaya koyar), *Vetera Analecta* (Eski Derlemeler) [1675-1685], *Annales Ofdinis Sancti Benedicti*'dir (Aziz Benedictus Yıllıkları) [1703-1707]. Diplomasi biliminin temelini atan *De re diplomatica* (Diplomatlık Üstüne) [1681] adlı eseri büyük yankı yaptı (Louis XIV kitabın yazarının kendisine tanıtılmasını istedi). Bu eser hâlâ bir temel kitap sayılır. (L)

Mabinogion (THE) [*mabinogi*, genç saz şairlerine öğütler'den], kral Arthur çevriminden önce gal dilinde yazılmış ve dört kola ayrılan şövalye romanları. *Kırmızı Kitap* adıyle bilinen Oxford elyazması bu romanların en eksiksiz derlemesidir. Lady Charlotte Guest, *Mabinogion* başlığı altında bu dört *mabinogi*'yi yayımladı (1838); bunların yanında beşi kral Arthur efsanesine ait olmak üzere, yedi roman daha yer alır. (L)

MABLAK i. (ar. *mebla*ᶜ'dan). *Esk.* Hamur, merhem, boya gibi maddeleri ezip karıştırarak yoğurmak için kullanılan bir ucu saplı, diğer ucu yassı araç. || Camcıların macun sürerken kullandıkları ve yassı tarafı genellikle madenden yapılmış olan âlet; spatula. || Aşure ve çorba kazanlarını karıştırmakta kullanılan büyük tahta kepçe. (M)

MABLY (Gabriel BONNOT DE), fransız filozofu ve tarihçisi (Grenoble 1709 - Paris 1785). Rahip Condillac'ın üvey kardeşiydi. Saint - Sulpice seminerine girdi, ancak diyakos yardımcısı olabildi. Madam de Tencin'in salonunda seçkin kişilerle tanıştı, sonra Dışişleri bakanlığındaki akrabası kardinal de Tencin'in yanına gitti. 1743'te Avusturya'ya karşı bir antlaşmayı Prusya elçisiyle görüştü. Başlıca eserleri: *Parallèles des Romains et des Français* (Romalılarla Fransızlar Arasındaki Benzerlikler) [1740]; *Droit Public de l'Europe Fondé sur les Traités* (Avrupa'nın Antlaşmalara Dayanan Kamu Hukuku) [1748]; *Observations sur les Romains* (Romalılar üstüne Gözlemler) [1751]; *Entretiens de Phocion sur la Morale et la Politique* (Phokion'un Ahlâk ve Siyaset Üstüne Konuşmaları) [1763]; *Observations sur l'Histoire de France* (Fransa Tarihi Üstüne Gözlemler) [1765]; *Doutes Proposés aux Philosophes Économistes sur l'Ordre Naturel et Essentiel des Sociétes Politiques* (İktisatçı Filozoflara Siyasî Toplumların Temel ve Tabiî Düzeni Üstüne Öne Sürülen Kuşkular) [1768]; *De la Législation ou Principes des Lois* (Mevzuat veya Kanunlar İlkesi Üstüne) [1776]; *De la Manière d'Ecrire l'Histoire* (Tarih Eseri Yazma Tarzı Hakkında) [1783]. Mably, yazılarında J.-J. Rousseau'nun, filozofların ve iktisatçıların iyimserliğine karşı çıktı. Edebiyatı, bilimi, sanatı, hattâ sanayiyi birer yozlaşma ve gerileme unsuru sayar. Felsefede Locke'un da, doğuştan fikirlerin varlığını ileri süren Descartes'ın da karşısındadır. Eserleri 1789 devrimcilerini etkiledi. Fizyokratların da karşısında yer almış, üretim araçlarının özel mülkiyete geçmesine karşı çıkmasıyle komüncü sosyalizminin öncüsü sayılmıştır. (L)

MABUÇİ, japon yazarı ve din adamı (1697 ?-1769 ?). Geniş bilgisiyle tanındı. Bu bilgisini, çin ve buddha felsefelerinin bozduğu şinto dinini bu felsefelerin etkisinden arıtmakta kullandı. Eskiye olan hayranlığı ve bilgisi sayesinde tabiî dini kendine özgü sadeliği içinde gösterebildi. Çağının öğrencilerini, etki japon şiirini doğrudan doğruya tanıyabildiklerinden dolayı şanslı sayıyordu. Kendisi de antik kültürü geliştirmeğe çalıştı. Kendilerini eski dinin sadeleştirilmesine adayan üç büyük bilginin (diğer ikisi Norinaga Motoöri ve Atsutane Hirata'dır) başında gelir. (M)

MABUD i. Bk. MABUT.

MABUDE i. (ar. ᶜ*ibâdet* > *ma*ᶜ*bûd*'dan *ma*ᶜ*bûde*). Çok tanrılı dinlerde kendisine tapınılan dişi tanrı, tanrıça, ilâhe. || *Teşm. yol.* İlham perisi, sevilen kadın: *Yalnız ikimiz, bir de o: mâbude-i şi'rim* (Tevfik Fikret). [M]

MABUİA i. Tropik bölgelerde yaşayan kertenkele. (Skinkgillerden.) [L]

MABUSE (Jean GOSSAERT veya GOSSART, — denir), flaman ressamı (Maubeuge 1478'e doğr. veya Wilk bij Duurstede 1472'ye doğr.-Middelburg 1533-1536'ya doğr.). *Kâhin Kralların Tapınması* (Londra) ve *Malvagna Üç Kanatlı Tablosu* (Palermo) gibi ilk eserlerinde G. David ile Dürer'in etkisi göze çarpar. 1508-1509 Arasında yaşadığı İtalya'nın etkisi ise *Meryem'in Portresini Yapan Aziz Luka*'da (Prag) görülür. Mechelen'de Karl V ve Avusturyalı Margarete hesabına çalıştı (1515-1517). Bourgogne'lu Philippe ile Utrecht'e, Philippe'in ölümünden sonra da Middelburg'a gitti. Orada Danimarka kralı *Christian II'nin Çocuklarının Portresi*'ni (Hampton Court) yaptı. Barok resmin öncülerindendir: *Meryem ile Çocuk* (Münih, Brüksel), portreler (*Carondelet* çift kanatlı tablosu, Louvre), çıplaklar (*Adem ile Havva*, Berlin ve Hampton Court), mitoloji sahneleri (*Danae*, Münih; *Poseidon ile Amphitrite* Berlin.) [L]

MABUT veya **MABUD** i. (ar. ᶜ*ibâdet*'ten *ma*ᶜ*bûd*). Kendisine tapınılan varlık, Tanrı: *Buna binaen, cemiyetin içinde muhtelif tebenni yollarıyle girmiş birçok fertler bulunmakla beraber bütün cemiyet, yalnız mâbudun zürriyetlerinden mürekkep itibar olunurdu* (Ziya Gökalp). *Pantolonunun cebinden çıkardığı ellerini, inanılmaz bir mâbuda dua edecekmiş gibi istemeye isteme-ye yukarı kaldırdı* (Ömer Seyfeddin). *Mâbud oldum âbid oldum / Mescûd oldum sâcid oldum / Kırk senelik Vâhid oldum / Eliften öte geçemem* (Vahit Lûtfi Salcı). — *Esk. Mabud-ı hakikî* (veya *mâbudün bil-hakk*), gerçek Tanrı. || *Mabud-ı lâ-yezâl*, ölmez, ebedî Tanrı.

— ANSİKL. *Mabut* kavramının biri tek tanrıcı dinlerde, öteki çok tanrıcı dinlerde olmak üzere iki anlamı vardır. Çok tanrıcı dinlerde kendisine tapınılan her varlık, bu arada putlar, birer mabuttur. Tek tanrıcı dinlerde, özellikle İslâmlıkta yalnız Allah mabuttur. Buna «lâ mabudu illallah» denir. Allah'tan başka mabut tanımak büyük küfürdür (*küfr-i azim*). Bu suçu işleyen bir kimse hemen öldürülür. Tasavvufta ise, ilâhî nitelik ve yeteneklerle donatıldığı için insan da mabuttur. Çünkü Tanrı insanda görünüş alanına çıkar (zuhur eder). Halife Ali'yi tanrı olarak tanıyan Aliallahîlere göre Ali mabuttur. Bazı aşırı tarikatçılar imamların da mabut olduğuna inanırlar. Yezidiler, başkanları Melek Tavus'un mabut olduğunu ileri sürerler. (Bk. MELEK TAVUS.) [M]

MAC, «oğul» anlamında keltçe k.; birçok iskoçyalı ve irlandalının ismi önünde yer alan unsur. (Kısaltmaları: M' ve Mc veya Mᶜ.) [L]

—MACA, —MECE ek. Fiilden isim yapma eki: *bul-maca, bil-mece, at-maca* v.b. (Bu ek; *- ma, -me* fiilden isim yapma ekiyle *-ca, -ce* ekinden oluşmuştur.) [M]

MACADAMİA i. (avustralyalı tabiat bilgini J. *Macadam*'ın adından). Avustralya fındık ağacının (*Macadamia ternifolia*) ilmî cins adı; yapraklarının güzelliği ve içi yenen meyveleri için açık limonluklarda da yetiştirilir. (*Proteaceae* familyasından.) [M]

Macaire (Robert), *Auberge* des Adrets* (Adret'lerin Hanı) [1823] ile *Robert Macaire*'in (1834) kahramanı. Bir melodram haydutudur. Ününü, Frédérick Lemaitre'in bu tipi üstün bir başarıyle yaratmasına borçludur. Honoré Daumier, bir taşbasması dizisinde (*Caricaturana*, 1836-1838) bu tipi modern toplum içinde bankacı, avukat, gazeteci gibi değişik kılıklara bürünen bir sahtekâr olarak ortaya çıkarınca Macaire'in ünü daha da yaygınlaştı. (L)

MACALİSTER (Robert Alexander Stewalt), irlandalı arkeolog ve tarihçi (Dublin 1870-Cambridge 1950). Dublin'de, Almanya'da ve Cambridge üniversitesinde okudu. 1900-1909 ve 1923-1924 yılları arasında Filistin Araştırma vakfının kazılarını yönetti. 1909-1943 Yıllarında University college'de (Dublin) kelt arkeolojisi profesörlüğü yaptı. 1926'dan 1931'e kadar da İrlanda Kraliyet akademisinin başkanıydı.
Yayımladığı en önemli eserleri: *Studies in Irish Epigraphy* (İrlanda Epigrafisi Üstüne İncelemeler) [3 cilt, 1897-1907]; *A History of Civilization in Palestine* (Filistin Medeniyeti Tarihi) [1912; 2 bas. 1921]; *Muiredach, Abbot of Monasterboice, his Life and Surroundings* (Monastesboice Rahibi Muiredach, Hayatı ve Çevresi) [1914]; *The Life of Ciaron of Clonmacnois* (Clonmacnois'lı Ciaron'un Hayatı) [1921]; *A Text-Book of Eropen Archaeology* (Avrupa Arkeolojisi Ders Kitabı) [1921]; *Ireland in Pre-Celtic Times* (Kelt Öncesi Devirlerde İrlanda) [1921]; *The Secret Languages of Ireland* (İrlanda'nın Gizli Dilleri) [1936]; *The Book of The Taking of Ireland* (İrlanda'nın Alınışıyle İlgili Kitap) [4 cilt, 1938-1941] ve *Monasterboice, Its History and Monuments*'tır (Monasterboice, Tarihi ve Anıtları) [1946]. (M)

MACALİSTER (sir Donald), iskoçyalı hekim ve anatomi uzmanı (Perth 1854-Cambridge 1934). Liverpool enstitüsü ve St. John kolejinde okudu ve 1877'den ölümüne kadar bu kolejin üyesi oldu. Macalister, Cambridge'te, Londra'da St. Bartholomew hastahanesinde ve Leipzig'de tıp öğrenimi gördü. Sonra Cambridge'te doktorluk yaptı ve dersler verdi. 1907'de Glasgow üniversitesi rektörlüğüne tayin edildi, 1929'da şansölye oluncaya kadar bu görevde kaldı. Macalister *British Pharmacopoeia* adlı ecza kitabını (1898) ve revizyonunu (1914) hazırlayan komitenin başkanıydı. *Nature of Fever* (Ateşin Özellikleri) [1887] ve *Antipyretics* (Ateş Düşüren İlâçlar) [1888] adlı iki tıp kitabı yazdı; aynı zamanda değerli bir dilbilimciydi ve *Echoes* (Yankılar) [1907] adlı bir ciltlik bir şiir tercümesi yayımladı. Çingenelerin tarihi ve gelenekleriyle de ilgilendi ve bu konu üstüne *Romani Versions*'ı (Çingeneceden Tercümeler) [1928] yayımladı. (M)

MACALLUM (Archibald Byron), kanadalı eğitimci ve biyokimyacı (Belmont, Güney Ontario 1858-Ontario 1934). Toronto ve Johns Hopkins üniversitelerinde okudu. 1888'de Johns Hopkins üniversitesinde doktorasını verdi. Toronto üniversitesinde 1887'de fizyoloji okutmanı, 1890-1908 arası fizyoloji ve fizyolojik kimya profesörü, 1908-1918 yıllarında biyokimya profesörü oldu. 1920'de Montreal'deki McGill üniversitesine girerek 1929'a kadar burada biyokimya hocalığı yaptı. Macallum, özellikle tıp alanındaki araştırmalarıyle tanındı. Bilimsel makaleleri *Journal of Physiology* (Fizyoloji Dergisi), *Proceedings of the Royal Society* (Royal Society Gelişmeleri), *Quarterly Journal of Microscopical Science* (Üç Ayda Bir Çıkan Mikroskop Bilimi Dergisi) ve *Journal of Anatomy and Physiology*'de (Anatomi ve Fizyoloji Dergisi) yayımlandı. (M)

MACAPA, Kuzey Brezilya'da şehir, Amapa arazisinin merkezi, Amazon halicinin kuzey kolunda; 27 600 nüf. (L)

MACAPAGAL (Diosdado), filipinli devlet adamı (San Nicolas 1910). Temsilciler meclisine seçildi (1949 - 1956). 1957'den 1961'e kadar cumhurbaşkanı yardımcısı oldu, fakat başkan Garcia tarafından siyaset hayatından uzaklaştırıldı. 1961'de Liberal parti adayı olarak cumhurbaşkanlığı seçimini kazandı. İktisadî çöküntüyü önlemek, rüşvete son vermek için hazırladığı programını uygulamağa çalıştı, fakat bir sonuç alamadı; 1965 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Milliyetçi partinin adayı tarafından yenilgiye uğratıldı. (L)

MACAPAHİT, Cava'da eski krallık (1292-1511), Raden Vicaya tarafından bugünkü Mocokorto yakınında inşa edilen başkenti, aynı adı taşıyordu. XIV. yy. başında Macapahitler, hâkimiyetlerini bütün Endonezya'ya ve Malezya'nın bir kısmına yaydılar. Bu deniz imparatorluğu, Çin, Formaza, Mariannes adaları ve Batı Yeni Gine ile ilişki kurmuştu. Baharat ticaretinden büyük kazanç sağlıyordu.
Devlet gücü, genellikle mahallî prensler veya haraca bağlanan hükümdarlardan seçilen vasallar aracılığıyle yürütülüyordu. Macapahit krallığının çöküş döneminin çok uzun sürmesi, korsanlığın yeniden doğmasına ve Müslümanlığın Malezya'ya girmesine yolaçtı. Cava'nın batısındaki Barten bölgesi ve Sumatra Portekizlilerin gelmesinden çok önce müslüman sultanlar arasında bölüşülmüştü. (L)

MACAR i. (macarca *magyar*'dan). Maca-

ristan halkından veya bu halkın soyundan olan kimse: *İbrahim Müteferrika soy itibarıyle macardı.* || [İsim tamlamalarında] Macarlarla veya Macaristan ile ilgili: *Macar dansı.* || *Argo.* Bit. (*Macar askeri* de denir.) || *Macar katanası.* Bk. KATANA.

— Deric. *Macar usulü sepi,* derileri şap ve tuzla sepileme usulü. Bk. ANSİKL.

— Doğramc. *Macar parkesi,* eğik tahtaların birleşmesiyle meydana gelmiş bir parke türü.

— İşl. *Macar işlemeleri,* yapıldıkları bölgeye göre farklılıklar gösterirse de daima çok canlı ve renkli tonlarda işlenir; kaneviçe ve fisto işi bu işlemciliğin esasını meydana getirir; bazen fistoların her dilimi, her çiçek yaprağı, yanındakinin zıddı renkte işlenir. (Macar giyeceklerinde yelekler, kemerler, bluzlar, etekler ve başlıklar bazen yaldızlı kordonlarla süslenmiştir. Önlükler, kadife zemin üzerine ipekle işlenmiştir.)

— Zootekn. *Macar sığırı,* step boz ırkı da denen sığır ırkı; *auerochs* ırkına en yakın sığır ırklarından biridir. (Macar sığırları uzun boylu, iri boynuzlu, sağlam yapılı ve her mevsime dayanıklı hayvanlardır. Daha çok koşum hayvanı olarak kullanılır.)

— ANSİKL. Deric. *Macar usulü sepi* tekniğinde, öküz ve manda derilerinin kılları kireçleme ile alınmamış, fakat keskin bir bıçakla kazınmıştır; bu deriler yoğun şap ve tuz eriyiklerinden geçirilir, sepileme sağlanır; sonra deriler donyağı ile doldurulur. Macar usulü sepilenmiş deriler, çekmeye karşı büyük direnç gösterir ve koşum takımları ile koşum kayışı yapımında kullanılırdı. Canlı taşıt çekimi azaldığı için şaplı sepi usulü pek seyrek olarak yapılmaktadır; koşum vurma takımları yapımında yerini, daha ekonomik olan bitkisel ve kromlu sepiye bırakmıştır. (ML)

MACARANGA i. Salkım veya dallı başak şeklinde bileşik çiçekli, almaşık yapraklı, reçineli ağaççık. (*Macaranga porteana,* iri ve rengârenk yapraklarının güzelliğinden dolayı sıcak limonluklarda yetiştirilir. Sıcak bölgelerde yaygın, yüzden fazla macaranga türü bulunur. Sütleğengillerden.) [L]

MACARCA i. (*macar*'dan *Macarca*). Özellikle Macaristan'da konuşulan fin-ugur öbeğinden dil.

— ANSİKL. Konuşanların sayısı bakımından *Macarca* fin-ugur dillerinin en önemlisidir. Yaklaşık olarak 12 milyon kişi tarafından konuşulur; bunların 8 milyonu bugünkü Macaristan'da, 1 500 000'i Romanya'da, yaklaşık olarak 720 000'i Çekoslovakya'da, yaklaşık olarak 470 000'i Yugoslavya'da, 10 500'ü Avusturya'da ve 500 000'i A.B.D.'de oturur. Macarcaya yerli dilinde *magyar* denir. Macarcanın fonetik sistemi ünlü yönünden oldukça fakir ama ünsüz yönünden oldukça zengindir. Macarcada yumuşak ünsüzler [*t*], [*d*], [*n*] (*ty, gy, ny,* şeklinde yazılır) ve yarı kapantılılar [*ts*], [*tʃ*], [*dz*], [*dʒ*] (*c, cs, dz, dzs* şeklinde yazılır) vardır. Ses sistemi, Fincedekiyle aynı kurallara uyarak ses uyumunun etkisindedir; bu kurallara Türkçedeki gibi bir de tını benzeşim kuralı eklenir; mesela *ház-am-ban*'a (evimde) karşılık *ker-tem-ben* (bahçemde) denir; *él-ek* (yaşıyorum), ama *ül-ök* (oturuyorum). Aktarma kelimelerde Macarca, ünsüz gruplarını Finceden daha yaygın olarak muhafaza eder. Bazı bilim adamlarına göre Macarcada ünsüz almaşmalarının kalıntılarına rastlanır. Vurgu daima ilk hecededir; ünlü yönünden olduğu kadar ünsüz yönünden de nicelik vurgusu serbesttir ve fonoloji yönünden ayırıcı özellik taşır: *var* «kabuk»; *varr,* «dikiş dikiyor», *vár* «kale». Kelimelerin oluşumu bitişimlidir ve türeyen kelimenin uzunluğu sınırlı değildir; *be-szám-ıt-hat-atlan-ság-atok-ban* (sizin sorumsuzluğunuzda). Başlangıçta aynı tipte olan morfoloji, zengin ama oldukça düzenlidir (bunlarla birlikte Finceninki daha düzenlidir). İsim çekiminde yirmi kadar hal vardır. Bir belirli, bir de belirsiz tanım edatı vardır ve cinslik yoktur; hattâ kadın ve erkek üçüncü şahıs bile aynı kelimeyle belirtilir: *ö.* İyelik, soneklerle gösterilir: *könyv* (kitap); *künyvem* (kitabım); bu oluşum tarzı şahıs zamirleri çekiminin yerini tutar: *nekem,* (benim). İkil biçim fiil sisteminin özelliğidir: «belirsiz» veya öznel fiil çekimi ve «belirli» veya «nesnel» fiil çekimi. Hemen bütün fiil biçimlerinin iki çekim eki vardır: bunlardan biri, fiil belirli bir nesne aldığında, diğeri ise nesnesiz olduğunda kullanılır: meselâ *adok* (veriyorum), ama *adom* (onu veriyorum). Fince-den farklı olarak macarca fiil sistemi, isim biçimleri bakımından oldukça fakirdir ve olumsuz fiilleri yoktur. Lehçe farkları oldukça azdır; en çok farklılaşmış lehçesi transilvanya lehçesidir. Macarca, yüzyıllar boyunca bütün komşu dillerden (Türkçe, İslavca, Osetçe v.b.) çok sayıda kelime aktarmıştır. (L)

MACARİSTAN, mac. **Magyar Nepköztarsasag** veya **Magyarorszag,** Orta Avrupa'da devlet; batıda Avusturya, kuzeyde Çekoslovakya, doğuda S.S.C.B. ile Romanya, güneyde Yugoslavya arasında; 93 030 km²; 10 179 000 nüf. Başkenti, *Budapeşte* (1 890 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Miskolc* (155 000 nüf.); *Debrecen* (137 000 nüf.); *Pecs* (125 000 nüf.); *Szeged* (105 000 nüf.); *Györ* (74 000 nüf.); *Kecskemet* (69 000 nüf.); *Szekesfehervar* (60 000 nüf.); *Nyiregyhaza* (59 000 nüf.); *Szombathely* (57 000 nüf.); *Tatabanya* (56 000 nüf.); *Hödmezövasarhely* (53 000 nüf.); *Bekescsaba* (51 000 nüf.); *Szolnak* (50 000 nüf.).

COĞRAFYA

Fizikî coğrafya

● *Yüzey şekilleri.* Macaristan çoğunlukla düz bir ülke olarak tanımlanır. Fakat çeşitli tepeleri ve orta yükseklikte dağları da vardır; dağların en yüksek noktaları 1 000 m'yi biraz aşar. Eski bir kütlenin kalıntıları olan bu yükseklikler, Macaristan engebelerinin iskeletidir. Doğuya doğru, en ileri sıraları Avusturya ile sınırı çizen doğu Alpleri ile «*Macar sırtı*»nın veya *Yukarı Macaristan*'ın kütleleri arasında batıdan gelirken ilk girilen bölge olan *Kisalföld* veya *Küçük Ova,* Raba ırmağının havzasına tekabül eder. Macar sırtı, güneybatıdan kuzeydoğuya doğru 30 km'yi aşan uzunlukta, kesiksiz bir yükseltiler çizgisidir; bu yükseltiler sırasıyle, Bakony tepeleri (712 m) ile Vertes (482 m), Gerose (69 m) ve Pilis (757 m) kütleleridir; Tuna'nın dirseğinin kuzeydoğusunda Börzsöny kütlesi (939 m), Matra dağları (1 015 m), Bükk kütlesi (959 m) ve Hegyalja tepeleri (896 m) uzanır.

Yapıları ve taşları çeşitli olan bu kütleler, güneydoğuda ve güneyde yer yer küçük volkan kütleleri ve birçok sıcak su kaynağı görülen faylar ve kırıklarla sınırlıdır. Hepsi sık ormanlarla kaplıdır ve bitki örtüleri de yüzey şekilleri kadar, büyük, çıplak düklüklerin ucsuz bucaksızlığıyle çelişir. Tuna'nın güney kolunun batısında, Budapeşte'nin kuzeyindeki Vac dirseğiyle Yugoslavya sınırı arasında oldukça değişik manzaralı bir bölge olan *Transtuna* (*Tunaötesi*) uzanır; bu bölge, büyük Balaton gölünün yer aldığı (uzunluğu 80 km, genişliği 2-8 km) Bakony dağlarının eteğinde başlar. Doğu yönünde, ırmak boyunca uzanan ovayı (*Mezöföld*) içine alır; batıda çok yumuşak profilli küçük tepeler bölgesi Külsc-Somogy uzanır; güneyde vahşî görünüşlü, sık ormanlarla örtülü, ama en yüksek noktası ancak 682 m olan Mecsek dağları yükselir.

Büyük Ova (*Nagyalföld*), Tuna'nın doğusunda uzanır. Aslında, birbirinden çok farklı iki bütüne ayrılır. Tuna ile Tisza arasında, *Tuna-Tisza* adı verilen bölge, genellikle kumluktur. İnsanlar burada, rüzgârın mevsimlere göre yer değiştirttiği kumulları akasya ormanları yardımıyle tespit etmek zorunda kalmıştır. Tisza'nın doğusunda, *Transtisza* [*Tiszaötesi*] denen bölge, Macaristan'ın en orijinal kesimidir: burası, eskiden at, boynuzlu hayvan ve koyun sürülerinin otlatıldığı, hemen hemen dümdüz, bir balçık ovasıdır (Macar bozkırı vela *puszta*); bugün hemen her yeri tarla haline getirilmiştir (terim'in iktisadî anlamıyle burası *alföld*'dür).

● *İklim.* Orta Avrupa havzasının tamamıyle dağlarla çevrili olması yüzünden ülkede sert bir kıta iklimi hüküm sürer. Kışlar, çok sert geçer: ocak ortalaması Budapeşte'de —2,1°C'tır. Yazlar ise tersine sıcaktır (Budapeşte'de temmuz ortalaması 21,3°C).

Baharlar kısadır: beş ayın sıcaklık ortalaması +10°C'ın altında, beş ayınki de +15°C'ın üstündedir. Bu yüzden bitkilerin yetişme dönemi nispeten sıcaktır: Macaristan'ın güneyinde ve güneydoğusunda 1 nisan ile 30 eylül arasındaki dönemin sıcaklık ortalaması +18°C'a yakındır. Bu kesimde yetişme dönemlerini altı ayda tamamlayan bitkiler olması şartıyle tropikal bitki yetiştirmek mümkündür; yaz mevsiminin en yağışlı mevsim olması bu bitkilerin yetişmesini daha da kolaylaştırır. Rüzgâra ve yağmura açık yamaçlarda ve sisli bölgelerin yukarısında bağlarla meyve ağaçları çok verimlidir.

● *Hidrografya.* Macaristan daha Bratislava'nın aşağısında Çekoslovakya ile sınırı çizmeğe başladığı yerde büyük bir ırmak haline gelen Tuna tarafından aşılır. Tuna'nın aylık ortalama debileri sonbaharda 1 800 m³/saniye ile haziranda 3 000 m³ / saniye arasında değişir. Irmak, macar topraklarında, Balaton gölünün kolları olan Raba ile Sio dışında önemli kol almaz. Orta Avrupa havzasındaki en önemli kolu olan Tisza'yı yugoslav topraklarında alır. Karpatlardan gelen Tisza, ansızın taşan ve taşkınları ovalara aktığından daha da tehlikeli olan bir ırmaktır. Taşkınların tehlikesini azaltmak için önemli bayındırlık işlerine girişilmiştir.

İktisadî ve beşerî coğrafya

● *Nüfus.* Macaristan'ın Orta Avrupa'nın öteki devletlerine oranla büyük orijinalliği halkının özelliğidir. Batı Asya bozkırlarından gelen Macarlar Avrupa'da benzeri yalnız fin dili olan ural-altay asıllı dillerini muhafaza etmişlerdir.

Ancak bir kısmı Macaristan cumhuriyeti topraklarında yaşayan Macarlar, Romanya'da, Çekoslovakya'da ve Yugoslavya'da millî azınlıklar meydana getirir. Buna karşılık Macaristan, hemen hemen katıksız bir millî devlettir: Macarlar, yoğun olan (km²'ye 106 kişi) ülke nüfusunun yüzde 97'sidir.

● *Hammaddeler ve enerji kaynakları.* Topraklarının nispeten dar olmasına rağmen, Macaristan, bir sanayi ekonomisinin yaratılması için gerekli olan tabiî kaynaklara (yakıt ve maden filizleri) sahiptir. İşçi de boldur. Bir tek maden kömürü havzası vardır. Mecsek dağlarında Pecs ve Komlo havzası (yılda 3 milyon ton); fakat Macar sırtının kuzey yamacında bir linyit havzaları dizisi uzanır. Buradan yılda 23 milyon ton kömür çıkartılır. Linyit, Macaristan'ın başlıca elektrik enerjisi kaynağıdır (8 milyar kW/saatten çok enerji sağlar). Yeraltında da petrol ve tabiî gaz yatakları vardır (Balaton gölünün güneybatısında Lispe bölgesi). Gaz, Debrecen bölgesinde de işletilir. Demir filizi bakımından nispeten yoksul (Miskolc'un kuzeyinde Rudabanya yatağı) olan Macaristan'da, Bakony dağlarının çevresinde zengin boksit yatakları vardır (11 milyon ton); ayrıca aynı bölgede manganez filizi, Pecs'e doğru da uranyum filizi çıkarılır.

● *Sanayi.* Halk cumhuriyetlerinin iktisadî teşkilâtlanışı ilkeleri uyarınca Macaristan, 1947'den beri, üretimin ve ulaşımın çeşitli kesimlerini modernleştirmek için gerekli donatım malzemesini sağlayabilecek yetenekte bir temel sanayi kurma çabasına girişmiştir. İkinci Dünya savaşından önce gelişmiş olan sanayi, çok büyük bir hamle yaptı. Ozd ve Miskolc bölgelerindeki, Györ, Csepel (Budapeşte'nin güney banliyösü) ve yeni çelik sanayii şehri Dunaujvaros'taki çelik fabrikalarında 2 milyon tondan çok çelik üretilir ve bu üretim aynı bölgelerde, Budapeşte'de ve Kecskemet, Hölmezövasarhely, Gyöngyös veya Debrecen gibi, eskiden basit tarım merkezleri olan birçok şehirde kurulan imalât sanayii tesislerinde işlenir: demiryolu malzemesi; ölçü âletleri v.b. Boksit, millî alüminyum sanayiini besler. Hafif sanayi pamuk işlenmesi (Szeged) ve besin sanayiiyle temsil edilir. Kimya sanayii de büyük ölçüde ilerlemiştir.

● *Tarım.* Tarım yeni toprak mülkiyeti te-

mellerine dayanarak değişmektedir. 1945 Toprak reformuyle latifundia'lar kaldırıldı, devlet çiftlikleri kuruldu ve yeni topraklar, topraksız veya çok küçük mülk sahibi köylülere dağıtıldı. Bir makine ve traktör istasyonları ağı, çalışmayı kolaylaştırır. Fakat modern malzemenin rasyonel bir şekilde kullanılması, toprakların yeniden birleştirilmesine ve kooperatif kurumları içinde toplanmasına yolaçmıştır. Bu kooperatifler günden güne gelişmektedir (1955'te işlenen toprakların dörtte birinden çoğunu içine alıyordu). Fakat 1956 Ayaklanması, birçok kooperatifin köylüler tarafından terk edilmesine sebep oldu. Yeniden kolektifleşmeğe dönüş sonucunda 1962'de ekilebilir toprakların yüzde 95'i kooperatiflerde toplandı.

Geleneksel ürünler buğday ve mısırdır (22 ve 33 milyon kental); verimli löslü topraklarda pancar ve Tuna-Tisza bölgesinin kumlarında patates, tahıl ile almaşık olarak ekilir. Büyük sığır ve at sürüleri ülkesi olmağa devam eden Macaristan'da pek çok domuz ve kümes hayvanı da yetiştirilir. Güzel meyve bahçeleri (Kecskemet bölgesinde kayısı ağaçları) ve bağlar (Bakony dağlarının güneyinde Badacsony; Matra dağlarının güneyinde Gyöngyös; Hegyalja tepelerinin eteğinde Tokaj v.b.) vardır. Ülkenin güneydoğusunda 100 000 hektardan geniş bir alanda pamuk tarımına başlanmıştır.

● *Şehirler.* Macaristan büyük kır merkezleri ülkesidir; bu merkezler nüfusları bakımından şehir (Debrecen 129 000 nüf; Kecskemet, 67 000 nüf. Hödmezövasarhely, 54 000 nüf. v.b.), bugüne kadar halkının köylü olması, şehirciliğin geliştiği tek kesim olan meydan çevresine dizili semtlerin görüşü bakımındansa birer büyük köydür. Fakat sanayileşmeyle birlikte bu eski merkezler de şehir havasına bürünmeğe başlamıştır. Kelimenin tam anlamıyle şehirler, başkent Budapeşte dışında, Tisza kıyısında, rumen ve yugoslav sınırları yakınında Szeged ile, sanayinin canlandırdığı batı ve kuzey şehirleridir: Sopron; Györ; Szekesfehervar; Tatabanya; Saigotarjan; Miskolc. Yeni sanayi şehri Dunaujvaros, Tuna'nın sağ kıyısında, Budapeşte'nin 50 km aşağısındadır.

HAYAT SEVİYESİ VE İKTİSADİ GELİŞME

İkinci Dünya savaşı ertesinde macar halkının hayat seviyesi, son derece düşüktü. Para başdöndürücü bir hızla değerini kaybetti ve kalkınma ancak paranın istikrara kavuşturulmasiyle (10 ağustos 1946) başladı. 1 Ağustos 1947'de uygulanmağa başlanan birinci üç yıllık planın (1947-1949) hedefi, ekonomiyi savaştan önceki düzeye getirmekti. Fakat tahminler hemen hemen bütün alanlarda aşıldı ve hayat şartları olumlu yönde gelişti. Savaş yıkıntılarının büyük kısmı yeniden inşa edildi. Fakat dünyanın iki cepheye ayrılması ve milletlerarası gerilimin artması, planlama sisteminde bir değişikliğe ve sanayileşmede S.S. C.B.'nin stratejik ve taktik çıkarlarıyle orantılı olarak hızlanmağa yolaçtı. Beş yıllık olarak (1950-1954) hazırlanan ikinci plan, geniş çapta bir çabayı öngördü ve temel sanayiler, tüketicilerin günlük çıkarları aleyhine geliştirildi. Bunun sonucu olarak halkın hayat seviyesi büyük ölçüde alçalacaktı. Planlamanın başarısızlıkla sonuçlanmasını ve halkın hoşnutsuzluğunun patlak vermesini önlemek için ekonomiye yeni bir yön vermek şarttı. Bu yüzden, 1953 ve 1954'te ekonomiye bambaşka bir yön verildi. Büyük sanayi tasarıları, tüketim mallarının ve besin ürünlerinin bollaştırılması uğruna terkedildi; Csepel sanayii, tencere imalâtına girişti. 1956 Ayaklanmasından sonra ekonominin bu yönelimi muhafaza edildi. Ücretler ortalama yüzde 20 artırıldı. Sovyet, alman ve çek asıllı ürünler millî üretimi destekledi; bunlar S.S.C.B. ve halk demokrasileri hükûmetleri tarafından açılan krediler sayesinde elde edilir. Eski bir tecrübeden, yüksek verimlerden yararlanan ve yoğun şekilde çalışan sanayi kesimlerini (elektrik sanayii; ölçü ve kontrol âletleri imalâtı; hassas âletler; tezgâh yapımı; otomobil sanayii; 3 500 tondan küçük gemi yapımı) yeni beş yıllık plan (1961-1965) destekledi.

1958'de 100 olan toplam sanayi üretimi indisi 1963'te 177'ye yükseldi. 1956 Olaylarından sonra ekonomiyi yeniden düzenlemek için hazırlanan üç yıllık planda (1958-1960) öngörülen hedeflerin daha da fazlası gerçekleştirildi. Üç yıllık millî gelir yüzde 20, sanayi üretimi yüzde 25, tarım üretimi yüzde 10 arttı; bu arada özel tüketim yaklaşık olarak yüzde 15 çoğaldı. 1961-1965 Dönemini kapsayan beş yıllık ikinci planın başlıca hedefleri, kalkınmada ağır sanayinin üstünlüğünü devam ettirmek ve C.O.M.E.C.O.N. çerçevesi içinde üretimlerin uzmanlaşmasını çoğaltmaktı. Yatırımların yarısına yakını sanayiye, yüzde 20'den azı tarıma, yüzde 15'i nakliyata (ve ticarete) yapıldı. Fakat bu defa planın hedeflerine ancak yüzde 50 oranında artan sanayi üretimi alanında ulaşılabildi. Millî gelir, öngörülen oran yüzde 35 yerine yüzde 25, tarım üretimi yüzde 22 yerine yüzde 10 arttı. İkinci beş yıllık planın nispî başarısızlığı, 1968'den itibaren uygulanmağa başlanan üçüncü beş yıllık (1966-1970) plan sırasında yapılan iktisadî reformları açıklar. Planlamada kesimlere (sektör) göre merkeziyetçilikten ayrılınarak, birçok kolda rekabete yeniden yer verildi; aynı zamanda da, pazarlama işlerine daha çok dikkat edildiği gibi kârın azamiye ulaşmasına çaba harcandı ve ücretler kısmen kâra bağlandı. Ayrıca yatırım faiz haddi (yani dolaylı yoldan, genel ve özel tüketime ayrılan pay), pazarın gereklerine bağlı olarak devlet tarafından tespit edildi. Sınaî kalkınma, özellikle kimya sanayii alanında hızlı oldu (buna rağmen üretimi hâlâ büyük ölçüde yetersizdir). Dokuma ve besin sanayiinin de üretim yetenekleri büyük ölçüde arttı; fakat imalât metalürjisi (elektrik malzemesi dahil) ağır basmağa devam etti (üretimin üçte biri ihraç edilir ve toplam ihracatın değer olarak yüzde 40'a yakını temsil eder). Bununla birlikte yapı güçlüklerinin (hammadde ikmali sıkıntısı; bazı kesimlerin anarşi içinde gelişmesi) yanı sıra, sanayileşme öteden beri enerji açığından zarar görür. Hidroelektrik üretim yok denecek kadar azdır, kömür (4,4 Mt), petrol (2 Mt'dan az) ve tabiî gaz üretimi (1 milyar metre küp) düşüktür; sadece linyit nispeten boldur (30 Mt'a yakın). Petrol (Komarom'da rafine edilir) ile demir fabrikalarının (2,5 Mt'a yakın) gelişmesini sağlayan kok kömürünün bir kısmı S.S.C.B.'den ithal edilir. Çıkarıldığı yerde işlenen (60 000 ton alüminyum) önemli boksit üretiminin (1,5 Mt) katkısı, elektrik üretiminin zayıflığı yüzünden (12 tW/saat) sınırlıdır. Tarım alanında mısır ve şeker pancarı tarımıyle koyun yetiştiriciliği yakın tarihte gelişmiştir. Buğday üretimi hâlâ 2 Mt kadardır. Ülkede 1966'da 70 000'e yakın traktör vardı (1960'ta 41 000). 1961'de toprağın yüzde 90'ından çoğu kolektifleştirildi. «Sovhoz»lara benzeyen «devlet çiftlikleri», ekili toprakların yaklaşık olarak yüzde 12'sini, kooperatifler (5 000'e yakın) yaklaşık olarak yüzde 80'ini işletir. Bununla birlikte özel sektör (köylülerin özel tarlalarıyle) hâlâ et üretiminin yarısına yakınını, meyve ve sebze üretiminin üçte birini sağlar.

Ticaret bilançosu, bugün oldukça dengelidir. İthalâtta sanayi hammaddeleri büyük ölçüde ağır basar. İhracatta daha az ölçüde donatım malzemeleri önde gelir: besin maddeleri alanında bakiye büyük ölçüde pozitiftir. 1960-1965 Arası dış ticaret yoğunluğu, ihracatın hızlı gelişmesiyle (ithalâtın yüzde 56'sına karşılık yüzde 73), yüzde 60'tan çok artmıştır. Toplam ticaretin üçte ikisi hâlâ öbür sosyalist devletlerle yapılırsa da, bu oran hafifçe gerilemekte ve kalkınma düzeyinde olan ülkelerde yapılan mübadele artmaktadır. Nüfusu yavaş artan ve beşte bire yakını Budapeşte çevresinde toplanan halkın hayat seviyesi yükselmekteyse de henüz Batı Avrupa'nınkinden uzaktır. Konut alanında oda başına yoğunluk 1,5, kişi başına elektrik tüketimi 1 000 W/saat, çelik tüketimi 250 kg'dır. 100 Kişiye bir özel otomobil düşer. Sağlık alanında durum çok daha iyidir (650 kişiye bir doktor).

TARİH
1526'ya kadar krallık

Fin-ugur halklarından olan Macarlar Volga ve Ural arasında, Bylaya-Kama vâdisinde yaşarlarken, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara sürüldüler ve orada türk toplulukları ile karıştılar. M.S. V. yy.dan IX. yy.a kadar Don ırmağının ağzında kurulan On-Ogur (On Ok) birliği içinde yaşadılar (Avrupalıların, Macarlara verdiği Hungar adı, On-Ogur'un islâv dillerindeki söylenişinden gelir). IX. yy. başlarında Hazarların hâkimiyeti altında yaşayan Macarlar, yedi kabileye bölünmüşlerdi ve soydan geçen önderler tarafından yönetiliyorlardı. En kuvvetli kabilenin başkanı, bütün milletin de başkanıydı. Doğu komşuları Peçeneklerin baskısıyle batıya doğru göç eden Macarlara, Kavarlar (veya Kabarlar) denen bazı hazar aşiretleriyle, birtakım küçük türk kabileleri katıldı. Bu kabilelerin bir kısmı M.S. 889'da Tuna'nın ağzına ulaşarak, kendilerini kovalayan Peçeneklerle birleşen Bulgarlara karşı, yunan imparatorunun hizmetine girdiler. Bu arada imparator Arnulf, kendisine bağlı olan öteki kabilelerin yardımını sağlayarak, Moravyalı Svatopluk'a savaş açmıştı. Başkanları Arpad yönetiminde Karpatlar'ı aşan (896) Macarlar, Orta Tuna vâdisinde yerleştiler. Sayıları 25 000'den çok olmadığı halde, çevreye yayılmış halkları kolayca hâkimiyetleri altına aldılar; Büyük Moravya imparatorluğunu yıktılar (900) ve kendilerine karşı koymağa çalışan alman birliklerini yenerek (907), sonradan Macaristan adı verilen bölgeye yerleştiler; fakat dağlık ve ulaşımın zor olduğu bölgede, daha önce gelen ve macar olmayan kabileler, Macarlara boyun eğmekle birlikte, uzun süre geleneklerini korudular.

Macarlar, genellikle Batı Macaristan'da, Kavarlar da Tisza'nın doğusunda yerleştiler. X. yy.ın ilk yarısında Almanya, İtalya, Balkanlar ve Fransa'ya sık sık yağma akınları yaptılar. Ama, imparator Otto I karşısında Lechfeld'de (Augsburg yakını) kesin bir yenilgiye uğrayınca (10 ağustos 955), üstünlüklerini kaybederek Avrupa'nın siyasî ve dinî birliğine katılmak zorunda kaldılar. Bazı kabile reisleri, Rum Ortodoksluğunu kabul etmişti; fakat karışık bir dönemde (972) bütün kabilelerin başkanı olan Geza (Arpad'ın torununun oğlu) Batı'ya döndü; 973'te Quedlinburg'da Otto II'ye bir elçi gönderdi ve 975'te ailesiyle birlikte Katolikliği kabul ederek vaftiz edildi.

İstvan I Geza, hıristiyan köle kullanmağa karşı çıkan papaya direnen halkına fazla söz geçiremedi (halkın bütün iktisadî sis-

Budapeşte ve Tuna nehri

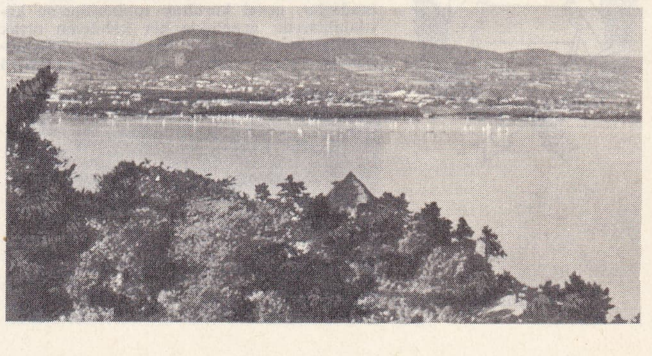

Balaton gölü

Foto. Johansson-Rapho (LAROUSSE)

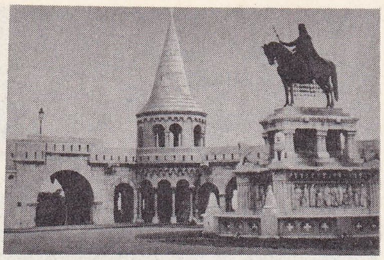

Budapeşte'de Aziz İstvan'ın heykeli ve Balıkçılar burcu

temi köleliğe dayanıyordu); fakat oğlu İstvan'ı Bavyera kralı Heinrich II'nin kızıyle evlendirdi (996). İstvan, babasının yerine geçince Bavyera şövalyelerinin yardımıyle eski sistemin temsilcilerini ortadan kaldırdı. Modern tarihçiler, papa Silvester II'nin 1000 veya 1001'de İstvan'a imparatorluk tacı yolladığı efsanesini şüpheyle karşılarlar; fakat Macaristan'ın batı din birliğine, imparatorun hâkimiyetini kabul etmeden girdiği kesindir. İstvan, o zamana kadar ba-

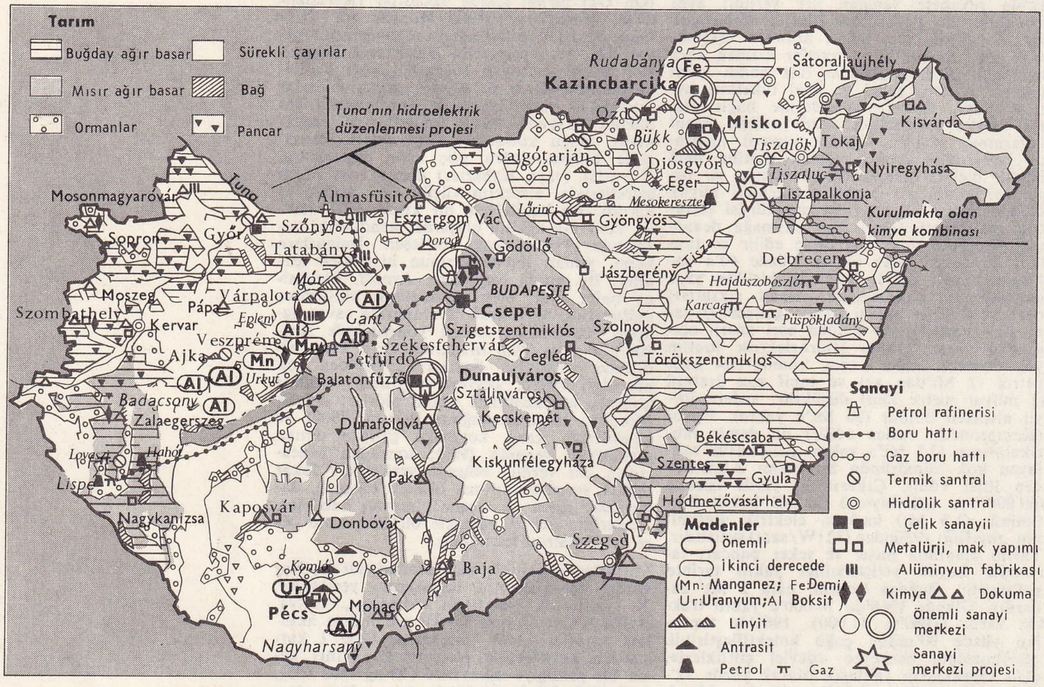

MACARİSTAN ekonomi haritası ve arması (aşağıda)

ğımsız olan son kavar başkanını da ortadan kaldırarak, bugünkü Macaristan'ın sosyal ve siyasî yapısının temelini meydana getiren devletin, dinî ve siyasî bütünlüğünü kurdu.

Macar kavminin kendi içindeki sosyal bölünmeler devam etmekle birlikte, Kavarlar gibi kabilelere ayrılma ortadan kalktı. Macar ve türk savaşçılardan meydana gelen hür vatandaşların kişisel bağımsızlığı vardı ve bir suçtan mahkûmiyetin dışında bunların haklarına dokunulamazdı. Hür vatandaşlar, genel kurultay toplantılarına katılabilirlerdi; genellikle her kabilenin ortak mülkiyetinde bulunan toprakların dokunulmazlığı vardı; yalnız askerlik görevinden sorumlu olan hür vatandaşlar, toprakların büyük bir kısmına sahipti; geri kalan topraklar, hükümdarın sayılırdı ve bunları işleyenler, hükümdarın kiracısıydı. Frankları örnek alan İstvan, Macaristan'ı 46 eyalete (*varmegyek*) böldü; daha sonra asıl sınırlar çizilince bu sayı 72'ye yükseldi. Her eyaletin başında, hükümdarın memuru olan ve soydan geçmeyen bir kont vardı. Kont, eyaletteki hür vatandaşların ve kölelerin hukukî meselelerini çözümler, köle kiracılardan vergi ve kiraları toplar, bunun üçte ikisini krallık hazinesine verir, üçte birini de eyaletin yönetim işlerine harcardı. Savaşta eyaletinin hür vatandaşlarına kumanda ederdi. Yoksul düşen hür vatandaşlar, kontun hizmetine girerek işledikleri topraklar için vergi öderlerdi; köleler de, hür vatandaşların toprağını işletiyorlarsa, vergiyi toprak sahibine öderlerdi.

Krallığın izni olmadan, macar *regnum*'una (eski savaşçıların soyundan gelenlerin yararlandığı bir düzen) üye olamayan köle halklar, gerçek köleler değillerdi. Ülkeye büyük sayıda gelen göçmenler, genellikle birçok haklar kazanır ve hür vatandaş haline gelebilirlerdi. Küçük meseleleri kendi kanunlarına göre çözümlenen bu halkların macarlaştırılmaları için büyük bir çaba harcanmazdı. Sınır bölgelerinde yaşayanlara özel imtiyazlar tanınırdı: bunlar genellikle hür topluluklardı ve sınırları savunmaktan başka sorumlulukları yoktu. Sınırlar genişledikçe bu bölgeler eyaletlerin içinde kalıyordu. Kralın temsilcileri ve idarî yöneticiler saray halkı arasından seçiliyordu.

İstvan, ülkeyi, dinî bakımdan 10 (sonra 12) piskoposluğa ayırdı. Önce Estergon (Esztergom), daha sonra Kalocsa bölgesinin ruhanî başkanı, başpiskopos sayıldı. Topraktan alınan vergilerin onda biri kiliseye veriliyordu; İstvan, piskoposluklara ve manastırlara büyük topraklar bağışladı. Benediktinler, Macaristan'ın medenîleşmesinde ve hıristiyanlaşmasında önemli rol oynadı; Pannonhalma'daki kuruluşları (1001) piskoposluk denetiminden muaftı.

● *XI. yy.* İstvan (1083'te «aziz» payesi verildi), büyük bir hükümdardı. Ülkesinde düzeni sağladıktan sonra dış savaşlara girişti; uzun süren krallığı sırasında ülke zenginleşti ve ekonomide hayvancılığın yerini tarım aldı. Fakat ölümünde (1038) vâris bıraktığı akrabası Peter, tanınmadı ve 1041'de ona karşı tahta Aba çıkarıldı. Peter, akrabası olan imparator Heinrich III'ün yardımıyle Aba'yı ülkeden kovdu (1044); imparatora teşekkür için, elçileri ve din adamlarıyle Polonya'ya gitti. Dönüşünde İstvan'ın üç yeğenini de getirdi. Bunlardan Andras (Endre) [1046-1060] Peter'i öldürterek oğlu küçük Salomon'u, Heinrich III'ün kızı Judith ile evlendirdi ve tahta çıkardı. Hüküm süren ailenin en yaşlı erkeğinin kral olması kuralı, büyük mücadelelere yolaçtı. Andras'ın kardeşi Bela (1060-1063), Polonyalıların yardımıyle Andras'ı ülkeden kovdu; fakat Bela ölünce Avusturya imparatoru, Salomon'u yeniden tahta çıkardı. Ülkedeki millî partiyi temsil eden Bela'nın oğulları Geza ve Lazsio, 1074'te isyan ederek Salomon'u sürgün ettiler ve yardımına gönderilen alman ordusunu yendiler. Bu taht mücadelesi sırasında Geza I (1074-1077), papa Gregorius VII'den yardım istedi; krallığın, papalık devletlerinin bir fief'i olması şartıyle yardım isteği kabul edildi. Bunun üstüne Avusturya imparatoru Macaristan'ı hâkimiyeti altına almaktan vaz geçti. Geza'nın ölümünde yerine geçen Laszlo I (1077-1095), sevilen bir kahramandı (1192'de azizlik payesi verildi). Laszlo I, ülkede bozulan düzeni yeniden sağladı; 1046 ve 1061'de pagan isyanları yüzünden sarsılan Hıristiyanlığa, eski itibarını kazandırdı; Hırvatistan'ın içişlerine karışarak hırvat tahtında hak iddia etti. Yerine geçen yeğeni Kalman (1095-1116), bu iddiayı devam ettirdi ve 1102'de Hırvatistan'ı (sonra, Dalmaçya'nın bir bölümünü) Macar krallığı topraklarına kattı; meclisine ve kanunlarına dokunulmayan Hırvatistan'ı kral adına bir genel vali veya *ban* yönetiyordu.

● *XII. yy.* Kalman (Koloman), Macaristan'ın kanunlarını düzeltti ve çağına uygun bir hale getirdi; fakat aydın ve kudretli olduğu kadar da zalim ve güvenilmez bir insandı. Tahtı oğluna bırakabilmek için kardeşi Almos'u ve onun oğlu Bela'yı kör ettirdi. Macaristan'ın en kötü kralı sayılan İstvan II'nin (1116-1131) çocuğu olmadı ve ölünce Kör Bela II (1131-1141) kral oldu; Bela'nın oğlu Geza II (1141-1162), kudretli bir yöneticiydi; alman göçmenlerini Erdel'e yerleştirerek bu bölgeyi ıslah ettirdi. Almanlar, Saksonlarla birlikte Erdel'in güney geçitlerine yerleştiler; doğu geçitleri Szekler'ler (türk asıllı bir macar ırkı) tarafından korunuyordu. Saksonlar ve Szekler'ler, imtiyazlı topluluklardı ve krallığa bağımlı olmakla birlikte içişlerinde muhtardılar; erdelli bir voyvoda tarafından yönetiliyorlardı. Bu tarihte Macaristan, batıdan büyük saldırılara uğramıyordu; Avusturya ve Bohemya dükaları, ülkenin bağımsızlığını tehdit edebilecek güçte değildi. Fakat XII. yy.da yeniden canlanan Bizans imparatorluğu, Macaristan ile devamlı olarak mücadele etti; Dalmaçya ve Balkanlar'da toprak kazanmağa çalıştı; macar tahtı üstünde hak iddia etti. İstvan III, hükümdarlığını (1162-1172), Bizans imparatorlarının desteklediği amcaları Laszlo II ve İstvan IV ile mücadeleyle geçirdi. İstanbul'da yetiştirilen Bela III (1173-1196), Bizans tahtı vârisiyle evlendirilmek istendi: böylece Macaristan, Bizans imparatorluğunun hâkimiyeti altına girecekti. Fakat tahta çıkınca bir fransız prensesiyle evlenerek Macaristan'ın bağımsızlığını korudu. Yönetimi sırasında ülkenin zenginliği ve gücü arttı; Macaristan, bütün Doğu Avrupa'ya hâkim oldu. Galiçya, krallığa bağlı bir derebeylik, Sırbistan bir uydu haline geldi. Ülkenin içinde kralın otoritesi yeniden kuruldu; şehir hayatı gelişti ve batı kültürünün etkisi arttı.

● *Altın Mühürlü ferman.* Bela'nın yaptığı işlerin büyük kısmı küçük oğlu Andras tarafından bozuldu. Andras, ağabeyi İmre'nin (veya Emeric) [1196-1204] yerine geçebilmek için İmre'nin küçük oğlu Laszlo III'ü sürdü (1205). İmre ve Andras'ın taraftar toplamak için dağıttıkları krallık topraklarını ele geçirenler, hür vatandaşlara da derebeylik hükümlerini uyguladılar. Andras, Andras II adıyle tahta çıkınca, bu siyaseti devam ettirdi; sarayının israfını karşılamak ve izlediği serüvenci dış siyasetin masraflarına gelir kaynağı bulabilmek için yolsuzlukları artırdı. Siyasî emelleri gerçekleştirmek için sefer açtı (1217). 1222'de hür vatandaşlar ve «soylular», Andras'a karşı

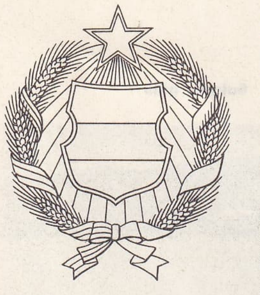

Macaristan ovasında hasat

Foto. LAROUSSE

çıkarak onu, «Altın Mühürlü ferman» adıyle tanınan fermanı yayımlamak zorunda bıraktılar; tahta çıkacak her macar kralı, halkın temel hürriyetlerini tanımlayan bu fermana uyacağına yemin edecekti. Aslında ferman, eski hakların, yeniden kabulüydü: Aziz İstvan'ın, soylulara vermiş olduğu haklar tekrar tanınıyor, Saksonlar gibi topluluklara tanınan imtiyazlar da kralın veya memurların saldırısından korunuyordu. Soylular, aynı zamanda kendilerine tanınan hakları günün gereklerine uydurdular: savaş, artık kazanç getiren ve birlikte gerçekleştirilen bir teşebbüs olmaktan çıktığı için, para almadan yurt dışındaki seferlere katılma mecburiyeti kaldırıldı. Direnme hakkı (*Jus Resistendi*) soylulara, fermanı tanımak istemeyenlere karşı koyma imkânını sağladı. Bu fermandan kısa süre sonra soylular eyaletleri denetimleri altına aldılar.

● **Son Arpadlar.** Babasından sonra tahta çıkan Andras'ın oğlu Bela IV'ün (1235 - 1270) saltanatının ilk yıllarında, Moğollar Macaristan'ı istilâ etti (1241-1242); ülkeyi yakıp yıktılar ve halkın büyük kısmını kılıçtan geçirdiler. Bela, ülkesini yeniden imar etmek ve savunabilmek için yeni kolonlar çağırmak zorunda kaldı ve güçlü kaleler yaptırmak için bunların senyörlerine geniş haklar tanıdı. Böylece yeni bir oligarşi düzeni doğdu. Bu büyük «baronlar»dan bir kısmı, karışık dönemlerde yarı bağımsız yaşadılar.

Pagan Kumanlar da ülkeyi allak bullak ettiler: Macaristan'a büyük kafileler halinde geldiler ve her tarafı yakıp yıktılar. Bu âsi topluluğu tahtına bağlamak isteyen Bela, oğlu İstvan V'i bir kuman prensesiyle evlendirdi. İstvan'ın kısa süren saltanatından sonra (1270-1272), yerine oğlu Laszlo IV «Kuman» (1272-1290) geçti. Yalnız Kumanlarla ilgilenen Laszlo IV, kanunlara aldırış etmedi ve pagan arkadaşlarına yakınlığı yüzünden papa Nicolaus IV'ün Macaristan'a bir haçlı seferi açılmasını istemesine yolaçtı. Çocuğu olmadan ölünce Macaristan'da karışıklık başladı: mahallî başkanlar, yönetimi fiilen (*de facto*) ele alarak, bağımsız prensler gibi davrandılar; rakip avrupa sülâleleri taht üstünde hak iddia ettiler. Laszlo IV'ün taraftarları, Arpadların sonuncusu olan Andras III'ü (1290 -1301) tahta geçirmeyi başardılar; fakat o da, genç yaşta vâris bırakmadan öldü.

Arpadlar sülâlesi böylece söndü. Bazı üyelerinin âciz ve dengesiz olmasına rağmen bu sülâle, macar milletini, geleneklerini koruyarak batı medeniyetiyle kaynaştırmayı ve hem millî hem de avrupalı bir medeniyet kurmayı başarmışlardı. Dış siyasetleri, kendilerinin veya sülâlelerinin çıkarlarını korumaktan çok millî bir yönde gelişmişti; başka ülkelerin etkisinde kalmadan kendi bağımsız siyasetlerini yürütmüşlerdi. Gene de aralarından pek azı ülkesinin çıkarlarını, şahsî çıkarlarından üstün tutmuştur.

● **Anjou'lular ve Zsigmond.** Macar tahtı üstünde Bohemya kralı Venceslav II (oğlu Venceslav III için), Bavyera kralı Otto III ve o tarihte küçük bir çocuk olan Napoli Anjoulu'larından Carlo Roberto (papanın adayı) hak iddia ediyorlardı. Karışık bir mücadeleden sonra, Carlo Roberto, Karoly I adıyle macar tahtına çıktı (1308) ve 1342'ye kadar tacı elinde tuttu. Büyüdükten sonra, ülkede otoritesini kabul ettirdi, barış ve refahı sağladı. Karoly I ve oğlu Lajos I (1342-1382) zamanında, Macaristan büyük bir kudret ve zenginlik dönemi yaşadı. Lajos I, Polonya'yı 1370'ten sonra yöneten kayınpederi Büyük Kazimierz III ile işbirliği yaptı. Romanya'da yeni doğan Moldavya ve Eflak prenslikleri, başlangıçta Macarların hâkimiyetini kabul etti. Kuzey Balkanlar'da bir *ban*'lıklar (askerî özellikte sınır bölgeleri) zinciri meydana getirildi; Bosna ve Sırbistan, Macaristan'ın metbuluğunu kabul etti.

Lajos II'nin son yıllarında Türklerin ilerlemesi tehlikeli olmağa başladı. Lajos, Türklerin baskısıyle, Bosna kralının bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı; fakat arada Sırbistan olduğu için, Macaristan, henüz doğrudan doğruya tehlike karşısında değildi. Anjou'lular İtalya'da saldırgan ve serüvenci bir siyasete giriştiklerinden, sülâle büyük başarı kazandı, fakat Macaristan bu siyaset yüzünden büyük ölçüde servet ve insan kaybetti. Szepes (veya Spis) bölgesindeki altın ve gümüş madenlerinin gelirlerini krallık hazinesine dolduran Anjou'lu krallar, halkı büyük bir zorbalıkla yönetiyor, meclisi çok seyrek topluyor, fakat çeşitli sınıflardan meydana gelen halkın haklarına saygı gösteriyorlardı. Batı derebeyliğini tuttukları için, «hâkim» sınıfın kaldırılmasını düşünmediler; yalnız, karışıklık çıkaran derebeylerinin yerine sadık adamlarını yerleştirdiler. Din büyükleri, baronlar ve eşraf, yasalarda soylularla bir tutulmazdı; bu unvanlar, görev süresince verilirdi, soydan geçmezdi. Büyük toprak sahiplerinin, kendi kiracılarından meydana gelen birliklerle (*banderia*) savaşa katılmak, soylulara genel seferberlikte yardım etmek gibi görevleri olmakla birlikte, Macaristan'ın yapısı kısmen derebeyliğe dayanıyordu.

Lajos 1382'de ölünce, yerine kızı Maria geçti. Napoli hanedanından Carlo, Maria'yı tanımayarak 1385'te tahta çıktı; fakat bir yıl sonra öldürüldü. Maria'nın kocası Lüksemburglu Zsigmond 1387'de kral oldu ve karısının ölümüne kadar (1395) Maria ile birlikte, sonra da tek başına (1437'ye kadar) ülkeyi yönetti. Saltanatının ilk yılları Napoli hanedanı taraftarlarıyle yapılan mücadeleler ve türk tehlikesi altında geçti; türk tehlikesi, Sırpların Kosova'da büyük bir yenilgiye uğramasıyle (1389) arttı. Zsigmond, Balkanlar'da bir haçlı seferi düzenledi; fakat Nikopol'da büyük bir yenilgiye uğrayarak hayatını güç kurtardı (1396). Ondan sonra güneyde bir savunma siyaseti izledi ve Belgrad'ı sağlam bir kale haline getirdi. Fakat Sırbistan'ı Türklere kaptıran Zsigmond, başka alanlarda da gerilemek zorunda kaldı: Bosna, Eflak ve Boğdan, Macaristan'ın boyunduruğundan kurtuldu; Dalmaçya'yı Venedikliler aldı; Szepes'teki maden şehirleri Polonya'ya verildi.

Roma imparatoru ve Bohemya kralı olduktan sonra, Zsigmond'un Macaristan'dan sık sık uzakta kalmasından ülke zarar gördü. Derebeylik, gücünü artırdı ve sosyal huzursuzluklar çoğaldı; bu karışıklıkların bir kısmı, Bohemya'dan gelen Jan Hus'un ilkeleri yüzünden çıkıyor, macar milleti yabancıların çıkarları yüzünden zarar görüyordu.

● **Janos Hunyadi.** Soylular, Zsigmond'un ölümüyle yerine geçen damadı Avusturyalı Albrecht'i (1397-1439) tanımakla birlikte, imparator unvanını taşımamasını ve onların rızası olmadan Macaristan'ın dışına çıkmamasını şart koştular. Kral, yokluğu sırasında kendisinin ve soyluların saray soyluları arasından seçeceği bir naip tarafından temsil edilecekti. 1 Ocak 1438'de Macaristan kralı olan Albert, 1438 martında Albrecht II adıyle alman kralı seçildi; fakat 1439'da karısı Elisabeth'i küçük bir çocukla bırakarak öldü.

Saltanatta boşluk kalmaması için soylular, Polonya kralı Wladislaw Jagiellon III'ü tahta geçirdiler; fakat o da Varna yenilgisi sırasında (1444) ölünce, Albrecht'in ölümünden sonra doğan çocuğu Laszlo V adıyle tahta çıkarıldı. Janos Hunyadi krala vasi tayin edilerek Macaristan'ı yönetmekle görevlendirildi. Hunyadi, Türklerin Macaristan'a ve özellikle Erdel'e yaptıkları akınları başarıyle önledi. Janos'u kıskanan devlet ileri gelenleri ve paralı çek askerlerinden Jan Jiskra, ülkede karışıklıklar çıkardılar. Avusturya imparatoru Friedrich III de, batı eyaletlerine hücum etti. Laszlo Avusturya'da yetişmiş olduğu için, halkın gözünde Avusturyalıların ve Habsburg hanedanının adamıydı. Hunyadi, Türklere karşı Belgrad'da başarı kazandıktan hemen sonra öldü (1456). Ulrich'in yönettiği Laszlo taraftarları, Hunyadi'nin büyük oğlu Laszlo'yu öldürttüler. Fakat genç kral da ölünce, soylular, eski bir geleneğin uygulanmasını ve Arpadlar sülâlesinin son erkeği de öldüğüne göre, kralın seçimle başa gelmesini istediler. Hunyadi'nin sağ kalan oğlu Matyas Corvinus, kral ilân edildi.

● **Matyas Corvinus.** Macaristan'ın tek millî kralı olan Matyas Corvinus'u (1485-1490) macar tarihçileri çok över. Gerçekten ehliyetli bir kral olan Corvinus, yaşı ilerledikçe aydın bir despot oldu. Kuvvetli bir yönetici olarak şehirlerin, sanatın ve edebiyatın gelişmesini sağladı. Yönetimde reformlar yaptı, adalet sistemini yeniden düzenledi, yeni bir üniversite kurdu, derebeyliği denetimi altına aldı, köylüleri korudu. Soyluların bir kısmının ona karşı seçmiş olduğu imparatoru rüşvetle elde etmek, Bohemyalı Podebrady hanedanından Jirji ile dostluk kurmak ve babasının Balkanlar'da başladığı işleri devam ettirmek gibi hareketlerle işe başladığı halde, kısa süre sonra Türklere karşı önemli seferlere girişmekten vaz geçti (1463 ve 1476'da başarılı fakat sınırlı iki sefer yapmıştı); batıya dönerek, Orta Avrupa'yı, yönetimi altında birleştirmeyi ve imparator olmayı tasarladı. 1468'de Bohemya'ya saldırdı ve oradaki Katolik parti tarafından kral ilân edildi; Olomouc antlaşmasıyle (7 aralık 1478), Jirji'den sonra kral olan Wladislaw ile (Polonya kralı Kazimierz Jagiellon III'ün oğlu) Bohemya krallığı unvanını paylaşmak zorunda kaldı; fakat Moravya'yı, Lausitz'i ve Silezya'yı elinde tuttu. 1471 ve 1485'te Viyana'yı kuşatarak ikinci kuşatmada şehri aldı, Steiermark ve Kärnten'i Avusturya'ya kattı. Emellerini gerçekleştirmek için paralı askerlerden «Kara ordu» denilen bir kuvvet kurdu; bu kuvvetin masraflarını karşılamak için macar soylularını para vermeğe zorladı. Küçük soylular ve halk tarafından çok sevilmekle birlikte, büyük derebeylerde düşmanlık uyandırdı. 1490'da ansızın ölünce Avusturyalılardan ve Çeklerden kazandığı yerler hemen kaybedildiği gibi, içte de büyük karışıklıklar çıktı; üstelik kazandığı yerlerin ülkeye büyük bir yararı dokunmamıştı.

● **Jagiellon'lar** (1490-1526). Taht üstünde Jagiellon sülâlesinden iki kardeş hak iddia etti: 1471'den beri Bohemya kralı olan Vladislav ve (Wladislaw) kardeşi Jan Albert. Ayrıca Habsburg hanedanından Maximilian da tahtı ele geçirmek istiyor, küçük soylular ise Matyas'ın evlilik dışı oğlu Janos Corvinus'u destekliyorlardı. Büyük soylular, zayıf kişiliği işlerine yarayacak olan Wladislaw'ı desteklediler, Kara orduyu hükûmet darbesi için kiraladılar ve Wladislaw'ı tahta çıkardılar; Wladislaw Ulaszlo II adıyle 1490-1516 arasında hüküm sürdü. Jan Albert, kardeşi lehine tahttan vaz geçti; Janos Corvinus da tahta geçmek için çaba göstermedi. Maximilian, Pressburg antlaşmasıyle (7 kasım 1491) Wladislaw'ı tanıdı; buna karşılık, Avusturya eyaletleri geri verilecek ve Wladislaw, erkek vâris bırakmadan ölürse yerine Habsburg hanedanından biri geçecekti. Habsburg'larla ilişkiler Macaristan'da iyi karşılanmadığından, meclis antlaşmayı onaylamadı; fakat Wladislaw bu antlaşmayı kendine yararlı bir garanti saydığından, Maximilian'a yanaştı, onun koruyuculuğunu ve dostluğunu kabul etti. Çeşitli kadınlarla ilişki kuran Wladislaw'ın uzun süre meşru bir vârisi olmadı. Sonunda fransız prensesi Anne de Candale ile resmen evlenmeyi başardı; fakat önce, Anne adlı bir kızı oldu. Erdel voyvodası Janos Zapolya'nın yönettiği Millî parti, 1505'te meclise, yabancı bir kralı tanımayı yasaklayan bir karar çıkarttı. Sonra, kralın bir oğlu oldu (1506). Zapolya'nın taraftarı Polonya kralı Zygmund I, onu, Habsburg'lara karşı düşmanca bir siyaset izlemekten vaz geçirdi; Habsburg'lar da 1515 Viyana antlaşmasıyle Polonya tahtı

Büyük Laszlo Viyana'nın denen resimli kronik detay Bibliothèque Nationale, Paris

Laszlo II devrinde macar beyi

kral Matyas Corvinus Budapeşte müzesi

Foto. LAROUSSE

«Transilvanya'nın Bağlanması» Ch. Mittè de Nancy'nin eseri (1687) Schönbrunn şatosu

Lajos Kossuth

naip Horthy

İmre Nagy

Janos Kadar

üstündeki haklarından vaz geçtiler. Lajos, Maximilian'ın torunu Anne ile evlendi, kızkardeşi de Maximilian'ın torunu Ferdinand ile nişanlandı. Bu ikili ilişkiyle macar tahtı, Habsburg hanedanına bağlandı. Bu arada büyük soylular, işlerini halletmiş oldukları için Kara ordunun artık dağıtılmasını ve Matyas'ın yaptığı «yenilikler»in kaldırılmasını istediler. Wladislaw güçsüz bir kuklaydı. Krallık imtiyazlarının büyük ölçüde sınırlanmasına boyun eğdi: böylece, 1507'de kabul edilen ilkeye göre, Krallık meclisinin onaylamadığı fermanlar yürürlüğe giremiyordu. Kralın gelir kaynakları o kadar azaldı ki, Wladislaw, müsrifliği ve çevresindekilerin suistimali yüzünden şahsî masraflarını karşılayabilmek için yardıma muhtaç duruma düştü. Küçük ve büyük soylular, devletin denetimini ele geçirmek için, kral ve çevresiyle sert bir mücadeleye giriştiler; kanunî haklarını kâğıt üzerinde bir dereceye kadar kuvvetlendirdiler; merkezî ve mahallî yönetimdeki durumlarını teminat altına alan birçok kanunun çıkarılmasını sağladılar; 1514'te küçük soylulardan hâkim İstvan Werböczy, *Tripartitum* adlı örf ve âdetleri düzenleyen kanunu hazırladı. Bu metin, hiç bir zaman bir kanun olarak ilân edilmemekle birlikte, 1848'e kadar, Macar anayasasının en yetkili elkitabı oldu; macar soylularının haklarını belirtti ve kanun önünde bütün soyluların eşit olduğu ilkesini ortaya koydu. Bununla birlikte uygulamada, büyük soylular, karışık durumlardan yararlanarak, işleri gene istedikleri gibi düzenlediler ve büyük servetlere sahip oldular.

Orta Avrupa'nın her yerinde olduğu gibi Macaristan'da da köylülerin durumu gittikçe kötüleşti. Köylülere karşı birçok baskı kanunu çıkarıldı. 1514'te kardinal Tamas Bakocz'un, Türklere karşı bir haçlı seferi için topladığı 100 000 kadar köylünün başına geçen György Dozsa, derebeylerinin üstüne yürüdü. Köylüler, kanlı bir savaştan sonra yenildiler ve Dozsa işkenceyle öldürüldü. 1514 Meclisi bu köylüleri «gerçek ve devamlı» köleliğe mahkûm ederek yüklerini daha da ağırlaştırdı.

Wladislaw, 13 mart 1516'da ölünce, o sırada on yaşında olan oğlu, Lajos II adıyle kral ilân edildi. Rakip hizipler, iktidarı ele geçirmek için birbirleriyle mücadele ettiler ve ülkenin çıkarlarını bir yana bıraktılar. Özellikle (Matyas'ın ölümünden sonra), savunmaya önem verilmedi.

Türk-macar ilişkileri (1526'ya kadar)

İlk türk-macar ilişkileri XIV. yy.da başladı. Balkanlar'a yerleşen Osmanlılara karşı bütün Batı'yı birliğe çağıran papa Urbanus V, Macaristan, Sırbistan, Bosna ve Eflak devletlerini biraraya topladı. Başkumandanlığa Büyük Macaristan kralı Lajos I (Layoş) getirildi. İlerleyen haçlı ordusu, Hacı İlbey'in kumandasındaki türk akıncılarına Sırpsındığı'nda yenildi (1364). Bundan sonra Macarlar, Bulgarlardan Vidin şehriyle çevresini aldılar. Lajos, 200 000 Bulgara zorla Katolikliği kabul ettirdi. Bulgarlar, macar yönetimine karşı ayaklandılar (1369); fakat Lajos, Vidin'e gelerek şehri yeniden aldı (1370); ayaklananların binlercesini öldürttü. Bu son durum, Güney Bulgaristan'ı ellerinde bulunduran Osmanlıların Balkanlar'da kolayca yayılmasını sağladı. Ayrıca Sultan Murad I, Venedik - Macaristan savaşında (1373), Venedik'e yardımcı olarak 5 000 okçu gönderdi. Amacı, Macarları denizde de etkisiz bir duruma getirmekti. Macaristan ve Erdel, Birinci Kosova savaşından sonra türk akıncılarının hücumlarına uğradı (1391). Bunun üzerine Macarlar, Zsigmond'un (Sigismond) emrinde, kuzeyden osmanlı sınırını geçtiler (1392); Tuna'yı aşarak Niğbolu'ya (bugün Nikopol) kadar geldiler ve anî bir baskınla kaleyi aldılar. Buna rağmen türk akıncıları, Eflak beyi Mircea (Mirça) ile işbirliği yapan macar ordusunu yendi. Niğbolu'ya bırakan Zsigmond, Macaristan'a çekildi ve Osmanlılara karşı düzenlenen haçlı seferinin hazırlıklarına girişti; hemen bütün avrupa devletlerinin katılmasıyle büyük bir ordu meydana getirdi. Büyük savaş kurultayı, Zsigmond'un başkanlığında Budin'de (Ofen) toplandı. Zsigmond, sınırın geçilmemesini, macar topraklarında Osmanlıların beklenmesini, türk ordusunun yıpratılmasının zaferi kazanmak için gerekli olduğunu ileri sürdü. Fakat bu görüşe kimse katılmadı. Öte yandan bu hazırlıklardan haberli olan Yıldırım Bayezid, şubatta Macaristan'a resmen savaş açtı. Zsigmond ve Korkusuz Jean'ın kumandasındaki ordu, iki koldan osmanlı topraklarına girdi; Niğbolu önüne gelerek kaleyi kuşattı. Yıldırım Bayezid de İstanbul kuşatmasını kaldırarak hızla Balkanlar'a geçti. İki ordu, 25 eylül 1396'da Niğbolu önlerinde karşılaştı. Yapılan savaş, kral Zsigmond'un ve Korkusuz Jean'ın kesin yenilgileriyle sonuçlandı. Jean ile yanındaki soylular, Türklere esir düştüler; Zsigmond ise yanındakilerle, Tuna ağzında venedik donanmasına sığındı, Karadeniz'e açıldı, oradan İstanbul'a geldi; Çanakkale boğazından geçerek Mora'nın güneyinde venedik üssü Modon'da dinlendikten sonra Dalmaçya'da macar topraklarına çıktı. Esir düşen Macarlardan bir kısmı Kodor adlı beyleriyle birlikte hediye olarak memlûk sultanı Berkuk'a gönderildi. Niğbolu'dan sonra türk akıncıları Macaristan'ı, Eflak ve Bosna'yı taradılar. Ancak savunmasız kalan Macaristan'ı fethe girişmediler. Fakat Fetret* devrinden (1402-1412) sonra Mehmed I zamanında Macaristan'a sefere çıkmağa ve Eflak'ı almağa hazırlandılar. Rumeli beylerbeyi İshak Bey, 1415'te Sava'yı geçti, Hırvatistan'a girdi; Bosna'yı Macaristan'a katmak isteyen Zsigmond'u büyük bir bozguna uğrattı; Macarlar Hırvatistan'ı da kaybettiler. Ertesi yıl Erdel'e ve Macaristan'a küçük bir akın yapıldı. Asıl büyük akın, 1420'de oldu. Hatsek meydan savaşında, voyvoda Csaky Laszlo yenildi ve bu macar eyaleti de ele geçirildi. Osmanlı-Venedik savaşı başlayınca (1425) kral Zsigmond da Venedik'in yanında Osmanlılara karşı savaşa girdi. 1426'da general Pippo kumandasındaki macar ordusu, Murad II tarafından büyük bir bozguna uğratıldı. Aynı yıl türk akıncıları, Hırvatistan'a kadar bütün Bosna'yı yağmaladı. 1427'de Sırbistan despotu Stefan Lazaroviç'in (Lazareviç) yerine geçen oğlu Georgi Vulkeriç, Macarlarla anlaştı. Murad II bu olayı kendi haklarına karşı bir saldırı kabul ederek Sırbistan'a girdi, macar kuvvetlerini dağıttı; bu son durum osmanlı-macar savaşının başlamasına yolaçtı. 19 Haziran 1437'de macar ordusu, daha önceki yenilginin öcünü almak için Osmanlıların koruduğu Sırbistan'ı alarak osmanlı topraklarına girdi; Vidin sancakbeyi Ali Beyi yendi. Bunun üstüne Murad II, Sırbistan'a yürüdü; Semendire'yi (Smederevo) aldı (18 ağustos 1439). Despot Georgi, Macaristan'a kaçtı. 1439'da Evrenosoğlu Ali Bey, 6 ay süreyle Macaristan'ın, hattâ Avrupa'nın kilit noktası olan Belgrad'ı kuşattı. Ancak kışın yaklaşması üzerine, kuşatma kaldırıldı. Albert'in ölümünden sonra (1439) Lehistan kralı olan Wladislaw (Vladislav), Macaristan ve Bohemya tahtına oturdu; Almanya ve Macaristan ayrıldı.

Buna karşılık, Lehistan ile Macaristan birleşti. Bu durum, Osmanlılar için büyük bir tehlikeydi: Kral Wladislaw, Zsigmond I zamanında uğranılan yenilgilerin öcünü almak istiyordu. Bu sebeple Osmanlılar 1440'ta Voyvodina, 1442'de de Erdel'e akınlar yaptılar. Fakat macar ordularının başkumandanı Hunyadi Janos (Yanko Hunyad), ordusuyle akıncı beyi Mezid Beyi Hermannstadt (Zebine bk. SİBİY) önlerinde durdurdu. Murad II, Şihabeddin Paşayı Macaristan üstüne gönderdi. Şihabeddin Paşa 80 000 kişiyle Macaristan'a girdi, fakat Vargas savaşında yenildi. Bu son başarıdan sonra Sırbistan'a giren Hunyadi Janos, Kruşevaç (Alacahisar) ve Niş'ten geçti; 3 kasım 1443'te Morava kıyısında Rumeli beylerbeyi Kasım Paşayı yendi. Karamanlıların Anadolu'da çıkardıkları karışıklıklar yüzünden Murad II, barış isteğinde bulundu. 22 Mayıs 1444'te başlayan görüşmeler sonunda 12 temmuz 1444'te Segedin* antlaşması yapıldı. Wladislaw, antlaşma hükümlerine bağlı kalacağına İncil'e el basarak yemin etti. Ancak kardinal Cesarini, bu andın «dinsiz müslümanlara karşı» geçerli olmayacağını ileri sürerek, ona yeni bir haçlı seferi düzenletti: 10 kasım 1444'te iki ordu Varna limanı yakınlarında karşı karşıya geldi. Hunyadi Janos, hemen sağ kanada saldırınca, türk ordusu çember içine alındı. Fakat Koca Hızır Ağa da Wladislaw'ın başını kesince macar ordusu bozuldu; Hunyadi Janos, küçük bir birlikle kaçtı (1444). Bu yenilgiden sonra Macaristan ile Lehistan birbirinden ayrıldı. Hunyadi Janos, Varna savaşından 4 yıl sonra İkinci Kosova seferini düzenledi. İki ordu Kosova'da karşılaştı. Akşama doğru Hunyadi Janos yenildi (18 ekim 1448); gece karanlığında kaçmayı başardı. Bu zafer Macarların Osmanlıları Balkanlar'dan atma düşüncelerine son verdi. Murad II'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu Mehmed II'nin İstanbul'un fethi ile uğraşması, Macaristan'ın alınmasını geciktirdi. Mehmed II İstanbul'u aldıktan sonra, Macaristan'ın kilidi sayılan Belgrad'ı fethetmek üzere harekete geçti. Fakat Hunyadi Janos ile fransisken rahibi Giovanni di Capistrano'nun koruduğu bu kaleyi alamadı (1456). Bayezid II ve Yavuz Sultan Selim devrinde Macaristan ile ilgili önemli bir olay olmadı. Kanunî Sultan Süleyman, Macaristan'ı Osmanlılara vergi veren tabi bir devlet durumuna getirmek istediğinden, Behram Çavuş'u elçi olarak gönderdi. Bu elçiyi Lajos II öldürttü. Bunun üzerine Kanunî, Macaristan seferine çıktı. Belgrad önlerine gelerek kaleyi kuşattı; uzun bir süre dayanan kale, sonunda teslim oldu (29 ağustos 1521). Macaristan ovasının kilidini açan bu fetih sonunda ovada bulunan Salankamen, Mitroviça (Sremska Mitrovica; Kosovska Mitrovica), Bareş (Bariç), Uylok, Karlofça (Sremski Karlovci) kaleleri de alındı. Böylece osmanlı-macar sınırı Tuna'ya dayandı. Bu sırada macar kralı Lajos II'nin çok genç olmasından yararlanan Karl V, akrabalık bağlarına dayanarak Macaristan işlerine karışmağa başladı ve Lajos II'yi hükmü altına aldı. Nitekim, yeni türk tehlikesi karşısında Lajos II, kayınbiraderleri Karl V ile Ferdinand'a başvurdu. Ferdinand, Avusturya arşidükü olarak Budapeşte'ye yerleşti. Macar milliyetçileri, bu durumdan tedirgin oldular. Macaristan'da bir alman baskısı duyulmağa başladı. Alman-ispanyol baskısını azaltmak için Osmanlılarla Fransızlar anlaşmak zorunda kaldılar. Lehistan da, İmparator Karl V'ten çekindiği için, Osmanlılarla anlaşma yolları aradı. Estergon (Esztergom) başpiskoposu Varday, Osmanlılara karşı koymanın Macarların zararına olacağını düşünerek Mohaç* savaşından sonra şehri Osmanlılara teslim etti. 23 Nisan 1526'da Kanunî, Üçüncü Seferi Hümayun'una çıkmak üzere İstanbul'dan ayrıldı. Türklerin 1521 Belgrad seferinden 5 yıl sonra Orta Avrupa'ya tekrar sefer açmaları, Karl V'i ürküttü. Seferin Macaristan üstüne olduğu açıktı. Lajos II, bütün Avrupa'dan yardım istedi. Fakat gelen yardımlar, umulan ölçüde olmadı. 14 Temmuzda Petervaradin'i (Petrovaradin) Osmanlılar kuşattı. Kuşatmadan bir gün sonra şehir düştü. Fakat içkale direndi. 13 Gün sonra sadrazam İbrahim Paşa bu kaleyi de aldı. 8 Ağustosta Uylok (Ujlok) kalesi düştü. Eszek (Osijek [türk Osiyek]) aynı gün kendiliğinden teslim oldu. Böylece Esklavonya'nın (Slovanya) güneyde Sava, kuzeyba-

Foto. X, Keystone (LAROUSSE)

tıda Drava ile çevrilen bölgeleri ele geçirildi. Osmanlı ordusu, Büyük Macar ovasından Mohaç'a geldi. Yapılan savaşta büyük macar ordusu bataklığa sürüldü. Lajos II de kendini kurtaramadı; atıyle birlikte bataklıkta boğuldu. Bk. MOHAÇ SAVAŞI.

Bölünme dönemi (1526-1699)

Mohaç'tan sonra Macarların elinde, Transilvanya (Erdel) genel valisi Zapolya'nın otuz bin askerinden başka bir kuvvet kalmadı. Kanunî savaştan sonra Budin'e girdi (11 eylül 1526).

Budin'de (1526) Macaristan'ın genel statüsü hazırlandı. Macaristan üç kısma ayrıldı: Osmanlı dostu Zapolya (Szapolyai) bugünkü Macaristan ile Transilvanya ve Banat eyaletlerine hâkim oldu; Esklavonya, doğrudan doğruya Osmanlılara bağlandı; Hırvatistan ve Slovenya birer yudu durumuna getirildi. Büyük Macar krallığının Bohemya tacına bağlı olan ülkeleri: (bugünkü Çekoslovakya [Bohemya, Moravya, Slovakya] ve Silezya). Avusturya arşidükü ve Karl V'in kardeşi Ferdinand'ın eline geçti. Çünkü son Macaristan ve Bohemya kralı Lajos II'nin çocuğu yoktu; karısı da, Ferdinand'ın kızkardeşiydi. Bu yüzden veraset yoluyle macar tahtında hak iddia etti. 5 Ekim 1526'da son macar direnişini de kıran Kanunî, 16 ekimde, Macaristan tacını Zapolya'ya veren tarihî fermanını imzaladı. Bunun üstüne Kuzeydoğu Macaristan'da Tokay şehrinde macar *diyet*'i (soylular meclisi) macar milliyetçilerinin dileğine uyarak Zapolya'yı kral olarak tanıdı. Macaristan'da Almanları tutanlar azınlıktaydı. Buna rağmen Ferdinand, 16 aralık 1526'da Macarların «Pozsony», Almanların «Pressburg» dedikleri şehirde ayrı bir diyet topladı ve kendini «Macaristan ve Bohemya kralı» ilân ettirdi. Ancak bunun hiç bir hukukî değeri yoktu. Ferdinand, Zapolya'ya sık sık saldırdı. Onu Tokay'da yendi ve Zapolya, Erdel'e çekilerek Kanunî'den yardım istedi. Bunun üstüne Kanunî yeni bir sefere çıktı. 18 Ağustosta Mohaç'a geldi ve burada durdu. Ertesi gün Kanunî tarafından kabul edilen Zapolya, padişahın elini öptü ve onun emriyle otağın dışında 4 tane çok değerli hilat giydi (bu, osmanlı geleneklerine göre, bir sevgi belirtisiydi). Seferin amacı Almanları Macaristan'dan ve Budin'den çıkartmaktı. Fakat alman ordusu Kanunî'nin karşısına çıkarak savaşmak cesaretini gösteremedi. Kanunî 3 eylül 1529'da daha önce (20 ağustos 1527'de) Ferdinand tarafından geri alınan Budin'i kuşattı. Osmanlı ordusu, kuşatmadan beş gün sonra ikinci defa Budin'e girdi (8 eylül). 14 Eylülde, krallık sarayında kral Zapolya'nın taç giyme töreni yapıldı. *Korona* (macar krallık tacı), yeniçeri sekbanbaşısı tarafından, Zapolya'nın başına konuldu. 22 Eylülde ordu, osmanlı-avusturya sınırını geçerek Viyana önlerine geldi, fakat şehri alamadı. Viyana kuşatmasını bırakan Kanunî, İstanbul'a geldikten sonra alman elçisini kabul etti. Barış isteyen elçinin teklifi olumlu karşılanmadı. Barıştan ümidini kesen Karl V, bunu Divanı Hümayuna zorla kabul ettirmek için, yeniden Macaristan'a saldırdı ve Budin'i kuşattırdı. Fakat Von Roggendorf, Mehmed Beyin akıncılarını, İbrahim Paşanın büyük ordusunun öncüleri sanarak Budin'i bırakıp kaçtı. Bir süre sonra Kanunî, İkinci Alman seferine çıktı. Bu seferin sonunda Avusturya arşidükü ile anlaşma yapıldı (22 haziran 1533). Ferdinand, Zapolya'nın ölümünden sonra, Osmanlılara bağlı Macaristan'ın da kralı olacağını düşünüyordu. Ancak Kanunî'nin emir ve yardımıyle Zapolya, Lehistan kralı Zygmund I'in kızı İzabella ile evlendi ve bu evlenmeden bir erkek çocuğu dünyaya geldi; fakat Zapolya da 15 gün sonra öldü (22 ağustos 1540). Macaristan - Transilvanya (Erdel) tahtına 15 günlük bir bebeğin geçmesi, Avrupa'da yeni kaynaşmalara yolaçtı. Fırsatı kaçırmak istemeyen Ferdinand, Macaristan'a girdi. Macaristan'da Kanunî'yi temsil eden Sinan Çavuş, küçük bebeği Transilvanya prensi ilân etti; ayrıca durumu bütün macar ülkelerine yaydı. Ferdinand'ın Macaristan'ı miras yoluyle kendine bağlamak istemesi ve bu arada Budin'i kuşatması, Kanunî'nin tekrar sefere çıkmasına sebep oldu (20 haziran 1541.) 26 Ağustosta Orduyu Hümayun ile Budin önlerine gelen Kanunî Zapolya'nın bir yaşındaki oğlunu törenle kabul etti. Janos II adı verilen, Zapolya'nın halefi ve meşru vârisi olan bebek, taç giydirilerek Macaristan kralı ve Transilvanya prensliğini, bütün tabiyet şartlarını yerine getirmek üzere verdiğini; fakat Macaristan krallığını ondan aldığını, Macaristan'ın bir osmanlı eyaleti olarak doğrudan doğruya merkeze bağlanıp başına bir beylerbeyi getirileceğini bildirdi. Osmanlı imparatorluğu yönetim düzenine giren Macaristan, eyalet durumuna getirilerek Budin beylerbeyliğine bağlandı; yeni eyaletin merkezi de Budin oldu. İlk beylerbeyliğine Ramazanoğlu Uzun Süleyman Paşa getirildi (1541). Görevde on dokuz ay kalan Uzun Süleyman Paşa, ilk Budin kadılığına Hayreddin Efendiyi getirdi; hıristiyan macar halkın hukukî davalarına bakmak için de Macaristan'ın soylu kişilerinden Verboeczy'i seçti. Uzun Süleyman Paşadan sonra Budin beylerbeyliğine Sultanzade Bâli Paşa getirildi. Üç ay bu görevde kalan paşa ölünce, yerine kardeşi Sultanzade Mehmed Paşa tayin edildi; dört buçuk yıl bu görevde kaldı. Yerine oğlu Arslan Paşa (1565), bir yıl sonra da Vezir Mustafa Paşa tayin edildi ve on iki yıl bu görevde kaldı (1577). Bu tarihten sonra, Avusturyalıların devamlı saldırısına uğrayan Macaristan'ı, Osmanlı devleti korumak zorunda kaldı. 1595'te macar topraklarında ilerleyen Avusturyalılar, Esztergom (Estergon) kalesini almak istediler. Bu durum karşısında osmanlı padişahı Mehmed III, ordunun başında harekete geçti. Avusturyalıları Haçova (Kerstecz) savaşında yendi (1596); Lala Mehmed Paşa, Budin beylerbeyliğine getirildi (1599). Bununla birlikte Avusturyalılarla savaş devam ediyordu. İstanbul'dan hareket eden sadrazam Yavuz Ali Paşa, Macaristan'a girdi. Fakat burada ölünce sadrazamlık Lala Mehmed Paşaya verildi (1604). Paşa, Avusturyalılar-Zitvatorok* antlaşmasını imzaladı (1606). Bu antlaşmaya göre, avusturya himayesindeki macar topraklarından vergi alınmayacak ve barış sürekli olacaktı. Küçük sınır anlaşmazlıkları bir yana bırakılırsa bu barış, Fazıl Ahmed Paşanın sadrazamlık zamanına kadar sürdü. 1663'te Avusturyalılar Macaristan'ın batı bölgelerinde kale yaptılar. Bu durum yeni bir Osmanlı-Avusturya savaşına yolaçtı. Belgrad'a gelen sadrazam, Kaptan Mustafa Paşayı Tatarlarla birlikte Batı Macaristan beyi Zirinoğlu üzerine gönderdi. Uyvar kalesini alan Fazıl Ahmed Paşa, Avusturyalıların barış isteleri sonunda Vasvar* barışını imzaladı (29 temmuz 1664). Bu tarihlerde macar halkı, katolik ve protestan olmak üzere iki ayrı mezhebe bağlıydı. Katolik olanlar Avusturya taraftarıydı. Bunlardan Orta Macarlar ve batthyang (battiyani) mezhebine bağlı olanlar protestandılar, Habsburg imparator ailesinin yönetiminde bulunan bu yerlerin başında üç macar beyi vardı. Bunlar her yılbaşı Viyana'ya giderek imparatoru tebrik ederlerdi. 1668'de bir yılbaşı tebriki sırasında imparator, bunların katolik mezhebini kabul etmelerini istedi. Onlar da tebaalarına soracaklarını bildirdiler. Mezhep değiştirmek istemeyen bu üç macar beyi Osmanlı hükûmetine başvurmayı tasarladılar; bunun çözümünü de Zirinoğlu'na bıraktılar. Bunun üzerine Zirinoğlu, Osmanlılara bir elçi gönderdi. Ancak elçi, Banaluka'da (Banyaluka) öldü. Zirin'in Osmanlılara başvurduğunu, Batthyany, imparatora bildirdi. Ertesi yıl Viyana'ya giden Zirin ile Orta Macaristan beyi, imparator tarafından öldürüldü. Bunların yerlerine Avusturya kumandanları gönderildi. Bu olay sonunda Avusturya'nın hâkimiyetini kabul etmeyen Orta Macaristan beyinin oğlu Tökeli İmre, Avusturyalılara karşı koydu; Osmanlılara başvurdu. Ancak Fazıl Ahmed Paşa, Avusturya ile yapılan barışı bozmak istemediğinden Tökeli'ye cevap vermedi. Fakat bir süre sonra isteği kabul olunarak osmanlı himayesine alındı. Tökeli İmre, Avusturyalıların elinde bulunan Orta Macaristan'ın merkezi Kaşav (Kassa) [türk Koşice] ile Honad ve Fülek kalelerinin geri alınması için Osmanlılardan yardım istiyordu. Bu istek Kara Mustafa Paşa tarafından olumlu karşılandı: Tökeli'nin İstanbul'a gelen elçisi, padişaha takdim edildi ve ondan yardım sözü aldı (21 temmuz 1681). Bunun üzerine 1681 ağustosunda Varat beylerbeyi Hasan Paşa serasker tayin edildi; Eğri (Eger) ve Tamışvar (Timişoara) beylerbeyleri ve Tökeli İmre harekete geçtiler. Orta Macaristan topraklarının geri alınarak Tökeli'ye verilmesini istemeyen Avusturya imparatoru Leopold, 3 şubat 1682'de kont Albrecht de Capraro adlı elçisini İstanbul'a gönderdi. Fakat bundan bir sonuç alamadı. Osmanlı devleti savaş kararı alarak Viyana üstüne yürüdü. Osmanlı ordusu Eszek sahrasında bulunduğu sırada Orta Macaristan kralı Tökeli İmre de sefere katıldı. Fakat sadrazamın yanlış tutumu yüzünden Viyana alınamadığı gibi, birbiri kovalayan savaşlar başladı. Avusturya üç koldan Yukarı Macaristan ve Hırvatistan'a girdi. Bunları durdurmak isteyen Melek İbrahim Paşa başarı kazanamadı. Budin (mart 1686), Segedin, Peçuy, Kaposvar (türk. Kapoşvar) gibi macar şehirleri Avusturyalıların eline geçti. Sikloş yenilgisinden sonra (1687), Eğri kalesi de düştü. Avusturya generali Karaffaya daha da ilerleyerek Solnak, Lip ve Stolny Belgrad'ı (türk. İstoli Belgrad) aldı. Tökeli İmre ve osmanlı ordusu Maximilian kuvvetlerini durduramadı. Bu durum Belgrad'ın düşmesine yolaçtı (8 eylül 1688). Bununla birlikte Pançova, Tamışvar, Arad ve Yanova gibi macar ve türk kaleleri, Avusturyalılara karşı savaşı sürdürdüler. Süleyman II, 1689'da sefere çıkmak ve elden çıkan bazı kaleleri geri almak istedi. Fakat Niş'in düşmesi (26 eylül 1689), onu bu planından vaz geçirdi. Kanije, Semendire ve Belgrad'ı sadrazam Fazıl Mustafa Paşa geri aldı, fakat Salankamen yenilgisi ve paşanın ölümü üstüne (20 ağustos 1691). Osmanlılar bu yerleri koruyamadılar. Karlofça barışına kadar, osmanlı sadrazamları Macaristan'da elde kalan kaleleri korumakla görevlendirildiler. Bu arada Mustafa II, arka arkaya iki zafer kazandı. Fakat üçüncü savaş olan Zenta'da (11 eylül 1697) yenilince barış için gerekli çalışmaların yapılmasını emretti. Yapılan Karlofça antlaşmasına göre, Tamışvar eyaleti Osmanlılarda kaldı. Erdel dahil Macaristan Avusturya'ya bırakıldı. Avusturyalılar bir süre sonra Tamışvar'ı da aldılar. Böylece Macaristan 26 ocak 1699 Karlofça* antlaşması ile Osmanlıların elinden çıktı. Bununla birlikte osmanlı-macar ilişkileri devam etti. Bazı macarlar osmanlı hizmetine girdiler. XVIII. yy.ın ilk yarısında macar dönmesi İbrahim Müteferrika, Türkiye'de matbaanın temellerini atarak birçok eser bastı. Özellikle 1840'ta Avusturyalılara isyan eden Macarlar, avusturya-rus işbirliği sonucu yenilince, isyancıların ilerigelenleri Osmanlılara sığındı. Osmanlılar, bütün tehditlere karşı koyarak mültecileri geri vermedi ve Avrupa'da itibarlarını artırdılar (bk. MÜLTECİLER *meselesi*). Nitekim, ingiliz ve fransız gençleri, ülkelerinde bulunan türk elçilerine büyük sevgi gösterilerinde bulundular. Öte yandan İstanbul'a gelen macar büyükleri, türk hizmetine girerek yararlı işler gördüler. Bunlardan Ömer Paşa, Girit meselesinde etkili olduğu gibi, Abdullah Bey de Türkiye'de jeolojinin temelini attı. XIX. yy.ın ikinci yarısında Türkiye ve türklük meseleleriyle ilgilenen Macarlardan Vambery* Türkistan'a kadar bir sahte derviş kılığıyle seyahat ederek Macaristan'da türkolojinin temellerini attı. Öte yandan macar bilginlerinden Karaçun İmre, Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sini yayımladı; daha sonra, Racory ile Nemeth, türklüğe ve türk diline katkılarda bulundular.

Habsburg monarşisi (1699 - 1918)

Orduları ilerledikçe Leopold'un kudreti de arttı: Eperjes (Presov) meclisine 1687'de Habsburg hanedanının erkeklerini kral unvanıyle kabul ettirdi ve meclisin direnme hakkından (*Jus resistendi*) vaz geçmesini sağladı. Erdel için ayrı bir yönetim (1691) ve Macaristan'ın güney sınırında Viyana'ya bağlı askerî bir teşkilât kuruldu. Türklerin

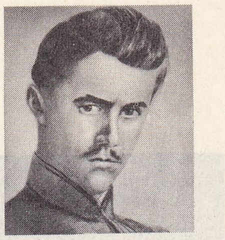

Sandor Petőfi

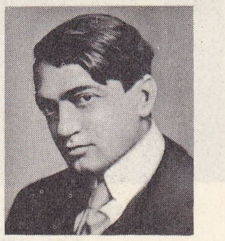

Endre Ady

eski Jak kilisesi (1214)

Aziz Georgius'un bronz heykeli György ve Martin Kolozsvar'ın eseri (XIV. yy.), Prag

Foto. X (LAROUSSE)

«Semelbanya'nın Çarmıha Geriliş»inden detay (1506)

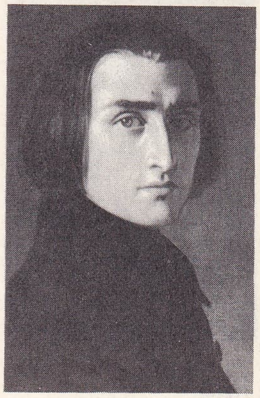

Liszt H. Lehmann'ın eseri, Carnavalet müzesi, Paris

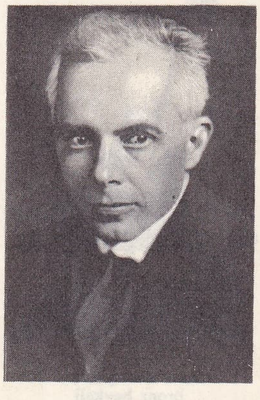

Bela Bartok

boşalttığı veya kurtuluş savaşlarıyle hürriyetlerini kazanan bölgeler, «yeni kazanılmış yer» (*neo acquisita*), yani «macar veya yabancılardan imparatorluğu tutanlara verilen veya saltanatın mülkü olan topraklar» olarak ilân edildi. Arazi müsaderesi ve dinî eziyetler arttı.

İmparator, Macaristan'daki bütün kuvvetlerini İspanya tahtına çıkmak için yaptığı savaşta kullanmak üzere çektiği sırada, büyük bir isyan çıktı (1703). İlk ayaklanan köylüler önderden yoksundular; fakat kısa süre içinde kendilerine genç ve idealist bir önder buldular: Erdel prenslerinin vârislerinden ve Kuzey Macaristan'ın büyük toprak sahiplerinden Ferenc Rakoczy II. Genç prense kısa süre içinde birçok soylu katıldı. Leopold'un batıda savaştığı süre içinde, Rakoczy hareketi oldukça başarı kazandı ve prens ilân edilen Rakoczy (1707), ülke dışından yardım sağlamak için son bir çaba daha gösterdi. Ondan sonra Macarların kendi davalarına inançları zayıfladı. Babasının yerine geçen Jozsef I, 1710'da barış istedi; imparatorluk adına macar kumandanı kont Janos Palffy, Rakoczy adına da emir subayı kont Sandor Karolyi görüşmelere başladılar. Jozsef I'in 1711 nisanında ölmesiyle kesilen görüşmeler, daha sonra başarıyle yürütüldü. 26 Nisanda Szatmar'da (Satu Mare) toplanan sivil ve askerî önderler, Macaristan'ın silâhlarını bırakmasına karar verdiler; buna karşılık yeni hükümdar Karl VI (III; 1711-1740), genel af ilân etmeyi, müsadereleri durdurmayı, 1687'de belirtilmiş olan hukukî ve dinî haklara saygı göstermeyi ve şikâyetleri dinlemek üzere bir meclis toplamayı kabul etti. Bu anlayış içinde, daha sonraki yıllarda Macaristan ile Habsburg'ların ilişkileri ayrıntılı bir şekilde düzenlendi ve bu esaslar 1918'e kadar iki ülkenin ilişkilerine temel oldu. Karl, 1715'te ve 1723'te şu esasları kabul etti: toprak beylerinin ve macar soylularının hakları tanınacak, Macaristan düzenli olarak toplanan diyet meclisi tarafından hukukî esaslara göre düzenlenecek yeni kanunlarla yönetilecek, ülkenin birliği korunacak ve hiç bir parçası başka eyaletlere katılmayacaktı. Buna karşılık 1723 Meclisi, hırvat delegelerin isteğine uyarak, Habsburg'ların kadın vârislerinin de tahta geçmesini kabul etti. Bu şartlar altında Macaristan, öteki sömürgeler gibi Avusturya imparatorluğun ayrılmaz ve bölünmez bir parçası olarak kalacak ve bu durum özellikle dış düşmanlara karşı korunacaktı.

1723 Meclisi aynı zamanda, ülkenin savunması için nizamî bir ordu kurulmasını istedi: üçte ikisi yabancılardan meydana gelecek olan ordunun masraflarını Macaristan karşılayacak (kiracı köylülerden alınacak vergilerle), alınacak para ve birliklerin sayısına Macaristan karar verecekti. Bu karara Macarları zorlayan sebep, ülke halkının bitkin olması ve nüfusun azlığıydı (fakat bu ordu millî davaları bakımından Macarlara zararlı oldu). Ayrı bir Macaristan Savaş konseyi kurulması da tasarlandı; ama bu, hiç bir zaman gerçekleştirilemedi ve büyük kısmı yabancılardan oluşan macar ordusu, Viyana'nın denetimi altında merkezî idarenin bir kuvveti haline geldi.

Karl, antlaşmanın öbür hükümlerini de işine geldiği gibi yorumladı: Erdel ve «askerî sınır» bölgesi, Macaristan ile birleştirilmedi. Türkler, ellerindeki son macar toprağını da bıraktıktan sonra (Pasarofça antlaşması, 13 mart 1718) bölge, Tamışvar (bugün Timişoara) banlığı haline getirildi; macar olmayan halklarla (genellikle Almanlar) doldurularak sömürge haline getirildi ve doğrudan doğruya Viyana'ya bağlandı. Macaristan şansölyeliğinin bağımsızlığı ve millî bir meclis kurulması sözde kaldı ve diyet toplanmadı. Macar protestanlarının durumu Avusturya'daki dindaşlarından daha iyi değildi.

● *Maria Theresia*. Karl'ın yerine kızı Maria Theresia geçince (1740-1780) durum aynı şekilde devam etti. Genç kraliçe ve diyet arasında uzun pazarlıklardan sonra, zor şartlar altında bir antlaşma imzalandı. Maria Theresia, ondan sonra diyeti çok seyrek topladı; ülkenin birliğini sağlamak ve hükûmet kurumlarını teşkilâtlandırmak için çaba harcamadı. Bununla birlikte tahtını kurtarmasına yardım eden Macarların temel haklarına saygı gösterdi ve imparatorluğu merkezîleştirmek için yaptığı reformları Macaristan'a da uygulamayı kabul etmedi. Aristokrasiyi kendine bağlamak için onlara askerî, diplomatik görevler verdi ve Macaristan'daki yönetim kurumlarının başına getirdi; böylece bazılarının Habsburg yönetimine gerçekten bağlanmasını sağladı. Macaristan'a yaptığı en büyük iyilik, ülkeyi barış içinde yaşatması oldu. Böylece nüfus arttı. Resmî sayılara göre (Erdel dahil) 1715'te 2 500 000 kişi olan ülkenin nüfusu yüzyılın sonunda üç kat arttı. Bu sayede, boş bırakılmış araziler işlendi; tarım üretimi arttı ve servet birikimi başladı; ülkenin her yerinde yeni saraylar yapıldı. Macaristan'ın, payına düşen vergiden daha azını ödediği ileri sürülerek, ülke büyük yatırımlar yapılan sanayileşme hareketi dışında bırakıldı; bunun sebebi Macaristan'ı bir sanayi ülkesi haline gelen Avusturya'nın tahıl ambarı haline getirmek isteğiydi. Macaristan'da sanayi, henüz el sanatları devresindeydi; şehirler, pazar yeri sayılabilirdi ve tarımsal karakterini kaybetmemişti. Küçük şehirli sınıf, daha çok almanca konuşurdu. Altın ve gümüş madenleri kaybolmağa yüztutmuştu. Tarım da bazı özel durumların dışında verimli olmaktan uzaktı. Ulaştırma çok kötü olduğu için ancak sınıra yakın çiftliklerde ve su kıyılarında yetişen ürünler (buğday gibi) büyük ölçüde ihraç edilebiliyordu. Soyluların toprakları (dokunulmazlıkla korunduğundan), araziyi geliştirmek amacıyle ipotek edilemez ve bu toprakların sahipleri kiralık işçi çalıştıramazdı; köylülerini sıkıştırarak onlardan elde edebildiğiyle yetinmek zorundaydı. Köylülerin durumu da son derece kötüydü; 1767 yılında Maria Theresia köylülerin yüklerini hafifletmek için soyluları zorlayarak çıkardığı *unbarium* fazla yararlı olmadı. Ülke nüfusunda Macarların oranı da günden güne azalıyordu. Büyük soyluların yarısı başka milletlerdendi; bu sınıfın sayısı az olmakla birlikte siyasî bakımdan önemi büyüktü. Nüfusun artışı, daha çok göçler ve macar olmayan halkların yerleştirilmesiyle sağlanmıştı; ayrıca, türk istilâsından en çok zarar gören yerler, Macarların bulunduğu bölgelerdi. Dağlık bölgelerdeki Slovaklar, Romenler ve Rutenler (Ukraynalı Ruslar) daha az zarar gördüler ve zamanla ovalara inmeğe başladılar; bunların bir kısmı toprak beyleri tarafından vâdilerde yerleştirildiler. Ülkeye çok sayıda alman kolon getirilmesinin yanı sıra Sırplar ve Rumenler de Balkanlar'dan gelerek Macaristan'a sığındılar. Macarların tahminlerine göre, ülkede macarca konuşan halk, XV. yy.da, toplam nüfusun yüzde 75'i kadardı. Bu oran, 1790'da yüzde 40'ın altına düştü. O tarihte, yalnız Orta Macaristan ovalarında yaşayanların çoğunluğu macardı; kuzeyde Slovaklar çoğunluktaydı, Erdel'de nüfusun yarıdan fazlası rumendi; Güney Macaristan'da Alman ve Sırplar yaşıyordu. Macar olmayan unsurlar içinde özellikle Sırplar yabancı ve düşman bir topluluktu; Macaristan'a 1692'de 36 000 ailelik bir topluluk halinde gelen Sırplar, hürriyetlerini kazanınca ülkeyi terk edeceklerdi; fakat, hürriyete bir türlü kavuşamadıkları için Macarlar, Sırpların bölgesel ve siyasî muhtariyetini tanımakla birlikte dinî serbestliklerini kabul ettiler. Avusturya imparatorluğu isteseydi «askerî sınır» bölgesinde oturdukları için harekete geçirilmeleri çok kolay olan Sırpları, Macarlara karşı her an ayaklandırabilirdi.

● *Joseph II*. Maria Theresia ölünce yerine geçen Joseph II (1780-1790), bütün sömürgeleri merkezî bir devlet içinde birleştireceği, aydın ilkelerle yönetebileceğini ümit ediyordu. Macaristan anayasası üstühe yemin ederek bu anayasaya saygı gösterme mecburiyetinden kurtulmak için, tahta resmen çıkışını geciktirdi ve düşüncelerini gerçekleştirmek için bazı iradeler yayınladı. Çıkardığı Hoşgörü fermanı, protestanlara ve yahudilere büyük hürriyetler getirdi; köylülerin yükü büyük ölçüde hafifledi; loncalarda reform yapıldı. Fakat 1785'te Erdel ve Banat'ı iç Macaristan ile birleştirdikten sonra, Hırvatistan dahil olmak üzere bütün ülkeyi on bölgeye ayırarak, her bölgenin başına krallığın memurlarını getirdi. Eyaletler krallık memurlarının emirlerini yerine getiren küçük bölgeler haline getirildi. 1787'de idare ve hukuk dili, Latince yerine Almanca oldu. Sonra genel bir arazi vergisi koymak için hazırlıklar yapıldı.

Millî duyguların ve kişisel çıkarların karıştığı bir direnme hareketi, bütün ülkeye yayıldı. Vergiler ve başka mükellefiyetler reddedildi; durumdan memnun olmayan Macarlar, Prusya ile ilişki kurdular. Hastalık yüzünden zayıf düşen ve Türklere karşı açtığı sefer başarısızlıkla sonuçlanan Joseph, Macaristan ile ilgili bütün fermanlarını (Hoşgörü fermanı, köylülerin lehine olanlar ve diyeti yeniden toplama ve kutsal tacı Macaristan'a geri göndermek için verdiği söz dışında) geri almak zorunda kaldı (28 ocak 1790). Üç hafta sonra da öldü.

● *Leopold II ve halefleri* (*1848'e kadar*). Joseph'in yerine geçen kardeşi Leopold II, diyeti topladı; taç giymeyi kabul ederek yüz yıl önce Macarlarla yapılan temel anlaşmaları tanıdı. Joseph'in yönetimdeki yenilikleri ve arazi vergisi bir yana bırakıldı. Leopold, I mart 1792'de ansızın öldü. Yerine geçen Kutsal Roma imparatoru Franz II (1804'te Franz I adıyle Avusturya imparatoru oldu [öl. 1835]) açık fikirli bir hükümdar olmadığından güvenliği sağlamanın ancak *statuquo*'yu korumakla mümkün olduğuna inandı; zengin macar soyluları da tepeden inme bir devrimden (Joseph II'nin yaptığı gibi) çekindikleri kadar, tabandan gelecek bir devrimden de (Fransa'da olduğu gibi) korkuyorlardı; tehlikeli fikirlerden kurtulmak için, istedikleri reformları da bir yana bırakmağa razıydılar. Ignazius Martinovicz'in «Jakobin suikasti» denen hareketi ancak birkaç kişinin işiydi. Ülkenin ilerigelenleri, Napolyon savaşlarında orduların donatılmasından iyi para kazandıkları ve bu savaşlardan Macaristan fazla bir zarar görmediği için, bu kışkırtmalardan memnun değildi. Böylece başlayan siyasî yatışma dönemi, dil ve kültürde bir canlanmaya yolaçtı; bu canlanma bir bakıma Joseph II'nin almanlaştırmasına karşı bir tepki, bir bakıma da çağın gereğiydi. Bu yeniden doğuşta, macar halkının kendine güveni arttı ve millî duyguları daha sağlam bir temele oturdu; bir yandan da ülkede macar olmayan unsurlarla çatışmaların zemini hazırlandı.

Avusturya ile anlaşma ancak görünüşteydi ve 1811'de malî konularda büyük bir anlaşmazlık hüküm sürüyordu. Franz, diyeti dağıttı ve ülkeyi yıllarca, bu meclisi toplamadan yönetti. Savaşın getirdiği refah geçici olduğundan, ülkede gerginlik yeniden artıyordu. Franz, 1823'te asker toplama ve bunların donatımı için meşru olmayan yollara başvurunca tepki öylesine arttı ki, imparator 1825'te diyeti toplamak ve ondan sonra bu işi düzenli bir şekle sokmak zorunda kaldı. Diyet eskisinden daha cesur ve sabırsız hareket ederek dertlere bir an önce çare bulunmasını istemekle birlikte, yıllarca, eski hakların korunmasına çalışmaktan ileri gidemedi. Fakat 1830 sıralarında Kont Istvan Szechenyi büyük bir reform hareketine öncü oldu ve anayasanın modasının geçtiğini ileri sürerek, köklü reformların ancak eski haklardan vaz geçmek pahasına yapılabileceğini ileri sürdü. Önce sosyal ve iktisadî reformların yapılmasını ve bunun için de kişisel fedakârlığın şart olduğunu söyledi; kendisi de bu bakımdan örnek oldu. Ülkesini, Avusturya ile birlikte serüvenci işlere girmemesi için uyardı. Kısa bir süre içinde özellikle genç nesilde taraftarlar buldu; gençlerin sözcüsü Lajos Kossuth, bütün hürriyetçi reformları destekledi; fakat, Viyana'nın denetiminden kurtulmadıkça gerçek bir ilerleme olamayacağını belirtti. Böylece bu hareket, millî bağımsızlığı kazanmak için yapılan siyasî bir mücadeleye dönüştü. Bu mücadelenin asıl amacı siyasî ve sosyal reformları gerçekleştirmekti.

Reform hareketi hızla yayıldı. Bu harekete Macaristan'ın, Frencz Deak ve baron Jozsef Eötvös gibi önde gelen kişileri de katıldı. Franz'ın ölümünden sonra, Ferdinand adına ülkeyi yöneten konsey, şiddet ve yatıştırma siyasetleri arasında bocaladı: Avusturya'yı tutan yöneticiler işbaşına getirildi (1837); Kossuth ile birlikte birçok kişi hapsedildi (bunlar 1840'ta millî kahra-

Foto. X, Bulloz (LAROUSSE)

man sayılarak serbest bırakıldı). Sonra, Metternich, «İlerici Muhafazakârlar» denen bir grupla işbirliği yaptı; önderi György Apponyi olan ve soylulardan meydana gelen bu topluluk, maddî çıkarlarını sağlamlaştırmak için, bazı sosyal reformlarla mutlakıyetçi bir yönetimin birleştirilmesini savunuyordu. 1847'de Deak, reformcuları bu topluluğa karşı yeni bir bildirinin çevresinde topladı: sorumlu ve gerçekten millî bir hükûmet; soylu olmayanların millî ve mahallî haklarının genişletilmesi; herkesten vergi alınması; köylülerin vergilerinin ve mükellefiyetlerinin (toprak ağalarına tazminat verilerek) kaldırılması; kanun önünde eşitlik; tanınan bütün dinler arasında eşitlik; Erdel ile birleşme; basın ve toplanma hürriyeti. 1847 Diyeti seçimlerinde bu programla ortaya çıkan Kossuth'un yönettiği kuvvetli parti, alt meclise girme hakkını kazandı.

● *Hırvatistan ve «halklar».* Bu arada, Hırvatlar ve İç Macaristan'ın macar olmayan halkları da mücadeleye katıldı. Macar ve Hırvat eyaletleri arasında mücadele daha önce, Macarların diyette ve resmî dairelerde Latince yerine Macarcanın geçmesi için baskı yapmasıyle başlamıştı. Macar millî hareketi yayıldıkça, Macarlara ve onların her hareketine düşman olan hırvat milliyetçiliği, bu mücadeleye de karşı çıktı. Hırvatların bir kısmı Sırplarla ve bütün Güney İslavları ile birleşilerek «İllyria» (eski Dalmaçya ve Arnavutluk) milliyetçiliğinin ve siyasetinin savunulmasını istedi. Macar Sırplarının muhtariyet istekleri canlandı; Slovaklarda da kıpırdanmalar başladı. Buna karşılık Macarların bağnaz milliyetçileri, diyetten bir kanun çıkartarak, günlük yaşayışta ve eğitimde de macar dilinin kullanılmasını baskıyle sağlamağa çalıştılar; macar olmayanlara karşı haksızlık olan bu hareketin uyandırdığı tepkilere karşı da, bunun devlete karşı bir görev olduğunu, hürriyet ve ilerleme için macarlaştırmanın şart olduğunu ileri sürdüler. Batı ve Orta Macaristan'daki şehirli almanların büyük kısmıyle bazı yahudiler ve slovaklar kendi istekleriyle macarlaştılar; fakat öbür halklar, milliyetçi bir tutumla şiddetle direndiler; bu direnme, yapılan baskıyle daha da arttı ve Viyana'ya birçok taraftar kazandırdı.

Aynı durum, Erdel'de daha küçük ölçüde tekrarlandı. Erdel'deki Rumenler, kötü durumda oldukları için XVII. yy.da ayaklandılar. Baskı altındaki köylüler de 1784'te isyan ettiler. Leopold II, Rumenleri «dördüncü millet» olarak tanımayı reddetti. Aşırı macar milliyetçiliği Erdel Macarları arasında da yayılınca, diyet Macaristan'da olduğu gibi macarca konuşulmasını emreden bir kanun yayınladı ve Macaristan ile birleşilmesini istedi; durumu protesto eden Rumenlere Saksonlar da katıldı.

● 1848 *devrimi.* Diyette muhafazakârlar ve reformcular mücadele ederken 3 martta, Paris'teki devrimin haberleri Pozsony'ye ulaştı ve fırsattan yararlanan Kossuth, alt meclis aracılığıyle hükümdarlığa başvurarak sorumlu bir macar hükûmeti kurulmasını istedi. 13 Martta Viyana'da devrimin başlaması ve Metternich'in düşürülmesi üstüne isteklerini genişleten Kossuth, bunların iki meclisin de onayıyle hükümdara ulaştırılmasını sağladı: bu kararda, muhalefetin bütün istekleri yer alıyordu. Güç durumda olan imparator, kont Lajos Batthyany'yi geçici başbakanlığa tayin etti (17 mart); 7 mayısta Deak (adalet bakanı). Kossuth (maliye), Eötvös (eğitim) ve Sezecheny'nin (ulaştırma ve bayındırlık) yer aldığı Batthy kabinesini kabul etti. II Nisanda Ferdinand, reformcuların programını kapsayan «Nisan kanunları»nı onayladı.

Ferdinand'ın bakanlarından islav taraftarı kont Franz Anton von Kolowrat - Liebsteinsky, emekliye ayrılmadan önce, Hırvatistan'a Josip Jelaçiç'i ban (vali) tayin ettirmeyi başarmıştı, Jelaçiç, Hırvatistan'da diyetin otoritesini tanımadığını ilân ederek yalnız Viyana'yı tanıdığını bildirdi; macar yöneticilerin yerine hırvatları getirdi ve sıkıyönetim ilân etti. Macar Sırpları tam muhtariyet istediler (13 mayıs) istek reddedilince Hırvatlarla ilişki kurdular. Daha zayıf olmakla birlikte Slovaklar ve Rumenler de aynı istekleri ileri sürdüler. Saray, önce İtalya'ya birlikler göndermeyi teklif eden Batthyany'i tuttu; Jelajiç görevden alındı. Fakat Macarlar güney islavları tehlikesine karşı millî bir ordu kurdular ve Kossuth, birliklerin İtalya'ya gönderilmesini, yerine getirilmesi mümkün olmayan şartlara bağladı. Bu arada Galiçya'daki devrimci kıpırdanışlar ezildi. Çekler de Avusturya ile birleşmek istiyordu. Viyana, yarı devrimci bir devlet durumunda olmasına ve Macarlarla aynı davayı izlemek istemesine rağmen, eyaletler, onları desteklemekten vaz geçti; Avusturya'ya karşı, bütün Almanları birleştirmek isteyen (Germen birliği) liberalizm de kuvvetini kaybediyordu. Josef Radetzky'nin Custozza zaferi (22 - 25 temmuz), İtalya'daki imparatorluk ordularının serbest kalmasını sağladı; imparator, Jelaçiç'i eski görevine getirdi ve 11 eylülde Macaristan'ı işgal etti. Son uzlaşma çabaları da bir sonuç vermeyince, halk Buda'da aracılık yapan kont Franz Philipp Lamberg'i linç etti. Saray, Macaristan'da sıkıyönetim ilân ederek Jelaçiç'i tam yetkiyle başa getirdi. Macar hükûmeti istifa etti ve Kossuth'u ülkeyi savunmakla görevli komitenin başına getirdi.

● *Bağımsızlık savaşı.* Macarlar, önce Viyana'da yeniden patlak veren devrimden yararlanarak kendilerini başarıyle savundular. Fakat prens Alfred von Windischgrätz Viyana'yı aldı; saray meclisi Ferdinand'ın yerine genç yeğeni Franz Josef'i getirdi (2 aralık 1848). Yeni imparator, bütün imparatorluk halklarının ve ülkelerinin monarşi içinde tek bir devlet olarak birleştirileceğini ilân etti. Kossuth, bu değişikliğin kanunsuz olduğunu ileri sürerek milletini direnmeğe çağırdı. Windischgrätz ve Jelaçiç kumandasındaki ordular, Macaristan'ı istilâ ederek Buda'yı aldı (5 ocak 1849); Macar hükûmeti Debrecen'e çekildi. 4 Martta Olomouc'ta Yeni Avusturya anayasası ilân edildi; yeni anayasaya uymayan bütün macar kurumları feshedildi; böylece Erdel ve Hırvatistan, imparatorluğun ayrı ülkeleri oluyor ve Macar Sırplarına ayrı bir statü tanınacağı vaat ediliyordu. Macar diyeti buna cevap olarak, Habsburg'ların taht üstündeki haklarını kaybettiğini ileri sürdü ve Macaristan'ı bağımsız bir devlet olarak ilân etti (14 nisan).

Bu arada, macar orduları, özellikle Arthur Görgey'in kuvvetleri, Kuzey Macaristan'da ve general Jozef Bem (polonyalı), Erdel'de önemli başarılar kazandı. Başkent, 25 mayıs 1849'da geri alındı. Fakat rus imparatoru Nikolay I, Franz Josef'in yardımına koştu; general J.F. Paskeviç'in kumandasındaki rus ordusu Macaristan'ı kuzeyden istilâya başladı; general J. J. Haynau kumandasındaki avusturya ordusu da Batı Macaristan'a girdi. Macarlar arasında ikilik çıktı: Kossuth ile Görgey ve ılımlılarla aşırılar arasında mücadele başladı. Macarlar gerilemeğe başladılar ve orduları Tamışvar'da (Timişoara) [9 ağustos] kendisinden çok üstün kuvvetlere yenildikten sonra Kossuth, iktidarı 11 ağustosta Görgey'e devretti; Görgey 13 ağustosta Vilagos'ta Ruslara teslim oldu. Kossuth, yurt dışına kaçtı.

● *Gerileme ve tepki.* Haynau, işe, Batthyany'yi Budapeşte'de idam ettirerek başladı. 6 Ekim 1849'da Arad'da 13 yüksek görevli idam edildi (bunlara sonradan «Arad şehitleri» dendi). Daha birçok insan öldürüldü veya hapsedildi. 17 Ekimde kurulan geçici hükûmet, Macaristan'ı Erdel'den ayırdı. Ayrıca, genişletilmiş bir Hırvatistan-Slavonya (Rijeka ile birlikte) askerî sınır bölgesi ve güneyde bir Sırp Voyvodina'sı Macaristan'dan ayrıldı; ülkenin geri kalan kısmı beş bölgeye ayrıldı. Eyaletlerin ve belediyelerin muhtariyeti kaldırıldı ve bütün ülke, macar olmayan bir bürokrasi tarafından, yeni kurulan jandarma teşkilâtı yardımıyle yönetilmeğe başlandı. Macaristan'daki çeşitli halkların ve dillerinin eşit sayıldığı bildirildi: fakat uygulamada, halk tabakasının dili dışında bütün öğretim ve yönetim dili Almancaydı. Askerlerin yerini yavaş yavaş siviller aldı ve geçici olarak başlayan yönetim, ocak 1852'de kesinlikle yerleşti.

İçişleri bakanı Alexander von Bach'ın ilkeleri birçok bakımdan aydınca nitelikler taşıyordu; fakat kurduğu rejimin baskıya ve mutlakıyete dayanması, bütün milletin ona karşı birleşmesiyle sonuçlandı. Macar olmayanlar ve köylüler bile durumun daha iyiye gitmediğini düşünüyorlardı. Macar milletinin bütün ümidi, Kossuth ve onun gibi yurt dışına kaçanların bir dış müdahale sağlanmasıydı. Bu arada Mutedil partinin başkanı Deak, vergilerin ödenmemesi gibi bir pasif direnme yolu tavsiye etti. Bu siyaset iyi sonuç verdi ve Avusturya maliyesi, bir sürü memur besleyerek, ayrıca ayaklanma ihtimaline karşı asker tutmak suretiyle büyük masraflara girdiği halde, bunun karşılığında küçük bir gelir elde edince çok güç duruma düştü. İtalya savaşıyle (1859) güçlükler daha da artınca Franz Josef, Bach'ı iş başından uzaklaştırdı ve yeni kanunlar çıkarmayı denedi. Fakat, eski Muhafazakâr partinin bütün uzlaştırma çabalarına rağmen macar halkı, işbirliği yapmağa yanışmadı; verilen tavizler (ülkenin ona bölünmesine ait kararın feshi [1859]; saray şansölyeliğinin yeniden kurulması; Macarcanın yeniden resmî dil olması [1860]) bir işe yaramadı.

● *Avusturya - Macaristan uzlaşması.* Ama Avusturya imparatorluğunda henüz çözülme belirtileri görülmüyordu. İki taraf da mücadelenin sona ermesini istediğinden görüşmeler başladı; Macarların başında Deak ve Gyula Andrassy vardı. 1848'deki gibi, yazılı olmayan bir antlaşma Macarlar ve liberal alman merkeziyetçileri İslavların aleyhine uzlaştılar. Hükümdarlık, temmuz 1865'te, Şubat fermanını kaldırdı ve geçici bir Macar hükûmeti kurdu. Aralık ayında diyet yeniden toplandı ve uzlaşma üstünde çalışmağa başladı. Deak, Nisan kanunlarının geçerli sayılması ve ancak karşılıklı anlaşmayle değiştirilmesi üstünde ısrar ediyordu; ayrıca, Avusturya, meşrutî bir monarşi olduğu zaman, Macaristan bu yönetimin temsilcileriyle, Macaristan'ın ve öteki sömürgelerin ortak çıkarları konusunda anlaşabilecekti. 1866'da başlayan Yedihafta savaşları, görüşmelerin kesilmesine

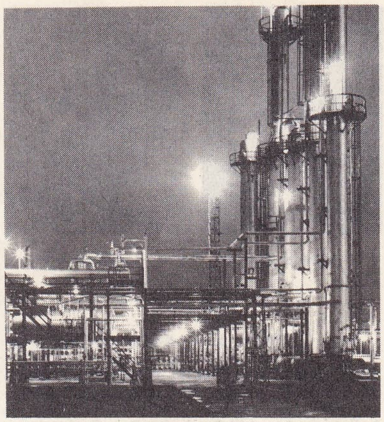

Komarom'da petrol rafinerisi

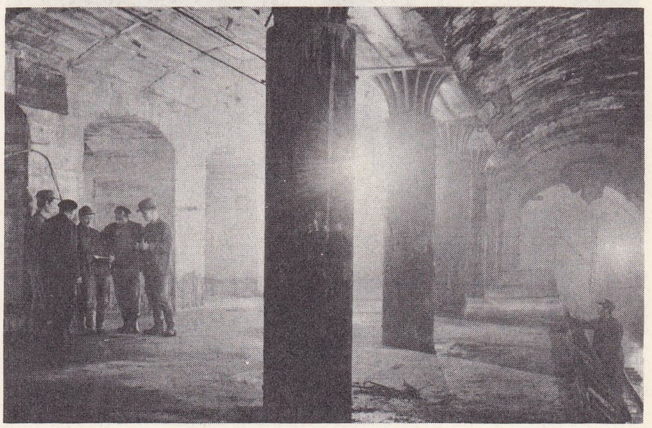

Budapeşte'de «Astoria» metro istasyonunun inşası (ağustos 1966)

Foto. LAROUSSE

Ferenc Münnich

Gyula Kallai

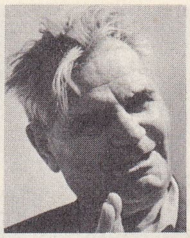
İstvan Dobi

1963'te Janos Kadar ve Kruşçev ▶

Janos Peter

edebiyat

Gyula Hay, sağda T.N.P.'nin müdürü Georges Wilson ile

sebep oldu; fakat Deak, Avusturya, Prusya'ya yenildiği halde, şartlarını ağırlaştırmadı. 17 Şubat 1867'de Andrassy, sorumlu ve bağımsız bir hükûmet kurdu. Parlamento, yeni kanunları 29 mayısta kabul etti ve Franz Josef 8 temmuzda kral ilân edildi. Uzlaşmaya (*Ausgleich*) göre, dışişleri ve savunma meselelerinde, Avusturya ile Macaristan'ı ortak bakanlar temsil edecek; bu bakanlar Avusturya ve Macaristan'dan sıra ile seçilecekti. Maliye bakanı da her iki ülkenin maliyesinden sorumlu olacaktı; konuları, Avusturya ve Macaristan parlamentolarından gelen delegeler tartışacak; her ülkeye, ayrıca düşen masrafların tespiti için on yılda bir toplanılacak; ayrıca ticaret ve gümrük konularında anlaşmaya varılacaktı. Önce iki ülke, bir gümrük birliği kurdu.

Geri kalan konularda Macaristan tam bağımsızdı ve toprak bütünlüğüne sahipti. Voyvodina feshedilmiş ve Erdel ile yeniden birleşilmişti. Rijeka ve Muraköz (Medjumurje) Macaristan'a verildi; 1868'de yapılan ayrı bir antlaşma ile üç slavonya eyaleti, Hırvatistan'a geçti. Halklar kanunuyle, bütün dillerin eşitliği sağlandı; macar olmayan halklar günlük hayatlarında, basında mahkemelerinde ve mahallî yönetimlerinde kendi dillerini kullanmakta serbest kaldılar. İlgili toplulukların üçte birinin istemesi durumunda bütün kayıtlar bu dillerde tutulabilecekti. Devlet, kendi dilinde ikinci bir eğitim yapmak isteyen her insana gerekli kolaylıkları sağlamakla sorumluydu; topluluklara, kiliselere ve fertlere, devlet okullarına denk okullar açmak hakkı tanındı.

● *İkili dönem.* O tarihten sonra Macaristan, özellikle maddî bakımdan büyük ölçüde gelişti. Bir demiryolu şebekesi kuruldu; Tisza ırmağının düzenlenmesi bitirildi. Özellikle Budapeşte çok gelişti. Yönetici ve meslek sahibi sınıflar genişledi, yeni bir müteşebbis sınıf ortaya çıktı. Refah ve lüks arttı. Ülke 1896'da bininci yılını kutladığı zaman büyük bir gelişme içindeydi. Fakat bu refahı gölgeleyen meseleler de vardı. Millî gelir, eşit biçimde dağılmıyordu. Nüfus artışı (1850'de 13 000 000, 1900'de 19 250 000), sermaye birikiminden daha hızlı gelişti. İleri avusturya sanayii ile rekabet etmek zorunda kalan yeni sanayileşme hareketi, 1900'den önce, çok gelişmişti ve artıkdeğerin çok az bir kısmını alabiliyordu; sanayinin yarattığı proletarya da çok kötü şartlar altında yaşıyordu. Köylülerin 1848'de kölelikten kurtulması, önce işlerine yaradı: küçük toprak sahibi sınıfın refah seviyesi yükseldi. Bunlar vergi vermedikleri için durumları iyiydi: fakat zamanla toprak bölünmeğe başladıkça hisseler de azaldı ve tarım nüfusunun yarısından çoğunun elinde, geçimini sağlayamayacak kadar küçük bir arazi kaldı; büyük bir çoğunluğun da hiç toprağı yoktu. Büyük denizaşırı göçlerin nüfus artışının bir kısmını azaltması, ancak kısmî bir ferahlık sağladı; 1890'da tarım kesiminde yaygın bir huzursuzluk vardı. Buna karşılık, büyük soylular ve sarayın gözdeleri servetlerini korudular, hattâ artırdılar: 1913'te Macaristan'ın yarısı 60 hektardan büyük çiftliklerle kaplıydı; bunun dörtte biri de 12 000 hektardan büyük latifundialardan oluşuyordu. Toprak üstündeki hâkimiyetleri sayesinde siyasî üstünlük de sağlayan bu sınıfın iktisadî durumu 1800'de ucuz amerikan buğdayı ithal edilmesiyle sarsıldı. Eski toprak sahibi sınıfın daha küçük üyeleri, toprak reformunun uygulanmasıyle büyük ölçüde sarsıldılar ve devlet memurluklarına geçtiler. Yeni tüccar ve zanaatçı sınıfları daha çok alman sömürgecilerinin tutumlu yeni neslinden ve yahudilerden meydana geliyordu; Yahudiler, iktisadî ve malî hayata hâkim oldukları gibi kültür hayatını da yönettiler. 1867'den sonraki ilk yıllarda, macar olmayanlar fazla hareket göstermediler; fakat kısa süre sonra durum değişti.

Bununla birlikte, uzun yıllar boyunca, sosyal, iktisadî ve millî meseleler, siyasî hayatı fazla etkilemedi. Sosyal ve millî huzursuzluklar, temel hakların çok kısıtlanmış olması sebebiyle açıkça ifade edilmedi; merkeziyetçi iktidarın eski muhtar teşkilâtların yerini alan bakanlıklar aracılığıyle istediği gibi baskı yapabilmesi de, bu alanda etkili oldu. Aynı metotlarla, o sıralarda ülkede ağırlığını duyuran macar milliyetçiliği de baskı altında tutuldu. Yalnız Macarlardan meydana gelen seçim bölgeleri, macar olmayan bölgelere göre çok büyüktü. Hiç bir kuvvet, macar milliyetçilerini parlamento dışında bırakamadı; «Bağımsızlık» partisi ile «1848» Partisi arasında amansız bir mücadele oldu. 1848 Partisi, Macaristan'ın 1848'de kazanmış olduğu bütün hakların daha fazlasıyle geri alınmasını savunuyordu. Ayrıca «1867 siyasetçileri» denen siyasî bir grup da kurulmuştu. Bu mücadelelerin iktisadî bir yönü de vardı: «millî itibar ve duygular» gibi yuvarlak sözlerle ifade edilen düşüncelerin gerisinde, Avusturya - Macaristan Gümrük birliği meselesi yatıyordu. 1869'da kont Nandor Zichy'nin Halk partisi kuruluncaya kadar ülkede büyük bir siyasî parti yoktu; bu parti, 1867 Uzlaşmasına karşı çıkmadığı gibi, savunucusu da olmadı. 1867'den 1875'e kadar iktidarı elinde tutan Deak'ın partisi günden güne parçalanıyordu. Sol kanadın önderi Kalman Tisza, ilk muhalefet programını zamanla yumuşatarak, Deak partisinin kalıntılarıyle birleşti ve bu birleşmeyi görünüşte kurtaran bir ad buldu: Liberal parti. 1875'ten 1890'a kadar başbakan olan Tisza, kurnaz ve yetenekli bir parti başkanıydı. Partisini iktidarda tutmak için muhaliflerini susturdu ve taraftarlarını mükâfatlandırdı. Fakat iktidardan düştükten sonra yerine gelen Gyula Szapary (1890-1892), Sandor Wekerle (1892-1894) baron Dezsö Banffy (1895-1899) ve Kalman Szell (1899, 1903 tavizler konusunda (özellikle ortak ordu) çıkarılan gürültüleri yatıştırmakta güçlük çektiler. Franz Josef, hiç bir tavize yanaşmıyordu.

Gittikçe artan sosyal huzursuzluğun sözcülüğünü Sosyal Demokrat parti ve özellikle yahudilerin meydana getirdiği sol kanat aydınlarının burjuva radikal partisi yapıyordu. Macar olmayanlar da uyanmaktaydı. 1868 Kanununa uyulmadığı, eğitim ve günlük hayatta macarlaştırma için baskı yapıldığı ileri sürülüyordu. Bu doğruydu, fakat asıl mesele daha derindi: millî hırslar çatışmaktaydı. Macar olmayan halklar, veliaht Franz Ferdinand'ın ikili sistemden ve bundan menfaat sağlayanlardan hoşlanmamasından cesaret alıyorlardı; arşidük Ferdinand, tahta çıktıktan sonra bu duruma son vermeğe ve monarşiyi yeniden düzenlemeğe niyetliydi. Fakat sırp ve rumen önderlerinin gerçek amacı, Macaristan sınırındaki millî devletlerle birleşmekti. Bazı sırplar, Hırvatlarla da ilişki kurarak macar aleyhtarı İllyria hareketini canlandırmak istiyorlardı; hırvat milliyetçileri de 1848'de olduğu gibi, Macaristan'a düşmandı. 1903'ten 1905'e kadar muhalefetle mücadele eden İstvan Tisza (Kalman'ın oğlu), nispeten serbest yapılan seçimleri kazanarak Liberal partiyi büyük bir bozguna uğrattı. Baron Geza Fejervary'nin yönettiği (1905 - 1906) parlamentoüstü bir devreden sonra, Franz Joseph, 1906'da Wekerle'nin başkanlığında bir koalisyon kurulmasına izin verdi. Bu kabinede, uzlaşmayı destekleyenleri şartıyle «1848» partileri temsil edildi. Hükümdarlık ayrıca imtiyazların ve hakların genişletilmesini istedi; «bağımsızlık» siyasetçileri, kendilerini kuvvetlendireceği düşüncesiyle, bunu desteklerken öbür partiler macar üstünlüğünü zayıflatmasından korkarak, bu fikre karşı çıktılar. Koalisyonun dört yıl süren samimiyetsiz, sönük ve bölünmüş yönetiminden sonra iktidara, Millî Çalışma partisi (Tisza'nın teşkilâtlandırdığı yeni bir «1867» partisi) geldi. Bu parti 1914'te işbaşına geçti ve bir yıl sonra Tisza, kont Karoly Khuen (1908-1912) ile Laszlo Lukacz'ın (1912-1913) yerine getirildi.

● *Birinci Dünya savaşı.* Sağlam bir kişiliği olan Tisza savaşın ilk iki yılında, iç düzeni korudu ve ülkenin milletlerarası tutumunu tespit etti; Franz Josef ölünce, yeni kral Karl IV'ün tahtı kabul etmesini sağladı; böylece Macaristan'ın birliğini ve anayasasını sağlamlaştırmayı başardı. Bununla birlikte Karl, seçim reformu yapılmasında ısrar edince Tisza çekildi (mayıs 1917). Kont Moric Esterhazy (haziran - ağustos 1917) ve Wekerle'nin azınlık hükümetleri,

Zoltan Fabri'nin «Carrousel»'inden bir sahne (1955)

Jozsef Darvas

Tibor Dery

İstvan Söter

Foto. Camera-Press, Dalmas, T.N.P. (LAROUSSE)

İmre Feher'in «Pazar Aşkı» (1956)

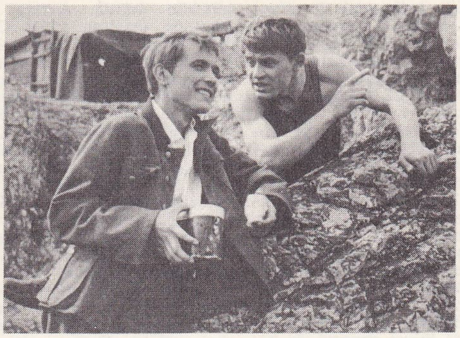

«Benim Yolum» (1964), Miklos Jansco

«Yirmi Saat» (1964), Z. Fabri

SİNEMA

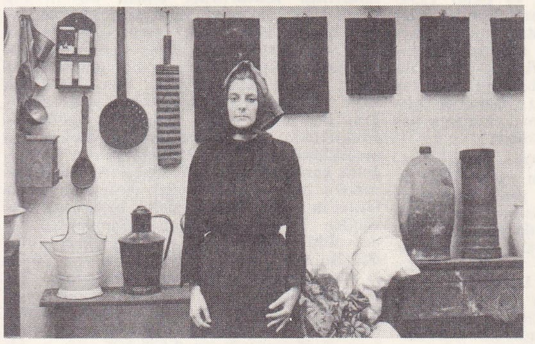

«Onbin Güneş» (1966), Ferenc Kosa

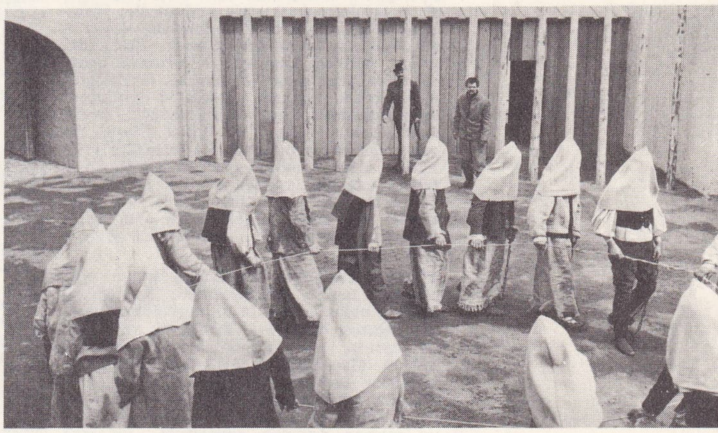

«Umutsuzlar» (1966), Miklos Jancso

gittikçe artan güçlüklerle uğraşmak zorunda kaldıkları bir sırada, kışkırtmalar üç yönden gelişti: macar milliyetçileri, Almanya ve Avusturya'nın çıkarları için Macaristan'ın savaşa sürüklendiğini ileri sürerek buna karşı çıktılar; sol kanat siyasetçileri, yoksulluk sebebiyle ve Rus devrimi etkisiyle gittikçe etkili oluyorlardı; macar olmayan halklar da İtilâf devletlerinden cesaret alıyorlardı. Bu sırada Bağımsızlık partisinde bir hizbin önderliğini yapan kont Mihaly Karolyi, ülkede sesini duyurdu. Karolyi, ilân ettiği programıyle Avusturya'dan ayrılmayı, Almanya ile birlikten vaz geçerek ittifak devletleriyle barış yapmayı, sosyal ve iç siyaset reformlarıyle macar olmayan halklara tavizler vermeyi teklif etti. Böylece Macaristan, bütün tehlikelerden korunacaktı.

Devrim ve Karşıdevrim (1915-1920)

1918 Ekiminde savaşın kaybedildiği anlaşılınca, muhalefet hücuma geçti. 25 Ekimde toplanan bir millî konseye Karolyi başkan seçildi. Karolyi'nin başbakan olması için gösteriler yapılması üstüne kral, kan dökülmesini önlemek için isteklere razı oldu ve Karolyi, 31 ocakta taraftarlarından (radikaller ve sosyal demokratlar) bir koalisyon kabinesi kurdu. Kral, devletin işlerine karışmaktan vaz geçti (13 kasım) ve Millî konsey parlamentoyu feshederek 16 kasımda cumhuriyeti ilân etti; geçici cumhurbaşkanlığına tayin edilen Karolyi, 11 ocak 1914'te aslî cumhurbaşkanı oldu. Karolyi, işbaşına geçince hemen macar olmayan halklarla görüşmelere başladı; fakat bunların temsilcileri Macaristan'a sırt çevirdiler. Karolyi, uygun mütareke şartları sağlamak amacıyle Belgrad'a giderek galip devletlerin kumandanı general Louis Franchet d'Esperey ile görüştü; fakat macar birliklerinin bütün Güney Macaristan'ı ve Erdel'in büyük bir kısmını terketmesine razı olmak zorunda kaldı (8 kasım). Sırp birlikleri güney, Rumenler doğu ve Çekler batı bölgelerine girdiler. Macar hükûmeti barışçı niyetini göstermek için savaştan dönen askerlerini terhis etmiş olduğundan, bu hücumlara karşı koyamadı. İç karışıklar arttı ve hükûmet söz verdiği sosyal ve siyasî reformları hazırladığı sırada, huzursuzluk bütün ülkeye yayıldı. Hükûmetteki burjuvaları, arka plana iten sosyal demokratlar da, sovyet taraftarı ve macar-yahudi asıllı Bela Kun'un yürüttüğü komünist propagandasıyle gözden düştüler. İttifak devletlerinin Budapeşte'deki temsilcisi, bir nota ile macar birliklerinin ve yöneticilerin daha batıdaki macar bölgesine çekilmelerini isteyerek, ilerideki siyasî sınırları yeni askerî hattın meydana getireceğini belirtince hükûmet istifa etti. Sosyal demokratlar, komünistlerle birleşerek bir proleter diktatörlüğü kurmak ve S.S.C.B. ile işbirliği yapmak konusunda anlaşmışlardı (21 mart). Kun, Sovyetlerin Rumenlere karşı yardım edeceğine sözvermişti. Burjuvaların ve subayların büyük bir kısmı, önce bu yardıma güvenerek Kun'u desteklediler; fakat bu söz gerçekleşmedi. Çeklere karşı başarılı saldırılar yapan Kun, müttefiklerin baskısıyle geri çekilmek zorunda kaldı ve ülke içinde doktrin ilkelerine göre başlattığı hareketler şiddete dönüşünce burjuvazinin desteğini kaybetti. Burjuva önderleri yurt dışına kaçarak Viyana'da ve o sıralarda fransız işgalinde olan Szeged'de göçmen komiteleri kurdular. Köylülerin, hattâ sanayi işçilerinin de desteğini kaybeden Kun, durumunu düzeltmek için Rumenlere saldırdı; fakat yenilgiye uğrayınca yardımcılarıyle birlikte Viyana'ya kaçtı (1 ağustos).
Rumenler Budapeşte'yi işgal ettiler (3 ağustos); şehirde, yetkisiz birçok hükûmet başarısızlığa uğradı. Şehri yağma eden Rumenler, 1 kasımda çekilmek zorunda kaldılar. Göçmenler, karşıdevrimci bir hükûmet ve ordu kurdular, amiral Miklos Horthy Nagybanya kumandasındaki bu ordu 16 kasımda Budapeşte'ye girdi. Müttefikler, geniş bir demokratik koalisyon kurdular ve başına Karolyi Huszar'ı getirdiler (kasım 25); gizli oyla bir genel seçim yaptırdılar (25 ocak 1920). Kurulan hükûmet, hukuk düzenini yeniden kurarak Karoly'nin ve Kun'un getirdiği değişiklikleri iptal etti ve Avusturya ile olan bağlantıları kaldırdı. Macaristan bir krallık olarak kaldı ve anayasanın düzenlenmesi ileri bir tarihe bırakıldı. Horthy, kral naipliğine seçildi (1 mart 1910).

Naiplik (1920 - 1945)

● *Trianon antlaşması.* Macaristan 4 temmuz 1920'de imzalamak zorunda kaldığı Trianon antlaşması gereğince, 283 000 km²'lik arazisinin (Hırvatistan ve Slovanya dışında) 192 000 km²'sini ve 18 264 533 kişi olan nüfusunun 10 649 416'sını komşularına bıraktı. Macarca konuşmayan nüfusun hemen hepsi Macaristan'dan ayrılmıştı; ayrıca sınır bölgelerindeki Macarların 3 000 000 kişiden çoğu da ülke sınırlarının dışında kalmıştı; 35 000 kişiye indirilen ordusunda yalnız hafif silâhlar bulunacaktı; ayrıca miktarı daha sonra tayin edilecek olan bir tazminat ödenecekti. Antlaşma, ülkenin iktisadî yapısını sarstı. Macaristan, o tarihten sonra, antlaşmayı düzeltmek amacıyle, Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya ile devamlı dış ilişkiler kurarak, bütün dış siyasetini bu antlaşmaya göre ayarladı. Avusturya ile ilişkiler de, Avusturya'nın Batı Macaristan'daki almanca konuşan bölgeleri istemesi üzerine, önceleri iyi gitmedi. Bu toprakların bir kısmı Avusturyalılara bırakıldı; fakat, Venedik protokolü (12 ekim 1921) uyarınca yapılan plebisit sonunda Sopron (Ödenburg) şehri Macaristan'da kaldı.

● *Yeniden kuruluş.* Huszar (23 kasım 1919 - 15 mart 1920), Sandor Simonyi-Semadam (15 mart - 19 temmuz 1920) ve kont Pal Teleki (19 temmuz 1920 - 14 nisan 1921) hükûmetleri, birçok güçlükle karşılaştı: şiddetli enflasyon sırasında iktisadî ve malî çöküntüler; yurt dışına kaçan işçi önderlerinin, Kun'un «kızıl şiddet»ini izleyen «beyaz şiddet»e karşı çıkmaları, köylülerin toprak reformu istekleri; orta sınıfların enflasyon yüzünden yoksullaşması. Birbirini izleyen hükûmetler tarafından işlerinden atılan memurlar ve bazı orta sınıf unsurları, aileleriyle birlikte Budapeşte'yi doldurdular ve çok kötü şartlar altında ümitsizce yaşamağa başladılar. Son derece milliyetçi olan bu unsurlar, Habsburg'larla, onlara bağlı derebeylik sistemine ve 1919 anlayışına karşı çıkarak radikal bir hareketin temellerini attılar. Kont İstvan Bethlen, perde arkasında kalmakla birlikte, bu huzursuz toplu-

Foto. Hungarafilm (LAROUSSE)

lukları birbirine karşı kullanarak iç düzeni korumayı başardı. Sosyalist önderler, yurt içinde ve dışında tahriklere son vermeyi kabul eden bir antlaşmayı imzalamaları karşısında, genel af ilânı, gizli oyla seçim v.b. gibi tavizler aldılar. Küçük toprak sahipleri, büyük çiftliklerden 1 300 000 hisseyi alan bir toprak reformuyle kısmen yatıştırıldı (sonradan daha ileri bir dağıtım yapıldı). Ayrıca küçük toprak sahiplerine hükûmete katılacakları üstüne söz verildi. Sosyalist tahriklere karşı kır bölgelerine açık oy hakkının verilmesini ve hükûmetin Habsburg'ların yeniden eski durumlarına dönmesine izin vermemesini savundular. 7 Mart 1921'de ülkeye dönmeyi deneyen kral Karl, iç ve dış muhalefet karşısında yeniden ayrılmak zorunda kaldı. Teleki'nin yerine Bethlen geçti. 29 Ekimde tahtı tekrar ele geçirmek için giriştiği ikinci deneme de başarısızlıkla sonuçlanan kral sınır dışı edildi ve iktidarın baskısıyle parlamento, Habsburg'ların taht üstündeki hakkını kaybettiğini bildiren bir kanun çıkardı. Ertesi baharda, Bethlen, Olağanüstü Durumlar kanununu ve yeni seçim kanununu (kralcıların muhalefetine rağmen) çıkardı ve parlamentoyu feshederek yeni seçimlere gitti. O tarihten sonra, Birinci ve İkinci Dünya savaşı arasında yapılan bütün seçimleri «Hükûmet partisi» adıyle tanınan siyasî birlik büyük çoğunlukla kazandı; bir yanda sosyalistlerle liberaller, öte yanda kralcılar, küçük azınlıklar olarak kaldı. Sürgündeki kralın ölümüyle kralcıların gücü günden güne azaldı.

Bethlen, Teleki'den başlayarak bütün aşırı sağcıları tasfiye etmeğe girişti; Bethlen rejiminde oldukça güçsüz bir topluluk olan aşırı sağcılar bu rejimi, derebeylik ve büyük sermayenin kölesi olmakla suçluyorlardı. 1923'te Macaristan'ın Milletler Cemiyeti'ne girmesini sağlayan Bethlen bir yıl sonra, kalkınma tahvilleri çıkararak, enflasyonu durdurdu ve sağlam bir para olan ve altın esasına dayanan *«pengö»*yü piyasaya sürdü. 24 Haziran 1924'te bağımsız ve yeni bir Macaristan Merkez bankası kuruldu. Millî ekonomi yeniden düzenlendi; sanayileşme gelişti ve ülkenin özellikle A.B.D. kanunlarının göçleri engellemesinden sonra en büyük iç meselesi durumuna gelen köy nüfusunun artması, bir dereceye kadar karşılandı. Ekonomideki gelişmelere rağmen Macaristan'ın büyük komşularıyle ilişkileri düzelemeyecek hale gelmişti. Bethlen, Macaristan'ı tecrit edilmiş durumundan kurtarmak için Batı'nın sempatisini kazanmağa çalıştı ve İtalya ile bir dostluk antlaşması imzaladı (5 nisan 1927).

1929 Yılındaki dünya buhranı Macaristan'ı hemen etkilemedi. 1930 Nisanında savaş tazminatı meselesini çözüme bağlayan Milletler Cemiyeti'nin malî kontrolunun kaldırılmasını sağlayan Bethlen, 1931 mayıs-haziran seçimlerini gene büyük çoğunlukla kazandı. Ama kısa süre sonra, Macaristan'da iktisadî buhran başladı. Ödemeleri durdurmak zorunda kalan hükûmetin gerçek iktisadî durumu ortaya çıktı ve durumu öğrenen kamuoyunun tepkisi karşısında Bethlen istifa ederek (19 ağustos 1931), yerini kont Gyula Karolyi'ye bıraktı. Karolyi, Macaristan'ın alacaklılarının baskısıyle bir tasarruf yapmak ve bütçe reformu siyaseti uygulamak zorunda kaldı. Macaristan'a borç veren ülkelerle uzlaşmağa çalıştı; fakat ülkede «sistem»'e karşı kışkırtmalar artıyordu: bir yandan borç içinde olan çiftçilerin (yeni bir parti kurmuşlardı), bir yandan da orta sınıfın bu tahriklere dayanamayan Karolyi 21 eylül 1932'de istifa etti.

● *Gömbös hükûmetleri* (1932-1936). Eski savunma bakanı Gyula Gömbös başbakan oldu. «Sağ radikallerin» önderi olan Gömbös'ün faşist ve yahudi düşmanı fikirleri yüzünden kötü bir şöhreti vardı. Dış siyasette Macaristan (tarihî sınırları içinde olmak üzere), İtalya ve Almanya'nın kuracağı bir birliğe taraftardı. Hemen İtalya'ya bir ziyaret yaparak, Macaristan'ı «dinamik» bir dış siyasetin içine soktu ve ülkedeki demokrasi veya derebeylik taraftarı kuvvetlere karşı durumunu sağlamlaştırdı. İtalya ve Almanya, Avusturya için çekiştiği sürece böyle bir birliğin kurulması mümkün değildi. Ayrıca Berlin'i ziyareti sırasında (haziran 1933) Gömbös, Adolf Hitler'in niyetlerini öğrenmişti: Macaristan, Çekoslovakya'nın paylaşılmasına katılabilirdi; fakat Romanya ve Yugoslavya üstündeki emelleri iyi karşılanmamıştı. Macaristan'ın yapabildiği tek iş, Roma protokolünü imzalayarak İtalya ve Avusturya ile birleşmek oldu. Böylece Küçük İttifak'ın iktisadî baskısından kurtuluyordu fakat Avusturya meselesinde Almanya'nın karşısında yer alıyordu. İç ve dış iktisadî buhranın baskısıyle Gömbös, söz vermiş olduğu devrimleri geciktirmek zorunda kaldığı için, teknik ve temelli bir kalkınma hareketine girişilemedi. Gömbös, naibi zorlayarak, 1935 martında yeni seçimlere gitti ve parlamentoda çoğunluğu kazandı; fakat ülkede muhalefetin baskısının devam ettiği sırada 6 haziran 1936'da öldü ve altı gün sonra naip, uzlaştırıcı bir insan olan Kalman Daranyi'yi başbakanlığa getirdi.

● *Daranyi, İmredy ve Teleki.* Bu arada, İtalya ile ilişkilerin yenilenmesi yüzünden, Macaristan, Yugoslavya kralı Aleksandar'ın öldürülmesi meselesinde (9 ekim 1934) Küçük İttifak ile çatıştı; bu ölümden kısmen sorumlu olan Macaristan açıkça suçlandı. Almanya'nın tehdidi altında olduğunu düşünen Macaristan'ın, Küçük İttifak ile anlaşmaktan çekinmesi, alabileceği bazı tavizleri kaybetmesine yolaçtı. Bununla birlikte, Yugoslavya ile ayrı bir antlaşma yaparak iyi ilişkiler kurmayı denedi.

Daranyi, önce alman aleyhtarı fikirlere oldukça taviz verdi; işbaşına bulunduğu sırada, oy hakkı konusunda yeni bir kanun çıkardı ve seçmenlerin sayısını sınırlamakla birlikte köy ve kasabalarda gizli oyla seçim şartlarını yeniden getirdi. Ama sonradan partisindeki sağcıların ve aşırı sağcıların baskısı altında kaldı. Dışişleri bakanı Kalman Kanya ile birlikte Berlin'i kasım 1937'de ziyaret etti ve Hitler'in kısa süre sonra Avusturya'yı işgal ederek Çekoslovakya'ya saldıracağını anladı. Bu haberler, hemen silâhlanmak gerektiğini ileri süren ve yahudilere karşı daha etkili bir siyaset izlenmesini isteyen askerî partiyi kuvvetlendirdi. Daranyi, bir yeniden silâhlanma programı ilân etti ve yahudilerin bazı mesleklerle uğraşmasını engelleyen bir kanun çıkardı. Fakat aşırı uçların en kuvvetlisi olan «Ok-Haç» hareketinin önderi Ferenc Szalasi'ye tavizler vermesi yüzünden Horthy tarafından görevinden alındı ve yerine, daha önce Gömbös'ün maliye bakanı olan Bela İmredy (13 mayıs 1938) getirildi. Szalasi'yi hapsettiren İmredy, aşırı sağa karşı çeşitli tedbirler alarak son anda batılı iktidarların desteğini kazanacağını sandı: İmredy, Horthy ve o sırada eğitim bakanı olarak göreve dönmüş olan Teleki, böylece savaşı kazanacaklarını ümit ediyorlardı. Horthy, İmredy ve Kanya, Berlin ve Kiel'e resmî bir ziyaret yaptılar (21-25 ağustos 1938); Çekoslovakya'ya Almanlarla birlikte saldırmak hususunda yapılan teklifleri, Macaristan'ın silâhsızlandırılmış durumunu ileri sürerek reddettiler. Münih buhranı patlak verince, sadece macar ırkına ait sınırları istemekle yetindiler ve bu isteklerini gerçekleştirmek için, bütün ülkelerin onayını almağa çalıştılar. İngiltere ve Fransa'dan destek göremeyince, İtalya'ya döndüler. Almanya ve İtalya'nın, Viyana'da, 2 kasım 1938'de aldıkları keyfî bir kararla, Macaristan'a 12 012 km²'lik bir toprak bağışlandı; halkının (1 048 537 kişi) çoğunluğu macar olan bu arazide slovak azınlıklar da vardı.

Görüşmeler sırasında Macaristan'ın, Almanya'dan gördüğü düşmanlık ile Batının zayıflığı ve aldırmazlığı, hükûmeti, mihver devletlerine daha yakın bir siyaset izlemeğe sürükledi. Hitler ve Joachim von Ribbentrop'tan hakaret gören Kanya, 10 aralık 1938'de çekildi; yerine İstvan Csaky geldi. Csaky, Hitler'i ziyaret etti (17, 18 ocak 1939) ve tam bir işbirliği için söz verdi; bu niyetini ispat etmek için de Macaristan adına Anti-Komintern paktı imzaladı (2 şubat 1939) ve Milletler Cemiyeti'nden çekildi. Fakat otoriter metotlar uygulayacağını ve yahudi aleyhtarı kanunları daha da ileri götüreceğini ilân eden İmredy, partisindeki muhafazakârlar baş kaldırınca azınlıkta kaldı. Başlangıçta Horthy, İmredy'nin istifasını kabul etmediyse de düşmanları, İmredy'nin atalarından yahudi kanı olduğunu ortaya koyunca istifası kabul edildi (16 şubat 1939). Aslında Almanlara karşı olan Teleki, işbaşına gelince yurt içinde ve dışında Almanya'ya karşı olan bütün davranışlarla mücadeleye başladı. Çekoslovakya çökünce bu olaya daha önceden hazırlıklı olan Macaristan, Rutenya'yı (12 061 km², çoğunluğu rutenyalı 664 226 nüf.) işgal ederek uzun zamandan beri istediği Macaristan-Polonya ortak sınırını elde etti (14 mart 1939). Fakat, Teleki, Czaky ile birlikte Berlin'i ziyareti sırasında (1-2 mayıs) izlemeğe söz vermiş olduğu mihver taraftarı siyasete pek yanaşmadı. Sadece, Macaristan'ın, Polonya'ya dolaylı veya doğrudan doğruya yapılacak bir saldırıya katılmayacağını taahhüt etti. 28-29 Mayısta gizli oyla yapılan yeni seçimlerde 260 milletvekilliğinden 42'sini Ok-Haç ile benzeri aşırı sağ partilerin alması, sağcıların kuvvetlendiğini ortaya koydu.

● *İkinci Dünya savaşı.* Hitler, Polonya'ya saldırınca Macaristan, alman birliklerinin kendi topraklarından geçmesine izin vermedi. Savaşa katılan iki taraf devletlerinin de Doğu Avrupa'nın savaş dışı kalmasını istemesi, savaş bittikten sonra bütün isteklerini kabul ettirmeyi ümit eden Teleki'nin işine yaradı. Macaristan, savaş dışı kaldığını ilân etti. Ama Romanya üstündeki isteklerinden vaz geçmediğinden, bu istekleri gerçekleştirmek için Yugoslavya'nın dostluğunu kazanmağa çalıştı. Önceleri macar kamuoyu bu sabırlı siyaseti destekledise de Hitler'in 1940 baharındaki başarıları yüzünden Teleki, sağcıların saldırılarına hedef oldu ve yanlış ata oynadığı ileri sürüldü. Bu sebeble, S.S.C.B. 26 haziran 1940'ta Romanya'ya ültimatom gönderince, Teleki de Erdel üstündeki hak iddialarını tekrarladı; Mihver devletleri, İkinci Viyana bağışında (30 ağustos) Macaristan'a 43 104 km² yüzölçümünde ve 2 577 260 nüfuslu bir araziyi (bütün Macaristan'ın beşte ikisi) verdiler; bu nüfusun 1 000 000 kadarı rumendi. Macaristan bundan sonra sağcılara daha ileri tavizler verdi ve Alman - İtalyan - Japon Üçlü paktına katıldı (20 kasım); fakat bu hareketini dengelemek ve Almanya'ya karşı arkasını sağlamlaştırmak için, Yugoslavya ile de bir «Ebedî Dostluk paktı» imzaladı (12 aralık). Bununla birlikte, eylülden itibaren Romanya'ya giren alman birliklerine sınırını açmıştı. Almanya, bu birlikleri Yunanistan'a saldırmak için hazırlamağa başladı. Yugoslavya'da 1941 martında yapılan bir darbeyle hükûmetin devrilmesi (devrilen hükûmet Üçlü paktı imzalamıştı) üzerine Hitler, Yugoslavya'ya saldırmak için hazırlıklara başladı. Macaristan, saldırıya katılmayı reddetti; fakat Almanya'nın topraklarını kullanmasına karşı koymadı ve Hırvatistan bağımsızlığını ilân ederse Voyvodina'da meydana gelecek boşluğa girmeyi tasarladı. İngilterenin bu plana karşı çıkması üzerine Teleki intihar etti (2-3 nisan). Yerine geçen Laszlo Bardossy, planı 5 nisanda uyguladı. Macaristan'a yeniden katılan bu bölge, 10 619 km²'lik, 1 030 027 nüfuslu bir araziydi. Bunun üstüne İngiltere, Macaristan ile siyasî ilişkilerini kesti.

Başlangıçta Hitler, Macaristan'ın S.S.C.B.'ye karşı giriştiği savaşa katılmasını düşünmemişti; fakat kamuoyunun bir kısmı, Almanya'nın sempatisini kazanma yarışında Romanya'nın gerisinde kalmaktan korktuğundan savaşa katılmak istiyordu. Bazı uçakların 26 haziran 1941'de Koşice'yi (Kassa) bombalaması üzerine, Bardossy, bu uçakların Ruslara ait olduğu söylentisini kabul ederek bir gün sonra S.S.C.B.'ye harp ilân etti. Gönderilen küçük bir keşif birliği sonbaharda geri çekildi. O sıralarda henüz savaşın kısa süreceği ve kolay geçeceği, Macaristan'ı batılılara karşı zor duruma düşürmeyeceği sanılıyordu. Fakat İngiltere'nin 6 aralıkta Macaristan'a savaş ilân etmesinden sonra hükûmet Almanların baskısıyle 12 aralıkta A.B.D.'ye harp ilân etmek zorunda kaldı. Almanya, Macaristan'dan ciddî bir savaş hazırlığı istedi ve 1942 ocağında 200 000 kişilik bir ordu gönderileceğine dair söz aldı; bunların bir kısmı

Almanya tarafından donatılacaktı. Bu sırada işgal edilmiş yugoslav topraklarındaki Novi Sad (Ujvidek) şehrinde (işgal altında olan şehirlerin en büyüğü) üzücü bir olay meydana geldi. Bu bölgedeki çetecilerin faaliyetine son vermek için gönderilen subay, birçok kişiyi yakalattırarak yüzlerce insanı, bu arada rehine olarak tutulan sırpları, yahudileri ve hattâ macarları kitle halinde öldürttü. Bu olaydan sonra Bardossy'nin, İstvan Horthy'yi (naip Horthy'nin oğlu) yardımcı naip yapan bir kararname çıkarması Hortyh'yi tedirgin etti: aslında yardımcı naip, esas naipliğin adayı oluyordu. Horthy, bunun üzerine Bardossy'yi görevinden alarak yerine Muhafazakâr - Liberal adı verilen gruptan Miklos Kallay'ı getirdi (9 mart 1942).

Horthy gibi düşünen Kallay, Bardossy'nin düşüncelerinin tersine müttefiklerin zaferi kazanacağına inanıyordu; fakat doğunun batıdan ayrılması ihtimaline karşı birlikleri yurt dışına savaşa gönderdi; bir yandan da Macaristan'ın mücadelesinin kendini savunmadan başka bir şey olmadığını ileri sürerek Batı'ya karşı düşmanca hareketlerde bulunmaktan çekindi. Kallay ve emektar içişleri bakanlarından Ferenc Keresztes - Fischer, Avrupa'da görülmeyen bir ölçüde yahudileri gerçekten koruyan tedbirler aldılar; sol basın ve partilere de birçok hürriyet tanıdılar. Onların koruyuculuğu altında bir Bağımsızlık cephesi kurulmağa başlandı. Cephe, sosyal demokratlar (ve onların gerisinde gizli komünistler), bütün gücüyle demokratik idealleri tutan küçük toprak sahipleri partisi, dağınık bir durumda bulunan (Liberal parti başkanı K. Rassay'ın onlarla işbirliğini kabul etmemesi yüzünden) veya küçük çiftlik sahipleri partisine bağlanan «ilerici» aydınlar, Millî Köylü partisini kuran küçük bir aydınlar topluluğu ve bazı kralcılarından meydana geliyordu.

Kötü donatılan ve savaşçı ruhundan yoksun olan macaristan ordusu, 1943 ocağında Voronej'de büyük bir yenilgiye uğradı ve kuvvetlerinin büyük bir kısmıyle hemen hemen bütün donatımını kaybetti. Bu savaştan sağ kalan birlikler ülkeye döndü; fakat bazı ikinci derece kuvvetler işgal ordusu olarak kaldı. Kallay, birtakım haberciler göndererek müttefiklerle ağustosta temas etmeğe çalıştı; bunlardan biri Ankara'da ingiliz elçisiyle anlaştı; buna göre, müttefik kuvvetler Macaristan'a gelince ülke, kayıtsız şartsız teslim olacaktı. Almanlar, Kalman'ın hareketlerinden tedirgin olmağa ve ondan şüphe etmeğe başladılar. 17 Mart 1944'te Hitler, Horthy'yi Salzburg'a çağırarak ona bir ültimatom verdi: ya tam bir işbirliği yapacaklar veya alman, slovak, hırvat ve rumen birlikleri Macaristan'ı işgal edecekti. Horthy, işbirliği teklifini kabul etti; fakat bindiği tren Macaristan'a dönmeden, alman kuvvetleri Macaristan'a girdi ve SS birlikleri, ellerinde uzun zamandır hazır bulunan bir listeyle, tanınmış liberal ve sol kanat siyasetçilerini, kralcıları ve yahudileri tutuklamağa başladılar. Döme Sztoiay'ın yönettiği işbirlikçi hükûmet, cepheye başka bir ordu gönderdi ve ülkede Almanlarla işbirliği yapmağa söz verdi. Almanlar, fırsattan yararlandılar ve Macar Yahudilerini gaz odalarına göndermek üzere toplamağa başladılar. Hemen bütün Macar Yahudileri (400 000 kadar) yok edildi. Hükûmet, gerçekten, hazirana kadar bu kütle halinde öldürmelerden haberdar olmadı ve durum kendisine bildirildiği zaman Horthy, Yahudilerin kamplara gönderilmesine son verilmesini emretti: bu emirden sonra iki bölge daha «temizlendi»; fakat Budapeşteli Yahudiler kurtuldu (bununla birlikte iktidar, Nürnberg mahkemesinde yargılandı). Romanya teslim olunca (23 ağustos 1944) Horthy, Macaristan'ı savaştan çıkarmağa karar verdi. Bu kolay bir iş değildi; bütün ordular cephedeydi ve Macaristan alman birlikleriyle doluydu. Horthy'nin şerefli bir hareket yapmağa çalışarak, durumu Almanya'ya da bildirmesi işleri daha da karıştırdı. Horthy sonunda Ruslardan kurtulmak ümidiyle sınırlarını ingiliz - amerikan birliklerine açmayı düşündü; Rusların Karpatları'ı geçtiği sırada, Moskova'ya bir heyet göndererek 11 ekimde bir ön mütareke yapılmasını sağladı. Durum, karşılıklı yanlış anlamalarla daha da kötüye gitti. Horthy, 15 ekimde, teslim olmak niyetinde olduğunu bildirdi; fakat ona sadık olan subaylar Budapeşte'ye dönemediler veya bunların kumanda ettiği birlikler kumandanlarının peşinden gelmeyi reddetti. İki gün sonra, Almanlar Buda'yı işgal ederek Horthy'yi tutukladılar. Görünüşte Szalasi başa geçti; fakat asıl iktidar Batı Macaristan'da alman ve macar askerî kuvvetlerinde, Doğu Macaristan'da da Ruslardaydı.

Alman-macar orduları 13 şubatta Buda'yı terk ederek sovyet ordusuna bıraktılar; giderken bakanları, usta işçileri, her türlü fabrika teçhizatını ve stokları da birlikte götürdüler. Macaristan'dan götürebildikleri bütün servetleriyle birlikte, 1 000 000'dan çok insan ülkeden ayrıldı. Macar topraklarındaki çarpışmalar 4 nisan 1945'e kadar sürdü.

Halk cumhuriyeti

Bu arada, 22 aralık 1944'te Debrecen'de S.S.C.B. himayesinde geçici yeni bir hükûmet kuruldu. Bu hükûmet görünüşte bağımsız cephenin bütün unsurlarını ve Horthy'nin Moskova'ya gönderdiği heyeti içine alan bir koalisyondu; başbakanlığa, sovyet kuvvetlerine teslim olan general Bela Miklos getirildi. Bu hükûmet, müttefiklerle 20 ocak 1945'te bir mütareke imzaladı; buna göre, askerî ve sivil kuvvetlerini Trianon antlaşması sınırlarının gerisine çekecek, ordusunu sekiz tümene indirecek ve S.S.C.B., Çekoslovakya ve Yugoslavya'ya savaş tazminatı ödeyecekti. Paris'te 10 şubat 1947'de imzalanan barış antlaşmasına göre de Trianon sınırları korunacak, Çekoslovakya'nın Bratislava (Pozsony) mevzileri genişletilecekti. Macaristan'da sovyet ordusunun da sebep olduğu yoksulluk yüzünden açlık başladı ve paranın değeri görülmemiş derecede düştü.

Macar komünistleri, Debrecen'deki Millet meclisine hemen bir program sundular: buna göre, bütün büyük topraklar istimlâk edilecek, bütün madenler ve ağır sanayi millîleştirilecek, fakat, özel mülkiyet, küçük sanayi ve ticaret sahipleri korunacak, faşist olduğu ileri sürülen bütün partiler ve teşkilâtlar kapatılacak, fakat demokratik haklar korunarak, genel, eşit, tek dereceli ve gizli oyla bir seçim yapılacaktı. Toprakların istimlâkı hemen gerçekleştirildi; fakat savaştan sonra yapılan ilk seçimde (4 kasım 1945), komünistler oyların sadece yüzde 17'sini alabildiler. Sosyal demokratlar daha da az oy aldı ve muhafazakârların desteklediği küçük çiftlik sahipleri partisi, oyların yüzde 60'ını alarak çoğunluğu elde etti. Sovyet işgal orduları kumandanı mareşal K. E. Voroşilov, koalisyon hükûmetinin devam etmesini istedi. İlk başbakanlar küçük çiftçiler partisindendi (kasım 1945'te Zoltan Tildy; şubat 1946'da Ferenc Nagy; mayıs 1947'de Lajos Dinnyes; aralık 1948 - ağustos 1952 arası İstvan Dobi); fakat Sovyetler kilit noktalarına, özellikle içişleri bakanlığındaki yerlere komünistleri yerleştirdiler. Burjuva radikalleri kısa bir zaman içinde tasfiye edildi. Millî Köylü partisi az sayıda gizli komünistin yer aldığı küçük bir topluluk haline geldi. Küçük çiftlik sahipleri de korkarak, üyelerinin birçoğunu faşist diye aralarından çıkardılar. 31 Ağustos 1947'de yapılan seçimde, küçük çiftlik sahiplerinin oyu yüzde 14,6'ya düşerken, Komünist - Sosyalist koalisyonu oyların yüzde 37'sini aldı. Bununla birlikte muhalefet partileri de oldukça oy aldılar. Fakat bu partiler kısa süre sonra çöktü ve önderleri yurt dışına kaçtı. Sosyal demokratlar parti başkanlarını düşürerek komünistlerle birleştiler ve Macar İşçileri (Komünist) partisi kuruldu. 15 Mayıs 1949 seçimleri sovyet tipinde yapıldı: seçmenler komünistlerin çoğunlukta olduğu tek bir listeye evet veya hayır diyeceklerdi. İlk düzenli Millet meclisi toplanarak Macaristan cumhuriyetinin kuruldluğunu ilân etti (1 şubat 1946). Ağustos 1946'da S.S.C.B. anayasasını örnek alan yeni bir anayasa çıkarıldı. İktidar, parti sekreterliğinin eline geçti. Matyas Rakosi, parti birinci sekreteri oldu. Moskova'ya bağımlı olan komünistler, parti içindeki milliyetçileri temizlediler. Milliyetçi komünist önder Laszlo Rajk, 15 ekim 1949'da asıldı; taraftarları da sözde yargılamalarla idam edildi veya hapse mahkûm edildi. Ordu ve sivil idarede temizlik yapılarak, bütün mevkilere komünistler veya taraftarları getirildi; büyük bir devlet güvenlik polisi teşkilâtı kuruldu.

Bu arada devlet, iktisadî rejime hâkim oldu. Savaşın yıkıntılarını onarmak için, ağustos 1947'de üç yıllık plan yapıldı. Bu planla, bütün bankacılık ve maliye, büyük ticaret ve dış ticaret, küçük ticaretin büyük kısmı devletleştirildi. Bunun yanı sıra, kapitalist sınıfların tasfiyesi tamamlandı. Bu sınıftan olanlar uzak köylere sürüldü. Sendikalar, en küçük haklarını da kaybetti.

Geri kalan anti-komünist kuvvetın merkezi köylüler ve kiliseydi. Köylüler, büyük çiftliklerin istimlâkiyle ele geçen toprakların bir kısmını almışlardı; fakat bunların çoğu devlet çiftliği olmuştu. Rakosi, kolektif tarıma geçilmesini teklif etti, fakat bunun için kimse zorlanmayacaktı. Gerçekten de kanunî zorlama olmadı; fakat kulaklar (ücretli işçi çalıştıran çiftçiler) eziyet gördü ve çiftçileri kolektif çiftliklere katmak için baskı yapıldı.

Kiliseler, mülklerini ve dinî okullar üstündeki denetimlerini kaybetmeğe başladı. Protestan ve yahudi toplulukları 1948'de kendi eğitim kurumlarının devletleştirilmesine razı oldular; devlet, din hürriyetini ve isteğe bağlı din eğitimini garanti etti. Katolik kilisenin başkanı kardinal Jozsef Mindszenty, kendi kilisesinin de benzer bir biçim almasını kabul etmedi. Bu yüzden, devlet, 1948'de tek taraflı olarak katolik okullarını millîleştirdi, kardinali tutuklayarak 8 şubat 1949'da, devlete ihanetle suçladı ve müebbet hapse mahkûm etti. 1950'de dördü hariç bütün katolik tarikatlar dağıtıldı ve üyeleri sürgün edildi. Katolik kilisesi, ancak 1959'da rejimin otoritesini tanıdı.

1950'de Rakosi'ye göre «Macaristan'ı bir demir ve çelik ülkesi durumuna getirecek olan» beş yıllık plan dönemi başladı. Ağır sanayiye büyük yatırımlar yapıldı ve S.S.C.B.'ye büyük ölçüde silâh imaline başlandı. Bu yüzden tarım ve tüketim malları ihmal edildi. 14 Ağustos 1952'de başbakan olan Rakosi'nin durumu, daha da sağlamlaşmış gibi görünüyordu. Bununla birlikte Stalin'in ölümünden sonra devrildi (4 temmuz 1953) ve yerine İmre Nagy getirildi; parti sekreterliğinde iki yardımcılık kuruldu. Nagy'nin döneminde, sürgünlere son verildi ve toplama kampları tasfiye edildi; mahkûmlar serbest bırakıldı, daha çok tüketim malı üretilmeğe başlandı; köylülerin kolektif çiftliklerden çıkmasına izin verildi ve bu çiftliklerdekilerin sayısı hızla azaldı. Fakat, bağnaz komünistler, Rakosi'nin etkisiyle bu değişikliklere karşı çıktılar; 18 nisan 1955'te Nagy istifaya zorlandı ve partideki görevleri elinden alındı. Rakosi tekrar birinci sekreter oldu; Andras Hegedüs de görünüşte başbakandı. Sovyetlerin hâkimiyeti altında olan Karşılıklı İktisadî Yardım konseyinin 25 ocak 1949'dan beri üyesi olan Macaristan, 14 mayıs 1955'te Varşova paktını imzalayan ülkelere katıldı.

N. S. Kruşçev, 18 temmuz 1956'da Rakosi'yi görevinden aldı; bu hareket, Rakosi'nin darılttığı mareşal Tito'yu memnun etmek için yapılmıştı. Rakosi'nin yerine geçen Ernö Gerö de, Rakosi kadar sovyet taraftarıydı. 23 Ekimde huzursuzluk birden büyüdü ve olaylar tesadüfen patlak verdi: üniversite öğrencileri, Polonya'ya sempatilerini belirten bir gösteri düzenlediler. Gerçek demokrasi istediler ve sovyet hâkimiyetine son verilmesini isteyen bildiriler okudular. Onlara büyük bir kalabalık katıldı, Gizli polis ve sonra da Gerö'nün gönderdiği sovyet birlikleri, İmre Nagy'yi isteyen kalabalığa ateş açtılar. İmre Nagy, bir gün sonra başbakan oldu. Önce küçük ölçüde tavizler verildi; fakat sonra, bütün Macaristan ayaklandı. Halkın baskısı artınca ve silâhlı direnme hareketleri başlayınca, Nagy, temel reformları yapmağa ve sovyet birliklerinin çekilmesi için S.S.C.B. ile görüşmeğe söz verdi. 27 Ekimde sovyet ordusu başkenti boşalttı ve komünist olmayanları da hükû-

mete alan Nagy, bir koalisyon kurmağa söz verdi. Demokratik partiler yeniden ortaya çıktı; kardinal Mindszenty serbest bırakıldı ve büyük bir törenle Budapeşte'ye getirildi. 1 Kasımda, demokratik partiler koalisyonu kuruldu.

Bütün bu hareketlere rağmen, sovyet kuvvetleri 30 ekimde Macaristan'a girerek başkenti kuşattılar. Nagy, Birleşmiş Milletlere bir telgraf çekerek Macaristan'ın Varşova paktından çıktığını ilân etti ve tarafsız bir devlet olarak tanınmasını ve yardım gönderilmesini boş yere istedi. 4 Kasımda, sovyet birlikleri başkente geldikten bir saat sonra, Sovyet hatlarının gerisinde, Janos Kadar tarafından yeni bir «devrimci köylü - işçi hükûmeti»nin kurulduğu bildirildi. Kadar, on gün önce Gerö'nün yerine birinci sekreter olmuş, fakat sonra Nagy'nin kabinesinden çıkarılmıştı.

Macaristan'da savaş on gün kadar daha devam etti; genel grev haftalarca sürdü ve 160 000 göçmen sınırı geçti. Sonunda komünistler, eski durumlarına geldiler. Nagy ve ayaklanmanın kumandanı general Pál Maleter tutuklanarak idam edildiler. Mindszenty, Budapeşte'deki A.B.D. elçiliğine sığındı. Sonra, Birleşmiş Milletler, sovyet müdahalesini suçlayan bir karar aldı.

Yeni başbakan Janos Kadar ve Ferenc Münnich (27 ocak 1958'de Kadar'ın yerine başbakan oldu) eski «millî» komünistler ve sosyal demokratlardan kurulu bir ekibin başına geçtiler. Ülkeden kaçan Rakosi ve Gerö, geçmiş yönetimlerinden dolayı suçlandı. Yeni rejim daha yumuşaktı. Sovyetlerin iktisadî sömürüsü azaldı; kapitalist Batı ile işbirliği siyaseti, dış ticaretin artmasını sağladı ve yaşama seviyesi yükseldi. Fakat iktisadî planlama yine ağır sanayiye yöneldi ve köylülerin büyük bir kısmı, iki büyük hareketle (1959-1960) kolektif çiftliklere dönmeğe zorlandı.

Komünist partisi (1956'dan sonra Macar Sosyalist İşçi partisi) birinci sekreteri olarak kalan Kadar, 1961'de başbakanlığı üstüne aldı. Stalin'cilerin ileri gelenleri partiden çıkarıldı (ağustos 1962) ve nispeten liberalleşmeye gidildi. Mart 1963'te 3 000 kadar siyasî mahkûm için genel af çıkarıldı. Birleşmiş Milletler genel sekreteri U-Thant 1963 temmuzunda Budapeşte'yi ziyaret etti ve Vatikan ile yapılan görüşmelerden (eylül 1964) sonra uzun süredir boş kalan bazı piskoposluklara tayinler yapıldı; fakat Mindszenty'nin durumu değişmedi. Kadar, 1965 temmuzunda başbakanlığı eski arkadaşı Gyula Kallai'ye bıraktı ve partinin politbürosunun başında kalarak, gerçek iktidarı elinde tuttu.

İktidara gelişinin onuncu yıldönümünde (4 kasım 1966) Kadar, «karşıdevrim kurbanları» için çelenkler koydu. Parti gazetesi *Nepszabadsag*, Rakosi'nin 1956 Ayaklanmasını doğuran hataları belirtti. Böylece, 1966'da Macaristan, birçok komünist avrupa ülkesi gibi iktisadî siyasetini daha rasyonel ilkelere dayandırmağa çalıştı. Bu hareketin başlıca sebebi, Macaristan'ın en büyük ticarî ortağı S.S.C.B.'ye karşı birtakım ağır borçlar altına girmesiydi. Bu borçlar, 1956 Ayaklanmasından sonra, yıkılan ülkenin onarımı için alınmıştı.

1965 Sonunda Komünist Merkez komitesinden Rezsö Nyers, üç yıllık dönemde gerçekleştirilecek reformların anahatlarını belirtti; 1966'da bununla ilgili çok az tedbir alındı. Macar basınının açıkladığı bu reformlar, sanayi için daha bağımsız bir yönetim getiriyordu; yöneticilerin gelirleri ve ücretleri, kâr esasına göre tespit edilecekti; fiyatlar da gerçek maliyete göre ayarlanarak değiştirilebilecekti. Tarımda kolektif çiftliklere daha çok muhtariyet tanınması planlandı; aynı zamanda bunlara yavaş yavaş para avansı da verilecekti. Hizmetleri geliştirmek için de ayakkabı imalâthaneleri, güzellik salonları, özel lokantalar gibi yerlerin sayısının artırılması kararlaştırıldı.

İç siyasette önemli bir değişiklik olmadı; fakat yönetici sınıf, huzursuzluklara karşı daha hassas davranmağa başladı. Huzursuzluk 1966'da yiyecek maddelerine, tüketim mallarına ve hizmetlere yapılan bir zamdan sonra ortaya çıkmıştı. Bunun üstüne, bazı işçi topluluklarının ücretini artırmak için çaba harcandı; fakat, sıkı bir iktisadî sistemin sertliği altında ezilen büyük kütlelerin durumunda değişiklik olmadı.

Partinin 1966 kongresinde (28 kasım-3 aralık), topraklarını kolektif çiftliklere kiralayan çiftçilerin tarlalarının kolektif mülkiyete geçirilmesi istendi. Ekonomik reformların uygulanmasında merkezî planlamanın yumuşatılması, serbest teşebbüse de imkân tanınması kararı alındı. Yeni seçim sistemine uygun ilk seçimlerden (19 mart 1967) sonra toplanan Mecliste, eski başbakan Gyula Kallai devlet başkanı seçildi; onun yerine başbakanlığa Jenö Fock getirildi. 1970 Seçimlerinden (25 nisan) sonra da, Fock başbakan kaldı.

EDEBİYAT

Macar dilinin tanınmış ilk büyük eseri olan «*Cenaze Nutku*», 1228 tarihini taşır. Ama Macarca, ancak XVI. yy.ın başında medeniyet ve edebiyat dili oldu: okur yazarlar, özellikle mal mülk sahibi sınıflar uzun süre Latinceyi Macarcaya tercih ettiler. XVI. yy.da, Türkler karşısında uğranan hezimetlerin ve başka yerlerde olduğu gibi halk dilinin kullanılmasını destekleyen Reform hareketinin çifte etkisiyle, bir değişiklik meydana geldi. O tarihten itibaren masalcı G. Heltai (1520'ye doğr.-1575), tarihçi Verancsics, şair S. Tinodi (1510-1556) ile şair Balint Balassa'nın (1554 -1594) adlarına rastlanır. XVII. yy.da katolik tepkiden yararlanan Latince, üstünlük kazandı. Bununla birlikte kardinal Peter Pazmany (1570-1637) *Rehber*'ini, genel vali Esterhazy (1635-1713) mektuplarını, İ. Gyöngyösi (1629-1704) şiirlerini macar dilinde yazdılar. Latince hâkimiyetinin ardından, XVIII. yy.da viyana çevrelerinin etkisiyle yayılan Almancanın geçici önceliği geldi. Macar dilini kullanan değerli yazarların sayısı azdır: L. Amade (1703-1764), G. Radai (1713-1792) ile özellikle lirik şair ve dramaturg cizvit Faludi (1704-1779).

Gerçek rönesans, macar soylularından bir muhafız alayı kuran Marie-Thérèse devrinde başladı; o tarihte G. Bessenyei (1747-1811), J. Karman (1769-1795) klasik biçimlere bağlı kalmakla birlikte, millî konulara yöneldiler. 1790 Anayasa uyanışı sırasında Macarca resmî dil oldu. Nesri geride bırakan şiir, önemli istidatlarla bezendi: F. Verseghy (1757-1822), J. Bacsanyi (1763-1845), V. M. Csokonai (1773-1805) ve Sandor Kisfaludy (1772-1844). Yenici ve millî düşünce XIX. yy.ın ilk yarısında, atılgan «yenilikçi» F. Kazinczy (1759-1831), millî konuları işleyen tiyatronun gerçek kurucusu Karoly Kisfaludy (1788-1830), *Bank Ban*'ın (1815) yazarı J. Katona (1791-1830) ve modern anlamda ilk macar şairi olan M. Vörösmarty ile daha belirgin duruma geldi. Büyük siyasî sarsıntılar ve romantizmin etkisiyle yüzyılın ortasına doğru gelişme hızlandı: bu dönem, çok verimli dramaturg E. Szigligeti (1814-1878); şairlerden J. Garai (1812-1853), J. Erdelyi (1814-1868), J. Arany (1817-1882), S. Petöfi (1823-1849); romancılardan M. Josika (1794-1865), J. Eötvös (1813-1871), Z. Kemeny (1814-1875) ve iyi romancı olduğu kadar parlak bir gazeteci de olan M. Jokai'nin (1825-1904) devridir.

XIX. yy.ın ikinci yarısında ve XX. yy.ın ilk yıllarında macar edebiyatında iki özellik görülür: roman ve tiyatronun önemi artar, romantik lirizm bir ölçüde gözden düşer; millî konuları ihmal ve bir bakıma kozmopolitlik kazanma eğilimi belirir. 1880'e doğru ağır basan alman etkisi daha sonra yerini fransız, ingiliz, rus etkilerine bırakt. Bu dönemin yazarları arasında, dramaturg olarak G. Csiky (1842-1891), J. Rakosi (1842-1929), İ. Toldy (1844-1879), L. Doczi (1845-1919); romancı olarak M. Jokai (1825-1904), K. Mikszath (1847-1910), F. Herczeg (1863-1954), S. Brody (1863-1924), G. Krudy (1878-1933), Z. Moricz (1879-1942), F. Molnar'ı (1878-1952) saymak gerektir. Sembolist Endre Ady (1877-1919), bir sonraki nesil (G. Juhasz [1883-1937]; A. Toth [1886-1928]; E. Szep [1884-1955]; D. Kosztolanyi [1885-1936]; A. Jozsef [1905 -1937]) üstünde silinmez bir etki yarattı.

Aynı zamanda tarihî ve coğrafî bilimler de, P. Hunfalvy (1810-1891), A. Vambery (1832-1913), V. Fraknoi (1843-1924), Z. Beöthy (1848-1922) ve hayatını macar edebiyatı tarihine adayan F. Toldy (1805-1875) gibi bilginler tarafından işlendi.

Birinci Dünya savaşının ve aynı zamanda çifte hükümdarlığın sonunu belirten bozgun, radikal sol kuvvetleri geçici olarak muzaffer kıldı. «Kraliçe Marguerites» devrimi öncesinde, sırasında ve sonrasında, özellikle işte bu yönelim ve komünizm, basında ve edebiyatta kendini kabul ettirdi (ekim 1918). Ertesi yıl, «hıristiyan ve millî» bir yönetim kurulduktan sonra, edebiyat, iktidarı elinde tutan kişilerin emrine uydu, üstelik de yeniden sansür kondu. Bununla birlikte «kansız temizlik» hareketine ve zorla kabul ettirilen fikirlere karşı olan birtakım yazarlar göçü tercih ettiler: F. Molnar; L. Biro (1880-1950); M. Lengyel (doğ. 1880); L. Kassak (doğ. 1887); L. Zilahy (doğ. 1891); A. Koestler (doğ. 1905). Kalanlar da (J. Heltai [öl. 1957 ?]; G. Krudy [1878-1933]; Z. Moricz [1879-1942]; M. Babits [1883-1941] v.d.) görünüşte «millî akım» yasalarına uyarak, yeni bir yazarlar neslinin desteğiyle, daha büyük hürriyetin yollarını açmak için ellerinden geleni yaptılar.

Millî sosyalizm ilkelerinin artan etkisi ve nüfuzuyle manevî direniş yoğunlaştı ve kısa süre sonra edebiyat eserlerinde kendini göstermeğe başladı. Hitler hâkimiyeti bir terör yönetimiyle ortaya çıktı ve halk direnişini teşkilâtlandıran birçok genç yazar, bu rejimin kurbanı oldu: G. Balint; A. Elek; L. Fenyo; A. Gelleri; P. Gulyas; O. György; S. Kemeny; A. Komor; Z. Körmendy; M. Radnoti; G.Saközi v.d.; saymakla bitmez daha niceleri, millî bağımsızlık mücadelesinde can verdiler.

1956 Olaylarından sonra, yazarların çalışma ve yaşama şartlarında köklü bir değişme oldu. «Toplumcu gerçekçilik» ile geleceğin insanını canlandırması gereken «olumlu kahraman» gene el üstünde tutuldu; ama herkese eserini kendi gönlüne göre düşünüp gerçekleştirme hakkı tanındı. Gyula İllyes'in (doğ. 1920) eserinin hâkim olduğu şiir, özellikle Lajos Konya (doğ. 1914), Peter Kuczka (doğ. 1923), Mihaly Vaci (doğ. 1925), İstvan Simon (doğ. 1926), Ferenc Juhasz (doğ. 1928) tarafından işlendi. Nesirde, geçmişin önceki dönemlerini olayların ışığında yeniden değerlendirmeyi deneyen Tibor Dery (doğ. 1894) ile Jozsef Darvas (doğ. 1912), çoğu işçi ve köylü ailelerinden gelen genç romancılara örnek oldular: Endre İlles (doğ. 1902); Gabor Goda (doğ. 1915); Tibor Cseres (doğ. 1915); Lajos Mesterhazi (doğ. 1916); İmre Sarkadi (1921-1961); Ferec Santa (doğ. 1927); Lajos Galambos (doğ. 1929); György Moldova (doğ. 1934); Lajos Barath (doğ. 1935).

Birtakım yazarlar birçok türü birden işlediler: Gyula Hay (doğ. 1900), tiyatro oyunları yazarı Ferenc Jankovich (doğ. 1907) ve şiirler, romanlar, büyük hikâyelerle edebiyat tarihi üstüne geniş incelemeler yayımlayan İstvan Söter (doğ. 1913) gibi.

GÜZEL SANATLAR

Eski Pannonie eyaletinde gelişen roma kültürünün, bugün, özellikle Aquincum'da (Budapeşte) ancak izleri kalmıştır. Göçebelik devri macar sanatı, İskit sanatıyle yakınlık gösterir.

XI. yy.dan XV. yy.a kadar macar sanatı batı üslûbunda büyük ölçüde gelişti. Roman sanatı iri kuleler (Pecs'de dört kule) ve zengin nakışlı ulu kapılarıyle özellik gösterir; bu kapılardan en iyi muhafaza edileni Jak şehrindekidir. En önemli gotik devri anıtı XIV. ve XV. yy.larda inşa edilmiş Kassa (bugün Çekoslovakya'da Koşice) katedralidir. Polikrom ağaç oymacılığı büyük önem kazandı; Matheoc'daki *Çarmıh*, Felsözug'daki *Madonna*, Löcse'deki (bugün Levoça) *Üstat Paulus*. Tunç oymacılığında şaheserler verildi: Kolozsvar'lı György ve Martin'in yaptıkları (Prag'da) Aziz Jirji'nin at üzerindeki heykeli. Ku-

yumculuk ise göz kamaştırıcı bir zenginliğe ulaştı: Aziz Laszlo'nun kutsal emanet mahfazası şeklindeki büstü (1400). Resim sanatı bol eser vermiş, özellikle çok sayıda mihrap arkalığı bırakmıştır. Kolozsvar'lı Thomas'ın (1427'ye doğr.) ve özellikle dramatik primitiflerden M. S. Usta'nın (1506'ya doğr.) eserleri bunların en değerlileridir. Matyas Corvinus (Hunyadi), Budapeşte'de italyan ve macar minyatürcülerinin çalıştıkları bir atelyenin gelişmesine yardım etti.

Rönesans mimarîsi özellikle ülkenin kuzeyinde izler bıraktı (Frics [bugün Çekoslovakya'daki Friçovce] şatosu). Barok mimarîsi bütün ülkeye yayıldı: kiliseler (Buda'da Szent-Anna, Pest'te üniversite kilisesi, Eger'de Fransiskus'cular kilisesi), zengin Gödöllö ve Esterhaza şatoları, Eger, Sopron ve Szekesfehervar'daki mimarlık eserleri. Heykeltıraşlar bu mimarînin güzelleştirilmesine yardım ettiler (J. A. Krauss ve Habenstreit). XIX. yy. başlarında klasik üslûp, mimar L. ve M. Pollak, J. Hild (Macaristan'ın en büyüğü olan Szent-István bazilikasının [Esztergom'da] mimarı) ve heykeltıraş İstvan Ferenczy tarafından temsil edilir. Yeni-gotik üslûbun özellikleri, Steindl'ın eseri olan Budapeşte'deki parlamento binasında ve Buda'daki Balıkçılar burcunda görülür. XX. yy.da modern üslûp daha 1914'ten önce Bela Lajta, sonra B. Arkay ve J. Vago ile ortaya çıkar.

Kalburüstü ressamlar klasik devirde Janos Kupeczky (1667 - 1740) ve A. Manyoki (1673-1756) gibi portrecilerle natürmort ve hayvan ressamı Bogdany'dir (1660-1724). XIX. yy.da Barabas, Borsos gibi portre ressamlarının, L. Paal gibi manzara ressamları yanında, tarihî olayları resimleyenler de çok tutuldu. Mankacsy (1844-1900) Paris'te dinî eserleriyle (*Ecce Homo*) milletlerarası ün kazandı (1844-1900). Açık hava resmi ise Paal Szinyei Merse (1845-1920); C. Ferenczy (1862-1917), sonradan Nagybanya (bugün Baia Mare) okulu tarafından ele alındı. XX. yy. başlarında ressamlarda uzun yıllarını geçirdikleri Paris'in etkileri görülür (Rippl - Ronai, Zichy, J. Koszta, Derkovits, Bela Czobel). Halk sanatı macar kültürünün en belirgin niteliklerinden biridir. Kır hayatının önemi sayesinde bu sanat Macaristan'da tutunmuş ve yakın tarihlere kadar gelişmesini sürdürmüştür. Tunaötesi, Alföld ovası, Transilvanya bölgelerine ve hattâ her köye göre değişik özellikler gösterir. En dikkati çeken eserler, işlenmiş giysilerdir: *szür*, çoban kepeneği, *suba*, koyun yününden yere kadar inen kolsuz üstlük (kap), Matyo halkının (bugün Mesökövesd'de) siyah zemin üzerine yaptığı çok renkli işlemeler, Sarköz'de siyah tül üzerine yapılan çok ince siyah işlemeler, Transilvanya'da Kalotaszeg işleri. Ayrıca, tahta oymacılığının ürettiği eşyalar (sandıklar, ayna kutuları, cilâ silindirleri, çoban değnekleri, terazi kolları, çamaşır tokaçları, örekeler v.b.) özellikle bunların Veszprem'de yapılanları çok çeşitli çömlekçilik eserleri (Mezötur, Szentes), deri eşya (eyerler, terlikler, çizmeler) anılmağa değer. Halk mimarîsi, evleri çevreleyen sıra sıra tahta sütunlar ve sivri çan kuleli güzel ahşap kiliselerde kendini gösterir.

MÜZİK

Macaristan daha Ortaçağda müzik hayatının işlek bir merkeziydi. XVI. yy.a kadar macar müziğinin tek ifade aracı gregoryen şarkısıydı. Turan ezgileri batı müziğiyle çelişiyordu. Batı müziği, XIII. yy.da Pierre Vidal ve Emeric gibi Provence'lı truver'lerle XIII. ve XIV. yy.larda minnesinger'lerle, XV. yy.da fransız-flaman şarkıcılar vasıtasıyle Macaristan'a yerleşmeğe çalıştı. XVI. yy.da besteci Tinodi (1505'e doğr.-1556) ezgilerinde halk türkülerini kullandı, lavtacı V. Bakfark (1507-1576) ise bütün Avrupa'da tanınıyordu. *Hayduk* (sığırtmaç) dansları saraylarda bile çok tutunmuştu. Rakoczy savaşının ilham ettiği *kurutz* şarkısı çingeneler sayesinde bütün ülkeye yayıldı. XVIII. yy.da milliyetçiliğin sembolü haline gelen askere alma dansları (asıl adıyle *verbunkoş* dansları) ortaya çıktı, bale tarzına kayan bu müzik birçok besteciye ilham kaynağı oldu: Bihari, Lavotta (1764-1820), Csarmark (1774 - 1822); bu besteciler aynı şekilde *palotaş* ve *çardaş* (czardas) veya meyhane dansı müziklerinden de ilham aldılar. Ezgileri bakımından gerçekten macar denebilecek ilk operayı *Kral Bela'nın Kaçışı* adlı eseriyle Ruzitska (1788-1869) besteledi. Erkel'in (1810-1893) tarihî operaları, Liszt'in (1811-1886) *Rapsodi*'leri, Mihalovics (1842-1929) halk ezgileriyle Wagner müziğini kaynaştırma çabasına girişen eserleriyle katıksız bir macar üslûbunun meydana çıkmasında yararlı oldular. XX. yy.da Bartok (1881-1945) ve Kodaly (1882'ye doğr.) köy şarkılarını topladılar ve canlı bir macar müziği yarattılar; ilgi çeken çağdaş bir okul (Harsanyi, Lajtha v.b.) bu müziği Batı Avrupası'na kabul ettirdi.

SİNEMA

İkinci Dünya savaşından sonra, kendi ülkesinin dışında parlak bir başarıya ulaşan ilk macar filimlerinden biri, Geza Radvanyi'nin Bela Balasz ile birlikte gerçekleştirdiği *Valand Europa Ban* (Avrupa'nın bir Yerinde) filmidir (1947). Bundan bir yıl sonra, devlet, filim yapımına elkoydu ve stüdyoları millîleştirdi. Millîleştirmeden sonraki ilk dönem değerli eserler açısından zayıftı. Macaristan'da yılda beş altı uzun filim çevrildi; hepsi de ideolojik kalıplara uydurulmuş, sanat değeri bakımından milletlerarası piyasada tutunamayacak nitelikte filimlerdi. Yalnız, bir köy delikanlısının iki savaş arasındaki hayatını anlatan *Talpalatnyi Föla* (Bir Avuç Toprak) [Frigyes Ban, 1948] filmi, dengesini bulmağa çalıştığı belli olan bir sinemadan beklenenı verdi. Daha kaliteli filimler bulmak ve üretimin artışını da (1957'de 12 filim, 1959'da 17 filim çevrilmiştir) görmek için Karoly Makk'ın *Liliomfi*'si (1954), Felix Mariassy'nin *Egy Pikolo Öitogos* (Bir Beyaz Bira, Lutfen) ve *Budapesti Tavasz* (Budapeşte'de Bahar) adlı filimlerini, özellikle de Zoltan Fabri'nin iki filmini (*Atlıkarınca* [Korhinga], 1955 ve *Profesör Hannibal* [Hannibal Tanar Ur], 1956) eklemek gerekir. Birkaç yazar kendilerinden bahsettirdi: Viktor Gertler, Frigeys Ban, Marton Keleti gibi yaşlılar sayılmazsa en gözde isimler: Karoly Makk, Felix Mariassy, Laszlo Ranody, İmre Feher, György Revesz, Zoltan Varkonyi, Janos Hersko, özellikle de dışarıda kendini hepsinden çabuk tanıtacak olan filim yapımcısı Zoltan Fabri'dir. Fabri art arda: *Anna* (1958), *Cehennemde İki Haftaym* (Pustak Es Gelembok) [1961], *Gündüzün Karanlıkları* (1963) filimlerini çevirdi.

1960'tan, özellikle de 1962'den itibaren, macar filimciliğinde önemli bir değişiklik görüldü. Konuların seçiminde daha serbest davranılması, cüretli bir yenilik hareketinin belirtisiydi; bu yeni imkânlardan, Bela Balazs stüdyosunda kısa metrajlarla belge filimleri yaparak tecrübe sahibi olmuş genç yapımcılar yararlanacaktır. Yavaş yavaş, macar filimleri milletlerarası şenliklerde başarılar elde etmeğe başladı; nitekim, genç çek sinemasının ürün vermeğe başlamasından kısa süre sonra yeni bir macar filimleri dalgası görüldü. György Hintsch (*Dehşet*, 1965), Tamas Renyi (*Çıkmaz*, 1966), György Palasthy (*Çifte Ölüm*, 1965), İstvan Gaal (*Anafor*, 1964; *Yeşil Yıllar*, 1965), Ferenc Kardos ve Janos Rozsa (*Sırıtışlar*, 1965), İstvan Szabo (*Tatlı Hayaller Çağı*, 1965; *Baba*, 1967), Ferenc Kosa (*Onbin Güneş*, 1966), Andras Kovacs (*Soğuk Günler*, 1966), Pal Zolnay (*Torba*, 1966) en değerli filim yönetmenleridir. Bu gözde akım, genel olarak çok çeşitli temaları büyük bir açıkyüreklilikle ele almakla nitelendirilebilir (bulanık siyasî ortamda kişi alınyazılarının cesaretle ele alınışı; XX. yy. köylü topluluklarındaki evrimin ortaya konulması, öğrenci, işçi v.b. hayatının tasviri); Zoltan Fabri *Yirmi Saat* (Husz Ora, 1964) veya Janos Hersko (*Söyleşi*, 1963) gibi kimi filim yönetmenleri en anlamlı eserlerini çevirmek için bu uygun akımdan yararlandılar. Birçok değerli uzun filim (*Kantat*, 1963; *Benim Yolum*, 1964) gerçekleştirmiş yeni bir sinemacı Miklos Jancso, 1966'da, 1960 yılları macar sinemasının önemini ve canlılığını ispat eden olgun eserini verdi: *Umutsuzlar* (Szegenylegenyek). 1966'da yapılan filimlerin sayısı yirmiyi buldu. Filim yapımını *Mafilm* adındaki devlet kurumu gerçekleştirir. Bu kurumun kadrosunda uzun filim yapımına ayrılmış dört grup çalışır. Her yapım grubu devletin verdiği yıllık ödeneği kullanır (genellikle, gruplar genel bütçeden beş filim çevirmek için ödenek alır ve bu ödeneği istedikleri gibi kullanabilir). Filimlerin dışarıya dağıtımı *Hungarofilm* tarafından sağlanır.

KURUMLAR

18 Ağustos 1949'da kabul edilen Macaristan anayasası, bir «İşçiler ve Köylüler cumhuriyeti» kurdu. Devletin en yüksek organı olan Millet meclisi, yirmi yaşını doldurmuş vatandaşlar tarafından dört yıl için seçilen 298 milletvekilini kapsar. Bu meclis, Macaristan Halk cumhuriyetinin 21 kişiden kurulu Başkanlık kurulunu seçer; bu kurul, meclisin tatile girdiği dönemlerde parlamentonun görevlerini üstüne alır. Başbakan, Halk Vatan cephesinin teklifiyle seçilir; Vatan cephesi, Sosyalist İşçiler partisiyle sendikaları içine alan bir teşkilâttır. Millet meclisi ve Başkanlık kurulu, her seçim bölgesinde dört yıl için seçilen mahallî meclislerin (*helyi tanacsok*) idaresiyle görevlidir; 1956'dan beri bunların denetleme gücü arttı. İdare bakımından Macaristan, 19 ile (*megyek*) ve 128 kantona (*jarasok*) bölündü.

Macaristan Millet meclisi 11 kasım 1966 tarihli yeni seçim kanunuyle ülkeyi 20 seçim bölgesine ayırdı; adayların birden çok olabileceği esasını kabul etti. Seçim kanunu 1970 ekiminde tekrar yenilendi ve mahallî aday seçimlerinde yüzde 30'dan fazla oy alanların genel seçimde aday olabileceği şartı eklendi.

HABERLEŞME

● *Basın.* XVIII. yy.da doğan macar basını 1848 ihtilâli sırasında Kossuth'un öncülüğü sayesinde büyük hamleler yaptı, 1867'den sonra da olağanüstü bir gelişme gösterdi. 1867'den 1914'e kadar gazetelerin sayısı 80'den 2 000'e yükseldi; bunların 200'ü günlüklerdi. 1918-1938 Döneminin güç şartlarına rağmen, 1939'da 75 günlük gazete, 300 haftalık dergi yayınlarını sürdürmekteydi. İkinci Dünya savaşından sonra bunlardan pek azı varlığını koruyabildi; bugün ise bütün gazete ve dergiler hükûmetin sıkı denetimi altındadır. Budapeşte'de çıkmakta olan gazetelerin (1958) en eskisi, 1872'de *Nepszava* adı altında basın hayatına giren, sonra *Nepkarat* adını alan gazetedir. En büyük tirajlı gazete Budapeşte'de çıkan Komünist partisinin organı *Nepszabadsag*'dır (1956'ya kadar *Szabad* adıyle çıktı).

● *Haber ajansı*, bir tanedir: *Magyar Ta-*

MacARTHUR Japonya'nın teslimine dair evrakı «Missouri» zırhlısında imzalarken (2 eylül 1945)

Foto. Encyclopedia Americana

general MacARTHUR

MACARTNEY
Singleton'un eseri
British museum, Londra

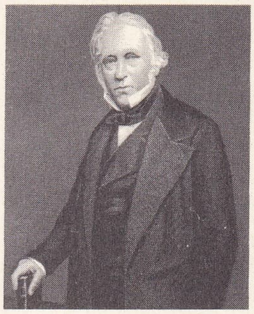

Thomas MACAULAY
Cabinet des Estampes, Paris

MacBRİDE

virati İroda (M.T.İ.); 1881'de kurudu, 1921'de anonim şirket oldu ve 1945'te hükûmete devredildi.

● *Radyo ve televizyon.* Radyo resmî bir kurumdur, televizyon yayını 1955'te başladı. (→ Bibliyo.) [ML]

MACARLAR, fin-ugur halkı; büyük kısmı Macaristan cumhuriyeti topraklarında yaşar.

— Tar. Macaristan halkının çoğunluğu olan Macarlar IX. yy.da Tuna vâdisine yerleştiler ve Fransa'ya kadar uzanan akınlar yaptılar. İslavlar ve Germenlerle karıştıktan sonra X. yy. sonunda Hıristiyanlığı kabul ettiler. (L)

MACARRONA (Juana VARGAS, la — denir), ispanyol flamenko dansçısı (Jerez de la Frontera 1860-Sevilla 1947). Zamanının en ünlü şarkılı kahvelerinde dansetti, çok genç yaşta milletlerarası üne ulaştı. Özellikle, 1889'daki Paris sergisinde dansetmesi için kendisiyle kontrat yapıldı. *Soleares, alegrias* ve *festeros* gibi dans türlerinin uzmanı sayılırdı. (M)

MAC-ARTHUR, esk. **Ormoc,** Filipinler'de liman, Leyte adasının batı kıyısında; 7 500 nüf. Şeker fabrikası. Limanından pirinç ve şeker ihraç edilir. (L)

MacARTHUR (Douglas), amerikan generali (Fort Little Rock, Arkansas 1880-Washington 1964), Filipinler'deki ilk amerikan valisinin oğluydu. 1903'te West Point Harp okulundan istihkâm subayı olarak çıktı. Filipinler'de ve Japonya'da hizmet gördü (1906). Franklin Roosevelt'in yaverliğini yaptı (1906-1908), albay rütbesiyle Birinci Dünya savaşına katıldı. Otuz sekiz yaşında generalliğe yükseldi. Fransız cephesinde iki defa yaralandı. Amerika'ya çağırılmadan önce 1918'de bir tugaya kumanda etti. Amerika'da West Point Harp okulu müdürü oldu (1919). 1935'te hizmetten çekildi. 1940'ta Filipinler'de başkan Quezon'un askerî danışmanlığını yaptı. Temmuz 1941'de bu takımadalardaki kuvvetlerin başkumandanı olarak japon saldırısına karşı savaştı, Corregidor'u ancak mart 1942'de Roosevelt'in verdiği emir üzerine terk ederek Avustralya'ya gitti. 1943'te Güneybatı Pasifik kuvvetlerinin kumandanı oldu. Japonlara karşı kazanılan zaferde başlıca rolü oynadı. Daha sonra Japonya'da işgal birlikleri kumandanı olarak, beş yıl, hemen de tam yetkiyle kaldı ve ülkeyi idare etti. 1950'de Kore'de muharebeye giren Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin kumandanlığına tayin edildi, fakat saldırı ilkesine dayanan davranışı savaşın genişleme tehlikesine yolaçar nitelikte görüldüğünden başkan Truman tarafından görevinden alındı, yerine general Ridgway getirildi (11 nisan 1951). Amerika'ya dönüşünde MacArthur, Eisenhower'ın cumhurbaşkanlığı adaylığını destekledi (1953). [L]

MACARTNEY (George MACARTNEY, — kontu), ingiliz diplomatı (Lissanoure, Antrim [Irlanda] 1737 - Chiswick, Middlesex 1806). Rusya'da olağanüstü elçi (1764), Antiller (1775) ve daha sonra Madras valisi (1780-1786) oldu. Olağanüstü elçi olarak Çin'e gönderildi (1793), fakat Çien Lung tarafından soğuk karşılandığı için hiç bir ticarî antlaşma imzalanamadı. Macartney'in son görevi Kap valiliği (1796) oldu. (L)

MACAS, Ekvador'da kasaba, Morona Santiago ilinin merkezi, Andlar'ın doğu kenarında; 1 100 nüf. (L)

MACAULAY (Thomas Babington MACAULAY, — baronu), ingiliz siyaset adamı ve tarihçisi (Rothley Temple, Leicestershire 1800-Londra 1859). Zachary Macaulay'in oğlu. Koyu bir protestan çevrede yetişti. Cambridge'te şiire karşı kabiliyeti, güzel konuşması ve tenkitçiliğiyle dikkati çekti, *Edinburgh Review*'da çıkan Milton üstüne denemesiyle ün kazandı. 1830'da Whig partisi milletvekili olarak parlamentoya girdi (1834). Hükûmet onu yeni bir kanun kaleme almak üzere 4 yıllığına Hindistan Yüksek meclisine gönderdi. Siyasî hayatının yanı sıra tarih konularıyla yakından ilgilendi. Eserleri arasında, *Lays of Ancient Rome*'u (Eski Roma'dan Baladlar) [1842] ve tamamlanmamış olan *History of England*'ı (İngiltere Tarihi) [5 cilt, 1848-1861] belirtmek gerekir. Bu eserlerin tarihî değeri orta derecede olmakla beraber edebî değeri büyüktür ve Macaulay ingiliz dilinin ustalarından biri sayılır. (L)

MACAULAY (Zachary), ingiliz insanseveri (1768-Londra 1838). Sierra Leone kumpanyasının sekreteriyken, hürriyetlerine kavuşan köleleri kabul için kurulan bu sömürgenin ilk valisi (1793-1799) oldu ve kendini köleliğin kaldırılmasına adadı. (L)

MAC AVOY (Edouard), fransız ressamı (Bordeaux 1905). Özellikle büyük boy portreleriyle tanındı: *Tristan Bernard* (Kahire müzesi); *Jean Cocteau* (Devlet koleksiyonu); *Pierre Larousse* (özel koleksiyon); *Palbo Picasso* (Paris Şehri Güzel Sanatlar müzesi); *François Mauriac* (Boston müzesi), *Papa Johannes XXIII* (Vatikan); *André Gide, Marie Noel* (Art Moderne müzesi), 1964'te, en önemli on bir bağ sahibini birarada gösteren *Bordeaux'ya Saygı* tablosunu yaptı. *Johanny Halliday* portresine kendisi «zamandaş portre» adını vermiştir. Danimarka prensesi *Margrethe ve Kont Henri de Monpezat'nın Portresi* (1967) Amalienborg sarayındadır. Aynı yıl *Başkan Kennedy'nin On Üç Söylevi* adlı on üç taş baskısını resimledi. (L)

MACBETH (öl. Lumphanan, Aberdeenshire 1057), İskoçya kralı (1040-1057), Moray mormaer'iydi (kont); Kenneth III'ün kızı Gruoch ile evli olduğu için İskoçya tahtında hak iddia etti. Bu arzusunu, güçsüz Duncan I'i öldürerek gerçekleştirdi (1040). Kurnaz bir siyaset adamı olduğu için İskoçyalıların çoğuna kendini kabul ettirdiği sanılır. Bu sayede Northumberlandlıların yardımını sağladı, meşru hanedanın birçok hücumuna başarıyle karşı koydu. Fakat 1057'de Duncan'ın oğlu Malcolm Canmore, Lumphanan savaşında Macbeth'i öldürdü. (L)

Macbeth, Shakespeare'in dramı (1605'e doğr.). İskoçya kralı Duncan'ın generalleri, Macbeth ve Banquo, âsilere karşı yaptıkları başarılı bir seferden dönerken, bir fundalıkta üç büyücüyle karşılaşırlar. Büyücüler Macbeth'e kral, Banquo'ya ise oğullarının kral olacağını söyler. Bütün olaylar bu kehanete uygun bir şekilde gelişir. Macbeth, gerek kehanetin etkisiyle, gerekse Lady Macbeth'in kışkırtmasıyle, misafiri Duncan'ı öldürür. Cinayeti işledikten sonra Macbeth dengesini kaybeder, fakat soğukkanlılığını koruyan Lady Macbeth ölünün bulunduğu odaya yalnız giderek parmaklarını kana bular, cinayeti bitişik odada uyuyan iki mabeyincinin üstüne atmak için, kanı bunların yüzüne ve ellerine sürer. Macbeth, büyücülerin kehanetinin gerçekleşmesini önlemek için Banquo'yu öldürtür, fakat vicdan azabı içindedir, kurbanının hayalini bir ziyafette kendi yerini almış olarak görür. Vicdan azabı Lady Macbeth'in de yüreğini sarmakta gecikmez, sonunda aklını kaybeder ve kendini öldürür. Duncan'ın oğlu Malcolm'ın saldırısına uğrayan Macbeth de yenilir ve öldürülür. Malcolm İskoçya kralı ilân edilir.

Macbeth, Shakespeare'in en büyük eserlerinden biridir. Kişilerin ilkel sertliği, bu dramda en yüksek trajik aşamaya ulaşır. Eser, ihtirasın, sonra da vicdan azabının insan ruhunda açtığı yaraların canlı bir tablosunu göz önüne serer. Macbeth'in büyücülerine, Banquo'nun hayaline, Lady Macbeth'in kan lekesine sık sık telmihler yapılır. (→ Bibliyo.) [L]

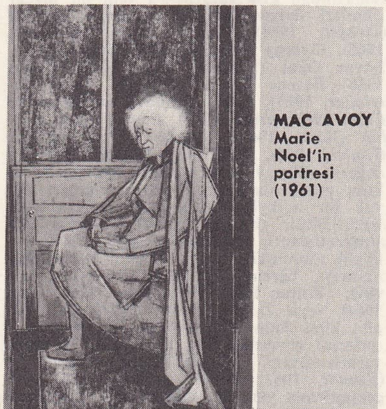

MAC AVOY
Marie Noel'in portresi (1961)

«Macbeth» Jean Vilar (1955)

Orson Welles «Macbeth» rolünde, 1949

MacBRİDE (Sean), irlandalı siyaset adamı (Dublin 1904). Cumhuriyetçi Clann na Poblachta partisinin kurucusudur. Costello kabinesinde dışişleri bakanı oldu (1947 - 1951). 1948'de İngiltere ile olan son bağları da koparmak için görüşmelere girişti. Avrupa teşkilâtlarında, özellikle Avrupa İktisadî İşbirliği teşkilâtında büyük çaba gösterdi. (L)

MACCALUBA, Sicilya'da küçük yanardağlar topluluğu, Agrigento'nun kuzeybatısında, püskürdüğü zaman çamur selleri çıkarır. (L)

MACCARİ (Cesare), italyan ressamı (Siena 1840 - Roma 1919). L. Mussini'nin öğrencisi; dinî ve tarihî süslemelerde XIX. yy. sonunda büyük ün kazandı (Roma'da Senato sarayı, Adliye sarayı; Loreto bazilikasının kubbesi v.b.). [M]

MACCARİ (Mino), italyan ressamı, gravürcüsü ve yazarı (doğ. Siena 1898). Roma Güzel Sanatlar akademisinde gravür profesörü. Sanat yönünden çok değerli, toplumsal ve siyasî hiciv türünde birçok desen yaptı. *Il Mondo* gazetesinde karikatürler çizdi. (M)

MacCARTHY, irlandalı (Batı Münster, Desmond) prens ailesi. XIII. ve XIV. yy.-larda iktidarı Fitzgerald'lar ele geçirince MacCarthy ailesi nüfuzlarını XVIII. yy. sonuna kadar Cork yakınındaki dağlık bölgede sürdürebildi. (L)

MACCHİETTİ (Girolamo, — **del Crocefissaio** denir), italyan ressamı (Floransa 1535 - ay.y. 1592). *Aziz Laurentius'un Öldürülmesi* tablosunu yaptı (Floransa'da,

Foto. Keystone, Hulton, Vaux, A.F.P. «Personage» (LAROUSSE)

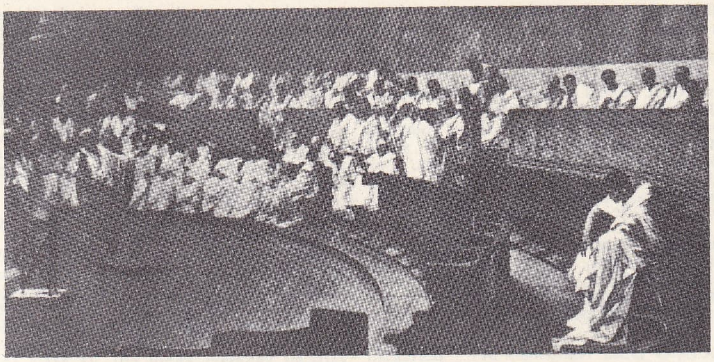

Cesare MACCARİ: Cicero ve Catilina senatoda, senato sarayındaki fresk, Roma

Santa Maria Novella). İsa'nın çarmıha gerilmesi konusunu işleyen tablolarıyle tanınır. (L)

MACCHİO (Karl, — baronu), avusturyalı diplomat (Sibiu, Romanya 1859 - öl. 1945). Roma büyükelçisiydi (1914); İtalya'nın savaşa girmesini (1915) önlemeğe çalıştı. (L)

MACCLESFİELD, Büyük Britanya'da (Cheshire) şehir, Manchester'in güneyinde, *Macclesfield ormanı* yakınında; 36 000 nüf. Kısmen XIII. yy.dan kalma kilise. İpek ve surî dokuma sanayii merkezi. Kâğıt fabrikaları. İlâç sanayii. (L)

Macco, atellan komedilerinin geleneksel kişisi. Kötü tutkuları yüzünden üzücü maceralara sürüklenen pisboğaz, ayyaş, sefih tipi. Napoli tiyatrosundaki Pulcinella'nın atası sayılabilir. (L)

MACCULLOCH (John), iskoçyalı jeolog ve kimyacı (Guernsey 1773 - Penzance yakını, Cornwall 1835). Önceleri kimyacı, sonra Trigonometri servisinde jeolog olarak çalıştı. 1816'da Geological society'nin başkanı 1820'de Royal society üyesi oldu. İskoçya'da jeoloji araştırmaları yaptı ve ülkenin jeoloji haritasını çizdi. (M)

MACCUNN (Hamish), iskoçyalı besteci (Greenock, İskoçya 1868 - Londra 1916). Greenock'ta ve Londra'daki Royal College of Music'te okudu. 1887'de müzik dünyasında çalışmağa başladı. 1888'de genç yaşına rağmen Royal Academy of Music'te armoni hocası oldu ve 1894'e kadar bu görevde kaldı. MacCunn asıl ününü besteciliğine borçludur, eserleri melodi yönünden kuvvetliydi. Aynı zamanda iyi bir orkestra yöneticisi olarak da dikkati çekti. Eserleri gerek şekil, gerek seçtiği konu bakımından iskoçya'ya özgü niteliktedir. Çeşitli eserleri arasında uvertürler (*Dağın ve Denizin Vatanı; Chior Mhor; The Dowie Dens o'Yarrow; Şeytanın Gemisi*), dramatik kantatları (*Lord Ullin'in Kızı; Bonny Kilmeny; Son Halk Ozanının Şiirleri*) ve operaları (*Jeannie Deans* ve *Diarmid*) önemlidir. (M)

MACDİARMİD (Christopher Murray GRIEVE **Hugh** — denir), iskoç yazarı (Langholm 1892). Lirik şiirleri ve hicivleri ile iskoçya edebî rönesansının önderi sayılır. Başlıca eserleri: *Kist of Whistles* (1948); *Selected Poems* (Seçme Şiirler) [1964]; *In Memoriam James Joyce* (James Joyce'un Hatırasına) [1955]. (L)

MacDONALD (ANNE ELİZABETH CAMPBELL BARD, **Betty** — denir), amerikalı kadın yazar (Boulder, Colorado 1908 - Seattle, Washington 1958). Parasız devlet okullarında ve Washington üniversitesinde okudu. 1931'de Federal Hükûmet acentalığında çalışmağa başladı. 1942'de Donald C. MacDonald ile evlenerek işinden ayrıldı ve yazarlığa başladı. İlk kitabı olan *The Egg and I* (Yumurta ve Ben) [1945] onu şöhrete ulaştırdı. Bu eser, ilk kocası Robert E. Heskett ile (1927'de evlenmiş, 1931'de boşanmıştı) birlikte bir tavuk çiftliği kurarken karşılaştığı güçlüklerin çok eğlenceli bir hikâyesidir. Canlı üslûbu, iyimserliği ve esprileri çok beğenildi ve kitabın kısa zamanda bir milyondan fazla nüshası satıldı. Mizahî üslûpla yazdığı diğer eserleri, bir verem hastahanesinde geçirdiği nekahat devresinden söz eden *The Plague and I* (Hastalık ve Ben) [1948], bunalım devresinde iş arayan insanları konu alan *Anybody Can Do Anything* (Herhangi Biri Herhangi Bir İşi Yapabilir) [1950] ve *Onions in the Stew*'dur (Tencerede Kaynayan Soğanlar) [1955]. Betty MacDonald, ayrıca çocuk kitapları da yazdı. Bunların arasında en önemlileri *Nancy and Plum* (Nancy ve Plum) [1952] ve *Mr. Piggle - Wiggle* serisidir (1947-1957). [M]

MACDONALD (George), iskoç yazarı (Huntly - Aberdeenshire 1824-Ashtead 1905). Bir süre papazlık yaptı, sonra edebiyata yöneldi. İlk eseri dramatik bir şiirdir: *With in and Withouth* (İçeride ve Dışarıda) [1856]. Bunu *Poems* (Şiirler) [1857] ve bir peri masalı olan *Phantastes* (1858) izledi. Daha sonra romanlar yazdı: *David Elginbrod* (1862), *Adele Cathcart* (1864), *Alec Forbes of Howglen* (1865), *Robert Falconer* (1886). Romanlarında iskoç köylüleri büyük bir ustalıkla çizilmiştir. (L)

MACDONALD (Jacques Alexandre), Fransa mareşali (Sedan 1765 - Courcelles 1840). 1795'te general oldu, Trebbia'da (19 haziran 1799), sonra İsviçre'de (1800) başarılar kazandı. Moreau'nun dostuydu, bir süre gözden düştü (1804-1809). Wagram muharebesini zaferle sonuçlandırdı ve hemen mareşalliğe yükseltildi; Tarento dukası oldu (temmuz 1809). Leipzig'de (1813) ün kazandı. Napolyon'u tahttan vaz geçmeğe ikna etti (1814), kaderini Bourbon'lara bağladı. (L)

MacDONALD (James Ramsay), ingiliz siyaset adamı (Lossiemouth, Elginshire 1866 Güney Amerika'ya giderken denizde 1937). Gazeteciydi. Sosyalist öğretilerle ilgilendi, 1894'te İndepandant Labour party'ye (Bağımsız İşçi partisi) girdi. Labour party'nin (İşçi partisi) kuruluşunda (1819) teşkilâtlanmasında katkısı büyük oldu, reformcu öğretinin hazırlanmasında çalıştı. İşçi partisinden milletvekili seçildi (1906), partinin lideri oldu (1911). İnanmış bir barışçıydı. Halkın düşmanlığına hedef olmayı göze alarak, 1914'te yurdunun savaşa girmesine karşı çıktı. 1917'de ihtilâller Avrupa'yı sarsmağa başladığı sırada şiddet hareketlerini yerdi. İhtilâlci harekete karşı evrimci bir sosyalizm anlayışı öne sürdü.

Öğretisine içtenlik ve dürüstlükle bağlı kalması sayesinde, yeniden halkın gözüne girdi. İşçi partisi parlamentoda küçük bir çoğunluk sağlayınca İngiltere'de ilk sosyalist hükûmetin başına geçti (1924). Barış antlaşmalarında ağır basan öç duygusunu suçlayarak savaşın doğuracağı sıkıntıları gidermeğe çalıştı. Uzlaştırıcı çalışmaları Avrupa'da bir ölçüde rahatlık yarattı, buna karşılık, S.S.C.B. ile normal ilişkiler kurmak istemesi ve partisinin sol kanadındaki kaynaşma yüzünden, muhalefet tarafından bolşeviklerin adamı ilân edildi ve iktidardan düşürüldü (kasım 1924). İktisadî sıkıntıların etkisiyle İşçi partisi 1929'da çoğunluğu alarak iktidara gelir gelmez, felâket halini alan iktisadî buhranla savaşmak zorunda kaldı. 1931 ilkbaharında İngiltere'deki işsiz sayısı üç milyonu bulmuş, Devletin malî yükü ezici bir hal almıştı. İflâs tehlikesi karşısında başbakan, önce askerî masrafları ve işsizlik ödeneklerini kısıtlayarak her türlü tasarruf tedbirine başvurdu, ayrıca öbür partilere bağlı kişilerin de hükûmette görev almalarını sağladı. Böylece 1931-1935 arasında, kendi başkanlığı altında bir millî birlik kabinesi kurdu. Bu tutumu parti içinde büyük bir hizbin başkaldırmasına yolaçtı. Bedenen yıpranan ve arkadaşları tarafından şiddetle tenkit edilen MacDonald, 1935'te başbakanlığı muhafazakâr Stanley Baldwin'e bıraktı. (L)

MacDONALD (Jeannette), amerikalı kadın şarkıcı ve sinema oyuncusu (Philadelphia 1907 - Houston 1965). Hollywood'un müzikli komedi ve şarkılı filim yıldızlarının en ünlülerindendi. Nelson Eddy ve Maurice Chevalier ile oynadı. Başlıca filmleri: *Aşk Resmigeçiti* (Love Parade) [1929]; *One Hour With You* (Seninle Bir Saat) [1932]. (L)

MACDONALD (sir John Alexander), kanadalı siyaset adamı (Glasgow 1815 - Ottawa 1891). Muhafazakâr milletvekili (1844), Kanada başsavcısı oldu (1854-1864). Ayrı koloniler arasında federasyon kurulması görüşünü savundu. Kanada dominyonunun kuruluşundan (mart 1867) sonra ilk hükûmetin başkanlığını yaptı (1867-1873). Batıya doğru genişleme taraflısı idi (Hudson şirketi tekelinin kaldırılması, 1869; Riel isyanının bastırılmasından sonra Manitoba'nın Kanada'ya bağlanması, 1870; İngiliz Kolombiyası ile birleşme, 1871). Londra ile iyi ilişkiler kurarak ingiliz birliklerinin çekilmesini sağladı (1871). İktidara geldikten sonra (1878-1891) ikinci Riel isyanını bastırdı (1885), C.P.R.'yi (Kanada - Pasifik demiryolu) tamamladı (1886). Kuzeybatı topraklarının koloni haline getirilmesini sağladı ve himayecilik siyaseti güttü. (L)

MacDONALD (Wilson), kanadalı şair (Cheapside, Ontario 1880 - Toronto 1967). Lirik şiirlerinde bir güzelliğe ve duyarlığa dayanan insanî değerleri yüceltti. Başlıca kitapları: *The Song of the Prairie Land* (Kırlar Ülkesinin Türküsü) [1918]; *The Miracle Songs of Jesus* (İsa'nın Mucize Türküleri) [1921]; *Out of the Wilderness* (Çölden Uzakta) [1926]; *A Flagon of Beauty* (Bir

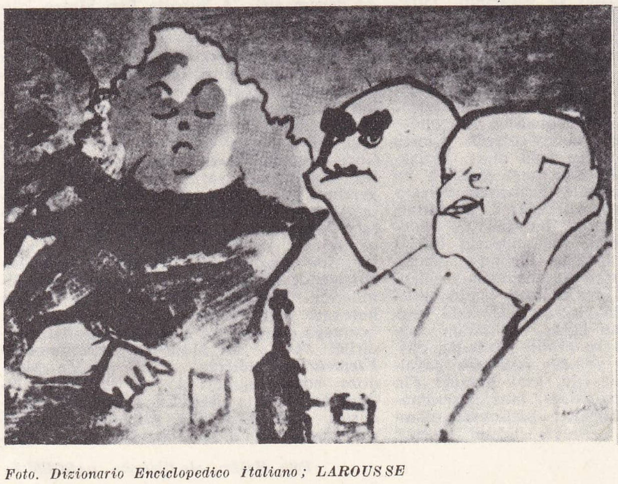

Mine MACCARİ'nin bir tablosu

MACDIARMID

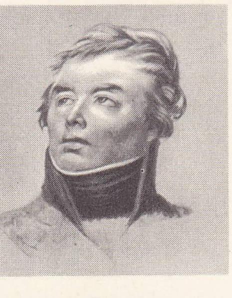

mareşal MACDONALD David'den Cabinet des Estampes, Paris

James Ramsay MacDONALD

Foto. Dizionario Enciclopedico İtaliano; LAROUSSE

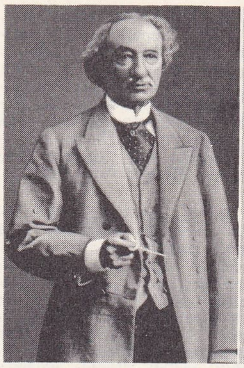

sir John Alexander MACDONALD

Şişe Güzellik) [1931]; *The Lyric Year* (Lirik Yıl) [1952]. (L)

MACDONNELL, Ortaçağda Ulster'e (İskoçya) yerleşmiş köklü ve güçlü aile. «Adalar senyörü» diye adlandırılan bu ailenin liderleri XV. yy.a kadar hâkim bir prens gibi hükûmeti yönettiler; James I'in 1427'de, James IV'ün de 1499'da giriştikleri baskı hareketleri bu bağımsızlığı parçaladı. İç savaş sırasında Macdonnell'ler, Batı İskoçya'nın öteki büyük ailesi olan Macdonald'larla anlaşarak toprak kiracılarına karşı (covenanters) kral Charles I'i desteklediler. (L)

MACDONNELL RANGES, Orta Avustralya'da (Kuzey Toprakları) yükseklikler. Oğlak dönencesi enleminde; 1 510 m. (L)

MacDOUGALL (sir Patrich Leonard), ingiliz generali (Boulogne, Fransa 1819-Kingston Hill, Surrey, İngiltere 1894). Edinburgh Askerî Yüksek okulunda okudu. 1844-1854 Arasında Kanada'da alay subayı, 1854-1855 ve 1856-1858 yıllarında Sandhurst'teki Kraliyet Askerî Yüksek okulunda idare memuru, 1865-1869 yıllarında ise general rütbesiyle Kanada Milis kuvvetleri kumandan yardımcısı oldu. 1866'daki Fenian ayaklanmasında milis kuvvetlerini büyük bir titizlikle teşkilâtlandırdı. 1873'ten 1878'e kadar Millî Savunma bakanlığında istihbarat şefi olarak çalıştı. 1878'de Kanada'da Dominyon kuvvetleri kumandanlığına tayin edildi. 1883'te İngiltere'ye döndü ve iki yıl sonra emekli oldu. Tarihî ve askerî konularda birçok eser verdi. Bunlardan, ***The Theory of War: Illustrated by Numerous Examples from Military History*** (Askerî Tarihten Alınan Örneklerle Savaş Teorisi) [1856; 2. baskı 1858] çok yararlanılan bir ders kitabıdır. (M)

MacDOWELL (Edward), amerikalı besteci (New York 1861 -ay.y. 1908). Piyano için iki konçerto, üç senfonik şiir, piyano sonat ve süitleri, melodiler ve Kuzey Amerika'nın yerli müziğinden yararlandığı ünlü *Indian Suite*'i besteledi. (L)

MACE (Thomas), ingiliz lavtacısı (Cambridge 1613'e doğr. - 1709). Kendini, Dowland ile (Jacques Gaultier'nin İngiltere'de temsilcisi olduğu) fransız lavtacıları geleneğinin mirasçısı kabul eder. Pedagoji tecrübelerini ve çağının müzik bilgisini *Musick's Monument* (Müzik Anıtı) adlı önemli eserinde özetledi (1676). Fanteziler ve ağır danslara rağbet etti. (L)

Joannette MacDONALD ve Maurice Chevalier «Lieutenant Souriant»da (1941) Lubitsch'in yönettiği operet

MACEDO (Francisco DE SANTO AGOSTİNHO DE), portekizli yazar (Coimbra 1594 - Padova 1681). Cizvit (1630), sonra fransisken (1638) oldu. Portekiz ile İspanya'nın ayrılmasıyle sonuçlanan (1640) siyasî olaylara büyük ölçüde karıştı; Roma'da (1658), sonra Padova'da ilâhiyat profesörlüğü yaptı. Çok verimli bir yazardı; geniş bilgisiyle çağdaşlarını etkiledi. Başlıca eseri: *Epitome Cronologico*'dur (Kronoloji Elkitabı). [L]

MACEDO (Joaquim Manuel DE), brezilyalı yazar (İtaboraí, Rio de Janeiro 1820-ay. y. 1882). Birçok roman (*A Moreninha* [Zenci Kız Çocuğu], 1945), piyes ve şiir (*A Nebulosa* [Kederli Kadın], 1957) yazdı. (L)

MACEDO (José Agostinho DE), portekizli yazar (Beja 1761 - Pedrouços, Lizbon yakınları 1831). Eski rejimden yanaydı, liberal görüşlere düşmandı. Portekiz naip prensinin papazı (1810) ve krallık tarihçisi (1830) oldu. Dinî hatip, şair ve yergi yazarı olarak, önemli olduğu kadar da tartışma götürür eserler bıraktı. Başlıca eserleri: Camoes'in *Lusiadas*'ını bastırmak için yazdığı *Oriente* (Doğu) [1814]; yergi şiiri *Os Burros* (Eşekler) [1827] ve 1900'de yayımlanan *Cartas Filosoficas a Atico* (Attike'de Felsefî Mektuplar). [L]

MACEDONSKİ (Alexandru), rumen yazarı (Craiova 1854-Bükreş 1920). Devrinin en iyi şairlerine karşı giriştiği saldırılar (özellikle Alexandri ve Eminescu) ve hanedana karşı davranışları ile halkı kendine düşman etti. Paris'e gitmeğe karar verdi. 1912'ye kadar Paris'te bohem hayatı yaşadı, sonra Bükreş'e döndü ve Din İşleri bakanlığında görev aldı. Hayatını yansıtan sıkıntılı, tutkulu, tumturaklı eserler bıraktı. 1882'de *Poezii*'sini (Şiirler), 1895'te Baudelaire ve parnasse etkisinin karıştığı *Excelsior* adlı kitabını yayımladı. *Rondoların Şiiri* (1920) adlı eserden *Noptile* (Geceler) dizisi önemlidir. Nesir olarak bir hikâye kitabı (*Altın Kitap*, 1902) ve Paris'te *Calvaire de Feu* (Ateş İşkencesi) [1906] adlı bir roman (*Thalassa* adıyle Rumenceye çevrildi [1916]) yayımladı. (L)

MACEİO, Brezilya'da şehir. Alagoas eyaletinin merkezi, Atlas okyanusu kıyısında; 212 000 nüf. Limanından şeker ve pamuk ihraç edilir. Tütün işlenmesi. (L)

MACELLAN (Fernao DE), İspanya hesabına çalışmış portekizli denizci (1480-Mactan, Filipinler 1521). Macellan adının yazılışı kesinlikle bilinmemektedir (portekiz belgelerinde *de Magalhais;* kendi imzasına bakılırsa *Maghallanes* veya *Maghellanes;* ispanyolcada ise *Fernando de Magallanes*). Macellan'ın doğum yeri konusuna gelince, çoğunluk Sabrosa (Tras-os-Montes ili) üstünde dururken, sayıları hiç de az olmayan başka bilim adamları Oporto'yu ileri sürmektedir. Soylu bir aileden geldiği konusunda herkes birleşmektedir. Macellan önce, portekiz donanmasına yazıldı; 1505'te ilk defa Hindistan'a gitti; 1506'da Kananur deniz savaşına katıldı ve yaralandı. 1507'de Lizbon'a döndü; 1509'da Malakka'yı fethetmek amacıyle gönderilen Sequeira kumandasındaki donanma ile yeniden Hindistan yolunu tuttu, ama bu teşebbüs başarısızlıkla sonuçlandı; dönüşte gemisi battıysa da, Macellan yurduna dönmeyi başardı. 1511'de kral naibi Albuquerque kumandasındaki donanmada, subay olarak üçüncü defa Hindistan'a doğru yola çıktı. Malakka'ya karşı (bugün Singapur) girişilen bu başarılı sefer sırasında Francisco Serraro ile tanıştı. Serraro, ilk olarak kendisine, doğudan olduğu kadar batıdan da giderek Spezie adalarına varılabileceği fikrini verdi. Macellan, 1512'de Lizbon'a döndü, 1513'te Fas'ta savaştı ve dizinden yaralandı (bu yüzden sol ayağı sakat kaldı); getirilen malların bir kısmını satmakla suçlandı; suçsuzluğuna karar verilmesine rağmen, soylu sınıfın ve kralın gözünden düştü; daha sonraki yıllarda kurduğu hayalleri gerçekleştirmek için, kral Manuel I'in desteğini sağlamağa çalıştı, ama başaramadı. Kral ile görüşmeleri bütünüyle olumsuz sonuçlanınca, çevreyle ilgisini keserek sessiz bir hayat sürmeğe başladı; kendini kozmografya ve denizcilik çalışmalarına verdi; bu çalışmalar sırasında, dostu Serrao'nun ve astronom Ruy Faleiro'nun öğütlerinden, alman kozmografı Martin Behaim'in sezgilerinden yararlandı; bir tüccarın gönderdiği mektuptan Güney yarıkürede bir boğazın bulunduğunu haber aldı. Boğazın varlığına iyice inandıktan sonra, 1517 sonbaharında Sevilla'ya gitti ve İspanya'nın hizmetine girdi; Diego Barbosa'nın kızı Beatriz ile evlendi. Diego Barbosa ve Beatriz'in kardeşi tarafından desteklendi. Yönetici Juan de Aranda Macellan'ın tasarısıyle ilgilendi ve onu Valladolid'de, sonradan imparator olan Karl V ile görüştürdü. Burgos piskoposu Fonseca'nın yardımı ile Krallık meclisi Macellan'ı desteklemeğe karar verdi. Ayrıca C. de Haro adlı zengin bir armatör Macellan'a para yardımı yapmayı kabul etti. 22 Mart 1518'de Karl V, Macellan'a bilinmeyen denizlerde dolaşma imtiyaz ve tekelini, sağlanacak gelirlerin yirmide biri ile keşfedilecek toprakların valiliğini verdi; sefer için, tayfaları ve kumanyasıyle birlikte beş gemi hazırlattı. Sefer hazırlığı sırasında çeşitli güçlükler ortaya çıktı (Macellan gemilerine ancak altmış portekizli alabilecekti); bununla birlikte Ruy Faleiro seferden vaz geçtikten sonra kral, denetlemek amacıyle yanlarına birkaç görevli (*veedores, contadores*) kattı. Ayrıca gemiler eski ve bakımsızdı. Gemilerin en büyüğü, kralın uzaktan akrabası olan soylu Juan de Cartagena kumandasındaki 120 t'luk *San Antonio* idi (Juan de Cartagena, aynı zamanda sefer müfettişiydi); amiral gemisi *Trinidad* 110, G. Quesada kumandasındaki *Concepcion* da 90 tonluktu. 85 Tonluk *Victoria*, seferin malî işlerini yöneten kaptan L. de Mendoza'nın, 75 tonluk *Santiago* ise Joao Serrao kumandasındaydı. Tayfaların sayısı 265'ti. Bunlardan italyan Antonio Pigafetta seferin günlüğünü tuttu ve Macellan'ın sekreterliğini yaptı. Sefere katılanlar arasında Macellan'ın güvendiği başlıca kişiler şunlardı: kayınbiraderi Duarte Barbosa, Alvaro de Mesquita, J. Serrao, Gomez de Espinosa ve Hindistan seferinden beri yanından ayrılmayan sumatralı esir Enrique. 10 Ağustos 1519'da beş gemi Sevilla'dan kalkarak Sanlucar'a gitti; olağanüstü yolculuk, 20 eylülde Sanlucar'dan başladı. Daha başlangıçtan itibaren kendilerine Juan de Cartagena'yı baş seçen ispanyollarla Macellan arasında seferi yürütme konusunda anlaşmazlık çıktı; ayrıca Don Juan kendini Macellan ile eşit görüyordu; oysa içine kapanık bir insan olan Macellan hiç kimseye açıklama yapmak istemiyor, tersine herkesin tartışmasız kendine boyun eğmesini istiyordu. Bu gergin ve düşmanca hava içinde, durumu tenkide kalkışan Juan de Cartagena, Macellan tarafından zincire vuruldu ve *San Antonio*'nun yönetimi A. de Coca'ya verildi. 29 Kasım 1519'da Brezilya'ya, 13 aralıkta da Rio körfezine ulaşıldı ve Güney Amerika kıyıları boyunca yola devam edildi. Ama Rio della Plata ağzındaki gezi büyük hayal kırıklığına yolaçtı. Bununla birlikte, Macellan, *Trinidad* adlı gemisiyle yolculuğa devam etti. 24 Şubatta San Mateo körfezine, nisan 1520'de Patagonya'daki San Julian limanına (yaklş. 49° 30′ güney) ulaştı ve Güney yarıküresinde kış başladığı için, mevsimi burada geçirmeğe karar verdi. Burada soğuk, yoksunluklar ve Macellan'a karşı başgösteren güvensizlik yüzünden tayfalar arasında büyük bir isyan çıktı (2-7 nisan 1520); J. de Cartagena, Coca ve Quesada adlı üç kaptanın bindiği bir sandal, gece yarısı *San Antonio*'ya (bu geminin kumandası o sırada A. de Mesquita'ya verilmişti) yanaştı; kaptanlar Mesquita'yı esir aldılar, bir tayfayı öldürdüler ve gemiyi ele geçirdiler; daha sonra üç kaptan *San Antonio*'nun yönetimini Juan Sebastian de El Cano'ya bırakarak, kendi gemilerine döndüler. Macellan hemen karşı harekete geçti; âsiler gece yarısı pazarlığı bozmağa çalıştılar, bir sandala beş kişi bindirildi ve L. de Mondeza yönetimindeki *Victoria*'ya saldırıya geçildi. L. de Mendoza boyun eğmeyi kabul etmeyince öldürüldü. Duarte Barbosa geminin kumandasını eline aldı; öte yandan, Quesada'nın *Concepcion*'u ile *San Antonio* ve *San*-

Foto. Hulton, «le Cinéma» (LAROUSSE)

tiago teslim oldu. Quesada hemen yargılanarak başı kesildi. Juan de Cartagena ise San Julian'da karaya çıkarıldı. 5 Ay demirli kaldıktan ve bir kaza sonucunda *Santiago*'yu kaybettikten sonra başlıca düşmanlarından kurtulan Macellan, 24 ağustos 1520'de yoluna devam etti. Sonunda (21 ekimde), boğazın ucundaki Las Virgenes burnu göründü. Mesquita'nın yetkileri elinden alındıktan sonra, tayfalarının çoğu tarafından terk edilen *San Antonio* gemisi, daha ileriye gitmenin imkansız olduğu gerekçesiyle gene Mesquita'nın yönetiminde İspanya'ya döndü. Yalnız üç gemiyle kalan Macellan, boğazı geçtikten sonra, 28 kasım 1520'de Büyük Okyanus'a çıktı. Macellan yanında kalanlara, verdikleri sözü hatırlatarak, kösele yemek zorunda kalsalar bile mutlaka yola devam etmek zorunda olduklarını hatırlattı. Büyük Okyanus'a çıktıktan sonra süren üç ay yirmi günlük yolculuk (kuzeybatı yönünde ilerlediler), büyük yokluk ve güçlükler içinde geçti. Talih eseri olarak deniz çok sakindi. Onun için Macellan, bu denize *Pasifik okyanusu* adını verdi. Pasifik'teki yolculuk sırasında üzerinde insan ve hayvan yaşamayan adacıklardan başka bir şeye rastlamadılar. İskorbüt hastalığından yirmi kadar adamı öldükten sonra Macellan, 6 mart 1521'de bir adaya vardı (Guam, Mariana adaları). Kısa bir süre sonra, Filipin adalarını buldu ve bu adalara San Lazaro adını verdi. Bu adalardan birinde (Massava) kölesi Enrique yerlilerin konuştuğu dilden birkaç kelime anlayınca, Macellan Molük adalarına vardıklarını sandı. 7 Nisanda üç gemi Cebu'ya ulaştı, burada Macellan, kral Humabon ile görüşerek dost oldu; kral Humabon Katolikliği ve ispanyol hâkimiyetini kabul etti; daha sonra Cebu'nun karşısındaki Mactan adasının kralıyle yapılacak bir savaşta, krala yardım edeceğine söz verdi; yanına altmış adam alarak kumsalda ilerlemeğe başladı (27 nisan). Ok yağmuruna tutulunca İspanyollar şalupalara doğru çekilmek zorunda kaldılar ve diz boyu su içinde savaştılar; ağır zırhlar giymiş olan Macellan adamlarının geri çekilmesini sağlamak için öne atıldı, yaralanarak suya yıkıldı ve öldürüldü. Cesedi alınamadı. Macellan'ın ölümünden sonra, kumandayı Duarte Barbosa ve Serrao aldılar; ama Cebu kralı, onları tuzağa düşürerek birçok adamları ile birlikte öldürttü. Başsız kalan tayfalar demir aldılar; bu arada El Cano'nun yönetimine verilen *Concepcion*, düşman eline geçmesin diye tayfalar tarafından batırıldı; Gomez de Espinosa, *Trinidad*'ın, El Cano ise *Victoria*'nın kaptanlığına getirildi. Ternate yakınında, kısa bir süre sonra, gemiciler ayrılmağa karar verdiler; *Trinidad*, Büyük Okyanus'u yeniden aşmayı denedi ve bütün tayfalarıyle birlikte battı; buna karşılık El Cano kumandasındaki *Victoria*, Hint okyanusuna ulaştı; Güney Afrika burnunu tekrar döndükten sonra, 6 eylül 1522'de gemi yalnız on sekiz tayfayle San Lucar'a geldi. Karl V, Valladolid'de parlak bir törenle denizcileri kabul etti; oysa *San Antonio*'dan kaçan tayfalar daha önce İspanya'ya ulaşmışlar ve olayları değiştirerek anlatmışlardı (Mesquita hemen tutuklanmıştı). Yolculuğun başarısı ispanyol El Cano'ya mal edilmiş olmasına rağmen, Pigafetta, kısa süre içinde bütün Avrupa'da tanınan ünlü bir seyahatname yazdı ve Macellan'ın gerçek yeteneklerini ortaya koydu. Macellan bugün, insanlık tarihinin en ünlü denizcilerinden biri sayılmaktadır. Kristof Kolomb insanlığa yeni bir dünya armağan etmişti. Macellan ise, insan iradesinin imkânsız gibi görülen teşebbüslerin üstesinden gelebileceğini ispatlamıştı. (→ Bibliyo.) [M]

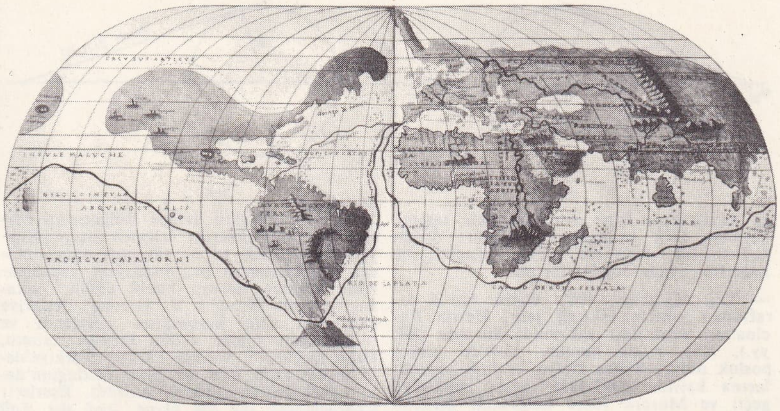

MACELLAN'ın güzergâhı
XVI. yy. haritası
Bibliothèque Nationale, Paris

Macellan'ın seyahatinden bir görünüş
Tierry de Bry'nin eseri

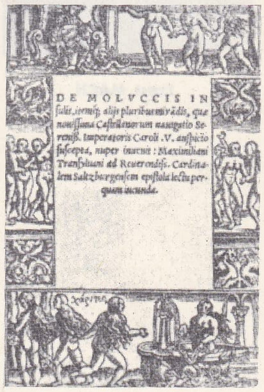

Maximilianus Transylvanus'un eserinin kapağı (Köln, 1523)

MACELLAN boğazı, Atlas okyanusu ile Büyük Okyanus'u Güney Amerika kıtasıyle, onun güney ucunun uzantısı olan takımadalar arasında birbirine bağlayan boğaz. 583 km uzunluğunda olan boğaz, güneye doğru büyük bir eğri çizen, çeşitli genişlikte fiyordlar dizisinden meydana gelir. 1520'de Macellan tarafından bulundu. Kıyılarındaki tek önemli liman Punta Arenas'tır (Şili). — *Macellan ili* (*Şili*), ülkenin güney ucunda uzanır; 68 500 nüf. İdare merkezi, *Punta Arenas*. (L)

Macellan eyaleti. Zool. Agassiz'e göre Şili, Patagonya, Ateş Ülkesi ve Falkland adalarını kapsayan zoolojik bölge. (L)

MACENTA, Gine'de şehir, Liberya yakınında, seçim çevresi merkezi; 12 000 nüf. Ordugâh. Bölgede elmas madenleri. Kahve işletmeleri. — *Macenta seçim çevresi,* 123 000 nüf. (L)

MACEO (Antonio), kübalı vatansever (Santiago, Küba 1848-Mariel yakınları 1896). İspanya'ya karşı yapılan Onyıl savaşlarında (1868-1878) üstün bir general olarak dikkati çeken Maceo, El Zanjon antlaşmasını imzalamayı reddetti ve Küba meselesini görüşmek üzere dış ülkelere gitti. 1895'te memleketini bağımsızlığa kavuşturmak üzere Küba'ya döndü, fakat ispanyol kuvvetleri tarafından kuşatılarak öldürüldü. — Kardeşi JOSE RAPHAEL MACEO da (1846-1896), kendisi gibi Onyıl savaşlarında ve 1895 Ayaklanmasında önemli rol oynadı, fakat o da bu son çarpışmada hayatını kaybetti. (M)

MACER, Orta Tunus'ta berberî kabilesi, Kayrevan'ın batı ve güneybatısında yaşar. Macer kabilesi eskiden yarıgöçebeydi. (L)

MACER (Aemilius). Bk. AEMİLİUS MACER.

MACER (Clodius). Bk. CLODİUS MACER.

MACERA i. (ar. *mā*, edat ve *cerā*, olan, geçen şey'den *mā-cerā*). Bir kimsenin başından tesadüfen geçen ilgi çekici olay: *Şu macerayı işittim birinden, üç sene var / Olur ki dinleyecek bir meraklı kimse çıkar* (M.Â. Ersoy). *Saat kaçta oldu bu macera?* (B. Felek). ‖ Tehlikeye atılmaktan hoşlanan kimseleri çeken sonu belirsiz heyecanlı yaşayış, serüven: *On yıl ne yaptı? Nerelerdeydi? Sorsam, bu uzun macerayı bana anlatabilecek mi?* (Y.K. Karaosmanoğlu). ‖ Yalnız zevk aranan, gelip geçici aşk ilişkisi: *Yaşı yirmi beşe gelmiş, beş senelik hayatının bir kısmını maceralar içinde sürüklemiş, bir kısmını kocasının evinde geçirmiş bir kadın* (R.N. Güntekin).

— ÇEŞ. DEY. *Macera aramak,* sonu belirsiz ve heyecanlı bir hayat peşinde koşmak. ‖ *Maceraya atılmak,* sonucunun ne olacağı kestirilemeyen bir işe teşebbüs etmek. ‖ *Aşk macerası*. Bk. AŞK.

— Ed. *Macera romanı,* konusunu hareketli, heyecanlı, sürükleyici olaylardan alan roman türü.

— Sin. *Macera filmi,* heyecanlı ve tehlikeli olaylarla, büyük maceraları konu alan filim.

◆ **Maceralı** sıf. Maceralarla dolu olan: *Maceralı bir hayat*. (M)

MACERACI sıf. ve i. (*macera*'dan *macera-cı*). Maceraya atılmaktan hoşlanan, serüvenci (kimse). [M]

MACERAPEREST blş. sıf. ve i. (ar. *mācerā* ve fars. *perest*'ten *mācerā-perest*). Maceralı hayattan hoşlanan, serüvenlere atılmayı seven: *Maceraperest bir genç*. (M)

MACERATA, İtalya'da şehir, Marche'de, il idare merkezi; 42 100 nüf. Üniversite. Potenza ile Chienti vâdileri arasında yer alan Macerata, bir tarım merkezidir. XIV. yy.dan kalma sur; XVI. yy.dan kalma yapılar (Loggia dei Mercanti; saray). — *Macerata ili,* 291 400 nüf. Chienti ile Poten-

Ferdinand MACELLAN

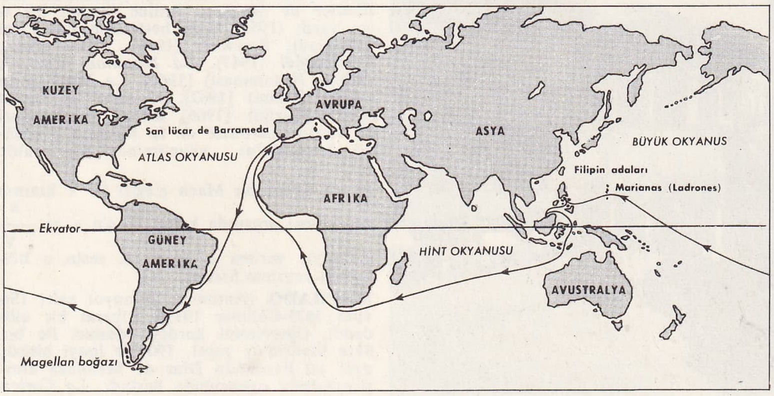

MACELLAN'ın seyahat güzergâhı

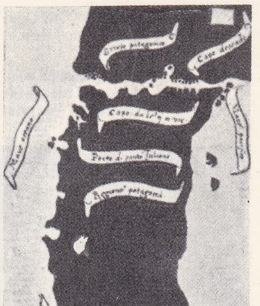

MACELLAN boğazı
Antonis Pigafetta'nın elyazma eserinden, Milano

Foto. Encyclopedia Americana

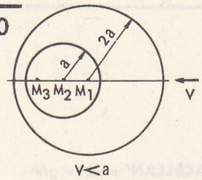

şek. 1

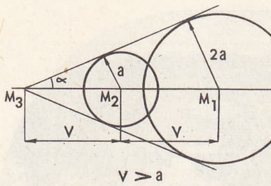

şek. 2

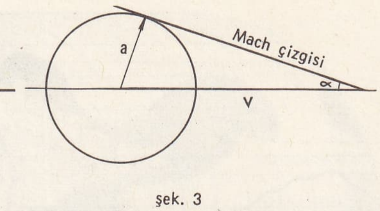

şek. 3

Mach çizgi ve konisi

za havzalarını içine alır. Özellikle tarıma dayanan gelir kaynakları çeşitlidir: dağda hayvancılık; tepelerde meyve ağaçları ve bağcılık; ovada buğday tarımı.

— Tar. Macerata, 408'e doğru Alarik tarafından yıkılan eskiçağ şehri Helvia Recina'nın kalıntıları yakınında kuruldu (XI. yy.). XII. yy.da komün, 1320'de piskoposluk oldu, 1860'ta İtalya krallığı topraklarına katıldı. 1797-1815 Arası Fransa'ya geçti ve Musone idare bölgesinin merkezi oldu. (L)

Ernst MACH

MACFADYENA i. Amerika'da tropikler dolaylarında yetişen ağaç. (*Bignoniaceae* familyasından.) [L]

MACFARREN (sir George Alexander), ingiliz bestecisi (Londra 1813-ay.y. 1887). Kraliyet Müzik akademisinin yönetmeni oldu (1875) aynı yıl Cambridge'te müzik öğretmenliği yaptı. Sekiz senfoni, operalar, kantatlar ve oratoryolar besteledi, birçok eski eseri yeniden yayımladı (Purcell'ın *Dido ve Aeneas*'ı), ayrıca nazarî eserleri de vardır. —Kardeşi WALTER CECİL (Londra 1826- ay.y. 1905), iki âyin müziği, kantatlar, melodiler, piyano parçaları v.b. besteledi. (L)

MACGAHAN (Januarius Aloysius), amerikalı gazeteci (New Lexington yakınları, Ohio 1844 - İstanbul 1878). Önce Amerika'da çeşitli işlerde çalıştı, sonra Avrupa'ya giderek Brüksel'de hukuk okudu. 1870'te Fransa ile Prusya arasındaki savaşın başlaması üstüne New York *Herald*'ın muhabiri sıfatıyle savaş meydanına giderek Bourbaki'nin ordusunu izledi. Bordeaux ve Lyon'a ziyaretleri sırasında rahipler, krallar ve cumhurbaşkanlarıyle yaptığı görüşmeler hayli ilgi topladı. Bütün komün dönemi boyunca Paris'te tek gazete muhabiri olarak çalıştı. 1873'te, kahramanca çabalar göstererek Hive önlerinde rus ordusuna katıldı. *Herald*'a gönderdiği savaş raporları gerek memleketinde, gerekse Avrupa'da hayranlık uyandırdı. Hive'nin teslimiyle ilgili yazıları askerî gazetecilik tarihinin şaheseri olarak kabul edildi. *Virginius* olayı ile ilgili rapor vermek üzere Küba'ya, sonra carlos'çuların ayaklanmasını izlemek üzere İspanya'ya gitti. İspanya'da Don Carlos'un ordusunda on ay kalınca cumhuriyetçiler tarafından carlos'çu sanılarak yakalandı ve ölüme mahkûm edildi. Ancak A.B.D. başkanının araya girmesiyle ölümden kurtulabildi. Sonra İngiltere'ye gitti ve 1875'te *Pandora* gemisiyle Kuzey kutbu seferine katıldı. 1876'da, Londra *Daily News* muhabiri olarak türk ordusuna katıldı ve yapılan hareketleri Bulgarlar lehine tasvir eden bir eser yazdı. Nitekim bu gayreti üstüne Bulgaristan adına Türk-Rus savaşını izlemek üzere Rusya'ya gönderildi ve bu savaşın sonucu olarak Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasının başlıca unsuru kabul edildi. Arkadaşı teğmen Françis V. Greene'i tedaviye çalışırken tifüs hastalığına yakalandı ve birkaç gün içinde öldü. 1884'te, tabutu, Ohio meclisinin verdiği kararla Türkiye'deki mezarından alınarak New Lexington'daki ebedî istirahatgâhına getirildi. Eserleri: *Campaigning on the Oxus, and the Fall of Khiva* (Amuderya Savaşı ve Hive'nin Düşüşü) [1874]; *Under the Northern Lights* (Kuzey Işıkları Altında) [1876] ve *Turkish Atrocities in Bulgaria*'dır (Bulgaristan'da Türk Katliamı) [1876]. (M)

MACERATA
Hürriyet meydanı ile satıcılar galerisi

MACH (Ernst), avusturyalı fizikçi ve filozof (Turas, Moravya 1838-Haar, Münih yakınları 1916). Graz üniversitesinde matematik, sonra fizik profesörü oldu (1864), Prag'da ders verdi (1867), nihayet Viyana'da bir felsefe kürsüsünün başına geçti (1895). Optik ve akustik üstünde araştırmalar yaptı, bu araştırmalar sırasında, fransız Sarrau'nun çalışmalarını izleyerek, aerodinamikte ses hızının rolünü ortaya koydu. Sonra Newton dinamik ilkelerinin ciddî bir şekilde tenkit edildiği ilk eser olan *Die Mechanik in ihrer Entwicklung Historisch-kritisch Dargestellt*'i (Tarihî Gelişmesi Açısından Mekanik) [1883] yayımladı. En önemli felsefe eseri, *Erkenntnis und Irrtum*'dur (Bilgi ve Yanılma) [1905]; Avenarius ile, kritik ampirizmin kurucusu oldu; bu, Berkeley ile Hume'un tezlerini yeniden ele alan, ampirist ve idealist bilim teorisidir. (L)

MACH (Wilhelm), polonyalı yazar (Kamionka, Galiçya 1917-Varşova 1960). Romanlarında kır hayatının ruhsal ve sosyal meselelerini inceledi: *Pas* (1950); *Çınarlı Ev* (1954); *Büyük ve Küçük Hayat* (1959); *Gory nad Czarnym Morzem* (Karadeniz Üstünde Dağ) [1961]; *Kolomb'un Kızı Agnes* (1964). [L]

MACHA (Karel Hynek), çek yazarı (Prag 1810-Litomerjice 1836). Byron'ın etkisinde kaldı. Tarihî roman taslakları (*Bohemyalılar*), bir roman (*Cikani* [Çiganlar], 1836) ve özellikle dâhice bir seziyle yeni çekçe şiir dilini yarattığı ve ülkesinin daha sonraki şiir evrimini büyük ölçüde etkileyen bir epik ve lirik manzume (*Maj* [Mayıs], 1836) yazdı. (L)

MACHABEY (Arman), fransız müzik bilgini (Pont-de-Roide 1886-Paris 1966). Paris üniversitesinde doktorasını verdi (1928), 1955'te *Genèse de la Tonalité Musicale des Origines au XV. Siècle* (Başlangıçtan XV. yy.a Kadar Müzik Tonalitesinin Oluşumu) adlı eserin yeni baskısını yayımladı. *Guillaume de Machaut* üstüne önemli bir eser yazdı (1955), aynı bestecinin missa'sını yayımladı; *Bruckner* (1946), *Ravel* (1946), *Erescobaldi* (1947), *La Notation Musicale* (Müzik Notalaması) [1960], *La Musicologie* (Müzik Bilimi) [1962], *Musique de Danse* (Dans Müziği) [1966] üstüne incelemeleri de vardır. *Larousse de la Musique*'in (Müzik Larousse'u) yönetiminde görev aldı. (L)

Mach açısı, bir Mach çizgisi ile V hızının doğrultusu arasında kalan ve $\sin\alpha = \frac{a}{V}$ ifadesiyle verilen α açısı (*a*, sesin o bölgedeki yayılma hızıdır). [L]

MACHADO (Antonio), ispanyol şairi (Sevilla 1875-Colliure 1939). Liberal bir ailedendi. Öğrenimini kardeşi Manuel ile birlikte Madrid'de yaptı. 1900'de liseyi bitirdi, aynı yıl Fernando Diaz de Mendoza kumpanyasında oyunculuğa başladı. *La Caricatura* adlı dergide çıkan yazılarıyle dikkati çekti. Bu yazılarında güçlü bir mizah ve anlatım ustalığı görülüyordu. 1899'da Paris'e ilk yolculuğunu yaptı; burada Garnier yayınevinde çalıştı. Edebiyat çevreleriyle ilişki kurdu; J. Moréas, Pio Baroja ve Gomez Carrillo ile tanıştı.

İspanya'ya dönünce, 1903'te *Soledades*'in (Yalnızlıklar) ilk baskısı yapıldı. 1907'de bu eserinin genişletilmiş ikinci baskısı yayımlandı: *Soledades, Galerias y Otros Poemas* (Yalnızlıklar, Galeriler ve Öteki Şiirler). Aynı yılda Soria Teknik enstitüsünde fransızca öğretmenliği yapıyordu.

İlk şiirlerinde, doğum yeri Andalucia'nın hatıralarına, rüya ve melankoli temaları karışıyordu.

İkinci Paris yolculuğunda Guatemala konsolosluğu'nda iş buldu (1902). Karısı hastalandı; İspanya'ya döndüklerinde eşi öldü. Antonio Machado, Andalucia'ya döndü. Baeza'ya çekildi. 1912'de *Los Compos de Castilla*'yı (Castilla Manzaraları) çıkardı. Sonra halk şiirinden yararlanarak kısa şiirler yazdı; bunları *Nuevas Canciones* (Yeni Türküler) başlığı altında topladı (1917 - 1920). 1919'da Segovia'ya yerleşti, 1931'de Madrid'e döndü. Orada *El Sol* (Güneş) gazetesiyle düzenli olarak işbirliği etti. Arasıra şiirler yazdı. İç savaş boyunca (Fransa'da sürgün hayatını seçmeden önce) birçok yer değiştirdi. Antonio Machado pek verimli olmamakla birlikte, konularının çeşitliliği, dilinin yalınlığı ve Andalucia ile Castilla'ya özel bir yer vermesiyle çağdaş İspanyol şiirinin en önemli yazarlarından sayılır. Yapmacıksız bir dille toprağı, ruhu ve ölümü dile getirdi. Antonio Machado aynı zamanda tiyatro yazarıydı. Bu alanda başlıca eseri, kardeşi Manuel ile birlikte yazdığı *Julianillo Valcarcel*'dir (1926). [L]

MACHADO (Augusto DE OLIVEIRA), portekizli besteci (Lizbon 1845-ay.y. 1924), Lizbon konservatuvarı müdürü (1900-1910); dört opera besteledi: *Lauriana* (1883); *Os Dorias* (1887); *Mario Wetter* (1898); *La Borghesina* (1909). [L]

MACHADO (Bernardino), portekizli siyaset adamı (Rio de Janeiro 1851 - Porto 1944). Demokrat milletvekili (1882), imar bakanı oldu (1893). 1910 Devrimine katıldı; başbakanlığa (1914), sonra da devlet başkanlığına getirildi (ağustos 1915). Sidonio Pais tarafından iktidardan düşürüldü (aralık 1917). yeniden başkanlığa getirildi (aralık 1925), 28 Mayıs 1926 devriminde iktidardan düştü, bir ayaklanma denemesinden sonra sürgün edildi (şubat 1927). [L]

MACHADO (Manuel), ispanyol şairi ve oyun yazarı (Sevilla 1874-Madrid 1947). Antonio Machado'nun kardeşi. Onunla birlikte Madrid'e gelip yerleşti, öğrenimini burada tamamladı. Sonra Sevilla'ya döndü, felsefe ve şiir alanlarında çalıştı. 1899'da Paris'e gitti, Garnier yayınevinde iş buldu. 1902'de Ruben Dario ile tanıştı. İlk şiir kitabı *Alma* (Ruh) 1900'de yayımlandı. Şiirlerinde modernist eğilim ağır basıyordu. *Helios* dergisinde yayımlanan şiirleri (1903) ve *Caprichos* (Kaprisler) adlı kitabı (1905) modernist eğilimini gösterir. Buna karşılık *Alma, Museo y Cantares* (Ruh, İlham Perisi ve Şarkılar) [1907] daha kişisel bir hava taşır. Bu kitap sonraki yıllarda ulaşacağı üslûbunun habercisidir. *Alma*'daki modernizmden uzak, günlük dil ve halk diline yöneliş, sembolik unsurlara daha az yer verme çabası kendini duyurur. Bu özellikler *El Mal Poema*'da (Kötü Şiir) [1909] kesinlikle ortaya çıkar. *Canciones y Dedicatorias*'da (Şarkılar ve Sungular) [1915] böyledir. Bu kitabın bir bölümünde Andalucia'ya olan aşkını dile getirmiştir. *Cante Hondo* (Flamenco-Şarkı) [1912] ve *Sevilla y Otros Poemas* (Sevilla ve Öteki Şiirler) [1920] adlı kitaplarından sonra yayımlanan *Ars Moriendi*'deki (Ölmekte Olan Sanat) şiirler, bir duraklama çağına girmiş olduğunu belirler. 1926'da oyun yazarlığına başladı. Bu oyunları kardeşi Antonio ile birlikte yazdılar: *Julianillo Varcarcel* (1926), *Juan de Manara* (1927), *Las Adelfas* (Gülistanlar) [1928], *La Lola se va a los Puertos* (Lola, Limanlara Gidiyor) [1929], *La Prima Fernanda* (Kuzin Fernanda) [1930], *La Du-*

Foto. X (LAROUSSE) ; Dizionario Enciclopedico Italiano

quesa de Benameji (Benemeji Düşesi) [1931] başarıyle temsil edildi. Bu eserler şiir halinde yazılmıştı, içlerinde manzum bölümler de vardı. 1932'de mensur olarak *El Hombre que Murio en la Guerra* (Savaşta Ölen Adam) adlı oyunu iki kardeş birlikte yazmağa başladılar. Manuel bu eseri tek başına bitirdi ve on üç yıl sonra sahneye koydurdu. 1936'da *Phoenix* (Cennet Kuşu) adlı kitabını yayımladı. Bunda yeniden modernizme yöneldiği görülür. İç savaş patladığında Burgos'taydı. 1938'de *Horas de Oro* (Altın Saatler) kitabını yayımladı. Milliyetçi ve dinî bir hava taşıyan bu şiirler, general Franco'ya ithaf edilmiştir. Machado'nun öteki şiir kitapları şunlardır: *Cadensias de Cadensias* (Ezgiler Ezgisi) [1943]; *Horario* (Tarife) [1947]. Bir romandan parçalar: *El Amor y la Muerte* (Aşk ve Ölüm). Tenkit kitapları: *La Guerra Literaria* (Edebiyat Savaşı) [1914]; *Un Ano de Teatro* (Bir Yıllık Tiyatro) [1918]. (L)

MACHADO DE ASSİS (Joaquim Maria), brezilyalı yazar (Rio de Janeiro 1839-ay. y. 1908). Zenci bir işçi ailesinin çocuğuydu, kendi kendini yetiştirdi. İyi bir parnasse'çı şair, değerli bir tenkitçi, ruh tahlillerine yönelen gerçekçi bir romancıdır. Birçok roman yazdı: *Yaya Garcia* (1878); *Memorias Postumas de Bras Cubas* (Bras Cubas'ın Ölüm Sonrası Hatıraları) [1881]; *Quincas Borba* (1891); *Dom Casmurro* (1900). 1891'de Brezilya Edebiyat akademisini kuranlardan biridir. (L)

MACHADO DE CASTRO (Joaquim), portekizli heykeltıraş (Coimbra 1732 - Lizbon 1822). Portekiz kralı Jose I'in, Lizbon'daki at üzerinde dev heykelini yaptı. (L)

MACHAERİDEA çoğl. i. Derisidikenlilerden olduğu tahmin edilen, fakat ne olduğu kesinlikle anlaşılamayan fosiller sınıfı; Avrupa ve Amerika'da Ordevisyenden Orta Devonyene kadar bulunur. (L)

MACHAERİUM i. Amerika'nın tropikal bölgelerinde yetişen ve *dalbergia*'ya benzeyen ağaç; altmış kadar türü vardır; bazı türleri *tipuana* adıyle bilinir; baklagillerden.) [L]

MACHAİRODUS i. Paleont. Kedigillere yakın etçil memeli hayvan (fosil). Büyük bir kediye benzeyen bu hayvanın küçük azıları iyice küçük, büyük azıları çok büyük ve kenarları tırtıklıdır. (Miyosenden Dördüncü zamana kadar görülür. Bazı bilginler köpekdişlerinin aşırı gelişmesinden dolayı bu hayvanın tükendiğini öne sürerler.) [L]

MACHALA, Ekvador'da şehir, El Oro ilinin merkezi, Guayaquil körfezi yakınında; 8 600 nüf. (L)

MACHAONİA i. Karşıt veya demet yapraklı, sarı veya beyaz salkım çiçekli ağaç veya ağaçcık; Amerika'nın tropikal bölgelerinde yirmi beş türü yetişir. (Kökboyasıgillerden). [L]

MACHAR (Josef Svatopluk), çek yazarı (Kolin 1864-Prague 1942). 1887'den sonra birçok şiir derlemesi yayımladı: *Confietor* (1887); *Tristium Vindobona* (1893); *Magdalena* (1894); *Golgotha* (1901); *Yunanistan Güneşi Işığında* (1906); *Havariler* (1911); *Hayat Tarafından Aldatılmış* (1915); *Tristium Praga* (1926). Ayrıca felsefî ve siyasî incelemeler ve seyahat hatıraları da yazdı. Eserlerinde ve özellikle *Roma*'da (1907) birçok siyasî, toplumsal ve estetik meseleyi agnostik ve pagan bir görüşle inceledi. (L)

MACHATSCHEK (Fritz), alman jeomorfoloğu (Wischau [Wyškov] 1876-Münih 1957). *Das Relier der Erde* (Yeryüzü Engebeleri) [1938-1940] adlı önemli bir incelemesi ve Karpatlar ile Bohemya çevre kütleleri üstüne çalışmaları vardır. (L)

MACHATY (Gustav), çek filim yönetmeni (Prag 1901-Münih 1963). 1927'de *Kreutzer'e Sonat*, 1929'da *Erotikon* ile ilgi topladı. Ama asıl ününü cüretli psikolojik ve seks sahnelerine yer veren ilk filmi *Extase* (Vecd) [1932] ile yaptı. Filmin baş oyuncusu Hedy Lamarr'dı. Daha sonra gerek *Balerinler*'de (1936), gerek göç ettiği A.B.D.'de yaptığı filimlerde aynı başarıya ulaşamadı. (M)

MACHAULT D'ARNOUVİLLE (Jean Baptiste DE), fransız devlet adamı (Paris 1701 - ay.y. 1794). Hainaut yönetim görevlisi (1743) ve maliye genel müfettişi oldu. Madam de Pompadour'un desteğini sağladı ve Avusturya Veraset savaşı bitince, yiyicilerle mücadele etmeğe ve imtiyazlılara boyun eğdirmeğe karar verdi, gelir vergisini yirmide bire yükseltti. Fakat Louis XV'in ruhban sınıfını «yirmide bir»den (23 mart 1751) muaf tutmasıyle Machault'nun otoritesi büyük bir darbe yemiş oldu. Müfettişlikten uzaklaştırıldı (1754), deniz bakanı oldu (1754-1757), tersanelerin çalışmasını hızlandırdı, İngiltere'ye karşı bir savaş planı hazırladı, Fransız-Avusturya yakınlaşmasını kolaylaştırdı, fakat 1756'da Viyana'nın isteklerine muhalefet etti. 1 Şubat 1757'de Madame de Pompadour'u uzaklaştırmağa teşebbüs etmek suçuyle gözden düştü. Madame de Pompadour onun kendisine ihanet ettiğine ve özellikle 1756 ekim *Ex omnibus* belgesini parlamentoya kabul ettirmek istediğine inanıyordu. Machault Terör devrinde (Rouen'a sığındı, fakat tutuklandı; cezaevinde öldü. (L)

MACHAUT (Guillaume DE). Bk. GUİLLAUME MACHAUT'LU.

Mach çizgisi ve konisi, sesüstü (süpersonik) bir akışta, sonsuz küçük bir sarsıntı kaynağının meydana getirdiği süreksizlik çizgisi ve yüzeyi. Sarsıntı kaynağının V hızıyle hareket ettiği durgun bir akışkanda, sarsıntıların yayılma hızı *a*'dır. *a*, aynı mekanizmaya göre yayılan sesin yayılma hızıdır. Eğer V hızı *a*'dan küçükse (şekil 1) kaynak, kendinden daha çabuk hareket eden ve 1,2,3,... anlarında M_1, M_2, M_3,... merkezli küreler üzerinde bulunan sarsıntıya hiç bir zaman ulaşamaz. Aksine V hızı *a*'dan büyükse kaynak sarsıntıdan daha büyük bir hızla hareket eder ve çalkantısız bir akışkanda yer değiştirir. Birinci halde çalkantı, kaynağın ileri ve gerisinde bütün uzaya dağılır (şekil 2). İkinci halde çalkantı, tepe yarı açısı α olan (*Mach açısı*) *Mach konisi* içinde ve kaynağın gerisinde kalır (şekil 3). Bu koni veya tepesinden geçen bir düzlemle kesiti (*Mach çizgisi*), hava tünellerinde ve balistikte çeşitli usullerle görülür hale getirilebilir ve α açısı bilindiğinden V hızı bulunabilir. (L)

MACHELEN, Belçika'da (Brabant, Brüksel idarî çevresi) komün, Brüksel'in kuzey banliyösünde; 7 300 nüf. Otomobil montajı. Makine yapımı; inşaat malzemesi. Boyacılık ve deri işçiliği. (L)

MACHİ i. Leng. Yaklaşık olarak 4 milyon kişi tarafından konuşulan pencabi lehçesi. (L)

MACHİAVELLİ (Niccolo), italyan siyaset adamı, tarihçisi ve yazarı (Floransa 1469-ay.y. 1527). Türkçede **Makyavel** de denir. Floransa'ya birçok yüksek memur kazandıran orta halli bir ailedendi. Öğrenimini evde Matteo adlı bir öğretmenin denetiminde yaptı ve Latinceyi çok iyi öğrendi. Mart 1498'de diplomatlık mesleğine girdi; ikinci kançılarlık sekreterliğine tayin edildi. Devlet memurluğuna başladıktan bir yıl kadar sonra ilk siyasî yazısını yayımladı: *Discorso Fatto al Magistrato dei Dieci Sopra le Cose di Pisa* (Pisa Meseleleri Üstüne On Küçük Devletin Görevlileri Tarafından Yapılan Konuşmalar). Olgunluk çağı eserlerinde yer alan özelliklere (güçlü bir mantık, gerçekçilik) ve iğneleyici üslûbuna bu ilk kitabında da rastlanır. 1499'da Pisa savaşının doğurduğu zorunluluklar dolayısiyle önemsiz elçilik görevleri ile Piombino valisi Iacopo IV Appiani ve Caterina Sforza Riario'nun yanına gönderildi. 1500 Yılı mayıs ayında daha önemli bir görevle, Fransa kralına gönderildi ve altı ay süreyle Floransa'dan uzak kaldı. Yurduna döndükten sonra Toscana'da birçok siyasî görev aldı; bunların en önemlisi, 1502 yılı haziran ve ekim aylarında Arezzo ile Val di Chiana'nın başkaldırmasından yararlanarak Floransa'nın bütünlüğünü tehlikeye koyan Valentino'da aldığı görevdir. Cesare Borgia'nın güttüğü siyaseti dikkatle ve önyargısız olarak gözlemledi: *Descrizione del Modo Tenuto dal Duca Valentino nello Ammazzare Vitellozzo Vitelli, Oliverotto da Fermo, il Signor Pagolo e il Duca Gravina Orsini* (Vitellozzo Vitelli, Oliverotto da Fermo, Sinyor Pagolo ve Dük Gravina Orsini'nin öldürülmesiyle ilgili Olarak Dük Valentino'nun Tutumu) [1503]. Machiavelli'nin düşünce tarihi bakımından çok anlamlı olan bu yazısının yanı sıra gene aynı yıl (1503) iki kitap daha yayımlandı: birinci eserde Floransa siyasetinin kararsızlığını sert bir dille tenkit etti, ikinci kitabında (*Del Modo di Trattare i Popoli della Val di Chiana Ribellati* [Başkaldıran Val di China Halklarının Tutumları Üstüne]) ise Machiavelli, senyörlüğün güçsüz yanlarını kınamakta ve Eski Roma örneğinin doğruluğunu savunmaktadır. Papa Alexander VI'nın yerine Julius II geçince, Roma'ya gönderilen Machiavelli, Valentino'nun kaderini yakından izlemek, yeni papanın mizacını öğrenmek imkânını buldu ve Venedik'in Romagna'da yayılmasının tehlikelerini ona anlattı. Fransızların Garigliano'da yenilmesinden sonra ikinci defa Fransa'ya gönderildi ve mart 1504'e kadar orada kaldı. Başka görevlerle Perugia'da Giampaolo Baglioni ve Siena'da Pandolfo Petrucci'nin yanına gönderildi. 1506'da basılan *Decennale Primo*'yu (İlk Onyıl) bu yıllarda bitirdiği sanılır. 1506'da Floransa Milis teşkilâtına yeni bir düzen vermeğe çalıştı ve aynı yıl kançılarlığa tayin edildi. Daha sonra yazdığı iki nutukta, savaş sırasında geçici olarak güçlendirilen ordu yerine, şehir ordusu kurmanın gerekliliğini savundu, siyaset ile ordu arasındaki ilişkilerden çok, meselenin teknik yanları üstünde durdu ve olgunluk çağı eserlerinde (özellikle *Arte della Guerra* [Savaş Sanatı]) ortaya askerlikle ilgili teoriler koydu. 1507'de imparator Maximilian I'in yanına gitti (bu sırada Francesco Vetori imparatorun yanında Venedik büyükelçisiydi); özellikle İsviçre ve Tirol'de kaldı; Almanların giyim kuşamı üstüne bir eser yazdı; bu eseri, daha sonra 1512'de yeniden elden geçirdi. Ocak 1508'e kadar imparatorun yanında kaldı. 1509'da Pisa'nın tesliminde hazır bulundu ve antlaşmayı imzalayanlar arasında yer aldı. İmparator Maximilian'ın yanına görevle gönderilen Agnadello'nun başarısızlığa uğramasından sonra Mantova ve Verona'ya gitti. Ocak 1510'da yeniden Floransa'ya döndü (Venedik savaşları üstüne geniş bilgi veren *Decennale Secondo*'yu [İkinci Onyıl] bu sırada yazdığı sanılır). Bu arada, Julius II'nin fransızlara karşı düşmanca tutumu Floransa'yı çok nazik duruma sokunca, Machiavelli iki defa (1510 ve 1511) Fransa'ya siyasî görevle yollandı. Fransız giyecekleri ve siyaseti üstüne gözlemlemlerini Floransa'ya gönderdiği mektuplarda ve özellikle *Ritrato di Cose di Francia*'da (Fransa'dan Görüntüler) anlattı; Fransa'yı, monarşik birliği sağlamak zorunda bırakan sebepleri derinlemesine inceleyen bu eser Machiavelli'nin küçük eserleri arasında en önemli yeri tutar. Bu arada, Floransa'nın durumu kötüye gidiyordu. Ravenna savaşından sonra, İspanyollar Floransa üstüne yürümeğe başladılar ve daha önce Machiavelli tarafından teşkilâtlandırılan milis kuvvetlerini Prato'da bozguna uğrattılar. 16 Eylül 1513'te Medici taraftartarları, yai konağını işgal ettiler, böylece cumhuriyet sona erdi.

Machiavelli bu duruma karşı çıkınca, görevinden uzaklaştırıldı; Pietro Paolo Boscoli'nin hazırladığı ayaklanma hareketine katılmakla suçlanarak şubat 1513'te kısa süre tutuklandı. Sonunda, belli bir yerde gözhapsinde tutulmasına karar verilince, bir yandan aile mallarının yönetimiyle uğ-

Antonio MACHADO kardeşi Jose Antonio'nun eseri (özel koleksiyon)

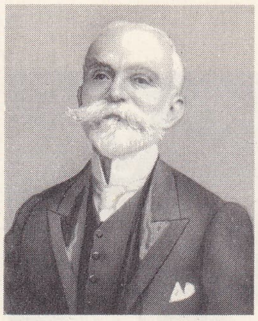
Bernardino MACHADO

MACHADO DE ASSİS

Heddy Lamar MACHATY'nin «Extase»ında (1933)

Foto. X, Chusseau-Flaviens, «le Cinéma» (LAROUSSE)

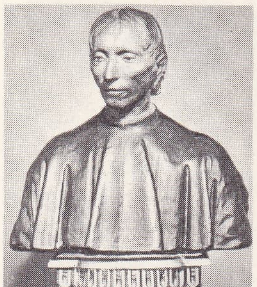

pişmiş topraktan renkli büstü, Colombaria Derneği, Floransa

MACHİAVELLİ

Santi di Tito'nun eseri Palazzo Vecchio, Floransa

raşırken, öte yandan dostlarıyle (özellikle Francesco Vettori) mektuplaştı ve büyük bir tutkuyle bağlı olduğu siyasî hayat üstüne bilgi almağa çalıştı. Ayrıca, vaktinin büyük kısmını düşüncelerini açık sentezler halinde ortaya koyan eserler yazmağa ve derlemeğe ayırdı. 1513'te *Discorsi Sopra la Prima Deca di Tito Livio*'yu (Titus Livius'un Roma Tarihi Adlı Eserinin ilk on Cildi Üstüne Nutuklar) yazmağa başladı; bununla birlikte eserin kaleme alınması ve düzeltilmesi 1519'a kadar sürdü; gene 1513'te *Il Principe**'yi (Prens) yazdı. Yazarın düşünceleri en olgun ve güçlü biçimleriyle bu iki eserde yer alır. *Discorsi* (Nutuklar) cumhuriyet yönetiminde siyasî hayatı düzenleyen yasaları inceler (yazar bu incelemesinde özellikle Romalıların verdiği örnekleri göz önünde tutar); *Prens*'te, prensliğin kurulması ve yaşaması meseleleri ele alınır. Cumhuriyet taraftarı olmasına rağmen Machiavelli, devlet için, tek bir başkanın enerjik eylemlerinin gerekliliğine inanır. Ona göre, prenslik yönetimi devletin ilk gerekli evresidir; daha sonra, devlet dengesi yavaş yavaş tek bir kişinin isteğine bağlı kalmaktan kurtulur ve yasaların taraf tutmayan güçlerince sağlanır. İtalya'nın siyasî durumu göz önünde tutularak yazılmış olan *Prens*'te yazar, yeni siyaseti ve özellikle Cesare Borgia'nın örnek tutumunu inceleyerek doktrininin temel ilkelerini daha belirgin biçimde açıklar: siyaset ve ahlâkta bağımsızlık, sert siyasî yasaların kabulü, Batı Avrupa'daki büyük krallıkları örnek alarak İtalyan birliğinin sağlanması v.b. Machiavelli, belli bir yerde oturmak zorunluğundan kurtulunca zaman zaman Floransa'ya gidip gelmeğe başladı ve Orti Oricellari'lerin toplantılarına katıldı. Bu toplantılarda Trissino, dille ilgili nazariyelerini açıkladı (1514'e doğr.); Machiavelli bu nazariyeleri çürütmek için *Dialogo İntorno alla Nostra Lingua*'yı (Dilimiz Üstüne Diyalog) yazdı ve orijinal görüşlerle floransa lehçenin edebiyat dili olarak kabul edilmesi tezini savundu. 1519-1520'de, gene Orti Oricellari'lerde tartışılan savaş konusunu, *Arte della Guerra* (Savaş Sanatı) adlı eserinde ele aldı. Medici'lerin yeniden başa geçmelerini izleyen yıllarda yalnız edebiyatla uğraştı: yazarın talihsizliklerini alegorik bir biçimde anlatan ve çağdaş toplumun bir tablosunu çizen *Asino d'Oro* (Altın Eşek); *Capitoli*; Toronzio'nun *Andria* adlı eserinin tercümesi; *Belfagor* Arcidiavolo* (Başşeytan Belfagor); *Aşk* Otu* (Mandragola) ve *Clizia*. Machiavelli Floransa'da oturma iznini aldıktan sonra 1520'de, Michele Guinigi'nin yerini almak üzere Lucca'ya gönderildi. Burada *Sommario delle Cose della Citta di Lucca* (Lucca Şehri Meselelerinin Özeti) adlı eserini yazdı. Niccolo Tegrimi'nin *Castrucci Antelminelli Castrocani Lucensis Ducis Vita* adlı eserini okuduktan sonra da *Vita di Castruccio Castracani* (Castruccio Castracani'nin Hayatı) adlı eserini (bir çeşit romanlaştırılmış biyografi) kaleme aldı ve burada kusursuz bir prensin niteliklerini saydı. Bu ara, sonradan Clemens VII unvanını alan Giulio de Medici'nin himayesine girdi, onun isteği üzerine *Discorso Sulle Cose Fiorentine Dopo la Morte di Lorenzo o Discorsa Sopra il Riformare lo Stato di Firenze* (Lorenzo'nun Ölümünden Sonra Floransa Meseleleri Üstüne Nutuk veya Floransa Devletinin Yeniden Düzenlenişi Üstüne Nutuk) adlı eseri yazdı. Bu eserde cumhuriyetçi kurumlara dokunmayan, ama devletin yönetimini Medici'lere bırakan bir anayasa taslağı verdi. Bu yazısı sayesinde daha önemli görevlere getirildi (1520 yılı kasım ayında Floransa tarihini yazmakla görevlendirilerek iki yıl süreyle kendisine aylık bağlandı). 1521'de Carpi'ye dinî bir görevle yollandı. 1522'de kardinal Giulio de Medici'ye karşı Orti Oricellari'lerin de katıldığı bir ayaklanmadan dolayı kovuşturmaya uğramadı; bu sıralarda, Barbera adlı floransalı bir kadına gönlünü kaptırdı; 1525'te Floransa'da *Clizia* adlı oyununu başarıyle temsil ettirdi. *İstorie Fiorentine* (Floransa Hikâyeleri) adlı eseri oynandıktan sonra, mart 1525'te Roma'ya Clemens VII'nin yanına gitti ve Roma'da kaldığı süre içinde Floransa'daki «milis teşkilâtı»na benzeyen bir teşkilâtın Romagna'da da kurulması için Clemens VII'yi kazanmağa çalıştı. Bu amaçla, o sırada Romagna'nın yönetimini elinde tutan Guicciardini'nin yanına gönderildiyse de, Guicciardini planın gerçekleşmesini imkânsız buldu. 1526'da Cognac birliğiyle Karl V arasındaki savaştan az önce, çok önemli siyasî bir göreve tayin edildi: kalelerin ikmal işlerini denetleme, kançılarlık ve Floransa'yı savunma. Aldığı bu görevler dolayısıyle Giovanni dalle Bande Nere'nin yanına gitti. Ama birliğin başarısızlığa uğraması ve Clemens VII'nin yanlış tutumu, 1527'de Medici'lerin Floransa'dan kovulmasına ve kısa ömürlü bir cumhuriyet yönetiminin kurulmasına yolaçtı. Machiavelli yeni cumhuriyet hükûmetinde görev almağa çalıştı, fakat hiç bir şey elde edemedi. Yaşının ilerlemiş ve özellikle, daha önce Medici'lerle işbirliği yapmış olması dolayısıyle kenara itildi ve geleceğine kuşkuyle bakarak yaşadı. Kısa süren bir hastalıktan sonra 21 haziranda öldü.

Machiavelli yalnız siyaset ile ahlâkın birbirinden ayrılmasına dayanan modern siyasî düşünceyi başlatmakla kalmamış, aynı zamanda bilim dilini de oluşturmuştur. Floransa halkının konuştuğu dil ile klasik Latinceyi kaynaştırarak, düşüncelerini canlı semboller halinde dile getirmeyi başarmıştır. (M)

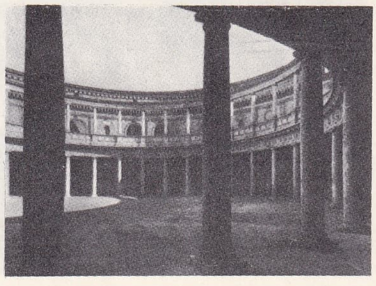

Pedro MACHUCA Granada'daki Karl V sarayının kapı sundurması

MACHİAVELLİ'CİLİK i. (*Machiavelli*'den *Machiavelli-ci-lik*). Machiavelli'nin, her türlü ahlâk yasasını hiçe saydığı kabul edilen siyasî sistemi: *Machiavelli'cilik, ne büyük adamlar ne de mutlu insanlar yetiştirmiştir* (Friedrich II). [MAKYAVELİZM de denir.] || Dürüstlükten yoksun siyaset. (L)

MACHİCO, Madera'nın güneydoğu kıyısında şehir; 12 100 nüf. (L)

MACHİLİS i. Silindirimsi, uzun gövdeli, kanatsız böcek; gövdesinin sonunda ince üç tel bulunur; ortadaki tel öteki ikisinden uzundur. (Thysanoura takımından *machilidae* familyasının örnek tipi.) [L]

MACHİLUS i. Defnegillerden salkım çiçekli ağaç; çiçekleri, yaprakların koltuğunda veya dal uçlarında bulunur; Asya'nın doğusundaki tropikal bölgelerde on beş türü yetişir. (Bazılarından [*Machilus edulis, M. odoratissima, M. rimosa, M. Philippinensis*] marangozlukta kullanılan sarı bir tahta elde edilir; ayrıca yağ da çıkarılır.) [L]

MACHO (Victorio), ispanyol heykeltıraşı (Palencia 1887-Toledo 1966). Madrid'de, sonra Paris'te yetişti, Madrid (*B. Pérez Galdos*) ve Santander'de (*Menendez Pelayo*) anıtlar ve büstler (*T. Morales, F. İturrino*) yaptı. Üslûbu biçimlerdeki dolgunlukla ve ölçülü duyarlığıyle dikkati çeker. 1937-1952 Arasında Güney Amerika'da çalıştı. (L)

Machower testi, 1948'de, K. Machower tarafından hazırlanan yansıtmalı test. Bu testin uygulanmasında, denekten, bir kâğıt üzerine, kurşun kalem ve silgi kullanarak, bir insan resmi çizmesi istenir. İlk resim çizildikten sonra, deneğe, kullandığı kâğıda benzer bir kâğıt üzerine, bu defa, karşı cinsten bir kişinin resmi yaptırılır. Machower, bu testin, psikometrik değerinden ayrı olarak bir kişilik testi olarak da ele alınabileceğini görmüştür. Testin yorumlanması, çizilen kişinin, bu kişiyi çizen deneğin kendi portresi olduğu ilkesine dayanır. Çizilen bedenin görüntüsü, deneğin, gerek başkaları, gerek kendisiyle olan ilişkilerinden doğan fantazmaları dile getirir: meselâ, çok uzun kollar, sosyal temas isteğini yansıtır; resmin gözleri kapalıyse veya gözbebekleri yoksa, bu durum, deneğin kendi içine kapanmış olduğunu belirtir; öte yandan aşırı derecede açık gözler, ya düşmanca veya paranoyak eğilimlere işarettir. Eller, fazla büyük yahut iyi çizilmemişse, denekte elle ilgili birtakım problemler var demektir (mastürbasyondan doğma suçluluk duygusu, saldırganlık arzuları v.b.); elbiseler ise, çevreye karşı benimsenen tutumu belirtir. (L)

MACHROCHETA i. Çiftkanatlı böceklerde (özellikle *tachinidae* familyasında) bağlanma noktası belirli bir durum gösteren sağlam, uzun ve tek kıl. (L)

Mach sayısı veya kısaca **mach,** bir akışkanın akış hızının, sesin o bölgedeki yayılma hızına oranı. (Ernst Mach'tan az önce, 1880-1890 arasında bu olayları inceleyen fransız fizikçisinin adıyle SARRAU SAYISI da denir.) Sesin hızı sıcaklığın kare köküyle orantılı olduğundan, mach sayısı gerçek bir hız birimi değildir. Yer yakınında ve 15°C sıcaklıkta 1 mach uçan bir uçağın hızı saatte 1 225 km'dir; stratosferde —56,5°C'ta 1 mach ile uçan uçağın hızı ise saatte ancak 1 060 km'ye ulaşabilir.

Hareket halindeki cisim noktasal bir kaynak olmadığı zaman olaylar daha karışıktır. Meselâ bir kanat profilinin yalnız bazı noktalarında, hava akı hızının artması veya sıcak bir havada ses hızının azalmasıyle, ses hızına ulaşılabilir. Bu durumda, uçak hızının çalkantısız akışkandaki sesin yayılma hızına oranı *kritik Mach sayısı*'dır ve bu sayının değeri 1'den küçüktür. (L)

MACHUCA (Pedro), ispanyol mimarı ve ressamı (öl. Granada 1550). 1524'te Granada'da ressam olarak, krallık şapelindeki *Haçlı Mihrap Arkalığı*'nın yapımında çalıştı. Mondejar markisi Elhamra üzerinde yapılacak saray için Karl V'e onu tavsiye etti. Machuca'nın 1527'de başladığı yapıyı oğlu Luis sürdürdü. (L)

MACHUPİCCHU, Peru'da eski şehir, rio Urubamba vâdisinde, Cuzco yakınında; Chavin ve Tiahuanaco zamanında Tambo krallığının merkeziydi. Dağda kurulmuş olan şehrin başlıca özelliği süsleme bulunmamasıdır. Prens evleri. Eskiden yanındaki tepede bir rasathane vardı. Bk. KOLOMBÖNCESİ *sanatı*. (L)

MACİ (Oreste), italyan tenkitçisi (Maglie, Lecce 1913). Floransa üniversitesi ispanyol edebiyatı profesörü. İtalyan edebiyatını ve yabancı edebiyatları (*Esemplari del Sentimento Poetico Contemporaneo* [Çağdaş Şiirsel Duygu Örnekleri], 1941), özellikle XX. yy. ispanyol edebiyatını, inceledi. İspanyol şiirinden duygulu tercümeler yaptı (*Poesia Spagnola de Novecento* [XX. yy. İspanyol Şiiri], 1952; *Poesia di A. Machado* [A. Machado'dan Şiirler], 1957). [M]

MACİAS, el Enamorado, ispanyol şairi (öl. 1434'e doğr.). Galicia asıllıydı, don Enrique de Villena'nın hizmetinde çalıştı. Kıskanç bir koca tarafından öldürüldüğü söylenir. Macias'tan galicia dilinde yazılmış bir şarkı kaldı; Macias'ın katilini öfkelendiren şarkının bu olduğu sanılır. Macias'ın birkaç şarkısını Sanchez «*XV. yy.-dan önceki Şiirler*» adlı eserde yayımladı. Âşık Macias, Lope de Vega'nın bir komedisinin («*Ölene Kadar Savaşmak*») ve M. J. de Larra'nın bir dramının (*El Doncel de don Enrique el Doliente* [Don Enrique El Doliente'nin Delikanlısı]) kahramanıdır. (L)

MACİAS NGUEMA (Francisco), gineli siyaset adamı (Nsegayong, Rio Muni 1924). Birkaç yıl sömürgede çalıştı. Mongomo tarafından danışman seçildi. Genel meclis üyesi oldu. Ekvator Ginesi Halk Fikir hareketi üyesiydi, siyasî faaliyeti sonunda bağımsız hükûmet başkan yardımcılığına kadar yükseldi (1964). Ülke bağımsızlığına kavuşunca (ekim 1958), Ekvator Ginesi Millî Birlik hareketinin desteğiyle, cumhurbaşkanı seçildi. 1969 Şubatında yaptığı bir konuşmada Macias, bir ülke için iktisadî bağımsızlık kadar siyasî bağımsızlığın da gerekli olduğunu, ispanyol kuvvetlerinin ülkeyi derhal terk etmesi gerektiğini söyledi, fakat bu talebi ispanyol büyükelçisi Juan Duran Lorigo tarafından reddedildi. Buna

Foto. Viollet (LAROUSSE) ; Dizionario Enciclopedico Italiano

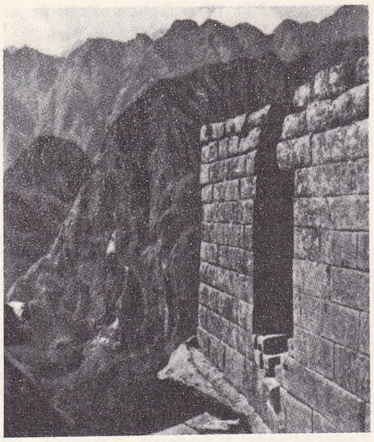

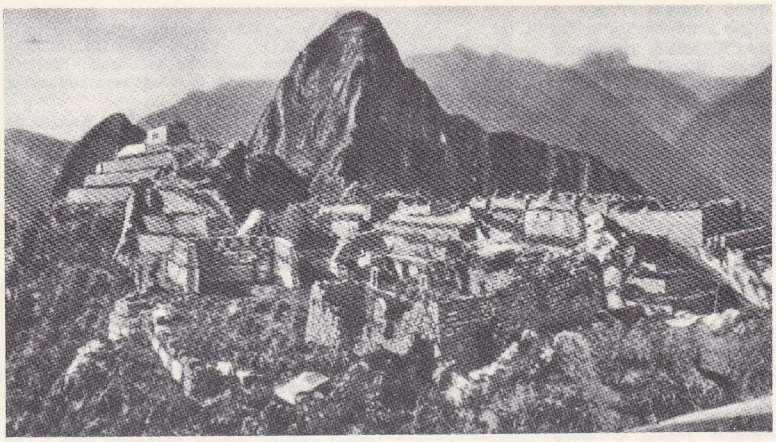

MACHUPİCCHU
solda, harabeden bir görünüş; sağda, ölü şehirden bir görünüş

karşılık Ekvator Ginesi içişleri bakanı, ispanyol azınlığının güvenliklerinin hükûmetince artık garanti edilemeyeceğini bildirdi; bunun üstüne de ispanyol kuvvetleri harekete geçerek Santa İsabel havaalanını işgal etti, bir savaş gemisi de Bata'ya geldi. Memleket güvenliğinin büsbütün tehlikeye düşmesi üzerine Macias bir barış gücü gönderilmesi için U-Thant'a başvurdu. 5 Martta Macias'a yapılan başarısız bir suikasttan sonra birçok yüksek siyasî görevli tutuklandı. Macias, 9 martta halkın önünde yaptığı ilk konuşmasında İspanyol hükûmetini eski müttefiki Ndongo'ya kendisini ortadan kaldırması için 3 000 000 dolarlık bir menfaat sağlamakla suçladı. Daha sonra savunma ve dışişleri görevlerini de üstüne alarak 23 martta bütün ispanyol kuvvetlerinin ülkeyi terk etmesini sert bir şekilde bildirdi. Böylece bu birlikler 28 martta Rio Muni'yi, 5 nisanda da Fernando Poo'yu tahliye ettiler. Bu başarısı üstüne İspanya, Macias'a Ekvator Ginesi'ndeki krizi önlemek ve bütçe açığını kapamak amacıyle 2 400 000 dolarlık bir yardım teklifinde bulundu. Bu sırada Birleşmiş milletlere daha önce başvurmuş olan Macias'ın talebi üstüne Dünya Sağlık teşkilâtı ülkeye bir eksperler heyeti göndermiş bulunuyordu. (M)

MACİA Y LLUSSA (Francisco), ispanyol siyaset adamı (Villanueva y Geltru, Barcelona 1859 - Barcelona 1933). Albaydı, ayrılık taraftarı Catalan partisinin lideri (1906) oldu, sürüldü (1926), tutuklandı, sonra affedildi. Cataluna cumhuriyetini teşkilâtlandırdı, bu cumhuriyetin başkanı oldu (1931), fakat memleketin parçalanmasını önlemek için Madrid ile anlaştı. (L)

MACİD sıf. Bk. MACİT.

MACİD BEY. Bk. AYRAL (Macid).

MACİEJOWİCE, Polonya'da köy, Varşova'nın güneydoğusunda (Varşova voyvodalığı). Maciejowice, eskiden büyük derebeylik sülâlelerinin (Maciejowski, Zamoyski) geniş mülkelerinin merkeziydi. Suvorov kumandasında rus birlikleri Kosciuszko'nun ordusunu 10 ekim 1794'te burada yendi. (L)

MACİN, Romanya'da (Galati bölgesi) kasaba, Dobruca'nın kuzeyinde, Tuna'nın sağ kıyısında; 5 200 nüf. Taş ocakları. Un fabrikası. Irmak balıkçılığı. (L)

MÂCİN sıf. (ar. *mācin*). Hile öğreten. ‖ Edepsiz, kaba. (M)

MACİNA (veya **KE-MACİNA**), Mali'de (Segu bölgesi) köy, seçim çevresi merkezi, Nijer ırmağının sol kıyısında, Macino ovası kenarında; 1 700 nüf. — ***Macina seçim çevresi,*** 210 000 nüf. Macina bölgesi, kolları sabit kumulların güneyinde Nema'ya (Mauretania) doğru yönelen, Nijer'in, eski bir deltasından oluşmuştur. Nijer servisinin tarım çalışmalarını günden güne hızlandırdığı bir geçit (Pöller) bölgesidir.

— Tar. XIV. yy. sonunda, Murabıtların baskısı karşısında kuzeyden kaçan Pöller tarafından kurulan Macina krallığı, XV. yy. sonunda ve XVI. yy.da Gao'daki songhai imparatorluğunun hâkimiyetini kabul etti, XVI. ve XVII. yy.da devamlı olarak Fas seferlerinin tehdidi altında yaşadı; XVIII. yy.da Bambara'lara ve Tuareg'lere boyun eğdi. Bariler klanından Ahmadu I Lobba, Macina'yı bütün bağımlılıklardan kurtardı, topraklarını Tombuktu'ya kadar genişletti, krallığın başkenti olan Hamdelahi'yi kurdu ve hükümdarlığı sırasında (1818-1845) devleti sağlam bir şekilde teşkilâtlandırdı. Ahmadu I'in torunu, Ahmadu III, Bani kıyısında Saeval'de melez fatih Hacı Ömer'e yenildi (1862). Macina bölgesi, o tarihten sonra Archinard birliğinin gelişine (1893) kadar melezlerin hâkimiyeti altında yaşadı. (L)

MACİNTOSH (Charles), iskoçyalı kimyacı ve su geçirmez kumaşların mucidi (Glasgow, İskoçya 1766 - ay.y. 1843). Çok genç yaşta tezgâhtar olarak hayata atıldı, boş vakitlerini bilim çalışmalarına, özellikle kimyaya verdi, Glasgow ve Edinburgh üniversitelerindeki dersleri takip etti. 20 Yaşındayken Glasgow'daki atelyesinde amonyum klorid ve başka kimyasal maddeler yapmağa başladı. 1797'de İskoçya'da ilk şap fabrikasını kurdu. Macintosh her şeyden önce, *mackintosh* adı verilen su geçirmez kumaşların (1823 patentli) mucidi olarak bilinir. Bu kumaşlar, iki kumaşı neft yağında erimiş kauçukla yapıştırarak elde etti. 1925'te demiri çelik haline getirmek için bir metot buldu, fakat bu metot ticarî yönden elverişli değildi. Üç yıl sonra, James Beaumont Neilson'un, demirin, erime ocağına sıcak hava vererek eritilmesi için hazırladığı metodu uygulamasına yardımcı oldu. (M)

MACİT veya **MACİD** sıf. (ar. *mecd*'den *mācid*). *Esk*. Şan ve şeref sahibi olan (kimse). ‖ İ. Erkek adı.

◈ **Macide** sıf. *Esk*. Macit'in dişili. ‖ İ. Kadın adı. (M)

MACK (Karl), **von Leiberich** baronu, avusturyalı general (Nennslingen, Franken 1752 - Sankt Pölten 1828). Ulm'de Napolyon'a teslim oldu (ekim 1805). Yirmi yıl kalebentliğe mahkûm edildi, arşidük Karl'ın müdahalesi üstüne serbest bırakıldı (1808). [L]

MACKAU (Ange René Armand, — baronu), fransız amirali (Paris 1788 - ay.y. 1855). İrlanda asıllıdır. 1805'te deniz kuvvetlerine girdi. 1833'te Antil denizindeki filonun kumandanlığını yaptı. 1840'ta Arjantin ile ortaya çıkan bir anlaşmazlığı, Martinik adası valisi olarak çözümledi. 1843'te deniz bakanı oldu. 1847'de koramiral rütbesini aldı. (L)

MACKAY (John Henry), ingiliz asıllı alman yazarı (Greenock, Glasgow yakınları, İskoçya 1864 - Charlottenburg 1933). Genç yaşta Almanya'ya gitti ve 1893'te Berlin'e yerleşti. Sosyoloji eserleri ve devrinin toplum düzenini yeren şiirlerle ün kazandı. Proudhon'dan yana, fakat komünizme karşıydı. (L)

MACKE (August), alman ressamı (Meschede 1887 - Perthes, Fransa 1914). 1950'den sonra alman anlatımcılığının en ilgi çekici temsilcilerinden biridir. Münih'te *Blaue Reiter* (Mavi Atlı) gurubuna katıldı. Işık-renk'i kullanarak «zamandaş kontrast» yeniliğini buldu. Çok canlı tonlar taşıyan eserlerinde, çoğunlukla çağdaş sahneleri (*Büyük Işıklı Vitrin,* 1912, Hannover müzesi) çizmiştir. Marne savaşında vuruldu. (L)

MACKENDRİCK (Alexander), ingiliz filim yönetmeni (Boston 1912). 1950'lerde kendini ingiliz mizah okulunun en güçlü ustalarından biri olarak kabul ettirdi: ***Whisky Galore*** (Bol Viski) [1949]; ***Beyaz Elbiseli Adam*** (The Man in the White Suit) [1951]; ***Dilsiz Yavru*** (Mandy) [1952]; ***Kadın Katilleri*** (The Ladykillers) [1956]. A.B.D.'de çevirdiği filimler değişik bir havada, ayrı bir anlatımdadır: ***Büyük Şantaj*** (The Sweet Smell of Success) [1957]; ***Jamaika'da Fırtına*** (A High Win in Jamaica) [1963]; ***Cenup Yolu*** (Sammy Going South) [1969]. (L)

MACKENNAL (sir Edgar, **Bertram** — denir), ingiliz heykeltıraşı (Melbourne, Avustralya 1863 - Torquay, İngiltere 1931). Melbourne'da, Londra ve Paris'te heykel öğrenimi gördü ve 1886'da eserlerini sergilemeğe başladı. 1889'da Melbourne'daki Hükûmet konağını süslemek için açılan yarışmayı kazandı. *Circe* büstü, 1893'te Paris «salon»unda mansiyon alınca kendisine birçok önemli iş teklif edildi; bunlar arasında Hindistan ve Avustralya'daki kraliçe Victoria anıtlarını saymak gerekir. Diğer eserleri, 1921'de açılan Edward VII'nin kabri, gene Edward VII'nin Londra'da Waterloo meydanında bulunan at üzerinde bir heykeli, Eton koleji oyun sahası için yaptığı ***İşte Ben Buyum*** adlı bir erkek büstü, Londra'da St. Stephen salonundaki savaş anıtıdır. Mackennal 1921'de «sir» unvanını aldı. (M)

MACKENSEN (August VON), alman feldmareşali (Haus Leipnitz, Wittenberg yakınları 1849 - Burghorn, Celle yakınları 1945). 1870'te teğmendi. Wilhelm II'nin askerî tarih profesörü oldu ve avusturya - alman kıtalarına Galiçya'da (1915), Sırbistan'da (1915), sonra Makedonya'da (1916) kumanda etti. Aralık 1918'de Belgrad mütarekesini ihlâl ettiğinden Fott'ta Fransızlar tarafından esir edildi (ekim 1918). Daha sonra, Versailles antlaşmasına göre kurulan

MACIA Y LLUSSA

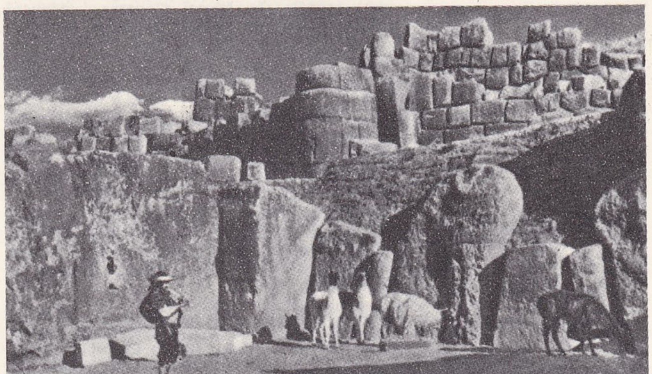

MACHUPİCCHU
harabeden bir görünüş

Foto. Dizionario Enciclopedico İtaliano; Andersen-Giraudon (LAROUSSE)

alman ordusunun nazi rejimiyle birleşmesi için kendi ağırlığını koydu. (L)

MACKENSEN (Eberhard VON), alman generali (Bromberg 1889). August von Mackensen'in oğlu. 1944'te İtalya'daki 19. Alman ordusu kumandanı idi, Ardeatino* çukurundaki italyan katliamına katıldığından 1946'da bir ingiliz askerî mahkemesi tarafından ölüm cezasına çarptırıldı. Aftan faydalanarak 1952'de serbest bırakıldı. (L)

MACKENZİE, Kanada'da ırmak, Kuzey Buz denizine dökülür; 4 600 km (Athabaska ile birlikte). Bu ırmak, Kayalık Dağlar'dan (Columbia buzulu) Athabaska adını alarak doğar; Edmonton - Waterways demiryolu üzerindeki büyük çağlayanlarla kesilir ve Athabaska gölüne girer; Paix ırmağını aldıktan sonra gölden Esir ırmağı (Slave River) adıyle çıkar; sonra, Fort Smith çağlayanlarını aşarak Büyük Esir gölünden geçer ve Mackenzie adını alır; kuzeybatıya doğru akarak, kutup dairesini geçer ve büyük bir delta ile son bulur. Rejimi karlı rejimdir; kışın alçak sular; ilkbaharda yukarı kesimden başlayan şiddetli taşkınlar. Yatağındaki engellere ve yılın uzun bir dönemi boyunca sefere imkân vermeyen iklim şartlarına rağmen Mackenzie, önemli bir ulaşım yoludur. Ağzının doğusundaki Port Brabant'da, yükler Kutup Denizi kıyısında çalışan Hudson Koyu şirketi teknelerine aktarılır. (L)

MACKENZİE, Guyana'da (esk. ingiliz Guyanası) köy, Demerera'nın sağ kıyısında; 2 000 nüf. Bölgede çıkarılan boksiti işleyen fabrika. (L)

MACKENZİE (Henry), iskoç romancısı (Edinburgh 1745 - ay.y. 1831). *The Man of Feeling* (Yürekli Adam) [1771] adlı duygulu romanını imzasız yayımladı. Bu romanın devamı olan *The Man of The World* (Dünya Adamı) [1773] ve mektup biçimindeki *Julia de Roubigné* (1777) adlı romanları da önemlidir. (L)

MACKENZİE (sir Alexander), iskoç bilgini (Stornoway, Lewis 1764'e doğr. - Mulinearn, Pitlochry yakınları, Perthshire 1820). Hearne'den sonra, Kuzey Amerika kıyılarının keşfini Kuzeybatı Kürk şirketi hesabına devam ettirdi. Adını taşıyan nehri buldu ve Kuzey Buz denizine ulaştı. 1792-1793 Arasında Kayalık Dağlar'ı Büyük Okyanus yönünde aştı. (L)

MACKAU

MACKENZİE (sir Alexander, Campbell), ingiliz kemancısı ve bestecisi (Edinburgh 1847 - Londra 1935). Kraliyet Müzik akademisi yönetmeni oldu (1888); iki opera (*Colomba*, 1883; *Troubadur*, 1886), iki oratorya (*Sharon Gülü*, 1884; *Beytüllahm*, 1894), birçok kantat, iki *İskoç Rapsodisi*, *Cervantes* uvertürü (1877), senfonik eserler, iki konçerto besteledi. (L)

MACKENZİE (sir Compton), ingiliz romancısı (West Hartlepool, Durham 1883). Balzac'ın etkisini taşıyan romanlarında toplumun oldukça karamsar bir tablosunu çizdi. Başlıca eserleri: *Carnival* (Karnaval) [1912]; *Sinister Street* (Meşum Sokak) [1913-1914]; *The Altar Steps* (Mihrap Basamakları) [1922]; *Water on the Brain* (Sulanmış Beyin) [1933]; *The Four Winds of Love* (Aşkın Dört Rüzgârı) [1937-1945]; *Whisky Galore* (Bol Bol Viski) [1947]; *Ben Nevis Goes East* (Doğuya Kaçan Ben Nevis) [1954]; *On Moral Courage* (Manevî Cesaret Üstüne) [1962]; *Paradise for Sale* (Satılık Cennet) [1963]. Ayrıca *My Life and Times* (Hayatım ve Yaşadığım Çağ) [altı cilt, 1963-1966] adlı hatıralarını yayımladı. (L)

MACKENZİE (sir George), iskoçyalı hukukçu (Dundee 1636 - Westminster 1691). Charles II'nin saltanatı sırasında İskoçya'da muhalefete karşı giriştiği adlî kovuşturmalar ve zalimliğiyle tanınmıştır. (L)

MACKENZİE (sir Morell), ingiliz hekimi (Leytonstone, Essex 1837 - Londra 1892). Gırtlak hastalıkları uzmanıydı; kronprinz (veliaht) Friedrich'i (müstakbel Friedrich III) tedavi etti. (L)

MACKENZİE (William Lyon), kanadalı siyaset adamı (Dundee yakınlarında, İskoçya 1795 - Toronto 1861). *Colonial Advocate* (1824-1834) ve *Constitution* (1836) gazetelerinde yazdı. Cumhuriyetçi milletvekili ve Toronto belediye başkanı oldu. Yukarı Kanada'yı ayaklandırmağa kalkıştı (aralık 1837), A.B.D.'ye kaçtı, 1849'da affedildi. Bundan sonra siyasetten ayrılarak haftalık *Mackenzie's Weekly Message*'ı yayımlamağa başladı. (L)

MACKENZİE idare bölümü, Kanada'da idare bölümü, 1895'te meydana getirilmiştir, Kuzeybatı arazisinin bir parçasıdır. (L)

MACKENZİE KİNG (William Lyon), kanadalı siyaset adamı (Kitchener, Ontario 1874 - Kingsmere, Ottawa yakınları 1950). William Lyon Mackenzie'nin torunu. Liberal milletvekili (1908), çalışma bakanı (1909-1911) oldu. Wilfrid Laurier'nin yerini alarak Liberal partinin başına geçti (1919) ve Başbakanlığa getirildi (1921-1930). Sosyal reformların (iş uyuşmazlıklarında hakeme ve kamuoyuna başvurma v.b.) yanı sıra, A.B.D. ile balıkçılık antlaşması imzalayarak (1923) ve 1926'daki İmparatorluk konferansında, dominyonların Commonwealth içinde anavatanla eşitliklerini kabul ettirerek, Londra'dan en geniş ölçüde muhtariyet sağladı. Tekrar başbakan oldu (ekim 1935), Kanada'nın İkinci Dünya savaşına katılmasına karar verdi (10 eylül 1939) ve kabinesine muhafazakârları da alarak büyük bir savaş hazırlığı yaptı. 1947'de, Büyük Britanya hükümdarını Kanada vatandaşı saymak suretiyle Kanada vatandaşlığının tanınmasını sağladı. 1949'da başbakanlıktan çekildi. (L)

MACKİNAC, Michigan gölünü Huron gölüne bağlayan boğaz; 60 km uzunluğunda, 6 km genişliğinde olan Mackinac boğazı, aralık-nisan ayları arası buz tutar. (L)

MACKİNNON ROAD, Güney Kenya'da şehir, Mombasa'nın batısında. İngiliz askerî üssü. (L)

MACKİNTOSH (Charles Rennie), ingiliz sanatçısı, dekoratörü ve mimarı (Glasgow 1868 - Londra 1928). Eserleri, İngiltere'deki XIX. yy. sonu sanatını Avrupa'nın yeni sanat akımına bağlar (Glasgow'da Belediye Güzel Sanatlar okulu [1897]; Miss Cranston'un meşe bezemeli çay salonu [1896 - 1904], gene Glasgow dolaylarında Kilmacolm'da Windy Hill [1899-1901], Helensburgh'da Hill House [1902-1903]). [L]

MACKİNTOSH (sir James), ingiliz siyaset yazarı ve filozofu (Aldourie, İnverness-shire 1765 - Londra 1832). Liberal whig'lerdendi. *Vindiciae Gallicae* (1791) adlı eserinde, Burke'ün Fransız devrimine karşı şiddetli saldırılarını çürütmeğe çalıştı. 1813'te milletvekili seçildi. İngiliz Ceza kanununu ıslah etmeğe çalıştı, fakat pek başarılı olamadı. (L)

MACKİNTOSHİT i. (amerikalı kimyacı J. B. *MacKintosh*'un adından fr. *mackintoshite*). Miner. Tabiî toryum ve uranyum silikat. (L)

MACKMURDO (Arthur Heygate), ingiliz ressamı, desencisi ve mimarı (1851-1942). Ruskin'in dostuydu, onunla birlikte 1876'da Floransa'ya gitti. Gotik mimarî üstüne derin bilgisi vardı, İngiltere'de yeni sanat akımının öncülerinden sayılabilir. W. Morris'in sanatına ve *Arts an Crafts* (Sanatlar ve Meslekler) akımına karşı ilgi duydu, ama özellikle William Blake, Japon estampları ve Whistler'in etkisinde kaldı. Mackmurdo'nun kumaş, duvar örtüleri, mobilya ve kitap kapaklarında az rastlanan ince bir süsleme zevki görülür. Yaptığı birçok projeyle (buna karşılık gerçekleştirdiği eserler çok azdır) Mackmurdo, ingiliz ve avrupa mimarîsini büyük ölçüde etkiledi. (L)

Mac Lagan tepkimesi. Biyokim. Kana timol katılınca çökelmeye sebep olan tepkime; karaciğerde iltihap bulunduğuna işarettir; karaciğer muayenelerinde kullanılır. (L)

MACLAİNE (Shirley MACLAİNE BEATTY, **Shirley — denir**), amerikalı kadın sinema oyuncusu (Richmond, Virginia 1934). Balerin ve şarkıcıydı, sinemaya geçerek 1955'te Hitchcock'un korku filmi *Harry'yi Kim Öldürdü?* (The Trouble With Harry) ile ün kazandı. Başlıca filimleri: M. Anderson'ın 80 *Günde Devrialem*'i (Around the World in 80 Days) [1957]; B. Wilder'in *Garsonyer*'i (Apartment) [1960] ile *Sokak Kızı İrma*'sı (Irma La Douce) [1963]; Asquith'in *Sarı Otomobil*'i (The Yellow Rolls-Royce) [1964]. (M)

Maclaren kuralı. Jeol. Birbirine paralel az eğimli katman istifinde, katman kalınlığı, eğiminde ne kadar 5° varsa mostra genişliğinin aynı sayıdaki 1/12'sine eşittir. (Yani A derece eğimli bir katmanın gerçek kalınlığı [E] ile arazideki mostra genişliği [l] arasında şu bağıntı vardır:

$$E = l \times A \times \frac{1,8}{100}$$

.) [L]

MACLAURİN (Colin), iskoçyalı matematikçi (Kilmodan, Argyllshire 1698 - Edinburgh 1746). Aberdeen'deki Marischal kolejde matematik dersleri verdi (1717); Maclaurin, Newton'un en başarılı öğrencilerinden biriydi. Saf geometri, cebir ve sonsuz-küçükler hesabıyle ilgili eserler verdi. *Geometria Organica* (Organik Geometri) [1719] adlı eserinde konikleri, üçüncü ve dördüncü dereceden eğrileri inceledi ve poderler teorisinin temelini attı. *De Linearum Geometricarum Proprietatibus Generalibus Tractatus*'unda (Geometrik Çizgilerin Genel Özellikleri Üstüne İnceleme) ise, *n*'inci basamaktan bir cebirsel eğrinin katlı noktalarının maksimum sayısının $\frac{(n-1)\,(n-)}{2}$ olduğunu ispatladı. 1742'de *Traité des Fluxions* (Flüksiyonların İncelenmesi) adlı eserini yayımladı. Bu eserde flüksiyonlar teorisinin ilk açıklamasını verdi. Aynı eserde, Maclaurin adıyle anılan ünlü formülden başka, bir elipsoidin içindeki veya yüzeyindeki bir noktaya uyguladığı çekim kuvveti ve dönme halindeki homogen bir sıvı kütlesinin küresel denge şekillerinin keşfi yer alır. 1745'te, krallık iddiasında bulunan Charles - Edward'a karşı Edinburgh'un savunulmasına katıldı. (L)

Maclaurin serisi, değişkenin artan ve tam kuvvetlerine göre, herhangi bir fonksiyonun seri halinde açılımını veren Maclaurin formülü

$$f(x) = f(o) + \frac{x}{1} \cdot f'(o) + \frac{x^2}{2!} \cdot f''(o) + ... + \frac{x^n}{n!} \cdot f^{(n)}(o) + ...$$

Taylor'un daha önce verdiği formülün özel bir halidir. *Methodus İncrementorum Directa et İnversa* (Geliştirmelerin Dolaysız ve Ters Metodu) [1715] adlı eserinde Taylor, yalnız sezgi yoluyle kendi adını taşıyan bu formülü bulmuş, Maclaurin ise aynı formülün ilk ispatını yapmıştır. (L)

MACLEANİA i. Kışın yapraklarını dökmeyen, bol yapraklı, alçak boylu (1-1,5 m) ağaççık; sarıya çalan parlak kırmızı çiçekleri dalların ucunda bulunur; Peru Andları'nda ve Meksika'da on iki türü yetişir. (Fundagillerden.) [L]

MACLEİSH (Archibald), amerikalı şair (Glencoe, İllinois 1892). Harvard'da hukuk okudu; ilk eserlerini Fransa'da yazdı. 1928'de A.B.D.'ye döndü; *Fortune* dergisinde çalıştı; Washington'da Congres kütüphanesinin müdürü (1939-1944), başkan Roosevelt'in danışmanı, A.B.D.'nin Unesco'da ilk temsilcisi oldu. 1949'dan beri Harvard'da profesördür. İlk kitaplarında (*The Happy Marriage* [Mutlu Evlilik], 1924; *The Hamlet of A. MacLeish* [A. MacLeish'in Hamlet'i], 1928; *Conquistador*, 1932) Ezra Pound ve T. S. Eliot gibi yurdundan uzakta bulunan şairlerin ve bazı fransız şairlerinin (özellikle Saint - John Perse) etkisi görülür. 1930 Sıralarında yazdığı eserleri, gününün toplumsal ve siyasî durumunu yansıtır: *Union Pacific* (Pasifik Birliği) [1934]; *Panic* (Panik) [1935, dramatik şiir]; *Public Speech* (Nutuk) [1936]; *The Land of the Free* (Hürriyet Toprağı) [1938]. MacLeish'in son eserleri *Collected Poems* 1917-1952 (Şiirler 1917-1952) [1952] ve *Songs for Eve*'de (Eve İçin Şiirler) [1954] yeni bir içedönüş görülür. MacLeish 1932 ve 1953'te Pulitzer ödülünü aldı. Ayrıca manzum piyesler (*J. - B.*, 1958; *Herakles*, 1967), bir tenkit derlemesi (*Poetry and Experience* [Şiir ve Deney], 1961) ve «*Eleanor Roosevlt'in Hikâyesi*»ni (1965) [1966'da beyaz perdeye uygulandı] yazdı. (L)

Foto. Trampus (LAROUSSE)

MACLENNAN (Hugh), kanadalı yazar (Glace Bay, Cap Brton adası 1907). Öğrenimini Dalhousie ve Oxford üniversitelerinde yaptı. Princeton'da edebiyat doktorasını verdi. 1935-1945 Arasında Montreal'deki Lower Canada college'de öğretim üyeliği yaptı. Roman ve denemelerinde Kanada'nın millî özelliklerini ve eyaletler arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan zorlukları anlatmağa çalışır. Romanları: *Barometer Rising* (Hava Isınacak) [1941]; *Two Solitudes* (İki Yalnızlık) [1945]; *Each Man's Son* (Her Adamın Oğlu) [1951]; *The Watch That Ends the Night* (Gecenin Bittiği Saat) [1959]. Denemeleri: *Cross Country* (Kır Koşusu) [1949]; *Thirty and Tree* (Otuz ve Üç) [1954]; *Seven Rivers of Canada* (Kanada'nın Yedi Nehri) [1961]. (L)

MACLEOD (Fiona). Bk. SHARP (William).

MACLEOD (Henry Dunning), iskoçyalı iktisatçı (Edinburgh 1821 - Southall Norwood [bugün Southall], Middlesex 1902). Cambridge'te Trinity college'de okuduktan sonra Londra'da hukuk öğrenimi gördü, 1854'te İngiliz Kraliyet bankasının müdürlüğüne getirildi. İki yıl sonra en önemli eseri olan *The Theory and Practice of Banking*'i (Bankacılık Teorisi ve Bankacılığın İcrası) [2 cilt, 1856] yayımladı. Bu kitap, ingiltere bankasının poliçeleri üstüne değerli belgeleri ve kredinin özellikleriyle, kredinin bankadan çıkışı konusunda ilgi çekici bir tartışmayı kapsar. Macleod birçok ingiliz üniversitesinde bankacılık konusunda ders verdiyse de, hiç bir zaman profesör olamadı. Bununla beraber, 1868-1870 yılları arasında ingiliz hükûmetince kambiyo senetleriyle ilgili bir kanun tasarısı yapmakla görevlendirildi. Birçok eser yazdı. İçlerinde en önemlileri: *Elements of Banking* (Bankacılığın Unsurları) [1876]; *A History of Banking in All the Leading Nations* (İleri Ülkelerde Bankacılığın Tarihi) [2 cilt, 1896]; *The Theory of Credit* (Kredinin Teorisi) [2 cilt, 1889-1891]. (L)

MACLEOD (John James Richard), iskoçyalı fizyolog (Dunkeld yakınları, Pershire 1876 - Aberdeen 1935). Öğrenimini Aberdeen ve Leipzig'de yaptı. London hospital'da fizyolojik kimya asistanı (1899-1902), sonra da Cleveland (1904-1918), Toronto (1918 - 1928) ve Aberdeen (1928-1935) üniversitelerinde profesör oldu. Fizyolojik kimya üstünde önemli çalışmaları vardır. İnsülin'in keşfinden ötürü F. G. Banting ile birlikte 1923 Nobel Tıp ödülünü kazandı. (L)

MacLİAMMOİR (Michael), irlandalı tiyatro oyuncusu ve yazarı (Cork 1899). Londra Slade School of Art'ta resim öğrenimi gördü. Birkaç yıl Galway tiyatrosunu yönettikten sonra Dublin'de H. Edwards ile birlikte Gate theatre'ı kurdu (1928). Bu tiyatroda Pirandello, Giraudoux, Molnar gibi çağdaş avrupalı yazarların eserlerini oynatarak kültür alanındaki yenilenmeye büyük katkıda bulundu. Klasik ve çağdaş repertuvarın birçok kahramanını canlandırdı. İngilizce ve gaelce olarak çeşitli eserler yazdı; bunlar arasında özellikle *Diarmuid agus Grainne* (Diarmuid ve Grainne) [1928] sayılabilir. (M)

MACLODİO, İtalya'da (Lombardia, Brescia ili) komün; 900 nüf. Carmagnola yönetiminde Venedikliler, Carlo Malatesta kumandasındaki Milano Visconti'leri ordusunu burada yendiler (17 ekim 1427). [L]

MACLURA i. (lat. k.). Portakal iriliğinde sarı, meyve veren ağaç; Kuzey Amerika'da Arkansas'ta yetişir. (Dutgillerden.)

— ANSİKL. *Maclura*'lar, çiçekleri ikievcikli, dikenli ağaçlardır. En yaygın türü, «*Osaj portakalı*» da denilen bahçe maclurasıdır. (*Maclura aurantiaca* veya *Maclura pomifera* veya *Toxylon pomiferum*). Meyvesi ve güzel alaca yaprakları için parklarda yetiştirilir; yapraklarıyle ipekböceği de beslenir. Odunu esnek, sıkı ve parlaktır; iyi cilâ tutar. Amerika yerlileri bundan yay yaparlardı; araba yapımında da kullanılır. Bazı kızılderililer özellikle Osajlar, macluranın meyvesinden çıkardıkları sarı bir boya ile yüzlerini boyarlar. (L)

MAC-MAHON (Edme Patrice Maurice, DE — kontu), **Magenta** dükü, Fransa mareşali ve fransız siyaset adamı (Sully, Saône-et-Loire 1808-La Forêt şatosu, Loiret 1893). On yedi çocuğu olan bir âyan meclisi üyesinin onaltıncı çocuğuydu. 1827'de Saint - Cyr askerî okulunu bitirdi, Cezayir savaşlarına katıldı; aslında meşrutiyetçiydi, ama çeşitli rejimlere dürüstçe hizmet etti. Kırım'da (Malakof burcunun alınışı, 8 eylül 1855) ve İtalya'da yararlığı dokundu. İtalya'da, Magenta zaferinden (4 haziran 1859) sonra mareşal asasını ve dük unvanını aldı. Cezayir genel valisi olarak (1864-1870) «Arap krallığı» siyasetini uygulamakla görevlendirildi; bu durum, avrupalılarla ve özellikle başpapaz Lavigerie ile başının derde girmesine yolaçtı. 1870'te Ren ordusunda 6. Kolordu kumandanlığına getirildi. Weissenburg'ta (4 ağustos) ve Froeschwiller'de (6 ağustos) yenildi. Châlons'da ordusunu yeniden kurduğu sırada, hükûmet kendisini Bazaine'in yardımına gitmeğe zorladı; Sedan'da kuşatıldı (1 eylül). Yaralanan ve esir düşen Mac-Mahon, Thiers'in isteği üstüne serbest bırakıldı, Komün hareketini bastırmakla görevli Versailles ordusunun başına getirildi.

Thiers düşünce (24 mayıs 1873), kralcıların ısrarı üstüne Mac-Mahon, Restorasyon kuruluncaya kadar cumhurbaşkanlığını kabul etti. Fakat Chambord kontu üç renkli fransız bayrağını reddedince, Mac-Mahon da onu Versailles'a kabul etmediği gibi (12 kasım), kendi yetkilerinin yedi yıl uzatılmasını da kabul etti (20 kasım). Yönetimi kralcı saflardan seçilmiş bakanlara bıraktı. 20 Şubat 1876 seçimlerinde cumhuriyetçiler mecliste çoğunluğu elde edince, Mac-Mahon başbakanların merkezden seçilmesini kabul etti. Başpapaz Dupanloup'nun teşvikiyle parlamento hayatına karıştı, verdiği muhtıra sonunda başbakan Jules Simon istifa etti (16 mayıs 1877) ve yerine Broglie dükü getirildi. Meclis dağıldı (25 haziran), hükûmet yeni seçimleri hazırladı. Bu seçimlerde (ekim 1877) çoğunluğu cumhuriyetçiler kazandı; Mac-Mahon, 12 aralıkta Dufaure'u kabineyi kurmakla görevlendirdi. Senatoda (ocak 1879 seçimleri) cumhuriyetçi çoğunluk, generallerin görevden alınmalarını ona zorla kabul ettirmek isteyince, içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulmak için istifa etti (30 ocak). [L]

MACMİLLAN (Harold), ingiliz siyaset adamı (Londra 1894). Macmillan and Co. ltd. yayınevinin yöneticisiydi. 1924'te Muhafazakâr partiden milletvekili seçildi. Sosyal meselelere ve daha etkin bir dış siyasete açık «ilerici bir tory'cilik» için mücadele etti. Savaş sırasında birçok diplomatik görev aldı, 1951-1954 arasında iskân bakanı, Antony Eden kabinesinde dışişleri (1955), daha sonra maliye bakanı oldu. 10 Ocak 1957'de Eden'in yerine başbakanlığa getirildi. 18 Eylül 1959'da parlamentoyu dağıttı. 8 Ekim seçimleri Muhafazakâr partinin durumunu kuvvetlendirince, ülkeyi tecrit edilmiş durumundan kurtarmayı düşündü ve 10 ağustos 1961'de çalışma bakanı Edward Heath aracılığıyle, İngiltere'nin Ortak Pazar'a girmesini resmen istedi. İngiltere'nin Ortak Pazar'a girmesini isteyen Macmillan, aralık 1962'de, bu adaylığa muhalefet eden general de Gaulle ile buluştu, fakat A.B.D. ile ittifaka ve NATO'ya katılmağa dayanan bir dış siyaset ileri sürünce, görüşmeden sonuç alamadı. Birkaç gün sonra Macmillan, Nassau'da başkan Kennedy ile buluştu; İngiltere, aslında A.B.D.'nin denetiminde olan milletlerarası kuvvete katılmayı kabul etti. Vassall ve Profumo skandalları başbakanın durumunu ayrıca güçleştirdi. Macmillan 10 ekim 1963'te istifa etti, yerini lord Home aldı. (L)

MacMİLLAN (Kenneth), ingiliz dansçı ve koreograf (Dunfermline, İskoçya 1930). 1952'de Sadler's Wells Theatre ballet'de, Margaret Dale'in *Great Detective* (Büyük Dedektif) balesinin ilk temsilinde oynadı. Komik bir yorumcu olan sanatçı sonraları, daha çok koreograf olarak çalıştı. Sadler's Wells Choregraphic group ile *Somnambulism* (Uyurgezerlik [1953]; *Lairderette* [1954]), Sadler's Wells Theatre ballet ile (*Danses Concertantes* ve *House of Birds* [Kuşlu Ev], 1955; *Yalnız Adam* [1966]), Ballet theatre ile (*Winter's Eve* [Kış Akşamı], 1957), Royal ballet ile (*The Burrow* [Yer Altı Yuvası], 1958; *Perinin Öpücüğü* [1960]; *Bahar Âyini* [1962]; *Las Hermanas* [1966]; *Concerto* [1967]) çalıştı. 1966'da Batı Berlin'de Städtische'nin dans yönetmenliğine getirildi; aynı yıl Stuttgart operası için *The Song of the Earth* (Dünyanın Şarkısı) balesini sahneye koydu. (L)

Macmillan and Co. ltd., ingiliz basımevi; 1848'de Londra'da Daniel Macmillan (Arran adası 1813 - Cambridge 1857) ile kardeşi Alexander Macmillan (İrvine 1818 - Londra 1896) tarafından kuruldu. Yayınları arasında genel edebiyat eserleri, tıp kitapları, her dereceden öğretimle ilgili kitaplar ve dergiler vardır: *Nature, The Nursing Times, The Catholic Teachers Journal, Brain, Philosophy*. Macmillan yayınevinin eserlerini yayımladığı yazarlar arasında Thomas Hardy, Henry James, Rudyard Kipling, Ch. Morgan, Mazo de le Roche, Margaret Kennedy, lord Keynes ve şair William Butler Yeats sayılabilir. (L)

Macmillan company, 1896'da G. P. Brett tarafından New York'ta kurulan amerikan yayınevi. Edebî eserler, din, tıp, eğitim ve çocuk kitapları yayımlar. Özellikle Jack London, Mary Ellen Chase, E. A. Robinson, Ed. Channing ve A. Koestler'in eserlerini bastı. (L)

MACMURRAY (Fed), amerikalı sinema oyuncusu (Kankakee, İllinois 1908). Önceleri caz topluluklarında çalıştı. 1935 Yılında sinemaya geçti. Amerikan komedisinin en iyi yorumcularından biri olarak tanındı (G. Stevens'ın İlk Aşkı [1935]; *Bayanlar, Denizcilere Bakmayınız* [1943]; *Ben ve Yumurta* [1947] v.b.). Bununla birlikte dramlarda da başarı kazandı: H. Hataway'in *Issız Çamlık Yolu* (1936); F. Lloyd'un *Salem Bakiresi* (1936); K. Vidor'un *Teksas Atlıları* (1936), B. Wilder'ın *Fırtınada Uçuş* (1937) ve özellikle *Double İndemnity* (Çifte Tazminat) [1944]. Daha sonra çevirdiği filimler arasında. E. Dmytryk'in *Caine İsyanı* (1954) sayılabilir. (M)

MACNAB (Roy Martin), güney afrikalı şair ve diplomat (Durban 1923). İngilizce, afrikaanca ve bantu dilleriyle yazan şairlerin eserlerini topladı (*Poets in South Africa* [Güney Afrika Şairleri], 1958). 1962-1967 Arasında Paris'te Güney Afrika cumhuriyeti kültür ataşesi. Hümanizme ve Hıristiyanlığa dayanan eserlerinde yalın bir üslûpla ırkların ve kültürlerin ötesinde insanları birleştiren heyecanları ve acıları anlatır (*Testament of a South-African* [Bir Güney Afrikalının Vasiyetnamesi], 1947; *The Man of Grass and Other Poems* [Çimendeki Adam ve Başka Şiirler], 1960). [L]

MACOCHA, Çekoslovakya'da, Moravya causse'unda 137 m derinliğinde uçurum. (L)

MACODES i. Cava'da yetişen, güzel orkide; yaprakları parlak sarı damarlıdır; genellikle süs bitkisi olarak yetiştirilir. (L)

MACOMA i. Yüz kadar türü bulunan iki çenetli deniz yumuşakçası. (*Tellinidae* familyasından.) [L]

MACON, A.B.D.'de (Georgia) şehir, Ocmulgee kıyısında, Atlanta'nın güneydoğusunda; 69 800 nüf. Tarım pazarı (meyve, pamuk, tütün). Demiryolu kavşağı. Pamuk işlenmesi. Kimya sanayii; kâğıt hamuru ve gübre fabrikaları. (L)

MÂCON, Fransa'da Saôn-et-Loire idare bölgesinin merkezi, Paris'e 402 km uzakta, Saôn ırmağının sağ kıyısında; 35 264 nüf. Eski katedral. XVIII. yy.dan kalma belediye sarayı. Şehirde sanayi gelişmiştir: dökümhane; motosiklet; tahıl kırma âletleri; elektrik malzemesi; fotoğraf filmi; madenî mobilya; kibrit fabrikaları; musluk fabrikası; konfeksiyon. — *Mâcon İdare çevresi*, 97 514 nüf. (L)

MACONCHY (Elizabeth), ingiliz kadın besteci (Broxbourne 1907). V. Williams'ın öğrencisiydi; lirik eserler (*Sedir*, 1959; *Üç Yabancı*, 1959; *Gidiş*, 1963), baleler, iki senfoni (1948, 1953), bir gece müziği, orkestrası için bir süit (1930), konçerto ve konçertinolar, yaylı çalgılar için yedi dörtlü, bir beşli besteledi. (L)

MACONNAİS dağları, Fransa'da Massif Central'ın doğu kenarında billûrlu yaylalar; Beaujolais'nin kuzeyinde, batıda Gros-

MACKENZİE KİNG
Ottawa'da
general de Gaulle'ü
karşılarken (11 temmuz 1944)

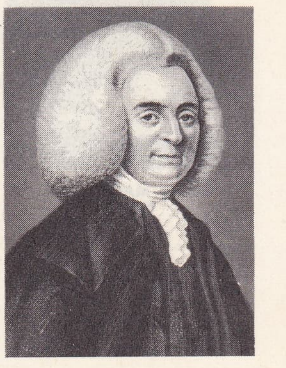

MACLAURİN
S. Fresman'ın gravürü
Percey'den
Cabinet des Estampes,
Paris

Foto. U.S.İ.S., Bariaud (LAROUSSE)

Mareşal MAC-MAHON 1944 Princeteau'nun eseri

Harold MACMILLAN 1955'te

ne ile doğuda Saône ırmakları arasında yükselir. 500-700 m yükseltide tepelerden oluşan Maconnais dağlarının en yüksek noktası, *Mère - Boitier* tepesinde 761 m'yi bulur. Billûrlu kütleyi doğudan çevreleyen kalkerli şevler, bağlarla örtülüdür. (L)

MAC ORLAN (Pierre DUMARCHAIS, — denir), fransız yazarı (Péronne 1882). Önce resimle ilgilendi, sonra mizah hikâyeleri ve romanlar yazdı (*La Maison du Retour Ecoeurant* [Sevimsiz Dönüş Evi], 1912; *Le Rire Jaune* [Sarı Gülüş], 1914). Birinci Dünya savaşından sonra yazdığı serüven romanları efsane veya destan özelliği taşır (*Le Chant de l'Equipage* [Tayfaların Türküsü], 1918). XVIII. yy. korsanlarının hayatını canlandırdığı *A Bord de «l'Etoile Matutine»* («Etoile Matutine» Gemisinde) [1920]; *Le Petit Manuel du Parfait Aventurier* (Usta Bir Serüvencinin Küçük Elkitabı) [1920]; *La Cavalière Elsa* (Süvari Elsa) [1921]; *La Vénus Internationale* (Milletlerarası Venüs) [1923]; *Sous la Lumière Froide* (Soğuk Işık Altında) [1926]; *Le Quai des Brumes* (Sisler Rıhtımı) [1921]; *La Bandera* (Çete) [1931]; *Le Bataillon de Mauvaise Chance* (Talihsiz Tabur) [1933]; *La Nuit de Zeebruge* (Zeebruge Gecesi) [1934]; *L'Ancre de Miséricorde* (Şefaat Demiri) [1941]; *Les Dés Pipés* (Tutulmuş Zarlar) [1952]. 1937'de yayımladığı *Masques sur Mesures* (Ismarlama Maskeler) adlı deneme kitabının yeni baskısını 1967'de yaptı. Bir de şiir ve şarkı derlemesi vardır: *Mémoires en Chansons* (Şarkılı Hatıralar) [1965]. (L)

MACPHEE (Colin), ingiliz asıllı kanadalı besteci (Montréal 1901). Le Flem ve İ. Philipp'in öğrencisiydi; iki senfoni (1930, 1958), bir piyano konçertosu, iki piyano ve orkestra için *Tabuh-Tabuhan* (1936), dört *Iroquois Dans* (1944) besteledi. (L)

MACPHERSON (James), iskoç yazarı (Ruthven, İnverness-shire 1736 - Belville, İnverness-shire 1796). Özellikle, Eski Galceden veya erse dilinden çevirdiğini ileri sürdüğü *Ossian'ın Şiirleri*'ni yayımlayarak ün kazandı. *Fragments of Ancient Poetry*'nin (İskoçya'da Highland'de Derlenmiş Eski Şiir Parçaları) ilk derlemesi 1760'ta çıktı. Bu baskı ilgiyle karşılanınca ertesi yıl altı bölümlük epik şiiri *Fingal*'i, sonra 1763'te *Temora*'yı yayımladı. Yalnız ilkel duyguları dile getiren bu vahşî şarkılar büyük başarı kazandı ve romantik edebiyatı önemli ölçüde etkiledi. Amerika savaşı sırasında Avam kamarasına üye seçildi (1780). Macpherson'dan, Ossian şiirlerinin orijinallerini ortaya çıkarması istendi, ama o bunu hiç bir zaman yapmadı. Zengin bir hayat yaşadı. Samuel Johnson'ın da aralarında bulunduğu rakipleri onu açıkgözce davranmakla suçlandırdılar. Macpherson'un *The Highlander'ers* (Highlandili'ler) şiirlerinin güçsüzlüğü göz önüne alınınca, onun Ossian'ın şiirlerini yaratacak güçte olmadığı ortaya çıkar. Macpherson'un elinde sağlam metinler bulunduğu, bu metinleri İngilizceye serbestçe adapte ettiği ve genişlettiği tahmin edilmektedir. (L)

MACQUARİE adaları, Büyük Okyanus'un güneyinde Avustralya'ya bağlı volkanik takımadalar, Yeni Zelanda'nın güneybatısında, 54° güney enleminde. Meteoroloji istasyonu. Fok avcılarının eski üssü. (L)

MACQUE (Giovanni DE), flaman orgcusu ve bestecisi (Vallenciennes 1550'ye doğr. - Napoli 1614). Yurdundan ayrılmak zorunda kaldı, Roma'ya gitti, 1586'da Napoli'ye geçerek bazı sanatçılarla dostluk kurdu, 1590'da Annunziata kilisesine ikinci orgcu oldu; 1594'te kral naibinin sarayında orgculuk yaptı, 1599'da aynı sarayın kapella yöneticiliğine getirildi. Macque da Van Alem gibi, İtalya'daki büyük flaman orgcularının sonuncularındandır. Org için yazdığı eserlerinde, Biancheri'yi ve Frescobaldi'yi müjdeleyen yanlar vardır. Başlıca eserleri: *Durezze Ligature; Partite Supra; Ruggiero; Toccata; Gaillardes Canzoni Francesi* (Fransız Şarkıları). Ses için on bir derleme yazdı (madrigaller, motetler, *canzonette napoletane* [napoli şarkıları]). [L]

MACQUER (Pierre Joseph), fransız kimyacısı (Paris 1718 - ay.y. 1784). İskoçyalı bir ailedendi. 1742'de tıp doktoru, sonra Krallık bahçesi kimya profesörü oldu ve Sevr fabrikasının çalışmalarını yönetti. Arsenik ve türevleriyle, ayrıca prusya mavisiyle ilgili araştırmalarda bulundu. Hidrojenin yanmasıyle suyun oluştuğunu gösterdi (1776); elması yaktı, kalay ile gümüşün oksitlenmesini inceledi, organik kimya alanında kauçuk eritici maddeleri buldu, sütün bileşimini ortaya koydu. (L)

MACRAUCHENİA i. Güney Amerika'da pleistosen tabakalarında bulunan fosil memeli hayvan. (Başlıca özellikleri: kafatası uzun, burun kemikleri basittir; burun kısmında muhtemelen hortum deliği sayılabilecek geniş bir açıklık vardır; dişler sürekli ve aralıksız, ayaklar eşit üçparmaklıdır; omurga atardamarı omurilikle birlikte aynı kanalda bulunur. Bir deve büyüklüğünde olan bu tuhaf hayvanın suda yaşadığı sanılmaktadır.) [L]

MACREADY (William Charles), ingiliz tiyatro oyuncusu (Londra 1793 - Cheltenham 1873). Tiyatroya on yedi yaşında, Birmingham tiyatrosunda, Romeo rolüyle başladı. 1816'da Londra'da, Covent Garden ile anlaştı, en büyük başarılarını Hamlet ve Macbeth rolleriyle sağladı. (L)

MACRET (Pierre), fransız marangozu (Paris 1727-ay.y. 1796'dan sonra). Louis XV'in mobilyacısıydı (1758), küçük boyda mobilyalar yaptı, mobilyalarının çoğunda imzası bulunur. (L)

MACRİ (Oreste), italyan tenkitçisi (Maglie, Lecce 1913). Floransa üniversitesinde ispanyol edebiyatı profesörü. Hermetizm akımına bağlı olan Macri, italyan şiirini (*Esemplari del Sentimento Poetico Contemporaneo* [Çağdaş Şiirsel Duygu Örnekleri], 1944), özellikle XX. yy. ispanyol şiirini inceledi. XX. yy. ispanyol şiirinden aynı zamanda önemli tercümeler de yaptı (*Poesia Spagnola del Novecento* [XX. yy. İspanyol Şiiri], 1952; *Poesie di A. Machado* [A. Machado'dan Şiirler], 1957). [M]

MACRİNUS (Marcus Opellius) [Caesarea (bugün Şerşel) 164 - Kalkedon 218], Roma imparatoru (217-218). Süvariydi; yönetim işlerinde görev aldı, Caracalla'nın praetor'luk valisi oldu (212). İmparatorun kendisinden yüz çevirdiğini görerek veya sanarak imparatoru öldürttü. Askerler onu imparatorluğa getirdiler. Macrinus, oğlu Diadumenianus'a caesar'lık verdi. Orduya ve senatoya hoş görünmeğe uğraştı. Buğday dağıtımı yaptı, vergileri indirdi, fakat Partlarla antlaşma yapınca itibarını kaybetti. Bir Emesus lejyonu Elagabal'i imparator ilân etti. Antakya yakınında yenilen Macrinus, askerleri tarafından öldürüldü. Oğlu da aynı savaşta öldü. (L)

MACRO—, yun. *makros,* büyük'ten alınan ve birçok kelimenin bileşimine giren önek. (L)

MACRO (Naevius Sertorius), Tiberius'un gözdesi (öl. M.S. 38), Cohortes Urbanae valisiydi; Sejanus'a işkence ettirdi, praetorluk valisi oldu. Ölüm döşeğindeki Tiberius'u Caligula'ya yaranmak için boğdurttu. Caligula, daha sonra Macro'yu intihar etmek zorunda bıraktı. (L)

MACROBİOTES i. Uzun süre anhidrobiyoz halinde yaşayabilen küçük tardigrad. — ANSİKL. *Macrobiotes,* oval, uzun, saydam gövdeli, kısa bacaklı, küçük bir hayvandır. Ayaklarının ucunda iki küçük çengel bulunur. Nemli ve karanlık yerlerde, damlardaki karayosunlarının arasında yaşar. Kuruduktan sonra yeniden canlanabilir. (L)

MACROBİUS (Ambrosius — Theodosius), latin yazarı ve gramercisi (IV. yy. sonları). Cicero'nun *«Scipio'nun Düşü»* adlı eseri üstüne bir yorum yazdı (bu eser, XIX. yy.a kadar *De Republica*'nın [Devlet] Macrobius sayesinde bilinen tek parçasıydı). *Saturnales* adlı eseri, Vergilius'un dehasını çeşitli yönleriyle yansıtan bir diyalogdur; bu eserde, kaybolmuş birçok eser üstüne bilgiler vardır. (L)

MACROCEPHALİTES çoğl. i. Paleont. Düzgün çizgilerle süslü şişkin bir kavkısı olan ammonit. (Birçok türü vardır; bütün Jüra tabakalarında bulunur.) [L]

MACROCERAMUS i. Zool. Amerika'nın sıcak bölgelerinde yaşayan kara yumuşakçası. (Macroceramus'lar, alt dokunaçları körelmiş, kısa ayaklı hayvanlardır. Kulemsi kavkısının tepesi değirmi, göbek kısmı yarıktır. Antiller'de bulunan *Macroceramus signatus* bu cinsin örnek türü kabul edilebilir.) [L]

MACROCHEİRA i. Zool. Japon denizinde, oldukça derinlerde yaşayan yengeç. (Halen yaşayan ve bilinen kabukluların en büyüğüdür: her bir kıskacının boyu 1,60 - 1,80 m'dir. 35 ilâ 40 sm genişliğindeki bağa da hesaba katılırsa, hayvanın toplam genişliği 4 metreye ulaşır. Ağır hareket eder zararsız bir hayvandır.) [L]

MACROCNEMUM i. Bot. Kınakına'ya benzeyen ağaç. (Kökboyasıgillerden.)

— ANSİKL. *Macrocnemum*'lar, Tropikal Amerika'da yetişen, beyaz veya pembe çiçekli ağaç ve ağaççıklardır. Kabuğu kınakına kabuğuna benzer, fakat ondan daha zayıf nitelikler taşır. (L)

MACROCYSTİS i. Bot. Laminer'lere benzeyen, esmer deniz yosunu; yüzlerce metrelik bir alanda devasa bir tal halinde yayılır, yüzdürücü tertibatı sayesinde su yüzüne yakın durur. (L)

MACRODACTYLUS i. Böcek bil. Amerika'da yaşayan zarif ve narin yapılı, küçük bir mayısböceği; meyve ağaçlarına, güllere ve bağlara zararlıdır. (İlmî adı *Macrodactylus Subspinosus.* Kınkanatlıların *scarabaeidae* familyasından.) [L]

MACRODİPTERİX i. Zool. Tropikal Afrika'da görülen çobanaltadan; bayağı çobanaldatanlardan başlıca farkı, erkeklerinde kanatların birinci teleğinin iplik gibi uzun oluşu ve ucunda büyük bir palet bulunuşudur; bu teleğin uzunluğu kuşun boyunun iki katından fazladır. (L)

MACRODONTİA i. Yassı gövdeli büyük tekeböceği. (Çenesi güçlü, elitraları esmer kahverengi üzerine sarı veya kızıl sarı beneklidir. Güney Amerika'da yaşar. Örnek türü *Macrodontia cervicornis,* Guyana ve Brezilya'da bulunur. Kınkanatlıların *cerambycidae* familyasından.) [L]

MACROGLOSSUM i. Kısa ve tıknaz gövdeli kelebek. (Pulkanatlıların *sphingidae* familyasından.)

— ANSİKL. *Macroglossum*'lar günün en sıcak zamanında, çiçeklerin üzerinde hızla uçar ve hiç konmadan uzun hortumlarıyle özsularını emer. *Macroglossum stellatarum* gri renkli, alt kanatları kızılımsı bir kelebektir; yoğurtotunda yaşar. (L)

MACROGLOSSUS i. Zool. Meyve ile beslenen yarasa; Hindistan'dan Okyanusya'ya kadar yaygındır. (Kanatayaklıgillerden.)

— ANSİKL. *Macroglossus*'lar mahmuz gibi uzun burunlu, çok uzun dilli (5 sm) yarasalardır; boyları küçük, postları kızıl veya esmer olur. Örnek türü *Macroglossus minimis* Güney Hindistan'da ve Sonda adalarında yaşar. (L)

MACROLEPİDOPTERA çoğl. i. Pulkanatlı böceklerin orta veya büyük boylularını kapsayan bölüm. *Zt.* MICROLEPİDOPTERA. (L)

MACROLOBİUM i. Bot. Tropikal Afrika ve Amerika'da yetişen ağaç. (Guyanalar'da ve Brezilya'da yetişen *macrolobium bifolium*'dan *jatobarana* veya *atapa* denen kereste elde edilir; bu kereste marangozlukta

Foto. Goupil, Keystone (LAROUSSE)

Mecidî nişanı

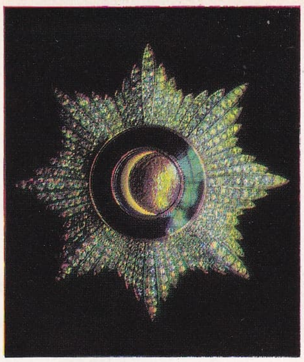

Nişanı Osmanî

Şefkat nişanı

İstiklâl madalyaları (ön yüz)

MADALYA VE NİŞANLAR

Nişanı Âli İmtiyaz

Nişanı Âli İmtiyaz

Nişanı Âli İmtiyaz

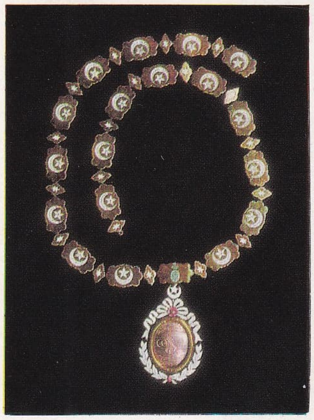

Hanedanı Âli Osman nişanı

Maarif nişanları

Altın liyakat madalyası

Şefkat nişanı

Şefkat nişanı

İstiklâl madalyaları (arka yüz)

Şefkat nişanı

Mecidî nişanı şemsesi

Meclisi Mebusanı Osmanî nişanı

Altın post nişanı (İspanya veya Avusturya)

Saint-Louis nişanı

nişanı İmtiyaz

Malta nişanı (Malta)

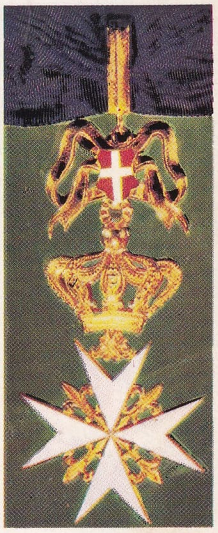

Sv. Anna nişanı (Rusya)

Santo-Maurizio-e-Lazzaro nişanı (İtalya)

Foto. Giraudon (LAROUSSE) ; N. Erkılıç (MEYDAN)

MADALYA VE NİŞANLAR

Foto. LAROUSSE

ALMANYA
Demir haç nişanı
Liyakat nişanı
Federal liyakat nişanı

BELÇİKA
Léopold nişanı

DANİMARKA
Danebrog nişanı

İSPANYA
Carlos III nişanı

A.B.D.
Kongre Şeref madalyası
Liyakat nişanı

FİNLANDİYA
Beyaz gül nişanı

BÜYÜK BRİTANYA
Victoria nişanı
Üstün hizmet nişanı

YUNANİSTAN
Kurtarıcı nişanı

İTALYA
Ordu kahramanlık nişanı

LÜKSEMBURG
Defneli Taç nişanı

FAS
Alevî nişanı

MONAKO
Grimaldi'ler nişanı

NORVEÇ
Sankt-Olaf nişanı

HOLLANDA
Orange-Nassau nişanı

POLONYA
Beyaz kartal nişanı

PORTEKİZ
İsa nişanı

SAİNT-SİEGE
Saint-Grégoire-le-Grand nişanı

İSVEÇ
Kutup yıldızı

TUNUS
İftihar nişanı

S.S.C.B.
Kızıl bayrak nişanı
Lenin nişanı

ORLAN MAC

kullanılır ve içindeki yağdan da yararlanılır. Afrika'da yetişen, şimdi *gilbertiodendron* adıyle özel bir cins olarak ayrılan *M. Dewevrei*'den *limbali* adlı bir kereste çıkar. Erguvangillerden.) [L]

MACROMERİA i. Bot. Meksika, Peru ve Kolombiya'da yetişen yumru çiçekli, beyazımsı ot. (Hodangillerden.) [L]

MACROMERİS i. İndonezya ve Malezya bölgelerinde bulunan böcek. (Zarkanatlıların *pompilidae* familyasından.)

— ANSİKL. *Macromeris*'ler oldukça büyük boylu, parlak mavi veya yeşil gövdeli, morumsu kanatlı bir böcektir. Odun kırıntılarını birbirine yapıştırarak yaptığı ceviz iriliğinde kozaları ağaç kavuklarına yapıştırır ve bunları içini, iğne batırarak bayılttığı örümceklerle doldurur, onlarla kurtçuklarını besler. (L)

MACROMİA i. Avrupa'nın güneyinde bulunan kızböceği. (L)

MACRONECTES i. Zool. İri gagalı, esmer, çok büyük bir deniz kuşu; Antarktik okyanusunun kıyılarında yaşar. (Kanat açıklığı 1,50 m'yi bulan bu kuş, kadavralarla beslenir ve akbabaların başka bölgelerde oynadığı rolü oynar. Fırtınakuşugillerden.) [L]

MACRONYCHUS i. Çok küçük böcek (2-3 mm); hızlı akan derelerde, sel sularında, uzun pençeleriyle su içindeki taşların alt yüzüne tutunarak yaşar. (İlmî adı *Macronychus quadrituberculatus*. Kınkanatlıların *dryopidae* familyasından.) [L]

MACRONYX i. Zool. Üst tarafı koyu, alt tarafı sarı veya kırmızı çizgili, esmer renkli ötücü kuş; görünüş ve yaşayışı amerika sarıasmasına çok benzerse de aynı familyadan değildir; Güney Afrika'da yaşar. (Kuyruksallayangillerden.) [L]

MACROPEDİUS (Georgius), flaman hümanisti Joris **Van Langveldt**'in (Gemert 1475 - 'S Hertogenbosch 1558) latince adı. Geniş bir kültürü vardı. Latince oyunlar (*Hecastus*) yazdı (1539). [L]

MACROPHTALMUS i. Zool. Göz sapçıkları son derece uzun yengeç. (L)

MACROPHYLLE i. Sivri burunlu brezilya vampiri. (Yassıburunlu yarasagillerden.) [L]

MACROPİPER i. Bot. Karabiber ağacına benzeyen, bireşeyli çiçekleri olan ağaççık; Okyanusya'da yetişir. (Karabibergillerden.) [L]

MACROPODUS i. Zool. Bk. CENNET BALIĞI.

MACROPOMA i. Avrupa'da üst tebeşir tabakasında bulunan saçak yüzgeçli fosil balık. (Oldukça iri, uzun gövdeli, üzeri sivri pullarla kaplı, çok kısa kuyruklu bir hayvandı.) [L]

MACROPUS i. Zool. Kangurunun ilmî adı. Bk. KANGURU. (L)

MACRORHİNUS i. Zool. Hortumlu fok'un ilmî adı.

— ANSİKL. Şimdi *Mirounga leonina* adı verilen bu hayvan bugünkü fokların en büyüğüdür (uzunluğu 6 m). Büyük Okyanus'un güneyinde, özellikle Kerguelen adalarında çok olur. Bir başka türüne Meksika kıyılarında rastlanır. (L)

MACROSCAPHİTES i. Kavkısı önce kıvrık, sonra düz, ucu çaprazlamasına eğri ammonit. (Alt tebeşir tabakalarının özelliğidir. *Lytoceratidae* familyasından.) [L]

MACROSİPHONİA i. Bot. Brezilya, Meksika ve Teksas'ta yetişen, sarı veya beyaz renkte iri çiçekleri olan sarmaşık. (Zakkumgillerden.) [L]

MACROTHERİUM i. Soyu tükenmiş *chalicotheridae* familyasından toynaklı memeli hayvan; başlıca özelliği azı dişlerinin bugünkü toynaklılara, ayaklarının dişsizlere benzer oluşudur.

— ANSİKL. En iyi bilinen türü Fransa'da Sansan'da (Gers) miyosen tabakasında bulunan *Macrotherium Sansaniense*, ön bacakları arka bacaklarından çok uzun olan gayet iri bir hayvandı. *M. grande*, Cuvier'ye göre, 8 m uzunluğundaydı; bunun kalıntıları Orta Avrupa ve Güney Fransa'da miyosen tabakasında bulunur. (L)

MACROTİS i. Zool. Büyük kulaklı, keseli memeli hayvan; kuyruğu uzun kıllı, arka ayağının iç tarafında parmaksızdır. (Çoköndişlilerin keseliporsukgiller familyasından.)

— ANSİKL. *Macrotis*, fareye veya tavşana benzer. Gececi, toprak kazıcı, etçil bir hayvandır. Yavrularını taşıdığı kesede 6-8 meme bulunur; bir veya iki yavru doğurur. *Macrotis lagotis* Batı ve Güney Avustralya'da, *M. Leucura* kuzeyde yaşar. Çoköndişliler'in keseliporsukgiller familyasından. (L)

MACROTOMA i. Esmer veya kızıl sarı renkli büyük tekeböceği; Afrika ve Asya'nın tropikal bölgelerinde yaşar; geceleyin ortaya çıkar. (*Macrotoma scutellaris*'in kurtçuğu yeşil meşe, çam ve çınar ağacında yaşar. Bazı türlerinin kurtçukları tropiklerde yerlilerce yenir. Kınkanatlıların *cerambycidae* familyasından). [L]

MACROTUS i. Zool. Koca kulaklı büyük yarasa; Orta Amerika'da yaşar. (L)

MACROZAMİA i. Bot. Küçük zamk ağacı; esas yaprakları sert, tomurcuk yaprakları kırışıktır. (Avustralya'da yetişen on dört türü vardır; bir kısmı bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Açıktohumlular alt şubesinin *cycadaceae* familyasından.) [L]

MACRURA çoğ. i. Malacostraca takımından kabuklular alttakımı; ıstakoz gibi karın kısmı çok gelişmiş olan kabukluları kapsar; karın kısmı kısa ve göğse doğru kıvrık olanlara (yengeç) *brachyura* denir. (Tatlı su yengeci, ıstakoz, langust, macrura alttakımının en iyi bilinen örnekleridir.) [L]

MACTAN, Filipinler'de adacık, Cebu limanı açığında, Cebu ve Bohol adaları arasında; Macellan yerlilerle savaşırken burada öldü (1521). [L]

MACTRA i. Zool. Eti yenebilen iki çenetli deniz yumuşakçası. (*Mactra stultorum* Batı Avrupa kıyılarında yaygındır. *Mactridae* familyasının örnek tipi.) [L]

MACUN i. (ar. ʿ*acn*'dan *maʿcūn*). Hamur kıvamına getirilmiş madde.

— Boyacılık. *Gözenek macunu*, verniklenecek ağaç yüzeylerindeki delikleri tıkamak için kullanılan özel macun.

— Sağ. *Diş macunu*, dişleri fırça vasıtasıyle temizlemekte kullanılan ilâçlı ve hoş kokulu madde.

— Eczc. ve Ted. Sade, kokulu veya ilâçlı suya şeker ve sakız katılarak yapılan, ağız yoluyle alınan, ele yapışmayan koyu hamur kıvamında ilâç. ‖ İçinde yüksek oranda çinko oksit, nişasta, talk gibi tozlar bulunan ve bunların yağlı veya yağsız bir sıvıyle yoğurulması sonucunda elde edilen merhem. (Deriye sürülerek kullanılan bu macunlar yıkamakla çıkar.) ‖ *Esk*. Toz halindeki ilâçların balla karıştırılmasıyle elde edilen sıvı madde. (En iyi bilinen macun tiryaktir; tiryak çok sıkı kurallara uyularak hazırlanırdı.) ‖ *Esk. Kuvvet macunu*, çeşitli ecza, ilâç, baharatlı maddeler ve şekerle yapılan ve cinsel gücü olağanüstü derecede güçlendirdiğine inanılan macun. (Bk. KUVVET.) ‖ *Mesir macunu*, mesir günlerinde yapılan, özel olarak yapılmış şekerli ağda. Bk. MESİR.

— Kuyumc. Taş yontucularının, ellerindeki işi tezgâha bağlamak, çatlakları kapatmak için kullandıkları, havanda dövülmüş tuğla, reçine ve bir asitle yapılan hamur.

— Metalürji. Sıvı ve gazlara karşı tam bir sızdırmazlık göstermesi gereken döküm parçalarındaki küçük deliklerin kapatılmasında kullanılan madde. (Eskiden, temel maddesi ateşe dayanıklı kil olan karışımlardan [demir talaşı, grafit, manganez dioksit ve boraks] hazırlanan bu macunların yerine bugün, vakum altında parçanın gözeneklerine tıkanan plastik maddeler veya balmumu kullanılır.)

— Mobl. *Makta macunu*, tahtadaki çatlakları kapatmağa yarayan tutkal ve talaş karışımı macun.

— Mutf. Sakız gibi çiğnenen, bal, dövülmüş badem ve az kavrulmuş haşiş tozundan yapılmış ağdalı ve yapışkan bir çeşit tatlı.

— Ormanc. Ağaçların yaralarını kapatmak için kullanılan madde.

— Sağ. bil. Su ve gliserin karışımı yumuşak madde; çeşitli maksatlarla kullanılır: *Diş macunu*.

— Şekercilik. Genellikle sokaklarda satılan ve çocuklar için yapılan baharatlı, tarçınlı, yumuşak ve yapışkan şekerleme, ağda.

— Teknol. Doğrudan doğruya gelen alevin etkisinden korumak için karnileri, boruları çevirmekte veya kapları sızdırmasız olarak tıkamakta kullanılan ve kuruyunca sertleşen sıva. (*Eşanl*. ÇAMUR. Bk. ANSİKL.) ‖ *Macun bıçağı*, macun sürmek için camcının kullandığı araç. ‖ *Macun küsteresi*, oluk ve künkleri macunlamakta kullanılan küçük mala. ‖ *Boyacı macunu*, boyanacak yüzeydeki yarık ve delikleri kapatmak için, yağlıboyadan önce sürülen koyu bileşim. ‖ *Camcı macunu*, camı çerçeveye tutturan üstübeç veya sülüğenli hamur, lökün.

— Uyuşturucu madde. Süzülmüş afyon; eskiden tiryakilerin yuttuğu keyif verici ve tatlı madde.

— ANSİKL. Teknol. Laboratuvarlarda ve sanayide kullanılan macunların bileşimi, macunun kullanılacağı yere göre değişir: ateşe dayanıklı macunun bileşimi, keten yağı içinde ezilmiş kil ve mürdesenkten meydana gelir, bazen içine amyant lifleri de konur; kaçakları önlemek için, eritildikten sonra sürülen parafin, balmumu, mürdesenk v.b. kullanılır; bazı sanayi cihazlarında alçı, cam macunu v.b. kullanılır; kazanlarda sızdırmazlık sağlamak için demir talaşı, safran çiçeği, amonyum klorür ve sudan meydana gelen bir hamur kullanılır. (ML)

MACUN, Akdeniz bölgesinde (Antalya ili, Merkez ilçesi) Aksu bucağının merkezi köy; 2 439 nüf. (1965). Antalya'nın 15 km kuzeydoğusunda. Perge* şehri kalıntıları köyün yakınlarındadır. Antalya travertenlerinin temeline ait ilgi çekici jeoloji kesiti. (M)

MACUNCU i. (*macun*'dan *macun-cu*). Macun yapan veya satan kimse: ***En çok tekrar ettiği macuncuların, cuma günleri Sinekli Bakkaldan geçerken söyledikleri «Çil horoz» türküsüydü*** (H. E. Adıvar). ‖ *Macuncu mablağı*, macuncuların kullandığı spatula. (M)

MACUNÇAY. Arkeol. Ankara'nın 12 km güneydoğusunda, tarihöncesi yerleşme yeri. Şevket Aziz Kansu başkanlığında bir heyet tarafından araştırıldı (1951). Çoğu trapez şeklinde olan 1 000 kadar mikrolit kazıyıcı ve mikroburin âlet bulundu. Buluntulardan Macunçay yerleşmesinin Mesolitik devreye ait olduğu anlaşıldı. (M)

Macun Hokkası, Musahipzade Celâl'in oyunu (1916). Eserde karagöz ve ortaoyunu geleneği, batı tiyatrosu anlayışı ve operet biçimiyle birleştirilmiştir. Kişiler çoğunlukla karagöz tiplerinden alınmıştı.

Zengin Timur Ağa ölürken uşağı Dölsüz Yunus'u kızına vasi tayin eder. Yunus, Seher ile evlenebilmek için kuvvet macunu kullanılır. Kızkardeşi Ziba da, Seher'i Budala Âkif'e almayı tasarlar. Macunları yapan aktar Beha Efendi de bir başka adaydır. İşler karıştığı sırada Seher'in nişanlısı Rüstem Kaptan çıkagelir. Oyunda osmanlı yaşayışının töre ve geleneklerine geniş yer verilmiştir. (M)

MACUNLAMA i. (*macunlamak*'tan *macunla-ma*). Macun sürme işlemi.

James MACPHERSON
(B.B.C. koleksiyonu)

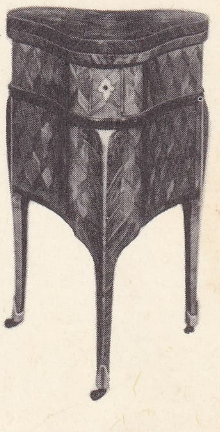

Pierre MACRET
kalp şeklinde tuvalet masası
Süsleme Sanatları kitaplığı, Paris

MACRINUS
Capitolino müzesi, Roma

Foto. Madia, Library, X. Alinari-Giraudon (LAROUSSE)

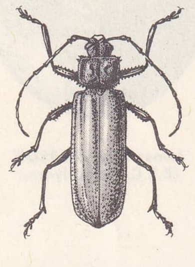

macrotoma

— Bahç. Bk. ANSİKL.

— İnş. Bir yontma taş veya bir mermer üzerindeki bir deliği veya bir çatlağı aynı görünüşte başka bir maddeyle doldurma. (MACUN SÜRME, MACUN ÇEKME de denir.)

— ANSİKL. Bahç. Ağaçlar üzerinde açılan yaralar çok geniş olursa üzerlerinin koruyucu bir macunla örtülmesi gerekir. Bu maksatla maden kömürü katranı gibi maddeler kullanılır. Orman ve süs ağaçları budanırken yaralar maden kömürü katranı ile kaplanır. Aşı yerleri ve küçük yaralar mastika ile örtülür. (L)

MACUNLAMAK geçl. f. (*macun*'dan *macun-la-mak*). Macun sürmek, macunla tıkamak; camın kenarına camcı macunu veya boyanacak yüzeylere boyacı macunu sürmek: *Cam macunlamak. Sandalı macunlamak.* (M)

MACUNLUK i. (*macun*'dan *macun-luk*). İçine macun konulan kap, hokka. (M)

MAÇ i. (ing. *match*). Bazı spor dallarında iki rakip veya iki takım arasında yapılan karşılaşma: *Maç yarıda kaldı.* ‖ Özellikle futbol karşılaşması: *Maç günü yüz bin seyirci vardı* (F.R. Atay). *Ertesi hafta, bir de bakardım, basılmış... O yaşta adını matbaa harfleriyle bir mecmua sahifesinde görmek... Bu bahtiyarlığı, günümüzün maç sevdalılarına anlatamayız!* (Y. Z. Ortaç.) ‖ *Maç yapmak*, spor karşılaşması yapmak. (M)

—MAÇ, —MEÇ, ek. Fiilden isim yapma eki: *bula-maç; yırt-maç; çığırt-maç* v.b. (Son zamanlarda işleklik kazanmıştır; özellikle âlet ismi yapımında kullanılır: *eğmeç, kaz-maç, kurut-maç, sar-maç* v.d.) [M]

MAÇA i. (ital. *mazza*'dan). Oyun. İskambil kâğıtlarında, dört renkten biri (siyah benekli kâğıtlardan, mızrak ucuna benzer şekillilerin adı). [*Eşanl.* PİK.] ‖ *Maça beyi*, maça kâğıtlarının sıra itibarıyle on birincisi. *Mec.* Kendini beğenmiş, gösterişe düşkün kimse. ‖ *Maça kızı*, maça kâğıtlarının sıra itibarıyle on ikincisi: *—Paso! Benim maça kızına kozum yok!.. dedi* (B. Felek). Bir iskambil oyunu. Bk. ANSİKL.

— DEY. *Maça beyi gibi kurulmak*, saygısızca yayılarak oturmak.

— Balıkç. Bir ağı gergin ve açık tutmak için kullanılan, iki ucu çengelli ağaç parçası.

— Metalürji. Döküm parçasındaki oyuk kısımları elde etmek için montaj sırasında kalıba yerleştirilen kum, maden veya ergimiş haldeki döküm maddesinin sıcaklığına karşı dayanıklı başka bir maddeden yapılmış parça: *Kum maçalar, maça makinesinde yapılır.* (Bk. ANSİKL.) ‖ *Maça başı*, bir döküm maçasının kalıba dayanan kısmı. ‖ *Maça bozma*, döküm kumunun ve maça iskeletinin kalıptan çıkarılması. ‖ *Maça makinesi*, döküm kalıplarına yerleştirilen maçaların yapıldığı makine.

— Teknol. Kurşundan içi oyuk bir şekil yapmak için, kurşun işçilerinin bir döküm derecesi içinde sıkıştırarak dövdükleri döküm toprağı.

— ANSİKL. Metalürji. Döküm *maça*'ları, «maça kalıbı» denen bir kalıpta kumu mekanik yoldan sıkıştırarak veya kum üzerine basınçlı hava göndererek (maça üfleme makinesi) elde edilir. Daha sağlam olması için genellikle maçaların içine «takviye» denilen madenî bir iskelet yerleştirilir. Maçaların yapımı ve kalıba yerleştirilmesi, özellikle Dizel tipi termik motor kafaları gibi delikli ve hassas parçaların dökümünde çok önemlidir.

— Oyun. *Maça kızı*, elli iki kâğıtlık desteyle ve genellikle üç (karo ası oyun dışı bırakılarak) veya dört kişi arasında oynanır. Oyunda maça kızı onbeş, kupalardan as beş, papaz dört, diğerleri birer sayıdır. Kâğıtların tümü dağıtılır, oyuncular ilk oynanan kâğıdın renginden bir kâğıt oynamak zorundadırlar. Elinde o renkten kâğıt bulunmayan oyuncu, varsa maça kızı, yoksa kupalardan bir kâğıt vermek zorundadır. Oyunun amacı, sayılı kâğıtları almamaktır. Oyunculardan biri sayının tümünü toplarsa, diğerlerine otuzbeşer sayı yazdırabilir. Ayrıca elin başında bildirmek şartıyle hiç el almayan oyuncu peşkir yapar ve daha önce aldığı sayılardan otuzbeşini düşürür. (LM)

MAÇACI i. (*maça*'dan *maça-cı*). Metalürji. Maçaları döküm kalıplarına yerleştirmekle görevli işçi. (L)

Maça Kızı (*Pikovaya Dama*), Puşkin'in hikâyesi (1834). Genç Hermann, yaşlı bir kontesten kumarda kazanmanın sırrını ne pahasına olursa olsun öğrenmek ister; kadını o kadar korkutur ki, sonunda kontes ölür, ama sırrını vermez. Bir süre sonra Hermann, kontesin hayalini gördüğünü sanır ve ondan şaşmaz bir usulü, üç iskambil kâğıdı usulünü öğrenir; kumar oynar, ama as aldığını sanarak bir maça kızı çeker; oyunu kaybedince çıldırır. Bu hikâyede ruh tahlilleri ve romantizme bağlı hayalî olaylar iç içedir. — *Maça Kızı*'ndan ilham alarak, J. Halévy ilk olarak 1850'de temsil edilen bir opera-komik (Scribe'nin librettosuna göre), Çaykovski de bir opera (1890) yazdı. (→ Bibliyo.) [L]

MAÇEK (Vladimir), yugoslavyalı siyaset adamı (Jastrebarsko 1879 - Washington 1964). Hırvat Köylü partisinden milletvekili seçildi, Radiç ile çalıştı; Radiç 1928'de ölünce Maçek onun yerini aldı. Kral Aleksandar'ın mutlakıyetçi tutumuna karşı federalizmi savundu; 1934'te hapsedildi, sonra affa uğradı. 24 Ağustos 1939 antlaşması ile Hırvatistan'ın muhtariyetini sağladı. Mart 1941'deki halkçı hükûmet darbesine kadar meclis ikinci başkan yardımcısıydı. Almanya ile işbirliğine karşı olduğundan Paveliç'in baskısına uğradı. Tito ile birleşmeyi kabul etmeyince mayıs 1945'te sürgüne gönderildi. (L)

MAÇİÇ i. (portekizce *maxixe*'ten fr. *matchitche*). Brezilya'dan 1904 yıllarında Avrupa'ya geçmiş polkaya benzer dans: *Maçiç'te, tangoda Parizyana artistlerini gölgede bırakırdı* (H. R. Gürpınar). *Ne güzel tango öğrendim, Brezilya maçiçi de yapıyorum* (F. R. Atay). [M]

MAÇİN. *Esk.* Çin'in güney bölgesi. (Daima Çin kelimesiyle birlikte kullanılır.) [M]

MAÇİNYO i. (ital. *macigno*'dan). Jeol. Apennin'de bulunan değişik fasiyesli, hemen hemen başkalaşmış, bütünüyle ele alındığında şistli kumtaşından meydana gelen oligosen oluşuğu. (L)

MAÇKA, esk. **Cevizlik,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Trabzon ili) ilçe merkezi; 2 331 nüf. (1970). Trabzon - Erzurum yolunun 31. km'si üzerinde; yüksl. 265 m. Maçka'nın evleri, karayolunun her iki tarafına yayılmıştır. — *Maçka ilçesi*, 1 000 km²; 40 885 nüf. (1970). Merkez ve Esiroğlu bucakları; 10 köy. Mısır. Fındık. (M)

Maçka, İstanbul'da Mithatpaşa stadyumu, Beşiktaş ve Teşvikiye'nin çevrelediği, Beyoğlu ilçesi sınırlarında kalan semt. XIX. yy. ortalarından itibaren Beyoğlu hinterlandı genişlerken, o zamana kadar meskûn olmayan Maçka'ya da çeşitli binalar inşa edildi. Sultan Abdülaziz zamanında şimdi İstanbul Teknik Üniversitesinin Maden fakültesi binası olarak kullanılan *Silâhhane* yaptırıldı (1861-1862). Bu binanın planlarını Abdülaziz bizzat çizmişti. Cumhuriyet devrinde vali Dr. Lütfi Kırdar zamanında (1938-1949) Mithatpaşa stadyumu yapılırken stad ile Maçka arasına bir varyant yol yapıldı. Toprak doldurmak suretiyle bugünkü Taşlık mahallesi meydana geldi. Maçka'da içinde Yahya Kemal Beyatlı'nın heykeli bulunan bir park, çeşitli kapalı ve açık eğlence yerleri (Taşlık gazinosu, Tenis-Eskrim ve Dağcılık kulübü v.b.) vardır. (M)

MAÇUNA veya **MAÇULA** i. (ital. *macchina*'dan). Denizc. Başları dar bir açıyle birbirine çatılmış iki ağır bumba ve bu çatkıyı denize doğru belirli bir eğimde tutacak şekilde geriye uzanmış üçüncü bir ayaktan meydana gelen kaldırma âleti. (Ağır yükleri kaldırmakta kullanılır; kıyıda veya duba üzerinde kurulmuş olmasına göre *sabit* veya *seyyar maçuna* adını alır.) ‖ *Maçuna gemisi*, seyyar maçuna.

— Ask. Ortaçağda kullanılmış olan tekerlekli savaş aracı. (Seyyar bir kale olan maçunanın iner kalkar bir köprüsü vardı ve kuşatmalarda, saldıran taraf askerinin kuşatılan kalenin duvarlarına yaklaşabilmesine yarardı.)

— Taşıma. Yukarı uçları birleştirilmiş iki uzun ağaç parçasından meydana gelen ve bir makarası olan, özellikle bayındırlık ve inşaat şantiyelerinde malzeme yüklemek veya boşaltmak için kullanılan sabit veya hareketli bir çeşit üç ayak. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Seyyar maçuna*, biri tavana veya bina iskeletine, öbürü döşeme üzerine yerleştirilmiş aynı düşey düzlemdeki iki raydan meydana gelen bir yol üzerinde gidip gelebilen maçuna.

— ANSİKL. Taşıma. *Maçuna*, tepelerinden birleştirilmiş, düşey bir düzlem içinde yer değiştiren iki sehpadan meydana gelir; biri, düşey düzleme dik bir eksen etrafında dönerken, öbürü genellikle yatay ve eğik bir düzlemde yer değiştirir. Kuruluşu çok kolay olan bu sabit veya duba üzerine yerleştirilmiş kaldırma makinelerinin yerini yavaş yavaş manevra vinçleri almaktadır. (LM)

MADACH (İmre), macar şairi (Alsosztregova 1823 - Balassagyarmat 1864). 1861'de insan denen yaratığın çağlar boyu giriştiği yaşama kavgasını dile getiren dramatik eseri *Az Ember Tragédiája*'yı (İnsanın Trajedisi) yayımladı. Birçok dile çevrilen bu eser, yazarını ölümsüzleştirdi. (L)

MADA EL-KURTUBÎ, endülüslü arap dil bilgini (Kurtuba ? - öl. 1195). Arapça gramer öğretimine ileri bir metot getirmek istedi, fakat düşünceleri çağdaşlarınca benimsenmedi. (M)

MADAGASKAR, Hint okyanusunda ada, Afrika'dan Mozambik kanalı ile ayrılır, 12° ve 25° güney enlemi arasında; 592 000 km²; 6 810 000 nüf. Merkezi *Tananarive* (298 800 nüf.). Başlıca şehirleri: *Tamatave* (50 500 nüf); *Majunga* (41 500 nüf.); *Fianarantsoa* (37 600 nüf.); *Diego-Suarez* (32 100 nüf.); *Tulear* (90 900 nüf).

Madagaskar dağlık görünüşü, bitki örtüsü, favnası ve nüfusu bakımından Afrika'dan farklı, küçük bir kıtadır.

COĞRAFYA
Fizikî coğrafya

● *Yüzey şekilleri.* Madagaskar'ın eksenini yüksek topraklar, yaylalar ve dağlar meydana getirir. Adayı baştan başa aşan eşikler, kuzeyde *Tsaratanana kütlesi* (2 886 m), merkezde *İmerina* ve *Betsileo ülkesi* (Ankaratra kütlesinde, *Tsiafajavona*'da 2 638 m) gibi yüksek kısımları birbirinden ayırır.

Kritegenin eski kayaçları (gnays, mikaşist, kuvarsit) yüksek sarplıklarla (*Andringitra* 2 666 m; Fort Dauphin'in kuzeyinde *Anosy;* Antsirabe yakınında *Vavavato*) sınırlı, granitli kütleler ve yüksek yaylalar meydana getirir. Kırıkların sonucu olan bu sarplıklar, doğuda dümdüz uzanır (Angavo, Betsimisaraka). Batıda bir sarplıkla (Bongo Lava) eski kayaçlar kratogenine hâkim olan tortul kayaçlar, kalkerli veya kumtaşlı geniş yaylalar meydana getirir. Yaylalar çoğunlukla kıyı engebelerinin kornişleriyle sınırlıdır. Çeşitli yaş ve tipte volkan püskürükleri, yüzey şekillerine daha da karışık bir görünüş verir. Fonolit veya trasit dorukları (*neck*), Ambre dağının lav örtüleri, Nosi-Be'nin yeni yanardağları veya set göllerinin oluşmasına yolaçan bazalt akıntıları, bu karışıklığın başlıca şekilleridir. Kıyılar, genellikle düz ve alçaktır. Doğu kıyısının tek engebesi Antongil koyudur (tektonik hendek). Geride bataklıklar bir kanalla (Pangalanes kanalı) birbirine bağlıdır; denizde mercan kayalıkları yükselir. Batı kıyısı yer yer kayalık (Tulear ve Mangoky arasında Sainte-Marie burnu), genellikle de kumluktur (güneydeki kumullar). Burada daha önemli olan mercan kayalıkları, Mongoky ve Tulear arasında bir set veya adacıklar (Chesterfield) oluşturur. Saint-Andre burnu ile Diego-Suarez arasındaki kuzeybatı kıyısında, eski vâdileri (Diege-Suarez) veya çöküntüleri (Betsiboka, Mahajamba) denizin örtmesi birçok koy meydana getirmiştir.

● *Hidrografya.* Madagaskar'ın başlıca ırmakları batıya doğru akar. Yüksek kısımlarda boğazlarla yarılı olan yumuşak eğimli vâdileri, kıyı engebelerinde geçitler açarak veya çöküntülerde genişleyerek batı kenarı aşar; başlıcaları Sofia, Betsiboka, Mangoky ve Onilahy vâdileridir.

● *İklim.* Ada bütünüyle ekvator ve tropikal iklim bölgesindedir. İkilimin özellikleri kuzeyden güneye gidildikçe değişir. Ama hemen her yerde iki mevsim vardır: mayıs - ekim arası kurak iklim (güney kışı); sıcak ve yağışlı iklim. Çok dağlık olan adanın sarp kıyısı, alize rüzgârlarını tutar; kütlesi yazın muson yağmurlarını çeker. Kuzeyde çok eşit olan sıcaklıklar, güneyde daha farklı ve yüksek kısımlarda (don olayına rastlanır) daha serindir: Tananarive'nin sıcaklık ortalaması ancak 18,4°C'tır. Alize sayesinde doğu yamaca bütün yıl, kuzeybatı musonu sayesinde de kuzey kısma yazın, bol yağış düşer. Ama bazen yağışlar hasara, hattâ 1959'da olduğu gibi büyük felâketlere yolaçabilir. Yağışlar yüksek topraklarda, özellikle çok kurak olan güneybatıda azalır. Adadan sık sık siklonlar geçer.

Birçok iklim tipi ayırt edilir: doğu kıyıda kurak mevsimi olmayan, ekvator ikliminin iki maksimumu vardır; kışları yumuşak geçen Nosi-Be ve Sandirono'nun iklimi hemen hemen kuraktır; batı ve kuzeybatı ikliminde sıcaklık farkları pek azdır ama birbirinden kesinlikle ayrılan iki mevsim vardır; sıcaklık farkları büyük olan güneybatının kurak iklimi daha az serttir; en serin bölge olan yüksek kısmın ikliminde, sıcaklık farkları çoktur; nisan ortasından ekim ortasına kadar süren bir kurak mevsim vardır.

● *Bitki örtüsü.* Doğudaki yağışlı bölgelerde, ağaçsılara, eğreltiotlarına, buğdaygillere, cüce palmiyelere hâkim olan sarmaşıklar ve hurma ağaçları güzel yüksek ormanlar meydana getirir. Yüksek yerlerde daha küçük ağaçlarda parazit bitkiler vardır; orman altı sıktır. Batıda ormanların görünüşü topraklara göre değişir: kalkerli çözünme toprakları ve lateritler üzerinde seyrek uluağaç ormanı; diplerde daha yüksek uluağaçlar. Eskiden güneyi ve güneybatısı dışında adanın her yerini kaplayan bu ormanlar, tarla açma ve orman yakma yüzünden yerlerini alçak ve sık bir ikincil ormana (*savola*) ve çeşit bakımından yoksul (buğdaygiller, palmiyeler) çok seyrek bir savanaya bırakmıştır. Öbür bitki örtüsü tipleri güneybatıda dikenli kurucul çalılıklar, kıyıda sakız ağacı, palmiye ve pandonus'tur.

● *Favna.* Madagaskar farklı bir zooloji bölgesidir. Memelilerin başlıcaları çeşitli boyda maymunsular, etoburlar (*Cyptoprocta ferox*, firavun faresi, misk kedisi), böcekçiller (tenrec ve tendac) ve birkaç kemirgendir. Kuşlar (kara papağan, baykuş, guguk, ibis, beç tavuğu) ve sürüngenler (kertenkele, bukelamun, sakangur) çoktur; timsahlar dışında hepsi zararsızdır. Adada birçok yerli böcek, ama çok az balık vardır.

İktisadî ve beşeri coğrafya

● *Nüfus.* Madagaskarlılar (veya avrupalıların verdiği adla *Malgaşlar*) menşeleri ve antropoloji özellikleri bakımından çok çeşitli bir halktır; ama birçok lehçesi olan tek bir dil konuşur. Çoğunluğunu zenci hint-melanezyalılar ve malezyalılar meydana getirir. Ama ülkede eski köleler olan afrika zencileri (iç kısımda) ve özellikle batı kıyıda araplar da vardır. Tüccar hintli ve çinlilerin de katıldığı bu halklar birbiriyle az çok kaynaşmıştır. Nüfusun yoğunluğu az (8'den az) ve dağılımı eşitsizdir. Bugün yirmi kadar kabile ayırt edilir; başlıcaları şunlardır: doğuda ormanı yakarak tarla açan *Betsimisarak'lar* (671 000 kişi); güneydoğuda eski bir tarihte araplaşan *Temuru'lar* (*Antaimoro'lar*) [142 000 kişi]; merkezde kuzeyden güneye doğru *Tsimihetis'ler* (321 000 kişi); pirinç yetiştiren *Sihanakalar* (321 000 kişi); usta çiftçiler olan *Betsileo'lar* (518 000 kişi); özellikle de *Merina'lar* Adanın en kalabalık ve en gelişmiş topluluğu olan malezya asıllı Merina'lar, eskiden adanın büyük kısmına hâkim olan bir krallık meydana getirmişlerdi. Bugün de kastlara bölünmüşlerdir: soylular (*andiana'lar*); hür kişiler (*hova'lar*); azatlılar ve köleler. Ayrıca adanın batısında geniş alanlarda sığır yetiştiren *Sakalav*'lar (285 000 nüf), *Bara'lar* (189 000 nüf.) ve *Mahafali'ler* yaşar; *Tandruy'lar* kuzeye doğru kaymaktadır.

Bütün matadagaskar halkları birbirinden farklı usullerle tarım ve hayvancılığı birarada yürütür. Hayvancılık batıda, tarım kuzeyde, doğuda ve yaylada ağır basar. Hem yağmur mevsimleri sonunda bataklıklarda (*Sakalav'lar*), hem su altında bırakılan çeltik tarlalarında (doğuda), hem de sabırlı bir şekilde sulanan ve düzenlenen tarlalarda yetiştirilen pirinç, başlıca tarım ürünüdür. En ilkel kavimler ormanı yakarak tarla açma usulünü (*tavy*) uygular. Ayrıca darı, mısır (güneyde), manyoka, patates, sebze, meyve ve sanayi bitkileri (şekerkamışı, pamuk, tütün) yetiştirilir.

Adanın resmî dili, merina lehçesi ile birçok kişinin konuştuğu Fransızcadır. Çok zengin sözlü edebiyat, hikâyeleri, atasözlerini, imaj dolu nutukları, şiirleri ve danslara eşlik eden şarkıları kapsar. (Bk. MALGAŞ.) Geleneksel din, mezarlarında yaşadıklarına ve geleneklere uyulmasına dikkat ettiklerine inanılan atalara tapmaktır. Atalara ve yaratıcı Tanrı'ya, öküzler kurban edilir. Birçok sosyal yasağa, büyücülerin yasakları eklenir.

Temel sosyal birim olan büyük aile, büyük dalın en büyük erkeğine itaat eder. Klan aynı atadan inen bütün büyük aileleri kapsar. Her halk, aralarında evlenme yasağı olan kastlara (soylular, burjuvalar, eski köleler) bölünmüştür. Kankardeşliği akrabalık sayılır. Çocuklar sünnet edilir. Aile adına rastlanmaz. Evlât edinme çoktur. Ölü gömmeler ve ikinci ölü gömmelerde (ölülerin merkeze dönüşü) büyük kolektif bayramlar yapılır.

Bütün bu gelenekler, halkın büyük bir kısmının Hıristiyanlığı kabul ettiği ve okuma yazma öğrendiği yayla ve şehirlerde değişmektedir.

● *Sömürgeleştirme.* 1896'da sona eren fetih, Merina'ların kısmen ülkede bütünlüğü sağlamış olmalarından yararlandı. Ülke kolonları da (bugün çoğu Reunion adasından gelme 31 000 fransız vardır), sermayeleri de çekmedi. Devşirme ürünleri, zenci Afrika'dakiyle oranlanabilecek bir kaçakçılığa yolaçtı: birçok büyük avrupa şirketinin elindeydi (Marsilya Madagaskar şirketi, Lyon şirketi, Emyrne Sanayi ve Ticaret şirketi). Kolonlar özellikle tarım veya sanayi üretimiyle ilgilendi.

● *Tarımın sömürgeleştirilmesi.* Özel kişilere ve şirketlere 2 milyon hektarı aşan bir alan verilmişti. Ama işletmelerin yapısı bugün de olduğu gibi, birbirinden çok farklıydı. Doğu kıyıda ve Ambre dağında 20-30 hektarlık işletmeleri içine alan küçük sömürgecilik ağır basar; çoğunlukla Reunion'luların elindedir (kahve, şekerkamışı). Orta sömürgecilik 100 hektardan büyük işletmeleri kapsar; adanın her tarafına kol atmıştır ve malî tehlikeleri sınırlayan çeşitli tarıma dayanır. Büyük sömürgecilik, çoğunlukla ticaret şirketlerine bağlı olan tarım şirketlerinin elindedir. Gallieni zamanında şirketlere büyük imtiyazlar verilmişti (Fransız-Malgaş Genel şirketi Bavatobe yarımadasında 60 000 hektar]; Sambirano şirketi [40 000 hektar]; Nosi-Be'de büyük bir tarım ve şeker şirketi). En yenileri olan ve 1949'da kurulan Mahavar Şeker şirketinin (veya Sosumar), Ambilcbe deltasında 10 000 hektar toprağı vardır ve çok geniş şekerkamışı tarlalarını işletir.

Bununla beraber başlıca besin ve ihracat maddelerini Malgaşlar üretir: pirinç (yüzde 97); vanilya; kahve; kakao. Devlet, tarımı ve verimi ıslaha çalışmıştır (Tananarive'de Mantasoa barajı; Betsiloe ülkesindeki barajlar; Aşağı Betsiboka'da inşaatlar).

● *Sanayinin sömürgeleştirilmesi.* Yeraltı kaynakları çok çeşitlidir: altın, değerli taşlar (İmerina, Betsiloe ülkesi); kuvars; uranyum filizi (Antsirabe bölgesi); mika (Betsiloe ülkesi); grafit (merkezde). Ama enerji kaynakları henüz sanayileşmeğe imkân verecek derecede işletilmemektedir: ulaştırma eksikliği yüzünden Sakoa kömür işletmesi verimli değildir; hidroelektrik kaynakları çok önemlidir (Tananarive yakınında İkopa), ama çok az işletilir. Bu yüzden sanayi, tarım ürünlerini işlemeğe yönelmiştir: yağ, çelik, fekül fabrikaları; damıtma yerleri (kokulu bitkiler); şeker ve konserve et fabrikaları.

● *Ticaret.* Ticareti, donatım eksikliği köstekler. Demiryolu ağı, iki ana koldan (860 km, ray aralığı 1 m) meydana gelir: bir kolu Alastra gölüne uzanan *Tamatave - Tananarive - Antsirabe* hattı; *Fianarantsoa - Manakara* hattı. Karayolu ağı 3 500 km taşlı yol ve kurak mevsimde kullanılabilen toprak yoldan meydana gelir. Başlıca limanlar her ikisi de modern olan Diego-Suarez ve Tamatave'dır. Balçıkla dolan Majunga limanı hemen hemen terk edilmiştir.

Bununla birlikte ticarî mübadele önemlidir: kumaş, makine, otomobil, makine ve petrol ithal edilir; kahve (yüzde 40), pirinç, tütün, vanilya, şeker, kokulu bitkiler, grafit, mika v.b. ile temsil edilen ihracat, ithalâttan azdır.

● *Son gelişmeler.* Krom yataklarının bulunmasına (1964'te 4 500 t) ve başka maden kaynaklarının işletilmesine (uranyum [560 t], grafit, mika v.b.) rağmen ekonominin temeli hâlâ tarıma dayanır. Tarımdaki gelişmenin başlıca özelliği kırları canlandırma topluluklarının ortaya çıkması, sanayidekinin ise şekerkamışı ve meyve tarımının artmasıdır. 1964'ten beri uygulanmakta olan bir kalkınma planının desteklediği sanayileşme alanında, pamuk üretimini işleyen bir dokuma fabrikası ve bir petrol rafinerisi (Tamatave'da) kurulmuştur. Ticarî bilançoda büyük açık vardır; bağımsızlık Fransa'nın dış ticaretteki üstünlüğüne (1965'te ithalâtın yüzde 60'ından, ihracatın ise yüzde 50'sinden çoğu) zarar vermemiştir. Buna karşılık bağımsızlıktan sonra ülkede fransızlar yarı yarıya azalmıştır ve adanın nüfusu yılda en az yüzde 3 ritmiyle yükselmiştir.

TARİH

Adaya yerleşen indonezyalıların ve zencilerin karışmasıyle madagaskar halkı (malgaş) meydana geldi. Ortaçağ sonunda müslüman halklar kuzeybatı kıyıda ve Vohemar'da ticaret merkezleri kurdular; bazılarıyse çeşitli klanları birleştirerek küçük krallıklar meydana getirdiler. 1500'de Diego de Dias'ın bulduğu adaya, Portekizliler «Sao Lorenço» adası adını verdi. Ama sonunda Marko Polo'nun başka bir adaya verdiği ad (Madagaskar) tutundu. Portekiz, hollanda ve ingiliz gemileri Hindistan'a gidip gelirken yiyecek almak için Madagaskar limanlarına uğruyordu. 1643'te Pronis, adanın güneydoğu ucunda Fransa veliahtı Louis (sonradan Louis XIV adıyle kral oldu) şerefine Fort-Dauphin'i kurdu. Adaya «Dauphine adası» adı verildi ve nazarî olarak Fransa'ya ilhak edildi. Vali Etienne de Flacourt, güney kısmın haritasını çizdirdi ve gelir kaynaklarının dökümünü yaptı. 1667'de Colbert, Montdevergue markisi yönetiminde kolonlar gönderdi. Ama sonu gelmeyen savaşlar ve gerçek bir değerlendirme olmaması yüzünden, 1674'te sömürge, Hindistan ve Réunion lehine terkedildi. Madagarkar kıyılarına 1720'ye kadar yalnız fransız ve ingiliz korsanları uğradı. Bununla birlikte XVII. yy.da batıda iki büyük Sakalav krallığı kuruldu. XVIII. yy.da bir korsanın oğlu olan Ratsimilaho'nun doğu kıyıda kurduğu Betsimisaraka krallığı, deniz seferleri yaparak Komor adalarını ve Afrika kıyılarını yağmaladı. Réunion ve Mauritius adasına yerleşen fransızlar, önce Fort Dauphin'de Maudave, sonra Benyowsky önderliğinde Antongil koyunda yerleşmek istedilerse de başarama-

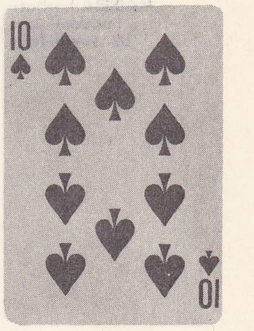

maça (oyun)

Vladimir MAÇEK

Foto. LAROUSSE

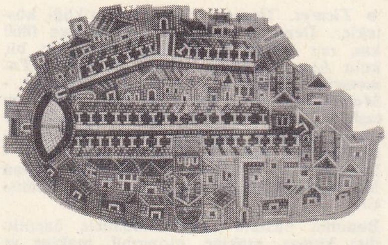

MADEBA haritası (maddesi için bk. sayfa 188)

dılar; ama yüzyılın sonunda Sylvain Roux, Foulpointe ve Tamatave'da ticaret acentaları kurdu. Fransız ve İngilizler Madagaskar'dan tüfek ve demir paralar karşılığı, köle, sığır ve pirinç alıyorlardı. Napolyon zamanında İngilizlerin adadan çıkardığı Fransızların elinde, yalnız 1750'de alınan küçük Sainte Marie adası kaldı. İç kısımda Merina krallığı ağır ağır büyüdü. XVII. yy.da kral Andrianiaka, krallığın başkenti Tananarive'i kurdu. İç savaşlardan sonra İmerina'da bütünlüğü yeniden sağlayan kral Andrianampoinimerina (1777 -1810) Betsiloe ülkesini de ilhak etti. Oğlu Radama I (1810-1828), Mauritius'un ingiliz valisinden silâh alarak adanın üçte i-

MADAGASKAR solda, yüksek ovalar üzerinde bir yol; sağda, Tananarive yakınında bir köy

kisini fethetti; yalnız güneydeki halklar ve Sakalavların elindeki batının bir kısmı bağımsızlığını koruyabildi. Radama kendisini Madagarkar kralı ilân etti. İngiliz protestan misyonerleri İmerina'da ilk okulları açtılar ve dinlerini yaymağa başladılar.

Ama Radama'nın ölümüyle duraklama devri başladı. Yerine geçen karısı Ranavalona I, okulları kapattı, hıristiyanları ezdi, avrupalıları kovdu. İngiliz-Fransızların öçalmak için adayı bombalamaları, ülkenin yabancılara kesinlikle kapanmasından başka işe yaramadı. Bununla birlikte Gascogne'lu Jean Laborde, kraliçenin desteği sayesinde geçici olarak birkaç sanayi tesisi kurmayı başardı. 1861'de Ranavalona ölünce, oğlu Radama II, ülke kapılarını ardına kadar avrupalılara açtı; bütün iktisadî faaliyeti fransız Lambert'e bırakan bir ferman bile verdi. Ama Ranavalona zamanında iktidarı ele geçiren hova sınıflarının temsilcisi başbakan Raharo, Radama'yı boğdurdu (1863). Yerine geçen karısı Rasoherina, Lambert'-
dı. 1894'te bir fransız ordusu Maiunna'ya
in fermanını geri aldı ve Raharo'nun ye-

rine kardeşi Rainilaiarivony'yi geçirdi. Rainilaiarivony birbirini izleyen üç kraliçeyle de (Rasoherina, Ranavalona II [1868-1885] ve Ranavalona III) evlenerek iktidarı muhafaza etti. 1869'da kraliçe ile birlikte Protestanlığı kabul etmesi Merina'nın büyük kısmının protestanlaşmasına yolaçtı. Fransız katolik misyonerleri buna rağmen Malgaş hükûmetinin desteğiyle birçok okul açtılar. Başbakan, malgaş geleneklerini hıristiyanlaştıran ve modernleştiren 305 maddelik bir kanun hazırlattı (1881); *«fokonolonalar»*ı (komünler) geliştirdi. Gezgin Grandidier, 1865-1870 arası adayı baştan başa dolaşarak haritasını çizdi. Ama maliye çok yoksuldu; ücret alamayan memurlar ülkeyi sömürerek ve halka angarya yaptırarak geçiniyorlardı.

Louis Philippe zamanında merina hâkimiyetinden kaçan sakalav ve tankarana kralları (adanın kuzeyinde) küçük Nosi-Be adasına sığındılar ve fransız himayesini kabul ettiler. 1883'te Jules Ferry hükûmeti, Madagaskar'ın kuzeyinde hak iddia etti ve limanları işgal etti. 1885 Antlaşmasıyle Tananarive'e bir fransız yöneticisi yerleşti. Rainilaiarivony, etkili bir himaye kurulmasına karşı on yıl mücadele etti. Ama 1890'da İngiltere, fransız himayesini tanı-

çıktı ve humma'ya rağmen (15 000 askerden 1 000'i öldü) 30 eylül 1895'te Tananarive'e ulaştı. General Duchesnes kraliçeye bir himaye antlaşması imzalattı. Ama İmerina'da bir ayaklanmanın başlaması üstüne, ada ilhak edildi (6 ağustos 1896) ve kölelik kaldırıldı. General Gallieni, 1897 şubatında kraliçeyi sürgüne yolladı. İmerina'ya ve bağımsızlığını koruyan halklara boyun eğdirdi; sonra idarî teşkilâtı kurdu, gümrüğü düzenledi, merina hâkimiyetine son verdi, parasız sağlık teşkilâtını ve laik öğretimi kurdu, yollar ve demiryolları döşetti ve toprak rejimini hazırladı. Gallieni, 1905'te adadan ayrıldı. Ondan sonraki valiler (Augagneur, Picquie, Garbit, Olivier, Cayla) 1839'a kadar ekonomiyi geliştirdiler. İki demiryolu (Tananarive-Tamatave [1913]; Fianarantsoa-Manakora [1936]) tamamlandı. Karayolu şebekesi ve havayolları (iç hatlar) kuruldu. Düzenlenen Tamatave limanının trafiği arttı.

Pirinç tarlalarının genişletilmesi, zengin tarımlar (kahve, vanilya, karanfil, şeker), tarım sanayii ve madenler sayesinde ihracat

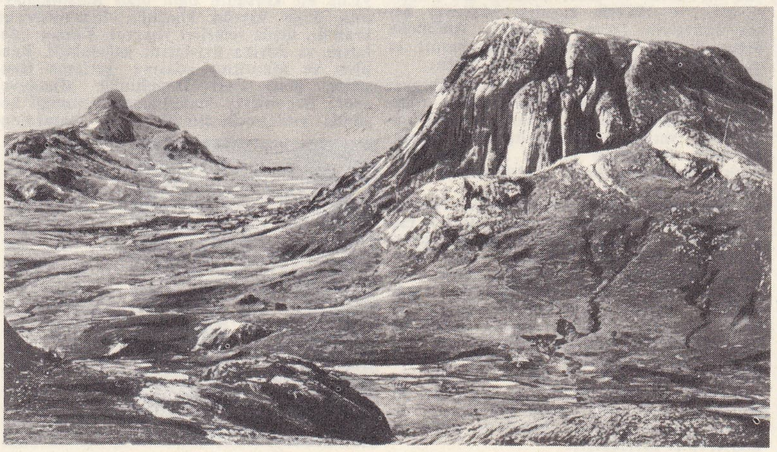

MADAGASKAR
Ihosy bölgesinde dağlar

arttı. Ama siyasî gelişme devam etmedi ve Malgaş'lar fransız tebaası olarak kaldı. 1915 Komplosunun başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Ralaimango milliyetçiliğe dönüşen bir kaynaşma kampanyası yürüttü. 1942'de Vichy hükûmetine bağlı kalan Madagaskar'ı işgal eden İngilizler, Hür Fransa'ya geri verdiler. Seçimleri milliyetçiler kazandı. 30 Mart 1947'de doğu kıyıda bir isyan patlak verdiyse de bastırıldı; Milliyetçi parti dağıtıldı ve önderleri hapsedildi. İflâs eden ekonomi, öğretimin gelişmesine ve müzmin hastalıklarla savaşa da katkısı olan fransız yardımları sayesinde yavaş yavaş düzeldi. Nüfus yılda 100 000 kişi arttı. 1954'te yeniden serbest seçim sistemi kondu; 1956'da Tsimihety kabilesinden öğretmen Tsiranana başkanlığında bir Malgaş hükûmeti kuruldu. 14 Ekim 1958'de Malgaş cumhuriyeti (Repoblika Malagasy) ilân edildi. 1960'ta Madagaskar tam bağımsızlığını kazandı ve Fransız Milletler topluluğuna katıldı.

● *Son gelişmeler.* Madagaskar'da iç siyaset çok partili rejimle gelişmiştir: büyük çoğunluğa sahip olan başkan Tsiranana'nın partisini Sosyal-Demokrat parti (P.S.D.), Sosyalist Enternasyonal üyesidir. Sol muhalefeti temsil eden Richard Adriamaniato'nun yönettiği Bağımsızlık Kongresi partisi (malgaş dilinde *Antonkon'ny Kongresin'ny Fahalevantenan*'i *Madagaskara* veya A.F.K. M) toprak reformu ve üretim araçlarının sosyalleştirilmesi taraftarıdır. J. Raseta'nın Malgaş Halk cephesi, ikinci derecede rol oynar. 1965'te, P. Tsiranana, oyların yüzde 97'sini alarak, yedi yıl için yeniden başkan seçildi ve Sosyal Demokrat parti, meclisteki 107 milletvekilliğinin 104'ünü aldı. (Meclisteki oran 1970 seçimlerinden sonra da aynı kaldı.)

1971'de, Monja Joana'nın liderlik ettiği millî bağımsızlık hareketi (NOMİNA, «Madagaskar Madagaskarlılarındır», 270 000 taraftar) bir ayaklanmayı başlattı, ama kanlı bir şekilde bastırıldı (31 mart - 2 nisan). Nomina'cılar sömürgeciliğe karşı çıkıyor, özel kuruluşların, bankaların devletleştirilmesini, komünist ülkelerle diplomatik ilişki kurulmasını istiyorlardı. Gene 1971'de, başkan Tsirinana, bir darbe hazırladıkları için başkan yardımcısı Resampa ile iki arkadaşlarının görevlerinden alınarak tutuklandıklarını açıkladı (1-3 haziran).

Başkan Tsiranana'nın kesin komünizm aleyhtarlığı, dış siyasette, batılı devletlerle, özellikle de teknik ve iktisadî alanlardaki işbirliği önemli olan Fransa ile ilişkilere paralel olarak yürütülür. Madagaskar'ın O. C.A.M.'daki (*Organisation Commune Africaine et Malgache* [Afrika ve Malgaş Ortak teşkilâtı]) rolü çok önemlidir.

Askerî tarih

Japonların Güney Afrika'ya herhangi bir müdahalesini önlemek isteyen ingilizler ve Günev Afrikalılar, Diego-Suarez'e (6 mayıs 1942) ve Maiunga'ya çıktılar (10 eylül); Madagaskar'ın her yerini işgal ederek (5 kasım), ancak 1946 temmuzunda boşalttılar.

Adanın askerî teşkilâtı 1960'a kadar Tananarive'de oturan ve Hint okyanusundaki fransız strateji bölgesine bağımlı olan bir genel kumandana bağlıydı. Adanın bağımsızlığa kavuşmasından önce Fransız-Malgaş Askerî sözleşmesiyle (2 nisan 1960), bir ordu kurmağa yardımcı olan ve fransız ordusunda hizmet eden malgaşları bu orduya aktaran Fransa'nın, adanın savunmasında hükûmetle işbirliği yapması kabul edildi. Buna karşılık Fransa, Diego Suarez stratejik üssünü ve başka şehirlerdeki askerî tesisleri muhafaza etti.

DİL

Kelime hazinesi bakımından *madagaskar dili,* okyanus dilleri arasına katılabilir; oysa ses ve biçim sistemi ele alındığında bu dil, özellikle Filipinler, Borneo, Sumatra gibi yerlerde konuşulan geleneksel yapılı indonezya dillerine benzer. Kelime hazinesinde, bazı arapça ağızların dolaylı etkisi görülür. Arapça menşeli kelimeler bütün adaya yayılmıştır; oysa şvahili (adanın doğu kı-

Foto. Picou, Petit (LAROUSSE)

yısında konuşulan bantu dili) dilindeki terimler, adanın kuzeybatı kıyısına ulaşamamıştır. XIX. yy. başında, orta madagaskar lehçesinin İngilizce ve Fransızcadan aktardığı birçok kelime, bu lehçe Madagaskar'ın resmî dili haline geldikten sonra adaya yayıldı.

Orta madagaskar ağzında bir ünsüzü daima bir ünlü takip eder ve her iki veya üç hecede bir uzun ünlü vardır. Titreşimli ünlü ve ünsüzler titreşimsizlere oranla çok daha fazladır. Ama ünsüzlere (on dokuz; on'dan çok değişik genizsi biçim) oranla ünlüler (dört) azdır.

İki veya üç heceli bölünmez kelimeler, görevleri kesinlikle belirlenmiş türevlere kök vazifesi yapar. Türevlerden her biri, cümlenin en önemli unsuruna (cümle başında yer alır) bağlanır. Burada önekli bir türev, durumu veya istenerek yapılan bir eylemi belirtir. Bu durumda cümle başında belirtilen kişi (veya bu eylemi tamamlayan) abartma vurgusunu taşır. Buna karşılık, genellikle yan cümleciğin başında belirtilen önekli veya sonekli bir biçim, olayın hangi şartlar içinde gerçekleştiğini belirgin bir şekilde ortaya koyar. Dildeki üç zamir dizisinin görevi, kullanılan türeve göre değişir; abartma unsurları yalnız cümle başına gelebilir; *a-* önekli biçimin *-na* sonekli biçim gibi özel bir önemi ve değeri vardır; çünkü abartmayı eylemin konusu olan kişiye veya olaya yöneltir. Madagaskar dilinde, abartma ya eylemin uygulandığı kişiye veya olayın kendisine ayrıldığından eylemi yapan çok ender olarak belirtilir. Klasik ve resmî dil, XIX. yy. başından beri latin harfleriyle kanıtlanan orta madagaskar lehçesidir. Dışarlık lehçeleri bazı telaffuz ve kelime hazinesi ayrıntılarıyle orta madagaskar lehçesinden ayrılır. Resmî madagaskar dilinin yayılması ve çeşitli kabilelerden insanların aralarında kurdukları ilişkiler sayesinde, bu farklar azalmıştır. Güneydoğudaki bazı klanlar hâlâ arap harflerini kullanır. Geleneksel masalar başlı başına bir mitoloji meydana getirir. Eğlenceli hikâyeler haline gelen bu masallar Avrupa'yı örnek alan kalıplar önünde yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. Aynı şekilde, eskiden geleneksel yarışmalarda kullanılan ritimli ve yarım kafiyeli cümlelerin yerini kafiyeli şiirler almıştır.

GÜZEL SANATLAR

Coğrafî bakımdan Afrika'ya bağlı olmasına rağmen Madagaskar, etnoloji, dil ve kültür bakımından Okyanusya'ya bağımlıdır. Kulübelerin inşa tarzı ve ev eşyaları Fici adalarındakileri andırır. Zencilerin etkisi meselâ Sakalav'ların büyü heykellerinde görülür. Bütünüyle ele alınınca mitoloji ve sanat, ilkel ve yoksuldur. En ilgi çekici parçalar, tepesinde bir çift heykelin bulunduğu anıt direkleridir; yükseklik perspektifinden ileri gelen üslûplaştırma, anlatımcı ve orijinal bir gerçekçilikle karışır. Bazıları XVII. yy.dan kalan, krallara adanmış kült idolleri bulunmuştur. Adanın güneyindeki sakallı, bıyıklı, kaşlı ve kirpikli bara heykelcikleri oldukça canlı bir babacanlığın ve samimiyetin ifadesidir.

ANAYASA

29 Nisan 1959 Anayasasıyle malgaş halkının Tanrı'ya, insan varlığının yüce haysiyetine ve insan hakları ile aile haklarına bağlılığı onaylandı.

Hükûmet gücü, parlamento üyeleri, eyaletlerin genel meclisleri ve şehir meclisleri temsilcilerinin meydana getirdiği Seçim kurulu tarafından yedi yıl için seçilen (tekrar seçilebilir) cumhurbaşkanı ile yardımcıları olan başkan yardımcısı, bakanlar ve müsteşarlardadır.

Yasama gücü, Millet meclisi (genel oyla 5 yıl için seçilir) ve senatodadır (üçte ikisi mahallî topluluklarin temsilcileri [6 yıl için seçilirler], üçte biri de aynı süre için hükûmet tarafından tayin edilen, sosyal, iktisadî ve kültürel güçlerin temsilcilerinden meydana gelir). Millet meclisi hükûmete güven oyu vermeyince, cumhurbaşkanı bakanları değiştirir. Bazı kanun tasarıları için halkoyuna başvurulabilir. Kurumlar Yüksek şûrası, yasa ve kararnamelerin anayasaya uygunluğunu denetler. Ülke özellikle eğitim alanında oldukça muhtar olan 6 eyalete bölünmüştür. (L)

MADALLE i. (ar. *dalāl*'den *madalle*). *Esk.* Doğru yolun kaybolduğu yer. ‖ Bir kimsenin doğru yoldan ayrılması. ‖ Sıf. Doğru yoldan saptıran, azdıran, baştan çıkaran. (M)

MADALYA i. (ital. *medaglia*'dan). Nümism. Savaşlarda yararlık gösterenlere, yarışma ve sergilerde derece alanlara, önemli bir olay dolayısıyle veya ünlü bir kimse adına bastırılıp ilgililere verilen madenî nişan: *İstiklâl madalyası. Altın madalya kazanmak.* (Bk. ANSİKL.)‖*Anma madalyası*, başarılı bir seferin hatırasına çıkarılmış madalya. (En önemli anma madalyaları, Kırım [1856], Şark [1926], Çanakkale [1926] madalyalarıyle Belçika'da Kral Albert [1919] ve Kraliçe Elizabeth [1916]; İngiltere'de *Distinguished* Service Cross* [1918]; Yunanistan'da Yunan Dostluğu nişanı [1834]; İtalya'da *Mille* [1860] ve İtalyan Birliği [1883] madalyasıdır.)
— DEY. *Madalyanın* (veya *madalyonun*) *ters tarafı* (veya *tersi*). Bk. MADALYON.
— Ask. Askerî madalyalar. Bk. ANSİKL.

MADAGASKAR

Tananarive kraliçenin sarayı

merina tipi

antandroy tipi

Foto. Picou, musée de l'Homme (LAROUSSE)

— ANSİKL. Nümism. *İslâm devletlerinde.* Ortaçağda, özellikle Abbasî halifeleri devrinde, önemli bir olay dolayısıyle birtakım madalyalar (Atiye dinarları) basıldı. Halife, Eminoğlu Musa'yı veliaht gösterdiği zaman, adına on miskallik dinar, dirhemler bastırdı. Bağdat'ta hamdanî hâkimiyeti sırasında Seyfüddevle, zamanın şairlerine verilmek üzere kendi adını ve resmini taşıyan on miskal ağırlığında madalyalar yaptırdı. Berlin müzesinde, Abbasî halifelerinden Muktedir'in resmini taşıyan bir gümüş madalya vardır. İstanbul Arkeoloji Müzesi İslâm nümismatiği bölümünde bulunan 36 mm çapında, 18,30 gr ağırlığında bir altın madalya, halife Tayi ile Büveyhoğullarından İzzüddevle Bahtiyar tarafından Medinet üs-Selâm'da 975'te bastırıldı; bu madalyanın ön yüzünde uzun kollu süslü bir elbise giymiş, elinde beş telli bir sazla bağdaş kurmuş, başı açık, saçları örülü, sivri sakallı bir insan resmi görülür; bunun iki yanında birer dal vardır. Madalyanın arka yüzünde ise, başında taç olan halife bağdaş kurmuştur; sağ elinde hâkimiyet sembolü olarak kadeh tutar, sol eli dizinin üzerindedir. Halifenin iki yanında, başları açık ve saçları örülü iki kişi vardır. Halife, 976'da İzzüddevle Bahtiyar'ın kızıyle evlenmişti. Madalya, bu evlenmenin hatırası olarak basıldı ve belli' kimselere dağıtıldı.

● *Türklerde.* Anadolu Selçuklularından Keyhüsrev II, 1245'te, Konya'da 41 mm çapında ve 134,25 gr ağırlığında bir Atiye dinarı bastırdı.

Osmanlı İmparatorluğunda madalya, nişandan çok önce çıkarıldı. 1730'da basılan ve *Ferahî* denilen osmanlı madalyası altındandı. 1754'te Osman III zamanında sikke reformu dolayısıyle kesilen ***Sikkei Cedid*** madalyası yalnız altından basıldı. 1801'de *Vakayı Mısriye* altın ve gümüşten, 1824'te ***Hilâli Osmanî*** altından basıldı. 1831'de ***İşkodra*** madalyası altın, gümüş ve bakırdan kesildi. 1838'de *Hünkâr İskelesi*, 1839'da *İftihar* madalyaları altın ve gümüşten basıldı. Daha sonra bu adla ikinci bir madalya basıldığından eskisine ***Atik İftihar*** madalyası denildi. Bundan sonra çok sayıda savaş madalyası çıkarıldı. Bu madalyalar beratıyle birlikte verilirdi. Abdülmecid devrinden itibaren basılmış madalyalar tarih sırasıyle sayfa 186-187'deki listede gösterilmiştir.

— Ask. *Türkiye'de, askerî* alanda verilen *madalya*'lar, özel kanuna bağlı İstiklâl madalyası (bk. İSTİKLAL MADALYASI) dışında, dört çeşittir: Savaş madalyası, Türk Silâhlı Kuvvetleri Şeref madalyası, Türk Silâhlı Kuvvetleri Övünç madalyası, Türk Silâhlı Kuvvetleri Üstün Hizmet madalyası.

Savaş madalyası altındır ve iki dereceli olur. Birinci derece Savaş madalyası, savaş takdirnamesi alanlara; ikinci derece Savaş madalyası, savaşlarda türk ve dost silâhlı kuvvetleri içinde ve dışında görev alarak başarılı sevk ve idaresiyle muharebe kazanan, kazanılmasını hazırlayan veya kolaylaştıran, kahramanlık ve cesaret gösteren türk ve yabancı uyruklu askerlere verilir. Bu madalyanın sancaklara takılmak üzere birliklere verilmesi de mümkündür. Madalyalar törenle takılır.

Şeref madalyası, altın ve gümüş olmak üzere iki derecelidir. Savaşta ve barışta, Savaş madalyasına layık olacak kadar yararlık göstermemekle birlikte, taltifi gerekenlere verilir.

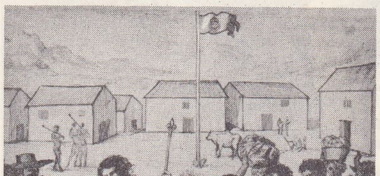

MADAGASKAR yerlilerin bağlılığı (1652) Cabinet des Estampes, Paris

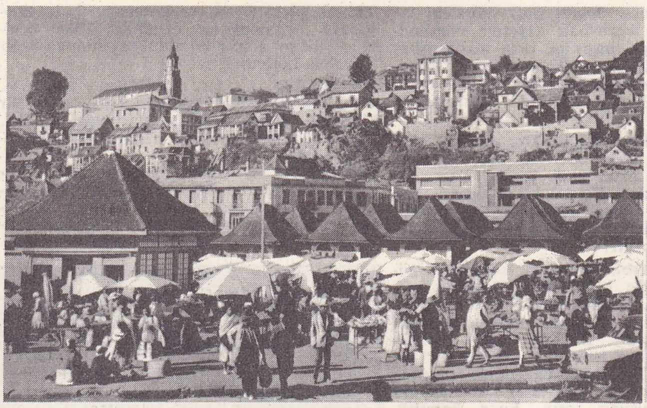

MADAGASKAR Tananarive'de pazar yeri

Övünç madalyası, derecesine göre, gümüş veya bronzdandır. Birinci derecesi savaşta, ikincisi barışta tercih olunur.

Türk Silâhlı Kuvvetleri Üstün Hizmet madalyası gümüştendir ve tek derecelidir. Bu madalya, silâhlı kuvvetlerin yükselmesi, güçlenmesi uğruna askerî, idarî, ilmî v.d. alanlarda üstün hizmette bulunanlara verilir.

Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel kanunu, madalyaların, kimler tarafından ve nasıl verileceğini ayrıntılarıyle göstermiştir. Madalyalar özel törenle verilir; sahibinin ölümü halinde mirasçılarına geçer, mirasçılar tarafından takılması mümkün değildir. Aynı zamanda ve aynı yerde yapılan görev ve hizmet, çeşitli madalyalardan iki veya daha fazlasına hak kazandırıyorsa, yalnız en yüksek derecede olanı verilir. Madalyaların mirasçılara intikalinde, bir vasiyet söz konusu değilse, erkek çocuklardan en büyüğü ile başlayan, çocuk yoksa, eş, sonra baba, ana ile devam eden bir sıra takip edilir. Kanuna göre verilen madalyalar, beratlarına dayanılarak Genelkurmay başkanlığınca tescil edilip numaralanır. (ML)

MADALYON i. (ital. *medaglione*'den). Kuyumc. Boyuna ince bir zincirle asılan ve içine genellikle resim, saç telleri v.b. konulan, değerli madenden yapılmış, oval veya yuvarlak süs eşyası: *Anneciğimden kalan son bir madalyon imdadıma yetişti* (R. N. Güntekin).

— DEY. *Madalyonun* (veya *madalyanın*) *ters tarafı* (veya *tersi*), bir işin veya kimsenin hesaba katılması gereken kötü, olumsuz yönü.

— Mim ve Arkeol. İçine alçak kabartma işlenmiş yuvarlak kartuş.

— Nümism. Normal madalyalardan hem ağırlık hem hacim bakımından büyük olan madalya. Bk. ANSİKL.

— Süs. santl. Yontarak veya boyayarak yapılmış, büyük madalya biçiminde süs unsuru (Eski yunan ve Roma'ya has olan bu tarz, Rönesansta yeniden ortaya çıktı. Çok zaman, ortasında alçak kabartma bir profil bulunurdu. XVIII. yy.ın ikinci yarısında yumurta biçimine konuldu ve iskemle arkalıkları veya çerçeveler de bu biçimde yapılmağa başlandı. Madalyon biçimi, yazı masalarında, kaşık ve çatalların saplarında da görülür. İngiliz wedgwood seramiklerinde de süs unsuru olarak kullanılmıştır.)

— ANSİKL. Nümism. Yunanlılarda madalyon az sayıda basılırdı. Romalılarda (özellikle İmparatorluk döneminde ise) pek çok madalyon basılmıştır. Madalyonlar değişim aracı olarak kullanılmak amacıyle basılmış olmamasına rağmen, ağırlıkları, bunların zamanla para yerine kullanılmasına yolaçtı. Çok zaman, günümüzdeki madalyalar gibi, hatıra değeri taşır. Bazı madalyonlar çerçevelidir, bazılarının da çevresinde bir kaş vardır ve geçek bir mücevher kadar değerli sayılır. (LM)

MADALYONCU i. (*madalyon*'dan *madalyon-cu*). Madalyon yapan veya satan kimse. (M)

MADAM i. (fr. *madame*). Müslüman olmayan evli kadın: — *Madam sen güzel türkçe konuşuyorsun!.. Hoca mısın yoksa?* (B. Felek). [M]

MADAMA i. (fr. *madame*'dan *madama*). *Teklz.* Müslüman olmayan kadınlara halk tarafından verilen ad: *Ne sayıklıyorsun madama?* (H. R. Gürpınar). [M]

MADAME adası, Fransa'da adacık, Charente ırmağının ağzında. (L)

Madame Bovary, Gustave Flaubert'in romanı (1857). Rahibelerin yönettiği bir okulda yetişmiş köylü kızı Emma Rouault, sıradan bir sıhhiye subayıyle evlenir. Romanesk duygular ve lüks hayat hayalleriyle dolu olan genç kız normandiya kasabalarına özgü can sıkıcı ve sönük yaşayıştan sıkılır, çevresinde M. Homais gibi pek yalınkat, yavan insanlar vardır. Sonunda, o çevredeki küçük bir soylunun metresi olur; ama sevgilisi onu bırakır. Ardından, bir noter yardımcısıyle ilişki kurar; bir gün, uğradığı hayal kırıklıklarının ve borçlarının etkisiyle kendini zehirler. İlk olarak *Revue de Paris*'de yayımlanan roman, ahlâka aykırı bulunarak kovuşturmaya uğradı. Flaubert bu zamana uygun ve pek büyük bir özelliği olmayan konuyu işlemekle, bir sanatçı olarak sahip olduğu gücü bazı özel teknik güçlükler karşısında eğilmeğe zorlamak ve daha önceki iki eserinin (***Education Sentimentale*** [Duygusal Eğitim]; ***Tentaion de Saint Antoine*** [Ermiş Antonius ile Şeytan]) başarısızlığa uğramasına yolaçan romantizmini yenmek istemiştir. Yazar, ayrıca, romantik hayalleri, realizmden yoksun romanesk duyguları ve kendisine de zararı dokunmuş olan «bovarizm» hayat anlayışını kınamaktan da büyük bir zevk duyuyordu. Flaubert bu eseriyle, edebiyat ve sanatta romantik döneme karşı bir tepki olarak ortaya çıkan ve Champfleury'nin ***Les Bourgeois de Molinchart***'ında (Molinchart Burjuvaları) Flaubert'i andıran bir tarzda taşra burjuvazisini alaya alan gerçekçi harekete de destek oluyordu. Ama Flaubert için önemli olan sanattı. Nitekim, 1851'den sonra beş yıllık bir çalışma sonucunda ortaya koyduğu bu şaheser, üslûp bakımından eşsizdir. (→ Bibliyo.) [L]

Madame Butterfly, üç perdelik lirik dram. Librettosu; L. Illica ve G. Giacosa; müziği: G. Puccini. 1904'te Milano'da temsil edildi. Genç bir japon kadını, hayırsız kocasının, çocuğunu kaçırmak istemesi üzerine çaresizlik içinde kendini öldürür. (L)

Madame Gervaisais, Edmond ve Jules de Goncourt'un romanı (1869). XVIII. yy. filozoflarını çok iyi tanıyan bir babanın yetiştirdiği bayan Gervaisais, dengeli ve bilgili bir kadındır. Küçük oğlu ile Roma'ya gider ve hasta çocuğunun mucizevî bir şekilde iyileşmesi üstüne katolik olur, artık bir çeşit mistik sofuluğa yönelerek, kendisini işkenceye tutan, aşağılayan, her türlü insanî şefkatten uzaklaştıran rahip Zibilla'ya bağlanır. Mistik bir çılgınlığı anlatan bu roman insanın ruh yapısını inceleyen natüralist bir eserdir. Roman Emile Zola'nın *Le Rêve* (Rüya*) ve *Rome* (Roma) gibi romanlarına benzer. (L)

Foto. Picou, Giraudon (LAROUSSE)

MADAMPOL i. Bk. MADAPOLAM.

MADAMÜLHAYAT zf. (ar. *mādām-ül-ḥayāt*). *Esk.* Sağ oldukça, hayat devam ettikçe. (M)

MADANG, esk. **Friedrich Wilhelmshafen,** Yeni Gine'de, Avustralya vesayetinde şehir, Astrolabe koyu kıyısında. Limanından hindistancevizi içi, kakao ve altın ihraç edilir. Madang eski alman sömürgesi İmparator Wilhelm arazisinin idare merkeziydi. (L)

MADANOĞLU (Cemal), türk generali ve siyaset adamı (Eşme, Uşak 1907). Kuleli Askerî lisesini, Harp okulunu (1926), Kara Harp akademisini (1942) bitirdi. Güney Kore'deki Türk tugayında kumandan yardımcılığı yaptı (1953-1954). Kore'den dönüşünde tuğgeneral oldu (1954). Sıvas ve Siirt'te 12. Tümenin başında bulundu (1954 -1957). Erzurum'da ordu kurmay başkanlığı (1957), Ankara'da Zırhlı Eğitim tümeni (1958), Elazığ'da 10. Tümen kumandanlığı yaptı. Kara Kuvvetleri Lojistik başkanlığına tayin edildi (1959). 27 Mayıs ihtilâlinin gerçekleştirilmesine birinci planda katıldı (1960); Millî Birlik komitesine üye oldu ve Ankara kumandanlığına tayin edildi (1960). Genel seçimlere kadar (1961) görevlerine devam eden Madanoğlu, Millî Birlik komitesi üyelerinin tabiî senatör olmalarını benimsemedi ve parlamentoya girmedi. Sivil yönetimin kurulmasından sonra ordudan istifa etti (1961). 1965'te İstanbul'dan bağımsız aday olarak katıldığı seçimi kaybetti. Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatörlüğe tayin edildi (1966). [M]

MADAPOLAM veya **MADAMPOL** i. (fr. *madapolam*'dan). Tekst. Çok kuvvetli aprelenmiş, örgüsü belirli, bez ayağı desenli bir tip beyaz pamuk bez. (Madapolamlar sık dokunmuş bir tip pamuk bez olan perkal ile hasse arasında yer tutar ve daha çok sofra örtüsü yapmağa yarar.) [L]

MADAPOLAM, Narasapur şehrinin (Hindistan, Madras ili) varoşu, Godavari deltasının güney kolu olan Gutami ırmağı kıyısında. Doğu Hindistan şirketinin ilk yıllarında büyük bir pamuk imalâthanesinin burada dokuduğu pamuklu kumaşlara (*madapolam*) ırmağın adı verilmişti. (L)

MADARA sıf. *Argo.* Âdi, fena, sevimsiz, boş. || *Madara etmek,* bir kimseyi utandırmak, birinin yalan veya yanlışını çıkarmak. || *Madara olmak,* yalanı ortaya çıkmak, mahçup olmak, utanmak. (M)

MADARİAGA (Salvador DE), ispanyol diplomatı ve yazarı (Coruna 1886). Oxford'da profesördü (1928-1931); A.B.D.'de, sonra Fransa'da (1932) elçi olarak bulundu, Milletler Cemiyeti'nde delege oldu (1932-1935), Lerroux kabinesinde bakanlık yaptı (1934). İç savaşta İngiltere'ye gitti (1936), Franco rejimiyle işbirliği yapmadı. Eserleri: *La Fuente Serena* (Huzur Çeşmesi) [1928]; *Ingleses, Franceses, Espanoles* (İngilizler, Fransızlar, İspanyollar) [1928]; *Espana Ensayo de Historia Contemporanea* (İspanya, Çağdaş Tarih Üstüne Deneme) [1931]; *Vida del Muy Magnifico Senor don Cristobal Colon* (Kristof Kolomb'un Hayatı) [1940]; *Hernan Cortes* (1941); *Bolivar* (1951); *Bosquejo de Europa* (Avrupa'nın Genel Görünüşü) [1951]. *Viva la Muerte* (Yaşasın Ölüm) [1965] adlı bir oyunu da vardır. (L)

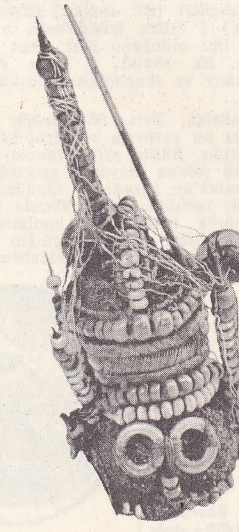

MADAGASKAR «solo» adlı put musée de l'Homme, Paris

MADARİB çoğl. i. Bk. MAZARİB.

MADAROSİS i. (yun. *madaros,* kılsız). Göz kapağı iltihabından sonra meydana gelen kirpik düşmesi. (L)

MADAURUS. Esk. coğ. Numidia'da yerli şehri, sonradan bir roma kolonisi oldu (M.S. I. yy.). III. yy.da okullarıyle ün kazanmıştı. Apuleius burada doğdu. Kalıntıları bugünkü Montesquieu (Cezayir) yakınındadır. (L)

MADCA i. Bk. MAZCA.

MADDALENA takımadaları, italyan adaları topluluğu, Sardinya'nın kuzeyinde, Bonifacio boğazında; 11 000 nüf. Başlıca adaları şunlardır: Maddalena; Caprera; Santo Stefano; Santa Maria; Razzoli; Spargi; Budelli. Stratejik durumları sayesinde birinci derecede önemli bir deniz üssü haline gelen takımadaların İkinci Dünya savaşından sonra bu önemleri ortadan kalkmış, fakat turizm büyük ölçüde gelişmiştir. Balıkçılık. (L)

MADDALONİ, İtalya'da şehir, Campania'da (Caserte ili), Caserte'nin güneydoğusunda; 31 000 nüf. Eski şato ve Ortaçağdan kalma surlar. Tarım pazarı. (L)

MADDE i. (ar. *mādde*). Bir şeyi meydana getiren unsur: *Taş, tahta, demir v.b. binaları meydana getiren maddelerdir.* || Duyularla algılanabilen, yer kaplayan ve bölünebilen cisim: *Maddenin özellikleri. Maddenin üç hali.* (*Eşanl.* ÖZDEK.) || İş, konu, mesele: *Bu maddeyi ileride görüşürüz.* || Bir kanun, bir sözleşme, bir antlaşma, bir katalog v.b.de bir bölüm meydana getiren, çok defa bir rakamla belirtilen, önceki ve sonraki bölümlerle genel bir bağıntısı olan kısım: *İkinci nokta, Efendiler, yeni Teşkilâtı Esasiye Kanununun ikinci maddesinin başında...* (Atatürk). *Matbuat Kanununun madde-i mahsusuna dayanarak aynı sütunda hikâyenin tavzihini istersem hakkım yok mu?* (B. Felek). *Türk Ceza Kanununun 146. maddesi.* || Lûgatlerde veya ansiklopedilerde açıklanan kelime veya anlatılan konulardan her biri. || *Teşm. yol.* Fizikî, cisimle ilgili şey: *Maddeye bağlı olmak. Maddeye önem vermemek.*

— *Esk.* Bir çıban veya yaradan akan cerahat, irin. || *Madde-i vücud,* vücut maddesi, vücut: *Çünkü madde-i vücudu vatanın bir cüzüdür* (Namık Kemal). || *Maddet-ül-fesat,* ikiliğe, kargaşalığa yolaçan şey.

— Anat. *Esk.* Erkekte cinsel organ. || *Maddei musavvere* (veya *müşekkele*), protoplazma. || *Maddei sincabiye,* beynin bozmaddesi.

— Biyol. *Canlı madde,* canlı varlıkların bünyesini meydana getiren heterojen yapıda karmaşık madde. (Canlı maddenin temel karakteri, belli bir düzene göre yer ve görev almış bulunan belirli kısımlardan oluşmuş olmaktır; canlı maddede çeşitli kısımlar ve her kısmın kendine özgü maddî bir yapısı vardır, her kısım diğer kısımlarla sıkı bir görev ilişkisi içindedir.) Bk. ANSİKL.

— Fels. Bk. ANSİKL.

— Fiz. *Maddenin modern teorileri.* Bk. ATOM. || *Maddenin yok olması.* Bk. MADDELEŞME.

— Gram. *Esk. Maddei asliye,* çekim eklerinden soyutlanmış kelime. (*Yeni.* Gövde.) || Kelimede ekler dışında kalan değişmez kısım. *Yeni.* Köken.

— Huk. Bk. ANSİKL. || *Madde itibarıyle yetki.* Bk. GÖREV. || *Maddei mahsusa,* bir kimseye, o kimsenin halkın hakaret ve nefretine maruz kalmasına sebep olacak şekilde belli bir fiil isnat etme. (Bu şartları içeren bir davranışın, maddei mahsusa göstermek suretiyle hakaret sayılabilmesi için ihtilâtlı olması ve belli bir şahsa karşı işlenmesi gerekir.) [Bk. HAKARET.]

— Mant. Bk. ANSİKL.

— Nükl. *Maddenin yok olması,* maddesel taneciklerin, Einstein'in $E = mc^2$ formülüne göre enerji açığa çıkararak yok olması. (Bu olay, özellikle negatif yüklü bir elektronla pozitif yüklü bir elektronun çarpışmasından doğar ve çarpışma sonucu bu tanecikler yok olarak gamma ışınları meydana gelir.)

— Plast. mad. *Kalıplama maddesi,* bir veya birkaç hal değişikliğinden sonra bir kalıbın biçimini alarak katı nesne haline gelebilen, eriyik, emülsiyon, hamur veya toz halindeki malzeme.

— Yağlı mad. *Yağlı maddeler,* yağlı cisimlerin bileşimindeki besleyici maddeler.

— ANSİKL. Biyol. Her *canlı madde*'de bulunan çeşitli kısımlar, birbirine az çok sıkı bir şekilde bağlı büyük protein molekülllerinden ibaret peltemsi bir ana maddenin (hiyaloplazma) içinde bulunur. Hiyaloplazma, içinde su bulunan bir çeşit ağ teşkil eder; canlı maddenin temeli olan bu ağın içinde dağınık olarak protein taneçikleri, şeker molekülleri, yağlar ve iyonlar bulunur. Canlı maddenin özellikleri diyaliz, osmoz basıncı, buhar gerilimi, molekül kütlesi, erirlik gibi koloidal durumu meydana getiren niteliklere bağlıdır. Canlı madde çoğu zaman az çok dirençli bir pelte halinde olur, ama bu pelte sulu pelte değildir. Canlı maddenin yapısı heterojendir; içinde kendi kendine çoğalabilen ve polifazlı bir sistem meydana getiren büyük moleküllü yapılar bulunur. Canlı maddenin yapışkanlığı, katılığı, esnekliği hücrelerin tipine ve fizyolojik durumuna bağlıdır. Canlı maddenin dokusu, kimyasal bir tepkimenin nerede oluştuğunu kesin olarak anlamağa elverişlidir. Bunu bilmek, salgılar ve çıkartılar için olduğu kadar birçok enzim sisteminin çalışmasını anlamak bakımından da önemlidir.

— Fels *Madde* kavramı, çağlar boyunca büyük değişmelere uğradı. Uzun süre, madde dıştan ele alınmış, sonra XX. yy.da, bilim, maddenin iç yapısını inceleyince, bu konuda yepyeni bir görüş ileri sürmüştür. İlkel insanlar, hattâ bugün de, Malezya'daki bazı kavimler, animist görüşü benimsemişlerdir. Bunlara göre madde, canlı bir ilkedir. Klasik Eskiçağda, yunanca *hyle,* «insan emeğinin yöneldiği nesne» anlamına gelir. Aynı kelime Latincede iki ayrı kelime doğurur: *materia,* yani genellikle madde ve *materies,* yani «malzeme» (özellikle, tahta). Bu, sanatçı veya zanaatçının işlediği cevherdir, yani maddedir. Böylece, madde-şekil karşıtlığı ortaya çıkmıştır (madde-ruh karşıtlığı daha yakın tarihlere aittir).

İonia'lı filozoflar, maddî ve hayvanî bir karışımı (hilozoizm) benimserler ve su, hava, toprak, ateş gibi dört esas unsur kabul ederler (pythagoras'çılar ve Elea'lılar, toprak ve ateşi daha önemli sayarlar). Leukippos ve Demokritos ile beraber atomculuk ortaya çıkar. Bu görüş, her şeyin, bölünemeyen parçacıklardan (atom) ve ha-

Radama II'nin kraliçe Ranavalona'nın odasında taç giymesi («le Monde Illustré»den)

başkan Tsiranana MADAGASKAR'ın bağımsızlığını ilân ederken

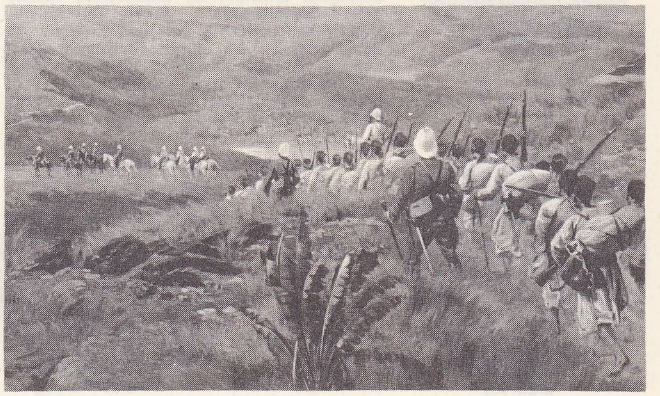

«general Duchesne imerina ovalarında» (1895) L. Tinayre'ın eseri

Foto. X, A.F.P., musée de l'Homme (LAROUSSE)

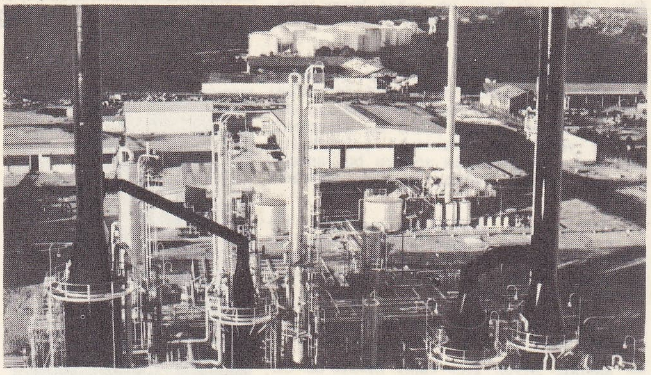

MADAGASKAR
Tamatave'da petrol rafinerisi

madalyalar

G. Romagnoli'nin rodos şövalyeleri için madalyası

B. Pistrucci'nin Hindistan kumpanyası için madalyası

amiral Tromp, O. Müller'in eseri (1653) ön yüz

arka yüz

reketten meydana geldiğini ileri sürer. Eflatun, özellikle biçim üstünde durur. Timalos'ta maddeyi, uzay ile özdeşleştirir. Aristoteles ise tam tersine, ikisini birleştirir. Madde, her şeyin mayası ve malzemesi olarak düşünülmüştür. Efsanelerin kaynağı olan Çin'de ise, madde kavramı, pek az taraftar bulmuştur.

Yeniçağ düşünürleri arasında Gassendi, atomculuğu tekrar ortaya çıkardı, Descartes madde ve uzamı özdeşleştirerek, geometrik bir mekanizmi savundu. Leibniz ise soyut ve tamamen edilgin olan *ilk madde* ile, somut ve etkin olan *ikinci madde*'yi ayırt etti. Berkeley ile Hume'a gelince, bu düşünürler, maddenin varlığını reddederek tek gerçekliğin zihin olduğunu kabul ettiler. Kant, maddeyi, bir uzayı dolduran bir devingen olarak gördü (dinamik görüş). Bergson ise, maddenin, bir düşüş, kayboluş ve alçalma olduğunu söyledi. Fakat madde kavramı üstünde Lavoisier'nin büyük etkisi oldu ve bu, bütün XIX. yy.ı hâkimiyeti altına aldı. Lavoisier, kütlenin değişmezliğini ve dolayısıyle, maddenin ortadan kaldırılamaz olduğunu ispatladı. Madde ve kütle, böylece, aşağı yukarı eşanlamlı hale geldi. «Madde, cisimlerin değişmesi veya tahrip olmasından sonra geriye kalan şeydir» (Cournot). Bu suretle, eski felsefenin bir seziş (atomculuk) modern bilimde yeni bir görünüş içinde tekrar belirdi. Bugün cisimlerin, moleküllerden, moleküllerin de, atomlardan meydana gelmiş olduğu bilinmektedir. Ancak maddenin bölünmesi, burada durmaz: atom, negatif elektronlardan meydana gelir ve bu elektronlar da, protonlarla nötronlardan kurulu bir merkez çekirdek etrafında döner. Demek ki, maddenin son unsurlarını, «temel» diye adlandırılan bu parçacıklar temsil etmektedir. Bunlara, mezon'ları hiperon'ları da eklemek gerekir, çünkü maddî varlıkları temsil eden parçacıkların sayısı otuzu geçmektedir.

Bununla beraber, madde anlayışı, kökten değişmiştir. Lavoisier'nin bulduğu ilkeler, ancak ve yalnız günlük ölçülere göre doğrudur. Gerçekte, kütle, süratle birlikte değişmektedir ve ayrıca, madde, ortadan kaldırmazlık niteliğini kaybetmiştir. Maddenin yok edilebileceğini, ışınıma dönüşebileceğini, ışınımın da cisimleşerek madde haline girebileceğini deney göstermiştir. Demek ki, maddenin enerjiye, enerjinin de maddeye karşılıklı olarak dönüşmesi mümkündür. Ayrıca bunlardan birinin ötekiyle eşit değerde olduğu da bilinmektedir; yani madde, yoğunlaşmış ve sanki atom çekirdeğinde donup kalmış enerjiden ibarettir.

Bir başka benzetme ile, maddenin de ışık gibi, dalgalanma olaylarına barınak olduğu (L. de Broglie) ileri sürülmüştür. Bu, maddeye, geleneksel fikirlerce atfedilenden bambaşka bir özellik vermektedir.

Nükleer bilim, her parçacığın karşısına bir «karşımadde»den ve daha ileri giderek, bizimkine karşıt olan ve unsurları karşıparçacıklardan meydana gelen bir evrenden söz etmek mümkündür. Astrofizik, maddenin birliğini, her alanda ispat etmiştir, yıldızların maddesi Yer'inki gibidir ve sadece değişik fiziksel durumlarda bulunduğu söylenebilir.

Demek ki, evren, tek bir cevherden meydana gelmiştir. Bu cevher, kimi zaman madde, kimi zaman enerji şekline bürünmektedir. Canlı maddenin kendisi ise esas itibarıyle cansız maddeden farklı görünmemektedir. Nitekim burada da atomlar söz konusudur. Bundan ötürü, bircilik'i kökten reddetmek kolay değildir. Fakat hayat, her şeyden önce, son derece büyük olan karmaşıklığından doğan bir özgülüğe sahip olduğu için, canlı madde ile cansız maddeyi bir ve aynı şey olarak görmek de mümkün değildir.

● *İslâm felsefesi*'ne göre, madde aslında gerçek bir varlık değildir. Onun belli bir biçimi (formu) yoktur. Yalnız güç olarak vardır. Başka bir anlama göre, mekânda yer kaplayan, zamanla sınırlı, yaratılmış bir varlıktır. Oluşun gerçekleşmesi için basamak basamak yükselen bir gelişme gereklidir. Bu varlık basamaklarında, aşağıdan yukarıya doğru, her alt kat, bir üstteki için, özünde biçimleme gücü taşıyan maddedir. Bundan da, maddenin varlık basamaklarında ilkelden yetkine doğru bir gelişmenin gerçekleştirici gücü olduğu anlaşılır. İslâm felsefesinde, madde her zaman manevî ve ruhî olanın karşıtıdır. Aristoteles felsefesinde mantık ve fizik bakımından ikiye ayrılan madde, Yeni - Eflatun'culuğun etkisi altında gelişen islâm felsefesine göre dört türlüdür: 1. Tanrı varlığının doğrudan doğruya görünüşü (tecelli) olan ilk madde (maddei ûla). Bu madde, ruh, nefs ve tabiat gibi üç ayrı varlık katının sonuncusudur; 2. gök katlarının özünü kuran, genel olarak evreni yapan, üç boyutlu, belli biçimlere giren madde; 3. toprak, hava, su, ateş gibi dört unsuru kuran öz; 4. belli bir biçimi olan, fakat insanın amacına göre gene belli biçimlere sokulabilen madde (mermer, ağaç, toprak, taş v.b.).

İslâm filozofları, Tanrı'yı her türlü biçim ve boyuttan uzak, yüce bir öz olarak düşünür. Onlara göre Tanrı, gayrımaddî, yüce bir özdür. Bu konuda bütün islâm filozofları Aristoteles ile birleşirler. Eski yunan felsefesinde «hyle» veya «yle» diye adlandırılan madde, canlıdır. Özünde hayat vardır, yaratılmamıştır, önsüz ve sonsuzdur. İslâm felsefesinde ise madde yaratılmıştır, ölümlüdür, gelip geçicidir.

— Huk. Kanunlarda her ayrı hüküm için, ayrı bir madde vardır. Madde içindeki ikinci derecede ayrımlar da *cümle, fıkra* ve *bent* şeklinde olur. Maddede satırbaşı ile başlayan kısma *fıkra* denir. Bentler de sayı veya harflerle numaralanır. Ana kanunların çoğunda her maddenin bir kenar başlığı vardır.

— Mant. Mantıkta madde, hükmün üç ayrı özelliğidir: a) zorunlu (zarurî); b) olabilir (muhtemel); c) olması düşünülemez (muhal). Bunun da kaynağı öncekiler gibi ilkçağ yunan felsefesidir. (LM)

MADAGASKAR
güney kıyıda bir tahıl ambarı

Madde (ONSEKİZ — ANTLAŞMASI), muhalefetin şiddetle karşı koymasına rağmen, 9 temmuzda Belçika Millî kongresi tarafından onaylanan ve daha önce Londra konferansında kaleme alınmış olan (26 haziran 1831) antlaşma. Bu antlaşma Belçika'nın sürekli tarafsızlığını ilân ediyor, Lüksemburg'un durumunu ise askıda bırakıyordu. (L)

Madde (YİRMİDÖRT — ANTLAŞMASI), 15 ekim 1831'de Londra konferansından sonra imzalanan bu antlaşma, Maastricht, Venloo, Ruremonde ve Limbourg ile Lüksemburg'un doğusunu Belçika'nın elinden alıyor ve bu sonuncu ülkeyi büyük bir dükalık haline sokarak şahsen Hollanda kralına veriyordu. Ayrıca, Hollanda yararına, Escaut'ya bir geçiş vergisi koyuyordu (Otuzdokuz Madde antlaşması). Mecliste 48 milletvekili aleyhte, 58'i de çekimser oy kullandı. Milletlerarası hukukî bir statü, Belçika'nın, İngiltere, Fransa, Prusya, Avusturya ve Rusya tarafından garantilenen silâhlı tarafsızlığını doğruluyordu (1914'te Almanya'nın bu durumu nasıl kullandığı bilinmektedir). Bu antlaşma Belçikalıları aldatıcı bir güvenlik içinde bıraktı ve millî savunma teşkilâtını felce uğrattı. (L)

MADDE-BİÇİMCİLİK blş. i. Madde ve şeklin etkileşmesi fikrine dayanan metafizik öğretti. (L)

MADDECİ sıf. ve i. (*madde*'den *maddeci*). Maddeciliğe ilişkin olan veya maddeciliği benimseyen. ‖ *Teşm. yol.* Sadece maddî, fizikî gerçeklere veya zevklere düşkün kimse. (L)

MADDECİLİK i. (*maddeci*'den *maddecilik*). Her türlü varlığın maddeye dayandığını ileri süren gerçekçi felsefe sistemi: *Demokritos'un maddeciliği. Marx'ın maddeciliği.* (Bk. ANSİKL.) [*Eşanl.* MATERYALİZM.] ‖ İslâm felsefesinde, maddenin temel ilke olduğunu ileri süren düşünce sistemi. Bk. ANSİKL. ‖ *Teşm. yol.* Maddî zevklere ve zenginliklere düşkün olma eğilimi.

— ANSİKL. Fels. *Maddecilik*, «*madde*»den başka bir cevherin varlığını kabul etmeyen öğretidir. Bütün gerçekliklerin cevherini ve özünü *ruh*'un meydana getirdiğini söyleyen *ruhçuluk*'un karşıtıdır. Maddecilik ve ruhçuluk *varlığın özü* hakkında ileri sürülen ontolojik öğretilerdir; bunların karşıtlığını, idealizm ile gerçekçiliğin karşıtlığıyle karıştırmamak gerekir, idealizm ile gerçek-

Domenico Nevello Malatesta, Pisanello'nun eseri (1445'e doğr.)

Fransa kralı Henri IV Guillaume Dupré'nin eseri (1602)

imparator Herakleios, Michelet Saulmon'un eseri Bourgogne, (1400'e doğr.)

Foto. Dizionario Enciclopedico italiano; LAROUSSE; Der Grosse Brockhause

çilik, bilginin temeli hakkında ileri sürülen görüşlerdir; yani bilgi teorisiyle ilgilidir. Genel olarak maddecilik; ruhun, öteki dünyanın ve Tanrı'nın varlığını reddeder.

Düşünceye gelince, maddecilik, düşünceyi ister salt maddî olgulara indirgesin (Demokritos), ister düşüncenin gerçekçiliğini inkâr ederek, onu bir yanılsama saysın (gölgeolaycılık) veya oluşumunu maddeden hareket ederek açıklasın (diyalektik maddecilik), düşünceyi her zaman «ikinci dereceden bir veri» olarak görür.

Maddecilik, yüzyıllar boyunca, çeşitli biçimlerde belirmiştir. Bunlar şöylece sınıflandırılabilir: ***kendiliğinden maddecilik; mekanist maddecilik; diyalektik ve tarihî maddecilik.***

● ***Kendiliğinden maddecilik,*** çoğu zaman «ortak duyunun kendiliğinden gerçekçiliği» diye tanımlanır ve dış dünyanın bize göründüğü gibi var olduğuna inanır. Bu, her türlü sistemleştirilmiş düşünmeden önce gelen ve ayrıca maddenin özü ile özellikle üstünde durmayan, felsefe dışı bir tutumdur.

● ***Mekanist maddecilik,*** Eskiçağda ortaya çıkmıştı. Miletos okulunun, Thales, Anaksimenes, Anaksimandros gibi ionialı filozofları, bütün evreni, maddî öz taşıyan bir tek ilke ile açıklamağa çalıştılar. Bu tek ilke, Thales'e göre su, Anaksimenes'e göre hava, Anaksimandros'a göre de, belirsiz bir madde idi. Herakleitos da, eşyadaki oluş ve değişmenin «ebediyen canlı olan bir ateş»ten meydana geldiğini ileri sürdü ve yaratılanları tanrılara bağlamayı reddetti. Kendiliğinden maddeciliğe yakın olan bu anlayıştan, gerçek mekanist maddeciliğe, Leukippos, Demokritos, Epikuros ve Lucretius ile geçildi. Bu düşünürlere göre, bütün tabiat olayları ve çeşitli cisimler, sonsuz bir boşlukta yer değiştiren maddî atomların hareketlerinden ve bileşimlerinden meydana gelmişti. Ruh da, hafif atomlardan kurulmuş maddî bir şeydi ve bütün öteki şeyler gibi ortadan kalkacaktı. Tanrılar da (var oldukları farzedilirse), maddenin bu yer değiştirmelerine asla katılmıyorlardı ve «ara - dünyalar»da ilgisizlik içinde yaşıyorlardı. Bu mekanist maddecilik, daha sonraları, saflaştırılacak ve matematik bir ifadeye, özellikle de, Francis Bacon, Hobbes ve Descartes tarafından, geometrik bir dile dökülecektir. Descartes'ın mekanist maddeciliği (veya mekanizm), sadece fizik için, yani eserlerinde madde âlemini ele aldığı konular için geçerlidir; manevî âlemle ilgili açıklamaları için geçerli değildir. Descartes, ikinci gerçekçiliği benimsediği için, yani varlığı, madde ve ruh olmak üzere, iki cevherden kurulu saydığı için, kendisine «maddeci» denemez. XVIII. yy.da çeşitli bilimlerin buluşlarından yararlanan mekanist maddecilik, Diderot, d'Holbach, Helvetius, La Mettrie ve XVIII. yy. sonunda da Cabanis gibi düşünürler tarafından, ideolojik mücadelede silâh olarak kullanıldı.

Bu düşünürlerin fikirleri, XIX. yüzyılda, Fourier, Owen, Cabet gibi sosyal reformcular tarafından yeniden ele alındı. XIX. yy.da Vogt, Büchner ve Moleschott gibi alman filozofları, «kuvvet» (dinamizm) kavramını ortaya atarak, mekanist maddeciliği inceltmeğe ve geliştirmeğe çalıştılar. Sonunda, Hegel'in idealizmine tepki olarak, Feulbach, özellikle, dini eleştirmesi bakımından maddeci olan ve idealizmle birlikte, Hegel'in diyalektiğini de inkâr etmesi dolayısıyle mekanist nitelik taşıyan bir sistem ortaya koydu. (Hegel'in diyalektiğini de reddetmesi, diyalektik maddeciler tarafından kınanmıştır.)

● ***Diyalektik maddecilik*** (veya ***marksizm***). Bu görüşü ortaya atanlar Marx ve Engels'tir. Diyalektik maddecilik, insanoğlunu tabiattan hareket ederek açıklayan mekanist veya dogmatik maddecilikten farklıdır. Diyalektik özellik taşıması, tabiat ve zihni temel bir bütün meydana getirecek şekilde birbirlerini karşılıklı olarak açıklayan gerçekler olarak görmesinden ileri gelir. Bu bütünün somut biçimleri, kinestezik duyum, refleks ve hayvan zekâsından geçerek duyumsal izlenimden bilincin en yüksek derecesine kadar ulaşır. Ayrıca, bilinci, dili ve zekâ ile kavramsal düşünceyi doğuran ket vurulmuş tepkiden de geçer.

Bu açıdan bakılınca, düşünce mekanist maddecilikteki gibi başka olgulara benzeyen basit bir maddî olgu olarak değil, milyonlarca yıl süren niceliksel evrimin sonucu olan bir «niteliksel sıçrama»nın ürünü olan yepyeni bir olgu olarak görülür. Lenin, «kavramlar, beynin en yüksek ürünleridir, beynin kendisi de, maddenin en yüksek ürünüdür» dediği zaman, sinir sisteminin evrimini, gitgide artan karmaşıklığını, basit ve şartlı rekleksler in gittikçe artan çeşitliliğini, ayrıca duyumlar, duyumlarla imgeler, duyusal işaretler ve duyusal işaretlerle kelimeler arasındaki gitgide karmaşıklaşan çağrışımlar meydana getiren üstün sinir faaliyetini ve sonunda insanlığa özgü zekânın (düşünce) ortaya çıkışını ve soyutlama yeteneğini dolaylı olarak belirtmektedir. Kısacası, diyalektik maddecilik için mutlak olan şey, tabiat değil, tabiatın *beşerî gelişme* ve *oluşu*'dur. Bu görüşün konusu ve amacı, tabiatın insan öznesi haline gelmesini sağlayan sürecin tasvir edilmesidir. Metot bakımından, diyalektik maddecilik, Hegel'in diyalektiğini benimser, ama bunu, Hegel diyalektiğini tersine çevirerek yapar: «eşyanın diyalektiği, fikirlerin diyalektiğini meydana getirir; bunun tersi, doğru değildir» (Lenin). Maddî tabiat, diyalektik tarzda evrimlendiği için, insan düşüncesi de diyalektik olarak evrimlenir ve Hegel'in «düşüncenin kavramlardaki salt hareketi» dediği diyalektik de, geçerli olan tek mantık, bilmenin ve anlamanın tek yoludur. Özellikle bilimlerin ve mantıksal kategorilerin tarihi, insanın tabiat hakkında bilgi elde etmesinde çeşitli uğrakların, bir teoriden bir başka teoriye ansızın «sıçramalar»ın tarihidir. Bu teorilerin hepsi de «görece»dir, ama aynı zamanda birbirlerine oranla bir ilerleme gerçekleştirir ve tabiatın tümünü ele alan tüm bilgiye (mutlak hakikat) yönelir. Demek ki, diyalektik düşüncenin metodu, «eşyayı ve kavramları, kendi zincirlenişleri, karşılıklı bağlantıları ve etkileşmeleri, doğuşları, gelişmeleri ve yok oluşları açısından kavramak»tır (Engels). Bu metot temel bakımından tarihî olacak ve «karşıtlar» arasındaki sürekli «gerilim» içinde bulunan bir madde âleminin herakleitos'çu kavrayışına dayanacaktır. Karşıtların çarpışması yani «çelişme» (bu, varolan ile varolmayan arasındaki temel mücadelenin tikel bir durumundan başka şey değildir), maddenin en derin nedeni, öz hareketi ve hayatıdır.

Demek ki diyalektik, hayatı kavramayı sağlayacak bilimsel bir metot olarak belirmektedir. Nitekim Kammari gibi Sovyet marksistleri veya Ioudine ile Rosenthal'ın felsefe lûgati, diyalektiği bu şekilde yorumlamaktadır: çünkü hayat, maddeden bilimsel olarak fışkırır (Mitchourine'in ünlü deneyleri, diyalektik maddeciliğin çerçevesine girer) veya zihin (ruh) hayattan bilimsel bir şekilde türer.

Diyalektik maddecilik, özellikle, tarih bilimi olarak (tarihî maddecilik) uygulanmasıyle tanınır. ***Kapital*** adlı eseıde, burjuva toplumun kanunları incelenmiş ve bu incelemeden, toplumun gelişmesinin en genel kanunları çıkarsanmıştır. ***Oluşun kanunları*** olan bu kanunlar, aslında üretici güçlerle üretim ilişkilerine dayanan iktisadî kanunlardır. Üretici güçler, Marx'ın ve «meşru» marksistlerin (sosyal demokrasiyle işçi hareketinin sağ kanadı) anlayışına göre, yalnızca işçi sınıfıyle temsil edilir ve işçi sınıfının, üretim araçlarını elinde buluduran sınıfa karşı çıkması, tarihin yürütücü kuvvetidir. Ama Engels'in, iktisadî altyapının önemini kimi zaman mübalağa etmiş ve üstyapıların rolünü küçümsemiş olduğunu, hayatının son yıllarında kabul ettiği bilinmektedir. Gerçekten de, ideoloji, sadece bir sonuç değil, kimi zaman tarihin yürütücüsüdür ve devrim, sadece iktisadî isteklere dayanmayıp siyasî nitelikte de olabilir. Aslında, toplumun, bir bütün halinde hareketi, son derece karmaşıktır. Mutlak olarak soyutlanabilen ve bir başına belirleyici olan «etkenler» yoktur. Diyalektik, tam anlamıyle maddeci ve gerçekçi olarak kalabilmek için, öğretiye bağlı dogmatizmden kaçınmak zorundadır. Lenin diyalektik maddeciliği toplumun *tümüne* yaymak ve bir sosyoloji haline getirmek için, o ana kadar sadece iktisadî olan uygulanma alanını işte bu yönde genişlemiştir. Marx sadece, sanayileşmiş büyük ülkelerde bir sosyal dönüşümün gerçekleşeceğini haber verirken, başka bir perspektif ve başka bir devreyi öngörmüş ve incelemiştir. Bu, tarım yönü ağır basan geri kalmış ülkelerde, devrimin gerçekleşmesi görüşüdür. Lenin'in bu çalışmaları, son derece önemlidir; çünkü bunlar, Rusya, Çin, Yugoslavya ve halk demokrasileri gibi tarım yönü ağır basan ve «azgelişmiş» denen ülkelerdeki devrimlere ve dönüşümlere kılavuzluk etmiştir. Kısacası, diyalektik maddecilik, tarihe uygun düşen, tarihi anlayan ve tarihin gelişmesinde her uğrağı açıklayabilen bir öğreti ortaya koymağa çalışmaktadır. Tarihî evrim hakkında, sınıf mücadelesine ve insan emeğinin kendi ürününden yoksun edilmesi olgusuna dayanılarak yapılan bir genel açıklama, tarihî görecilikten ve hattâ belli bir oportünizmden sıyrılmış değildir.

Burada, tarihî maddeciliğin son özelliğine değinmiş bulunuyoruz. Tarihî maddecilik, Marx ve Engels'in kendi anlayışlarına göre, hayatın ve bilginin bütün yanlarını, katı bir çerçeve içine sokacak bir «sistem» değildir. Tarihî maddecilik, felsefî bir teori olmadığı gibi siyasî bir öğreti de değildir. Ayrıca, maddeciliğin tarihi belli bir yerde sona eren kapalı bir tarih değildir, çünkü bu maddecilik diyalektiktir ve özü gereği, son sözü olgulara bırakarak yeni tutarlık ve gelişme biçimlerine «açık» bulunmaktadır. Bu görüş, bir hayat öğretisi ve ilk ilkesi taraf tutma olan bir davranıştır. Nitekim her olayın, her sorunun karşısında, bir davranış benimsemek, bir tutum takınmak gerekir. İkinci ilke ise, işçi sınıfının veya Lenin'in belirttiği gibi, emeği ve çalışması ülkeye en yararlı olan sınıfın çıkarlarını açıklamak ve savunmaktır. İşte bu yüzden, temel ülkeler üstünde her zaman anlaşmaya varılmasına rağmen, diyalektik maddecilik, olguların yorumlanmasında, birçok görüş ayrılığına, birçok «sapma»ya yolaçmaktadır. Kısacası, tarihî maddeciliğin kendi öğretisinden çıkardığı pratik uygulama, çift yönlüdür: a) tarihî maddecilik önce, bilgi metodudur; bu metot, hem çok geneldir (çünkü bu şema, bütün tarihî olgular için kullanılabilir), hem de çok tikeldir (çünkü hiç bir benzeri bulunmayan özgül bir muhtevanın somut ve çok ayrıntılı analizini gerektirir); b) bir eylem metodudur.

Çağımızda, kitlenin üretici güçleri ile «kapitalist» üretim ilişkileri arasındaki çelişmeyi çözmek için, tarhî maddecilik, üretim âlet ve araçlarının kolektif ve sosyal mülkiyetine (sosyalizm, komünizm) olduğu gibi, tüketim mallarının da kolektif ve sosyal mülkiyetine dayanan yepyeni üretim ilişkilerine yol açacak bir kriz veya bir devrimi öne sürer. Tarihî maddecilik, bu krizi zorunlu saymakla beraber, krize yardımcı olmağa ve krizin sonuçlarını geliştirmeğe çalışır. İşte burada, bilim olarak görülen tarihten, bu bilimden doğan bir teknik ola-

madalyalar

**Eucratides altını
Tarse hazinesi**

**altın madalyon
Arras hazinesi**

**Pisanello madalyası
«Cécille de Gonzague»**

**«İngilizlerin Püskürtülüşü»
(1451)**

**baskı matrisi
Henri IV'ün madalyası**

Foto. Alinari-Giraudon (LAROUSSE)

1499'da Lyon'da basılmış olan Louis XII ve Anne de Bretagne'ın madalyası Cabinet des Medailles, Paris

Abdülhamid II'nin Nişanı Âli İmtiyazı'nın bir parçası Arkeoloji müzesi, İst.

Fatih madalyasının arka yüzü Costanzo'nun eseri Arkeoloji müzesi, İst.

Fatih madalyasının arka yüzü Bertolde di Civanni'nin eseri, Arkeoloji müzesi, İst.

rak görülen siyasete doğrudan doğruya bir geçiş vardır. Diyalektik maddecilikten tarihî maddeciliğe ve bilimsel sosyalizme giden yol, teoriden pratiğe giden yoldur; aynı zamanda bu, kaderden (körükörüne katlanılan determinizm) hürlüğe (bilgiyle kavranan ve hâkimiyet altına alınan determinizm) ulaşmak isteyen bir yoldur. Bu görüş, şu formüllerle ifade edilir: «İnsanlık, hürlük çağına girmek için, kader çağından çıkar» (Engels); «Filozoflar, dünyayı çeşitli biçimlerde yorumlamaktan başka bir şey yapmadılar oysa şimdi söz konusu olan, dünyayı değiştirmektir» (Marx).

● *İslâm felsefesi*'nde bağımsız bir felsefe akımı niteliğini kazanan maddeciliğin kaynağı, İlkçağ atomcu görüşüdür. Leukippos, Demokritos, Epikuros üçlüsüyle gelişen, varlığın ana ilkelerini değişik biçimlerde bölünemez özlerden («atoma») kurulu sayan bu görüş, Hıristiyanlıktan sonra Suriye, Mısır, Irak gibi arap ülkelerinde, yahudi düşünürler aracılığıyla yayıldı. Kısa bir sürede birçok iran ve anadolu düşünürünce benimsenen maddecilik, eski putatapıcı inançlarla da beslendi. Bu görüş, evrenin sonradan yaratıldığını, yoktan var olduğunu, gene yok olacağını savunan din inançlarına karşı, yok olmayı, yaratılışı, evrenin dışında yönetici bir tanrısal gücün bulunmadığını ortaya attı. Gerçek varlık, duyularımıza verilen, bedenimizi etkileyen, yaşadığımız ortamda bizimle yan yana olan belli nitelikleri, nicelikleri bulunan ve yer kaplayan varlıktır. Evrenin dışında başka bir evren, başka bir hayat yoktur. Her şey maddedir. Madde sürekli bir değişim içindedir. Ayrıca insan, düşünen, davranan, beslenen, çoğalan bir varlık olarak madde ile sınırlıdır. İnsan da maddedir. Maddenin değişik nitelikler kazanması, yapısını kuran özlerin değişik ölçüler içinde biçimlenmesinden, birbiriyle birleşmesinden dolayıdır. Yeryüzünde ve gökyüzünde görülen bütün dönüşümler, değişimler, maddî özlerin yer ve biçim değiştirmesi yeni yeni birleşimler kurmak için dağılması, sonradan yeniden birleşerek biçimlenmesi sonucudur. Bazı düşünürler ve araştırıcılar islâm maddeciliğini, yaratıcı gücün zaman olduğunu savunan dehriye* ile bir tutarlar; fakat dehriyede ana ilkenin zaman olmasına karşılık, maddecilikte ezelî ve ebedî olan maddedir. Madde yaratılmamıştır, «kadim»dir. Maddecilere göre bilginin özü maddedir ve insan düşüncesinde algı sonucu biçimlenmesini sağlayan da duyulardır. Mekân, maddenin dışında bağımsız bir varlık değildir. Madde mekânla değil, mekân maddeyle sınırlıdır. Ruh, bedenden ayrı, bağımsız bir varlık değildir. Varlık kavramı altında toplanan her şey maddedir. Tanrı evrenle birdir; evrenden ayrı, bağımsız, irade sahibi bir varlık değildir. Evren, sayısız maddeden kuruludur. Varlıkta birlik (vahdet) yoktur, çokluk (kesret) vardır. Maddeyi kuran, ona bütünlük kazandıran özler (ilkeler) arasında daha önceden maddeüstü bir güç, bir irade tarafından düzenlenen sürekli bir uyum (ahenk) aramak doğru değildir. Maddede düzeni, biçimi, birleşmeyi, birliği sağlayan, irade dışı bir rastlantıdır. Bu rastlantı, bir bakıma mekanik bir zorunluluğun yaratıcısıdır. Maddeyi yöneten kendi yasaları, varlık kurallarıdır. İslâm maddeciliğinin kurucusu İbni Ravendi*ye göre insanın kişiliği (manevî hüviyeti), psikolojik bir oluşumun ürünü değildir. İnsan kişiliği ancak kendini kuşatan tümel varlığın bir sonucudur. Bu tümel varlık, insan kavramı altında toplanan bütünü kapsar. Tanrı ve

MADALYALAR

YILI	ADI	ÖZELLİĞİ	NE İÇİN ÇIKARILDIĞI
	Abdülmecid devri		
1840	İftihar madalyası		Bk. İFTİHAR MADALYASI.
1840	Berriyetüşşam ve Kal'a-yı Akkâ m.		Bk. BERRİYETÜŞŞAM M.
1844	Tashihi Ayâr madalyası	gümüş ve bakır	Sikke reformu dolayısıyle
1846	Kürdistan madalyası	murassa, altın, gümüş	Bk. KÜRDİSTAN MADALYASI.
1846	Yemen madalyası	altın ve gümüş	Bk. YEMEN MADALYASI.
1848	Tamir-i Ayasofya m.	altın, gümüş, bakır	Bk. AYASOFYA TAMİR
1849	Bosna madalyası	—	Bk. BOSNA MADALYASI.
1850	Tanzimat-ı Hayriye madalyası	tunç kabartmalı	Bk. TANZİMAT-I HAYRİYE MADALYASI.
1853	İftihar madalyası	altın ve gümüş	Bk. İFTİHAR MADALYASI.
1853	Sinop Deniz Muharebesi madalyası	tunç	Bk. SİNOP DENİZ MUHAREBESİ MADALYASI.
1854	Silistre madalyası	altın ve gümüş, sancaklı ve sancaksız	Bk. SİLİSTRE MADALYASI.
1854	Kırım madalyası	gümüşten (tuncunu Fransızlar, gümüşünü de İngilizler hazırladı.)	Kırım seferi hatırası için
1854	İttifakı Düveli Selâse m.	tunçtan	Bk. İTTİFAKI DÜVELİ SELÂSE MADALYASI.
1854	Bahri Siyah ve Tuna m.	altın, gümüş bakır	Bk. TUNA MADALYASI.
1854	Kars madalyası	altın, gümüş, bakır	Kars müdafaası münasebetiyle
1858	Nişanı İftihar madalyası	altın, gümüş	Bk. NİŞANI İFTİHAR MADALYASI.
1859	Tahlis-i Can madalyası	altın, gümüş, bakır	Bk. TAHLİS-İ CAN MADALYASI
1859	Tahsin-i Hüner ve Marifet m.	altın, gümüş, bakır	Bk. TAKSİN-İHÜNER VE MARİFET MADALYASI
1860	Zaptiye Çavuşları m.	gümüş	Bk. ZAPTİYE ÇAVUŞLARI MADALYASI
	Sultan Aziz devri		
1862	Karadağ madalyası	gümüş	Bk. KARADAĞ MADALYASI.
1862	Sergi-i Umumi-i Osmanî madalyası	altın, gümüş, bakır	Sultan Ahmed sergisi için.
1862	Şişhaneli Tüfek m.	altın, gümüş	Bk. ŞİŞHANELİ TÜFEK MADALYASI.
1862	Zıraat ve Sınaat m.	altın, gümüş, bakır	Bk. ZIRAAT VE SINAAT MADALYASI.
1863	Nişan-ı Endaht m.	gümüş	keskin nişancılar için.
1865	Kolera madalyası	gümüş	Bk. KOLERA MADALYASI.
1867	Londra Seyahati m.	bakır (hakkâk ve ressamı Wyon'du)	Londra'da basıldı. Sultan Aziz'in Londra gezisi için
1868	Atik Girit madalyası	—	Bk. GİRİT MADALYASI.
	Abdülhamid II devri		
1877	Plevne madalyası	gümüş	Bk. PLEVNE MADALYASI.
1878	Tarzı Atik İmtiyaz m.	altın, bakır	Bk. İMTİYAZ MADALYASI.
1882	Tarzı Cedid Büyük İmtiyaz m.	altın, gümüş, bakır	Bk. İMTİYAZ MADALYASI.
1884	İftihar madalyası	altın, gümüş	Bk. İFTİHAR MADALYASI.
1889	Alman Mülâkat m.	altın, gümüş, bakır, kurşun	Bk. MÜLÂKAT MADALYALARI.
1890	Tarzı Cedid Girit m.	altın, gümüş	Bk. GİRİT MADALYASI.
1890	Liyakat m.	altın, gümüş	Bk. LİYAKAT MADALYASI.
1892	Tarzı Cedid Yemen m.	altın, gümüş	Bk. YEMEN MADALYASI.
1892	Zıraat ve Sınaat m.	altın, gümüş, bakır	Bk. ZIRAAT VE SINAAT MADALYASI.
1894	Hareketi Arz madalyası	Küçüğü ve büyüğü, altını, gümüş ve bakırı vardı.	Bk. HAREKET-İ ARZ MADALYASI
1895	Anadolu Musabînine İane ile İbraz-ı Uhuvvet Edenlere Mahsus madalya	gümüş ve bakır	Bk. ANADOLU MUSABÎN MADALYASI
1896	Yunan Muharebesi madalyası	gümüş, bakır, nikel	Bk. YUNAN SAVAŞI MADALYASI
1897	Evlâd-ı Şühedâ ve Malûlin-i Guzat-ı Asâkir-i Şahane İane Sergisi madalyası	gümüş, bakır, nikel	Bk. YUNAN GAZİLERİYLE ŞEHİTLERİ AİLELERİNE İANE SERGİSİ MADALYASI.
1899	Maarif madalyası	—	Bu madalya çıkarılmadı.
1900	Hamidiye Hicaz Demiryolu m.	altın, gümüş, nikel	Bk. HİCAZ DEMİRYOLU MADALYASI.
1904	Hamidiye Hicaz Demiryolu Maan Mevkiinin Resmi Küşadı m.	altın, gümüş, nikel	

Foto. LAROUSSE; N. Erkılıç (MEYDAN)

1908	Kanunuesasî madalyası	altın, gümüş	Bk. KANUNUESASÎ MADALYASI.
	Mehmed V Reşad devri		
1909	Bursa Sergisi madalyası	altın, gümüş	Bk. BURSA SERGİSİ M.
1909	Dârülfünun madalyası	alüminyum	Dârülfünun'un gelişmesi için çalışanlara verilmek üzere.
1909	Cemiyeti Umumiyei Belediyenin İlk İçtimaı Hâtırası m.	bakır	Bk. CEMİYET-İ UMUMİYE-İ BELEDİYENİN İLK İÇTİMAI HATIRASI M.
1910	Kadıköy Osmanlı İttihat Mektepleri m.	bakır	Bu örnek okulun açılmasında hizmeti geçenlere verilmek üzere.
1911	Âbidei Hürriyet m.	altın, gümüş	Hürriyeti Ebediye tepesindeki anıtın kuruluş hatırası olarak.
1912	Hamidiye Kruvazörü m.	bakır	Bk. HAMİDİYE KRUVAZÖRÜ MADALYASI.
1913.	İanei Harbiye m.	altın, gümüş, tunç	Ordunun yeniden donatımı için çalışanlara verildi.
1913	Kahire Seyahati Havaiyesine Mahsus m.	altın, gümüş, tunç	Bk. KAHİRE SEYAHATİ. HAVAİYESİNE MAHSUS M.
1914	Donanma İane m.	altın, gümüş, nikel	Deniz kuvvetlerinin güçlendirilmesi kampanyasına katılanlara verildi.
1914	Osmanlı Hilâli Ahmer Cemiyeti m.	altın, gümüş, tunç	Bk. OSMANLI HİLÂLİ AHMER CEMİYETİ M.
1914	Harp madalyası	fakfondan	I. Dünya savaşında yararlık gösterenlere verilmek üzere.
1917	Alman Mülâkat m.	altın, gümüş, bakır	Kayzer Wilhelm'in İstanbul'u ziyareti (15.X.1917) hatırası Bk. MÜLÂKAT MADALYALARI
1918	Avusturya Mülâkat m.	altın, gümüş, bakır	Avusturya imparatoru François Joseph'in İstanbul'u ziyareti hatırası. Bk. MÜLÂKAT MADALYALARI.
1918	Çanakkale Zıraat Sergisi m.	gümüş, bakır	I. Dünya savaşından hemen sonra Çanakkale'de açılmış tarım sergisine katılanları teşvik için çıkarıldı.

altın madalyon (VII. yy.), Urartu (Toprakkale)

tanrısal varlıklar, insan düşüncesinin yarattığı gerçekdışı şeylerdir. Bütün din kitapları ilâhi değil, beşerî birer yaratmadır. Maddecilere göre peygamberler, «mucize» dedikleri gerçekdışı olaylarla, hayalî buluşlarla insanları gerçekleri kavramaktan, evreni anlamaktan yoksun bırakır. *El Zümürüd* adlı eserinde islâm dininin bütün görüş ve inançlarını reddeden İbn Ravendî, Kur'an'ı ve onun semavî bir kitap olduğunu tanımaz. Ona göre Tanrı da maddedir. Maddenin dışında bir bilinç (şuur) varlığı da düşünülemez. Mutlak varlık olan maddî dünya (evren) bütünü, insanda görünüş alanına çıkar ve insan kişiliği onunla gerçek niteliğini kazanır. İbni Ravendî'den başka islâm maddeciliğinin en önemli filozofları Ebul İshak El Varrak, Ebu Atahiyye, Talut ve Ebu Ali Rica'dır. İslâm maddeciliği, Kur'an ile bildirilen yaratılış, yoktan varoluş, ölümden sonra dirilme, ruh ve bedenin ayrı ayrı cevherler olduğu, ruhun ölümsüzlüğü ve özünün bilinemeyeceği görüşüne bir karşı çıkıştır. Bu çıkışı hazırlayanlardan biri de eski iran ve hint kültür ürünlerini edebî bir dille Arapçaya aktaran İbni Mukaffa'dır.

Maddecilik daha başlangıçta çok sert tepkilerle karşılandı, onunla ilgili birçok reddiye* yazıldı; Farabî, İbni Sina gibi filozoflar tarafından çürütülmek istendi. Fakat bu reddiyeler ve dinin koyduğu sert yasaklar onun yayılmasını önleyemedi. Dehriye, zenadıka, tabiiyun ve manicilik gibi değişik adlarla ortaya çıkan felsefe çığırlarını dolaylı olarak etkiledi. Batınîlik adı verilen ve dinî görüşleri değişik açıdan yorumlayan başka bir çığırın doğmasına yolaçtı. Gittikçe siyasî bir nitelik kazanan islâm maddeciliği daha çok arap hâkimiyeti karşısında direnen eski kültüre bağlı çevrelerde tutundu.

Maddeciliğin, yasaklanmasına sebep olan temel düşünceleri şunlardır: 1. evren ezeli ve ebedîdir; 2. Tanrı madde dışı bir varlık değildir; 3. evrenin dışında, evreni yöneten irade sahibi bir güç yoktur; 4. maddî âlemde rastlantıya dayanan mekanik bir zorunluluk sonucu uyum (ahenk) sağlanır; 5. ölümden sonra dirilme, kıyamet, âhiret ve ruh gibi şeyler birer hayal ürünü olmaktan öteye geçemez; 6. ruh ile beden aynı özdendir; 7. ölümle, ruh da ortadan kalkar; 8. peygamberlere, din kitaplarına inanmak yersizdir; 9. insan evren düzeni içinde bir bütündür; 10. varlık çeşitlerinin maddenin dönüşüm ve değişimleri sonucu ortaya çıktığı bir gerçektir; 11. hiç bir şey yaratılmamıştır ve yok olmayacaktır; 12. yok olma ve ölüm denen olaylar madde âleminde görülen sürekli değişimlerin birer görünüşüdür.

Maddeciliğin ortaya attığı bu düşünceler bütün tek tanrıcı dinleri yıkan ve onların görüşlerini reddeden niteliktedir. Bazı maddeciler, dinin koyduğu ağır yasaklardan kurtulmak, düşüncelerinin yayılmasını sağlamak için islâm dininin, özellikle Kur'an'ın ileri sürdüğü görüşleri değişik bir anlayışla yorumlayarak benimser gibi göründüler. Fakat eserleri üstünde yapılan incelemeler, onların çift anlamlı din kavramlarından ustaca yararlandıklarını, değişik çığırlarla daha geniş bir alana yayıldıklarını ortaya koydu. İslâm maddeciliği fizik, kimya, astronomi gibi gözlem ve deneye dayanan bilimlerin gelişmesi sonucu daha çok güçlendi; daha geniş bir alana yayıldı. Bugün birçok islâm ülkesinde bağımsız bir felsefe akımı olarak kendini sürdürür. (→ Bibliyo.) [LM]

MADDELEŞME i. (*madde* > *maddeleşmek*'ten *maddeleş-me*). Madde haline gelme.

— Falcılık. İspritizma deneyi sırasında, bütün hayat belirtilerine sahip bir hayalet meydana gelmesi.

— Nükl. *Enerjinin maddeleşmesi,* bir miktar enerjinin yok olması ve aynı anda buna tekabül eden bir miktar maddenin meydana gelmesi.

— ANSİKL. Nükl. *Enerjinin maddeleşmesi.* Kozmik ışınlar atmosferden geçerken, amerikalı Anderson'un 1933'te ispatladığı gibi, negatif ve pozitif yüklü elektronlar meydana getirir. Daha sonra Chardwick ile F. ve İ. Joliot-Curie, yüksek frekanslı (fotonlarının enerjisi 1 milyon elektronvolttan büyük) gamma ışınları kurşun veya platin gibi ağır madenler üzerine düşürüldüğünde, aynı enerjiye eşdeğer pozitonnegaton çiftinin meydana geldiğini gördüler. Bu deneylere göre, Einstein'ın

$E=mc^2$ (*c*, ışığın boşlukta yayılma hızı) bağıntısına uygun olarak ışıma enerjisi yoğunlaşır ve lokalize edilmiş enerjiye, yani maddeye dönüşür. Son zamanlarda benzer bir işlemle sunî olarak mezonlar ve protonlar elde edilmiştir. Tersine olarak, pozitif yüklü bir elektronun yakınından geçerken, bu parçacıkların birleşmesiyle bir ışıma meydana gelir. Böylece, madenî bir levha bir poziton akısıyle bombardıman edilirse, enerjisi kaybolan kütlenin değerine eşit olan gamma ışınları elde edilir. Bu olay, ışık enerjisine dönüşen maddenin yok olmasıdır. (LM)

MADDESEL sıf. (*madde*'den *madde-sel*). Fiz. *Yeni.* Madde ile ilgili olan, maddenin niteliklerini taşıyan. *Eşanl.* MADDÎ.

— Mekan. *Maddesel nokta,* kütlesinin bir noktada toplandığı varsayılan cisim. (LM)

MADDETEN zf. (ar. *mādde*'den *māddeten*). Madde bakımından, cisim olarak: *Siz manen olduğu kadar maddeten de güzelsiniz* (Vâ-Nû). [*Zt.* MANEN.] ‖ Fiilen, kesin olarak, apaçık bir şekilde: *Hıyanet-i vataniyesi maddeten sabit olan sabık Dahiliye Nazırı Âdil Beyin ...* (Atatürk). *Bunlardan belki ancak birine maddeten hakikî diyebileceğiz* (A. Ş. Hisar). [M]

Madde ve Hafıza (*Matière et Mémoire*), Henri Bergson'un psikoloji teorilerini açıkladığı eser (1896). Bergson, şöyle der: «bu eser, zihnin gerçekliğini, maddenin gerçekliğini ileri sürer ve aralarındaki ilişkiyi, kesin bir örneğe, yani hafıza örneğine göre belirlemeğe çalışır». Bergson'un hatıralar «konisi» ve hafıza hakkındaki ünlü teorisinde, mekanik ve bedensel hafıza ile, beyinde değil de, bilinçdışında yer almış bulunan saf hafıza, birbirinden ayırt edilir. Bergson'a göre, hatıralar, haldeki eylemin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde, bilinçdışından fışkırır. Bergson, böylece, kuvve halinde olanla fiilî olan, manevî olanla beyne bağlı olan, hürlükle zorunluluk arasında ayrım gözetmiş ve dünyanın bu aşamalardan geçmesine yolaçan sürekli bir evrimin var olduğunu ileri sürmüştür. (L)

MADDÎ sıf. (ar. *mādde*'den *māddī*). Maddeden meydana gelen: *Maddî dünya.* ‖ Kişilerle değil nesnelerle ilgili olan: *Maddî şartlar.* ‖ Hayatın gereksinmelerine ilişkin olan: *Maddî ihtiyaçlar.* ‖ Fikir, niyet v.b.den çok yapım özelliklerine ilişkin: *Maddî zevkler.* ‖ *Mec.* Paraya, mala çok önem veren. *Zt.* MANEVÎ.

— Huk. *Maddî edim.* Bk. EDİM. ‖ *Maddî hakaret.* Bk. HAKARET. ‖ *Maddî hareket.* suçun maddî unsurunun insan vücuduyle yapılan bölümünü meydana getiren hareket.

madalyon biçimi koltuk
Nadal l'Aîné'nin taşbasması
Louvre müzesi, Paris

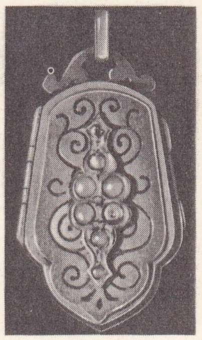
madalyon (kuyumc.)

«Madame Bovary»
Grau Sala'nın illüstrasyon'u

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN) ; LAROUSSE

«Madame Butterfly»dan bir sahne (1941) [Mesude Çağlayan - Necdet Demir]

(El, kol, bacak, baş hareketleri bellibaşlı maddî hareketlerdir. Bununla birlikte konuşma, herhangi bir söz veya bir bakış bile maddî hareket niteliği kazanabilir.) ‖ *Maddî hata,* bir hukukî olayın meydana gelip gelmediğinde veya şartlarında yanılma. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Maddî hukuk.* Bk. MEVZUU HUKUK. ‖ *Maddî.* Bk. TİCARÎ veya EMTİA. ‖ *Maddî mânâda kesin hüküm.* Bk. KESİN *hüküm.* ‖ *Maddî mesele,* yargılanacak olan uyuşmazlığın olayla ilgili kısmı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Maddî olan* ve *olmayan mallar.* Bk. EŞYA. ‖ *Maddî sahtekârlık.* Bk. SAHTEKÂRLIK. ‖ *Maddî tazminat.* Bk. TAZMİNAT. ‖ *Maddî zarar.* Bk. ZARAR.

— İskolastik. *Maddî neden,* herhangi bir varlığı meydana getiren ve bu varlıkta bulunan şey. (Buna karşılık, «biçimsel» neden, herhangi bir nesneyi, kesin ve belirli bir varoluş tarzına göre belirleyen şeydir.)

— ANSİKL. Huk. Hükümlerde *maddî hata* yapılması durumunda, hüküm Yargıtayca bozulur (Huk. Us. Muhakemeleri kn. md. 428). Bunun dışında, hükümde, iki tarafın adı, neticei talebi ve sıfatına ilişkin maddî hatalar yapılmışsa, bunlar, taraflar dinlendikten sonra düzeltilir ve bu düzeltme, hükmün altına yazılır. Bk. HATA.

● *Maddî mesele.* Ceza muhakemesi, bir kişinin herhangi bir eyleminin suç teşkil edip etmediğini araştırırken, yani cezaî bir uyuşmazlığı çözerken, bunu iki bölümde gerçekleştirir: a) maddî mesele; b) hukukî mesele. Herhangi bir cezaî uyuzmazlık çözülürken, önce maddî meselenin çözülmesi gereklidir. Maddî mesele, kişinin yaptığı bir hareketin (olay), nasıl meydana geldiğini tespit etmektir. Bu tespit yapılırken hareketin kime ait olduğunun bilinmesi en önemli mesele olarak ortaya çıkar. Bu tespitin yapılması, kişinin eyleminden dolayı sorumlu tutulabilmesinin önemli bir bölümünü meydana getirir. Maddî meselenin çözülmesi, delillerin yardımıyle gerçekleşir. Bir olayın herhangi bir kişiye ait olduğu sonucuna varılırken, bunun eldeki birtakım delillerle sabit olması zorunludur. Meselâ tanık beyanları maddî olayın tespitinde esas olabilir.

◆ **Maddîleşmek** geçz. f. Maddeye önem verir olmak.

◆ **Maddîlik** i. Maddî olma hali.

◆ **Maddiye** i. *Esk.* Materyalizm.

◆ **Maddiyet** i. *Esk.* Beş duyu ile algılanabilen şey: *Hayallere kapılır değildi, hayatı bütün maddiyet ve hassasetiyle görürdü* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

MADDİYAT çoğl. i. (ar. *māddî*'den *māddiyyāt*). *Esk.* Maddî olan, gözle görülür elle tutulur şeyler, maddeler: *Çünkü halk siyahla beyazı maddiyatta, kara ile akı maneviyatta kullanıyor* (Ziya Gökalp). ‖ *Mec.* Para ile ilgili olan şeyler. [M]

MADDİYATÇI i. (*maddiyat*'tan *maddiyatçı*). Maddiyata, paraya aşırı derecede önem veren kimse. (M)

MADDİYUN çoğl. i. (ar. *māddi*'den *māddiyyūn*). *Esk.* Maddeciler, materyalist dünya görüşünü benimseyenler: *Bütün karin-i cünundur ukul-i maddiyûn / Bu iptilâyı acibe misaldir «Bühner»* (Nazım Paşa). ‖ *Maddiyun mezhebi,* maddecilik, materyalizm. Bk. MADDECİLİK. (M)

MÂDE sıf. ve i. (fars. *māde*). *Esk.* Dişi (hayvan veya insan). ‖ *Şir-mâde,* dişi aslan.

◆ **Mâdegân** çoğl. i. *Esk.* Dişiler.

◆ **Mâdegî** i. *Esk.* Dişilik, kadınlık; kadınlık özelliği. (M)

MADEBA, Ürdün'de kasaba, Amman'ın güneybatısında; 5 000 nüf. Ticaret merkezi. Bu çok eski şehir, sırasıyle İsrail kabilesinin, kral Moab'ın, Nabat'lıların ve Romalıların eline geçti. Hıristiyanlığın ilk döneminden kalma önemli kalıntılar (bu arada VI. yy.dan kalan ve Filistin ile komşu bölgeleri gösteren *Madeba hartası*). [L]

MADE İN [meydin] sıf. (ing. *make* > *made,* yapılmış ve *in,* içinde, -de'den). Genellikle bir yer adının önüne gelerek «belirtilen yerde yapılmış» anlamını verir: *Made in Turkey.* (M)

MADEİRA, Güney Amerika'da ırmak, Amazon'un kolu (sağ kıyı); 3 240 km. Peru Andları (Madre de Dios) ve Bolivya Andları'ndan (Beni ve Mamore) inen ırmaklardan oluşmuştur. (L)

MADEİRA, Atlas okyanusunun doğusunda portekiz adası, Lizbon'un 900 km güneybatısında, Porto Santo ile iki ıssız ada grubunu (Desertas ve Salvagens) içine alan küçük bir takımadanın ortasında; 282 000 nüf. Merkezi, güney kıyısında *Funchal.* Beyzî biçimdeki adanın genişliği 22 km, uzunluğu 58 km'dir. Yakın bir tarihte sönen bir yanardağdan oluşmuştur. Bazaltlı lav yaylaları 1 861 m'ye ulaşır ve kenarlarına doğru düzenli bir şekilde alçalır. Yaylalar, özellikle kuzey kıyıda, denize sarp yarlarla hâkimdir. İklim ılıman ve düzenlidir. Ada, adını bugün ortadan kalkmış olan sık bir orman örtüsünden (*madeira,* portekizce «orman» demektir) almıştır. Portekizliler zamanında başlayan şekerkamışı tarımı ve bağcılık, hâlâ tarımın temelidir. Ama muz, sebze ve ser'lerde ananas üretimi de günden güne gelişmektedir. Köylerde mülkiyet büyük ölçüde parçalanmıştır ve ticarî tarım yapılan tarlaların bulunduğu alçak kesimlerde ortakçılarla çalışma yaygındır. Nüfus yoğunluğunun km^2 başına 360 kişiyi bulması göçlere yolaçmaktadır.

— Tar. 1418'de buldukları sanılan adaya Portekizliler kesinlikle 1430'da yerleştiler. Kölelik 1715'te kaldırıldı. Takımadaları 1807-1814 arası İngilizler işgal ettiler. (L)

MADEİRA (Jean), amerikalı kadın şarkıcı (Centralia 1924). 1948'de New York Metropolitan'da çalışmağa başladı; 1954'te *Carmen*'i bütün Avrupa'da söyledi; 1955'te Bayreuth'ta ve Salzburg'da sahneye çıktı. Özellikle R. Strauss'un operalarındaki kontralto rollerinde başarı gösterdi. Ayrıca üstün bir konser şarkıcısıdır. (L)

Madeira işlemesi, birbirine bağlı motiflerden meydana gelen beyaz iş, yapılışı alışılan beyaz ibten farklıdır: Başlanan motiflerden biri bitmeden diğerine geçilir. (Birincinin altından, ikincinin tepesine oradan da üçüncünün altına geçilerek devam edilir). Son motifte yarım kalanları tamamlamak için geri dönülür. (L)

MADELEGABEL, Allgäu'da kütle, Avusturya - Almanya sınırında, en yüksek noktası: 2 645 m. Madelegabel fliş üzerine binişmiş bir kalker kütlesidir; lapyelerle kazılmış ve büyük sarplıklarla çevrelenmiş masa biçiminde küçük bir «causse» meydana getirir. (L)

MADELEİNE (LA), Fransa'da Dordogne'de (Sarlat idare çevresi, Tursac komünü) Tarihöncesinden kalma arkeolojik yer, Vézère'in sağ kıyısının yukarı kesiminde. (*Magdalenyen* çağına adını vermiştir.) Bk. MAGDALENYEN. (L)

MADELEİNE (LA), Fransa'da Nord idare bölgesinde (Lille idare çevresi) komün, Lille'in kuzey banliyösünde; 23 381 nüf. Dokuma sanayii (keten ve pamuk; konfeksiyon; çuval); kimya (boya), metalürji ve besin (yağ fabrikası, şekercilik, konservecilik, kahve kavurma) sanayii. Tütün. (L)

MADELEİNE adaları, Saint-Laurent körfezinde takımadalar, Québec ilinin (Kanada) idare bölümü; 10 000 nüf. İdare merkezi *Havre - Aubert.* Canlı balıkçılık. (L)

MADELEİNE dağları, Fransa'da ormanlık yaylalar, Massif Central'ın kuzeyinde, Roanne'ın batısında; en yüksek yerleri 1 165 m'yi bulur. (L)

MADELEİNE DE FRANCE, Navarra naibesi (1443 - 1494'e doğr.). Charles VII ile Marie d'Anjou'nun beşinci kızı. 1462'de Viane prensi Gaston ile evlendi, iki çocuğu oldu (François Phébus de Foix ve Catherine). Kocası ölünce (1470), Foix ve Béarn naibesi oldu (1472). Navarra kraliçesi Leonor'un (1479) ölümü üstüne oğlunu kral seçtirdi, onun ölümü (1483) üstüne tahta kızı Catherine'i geçirdi. Catherine, Albret'in vârisi ile evlendi (1484). [L]

MADELET veya **MADİLET** i. (ar. *ᶜadl*'den *maᶜdelet* veya *maᶜdilet*). *Esk.* Âdillik, insaflılık, doğruluk: *Şu emre zulm veya madelet demek boştur / Ne söylesek ona dair yakîn değil maznun* (Abdülhak Hâmid). *Var idi bir şeh-i süreyyâ-makam / Ma'delete mâil idi subh ü şâm* (Azerî). ‖ *Ma'delet-kâr* (*ma'delet-güster, ma'delet-nişân, ma'delet-perver* veya *ma'delet-vân*), âdil, doğru, insaflı, dürüst, haktanır: *Hemen alkış sadâsın andırırmış çağlayan sular / Ederlermiş du'âsın pâdişâh-ı ma'delet-kârın* (Nedim). [M]

MADELİN (Louis), fransız tarihçisi (Neufchâteau 1871 - Paris 1956). Fransız devrimi tarihi ve imparatorluk tarihi uzmanıydı. Başlıca eserleri: *La Rome de Napoléon* (Napolyon'un Roması) [1904]; *La Révolution* (Devrim) [1911]; *Danton* (1914); *L'Histoire Politique* 1515-1804 (Siyasî Tarih 1515-1804); on altı ciltlik *Histoire du Consulat et de l'Empire* (Konsüllük ve İmparatorluk Tarihi) [1937-1954]. (L)

MADELUNG (Otto), alman cerrahı (Gotha 1846 - Göttingen 1926). Rostock ve Strasbourg'da tıp okudu. Ense bölgesinde yaygın urlardan meydana gelen deformasyona (Madelung boynu), elin bileğe nispetle aya yönünde yer değiştirmesiyle sonuçlanan bilek distrofisine (Madelung distrofisi), dokularda küçük yaralar açan ve özellikle damarlı organlar için kullanılan silindir veya eğri şeklindeki dikiş iğnesine (Madelung iğnesi) onun adı verildi. (L)

MADEM veya **MADEMKİ** edat. (ar. *mādām*). «Değil mi ki, ...dığı, ...diği, için» anlamında sebep göstermek için başına getirildiği cümleyi daha sonraki cümleye bağlar. (Genellikle «ki» ekiyle birlikte kullanılır): *Mademki sanat iddiasıyle yazmıyormuş, ne diye kitap çıkarıyor, bizim de*

Foto. MEYDAN

okumamızı istiyor (N. Ataç). *Mademki sevmiyorum artık / O halde, her akşam, onu düşünerek içtiğim / Meyhanenin önünden, ne diye geçeyim?* (O. V. Kanık). [M]

MADEN i. (ar. *ma'den*). Genellikle ısıyı ve elektriği iyi ileten, «maden parlaklığı» denilen özel bir parıltısı olan ve çoğunlukla bazik oksitler verme eğilimi gösteren basit cisim. (*Eşanl.* METAL.) || Kısaca, maden ocağı veya maden işletmesi. || Çok değerli, zengin şeyleri kapsayan yer: *Burası kütüphane değil, âdeta maden.* || *Teklz.* İyi kazanç sağlayan iş veya kumarda parası elinden kolaylıkla alınan kimse. || ***Maden kömürü.*** Bk. KÖMÜR. || ***Maden sodası,*** içinde erimiş halde maden tuzları bulunan su. || ***Maden suyu.*** Bk. MADENSUYU. || ***Değerli madenler,*** platin, altın ve gümüş. || ***Ham maden,*** topraktan çıkarıldığı halde bulunan, işlenmemiş maden. || ***Tabiî*** veya ***saf maden,*** toprakta, başka madenlerle birleşmeyerek element halinde bulunan maden. || ***Yarı maden,*** maden görünümünde, kırılgan ve uçucu maddelerin (bizmut, arsenik) eski adı.

— *Esk.* ***Maden mukataası,*** maden idaresi. || ***A'mal-ül-maden,*** metalürji. || ***İlm-ül-maden,*** mineraloji. || ***Şibh-i maden,*** ametal.

— Arkeol. ***Maden devri,*** madenin kullanılmağa başladığı zamana verilen ad. Bk. ANSİKL.

— Denizc. ***Maden gemisi,*** ambarlarında ağır maden cevheri taşımak üzere özel olarak yapılmış yük gemisi. Bk. ANSİKL.

— Huk. Bk. ANSİKL.

— Mad. oc. ***Maden cevheri.*** Bk. CEVHER. || ***Maden damarı.*** Bk. DAMAR. || ***Maden filizi.*** *Eşanl.* CEVHER. || ***Maden filiz silosu.*** Bk. AMBAR. || ***Maden işçisi,*** bir maden işletmesinde çalışan işçi, daha özel olarak, maden ocağında kazı işlerinde çalışan veya dinamit deliklerini açan işçi. (Bu mesleğin başlangıcı, Sina yarımadasındaki bakır ocaklarında açılan küçük kuyuların dibinde çalışan kölelere kadar uzanır.) || ***Maden ocağı,*** maden cevheri veya kömür çıkartmak için toprakta açılan kuyu. *Teşm. yol.* Bütün bir maden işletmesinin genel adı. Bk. ANSİKL. || ***Maden yatağı.*** Bk. YATAK.

— Matbaac. Harf veya satır dökümünde kullanılan kurşun, kalay ve antimon alaşımı. (KURŞUN veya METAL de denir.) || ***Maden eritmek,*** harf dökmek için kullanılan bu alaşımı dizgi makinesinin potasında ergitmek. Bk. ANSİKL.

— Metalürji. ***Antifriksiyon* madeni,*** sürtünmeyi kolaylaştırma özelliği olan ve dönen mille temas etmesi için yatakların içine kaplanan maden veya alaşım. || ***Ayna madeni,*** sert ve parlak olduğu için eski çağlarda ayna yapımında kullanılan, yüzde 33 oranında kalaylı bronz. || ***Beyaz maden,*** bileşiminde, kurşun, bizmut, bakır gibi madenlerle alaşım halinde bir miktar kalay bulunan ve özellikle eskiden sofra takımları, lamba ayakları yapımında kullanılan, gümüşe benzer alaşım. — Temel maddesi kurşun veya kalay olan, içine bakır ve antimon katılmış, açık renkli antifriksiyon madeni. || ***Cezayir madeni,*** ergime noktası düşük, rengi ve görünüşü gümüşe benzeyen kalay, kurşun ve antimon alaşımı. || ***Çan madeni,*** iyi ses verme, titreşimleri söndürmeme özelliği taşıdığı için çan yapımında kullanılan, yüzde 80 bakır ve yüzde 20 kalaylı bronz. || ***Darcet madeni,*** buhar kazanlarında emniyet tapası olarak kullanılan, yüzde 50 bizmut, yüzde 25 kalay ve yüzde 25 kurşundan meydana gelen alaşım. || ***İngiliz madeni,*** özellikle sofra ve çay takımları yapımında kullanılan, temel maddesi kalay, katkı maddeleri yüzde 10 antimon, bir miktar bakır ve kurşun olan alaşım. || ***Mannheim madeni,*** altın taklidi, altın renginde olduğu için mücevher veya süs eşyası yapımında kullanılan, yüzde 15 ile 20 çinko katılmış pirinç. || ***Muntz madeni,*** eskiden ahşap gemilerin kaplanmasında kullanılan, yüzde 40 çinkolu pirinç. || ***Pembe maden,*** antifriksiyon malzemesi olarak kullanılan, pembe renkli, bileşiminde yüzde 40 kadar kurşun bulunan bakır ve kurşun alaşımı (çok yüklü yataklarda antifriksiyon malzemesi olarak kullanılan bu alaşıma, beyaz madene karşıt olarak pembe maden denmiştir.) || ***Prens Rupert madeni,*** lüks eşya yapımında kullanılan arıtılmış bakır. (Prens Rupert tarafından icat edilmiştir.)

— Miner. ***Kav madeni,*** kurşun antimonyosülfür. (Jamesonit çeşididir.)

— Patol. ***Maden koliği,*** kurşun veya civa yutulmasından ileri gelen kolik. || ***Maden sesi,*** dinlemede duyulan ve madenî nitelik taşıyan patolojik ses.

— Süs. santl. ***Maden işçiliği,*** kuyumculuk, bakır, demir ve tunç eşya yapımı gibi çeşitli madenleri işleme sanatı.

— Teknol. ***Maden kaplama,*** ince bir maden tabakasıyle örtme. || Bir yüzey veya uygun bir tabaka üzerine, koruyucu vazifesi gören ergime halinde bir maden uygulama. (METAL KAPLAMA ve METALİZASYON da denir.) Bk. ANSİKL.

— Tic. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Kim. ilk *maden*'lerin kullanılışı tarihöncesi çağlara rastlar. Ateşin keşfiyle mümkün olan maden işleme tekniği büyük bir ilerlemenin yolunu açarak, insanların taş devrinden maden devrine geçmelerini sağladı. Altın, gümüş ve bakır, M.Ö. 4000 yılından beri Anadolu ve Mısır'da biliniyordu; o çağdan kalma silâhlar, süs eşyaları ve kral mezarlarındaki kaplar bunu ispatlar. Sonra, M. Ö. 3000 yılına doğru Mısır'da bronz ortaya çıktı ve Kalde'ye kadar yayıldı. Metalürjinin ve yüksek sıcaklıklar elde etme tekniğinin gelişmesi, M.Ö. 1000 yılında demirin bulunmasına yolaçtı. Homeros, *İlyada*'da bu madenden sözeder. Sonraları Akdeniz bölgesinde başka madenler de bulundu. İsa'nın doğduğu yıllarda, Batı'da yedi maden biliniyor ve yedi gökcisminin adıyle anılıyordu: altın, gümüş, bakır, demir, kalay, kurşun ve civa. Ancak XVIII. yy.da, bilinen madenlerin sayısında büyük bir artış oldu.

Bugün bilinen birkaç yüz element arasında, bütün özelliklerini göz önünde tutarak madenler ve madensiler (metaller ve ametaller) diye bir ayırım yapılır.

Önce fiziksel farkları ele alınır. Civa hariç, madenlerin hepsi âdi sıcaklıkta katı haldedir. Genellikle yoğun, suda ve âdi çözücülerde çözünmeyen yeterli kalınlıktayken saydam olmayan cisimlerdir. Parlatıldıkları zaman, üzerlerine gelen ışık ışınlarının hemen hepsini yansıtarak «maden parlaklığı» denilen özel bir parıltı gösterirler. Ayrıca ısıyı ve elektriği iyi iletirler.

Madenler ve madensiler mekanik özellikleri bakımından da farklılık gösterir. Yeterli bir kuvvet uygulayarak, madenî cisimleri kırmadan şeklini değiştirmek mümkündür. Gerçekten de madenler, sertlik, çekmeye ve darbeye karşı direnç, esneklik, dövülgenlik, tel haline gelebilme gibi bazı özellikler taşır. Genellikle madensilerde bulunmayan bu özellikler, madenlerin kolay işlenme ve çok çeşitli alanlarda kullanılma üstünlüğünü açıklar.

Kimyasal bakımından da madenler ile madensiler arasında ayırım yapılabilir. Hidrojenli olmayan bir bileşiğin elektrolizi yapıldığı zaman, katotta toplanan element daima bir madendir. Madenlerin hidrojenli bileşikleri hiç bir zaman asitler olamaz. Bir madenin oksijenli bileşikleri arasında hiç olmazsa bir tanesi, asitler üzerine etki ederek bir tuz ve su verme özelliğine sahiptir, yani bazik oksit fonksiyonu vardır.

Hidrojen, arsenik, antimon, titan, kalay, v.d. gibi bazı elementler, bu özelliklerin yalnız bir kısmını gösterir; bunlar, madenler ve madensiler arasında geçiş elementleridir.

Madenlerin sınıflandırılması. Madenlerin sınıflandırılması, madensilerde olduğu gibi, kimyasal elementlerin periyodik sınıflandırılması çerçevesinde yapılır. Fakat pratik yönden, madenlerin, aralarında büyük benzerlikler olan birçok gruba ayrılması zorunluluğu doğmuştur. Thenard tarafından yapılan aşağıdaki sınıflandırma, oksijenin ve suyun etkileri üzerine kurulmuştur:

1. suyu soğukta ayrıştıran, oksitleri, sülfürleri ve karbonatları çözünen tek değerli madenler: lityum, sodyum, potasyum, rubidyum, sezyum;

2. suyu soğukta ayrıştıran, karbonatları çözünmeyen iki değerli madenler: kalsiyum, stronsiyum, baryum;

3. suyu kaynar haldeyken ayrıştıran ve oksidi hidrojen tarafından indirgenmeyen madenler: magnezyum, alüminyum;

4. kızıl derecede, su buharını tersinir bir tepkimeyle ayrıştıran madenler: çinko, manganez, krom, demir, nikel, kobalt;

5. kızıl derecede oksitlenen, fakat su buharını ayrıştırmayan ve oksitleri kavrulunca maden açığa çıkmayan madenler: kurşun, bakır;

6. oksitleri ısıtılınca madeni açığa çıkararak ayrışan madenler: civa, gümüş;

7. oksitlenemeyen madenler: altın, platin, palladyum, iridyum, rodyum ve rutenyum.

Koloidal madenler. Asıltı ortamı yerine geçen bir sıvı içinde çok küçük taneler halinde dağılmış olarak bulunan madenlere «kolloidal» denilir. Bu adlandırma, Bredik'in deneylerinden (1898) sonra ortaya atıldı; suda oksitlenmeyen aynı cins madenden yapılmış iki elektrot arasında elektrik arkı meydana getiren Bredig, içinde dağılmış halde maden tanecikleri bulunan renkli bir çözelti elde edildiğini gözlemledi. Çözelti içindeki en kararlı maden taneciklerinin ortalama boyutu 50 m'den küçüktür. Böylece altın, gümüş, platin v.b.nin asıltıları elde edilebilir.

Asıltı haline getirilecek madenin çok seyreltik (litre başına 1 gr kadar) sulu çözelti halindeki tuzunu, yerine göre tanen, hidrazin hidrat, oksalik asit v.b. ile indirgeyerek kimyasal yoldan da aynı sonuca ulaşılabilir.

Çok derişik olmadıkları halde, bu asıltıların genellikle parlak olan renkleri, kullanılan madenin cinsine ve taneciklerin boyutlarına bağlıdır. Eğer indirgenecek tuz çözeltisi çok derişikse, kararlı olamıyacak kadar ağır maden tanecikleri meydana gelir ve hızlı bir tortullaşma başlar.

Bu çeşit asıltılar çok eskiden beri bilinmektedir; Nicolas Lémery'nin, *Kimya Dersleri* (1730) adlı eserinde hazırlanış şeklini anlattığı *altın suyu* buna örnek olarak verilebilir.

— Arkeol. *Maden devri,* üç kısımda incelenir: 1. *Bakır devri,* M.Ö. 2900-2600 tarihleri arası. Devrin önemli arkeolojik istasyonları Alacahöyük, Güllücek, Alişar, Kumtepe ve Fikirtepe'dir. 2. *Bronz devri,* M.Ö. 2600-1200 tarihleri arası. Kendi arasında dört devreye ayrılır. a) Erken Bronz II, M.Ö. 2600-2300 yılları arası. Önemli arkeolojik istasyonları Alacahöyük, Polatlı Alişar ve Ahlatlıbel'dir. b) Erken Bronz III, M.Ö. 2300-1900 yılları arası. Önemli arkeolojik istasyonları Polatlı, Alişar'dır. c) Orta Bronz, M.Ö. 1900-1600 yılları arası. Önemli arkeolojik istasyonları Alacahöyük, Polatlı, Alişar ve Kültepe'dir. d) Geç Bronz, M. Ö. 1600-1200 Yılları arası. Önemli arkeolojik istasyonları Alacahöyük, Polatlı, Kusura ve Boğazköydür. 3. *Demir devri,* Friglerin 1200 yıllarında Anadolu'ya gelmesiyle başlar. Uzun yıllar Anadolu'nun her yerinde görülür. Bu devrin bitim tarihi için Lydia krallığının son yılları veya İonia'daki Yunanlıların hâkimiyet yıllarının başlangıcı gösterilir. Bu devrin önemli arkeolojik istasyonları: Midas ve Gordion şehirleri (Frig), Zincirli, Kargamış ve Aslantepe (Geç Hitit) ve Sardeis (Lydia).

— Denizc. Maden cevherleri ağır olduğu için, normal bir gemiye yüklenirse, daha ambar hacminin 1/4'ü dolmadan, gemi yüklü su çizgisini bulur. Bütün ağırlığın dibe toplanması, geminin açık denizde çok sık ve hızlı yalpa yapmasına yolaçar. Bu sebeple maden gemisi, iki yanı boydan boya tank, ortası ambarlar halinde inşa edilir. Böylece ağırlık merkezinin yukarı çıkması ve normal bir gemi dengesinin sağlanması mümkün olur.

— Huk. Madenlerin hukuk alanında düzenlenmesinde iki hukuk sistemi vardır: 1. madenler de arzın bir tamamlayıcı parçası (mütemmim cüzü) niteliğindedir; arzın maliki, madenlerin de sahibi durumundadır. Ancak bu sistem bazı önemli sakıncaları sebebiyle terkedilmektedir. Çünkü, herhangi bir madenin yatağı, değişik maliklere ait araziye yayılmış olabilir ve bu maliklerin aralarında anlaşmaları pek zor-

MADEİRA
solda, Porto da Cruz;
sağda, Camara de Lobos
limanı

Madeira işlemesi

Louis MADELİN

dur. Ayrıca maden cevheri, tükenebilir nitelikte olduğundan, madeni, arzın bir parçası saymak, kamunun yararı aleyhine sonuçlar doğurabilir; **2.** madeni, arz mülkiyetinin dışında tutan sistemdir. Bu takdirde değişik usuller uygulanır: a) işgal ve ihya sistemine göre, madeni fiilen işgal ve ihya eden, işleten ona sahip olur; b) bulma sisteminde, madeni arayıp bulan tercih edilir, bu suretle madenlerin aranması teşvik edilmiş olur; c) imtiyaz sistemi ise, madenin aranmasını ve işletilmesini özel kişilere imtiyaz vermek suretiyle sağlar. Günümüzde en çok uygulanan ve bir kamu hizmeti imtiyazına dönüşmekte olan bu sistemdir. Mecelle'de maden mülkiyeti konusunda mütemmim cüz sistemi kabul ediliyor ve maden, arzın bir parçası sayılıyordu. Ancak bu konuda çoğunlukla arazi kanunu hükümleri uygulanıyordu. Bu sebeple madeni, kısmen devletin mülkü, kısmen de bulanın mülkü kabul eden sistemler uygulandı. Ancak çeşitli iktisadî sebeplerle Osmanlı devleti doğrudan doğruya madenleri işletmedi. Madenlere ilişkin özel hükümler 1879 ve 1906 tarihli Maadin nizamnameleri ile düzenlendi, ayrıca kömür madenleri için *Teamülname* adı altında birtakım kurallar koyuldu. Taş ocakları hakkında bugün de yürürlükte olan 16 mayıs 1317 tarihli *Taş Ocakları nizamnamesi* çıkarıldı. 1926'da yürürlüğe giren Medenî kanun, madenler konusunda değişiklik getirdi. Gayrımenkul mülkiyeti bakımından madenler ayrı bir gayrımenkul türü olarak gösterildi.

Bu suretle Mecelle'nin kabul ettiği sistem terkedildi. Asıl önemli değişiklik, 1924 Anyasasının devletçilik ilkesini kabulüyle başladı. Petrol kanunu, Etibank'ın kuruluşu, Ereğli kömür havzasındaki maden imtiyazlarının devletleştirilmesi ve Maden Tetkik, Arama enstitüsünün (bk. MADEN TETKİK VE ARAMA ENSTİTÜSÜ [MTA]) kurulmasıyle ciddî adımlar atıldı. Ancak 1945'ten sonra 6309 sayılı ve 3 mart 1954 tarihli Maden kanunuyle madenlerin özel mülkiyete konu edilmesi ve yabancı sermayeye bırakılabilmesi kabul edildi. Bu kanuna göre, madenler devletin hüküm ve tasarrufu altında millî bir servet sayılmakla birlikte, bunların işletilmesi bazı kayıt ve şartlarla özel kişilere verilebilmektedir. Bu konuda 1961 Anayasasında da aynı hükümler vardır. Anayasaya göre, tabiî servetler ve kaynaklar, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır; bunların aranması ve işletilmesi hakkı devlete ait olmakla birlikte, devlet özel teşebbüsle birleşmek veya doğrudan doğruya özel teşebbüse vermek suretiyle bu hakkını kullanabilir. Ancak, özel teşebbüse bu hakkın verilebilmesi, bir kanunun açık hükmüyle izin verilmiş olmasına bağlıdır. Maden kanunu gereğince, madenlerin aranması ruhsata tabidir. Bu ruhsat belli sürelerde verilir. Arama ruhsatnamesi alabilmek için gerekli bilgileri ihtiva eden bir dilekçe verilmesi gerekir. Ruhsatname verilecek kimselerde ehliyet, vatandaşlık gibi bazı şartlar aranır. Ayrıca, maden işleriyle ilgili kamu görevlileriyle yakınlarına ruhsat verilemez. Bulunan madenin işletilebilmesi de belli şartlara bağlıdır. Kısa ömürlü ve yüzeydeki madenler için bir işletme ruhsatı yeterlidir. Uzun ömürlü ve işletilmesi güç madenler için, bir işletme şartnamesi hazırlanır; ayrıca işletecek olanlarda bazı özel nitelikler de aranabilir. Madenin işletilmesi için gerekli yerler devletçe, ilgili bakanlık yoluyle ve imtiyaz sahibi nam ve hesabına kamulaştırılır. İşletme hakkı devredilebilir, hacze ve ipoteğe konu olabilir. Maden işletme hakkı, sahibinin işletme şartnamesiyle sınırlıdır. Maden işlerinde, işletme şartnamesi ve imtiyaza ilişkin uyuşmazlıklar idarî yargının görev alanına girer. İşletme hakkı sahibiyle fertler arasındaki uyuşmazlıkların çözüm yeri, adliye mahkemesidir. İşletme hakkı, hak sahibinin madeni terketmesi, şartname ve kanun hükümlerine uymaması sonucu devletin işletmeye elkoyması veya işletme hakkı sahibinin bir kusuru söz konusu değilse, kamulaştırma ile sona erer. Maden hukuku alanında petrolle ilgili hükümler, değişik ve büyük önemi dolayısıyle ayrıca düzenlenmiştir. Bk. PETROL.

● *Maden işçisi*'nin çalışma şartları, çalıştığı kuruluşun yeraltında veya yerüstünde olmasına göre değişir. Bu işçilerin çalıştıkları maden ocaklarının insan sağlığı ve iş güvenliği bakımından tehlikeler taşıması sebebiyle, kamu otoritesi, özellikle maden işçilerinin çalışma yerleri hakkında koruyucu nitelikte emredici hükümler koymuştur. 1337 Tarih ve 151 sayılı kanunla, maden ocaklarında ve çalışma yeri dışındaki sağlık tedbirlerine ilişkin hükümler tespit edildi. Bunlar arasında işçiler için yatakhane ve hamamlar yapılması, sosyal sigortaya benzer birtakım emekli ve sosyal yardım hakları vardı. Daha sonraki devirlerde de çeşitli kanun ve tüzüklerle, maden işçilerinin çalışma şartları düzenlendi. Maden İşletmelerinde Alınacak Emniyet Tedbirleri Hakkında nizamname (1953 tarihli), yeraltı maden işlerinde alınacak tedbirleri ayrıntılarıyle gösterir. Aynı nizamname, maden işçilerini çalıştıran işverenlerin görevlerine ve bunların denetlenmesine ilişkin hükümler de getirdi. Tehlikeli İşler tüzüğüne göre 18 yaşından küçük olanlar ve kadınlar, madenlerde çalıştırılamaz. Maden ocaklarında ve yeraltı işlerinde kadınların çalıştırılmaması zorunluğu aynı zamanda bu konudaki 45 numaralı milletlerarası sözleşmeye 23.VI. 1937 gün ve 3229 sayılı kanunla Türkiye'nin katılmasından ileri gelir.

● *Maden sicili,* madenlerin bulunmuş sayıldığını, üzerlerinde işletme haklarının tesis edildiğini, bu hakların devir, intikal, terhin veya sona ermesini gösteren maden sicilleri tutulur. Maden sicilinde, madenin cinsi, alanı, işletme hakkının çeşidi ve süresi gibi birçok husus vardır. Maden sicili alenîdir. Bir hakkın maden siciline kaydedilmesi, o hakkın gerek idareye, gerek üçüncü kişilere karşı hüküm ifade etmesi sonucunu doğurur. Maden siciliyle ilgili davalar Danıştayda görülür.

— Mad. oc. ● *Tarih.* Taşdevri insanları madenciydi. Taş çekiçler ve geyik boynuzundan kazmalar kullanarak, silâh yapmağa elverişli sert taşların bulunduğu yataklara ulaşmak için yol açarlardı. Tunç ve demir devri diye adlandırılan daha sonraki devirde ilkel insan Asya ve Avrupa'da değişik tarihlerde bakır, kalay ve demirin ocaklardan çıkarılmasını ve işlemesini öğrendi. Mısırlılar Sina yarımadasında altıncı hanedanlık zamanında (M.Ö. 2300) çok önemli bakır ve firuze ocaklarına ve yukarı Nil havzasında taşocaklarına sahiptiler. Sarı bakır, taneciklerini yıkama metotları çok dikkat isteyen bir işlemdi, karışımı eğik bir yüzeyden akıtırlar, maden filizi kümelerini ısıda basınçla ufalarlardı.

Fenikeliler ilk büyük maden tüccarlarıdır. Batı Akdeniz'deki kolonilerinden, hattâ Britanya'dan kalay, bakır, altın ve gümüş sağlıyorlardı. (M.Ö. 1200). M.Ö. 1500 yıllarına doğru gelişen Hititler Küçük Asya'nın kuzeyinde zengin demir yatakları buldu ve bu madeni öbür ülkelere satan ilk millet oldu. Yunanlıların büyük maden kaynakları yoktu; en önemli mineralleri Paros adasında ve Yunanistan'ın dağlık bölgelerinde çıkan mermerle, Eskiçağın seramik sanayiinin gelişmesinde önemli rol oynayan çömlek çamuru idi (M.Ö. V. yy.). Romalılar büyük madenci değildiler; fakat M.Ö. son iki yüzyılda fethettikleri bölgelerdeki maden ocaklarından faydalandılar ve daha geniş işletmeler haline getirdiler. Maden ocaklarında çok sayıda esir çalıştıran Romalılar, Britanya, Galya, İspanya, Kuzey Afrika ve Yakındoğunun maden üretimini elde ederek gücünü büyük ölçüde arttırdı.

M.S. V. yy.da barbarların Roma hududuna dayanmaları, imparatorluğun maden ocaklarını kaybetmesine sebep oldu; hattâ Roma maden elde etmekte büyük güçlüklerle karşılaştı. Po, Rhône ve Rhine gibi nehirlerin kumlarında çok az miktarda altın elde ediliyordu. İspanya'nın altın ve gümüş ocakları Magrıplılar tarafından VII. yy.da yeniden işletmeye açıldı. Charlemagne (768-814) savaş esirlerini çalıştırarak eski roma maden ocaklarını faaliyete geçirdi. IX. yy.da batı avrupa devletleri yıkılınca maden ocakları çok sayıda feodal baronun eline geçti; Doğu Avrupa'da da durum daha değişik değildi; savaş, salgın hastalıklar Almanya ve Macaristan'ın eski maden ocaklarının çalıştırılmasını zaman zaman önledi. VI. yy.dan beri gümüş yatakları işletiliyor ve Körmöcbanya bölgesinde (Almanya, Çekoslovakya) altın elde ediliyordu.

1201 Yılına doğru İngiltere kralının dış ülkelere yaptığı müdahalelerle büyük maden şirketleri korundu; kraliyet emirleriyle Devon ve Cornwall kalay ocakları çalıştırılmağa başlandı ve işçi gruplarıyle yapılan anlaşmalar yalnız krallık emirleriyle bozulabiliyordu. Fransa'da Philippe IV (1285-1314) tüm çalışma yıllarını maden ocaklarında geçirerek çalışamayacak hale gelen esirlere hürriyetlerini bağışlıyordu. Öncü ilk modern şirket İtalya'da Cenova'da XIII. yy.da kuruldu ve Almanya'daki maden ocaklarından hisse satın aldı. XVI. yy.da alman Fugger ailesi Avusturya'da Tirol gümüş ve bakır madenlerine ve Macaristan'ın bakır ve gümüş madenlerine yatırım yaptı.

Alman bilim adamı Georgius Agricola (1494-1555) *De re Metallica* adlı eserini 1556 yılında yayımlayana kadar maden ve maden ocakları üstüne çok az şey biliniyordu. Bu eser maden ocakları alanında en büyük klasik eser oldu. Yazar XVI. yy.da alman madencilerinin en sert kaya-

Foto. Viollet, Fiando, Alinari-Giraudon (LAROUSSE)

ları nasıl kısa zamanda parçaladıklarını ve bucurgatlarla çıkardıklarını açıklıyordu. Ocağı kurutmak için su pompaları, vantilatörler ve aydınlatma için gaz lambaları kullanıldığını yazıyordu.

XV. yy.da Avrupa'da ticareti yönetenler, değerli maden ihtiyacının artışı yüzünden Doğu ile ilişkilerini buna göre ayarlıyorlardı. İspanya ve Portekiz, daha dolaysız ticaret yolları sağlamak, değerli maden stokları keşfetmek veya fetih yoluyle elde etmek için büyük bir harekete girdiler. İspanya, Peru ve Meksika'daki altın ve gümüş yataklarına elkoyarak başarıya ulaştı; Portekiz 1721'den itibaren Brezilya'nın altın ve elmas yataklarını elde etti.

Modern madenciliğin gelişmesinde en önemli olay, maden kömürünün keşfi, kokun Abraham Darby (1677-1717) tarafından XVIII yy.ın başında demir üretiminde kullanılmasıdır. İngiliz sanayicisi Henry Cort (1740-1800) tavlanarak elle işlenebilen demir üretti (1780) ve aynı zamanda demiryollarında kullanılan demir rayları geliştirdi. XIX. yy.ın ortasında Henry Bessemer (1813-1898), büyük sanayi çağının başlaması için gerekli olan ilk ucuz çeliği konvertisörü keşfederek elde etti. Kömür Batı Avrupa'ya Britanya'dan yeterince sağlandı. A.B.D.'de kömür sanayiinin ana yakıtı olarak çok büyük önem verdi ve ayrıca sanayide en çok kullanılan demirin üretiminde kömürün kullanılması genelleşti.

Amerika'da Virginia ve öbür sahillere yerleşen ingilizlerin değerli maden bulma ümitleri birkaç ocak dışında boşa çıktı; fakat California'da altının bulunuşundan (1848) sonra A.B.D.'nin bu maden bakımından çok zengin olduğu ortaya çıktı. Öbür zengin maden yatakları bunu izledi: Nevada'da gümüş; Colorado ve Dakota'da altın; Montana ve Arizona'da bakır; Pennsylvania ile batı ve güneybatının yaygın bölgelerinde petrol; Superior gölü bölgesinde çok büyük demir yatakları bulundu. Bütün bu keşifler ve bunları izleyenler A. B.D.'yi XIX. yy.ın sonunda dünyada en önemli üretici ülke durumuna getirdi.

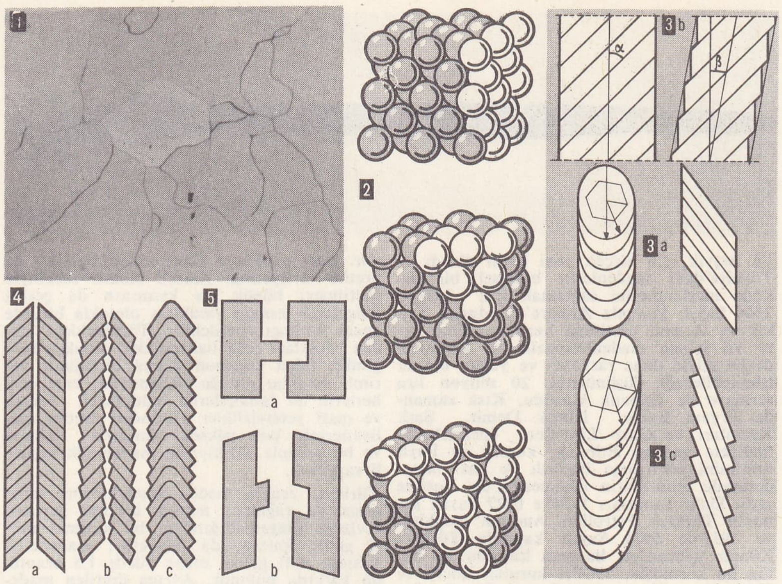

madenlerin yapısı

XIX. yy.ın ikinci yarısında öbür bölgelerde büyük keşifler yapıldı. Geniş altın yatakları Victoria'da (Avustralya) 1851'de bulundu. Toronto'nun (Kanada) 300 mil kuzeyinde gümüş, nikel ve kobalt yatakları, Yukon'da altın keşfedildi. Güney Amerika Andlarındaki eski gümüş ve bakır ocakları geliştirildi. Rodezya ve Belçika Kongo'sunda çok büyük bakır yatakları, XIX. yy. sonunda Güney Afrika'da dünyanın en önemli altın ve elmas ocakları işletmeye açıldı. Asya'da geniş kömür havzaları Çin, Sibirya, Mançurya ve Sakhalin adasında vardır. Birçok uzakdoğu ülkelerinde çok büyük kalay, antimon ve tungsten yatakları bulunmuştur. Malezya, Çin, Tayland ve Endonezya dünya kalay ihtiyacının yarısından çoğunu sağlar. Sovyet Rusya'nın modern maden üretiminde yeri büyüktür; demir ve manganez üretiminde dünyada başta gelir; yalnız çelik üretiminde A.B.D.'yi izler. Modern çağın maden ocakları çağımızda maden üretimi geniş ölçüde mekanikleşti ve üretim işlemleri çok geniş ölçülere ulaştı. Milyarlık büyük şirketler loncaların ve küçük atelye birliklerinin yerini aldı. Mühendis ve kapital sahipleri merkezlerde metot elemanları oldular. Maden işçileri ocakların da makine operatörü durumuna geldiler.

XX. yy.la birlikte kömür ve demir önemini korudular; fakat yeni madenlerin bulunması ve sanayide yerlerini almaları yüzünden maden ocağı ekonomisi çok değişti. Çelik, elektrik, petrol ve kimya sanayii çok gelişti ve yeni ihtiyaçlar doğurdu. Otomobil ve uçak sanayii özellikle hafif metal ve yakıt alanında yeni istekler getirdi. Birinci ve İkinci Dünya savaşları sırasında, her şeyde olduğu gibi maden üretimine de istek arttığından maden ocaklarında devrimler yapıldı (iki savaş arasında 34 yeni maden sanayiye girdi) ve hayatî madenlerin üretiminde hız etkenleri üzerinde çalışıldı.

XIX. yy.ın madenciliği, dünyanın her tarafında alt ürünlerin üretimi ve yenilerinin bulunması alanındaki büyük gelişim ve çaba ile ilgi çeker. İkinci Dünya savaşından önce maden çıkarma miktarı her yirmi yılda iki katına çıkıyordu. Savaş sonrası devirlerdeki sürekli gelişim yüzünden mevcut maden kaynaklarının maden ve yakıt bakımından gelecekteki ihtiyaca cevap vereceği anlaşılmaktadır. Fakat Amerikan şirketleri bazı bölgelerde ihtiyat kaynakları elinde tutmakta ve sürekli yeni yataklar aramaktadır. Kimya sanayii şirketleri okyanus kıyı sularından sodyum ve brom çıkarmağa başlamışlar ve okyanusların maden bakımından büyük bir kaynak olabileceğini ümit etmektedirler. Maden araştırmacıları Yer'in her köşesinde yeni kalay, kurşun, çinko, titanyum, alüminyum, petrol, uranyum ve diğer hayatî maden kaynakları aramağa devam etmektedir.

● *Türkiye'de.* Yeraltı servetleri bakımından oldukça zengin bir ülke sayılabilen Türkiye'de mevcut maden cevheri çeşitleri ve maden yataklarındaki rezerv miktarları, yapılan jeolojik araştırmalarla tahmin edilir. Türkiye'nin henüz jeolojik incelemelere dayanılarak bir haritası çıkarılmamış olmasına rağmen, kesinlikle bilinen maden yataklarının değeri, ülkenin toprakaltı zenginliğini ortaya koymağa yeterlidir.

Türkiye'de toprakaltı servetlerinden yararlanılmağa çok eski çağlarda başlandığı ve Anadolu'da Etilerin ve Sümerlerin de bu kaynakları kullandıkları biliniyor. Ayrıca Osmanlı imparatorluğu zamanında bu servetlerin işlendiği ve Anadolu'da bir çok maden ocağının çalıştırıldığı da belgelerden anlaşılıyor. XIX. yy.da ise imparatorluk sınırları içinde taşkömür, bakır, çinko, kurşun, demir, manganez, civa, borasit, lületaşı, antimon ve kükürt gibi madenler gelişigüzel işletiliyordu. Aynı dönemde, Avrupa'da teknolojik ilerlemeye bağlı olarak gelişen metalürji sanayii, kapitülasyonlardan da yararlanarak Türkiye'nin yeraltı servetlerini sömürüyordu. Bu madenlerin yıllık üretim değeri 150 bin altın lirayı buluyordu. Türkiye'de madencilik esaslı olarak ilk defa, 1810 Fransız Maden kanunundan yararlanılarak hazırlanan, 1869 tarihli *Maadin nizamnamesi* ile ele alındı. 1923'te Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ise, yeraltı servetlerinin millî ekonomi içindeki önemi göz önünde bulundurularak madenci-

aslan şeklinde bronz su kabı (XIII. yy.) alman işçiliği Metropolitan müzesi

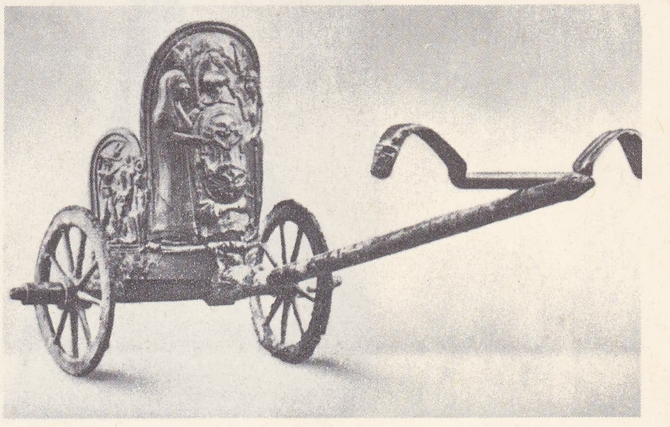

demir tekerlekli ve bronz kaplama ağaçtan etrüsk savaş arabası (M.Ö. 600) Metropolitan sanat müzesi

Pisa'daki katedralin bronz kapılarından detay, Pisa'lı Bonanno'nun eseri, (1180), İtalya

Foto. Encyclopedia Britannica

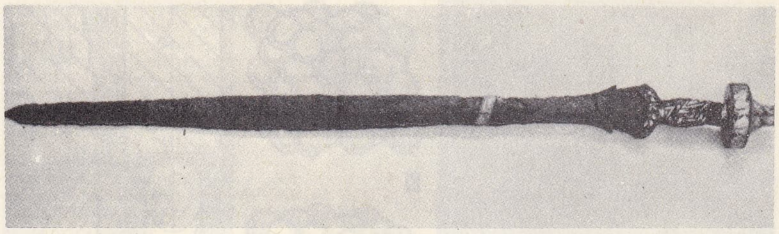
şimdiki Hallstatt'ta (Avusturya) yapılmış altın kabzalı demir kılıç (M.Ö. VII. yy.)

liği teşvik için birçok yeni karar alındı ve Türkiye'deki madenlerin bilimsel bir şekilde incelenmesini sağlamak için 1935'te 2804 Sayılı kanunla Ankara'da Maden Tetkik ve Arama enstitüsü kuruldu. Yine aynı yıl içinde madenlerimizin bir kısmının devlet eliyle daha rasyonel ve yoğun olarak işletilebileceği düşünülerek 20 milyon lira sermaye ile Etibank kuruldu. Kısa zamanda Ergani Bakır, Divrik Demir, Şark Kromları ve Garp Linyitleri işletmelerini faaliyete geçiren Etibank, kömür ve linyit üretimini arttırmayı başardı ve bazı ikinci derecede madenlerin işletmesini de üstüne aldı. Daha sonraları 1954'te 6327 Sayılı kanunla Türkiye Petrolleri Anonim ortaklığı ve 1957'de 6974 Sayılı kanunla Türkiye Kömür İşletmeleri kurumu kuruldu ve bütün bu kuruluşlar 1964'te kurulan Enerji ve Tabii Kaynaklar bakanlığına bağlandı. Öte yandan, ülkedeki maden damarlarını bulmak ve zenginliklerini değerlendirmekle uğraşan Maden Teknik ve Arama enstitüsü, giriştiği yatırımlarla Etibank'a yardımcı oldu ve Türkiye'nin kalkınmasında önemli yer tutan metalürji sermayesinin kurulmasına zemin hazırladı. Bugün ülke madenleri Etibank ve Türkiye Elektrik kurumu gibi kuruluşlarca işletilir. Krom kesiminde, ayrıca özel idarelerin de maden işletmeleri vardır. Yeraltı servetlerinin işletilmesine özel kesim de katılır. Türkiye'de son yıllarda madencilik faaliyetlerinin yüzde 25'i özel kesim tarafından yapılmıştır.

Petrol işletmeleri, Tuzlalar ve Taşocakları nizamnamesi kapsamına giren işletmeler dışında 1967'de maden işletmelerinde çalışanların sayısı 71 614 idi. Bunun 53 988'i krom kesiminde, 17 626'sı ise özel kesimde çalışıyordu. Ayrıca bu işletmelerde toplam olarak 157 673 000 iş saati çalışma yapıldı ve 632 462 000 lira ücret ödendi.

Maden cevherlerinden saf altın ve gümüş bugün işletilmiyor; kükürt ve pirit de devlet eliyle işletilir. Bundan başka, taşkömür, linyit, petrol, bakır, demir, civa, krom, borasit, kurşun, magnezit, çinko ve çimento hem devlet hem de özel teşebbüs eliyle; manganez, flüorit, tungsten, zımpara, antimon, amyant, mermer, lületaşı, borit ve fosfor tuzları gibi madenler ise özel teşebbüs tarafından işletilir.

Türkiye'de jeolojik bakımdan, toprağın çeşitli devirlerde oluşması sebebiyle toprakaltı, çeşitli maden filizleriyle doludur. Bazı madenler tükenmiştir, bazıları da üretim maliyetinin yüksek olması sebebiyle işletilmez; büyük bir kısmının da çeşitli bölgelerde zengin yatakları olmakla birlikte ancak birkaçı işletilebilir. Türkiye'deki maden yatakları çeşit bakımından oldukça zengindir, fakat çoğunun dünya ölçüsünde verimli yataklar olduğu söylenemez; bazı cevherlerin alt tabakalarda bulunması, teknik ve malî yetersizlikler yüzünden üretim maliyetlerinin çok yüksek olmasına yolaçar ve bu sebeple Türkiye'de madencilik verimli sayılmaz.

Türkiye, zengin maden kaynaklarına sahip olmasına rağmen, maden üretimi gereken seviyeye ulaşamadığından, bu kesimin millî gelire katkısı da düşüktür; madencilik kesimi millî gelire ancak yüzde 1,5 oranında katkıda bulunur. Ayrıca üretilen madenin büyük bir kısmı tamamen ihraç edilmekle birlikte, maden ihracatının genel ihracattaki payı azdır. 1968'de maden ihracatının genel ihracata oranı yüzde 8,6'dır ve ihracat değeri 42 milyon dolar kadardır.

Türkiye'deki başlıca maden yatakları: *linyit*: Kütahya (Tavşanlı, Tunçbilek, Değirmisaz), Soma, Amasya (Çeltek), Bilecik, Erzurum (Kükürtlü), Sıvas (Gemerek), Oltu (Balkaya); *kömür*: Zonguldak (Kozlu, Ereğli); *demir*: Sıvas (Divriği), Balıkesir (Eymir, Çarmık); *bakır*: Diyarbakır (Ergani), Artvin (Murgul), Kastamonu (Küre); *krom*: Menteşe yöresi, Kütahya (Dağardı), Diyarbakır (Guleman); *manganez*: Denizli (Uluköy), Ereğli (Karadeniz), Ankara (Çayırlı); *borasit*: Balıkesir (Sultançayırı, Sındırgı), Kütahya (Emet); *zımpara*: İzmir, Aydın, Muğla; *kurşun*: Gümüşhacıköy, Bolkar dağı, Balıkesir (Balya), Elazığ (Keban); *antimon*: Tokat (Turhal); *kükürt*: Keçiborlu; *lületaşı*: Eskişehir; *civa*: İzmir (Karaburun, Halıköy), Konya; *molibden*: Ankara (Keskin); *tungsten*: Bursa (Uludağ).

● *Teknik*. İnorganik maddeler veya fosiller yeraltında, *tabaka, damar, birikinti* veya *dağınık mineralleşme bölgeleri*'nden meydana gelen *maden yatakları*'nı oluştururlar. Maden yataklarıyla ilgili çalışmalar başlıca şu safhaları kapsar: yatağı keşfetmek amacını güden araştırma safhası, yatağın önemini tayin etmek amacını güden değermak ve cevheri çıkarmak amacını güden işletme safhası.

● *Araştırma* safhasında, bölgenin jeolojik ve jeofizik incelemesi önemli bir yer tutar. Maden yatağı toprağın üst tabakalarında değilse, sondajlar, bazen de galeriler veya küçük kuyularla araştırma yapılır. Yatak yüzeydeyse yarma işlemi uygulanır.

● Keşfedilen yatağın *değerlendirme* safhasında, sistematik sondajlarla, bazen de kuyular ve galerilerle, mineralleşme bölgesinin genişliği ve kalınlığı, ayrıca cevherin bileşimindeki maden yüzdesi tespit edilir.

● *İşletme* çalışmaları, her geçilen yerde cevherin tamamı kazılarak yatak boyunca durmadan ilerler. Demek ki maden ocağı tükeninceye kadar, işletme çalışmalarına devam etmek, işletilmiş eski bölgelerin yerine yeni işletme alanları bularak maden ocağının devamını sağlamak için gerekli hazırlık çalışmalarını yapmak, bu yeni işletme alanlarıyle ocağın büyük galeri arasında bağlantı kurmak ve yeni galeriler açmak veya daha önce açılmış olanları uzatmak için düzenleme çalışmaları yapmak gerekir; ayrıca değerlendirme çalışmaları da sürdürülerek, yatağın gerçek işletme değeri tayin edilir veya yanlamasına ve derinlemesine uzantıları keşfedilir.

Açık maden ocakları

Eğer, maden yatağı derinde değilse, cevheri örten toprak tabakası temizlendikten sonra *açık işletme* uygulanır.

Böyle bir maden ocağı, düşey alınlı ve yatay banketli basamaklar halindedir. İşletme, her düşey alın üzerinde dinamit delikleri açıp, bu deliklere yerleştirilen patlayıcı maddeyi ateşleyerek alnı devirmeğe ve böylece her basamakta yatay olarak kazıyı ilerletmeğe dayanır. 10 ile 30 m'lik bir toprak tabakasının altında hemen hemen yatay olarak uzanan bir kömür tabakası, birbirine paralel ve sabit genişlikte hendekler açılarak işletilir. Maden yatağı çok derindeyse ve düzensiz olarak uzanıyorsa, ocak, eşmerkezli eğriler meydana getiren sayısız basamaklarla bir huni şeklini alır. Basamakların yüksekliği 8 ile 30 m arasında değişir. Basamağın en altından en üstüne kadar, 10 ile 30 sm çapında düşey dinamit delikleri açılır. «Ateşleme», kazılacak arazinin her tonu için aşağı yukarı 100 gr patlayıcı madde kullanarak, tonlarca dinamitle peşpeşe yapılır. Yükleme, paletler üzerinde hareket eden mekanik kepçelerle kamyon veya vagonlara yapılır. Taşıma için ayrıca büyük konveyörler de kullanılabilir.

Açık işletmenin verimli olabilmesi için, işletilecek cevherin her tonu için kazılan yararsız madde hacminin veya kaldırılan toprak oranının sınırlı olması gerekir.

Yeraltı maden ocakları

Eğer maden yatağı, açık işletmeyle ucuz olarak işletilemiyecek kadar derinde ise

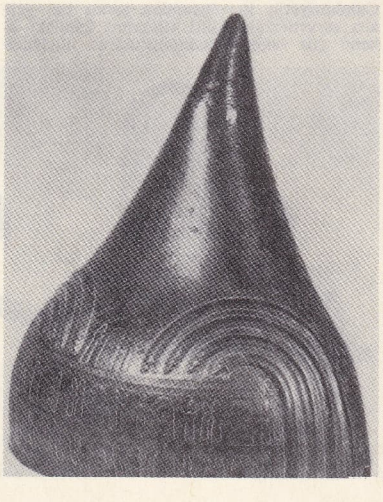
bronz miğfer (VIII. yy.) Urartu devri (Karnur-Blur)

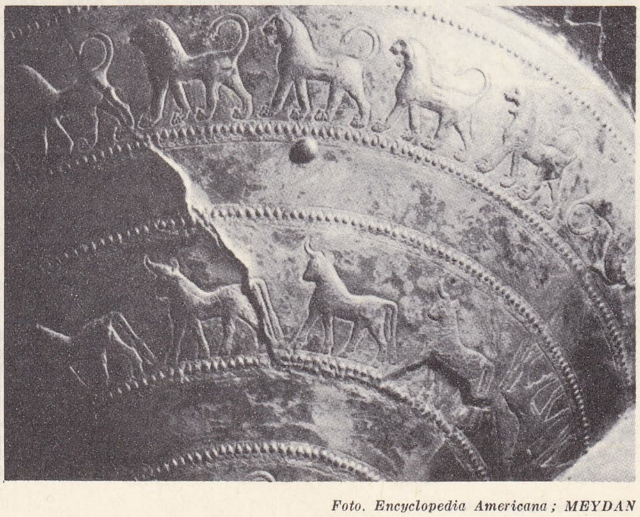
bronz kalkan (VIII. yy.) Urartu devri (Karnur-Blur)

Foto. Encyclopedia Americana; MEYDAN

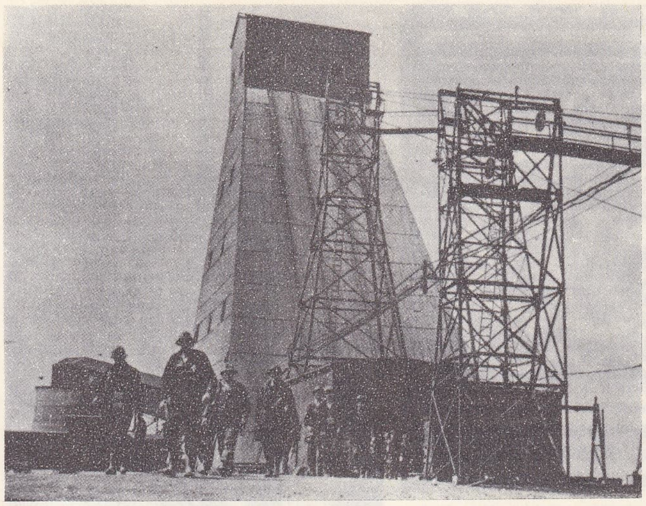

asansörlerin eğimini ayarlayan merkez (Kellog, İdaho, A.B.D.)

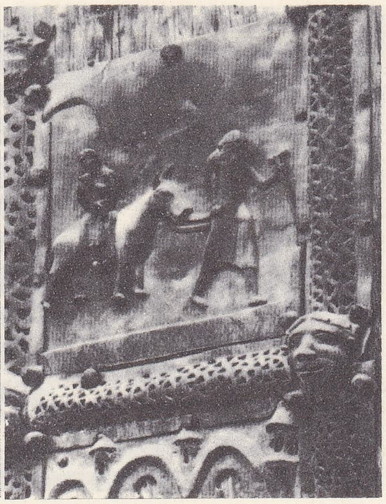

«Mısır'a Uçuş»u tasvir eden bronz kabartma (XII. yy.) San Remo kilisesi İtalya

maden ocağında işçiler

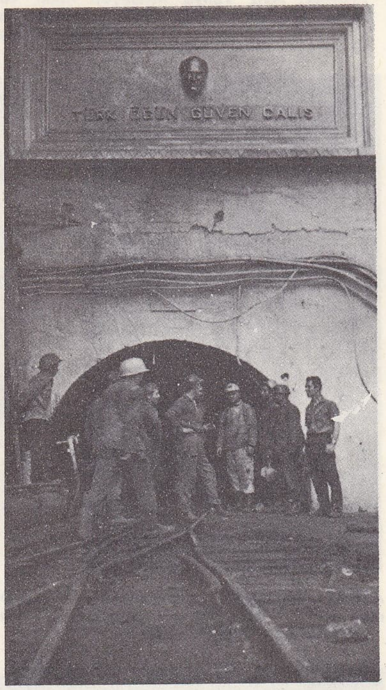

bir **maden** ocağı ağzı

yeraltı işletmesi uygulanır. Böyle bir maden ocağının, hava dolaşımını ve bir tehlike anında işçilerin ocaktan çıkmasını sağlamak için, birbirinden uzak en az iki girişle yeryüzüne bağlanması gerekir. Engebeli bir arazide ve vâdi seviyesinin üzerinde bulunan bir yatağa, yatay galeriler veya tünellerle girilir. Eğer maden yatağı ortalama bir derinlikteyse, eğimi en fazla 18° olan bir eğik galeriyle ocağa inilir; 150 m derinlikteki bir yatak için 500 m uzunluğunda bir eğik galeri gerekir. Bir maden ocağının klasik donanımı, düşey bir çıkarma kuyusu (döner «skip» lerle donatılmış fazla eğimli kayalar çok seyrek uygulanır) ile bir veya birkaç servis kuyusundan meydana gelir. Bazı yataklar çok derindir; altın ocaklarında bu derinlik 3 000 m'yi aşar. Bu durumda, yeraltı çıkarma makineleriyle donatılmış en az bir ikinci kuyuya ihtiyaç vardır. Kömür ocaklarında kuyuların derinliği, «ölü arazi»nin kalınlığına ve işletmenin yaşına göre 400 m ile 1 400 m arasında değişir. En derin kuyu, ana çıkarma kuyusudur, bu kuyunun dibinde, geçirimsiz araziye açılan yatay galeriler, yatak içindeki üretim yollarını ana kuyuya bağlar. Bu yatay galeriler her yüz metrede bir açılır ve tabaka halindeki işletme bölgesini ikinci kuyuya (*hava dönüş kuyusu*) bağlar.

İşletme, bu iki seviyeyle sınırlanan *kat* içinde yapılır. Bir kattaki maden cevheri tükendiği zaman, 100 ile 150 m aşağıdaki yeni bir kata geçilir. Böylece kuyular ve işletme kat kat aşağılara iner, her katın işletme ömrü ortalama 10 ile 20 yıldır. İşletme çalışmaları, her şantiyenin havalandırma ve boşaltmasını iki çıkış ağzından sağlayacak şekilde, eğik (*eğik düzlemler*) veya düşey (*bürler*) galerilerle, üretim katının alt ve üst seviyesindeki galerilere bağlanır. Eğik düzlemde, maden arabaları raylar üzerinde gidip gelir veya kömür bir konveyöre yüklenerek taşınır. Bürlerde, maden arabalarını taşıyan küçük kafesler ve işçiler için merdivenler bulunur; kömür, bürün bir bölmesine yerleştirilmiş bir indirme tertibatıyle aşağı indirilir.

Kat yüksekliğinde ara seviyelerden itibaren birbirlerine eğik düzlemler ve bürlerle bağlanan yatay galeriler veya *alt kat galerileri* işletme şantiyeleriyle sona erer ve alt ile üst taban yollarını meydana getirir. Hemen hemen yatay olan damarlarda (A.B.D. ve Büyük Britanya'daki kömür ocakları ile Lorraine'deki demir ocakları) bütün maden ocağı tek bir katta toplanır ve bütün çalışmalar damar içinde yapılır; kaya içinde çalışma yapılmadığı için üretim ucuza mal olur.

Kömür ocaklarının işletilmesi

● *Kılavuz kesme tipi işletme.* Az eğimli, ince veya orta kalınlıktaki damarlara uygulanan bu tip bir işletmede çalışma yeri *uzun ayak* adını taşır; kömür ayn tabakanın eğimini 250 m'lik bir uzunlukla takip eder; yatay bir galeri kömürün kesildiği yeri eğik düzleme veya büre bağlar.

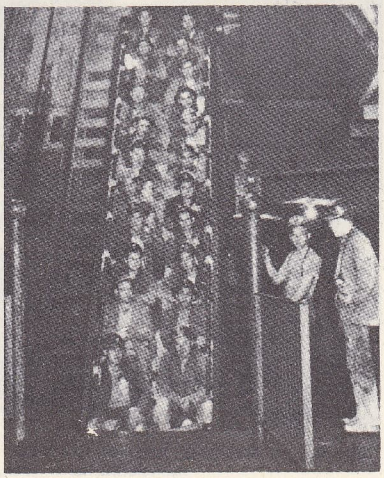

Kellog'da (İdaho, A.B.D.) bir kurşun **madeninde** 50 derece eğimli ve 1 100 m'ye inen asansör

Foto. *Encyclopedia Americana; Hürriyet arşivi (MEYDAN)*

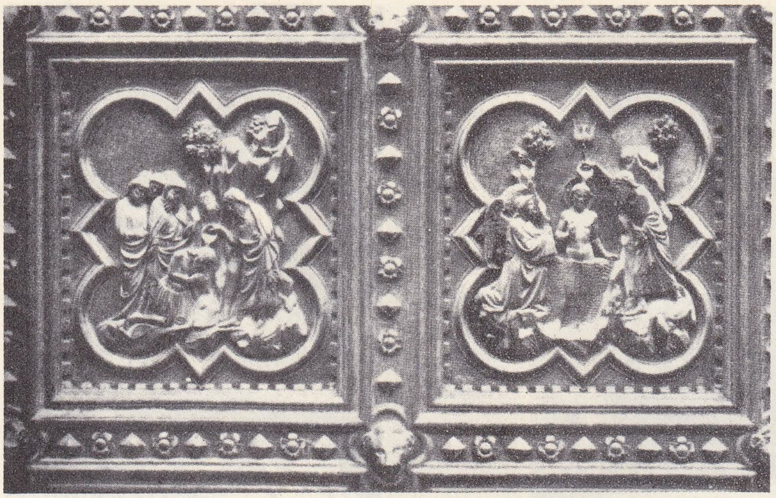

«Vaftizci Aziz Yahya hıristiyan halkı vaftiz ederken» ve «Aziz Yahya Hz. İsa'yı vaftiz ederken» (1330 - 1336), Andrea Pisano'nun eseri, San Giovanni Vaftizhanesi kapılarındaki panolar, Floransa

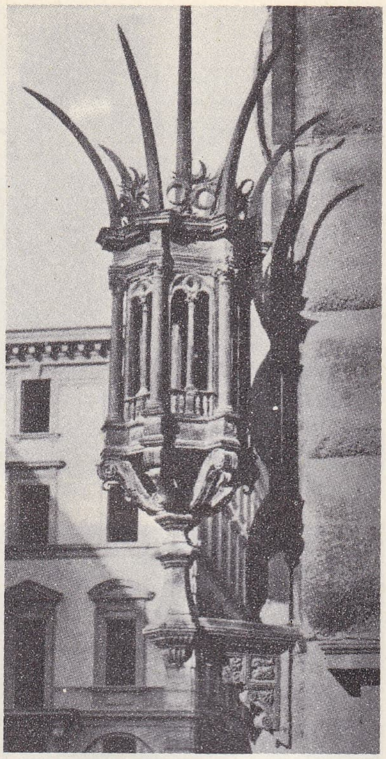

Strozzi sarayındaki (Floransa) dört demir fenerden biri, N. Grosso'nun eseri, (1500)

dekoratif **maden** işçiliği

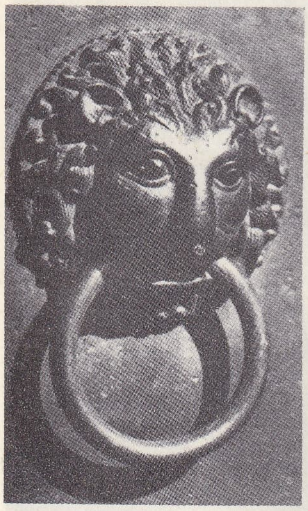

Aachen (Almanya) katedralinin roman üslûbu bronz kapılarından birindeki kapı halkalı aslan başı

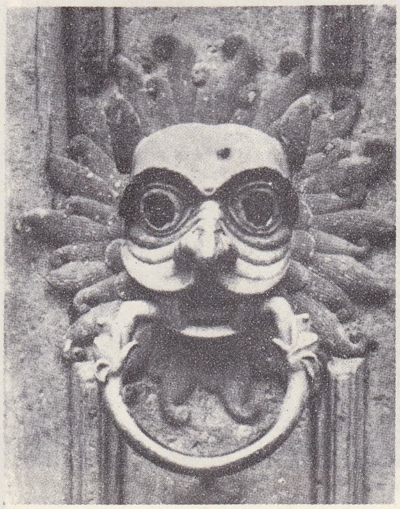

Durham (İngiltere) katedrali sahını kuzey kapısında bronz kapı tokmağı (XII. yy. ilk yarısı)

yaldızlı bronz bir peygamber heykelciği (XIV. yy. sonu, fransız işçiliği), Louvre müzesi, Paris

Hildesheim (Almanya) katedralinin bronz kapısından heykelsi figürlerle Ahd-i atik sahnelerini tasvir eden, kabartma pano (1015)

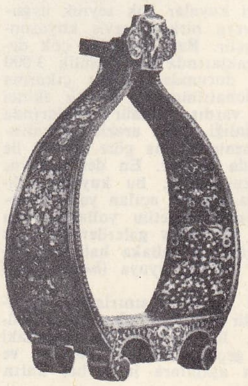

altın ve gümüş kakmalı demir üzengi (XVI. yy. ortası, italyan işçiliği), Victoria and Albert museum

Foto. Encyclopedia Britannica

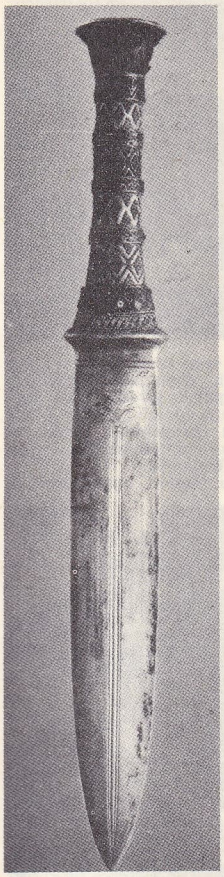

firavun Tutankamon'un mezarından demir hançer (M.Ö. 1350, Mısır), Ashmolean museum, Oxford

tekerlekler üzerine oturtulmuş dört ayaklı - iki başlı bir kuş biçiminde bronz etrüsk buhurdanlığı (M. Ö. X. - VIII. yy., Villanova çağı), Villa Giulia Roma

Ur (Sümer) kral mezarlarından altın-gümüş karışımı, kabartma motifli miğfer (M. Ö. 2600), Bağdat müzesi

bronz saba boğası (M.Ö. VI. yy., Güney Arabistan), Metropolitan Museum of Art

dekoratif bronz levha, (yaklş. M. Ö. 1200, İran), Denver Art museum

Lasithi (Girit) yaylasında bulunmuş motifli demir hançer (M.Ö. 1750 - 1580, Minos III çağı), Metropolitan Museum of Art

yunanlılarla barbarların bir mücadelesini gösteren kabartma dekorasyonlu altın bir yunan kılıç kını (M. Ö. V. yy. sonu, Güney Rusya), Metropolitan Museum of Art

«Siris» bronzları denen bir göğüs zırhının omuzluklarından biri (M. Ö. IV. yy., Yunan), British museum

Foto. Encyclopedia Britannica

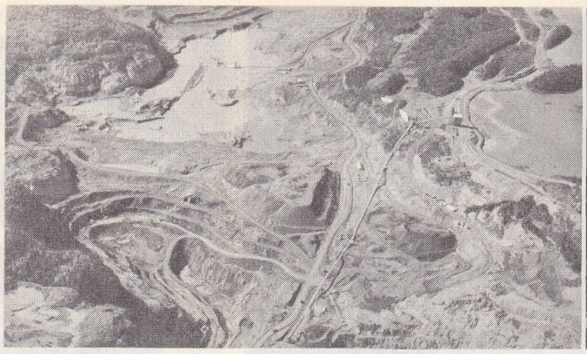
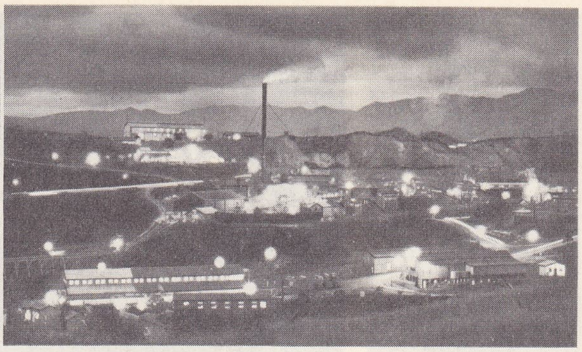

maden ocağı solda, Atikokan'da demir madeni (Kanada); sağda, Fiji adalarında altın madeni

«Kesme alnı» eğik düzlemden uzaklaşarak seviye çizgileri doğrultusunda günde 1 ile 5 m ilerler; buna *kılavuz kesme* adı verilir; alt ve üst taban galerileri kesme alnıyle birlikte açılır ve aynı şekilde eğik düzlemden uzaklaşır. Kömür, tabakanın *çatısı* ile *duvarı* arasında kazılır; meydana gelen boşluğun yüksekliği ince damarlarda 50 sm, kalın damarlarda ise 3 m veya daha fazladır; kömür tabakası çok sert ise kömür dilim halinde alınır. Kazı, patlayıcı madde veya maden parçalama çekici yardımıyle yapılır. Kazılan kömür kesme alnına paralel olarak yerleştirilmiş bir konveyöre yüklenir, konveyörle alt galeriye kadar indirilerek maden arabalarına doldurulur; bazen galeri konveyörleri tarafından bürlerdeki helis biçimi indirme tertibatlarına veya eğik düzlemlerdeki konveyörlere taşınır. Kömür kesme bölgesinde iticilerle alına doğru yaklaştırılan konveyörler kullanılır; sert tabakalarda zincirli konveyör üzerinde kayan çok kollu «yükleyici havöz»lerle dilim halinde kesilen kömür akarak konveyöre yüklenir. Günümüzde döner bir tambur çevresine dizilmiş kesici bıçakları olan ve kömürü koparararak yükleyen havözler kullanılmaktadır. Yarı sert gevrek kömürler alın boyunca varagele hareket eden ve rende gibi kesim yapan sapanlarla kesilir: sapanın dişleri kömür içine girerek kömürü plaka halinde keser ve konveyörlere yükler. Kömürün kazılmasıyle meydana gelen boşluk yüzünden çatının çökmesini önlemek için kuyu tahkimatları yapılır. Eskiden yuvarlak ahşap direklerle yapılan tahkimat yerine günümüzde madenî tahkimat kullanılmaktadır bk. PAYANDA.

maden ocağı

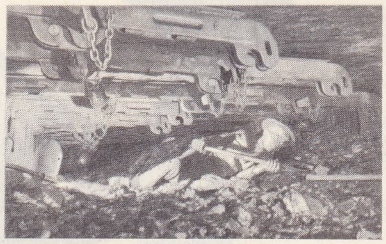

ince damarda çalışan maden işçisi

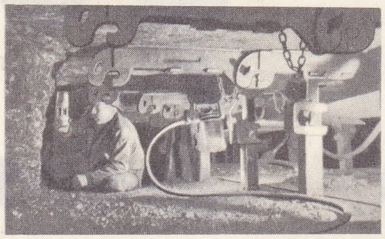

kazıyle işletilen maden kömürü

Huribga'da (Fas) fosfat ocakları

kayışlı kömür konveyörü

Bu tahkimat geçicidir, çünkü alın ilerledikçe kazı yerinin arkasındaki doldurma* veya dolgunun da ilerlemesi gerekir. Doldurma yapıldığı zaman madenî tahkimatı geri almak lâzımdır; tahkimatı sökmek ve yeniden kurmak ise zor ve ağır bir iştir. Bu güçlük *yürüyen tahkimat** ile giderilmiştir. Kazı yapılan yerin arka kenarındaki tahkimat kaldırılarak doldurma yapılır. Doldurma işlemi bugün de klasik şeklini korumuştur. Çoğu zaman, basınçlı hava ile (pnömatik) doldurma veya mekanik doldurma yapılır. Suların süzülmesi güç olduğu için büyük kazılarda hidrolik doldurma kullanılmaz. Kısmî doldurma da yapılabilir; bu işlemde, kör yolların boşlukları arasına elle yerleştirilen taşlar kazı yapılan yerin arkasında ocağın çatısını tutan dolgu ayrıtlarını meydana getirir.

Genellikle, pnömatik doldurmada olduğu gibi çeşitli âletlerin, kısmî doldurmada olduğu gibi el emeğinin gerekmediği *göçertmeyle doldurma** işlemi tercih edilir. Kılavuz kesme tipi bir işletmede göçme yüzünden toprak yüzeyinde meydana gelen zararlar, pnömatik doldurma ve göçertmeyle doldurmada olduğu gibi, iyice sıkıştırılmış doldurma işlemleriyle azaltılabilir.

● *Stossbau, baş yukarı veya dönümlü kesmeyle işletme. Dönümlü kesme* metodunda, alt ve üst uzun ayak galeri önceden pano ucuna kadar açılır; kesme alnı pano ucundan başlar ve ilerleyerek eğik düzleme yaklaşır; bu galerilerin işlenmesi kılavuz kesmeden daha kolaydır fakat ön çalışmaları genellikle uzun sürer. Karışık kesme metotları da vardır; bu metotlar kömürün boşaltılma şekline göre dönümlü, hava dönüşüne göre kılavuz kesmedir ve hava çıkışı panonun ucundadır: bu, *stossbau* tipi kesmedir.

Baş yukarı kesme'de, kesme alnı aşağı yukarı bir seviye çizgisini izler ve en büyük eğimi olan çizgiye paralel olarak ilerler ve yükselir; fakat bu eğim kesme galerilerine girişi ve malzeme gönderilmesini zorlaştırır.

● *Dik yukarı kesmeyle işletme.* Maden tabakasının eğimi arttığı zaman kesme alnı boyunca bir yavaşlatıcı konveyör kullanılarak alnın eğimi düşürülür. Kesim yerinin alt kısmı üst kısmına göre daha ileridedir. Daha dik eğimlerde (*dik yukarı*) kılavuz kesme uygulanır, fakat alın düz değildir, *ters basamak* oluşturan dişlerden meydana gelir; her diş, işçiyi kazılan kömürden korur. Dişlerin yatay boyutu dikey boyutundan fazla ise *eğik kesme* elde edilir. Kömür dolgu veya sabit bir oluk üzerinden kayar. Dik damarlarda genellikle tam bir dolgu yapmak gerekir, aksi taktirde eğim fazla olduğu için kömür kendi kendine akar. Bazı işletmelerde, kömür tabakası sert olduğu için, şahmerdan veya dişli rotorlu havöz kullanılır.

● *Oda ve topukla işletme.* Çalışmanın ilk

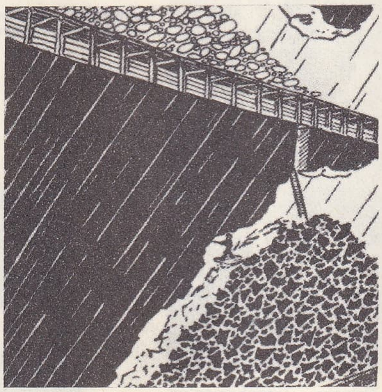

ayıklama hafriyatlarında iki seviye arasındaki kısım sağanak halinde çökertilir, **maden** (cevher) çıkarılır ve boşluk artıkla doldurulur

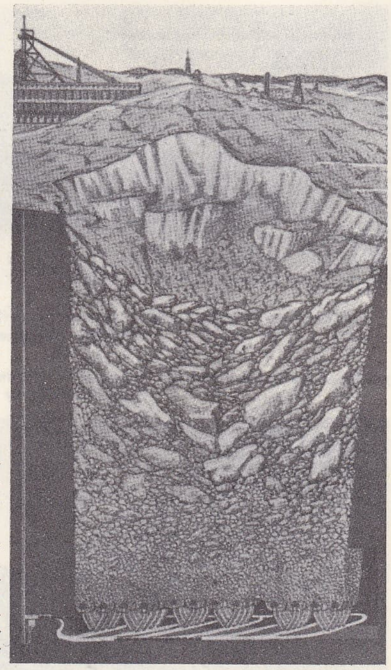

kütle-oyma yöntemiyle açılan ocaklarda tabandan fışkırtılan su kırık taşları açığa taşır

Foto. LAROUSSE ; Encyclopedia Americana

kısmında, damar kalınlığı içinde 4 ile 6 m genişliğinde birbirine paralel galeriler açılır; bunlara *oda* adı verilir. Havalandırma ve malzeme iletimini kolaylaştırmak için odalar arasında kısa yollar açılır ve bu yolların arasında kalan kömüre de *topuk* adı verilir. İkinci kısımda, topuklarda bulunan kömür dönümlü olarak işletilir. Boşluklar göçertmeyle doldurulur. Bu metot, arazi basıncının çok fazla olmadığı, çatı durumu iyi olan ve derinliği değişen damarlara uygulanır. Galerilerde tahkimat olarak *tavan cıvatalaması* kullanılır.

● *Kalın damarların işletilmesi.* Kalınlığı 4 m'yi geçen kömür damarlarında tahkimatın uygulanması güçleştiği için damar ya 2, 3, 4 kat halinde ayrı ayrı işletilir (*eğimli dilim metodu*) veya 2,5 ile 3 m kalınlığında yatay dilimler halinde kesilerek alınır (*yatay dilim metodu*). Her iki metotta da işletme bir dilimden diğerine ya *baş yukarı* veya *inme* metoduyle geçer. *Baş yukarı dilim* metodunda, galerinin üst kısmında diğer kömür dilimi (eğer işletilen son dilimse çatı), alt kısmında da bir önceki dilimin dolgusu bulunur. *İnme dilim* sisteminde ise, maden işçisinin üzerinde, bir önceki dilimin çalışılmış yerleri çatı vazifesi görür. Çoğu zaman inme dilim sistemi kullanılır; çünkü damar, çelik levhalar üzerine ağaç takozlar konarak önceden hazırlanan taban üzerine göçertilerek doldurulur ve bu taban alt kısımdaki dilim için *sunî tavan* görevi görür.

Baş yukarı dilim metodunda kömürün dolgu üzerine oturmasıyle meydana gelen çatlaklarda, üst dilimlerin ağır ağır oksitlenmesi yüzünden kömürün anîden yanma tehlikesi vardır. Bu yüzden galeriler ve şantiyeler üzerinde, çatlayan kömürü hızla alacak şekilde, az sayıda kömür dilimleri açılır; bu metoda, iki ile beş yatay dilimli *karmaşık kat metodu* denir. Kalın damarlarda, pnömatik doldurma veya tıkama barajları yapılarak hidrolik doldurma uygulanır.

● *Maden ocaklarının işletilmesi.* Maden ocaklarının işletme metotları çok çeşitli ve farklıdır. Az eğimli bir tabaka şeklinde oluşmuş tortul cevher damarları (Lorraine demir cevheri, Kuzey Afrika fosfat, Alsace potasyum hidroksit yatakları) oda ve topuk metoduyle işletilir ve göçertmeyle doldurma işlemi uygulanır. Toprak yüzeyinin göçmesini önlemek için topuklar alınmaz, fakat bu durum cevher rezervlerinde kayıplara yolaçar. Düzgün fakat dik eğimli (dik yukarı) maden yataklarında taban ile tavan sağlam ve cevher kendiliğinden ezilmeyecek kadar sert ise *ambarlı işletme* metodu kullanılır. İşletme baş yukarı şantiye şeklinde 50 m'lik katlar halinde yapılır. İşçiler kırılmış cevher blokları üzerinde çalışır ve cevher şantiyenin çalışma süresi boyunca yerinde kalır. Şantiye üst sınırına ulaşınca kırılmış bütün cevher alt kısımdaki oluklardan aşağı alınır. Bu metot yüksek verim ile az malzeme sarfiyatı sağlar.

Maden damarı kalın ve dik eğimli, cevher ise çok kırılgan ve içindeki maden oranı düşük ise, cevher kaydırma metodu uygulanır. Ambarlı işletme bu durumda kaymalı işletme olur ve cevherin altındaki kütle alındığı zaman cevher kendiliğinden kayar; kayma, bazen patlayıcı madde kullanılarak da sağlanır. Kalın ve düzensiz yataklarda değerli cevherin tümünü çıkarmak ve damar içindeki minerralleşmemiş değersiz kısımları oldukları yerde bırakmak için *yatay dilme* metodu uygulanır; bu, çoğu zaman, elle doldurulan veya pnömatik dolgu uygulanan baş yukarı dilme metodudur. Delinerek ateşlenen ve kazılan cevher, dolgu içinde bırakılmış özel ambarlardan aşağı akıtılır; dolgu malzemesi cevher içinde kazılan ve üst kat galerilerini şantiyeye bağlayan bir bacayle sağlanır. Cevher, çalışma yerinin üst kısmında kalır ve dolgu ile cevher arasında, çalışma yeri için küçük bir boşluk bırakılır. Bazı durumlarda ocak yukarıdan aşağıya doğru inme dilimleri halinde işletilir ve doldurma taban döşemesi yapıldıktan sonra uygulanır.

● *Maden ocağı galerileri.* Galeriler işletme yerlerini kuyulara bağlar ve çıkarılan ürünlerin taşınmasını, dolgunun veya malzemenin nakledilmesini, işçinin gidiş - gelişini ve havalandırmayı sağlar. İhtiyaca göre çeşitli kesitlerde açılan galeriler özel ve masraflı tahkimatlarla tutturulur. Kazı patlayıcı madde kullanılarak yapılır, ateşleme delikleri eşmerkezli daireler halinde açılır ve hepsi birden bir elektrikli manyeto ile ateşlenir.

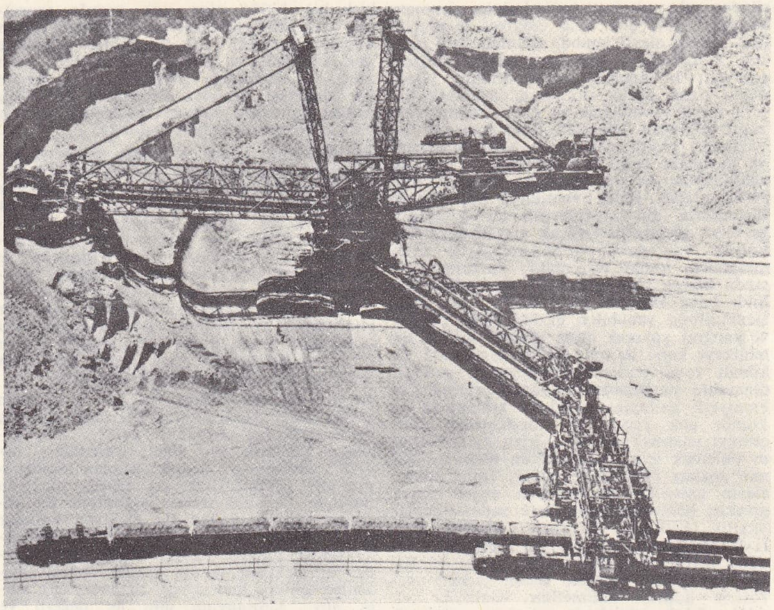

Fortuna **maden** ocağında on iki kollu dev ekskavatör, (Batı Almanya)

İlerlemeler günde 10 m'ye kadar ulaşabilir. Galerilere bir veya çoğu zaman, iki demiryolu döşenir; rayların taşıma gücü ise 15 ile 30 hattâ 45 kg/m arasındadır. Ray aralıkları eski galerilerde genellikle 60 sm'dir, yeni ve büyük galerilerde ise 75 sm ile 1 m arasındadır, amerikan kömür ocaklarına, 1,44 m'lik yollar döşenmektedir. Eskiden kullanılan 600 litrelik küçük kömür arabaları yerine bugün 3 ile 12 m^3'lük büyük arabalar kullanılmaktadır. Araba dizileri, büyük galerilerde, Dizel motorlu veya trolley, ender olarak da akümülatörlü lokomotiflerle çekilir. Kesim yapılan galerilerde kömürün taşınması için git gide kauçuk şeritli veya madenî zincirli konveyörler kullanılmaktadır; konveyörün yanında malzemenin gönderilmesi için ayrıca bir demiryolu da döşenir. Kuyu dibindeki demiryolları iticilerin, yükseltici zincirlerin, frenli durdurucuların, arabaların kuyuya ve skipe verilmesini sağlayan mekanik araçlar ile maden arabalarının garajı olarak kullanılır. Kuyu dibinin yakınında, lokomotif garajı, yeraltı tamir atelyesi, su havuzları, tulumba dairesi bulunur.

● *Maden ocağı kuyuları.* Modern ve büyük maden ocağı kuyuları skipli veya kafesli çift çıkarma sistemiyle donatılmıştır; meselâ aynı kuyuda, bir vince bağlı olarak ana kata servis yapan ve üretimde kullanılan iki skip veya bir skip ile karşı ağırlık ve diğer bir vince bağlı olarak diğer katlara servis yapan iki kafes veya bir kafes ile karşı ağırlık bulunur. Büyük bir kömür ocağında her biri çift çıkarma sistemiyle donatılmış iki büyük kuyu vardır; bu kuyularla çeşitli katlara ve hazırlık katına, kömür çıkışına engel olmadan işçilerin giriş-çıkışları, dolgu nakli, patlayıcı madde indirilmesi, malzeme nakli yapılır. Böyle bir ocaktan günde 15 000 ton kömür çıkarılabilir. Genellikle elektrikle çalışan modern çıkarma makinelerinin güçleri binlerce beygir gücüne ulaşır ve 1 000 m derinlikteki 20 ton kömür yüklenmiş bir skipi saniyede 15 m'lik bir hızla yukarı çıkarabilir; hız ayarı, Leonard tipi konvertisör grubunun devrelerine etki eden elektrik âletleriyle yapılır, konvertisör grubu ise çıkarma motorunu değişken gerilimli doğru akımla besler. Çıkarma makinesi kuyuya çıkarma kulesiyle bağlanır veya tam kuyunun üzerinde bulunan bir kuleye yerleştirilmiştir; bu durumda, tertibat Koepe makaralı bir makineyle çalışır. Çok derin kuyularda ağır çıkarma işleri için Koepe makarası iki veya dört kabloyle donatılmıştır. Bir maden ocağının yeryüzünde bulunan tesislerinde çıkarılan ürünü satılabilir duruma getirecek olan *mekanik hazırlama tesisleri* vardır.

● *Grizu, kömür tozları, yangın, maden ocaklarında emniyet.* Maden kömürü ocaklarında, kömürden açığa çıkan grizu yü-

bir **maden** ocağında (kurşun) destek sütunu olarak bırakılan kayalar

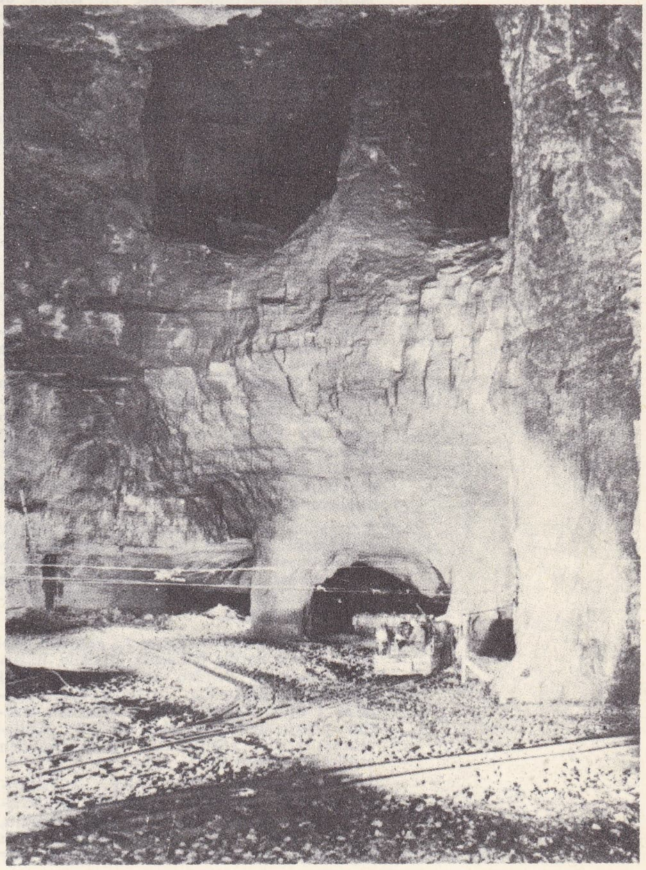

Foto. Encyclopedia Americana

zünden sıkı emniyet tedbirlerinin alınması gerekir: alevi çok kısa emniyet lambaları (çift kafesli alevli lamba, akümülatörlü lamba) kullanmak; alev vermeyecek elektrik teçhizatı kullanmak; grizu oranını yüzde 1'den daha düşük oranlara düşürecek yeterli bir havalandırma ve grizu boşalmasına engel olmayan yükselen havalandırma uygulamak; çeşitli devrelerde hava miktarını ve havadaki grizu oranını ölçmek; çalışan vantilatörün hasara uğraması halinde onun yerini alacak yedek vantilatör hazırlamak. Galerilerin dip kısımlarına çöken kömür ve linyit tozları patlayarak alevlenebilir, bir *kömür tozu patlaması*'na yolaçarak uzun mesafelere kadar uzanabilir; patlama sırasında kömür tozu yoğun bir toz bulutu halinde hava akımına karışır. Bu bulut, alev sıcaklığında yanabilen gazlar açığa çıkarır ve yangını yayarak ölüm oranını artırır. Bu tehlikeye karşı üç ayrı tedbir uygulanır: ilk kömür tozu patlamasını önlemek gerekir, dinamitle ateşlemeden meydana geleceği için emniyetli patlayıcı maddeler kullanmak ve kömür çok yanıcı ise ateşlemeden önce çevreyi ıslatmak gerekir. Grizu patlamalarını önlemek için alınan bütün tedbirler kömür tozları için de geçerlidir. Daha sonra, alevin galerilere yayılmasına engel olmak gerekir; bunun için galerilere yanmaz tozlar yayılır (*şistleme*); bu tozlar kömür tozlarıyle karışarak yanmaz bir karışım meydana getirir (şist tozu oranı yüzde 60 kadar olmalıdır); şistleme işlemi sürekli analizlerle kontrol edilmelidir. Galeriler sürekli olarak kireçlenir ve tozu ıslatarak bağlayan kimyasal maddelerle emniyetin artması sağlanır. Alınan bütün tedbirlere rağmen meydana gelen kömür tozu patlamalarını birkaç yüz metre içinde durdurmak gerekir. Bu amaçla her şantiyenin giriş ve çıkışına *toz barajları* yapılır. Bu baraj galerilerin üst tarafında tahtalar üzerine konmuş yanmaz tozlardan meydana gelir; alevden önce gelen hava darbesiyle devrilen baraj yoğun bir yanmaz toz perdesi meydana getirerek alevi durdurdur ve söndürür.

Kömür ocaklarındaki diğer bir tehlike de *ocak yangınlarıdır;* havanın kömür kütlesindeki çatlaklardan içeri girmesiyle kömürde meydana gelen ağır oksitlenme sonucu ortaya çıkar. Bu tip kazalar daha çok piritli kömür ocaklarında görülür. Ateşleme noktası kömür kütlesi içinde meydana gelir ve yangın hava girişine doğru gelişir: galeri kaplama tahtalarını yakar, yoğun bir duman çıkararak işçilerin boğulmasına yolaçar.

Grizu veya karbon dioksit gazının anî olarak açığa çıkması patlayıcı madde gibi etki eder ve kömürü ince toz halinde fırlatır. Bu olay genellikle bazı derin ocaklarda sert taşlı damarlarda meydana gelir. *Anî tavan oturması,* sert tavan içinde iç gerilimlerin anî olarak boşalması sonucu tabanın kabarması ve kömür kütlesinin kırılmasıyle meydana gelir. Fakat, diğer ocaklarda olduğu gibi, kömür ocaklarında da en önemli tehlike sık sık tekrar eden *çökme* ve *kömür bloklarının düşmesidir;* bu kazaları, kuyu ve nakliyat kazalarıyle patlayıcı maddelerden doğan kazalar takip eder. Bu kazalar yüzünden her yıl 1 000 maden işçisinden 1'i ölmektedir. Günde 20 000 işçinin çalıştığı Zonguldak kömür ocaklarında her yıl 60 kadar ölümlü kaza olmaktadır.

Yaralanma olaylarını azaltmak için plastik maddeden yapılmış madenci şapkalarının kullanılması mecburîdir. Ayak parmaklarını koruyan çelik uçlu ayakkabılar, kalın iş eldivenleri, dizlik ve gözlük kullanılması da tavsiye edilir.

— Matbaac. Kurşun, kalay ve antimon alaşımı, fabrikalarda çubuklar halinde hazırlanır. *Palamut* denilen bu çubuklar, dizgi makinesinin elektrikle ısıtılan potasına atılarak eritilir. Ergimiş alaşım matrisler üzerine püskürtülerek satırlar dökülür. Kullanılmış satırlar çözüldükten sonra, yeniden eritilerek, alaşım tekrar kullanılır.

— Metalürji. Saf haldeki *maden*'ler elektriği kolayca iletir ve mekanik kuvvetlerin etkisi altında kalınca, kırılmaksızın, büyük ölçüde kalıcı şekil değişikliklerine uğrayabilir. Bu özellikler, madenlerin, her biri bir billûr olan çok sayıda taneciğin yan yana yerleşmesiyle meydana gelen yapısına bağlıdır. Bu tanecikler genellikle çok küçüktür ve ancak mikroskopta ayırt edilebilir. Önceden parlatılmış ve uygun bir kimyasal ayıracın etkisinden geçirilmiş maden yansıtma yoluyle incelendiği zaman bu tanecikler görülebilir (*şekil* 1).

Bir taneciğin içinde atomlar, geometri kurallarına uygun olarak düzenli şekilde dağılmıştır. Bu atomları içi dolu küreciklere benzetirsek, bu küreciklerin birbirlerine en fazla değecek şekilde toplaştıklarını söyleyebiliriz. Yatay bir düzlem içinde, bir küre diğer altı küreyle temas halindedir ve bu ilk tabakanın üzerinde, kürelerinin merkezi birinci tabakanın boşluklarına rastlayacak şekilde ikinci bir benzer tabaka yer alır (*şekil* 2). Böylece yerleşmiş bir dizi tabakanın tümü, billûr *ağ*'ı denilen yapıyı meydana getirir; bu yapı içinde her atom diğer on iki atomla temas halindedir.

Atom, bir çekirdekten ve bu çekirdeğin çevresindeki yörüngelerin üzerinde dolanan elektron*lardan meydana gelir. Dış yörünge üzerinde yer alan elektronlara *değerlik elektronları* denilir. Maden atomlarının dış yörüngesinde az sayıda elektron bulunur. Pek çok maden atomunun dış yörüngesinde ise yalnız bir elektron bulunur ve bu yüzden bunlara *tek değerli* madenler (altın, gümüş, bakır) denilir; bazılarında iki elektron vardır ve *iki değerli* madenler (çinko, kadmiyum, magnezyum) adını alır. Alüminyum gibi üç değerli ve kalay gibi dört değerli madenlerin sayısı çok azdır.

Birkaç atom bir billûr meydana getirmek üzere birleştiği zaman, son yörüngedeki elektronlar atomlardan ayrılır ve hepsi birden, artı elektrik yüklü iyonları çevreleyen bir *elektron bulutu* meydana getirir. Aynı işaretli bu iyonlar birbirlerini itmeğe çalıştıkları halde, elektron bulutunun uyguladığı çekim kuvvetiyle birarada kalır. Serbest kalan elektronlar bir elektrik alanının etkisi altında yer değiştirir ve bunların yer değiştirmesi bir akım doğurur. Bu yüzden madenler iletkendir. Saf bir maden billûrunda olduğu gibi bütün iyonlar birbirine benzerse, elektronların yer değiştirmesi sırasında hiç enerji kaybı olmaz, hiç değilse mutlak sıfır noktasında bir enerji kaybı görülmez. Demek ki saf bir billûrun iletkenliği mutlak sıfırda sonsuz olmalıdır (herhangi bir termik çalkalanma olmaması şartıyle); fakat deneyler bu yargıyı doğrulamamıştır. Bununla birlikte, teorik olarak, tamamıyle saf bir billûrun varolduğu düşünülür; oysa, laboratuvarda özel metotlarla hazırlanan çok saf billûr örneklerinde bile, daima çok sayıda yabancı atom bulunur ve bu *çözünebilir* yabancı elemanların son kalıntıları bile iletkenliği etkiler.

Bir maden parçası üzerine yeterli bir mekanik kuvvet uygulandığı zaman, her tanecik içinde bazı atom gruplarının çok küçük genlikle başka atom gruplarına doğru kaydığı bilinir. Bu kaymaların izlediği düzlemler, en çok atomun toplaştığı düzemlerdir (*şekil* 3); kayma düzlemleriyle 45°Clik bir açı yapan bir çekme kuvvetinin etkisi altındaki bir billûr için kalıcı şekil değişikliğinin mekanizmasını gösterir. Şekil değişikliği sırasında bu açı küçülür (*şekil 3c*). Eğer maden parçası, mekanik kuvvete rağmen serbestçe yön değiştirebiliyorsa, atom gruplarının kaymasıyle ekseni etrafında dönmeğe başlar (*şekil 3b*). Fakat maden parçasının iki ucu, yalnız belli bir doğrultuda yer değiştirebilecek şekilde çekme makinesine bağlanmışsa, parça serbestçe dönemez; bu durumda dönen billûrdur. Taneciklerin yığışması halinde, taneler arasındaki bağlar billûrların kayarak şekil değiştirmesini engeller ve kalıcı uzamalara yolaçan çekme kuvveti, taneciklerin bağlantı yüzeyiyle orantılı olarak artar. Birbirine değen iki tanecikte, kayma düzlemlerinin aynı şekilde yönelmediğine ve madenin ekseniyle aynı açıyı yapmadığına dikkat edilirse tanecikler arasındaki bağların etkisi açıklanabilir. İki taneciğin kayma düzlemlerinin, çekme kuvvetine göre simetrik olarak yöneldiğini düşünelim (*şekil 4a*). Şekil değişikliği sırasında bu düzlemler döner ve sonuç olarak, taneciklerin bağlantı yüzeyi yakınında, her taneciğin billûr ağındaki atomlar normal konumlarına oranla bir yer değiştirmeğe uğrar (*şekil 4b*). Bu yer değiştirme, bütün billûr ağı içindeki atomlar arasında bir gerilim doğurur. Bu gerilim kuvvetleri, atomları eski denge durumuna getirmeğe çalışır, fakat kalıcı şekil değişikliği yüzünden bu sonuca ulaşamaz. Daha büyük bir şekil değişikliği sağlamak için bu gerilim kuvvetlerini yok etmek gerekir, maden parçasının boyu uzadıkça bu kuvvetler de artar. Şekil değişikliği sırasında iki billûr arasında bir kohezyon olabilmesi için, billûrların bağlantı yüzleri yakınındaki ağ düzlemlerinde bir eğrilik olması gerekir (*şekil 4c*).

Eğer kayma düzlemlerinin simetrisi yukarıda düşünüldüğü gibi değilse ve özellikle iki billûr birbirine bağlanmışsa, iki taneciğin birbirine kenetlenmiş kalabilmesi için billûr ağında yardımcı şekil değişiklikleri gerekir; çünkü tanecikteki çıkıntılı kısımlar, şekil değişikliğinden sonra, oyuk kısımlarla ters yönde eğilir (*şekil 5a* ve *5b*). Çeşitli doğrultulara yönelmiş bir billûr yığınında önceki olaylar daha çok görülür ve gerek taneciklerin içinde, gerek taneciklerin bağlantı yüzeylerinde meydana gelen çok büyük bükülmeler, şekil değişikliği sırasında artar ve bu değişmeyi frenler. Maden üzerindeki kuvvet kalksa bile bu bükülmeler devam eder ve hem şekil değişikliği sırasında, hem de kalıcı şekil değişikliğinden sonra bu değişikliğe karşı direncin artmasına yolaçar.

Demek ki kalıcı şekil değişikliği, bütün billûr ağında iç gerilimler yaratır ve billûrların birleşme yüzeyleri yakınında belli miktarda enerji depolar.

Sanayide, gerek kesin bir biçim ve boyut elde etmek, gerek madenlerin şekil değişikliğine karşı direncini artırması için sık sık uygulanan haddeleme veya çekme yoluyle şekil değişikliğinde de buna benzer olaylar meydana gelir. Madenler bazen kendi aralarında sulu çözeltiler veya seyreltik derişiklikte katılar meydana getirir; alaşımların hazırlanmasında madenlerin bu özelliğinden yararlanılır. Bazı maden çiftleri birbirleri içinde her oranda çözünebilir. Homogen bir katı çözeltinin mikroskoptaki görüntüsü tıpkı saf bir madene benzer; bu, aynı bileşimdeki taneciklerin yığışmasından meydana gelmiş bir bütündür. Katı çözeltinin bir billûrunda atomlar, saf bir maden billûrundaki gibi yerleşmiştir, fakat bütün atomlar birbirine benzemez. Eğer alaşım içindeki iki madenin atomlarının çapı birbirinden çok farklıysa, billûr ağının yapısı tabiî ki bozulur ve en çok atomun toplandığı düzlemler şekil değişikliğine uğrar. Alaşıma katılan elementin birleşme değerinin, temel madenin birleşme değerinden küçük veya büyük olmasına göre, elektron bulutundaki elektron sayısı azalır veya artar. Billûr dokusuna yabancı atomlar katarak elde edilen temel madenin mekanik direncinin ve sertliğin artması genellikle bu düzensizliklere bağlanır. Deneyler göstermiştir ki, katılan elementin aynı yüzdesi için elde edilen etki atom çapından büyüktür ve bu elementin birleşme değeri temel madenin birleşme değerinden farklıdır. Böylece, bakır içinde çözelti halinde bulunan alüminyum bakırın sertliğini arttırır, çünkü alüminyum atomunun çapı bakır atomunun çapından yüzde 11 farklıdır ve birleşme değeri üçtür. Birleşme değeri iki olan ve atom çapı bakırın atom çapına yakın olan çinko bakır üzerinde alüminyumdan daha az etki yapar.

Çok farklı elektrokimyasal nitelikleri olan bazı madenler, billûrları, belirli oranlarda her iki madenin atomlarından meydana gelen bileşikler meydana getirebilir. Bu bileşiklerde atomların düzeni, katı çözeltilerdeki kadar basit değildir ve atomlar arası etkileşmeler daha farklıdır. Bu etkileşmeler ancak iki çeşit atom belirli oranlarda birleştiği zaman meydana gelir.

Saf madenler sabit sıcaklıklarda erir veya katılaşır; bu sıcaklık her maden için ayrı ve niteleyicidir. Katılaşma sıcaklığına gelmiş bir sıvı maden soğutulduğu zaman bir ısı yayılmasıyle birlikte billûr çekirdekleri meydana gelir. Bu andan itibaren

her kalori kaybı yeni çekirdekler doğurur veya olan çekirdekleri çoğaltır; bu billûr çekirdekleri yavaş yavaş sıvıyı soğurur. Bütün sıvı soğurulduğu zaman billûrlar birbirine değer ve madenin sıcaklığı azalmağa başlar.

İki madenin atomlarından meydana gelen kimyasal bileşikler de, yine niteleyici özellik olan sabit sıcaklıkta erir veya katılaşır; oysa katı çözeltilerin ergime veya katılaşma sıcaklıkları arasında bir boşluk vardır; bu boşluk her bileşiğin kimyasal yapısına göre değişir.

— Sim. Simyacılar, bir tek maddeden türeyen ve gezegenlerin etkisiyle meydana gelen yedi *maden* tanıyorlardı. Bunlar, Güneş'in etkisiyle oluşan altın, Ay'ın etkisinden doğan gümüş, Merkür'ün etkisiyle meydana gelen civa, Satürn'ün etkisiyle oluşan kurşun, Jüpiter'in etkisinden doğan kalay, Mars'ın etkisiyle meydana gelen demir ve Venüs'ün etkisiyle oluşan bakırdı. Simyacılar bu yedi madeni, *mükemmel* (havadan etkilenmeyen altın, gümüş) ve *mükemmel olmayan* (ateşin veya havanın etkisiyle oksit veya kireç haline dönüşen ve asitlerden kolayca etkilenen civa, kurşun, kalay, demir ve bakır) madenler diye ikiye ayrılmışlardı. Yine simyacılara göre bütün madenler kükürt ve cıvadan meydana geliyordu ve altın, gümüş, kurşun, kalay, demir ve bakır bu iki madenin dönüşmüş halinden başka bir şey değildi. Bu dönüşüm sırasında önce mükemmel olmayan madenler oluşuyordu; madenî maddenin ilk hali olan demir bakıra dönüşüyor, bakır da gelişerek kurşunu meydana getiriyordu; daha sonra kurşun sırasıyle kalay, civa, gümüş ve en sonunda altına dönüşüyordu.

— Teknol. *Maden kaplama,* gerek korozyondan korumak, gerek yüzeysel nitelikleri (özellikle sertliği) artırmak amacıyle yüzeyi bir maden tabakasıyle (maden veya alaşım) örtmeğe dayanan bütün kaplama* veya yüzey işleme usullerini biraraya toplayan genel bir terimdir. Bu kaplama madeni yüzeyler üzerine uygulanabildiği gibi, cam, kâğıt veya plastik madde gibi madenî olmayan yüzeylere de uygulanabilir. Maden kaplanacak yüzeyin, pasını alma, yağını alma, kumlama, parlatma v.b. gibi işlemlerle iyice temizlenip hazırlanmış olması yeterlidir. Çeşitli maden kaplama usulleri, uygulanan tekniğin cinsine göre şöyle sınıflandırılabilir:

Kimyasal yer değiştirme ile; bu usulde, kaplama maddesi olarak kullanılacak madenin, genellikle çözelti halindeki tuzlarından biri alınır ve maden kimyasal bir yer değiştirmeyle yüzeye yerleşir (demirin kimyasal yoldan bakırla kaplanması);

elektrolitik kaplama ile (bk. KROM *kaplama*, BAKIR *kaplama*, NİKEL *kaplama* v.b.);

sıcakta ergimiş bir madene veya *alaşıma batırma yoluyle;* bu usul, demir ve çeliği çinko, kalay, kurşun veya alüminyumla kaplamak için uygulanan en eski tekniktir (bk. KALAYLAMA, GALVANİZLEME, TENEKE);

katı, sıvı veya gaz ortamda *termokimyasal işlem ile;* alüminyum,, çinko, krom, molibden ve tungsten kaplamalar bu usulle yapılır (bk. SEMANTASYON, KROMLAMA);

tabanca ile maden kaplama;
vakumda maden kaplama.

Sanayide öncekilerden daha yeni olan bu son iki usul, genellikle hakikî «maden kaplama» olarak kabul edilir. Tabanca ile maden kaplama tekniğinde, ergimiş haldeki maden veya alaşım, kaplanacak yüzey üzerine küçük ve ince tanecikler halinde püskürtülür; bu yüzeye değince katılaşan tanecikler koruyucu bir maden tabakası meydana getirir.

Püskürtülecek madenin tabancaya veriliş şekline ve hamlacın cinsine (genellikle oksiasetilen hamlacı kullanılır) göre değişik kaplama şekilleri ayırt edilir. Maden ya tel haline gelerek hamlacın aleviyle sürüklenir (Schoop usulü) veya toz halinde verilerek hamlacın alevi tarafından emilir (Schori usulü). Daha az uygulanan bir usulde de, püskürtülecek maden daha önceden eritilerek çekim etkisiyle tabancaya gelir ve burada sıcak bir basınçlı hava akımı madeni ince tanecikler halinde püskürtür. Bu çeşitli püskürtme usullerinde, maden tellerinin boyutu ve bileşimi, tozların iriliği, hamlaç alevinin iyi ayarlanması (püskürtme sırasında madenin oksitlenmemesi için bu gereklidir), kaplama kalınlığının sabitliği ve kaplamanın gözenekli olmasını önlemek için üst üste vurluacak tabakaların düzgünlüğü ve özellikle kaplanacak yüzeyin yağını alma ve kumlama işlemleriyle iyice hazırlanması gibi noktalara dikkat etmek gerekir. Maden ve alaşımların çoğu ile uygulanabilen tabanca ile maden kaplama usulü, özellikle bir makinenin büyük boyutlu ve sökülmez parçalarının kaplanmasında çok elverişlidir. Bugün âletleri havanın ve tuzların aşındırıcı etkisinden korumak ve sıcakta oksitlenmeyi önlemek için daha çok çinko, kurşun, kalay, kadmiyum, alüminyum ve bronz kaplama uygulanır.

Vakumda maden kaplama için, havası boşaltılmış bir kap içinde maden ısıtılır; madenin buharları, vakum içine yerleştirilmiş kaplanacak eşyanın üzerinde çökelir. Böylece çökelen madenin kalınlığı çok azdır, aşağı yukarı birkaç mikron civarındadır; bu yüzden, kaplanacak yüzeyin çok itinalı olarak hazırlanması gerekir (mekanik veya elektrolitik temizleme). Madenî parçalara olduğu kadar plastik parçalara da uygulanabilen bu usul, yalıtkan bir maddenin yüzeyini iletken hale getirmek imkânı verir. Bu maden kaplama usulü sanayide, hem parçaları korozyona karşı korumak, hem dekoratif bir görünüş sağlamak, hem de yüzeysel niteliklerini (yansıtma, elektrik iletkenliği) artırmak amacıyle daha çok elektrik, elektronik veya optik âletlere (reflektörler) uygulanır.

— Tic. *Değerli madenler*'den yapılmış eşya üzerine madenin saflık derecesini gösteren bir damga vurulur. Bu iş için Darphane'de, eşyadan numune alınır. Bulunan maden miktarı, *ayar* adı verilen ölçüyle gösterilir. Altın için kullanılan ayarlar 22 (0,9166 oranında altın), 18, 16, 14, 12, 10, 8'dir. Gümüş için yaygın ayarlar binde 900, binde 800'dür.

◆ Sıf. Madenden yapılmış olan, madenî: *Bir gün, Suriye Posta Telgraf müdürlerine: Ufaklık gümüş ve maden paraları toplayınız, diye bir emir geldi* (F. R. Atay). ‖ Çeşitli madenlerin birleşmesinden meydana gelen ve gümüşe benzer bir alaşımdan yapılmış olan: *Maden diş.* (→ Bibliyo.) [LM]

MADEN, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Elazığ ili) ilçe merkezi şehir; 15 727 nüf. (1970). Dicle ırmağının yukarı çığırında, bu ırmağın sağ yamacında; yüksl. 1 100 m. Elazığ - Diyarbakır karayolu ve Kurtalan'da son bulan demiryolu hattı buradan geçer. Bazı kaynak ve haritalarda adı *Erganimaden*'dir. Elazığ'a bağlı ilçe merkezleri arasında en fazla nüfuslu olanıdır.

— *Maden ilçesi,* 939 km²; 37 249 nüf. (1970). Merkez ve Hazar bucakları; 43 köy. İlçenin iktisadî zenginliği çok eskiden beri işletilen bakır yataklarından ileri gelir. İlçe sınırları içinde Guleman'da da (yeni adı *Alacakaya*) zengin krom yatakları vardır. (M)

MADEN, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Gümüşhane ili, Bayburt ilçesi) bucak; 12 245 nüf. (1965); 21 köy. — *Bucak merkezi,* 261 nüf. (1965). Bayburt - Erzurum yolunun 20. km'si üzerinde; yüksl. 1 640 m. Çoruh vâdisinin iki tarafında yayılır. İki yaka birbirine köprü ile bağlanır. (M)

MADENBİLİM bls. i. Bk. MİNERALOJİ.

MADENCİ i. (*maden*'den *maden-ci*). Maden işleten veya maden ocaklarında çalışan kimse. ‖ Mineraloji ve metalürji ile uğraşan kimse. (M)

MADENCİLİK i. (*madenci*'den *madencilik*). Yeraltındaki madenlerin araştırılması, ocaktan çıkarılması, işletilmesi v.b. ile ilgili teknik ve usullerin bütünü. (Bk. MADEN [*Mad. oc. bölümü.*]) ‖ Madencinin yaptığı iş. (M)

MADEN dağları, Güneydoğu Toroslar'ın Fırat vâdisi doğusunda, Hazar gölü güneyinde yer alan kesimi. Adını güneydoğu eteğindeki Maden (Erganimaden) kasabasından alır. Boyuna bir vâdiyle ayrılan iki dizi halindedir. Kuzeybatıda Karaoğlan (2 225 m) ve Hazarbaba (2 285 m), güneydoğuda Akdağ ve Mihrap dağı. (M)

MADEN dağları (BOHEMYA). Bk. ERZGEBİRGE.

MADEN dağları (SLOVAKYA). Bk. SLOVENSKE RUDOHORİ.

Maden fakültesi (İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ), maden yüksek mühendisi yetiştiren, İstanbul Teknik üniversitesine bağlı fakülte (kuruluşu 1953). 1960-1961 Ders yılına kadar maden yüksek mühendisi yetiştiren fakültede 25 ekim 1961 tarihli Fakülte genelkurulu kararıyle, Metalürji, Jeoloji ve Petrol Yüksek Mühendisliği kürsüleriyle fakülteye bağlı olarak Arz Fiziği ve Hidrojeoloji enstitüleri vardır. (M)

MADENÎ sıf. (ar. *maᶜden*'den *maᶜdenî*). Madenden yapılmış: *Madenî küre.* ‖ Madene özgü olan: *Madenî bir parıltı. Yeni.* Madensel. ‖ *Madenî ses,* çın çın öten tiz ses.

— Sil. *Madenî kolçak,* okçuların sol, gladyatörlerin sağ kolunu koruyan madenî kolluk.

— Tab. tar. *Madenî parıltı,* kınkanatlılar, kelebekler gibi bazı böcekleri süsleyen parıltı. (Optik olaylardan [kıvrımların veya ince levhacıkların etkisi], ışığın ayrışmasından ileri gelir. Bazı bitkilerde görülen madenî parıltı da aynı sebeplere bağlanır.)

— Teknol. *Madenî yağ.* Bk. YAĞ.

◆ **Madeniyat** çoğl. i. *Esk.* Madenden yapılmış şeyler. ‖ Madenler. ‖ Maden bilgisi, mineraloji.

◆ **Madeniye** sıf. *Esk.* Madenî'nin dişili. Maden bilimiyle ilgili olan.

◆ **Madeniyun** çoğl. i. *Esk.* Maden bilimiyle uğraşan kimseler, maden bilginleri. (M)

Maden-İş federasyonu, madencilik kolunda faaliyet gösteren işçi sendikalarının meydana getirdiği Türk-İş'e bağlı birlik (kuruluşu 1958). Federasyon, merkezi Zonguldak'ta olmak üzere, Zonguldak Maden İşçileri, Zonguldak Maden Başçavuşları, Zonguldak Maden Kâtipleri, Tunçbilek Maden İşçileri, Ergani Bakır Madeni İşçileri, Armutçuk Maden İşçileri, Divriği Demir Çelik Kalkınma işçileri sendikaları tarafından kuruldu. Kuruluşun merkezi 1962'de Ankara'ya nakledildi. Federasyon 1970'e kadar 30 toplu sözleşme yaptı ve bu sözleşmelerden 80 000 işçi yararlandı. (M)

Maden-İş sendikası (TÜRKİYE), maden, madenî eşya ve makine sanayii alanlarında faaliyet gösteren işçileri bünyesinde toplayan DİSK'e bağlı işçi teşkilâtı (kuruluşu 1947). Merkezi İstanbul'da bulunan sendika 1967'ye kadar Türk-İş'e bağlıydı; bu tarihte meydana gelen bölünme sonucu DİSK'e geçti. Ankara, İzmir, Adana, Kocaeli, Karabük, Ereğli, Eskişehir, Bursa merkez şubelerine kayıtlı işçi sayısı 65 000'dir. (M)

MADENKIRMIZ bls. i. Bk. KIRMIZ.

MADEN KÖMÜRÜ bls. i. Bk. TAŞKÖMÜR.

Maden Kredi bankası A.Ş., madencilere kredi açmak için kurulmuş banka (kuruluşu 1957). Maden işleriyle uğraşan ortaklar tarafından kuruldu. Sermayesi 8 000 000 T.L.'dır. Yardım ve yatırım bankası niteliğindedir. Mevduat kabul etmez. (M)

MADENLİ sıf. (*maden*'den *maden-li*). İçinde maden bulunan.

— Elektr. *Madenli grafit fırça,* grafit tozu ile bakır veya başka bir maden karışımından yapılan fırça.

— ANSİKL. Elektr. *Madenli grafit fırçalar*'da büyük akım yoğunluğu bulunabilir ve özellikle bileziklerle alçak gerilimli üreteçlerde kullanılır. Ağırlıkları sebebiyle fırça yaylarının yaptığı basınç santimetre kare başına 200 ilâ 250 gr olmalıdır. Ayrıca kolektör mikalarının bakır levhaları aşmamasına dikkat edilmelidir. (L)

Maden Mühendisleri odası, maden mühendisliğinin çeşitli dallarına bağlı ve Türkiye sınırları içinde meslek ve sanatını ic-

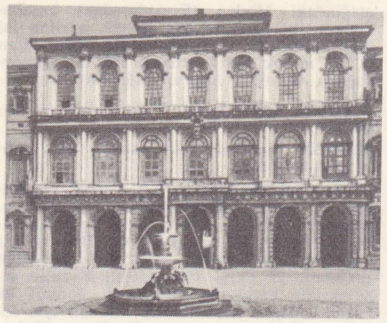

Carlo MADERNO
Barberini sarayı,
Roma

raya kanunen yetkili yüksek mühendis ve mühendisleri bünyesinde toplayan, tüzel kişiliği olan meslek teşkilâtı (kuruluşu 1954). Oda, mühendislik mesleğinin gelişmesiyle meslek mensuplarının hak ve yetkileri bakımından gerekli görülecek çalışmalarda bulunur; meslek çıkarlarıyle ilgili konularda resmî makamlarla işbirliği yapar. Odanın, maden, jeoloji, petrol, metalürji, seramik, cevher hazırlama mühendisliği alanlarında çalışan 1 600 üyesi vardır. Merkezi Ankara'dadır; Batman, Ergani, İstanbul ve Zonguldak'ta birer şubesi vardır. Oda tarafından iki ayda bir *Madencilik* ve haftalık olarak da *Maden ve Metal Haberleri* adıyle iki yayım yapılır; iki yılda bir bilimsel ve teknik kongreler düzenlenir. (M)

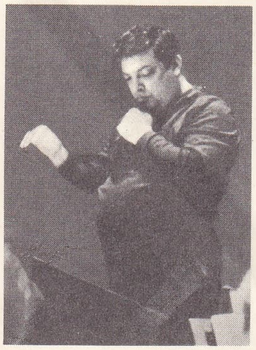

Brune MADERNA

MADENSEL sıf. (*maden*'den *maden-sel*). *Yeni.* Madene özgü olan. ‖ Bileşiminde maden bulunan. (*Eşanl.* MADENÎ.)[M]

MADENSİ sıf. ve i. Kim. *Eşanl.* AMETAL. (Bk. MADEN.)

MADENSİZLEŞME i. (*maden* > *madensiz* > *madensizleşmek*'ten *madensizleş-me*). Patol. Dokuları yapan madensel maddelerin normalden fazla miktarına boşaltımla atılması.

— ANSİKL. Gaube ve Albert Robin'in gösterdiği gibi her dokunun kendine öz, yapıcı bir madeni vardır; bunun fazlasıyle dışarı atılması dokunun tahribatına işarettir. Gelişim çağında, dokular kullanılarak attıkları miktardan daha fazla maden tutar; erişkin çağda bu iki miktar denkleşir; fakat herhangi bir sebeple dokunun çalışması bozulur veya yetersizleşirse, dışarıya atılma tutulmayı aşar. Her çeşit kaşeksi halinde yaşları ilerlemiş kişilerde bu durum olağandır. Sinir sistemi hastalıklarında fosfor ve magnezyum büyük miktarlarda atılır. Kemik hastalıklarında atılan, daha çok fosfat halindeki kalsiyum tuzlarıdır. Tüberküloz gibi bazı enfeksiyonlarda da yine kalsiyum tuzları, sodyum ve kalsiyum üratları atılır. Kansızlıkta ise, demir türevleri (pigmentler) v.b. atılır. Normal gebelikte, ananın dokuları daima kalsiyum ve magnezyum kaybeder. Fakat bu madensizleşme idrarda görülmez, çünkü ananın kaybettiği madenî maddeler embriyonun dokularının oluşmasına yarar.

Madenî maddelerin yaşamak için gerekli oluşumlarda oynadığı rol önemlidir: iyonların dengesi (kalsiyum, sodyum, potasyum); kemiklerin oluşumu (kalsiyum fosfat); hemoglobin'in oluşumu (demir) v.b. gibi. Madensizleşmenin önünü almak için fosfatlar ve gliserofosfatlar, çeşitli organik bileşikler v.b. gibi uygun madenî maddeler verilir. Fakat bilinmesi gerekir ki, bu gibi sunî maddelerin özümlenmesi ve dolayısıyle de kullanılışı azdır. Bundan ötürü, bu gibi tedavi tedbirlerinin pratik önemi sınırlıdır. (L)

MADENSUYU bls. i. Ted. İçinde erimiş mineral maddeler bulunan ve tedavi amacıyle kullanılan su.

— ANSİKL. Çağdaş hidroloji, *madensuyu* için son zamanlara kadar geçerli olan kimyasal sınıflandırmada çok kesin olmamakla beraber bazı değişiklikler yaptı ve radyoaktivite, nadir maden veya gazlar, asit-baz dengesi v.b. gibi fizik nitelikleri esas aldı. Sıcak ve soğuk madensuları arasında bileşim bakımından fark yoktur; ama genellikle sıcak sular (ılıca-kaplıca), banyo yapmak için; soğuk sular, içmek için kullanılır. Sıcak madensularının kaynağı volkaniktir. Bu suların temas ettiği kayalar lavların tesiriyle ısınır ve bileşimindeki su açığa çıkar; aynı ısının etkisiyle eriyen maddeler, özellikle bu kayaların bileşiminde bulunan silikatlar, sıcaklığa ve çözülen maddelerin cinsine göre belli bir oranda suya karışır. Madensuları için her bakımdan (kimyasal bileşim, tedavi özellikleri, içindeki madenler) mükemmel bir sınıflandırma yapmak imkânsızdır. Fakat genel olarak bu sular yedi gruba ayrılır:

1. *kükürtlü sular,* sıcak veya soğuk olarak, özellikle romatizmalara, boğaz ve deri hastalıklarına karşı kullanılır;

2. *tuzlu sular,* raşitizme ve bazı dölyatağı fibromlarına karşı kullanılır;

3. *alkali sular,* mide, karaciğer v.b. hastalıklarında kullanılır;

4. *arsenikli sular,* bazı nekahat ve asteni hallerinde tavsiye edilir;

5. *kalsiyumlu ve magnezyumlu sular,* damla, sidik yolu ve böbrek hastalıklarında tavsiye edilir;

6. *demirli sular,* kansızlıklara karşı kullanılır;

7. *belirsiz sular,* özellikle fizik nitelikleriyle etkili olur.

● *Eski çağlarda maden veya banyo suları.* Yunanlılar bu suların kaynağını ilâhî bir sebebe bağlıyorlardı. Aesculapius tapınakları ile bunlara bağlı hasta bakım yerlerinin yakınında böyle kaynaklar vardı; şüphesiz bunlar tedavi amacıyle kullanılıyordu. III. yy.dan sonra Yunanistan'da hastaların ve hoşça vakit geçirmek isteyenlerin toplandıkları su şehirlerine rastlanır. Bu sulara çok düşkün olan Romalılar ise gerek İtalya'da, gerek Galya'da hemen hemen bütün kaynakları kullanmışlardır. O çağlarda kaynak tanrıları için âyinler yapılır, para bağışlanır, kurban kesilir, iyileşen vücut kısımlarını temsil eden adaklar sunulurdu. Eskiler, madensularını bileşimlerine göre oldukça doğru olarak sınıflandırmış ve tecrübeyle bu suların ne etkiler yaptığını bulmuşlardır. Kısa zamanda su şehirleri eğlence, hattâ kumar ve sefahat yerleri haline gelmiştir.

● *Türkiye'de madensuları.* Türkiye, sıcak ve soğuk madensuları bakımından çok zengin-

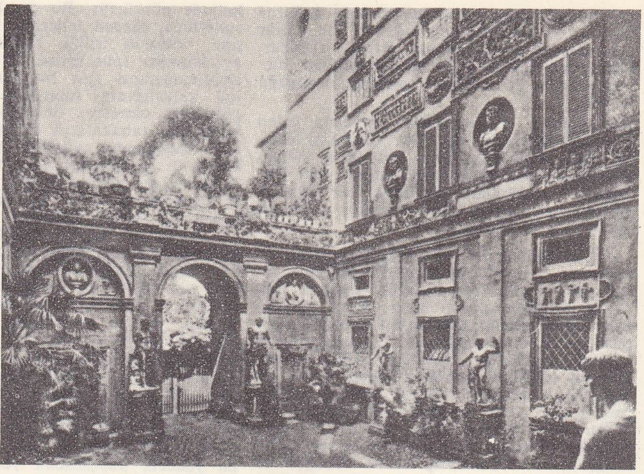

Carlo
MADERNO
Roma'daki
Matteri
sarayının
avlusu

MADHYA PRADEŞ

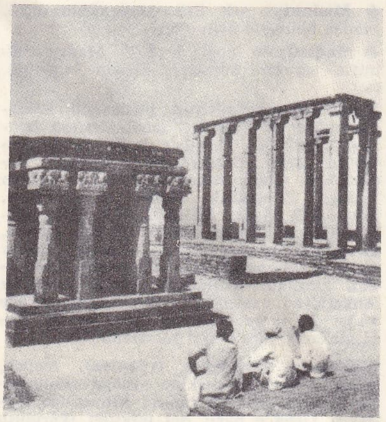

Sanchi'de
eski budist
mimarîsinden örnekler

Sanchi'de
modern bir
budist mabedi

MADISON
Wisconsin üniversitenin bir görünüşü

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano; LAROUSSE; Encyclopedia Americana

dir; 1965'e kadar 1 500'den fazla madensuyu kaynağı tespit edilmiştir.

Türkiye'deki bellibaşlı bazı soğuk ve sıcak madensuları:

1. *Afyonkarahisar madensuyu.* Afyon şehrine 23 km mesafede, Gazlıgöl civarındadır; Kızılay tarafından işletilir; içinde çeşitli tuzlar, bol miktarda serbest karbon dioksit bulunur; mide, karaciğer, böbrek hastalıklarına iyi gelir;

2. *Kisarna madensuyu* (Trabzon). Soğuk kaynak suyudur (15°C); içinde bol miktarde serbest karbon dioksit (litrede 1 050 mgr), sodyum, kalsiyum, kükürt tuzları bulunur; mide, karaciğer, böbrek ve kum hastalıklarına iyi gelir;

3. *Tuzla içmeleri.* İçilmesi kolay, müshil madensularıdır; içinde kükürt, sodyum, kalsiyum, magnezyum bileşikleri boldur; radyoaktivitesi 1 milimikro curie'dir; karaciğer, öd yolu, mide, bağırsak hastalıklarına iyi gelir; tenya, oksiyür, askarit, trikosefal gibi asalak kurtları düşürür. Bk. İÇMELER.

4. *Yalova kaplıcaları.* Madensuyunun sıcaklığı 66°C, kaynağı çok gürdür (1 dakikada 1 200 litre); litrede 1,5 gr çeşitli tuzlar (sodyum, kalsiyum ve kükürt) bulunur; radyoaktivitesi 2 milimikro curie'dir; banyo olarak kullanılır; eklem, sinir ve kas romatizmalarına, şişmanlık ve damla gibi metabolizma bozukluklarına, kadın hastalıklarına, sidik yolu hastalıklarına iyi gelir;

5. *Bursa kaplıcaları* (Bademlibahçe ve Çekirge). 1 km^2'den geniş bir alana yayılmış pek çok kaynaktan çıkan sıcak madensuyu halindedir; Çekirge vakıf kaynağının sıcaklığı 45°C, verimi dakikada 600 litre, bir litredeki maden tuzu (sodyum, kalsiyum, magnezyum, kükürt) 1 gr'dan azdır; ayrıca litrede 57 mg serbest karbon dioksit bulunur; radyoaktifliği kuvvetlidir (2,6 milimikro curie).

Bursa'daki diğer önemli kaynaklar: *Kükürtlü* (77°C sıcaklık, 120 lt/dk. verim, litrede 1,4 mgr kükürtlü hidrojen, 90 mgr karbon dioksit, bol miktarda sodyum, kalsiyum bileşikleri ve çok az arsenik; radyoaktifliği 0,18 milimikro curie); *Yenikaplıca* (84°C sıcaklık, 500 litre/dakika verim; litrede 1,5 gr çeşitli tuzlar, 270 mgr karbon dioksit, bol miktarda kükürt; radyoaktifliği 0,23 milimikro curie); *Karamustafa* (85°C sıcaklık, 250 litre/dakika verim, maden bakımından zengin [sodyum, kalsiyum, kükürt], çok az arsenik; radyoaktifliği çok kuvvetli, 5,54 milimikro curie);

6. *Gönen kaplıcaları.* Bk. GÖNEN.

7. Bk. KIZILCAHAMAM KAPLICALARI.

8. *Çeşme ılıcaları.* Birbirine yakın 58 kaynak, ayrıca deniz içinde 28 kaynaktan meydana gelmiştir; sıcaklık 50-62°C, suyu tuzlu; radyoaktifliği 1,3 - 6,2 milimikro curie arasındadır. (ML)

MADEN tepeleri, ital. **Colline Metallifede,** Ön Apenninler'de (İtalya) tepeler grubu. Toscana'da, Tiren denizi yakınında; 1 059 m. Adlarını piritlerinin zenginliğinden alan Maden tepeleri, komşu Massa Marittima ve Piombino sanayilerine linyit sağlar. (L)

Maden Tetkik ve Arama enstitüsü (MTA), yeraltı servetlerini arayıp çıkarmak, bunlardan işletilmekte olanları daha verimli duruma getirmek, bu alanda inceleme ve araştırma yapmak, faaliyet konusuyle ilgili elemanları yetiştirmek üzere kuruldu (1935). Bugün Enerji ve Tabiî Kaynaklar bakanlığına bağlı, tüzel kişiliğe sahip, özel hukuk hükümlerine tabi kamu iktisadî teşebbüsüdür. Görevleri: her türlü maden, sınaî hammadde ve enerji kaynaklarını aramak; bunların jeolojik, jeoşimik ve jeofizik incelemelerini yapmak; jeolojik haritaların hazırlanması için gerekli araştırmaları devam ettirmek; petrol konusunda jeolojik arama yapmak; her türlü taş, fosil, maden, petrol, su gibi maddeler üstünde fiziksel, kimyasal, optik, mineralojik, petrografik, rontgelojik, uranolojik, paleontolojik tahliller yapmak; Enerji ve Tabiî Kaynaklar bakanlığınca verilecek görevleri yerine getirmek; özel teşebbüse ait ruhsatlı veya imtiyazlı demir, kömür, bakır, kurşun, çinko, civa, antimon, krom, manganez, bortuzu, lületaşı, flüorit, fosfat gibi madenleri (masrafları teşebbüs sahibine ait olmak üzere) mukavele yaparak aramak ve bunların fizik etütlerini yapmak. Enstitünün başında bir genel müdür ve bunun yardımcısı bulunur. Müdürler encümeni, 100 000 lirayı aşan alım ve satımlarda karar verir, kurumla ilgili davaları takip eder; toplanması mümkün olmayan alacakları karara bağlar; yıllık iş programını, bütçeyi, kadroyu, bilançoyu, çalışma raporunu ve iş programını bakanlığa göndermeden önce inceler. Enstitünün denetimi, biri Maliye, diğeri Enerji ev Tabiî Kaynaklar bakanlığına bağlı iki denetçi tarafından yürütülür.

Danışma birimleri: Fen heyeti, Müşavirlik, Hukuk müşavirliği, Müfettişlik ve Savunma sekreterliğidir. Esas birimler: Jeoloji şubesi, Maden Etüt şubesi, Teknik Ameliyeler şubesi, Araştırma ve Geliştirme şubesi, Laboratuvarlar şubesi ve Fennî dökümantasyon şubesidir. Umumî kâtiplik, Personel şubesi ve Genel Muhasebe şubesi de yardımcı birimleri meydana getirir. (M)

James MADISON'un malikânesi Orange «Montpelier», County Virginia (A.B.D.)

MADER i. (fars. *māder*). *Esk.* Ana, anne: *O bedbahtın nasıl evlâdı hiç gitmezse yanından; / Nasıl çıkmazsa mâder, öksüzün bir def fuâdından* (M.Â. Ersoy). || *Maderbe-hata* («anadan hatalı»), piç: *Bir memlekette ki ilel-i efrenciye ve sıbyan-ı mâderbe-hata başağrısı, hayvana yavrusu kadar kesrette bulunur* (Namık Kemal). || *Mader-ender,* üvey ana.

◆ **Maderane** zf. *Esk.* Anaya yakışır surette: *Ah o dallardaki fütur-ı derun, / Onların tavr-ı serzenişkârı / Onların mâderâne ekdarı* (Cenab Şahabeddin).

◆ **Maderî** i. *Esk.* Annelik. || Anne tarafından akrabalık: *Âl-i Osman'ın cedd-i mâderîleri...* (Naima). || *Maderî aile,* analık ocak.

◆ **Maderiyet** i *Esk.* Analık: *Şefkat-i mâderiyet hasebiyle izhar-ı terahhum edip...* (Naima).

◆ **Madernamî** blş. sıf. *Esk.* Anasanlı.

◆ **Maderzad** blş. sıf. *Esk.* Doğuştan, anadan doğma: *İlm-i resmîyi tenezzül mü eder tahsile / Kisbe mevkuf değildir şeref-i mâderzâd* (Nabi). *Edersin gerçi bir derde tabibim bin deva amma / Cunun-ı ehl-i aşk olunca mâderzâd neylersin* (Bahayi). || *Âma-yı maderzad,* doğuştan, anadan doğma kör: *Ben ol ulvi-nijad-ı himmetim âma-yı mâderzâd / Ki kûhl-i çeşm olur Yakub gerd-i kârbanımdan* (Pelaslı Galib). || *Cani-i maderzad,* anadan doğma cani, cani yaradılışlı. || *Lisân-ı maderzad,* anadil. (M)

MADERNA (Bruno), 1963'te alman yurttaşı olan italyan bestecisi ve orkestra şefi (Venedik 1920). Bustini Malipiero ve Scherchen'in öğrencisiydi; Venedik'te, Darmstadt'ta, Milano'da ders verdi. Orkestra yöneticisi olarak, Avrupa'da çağdaş müziğin yayılmasına çalıştı. Besteci olarak Onikitoncular okulunun üyesidir. Yönettiği Milano stüdyosunda deneysel nitelikte bazı eserler hazırladı. Başlıca eserleri: *Giriş ve Passacaille* (1947); *Kompozisyon I ve II* (1950), *İmprovisation I ve II* (1952), piyano, flüt, obua (1962) için konçertolar, bir *Requiem;* on bir (1954) veya on üç çalgı için *Serenat'lar;* elektronik parçalar (*Notturno,* 1955; *Syntaxis,* 1956; *Continuo,* 1957; *İnvenzione su una Voce,* 1960; *Serenato III,* 1961). [L]

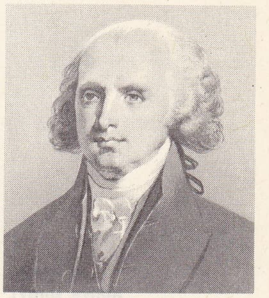

James MADISON
Gilbert Stuart'ın eseri
Cabinet des Estampes, Paris

MADERNO (Carlo), italyan mimarı (Capolago, Ticino yakınları 1556 - Roma 1629). Salviati sarayının yapımında çalıştı; sonra Strozzi, Mattei (1598-1618), Chigi saraylarında, Colonna meydanında, Barberini sarayında (bu binayı daha sonra Bernini değiştirdi) görev aldı. Paulus V tarafından San Pietro bazilikasını bitirmekle görevlendirilen Maderno, Bramante ve Michelangelo'nun planlarını bir yana bıraktı ve sahın'a iki kemer gözü ekleyerek yunan haçını latin haçına çevirdi. Maderno, Vignola mimarîsine (Santa Suzanne [1603], Sant'-Andrea della Valle [1608], Santa Maria della Vittoria [1608-1620]) uygun olarak birçok roma kilisesinin planlarını yaptı. (L)

MADERO (Francisco İgnacio), meksikalı siyaset adamı (San Pedro de las Colonias 1873 - Mexico 1913). İngiliz şirketlerinin adamı olan Madero, köklü sosyal reformlardan yanaydı ve Amerika'nın desteklediği general Diaz'ın hasmıydı. 1911-1913 Arasında cumhurbaşkanı oldu; görevinden uzaklaştırıldı ve öldürüldü. (L)

MADERŞAHÎ blş. sıf. (fars. *māder* ve *şāh'*-tan *māder-şahī*). Sosyol. *Esk.* Anaerkil*. *Zt.* PEDERŞAHÎ. (M)

MADG veya **MAZG** i. (ar. *madġ*). *Esk.* Çiğneme. || *Madg etmek,* çiğnemek. (M)

MADHESİ i. Leng. Bhodpuri dilinin alt lehçesi. (L)

MADHVA, XIII. yy. hint düşünürü. Kutsal hindu metinleri üstüne sanskritçe açıklamalar yazdı; bu alanda otorite sayılır. (L)

Madhyamika, Nagarcuna tarafından I.-II. yy.da kurulan buddhacı felsefe okulu; her şeyin boş olduğu görüşüne dayanan öğ-

«Santa Sistino madonnası
Raffaello'nun eseri
Dresde müzesi
(bütün ve detay)

Foto. Encyclopedia Americana; Hanfstaengl-Giraudon (LAROUSSE)

MADRAS
Adliye sarayı

1857'de kurulan **MADRAS** üniversitesinin bir binası

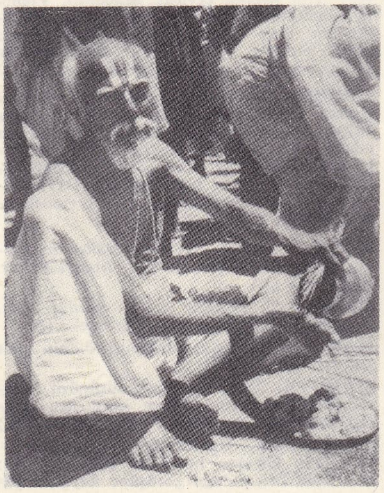

MADRAS'ta bir mabette fakir

madras

retisi birçok parlak yorumcu yetiştirdi. (L)

MADHYA PRADEŞ, Merkezî Hindistan'da eyalet; kuzeyde Üttar Prades, kuzeydoğuda Bihar, doğuda Orissa, güneydoğuda Andhra Pradeş, güney ve güneybatıda Bombay, batı ve kuzeybatıda Racasthan ile sınırlıdır; 1 kasım 1956'da yeniden teşkilâtlanan Madhya Pradeş Hindistan'ın ikinci büyük eyaletidir (443 410 km²); eski Madhya Bharat, Vindhya Pradeş ve Bhopal eyaletleriyle, Racasthan'ın Sironj bölümünü ve hindu dili konuşulan eski Madhya Pradeş eyaletini kapsar; 32 394 000 nüf. Merkezi Bhopal, 223 000 nüf. Son, Mahanadi, Narbada ve Wardha ırmaklarının suladığı Madhya Pradeş, dağlar ve yaylalardan meydana gelir. Kuzey rüzgârlarının etkilediği yağış oldukça fazladır. Ormanlar geniş bir yer kaplar. Hindistan'ın en değerli keresteleri buradaki ormanlardan elde edilir. Bölge, maden yatakları yönünden zengindir: kömür, demir, boksit, manganez, bakır. Ayrıca mermer, kireçtaşı ve kumtaşı ocakları vardır. Madhya Pradeş'in ekonomisi, her şeyden önce tarıma dayanır. Nüfusun yüzde 78'i tarımla uğraşır. Başlıca ürünler buğday, pirinç, hint darısı, baklagiller, yağ çıkarılan bitkiler (keten tohumu, yer fıstığı ve susam gibi), pamuk, tütün ve şekerkamışıdır. İplik bükme, dokumacılık ve dericilik gibi yerli sanayinin yanı sıra Hindistan'ın ilk matbaa makineleri fabrikası (1949) ve bir milyon ton kapasiteli bir çelik fabrikası kurulmuştur. Demiryolu ve havayolları şebekesi, eyaleti ülkenin diğer kısımlarına bağlar. Nagpur, Jutbulpore ve Bhopal eyaletin başlıca demiryolu ve havayolu merkezleridir.

Çoğu köylerde yaşayan halk, Aborigin'ler ve sonradan yerleşenlerin soyundan gelenler olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Madhya Pradeş, hindistan eyaletleri içinde okuma - yazma oranı en düşük (yüzde 13,5) olanlardan biridir. 1923'te kurulan Nagpar üniversitesi 21, 1946'da kurulan Sangor üniversitesi ise 20 koleji kapsar.

Eyalet, bir eyalet başkanı, Bakanlar konseyi ve 288 üyelik bir yasama meclisiyle yönetilir. Her birinin başında bir komisyon üyesi bulunan yedi idare bölümüne ayrılan Madhya Pradeş'te önemli bir kültürün kalıntıları vardır. Sanchi ve Bharhut'taki buddha'cı stupalar, Bhilsa ve Bagh yakınlarında, kaya parçalarından yapılmış tapınaklar, Mandasor yakınındaki yekpare taştan sütunlar ve Gwailor'da Ortaçağdan kalma kale, ülkenin zengin geçmişinin birer parçasıdır. Madhya Pradeş XVII. yy. başlarında Moğolların hâkimiyeti altına girdi. XVIII. yy.da Maratha'ların eline geçti. İngiltere Madhya Pradeş'i ayrı ayrı antlaşmalarla ele geçirdi ve 1861'de tek bir eyalet halinde teşkilâtlandırdı. 1903'te Berar'ın katılmasıyle, Merkezî Eyaletler ve Berar, 1950'de Hint cumhuriyetine bağlı bir eyalet haline getirilerek Pradeş adını aldı. (M)

MADİA i. Anayurdu Şili olan bileşikgiller cinsi. (Sabunculukta kullanılan koyu renkte, kurutucu bir yağ veren tohumları için bazı türleri [*Madia satira, M. Molina*] Avrupada yetiştirilir. Bunlar aynı zamanda süs bitkisi olarak da kullanılır.) [L]

MÂDİH sıf. (ar. *medh*'ten *mādih*). *Esk.* Öven, metheden. (M)

MADİK i. (ermenice k.). Fiske vurularak oynanan zıpzıp oyunu: *Çocuklar madik oynuyorlar.* || *Argo.* Hile, dalavere, düzen. || *Madik atmak* (*etmek* veya *oynamak*), hile yapmak: *Yutulunca madik ettiniz diye çıngar çıkarır* (Ahmed Rasim). *Melûn Tevfik bize madik oynamış* (R. N. Güntekin).

◆ **Madikçi** i. *Argo.* Hilekâr, hileci. (M)

MADİL sıf. Bk. MADUL.

MADİ'LER, Nil asıllı zenci kabilesi; Uganda'da yaşayan Madi'ler, kabiliyetli tarım işçileridir. (L)

MADİN (Henri), fransız bestecisi (Verdun 1698 - Versailles 1748). 1730'da Tours katedralinin, 1737'de Rouen katedralinin kapella yöneticisi, 1738'de kraliyet kapellası müzik yöneticisi, 1744'de Campra'nın yerine sarayın müzik yönetmeni oldu. 4 Sesli üç missa (1743-1747) ve *Traité de Contrepoint Simple ou du Chant sur le Livre* (Basit Kontrapunto veya Kitap Üzerinde Şarkı) adlı bir inceleme yayımladı (1742). [L]

MADİNGU, Kongo Brazzaville'de kasaba, Niari - Buenza bölgesinin idare merkezi, Niare vâdisinde (ırmağın sol kıyısında), demiryolu hattı yakınında. Ticaret merkezi. (L)

MADİO EN. Bk. MADİUN.

MADİOU (Thomas), haitili tarihçi (Port-au Prince 1814-ay.y. 1884). İlk Haiti tarihini yazdı. Üç cildi 1848'de, dördüncü cildi 1906'da yayımlanmış olan bu eser, devrim dönemini anlatan değerli bir kaynaktır. (L)

MADİSON i. Kuzey Amerika'da çıkan bir dansın adı. (L)

MADİSON, Wisconsin eyaletinin ve Dane idare bölgesinin merkezi, eyaletin güney kısmında, Milwaukee'nin 133 km batısında, deniz seviyesinden 260-290 m yükseklikte; 126 706 nüf. Bir tarım ve sütçülük bölgesinde bulunan Madison'da et, süt, döküm, tarım âletleri, kimyasal gübre, kâğıt ve teneke kutu, şişe kapağı, hastahane gereçleri, otomobil parçaları v.b. fabrikaları vardır. (M)

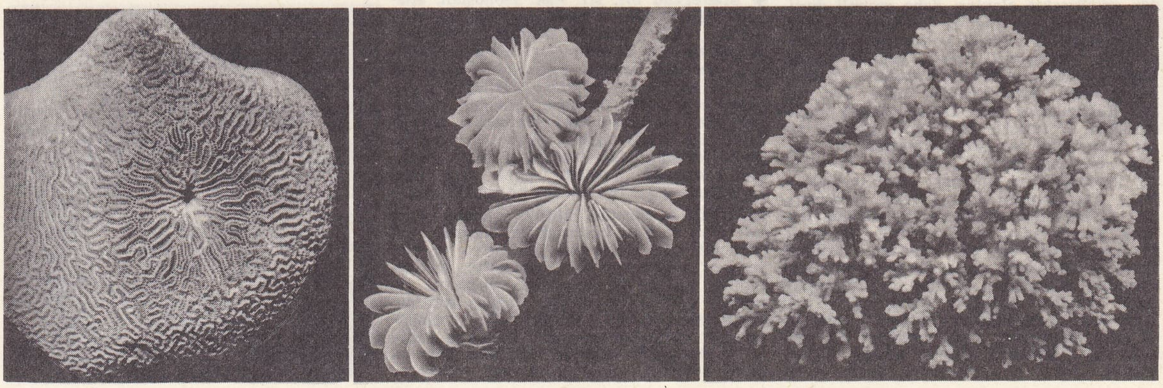

madreporlar
soldan sağa:
dalgalı sularda yaşayan büyük polip öbeği;
tek yaşayan madreparlar;
durgun sularda yaşayan dallı polip öbeği

Foto. Dizionario Enciclopedico italiano; Encyclopedia Americana; Mainbourg-Rapho, X (LAROUSSE)

MADİSON, A.B.D.'de (Montana) selsuyu, Missouri'nin ana kollarından biri; Yellowstone millî parkında doğar ve Gallatin'in aşağı kesiminde son bulur; 280 km. (L)

MADİSON (James), A.B.D.'nin 4. cumhurbaşkanı (Port Conway, Virginia 1751-Montpellier, Orange yakınları, Virginia 1835). Şimdiki Princeton üniversitesinde okudu, sonra amme hukuku ve ilâhiyat öğrenimi yaptı, fakat hukukçu veya rahip olmayı düşünmedi. Buna karşılık ingiliz sömürgelerinde gittikçe gelişen devrimci görüşleri benimsedi. 1774'te Orange idare bölümünün devrim komitesine seçildi; 1776'da, Müttefik sömürgeler meclisinden, sömürgelerin bağımsızlığını talep eden Virginia kongresine delege oldu. 1779'un sonlarına doğru, Millet meclisi tarafından Müttefik sömürgeler meclisi üyeliğine getirildi; meclisin en genç üyesi olmasına rağmen komite çalışmalarına başkanlık etti. İspanya ile bir anlaşma yapmağa çalışan Başkan John Jay adına, Mississippi ırmağının doğusundaki ingiliz toprakları üstünde amerikan isteklerini destekleyen ve ırmağın aşağı kısımlarından İspanyollara ait topraklara deniz yoluyle ulaşım hakkı isteyen bir kanun tasarısı hazırladı. Fransız-amerikan ittifakını kuvvetle destekleyen Madison, Benjamin Franklin'i, fransız düşmanı saldırılara karşı savundu. Hükümetin gelirini arttırmak, ticareti düzenlemek ve bir federal ülke meydana getirmek yolunda yaptığı çalışmalar üzerine, 1786'da Annapolis ve 1787'de de federal bir hükümet anayasası taslağı hazırlayan Philadelphia kongrelerine çağırıldı. Bu sırada federalizmi benimsemeyen James Monroe'ya karşı Temsilciler meclisi üyeliğini kazandı, 1789'da Haklar tasarısını hazırlayarak sekiz yıllık görevine başladı. 1794'te, millî haklardan vaz geçmek anlamına geldiği gerekçesiyle, İngiltere ile barış yapılması teklifine karşı koydu. 1801'de başkan Jefferson'ın sekreteri oldu, Louisiana topraklarının ele geçirilmesinde önemli bir rol oynadı. 1809'da Jefferson'ın kuvvetli desteği sayesinde cumhurbaşkanı seçildi. Kendi partisi tarafından yönetilen âsi Kongre'nin başına geçti. Madison'ın cumhurbaşkanlığına seçildiği yıl, A.B.D. ile İngiltere arasındaki ilişkiler buhranlı bir dönemdeydi. Madison, yönetimi ele aldığı ilk yıllarda özellikle dışişleriyle ilgilendi, ayrıca başarısız Robert Smith'in devlet sekreterliği görevini de yüklendi. İngiltere'ye karşı 1812'de açılan ve başarısızlıkla sonuçlanan savaştan sonra gözden düştü. Aynı yıl şiddetli muhalefete rağmen yeniden cumhurbaşkanı seçildi, çok kişi tarafından istifaya zorlandı, fakat barıştan sonra bir süre için halkın sevgisini yeniden kazandı. Savaş sonrası dönemde endüstrinin gelişmesi yolunda çaba harcadı ve yeni bir milliyetçi program uygulamağa yöneldi. Emekli olduktan sonra Montpellier'ye çekildi ve buradan hemen hemen hiç ayrılmadı. Hayatının sonuna kadar eğitim, kölelik ve tarım meseleleriyle ilgilendi. Amerikan sömürgecilik derneğinde etkili oldu. Monroe öğretisini benimsetmeğe çalışanların önderiydi. 1829-1830 Arasında Virginia üniversitesine rektör seçildi. (M)

MADİUN veya **MADİOEN,** İndonezya'da şehir, Cava adasının ortasında; 90 800 nüf. Demiryolu atelyeleri. Pamuk iplikçiliği. Kereste sanayii. (L)

MADİYAN i. (fars. *mādiyān*). *Esk.* Kısrak.

— Teşk. tar. *Mâdiyanı hassa,* Osmanlı imparatorluğunda, saraydaki kısrak bakıcılarına verilen ad. (Has ahır teşkilâtı arasında bulunan bu bakıcılar aynı zamanda *Yund oğlanları*'ndan idiler.) [M]

MADLEN i. (fr. *madeleine*). Şeker, kakao ve kakao yağıyle yapılan sert çikolata. (Diğer çikolatalardan farkı, az şekerli ve sütsüz oluşudur.) [M]

MADLER (Johann Heinrich VON), alman astronomu (Berlin 1794 - Hannover 1874). W. Beer ile bir Ay haritası hazırladı (1834-1836). Dorpat rasathanesini yönetti (1840-1856); özellikle çift yıldızlarla ilgilendi. (L)

MADOERA. Bk. MADURA.

MADOG, galyalı önder, Edward I'in hâkimiyetine karşı 1294'te millî bir ayaklanma başlattı; ayaklanma başarıya ulaşamadı. (L)

MADON, Fransa'da Lorraine'de ırmak, Moselle'in kolu (sol kıyı); 90 km. Mirecourt'dan geçer ve Prut - Saint - Vincent'da son bulur. (L)

MADONİE dağları, İtalya'da kalkerli dağlar gurubu, Sicilya'da, adanın kuzey yamacında; batıda Torto ırmağıyle, doğuda Salso ırmağı arasında. Madoni dağları, Etna'dan sonra Sicilya'nın başlıca kütlesidir. Dorukları düzleşmiştir ve en yüksek noktası 1 977 m'dir. (L)

MADONNA i. (ital. k.). İtalya ve İspanya'da, sokakta bir göze yerleştirilmiş meryemana heykelciği. ‖ Meryemana resmi: *Raffaello'nun, Fra Angelico'nun madonnaları.* ‖ Meryemana: *Madonna'ya dua etmek.*

— G. santl. Bk. MERYEMANA. (L)

MADONNİNA i. Meryem imajına göre yapılmış olan eski para. Papalık devletlerinde, Ceneviz'de, Mantova'da, Bologna'da kullanılırdı. (L)

MADOQUA i. Uzun yumuşak tüylü, açık kızıl renkte antilop türü; Doğu ve Batı Afrika'da yaşar. (*Salt madokası* veya *dik-dik* Somali kıyısından Habeşistan yaylalarına kadar yaygındır. Gevişgetirenler takımının antilopgiller familyasından.) [L]

MADOU (Jean-Baptiste), belçikalı taş basmacı ve ressam (Brüksel 1796 - Saint-Josseten - Noode, Brüksel 1877). Gavarni tarzında çalıştı; ülkesinde romantik anlayışın temsilcisi oldu. (L)

MADRABA i. Spor. At yarışlarında ve konkurhipiklerde (engelli binicilik yarışmaları) binicilere verilen nizamî kiloyu tamamlamak üzere eyere veya eyerin altındaki örtüye takılan kurşun levhalar. (M)

MADRABAZ i. (fars. *maṭrāḳ-bāz,* değnekle oynayan'dan veya yun. *matrapazis*'ten). Hayvan, balık, sebze, meyve v.b. malları bulunduğu yerden alarak toptancıya satan kimse.

— Denizc. *Esk. Madrabaz kayığı,* osmanlılar zamanında ığrıp ve dalyanları dolaşarak ucuz fiyata balık satın alan madrabazın bindiği kayık. (Bu ad, kayığın bir özelliğinden değil, sadece içindeki madrabaz dolayısıyle kullanılırdı.)

◆ **İ.** ve Sıf. *Mec.* Hilekâr, müşteriyi aldatan (esnaf): *Bu işin düşkünlerini sevgilileriyle kavuşur gibi han odalarında bu madrabazlarla buluşup saatlerle dertleşerek hesap düzenlemekten alıkoymak kabil olamaz* (H. R. Gürpınar). *Zaten manzarayı bozuk ve dumanlı gösteren yalnız camların buğulanması değil, bunlar kusurlu, adi camlardır, köy evi camları! Madrabazlar öylelerini köylere satarlar* (R. H. Karay). *Madrabaz adam.*

◆ **Madrabazlık** i. Madrabaz olma hali, madrabazca davranış: *Adamın işi gücü madrabazlık, doğru dürüst çalışmıyor.* (M)

MADRA dağı, Ege bölgesinde, Bergama'nın kuzeyinde ve Ayvalık'ın doğusunda dağ (yüksl. 1 338 m). *Madra* adı, Edremit ve Bakırçay ovalarıyle Ayvalık çevresi arasında bulunan dağların tümü için de kullanılır. Güneybatıda Kozak dağı da (1 051 m) buna eklenir. Granit kütlesi, eski şistlerin çevresinde neojen göl tortulları, lav ve tüfleri. Fıstıkçamı ve karaçam koruları. Balıkesir - Soma demiryolu bu dağların doğu kenarından, Ayvalık - İzmir karayolu da batı eteğinden geçer. (M)

MADRAN dağı, Ege bölgesinde (Menteşe yöresi), Büyük Menderes vâdisinin güneyinde dağ kütlesi. Batıda Çine suyu, doğuda Akçay vâdileriyle sınırlanır. En yüksek tepesi Madranbaba dağı (1792 m). Dağın yapısında Saruhan - Menteşe eski kütlesinin billûrlu şistleri hâkimdir. (M)

MADRAS i. (kumaşın dokunduğu *Madras* [Hindistan] şehrinin adından). Tekst. Çözgüsü ipekten ve atkısı pamuktan olan kumaş; özellikle mendil, boyun atkısı veya eşarp yapımında kullanılmak üzere canlı renklerde veya çubuklu olarak dokunur. ‖ Bu kumaştan yapılan ve birkaç düğümle bağlanan başörtüsü. (L)

MADRAS, Hindistan'da şehir, Madras eyaleti'nin merkezi, Coromandel kıyısının başlıca limanı; 1 864 000 nüf. Şehir birbirinden kesinlikle ayrı mahallelere bölünmüştür: idarî semt Fort Saint George; limanın batısındaki ticaret kesimi George Town; kuzeyde ve batıda sanayi semtleri; güneyde ve güneybatıda konut semtleri. Madras, Bombay, Kalküta ve Kolombo'ya demiryoluyle doğrudan doğruya bağlanan ve iyi donatılmış geniş sunî limanı ile havaalanı (Minambakkam) olan bir ticaret merkezidir. Liman, Dekkan yaylalarının pamuk ve yerfıstığı ile, deri, tütün, mika ve magnezyum ihraç eder. Sanayi, transit geçen ürünlerin bir kısmını işler: metalürji; makine yapımı; kimya sanayii; özellikle de sayısız pamuklu fabrikaları ve Hindistan'ın başlıcsa sepi yerleri. Üniversite merkezi olan Madras'ta, sanayi ile bağlantılı olarak çalışan birçok teknik araştırma enstitüsü vardır.

Müzede (1854) Amaravati bölgesinden gelen buddha kabartmalariyle (M. Ö. II. yy. - M.S. III. yy.) dravid üslûbunda bir tunç eserler koleksiyonu yer alır.

— Tar. Karnatik hükümdarının toprakları üzerinde (1639) İngiliz Hindistan şirketinin bir ticaret acentası olan Madras, 1653'te başkanlık şehri haline getirildi. Moğol birlikleri tarafından kuşatılan (1702 ve 1741'de), ama alınamayan şehri, La Bourdonnais 1746'da ele geçirdi. Dupleix şehre bir garnizon gönderdi. 1748 Antlaşmasıyle İngiltere'ye geri verilen Madras'a Lally - Tollendal hücum etti (aralık 1758); ama albay Lawrence'ın direnmesi, Fransızları geri çekilmek zorunda bıraktı (şubat 1759). Maisur racası Haydar Ali, 1767-1769 arasında şehri işgal etti. (L)

MADRAS, Hindistan'da eyalet, Dekkan'ın güneydoğusunda; batıda Kerala, kuzeyde Maisur ve Andhra Pradeş ile sınırlıdır; Bengal körfeziyle, Hint okyanusu kıyısında uzanır; 130 300 km²; 36 857 000 nüf. Merkezi *Madras.* Kardamom (Kerala), Anaimalai ve Palni dağları, batıda, Gatlar ile birleştikleri yerde, Dekkan'ın güney ucundaki kırıklarla kat kat yarılmış gnays yaylalarına hâkimdir.

Doğuda, yaylaların aşağısında, çöküntüler bir tepeler ve kıyı engebeleri bölgesini sınırlar; bu engebelerin arka yamacı kısmen lateritle kaplıdır; kumtaşlarında oyulmuş olan cephesi ise Koromandel kıyı ovasına hâkimdir. Özellikle nisan-mayıs ve ekim-kasım ayları arasında düşen yağmurlar, bir kuraklık dönemiyle ayrılır. Ova ve dağlara hâkim olan doruklar, lake ve sandalağacı kerestesi elde edilen ormanlarla kaplıdır; ama yaylalar üzerinde diken yapraklı seyrek ormanda ve bozkırda, kuraklığın etkisi başlar. İklim şartları yüzünden pirinç tarımı ancak kıyı ovasında ve sulak vâdilerde yapılır; ayrıca, hindistancevizi, şekerkamışı ve sebze tarımı da beslenmede önemli rol oynar. Pamuk ve tütün tarımı ihracata yönelmiştir. Darı yerine pirinç yetiştirilen yaylalarda tarım faaliyeti azalır; bununla birlikte yetiştirilen yerfıstıklarının büyük kısmı ihraç edilir; günden güne gelişen pamuk tarımı da büyük şehirlerde fabrikaların kurulmasına yolaçmıştır. Tarımın ve sanayiin gelişmesine sulamada ve elektrik üretiminde yararlanılan barajlar (Mettur, Pykara ve Sivasamudram) büyük ölçüde katkıda bulunur; Coimbatore ve Tiruççirapalli'de çimento fabrikaları kurulmuştur; Negapatam haddehaneleri ve Durgapur çelik fabrikası, Salem yakınında çıkarılan manyetit'i işler. Ama manyezitin büyük kısmı ihraç edilir. Limanlar, başlıca ticaret merkezleridir. Cuddalore ve Negapatam, özellikle de Madras, Avrupa'ya yerfıstığı ihraç eder. Şehir 1967'de *Tamizhagam* adını almıştır. (L)

MADRAZO Y AGUDO (José DE), ispanyol ressamı (Santander 1781 - Madrid 1859). Portreler ve tarihî tablolar yaptı. Eserlerinin çoğu Madrid müzesindedir. (L)

MADRE (SIERRA), Meksika'da ülke sıradağlarının büyük kısmını içine alan üç bölgeye verilen ad.

1. *Batı Sierra Madre,* kuzey - kuzeybatıdan, güney - güneydoğuya doğru 1 000 km'den çok uzanan ve Kaliforniya körfezinin

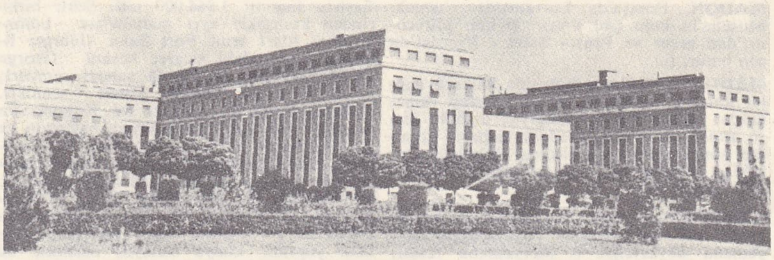

Madrid üniversite sitesi

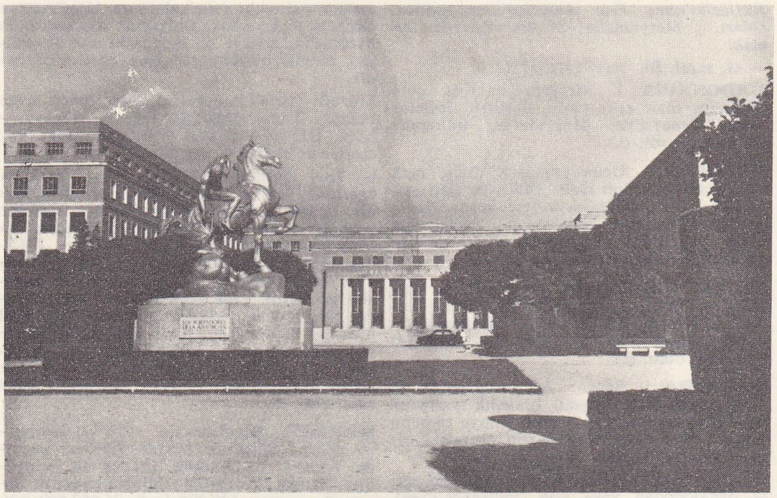

Tıp fakültesi

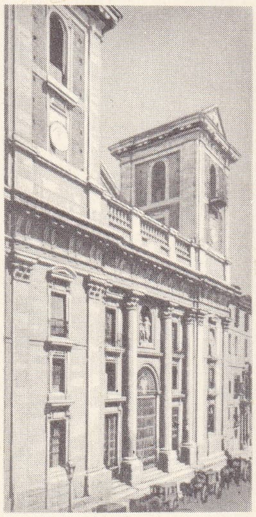

San İsidro kilisesi, Madrid katedrali

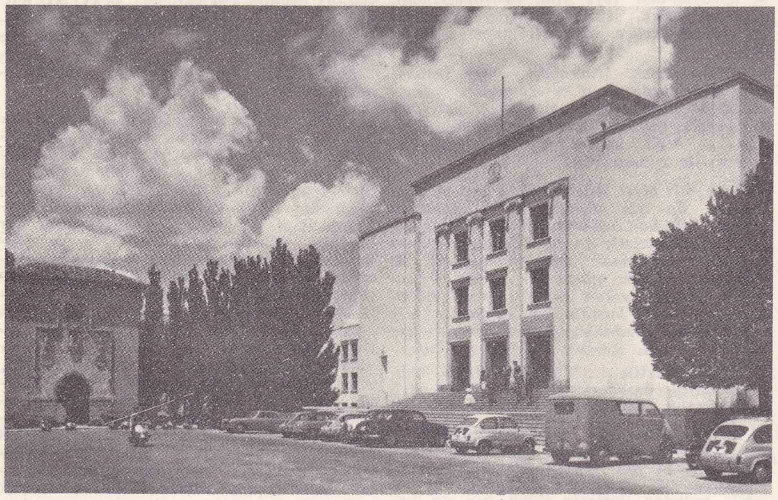

Mühendislik fakültesi

la Puerta del Sol

kenarındaki ovalar üzerinde yükselen büyük bir settir; genişliği 300 m'yi bulur. En yüksek yeri güney kısmında 3 150 m'ye ulaşan bölge, derin kanyonlarla kesilen birbirine paralel kırışıklardan oluşmuştur. Çevresindeki bölgelerden çok daha fazla sulak olan bu engebeler meşe ve çam ormanlarıyle örtülüdür.

2. *Doğu Sierra Madre* de, birbirine paralel küçük sıradağlardan meydana gelmiştir; ama Batı Sierra Madre kadar yüksek bir engel değildir; Tropik yakınında (pena Nevada) 3 664 m'yi bulursa da, 3 000 m'yi aşan yükseklikler ancak daha güneyde, en yüksek noktasına Orizaba'da erişen (700 nüf.) büyük volkan birikintileri bölgesinde, kütleler halinde yayılır. Yağış miktarı kuzeye oranla üç kat fazla olduğundan bitki örtüsü burada çok zengindir.

3. *Güney Sierra Madre,* Anahuac'ın yüksek volkanik topraklarının güneyinde, rio de las Balsas ile Büyük Okyanus arasında uzanan sıradağları içine alır; bazen Anahuac toprakları da Güney Sierra Madre'den sayılır. «Güney Sierra Madre» adı Tehuantepec kıstağının ötesinde yükselen ve Guatemala sınırında Tacana yanardağında 4 064 m'yi ve Guatemala'da Tajumulco'da 4 211 m'yi bulan sıradağlar için de kullanılır. (L)

MADRE adası, Üç Borromeo adasından biri, Maggiore gölünde (İtalya, Novara ili). [L]

MADREB veya **MADRIB** i. (ar. *ḍarb*'dan *maḍreb* veya *maḍrıb*). *Esk.* (Çadır v.b.) Kurma, kakma yeri. (M)

MADRE DE DİOS, Peru ve Bolivya'nın güneydoğusunda ırmak, rio Beni'nin kolu; 1 300 km. — *Madre de Dios idare bölgesi* (Peru), 35 200 nüf. İdare merkezi, *Puerto Maldonado.* (L)

MADREPOR i. (ital. *madrepora*'dan). Selentereler sınıfından mercan yapıcı hayvan. (Tümüne birden *madreporlar* denir. Mercan resiflerinin oluşumunda rol oynayan pek çok türü vardır.) [L]

MADREPORLAR çoğl. i. Mercanlar sınıfından hayvan takımı.

— ANSİKL. *Madreporlar,* hem bölünerek, hem tomurcuklanarak çoğalabilen deniz gülü cinsinden poliplerdir. Meydana getirdikleri kalkerden koloniler birike birike mercan resiflerini oluşturur. Bunlara da özellikle *mercan* denir. Yüzeyden en derinlere kadar bütün denizlerde başlı başına çeşitlerine rastlanır. Resifleri meydana getiren cinsleri tropik denizlerin yüzey kısımlarında yaşar. Yaşayan ve fosil olan pek çok mercan türü bilinmektedir. Bk. ATOL, POLİPÖBEĞİ. (L)

MADREPOR plağı blş. i. Denizkestanelerinde suyun taş kanala girmesine yarayan kalbur gibi delikli plak; küçük bir madre-

eski Madrid'de, ünlü «Plaza Mayor» meydanına çıkan bir sokak

Foto. Encyclopedia Americana; Hürriyet arşivi (MEYDAN); Granier, Ruiz-Vernacci (LAROUSSE)

Krallık sarayı

Plaza Mayor

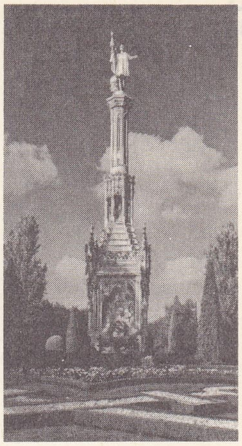

Kristof Kolomb anıtı

pora benzediği için bu adı alır. (L)

MADRIB i. Bk. MADREB.

MADRİD, İspanya'da şehir, ülkenin başkenti, Madrid ili ve idare bölgesinin merkezi, 607 km²; 2 764 500 nüf. Üniversite.

COĞRAFYA

Madrid Güney Meseta'da Manzanares ırmağının doğu kıyısında kurulmuştur. Olağanüstü derecede gelişen şehir, başlangıçtaki sınırlarını bugün büyük ölçüde aşmış ve banliyöleriyle birlikte 1 727 km²'lik bir alana yayılmıştır.

● *Morfoloji ve iklim.* Madrid'in yaslandığı Manzanares taraçalarının üç katı, şehrin kuzeyinde uzanan Sierra de Guaderrama'nın (Merkezî sıradağlar) eteğindeki taraçalarla birleşir. Kuzey ve kuzeydoğudaki varoşlar 700 m yükseltideki en yüksek taraçada yer alır; Manzanares vâdisine hâkim taraçalarda kurulan semtlerin yükseltisi ise 550-650 m'dir. Taraçalar pliosen toprakları üzerinde uzanır. Şehrin yüksek kısmında, tortullardan (kil, kum gibi) oluşan bu toprakların rengi sarımsı ve pembemsidir. Şehrin alt kısmında (eski şehir) gri renkli ve yumuşak olan topraklar, aslında büyük bir şehrin kurulmasına elverişli değildir.

Merkezî sıradağların, deniz etkilerini engellediği şehrin Akdeniz kara iklimi tipindeki iklimi çok serttir. Gece-gündüz, yaz-kış ve gölge-güneş arasındaki sıcaklık farkları büyüktür: ağustos sıcaklık ortalaması 24,7°C; ocak ayı ortalaması 4,8°C. Yıllık sıcaklık ortalaması yaklaşık olarak 13°C'tır. Yapılan son incelemelere göre, Madrid'in iklimi, çevresindeki değişikliklerin etkisiyle bugünkü özelliğini almıştır.

1901-1930 Arası 13,3°C olan yıllık sıcaklık ortalaması, 1931-1960 arası, 13,9°C'a çıktı. 1901-1930 Arası düşük olan (420 m) yağışlar 1931-1960 arası 442 mm'ye yüksel-

MADRİD şehir planı

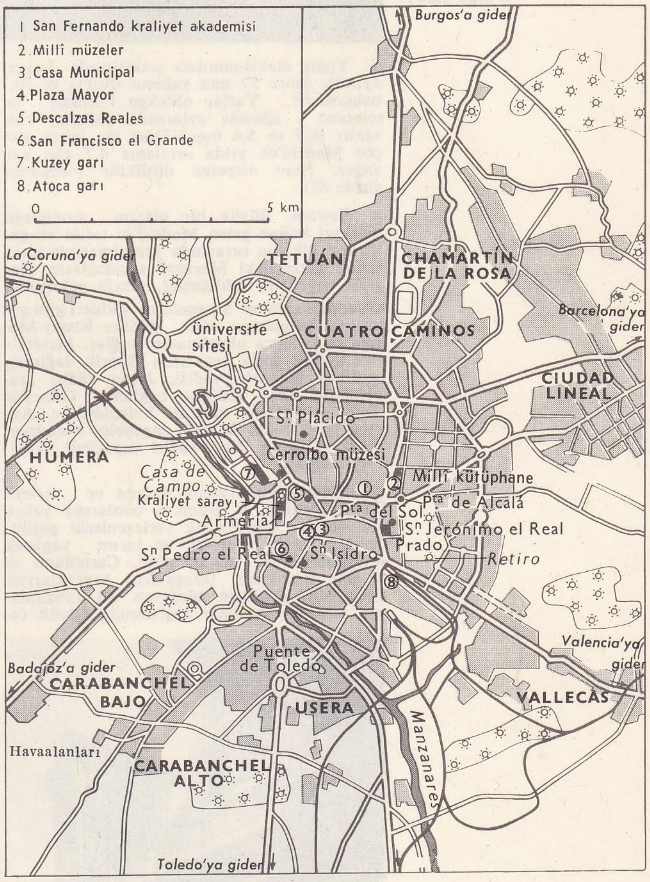

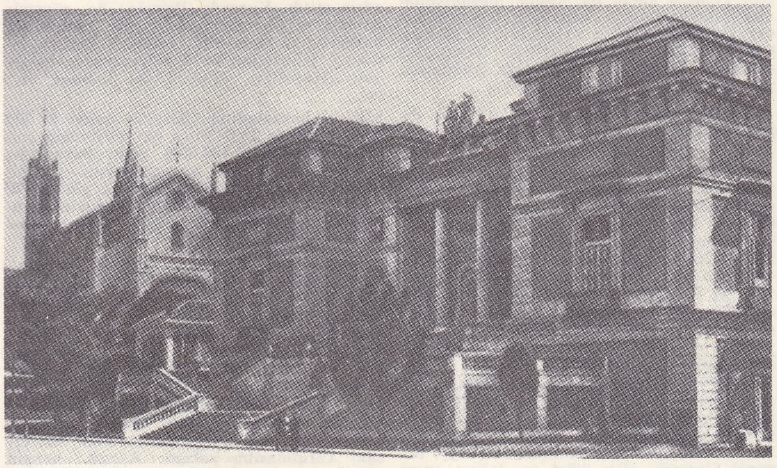

Prado müzesi

José Antonio caddesi

Prado'nun girişi

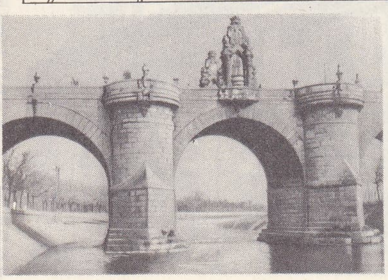

Toledo köprüsü

Foto. İspanya Turizm bürosu, Kindel, Boudet-Lamotte (LAROUSSE); Dizionario Enciclopedico Italiano

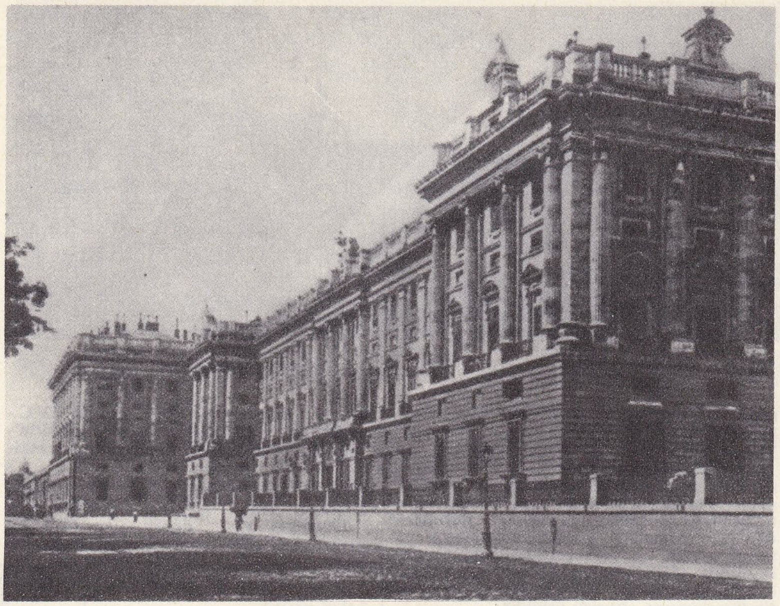

Krallık sarayı

di. Yağış maksimumları sonbaharda (kasım ayında, şehre 57 mm yağmur düşer) ve ilkbahardadır. Yazlar oldukça kuraktır ve temmuz - ağustos aylarında yağışlar çok azalır (6,5 ve 5,4 mm.) Dört ayı kurak geçen Madrid'de yılda ortalama 4,7 gün kar yağar. Nem nispeten düşüktür (ortalama yüzde 65).

● *Konum.* Büyük bir ulaşım sisteminin merkezi haline gelen Madrid'in tarihi ve gelişmesi ülkenin ortasında yer almasıyle açıklanır. Kuzeydeki Merkezî sıradağların ulaşımı engelleme tehlikesini, şehrin yakınında Guaddarrama ve Somosierra vâdileri gibi geçitlerin bulunması önler. Vâdiler Kuzey Meseta'ya kolayca ulaşılmasını sağlar. Meseta'nın dağlık doğu kenarının (İberik dağları), açıldığı Henarès vâdisi, Jalon vâdisi aracılığıyle Ebro vâdisine bağlanır. Güneyde Tajo ve kolları, ulaşımı kolaylaştırır. Ayrıca batı kısmı önemli engebeler bulunmaması ve geniş Tajo vâdisi sayesinde tamamıyle açıktır.

Madrid'in Guadarrama dağına ve verimli Tajo, Jarama ve Henares ovalarına yakın olması, bu bölgeye ilk yerleşenlerin geçimlerini ormanı işleterek ve tarım yaparak karşılamalarına imkân verdi. Castellano ve Prado ırmakları, taraçaların topraklarıyle (geçirgen) geçirgen olmayan alt tabakaların teması sayesinde başlangıçta büyük ölçüde yararlanılan geniş bir su örtüsü meydana getirdi. Su, şehrin doğusunda evlerin biraz yukarısındaki pliosen gereçlerden başlayan karmaşık bir galeriler sistemiyle Madrid'e ulaştırılır, yeraltı yolları ve kuyular sayesinde dağıtılırdı. XVII. ve XVIII. yy. boyunca geliştirilen ve bugüne yalnız Correos çeşmesi kalan bu sistem, müslümanlar zamanından Lozoya kanalının inşasına kadar (1858) şehrin su ihtiyacını karşılamıştır. Manzanares taraçalarında Yontmataş devrinden kalma birçok taş eşya bulunması, yerleşmenin eskiliğini ortaya koyar.

S. İsidro kilisesi

● *Nüfus.* Şehrin çeşitli dönemlere göre değişen nüfus artış ritmi XX. yy. başında sanayinin gelişmesiyle hızlandı.

1900'de 538 835 kişi olan nüfus, 1940'ta 1 088 647, 1950 sayımında 1 667 470'e yükseldi. Ancak bu dönem içinde, yakınındaki bazı küçük merkezlerin (Chamartin de la Rosa, Carabanchel Alto, Carabanchel Bajo, Hortaleza, Canillas, Canillejas, Aravaca, Barajas, Fuencarral, El Pardo, Vicalvaro ve Villaverde) şehirle birleştiğini kaydetmek gerekir. Böylece, Madrid şehrinin gerçek yüzölçümü 66,21 km² iken bu banliyölerle birlikte 607 km²'yi buldu. Ekler hesaba katılmazsa, Madrid'in nüfusu 1950'de 1 493 000 kişiydi. Artmağa devam eden nüfus 1960'ta 2 240 823 kişiye, 1965'te 2 599 330'a ulaştı. Bu hızlı artışın sebebi ölüm ve doğum değişiklikleridir. Köyden şehre göç hareketinin rolü de önemlidir. XIX. yy. boyunca dengede olan ölüm ve doğum oranı yaklaşık olarak binde 30'du. Oysa 1900 özellikle de 1950'den sonra bu oranlarda büyük değişiklikler oldu. 1940-1950 Arası doğum oranı binde 19'dan binde 13'e düştü. 1965'te doğum oranı binde 24'e yükselirken, ölüm oranı binde 6,8'e indi. Doğum oranının bu derece artmasının sebebi gençlerin köylerden şehre göçmesidir. Bu arada, ölüm oranının azalması da nüfus artışında rol oynamıştır.

Köylerden başkente doğru bu büyük göç hareketinin sebebi, halkın birinci kesimden (tarım), ikinci (sanayi) ve üçüncü kesime (hizmetler) kaymasıdır; şehirde özellikle vasıfsız işçi sıkıntısı çeken bazı tesislerin gelişmesi de göç olayını etkilemiştir. Modern bir başkent kurulması ve sanayinin büyük ölçüde gelişmesi işçi ihtiyacını büyük ölçüde artırmıştır.

Nüfusla birlikte nüfus yoğunluğu da arttı. 1850'de hektar başına 500 kişi olan yoğunluk, 1960'ta 650'ye yükseldi. Yoğunluk şehrin her yerinde aynı değildir. Varoşlardan merkeze doğru azalır. Çünkü, merkezde nüfus yoğunluğu tavana ulaşmış ve yapılar konut olarak değil de çeşitli işlerde kullanıldığından azalmağa yüztutmuştur. Yeni gelen göçmenler şehrin kenarlarına yerleşmektedir.

1950'den sonra, Madrid'de faal nüfus, toplam nüfusun yüzde 50'sini aştı. 1950'de bu nüfusun yüzde 40'ı sanayide istihdam ediliyor. Faal nüfusun sanayi dışında mesleklere dağılış oranı şöyleydi: yüzde 25 memur; yüzde 16 ticaret; yüzde 13 çeşitli hizmetler. Tarımda çalışanların oranıysa ancak yüzde 4'tü.

1960'ta birinci kesimde istihdam edilen faal nüfus oranı yüzde 1,2, ikinci kesimdeki yüzde 35,4, üçüncü kesimdekiyse yüzde 63,4'tü.

● *Şehrin görevleri.* Başkent olmasından sonra Madrid'in görevleri özellikle XIX. yy.-ın ikinci yarısında büyük ölçüde gelişti. Kurulduğu yıllarda bir tarım şehri olan Madrid'de, tarım XX. yy.a kadar başta gelmeğe devam etti. Araplar şehrin özellikle savunmasına katkıda bulundular. Ortaçağda, Meseta'daki öbür şehirlerde de olduğu gibi tarımın yanı sıra elsanatları ve ticaret yavaş yavaş gelişmeğe başladı.

İspanyol imparatorluğunun başkenti haline gelmesiyle Madrid, devletin siyasî ve idarî merkezi oldu. Sarayın şehre taşınmasının yolaçtığı işlerde çalışanların şehir nüfusuna oranı, yüzde 50'yi buluyordu.

XIX. yy. ortasında Madrid, yeni özellikler kazanarak milletlerarası önemde bir şehir haline geldi. Önce, önemli bir ulaşım merkezi oldu. 1848'de, yolcu nakliyatı için bir posta arabası servisi kuruldu; ticaretle ilgili nakliyat ise katır kervanlarıyle yapılmaktaydı.

1856'da başkente, Alcala de Henares'den gelen ilk trenin varmasıyle, Madrid'den başlayarak İspanya'nın her tarafına uzanan tren ve karayolları ağının kurulmasında ilk adım atıldı. Kuzeyde, Principe Po, güneyde Atocha ve Chamartin demiryolu hatlarının başlangıç noktalarıdır. Madrid'i başlıca İspanyol şehirlerine ve il merkezlerine bağlayan karayolları, «Puerta del Sol»dan başlar.

Madrid havaalanına (Barajas) yılda 25 000 uçak (1966'da 25 043) ve bir milyondan çok yolcu (1966'da 1 160 009) gelir; havaalanı; İspanya'daki bütün havaalanlarına düzenli uçak seferleriyle bağlıdır; ayrıca güneye ve Akdeniz'e Avrupa'nın bütün havaalanlarından daha yakın olduğu için, milletlerarası bir havayolu kavşağıdır.

Şehir 1836'da, Alcala de Henares üniversitesinin Madrid'e taşınmasıyle bir fikir merkezi haline geldi, daha sonra, özel okullar (mühendislik, ticaret v.b. gibi) açıldı. Bugün Üniversite sitesi, meskûn sahanın kuzeybatısında geniş bir site meydana getirir ve birçok fakülteyle özel okulları kapsayan yapılarında 30 000'den çok öğrenci okur (1965 - 1966 yılında 30 625 öğrenci). Öğrenci sayısının devamlı olarak artması, 1968'de yeni bir üniversite (Muhtar üniversite) kurulmasına yolaçtı. Ayrıca zengin müzeler de (Prado müzesi) şehrin bir fikir merkezi haline gelmesine katkıda bulundu.

XIX. yy. başında, İsabel II bankasının kurulmasıyle (1836) faaliyet başladı. Bugün, Madrid, İspanya'nın başlıca bankacılık ve maliye merkezidir. Şehirde, 109 şubesi olan 39 banka vardır.

Sanayi, su ve enerji kaynaklarının bolluğuna bağlı olarak gelişti. 1858'de, şehre su taşıyan Lozoya kanalı açıldı. 1883'te elektrik üretimine başlandı. Bugün, Alberche, Bolarque (Tajo üzerinde), Torrelaguna ve Juccar'daki (Alarcon çağlayanları), Sil adalarındaki, Entrepenas ve Buendias göllerindeki santrallar, şehre gerekli enerjiyi sağlar.

1860'ta, Chamberti mahallesinde, küçük imalâthaneler kurulmuştu. 1914'ten itibaren başlayan hızlı sanayi gelişmesi, iç savaş yüzünden bir süre durakladıktan sonra devam etti.

Sanayide başlıca yeri inşaat sanayii tutar ve bu kesimde çalışan nüfusun üçte birini istihdam eder. Çok değişik olan sanayi dalları ve tesislerinin genel özelliği elektrikleşmenin çok yaygın ve yüksek olmasıdır. 1946'dan beri maden işleme sanayii de ö-

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano

nem kazandı. Şehirdeki 4 000'den çok maden işleme tesisinde 50 000'den çok işçi çalışır.

Chamberi semtinde başlayan sanayi, şehirde çok plansız bir şekilde yayıldı. Genel hatlarıyle, küçük sanayi tesisleri 1950'ye kadar şehrin kenarlarında, büyük tesisler ise şehrin genişleyerek bugün içine aldığı kesimde toplandı. Buna karşılık, yeni sanayi tesisleri özellikle şehrin güney kenarında kurulmaktadır. Güney kesimin Atocha ve Delicias tren istasyonlarına ve yarımadanın güney ve doğu karayollarına yakınlığı Manzaranes'in sağ kıyısında Delicias sanayi semtinin kurulmasına yolaçtı. Daha güneyde, Extramadura ve Andalucia demiryollarının kavşak noktası olan Villeverde dolaylarında demiryolu malzemesi yapımı ve onarımı yapılan atelyeleri kapsayan bir semt kuruldu. Bu semtte, elektrik malzemesi yapımı ve kimya sanayii de gelişmektedir.

TARİH

● *Şehrin kuruluşu ve ilk gelişme.* Romalılar zamanında kurulmuş olduğu söylentileri (Antonius'un yol programında sözügeçen *«Miacum»*) dışında, Madrid'in kurulmasıyle ilgili ilk belgeler Manzanares kıyısında arap metinlerinde *Mayrit* adıyle geçen bir kale kurulmasını emreden Emîr Muhammed I zamanından (852-856) kalmadır. Yeniden fetih sırasında hıristiyanların hücum ettiği müslüman kalesi, 932'de Ramiro II tarafından geçici olarak işgal edildi. Sınırı Tajo'ya kadar ilerleten (Toledo'nun fethi) Alfonso VI, kaleyi kesinlikle Endülüs'ten geri alınan topraklara kattı. Eski müstahkem kalenin çevresinde gelişmeğe başlayan şehir, Castilla'nın öbür şehirleri gibi, Kralların yeniden yerleşmeyi desteklemelerinden (1202 imtiyazı) yararlandı.

XIII. yy.ın ilk yarısında Madrid bazı savaşlara katıldı: las Navas de Tolosa savaşı; Sevilla'nın kuşatılması ve fethi.

Madrid başlangıçta hem kralların sık sık oturduğu bir yer hem de bir siyaset merkezi oldu. Alfonso XI, 1339-1340 arasında, Enrique III, bütün saltanatı boyunca Madrid'de yaşadı. Sonraki hükümdarlar da sık sık, şehri kendilerine merkez yaptılar. Enrique IV, ikinci karısı Portekizli Juana ile burada evlendi (1455).

Enrique IV'ün ölümünde (1474) şehir veraset meselesi yüzünden, toprakların büyük kısmına sahip olan Beltraneja ile İsabel'i tutanlar (halkın güvenini kazanmışlardı) arasında ikiye bölündü. Madrid, birlikçi harekete katıldı, Juan Padilla'nın ordusuna birlikler verdi ve başpiskopos Acuna'yı sıcak bir şekilde karşıladı. 1525-1526 Arası Padois'da Carlos V'e (Charles-Quint) yenilerek esir düşen «François I» şehirde bir burçta tutuklandı. Bunun üzerine annesi ve Chancelier Dupart Kanunî'ye başvurarak François'nın kurtarılmasını rica ettiler. 1526 Mohaç savaşı bu başvurma ile ilgilidir (bk. MOHAÇ SAVAŞI). Avusturyalılar zamanında Felipe II, ülkenin ortasındaki coğrafî konumunu ve orijinal tabiî şartlarını göz önünde tutarak şehri başkent haline getirinceye (1561) kadar Madrid büyük bir önem taşımadı. Ama bu başkent nakli kesin sayılmadı ve şehre, İmparatorluk merkezi unvanı verilmedi. Ancak, saray erkânının devamlı olarak şehirde kalması (1601-1606 arasında sarayın Valladolid'e taşınması dışında) şehrin görünüşünde köklü değişiklikler yaptı. Başkent olmasıyle birlikte, şehrin yeni görevlerini yerine getirebilmesi için değişiklikler yapılması gerekti, ancak tedbir alınmaması sonucunda Madrid düzensiz bir şekilde gelişti. Belediyenin köklü bir değişiklik yapmağa ve büyük bir şehircilik faaliyetini yürütmeğe imkânı olmadığından, Madrid'in genişlemesi, özel teşebbüse bırakıldı.

XVIII. yy. ortalarında şehrin nüfusu büyük ölçüde arttı ve başkentte siyasî ve idarî gelişmenin yanı sıra kendine has bir soylu sınıf meydana geldi. Bu sınıf ispanyol soylularının bütün kusurlarını daha da yozlaştırıyordu. Bu arada dilencilik yaygınlaşmış, işsizlik artmıştı. Sancho de Moncada çağının Madrid'ini «dibi olmayan, sonsuz bir sefahat denizi» olarak tanımlar.

Şehirde saray ve soyluların aşırı harcamaları ve tantanalı hayatıyle (uşaklar, askerler, hizmetçiler v.b.) işsiz kitlelerin yoksulluğu arasında büyük bir uçurum olduğundan, sosyal ve iktisadî gelişme gerçekleşmedi.

Bu yüzden, hükûmet dengesizlikleri gidermek için birtakım tedbirler aldı; 1623'te, her ailenin azamî uşak sayısının tespit edilmesi; 1634'te, kadınların 44'ten fazla refakatçi bulundurmalarının yasaklanması. Ama bu tedbirlerin uygulamada etkisi olmadı ve kralların kendileri de çok sayıda uşak çalıştırmağa devam ettiler. (Carlos II'nin ikinci karısı Neuburglu Mariana'nın bin uşağı; baldızı Avusturyalı Mariana'nın 500 kadar uşağı vardı). 1637'de şehirde 1 300 sakat, 3 300 dilenci olduğu kaydedilmiştir. Eski askerler olan bu dilenciler, serseriler ve muhabbet tellâllarıyle sosyal piramidin tabanını meydana getiriyorlardı. Bir üst basamakta soyluların uşakları vardı. Bu sosyal tabakaları yukarı doğru zanaatçılar, yazı işlerinde çalışanlar ve çeşitli rütbede soylular takip ediyordu. Bu çapraşık toplumun alt tabakaları, resmî makamlar için devamlı bir huzursuzluk kaynağıydılar. Ekmek yokluğu veya fiyat artışlarının yolaçtığı hoşnutsuzluk, siyasî yönden gelişiyor, partilerle hizipler tarafından istismar ediliyordu (1699 ayaklanması).

Sarayla birlikte siyasî ve idarî servislerin kesinlikle Madrid'e yerleşmesi, şehrin hızla gelişmesine ve ülkenin sanat ve fikir merkezi haline gelmesine katkıda bulundu. Kraliyet ailesi ve soyluların zenginliği, birçok kilise ve manastır inşasına ve süslenmesine imkân sağlayarak yarımadanın her tarafından birçok sanatçının şehre akın etmelerine yolaçtı (Velazquez, Alonzo Cano, Zurbaran, Mateo Cerezo, Carreno de Miranda, Herrera el Mozo, Palomino v.b.). Bu arada, yabancı sanatçılar da geliyordu. (Nardi, Colona, Mitelli, Lucas Jordan). Bu sanatçıların ve Venedik ve Flaman okullarının etkisiyle mahallî bir okul kuruldu ve Avrupa'da barok üslûbunun en parlak eserlerini verdi. Heykelcilik (Portekizli Manuel Pereyra ile temsil edilir) ikinci planda kaldı. Sadece, mimarîde kraliyet sarayları (Alcazar, «Buen retiro» sarayı) dev boyutlu eserlerdir. Çok katlı evlerden kraliyet vergisi alındığı için çağın evlerinin çoğu tek katlıdır.

Avusturyalılar devrinde Madrid'de inşa edilmiş en değerli anıtlar, birkaç kilise dışında «la Plaza Mayor» (Büyük meydan), Kraliyet hapishanesi ve Adliye sarayıdır. XVIII. yy., Carlos II'nin tahtına çıkmak isteyenlerin savaşlarıyle başladı. 1701'de Felipe V'in aldığı şehre, 1706'da Arşidük Karl girdi; ama çok soğuk karşılanması sonucunda, boşaltmak zorunda kaldı. Arşidükün yeniden şehre girişinden (1710) sonra Madrid Bourbonlar'a sadık kaldı ve bunun bol keseden mükâfatlandırılmasıyle merkezileşmiş bir devletin başkenti haline geldi. Bu durumun bütün avantajlarından yararlanan şehir, bir yol şebekesinin kavşak noktası haline getirildi; iktisadî bakımdan gelişti (kraliyet imalâthanelerinin şehre yerleşmesi) ve şehircilik meseleleri öncelikle ele alındı. Bu gelişme sonucunda nüfus yeniden büyük ölçüde arttı (1796'da 170 000'e yakın). Yalnız bütün imtiyazlı durumuna rağmen Madrid, Barcelona'nın ayrı dönem içindeki gelişmesine yetişemedi. Bunun sebebi Katalan şehrinin iktisadî bakımdan çok daha ileri olmasıydı.

Bununla birlikte başkentin iktisadî önemi, «Cinco gremios»un (Beşler grupu) burada kurulmasının da gösterdiği gibi büyüktü. XV. yy. başında kurulan «Beşler grupu» (ipek tüccarları; dokumacılar; baharatçılar; kuyumcular; kenevir ve pamuklu kumaş tüccarları) XVIII. yy. boyunca Madrid'de ticarete hâkim oldu.

Bunların kurduğu şirket, sömürge ticaretine el atarak Madrid'in ihtiyaçlarını sağlamasının yanı sıra hazineye de borç verdi. Ancak Carlos IV zamanında grupun bazı üyeleri gerilemeğe başladılar. Şehircilik bakımından, Bourbon'lar zamanında Madrid büyük ölçüde onarıldı. Felipe V zamanında, Toledo köprüsünün inşaatı tamamlandı; 1737'de, 1734'te yanan Alcazar'ın yerine yeni bir saray inşasına başlandı. Fernando VI ve özellikle Carlos III şehrin güzelleştirilmesine ve sağlık hizmetlerinin düzenlenmesine büyük önem verdiler. Caddelerin güzelliği ve temizliği kadar, ışıklandırılmasına, gece bekçiliği servisinin kurulmasına da dikkat ettiler.

Madrid'de, Pedro Ribera, Ventura Rodriguez, Juan de Villanueve v.b.nin inşa ettikleri binalar, şehre yeni bir görünüş kazandırdı. Şehir XVIII. yy.da İspanya'nın başlıca resim merkezi haline geldi. Felipe V, fransız ressamları çalıştırırken (Van Loo, Ranc, Houasse v.b.), Fernando VI ve Carlos III, italyanları tercih ettiler (Amiconi, Giaquinto, Tiepolo, Mengs). İspanyol ressamları arasında Melendez, Paret ve özellikle Goya, sivrildiler. Akademilerin kurulmasıyle Madrid'in güzel sanatlar ve edebiyat alanındaki önderliği sağlamlaştı.

Şehircilik faaliyetinin gelişmesinin yanı sıra, sosyal yapı da Avusturyalılar zamanına oranla değişti. Şehir halkının karmaşıklığı kayboldu, bazı tabakaların aşırılıkları arttı, buna karşılık serbest meslek sahipleri ve zanaatçılar gelişmeğe başladı.

Soylular şatafatlı aylak yaşayışlarından vaz geçerek, kısmen serbest meslek sahiplerinin de katılmasıyle 1775'te Madrid'de kurulan «Ülkenin Dostları cemiyeti»nin (*Sociedad de amigos del pais*) çekirdeği olduğu fikir hayatını yönetmeğe başladılar.

Çağın gazete ve dergilerinin çoğunun Mad-

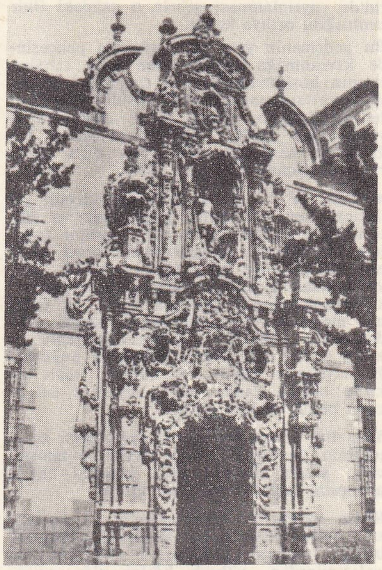

MADRİD
Belediye müzesinin kapısı

Alcala caddesinden ve Cibelos meydanından kısmî görünüş

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano

rid'de yayımlanması şehrin o çağdaki fikir canlılığını ortaya koyar.

Bu gelişmenin yanı sıra sefaletin pençesinde kıvranmağa devam eden halk tabakalarının hoşnutsuzluğundan siyasî entrikalarda yararlanılmağa devam edildi: Esquilache ayaklanması (mart 1766); Aranjuez ayaklanması (1808); Fransızlara karşı bağımsızlık savaşının başlangıcı olan Madrid ayaklanması (2 mayıs 1808).

● *XIX. ve XX. yy.da Madrid.* İktisadî gelişmeyi zorlamak, şehri geliştirmek ve kültürünü ilerletmek yolundaki Bourbon çabaları, Napolyon savaşlarından sonra sona erdi. Savaşlardan zarar gören Madrid, XIX. yy. ortalarına kadar toparlanamadı ve eski dinamizmine ulaşamadı. Gene de, ülkenin merkezi ve yüksek memurlarıyle günden güne artan bir bürokrasinin şehri olmağa devam etti. Nüfus yapısı ve yoğunluğu sayesinde büyük bir tüketici olan şehirde birçok zanaat dalı, özellikle de ticaret büyük ölçüde gelişti.

Yüzyılın ortasında, merkeziyetçiliğin gelişmesinin, Madrid'e çektiği tüccar ve maliyeciler, şehrin ülkenin para merkezi haline gelmesini sağlayan temelleri attılar.

Kilise mallarına Mendizabal'in el koyması, şehrin görünüşünü değiştirdi. İstimlâk birçok yatırım yapılmasına yolaçtı; bu yatırımlardan, yüksek kârlar elde edildi. Soyluların aldığı birkaç yapı dışında, kilise gayrımenkullerinin büyük kısmı iktisadî kudretlerini ortaya koymak isteyen burjuvalar tarafından (tüccarlar, serbest meslek sahipleri, toprak ağaları ve nispeten liberal maliyeciler) satın alındı.

Kısa süre içinde yüksek kazanç elde etmek isteyen bu yeni sahipler, gerçek bir inşaat fırtınasını başlattılar. 1840-1850 Arası, eski manastır ve kilise mülklerinin çoğu yıkıldı ve yerlerine, konutlar, meydanlar, sokaklar ve çarşılar yapıldı.

Bir kısmı vakıf haline getirilen, bir kısmıysa yeniden kiliseye bırakılan bu inşaatlardan büyük kazanç sağlayan burjuvazi, iktisadî gücünü bu şekilde sağlamlaştırdıktan sonra, iktisadî ve sosyal ağırlığını kesinlikle koymağa başladı. Siyasî ve idarî merkez olması sebebiyle, Madrid, liberal rejimin sağlamlaştırılması uğruna çatışmalarda önemli rol oynadı.

Bir askerî darbenin, isyanın veya toplum hareketinin kesin sonuca ulaşabilmesi için başkentte başarıya ulaşması gerekiyordu (1820 ve 1854 devrimleri gibi). Burjuvazinin sağlamlaşması, liberal çekirdeklerin kurulmasına yolaçtı; 1820'de «*Exaltado*»lar (coşkunlar), sonra demokratlar ve cumhuriyetçiler, Madrid'de sağlam destek noktaları buldular.

Ancak, soyluların en çok dayandığı şehir de Madrid olduğu gibi, güçlenmiş burjuvazi ile soylular arasında tavizli bir anlaşmaya da burada varılmış ve anlaşmadan, oligarşi doğmuştur.

XX. yy. başlangıcında, Madrid'in başlıca sanayi işletmeleri, geleneksel özellikte ancak mahallî ihtiyacı karşılayabilecek ölçüde küçük işletmelerdi.

Aynı tarihlerde, besin sanayiinden sonra en çok işçiyi ulaşım ve inşaat sanayii istihdam ediyordu. Madencilik ve dokuma sanayii gibi stratejik bakımdan önemli olan kesimler çok az gelişmişti.

Bu dönemde, Madrid, yavaş yavaş büyük bir bürokrasi merkezi haline geldi. Liberal bir idarenin kurulması memur sayısının günden güne çoğalmasına yolaçtı; demiryolu, karayolu ağının merkezi haline getirilen şehirde ticaret gelişti, nakliyat şirketleri kuruldu, bankacılık gelişti ve bir borsa kurulmasıyle Madrid, İspanya'nın aynı zamanda da iktisadî başkenti haline geldi.

Şehir XX. yy.ın ikinci yarısından sonra da siyasî çatışmalarda önemli rol oynayan bir ağırlık unsuru olmağa devam etti. Yönetici partilerin merkezleri Madrid'de olduğu gibi, ilerici ideolojiler de şehirde önemli ölçüde gelişmişti: küçük burjuvaların, serbest meslek sahiplerinin ve proleterlerin bir kısmının desteklediği cumhuriyetçi partiler XX. yy.ın başından itibaren seçimlerde büyük başarılar kazandılar.

Aynı zamanda, I. Enternasyonelden sonra işçi ideolojileri şehirde elverişli bir ortam buldu, Madrid işçileri, marksist eğilimlere yanaştı ve şehir XIX. yy.ın sonundan itibaren, Sosyalist İşçi partisinin ve U.G.T.'nin etki merkezi haline geldi.

«Büyük Madrid»in yaratılması, sanayileşmenin başlamasıyle gerçekleştirildi. Birinci Dünya savaşından sonra, savaşın iktisadî sonuçlarının etkisiyle, başkent, önemli bir tüketim merkezi olmasının yanı sıra, çağdaş bir sanayi merkezi haline geldi. Büyük işletmeler kuruldu; kimya (ilâç) sanayii, metalürji, elektrik malzemesi ve makine yapımı gelişmeğe başladı.

Bütün büyük sanayi şehirlerinde olduğu gibi Madrid'de de bu gelişmenin sosyal sonuçları oldu: proleter sınıfın çoğalması; kenar mahallelerin artması, zengin ve yoksul mahalleler arasındaki çelişme. İç savaş sırasında cumhuriyetçilerin teşkilâtlandırdığı Madrid, şiddetle direndi ve kanlı savaşlardan sonra, 25 mart 1939'da, milliyetçilere teslim oldu.

İç savaştan sonra nüfus yeniden hızla çoğaldı ve sanayi hızla gelişti. 1962'de, Madrid yıllık millî hasılanın değer olarak yüzde 11'ini karşılıyordu. Başlıca sanayi kolları, maden işleme (millî üretimin yüzde 19'u), kimya sanayi (yüzde 15), grafik sanatları (yüzde 19) ve inşaat sanayii (yüzde 15) idi.

Bu gelişmenin başlıca sebeplerinden biri başkentte sermayelerin büyük ölçüde birikmesiydi; 1968'de, Madrid'deki 24 banka, millî bankacılık hareketinin yüzde 55'ine hâkimdi. Buna paralel olarak, şehirde kurulmuş olan birçok büyük işletme, yatırılmış sermayelerin yüzde 49,5'ini temsil ediyordu.

GÜZEL SANATLAR

Tarihöncesinden kalma birçok yıkıntılar bulunan Manzanares taraçalarında birçok kazı yapılmıştır. Ortaçağda, Arapların inşa ettiği surların bir kısmı bugüne kalmıştır: Muvahhidlerden kalma San Nicolas kulesi (XII. yy.); San Pedro el Viejo kuleleri (XIV. yy.); San İsidro kemeri (XIV. yy.). Katolik Krallar zamanında şehirde «la Latina» hastahanesi (XV. yy. sonu), San Jeronimo el Real manastırı (1503-1505) ve kilisesi, 1612'de inşa edilen ve birçok defa yenilenen bir manastır inşa edilmiştir. Felipe II'nin, 1561'de Madrid'i başkent yapmağa karar vermesinden sonra, şehirde birçok yeni anıt inşa edilmiş ve dinî anıtlar çoğalmıştır; Juan Gomez de Mora'nın inşa ettiği (1611-1616) Encarnacion manastırı (müzesinde XIV. ve XVII. yy.dan kalma değerli tablolar vardır) ve Ventura Rodriguez tarafından onarılan (1767) kilisesi.

Avusturyalılar zamanından kalan öbür dinî anıtlar şunlardır: Karmelit manastırı (1611); Pedro de la Torres tarafından yapılan San Andres kilisesi (barok üslûbunda çan kulesi) ve San İsidro dua yeri (1657-1659); San Placido kilisesi (1641-1661); ön cephe süslemeleri El Greco ve Alonso Cano tarafından yapılan San Gines; «Hermano Bautista»nın inşasına (1626-1664) katkıda bulunduğu San İsidro katedrali; J. Carreno'nun duvar resimlerini, F. Ricci ile L. Jordan'ın resimlerini kapsayan San Antonio de los Alemanes, las Calatravas, las Mercedarias v.b. kiliseleri.

Sivil mimarî alanındaki başlıca anıtlar şunlardır: Juan Gomez de Mora tarafından düzenlenen (1617-1619) Plaza Mayor ile meydandaki Panaderia de J. Ximenez Donoso ve Pietro Tacca tarafından yapılan (1616) Felipe III'ün at üstünde heykeli (sonradan kaldırılmıştır); bugün, Dışişleri bakanlığı olarak kullanılan ve Alonso Carbonell tarafından yapıldığı (1629-1634) sanılan Kraliyet hapishanesi; yapımına J. Gomez de Mora tarafından 1640'ta başlanan ve Teodoro Ardemans (1670) ile Juan de Villanueva (1787) tarafından tamamlanan Belediye sarayı, A. Palomino'nun resimleri (1696); tavan süslemeleri Lucas Jordan tarafından yapılan «el Retiro» konağı. XVIII. yy.da birçok mimarî ve şehircilik projesinin gerçekleşmesi sonucunda şehrin görünüşü büyük ölçüde değişti. Bu dönemin başlıca anıtlarını Pedro Ribera inşa etmiştir; Virgen del Puerto (1718); Toledo köprüsü (1735); çeşitli saraylar; Condé dükünün konağı (1720); Montserratro kilisesi (1720) ve hastahanesi (1729). Bu dönemin en önemli mimarî işi 1734'te yanan Alcazar sarayı inşaatının tamamlanmasıdır.

1738'de Juna B. Sachetti'nin yapımına başladığı saray ancak 1760'ta bitirilebilmiş, süslemesinde birçok yabancı (Corrado Giaquinto, A.R. Mengs ve J.B. Tiépolo) ve ispanyol ressamı (F. Bayeu, M.S. Maella v.b.) çalışmış ve süsleme işi XIX. yy.a kadar devam etmiştir.

Bugün halı, mobilya ve resim koleksiyonlarını kapsayan (Juan de Flandes, El Bosco, El Greco, Caravaggio, Velazquez, Watteau, Paret ve Goya'nın eserleri) bir müze kurulmuştur; ayrıca silâhlığı XVI. - XVII. yy. silâhları bakımından avrupanın en zengin koleksiyonunu kapsar; kitaplığı da önemlidir.

Buenavista (1772) ve Liria (1773) sarayları XV.-XVIII. yy. italyan ressamlarının (Fra Angelico, Palma el Viejo, Tociano, Guardi) tablolarını, XVI. - XVIII. yy. İspanyol ressamlarının tablolarını (Greco, F. Ricci, Goya) ve Rubens ile Rembrandt'ın bazı tablolarını ve Alba dükalarının sanat eserleri koleksiyonunu kapsar. XVIII. yy.da inşa edilen başlıca kiliseler şunlardır: G. Bonavia'nın yaptığı San José (1742) ve San Miguel (1745) kiliseleri, Francisco Carlier ile F. Moradillo'nun eseri olan Kraliyet kilisesi (1750) ve yanındaki Fernando VI türbesi (1765); planları Ventura Rodriguez (1749) tarafından çizilen San Marcos kilisesi; Antonio Cabezas tarafından inşa edilen (1761) San Fernando el Grande kilisesi; fresklerini Goya'nın yaptığı (1798) San Antonio de la Florida kilisesi; Goya'nın çeşitli tablolarını kapsayan San Anton rahip okulu. Gelişmeğe devam eden şehircilik faaliyeti sonunda Madrid, Carlos III zamanında yeni anıtlarla donatıldı. Caddesi ile Cibeles, Neptuno ve Apolo çeşmeleri (1777); Francisco Sabatini'nin yaptığı Alcala kapısı (1778) ve Hierro kapısı; Juan de Villanueva'nın düzenlediği (1711) botanik bahçesi; bugün Maliye bakanlığı olarak kullanılan ve F. Sabatini tarafından yapılan (1769) gümrük binası; Juan de Villanueva'nın inşa ettiği (1785) rasathane.

Çağdaş mimarînin en güzel anıtı üniversite binalarıdır. Heykeltıraşlık genellikle meydanlardaki anıtlarla temsil edilir: Felipe IV'ün, P. Tacca tarafından yapılan (yaklş. 1650) at üzerinde heykeli; Petiro parkındaki Victorio Macho'nun heykeli v.d. (M)

Madrid antlaşması, Almanya imparatoru Karl V ile Padova'da esir düşerek Madrid kalesine hapsedilen Fransa kralı François I arasında 13 ocak 1526'da imzalanan antlaşma. Bu antlaşmaya göre François I, hürriyete kavuşmak için Milano, Asti, Cenova ve Napoli ile Tournai'yi bırakıyor, Flandre ve Artois üstündeki hâkimiyetinden vaz geçiyor, Bourgogne'u geri vereceğine ve Karl V'in kızkardeşi Eleonore ile evleneceğine söz veriyordu. Bu antlaşmanın yapılmasında, Kanunî'ye başvurarak ondan yardım isteyen annesi ve krallığın naibesi Louise de Savoie'nın da etkili olduğu tahmin edilir. Nitekim, kral Fransa'ya dönünce esirken verdiği sözlerin değeri olmadığını söyledi. Antlaşmanın bir kısmı gerçekleştirilmedi. (LM)

MADRİGAL i. (ital. *madrigale*'den fr. *madrigal*). Bir çeşit pastoral şiir veya bu şiire bağlı müzikal türler.

— ANSİKL. XIV. yy. italyan *madrigal*'leri, çoğunlukla iki veya daha çok kıtadan ibaretti, bu kıtaların her birinde, ikisi kafiyeli olmak üzere, 7 veya 11 heceli, üç mısra bulunuyordu. Kıtalardan sonra ise «ritornello» adı verilen bir ikili vardı. Bilinen ilk madrigaller, aşk konularına yönelmekle birlikte, pastoral duyguların hâkim olması sebebiyle, ortaçağlardaki trubadur'ların *pastourelle*'leriyle bir tutuldu. XIV. yy.da italyan madrigalleri, her bir

sesin birçok şarkıcı tarafından söylenmesi amacıyle, iki veya üç ses için besteleniyordu. Herhangi bir akompanyıman belirtilmemekle birlikte, bu madrigallerin çalgı eşliğinde söylendiği hemen hemen kesindir. Melodi genellikle, kıtalarda aynıydı ve ritornello'da değişiyordu. Iacopo da Bologna, Giovanni da Cascia (parlak dönemi, 1340) ve Francesco Landino (1325-1397) gibi XIV. yy. bestecileri, madrigale, Gotik çağın sonlarıyle Rönesans başlarındaki müziği niteleyen, bir duygululuk ve çekicilik kazandırdılar.

İtalyan madrigalinin, daha tanınmış olan, ikinci bir şekli XVI. yy.da gelişti. İlkin İtalya'da hollandalı müzikçiler tarafından bestelenen bu çeşit madrigal, daha sonra İtalyanlar tarafından geliştirildi. Oda müziğini andıran, 3-6 şarkıcı için olan bu vokal parçası, tabiat, aşk ve ölüm konuları üstüneydi. Hiç bir şiir türü örneğini takip etmeyen bu madrigal biçiminin, gerek atmosfer, gerek üslûp yönünden kendi içinde tanımlanması da güçtür. Başlangıçta XVI. yy. madrigalleri, ikinci derecedeki seslerin eşlik ettiği bir melodiden meydana geliyordu: Jakop Arcadeit, Philippe Verdelot, Girolamo Carlo, Costanzo Festa. Daha sonra, eşit değerdeki önemli seslerin birbirine karıştığı yeni bir düzen ortaya çıktı: Adrian Willaert, Ciprien de Rore, Philippe de Monte, Andrea Gabrieli, Orlando di Lasso, Giovanni da Palestrina, Claudio Monteverdi, Luca Marenzio, Carlo Gesualdo. Özellikle Gesualdo'nun madrigallerinde «modern» armoni usulleri belirdi. Daha sonraki madrigaller, dinî motetlerin din dışı kopyaları haline geldi.

Madrigaller, İtalya dışında da geniş ölçüde bestelendi, fakat bu alanda yalnız İngiltere önemli bir ekol geliştirebildi. XVI. yy.ın ikinci yarısında görülmemiş derecede orijinal örnekler, William Byrd ve Thomas Morley tarafından yazıldı. Daha sonra, İtalyanların (özellikle Marenzio ve Gesualdo) doğrudan doğruya etkisinin sonucu olarak, ingiliz madrigallerinin çoğu üslûp yönünden italyanlaşmağa başladı. İngiltere'nin son madrigal bestecilerinin (XVI. yy. sonları ve XVII. yy. başları) içinde, önemlileri, Thomas Bateson, Orlando Gibbons, Giles Farnaby, Thomas Weelkes ve John Willbye idi. Daha sonra madrigal türü hemen söndüyse de, bu türden örnekler hâlâ bestelenmektedir. (M)

MADRİGAL DE LAS ALTAS TORRES, İspanya'da köy, Castilla la Vieja'da (Avila ili); 3 300 nüf. Mudejar üslûbunda ilgi çekici anıtlar; müstahkem surlar (kapılar); manastırlar; roman-mudejar üslûbunda San Nicolas kilisesi; kraliçe Katolik İsabel'in doğduğu ev (XV. yy.daki castilla evlerinin en güzel örneğidir). [L]

MADRİZ, Nikaragua'nın kuzeybatısında idare bölümü; 50 000 nüf. İdare merkezi *Somoto.* (L)

MADRUBUNFİH i. (ar. *maḍrūbun fih*). Mat. *Esk.* Çarpan. (M)

MADRUP veya **MADRUB** sıf. (ar. *ḍarb*'dan *maḍrūb*). *Esk.* Vurulmuş, çarpılmış. ‖ Damgalanmış, basılmış (para v.b.).

— Mat. *Esk.* Çarpılan.

◆ **Madrubât** çoğl. i. Mat. *Esk.* Çarpılanlar. ‖ *Madrubâta tefrik,* çarpanlara ayırma.

◆ **Madrubeyn** ikil. i. Mat. *Esk.* Çarpılan iki sayıdan her biri. (M)

MADRÛS sıf. (ar. *ḍurs*'tan *maḍrūs*). *Esk.* Taşlarla örülmüş, örtülmüş. ‖ *Mec.* Sert bir şekilde yapılmış (hareket). ‖ *Çâh-ı madrûs,* içi örülmüş kuyu. (M)

MADUD sıf. Bk. MADUT.

MADÛL veya **MADİL** sıf. (ar. *ᶜudūl*'den *maᶜdūl*). *Esk.* Bazı farsça kelimelerde yazıldığı halde okunmayan «*v*» (vav) ve «*y*» (ye) harflerine verilen ad *hᵛāce* > *hāce,* hoca). [M]

MADÛM sıf. (ar. *ᶜadem*'den *maᶜdūm*). *Esk.* Yok olan, bulunmayan: *O da mâdûm / Bin mateme bir sûr, o da peyveste memâta* (Tevfik Fikret). ‖ *En-nâdirü ke'l-madûm,* «nadir olan şey yok gibidir» anlamında kullanılır. ‖ *Mevcûd-ül-ism madûm-ül-cism,* «ismi var cismi yok» anlamında kullanılır.

◆ **Madûmiyât** çoğl. i. *Esk.* Bulunmaz şeyler.

◆ **Madûmiyet** i. *Esk.* Bulunmazlık, yokluk. (M)

MADÛN sıf. (ar. *mā,* edat ve *dūn,* aşağı'dan *mā-dūn*). *Esk.* Aşağıda, altta olan.

— Huk. *Mâdûn derece lehine red.* Bk. MİRAS'*ın reddi.*

— Psikol. *Esk. Mâdûnüş şuur,* bilinçaltı olan.

◆ İ. Alt derecede olan kimse, ast: *Hâlâ Ahmet Beye mâdûn muamelesi ediyordu* (Ömer Seyfeddin). *Zt.* MAFEVK. (M)

MADURA, İndonezya'da ada, 3 km uzunluğunda bir boğazla ayrıldığı Cava'nın kuzeydoğusunda; 2 447 000 nüf. Başlıca şehri *Sumenep.* Madura, kuzeyinde volkanik bir kütle yükselen alçak bir adadır. Uzun süren kuraklıklar, marnlı kireçli topraklar ve sulamaya engel olan topografya yüzünden tarım (mısır, pirinç, yerfıstığı) verimsizdir; her yeri ekilmiş olan adanın nüfusu çok kalabalıktır. Eskiden, kargaşalık dönemlerinde bir sığınak olan Madura'nın halkı bugün, devamlı olarak Cava'nın doğu bölgelerine göçer. Cava'da, Madura'dan daha çok maduralı vardır.

— Leng. *Madura dili,* Cava'nın doğusunda ve Madura adasında konuşulan dil; İndonezya öbeğine girer. (L)

MADURA, Hindistan'da (Madras) şehir, Vaigai kıyısında; 425 000 nüf. Dokuma sanayii; tarım makineleri yapımı. Dravid üslûbunda büyük brahman tapınağı (yaklş. 220 m'ye, 250 m); duvarlarında dokuz büyük giriş (en yükseği 46 m) vardır; XVII. yy.da yapılmıştır. (L)

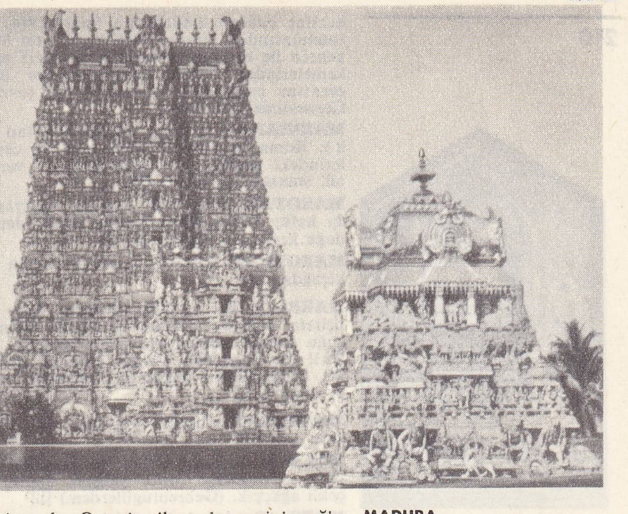

MADURA tapınak

Madura ayağı. Patol. Sıcak ülkelerde görülen ve aktinomikoz mikrobuna benzer bitkisel bir asalaktan ileri gelen hastalık. Bu hastalık ayakta önemli derecede hipertrofiye yolaçar; ayak dokularında düğüm şeklinde urlar oluşur. (L)

MADUT veya **MADÛD** sıf. (ar. *ᶜadd*'den *maᶜdūd*). *Esk.* Sayılmış, sayısı belli. ‖ Addolunan, ait sayılan: *Medine'de doğmuştur. Zühhâd-ı sahabeden madûddur* (Cevdet Paşa). ‖ Belli cinsten sayılan: *Antimon maâdinden madûddur* (Şemseddin Sami). ‖ *Madut olmak,* sayılmak, addolunmak: *Hükûmetin semerat-ı sa'yinden madut olarak mülkümüzde türkçe birinci neşr olan serbest gazete...* (Namık Kemal). ‖ *Gayr-ı madut* (veya *nâ-madut*), çok, sayısız.

◆ **Madûdât** çoğl. i. *Esk.* Tane hesabıyle alınıp satılan şeyler. ‖ *Eyyam-ün madûdât,* Kurban bayramının son üç günü. ‖ *Gayr-ı madûdât,* sayısız olanlar.

◆ **Madûde** sıf. *Esk.* Madûd'un dişili. ‖ *Eşhas-ı madûde,* sayıları belli olan birkaç kişi. ‖ *Eyyam-ı madûde,* sayılı günler.

◆ **Madûdiyet** i. *Esk.* Sayılma: *Gençlerin en güzidelerinden madûdiyet ...* (H. Z. Uşaklıgil). [L]

MADYTOS. Esk. coğ. Hellespontos'ta (Çanakkale) liman şehri. Eolis halkı tarafından kurulan şehrin yerli ahalisi trakyalıydı. Kesrkses, Hellespontos'tan geçerken, şehri ele geçirdi; M. ö. 465'te Kimon tarafından Atina birliğine bağlanan şehir, bu birliğe çok az yardım etti. M.Ö. 200'de kendi isteğiyle Makedonya kralı Philippos V'e boyun eğdi. Madytos'da M.Ö. 350 yılında basılmış paralar bulunmuştur. (M)

MADZU, Çin kıyısında takımadalar, Fukien kıyısı yakınında, Fucou'nun karşısında. Milliyetçi Çinliler tarafından işgal edilmiştir. (L)

MAEBAŞİ, ing. **Maebashi,** Japonya'da şehir, Honşu'nun merkezinde Gumma ilinin idare merkezi; 171 300 nüf. Dut ağacı yetiştirilen volkanik topraklar bölgesinde yer alan Maebaşi, büyük bir ipekçilik merkezidir. (L)

MAECENAS (Caius Cilnius), Augustus'un danışmanı (Arezzo ? M.Ö. 69'a doğr. - 8). Şövalyeydi. Bir etrüsk kral ailesinden geldiği sanılıyor. Octavianus'un savaşla ve diplomatik yollarla iktidarı ele geçirmesine yardım etti; onun danışmanlığını yaptı, kararsız unsurları rejime kazandırdı, Brindisi ve Tarentum antlaşmalarının imzalanmasını, Octavianus'un Scribonia ile Antonius'un da Octavia ile evlenmesini sağladı, Lepidus komplosunu meydana çıkardı ve daha birçok tertibi başarı ile bastırdı. İç savaşlar bitince görevlerini başkalarına bıraktı, sadece Augustus'un dostu olarak kaldı. Tibure'deki sayfiye evi gibi Aquilonia'daki konağı herkese açıktı. Edebiyatçıları çevresine topladı: Vergilius, Horatius, Varius, Propertius, Messala Corvinus, yarış edercesine onun övgüsünü yaptılar. Horatius'un eserlerinin çoğunda adı geçer. Son günleri, bir yarı unutulmuşluk içinde geçti. Adı, dünyamızın en güçlü kişilerini daha kalıcı değerlere ortak etmeğe elverişli himaye ve cömertliklere bağlı kalmıştır. Kendi de şairdi. Çağdaşları tarafından yapmacıklığa kaçmakla suçlandı. Ayrıca diyaloglar ve tabiat bilimleriyle ilgili eserler yazdı. (L)

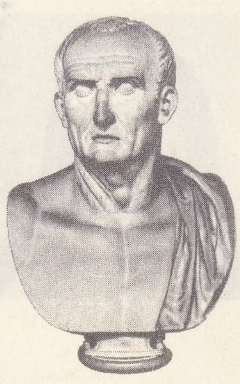

MAECENAS
roma sanatı
Louvre müzesi, Paris

MAELSECHLAİNN II veya **MALACHY,** Meath kralı (Meath 949 - Westmeath 1022). Tara'da kazandığı zaferle Olaf'ın ve Dublin İskandinav krallığının gücünü kırdı ve Aird-Righ oldu (980). Brian Boru'ya yenilince, bu unvanı 1002'de ona bırakmak zorunda kaldı; hasmı 1014'te öldükten sonra unvanına tekrar kavuştu. (L)

MAELSTRÖM, norveççe **Malström,** Lofoten takımadalarındaki (Norveç) bir kanalda, Mosken adacığı ile Moskenes adası arasında meydana gelen ve seferi güçleştiren akıntıların doğurduğu burgaç. (L)

MAELZEL (Johann Nepomuk), avusturyalı mekanikçi (Regensburg 1772 - denizde 1838). 1816'da, Winkel'in ilkesinden yararlanarak yaptığı metronom*un patentini aldı. — Kardeşi LEONHARD, mekanikçi (Regensburg 1783 - Viyana 1855), 42 otomatlı bir müzik âleti olan panharmonicon'u icat etti; Beethoven bu âlet için *Vittoria Savaşı* adlı parçayı besteledi. (L)

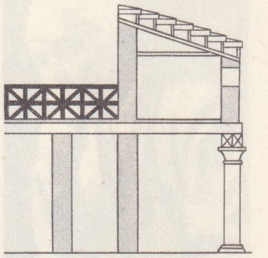

Maenianum

MAELZER veya **MAELTZER** (Kurt), alman hava generali (1888 - Werl, Westfalen 1952). Önceleri Viterbo savaş bölgesi kumandanıydı. 1943 Yılında general Stahel'in yerine Roma şehrine kumandan oldu. Ar-

Nicolaas MAES
«Yemek Öncesi Duası»
Louvre müzesi, Paris

Foto. Giraudon, X (LAROUSSE)

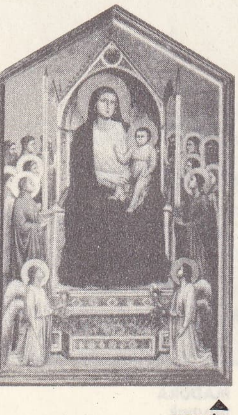

maesta
Giotto'nun eseri, (bütün ve detay)

Maurice MAETERLİNCK

deatine çukuru katliamının (mart 1944) sorumlularından biridir. 1946'da E. von Mackensen ile birlikte müttefiklerin askerî mahkemelerinden birinde yargılandı ve ölüm cezasına çarptırıldı. Cezası küreğe çevrildi. Cezaevinde öldü. (M)

MAENİANUM i. (özel ad *Maenius*'tan lat. k.). Roma ve italyan yapılarının ön cephelerindeki küçük teras veya balkona verilen ad. MENANİA da denir. (L)

MAEOTAE. Esk. coğ. Avrupa İskityası'nda halk; Palus Maeoticus'un (Azak denizi) doğu kıyısında yaşarlardı. (L)

MAEOTİCUS (PALUS), Azak denizinin Eskiçağdaki adı. (L)

MAERL i. Bretagne'da (Fransa), bazı haliçlerin ağzında biriken ve yüzde 80'inden çoğu lithothamnium cinsinden kırmızı kalkerli bir yosundan oluşan kumlara verilen ad. (Toprakların ıslahında kullanılır. MERL de denir.) [L]

MAERLANT (Jacob VAN). Bk. VAN MAERLANT (Jacob).

MAERUA i. Bot. Afrika ve Tropikal Asya'da yüz kadar çeşidi yetişen salkım çiçekli ağaççık. (Gebreotugillerden.) [L]

MAES (Dirck), hollandalı ressam (Haarlem 1659 - ay.y. 1717). Gerek Hollanda'da gerek, William III'ün yanında resim yaptı, İngiltere'de av sahneleri çizdi: *William III Avda* (Amsterdam, Dublin); *Geyik Avı* (Cambridge, Lyon); *Atlılar* (Nancy, Riga). [L]

MAES (Nicolaas), hollandalı ressam (Dordrecht 1634'e doğr. - Amsterdam 1693). 1648'den 1653'e kadar Rembrandt'ın öğrencisi oldu; 1660-1665 yılları arasında Anvers'te yaşadı ve Jordaens'in etkisinde kaldı. Dordrecht'e döndü, sonra Amsterdam'da yerleşti (1678). İlk döneminde, Rembrandt tarzında, özellikle eviçi sahnelerini canlandıran resimler yaptı: *Hollandalı Hizmetçi Kadın* (Londra), *Tembel Hizmetçi* (Londra), *Yemek Öncesi Duası* (Paris), *Yün Eğiren Kadın* (Amsterdam). Amsterdam'da daha kuru bir üslûpta, zarif portreler yaptı: *Erkek Portresi* (La Haye), *Genç Kadın Portresi* (Münih). Din ve mitoloji konularını da işledi. (L)

MAESOBOTRYA i. Bot. Tropikal Afrika'da yetişen ağaç; Fildişi Kıyısı'nda sık ormanlar meydana getirir; odunu sarımsı beyaz, özeği pembedir; kolay işlenir ve marangozlukta kullanılır. (Sütleğengillerden.) [L]

MAESTA i. (ital. k.). Sanat tarihinde Meryem'i kucağında çocuğuyle temsil eden resimler için kullanılan terim. (En ünlü maesta'lar arasında San Martino Ustası'nınkiler [XIII. yy. Pisa müzesi], Giotto'nun [Uffizi galerisi, Floransa] ve özellikle Duccio'nunkiler [1308'de Siena şehri tarafından ısmarlanmış olan geniş kompozisyon, Duomo müzesi] anılmağa değer.) [L]

MAESTEG, Büyük Britanya'da şehir, Galler ülkesinin güneyinde (Glamorganshire), Rhondda'nın güneybatısında; 23 100 nüf. Maden kömürü ocakları. Metalürji. (L)

MAESTOSO sıf. Müz. «Muhteşem» anlamında ital. icra terimi. (Daha çok, bir tempo terimi ile birlikte kullanılır. Meselâ, *allegro maestoso*, çabuk fakat ihtişamlı; *lento maestoso*, yavaş ve ihtişamlı gibi.)
◆ i. Bu tempo ile çalınan parça. (L)

MAESTRA (SIERRA), Küba'nın güneydoğu ucunda sıradağlar, en yüksek yeri Turquino'da 2 560 m'yi bulur; demir, bakır ve manganez yatakları. Fidel Castro buraya sığınmış ve Batista'nın kuvvetlerini bozguna uğratacak hücumu burada hazırlamıştı. (L)

MAESTRAZGO i. Din. tar. Asker rahip tarikatlarında tarikat başkanının unvanı. ‖ Bu başkanın yargı yetkisine giren alan. (L)

MAESTRİCHT. Bk. MAASTRİCHT.

MAESTRİŞSİYEN sıf. ve i. (Hollanda'da *Maastricht*, bölge adından fr. *Maëstrichtien*). Jeol. Büyük Senoniyen katın üst bölümüne denir.
— ANSİKL. Alp bölgelerinde, *Maestrişsiyen*'in amonitli iki kuşağı vardır: altta *Bostryoceras polyplocum*, tepede *Parapachydiscus neubergicus*. Maastricht bölgesindeki Pietersberg dağında piton'a benzeyen bir sürüngen (Mosasaurus camperi) bulunmuştur. (L)

MAESTRO i. («üstat» anlamında ital. k.). İtalya'da, önemli eserler yaratan bestecilere verilen ad. ‖ Orkestra şefi. (M)

MAESTRO dell' Apocalisse di Novara, italyan ressamı (X. yy. sonları). Adını, Novara vaftizevinin iç kısmı kalıntılarındaki geniş bir fresk dizisinden alır. Fresklerin hepsi de onun elinden çıkmıştır. V. yy.dan kalan bu ünlü eser, X. yy. ortalarında değiştirilmişti. Ressamın yaptığı süsleme, ortadaki, daha iyi korunmuş olan üç bölgeli, sekiz köşeli bir çifte kapı aralığı üzerindedir. Fresklerde insanlığın uğradığı «Yedi Âfet» tasvir edilir. Sahnelerin her birine elinde Apokalipsis'in borusu bulunan dev gövdeli bir melek figürü hâkimdir. Dengeli bir biçimde sıralanmış kırmızı, mavi, beyaz, sarı-kahverengi renkler ve figürlerdeki plastik biçim kaygısı anlatımcı (ekspresyonist) bir anlayışı yansıtır. Novara freskleri, Otto medeniyetinin eşiğindeki avrupa figüratif kültürünün en ünlü belgelerinden biri sayılır. (M)

MAETERLİNCK (Maurice), fransızca yazan belçikalı yazar (Gand 1862 - Nice 1949). Avukatlıktan edebiyata geçti. *Les Serres Chaudes* (Sıcak Limonluklar) [1889] adlı sembolist bir estetikle yazdığı şiirleri *Douze Chansons* (On İki Şarkı) [1896] ve *Quinze Chansons* (On Beş Şarkı) [1900] adlı şiir kitapları takip etti. Bu arada edebî anlayışla birçok oyun yazdı: *La Princesse Maleine* (Prenses Maleine) [1889]; *İntruse* (1890); *Les Aveugles* (Körler); *Les Sept Princesses* (Yedi Prenses) [1891]; *Pelléas* et Mélisande* (1892); sonra kukla oyunu olarak yazdığı *Alladine et Palomides, Evin İçi* (İntérieur) ve *La Mort de Tintagiles* (Tintagile'lerin Ölümü) [1894]. Bu eserlerde Maeterlinck, karanlık ve kötü güçlerin kurbanı olan esrarlı ruh hallerini ortaya koymağa çalışır. Bu korku tiyatrosunun ardından daha açık bir anlatımı olan *Monna* Vanna* (1902), şiir yüklü, sembolik bir peri oyunu olan *Mavi* Kuş* (L'Oiseau Bleu) [1909], bir yurtseverlik oyunu olan *Le Bourgmestre de Stilmonde* (Stilmonde Belediye Başkanı) [1920], *Le Miracle de Saint Antoine* (Ermiş Antonius'un Mucizesi) [1920] ve *La Princesse Isabelle* (Prenses İsabelle) [1935] geldi. Öte yandan, klasik bir biçim içinde, tabiat ve insanoğlunun bilinmeyen yanları üstüne denemeler yazdı: *Le Trésor des Humbles* (Alçakgönüllülerin Hazinesi) [1896]; *La Sagesse et la Destinée* (Bilgelik ve Kader) [1898]; *La Vie des Abeilles* (Arıların Hayatı) [1901]; *Le Temple Enseveli* (Gömülü Tapınak) [1902]; *Le Double Jardin* (Çifte Bahçe) [1904]; *L'Intelligence des Fleurs* (Çiçeklerin Ruhu) [1907]; *La Mort* (Ölüm) [1913]; *L'Hôte İnconnu* (Bilinmeyen Konuk) [1917]; *Les Sentiers Dans la Montagne* (Dağ Yolları) [1919]; *Le Grand Secret* (Büyük Sır) [1921]; *La Vie des Termites* (Diviklerin Hayatı) [1926]; *La Vie des Fourmis* (Karıncaların Hayatı) [1930]; *L'Araignée de Verre* (Cam Örümcek) [1932]. Felsefe üstüne son düşüncelerini *Avant le Grand Silence* (Büyük Sessizlikten Önce) [1934], *Le Sablier* (Kum Saati) [1935], *L'Ombre des Ailes* (Kanatların Gölgesi) [1936]. *L'Autre Monde ou Le Cadran Stellaire* (Öteki Dünya veya Yıldız Saati) [1942] adlı eserlerinde topladı. Bu eserlerde ölüm denen bilmecenin veya metafizik meselelerin etkisi ağır basar.
Maeterlinck'in ilk oyunları, tiyatroya sembolizm bakımından önemli bir katkıda bulunmuştur. Tiyatro oyunlarıyle edebiyatçıların hayranlığını kazanan yazar, asıl büyük ününü denemeleriyle yaptı. Bunlar, arı ve parlak bir üslûpla, insan mutluluğunun kaynaklarını bilgide ve iç dünyanın derinliklerinde arayan sağlam bir düşünceyi yansıtır. 1911'de Nobel ödülünü aldı. 1932'de Belçika kralı Albert I tarafından Maeterlinck'e kontluk verildi. (L)

MAEVATANANA, Madagaskar'da (Macunga ili) köy, idare bölümü merkezi, Hopa kıyısında; 2 700 nüf. Ticaret merkezi. Bölgede pirinç ve tütün üretimi. Altın işletmeleri. — *Maevatanana idare bölümü*, 36 300 nüf. (L)

MAEZTU (Ramiro DE), ispanyol yazarı (Vitoria, Alava, 1875 - Aravaca, Madrid yakınları 1936). 1898 Edebî çığırının öncülerindendi. Siyasete yönelerek, milliyetçi ve gerici bir hareket olan *Accion Espanola* adlı hareketi yönetti. İç savaş sırasında öldürüldü. Başlıca eserleri: *Hacia Otra Espana* (Yeni Bir İspanya'ya Doğru) [1899] ve *Defense de la Hispanidad* (İspanya'cılığın Savunması) [1934]. (L)

MAFAİ (Mario), italyan ressamı (Roma 1902 - ay.y. 1965). Resim ve desen yapmağa Roma'da başladı. İngiliz, Fransız akademilerinde ve Roma Güzel Sanatlar akademisinde derslere devam etti. Karısı Antonietta Raphaël ile Scipione'nin etkisinde kaldı. 1928-1931 Arasında Scipione ile birlikte «Scuola di Via Cavour'u» (Cavour Sokağı okulu) kurdu; gruptakilere, daha sonra başka ressamlar da katılınca, bu okula «Roma okulu» adı verildi. Grosz'a ve alman ressamlarına, Pascin, Soutine, Ensor, hattâ El Greco, Chagall ve Goya'ya dayanan «Roma okulu», XX. yy. resim anlatımına karşı çıktı. Kuru çiçekler, maske veya fanteziler, natürmortlar; Roma'dan görünüşler, yıkıntılar (Roma, Modern Sanat galerisi), basit gerçekleri yansıtan görüntüler Mafai'nin 1930 yıllarında işlediği başlıca temalardır. Bu eserlerde, mekanik gerçekçilikten çok, boşluk - renk ilişkisinin soyut boyutlarına önem verilmiştir. XX. yy. ressamlarının dev plastik eserlerine karşılık Mafai, insanı hüzün verici hayallere götüren sıcak ve koyu renklerle dolu tablolar yaptı. 1939-1941 Yılları gerçekçiliğe

Mario MAFAİ «Roma Lokantası»

Foto. Brogi-Giraudon, Giraudon (LAROUSSE) ; Dizionario Enciclopedico İtaliano

yöneldi. 1956'dan itibaren natürmort yapmağa başladı: *Domates Tablası; Balık Pazarı; Ot Demeti* (Roma, Pietro Campilli koleksiyonu). [M]

MAFAİ RAPHAËL (Antonietta), italyan kadın ressam ve heykeltıraş (Kovno [bugün Kaunas], Litvanya 1900). Londra'da piyano öğrenimi yaptı (1918) ve resim yapmağa başladı. Jacop Epstein ile tanıştı; onun isteğiyle heykeltıraşlığa çalıştı. 1924'te Paris'e, ertesi yıl da Roma'ya gitti. Roma'da Güzel Sanatlar akademisine devam etti. Mario Mafai ile evlendi. Scipione ile birlikte «Roman okulu»nu kurdu. Novecento kalıplarına karşı bir tepki olarak seçtiği temalarıyla tanındı. «Doğu süslemeciliği»nden ve «ibranî coşkunluğu»ndan yararlandı. *Yom Kippur Sinagogda* ve *Anne Portresi* (1932, kendi koleksiyonu), gerçekçi ve fantastik özellikler taşır. 1933'te kocasıyle çıktığı bir Paris gezisinden sonra heykelciliğe ilgi duydu: *Simona* ve *Myriam* (1935, kendi koleksiyonu). 1947'den bu yana kendini yalnız bu dalda çalışmağa verdi. Heykellerinde Epstein, Brancusi, Arp ile doğu plastiğinin etkisi ağır basar (*Hayalci,* 1948; *Niobe,* 1948). [M]

MÂFÂT i. (ar. *māfāt*). *Esk.* Kaybolan, elden çıkan şey. ‖ *Telâfi-i mâfât* (veya *cebr-i mâfât*), kaybedilen bir şeye karşılık olarak başka bir şey kazanma. (M)

MAFEKİNG, Güney Afrika cumhuriyeti'nde (Kap ili) şehir, Botsvano sınırı yakınında; 6 900 nüf. 1965'e kadar eski Beçuanaland (bugün Botsvana) himaye bölgesinin merkezi. 1885'te Matabele'lere karşı askerî üs olarak kurulan şehir, Boer'ler savaşı sırasında Baden Powell tarafından savunuldu. Demiryolu merkezi. Tarım pazarı. Çimento fabrikaları. (L)

MÂFEVK sıf. (ar. *mā*, edat ve *fevḳ*, üst'ten *mā-fevḳ*). *Esk.* Üstün, üst. ‖ Üst rütbede olan, âmir: *Ben şeklen, vazife ve askerlikten istifa ettikten sonra tıpkı şimdiye kadar olduğu gibi mâfevk kumandan imişim gibi emirlerimin ifası ...* (Atatürk).

— Huk. *Mâfevk mahkeme.* Bk. MAHKEME.

◆ i. *Esk.* Üstte bulunan şey, üst taraf. ‖ Emreden kimse: *Hangi katta ikamet etsen bin mâfevkin, bin madûnun bulunuyor* (Cenab Şahabeddin). ‖ Bir şeyin fazlası. (M)

MÂFEVKATTABİA blş. sıf. (ar. *mā*, edat *fevḳ*, üst ve *ṭabīʿat*'tan *mā-fevḳ-aṭ-ṭabīʿa*). *Esk.* Tabiatüstü. (M)

MAFFEİ (Francesco), italyan ressamı (Vicenzo 1620'ye doğr. - Padova 1660). El Greco ve Callot'nun etkisinde kaldı. Tablolarında din kurbanlarının çilelerini ve Kutsal Kitap'tan alınmış sahneleri canlandırdı: *Melkisedek, Nagasaki'de Fransisken Papazlarının Kurban Edilişi* (Schio'dan San Francesco kilisesi). Brescia'da (*Kutsal Kalıntıların Taşınması*, katedralde), Vicenza'da ve Padova'da (*Kâhin Kralların Tapınması*, San Tommaso'da) çalıştı. (L)

MAFFEİ (Scipione), italyan yazarı (Verona 1675 - ay.y. 1755). İnce zevki ve her konudaki geniş bilgisi ile Avrupa çapında ün kazandı. Oxford'da doktorasını verdi; Paris, Londra ve Berlin akademilerine üye oldu. *Merope* (1713) adlı trajedisinden başka edebiyat tarihi ve arkeoloji ile ilgili eserler yazdı. (L)

MAFİA, Tanzaniya kıyıları açığında mercan adası, Hint okyanusunda; 12 000 nüf. Balıklavalar ve hindistancevizi içi üretimi. (L)

Mafia, Sicilya'da yuvalanmış, genellikle iktisadî temele dayanan ve siyasî hedeflere de yönelen karmaşık ve teşkilâtı gizli şebeke; şantaj, cürüm ve şiddet hareketleri ağı. *Mafia* kelimesinin arapça *mahyas*'tan («palavra») gelmiş olduğu sanılır. Bugünkü anlamı, bir tefsire göre, vaktiyle Palermo'nun Borgo denen bir mahallesinde kullanılmış olan bu terimin 1860'tan sonra geçirdiği anlam genişlemesinden çıkar (Borgo'da bu kelime «cesaret, üstünlük, kahramanlık, mükemmellik» anlamına gelirdi). 1863'te G. Rizzotto'nun halk lehçesiyle yazılmış *I Mafiusi della Vicaria* adlı oyununun sürekli temsil edilmesi, mafia terimini yaygınlaştırdı. Ama Mafia bir teşkilât olarak, Sicilya'da XIX. yy.da ortaya çıktı. Birbirine hasım sınıfların veya 1820 ve 1848 Devrimleri vesilesiyle birbiriyle çatışmaya giren grupların, bir mücadele aracı olarak, silâhlı çeteler beslemeleri veya bunlara başvurmaları, Mafia'nın doğuşuna sebep oldu. Mafia başlangıçta Sicilya toprak soyluluğunun iktisadî ve sosyal düzenini korumak kaygısıyle kurulduysa da, İtalyan birliğinin sağlanmasından sonra siyasî bir kuruluş haline geldi (1848 devrimcileriyle, 1860'ta Garibaldi kuvvetlerinden Mafia'ya katılanlar vardı). Mafia, çeşitli yollarla siyasî iktidar üstünde baskı kurmak ve ondan taviz koparmak amacıyle, ayaklanma eylemine giren, merkezî idare ve adlî yetkilere karşı duran bir kuruluş olarak meydana çıktı. Dış yapısı bakımından Mafia, belirli bir kuruluş ve hiyerarşiye sahip olmayan *cosca*'lar halinde teşkilâtlanmıştır. Cosca'lar sosyal mevkii yüksek bir, iki veya üç yetkili kişinin yönettiği 10-12 üyeli gruplardır. Cosca'lar, yöneticilerden yana veya onlara karşı olsunlar, belli bölgelerde (msl. komünlerde) faaliyet gösterir, kanun boşluklarından yararlanarak, nüfuz ve kazanç temin etmek amacını güder. Bunun için gaspetme (ağaçları kesme, yangın çıkarma, hayvan boğazlama) ve toprak sahiplerine, müteahhitlere, tüketim malları piyasasında ve diğer önemli iktisadî faaliyet merkezlerinde çalışanlara şantaj gibi usullerle çalışırlar (imzasız mektuplar, ateş açmak gibi tehdit yolları). Mafia'ya ait bazı işaretleri «şerefli dernek» denilen kuruluşun yazısız kanununu bilmeyenler anlayamaz. Şerefli dernek mensubu, kendisini *omu d'onuri* (şerefli adam) sayar. Zira o hiç bir zaman adalete başvurmayıp, ketumluk içinde kendi işini kendi görür. Şantaj bir sonuç vermediği takdirde, çoğunlukla tüfekle işlenen cinayet, bir son hesaplaşma çaresidir. Mafia kesinlikle «dostların yararına» bir «düzeni» gerçekleştirmek için, meşru otoriteye karşı mücadele eder. Devletin daha gelişmiş mücadele araçlarına sahip olduğu çağımızda ve hattâ Faşizm döneminde bile Mafia'nın gücü kırılamadı (Mafia'ya karşı mücadelede 1925'te faal görev alan Cesare Mori bu konuda, daha sonra *Con la Mafia ai Ferri Corti* (Kamalı Mafia ile) [1934] adlı kitabı yazdı. Buna karşılık faşizm, Mafia'ya karşı girişilen eylemi rejim aleyhtarlarını temizlemek için koz olarak kullandı. Savaş sonrası dönemde, özellikle Sicilya'nın ayrılması yolundaki akıma Salvatore Giuliano çetesinin katılmasından sonra, Mafia meselesi milletlerarası alanda büyük yankılar uyandırdı. Bu yüzden 1963 ve 1964'te etkili polis tedbirlerine başvuruldu ve 1971'de de çalışma safhasında bulunan bir meclis komisyonu kuruldu. Yakın zamanda cereyan eden adlî vakalar (Carnevale, La Barbera, Liggio v.b.) siyasî yankıları olan ve kendini derin bir sükut ağıyle örmesini bilen bu teşkilât karşısında idarenin içinde bulunduğu güçlükleri gösterir.

Mafia bünyesi, son otuz yılda büyük değişikliklere uğradı. Amerikan gangsterliğinin metotlarını benimseyen teşkilât, Sicilya'daki iktisadî değişmelere uyarak, faaliyet alanını tarım kesiminden kazanç imkânı büyük olan şehirlere kaydırdı. L. Franchetti, N. Colajanni, Gaetano Mosca, P. Villari, G. Lo Schiavo, Mafia konusunda sosyolojik ve siyasî incelemeler yaptılar. Gene olay ile ilgili olarak, 1876 Sicilya'sının iktisadî durumu ile 1910 Sicilya'sında ve güney illerinde yaşayan köylülerin hayat şartları hakkında meclis araştırması açıldı. Mafia bundan başka edebiyat (Luigi Capuana'dan Leonardo Sciascia'ya kadar) ve sinema (*Kanun Namına* [in Nome della Legge], 1949, Pietro Germi; *Herkes Kendine,* 1967; E. Petri) için elverişli bir konu alanı oldu. (M)

MAFİLİNDO, bazı güneydoğu asya devletlerinin (Malaysia, Filipinler ve İndonezya) kendi topraklarında komünist yayılmasına karşı savaşmak amacıyle kurmak istediği federasyon tasarısı. 1962'de ortaya atılan, fakat İndonezya ile Malaysia arasındaki anlaşmazlık süresince (1963 - 1966) bir yana bırakılan bu tasarıyı, Filipinler yeniden ele aldı ve Tayland ile Singapur'un da, sözü geçen tasarı kapsamına alınmasını teklif etti (1966). [L]

MAFİŞ sıf. (ar. *māfih*, şey'den). *Teklz.* Yok, bulunmaz: *Para mafiş.*

◆ İ. Mutf. Yumurtalı hafif hamur tatlısı. (M)

MAFRA, Portekiz'de şehir, Güney Estramadura tepelerinde (Lizbon idare bölümü); 6 600 nüf. 1717-1730 Arası, Felipe II'nin Escorial'i örnek alınarak inşa edilen büyük manastır-saray. (L)

MAFRAK, Ürdün'de (Aclun ili) köy, Su-

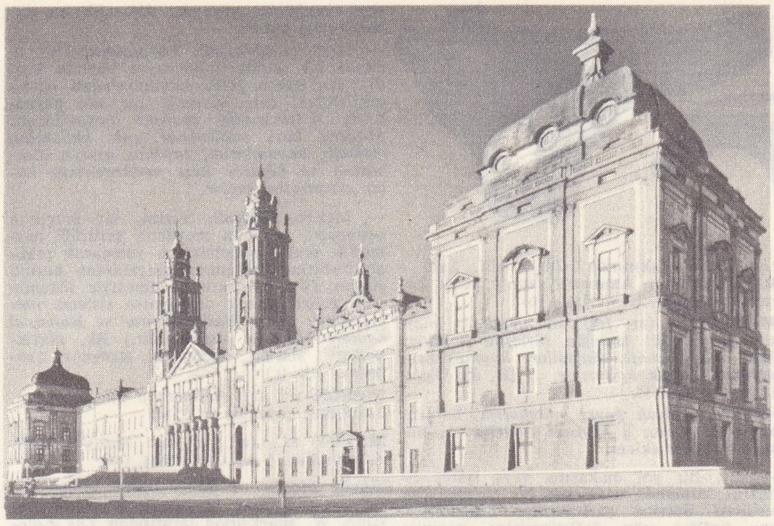

MAFRA
manastır-saray

Hubert MAGA

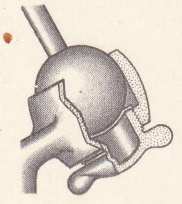

mafsal (teknol.)

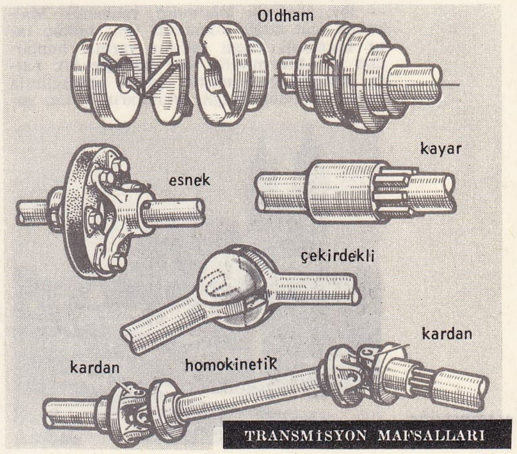

mafsallar (teknol.)

Foto. A. F. P. (LAROUSSE)

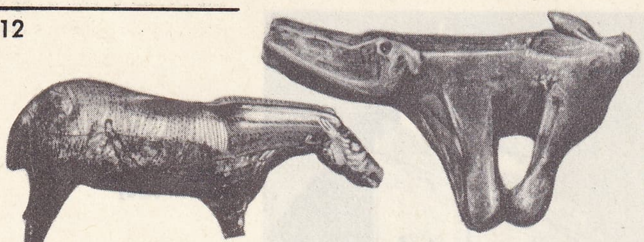

magdaleniyen heykelcikleri
fildisi at ve mamut
Antik Eserler Millî müzesi
Saint-Germain-en-Laye,
Fransa

riye sınırı yakınında; 2 000 nüf. Şam - Bağdat yolunun Amman'a saptığı yerde karayolu kavşağı. Hava üssü. (L)

MAFSAL i. (ar. *faṣl*'dan *mafṣil* > *mafṣal*). Anat. İki kemiğin birleşim noktası: *Mini mini habeşî, mafsalları kopmuş zanolunan sarkık kollarıyle* ... (H. Z. Uşaklıgil). Bk. EKLEM.

— *Esk. Mafsalı gayrı müteharrik*, hareket etmeyen eklem. ‖ *Mafsalı müteharrik*, hareketli, oynar eklem.

— Dy. Bir yol makasına veya işaret cihazına kumanda eden sert bir transmisyon tertibatı üzerine yerleştirilip, transmisyonun hafifçe yön değiştirmesine yarayan cihaz. (Genellikle, bir milin veya bir dayanak noktasının etrafında dönebilen küçük bir levyeden meydana gelir ve yönleri biraz farklı olan iki transmisyon bu levyenin ucuna bağlanır.) [DİRSEK de denir.]

— Teknol. Birbirine bağlanmış parçaların her yönde dönmesini sağlayan bağlantı elemanlarına verilen genel ad. (Parçalardan birinin ucunda, öbür parçadaki oyuk kısma yerleşebilen yuvarlak bir çıkıntı bulunur.) ‖ *Kavrama mafsalları*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Teknol. *Kavrama mafsalları*, birbirinin uzantısında olan ama tamamıyle aynı eksende bulunmayan iki milin birleştirilmesini sağlar. Basit yapılı *esnek mafsal*'ın üstünlüğü, az eskimesidir; ayrıca, esnek olduğu için titreşimleri söndürür ve çok sessiz çalışır. *Kardan mafsalı*'nda, eklemlenecek iki kısım merkezî bir istavroza bağlanmış çatallarla sona erer. İstavrozun her kolu, çatalın kendisine tekabül eden kolunu bir yağlı bilezikle veya bir iğneli rulmanla döndürebilir. (Bk. KARDAN.) Aralarında herhangi bir açı yapan iki milin dönmeleri arasında tam bir uyuşma sağlayan *homokinetik mafsal*, birbiriyle bağlantılı iki kardan mafsalından meydana gelir ve oldukça ağır ve karışık bir bütün meydana getirir. Bağımsız ön tekerlekli otomobillerin gerçekleştirilmesinden sonra, bütün dönme açılarına ve millerin yerden yüksekliklerine göre homokinetik olmadığı halde iyi sonuç veren mafsallar yapıldı. Bu hafif, küçük boyutlu ve bakımı kolay mafsal tipi bugün bütün dünyada benimsenmiştir.

◆ **Mafsalî** sıf. *Esk.* Mafsalla, eklemle ilgili olan. (LM)

MAFSALLI sıf. (*mafsal*'dan *mafsal-lı*). Mafsalı olan.

— Dy. *Mafsallı lokomotif*, mühendis Mallet'nin icat ettiği lokomotif tipi; birkaç tane hareketli dingil takımı vardır, bunlardan biri lokomotifin ana şasisiyle tek parça halinde birleşmiştir; şasiye mafsallarla bağlanan öbür dingil takımlarının ise, şasiye oranla bir veya iki derecelik bir oynama payı vardır.

— Mad. oc. *Mafsallı boyunduruk*, bir ucunda bir muylu bulunan ve böylece kendisinden sonra gelen boyunduruğun ucuna takılabilen, orta kısımda bir tek payandayle desteklenmiş madenî boyunduruk: *Modern kazı usullerinde çok kullanılan mafsallı boyunduruk, tavanın askıya alınmasını ve böylece kazı makinelerinin kolay çalışmasını sağlar.*

— Mekan. *Mafsallı sistem*, bir parçanın oynaması, sistemin meydana getirdiği geometrik şeklin bozulmasına yolaçacak şekilde birbirine bağlanmış parçalardan kurulu sistem. (Bir parçanın oynamasıyle sistemin şekli belirli olarak değişiyorsa sisteme *tam bağlantılı* denir. *Baskül-kantar* ve *Roberval kantarı* mafsallı sistemlerdir.) Bk. DISTRİBÜSYON, MAFSAL, ENVERSÖR, HAREKET, PANTOGRAF v.b. (L)

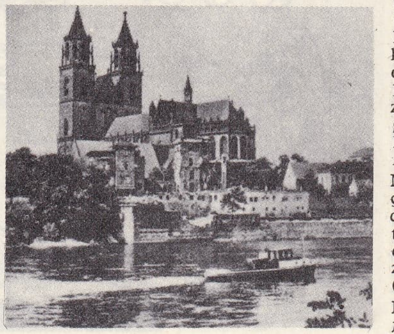

MAGDEBURG
katedral

MAFÛN sıf. (ar. *ʿufûnet*'ten *maʿfûn*). *Esk.* Bozulmuş, çürümüş (et). [M]

MAFÜV sıf. (ar. *ʿafv*'den *maʿfüv*). *Esk.* Affolunmuş. ‖ Ayrı tutulmuş. (M)

Maga, *Blackwood Magazine*'in kısaltması. İlk sayısı, 1 nisan 1817'de Edinburgh'lu yayımcı W. Blackwood tarafından *The Edinburgh Monthly Magazine* adı altında yayımlandı. Daha sonra adı değiştirilerek *Blackwood's Magazine* oldu. Bu dergide, George Eliot'nun hikâyeleri (*Scenes of Clerical Life* [Papazlık Hayatından Sahneler]) ve W. Scott'un *Tales of my Landlord* (Evsahibimden Masallar) adlı eseri yayımladı. Tutucu eğilimli *Blackwood's Magazine*, liberallerden yana olan *Edinburgh Review*'a karşı çıktı. (L)

MAGA (Hubert), dahomeyli siyaset adamı (Paraku, Dahomey 1916). Öğretmendi (1936). Dahomey Bölge meclisinde milletvekili (1947), Fransa Batı Afrikası Millet meclisi üyesi (1951), Dahomey çalışma bakanı (1959), sonra Dahomey'in ilk cumhurbaşkanı (aralık 1960) oldu. Ekim 1963'te ordunun zoru ile görevinden çekildi. 1963'te geçici hükûmete girdi. Aralık 1963 - kasım 1965 arasında göz hapsinde tutuldu. Mart 1966 sonunda Avrupa'ya yerleşti. (L)

MAGABA. Esk. coğ. Anadolu'da Ankyra (Ankara) şehrinin 20 km kadar uzağında dağ. Eski yazarlardan Rufus (314), kendi devrinde bu dağın, *Mordiacus* adını taşıdığını bildirir. Magaba dağının bugün, Ankara şehrinin güneydoğusunda yer alan *Elmadağ** olduğu sanılıyor. (M)

MAGABİN çoğl. i. (ar. *maġben*'den *maġābin*). Anat. *Esk.* Oyluk kemikleri, kasıklar. (M)

MAGABULA. Esk. coğ. Anadolu'da şehir, Komana Pontike'yi, Nikopolis'e bağlayan yol üzerinde. Kiepert, bu yerleşmenin, Roma devrine ait olduğu sanılan köprü kalıntılarının bulunduğu Kadıköprüsü'nde yer aldığını tespit etti. (M)

MAGADAN, S.S.C.B.'de şehir, Uzakdoğu'da, Ohotsk limanı kıyısında; 62 000 nüf. Balıklavalar. Gemi yapımı ve onarımı. Balık ve kabuklular konserveciliği. Liman, karayoluyle Çersk dağlarının güneyindeki maden ocakları bölgesine bağlıdır. (L)

MAGADİ, Kenya'da göl, Büyük Hendek'in doğu kolunda, Nairobi'nin güneybatısında. Demiryoluyle Nairobi hattına bağlıdır. Sodyum karbonat. (L)

MAGADİHİ veya **MAGAHİ** i. Leng. Maharaştri'ye çok benzeyen prakrit dili; Modern biharı, oriya, bengali ve assam dilinin Magadhi'den türediği sanılır. (Aynı zamanda, bihari dilinin Bihar ve Batı Bengal'de 9 milyondan fazla insan tarafından konuşulan bir biçimine de Magadhi adı verilir.) [L]

MAGADİS i. (yun. k.).Müz. *Esk.* Arp biçiminde çalgı; önceleri Niniv ve Babil'de kullanıldığı, daha sonra da Yunanlılar tarafından benimsendiği söylenir. (Magadis'in, ikişer ikişer ve oktavlı olarak düzenlenmiş yirmi teli vardı.) ‖ Bir çeşit flüt. (L)

MAGAFİR çoğl. i. (ar. *miġfer*'den *maġāfir*). *Esk.* Miğferler. (M)

MAGAİR çoğl. i. (ar. *ġavr*'dan *maġāʾir*). *Esk.* Mağaralar. (M)

MAGAK i. (fars. *maġāk*). *Esk.* Çukur. ‖ Mezar: *Ya nasıl ağlamam o gül-sima / Oldu üftâde-i magak-ı fena* (Muallim Naci). *Fanilerin yanında müheyyâ duran magak / Tâbutu yuttu, üstüne duran yıkıldı hâk* (Recaizade Ekrem). ‖ *Magak-ı gar*, çukur. ‖ *Magak-ı zulmet* («karanlıklar çukuru»), dünya. İnsan.

◆ **Magakçe** i. *Esk.* Küçük çukur. (M)

MAGALASSOS. Esk. coğ. Anadolu'da şehir, Mazaka Kaisareia'yı, Sebasteia şehrine bağlayan yol üzerinde. Eski yazarların verdiği bilgilerden, şehrin Yukarı Hlys (Kızılırmak) nehrinin bir kolu olan Baltalarsuyu vâdisindeki Şarkışla yakınında yer aldığı tespit edildi. (M)

MAGALHAES (Domingos José Gonçalves DE), brezilyalı şair (Rio de Janeiro 1811 - ay.y. 1882). Önce romantik şiirler (*Suspiros Poeticos* [Şairçe İç Çekişler], Paris, 1836), sonra klasik üslûpla büyük bir destan yazdı: *A Confederaçao dos Tamoyos* (Tamoyolar Konfederasyonu) [1857]; bu şiir, Fransızların desteklediği yerlilerin Portekizlilere karşı giriştikleri savaşı dile getirir. (L)

MAGALOTTİ (Lorenzo, kont), italyan bilgini ve yazarı (Roma 1637 - Floransa 1712). İtalya içinde ve dışında birçok önemli görevde bulundu. Del Cimento akademisi sekreteri oldu. XVIII. yy. felsefesinin ve kozmopolit düşüncesinin ilk belirtilerini taşıyan her seviyede bilimsel eserler yazdı. (L)

MAGALOV (Nikita), rus piyanisti ve bestecisi (Petersburg 1912). Değerli bir solocudur. Özellikle Chopin ve Mozart yorumcusu olarak tanınır. 1949'dan beri Cenevre konservatuvarında öğretmenlik yapmaktadır. (M)

MAGAMİZ çoğl. i. (ar. *maġmaż*'dan *maġāmiż*). *Esk.* Çukur ve karanlık yerler. (M)

MAGANİ çoğl. i. (ar. *maġnî*'den *maġānî*). *Esk.* Evler, haneler. (M)

MAGANİM çoğl. i. (ar. *ġanem* > *maġnem*'den *maġānim*). *Esk.* Ganimetler, savaşta elde edilen mallar. (M)

MAGANZA (Giambattista), **Magagno** denir, italyan ressamı ve şairi (Calaone, Ferrara 1510- Vicenza 1586). Tiziano'nun öğrencisi olduğu söylenir. Genellikle Verona'nın büyük ustalarından ilham aldı, *Porto'lu İppolito*'da (Vicenza) üstün yeteneğini açıkça ortaya koydu. Şair olarak verona lehçesiyle bazı şiirler yazdı. Edebî değeri olmayan bu şiirler (msl. *Le Rime di Magagno* [Magagno'nun Şiirleri] v.b.) devrinin sanat hayatıyle ilgili önemli bir belge niteliğindedir. (L)

MAGARAT çoğl. i. (ar. *maġāre*'den *maġārāt*). *Esk.* Mağaralar. (M)

MAGARİB çoğl. i. (ar. *ġarb* > *maġrib*'ten *maġārib*). *Esk.* Batı tarafları: *Magarib oldu dirîga matâli-i irfan / Ne kaldı şöhret-i Rum ü Arap ne Mısr ü Herat* (Sadullah Paşa). ‖ Akşamlar. (M)

MAGARİM çoğl. i. (ar. *ġarāmet* > *maġrem*'den *maġārim*). *Esk.* Ödenmesi gerekli borçlar. ‖ Diyetler. (M)

MAGARİNOS CERVANTES (Alejandro), uruguaylı yazar (Montevideo 1825 - ay.y. 1891). Şiir alanında büyük eserler verdi, ama daha çok estetik konusundaki düşünceleriyle tanındı. Şiirlerinde romantizmin etkisi sezilir: *Horas de Melancolia* (Melankoli Saatleri); *Violetas y Ortigas* (Menekşelerle Isırganlar) [1850]; en tanınmış eseri *Celiar* (1852); *Album de Poesias* (Şiirler Albümü) [1878]. Ayrıca *Palmas y Ombues* (Palmiyeler ve Ombular) [1884]; *Caramuru* adlı bir de roman yazdı. Fakat eserleri bugün için unutulmuş durumdadır. (M)

MAGARİS çoğl. i. (ar. *ġars*, ağaç dikme > *maġris*'ten *maġāris*). *Esk.* Fidanlıklar, fidanlık bahçeleri, fidan yetiştirilen yerler. (M)

MAGARSA. Esk. coğ. Anadolu'da (Kilikya bölgesi) şehir, Pyramos nehrinin ağız kısmında. Eski yazarlar, şehrin Athena Magarsia veya Athena Magarsis'e ait bir

Foto. LAROUSSE ; Dizionario Enciclopedico Italiano

tapınak vasıtasıyle tanındığını bildirirler. Karataş'ın güneybatısındaki kalıntılarında tespit edilen yazıtlardan, şehrin Selefkiler devrinde *Antiokheia* adını aldığı anlaşılır. (M)

MAGAS i. Tebeşir tabakalarında fosil olarak bulunan eklemli kolsuayaklı hayvan. (Meudon tebeşir tabakalarında bulunan *Magas pumilus*'un pek çok seksiyona ayrılan bu cinsin örnek türü sayılabilir. *Terebratellidae* familyasından.) [L]

MAGAS (M.Ö. 330-250'ye doğr.), Kyrene kralı, Ptolemaios I Soter'in üvey oğlu. Babalığı tarafından Kyrenai bölgesini yönetmekle görevlendirildi (M.Ö. 308). Magas, M.Ö. 275'te kral oldu. Antiokhos Soter'in kızını aldı ve onunla birleşerek bağımsızlığını Mısır'a kabul ettirdi. Kızı Berenike II'yi, Ptolemaios III Euergetes'e verdi. (L)

MAGASİL çoğl. i. (ar. *ġasl* > *maġsel*'den *maġāsil*). *Esk.* Gusülhaneler. ‖ Gasilhaneler, ölü yıkanacak yerler. (M)

MAGATAMA i. («kıvrık mücevher» anlamında japonca k.). Japon höyüklerinde bulunan kanca şeklindeki taşların (akik, kırmızı akik, kuvars, cam v.b.) adı. (Magatama'nın, kudret alâmeti olarak kullanıldığı sanılıyor. Biçim bakımından Kore'de ve Sibirya'da nazarlık yerine kullanılan kaplan dişlerine benzer.) [L]

MAGATELLO i. (ital. k.). İtalyan kuklalarının eski adı. (L)

MAGAZİ çoğl. i. (ar. *ġazā* > *maġzā*'dan *maġāzī*). *Esk.* Savaş menkıbeleri. ‖ *Fenn-i magazi,* Hz. Muhammed'in gazalarından bahseden tarih. ‖ *Gazi-i eb-ül-magazi,* gaza menkıbelerinin kahramanı olan gazi. (M)

MAGAZİL veya **MEGAZİL** çoğl. i. (ar. *miġzel*'den *maġāzil* veya *meġāzil*). *Esk.* İplik eğirecek âletler, iğler. (M)

MAGAZİN i. (fr. *magasin,* mağaza'dan ing. *magazine*). Çeşitli konulara yer veren, genellikle resimli süreli yayın: *Haftalık bir magazin.* (Bk. ANSİKL.) ‖ *Magazin gazetesi,* daha çok dergi niteliğinde, fotoğraf ve resimlere geniş yer veren günlük gazete. ‖ *Magazin sayfası,* gazetelerin içinde resimli roman, foto-roman, tefrika, fal, bulmaca v.b.nin yer aldığı sayfa. ‖ *Magazin sekreteri,* gazetelerde magazin sayfasını hazırlayan sekreter.

— ANSİKL. *Magazin* ile «dergi» arasındaki farkı tam olarak belirtmek oldukça güçtür. Magazin daha çok, olayları halkın hoşlanacağı biçimde yaymak amacını güden bir süreli yayındır. İlk magazini, 1731'de ingiliz Edward Cave, *Gentleman's Magazine* adıyle yayımladı. Magazin sözünü bu yeni anlamında Fransa'da ilk kullanan Mme Leprince de Beaumont oldu. XIX. yy.da A.B.D.'de ve İngiltere'de gitgide yaygınlaştı ve değişik biçimler alarak bütün dünyaya yayıldı.

● *Türkiye*'de magazin türünde ilk süreli yayın, İstanbul'da çıkan «*Cüzdan*» adlı dergidir (1873). Latin harflerinin kabulünden sonra (1928) bu tür yayınların sayısı arttı. Bugün birçok magazin dergi ve gazetesi yayımlanmaktadır. (L)

MAGBEN i. (ar. *gabn*'dan *magben*). Anat. *Esk.* Oyluk kemiği. ‖ Kasık. (M)

MAGBUT sıf. (ar. *ġıbṭa*'dan *maġbūṭ*). *Esk.* İmrenilmiş, gıpta edilmiş. ‖ Mutlu, neşeli. (M)

MAGDALA. Esk. coğ. Filistin'de (Celîle) şehir, Taberiye gölü yakınında. *Magdala'lı Meryem* burada doğdu. Bugün *Migdal.* (L)

MAGDALA, Habeşistan'da küçük kasaba ve hisar; galla ülkesinde. İngiliz asıllıları bu hisara hapseden necaşi Theodoros burada kuşatıldı. Kuşatma sırasında kendini öldürdü; kale 1868'de Napier tarafından alındı. (L)

MAGDALA pembesi, safraninler grubundan boyarmadde; ipeği, eflatuna kaçan ve kolay kolay solmayan çok güzel bir pembe renge boyar. (L)

MAGDALENA, Kolombiya'da ırmak, Orta Cordillera'da doğar; güney-kuzey yönünde uzanan yatağı And sıradağlarına eski bir giriş yoludur; 1 700 km. Delta, ırmak ile kollarının (Cauca, Cesar, Porce ve San Jorge) doldurduğu bir çöküntüdür. Deltanın alüvyon ovası az çok su altında kalan bölgeleri kapsar. Antil denizinde Magdalena'nın başlıca koluna set çeken şeridin açtığı geçit, deniz teknelerinin Barranquilla'ya kadar çıkmasına imkân verir. Çeşitli çağlayanlara (Honda) rağmen Magdalena, Bogota, Bucaramanga ve Cucuta bölgelerinin başlıca nakliyat yoludur. — *Magdalena idare bölgesi,* ırmağın aşağı çığırının sağ kıyısı ile Antil denizi kıyısında uzanır; 627 500 nüf. İdare merkezi *Santa Maria.* (L)

Tilly'nin birliklerinin **MAGDEBURG**'u işgali (1631)
Cabinet des Estampes, Paris

MAGDALENA Efsanesi'nin Ustası, flaman ressamı, XVI. yy.ın ilk yarısında Brüksel'de çalıştı. *Azize Magdalena Efsanesi*'nden sahneler canlandıran altı panoluk bir dizisinden ötürü bu adla anılır. Eserlerini özellikle 1510-1520 arasında vermiş olan Van der Stockt ile aynı kişi olduğu söylenir. Van der Weyden'in üslûbunun devamcısı ve Van Orley üslûbunun öncüsü oldu. (L)

MAGDALENA koyu, Aşağı Kaliforniya'da (Meksika) koy, Büyük Okyanus kıyısında. (L)

MAGDALENİYEN sıf. (Dordogne'daki *La Madeleine*'den fr. *magdalénien*). Üst Paleolitliğin —14 000 ile-9 500 arasında yer alan ve Würm buzullaşmasının sonuna tekabül eden bölümü.

— ANSİKL. Taş âletlerle birlikte şerit halinde yontulmuş silekslere, kazıyıcı âletlere, çeşitli kazı kalemlerine v.b. rastlanır. Ayrıca kemik veya fildişinden eşyalar, ok uçları, kargılar, zıpkınlar, iğneler, delikli değnekler v.b. ile mamutları, ren geyiklerini, atları, bizonları gösteren çok güzel taş, kemik, fildişi üzerine resimler ve heykeller de sayılabilir. Magdaleniyen insanı mağara duvarlarına birçok resim yapmıştır; bu dönemden kalma en ünlü eserlere Altamira, Frant-de-Gaume, Trois-Fréres ve Lascaux mağaralarında rastlanır. Magdaleniyenin en niteleyici tiplerinden biri chancelade insanıdır. (L)

Magdalen koleji, İngiltere'de Oxford üniversitesini meydana getiren kolejlerden biri. 1458'de Winchester piskoposu ve İngiltere yüksek hâkimi William of Waynflete tarafından kuruldu. Tam adı College of St. Mary Magdelen olan bu kolej, Magdelen Hall'den başlar (Magdalen Hall kolejden 10 yıl kadar önce kurulmuştur) ve eski St. John hastahanesinin yerindedir. Beş bölümü vardır: *Waynflete* bölümü (kimya, metafizik, fizyoloji ve matematik alanlarında öğrenim yapar); *Sherardian* kimya bölümü; *Serena* italyan dili ve edebiyat bölümü; *Nuffield* klinik tıbbı bölümü ve psikoloji bölümü. Bir de manastırı bulunan kolejin XV. yy.da dört köşeli plan üstüne yapılan binaları Oxford'un en güzel binaları arasındadır. (M)

MAGDALİNUS i. Siyah, mavi veya yeşilimsi küçük bitki biti; kurtçuğu kabukların altında ve çeşitli ağaçların küçük dallarında odun içinde yaşar. (*Magdalinus cerasi* ve *M. ruficornis* meyve ağaçlarına musallat olur. Kınkanatlıların *curculionidae* familyasından.) [L]

MAGDEBURG, Almanya'da (Doğu Almanya) şehir, idare bölümü merkezi, Elbe kıyısında; 268 100 nüf. Irmağa hâkim taraça üzerinde (sol kıyı) kurulan şehrin, sağ kıyıda, zaman zaman su baskınına uğrayan ovada birkaç varoşu vardır. Elbe'nin geçit verdiği bir yerde, Orta Almanya'nın kuzey kenarını izleyen yol üzerinde eski bir konaklama yeri olan Magdeburg, ticareti ve Börde'nin verimli toprakları sayesinde kısa sürede zenginleşti. Ama XVI. yy.dan itibaren istilâlara uğrayan ve yıkılan şehir, ancak XIX. yy.da, demiryolunun döşenmesi ve kanal haline getirilen Elbe üzerinde trafiğin başlamasıyle yeniden canlanarak Saksonya potas yatakları yakınında bir sanayi merkezi haline geldi: kimya ve sunî dokuma sanayii; makine yapımı; seramik; tahta işçiliği; tersaneler. Krupp burada önemli çelik fabrikaları, dökümevleri ve makine atelyeleri (tezgâhlar, tarım makineleri) kurmuştu. Börde'nin şeker pancarı üretimi, şehirde şeker fabrikalarının çoğalmasına yolaçarak Magdeburg'u bir şeker pazarı haline getirdi. İkinci Dünya savaşında

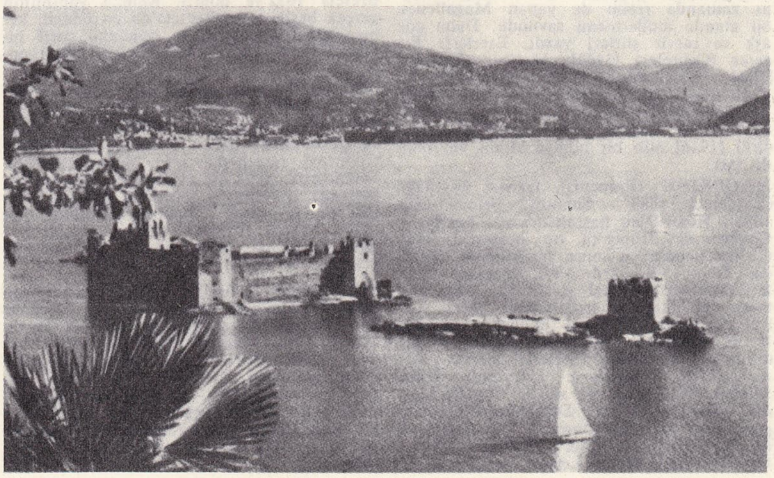

MAGGIORE
Cannero şatoları

Foto. Alinari-Giraudon (LAROUSSE) ; Dizionario Enciclopedico Italiano

André MAGİNOT
1931'de

büyük zarar gören Magdeburg'da gotik üslûbunda katedralinden başka hiç bir eski anıt kalmamıştır. — *Magdeburg idare bölümü*, 1 445 500 nüf.

● *Tarih*. Magdeburg, Wend'lerle ticaret yapmak için IX. yy.da kurulan merkez çevresinde gelişti; 925'te yağmalandıktan sonra Büyük Otto tarafından onarıldı. Otto'nun inşa ettirdiği Sankt Moritz manastırı (937) 962'de başpiskoposluk oldu. Büyük bir ticaret merkezi haline gelen Magdeburg Hansa birliğine katıldı (XIII. yy.) ve serbest şehir statüsünü kazandı (XV. yy.ın sonu). Magdeburg'un şehir olma hakkı birçok Prusya şehrince onaylandı. Reform'u benimseyen (1524) şehir, Smalkalde birliğine katıldı (1531) ve İmparatorluktan ayrıldı (1548); Wallenstein'ın kuşattığı (1629) ama almayı başaramadığı şehri, Tilly mayıs 1631'de yakarak 30 000 kişinin ölmesine sebep oldu. Magdeburg, 1648 antlaşmalarıyle Brandenburg seçici prensliğine verildi. Fransız protestanları şehre yerleştiler. Ney tarafından işgal edildikten sonra (1806), Vestfalya krallığına katılan şehir, 1815'te Prusya'ya geri verildi. (L)

Magdeburg yarımküreleri, birbirine doğru sıkıca bastırıldıkları zaman içlerinde bir vakum meydana gelen, yarımküre biçiminde, içleri oyuk madenî kapaklar (bu deneyi ilk defa Magdeburg belediye başkanı Otto von Guericke 1654 yılında bu şehirde yaptığı için yarımküreler bu adla anılır). [Üzerlerinden dış hava basıncı kalksa bile iki yarımküre birbirine öyle sıkı yapışır ki, oldukça büyük yapılmış Magdeburg kürelerini birbirindn ayırmak için birkaç atın kuvveti gerekir.] (L)

MAGELANG, İndonezya'da şehir, Cava adasında, Praga ırmağı kıyısında, Sumbing ve Merapi tepeleri arasındaki dağlarda; 53 000 nüf. Tütün ve şekerkamışı üreten bir bölgenin ticaret merkezi. İplikhaneler. Yakınında Barabudur tapınağı. (L)

MAGELLAN bulutları, güney gökküresinde iki parça halinde görülen (*Büyük ve Küçük Magellan bulutu*) gökada dışı küçük evrenler; Gökadamıza çok yakın oldukları için Gökadamızın uyduları olarak kabul edilirler.

Magellan bulutları'nın ortalama uzaklığı 150 000 ışık yılıdır; bu uzaklık, Gökadamızı ve çevresindeki yıldız kümelerini içine alabilecek bir küre yarıçapının iki katıdır. *Büyük bulut*'un görünür çapı 3°5', *Küçük bulut*'unki ise bunun yarısı kadardır. Bu bulutsu evrende, Gökadamızda gözlemlenen bütün gökcisimleri bulunur: değişen yıldızlar, sefeitler*, novalar*, üstnovalar*, mavi üstdevler* v.b. İngiliz kadın astronom Leavitt* 1912'de Küçük buluttaki sefeitleri gözlemlerken, bu tür yıldızların niteleyici özelliği olan ünlü «devir-aydınlatma gücü» kanununu buldu. (L)

MAGALLENES MOURE (Manuel), şilili şair (Santiago de Chile 1878 - La Serena 1924). 1915'ten sonra «Onlar topluluğu»na katıldı. Pedro Prado'nun önderliğindeki bu topluluk, çağdaş şili edebiyatının en büyük sanatçılarını biraraya getirmekteydi. Aynı zamanda resim de yapan Magallenes, bu alanda modernizmi savundu. Daha çok aşk ve tasvir şiirleri yazdı. Eserleri: *Facetas* (Çehreler) [1902]; *Matices* (Renkler) [1904]; *La Jornada* (Gündüz) [1910]; *La Casa Junto al Mar* (Sahildeki Ev) [1918]. Ayrıca *La Batalla* (Savaş) [1913] adlı bir oyun yazdı ve *Que es el Amor?* (Aşk Nedir?) [1916] adlı bir hikâye kitabı yayımladı. (M)

MAGENDİE (François), fransız fizyoloğu (Bordeaux 1783 - Sannois, Seine-et-Oise 1855). Hôtel-Dieu hastahanesinde hekim ve Collège de France'ta tıp profesörü oldu (1830); kendinden sonra bu kürsüye öğrencisi Claude Bernard geldi. Hareket sinirleri ile duyu sinirleri arasındaki farkı gösteren ilk deneysel ispatlamayı yaptı. Daha sonra, ön köklerin dönüşlü duyarlıklarını buldu ve bunu arkaköklerden aldıklarını gösterdi. Eserleri: *Précis Élémentaire de Physiologie* (Fizyoloji Temel Bilgisi) [1816]; *Leçons sur le Choléra-Morbus* (Kolera Üstüne Dersler) [1832]; *Leçons sur les Phénomènes Physiques de la Vie* (Hayatın Fizik Olguları Üstüne Dersler) [1836-1842]; *Leçons sur les Fonctoins et Les Maladies du Système Nerveux* (Sinir Sistemi Fonksiyonları ve Hastalıkları Üstüne Dersler) [1839]. 1821-1831 arasında *Journal de Physiologie Expérimentale*'i (Deneysel Fizyoloji Gazetesi) yayımladı. (L)

Magendie kanunu. Fizyol. Bir kanundan çok, bir gözlemdir. Bu gözleme göre, merkezden çıkan ve hareketi sağlayan sinir telleri omuriliğin önköklerinden geçer. (L)

MAGENTA, İtalya'da şehir, Lombardia'da (Milano ili), Ticino yakınında; 21 600 nüf. Pamuk ve sunî dokuma sanayii. Makine yapımı.

— Tar. *Magenta muharebesi* (4 haziran 1859). Palestro ve Turbigo karşılaşmalarından (2 haziran) sonra, Gyulai kumandasındaki 62 000 avusturyalı, Ticino'nun sağ kıyısına yayıldı. Mac-Mahon'un, ırmağı Robechetto'da aşan 2. ordusu, ordunun geri kalan kısmının cepheden saldıracağı düşmanın sağ kanadını yıkmakla görevlendirildi; ama Casate ve Bernate'de Avusturyalılarla çatışınca kuvvetlerini tekrar toplamak için Magenta üstüne yürüyüşünü durdurmak zorunda kaldı. Bu duruş sırasında İmparatorluk Muhafız birliği top ateşi desteğiyle Ponte Nuoya'ya yürüdü, fakat ancak Vinoy ile Canrobert, Ponte Vecchio'yu ele geçirdikleri zaman oraya ulaşabildi. Mac-Mahon'un saat 16'da hücum ettiği Magenta, saat 20'de düştü. Savaş alanında 10 000 ölü bırakan Gyulai, Mantova'ya çekilmek zorunda kaldı ve orada kumandayı Franz-Josef'e devretti. (Bk. İTALYA, 1859 *Seferi*.) [L]

MAGENTA dükü. Bk. MAC-MAHON (Edme Patrice).

MAGERÖY, Norveç'in en kuzeyindeki adası (Finnmark). Kuzey burnu bu adanın ucundadır. (L)

MAGGİ (Carlo Maria), italyan yazarı (Milano 1630-ay.y. 1699). Senatoda sekreterlik, Saray akademisinde yunanca profesörlüğü yaptı. Şiirler, trajediler, melodramlar yazdı. (L)

MAGGİ (Gian Antonio), italyan matematikçisi ve fizikçisi (Milano 1856-ay.y. 1937). 1886'da Messina üniversitesinde profesör oldu; burada başladığı matematiksel fizik öğretimi ile ün kazandı. 1895'te Pisa üniversitesinde Rasyonel mekanik kürsüsü başına getirildi; 1925-1931 arasında Milano'da aynı kürsüyü yönetti. Matematiksel fizik ve rasyonel mekanik üstünde çalıştı ve bu alanlardaki birçok terimi, kullanımda klasik bir değer kazandı. Aynı zamanda esneklik ölçümü, optik fizik, özellikle dalgaların yayılması ve elektromagnetizma üstüne incelemeler yaptı. (L)

MAGGİA (VAL), Güney İsviçre'de (Ticino kantonu) vâdi; deltası, Locarno yakınında günden güne Maggiore gölüne taşan Maggia ırmağı tarafından akaçlanır. Maggia ırmağının havzası 900 milyon kilovatsaat üreten üç hidroelektrik santralı besler. (L)

MAGGİNİ (Giovanni Paolo), italyan lavta yapımcısı (Botticino Sera 1580'e doğr. - Brescia 1632'ye doğr.). Keman yapımının gerçek beşiği olan Brescia'da en önemli keman ustasıydı. Kemana bugünkü zarif biçimini verdi, ilk viyola ve viyolenseli yaptı. (L)

MAGGİNİ (Menlore), italyan astronomu (Empoli 1890-Collurania, Teramo yakınları 1914). Önce Arcetri Rasathanesi kitaplığında görev aldı. Sonra Catania, 1926'da da Collurani rasathanelerinin başına getirildi. Daha çok fiziksel astronomi konularıyle ilgilendi; gezegenleri (özellikle Mars'ı) inceledi ve ilk olarak kanalların varlığını reddetti. Ayrıca fotometri girişim ölçüleriyle ilgili çalışmalar yaptı ve bu çalışmalarda fotoelektrik metotları uyguladı. (L)

MAGGİONİ (Aurelio Antonio), italyan bestecisi (Milano 1908). Parma, Floransa ve Milano konservatuvarında ders verdi. Lima konservatuvarını 1952'den 1954'e kadar yönetti. Floransa'nın Camerato Corale-Strumentale'sini kurdu. Bir opera (*Il Gioco di Soleima* 1955), dört senfonik konçerto, piyano ve orkestra için bir tokkato ve bir füg, sinfonietta tarzında varyasyonlar, bir İnka süiti, laudalar ve oda müziği besteledi. (L)

MAGGİORE veya **VERBANO gölü,** Kuzey İtalya'da Alp dağlarının eteğinde göl, Piemonte'yi Lombardia'dan ayırır. Kuzey ucu Lucarno ile birlikte İsviçre'nindir. Maggiore gölü eski Ticino buzulunun son havzasını içine alır ve Ön Alp kütleleri arasında 54 km uzanır. Yüzölçümü 212 km², ortalama derinliği 175 m'dir (Luino ile Pallanza arasında derinliği 372 m'yi bulur), Ticino tarafından aşılır ve Maggia (İsviçre) ile Toce'yi alır. Kuzeyde soğuk görünüşlü olan kıyıları, Cannolio'nun güneyinde güzeldir. İklimin ılımanlığı her çeşit akdeniz ürününün yetiştirilmesine imkân verir. Kıyı ve adalarının (Borromeo adaları) güzelliği, özellikle doğu cephesindeki Cannobio, İntra, Pallanza, Stresa gibi sayfiye merkezlerine yazın birçok turist çeker. (L)

MAGHA, hintli şair prens (M.S. VII. yy.), Dattaka'nın oğlu. *Sisupala Vadha* (Sisupala'nın Ölümü) adlı destanı ona mal ederler. Özentili bir üslûpla yazılmış olan bu eserde, bir kutsama töreninde Krişna tarafından kurban edilen dinsiz bir kralın hayatı anlatılmaktadır. (L)

Magico Prodigioso (EL) *[Harikalar Yaratan Büyücü]*, Calderon'un dramı (1637). Cipriano'yu (İspanyol Faust'u), bir kadına kavuşturmak vaatleriyle çelmeğe çalışır. Sonunda kadını getirdi, Cipriano, kollarında iğrenç bir iskeletten başka bir şey bulamaz, istavroz çıkararak şeytanı kovar. (L)

MAGİLİDAE çoğl. i. Karındanbacaklı yumuşakçalar familyası. (Bunların kavkısı yontulmuş gibi helezonî sarımlıdır; kavkı ağzında oldukça kısa bir kanal bulunur. Hepsi mercan resiflerinde yaşar. Başlıca cinsleri: *coralliophilla, coralliobia, magilus*.) [L]

MAGİLUS i. Sıcak denizlerde yaşayan küçük başlı, uzun gövdeli karındanbacaklı yumuşakça; gözleri daracık dokunaçlarının ucunda bulunur; oval ve etli ayağı ön tarafta disk şeklinde yayılır. (Mercanların içinde yaşayan bu ilgi çekici yumuşakçaların örnek türü, Kızıldeniz, Hint okyanusu ve Büyük Okyanus'ta görülen *Magilus antiquus*'tur. *Magilidae* familyasının örnek tipi.) [L]

MAGİNİ (Giovanni Antonio), italyan astronomu (Padova 1555-Bologna 1617). Bologna'da matematik okuttu ve çağının en önemli bilginleri ile ilişki kurdu. Kopernik'in yeni varsayımlarını kabule yanaşmadığı için, bunlara dayanarak gezegenlerin durumlarını gösteren cetvelleri derleme konusunda, Keppler'in kendisine yaptığı ortak çalışma teklifini reddetti. Çok karmaşık bir evren teorisi ortaya koyarak, Kopernik sistemine karşı çıkmağa çalıştı. (L)

MAGİNOT (André), fransız siyaset adamı (Paris 1877-ay.y. 1932). Demokratik sol kanattan milletvekili (1910), Savaş bakanlığı müsteşarı oldu (aralık 1913-haziran 1914). Birinci Dünya savaşı sırasında yaralandı. Sömürgeler (1917 ve 1928-1929), ödenekler (1920-1929), savaş bakanı oldu (1922-1924 ve 1929-1932). Fransa'nın doğusunda yapılacak tahkimatla ilgili 4 Ocak 1930 kanununun çıkmasını sağladı; bu tahkimata onun adı verildi. (L)

Maginot hattı, 1927-1936 arasında Fransa'nın kuzeydoğu sınırında Maginot'nun öncülüğünde kurulmuş olan tahkimat sisteminin adı.

1918 Zaferinden sonra, tekrar Fransa'ya bağlanan Alsace ve Lorraine eyaletlerini yeni bir istilâdan korumak amacıyle Fransa'da incelemelere girişildi. İlk proje, büyük istilâ yolları üzerinde, cephesi 20, derinliği 15 km kadar olan ve çevresinde sürekli bir ateş şebekesi bulunan tahkimli bölgeler meydana getirilmesini öngörüyordu. Tasarruf düşüncesiyle, yanlarda ve gerilerde hiç bir tahkimat yapılmadı. Öyle ki, meydana getirilen tahkimat da, bundan dolayı, ilk tasarıdan çok farklı oldu ve sadece bir savunma hattı olarak kaldı. Tank engellerinin gerisindeki bu hatta yalnız, beton kazamatlarla birbirine bağlı bir tahkimli tesisler dizisi (Hochwald, Rochonvillers v.b.) vardı. Tahkimatın ağırlık merkezi Metz bölgesi ile Vosges dağlarının doğu ve batıdaki kolları üzerinde toplanmıştı. Büyük tahkimli tesislerden yok-

Foto. LAROUSSE

sun bulunan Sarre bölgesi de (Teting ile Sarreguemines arası) bir su taşırma şebekesiyle korunmuştu. Ren kıyıları kazamatlarla takviye edilmişti; ama kuzeyde, tahkimli mevzi, Montmedy'deki köprübaşına kadardı. Bundan dolayı da, belçika sınırını savunmasız bırakmış olan Maginot hattı, 1940'ta beklenen rolü oynayamadı. Maginot hattı, tahkimli tesislerinin özellikle atom silâhları karşısındaki direnci dolayısıyle, Atlantik Paktı kuvvetlerinin askerî tertibatına dahil edilmiştir. (L)

MAGİONE, İtalya'da komün, Umbria'da (Perugia ili), Trasimeno gölü kıyısında; 11 500 nüf. (L)

MAGİSTER i. («üst» anlamında lat. k.). Bizans tar. *Magister militum,* Constantinus tarafından işe başlatılan, doğrudan doğruya imparatora bağlı ve ordunun başında bulunan yüksek görevli asker. Önceleri bunlar, piyade kumandanı (*magister peditum*) ve süvari kumandanı (*magister equitum*) olmak üzere ikiye ayrılırdı. Sonradan sayıları arttı ve çeşitli askerî bölgelerin başına getirildiler. Önce bunlardan biri, daha sonra ikisi imparatorun şahsına bağlı olduğu için, *presentales* diye de anıldılar. ‖ *Magister officiorum,* imparator sarayının yöneticisi. (Önceleri basit bir tribunus'tu, daha sonra önemi arttı. Bütün merkezî daireleri [*scrinia*] yönetiyordu ve yabancı asıllı muhafızlar, siyasî polis, meslek loncaları, askerî tersane ve savaş malzemesi depoları onun buyruğunda idi. Görevleri dolayısıyle, sivil memurların en yüksek rütbelisiydi. Bu görev VII. yy.da kaldırıldı.)

— Rom. tar. Kumanda eden, yöneten, her görevliye verilen genel ad. (Msl. toplum yöneticisine *magister societatis,* gemi kumandanına *magister navis* denirdi.) ‖ *Magister equitum,* (süvari kumandanı), Roma imparatorluğunda cumhuriyet döneminde diktatöre bağlı ve diktatör tarafından seçilen görevli. (L)

Magister dixit, *«usta söyledi»* anlamında lat. k.ler. Pythagoras'ın çömezlerince kullanılan, sonra Ortaçağda skolastikçilerce benimsenen bir deyim. Bu, ustanın (Aristoteles) düşüncelerinin tartışma kabul etmez bir kanıt olduğu anlamını taşımaktaydı. Günümüzde ise, bir felsefe okulunun veya bir partinin başkanına körü körüne gösterilen saygının ifadesi olarak kullanılmaktadır. (L)

MAGİSTRATUS i. («görev» veya «görevli» anlamında lat. k.). Tar. Eskiçağda önemli kamu görevleriyle yükümlü kimse. ‖ *Güvenlik magistratus'u,* eskiden suçların kavuşturmasıyle görevli magistratus.

— ANSİKL. *Roma.* Roma *magistratus*'ları Krallık devrinde sayıca azdı. Bununla birlikte, praefectus, tribunus quaestor ve duovir unvanları kullanılmaktaydı. Cumhuriyet devrinde ise sayıları çok daha fazlaydı ve hepsi de seçimle işbaşına geliyordu. Seçilmek için, tam haklara sahip erkek yurttaş olmak gerekliydi. Patrici magistratus'lukları (diktatör, konsül, praetor, censor, curulis sedilis'i, questor) için patrici, plebeius magistratus'lukları (tribunus plebaedilis'liği) için de plebeius olmak zorunlu idi. Magistratus'ların idarî, adlî, askerî görevleri vardı ve onlara bağlı bir collegium bulunurdu. Her magistratus'lukta çok zaman iki collegium bulunurdu. *Potestas, auspicium* ve bazen de *imperium*'la belirlenirdi. Magistratus'luk görevinin süresi bir yıldı. Bununla beraber censor'luk on sekiz ay ve diktatörlük altı ay idi. Genellikle yalnız büyük ailelerden gelenlere verilen magistratus görevinin fırsatçıların eline düşmesini önlemek amacıyle bir yönetmelik çıkarılmıştı. Buna göre, yüksek mevkilere (sursus honorum) geçebilmek için belirli görevlere kadar yükselmiş ve yaş sınırını aşmamış olmak gerekiyordu. Meselâ quaestor'luk, praetor'luk ve konsüllük için durum böyleydi. Ama bu usulün uygulanmadığı da olurdu. Magistratus'luk adaylığı için Seçim kurulu başkanına yapılan müracaat, keyfî olarak reddedilebilirdi. Quaestor'lar ile aediles'leri, comice tribute'ler seçerdi. Censorlar, konsüller ve praetor'lar ise comices centuriates'ler tarafından seçilirdi.

Sezar devrinde, güçlerini kırmak amacıyle, magistratus'luk sadece bir şeref unvanı, magistratus'lar da yürütme gücünün birer temsilcisi olarak kaldı. Magistratus'luk Augustus devrinde yeniden kuruldu (diktatörlük ve censor'luk yine yoktu) ise de, Cumhuriyet devrinde, imparator tarafından tayin edilen maaşlı memur durumunda olan curator'lar procurator'luk ve praefectus'lukların karşısında yeniden nüfuzunu kaybetti. Erken İmparatorluk devrinin sonlarında ise, konsüllük onursal bir görevdi ve praetor, mülkî âmirlik yetkisini kaybetti; aedilis'lerin yerini de praefectus'lar aldı. 235-476 Yılları arası Roma imparatorluğunda magistratus'ları imparator seçmeğe başladı. Senatoya şehrin praefectus'u başkanlık ediyor, mülkî âmirlik görevini de yerine getiriyordu. Yüksek dereceli memurlara konsül unvanı veriliyordu. Praetor ve quaestorların ise oyunlar ve şenlikler düzenlemekten başka bir görevi kalmadı. (L)

MAGİSTROS. Bk. İGNATİOS MAGİSTROS.

MAGİTOT (Emile), fransız hekimi (Paris 1833 - ay.y. 1897). Ağız ve diş hastalıkları üstünde inceleme yaptı. Gerek çalışmaları gerek dersleriyle de çağdaş stomatolojinin kurucusu sayılabilir. Diş bozukluklarıyle ilgili sınıflamaları, diş sistemi kronolojisi, diş kesecikleri morfolojisi üzerine yaptığı çalışmaları bugün hâlâ geçerlidir. Antropolojiye özel bir tutkusu vardı ve Antropoloji derneği başkanlığını yaptı. (L)

MAGLATA i. (ar. *ğalat*'tan *mağlata*). *Esk.* Yanıltan, saçma, boş söz: *Bu maglatayla eyleyemez vâizân-ı asr / Rindin cihanda ettiği kesb-i fezâili* (Beliğ). ‖ *Maglata-perdâz,* şaşırtacak, zihni karıştıracak sözler söyleyen. (M)

MAGLEMOSİYEN sıf. (yer adı *Maglemose*'dan [Danimarka] fr. *maglemosien*). Kuzey avrupa mezolitik çağ medeniyetlerinden birine denir.

— ANSİKL. *Maglemosiyen* halklar deniz, göl ve akarsu kıyılarında kuş ve balık avlayarak dağınık küçük gruplar halinde yaşarlardı. Başlıca araç ve gereçlerin çoğu Magdaleniyen çağdan kalmış olmasına rağmen Maglemosiyen çağda da önemli buluşlar yapıldı (kıvrık uçlu kemik olta iğneleri). Bu çağda çömlekçiliğe büyük bir önem verilmiştir. (L)

MAGLİABECHİ (Antonio), floransalı bilgin (Floransa 1633-ay.y. 1714). Cosimo III de Medici onu Palatina kitaplığı müdürlüğüne getirdi. Magliabechi kendi özel kütüphanesini de vasiyetle Floransa'ya bıraktı. Çağının bütün avrupalı bilginleriyle mektuplaştı. (L)

MAGLİE, İtalya'da komün, Puglia'da (Lecce ili); 13 200 nüf. Tarım ve ticaret merkezi. (L)

MAGMA i. («hamur» anlamında yun. k.). Jeol. Gerçekten ergimiş olan veya ergidiği varsayılan kütle, bu kütlenin katılaşması sonucunda içkayalar meydana gelir: *Yanardağların püskürttüğü lavlar magmadır.* (Bazı bilim adamları, granitlerle granite

Turris Magne

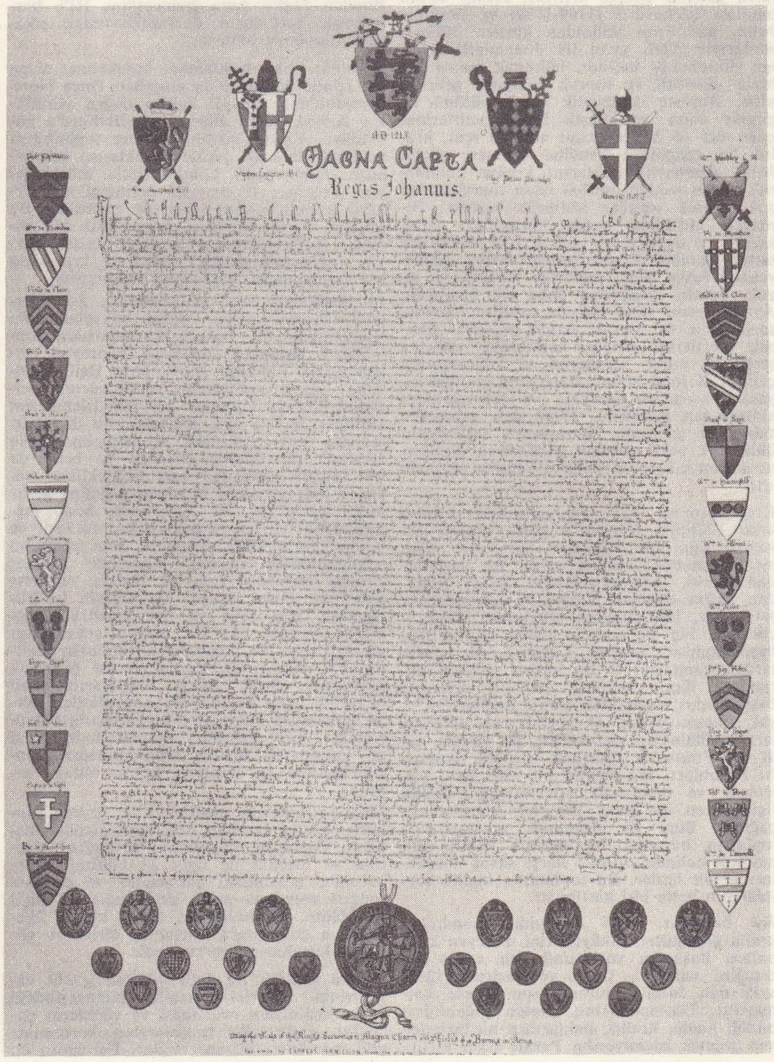

Magne Carta kopyası

Foto. LAROUSSE

mareşal **MAGNAN**
Cabinet des Estampes, Paris

Anna **MAGNANİ**

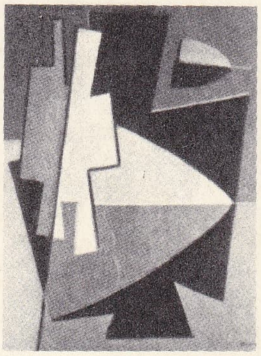

Alberto **MAGNELLİ**
«Karmaşalar»

benzeyen kayaların magma evresinden geçtiğini ileri sürerler.) [L]

MAGMATİK sıf. (fr. *magmatique*). Magma ile ilgili. (L)

Magna Carta (*Büyük Ferman*). En eski şekliyle Magna Carta, 1215'te bir grup âsi baronun İngiltere kralı John'dan (1199 - 1216) zorla elde ettikleri hakların tümünü kapsayan belgeye verilen addı. Magna Carta 1216'da, kral Henry III (1216-1272) adına memleketi yönetmekle görevli William Marshall'ın başkanlığındaki naipler kurulu tarafından bazı değişiklikler ve kısaltmalarla yeniden çıkarıldı ve 1217'de iki ayrı belge halinde yayımlandı: haklar fermanı ve orman fermanı. 1225'te, Henry III reşit olunca, bu fermanlar 1217'deki şekilleriyle yeniden yayımlandı. 1225 Fermanları, geçerli metin olarak kabul edildi ve İngiltere'nin Ortaçağa ait kanun külliyatının başında yer aldı. XVII. yy.a kadar bilginler, John'ın fermanının asıl metnini bilmiyorlardı.

İngiliz kralları, Normanların İngiltere'yi fethinden (1066) itibaren iktidarlarını derebeylerin (baronlar, vasalları ve vasallarının vasalları) zararına geliştirmeğe başladılar. Baronlar buna karşı çıktılar ve zaman zaman krallara başkaldırdılar. Henry I (1100-1135) tahta çıktığı zaman çıkardığı bir haklar fermanında babası ile ağabeyinin bazı uygulamalarına son vereceğini ilân etti. Daha sonra Stephen (1135-1154) ve Henry II de (1154-1189) bunlara benzer fermanlar çıkarttılar. Fakat Stephen bir yana, bütün bu hükümdarların çıkarttığı fermanlar kralların gücünü gitgide arttırdı. Henry II'nin oğulları Richard I (1189-1199) ve özellikle John, atalarının yolundan gittiler. XII.yy. sonlarıyle XIII. yy.ın ilk döneminde fiyatlar yükselmeğe başladı, hükûmet masrafları hızla yükseldi ve toprak sahipleri gelirleri arttı. Böylece derebeylik sınıfı bütünü ile gitgide daha zenginleşti. Fakat gelirlerinin çoğu örf ve âdetle tespit edildiği için, kralın bu zenginliği kendine çekmesi güçtü. John, derebeylik haklarını kötüye kullanarak miras yoluyle intikal eden topraklardan çok yüksek vergiler istemeğe başladı. Himayesi altındaki kadın mirasçıları (genç kızları ve dulları) en yüksek fiyatı verenlere sattı. Derebeylik sınıfından askere gitmeyenleri fazla bedel ödemeğe zorladı ve bu yola önceki krallardan daha sık başvurdu. Ayrıca yeni vergi ödeme usulleri koydu, zorla gelir ve toprak vergisi topladı, gümrük vergilerini artırdı, kontlukları yöneten şeriflerin yıllık vergilerini de yükseltmeğe çalıştı. Kısaca John, atalarının güttüğü siyaseti, aşırı bir sertlikle ve protestanlara aldırmadan sürdürdü. John aynı zamanda, zalim ve çapkındı. Baronların yakınlarını öldürerek veya sürgüne göndererek, kızlarını baştan çıkararak hepsini kendine düşman etti.

Kral John'ın, 1214 sonbaharında, Fransa kralı Philippe Auguste'e karşı yaptığı savaştan ağır bir yenilgiye uğrayarak dönmesi, baronlara cesaret verdi. Bu soylulardan kimisi, özel sebeplerden dolayı John'dan nefret etmekte, kimisi de topraklarını, şatolarını, imtiyazlarını ellerinden aldığı için ona kin beslemekte idiler. Canterbury başpiskoposu Stephen Langton da baronlardan yana idi. O da kralın gadrine uğramıştı. Krala rağmen, papalık divanına başpiskopos seçildikten sonra İngiltere'ye ayak basamıyordu. Akrabaları ve arkadaşları İngiltere'den sürülmüştü. Bu yüzden yedi yıl Fransa'da oturmak zorunda kalmıştı. Baronları, hiç değilse bir süre için, gizlemeğe ve derebeylik sınıflarının tümünü ilgilendiren bir genel program hazırlamağa çağırdı. Bury St. Edmunds manastırında toplanan baronlar, isteklerinin kabul edilmemesi halinde, John'a karşı savaş açacaklarına ant içtiler. Bu toplantıya ingiliz soylularının beşte biri katılmıştı.

Âsi baronlar, 1215 ocağında, Londra'da kralla görüştüler. Şikâyetlerini dinleyen kral, onlara Paskalya yortusunda bir cevap vereceğini vaadetti. Ocak ve haziran (1215) aylarında John'ın tutumu son derece karmaşıktı. Düşmanlarının gitgide çoğaldığını bildiği halde, krallık haklarının hiç birinden vaz geçmek istemiyordu. Paralı asker birlik-

Alessandro **MAGNASCO**
«Keşişler Kitaplıkta»

leri kurmak amacıyle Flandre ve Akitanya'ya vekiller yolladı. Ayrıca bütün İngiltere'ye adamlar yollayarak kaleler yaptırdı. Bundan başka papa İnnocentius III'e başvurarak baronların davranışlarından şikâyetçi olduğunu bildirdi.

Baronlar, ilk ayaklanma hareketine nisan ayı içinde Stamford'da giriştiler. Önce Northampton'daki büyük kaleye doğru yürüdüler. Kaleyi teslim alamayınca Bedford'a yöneldiler. Kralın büyük birlikler topladığını ve bunlarla başa çıkamayacaklarını biliyorlardı. Onun için, Londra'lılarla müzakerelere giriştiler; 17 mayısta herhangi bir zorlukla karşılaşmadan şehri ele geçirdiler. Bu Magna Carta hesabına kazanılmış bir zaferdi. Âsileri şehirden kovacak kadar kuvvet toplayamayacağını anlayan kral için barış yapmaktan başka çare kalmıyordu.

15 Haziranda kral ve adamları, âsi liderlerle Thames nehri vâdisi yakınlarındaki Runnymede adı verilen bir çayırlıkta toplandılar. Baronlar isteklerini kapsayan belgeyi krala sundular (Baronlarla İlgili Maddeler). Kral, istediklerini kabul ederek, belgenin düzene konması ve mühürlenmesini kâtiplere havale etti. Kâtipler, bu düzensiz, rastgele kaleme alınmış ve anlaşılması güç fıkraları bir düzene sokarak ve belki de (iki tarafın isteği ile) bazı değişiklikler yaparak belgeyi resmî bir ferman haline getirmeğe çalıştılar. 19 Haziranda kral, memurlarına barışın gerçekleştiğini bildirdi ve bütün kontluklarda okunacak olan fermanın uygulanmasını emretti. Böylelikle 19 haziranda fermanın tam bir taslağı yapılmış oluyordu. Fakat kralın kâtiplerinin işi bitmemişti. Her şerif ve her katedralin papazlar meclisi için bir kopya çıkarılması gerekiyordu. Bu kopyaların tümünün sayısı 47'yi buluyordu. Bu işi yerine getirmek haftalarca sürdü. Fakat kopyaların hepsi birbirinin aynı değildi. Bu kopyalardan dördü günümüze kalmıştır: biri Lincoln katedralinde, biri Salisbury katedralinde, ikisi de Londra'da British museum'dadır. Lincoln'dakinin en kusursuz kopya olduğu sanılır.

Magna Carta'nın maddeleri üç grupta toplanır: kralla vasalları arasındaki feodal ilişkileri kapsayan 15 bölüm; krallığın yönetimi ve tutumu ile ilgili 22 bölüm; kralla baronlar arasındaki çatışmalar ve çatışma sonucu meydana gelen ayaklanma ile ilgili 12 bölüm. Bu bölümler, temel kanun ilkelerinden çok, pratik birtakım dirlik ve güvenlik kurallarını içermektedir.

Feodal ilişkiler ile ilgili bölümler, taht vârislerinin görevleri, kralın himayesindeki soylu kadınların evlenmesi ve vârislerin çocukluk çağlarında tımarlarının korunması gibi meseleleri düzene bağlar. Fermanın en ilgi çekici maddeleri şunlardır: 1. hiç bir hür insan yürürlükteki kanunlara başvurulmaksızın, tutuklanamaz, hapsedilemez, mülkü elinden alınamaz, kanun dışı edilemez, sürülemez veya herhangi bir şekilde yok edilemez; 2. adalet satılamaz, geciktirilemez, hiç bir hür yurttaş, ondan yoksun bırakılamaz; 3. kanunlar dışında hiç bir vergi, yüksek rütbeli kilise adamları ile baronlardan meydana gelen bir kurula danışılmadan, haciz yoluyle veya zor kullanarak toplanamaz.

Ortaçağın sonlarında yaşayan ingilizler, kralın kanuna boyun eğmesinin kabulü demek olan *Magna Carta*'nın önemini çok iyi anlamışlardı. Baronlar, daha sonra da Parlamento, kralın zorbalığa kaçtığını hissettikleri zaman, onu Magna Carta'yı onaylamağa zorluyorlardı. Magna Carta, Henry V'in (1413-1422) ölümünden önce, 44 defa onaylandı. Bu dönemin adamları için belge, henüz geçerliğini kaybetmemişti. Magna Carta'nın daha sonraki dönemi, Elizabeth (1558-1603) zamanında başladı. Hukukçular ve bilim adamları, Magna Carta'yı, zamanlarının hükümdarlarını birbirlerine katmak için de kullandılar. Bu durum, özellikle Stuart'lardan (1603-1649) ilk ikisinin hüküm sürdüğü dönemde kendini gösterdi. Stuart'lar, yönetim biçimlerini Tudor'ların (1485-1603) sistemine dayandırmak istiyorlardı. Rakipleri ise onlara karşı çıkmak için ortaçağ hükümdarlarından örnekler aradılar. Ünlü sir Edward Coke (1552-1634) Magna Carta'dan geniş ölçüde yararlandı. Coke ile çağdaşları ve halefleri, Thomas Jefferson gibi bir adamın düşüncesine yön veren eserler yazdılar. Magna Carta, A.B.D.'ye biçim veren siyasî düşüncelerin temelini atmıştır. (M)

MAGNALYUM i. (tes. edil. ad). Magnezyum (yüzde 2 ile 12) ve alüminyum alaşımı; dövülmüş veya haddelenmiş halde hazırlanır. (Suyun ve alkali çözeltilerin aşındırıcı etkisine karşı dayanıklıdır. Bu alaşımlara zirkonyum, manganez veya kalsiyum katılarak yeni hafif alaşımlar elde edilir: alumag, duralinoks, scleral, hidronalyum.) [L]

MAGNAN (Bernard Pierre), Fransa mareşali (Paris 1791-ay.y. 1865). 1809'da orduya girdi, İspanya (1823) ve Cezayir şehri (1830) seferlerine katıldı. Lyon isyancıları ile görüşmeler yaptığı ileri sürülerek 1831'de görevinden alındı, Belçika'nın hizmetine girdi. 1839'da yeniden fransız ordusuna alındı ve 1845'te tümgeneralliğe yükseldi. Paris'te haziran 1848 ve Lyon'da haziran 1849 Ayaklanmalarını bastırdı. 1850'de Seine milletvekili oldu, 1851'de Paris ordusunun başına getirildi, 2 Aralık Hükûmeti darbesine katıldı, 1852'de mareşal oldu. (L)

MAGNAN (Jean-Claude), fransız eskrimcisi (Aubange 1941). 1963 ve 1965'te ferdî flöre dünya şampiyonu oldu. 1964 Olimpiyatlarında ikinciliği kazandı. (L)

MAGNAN (Valentin), fransız hekimi (Perpignan 1835-Paris 1916). Paris'te Saint-Anne Sağlık yurdunda ders verdi ve akıl hastalıkları üstüne çalışmalar yaptı. Başlıca eserleri: *Étude Expérimentale et Clinique sur l'Alcoolisme* (Alkolizm Üstüne Klinik ve Deneysel İnceleme) [1871]; *Des Diverses Formes de Délire Alcoolique et de leur Traitement* (Alkol Hezeyanının Değişik Şekilleri ve Tedavileri Üstüne) [1873]; *Recherches sur les Centres Nerveux* (Sinir Merkezleriyle İlgili Araştırmalar) [1876]; *Leçons Cliniques sur les Maladies Mentales* (Akıl Hastalıkları Üstüne Klinik Dersleri) [1887]. (L)

MAGNANA. Esk. coğ. Anadolu'da şehir, Trapezus'u (Trabzon) Satala'ya bağlayan yolun kenarında, Trapezus'tan 25 km uzaklıkta. Bugün, Trabzon'un güneyindeki Cevizlik yakınındadır. (M)

MAGNANİ (Anna), italyan kadın sinema ve tiyatro oyuncusu (Roma 1908). 1929'da sahne hayatına atıldı. 1934'ten bu yana beyaz perdede ve revülerde gözüken sanatçı, savaş sırasında Toto ile birlikte M. Galdieri tiyatrosunda çalıştı. İlk şöhretini *Anna Christie* (1945-1946) ve *Maya* oyunlarıyle kazandı. Özellikle sinema alanında başarılı oldu; V. De Sica'nın *Teresa Venerdi* (1941) ve *Campo de'Fiori* (Çiçek Tarlası)

Foto. Dizionario Enciclopedico İtaliano; LAROUSSE; Rizzoli Larousse

[1943] adlı filimlerinden sonra, R.Rosellini yönetiminde *Roma, Açık Şehir* (Roma, Citta Aperta) [1945] adlı unutulmaz filmi çevirdi. Fransa ve Holywood'da da filim çeviren Anna Magnani'nin daha sonraki filimleri arasında şunlar sayılabilir: Lattuada ile *Haydut Izdırabı* (Il Bandito) [1946]; Zampa ile *L'Onorevole Angelina* (Namuslu Angelina) [1947]; Rosselini ile *Amore* (Aşk) [1948]; Visconti ile *Bellissima* (En Güzel Kadın) [1951]; J. Renoir ile *Altın Araba* (1952); *Biz Kadınlar* (Siamo Donne) [1953]; kendisine oskar kazandıran D. Mann yönetimindeki *Dövmeli Gül* (The Rose Tattoo) [1955]; Castellani ile *Nella Città l'Inferno* (Şehirde Cehennem) [1958]; Cukor ile *Vahşi Rüzgâr* (Wild is the Wind) [1958]; Lumot ile *Fugitive Kind* (Yılan Derili Adam) [1959]. Kısa bir ayrılıktan sonra yeniden tiyatroya (F. Zeffirelli yönetimindeki G. Verga'nın *La Lupa*'sı [Kurt], 1965) ve sinemaya (S. Kramer'in *Kasabanın Sırrı* [The Secret of Santa Vittoria], 1968) döndü. (M)

MAGNARD (Albéric), fransız bestecisi (Paris 1865 - Baron, Oise 1914), Francis Magnard'ın oğlu. Massenet, Th. Dubois ve V. d'Indy'nin öğrencisi. Birçok senfonik eser besteledi: *Eski Tarz Süit* (1888) 1. senfoni (1889-1890); 2. senfoni [1892-1893]; *Uvertür* (1894-1895); *Ölüm Türküsü* (1895); *Doğrutluğa İlâhî* (1902), *Venüs'e İlâhi* (1903-1904); 4. senfoni; oda müziği (*Gezinti*...). Diğer eserleri: ses için *Müzikli Altı Şiir* (1887-1890), *Müzikli Dört Şiir* (1902) ve oyun müziği (*Yolande* [1888-1891], *Guercoeur* [1897-1900], *Bérénice* [1905-1909]). Magnard'ın müziğinde ritim önemli bir unsurdur. Müzik dili buruk, ağır ve çok defa dokunaklıdır. Sayfiye evinde, Almanlar tarafından öldürüldü. (L)

MAGNARD (Francis), fransız gazetecisi (Brüksel 1837-Paris 1894). *Gaulois, Grand Journal, Evénement* adlı gazetelerde çalıştı. 1863'te *Figaro*'ya girdi. Bu gazetenin başyazarı oldu (1873), Villemessant'ın ölümünden sonra gazetenin üç kişilik yönetim kuruluna girdi. (L)

MAGNASCO (Alessandro), **il Lissandrino** — denir, italyan ressamı (Cenova 1667'ye doğr.-ay.y. 1749). Salvatore Rosa ve Callot'un rakibi idi. Halk, ordu ve manastır sahneleri, karanlık ve karmaşık peyzajlar içinde çingene yaşayışını canlandırdı. Işıltılı ve canlı fırça darbeleri ile hem fantastik, hem izlenimci denebilecek bir çalışma tarzı yarattı: *Marangozlar* (Venedik); *Aziz Erasmus'un Çilesi* (Milano); *Gitarlı Kukla* (Venedik). [L]

MAGNE (Antonin), fransız bisiklet şampiyonu (Ytrac, Cantal 1904). 1930-1940 Yılları arasında fransız bisiklet yarışçıları içinde en dengelisiydi. İki kere Fransa turunu (1931 ve 1934), bir kere de dünya şampiyonluğunu (1930) kazandı. (L)

MAGNE (Auguste Joseph), fransız mimarı (Etampes 1816-Eaubonne 1885). Paris'te Vaudeville tiyatrosu binasını yaptı. — Oğlu ve öğrencisi LUCİEN (Paris 1849-Eaubonne 1916), Sacré-Coeur bazilikasının koro yerini ve çan kulesini yaptı. 1899'da Conservatoire National des Arts et Métiers'de, ilk uygulamalı sanat kürsüsünü kurdu. Parthenon kalıntılarının rölövelerini yaptı. Eserleri: *L'Oeuvre des Peintres Verriers Français* (Fransız Cam Ressamlarının Eserleri) [1885], *L'Art dans l'Habitation Moderne* (Modern Konutta Sanat) [1887] ve *L'Architecture Française du Siècle* (Yaşadığımız Yüzyılda Fransız Mimarîsi) [1889]. (L)

MAGNE (Emile), fransız yazarı (Dax 1877 - Saint-Maur, Seine 1953). XVII. yy. edebiyatı ve töreleriyle ilgili eserler yazdı: *Scarron et son Milieu* (Scarron ve Çevresi) [1905]; *Voiture et l'Hôtel de Rambouillet* (Voiture ve Rambouillet Konağı) [1901 - 1912]; *Nicolas Poussin* (1914); *La Joieuse Jeunesse et la Fin Troublée de Tallemant des Réaux* (Tallemant des Réaux'nun Neşeli Gençliği ve Sarsıntılı Geçen Son Günleri) [1921-1922]; *Le Vrai Visage de La Rochefoucauld* (La Rochefoucauld'nun Gerçek Yüzü) [1923]; *Le Coeur et l'Esprit de Mme de Fayette* (Madame de La Fayette'in Gönlü ve Kafası) [1927]. (L)

MAGNE (Michel), fransız bestecisi (Lisieux 1930). İki senfoni (*İnsanlık Senfonisi*, 1955), iki konçerto, piyano için caz eserleri, bir bale (*Kaçırılan Randevu* [1958]) besteledi. Birçok filim müziği yazdı. (L)

MAGNE (Pierre), fransız siyaset adamı (Périgueux 1806 - Montaigne şatosu, Dordogne 1879). Milletvekili seçildi (1843-1848). Maliye konularında uzman oldu. Napoléon III ile yakınlık kurdu, onun bayındırlık (1851), sonra da maliye bakanı oldu (1854 -1860 ve 1867-1870). Napoléon III'ten sonraki dönemde de maliye bakanlığına getirildi (1873-1874). 1876'da senatör oldu. (L)

Magne (TURRİS), Nîmes'in kuzeydoğusunda, Cavalier dağında Romalılardan kalma kule. *Magne* kulesinin bir anıt-kabir olduğu sanılmaktadır. (L)

MAGNEFERRİT i. (fr. *magnéferrite*). Miner. Bk. MAGNEZYOFERRİT.

MAGNEL (Gustaaf), belçikalı mühendis (Essen, Limbourg 1889 - Gand 1955). Gand üniversitesinde profesör oldu, bir betonarme laboratuvarı kurdu. Betonun direncini arttırma yollarını inceledi, adıyle anılan ve ilk defa Philadelphia'da yüksek dirençli bir köprünün yapımında kullanılan bağlama sistemini buldu. Belçika Krallık akademisine üye oldu. Başlıca eserleri: *Pratique du Calcul du Beton Armé* (Betonarme Hesabı Uygulaması) [1946-1948] ve *Stabilité des Constructions* (Yapılarda Sağlamlık) [1948-1950]. (L)

MAGNELİT i. (fr. *magnélite*). Miner. Yeşimtaşı çeşidi. (L)

MAGNELLİ (Alberto), italyan ressamı (Floransa 1888). Kendi kendini yetiştirdi. XV. yy.ın toscanalı büyük ustalarını inceleyerek resme yöneldi. 1913'te Floransa'da Marinetti, Soffici, Papini çevresinde toplanan aydınlarla dostluk kurdu. Ertesi yıl Paris'e gitti ve Apollinaire, Max Jacob, Picasso, Archipenko, Léger, Robert Delaunay ile tanıştı. İtalya'ya dönünce Paris etkisi altında düz renklerden meydana gelen oldukça sade natürmort ve figürler çizdi. 1915'te Kandinskiy ve Delaunay'un etkisini yansıtan ilk soyut resimlerini yaptı. Bu tablolarda geometrik düzen çabası ağır basar. 1918'de yaptığı *Lirik Patlamalar*'da ise birkaç insan figürüne yer verdi ve özellikle renklerin anlatım gücü üstünde durdu. Sentetik biçimlere ve saf renklere dayanan figüratif resme döndükten ve 1920-1930 arasında bu tarzda çalıştıktan sonra, 1931'de kesin olarak Paris'e yerleşti. Carrara mermerlerinden ilham alarak *Kayalar ve Taşlar* (1932-1933) adlı dizisini yaptı (Mazzotta koleksiyonu, Milano). Daha sonra kendini yalnız soyut resme verdi. (M)

MAGNEM i. (ar. *ğanem*'den *mağnem*). *Esk.* Düşmandan ele geçirilen mal. Ganimet. (M)

MAGNENTİUS (Flavius Magnus) [Amiens 303'e doğr. - Lyon 353], Roma imparatoru (350-353). Germen asıllı bir subaydı. Bir fesatçı grubu tarafından Autun'da imparator ilân edildi (350). İmparator Constans'ı öldürttü. Fakat Doğu imparatoru Constantius II tarafından İllyria'da ve Mursa'da bozguna uğratıldı (350), İtalya'dan kovuldu. Sonunda intihar etti. (L)

MAGNES. Yun. mit. Aiolos ile Enaretes'in oğlu. Tesalya'daki Magnesia'lılara adını veren kahraman. (L)

MAGNES, atinalı komedi şairi (M. Ö. V. yy.). Aristophanes, *İppes* (Atlılar) adlı eserinde onun övgüsünü yapar. Eserleri kaybolmuştur. Bunların birçoğunun sadece adları bilinmektedir: *Ornithes* (Kuşlar); *Barbitistai* (Lüt Çalıcıları); *Lydoi* (Lidyalılar); *Batrakhoi* (Kurbağalar); *Dionysos a'* (Dionysos b') v.b. (L)

MAGNESİA. Esk. coğ. Bk. MANİSA.

MAGNESİA veya **MAGHNİSİA**, Yunanistan'da bölge Tesalya'da Volos körfezi kıyısında. — *Magnesia nomos*'u (il), 161 300 nüf. İdare merkezi *Volos*. (L)

MAGNESİA. Esk. coğ. Anadolu'da (İonia bölgesi.) şehir, Büyük Menderes nehrinin küçük bir kolu olan Lethaios nehri kıyısında. Bugün Muğla - İzmir karayolu üzerindedir. Şehrin ilk kuruluşu hakkındaki bir efsaneye göre; Yunanistan'ın Tesalya bölgesinde Pelion dağı ve Penios ırmağı yakınındaki Magnesia şehri halkından bir kısmı, İonia ve Aiolis yerleşmelerinin kurulmasından sonra Girit adası üzerinden küçük Asya'ya geldiler ve şehri kurdular. Kimmerler M. Ö. 657'ye doğru şehri ele geçirerek, yakıp yıktılar. Daha sonra şehir Miletosluların yardımıyle yeniden inşa edildi. M.Ö. 546'da Perslerin eline geçti. Lampsakos ve Myus şehirleriyle birlikte Magnesia şehri ve dolayları pers kralı tarafından yunan kumandanı Themistokles'e arpalık olarak verildi (M. Ö. 460). M. ö. 400-398 yıllarında ıspartalı kumandan Thibron, Magnesia'yı işgal etti; şehir halkını, Artemis Leukophryene'ye ait tapnağın bulunduğu Thoraks tepelerine sürerek bu yerde yeni bir Magnesia şehri kurdu. M.Ö. 355'ten itibaren kısa sürelerle Makedonyalıların, Ptolemaios'ların ve Bergamalıların eline geçti. M. ö. 201'de Magnesia ile Miletos arasında bir savaş oldu. Şehir M. Ö. 87'de tek başına Mithridates'e karşı Romalılar safında yer aldı. M. Ö. 84'ten itibaren bağımsızlığına kavuştu.

● *Arkeoloji*. Magnesia kazılarını 1842-1843 arasında Charles Texier, 1891-1893 arasında Carl Human yaptılar. Şehirdeki en önemli arkeolojik kalıntı Artemis tapınağıdır. Magnesia şehrinin ana kültü «Artemis Leukophryene» kültüydü. Themistokles'in kadın akrabaları bu tanrıçanın başrahibeleriydi. Tapınağın kalıntıları agoranın doğusunda, Lethaios çayının kuzeydoğusunda yer alır. M. Ö. III. yy.ın sonunda Alabandalı Hermogenes, tapınağı, ion üslûbunda yeniden yaptırdı. Tapınak, pseudodipteros planlıydı; her biri 11,8 m yüksekliğinde ve ion üslûbunda sütunları vardı. Naos kısmı üç nefliydi. Üzerinde yunan-amazon savaşının tasvir edildiği 200 m uzunluğundaki frizin önemli parçaları, Louvre müzesinde, diğer parçaları Berlin ve İstanbul Arkeoloji müzelerinde bulunmaktadır. Tapınak sonraları mimarî yönden bazı değişikliklere uğradı; dor düzeninde duvar ve galerilere, ion düzeninde bir propylon eklendi. Agora meydanında «Zeus sosipolis'e» ait bir küçük *İon tapınağı*, roma devrine ait bir *şeref anıtı* ve bir *eksedra* yer aldı. Şehrin anacaddesinin kuzeyinde gymnasion, gymnasionun güneyinde, şehrin mezarlığı ve arkeolog Hiller von Gaertringen tarafından kazılmış olan *stadion* yer alır. (M)

MAGNENTİUS
Heykel müzesi, Viyana

MAGNET i. (yun. *magnês*, mıknatıs, fr. *magnette*'ten). *Esk.* Fiz. Sunî veya tabiî mıknatıs. (L)

MAGNETES, Magnesia'nın dağlı halkı. Geçimlerini uzun süre yağmacılıkla sağladılar. Bölge tanrısının çevresinde toplanmışlardı. Delphoi amphiktyonia'sına (Şehirler konfederasyonu) katıldılar. (L)

MAGNETİK sıf. (lat. *magnes*. mıknatıs > *magneticus*, mıknatıslı > fr. *magnétique*'ten). Mıknatısla veya mıknatısın özellikleriyle ilgili olan: *Magnetik etki*. ‖ Mıknatıs özellikleri taşıyan: *Magnetik çelik*. ‖ *Magnetik açıklık*, mıknatıslanmış ibrenin sapmasını belirleyen açı. ‖ *Magnetik akışkan*, mıknatısların özelliklerini açıklamağa yarayan hipotetik bir akışkan için kullanılan eski terim. (Bugün artık bilimsel yönden hiç bir değeri olmayan bu kavram, konuyu tam anlamıyle bilmeyenler için magnetizmanın genel yapısı ve etkileri konusunda karışıklığa yolaçabilir.) ‖ *Magnetik alan, magnetik geçirgenlik, magnetik kütle*. Bk. MAGNETİZMA. ‖ *Magnetik direnç*, magnetik bir devrede, magnetomotor kuvvetin, devre içinden geçen indükleme akısına bölümü. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Magnetik eğim, magnetik sapma*. Bk. EĞİM, SAPMA, PUSULA, MAGNETİZMA. ‖ *Magnetik ekvator*. Bk. EKVATOR. ‖ *Magnetik madde*. Bk. MIKNATIS. ‖ *Magnetik meridyen*, mıknatıslanmış ibre doğrultusundan geçen düşey düzlem. ‖ *Yer'in magnetik kutupları*, magnetik meridyenlerin son bulduğu Yer noktaları. Bk. *Yer* MAGNETİZMA'*sı*.

— Bilgi-işlem. *Magnetik şerit*, iki kod temeline dayanan magnetik kutuplanmalar halinde bilgileri kaydetmeğe yarayan, bir duyar tabaka ile kaplanmış plastik maddeden veya herhangi bir yumuşak ve dayanıklı maddeden yapılmış bükülebilir şerit. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Magnetik şerit ünitesi*, bir ordinatörün, magnetik şerit üzerine bilgileri kaydetmeğe veya kaydedilmiş bilgileri oku-

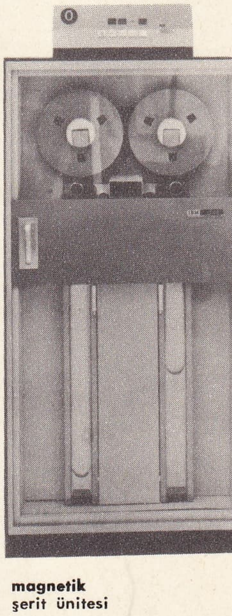

magnetik
şerit ünitesi

Foto. LAROUSSE

mağa yarayan parçası. Bk. ANSİKL.

— Elektr. *Magnetik yükselteç*, bir akımın değişme genliğini arttırmak için, doyurulabilir magnetik çekirdeklerin çizgisel olmayan niteliklerinden yararlanan tertibat. (Akım, çıkış sargısından geçen akımda çok büyük değişmelere yolaçarak çekirdeğin doyurulma derecesini değiştiren kumanda sargısından geçer.)

— Elektron. *Magnetik halka*'lar, 1954'ten beri en güçlü ordinatörlerde merkez hafıza olarak kullanılır, sonraları bütün ordinatörlerde merkez hafıza olarak ve bu merkez hafızanın giriş ve çıkış üniteleri arasında tampon hafıza olarak magnetik halka kullanılmağa başlandı. Magnetik halkalı bir hafızada kaydedilmiş bilgiye erişme zamanı devrelerin küçültülmesi ve transistörlerin kullanılmasıyle iyice kısaldı: bugün bu süre birkaç yüz nano-saniye'ye kadar indirilmiştir. Magnetik halkalı bir hafıza, yatay ve düşey olarak gerilmiş tellerden meydana gelen bir çerçeve şeklindedir; her düşey ve yatay telin kesişme noktasında bir magnetik halka bulunur; ayrıca ortasından geçen bir elektrik teli, halkayı, 1 veya 0 değerini gösteren pozitif veya negatif duruma getirir.

— Fiz. *Magnetik daralma*, magnetik bir alan içine yerleştirilen bir maddenin hacim değişikliğine uğraması. Bk. ANSİKL.

— Matbaac. *Magnetik mürekkepli baskı*, şifre çözücü bir makine tarafından okunabilecek mıknatıslanmış harfler ve özel mürekkeplerle yapılan baskı: *Magnetik mürekkepli baskı banka çekleri tedavülünün otomatikleşmesini sağladı*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Magnetik. *Magnetik direnç*. Uzunluğu l, sabit kesiti s, geçirgenliği μ olan yumuşak demirden homogen bir magnetik devre düşünülürse, *magnetik direnç*

$$\mathcal{R} = \frac{1}{\mu} \cdot \frac{l}{s}.$$

olur. Bu ifade, silindir biçiminde bir iletkenin ohm cinsinden direncini veren

$R = \varrho \frac{l}{s}$. ifadesiyle açık bir benzerlik gösterir. Makinelerin nagnetik devreleri daima karışıktır ve demirin geçirgenliği de hiç bir zaman sabit değildir. Böyle bir devrenin toplam magnetik direncini hesaplamak için, devre, Δl ve s boyutlu, geçirgenliği μ olan elemanlara ayrılır; elemanter direnç $\frac{1}{\mu} \Delta l / \Delta s$ olur.

Sonra bu miktarlar, direnç için geçerli olan kurallara göre toplanır (seri bağlanmış elemanlarda toplama, paralel magnetik dirençlerde ise terslerini toplama). Hesapları sonuna kadar götürmek ancak pek ender hallerde mümkündür. Bunun için, uygulamada geçerli olan deneysel formüllerle yetinilir.

— Bilgi-işlem. *Magnetik şerit*, bilgilerin çabuk kaydedilmesi ve okunması için, ordinatörlerde giriş ve çıkış ünitesi olarak kullanılır; sık sık lâzım olan ve çok kısa sürede bulunması gereken fiş kayıtlarında magnetik şerit tercih edilir. Magnetik şeritler genellikle 360 veya 730 m uzunluğunda, 12,7 mm genişliğindedir. Kayıt yoğunluğuna göre, santimetre başına 300 ile 1 100 harf bulunur; okuma ve kayıt hızı, âletin niteliklerine göre saniyede 680 000 rakama ulaşabilir.

● *Bir magnetik şerit ünitesi*, biri açmağa, öbürü sarmağa yarayan iki bobin, döndürme motorları, anî durmalara karşı amortisman düzeni (havası alınmış tüpler veya yaylı galeler) ve bilgileri kaydederek okuyan mekanizmadan meydana gelir. Modeline göre şeritlerin hızı saniyede 15 000 ile 680 000 işaret geçişine elverişlidir.

— Elektron. *Magnetik direnç*, temel maddesi indiyum antimonyür olan ve direnci, içine yerleştirildiği magnetik alanla artan yarı iletken eleman. (Magnetik dirençler, doğru veya alternatif magnetik alanları kolayca ölçmek ve bir magnetik alanın değişmesine dayanan kumanda cihazları yapmak imkânı verir.) || *Magnetik halka* veya *magnetik çekirdek*, çok kararlı iki mıknatıslanma durumu olan ve bir «bit*»i kaydetmek için ordinatörlerde hafıza olarak kullanılan, ferritten yapılmış küçük halka. Bk. ANSİKL.

— Fiz. *Magnetik daralma* olayı, magnetizmanın cinsine göre, bir cismin yüzeyinde beliren ve aralarında çekme veya itme etkileri yapan magnetik kutupların meydana gelmesinden doğar. Bu, tersinir bir olaydır yani mekanik değişmeler cisimlerdeki mıknatıslanmanın değişmesine yolaçar. En çok magnetik daralma gösteren maddeler, ferromagnetik cisimler olan demir, kobalt ve nikel alaşımlarıdır. Bu olay, ültrason üretimi ve deteksiyonu için deniz ve nehir sondajlarında kullanılır. Magnetik daralmalı osilatörler genellikle üst üste konmuş ince nikel plakalardan (Foucault akımlarını önlemek için) yapılır. Alıcı âlet de buna benzer. Kullanılan frekanslar en çok 15 000 ile 16 000 Hertz arasında değişir.

— Matbaac. Verilerin bir formülere veya herhangi bir kayıda geçirilmesi, kartların veya şeritlerin delinmesiyle, magnetik şerit üzerine kayıtla, klavye veya teleskriptörle tape yoluyle, optik veya magnetik okuma için de *baskı* ile yapılabilir. Rakam ve harflerin hem gözle, hem de magnetik olarak okunabileceği şifreler düşünülmüştür. Birçok sistemin yanı sıra, bugün bankacılıkta başlıca iki sistem kullanılır: EB 13 amerikan sistemi ve Bull makine şirketi tarafından yapılan CMC (7 çomaklı *kodlanmış magnetik harfler*) sistemi.

Harfler, içinde demir oksit bulunan bir mürekkeple basılır. Okuma makinesinde, demir parçacıkları bir mıknatıs tarafından kuvvetlice mıknatıslanır; makine, magnetik alanın okuma kafasına gönderdiği akım gerilimiyle harfleri okur. (L)

MAGNETİT i. (fr. *magnétite*'ten). Miner. Magnetik demirin Fe_3O_4 formülündeki tabiî oksidi. (Magnetit, siyah renkli ferromagnetik bir spineldir; mıknatıs taşını meydana getirir. En değerli demir cevheridir.) [L]

MAGNETİT - OLİVİNİT i. (fr. *magnétite - olivinite*'ten). Miner. Titanlı magnetit bakımından zengin bir dünit çeşidi. (L)

MAGNETİZE sıf. Bk. MANYETİZE.

MAGNETİZMA i. (fr. *magnétisme*'den). Mıknatıs özellikleriyle ilgili olan her şey. || Mıknatısların özelliklerini inceleyen fizik dalı. || *Canlı magnetizması* (veya *manyetizma*), bir insanın, «pas» denilen hareketler yardımıyle başka bir insan üstünde yapabileceği gerçek veya hayalî etki. (Bk. HİPNOTİZMA.) || *Yer magnetizması*, Yerküreye bağlı magnetik olayların tümü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Fiz. *Magnetizma*'nın genel olaylarını bir bir ele alarak inceleyen fizik dalına genellikle, elektrostatik*'ten örnek alarak «magnetostatik» denir. Biz de burada, magnetizma ile sıkı sıkıya bağlı olan, fakat başka metotlarla açıklanması gereken elektromagnetizma*'yı bir yana bırakarak yalnız magnetostatiği inceleyeceğiz.

● *Tarih ve genel olaylar*. Eskilerin bildiği ilk magnetik olay, mıknatıs taşının demir üstünde yaptığı etkidir. Aristoteles, yumuşak demirin bu tabiî mıknatısın etkisiyle geçici olarak mıknatıslandığını fark etmiştir. Fakat, serbestçe dönebilen bir mıknatısın hep aynı doğrultuyu aldığı ne zaman anlaşılmış ve bu özellikten ne zaman denizcilikte faydalanılmağa başlanılmış, bunu kestirmek imkânsızdır. Eski çin metinlerindeki bazı bilgiler böyle bir uygulamadan söz edermiş gibi yorumlanabilir, fakat açıklamalar inandırıcı değildir. Avrupa'da ise, bu uygulamanın sözünü eden ilk belgeler XII. yy.ın sonlarına aittir; fakat bu belgelerde de olay, eskiden beri bilinen bir konuymuş gibi anlatılır. Bununla birlikte XII. yy.da, Amalfi sakinlerinin 1302'de yaptıkları ünlü pusuladan yüz yıl önce, mıknatıslanmış iğnenin gözlem şartlarında büyük bir gelişme oldu. XV. yy.ın ortalarına doğru Nürnberg'de, pusula ile yön verilebilen, sapma düzeltmesi yapılmış portatif güneş saatleri gerçekleştirildi. Kristof Kolomb (1450-1506) Atlas okyanusunu geçerken sapmanın değişimlerini ve pusulada yapılan bu düzeltmenin ters olduğunu fark ederek notlar aldı ve böylece yavaş yavaş sapma kavramı açığa çıkarıldı. G. Hartmann (1544) ve sonra R. Norman (1576), mıknatıslı bir iğneyi ağırlık merkezinden geçen yatay bir eksen çevresinde hareket ettirerek eğim açısını keşfettiler. Sapmaları gösteren ilk magnetik haritaları Halley (1701), eğim açılarını göstereni de Wilcke (1768) yaptı. Coulomb*, iki mıknatıs kutbunun çekme ve itme güçlerini ölçerek elektrostatiğin teorik sonuçlarından çoğunun magnetizmaya da uygulanabileceğini gösterdi. Humboldt* (1769-1859), sonra Gauss* (1777 - 1855) ve Mascart* (1837-1908), bu bilimin bugünkü gelişimine temel olan Yer magnetizmasına klasik şeklini verdiler. Gerçekten günümüzde Yer magnetizmasının incelenmesi yalnız yön bulma (deniz ve hava ulaşımı) konusunda değil, iyonosfer*'in durumu, radyoelektrik dalgaların yayılması, kozmik ışınımların Yer üzerine gelişi, toprak altındaki jeofizik araştırmaları v.b. gibi daha pek çok konuda da önemli bir rol oynar.

● *Magnetostatiğin kısaca açıklanması*. Mıknatıs*'ların genel özelliklerinin bilindiğini kabul edersek, bu özellikler bizi pozitif veya negatif «magnetik kütle» kavramına götürür. Noktasal magnetik kütlenin teorik kavramından hareket ederek, magnetik olayların tümü Newton alanlarının genel incelenmesindeki özel bir hal olarak ele alınabilir. Fakat yerçekiminde söz konusu olan kuvvetler daime çekme kuvvetleri olduğu halde, elektrikte olduğu gibi magnetizmada da kütlelerin aynı veya ters işaretli olmasına göre itme veya çekme kuvvetleridir. Bu Newton özelliği, Coulomb'un

$$f = k \frac{mm'}{d^2}$$

kanunuyle açıklanabilir: burada m ve m' iki noktasal magnetik kütleyi, d aralarındaki uzaklığı, f birbirlerine uyguladıkları kuvveti, k da iki kütleyi ayıran ortama ve birimlere bağlı bir katsayıyı gösterir. Elektromagnetik C.G.S. sisteminde kütle birimi, k boslukta 1'e eşit olacak şekilde seçilir. Bu kütle birimi böylece, 1 sm uzaklığa yerleştirilmiş kendine eşit bir kütleyi (mutlak değer olarak) 1 din'lik bir kuvvetle çeker veya iter. M.K.S.A. sisteminde Coulomb kanununun *k katsayısı* 10^7'ye (rasyonel olmayan Giorgi sisteminde) veya $\frac{10^7}{16\pi^2}$'ye (rasyonel Giorgi sisteminde) eşit alınmalıdır. Böylece, magnetik kütle birimi için değişik değerler bulunur. Gerçek magnetik olayların açıklanması için, daha açık olan klasik sırayı izleyerek magnetik kütle kavramından magnetik alan kavramına geçilebilir. «Oersted» diye adlandırılan magnetik alan şiddet birimi, boşlukta 1 sm uzaklıkta 1 birim kütlenin meydana getirdiği alana eşittir. Buradan, magnetik alanın geri kalan bütün özellikleri çıkarılıp, kuvvet çizgileri ve tüpleriyle gösterilebilir; kalıcı kuvvet akısının ve bir magnetik potansiyelin tanımı verilebilir. Öte yandan düzgün alan varsayımı, mıknatısların üstündeki etkilerini irdeleyerek bu alanın temel özelliklerini iyice belirlemeğe (kutuplar, magnetik eksen ve moment), onların çevresinde meydana gelen alanı açıklamağa ve böylece karşılıklı etkileri göstermeğe elverişlidir. Magnetik tayflar deneyi bu olayları aydınlatmağa yarar. Buraya kadar incelenen sert mıknatıslanma ile indüklenmiş mıknatıslanma, yani indükleyici magnetik alanın etkisi altında kaldığı zaman birçok maddenin kazandığı mıknatıslanma arasında önemli bir ayırım yapmak gerekir. Bu amaçla yeni büyüklükler tanımlanabilir: bir çubuğun magnetik momentinin hacmiyle bölümü olan mıknatıslanma şiddeti, benzer bır büyüklük olan fakat magnetik momentin kütle birimine göre belirlenen öz şiddet, mıknatıslanma şiddetinin indükleyici magnetik alanın değeriyle bölümüne eşit olan mıknatıslanma katsayısı veya magnetik duyarlık, mıknatıslanmış maddelerin iç kısmı için tanımlanan H indükleyici alanın ve orada meydana getirilen I mıknatıslanma şiddetinin bileşik etkilerini gösteren magnetik indükleme vektörü, bu büyüklüklerin başlıcalarıdır. Rasyonel olmayan bir sistemde (başlangıç olarak C.G.S. sistemi), magnetik indükleme vektörünün B değeri $B = H + 4\pi I = H + 4\pi k H = \mu H$ temel bağıntılarıyle verilir; eğer $I = k H$

alınmışsa, k yukarıda belirtilen duyarlıktır: μ ise $1 + 4\pi k$ çarpanının yerini alan ve maddenin «magnetik geçirgenliği» denilen bir katsayıdır. k gibi μ de kararlılığını, ancak zayıf indüklenmiş mıknatıs kabul eden maddeler için koruyabilir. Rasyonel olan bir sistemde, yukarıdaki bağıntılar.

$B = H + I = H + kH = \mu H$ şeklinde yazılır.

Böylece rasyonelleştirme, bazı formüllerdeki 4π katsayısını kaldırarak birkaç büyüklüğün tanımını değiştirme problemine dönüşür. Sonunda, daha az kullanılan bazı formüllere $\frac{1}{4\pi}$ ters katsayısı girer.

C.G.S. sisteminde eskiden H ve B vektörleri aynı cinsten büyüklükler gibi düşünülür, ikisi de gauss ile belirtilirdi. Bugün bunları farklı cinsten iki büyüklük olarak düşünmek eğilimi vardır. Bundan dolayı bugünkü C.G.S. sisteminde H alanları oersted ile belirtilmekte ve B indüklemeleri de gauss ile ifade edilmektedir. H ve B vektörlerinin akıları da maxwell'le tanımlanır. M.K.S.A. sisteminde daha köklü bir değişiklik görülür; çünkü boşluk için $B = \mu_0 H$ konulursa (μ_0 boşluğun geçirgenliğidir, yani 1'den farklı bir sayıdır) yukarıdaki formüller

$B = \mu_0 H + \mu_0 I = \mu_0 H + \mu_0 k H = \mu' H = \mu_0 \mu H$ şeklini alır.

(μ, boşluğa göre bağıl geçirgenliktir ve C. G.S. sistemindekine eşittir). İndükleme akısı, 10^8 maxwell değerinde olan weber ile gösterilir; dolayısıyle B indükleme vektörü metre kare başına weber ile ifade edilir (yani 10^4 gauss).

İndüklenmiş mıknatıslanma olaylarının incelenmesi, maddeleri sayısal olarak çok farklı üç grup içinde toplamayı zorunlu kılar: önce, daima indükleyici alan yönünde şiddetli bir indüklenmiş mıknatıslanmaya uğrayan çok az sayıdaki cisimler gelir (bunlara «ferromagnetik*» cisimler denir); bunları, şiddetli alanlar içinde bile indüklenmiş mıknatıslanmaları çok zayıf olan ve bu mıknatıslanmanın indükleyici alanla aynı veya ters yönlü olmasına göre «paramagnetik*» veya «diyamagnetik*» denilen öbür iki grup izler.

Ferromagnetizmanın incelenmesi, uygulama bakımından çok önemlidir. Hepsinin temel maddesi demir, nikel, kobalt veya bunların oksit ve alaşımları olan ferromagnetik maddeler, genellikle, sert çelikte çok geniş, buna karşılık çok yumuşak demir veya Permalloy, mumetal gibi «çok geçirgen» denilen özel alaşımlarda dar olan histerezis* çevrimlerinin biçimleriyle belirlenir. Her iki halde de, değeri yeniden sıfır olan bir alan içinde (yeteri kadar kuvvetli bir alanın etkisinden sonra) maddenin kalıcı mıknatıslanması çok yükselebilir (buna «kalan mıknatıslanma» denir); fakat yumuşak demirlerde (ve benzer alaşımlarda) en zayıf zıt alan (msl. magnetik devrenin serbest kutuplu olması halinde mıknatıslanmayı giderici alan) bu mıknatıslanmayı yok etmek için yeterlidir; çelikler ve «magnetik olarak sert» denen alaşımlarda ise, kuvvetli zıt alanlar içine yerleştirilseler bile (msl. bazı demir, nikel, alüminyum alaşımları için birkaç yüz oersted seviyesinde) mıknatıslanma yüksek oranda korunur. Kalan mıknatıslanmayı tam olarak yok etmek için gerekli en küçük zıt magnetik alana «gideren alan» denir. Yukarıda açıklanan özelliklerden, yumuşak ve sert iki grup ferromagnetik maddenin genel kullanılışları çıkarılabilir. Yumuşak ferromagnetik maddeler elektromıknatısların, transformatörlerin, indükleme bobinlerinin çekirdeklerinde, yani indüklenmiş mıknatıslanmanın değişen indükleyici alan veya akımları mümkün olduğu kadar sıkı izlemesi gereken yerlerde kullanılır. Sert olanlar ise, sürekli mıknatısların yapımında tercih edilir.

Ferromagnetik bütün maddeler, «Curis noktası» denilen belli bir sıcaklığın (demir için 770°C civarında) üstünde ferromagnetik özelliklerini kaybeder ve paramagnetik olur.

Öbür maddeler gerçek paramagnetik grubu meydana getirir. Bu grupta özellikle ok-

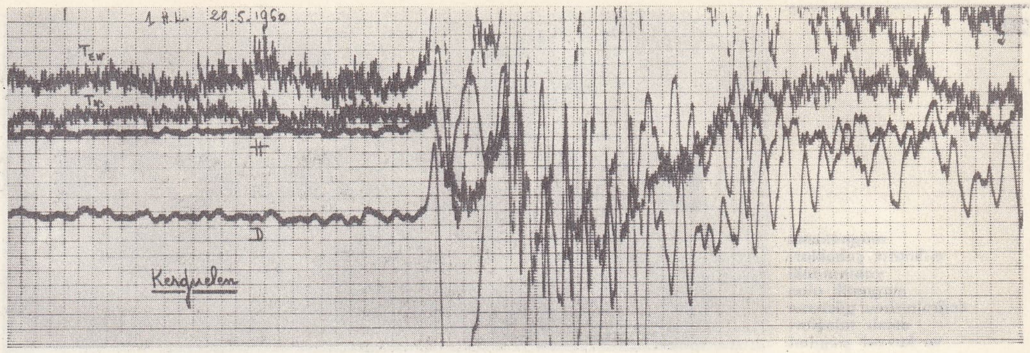

29 mayıs 1960'ta Kerguelen'de (Hint okyanusu) kaydedilen magnetik fırtınanın âni başlangıcı

sijen, azot monoksit, ozon, platin, palladyum, potasyum, sodyum, alüminyum ve ferromagnetik madenlerin, kromun, manganezin, bakırın birçok tuzu sayılabilir. Paramagnetik özellik, genellikle çok zayıf fakat pozitif olan ve gerek Curie'nin basit $kT =$ K (K maddenin belirtici bir sabiti, T de mutlak sıcaklıktır) kanununa göre, gerek Curie-Weiss'ın daha genel kanunu k (T—Θ = K'ya göre (denklemdeki Θ düzeltici bir terim rolü oynar) sıcaklıkla azalan k magnetik duyarlık sayısıyle belirlenir.

Diğer bütün maddeler diyamagnetiktir ve duyarlıkları daima çok zayıf ve negatiftir (msl. su için: — $0{,}72 \times 10^{-6}$), bu özellikleri yüzünden, mıknatıslar tarafından çok hafif olarak itilirler. Bizmutta bu itme kuvveti, kolayca belli olacak kadar şiddetlidir. Maddenin elektron yapısıyle ilgili modern teoriler diyamagnetizmanın, ferro-ve paramagnetik olanlar dahil bütün maddelerin ortak bir özelliği olduğunu kabul eder. fakat ferro ve paramagnetik maddelerde diyamagnetizma daha zayıf ve ters yönlü olduğu için gizlidir.

Teorik olarak, maddenin çeşitli magnetik özellikleri, atomları ve billûrlaşma durumları için kabul edilmiş yapılara bağlanabilir. Her atom için önce, spin*leriyle bağlantıları olan elektronların ve çekirdeğin kendi magnetik momentleri söz konusudur. Fakat bu momentlerde bir düzenin bulunmaması halinde toplam etkileri genellikle ihmal edilebilir. Bundan sonra, elektrik akımlarıyle eşdeğer olan ve bileşkesi alınması gereken magnetik alanları tek başına doğuran çevresel elektronların yörüngelerini göz önüne almak gerekir. Bütün bu yörüngelerin uzay içinde dağılımı rastgele olduğundan, herhangi bir dış magnetik alanın etkisi olmadıkça bileşke ya sıfırdır veya önemsenmeyecek kadar küçüktür. Halbuki böyle bir magnetik alan uygulandığında, indüklenmiş mıknatıslanmaya yolaçan çeşitli kutuplanma etkileri belirir. Başlıca üç çeşit etki vardır:

1. elektronların yörünge düzlemlerinin yönünü değiştirmeğe yeterli olmayan dış alan, her elektronun yörüngesi üzerindeki hızını Lenz* kanunuyle düzenlenmiş bir yönde sistematik olarak değiştirir; böylece 1905'te Langevin'in yaptığı bir hesaba göre, bileşkesi sıfır olmayan, fakat karşı koyduğu indükleyici alana bağlı olan indüklenmiş magnetik alanlar doğar. Bu, bütün maddeler için geçerli olduğu açıkça görülen diyamagnetizma olayıdır;

2. dış alan, bütünde düzensiz bir yapıyı korumak, elektronların yörünge düzlemlerini döndürmek eğiliminde olan termik çalkalanmanın karşı koymasına rağmen ve önceki etkiye zarar vermeksizin, elektronların magnetik momentlerini indükleyici alana doğru yöneltecek şekilde meydana gelir. Bundan, indükleyici alanla aynı yönde olan indüklenmiş bir mıknatıslanma doğar; bu mıknatıslanma diyamagnetik kaynaklı mıknatıslanmaya üstün gelir ve bu etkinin açıkça görülmesine engel olur. Bu, diyamagnetizmadan daha seyrek görülen paramagnetizma olayıdır ve diyamagnetizmanın tersine, değeri sıcaklığa bağlıdır; çünkü termik çalkalanma önemli olmadığı, yani sıcaklık daha düşük olduğu zaman paramagneztizma daha kolaylıkla meydana gelir;

3. nihayet, billûrlu yapıdaki bazı cisimlerde, billûr dokusunu meydana getiren tanecikların belirli simetri kurallarına göre yarı - sert bağlanışları, maddeye, yine bu yapıya bağlı olan magnetik özellikler kazandırır. Bir dış magnetik alanın etkisi, bu tanecikleri billûr dokusuna bağlayan esneklik kuvvetlerinin fonksiyonu olarak kendini hissettirir; bazen çok önemli olan bu etki, ne doğrusal, ne de tersinirdir. Bütün magnetik moment bileşenlerinin hizalanması yapıldığı zaman, bu etki bizi daima doyma olaylarına götürür. Bu, ferromagnetizma olayıdır.

● *Yer magnetizması.* Yerkürenin yüzeyinde, yayıldığı bütün alan içinde düzenli olan ve çevredeki uzayda bile aşağı yukarı düzgün kabul edilebilen bir magnetik alan gözlemlenmiştir. Bu alan, yüzeyden itibaren hem derinliğine, hem de yüksekliğine gözlemlenebilir. Yer'den yükseldikçe bu magnetik alanın, uzaklıkla orantılı olarak hayli düzenli bir biçimde çok küçük değerlere kadar indiği bilinmekle birlikte, Yer'in derinliklerinde bu alanın aldığı değerler üzerine hemen hemen hiç bilgi yoktur.

Bu magnetik alanın kendini hissettirdiği her noktada, bellibaşlı elemanları incelenerek (hattâ ölçülerek) belirlenmeğe çalışılır; bu elemanların en önemlileri şunlardır: sapma, eğim açısı, yatay bileşen, düşey bileşen ve uzaydaki toplam alanın değeri.

D sapma*sı ve I eğim* açısı, eşsapma ve eşeğim eğrileri haritalarında gösterilen deneysel verilere göre değişir. H yatay bileşeni, Gauss metodundan türeyen bir metotla ölçülebilir. Bu metot, magnetik momenti M olan bir mıknatıs çubuğundan faydalanarak MH çarpımının (bir burulma veya salınım deneyiyle) ve $\frac{M}{H}$ bölümünün

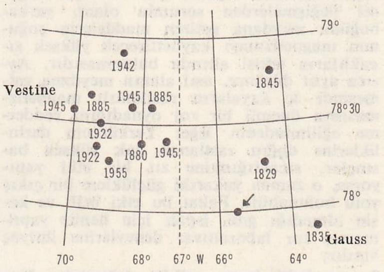

magnetik kuzey kutbunun ardışık konumları

değerlerini ayrı ayrı hesaplamağa dayanır. Böylece M ve H değerleri bulunur. Bugün, eskiden kullanılan metotların yanı sıra, daha kolay ve daha kestirme olan indükleme ve elektrodinamik metotları gittikçe daha çok kullanılmağa başlanmıştır. Belli bir devre içinde yapılan bütün bu ölçmelerin sonuçları, bütün yeryüzünün genel magnetik durumunu gösterme imkânını verir. Yer'in merkezine yakın konulmuş ve magnetik kutuplarının doğrultusunu almış tek bir mıknatısın magnetizması ile yer magnetizması arasındaki eşdeğerlik üstüne ilk teorik tanımlamaları matematik analiz yardımıyle Gauss yaptı, ayrıca Yer'i düzgün olarak mıknatıslanmış bir küre gibi

Foto. Selzer (LAROUSSE)

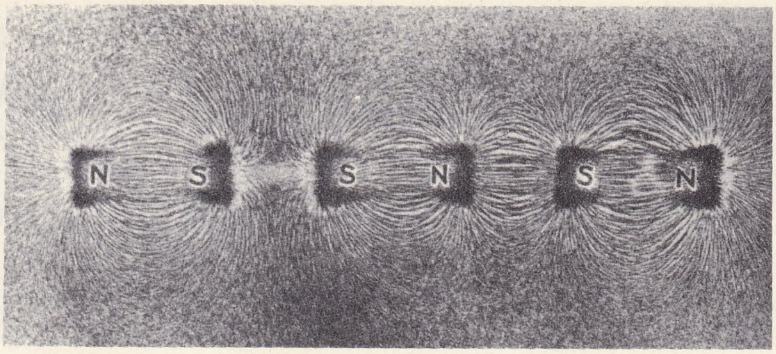

magnetizma mıknatıs çubukları yakınındaki magnetik alan doğrultusunu gösteren demir talaşları ve kuvvet çizgileri

tasarladı. İki halde de, Yer'in magnetik momenti için 8 × 10^{25} elektromagnetik C.G.S. birimi bulundu; Yer'in kuzey magnetik kutbu, şu coğrafî koordinatlarla tanımlandı: enlemi 78,°6 kuzey, boylamı 70,°1 Greenwich'in batısı. 1945 Yılı için hesaplanan bu veriler seneden seneye yavaş yavaş değişmektedir.

Yer magnetizmasının değişmesi. Yer'in magnetik alanı, «Yer çevresi» denilen uzay bölgesinde etkisini gösteren vektörel bir alandır. (Bk. MAGNETOSFER.) Bu alanın zamana bağlı değişmeleri, bir yandan bu bölgenin sınırları içinde meydana gelen bütün gelişmeleri, bir yandan da her yerde gözlemi yapılan değişmeleri kapsar. Başlıca dört çeşit değişme vardır:

1. *yüzyıllık değişmeler,* yukarıdaki verilerin değişmesine bağlıdır ve denizcilikte her 5 veya 10 senede bir sapma açılarının gözden geçirilmesini gerektirir; yıllık ortalama değerleri, yıldan yıla hazırlanan gözlem değerlerinin karşılaştırılmasından çıkarılır; bunlar, belli bir zamanda yeryüzünün çeşitli bölgeleri için magnetik haritalar çizmeğe yarayan değişme haritalarının yapılmasında kullanılır. Bu yerel veya bölgesel yüzyıllık değişmelerin bilinmesiyle, cebirsel analiz metotları uygulanarak *Yer'in magnetik momentlerine* varılabilir ve böylece gelişmeleri izlenebilir.

Teorik açıdan bu yüzyıllık değişmeler, bugün Yer magnetik alanının başlıca kısmını meydana getiren değişmelerle aynı sebeplere bağlanmakta ve Yer yüzeyinin içindeki bir kaynağa atfedilmektedir. Bu yüzden, çok muhtemel olarak Yer çekirdeğinin içinde veya çevresi boyunca dolaştığı kabul edilen elektrik akımı rejiminin ağır bir gelişmesi ve belki de kısmen yüzeysel bazı magnetik kütlelerin değişimi söz konusu olur. İkinci açıklamadan doğan güçlük, yüzeysel kısımlar dışında (yöresel veya bölgesel değişmelerden sorumlu olan), yerkabuğunu meydana getiren maddelerin çoğunun magnetizmayı kaybettirecek yüksek sıcaklıların etkisi altında bulunmasıdır. Ayrıca aynı düşünce, asıl alanın meydana gelmesinde iç kayaların rastlantılı magnetizmasının önemli bir rol oynadığını reddetme eğilimindedir. Eğer Yerkürenin derinliklerine doğru rastlanan çok yüksek basınçlar, sıcaklığınkine zıt bir etki yapıyorsa, o zaman yukarıki güçlüklere bir çıkış yolu bulunabilir. Fakat bu etki belli ve kesin olmadığı gibi, ispatı için henüz yapılmamış zor laboratuvar deneylerine ihtiyaç vardır;

2. *mevsimlik* (veya *yıllık*) *değişmeler.* Her seneki gelişmelerin devirsel kısmı (yani yüzyıllık olmayan kısmı) incelenerek ve daima gözlem ortalamalarından hareket ederek açıklanır. Bunlar şüpheli, zayıf ve belirsizdir. Bununla beraber, uydularla elde edilen yeni sonuçlar ve magnetosfer* içinde tutulum düzlemine göre tespit edilen simetrisizlik bu konuya daha çok ilgi çekmektedir. Bu durumda, Yer'in katı kısmının dışında bir etkinin söz konusu olduğu anlaşılır.

Bundan sonraki bütün değişmeler aynı şekilde dış etkilere bağlanabilir;

3. *günlük değişmeler* de gözlem değerlerinden elde edilen sonuçlarla belirtilir. Bu defa inceleme ya tek tek veya ortalama olarak ele alınır. Her iki durumda da, günün saatlerinin fonksiyonu olarak değişmelerin cetvelleri veya eğrileri hazırlanır. Eğer günün her saati için bir mevsim, bir yıl veya Güneş etkinliğinin belirli bir devresi boyunca düzenlenmiş ortalamalar söz konusuysa, elde edilen saatlik değerlerin karşılaştırılmasında, aşağıda açıklanacak «geçici» değişmelerin ve öbürlerinin etkileri giderilir.

Bunun yanı sıra, her günkü değişmeleri ayrı ayrı hesaplamak da mümkündür. «Sakin» denilen günleri (yani geçici magnetik değişmelerle bulunmamış günler) seçerek, bu günler süresince gözlenen toplam günlük değişmenin bu paragrafta incelenen bir olayı göstereceği düşünülebilir. Üstelik her ay içinde, günlük değişmelerin incelenebileceği yeterli sayıda sakin gün vardır. Ortalamalarla belirlenmiş gelişmelere bağlı olarak başlıca şu sonuçlar elde edilir:

1° çok genel bir şekilde, günlük değişmeler Güneş'in etkinlik devresine bağlıdır. Maksimum etkinlik devresindeki değişmeler, minimum devredekinden iki kat daha önemlidir (msl. sapmanın, 7 ile 8 dakikalık bir genlikten 20 dakikalık bir genliğe geçmesi gibi);

2° belirli bir süre içinde bu değişmelerin coğrafî dağılışı beraberlik kanunlarına uyar. Özellikle H yatay bileşeni, magnetik ekvator çevresinde çok büyük genlikli günlük bir değişme gösterir; bu değişme ancak, bu böigelere rastlayan iyonosfer tabakasında dolanan şiddetli elektrik akımının etkisiyle açıklanabilir. Bu olaya «ekvatoral elektrojet» denir.

Bu olağanüstü durumların dışında günlük değişme iki olayın birleşmesine bağlanır:
1° iyonosfer tabakalarının (özellikle en alçak olanları) güneş ışımasıyle (genellikle morötesi ve X ışınlarıyle) iyonlaşması; bu, Güneş'in etkinlik devresine bağlı olan değişmeleri açıklar. Güneş tayfının daha az etkin olan görünür kısmı bütün bu devre boyunca az çok sabit kalır;

2° Güneş'in sıcaklığına bağlı olarak gündüz ile gece arasındaki ısı farkından ileri gelen bir gelgit hareketi; bazen Ay'ın çekim etkisi de buna katılır. Bu gelgitin etkisinde kalan ve iyonlaşma ile iletken (veya daha iletken) olan atmosferin yüksek tabakaları, bir magnetik alan içinde yer değiştiren bir iletken rolü oynar (burada her şeyden önce ana magnetik alan söz konusudur) ve bir akım doğurarak ek bir magnetik alan meydana getiren indüklenmiş bir elektromotor kuvvet merkezi olur.

Güneş kromosferinin bir püskürtüsü sırasında yayımlanan ışımanın (morötesi ve X) sebep olduğu küçük bir tedirginlik, öncekilere bağlanabilir (genliği bakımından genellikle «küçük» fakat jeofizik görüş açısından önemli); bu olayın sonucunda iyonlaşmanın çoğalması, günlük değişmede geçici fakat hızlı bir artışa sebep olur. Bu olaydan genellikle, 20 ile 0 saat sonra, Yer'in yakınında önemli bir Güneş plazması artışı olur ve yer çapında «anî» bir magnetik fırtına başlar.

● *Rastlantılı* (veya *geçici*) *değişmeler; magnetik fırtınalar, pülsasyonlar.* Rastlantılı değişmeler, oldukça çeşitli ve belirli, az bilinen ve ancak çok küçük jeofizik bir rol oynayan, tabiî olabileceği gibi, yerel kaynaklı olarak da düşünülebilen olaylardır. Bu olaylar, iyonosferde yer değiştiren tedirginlikler, iyonosferin düşey dengesizliği ve ekvatoral elektrojete bağlanacak etkiler yüzünden doğabilir. Ayrıca, daha genel kaynaklı değişmelerin genliğini değiştirebilen (ama anasebep olmayan) pek çok sayıda bölgesel etkenleri de (denize yakınlık, arazinin homogen omaması v.b.) saymak gerekir. Bu etkenlerden bazıları, dalgalar, gelgit olayı ve deniz akıntıları doğurucu sebep olabilir. Fakat bütün bu özel halleri bir yana bırakarak (ve meteorolojik fırtınalarda şimşek eşliğinde meydana gelen, özellikle ekvator bölgelerindeki magnetik kayıtlar üstünde bazen çok kötü etkiler yapan elektromagnetik boşalmaları konu dışında tutarak) en küçükleri dahil bu «geçici» değişmelerden çoğunun dünya çapında bir olayla ilişkili olduğu söylenebilir. Bu değişmelerden her biri, genellikle binlerce kilometrelik büyük uzay parçalarında ve magnetosferin bazı geniş bölgelerine zarar vermeden yerkürenin bütün yüzeyinde meydana gelebilir.

Şüphesiz bu değişmelerin meydana geliş şartları, çeşitli bölgelere göre değişir; bunun için, bütün dünyayı saran bir rasathaneler ağı kurma yoluna gidilmiştir. Şimdi bu değişmelerden, yer'in bütününü veya yarısını etkileyen başlıca tipler üstüne bazı kısa bilgiler verelim:

— *Magnetik koylar.* Bunlar birkaç saat süren çalkantılardır; kayıtlar üstündeki şekilleri, coğrafya haritalarındaki «kıyı koyları»nı andırdığı için bu adla anılır. Kaynağının, magnetosferin karanlık kısmında olduğu, belki de Yer yarıçapının on katından daha uzaklarda bulunduğu sanılmaktadır. Fakat yerdeki belirtileri, kutup bölgelerinde çok daha kuvvetli bir şekilde ortaya çıkar; özellikle kutup fecri eşliğinde «kutup fırtınaları» veya «fecir koyları» şeklinde görülür. Daha hafif olarak da, her enlemde, özellikle karanlık yarı kürede gözlenebilir.

— *Yer çapında magnetik fırtınalar.* İki çeşit oldukları düşünülür: 1° her zaman görülmese bile «kayıtlarda daima bir magnetik çalkantı ile birlikte beliren ve an olarak başlayan» bir güneş kromosferi püskürtüsünü izleyenler; 2° Güneş'in merkez meridyeninden («M bölgesi» denen) bazı özel bölgelerin geçişinden sonra meydana geldiği sanılan, belirli bir Güneş olayına bağlanamayan ve ancak ilerleyici bir başlangıç gösterenler (fakat hipotetik varlıkları Güneş'in dönmesine bağlanan ve fırtınaların meydana gelmesine göre 27 günlük bir gecikme gösteren bu M bölgeleri başka hiç bir gözlemle ortaya çıkarılmamıştır).

Birinci tür magnetik dalgalar genellikle daha şiddetlidir. Ayrıca «anî başlama» kendiliğinden önemli bir belirginlik gösterir; kürenin her noktasında, magnetik alanın yatay bileşeni 1 veya 2 dakika süreyle önemli bir şekilde artar. Bu olay magnetosferin, Güneş rüzgârının anîden kuvvetlenmesi ve sonra uzunlamasına Alfven* dalgalarıyle etkinin yere kadar iletilmesiyle doğan hidrodinamik basıncıyle açıklanır. İki tip fırtınanın yayılımı birbirinden az farklıdır. Bu fırtınalar, yatay bileşenin genel (Yer çapında) azalmasıyle ilgili bir ana faz gösterir; bu faz birkaç saatten birkaç güne kadar sürebilir; sonra etkileme belirtilerinin kaybolmasıyle yavaş yavaş sakin hale dönülür. Ana faz olağanüstü derecede etkilidir: bu etkinlik magnetik bileşenlerin değerlerinin hızla «düşmesi» şeklinde görülür (yatay bileşen üzerinde 2 veya 3 dakikada en azından bu veya öbür yönde 1 000 γ'dan çok [$1 \gamma = 10^{5}$ gauss] ve sapma üzerinde 1°'den daha çok değişebilir); ayrıca saniye cinsinden çok kısa devirli pülsasyonlara giden bu elemanların sıkışık salınımlarıyle («fırtına pülsasyonları») belli olur. Ana faz sırasında en büyük fırtınalar için, orta ve alçak enlemlerde bile kutup fecirleri görülür ve bozucu etkiler bazen insan faaliyetleri (bunların en basitine, magnetik kumpasların ve pusulaların kullanılması sırasında rastlanır) ve kamu hizmetlerini etkiler: başlıca tedirginlikler radyoelektrik yayımda (iyonosfer tedirginliğiyle birlikte), eski tip demiryolu işaretlerinde (iletim hat-

Foto. Encyclopedia Britannica

larındaki indüklemeyle), uzak mesafeli telgraf haberleşmelerinde (özellikle denizaşırı kablolarla), radarla yön tayininde v.b. kendini gösterir. Bu tür fırtınaların önceden bilinmesi önemli bir meseledir. Fakat, Güneş'in durumu (etken Güneş püskürtülerinin tahmini) ile bu tedirginliklerin gezegenler arası uzay içinde Yer'e kadar ulaşım şartlarının belirsiz oluşu, bu meselenin çözümünü zorlaştırır. Teorik görüş açısından varsayımlar, yeterince iyi anlaşılmışa benzeyen «anî başlama» fazını bir yana bırakarak, hâlâ yerine oturtulamamış öbür fazları, özellikle ana fazı açıklamağa çalışmaktadır. Ana çizgileriyle bugünkü varsayımların çoğu Chapman - Ferraro'nun klasik varsayımını izler, fakat ayrıntılarda genellikle çelişkiye düşer. Ayrıca magnetosferin hidrodinamik tedirginliklerini elektrik akımına çeviren ve bunun sonucunda yerde elektromagnetik etkiler doğuran iyonosferin etkisini de ihmal etmemek gerekir. Fakat bu dönüşümün şartları hakkında henüz hiç bir şey bilinmemektedir.

— *Magnetik pülsasyonlar.* Yukarıda «fırtına pülsasyonları» kısaca anlatıldı. Ayrıca fırtınaların dışında Yer magnetik alanının çok sayıda salınımlı değişmelerinin de gözlemi yapılmıştır. Öbür tip değişmelerin çoğunda olduğu gibi Yer'in oldukça geniş bölgelerinde yeteri kadar bağdaşık şekilde görülmeleri yüzünden bu salınımlar (veya *pülsasyonlar*) ilgi çekicidir.

Bu salınımlar iki büyük sınıfta toplanabilir: magnetik koylar, basit koylar veya fecir koyları gibi tedirginlik olaylarıyle birlikte meydana gelenler ve bu çeşit tedirginliklere, hattâ fırtınalara bağlanabilse de genellikle sakin ve az karışık devirlerde meydana gelenler. İlk sınıfta koyların bütün «mikroyapıları» bulunur. Bunlar, özellikle «pt» veya «pi-2» diye adlandırılan ve «geniş» fazı 1 ile 2 dakikalık devirli (ve birkaç gamma genellikli) salınımları olan gece koylarıdır. Bu «pt»ler, birkaç saniyelik devirli düzensiz salınımlardan («pi-1» denir) meydana gelen ikinci bir mikroyapı taşır. İkinci sınıfta, öncekilere oranla çok daha düzgün olan ve «pc» adı verilen, devrelerinin büyüklüğüne göre 1 ile 5 sayısal göstergesine bağlanan pülsasyonlar toplanır. En hızlıları pc-1'lerdir (saniyelik devirli ve yalnızca gammanın küçük bir kesri kadar genliği olan); en yaygınları da, günün birkaç saatinde meydana gelen pc-3 ve pc-4'lerdir (devirleri 10 ve 150 saniye arasında değişen ve gammanın onda birinin birkaç katı kadar genliği olanlar). Çeşitli pülsasyonların, yüksek magnetosferden gelen tedirginliklerle (ister hidromagnetizma ile, ister taneciklerle olsun) uyarıldığı düşünülüyorsa da, devirlerindeki bu düzenlilik ve eşzamanlılığın neden ileri geldiği hâlâ kesinlikle bilinememektedir. Birçok araştırma enstitüsü rasathane, sürekli olarak bu pülsasyonları incelenmektedir: bu çalışmaların amacı yalnızca teorik değil, aynı zamanda astronotların gelecekteki yolculukları için çok gerekli olduğundan, Yer'in çevresinin iyice tanınmasına yardım etmektedir. (L)

MAGNETİZMACI i. Bk. MANYETİZMACI.

MAGNETİZMACILIK i. Bk. MANYETİZMACILIK.

MAGNETO i. (fr. *magnéto-génératrice* kelimesinin kısaltması). Elektr. Sürekli bir mıknatısın magnetik alanıyle indüklenen elektrik üretici: *Magneto, dinamodan önce bulundu.* (*Eşanl.* MANYETO.) Bk. ANSİKL.

— Mad. oc. Maden ocağı deliklerine doldurulmuş patlayıcı maddeyi ateşlemek için gerekli elektrik akımını üreten taşınabilir cihaz. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Elektr. Bir *magneto*'da magnetik olmayan bir gövdeye bağlanmış at nalı biçiminde bir veya birçok mıknatıstan meydana gelen bir indükleyici bulunur. Yalıtılmış saçlardan yapılan çift T şeklindeki endüvi üzerinde birinci sargıyı meydana getiren kalın telden birkaç sarım vardır. İnce telden çok sarımlı ikinci sargı, birincinin üzerine yerleştirilir ve yüksek gerilim devresini meydana getirir. İki sargının da birer ucu kütleye bağlıdır. Mıknatısın magnetik alanı içinde endüvinin dönmesiyle birinci sargıda alçak gerilimli bir alternatif akım üretilir. Birinci sargı akımı en büyük değerine ulaşınca, devresi açılır. Böylece endüvi saçlarında meydana gelen akı değişimi, ikinci sargıda şiddeti küçük ve birkaç bin voltluk bir akım doğurur. Bu yüksek gerilimli akım bir distribütörle ateşleme bujilerine yollanır. Her magnetoda anahtarın uçlarına bağlı bir kondansatör ile bir yandan yüksek gerilim devresine, öbür yandan kütleye bağlı bir yıldırımlık bulunur. Eskiden patlamalı motorların ateşleme devrelerinde kullanılan magneto bugün yarış motorları dışında yerini akümülatör bataryalarına bırakmıştır. Magnetonun ilk harekette ateşleme için gerekli yüksek şiddette akım vermediği öne sürülmektedir.

— Mad. oc. Klasik *magneto,* genellikle seri bağlanmış çeşitli maden ocağı deliklerindeki patlayıcı maddenin elektrikle ateşlenmesi için gerekli çok kısa bir süre boyunca, maden ocaklarının sayısına bağlı bir gerilim altında bir amperlik bir akım verebilen, kollu küçük bir akım üreticinden meydana gelir. (LM)

MAGNETO - AERODİNAMİK i. (fr. *magnéto-aérodynamique*'ten). Bir magnetik alanın etkisindeki iletken gaz ortamların (yüksek sıcaklıkta iyonlaşmış gazlar) akışını inceleyen bilim dalı. (L)

MAGNETODİNAMİK sıf. (fr. *magnétodynamique*'ten). Fiz. Magnetik uyarımı sürekli bir mıknatısla sağlanan bir âlet için kullanılır: *Magnetodinamik hoparlör.* ‖ *Akışkanlar magnetodinamiği. Eşanl.* MAGNETOHİDRODİNAMİK. (L)

MAGNETO - ELEKTRİK sıf. (fr. *magnéto-électrique*'ten). Fiz. *Magneto-elektrik etki,* bazı cisimlerin, bir elektrik alanının etkisiyle mıknatıslanma ve bir magnetik alan etkisiyle elektrik kutupları kazanma özelliği. (L)

MAGNETOFON i. (fr. *magnétophone*). Bk. TEYP.

MAGNETOGRAM i. (fr. *magnétogramme*). *Eşanl.* MAGNETİK HARİTA.

MAGNETOHİDRODİNAMİK i. (fr. *magnétohydrodynamique*'ten). Fiz. Elektromagnetik alanlarda elektriklenmiş akışkanların (iyon halinde gazlar veya plazmalar) akmasını inceleyen bilim dalı. *Eşanl.* HİDROMAGNETİZMA.

◆ Sıf. Bu incelemeyle ilgili olan.

— ANSİKL. Fiz. 1958'den beri Amerika ve Avrupa'da *magnetohidrodinamik* konusunda pek çok araştırma yapılmaktadır; çünkü hidromagnetizma, geleneksel termik santrallarında olduğu gibi mekanik enerji halinden geçmeksizin ısı enerjisinin doğrudan doğruya elektriğe dönüşmesini sağlar. Ayrıca bu dönüşümde termo-elektrik olaylardakinden daha iyi verim alınır.

Faraday bu bilimin habercisi olarak kabul edilebilir; çünkü akarsular içinde iyonlarla iletilen elektrik yüklerini bir alanla ayırmayı ve onları iki elektrot üzerinde toplamayı o ileri sürmüştü.

Kullanılması söz konusu olan magnetohidrodinamik konvertisör veya jenaratörlerin ilkesi, aşağıdaki olaylara dayanır: bir gaz yüksek sıcaklığa getirildiği zaman atomları gittikçe iyonlaşır, yani negatif elektronları serbest bırakıp pozitif iyonlar haline dönüşürler. İyonlaşma oranı sıcaklıkla artar ve sıcaklık yeteri seviyeye geldiği zaman gaz plazma* haline gelir.

Böyle bir akışkan, yoğun bir magnetik alan içine büyük bir hızla gönderilirse, elektriklenmiş tanecikler elektrik yüklerinin işaretlerin etkisinde kalır. Bu usulle iyonları elektronlardan ayırmak ve onları iki elektrot üzerinden toplayarak bir gerilim farkı elde etmek mümkün olur.

Açık çevrimde çalışan bir magnetohidrodinamik jeneratör, bir elektromıknatısın aralığına yerleştirilmiş hava körüğüne bağlı bir yanma odasından meydana gelir. Gaz normal olarak geleneksel yakıtların (toz kömür, metan, kok fabrikası gazı v.b.) hava içinde yanmasıyle elde edilir. Körüğü bozmaksızın ulaşılabilecek en yüksek sıcaklıklarda iyonlaşma oranı çok düşüktür (sıcaklık, 3 000°C'ı hiç bir zaman geçmez). Bu durumda çıkış gazlarıyle tekrar toplanan ve daha kolaylıkla iyonlaşabilen alkali madenlerin (özellikle sezyum) küçük miktarlar halinde karıştırılması gerekir. Bunula birlikte bugünkü deneylerde bu usulle ancak ısıtma ile tüketilen enerjinin küçük bir kısmı yeniden kazanılmaktadır. Verimi yükseltmek için körükten çıkan çok sıcak gazları yakma, havasını ısıtmağa yarayan bir ısı değiştiricisine, sonra geleneksel bir gaz türbinine göndermek söz konusudur.

Başka bir imkân da kapalı çevrimli konvertisördür. Bu cihazda bir alkali elemente emdirilmiş argon veya helyum gibi bir nadir gaz kullanılır ve nükleer bir ısı kaynağından faydalanılabilir. Magnetohidrodinamik jeneratörün çalışması, ayrıca tersinir nitelik tedir ve motor rolünü de oynayabilir: bir akım elektrotlara gönderilir ve akım enerji aktararak plazmayı hızlandırır. (L)

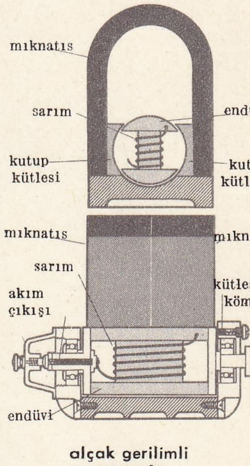

alçak gerilimli magneto

MAGNETOKALORİK sıf. (fr. *magnétocalorique*'ten). Fiz. *Magnetokalorik olay,* ferromagnetik bir cisim mıknatıslandığı zaman ortaya çıkan ısısal olayların tümü. (L)

MAGNETOKİMYA blş. i. Kimyasal bileşimlerin magnetik özelliklerini ve uygulamalarını inceleyen bilim. (L)

MAGNETOMETRE i. (fr. *magnétomètre*'den). Mıknatıslanmış bir iğneyi etkileyerek bir magnetik alanı veya momenti ölçmeğe yarayan cihaz.

— ANSİKL. Magnetik alanları ölçmeğe yarayan âletler, ölçme şekillerine veya çalışma ilkelerine göre iki ayrı grupta sınıflandırılabilir. Önce, *magnetometre*'lerle yapılabilen çeşitli ölçmeleri saymak gerekir:

a) magnetik alanın toplam geleneği;

b) alan vektörünün özel bir bileşeninin genliği;

c) alan vektörünün doğrultusu (eğim ve sapma açıları);

ç) zaman süresince alanın dalgalanması;

d) alanın gradyanı, yani komşu noktalar arasındaki alan farkları.

Ayrıca kuvvetli ve zayıf bir alanı yavaş veya hızlı değişen bir alanı, homogen (yani düzgün) veya homogen olmayan bir alanı ölçmek için genellikle aynı âletler kullanılamaz. Magnetometre yapmak için faydalanılacak çeşitli fiziksel olayları şunlardır:

1. sürekli bir mıknatıs üstündeki etki, özellikle alan vektörünün doğrultusunu belirlemek için kullanılır; ayrıca özel bileşenlerin ölçülmesine de elverişlidir: bir ipliğe bağlı mıknatısla yatay bileşen, okunda bir mıknatıs bulunan bir magnetik terazi ile düşey bileşen ölçülür.

Magnetik alan vektörünün doğrultusundaki küçük dalgalanmalar bir sıfır metoduyle büyük bir kesinlikle tespit edilebilir: mıknatıs, alanın ortalama doğrultusunu alacak şekilde konur ve bir ışık demeti yansıtan küçük bir ayna taşır (Poggendorff usulü). Işık spotu, diferansiyel bir yükseltece etki yapan çift bir fotosel üzerine düşer ve daha çok ışık alan sağ veya sol kısmına göre, yükselteç bu veya öbür yönde bir akım üretir. Bu elektrik akımı Yer magnetik alanının hafif bir dönmesini dengelemek için zayıf bir magnetik alan yaratmakta kullanılır. Böylece mıknatıs hareketsiz kalır ve yükselteçte sağlanan elektrik akımı Yer magnetik alanının dönmesiyle orantılıdır. Buradaki belirlilik saniye seviyesindedir;

2. bir alan değişimi sonucunda bir bobinde meydana gelen indükleme olayı ile kolayca fakat genel olarak sınırlı bir kesinlikle yukarıda sayılan bütün ölçmeler yapılabilir. Yüz yüze döndürülen bir bobin, balistik galvanometreyle ölçülebilen ve kendi düzlemine dik magnetik alan bileşeniyle orantılı bir elektrik yükü üretir. Çaplarından biri çevresinde dönen bir bobin dönme eksenine dik magnetik alan bileşeniyle orantılı alternatif bir elektromotor kuvvet meydana getirir. Sıfır elektromotor kuvveti gözlenirse, dönme ekseni alana paraleldir ve bu şekilde doğrultu ölçülmüş olur. Bir bobin kendine paralel kalarak iki nokta arasında bir öteleme hareketi yapıyorsa, dolaysız olarak bu iki nokta arasındaki magnetik alan sapmasını

ölçer. Sabit bir bobinle alanın hızlı dalgalanmaları kaydedilir.

Bu usul kuvvetli magnetik alanlar kadar zayıf alanlara da uygulanır; yalnız ikinci halde alanların yeterli derecede homogen olması gereklidir; çünkü yeterli bir duyarlık elde etmek için büyük bobinler kullanılmasına gidilecektir;

3. sürekli magnetik olmayan bir ortamın mıknatıslanması bakımından doyması zayıf magnetik alanların yeterli bir kesinlikle ölçülmesini sağlar (birkaç on gauss'tan küçük): magnetik çubuk bir alternatif akım transformatörünün devresi gibi kullanılır: yeterli genlikte bir akımla primer mıknatıslanarak maksimum seviyede bir magnetik alan meydana getirilir, bu alan primerin her yarım devresinde mıknatıs çubuğunu bu veya öbür yönde alternatif olarak doymuş hale getirir. Eğer ölçülecek basit alan primerin doğurduğu alternatif alanla üst üste gelirse mıknatıslanma bakımından doyma hali bu yönde öbüründen daha çabuk elde edilir. Bu olayı transformatörün sögonder devresinde elde edilen elektromotor kuvvetin zamana göre değişimi gözlenerek kolayca tespit edilir; bu şekilde alanın çubuğa paralel olan bileşeni ölçülür. Bu usul sıfır metodunda kullanılırsa yeterli bir kesinlik sağlanır (ölçülecek alana zıt bir alan yaratmak için sögonder devrede toplanan elektromotor kuvvet kullanılır ve böylece çubuk daima ortalaması sıfır olan bir alanın etkisinde kalır);

4. bir elektrik akımı üstünde magnetik bir alanın yaptığı Laplace etkisi, uzun zamandan beri Cotton terazilerinde kullanılmaktadır (bir terazinin okuna bir elektrik teli takılır ve bu telden belli miktarda akım geçirilir, böylece tele etki eden kuvvet tartılır). Bu kuvvetler alanın yatay bileşenini ölçer ve ancak şiddeti yeterli büyüklükte olan alanlarda hissedilir. Günümüzde pek kullanılmamaktadır, fakat hiç bir dereceleme istemeyen mutlak ölçüleri sağlama üstünlüğünü de korur.

Laplace kuvveti meteroloji laboratuvarlarında başka bir şekilde kullanılır: bu kuvvetin hareket halindeki bütün elektrik yüklerine genel olarak etki ettiği ve düzgün B mağnetik alanında elektronlara $V = \frac{qB}{2\pi m}$ frekanslı düzgün dairesel bir hareket yaptırdığı bilinmektedir. (*q* ve *m* elektronun yükü ve kütlesidir); V frekansına *siklotron -frekans* denmesinin sebebi bu adı taşıyan âletlerde görülmesidir. Bu dönme frekansı büyük bir incelikle ölçülebilir ve çok hassas mutlak derecelendirmede kullanılır;

5. hall etkisi Laplace kuvvetlerinin uygulamasından başka bir şey değildir. Laplace kuvvetlerinin etkisinde gerçekte iletken bir tel içinde hareket eden elektrik kalır; telden çıkamamaları yüzünden bu kuvvetleri tele iletirler; fakat serbest yükler Laplace kuvvetlerinin etkisiyle yer değiştirebilir ve bu kuvvetlerin doğrultularına göre iletken telin şu veya bu köşesinde toplanırlar. İletkenin öbür kenarı zararına bir kenarı üzerindeki bu toplanma iki kenar arasında bir gerilim farkı doğurur: gerilim farkı, uygulanan magnetik alanla orantılıdır: buna «Hall etkisi» denir.

Gerçekte bu etki iyi iletken cisimlerde çok zayıftır, fakat yarı-iletken cisimlerde büyük bir önem kazanır. Hall etkili sondalar yarı-ileiken bir cisimden yapılmış, çok ince küçük levhalardır; magnetik alanın, levha düzleminde dik bileşenini ölçer. Hall etkili âletler genellikle kesin ölçmeler yapılamaz, zayıf magnetik alanlarda duyarlıkları zayıftır ve taksimatlarını kontrol etmek gereklidir (özellikle çok şiddetli, yani bağıntının çizgisel olmaktan çıktığı 1 000 gauss'un üstünde olan alanlarda). Fakat kullanılışı çok kolaydır. Bu etki özellikle olağanüstü küçüklükte sondaların kullanılabilmesini sağlar ve bu sondalar bazı mıknatısların çok dar aralıklarına konabildiği gibi homogen alanlarda ölçme yapma imkânı verir.

6. magnetik rezonans çok daha duyarlı ölçmelere elverişlidir; çünkü kolaylıkla milyonda bir seviyesine ulaşabilir. Bu ölçmeler magnetik alan doğrultusuna karşı duyarsızdır ve daima alanın toplam şiddeti ile ilgilidir; fakat ancak yeterli derecede homogen bir alanda kullanışlı olurlar. En çok kullanılan cihazlarda su protonlarının magnetik nükleer rezonanslarını meydana çıkarmak için kullanılan Bloch veya Pur'cell'in metotlarından faydalanılır (eğer ölçülecek alan çok şiddetli, meselâ 15 000 gauss'un üstündeyse bir ağır su örneği içindeki dötonların magnetik nükleer rezonansları söz konusu olur).

Bu metotlar gauss'un yüzde birinden küçük magnetik alanlarda genellikle yeterli duyarlıkta değildir; çünkü aralarında rezonansın meydana geldiği magnetik alt-seviyelerin enerji farkları çok küçüktür ve ısıl dengedeki yığılım farkı da çok azdır; buna çare bulmak için aşağıdaki üç usulden biri kullanılır:

a) kuvvetli alanda önkutuplanma; yeterli bir yığılım farkı yaratmak için kullanılan örnek, yüksek bir alanın etkisine bırakılır ve ısıl gevşemenin yığılımı fazla değiştirmesine meydan vermeden alan yok edilir ve ölçme yapılır;

b) dinamik kutuplanma bir çift rezonans usulüdür; elektronik rezonans bir su örneği içinde eritilmiş kimyasal bir atom grubunda doymuş hale getirilir ve atom gruplarının elektron spinleri ile protonların nükleer spinleri arasındaki iç etki ikincilerin yığılım farkını artırır;

c) optik pompalama, bu da bir çift rezonanstır, fakat iki rezonans aynı atom üzerinde meydana gelir. Çok küçük basınç altında buhar halinde alkali atomlar (sezyum, rubidyum, potasyum) seçilir; optik rezonans onların elektronik spinlerine yön verir ve frekansı magnetik alanla orantılı olan paramagnetik elektronik rezonansın gözlemini sağlar.

Sunî uyduların veya füzelerin içine yerleştirilen böyle cihazlar yeterli sağlamlıktadır ve Yer'in çevresinde bulunan zayıf magnetik alanları ölçmeğe yarar. Bu cihazlar zamanın yüzde biri seviyesinde bir duyarlılığa ulaşır (gamma jeofizikçiler tarafından kullanılan ve 10^{-5} gauss değerinde olan birimdir.)

● Magnetometrelerin bir kısmı yer magnetizmasının çeşitli elemanlarını (sapma, eğilim, yatay bileşen, düşey bileşen, toplam alan) ölçmeğe, genellikle «magnetik varyometre» adını taşıyan diğerleri de bu miktarların değişimlerini irdelemeğe yarar. Magnetometreler mıknatıslı magnetometreler ve elektromagnetik veya nükleer magnetik rezonanslı sondalar ve indüklemeli cihazlar gibi başka bir ilkeye dayananlar olmak üzere iki ana grupta toplanır.

Sapmanın mutlak ölçümü için en çok kullanılan cihaz, hâlâ «pusula-teodoloit» diye adlandırılan magnetik teodolittir. Esas olarak, kesinlikle magnetik olmayan malzemelerden yapılır. Üzerine burulmamış bir tele bağlı, mıknatıslanmış küçük bir çubuğu bulunan bir sütun yerleştirilir. Ölçme, bu çubuğun magnetik ekseninin gözlemi yapılan düşey düzlemini belirtmek (magnetik meridyen) ve onu aynı yerin coğrafî meridyen düzlemiyle karşılaştırmaktan ibarettir.

Eğilimin mutlak ölçümü, gitgide azalmakla beraber, eski eğilim pusula*sı metoduyle yapılmaktadır. Bu ölçme için, bir bobinin dönme eksenine, bu dönmenin artık hiç bir indüklenmiş elektromotor kuvvet doğurmaması için verilmesi gereken sapmayı belirtmeğe dayanan indükleme metodu tercih edilir. Bu durumda dönme ekseni, uzayda, Yer alanına paraleldir.

Yatay bileşenin mutlak ölçümü bir magnetik teodolitin mıknatıslanmış küçük çubuğunun salınım ve sapmasından faydalanan eski Gauss metoduyle veya elektrik metotlarıyle yapılabilir. Bu arada şunu da belirtelim: Danimarka Meteoroloji enstitüsü çeşitli memleketlerin magnetik ölçeklerini bağıl ölçmelerle karşılaştırmak için bir seri cihaz gerçekleştirdi. Bu cihazlar kuvarstan bir burulma teline asılmış küçük bir mıknatıstan meydana gelen yatay magnetometredir.

Düşey bileşenin mutlak ölçümü ancak elektriksel yolla yapılır. Magnetik yolla maden araştırmaları için, mıknatıslanmış bir oku bulunan mağnetik terazinin birçok modelinden faydalanılır.

Sabit bir magnetik alan (Yer'in ölçülecek alanı) karşısında çekirdeğinin geçirgenliği çok yüksek olan bir self bobininin davranışından yararlanan, bu sebeple de «doyurulan» denen elektromagnetik sondalar ve Yer'in toplam magnetik alanının sabit referans birimleri olan nükleer alanlarla karşılaştırılmasını sağlayan nükleer magnetik rezonanslı cihazlar daha çok uçaklarla yapılan magnetik araştırmalarda kullanılır. Varyometreler magnetometrelerin çeşitli tiplerini andırırlar; fazladan devamlı bir kaydedici düzene sahiptirler. Magnetik istasyonlar veya rasathanelerde kullanılmaları bakımından günlük olayları dakika seviyesinde bir zaman kesinliğiyle incelemeğe elverişli ***normal*** varyometreler ve bu incelemeleri saniye, hattâ daha kısa bir zaman aralığında bile izlemeğe elverişli ***hızlı*** ve ***çok hızlı*** varyometreler diye sınıflandırılır. Bk. *Yer* MAGNETİZMA'*sı*. (L)

MAGNETOMETRİ i. (fr. *magnetometrie*'den). İncelenecek bölgeye düzenli olarak dağılmış istasyon noktalarında, Yer magnetik alanının düşey bileşenini sistematik olarak ölçme ilkesine dayanan jeofizik araştırma metodu. (Ölçmelerde kaydedilen değişmeler, tortul arazinin magnetik özelliklerine ve özellikle bu arazilerin belirlenmesini sağlayan yapısal biçimlerine bağlıdır.) (L)

MAGNETOMOTOR sıf. (fr. *magnetomoteur*'den) ***Kapalı bir kuvvet tüpünde magnetomotor kuvvet***, bu kuvvet tüpü içinden geçen bir magnetik akım meydana getirmek için gerekli olan magnetik potansiyel farklarının toplamı.

— ANSİKL. Bu toplam ilgili alan vektörünün işini hesap etmekle bulunur. Burada, magnetik alanı, kuvvet tüpünün etrafına sarılmış olan sarımlardan geçen akımın meydana getirdiği düşünülür.

Elektromagnetik C.G.S. sisteminde *magnetomotor kuvvet*, bu şekilde elde edilen amperdevir sayısıyle, $\frac{4\pi}{10}$ faktörünün çarpımına eşittir; sonuç gilbert olarak ifade edilir. Magnetik alan kuvvet tüpünün bazı bölgelerine yerleştirilen bir veya birden çok sürekli mıknatıs ile üretilirse, kuvvet tüpünün tamamı için magnetomotor kuvvet sıfır kabul edilmelidir; fakat mıknatısların içinde, alan vektörüne tekabül eden işe eşit bir magnetomotor kuvvet üretildiği söylenebilir; bu alan vektörün değeri, kuvvet tüpünün bu mıknatıslar dışında kalan bölümlerindeki magnetik potansiyel düşmesine eşit ve zıttır. Burada elektrik devrelerindeki elektromotor kuvvet ve potansiyel farkı kavramıyle ilgiçekici benzerlik görülür. (L)

MAGNETON i. (fr. *magneton*'dan). Atomun elemanter magnetik momenti.

— ANSİKL. ***Weiss magnetonu*** ve ***Bohr magnetonu*** olmak üzere iki ayrı ***magneton*** vardır. Weiss magnetonu, ölçülen bütün atom momentleri değer bakımından bu momentin tam katları olarak kabul edilebilecek şekilde deneysel olarak seçilir. Bohr magnetonu ise, mümkün olan en küçük yörün-

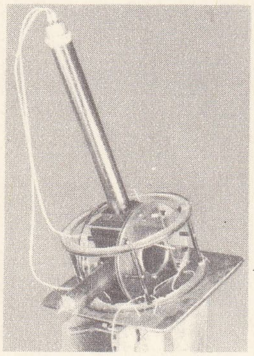

magnetometre

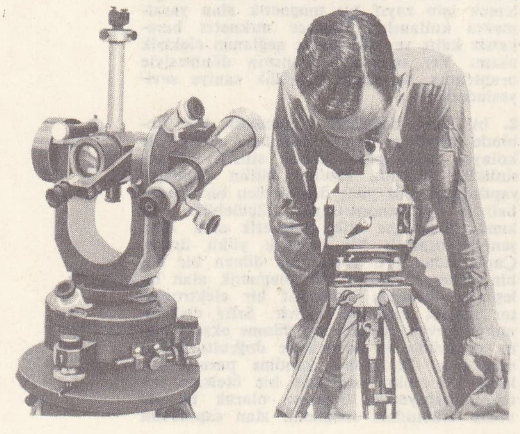

magnetometre

Foto. LAROUSSE

gesel üzerinde tek başına dönen bir elektronun magnetik momentine eşittir. Bir Bohr magnetonu yaklaşık olarak 5 Weiss magnetonu eder. (L)

MAGNETO-OPTİK i. (fr. *magnéto-optique*'ten). Bir magnetik alanın etkisindeki maddelerin optik özelliklerinin incelenmesi (yayım, yayılma v.b.) [L]

MAGNETOPİRİT i. (fr. *magnétopyrite*'ten). Miner. Tabiî demir sülfür; magnetik pirit veya pirotindir. (L)

MAGNETOPLUMBİT i. (fr. *magnétoplumbite*'ten). Miner. Tabiî demir, manganez ve kurşun oksit; siyah renklidir ve heksagonal sistemde billûrlaşır. (L)

MAGNETOPOZ i. (fr. *magnétopause*'dan). Magnetik. Yer çevresindeki uzayın, Yer magnetik alanının etki sınırı olan yüzeyi; bu sınırın dışında Yer magnetik alanının etkisi hissedilmez. (L)

MAGNETOREZİSTANS i. (fr. *magnétorésistance*'dan). Elektron. Bk. MAGNETİK *direnç.*

MAGNETOSFER i. (fr. *magnétosphère*'den). Yer çevresini kuşatan bölgenin dış kısmı; «magnatopoz» denilen ve kendisini gezegenlerarası uzaydan ayıran üst sınır ile iyonosferin üst kısmı arasında yer alır ve içinde Yer'e kuvvetli bir fiziksel etki yapan Yer'in magnetik alanı bulunur.

— ANSİKL. *Magnetosfer* ancak on yıl kadar önce Güneş-Yer ilişkilerinin fiziksel incelenmesi sırasında ortaya atılan, uzayla ilgili karışık bir kavramdır. Magnetosfer bir kaç yıl önce anlamı çok daha belirsiz olan bir başka kavramın, «egzosfer*»in yerini almıştır; bu terim günümüzde atmosferin çok yüksek tabakalarını genel bir şekilde belirtmek için kullanılır. Magnetosferin tanımlanması ve özellikleri Yer'in magnetik alanının etkisine ve bu etkinin «sınırlanması»na bağlıdır. Bu tanımlamalar ve özelliklerden, bu alanın kuvvet çizgilerinin sonsuza kadar yayılmak yerine (birinci dereceden yaklaşıklıkla, yer alanının benzetildiği magnetik çiftte olduğu gibi) Güneş'ten gelen çeşitli enerji akımlarının (hepsi «güneş rüzgârı» adıyle belirlenir) iç etkimesiyle sabit kaldığı ortaya çıkar. Yer'e kadar gelmeğe engel olan akının kendisi de etkilenerek bir çeşit sınırlama yapar. Bu «magnetosfer boşluğu» denilen bir boşluktaki sınırlamadır. Bunun az veya çok doğrulukla tanımlanabilen çeperleri *magnetopoz* adını alır. Güneş rüzgârı normal (veya sakin) bir durumda veya tedirginlik halinde olabilir. Gerçekte bir ters akıntı meselesi olabilecek ortalama hızla ilgili iki durum arasındaki fark sözkonusudur (normal güneş rüzgârı için saniyede 150 km'lik bir hız, tedirgin haldeki güneş rüzgârında iki ile altı misli daha fazladır). Yapısının en önemli iki unsuru yüklü tanecik akıları (elektron ve protonlar; fakat bunların bütünü statik olarak nötrdür) ve sınırlanmış magnetik alanlardır (güneş lekelerinden ve püskürmelerinden kopacak olan magnetik alanlar).

Bu iki enerji Yer'in magnetik alanının enerjisiyle genellikle iç içe girmez, fakat iç etkime bölgeleri bir yüzeyle sınırlanır. Gerçekte uydularla (özellikle «Explorer X» ile) yapılan son gözlemler bu yüzeyin çift çeperli olduğunu göstermiştir: dış çeper bir duraklı çarpma dalgasıdır (normal halde bile güneş rüzgârı hızı iç kısımda yayılan dalga hızından [hidrodinamik Alfven dalgaları*] daha yüksek olduğu için meydana gelir); iç çeper ise sözlük anlamıyle *magnetopoz*'dur. İki çeper arasında bulunan dar bölge (birkaç yüz kilometre kalınlıkta) ters akıntı olaylarının (dönüşen magnetik alanlar ile plazma için) meydana geldiği yerdir ve yer enerjisiyle gezegen enerjisi (veya Güneş enerjisi) arasındaki iç etkimede temel rolü oynar.

Yukarıdaki kısa açıklama özellikle magnetosferin «ön» kısmı için geçerlidir (güneşe doğru dönük kısım); bu kenarın yukarıda söylediğimiz çift çeperi hiperbol küre şeklindedir ve gezegenimizin zemininden 10 Yer yarıçapı kadar uzaklıkta bulunur. Fakat en önemli veriler, magnetosferin «karanlık» kısmından uydularla elde edilir. Burada «Yer'in magnetik kuyruğu»nu meydana getiren ve uzunluğu Yer ile Ay arasındaki uzaklıktan daha fazla olan (60 Yer yarıçapı kadar) Yer kuvvet çizgilerinin uzantıları vardır; bu uzantılar güneş rüzgârı etkisinin dolaylı veya dolaysız etkisidir. Bu uzantılar ile kuyruklu yıldızların kuyrukları arasında bazı benzerlikler vardır (kuyruklar aynı güneş rüzgârının etkisi altında Güneşten itibaren bütün gezegenlerarası uzayda simetrik olarak dağılarak Güneş-kuyrukluyıldız doğrultusunda yönelir; fakat bu benzetmeyi fazla ileri götürmemek de gereklidir. Böyle bir uzantının birçok sonuçları vardır: 1. bu kenarda magnetosferin yan sınırları daha az tanımlanmıştır ve magnetopozun yerleşmesi gereken yer tam olarak bilinmez; 2. bu alanlar, dışarıdan gelen fakat güneş tarafından geldiğini sanmadığımız enerjilere karşı daha geçirgendir (bundan dolayı magnetosferin içinde plazma veya güneş taneciklerinin olduğu sanılmaktadır); 3. bazı kuvvet çizgileri magnetik ekvator düzleminin onbeş Yer yarıçapı kadar uzağında kendi üzerlerine katlanır; bu da, ekvator düzleminin çevresinde yirmi ile otuz Yer yarıçapında bir «nötr bölge»nin varlığını ispatlar. Bu bölgeden ekvator düzlemine dik olarak boydan boya geçildiğinde, bölgenin en azından 100-200 kilometre civarında magnetik alan tamamen ters olur. Böylece çizilen kuvvet çizgileri, çeşitli magnetik ters akİntıların kaynağının açıklanması için ileri sürülen mekanizmalar kritik bir denge konumunda bulunanbilir; 4. uydularla yapılan gözlemler Yer'in magnetik kuyruğuna tanımlanmış bir sınır verememiştir; bu magnetik kuyruk ister sürekli olsun, isterse yalnız güneş rüzgârı hızının artması sırasında olsun hesaptan çıkarılamaz; bu ise başlangıçtaki Yer alanının sınırlılığı hakkındaki varsayımımıza zıt bir durumdur ve hangi ölçüde bu sınırlanmanın tam olup olmadığını söyleyemeyiz

Yukarıdaki tartışmadan bağımsız olarak magnetosfer ortamının iç, genel ve temel yapısını verelim: bu ortam, hemen hemen hepsi elektrik yüklü çok düşük yoğunlukta taneciklerden meydana gelir (en yüksek bölgelerinde santimetre küp başına yalnızca yirmi kadar). Bu durum, onu, içinden kuvvet çizgileri geçen bir magnetik alanın «donma»sına özgü şartları olan olağanüstü iletkenlikte bir ortam gibi düşünmemizi sağlar. Bu kuvvet çizgilerinin kendi çevrelerindeki maddelerin içinde «dondurulmuş» gibi veya bunun aksi bir durumda bulunduğu kabul edilir. Buna örnek olarak bir magnetik alana yerleştirilen çok iletken bir plazma verilebilir. Bunlar Alfven tipi dalgaların yayılmasını sağlayan şartlardır. Böylece magnetosferin bir taraftan gezegenlerarası uzay, diğer taraftan iyonosfer ile daha aşağıda atmosfer ve Yer arasında oynadığı «transdüktör» rolü ortaya çıkar. Bu rol magnetosferin güneş plazmasına karşı oynadığı ekran görevidir (bu yüzden magnetosfer gerektiği zaman enerjiyi hidromagnetik dalgalar haline dönüştürür), fakat elektromagnetik ışımaları hiç bir şekilde etkilemez (görülebilen, morötesi, X, radyo ışınları). Bunlardan bazıları Yer'e gelmeden önce iyice soğurulur, fakat soğurma iyonosfer tarafından yapılır. Magnetosfer ile Van Allen ışınım bölgeleri veya kuşakları arasındaki iç etkimeyi gözden geçirelim; böyle bir incelemede tek bir yönde bir etki varmış gibi gözükür: tanecikler üzerinde magnetik alan; taneciklerin yer alanındaki kuvvet çizgilerinin ve magnetosferin biçimini değiştirecek kadar bir toplam enerjileri yoktur. Bu, nötr bölge yakınındaki saha içinde aynı değildir ve belki de «tutulmuş» yeni bir tanecik bölgesi veya üçüncü bir ışınım bölgesi gibi düşünülebilir. Böyle bir varsayımın doğruluğu veya yanlışlığı üzerinde durmaksızın nötr bölgenin oynadığı rol gözetilecek olursa, içinde bulunan kuvvet çizgileri (az veya çok dengeli durumda) ile geçici olarak burada kapalı kalan plazma arasında iki yönde de etkin bir iç etkime vardır. (L)

MAGNETOSKOP i. (fr. *magnétoscope*). Televizyon görüntülerini magnetik şerit üzerine kaydetme metodu. (Bk. ANSİKL.) || Bir ses kayıt bandına bağlanmış, kapalı devreli televizyon cihazı. (Magnetoskop bir sahneyi [görüntü ve ses olarak] filme almak ve bunu hemen iletmek için kullanılır.)

— Metalürji. *Magnetoskop deneyi,* madenleri ve ferromagnetik alaşımları demir tozuyle kontrol etme metodu. (Kontrol edilecek madde bir magnetik alan etkisine bırakıldığında, malzeme eksikliğinden doğan bir kusur, demir tozunun birikimiyle ortaya çıkarılır.)

— ANSİKL. Magnetik bir tabaka ile kaplı plastik bir şerit üzerine ses kaydedildiği gibi, iletilecek görüntünün elektriksel şekli olan vido işareti de kaydedilebilir. Ancak, frekanslar ses kaydında 20 kHz'i geçmediği halde, video işaretlerinin kaydında birkaç megahertz'i bulması işlemi hayli zorlaştırır. Bu durumda, döner kayıt kafaları ve hızla geçen şeritler kullanılır ve böylece şerit üzerindeki magnetik iz eğik cizgilerden oluşur. Fransa'da magnetoskop problemi büyük güçlüklerle karşılaşır. Çünkü öbür Avrupa ülkelerinde 625 satırlık yüksek tanım için 5 MHz yeterli olduğu halde, adı geçen ülkede 819 satırlık yüksek tanım için frekansı 10,4 MHz olan bir şerit gerekir. (L)

MAGNETOSTATİK sıf. (fr. *magnétostatique*'ten). Hareketsiz haldeki magnetik kütleler veya mıknatıslarla ilgili olaylar için kullanılır.

◆ İ. Bu olayları inceleyen bilim. Bk. MAGNETİZMA. (M)

MAGNETOSTRİKSİYON i. (fr. *magnétostriction*). Bk. MAGNETİK *daralma.*

MAGNETOSTRİKTÖR i. (fr. *magnétostrictieur*'den). Elektron. Magnetik daralma olayından faydalanan sesötesi işaret alıcısı ve üreteci.

— ANSİKL. Bir *magnetostriktör,* içinden sesötesi frekanslı bir akım geçen bir sargı ve nikel saçlarla kurulmuş bir magnetik devreden meydana gelir. Kullanılacak frekans 200 kHz'i geçmemelidir. Magnetostriktörler pratik olarak, santimetre kare kesit başına 10 watt'lık güçler üretebilir. Magnetik daralma tersinir bir olay olduğundan, magnetostriktörler sesötesi titreşim detektörü olarak da kullanılabilir. (L)

MAGNETRON i. (fr. *magnétron*). Telekom. Çok yüksek frekanslı akımları doğuran veya yükselten vakumlu tüp; içindeki elektron akısına hem bir elektrik alanıyle, hem de bir magnetik alanla kumanda edilir.

— ANSİKL. Fizikçi Maurice Ponte tarafından bulunan *magnetron*'da, elektron yayan bir katot ve onunla eşmerkezli, pozitif potansiyelde tutulan ve elektronları çeken bir anot bulunur. Magnetronun elektrotlarının yerleştirildiği boş kısmın dışında bulunan kuvvetli bir elektromıknatısın magnetik alanı, elektronları yörüngelerinden saptırmağa ve anoda varmadan önce spiral bir yol izlemeğe zorlar. Anodun yapısında bulunan rezonans boşlukları duruma göre ya titreşime yolaçar veya magnetrona uygulanan işaretin titreşimlerini yükseltir. Desimetre seviyesindeki dalgalar için kullanılan ve empülsiyon rejimine göre çalışan magnetron ile birkaç megawatt'lık güçler elde edilebilir. Radarın kalbi olan magnetron, Hertz verici rölelerinde de kullanılır. (L)

MAGNEZAMİN i. (fr. *magnésamine*'den). Kim. Formülü $Mg(NH_2)_2$ olan magnezyum amidür. (L)

MAGNEZAMMİN i. (fr. *magnés ımmine*'den). Kim. Magnezyumun amonyaklı karmaşık bileşiklerinin genel adı. (L)

MAGNEZİT i. (fr. *magnésite*'den). Miner. Tabiî magnezyum silikat, daha çok LÜLETAŞI adıyle bilinir. *Yüksek sıcaklıkta kavrulan magnezit, ateşe dayanıklı tuğla yapımında kullanılır. Eşanl.* GİOBERTİT. (L)

MAGNEZİTLER çoğl. i. (fr. *magnésides*'ten). Magnezya ve çeşitli bileşiklerini kapsayan mineraller grubu. (L)

MAGNEZYA i. (yun. *magnes,* Magnesia taşı, mıknatıs > fr. *magnésie*'den). Kim. Magnezyum oksit veya hidroksit. || *Boratlı magnezya. Eşanl.* BORASİT. || *Karbonatlı magnezya. Eşanl.* GİOBERTİT. || *Siyah magnezya,* manganez dioksidin eski adı.

— ANSİKL. Kim. 1755'te Black'ın keşfettiği *susuz magnezya* MgO 2,7 yoğunluğunda, 2 500 °C doğru eriyen beyaz bir tozdur. Su temasıyle magnezyum hidrokside veya

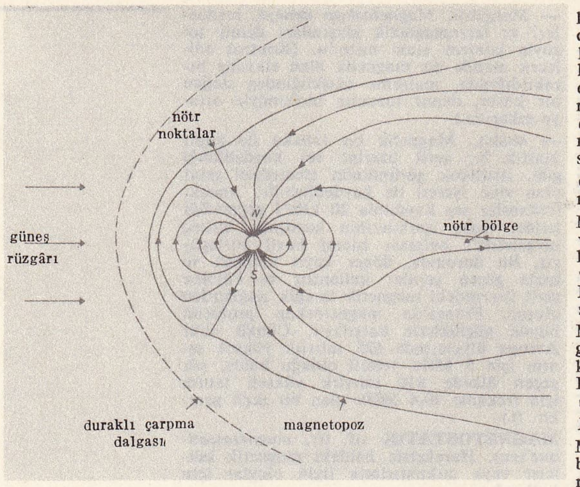

magnetosfer yer magnetik alanının kuvvet çizgileri

sulu magnezya'ya $Mg(OH)_2$ dönüşür. Isı karşısında ayrışmaz, yüksek sıcaklıkta karbon veya alüminyum etkisiyle güçlükle indirgenir. Kuvvetli bir bazdır.

Sanayide, magnezit veya dolomi'nin kavrulmasından veya magnezyum klorürün su buharıyle ayrışmasından elde edilir.

— Eczc. Tedavide üç tür *magnezya* kullanılır: 1. *fransız magnezyası* denilen *hafif kavrulmuş magnezya,* magnezyum karbonatın kavrulmasından elde edilir; 2. *ingiliz magnezyası* denilen *çok kavrulmuş magnezya,* magnezyum hidrokarbonat ile sudan meydana gelen bir hamurun iyice kavrulmasından elde edilir; 3. *sulu magnezya,* kavrulmuş magnezyanın, kendi ağırlığının yirmi veya otuz katı su ile kaynatılmasından elde edilir. Magnezya, küçük dozlarda mide asitliğini gidermek için, yüksek dozlarda ise bağırsak yumuşatıcı veya iç sürdürücü olarak kullanılır. Asitlerin ve arsenik trioksidin panzehiridir. (L)

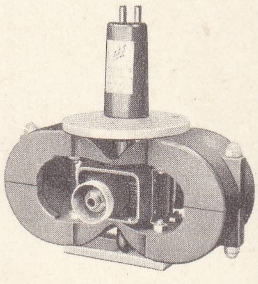

magnetron

MAGNEZYOFERRİT i. (fr. *magnésioferrite*'ten). Miner. Siyah sekizyüzlüler halinde billûrlaşan ferromagnezyumlu spinal çeşidi. (Formülü $MgFe_2O_4$ olan bu mineral güçlü bir mıknatıs özelliği gösterir.) *Eşanl.* MAGNEFERRİT. (L)

MAGNEZYOTERMİ i. (fr. *magnésiothermie*'den). Metalürji. Saf maden elde etme usulü; bu usulde magnezyum, birtakım bileşikleri üzerine etkir, onları indirger ve böylece ısı açığa çıkarır.

— ANSİKL. Alüminotermi işleminden türeyen *magnezyotermi,* birtakım maden bileşiklerinin şiddetli bir egzotermik tepkimeyle magnezyum tarafından indirgenmesine dayanan klasik bir usul olarak gelişmiştir. Özellikle titan, zirkonyum, tantal, berilyum ve uranyum gibi özel madenlerin, genellikle flüorür ve klorürlerinden saf olarak elde edilmesini sağlar. Kroll usulüyle titan elde edilmesinde, gaz halindeki titan klorür içinde 1 000°C'ta ısıtılmış sıvı halde magnezyum kapsayan ve tepkime birimi olarak kullanılan tamamıyle kapalı bir kaba gönderir. Erimiş magnezyumun indirgeme tepkimesiyle magnezyum klorür meydana gelir ve saf olmayan titan çöker. Titan, uçucu maddelerin vakum altında damıtılmasıyle arıtılır ve ergimiş bir titan süngeri halinde toplanır. Bu titan süngeri daha sonra külçe halinde dökülür. Uranyumun saf olarak elde edilmesi için magnezyumla karıştırılmış saf uranyum tetra florür kapalı bir kap içinde etkir; bu kap tepkimenin meydana gelmesi için ısıtılır. Bu işlemle 300 ile 400 kg'lık bir külçe elde edilir; bu külçe daha sonra eritilerek arıtılır. (L)

MAGNEZYUM i. (fr. *magnésium*'dan). Çok hafif, havada parlak bir ışıkla yanabilen beyaz maden.

— ANSİKL. Kim. *Magnezyum,* atom numarası 12, atom ağırlığı Mg=24,32 olan kimyasal elementtir. 1829'da Bussy tarafından element halinde elde edilmiştir. 1,7 yoğunluğunda, 650°C'ta eriyen, 1 200°C'ta kaynayan, gümüş beyazlığında bir katıdır. Kolayca dövülebilir, fakat çok dayanıklı olmadığı için tel haline getirmek güçtür. Kuru havadan etkilenmez; nemli havada ise oksitlenir ve ince şerit, tel veya toz halinde olduğu zaman çok parlak bir alevle yanarak magnezyum oksit MgO verir. Kızıl derecede, halojenlerle ve azotla birleşir, kaynama noktasındaki suyu ve asitleri ayrıştırır, oksitlerin çoğunu indirger.

● *Magnezyum bileşikleri.* Oksidine MgO, magnezya* adı verilir.

Magnezyum klorür $MgCl_2$, deniz suyundan ve karnalit'ten elde edilir. Hidratlı billûrlar vererek billûrlaşır. Sıcakta magnezya ve hidroklorik asit vererek hidrolize uğrar. Bu dönüşüm, deniz suyunun damıtılması sırasında da meydana gelir.

Magnezyum sülfat da magnezyum klorür gibi, deniz suyunda ve bazı maden suları kaynaklarında (Epsom, Sedlitz) bulunur. Renksiz küçük iğneler şeklinde ve hidratlı olarak billûrlaşır. Alkali sülfatlarla, $MgSO_4$, K_2SO_4, $6H_2O$ tipi çift tuzlar verir.

Magnezyum karbonat $MgCO_3$ tabiatta, giobertit'te ve özellikle dolomi'de kalsiyum ve magnezyum çift karbonatı şeklinde bulunur. Laboratuvarlarda eczacıların «beyaz magnezya*» dedikleri bir hidrokarbonat üretilir. Isıtılan karbonat ayrışır ve kavrulmuş magnezyayı MgO verir.

● *Magnezyum tuzlarının özellikleri.* Çözelti halinde magnezyum tuzları renksizdir ve tadı acıdır. Alkalilerle ve alkali karbonatlarla çökelir. Çözünmüş fosfat ve amonyum klorür katılarak billûrlaşmış bir amonyum magnezyum fosfat NH_4MgPO_4, $6H_2O$ çökeltisi verir.

● *Organomagnezyum bileşikleri.* Formülü R—Mg—R veya ——Mg— X (R hidrokarbon kökü, X bir halojen) olan bazı organik magnezyum bileşikleri güç de olsa ayrılabilmiştir. Kararlı olmayan bu bileşiklerin kullanma alanı yoktur. Oysa, «Grignard ayıraçları» denilen ve susuz eterli ortamda magnezyum talaşları üzerine halojenli bir türevin R X etkimesiyle meydana gelen ayıraçların uygulama alanında değerleri çok daha fazladır. Eter içinde çözelti halinde bulunan bu ayıraçlar, oldukça sağlam kimyasal bağları bulunan, bir veya iki mol etere doğum çözünmüş,

$$R — Mg — R,\ R — Mg — X, X — Mg — X$$

gibi üç bileşiğin karışımıdır.

Çözücülerin eterli olanları çok elverişli olmadığı için, saf bileşikleri bu çözücülerden ayırmak gerekir. Grignard ayıracı ise olduğu gibi kullanılır.

Grignard organomagnezyum bileşikleri çok etkindir ve kimyasal etkileri bakımından dört sınıfa ayrılabilir (eter molekülleri önemli bir rol oynamadığı ve denge ancak üç magnezyum bileşiği arasında sağlanabildiği için, ayıracın formülünü R—Mg—X şeklinde göstermek kolaylık sağlar):

a) açıkça asit özelliği gösteren bileşikler ve hareketli bir hidrojen iyonu bulunan bileşikler, magnezyumlu bileşikleri hidrokarbona RH ve genellikle kimyasal yönden faydasız bir bileşiğe ayrıştırır. Meselâ,

$$R — Mg — X + H — OH$$
$$\rightarrow R — H + Mg — X — OH$$
$$\left[\frac{1}{2} Mg X_2 + \frac{1}{2} Mg (OH)_2\right];$$

b) serbest bir halojen atomu bulunan organik veya inorganik bileşikleri, magnezyumlu bileşikleri ayrıştırır ve ayrışan kısımları bağlayarak bir seri sentetik tepkimeye yolaçar, meselâ:

$$R—Mg—X + BrCH_2—CH = CH_2$$
$$\rightarrow R—CH_2—CH = CH_2 + MgXBr;$$

c) magnezyumlu bileşikler doymamış bileşiklerle karmaşık maddeler verir. Karmaşık bileşikler asit etkisiyle veya hidrolizle yeni bir kimyasal fonksiyon açığa çıkarır. Aldehit R—CHO, magnezyumlu organik bir bileşikle R'Mg—X tepkimeye girerek organomagnezyum alkolatı verir:

$$R—CH\ (OMgX)—R'.$$

Bu karmaşık bileşik su etkisiyle MgXOH ve R — CHOH — R' alkolüne ayrışır; kuru karbon dioksit gazının etkisiyle R—CO—OMgX karmaşık tuzunu verir ve bu tuz HCl etkisiyle R—COOH ve MgXCl vererek ayrışır. Karbon-karbon bağını veren bu organomagnezyumlu tepkimeler, sentetik uygulamalar için çok önemlidir;

ç) daha karışık durumlarda bir organik molekül, bu etkileme yollarından biri veya öbürüyle organomagnezyumlu maddelerin birden fazla molekülü üzerine etki eder; böylece karbonil klorür $O = CCl_2$,

$$O = CCl_2 + 3RMg\ X$$
$$\rightarrow 2MgXCl + (R)_3\ COMgX$$

tepkimesine göre bir üçüncül alkolat verir.

— Metalürji. Magnezyum tabiatta, daha çok oksit MgO (magnezya ve periklaz), basit karbonat $MgCO_3$ (giobertit), magnezyum ve kalsiyum çift karbonatı $MgCO_3$, $CaCO_3$ (dolomi veya dolomit), magnezyum ve potasyum çift klorürü. $MgCl_2$, KCl, $6H_2O$ (karnalit) veya çeşitli silikatlar (magnezit, talk, amyant) halinde bulunur. Ayrıca tuzlu göl ve deniz sularında klorür veya sülfat halinde bulunur.

● *Üretim.* Isı ile indirgeme metodunda, indirgeyici olarak kalsiyum karbur kullanılır ve magnezyum cevheri elektrikli fırında işlenir. Elektrolitik metotta ise cevher (magnezya, dolomi veya giobertit) önce klorürlenerek magnezyum klorür üretilir, daha sonra da 700°C'a doğru sıcak elektroliz yapılır. Magnezyum klorür ergir, magnezyum mâdenî yüzeyde ve katot kabında toplanır; elektroliz sırasında anottan çıkan klor yeniden cevherin klorlanmasında kullanılır. Elektrolitik yolla elde edilen magnezyum sonradan arıtılır. Arıtma alkali ortamda veya argon gazı eşliğinde, vakum altında veya havasız damıtma ve süblimlemeyle yapılır (Chaudron metodu).

● *Kullanıldığı yerler.* Magnezyumun, büyük bir kimyasal ilgi duyduğu oksijenle bileşikleri, indirgeme ve arıtma etkeni olarak kullanılır. Bakır-magnezyum alaşımları halinde magnezyum, bakır döküm banyolarının ve bakırlı alaşımların oksijenini gidermeğe yarar. Oksijenle kolaylıkla birleşmesi, fotoğrafçılıkta (magnezyumlu flaş) ve piroteknikte kullanılan, göz kamaştırıcı ve hızlı bir alevin çıkmasına yolaçar. Külçe halindeki madende parlama tehlikesi yoktur. Döküm sırasında çelikteki kükürtün giderilmesi için de magnezyum-alüminyum tozu katılır. Magnezyum-bakır, magnezyum-nikel alaşımları sferoidal grafitli dökme demir elde edilmesinde kullanılır.

● *Alaşımlar.* Magnezyum özellikle uçak yapım sanayiinde, bazı parçaların ağırlığını azalttığı için çok hafif alaşımların (yoğunluğu 2'den küçük) yapımında kullanılır. Alaşımlarının ağırlığı, alüminyum alaşımlarının ağırlığından yüzde 20 daha azdır, buna karşılık alüminyum alaşımları kadar dayanıklıdır. En çok kullanılan alaşımları, magnezyum-alüminyum-çinko (bk. ELEKTRON), magnezyum - alüminyum - bakır, magnezyum - seryum veya zirkonyum alaşımlarıdır.

Kalıba döküldüğü (piston, karter, tekerlek), haddelendiği, dövüldüğü veya presten geçirildiği pervane, kanat kaplama levhaları) zaman, bu alaşımların mekanik özellikleri daha da artırmak için homogenleştirme işleminden sonra parçalar ikinci kere ısıl işlemden geçirilebilir.

— Eczc. Oksitlerinden (bk. MAGNEZYA) başka, tedavide kullanılan başlıca magnezyum tuzları şunlardır: safra söktürücü olarak ve bazen kansere karşı kullanılan klorürü; 30-60 gr'lık dozlarda iç sürdürücü olarak kullanılan sülfatı (sedlitz veya epsom tuzu). Peroksidi bağırsak ve mide antiseptiği, tabiî olmasın silikatları, tiyosülfatı veya hiposülfatı alerjiye karşı günde 0,5 ile 2 gr'lık dozlarda kullanılır. Sitratı 30-60 gr'lık dozlarda müshil gazozu olarak, magnezyum hidrokarbonat veya karbonat ise mide asitliğine karşı kullanılır.

— Foto. Şerit, tel veya toz halindeki magnezyum yandığı zaman, fotoğraf çekmekte yararlanılan şiddetli bir ışık verir. Bugün aydınlatıcı olarak daha çok elektronik flaşlar kullanılmaktadır. (L)

MAGNİER (Laurent), fransız heykeltıraşı (Paris 1618-ay.y. 1700). Beauvais asıllıydı; babası Pierre'den ders aldı. Daha çok Ver-

Foto. LAROUSSE

sailles sarayında çalıştı, havuzlu bahçedeki *İlkbahar* heykelini yaptı. —Oğlu PHİLİPPE (Paris 1647-ay.y. 1715), babasının Versailles'daki çalışmalarına katıldı (Dômes koruluğunda *Aurora* heykeli). [L]

MAGNİFİCAT i. (lat. k.). Hıristiyanların akşam âyinlerinde okudukları Meryem kantik'i.
— ANSİKL. *Magnificat,* gregoryenlerde sekiz perde üstünden söylenirdi; XV. yy.dan sonra iki koro ile söylendiği sanılır. Konçerto biçimi müziğin kiliseye girmesinden sonra kantat'a benzemeğe başladı (Monteverdi). XVII. ve XVIII. yy.da, zaman zaman, gösterişli ve uzun bir beste, âyin sınırlarını aşan bir konser müziği haline geldi (Charpentier, Bach, Delalande, Durante v.b.). XVI. yy.dan sonra, cantusplanus tarzındaki şarkı ile okunan ayetlerin arkasına orgla çalınan ayetler de katıştırıldı (Cabazon, Frescobaldi, Titelouze, Lebègue, Pachelbel v.b.). [L]

MAGNİ'LER, XVII. yy.da yaşamış italyan besteci ve yayımcı ailesi. Aileden dört kardeş tanınır: SEBASTİANO; — BENEJETTO (Ravenna 1580'e doğr.-öl. 1640'tan sonra), 1612-1616 arasında konçertolar, madrigaller, missalar besteledi; — GIOVANNİ CRİSOSTOMU, San Giovanni in Laterano kilisesinde rahiplik, Santa Maria in Porto kilisesinde orgculuk yaptı, motetler yazdı; —BARTOLOMEO, venedikli ünlü yayımcı Angelo Gardano'nun kızıyle evlendi. Kendisine miras kalan yayınevini devam ettirdi. 1651'den sonra, bu yayınevi, muhtemelen iki oğlundan biri olan FRANCESCO'ya geçti ve «Magni Francesco detto Gardano» adı altında 1681'e kadar yayınını sürdürdü. Bu tarihten sonra Magni adı kalktı, sadece Gardano adı kaldı; firma, 1685'e kadar «Stamparia del Gardano» adıyle yayın yaptı. (L)

MAGNİN (Charles), fransız bilgini (Paris 1793-ay.y. 1862). 1813'ten sonra Millî kütüphanede görev aldı. 1825'te *Globe* dergisinde tiyatro tenkitçisi oldu ve romantik akımı tutan makaleler yazdı. 1830'dan 1833'e kadar *National*'de tenkitçilik yaptı. Eserleri: *Origines du Théâtre en Europe* (Avrupada Tiyatronun Kaynakları) [1838]; *Histoire des Marionnettes en Europe Depuis l'Antiquité Jusqu'à nos Jours* (Avrupa'da Eskiçağlardan Günümüze Kadar Kuklalar Tarihi) [1852]. (L)

Magnin müzesi. Bk. DİJON MÜZELERİ.

MAGNİTOGORSK, S.S.C.B.'de şehir, Güney Ural'ın eteğinde, demir kapsamı yüksek bir demir filizi yatağı yakınında; 311 000 nüf. Magnitogorsk, Ural, Sibirya ve Kuzey Kazakistan'ın çelik ihtiyacını karşılamak için ilk iki beş yıllık plan arasında donatılmış büyük bir sanayi merkezidir. Çeliğin işlenme kapasitesi yüksektir. Ağır metalürji sanayii; kok fabrikaları; kimya sanayii; sentetik kauçuk; 1930-1940 arası bu sanayilere gerekli kok ve kömürü gönderen Kuzbass'ın payı bugün azalmış, buna karşılık Ural ve Karaganda havzalarınınki artmıştır. (L)

MAGNİTÜT i. (fr. *magnitude*'den). Jeofiz. Bir deprem şiddetinin sayı ile bildirilmesi. (Gutenberg ve Richter'in sismolojiye kattıkları magnitüt ölçeğinde maksimum, en yıkıcı depremler için 8'den biraz fazladır.) [L]

MAGNİUM i. (fr. *magnium*'dan). Magnezyum'un eski adı. (L)

MAGNOFERRİT i. (fr. *magnoferrite*). Miner. *Eşanl.* MAGNEZYOFERRİT.

MAGNOFRANKLİNİT i. (fr. *magnofranklinite*'ten). Miner. Tabiî demir, çinko ve manganez oksit; güçlü bir mıknatıs özeliği gösterir. (L)

MAGNOKROMİT i. (fr. *magnochromite*'ten). Miner. Formülü Mg Cr_2O_3 olan magnezyum ve krom oksit; spinel çeşididir. (L)

MAGNOL (Pierre), fransız hekimi ve botanikçisi (Montpellier 1683- ay.y. 1715). Bitkilerin familyalar halinde sınıflandırılması fikrini ortaya attı. Linnaeus, bir ağaç cinsine (manolya) Magnol'ün adını verdi. Eserleri: *Botanicum Monspelliense* (Montpellier Botaniği) [1676]; *Prodromus Historiae Generalis Plantarum* (Genel Bitki Tarihine Giriş) [1689]; *Novus Character Plantarum* (Bitkilerin Yeni Karakteri) [1720]. (M)

MAGNOLİT i. (fr. *magnolite*'ten). Miner. Tabiî civa tellürat. (L)

MAGNUS, XI. yy. ile XIII. yy. arasında birçok İsveç, Danimarka ve Norveç kralının adı. (L)

MAGNUS I İyi (1024-1047), Norveç (1035-1047) ve Danimarka (1042-1047) kralı. Aziz Olaf'ın evlilik dışı oğlu. Knud'un ölümünden sonra Danimarka-Norveç birliğini gerçekleştirdi (1042). Fakat zamansız ölümü birliği tehlikeye düşürdü. Babasının barış siyasetini sürdürdü ve Vend'leri Lyrskovhede'de yendi (1043). [L]

MAGNUS II, Norveç kralı (1066-1069). Babası Harald III Haardraade'den sonra tahta geçti ve hükümdarlığı kardeşi Olaf Kyrre ile paylaşarak krallığın kuzey kısmının yönetimini üstüne aldı. (L)

MAGNUS III Barfot («Çıplak ayaklı») [1073 - Ulster 1103], Norveç kralı (1093-1103), Olaf Kyrre'nin kardeşi. Hebridus, Orkney ve Man (1098) adalarını norveç topraklarına kattı. İsveç kralına karşı savaş açtı ve İrlanda'da yapılan bir çarpışma sırasında öldürüldü. Kazandığı zaferlerle iki yüzyıl boyunca Norveç deniz imparatorluğunun güvenliğini sağlamış oldu. (L)

MAGNUS IV den Blinde («Kör») [1115-Holmengre 1139], Norveç kralı (1130-1135), Magnus Barfot'un torunu ve Sigurd Jorsalafare'nin oğlu. Düzensiz yaşayışına tepki olarak naip Harald Gille'in tertiplediği ve danimarka ordusunun da desteklediği saray isyanında gözleri oyuldu ve zindanda öldü. (L)

MAGNUS V Erlingsson (1156 - Fimreite, Sogne Fjord 1184). Norveç kralı (1164-1180). Kör Magnus'un yeğeni. 1164'te kral seçildi ve Nidaros başpiskoposu Eystein tarafından kutsanarak taç giydi. Kilisenin, krallığı vesayet altına almağa çalıştığı bir sırada Sverre tarafından tahttan indirildi (1180). Bir danimarka ordusunun başında krallığını yeniden kazanmak üzere giriştiği savaşta öldürüldü. (L)

MAGNUS VI Lagaböte («Kanunî») [1238-1280], Norveç kralı (1263-1280), Haakon IV Haakonsson'un oğlu. Tahtın veraset yoluyle geçmesini sağlam kurallara bağladı (1273) ve kanunlarda reform yaptı. Krallık sınırları içinde geçerli bir «kamu hukuku» koydu (1274-1276). Mahallî meclislerin yasama yetkisini krala geçirdi. Ticareti destekledi, serbest ticaret şehirleri kurdu (1276) ve hansa tüccarlarına imtiyazlar sağladı (1278). [L]

MAGNUS VII Eriksson (1316-1374), Norveç (1319-1343) ve İsveç (1319-1365) kralı. Norveç kralı Haakon V'in torunu ve İsveç kralı Erik'in oğlu. Reşit oluncaya kadar (1319'da taç giydi) Norveç ve İsveç krallıkları naiplikle yönetildi. Başa geçince yarımadanın birliğini sağladı (Halland ve Skane'nin fethi), fakat aristokratların baskısı sonucunda Norveç tahtını oğlu Haakon VI'ya bıraktı (1343); daha sonra oğlu Erik, başkaldırdı ve İsveç krallığına bağlı toprakların büyük bir kısmını ele geçirdi (1355). Gotland adasını istilâ eden Danimarka kralı Valdemar'ın Halland ve Skane'yi de yeniden ele geçirmesi üstüne, Magnus VII, oğlu Haakon lehine tahttan vaz geçmek zorunda kaldı, fakat çok geçmeden Haakon da uzaklaştırılarak yerine Albrecht von Mecklenburg getirildi. Magnus VII esir alındı ve altı yıl hapiste kaldı. Ölümüyle Folkungar hanedanı da son buldu. (L)

MAGNUS (Heinrich Gustav), alman fizik ve kimya bilgini (Berlin 1802-ay.y. 1870). Öğrenimini Berlin, Stockholm ve Paris'te yaptı. Berlin üniversitesinde fizik profesörü oldu (1834). Özellikle gazlar üstünde araştırmalar yaptı: hidrojenin yayılma hızı, dönmekte olan bir katı üstünde bir akışkanın etkisi (Magnus etkisi) ve mermilere uygulanması v.d. 1837'de jeotermik ölçmeler yaptı. 1842'de yüksek sıcaklıklarda havanın genleşmesi ve buhar gerilimlerini inceledi. Periyodik asiti buldu (1833). [L]

MAGNUS (Ludwig İmmanuel), alman matematikçisi (Berlin 1790-ay.y. 1861). Kendi kendini yetiştirdi. İki düzlem arasındaki cebirsel ve bire bir dönüşümlere «Magnus» adı verildi. (M)

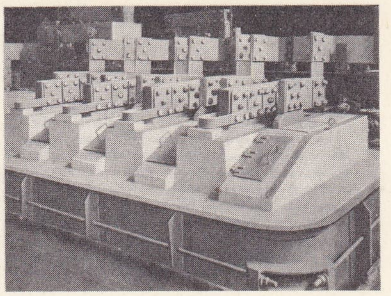

magnezyum klorürün elektroliziyle magnezyum elde edilmesi

MAGNUS (Olof MANNSON), lat. **Olaus,** isveçli coğrafyacı ve haritacı (Linköping 1490-Roma 1557). 1517'de papaz oldu ve İsveç'te protestan mezhebiyle savaşmakla görevlendirildi. İskandinavya'nın kuzey kısımlarını ve Finlandiya'yı dolaştı, genellikle coğrafya gözlemleri yaptı. Gustaf Vasa'nın Katolikliktan ayrılması üzerine Roma'da bulunan Magnus onun tarafını tutmaktan vaz geçti. 1539'da Venedik'te yayımladığı *Carta Marina et Descriptio Septentrionalium Terrarum ac Mirabilium Rerum in eis Contentarum* (Kuzey Bölgelerinin Deniz Haritası ve Oralardaki Şaşırtıcı Şeylerin Tasviri) adlı eseri Kuzey Avrupa hakkındaki ilk belgelerden biridir. Magnus bu eserinin tarih ve coğrafya açısından yorumunu *Historia de Gentibus Septentrionalibus* (Kuzey Milletlerinin Tarihi) [1555] adlı bir kitapta yaptı. (L)

MAGNUS LADULAS (1240 - Visingsö 1290), İsveç kralı (1275-1290) Birger Jarl'-ın oğlu. Kardeşi Valdemar'ı tahttan indirdi, hükûmetin merkez organı olan bir konsey kurdu. Ülkesinin iktisadî ve kültürel kalkınmasıyle ilgilendi. (L)

MAGNUSSON (Arni), izlandalı tarihçi (Dalesyssel, İzlanda 1663 - Kopenhag 1730). İzlanda ve İskandinavya ile ilgili eşsiz bir elyazması ve belgeler koleksiyonu topladı. İzlanda, Kopenhag'daki bu eserlerin geri verilmesini istedi. (L)

MAGNUSSON (Finnur), izlandalı bilgin (Skalholt 1781 - Kopenhag 1847). Eski izlanda edebiyatı uzmanıydı. 1815'te Kopenhag üniversitesinde profesör oldu, kuzey mitolojisini sistemli bir yoldan açıklayan *Eddalaeren og Dens Oprindelse* (Edda Doktrini ve Menşeleri) [4 cilt, 1824 - 1826] adlı bir eser yazdı; tanrılar ve mitos kişileri bu eserde tabiî güçlerin sembolleri olarak yorumlanmıştır. Ayrıca, *Lexicon Mythologicum* (Mitolojik Lûgat) [1828] ile *«Grönland'ın Tarihi Anıtları»* (3 cilt, 1838-1845) adlı eserleri bastı. (L)

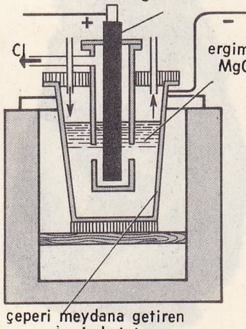

magnezyum

MAGNY (Olivier DE), fransız şairi (Cahors 1529'a doğr. -öl. 1561'e doğr.). Paris'te, Cahors'lu Hugues Salel'in kâtibi oldu. Sonra Jean d'Avanson'un hizmetine girdi. Üç yıl İtalya'da kaldı. Lyon'a geçtiği sırada Louise Labé'ye âşık oldu. İnce ve zarif olmakla beraber, çoğu zaman kolaya kaçan, yapmacıklı eserleri arasında şunlar sayılabilir: *Les Amours* (Aşklar) [1553; Petrarca tarzında yazılmış şiirler]; payen bir şairin sevimli Epikuros'çuluğunu yansıtan *Gayetez* (1554), roma hayatını yeren ve sürgün hayatının acılarını dile getiren *Les Soupirs* (İç Çekmeler) [1557]; Ronsard tarzında lirik *Odes* (Od'lar) [1559]. (L)

MAGO i. (fr. *magot*). Zool. Kuyruğu körelmiş bir maymun türü (*Macaca sylvanus*). [Uzunkuyruklu maymungillerden.]
— ANSİKL. *Mago,* Afrika'nın kuzeyinde, Cezayir ve Fas'ta, Avrupa'da, Cebelitarık'ta taşlık yerlerde sürüler halinde yaşar. Yüzü ve elleri et renginde, kaba yerleri kırmızı, tüyleri kızıl sarıdır. Avrupa'da yaşayan biricik maymun türü budur. (LM)

MAGO, kartacalı general (M.Ö. IV. yy.). Sicilya'daki Yunanlılara karşı savaştı; M.Ö. 392'de Messina boğazı yakınında yenildi ve barış istemek zorunda kaldı. (L)

MAGO, kartacalı general (öl. denizde, M.Ö. 203), Hamilkar Barka'nın oğlu, Anni-bal'in kardeşi ve onun İtalya'daki yardımcısı. Cannes zaferine katıldı (216), Hasdrubal ile birlikte İspanya'da Scipio'ya kar-

Foto. Piccardy (LAROUSSE)

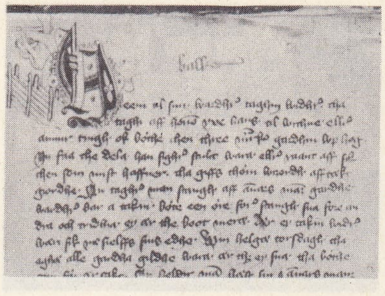

MAGNUS VII Eriksson'un hükümdarlığı zamanındaki Anayasa'nın bir sayfasının kopyası

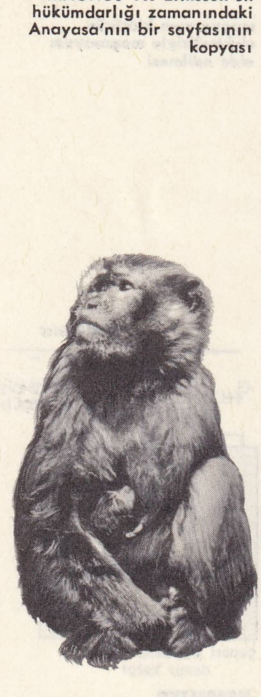

mago

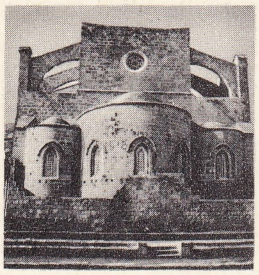

MAGOSA S.-Pierre-et-Paul kilisesi

şı savaştı, 207 ve 206'da yenildi, Balear adalarına çekilmek zorunda kaldı. Daha sonra Liguria'da (204-203) ve İnsuber'ler ülkesinde yenilgiye uğradı. Kartaca'ya giderken öldü. (L)

MAGO, kartacalı yazar (M.Ö. 140 yıllarında yaşadı). *«Tarım Üstüne İnceleme»* adlı eseri Romalılarca da bilinir ve beğenilirdi. (L)

MAGOG, Kanada'da (Québec) şehir, doğu kantonlarında, *Memphremagog gölü* kıyısında; 13 100 nüf. Pamuk iplikçiliği. Hidroelektrik santral. (L)

MAGONİS, kartacalı zengin aile. Özellikle M.Ö. 550 ile 500 arasında siyasî kuvveti elinde tutan ve Kartaca'nın deniz ticaretinde ilerlemesini sağladı. (L)

MAGOPHONİA i. (yun. *magos*, büyücü ve *phoros*, katil'den). M.Ö. 522'ye doğru, Yalancı Semerdis'in (Pseudosmerdis) sahtekârlığının ortaya çıkması üzerine girişilmiş olan büyücü kıyımının hatırasına düzenlenen pers şenliği. (L)

MAGOSA veya **MAĞUSA** veya **FAMAGUSTA,** yun. **Ammokhostos,** Kıbrıs adasının doğu kıyısında, Lefkoşe'ye 61 km uzaklıkta liman şehri; 34 752 nüf. (1960). Surlar Magosa'yı ikiye ayırır. Surlar içinde tarihî Magosa, dışında, yeni kurulmuş bir kasaba olan Maraş bulunur. Sanayi kuruluşları surların dışındadır. Buradaki un, makarna, konserve, sabun, plastik ve alüminyum eşya fabrikaları, adanın ihtiyacının bir kısmını karşılar. Magosa ovasında turunçgiller, patates, tütün, pamuk, keten, kenevir yetiştirilir. Patates, ihracat maddesi olarak önemlidir. Lefkoşe'ye demiryoluyle bağlantısı bulunan Magosa, Kıbrıs'ın doğu bölgesinin ticaret merkezidir. Adanın en büyük, modern ve işlek limanıdır. Kıbrıs limanlarına giren gemilerin yüzde 43,4'ü buraya uğrar. Magosa limanı, ağırlık bakımından ithalâtın yüzde 39,8'ini ve ihracatın yüzde 17,2'sini karşılar. Balıkçılık halkın geçimini sağlayan en önemli işlerden biridir. Aynı zamanda bir turistik merkez olan Magosa'nın 40 km kuzeyinde roma ve bizans medeniyetlerine ait harebeler bulunur.

● *Tarih.* Adını «kumla saklı» veya «kumla boğulmuş» anlamına gelen *Ammokhostos*'tan (sonradan: *Famagusta*) almış olduğu ileri sürülen Magosa, 274 yılında kuruldu. Ortaçağda, Yakındoğu'nun en işlek ticaret merkezlerinden biriydi. Lusignanlar devrinde önemi arttı. Kıbrıs krallığının kurucusu kabul edilen Guy de Lusignan'ın kardeşi Aimery zamanında (1194-1205) Magosa'da bir piskoposluk meydana getirildi. Pierre II'nin krallığı zamanında Cenevizlilerin eline geçti (1374). 1489'da Venedik cumhuriyeti Kıbrıs adasına hâkim olunca, Magosa, venedik yönetimine girdi. Bu idarede 82 yıl kaldıktan sonra on bir aylık kuşatma sonunda Osmanlıların eline geçti (1 ağustos 1571). Türk yönetiminde, Kıbrıs beylerbeyliğine bağlı bir sancak merkezi oldu. 1735'te meydana gelen bir yer sarsıntısıyle yıkıldı. Bazı osmanlı devlet adamları ve Edibler Magosa zindanında hapsedildi. Nitekim Namık Kemal 1873'te burada hapis yattı. 1878'de İngilizlere bırakıldı; 1960'ta Kıbrıs cumhuriyetinin bir şehri oldu. Magosa'nın nüfusu 1881'de 3 367, 1901'de 3 825, 1911'de 5 327, 1921'de 5 880, 1931'de 8 979, 1946'da 16 194 oldu; 1960'ta 34 752'ye ulaştı. Bu nüfusun 6 120'si türktür. Türkler daha çok surlar içindeki tarihî Magosa'da yaşar. Magosa köylerinin nüfusu 79 557'dir (1960). Bu nüfusun 12 847'si türktür. Lefkonuk, Trikomo ve Yalasa, Magosa'ya bağlı bucaklardır.

● *Güzel sanatlar.* Magosa'daki mimarî eserler arasında camiler, kiliseler ve kale yer alır. Camilerden bazıları kiliselerden camiye çevrilmiş yapılardır. Başlıca mimarî eserler: *Buğday camii* (Sinanpaşa camii), St. George kilisesinden çevrilmedir. İbrahim Müteferrika ile birlikte ilk türk matbaasını kuran Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin (öl. 1731) mezarı, cami bahçesinin güney kısmındadır. *Lalamustafapaşa camii*, St. Nicolas kilisesi olarak yapıldı (1312). Lusignan krallarından James II ile oğlu James III buraya gömülüdür. Sinan Paşa tarafından camiye çevrildi (1571). İşlemeli üç kapısı bulunan camideki minare bir türk eseridir ve gotik üslûptaki binayı tamamlayıcı bir özellik gösterir. Magosa'nın alınmasından sonra Ayasofya camii, 1954'te de Lalamustafapaşa camii adını aldı. *Debbağ camii*, XVI. yy.da kilise olarak yapıldı; Magosa Türklerin eline geçince camiye çevrildi. *Mustafapaşa camii*, XVI. yy.da yapılan Stavros kilisesinden camiye çevrildi. *Canbolat türbesi*, Magosa'nın alınmasında büyük payı olan ve bu çarpışmalarda ölen türk kumandanlarından Canbolat Bey için yaptırıldı. Bugün Magosa Türkleri tarafından bir ziyaret yeri haline getirildi. *Kutuposman tekkesi*, 1738'de Kıbrıs'a sürülen Halvetiye tarikatı mensuplarından Kutup Osman Efendi için, Kıbrıs muhassıllarından Seyid Mehmed Ağa tarafından Murad II zamanında yaptırıldı. Bugünkü şeklini Abdülhamid II (1816 - 1909) zamanında aldı. Bugün müze olarak kullanılır. *İç kale*'nin dört köşesinde yuvarlak birer burç vardır. Bir burç üzerinde Venediklilerden kalma, San Marco arslanı diye bilinen bir arslan heykeli, esas girişin başında ise Venedik cumhuriyetinin kanatlı arslanı bulunur. *Surlar*, şehrin dört tarafını çevirir; bir tarafı denize, üç tarafı da karaya bakar. Yüksekliği 15 m'dir, kalınlığı 6-8 m arasında değişir. Başlıca iki kapısı vardır. Deniz tarafındaki kapı 1496'da Nicolo Priolo tarafından yapıldı. O zamanki adı Porta del Mare idi. Kapının üzerinde bir venedik arması ile arslanı, yapanın adı ve yapım tarihi vardır. Kara tarafındaki kapı 1570 - 1571 yıllarındaki türk kuşatması sırasında yıkıldı. Magosa surlarının birçok kısmı bugün sağlam durumdadır. (M)

MAGRA, İtalya'da kıyı ırmağı, La Spezia körfezinin güneyinde Cenova körfezine dökülür; 65 km. Toscana Apenninleri'nden doğan ırmak, Apua Alpleri'ni, Liguria Apenninleri'nden ayırır. Aşağı çığırı, başlıca kolu Vara ırmağının uzantısıdır. (L)

MAGRAVA, berberî kabileleri topluluğu. Fas'ta Tlemsen ile Şelif vâdileri arasında göçebe olarak yaşarlardı. İslâmlığın yayılışı sırasında, reisleri Sulat bin Vazmâr zamanında müslüman oldular. Önceleri fatımîlere karşı olan Magrava kabileleri, Kurtuba Emevîlerine yardım ederek Orta Magrıp'ı ele geçirdiler. 970'de Sanhaca kabilesine yenilen Magravalar dağılarak, burayı boşalttılar. Fas ve Sicilmasa taraflarına giderek, kendi adlarına iki emîrlik kurdular.

● *Fas Magravaları.* 987'de Batı Magrıp valiliğine tayin edilen Zîrî bin Atiye bin Abdullah, 994'te güneyde Vacda şehrini kurdu. Çeşitli kabilelerle savaşan bu emîrlik, 1068 yılında Murabıtlar tarafından ortadan kaldırıldı.

● *Sicilmasa Mağravaları* Magrava reisi Hazrun bin Falfûl bin Hazar, 977'de Kurtuba emîriyle birlikte Sicilmasa'da bir emîrlik kurdu. 1054'te Murabıtlar tarafından ortadan kaldırıldılar. (M)

MAGRE (Maurice), fransız yazarı (Toulouse 1877 - Saint - Raphaël 1942). Eserlerinin çoğu aşk, esrar ve büyü üstünedir. Başlıca şiir kitapları: *Les Lèvres et le Secret* (Dudaklar ve Sır) [1906]; *La Porte du Mystère* (Esrar Kapısı) [1924]; mensur eserlerinin bazıları: *Les Colombes Poignardées* (Hançerlenmiş Güvercinler) [1917]; *Pourquoi je suis Bouddhiste* (Neden Buddha'cıyım) [1929]; *Magiciens et Illuminés* (Büyücüler ve Meczuplar) [1930]; *La Mort et la Vie Future* (Ölüm ve Gelecekteki Hayat) [1932]; *Le Trésor des Albigeois* (Albililer Definesi) [1938]. (L)

MAGREM i. (ar. *ġarāmet*'ten *maġrem*). *Esk.* Ödenmesi gereken borç. ‖ Sıf. Borçlu. (M)

MAGRES veya **MAGRİS** i. (ar. *ġars*, ağaç dikme'den *maġres*). *Esk.* Fidanlık. (M)

MAGRİBÎ veya **MAĞRİBÎ** sıf. ve i. (ar. *maġrib*'den *maġribî*). Magrıp halkından olan (kimse).

— DEY. *Mal bulmuş magribî gibi sevinmek.* Bk. MAL. (M)

MAGRİBÎ, aynı aileden üç arap vezirinin ortak adı. — ALİ İBNÜL HÜSEYİN (öl. 1010). Halep'te Hemdanîlerden Sadüddevle ile ilişkileri bozulunca, Rakka'ya gitti. Rakka'da, fatimî halifesi Aziz Billâh'a, Sadüddevle'nin babası Seyfüddevle'nin eski kölesi Bekçur'u, Dımaşk'a vali tayin ettirdi ve kendisi de veziri olarak birlikte gitti. Bekçur, Ali'nin teşvikiyle yaptığı Halep seferi sonucunda yenilince (991), Ali de Rakka'ya kaçtı. Sadüddevle, Rakka'yı alınca Kûfe'ye ve oradan, halifenin izniyle Mısır'a gitti. Ali'nin tavsiyesiyle, yeni Dımaşk valisi, Mengütigin kumandasında bir orduyu Halep'e yolladı. Mengütigin'in kâtibi olarak orduya katılan Ali, hemdanî kumandanı Lûlû'dan rüşvet alarak, Mengüatig'i geri çekilmeğe kandırdı. Halife, bunu duyarak kendisini azledince tekrar Mısır'a döndü. Yeni halife Hakim'e, önce kendisini sevdirdi; fakat sonra, kardeşi ve iki oğlu ile birlikte asılarak öldürüldü. — HÜSEYİN İBNÜL ALİ (Mısır 981-Meyafarikin 1027), Ali İbnül Hüseyin'in oğludur. Babası öldürülünce Remle'ye Tayyi kabilesi emîri Hasan İbnül Müferric'in yanına kaçtı. Oradan da Büveyhîlerden Bahaüddevle'nin veziri Fahrülmülk'e sığındı. Fahrül mülk ile birlikte, Vasıt şehrine, daha sonra Musul'a gitti. Önce Ukeylîlerden Karvaş'a kâtip, sonra Irak valisi Müşerrıfüddevle'ye vezir oldu (1028). Bu görevde, ücretli askerlerle anlaşmazlığa düşerek Musul'a, oradan da Diyarbekir hükümdarı Nasruddevle'ye sığındı ve ölümüne kadar orada kaldı. — MUHAMMED İBNÜL CAFER, EBUL FEREC (öl. 1086), Hüseyin İbnül Ali'nin kardeşlerinden birinin torunudur. Mısır'ı bırakarak Irak'a gitti. Mısır'a dönünce vezir Barizî tarafından Divanülceyş başkanı tayin edildi. Vezir Barizî azledilince tutuklandı. Hapisten çıkarılarak vezirliğe getirildi (1058). Daha sonra Divanülinşa'nın başkanlığını yaptı. (M)

MAGRİBİLER veya **MAĞRİBİLER,** Kuzey Afrika'nın değişik bölgelerinde yaşayan şehirli müslüman halk. Bu deyim XIX. yy.da özel olarak bazı akdeniz limanları halkı için kullanılırdı. Fenike dilinden Latinceye *Maurus* olarak geçen bu deyim, sonradan Romalıların Berberîlere verdikleri genel br ad oldu. Magribîlerin yaşadıkları ülkeye de maurus kelimesinden türetilen bir deyimle *Mauritania* dendi. Zamanla bu deyimin kullanıldığı alan genişledi. Avrupa milletleri 1610'da İspanya'dan çıkarılan bütün Araplara bu adı verdiler, yerli halk ise, bunlara «endülüslü» diyordu. Arabistanlı Araplarla Senegallilerin karışımı sonucu ortaya çıkan topluluklar da Magribîler diye anıldı. Magribîler genel olarak avcılık ve çobanlıkla geçinir. Sayıları yaklaşık olarak 450 000'i bulur; haraç ödeyenler (soylu olmayanlar), köleler (abidiler), eski kölelerin torunları (harratinler), savaşçılar ve murabıtlar (soylular) gibi sınıflara ayrılır. (M)

MAGRİP veya **MAĞRİP** veya **MAĞRİB** i. (ar. *ġarb*'dan *maġrib*). *Esk.* Güneşin battığı yer ve yön, batı: *Gurub edip de güneş bir veremli taze gibi / Çökünce mağribe reng-i memat olan zulmet* (Tevfik Fikret). ‖ Güneşin battığı zaman, akşam. ‖ Gurup: *Tüllenen mağribi akşamları sarsam yarana / Yine bir şey yapabildim diyemem hatırana* (M. Â. Ersoy). ‖ *Salât-ül-magrıp*, akşam namazı. (M)

MAGRİP veya **MAĞRİB.** Esk. coğ. Mısır dışındaki kuzey afrika ülkeleri. ‖ *Magrıp ocakları*, Osmanlılar devrinde Trablus, Tunus ve Cezayir'in ortak adı. ‖ *Bahri Magrıp*, Atlas okyanusu. ‖ *Magribı aksa*, Fas ve Marakeş. ‖ *Magribı ednâ*, Trablus ve

Foto Viollet (LAROUSSE)

Mekke'den dönen MAGRIP'lı hacılar

Berberiye. || *Magrıbı evset,* Tunus ve Cezayir.

— ANSİKL. Coğ. *Esk. Magrıp* kelimesi, «güneşin battığı yer» anlamına gelir. Bu bölgenin genişliği yazarlara göre değişir, İspanya'yı da Magrıp sayanlar vardır. Kuzeyini Roma denizi (Akdeniz), batısını Yeşil deniz (Karanlıklar denizi, Avrupalıların deyimiyle Atlant veya Atlas okyanusu) kuşatır. Güneyde, «erg» denilen, hareketli kum tepeleri vardır. Doğu sınırını, bazı coğrafyacılar, Kızıldeniz'e kadar götürmekte ve böylece Mısır ile Barka ülkesini de Magrıp'a katmaktadır. Ebul Fida'ya göre bu sınır, vahalardan Barka ile İskenderiye arasındaki kıyıda bulunan Akabe'ye kadar uzanır. İbni Haldun, Mısır ile Barka'yı grıp'tan saymaz. Ona göre Magrıp, Trablus ve Berberistan'dan ibarettir. Yakut ise, Miliana'dan Sus'a kadar uzanan bölgeyi Magrıp kabul eder. İbni Haykal, Magrıp'ı Doğu Magrıp (Mısır sınırından Trablus'ta Zuvile'ye kadar olan bölge) ve Batı Magrıp (Zuvile'den Susülalsa'ya kadar uzanan bölge) olarak ikiye ayrır. Fakat Magrıp genellikle İfrikiye, Orta ve Uzak Magrıp olarak üçe ayrılır. İfrikiye, Misreta yakınındaki Kasr Ahmed'den Bicaye'ye, Orta Magrıp Bicaye'den Müluye'ye, Uzak Magrıp ise, Müluye'den Esfi'ye ve Deren'e kadar uzanır.

● *Güzel sanatlar.* Mısır'da başlayan islâm mimarîsi Trablus, Cezayir, Tunus ve Fas gibi, Magrıp adı verilen kuzey afrika ülkelerine ve daha sonra İspanya'ya kadar yayılarak buralardaki yerli mimarîyi etkiledi, öteki islâm ülkelerindekinden farklı bir mimarînin doğmasını hazırladı. Arapların Magrıp'taki en eski mimarî eserleri Tunus'tadır. Magrıp'taki Berberilerin sanat ve kültürü, Suriye ve Irak'tan gelen arap etkisine daha çok direndi ve burada, yerli karakter hâkim kaldı; İslâmlıktan önce izlerini bırakmış olan roma sanatıyle karışarak yeni bir şekil aldı. 807'de kurulan Fas ve iki yüzyıl sonra kurulan Marakeş şehirlerindeki binalarda, Mısır ve Suriye'den ayrı bir özellik görülür. Magrıp'ta ilk camiler, Mısır'daki camiler gibi, birkaç sıra sütunlu ve paralel sahınlı olarak yapıldı. Bu sütunlarda, eski roma ve bizans başlıkları kullanıldı. Daha sonra Mısır'ı etkileyen asya üslûbu, buralarda da görüldü ve nal biçiminde dilimli kemerlerle Eski Asur ve İran'da görülen dişi korkuluklar yaygınlaştı; bu asya üslûbu zamanla gelişerek dört yy. sonra orijinal bir duruma geldi. Buralarda malikî mezhebi yaygın olduğu için, medreselerde tek sahınlı olarak yapıldı. Bu medreseler, revaklı avlularıyle, büyükçe bir arap evini andırır. Aynı zamanda dinî ve askerî fonksiyonu olan ve *rıbat* denen, tekke niteliğindeki binalar, genellikle dört köşe ve duvarlarla çevrilidir. Bu duvarların orta kısımlarında ve köşelerde korunma kuleleri vardır; orta yerde, üstü açık büyük bir avlu içinde bir cami ile bir minare ve minareden daha yüksek bir gözcü kulesi bulunur. Türbeler, üzeri kubbeyle örtülü bir sahın ile giriş bölümünden meydana gelir. Magrıp'taki kuleler ve minareler, dört veya çok köşelidir. Kaideleri şevlidir ve kuleleri içinde kemerli metrisler bulunur. Hamamlar, Türkiye ve Mısır'daki kadar süslü ve büyük değildir. Kervansaraylara *fonduk* denir. Bunlar selçuklu kervansarayları gibi bir avlu etrafında ahırlar ve üzerinde küçük odalardan meydana gelir. Evlerin ortasında etrafı revaklı bir avlu vardır, eski roma evlerini andırır. Tunus'taki *Seyyid bin Yahya zaviyesi, Camii Zeytuna;* Kayıcvan'daki *Camii Kebir* en eski yapılardır. Arapların İspanya'da yaptıkları mimarî eserleri, Fas'takilerin etkisini taşır. Kurtuba şehrinde yapılan *Büyük cami,* en karakteristik eserlerden biridir. Ayrıca *İşbiliye camii, Alkazar (El Kasr)* ve *Elhamra* saraylarının mimarîsinde ayrı bir özellikle görülür. Tavanlar alçıdan oyma kabartmalarla süslüdür, avluların ortasında fıskıyeli havuz vardır. Araplar, İspanya'dan çekildikten sonra da, arap sanatının İspanya'nın yerli sanatı üstüne önemli etkisi oldu. Oradan avrupa sanatlarını da etkileyen bu sanata *mudejar sanatı* adı verildi. (ML)

MAGRİ veya **MIGRI** i. (yun. k.). Yılanbalığına benzeyen ve karın yüzgeci bulunmayan kemikli balık.

— ANSİKL. Avrupa kıyılarında yaşayan *magri (Conger conger)* yılanbalığından birçok bakımdan farklıdır. Derisi çıplak, tamamen pulsuz, üst çenesi alt çenesinden biraz uzundur. Sırt yüzgeci başın hemen biraz arkasından başlar. Yılanbalıklarından farklı olarak magri, asla tatlı suya girmez. Bütün ömrü denizde geçer. Kaya kovuklarında yaşar, önüne ne çıkarsa yutar. Okyanusun derinliklerinde, henüz yeri iyice bilinemeyen bazı bölgelere gider, orada çoğalır. Yavrular kurtçuk halinde dünyaya gelir. Bunlara *yassıbaş* denir. Yassıbaş başlangıçta şerit biçiminde ve cam gibi saydamdır. Başkalaşma geçirerek ergin hale gelmeden önce en az bir yıl bu biçimde kalır. Erkeği dişisinden daima küçük olur. Dişisinin boyu 2 m'yi bulabilir. Bir dişi milyonlarca yumurta yumurtlar. Cinsel olgunlukla birlikte hayvanın kemiklerinde bir yumuşama ve vücudunda derin bir çöküntü olur. Bu durum magrilerin yumurtladıktan sonra öldüğü sanısını vermektedir.

— Balıkç. Balıkçılar magrileri ucuna balık (uskumru, sardalya, ringa) veya kafadanbacaklı yumuşakça (mürekkepbalığı, ahtapot) takılmış dip oltalarıyle avlarlar. Bazı paraketeciler magri tutmakta çok ustadır. Yüzlerce olta bağlanmış ipler veya paraketelerle magri avlarlar. Olta balıkçıları ise, dibe varan ve ucunda yukarıda anlatıldığı şekilde yem bulunan oltalarla magrileri tutarlar. Açık denizde, özellikle *beyaz magri*'ler veya *kum magri*'leri bu şekilde avlanır. Kıyıda, sığ denizde ise *kaya magrisi (kara magri)* avlanabilir. Bunun için bir kanca, ucu çatallı yaba veya ucunda yem bulunan bir ip kullanılarak balıklar saklandığı kovuklardan dışarı çıkarılır, sonra tutulur. (L)

MAGRİNA (Juan), ispanyo dansçısı ve koreografı (Villanueva Geltru 1905). J. Llongueras ve T. Wassilier'den öğrenim gördü. P. Casals ve A. Gual tarafından yönetilen *Kibarlık Budalası*'nda ilk defa sahneye çıktı (1926). Aynı yıl, Liceo tiyatrosunun balesine girdi. Paris ve Londra'ya giderek bilgisini geliştirdi. 1940'tan sonra Liceo Büyük tiyatrosu bale yöneticisi ve başdansçısı oldu.
1950'de Barcelona Bale topluluğunu kurdu. 1957'de dansı bıraktıysa da çalışmalarını bale ve koreografi öğretmeni olarak sürdürdü. (M)

MAGRİTTE (René), belçikalı ressam (Lessen 1898 - Brüksel 1967). Paris (1926-1930) ve Brüksel'de kaldıktan sonra, gerçeküstücülüğün belli başlı temsilcilerinden biri oldu. Hayat gücünün garipliklerini, geleneksel sanat işçiliğiyle bağdaştırdı. Belçika modern sanat müzeleriyle, Grenoble müzesinde eserleri vardır. (L)

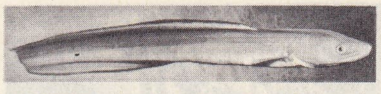

magri

MAGROU (Joseph), fransız hekimi ve botanikçisi (Béziers 1883 - Paris 1951). Pasteur enstitüsünde asistan, laboratuvar şefi, fitopatoloji ve mikoloji servisi şefi oldu. Bitkisel doku kültürüyle ilk ilgilenenlerden biridir: patates üretmek için sentetik bir metot uygulayarak patates yumrularının nasıl oluştuğunu inceledi; ayrıca virüs hastalıklarının yayılmasını önleyen bir metot buldu. Bitki urlarını, bitkilerde bağışıklığı inceledi. Araştırmalarının sonucunda, genel biyoloji alanında, ortakyaşama ve bunun canlıların evrimi üstündeki rolü hakkında yeni ve özgün düşünceler öne sürdü. *Des Orchidées à la Pomme de Terre, Maladies des Végétaux* (Orkidelerden Patatese Kadar Bitki Hastalıkları) adlı bir eser yazdı. (L)

MAGRUS sıf. (ar. *ğars*'tan *mağrûs*). *Esk.* Toprağa dikilmiş. || *Nihâl-i magrus,* dikili fidan. || *Şecer-i magrus,* dikili ağaç. (M)

MAGSAYSAY (Rammon), filipinli devlet adamı (İba, Luzon 1907 - Cebu City 1957). Japonya'ya karşı yapılan savaşta yararlık gösterdi (1941 - 1942). İlk meclise Liberal partiden milletvekili seçildi (1946 - 1950), başkan Quirino tarafından millî savunma bakanlığına getirildi, 1950 - 1953 arasında «Huk» gerilla hareketinin bastırılmasını sağladı. Milliyetçi partiye girdi; kasım 1953'te cumhurbaşkanı seçildi. Komünist düşmanıydı. Amerika ile sıkı işbirliğini devam ettirmeğe çalıştı. İşsizliği kaldırmak için bir iktisadî reform programı uyguladı (büyük mülklerin paylaştırılması). Bir uçak kazasında kayboldu. (L)

René MAGRİTTE
«Işıklar imparatorluğu»
Modern Sanat müzesi,
Brüksel

MAGSEL i. (ar. *ğasl* veya *ğusl*'den *mağsel*). *Esk.* Ölü yıkamağa mahsus yer. (M)

MAGSUB sıf. (ar. *ğasb*'dan *mağsûb*). *Esk.* Zorla alınmış, gasp edilmiş.

— Huk. *Esk. Magsubün minh,* malı zorla elinden alınmış kimse. (M)

MAGŞİ sıf. (ar. *ğaşy*'den *mağşî*). *Esk.* Gaşyolmuş, baygın.

◆ **Magşiyane** zf. *Esk.* Bayılmış gibi.

◆ **Magşiyen** zf. *Esk.* Baygın halde: *Tahayyülât-ı muhabbet içinde magşiyyen / Uzattı ruhunu dergâh-ı izzete gülerek* (Cenab Şahabeddin). [M]

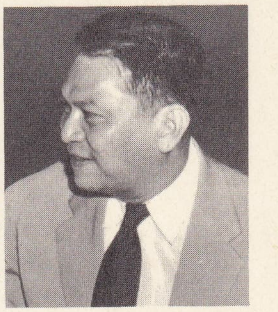

MAGSAYSAY

MAGUEY i. Amerika'da yetişen yağlı bitki (*Agave Salmiana*); saplarında bol olan sıvı şekerden, suyu uçurulup koyulaştırılarak Meksika'da kullanılan *maguey balı* ve mayalandırılarak şarap elde edilir. (Maguey'den ayrıca, ticarette sisal'lerle aynı değerde tutulan bir ip yapılır.) [L]

MAGYARORSZAG, Macaristan'ın resmî adı. (L)

MAGYDOS. Esk. coğ. Anadolu'da (Pamphylia bölgesi) kıyı şehri; Attalela (Antalya) şehrinin doğusunda. M.S. 325'te Nikaia, M. S. 451'de de Khalkedon konsiline katıldı. Adalia'nın doğusundaki Lara manastırı yanında, antik kalıntıları bulundu. (M)

MAGZA i. (ar. *mağza*). *Esk.* İstek, maksat, meram. || Savaş, kavga. (M)

MAGZABA, Sina yarımadasında yer; Birinci Dünya savaşı sırasında Cemal Paşa kumandasındaki birlikler, Süveyş kanalına saldırmak için buradan üs olarak yararlandı (bk. KANAL SEFERİ); ama 28 aralık 1916'da sir Archibald Murray'ın birliklerine yenildi. (L)

MAGZUB veya **MAGDUB** sıf. (ar. *ğazab*'dan *mağzûb* veya *mağdûb*). *Esk.* Kendisine kızılmış. || *Magzûbün aleyh,* Tanrı'nın gazabına uğramış kimse.

◆ **Magzuben** zf. *Esk.* Öfkelenerek.

◆ **Magzubin** çoğl. i. *Esk.* Gazaba uğrayanlar. (M)

MAĞ i. *Halk dili.* Başı, kanat ve kuyruğunun uçları ayrı renkte olan bir çeşit güvercin. (M)

MAĞARA i. (ar. *mağare*'den). İnsanlar veya hayvanlar için barınak olarak işe yarayabilen tabiî yer kovuğu.

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN); LAROUSSE

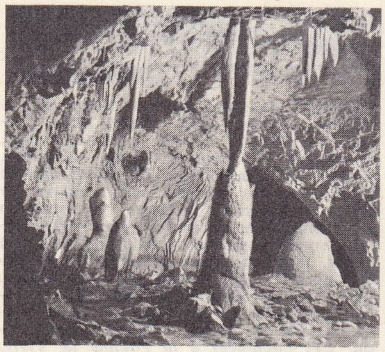

Choranche mağarası (Isère)

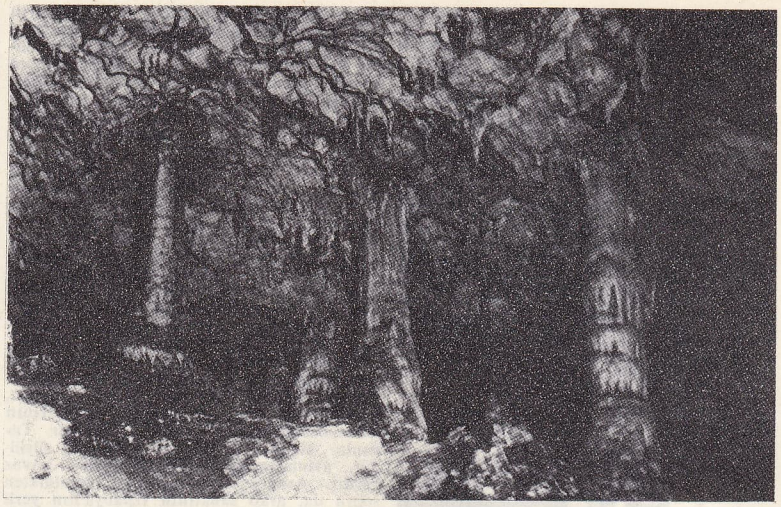

İnsuyu mağarasındaki sarkıt ve dikitler, Burdur

— Arkeol. Bk. ANSİKL. || *Mağara devri.* Bk. YONTMATAŞ DEVRİ.

— Coğ. Bir yamaca veya kaya içine doğru uzanan tabiî veya insan yapısı, genişçe kovuk. Bk. ANSİKL.

— Denizbil. Bk. ANSİKL.

— Eskiçağ tar. *Mağara resimleri,* eskiçağ insanları tarafından mağara duvarlarına yapılan gravür ve boya resimler. Bk. ANSİKL.

— Mit. Bk. ANSİKL.

— Süs. santl. Taş ve küçük deniz kabuklarından meydana getirilen süsleme unsuru. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Arkeol. *Mağara*'lar Alt Paleolitikten Neolitik devrin başlarına kadar mesken olarak kullanıldı. Anadolu'da mağaralar Antalya, Kars-Hakkâri ve Keban bölgelerinde toplanır. Bunlar içinde Antalya yöresi, mağara sayısı ve buluntu yönünden zengindir. Karain, Beldibi, Belbaşı, bölgenin önemli mağaralarıdır. Antalya bölgesinde Şevket Aziz Kansu, Kılıç Kökten, Enver Bostancı, Muzaffer Şenyürek, Kars-Hakkâri bölgesinde Kılıç Kökten araştırma yaptılar. Keban bölgesinde araştırmalar bugün de devam ediyor. Bu bölgeler dışında tek tek mağaralar da vardır (İstanbul'da Yarımburgaz mağarası gibi).

— Coğ. Mağaralar, kıyılar dışında, başlıca karstik yer şekillerinin bulunduğu bölgelerde görülür. Suların kalker tabakalarına girişi, yeraltında akarsu ağlarının meydana gelmesine yolaçar; özellikle suların eritici etkisi altında bu ağların gelişmesiyle yer yer dehlizler oluşur; bunların büyümesi sonunda, mağara kubbesinin çökerek derin bir uçurum açıldığı da (Padiras) olabilir. Yavaş yavaş «geniş odalar» meydana gelir bunların, büyüklüğü hakkında speleoloji* bilgi vermektedir: Pireneler'de Pierre Saint-Martin uçurumunu araştıran bilim heyetleri, 180 m yüksekliğinde ve 200 m uzunluğunda bir mağarayı açığa çıkarmıştır. Belçika'da Han mağarasındaki Dome odası 150 m uzunlukta ve 129 m yüksekliktedir. Duvarlarındaki kalker birikintiler, «duvar örtüleri», dikitlerle sarkıtların sivrileriyle sütunları çok güzel tabiî süsler oluşturmuştur; böylece, turistik amaçlar için özel olarak düzenlenmiş bazı mağaralar büyük ziyaretçi kafileleri çekmektedir (Demoiselles mağarası, Fransa). Yugoslavya'daki Postoyna mağarasının bir kısmında küçük bir elektrikli tren işlemektedir. A.B.D.'de, Kentucky'deki Mammoth Cave (Mamot mağarası) dünyanın en büyük ve en güzel mağaralarından biridir, galerilerinin uzunluğu yüz kilometre tutar. New Mexico'daki uçsuz bucaksız Carlsbad mağaraları da çok sayıda turist çeker. Açık hava ile yakın teması olan, hele ırmaklara bakan tepelerin yamaçlarındaki mağaralar, Buzul çağının sonlarında yaşayan tarihöncesi adamları için gözde barınaklardı. Mağaraların zeminleri kazılarak, Tarihöncesi bakımından önemli bulgular elde edilmiştir: Castilla mağarası (İspanya); Eyzies-de-Tayac (Dordogne, Fransa); Menton'a yakın Grimaldi mağaraları v.b. Bazı mağaraların duvarlarında, sanat bakımından büyük değer taşıyan boya ve kazı resimleri bulunmuştur (Altamira, Lascaux, Font-de-Gaume, rois-Freres mağaraları v.b.); bu eserlere mağaraların çıkış yerlerinden epey uzakta da rastlanır (Niaux mağarasında 800 m uzaklıkta). Bunların büyü ve ibadet amacıyle yapıldığı akla yakındır.

Kuş mağarası, Hatay

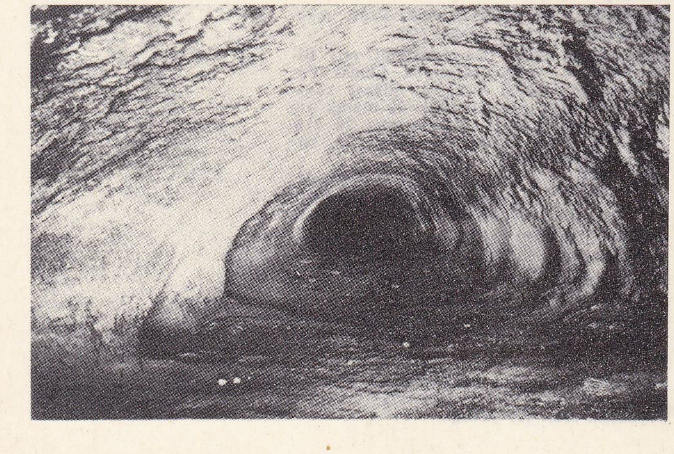

— Denizbil. Denizin mekanik aşındırması, daha çok zayıf kayalar bölgesinde yer alır ve buralarda yalıyarlar oluşturur: özellikle billûrî kayalarda çatlaklarla kırılmalar, tortul kayalarda ise daha az dayanıklı çatlaklarda kumlalar görülür. Tortul kayalarda mağaralar, yalıyarların tabanında sıkça görülen yarığın derinleşmesinden meydana gelebilir. Oyuklar, toprağın birkaç yüz metre derinliğine kadar inebilir ve yalıyarların morfolojik evriminde başlıca unsuru yaratır. Bunların çatısının çökmesi sonucu dar bir kanal oluşur, bir çevrik tepenin her iki yanındaki kanallar birleşirse, deniz aşındırması burayı bir adacık haline getirir.

— Eskiçağ tar. *Mağara resimleri.* A. Leroi-Gouhan'a göre, hayvanların ve işaretlerin mağaralarda yer alışı rastgele ve ilintisiz değildir. Her halde mağara, tarihöncesi insanlarının hayatında sihrî-dinî bir rol oynuyordu. Mağara duvarlarına çizilen başlıca konu bir «sığır-at çiftidir», bu resim «erkek-dişi» çiftinin simgesi olabilir. Böylece, mağara duvarlarında bir mit ifade edilmiş olsa gerektir.

— Mit. Mağaraların antik çağ kültlerinde büyük bir önemi vardı. Şairler, Cacos'u, Polyphemji ve öbür yırtıcı devleri mağaralarda tasvir ederler. Kâhin kadınların pek çoğu da kehanetlerini mağaralarda açıklardı. Trophonios'un mağarası, ilham ettiği kehaneti anlamak için gidenleri uyandırdığı dehşetle ün kazanmıştı. Mithra kültü gibi bazı kültlerin âyinleri mağaralarda yapılırdı. «Su Perilerinin Mağarası Üstüne» adındaki bir incelemesinde, Porphyre, devrinin mağaralarını Tanrı'nın yaratıcı gücünü ortaya koyduğu yer kalıpları sayan ilâhiyatçıların mağaralara verdikleri önemi gösterir.

— Süs. santl. Süslemede kullanılan sunî mağaralar İtalya'dan yayıldı. 1550'den itibaren Fransa'da moda oldu. XVII. yy.da prens saraylarının ve şatoların çoğunda bu mağaralardan vardı, konakların içinde yapıldığı bile oldu. XVIII. yy.da masa üzerine konacak küçük mağara maketleri yapıldı. Bu biblolaın çoğu saksonya porselenindendi. XVIII. yy.ın ilk yarısında bezeme motiflerine uygulanan mağara dekoru, çakıl ve deniz kabuklarıyle yapılan bir bezeme tarzını (rokay üslûbu) yarattı. XVIII. yy. sonlarına doğru osmanlı evlerinin bahçelerinde kaya parçaları, sedef kabukları, süngertaşı kullanılarak yapılan mağaralar moda oldu. Bunlar akarın ve havuzlarla birleştiriliyordu. (LM)

MAĞARA. Bk. TUFANBEYLİ.

Mağara, Devlet'in VII. kitabında yer alan, Eflatun'un meşhur benzetmesi. Büyük bir ateşle aydınlatılan bir mağarada, tutuklular zincire vurulmuştur; hepsi hareketsiz, sırtları ışığa dönüktür. Onlarla ateş arasından insanlar geçer, eşyalar geçer, eşyalar taşınır; bu insanlarla eşyaların gölgeleri duvara vurur ve gölgeden başka hiç bir şey görmemiş olan tutuklular onları gerçek sayar, bu gölgeler arasında birtakım bağıntılar kurarlar; fakat bu, ancak görünüşlere dayanan bir bilimdir. Tutuklulardan biri çözülerek ışığa götürülür; gözleri kamaştığı için, daha önce gördüklerinin şimdi gösterilenlerden daha gerçek olduğuna kendini inandırır. Sonra yavaş yavaş alışır, eşyayı birbirinden ayırt etmeyi öğrenince de, bütün ışıkların ilkesi olan güneşi görmeyi başarır. Eflatun'a göre bu, önceleri ancak duyularıyle kavrayabilen, bilgisi gölgelerden ibaret olan insanın hikâyesidir; düşünmeğe başlayınca, önce şaşırır ve duyuları düşüncelerden daha gerçek sanır; sonra, kavranabilen dünyaya diyalektik yoluyle nüfuz ederek idea'ların kendilerini, en sonunda da, idea'ların en yücesi olan o «güneş»i yani iyilik ideasını görür. (L)

MAĞARABİLİM bls. i. Tabiî mağaraları araştırmayı ve incelemeyi konu alan bilim dalı.

— ANSİKL. ● *Mağarabilimin tarihi.* «Mağarabilim» terimi ilk defa 1890 yılında arkeolog Emil Riviere tarafından ortaya atıldı. Bu bilimin öncüleri arasında 1774'te Bavyera mağaralarında kazılar ve araştırmalar yapan alman Esper ile 1840-1857 arasında Karst'ta gerçek yeraltı araştırmaları yapan avusturyalı Schmidt'i saymak gerekir.

1884'ten sonra Avusturya hükûmeti birçok mağarabilim uzmanını araştırma yapmakla görevlendirdi ve böylece Putick, Hanke, Marinitsch ve Müller, Steiermark, Kärn-

Foto. LAROUSSE; Hürriyet arşivi, Turizm-Tanıtma (MEYDAN)

ten ve Moravya'da çalışmalar yaptılar. Özellikle 1888'den sonra fransız Eduard Alfred Martel'in (1859-1938) çalışmaları sayesinde mağarabilim, bilim niteliğini kazanmış oldu.

Elli yıl süreyle Kafkasya'dan Kayalık Dağlar'a ve Portekiz'den Norveç'e kadar olan bölgede 1500'den fazla mağarayı araştırmış ve incelemiş olan Martel birçok not ve makaleden başka, en önemlileri *Abimes* (Uçurumlar) [1894] ile *Nouveau Traité des Eaux Souterrianes* (Yeraltı Akarsuları Üstüne Yeni İnceleme Kitabı) [1921] olan yirmiye yakın büyük eser yazdı. 1895'ten sonra burada bir Mağarabilim derneği kurdu ve burada mağara araştırıcılarını biraraya getirerek *Spelunca* adlı bir dergi yayımlamağa başladı. Mağarabilim derneği çalışmalarını Birinci Dünya savaşına kadar sürdürdü ve 1930'dan sonra büyük araştırmacı Robert de Joly'nin çabalarıyle yeniden faaliyete geçti. Savaş sonrası ilk araştırmaları 1920'de Norbert Casteret yapmış ve bu çalışmalarını, yazdığı yirmiye yakın eserinde anlatmıştır.

1920'den sonraki ünlü mağarabilimciler arasında A. Belin (Cezayir), Barone (Alpler), Louis Balsan (Grands Causses), André Bourgin (Dauphiné), Jo Berger (Vercors), Pierre Chevalier (Dauphiné ve Vercors), J. Ertaud ve Marcel Ichac (filim çekiciler), Raymond Gaché (Alpler ve Pireneler), Prof. Bernard Gèze, Guy de Lavaur ve Michel Letrone (yeraltı araştırmaları), H. P. Guérin (Alpler), Georges Lepineux, Félix Trombe ve Max Cosyns (Pireneler) v.b. sayılabilir.

● *Amaçlar ve metotlar.* Mağarabilimin spor ve bilim olmak üzere iki ayrı yönü vardır. Bu işi yalnız spor gayesiyle yapan mağarabilimcilerin çokluğuna karşılık, bu bilimin çeşitli dallarında uzmanlaşmış gerçek mağarabilimciler hemen hemen yok gibidir.

1. *Yeraltı araştırmaları.* Mağarabilimci, iyi bir dağcının çeviklik, kuvvet, dayanıklılık ve çabuk karar verme gibi bütün yeteneklerine sahip olmalıdır. Ayrıca yüzme bilmeli, ip merdiven kullanmalı ve dağlara tırmanmağa alışmalıdır. Özellikle yeraltı dehlizlerinde dolaşırken kaybolmamak ve bulunduğu yeri unutmamak için geçtiği yerleri akılda tutmasını sağlayan yön duyusunun gelişmesi gereklidir. Bundan başka takım halinde çalışma şuuru ile fedakârlık duyusuna, ayrıca çoğu birbiri ardından yapılan ve bazıları yıllarca süren araştırmalar için gerekli sabra sahip olması gereklidir.

Araştırma yapan mağarabilimcinin kıyafeti oldukça sadedir (madenî başlık ve bunun siperliği üzerinde bir elektrik feneri bulunur). Buna karşılık araştırma için gerekli araçlar daha çeşitlidir ve daha çok yer tutar: kendir veya naylondan yapılmış uzun halatlar, hafif madenî basamaklı ve çelik halatlı merdivenler, çok derin dikine inişler için elle veya motorla çalışan makaralar, kancalı demir manivela veya maçuna şişirilebilir cinsinden kauçuk sandal ve can yelekleri, çağlayanlardan veya dik yamaçlardan çıkmak için birbirine geçme madenî sırıklar, mağara dışındakilerle veya yeraltında kurulmuş postalarla karşılıklı konuşmayı sağlayan sahra telefonları, fotoğraf ve sinema makineleriyle topoğrafya malzemeleri, yeraltında kamp kurma araç ve gereçleri (çadır, yatak, mutfak özel yiyecekler), biyoloji uzmanları için av ve balıkçılık takımları (dalgıç elbiseleri ve hava basınçlı şişeler), yeraltı buzullarında yararlanılacak özel donatım (dağcı kazması, demir kanca, iki başı delikli ve sapı burgulu çivi), makaralar, galeler, yıkım ve yapım âletleri, patlayıcı maddeler v.b.dir.

2. *Mağaralar.* Dünyanın en geniş ve en büyük mağarası A.B.D.'de Kentucky'de bulunan Mammoth mağarasıdır. Bu mağaranın yeraltı galerileriyle labirentlerinin uzunluğu 100 km kadardır. Yine A. B. D.'de Texas'ta bulunan Carisbard mağarasının yeraltı galerileri 50 km'lik bir alanı kaplar. İsviçre'de daha 62 km'lik kısmı ölçülebilmiş olan Höll-Loch (Cehennem Ağzı) mağarası dev bir mağaradır. Avusturya'da Salzburg yakınındaki Eisriesenweit adlı mağara 40 km genişliğindedir. Yugoslavya'da, Slovenya'daki Postoyna mağarası 20 km'lik, yarısı Çekoslovakya'ya yarısı da Macaristan'a ait olan Aggtelek mağarası da 8 km'lik bir alana yayılmıştır. Fransa'nın en büyük mağarası Glaz (Isère) yer yer 600 metreyi bulan bir düzey farkı gösterir. Birçok düden ve obruğu bulunan, yayıldığı alan insanı şaşırtacak kadar çapraşık olan bu mağaranın genişliği 17 km'dir.

Dünyanın en derin çukurları Fransa'dadır. Bunlardan biri olan Pierre-Saint-Martin çukurunun derinliği 845 m'dir. Diğerleri de Caladire (Aşağı Alpler) [87 m] ve Henne-Morte (Haute-Garonne) [446 m] çukurları v.b.dir.

3. *Bilimsel ve teknik araştırmalar.* Mağarabilim çok çeşitli inceleme konularıyle ilişkisi olan bir bilimdir. Mağaralar kayaların içinde meydana geldiğine göre jeoloji, mineraloji, billûrbilimi v.b., oluşumları ve yeraltı suları v.b. sebebiyle de hidrojeoloji ve hidroelektrik sanayiinde ve bayındırlık işlerinde uygulamaları büyük ölçüde mağarabilim ile ilgili bilim kollarıdır. Martel, kamu sağlığı yönünden daha o zaman yeraltı sularının pisliği ve mikroplanması üstüne dikkati çekmiş ve 1902'de çukur ve kuyulara hayvan leşleriyle çöp atılmasını yasaklayan bir bildiri yayımlatmayı başarmıştı. Mağarabilimciler daima bu yasağa uyulması ve içme sularının iletiminde sağlık şartlarına dikkat edilmesi için çalışırlar.

Fizik ve kimya, mağaralarda gelişen olaylarla ilgilenir ve buradaki radyoaktifliği, tellür dalgalarını, kozmik ışınları, gamma ışınlarını inceler ve suyun sertlik derecesini jeotermi ve iyonlaşma derecelerini ölçer. Öbür bilimler, erozyon, aşınma ve belirsiz şekilde meydana gelen bazı yoğunlaşmalarla karbon dioksit ve akustik olaylarıyle ilgilenir.

Tabiat bilginleri mağara hayvan ve bitkilerini inceler. (Bunlar, gelenekler, göçler, fizyoloji ve özellikle yarasaların radarlarıdır. Ayrıca böcekler sınıfında «canlı fosil» denen yeni cinslerle, tuhaf ve arkayik şekillerin aslı da inceleme konusudur.) Mağara meteorolojisi bunun başka bir noktasını teşkil eder. (Sıcaklık anormalliği, hava akımlarının ters yöne dönmesi, sislerin meydana gelişi, jeotermi v.b.) Paleontoloji ile tarihöncesi arkeolojisi, mağarabilimden geniş ölçüde yararlanmıştır ve bunların çalışmaları mağaraların turistik amaçlarla düzenlemeleri imkânını sağlamıştır. (Padiraç, Bétharram, Aven Armand mağaraları gibi.) Atom bombası tehlikelerine karşı yeraltı mağaralarından yararlanma yolları ve imkânları da araştırılmış, birçok ülke bunları sığınak, yeraltı ambarı, fabrika, santral v.b. olarak kullanmak üzere kendi mağaralarının haritalarını hazırlamıştır. Radyasyon, iklim v.b. sebebiyle hekimlik de mağaralara karşı büyük bir ilgi göstermiştir. Şaşılacak derecede arı olan mağara havası, tozsuz, mikropsuz, çoğu zaman da iyonlu ve radyoaktiftir.

● Son yıllarda, özellikle spor yönünden olmak üzere mağarabilim alanında sağlanan büyük gelişmeye, teknik ilerlemelerin büyük ölçüde yardımcı olduğu söylenebilir. Birtakım yeni araçlar, su altında kalmış galerilerde ilerlemeyi sağlayan su geçirmez veya izotermik takımlar, kayalara kendiliğinden tespit olan vidalı halkalar (otomatik delici kama), çağlayanları aşma ve mağaranın çeperlerine tırmanmağa imkân veren özel donanım, ipin geri çekilmesini sağlayan «indiriciler», tek başına yapılan tırmanışlarda kullanılan «köstek», plastik ip merdiven v.b. gibi yeni buluşlar yeraltı araştırmalarında bir çığır açmıştır.

Bütün bu araçlar ve yeni teknikler sayesinde mağarabilimciler erden mağaralarda araştırmalara girişebilmiş, girilmesi imkânsız olduğu gerekçesiyle incelenmeleri yarıda bırakılmış olan yeraltı geçitlerinde çok daha derinlere gidebilmişler, bunun sonucu olarak da yeryüzündeki büyük mağaraların listesinde büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Buna göre günümüzde en uzun mağaralar sırasıyle İsviçre'deki Höll-Loch (91,3 km), Kentucky'deki komşu iki mağara, jeoloji yönünden aynı galeriyi meydana getiren ve genellikle dünyanın en önemli boşluğu olan Flint Ridge mağara sistemi (79,3 km) ile Mammoth mağara sistemidir (74,3 km). Bunların en başında da Fransa'da, 25,1 km uzunluğundaki Crolles mağarası yer alır. Yeryüzünün en derin uçurumları ise Pireneler'deki 1 152 m'lik Pierre-Saint-Martin uçurumlarıdır. Burada 1967'de yeni bir galeri ile Vercors'daki 1 122 m'lik Berger çukuru bulunmuştur. Mağarabilimin pratikteki uygulama alanının çok yaygın olması yakın tarihteki gelişimini sağlayan özelliği olmuştur.

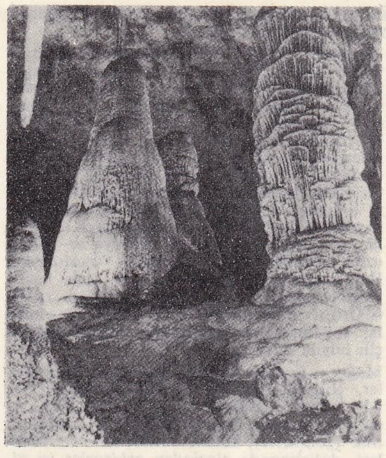

Güneydoğu New Mexico'da büyük kubbeli, kireçtaşı karışımı oluşumlu Carlsbad mağarasından bir görünüş

Birçok yeraltı suyunun getirilişinde olduğu gibi, komünlerin yararlanması için yapılan hidrolik çalışmalarında mağarabilimcilerin yardımına gittikçe daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Zaman zaman ürünleri basan taşkın suların aktarılacağı kovukların araştırılması işiyle uğraşan bilim de mağarabilimdir.

Baraj yapımında karstlı arazide kesin bilgilerden, topografya rölevelerinden ve toprağın renginden yararlanarak muhtemel su sızmalarını bulup çıkarmak amacıyle yapılan hazırlık çalışmaları bazen Jüra'da, Cernon-Menouille'de olduğu gibi mağara bilginlerine düşen bir iş olmuştur. Yeraltı sularından elektrik enerjisi üretimi amacıyle suyun toplanmasını sağlayacak bazı sondajlar da mağarabilimcilerin yaptığı araştırmaların bir sonucudur. (L)

mağarabilim

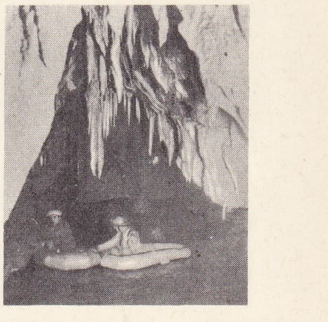

Pas-de-Julie (Gard) mağarasında lastik sallar

MAĞARABİLİMCİ bls. i. Mağarabilimle uğraşan kimse. (L)

MAĞARACIK. Arkeol. Antakya'da, Samandağı 4,5 km uzaklıktaki Mağracık köyünün arkasında, Musa dağının eteklerinde mağara yerleşmeleri. Burada paleolitik devre ait birçok mağara bulundu. Başlıcaları: **— Merdivenli** (veya **Birinci mağara,** Mağracık köyünün kuzeydoğusunda; 1965'te başlayarak üç dönemde Muzaffer Şenyürek ve Enver Bostancı tarafından kazıldı. Kazı sonunda beş kültür tabakası tespit edildi: V. ve IV. tabakalarda, levalovazo-musteriyen kültürüne ait âletler bulundu. Bu kültür, Orta Paleolitik'e tarihlenir. III. ve II. tabakalarsa Üst Paleolitik'e tarihlenen orinyasiyen kültürü girer. I. tabaka, Roma çağını içine alır; **— İkinci mağara,** Mağracık köyü ile Merdivenli mağara arasındadır. Muzaffer Şenyürek ve Enver Bostancı tarafından kazıldı (1957). En üstte roma çağına ait iki tabaka bulundu. Prehistorik devirde mağaranın denizle kapalı olduğu sonucuna varıldı; **— Tıkalı mağara,** Merdivenli mağara ile İkinci mağara arasındadır. Muzaffer Şenyürek ve Enver Bostancı tarafından kazı yapıldı (1958). İçinde paleolitik âletler, memeli hayvanlara ait kemik ve dişler, ocak izleri görüldü; **— Kemal mağarası,** Çevlik mevkii yakınındadır. Enver Bostancı ekibi tarafından mağaranın önü kazıldı (1966). Bulunan çakmaktaşı âletlerin tiplerinden üst paleolitik orinyasiyen kültürünün varlığı anlaşılır. (M)

Norbert Casteret

MAĞARACIL sıf. ve i. (*mağara*'dan). Karanlığı sevdiği veya düşmanlarından ve rakiplerinden uzak bulunmak istediği için ma-

Foto. Encyclopedia Americana; LAROUSSE

ğaralara sığınan veya devamlı kovuklarda yaşayan hayvanlara denir.

— ANSİKL. Mağaralarda ışıktan kaçan hayvanlar yaşar. Bunlar aslında gün ışığında yaşayan canlılar grubuna girer; ama çeşitli sebepler yüzünden, ya kalıtsal bir yozlaşmaya uğrayıp ancak mağaralarda yaşayabilir hale gelerek (ön uyum) veya çevreden gelen uzun süreli bir etkiyle yeni kalıtsal özellikler kazanarak gün ışığında yaşayan türlerden tamamen ayrılır; bu yüzden tabiat bilginleri bu hayvanlar için ayrı tür, hattâ cins adları koydular. *Mağaracıl* hayvanlar az veya çok renksiz, kör veya az gören, uzun bacaklı, uzun duyargalı canlılardır. Bunlar genellikle soyu tükenmiş veya başka yerlere göçmüş hayvanların yaşayan kalıntılarıdır. İlkel özellikler taşıyan bu canlılar soyoluş ve paleocoğrafya incelemeleri için büyük önem taşır.

Mağara favnası içinde böcekler, örümcekler, çokayaklılar, kabuklular, yumuşakçalar v.b. bulunur. Böcekler arasında duyarga ve dokunaçları son derece uzun olan kınkanatlılar (*gözsüzler*), düzkanatlılar, hamamböcekleri, dolichopoda cinsinden çekirgeler ve nihayet thysanura takımından böcekler sayılabilir. Omurgalılardan, gözleri iri olduğu halde göremeyen hayvanlar (neotama cinsinden fareler), gözsüz balıklar (*Amblyopsis spelaeus, Lucifuga dentata*), kabuklulardan kopepodlar, eşbacaklılar, amphipoda takımından hayvanlar bulunur. Son araştırmalar, *mağaracıl* hayvanlar için kilin çok önemli olduğunu gösterdi. Gerçekten de azot tutup biriktirerek biyolojik çevrim yoluyle diğer canlılara aktaran bakteriler kil içinde yaşar; ayrıca kil, solucanların ve yumuşakçaların besinidir.

Mağaracıl böcekler ve kabuklular az sayıda, fakat çok iri yumurta yapar; bu yüzden mağaracıl kınkanatlıların kurtçuk devresi çok kısadır; kurtçuk kıpırdamaz, beslenmez ve birkaç gün sonra kilden bir odacıkta nemf haline gelir. (L)

MAĞARA semenderi bls. i. Zool. Gövdesi yılan biçiminde, renksiz, yetişkinken solungaçları meydanda, kuyruklu amfibyum; Carniola ve Dalmaçya mağaralarındaki göllerde yaşar. (İlmî adı: *Proteus anguinus.*) [L]

MAĞARASEMENDERİGİLLER çoğl. bls. i. Zool. Akciğerli ve solungaçlı, dört bacaklı, dişli, kuyruklu amfibyumlar familyası (*mağara semenderi, nectura*). [L]

MAĞAZA i. (ar. *mahzen* > *mahâzin* > fr. *magasin*'den). Tic. ve İkt. Büyük dükkân. || ***Büyük mağaza,*** aynı yerde veya birbirine bitişik yerlerde her bölümde belirli bir malın çeşitlerini satan ayrı bir satış yeri sayılmasını sağlayacak kadar çok ve değişik mal bulunduran mağaza. (Bk. ANSİKL.) || ***Çok şubeli mağaza,*** çeşitli semtler veya şehirlerde satış merkezleri olan büyük mağaza. || ***Halk mağazası,*** çok elverişli fiyatlarla her çeşit mal satan mağaza.

— Denizc. Ticaret gemilerinde makine bölümündeki mağazaların sorumlusu. Bk. LOKER.

— ANSİKL. Tic. ve İkt. *Büyük mağaza*'ların ilkini Fransız Aristide Boucicaut (1810-1877) açtı (bk. BONMARŞE). 1855'te *Louvre,* 1865'te *Printemps* ve *Samaritaine* mağazaları açıldı. 1870 ile 1880 arasında New York'ta *Stewart,* Chicago'da *Marshall-Field,* Philadelphia'da *Wanamaker* mağazaları kuruldu. Bundan sonra Avrupa'nın birçok büyük şehrinde büyük mağazalar açılmağa başlandı.

● Türkiye'de Sultan Abdülaziz zamanından (1861-1876) itibaren büyük dükkânlara «mağaza» denilmeğe başlandı. Daha sonra, hem satış yapılan hem de malların depo edildiği yerler bu adla anıldı. Büyük mağazalar Birinci Dünya savaşı yıllarında ilk olarak İstanbul'da açıldı.

Migros (1953), Gima (1956) gibi, her çeşit malın satıldığı kuruluşlar, büyük mağazalara sahiptir.

◆ **Mağazacı** i. Mağaza işleten veya mağazası olan kimse. || *Esk.* Depo bekçisi. (M)

MAĞBUN sıf. (ar. *gabn*'den, *mağbûn*). *Esk.* Aldanmış, alışverişte kandırılmış: *Eyler beni ol hesâb mağbun / Kim sûret-i hâldir diğergûn* (Fuzuli). || Şaşkın, şaşırmış. || *Mağbûn olmak,* aldanmak. Şaşırmak, şaşmak: *Aybdır âkile mağbun olmak / Son peşimanlığa makrun olmak* (Sünbülzade Vehbi).

— Huk. *Esk.* Aldanmış, mağdur olmuş.

◆ **Mağbuniyet** i. *Esk.* Şaşkınlık: *Mağbûniyet-i cehilden eymân-ı ye's makamında* ... (Naima). [M]

MAĞDUR sıf. ve i. (ar. *gard*'den *mağdûr*). *Efendiler, asırlardan beri şarkta mağdur ve mazlum olan milletimiz, Türk milleti, hakikatte meftur olduğu hasâilden muarrâ telâkki ediliyordu* (Atatürk). *Orada kendi yüzünden mağdur olan bu zavallı adama çektirdiklerini unutuuracak...* (H. E. Adıvar).

— Huk. Belirli bir suç sebebiyle zarara uğrayan veya tehlikeye maruz kalan hak veya menfaat sahibi.

— ANSİKL. Huk. Her suçun tabiî ve zarurî *mağdur*'u devlettir; çünkü suçlar, toplumun düzenini bozan, bu düzene zarar veren veya onu tehlikeye düşüren fiillerdir. Bu sebeple her suç, topluma karşı ve dolayısıyle devlete karşı işlenmiş sayılır. Ancak bir suçun işlenmesi durumunda, suçun mağduru olarak devletin yanında bu suçtan zarar gören belirli bazı kişiler de bulunabilir. Böyle durumlarda bu kişiler de «mağdur» sıfatını alırlar. Suçun mağduru ile konusu, yakın kavramlar olarak bazı durumlarda birleşir. Ancak bu durum her zaman görülmez. Suçun mağduru gerçek veya tüzel kişi olabilir. Ancak tüzel kişilerin mağdur sıfatını alması için işlenen suçun tüzel kişiye karşı işlenebilen bir suç olması, sadece insan aleyhine işlenebilen suçlardan biri olmaması gerekir. Eşya, suçun konusu olabilirse de suçun mağduru olamaz. İnsan kişiliği doğumla başlayacağına göre, doğumdan önce suçun mağduru olmak mümkün değildir. Gerçek kişinin suçun mağduru olabilmesi için birtakım niteliklere sahip olması (msl. fiil ehliyetinin bulunması), gerekli değildir. Akıl hastaları, küçükler ve icrai kabiliyetinden yoksun diğer kişiler de mağdur olabilir. İstisna teşkil eden bazı durumlarda kişiliği haiz olmayan topluluklar da mağdur sıfatını alabilir. Mağdur sıfatını haiz olan gerçek veya tüzel kişiler ve şahsiyeti haiz olmayan topluluklar birtakım hakları kullanabilirler. Bu hakları kullanma yetkisi, mağdur oluş sıfatından doğar. Mağdura şikâyette bulunmak, suça rıza göstermek, şikâyetten vaz geçmek hakkı tanınmıştır. Diğer taraftan mağdur, muhakeme tatbikatı içinde de yer alır; başka bir deyimle kamu davası açıldıktan sonra müdahil sıfatını alabilir. Bütün bu durumlar, suçun mağdurunun kesin olarak tespit edilmesi zorunluğunu ortaya çıkarır. Mağdurlar birden çok olduğu zaman her mağdur, sözü geçen hak ve yetkileri diğerinden tamamiyle bağımsız olarak kullanır. Mağdurlardan birinin şikâyetten vaz geçmesi diğerinin haklarını etkilemez. Kural olarak mağdurların çokluğu, suçların da çokluğunu gerekli kılar. Mağdurluk sıfatıyle failin sıfatı birleşemez. Bir kimsenin kendisi aleyhine işlediği fiil ya hiç suç teşkil etmez (hırsızlıkta olduğu gibi) veya suçun mağduru devlet olur. Meselâ bir kimsenin kendi evini yakması durumunda, suç kamu güvenliğine karşı işlendiği için suçun mağduru devlet olacaktır.

◆ **Mağdure** sıf. ve i. *Esk.* Mağdur'un dişili.

◆ **Mağduriyet** i. *Esk.* Mağdurluk.

◆ **Mağdurluk** i. Mağdur olma hali. (M)

MAĞFİRET i. (ar. *gufrân*'dan *mağfiret*). *Esk.* Tanrı'nın, kullarına acıyarak suçlarını, günahlarını bağışlaması: *Tanrının mağfiretinden de büyük mü günehim* (Şinasi). *Sonra tekbir aldılar. Bir ruhun bedeninden sükûnetle ayrılması ve bu ruhun istirahati için, köşelerinde mağfiret dualarına daldılar* (Ş. S. Aydemir). || *Mağfiret-âşiyân* (*mağfiret-nişân* veya *mağfiret-penâh*), Tanrı'nın bağışlamasına erişen. || *Mağfiret-i ilâhiye,* Tanrı'nın bağışlaması. || *Mağfiret-i zünûb,* günahların, suçların bağışlanması. (M)

MAĞFUR sıf. (ar. *gufrân*'dan *mağfûr*). *Esk.* Tanrı'nın bağışlamasına kavuşan: *Hemen kârin-i safa eylesin o mağfurun / Revan-ı pakini cennette hazret-i Müteal* (Recaizade Ekrem). || Tanrı'nın bağışlaması için dua edilen (ölmüş kimse): *Okundukça bu şiir-i dilpezîrim bezm-i âlemde / Ede zinde revân-ı Urfi-i merhûm u mağfûru* (Nef'i). || *Mağfurün leh,* Tanrı tarafından bağışlanmış olan, Tanrı'nın affına erişmiş. (M)

Mağlova kemeri (*Muallak kemer* de denir). İstanbul'da Alibey deresi üzerinde kemer. 1554-1563 Yılları arasında Mimar Sinan tarafından yapıldı. 257 m uzunluğunda, 35 m yüksekliğindedir. 1563 Kasırgasında zarar gördü ve Mimar Sinan tarafından tekrar yapıldı. (M)

MAĞLÛB sıf. Bk. MAĞLÛP.

MAĞLÛBİYET i. (ar. *mağlûb*'dan osmanlıca *mağlûb-iyyet*). Yenilgi, yenilme, mağlûp olma: *Fransızlar «Waterloo ordumuz için bir mağlûbiyet, fakat şiirimiz için bir muzafferiyet oldu» demişlerdi* (A. Ş. Hisar). *Maç misafir takımın mağlûbiyetiyle sonuçlandı.* || Bir gücün zoru ve emri altında bulunma: *Şeytan-ı lâine mağlûbiyet iyi şey değildir* (Şemseddin Sami). [M]

MAĞLÛK sıf. (ar. *galk,* kapı kapama'dan *mağlûk*). *Esk.* Kapalı, kilitli, kilitlenmiş. (M)

MAĞLUL sıf. (ar. *galel*'den *mağlûl*). *Esk.* Susuz kalan, su sıkıntısı çeken. || Zincire vurulmuş: *Tevki fermanı ile gerden-i fitne mağlul / Satr-ı ahkâmı ile payı sitem derzencir* (Nef'i). [M]

MAĞLÛP veya **MAĞLÛB** sıf. (ar. *galebe*'den *mağlûb*). Bir yenilgiye uğramış olan, yenik: *Devleti Osmaniyenin diğer mağlûplara nispeten daha fazla orduya ihtiyacı olduğu galiplerce de malûmdur* (Atatürk). *Galib veya mağlûb her ne vaziyette bulunursa bulunsun Türk neferi herkese telkin-i hürmet eder* (Cenab Şahabeddin). || Manevî bir gücün baskısı ve hâkimiyeti altında bulunan: *Avret gibi mağlûb-ı heva olma er ol er / Nefsin seni râm etmeye sen nefsini râm et* (Ziya Paşa) || *Mağlûp etmek,* yenmek, yenilgiye uğratmak: *Karşıladı; mağlûp etti. İnkılabımız tarihine Birinci İnönü Zaferini kaydetti* (Atatürk). || *Mağlûp olmak* (veya *düşmek*), yenilmek, yenik düşmek: *Filhakika iki ordu ve iki millet birbiriyle savaşırken, birisinin galip diğerinin mağlûp olmasını intaç eden başlıca âmiller iki tarafın felsefeleridir* (Ömer Seyfeddin). Manevî bir eğilimin hâkimiyeti altına girmek: *Hepsinde bizim Tevfik gibi hissine mağlûp olan bir şey var* (H. E. Adıvar).

◆ **Mağlûbane** zf. *Esk.* Mağlûp olana yakışacak biçimde. || Bitkin bir halde: *Makhurane ve mağlûbane ayaklarının altına atılacak* (Recaizade Ekrem).

◆ **Mağlûben** zf. *Esk.* Yenilerek, yenilmiş olarak: *...ber-vech-i bâlâ mağlûben Medâyin'e avdet ile devletine beyan ettikte Rüstem, işe ziyade ehemmiyet verip...* (Cevdet Paşa). [M]

MAĞMUM sıf. (ar. *gamm*'dan *mağmûm*). *Esk.* Gamlı, tasalı, mahzun, kederli: *Bu sırada Muazzez de sanki her şeyi anlıyormuş gibi, hiç sesini çıkarmadan bir köşeye çekiliyor, büyük ve mağmum gözlerle Yusuf'a bakıyordu* (Sabahattin Ali). *Mahzun ve mağmum olarak kendi hanelerine çekildiler* (Cevdet Paşa). || [Hava için] Sıkıcı, sıkıntılı, kapanık, bulutlu.

◆ **Mağmumane** zf. *Esk.* Gamlı, kederli olarak.

◆ **Mağmumen** zf. *Esk.* Üzülerek, kederlenerek: *Mağmumen avdet edemezsiniz* (Cevnab Şahabeddin).

◆ **Mağmumiyet** i. *Esk.* Gamlı, kederli, tasalı olma hali: *Bir mağmumiyet-i yetimâne ile ıslak kirpiklerini titreten...* (H. Z. Uşaklıgil). || [Hava için] Kapanık ve bulutlu, sıkıntılı olma hali. (M)

MAĞMUR sıf. (ar. *gâmir,* harap yer'den *mağmûr*). *Esk.* Harap, yıkık, viran. || Adı sanı yok olmuş.

◆ **Mağmuriyet** i. *Esk.* Mağmurluk.

◆ **Mağmurluk** i. *Esk.* Karanlık, kasvetli. || Muğlâklık. || Alçaklık, âdilik, sefillik. (M)

MAĞRİB. Esk. coğ. Bk. MAGRIP.

MAĞRİBÎ sıf. ve i. Bk. MAGRIBÎ.

MAĞRİBİLER. Bk. MAGRIBÎLER.

MAĞRİP veya **MAĞRİB** i. Bk. MAGRIP.

MAĞRUK sıf. (ar. *ğarķ*'tan *mağrūķ*). *Esk.* Suda boğulmuş, suya batmış. ‖ Batmış, batık (gemi).

◆ **Mağrukîn** çoğl. i. *Esk.* Suda boğulanlar. ‖ Batmış, batık gemiler. (M)

MAĞRUR sıf. (ar. *ğurūr*'dan *mağrūr*). Gururlu, kibirli: *Elleri göğsünde görün yiğidi / Yiğit mağrur gezmek ile bay m'olur* (Karacaoğlan). *Çok da mağrur olma kim meyhane-i ikbalde / Biz hezaran mest-i mağrurun humarın görmüşüz* (Nabi). ‖ Gurur belirten: *Şair, ince, fakat mağrur bir gülümseyişle şu cevabı verdi* (Y.Z. Ortaç).

◆ **Mağrurane** zf. *Esk.* Gururla, gururlu olarak: *Mağrurâne kasr-i âlişâne müteveccih oldu* (Naima).

◆ **Mağruren** zf. *Esk.* Güvenerek, inanarak.

◆ **Mağruriyet** i. *Esk.* Mağrurluk.

◆ **Mağrurluk** i. Mağrur olma hali. (M)

MAĞRURLANMAK dönşl. f. (*mağrur*'dan *mağrur-la-n-mak*). Gururlanmak. (M)

MAĞSUL sıf. (ar. *ğasl*'den *mağsūl*). *Esk.* Yıkanmış. ‖ *Mâ-i mağsul*, kullanılmış su. (M)

MAĞSUP veya **MAĞSUB** sıf. (ar. *ğaṣb*'-dan *mağṣub*). Huk. *Esk.* Gasp olunmuş, zorla alınmış. ‖ *Mağsubünminh*, malı zorla alınmış kimse. (M)

MAĞŞUŞ sıf. (ar. *ğış*, aldatmak'dan *mağşūş*). *Esk.* Karışık, saf olmayan, hileli: *Kadı, Mısırçarşısı esnafından eksik ve mağşuş satanları cezalandırır imiş...* (B. Felek). *Defterdâr Ebubekir Paşa askere verdiği mevâcib, züyûf ve mağşûş akçe olmağın...* (Naima). ‖ *Leben-i mağşuş*, karışık, su karıştırılmış süt.

◆ **Mağşuşat** çoğl. i. *Esk.* Karışık, hileli şeyler.

◆ **Mağşuşe** i. *Esk.* Bileşiminde çok az gümüş bulunan bakır para (SİKKEİ MAĞŞUŞE de denir).

◆ **Mağşuşiyet** i. *Esk.* Karışıklık, hileli olma hali. (M)

MAĞZ i. (fars. *mağz*). *Esk.* Beyin, dimağ: *Bir iki mısra ile mağzını yerler nâsın* (Hayali). *Ben o şehbâz-ı hüma-tab-ı havâ-yı nazmım / Eylemem mağz-ı ser-i şevket için fekk-i denen* (İzzet Molla). ‖ İç, öz, ruh: *Mağz-ı esrar-ı hakikat şem-i Cem'-i evliyâ / Pertev-i nun-ı hüviyyet lücce-i heyz-i kadir* (Üsküdarlı Hakkı). ‖ Akıl, düşünce. ‖ *Bimağz*, akılsız, aptal. ‖ *Efsürde-mağz*, beyni donmuş, hissizleşmiş. ‖ *Sebük-mağz*, akılsız, işin sonunu düşünmeyen. ‖ *Tehî-mağz*, boş beyinli, akılsız, aptal.

— Anat. *Esk.* İlik: *Mağzı görünürdü üstühandan / Fânûsta sanki şemi rûşen* (Nabi) ‖ *Mağzı püşt*, omurilik, meni.

— Bot. *Esk.* Kabuklu meyvelerin içi. ‖ *Mağzı bâdâm*, bademiçi. ‖ *Mağzı cevz*, ceviziçi.

— Din. *Mağzı Kur'an*, Kur'an'ın özü, ruhu.

— Ed. *Esk. Mağzı mesnevî*, mesnevînin ilk on sekiz beytine verilen ad.

◆ **Mağzdar** sıf. *Esk.* [Buğday, mısır v.b. için] İçli, içi dolgun. ‖ İlikli, iliği dolgun. ‖ Anlayışlı, akıllı.

◆ **Mağzdarî** i. *Esk.* Akıllı, içli, ilikli olma hali. (M)

MAĞZEBE i. (ar. *ğażab*'dan *mağżebe*). *Esk.* Kızdıracak şey. ‖ Kızma, gazap. (M)

MÂH veya **MEH** i. (fars. *māh* veya *meh*). *Esk.* Ay: *Lâkin sen / Ki gözlerinde güler nûru bir gümüş mâhın / Eğilme, git / Ve eyle gölgede pay-i şebâbını tespît* (Ahmed Hâşim). *Gördüm ol meh dûşuna bir şâl atıp lâhûrdan. / Gül yanaklar üstüne yaşmak tutunmuş nûrdan* (Yahya Kemal). [*Eşanl.* KAMER.] ‖ Yılın on ikide biri. ‖ *Teşm. yol.* Güzel kız veya delikanlı, güzel insan: *Ey mezâristan nihan ka'rında yüz binlerce mâh / Fışkıran hâk-i remîminden bütün nûr-ı nigâh* (M.Â. Ersoy). ‖ Sıf. Aya benzeyen, ay gibi, güzel ve parlak: *Siyah-zülfün mâh yüzüne / Döken dilber kiminsin sen* (Karacaoğlan). *Turnalar havadan geçer / Mâh yüzlere nurlar saçar* (Halk türküsü). ‖ *Mâh-âne* (veya *mâh-yâne*). Bk. MÂHANE. ‖ *Mâh-ı âlem-ârâ* («dünyayı süsleyen ay»), sevgili, güzel, ay yüzlü. ‖ *Mâh-ı âlem-efrûz* («dünyayı ışıklandıran, aydınlatan ay»), sevgili, güzel: *Sipihr-i rif'atin tâbende mâh-ı âlem-efrûzu / Riyâz-ı devletin zibende serv-i kaamet efrâzı* (Nef'i). ‖ *Mâh-ı arş-ârâ* («gökleri süsleyen, şenlendiren ay»), güzel, sevgili: *Gündüzün böyle zulmet-i yeldâ / Sonra toprakta mâh-ı arş-ârâ* (Tevfik Fikret). ‖ *Mâh-be-mâh*, aydan aya, aylık. ‖ *Mâh-cebîn* («ay alınlı»), temiz, alnı açık, namuslu. ‖ *Mâh-çehre* («ay yüzlü»), yüzü çok güzel olan. ‖ *Mâh-gâne*, aylık, aylık maaş. ‖ *Mâh-ı hal*, içinde bulunulan ay. ‖ *Mâh-ı kamerî*, arabî ay. ‖ *Mâh-ı Kâşgar*, güzel ve hoş türk kızlarına veya gençlerine verilen ad. ‖ *Mâh-ı Ken'an* («Filistin'in ayı»), Yusuf peygamber: *Devrinde Cemali mâh-ı Ken'an / Olmuştu esir-i çâh-ı Ken'an* (Nabi). *Cihan bir taze revnak buldu bir rûh-ı musavverde / Acep mi tazelense destan-ı Mâh-ı Ken'anî* (Nef'i). ‖ *Mâhlikâ* (veya *meh-likâ*) [«ay yüzlü»], güzel, dilber, sevgili: *Gehi toprağa eyler hikmetin bin mehlika pinhân / Gehi sun'un kılur toprağdan bin mehlika peydâ* (Fuzuli). ‖ *Mâh-ı nahşep* (*mâh-ı keş*, *mah-ı mukanna* veya *mah-ı müzevver*). [Bk. ANSİKL.] ‖ *Mâh-ı nev*, yeni ay, hilâl: *Mâh-ı nev sanma felekte görücek peygârını / Ditredi Behram elinde düştü zerrin hançeri* (Nef'i). ‖ *Mâh-pâre* (veya *meh-pâre*) [«ay parçası»], yüzü çok güzel olan kimse: *Çarhta yıldız kadar mehpâre var amma ki sen / Mihr-i evc-i hüsn ü ansın benzemez anlar sana* (Sâlik). ‖ *Mâh-perest* (veya *meh-perest*) [aya tapan»], bir dilbere âşık olan, tapan. ‖ *Mâh-perver* («ay seven»), mehtaplı, mehtaplı (gece): *Bir beyaz kuş ki nevha-perverdir / Bir beyaz leyl-i mâhperverde* (Tevfik Fikret). ‖ *Mâh-peyker* (*meh-peyker*, *mahru* veya *mâh-ruy*), ay yüzlü, yüzü nurlu olan: *Bulunmaz ol şeh-i hûban gibi âlemde bir dilber / Melek-manzûr levend-i nükte-perver rind-i mehpeyker* (Üsküdarlı Hakkı). *Devran nice mehrûların endâmından / Yüz kerre piyâle yaptı yüz kere sebû* (Yahya Kemal). *Ol dem ki dimağa yetti bûyun / Göz gördü şuâ-ı mâhrûyun* (Fuzuli). ‖ *Mâh-ruh* (veya *mâhruhsar*) [«ay yanaklı»], güzel yanaklı, parlak yanaklı. ‖ *Mâh-rûyân* («ay yüzlüler»), güzeller, dilberler. ‖ *Mâh-ı sıyâm* (veya *mâh-ı rûze*), ramazan, oruç ayı: *Şu soğuk günde de bir pâre ısındırdı bizi / Bir gün evvel erişip geldi hele mâh-ı sıyam* (Nedim). *Âsâr-ı kudûmiyle hemen mâh-ı sıyâmın / Gam gitti gelip şevk u muhabbet dil-i zâre* (Manastırlı Rıfat). ‖ *Mâh-ı si-rûze*, otuz gün süren ay. Çok küçük. Narin, ince kadın. ‖ *Mâh-ı sitâre* («ay talihli»), talihli, talihi açık olan, bahtlı. ‖ *Mâh-ı şeb-ârâ* (veya *mâh-ı şeb-efrûz*) [«geceyi süsleyen, aydınlatan ay»], sevgili, güzel: *O kim pertev-gedâ-yı necm-i baht-ı kâmranîdir / Gerek mihr-i seher-peydâ gerek mâh-ı şebârâdır* (Sabri). *Bahsetmesin izârın ile encümende şem' / Kim çerâğ-ı mâh-ı şebefruz kande şem'* (Baki). ‖ *Mâh-şid*, ay. Ay ışığı, mehtap. ‖ *Mâh-tâb*. Bk. MEHTAP. ‖ *Mâh-r tâbân* («parlak ay»), ay gibi parlak yüzlü: *Biri âşüfte-i böyun biri sergeşte-i kûyun / Zemînin verdi handânı sipihrin mah-ı tâbânı* (Şeyhülislâm Yahya). ‖ *Mâhtalât*, yüzü ay gibi güzel olan. ‖ *Mâhvâr* (*meh-vâr*, *mâh-veş* veya *meh-veş*) [«ay gibi»], güzel, dilber: *Ya Rab kim ola bu mâhveşler / Gökten iniyor mu hep güneşler* (Abdülhak Hâmid). ‖ *Mâh-vâre* (veya *mâh-yâne*), aylık maaş. ‖ *Mâh-ı Yemânî* («Yemen ülkesinin ayı»), Hz. Muhammed. ‖ *Beher-mâh*, her ay. ‖ *Mihr ü mâh*, güneş ve ay.

— Tasav. Çile doldurmağa yeni başlamış derviş. (L)

MAHA i. Hindistan'a ait coğrafya ve başka alanlarla ilgili isimlerin yapısına giren sanskritçe kelime: «büyük» anlamındadır. (L)

MAHÂBÂD. Bk. MARHÂBÂD.

MAHABALİPURAM veya **MAVALİPURAM**, esk. **Seven Pagodas**, Hindistan'da (Madras) köy, Koromandel kıyısında brahman arkeolojisiyle ilgili kalıntılar. Oymalarla süslü mağara ve kayaları (*ratha*) VII. yy.dan kalmadır ve Pallava üslûbunun en güzel örneklerindendir; başlıcası «Ganj'ın yeryüzüne inişi»ni temsil eden büyük kayadır. (L)

Mâhâbârata, Vyasa'ya mal edilen sanskrit destanı; geleneklere göre, yazılışı çok eski çağlara kadar uzanır. Met'nin, Veda'lar devrinden M.S. IV. yy.a kadar birçok değişikliğe uğradığı sanılır. On sekiz şarkıya bölünen 200 000'i aşkın mısralık bu destanda, Kaurava'ların Pandava'lara karşı savaşı anlatılır. Destanın başlıca kişileri şunlardır: Vişnu'nun sekizinci ve tam cisimleşmesi olan Krişna; Krişna'nın yoldaşı ve âşığı, İndra'nın oğlu ve cisimleşmesi olan Arcuna; Arcuna'nın dört kardeşi (Âdil Yudhişthira bunlardan biridir); Dharma'nın cisimleşmesi olan bilge Vidura; kutsal ata Bişma; kör kral Dhritaraştra ile yüz oğlu ve onlara yardım eden Güneş tanrının oğlu kahraman Karna. İki ordu karşılaşır ve çarpışma sonunda ikisi de kırılır (Bhagavad-Gita bölümü burada yer alır). Tarihî menkıbelerle gelenekleri, hukuk ve ahlâk kurallarını birçok din, felsefe ve yogi kavramını biraraya getiren bu destan, eski ve yeni Hindistan'ın anlaşılması bakımından çok büyük değer taşır. (L)

MAHABBET i. Bk. MUHABBET.

MAHÂBİB çoğl. i. (ar. *ḥubb* > *maḥbūb*'-dan, *maḥābīb*). *Esk.* Sevgililer, sevilenler. ‖ Delikanlı, erkek sevgililer. (M)

MAHÂBİS çoğl. i. (ar. *ḥabs* > *maḥbes*'-ten *maḥābis*). *Esk.* Hapishaneler, cezaevleri, zindanlar. ‖ *Mahâbis-i kadîme*, eski hapishaneler. (M)

MAHÂBİS çoğl. i. (ar. *ḥabs* > *maḥbūs*'-tan *maḥābis*). *Esk.* Mahpuslar, hapsedilmişler. (M)

MAHABO, Madagaskar'da (Tulear ili, Modora muhtar çevresi) şehir, idare bölümü merkezi, Morondara'nın batısında. —*Mahabo idare bölümü*, 36 500 nüf. (L)

MAHABUB i. Trablus ve Tunus'un eski altın parası. (Mısır'ın bir gümüş sikkesine de aynı ad verilmişti.) [L]

MAHAÇKALE, esk. **Petrovsk**, S.S.C.B.'de şehir, muhtar Dağıstan Millî cumhuriyetinin

Mâhâbârata'nın bir elyazmasından tasvir

Foto. Dictionnaire Des Oeuvres

başkenti, Hazar denizi kıyısında, doğu Kafkas dağının kuzeyinde; 119 000 nüf. Transit ve balıkçılık limanı. Petrol rafinerisi. Büyük konserve (balık) fabrikaları. Makine yapımı atelyeleri. (L)

MAHADEO dağları, Hindistan'da (Madhya Pradeş) kütle, Dekkan'da, Narbada'nın güneyinde, Satpura dağlarının doğusunda. Arkeyen ve gondvaniyen kızıl kumtaşlarından oluşmuş yaylaları, çevredeki bölgeler üzerinde dik bayırlarla yükselir. İç kısımdaki küçük ovalarda besin tarımı (buğday, darı, şekerkamışı) ağır basar; ama ticarî tarım da (pamuk) yapılır. En yüksek bölgelerdeki ormanlar, tarla açarak tarım yapan kabilelerin verdiği zararlara rağmen sal ve tek kerestesi elde etmek için işletilir. Kömür ve manganez madenleri. (L)

MAHADEVİ («Büyük tanrıça»), Sakti'lerden (Siva'nın tanrıça eşleri) biri. Bunlar Siva'nın yıkıcı gücünü temsil ederler. (L)

MAHADİM çoğl. i. (ar. *mahdūm*'dan *mahādīm*). *Esk.* Mahdumlar, oğullar, kişizadeler, soylu çocukları. (M)

MAHAFALİ'LER, güneybatı madagaskar halkı; nüfusları 80 000 kadardır. Büyük baş hayvan yetiştirir, darı ekerler. (L)

MAHÂFET i. (ar. *havf*'den *mahāfet*). *Esk.* Korku, korkma. ‖ *Mahâfetullah,* Tanrı korkusu. ‖ *Re's-ül-hikmeti mahâletullah* «her işin başı Tanrı korkusudur». (M)

MAHAFFE i. (ar. *mahaffe*). *Esk.* Deve, iki kişilik kapalı oturacak yer. Bk. MAHFE. (M)

MAHAFFY (sir John Pentland), irlandalı bilgin (Vevey yakınları, İsviçre 1839-Dublin 1919). İlkçağ ve yunan tarihi üstüne yazdığı *The Silver Age of the Greek World* (Yunan Dünyasının Gümüş Çağı) [1906] temel eserlerdendir. (L)

MAHÂFİL çoğl. i. (ar. *mahfil*'den *mahāfil*). *Esk.* Toplantı yerleri, oturulup görüşülecek, tartışılacak yerler.

— Mim. *Esk.* Büyük camilerde padişah veya müezzinin oturması için yapılmış, etrafı parmaklıklarla çevrili yerler. (M)

MAHAJAMBA, Madagaskar'ın kuzeybatısında ırmak, Mozambik kanalına dökülür; yaklş. 300 km. —*Mahajamba koyu,* ırmağın deltasıyle günden güne dolmaktadır. (L)

MAHAK i. (ar. *mahāk*). *Esk.* Ayın hiç görünmediği her arabî ayın son üç gecesi (MIHAK veya MUHAK da denir): *Yevm-i ahidin vakt-i gurubunda henüz kamer şemsin tahtında mahakta idi* (Naima). [M]

MAHAKAM veya **KUTAİ,** Borneo adasında (İndonezya) ırmak, adanın doğu kısmını sular ve Makassar boğazında geniş bir delta ile son bulur; 900 km. Kıyıları yakınında kömür işletmeleri. (L)

MAHAKİM çoğl. i. (ar. *hükm* > *mahkeme*'den *mahakim*). *Esk.* Mahkemeler.

— Huk. *Esk. Mahâkimi âdiye,* ceza mahkemelerinin dışında kalan mahkemelerin tümü. ‖ *Mahâkimi adliye,* adlî mahkemeler. ‖ *Mahâkimi askeriye,* askerî mahkemeler. ‖ *Mahâkimi nizamiye,* nizamî mahkemeler. ‖ *Mahâkimi şerîye,* şer'î mahkemeler. (M)

MAHAL i. (ar. *hulūl*'den *mahall*). Yer, mevki: *Bir ay zarfında onu dahi fethettikten sonra hâlâ eski Mısır denilen mahalle geldi* (Cevdet Paşa). *Arada sırada tenha, pek gizli bir mahalle çekilir* (H.R. Gürpınar). ‖ *Mahallinde tetkik,* yerinde inceleme: *Ali Fuat Paşa, vaziyeti mahallinde bir daha tetkikten sonra karar vermek üzere, hareketi tehir eylemişti* (Atatürk). ‖ *Vak'a mahalli,* olay yeri.

— ÇEŞ. DEY. *Mahal kalmamak,* gerek kalmamak, lûzumu olmamak: *Ve üç gece birbiri arkasına bu rüya tekerrür edince artık şüpheye mahal kalmadı* (M.Ş. Esendal). ‖ *Mahal olmamak,* yeri, lüzumu olmamak, uygun ve gerekli görülmemek: *Korkmaya mahal olmadığının kendilerine lütfen iblâğını rica ederiz* (Atatürk). *Kanarya, Nejat Efendinin mutaassıp olmadığını* [...] *binaenaleyh Selim Paşanın odasına kapanmasına mahal olmadığını Sabiha hanıma sarahatle söyledi* (H. E. Adıvar). ‖ *Mahal yok,* yeri yok, gereği yok, lüzumsuz: *Yekdiğerlerine zıt bütün iddiaların en başında olarak, bu nokta-i nazar, hepsinin aklına o kadar çok gelmişti ki, hayrete mahal yoktu* (Vâ-Nû).

— *Esk. Mahall-i ikamet,* ikamet yeri, mesken, oturulan yer. ‖ *Mahalline masruf,* gerekli yere harcanmış olan. ‖ *Mahall-i tahaffuz,* sığınılan, üzeri örtülü yer, sığınak. ‖ *Mahall-ül-bey,* satış yeri. ‖ *Bi-mahal* (veya *na-be-mahal*), yersiz, yeri olmayan, gereksiz.

— Din. *Dinî mahal.* Bk. ANSİKL.

— Huk. *Esk. Mahalli sadaka,* hayır için bağışlanan şeyi şer'an almağa yetkili olan kimse.

— Mat. *Esk. Mahalli hendesî,* geometrik yer.

— ANSİKL. Din. Filistin'in birçok yerinde *dinî mahaller*'in kalıntıları bulunmuştur. Bu tapınma mahallerinde kutsal bir kapalı yer bulunur; bunun içinde ağaçlar arasında kutsal taşlar ve kazıklar dikilmiş, kurbanların kesilmesi ile gusül ve abdest için de bir sunak mevcuttur. En iyi korunan dinî mahal, Kudüs ile Yafa arasındaki Gezar'da (Cezar) bulunmaktadır. Bir açık hava tapınağından ibaret olan dinî mahal, özellikle Akdeniz sahilinde (Biblos, Sidon), Kuzey Suriye'de ve Toroslar'a kadar uzanan alanda bulunmaktadır. Sus'ta bulunan bir anıt olan *sit Şamşi* (Louvre, Paris) M.Ö. XII. yy.a ait Kenan ilinin dinî mahalline ait, bronzdan bir temsilî sahnedir: bunda sunak ve kutsal yıkanma için su haznesi, dikili taşlar ve kutsal bir koruluk bulunmaktadır.

◆ **Mahalsiz** sıf. Yersiz, yeri olmayan, mekânsız. ‖ Mec. Gereksiz, sırasız, uygunsuz: *Mahalsiz söz.* (ML)

MAHALAKALLAH blş. i. (ar. *mā,* edat. *halk* ve *Allah*'tan *mā-halak-allah*). *Esk.* Bütün yaratıklar. ‖ *Mec.* Büyük kalabalık. (M)

MAHALİB çoğl. i. (ar. *hilb,* tırnak > *mahleb*'den *mahālib*). *Esk.* Yırtıcı hayvanların pençeleri. (M)

MAHALLAT çoğl. i. (ar. *mahalle*'den *mahallāt*). *Esk.* Mahalleler: *Filhal cümle dekânin kapanıp, hattâ mahallât ve İstanbul kapıları bile kapandı* (Naima). [M]

MAHALLE i. (ar. *hulūl*'den *mahāll* > *mahalle*). Şehir, kasaba, nahiye ve köyün bölündüğü parçalardan her biri. (Bk. ANSİKL. *Huk. ve İda. bölümü*): *Her mahallede silâhlı milis birlikleri kurulacak* (Kemal Tahir). *Hoca hanım denilen bir yaşlı kadın vardı ki, bizim mahalleye başka bir mahalleden misafir gelirdi* (Ş.S. Aydemir). *Bizim mahalle de İstanbul'un kenarı demek / Sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmeyerek* (M.Â. Ersoy). ‖ Bir mahallede oturan insanlar, mahalle halkı: *Rabia babasına gidince bütün mahalle gözünü açtı* (H. E. Adıvar). ‖ *Mahalle bekçisi,* mahallede geceleri güvenlik görevi yapan kimse: *Üç dört gün evvel vatandaş Ahmed Efendiye mahallebekçisi geldi* (B. Felek). ‖ *Mahalle beyi,* mahalle kabadayısı. ‖ *Mahalle imamı.* Bk. İMAM. ‖ *Mahalle kahvesi.* Bk. KAHVE.

— ÇEŞ. DEY. *Mahalle çapkını,* beceriksiz çapkın. ‖ *Mahalle çocuğu,* sokaklarda vakit geçiren, iyi terbiye almamış çocuk. ‖ *Mahalle kahvesi gibi,* çok gürültülü, havasız ve kalabalık yer. ‖ *Mahalle karısı,* kaba görgüsüz, kavgacı, edepsiz kadın. ‖ *Mahalleyi ayağa kaldırmak,* çok gürültü yaparak herkesi rahatsız etmek. ‖ *Kenar mahalle,* fakir halkın oturduğu ve genellikle şehrin kenar semtlerinde bulunan mahalle. ‖ *Yedi mahalle,* cümle âlem, bütün şehir veya kasaba: *Ne haykırıyorsun abla, o kadar? Evdekiler değil, yedi mahalle halkı uyanacak* (H. R. Gürpınar).

— *Esk. Mahalle-i hamuşân* («susanların mahallesi»). *Mec.* Mezarlık.

— Eğ. *Esk. Mahalle mektebi.* Bk. ANSİKL.

— Folk. Bk. ANSİKL. ‖ *Mahalle baskını.* *Esk.* Mahalle içinde fuhuş ve zina yapılan evlere mahalle halkı tarafından yapılan baskın. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Mahalle mektebi.* Bk. ANSİKL.

— Huk. ve İda. *Mahalle ihtiyar heyeti.* Bk. ANSİKL. ‖ *Mahalle muhtarı.* Bk. MUHTAR.

— ANSİKL. Eğ. *Esk. Mahalle mektepleri,* okuma yazma öğreten ve basit din bilgisi veren okullardı. Beş altı yaşındaki kız ve erkek çocukların okutulduğu mahalle mekteplerine sıbyan mektebi, taşmektep, muallimhane dârülilim denirdi. İstanbul'da ilk olarak Fatih tarafından Fatih camii yanında yapıldı. Padişahların yanı sıra bazı devlet adamları tarafından da yaptırılan mahalle mekteplerinin, Tanzimattan sonraki yıllarda sayısı 360'tı. İki odadan meydana gelen mahalle mekteplerinde büyük odada öğrenciler, küçük odada ise hoca ve kalfa adı verilen yardımcısı otururdu. Mahalle mektepleri, çoğunlukla imaretlerin yanında olduğundan, öğrenciler parasız yemek yerlerdi. Bu okullar 1839'da yeniden düzenlendi; öğrencilere sarf ve nahiv, yazı meşki, ahlâk dersleri verilmeğe *Tuhfe-i Vehbî* gibi kitaplar okutulmağa başlandı.
Mahalle mekteplerinin ana görevi öğrencilere Kur'an okumayı öğretmekti. Öğretimde ezbercilik esastı. Mahalle mektebi hocaları da öğrencileri gibi bir minder üzerinde otururdu. Yeri daha yüksekte olduğu için bütün öğrenciler görebilirdi. Hoca, ders sırasında türlü sebeplerle cezalandırmak istediği öğrenciye elinde tuttuğu, odanın her tarafına uzanabilecek bir sopa ile vururdu. Bu sopa vuruşu bir ihtar sayılırdı. Öğrenci gürültü eder veya dersi dinlemezse bu sopa daha yükseğe kalkıp inerdi. Bundan da gerekli sonuç alınmazsa en ağır ceza olan falaka dayağı uygulanırdı. Mahalle mekteplerinin bulunduğu zamanlarda, öğrenim yapmak için, mahalle mektebini bitirmek gerekli değildi. Mahalle mektebinde okumadan askerî rüştiyeye de gidilebilirdi.

— Folk. Mahallelerin, mahalle sakası, mahalle bakkalı, mahalle kahvehanesi, mahalle çeşmesi, mahalle mektebi, mahalle ekmekçisi (bir atın iki yanına yükledikleri iki tahta dolap içinde ekmek satarlardı), mahalle sütçüsü, mahalle bekçisi, hattâ mahalle kabadayısı gibi unsurlarıyle renkli ve içekapanık bir hayatı vardı. Aynı mahallede oturanlar arasında, akrabalık kadar kuvvetli bir dayanışma olurdu. Mahalleliler dar zamanlarda birbirinin yardımına koşar, sevinçli anlarda da birbirlerinin duygularına ortak olurlardı. Hayat şartlarının değişmesi, apartman yapımının hızla ilerlemesi, eski mahalle yaşayışını bugün hemen hemen ortadan kaldırdı.

● *Mahalle baskını.* Yabancı bir erkeğin girdiği eve, ihbar üzerine polis, mahalle imamı, muhtar veya bir aza, bekçi ve toplanan meraklılar birlikte baskın yapardı.

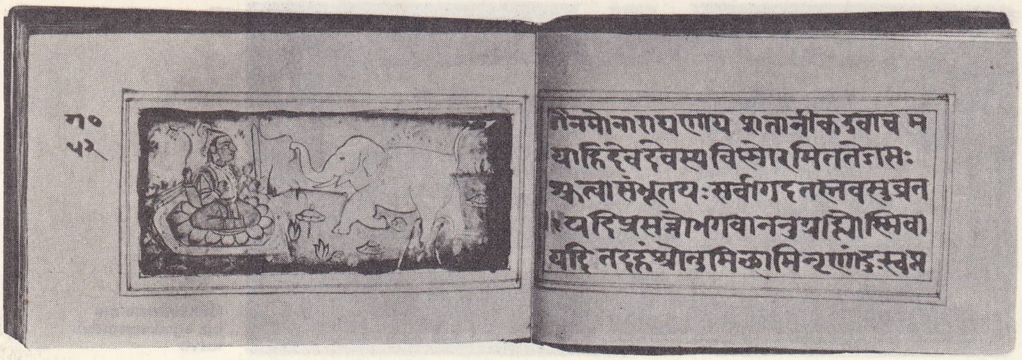

Mâhâbârata destanında bir oluntu hint minyatürü (M.Ö. 276) Guimet müzesi, Paris

Foto. X (LAROUSSE)

solda, eski bir **mahalle**; sağda, **mahalle** baskını (XVII. yy.)

Evde yakalanan kadın ve erkekler, tutuklanıp karakolu götürülürdü. 1908 Devriminden sonra bu tür baskınlar kaldırıldı, yalnız randevu evi durumunda olan yerlere baskın yapılması kararı alındı. Bu tür yerlere yapılan baskında yakalananlar mahkemeye verilirdi.

● *Mahalle mektebi.* Bir çocuğun, mahalle mektebine başlaması önemli bir gün sayılır, ailenin iktisadî gücüne göre bu gün özel törenlerle kutlanırdı. Aile yoksul tabakadansa, çocuk mahalle mektebine götürülür, hocanın eli öptürülür ve hocadan çocuğa okuyup yazma öğretmesi rica olunurdu. Orta halliler ise çocuklarını giydirip kuşatır, erkekse fesine, kızsa saçlarına inci, elmas gibi kıymetli taşlar, boynuna şal ve klaptanlı bir cüz kesesi takardı. Mektebe, akraba ve tanıdıklarla gidilerek çocuk okula başlatılırdı. Hoca duasını bitirdikten sonra, yeni öğrencinin velisi öteki öğrencilere birkaç kuruş, hoca, mubassır ve kalfaya ucuna birkaç mecidiye düğümlenmiş mendil verirdi. Varlıklı kimseler ise, çocukları mahalle mektebine başlayacağı zaman, durumu hocaya bildirirlerdi. Hoca öğrencilerine: «Yarın âmin var, güzelce giyinip gelin» derdi. Genellikle perşembe ve bazen de pazartesi günleri yapılan bu törende önde *ilâhiciler* (ilâhi okuyanlar), arkada da *âminciler* (ilâhi okuyanlara «âmin» diye karşılık verenler) ikişer ikişer sıralanarak yürürlerdi. Topluluk ilâhiler söyleyerek mektebe başlayacak çocuğun evine giderdi. Çocuk, alay kapıya vardığı zaman dışarı çıkar, fenerlerinden birine birkaç arşın basmadan *askı* bağlanmış faytona oturur, yanında yakınlarından biri bulunurdu. Araba ağır ağır yola koyulur, çocuğun mektepte oturacağı kadifeden yapılmış minder, açılıp kapanır bir rahle ile birlikte önde gidenlerden birinin başı üzerinde taşınırdı. Araba hareket edince ilâhicibaşı topluluğun önüne geçer, çocukların bildiği ilâhileri okumağa başlardı. İlâhilerin her iki mısraının sonunda ilâhiciler susar ve âminciler topluca «âmin» diye bağırırlardı. *Âmin* alayı* önceden kararlaştırılan cadde ve sokaklardan dolaştıktan sonra çocuğun evine dönerdi. Burada *gülbank duası* okunur ve tören sona ererdi. Evde büyük bir oda veya sofaya minderler, seccadeler döşenir, öd ağaçları ve buharlar yakılır ve davetliler buraya alınırdı. Mektebin hocası, odanın baş köşesindeki mindere, okula başlayacak olan çocuk da karşısındaki minder veya seccadeye otururdu. Toplulukta ulemadan veya şeyhlerden biri bulunursa, hocanın yerini o alır ve çocuğa besmele çektirirdi. Yeni öğrenci kendisiyle hoca arasındaki rahlenin üzerine, boynuna asılı duran cüz kesesinden elifba cüzünü alarak koyar, bir elinde hilâlini tutar, hocasının dersini dinlemeğe başlardı. Çocuklarda öğrenim hevesi uyandırsın diye elifba cüzleri (alfabe) son derece süslü, boyalı ve yaldızlı olarak basılırdı. Hilâller de altın, gümüş, pirinç, fakfon gibi maddelerden yapılır, harfleri göstermek için kullanılırdı. Hoca efendi «euzu besmele» ve «Yarabbi kolaylaştır, güçleştirme tedrisimi hayırla tamam eyle» duasıyle öğretime başlardı. Harfleri, heceleri okumayı gösterdikten sonra «Tanrım bilgimi arttır» duasıyle ilk derse son verirdi. Yeni öğrenci, hocasının ve toplulukta bulunan büyüklerin elini öper, Kur'an okunur ve tören böylelikle biterdi. Verilen yemekten sonra çocuklara para dağıtılır, hoca ve kalfaya da para verilir, cübbelik çuha veya mintanlık kumaş armağan edilirdi. Mektebe başlama töreni bazen de okulda yapılırdı. Okula başlayacak olan, şeyhlerden birinin çocuğuysa, âmin alayına şeyhin tarikatının sancaklarıyle tekke dervişleri katılır, ilâhiler, kudüm, halile, mazharlar çalınarak okunurdu. Çocuğun velisinin hocaya, «eti senin, kemiği benim» diyerek öğrenciyi teslim etmesi yaygın bir gelenekti.

Mahalle mekteplerinin hocalarına imaretlerden her gün fodla (kepekli undan yapılmış bir çeşit pide), öğrencilere haftada bir gün pilav zerde, yılda bir kere de kapama (elbise) verilirdi. Öğrencilerin kıyafetleri değişik tipteydi.

— Huk. ve İda. Bir belediye sınırları içinde *mahalle*'ler kurulması, kaldırılması, mahallelerin birleştirilmesi, isimleriyle hudutlarının değiştirilmesi, belediye meclisinin ve mahallî idare kurulunun kararı ve valinin tasvibiyle olur (1850 Sayılı Belediye kn.). Mahallelerin yönetimi muhtar ihtiyar heyetleri tarafından gerçekleştirilir. Bu kişi ve kurullar gerçek anlamda bir organ değildir; çünkü, mahallelerin hukukî bakımdan tüzel kişilikleri yoktur. Bir muhtara, bazı durumlarda birden fazla mahalleye ait işleri yürütme görevi verilebilir. Bu sebeple, muhtarlık ile mahalle her zaman aynı çevreyi kapsamayabilir. Kural olarak her muhtarlık, bir seçim bölgesidir.

Seçmen kütükleri, nüfus, askerlik, vergi kayıtları, PTT dağıtımı, mahallelere göre düzenlenir. Her mahallede bir muhtar ve dört kişilik ihtiyar heyeti vardır. Bunlar seçme hakkı olan mahalleliler tarafından dört yılda bir yapılan seçimlerle yenilenir.

● *Mahalle ihtiyar heyeti* de muhtarlar gibi dört yıllık süre için, aynı şartlarla seçilir. İhtiyar heyeti tek başına görev yapamaz; muhtarın yaptığı belirli işlere katılır. (Bk. MUHTAR.) Bunlar üstünde de mahallî mülkî âmirlerin idarî vesayet denetimi uygulanır.

— Tar. Önceleri Arapların «konaklanan yer» anlamına kullandıkları *mahalle* kelimesi sonraları şehrin ve daha küçük yönetim birimlerinin bir bölümü anlamına kullanıldı. Türkiye'ye deyim ve teşkilât olarak Araplardan geçti. Eskiden Bağdat'ta şehrin semtlerine «dar» denilirdi. Mısırda şehir ve köy isimlerinin başında sık sık bu kelimeye rastlanır. Türkiye'de de durum aynıdır. (M)

MAHALLEBİ veya **MUHALLEBİ** i. (ar. *halib*, süt'ten *mahallebi* veya *muhallebi*). Mutf. Süt, şeker ve pirinç ununun kaynatılmasıyle yapılan pelte kıvamında bir cins tatlı: *Mahallebi var, sütlaç var efendim* (B. Felek). [Bk. ANSİKL.] ‖ *Su mahallebisi*, pirinç ununun kaynatılmasıyle yapılan ve üzerine pekmez, bal, pudra şekeri v.b. dökülerek yenen mahallebi.

— DEY. *Mahallebi* (veya *muhallebi*) *çocuğu*. Bk. ÇOCUK.

— ANSİKL. Ayrı bir kapta bir miktar su içinde ezilerek halledilen pirinç unu, şekerle birlikte kaynayan sütün içine konur. Orta ateşte karıştırılarak pişirilir. Ayrıca içine kakao, sakız, meyve suyu v.b. katılabilir. (M)

MAHALLEBİCİ veya **MUHALLEBİCİ** i. (*mahallebi* veya *muhallebi*'den *mahallebi-ci* veya *muhallebi-ci*). Mahallebi yapan veya satan kimse. ‖ Mahallebi satılan dükkân: *Ben sizi çarşı içindeki mahallebicide beklerim* (B. Felek).

◆ Sıf. *Mec.* Nazlı büyütülmüş (kimse). (M)

MAHALLELİ i. (*mahalle*'den *mahalle-li*). Aynı mahallede oturan kimselerin tümü: *Sokakta ayak sesleri duymuştu, mahalleli onu orada görürse ve imama söylerse ...* (H.E. Adıvar). *Arada ırz ortaklığı olduğu için mahallelinin namusuna dokunmuş* (F. R. Atay).

◆ Sıf. Aynı mahalleden olan. (M)

MAHALLETÜL KÜBRA, Aşağı Mısır'da (Garbiye ili) şehir; 132 000 nüf. Ham pamuk ticareti. Çırçır fabrikaları. Dokuma sanayii.

— Tar. Eski mısırlı yazarların eserlerinde geçen şehir adlarından bu şehri tespit etmek zordur. *Mahalletül Kabira* (*Kebire*) şeklinde bir şehir adına Makdisi'de rastlanır. Makrizi ise bu şehri *Mallat Şarkiyun*

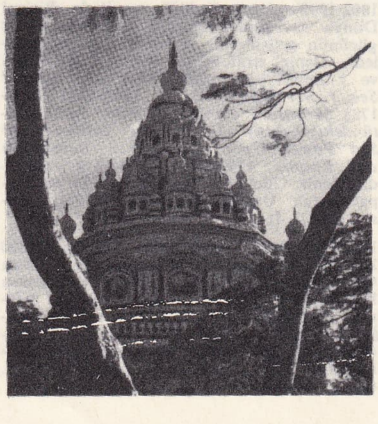

MAHARAŞTRA Poona'da Parvati mabedi (XVIII. yy.)

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN) ; Encyclopedia Americana

adıyle anlatır ve X. yy.dan itibaren önemli bir ticaret merkezi durumuna geldiğini söyler. (M)

MAHALLÎ sıf. (ar. *mahal*'den *mahallî*). Bir yere özgü olan, yerli: *Mahallî danslar. Mahallî kıyafetler.* (*Eşanl.* YÖRESEL.)

— Coğ. Yerel. ‖ *Mahallî saat,* bir yerin meridyeninden güneşin tam on ikide geçmesi esasına göre ayarlanan saat.

— Huk. *Mahallî idare,* il, belediye veya köy halkının ortak mahallî ihtiyaçlarını karşılayan ve genel karar organları mahallî halk tarafından seçilen kamu tüzel kişisi. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Mahallî örf.* Bk. ÖRF VE ÂDET *hukuku.*

— ANSİKL. Huk. Türkiye'de 1961 Anayasası, *mahallî idare*'leri il, belediye ve köy olarak sınırladı. Mahallî idareler, birer *yerinden yönetim* kuruluşu olduğu için merkezî idarenin, yani devletin hiyerarşi denetiminin dışında tutulur. Bununla birlikte mahallî idareleri *hizmet yerinden yönetim kuruluşları*'ndan da ayırmak gerekir. Mahallî idareler, merkezî idarenin dışında olmak bakımından yerinden yönetim kuruluşlarına yaklaşırsa da, aslında hukukî yapıları bakımından devlet tüzel kişiliğine benzer. Demokrasi ilkesinin sonucu olarak, mahallî idarelerin karar organları halk tarafından seçilir. Bir çevrede oturanların önce o çevrenin meseleleriyle ilgilenerek ülke çapındaki konular için yetişmelerinin, demokrasi terbiye ve tecrübesinin yerleşme şartı olduğu kabul edilir. Türkiye'de mahallî idareler, yani il özel idaresi (bk. İL *özel idaresi*), belediye (bk. BELEDİYE) ve köyler (bk. KÖY), kendi aralarında birlik kurabilir. Bu idarelere görevleriyle ilgili gelir kaynakları sağlanması Anayasa gereğidir. Merkezî idarenin, mahallî idareler üstünde, kanunî sarahate dayanan bir idarî vesayet yetkisi vardır. İdarî vesayet yoluyle denetim, ülke bütünlüğü, hizmetlerin yurt çapında eşit olarak yürütülmesi gibi amaçlarla yapılır. Anayasa, mahallî idarelerin seçilmiş organlarını, özellikle siyasî iktidara karşı koruyacak temel bir kural da koymuş ve seçilmiş organların, meselâ belediye reisinin veya il genel meclisinin yahut belediye encümeninin organlık sıfatını kaybetmesine yolaçacak derecedeki denetimin ancak yargı yoluyle olabileceğini belirtmiştir.

◆ **Mahalliye** sıf. *Esk.* Mahallî'nin dişili: *Ve mükâlemede elsine-i mahalliyeden birkaç lisan istimal olunmakta* ... (Namık Kemal). [M]

MAHÂMİD çoğl. i. (ar. *hamd* > *mahmedet*'ten *mahâmid*). *Esk.* Hamdler, şükürler, hamdedilmeğe değer davranışlar. ‖ İyi, güzel huylar: *Paşa-yı müşarünileyhe sena edip evsaf ve mahâmidini bu vechile imlâ etmişlerdir* (Naima). [M]

MAHÂMİL çoğl. i. (ar. *mahmil* ve *mihmel*'den *mahâmil*). *Esk.* Devenin üzerine konulan iki kişinin bineceği biçimde yapılmış sepetler. (M)

MAHAN (Alfred Thayer), amerikan amirali (West Point 1840-Washington 1914). 1856'da deniz kuvvetlerine girdi; ayrılık savaşına katıldı; Newport'daki Deniz Harp akademisi kumandanı oldu (1866-1888 ve 1892-1893). İleri sürdüğü teorilerle Birinci Dünya savaşından önceki amerikan deniz gücünün gelişmesini ve doktrinini çok etkiledi. Deniz stratejisine ilişkin incelemeleri ve kitaplarıyle tanındı. *The Influence of Sea Power Upon History,* 1660-1783 (1660-1783 *Arasında Deniz Gücünün Tarih Üstündeki Etkisi*) [1890]; *The Influence of Sea Power Upon the French Revolution and Empire,* 1793-1818 (1793-1818 Arasında Deniz Gücünün Fransız İhtilâli ve İmparatorluk Üstündeki Etkisi) [1892]; *Nelson* (1897). [L]

MAHANADİ, Hindistan'da ırmak; 820 km. Madhya Pradeş'in doğusunda, Batı Gatlar'dan çıkar, batıya doğru akar, sonra kuzeye ve Çattisgarh'ta doğuya doğru uzanır. Orisso'dan geçerek güney ve güneydoğuya yönelir ve çok geniş bir delta meydana getirerek Bengal körfezine ulaşır. Sularından birçok sulama kanalına akıtılır. (L)

MAHANE veya **MAHYANE** i. (fars. *māh* ve *-āne*'den). *Esk.* Aylık maaş. (M)

MAHANORO, Madagaskar'da (Tamatave ili) köy, idare bölümü merkezi. Hint okyanusu kıyısında; 3 050 nüf. Ticaret merkezi. Kahve ve karanfil yetiştiriciliği. — *Mahanoro idare bölümü,* 68 000 nüf. (L)

MAHARACA i. Bk. MİHRACE.

MAHARANİ i. (sanskritçe k.). Mihrace eşi. (M)

MAHARAŞTRA, Hindistan'da eyalet; kuzeyde Gucerat, kuzeyde ve doğuda Madhya Pradeş, güneyde Andhra Pradeş, Maisur ve Portekiz sömürgesi Goa, batıda Umman deniziyle sınırlıdır; 45 312 000 nüf. Merkezi *Bombay.* Maharaştra, dar kıyı ovası Konkan'ı, Batı Gatlar'ın kuzey kısmını ve Dekkan yaylasının bir kısmını içine alır. Geniş alanlar boyunca taban'ın gnaysları bazalt akıntılarıyle kaplıdır. Kara topraklar (regur) darı, özellikle de pamuk için elverişlidir. Eyalet dünyanın en çok pamuk üreten bölgelerinden biridir.

● *Tarih.* Savaşçı dağlıların yaşadığı bu bölge için Saka krallıkları, Andhra krallığıyle (Katakarni'ler) çekiştiler. Andhra krallığının parçalanmasından sonra (M.S. 195 doğr.), kuzeybatıda Vakataka (300'e doğr.-500), Dekkan'ın merkezinde de Traikutaka krallıkları (250-500) kuruldu; o tarihte Cayasimha Vatapi'nin kurduğu Çalukya krallığını (550-753), Pulakeşin II (609-642) Maharaştra'nın ilk imparatorluğu haline getirdi. Bu imparatorluk Raştrakuta sülâlesi zamanının (757-973) hem Vengi Çalukya'larının hem de Çola Tamil imparatorluğunun tehdidine rağmen yıkılmamayı başardı. Çalukya ve Raştrakuta meşhur tapınaklar yaptırdılar: Acanta; Aihole; Badam; Ellora; Nasik. Sonunda Kalyani Çalukya'ları (Vatapi Çalukya'larının akrabaları) Maharaştra'ya hâkimiyetlerini kabul ettirdiler (973-1190); ama güneyde Hoşala ve kuzeyde Yadava'ların koalisyonuna karşı koyamayarak yenildiler. Yadava'lar yeni bir maharaştra imparatorluğu (XIII. yy.da en parlak dönemini yaşadı) kurdular; Maisur Hoysala'larına karşı giriştiği savaşlarda gücünü tüketen imparatorluk fethedilerek (1294-1318), Delhi sultanlığına katıldı (1318). [L]

MAHARAŞTRİ i. Leng. Maharaştra'da (Hindistan) eskiden konuşulmuş prakrit dili; maharaştri diliyle destanlar, lirik şiirler ve oyunlar yazılmıştı. (Bu, aynı zamanda azizlere ait olmayan cayna kutsal kitaplarının dilidir.) [L]

MAHARAT'LAR. Bk. MARATA'LAR.

MAHARBAL veya **MAHERBAL,** kartacalı general. Himilkon'un oğlu. Annibal'in yardımcısı ve süvari birlikleri kumandanı idi. Ticino'da ve Trasimene'de çarpıştı. Cannes muharebesinden sonra, zaferinden iyice yararlanması için Himilkon'a Roma'ya yürümesini öğütlediği söylenir. (L)

MAHARES, Tunus'ta (Sfaks ili) kasaba, Sahil kıyısında, Sfaks'ın güneybatısında; 5 500 nüf. Balıkçılık. (L)

MAHARET i. (ar. *mahāret*). İş görmede ustalık, beceriklilik, hünerlilik, işbilirlik: *Pakize bu elişlerinde cidden seçkin bir maharete malikti* (Ahmed Rasim). *Gözleri uykudan kapalı başı sersem iken bile bu parmaklar vazifesini maharetle, süratle yaparlardı* (H.E. Adıvar).

◆ **Maharetli** sıf. Becerikli, usta, mahir, eli işe yatkın. ‖ Usta bir elden çıkmış olan, ustalıkla yapılmış olan.

◆ **Maharetsiz** sıf. Beceriksiz, eli işe yatkın olmayan, ustalığı olmayan.

◆ **Maharetsizlik** i. Maharetsiz olma hali. (M)

MAHÂRİB çoğl. i. (ar. *mihrāb*'dan *mahârib*). *Esk.* Mihraplar. (M)

MAHÂRİC çoğl. i. (ar. *hurûc* > *mahrec*'den *mahâric*). *Esk.* Çıkacak yerler, mahreçler.

— Dil. bil. *Esk. Mahârici huruf,* harflerin ağızdan çıkış yerlerini, okunuşlarını belirten tecvit deyimi. (Buna göre, harfin oluştuğu dört nokta vardır: boğaz, dil, dudak, geniz. Özellikle arap alfabesinde birbirine benzeyen *se, sin, zal, zel, zı, dat, ha, he* harfleri ayrı noktalara göre söylenir.) [M]

MAHÂRİM çoğl. i. (ar. *harâm* > *mahrem*'den *mahârim*). *Esk.* Haram olan, yapılması dince yasak olan şeyler. ‖ Gizlenmesi gereken şey veya davranışlar. ‖ *Mahârim-ül-leyl,* yolculuk edilmesinde sakınca olan geceler. (M)

MAHÂRİT çoğl. i. (ar. *mahrūt*'tan *mahârit*). Mat. *Esk.* Mahrutlar, koniler, koni biçimindeki şeyler.

— Jeol. *Esk. Mahâriti munzama,* yanardağın çatlak ve yarıklarından çıkan taş ve kül yığınları. (M)

MAHASAL i. (ar. *mā,* edat ve *huşl*'den *mā-haşal*). *Esk.* Elde edilen, hasıl olan şey: *Hayatının kalacak işte yegâne mahasalı / Hayal ü his ile mâlî güzide bir gazeli* (Tevfik Fikret). ‖ *Mâhasal-ı ömr,* bütün bir ömür boyu çalışarak meydana getirilen eser, varlık. Evlât, çocuk. (M)

MAHASANGHİKA, eski buddha dininden sapmış bir mezhep. M.Ö. IV. yy.da keşiş Mahadeva tarafından kuruldu. Öğretiye göre, aziz (*arhant*), insanî özellikler taşır. Buddha ile Badhisatva ise tanrılaştırılmışlardır. Buddha'cılığın bu kolu, çok geçmeden birçok mezhebe bölündü. (L)

MAHÂSİN çoğl. i. (ar. *hüsn* > *mahsen*'den *mahâsin*). *Esk.* Güzellikler: *Koşardı piş-i mahasinde daima hevesin* (Tevfik Fikret). ‖ Güzel eserler. ‖ [Yüze güzellik veren] Sakal ve bıyık. ‖ *Mahâsin-i ahlâk,* ahlâk, yaradılış güzelliği. ‖ *Mahâsin-i gurbet,* gurbetin güzel yanları. ‖ *Mahâsin-i sefid,* ak sakal. ‖ *Mahâsine el urmak,* sakal sıvazlamak. ‖ *İlm-i mahâsin,* estetik. (M)

MAHAT i. (ar. *mahatt*). *Esk.* Menzil, yolculukta inilen ve dinlenilen yer. ‖ Liman. (M)

MAHATMA i. («büyük ruh» anlamında sanskritçe k.). Hindistan'da Gandhi gibi önemli ruhanî kişilere verilen unvan. (Çağdaş teozofide, «bilgelik ve merhamet üstatları» sayılan mahatmalar, ayrı bir ermiş grubu meydana getirirler. Bunlar, başkalarının ruhlarını kurtarmağa çalışmak için kendi manevî gelişmelerine bir süre aravermiş kimselerdir. Hindistan'da, Tibet'te, Himalayalar'ın ıssız bölgelerinde yaşarlar.) [L]

MAHAUT. Bk. MATHİLDE.

MAHAVAVY (GÜNEY), Batı Madagaskar'da ırmak; Macunga'nın güneybatısında Mozambik kanalına ulaşır. Bir şeker şirketi nehrin deltasını kısmen değerlendirmektedir. (L)

MAHAVAVY (KUZEY), Madagaskar'ın kuzey kısmında ırmak, Tsarotanana kütlesinden doğar ve Nossi-Be'nin kuzeydoğusunda Mozambik kanalına ulaşır. Büyük bir şirket, ırmak deltasını değerlendirmeğe girişmiştir; çalışmaların sonunda bölge büyük bir şekerkamışı üreticisi olacaktır. Kıyıda mavnalar için bir liman düzenlenmiştir. (L)

MAHAVELİ GANGA («Büyük Kum çayı»), Seylan adasında ırmak; 330 km. Adanın en yüksek bölgesinden çıkar, kuzeydoğuya yönelir, Kandy'den geçer ve Trincomalee'nin güneyinde Hint okyanusuna dökülür. (L)

MAHAVİRA i. (*maha-,* büyük ve *vira,* adamdan sanskritçe k.). Çeşitli efsanevî veya yarı efsanevî kişilere, tanrılara ve insanlara maledilen ad; bu adı alan kahramanlar arasında, *Ramayana*'da ve Bhavabhuti'nin eseri *Mahaviracarita*'da (Büyük Kahramanın Destanı) görülen *Rama* sayılabilir; ama Mahavira adıyle tanınan en ünlü kahraman cayna dinini kuran veya bu dinde reformlar yapan Vardhamana'dır; Buddha gibi Vardhamana da M.Ö. VI. yy.da (Buddha'dan kısa süre önce) yaşamıştır. (M)

MAHAYANA («büyük taşıyıcı»), Buddha'cılığın iki büyük tarikatından biri, I. yy.dan II. yy.a kadar Hindistan'da hüküm sürdü. Günümüzde, *Theravada*'dan («eskilerin doktrini») veya özellikle Seylan, Burma ve Tayland'da uygulanan *Hinayana*'dan («küçük taşıyıcı») ayrı olarak, Tibet,

MAHAVİRA
XVI. yy. bronzu
Guimet müzesi, Paris

Foto. LAROUSSE

Çin, Japonya ve Moğolistan'da geçerlidir. Mahayana'nın kaynaklarından anlaşıldığına göre, Mahayana ile Hinayana arasındaki en büyük ayrılık şudur: Hinayana kurtuluşu, kişinin kendi öz çabasında aramaktadır. Mahayana ise, insanın ancak ibadetle, Buddha veya buddhalar (bilge veya erenler) ve bodhisatvalar (buddha'cı) kurtarıcılar, bunların «özü bilime dayanır») sayesinde kurtulabileceğini ileri sürmektedir. Mahayana'nın bilgi ve kurtarıcılar üstünde durmasında İran'ın etkisi sezilir. Theravada akideleri, bir ticaret dili olduğu sanılan Pali ile yazılmıştır. Mahayana akidelerinin ise, bir kısmı sanskritçe, büyük bir kısmı da tibet dillerinden *tancur* ve *kancurca* yazılmıştır. Bu metinlerin çince tercümesi de vardır.

● *Doktrin.* Buddha kültü, Buddha'nın ölümünden sonra (M.Ö. 483 ?) gelişti. Kutsal emanetler, stupa* adı verilen yarım küre şeklindeki türbelerde saklanmağa başlandı. Bu emanetlerin saklandığı anıtlara tapınılması ve hindu âyinleri Buddha'nın tanrılaştırılmasına yolaçtı. Tathagata («bu yolda giden») veya Bhagavat («kutsal kişi») adı verilen Buddha, Mahayana'nın en önemli kişisidir. Bu arada, tarihî Siddhartha Gautama (Sakyamuni denir, [«Sakyaların bilge kişisi»]; Sakyaların en önemli iki kişisi [Vairokana güneşin soyundan»] Virokana) ile Amitabna'nın «sonsuz ışıklı») yanı sıra birçok buddhaya tapınıldı. Tibetli Pançen Lama'ya, Amitabha'nın insanlaşmış şekli gözüyle bakılır. Bu buddhalar çeşitli dünya sistemleri (*lokadhatu*) veya buddha-alanlarında (*buddha-kşetra*) hüküm sürdüler. Bunlara göre yaşadığımız dünya ile kusursuz ülke olan cennet (*sukhavati*), iki ayrı sistemi meydana getiriyordu. Kültün daha sonraki gelişmesi Buddha'yı üç bedenli olarak tasarlar: doktrin (*dharma-kaya*), haz (*sambhoga-kaya*) ve sihirli değişme (*nirmana-kaya*). Bu sonuncusu, tarihî Buddha'nın ortaya çıkmasına yolaçtı.

En önemli mahayana yazıtları, *Saddharma -pundarika* («gerçek doktrin'in lotus'u»), *sukhavati* metinleri ve bilgeliğin (*Pracnaparamita*) mükemmelliğini konu alan ayrıntılı felsefî incelemelerdir. Ünlü *Vacrakkhedika* («elmas-kesen») bu bilgelik sınıfına girer.

Birçok bakımdan ideal kişi sayılan bodhisatva'ya verilen önem, Mahayana'da tanrılaştırılmış olan Buddha'yı ikinci plana düşürdü. Bütün yaratıklar kurtulmadan, nura kavuşma kavgasından vaz geçeceğine andiçen (*pranidhana*) Bodhisatva, üstün değerleri ve bilgeliğiyle (*pracna*) nitelenir. Bu andı yerine getirmek için, *karuna* adı verilen birtakım eylemlere başvuruyordu: herhangi bir kimsenin en ufak bir yakarışında, hayatını veya vücudunun bir parçasını feda etmeğe hazırdı. Buddha doktrininin (*dharma*) gerçek anlamda tanınması veya kavranması (*pracna*) bu şekilde oluyordu. Bilgelikten başka meziyetler ise şefkat (*dana*), sabır (*kşanti*), kahramanlık (*virya*), tefekkür (*dhyana*) ve ahlâk doğruluğudur (*şila*). Bu meziyetleri, Santideva (M.S. 650'ye doğr.), *Bodhikaryavatara* (Aydınlatma Metoduna Giriş) adlı kitabında dile getirmiştir. Bodhisatva, çeşitli safhalardan (*bhumi*) geçerek bu değerlerin kusursuzluğuna doğru yol alır ve amaca varır. Bodhisatva ayrıca refah (*kusala-mula*) içinde olmak dolayısıyle erdemi başkalarına da geçirecek güçtedir. Bellibaşlı bodhisatvalar: Avalo-kiteşvara (bunun çinli karşılığı dişi Kvan Yin; yeryüzündeki cisimleşmiş şekli ise Dalay Lama'dır); söz ve bilgelik tanrısı Mancusri ve şefkat bodhisatvası, Maitreya'dır.

● *Tapınma.* Buddhalara ve bodhisatvalara tapınma, özellikle Japonya'daki Amida (Amitabha) tarikatında, yalnızca kutsal sayılan yazıların kopya edilmesi veya Buddha'nın adının tekrarlanmasıyle yapılır. Sihirli formüllerin (*dharani*) özellikle Tibet'te *Om Manipadma Hun*'un tekrarlanması çok önemlidir. Günahların itirafı (*papadesana*), tütsü yakılması, ikonalara saygı, tespih çekerek dua okunması ve buna benzer tapınmalar âyinin esasını meydana getirir.

● *Felsefî kavramlar.* Theravada'nın, tabiî olayların süreksizliği, bağımlı nedensellik (*pratitya-samutpada*) ve gerçek Ben'in inkârı gibi bellibaşlı kavramları, Mahayana tarafından kabul edilmektedir. Birçok *Pracnaparamita* metninde bütün tabiî olayların boşluktan (*sunyata*) başka bir şey olmadığı belirtilir. Nagarcuna (en parlak dönemi M.S. II. yy.), bu nazariyeye dayanarak zaman zaman nihilizme kayan ilgi çekici bir felsefî sistem ortaya koydu. Asvaghoşa (M.S. I. yy.) tarafından ortaya atılan bir mutlak gerçek kavramı (*tathata* veya *bhutatathata*) bazı yönlerden Hindu Upanişad'ların Brahma'sını (*brahman*) andırır. Bu mutlak gerçek kavramı daha ileri götürülürse, esirliğin tabiî dünyasıyle (*samsara*) birlikte nirvana'ya eşit olur. Bu eşitlik, Çin'in Çan okulu ile japon Zen okuluna ortam hazırlayan görece ve mutlak gerçekler ve derin düşünce (*dhyana*) doktrini vasıtasıyle gerçekleşiyordu. Mahayana mantığının amacı, akılcı düşüncenin kategorilerini yıkmaktı. Bir başka ilgi çekici görüş de, Asanga ve Vasubandhu (M.S. IV. yy.) kardeşlerin *Lankavatara* metnindeki idealizminden hareket edilerek geliştirilmiştir. İdealizm ekolünde (çinli Vey-şı ve japon Hosso) her şey yalnızca düşünceye (sitta) veya bilince (*vicnana; vicnapti*) dayanır. Mahayana'nın Hindistan'da daha sonraki gelişmesi Vacrayana («elmas vasıta») adını aldı. Vacrayana, kusursuz olan bir insan için her şeyin kusursuz olduğunu ispatladı ve kadın kurtarıcıların (*tara*) tapınması üstünde durmakla Buddha ahlâk bilimin soysuzlaşmasına yolaçtı. (M)

MAHAZA veya **MAAHAZA** edat. (ar. *ma*ᶜ*a*, ile ve *hazā*, bu'dan *ma*ᶜ*ahazā*). *Esk.* Bununla birlikte: *Maahaza, bu tarihlerde, henüz bazı yerlerde maksadın tamamen anlaşılmadığı görülüyordu* (Atatürk). [M]

MAHAZAR i. (ar. *ma*, edat ve *ḥazr*'dan *mā-ḥāżar*). *Esk.* Hazır olan, hazır olarak bulunan ne varsa: *Mâhâzardan biraz yemek getirdiler* (Şemseddin Sami). [M]

MAHAZIR çoğl. i. (ar. *maḥżar*'dan *maḥāżır*). *Esk.* Genel dilekçeler, müracaatlar, başvurmalar. (M)

MAHAZİ çoğl. i. (ar. *maḫāzī*). *Esk.* Kötü davranışlar, rezilce davranışlar: *Sultan-ı gazi azm-i magazi ve ol diyâr eşrafına isâl-i mahâzi edeceğin...* (Hoca Sadeddin). [M]

MAHAZİL çoğl. i. (ar. *maḫẕūl*'den *maḫāẕil*). *Esk.* Rezil olmuş kimseler: *Bakıyet-üs-süyûf olan mahâzil-i müşrikîn geri karargâhları olan tarafa...* (Raşid). [M]

MAHAZİN çoğl. i. (ar. *maḫzen*'den *maḫāzin*). *Esk.* Mahzenler. (M)

MAHAZİR çoğl. i. (ar. *maḥẕūr*'dan *maḥāẕir*). *Esk.* Mahzurlar, engeller, korkulacak, sakınılacak şeyler. (M)

MAHBER i. (ar. *maḥber*). *Esk.* Mürekkep hokkası, mürekkep kabı, divit. (M)

MAHBES i. (ar. *ḥabs*'ten *maḥbes*). *Esk.* Hapishane, cezaevi. ‖ *Mec.* Sıkıntılı, karanlık, hüzünlü yer: *Onu mahbesinden, eğreti mahbesinden yeis ve cehalet mahbesinden kurtaracağım* (A.H. Müftüoğlu). ‖ *Mahbes-i âmâl*, arzuların, isteklerin hapishanesi: *Demek bu mahbes-i âmâl içinde ben ebedî / Yabancıyım. Bana herşey yabancıdır şimdi* (Süleyman Nazif). [M]

MAHBEZ i. (ar. *ḫubz*, ekmek'ten *maḫbez*). *Esk.* Ekmekçi dükkânı. (M)

MAHBUB sıf. (ar. *ḥubb*'dan *maḥbūb*). *Esk.* Sevgili, sevilen: *Mahbubdur dehre sûret ü ziynet / Bütlerle bulur nite ki deyrün içi sûret* (Mesihi). ‖ Erkek sevgili: *Gayet mugâlim ve mahbub-dost olmakla sarayında dört yüzden ziyade mahbub oğlan cemoldu* (Peçevi). ‖ *Mahbub-ı cihan*, bütün dünyanın sevgilisi. ‖ *Mahbub-ı Huda* (Tanrının sevgilisi), Hz. Muhammed. ‖ *Mahbub-ı kulûb* (veya *mahbub-ül-kulûb*), gönüllerin sevgilisi: *Fakat üç zatın temini mümkün olmayacağından mebus olurlarsa mezun olarak hariçte kalmaları veyahut mebus olmayarak daha âli mahbûb-ı kulûb kalmaları...* (Atatürk). ‖ *Mahbub-perest*, delikanlı seven, erkeklere düşkün erkek: *Gayette şâhidbâz ve mahbûb-perest imiş* (Latifi). — Nümism. XVIII. yy.da kesilmiş bir altın çeşidi. (*Zeri mahbub* da denir.) [M]

MAHBUBE i. (ar. *ḥubb* > *maḥbūb*'dan *maḥbūbe*). *Esk.* Sevilen kadın: *Gel ey mahbûbe Çin'den* (Yahya Kemal). ‖ Kıymetli bir lâle çeşidi. (M)

MAHBUN i. (ar. *ḫabn*'dan *maḫbūn*). *Esk.* Kıtlık için saklanan şey.

— Ed. *Esk.* Aruz vezninde ilk heceyi kısaltarak yapılan değişiklik. (M)

MAHBUS sıf. Bk. MAHPUS.

MAHCER i. (ar. *ḥücre*'den *maḥcer*). Anat. *Esk.* Göz çukuru. (M)

MAHCİR i. (ar. *ḥacr*'dan *maḥcir*). *Esk.* Ayrılmış, bölünmüş yer. ‖ Parmaklık. (M)

MAHCUB sıf. Bk. MAHCUP.

MAHCUB (Ahmed), sudanlı siyaset adamı (doğ. 1908). Dışişleri bakanı (1956-1958 ve 1964-1965), Umma partisi ve Birlikçi Millî partinin desteğiyle başbakan (haziran 1965) oldu. Temmuz 1966'da devrildi, mayıs 1967'de yeniden iktidara geçti. 18 Mayıs 1967'de Sudan parlamentosu Mahcub'u tekrar başbakanlığa getirdi. Mahcub, hemen bir komite kurarak eski hükûmetin planladığı ticaret ve bankacılık reformlarıyle, Şubat 1968'de yapılacak seçimleri düzenlemeğe girişti; kabinesini de haziranda tamamladı. 1968 ilkbaharında yapılan seçimlerde muhalefet yenilgiye uğradı ve yeni kabineyi de Mahcub kurdu. 25 Mayıs 1969'da yapılan kansız bir hükûmet darbesiyle iktidardan uzaklaştırıldı. Önce evinde gözaltına alınan Mahcub 29 mayısta tutuklandı. (L)

MAHCUBİYET i. (ar. *maḥcūbiyyet*). Utangaçlık, sıkılganlık: *Tujan, üzüntü ve mahcubiyetle Üsküdar çarşısına gidiyor* (N. Araz). *Görmeden inanılacak şey değildi bu. Adamcağız mahcubiyetinden omuzlarının arasında âdeta kaybolmuştu* (A. H. Tanpınar). ‖ *Esk.* Örtülü olma durumu. (M)

MAHCUC sıf. (ar. *ḥüccet*'ten *maḥcūc*). *Esk.* Kanıt gösterilmiş, delil gösterilmiş. (M)

MAHCUP veya **MAHÇUP** veya **MAHCUB** sıf. (ar. *ḥicāb*'dan *maḥcūb*, perdeli, örtülü). Utanmış, sıkılmış: *Ben, biraz şaşkın, biraz mahçup, oturduğum yerden kalkıyorum* (Y. K. Karaosmanoğlu). *Ahi Çoban, tekliflinden dolayı mahçup, körün uyanıklığından dolayı hayrette, yürüdü gitti* (N. Araz). ‖ Sıkılgan huylu, utangaç: *Munis, vefakâr, hakikatli, mahçup bir çocuktu. Büyük annesini hiç üzmedi* (H. R. Gürpınar). ‖ *Mahcup etmek*, utanmasına yolaçmak: *Geçmişteki bu hadiseyi anlatarak çocuğu mahcup etti.* ‖ *Mahcup olmak* (veya *düşmek*), utanmak, sıkılmak: *Leh delikanlısı sebebiyet verdiği bu hadiseye üzülmüş, mahçup olmuş gibiydi* (S. F. Abasıyanık). *Amma daha evvel, bir sepet, bir şey getir de şu camları kaldır. Birisi gelirse mahçup olmayalım* (A.H. Tanpınar).

◆ **Mahcubane** zf. *Esk.* Utanmış, sıkılmış bir şekilde: *Benimle göz göze gelince mahcubane başını indirdi. Bir şey söylemek istediği, fakat cesaret edemediği anlaşılıyordu* (R. N. Güntekin).

◆ **Mahcube** sıf. *Esk.* Mahcub'un dişili, utangaç (kadın). [M]

MAHCUR sıf. (ar. *ḥacr*'dan *maḥcūr*). Huk. Hacir altına alınmış (kimse). Bk. HACİR.

MAHCUZ sıf. (ar. *ḥacz*'den *maḥcūz*). Huk. Haciz konmuş, haczettirilmiş. Bk. HACİZ.

MAHÇE i. (ar. *māh* ve fars. *-çe*, küçültme eki'nden *māh-çe*, küçük ay). *Esk.* Minare, sancak, kümbet v.b.nin tepesine konulan madenî hilâl: *Cem-i namahsur ile gelip mâhçe-i rayeti Şami'ler didesin hîre* (Sadeddin). *Eşanl.* ALEM. (M)

MAHÇUP sıf. Bk. MAHCUP.

Mahçupluk İmtihanı, Ömer Seyfeddin'in bir perdelik komedisi (1938). Yirmi sekiz meclise bölünmüştür. Devrin yeni zenginlerinden Hayranzade Şem'i Beyin yazıhanesine bir başkâtip alınacaktır. Adaylar içinden en utangaç olanı seçilecektir. Müdire Peride, sevgilisi Sermet'i bu işe aldırmak ister. Yazıhanede eskiden beri çalışan Müstemend,

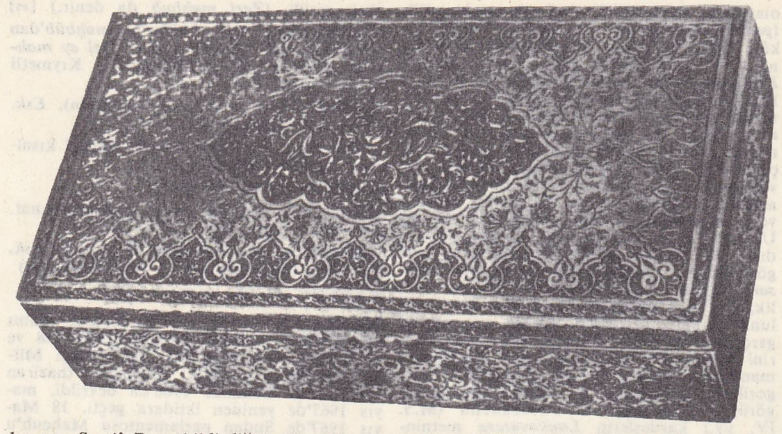
gümüş mahfaza

şişe mahfazası
Süsleme Sanatları
Millî müzesi, Paris

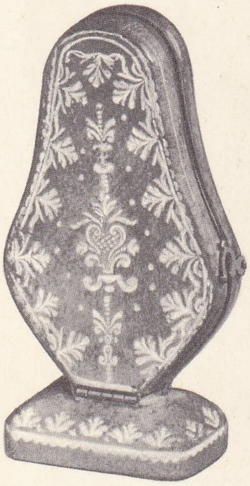
deri mahfaza
(XVII. yy.)

taş mahfaza
Karmir-Blur
(VIII. yy.)
Urartu devri

durumu Şem'î Beye bildirdiği halde mahçupluk imtiyanına girenler içinden Sermet Bey seçilir. Şem'î Bey, Peride'yi Sermet ile sevişirken yakalar; ama Peride'den vaz geçemediği için, sevgililerin, kendi arabasını da alarak izne çıkmalarına göz yumar. (M)

MAHDUD sıf. Bk. MAHDUT.

MAHDUM i. (ar. *ḫidmet*'ten *maḫdūm*). *Esk.* Erkek evlât, oğul: *Hürriyet ve meşrutiyet ilânından da, ne İbrahim Paşanın ve ne de mahdumu Nurettin Beyin, daha evvel, hiçbir suretle ve asla haberleri dahi olmamıştır* (Atatürk). *Mahdumunuzu mektebimize mi vereceksiniz?* (Ömer Seyfeddin). ‖ Hizmet edilen kimse, efendi. ‖ *Mahdum-ı Kâinat*, Hz. Muhammed.

◆ **Mahdumiyet** i. *Esk.* Oğulluk. Erkek evlât olma hali. (M)

MAHDUM KULI, orta asyalı türkmen şairi (XVIII. yüzyıl). Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Babası Devlet Mehmed Molla Azadî de şairdi. Şiraz'da Şiralihan medresesinde okudu. Şiirlerinin toplandığı bir divanı vardır. Fakat bu divandaki şiirlerin hepsinin Mahmud Kulı'ya ait olduğu kesinlikle bilinmiyor. Bu şiirler Orta Asya'da (Ostrumov, *Mahdum Kulı Divanı* [Taşkent, 1907]). Avrupa'da ve Türkiye'de (Hüseyin Kâzım Kadri, *Mahdum Kulı Divanı* [1921] basıldı. (→ Bibliyo.) [M]

MAHDUMÜLMÜLK MEVLÂNÂ ABDULLAH, hint bilgini (? - Ahmedâbâd 1582). Sultanpurlu şeyh Şemseddin'in oğlu. Mevlânâ Abdülkadir Sarhindî'den öğrenim gördü. Koyu bir sünnîydi. Hümayun tarafından kendisine şeyhülislâm, Şer Şah tarafından sadrülislâm unvanı verildi. Bayram Han Hanan, Mahdumülmülk'e Sankavala bölgesini verdi. «Mahdum-ül-mülk» lakabı kendisine Ekber tarafından verildi. 1579'da hacca gitti. Dönüşte öldü. Eserleri: *İsmet-ül-Enbiya* (Peygamberlerin Günahsızlığı); *Minhac-üd-Din* (Dinin Açık Yolu) [Hz. Muhammed'in hayatı üstünedir]; *Haşiye-i Şeyh Mullah* (Mullah Şerhine Ek) [Cami'nin bir şerhine haşiyedir]; *Şerh Şemail-üt-Tirmizî* (Tirmizî'nin «Şemail-ün- Nebi»sinin Şerhi) [M]

MAHDUR sıf. (ar. *ḫıdr*'dan *maḫdūr*). *Esk.* Örtülü, saklanmış.

◆ **Mahdure** sıf. Örtünmüş, kimseye görünmeyen (kız). [M]

MAHDUT veya **MAHDUD** sıf. (ar. *ḥadd*'den *maḥdūd*). *Esk.* Sayısı belirli, sayılı: *Millî vezinlerimiz, halk tarafından kullanılan bu mahdud ve muayyen vezinlere münhasırdır* (Ziya Gökalp). ‖ Etrafı çevrilmiş, sınırlanmış: *Buğu dalgalarından ve buğu köpüklerinden yapılmış dört azîm duvar ile mahdud bir ufuk içinde biraz mahbus gibi idik* (Cenab Şahabeddin). ‖ *Gayr-ı mahdut* (veya *na-mahdut*), sınırsız.

— *Huk. Mahdut aynî haklar.* Bk. AYNÎ *haklar.* ‖ *Mahdut mesuliyetli şirket.* Bk. LİMİTED *şirket.* ‖ *Mahdut ehliyet.* Bk. EHLİYET. ‖ *Esk.* Sınırları belirlenmiş.

◆ **Mahdudiyet** i. *Esk.* Sınırlılık. (M)

MAHE i. (fars. *māhe*). Teknol. *Esk.* Hilâl biçiminde burgu. (M)

MAHE, Seyşel takımadalarının başlıca adası, Hint okyanusunda; 28 200 nüf. Merkezi *Victoria* veya *Port Victoria.* Kopra, vanilya, paçuli. Balıklavalar. Guano. (L)

MAHE, Hindistan'da (Kerala) şehir, Malabar kıyısında; 188 300 nüf. Eski fransız sömürgesi. Balıklavalar. Hindistancevizi ve vanilya tarımı işletmeleri. Biber ticareti.

— Tar. Hindistan şirketi tarafından alınan (1721-1726), Pardailhan tarafından Mahratların bir hücumundan kurtarılan (1725), 1741'de La Bourdonnais tarafından yeniden kurtarılan Mahe, 1761'de ingilizlerin eline geçtiyse de 1763'te geri verildi. Özellikle 1778-1779'da ve Fransız devrimiyle İmparatorluk devrinde, ingilizlerin defalarca işgal ettiği Mahe, 1815'te yeniden fransızların oldu, sonunda Hindistan birliğine devredildi (temmuz 1954); 28 Mayıs 1956 antlaşmasıyle de resmen Hindistan birliğine bağlandı. (L)

MAHEBURG, Mauritius adasında şehir; 6 000 nüf. Önemli deniz ve hava üssü. (L)

MAHED i. (ar. *ʿahd*'den *maʿhed*). *Esk.* Buluşma yeri. (M)

MAHEN (Antonin VANCURA, **Jiri** — denir), çek yazarı. İzlenimci şiirlerinden seçmeler yayımladı (1928); ayrıca hikâyeler, denemeler ve dramlar (*Janosik* [1910]; *«Lut Gölü»* [1918]) yazdı. (L)

MAHENDRA veya pali dilinde **MAHİNDA,** hint kralı Asoka'nın büyük oğlu veya kardeşi. M.Ö. 241'de Seylan'a Buddha'cılığı getirdi. (L)

MAHENDRA BİR BIKRAM ŞAH, Nepal kralı (doğ. 1920), Tribhuvana kralı olan babasının 13 mart 1955'te ölmesi üzerine, tahta çıktı. 2 Mart 1956'da Katmandu'da taç giydi Hindistan ile yakın ilişkiler kurdu, Çin ile sınır anlaşmazlıklarını yoluna koydu ve Çin-Nepal Ticaret antlaşmasını imzaladı (mayıs 1966). Bu denge siyaseti, muhalefetin ayaklanmasına ve 1959 Anayasasıyle sağlanmış olan parlamento sisteminin işlemez hale gelmesine yolaçtı. Mahendra 15 aralık 1960'ta anayasayı yürürlükten kaldırdı; Hindistan taraflısı bakanları hapsetti ve bütün yetkileri eline aldı. Aralık 1962 tarihli yeni anayasa, birtakım bölgesel kuruluşlarla halka dayanan bir demokrasi kurmağa çalıştı: bu anayasanın kapsamına giren Mahendra kanunu, çocuk yaşta evlenmeleri ve birden fazla kadın almayı yasakladı. Toprak reformu kabul edildi. Mahendra, Hindistan ve Çin'in büyük yardımlarıyle hafif sanayinin temellerini attı, ulaşımı geliştirdi. Bk. NEPAL. (L)

MAHENGE, Tanzaniya'da şehir, Kilosa'nın güneyinde. Tarım merkezi. (L)

MAHERBAL. Bk. MAHARBAL.

MAHERNİA i. (*Hermania*'nın anagramı). Güney Afrika'da yetişen talkım çiçekli, dip kısmı odunsu bitki. (Bazı türleri limonluklarda yetiştirilir. *Sterculiaceae* familyasından.) [L]

MAHEU (René), fransız yüksek memuru (Saint - Gaudens 1905). Coutances, Köln, Londra ve Fas'ta felsefe profesörlüğü yaptı. Unesco sekreterliğinde üye olarak çalıştı (1946), Birleşmiş Milletler'de Unesco'yu temsil etti (1956-1958), sonra Unesco genel müdürü oldu (eylül 1962). *Civilisation de l'Universel* (Evrensel Medeniyet) [1966] adlı eserinde bu kurumun hizmet ve barış idealini anlatır. (L)

MAHFAZA i. (ar. *ḥıfẓ*'dan *maḥfaẓa*). İçine öteberi konan kutu: *Ancak keseler, mahfazalar, bohçalar içinde durürdu* (Ş.S. Aydemir). *Saat mahfazası.* ‖ İçine bir nesne konan ve aşağı yukarı o nesnenin biçiminde olan kutu: *Gözlük mahfazası.*

— ANSİKL. Elyazması kitap, silâh, kalem, mücevher gibi değerli eşyanın yıpranmadan saklanmasında kullanıldı. Telkârî gümüşten yahut tahta oymalı ve sedef kakmalı mücevher kutuları, işlemeli deriden silâh kılıfları ve kitap ciltleri, deri veya tahtadan yapılmış kalem ve hokka kutuları türk süsleme ve elsanatlarının dikkati çeken örnekleri arasında yer alır. Hamayil, nüsha (muska), nazarlık gibi taşınabilir eşyanın saklanması için hazırlanan mahfazalar daha çok örme olur; bunların deriden yapılmış, kutu biçiminde olanları da vardır ve üzerleri değişik motiflerle süslenmiştir. Camilerde, tekke ve zaviyelerde kutsal eşyayı korumak için mahfazalar kullanılmıştır. Bunlar maden, tahta veya deriden yapılırdı ve üzerleri kabartma resimler minyatürler veya oyma kakma gibi çok çeşitli süsleme teknikleriyle bezenirdi. Kûfî veya diğer yazı türleriyle ayet ve hadisler mahfazaları süslemek için kullanıldı. Hurufî, bektaşî ve mevlevîlerde mahfazalar üzerine tarikat ulularının, pirlerin, ermişlerin adları, insan, kuş, leylek, gemi, aslan, geyik resmi şeklinde yazılar yazılırdı. Mahfaza yapımı bir sanat eylemi olarak, özellikle ciltçilik alanında gelişti. Elyazması kitapların deri mahfazalarında genellikle altın yaldızlı ve kabartma süslemeler kullanılmıştır; ayrıca minyatürlü, nakışlı, tezhipli, kabartma yazılı kitap mahfazaları vardır.

◆ **Mahfazalı** sıf. Mahfazası olan. ‖ Mahfuz, korunan: *Mahfazalı koy.* (M)

MAHFE i. (ar. *maḥaffe*'den *maḥfe*). *Esk.* Deve, fil gibi hayvanların sırtına konan ve oturmağa yarayan sepet: *Kendisi bir filin kolanını ve mahfesinin bağlarını kesip üzerindeki cenkcileri yere düşürdü ve cümlesini öldürdü* (Cevdet Paşa).

— ANSİKL. İçinde iki kişinin karşılıklı oturabildiği *mahfe*'nin insan omuzunda taşınmak üzere yapılmış türleri de vardı. Osmanlılar devrinde bazen padişah ve büyük devlet memurları bu araçlarla taşınırdı. Tahtadan yapılan uzunca bir oda olan *tahtırevan*, bir tür mahfedir. (M)

MAHFEL i. Bk. MAHFİL.

MAHFİ sıf. (ar. *ḫafā*'dan *maḫfī*). *Esk.* Giz-

Foto. LAROUSSE; MEYDAN

li. Saklanmış: *Zerrişte, bu ismiydi onun, sanki haberdar / Mahfî kederimden* (Tevfik Fikret).

◆ **Mahfiyen** zf. *Esk.* Gizli, saklı olarak. (M)

MAHFİL veya **MAHFEL** i. (ar. *ḥufūl*, toplanma'dan *maḥfil*). Toplanılacak yer, toplantı yeri: *Bucakta, gazinoda, hususî mahfillerde o kadar...* (Ömer Seyfeddin). *Yayar bu mahfile âsabı gevşeten bir bû* (Yahya Kemal). ‖ Toplanmış kimseler, meclis.

— *Esk. Mahfil-i âli* (veya *şerif*), Tanrı'nın huzuru. ‖ *Mahfil-i kaza*, adalet meydanı. ‖ *Mahfil-i şer'iyât*, Fatih'in kurduğu mahkeme.

— Mim. *Esk.* Camilerde etrafı parmaklıkla çevrili, yerden yüksekçe kısımlara verilen ad. ‖ *Mahfili hümayun* (veya hünkâr mahfili), selatin camilerinde, padişahların namaz kılmaları için ayrılmış olan yer. (Genellikle birkaç basamak merdivenle çıkılan mahfili hümayunun cemaat tarafından görülmemesi için çevresi kafesle kapatılırdı.) ‖ *Müezzin mahfili*, camilerde müezzinlere ayrılan yer. (M)

MAHFİRÛZE HATİCE, türk padişahı Ahmed I'in hanımı (öl. İstanbul 1621). Şehzade Osman II'nin (doğ. 1604) annesidir. 1618'de valide sultan oldu. Osman II'nin saltanat yıllarında devlet işlerine karışmak istedi; fakat Mahpeyker Kösem Sultan kadar etkili olamadı. (M)

MAHFUF sıf. (ar. *maḥfūf*). *Esk.* Etrafı çevrilmiş, kuşatılmış: *Sâfi, lekesiz karların altında cevânip / Mahfûf- sükûnet* (Tevfik Fikret). [M]

MAHFUK sıf. (ar. *ḥafakan*'dan *maḥfūk*). *Esk.* Çarpıntısı olan, yüreği oynayan. (M)

MAHFUR sıf. (ar. *ḥafr*'dan *maḥfūr*). *Esk.* Kazılmış (çukur, mezar v.b.). [M]

MAHFUZ sıf. (ar. *ḥifẓ*'dan *maḥfūẓ*). *Esk.* Saklanmış, gizlenmiş: *Maksad-ı aslî mahfuz kalmak şartiyle vaziyet, hal ve icaba göre idare olunur* (Atatürk). ‖ Korunan, muhafaza edilen: *Sevimli ev ki bu koynunda en kudurmuş en / Derin mesâib ü ehvâle karşı mahfuzunu* (Ahmed Haşim). *Orada bulunan dağ eteğine çekildi, arkasını dağa dayadı. Bir taraf dahi nehir ile mahfuzdu* (Cevdet Paşa). ‖ Gizlenmiş: *Yeni padişahın «Eski Saray»da mahfuz olarak yaşayan validesi, parlak bir alayla, oradan çıkarılır, «Yeni Saray»a getirilir* (Yahya Kemal). ‖ Ezberlenmiş, iyice öğrenilmiş: *Sarayın her tarafı zihnimde mahfuz olmakla kimseye rast gelmeyerek büyük merdivenlerden yukarı çıktım* (Ziya Paşa).

— Coğ. *Mahfuz liman*, rüzgârlara kapalı olan ve gemilerin emniyetle barınabileceği liman.

— Din. *Levh-i mahfuz*. Bk. LEVHİMAHFUZ.

— Huk. *Mahfuz derece*. Bk. İPOTEK'*te sabit derece*. ‖ *Mahfuz hisse*, kanunî mirasçının, mirasbırakanın iradesiyle ortadan kaldırılamayan payı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Mahfuz hisseli mirasçı*, mirasbırakanın, miras paylarının üstünde tasarruf edemediği mirasçı.

— ANSİKL. Huk. *Mahfuz hisse*'nin miktarı, mirasçının mirasbırakanla yakınlığına göre değişir. Her mahfuz hisseli mirasçının mahfuz hisse oranı farklıdır. Fürunun mahfuz hissesi, kanunî miras payının 3/4'üdür; meselâ, miras bırakanın iki çocuğu varsa, bunlardan her birinin kanunî miras hissesi terekenin 1/2'idir. Mahfuz hisseleri ise, bu 1/2 miras payının 3/4'ü, yani 3/8'üdür. Bu durumda mirasbırakan, çocuklarından her birine terekenin 3/8'ünü bırakmak zorundadır. Ana ve babanın mahfuz hissesi kendilerine düşen miras payının 1/2'idir. Meselâ mirasbırakan öldüğü zaman ana ve babası yaşıyorsa, bunlardan her birinin miras payı terekenin 1/2'dir. Mahfuz hisseleri de, her birine düşen 1/2 miras payının yarısıdır, yani 1/4'dir. Mirasbırakan, ana ve babasından her birine terekenin 1/4'ünü bırakmak zorundadır. Erkek kardeş ve kızkardeşlerinden her birinin mahfuz hissesi, kendilerine düşen miras payının 1/4'üdür. Meselâ miras bırakanın mirasçıları onun üç kardeşiyse, bunlardan her birinin miras payı terekenin 1/3'ü, her birinin mahfuz hissesi ise terekenin 1/6'sıdır.

Sağ kalan eşin mahfuz hissesi, onun öteki mirasçılarla birlikte veya tek başına mirasçı olmasına göre değişir. Eşin öteki kanunî mirasçılarla birlikte mirasçı olması halinde mahfuz hissesi, kendisine düşen miras payının mülkiyet kısmının tamamıdır. Meselâ eş, mirasbırakanın füruu ile birlikte mirasçı olarak mülkiyeti seçerse, miras payı terekenin 1/4'üdür.

Bu 1/4 miras payı, aynı zamanda onun mahfuz hissesidir. Buna karşılık, intifa hakkını seçecek olursa, eşin hiç bir mahfuz hissesi olmaz. Eş, ana ve baba, yani ikinci zümreden kişilerle birlikte mirasçı olursa, miras payı 1/4 mülkiyet ve 1/2 intifadır. Bunlardan 1/4 mülkiyet, aynı zamanda onun mahfuz hssesini meydana getirir. Buna karşılık eş tek başına mirasçı oluyorsa, mahfuz hissesini terekenin yarısıdır. Örnek **1.** Mirasbırakan öldüğü zaman geride mirasçı olarak üç çocuğu ile eşini bırakmıştır. Eş, mülkiyeti seçecek olursa, onun miras payı terekenin 1/4'üdür. Bu miras payının tamamı aynı zamanda eşin mahfuz hissesidir. Terekeden geri kalan kısım, yani 3/4'ü mirasbırakanın 3 çocuğu arasında paylaştırılır, her birine miras payı olarak 3/4: 3=3/12 düşer. Bu 3/12'nin 3/4'ü de çocuklardan her birinin mahfuz hissesidir. Buna göre çocuklardan her birinin mahfuz hissesi 3/4×3/12=9/48'dir. Mahfuz hisselerin toplamı da, 3×9/48 + 1/4, yani 39/48'dir. Örnek **2.** Mirasbırakan öldüğü zaman ana ve babası yaşıyorsa, bunlardan her birinin miras payı terekenin 1/2'sidir. Mahfuz hisseler ise, bu miras payının 1/2'si, yani 1/4'tür. Bu durumda mahfuz hisseler toplamı 1/4 + 1/4 = 2/4, yani terekenin yarısı olur. Buna göre, mirasbırakan, terekenin yarısı üstünde «ölüme bağlı tasarruf»ta bulunamaz. Bunları muhakkak ana ve babasının alması gerekir. 13 Temmuz 1967'de çıkan 903 Sayılı kanunla mahfuz hisse hükümlerinde değişiklik yapıldı. Buna göre miras bırakan, gelirinin yarısının kamu görevi niteliğindeki işlerde kullanılması şartıyle bir vakıf kurmuş veya kamu yararına bir bağış yapmışsa, mahfuz hisse, kural olarak yukarıdaki miktarların 1/3'ü kadardır (Med. kn. md. 53/II). Ancak vakıf gelirinin yüzde 20'si kendisine bırakılan mahfuz hisseli mirasçı, tenkis davası açamaz (Med. kn. md. 453/III). Vakfın gelirinin yüzde 20'sinin mahfuz hissesinin mirasçıya bırakılması durumunda ancak o mahfuz hisseli mirasçı ile onun birinci derecedeki mahfuz hisseli mirasçıları bu hükümden yararlanırlar. Daha sonraki mahfuz hisseli mirasçının yararlanabilmesi için vakıf senedinde açık hüküm bulunması gerekir.

● *Mahfuz hisseli mirasçı.* Kanun, kanunî mirasçılardan belirli bir kısmının muhakkak surette, mirasbırakanın terekesinden bir pay almasını öngörmektedir. Bu, aile ilişkileri sonucu doğan sıkı bağlar sebebiyle, herkesin, belirli derecedeki yakınlarının istikbalini düşünmesi gereğinden doğar. Kanun, miras bırakanın sadece çok yakını olan kimseleri mahfuz hisseli mirasçı olarak kabul eder ve bunların her birine miras bırakanla yakınlığına göre değişik oranda mahfuz hisse tanır. Mahfuz hisseli mirasçısı bulunan miras bırakan artık terekesinin tamamı üstünde istediği gibi tasarruf etmek yetkisi yoktur. Bu durumda o, ancak *tasarruf nisabı* denilen ve mahfuz hisse toplamlarının dışında kalan miktar üstünde tasarrufta bulunabilir. (Bk. TASARRUF *nisabı*.) Mirasbırakan, mahfuz hisseli mirasçısı olmasına rağmen, yapmış olduğu ölüme bağlı tasarruflarla tasarruf nisabını aşacak olursa (yani mahfuz hisseler üstünde işlemler olursa), mahfuz hisseli mirasçı bir tenkis davası açarak, miras bırakanın yapmış olduğu tasarrufları, mahfuz hissesini aşmayacak miktara indirtir. (Bk. TENKİS.) Kanun kimlerin mahfuz hisseli mirasçı olduğunu, tahdidî olarak belirtir. Kanunda yazılı olan kanunî mirasçılar dışında hiç kimse mahfuz hisseli mirasçı değildir. Med. kn. md. 452'ye göre, dört kategori mahfuz hisseli mirasçı vardır: miras bırakanın füruu; ana ve babası; kardeşleri ve eşi.

◆ **Mahfuzat** çoğl. i. *Esk.* Gizlenmiş, korunmuş şeyler. ‖ Ezberlenmiş şeyler.

— Mus. Nota kullanılmadan önce müzikçinin ezbere bildiği parçalar.

◆ **Mahfuzen** zf. *Esk.* Polis, jandarma gibi resmî kuvvetler tarafından gözaltında bulundurularak: *Galip Bey kolordu ile Erzurum valisinin davetini kabul edip Erzurum'a gitmediğinden ve bizzarure kuvve-i müsellaha ile mahfuzen bu gece 24/25 Erzurum'a gönderdim* (Atatürk). [M]

MAHFUZ (Necip), mısırlı yazar (Kahire 1912). Felsefe mezunu; hikâye derlemeleri yayımlamağa başladı ve doğduğu şehri anlatan iki romanla ismini duyurdu: *Han el Halili* (1941); *Pilon Sokağı* (1947). Daha sonra *Serap* (1948), *Doğmak ve Ölmek*'i (1949) yayımladı ve üç nesil boyunca bir burjuva ailesinin evrimini anlatan ve isimlerini eski Kahire'nin sokaklarından alan üç roman yazdı; *Beyn el Kaşreyn* (İki Kabuk Arasında) [1956]; *Kasr el Şevk* (Neşenin Eksikliği) [1957]; *El Sükkeriyye* (Tatlı Şeyler) [1957]. Neslinin en iyi romancısı olarak kabul edilen Mahfuz, iç monologlar kullanarak ve anlatının çizgisel ritmini yıkarak daha dolaysız bir yazı biçimine yöneldi: *Hırsız ve Köpekler* (1962); *Ardıç Kuşu ve Sonbahar* (1962); *Semtimizin Çocukları* (1963). [M]

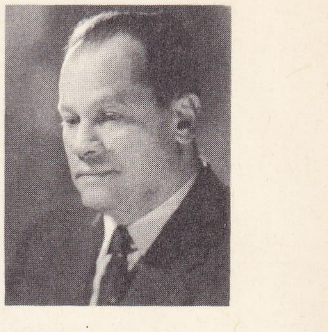

MAHFUZ

MAHIV i. Bk. MAHV.

MÂHÎ i. (fars. *māhī*). Zool. *Esk.* Balık: *Mâr-ı zemine lokma olur mürg-i tîzper / Mürg-i hevâya tû'me olur mâhî-i bihâr* (Ziya Paşa). *Cihan-ârâ cihan içindedir ârâyı bilmezler / Şu mâhiler ki deryâ içredir deryayı bilmezler* (Hayalî). ‖ *Mâhî-fürûş* («balık satan»), balıkçı. ‖ *Mâhî-gîr*, balık tutan. ‖ *Mâhî-hâr* («balık yiyen»), balık avlayan, balıkla beslenen, balıkçıl. Balıkçıl kuşu. ‖ *Mâhî-püşt*, balıksırtı.

◆ **Mâhîdan** i. *Esk.* Balık konulan havuz. (M)

MÂHÎ sıf. (ar. *maḥv*'dan *māḥī*). *Esk.* Mahveden, yok edici. ‖ *Mâhi-i emraz*, hastalıkları yok eden. ‖ *Mâhi-n-nükuş*, nakışları silen. (M)

MAHİDEVRAN SULTAN, Gülbahar Sultan da denir. Kanunî Sultan Süleyman'ın hanımı (öl. Bursa 1581). Saraya Kırım'dan getirildi. Süleyman I ile şehzadeliği sırasında evlendi. Şehzade Mustafa'yı doğurdu (1515). Sarayda Hurrem Sultanın nüfuzu artınca Bursa'ya sürüldü (1553); orada öldü. (M)

MAHİDOL. Bk. ANANDA MAHİDOL.

MAHİ'LER, Fon'ların oturduğu bölgenin kuzey ucunda, Savalu'nun (Dahomey) çevresinde yaşayan kabile. (L)

MAHİLLON (Victor Charles), belçikalı akustik uzmanı (Brüksel 1841 - Saint-Jean-Cap-Ferrat 1924). Brüksel Müzik Âletleri müzesi müdürüydü. *Elements d'Acoustique Musicale et Instrumentale* (Müzik ve Çalgı Akustiğinin Unsurları) [1874] adlı bir eser yazdı. Üflemeli çalgıların yapımını geleneksel usullerden kurtardı. (L)

MAHİNDA. Bk. MAHENDRA.

MAHİR sıf. (ar. *mahāret*'ten *māhir*). Usta, kabiliyetli, becerikli: *Akranı yok bir bahadır ve silâhşörlükte mahir bir süvari idi*

mahfe

Foto. LAROUSSE; N. Erkılıç (MEYDAN)

bir mahkûm

(Cevdet Paşa). *Herkesi inandırmakta son derece mahirdi* (Ömer Seyfeddin). ‖ İ. Erkek adı.

◆ **Mahirane** zf. *Esk.* Ustalıklı, becerikli bir biçimde: *Her halde bu bapta gayet mahirâne ve cesaret-i medeniye ile hareket edilmesi...* (Atatürk). [M]

MAHİR BEY (Numan), türk devlet adamı (öl. İstanbul 1843). Eğriboz hanedanından Osman Reşid Beyin oğlu. Öğrenimini Eğriboz'da yaptı. Mora valisi Ebubekir Sami Paşaya damat oldu. İstanbul'a gelerek Babıâli'ye girdi. Hariciye kâtibi, takvimhane ve matbaa nazırı, evkaf nazırı oldu (1840). Devrinin en iyi kâtip ve münşilerindendir. *Münşeat* adlı eseri basılmıştır (1845). [M]

MAHİR EFENDİ. Bk. AHMED MAHİR EFENDİ.

MAHİR EFENDİ. Bk. İSMAİL MAHİR EFENDİ.

MAHİR HAMZA PAŞA Silâhtar, türk sadrazamı (Niğde Karahisarı 1727 - Hanya 1769). Küçük yaşta İstanbul'a gelerek helvahaneye girdi (1743). Peşkir ağalığına ve daha sonra silâhtarlığa yükseldi. Padişaha damat, vezir ve sonra Mora valisi oldu (1758); Selânik (1759), Rumeli (1760) ve Silistre (1762) valiliklerinde bulunduktan sonra, Mustafa III tarafından vezirliği alınarak Dimetoka'ya sürüldü (1765). Affedilince, Mısır (1766), Halep (1767) ve Aydın (1768) valiliklerinde bulundu. Aynı yıl içinde, Muhsinzade Mehmed Paşanın yerine sadrazamlığa getirildi (1768). Rusya'ya savaş açılmasından kısa bir süre sonra da azledilerek Hanya muhafızlığına gönderildi (1769) ve orada öldü. (M)

MAHİS i. (ar. *maḥiṣ*). *Esk.* Bir şeyden dönme. ‖ Kurtulma. (M)

MÂHİTAB bİş. i. (fars. *māh,* ay ve *tāb,* parıltı'dan *māh-tāb*). *Esk.* Ay ışığı. Bk. MEHTAP. (M)

MÂHİYAN çoğl. i. (fars. *māhī*'den *māhiyān*). *Esk.* Balıklar.

◆ **Mâhiyâne** i. *Esk.* Balık çorbası. (M)

MÂHİYAN çoğl. i. (fars. *māh*'tan *māhiyān*). *Esk.* Aylar.

◆ **Mâhiyane** i. *Esk.* Ay hesabıyle verilen ücret, aylık. (M)

MÂHİYE i. (fars. *māh,* ay'dan osmanlıca *māhiyye*). *Esk.* Aylık. ‖ Zf. Aylık olarak. (M)

MAHİYE edat (ar. *mā-hiye*). *Esk.* O şey ki. (M)

MAHİYET i. (ar. *māhiyyet*). Bir şeyi belirleyen esas unsur, nitelik: *Teklifimin mahiyeti anlaşıldıktan sonra münakaşât başladı* (Atatürk). *Muazzez'in varlığı Yusuf için büyük, boşlukları dolduracak mahiyette bir şey değildi, fakat onun yokluğu müthişti* (Sabahattin Ali). *Sonra kumandan hareketin siyasî mahiyetine geçti* (Ş. S. Aydemir).

— Fels. *Esk.* Kendilik. (M)

MAHİZ i. (ar. *ḥayż*'dan *maḥiż*). *Esk.* Hayız hali. (M)

MAH-JONG i. («kazanıyorum» anlamında çince kelime). Dört kişi arasında taşla oynanan bir çin oyunu.

— ANSİKL. Bir çeşit domino denebilecek *Mah-Jong,* 1920'ye doğru Çin'den önce Amerika'ya, sonra da Avrupa'ya geçti ve çeşitli adlar aldı. Önceleri çok ilgi gören ve çin usulünden çok farklı oynanan bu oyun, 1926'nın sonlarında eski önemini kaybetti. Mah-Jong 144 taşla oynanır. Bu taşlar, genellikle kemik kaplamalı tahta parçalarından meydana gelir. Taşlar üç takıma ayrılır: yazılar; halkalar; bambulalar. 36 Taşlık serilerin her birinde 1'den 9'a kadar numaralı 4'er taş bulunur. Ayrıca 28 koz vardır ve her birinin üzerinde (4'er tane olmak üzere) kırmızı dragon, beyaz dragon, yeşil dragon, doğu rüzgârı, kuzey rüzgârı, batı rüzgârı ve güney rüzgârı yazılıdır. Takım, 4 mevsim ve 4 çiçek ile tamamlanır. Ayrıca her takımda zarlar, taşları koyacak kutular, sayı tabelası ve kuralları belirten bir liste vardır. Oyuna başlarken, taşlar önce karıştırılır, sonra kenarları 2 taş yüksekliğinde ve 18 taş uzunluğunda, ortası boş bir kare şeklinde dizilir. Zarlar atılır ve «duvar» paylaşılır. Her oyuncu 13 taş çeker. Doğu (ilk oyuncu) 14 taş çeker ve bir taş atar. Saat yelkovanının tersi yönünde el döner ve her oyuncu, bir taş alır, bir taş atar. Oyuncular «takımlar» yapmağa çalışırlar. Ayrı seriden üç taşı, numara sırasıyle (birini yerden alarak) biraraya getirmeye «çı», aynı seriden ve aynı sayıdan üç taşı veya birbirinden aynı üç taşı biraraya getirmeye «pıng» denir. Bir elin tamamlanmış olması için, 4 üçlü takım ve bir çift meydana getirilmesi gerekir. Böyle bir eli, taş atmak zorunda kalmaksızın açan, oyunu kazanır. Çiçekler ve mevsimler ayrı bir grup meydana getirir. Çiçek veya mevsimlerden çeken oyuncular onları karşılarına dizerler. «Çang», aynı seriden bir dördüncü taşın bulunduğu bir «pıng»dır. Ayrı grup taşların yerine, yerden alınan taşlar konur. Sayılar hesaplanırken Gang'lar ve Pıng'ler, göz önünde tutulur. Fakat «çı»lar yalnız bir eli tamamlamağa yarar. Herhangi bir oyuncunun sırası gelse de gelmese de, yere atılan bir taş «pıng»lamağa hakkı vardır. Kazanan oyuncu diğerlerinden para toplar. Kaybeden oyuncular sayılarına göre para verirler. Oyunun oynayış biçimi ve sayılar, hesaplaşmada büyük değişiklik gösterebilir. En doğru yol, sayı tabelasında gösterilen veya oyuncularca kabul edilen sayıları kullanmaktır. (M)

MAHKEME i. (ar. *ḥükm*'den *maḥkeme*). Bir hâkimin veya birlikte karar veren hâkimlerin yargı görevini yerine getirdikleri merci: *İki gün evvel, benim aleyhimde mahkemeye müracaat ettiğini haber aldım* (R. N. Güntekin). *Ey va'd-i muhal, ey ebedî kizb-i muhakkak / Ey mahkemelerden mütemadi sürülen hak* (Tevfik Fikret). ‖ Davaya bakılan ve hüküm verilen yer: *İhtiyar kadınla mahkeme kapısındaki arzuhalcinin hikâyesini bilirsiniz* (F. R. Atay). ‖ *Teşm. yol.* Dava, duruşma: *Mahkeme dört ay sürdü. Yapabileceğim hiçbir şey yoktu* (Ş. S. Aydemir). ‖ *Mec.* Hâkim rolü oynadığı, yargıladığı kabul edilen şey: *Tarih mahkemesi.*

— ÇEŞ. DEY. *Yüz* (veya *surat*) *mahkeme duvarı.* Bk. YÜZ. ‖ *Mahkemede dayısı olmak,* güveneceği ve iltimas yaptıracağı bir tanıdığı olmak.

— *Esk. Mahkeme-i gird-gâr,* Tanrı'nın huzurundaki mahkeme: *Seninle mahkemem girdgâre dek gideriz* (Nailî). ‖ *Mahkeme-i kübra,* Ahiret'te kurulacağına inanılan en büyük mahkeme.

— Huk. Yargı kuvvetini kullanarak kazaî tasarrufta bulunan resmî makamların tümü. (Bk. ANSİKL.). ‖ *Mahkeme içi ikrar.* Bk. İKRAR. ‖ *Mahkeme içtihatları.* Bk. İÇTİHAT. ‖ *Mahkeme kanunu* (Lex fori). [Bk. ANSİKL.] ‖ *Nöbetçi mahkeme,* tatilde görülmesi gereken işleri yapmak üzere her yıl adlî tatilden önce Yüksek Hâkimler kurulu tarafından (birden fazla mahkemenin bulunduğu yerlerde) nöbetçi olarak belirtilen mahkeme.

— ANSİKL. Huk. *Mahkeme*'lerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişleri ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir. (Anayasa md. 136). Türk hukukunda mahkeme teşkilâtı, 8 nisan 1340 tarih ve 469 sayılı Mehakimi Şeriyenin İlgasına ve Mehakim Teşkilâtına Ait Ahkâmı Muaddil kanun ile düzenlendi. Ancak bu kanun, sadece bidayet mahkemelerinin teşkilâtını düzenler. Yargıtay teşkilâtını, 1221 sayılı Temyiz Mahkemesi Teşkilâtına Dair kanun düzenler. Türk hukukunda, ilk hüküm mahkemesi ile Yargıtay arasındaki kademeyi meydana getirebilecek olan istinaf mahkemeleri yoktur. Mahkemeler, tek ve çok hâkimli olabilir. Tek hâkimli mahkemelerde tasarrufun sağlanacağı, davaların daha çabuk sonuçlandırılacağı, hâkimde sorumluluk duygusunun daha kuvvetli olacağı kabul edilir. Ancak bu sistemde, fikir alışverişinde bulunmak imkânı yoktur. Bu yoldan yanlış bir sonuca gidilebileceği de söylenebilir. Çok hâkimli mahkemelerde bu eksiklik, büyük ölçüde ortadan kalkarak yanılma ihtimali çok azalmaktadır. Türk hukukunda 496 Sayılı kanun, toplu hâkim sistemini kabul eder; fakat geçici maddeleriyle adalet bakanına, gereken durumlarda tek hâkimli mahkemeler kurulması imkânını verir. Ceza mahkemelerinden sulh ve asliye ceza mahkemeleri tek hâkimli mahkemelerdir. Ağır ceza mahkemeleri, toplu hâkim sistemine uygun olarak kurulur. Hukuk mahkemeleri (sulh hukuk ve asliye hukuk), kural olarak, tek hâkim sistemine göre kurulur. Buna karşılık, İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük merkezlerde, toplu asliye ticaret mahkemeleri kurulmuştur. Bk. GÖREV.

● *Mahkeme kanunu*'nun uygulanması, anlaşmazlığın, mahkemenin bulunduğu ülkede yürürlükte bulunan kanunlara göre çözülmesini öngörür. Devletler özel hukukuna ait çeşitli sistemlerde, belirli anlaşmazlıklar, mahkeme kanununa tabi tutulmuştur. Mahkeme kanunu, bir görüşe göre vasıf ihtilâflarının çözümünde (bk. VASIF İHTİLÂFLARI) yetkili kanundur. Vasıf ihtilâflarının çözümünün mahkeme kanununa tabi tutulması, şu sebeplere dayandırılır: vasıf tayini, bir kanunlar ihtilâfı kuralının yorumlanması olduğuna göre, bu yorumu mahkeme, kendi kanununa göre yapmak zorundadır. Vasıf tayin edilmeden, hangi kanunun uygulanacağı tespit edilemez. Bu bakımdan vasıf ihtilâfı, bir ön mesele meydana getirmektedir. Vasıf ihtilâflarında, mahkeme kanununun yetkili olduğunu ilk ileri sürenler, alman hukukçusu Kahn ve fransız hukukçusu Bartin'dir. Türk hukukunda vasıf ihtilâfları bakımından hangi kanunun yetkili olduğunu gösteren pozitif bir hüküm yoktur. Ancak doktrinde genellikle mahkeme yeri kanununun yetkisi kabul edilmektedir. Usul hukuku meseleleri bakımından da mahkemenin kanunu (*lex fori*) yetkilidir.

◆ **Mahkemelik** sıf. Mahkemede halledilmesi gereken: *Mahkemelik bir miras.* ‖ *Mahkemelik olmak,* birbirine karşı davacı veya davalı olmak. (M)

MAHKİ sıf. (ar. *ḥikâyet*'ten *maḥkī*). *Esk.* Anlatılan, hikâye edilen. (M)

MAHKÛK sıf. (ar. *hakk*'tan *maḥkūk*). *Esk.* Hakkolunmuş, çelik kalemle kazılmış, kazılarak resmedilmiş: *Nedir aşkın ki, ey mahkûk olan ruhumda timsali* (Tevfik Fikret). ‖Yazıldıktan sonra sert bir âletle kazınmış.

◆ **Mahkûkât** çoğl. i. *Esk.* Kazılmış, hakkedilmiş şeyler. (M)

MAHKUK sıf. (ar. *ḥaḳḳ*'tan *maḥḳūḳ*). *Esk.* Doğrultulmuş, doğru hale getirilmiş. (M)

MAHKÛM sıf. (ar. *ḥükm*'den *maḥkūm*). Bir mahkeme tarafından hüküm giymiş (kimse): *İşte o sırada ölüme mahkûm zabit, sevgilisine bir iyilik yapmak, bir servet*

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

bırakmak maksadıyle Ferhan çiftliğindeki defineden bahsediyor (R. H. Karay). ‖ Mecbur olan, zorunda bulunan: *Ey seyf ü kalem, ey mahkûm-ı siyasî* (Tevfik Fikret). *Meğer seni sevmeğe mahkûmmuşum ben!* (R. H. Karay). ‖ Kötü bir sonuca sürüklenmesi kaçınılmaz olan: *Osmanlı medeniyeti iki sebeple yıkılmağa mahkûmdu: Birincisi, Osmanlı imparatorluğunun bütün imparatorluklar gibi muvakkat bir camiadan ibaret olmasıydı* (Ziya Gökalp). ‖ *Mahkûm etmek,* hüküm giydirmek: *Böyle bir vaziyet bu vazifeyi deruhte eylediğim günden beri arada tahassul eden ihtilâfların halli için bin müşkilât ile masruf olan mesaimi akamete mahkûm etmektedir* (Atatürk). Kötü bir sonuca sürüklemek: *Tutulmuş olanları sadece eskiden bu cemiyet içinde çalıştıkları için mahkûm etmek doğru olmazdı* (F. R. Atay). ‖ *Mahkûm olmak,* hüküm giymek: *Bir zengin veya mevki sahibi için mahkûm olmak imkânı azdır* (F. R. Atay). Mecbur olmak, zorunda kalmak: *Demek Nihal bundan sonra Firdevs hanımla beraber bir evde yan yana yaşamağa mahkûm olacaktı* (H. Z. Uşaklıgil).

— Huk. *Esk. Mahkûm-ün aleyh,* aleyhinde hüküm verilen, davayı kaybeden. ‖ *Mahkûm-ün bih,* hüküm ve kararı verilmiş, hüküm giymiş, hükmedilen şey (ceza). ‖ *Mahkûm-ün leh,* lehine hükmolunan, davayı kazanan.

◆ İ. Mahkemede hüküm giymiş kimse: *Bu cezaevi mahkûmları, henüz bir siyasî mahkûm görmemişlerdi* (Ş. S. Aydemir).

◆ **Mahkûme** sıf. *Esk.* Mahkûm'un dişili.

◆ **Mahkûmin** çoğl. i. *Esk.* Mahkûmlar: *Ezilmek, inlemek, yanmak, sürünmek var ki, âdettir; / Ölüm dünyada mahkûmîne en son bir saadettir...* (M. Â. Ersoy). [M]

MAHKÛMİYET i. (ar. *mahkûm*'dan *mahkûmiyyet*). Hakkında hüküm verilmiş olması hali, hüküm giymişlik: *Demirci Mehmed Efe tarafından Sıvas'a gönderilmiş olup avdet eyleyen Hilmi Beyin mahkûmiyeti ve memuriyeti sabıkası bizce meçhuldür* (Atatürk). ‖ Hüküm giyilen süre: *Mahkûmiyetini bitirmek.* (M)

MAHLAS i. (ar. *hulûs*'tan *mahlas*). *Esk.* Eskiden şairlerin şiirlerinde kullandıkları takma ad: *Malûmdur benim sühanım mahlas istemez / Fark eyler anı şehrimizin nüktedanları* (Nedim). *Şairimizin mahlasını alan ve o çağda yaşayan Ispartalı bir Seyrani daha vardır* (Cahit Öztelli). *Onun için Üftade'liği kendine mahlas olarak seçti, asıl adı unutuldu* (N. Araz). *Felek bir gün bize bir yol gülmedi / Tuğlar taktı elin seyranisine / Yirmi dokuz harften al mahlas deyi / Teklif eder durur Seyranî'sine* (Seyrani). ‖ Kurtulacak yer. ‖ Bir kimsenin, doğumda verilen ikinci adı.

— Ed. *Esk.* Bk. ANSİKL. ‖ *Mahlas beyti,* gazel, kaside gibi divan edebiyatı şiirlerinde ve halk edebiyatının manzum türlerinde şairin adının geçtiği, genellikle sonuncu beyit.

— ANSİKL. Ed. *Esk.* Fuzuli, Nedim, Nef'i gibi adlar birer *mahlas*'tı. Halk edebiyatında da mahlas kullanılırdı. Şiir söylemeğe yeni başlayan âşığa, ustası üç ayrı mahlas yazarak başlığının içine koyar, kura çektirir, şair kurada çıkan adı mahlas olarak kullanırdı. Mahlas geleneği türk edebiyatına İran'dan geldi. İslâm öncesi ve sonrası arap edebiyatında da bu gelenek vardı. (M)

MAHLASNAME bls. i. (ar. *mahlaṣ* ve fars. *name*'den *mahlaṣ-nâme*). Şiir yazmağa yeni başlayan birine, usta bir şair tarafından mahlas verildiği zaman kaleme alınan manzume: *Baki'nin mahlasnamesi Zati tarafından yazılmıştır.* (M)

MAHLEB i. (ar. *mahleb*). Bot. Yabanî kiraz ağacı. (İlmî adı *Prunus* veya *Cerasus mahaleb.* Gülgillerden.) ‖ Aynı ağacın nohut iriliğindeki meyvesi. *Eşanl.* İDRİSAĞACI, KOKULU KİRAZ.

— *Esk.* Bal.

— ANSİKL. *Mahleb,* Orta Avrupa'nın dağlık bölgelerinde, Anadolu'nun kuzey ve doğu kesimlerinde, 800-2 000 m yükseltilerde yetişen 6 - 10 m yüksekliğinde kuvvetli bir ağaçtır. Kuzey Anadolu'da bahçe vişneleri için anaç olarak kullanılır. Meyvesi siyah ve ekşidir. Eskiden, dövülerek kahve içine az miktarda karıştırılırdı. (ML)

MAHLED, birçok fıkıh bilgini yetiştiren, kurtubalı aile. — MAHLED BİN YEZİD, ailenin atası. Abdurrahman II devrinde, (IX. yy.) Reiyoh bölgesinde kadılık yaptı. —EBU ABDÜLRAHMAN BAKKÎ BİN MAHLED (817-889). Mahled bin Yezid'in oğlu. İspanya'da fıkıh ve hadis öğrenimi gördü. Kendisini kıskanan Ebu Muhammed Abdullah'ın onu dinsizlikle suçlaması yüzünden, idam edilmek istendi. Saray kâtibi Haşim bin Abdülaziz tarafından kurtarıldı. Bundan sonra emevî himayesinde bütün Kurtubalıların saygısını kazanarak yaşadı. Zahirî mezhebinden olan Bakkî bin Mahled'in iki eseri vardır: *Tefsir-ül-Kur'an* (Kur'an'ın Yorumu); *Musned* (Kesinlik Kazanan). [M]

MAHLER (Gustav), avusturyalı besteci ve orkestra yöneticisi (Kalischt, Moravya 1860 - Viyana 1911). Çeşitli yerlerde dolaştıktan sonra, önce Budapeşte operası (1888), daha sonra Viyana Hopofer operasının yönetmeni oldu. Meslek hayatını New York'ta Metropolitan operası temsillerini ve filarmonik konserleri yöneterek sürdürdü. On senfoni besteledi (10.su tamamlanamadı); *Das Klagende Lied* (İnleyen Şarkı) [1880], *Das Lied von der Erde* (Toprağın Şarkısı) [1908] adlarını verdiği orkestralı lied'ler ve şarkı, piyano veya orkestra için melodiler yazdı: *Lieder eines Fahrenden Gesellen* (Bekâr Bir Yolcunun Şarkıları) [1883]; *Lieder aus Des Knaben Wunderhorn* (1888); *Kindertotenlieder* (Çocuk Ölümleri İçin Lied'ler) [1902]. Orkestra yöneticisi olarak Viyana operasını eski seviye ve parlaklığına kavuşturduktan başka bir de orkestra yönetimi okulu yarattı. Besteciliği bakımından Mahler, romantik müzikten çağdaş müziğe geçiş devrinde meydana gelen denge bozukluğundan hayli etkilendi. Eserleri bu dönem değişikliğinin izlerini taşır. (L)

MAHLÛ sıf. ve i. (ar. *hal'*'den *mahlû'*). *Esk.* Tahtından zorla indirilmiş (hükümdar): *Osmanlı İmparatorluğu tarihinde mahlû hükümdar azdır.* ‖ *Hakan-ı mahlû* (veya *padişah-ı mahlû*), tahtından indirilmiş osmanlı hükümdarı: *Ertesi gün padişah-ı mahlû boşanmış deyu bir avaze çıkıp...* (Naima). [M]

MAHLÛC sıf. (ar. *halc*'dan *mahlûc*). *Esk.* Atılmış (pamuk). [M]

MAHLÛF i. (ar. *half*'tan *mahlûf*). Huk. *Esk.* Yemin etmiş. ‖ *Mahlûf-ün-aleyh,* yemin edilen husus. (M)

MAHLÛK i. (ar. *hilkat* ve *halk*'tan *mahlûk*). Halk olunmuş, yaratılmış insan veya hayvan, yaratık: *Tanımaz bindiği mahlûku, sürer kör körüne / Tanımaz gittiği yer hangi taraf, gördüğü ne?* (M. Â. Ersoy). *Lakin bu kadından o nefret ediyordu, hele o düğünden beri ona başka türlü yaratılmış, sair kadınların hiç birine benzemez bir mahlûk nazarıyle bakıyordu* (H. Z. Uşaklıgil). *Bu yalıların içlerindeki ömürler birer inzivaya, dolaşan mahlûklar birer sairfilmenâma [...] benzerdi* (A. Ş. Hisar).

— ANSİKL. Din. İslâm dinine ve öteki tek tanrıcı dinlere göre varlık âlemi ikiye ayrılır 1. gerçek olan ezelî ve ebedî bir nitelik taşıyan ilâhî varlık âlemi. Tanrı, her türlü sınırın ötesinde kendi özü gereği (vacib-üzzat) vardır. Varlığı kendi özünden (zatı ilâhî'den) başka bir sebebe dayanmaz; 2. Tanrı varlığının dışında kalan ve varlık kavramı altında toplanan duyular âlemi. (Maddî, manevî bütün varlıklar «yaratılmış»tır, *mahlûk*'tur. *Her yaratılmış olan* (mahlûk) sınırlıdır, ezelî ve edebî değildir, geçicidir (fanî). Yalnız Tanrı kalıcıdır (baki). Tasavvuf ve islâm felsefesine göre mahlûk üçe ayrılır. Buna *mevâlîdi selâse* (üç doğmuşlar) denir: cansızlar (cemâdât), bitkiler (nebatat), canlılar (hayvanat). Canlılar da kendi aralarında Tanrı'ya olan yakınlık dereceleri bakımından bölümlere ayrılır. En yüksek aşamada insan bulunur. Ayrıca «felek» denen gök katlarıyle onları yöneten akıl veya semavî ruhlar da yaratılmıştır (mahlûk'tur). Yaratılmışın (mahlûk'un) karşıtı, önceden kendi özüyle olandır (kadim). [M]

MAHLÛKA i. (ar. *halk*'tan *mahlûka*). *Esk.* Başkasının olup da çalınan şiir (gazel, kaside v.b.). [M]

MAHLÛKAT çoğl. i. (ar. *mahlûk*'tan *mahlûkât*). *Esk.* Mahlûklar, yaratılmış şeyler, canlılar: *İtiraf etmedikleri şeyi fikrinde besleyen mahlûkat vardır ve içimizdedirler* (Atatürk). *Kız karındaşına hitaben: «Ya Fâtıma! Bu kadar mahlûkat hep sizin taptığınız Tanrı'nın mıdır?» diye sordu* (Cevdet Paşa).

— Din. Zaman ve mekânla sınırlı varlıklar bütünü; kadim olan Tanrı'dan başka bütün yaratılmış olanlar (mahlûklar).

— ANSİKL. Din. *Mahlûkat* deyimi, bütün tek tanrıcı dinlerde aynı anlamda kullanılır. Bazı mutasavvıf ve filozoflar, insan ruhunun tanrı özünden fışkırdığını ileri sürerek yaratılmışlar (mahlûkat) arasında olamayacağını, Tanrı özüyle *kaim* ve *kadim* olduğunu ileri sürerler. Zaman ve mekânla sınırlı olan varlıklar arasında, Tanrı özüne yaraşır ruh taşıdığı için, yalnız insan, yaratılmışların en yücesidir (eşref ü mahlûkat). Din, tasavvuf ve felsefe bu konuda aynı görüşü savunur. (M)

MAHLER
Hans Boehler'in eseri
Müzik Millî Konservatuvarı kitaplığı, Paris

MAHLÛL sıf. (ar. *hall*'den *mahlul*). *Esk.* Hallolunmuş, çözülmüş, dağılmış: *Şifre mahlûlünün altında «Açıldı, Fethi 4/5 minh» yazı ve imzası olduğu halde de Üçüncü Kolordudan bize gönderilmiştir* (Atatürk). ‖ Erimiş, eritilmiş, eriyik. ‖ Sahipsiz maaş veya memurluk. ‖ Mirasçısı olmayan bir kimseden hükûmete kalan (mülk).

— Huk. *Esk.* Vakıf görevlisinin ölümü halinde vakfın gelirlerinin vakfeden kuruma kalması. (Sadece gelirleri, başka bir yere vakfedilen bir vakıf kurumunda bu işe bakan görevli, yerine kimseyi bırakmadan ölürse gelirler tekrar vakıf kuruma kalır.) ‖ *Mahlûli mufassal,* tapu usulüne ait bir ter; köyler ve mezraalar tımarıydı; berat ile verilirdi. ‖ *Mahlûli sırf,* görevli yerine kimseyi bırakmadan öldüğünde kalan, vakıf veya mirî topraklara verilen ad.

◆ **Mahlûlât** çoğl. i. *Esk.* Mirasçısı olmayan bir ölünün evkafa kalan mirasları ile hükûmete kalan toprakları. Bk. ANSİKL.

◆ **Mahlûle** sıf. *Esk.* Kocası ölmüş kadın.

◆ **Mahlûliyet** i. Esk. Mahlûl olma hali. (M)

MAHLÛL sıf. (ar. *hall*'dan *mahlûl*). *Esk.* Delinmiş, öbür tarafına geçilmiş olan. (M)

MAHLUT sıf. (ar. *halt*'dan *mahlût*). *Esk.* Karışmış, katılmış, karıştırılmış, karışık, başka bir şey karıştırılmış: *Lakin ne yapayım bir kavme ki onlar bize maliktir, biz onlara malik değiliz. Sizin kullarınız onlara karıştı, sizinle mahlutturlar* (Cevdet Paşa).

◆ İ. Mekan. Gaz ile havanın karışımı.

— Zır. Buğdayla çavdarın veya yulafla çavdarın eşit kısımlar halinde karışımından meydana gelen ve birlikte ekilen tohum.

◆ **Mahlute** sıf. Mahlut'un dişili. (ML)

MAHMASA i. (ar. *hamṣ*'tan *mahmaṣa*). *Esk.* Açlık, açlıktan zayıf düşme: *Tenki-i esbab-ı intiaştan halet-i mahmasa vü ıztıraba yetişip...* (Hoca Sadeddin Efendi). [M]

Mahmatlar definesi. Arkeol. Amasya'nın güneyinde, Tokat-Amasya karayolunun 23-24. km'leri arasında, kuzey tarafında eğimli bir arazinin eteğinde define. Köylüler tarafından altın kaplar, gümüş külçeler ve bronz baltalar bulundu (1948). Aynı yıl Hamit Z. Koşay ve Mahmut Akok tarafından geniş bir sondaj yapıldı ve tek bir bronz balta parçasıyle, çanak çömlek ele geçirildi. Çevrede duvar kalıntıları tespit edildi. Bakır çağına (İlk Tunç II) ait Alacahöyük* III tabakasında bulunan çanak çömleklere benzeyen, elle yapılmış, kırmızı ve siyah kaplara ait parçalar bulundu. Mahmatlar definesinin bir mezara ait olup olmadığı tespit edilemedi. Ancak bu eserlerin bir atelye veya zengin bir insana ait depo buluntusu olduğu sanılıyor. Buluntular (altın kaplar; üzeri kabartma ve oluklarla süslü şerit kulplu ibrik; ayaklı kupa), İlk Tunç II'ye aittir. Çeşitli ağırlıklarda 18 adet gümüş külçe ve 4 tipe ayrılan 8 balta bulundu. Sapı delikli olan bu baltaların bir tarafları yarım ay biçiminde satır gibidir. Üçüncü tipin yarım ay şeklinde olan kısmı çentiklidir. Dördüncü tip, iki tarafı da keskin baltadır. (M)

MAHMEDET i. Bk. MAHMİDET.

Foto. LAROUSSE

mahmil
(XIX. yy.)

MAHMEL i. Bk. MAHMİL.

MAHMÎ sıf. (ar. *ḥimāye*'den *maḥmī*). *Esk.* Himaye gören, biri tarafından korunan (kimse): *Âciz olanın ketm olunur hakk-ı sdhîhi, / Mahmîleri her yerde himayet yeni çıktı* (Ziya Paşa).

— Devl. huk. *Mahmî devlet,* daha kuvvetli diğer bir devletin himayesinde bulunan devlet. (Mahmî devlet, kuvvetli bir devletin himayesi altına girmiş olmasına rağmen milletlerarası varlığını korur.)

◆ **Mahmiye** sıf. Mahmî'nin dişili. (M)

MAHMİDET veya **MAHMEDET** i. (ar. *ḥamd*'den *maḥmidet*). *Esk.* Medhetme, övme, şükür etme: ...*Müstağni / Tuhfe-i mahmidetimden* (Tevfik Fikret). ‖ Şükredilmeğe ve övülmeğe değer davranış. ‖ *Mahmidet-sâz,* hamd ve sena eden, şükreden. (M)

MAHMİL veya **MAHMEL** i. (ar. *ḥaml*'den *maḥmil*). *Esk.* Taşıt: *Ey doğruluğun mahmil-i ezkârı minârât* (Tevfik Fikret). ‖ İki kişinin oturabileceği şekilde deve üzerine konulan sepet, mahfe. ‖ XIII. yy.-dan beri bazı islâm hükümdarlarının bağımsızlıklarını kabul ettirmek ve hac töreninde kendilerine bir şeref sağlamak amacıyle Mekke'ye gönderdikleri içi boş, süslü mahfe. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Mahmil-i şerif,* Haremeyn'e «sürre» adıyle gönderilen para ve diğer armağanların yükletildiği araç. ‖ *Mahmil kadısı.* Mekke'ye giden hacıların yanında bulunmakla görevlendirilen kadı.

— ANSİKL. Hükümdarın hacca gönderdiği *mahmil*'e binilmezdi. Mahmili taşıyan deve, kervanın başında giderdi. Mahmil, gönderenler tarafından çok güzel bir şekilde süslenirdi. Mahmil'in içinde bir dua kitabı bulunur, bazen Kur'an ile birlikte gönderilir. Mekke'de halk tarafından karşılanır, kalabalık sokaklarda gezdirilir, sonra Arafat'a götürülürdü. Geri getirildiğinde halka teşhir edilirdi. Mahmil, ilk defa memlûk hükümdarı Baybars tarafından 1272'de gönderildi. Bazı kabilelerin alâmet olarak kullandıkları mahmiller, sonradan islâm devletlerinin istiklâl ve hükümranlık sembolleri olarak kullanıldı. Böylece mahmiller siyasî bir nitelik kazanıyordu. Mısır mahmiline Suriye'ninkinden daha fazla önem verilmesi, onun siyasî üstünlüğünü ortaya koyardı. Sonra bu üstünlük Osmanlılara geçti. Vahhabîlerin Mekke'yi işgal etmeleri üzerine (1807) mahmil gönderilmesi bir süre kesildi. Kavalalı Mehmed Ali Paşa zamanında yeniden canlandırılan bu âdeti, 1926'da Mısır ve Suudî Arabistan çatışmalarından sonra Vahhabîler bid'at sayarak kaldırdılar. 1914-1918 Yıllarında da Suriye'den mahmil gönderme geleneği de ortadan kalktı. (M)

MAHMİYE i. (ar. *ḥimāye*'den *maḥmiye*). *Esk.* Bir şeyi himaye etme, koruma. ‖ Muhafazalı, büyük şehir: *On ikinci günü mahmiye-i Edirne ve yirmi sekizinci günü mahruse-i Filibe'ye nüzul olundu* (Peçevi). [M]

MAHMUD sıf. Bk. MAHMUT.

MAHMUD, Ebrehe'nin Kâbe'yi yıkmak için getirdiği filin adı. Kur'an'da geçer. Bk. FİL. (M)

MAHMUD I, Malva sultanı (?, 1401-Mandu 1469). Halaci Türklerindendir. Zalim ve sefih bir hükümdar olan amcasının oğlu Muhammed Guri'yi zehirleterek öldürttü ve babası Mugis tahta çıkmak istemeyince kendisi hükümdar oldu (1436). Gurîlerden Ahmed ve taraftarlarının ayaklanmasını, Gucerat hükümdarı Ahmed I'in saldırısını, Gvaliyar hâkimi Dongar Singh' in istilâ teşebbüsünü önledi. Delhi ilerigelenlerinin, Delhi tahtına geçmesini teklif etmeleri üstüne Tuğlukâbâd'a yürüdü (1440); ancak Mandu'da çıkan ayaklanmalar yüzünden geri döndü. Sultanlığının ilk yıllarında ayaklanmalara sebep olan Rana'yı cezalandırmak üzere Mevar'a yürüdü (1442); ikinci bir sefer sonunda Rana'yı haraca bağladı (1446). Ayrıca Biyana ve Kota racalarından da haraç aldı. Gucerat'a yaptığı birinci sefer (1450) başarılı olmadı; ikincisi yenilgiyle sonuçlandı. Sonra Mevar'ı ve Acmer'i zaptetti (1455). 1468 Yılında Çanderi üstüne yürüyerek Karahra kalesini aldı. Hükümdarlığı sırasında Malva'nın sınırları genişledi. (M)

MAHMUD I, türk padişahı (Edirne 1696-İstanbul 1754). Mustafa II'nin Saliha Sultandan doğan oğlu. Edirne olayı sırasında tahttan indirilen babasıyle birlikte Eski Saray'da (Sarayı Atik) bir odaya kapatıldı (1730) ve burada kaldı. İsyan sonunda tahttan indirilen amcası Ahmed III'ün yerine osmanlı tahtına geçirildi (1730). Hükümdarlığının ilk aylarında isyancıların her istediğini yerine getirdi. Bazı vergileri kaldırdı. Başta Sadâbâd olmak üzere yüz yirmi kadar köşkün yıkılmasına göz yumdu. Kaplan Giray'ın Kırım hanlığını, Kasap Yanaki'nin Boğdan voyvodalığını onayladı. Bir süre sonra âsi elebaşıların devlet işlerine daha çok etki etmeğe çalışmaları Mahmud I'i güç duruma soktu. Bu yüzden isyanın elebaşılarını ortadan kaldırmak için çareler aramağa başladı. Rusya'ya açılması düşünülen savaş hakkındaki düşüncelerini sormak üzere isyancıların elebaşılarını saraya çağırıldı. İlk toplantıda kendilerine iyi davranıldı ve istekleri uygun görüldü. Bu yüzden, aralarında Patrona Halil ve Muslu Beşe'nin de bulunduğu elebaşılar, ikinci toplantıya yanlarına silâh almadan katıldılar. Pehlivan Halil Ağanın planı uyarınca toplantıya katılan isyancı önderleri teker teker bir odaya alınarak öldürüldüler. Devlet otoritesini tekrar kuran Mahmud I, sürüp giden İran savaşlarına da gereken önemi verdi. Serdarlığa Bağdat valisi Ahmed Paşayı getirdi. Sefere katılan Hekimoğlu Ali Paşa Tebriz'i aldı. Serdar Ahmed Paşa İranlıları Kurican'da yendi (15 eylül 1731). İranlıların barış isteği kabul edilerek Ahmed Paşa antlaşması imzalandı (10 ocak 1732). Bu antlaşma ile Tebriz, Erdelen, Hemedan ve Luristan osmanlı sınırları dışında kaldı. Durumu haber alan Mahmud I, savaşın devamını istedi ve Hekimoğlu Ali Paşayı sadarete getirerek savaşın devamını sağladı. Fakat türk kuvvetleri Nadir* Şaha yenildi. Bu arada İran sınırındaki türk kuvvetlerine yardım etmek isteyen Kırım hanı, Kabartay bölgesinde Ruslar tarafından durduruldu. Bu olay üzerine Rusya'ya da savaş açıldı (1736). Mahmud I, sadrazamı, Rusya'ya gönderilecek ordunun serdarlığına, kaptanıderya Canım Hocayı da Karadeniz'e gönderdi. Avusturya'nın da Rusya ile daha önce yaptığı gizli bir antlaşmaya göre Rusya'nın yanında savaşa girmesi gerekiyordu; fakat savaşa hazır değildi. İstanbul'a gelen Avusturya elçisi Talman, devlet ilerigelenlerini oyalayarak zaman kazanmak istedi. Mahmud I, Avusturya'nın savaşa gireceğini düşünmediği için Talman'ın sözlerine inandı; Rusya ile görüşmek ve barışı sağlamak amacıyle Nevirov'a (Polonya) gitmesine izin verdi. Talman, Nevirov'da Rusların toplantıya gelmediğini düşünerek Avusturya'nın Rusya saflarında savaşa katıldığını bir nota ile bildirdi. Rusya, Azak'ı aldı. Özi üzerine yürüdü. Avusturya da Niş, İzvornik ve Eflak'a saldırdı. Mahmud I, Talman'ı kendisine tavsiye eden bazı devlet adamlarını idam ettirdi, sadrazamı görevinden aldı, yerine Muhsinzade Abdullah Paşayı tayin etti. Bosna'da gönüllülerden meydana getirdiği kuvvetlerin başına geçen Hekimoğlu Ali Paşa ile Muhsinzade Abdullah Paşanın başarılı savaşları sonunda Avusturyalılar yenildi. İvaz Mehmed Paşa Vidin'i, Köprülü Ahmed Paşa Niş'i geri aldılar. İstanbul'a dönen ordu yeni sadrazamlığa getirilen Yeğen Mehmed Paşanın emrinde tekrar Avusturya üstüne yöneldi (1738); Mehadiye ve Adakale alındı, Tamışvar'a akınlar yapıldı. Bender muhafızı Numan Paşa Aksu'da Kırım kuvvetleriyle birlikte Ruslarla çarpıştı; başarılar kazandı. Kaptanıderya Süleyman Paşa, Kırım kıyılarında bir rus donanmasını yaktı. Türklerin başarıları üstüne Fransa araya girdi; fakat Avusturya ve Rusya'nın savaşa devam etmek istemesi yüzünden barış sağlanamadı. Fakat sadrazam Yeğen Mehmed Paşanın Belgrad önlerinde avusturya ordusunu yenmesi, Avusturya'nın barış istemesine yol açtı. Bir süre sonra Rusya da aynı istekte bulundu. Belgrad şehrinde bu iki devletle barış antlaşması imzalandı (1739). [Bk. BELGRAD.] Antlaşmanın imzalanmasında yardımı görülen Fransa, Marquis de Villeneuve adlı elçisi aracılığıyle elli sekiz maddelik eski kapitülasyonlara 42 madde daha ekleterek Osmanlı devletinden yeni çıkarlar sağladı (1740). Aynı yıl Mahmud I, İsveç ve İspanya ile de ticaret antlaşmaları yaptı. Bundan sonra uzun bir süreden beri sınır çatışmaları halinde devam eden İran savaşlarına önem verdi. Nadir Şah, Türklerin bütün kuvvetleriyle savaşa katılacağını düşünerek barış istedi. Bu arada iran kuvvetleri Türkler karşısında tutunamadı. Barış isteğini tekrarlayan Nadir Şahın elçisi Feth Ali Hanın bir daha Osmanlılarla savaşmak istemediklerine dair kesin teminat vermesi üstüne barış hazırlandı. Kasrışirin antlaşması esas alınarak imzalanan antlaşma, bugüne kadar süren iran-türk barışını sağladı (1746). Mahmud I, bu olaylardan sonra Anadolu'da türeyen levent* eşkıyalarıyle, Hicaz ve Necd'de çıkan vahhabî isyanıyle de uğraştı. Bir cuma selâmlığından sonra saraya girdiği sırada atının üzerinde öldü. Babasının türbesine gömüldü.

Islahatcı bir hükümdardı. Avusturya-rus savaşlarındaki başarılar, Humbaracı Ahmed Paşanın Topçu ocağında yaptığı ıslahatla mümkün oldu. Zamanında Mühendishanei Berrîi Hümayun (Kara mühendishanesi) kuruldu. Lâle devrindeki imar hareketleri onu da etkiledi. Birçok cami, mescit, çeşme ve köşk yaptırdı; Beşiktaş sarayının bazı yerlerini tamir ettirdi. Yuşa tepesindeki Tokat köşkünü tamir ettirerek buraya Hümayunâbâd adını verdi. Bayıldım ve Kanlıca'daki Mihrâbâd kasırlarını yaptırdı. Fatih camii yanındaki kütüphaneyi kurdurdu. Topuzlu bendini yaptırarak Kasımpaşa, Tepebaşı ve Beşiktaş semtlerinin su meselesini çözümledi. Nuruosmaniye camii inşaatını başlattı. Yıldızdede mescidini, Yalı köşkü yakınındaki Tulumbacılarodası mescidini, Defterdarkapısı mescidini, Sultanmahmut camiini, Kandilli camiini, Arapiskelesi camiini, Rumelihisarı İskele camiini yaptırdı. Arapça şiirler de yazan Mahmud I, *Sebkatî* mahlasını kullanıyordu. Yirmi dördüncü padişahtı ve yirmi dört yıl tahtta kaldı. (M)

Mahmud I bendi, İstanbul'da Bahçeköy suyunu toplayan bent. 1732'de Mahmud I tarafından yaptırıldı. 1756'da onarıldı ve Abdülhamid I devrinde 1800'de Cezayirli Hasan Paşa tarafından yükseltildi. 66 m uzunluğundaydı. Bendin suyu ile Beyoğlu-Galata semtinin su ihtiyacı karşılanırdı. (M)

MAHMUD I Seyfeddin, Gucerat sultanı (1444-1511). Muhammed I Kerim'in küçük oğlu. Küçük yaşta sultan oldu (1458). Malva hükümdarı Mahmud I, topraklarını alınan Dakkan şahı Nizam Şahın yardımına gitti; Malvalıları buradan çıkardı. Girnar'a saldırarak burada 1 000 yıldan beri hüküm süren Çu Dâsama sülâlesine son verdi. Girnar yakınında Mustafaâbâd adını verdiği bir kale yaptırdı. Sonra Kaç'a saldırdı. Esir aldığı reisleri Mustafaâbâd'a

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

MAHMUD I ve II

Mahmud I'e ait tuğralı bağa çekmece (XVIII. yy.), [Topkapı Sarayı Müzesi Hazine dairesi, İst.]

İran hükümdarı Nadir Şah tarafından
Mahmud I'e hediye edilen hint işi taht (1747)-
Topkapı Sarayı Müzesi Hazine dairesi, İst.

Mahmud I'in tuğrası
Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv dairesi, İst.

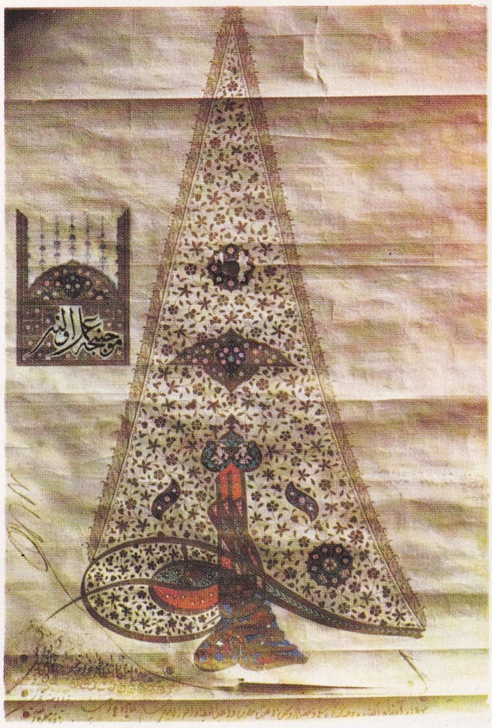

Mahmud II, Hippolite Berteaux'un eseri
Topkapı Sarayı Müzesi Portre galerisi, İst.

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

MAHMUD II

Mahmud II
Topkapı Sarayı Müzesi,
Portre galerisi, İst.

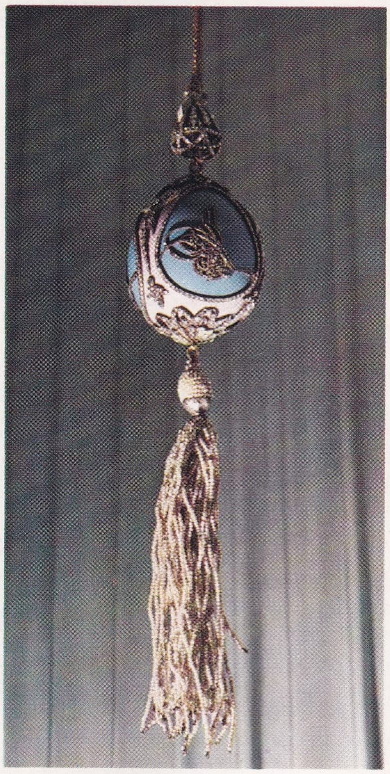

Mahmud II'nin elmaslı ve incili askısı
Topkapı Sarayı Müzesi Hazine dairesi, İst.

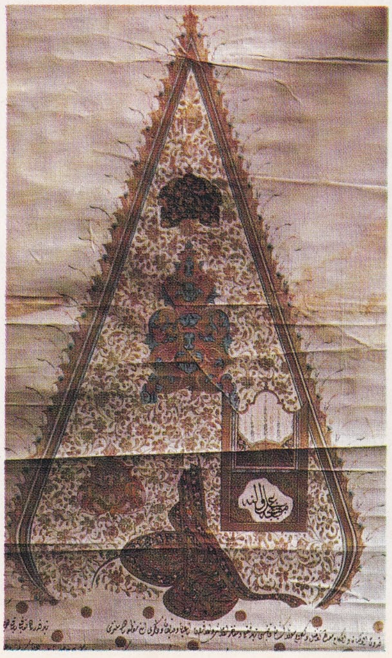

Mahmud II'nin
tuğralarından
Topkapı Sarayı
Müzesi
Arşiv dairesi, İst.

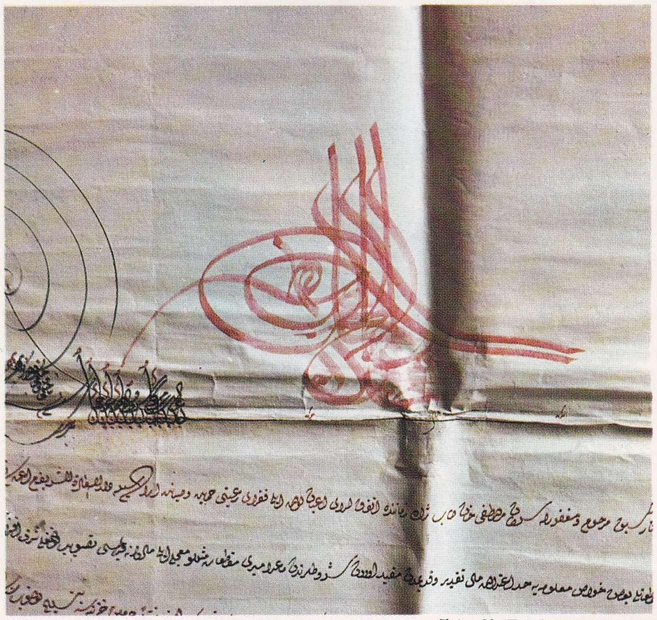

Mahmud II'nin
tuğralarından
Topkapı Sarayı
Müzesi
Arşiv dairesi, İst.

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

götürdü. 1472'de isyan çıkan Sint üstüne yürüdü, orada düzeni sağladı. Dvârkâ'da Beyt Şenkhodher kalesini alarak yönetimini müslüman bir valiye verdi. Khambâyat (Cambay) kıyılarında yağma hareketlerinde bulunan malabari korsanlarıyle savaştı. Sürekli savaşlardan bıkan Gucerat ilerigelenleri ayaklandılar (1482). Kısa zamanda düzeni yeniden sağlayan Mahmud, Çampâner üstüne sefere çıktı. İki yıl süren bir kuşatmadan sonra kaleyi ele geçirdi. Mısır sultanı El-Melik ül Eşref Kansuh'un Portekizlilerle yaptığı savaşta Mısırlılara yardım etti (1491). Aynı yıl Handeş'e saldırdı ve burayı istilâ ederek bu ülkenin tahtına torunnunu geçirdi. (M)

MAHMUD II (Alâeddin), Malva sultanı (öl. 1517). Halacîlerdendir. Babası Nâsirüddin Halacî'nın ölümü üstüne tahta çıktı (1511). İlk saltanat yılları taht kavgalarıyle geçti. Bir ara tahtından indirildi. Racput ordusunun yardımıyle yeniden tahtı ele geçirdi. Tahtını korumada kendisine yardımcı olan Racput kumandanı Madni Ray ile kurduğu yakınlık yüzünden müslümanların gözünden düştü. 1514'te Mandu'ya dönerek Racputların etkisiyle birçok müslüman soylusunu öldürttü. 1517'de Hinduların baskısına dayanamayarak Gucerat'a kaçtı. Gucerat hâkimi Muzaffer'den yardım alan Mahmud, Malva'ya yürüdü ve Mandu'yu ele geçirdi. Racputların bir kısmı öldürüldü ve bir kısmı da kuzeyde Çitor yöresine yerleştirildi. Muzaffer'in Gucerat'a dönmesinden sonra Mahmud, Hemkâran Rânâ tarafından bozguna uğratılarak esir edildi. Sangrama'nın yardımıyle tahtına tekrar çıkarılan Mahmud, birkaç yıl sonra Gucerat hâkimi Bahadır Şah ile uğraştı. Mandu'yu kuşatan Bahadır Şah şehri aldı (1531). Mahmud da esir edildi. Hapsedilmek üzere ailesiyle birlikte Çampaner'e gönderilirken bhii ve koli askerlerinin saldırısına uğradı. Bahadır Şahın muhafızları tarafından öldürüldü. (M)

MAHMUD II (Nâsırüddin), Bengal sultanı (XV. yy. sonları). Bengal'de hüküm süren afrikalı sultanların (habeş olduğu sanılıyor) üçüncüsüdür. 1494'te babasının yerine tahta geçti. Fakat vezirlerinin etkisi altında kaldı. Deli Melik Bedr adlı veziri Mahmud'u öldürerek yerine geçti. (M)

MAHMUD II Adlî, türk padişahı (İstanbul 1784 - ay.y. 1839). Abdülhamid I'in Nakşıdil Sultandan doğan oğlu. Kabakçı isyanı sonunda amcası Selim III'ün yerine Mustafa IV padişah oldu. Selim III'ü tutan Rusçuk yâranından Alemdar* Mustafa Paşa isyancılarla birlik olan Mustafa IV'ü tahttan indirerek Mahmud'un tahta çıkmasını sağladı (28 temmuz 1808). Yeni padişah, sadrazamlığa getirdiği Alemdar Mustafa Paşaya geniş yetkiler tanıdı. Sadrazam, Kabakçı isyanlarıyle ilişkisi olan herkesi cezalandırarak devletin gücünü tekrar sağladı. Islahatçı Rusçuk ilerigelenlerine önemli görevler verdi. Rumeli ve Anadolu'daki âyanı İstanbul'a çağırarak onlarla Senedi* İttifak yaptı (29 eylül 1808). Selim III'ün öldürülmesine yolaçan Nizamıcedit adlı askerî kadronun yerine Sekbanıcedit adlı yeni bir ocak kurdu. Ocağın yönetimini de Kadı Abdurrahman Paşaya verdi. Bu durum yeniçerileri gizliden gizliye planlar yapmağa yöneltti. Bir gün Babıâli'yi basan yeniçeriler Alemdar'ı öldürmek istediler. Alemdar, padişahtan yardım geleceğini sandığı için direndi. Mahmud II, Alemdar Mustafa Paşanın etkisinden kurtulmak için olaya seyirci kaldı. Çaresiz kalan paşa da kendisini yalnız bırakmak isteyenlerle birlikte bulunduğu yerdeki barut fıçılarını ateşleyerek hayatına son verdi (14 kasım 1808). Bu sırada Napolyon Bonapart, Osmanlı devletiyle savaş durumunda olan Ruslar ile Erfurt'ta bir anlaşma yaptı. Osmanlı topraklarının her iki devlet tarafından paylaştırıldığı bu anlaşmadan sonra Napolyon, Rusya ile bozuştu. Rus çarı Alexandr I, Osmanlılardan barış isteğinde bulundu. Napolyon'un ısrarına rağmen Mahmud II, Ruslarla Bükreş antlaşmasını imzaladı (1812). Barış antlaşması yapıldığı sırada Arabistan'dan İstanbul'a kötü haberler gelmeğe başladı. Arabistan'da yaşayan Vahhabîlerin isyan etmesi üzerine Mahmud II, bu isyanın bastırılması görevini Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşaya verdi. Mehmed Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşa, bu isyanı bastırdı (1813); Mekke ve Medineyi kurtardı. Bu arada, Mahmud II'nin sevgi ve güvenini kazanmış olan Rikabı Hümayun kethüdası Halet Efendi, Fenerli Rumlar ile aşırı bir yakınlık kurdu. Bu durumdan Yunanistan'ın bağımsızlığı için çalışan Etniki* Eterya cemiyeti ve Fenerli Rumlar yararlandılar. Fenerli Rumlar, Yanya ve çevresindeki Rumların isyancı tutumlarını fark eden Tepedelenli Ali Paşa aleyhinde Halet Efendiye bilgi vermeğe başladılar. Halet Efendi de Mahmud II'ye bu durumu ileterek Tepedelenli'yi gözden düşürdü; üstüne asker gönderilmesine sebep oldu. Tepedelenli'nin ortadan kaldırılması üstüne Mora Rumları Epidauros'ta, Yunanistan'ın bağımsızlığını ilân ederek ayaklandılar (13 ocak 1822). Avrupa devletleri de bu isyanı desteklediklerini bildirdiler. Tepedelenli olayında yanıldığını anlayan Mahmud II, Halet Efendiyi öldürttü; patrik Grigorios'u da patrikhanenin orta kapısında astırdı. Mısır valisi Mehmed Ali Paşayı da Mora isyanının bastırılması ile görevlendirdi. Mehmed Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşa isyancıları sindirdi ve daha önce Rumların eline geçen Misolonki'yi aldı (1826). Bunun üzerine İngiltere ve Rusya Petersburg antlaşması ile, Mora'da muhtar bir yunan devleti kurulmasını istediler. Mahmud II, bunu kabul etmedi. Savaş sırasında gayretsizlikleri görülen yeniçerileri ortadan kaldırmak, yerlerine yeni bir asker sınıfı geçirmek istedi. Bunun için plan hazırladı. Durumu haber alan yeniçeriler ayaklandılar. Halk, İstanbul esnafı, ulema, medrese öğrencileri ve Topçu ocağı, Mahmud II'yi tuttuğu için Yeniçeri ocağı ortadan kaldırıldı (16 haziran 1826). Osmanlı tarihlerine *Vakayı* Hayriye* diye geçen bu olaydan sonra Mahmud II, *Asakir*i Mansure-i Muhammediye* adlı yeni bir ocak kurdu. Ordunun başına Ağa Hüseyin Paşayı getirdi. Rusya bu durumdan yararlanarak Mahmud II ile Akkerman* antlaşmasını imzaladı (1826). Antlaşmaya uyarak Eflak ve Boğdan'dan çekildi. Sırbistan'a bazı imtiyazlar verildi, rus ticaret gemilerine Boğazlar'dan serbestçe geçme hakkı tanındı. Mora isyanının bastırılmasında yararlılığı görülen Mehmed Ali Paşanın kuvvetlerinin doğu akdeniz hâkimiyeti için tehlike olduğu gören İngiltere, fransız ve rus temsilcileriyle Londra'da bir toplantı yaptı. Üç devletin temsilcileri de Yunanistan'ın bağımsızlığını ve Mora'da bulunan osmanlı kuvvetlerinin çekilmesini Mahmud II'den istediler. Padişah bu isteğe olumlu cevap vermedi. Akkerman sözleşmesini de yürürlükten kaldırdı. Bu durum üstüne üç devlete ait donanmalar Navarin'de bulunan türk ve mısır donanmalarını yaktılar (20 ekim 1827). Mahmud II, bu olayı protesto ederek Rusya'ya savaş açtı. Rusya kuvvetleri Eflak ve Boğdan'ı aşarak Tuna'yı geçti. Doğuda Kars, Aşkale, batıda Edirne, Kırklareli, Ruslar tarafından alındı. Durumu tehlikeli gören Mahmud II, Ruslarla Edirne* antlaşmasını imzalamak zorunda kaldı (14 eylül 1829). Aynı zamanda Fransa, bir osmanlı eyaleti olan Cezayir'i aldı (1830). Mora isyanı ve bu isyanın sonuçları, avrupa devletlerini Osmanlı devleti hakkında yeni planlar hazırlamağa yöneltti. Devletin zayıflığı, buna karşı Mehmed Ali Paşanın Mısır'da güçlü bir yönetim kurduğu ortaya çıktı. Bu durum karşısında Mehmed Ali Paşanın bağımsız davranışları padişahı kızdırdı. Mehmed Ali Paşa, Mora'daki yardımına karşılık kendisine verileceği vaadedilen Suriye valiliğini alamadığı için üzgündü. Bu yüzden, Akkâ valisi Abdullah Paşanın borçlarını ödemediğini ileri sürerek oğlu İbrahim Paşayı Suriye üstüne gönderdi. İbrahim Paşa, Akkâ, Şam, Hama, Humus'u alarak Toroslar'ı geçti. Sadrazam Mehmed Reşid Paşa kumandasındaki türk ordusunu Konya'da yendi. Mısır kuvvetlerinin İstanbul üstüne doğru gelmesi üzerine Mahmud II bazı tedbirler aldı: Fransa Mısır'ı tuttuğu İngiltere de desteklediği için Rusya'dan yardım istedi. Çar Nikola I, bu isteğe olumlu karşılık verdi. Rus donanması Büyükdere'ye geldi (20 şubat 1833). Altı bin kişilik bir rus kuvveti de Beykoz sırtlarına yerleşti. Durumu kendi çıkarlarına uygun bulmayan Fransa ve İngiltere, Mahmud II'ye baskı yaparak, Mehmed Ali Paşanın isteklerinin kabul edilmesini istediler. Bu arada Fransa'nın aracılığıyla Kütahya antlaşması imzalandı (1833). Bu antlaşma, kısa bir süre için Osmanlı devletini tehlikeden uzaklaştırdı. Ancak Mehmed Ali Paşanın Adana'ya kadar yerleşmesi Mahmud II'yi yeni tedbirler almağa zorladı: Ruslarla Hünkâr iskelesi antlaşmasını yaptı (8 temmuz 1833). Antlaşmaya göre Osmanlı devleti boğazları Rusyanın düşmanlarına kapamağı kabul ediyordu.

MAHMUD II
on iki yaşında

Mahmud II, bundan sonra devletin gücünü artırmağa çalıştı. Önce orduyu düzene sokmak istedi. Avrupa'ya askerlik öğrenimi için öğrenciler gönderdi; oradan öğretici subaylar getirtti. Kendini yeteri kadar güçlü gördüğü zaman Mısır'a karşı askerî harekâta girişti (1839). Fakat Hafız Mehmed Paşa kumandasındaki türk kuvvetleri alman subayı Moltke'nin orduda bulunmasını rağmen Nizip'te yenildi (24 haziran 1839). Bu haber İstanbul'a geldiği sırada Mahmud II ölmüştü. Devri siyasî felâketlerle geçen Mahmud II, osmanlı padişahlarının en önemlilerindendi. Çöküşü durduramamakla birlikte, devleti kurtarmak için gerekli olan yolu gördü. Devleti batı düzenine yaklaştırmak için ıslahata girişti. Yeni kurduğu ordunun sürekli gelişmesini sağlamak üzere devletin insan ve servet durumunu öğrenmek istedi. Bu yüzden yalnız erkekleri kapsayan nüfus sayımı yaptırdı (1831); sonuçta 4 milyon hıristiyana karşılık 8 milyon müslüman tespit edildi. Osmanlı devletinin, devletlerarası ilişkilerde bulunmasının yararlı olacağını anladı. Bunu sağlamak için avrupa devletlerinin büyük merkezlerinde daimî elçilikler kuruldu. Basının önemini kavradı. *Takvimi* Vekavi* adlı ilk resmî gazetenin çıkmasını sağladı. Avrupa'daki elçilerden aldığı raporlara dayanarak bütün kurumlarda batılı anlamda ıslahat yapmayı istedi. Saray yaşayışını değiştirerek avrupalı hükümdarlar gibi davrandı; setre pantolon giydi, sakalını kısa kestirdi, resmini devlet kurumlarına astırdı. Harbiye ve Tıbbiye imtihanlarında bulundu. Devletin durumunu öğrenmek için ilk defa Rumeli'ye bir gezi yaptı. Avrupa hükûmet düzenini benimseyerek nazırlıklar kurdu; Başvekâlet, Maliye, Dahiliye, Hariciye, Evkaf Nezareti gibi teşekküller onun emriyle kuruldu. Askerî konuları görüşmekle görevli *Dârı Şûrayı Askerî*, sivil görevlilerin yargılanması ve hükümetle halk arasındaki davaların görüşülmesi için *Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye* kuruldu. Memurlar, iç ve dış olmak üzere iki sınıfa ayrılarak rütbe ve derecelerine göre maaşlara bağlandı. Halkın devlete karşı güven ve yardımını sağlamak amacıyle müsadere usulü kaldırıldı. Dış ticareti geliştirmek için özel teşebbüsü destekledi. Karantina usulünü kabul etti. Posta kurumunu kurdu. Posta yolları yaptırdı. Eğitim hizmetlerine eğildi. Yapılan ıslahatı benimseyecek nesilleri yetiştirmek için medrese dışında batı anlayışına

MAHMUD II

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

göre bir eğitim teşkilâtı kurmağa çalıştı.Bir fermanla ilköğrenimin zorunlu ve parasız olduğunu ilân etti. Sıbyan mekteplerinin üstünde rüştiyeler, devlet memurlarının yetişmesi için de *Mektebi Maarifi Adlî* kuruldu. Tıbbiye ve Harbiye mektepleri açıldı. Darı Şûrayı Askerî'de bir tercüme odası kuruldu. Tıbbiye ve Harbiye için yabancı kaynaklardan eserler Türkçeye çevrildi; bu, Türkçenin bir bilim dili olması yolunda atılan ilk adımdı. (→ Bibliyo.) [M]

MAHMUD III (Gıyaseddin), Bengal sultanı (XVI. yy. başları). Alâeddin Hüseyin Şahın oğlu. Büyük kardeşi Nâsırüddin Nusret Şaha bağlıydı. Fakat Nâsırüddin Nusret Şahın ölümünden sonra, onun oğlu Alâeddin Firuz Şahı öldürerek tahta çıktı (1533). Bengal'e hâkim olamayan Mahmud, Bihar ilerigelenlerinden Şir Han ile uğraştı. Şir Han, Mahmud'un gönderdiği orduyu bozguna uğrattıktan sonra, Bengal'e saldırdı, sonra Bihar'da çıkan bir ayaklanmayı bastırmak üzere oğlu Celâl Hanı orada bırakarak geri döndü. Şir Han, daha sonra Gavr'ı kuşatan Mahmud'u bozguna uğrattı. Bu olayda yaralı olarak kaçırılan Mahmud'un sonu kesinlikle bilinmemektedir. (M)

MAHMUD CELÂLEDDİN PAŞA
«İllüstrasyon»dan

MAHMUD III (Saadeddin), Gucerat sultanı (öl. 1594). Latif Hanın oğlu. Gucerat sultanı Muzaffer II'nin torunu. Gucerat tahtına oturmak için yola çıkan Hândeş hâkimi Şah Farukî'nin yolda ölmesi üstüne, tek vâris kalan Mahmud, tahta çıkarılmak istendi. Fakat amcası Mubarek II, tahta çıkmak istediği için, Mahmud'u göndermedi. Bunun üstüne, Gucerat'tan gelen bir ordu Mahmud'u teslim aldı. Sekiz yaşında olan Mahmud 8 ağustos 1537'de merkeze geldi ve tahta çıktı. Saltanatının ilk yıllarında vezirlerin etkisi altında kaldı. Din Portekizlilerine karşı yapılan savaşta başarısızlığa uğradı (1546). Mahmudâbâd'a çekilerek kendisini içki ve sefahata verdi (1549). Uyurken, Burhaneddin adlı kölesinin kışkırtmasıyle öldürüldü. (M)

MAHMUD (Nâsırüddin), Delhi sultanı (1228-1266). Şemsüddin İltutmuş'un oğlu. Annesi, Kutbeddin Aybek'in kızıdır. 1246'da Bahariç valisiyken devlet adamları tarafından yeğeni Mesud'un yerine tahta çıkarıldı, fakat zayıf bir hükümdar olduğundan kaynatası Gıyasüddin Balaban ona yardım etti; ülkenin birliğini sağladı. Mahmud bir süre sonra bazı devlet adamlarının etkisiyle Balaban'ın yerine bir harem ağası olan Reyhan'ı getirdi. Saraydakiler Reyhan'ın davranışlarını beğenmedikleri için yeniden Balaban'ın çevresinde toplandılar ve ordu kurdular. Mahmud, Reyhan ile birlikte Balaban ve diğer asillerin kuvvetleri üzerine yürüdü; fakat önemli bir çarpışma olmadı. Âsiler Reyhan'ın azlini ve sürülmesini sağladılar. Bu suretle, Mahmud, Balaban ile barıştı; birlikte Delhi'ye döndüler. Mahmud, bir süre sonra Reyhan'ı öldürttü ve onunla işbirliğine girişen Reyanalı Kutluğ Hana karşı sefere çıktı. Mahmud'un annesiyle evlenmiş olan Kutluğ Han kaçarak Multan ve Uççh valisi Küşlü Hana sığındı (1257). Bu sırada İran'a hâkim olan Moğollar Pencap'ı istilâ ediyordu. Bunun üzerine Mahmud, Hulâgu ile temas kurdu; bir moğol elçisi Delhi'ye geldi; Hindistan'a yapılan akınların durdurulacağını bildirdi (1260). Bu tarihten itibaren Delhi sultanlığının duraklama devri başladı. Mahmud'un ölümünden sonra yerine son halef olarak Balaban geçti. (M)

MAHMUD Afganlı, İran hükümdarı (öl. 1725). Emîr olduktan sonra Afganlılardan kurduğu bir orduyle İran'a saldırdı; İsfahan'ı aldı (1722). İki yıl İran hükümdarı olarak kaldı. Hastalığı yüzünden Afganlılar, onun yerine amcasının oğlu Eşref'i hükümdar yaptılar. Eşref tarafından öldürüldü. (M)

MAHMUD BAYSUNGUR (İBNİ), Semerkant sultanı (? 1478- ? 1496). Buhara emîrliğinde bulundu. Sultan Mahmud'un Maveraünnehir'de ölümü üzerine tahta geçti (1494). Kardeşi Mirza Sultan Ali tarafından tahttan indirildi (1496), Âdilî mahlasıyle farsça şiirleri vardır. (M)

MAHMUD bin ALİ Kerderli, türk yazarı (öl. 1360 ?). Hayatı hakkında bilgi yoktur. Eseri *Nehc-ül-Feradis* (Cennetler Kılavuzu) islâm edebiyatında «kırk hadis» adı verilen edebî türdendir. Eser, onar fasıllık dört bölümden (bâp) meydana gelir. Hz. Muhammed, Hulefayı Raşidin, Ehlibeyt ve dört imamın faziletleri, Allah'a hoş gelen ameller ve Allah'a hoş gelmeyen ameller anlatılır. Eser, Hakaniye Türkçesini Çağatay-caya bağlayan Altınordu-Harizm dönemi Türkçesinin özelliklerini gösterir. (M)

MAHMUD bin MEHMED Aksarayî. Bk. AKSARAYÎ MAHMUD BİN MEHMED.

MAHMUD bin MEHMED ŞİRVANÎ, türk bilgini (XV. yy.). Tıp okudu. Başlıca eserleri: *Muhtasar Tıb* (Tıp Özeti); *Kemalnâme* (Olgunluk Kitabı); *Tuhfe-i Muradî fi Esnaf-il-Cevâhir* (Kuyumculara Murad'ın Hediyesi [Murad II adına yazdı]. (M)

MAHMUD bin MUHAMMED, Irak Selçuklu sultanı (1104-1131). Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın torunu ve Sultan Mehmed'in (Muhammed) oğlu. 1117'de Irak Selçuklularının başına geçti. Küçük yaşta hükümdar olduğu için çevresinde bulunanların etkisi altında kaldı. Vezirlerinin yanlış hareketleri yüzünden bazen sert ve yersiz kararlar verdi. Kardeşleri Mesud ve Tuğrul'u tahta çıkarmak isteyen atabeklerle uğraştı (1119). Bu duruma amcası Sencer de karışarak uzlaştırıcı yollar aradı; bir sonuç alamayınca Rey'i ele geçirdi ve Sâve'de (Sava) Sultan Mahmud'un ordusuru bozguna uğrattı. Mahmud, büyükannesinin yardımıyle kurtuldu; sonra amcası Sencer'in kızı ile evlendi. Sultan Sencer bu olaydan sonra Rey'i geri verdi. Mahmud, Mesud'un atabeki Ay-Aba Cüyûş Bey ile çok uğaraştı; sonunda Esedâbâd'da yendi. Mesud'un veziri şair Tuğraî esir düşünce, dinsizliği öne sürülerek, idam edildi (1120). Kaçan atabek sonra affedildi. Bu sırada Gürcüler, Tiflis'i aldılar. Arran eyaletinde oturan Tuğrul, Gürcülerin püskürtülmesi için Mahmud'dan yardım istedi. Yardıma gelen Mahmud, Gürcülere karşı başarılı olamadı. Daha sonra Tuğrul, Mahmud'u Sencer'e şikâyet etti. Sencer tekrar Rey'e gelerek (1128) Mahmud'u oraya çağırdı. Mahmud, törenle karşılandı. Sencer, Hille topraklarını arap emîri Dübeys'e verdi. Halife El-Musterşid buna karşı çıktı. Bağdat sokaklarında halifenin askerleriyle Sultan Sencer'in askerleri arasında çarpışmalar oldu (1126). Mahmud, Dübeys'i esir aldı. Bu çarpışmalardan Mahmud sorumlu tutuldu. Devlet işleriyle yeterince ilgilenmediği ileri sürüldü. Zamanının çoğunu avda geçirirdi. Şairleri, bilginleri, yazarları korurdu. Askerlik alanında önemli bir başarı göstermeden öldü. (M)

MAHMUD bin SEVÜKTEKİN. Bk. *Gazneli* MAHMUD.

MAHMUD CELÂLEDDİN EFENDİ, türk hattatı (Dağıstan ?- İstanbul 1837). Hayatı hakkında fazla bilg yoktur. İstanbul'a ne zaman geldiği bilinmiyor. Babasının osmanlı sarayında sözü geçer bir şeyh olduğu söylenir. Küçük yaşta yazıya başladı. Zamanın ünlü hattatlarından Ak Molla Ömer Efendi ile Abdüllatif Efendiden yazı meşk etti. Özellikle sülüs ve celî türlerinde örnek sayılacak eserler verdi. Nesihte de başarılı eserleri vardır. Bazılarına göre, Mahmud Celâleddin Efendi, celî türünü yeni bir çığır açacak ölçüde geliştirdi. Topkapı Sarayı müzesinde hilye, levha ve murakkaaları vardır. (M)

MAHMUD CELÂLEDDİN PAŞA Damat, türk devlet adamı (İstanbul 1853-Brüksel 1903). Kaptanıderya Hüsrev Paşanın kölelerinden Gürcü Mehmed Halil Rıfat Paşanın oğlu. Abdülmecid'in kızlarından Seniha Sultan ile evlendi. Şûrayı Devlete üye oldu, sonra vezir rütbesiyle Adliye nazırlığına getirildi (1877). Ancak Abdülhamid II'nin idaresini tenkit ettiği için görevinden alındı. Oğulları prens Sabahaddin ve Lutfullah Beylerle Avrupa'ya kaçtı (1899). Orada padişah aleyhine propaganda yaptı. Bu sebeple saray tarafından rütbesi alındı ve idama mahkûm edildi. Roma'da, Paris'te, Londra ve Brüksel'de yokluk içinde yaşadı. Meşrutiyetten sonra (1908) cenazesi oğlu prens Sabahaddin tarafından İstanbul'a getirildi. (*Asaf* mahlası ile şiirlerinin bulunduğu *Divan*'ı vardır.) [M]

MAHMUD CEMİL BEY Vassafzade, türk hattatı (İstanbul 1834 - ay.y. 1914). İlk öğrenimini Atikalipaşa Sıbyan okulunda yaptı. Abdülmecid'in yazı hocası Tahir Efendiden sülüs ve nesih yazılarını öğrendi; dıvanî ve rık'a yazıları üstüne çalıştı. Divanı Hümayun Muhimme odasına girdi (1849); Meclisi Vâlâ Tahrirat odasında (1851), Hariciye Mektubî kaleminde çalıştı. Saffet Paşanın özel kâtibi olarak Bükreş'e gitti. Dönünce Amedî odasına girdi (1865); yazıları beğenildiği için amedî muavinliğine yükseldi (1898). Defteri Hâkanî nezaretinde (1901) ve Divanı Hümayun tevkîliğinde bulundu. (M)

MAHMUD ÇELEBİ Nazlı, türk hattat ve defterdarı (öl. 1546). Hattat Şeyh Hamdullah Efendiden ders aldı. Maliyede çalıştı. Kanunî Sultan Süleyman zamanında baş defterdar oldu. Eyüp'te bir cami ile dârülhadis yaptırdı. (M)

MAHMUD dağı, Ege bölgesinde, Bozdağlar'ın batı kesiminde, Kemalpaşa kasabasının güneydoğusunda; 1 382 m. Kemalpaşa-Tozbak yolu bu dağın batısından geçer. (M)

MAHMUDE i. (ar. *mahmūde*). Soluk sarı çiçekli, temren gibi sivri yapraklı otsu bitki (BİNGÖZOTU da denir) ve bu bitkinin köklerinden elde edilen reçinemsi madde; kuvvetli bir müshil olan bu madde hekimlikte kullanılır. (İlmî adı *Convulvulus Scammonia.* Çitsarmaşığıgillerden.) [L]

MAHMUD EDHEM PAŞA. Bk. EDHEM PAŞA.

MAHMUD EFENDİ. Bk. YAZIR (Mahmud).

MAHMUD EFENDİ. Bk. MİRİM ÇELEBİ.

MAHMUD EFENDİ, Koca Efendi de denir, türk devlet adamı (XIV. yy.). Murad I zamanında ün kazandı. Bursa'da kadılık yaptı. Şehzade Bayezid'e Germiyan beyinin kızını almak için, Murad I'in gönderdiği heyete başkanlık etti. (M)

MAHMUD EFENDİ Ak, türk devlet adamı (Manisa 1617-İstanbul 1704). Ali bin Şeyh Esedullah'ın oğlu. Manisa'da özel öğrenim gördükten sonra İstanbul'a gelerek şeyhülislâm Abdürrahim Efendiden mülâzemet aldı. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra 1671'de Halep, 1678'de Kâhta, 1681'de Mekke payesiyle Medine kadısı oldu. İstanbul kadılığına getirildi (1682). Görevinden alınınca kendisine arpalık olarak Tatarpazarı kazası verildi (1683). 1686 da Galata kadısı oldu. 1687'de Anadolu payesi verildi. İkinci defa Galata kadısı, daha sonra Anadolu kazaskeri oldu (1682). [M]

MAHMUD EFENDİ Hacı, türk devlet adamı (XIX yy. sonu-XX. yy. başı). Abdülhamid II'nin gidiş müdürüydü (padişahın saray dışında yapacağı gezintileri hazırlayan memur) olan Mahmud Efendinin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Beşiktaş'ta Yahya Efendi dergâhında bir kütüphane yaptırdı (1901) ve bu kütüphaneye 7004 kitap bağışladı. Bu kitaplar 1940'ta Süleymaniye Umumi kitaplığına getirildi ve Hacı Mahmud Efendi adlı özel bir kısımda toplandı. (M)

MAHMUD EFENDİ Karaçelebizade, türk devlet adamı (İstanbul 1588-ay.y 1653). Mevlâna Celâleddin Rumî soyundan, Murad III devri Rumeli kazaskerlerinden Hüsameddin Efendinin torunu, Osman II ve Murad IV zamanlarında kazaskerlik yapan Mehmed Efendinin oğlu. Öğrenimini bitirerek şeyhülislâm Ebul Meyâmin Mustafa Efendiden mülâzemet aldı. İstavroz'da (Beylerbeyi), Abdullahağa medresesine müderris oldu. Paşa 1622'de yenişehir kadısı oldu. Mekke kadısı Ömer Efendinin ölümü üstüne Mekke kadılığına getirildi. Şam (1625), Mısır (1626) ve Edirne kadısı (1630) oldu. Dört yıl görevden uzaklaştırıldı. Amcası Abdülaziz Efendinin yerine, İstanbul kadılığına (1638), Anadolu (1635) ve Rumeli kazaskerliğine (1644) getirildi. Bu görevden ayrılan (1645) Mahmud Efendi, ikinci defa aynı göreve tayin edildi (1646). [M]

MAHMUD EL BEDEVÎ Bk. BEDEVÎ.

Foto. LAROUSSE

MAHMUD ESAD EFENDİ, türk hattatı (Trabzon 1856-Merzifon 1914). Babasından özel öğrenim gördü; hat meşketti. Sonra, İstanbul'a gelerek Manizade Hoca Ferhad Efendiden hat dersi aldı. Sülüs, nesih ve talik yazı türünde eserleri vardır. Abdülhamid II ve Sultan Reşad zamanında huzur derslerinde bulundu. Trabzon'daki camilerde yazıları vardır. (M)

MAHMUD ESAD EFENDİ, türk yazarı ve devlet adamı (İstanbul 1857-1917). Kadı Mehmed Emin Efendinin oğlu. Rüştiye öğreniminden sonra, Fatih camiinde ders gördü, Askerî Öğretmen okulunda, matematik ve fizik okudu. Hukuk Mektebini bitirdi. Gülhane rüştiyesinde türkçe öğretmenliği yaptı. İzmir Hukuk reisliğine gönderildi (1885). İzmir idadîsinde cebir ve fizik dersleri okuttu. Maliye hukuk müşavirliği göreviyle İstanbul'a geldi (1896). Hukuk ve Mülkiye okullarıyle Darülfünun bölümünde hukuk, iktisat ve din tarihi okuttu. Meşrutiyetten sonra defteri hakanî nazırı oldu. Son yıllarında Mektebi Kuzat'ta (Kadı Okulu) devletler hukuku okuttu. Eserleri: *Fıkıh Usulü; İslâm Tarihi; İslâm Dini Tarihi, Devletler Hukuku; İktisat.* (M)

MAHMUD GÂVÂN (İmadeddin Hace), Behmenî veziri (1405-1481). İyi bir öğrenim gördü. Küçük yaşta hacca gitti. Dönüşünde kendisine verilen görevleri kabul etmedi ve ticaretle uğraştı. Behmenî hükümdarlarının başkenti Bidar'a gitti (1455). Burada Alâeddin Ahmed II tarafından Celâl Han isyanını bastırmakla görevlendirildi. Nizam Şah zamanında Urisa racasına karşı savaştı. Daha sonra Gucerat hükümdarıyle anlaşan Mahmud Gâvân, Mahmud Halacî I'in saldırılarını durdurdu. Konkan'daki korsanları ortadan kaldırarak ülkeyi ele geçirmek için, Goa'ya saldırdı (1496). Belgaum'u kuşattı (1472); ülkenin yönetimini eline aldı. Mahmud Gâvân, Behmenî devletine yeni bir yönetim düzeni getirdi. Bu yeni yönetim, valilerin yetkisini kısıtladığı için Telingana'nın *büyük tarafdar*'ı (valisi) Melik Hasan Bahri'yi kızdırdı. 1481'de Bahri, Vicayanagar devletinin doğu eyaletlerine gönderilen türk Yusuf Adil Hanın yokluğundan yararlanarak Mahmud'u öldürttü. Ölümüyle, hizmet ettiği sülâle de ortadan kalktı. (M)

MAHMUD GAZİ, ahi şeyhi (XIV. yy. başları). Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında yaşadı. Osman Bey zamanında (1299-1326) ahi Şemseddinoğlu Ali Hasan ve Çandarlı Kara Halil ile Osmanlı devletinin kuruluşunda emeği geçti. 1326'da Bursa'ya ilk girenler arasındaydı. (M)

MAHMUD GAZNELİ (Mahmud Gaznevî de denir), Gazne hükümdarı (970 - Gazne 1030). Gazne devletinin kurucusu. Tanınmış kumandan Sebük Tegin'in oğlu. Gerekli eğitimi gördükten sonra Bust valisi oldu. Babasıyle Hindistan seferine katıldı ve yapılan Lamagan savaşında büyük yararlık gösterdi (986-987). Hindistan seferi dönüşünde Horasan'ı aldı (995). İki yıl sonra Sebük Tegin öldü. Yerine ikinci oğlu İsmail geçti. Nişapur'da bulunan Mahmud, kardeşinin sultanlığını kabul etmedi; amcası Boğracık ile birleşti, Gazne üzerine yürüdü ve şehri kuşattı. Mahmud'a uzun süre karşı koymayan İsmail, Gazne tahtını Mahmud'a bırakmak zorunda kaldı (997). Gazneli kardeşlerin taht mücadelesine başladığı aylarda Samanoğulları Horasan'ı aldılar. Gazne tahtına geçen Mahmut, Horasan'ı kurtarmak amacıyle Belh üstüne yürüdü. Bu arada Samanî hükümdarı Ebul Haris elçi göndererek kendisine bağlanmasını istedi. Ebul Haris gönderdiği elçiyle Belh, Tirmiz, Herat ve Bust vilâyetlerinin Mahmud'a bağlı olduğunu Nişapur ve bölgesinin kendisine ait olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Nişapur'a hareket eden Mahmud yolda, Ebul Haris'in tuzağa düşürülerek gözlerine mil çekildiğini ve yerine de kardeşi Ebul Fevaris Abdülmelik bir Nuh'un geçirildiğini haber aldı. Bu arada Abdülmelik'in gönderdiği elçilerin barış isteklerini kabul ederek geri dönmeğe karar verdi. Fakat dönüşü sırasında Ebul Haris'in öteki kardeşi Muzaffer Nasr'ın saldırısına uğradı. Dönüşünü geciktirerek Muzaffer ile mücadeleye girişti. Onun kaçması üstüne Sistan üstüne yürüdü. Sistan hâkimi olan saffarî soyundan Halef bin Ahmed'i, Isfahâbâd hisarında kuşattı. Ahmed vergi ödemeyi kabul edince kuşatmayı kaldırdı ve Halef bin Ahmed ile bir antlaşma yaptı. Bu antlaşmaya göre Amuderya iki devlet arasında sınır oldu (1000). Bundan sonra Mahmud, Birinci Hint seferine çıktı. Pencap bölgesi hâkimi Caypal ve kumandanlarını, yapılan savaşta esir aldı (28 ekim 1001). Caypal, 50 fil ve yıllık vergi karşılığında serbest bırakıldı. Fakat esir düşmesine üzülerek intihar etti. Yerine oğlu Amandpal geçti. Mahmud İndus ırmağının sağ kıyısında Peşaver sınırında, Vayhand (Und) şehrini aldıktan sonra Gazne'ye döndü ve «gazî» unvanını aldı. Sistan ordusunun Halef'e karşı ayaklanması üzerine Mahmud, Sistan seferine çıktı: Halef'i sığındığı Tak kalesinde esir aldı (1002) ve onu Cürcan'a gönderdi. Yerine Halef'in oğlu Ebu Hafs'ı getirdi. Üçüncü Hint seferine çıkarak Bhatiya üzerine yürüdü (1004). Burada bir hint ordusunu yendikten sonra Gazne'ye döndü. Sistan'a gelen Mahmud, buraya hâkim oldu.

Sistan dönüşünde Hindistan'a (Multan) dördüncü seferini düzenledi. Multan'ı aldıktan sonra Karahanlıların teşviki ile Horasan'da isyan çıktığından hemen Gazne'ye döndü. Oğuz, afgan, halaç ve hindulardan kurulu ordusuyle Maveraünnehir kuvvetlerini Katar sahrasında kesin bir bozguna uğrattı (4 ocak 1008). Sultanın kuzeyde bulunmasından yararlanan Suhpal, hindu dinine döndü. Bunu haber alan Mahmud mevsimin kış olmasına rağmen Beşinci Hint seferine çıktı. Suhpal'ı yenerek esir aldı. 400 000 Dirhem karşılığında suçunu bağışladı. Bölgeyi de kumandanlarından Tegin Hazin'e verdi. Gazne'ye döndükten bir süre sonra Altıncı Hint seferine çıktı. Pencap'a yürüdü; racalar ordusunu Vayhand şehri yakınında yendi. Savaştan sonra racaları birbirinden ayıran Mahmud, ünlü bir mabedin bulunduğu Bhim Nagar (Nagarkot) kalesine doğru ilerledi. 7 Günlük kuşatma sonunda kaleyi aldı ve buradaki putları kırdı; sonra yanında büyük hazineler olduğu halde Gazne'ye döndü. Burada da karahanlı elçilerini kabul ederek onlarla dostluk anlaşması yaptı. Daha sonra bir yıl ara ile Yedinci ve Sekizinci Hint seferlerine çıktı. Büyük bir ticaret merkezi olan Narayan'ı (Narayanpur) alarak Karmatîleri ağır bir yenilgiye uğrattı (1010). Bir yıl sonra Gurlular üstüne yürüdü. Gurluları yenerek, bütün hisar ve kalelerini ele geçirdi. Bölgede, İslâmlığı yaymak üzere din adamları bıraktı. Askerî alandaki başarılarını siyasî alanda da sürdürerek karahanlı prensler arasında hakem oldu. Sonra Dokuzuncu Hint seferine çıktı. Keşmir'e doğru ilerledi. Yol üzerindeki kaleleri teslim alarak hinduların bir kısmını müslüman yaptı. Yeni fethedilen yerlerde mescitler kurdurdu (1014). Onuncu Hint seferi başarıyle, Onbirinci sefer ise başarısızlıkla sonuçlandı (1016). Aynı yıl Harizm'de meydana gelen bir olay üstüne, bir sefer düzenledi ve Hindistan işleriyle bir süre uğraşmadı. Harizm'de duruma hâkim olduktan sonra Hacib Altuntaş'ı buraya Harizmşah tayin etti. Bundan sonra Onikinci Hint seferine çıktı. Cumna ile Ganj arasındaki ülkeleri aldı. Mabetleriyle ünlü Muttra'yı, bütün hazineleriyle birlikte ele geçirdi. Oradan Kanavc'a yürüdü (20 aralık 1018). Kanavc'dan dönerken, dağlı afganlıların saldırısına uğradı. 1019 İlkbaharında buraya bir sefer düzenleyerek onlara da hâkimiyetini kabul ettirdi. Bundan sonra da Onüçüncü Hint seferine çıktı. 1019 Kışında Hindistan'a girdi. Önce pencab racası Triloçapa'lı Ramganga kıyısında yendi; sonra Kâbil'in doğusundaki bölge halkına İslâm dinini kabul ettirdi ve Gazne'ye döndü. İki yıl dinlendi. 1021'de Ondördüncü Hint seferine çıktı. Fakat bu seferi başarılı olmadı. Bir yıl sonra Onbeşinci Hint seferine çıkan Mahmud, Kâlincar kalesini aldı. Raca Gandaya 15 kadar kalenin menşurunu vererek Gazne'ye döndü (1022). Aynı yıl karahan prenslerinin içişlerine karıştı ve büyük kağana başkaldıran Ali Tigin'in dostu Arslan Beyi hileyle yanına çağırarak adamlarıyle birlikte Kâlincar kalesine hapsetti. Bundan sonra Gazne'ye dönen Mahmud, en ünlü seferi olan Onaltıncı Hint seferine çıktı (8 ekim 1025). Multan'dan sonra büyük Tar çölünü geçti. Sumnât'a ulaştı (1026). Zengin ganimetle dönerken İndus Catlarının saldırılarıyle karşılaştı; çok kayıp vermekle birlikte Gazne'ye döndü (nisan 1026). Catlardan bu büyük kaybının öcünü almak üzere Onyedinci (sonuncu) Hint seferine çıktı. Bu seferde kazandığı büyük başarı ve zafer, Hindistan'da müslümanlar arasında Mahmud'u bir efsane kahramanı durumuna getirdi. Gazne'den çıkan Mahmud, Multan'a doğru yöneldi (mart 1027). Denizden gönderdiği 400 gemilik bir filo catgemilerinin çoğunu batırdı, bir kısmını da esir aldı. Cat tehlikesini önleyen Mahmud, Ahmed bin Yınal Tegin'i hint kuvvetleri başkumandanlığına tayin ederek Gazne'ye döndü. Son yıllarını Horasan ve Irakı Acem ile ilgilenerek geçirdi. Onun izniyle Horasan'a yerleştirilen Türkmenler, Horasan'ın yerlileriyle anlaşamadılar. Mahmud, yerlilerin şikâyetleri üstüne Arslan Cazib'i gönderdi; fakat Cazib başarı kazanamadı. Bu sıralarda Mahmud'un sağlığı bozulmağa başladı. Hekimlerinin uyarılarını dinlemedi ve çalışmalarına devam etti. Kızı Ümmül Müluk'un ölümünden sonra Rey'den aldığı davet mektubu üstüne Cürcan'a gitti. Damadı Taberistan hâkimi Menuçehr bin Kabus tarafından karşılandı. Burada ordu ve hazinesini takviye etti ve damadının kışkırtmasiyle Irakı Acem'e yöneldi. Önce az sayıda bir öncü kıtası, sonra da Hacib Gazi kumandasındaki kuvvetleri gönderdi. Bunlar Rey hâkimi Macdüddevle'yi ve yanındakileri tutuklayarak Mahmud'un kolaylıkla Büveyhîlerin elindeki Rey'e girmesini sağladılar (mayıs 1029). Rey'e giren Mahmud, bölgedeki rafızî ve batınîleri kılıçtan geçirtti. Sâve, Ava, Zancan ve Abhor şehirlerini aldıktan sonra Teberistan bölgesini Menuçehr'in oğlu Enuşirvan'a, Irakı Acem'i de oğlu Mesud'a verdi ve Nişapur'a döndü. Buradan Belh'e giderken hastalığı birden arttı; Gazne'ye dönmek zorunda kaldı. Hastalığı önemsemediği ve dinlenmediği için, kısa bir süre sonra öldü (30 nisan 1030). Altmış bir yıllık ömrünün kırk beş yılını hareket halinde geçiren Gazneli Mahmud, türk-islâm dünyasının yetiştirdiği en ünlü hükümdarlardan birjdir. Farsçanın gelişmesi için gerekli çalışmalara imkânlar hazırladı ve bu dilin Hindistan'da yayılmasını sağladı. Hint ülkelerinde türk-islâm kültürünün temellerini attı. 1947'de kurulan bağımsız Pakistan devletinin kurulmasında da fetihlerinin ve islâmlaştırma siyasetinin etkileri görülür. Mahmud, şairlere karşı büyük sevgi beslerdi. Sarayında birçok şair vardı. Bu arada iran edebiyatının en ünlü şairlerinden olan Unsurî, Ferruhî, Escedî ve Gadaiî de Mahmud tarafından korundu. Tanınmış âlim El- Birunî ile Tus'lu Firdevsî'ye de paraca yardım etti. İran dili ve klasik iran edebiyatının doğuşunu sağladı. (→ Bibliyo.) [M]

MAHMUD GAZNELİ'nin anıtı («Islamic Architecture and its Decoration» adlı eserden)

MAHMUD HAMDİ PAŞA (Fischel Freund, — denir), leh asıllı türk müşiri (Lehistan 1828 - İstanbul 1896). On beş yaşında Lehistan'dan Macaristan'a göç etti. 1848 İhtilâlinde Türkiye'ye sığındı. İslâm dinini kabul etti. Türk ordusunda görev aldı. Kırım savaşında yararlık gösterdi. (M)

MAHMUD HAMİD EFENDİ Aksekili, türk bilgini (Antalya, Akseki 1843 - İstanbul 1925). İlk öğrenimini nakşibendî tarikatından Boşnakzade Hacı Muhammed'den gördü. Nif ve Manisa'da okudu. İcazet aldıktan sonra Fatih camii müderrisi oldu (1877). Samsun, Amasya, Sıvas, Yanya mümeyyizliklerinde, Meclisi Mesalihi Talebe ve İmtihanı Kura üyeliğinde bulundu. (M)

MAHMUD HAN ÇAĞATAY, Maveraünnehir hanı. Cengiz Hanın torunlarındandır. Timur'un emri altındaydı. Katıldığı Ankara savaşı (1402) sırasında Yıldırım Bayezid'i esir etti. (M)

MAHMUD HAYRANİ (Seyid), türk mutasavvıfı (?- Akşehir 1268). Vakfiyelere göre babasının adı Mesud'dur. Çağdaşlarından Mevlânâ ile manevî dostluk kurdu. Çağdaşı olduğu diğer türk mutasavvıfları gibi hayatı bektaşîler tarafından menakıbnamelere alındı. İstanbul Türk ve İslâm E-

Foto. MEYDAN

serleri müzesinde bulunan sandukasında «Velilerin kutbı Seyyid Mahmud ibn Mesud» diye yazılıdır. Akşehir'in batısında kendi adını taşıyan mahallesinde türbesi vardır. (M)

Mahmudhayranî türbesi, Akşehir'de, Seyid Mahmud Hayranî için yapıldı. Karaman devrinde Karamanoğlu Mehmed Bey II zamanında (1409) onarıldı. Kare biçimli bir bina üzerinde yüksek poligonal bir kasnak vardır. Üzeri yine taştan, poligonal bir külâhla örtülüdür. Kasnağın yüzünde bulunan iki katlı sağır kemerler çinilerle süslüdür. Mahmud Hayranî'nin tahta oyma sandukası, bugün Türk ve İslâm Eserleri müzesindedir. (M)

MAHMUD MUHTAR PAŞA

MAHMUD HİLMİ EFENDİ Tırnovalı, türk bilgini (Rusçuk [bugün Ruse] 1835 - İstanbul 1915). Mehmed Ağanın oğlu. İlk öğrenimini doğduğu yerde yaptı. İstanbul'a gelerek Fatih'te Karadeniz medresesine girdi. Hattat İbrahim Efendiden icazet aldı (1866). İstanbul müderrisliği unvanını aldı (1871). Huzur derslerine katıldı (1304-1332). Sonra kendisine *bilâdı hamse* payesi verildi. (M)

MAHMUDÎ i. Nümism. Eskiden İran ve Hindistan'da kullanılan gümüş para. (M)

MAHMUDÎ (El-Şeyh —), Mısır'da Burcî Memlûkları hanedanının (1412 - 1420) beşinci sultanı (öl. 1420). Karaman ve Dulkadırlılara karşı iki sefer yaptı. 1417'de yaptığı ilk seferde kuvvetleri Tarsus ile Divriği'ye kadar ilerledi. İkinci seferde ise Kayseri'ye kadar ulaştı (1419). [M]

MAHMUDİYE sıf. (*Mahmud* II'nin adından). Denizc. tar. Mahmud II adına yapılan ve kalyon büyüklüğünde olan eski bir savaş gemisi (9 ağustos 1814'te denize indirildi.)

— Nümism. Mahmud I zamanında basılan 23 ayar altın. (Bu altının nısfiyesi [yarımlık] vardır.) || Mahmud II zamanında basılan ve yirmi beş gümüş kuruş değerinde olan ince altın sikke (bugün süs altını olarak kullanılmaktadır). [M]

MAHMUDİYE, İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Eskişehir ili) ilçe merkezi, kasaba; 5 014 nüf. (1970). Eskişehir-Konya karayolunun 53. km'si üzerinde; yüksl. 920 m. Düz bir zeminde bir «yolboyu yerleşmesi» şeklinde gelişti. 1880-1885 Yıllarında gelen göçmenleri yerleştirmek için köy olarak kuruldu. 1954'ten beri ilçe merkezidir. — *Mahmudiye ilçesi*, 677 km²; 18 273 nüf. (1970). Tek bucak; 15 köy. Tarım. Koyunculuk. (M)

Veli MAHMUD PAŞA

Mahmudiye harası (Çifteler harası da denir). Eskişehir-Afyon yolu üzerinde, Eskişehir'e 51 km uzaklıkta hara. Osmanlı imparatorluğu zamanında *Çiftlikâtı Hümayun* adı verilen kurumlardandır. Cumhuriyet devrinde hara haline getirildi. Çeşitli hayvan cinslerinin ıslahı tarım alanlarında çevreye örnek olmak ve damızlık yetiştirmek amacıyle Tarım bakanlığı Veteriner İşleri Genel müdürlüğüne bağlandı (1926). Atçılık, sığırcılık, koyunculuk, tavukçuluk ve tarım şubeleri vardır. Atçılık şubesi, safkan arap, yarımkan arap tipleri yetiştirir. (M)

MAHMUDİYE kanalı, 1819'da açılan ve İskenderiye'yi Kahire'ye bağlayan sefere elverişli kanal; 77 km. (L)

MAHMUD KÂMİL EFENDİ Merzifonlu, türk din bilgini (Merzifon 1857 - İstanbul 1914). Himmetzade Osman Efendinin oğlu. İlk öğrenimini bitirdikten sonra İstanbul'a geldi. Süleymaniye Dârülhadis medresesine girdi. Mektebi Nüvvâb'ı bitirdi (1892). Rüûs imtihanını kazandı. Timurtaş mescidinde (1903), Dârülhilâfetilaliyye ve Şemsipaşa medresesinde müderris (1909) oldu. Huzur derslerine katıldı (1912). [M]

MAHMUD Kâşgarlı. Bk. KÂŞGARLI MAHMUD.

MAHMUD MACİD PAŞA Soğanyemez, türk denizcisi (öl. Midilli 1746). Enderundan yetişti. Kitapçıbaşı, anahtarağası, kapıcıbaşı ve kapıcılar kethüdası oldu. Vezirlik rütbesiyle kaptanıderyalığa getirildi. Soğan sevmediğinden, kalyona soğan sokan askerleri öldürttüğü için azledilerek Midilli'ye sürüldü; orada öldü. (M)

MAHMUD MESUD PAŞA, türk müşiri (Amasya 1820 - İstanbul 1890). Harbiyeden kurmay olarak çıktı (1848). Aynı okulda 14 yıl kadar matematik dersleri okuttu. Müşir oldu. Muhakemat dairesi başkanlığı yaptı. Eserleri: *Kutu-u Mahrutiyat* (Konilerin Kesitleri); *Cebrin Hendeseye Tatbiki.* (M)

MAHMUD MUHTAR PAŞA Katırcıoğlu, türk yazar ve devlet adamı (İstanbul 1867 - ? 1935). Gazi Ahmed Muhtar Paşanın oğlu ve Bursalı Katırcıoğlu Mehmed Paşanın torunu. Galatasaray lisesinde okudu. Harbiye'ye girdi (1885). Almanya'da Metz Harp okulundan teğmen çıktı (1888). Bir süre Prusya Hassa alayında görev aldı. Türkiye'ye döndükten sonra Harbiye'de *erkânı harbiyenin vazifeleri* dersini okuttu. 1897 Yunan harbinde Tesalya ordusunda miralay rütbesiyle; Velestin, Çatalca ve Dömeke savaşlarına katıldı. Fransa büyük manevralarında (türk ordusunu temsilen) bulundu (1900). Meşrutiyetten (1908) sonra, birinci ferik rütbesiyle Hassa Ordusu Birinci fırka kumandanı oldu. 31 Mart olayından sonra rütbesi yine miralaylığa indirilerek Aydın valiliğine gönderildi. 1910 ve 1912 yıllarında iki kere bahriye nazırı oldu. Balkan savaşına Trakya Şark ordusunun sağ cenah Üçüncü ordu kumandanı, sonra İkinci Şark ordusu kumandanı olarak katıldı. Bu savaşlar sırasında yaralanarak görevinden istifa etti. Berlin büyükelçiliğinde bulundu (1913). İskenderiye'den Napoli'ye giderken vapurda öldü. Hatıra, tarih ve siyaset konularında eserleri vardır: *Ruzname-i Harp* (Harp Takvimi); *Maziye Bir Nazar; Acı Bir Hatıra;* fransızca olarak *La Turquie* (Türkiye); *L'Allemagne* (Almanya); *Evénements d'Orient* (Şark Olayları). [M]

MAHMUD MÜNİR PAŞA, türk devlet adamı (? 1844 - İstanbul 1899). Maliye nazırı Musa Saffetî Paşanın kethüdası Necip Efendinin oğlu. Paris'te okudu. 1862'de Türkiye'ye döndü. Hariciye Tahriratı Ecnebiye kaleminde görev aldı. Bir süre sonra Paris elçiliği kâtipliği göreviyle Fransa'ya gönderildi. Aynı yerde konsolos (maslahatgüzar) oldu. İstanbul'a geldi ve Tahriratı Hariciye müdürlüğüne tayin edildi. 1874'te Divanı Hümayun tercümanlığına getirildi. 1878'de teşrifatı umumiye nazırı oldu ve vezirliğe yükseltildi. (M)

MAHMUD NEDİM PAŞA, türk devlet adamı (İstanbul 1828 - ay.y. 1883). Bağdat valisi, vezir Mehmed Necip Paşanın küçük oğlu. Sadaret Mektupçu kalemine girdi. Rütbesi yükseltilerek sadaret mektupçusu ve sadaret müsteşarı oldu. Vezirlikle Trablusgarp valiliğinde bulundu. 1867'de bahriye nazırlığına, Ali Paşanın ölümüyle de sadrazamlığa getirildi (1871). Rus taraftarı olarak tanınır. Rus elçisi İgnatief, başlıca danışmanıydı. Bu bakımdan kendisine Nedimof dendi. 1872'de Abdülaziz tarafından azledildi. Bu arada Şûrayı Devlet reisliği yaptı. 1875'te tekrar sadrazamlığa getirildi. Zamanında Bosna - Hersek isyanları çıktı. Durumu yerinde inceletmek için Mostar'a heyetler gönderdi. Bu tutumu Balkanlarda ayaklanmalara yolaçtı. Ağır borçları azaltmak için tahvil faizlerini yüzde 50 düşürünce, avrupa devletleri protestolara başladı ve bu yüzden ülke içinde karışıklıklar çıktı; Abdülaziz tarafından azledildi ve Çeşme'ye sürüldü (1875). Abdülhamid II devrinde Musul valisi, daha sonra dahiliye nazırı oldu (1879). Midhat Paşanın yargılanabilmesi için deliller toplamak üzere Cevdet Paşa ve Sururî Efendinin de bulunduğu heyette görev aldı. Kanunu Esasînin değiştirilmesi için Hayreddin ve Subhi Paşaların da bulunduğu komisyona katıldı. (M)

MAHMUD PAŞA (Kara), türk veziri ve İşkodra valisi (öl. 1796). İşkodra vilâyetini eline geçiren Başatlı Mehmed Paşanın ikinci oğlu. Dukakin prensleri soyundan geldiğini ileri sürerek İşkodra'da Başatlı adında bir derebeylik kurmuştu. Onun ölümünden sonra İşkodra valisi oldu. Mora ve Karadağ hareketlerinde yararlıklar gösterdi; Venedik cumhuriyeti ve Avusturya topraklarına girdi. Babıâli, kendisine, hareketi durdurmasını bildirdi. Devlete karşı geldi (1785). Yapılan çatışmada yenildi; Cezayirli Gazi Hasan Paşanın aracılığıyle affedilerek İşkodra sancağına gönderildi. Bir süre sonra yeniden isyan etti. Avusturya ve Venedik devletleri tarafından desteklendiği için ayrı bir hanedan kurmak istedi; üstüne gönderilen Aydoslu Mehmed Paşayı yendi. Tepedelenli Ali Paşa emrindeki kuvvetler, onu İşkodra kalesinde kuşattılar; Mahmud Paşa kaçtı. Selim III'ün tahta çıkmasından sonra gene affedildi ve seferle görevlendirildi. Cezayirli Gazi Hasan Paşanın sadrazamlığı zamanında vezirliğe kadar yükseldi. Karadağ'a saldırdığı sırada öldürüldü. (M)

MAHMUD PAŞA Damat, türk devlet adamı (öl. Taif 1885). Tophane müşiri Ahmed Fethi Paşanın oğlu. Abmülhamid II'nin kızkardeşi Cemile Sultan ile evlendi. Mabeyn müşiri olarak görev aldı. Daha sonra Tophane müşirliğine getirildi. Bu görevdeyken istifa etti. Bu olaydan sonra Abdülhamid II ile araları açıldı. Abdülaziz'in ölümü olayında Nuri ve Midhat Paşalar ile birlikte Mahmud Paşa da suçlu görüldü. Yıldız mahkemesi tarafından yargılanarak önce ölüme mahkûm edildi; sonra cezası indirilerek Taif'e sürüldü. Orada boğduruldu. (M)

MAHMUD PAŞA Güzelce, türk devlet adamı (öl. 1604). Enderundan yetişti. Çeşitli memuriyetlerde bulundu. Yeniçeri ağası oldu. Kars (1593) ve Tuna muhafızlıklarında bulundu (1598). Üçüncü vezir oldu (1600). İsyan eden Eflak voyvodası Mihal üzerine gönderildi; Mihal'i on iki defa bozguna uğrattı. Yergöğü kalesini tamir ettirdi; Bükreş'e girerek Kırçova banının mallarını ele geçirdi. Bu başarıları, sadaret kaymakamı olmasını sağladı. Sadrazam Yemişçi Hasan Paşayı öldürtmek için şeyhülislâm Sunullah Efendiden fetva aldı. Yeniçerilere 30 000 altın filorin dağıttı. Bu yüzden sipahiler arasında isyan çıktı. Durum sadrazam tarafından anlaşılınca kaçtı. Yemişçi'nin öldürülmesiyle hayatını kurtardı. (M)

MAHMUD PAŞA Tezkirecizade, türk devlet adamı (öl. 1598). Maliyeden yetişti. Rumeli muhasebecisi (1584), kenar defterdarı, Mısır defterdarı (1586), ordu defterdarı ve başdefterdar (1597) oldu. (M)

MAHMUD PAŞA Topçubaşızade, türk devlet adamı (öl. İstanbul 1855). Topçubaşı Mustafa Ağanın oğlu. Tophaneden yetişti. Abdülmecid zamanında topçu livası oldu; topçu ferikliğine yükseldi. İzmir kumandanlığına, Meclisi Vâlâ üyeliğine getirildi. Aynı yıl içinde Ankara valiliğiyle görevlendirildi. Bir süre sonra kaptanıderyalığa getirildi. Rusların Sinop'ta 12 parçalık bir türk donanmasını batırması üstüne, olayın baş sorumlusu sayılan Mahmud Paşa gözden düştü; azledildi. Yargılanarak Bolu'ya sürüldü. (M)

MAHMUD PAŞA Tophaneli, türk devlet adamı (öl. 1606). Muallim İbrahim Efendinin oğlu. Tire ve Manisa'da kadılık yaptı. Sonra defterdarlık hizmetine geçti. Birkaç defa başdefterdar oldu. (M)

MAHMUD PAŞA Veli, türk devlet adamı (öl. İstanbul 1474). Nereli olduğu hakkında fazla bilgi yoktur. Yabancı kaynaklardan bazıları, rum bir baba ile sırp bir anadan doğduğunu söyler. Sırp bir babanın oğlu olduğunu yazanlar da vardır. Çocukluğunda annesiyle Novo Brodo-Semendire yolu üzerinde, Mehmed Ağa adındaki bir emir tarafından esir edilerek Edirne'ye getirildi. Ne zaman esir edildiği de iyi bilinmiyor. Mehmed Ağanın yardımıyle öğrenim gördü. Murad II'ye takdim edildi. Bir süre Edirne sarayında öğrenim ve eğitim gördü. Fatih Sultan Mehmed'in ilgisini çekti; kendisine ocak ağalığı rütbesi verildi. İstanbul kuşatmasında bulundu. Fatih Sultan Mehmed ile birçok sefere katıldı. Belgrad kuşatmasından sonra vezirliğe yükseldi; Rumeli beylerbeyi oldu. 1458'de Sırbistan seferiyle görevlendirildi. Başta, Resava ve Kuruca kaleleri olmak üzere, birtakım önemli kaleleri ele geçirdi. Bundan sonra Semendire'yi kuşattı. Ostroviç ve Rudnik kalelerini aldı. Golumbaç'ı (Güvercinlik) ele geçirdi. Minnetbeyoğlu Mehmed Beyi akıncı kuvvetleriyle macaristan topraklarına gönderdi; kendisi de Fatih Sultan Mehmed'in yanına, Üsküp'e döndü. Mahmud Paşa, 1460'ta, Fatih Sul-

Foto N. Erkılıç (MEYDAN)

tan Mehmed'in emriyle Mora'da, despot Demetrios'un elinde bulunan Mistra (Isparta) kalesinin alınmasıyle görevlendirildi. Burayı kuşatarak Demetrios'u teslim aldı. Ertesi sene Fatih ile Amasra, Sinop seferlerine katıldı. Bu şehirlerin alınmasında büyük yararlıklar gösterdi. Amasra ve Sinop'un alınışından sonra, Rumeli ordusunun kumandanı olarak, Fatih'in Trabzon seferine katıldı. İmparator David Komnenos ile ailesinin teslim olmasını sağladı. 1462'de Fatih'in maiyetinde. Eflak seferine katılan Mahmud Paşa, Vlad III Drakul'u kaçmak zorunda bıraktı; sonra Midilli seferine çıktı, Midilli adasını kuşattı. 20 Günlük bir kuşatmadan sonra adayı aldı (1463). Midilli dukası Niccolo Gattilusio II'yi esir ederek adanın yönetimini Ali El Bistamî'ye verdi. Bosna kralı Stepan Tomaseviç Semenuic üstünde hakkı olduğunu ileri sürerek, gerekli vergileri ödemiyordu. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed, Sırbistan seferine çıktı. Yayça'da (Jajcza) bulunan kralın yakalanması için Mahmud Paşayı görevlendirdi. Yayça'nın kuşatıldığını duyan kral teslim oldu. Mahmud Paşa, daha sonra, Mora'daki rum şehirlerini ayaklandırmağa çalışan Venediklilerin saldırılarını önleme görevini aldı. Mora'ya giderek Venediklileri dağıttı. Germe hisarını (Hexamilion) aldı. Fatih Sultan Mehmed, 1464'te Yayça'yı kuşattığı sırada Macarlar saldırıya geçti. Bunun üzerine Orta Macaristan seferine gönderilen Mahmud Paşa, Mihaloğlu Ali Beyi akıncılarla yollayarak, Macarları geri çekilmek zorunda bıraktı. Karaman ilinde çıkan karışıklıkları önlemek isteyen Fatih ile, 1468'de Konya ve Gevele'ye kadar giden Mahmud Paşa, Pir Ahmed'in ardına düştüyse de karaman beyini yakalayamadı. Mahmud Paşayı çekemeyen rakibi Rum Mehmed Paşa, onu padişahın gözünden düşürmek için bu işte ihmali olduğunu ileri sürdü. Padişah, Mahmud Paşayı sadaretten ve Rumeli beylerbeyiliğinden azlederek görevini Rum Mehmed Paşaya verdi. Mahmud Paşa, donanma kumandanlığına getirildi. 1470'te büyük bir donanma ile Eğriboz seferine çıkan kaptan Mahmud Paşa, ordusunu, yaptırdığı bir köprüyle adaya geçirerek Fatih'in Eğriboz'u almasını sağladı. Eğriboz seferindeki başarısından sonra tekrar sadrazamlığa getirildi. Otlukbeli savaşına katıldı (11 ağustos 1473). Mahmud Paşayı çekemeyenler onu Fatih'in gözünden düşürdüler ve azline sebep oldular. Fatih, aynı senede ölen şehzade Mustafa'nın ölümüne sevindiği kuşkusuna kapılarak Mahmud Paşayı idam ettirdi. *Adnî* takma adıyle şiir yazardı. Türkçe ve farsça şiirleriyle altı farsça mektubunun toplandığı bir divanı vardır. Mahmud Paşanın, ülkenin birçok yerinde hayratı vardır. İstanbul'da bir cami, türbe, hamam, mahkeme, mektep, çeşme, han, tekke ve 265 dükkânlı bir çarşı (Mahmutpaşa çarşısı) yaptırdı. Ankara'da, Mahmutpaşa mescidi. Mahmutpaşa bedesteni ile bir han. Bursa'da kervansaray ve mescit, Edirne'de Mahmutpaşa camii, Hasköy'de hamam ve medrese, Sofya'da Cuma mescidi, sebil, medrese ve han inşa ettirdi. Bu eserlerin yaşayabilmesi için ayrı vakıflar kurdu. (→ Bibliyo.) [M]

MAHMUD RAİF EFENDİ İngiliz, türk devlet adamı (öl. 1807). Öğrenimini bitirdikten sonra Babıâli'ye girdi. Sadaret Mektupçu (Mektubî) kaleminde çalıştı. Londra elçiliğinde başkâtiplik yaptı. Londra'dan dönünce donanma müsteşarlığına tayin edildi. Beylikçi (Divanı Hümayun kalemi başkanı) oldu. Reisülküttap (dışişleri bakanı) tayin edildi. Mısır'a gönderildi (1800); orada beş yıl kaldı. İstanbul'a döndükten sonra Karadeniz boğazı nazırı oldu (1806); emrindeki yeniçeri yamaklarına nizamıcedit kıyafeti giydirdi. Bu yüzden ayaklandırılan yeniçeri yamakları tarafından öldürüldü. (M)

MAHMUD SADIK, türk gazetecisi ve yazarı (öl. İstanbul 1930). Galatasaray lisesini (Mektebi Sultanî), Mülkiye mektebini bitirdi. Tarım öğrenimi için Almanya'ya gönderildi. Türkiye'ye döndükten sonra (1885) devlet memuru olarak çalıştı. *Ceridei Havadis, Tarîk, Sabah, Saadet, İkdam, Tercümanı Hakikat* gazeteleriyle *Serveti Fünun* dergisinde yazılar yazdı. Bazı yazılarında *Osman Galip* ve *Kadri* adlarını kullandı. Mabeyn kâtibi Tevfik Beyin mutasarrıfı olarak Kudüs'e gitti (1898). İstanbul'a döndükten sonra (1903) çeşitli gazetelerde yazarlık yaptı. İkinci Meşrutiyetten sonra *Serveti Fünun*'da çalıştı. Abdullah Zühtü'nün kurduğu *Yeni Gazete*'de makaleler ve mizah fıkraları yayımladı. Matbuat cemiyeti başkanı oldu (1916). Çeşitli konularda yazdığı yazılarla halk kitlelerinin, özellikle gençliğin bilinçlenmesine katkıda bulundu. Cumhuriyet devrinde de çalışmalarını sürdürdü. Başlıca eserleri (romanlar): *Rüşvet; Sevda; Kalbi Şeyda. Takvimden Bir Yaprak* adlı, mizahî fıkralarını topladığı bir kitabı da vardır. (M)

MAHMUD ŞAH Şarkî, Cavnpûr hükümdarı (öl. 1457). Babası İbrahim Şahın yerine Cavnpur tahtına çıktı (1436). Bir anlaşmazlık yüzünden Malva sultanıyle bir süre mücadele etti. Delhi'ye saldırdı ve yenildi (1452). Kendisine karşı harekete geçen Delhi sultanıyle savaşmak üzere çıktığı sefer sırasında öldü. (M)

MAHMUD ŞEVKET PAŞA, türk kumandanı ve devlet adamı (Bağdat 1856 - İstanbul 1913). Kethüdaoğlu Süleyman Beyin oğlu. Arap asıllıdır. İlk öğrenimini Bağdat'ta yaptı; İstanbul'a gelerek Askerî idadîye girdi. Harbiye mektebini bitirdi; erkânıharp yüzbaşısı olarak Erkânı Harbiye reisliğinde görev aldı (1882); bir süre Girit'teki tümenin başında bulundu. Harbiye mektebinde silâh bilgisi ve atış talimi nazariyeleri öğretmeni oldu (1883); Mauser fabrikalarına ısmarlanan silâhların yapılışına bakmak üzere Almanya'ya gönderildi. 1894'te Fransa'ya gitti; dönüşünde miralaylığa yükseltildi. Tophane dairesi tecrübe ve muayene reis vekili oldu. 1901'de topçu ikinci ferikliğine yükseldi; 1905'te birinci ferik rütbesiyle Kosova valiliğine, İkinci Meşrutiyetin ilânı sırasında Üçüncü ordu kumandanı olarak İttihat ve Terraki fırkasının ilerigelenleriyle işbirliği yaptı. 31 Mart olayını takip eden günler Selânik Redif fırkası erkânıharp reisi bulunan kolağası Mustafa Kemal Bey (Atatürk), bu olayı ferik Hüseyin Hüsnü Paşa aracılığıyle İttihat ve Terraki'ye bildirdi ve sorumluların cezalandırılmasını istedi. Bu teklif, parti tarafından kabul edildi ve bir kuvvetin İstanbul'a gönderilmesine karar verildi. ***Hareket ordusu*** adı verilen birlik, Mahmud Şevket Paşanın kumandasında Edirne'ye, oradan da İstanbul'a geldi. Kurmay başkanı olan Mustafa Kemal Bey, Mahmud Şevket Paşa adına istanbul halkına bir bildiri yayımlayarak isyanın bastırılmasını istedi. Fakat anlaşılamayan bir sebeple Mustafa Kemal Bey, daha İstanbul'a girmeden azledildi; Mahmud Şevket Paşa, padişahı tahttan indirdikten ve düzeni sağladıktan sonra Birinci, İkinci ve Üçüncü ordular müfettişi unvanını aldı. Abdülhamid II'yi Fethi (Okyar) Bey vasıtasıyle Selânik'e gönderdi; Hakkı Paşa kabinesinde harbiye nazırlığı görevini aldı. 1910'da başlayan Arnavutluk isyanı üstüne sefere çıktı. Kumandasında seksen iki piyade taburu vardı. Ayaklanmayı şiddetle bastırdı; halkın elinden silâhları topladı; sonra Mahmud Şevket Paşa Mehmed V Reşad'ın Arnavutluk gezisine katıldı. İtalya'nın Trablusgarp'a saldırmasından önce, uyarmalara rağmen, buradaki fırkayı Yemen'e göndererek cephaneyi İstanbul'a getirmesi, tedbirsizliğine örnek olarak gösterilir. Sonra Arnavutluk meselesi yüzünden istifa etti (9 temmuz 1912). Yerine Nâzım Paşa harbiye nazırı oldu. İttihatçılar devrildi. Kâmil Paşanın sadrazamlığı sırasında Balkan harbinin kötü gitmesi, bu kabineyi de başarısız duruma düşürdü. Midye-Enez hattı türk sınırı olarak bu kabine tarafından kabul edilince; Enver (Paşa), Talât (Paşa), Mümtaz, Mustafa Necip ve Yakub Cemil Beylerin düzenlediği Babıâli* baskını yapıldı. Kâmil Paşanın yerine Mahmud Şevket Paşa sadrazam oldu (23 ocak 1913). Harbiye nazırlığını da elinde tuttu. Bu sırada Edirne, Yanya ve İşkodra, Bulgarların eline geçti. Edirne'yi ele geçiren Bulgarlar, türk askerini* öldürdüler. Hariciye nazırı ittihatçı Said Halim Paşa, büyük devletlerin barış teklifleri̇ni kabul etti. İmzalanan Londra antlaşmasıyle (30 mayıs 1913), Bulgaristan'a bırakılan Edirne bir süre sonra Enver Paşa tarafından geri alındı. Bu sırada Mahmud Şevket Paşa bir suikasta uğrayarak öldü: Harbiye nezaretinden çıkarak otomobille Babıâli'ye gelirken Divanyolu'na saptığı sırada bir cenazeye rastladı; arabası durdu. Burada bir araba içinde bekleyen 8 suikastçı arabanın durmasından yararlanarak ellerinde bulunan tabancalarla ateşe başladılar. 5 Kurşun isabeti alan Mahmud Şevket Paşa ve yanında bulunan sadaret ikinci yaveri İbrahim Bey derhal öldüler (11 haziran 1913). Topal Tevfik, Çerkez Ziya, Nazmi, Şevki, Mehmed Ali, Abdullah, Safa ve Abdurrahman'dan kurulu suikastçılar hemen yakalanarak öldürüldüler. İttihat ve Terraki'ye karşı olanların çoğu bu olay yüzünden sürgüne gönderildi; bazıları da idam edildi. İdam edilenler arasında Tunuslu Hayreddin Paşanın oğlu Salih Paşa da vardı. Mahmud Şevket Paşa ittihatçı değildi; fakat onları tutardı. 4 Ay 19 gün süren kısa sadareti sırasında devlet sırlarını padişahtan bile sakladı. Eserleri: Fransızcadan çevirme *Logaritma Cedveli ve Tatbikatı, Hendese-i Musattaha ve Mücesseme* (Düzlem ve Uzay Geometri), *Fenn-i Esliha* (Silâh Bilgisi), *Seferber Zabitler Muktırası*, adlı tercümeleri ve bir de telif eseri (*Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi* [Osmanlı Teşkilâtı ve Askerî Kıyafetleri]) vardır. (→ Bibliyo.) [M]

MAHMUD Şihâbeddin, behmenî sülâlesinin on dördüncü hükümdarı (1470 ? - 1518). Muhammed III'ün ölümünden sonra tahta çıktı (1482). Çocuk olduğu için yönetimi, yabancı emîrlere ve vezirlere bıraktı. Dekkan fırkasından vezir Mahmud Gavan'ı öldürtmesi, muhaliflerinin artmasına sebep oldu. 1487'de hükümdarı indirmek için bir suikast yapılacağı haber alındı; Dekkanîlerin birçoğu öldürüldü. Mahmud'un vasilerin baskısından kurtulmak için yaptığı teşebbüsler başarılı olmadı. Türk asıllı vezir Kasım ül-Memalik ve onun halefi Ali'nin nüfuzu gittikçe arttı. Merkezî bir kuvvet teşkil edemeyen Mahmud'a bağlı bazı valiler bulundukları bölgelerde bağımsızlık hareketlerine giriştiler. Cunnar valisi Ahmed Nizamülmülk, Yusuf Han ve Berarlı Fethullah İmadülmülk, Mahmud'a karşı bağımsızlıklarını ilân ettiler. 1512'de de Telingana hâkimi Kuli Kutb ül-Mülk isyan etti. Mahmud, son yıllarını sefahat içinde geçirdi. (M)

MAHMUD Vardarî, türk yazarı (öl. 1630). Din konusunda çalışmalarıyle ün sağladı. Kur'an ayetlerinin alfabe sırasına göre tasnifini yaptı. *Tertib-i Zîbâ* (Süslü Dizi) adıyle bilinen bu eseri Kur'an üstünde çalışanlar için bir kaynaktır. (M)

MAHMUL sıf. (ar. *haml*'den *mahmûl*). *Esk.* Haml olunmuş, yüklenmiş: ***O vakit kâbuslarla mahmul rüyalar arasında bir boşluk içinde duruyormuş*** ... (H. Z. Uşaklıgil). || Bir şey üzerine kurulmuş: ***Bütün gezişleri bakışları birer manaya mahmul olurdu*** (H. Z. Uşaklıgil). || Hitabet sanatında ağır, tumturaklı üslûba verilen ad.

— Denizc. Yüklü gemilere verilen ad. || ***Mahmul su hattı***, tam yüklü durumda bir geminin yüzdüğü su yüzeyi ile borda yüzeyinin kesişmesinden meydana gelen çizgi.

◆ **İ.** mant. ve Gram. *Esk.* Yüklem.

◆ **Mahmule** i. *Esk.* Mahmul'un dişili. || Yük. Hamûle.

◆ **Mahmulen** zf. *Esk.* Mahmul olarak, yüklü olarak. (M)

MAHMUM sıf. (ar. *humma*'dan *mahmûm*). *Esk.* Hummaya yakalanmış, sıtmaya tutulmuş, ateşli, ateşi olan: ***Yorulup titremeden, sanki dalarken mahmum, / Gizli nevbet gibi nerdense çıkıp şimdi semum*** (M. Â. Ersoy). ***Bir hamle-i mahmûm-ı tegallüble değiştik*** (Tevfik Fikret). || *Mec.* Saçmasapan konuşan.

◆ **Mahmumane** zf. *Esk.* Ateşli bir halde, sayıklarcasına. (M)

MAHMUR sıf. (ar. *hamr*'dan *mahmûr*). Sarhoşluktan ileri gelen sersemlik içinde olan: ***Yarı mahçup, yarı mahmur içeri girdim... Sebebini bilmeden dişçi koltuğuna***

mahmuzlar

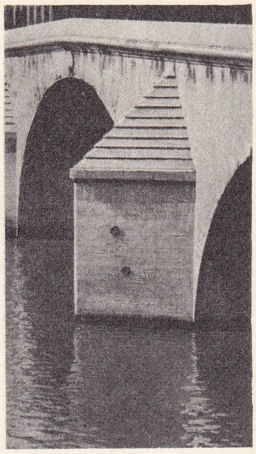

mahmuz (mim.) Paris'te, Pont-Royal köprüsünün kemer ayağı

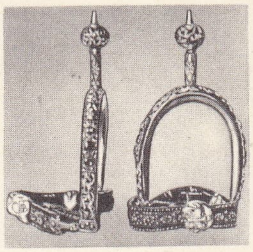

Fransa krallarının kutsal mahmuzları

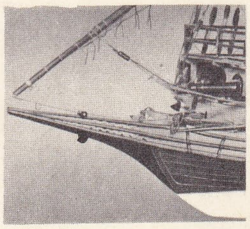

XVII. yy. kadırgası «Dauphine»in mahmuzu, Deniz müzesi, Paris

mahmuz

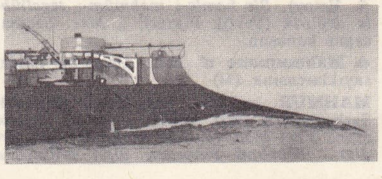

«Dupuy-de-Lôme» kruvazörünün mahmuzu (1890), Deniz müzesi, Paris

oturdum (B. Felek). *Rasim Bey üç kadeh içti, sonra mahmur bir halde denize bakmağa başladı.* ‖ Sabahları uykudan uyandıktan sonra üstünde ağırlık bulunan: *Sabahtan uğradım ben bir fidana / Dedim mahmur musun dedi ki yok yok* (Erzurumlu Emrah). *Bir feyz-i azîm var ki sende / Hayran ona bin sabah-ı mahmur* (M. Â. Ersoy). ‖ Uyku basmış, ağırlaşmış: *Lâkırdıyı uzatmayalım efendim, yarım saat sonra Hacı Bey göründü... Yüz göz şişmiş... mahmur bir halde... Başında bir gecelik takkesi... sırtında ince bir Şam hırkası* (B. Felek). *Selâhattin Bey gece geç vakte kadar düşünmekten mahmur bir hale gelmiş, göz kapakları titremeğe başlamıştı...* (A. H. Müftüoğlu). ‖ *Mahmur bakış*, yumuşak, baygın bakış.

— *Esk. Çeşm-i mahmur*, baygın ve süzgün göz, süzülerek bakan göz.

◆ **Mahmurane** zf. ve sıf. *Esk.* Mahmurcasına, baygın (bakış). ‖ *Nigâh-ı mahmurane*, baygın ve süzgün bakış.

◆ **Mahmure** sıf. *Esk.* Mahmur'un dişili. ‖ İ. Kadın adı. (M)

MAHMURÇIÇEĞI blş. i. Bot. Çiğdemin bir adı. (M)

MAHMURLAŞMAK dönşl. f. (*mahmur*'dan *mahmur-la-ş-mak*). Baygınlaşmak, uykulu bir hale girmek: *Eskiden ölümü ben başka türlü düşünürdüm: İnsan elli sene, altmış sene, hulâsa istediği kadar, yorgunluktan bitap düşünceye kadar, gezer, koşar, eğlenir. Sonra, gözleri tatlı bir uyku ihtiyacıyle mahmurlaşmağa başlar* (R.N. Güntekin). *Faiz biraz ısınır ısınmaz, gözleri mahmurlaştı* (Ahmed Rasim). (M)

MAHMURLUK i. (*mahmur*'dan *mahmurluk*). Uyku sersemliği, içmiş bir kimsenin ayıldığı zaman duyduğu hafif baş ağrısı: *Vâkıa ben de yoruldum, o fakat pek yorgun... / Bakıyordum daha mahmurluğu üstünde onun: / Kâh olur kör gibi çarpar sıvasız bir duvara...* (M. Â. Ersoy). ‖ *Mahmurluğunu bozmak*, bir içki âleminden sonra midedeki rahatsızlığı gidermek için herhangi bir şey yutmak. (M)

MAHMUT veya **MAHMUD** sıf. (ar. *hamd*'den *mahmûd*). *Esk.* Hamd olunmuş, senâ edilmiş, övülmüş, övülmeğe değer. ‖ — İ. Hz. Muhammed'in adlarından biri: *Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin efendim / Haktan bize sultân-ı müeyyedsin efendim* (Şeyh Galib). ‖ Erkek adı. ‖ *Mahmûd-ül-hisâl*, iyi ahlâk sahibi. ‖ *Mahmûd-üş-şiyem*, övülecek huylara sahip olan. ‖ *Makam-ı Mahmud*, Hz. Muhammed'in en büyük şefaat makamı, cennet.

◆ **Mahmude** sıf. *Esk.* Mahmud'un dişili. ‖ İ. Kadın adı. (M)

Mahmut I çeşmesi. Bk. TOPHANE ÇEŞMESİ.

MAHMUTBEY, Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, İstanbul ili, Bakırköy ilçesi) bucak; 44 635 nüf. (1965). 10 Köy, 2 küçük şehir (Esenler, 10 709 nüf; Kocasinan, 11 271 nüf.), 2 kasaba (Güngören, 9 196 nüf; Mahmutbey, 3 887 nüf.). — *Bucak merkezi*, Mahmutbey kasabası (3 887 nüf.), İstanbul'un 12 km batısında, yüksl. 100 m. (M)

Mahmutçavuş camii veya **Sütlüce camii**, İstanbul'da, Sütlüce'de; kızlarağası Mahmud Ağa tarafından yaptırıldı (1538). Tophane nazırı Seyid Paşa onarımını yaptırdı (1889). Duvarları kesme taş ve tuğladan, çatısı ahşaptır. Sol tarafında tek minaresi vardır. (M)

Mahmutçelebi camii, İznik'te, Çandarlılar ailesinden Mahmud Çelebi tarafından yaptırıldı. Bursa üslûbunun gelişimini gösteren bir eserdir. Kare bir planda yapılan tek bir sahınla, cephede üç gözlü bir revakı vardır. Son cemaat yerinin kubbeleri, sahın kubbesinin kasnak seviyesindedir. Revakın kemerlere dayanan sütun başlıkları dor üslûbuna benzer. Bunların başka yıkıntılardan getirildiği sanılır. Son cemaat yerindeki mermer korkuluklar ve cümle kapısı ve yanındaki mihrap hücreleri, başarılı taşçılık eserleridir. Tek şerefeli minaresi, firuze renginde sırlı tuğlalarla örülüdür. (M)

Mahmutçuvaş, Adana-Kozan yolunun doğu kenarında, *Mahmutçuvaş* adlı köyün batı kenarında höyük. Seton Williams tarafından yapılan araştırmada Roma çağına ait olduğu anlaşılan mimarî parçalar ele geçirildi. (M)

MAHMUTPAŞA, İstanbul'da (Eminönü ilçesi, Beyazıt bucağı) semt. Adı, Fatih Sultan Mehmed'in sadrazamı Mahmud Paşadan (öl. 1474) gelir. Mahmut Paşa burada İstanbul'un en eski dinî yapısı sayılan bir külliye (yapılışı 1462) ile birlikte 265 dükkânlık bir çarşı yaptırdı. Tayahatun ve Sururî mahallelerini içine alan semtte, bir kısmı XVII. - XVIII. yy.lardan kalan iş hanlarının içinde küçük sanat sahiplerinin atelyeleri toplanır. Ana eksenini, giyim eşyası ve manifaturacı dükkânlarının sıralandığı *Mahmutpaşa yokuşu* meydana getirir. (M)

Mahmutpaşa camii, İstanbul'da Mahmutpaşa semtinde; Fatih'in sadrazamı Mahmud Paşa tarafından bir külliye olarak yaptırıldı (1464). Bu külliyeden bugün yalnız cami ve türbe kalmıştır. Caminin sahnı uzun dörtgen şeklindedir; ortasından büyük bir kemerle iki kareye ayrılmış ve her biri köşe bingilerine oturan büyük kubbelerle örtülmüştür. Sahnın yanlarındaki kapılardan birer koridora geçilir. Bu koridorlar üzerinde medrese odaları sıralanmıştır. Dışta iki büyük kubbe, on iki kenarlı kasnak üzerine oturmuştur. Diğer kubbelerin kasnakları sekiz kenarlıdır. Caminin beş kubbeyle örtülü revakı, XIX. yy.da bir onarım sırasında eklenmiştir. Bina, kesme taştan yapılmıştır. Yangınlarla harap olan kısımları çeşitli devirlerde onarılmış ve bu arada camide bazı değişiklikler yapılmıştır. Son cemaat yerinde, iki mihrap bulunur. Taçkapısında geniş bir mermer silme çerçeve vardır. Ahşap hünkâr mahfiliyle minare sonradan yapıldı. Mihrap ve mimber XVIII. yy.da eklendi. Eski kalem işlerinden bugün hiç bir iz kalmadı. 1939'da yeniden nakışlar yapıldı. (M)

Mahmutpaşa çarşısı, İstanbul'da Mahmutpaşa semtinde Fatih Sultan Mehmed devri sadrazamlarından Mahmud Paşa (öl. 1474) tarafından kendi adıyle anılan camiyle birlikte yaptırıldı (1462). Çarşıda 265 dükkân vardı. Zamanla dükkânlar bölünerek sayıları arttırıldı. Çarşıda gene Mahmud Paşa adına yaptırılmış bir türbe (1473), hamam, sebil ve çeşmeler vardır. (M)

Mahmutpaşa hamamı, İstanbul'da Mahmutpaşa semtinde hamam; Mahmud Paşa tarafından yaptırıldı (1466). Büyük giriş kapısı, sivri kemer ve stalaktik sıralarıyle çevrilidir. Bu sivri kemerin altından ve bir yassı kemerle örtülü kapıdan soyunma yerine geçilir. Soyunma kısmının sağ ve solunda sedirler vardır. Üç cepheden ikişer sıra pencereyle aydınlanır. Soğukluk-ta, esas giriş ekseni üzerinde yer alan bir kapıdan orta soğukluğa, başka bir kapıdan da sıcaklığa geçilir. Sıcaklığın ortasında 8 köşeli bir göbek taşı vardır. Sağ ve soldaki iç kısımlarda ikişer halvet bulunur. Bu iç kısımlar da kubbelerle örtülüdür. Genel yıkanma yeri olan orta bölümde beş eyvan vardır. Yanındaki dört halvette birer kurna bulunur. Bina duvarları düzgün derzli kesme taştandır. (M)

Mahmutpaşa suyu, Maltepe semtinde su tesisi. Fatih'in sadrazamı Mahmud Paşa tarafından yaptırıldı (1459). Maltepe hastahanesi ve Bayrampaşa'daki kaynakları toplayarak Sulukule yönünden şehre girer, Çukurçeşme'deki su terazisine gelir ve Lâleli suyu ile birleşir. Mahmutpaşa suyundan Mahmutpaşa camii, medresesi, hamamı, Kürkçüler'de iki çeşme ve çarşı içindeki eski sahaflarda dört yol ağzındaki çeşmeler su alırdı. Buna eklenen Lâleli suyu ile birlikte 1905'te günde 300 m^3 su verirdi. (M)

Mahmutpaşa türbesi, İstanbul'da Mahmutpaşa semtinde türbe (XV. yy. sonu). Fatih devri sadrazamlarından Mahmud Paşaya aittir. Türbenin duvarları ve iç bölmeleri moloz, taş, tuğla ve horasan harcındandır. Her cephe, köfekiden sade silmelerle çevrilidir. Cephenin alt ve üstünde birer pencere vardır. Alt kısmın pencereleri dörtgen şeklindedir; bu pencerelerin üzerinden geçen ve bordürden saçağa kadar olan kısım, yıldız geçme ve daire motifli renkli çinilerle süslüdür. (M)

MAHMUTŞEVKETPAŞA, Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, İstanbul ili, Beykoz ilçesi) bucak; 5 146 nüf. (1965). 12 Köy. —*Bucak merkezi* (Ömerli köyü), 1 117 nüf. (1965). Üsküdar-Şile yolunun 36. km'si üzerinde Riva çayı vâdisinde; yüksl. 50 m. 38 km'lik bir yolla da Beykoza bağlıdır. (M)

MAHMUZ i. (ar. *mihmîz* veya *mihmâz*'dan *mahmûz*). Binic. Çizmenin arkasına takılan, binek hayvanını dürterek hızlandırmağa yarayan ve gerisinde düz veya tırtıllı pulu bulunan U biçimindeki demir veya çelik parça. ‖ *Mahmuz kayışı*, mahmuzu, çizme veya potine tespit etmeğe yarayan meşin kayış. ‖ *Mahmuz pulu*, binicilerin, çizme veya potin topuğu arkasına taktıkları, bineği dürtüp hızlandırmağa yarayan yıldız biçimindeki yuvarlak demir parçası.

— Arıcılık. Kovanların çerçevelerine peteği tespit etmek için kullanılan maden tekerlekçik.

— Ask. tar. Bk. ANSİKL. ‖ *Topuk mahmuzu*, mahmuz biçiminde, potinin topuğunu çevreleyen ve pantolonun yere sürünmesine engel olmak üzere gerisinde kısa bir sapı bulunan, parlak madenî parça; topuk mahmuzlarını, atlı sınıf subayları ve ast-subayları takardı.

— Bayınd. Bir yapıyı' veya duvarı dıştan beslemek için kullanılan destek, payanda. ‖ Bir köprünün ayaklarının uç kısmında çıkıntı yapan taş kütlesi. ‖ *Arka mahmuz*, bir köprü ayağının, akıntının gittiği yöne yerleştirilmiş mahmuzu. ‖ *Ön mahmuz*, bir köprü ayağını akıntıya, suların sürüklediği cisimlere karşı korumak için, ayağın akıntıya karşı gelen yüzüne yapılan taş veya ahşaptan mahmuz.

— Denizc. Düşman gemisinin bordasına girmek ve onu batırmak için bazı eski harp gemilerinin ön tarafında bulunan, ileriye doğru uzanmış takviyeli kısım. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Bir gemiye mahmuz vurmak*, bir mahmuzla ona rampa etmek. ‖ *Rıhtım mahmuzu* (veya *çıkıntısı*), bir limanın girişinde öne doğru uzanan ve dalgakıran vazifesi gören taş duvar. ‖ *Sür'at mahmuzu*, eskiden küçük gemilerin (arizo veya torpidobot) baş tarafında bulunan ve geminin suyu daha kolay yarmasını sağlayan çıkıntı. (BURUN da denilirdi.)

— Folk. Dövüştürülecek horozların mahmuzlarına takılan keskin ve sivri çelik parçası.

— Mad. oc. Kuyuların içini kaplamada kullanılan ve fonttan yapılan özel halka (yüksekliği az, fakat genişliği fazla olan bu halka zemine dayanır; mahmuz, tahkimatın tabanına yerleştirilir. KAPLAMA MAHMUZU da denir). ‖ *Kesici mahmuz*, bir sondaj borusunun zeminde kolayca ilerleyebilmesi için uç kısmına konan pahlı halka. ‖ *Kesici mahmuz usulü*, normal kalınlıkta akıcı zeminlerde (Ren nehri alüviyonları) kuyu açma. ‖ *Kuyu mahmuzu*. Bk. ANSİKL. ‖ *Taban mahmuzu*, su geçirmeyen zeminde kuyu kaplamasının tabanına yerleştirilen özel mahmuz.

— Teknol. Kütlesel bir parça üzerinde çıkıntı yapan ve lüle, kama vazifesi gören genellikle silindir biçiminde küçük parça. (Cıvatanın somun içinde dönerek gevşemesini önlemek için bazen cıvataya bir mahmuz eklenir.)

— Vet. *Mahmuz damarı*, beygirin kaburgaları üzerinde bulunan yüzeysel damar. (Bu damar binicinin mahmuzu yüksekliğinde olduğundan mahmuzun keskin tekerleği tarafından kesilebilir.)

— Zır. Başakta kalan çavdar tanelerine verilen ad.

Foto. LAROUSSE

— Zool. Tavukgillerde ayağın topuk tarafında yukarıda; bazı uzun bacaklılarla perde ayaklılarda ise kanadın dış ekleminde bulunan boynuzsu maddeden sivri çıkıntı. || Çatal tırnaklı bazı hayvanların ayağının iç tarafında bulunan bir çeşit yumuşak boynuz veya kılsız ur. || Atın bukağılığı arkasında, paçasının orta yerindeki boynuz parçası. || Böceklerde artbacağı bitişik olan ve diğer sabit kılcıklardan farklı bulunan devingen çıkıntı. || Erkek yer örümceklerinin çoğunda, akreplerde, ön bacakların altbacak kısmında genellikle çift olarak bulunan çıkıntı. || Kabuklularda başın ilerisine kadar uzanan göğüs kabuğu çıkıntısı (palemonlarda olduğu gibi). || Gregarinlerde vücudun ön kısmında bulunan az veya çok uzun ve ince uzantı. || Belemniteslerin kavkılarının arka kısmındaki çıkıntı. (Genellikle fosil olarak kalan tek kısım budur.)

— ANSİKL. Ask. tar. *Esk.* Yunanlılarla Romalılar yalnız bir ayaklarına *mahmuz* takarlardı. Ortaçağda, Fransa'da, önceleri mahmuzların ucu koni biçimindeydi. Dişli tekerlek ancak XIII. yy.da ortaya çıktı; mahmuzlar o zaman birtakım kayışlarla tutturulurdu, şövalyeler altın mahmuzlar takarlardı ve bunlar zırhlarının en önemli parçasıydı. XVII. yy.da yüksek ökçeli çizmelere takılmak üzere, mahmuzlara kemerli biçim verildi, bu tarihten sonra dişli tekerleğin boyutları küçüldü. Bağlama kayışları yerine, çengeller, vidalar veya yaylar kullanıldı.

Mahmuz, şövalye sınıfına girenlere tanınan bir üstünlüktü. Bir şövalyeye unvan veren önemli kişi, törenle şövalyeliğe yükseltilen adaya mahmuzlarını kendisi takardı. Görevde büyük bir suç işleme veya rütbe indirilmesi halinde mahkûmun mahmuzlarının sapları testere ile kesilirdi. Mahmuzlar uzun süre bronzlu veya vernikle cilâlanmış demirden yapıldı, 1851'den beri parlak demirden olurdu. XIX. yy.da kurmay, istihkâm, süvari okulu, deniz piyadesi sınıfları subaylarıyle generaller, yaldızlı mahmuz taşırlardı.

Mahmuzların iki modeli vardır: *şövalye mahmuzu denen* cinsi, potine üstten ve alttan kayışlarla tutturulur, *âdi mahmuz* denen öteki cinsinin kolları fotinin topuğuna takılır. Bunların biçimleri (sivri uçlu pullu, tırtıllı pullu, düz pullu) yüzyıllar boyunca çok değişmiştir.

— Denizc. Eski çağda *kadırga mahmuzu,* birleştirilmiş birkaç kalastan meydana gelir, bazen uçlarında ahşap veya madenî bir başlık bulunurdu, bunlar kadırganın baş tarafına av kesimi hizasına takılır ve bir ile iki metre ileri uzanırdı. Ortaçağda kadırga mahmuzu teknenin bir parçası oldu ve geminin baş tarafı bir burun biçimi aldı. Yelken devrinde mahmuz yoktu. Buhar makinesi ve zırhın gelişmesiyle mahmuz yeniden rağbet gördü. Lissa (1866) muharebesinden sonra ve XIX. yy. sonuna kadar zırhlıların baş tarafı az çok belirgin bir mahmuz şeklini muhafaza etti. Bu tarihten sonra topçuluktaki gelişmeler bu silâhın kesin olarak bırakılmasına yolaçtı.

— Mad. oc. *Kuyu mahmuzu,* eskiden ahşaptı, bugün beton veya taştan yapılır. Kuyu mahmuzu, üzerine yapılan tahkimatın iyice oturabilmesi için kuyunun dışına taşar. Mahmuz yatay durumunu korumalıdır. Böylece kuyu kaplamasının düşeyliği sağlanmış olur. (LM)

MAHMUZCUK i. (*mahmuz*'dan *mahmuz'-cuk*). Küçük mahmuz.

— Bot. Salepgillerin çiçeğinde başçığın yakınında bulunan ve genellikle gagaya benzeyen parça. (Bazen, salepgillerin topak şeklindeki yapışkan çiçektozu kütlesi mahmuzcuğa yapışık bulunur.) [L]

MAHMUZCULUK i. (*mahmuz*'dan *mahmuz-cu-luk*). Atların koşum takımıyle ilgili mahmuzların ve diğer nesnelerin yapımı ve ticareti. (L)

MAHMUZLAMAK geçl. f. (*mahmuz*'dan *mahmuz-la-mak*). Binic. [Binilen hayvanı] Mahmuzla dürtmek: — *Rasim Bey... Cemil Bey... Gelin buraya* [...] *Atlarını mahmuzlayıp yaklaştılar* (Kemal Tahir). [M]

MAHMUZLUCAMGÖZ bls. i. *Squalus* cinsinden, dikenli, ufak köpekbalıklarının yaygın adı. (L)

MAHNUK sıf. (ar. *ḥunḳ*'tan *maḥnūḳ*). *Esk.* Boğulmuş, boğazı sıkılmış, boğuk: ... *ve Koca Murad Paşa fermanıyle mahnuk olan...* (Naima).

◆ **Mahnukan** zf. *Esk.* Boğulmuş olarak, boğazı sıkılarak. (M)

MAHO i. Güney Amerika'da yetişen değişik familyadan (sterculiaceae, ebegümecigiller, anonaceae v.b.) çeşitli ağaçlara verilen ad. (L)

MAHOGANİ i. Mahun ağacının ilmî özel adı (*Swietenia Mahogani*); Amerika ve Avustralya'da tabiî olarak yetişir; çok güzel olan odunu ince marangozlukta kullanılır. (L)

MAHON, Balear takımadalarında (İspanya) şehir, Minorca adasının merkezi; 16 500 nüf. Dar bir koyda çok mahfuz liman. Kabotaj ve balıkçılık. (L)

MAHONYA i. (amerikalı botanikçi B. Mc. *Mahon*'un adından). Kadıntuzluğuna benzeyen süs ağaççığı.

— ANSİKL. *Mahonya*'lar, kenarları dişli, tüy sü yapraklı, kokulu, sarı salkım çiçekli, mavimsi siyah meyveli ağaççıklardır; Asya ve Kuzey Amerika'da yetişen birçok türü bilinir; *Mahonia pinnata* (*M. fascicularis*) ve *M. repens,* çobanpüskülüne benzeyen yaprakları dayanıklı zarif ağaççıklardır; Avrupa'da süs bitkisi olarak yetiştirilir. Tatlımsı buruk bir tadı olan meyveleri serinletici olarak yenir. (L)

Mahperihatun hanı, Tokat - Pazar yolu üzerindeki Pazar kasabasının 1 km kadar doğusunda, Yeşilırmağın sol kıyısındadır. Selçuklular devrinde Valide Sultan Mahperi Hatun tarafından 1239'da yaptırıldı. Giriş portalinin iyi bir işçiliği vardır. Yalnız, yumuşak bir taş kullanıldığı için zamanla aşındı. Avlu etrafı revaklarla çevrilidir. (M)

MAHPEYKER KÖSEM SULTAN. Bk. KÖSEM SULTAN.

MAHPUS veya **MAHBUS** sıf. (ar. *ḥabs*'ten *maḥbūs*). Hapsedilmiş, bir yere kapatılmış olan: *Bu camiaların çemberleri kuvvetten düştükçe, mahpus zümrelerin serbest olmak için mücadele etmeğe girişmeleri tabiîdir* (Ziya Gökalp).

◆ İ. Hapsedilmiş kimse: *İşte şimdi hepinizin önünde ağır cezaya çarpılmış bir mahpus olarak bu meseleyi resmen açıyorum* (Kemal Tahir).

— Huk. Cezaevinde mahkûm olduğu cezayı çeken kimse.

— ANSİKL. Huk. Bir kimsenin *mahpus* durumuna girmesi için daha önce muhakeme edilerek bir suç işlediğinin sabit olması ve bu suç karşılığında kendisine hâkim tarafından bir ceza verilmesi gereklidir. Kişi ancak kesinleşmiş bir mahkeme kararı sonucu, cezaevine konulduğu zaman mahpus adını alır.

— Oyun. Bir çeşit tavla oyunu.

◆ **Mahbusîn** çoğl. i. *Esk.* Mahkûmlar, hapsedilmiş kimseler.

◆ **Mahbusiyet** i. *Esk.* Mahkûm olma hali. || Hapislik süresi.

◆ **Mahpusluk** i. Mahpus olma hali: *Bunun kitaba düşmesini mahpusluğun can sıkıntısından belleme* (Kemal Tahir). || Mahkûmiyet süresi. (M)

MAHPUSHANE veya **MAHPUSANE** bls. i. (ar. *maḥbūs* ve fars. *ḫāne*'den). Hükümlülerin kapatıldığı yer (*Halk dili. Mapusane*): *Akşam erken iner mahpusaneye / İner, yedi kol demiri / Yedi kapıya* (Ahmed Arif). *Günün bayram oluşu mahpushanede uyanışın umutsuz bunaltısını arttırıyordu* (Kemal Tahir). *Eşanl.* CEZAEVİ, HAPİSHANE. (M)

MAHRA i. (ar. *maḥrā*). *Esk.* Üzüm taşımağa yarar tahta kap. (M)

MAHRA. Bk. MEHRE.

MAHRAMA veya **MAKRAMA** i. (ar. *ḥarem*'den *maḥrama*). *Esk.* Bazı bölgelerde kadınların sokağa çıkarken manto üzerine örttükleri, pelerine benzer, işlemeli geniş örtü || Havlu. || Mendil. (M)

MAHRAT'LAR veya **MAHARAT'LAR.** Bk. MARATA'LAR.

MAHREC i. Bk. MAHREÇ.

Mahreci Aklâm, memur yetiştirme amacıyle kurulan okul; maliye nazırı Kemal Efendinin önayak olmasıyle kuruldu (1862). Rüştiyelerden bir üst dereceydi. Önce adı *Mektebi Aklâm*'dı; 1864'te *Mahreci Aklâm*'a çevrildi. Sınavlar, Meslisi Maarif'te yapılıyor, yazı (hat) ve imlâda başarı gösteremeyenlere diploma verilmiyordu. Okul önce tek sınıflıydı; sonra sınıf sayısı üçe çıkarıldı. Okulu bitirenler çeşitli dairelerde görevlendirildi. Okul 1876'da kapandı. (L)

Mahreci Mekâtibi Askeriye, Osmanlı devletinde askerî idadîlere öğrenci yetiştirmek için açılan (1864) rüştiye mektebi. Bu okullar Mühendishanei Bahrîi Hümayun ve Mühendishanei Berrîi Hümayun ile Tıbbiye ve Harbiye'nin idadî sınıflarına öğrenci verirdi. Bütün bu okulların idadî sınıfları Galatasaray'da *İdadîi Umumî* adıyle birleştirilince, Mühendis mektebinde idadî öğrencilerinden boşalan yere de bu idadîlerin ihtiyat sınıfı taşındı; böylece burada Mahreci Mekâtibi Askeriye adı altında genel bir rüştiye mektebi açıldı. Bir süre sonra İdadîi Umumî (1867), Galatasaray'dan kaldırılarak her okulun idadîsi kendi bünyesine bağlandı; bir kısmı da Kuleli'de toplandı. Askerî rüştiyeler açılıncaya kadar (1875) Mahreci Mekâtibi Askeriye, öğretime devam etti. Okulda öğrenim süresi dört yıldı. Şu dersler okutuluyordu: mantık ve tatbikat, kavaidi arabiye (arapça dilbilgisi kuralları), kavaidi osmaniye (osmanlıca dilbilgisi kuralları), Fransızca, hesap, hendesei hattiye (düzlem geometri), genel coğrafya, resim, hüsnü hat (güzel yazı). [M]

MAHREÇ veya **MAHREC** i. (ar. *ḫurūc*'dan *maḫrec*). *Esk.* Huruç edilecek, dışarı çıkılacak yer veya kapı: *Buhar için bir mahreç bırakmazsanız kap patlar* (Şemseddin Sami).

— Eğ. *Esk.* Yatılı olarak okuyan askerî rüştiye öğrencileri. (Harbiye'nin öğrenci kaynağını meydana getirdikleri için bu adı alıyorlardı.)

— Huk. *Mahreç işaretleri.* Bk. FİKRÎ *hukuk.*

— İkt. *Eşanl.* SÜRÜM *yeri.* || *Mahreçler kanunu.* Bk. ANSİKL.

— Leng. *Esk.* Boğumlama yeri.

— Mat. *Esk.* Payda.

— Teşk. tar. *Mahreç mevleviyeti,* Osmanlı devletinde üçüncü derecedeki yüksek kadılıklara verilen ad. Bk. ANSİKL.

— Tic. Yurt içinde, üretilen malların dışarıda satıldığı yer, dış pazar, sürüm yeri.

— ANSİKL. İkt. *Mahreçler kanunu,* genellikle J.B.-Say'a mal edilen bir iktisat teorisidir. Ne var ki fizyokrat Le Trosne'un daha 1777'de, «üretimler ancak üretimlerle ödenir» esasını ortaya koymuştur. Bu teorinin eksiksiz ve genel tanımı şöyledir: *Ürünler ürünlerle, hizmetler hizmetlerle mübadele edilir.*

İyimser liberal öğretilerin temeli olarak kabul edilen bu teori, XIX. yy.da, büyük başarı kazandı. Say'a göre, işbölümü sebebiyle her insan kendisine gerekli olan bütün mal ve hizmetleri üretmez; belli bir mal veya hizmet tipini üretir ve bunu kendi ihtiyacından daha büyük ölçüde yapar. Üretiminin fazlasını, basit bir araç olarak görülen para aracılığıyle, başkaları tarafından üretilen ve kendisinin ihtiyacı olan mal ve hizmetlerle mübadele eder. Bu, herkesçe bilinen bir gerçektir; ama Say, bundan, insanın, ihtiyaçlarından fazlasını ürettikçe, üretmediği ve ihtiyaç duyduğu malları daha çok satın alabileceği sonucunu çıkarır. (Modern iktisatçılar bunu, «ürünlerin toplam arz ve talebi kaçınılmaz bir şekilde eşittir» diye ifade ederler.) Bir malı üretmek, başka bir malı satın alma imkânını yaratmak demektir. Bu şartlarda, ne kadar çok değişik mal üretilirse, sürüm de o ölçüde kolay olacaktır. Böylece, fazla üretim krizleri ortaya çıkamaz, çünkü «şahıslar kadar, milletler de zenginlikten hoşlanır» ve en gelişmiş milletlerde bile «milletin sekizde yedisi basit bir geçim için gerekli olan bir sürü ürüne sahip değildir».

Biricik tehlike, üreticilere gerekli olmayan ürünler üretildiği takdirde, kısmî fazla üretim krizleriyle karşılaşılmasıdır. Bu krizleri önleyebilmek ve hiç olmazsa şiddetini kısıtlayabilmek için, mübadelelerin serbest yapılması ve fiyat mekanizmasının, tüketicilerin neyi arzu ettiklerini üreticilere göstermesi ve böylece üreticilerin neyi üreteceklerini öğrenmelerini sağlaması gereklidir. Say'a göre, mahreçler kanunu, geçmiş deneylerin ve Sismondi'nin eserlerinin gösterdiği gibi, sınırı olmayan iktisadî genişlemeye dizgin ve engel olma tehlikesini taşıyan iktisadî müdahaleleri (yani devlet müdahalesini) mahkûm etmekte ve ayrıca serbest mübadeleciliği haklı çıkarmaktadır.

— Teşk. tar. *Mahreç mevleviyeti*'ndeki kadılar, *mahreç mevalisi* adını alırdı. Önceleri Kudüs, Halep, Tırhala, Yenişehir, Galata, İzmir, Selânik olmak üzere altı yerde mahreç mevleviyeti vardı. Daha sonraları bunlara Eyüp, Üsküdar, Sofya, Girit ve Trabzon mevleviyetleri de katıldı ve sayıları on bir oldu. Mahreç mevleviyetlerine Süleymaniye dârülhadisi müderrisi ile Süleymaniye müderrisleri tayin edilir ve bir yıl hizmet görürlerdi. Bir yıllık görevleri sona erenler *mahreç mazulü* olarak deftere yazılır ve Bilâdı Hamse (Edirne, Bursa, Şam, Mısır ve Filibe) mevleviyetlerinden birine tayin edilmek üzere sıra beklerdi. (M)

MAHREK i. (ar. *hareket*'ten *mahrek*). *Esk.* Hareketli bir noktanın takip ettiği yol: *Elbette insana bu yüzden birtakım iyilikler gelecekti. Nitekim öyle oldu. O geceden sonra, hattâ gece içinde hemen hemen hayatımın mahreki ve mânâsı değişti* (A. H. Tanpınar).

— Astron. *Esk.* Yörünge. ‖ *Mahrek-i hakikî*, gerçek yörünge. ‖ *Mahrek müstevisi*, yörünge düzlemi. ‖ *Meyl-i mahrek*, yörünge eğikliği. (M)

— Mat. *Esk.* Hareketli bir noktanın izlediği yol. (M)

MAHREM sıf. (ar. *harâm*'dan *mahrem*). [Erkek için] Yakın akrabadan olduğu için kendisiyle evlenmek yasak olan, bir evlenmeye konu olmayacağı için eve rahatlıkla girip çıkan: *Şeriat kadınların kendilerine mahrem olmayan erkeklerden kaçmalarını emrediyor* (P. Safa). ‖ Teklifsiz, içli dışlı. ‖ Başkalarına söylenemeyen, gizli: *İki kıta protokol mahrem addedilerek imza edilmedi* (Atatürk). *Çeşme başında, sokakta, tramvayda, tanıdık, tanımadık her kadınla en mahrem hayat meselesini münakaşa ederlerdi* (H. E. Adıvar). ‖ İ. Sırdaş: *Öyle ferdâlar ki, kaldırmış serâpa âlemi / Dîdeler bir câvidânî fecrin olmuş mahremi* (M. Â. Ersoy). ‖ *Esk.* Dinî kurallarca yasak olan, haram edilen şey.

— *Esk. Mahrem-i esrâr*, sırdaş: *Bir avukattan korkulmaz. Avukatlar, insanların mahrem-i esrarıdırlar* (Vâ-Nû). ‖ *Mahrem-i râz*, kendisine sır söylenmiş kimse. ‖ *Nâ-mahrem*. Bk. NAMAHREM.

— Tasav. Tanrı'nın sırlarını öğrenmeğe başlayan kişi.

◆ **Mahreman** çoğl. i. *Esk.* Sırlar, gizli şeyler. ‖ Arkadaşlar, sırdaşlar.

◆ **Mahremane** zf. *Esk.* Gizlice, kimseye belli etmeden: *Rauf Bey, sık sık, mahremâne diyordu ki, hiç olmazsa hakikî vaziyeti bana söyle. Ordu ne haldedir?* (Atatürk). *Bakışları birşey söylemek istiyormuş gibi zaman zaman birbirini süzüyordu. Bu bir mahremâne mücadele idi* (Ahmed Rasim).

◆ **Mahremlik** i. Mahrem, gizli olma hali: *Evin mahremliğini kirleterek şuraya buraya atılan iç çamaşırları görür gibi oldu* (Kemal Tahir). [M]

MAHREMÎ Tatavlalı, türk şairi (öl. İstanbul 1535). İstanbul'un Galata köylerinden olduğu için *Galatalı* diye de anılır. Şiirde divan geleneğini sürdürmesine karşılık arı Türkçeyle yazılmış manzumeleri vardır. Bu konuda Edirneli Nazmî'ye öncülük ettiği söylenir. Yavuz Selim ve Kanunî'nin savaşlarını anlatan manzum bir eseriyle *Basitname* adlı arı türkçe şiirlerinin toplandığı bir dergisi olduğu ileri sürülürse de bunlar bugüne kadar gelmedi. (M)

MAHREMİYET i. (ar. *mahrem*'den *mahremiyyet*). Mahrem olma hali, gizlilik, bir şeyin gizli yönü: *Hemen hiç böyle karanlık bir mahremiyetin yalnızlığı içinde bulunmamışlardı* (H. Z. Uşaklıgil). *Olur mu böyle, bütün bir geceyi / Bir mısraın mahremiyetinde geçirmek?* (O. V. Kanık).

— DEY. *Mahremiyetine girmek*, bir kimsenin özel hayatını herkesçe bilinmeyen yönlerini öğrenecek kadar yakını haline gelmek.

— Huk. Bk. *Özel* HAYAT'*ın gizliliği*. ‖ *Mahremiyetin ihlâli*. Bk. SIR. (M)

MAHRENHOLZ (Christhard), alman müzik bilgini (Adellebsen, Göttingen yakınları 1900). Samuel Scheidt uzmanıdır. Eski org yapımıyle ilgilendi. Eserleri: *Der Orgelregister* (Org Tutanağı) [1930]; *Die Berechnung der Orgelpfeifenmensuren* (Org Borusu Usulleri) [1938] ve *Glockenkunde* (Çan Sanatı) [1948]. 1929'dan beri *Musik und Kirche* ve *Jahrbuch für Liturgie und Hymnologie* adlı dergileri çıkarmaktadır. (L)

MAHRUB sıf. (ar. *harâb*'dan *mahrûb*). *Esk.* Harap edilmiş, yıkılmış. (M)

MAHRUB sıf. (ar. *mahrûb*). *Esk.* Mahrum edilmiş, elinden sermayesi alınmış. ‖ Gadre uğramış. (M)

MAHRUK sıf. (ar. *hark*'tan *mahrûk*). *Esk.* Yanmış, yanık. ‖ *Mahruk-ül-fuad*, yüreği yanık.

◆ **Mahrukât** çoğl. i. Odun, kömür gibi yakılacak şeyler, yakıt, yakacaklar: *Me'kûlâta verse mahrûkâta veremiyor* (Cenab Şahabeddin). ‖ *Mahrûkât-ı mâyia*, akaryakıtlar. (M)

MAHRUKİZADE EŞREF CAFER BEY, türk devlet adamı ve koleksiyoncusu (1858-1921). Denizci Mahrukî Ali Paşanın oğlu. Galatasaray'ı ve Fransa'da Sorbon üniversitesini bitirdi. İstanbul'a dönünce, Dârülmuallimin'de öğretmenlik, sonra İstinaf mahkemesinde savcılık yaptı; Karadağ'da (Çetine) başkâtiplik, Tiflis ve Bombay'da şehbenderlikte bulundu. Hint müslümanlarından, Türkiye'ye büyük ölçüde yardım sağladı. Çeşitli Kafkas ülkelerinde elçilik yaptı. Şiir ve müzikle ilgilendi. «Gidelim Göksu'ya bir âlemi âb eyleyelim» şarkısının güftesi Mahrukizade'nindir. Madenî para koleksiyonu, İstanbul Arkeoloji müzesinin İslâm Sikkeleri bölümündedir. (M)

MAHRUM sıf. (ar. *hırmân*'dan *mahrûm*). Bir şeyden yoksun olan, istediğini elde edemeyen, nasipsiz: *Bugün Anadolu ve Rumeli vilâyâtında teşkilât-ı milliyeden mahrum bir yer kalmamıştır* (Atatürk). *İngiltere, Hindistan'ın kanını emiyor, bütün hazinelerini Avrupa'ya taşıyor, iki yüz doksan beş milyon insanı hizmetçi hayvanlar, yani at ve eşek gibi, her haktan mahrum, kendi hesabına çalıştırıyor* (Ömer Seyfeddin). *Bir zaif papatyanın bile lâtif-i neşvesinden mahrum bir sûrezâr şeklinde...* (H.Z.Uşaklıgil). ‖ *Mahrum bırakmak*, yoksun kılmak, yoksun hale getirmek: *Fransızca söylemek, insanı dolara divan duran birçok itibarlardan mahrum bırakır* (F.R. Atay). ‖ *Mahrum edilmek*, yoksun bırakılmak, nasipsiz kılınmak: *Bundan mahrum edilen bir millet en emin kuvvetini kaybetmiş olur* (A. Ş. Hisar). ‖ *Mahrum etmek*, yoksun kılmak: *Biz, hukukumuzu ve istiklâlimizi müdafaa için giriştiğimiz mücadelenin kutsiyetine kail ve hiç bir kuvvetin bir milleti yaşamak hakkından mahrum edemeyeceğine kaniiz* (Atatürk). *Ve bu sıkılmak arkasında Osman'a karşı haksızlık etmiş olduğunu, onu pek tabiî bir haktan mahrum ettiğini de sezdi* (H. E. Adıvar). ‖ *Mahrum kalmak*, yoksun kalmak, bir şeyden nasibini alamamak: *En meşhur aşkların çoğu birbirlerinden mahrum kalmış olanlardır* (A. Ş. Hisar). *Bilmez misin benim sana yandığım / İki elim koynumda mahrum kaldığım* (Halk türküsü). ‖ *Mahrum olmak*, yoksun olmak, istediğini elde edememek: *Bu keşif geometridir. Avrupa'yı Asya'dan ayıran düşünce farkı, Pascal'ın «geometri kafası» dediği şeyden bütün Şark'ın mahrum oluşudur* (P. Safa).

— Huk. *Mahrum kalınan kâr*. Bk. ZARAR.

◆ **Mahrumane** zf. *Esk.* Mahrumcasına: *Bir teselli-i mahrumane kabîlinden olarak* (Recaizade Ekrem).

◆ **Mahrume** zf. *Esk.* Mahrum'un dişili: *Bir adem; bir adem, fakat yaşayan, / Çarpınan, uğraşan, koşan, arayan / Bir adem, bir hayat-ı mahrume* (Tevfik Fikret).

◆ **Mahrumen** zf. *Esk.* Mahrum olarak, bir şey elde edemeyerek.

◆ **Mahrumluk** i. Mahrumiyet, yoksunluk, nasipsizlik: *Ancak işitmemek, sevdiklerinin sesini duyamamak bana ondan da daha katlanılmaz bir mahrumluk gibi geliyor* (N. Ataç). [M]

MAHRUMİYET i. (ar. *mahrûm*'dan *mahrûmiyyet*). Mahrumluk, yoksunluk, dilediğini elde edememe: *İkinci Dünya Harbi devresini Türkiye, bütün maddî eksikliklerine, mahrumiyetlerine ve teşkilâtsızlığına rağmen, baştan sona kadar bu endişe içinde geçirdi* (Ş. S. Aydemir). *Bu mahrumiyet onu delirtti. Yemekten, içmekten kesildi* (Ömer Seyfeddin). ‖ *Mahrumiyet bölgesi*, gelişmemiş, ilerlememiş bölge. (M)

MAHRUR sıf. (ar. *harâret*'den *mahrûr*). *Esk.* İçi hararetli olan, ateşli, ateşlenmiş, kızmış: *O muttasıl yine mahrûr-i iştiyak-i hayat / Eder lebinde şikâyet acıklı bir heyhat* (Tevfik Fikret). ‖ *Dil-i mahrur*, ateşli gönül.

◆ **Mahrurane** zf. *Esk.* Ateşli ateşli, hararetli bir şekilde.

◆ **Mahrure** sıf. *Esk.* Mahrur'un dişili. (M)

MAHRUS sıf. (ar. *hırâset*'ten *mahrûs*). *Esk.* Muhafaza edilen, gözetilen, korunan. (M)

MAHRUSE i. (ar. *hırâsat*'ten *mahrûse*). *Esk.* Büyük şehir: *Mahruse-i mezbureden Erzurum tarafına teveccüh olunmak mukarrer olup...* (Peçevî). ‖ *Mahruse-i muhabbet*, muhabbet şehri, sevgi ülkesi. ‖ *Memâlik-i mahruse*, muhafaza edilmiş, korunmuş memleketler. ‖ *Memalik-i mahruse-i Şâhâne*, Osmanlı imparatorluğu. (M)

MAHRUT i. (ar. *mahrût*). Mat. *Esk.* Koni.

◆ **Mahrutî** sıf. *Esk.* Koni biçiminde, konik: *Bir şekl-i mahrûtîde görünecek olan ağaçlık...* (Recaizade Ekrem).

— Denizc. *Mahrutî şamandıra*, koni biçiminde yapılmış şamandıra.

◆ **Mahrutiyât** çoğl. i. *Esk.* Konik olan şeyler.

◆ **Mahrutiyet** i. *Esk.* Konik olma hali. (M)

MAHRUZ sıf. (ar. *harż*'dan *mahruż*). *Esk.* Rezil, kepaze, kötü şöhretli, aşağılık. (M)

MAHSUB sıf. Bk. MAHSUP.

MAHSUBEN zf. (ar. *mahsûb*'dan *mahsûben*). Hesaba geçirilerek, alacağa sayılarak, hesaba katılarak, hesabına sayılmak üzere, avans olarak: *Hep o evvelki fakra mahsuben / Gelecek bir hediye-i hürmet* (Tevfik Fikret). — *Öyle ya, sen onun evlendireceğine mahsuben evlendin değil mi? Aferin sana, çok münasip bir şey yaptın!..* (M. Ş. Esendal).

— Huk. *Mahsuben iade*. Bk. MİRAS'*la iade*. (M)

MAHSUD sıf. ve i. (ar. *hasad*'dan *mahsûd*). *Esk.* Hasat edilmiş, ekini biçilmiş (tarla). ‖ Biçilmiş (ekin). [M]

MAHSUD sıf. (ar. *hased*'den *mahsûd*). *Esk.* Haset olunan, imrenilen, kıskanılan, gıpta edilen: *Mahsud ü mübeccel / Gel toplayalım gel...* (Tevfik Fikret). [M]

MAHSÛD, Kâniguram dolaylarında yaşayan pathan kabilesinin adı. Pakistan'ın kuzeybatısında. Önceleri Afganistan'ın Birmal tepesinde oturan bu kabilenin üç kolu vardır: Bahlolzaylar, Şaman Hel ve Alizay. Batıl inançlara saplanan kabilenin kin gütmek gibi gelenekleri vardır. Mahsûd'ların, Hindistan'ı Afganistan'a bağlayan bazı geçitlere hâkim kaleleri vardı. Bu geçitleri ele geçirmek isteyen İngilizler, Mahsûd'lar üstüne seferler yaptılar. İlk sefer, geçici bir barışla bitti (1860). Kabilenin bazı kolları ingiliz baskısına boyun eğdi. 1881 Seferinde İngilizler Kâniguram ve Makin'e kadar ilerlediler. Kısa bir barış döneminden sonra Molla Povinda, ingiliz konuk yerine saldırdı (1894). 1900-1902 Yılları arasında İngilizler karşı saldırıya geçtiler; fakat Molla'nın di-

renişini kıramadılar. Molla Abdülhakim de 1914-1917 arasında İngilizler üstüne birçok saldırı yaptı. 1917'de ingiliz kuvvetleri Mahsûd bölgesine yürüdüyse de başarı sağlanamadı; 1919 ağustosuna kadar İngilizlerle Mahsûdlar arasındaki çatışmalar devam etti. Bu tarihte İngilizler Afganistan'a bağımsızlık verdiler. 1921'de İngilizler elde ettikleri hakların önemli bir kısmından vaz geçti. Mahsûdların bundan sonraki tarihleri Afganistan siyasî tarihine bağlı olarak gelişti. (M)

MAHSUF sıf. (ar. *husûf*'tan *mahsûf*). *Esk.* Husufa uğramış, gölgelenmiş: *Cân ü dilinin mihr ü mehi olmaya pür-nûr / Dâim biri mahsûf ola anın biri meksûf* (Bağdatlı Ruhi). [M]

MAHSUL i. (ar. *husûl*'den *mahsûl*). Toprak ürünü: *Kış güzel şeydir. Tabiat yemişleri, mahsulleri kuşları ve arılarıyle insanların saadeti için çalıştığı gün mevsimler ne güzeldir* (S. F. Abasıyanık). ‖ *Mec.* Hasıl olan, meydana gelen şey, verim: *Bunu yapabilmek için iptida, bu sanatların mahsullerini millî müzelerde toplayıp teşhir etmek, sonra da bunları daire reçeteleri, imal tarzlarını bulup öğrenerek kitaplarla mecmualarla neşretmek lâzımdı* (Ziya Gökalp). *«Odun» dedin de, tuhaftır, ne geldi aklıma, bak: / Zavallı memleketin yoktu başka mahsulü, / Odundu, nerde bulunsan, metâ-ı mebzûlü* (M. Â. Ersoy). *Yalnız kafandaki rüyaları görüyorsun. Halbuki bizim işlerimiz, sokağın mahsulüdür. Sokakta cereyan eden, kanlı, çamurlu, pis bir kavgadır* (Ş. S. Aydemir). ‖ *Mahsul-i bedîa*, iyi ve güzel mahsul.

— Huk. Tabiatın yaratıcı gücü sonucu, devrî olarak meydana gelen tabiî semere türü. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Mahsullerin haczi.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. Tabiî semerelerin (bk. SEMERE) bir türü olan *mahsul*'lerin iki önemli karakteri vardır: 1. devrî olma; 2. asıl ile organik bir bağın bulunması. Devrîlikten, aslın, belirli zaman aralıklarıyle, eski mahsulün yerine yenilerini vermesi anlaşılır. Eğer devrîlik karakteri yoksa bunlar mahsul değil de, «hasılat» kavramına girer (Med. kn. md. 620). Hasılat da, mahsul gibi, asıl şeyin bünyesinde meydana gelir; ancak bunlarda devrîlik niteliği yoktur. Bunlar asıl şeyden alınınca yerine yenileri kaim olmaz. Meselâ bir ağacın meyvesi veya bir koyunun yünü, mahsuldür. Oysa bir kumsaldan alınan kum, hasılat kavramına girer.

● *Mahsullerin haczi.* Mahsuller, kural olarak, üzerinde yetiştiği toprağa tabidir. Yetişmemiş mahsuller, üzerinde bulunduğu gayrımenkulün mütemmim cüzü niteliğindedir. Gayrımenkulün ipotek edilmesi, mahsulleri de ipoteğin şümulüne sokar (Med. kn. md. 777) ve gayrımenkulün haczi, hasılatına da şamildir (İcra ve İflâs kn. md. 92/1). Ancak İcra ve İflâs kanunu, yetişmemiş mahsullerin de haczine imkân verir (md. 84). Yani mahsuller, yetişmekte bulunduğu gayrımenkul haczedilmeden de haczedilebilir. Yetişmemiş mahsullerin haczinde de İcra ve İflâs kn. md. 93 göz önünde tutulur; yani, borçlunun geçimini sağlayan başka bir geliri yoksa, kendisinin ve ailesinin geçinmeleri için mahsulden veya satıldıkça bedelinden uygun bir miktar kendisine bırakılır. Yetişmemiş mahsullerin haczi, belirli bir süreden önce caiz değildir. Kanuna göre, yetişmemiş her çeşit toprak ve ağaç mahsulleri, yetişme zamanından en çok iki ay evvel haczedilebilir. Zamanından önce yapılan haciz, bu görüşe göre batıldır. Şikâyet yoluna başvurulmasa bile butlan ortadan kalkmaz. Diğer bir görüşe göre de, zamanın geçmesi ve kanunda öngörülen sürelerin gelmesiyle, haciz geçerlilik kazanır.

◆ **Mahsulat** çoğl. i. *Esk.* Hasıl olan, elde edilen şeyler. ‖ Topraktan yetişen şeyler, ürünler: *Onlar da benden bezdiler, usandılar. Onlara Sakîf yiğidini musallat kıl ki, canları ve malları hakkında ahkâm-ı cahiliyye mûcibinde amel etsin ve memleketin mahsulâtını yesin, kürklerini giysin* (Cevdet Paşa). ‖ Ehlî hayvanlardan elde edilen maddeler: *Bu yıl ineklerin süt mahsulâtı oldukça fazla para getirdi.* ‖ Sanayi, mahsulleri: *Bu yaz gazoz fabrikalarının mahsulâtı geçen yıllara göre rekor kırdı.* ‖ *Mahsulât-ı arziye*, toprak mahsulleri. ‖ *Mahsulât-ı kimyeviye*, kimyasal olarak elde edilen maddeler. ‖ *Mahsulât-ı sınaiye*, sanayi mahsulleri, sanayi ürünleri.

◆ **Mahsullü** sıf. Mahsulü olan, ürün veren, verimli: *Bu toprak çok mahsullüdür.*

◆ **Mahsulsüz** sıf. ve i. Mahsulü olmayan, ürün vermeyen, verimsiz (insan, hayvan, toprak veya makine). [M]

MAHSULDAR sıf. (ar. *mahsûl* ve fars. *-dâr*'dan *mahsûldâr*). *Esk.* Mahsul veren, bereketli, verimli, bitek: *İstenilen şubenin civar ve etrafı dünyanın en mahsuldar olan yerlerindendir* (Namık Kemal). *Ne hoş, ne mahsuldar bir musiki devri idi* (Ahmed Rasim). [M]

MAHSUN sıf. (ar. *hışn*'dan *mahsûn*). *Esk.* [Yer için] Kuvvetlendirilmiş, kale haline getirilmiş, müstahkem. (M)

MAHSUP veya **MAHSUB** sıf. (ar. *hisâb*'dan *mahsûb*). *Esk.* Hesap edilmiş, hesaba geçirilmiş.

◆ İ. Büyük bir zata mensup kimse: *Keçecizade İzzet Molla, Hâlet Efendinin mahsupları arasında idi.* ‖ *Mahsup etmek* (*edilmek*), hesaba geçirmek (geçirilmek): *Resûl-i Ekrem ise bu kerre ona, gerek kendisi için ve gerek biraderzadeleri olan Ukayl ve Nevfel için bedel vermesini emrettikte muharebeden elinden alınmış olan altınların bu bedellere mahsub edilmesini taleb ve rica etti* (Cevdet Paşa). ‖ *Mahsubunu yapmak*, hesabına geçirmek: *Bilmem kaç yıl önce bir muallimeye dam tamiri için iki yüz elli kuruş vermişler, onun senedi yokmuş: «Neye bu paranın mahsubu yapılmamış? Senet nerede? Bulamazsan mahkemeye gidersin!» diye ter ter tepiniyordu* (R. N. Güntekin).

— Huk. Bk. ANSİKL.

— Muhas. *Mahsup fişi*, mahsupların yazıldığı fiş.

— Tic. Borçlanılmış daha yüksek bir tutar üstünden nakten veya mal olarak yapılan ödeme: *Borçlu bulunduğumuz hesap üzerinden, bu çek, iki bin liralık bir mahsup teşkil ediyor.*

— ANSİKL. Huk. Borçlu, alacaklıya karşı, çeşitli alacaklar yüzünden aynı nitelikte edimler borçlanmış olabilir. Meselâ borçlunun alacaklıya birden fazla para borcu vardır. İşte bu halde borçlu, alacaklıya olan borçlarının tamamını karşılamağa yetecek miktarda ödemede bulunmazsa, yerine getirdiği edimin, borçlarından hangisine mahsup edileceği, yani hangisinin ödenmiş sayılacağı meselesi ortaya çıkar. Borçlar kn. md. 85 ve 86, mahsup yönünden, şu sırayı izlemektedir: 1. borçlunun beyanı: borçlu, ifada bulunurken, hangi borcunu yerine getirdiğini beyan ederse ifa, o borca mahsup edilir; 2. alacaklının beyanı; borçlu herhangi bir açıklamada bulunmamışsa, o zaman ifa, alacaklının makbuzda açıkladığı borca mahsup edilir; 3. ne borçlu, ne de alacaklı bir beyanda bulunmamışsa ifa, muaccel olan borca mahsup edilir. Birden fazla borç aynı anda muaccel oluyorsa ifa, borçlu aleyhine ilk takip edilen borca mahsup edilir. Takip yapılmamışsa ifa, vadesi önce dolan borca mahsup edilir. Eğer birden fazla borcun vadesi aynı anda gelmişse, mahsup, orantılı olarak yapılır. Buna karşılık, ifasında hiç bir borcun vadesi gelmemişse mahsup, teminatı en az olan borca yapılır.

◆ **Mahsubât** çoğl. i. *Esk.* Mahsuplar, hesap edilmiş şeyler.

◆ **Mahsubiyet** i. *Esk.* Mahsupluk, mahsup olma hali. (ML)

MAHSUR sıf. (ar. *haşr*'dan *mahşûr*). *Esk.* Muhasara edilmiş, sarılmış, kuşatılmış, çevrilmiş: *Âsitâne'den intizar-ı haber ile üç ay kadar mahsur oldu* (Naima). *Tiryaki Hasan Paşa Kanije kalesinde mahsur kaldı.* ‖ Hasredilmiş, sınırlanmış, belli edilmiş. ‖ Yasak edilmiş. ‖ Tazyik edilmiş, sıkıştırılmış. ‖ *Kavm-i mahsur*, nüfusu yüz kişiden az olan köy halkına verilen ad. ‖ *Na-mahsur*, sınırlanmamış, sınırsız, pek çok: *Geçip saat-i jeng-âlûd-i şeb, memdud ü na-mahsur* (Tevfik Fikret).

◆ **Mahsurîn** çoğl. i. *Esk.* Muhasara edilmiş, kuşatılmış kimseler: *Mahsurîn, hemen cizye vermek üzere re'y ü aman ile onlara Kasr-ı ebyâzı teslim eylediler* (Cevdet Paşa). [M]

MAHSUR sıf. (ar. *hasr*'dan *mahsûr*). *Esk.* Çok yorulmuş, feri gitmiş (göz). ‖ *Mec.* Fakir, yoksul, muhtaç: *Hazret-i Osman, şehit oldukta zîr-i nikâhında berhayat bulunan zevceleri Fâhite ve Ümmü'l-benîn ve Remle ve Nâile olup, ancak mahsûr iken Ümmü'l-benîn'i tatlik etmiştir* (Cevdet Paşa). ‖ *Çeşm-i mahsur*, fersiz, yorgun göz. (M)

MAHSUS sıf. (ar. *huşûş*'tan *mahşûş*). Başkasında rastlanmayan, yalnız birine veya bir şeye has olan: *Ölüm bahsinde ümit insanlara mahsustur* (C. S. Tarancı). *Öyle içten, öyle derin / Türkü söylemek, küfretmek / Çukurova yiğidine mahsustur* (Ahmed Arif). *Hissiyatınızı nidalarla dışarı vurmayın. Bu, hayvanlara mahsus bir zihniyettir. Sakin olun* (Ömer Seyfeddin). *Yeni.* Özgü. ‖ Birisi için ayrılmış, tahsis edilmiş: *Devlet ve siyasî memurlara mahsus localarda isim yazılıdır* (F. R. Atay). ‖ *Esk.* Özel, ayrı: *Bu hastalık için mahsus tabip vardır* (Şemseddin Sami).

— İda. *Kalemi mahsus.* Bk. ÖZEL *kalem.*

◆ **Mahsusan** zf. *Esk.* Ayrıca, özel olarak.

◆ **Mahsusiyet** i. *Esk.* Mahsus, özgü olma hali. (M)

MAHSUS zf. (ar. *huşûş*'tan *mahşûş*). Özel olarak, bilhassa: *Mahsus ellerinizden öpüyorlar* (Atatürk). *Gelmezsen çok ayıp olur, mahsus senin için geldiler* (R. N. Güntekin). ‖ Bile bile, isteyerek: *O vakit Behlûl bu parçayı mahsus getirtmişti* (H. Z. Uşaklıgil). *Bazan baştaki bir sandal mahsus arkaya kalır* (A. Ş. Hisar). ‖ Ciddî olmayarak, şakadan: *Aman beyefendi. O nasıl lâf öyle. Hiç anlamaz olur musunuz? Mahsus söylüyorsunuz* (B. Felek). *Mahsus söylediğim bu sözü ciddîye alacağını hiç düşünmemiştim.* (M)

MAHSUS sıf. (ar. *hiss*'ten *mahsûs*). *Esk.* Hissedilen, duyulan, belli: *Efendiler, o günlerde Yunan cephesinde düşmanın bazı hazırlıkları mahsus olduğundan cephede hassasiyet ziyadeleşti* (Atatürk). [M]

MAHSUSA sıf. (ar. *mahşûşa*'tan *mahşûşa*). *Esk.* Hususî, özel: *Yunan kıtaatını heyet-i mahsusalarla istikbal eylemişlerdi* (Atatürk). *İstanbul'da dairelerde işi olanlara babasının kartını, ya kendi selâmını, ya da annesinin hürmeti mahsûsasını yollar* (S. F. Abasıyanık). ‖ *İdare-i mahsûsa*, Devlet Deniz yolları idaresi. (M)

MAHSUSAT çoğl. i. (ar. *hiss*'ten *mahsûsât*). *Esk.* Görülüp duyulabilen, beş duyudan biriyle algılanabilen şeyler. Zt. MAKULÂT.

— Tasav. Duyular yoluyle tanınan madde âlemi.

— ANSİKL. Tasav. Tasavvuf inançlarına göre varlık âlemi ikiye ayırılır. *Mahsusat* ve *melekût* adı verilen bu âlemler, birbirinden ayrı niteliktedir. Mahsusat, insanın beş duyu aracılığıyle algıladığı, kavradığı varlık alanının bütünüdür. Gökler, yeryüzü ve bütün yaratılan varlıklar mahsusat kavramıyle anlatılır. Mahsusat, duyulara dayandığı için zaman ve mekânla sınırlıdır. Onun bir sonu vardır; geçicidir (fanî), yaratılmıştır; sonunda yok olacaktır. İnsanın, duyularla edindiği bütün bilgiler; sıcaklık, soğukluk, renkler, karanlık ve aydınlıklar, ağırlık, hafiflik, uzunluk, kısalık, büyüklük, küçüklük gibi bütün nitelikler mahsusat kavramı altında toplanır.

Mahsusat, tasavvufa felsefe yoluyle geçti. İslâm dininin doğuşundan sonra gelişen İslâm felsefesi çığırları, Eflatun'un görüşlerini yeniden yorumlayan yeni eflatun'cu felsefenin etkisi altında kaldı. Yeni-eflatun'cu felsefeye göre âlem; ideler âlemi ve duyular âlemi olarak ikiye ayrılır. Duyular âlemine mahsusat adı verilir. Bu ikili evren anlayışı, sonradan islâm felsefesine ve ondan beslenen tasavvufa geçti. Mutasavvıflar, mahsusat kavramını vahdeti vücut (varlık birliği) görüşüne göre yorumladılar. Ona, Allah'ın görünüşü (tecelli) sonucu ortaya çıkmış, geçici bir varlık alanı olarak baktılar. Zamanla bu kavram, sofîlerin

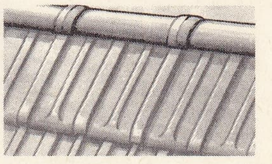

mahya (inş.)

anlayışlarına göre değişik anlamlarda yorumlandı. (M)

MAHŞER i. (ar. *ḥaşr*'dan *maḥşer*). Kıyamet gününde ölülerin dirilip toplanacaklarına inanılan yer: *Bu bir tufan, bir kıyamet, bir mahşerdi* (A. H. Müftüoğlu). ‖ Büyük, yoğun kalabalık: *Etrafındaki mahşer kalabalığına boyuna: Denizde mayınlar vardır, dikkat edin!...* (Ş. S. Aydemir). *Artık bu fikirler ateş ve kan dalgalarının çepçevre kuşattığı büyük Türk mahşerinin ortasında ilk imtihanlarını geçirmeğe başlamışlardır* (P. Safa). *Şu karşımızdaki mahşer de öyle haşr olacak / Yakında kurtulacaktır bu cephe... Kurtulacak!* (M. Â. Ersoy).

— ÇEŞ. DEY. *Mahşer gibi.* [Bir yer için] Çok kalabalık: *Ertesi sabah kaymakamın evinin önü mahşer gibi kalabalıktı* (Sabahattin Ali). *Sahâvet Hanımın önü ikindiye doğru mahşer gibi olmuştu* (Ömer Seyfeddin). ‖ *Mahşer günü*, ölülerin dirilip toplanacağına inanılan zaman: *Tekrar duyduğun gün sesimi gökkubbede, / Hatırla ki mahşer günüdür / Ortalığa düşmüş seni arıyorum* (C. S. Tarancı). *İsrafil'in sûrunu üfleyeceği gün mahşer günü olacaktır.* ‖ *Mahşer meydanı*, mahşer gününde ölülerin dirilip toplanacağına inanılan meydan: — *Yarın mahşer meydanında [...] İki elim yakandadır* (Kemal Tahir). ‖ *Mahşer midillisi*, kısa boylu, fitneci (kimse). ‖ *Mahşere dönmek.* (Bir yer için) Çok kalabalıklaşmak: *Kasabanın en iyi suyu olan bu çeşmenin başı, bilhassa akşam üzerleri mahşere dönerdi...* (Sabahattin Ali). ‖ *Mahşere kalmak.* (Bir olay için) Hiç bir zaman gerçekleşmeyecek olmak. *Dâvamız mahşere kaldı / Yarın bu senden sorulur* (Pir Sultan Abdal). *Mahşere kaldı hasret sanırken / Dünya gözüyle ben seni gördüm / Ömrümde bugün murada erdim* (Ziya Paşa).

— Din. Ölülerin Tanrı katında sorguya çekilmek için dirilecekleri yer ve zaman.

— ANSİKL. Din. Çok eski tabiat dinlerinde görülen *mahşer* inancı, zamanla birçok değişikliğe uğradı ve tek tanrıcı dinlerle kesin bir nitelik kazandı. Mahşer kavramı ilk defa Tevrat'ta, islâm dinine yakın bir anlamda geçer. Dünyaya gelen bütün insanlar, Tanrı'nın buyurduklarını yapmakla görevlidir. İnsanların nasıl yaşadıkları, ne yapmaları gerektiği, karşılıklı davranışları ve görevleri din kitaplarında açıkça bildirilmiştir. Yeryüzünde hayatını bitiren her yaratılmış varlık, yok olduktan sonra, dünyada yaptıklarının hesabını vermek üzere tekrar dirilecektir. Mahşer diye adlandırılan bu diriliş gününde en yüce hâkim olan Tanrı katında herkes dünya hayatının hesabını verecek, davranışlarındaki iyilik ve kötülüklere, suç ve sevaplara göre «mükâfat» ve «mücâzat» görecektir. İyiliklerin, sevapların karşılığı olan mükâfata hak kazananlar cennete; kötülük ve suç karşılığı olan mücâzata müstahak olanlar da cehenneme gönderilecektir. Kur'an hükümlerine göre, herkes dünyada ettiğini ahirette bulacak, karşılığını görecektir. Kimsenin ettiği karşılıksız kalmayacaktır. Mahşer konusunda islâm düşünürleri ve din bilginleri, üç ayrı görüş ileri sürerler. Bir kısmına göre mahşer cismanîdir. Bedenden ayrılan ruh, mahşerde tekrar bedene dönecek, insan, dünyadaki bütünlüğüne kavuşarak dirilecektir. Beden, bir canlı bütün olarak yaptıklarının hesabını verecek, karşılığını görecektir. İkinci görüşü benimseyenler, mahşerin yalnız ruhlarla ilgili olduğunu, manevî bir nitelik taşıdığını, bedenle ilgili bir dirilmenin söz konusu olamayacağını ileri sürerler. Her iki düşünceyi savunanlar da Kur'an'ın yorumuna, hadislere dayanırlar. Kur'an'a bağlanan bu görüşleri benimsemeyen ve mahşer kavramının bir sembol olduğunu savunanlar da vardır. Onlara göre ne ruh, ne de beden dirilebilir. Ölüm kesindir. Mahşer, hesap günü, mükâfat ve mücâzat diye birşey yoktur. Her şey bu dünyadadır. Bu görüşü benimseyenler Kur'an hükümlerine karşı çıktıklarından suç işlemiş, islâm dininin ana ilkelerinden birini inkâr etmiş «kâfir»lerdir; islâm düşüncesi içinde onlara yer verilmez. (M)

MAHŞERÎ sıf. (ar. *maḥşer*'den *maḥşerî*). *Esk.* Mahşeri andıran: *Bu papağanlarla küçük kuşların rengi bize tabiî gelmiyor; içerilerdeki bu renk, mahşerî merak damarlarımızı yakıyor* (F. R. Atay). ‖ Kalabalığın büyüklüğünü belirtmek için kullanılır: *Mahşerî kalabalık.* (M)

MAHŞUD sıf. (a. *ḥaşed*'den *maḥşūd*). *Esk.* Toplanmış, yığılmış. (M)

MAHŞUR sıf. (ar. *ḥaşr*'dan *maḥşūr*). *Esk.* Ölümden sonra tekrar dirilen, mahşer gününde dirilerek diğer ölülerle biraraya gelen. ‖ Toplanmış, biraraya getirilmiş, kolleksiyon yapılmış, birleştirilmiş: *Halep'te mahşur ve âzim-i ma'reke-i âşub ü şûr olup...* (Hoca Sadeddin Efendi). ‖ Kısımları birbirine uydurulmuş, bölümleri biraraya getirilmiş. (M)

MAHTUBE i. (ar. *maḫṭūbe*). *Esk.* Kendisiyle evlenmek istenilen kadın.

— Huk. *Esk.* Kendisine nikâh sözü verilen kimse. (Nikâh sözü veren kimse [hâtib] verdiği sözden dönerse mahtubeye önceden *mehre* karşılığı verdiklerini geri alabilir. Nikâh sözü veren kimse ölürse, verdiklerini geri alma hakkı mirasılarına geçer.) [M]

MAHTUM sıf. (ar. *ḫatem*'den *maḫtūm*). *Esk.* Mühürlü, mühürle kapatılmış: *Mısır'a senin mührünle mahtum mektup götürür de senin haberin olmaz* (Cevdet Paşa). ‖ Bağlanmış, kilitlenmiş. ‖ *Mahtum-ül-ebsâr*, göz kapakları kapalı olan kör. (M)

MAHTÛMÎ, türk halk şairi (XVIII. yy. sonları). Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. 1787 Osmanlı - Rus savaşında çıkan Kılburun olayı üstüne yazdığı destandan, Abdülhamid I zamanında yaşadığı anlaşılmaktadır. Hece ve aruz vezniyle yazılmış şiirleri vardır. Kendi çağdaşları tarafından bazı şiirlerine nazireler yazıldı. (M)

MAHTUN sıf. (ar. *ḫitān*'dan *maḫtūn*). *Esk.* Sünnet edilmiş. ‖ *Tıfl-ı mahtun*, sünnet edilmiş çocuk. (M)

MAHTUR sıf. (ar. *ḫaṭar*'dan *maḫṭūr*). *Esk.* Tehlikeli. (M)

MAHTUR i. (ar. *ḫāṭır*'dan *maḫṭūr*). *Esk.* Endişe, düşünce, fikir. (M)

MAHTUT ve **MAHTUTE** sıf. (ar. *ḫaṭṭ*'tan *maḫṭūṭ* ve *maḫṭūṭe*). *Esk.* Üzerine çizgi çizilmiş, çizgilenmiş. ‖ Yazılmış, yazılı. (M)

MAHU (Stephan), XVI. yy.da yaşamış müzikçi (öl. Viyana ? 1544'e doğr.). Arşidük Ferdinand'ın (geleceğin Avusturya imparatoru) sarayına bağlı kapellada müzik yöneticiliği yaptı (1532). Üslûbu Josquin çağı hollanda bestecilerinin üslûbunun aynıdır. Müzik çalışmalarının 1480-1490'dan sonra yoğunlaştığı sanılmaktadır. (L)

MA-HUANG i. Eczc. Çin'de bulunan ve efedrin elde edilmesine yarayan bir ecza. (L)

MAHUD sıf. Bk. MAHUT.

MAHUDANE i. (fars. *māhūdāne*). Bot. *Esk.* Müshil olarak kullanılan ve keneotuna benzeyen bir bitki. (İlmî adı *Croton tiglium.*) [M]

MAHUF sıf. (ar. *ḫavf*'tan *maḫūf*). *Esk.* Korkulu, korku dolu: *Koşan cihâd-ı mâaliye şanlı, lâkin ağır / Mahûf adımlar atar* (Tevfik Fikret). ‖ Korkunç, korkulacak nitelikte olan, korku veren: *Altında mahûf, muhiş adem vehmi veren siyahlıktan başka bir şey görmüyordu* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ Tehlikeli.

◆ **Mahufiyet** i. *Esk.* Korkunçluk: *Gece fırtınanın mahufiyetini iki kat ediyor* (Cenab Şahabeddin). [M]

MAHUN veya **MAUN** i. (bir amerika yerli dilinden k.). Tespihağacıgillerden büyük bir ağaç (*Swietenia mahagony*) ve aynı ağacın sert ve kırmızımsı odunu. Bk. AKAJU. (M)

MAHUR i. (fars. *māhūr*). Mus. Türk musikisinde şed makamlardan biri.

— ANSİKL. Mus. *Mahur*, çargâh makamının rast (*sol*) perdesi üstündeki düzenidir. Çargâh dizisinin dördüncü derecesine bir küçük mücennep diyezi konularak meydana getirilir. Donanımında bu diyez işareti daima porte başına konulur. Özellikle inici bir karakteri vardır. Mahur, batı müziğinin sol majörüne karşılıktır. Dizisi, çargâhtaki gibi kalın sesler bölgesinde bir çargâh dörtlüsünün birleşiminden meydana gelir. Bu makam, ince duraktan veya güçlüden başlar; mahur dizisinin ince bölgesinde, çargâh dörtlüsünde ve daha tiz tarafındaki aynı dizinin beşlisinde karışık olarak gelişir; önce tiz durakta, sonra da güçlüde geçici bir karara ulaşır. En son kalın bölge çargâh beşlisinde gezinerek kesin bitişe ulaşır. (M)

MAHUR BUSELİK blş. i. (fars. *māhūr* ve *buselik*'ten). Mus. Türk musikisinde makam.

— ANSİKL. *Mahur buselik* makamı, çargâh dizisinin rastta şeddi olan mahur dizisine bir buselik beşli veya buselik dizisinin katılmasıyle meydana gelir. Güçlüsü neva (*re*), durağı dügâh (*la*) sesleridir. Önce mahur çalınarak güçlüde veya durakta geçici karara varılır; sonra buselik beşli veya tam dizide karar kılınır. Donanımı mahur dizisinin aynıdır. Ancak geçici olarak yedinci derecesi, bir bakiye diyezi (*sol* diyez) alır. (M)

MAHUREK i. (fars. *māhūrek*). Mus. En az iki asırlık mürekkep türk müziği makamı. (Elde örneği yoktur.) [M]

MAHURHAN blş. i. (fars. *māhūr* ve *ḫ'ān*'dan). Mus. Türk musikisinde mürekkep bir makam.

— ANSİKL. *Mahurhan*, İsmail Hakkı Bey tarafından yapıldı ve bu makamı ondan başka kullanan olmadı. Mahur makamına, hicaz dizisinden bir parçanın eklenmesinden meydana gelir. Donanımına mahurda olduğu gibi *fa* için bir küçük mücennep bemolü (mahur perdesi) konur. Mahur dizisinin üçüncü derecesi olan buselik (*si*) perdesinde kalan bir makamdır. Bu makamdan, bugüne 7 parça kaldı. (M)

MAHUT veya **MAHUD** sıf. (ar. *ʿahd*'den *maʿhūd*). Bilinen, belli olan, sözü geçen: *Ya benim o mahut eseri bitirsem de çıkarsam ne olacak* (H. Z. Uşaklıgil). *Şunları da aklımdan geçiriyorum: Mahut Alman isimlerini de uydurmamıştım, herhalde* (R. H. Karay). ‖ *Esk.* Sözleşilen.

◆ **Mahude** sıf. *Esk. Alay yollu.* Kötü olarak tanınan, bilinen (kadın). [M]

MAHV veya **MAHIV** i. (ar. *maḥv*). Yok etme, harap etme. ‖ Yok olma, ortadan kalkma: *Her an o güzel sineyi hançerliyor eller / İmdadına koşmazsak eğer mahvı mukarrer* (Tevfik Fikret). ‖ *Mahv ü isbat*, yazılı bir şeyi, bazı yerlerini çizerek, bazı yerlerine ek yaparak düzeltme.

— Tasav. Beşerî zaaflardan kurtulma hali. ‖ *Mahv-ı ubûdiye* (veya *mahv-ı ayn-ı abd*), âyana vücut atfedilmesi görüşünü hükümsüz bırakma. (M)

MAHVETMEK geçl. blş. f. (ar. *maḥv* ve türk. *etmek*'ten). Ortadan kaldırmak, yok etmek: *Fakat, halâsı için en emin tarîki tutun / Şu pis bataklığı bir kerre mahvedin, kurutun* (M. Â. Ersoy). *Biz İstanbul'da neyi mahvetmişsek, burada Rio'lular onu yaratmışlar* (F. R. Atay). ‖ Bozmak: *Rüzgâr ekinleri mahvetti.* ‖ Maddeten veya manen onulmaz hale getirmek, zarar görmesine yolaçmak: *Görülüyordu ki, bir hava vü heves için, bir vehm ü hayâl için Türkiye halkını mahvetmek istiyorlardı* (Atatürk). *Beni bu güzel havalar mahvetti / Böyle havada istifa ettim / Evkaftaki memuriyetimden* (O. V. Kanık). ‖ Heba etmek: *İmtihana geç kalmak bütün çalışmalarımı mahvetti.* (M)

MAHVİYET i. (ar. *maḥv*'dan osmanlıca *maḥviyyet*). *Esk.* Alçak gönüllülük, tevazu: *Bundan başka bizim askerlerin şecaatinde hususî bir güzellik vardır ki itikadımca sükût ve mahviyetinden doğar* (Cenab Şahabeddin). *Efendim, dedi, mahviyet buyurup bunu çocuklar için demişsiniz, ama doğrusu bu bizler için* (M. Ş. Esendal). [M]

MAHVOLMAK geçz. blş. f. (ar. *maḥv* ve türk. *olmak*'tan). Yok olmak, ortadan kalkmak: *İşte bu kerre Fâris'in ilerigelenleri hep mahvolup bitti* (Cevdet Paşa). *Mahvolan bütün aşkı gözleri önünde canlanıyordu* (Vâ - Nû). ‖ Bozulmak: *Soğuktan bitkiler mahvoldu.* ‖ Manen yok olmak, çökmek: *Bir erkeğe muhabbet, bizim gibi kadınların mahvolmasına sebep olur* (H. R. Gürpınar). *Memleket mahvoluyor, baksana, bedbinlikle* (M. Â. Ersoy). ‖ Heba olmak, boşa gitmek: *Bütün emeklerinin mahvolduğunu söylüyordu.* (M)

MAHYA veya **MAHYE** i. (fars. *māh*'tan

osmanlıca *māh-iyye > māhye, māhya*). Din. Ramazan ayında birden fazla minareli camilerin minareleri arasında gerilen ipler üzerine kandil veya elektrik ampulleriyle yazılan yazı veya çizilen resim. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Mahya kurmak,* minarelerin arasına ip veya tel gererek mahya asmak.

— İnş. Çatılarda iki eğik düzlemin çatı üst seviyesinde kesişerek meydana getirdiği çizgi. ‖ *Mahya feneri,* mahya kirişinin üzerinde yükselen küçük kule biçimindeki baca. ‖ *Mahya kiremidi,* bir duvarın veya bir evin çatı mahyası üzerine döşenen yarım silindir biçiminde, içi oyuk kiremit. (Mahya kiremidi çatının üst kenarını hava etkilerinden korur. Her mahya kiremidi yanındaki mahya kiremitlerine çimento harçla, çatının düz kiremitlerine de içeri su sızdırmayacak şekilde alçı harçla bağlanır.) ‖ *Mahya kirişi,* çatı örtüsünü taşıyan merteklerin oturtulduğu çatının üst kenar aşığı. (ÇATI OMURGASI, MAHYA AŞIĞI da denir.) ‖ *Mahya kurşunu,* çatıyı korumak için en üst çizgisini örten kurşun levha. ‖ *Mahya örtüsü,* evlerin mahyaları üzerine yerleştirilen bükülmüş kurşun levha. ‖ *Mahya süsü,* yapı iskeletinin üst bölümlerini bezeyen, madenden veya pişmiş topraktan süs.

— ANSİKL. Din. Yapılarda, tavan kirişlerini birbirine tutturmak için uzunlamasına konan direğe *mahya* dendiği ve iki minare arasına çekilen ip de ona benzediği için aynı adı aldığı sanılır.

İslâm ülkelerinde, özellikle sünnî müslümanlar arasında yaygın olan mahyanın ne zaman ve nerede başladığı açıkça bilinmiyor. Selim II zamanında mahya kurulduğunu bildiren *Atâ Tarihi* de güvenilir belgelere dayanmaz. İstanbul'da, dolayısıyle Türkiye'de ilk mahyanın 1617'de Sultanahmet camiinde kurulduğunu bildiren kesin belgeler vardır. İki minareli camilerde kurulan mahya, genellikle büyük şehirlerde tutundu. Osmanlı devletinde iki veya daha fazla minareli camileri (selatin camileri) yalnız sultanlar yaptırabilirdi. Sadrazamlar, vezirler, devlet ileri gelenleri, zenginler tek minareli camiler yaptırırlardı. 1723'te iki veya daha fazla minareli selatin camilerinde mahya kurulması için padişah fermanı çıktı. Ondan sonra her yıl ramazan ayında mahya kurmak âdet oldu. Mahyalar, içinde zeytinyağı veya mum bulunan fenerlerin, yazı yazacak biçimde, yan yana ipe dizilmesiyle kurulurdu. İki minare arasına gerilen ip veya tele eski harfleri yazabilecek ölçüde belli aralıklarla asılan fenerler, yalnız mahya ustaları tarafından düzenlenirdi. Mahyalar genellikle ramazan ayının on beşine kadar yazı ile, ondan sonra resimle kurulurdu. İslâm dininde resim yapmanın yasak olması göz önünde tutulursa mahya kurmada islâm inançları dışında kalan bazı görüşlerin de etkisi olduğu anlaşılır. Mahya geleneği, daha çok Anadolu Türkleri arasında yayıldı, tutundu. Mahyaların üzerine yazılan yazılar da aşağı yukarı belliydi. Bunların çoğu *Ya Gani, Ya Kâfi, Ya Mabud, Ya Şefi, Ya Kerim, Ya Settar* gibi Tanrı adları, *İnna fetahnaleke fethan mübina* gibi dinî cümleler veya savaş zamanlarında *Hilâl-i Ahmeri unutma, Hübbül vatan min el iman, Muhacirlere yardım ediniz* gibi sözlerdi. Bunların dışında *Tebârekâllah, Maşaallah, Bismillâh* gibi dinî sözler de mahyalarda yer aldı. Mahya kurma, zamanla ayrı bir sanat niteliği kazandı. Bu alanda birçok ünlü mahyacı ve mahya ustası yetişti. Süleymaniye, Sultanahmet, Yenicami, Ayasofya, Fatih ve Şehzadebaşı camilerinde kurulan mahyalar zamana göre bu geleneğin en güzel, en başarılı eserleri sayılırdı. Bazı büyük camilerin, özel olarak bu işle uğraşan ustaları vardı. Önceleri mum ve yağ fenerleriyle kurulan mahyalar, camilerin elektrikle aydınlatılmağa başlanması üstüne özellikle renkli ampullerle ve yeni yazılarla düzenlendi. Eskiden çok güç bir iş olan mahyacılık kolaylaştı, bir usta işi, özel bir sanat olmaktan çıktı. Bugün de, özellikle ramazan ayında mahya kurma geleneği sürdürülmektedir. (M)

MAHYACI i. (*mahya*'dan *mahya-cı*). Mahya yapan, minarelerin arasına gerilen ipe kandil veya elektrik ampulleriyle yazı yazan veya resim yapan kimse.

— ANSİKL. Mahya kurma işlerini genellikle caminin müezzin veya kayyumlarından biri yapardı. *Mahyacı*'ların, kendi aralarında özel bir gelenekleri vardı. Mesleğin çeşitli inceliklerini birbirlerine, özellikle ustalar yerlerini alacak olan çıraklarına öğretirlerdi. Bunlar güzel ve anlamlı mahyalar yapma konusunda birbirleriyle yarışırlardı. Mahyaları genellikle zeytinyağ lambacıklarıyla donatan mahyacılar, camilerin elektrikle aydınlatılmağa başlanması üstüne bu işi ampullerle yapmağa başladılar. (M)

MAHYA dağı. Bk. MAYA DAĞI.

MAHYALIK i. (*mahya*'dan *mahya-lık*). İnş. Bir çatının köşelerini örten kurşun levha. (M)

MÂHYANE i. Bk. MÂHANE.

MAHYE i. Bk. MAHYA.

MAHZ sıf. (ar. *maḥż*). *Esk.* Halis, katıksız: *Fena-yı mahza mizan-ı hakikattır mezaristan* (Recaizade Ekrem). ‖ *Mahz-ı keramet,* gerçek keramet. ‖ *Mahzı nimet,* halis nimet.

◆ i. *Esk.* Halis süt. (M)

MAHZA veya **MAHZAN** zf. (ar. *maḥż*'dan *maḥżā* veya *maḥżan*). *Esk.* Yalnız, ancak, sadece: *Birkaç güne kadar mahza bunun için Sivas'a hareket edeceğim* (Atatürk). *Mahzâ eğlenmek için iki kere lûtfen kendini tekrar sahneye çağıranlar* üçüncüsünde *bıktılar* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

MAHZAR i. (ar. *ḥużūr*'dan *maḥżar*). *Esk.* Büyük bir kimsenin yanı, huzur yeri. ‖ Birçok kimse tarafından imzalanan dilekçe.

— Huk. *Esk.* Mahkeme sicil defteri.

— Teşk. tar. Bir istekte bulunmak için resmî makamlara verilen imzalı dilekçenin adı. (M)

MAHZEN i. (ar. *ḫazn*'den *maḫzen*). Binaların bodrum kısmında bulunan yeraltı deposu: *İstanbul'a gelir gelmez, vaadin sadık olan gemici hemen Galata'daki mahzenlerinden güzel, en eski şaraplarından bir küp şarap çıkardı ve başladı Yahya Efendi'yi ağırlamağa* (N. Araz). *Hani Sultan Mahmut bunları basmış ve mahzenlerinden yüzlerce delikanlının ölüsünü çıkarmıştı* (R. H. Karay). *İseviler, yer altlarında ve mağara ve mahzen gibi yerlerde gizlice ibadet ederlerdi* (Cevdet Paşa).

— Mal. Tar. Kamu vergilerinin saklandığı yer. ‖ *Mahzeni cûb,* İstanbul'da tersanedeki kereste ambarı. ‖ *Mahzeni sürb,* İstanbul'da tersanedeki levazım ambarı. ‖ *Kurşunlu mahzen,* Galata'daki (İstanbul) gümrük binası.

— Mim. *Mahzen mezar.* Bk. KRİPTOS.

— ANSİKL. Mal. Tar. *Mahzen* deyimi bir malî kurumunun adı olarak önce IX. yy.da Kuzey Afrika'da kullanıldı. Bu deyimle, İfrikîye emîri İbrahim bin el-Agleb tarafından Bağdat'taki abbasî halifesine gönderilmek için toplanan paraların saklandığı demir kasa ifade ediliyordu. Bugün Fas'ta «hükûmet» anlamına gelen mahzen, başlangıçta «maliye kurumu» anlamına geliyordu. Bundan başka bugünküne yakın bir anlamda mahzen deyimi, ilk olarak Beytülmal'e gönderilen vergilerin saklandığı yer için kullanıldı; Fas devleti, emevî ve abbasî halifeleri, Endülüs Emevîleri ile Mısır Fatımîlerinin boyunduruğundan kurtularak bağımsızlık kazandıktan sonra, mahzen sözü «hükûmet» anlamında kullanıldı. Şerifî hanedanı, Fas'a yerleştikten sonra mahzen kelimesi yalnız hazineyi ifade etmekle kalmıyor, her çeşit idarî teşkilâtın (Fas hükûmeti) tamamına teşmil ediliyordu. Mahzen, ilk olarak islâm dini kurallarına dayanarak kurulan devletlerde ortaya çıkan bir kurumdur. Berberî gibi İslâmlığı kabul eden bazı kavimlerde, mahzen deyiminin, batıl inançları kapsadığı da görülür. Muvahhidîler zamanında mahzen, bir malî kurum olarak ortaya çıktı. Daha sonraki çağlarda mahzen kelimesi, «idarî kuruluş» anlamında kullanıldı. Daha çok sömürge durumunda olan devletlerden alınan vergiler, mahzen adı verilen kuruluşlar tarafından toplandı. Fas'ın avrupa devletleriyle ilişki kurmasından sonra mahzen kelimesi, tekrar hükûmet kavramı olarak kullanıldı. Zamanla mahzenin bu anlamı da değişti. Mahzen, gene Fas'ta, devletin yönetim kuruluşu niteliğini kazandı. Fas, fransız hâkimiyeti altına girince, teşkilât bakımından iki bölüme ayrıldı. Merkezî yönetime bağlı olan *Bilâd - ül - mahzen,* merkezî yönetime bağlı olmadan bağımsız yaşayana da *Bilâd-ül-sibâ* dendi. Asıl Fas, Bilâd-ül-Mahzen adını alıyordu. Bu kesimde müslümanlar oturur ve haraç denen vergiyi öderlerdi. Daha sonraları Fas'ta yönetimi ele alan Mevlây el - Hasan zamanında *başvezir, vezir-ül-bahr* («denizden [Avrupa'dan] gelenlerin işleriyle ilgili» anlamında dışişleri bakanı), *emin - ül - ümena* (maliye bakanı), *kâtib - üş - şikâyet* (adalet bakanı) ve *allâf*'tan (savaş bakanı) meydana gelen yönetici kuruluşa mahzen dendi. Berberiler, avrupa devletlerinin, özellikle Fransa'nın çıkarlarına göre davranan bu kuruluşların yönetimi altına pek girmediler. Mahzen kurumu, zamanla başlangıçtaki malî görevinden uzaklaşarak, yönetici bir kuruluş, siyasî bir kadro niteliğini kazandı. Sömürgeci milletlerin denetimi altına girdi. Fas'ın bağımsızlık kazanmasından sonra mahzen kurumu da Fransa'nın etkisinden kurtuldu. (M)

MAHZENMEZAR. bļş. i. Mim. Bk. KRİPTOS.

MAHZUB sıf. (ar. *maḫżūb*). *Esk.* Boyalı, boyanmış. (M)

Stanislas MAILLARD
Riesler'in eseri
Cabinet des Estampes, Paris

Jean Armand DE MAILLE
Balthazar Moncornet'nin gravürü
Cabinet des Estampes, Paris

Urbain de MAILLE
Balthazar Moncornet'nin gravürü
Cabinet des Estampes, Paris

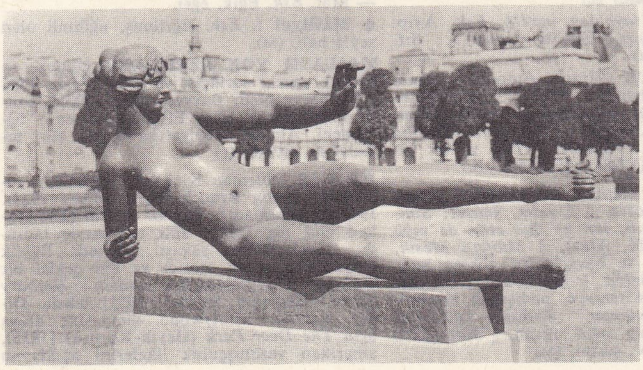

«Hava»

MAILLOL Aristide

Foto. X (LAROUSSE)

Louise Julie DE MAILLY gravür Cabinet des Estampes, Paris

MAINARD Desrochers'nin gravürü Cabinet des Estampes, Paris

mainas dansederken Terme müzesi, Roma

MAHZUF sıf. (ar. *ḥazf*'tan *maḥẕūf*). *Esk.* Silinmiş, yerinden kaldırılmış.

— Ed. *Esk.* Eski yazıdaki noktasız harflerle yazılan manzum ve mensur söz. (M)

MAHZUL sıf. (ar. *ḥaẕl*, terk etme'den *maḫẕūl*). *Esk.* Terk edilmiş, hor, hakir, perişan: *Orada pederin maktul ve biraderin mahzûl oldu* (Cevdet Paşa).

◆ **Mahzulen** zf. *Esk.* Hakir ve perişan olarak. (M)

MAHZUM (Beni Mahzum da denir), Mekke'nin en eski kabilelerinden biri. Bu kabile, M. S. VI. yy.da Mekke'nin büyük bir bölgesini elinde bulunduruyordu. Mahzum, Kureyş kabilesinin gözde bir koluydu. Bu kabileye üstünlük kazandıran Abdulmuttalib'in çağdaşı Mugire bin Abdullah idi. Mugire'nin oğlu Hişam zaman zaman «Mekke'nin sahibi» unvanını taşırdı. Mekke'de önemli kararlar alınırken son söz bu kabile ilerigelenlerinindi. İslâm dinine karşı çıkan Mahzum kabilesi Bedir savaşında çok kayıp verdi; bir daha toparlanamadı. Ebu Cehil ve Velid bin el-Mugire, Hz. Muhammed'i tanımadılar. Bu kabileden Halid bin Velid, Bedir, Uhud ve Hendek'te Hz. Muhammed'e karşı savaştı. Bağımsız yaşamayı seven Mahzum kabilesi, halifelerle uzun süre uğraştı. Mahzum kabilesinden Ammar bin Yesir ile halife Osman geçinemediler. Sık sık halifelere başkaldıran bu kabile, Abbasîlerin hâkimiyet yıllarında zayıfladı. Bugün hâlâ Mahzum kabilesinden gelen bazı aileler vardır. (M)

MAHZUN sıf. (ar. *ḥüzn*'den *maḥzūn*). Üzüntülü, tasalı: *Ölürsem görmeden millette ümmid ettiğim feyzi / Yazılsın seng-i kabrimde vatan mahzun ben mahzun* (Namık Kemal). *Denizin mahzun bir çocuk gibi gülümsediğini görüyorsak / Bunu onlar başarıyor* (Attilâ İlhan). ‖ Üzüntü veren: *Dışarıda, o kimsesiz yolcu hâlâ çaldığı mahzun havalara devam ediyor* (R. N. Güntekin). ‖ *Mahzun etmek*, üzüntü vermek, tasalandırmak: *Birden bunu düşünmemek için nefsine cebretti, zihninden geçen bu şeyin babasını mahzun etmesinden korkuyordu* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ *Mahzun olmak*, üzülmek, kederlenmek: *Kendisi bu işi bana havale etti. Eğer kabul etmezseniz mahzun olacağız* (B. Felek).

◆ **Mahzunane** zf. *Esk.* Tasalı, üzüntülü olarak: *Mahzunane cevap verdi: Bir şeyim yok, evlâdım* (Ahmed Rasim).

◆ **Mahzunen** zf. *Esk.* Tasa ile, kaygılı olarak.

◆ **Mahzuniyet** i. *Esk.* Üzüntülü, tasalı olma hali.

◆ **Mahzunlaşmak** dönşl. f. Tasalı bir hale gelmek, üzülmek: *Fakat o zaman rol icabı nasıl mahzunlaşıyorsam, şimdi de böyle bir mecburiyet olmadığı halde o hüznün aynına kendimi kaptırıyordum* (R. N. Güntekin).

◆ **Mahzunluk** i. Üzüntülü, dertli olma hali: *İstanbul'un orta yeri sinema / Garipliğim, mahzunluğum duyurmayın anama* (O. V. Kanık). [M]

MAHZUN sıf. (ar. *ḫazīne*'den *maḫzūn*). *Esk.* Hazinede saklanmış olan: *İçerde mal-i mahzun kalmadı ki asker fitnesini teskine sarf oluna* (Naima). [M]

MAHZUR i. (ar. *ḥaẕer*, sakınmak'tan *maḥẕūr*). Sakınılacak, çekinilecek şey, sakınca, engel: *Gerçi, benim alenen ortaya atılmamda ve bilumum millî ve askerî harekâtın başına geçmemde şüphesiz mahzur vardı* (Atatürk). *Şayet mahzur görmezseniz, ben Velit Bey'e önceden haber vereyim; bakalım ne diyecek?* (Vâ-Nû).

◆ **Mahzurât** çoğl. i. *Esk.* Sakıncalar.

◆ **Mahzure** i. *Esk.* Sakınma. ‖ Çekinilecek şey, sakınca.

◆ **Mahzurlu** sıf. Sakıncalı: *Ankara'ya gelip, hükûmetle ve meclisle temas etmeden evvel, bana mülâki olması, benimle mülâvele-i efkâr eylemesi mahzurlu görülmüş* (Atatürk). [M]

MAHZUR sıf. (ar. *ḥaẓr*'dan *maḥẓūr*). *Esk.* Yanına yaklaşılması yasaklanmış, haram.

◆ **Mahzurât** çoğl. i. *Esk.* Haram edilmiş şeyler. ‖ *Ez-zarurât tübîh-ül-mahzurât*, «zaruretler haram şeyleri mübah kılar» anlamında kullanılır.

◆ **Mahzure** i. *Esk.* Haram edilmiş şey. (M)

MAHZUZ sıf. (ar. *ḥaẓẓ*'dan *maḥẓūẓ*). *Esk.* Hoşlanmış, memnun kalmış, haz duymuş: *Mütebessim, memnun, mahzuz bir halde: — Güle güle gidiniz. Sakın geç kalmayınız* (Ahmed Rasim).

◆ **Mahzuzât** çoğl. i. *Esk.* Haz duyulacak şeyler.

◆ **Mahzuziyet** i. *Esk.* Hoşlanma, memnunluk duyma: *Küçük hanımefendi minimini bir tebessümle tuhaflıklarımdan mahzuziyetlerini işarete tenezzül buyururlar mı?* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

MAÎ sıf. (ar. *mā*, su'dan *māī*). *Esk.* Su ile ilgili olan. ‖ Mavi: *Bir çocuk ruhu kadar şimdi münevver, lekesiz / Uyuyor mâî deniz* (Tevfik Fikret). *Mâî bir akşam / Eder üstünde daima ârâm* (Ahmed Hâşim).

◆ **Mâilik** i. Mavi renkli olma hali: *Gözlerini aldatan bu mâilikleri geçmek, daha yukarılarda bir şey, bir başka sevda havası bulmak için yükselir* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Mâiye** sıf. *Esk.* Mâî'nin dişili. ‖ *Hayvanât-ı mâiye*, su hayvanları. (M)

MAÎ (Angelo), italyan bilgini ve din adamı (Schilpario Bergamo 1782-Castelgandolfo 1854). 1799'da Cizvitlere katıldı. 1810'da Milano'daki Sant' Ambrogio kütüphanesinin müdürü oldu. 1814'te Roma'da Cizvit cemiyetinin kuruluşundan sonra bu görevinden ayrıldı. 1819'da Vatikan'ın nazırı, 1838'de kardinal ve 1853'te Roma Kilisesi kütüphanesi müdürü oldu. Latin ve yunan dilinde birçok metin yayımladı. Eski yazmalar konusunda uzmandı. Sayısız eserleri arasında dikkati çekenler şunlardır: *Scriptorum Veterum Nova Collectio* (Eski Yazarlardan Yeni Koleksiyonlar) [1825-1838]; *Classicorum Auctorum Collectio* (Klasik Yazarlar Koleksiyonu) [1828-1838]; *Nova Patrum Bibliotheca* (Kilise Babalarına Ait Yeni Kitaplık) [1852-1854]. (L)

MAİA i. *Majidae* familyasından yengeç. (Akdeniz kıyılarında bulunan *Maia squinado*'nun bacakları uzun, gövdesi dikenlidir; yalnız gövdesinin boyu 18 sm'yi bulur. Maia'lar öne doğru yürür.) [L]

MAİA. Astron. Ülker takımyıldızının yıldızlarından birine verilen ad; yakınında gökada* bulutsularından biri bulunmaktadır. (L)

MAİA. Mit. Atlas'ın kızı, Pleias'lardan biri. Zeus'un sevgilisiydi, Hermes'i doğurdu. —Romalılarda ilkel tanrıça; Vulcanus kültünde alt dereceli tanrılardandı, sonradan yunan Maia'sıyle birleştirildi. (L)

MAİANDROS. Yun. mit. Anadolu'daki ırmağa (bugünkü Büyük Menderes) adını veren tanrı. (L)

MAİANDROS. Esk. coğ. Anadolu'da çığırı çok dolambaçlı olan Büyük Menderes ırmağının Eskiçağ'daki adı. (L)

MAİANO (Giuliano DA). Bk. GIULIANO DA MAIANO.

MAİANTHEMUM i. Sürüngen gövdeli, küçük (20-30 sm) bitki; serin ormanlarda yetişir; kırmızı renkli üzümsü bir meyve verir. (Zambakgillerden.) [L]

MAİB i. (ar. *ʿayb*'dan *maʿīb*). *Esk.* Ayıplanmış, ayıp, eksiklik, kusur. ‖ Sıf. Ayıplanmış. (M)

MAİCHELBECK (Franz Anton), alman bestecisi (Reichenau 1702 - Freiburg-im-Breisgau 1750). Piyano için sekiz sonat, *Die auf dem Clavier Spielende... Cäcilia* (Piyano Çalan... Cäcilia) [1736] ve bir piyano metodu (1738) yayımladı. (L)

MAİDE i. (ar. *māʾide*). *Esk.* Üzerine yemek konmuş olan sofra. ‖ Ziyafet, yemek: *Şimdi söyle bakalım, sen ne dua ettin de mâidemiz geldi?* (N. Araz). ‖ *Mâide-i Mesih*, İsa peygamber ve havarilerine gökten indiğine inanılan sofra. ‖ *Mâide-sâlâr*, sofracıbaşı. ‖ *Mâide-i seniyye*, padişahın ziyafeti. ‖ *Mâide-i Süleyman*, Endülüs fatihlerini birbirine düşüren sofra takımı. ‖ *Sûre-i Mâide*, Kur'an'ın V. suresi. (M)

MAİDE HANIM (HASİBE — denir), türk kadın şairi (İstanbul 1830 - ay.y. 1881). Özel öğrenim gördü. Beşiktaş mevlevîhanesi şeyhi Nazif Efendiden el aldı. Şiirde divan geleneğini sürdürdü. Gazel ve dörtlüklerinde hayat acılarını, üzüntülerini dile getirir. 1876 Türk-Rus savaşını anlatan bir manzumesi *Basiret* gazetesinde yayımlandı (1877). [M]

MAİDENHEAD, İngiltere'de (Berkshire) şehir, Thames'in sağ kıyısında, Windsor'un yukarısında; 35 400 nüf. (L)

Maide suresi, Kur'an'ın V. suresi. 120 Ayettir. Medine'de indirildi. Sureye, Maide adının verilmesi, İsa peygamber'in taraftarlarının gökten bir maide (sofra) indirilmesi için dua etmelerinden dolayıdır (ayet 112). Bu surede helâl ve haram olan şeyler sayılır, insanların iyilik etmeleri, adaletle davranmaları öğütlenir, kendilerine «kitap», peygamber gönderilen kavimler, bu kavimlerin yanlış hareketleri sonucu başlarına gelen belâlar anlatılır. İçki ve kumar kesin olarak bu surede yasaklanır. (M)

MAİDSTONE, İngiltere'de şehir, Kent'in idare merkezi, North Downs'un eteğinde; 65 800 nüf. XIV. yy.dan kalma All Saints kilisesi. Chillington Manor House'da (XVI. yy.) müze. Şehir İkinci Dünya savaşı sırasındaki bombardımanlardan büyük zarar gördü. Kâğıt fabrikaları. Şekercilik. Bira fabrikaları. (L)

MAİDU i. Çinhindi'nde yetişen kardeşkanı ağacı; ambon ağacı gibi bu da mazı uru verir, ama onunki kadar makbul değildir. (L)

MAİDUGURİ, Nijerya'da (Kuzey bölgesi) şehir. Burnu'nun merkezi; 57 000 nüf. (Yerva ile birlikte). [L]

MAİELLA, Abruzzi dağlarında kalkerli kütle, Gran Sasso'nun güneyinde; batıda Sulmona'ya, doğuda Marche'ye hâkimdir; Amaro tepesinde 2 795 m. (L)

MAİER (Heinrich), alman filozofu (Heidenheim 1867 - Berlin 1933). Metafiziği H. Driesch'in sistemine yakın bir «tenkitçi gerçekçilik» sistemidir. Eserleri: *Die Syllogistik des Aristoteles* (Aristoteles'in Tasımbilimi) [1896-1900]; *Sokrates* (1913); *Die Philosophie der Wirklichkeit* (Gerçekliğin Felsefesi) [1926-1935]. (L)

MAİFELD, Batı Almanya'da (şistli Ren kütlesi) bölge, Ren ile Moselle'in kavuşarak bir açı meydana getirdiği yerde. Lös ile kaplı bu verimli yaylada tahıl, yemlik bitki ve meyve ağaçları yetiştirilir. (L)

MAİKO i. (Japonca k.). Japonya'da genç yaştaki kadın dansçılara verilen ad. (L)

MAİL sıf. (ar. *meyl*'den *māʾil*). Eğilimi olan, hevesli, arzulayan: *Değildim ben sana mâil, sen ettin aklımı zâil / Bana ta'n eyleyen gafil, seni görgeç utanmaz mı?* (Fuzuli). *Sürmelimin kaşlarına mâilim / Ayda yılda selâmına kailim* (Halk türküsü). ‖ Bir şeye karşı kabiliyeti olan: *Ali, mizaha mâildir ve nâsı tarîk-i Hakka sevketmek o-na ahrâdır* (Cevdet Paşa). ‖ Bir tarafa doğru eğilmiş. ‖ Benzeyen, andıran. ‖ *Mâil-i inhidam*, yıkılmak üzere olan, köhne: *Onları, mâil-i inhidam deyip geçiyoruz. Nasıl olsa günün birinde yıkılır, ne diye uğraşalım* (B. Felek).

— Mat. *Esk.* Eğik, eğri.

◆ **Mâiliyet** i. *Esk.* Eğrilmiş, eğilimli olan şeyin hali. (M)

MAİLATH VON SZEKHELY (Janos, — kontu), macar tarihçisi ve şairi (Peşte 1786 - Starnberg gölü, Bavyera 1855). Daha sonra imparatoriçe olan Elisabeth'in tarih öğretmeni. Alman edebiyatına macar şiiri temalarını getirdi. (L)

MAİLER (Norman Kingsley), amerikan romancısı (Long Branch, New Jersey 1923). 1948'de yayımladığı *Çıplak ve Ölü* (The Naked and the Dead) adlı romanıyle tanındı. İkinci Dünya savaşı sırasında Büyük Okyanus'ta geçen sarsıcı ve ilgi çekici bir serüveni dile getiren bu romanı *Barbary Shore*'ı (Barbary Kıyısı) [1951] izledi. Diğer eserleri: Hollywood dünyasını alaya alan *The Deer Park* (Geyik Korusu) [1955], amerikan varoluşçuluk ilkelerini açıklayan

Foto. LAROUSSE

MAİNE dükü 1696'da Cabinet des Estampes, Paris

The White Negro (Beyaz Zenci) [1958], kendi eserleri ve mesleği üstündeki düşüncelerini dile getiren *Advertisements For Myself* (Kendim İçin Uyarmalar) [1959]. Yazar, ilk romanlarında görülen natüralizmi bırakarak alay ve polemiğin ağır bastığı bir üslûba yöneldi (*Deaths for the Ladies and Other Disasters* [Kadınlar İçin Ölümler ve Başka Yıkımlar, 1962]) ve modern amerikalının nevrozlarına birer mitos niteliği kazandırdı (*Amerikan Rüyası* [An American Dream], 1964). [L]

MAİLLAC (Joseph DE MOYRİA DE), fransız misyoneri (Maillac şatosu, Bugey 1679 - Pekin 1748). 1702'de cizvit rahibi olarak Çin'e gitti. İmparator Kong-Hsi'nin resmî haritacısı oldu ve mandaren unvanını aldı. Çin tarih kitaplarından aktardığı önemli bir eser olan *Histoire Générale de la Chine*'i (Genel Çin Tarihi) [12 cilt, harita ve planlarla, 1777-1783] yazdı. (L)

MAİLLARD (Jean), XVI. yy.da yaşamış fransız bestecisi; hayatı hakkında hiç bir bilgi yoktur. Zengin bir külliyat bıraktı: üç missa ve bir *Credo* (Le Roy - Ballard, 1557-1558); üç derleme halinde 4, 5 ve 6 sesli yetmiş kadar motet; 4 ve 5 sesli elliden çok şarkı; birkaç kilise şarkısı ve mezmurlar. (L)

MAİLLARD (Pierre), fransız müzik nazariyecisi (Valenciennes 1550 - Tournai 1622). *Les Tons ou Discours sur les Modes de Musique et les Tons de L'Église* (Müzik Makamları ve Kilise Tonları Üstüne Giriş) [Tournai, 1610] adlı bir inceleme kitabı yazdı. (L)

MAİLLARD (Stanislas Marie), fransız siyaset adamı (Gournay-en-Bray 1763 - Paris 1794). Bastille'in zaptına katıldı, sonra parisli kadınları Versailles'a sürükledi (5 ekim 1798), Eylül 1792 kıyımları sırasında, olağanüstü bir mahkeme kurarak halkın öfkesini Abbaye'de yatıştırmağa çalıştı. Hakkında suçlayıcı kararname çıkarıldı; serbest bırakıldı ve adını değiştirdi. (L)

MAİLLART (Louis, **Aimé** — denir), fransız bestecisi (Montpellier 1817 - Moulins 1871), Louis Maillard'ın kardeşi: operetler besteledi: *Les Dragons de Villars* (Villars'ın Ejderhaları) [1856]. (L)

MAİLLART (Robert), isviçreli mühendis (Bern 1872 - Cenevre 1940). Zürich Federal politeknik okulunda okudu. 1901'de Zuoz'da üç mafsallı ilk kemer köprüyü, sonra 1905'te Tavanasa'da üç mafsallı ve temparı açıklıklı köprüyü inşa etti. 1910'da «mantar döşeme» usulünü ilk olarak uyguladı. (L)

MAİLLÉ (Jean Armand DE), **Brézé** dükü, fransız amirali (1619 - Orbètello 1646). Urbain de Maillé'nin yeğeni. İspanyolları 1640'ta Cadiz'de sonra 1642'de Barcelona'da yendi. Cartagena önünde yaptığı savaşı da (1643) kazandı. Orbetello'daki muharebede öldürüldü. (L)

MAİLLÉ (Urbain DE), **Brézé** markisi, Fransa mareşali (Brezé, Anjou 1597 - Milly, Anjou 1650). İsveç büyükelçisi (1631) ve Fransa mareşali (1632) oldu. Ren nehrinin sol kıyısını işgal etti (1634). 1636'da Anjou valisi ve 1641'de birkaç ay için Katalonya kral naibi oldu. (L)

MAİLLEBOIS (Jean-Baptiste François DES MARETS veya DESMARETS, DE — markisi), Fransa mareşali (Paris 1682 - ay.y. 1762). Colbert'in yeğeni. 1741'de mareşal oldu. Korsika'yı zaptetti, fakat Prag'da mareşal de Belle - İsle'i, de Broglie'yi kurtaramadı (1742); Savoia ve Piemonte'deki taarruza katıldı (1745 - 1746). [L]

MAİLLOL (Aristide), fransız heykeltıraşı (Banyuls-sur-Mer 1861 - ay.y. 1944). Önceleri kendini resme verdi, 1882'de burslu olarak Güzel Sanatlar Yüksek okuluna girdi, orada Gérome'un ve Cabanel'in atelyelerine devam etti. Eserlerini Bağımsızlar salonunda (kuruluşu 1884) sergiledi. 1893'te Banyuls'de bir halı atelyesi kurdu; duvar kaplamalarına *Kitap, Bahçe, Canı Sıkılan Prenses İçin Müzik* gibi adlar veriyor, sadece saf yün kullanmağa dikkat ediyor ve çoğu bitkisel olan boyaları kendisi yapıyordu. 1894'te Brüksel'de tanıştığı Paul Gauguin'i örnek alarak seramikler ve heykeller yaptı. Ağaçtan, pişmiş toprağa, sonra taşa ve bronza geçti. Kırk yaşında heykele başladı. 1905'te Maurice Denis, onu gelmiş geçmiş en büyük heykeltıraşlar arasında sayıyordu. Aristide Maillol, Marly-le-Roi'da sonradan ün kazanan atelyesini kurdu. Dünyanın dört bir yanından gelen hayranları onu burada ziyaret ediyordu. Fakat, Maillol, yaz mevsimini Banyuls'deki kır evi ile küçük çiftliğinde geçiriyordu. Cep defterini krokilerle dolduruyor, çıplak modelle çalışıyordu. Buna karşılık heykelleri birer kompozisyondur: bunların kabataslak şekillerini mukavvalara alır, hattâ bazen dergi ve gazete fotoğraflarından yararlanır, yaptığı figürlerde gerçeği kendi duygularıyle zenginleştirirdi. Başlıca şaheserleri: *Leda* (1900); *Düşünce* (1901, Perpignan belediye binası); *Gece* (1902); *İstek* (1904); *Bisiklet Yarışçısı* (1904); *Zincire Vurulmuş Eylem* (1906, Puget - Théniers'de Auguste Blanqui anıtı); *Pomone* (1907); *Renoir'ın Büstü* (1907); *L'Île - de - France* (1910); *Flora* (1911); *Cezanne'ın Anıtı* (1911 -1916, 1925'te Tuileries bahçesine dikildi); *Céret Ölüleri Anıtı* (1922); *Güvercinli Kadın* (1924); *Venüs* (1924); *Kolyeli Venüs* (1924-1933); Saint-Germain-en-Laye'de *Debussy Anıtı* (1935); *Üç Su Perisi* (1936-1938); *Hava* (Toulouse'da Mermoz anıtı, 1940); *Armoni* (1940-1944). Aristide Maillol aynı zamanda kitaplar için resimler de yaptı. Kont Kessle'in yardımlarıyle Monval kâğıthanesini kurdu; Vergilius'un *Eclogae*'sini (Kır Deyişleri) [1927]; Verhaeren'in *Belle Chair*'ini (Güzel Ten) [1931]; Ovidius'un *Sevme Sanatı*'nı (Ars Amatoria) [1935]; *Daphnis ve Chloé'yi* (1937); Verlaine'in *Chansons pour Elle'ini* (O'nun İçin Şarkılar) [1939]; Ronsard'ın *Le Livre de Folastreries*'sini (Şakraklıklar Kitabı) [1940] resimledi. Yağlıboya ile de çalıştı. 1964'te en gözde modeli Dina Vierny'nin bağışladığı eserler takım halinde Tuileries bahçesine dikildi. (L)

MAİLLOT, Cezayir'de (Tizi-Uzu idare bölümü, Buira idare çevresi), komün, vad Sahil Summam'ın vâdisinde; 13 800 nüf. Hidroelektrik santral. (L)

MAİLLOT (Thédore Pierre Nicolas), fransız ressamı (Paris 1826 - ay.y. 1888). 1856'da Roma ödülünü aldı. Tarihî ve dinî konuları işledi (*Aziz Geneviève'in Mucizesi*). [L]

MAİLLOT (veya **DESMAİLLOT**) [Arthur François ÈVE, — denir], fransız tiyatro oyuncusu ve oyun yazarı (Dole 1747 - Paris 1814). Önce akerdi; tiyatro oyuncusu oldu, sonra da Loiret konvansiyonunda görev aldı. *Madame Angot ou la Poissarde Parvenue* (Madam Angot veya Sonradan Görme Balıkçı Kadın) [1797] adlı operakomiğiyle başarı kazandı. Ardından, *Mariage de Nanon* (Nanon'un Evliliği) [1799] ile *Le Repentir de Madame Angot ou Le Mariage de Nicolas* (Madam Angot'nun Pişmanlığı veya Nicolas'ın Evliliği) [1801] adlı komedileri yazdı. İmparatorluk ve Konsüllük sırasında kovuşturmaya uğradı ve hapse girdi. 1814'te *Tableau Historique des Prisons d'État en France Sous Le Règne de Bonaparte* (Bonapart'ın Saltanatı Sırasında Fransa'da Devlet Hapisanelerinin Tarihî Görünüşü) adlı eserini yayımladı. (L)

MAİLLY (Louise Julie, DE — kontesi), Louis XV'in gözdesi (1710 - Paris 1751), François de Mailly'nin yeğeninin kızı. Kralın metresiydi (1733), yerini kızkardeşi Vintimille kontesi aldı (1739), onun ölümü (1741) ile, yeniden gözde oldu ama, bu sefer de öteki kızkardeşi Châteauroux düşesi Madam de La Tournelle tarafından ayağı kaydırıldı. Kendisine bir ödenek bağlanarak saraydan uzaklaştırıldı (1742). [L]

MAİMBOURG (Louis), fransız tarihçisi ve din adamı (Nancy 1610 - Paris 1686). Cizvitti (1626); Rouen'da profesör oldu, gallikanlığın savunuculuğunu yaptı (*Traité* [...] *des Prérogatives de l'Église de Rome* [Roma Kilisesinin Üstünlük Haklarının [...] İncelenmesi]) ve tarikattan ayrılmak zorunda kaldı (1682). Saint - Victor manastırına çekilerek tarih alanındaki çalışmalarına devam etti. Eserleri arasında *Histoire de l'Arianisme* (Arius'çuluğun Tarihi) [1673] ve özellikle *Histoire du Calvinisme*'i (Calvin'ciliğin Tarihi) [1682] sayabiliriz; bu sonuncu kitap şiddetli kalem tartışmalarına yolaçtı. (L)

MAİMON (Salomon ben JOSUA, — denir), almanca yazan polonyalı yahudi filozof (Nieswiez, Polonya 1754 - Nieder Siegersdorf, Silezya 1800). *Versuch über Transzendental - Philosophie* (Transandantal Felsefe Üzerine Deneme) [1790] adlı eseri Kant düşüncesinin bir yorumudur. En önemli eseri büyük çapta şüpheciliğe yer veren *Versucheiner Meuen Logik*'tir (Yeni Bir Mantık Denemesi) [1794]. (L)

MAİN i. (ar. *maʿin*). *Esk.* Saf, temiz su. — Mat. *Esk.* Eşkenar dörtgen. (M)

MAİN, Orta Almanya'da (Bavyera ve Hessen) ırmak, Mainz'ın karşısında Ren'e kavuşur; 524 km. Fichtelgebirge'de doğan Main, Bayreuth, Schweinfurt, Würzburg ve Frankfurt'tan geçer. Vâdisi Schwaben ve Franken havzası yaylalarında gömülür ve uzun eğriler çizer. Würzburg'a doğru rüzgârlara açık yamaçları, meşhur bağlarla ör-

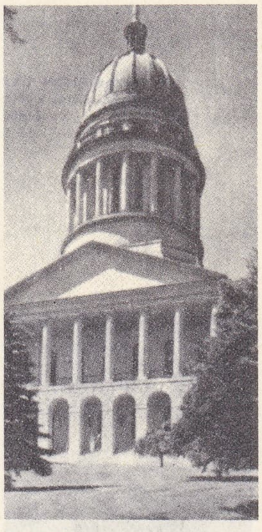

MAİNE Eyalet binası, Augusta

MAİNE haritası

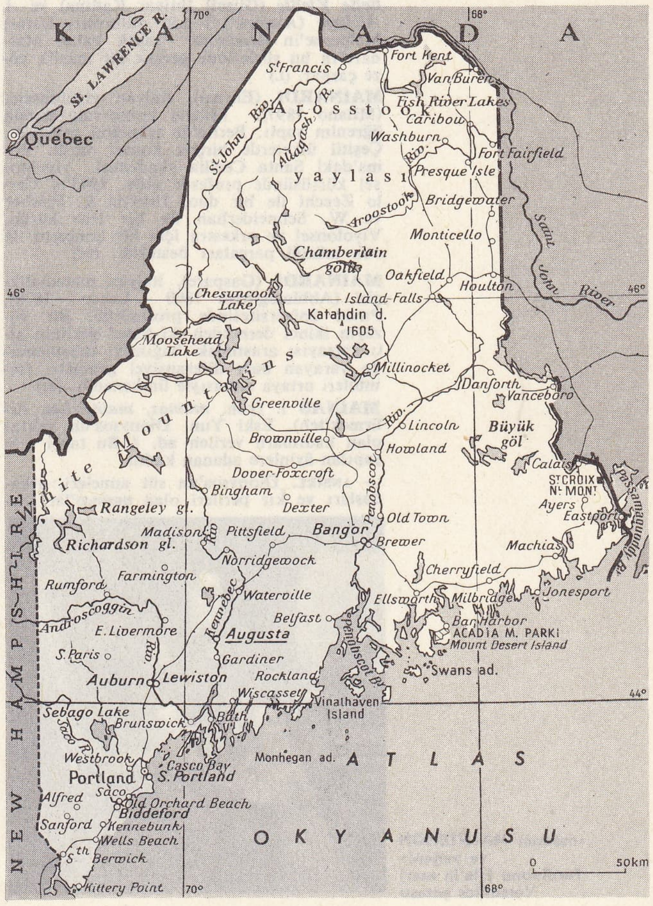

Foto. LAROUSSE; Encyclopedia Americana

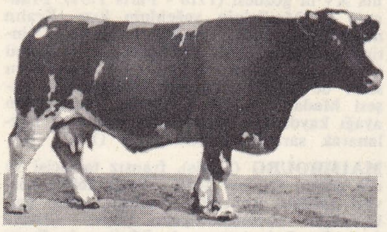

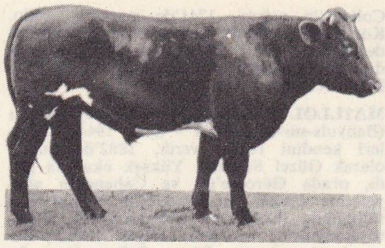

Maine-Anjou ırkı sağda, yirmi aylık öküz

tülüdür. Main trafiğe elverişlidir; kolu Regnitz'i takip eden Ludwigskanal ile Tuna'ya ulaşılabilir. Yapılan çalışmalar sonucunda ırmak, Mainz - Bamberg arasında 1500 tonluk gemilerin sefer yapmasına elverişli hale gelmiştir. Bamberg ile Tuna arasında açılmakta olan eş gabarili kanalın inşaatı, Nürnberg'e kadar tamamlanmıştır. (L)

MAINE DE BIRAN
Duvivier'nin eseri (özel koleksiyon)

MAİNALON dağı. Esk. coğ. Yunanistan yarımadasında dağ, Arkadia'da, Mantineia'ya hâkimdir. Herakles uzun süre kovaladıktan sonra tunç ayaklı, altın boynuzlu geyiği burada yakalamıştı. (L)

MAİNARD (François), fransız şairi (Toulouse 1582 - Aurillac 1646). O çağdan kalma belgelerde adı MAYNARD diye de geçer. Paris'te kraliçe Marguerite'in sekreterliğini yaptıktan sonra Aurillac hâkimliğine getirildi. Bu sürgünden ötürü büyük acı çekti. Kapıldığı umutsuzluk, yayımlanışından (1619) çok önce yazılmış olan *Philandre* şiirinde kısmen ve daha sonra içsıkıntısını yatıştırmak için yazdığı ve 1646'da yayımladığı birçok şiirinde açıkça görülür. Yoksulluğu işini bırakmasına engeldi. *Lettres*'i (Mektuplar) [1653] doymamış tutkuların acılarıyle kararmış hayatı hakkında yeterince fikir verebilir. Oğullarından birinin ölümü üstüne 1634'te Roma'ya gitti. Burada Fransa büyükelçisi olan Noailles dükünün yanında iki yıl kaldı. En ünlü şiirleri *À la Belle Vieille* (Güzel) İhtiyar Kadına) ve *À Alcippe* (Alcippe'ye) adlı odlarıdır. Ustası Malherbe'in derslerine sadık kalan Mainard'ın bu şiirlerinde gerçek bir incelik göze çarpar. (L)

MAİNARDİ (Enrico), italyan viyolonselci (Milano 1897). Milano konservatuvarında öğrenim yaptı. Berlin'de tekniğini geliştirdi. Çeşitli ülkelerde birçok konser verdi. Roma'daki Santa Cecilia akademisi viyolonsel kürsüsünde profesör oldu. 1945'te Carlo Zecchi ile bir duo, 1949'da E. Fischer ve W. Schneiderhan ile bir trio kurdu. Viyolonsel ve orkestra için bir konçerto ile oda müziği parçaları besteledi. (M)

MAİNARDİ (Gaspare), italyan matematikçisi (Abbiategrasso 1800 - Lecco 1879). Pavia üniversitesinde profesördü. Bir yüzeyin ikinci dereceden iki temel şeklinin altı katsayısı arasındaki bağıntıyı hesaplamağa yarayan bazı diferansiyel geometri formülleri ortaya atmasıyle ün kazandı. (M)

MAİNAS i. (yun. *mainas, mainesthai*, delirmek'ten). Eski Yun. Dionysos'un yakını olan kadınlara verilen ad. ‖ Bu tanrı için yapılan âyinlere adanan kadın.

— ANSİKL. Dionysos'un süt anneleri, arkadaşları ve kır perileri olan *mainas*'lar saçları dağınık, yarı çıplak ve değneklerini sallayıp naralar atar halde temsil edilirlerdi. Yaptıkları kanlı âyinlerin birinde Orppheus'u parçaladılar. Kendilerini bu dine vermiş kadınlar ise uyuşturucu maddeler kullanır ve kendilerini Dionysos'un ağına düşüren bir coşkuya kapılırlardı. (L)

«madam MAINTENON ve yeğeni»
Ferdinand Elle'in eseri
Versailles şatosu

MAİNDRON (Maurice), fransız yazarı (Paris 1857 - ay.y. 1911), Hippolyte Maindron'un oğlu. Arkeolog olarak, Afrika, Okyanusya ve Hindistan'da çeşitli heyetlerde bulundu. Tabiat Tarihi Millî müzesinde tabiat bilgini olarak çalıştı. Bir romancı olarak da, kabiliyetini XVI. ve XVII. yüzyılların, bütün farfarası ve ayrıntılarıyle canlandırılmasına hasretti; böylece başarılı silâhşörlük romanları yazdı: *Le Tournoi de Vauplassans* (Vauplassans Yarışması) [1895]; *Saint-Cendre* (1878), *Blancador L'Avantageux* (İşinin Ehli Blancador) [1900]; *Monsieur de Clérambon, Ce Bon Monsieur de Véragues* (Şu İyi Kalpli Mösyö de Véragues) [1911]. Ayrıca *L'Arbre de la Science* (Bilim Ağacı) [1906] adlı bir hiciv romanı vardır. (L)

MAİNDRONİA i. Arabistan'da yaşayan kanatsız böcek.

— ANSİKL. *Maindronia*, thysanura takımına bağlı iri bir böcektir; ağız parçaları çok kuvvetli, üzeri tüylüdür; bitki kırıntıları arasında yaşar. Maskat'ta Maurice Maindron tarafından bulunan *Maindronia Mascatensis*'in boyu 3 sm'yi bulur. (L)

MAİNE, Fransa'da eski il; kuzeyde Normandiya, doğuda Orléanais, güneyde Touraine ve Anjou, batıda Bretagne ile sınırlıydı ve Mayenne ile Sarthe idare bölgelerini içine alıyordu.

● *Coğrafya.* Coğrafî bakımdan Maine, *Aşağı Maine ve Yukarı Maine* diye ikiye ayrılır.

Aşağı Maine, Armorik masifinin bir kısmıdır. Kuzeydoğuda kumtaşlı sırtlar, bir tepeler çizgisi meydana getirir: Ecouves (417 m); Multonne (417 m), Pail ve Coëvrons (332 m) ormanları; derin boğazlara gömülen akarsular bu sırtları klüzlerle aşar. Aşağı Maine'in kuzeybatısı da engebeli, ama daha alçaktır (Mayenne ormanı 215 m) ve yüzey şekilleri güneye doğru alçalır (Laval havzası). Aşağı Maine, genç hayvan yetiştiriciliği, buğday ve arpa tarımı ile geçinilen koruluk bir bölgedir. Başlıca şehirler Mayenne kıyısındadır: Mayenne; Laval, Château - Gontier.

Yukarı Maine, Normandiya'dan kuzeyde Perseigne ormanı kütlesiyle ayrılır (340 m). Güneyde Paris havzasının tortul toprakları başlar. Mamers ve Conlie bölgelerinde toprak - altı jura çağı kalkerlerinden, toprak, kızıl bir ayrışma kilinden oluşmuştur. Burada hayvancılık ve korular tekrar ortaya çıkar ama tarım (tahıl) aşağı Maine'den daha önemlidir. Mamers kütlesinin güneyinde ve Belinois'da kenevir ekimine elverişli su geçirmez topraklar meydana getiren jüra çağı killeri uzanır. Mans bölgesi, tebeşirli ve kumlu topraklarla kaplıdır; burası, çam dikili az verimli bir bölgedir. Büyük sanayi merkezi Mans yakınındaki bu topraklarda, ıslah çalışmaları sebze tarımına imkân vermiştir. Mans bölgesinin doğusunda ve güneyinde, Huisne ile Loir arasındaki çakmaktaşlı killer, balçıkla kaplı kısımlar dışında oldukça yoksul ormanlar ve fundalarla örtülen bir yayla meydana getirir. Daha güneyde Loire vadisinde komşu Anjou'nun etkisi görülür. (L)

MAİNE, A.B.D.'de (New England) eyalet; Kuzeyde, Québec ve New Brunswick, doğuda New Brunswick, güneydoğu ve güneyde Atlas okyanusu, batıda New Hampshire ve Québec ile sınırlıdır. 86 027 km²; 983 000 nüf. Eyalet topraklarının 5 633 km²'si ırmaklar ve göllerle örtülüdür. Portland'dan kuzeydoğuya doğru uzanan kıyısı birçok koy ve körfezle yarılıdır. Kıyının açığına yüzlerce ada serpiştirilmiştir: bu adaların en büyüğü olan Mount Desert'de Bar Harbor sayfiye merkezi kurulmuştur. Maine, Atlas okyanusu kıyısındaki bölgeler içinde en çok limana sahip olanıdır. Başlıca limanı, Casco körfezi kıyısında Portland'dır. Öbür limanları arasında, Bath, Rockland, Belfast, Searsport, Bangor ve Eastport sayılabilir. Maine'de iki sıradağ vardır. Bunların biri, Magalloway nehrinin Oxford idare bölümünde doğduğu yerin kuzeyinden başlayarak, kuzeydoğuya doğru uzanır ve Mars Hill'de son bulur. Bu sıradağların güneyinde Katahdin dağı (1 606 m), Saddleback dağı (1 255 m), Abraham dağı ve Blue dağı (971 m) yükselir.

Eyalet özellikle gölleriyle meşhurdur (2 500 kadar). Başlıca göller, New Hampshire sınırı yakınındaki Rangeley gölleri, Portland yakınındaki Sebago gölü ve en büyük göl olan Mooseheaet'tır.

Jeolojik yapısı Maine'in A.B.D.'nin en eski bölümlerinden biri olduğunu ortaya koyar. Birçok yerlerde buzul devrinin kalıntıları görülür. Eyaletin kuzey parçası Devonyenden Penobscot körfezi çevresindeki bölge ise Sieur döneminden kalmadır.

Eyaletin kuzey kısmını, St. John ırmağı ve kolları, güney kısmını ise güneye Atlas okyanusuna doğru akan Androscoggin Kennebec Penobscot ve St. Croix ırmakları akaçlar. Ormanlar öteden beri Maine'in başlıca tabiî gelir kaynağıdır. Bunların çoğu çam ormanlarıdır. Maine'de A.B.D.'nin kuzey kısmına has ağaç ve bitkilerin hepsi yetişir: akçaağaç; amerikan karaağacı; çeşitli huş, kayın ve meşe ağaçları; söğüt ağaçları v.b. Eyalet fayna bakımından zengindir: beyaz ayı, kunduz, su samuru v.b. gibi vahşî hayvanlar; kaz, ördek, sülün gibi av kuşları; kartal gibi yırtıcı kuşlar ve çeşitli ötücü kuşlar. Ayrıca göller de balıkçılık gelişmiştir.

Eyalet nüfusunun büyük kısmı İngilizler, İskoçya İrlandalıları, Fransızlar ve Almanlardan meydana gelir. Kızılderililer, zenciler v.b. azdır. Öbür ırklar Maine'in en büyük şehri olan Portland (72 566 nüf.), bir ticaret ve gemicilik merkezi aynı zamanda da turistik bir merkezdir. Bangor (38 912 nüf.) Penobscot vâdisinde önemli bir ticaret ve gemicilik merkezidir. Lewiston (40 804) ve Auburn (24 449) şehirleri dokuma ve ayakkabı üretimi merkezleriydi. Fakat dokuma fabrikaları Lewiston'da eski önemini kaybetmiştir. Biddeford (19 255) ve Saco (10 515) uzun süre dokumacılık ve dokuma makineleri yapımı merkezleriydi. Bu şehirlerde başka sanayileri de geliştirme çabaları, Maine'de dokuma sanayiini günden güne geriletmektedir. Augusta'da (21 680 nüf.), kâğıt, dokuma ve ayakkabı üretimi gelişmiştir.

Öküz, sığır, domuz ve koyun gibi hayvanların etinden, derisinden, yününden ve yağından faydalanılır. 1900'den beri sütçül inek sayısı büyük ölçüde artmıştır; ayrıca kümes hayvancılığı da büyük bir hızla gelişmektedir. Süt, yağ ve peynir evlerde kullanılmak üzere hazırlanır. Mısır, kabak, buğday, çavdar, patates ve diğer bitkiler özel yerlerde yetiştirilir. Tarımın çok az geliştiği Maine'de yalnız Aroostook toprakları verimlidir. Aroostook XIX. yy.dan beri A.B.D.'nin başlıca patates üretim bölgesidir. Burada yetiştirilen patatesler ülkenin tarımdan elde ettiği gelirin yüzde 30'unu karşılar. Patatesten sonra başlıca tarım ürünleri elma, çilek, limon ilâç yapılan bitkiler, kuru ot, yulaf ve bezelyedir.

Maine, ormanlarla kaplı bir ülke olduğu için, sanayi ürünlerinin üçte birini, kâğıt, kereste ve tahtadan yapılan eşyalar meydana getirir. Maine kağıtçılıkta, A.B.D.'nin başlıca eyaletlerinden biridir. A.B.D.'nin en büyük kürdan fabrikalarının kurulduğu Maine'de ayrıca dünyanın en büyük ağaç çivi ve kar papucu fabrikaları vardır. Konservecilik ve balıkçılık Maine sanayiinde

Foto. Justin, Moinet, X (LAROUSSE)

ikinci derecede önemlidir. Ayrıca dericilik, dokuma sanayii ve sandal ve gemi başta olmak üzere ulaşım araçları yapımı gelişmiştir.

Maine'de XIX. yy.da büyük granit ocakları vardı, çok miktarda kireçtaşı ve mermer çıkarılırdı; fakat XX. yy.da bu madenlerde büyük ölçüde geriledi. Bugün Maine mika taşı üretiminde önemli bir yer tutar. Ayrıca feldispat ve mika rezervleri de önemlidir.

Maine anayasası 1819'da kabul edildi ve ertesi yıl yürürlüğe girdi. Aynı yıl eyalet birliğe kabul edildi, eyaleti seçimle işbaşına gelen bir başkan yönetir. 1957'de eyalet başkanının görev süresi iki yıldan dört yıla çıkarılmıştır. (M)

MAİNE (Louis Auguste DE BOURBON, — dükü), fransız prensi (Saint-Germain 1670 - Sceaux 1736). Louis XIV ile Mme de Montespan'ın oğlu Mme de Maintenon tarafından büyütüldü, kralın nüfusuna geçti (1673); Grand Condé'nin torunuyle evlendi (1692). Kraliçeden doğma prenslerin ardından sıraya sokulduğundan (1694), kardeşi Toulouse kontu gibi, ona da meşru prenslerin yokluğunda, tahta çıkma hakkı tanındı (temmuz 1714 fermanı). Louis XIV'ün kendisine verdiği kral sarayı kumandanlığı, kralın vasiyetinin bozulması üzerine (2 eylül 1715) geri alındı; buna karşılık Naipler meclisindeki yerini ve kral baş eğitmenliği görevini elinde tuttu (1715-1718). Orléans dükü tarafından görevleri elinden alındı ve Âyan meclisi üyeliğine getirildi (1718); Maine o zaman karısının kışkırtmasıyle Cellamare gizli fesadına karıştı ve Doullens'e hapsedildi (aralık 1718); daha sonra serbest bırakıldı (1720) ve Soeaux şatosuna çekildi. (L)

MAİNE (sir Henry James Sumner), ingiliz hukukçusu ve sosyologu (Kelso, Roxburghshire 1822 - Cannes 1888). Medenî hukuk, daha sonra devletler hukuku profesörlüğü yaptı. Hint hukukunun yasalarını derlemek üzere 1863'ten 1869'a kadar bu ülkede kaldı. Eserlerinde, Hegel'ci bir hukuk evrimi anlayışını geliştirdi. (L)

Maine-Anjou ırkı, alacalı mahun rengin de fransız sığır ırkı. (Et ve süt verimi çok iyidir; çok çabuk geliştiği için daha çok kasaplık olarak yetiştirilir.) [L]

MAİNE DE BİRAN (Marie François Pierre GONTİER DE BİRAN, — denir), fransız filozofu (Bergerac 1766-Paris 1824). Dordogne idare bölgesi yöneticisi (1795), Beşyüzler meclisi üyesi (1797), milletvekili, meclis idare âmiri ve devlet danışmanı (1816) oldu. *L'Influence de l'Habitude* (Alışkanlığın Etkisi) [1802], *La Décomposition de la Pensée* (Düşüncenin Ayrışması) [1805], *L'Aperception Immédiate* (Araçsız Özalgı) [1814], *Rapports du Physique et du Moral* (Maddî ve Manevî'nin İlişkileri) [1814], *Nouvelles Considérations sur le Sommeil, les Songes et le Somnambulisme* (Uyku, Düşler ve Uyurgezerlik Üstüne Yeni Düşünceler), *Observations sur le Système du Docteur Gall* (Doktor Gall'in Sistemi Konusunda Düşünceler) ve *Examen des Leçons de Philosophie de Laromiguière* (Laromiguière'in Felsefe Dersleri Üstüne İnceleme) [1817] adlı eserleri yazdı. V. Cousin, Maine de Biran'ın felsefe üstüne bazı eserlerini (*Oeuvres Philosophiques* [Felsefî Eserler]) yayımladı (1814). Maine de Biran'ın felsefesi tinselci bir felsefedir; hareket noktası, araçsız özalgının yanılmazlığıdır. Bu algı, bize benliğimizi tam hür, tüm ve ayrıştırılmaz bir irade olarak duyurur. (L)

MAİNE-ET-LOİRE idare bölgesi, Fransa'nın batısında idare bölgesi; 7 218 km²; 584 709 nüf. Merkezi, *Angers;* 4 idare çevresi (*Angers, Cholet, Saumur, Segré*) vardır.

Bölgenin orta kısmı, Authion ile Maine'in kavuştuğu yere doğru büyük ölçüde genişleyen Loire vâdisini içine alır. Sebze ve meyve bahçeleriyle fidanlıklar, su baskınından toprak setlerle korunmuştur. Vâdinin yamaçlarında özellikle Layon ile Saumur arasındaki bölgede meşhur üzüm bağları uzanır; geniş tabiî çayırlarda hayvancılık yapılır. Layon'un ötesinde yaşlı Batı Fransa kütlesinin parçası olan ağaçlıklı

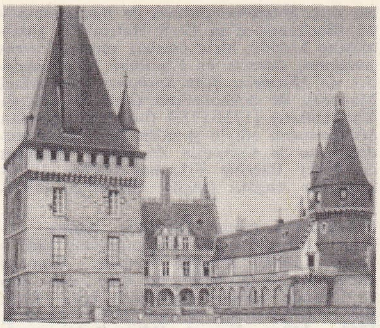

MAİNTENON şatosu

tepeler bölgesi *Mauges* yer alır; burası çeşitli tarım yapılan bir bölgedir, ama hayvancılık da bugün önemli rol oynamaktadır. Loire'ın öbür yanındaki *Baugé* bölgesi oldukça yoksul, killi - silisli topraklarla örtülüdür; burada da hayvancılık önde gelir. İdare bölgesinin kuzeybatı ucu (Segré dolaylarında) Armorik masifinin bir parçasıdır; burası hayvancılık yapılan ağaçlıklı bir bölgedir.

Tarımın önemine rağmen sanayi de gelişmiştir. Cholet bölgesinde geleneksel keten ve pamuk dokumacılığı; Trélazé'da arduvaz ocakları; ayakkabı fabrikaları; makine yapımı; elektrik malzemesi; içki fabrikaları (likör). [L]

MAİNLAND veya **POMONA,** İngiltere'de ada, İskoçya'nın kuzeyinde, Orkneys adaları gurubunun en büyük adası; 14 200 nüf. İdare merkezi, *Kirkwall.* Kenarında yalıyarlar yükselen verimsiz bir adadır. Halk, balıkçılık, hayvancılık (koyun) ve turizmle geçinir. — Bu ad, Shetland takımadalarının başlıca adası (14 200 nüf.) için de kullanılır. (L)

MAİNO veya **MAYNO** (Juan Bautista), italyan asıllı ispanyol ressamı (Milanese, 1580'e doğr. - Madrid 1649). Dominiken mezhebindendi; İspanya'ya yerleşti ve Felippe IV henüz prensken, onun resim öğretmeni oldu. *Kâhin Kralların Tapınması* (Prado) ve *Çobanların Tapınması* (Ermitaj) gibi resimleri vardır. (L)

MAİNSSİEUX (Lucien), fransız ressamı (Voiron 1885 - ay.y. 1958). 1910'dan sonra Roma, Berry, Provence, Cezayir, Tunus ve Dauphiné'ye ait peyzajlar ve resimler yaptı. Bunlarda klasik bir kompozisyon anlayışı ve ışık kaygısı hâkimdir. Eserleri Art moderne'dedir. Amatör olarak müzik ve yazarlıkla da uğraşan Mainssieux, *Crapouillot* dergisinde yazılar yazdı. (L)

MAİNSTREAM [meynstrim] i. («esas akıntı» anlamında ing. k.). Geleneksel ve modern caz'a karşılık, 1930 ve 1940 yıllarının caz geleneğine bağlı kalan caz müzikçilerinin üslûbunu belirtmek için Birleşik Devletlerde kullanılan terim. (Cazın bu dönemi, büyük orkestraların «altın devrini» yaşadığı yıllara rastlar [D. Ellington, C. Basie, J. Lunceford].) *Eşanl.* MİDDLE JAZZ veya KLASİK CAZ. (L)

MAİNTENON, Fransa'da Eure-et-Loir idare bölgesinde (Chartres idare çevresi) kanton merkezi, Beauce'un kuzeyinde, Eure ırmağı kıyısında; 3 400 nüf. Haralar. Elektrik malzemesi.

— Tar. XVI. yy.da maliye nazırı Jean Cotterau tarafından inşa ettirilen Maintenon şatosunun parkında tamamlanmamış bir su kemerinin kalıntıları vardır. Bu kemerin yapımına Eure ırmağının sularını Versailles'a ulaştırmak amacıyle başlanmıştı. (L)

MAİNTENON (Françoise D'AUBİGNÉ — markizi) [Niort 1635 - Saint-Cyr 1719]. Agrippa d'Aubigné'nin torunu; çocukluğunu Martinique'te geçirdi. Babası ölünce (1645) Fransa'ya döndü, Ursulin yatılı okuluna girer girmez protestan dinini terk etti. Şair Scarron ile evlendi (1652); evi o çağda büyük ün yaptı, dul kaldı (1660), Richelieu ve Albert'in konaklarına gidip gelmeğe başladı. Kralın Mme de Montespan'dan olan çocuklarının eğitimiyle görevlendirildi (1669). Louis XIV'ün takdirini kazandı; kral ona Maintenon markiliğini (1674) ve veliahtın eşinin nedimeliğini verdi (1680), Mme de Montespan gözden düşüp, kraliçe de ölünce, kralı kendisiyle uygun görülmeyen bir evlenmeğe sürükledi (1684) ve etkisi altına aldı. Saray hayatına ağırbaşlı bir sadelik getirdi; dinî meselelere karışıp, çatışmalara yolaçtı, Chamillart ve Villard'ı tuttu; savaşa (1701) sebep oldu. Parasız soylu kızların eğitimi için Saint - Cyr'de kendi kurduğu kuruma nezaret etti ve kralın ölümü üzerine oraya çekildi (1715). 1655 - 1719 Arası yazdığı *Mektuplar'ı* (Lettres) yayımlandı. (L)

MAİNTİRANO, Madagaskar'da (Tuleer i-li, Morondava muhtar seçim bölgesi) şehir, Mozambik kanalı kıyısında, idare bölümü merkezi; 2 500 nüf. — *Maintiano idare bölümü*, 19 400 nüf. (L)

MAİNZ, fr. **Mayence,** Almanya'da (Batı Almanya) şehir, Rheinland Pfalz'ın idare merkezi, bu noktada Main'i alarak suları çoğalan Ren ırmağı kıyısında. Şehir ırmağın sol kıyısında, Kastel varoşu ise sağ kıyısında inşa edilmiştir. 1477'de kurulan, 1798'de kapatılan üniversitesi 1946'da yeniden açılmıştır. İnşaatına 1081'de başlanan ve 1239'da açılan katedralde gotik çağda çeşitli değişiklikler yapılmıştır: bugün içinde ilgi çekici birçok mezar vardır. Şatoda Roma devrinden kalma önemli koleksiyonlar bulunur. Gutenberg burada doğdu (Gutenberg müzesi). Bölgesel bir ticaret ve idare merkezi olan şehirde, sanayi çok gelişmemiştir: çimento farbikası; makine yapımı; kimya ve dokuma sanayii; cam fabrikaları; basımevi. İkinci Dünya savaşından büyük zarar gören Mainz, yavaş yavaş kalkınmaktadır.

— Tar. Bir Roma Castrum'u yakınında kurulan ve yukarı Germania'nın merkezi olan *Mogontiacum*'un ilk başpiskoposu Aziz Bonifacius idi (745). Şehir germania din yetkilisinin ikametgâhı oldu ve yetkili XI. yy.a kadar Germania kralını kutsamak imtiyazını elinde tuttu; kral seçimini yönetmek imtiyazını ise XIII. yy.a kadar muhafaza etti. O tarihte seçici prenslerden biri olarak Altın Ferman'la seçici prensleri toplantıya çağırmak hakkını aldı (1356). İmparatorluk serbest şehri olan Mainz (1118), Büyük ara - saltanat sırasında Ren birliğini yönetti. Seçici prensler, fransız etkisi altında Ren birliğini yöneterek büyük siyasî rol oynadılar (1658-1667). Custine'in işgal ettiği (ekim 1792) Mainz'i, Prusyalılar kuşattı (nisan-temmuz 1793); Kleber'in kumandasındaki garnizon, kahramanlığı sayesinde teslim antlaşmasını imzalarken Fransa'ya döme hakkını kazandı. Pichegru ve Jourdan tarafından ablukaya alınan şehir (temmuz 1794), mareşal Clerfayt tarafından kurtarıldı (ekim 1795). Fransa'ya bağlandıktan sonra (1797) Mont - Tonnerre idare bölgesinin merkezi oldu. 1803 recesur'uyle Dalberg'in elindeki seçici prenslik kaldırıldı ve başpiskoposluğu laikleştirildi. 1815'te Mainz, Hessen-Darmstadt büyükdükalığına girdi, ama aynı zamanda da federal bir kaleydi. 1919 Antlaşmasıyle onbeş yıl için Fransa'ya verildi ve 1930'da fransızlar tarafından boşaltıldı. (L)

MAİO (Giovanni Francesco Dİ). Bk. MAJO.

MAİO (İLHA DO), Cabo Verde takımadalarında (Rüzgâraltı adaları) volkanik ada; 1 900 nüf. (L)

MAİONİA veya **MEONİA.** Esk. coğ. Homeros'un Anadolu'nun batısındaki Lydia bölgesine verdiği ad. Eski yazar Ptolemaios, Maionia'yı Lydia, Mysia ve Frigya arasındaki sınır bölgesi olarak kabul eder: Saitai, Daldis, Kadoi (Gediz ilçesi) şehirlerinin bu bölgede bulunduğunu ileri sürer. Plinius, bu küçük bölgenin Galatlar tarafından istilâ edildiğini söyler. (M)

MAİOR (Georg), alman protestan ilâhiyatçısı (Nürnberg 1502 - Wittenberg 1574). Wittenberg'de profesördü; Melanchthon'un düşüncesini benimsedi. Maior, iyi işler yapma gerekliğini selâmetin kaynağı değil, de-

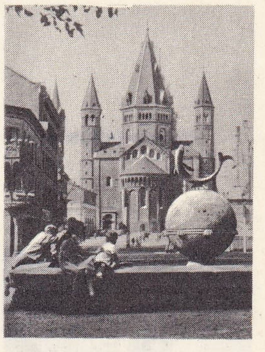

MAİNZ
katedralin başucu

MAİRET
gravür
Cabinet des Estampes, Paris

Jonas MAİRONİS

mareşal MAİSON
Bibliothèque Nationale, Paris

Foto. Alinari-Giraudon, S.S.C.B. Danışma bürosu (LAROUSSE)

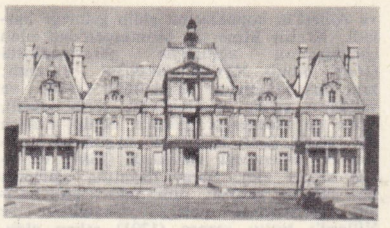

Maisons-Laffitte şatosu

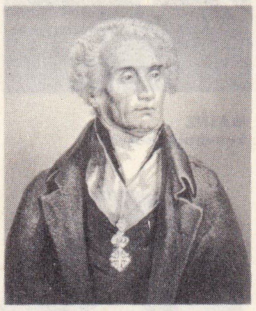

Joseph de MAISTRE
Bouillon'dan
Cabinet des Estampes, Paris

Xavier de MAISTRE
Steuben'den
Cabinet des Estampes,
Paris

lili saydı ve Luther'cilerin şiddetli hücumlarına uğradı. (L)

MAİORESCU (Titu Liviu), romanyalı siyaset adamı ve yazar (Vraiova 1840 - Bükreş 1917). Felsefe profesörü idi. «Junimea» hareketini geniş ölçüde etkiledi, bu harekete yeni bir edebî anlam kazandırdı. Birçok defa bakan oldu. 1912-1914 Arasında başbakanlık yaptı. Balkan savaşları sırasında önemli rol oynadı. Ülkesinin müttefiklerle yakınlaşmasına karşı çıktı. (L)

MAİPO, Şili'de ırmak, Orta And dağlarında Maino yanardağının eteğinde doğar; çevresini dolaşarak geniş ovayı aşar, kıyı 250 km. Büyük bir püskürtme konisinin sıradağlarında bir geçit açar ve San Antonio'da Büyük Okyanusa dökülür. (L)

MAİQUETİA, Venezuela'da (Federal idare bölümü) şehir, Antil denizi kıyısında; 15 900 nüf. Caracas havaalanı. (L)

MAİRAN (Jean - Jacques DORTOUS DE), fransız fizikçi ve matematikçisi (Béziers 1678 - Paris 1771). Toulouse'da öğrenimini bitirdi, 1717'de Paris'e yerleşerek kendini fizik çalışmalarına verdi. Saniye vuran sarkaç, atmosferde kırılma, Dünya ve Ay'ın hareketleri üstüne birçok inceleme yazısı vardır. *Traité Physique et Historique de L'Aurore Boréale* (Kuzey Fecrinin Fiziksel ve Tarihî İncelenmesi) [1733] adlı eseri yazdı. İki sarkacın periyotlarının dakik bir şekilde mukayese edilmesini sağlayan rastlaşma metodunu ortaya attı. (L)

MAİRE (René), fransız botanikçisi (Lons-le Saunier 1878 - Cezayir 1949). Özellikle hücre bilimi, mantarların sınıflanması, en başta Kuzey Afrika olmak üzere, Akdeniz bölgesi florası üzerinde çalıştı. Dört yüzden fazla inceleme ve açıklama yazısı yayımladı. Bu arada Cezayir ve Tunus'un bitki coğrafyasıyle ilgili birer de harita yaptı. (L)

MAİRENA (Antonio CRUZ GARCİA, **Antonio** — denir), ispanyol şarkıcısı (Mairena del Alcor 1910). Flamenco türünde söyleyen usta bir sanatçıydı. Birçok ülkede, daha çok dans oyuncusu Antonio ile konserler verdi. 1962'de Cordoba'da da Flamenco Millî Sanat yarışmasında «Altın Anahtar» ödülünü kazandı. Ricardo Molina ile *Mundo y Formas Del Cante Flamenco* (Flamenco Şarkısının Dünyası ve Şekilleri) [1963, Madrid] adlı bir kitap yazdı. (M)

MAİRET (Jean), fransız tiyatro yazarı (Besançon 1604 - ay.y. 1686). Alman-fransız melezi bir babanın oğluydu; Paris'e geldi, 1625'te konusu *Astrée*'den alınmış *Chryséide et Arimant* ve 1626'da *Sylvie* adlı eserleriyle başarı kazandı. Montmorency'nin hizmetine girdi; onunla Ré ve Oléron'a gitti; buradaki savaşlarda kahramanlık gösterdi. İspanya kralının himayesiyle Fransa sarayında Franche-Comté valisi oldu. Mazarin'in kuşkusunu çektiği için sürgün edildi (1653), ancak Pireneler barışından sonra eski durumunu kazanabildi. Başlıca eserleri, *Sylvanire* (1629); *Les Galanteries du Duc d'Ossonne* (Ossonne Dükünün Çapkınlıkları) [1632] ile yazarın şaheseri ve kurallara uygun ilk trajedi olan *Sophonisbe*'dir (Sophoniba) [1634]. Başka piyesleri de oynandı, fakat Corneille'in üstün başarısı hem Mairet'nin hem de klasik kuralların yerine oturmasında oynadığı rolün unutulmasına yolaçtı. (L)

MAİROBERT (Mathieu François PİDANSAT DE), fransız yazarı (Chaource 1727 - Paris 1779). Krallık sansür yargıcı, Chartres dükünün sonra da Louis Philippe d'Orléans'nın karargâh sekreteri oldu. Marquis de Brunay davasında itibarı zedelendi ve intihar etti. *Mémoires Secrets de Bachaumont*'un (Bachaumont'un Gizli Hatıraları) yazılmasına katıldı; hiciv eserleri verdi: *Correspondance Secrète et Familière du Chancelier de Maupeau avec Sorhouet* (Mabeyinci Maupeau ile Sorhouet'nin Gizli ve İçlidışlı Yazışmaları) [1771-1772] (bu eser sonradan *Moupeouana* adıyle yeniden basıldı); *Anecdotes sur la Comtesse du Barry* (Kontes du Barry Üzerine Fıkralar) [1776]; *L'Observateur Anglais* (İngiliz Gözlemci) [1777-1778]. (L)

MAİRONİS (Jonas Maçjulis, **Jonas** — denir), litvanyalı şair (Pasandravias 1862 - Kaunas 1932). Katolik papazdı; Kaunas papaz okulunda, sonra da aynı şehir üniversitesinde ilâhiyat profesörü oldu. Lirik şiirleri (*Pavasario Balsai* [Bahar Sesleri], 1895; *Müsu Vargai* [Mutsuzluklarımız], 1920) ve konusunu tarihten alan oyunlarıyle Litvanya'da milli rönesans akımını yaratanlardan biri oldu. (L)

MAİSİ burnu, Küba adasının doğu ucunu meydana getiren burun. (L)

MAİSON, yunan şairi (M.Ö. VI. yy. sonu). Megara komedi türünün temsilcilerindendi. (L)

MAİSON (Nicolas Joseph — markisi), fransa mareşali (Epinay-sur-Seine 1771 - Paris 1840). 1792'de orduya girdi, 1805'te general oldu. Jeana'da, İspanya'da, Rusya'da yararlığı dokundu ve 1814'te Belçika'yı Müttefikler'e karşı savundu. Bourbon'larla birleşti; Yüzgünler sırasında Louis XVIII ile Gand'a gitti, Fransa Âyan meclisi üyesi, Paris valisi oldu; 1817'de marki unvanını aldı. Yunanistan seferine kumanda ettikten sonra, 1828'de, mareşalliğe yükseldi. 1830'da Louis - Philippe'in dışişleri bakanı, 1831'de Viyana'da, sonra 1833'te Petersburg'ta büyükelçi oldu. 1835'ten 1836'ya kadar Savunma bakanlığı yaptı. (L)

MAİSON-CARRÉE, bugün **el Harraş,** Cezayir'de eski komün, bugün Cezayir şehrine katılmıştır; vad Harraş'ın Mitica ovasını denizden ayıran tepeleri aştığı yerde. Cezayir şehrinin banliyösü olan Maison - Carrée, önemli bir demiryolu kavşağıdır (Cezayir son duraktır). 1746'da inşa edilen eski türk kalesi. Şehirde sanayi gelişmiştir: pamuk iplikçiliği ve dokumacılığı; otomobil montajı, besin sanayii (yağ, un fabrikaları); iletken kablolar; parfüm; mobilya süperfosfatlar); sabun ve kâğıt fabrikaları. Sebze tarımı ve bağcılık hâlâ önemlidir. (L)

MAİSONS-ALFORT, Fransa'da Val-de-Marne idare bölgesinde kanton merkezi, Paris'in güneydoğu banliyösünde, Marne ile Sen arasında 53 671 nüf. XII. ve XIII. yy.dan kalma kilise. Charantonneau konut semti Marne kıyısında uzanır; kumsal. Şehirde sanayi gelişmiştir; çelik tüpler; ilâç; plastik maddeler; zamk; sabun; boya; besin sanayii (makarna fabrikaları; bisküvi fabrikaları; maya, aperitif, hardal fabrikaları); iletken kablolar; parfüm; mobilya; v.b. Milli Veteriner okulu. (L)

MAİSONS-LAFFİTTE, Fransa'da Seine-et-Oise idare bölgesinde (Saint-Germain-en-Laye idare çevresi) kanton merkezi, Paris'in kuzeybatı banliyösünde, Sen'in sol kıyısında, Saint-Germain ormanının kenarında; 24 335 nüf. Komün, adını, şatosunun parkını parselleyen banker Laffitte'den almıştır. Demir fabrikası. (L)

Maisons-Laffitte şatosu, 1642-1651 arasında François Mansart tarafından René de Longueil için yapılan şato. Louis XV zamanında, Longueil-Maisons başkanının mülkiyetinde idi. Voltaire'in konuk olarak kaldığı şato, sonradan Artois kontuna, mareşal Lannes'a nihayet banker Laffitte'e geçti. 1905'te devletin malı oldu; 1911'de Müzeler müdürlüğüne bağlandı. İçindeki resimler, heykeller ve duvar halıları anılmağa değer. (L)

MAİSTRE (Joseph DE — kontu), fransız siyaset adamı, yazarı ve filozofu (Chambery 1753 - Torino 1821). Katolik ve mutaassıp bir çevreden geldi, hukuk öğrenimini Torino'da yaptı. Savoia senatosu (adalet divanı) üyesi oldu (1774), bir aralık liberal fikirleri benimsedi; fransızlar Savoia'yı işgal ettiklerinde Lozan'a göçetti (ocak 1793) ve *Considérations sur La France*'ı (Fransa Üstüne Görüşler) [1796] yayımladı. Bu kitapta İhtilâl'in işlediği çifte «suç»u anlatıyordu (Fransa için görevine sadakatsizliğin cezasıydı bu): hükümdara karşı ve dine karşı suikast. Direktuvar hükûmetinin baskısıyle Lozan'dan sürüldü. Torino'ya geçti (1797), sonra Sardinya'da Carlo - Emanuela IV'ün yanına gitti (1799). 1802'den 1817'ye kadar, Sardinya'nın Petersburg büyükelçisi oldu; orada Aleksandr I ve rus yüksek çevreleriyle ilişki kurdu. Büyük eserlerini bu ülkede kaleme aldı: *Essai sur Le Principe Générateur des Constitutions Politiques* (Siyasal Kuruluşların Doğurucu İlkesi Üstüne Deneme) [1808]; *Du Pape* (Papa Hakkında) [1819]; *Les Soirées du Saint - Petersbourg ou Entretiens sur Le Gouvernement Temporel de la Providence* (Petersburg Akşamları veya Tanrı'nın Cismanî Yönetimi Üstüne Konuşmalar) [3 cilt, 1821]; *Examen de La Philisophie de Bacon* (Bacon Felsefesi Üzerine İnceleme) [1826]. Daha sonra, nükteli ve değerli bir eser olan *Correspondance*'ı (Yazışmalar) yayımlandı (1884 - 1886). Büyük klasikler çizgisinde yer alan ince bir yazardı; Bonard ile Fransız İhtilâli'nin ve XVIII. yy. düşüncesinin en iyi silâhlanmış, en ateşli düşmanı oldu. Filozofların ve ideologların pek sevdiği akla karşı, ortak anlayışı, imanı, sezgiyi çıkardı. Tarih felsefesinde Bossuet ile birleşir: yüzyıllar boyunca yürüyüp gelen ilâhî iradedir, Tanrı'dır. Papalık taraflısı katoliklik anlayışı ve monarşizmi katı ve müsamahasızdır. Ama Joseph de Maistre, bütün kuşakları birbirine bağlayan sıkı dayanışmayı ve insan düşüncesinin doğurduğu isyanların önüne geçilmez sonuçlarını aydınlık bir biçimde ortaya koydu. (L)

MAİSTRE (Xavier DE — kontu), fransız yazarı (Chambéry 1763 - Petersburg 1852). Joseph de Maistre'in kardeşi. 1784'ten sonra Sardinya ordusunda subaylık yaptı. Savoia'nın alınışı sırasında, devrimci Fransa'nın hizmetinde bulunmak istemedi ve kardeşi Joseph'in ardından Rusya'ya gitti. Önce Suvorov'un genel kurmayına girdi, mesleğini rus ordusunda devam ettirdi. Kafkas ve İran seferlerine katıldı. Petersburg'a yerleştikten sonra, 1825'te İtalya'ya gitti ve uzun bir süre bu ülkede kaldı. İtalya'da iken Fransa'ya kısa bir yolculuk yaptı. İnce zevkli, ama çevresini hor gören bir soyluydu; boş vakitlerinde her biri birer sadelik, tabiilik şaheseri olan kitapçıklar yazdı: *Les Prisonniers de Caucase et la Jeune Sibérienne* (Kafkasya Esirleri ve Genç Sibiryalı Kadın) [1825], *Une Expédition Nocturne Autour de Ma Chambre* (Odamın Çevresinde Bir Gece Seferi) [1825]. Bu eserlerde XVIII. yy.dan miras kalmış uçarı bir hava ve romantizmi haber veren bir hayal gücü görülür. (L)

MAİSUR veya **MYSORE eyaleti,** Hindistan'da eyalet, Malabar kıyısı ile Güney Dekkan'ın bir kısmı üzerinde uzanır; 192 000 km²; 23 547 000 nüf. Merkezi, *Bangalore*, Maisur Batı Gatlara doğru yükselen (1 400 m) engebeli bir yayladadır. Güneyde Batı Gatlar ile Doğu Gatların birleştiği yerde bir kütleyle kapalı olan eyalet, Kavari havzasıyle Koromandel'in kıyı ovalarına açılır. Batıda, Batı Gatların eteğindeki kıyı ovasında uzanır.

Çok karışık olan, hindu, telegu veya kanara dillerini konuşan halk, çeşitli tarım yaparak (darı, pirinç, yerfıstığı, şekerkamışı, pamuk ve tütün) geçinir. Dağ yamaçlarında, sandal ağacı kerestesi elde edilen ormanların ortasında büyük kauçuk, çay, kahve ve biber işletmeleri (ingilizler tarafından kurulmuştur) yer alır.

Maisur'da zengin madenler vardır: Kolar Gold Fields'de altın işletmeleri; Bangalore, Maisur ve Bhadravati metalürji merkezlerini besleyen manganez, demir mika ve amyant ocakları. Elektrik enerjisini Sivasamudram hidrolik santralı sağlar. Bütün dalları gelişmiş olan dokuma sanayii; besin sanayii; tahta işçiliği. Bölge hızla gelişmektedir.

— Tar. Siva ve cayna dinine bağlı Ganga sülâlesi tarafından yönetilen Maisur, 999-

Foto. Foucault, B.N. (LAROUSSE)

1004 arası Çolaların, kısa süre sonra da Hoysalaların eline geçti (1073-1327). Krallık müslüman akınlarından büyük zarar görmesine rağmen kalkındı ve son dravid imparatorluğu olan Vicayanagar imparatorluğuna (1565'te Moğollar tarafından Talikota muharebesinde yıkıldı) katıldı. İngiliz ve Fransızlara karşı Güney Hindistan'ın direnmesi sırasında Tippoo Sahib'in bozguna uğramasıyle (1799) bölge, İngilizlerin eline geçti. Hindistan'ın geri kalan kısmından oldukça bağımsız yaşayan Maisur'da, bol edebî eserlerden ve çok zengin mimarîden de (hoysala üslûbu) anlaşılacağı üzere ince bir kültür gelişti; eyaletteki albüm ressamları okulu, çalışmalarını XIX. yy. sonuna kadar devam ettirdi. Bugünkü Maisur eyaleti (1956) çeşitli başka toprakların da katıldığı eski Maisur devleti topraklarını içine alır.

— G. santl. Hoysalalar zamanında (XII.-XIV. yy.) Maisur'un en güzel tapınakları inşa edildi (Sringeri; Somanathapura, Arsikere v.b.) [XII. yy.]; anıtların planı, geometrik figürlere (en güzel ışınsaçan yıldız) dayanan hint mimarîsinin en usta örnekleridir; piramıt biçiminde olan çatıları bir *amalaka* veya taraçayle (Hoysalesvara) örtülü olan anıtlar, baştan başa heykellerle süslüdür. (L)

MAİSUR veya **MYSORE,** Hindistan'da (Maisur eyaleti) şehir, güney Dekkan'da; 253 500 nüf. Maisur'un eski başkenti; mihraceler tarafından yaptırılan birçok anıtı muhafaza eden şehir, bir kanara kültürü merkezi ve hinduların hac yeridir. Zanaatçılar ince ipekli kumaşlar, fildişi ve tahta heykelcikler imal ederler. Modern sanayi (pamuk işleme, kimya ürünleri, plastik maddeler ve elektrik cihazları) kısmen, sanayi varoşu Belagula'da toplanmıştır. (L)

MAİSURİN *i.* (*Maisur*'dan). Miner. Tabiî bakır karbonat. (Saf olmayan malakit çeşididir.) [L]

MAİŞET i. (ar. *ʿayş*'tan *maʿîşet*). Yaşama, yaşayış: *Fakat Avrupalıların bütün âdât ve ahlâkını usul-i maişet ve tarz-ı hayatını kabul edemeyiz* (P. Safa). ‖ Yaşamak için gereken şey, geçim, dirlik: *Kimisi maişet derdine düşmüş / Rahattan bihaber* (C. S. Tarancı). *Maksat, debdebe ve dârât değil, insanca hayat ve maişet temininden ibarettir* (Atatürk). ‖ *Esk.* İlmiye yolunun başlangıcında olanlara verilen tahsisat.

◆ **Maişetgâh** blş. i. *Esk.* Geçim parasının sağlandığı yer. (M)

MAİTANİ (Lorenzo), italyan mimarı ve heykeltıraşı (Siena 1275'e doğr. - Orvieto 1330). Heykelci Vitale di Lorenzo'nun (*Matona* da denir) oğlu; Orviato katedralinin yapı kalfası. Orvieto'dan ayrılarak Perugia su kemerlerini onardı (1322 ve 1323) ve Siena'daki büyük katedralin inşaatına devam etti ve Montefalco şatosu projesi üstünde çalıştı. Castiglion del Lago şatosunu onardı (1325). Orvieto'da katedralin cephesini inşa etti ve süslemelerini yaptı. Orvieto katedrali müzesinin cephe süslemeleri Maitani'nin sanat evrimini (fransız [île-de-France] biçim anlayışından italyan biçim anlayışına geçiş) dile getirir. (M)

MAİTHİLİ i. Bihar (Hindistan) eyaletinin kuzeyinde yaklaşık olarak 13 milyon kişi tarafından konuşulan bihari lehçesi. (Başlıca alt lehçesi Şika-şiki'dir. Şair Vidyapatı (XIV. yy.). maithili lehçesiyle yazmıştır. (L)

MAİTLAND, Avustralya'da (Yeni Güney Galler) şehir, Newcastle'ın kuzeybatısında; 19 200 nüf. Demiryolu kavşağı. (L)

MAİTLAND (Frederic William), ingiliz hukukçusu ve tarihçisi (Londra 1850 - Büyük Kanarya'da 1906). Cambridge üniversitesinde hukuk profesörlüğü yaptı (1884). F. Pollock ile bir *History of English Law* (İngiliz Kanunlarının Tarihi) [1895] yazdı. (L)

MAİTLAND (John), **Lauderdale** dükü, iskoçyalı siyaset adamı. (Bk. LAUDERDALE.)

MAİTLAND OF LETHİNGTON (William), iskoçyalı siyaset adamı (1528'e doğr. - Leith 1573). Lorraine'li Mary'nin ve Mary Stuart'ın danışmanı oldu. 1559'dan sonra tarikatçı lordlarla birleşti. Birçok komploya katılarak iskoç monarşisinin geleceğini güven altına almak ve İngiltere hanedanıyle birleşmeyi gerçekleştirmek için millî birliği kurma ve feodallerle din adamları arasındaki çekişmeyi barış içinde sona erdirme çabalarına girişti. (L)

MAİTRE veya **MAESTRO** veya **MEİSTER** i. Bk. USTA.

MAİTREYA, Mahayana'ya göre büyük bodhisatya'lardan biri; şimdiki dünyanın müstakbel Buddha'sı. Maitreya, Tuşita'ların göklerinde oturur. Hem insanlığın beklediği teselli edici, hem de son bir defa kuracağı dünyanın müstakbel kurtarıcısıdır. Buddha'ya inananların tümü, Maitreya kültünü benimsemiştir. Kimi zaman ayakta, kimi zaman da oturmuş ve ayaklarını sarkıtmış halde, Yasa'nın tekerleğini (*dharmaşakra mudra*) başlatma hareketini yaparken temsil edilir. Tacında bir *stupa* şekli vardır; alâmetleri tekerlek (*şakra*) ve ibriktir. (L)

Mai ve Siyah, Halid Ziya Uşaklıgil'in (1866-1945) romanı (1897). Edebiyatı* cedide akımının sanat anlayışını yansıtan ilk eserlerden biri olarak Servetifünun* dergisinde tefrika edildi. Eser, romanın kahramanı Ahmed* Cemil'in romantik kişiliği etrafında istibdat devrinde aydın orta sınıfın yaşayışını ele alır. Özellikle okul, matbaa, kitabevleri çevresi geniş ölçüde canlandırılır. Ahmed Cemil'in romantik kişiliğini, çevresindeki tiplere ve yaşayışa ait gerçekçi çizgilerle birlikte anlatan romanda, Edebiyatı cedide yazarlarının duyguları, ahlâkî davranışları, düşünceleri ve eski edebiyat taraftarlarıyle ilişkilerine geniş yer verilmiştir. Ahmed Cemil, babasının ölümü üstüne bir yandan da anasıyle kızkardeşinin geçimini sağlamak zorundadır. Edebiyat alanında da çalışmak ister. Varlıklı okul arkadaşı Hüseyin Nazmi'nin kardeşi Lâmia'yı uzaktan sever. Babıâli'de çalıştığı gazetede ilerigelen kişilerden biri olmuştur. Kızkardeşi İkbal, gazetenin çıktığı matbaanın sahibinin oğluyle evlenir. Fakat eğlenceye düşkün kocasının kötü davranışları yüzünden İkbal hastalanarak ölür. Ahmed Cemil'in matbaaya ortak olmak için ipotek ettirdiği evi satılır. Lâmia zengin biriyle evlenir. Ahmed Cemil, Yemen'de bir ilçenin kaymakamlığına tayin edilerek annesiyle birlikte umut kırıklığı içinde İstanbul'dan ayrılır.

Umuda işaret eden «mai» bir gecenin tasviriyle başlayan roman, umut kırıklığını dile getiren «siyah» bir gecenin tasviriyle sona erer. (M)

MAİYET i. (ar. *maʿa*, beraber'den *maʿiyyet*). Birine refakat eden kimseler; özellikle, bir kimseye hizmet etmek veya onur vermek için refakat edenlerin tümü: *Bir bakanın maiyeti.* ‖ Beraber olma, arkadaşlık. ‖ Bir kimsenin emri altında çalışma: *Eğer kavga filan edip ayrıldınızsa niçin Yusuf'un maiyetine girinceye kadar onların zeytinliğinde çalışıyordunuz?* (Sabahattin Ali).

— *Esk. Maiyet-i seniye*, padişahın yanında bulunanlar. ‖ *Maiyet vapuru*, kıyı valiliklerinin ve elçiliklerin emrindeki vapur.

— İda. *Maiyet memuru*, yüksek mevkideki bir memurun maiyetinde bulunan resmî görevli.

◆ **Maiyetinde** zf. Yanında, beraberinde. (M)

MAİYET i. (ar. *mâʾ*, su'dan *mâʾiyyet*). Kim. Hidrat. (M)

MAİZ i. (fr. *maïze*'den). İçinde bol miktarda afyon bulunan hidromel: *Maiz Habeşlerin kullandığı bir içkidir.* (L)

MAİZİERE (Ulrich VON), alman generali (Stade 1912). İkinci Dünya savaşı sırasında Polonya'da, Fransa'da ve Genelkurmayda hizmet gördükten sonra, yeni ordunun kurucularından ve demokratik ilkelerine uygun Bundeswehr teşkilâtının sorumlularından biri oldu. Koblenz Harp okulunda (1960), daha sonra Hamburg Askerî akademisinde (1962) öğretmenlik görevini bu anlayış içinde yürüttü. 1964'te Kara kuvvetleri genel müfettişliğine, 1966'da Bundeswehr genel müfettişliğine getirildi. (L)

MAİZURU, Japonya'da şehir, Honşu adasında (Kyoto ili), Japon denizi kıyısında; 91 200 nüf. Kereste ve balık konservesi ihraç edilen ticaret ve balıkçı limanı. (L)

Maja Desnuda (LA) ve **Maja Vestida** (LA), Goya'nın iki ünlü tablosu. Bk. ÇIPLAK MAYA *ve* GİYİNİK MAYA. (L)

MAJDANPEK, Yugoslavya'da (Sırbistan) şehir, Belgrad'ın doğusunda, Bor'un kuzeyinde yeni bakır çıkarma merkezi. (L)

MAJEROVA (Marie), çek kadın romancı (Uvaly 1882 - Prag 1967). Röportajlar, fransız romancılarından tercümeler yaptı; özellikle hikâye derlemeleri ve toplumsal eğilimli romanlar yazdı: konusu Paris'te geçen *Namesti Republiky* (Cumhuriyet Meydanı) [1914]; *Muçenky* (Tutku Çiçekleri) [1921]; *Nejkrasmejşi Svet* (En Güzel Dünya) [1923]; *Prjehrada* (Baraj) [1932]; *Havirjska Balada* (Madencinin Baladı) [1938]. Gençler için de romanlar yazdı. Ayrıca anlatılar (*Sedm Hrobu* [Yedi Mezarlar], 1956; *İşlemeli Gümüş Kızlar* [1964]), not ve hatıraları derlemeleri (*Ayakkabıcıların Polkası ve Başka Zevkler*, [1961]; *Samimî Sayfalar*, [1966]) yayımladı. (L)

MAJESTATE i. (lat. *majestas*, fr. *majeste*'den). Tar. *Majestate yasaları*, Roma halkının veya imparatorun yüceliğine saldıranları cezalandıran roma kanunları. (Sulla'nın bir *majestate* yasası, roma halkının *majestate*'sine saldırıda bulunanı sürgünle cezalandırmayı öngörüyordu. Sezar veya Augustus'un bir *majestate lex julia*'sı imparatorluk döneminde, meselâ devletin tanrılarına kurban sunmayı reddeden hıristiyanlara zulmetmek için kullanıldı.) [L]

MAİTREYA
Nalanda bronzu

MAJESTE i. (lat. *majestas*'tan fr. *majeste*). Hükümdarlara verilen unvan. (M)

MAJHİ i. Leng. Yaklaşık olarak 4 milyon kişi tarafından konuşulan pencabi lehçesi. (L)

MAJİDAE çoğl. i. Vücudun çeşitli yerlerinde tek tek veya demet halinde çengel şeklinde kıllar bulunan üç köşe kabuklu yengeç familyası. (Yengeç, ağzına götürecceği her türlü yiyeceği önce bu kıllara yapıştırır, böylece kendini az çok gizlemiş olur.) [L]

Majik sineması, İstanbul'da (Beyoğlu) ilk sürekli sinema salonlarından biri. Pathe ve Palas sinemalarından sonra, Taksim meydanını Sıraselviler'e bağlayan köşede açıldı (1914). Adı, sırasıyle *Türk, Taksim Yeni Taksim, Venüs* olarak değişti. (M)

Majino hattı. Bk. MAGİNOT HATTI.

MAJİSTER i. (lat. *magisterium*, yetki'den fr. *magistere*). Sim. Şaşılacak özelliklere sahip oldukları sanılan iksir veya tozlara verilen ad; bu özelliklerden en önemlisi âdi madenleri altın veya gümüşe döndürebilme gücüdür. (İki majister vardı: gümüş için kullanılan beyaz renklisine *küçük majister*, altın için kullanılan kırmızı renklisine *büyük majister* denirdi.) [L]

MAJO veya **MAİO** (Giovanni Francesco DI), italyan bestecisi (Napoli 1732 - ay.y. 1770). Kraliyet kapellasının yöneticiliğini yaptı; Venedik'te, Torino'da, Viyana'da, Madrid'de, Mannheim'da yaşadı. Birçok opera besteledi: *L'Astrea Placata* (Sessiz Yıldızlar) [1760]; *Caio Fabricio* (Caius Fabricius); *Artaserse* (Artakserkses) [1762]; *Catone in Utica* (Cato Utica'da); *Antigono; İpermestra* (Hypermestra); *Ulisse* (Odysseus); *Didone Abbandonata* (Terk Edilmiş Dido). Ayrıca dinî müzik de yazdı. (L)

MAJOLİKA i. (ital. *maiolica*'dan). Modern

majolika
Gubbio'dan gelen Giorgio Andreoli'nin tabağı, Louvre müzesi, Paris

Foto. Surwey (LAROUSSE)

anlamda, XV. ve XVI. yy.larda İtalya'da geliştirilmiş ve mükemmelleştirilmiş çömlekçilik çeşidi.

— ANSİKL. *Majolika*'nın en bellibaşlı özelliği, kalay oksidinden elde edilen, donuk, genellikle beyaz, ince bir sır tabakasıyle kaplı oluşudur. Bu sır tabakası, çömleğin yapımında kullanılan toprağın tabiî rengini gizlemek ve çömleğin üzerine yapılacak boyalı süsleme için gerekli zemini sağlamak için sürülür. Çömlek fırına konulduğu zaman, sırla kaplı yüzey cam haline gelir. Aynı zamanda emici olan bu yüzey, boyalı süslemeyi içeriye doğru çeker. Majolika, gerçekte «Mallorca»nın bozulmuş bir şeklidir. Çünkü sırlı çanak çömleklerin, İspanya kıyılarındaki aynı adı taşıyan adadan geldiği sanılırdı. Bu kelimeyi ilk kere İtalyanlar sırlı çömlekleri belirtmek için kullandılar. Daha sonra bu terim, ince sırla kaplı bütün italyan çömlekleri için olduğu gibi, XVI. yy.da italyan çömlekçilerinin göç ettikleri bölgelerde yapılan italyan üslûbunda çok renkli, süslemeli eşyaları belirtmek için de kullanıldı. O sıralarda İtalya'da yapılmakta olan ve majolikaya benzeyen bir başka çömlek çeşidi vardı. Kurşun kaplamalı ve süslemeleri üzerine oyulmuş olan bu çömlek çeşidine *mezyarı-majolika* (mezzomaiolica) adı verilirdi. Modern bilim adamları bu kelimenin yerine *sgraffito* veya *sgraffiato* çömlek (kazınmış çömlek) kelimesini kullanmayı tercih ettiler. Özellikle Bologna ve Padua'da yapılan *sgraffito* çömleklerinde nadiren majolikadaki sanat ustalığı görülmüştür. Merkezî ve Kuzey İtalya'nın birçok yerinde majolika yapılmasına ve çömleklerin bir şehirden diğerine gönderilmesine rağmen, renk ve süsleme yönünden bir özellik kazanan majolika çömleklerinin yapım merkezlerini ayırt etmek mümkündür. Bunlar XV. yy.da Orvieto Floransa ve Faenza; XVI. yy.da Faenza, Siena, Deruta, Cafaggiolo, Casteldurante (bugün Urbania), Gubbio, Venedik ve Pesaro; XVII. yy.da ise Cenova, Montelupo Fiorentino, Castelli ve Sicilya.

İlk majolika. İnce sır tabakasının italyan çömleklerinde daha XIV. yy.da kullanılmağa başlandığı sanılır. İlk parçalar Floransa civarında, Orvieto ve Faenza'da bulunmuştur. Bu parçalar ya sadece kuş, yaprak resimleri ve hanedan arması motifleriyle veya çapraz hatlarla hakkedilmiş zemin üzerine erguvan veya hem erguvan hem parlak bakır yeşili şekillerle süslüydü.

XV. yy.ın ortalarında, Floransa çömlekleri, sade fakat heybetli biçimleri ve harikulâde süslemeleriyle ön plana geçti. Özellikle koyu mavi boyalı meşe yapraklarıyle süslü ilâç kavanozları ve soluk mavi ve erguvan renkleriyle bir atlı figürü veya bir hayvanı tasvir eden geniş, dibi düz leğenleri çok ilgi çekiciydi.

1480'e doğru, Bologna yakınında küçük bir şehir olan Faenza, çömlek yapımının başlıca merkezi olarak ortaya çıktı. Buralı sanatçılar geniş, halka şeklinde kıvrılmış süsen yaprakları ve tavus kuşu tüyleriyle orijinal motifler icat ederek önem kazandılar. Bu süslemelerde özellikle renkler çok kuvvetliydi. Derin maviye eşlik eden koyu sarı, yeşil ve erguvan, bu devrin faenza çömleklerine büyük bir ihtişam kazandırdı.

Altın çağı. 1500'den sonra, Rönesansın etkisiyle zevklerde ve süsleme şekillerinde temelden bir değişme görüldü. Geleneksel motiflerin yerini klasik şekillerden ilham alan süslemeler aldı. Bu arada figürler gitgide en bellibaşlı veya yegâne süsleme olarak kullanılmağa başlandı. Resim sanatının gitgide mükemmelleşmesiyle, majolika süslemelerinde yalnızca estetiğe önem verilerek majolikalar işe yaramaktan çok masa ve büfelerde süs olmak amacıyle yapıldı. Bu teknik mükemmelliği 1500-1530 yıllarında görüldü. Bu yüzden bu döneme, «majolika'nın altın çağı» denir. Faenza'daki atelyelerin yanı sıra, Pirota, Bergantini ve Manara aileleri yeni üslûptaki zarif süslemelerde uzmanlaştı. 1560'ta Floransa yakınlarında kurulan Cafaggiolo fabrikası, Medici ailesi için tamamen rönesans özelliklerini taşıyan ve diğerlerinden çok farklı eşyalar yapıyordu. Siena'da yapılan ilâç kavanozları, tabaklar ve duvar çinilerinin teknik ressamlık ve işleniş inceliği yönünden ayrı bir özelliği vardı, Perugia'daki çömlekçiler kadın veya savaşçı büstünü veya bir başka figürü çevreleyen yapraklar veya balık pulu v.b. gibi üst üste konulmuş şekillerle geniş süs tabaklarını süslemekte uzmanlaştılar. Bu tabaklara sarı veya koyu kırmızı renkler ayrı bir özellik veriyordu. Bu tekniğin sırrını Giorgio Andreoli (1465 ? - ? 1533) Deruta'dan Gubbio'ya götürdü ve 1518'den itibaren Maestro Giorgio (bu adla bilinirdi), Gubbio'daki en belli başlı atelyeyi yönetti. Çoğu imzalı ve tarihli olan sırlı çömlekleri, ateş kırmızısı ve şahane altın sarısı renkleriyle ün kazandı. 1508-1520 Arası Casteldurante'de yapılan parçaların Giovanni Maria'nın eseri olduğu sanılır. Alegorik kompozisyonlu, oynayan çocuklar veya hanedan arması resimleri olan bu parçalar, seramik mükemmellikleriyle göze çarpar. Giovanni Maria'nın, casteldurante çömleklerinin özelliği sayılan mavi ve gri renkteki simetrik şekilli resimlerin öncüsü olduğu sanılır.

Resim okulu. İtalyan majolikasının gelişmesinin bir sonraki safhası, Rönesansın en büyük seramik sanatçılarından biri olan Niccolo (veya Nicola) Pellipario'nun (öl. 1547) etkisiyle oldu. Pellipario, 1598'e doğru Urbino'ya yerleşti. Önceleri Casteldurante'de çalışan ve burada Giovanni Maria'nın öğrencisi olduğu sanılan Pellipario kenar süslemelerini ve geleneksel süslemeleri bütünüyle attı. 1530'dan sonra kullandığı sarı ve oranj renkleri ilk resimlerine soğuk bir hava veren renklerin yerini aldı. Bu iki renk XVI. yy.ın sonuna kadar urbino majolikalarındaki resimlerin başlıca özelliğidir. Pellipario'yu, Francesco Xanto Avelli of Rovigo (parlak dönemi, 1530-1542) takip etti. Bu ressamın, üzerinde canlı, zengin renklerle yapılmış resimler bulunan birçok parçada imzası vardır. Pellipario'nun oğlu Guido Durantino (Fontana denir, öl. 1576), Urbino dükü Guidobaldo II delle Rovere'nin himayesindeki atelyenin şefiydi. Üzerinde harikulâde resimler bulunan ve bazen ayrıntılara önem verilen tabaklar ve şarap soğutucuları bu atelyede yapılıyordu. 1560-1570 Yıllarında, Guido'nun oğlu Orazio Fontana (öl. 1571) parlak beyaz zemin üzerindeki garip süslemeleriyle yeni bir dekorasyon şekli ortaya attı. Patanazzi ailesi, tipik urbino motifli fakat sanat yönünden Urbino'nunkilerden aşağı olan, çömlekler, mücevher kutuları, mürekkep hokkaları yaptı. XVI. yy. majolikası bu aileyle son buldu. Urbino majolikasının diğer majolika yapım merkezleri üstünde büyük etkisi oldu (özellikle Faenza, Pesaro ve Venedik'te). Fakat az sonra, Urbino'nun renk kullanımındaki aşırılığına karşı tepkiler belirdi. 1550'ye doğru, Virgiliotto Calamelli (öl. 1570), mavi ve soluk sarı renkleri büyük bir titizlikle çizilmiş sade desenli çömlekleriyle ün kazandı. Bu çömleklerinde sır'ın beyaz olmasına çok önem verdi. Bu sıralarda, Venedik'te Doğu'yu örnek tutan, mavi ve beyaz dekorasyonu, arabesk şekilleri ve eflatun renkli sır'ıyle dikkati çeken orijinal majolikalar yapıldı.

XVII. yy.da italyan majolikası yavaş yavaş orijinal karakterini kaybetti. Cenova, Savona ve Albissola'daki yeni fabrikalar, ya mavi beyaz renkteki çin porselenlerini veya o devrin fransız fayanslarını ve ispanyol çömleklerini taklit ediyordu. Daha sonra Sicilya'nın çeşitli yerlerinde yapılan çömleklerde eski casteldurante majolikaları örnek alındı. 1650'nin başlarında Abruzzi'de Grue ve Gentili aileleri tarafından dekorasyon yeniden canlandı. Bu aileler Annibale Carracci ve Iacopo Bassano'nun gravürlerini izleyerek, soluk, soğuk renkler kullandılar. Sonunda, 1748'de Milano'da Felice Clerici tarafından kısa ömürlü bir majolika fabrikası açıldı. Burada yapılan eşyaların, çin ve alman porselenlerinden örnek alınmasına rağmen, kendilerine özgü bir incelik ve zariflikleri vardır.

En geniş majolika koleksiyonları, New York'taki Metropolitan Sanat, Londra'daki Victoria and Albert ve Paris'teki Louvre müzelerindedir. (M)

Majolika işi, Fransa kraliçesi Mathilde'in ünlü işlemelerinde kullandığı doğu motifli bir nakış türü. Önce, düşey yönde sıralanmış nakış motifleri yer alır, sonra bu motiflerin üzerine, bir uçtan öbür uca yatay bir iplik gerilir ve bunun üzerine de bir tür Boulogne işi motifler değişik düzende serpiştirilir. (L)

MAJOR veya **MAIR** (John), iskoçyalı ilâhiyatçı ve tarihçi (Gleghornie, North Berwick yakınları, Haddingstonshire 1470'e doğr. - Saint Andrew's 1550). İskolastik felsefenin savunucusuydu; Paris'te, Glasgow'da ve daha sonra Saint Andrew's'te ders verdi. 1521'de latince olarak yayımlanan *Historia Majoris Britanniae* (Büyük Britanya Tarihi) İskoçya'da yazılan ilk büyük tarih eseridir. (L)

MAJORANA i. (ital. *maggiorana*'dan). Bot. Mercanköşkün ilmî adı. (*Origanum majorana = Majorana hortensis.*) [L]

MAJORANA (Ettore), italyan fizikçisi (Catania 1906). E. Fermi'nin öğrencisi. Napoli üniversitesinde teorik fizik profesörüydü (1937). 1938'de esrarengiz şekilde kayboldu. Teorik nükleer fizik üstüne yaptığı araştırmalar çok önemlidir. Çekirdeğin denge sağlamlığını açıklayan nükleer güçler teorisine Majorana ile W. Heisenberg'in adı verilmiştir. (M)

MAJORANO (Gaetano). Bk. CAFFARELLİ.

MAJORANT i. (fr. *majorant*'dan). Mat. Bir sıra bağıntısıyle donatılmış E cümlesinde, bir *a* elemanı için, *a*'dan sonra gelen elemanlardan her biri. (Sıra bağıntısı geniş anlamda alınmıştır ve *a* kendisi için bir majoranttır.) [*Eşanl.* ÇOĞALTAN.] || Bir u_n dizisi için, belirli bir sıradan başlayarak daima $u_n < a$ eşitsizliğini sağlayan *a* sayısı. || *Bir sıra bağıntısıyle donatılmış bir E cümlesindeki A alt cümlesinin majorantı*, E'nin, A cümlesinin bütün elemanları için majorant olan elemanı. (E cümlesi toptan bir sıra bağıntısıyle donatılmışsa ve A alt cümlesinin, bütün öbür elemanlardan küçük bir majorantı varsa buna *A'nın üst sınırı* denir. Ayrıca bu üst sınır A'ya ait olursa, buna *A'nın en büyük elemanı* veya *A'nın maksimumu* denir.)

◆ Sıf. *Verilen bir* ($b_1, b_2, b_3 \ldots b_n \ldots$) *serisinin majorat serisi*, = işareti kesinlikle şart koşulmayacak şekilde genellikle $a_n \geqslant b_n$ bağıntısını gerçekleyen pozitif terimli ($a_1, a_2, a_3 \ldots a_n \ldots$) serisi. (L)

MAJORELLE (Louis), fransız süslemecisi (Toul 1859 - Nancy 1926). Emile Gallé ve Victor Prouvé gibi Nancy* okulundandı; 1900 ve 1925 Dünya sergilerine katıldı. Değişik bir üslûpla meydana getirdiği eserlerinde doğrudan doğruya tabiatı işledi (çiçekler, bitkiler). [L]

MAJORİANUS (Flavius Julius Valerius) [öl. Tortona yakınları 461], Batı Roma imparatoru (456-461). Önemli bir savaşçıydı. Avitus'un işten uzaklaştırılmasından sonra, Ricimer'in ve imparator Leo'nun gözüne girerek kolaylıkla iktidara geldi. Yalnız İtalya'nın sahibiydi; Batı Roma imparatorluğunun geri kalan yerlerini de ele geçirmek istedi: Galya'ya girdi, Arles'ı aldı ve vizigot kralı Theodorich'i barışa zorladı. Donanmasını Alicante'de ele geçiren Vandallar karşısında yenilgiye uğradı. Majorianus'u kıskanan veya kendi akıbetinden kuşkuya düşen Ricimer onu öldürttü. (L)

MAJORİNUS i. Bizans imparatorluğunun altın parası. (L)

MAJORKA. Bk. MALLORCA.

MAJÖR sıf. (lat. *major*, daha büyük'ten fr. *majeur*). Müz. Bir makam, bir akort veya bir aralığın meydana geliş tarzı. (Majör makam, tam majör akort üstüne kurulmuştur.) || *Majör gam*, tam akort notaları ile ara notalardan meydana gelen sekiz sesli melodi dizisi. (Şu sırayı izler: 2 aralık, diatonik bir yarım-aralık, 3 aralık, diatonik bir yarım-aralık.) || *Tam majör akort*, majör bir üçüncü aralık ve tam bir beşli aralıktan meydana gelen akort. || *Tam aralık*, bir majör gamın temel sesinden başlayan aralık.

— Oyun. Pikette, üç, dört, beş, altı, yedi veya sekiz en büyük kâğıttan meydana gelen el. (L)

MAJUBA HİLL, Güney Afrika cumhuri-

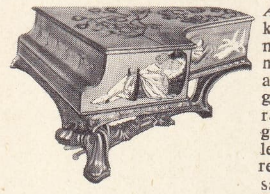

MAJORELLE'in süslediği kuyruklu piyano, Süsleme Sanatları müzesi, Paris

Foto. LAROUSSE

yetinde yer, Natal'da, Orange sınırı yakınında. Drakenberg dağında Boer'lerin İngilizleri ezdikleri (27 şubat 1881) geçit yeri. (L)

MAJUMA i. (yun. *maiumas*'tan lat. k.). Roma imparatorluğu devrinde Tiber'de, bizans devrinde de Antakya'da ve İstanbul'da yapılan halk bayramı. (Bu bayramda, şenliklerin yanı sıra, su oyunları ve açık saçık eğlenceler de yer alırdı.) [L]

MAJUNGA, Madagaskar adasının kuzeybatısında liman şehri, il ve idare bölümü merkezi, Bombetok koyu kıyısında; 48 000 nüf. Kumla dolan limanına ancak küçük tonajlı gemiler girebildiği halde şehir, önemli bir ticaret merkezidir. Yağ ve sabun fabrikaları. Et konserveciliği. Tuğla harmanları. Tütüncülük. Bölgede boksit yatakları. — *Majunga ili,* adanın bütün kuzeybatısını içine alır; 731 000 nüf; idare bölümü, 59 000 nüf. (L)

MAJURO, Marshall adalarından biri, Ratak adaları grubunda; takımadaların idare merkezi buradadır; 1 500 nüf. (L)

MAJÜSKÜL sıf. ve i. (lat. *majusculus*, biraz daha büyük'ten fr. *majuscule*). Öbürlerinden daha büyük ve biçimce farklı olan harfler için kullanılır: *Majüskül harf. Majükül «R»* (*Eşanl.* BÜYÜK [harf]. KAPİTAL. *Zt.* MİNÜSKÜL.) [L]

—MAK, —MEK ek. Fiilden isim yapma eki. (*Mastar eki* de denir): *at-mak, düş-mek, gül-mek, kalk-mak, tut-mak, zıplat-mak*. (Görevi, fiillerin hareket isimlerini yapmaktır. Bazı örneklerde ekin kalıplaştığı görülür: *yemek, çakmak* v.b.) [M]

MAK, tahtı zorbalıkla ele geçirmiş Vietnam hanedanı (XVI. - XVII. yy.). Meşru Le hanedanını, altı yıllık bir mücadeleden sonra tahttan uzaklaştırmayı başaran general Mak Dang-dung tarafından 1527'de kuruldu. Mak hanedanı Kao Bang bölgesinde 1677'ye kadar hüküm sürdü. (L)

MAKABİH çoğl. i. (ar. *ḳubḥ* > *maḳbaḥa*'dan *maḳābiḥ*). *Esk.* Çirkin hareketler, yakışıksız davranışlar. (M)

MAKABİR veya **MEKABİR** çoğl. i. (ar. *ḳabr* > *maḳbere*'den *maḳābir*). *Esk.* Mezarlar: *Geçmişlere rahmet diyen ervah-ı makabir* (Tevfik Fikret). *Değil ki «dön» diye binlerce yalvaran geride / Dikildi karşına ecdadının mekabiri de* (M. Â. Ersoy). [M]

MAKABL veya **MAKABİL** i. (ar. *mā*, edat ve *ḳabl,* önce'den *māḳabl*). *Esk.* Önceki, geçmiş, kendinden evvel olan şey. ‖ *Makabline şamil,* önceyi de kapsayan, geri dönüşlü. ‖ *Makabl-et tarih,* Tarihöncesi.

— Huk. *Makable şümul.* Bk. GEÇMİŞ'*e etkili olma.* (M)

MAKAD i. Bk. MAKAT.

MAKAD i. (ar. *ʿaḳd*'den *maʿḳad*). *Esk.* Akit yapılacak yer, toplantı yeri. ‖ Anlaşma, uzlaşma. (M)

MAKADAM i. (*McAdam*'ın adından). Bayınd. Şoselerin, silindirlerle sıkıştırılmış kırık taş ve kumla kaplanması. ‖ Bu tekniğe göre yapılmış yol. ‖ Yolların kaplanması için, genelikle 4 ile 7 sm arasında parçalara bölünmüş taşlar. ‖ *Çimentolu makadam,* taşların arasına harç şeklinde çimento dökülmüş makadam yol. (L)

MAKADİR çoğl. i. (ar. *ḳudret* > *maḳdıret*'ten *maḳādir*). *Esk.* Kuvvetler, kudretler. (M)

MAKADİR veya **MEKADİR** çoğl. i. (ar. *miḳdār*'dan *maḳādir*). *Esk.* Miktarlar.

— Mat. *Esk. Makadiri müştereke,* aynı ölçü ile ölçülebilen miktarlar. (M)

MAKAİD çoğl. i. (ar. *maḳʿad*'dan *maḳāʿid*). *Esk.* Oturacak yerler. (M)

MAKAK i. (portekizce *macaco*'dan fr. *macaque*). Güneydoğu Asya'da yaşayan kuyruklu maymun. (Uzunkuyruklu maymungillerden.)

— ANSİKL. Zool. *Makak,* küçük veya orta boylu bir maymundur. Bazı türlerinde kaba kısmı nasırlı ise de kuyruk hiç birinde fazla uzun değildir. Domuz kuyruklu makak (*Macacus nemestrinus*) Hindistan'da, kısa kuyruklu kara makak (*M. Maurus*) Celebes'te, Mago (*M. Sylvanus*) Cezayir ve Fas'ta yaşar; şapkalı maymun da denen bayağı makak (*M. sinicus*) ile alyanaklı makak (*M. rhésus*) Asya'nın hemen her tarafında bulunur. Uanderu denen makak, Hindularca kutsal sayılır. Makaklar, maymunlar arasında laboratuvar deneyleri için en çok kullanılan hayvanlardır. (L)

MAKAL i. (ar. *ḳavl*'den *maḳāl*). *Esk.* Söz, laf: *Ahengi şiiri andırıyor her makalimin* (Tevfik Fikret). ‖ Söyleme. ‖ *Hüsn-i makal,* söz güzelliği. (M)

MAKAL (Mahmut), türk yazarı (Demirci köyü, Niğde 1930). İlk öğrenimini doğduğu köyde yaptı (1937-1941). İvriz Köy enstitüsünü bitirdi (1947). Niğde'nin Nürgüz köyünde öğretmenlik yaptı (1947-1949). Ankara Gazi Eğitim enstitüsünü bitirdi. İlköğretim müfettişliği, İstanbul'da Sağır ve Dilsizler ortaokulu türkçe öğretmenliği yaptı (1968). Görevinden ayrılarak serbest yazarlığa başladı. *Varlık* dergisinde yazdığı köy notlarıyle ilgi çekti (1948). Bu yazılarını topladığı *Bizim köy* (1960) adlı kitabıyle ün kazandı. Diğer eserleri: *Köyümden* (1952); *Memleketin Sahipleri* (1954); *17 Nisan* (1959); *Köye Gidenler* (1959); *Yer Altında Bir Anadolu* (1968). [M]

MAKALE i. (ar. *ḳavl*'den *maḳāl* > *maḳāle*). Bir gazete, bir dergi v.b.lerinde başlı başına bir bütün meydana getiren, bir fikri savunmak veya desteklemek için yazılan bağımsız yazı: *Ertesi hafta gazetelerden birinde dünyanın en garip başlıklı makalelerinden biri vardı* (A. H. Tanpınar). *Amerikan doktorlarından biri de aynı tarz bir makale yazdı* (Vâ-Nû). ‖ *Esk.* Söz. ‖ Nutuk.

◆ **Makalât** çoğl. i. *Esk.* Makaleler: *Tarz-ı cedîdin zuhûrundan beri edebiyatta üç yeni şube meydana geldi ki biri: makalât-ı siyasiyye, biri; roman, biri; tiyatrodur.* (Namık Kemal). ‖ *Esk.* Sözler. (M)

MAKALE, Hindistan'da şehir; Tigre ilinin yönetim merkezi; 12 000 nüf. Ticaret merkezi. (L)

MAKALÎ MUSTAFA BEY. Bk. MUSTAFA BEY *Makalî.*

MAKALLA. Bk. MUKALLA.

MAKALU, nepal dilinde **Khumbakarna** («altı ay uyuyan dev»), Orta Himalaya'da dağ, Nepal ile Tibet arasındaki sınırda, Everest'in yaklaşık olarak 20 km güneydoğusunda; yükselti bakımından (8 515 m) dünyanın beşinci dağıdır.

Makalu'nun Nepal yamacı (güney ve güneybatı), Barun'un yukarı buzuluna hâkim olan, 4 000 m'ye yakın yükseklikte, çok sarp bir duvardır; doğu ve kuzey yamaçları (Tibet'te) derin Kangçen buzul vâdisinin yukarısında yükselir. 1954'e kadar tırmanılmayan Makalu'da o yıl üç heyet incelemeler yaptı: ilkbaharda güneydoğu sırtta 7 000 m'ye ulaşan Dr. Siri yönetiminde A.B.D. heyeti gene ilkbaharda batı yamaçta 7 000 m'ye ulaşan sir Edmund Hillary yönetimindeki yeni zelanda heyeti; sonbaharda 6 000 m - 7 000 m arasında birçok zirveye tırmanan, kuzeybatı sırtında Makalu boğazına (7 400 m) ulaşan ve kuzeyde iki doruğa (Makalu II [7 660 m] ve Çomo Honzo [7 800 m]) tırmanan J. Franco yönetiminde fransız heyeti. 1955'te J. Franco yönetiminde gene Nepal yamacından tırmanan ikinci fransız heyetinde sekiz dağcı, bir doktor, iki jeolog vardı. Şerpa kabilesinden 25 kişiyle birlikte yola çıkan heyet, 7 000 m'nin yukarısında oksijen maskeleri kullanarak 4 700 ile 7 800 m arasında, sonuncusu kuzey yamaçta olan altı konak yeri kurdu. Makalu'nun doruğuna üç defa ulaşıldı. 15 Mayısta J. Couzy ve L. Terray; 16 mayısta J. Franco, G. Magnone ve şerpaların başkanı serdar Gyalzen Norbu; 17 mayısta J. Bouvier, S. Coupé, P. Leroux ve A. Vialette. Makalu'da karşılaşılan güçlükler, on gün sonra bir ingiliz heyeti tarafından tırmanılan Kangçencuga'nınkilerle oranlanabilecek derecedeydi. (L)

MAKAM i. (ar. *ḳıyām*'dan *maḳām*). Büyük ve önemli memuriyet, mevki, memurluk yeri: *Türkiye'de o makamda asıl olan milletin kendisi oturyor* (Atatürk). *Müdür beyi makamında bulabilirsiniz.* ‖ Bir ermiş için yaptırılan türbe. ‖ *Esk.* Durulan, bulunulan yer. ‖ *Makam otomobili,* yüksek dereceli bir kişiye ayrılan resmî araba. ‖ *Makam şoförü,* makam otomobilini kullanan şoför.

— *Esk. Makam-ı hizmet,* görev yeri.

— Din. *Makam-ı İbrahim,* Kâbe'de saklı olan bir taş. ‖ *Makam-ı Mahmud,* islâm inanışındaki kıyamet günü bütün peygamber ve ermişlerin toplanacağı yerde bulunan Hz. Muhammed'in yeri.

makak

— Huk. *Makam tahsisatı,* özel kanunları gereğince, bazı meslek mensuplarına veya belirli sorumluluğu gerektiren görev sahiplerine ödenen para. Bk. ANSİKL.

— Mus. Türk musikisinde bir dizinin (gam) işleniş biçimine verilen ad. Bk. ANSİKL.

— Müz. Bir örnek oktav'da aralıkların bir tonik sesten öbür tonik sese doğru düzenlenmesi. (Makamın ifadesi bestenin yazıldığı tonun adından sonra gelir. Meselâ, *do minör* senfoni, do tonunda ve minör makamda senfoni demektir. Makam ve ton, ikisi birlikte bestenin tonalitesini belirtir.) [Bk. ANSİKL.] ‖ Modern müzik teorisinde belirli aralıklar dizisine verilen ad: *Majör makam. Minör makam.* ‖ *Makam değiştirmek,* betenin melodisini aynı müzik parçası içinde, bir perdeden bir başka perdeye aktarmak. ‖ *Ritimli makam,* XIII. yy.da ortaya çıkan ve şiirden ayrı bir ritim düzenini belirtmek için kullanılan terim. Bk. MODUS.

— Tasav. İnsanın mânâ âleminde ulaştığı basamak; kendilerini Hak'ka verenlerin bulunduğu mertebe, manevî rütbe. ‖ Peygamberlerin, mezhep kurucularının, ermişlerin, şeyhlerin ve yatırların türbe veya mezarı. ‖ İmam Hanefî, İmam Malikî, İmam Şafiî, İmam Hanbelî gibi mezhep ulularının yattığı yer. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. *Makam tahsisatı,* herhangi bir kamu görevlisine değil, ancak belli görev ve sorumlulukları bulunan makamları işgal eden personele verilir: bakanlık müsteşarları, kamu iktisadî teşebbüsleri genel müdürleri gibi. Ancak makam tahsisatını, bugün yürürlükte olan 657 sayılı Devlet Memurları kanununun, «temsil giderleri» adı altında kabul ettiği ödenekle karıştırmamak gerekir. (Bk. TEMSİL *giderleri.* ÖDENEK.) Temsil giderleri, belirli yetki ve sorumluluk makamlarını işgal eden devlet memurlarının, temsilî nitelikte ve görevleri gereği olarak yaptıkları gerçek giderleri karşılamak üzere verilir. Temsil giderinin, bir masraf karşılığı olarak öngörülmüş bulunması gerekir. Makam tahsisatında böyle bir durum yoktur; maksat, belli nitelikteki bir makamda çalışan personele daha iyi bir yaşayış seviyesi sağlayabilmektir.

— Mus. Her *makam*'da belirli seslerin belirli görevleri vardır. Tarihî türk musikisinde kullanılan makamlardaki ortak özellikler üç ana kuralda özetlenebilir: **1.** her makamın dizisi, eşitlik (temperé) olmayan perdeler sisteminden alınma seslerden oluşur. Makamın güçlüsü (dominant), batı sisteminde olduğu gibi beşinci derece değil üçüncü derecedir. Makamın alt güçlüsü (alt dominant) ise dizinin altıncı derecesidir. Bazı makamlarda güçlü, dördüncü derecede de olabilir. Sekizliler bakımından ise

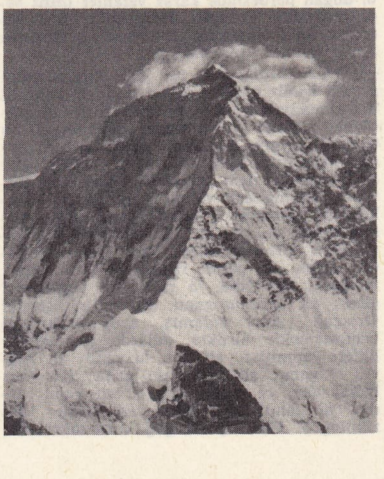

MAKALU
batı yamacı

Foto. LAROUSSE

MAKAO'nun genel görünüşü

her makamın ince ve kalınlardan sınırlı perdelere kadar yayılan, yani kendi sekizlisini iki baştan biraz aşan belirli ambitusu vardır; **3.** her makamın zemin, meyan ve karar olarak sıralanan bir seyir taslağı vardır. Beste şekilleri bu ana taslağa göre oluşturulur. Bu farklı şartlar yüzünden Avrupa müziğinin makamı ile Doğu makamları birbirine karıştırılmamalıdır. Doğu'nun makamları, kendine has yapı ve ilkelere göre gelişmiş, türediği ülkenin folklor ürünleri ve zevklerinden güç almıştır. Bu bakımdan meselâ türk musikisindeki hicaz makamı ile fas musikisindeki hicaz-makamı arasında az da olsa fark vardır. Türk musikisinde makamlar, dörtlü ve beşli bölümlerin birbirine eklenmesiyle meydana gelir.

Makam, bir durakla bir güçlünün etrafında, bunlara bağlı olarak kümelenmiş seslerin genel durumudur. Makamın güçlüsü çok kere, dörtlü ile beşli bölümlerinin birleştiği derece olur.

Türk musikisinde makamlar: **1.** *basit* makamlar; **2.** *şed* makamlar; **3.** *mürekkep* makamlar olmak üzere üç gruba ayrılır. Basit makamlar; bir tam dörtlü ile bir tam beşlinin veya bunun tersinin birleşmesinden oluşur. Güçlüsü iki bölümün ortak sesini meydana getiren derecededir. Basit makamlar, on üç tanedir: çargâh, buselik, kürdî, rast, uşşak, hüseynî, neva, hicaz, uzzal, hümayun, zengûle, suzinak ve karcığar. Şed makamlar geçkili (transpozisyonlu) makamlardır. Basit makamlardan herhangi birinin yapısını bozmadan, bir başka perdeye aktarılmasıyle oluşurlar. Çargâh (*do* majör) makamı, *sol* perdesine aktarıldığında mahur (*sol majör*) makamı meydana gelir; buselik makamı *sol* (rast) perdesine aktarılırsa nihavent adını alır. Mahur ve nihavent, şed makamlardır. Mürekkep makamların yapılarında birden çok basit makam vardır. Bunlar basit makamları meydana getiren dörtlü ve beşlilerin, daha değişik biçimlerde kullanılışından meydana gelirler, durak perdelerine göre sekiz grupta toplanır: 1. yegâh perdesinde karar verenler (sekiz makam); 2. hüseyniaşiran perdesinde karar verenler (sekiz makam); 3. acemaşiran perdesinde karar verenler (dört makam); 4. ırak perdesinde karar verenler (on makam); 5. rast perdesinde karar verenler (on üç makam); 6. dügâh perdesinde karar verenler (otuz yedi makam); 7. segâh perdesinde karar verenler (dört makam); 8. buselik perdesinde karar verenler (bir makam).

— Müz. *Makam*'ın ne gibi aşamalardan geçtiği henüz çözümlenmesi kesin bir karara bağlanamayan karışık bir meseledir. Müzikologlar yunan ve ortaçağ müziklerine bu terimin yaygın anlamını yersiz olarak uygulamışlardır; oysa bu anlam ancak klasik tonaliteler için geçerlidir. Westphal, Gevaert, Emmanuel v.d.ne göre, ilkçağ makamları (*armoniler*) diatonik ıskaladan alınan örnek oktavlardır. Bu oktavlar şu sıraya göre birbirini izler: yarı lydia, *si* gamı; lydya, *do* gamı; frigya, *re* gamı; dor, *mi* gamı; alt lydia, *fa* gamı; alt frigya, *sol* gamı; alt dor, *la* gamı. Bu terim listesini Ortaçağ yanlış anlamış, aynı nazariyeyi benimsemekle birlikte, adlarda şu değişiklikleri yapmıştır: alt dor, *la* gamı; alt frigya, *si* gamı; alt lydia, *do* gamı; (alt yarı lydia) dor, *re* gamı; frigya, *mi* gamı; lydia, *fa* gamı; yarı lydia, *sol* gamı. Müzikolog J. Chailley ilk çağ «armonileri»nin yukarıda belirtilen anlamda «makamlar» olamadığını ancak ilkel veya doğu müziklerinde hâlâ geçerli olan bir anlayışa göre, yükseklik, tını, «yankı» kavramlarıyle ilgili karakteristik formüllerin dışına çıkmayan ıskala tipleri olduğunu ispat etmiştir. Yine Chailley'ye göre bu ıskala tiplerinin ne, «dor makamı» adı verilen *mi-la-si-mi* ıskalasından kurulu klasik yunan «düzeni» ile, ne yukarıda sıralanan terimlerle, ne de sonraları ortaya çıkan tonik ve oktav kavramlarıyle herhangi bir ilintisi vardır. İlk zamanların bizans müziğinde de durumun aynı olması gerekir; bu müzik de sekiz tona ayrılmıştı (*octoechas*), bunların dördü *authente*, dördü de katma ton'du; son notaları ve ambitus'larıyle belirlenirlerdi. «Makam oktavları» nazariyesi, gregoryen repertuvarının kuruluşundan çok sonra, ancak XI. yy.da ortaya çıktı; sekiz gregoryen makamı, yunan adları alan sekiz bizans makamından başka bir şey değildir; bu makamlar ancak terimlerin değişik anlamda kullanılması ve tonların mutlak yüksekliği bakımından ortaya değişik bir tablo çıkarıyordu. Bu makamların niteliklerini son notaları ve ambitus'ları, XI. yy.dan itibaren de makam oktavları belirliyordu.

Öte yandan bu makamların hemen hepsi *si* bemol'le değişikliğe uğratılabiliyordu. XVI. yy.da *si* bemollü ve *si* bemolsüz makamların özdeşliğini kabul etmeyen Glarean *la* makamı ile *do* makamını ekliyerek makam sayısını on ikiye çıkarmayı denedi ve bu makamlara unutulmuş yunan tonlarının adlarını taktı: ionia makamı, eolis makamı; içinde eksiltilmiş beşinci aralık bulunduğu için terkedilmiş olan iki *si* makamının da tekrar eklenmesiyle makam sayısı on dört'e çıktı. Zarlino ve Mersenne'in düzenlediği makam cetvelleri de karışıklığı büsbütün arttırdı. Bu arada klasik tonalitenin kuralları tayin edilmişti; bu kurallar majör (*do* makamı) ile *la* ve *do* makamlarının karışımı olan minör'ü kabul ediyordu. Tetrakort bölünmesi, uygulamada pentakort + tetrakort bölünmesine yerini bıraktığı ve ambitus kavramı da terkedildiği için, klasik tonalite, hangi oktavda olursa olsun dereceler arasında görevler bakımından eşitliği kabul ediyordu. Sözü geçen ve sık sık da değişikliğe uğrayan 8, 12 veya 14 makam sadece kilise müziğinde yürürlükte kaldı. XVI. yy.dan XVIII. yy.a kadar polifonik besteciler ve orgçular eski ve yeni terimler arasında ortalama bir yol seçtiler (1. ton: *re* minör; 2. ton: *sol* minör; 3. ton: *la* minör; 4. ton: dominant'la biten *la* minör; 5. ton: *ut* majör; 6. ton: *fa* majör; 7. ton: *re* majör; 8. ton: *ut* ve *sol* majör ara tonu). Plenşan dışında, XVII. yy.dan XIX yy.a kadar kullanılan makamların sadece klasik majör ve minör makamlar olduğu söylenebilir; bununla beraber XIX. yy.ın sonundan itibaren (Chabrier, Ravel, Emmanuel v.d.), plenşan makamlarından, uzak ülkelerin yerli ıskalarından (örnekseme ile bunlara da «makam» adı verilmiştir) sistemli bir şekilde yararlanmağa başlandı; çağdaş müzikte ise bu unsurların önemli rolleri vardır.

— Tasav. Makam kavramının iki ayrı anlamı vardır: **1.** insanın bilgi ve irfan bakımından kazandığı önem ve değere göre bulunduğu manevî mevki; 2. *esfeli sâfilîn* (aşağıların en aşağısı) sayılan varlık katından *ekmeli kâmilin* (olgunların en olgunu) denen varlık katına yükselmek için aşılması gereken manevî basamaklar dizisi. İnsan, yaratıldığı, akıl denen yetenekle donatıldığı andan sonra birtakım ilâhî görevlerle sorumlu kılındı. Yeryüzünde bulunduğu sürece, en aşağı kattan en yüksek basamağa yükselmek, kendi özünde, tek gerçek varlık olan Tanrı'yı görmek gücünü taşıyan insan, eylemlerinin Tanrı katındaki değerine göre belli mertebelere çıkar. İnsanın yükseldiği her mertebeye *makam* denir. Her makam insanın *kemal* derecesini gösterir.

Sofîler için, insanın başarısı, yeteneği, kazandığı makamın derecesine göre değerlendirilir. İnsan için, en yüce, ulaşılması gereken en son makam Tanrı katıdır. İnsan, yaşadığı sürece kendini, dünyanın geçici (fani) varlıklarından kurtararak, kalıcı (baki) olana vermelidir. *Vahdeti vücut* (varlık birliği), Tanrı'dan başka varlık tanımama sırrına eren her insan *zikr* ile, özünde, gönlünde «Tanrı görünüşüne» ermekle, basamak basamak ilâhî âleme doğru yükselir; madde âleminden manevî âleme doğru yükselen bu makamların hangisinde ölürse, ancak o makamda *haşr* olur.

Makam anlayışı, islâm düşüncesine ve onunla beslenen tasavvufa, Tanrı ile insan arasında, zamanla aşılması gereken birtakım manevî basamakların bulunduğunu ileri süren yeni-eflatun'cu felsefe görüşünden geçti. Bu felsefe görüşünü, sonradan bütün islâm tarikatları kendi anlayış ölçülerine göre değerlendirerek yorumladı. Her tarikat, kendi ulularının yaşarken bulunduğu yere «makam» adını verdi. Tekke şeyhinin, halifesinin, dedelerin, tarikat geleneği gerek törenler, gerekse manevî alanda kazandıkları mertebeye bu ad verildi. Tarikat inançlarına göre manevî makamlar, dünya işleriyle uğraşanların bulundukları makamlardan çok üstün olduğu için, tekkeye gelen bir kimse padişah bile olsa, şeyhin makamına oturamaz. Şeyh, makamında oturduğu sırada hiç kimseyi ayakta karşılamaz. Camilerde imamet (imamlık) makamında (mihrap) oturan görevli, namaz veya dinî ibadetle ilgili bir görev süresince, camiye, mescide giren kim olursa olsun ayağa kalkamaz, yerini ona veremez. Din inançlarına göre mihraba geçen kimse Hz. Muhammed'i; tarikat geleneğine göre şeyhin makamında oturan da Tanrı'yı temsil eder.

◆ **Makamât** çoğl. i. *Esk*. Makamlar. ‖ Topluluklar, gruplar. ‖ *Makamât-ı âliye*, yüce mevkiler. ‖ *Makamât-ı mübareke*, Kudüs'te bulunan ve hem müslümanlar hem hıristiyanlar tarafından kutsal kabul edilen yerler. ‖ *Makamât-ı rıdvan*, cennetler. ‖ *Sâhib-i makamât*, tasavvufta yüce mertebelere ulaşmış olan.

◆ **Makamında** zf. Tarzında, benzer: *Vızıltısı şikâyet makamındadır* (C. S. Tarancı). *Teşekkür makamında elini kuvvetlice sıktı.* (M)

MAKAME i. (ar. *iḳāmet*'ten *maḳāme*). Tar. Kabile toplantısı. ‖ Emevî ve Abbasî halifelerinin, din bilginlerinin konuşmalarını dinlemek amacıyle düzenledikleri toplantı.

— ANSİKL. Önceleri arap toplumunda siyasî ve ilmî bir nitelik taşıyan *makame* kavramı, zamanla değişik anlamlar kazanarak bir edebiyat deyimi oldu. Sözlü hikâye, manzum hikâye, şiir, atasözü, tekerleme gibi edebiyat ürünleri karşılığı kullanıldı. Daha sonraları gelişmiş bir edebiyat türü olarak küçük hikâye anlamını kazandı. Arap dilinde küçük hikâyeleri yalnız aydınların anlayabileceği bir dille yazan Hemedânî, makamenin öncüsü sayılır. Hemedânî, kendi zamanına kadar yazılmış olan eserlerden yararlandı; arap halkın dilinde yaşayan birçok küçük hikâyeyi edebî bir dille işleyerek makame haline getirdi. Ondan sonra gelen arap yazarı Harîrî, makame türünü daha geliştirerek arap edebiyatının klasik ürünleri arasına girmesini sağladı. Karîrî'nin *Makamat* (Küçük hikâyeler) adı altında topladığı makameleri, kendinden sonra gelen birçok islâm yazarını etkiledi. İran ve osmanlı şairleri Harîrî'nin makamelerinden etkilenerek daha çok ahlâkî nitelikte manzum hikâyeler yazdılar. Makamelerin edebî, felsefî, ahlâkî konuları işleyenleri olduğu gibi, alaycı, yerici nitelikle olanları da vardı. Bazı arap yazarları, makamede halk diline yakın bir anlatımı denediler, tarih olaylarını, kahramanlıkla ilgili halk masallarını yeniden işlediler. Fakat bunların hiç biri Harîrî'nin makameleri seviyesinde klasik hikâye örneği niteliğini kazanamadı. Manzum makame yazan bazı arap şairleri daha çok kahramanlık menkıbelerini işlediler. Bunlar arasında, makameyi bir övgü türü olarak benimseyenler de vardı. Makame türü zamanlı yerini uzun hikâyeye bıraktı. (M)

MÂKÂN bin KÂKÎ, Taberistan'da alevî hükümdarların kumandanı (öl. Veşmgir 940). Seyyid Ebul Kasım Cafer tarafından vali olarak Cürcan'a gönderildi. Ebul Kasım'ın ölümünden sonra yerine geçen Ebu Ali Muhammed'i tahttan indirdi, hapse attı ve kendi torunu Seyyid İsmail Ebul Ka-

Foto. Rogues (LAROUSSE)

sım'ı tahta çıkardı. Hapisten kaçan Ebu Ali Muhammed, topladığı orduyle Mâkân üzerine yürüdü, ve Cürcan'a hâkim oldu. Mâkân, Sâri dolaylarındaki tepelere çekildi. Ebu Ali Muhammed'in ölümünden sonra (927) yerine kardeşi Ebu Cafer Hüseyin geçti. Mâkân onu da yendi. Kendi adamlarından Dâî'yi Taberistan valisi yaptı. Mâkân ve Dâî'nin Rey ilinde bulundukları bir sırada yönetimi ele geçiren Asfer bin Şiruye. Cürcan'ı aldı. Dâî ile Mâkân'ı yendi. Mâkân, 930 yılında Nişapur'a geldi; başta bulunan Mardavic'i yendi. Mardavic, Rey iline kaçtı. 931'de Mâkân ile Mardavic arasında yeniden savaş başladı, Mâkân yenildi. Emîr Nasr bin Ahmed, Mâkân'ı Kirman valiliğine getirdi. Mardavic öldürülünce Mâkân Cürcan valisi oldu. Çevresiyle bazı gizli ilişkiler kurmağa başlayınca Nasr bin Ahmed, Mâkân'ın üzerine yürüdü. Mâkân yenildi. Veşmgir'e sığındı. İshakâbâd'da (Rey civarı) yapılan bir savaşta okla vurularak öldürüldü. (M)

MAKANİ çoğl. i. (ar. *ḳınāʿ* > *mıḳnaʿ*'dan *maḳāniʿ*). *Esk.* Başörtüleri. (M)

MAKAO, portekizce **Macau,** çince **Ao-mın,** Çin kıyılarında küçük portekiz sömürgesi (1 555 hektar). Hong Kong'un batısında, Si-Kiang'ın ağzında; 187 000 nüf. 1557'den beri portekizlilerin olan Makao, Uzakdoğu'daki en eski batı sömürgelerindendir. XVIII. yy.da önemli rol oynamış; ama XIX. yy.da Hong Kong'un gelişmesiyle gerilemiştir. 1966 Kasımında çinli işçilerin gösterisi portekiz polisi tarafından bastırıldı; aralık ayında çinli komünistlerin yönettiği ayaklanmalar patlak verdi: sekiz kişi öldü. Portekiz hükûmetinin olayların sorumluluğunu kabul etmesi ve bir çin ültimatomuna boyun eğmesi (milliyetçilerin sürgün edilmesi; Tayvan'ın açtığı okulların kapatılması) durumu nispeten yatıştırdı: Makao valisi, olaylarda ölenlerin ailelerine tazminat verdi. (L)

MAKAR i. (ar. *ḳarār*'dan *maḳarr*). *Esk.* Karar kılınan, durulan yer. || Oturulan, ikamet edilen yer. || Başkent, merkez: *Ondan sonra Medine makarr-ı hilafet olmamıştır* (Cevdet Paşa). || *Makarr-ı sefil*, alçak durak. || *Cennet-makar*, yeri cennet olan.

— Huk. *Esk. Makarrı hükûmet.* Bk. HÜKÛMET *merkezi.* (M)

MAKAR. Yun. mit. Helios ile Rode'nin oğlu. Kardeşi Tenazes'i öldürdü ve Lesbos'a sığınarak orada bir ionia kolonisi kurdu. (L)

MAKARA i. (ar. *bekre*'den *maḳara*). Üzerine her türlü bükülebilir madde (kablo, halat, ip, iplik, şerit, filim v.b.) sarılan, kenarları çıkıntılı silindir: *Dikiş makarası. Kuyu makarası.*

— ÇEŞ. DEY. *Makara çekmek,* [Kuşlar için] Aynı anda çeşitli nağmeler çıkarmak. || *Makara gibi,* hızlı ve sürekli (konuşma). || — *Teklz. Makaraları koyuvermek* (*salıvermek* veya *zaptedememek*), kendini tutamayarak kahkaha ile gülmeğe başlamak. || (*Birini*) *Makaraya almak,* bir kimseyle alay etmek.

— Denizc. Birbirine paralel iki veya daha çok tabla arasında dönen, kenarı çepeçevre oluklu tekerlek veya tekerleklerden meydana gelmiş mekanik cihaz. (Bk. ANSİKL.) || *Makara dili,* bir makaranın, çevresinde zincir veya kablo geçecek şekilde bir oluk bulunan tekerleği. || *Makara kamçısı,* bir makaranın oluğuna geçirilen ve makarayı çeşitli yönlere çevirmeğe yarayan ince halat. || *Makara rule,* tablaları tek parça ağaçtan çıkarılmış, biri diğerinden biraz küçük, üst üste iki makara. || *Makara yanağı,* bir makara dilinin yüzlerinden herbiri. || *Boncuk makara,* direk dibindeki yassı makara. || *Fırdöndülü makara* (*yük makarsı* veya *dış sapanlı makara*), tablasına madenî sapan geçirilmiş ve bu sapana da her yana dönebilen bir bakla takılmış makara. || *Kamçılı makara,* sapanına bir ip (kamçı) bağlanmış makara. || || *Kancalı makara,* sapanında kanca olan makara. || *Kesik makara,* tirentinin makaraya kolaylıkla takılabilmesi için bir yanağının yarısı dilin üst tarafından kesilmiş tek dilli makara. || *Tek çift, üç dilli makara,* aynı pernoya geçirilmiş, bir iki veya üç dilli olan makara. (Tek dilli makaralara *torno* denir.)

— Mad. oc. Çıkarma kablosunun sarıldığı özel tertibat. (Kablonun sarımları, makaranın *gebek*'i üzerinde üst üste yığılır. Çıkarma makinesinin her dönüşünde kablonun makaraya sarılma sapı, kablonun kalınlığına göre değişir.) [*Eşanl.* BOBİN.] || *Koepe makarası.* Bk. KOEPE MAKARASI.

— Mekan. Bir eksene takılan ve jant kısmı kablo, halat, kayış zincir v.b. geçirilecek şekilde düzenlenen tekerlek. (Daha çok KASNAK denir.) [Bk. ANSİKL.] || *Avara makara* (veya *kasnak*), aldığı hareketi bir organa iletmeyen ve milinin dönme hareketine kapılmaksızın ekseni etrafında boşta dönen makara. || *Kademeli makara* (veya *kasnak*), yan yana konulmuş değişik çaplı birçok makaradan meydana gelen ve kumanda edilecek makineden farklı çalışma hızları istendiği zaman kullanılan, transmisyon organı. || *Sabit makara* (veya *kasnak*), bağlı olduğu eksenle birlikte dönen makara.

— Sil. *Germe makarası* veya *kasnağı,* paletli taşıtlarda, paletlerin yerine yerleşmesini ve gergin durmasını sağlayan makara. (Tankın önünde veya arkasında bulunan germe makarası, elle veya otomatik olarak ayarlanabilen bir çatal veya bir mil üzerine yerleştirilmiştir. Bazı geniş paletli tanklarda iki makara bulunur.) || *Taşıyıcı makara,* paletli bir aracın tekerleği. Bk. ANSİKL.

— Taşıma. Bilyalı yatağı olan veya olmayan küçük çark. || *Makaralı taşıyıcı,* en az bir düzlem yüzeyi olan nesnelerin yatay veya eğik doğrultuda yer değiştirmesine yarayan taşıma cihazı.

— ANSİKL. Denizc. *Makara*'lar bir halat yardımıyle güç aktarmakta veya bir hareketin doğrultusunu değiştirmekte kullanılır. Makaranın tekerleğine *dil* denir. Diller şimşir veya pelesenk gibi sert ağaçlardan, fiberden veya pirinçten yapılır. *Perno* denilen bir mil üzerinde dönen bu dillerin ağaçtan yapılmış olanlarının kolayca aşınmaması için, milin geçtiği yere, *purunçina* denilen, pirinçten yapılmış bir yatak yerleştirilir. Büyük demir makaraların bu yatakları bilyalı olarak yapılır. Makaralar, gemicilikte dil sayılarına göre (tek dilli, çift dilli, üç dilli v.b.), kullanıldığı yere göre (istirise, manti, çördek), biçimlerine göre (çeneli, güdük, karnıyarık) ve malzemelerine göre (ağaç, demir, fiber) adlandırılır. Yalnız özel isimleriyle (ters maymun, baştika, boncuk) tanınanları da vardır. Tek dilli makaralara genellikle *torno* denir. Her tek dilli makara, adının sonuna bu torno kelimesi getirilerek söylenir (manti tornosu, çeneli torno, güdük torno gibi). Bazen bir makaranın iki, üç ayrı adı olabilir (bastika, karnıyarık makara, ayak torno gibi). Makarayı boyuna olarak saran ve kullanılacağı yere göre üzerinde kanca, kilit, mapa v.b. tespit etme tertibatı bulunan kuşağa *makara sapanı* denir. Sapanlar eski çağlarda halattan yapılır, makarayı iyice sarıp yerinden çıkmaması için bu sapanların *tabla*'lar üzerinde geleceği yerlere oluk açılırdı. Bugün artık bir kural olarak ağaç makaralarda bitkisel, demir makaralarda tel halat kullanılır. Makara gemicilikte kullanılan en önemli tertibatlardan biridir. Özellikle yelkenli gemi devrinde, üç direkli ve tam armalı bir gemide 800 kadar makara vardı.

— Mekan. Makara genellikle bir yükün kaldırılmasını kolaylaştırmak veya çekme kuvvetini azaltmak için kullanılır. Üç kısımdan meydana gelir: mil kamasını içine alacak bir kanalı bulunan *göbek*; göbekle jantı birleştiren *gövde*; düz kayışlar için bombeli, kablolar için boyunlu *jant*. Jantların kesiti kablo ve halatların geçmesi için yarı dairesel, V kayışları için V biçimindedir. Zincirlerin geçişi için de zincir halkaları biçiminde petek görünüşlüdür. Makara çoğu zaman bir halka veya asma kancasıyle donatılmış bir destek veya gövde üzerindedir.

Makara kuvvetin değerini küçültmez, aksine sürtünmeler dolayısıyle artırır. Sabit makarada, uygulanacak P gücü, kaldırılacak O yüküne eşittir. Buna karşılık birçok makaradan meydana gelen takım, uygulanacak gücün azalmasını sağlar. Birçok makaranın aynı gövde üzerinde birleştirilmesiyle palanga meydana gelir. Uygulanan P gücü $\frac{Q}{2n}$'e eşittir (n hareketi makara sayısı, Q de kaldırılacak yüktür).

— Sil. Bir tankın gövdesi değişik sayıda *taşıyıcı makara*'lar yardımıyle paletlere dayanır ve bu makaralar tankın hareket etmesini sağlar. Büyük makaralar küçüklere oranla daha kolay döner ve daha az ısınır; fakat tank gövdesinin yaptığı basıncı paletler üzerine iyi bir şekilde dağıtamaz. Bu yüzden bazen beşli kümeler halinde dizilmiş birçok taşıyıcı makara kullanılır. Bunların çamur ve toza karşı korunması gerekir. Bu makaraların jantları kauçuktan bir şeritle veya lastikle donatılmıştır.

◆ **Makaralı** sıf. Makarası olan, makara ile çalışan. (ML)

MAKARA i. Bir deniz canavarı; balık kuyruklu bir çeşit deniz filidir; hint ve doğu asya buddha ikonografisinde çok rastlanır. (Genellikle, Kâla veya Bahu maskesinde yer alır.) [L]

MAKARACI i. (*makara*'dan *makara-cı*). Makara yapan veya satan kimse. (M)

MAKARENKO (Anton Semyonoviç), sovyet pedagoğu (Byelopolye, Ukrayna 1888 - Moskova 1939). Önce tarih profesörüydü; bülüğ çağındakilerin eğitimi ve hayata intibakı üstünde çalıştı. Bu amaçla 1920'de «Maksim Gorki kolonisi»ni, sonra 1931'de «F. Dzerjinskiy komünü»nü kurdu ve yönetti; bu kuruluşların amacı, toplum hayatının ve ortaklaşa çalışmanın, sosyalist ilkelere göre sağlanmasıydı. Bu topluluklar içindeki pedagoji denemelerini roman türündeki iki eserinde açıkladı: *Pedagogiçevkaya Poema* (Pedagojik Şiir veya Hayat Yolu) [1933]; *Flagi na Başnyah* (Kulelerdeki Bayraklar) [1937]. (L)

MAKAREUS. Yun. mit. Aiolos'un oğlu. Kızkardeşi Kanake ile zina yapmıştı. Babası bu aşkını ortaya çıkarınca intihar etti. (L)

MAKARİA. Yun. mit. Herakles ile Deianeire'nin kızı. Eurystheus Attike'yi istilâ edince, zaferi Atinalıların kazanması için rahiplerin kehaneti uyarınca kendini kurban etti. (L)

MAKARİKARİ («Serap gölü»), Güney Afrika'da bölge, Beçuanaland'ın kuzeydoğu-

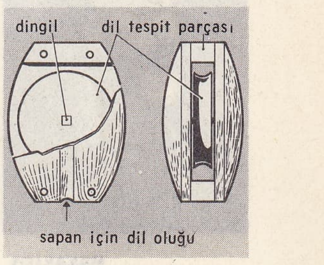

makara (denizc.)

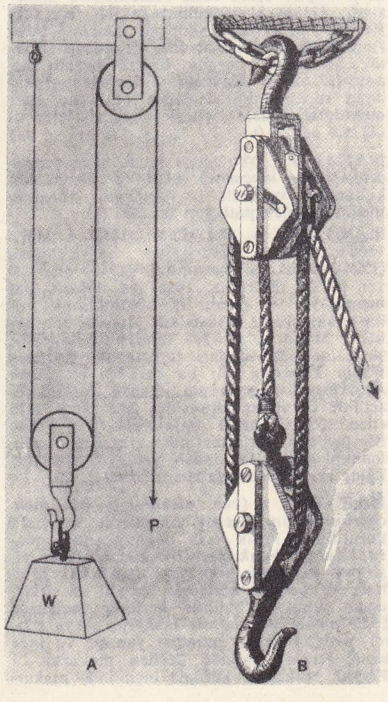

makara'nın prensibi
(A) mekanik işi artırmak için çift makara kullanılışı;
(B) makara ipi (kamçı) ve fren ipi

Foto. Encyclopedia Britannica

MAKARIOS

MAKAROV

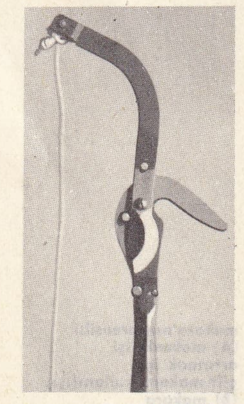

tırtıl makas

sunda. Kıyı gölleriyle kaplı çok geniş bir çöküntüdür. (L)

MAKARİOS (Mihail Khristodulos), kıbrıslı rum din ve devlet adamı (Baf 1913). 13 Yaşında Kykko manastırına verildi; lise öğrenimini Lefkoşe'de yaptıktan sonra fahrî papaz yardımcısı oldu (1938); Atina üniversitesine girerek ilâhiyat ve hukuk okudu. 1946'da papaz olunca rumca «kutsal» anlamına gelen *Makarios* adını aldı. İlâhiyat öğrenimine Amerika'da Boston üniversitesinde devam etti. Kıbrıs'taki dört piskoposluktan biri olan Kition (Larnaka ve Limasol bölgeleri) piskoposluğuna seçildiği için, öğrenimini bitirmeden Kıbrıs'a döndü (1948). Siyasetle de uğraşarak Kıbrıs'ı Yunanistan'a katma amacını güden ENOSİS* çalışmalarına önderlik etti. Bu gayretinin sonucu olarak Kıbrıs başpiskoposluğuna seçildi (ekim 1950); *Makarios III* adını aldı. Adanın Yunanistan'a katılmasını gerçekleştireceğine yemin etti; EOKA yeraltı teşkilâtının kurulması amacıyle yunanlı albay Grivas*ı davet etti ve onunla işbirliği yaptı (1965). Başlayan, tedhiş hareketleri sebebiyle, o tarihte adanın yönetimini elinde tutan İngiltere tarafından, Seyşel adalarına sürgün edildi (1956); ertesi yıl Kıbrıs'a dönmemesi kaydıyle serbest bırakıldı ve Atina'ya yerleşti. Kıbrıs konusunun Birleşmiş Milletler'de ele alındığı toplantılara, rum toplumu temsilcisi olarak katıldı (1957-1958). Türkiye'nin, İngiltere ve Yunanistan ile birlikte taraf olduğu Zürich ve Londra görüşmelerinde de Kıbrıslı Rumları temsil etti ve yapılan antlaşmaları imzaladı (1959). Kıbrıs'a dönünce rum toplumunun oylarıyle bağımsız Kıbrıs cumhuriyetinin ilk cumhurbaşkanı seçildi. 1963'te Kıbrıs anayasasının türk toplumuna tanıdığı hakların, devlet düzeninin işlemesine engel olduğunu ileri sürdü; bu sebeple anayasanın değiştirileceğini ilân etti. Türk toplumunun bu değişikliğe karşı çıkması üzerine, aralık 1963'te, Lefkoşe'de Rumlar, Türklere karşı bir katliam teşebbüsünde bulundular. Türkiye'nin, teminatçı devlet olarak askerî güç kullanması üzerine, iki toplum arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesinde, Türklerin isteklerinin değil, Rumlar tarafından yapılması mümkün olanların yerine getirilmesi prensibini benimsedi (1968). Rum toplumu tarafından ikinci defa cumhurbaşkanlığına seçildi (şubat 1968). [Bk. KIBRIS.] (M)

MAKARİOS Mısır'lı, Aziz, Yaşlı veya **Büyük** denir, münzevî keşiş (301'e doğr.-391). Papaz oldu; Aziz Antonios'un çömeziydi; 331'de Skete çölüne çekildi. İskenderiye'nin arius'çu piskoposu Lukios tarafından Mısır yakınlarında bir adaya sürüldü. Makarios, burada birçok pagani hıristiyan yaptı. Kaynağı bilinmeyen, fakat doğu mistisizmini derinden etkileyen bazı mektuplar, vaızlar, çileyle ilgili risaleler ona mal edilir. (L)

MAKARİT i. (bulucusu J. de *Macar*'ın adından fr. *macarite*). 1914'te Belçika'da kullanılan ve tolit ile kurşun nitrattan meydana gelen patlayıcı madde. (L)

MAKARİY, rus din adamı (1482'ye doğr.-1563'e doğr.). Novgorod başpiskoposu (1526), Moskova metropoliti (1543) oldu. İvan IV'ün (Korkunç İvan) en nüfuzlu danışmanıydı ve çarın ilk hükümdarlık yıllarındaki ılımlı siyasetinde önemli rol oynadı. Makariy, ilk rus hümanistlerindendi; çevresine ilâhiyatçıları topladı ve *Azizlerin Üstün Yaşayışı* adlı bir eser ve bir *Tarih Ansiklopedisi* yayımladı. Birçok konsile (özellikle Ortodoks kilisesinin geleceğini tayin eden 1551 Konsili) başkanlık etti. Kilise ile devletin birleşmesinden, keşişlik kurumunun geliştirilmesinden yanaydı; din birliğine zarar veren görüşlerle savaştı. (L)

MAKARNA i. (yun. *makaria* > ital. *maccheronico*'dan). Çeşitli biçimlerde kesilerek kurutulmuş irmik veya buğday unu hamuru: *Yalnız balık mı? Bir de makarna pişirmek niyetinde isem de...* (Ahmed Midhat). || ***Çubuk makarna,*** çeşitli incelikte, uzun çubuklar halinde kesilmiş makarna. || ***Ev makarnası, kesme makarna*** (veya ***erişte***), evde, buğday unundan yapılan ve ince uzun şeritler halinde kesilen makarna. || ***Fiyonk makarna,*** kurdele biçiminde makarna. || ***Yüksük makarna,*** yüksük biçiminde makarna.

— DEY. ***Düdük makarnası.*** *Argo.* Bk. DÜDÜK. (M)

MAKARNACI i. (*makarna*'dan *makarnacı*). Makarna yapan veya satan kimse. || ***Alay yollu.*** İtalyan.

◆ Sıf. Makarna yemeğini çok seven. (M)

MAKARNACILIK i. (*makarnacı*'dan *makarnacı-lık*). Makarna yapma veya satma işi.

— ANSİKL. *Makarnacılık* hamurlu besin maddeleri imalâtının ayrı bir dalıdır. (Makarna, tel şehriye, arpa şehriye, yıldız, kuskus v.b.). Halkın başlıca gıdasını meydana getiren bu hamurlu besinler ilk defa İtalya'da yapıldı ve bu sanayi sonradan diğer ülkelerde de çok gelişti. Makarna yapımında glüten veya nişasta ile karıştırılmış un veya ince irmik kullanılır, bu da safran yahut zerdaçal ile renklendirilir. Böylece elde edilen makarna hamuruna, bazen yumurta ve tereyağ da katılır. Sıcak su ilâve edildikten sonra hamur el veya makineyle yoğurulur; sonra iki silindir bir cihazda yahut değirmen taşlarından geçirilerek mütecanis bir hale geldikten sonra, dibi delikli bronz bir silindirden geçirilir. Bu silindirin delikleri yapılacak besinin çeşidine göre değişik büyüklüktedir. Tel şehriye için yuvarlak, erişte için yassı ve makarna için, içi boş deliklerden yararlanılır. Hattâ bunların harf şeklinde olanları bile vardır. Bu deliklerden şerit gibi çıkan hamur istenilen uzunlukta kesilir; bu işlem *italyan hamuru* adı verilen ve harf, yıldız, kuskus şeklindeki hamur işleri deliklerden çıkar çıkmaz kalıbın altında bulunan ve mekik gibi hareket eden bir bıçak tarafından kesilerek yapılır. (LM)

MAKARONEZYA, Kanarya adaları, Asor adaları, Madeira ve Cabo Verde adalarını içine alan fitocoğrafya bölgesi; özellikle Akdeniz ve Atlas okyanusu ve biraz da tropikal bölge bitkilerinin karışımından meydana gelmiştir. Bu adaların karalardan uzak oluşu, eski tip bitkilerin muhafaza olmalarını sağlamıştır. Kanarya adalarındaki damarlı bitkilerin üçte biri, bu bölgeye has türlerdir. (L)

MAKAROV (Stepan Osipoviç), rus tümamirali (Kiev 1849-Port-Arthur yakınları (1904). 1872'de Deniz bakanlığında görev aldı; teknik araştırmalarıyle ve çıktığı iki dünya gezisinde yaptığı önemli keşiflerle dikkati çekti. 1877-1878 Türk-Rus savaşında *Konstantin*'in kumandanıydı; torpito atan istimbotları ilk olarak osmanlı donanmasına karşı kullandı. 1894'te deniz topçu müfettişi, sonra Kronştadt denizcilik yöneticisi oldu. Rus-Japon savaşında Pasifik filosu kumandanlığına tayin edildi. Bir japon mayınına çarparak batan *Petropavlosk* zırhlısında öldü. İlk buzkıran gemisini yaptıran Makarov S.S.C.B.'de millî bir kahraman sayılır ve 1945'ten beri hatırasına birçok edebiyat ve tiyatro eseri yazılmıştır. (L)

MAKART (Hans), avusturyalı ressam (Salzburg 1840-Viyana 1884). Münih'te Piloty'nin öğrencisi oldu; konularını tarihten alan resimler yaptı. 1878'de yaptığı *Karl V'in Anvers'e Girişi* (Hamburg müzesi) adlı eseriyle tanınır. (L)

MAKAS i. (ar. *maķş*'tan *mıķāş* > *maķāş*). Bir eksen etrafında hareket edebilecek şekilde çapraz olarak birleştirilen ve aralarına yerleştirilen herhangi bir nesneyi kesmek için birbirine yaklaştırılan iki çelik lamadan meydana gelen kesici âlet.

— ÇEŞ. DEY. ***Makas almak*** (veya ***makas geçmek***), işaret ve orta parmağı kıvırarak yanağı sıkıştırmak. || ***Makas yapmak.*** *Argo.* (Şoför için) Patronun parasından kırpmak. || ***Makası kapa.*** *Argo.* «Konuşmayı kısa kes» anlamında kullanılır.

— Ask. ***Makas ateşi,*** iki veya daha fazla noktadan yapılan çaprazlama ateş.

— Bahç. ***Bahçıvan makası,*** dalları budamak veya kesmek için kullanılan makas. (Bk. ANSİKL.) || ***Çit makası,*** çitlere şekil vermekte kullanılan ve ağaçtan iki uzun kolu bulunan makas. || ***Dal makası,*** yüksek dalları kesmek için kullanılan makas. Bk. ANSİKL.

— Balıkç. Voli (manyat, ığrıp) ve trata gibi ağlarda, ağ yakalarının ucuna bağlanan ve ağın çekilmesine yarayan boyuna halatların bağlandığı kalınca ağaç sapları. (Birtakım voli tiplerinde bu makasların alt ucuna [kurşun v.b.] ağırlık takılarak dik gelmeleri sağlanır.)

— Cerr. ***Dirsekli makas,*** ağzı vidanın ardındaki sapla açı teşkil eden makas. || ***Kaşıksı makas,*** ağzı kıvrık makas.

— Dy. Birbirine komşu iki demiryolu hattını, hemen hemen bunların uzantısındaki bir üçüncü hatta bağlamağa yarayan cihaz. (Bk. ANSİKL.) || ***Teşm yol.*** «***Kesişme açısı***» denilen herhangi bir açı altında birbirini kesen demiryolu hatları. || ***Makas dili,*** makas başına doğru incelen bir raydan meydana gelen ve tekerlek çenelerinin uygun yöne gitmesini sağlayan makas parçası. || ***Makas kilidi*** veya ***Bourré kilidi,*** iki veya daha çok anahtarlı kilitlerden meydana gelen makas kilitleme tertibatı. (Başka bir kilidi açmak amacıyle bir kilitteki en az bir anahtarı yerinden çıkarabilmek için, öteki anahtar veya anahtarların yerlerine takılmış olması gerekir.) || ***Makasa iğneden girmek,*** raylar üzerinde yürüyen bir taşıt için, makasa, dillerin iğne uçlarından girmek. (Bu gidiş yönü, makasın yol verdiği iki yönden birine girmeyi sağlar.) || ***Makasa ökçeden girmek,*** demiryolu taşıtları için, makasa ters yönden girmek, yani zorunlu olarak makasın yol verdiği tek yöne gitmek. || ***Makası cebirelemek,*** makası belirli bir yönde sabitleştirmek için, traversler üzerine tutturulan cebireler yardımıyle makası kilitlemek. || ***Aralık makas,*** dili karşı makasa bitişik olması gerekirken ondan biraz aralıklı duran makas. (Bu durum trenin raydan çıkmasına yolaçar. Bunu önlemek için, makaslar genellikle özel tertibatlar yardımıyle kilitlenir.) || ***Portatif makas,*** bir vagoneti hattan ayırmak için, demiryoluna yanaştırılan taşınır makas. (Portatif makaslar, hat genişliği 60 sm olan şantiye yollarında çok kullanılır.)

— Denizc. Bulunduğu yerlere, kaymayacak şekilde alt uçlarından oturtulan, üst başlarından çaprazlama olarak birbirlerine halatla bağlanan, bu kısımdan halatlarla gerisindeki ve yanlarındaki kazıklara tutturulan bir çift sağlam direkten yapılmış dikme. (Öne doğru hafifçe eğik olarak bağlanan bu dikme, çapraz kısmına makara veya palanga asmak suretiyle ağır cisimlerin kaldırılmasında kullanılır.)

— İnş. Bir çatının kendi ağırlığını, rüzgâr ve kar yüklerini taşıyabilmesini sağlayan kiriş sistemi. (Genellikle ahşap veya çelikten yapılır.) [Bk. ANSİKL.] || ***Makas üst başlığı,*** çatı makasında aşıkların oturduğu ahşap veya madenî eğik kiriş. (Çatı örtüsünün yükü ve dış kuvvetlerin etkisi, merteklerden aşıklara, aşıklardan da üst başlığa iletilir.)

— İstihkâm. ***Makas açısı.*** Bk. AÇI ve BURÇ. || ***Makas tabya,*** burçlu tahkimatın dış unsuru. (Perde hattını örten ve iç açılı bir kütle olan bu tabya, hendeğin alt kısımlarına ateş etmeğe ve istihkâmın gizli kapısını korumağa yarar.) || ***Çifte makas tabya,*** dip kısmına bir dış açı ilâve edilmiş olan makas tabya.

— Koreografi. Bacakların makas gibi açılıp kapandığı bir dans adımı.

— Oto. Yaprak yaylardan meydana gelen süspansiyon yayının genel adı. (Bk. SÜSPANSİYON.) || ***Makas başı,*** bir süspansiyon yayının ana makaslamasının uç kısmı.

— Oyun. ***Makas atma,*** kâğıtları diziliş sırasını bozmadan karıştırmak. || ***Makasa almak,*** özellikle dört veya daha fazla kişiyle oynanan kâğıt oyunlarında, oyuna başlamadan önce, oyunculardan iki veya daha fazlasının gizlice anlaşarak öbür oyuncuları yenmek için, belli etmeden yaptıkları anlaşmalı oynama tarzı. (Makasa alınan oyuncu, makasa alanların arasında oturursa, makasa alanların biri küçük, diğeri ise büyük kâğıt oynayarak rakiplerinin kâğıtlarının değerini düşürürler.)

— Saraçl. ***Ördek ağzı makas,*** üst kısmının ucu ördek gagasına benzeyen makas.

— Sirk. Cambazın, dansözün veya at cambazının bacaklarını makas gibi açıp kapatarak sıçraması.

Foto. Viollon-Rapho, Zoolnot (LAROUSSE)

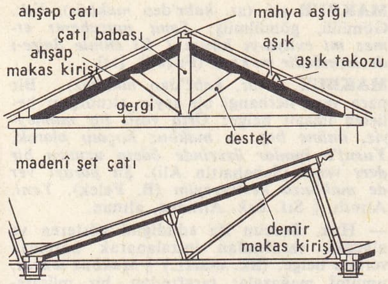

makas kirişi (inş.)

— Spor. Bacakların makas hareketine benzer bir hareket yapması. (Makas yüksek ve uzun atlamada, at üzerinde yapılan spor hareketlerinde, güreşte ve bazı yüzme çeşitlerinde uygulanır.) ‖ *Makas bendi*, güreşte yapılan bir hile. ‖ *Makasa almak* (veya *makaslamak*), güreşte bacakları rakibin vücuduna dolamak ve onu tutmaktan ibaret olan özel hareket.

— Teknol. Bk. ANSİKL. ‖ Birkaç yassı çeliğin üst üste konulmasıyle yapılan araba yayı. ‖ İki ucu birbirine bağlı iki direkten yapılmış ve ağırlık kaldırmağa yarayan düzen. ‖ *Dairesel makas*, iki kesici diskten meydana gelen ve herhangi bir çizime göre kesim yapan makine. ‖ *Demirci makası*, maden plakaları veya çubukları kesmek için kullanılan büyük makas. ‖ *Elektrikli makas*, kesici kolları kamalarla veya biyel-manivela sistemi elektrik motoruyle çalışan makas. ‖ *Lamalı makas*, doğrusal bir çizime göre kesim yapan makine. GİYOTİN de denir.

— Tekst. *Makas deliği*, apre işlemlerinde, kumaşlar makastan geçirilirken, kumaş üzerinde bulunan herhangi bir irilikten veya iplik düğümlerinden meydana gelen delik halindeki kesikler. (Bu hatayı önlemek için, kumaşları ham cımbızla dikkatlice temizlemek gerekmektedir.) ‖ *Makas hatası*, kumaşların makaslanmasında iplik düğümlerinin kesilerek, kumaşta bir delik meydana getirmesi veya bıçakların bozukluğu dolayısıyle havların yer yer iyi tıraş edilmemesinden doğan hatalar. ‖ *Makas makinesi*, daha önce bir havlandırma makinesinden geçirilen (özellikle yün, kimi zaman da pamuk) kumaşların üst havlarını tıraş etmeğe yarayan apre makinesi. (Bk. ANSİKL.) Kadife kumaşlarda halılarda, elyaf yüksekliğini aynı boya getiren makine.

— Terz. *Makas hakkı*, bir elbiseyi biçtikten sonra geriye kalan parça. ‖ *Makas payı*, bir kumaşı keserken bırakılan ihtiyat payı.

— Zool. Bazı kabuklu böceklerin ayaklarındaki kıskaç.

— ANSİKL. Bahç. *Bahçıvan makası*, iki hareketli koldan ibarettir. Bunlar makas uzunluğunun üçte biri kadar bir noktada bir perçin veya vida ile birbirine bağlıdır. Kollardan birinin keskin ucu içbükey, diğerininki dışbükeydir. Bunlardan yalnız dışbükey olan keser, diğeri ise sadece kesme anında dalı tutmağa yarar. Bu yüzden bahçıvan makasının keskin ağzının dal dibine öteki ağzından daima daha yakın bulundurulması gerekir.

● *Dal makası*, uzun bir sırığın ucuna takılan bir çeşit demirci makasıdır. Makasın çengel şeklindeki ağzı kesilecek dalın üstünden, hareketli ve kesici ağzı ise dalın altından geçer. Hareketli ağzın ucuna bağlı olan ip çekilince, bu keskin ağız hareketle geçerek dalı keser.

— Dy. *Makas* adı verilen tertibat, iki *yaslanma rayı* arasında alternatif bir şekilde kapanıp açılan iki *dil*'den meydana gelmiş bir *çerçeve*'dir. Dillerden biri yaslanma rayına yanaşık durumdayken, öbürü yaslandığı raydan açılır. Diller, hareketleri sırasında, çerçeveyi taşıyan traverslerin üzerine tutturulmuş kayma *yatak*'ları üzerinde kayar. İki makas dili *ara çubuğu* adı verilen bağlantılarla birbirine bağlıdır. Bu çubuklara *irtibat* (veya *bağlantı*) *çubuğu* da denir. Saptırma açısı küçük olan modern makaslarda diller mafsallı değildir; ökçe kısımları sabittir. Bu tür dillerin işlemesine gerekli esneklik, ray tabanı kenarlarının belirli bir uzunlukta freze ile kesilmesiyle sağlanmıştır.

Diller ya bir kol ile yerinden işletilir (manevra kolu) veya uzakta bir merkezden yönetilen manevra çubuk veya telleriyle harekete geçirilir; ayrıca, diller elektrikli kumanda sistemiyle de hareket ettirilebilir. Dilin herhangi bir şekilde *aralık kalması*, dingil tekerlek çenelerinin aynı zamanda yaslanma rayı ile dil arasındaki aralığa girmesine ve taşıtın yoldan çıkmasına sebep olur. Bu durum, makasın kötü kullanılmasından doğabilecek en büyük tehlikelerden biridir. Böyle bir olayı önlemek için kilit tertibatı kullanılır. Bu tertibat sayesinde, katarın makas üzerinden geçişi sırasında dillerin durumu değişmez. Bundan başka, «*kesin kontrol*» deyimiyle adlandırılan bir sistemle de, dillerin durumu kontrol altında bulundurulur. Bu kontrol tertibatı, dil yaslanma rayına iyice yapışarak kilitlenmedikten sonra makasa girme kumandasını veren işaretin serbest yol göstermesine elvermez.

Bazen, demiryolu taşıtları makas üzerinden geçerken özel pedallar (otomatik ayaklık) dillerin yerinden oynamasını sağlar. Dıngil tekerleklerinden biri, makas yolunun bir dizi rayı üzerinde yuvarlanırken, öbür tekerleği iki dizi rayın kesiştiği noktaya yerleştirilen «*kruvazman*» tertibatı üzerinden geçer. İki yollu makas, özel bir kesişme tertibatı olan «*kruvazman*» ile son bulur. Tek bir yolda iki (veya üç) yol ayıran makaslara *iki* (veya *üç*) *yollu makas* denir. Üç yollu makasta üç göbek ucu ve dört dil bulunur.

Yolların kesişme noktaları üzerine de makas konabilir; bunlar ya tek veya çift olur. Bu makaslara *çatallanma düzeneği* veya *ingiliz makası* da denir. (T.C.D.D.'de makaslara ingiliz makası adı verilmiştir.)

Herhangi bir şarta uyularak dilleri oynatılabilen makasa *serbest makas* denir.

Bir anayoldan öteki bir anayolu ayıran makasa, *çatallama makası* denir. Bir tek yoldan aynı yöne doğrultulmuş iki yolu meydana getiren makasa, tek hattan *çift hatta* geçme veya *dedublöman makası* denir.

Yolu düz, sapmamış makaslara *normal*, yolu eğri olan makaslara da *eğri* (veya *anrule*) *makas* denir. Meydana getirdiği yeni yollar, anayolu oluşturan tek yolun iki yanına simetrik olarak açıldığı durumlarda bu gibi makaslara *simetrik makas* adı verilir. Bir yoldan makasa iğne ucu tarafından girildiğinde, sağa sapılırsa *sağ makas*, sola sapılırsa makas, *sol makas*'tır; makasa her iki yolundan ve geriden girilebilen durumlarda, bu makasa *ökçeden girilebilir nitelikte makas* denir.

Bir makasın açısı, teğetiyle veya daha çok bu teğetin 100 katı bir sayı ile belirtilir. Böylece «teğet 9»lu bir makas tertibatı teğeti 0, 09 olan bir açılım açısı gösterir. Tam yol makaslarının teğetleri açılım yollarında hızlı geçişler için durmadan küçülmüştür. Üç teğetli makaslar, saatte 120 km geçişlere elverir, fakat çok uzun, esnek makas demirlerini gerektirir.

— İnş. *Makas*'lar, çatının eğimine ve açıklığına göre çeşitli tiplerde inşa edilir. Bir makasın yük taşıyan elemanları *üst başlık kirişleri, alt başlık kirişleri, köşegenler* ve *dikmeler*'dir. Bu elemanlar düğüm noktalarında birleşirler. Çelik makaslarda, taşıyıcı elemanlar ek levhalarıyle birbirine eklenir. Birleşme yerleri perçinli veya kaynaklı olur. Çelik makaslarda üst ve alt başlık kirişleri, köşegen ve cikmeler hafif profillerden yapılır. Çatının yükü önce merteklere geçer. Mertekler yükü aşıklara, aşıklar da düğüm noktalarından makaslara iletir. Makasların oturduğu mesnetler arasındaki yatay uzaklığa *makas açıklığı* denir. Makas açıklığı büyüdükçe alt başlık kirişi bir gergi kirişine dönüşür.

— Teknol. Makaslar, çeşitli biçimlerde olur. Teneke, saç, kazancı, bakımcı makasları tek elle kumanda edilen âletlerdir. Otları aynı düzeyde biçmek için kullanılan bahçe makasları ve madenî telleri kesmek için kullanılan âletler iki elle kullanılır. Makaslar başka meslek kollarında da kullanılır: kartonculuk; ciltçilik v.b. Bu durumda makaslar tezgâh üzerine oturtulmuş keski makineleridir. Büyük sanayi kollarında, çoğu zaman mekanik olarak çalışan, çeneleri güçlü makaslar kullanılır, doğru çizilmiş çizgilere göre saç levhaları kesmeğe yarar. Levha makasın iki laması arasına yerleştirilir, alt lama yataydır, üst lama alt lama ile bir açı yapacak biçimde yerleşmiştir. Bu açı sayesinde yapılan iş hızlandırılır, kesmek için harcanan güç de azalır.

— Tekst. *Makas makinesi*, sabit bir bıçakla, onun üzerinde dönen bir silindire helisel biçimde sarılmış 5 ile 7 yuvarlak bıçaktan meydana gelir; sabit bıçak üzerinden geçerken dikilen kumaş tüyleri, üzerinde dönen yuvarlak bıçak ağızları tarafından tıraş edilir. (LM)

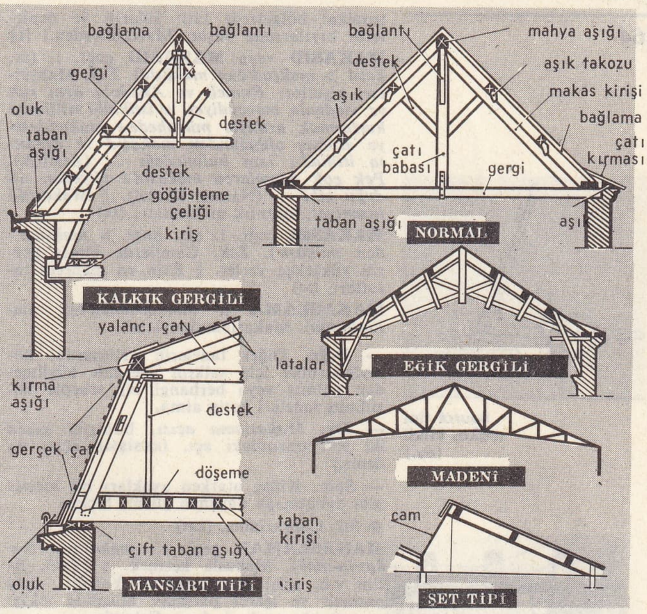

makas kirişi (inş.)

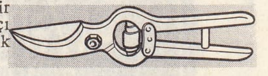
bahçıvan makası

MAKASAR i. Leng. Celebes'in güneyinde konuşulan malaya - polenezya dili; bugi diliyle akrabadır. (L)

MAKASÇI i. (*makas*'tan *makas-çı*). Makas yapan veya satan kimse.

— Dy. Bir demiryolu makasını işletmek ve kullanmakla görevli memur. (LM)

Makasçılar mescidi, İstanbul'da Çarşıkapı semtinde Murad IV devrinde tacir Hoca Pirî tarafından yaptırıldı. (*Hoca Pirî mescidi* de denir.) Çeşitli devirlerdeki onarımlar sırasında değişikliklere uğradı. Son olarak 1954-1955 arasında esaslı onarım gördü. (M)

MAKASÇILIK i. (*makasçı*'dan *makasçılık*). Makas yapma veya satma işi.

— Dy. Demiryolu makaslarını açıp kapama işi. (M)

MAKASDAR i. Bk. MAKASTAR.

MAKASGAGALI blş. i. Büyük bir deniz kırlangıcına benzeyen, siyah ve beyaz tüylü kuş; gagası yandan basık, iri, alt gaga üsttekinden çok uzundur. (Makasgagalılar

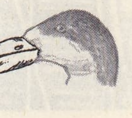
makasgagalı

makaslar

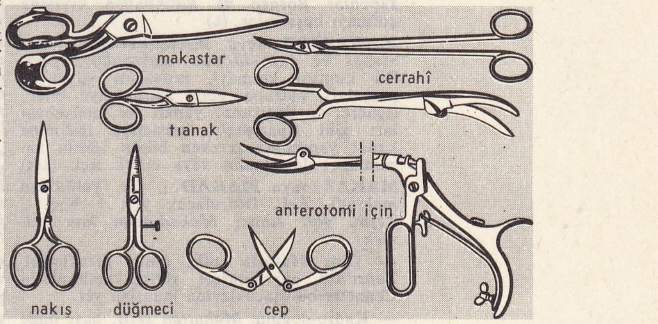

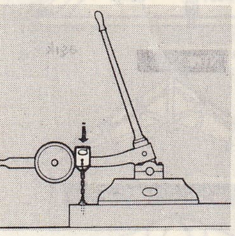

Bourré tipi makas kilidi (dy.)

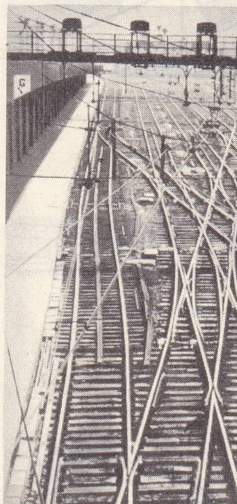

makaslar (dy.)

tropikal bölgelerde tatlı suların ve denizlerin kıyılarında yaşar. Martıgillerden.) [L]

MAKASID veya **MAKASID** çoğl. i. (ar. *ḳaṣd* > *maḳṣad*'dan *maḳāṣid*). *Esk.* Maksatlar, niyetler: *Rumeli ve Anadolu aynı ruh ve vicdanla mevcudiyet ve istiklâl-i millîmizi kurtarmak azmiyle mücahede-i mukaddeseye atılmış olduğundan makasıd ve esasatta ittihad-ı tam bulunacağı* ... (Atatürk). *Pek çok adamlarca makasid-i âliyeden olduğu gibi* ... (Namık Kemal). ‖ *Makasid-i insaniyet*, insanlık maksatları. (M)

MAKASIR çoğl. i. (ar. *ḳaṣr* > *maḳṣūre*'den *maḳāṣir*). *Esk.* Camilerde etrafı çevrili yüksekçe yerler. ‖ Evin en mahrem tarafları. (M)

MAKASLAMA i. (*makaslamak*'tan *makasla-ma*). Makaslamak eylemi.

— Bağc. Diğer tanelerin gelişmesini kolaylaştırmak için salkım üzerinde büyümeden kalmış veya herhangi bir sebeple bozulmuş taneleri kesip atma.

— Dy. *Makaslama açısı*, birbirini kesen iki yol arasındaki açı. (KESİŞME AÇISI da denir.)

— Spor. Kulaç atarken ayakları bir makas gibi oynatmağa dayanan yüzme biçimi.

◆ Sıf. Çaprazlama. (LM)

MAKASLAMAK geçl. f. (*makas*'tan *makas-la-mak*). Makasla kesmek. ‖ [Yazı, film v.b. için] Kısaltmak. ‖ Yanağı orta parmak ve işaret parmağı arasında sıkıştırarak okşamak. ‖ *Argo.* Çalmak.

◆ **Makaslanmak** geçz. f. Kesilmek. ‖ Kısaltılmak. (M)

MAKASLI sıf. (*makas*'tan *makas-lı*). Makası olan.

— Zool. *Makaslı böcek*, başı ve kıskaçları büyük olan kınkanatlı böceklere özellikle geyikböceğine (*lucanius*) denir. (M)

MAKASOTU bls. i. Tırmanıcı, sarılgan gövdeli bitki; çiçekleri tek tek olur ve güneşli havalarda açılır. (İlmî adı *Mesembryanthemum*. Makasotugillerden.) [L]

MAKASOTUGİLLER çoğl. bls. i. Dip kısmı odunsu veya kısa boylu otsu bitkiler familyası. (Bunlarda yapraklar etli, çiçekler genellikle erselik, taç yaprakları parlak renklidir. Önce etli olan meyveler sonradan kurur ve kapsül şeklini alır. Başlıca cinsleri: *makasotu, faucaria, tetragonia* gibi birçok türü kapsar. Opuntiales takımından. İlmî adı *mesebbryanthemaceae*.) [L]

MAKASSAR, Indonezya'da şehir, Celebes adasının güneybatı kıyısında; 537 000 nüf. Doğu Indonezya'da büyük bir ticaret merkezi olan Makassar, kahve, baharat, hindistancevizi içi ve tek ağacı kerestesi ihraç eder. Dünyada hint hurması dalının en büyük pazarıdır. Çimento fabrikası. (L)

MAKASSAR boğazı, Indonezya'da deniz kolu; kuzeyden güneye doğru 720 km uzunluğunda ve ortalama 140 km genişliğinde uzanan boğaz, Celebes adalarıyle Borneo'yu ayırır; kuzeydeki Celebes denizini, güneydeki Sonda denizine bağlar. Adacıklar ve kör kayalarla dolu olan boğazdan hızlı akıntılar geçer. Makassar boğazı, Borneo, Cava ve Sumatra'nın altındaki denizaltı kratogeni ile Celebes adaları ve Doğu Indonezya adalarının altındaki büyük derinlikler arasında sınır çizer. 1942'de burada müttefiklerle Japonlar arasında büyük bir muharebe oldu; Japonlar Borneo ve Balikpapan kıyısına çıkmayı başardılar. (L)

MAKASTAR veya **MAKASDAR** i. (ar. *maḳaṣ* ve fars.-*dār*'dan *maḳaṣ-dār*). Terz. Bir kumaşı kesmeyi, provasını yapmayı, parçaları patrona göre ayarlamayı bilen, işçilere iş dağıtımı yapan ve atelyebaşları gibi siparişlerin müşteriye teslimine kadar yapılması gereken bütün işlerin sorumlusu olan kadın veya erkek işçi. (LM)

MAKAT veya **MAKAD** i. (ar. *ḳuʿūd*'dan *maḳʿad*). *Esk.* Oturulacak yer. ‖ Kıç. ‖ *Teşm. yol.* Anus: *Makadından kan gelmek.*

— Din. *Makadı sıdk*, dinin gereklerini, Tanrı'nın buyruklarını yerine getirenlerin Cennette buluşacaklarına inanılan yer.

— Kadın-doğum. *Makattan geliş*, başı önde gelişe karşıt olarak, doğacak çocuğun ferce, makattan gelişine denir. (İki türlü makattan geliş vardır: *tam makattan geliş* ve *yarı makattan geliş*. Birinci durumda, bacaklar dölütün altına doğru bükülüdür ve ferç ağzında kalça ile aynı zamanda görünür. İkinci durumda ise, bacakların ikisi de gövdenin önünde yukarıya kalkıktır, önce ferçten kalça geçer.)

— Ev eşyası. *Esk.* Küçük ve alçak sedirlere verilen ad. ‖ *Makat örtüsü*, minderlerin üzerine örtülen, ön tarafa gelen kısmı saçaklı örtülere verilen ad. (Üzerine oturulan yerlere örtülen, serilen veya kaplanan halı ve kumaşlara da bazen makat denirdi. Özellikle dokuma kumaştan yapılırdı. Şal, kadife ve yünlü kumaşlardan, çiçekli ve işlemeli olanları vardı. Makatların bozulmaması için üzerine bez veya ketenden yapılan *makat örtüsü* konurdu.) [M]

MAKATEA, fransız Polinezyası'nda ada, Cemiyet takımadalarında (Rüzgâr adaları), Tahiti'nin 200 km kuzeydoğusunda; 1 800 nüf. 1908'den beri büyük ölçüde işletilen (yılda 230 000 ton) fosfat yatakları 1966'da hemen hemen tükenmiştir. (L)

MAKATI çoğl. i. (ar. *ḳaṭʿ* > *maḳṭaʿ*'dan *maḳāṭıʿ*). Coğ. *Esk.* Maktalar. ‖ *Makatı-ül-enhar*, nehirlerin geçitleri. ‖ *Makatı-ül-evdiye*, vâdilerin aşağı ucu. (M)

MAKATİL çoğl. i. (ar. *ḳatl* > *maḳtel*'den *maḳātil*). *Esk.* Makteller, öldürme işinin yapıldığı yerler. (M)

MAKATİR çoğl. i. (ar. *ḳaṭre* > *maḳṭar*'dan *maḳāṭir*). *Esk.* Katreler, damlalar. (M)

MAKAVİL çoğl. i. (ar. *ḳavl* > *miḳvel*'den *maḳāvil*). *Esk.* Diller. (M)

MAKBER i. (ar. *ḳabr*'den *maḳber*). *Esk.* Mezar: *Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın / Gömelim gel seni tarihe desem sığmazsın* (M. Â. Ersoy). *Her yer karanlık, pür-nur o mevki / Mağrip mi yoksa makber mi ya Rab!* (Abdülhak Hâmid). [M]

Makber, Abdülhak Hâmid Tarhan*'ın (öl. 1937), eşi Fatma Hanımın ölümü dolayısıyle yazdığı manzum eser (ilk baskı, 1886). Makber biçim ve muhteva bakımından batılılaşan türk edebiyatına yeni bir ses getirdi. *Makber*'in *Mukaddime*'si (Önsöz) Abdühak Hâmid'in metafizik düşünceleriyle şiir anlayışını açıklaması bakımından önemlidir. Hâmid, *Makber*'de, ölümü metafizik açıdan ele alır; ölümden hareket ederek, bilgi, ruh, yaratılış ve ilâhî adalet konularına geçer. Şairin gönlüyle aklının uzlaşmazlığından doğan trajediyi işleyen eserde, felsefî düşünce ve sanat unsuru iç içedir. *Makber*'de divan şiiriyle batı şiirinin özellikleri yan yana görülür. Fuzuli ve Şeyh Galip'den gelen etkiler dikkati çeker. *Makber*, Ottava rima ölçüsünü biraz değiştirerek mesnevî ve kaside şekillerinden örülmüş sekizer mısralık kıtalardan meydana gelir. *Makber*'in etkileri Abdülhak Hâmid'in çağdaşları (Tevfik Fikret) ve sonraki nesiller üstünde de görüldü. (M)

MAKBERE i. (ar. *ḳabr*'den *maḳbere*). *Esk.* Mezarlık, mezar: *Her zafer bir harabe, bir medfen / Ey cihangir, utan şu makbereden* (Tevfik Fikret). ‖ *Makbere-i sükûn*, sükûn mezarı. ‖ *Makbere-i şüheda*, şehitler mezarlığı, şehitlik. (M)

MAKBUH sıf. (ar. *ḳubḥ*'tan *maḳbūḥ*). *Esk.* Çirkin görülen, beğenilmeyen.

◆ **Makbuha** i. *Esk.* Hoşa gitmeyen iş. (M)

MAKBUL sıf. (ar. *ḳabūl*'den *maḳbūl*). Kabul edilen: *Üftade'nin Hak huzurunda makbul duası böylece yerini buldu* (N. Araz). ‖ Geçerli, muteber, hoşa giden, beğenilen: *Hulâsa, Mısır'lı genç, bütün Avrupa'da makbul olan esmer delikanlı tipinin bir nümunesiydi* (Vâ-Nû).

— DEY. *Makbule geçmek*, çok beğenilmek, hoşa gitmek: *Bir anda anladı ki karşısındakine sanını verse o kadar makbule geçmeyecek* (N. Araz). *Derviş Ağa'nın getirdiği kahveler pek makbule geçti* (A. H. Tanpınar).

◆ **Makbuliyet** i. *Esk.* Makbul, geçerli olma hali. (M)

MAKBULE LEMAN. Bk. FATMA MAKBULE LEMAN.

MAKBUR sıf. (ar. *ḳabr*'den *maḳbūr*). *Esk.* Gömülü, gömülmüş: *Sana muzaheret etmez mi evliya-yı kiram / Ki cümle daire-i devletindedir makbur* (Fuzuli). [M]

MAKBUZ i. (ar. *ḳabż*'dan *maḳbūż*). Bir para veya herhangi bir şeyin alındığını belirten imzalı belge: *Orta yaşlı bir mümeyyiz, önüne beş on makbuz koçanı alarak, Yusuf'a bunlar üzerinde âdeta uzunca bir ders verdi* (Sabahattin Ali). *Şu parayı ver de makbuzu kesivereyim* (B. Felek). *Yeni.* Alındı. ‖ Sıf. *Esk.* Alınmış, alınan.

— Huk. Borcun ifa edildiğini gösteren ve alacaklı tarafından imzalanarak borçluya verilen belge. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Makbuz senedi*, umumî mağazalar tarafından, bir müessesseye verilen emtiayı temsil etmek üzere düzenlenen ve emtiayı tevdi edene verilen bir emtia senedi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. *Makbuz*, borçlunun borcunu ödediğini gösteren en kuvvetli delildir. Ancak makbuzun, borçlunun borcunu yerine getirdiğine bir delil olabilmesi için, alacaklı tarafından imzalanmış olması gereklidir. Bu sebeple, posta idaresine yatırılan para karşılığı, idarenin verdiği makbuz, bu anlamda bir makbuz sayılmaz. Borçlu, ödediği borç için alacaklıdan bir makbuz isteme hakkına sahiptir. Alacaklı, makbuz vermekten kaçınırsa, borçlu borcunu ifa etmeyebilir (Borçlar kn. md. 87). Bir devrî edim için verilen makbuzda, herhangi bir ihtirazî kayıt bulunmadıkça, daha önceki edimlerin ödendiği karinesi doğar. Bunun gibi, bir ana borç için makbuz verilmesi durumunda da (aksine bir hüküm konulmadıkça) faizlerin ödendiği karinesi doğar.

● *Makbuz senedi*'nde şu hususlar yazılıdır: a) tevdi edenin adı ve soyadı; b) umumî mağazanın adres ve ticaret unvanı; c) tevdi edilen şeye ilişkin bilgiler; ç) tevdi edilen şey için verilmesi gereken harç, resim, vergi ve sigorta bedellerinin ödenip ödenmediği; d) ödenmiş veya ödnecek ücret ve masraflar; e) senedin kimin namına, veya emrine düzenlendiği; f) umumî mağaza sahibinin imzası. Bu şekil şartlarına uymayan makbuz senetleri, kıymetli evrak sayılmaz. Makbuz senetleri, ciro yoluyle devredilir. Makbuz senedi, varant* ile birlikte ciro edilirse, söz konusu malın mülkiyetinin nakli sonucunu doğurur.

◆ **Makbuzat** çoğl. i. Alınan paralar. (M)

MAKDEM i. (ar. *ḳudūm*'dan *maḳdem*). *Esk.* Gelme, geliş. ‖ *Makdem-i bahar*, baharın gelişi.

— Kıyf. *Esk.* Osmanlılarda kalyoncuların giydiği başlık. (Üzerine ucu saçaklı bir pûşi [sargı] sarılırdı.) [M]

MAKDERET i. (ar. *ḳudret*'ten *maḳderet*). *Esk.* Kuvvet, güç: *Mamafih cemiyetimiz bu hususta sarf-ı makderet eylemekten bir an hali kalmıyor* (Atatürk). [M]

MAKDESİYE veya **MUKADDESİYE** i. (Abdüllatif *Makdesî*'nin veya Abdülgani bin *Elvahidülmukaddesiye*'nin adından). Kadirî tarikatı kollarından biri. (M)

MAKDUH sıf. (ar. *ḳadḥ*'ten *maḳdūḥ*). *Esk.* Beğenilmeyen, ayıplanan: *İstidat ve malûmatları ne kadar memduh ise agraz-ı nefsaniyelerinin bunlara galebesi o kadar makduhtur* (Namık Kemal).

◆ **Makduha** sıf. *Esk.* Makduh'un dişili. ‖ *Ahval-i makduha*, beğenilmeyen haller. (M)

MAKDUR sıf. (ar. *ḳadr*'den *maḳdūr*). *Esk.* Tanrı'nın takdiri gereği olan, kader gereği: *Ne parlak handeler makdur ise bir subh-ı âmâle* (Tevfik Fikret). ‖ İnsanın yapabileceği, elden gelen. ‖ İ. Kader. ‖ Kuvvet, kudret. ‖ *Makdur-ı beşer*, insanın yapabileceği. ‖ *Makdur-ül-istifa*, ele alınması mümkün olan. ‖ *Makdur-üt-teslim*, ele geçirilmesi mümkün olan. ‖ *Bezl-i makdur*, elden geleni yapma.

◆ **Makdurat** çoğl. i. *Esk.* Makdurlar. (M)

MAKEDONİOS, yunan şairi (M.S. VI. yy.). *Anthologia*'da (yunan antolojisi) kısa şiirleri vardır. (L)

MAKEDONİOS (öl. 370'e doğr.), İstanbul patriği (342-346 ve 351-360). Arius taraftarlarının adayı olarak Ortodoksların adayı Paulus'a karşı 342'de İstanbul pat-

Foto. LAROUSSE

rikliğine getirildi; Paulus, patriklik mücadelesinin peşini 351'e kadar bırakmadı. Makedonios mezhep ayrılıklarına karşı sert bir tavır takındı, imparatorla bozuştu. Aşırılıkları yüzünden 360'ta İstanbul konsili tarafından görevden alındı. Makedonya mezhep ayrılığı bu yüzden başladı. (L)

MAKEDONİOS'ÇULAR, İstanbul patriği Makedonios tarafından kurulan mezhebin mensuplarına verilen ad.

— ANSİKL. Din. tar. *Makedonios'çular* yarı ariusçu bir anlayışa bağlıydılar ve Ruhül Kudüs'ün bir yaratık olduğuna inanırlardı. Bundan dolayı, bir adları da, «Ruhül kudüs ile çatışan» anlamına gelen *pneumatomakhos'lar* idi. Julianus zamanında bazı konsiller topladılar; 381 İstanbul Evrensel konsilince mahkûm edildiler. 392'den sonra artık adlarına rastlanmaz. (L)

MAKEDONYA, Balkan yarımadasının orta kısmında bölge; Yugoslavya, Yunanistan ve Bulgaristan sınırlarının kesiştiği yerde. Eski Makedonya krallığının Romalılar tarafından fethinden, XX. yy.a kadar çeşitli yolların kavşak noktası olan Makedonya'nın stratejik önemi büyüktü: Adriya denizi kıyısıyle İstanbul boğazı arasındaki en kısa roma yolu olan Via Egnatia, bugünkü Bitola ([Manastır], Yugoslavya) ve Selânik (Yunanistan) şehirlerinden geçerdi; Vardar (Aksios) ırmağı vâdisi, Selânik'ten kuzeye çıkan en kestirme yoldu (bugün de öyledir). Bizans imparatorluğu gibi, Osmanlı imparatorluğu da Makedonya'ya sahip olmağa, Sırbistan, Bosna, Arnavutluk ve kıta Yunanistanı'na ulaşmak açısından büyük önem verdi. Bu yüzden toprakların hem tarihi, hem de halkı karmaşıktır. XIX. yy.da Balkan halklarının millî bilinci uyanınca, Makedonya önemli bir milletlerarası mesele haline geldi.

● *Fizikî coğrafya.* Makedonya'nın doğusunda aşağı Karasu (Mesta [Nestos]) ırmağı, batısında Rodop tepelerinin yamaçları yer alır. Pirin dağının kuzeyinde sınır batıya döner, Köstendil'in (Kyustendil [Bulgaristan]) güneyinden, Şiroka Planina, Karadağ (Crna Gora) Şar Planina'dan (Şardağ) geçer. Burada güneye kıvrılır, Korat ve Jablanica sıradağlarıyle Ohri (Ohrid) [854 m] ve Prespa (853 m) göllerini aşarak Grammos dağına (2 450 m) ulaşır. Doğuda Yunanistan'da Aliakmon, Yugoslavya'da Bistritsa adını alan ırmağa kavuşur ve Olympos dağı yakınında Selânik körfezine iner. Khalkidike yarımadası da içinde olmak şartıyle Makedonya 66 563 km²'lik bir yer kaplar, fakat coğrafî bütünlüğü yoktur.

● *Yugoslav* (veya *Vardar*) *Makedonyası.* Yugoslavya Federal Halk cumhuriyetini meydana getiren altı cumhuriyetten biri olan Makedonya Halk cumhuriyeti topraklarını (25 613 km²) içine alır. Yunan Makedonyası'nın en yüksek tepesi Kaymakçalan (2 524 m) olan Kozuf ve Nidze sıradağlarıyle ayrılır. Vardar vâdisiyle, Aşağı Bregalnica ve Aşağı Crna Reka vâdileri dışında burası, deniz seviyesinden 610-915 m yükseklikte bir yayladır. 2 540 m'ye kadar yükselen dağ tepeleri (Jakupica) vardır. Bölgede kara iklimi hüküm sürer. Yağışlar yazın düşer; kışın bol kar yağar. Başlıca tarım ürünleri buğday, arpa, mısır, pirinç ve tütündür. Hayvancılık da (koyun ve sığır) önemlidir. Bölge maden bakımdan da zengindir.

● *Yunan* (veya *Ege*) *Makedonyası.* Ege denizi kıyısında uzanan geniş, düz ve hemen hemen ağaçsız Selânik «Kampania»sını, Aşağı Strymon (yun.) [bulgarca Struma] ırmağı boyunca uzanan ovaları ve Kavala'yı içine alır. Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü bölgede çeşitli tarım yapılır: buğday; arpa; pirinç; meyve (özellikle incir ve üzüm); tütün. Ayrıca ipekböceği için gerekli olan dut ağaçları da boldur.

● *Bulgar* (veya *Pirin*) *Makedonyası.* Makedonya'nın üç bölümünden en küçüğü olan Blagoevgrad (Cumai Bâlâ; eski Gorna Cumaya) idare bölümünü içine alır; 6 464 km². Kuzeyinde uzanan sıradağlar güneye ancak Struma ve Mesta vâdilerinde geçit verir. Vâdilerin iklimi akdeniz iklimine yakın olmakla birlikte, ikisi arasındaki yalçın Pirin dağları bütün kış karla kaplıdır. Ramodir'de en yüksek noktasına ulaşan (2 030 m) sıradağlar, Ege ve Pirin Makedonyası arasında tabiî bir sınırdır; en yüksek tepeleri Kadiyitsa (1 913 m) ve Ruen (2 253 m) olan Maleşevska ve Osogovska sıradağları ise, Pirin ve Vardar Makedonyası arasında sınırı çizer. Pirin'den Vardar'a gitmek için Belasitsa sıradağlarına paralel uzanan Strumitsa vâdisinden geçilir.

● *Nüfus.* Makedonya halkının büyük çoğunluğu Yugoslav Makedonyası'nda yaşar. Konuştukları islav dili, sırp-hırvat dilinden çok Bulgarcaya yakındır. 1961 Sayımında alınan sonuçlara göre bölgede yaşayan 1 406 003 kişinin yüzde 64,1'i (893 247 kişi) makedonyalıdır. Geri kalanlar içinde en kalabalık gruplar arnavutlar (yüzde 17) ve türklerdir (yüzde 8). 1961'de nüfusu 1 890 654 kişi olan Yunan Makedonyası'nda yaşayanların çoğu yunanlıdır. 65 000'i makedonyalı, 15 000'i pomak veya Bulgarca konuşan müslümandır. 1965'te nüfusu 302 569 kişi olan Bulgar Makedonyası'nda yaşayanların yüzde 80'i bulgardı. Bulgaristan, Makedonyalıları ayrı bir halk olarak tanınmamaktadır.

Tarih

● *Tarihöncesi.* Makedonya'nın tarihöncesi döneminde Yunanistan ve Anadolu ile kültür bağları vardı. Neolitik çağın başlangıcında (M.Ö. 2650-2500) buraya ayak basanlar muhtemelen Tuna'dan gelmişlerdi, fakat bunların anadolu asıllı oldukları görüşü gerçeğe çok daha yakındır. 2500'den sonra Bronz çağının ilk döneminde gelişen tekyönlü kültürü Khalkidike yarımadasından Epir ve Tessalya'ya kadar yayanların Kuzeybatı Anadolu'dan geldiklerine şüphe yoktur. Erken Bronz çağından Orta Bronz çağına geçiş (1900) Makedonya'da çok sessiz bir şekilde olmuştur. Makedonya ve Khalkidike'de bulunan ve Geç Bronz çağından kalma (1500) mat boyalı çömleklerin her iki bölgede ve mykenai etkisi ağır basmakla beraber kendilerinden önceki eserlere göre yapıldıkları sanılmaktadır. Kuzey'deki lausitz (bohemya) kültürüne bağlı bir halkın 1150'lerde Vardar (Aksios) ırmağı vâdisine gelip yerleşmesi geçici olmuş, 1050'lerden itibaren Erken Demir devrinde rastlanan protogeometrik eşyalarda da yunan etkisi görülmeğe başlamıştır. Fakat bu eşyaların, Yunanistan'da bu üslûp ortadan kalktıktan sonra da daha uzun süre yapılmasına devam edilmiş olması Khalkidike'de VII. yy.da ilk yunan kolonisinin kurulmasıyle başlayan etkinin kısa bir süre sonra ortadan kalktığını gösterir. Bu eski halklar arasında Neolitik dönemde yaşayanlar çok gelişmiş bir estetik duygusuna sahipti, fakat kendilerinden sonra gelenlerin sanat ve eşya konusunda hiç bir iddiaları yoktu. Nitekim bıraktıkları eserlerden bunların inançları hakkında bile bir fikre sahip olmak hemen hemen imkânsızdır. Arkeolojik bulguların sürekliliği, erken bronz çağı insanlarının tarihteki Makedonyalıların ataları olduğunu ortaya koymaktadır. Bu iki toplumun da milliyeti ve dilleri hâlâ tartışma konusudur. Fakat elde edilen bilgiler bunların yunanca konuşan halklar familyasından olduğunu göstermektedir. Bununla beraber bu durum iki toplumun da trakyalı ve İllyria'lı bazı kabileleri hâkimiyetleri altına alarak onlarla karışmış oldukları bir gerçektir.

● *M.Ö. 336'ya kadar Argead'lar.* 700'den sonra kendilerine makedonyalı adını veren bir halk Aliakmon ırmağı üstündeki yurtlarından Perdikkas I ve onun soyundan gelen diğer kralların yönetiminde doğuya yöneldi. Cordaea'yı aldıktan sonra Pieria, Bottiaia ile yaylalardaki diğer kabilelerin yurtlarını ele geçirerek kendilerine Aigai'yi (Edessa) başkent yaptılar Amyntas I zamanında (VI. yy.) Mygdomia'daki trakyalı kabilelerle Khalkidike'nin arkasındaki Anthemus'u da hâkimiyetleri altına aldılar. Amyntas, Atina'daki Beisistratoslarla ilişki kurdu. Dara'nın Tuna'yı geçmesinden sonra da (513) bir pers derebeyi oldu. Yerine geçen Aleksandros I (492'den önce -yaklş. 450) Yunanistan'a karşı Kserkses ile birleşmek zorunda kaldı (480), fakat bir yandan da gizlice Yunanlılar'a yardım ediyordu. Kserkses yaptığı bu yardımla muhtemelen batıdaki Lynkestis, Elimea ve Orestis prensliklerini denetlemek amacını gütmekteydi. Nitekim bu prensler daha sonra bağımsızlıklarını kazanmak için ellerine geçen her fırsattan yararlandılar. Daha sonra Aleksandros, yunan kolonisi Pydna'yı ele geçirerek sınırlarını doğuda Strymon'a kadar genişletti, Krestonia ve Bisaltia'yı aldı ve çok güzel gümüş paralar bastırdı. Soylulara karşı bir denge meydana getirmek için halkın bir kısmından meydana gelen *Pezetairoi* («piyade arkadaşlar») adını verdiği zırhlı bir piyade birliği kurdu ve kendilerine bazı siyasî haklar tanıdı. Ayrıca *Hetairoi* (arkadaşlar) adlı bir de süvari birliği meydana getirdi. Takma adının Philellen olması da Yunanlıların sevgisini kazanmak için ne kadar büyük bir çaba harcadığını göstermektedir. Ayrıca bağlı olduğu argead soyunun argoslu Temenid'lerden geldiği yolunda bir de efsane uydurarak Olympos oyunlarına katılma hakkını kazandı. Perslerden ele geçirdikleriyle Delphoi'de altın bir heykel yaptırdı. Sarayında Pindaros'u ağırladı, fakat Atinalıların Strymon üstünde bazı emeller beslemeleri çok sıkı olan ilişkilerin sonradan bozulmasına yolaçtı.

Aleksandros'un oğlu Perdikkas II (yaklş. 450 - yaklş. 413) kardeşlerinin birçoğunun haklarını çiğneyerek tahta çıktı. Bunlardan biri, Philippos, Atinalılardan yardım gördü. Amphipolis'in kurulmasına (437-436) kızan Perdikkas Atina ile Potidaia arasındaki çatışmadan (432) yararlanarak Khalkidike'deki yunan şehirlerini, merkez Olynthos olmak üzere, birlik haline getirdi ve Atina'nın zorla kendisine kabul ettirdiği barışı iki kere bozdu. Ispartalı Brasidas kuzeye yürüyünce Perdikkas, Lynkestis'li Arrabaios'a karşı Brasidas ile birleşti. Fakat sonra Isparta'nın daha fazla güçlenmesinden korkarak yardımını kıstı ve Atinalılardan yana döndü. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu Arkhelaos (413-399) fazlasıyle yunancı bir siyaset izledi. Yeni başkenti Pella'da yunan sanatçılarını topladı, yollar ve kaleler yaptırdı, orduyu kuvvetlendirdi ve şehir hayatına öncelik tanıyarak Makedonya'yı güçlendirdi. Fakat 399'da bir suikastın kurbanı oldu. Ölümünden sonra meydana gelen ve yedi yıl süren kargaşalık dönemi, reformların yerine oturmamış olduğunu gösterir. Kendisinden sonra tahta, kısa aralıklarla katili Krateuas, ondan sonra reşit olmayan oğlu Orestes, daha sonra da Orestes'in mürebbisi Aeropos çıktı. Agesilaos 394'te Makedonya'ya girdiği zaman Aeropos hâlâ iktidardaydı. Aeropos'un ölümünden sonra Arkhelaos'un evlilik dışı oğlu Amyntas II kral oldu. Elimeia'lı bir prens olan Derdas, Amyntas'ı öldürdü. Yerine Aeropos'un oğlu Pausanias geçti. Pausanias'ı da Aleksandros I'in torununun torunu olan Amyntas II (392-369) tahtından indirdi, İllyria'lılar Amyntas'ı Makedonya'dan sürdüler. Amyntas Khalkidike birliğiyle yaptığı antlaşmanın kendisine hiç bir yardımı olmadığını görünce, dönüşünde Ispartalılarla anlaştı. Ispartalılar üç yıl süren savaşlardan (382 - 379) sonra birliği dağıttılar ve Amyntas'ın Olynthos'ta kaybettiği toprakları geri almasını sağladılar. Daha sonra Atina ve Pherai'li Iason ile antlaşmalar yapan Amyntas 369'da öldü. Tesalya'da izlenen saldırgan siyaset, oğlu Aleksandros II'nin de aynı yıl ölümüne yolaçtı. Aleksandros'un katili Ptolemaios, Perdikkas III ile Philippos II'nin mürebbisi olmak sıfatıyle bir süre için tahta çıktı, fakat Perdikkas III kendisini öldürterek yerine geçti (365) ve Thebai'ye karşı Atina ile bir anlaşma yaptı. Atina'nın Pydna ve Methone'yi almasından sonra bilinmeyen bir sebeple Amphipolis ile işbirliği yaptı. Mantineia savaşından (362) sonra Yunanistan'da çıkan karışıklıklardan yararlanan Perdikkas Lynkestis'i ele geçirdi, fakat 359'da İllyria'lılara karşı savaşırken öldü. Bu sıkışık durumda kardeşi Philippos, çocuk veliaht Amyntas adına yönetime elkoydu, fakat düzeni sağladıktan sonra Amyntas'ı bir kenara iterek kendisi kral oldu. Krallığı sırasında (359-336) Makedonya bütün Yunanistan'a hâkim oldu. Ma-

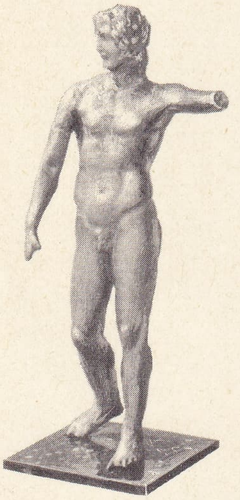

«mızraklı İskender» bronz, Louvre müzesi, Paris

kedonya monarşisi üstüne elde edilen gerçek bilgiler bu döneme ait olanlardır.

Herkesçe sevilen bu monarşi yönetimi, gücünü sınırlayan kuvvetli bir soylular sınıfı ile bağımsız ve sözünü sakınmayan köylülerden meydana geliyordu. Yönetim düzenine göre vârislerden en büyük olanı tahta çıkardı, fakat silâh altındakiler kralı suçlamak ve devlete ihanetten yargılamak hakkına sahipti. Dış siyasetten tamamen kral sorumluydu. Aleksandros ve kendinden sonra gelenler (M. Ö. 336 - 280), Philippos'un oğlu Büyük İskender (336 - 323) Pers imparatorluğunu ortadan kaldırdı ve makedonya orduları Nil'den İndus'a kadar ilerledi. Ölümünden sonra Babil'de bulunan generalleri imparatorluğun satraplıklarını aralarında bölüştüler. İmparatorluğu yeniden bir bütün haline getirmek isteyen bu generallerin arasında başlayan savaşlar 321'den 301'e kadar devam etti. Ptolemaios başta olmak üzere bazıları imparatorluğun dağılmasını tercih ediyor ve bundan kendi paylarına yararlanmağa çalışıyorlardı. Bununla beraber Makedonya, imparatorluğun kalbi olmakta devam etti; fakat bu imparatorluğu meydana getiren geniş topraklarda (Yunanistan'ın denetimi de dahil olmak üzere) herkesin gözü vardı. Antipatros, İskender Asya'da bulunduğu sırada kendisine bırakılan yönetime iyice sahip çıkmıştı. İskender'in ölümünden sonra çıkan yunan ayaklanmasını bastırdı (322), Ptolemaios ile yaptığı işbirliği Perdikkas'ın yenilmesi ve ölmesiyle sonuçlandı (321). Triparadeisos'ta naip ilân edilen Antipatros, ölümüne kadar bu görevde kaldı. Asya'daki Antigonos Monophthalmos I ile birlik olan oğlu Kassandros, krallığı temsil ettiklerini iddia eden Polyperkhos ve Eumenes'e karşı savaştılar. Antigonos Eumenes'i yendi ve idam ettirdi (316). 317'de Kassandros Atina'yı ele geçirdi ve Polyperkhon'u Makedonya'dan sürdü, sonra orduları Yunanistan'da ilerlemeğe devam etti, Philippos III ile karısı Eurydike'yi Makedonya'da bıraktı. Fakat Büyük İskender'in annesi Olympios, Polyperkhon'un ısrarıyle Epir'den başlamak üzere bütün Makedonya'yı istilâ etti ve Philippos ile Eurydike'yi öldürttü. Kassandros kısa bir süre sonra Makedonya'yı geri aldı ve Olympios'ı vatana ihanet suçundan idam ettirdi. Etkin bir yönetimi olan Kassandros, Kassandreia ve Thessalonike (Selânik) ile Yunanistan'da da Thebai'yi yeniden kurdu, 315 - 312 arasında Ptolemaios ve Lysimakhos ile anlaşarak Philippos III'ün ölümünden beri imparatorluğu birleştirmeğe uğraşan Antigonos'u bu tutkusundan vaz geçirdi. 311'de yaptığı bir barışla yunan topraklarının büyük kısmını elden çıkaran Kassandros, sonradan Makedonya'da hatırı sayılır bir kuvvet haline geldi ve hayatta kalan son kral Aleksandros IV'ü de öldürdü. 307'de Antigonos'un oğlu Demetrios I (Poliorketes) Atina'yı Demetrios Phalereus'un zorba yönetiminden kurtardı ve böylece babasına Yunanistan'da bir üs sağlamış oldu. Orta Yunanistan'ın ve Peloponnesos'un bir kısmını ele geçirdikten sonra, Philippos II'nin Kassandros'a karşı kurduğu Helen birliğini yeni bir düzene soktu (303-302). Fakat Kassandros «Makedonyalıların kralı» unvanıyle Antigonos'a karşı olan bir ittifakı yeniden canlandırdı ve Antigonos İpsos savaşında yenildi (301). Bu, Kassandros'un durumunu büsbütün sağlamlaştırdı ve Yunanistan'da yeniden güç kazanmasını sağladı. Böylece, imparatorluğu yeni baştan kurma iddiası da ortadan kalkmış oldu. Kassandros'un ölümü Makedonya'nın yeniden karışmasına yolaçtı (298-297). Oğlu Philippos IV de kısa bir süre sonra öldü. Krallığın, öteki iki oğlu Antipatros ve Aleksandros V arasında bölüşülmesi iç savaşa yolaçtı. 294'te Aleksandros yeniden Atina'nın başına geçmiş olan Demetrios Poliorketes'i geri çağırdı. Bu çağrıya uyan Poliorketes beklenmedik bir anda Aleksandros'u öldürdü ve tahta kendi geçti. Demetrios Makedonya'yı altı yıl yönetti; Teselya ve Orta Yunanistan'ı ele geçirdi ve Pagasai'de Demetrias adlı yeni bir başkent (bugünkü Volos) kurdu. Fakat 288'de başka prensler kendisine karşı birleşti. Ptolemaios Yunanistan'ı harekete geçirirken, Lysimakhos ile Pyrros'da Makedonya'yı istilâ ettiler. Buna karşılık ordusu Pyrros'a yenilen Demetrios kaçtı. Makedonya da Pyrros ile Lysimakhos arasında bölüşüldü. Kısa bir süre sonra Lysimakhos Pyrros'u yönetimden uzaklaştırdı. Batı Makedonya ile Tesalya'yı hâkimiyeti altına alarak Corupedium (281) yenilgisine kadar tek başına hüküm sürdü. Savaşın galibi Seleukos, mısırlı Ptolemaios I'in oğlu ve Antipatros'un torunu Keraunos tarafından öldürüldü. Böylece boşalan Makedonya tahtına Keraunos oturdu.

Antigonos'lar sülâlesi (M.Ö. 277-168). 280-279'da Galatia'lı çapulcular Makedonya'yı istilâ ettiler, yenilgiye uğrayan Keraunos'u öldürdüler. Bunun üzerine şehirler iki yıl süreyle kendi kendilerini yönetmek ve savunmak zorunda kaldı. İki yıl sonra 277'de, (ölmüş olan) Demetrios'un oğlu Antigonos Gonatas II, Suriyeli Antiokhos I ile anlaştı ve Khersonesos'ta bir üs ele geçirdi. Galatia'lıları Lysimakhia'da yendikten sonra bir makedonya ordusu tarafından kral ilân edildi (276). Antigonos II zamanında ülkede dengeli bir monarşi kuruldu. 277'den 168'e kadar ülkeyi Antigonos'lar sülâlesi yönetti. Bu sülâlenin Antionid ve ordu ile olan ilişkileri Argead'larınkini hatırlatıyordu. Kral, şövalyeleri arasında birinci olmak, avda, savaşta ve içki masasında yiğitliğini göstermek zorundaydı. Antigonos'lar zamanında birliğe karşı olan dış bölgeler *strategos*'lar (general) veya *epistates*'ler (denetimciler) tarafından denetlenirdi. Diğer helen kralları gibi Antigonos'ların da «arkadaş»lardan meydana gelen bir krallık meclisleri vardı; yalnız, canları istediği zaman ona danışırlardı. Halkın çoğu çiftçilik yapardı, yalnız Beroia, Pella ve yunan kıyı şehirleri halkı tarımla uğraşmazdı. İktisadî durum çok bozuktu, madenler ve ormanlar krallığın tekelindeydi. Bu sebeple Gonatas'ın hâkimiyetinin ilk yıllarında Ispartalı Areus'un yönetiminde bir yunan isyanı çıktı. Bunun sonucu olarak Gonatas'ın elinde tuttuğu yunan şehirlerinin sayısı

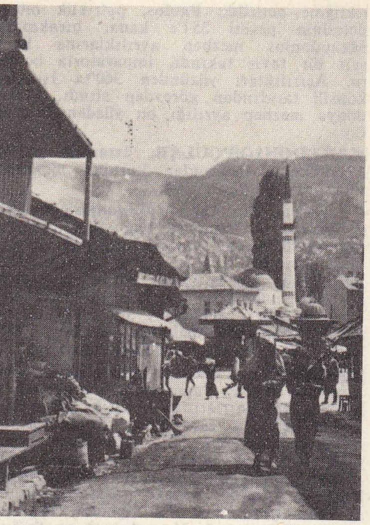

MAKEDONYA'da bir köy

oldukça azaldı. Fakat Gonatas kısa zamanda duruma yeniden hâkim oldu. Özellikle Pyrros'un ölümünden (272) sonra durumu çok sağlamlaştı. Ptolemaios II'nin yeterince desteklemediği ve Atina ile Isparta'nın yönettiği yunan ayaklanması (Chremonidea savaşı, 266-262) Gonatas'ın zaferiyle son buldu. Gonatas'ın bununla yetinmediği, daha sonra Epirli Aleksandros II'den Atintania'yı da almış olduğu sanılmaktadır. Ayrıca İstanköy'de (Kos) Ptolemaios II'yi bir deniz savaşında yendi, fakat Kyrene'yi almak için giriştiği bir saldırıda, üvey kardeşi Âdil Demetrios, Berenike tarafından öldürüldü. Berenike daha sonra Ptolemaios III'ün danışmanı oldu, kısa bir süre sonra da Gonatas'ın üvey kardeşi Kratepos'un oğlu Korinthos valisi Aleksandros, Ptolemaios'un teşvikiyle ayaklandı (250-249). Bu durum Peloponnesos'un birlikten kopmasına yolaçtı. Zaten Peloponnesos'ta Aratos yönetimindeki Ege birliği oldukça gelişmişti. Aratos Mısırlılarla birlikte Güney Yunanistan'da Gonatas tarafından desteklenen hükümdarlara karşı savaş açtı. Her ne kadar Gonatas Korinthos'u entrika ile Aleksandros'un dul karısından almayı başardıysa da (245), 243'te bölge yeniden Aratos'un eline geçti. Buna karşı Gonatas'ın Aitolia'lılarla birlikte giriştiği hareket başarısızlıkla sonuçlandı. 239'da ölen Gonatas sıkı çalışmasıyle Makedonya'da sağlam ve dayanıklı bir hükûmet kurmayı başarmıştı. Oğlu Demetrios II (240 - 229) tahta geçtikten hemen sonra Akhaia ve Aitolia birliğiyle savaşa başladı. Ölümüne kadar süren bu savaşlar yüzünden Makedonya çok zayıf düştü. Veliaht Philippos V de daha çocuktu, Âdil Demetrios'un oğlu Antigonos Doson, Philippos'un mürebbisi oldu. Doson Dardania'lıları kesin bir yenilgiye uğrattı. Aitolia'lıların eline geçmiş olan ve Phthiotis Akhaia'sının dışında kalan tesalya eyaletlerini geri aldı. Orduda çıkan bir isyan üstüne de Antigonos III olarak tahta çıktı. Karia'ya yaptığı bir gezi sırasında kurduğu bağlantılar kendi yönetiminden sonra da bir süre daha devam etti. Fakat daha sonra donanma gittikçe zayıfladı. 224'te Aratos Ispartalı Kleomenes III'e yardım etmesini istediği Antigonos'a Akrokorinthos'u teklif etti, fakat Kleomenes III Akhaia birliğini tehdit ettiğinden, Antigonos Yunanistan'a girdi, Kleomenes'i Sellasia'da yendi, sonra (222) Helen ittifakını birliklerin konfederasyonu şeklinde yeniden teşkilâtlandırdı. Bundan sonra kuzeye döndü. İllyria'yı fethederek büyük bir zafer kazandı ve 221'de öldü. Yerine Demetrios II'nin oğlu Philippos'u bıraktı. Doson iç düzende huzuru sağlamış ve Makedonya'ya Gonatas'ın Korinthos'u kaybettikten sonra Yunanistan'da elde edemediği bir güçlülük kazandırmıştı. Philippos V zamanında (221-179) Makedonya ilk

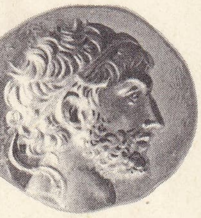

Philippos V
Cabinet des Médailles, Paris

roma makedonyası parası, Cabinet des Médailles, Paris

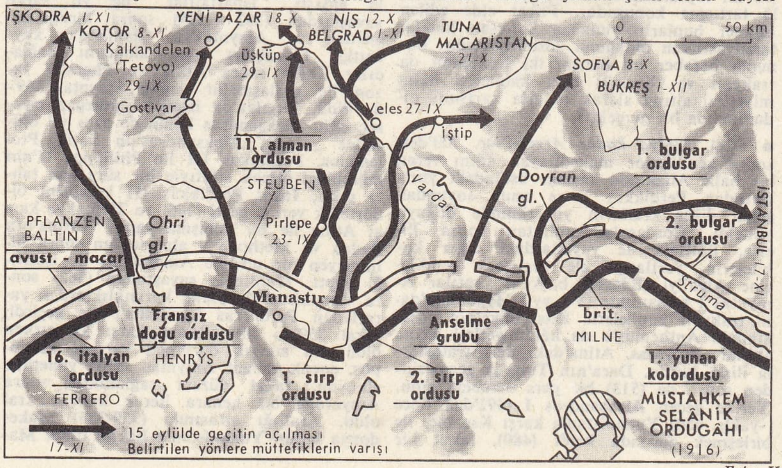

Makedonya savaşları (1915-1918)

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN) ; Giraudon (LAROUSSE)

defa Roma ile çatıştı. 217'ye kadar Philippos, Isparta, Elis ve Aitolia koalisyonuna karşı başarılı savaşlar verdi. Bu sırada Doson'un bıraktığı meclisin de üstesinden gelerek doğrudan doğruya orduya hâkim oldu. 217'de, Dardania başkenti Bylazora'yı (Titov Veles) ele geçirdi. Romalılardan kaçan illyria prenslerinden Phoros'lu Demetrios'un teşvikiyle İllyria'da Roma'ya bağlı bazı devletlere saldırdı ve amacına ulaşmak için Hannibal ile anlaştı (215). Aitolia'lılarla anlaşmış oldukları halde (211) Romalılar, çıkan savaşta başarı kazanamadılar ve 206'da Philippos, Aitolia'yı ayrı bir barış yapmağa zorladı. 205'te yapılan Phoinike barışıyle de Roma savaşından kârlı çıkan Philippos oldu. Ufak tefek bazı fedakârlıklarda bulunmasına karşılık İllyria'da kazandığı topraklardan başka Atintania'yı da geri vermedi. Savaş, Makedonya'nın yunan ittifakı ve kuzey sınırındaki ülkelerle olan dayanışmasını büsbütün sağlamlaştırmıştı. Makedonya'nın güney kapıları Larissa'ya yerleşecek yeni göçmenlere açıldı. Bundan sonra Philippos, Doğu'ya döndü, bunun bir sebebi de muhtemelen Antiokhos III'ün Orta Asya'ya yaptığı seferden zaferle dönmüş olmasıydı. Philippos ayrıca denizlerde hâkimiyet kuran Rodia'lılara karşı bazı entrikalar çevirdi. Ege kıyısındaki ve kuzeydoğudaki yunan şehirlerine karşı saldırgan bir siyaset gütmeğe başladı. Üstelik henüz çocuk olan Ptolemaios V'in ülkesini de ele geçirmek amacıyle Antiokhos ile gizlice anlaştı. Rodia'lılarla Bergama bir ara kendisini Sakız'da (Khios) yener gibi oldularsa da Philippos, Rodia'lıları Lade'de kesin olarak bozguna uğrattı (201). Bunun üzerine Roma, Rodia'lı ve bergamalı elçilerin Makedonya'ya savaş ilân etti. Philippos hesaplarında fena şekilde yanılmıştı. Orduları Kynos Kephalai'de yenildi (197), Tesalya'yı kaybetti, elinde yalnız Makedonya kaldı. Yunan ittifakı bozulduktan sonra da eskiden Makedonya'ya ait olan topraklarda yeni birlikler kuruldu. Orestes bağımsızlığını ilân etti. Sonunda, Makedonya, donanmasını da kaybetti. Hepsinden en önemlisi 301'de kurulan denge bozulmuş ve Roma, Doğu Akdeniz'de en büyük güç haline gelmişti. Philippos 197 ile 189 arasında Nabis ve Atiokhos'a karşı Roma ile işbirliği yaptı. Tesalya'nın bazı kısımlarını geri aldı, ölümüne kadar (179) Makedonya'yı güçlendirmeğe çalıştı. Bu sırada komşu devletler Roma aracılığıyle Makedonya'nın gelişmesini önlemeğe çalıştılar, bu konuda da iç muhalefet onlara yardımcı oldu. Philippos millî ve bölgesel paralar bastırdı. Böylece bölgecilik duygularını sermayeye dönüştürmeğe çalıştı. Yaptığı üç seferle Makedonya'nın Balkanlar'daki gücünü artırdı (184, 183, 181). Büyük oğlu Perseus'tan küçük oğlu Demetrios'un kendisine ihanet ettiğini duyunca onu öldürttü. Felâketlerin birbirini kovaladığı bu yıllarda Philippos'un ne kadar yetenekli bir insan olduğu daha iyi anlaşıldı. Öldüğü gün arkasında zengin bir devlet hazinesinden başka Roma ile yapılacak son çarpışmaya hazır, güçlü bir ordu bırakti. Philippos'un yerine geçen Perseus, 11 yıl hüküm sürdü (179-168). Aitolia, Tesalya ve diğer yerlerdeki ihtilâlci partileri desteklediğinden, Yunanistan'da çok sevildi. 172'de Bergamalı Eumenes II, Roma'yı savaşa kışkırttığı zaman, herkes kendisine yunan hürriyetinin son temsilcisi ve önderi gözüyle bakmaktaydı. Fakat Perseus elindeki bütün imkânları kullanmaktan çekindi. Nitekim Pydna savaşından (168) sonra Lucius Aemilius Paulus'un hazinesinde bulduğu 6 000 talenti (altın ve gümüş sikke) İllyria'lılardan yardım almak için kullansaydı, sonuç başka türlü olabilir, Epir ile ittifakı bozulmazdı.

Roma Makedonyası. 169 ile 146 arasında Makedonya'da bağımsız dört cumhuriyet kuruldu; fakat bunların ayrı ayrı siyasî amaçları vardı. Vergiler indirildi, başlangıçta kapalı olan maden ocakları 158'de yeniden açıldı. Perseus'un oğlu olduğunu öne süren Andriskos (152-148) önderliğinde çıkan bir isyanın bastırılmasından sonra, Makedonya dört idare bölümüne ayrılmış bir roma eyaleti oldu. Bunların Yunanistan'ın bazı bölgelerini denetlemeğe kalkışmaları, zaman zaman bağımsızlıklarını kaybetmelerine yolaçtı. Bu dönemde hâlâ Yunanistan'ın bir kalesi olmakta devam eden Makedonya, kuzey sınırındaki komşularından Scordisci, Maidoi ve Dardania'lılarla sık sık savaştı ve M.Ö. 27'de Akhaia'dan (Yunanistan) ayrı olarak senatoya bağlı bir eyalet oldu. Claudius I zamanında yüksek rutbeli papazların da katılmasıyle bir Makedonya birliği kuruldu. Bu birliğin Tesalya'yı kapsayan siyasî birtakım amaçları vardı. M.S. 400'e doğru Moisia idare bölümündeki eyalet, Makedonya ve Makedonya Secunda (veya Salutaris) olmak üzere ikiye ayrıldı.

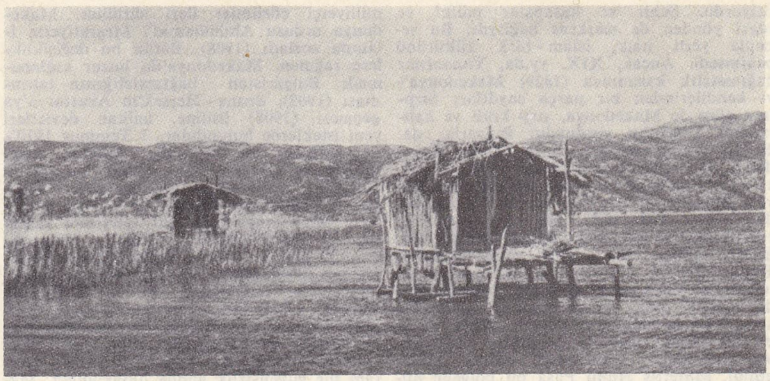
Dojran gölü

● *Ortaçağda.* XIV. yy.a kadar: Eski Makedonya krallığında halkın büyük bir kısmı yunanca konuşurdu; ayrıca trakya ve illyria dilleri de kullanılırdı. Fakat M. Ö. II. yy.da bir roma eyaleti haline gelen Makedonya'yı Latincenin de etkilemiş olduğu sanılmaktadır. Roma imparatorluğu M.S. IV. yy.da Doğu ve Batı olmak üzere iki kısma ayrılınca Makedonya, başkenti İstanbul olan ve Batı'dan çok daha fazla yaşayan Doğu kesiminde (Bizans) kaldı. Bu dönemde etnik yapısına bakılırsa, Got, Hun ve Avar'ların akınlarından çok az etkilenen nüfusun çoğu hıristiyandı, fakat İslavların Balkanlar'a inmesi, varlığını koruyabilen birkaç yunan şehri dışında bütün Makedonya'nın geniş çapta islavlaşmasına yolaçtı. VII. yy.da İslavları Bulgarlar takip etti ve IX. yy.da da Selânik dışında kalan bütün Makedonya, Birinci Bulgar imparatorluğuna katıldı, fakat bundan yine en çok Bulgarlar etkilendi ve bunun sonucu olarak da büyük ölçüde islavlaştılar. Birinci Bulgar imparatorluğunun X. yüzyılın ikinci yarısında çökmesi üstüne mahallî bir kont olan Nikola'nın dört oğlu Makedonya'da Komitopuloi hanedanı adıyle işbaşına geldi. Bunlardan biri olan Samuel, bazen Batı Bulgaristan diye adlandırılan ve Balkan yarımadasının büyük kısmını kapsayan imparatorluğu kurdu. Bu imparatorluk Bizans hükümdarı Basileios II tarafından 1018'de yıkıldı ve tümüyle Bizans'a katıldı. Fakat gelen göçmenlerin arkası kesilmediği gibi akınlar da durmadan devam etti. Göçebe Ulahlar (Valahlar) Makedonya'yı kendi yaşama şartlarına çok uygun buldular. İslavların Polotsiy, Yunanlıların Kuman dediği türk akıncıları da Tuna'yı geçerek bizans topraklarına girdiler ve makedonya topraklarına yerleştiler. Bunlar daha sonra Vardarlı adını aldılar. İvan ve Petır Asen'in, İkinci Bulgar imparatorluğunun temellerini attıkları bir sırada Sicilyalı Guglielmo II kumandasındaki Normanlar, Selânik'i ele geçirerek yağma ettiler (1185). 1204'te İstanbul'a yapılan Dördüncü Haçlı eferinden onra Selânik'te bir latin krallığı kuruldu, fakat uzun süre devam etmeyen bu krallık 1220'lerde Epir'in yunanlı yöneticisi Theodoros Angelos tarafından yıkıldı. Angelos, Güney Makedonya'nın büyük bir kısmını ele geçirdi ve Nikaia'daki yunan imparatorlarına nispet olsun diye kendini Selânik imparatoru ilân etti, fakat 1230'da Selânik dışında kalan bütün Güney Makedonya'yı ele geçiren bulgar çarı İvan Asen II'ye yenildi; Bulgarlar da 1246'da Nikaia'lı imparator İoannes Batatzes II karşısında bozguna uğradılar. Batatzes yalnız Güney Makedonya'yı almakla kalmadı, yüzyılın başından beri Bulgarların olan toprakları da kendi ülkesine kattı. 1280'lerde Sırplar da Batı Makedonya'ya saldırılara başladılar, bulgar çarı Mihail Şişman'ı yendikten sonra (1330) Stefan Duşan'ın önderliğinde Bizanslılara karşı (1261'de Nikaialılar İstanbul'da yeniden yunan yönetimi kurmuşlardı) bir dizi savaşa giriştiler. 1346'da Stefan Duşan «Sırpların ve Yunanlıların çarı» sıfatıyle Üsküp'te taç giydiği zaman, Selânik bölgesi dışında kalan bütün Makedonya, Sırpların eline geçmiş bulunuyordu.

● *Türk hâkimiyeti.* Türkler ilk olarak Orhan Bey zamanında Makedonya'ya girdiler. Orhan Beyin oğlu Süleyman Paşa, Selânik'e kadar ilerleyerek sırp kralı Stefan Duşan'ı yendi ve aldığı toprakları Bizanslılara bıraktı. Daha sonra, Bizans ile arası açılan Osmanlı devleti Rumeli'de kendi adına fetihler yapmağa başladı. Murad I Edirne'yi ileri harekâtının merkezi yaptı (1362). Kara Timurtaş Paşa, Manastır'a girdi (1382). Vezir Çandarlı Halil Hayreddin Paşa, Evrenos Beyi Makedonya'nın alınmasıyle görevlendirdi (1395). Evrenos Bey, Serez'i ve geçici olarak da Selânik, Manastır ve Ohri'yi ele geçirdi. Bunun üzerine Sırp, Bulgar, Ulah (Valah), Arnavut ve Macarlardan meydana gelen haçlı ordusu, Kosova'da (Kosovo) Murad I'e karşı savaştı ve yenildi (Kosova* savaşı I, 1389); yerine geçen Yıldırım Bayezid, Selânik ve Yanya'yı aldı. Bu şehirler Fetret* devrinde Bizans ve Venedik'e geçti. Murad II Selânik'i (1430) ve Yanya'yı (1431) tekrar aldı. Janos Hunyadi kumandasında, Macar, Alman ve Bohemyalılardan meydana gelen haçlı ordusu, Kosova'da Türklerle ikinci defa karşılaştı (17 ekim 1448). Çandarlı Ali Paşa ve Turhan Beyin kumandasındaki türk kuvvetleri Haçlıları yeniden bozguna uğrattılar. Böylece Makedonya kesin olarak Osmanlı devleti sınırları içine girdi; ele geçirilen yerlere Türkler yerleştirildi. Türkler birçok yerde çoğunluğu meydana ge-

Ohri gölü

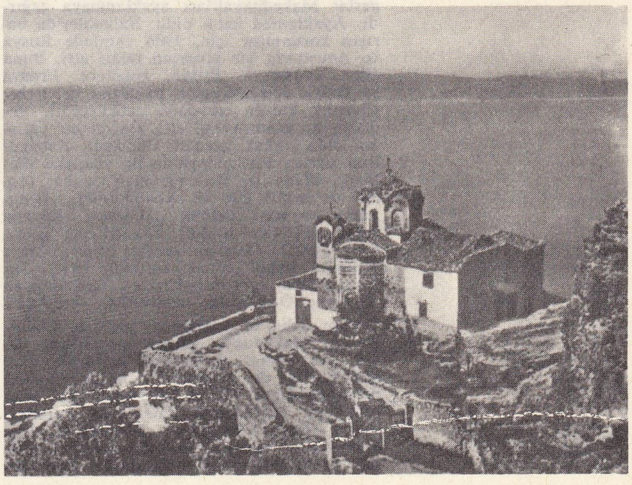

Foto. *Dizionario Enciclopedico Italiano*

tiriyordu. Şehir ve kasabalar mülkî ve idarî yönden de merkeze bağlıydı. Bu sebeple yerli halk, islâm - türk kültürünü benimsedi. Ancak, XIX. yy.da, Yunanlılar bağımsızlık kazanınca (1829) Makedonya'yı kendilerinden bir parça saydılar; Sırplara göre de Makedonya, sırp kralı ve kahramanı Duşan'ın yurduydu; Bulgarlar da, Berlin antlaşmasından sonra (1878) Makedonya ile ilgilenmeğe başladı; çünkü Ayastafanos* antlaşmasına göre Makedonya, Büyük Bulgaristan sınırları içinde bulunuyordu; ayrıca Ortaçağda, bir süre Bulgarlar tarafından yönetilmişti. Bulgar kilisesi bağımsız olunca (1870), Sırp ve Makedonya Rumenleri de, kiliselerinin ayrılmasını istediler. Böylece etnik ayrılığın yanında, din de mesele oldu. Makedonya'ya kesin bir sınır çizmek mümkün değildi. XIX. yy.da *elviyei selâse* (Selânik, Manastır ve Kosova vilâyetleri) Makedonya olarak kabul edildi. Müfettiş Hilmi Paşa bu bölgede nüfus çoğunluğunun, 1 032 000 kişiyle Türklerde olduğunu belirtti; Bulgarlar da çoğunluğun kendilerinde olduğunu ileri sürdü. Makedonya meselesi ele alındı. İstanbul* konferansında (1876) tekrar ortaya çıktı. Konferansta Rumeli, Bulgaristan ve Batı Rumeli olarak iki kısma ayrıldı. Batı Rumeli, daha sonra Makedonya adını aldı. Berlin antlaşmasında (1878) Makedonya, ıslahat yapılmak şartıyle Osmanlı devletine bırakıldı. 1880'de Rumeli Vilâyetleri nizamnamesi hazırlandı. Büyük devletler bu ıslahattan haberdar edildi. Fakat Bulgarlar, İstanbul kilisesinden ayrıldıktan sonra, Ulahları ve Rumları kendi kiliselerine çağırdılar. Fener kilisesi buna şiddetle karşı koydu. Ancak Bulgarlar, Makedonya'da okullar açarak yoğun bir propaganda çalışmasına başladılar (1886). Böylece Sofya'da Makedonya komitesi adında bir siyasî cemiyet kuruldu (1890). Bu kuruluşun amacı başlangıçta, Makedonya'dan Bulgaristan'a göç edenleri yerleştirmekti. Daha sonra Makedonya'nın bağımsızlığı ve Bulgaristan'a katılması için çalışmalara başlandı. Yunanlılar ve Sırplar da, aynı amaçlarla komiteler kurdular. 1896'da bulgar prensliğine getirilen Ferdinand, Edirne'den başlayan bir ıslahat kararnamesi yayımladı. Yunan başbakanı Deligiannis de, Epir ve Güney Makedonya'yı ülkesine katmak istedi; Ahmed Eyüp Paşa, yunan komitacılarına engel oldu (1896). Etniki* Eterya cemiyeti yeniden canlandırılarak milis kuvvetleri Makedonya'ya saldırınca Yunanistan'a savaş açıldı (17 nisan 1897). Yunanlılar, Dömeke'de Gazi Edhem* Paşaya yenildiler. Fakat, Rus ve Avusturyalılar, Arnavutluk dışında kalan Makedonya'yı paylaşmağa karar verdiler. Bulgaristan da Selânik başkent olmak üzere, Makedonya'nın bağımsız olmasını istiyordu. Avrupalılar ıslahat tekliflerini yenilediler; rus elçisi de ayrı bir teklif getirdi (1902). Sonunda, «Rumeli* Vilâyetleri Hakkında talimat» başlıklı ıslahat hükümleri yürürlüğe girdi. Ancak batılı devletler, 21 şubat 1903'te Babıâli'ye bir nota vererek yeni değişiklikler istedi. Durumdan yararlanan Bulgarlar Makedonyalıları ayaklanmaya çağırdı. Ayaklanma kanlı oldu. Balkanlar'da barışın korunması için, 1904 ekminde Rusya ve Avusturya bir program teklif etti. Buna göre Avusturya, Rusya, İngiltere, Fransa ve İtalya delegelerinden meydana gelen bir güvenlik kurulu meydana getirilecekti. Padişah, bu planı kabul etti. Geçici bir yatışma oldu, fakat çetecilik durmadı. Avrupalılar ayrıca Makedonya'da üç vilâyette (Selânik, Manastır, Kosova) malî ıslahat projesi de teklif etti ve Abdülhamid II'nin karşı koyması üstüne Almanya dışında kalan devletler Midilli adasını ele geçirdiler (1905). Osmanlı devleti malî ıslahat yapmayı kabul etmek zorunda kaldı. Bu karışıklıklar arasında Türkler, Makedonya'da Genç Osmanlılar cemiyetini kurdular.

Durum daha da karışınca, padişah Abdülhamid, Makedonya adının anılmasını yasak etti. İttihat ve Terakki cemiyeti, Makedonya'da da, idarenin değiştirilmesini istiyordu. Enver (Paşa) ve Niyazi gibi genç subaylar, Makedonya dağlarında komiteci avına çıktılar. İttihat ve Terakkiciler Makedonya'da önceleri *ittihadı anasır* (bütün unsurların birleşmesi) istiyorlardı; sonra da milliyetçi çözümler ileri sürdüler. Makedonya ordusu Abdülhamid'i Meşrutiyetin ilânına zorladı (1908). Bütün bu değişikliklere rağmen, Makedonya'da huzur sağlanamadı. Bulgaristan bağımsızlığının tanınması (1908), Bosna - Hersek'in Avusturya'ya geçmesi (1908) üstüne, balkan devletleri yeni isteklerde bulundular. 3 Temmuz 1910'da Kiliseler ve Mektepler kanunu, sırp, bulgar ve yunan azınlıklarını birleştirdi. Rusya'nın teminatı ve hariciye nazırı Kapriel Noradunkyan Efendinin etkisiyle hükûmet, Makedonya'daki 120 taburunu terhis etti. 13 Mart 1912'de Sırbistan - Bulgaristan, 29 mayıs 1912'de Bulgaristan - Yunanistan antlaşmaları yapıldı. Bu antlaşmalara göre Bulgaristan Rodop dağlarıyle Struma ırmağının doğusunda kalan toprakları alacak, Sırbistan da Şar Planina'nın kuzey ve batısındaki topraklara elkoyacaktı. Fakat iki devlet birbirine karşı tam bir güvensizlik içinde olduğundan, Makedonya'nın kaderi bir türlü kesinlikle tayin edilemiyordu. Sırp-Bulgar antlaşmasına göre muhtariyet verilemediği takdirde, Makedonya, Kriva Palanka, Veles ve Ohri'den geçen bir hatla ikiye ayrılacak ve hattın iki tarafında kalan topraklar iki ülke arasında paylaşılacak, bu da olmazsa rus çarından Makedonya'daki sırp - bulgar sınırını tespit etmesi istenecekti. Yunanistan ile Bulgaristan arasındaki anlaşmazlık daha da derindi. Ancak osmanlılardan alınacak toprakların paylaşılması konusunda bir anlaşmaya varılabilmişti.

Balkan savaşları ve Birinci Dünya savaşı. Balkan birliğinin Türklere karşı açtığı savaştan sonra Bulgarlar 29 haziran 1913'te hiç beklenmedik bir anda müttefiklerine saldırdılar, fakat Yunanlılara ve Sırplara yenildiler ve Rumenlerin de saldırısına uğradılar. Bunun üstüne barış istemek zorunda kaldılar. 10 Ağustos 1913'te yapılan Bükreş antlaşmasıyle Makedonya bölündü, Yunanistan ülkenin güney kısmını aldı. Buna göre yeni yunan sınırı kuzeyde Prespa gölünden başlıyor, Kaymakçalan ve Dojran gölünden geçerek doğuda Belasitsa dağlarından Aşağı Mesta'ya uzanıyordu. Bulgaristan'ın payına ise Pirin dağlarıyle Ustrumca (Strumitsa) bölgesi, Sırbistan'a da geri kalan topraklar düşmüştü. 1914'te Birinci Dünya savaşı çıkınca bir yandan intikam almak bir yandan da Makedonya'daki topraklarını daha da genişletmek ümidine kapılan Ferdinand, 1915 ekiminde Bulgaristan'ı itilâf kuvvetlerinin safında savaşa soktu, kısa zamanda bütün Sırp Makedonyası ile birlikte asıl Sırbistan'ın bazı kısımlarını da ele geçirdi (bk. MAKEDONYA SAVAŞLARI [1915 - 1918]). Sırbistan'a yardım etmek üzere Selânik'e çıkan müttefikler ancak 1918'de girişebildikleri başarılı bir saldırı sonunda 29 eylül 1918'de Bulgaristan ile ateşkes antlaşması imzalandı. Yunan - yugoslav sınırında hiç bir değişiklik yapmamakla birlikte Neuilly* antlaşmasıyle (27 kasım 1919) Ustrumca (Strumitsa) bölgesi Yugoslavya'ya bırakıldı. Bu dönemde Yunan (veya Ege) Makedonyası 35 505 km², Yugoslav (veya Vardar) Makedonyası 26 493 km², Bulgar (veya Pirin) Makedonyası 6 788 km² idi.

1920 *ve* 1930 *yılları.* Birinci Balkan savaşının başlamasıyle Birinci Dünya savaşının bitmesi arasındaki zaman süresince Makedonya'da bazı göçler oldu. 1912-1913 Arasında 100 000 kadar türk Türkiye'ye, birçok bulgar taraftarı makedonyalı da 1913 ve 1918'de Bulgaristan'a kaçtı. 1913'te Melnik, Strumitsa ve Bitola'daki yunanlılar da Yunan Makedonyası'na göç ettiler. Neuilly antlaşmasından sonra da 25 000 yunanlı Bulgaristan'ı, 46 878 bulgar da Yunan Makedonyası'nın doğu yarısını terk etti (80 000 kadar islavca konuşan nüfus nedense batıda kalmayı tercih etti). 30 Ocak 1923'teki Lozan antlaşması ise (Yunanlıların Anadolu'da yenilmesinden sonra) daha geniş nüfus dağılımı değişikliklerine yolaçtı: 375 976 türk Yunan Makedonyası'nı terk etti; Türkiye'den gelen 1 222 000 yunanlıdan 638 253'ü türklerden boşalan yerlere yerleştirildi. Yugoslav Makedonyası'nda bu tür değişiklikler olmadı. Makedonyalılara Güney Sırpları gözüyle bakan Belgrad'daki yetkiler, bulgar taraftarı duyguları körleştirerek bunları tamamen sırplaştırmak istiyorlardı. Bu durum kısa zamanda yeni gerilimlerin doğmasına yolaçtı. 1893'te kurulmuş gizli bir teşkilât olan V.M.R.O. (*Vıtreşna Makedonska Revolyutsionna Organizatsiya* (Makedonya İç Devrim teşkilâtı]) 1920 yılının başında yeniden canlandı ve başına Todor Aleksandrov geldi. Teşkilât Yugoslav Makedonyası'nda bir terör kampanyası açtı. 1923 Martında bulgar başbakanı Aleksandır Stamboliyski Yugoslavya ile anlaşmak isteyince Aleksandrov buna karşı çıktı. Makedonyalılar Stamboliyski'nin devrilmesinde ve öldürülmesinde (1923 haziranı) çok faal bir rol oynadılar. Bu sıralarda Pero Şandanov'un önderliğinde yeni bir hareket doğdu. Bunlar federal bir Yugoslavya ve muhtar bir Makedonya eyaleti kurulmasını istiyorlardı. Belgrad hükûmeti bu hareketi desteklemedi. 1924 Nisanında Viyana'da, makedonyalı bir komünist olan Dimitar Vlahov (eskiden Bulgaristan'da sivil memur) Aleksandrov'u Komünist bir Balkan federasyonu kurulması yolunda ikna etti. Bu görüşü yansıtan ve 15 temmuzda basılan 6 mayıs tarihli bir manifesto, Sofya hükûmetini telâşlandırdı. 31 Ağustos 1924'te Aleksandrov, Pirin'de saklandığı yerde öldürüldü, bunun üzerine V.M.R.O.'nun başına general Aleksandır Protogerov ile İvan Mihaylov getirildi. Mihaylov, makedonyalı birçok federalist elebaşıdan başka federalistlerin rastgele öldürülmelerine karşı çıkmış olan Protegorov'u da Sofya'da öldürttü (7 haziran 1928). Yugoslavların aldığı tedbirler V.M.R.O.'nun Makedonya'daki eylemlerini çok güçleştirdi. 1930'larda faşist İtalya, teşkilâtı sömürmeğe başlayınca bulgar siyaset adamları ve subayları da teşkilâta karşı cephe aldılar. 19 Mayıs 1934'te Kimon Georgiev ve albay Damyan Velçev yönetimindeki bir hükûmet Sofya'da işbaşına gelir gelmez V.M.R.O. dağıtıldı, liderleri tutuklandı ve bütün üyelerinin silâhları ellerinden alındı. Mihaylov önce Türkiye'ye, oradan da Almanya'ya kaçtı.

İkinci Dünya savaşı ve sonrası. 1941'de Yugoslavya, mihver devletleri arasında paylaşıldığı zaman, Bulgaristan yine hemen hemen bütün Makedonya'yı istilâ etti. Kuzeybatıdaki bazı bölgeleri Arnavutluk, güneybatıdaki bazı bölgeleri de İtalya ele geçirdi. Selânik ise Almanlar tarafından işgal edildi (50 000 yahudiden ancak 9 000'i gaz odasından kurtulabildi).

12 Temmuz 1943'te Petriç'te Bulgar Makedonyası, Bulgar Komünist partisi adına Duşan Daskalov ve Yunan Komünist partisi adına da İoannis İoannidis bir antlaşma imzaladılar. Buna göre bütün Makedonya, savaştan sonra kurulacak Balkan Komünist federasyonunun bağımsız bir cumhuriyeti olacaktı. Fakat o sıralarda Yugoslavya'da gittikçe güç kazanan Tito aynı görüşte değildi, ona göre Balkan federasyonu ancak Yugoslav Komünist partisinin önderliği altında gerçekleşebilirdi. Tito 1943 şubatında Yugoslav Kurtuluş hareketinin Makedonya kolunu kurması için Svetozar Vukmanoviç'i (General Tempo) Üsküp'e gönderdi. 1945'te Makedonya Millet meclisi prezidyumun başına ve Yugoslav Federal cumhuriyeti başkan yardımcılığına Vlahov, başkenti Üsküp olan Makedonya cumhuriyeti başbakanlığına da Lazar Kulişevski getirildi. Savaştan hemen sonra Tito güney kısmıyle, özellikle Selânik ile ilgilendi.

11 Ekim 1945'te Üsküp'te yaptığı bir konuşmada «Makedonya halkının birleşme hakkından hiç bir zaman vaz geçmeyeceğiz; Ege Makedonyası'nda kaderleriyle ilgilendiğimiz kardeşlerimiz var», dedi. Fakat 10 şubat 1947'de Paris'te Bulgaristan ile imzalanan antlaşmada 1919'da tespit edilen sınırlarda hiç bir değişiklik yapılmadı. Yunan hükûmeti Pirin üstünde hak iddia ettiyse de bundan hiç bir sonuç alamadı. Nitekim bu sırada Yunanistan'da ikinci bir komünist ihtilâli yapıldı ve ülkenin geleceği tehlikeye düştü. 1947'de Tito ile Georgi Dimitrov (Bulgaristan'ın komünist başbakanı) Bled'de buluşarak aralarında bir anlaşma yaptılar. Buna göre Yunan komünist ihtilâli başarıyle sonuçlandıktan sonra yunan Makedonyası da Yugoslav Makedonyası'na katılacak, Yunanistan Trakyası Bulgaristan'ın olacak, Yugoslavya ile Bulgaristan bü-

yük bir Güney - Slav federasyonu şeklinde birleşeceklerdi. Fakat 1948 ocağında Moskova ile Tito'nun arasındaki dostluk bozuldu ve böyle bir planı desteklediği için Moskova Dimitrov'u azarladı. 28 Haziran 1948'de Tito ile Moskova'nın arası büsbütün açıldı.

1948 Kasımında Bulgaristan'da bulunan bir Makedonya teşkilâtına ait bir görüşün açıklanmasına izin verildi. Buna göre Makedonya meselesinin çözümlenebilmesi ancak Yugoslavya ile Bulgaristan'a eşit bir Makedonya devletinin kurulmasıyle mümkündü. 1949 Martında Yunan Makedonyası'ndaki Vitsi dağında yerleşmiş olan Yunan ihtilâl hükûmeti de buna benzer bir planı desteklediğini bildirdi. Tito bu plana 10 haziran 1949'da Yunan - Yugoslav sınırını kapatmakla karşılık verdi ve bu durum Yunanistan'daki ihtilâlin eylülde bastırılmasında önemli bir rol oynadı. Yugoslavya 28 şubat 1953'te Yunanistan ile bir dostluk antlaşması, 9 ağustos 1954'te de Yunanistan ve Türkiye ile bir askerî antlaşma imzaladı. Fakat 1955'te Sovyetlerle Yugoslavya arasındaki gerginliğin gevşemesinden sonra Tito'nun askerî ittifaklara olan ilgisi azaldı ve Yugoslavya'nın tarafsız bir ülke olduğu ilân edildi. 1961 Aralığında Üsküp'teki Makedonya yetkililerinin baskısına dayanamayan Yugoslav hükûmeti Atina'yı Yunanistan'daki Makedonya azınlığını tanımağa davet etti. Yunan hükûmeti de buna karşılık sınırları içinde Makedonyalı bir azınlığın bulunmadığını bildirdi, ayrıca 1959'da imzalanan ve sınır bölgelerinde yaşayan halkın iki ülkeden birine kolayca geçmelerini sağlayan antlaşmayı 1962 martında erteledi.

— G. santl. *Makedonya okulu.* Makedonya'da, sırp kralı Stefan VI, Uros II, Milutin, Stefan IX, Uros IV ve Dusan'ın Bizans mparatorluğundan ele geçirdikleri bölgelerde etkisini duyurmuş olan bizans sanat çığırı. (Bu çığırın resimleri, Athos manastırlarında [Aynaroz] frizlerle ayrılmış süsleme panolarında dikkati çeker.)

— Leng. *Makedonya dili.* İslav dillerinin güney öbeğine giren makedonya dili Yugoslavya'nın resmi dillerinden biridir. Makedonya Halk cumhuriyetinde, güneybatı Bulgaristan ve Kuzey Yunanistan'da yaklaşık olarak 1 000 000 kişi tarafından konuşulur. Ayrıca Yugoslavya'da yaşayan 300 000 arnavut ve türk de bu dili konuşur. Bugünkü makedonya diliyle Eskiçağdaki makedonya dilinin birbiriyle hiç ilişkisi yoktur (Yunanca ile yakın akraba olduğu sanılan bu dil İslavlar bölgeye yerleşmeden [VII. yy.] önce yerini Yunanca'ya bırakmıştı). Eski kilise İslavcası ile yazılmış metinler ele geçen en eski kayıtlardır (X - XI. yy.); bu metinlerde makedonya dilinin yerel özelliklerine rastlanır. Oysa Kjril ve Metodiy'in kullandığı X. yy. Teselya lehçesinde bu özelliklerin bulunmadığı sanılır. Makedonyalılar XII. yy. sonlarından itibaren bütün güneyli İslavların kullandığı yapma bir dille yazıyorlardı. Her ne kadar XVII. yy. çevirilerinde halk diline yakın bir dil görülürse de ancak XVIII. yy. sonunda konuşma diline yakın bir dille yazılmış metinlere rastlanabilir.

Makedonya İslavları, daima bulgar olarak kabul edilmişlerdir. Hattâ Makedonya İslavlarının XIX. yy.dan kalma yazılarında makedonya diliyle Doğu Bulgarcasını kaynaştırma çabası görülür. Ama sonunda Doğu İslavları, kendilerine özgü bir Bulgarca yaratmış ve makedonya dilinden gelen kelimeleri atmışlardır. Her ne kadar bazı kişiler makedonya dilinden yana çıktılarsa da bunların sayıları azdı; özellikle 1918'den sonra Yugoslavya'da başlayan sırplaşma siyaseti, makedonya dilinin muhafazasını savunan tez için hiç de elverişli olmayan bir ortam yarattı. İkinci Dünya savaşı sırasında Makedonya Bulgaristan'a katılınca Yugoslavya'ya bağlanma taraftarı genç bir grup doğdu ve güçlendi. Makedonya dili, 1944'te Yugoslav Makedonyası'nda resmî dil ilân edildi ve kısa süre içinde resmî yazışmalarda ve günlük hayatta kullanılmağa başlandı. Güney İslavca çok eski bir özelliğe dayanılarak ikiye ayrılabilir: doğuda (makedonya dili ve Bulgarca) *i* ve *u* ünlüleri aynı evrimi izledi; buna karşılık batıda (sırp - hırvat ve slovak dilleri) bu iki ünlü benzeşmiş ve aynı ses haline gelmiştir. Bulgarca ve makedonya dilinin ortak özellikleri oldukça geç dönemlerde meydana çıktı. Eldeki metinlerin hep geleneksel İslavca ile yazılmış olması bu yeniliklerin ortaya çıkış tarihlerinin tespitini çok güçleştirir. Başlıca ortak nitelikler şunlardır: isim çekiminin terkedilmesi (XIII. ve XVI. yy.); karşılaştırma soneklerinin önek haline gelmesi (*rano* - erken, *po - rano* - daha erken; XIV. yy.) mastarın terkedilmesi (Doğu Sırp - Hırvatçasıyle ortak, XIV. ve XVII. yy.); yeni fiil kategorilerinin ortaya çıkması (XVII. ve XIX. yy.); sona eklenen bir tanım edatı (XI. yy. - XVI. yy. ?). Bugün makedonya dilinde, en «eski kilise İslavcası»yle yazılmış metinlere kadar inen bir tek sese rastlanır: *u*'dan gelen *o* (*sunu* > mak. *son*, bulg. *son*). Makedonya dilinin başlıca üç lehçesi vardır: 1. kuzeyde komşu sırp lehçelerine oldukça benzeyen bir lehçe; 2. doğuda yavaş yavaş Bulgarca tarafından özümlenen lehçe; 3. batıda ise en çok konuşulan ve millî dile temel olarak alınan öbek.

Millî dilin başlıca özelliği bütün kelimelerde sondan üçüncü hecenin vurgulu olmasıdır (*Vodénitsa* «değirmen», *vodenítsata* «belirli bir değirmen»). Ayrıca vurgulu olmayan ünlüler kısaltılmadan telaffuz edilir: *a* genizsi *a*'dan farklıdır (*maj* > *mıj* «koca»), bütün fiillerin birinci tekil şahsı-*am* ile yapılır (yardımcı fiille yapılan karmaşık bir perfectum: *imam dojdeno* - gelmiştim veya geldi); belirli nesnelerde zamir kullanmak da zorunludur (*Mu ja dadov na Petra knigata* - ben verdim onu ona Peter'e, kitabı); bir de üçlü belirli tanım edatı vardır (*jenata* «belirli bir kadın»; *jenana* «oradaki kadın»; *jenava* «buradaki kadın»).

— Kronoloji. *Makedonya takvimi,* eski Makedonya'lıların oniki aylık ay-güneş takvimi. (Helenestik devirde Asya'da yaygınlaştı, daha sonra yerini Julianus takvimine bıraktı.) [→ Bibliyo.] (ML)

MAKEDONYALI i. ve sıf. (*Makedonya'*-dan *makedonya-lı*). Makedonya halkından veya bu halkın soyundan olan kimse. (M)

MAKEDONYA RUMENCESİ i. Leng. Kuzey Yunanistan'da, Yugoslavya'nın güneyinde, Bulgaristan'da ve Arnavutluk'ta yaklaşık olarak 350 000 kişi tarafından konuşulan rumence lehçesi. (L)

Makedonya savaşları (1915-1918), Makedonya'da avusturya, alman ve bulgar birlikleriyle müttefiklerin (fransız, ingiliz, yunan, italyan ve sırp) çarpıştığı muharebelerin tümüne verilen ad; 1918 eylül - ekim aylarında müttefiklerin zaferiyle sonuçlandı (bk. *Birinci* DÜNYA SAVAŞI). Müttefiklerin Çanakkale'de yenilgiye uğraması, avusturya - alman kuvvetlerinin Sırbistan'a saldırması ve Bulgaristan'ın savaşa girmesinden (ekim 1915) sonra, Antant kuvvetleri Makedonya'da bir cephe kurarak kumandanlığına general Sarrail'ı getirdi. Selanik'te karaya çıkan ilk tümenler (50 000 fransız-ingiliz) önce sırpların geri çekilmesine yardım etmeyi denediler (ekim-aralık 1915). 750 000 Kişilik bir avusturya - alman - bulgar kuvvetiyle karşılaşan İtilâf devletlerinin kuvvetleri, stratejik bir geri çekilme harekâtına girişerek, savaşa katılmayan yunan ileri karakollarıyle Selânik'i 30 km'den savunan bir cephe kurdular; ama yunan ileri karakollarının ikili oynaması, Sarrail'ı, birlikleri 315 000 kişiyi bulur bulmaz hücuma geçmek zorunda bıraktı. 1916 Yılında, 4 mayıs - 15 haziran arası cephe Ostrovo gölünden Dojran gölüne kadar uzanan yunan - sırp - bulgar sınırlarına kadar genişletildi. Ama 18 ağustosta alman - bulgar birlikleri Struma ve Florina üzerinden ikili bir saldırıya geçtiler. 18 Eylülde Florina, 19 kasımda Manastır (Bitola) geri alındı. Cephe yerleşti ve alman dostu Konstantinos I hükûmetinin, İtilâf devletlerine zarar vermemesi için gerekli tedbirler alındı (2 aralık). Ama araçsızlık yüzünden saldırıya son verildi ve Manastır (Bitola) çevresinde girişilen birkaç mevziî hareket (mayıs) dışında 1917 yılı boyunca Makedonya cephesinde hemen hiç çarpışma olmadı. 12 Haziranda Konstantinos'un tahttan feragat etmesi üzerine oğlu Aleksandros ve başbakan Venizelos, açıkça İtilâf devletleri safında yer aldılar. 1916'da İtilâf Kuvvetleri başkumandanlığına tayin edilen Sarrail'in yerine, önce Guillaumat (20 aralık), sonra da Franchet-d'Esperey (haziran 1918) getirildi. Ağustos ayında 667 000'e ulaşan fransız-ingiliz-italyan-yunan-sırp kuvvetleri, Devol'dan Ege denizine kadar dört orduya dağıtıldı; bu arada bir italyan kolu Arnavutluk'ta tek başına harekâta girişmişti. Bu kuvvetin karşısına 450 000 kişilik bir alman-bulgar kuvveti çıkarken, Ferrero italyanlarını da 40 tabur karşıladı. Mackensen, Bükreş'ten bütün cepheye kumanda ediyordu. Franchet d'Esperey tarafından çok iyi incelenen ve üstün bir şekilde yönetilen İtilâf devletleri saldırısı 11 eylül 1918'de başladı; hedefi Üsküp, Dobro Polje ve Sokol'u alarak, karşı cepheyi sarsmaktı. Fransız süvarileri Köprülü (Veles) [bugün Titov-Veles] ve Üsküp'ü ele geçirirken, İngilizler Bulgaristan'da Kosturino'ya ulaştılar. 29 Eylül'de Bulgaristan ile Selânik mütarekesi imzalandı. Fransız-sırp kuvvetleri Tuna'yı aşıp (19 ekim) Belgrad'a girdiler (1 kasım). Bu harekât sırasında, üç fransız-ingiliz tümeni Meriç üzerine yürürken, Türkiye teslim oldu (30 ekim); iki fransız tümeni de Romanya'ya girerek (10 kasım) Mackensen'in kuvvetlerini Erdel Alplerinin gerisine çekilmek zorunda bıraktı; bu kuvvetler orada 4. faslı sipahi alayının bir akını sonunda esir edildiler. (L)

MAKEDONYA sülâlesi, Makedonya soyundan, Trakya'lı Basileios I Makedon'un 867'de kurduğu hanedan. Bu sülâle iki yüzyıla yakın bir dönem boyunca, Bizans tahtını elinde tuttu (867-1056). Bu 200 yıl içinde Makedonya sülâlesinden gelen on beş bizans imparatoru şunlardır: Basileios I (867-886), Leon VI Sophos (886-912), Aleksandros (912-913), Konstantinos VII Porphyrogennetos (913-959), Romanos I Lekapenos (920-944) [reşit olmayan Konstantinos II'nin yerine hüküm sürdü], Romanos II (959-963), Nikephoros Phokas (963-969) [reşit olmayan Basileios II'nin yerine hüküm sürdü], Ioannes Tsimiskes (969 - 976) [reşit olmayan Basileios II'nin yerine hüküm sürdü], Basileios II (976-1025), Konstantinos VII (1025-1028), Romanos III Argyros (1028-1034), Mikhael IV Paphlagon (1034-1041), Mikhael V Kalaphates (1041-1042), Konstantinos IX Monomakhos (1042-1055), Theodora (1053-1056).

Makedonya sülâlesi, Bizans'ta hüküm süren hanedanların en önemlilerinden biriydi. Sülâlenin imparatorluğu elinde tuttuğu iki yüzyıl boyunca Bizans, en parlak günlerini yaşadı. İmparatorluk sınırları Sicilya, İberya ve Kafkas'lara kadar genişlerken, Hıristiyanlık Dalmaçya, Sırbistan ve Rusya'ya yayıldı. İlim, sanat ve kültür korundu; Bizans medeniyeti Avrupa ve Asya'nın büyük bir kısmında tanındı. İmparator Basileios II'nin ölümü ile Makedonya sülâlesi ve Bizans'ın gelişme çağı sona erdi. (L)

MAKENDE'LER, Tanganyika'da, nüfusu 125 000 kişi kadar olan bantu kabilesi. (L)

MAKENİ, Sierra Leone'de (Kuzey ili) şehir; 7 500 nüf. (L)

MAKERERE, Afrika'da, Uganda'nın başkenti Kampala'da üniversite. (L)

MAKES i. (ar. *ʿaks*'ten *maʿkes*). *Esk.* Akis yeri, bir şeyin yansıdığı yer: *Belki içinden biri âlâmınızın / Belki bir makes-i nâçizi olur* (Tevfik Fikret).

— DEY. *Makes bulmak. Esk.* Yankı yapmak, aksetmek: *Hulâsa garptan ve şarktan yükselen sada-yı millet Anadolu'nun en ücra köşesinde makes buldu* (Atatürk). [M]

MAKET i. (fr. *maquette*). Bir bina veya eşyanın taslak olarak yapılmış küçük modeli: *Bu maketin ifade ettiği mana neydi bilmiyorum* (Ş. S. Aydemir). *Kibrit kutularından yapılan maket ise âdeta piyasaya tesir etti* (A. H. Tanpınar).

— Graf. santl. Renkli fotoğrafa karşıt olarak, çizilmiş veya boyanmış renkli orijinal. ‖ Dizicinin sayfayı düzenlerken yararlandığı çizim. (Sayfa düzenini sağlayan, yazı ve resimlerin nereye konacağını belirten maket mümkün olduğu kadar açık ve kesin olmalıdır.)

— G. santl. Tam oyma bir heykelin, bal-

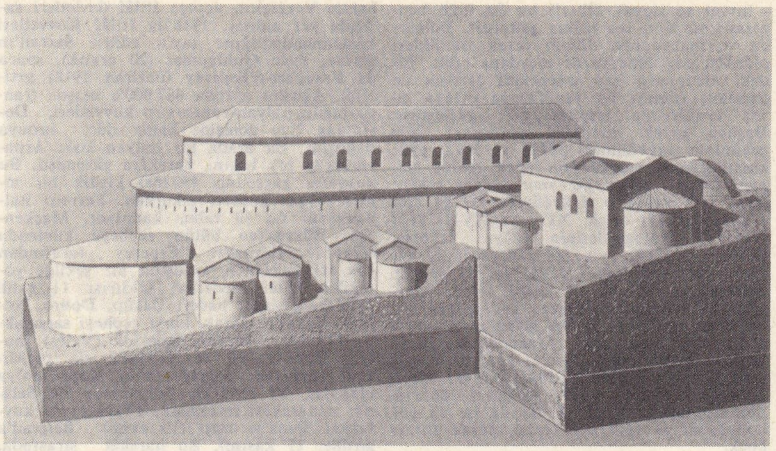

San Sebastiano bazilikasının **maketi**, Roma

mumu veya topraktan yapılmış ilk taslağı. ‖ Bir süsleme panosunun toplu taslağı. ‖ Bir süsleme, bir yapı veya bir âletin boyutlarına ve görünüşüne sadık kalınarak yapılmış küçük boy kopyası

— Havc. Yeni bir örnek modelin incelenmesi için küçültülmüş ölçüde veya tam boyda bir uçak kopyesi. ‖ *Donatım maketi*, gerçek uçağın iç biçimlerini tamamıyle ortaya koyan tahta ve kontrplaktan yapılmış tam boy uçak maketi. (Bu maket, kumandaların, pilot yerinin ve yolcular veya eşya için gerekli donatımın iç düzenini incelemek için yapılır.) ‖ *Rüzgâr tüneli maketi*, yeni bir uçağın aerodinamik özelliklerini belirtmek amacıyle rüzgâr tünelinde denemek üzere dış biçimlerini tam orantılı olarak ortaya koyan uçak maketi. (Rüzgâr tüneli maketlerinde işler durumda motorlar ve dahası, dönen üstün taşıyıcı düzeni de bulunabilir.) ‖ Yeni bir formüldeki bir uçağın aerodinamik özelliklerini serbest, genel olarak en çok süzülme biçimindeki uçuşta sınamak amacıyle yapılan, küçültülmüş veya tam boy uçak maketi. (LM)

Ulus'taki Atatürk heykelinin **maketi**, Ankara

MAKETA i. [?] Deric. *Beyaz maketa*, donyağı ile yağlanmış, sonra fazla yağı alınmış, et kısmı temizlenmiş (tıraşlanmış) inek derisi. (L)

MAKETÇİ i. (*maket*'ten *maket-çi*). Teknol. Resime ve istenen ölçeğe uygun olarak, tahtadan, balmumundan, plastik maddeden v.b. her çeşit maket yapabilen teknik eleman. (L)

MAKEYEVKA, esk. **Dmitriyevsk**, S.S.C.B.'de (Ukrayna) şehir, Donbass kömür havzasında; 358 000 nüf. Şehir, Sovyetler birliğinin en büyük sanayi merkezlerinden biridir. Kömür üretimi ve önemli çelik fabrikaları. (L)

bir fabrikanın işleme düzenini gösteren **maket**

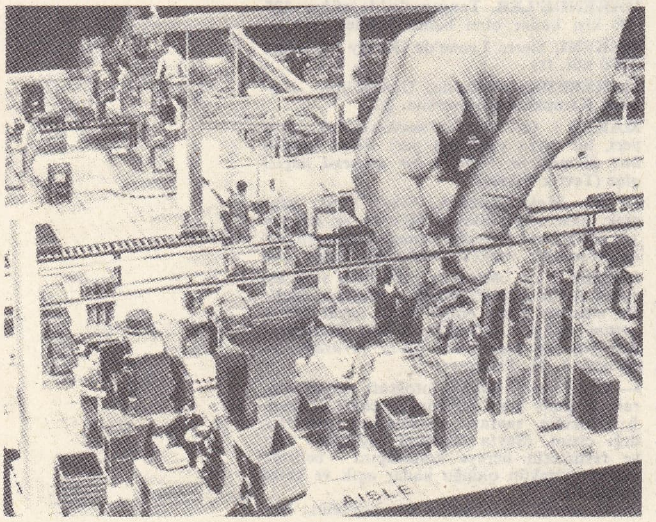

MAKFERLAN i. (ing. *Macferlane*). Kıyf. Omuz kısmı bele kadar pelerinli, kolsuz palto: ***Bir gün yırtık makferlanıma sarılıp taştan kovuğumda yatarken...*** (H. R. Gürpınar). [M]

MAKHANİDAS, Isparta tiranı (öl. Tegea yakınları M. Ö. 207). Genç kral Pelops'un vâsisi idi (212), iktidarı ele geçirdi. Akalara karşı Etolya'lılarla (Aitolia) ve Roma ile ittifak yaptı. Mantineia'yı almak isterken Philopoimen'e yenildi ve öldürüldü. (L)

MAKHAON, Asklepios ile Epione'nin oğlu. Teselya'lılar, Helene'in taliplerindendi. Truva savaşına katıldı ve yaralıların bakımıyle ilgilendi. (L)

MAKHARES, Bosporos kral naibi (öl. M. Ö. 65'e doğr.) Babası Mithridates'in emriyle Kimmeria boğazı kral naipliğine tayin edildi. Lucullus ile anlaşıp babasına ihanet etti (M. Ö. 69), yenildi ve babası tarafından öldürüldü. (L)

MAKHON, yunan komedi yazarı (M. Ö. III. yy.). Ptolemaios Philadelphos'un krallığı sırasında İskenderiye'de yaşadı ve Byzantion'lu Aristophanes'in hocası oldu. (L)

MAKHUR sıf. (ar. *ḳahr*'dan *maḳhūr*). *Esk.* Yenilgiye uğramış, mağlûp. ‖ Mahvolmuş: ***Bihter'in biçare makhur aşkı sanki göğsünü yırtan bir inlitiyle sızladı*** (H. Z. Uşaklıgil). ‖ Tanrı'nın gazabına uğramış: ***Her an ediyorsun beni makhûr-ı celâlin / Kurban olayım, nerde senin, nerde cemâlin*** (M. Â. Ersoy).

◆ **Makhurane** zf. *Esk.* Kahra uğramış bir halde.

◆ **Makhuren** zf. *Esk.* Kahra uğrayarak.

◆ **Makhuriyet** i. *Esk.* Kahrolma hali, ezilmişlik: ***Şimdi bütün âsabında bir gevşeklik, hemen oraya atılıverecek ağlamak isteyen bir makhuriyet vardı*** (H. Z. Uşaklıgil). [M]

MAKIL i. (ar. *ʿaḳl*'dan *maʿḳıl*). *Esk.* Sığınacak yer, sığınak. (M)

MAKIYS veya **MAKİS** sıf. (ar. *ḳıyās*'tan *maḳīs*). *Esk.* Kıyas edilen. (M)

MAKİ i. (ital. *macchia*, leke'den). Biyocoğ. Akdeniz dolaylarında yaygın bodur ağaç ve çalılardan ibaret bitki örtüsü. ‖ Akdeniz mantar meşesi ormanlarının silisli topraklarda bodurlaşmış hali. ‖ *Teşm yol.* İkinci Dünya savaşında alman işgaline karşı koyan çeteciler veya onların yaşadıkları yerler. Bk. ANSİKL. *Tar. bölümü.*

— ANSİKL. Biyocoğ. *Maki* oluşumuna yolaçan iklim şartları ağaçların yaşamasını güçleştirir; insanların, hayvan sürülerinin ve yangınların da etkisiyle ormanların yozlaşıp bodurlaşmasını kolaylaştırır; bu yüzden makinin geliştiği yerlerde bir daha hiç orman yetişmez.

Maki, bodur ağaçlarla çalılardan meydana gelir: laden, funda, kocayemiş, bodur meşe, defne, yabanî zeytin makinin başlıca ağaçlarıdır; bunlar arasında boyu 5 m'yi aşmayan çeşitli ağaçlar da bulunur. Makiler de bitki örtüsü çok sıktır, içinden kolayca geçilemez. Yozlaşma daha da ileri giderse diğer ağaçlar elenerek sadece ladenler kalır (ladenlik). Makiler, Akdenizin kuzey kıyılarında yaygındır.

— Tar. En önemli makiler Yugoslavya ile Slovakya'da ve Ukrayna ile Polonya ormanlarında kurulmuştu. Batı Avrupada (Belçika Ardenleri ve Piemonte Alpleri) makiler sayıca daha az, etkinlikleri de sınırlıydı. Fransa'da, Jüra, Limousin, Morvan, Auvergne, Savoie ve Dauphiné makileri özellikle anılmağa değer. İlkin Mecburî Çalışma servisinden (*Service du Travail Obligatoire*) kaçarak ulaşılması güç ve tenha bölgelere sığınan makiler, gitgide, bu kaçaklara sahte kimlik belgeleri sağlayan ve onlara yiyecek, malzeme yardımı yaparak eyleme yönelten direnme hareketlerinin denetimine girdi. Böylece de ortaya, Birleşik Direnme hareketlerine, Ordu Direnme teşkilâtına ve millî cepheye bağlı makiler çıktı. Bu teşkilâtların ilk ikisi makileri Müttefik ordularıyle irtibatlı olarak genel saldırı gününde harekete geçirmek istiyordu. Üçüncüsü ise sürekli bir baltalama, işbirlikçileri cezalandırma, küçük düşman karakollarına ve konvoylarına saldırı eylemine girişti. Böylece, makiler düşmanda sürekli bir güvensizlik havası yaratmayı başardı. Bu hava işgalci birliklerin maneviyatını bozmuş, ama aynı zamanda onları bazı çiftlikleri yakmak, ellerindeki mahpusları veya topladıkları rehineleri öldürmek gibi misillemelere de itmişti.

Silâh bakımından düşmanın karşısında hiç bir zaman yeterince donatılmış durumda bulunmayan makiler ancak çok büyük bir hareket gücüne sahip olmakla ve düşmanın saldırıları sırasında dağılmakta kendilerini koruyabiliyorlardı. İsteyerek veya istemeksizin düzenli bir çarpışmaya giriştiklerinde ise Glières'de, Mouchet tepesinde veya Vercors'da olduğu gibi çok zaman yenilgiye uğradılar. İkinci Dünya savaşında düşman işgaline uğramış olan ülkelerin kurtarılmasından kısa bir süre önce, müttefikler makilere, onları teşkilâtlandırmak veya çıkarma kuvvetleriyle irtibat kurmalarını sağlamak amacıyle eğitici ekipler gönderdiler. Bu arada maki bölgelerine paraşütle çok miktarda silâh da indiriyorlardı. Ayrıca Bretagne'a, hür fransız kuvvetlerinin bir paraşütçü taburu bile indirildi. Çevredeki fransız kuvvetleri *F.F.L.*'nin (hür fransız kuvvetleri) katkısıyle gücünü artıran bu tabur 18 haziran 1944'te Saint-Marcel muharebesini verdi. Şehir işçileri, çevredeki köylüler, ispanyol cumhuriyetçileri, Alsace'lılar, Alman ordusundan kaçmış Ruslar ve Polonyalılar gibi pek çeşitli unsurlardan meydana gelen makiler, büyük bir çoğunlukla, muvazzaf subayların kumandasında değildi. Başlarındaki subaylar çok zaman kendi seçtikleri biriydi ve bazen bir okulda yetiştirilmiş bir kimse oluyor, büyük bir çoğunlukla da ateş hattında kendi kendini yetiştiriyordu. Fransa'da makiler, meselâ Yugoslavya'da Tito'nun çeteleri gibi devrimci bir halk ordusu haline gelmedi. Bazen haraç almak gibi yollara başvurmuş ve bazı sahte makicilerin birtakım gerçek eşkıyalık hareketlerine girişmiş olmalarına rağmen, makiler aynı zamanda da, ülkenin yabancı işgalinden kurtuluşu sırasında çarpışmış olan yurt içi fransız direnme kuvvetlerinin çekirdeğini olmuştur. (L)

MAKİ i. Madagaskar'da yaşayan memeli hayvan.

— ANSİKL. *Maki* (*lemur*), iri bir sincabı andıran orta boylu bir hayvandır; kuyruğu uzun, silindirimsi ve tüylüdür. Gececi olan bu hayvanlar ormanlarda büyük ağaçların üzerinde yaşar. Makilerin kürkü, genellikle açık renkli, kalın ve yumuşaktır; fakat pek değerli sayılmaz. Mongos makisi (***Lemur mongos***) Madagaskar'ın her tarafında ve Mayot adasında bulunur. ***Hapalemur, microcebus, lepilemur*** v.b. gibi bu gruptaki hayvanların çoğuna genel olarak «maki» denir. Makiler insana çabuk alışır. (L)

MAKİ-E i. (japonca k.). Lakecilikte, altın veya gümüş tozuyle yapılan süsleme tekniği. (L)

MAKİGİLLER çoğl. i. Makilerle indris'leri kapsayan memeli hayvanlar familyası. (L)

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN) ; Encyclopedia Americana

MAKİMONO i. («yuvarlanan şey» anlamında japonca k.). Yatay tomar biçiminde resim. (L)

MAKİMSİLER çoğl. i. Maymunlar takımından makiler, cadı makileri ve diğer yakın türleri kapsayan memeli hayvanlar alttakımı.

— ANSİKL. Yarı maymunlar veya tilki burunlu maymunlar da denen *makimsiler* hem maymunlara, hem de böcekçilere çok yakındır. Bunlar tırmanıcı ve atlayıcı ağaç hayvanlarıdır; meyve, böcek ve küçük kuşlarla beslenir, daha çok gece avlanırlar; gözleri tam kapanmayan göz çukurlarının içindedir ve çok iyi gelişmiştir, bu sayede geceleri iyi görür. Diğer özelliklerine gelince; ağız-burun kısmı uzun ve kıllı, alt kesici dişleri öne doğru eğik, başparmağı diğer parmaklarıyle karşılaşabilir, yalnız işaret parmağı çengelli diğer tırnakları yassıdır. Dört familyaya ayrılır: *cadımakigiller* (cadımaki), *uzunparmaklıgiller* (ay-ay), *lorigiller, makigiller.*

Tarihöncesi çağlarda, hattâ tarih çağlarında da birçok türü ortadan kalkmış olan makigiller Madagaskar ormanlarında ve Comores adalarında, ay-ay'la bir arada yaşar. Lorigillerse, tersine, cadımakilerle bir arada, İndonezya'da ve Güneydoğu Asya'da yaşar; fakat birçok türü Afrika'nın ekvator kesiminde de bulunur. (L)

MAKİNE veya **MAKİNA** i. (yun. *mekhos,* âlet, araç > *mekhane* > ital. *macchina*'dan). Mekan. Herhangi bir enerji türünü başka bir enerjiye dönüştürmek veya belli bir etki meydana getirmek için birleştirilmiş mekanizmalar bütünü: *Buhar makinesi. Yazı makinesi.* (Bk. ANSİKL. *Mekan böl.*) ‖ Aynı işi görmek üzere, bir bütün meydana getirecek şekilde birleştirilmiş parçalar: *Saat karışık bir makinedir.* ‖ *Makine sanayii.* Bk. ANSİKL. ‖ *Halk dili.* Araba, taşıt, otomobil: *Makinene attırıp götürsene şehre* (Orhan Kemal). *Bir hastaları varmış makine bekliyor* (O.V. Kanık). ‖ *Mec.* Mekanizma, düzen: *İyi kurulmuş bir devlet makinesinde hiç bir fert teselliye muhtaç olamaz* (H.E. Adıvar). ‖ *Argo.* Tabanca.

— ÇEŞ. DEY. *Makine gibi,* çok çabuk, art arda veya aynı şekilde yapılan veya olan: *Makine gibi çabuk ve adeta renksiz bir sesle...* (R.N. Güntekin). ‖ *Makine gibi adam,* çabuk, düzgün ve çok iş çıkaran kimse. ‖ *Makineyi bozmak. Teklz.* Bağırsakları bozulmak, ishal olmak.

— *Esk. Makine fenni* (veya *fenn-i mihaniki*), makinelere ait her türlü teorik ve pratik bilgi.

— Bilgi-işlem. *Makine dili,* bir ordinatörün devreleri tarafından doğrudan doğruya yerine getirilebilmesi için programların çevrilmesi gereken dil.

— Dy. *Eşanl.* LOKOMOTİF.

— Denizc. *Makine dairesi,* gemilerde, ana ve yardımcı makinelerin topluca bulunduğu kompartıman. ‖ *Makine jurnali,* gemilerde ana ve yardımcı makinelerin günlük çalışmalarının saatlik ve her dört saatlik vardiyalara göre yazıldığı defter. ‖ *Makine kaportası,* makine trankının güverteye açılan kısmını örten kaporta. (Bu kaportaların boyutları, gerektiğinde makine dairesinden çıkarılabilecek en büyük makine parçasına göre [sökülebilecek şekilde] yapılmıştır.) ‖ *Makine subayı,* vapurlarda makine görevlisi subay. ‖ *Makine tortomosu,* gemi makine dairesinde tayfanın sevk ve idaresiyle görevli ve bu hususta yeterliği haiz tayfa sınıfına giren gemi adamına verilen ad. ‖ *Makine telgrafı,* gemilerde, makinenin devir yönü, devir hızı gibi emirleri kaptan köşkünden makine dairesine, iletmekte ve bu emirlerin karşılığını almakta kullanılan mekanik veya elektrikle çalışan cihaz.

— Elektr. Bk. ANSİKL.

— Matbaac. *Makine ustası,* basımevlerinde veya kâğıt fabrikalarında, baskı makinelerini ve benzerlerini kullanmak, çalışmasını denetlemek, arızalarını gidermekle görevli işçi.

— Sibern. Belli bir giriş büyüklüğü ile bir çıkış büyüklüğü arasında bağlantı sağlayan cihaz. Bk. ANSİKL.

— Taşıma. *Kaldırma makinesi,* bir yükün kaldırılması veya taşınması sırasında, işçinin harcadığı beden gücünü azaltan veya tamamıyle üstüne alan mekanik, yarı-otomatik, otomatik veya elle çalıştırılan âlet.

— Terz. *Makine çekmek* (veya *çevirmek*), dikiş makinesinde dikmek, iş veya oya yapmak.

— Teknol. *Makine dosyası,* bir makinenin gücü, kullanış şekli, her işlem için gerekli âletleri, önemli el işletmelerinin (montaj v.b.) tekniği üzerine metot servisine bilgi vermek için, kullanışlı bir şekilde birleştirilmiş belgeler: *İlk makine dosyaları, makine sanayiinde kullanılan tezgâhlar (torna v.b.) için hazırlanmıştır.* ‖ *Makine işi,* makine ile yapılmış şey, makine mamülü. ‖ *Makine mühendisi,* makine üzerinde ihtisas yapmış, makineden anlayan kimse. ‖ *Makine yağı,* makineleri yağlamakta veya işletmekte kullanılan yağların genel adı. (Bk. YAĞ.) ‖ *Basit makine,* bir iş yapmak için gerekli gücü doğrudan doğruya ileten cihaz (kaldıraç, eğik düzlem, makara, bocurgat). ‖ *Bileşik makine,* birleştirilmiş elemanlardan meydana gelen ve kuvveti kademeli olarak ileten makine. ‖ *Buhar makinesi,* hareket verici güç olarak buhardan yararlanan makine. Bk. BUHAR.

— Tiyat. Dekorlar hareket ettirmeğe yarayan aygıt. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Teşm. yol.* Tiyatrolarda, vinçler, şaryolar v.b. gibi, dekor değiştirmek veya sahne etkileri yapmak için kullanılan araçların genel adı.

— ANSİKL. Elektr. ● *Elektrik makineleri.* Elektrik makineleri, hem mekanik işi elektrik enerjisine, hem de elektrik enerjisini mekanik işe çevirmeğe yarar; birinci durumdaki makineler *elektrik üreteçleri* (jeneratörler), ikinci durumda, *elektrik motorları* adını alır. Demek ki, elektrik makineleri *tersinir*'dir; bu makineler iki grupta toplanabilir:

1. *Elektrostatik* makinelerde, belli sığası olan bir iletken, bir miktar elektrik yükü alır ve bunu daha yüksek potansiyeldeki bir iletkene aktarır;

2. *indükleme* makinelerinde bir *magnetik alan* içinde hareket eden bir iletkende bir elektromotor kuvvet meydana gelir. Magnetik alan mıknatıslar tarafından sağlanmışsa bunlara *magneto elektrik** makineler (üreteçler) denilir, eğer magnetik alanı elektromıknatıslar doğurmuşsa bu makinelere *dinamo* adı verilir.

● *Elektrostatik makineler.* Her elektrostatik makinede üç temel eleman bulunur: elektrik üreten bir *üretici;* üreticinin ürettiği elektrik yüküyle beslenen bir *taşıyıcı;* taşıyıcının elektrik yükünü toplayan *kolektör.* Taşıyıcıdan kolektöre elektrik yükü, genellikle sivri uçları bulunan bir tarakla geçer.

Sürtünmeli makineler, en eskileridir. Çok basit olan bu makinelerin ilki XVI. yy.ın ikinci yarısında ortaya çıktı; bu ilk örnek, bir yünlü kumaşa sürtünen bir cam tüpten yapılmıştı. 1662'ye doğru Otto von Guericke bir makine yaptı: bu makinede kükürtten yapılmış bir küre, bir demir çubuğunun çevresinde dönerken bir çuhaya sürtünüyordu. 1770'te J. Ramsden'in gerçekleştirdiği makine de taşıyıcı bir cam levhaydı; bu levha dönerken, üretici vazifesi gören ve makinenin negatif kutbuna bağlanan altına batırılmış dört deri yastığa sürünüyordu. Taşıyıcı üzerinde meydana gelen pozitif yük, taraklar yardımıyle makinenin pozitif kutbu olan büyük sığalı iki silindirden yapılmış kolektöre aktarılıyordu. 1840 Yılına doğru W.G. Armstrong adında bir ingiliz mühendisi hidroelektrik* makineyi tasarladı.

Tesir makineleri en yenileridir. En basitleri *elektrofor**dur. Bazı makinelerin taşıyıcısı yalıtkan (Holtz* makinesi), bazılarınınki de iletkendir (Toepler makinesi); Wimshurst* makinesi karma bir makinedir. Yeni makinelerde üretici ek bir üreteçten (bir kenotrona bağlı transformatör) meydana gelir. Nükleer fizikte taneciklerin hızlandırılmasında ve tedavide çok sert X ışınlarının üretilmesinde kullanılan Van de Graff makinesinde (1933), 10 kV'luk ek kaynak yükleri kauçuk bir kayışa verir; bu kayış bir tarak yardımıyle bu yükleri küre biçiminde yalıtkan bir kolektörün dış yüzeyine aktarır. Çapı 3 m olan bir küre üzerinde bir kaç miliamperlik akımla 2,5 MV'luk potansiyel elde edilir. Pauthenier makinesinde (1939) yükler bir körükle harekete geçirilen yalıtkan tozlarla taşınır. Taşıyıcısı madenî olan Félici makinesi (1947), Toepler makinesinden yararlanılarak yapılmıştır; yalıtkanlık direncini arttırmak için sıkıştırılmış bir gaz içinde çalıştırılır (hava ile 30 atmosfer, hidrojen ile 70 atmosfer). Bu makinede, ek gerilim kaynağına bağlı bir kutunun içinden geçerken bir kondansatör gibi dolan döner kısımlar bulunur; bu kısımlar yalıtıldıktan sonra kutudan yüksek bir potansiyel kazanarak çıkar, belli anlarda kendileriyle temas eden bir kolektöre yüklerini bırakır. Elektrostatik makinelerin potansiyeli, yalıtma zorlukları sebebiyle sınırlıdır. Verebilecekleri akım çok zayıf (birkaç mikroamper) ve güçleri küçüktür (birkaç kilowatt)

— Mekan. *Makine, direnme kuvvetleri* adı verilen kuvvetleri, *hareket ettirici kuvvetler* denen öteki kuvvetlerle yenmeyi sağlayan bir sistemdir. Makine küçük bir hareket kuvvetiyle büyük bir direnme kuvvetini yenecek şekilde yapılabilir; fakat hareket kuvvetleri tekdüze olduğu zaman yaptıkları iş toplamıyle kaçınılmaz sürtünmeden ileri gelen pasif direnmeleri de içine alan direnme kuvvetlerinin meydana getirdiği iş toplamı birbirine eşit olur. Makine bir işi bir başka işe dönüştürmeye yarar, bu başka işin aynı nitelikte olması gerekmez; dönüşümde her zaman belli bir kayıp olur.

● *Makinelerin sınıflandırılması.* Enerjinin ortaya çıktığı çeşitli şekillerin, basit organların birleşmesiyle elde edilebilecek mekanizmaların çokluğu, yapılması istenebilecek sayısız işler bakımından çeşitli görünüş ve kullanılışta pek çok makine meydana getirilmiştir. Birçok sınıflandırma sistemi, çeşitli makineleri sınıflara ayırmak için ileri sürülmüştür. En rasyonel sınıflandırma, makineleri dönüştürdükleri enerji biçimine göre ayıran sistemdir.

1. İlkin basit enerji transformatörlü olan makineler tasarlanabilir. Bunların rolü, belli bir zaman ve yerdeki *enerjiyi* daha kolay kullanılabilen veya ulaştırılabilen bir enerji biçimine dönüştürmektir. Böylelikle, çağlayanın kinetik enerjisi *hidrolik bir makine* (çark veya türbin) tarafından dönme hareketine çevrilir ve bu mekanik enerji de sırasında *elektrik makineleri* (dinamo, alternatör) ile *elektrik enerjisine* dönüşür; elektrik enerjisi iletkenlerle kullanıldığı fabrikaya, çiftliğe veya lokomotife kadar taşınır. Böylece kömürün kimyasal enerjisi buhar kazanı tarafından ısı enerjisi haline getirilir, buhar makinesi de bu ısı enerjisini mekanik enerji biçimine sokar. Uçak veya otomobil motoru benzin veya gaz-oil'in kimyasal enerjisini mekanik enerji haline getirir; transformatör veya komütatör, alternatif akımı değişik nitelikli öteki alternatif akım veya doğru akım haline getirir. *Enerji transformatörü* olarak adlandırılabilecek bu sınıf makineler, enerjiyi *mekanik enerji* haline getiren enerji üreticilerini (veya motorları) ve yalnız enerjinin biçimini değiştiren makineleri kapsar.

2. Başka bir sınıf da kendilerine verilen enerjiyle hemen bir iş yapmağa yarayan makineler olarak nitelendirilebilir. Bunlar, çelikhanelerin dev hadde tezgâhlarından perdahcıkların ufacık makaralarına, büyük savaş gemisi iskelelerini işleyen şahmerdanlardan saatçi ve kuyumcuların zımbalarına kadar sanayi ürünleri yapımında kullanılan *takım-tezgâhları*'dır.

Enerjiyi eşyanın yer değiştirmesinde kullanan *yükleme ve ulaştırma araçları;* herhangi bir işi daha çabuk ve daha az bir çaba ile yapmak için bulunmuş makineler: yazı makineleri, hesap makineleri, kayıt makineleri, elektrik süpürgeleri, vantilatörler v.b.

Bu makineler enerjiyi geri vermez; kendilerine sağlanan enerjiyi kullanarak karşılığında bir iş yapar.

● *Makine ekonomisi.* Bir makinede başlıca üç eleman ayırt edilir:

makferlan

Foto. LAROUSSE

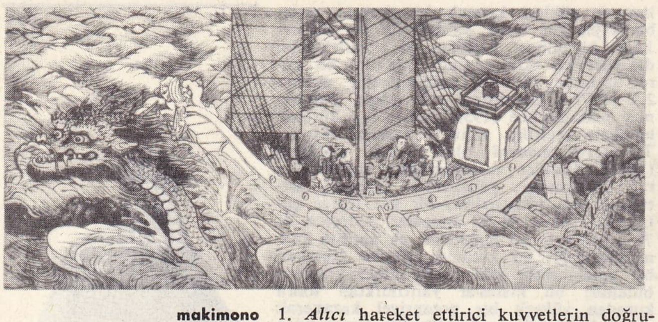

makimono kamakura devri (XIII. yy.) Kosan-Ji müzesi, Kyoto

maki

makimsi

makineli tabanca

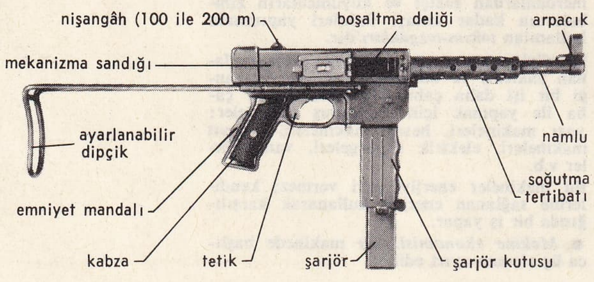

1. *Alıcı* hareket ettirici kuvvetlerin doğrudan doğruya etki ettiği kısımdır: buhar makinesinin pistonu, takım tezgâhının makarası elektrik motorunun rotoru gibi;

2. *Âlet veya operatör,* kendisine harcanan çabayı yararlı işe, (bir nesnenin yer değiştirmesi, madenin şekil değiştirmesi veya parçalara ayrılması) dönüştüren kısımdır;

3. *Hareket iletim mekanizması,* motoru operatöre bağlayan sert (hareket kolu, çark düzeni, vida, cıvata, somun) veya bükülgen (kayış, zincir, zemberek) organlarla veya akışkanlarla (su, yağ, sıkıştırılmış hava) motor gücünü ileten kısımdır.

İletime aracılık eden çeşitli organlar tabiatıyle pasif dirençlerle karşılaşır; kollar yataklarında, akışkanlar borularda, vidalar somunlarında sürtünür. Kayışlar ile zincirler uzar ve kayar, çarkların dişleri birbirine çarpar, makinenin iskeleti titreşir. Hareket sonucunda meydana gelen bütün bu olaylar makinenin yapacağı işin zararına olarak enerji emer ve enerji ısı biçiminde yayılarak yok olur: bu zararlı bir iştir. O zaman enerjinin korunması ilkesi uygulanır:

Motor işi = yararlı iş + zararlı iş.

Sağlanan enerjinin yalnızca bir kısmı gerçekten yararlı olmaktadır ve makinenin verimi bu iki büyüklüğün birbirine oranıdır:

$$\text{Makinenin verimi} = \frac{\text{yararlanılan iş}}{\text{sağlanan iş}}$$

Bu verim daima 1'den küçük olur. Örnek olarak şu birkaç yaklaşık verim değeri gösterilebilir:

bir buhar makinesinin verimi: 0,10 ile 0,15; otomobil motoru verimi: 0,20 ile 0,30; Dizel motoru verimi: 0,30 ile 0,40;

elektrik motoru veya enerji üreticisi verimi: 0,80 ile 0,95.

● *Makine sanayii.* Bu sanayinin belli başlı çalışma alanları: takım tezgâhları, sanayi donatımı, kaldırma malzemeleri, taşıma malzemeleri, bayındırlık makineleri, sanayi için makine ve özel donanımlar, optik ve ölçme âletleri, mutfak ve ev donanımı, madenlerin dönüşümünü sağlayan donatım, tarım makineleri, demiryolu malzemesi ve donanımlardır. Bu sanayi iktisat alanında önemli bir yer tutar; sadece birtakım büyük yapımcı ülkelerde gösterdiği olağanüstü çeşitlilik ve genişlik bakımından değil, ama milletlerarası düzlemde meydana getirdiği alışveriş hacmiyle de, modern bir milletin can alıcı bütün kesimlerini, ya yatırım malları biçiminde (takım tezgâhları, demir işleme donatımları, tekstil makineleri v.b.) veya tüketim malları olarak (dikiş makineleri v.b.) ilgilendiren makine sanayii, çeşitli milletlerin yaşayışlarını en geniş ölçüde belirler. Bu bakımdan, çok iyi bir «karışma», dahası güçlü birkaç büyük yapımcının elinde iktisadî baskı aracı bile olabilir. Özellikle 1950'den beri, gelişme yolundaki birtakım ülkelerde, A.B.D. ve S. S.C.B., daha yakın bir tarihten beri de, daha küçük ölçüde Federal Almanya ile Japonya böyle baskıcı bir rol oynamaktadır. 5 Milyon kişi çalıştıran aşağı yukarı 60 000 işletmeyi kapsayan gücü sayesinde (S.S.C.B. bir yana) A.B.D. makine sanayiinde milletlerarası ticarette yüzde 36 ile birinci sırayı tutar. Onu Birleşik Krallık (yüzde 20), Federal Almanya (yüzde 18), Fransa (yüzde 4) izler. Saatçilik dışında (o alanda İsviçre ve Almanya'dan sonra gelir), A.B.D. bütün büyük yapım kategorilerinde ihracatta birincidir. Alıcılarına genellikle önemli ölçüde krediler sağlamakta ve rakiplerinin birçoğuna göre, kendisine hâlâ sayılır üstünlük kazandırmaktadır. Buna karşılık, A.B.D.'nin iç pazarı, donatım mallarının ithalâtı bakımından «Buy American Act» ile (amerikan iş çevrelerinin himayeci tutumunun kanunca onaylanması) geniş ölçüde korunmuştur.

Maden çıkarma donatımı, demir işletme donatımları, metalürji donanımı gibi tam sanayi kuruluşlarıyle ilgili milletlerarası rekabette çok düşük bir yapım fiyatıyle S. S.C.B. de aynı şekilde bu malî etkenin kârına ortak olma çabası göstermektedir. Birleşik Krallıkta bir milyona yakın işçi çalıştıran 6 000 kuruluş önemli bir yapım sağlar (ihracatın yüzde 33'ü). Bu ülke dünyanın, yapım ve inşaat malzemesinde, takım tezgâhlarında, maden çıkarma donatımlarında en büyük yapımcılarından biridir. Meslek yapısı açısından 100 kişiden az insan çalıştıran kuruluşlar, toplam fabrikaların yüzde 67'sinden fazladır ve yüzde 11 el emeğini kullanır. Öte yandan önemli kuruluşlar (1 000 kişiden fazla işçi kullanan) toplam kuruluşların ancak yüzde 5'idir, fakat el emeğinin yüzde 53'nü bunlar kullanır. Bu durum özellikle ulaşım malzemesi sanayiinde çok yüksek kertede bir yoğunluğu belirtir. İkinci Dünya savaşından on yıl sonra, Federal Almanya'nın makine sanayii 1 400 000 işçi çalıştıran 12 000 kuruluş olarak yeniden meydana gelmiştir. Yapımın yüzde 45'i ihracata yönelmiştir. Büyük Britanya'da olduğu gibi ulaşım malzemesi kolunda üretim usûllerinin ve el emeğinin yoğunlaştığı görülür; kuruluş başına, ortalama 445 işçi vardır, oysa makine sanayii toplamının işçi ortalaması 173'tür.

Fransa da 580 000 kişi, 10 000 kuruluşla ve 1 900 milyarlık iş hacmiyle (1957) makine sanayii, tarım, bayındırlık ve inşaat kesimlerinden sonra, iktisatta en büyük karakteristik rakamları gösterir.

Birtakım başka Avrupa ülkeleri de milletlerarası pazarda: İsviçre saatçilikle, İtalya küçük mekanikçilikle, İsveç rulmanları ve takımlarıyle dünya çapında önemli bir yer tutarlar. Ayrıca, Japonya gibi Çekoslovakya'ya da mekanik sanayiinde özel bir yer verilmelidir. Gerçekten 1955'ten beri Japonya'nın yeni bir hamle yaptığı görülür: japon şantiyelerine verilen «gezi gemileri» siparişlerinden (Liberya, Panama, Kosta Rika, Honduras) büyük ölçüde yararlanmaktadır. Japon sanayii üstelik, duyarlı âletler, saatçilik, optik âletleri, dikiş makineleri v.b. yapımında önemli yer tutmaktadır. Japonya'nın sürdürdüğü rekabet, birtakım Asya devletleriyle (Birmanya, Çin, Formoza, Hong Kong, İndonezya, Hindistan, Kore, Filipinler, Tayland v.b.) özellikle Arjantin, Brezilya, A.B.D. gibi amerikan devletlerinde dikkate değer bir rol oynamaktadır.

Çekoslavakya da, A.B.D., S.S.C.B., Federal Almanya cumhuriyeti, İngiltere ve Fransa'dan sonra, dünya altıncısı olduğu takım tezgâhları yapımıyle makine sanayii pazarında önemli bir yer tutar. Çekoslovakya makine sanayii geleneksel olarak ekonominin ana parçalarından biridir; bu ülke sosyalizmin kurulmasıyle meydana gelen yapı değişikliklerinden geniş ölçüde yararlanmıştır.

— Sibern. Bir kaldıraç, bir yazı makinesi, bir lokomotif veya bir elektronik hesap makinesi gibi birbirinden farklı fakat bir giriş ve bir çıkış arasında belirli bir bağıntı ilkesi bulunan bütün cihazlara, *makine* adı verilir. Makineler iki büyük kategoride sınıflandırılabilir.

1. *Enerji makinelerinde,* giriş ve çıkış büyüklükleri enerji üretimiyle değişir, yani makine belirli bir işi yapmak için kullanılır. Bu makineler arasında, çıkış enerjisinin giriş enerjisine eşit veya küçük olduğu *pasif makinelerle,* giriş enerjisinin kumanda ettiği çıkış enerjisine göre çok küçük olduğu *aktif makineler* birbirinden ayırt edilebilir. Bu ikinci hal sadece makine bir enerji kaynağı tutarsa mümkün olur, giriş enerjisi yalnız bu enerjiyi serbest bırakır veya bir kontrol komutu verir. Söz konusu büyüklüklerin aynı nitelikte olması halinde pasif bir makine çarpımları iş ifade eden (kuvvet × yol veya gerilim × akım şiddeti) terimleri etkiler, giriş ve çıkış büyüklükleri farklı nitelikteyse, evirtim vardır.

2. *Sinyal makinelerinde,* giriş ve çıkış büyüklükleri taşıdıkları enerji bakımından değil, fakat yolladıkları bildirimler dolayısıyle dikkate alınır. Bu makineler, sinyal girişinden başlayarak hesap, karşılaştırma özdeşleştirme ve genel olarak lojik işlemler (tercüme makineleri) yapar. Yakın zamana kadar yürürlükte olmayan bu ikinci kategori makineleri, gelişmelerini elektronik teknolojisinin getirdiği olanaklara borçludur. Son olarak, karma makinelerini, yani hem sinyaller, hem de enerji üzerinde işlem yapabilen makineler düşünülebilir: herhalde gelecekteki formül budur. İşlemlerinde kendilerine bir ölçüde serbestlik bırakılmış olan, alıcılar tarafından toplanmış bilgilerle verilen bir programı en iyi gerçekleştirmek için yapılacak hareketleri hesaplayan bütün makineler bu tür makinelerdir.

— Tiyat. Tiyatroda makinelerden yararlanmayı eskiler bilir ve sahnenin önüne, arkasına, yanlarına makineler yerleştirirlerdi. Yandakiler deniz, orman ve kır; üsttekiler, gök; alttakiler de cehennem ilâhlarını sahneye sokmak için kullanılırdı. Ortaçağın dinî piyeslerinde makineden, şeytanlı, işkenceli sahneler ve cehennem ateşi sahneleri için yararlanılırdı. Renaissance devrinde ve XVII. yy.da dekorların sahneye getirilerek yerlerine konmasında kullanılan mekanik araçlar henüz çok basitti ve dekorlar bir çeşit ray üstünde hareket eden taşıtlara tespit edilerek sahnedeki yerlerine konurdu. Makineli sahne oyunlarında ve zengin dekorlu operalarda, dekor taşıtları, yer kapakları, görüntüler çok kullanılırdı. Louis XIV devrinde Paris'e çağırılmış olan ve «büyük büyücü» adıyle anılan italyan Urelli bu işin büyük ustasıydı. Tiyatroda makineden yararlanılması konusundaki asıl gelişme tiyatrolara modern makine düzeninin girmesiyle ve özellikle de elektriğin bu alandaki çeşitli uygulamalarıyle birlikte başladı. Asansörlerle inip kalkan veya yatay olarak yer değiştiren sahneler, döner sahneler, oynak döşemeler, tiyatroda makineden yararlanılarak sağlanmış olan başlıca yeniliklerdir. (LM)

MAKİNECİ veya **MAKİNACI** i. (*makine* veya *makina*'dan *makine-ci* veya *makina-cı*). Makine tamir eden kimse. (M)

MAKİNELEŞME veya **MAKİNALAŞMA** i. (*makineleşmek* veya *makinalaşmak*'tan *makineleş-me* veya *makinalaş-ma*). El emeği yerine makine kullanımının genelleşmesi.

— ANSİKL. İkt. İşin makineleştirilmesi ve teknik ilerleme, üretimin hacim ve kalitesinde, emekçilerin hayat seviyesinde, çalışma şartlarında ve ekonominin yapısında değişmelere yolaçar. İşbölümüne bağlı olan *makineleşme,* bir verim artışına ve dolayısıyle üretimde de büyük bir artışa sebep olur. Makine insanın tek başına yapması imkânsız işleri büyük bir dakiklikle yapmayı başarır. Üretilen mallar, tamamen özdeş ve değiştirilebilir hale gelir. Bu standartlaştırma, büyük miktarda ve seri halinde üretimi teşvik eder.

Makineleşme, satış fiyatlarının düşmesine, ücretlerin artmasına ve çalışma süresinin kısalmasına yolaçar. Ayrıca, sanayinin yapısını da değişikliğe uğratır. İşletmeler büyür, yoğunlaşma ve tamlaşma eğilimi genelleşir. İşletmeler, ülkenin hammadde ve enerji kaynaklarına veya en yakın sürüm

Foto. X (LAROUSSE)

noktalarına yerleşir. Böylece büyük şehirler meydana gelir. Büyük işletmeler, üretimi tüketime daha güçlükle uydurur; ihtiyaçların genişlemesi ve böylece talebin artması, ilk maddelerin ve mamul maddelerin azalması tehlikesini arttırır. Bu azlığın yarattığı gerilim, fiyatların yükselmesine yolaçar ve işletmeler, daha büyük bir talebe cevap verebilmek için üretimlerini artırır. Fakat, bu üretim artışı için gerekli olan âlet ve araçlar, muayyen bir zamanın sonunda elde edildiğinden, bu süre içinde işletmelerin programları pazarın ihtiyaçlarını aşan bir nitelik kazanabilir. Genel bir coşkunluğa kapılan işletmeler, genişleyen üretimi akıtma imkânları hakkında aşırı ölçüde iyimser bir havaya kapılır. Üretilen malların gereğinden fazla miktarda olması tehlikesi ortaya çıkar. Fiyat yükselmesi eğilimi tersine döner ve düşüş başlar. Ekonominin birçok kesiminde, fazla üretim meydana gelir.

Bundan ötürü, büyük üretim birimlerinin meydana getirdiği bir sistemde, üretimle tüketim arasındaki iktisadî dengenin kurulması zordur. Pahalıya mal olan dalgalanmaları önlemek için, işletmeler, üretimi kısıtlamak ve aralarında anlaşmak (iktisadî Malthus'çuluk) eğilimindedir. Büyük üretim birimlerinin hâkim olduğu bir ekonomi, konjonktür dalgalanmalarına daha zor intibak edebilir. Bu tip bir ekonomi, küçük birimli bir ekonomiden daha az esnek ve daha serttir.

Makineleşme işsizliğin gerçek bir sebebi midir? Burada bir ayırım yapmak gereklidir. Makinelerin iktisadî hayata girişi kısa vadede, işçilerin bir kısmına yol vermeye (teknolojik işsizlik) ve kimi zaman erkek işçilerin yerine kadın ve çocukların alınmasına yolaçar. İşçilerin makineleşmeye karşı tepkisi şiddetli olmuştur. Bu tepki, kimi zaman makinelerin tahrip edilmesi sonucunu doğurdu. Günümüzde, işçi sendikaları, işçileri teknolojik işsizliğe karşı koruyan maddelerin toplu sözleşmelere konulmasına ve hukuk alanında, etkili bir işsizlik sigortası gerçekleştirmeğe çalışmaktadırlar. Makineleşme, uzun vadede, işçiler için olumsuz görünmemektedir. Seri halinde üretime bağlı olan satış fiyatı düşmeleri, mal talebinde artışa yolaçmakta, bu artışı karşılamak için daha fazla işçiye ihtiyaç duyulmakta ve böylece teknolojik işsizlik gerilemeğe yüztutmaktadır. XIX. yy.da Fransa ve İngiltere'de işine son verilen işçilerin hemen hepsi yeniden iş buldular, ayrıca kır bölgelerindeki el emeğine başvurmak da gerekti, İngiltere'deki tekstil fabrikaları donatıldığı sırada (1769) fabrikalarda 5 000 eğirici ve 3 000 dokuyucu kadın işçi bulunuyordu. Oysa, 1833'te tekstil sanayiinde, 500 000 ücretli vardı. Teknik ilerlemenin hızlı olduğu kesimlerde, teknolojik işsizliğin daha çabuk massedildiği ve teknik ilerlemenin yavaş olduğu kesimlere oranla, istihdamın daha çabuk arttığı görülür. Elektrik sanayiindeki teknik ilerlemenin çok hızlı olduğu A.B.D.'de, istihdam on beş yılda yüzde 130 arttı, sanayinin tümünde ise artış ancak yüzde 37 idi. Fransa'da her yıl, yüksek okullardan 2 500 - 3 000 civarında mühendis yetişir. Tekniğin bugünkü durumunda, en aşağı 7 000 - 8 000 mezuna ihtiyaç vardır ve teknik ilerleme hızlanırsa, daha da fazlasına ihtiyaç olacaktır. Teknik okullardan yılda 6 000 mezun çıkmasına karşılık 60 000 mezuna ihtiyaç duyulmaktadır.

Makineleşme, çalışma şartlarını değiştirir. Genellikle fizik yorgunluğu ve fizik çabayı azaltır. Çoğunlukla, makine hızına uyan süratli bir çalışma düzenini ve büyük bir dikkati gerekli kılar. Bundan ötürü, aşırı sinir yorgunluğu tehlikesini fazlalaştırır. Basit ve durmadan tekrarlanan hareketlerden ibaret olan çalışmayı ise ilgi çekmeyen bir iş haline getirir. Bundan ötürü, önemli insanî meseleler doğurur.

— Zır. *Zıraî makineleşme.* Zıraatte üretim araçları büyük ölçüde yenileşmiştir. Sayısı gittikçe artan makineler sayesinde çiftçinin zahmeti azalmış, kazandığı zaman çoğalmıştır. Makinelerin ve motorların kullanılmasındaki bu gelişme teknik, iktisadî ve sosyal sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Teknik bakımdan makinenin yaptığı iş daha düzenli ve daha çabuktur. Bazen makinenin yapamadığı işlerin elle yapılması gerekir (msl. pancarların seyreltilmesi). Bugün, tarlayı sürme, tırmıklama, tapanlama, tohum atma, ilâçlama, mahsul kaldırma gibi işlemler makineleşmiştir. Hayvan yetiştirme usulleri de değişmiştir: kümes hayvanlarının, kasaplık sığırların ve süt ineklerinin yemleri, otomatik makinelerle verilmektedir.

İktisadî sonuçlar da çok önemlidir. Makinelerin yaygın olarak kullanılması, işçinin daha verimli olmasını sağlamaktadır. Bir adam uygun bir makineyle, hayvan ve ilkel âlet kullanarak işleyeceği topraktan daha genişini işler. Böylece ekme, dikme, mahsul alma gibi işlemlerin masrafı azalır. Bu durum ise büyük zıraî işletmelerle küçükler arasındaki maliyet farkını büyütür. Makineli zıraatte toprağı geniş çapta işletmek, küçük çapta işletmekten daha kazançlıdır; malzeme temini de daha büyük imkânlara sahiptir. Ama küçük işletmeler de kooperatifler halinde birleşerek modern zıraî makineleri ortaklaşa kullanabilir.

Sosyal yönden de gözle görülür bir ilerleme kaydedilmiştir. İnsana düşen zahmetin azalması, işlerin hızlanması, maliyetin düşmesi gibi kolaylıklar genç çiftçilerin hoşuna gitmektedir. Bunun için çok defa makineleşme sayesinde toprağa bağlı kalabilmektedirler. Böylece, uzun zamandır duraklama gösteren zıraat, büyük şehirlere ve birleşmeler yönünde ilerlemeğe başlamıştır. Zıraat sistemi, gübreleme (koşum hayvanlarıyle beraber hayvanî gübre üretimi de ortadan kalktı), bölgelere göre en uygun genişlikte işletme alanı gibi eski meseleler, bugün fark lı sebepler yüzünden tekrar söz konusu olmaktadır. XX. yy.ın ortasında makineleşme biraz da zıraat devrimi demektir. Günümüzde tarım üreticisinin başlıca amaçlarından biri, gerçekte ürünlerini elden geldiğince düşük fiyata mal etmek ve yüksek fiyata satmaktır. Traktör ve makine kullanılarak iyi bir verim sağlamak için geniş topraklar gerekmektedir. Yalnız çalışan bir çiftçi, elle ancak 1 ha'lık toprağı işleyebilmektedir. At yardımıyle bu toprak 12 ha., makineleşmiş ve motorlu işletmelerde 50 hektara kadar çıkabilir. Makineleşme, toprağı çok çabuk ve iklim şartlarının elverişli olduğu süre içinde işleme imkânını da sağlar. Öte yandan, koşum hayvanlarının beslenmesi için gereken besinlerin ekildiği topraktan da tarım ürünleri için yararlanılır. Ancak, kullanılan malzemenin toprağın niteliğine göre seçilmesi, motorlu araçlardan iyi bir verim almak için, bu araçların birbirini tamamlaması ve eksiksiz olması gerekmektedir; bu arada, sermaye hareketsizliğine yolaçacak işçi fazlalığından kaçınılmalıdır. Zıraat âletleri belli süreler içinde kullanıldığı için, bunların dikkatli bir biçimde korunakların yerleştirilmesi ve çabuk bozulmasını önlemek için de kısa süre çalıştırılması gerekir.

● *Türkiye'de zıraî makineleşme.* Bk. TÜRKİYE (*Zıraat*). [LM]

MAKİNELEŞMEK veya **MAKİNALAŞMAK** geçz. f. (*makine* veya *makina*'dan *makine-le-ş-mek* veya *makina-la-ş-mak*). [İnsan için] Makine haline gelmek, makine gibi olmak. ‖ Makine kullanılmak: *Makineleşen tarım.*

◆ **Makineleştirmek** veya **makinalaştırmak** geçl. f. Makine gibi yapmak, makineleşmesini sağlamak. ‖ (Bir işte) Makine kullanmak, (bir işi) makine ile yapmak: *Buğday ekimini makineleştirmek gerekir.* (M)

MAKİNELİ veya **MAKİNALI** sıf. (*makine* veya *makina*'dan *makine-li* veya *makina-lı*). Makinesi olan, makine ile işleyen veya çalışan.

— DEY. *Makineli tüfek gibi*, çok hızlı ve birbiri ardınca: *Makineli tüfek gibi konuşmak.*

— Sil. *Makineli tabanca*, tek kişilik otomatik silâh. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Makineli tüfek*, 20 mm'den küçük çaplı mermileri büyük bir atış sıhhatiyle hızlı ve sürekli olarak atabilen, bir kundak üzerine oturtulmuş otomatik silâh. Bk. ANSİKL.

— Tiyat. *Esk. Makineli oyun*, içinde görün-

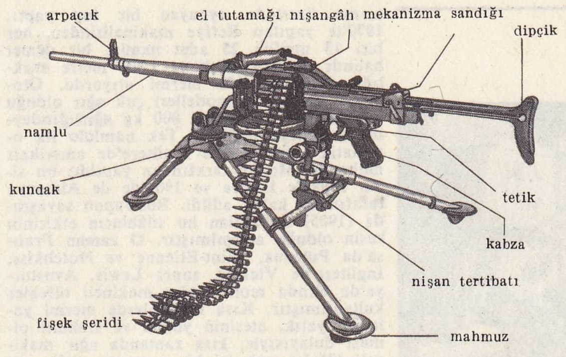

1952 model fransız makineli tüfeği

tülere ve çeşitli manzaralara yer verilmiş olan büyük gösterili oyun.

— ANSİKL. Sil. *Makineli tabanca.* Ağır makineli tüfeklerin taşınma ve kullanılmasındaki güçlükler yüzünden hafif makineli tüfekler düşünüldü. Ancak hafif makinelinin de yeteri kadar hafif olmaması, mermi yolunun arazi engebelerinden etkilenmesi ve ayakta desteksiz ateş edilmemesi gibi sakıncalar, makineli tabancaların yapılmasına yolaçtı. Dipçikli silâhlardan türeyen makineli tabanca, Birinci Dünya savaşının sonlarına doğru ilk defa alman ve amerikan ordularında kullanılmağa başlandı. Sonradan büyük gelişmeler geçiren bu silâh, İkinci Dünya savaşı sırasında piyade ve paraşütçü sınıfının yakın savaş düzeninde en çok kullandığı ve bütün gerillacıların tercih ettiği en mükemmel tek kişilik silâh haline geldi.

Makineli tabanca hafif olduğu için taşınması kolay ve kullanışlıdır, işlemesi emniyetli davranma yeteneği yüksektir, cephanesi de daha hafiftir. Buna karşılık menzili (atış mesafesi) ve vuruş gücü ile derinliğine etki alanı daha azdır. Bu yüzden silâhlı kuvvetlerden daha çok, polis ve jandarma gibi güvenlik teşkilâtlarında, yakın mesafelerde kullanılır. Ateş hızı dakikada iki yüz mermi kadardır.

Fransızların, ağırlığı 2, 900 kg'ı geçmeyen ve pratik atış menzili 50 m olan MAS 1938 makineli tabancalarının yanı sıra en çok kullanılan modeller ingiliz (Sten) ve amerikan (Thompson) yapılarıdır. Bunlar çok basit yapılı (elektrik kaynağıyle birleştirilmiş çelik saçtan), maliyeti düşük, kullanışlı silâhlardır. Ağırlığı 3 ile 4 kg, çapları 9 ile 11 mm, menzilleri 100 m kadardır.

● *Makineli tüfek.* XV. yy.da kullanılan ve yan yana dizili küçük çaplı namluları taşıyan dört tekerlekli arabalar, *makineli tüfek*'lerin atası sayılabilir. Makineli tüfekler genellikle *hafif* ve *ağır* olmak üzere ikiye ayrılır.

Ağır makineli tüfekler. 1860 yılında, madeni fişeklerin ortaya çıkmasından sonra, amerikalı Gatling, fişek atan, birbirine paralel namluları bulunan ve sabit bir meka-

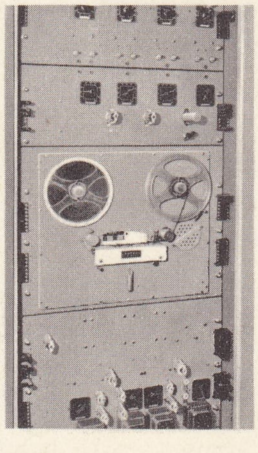

makine kumanda magnetefonunun görünüşü

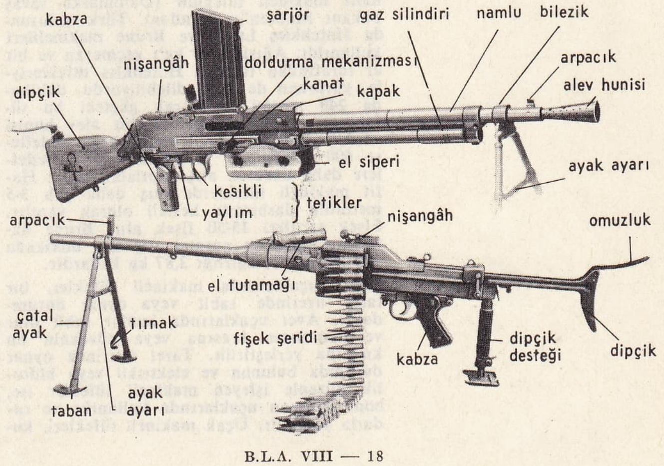

makineli tüfekler

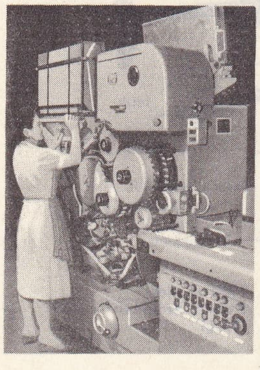

otomatik sigara makinesi

nizma üzerinde oynayan bir top yaptı. 1870'te yapılan Reffye makinelisinden, her biri 13 mm'lik 25 adet namlu, bir demet halinde birleştirilmişti ve 1 800 metre uzaklığa dakikada 150 mermi atıyordu. Otomatik silâhın bu modelleri çok ağır olduğu için (Reffye makinelisi 800 kg ağırlığındaydı) kullanışlı değildir. Tek namlulu ilk otomatik silâh 1883'te İngiltere'de amerikalı mühendis Maxim tarafından yapıldı; bu silâh 1898'de İsviçre ve 1902'de de Almanya tarafından kabul edildi. Rus-Japon savaşında (1905) kullanılan bu silâhların etkisinin kesin olduğu anlaşılmıştır. O zaman Fransa'da Puteaux, Saint-Etienne ve Hotchkiss, İngiltere'de Vickers, sonra Lewis, Avusturya'da Skoda modeli ağır makineli tüfekler kullanılmıştır. Kısa mesafelerde mermi yolunun yatık, ateşinin yoğun ve sıhhatli olması dolayısıyle, kısa zamanda ağır makineli tüfeğin çok iyi bir savunma silâhı olduğu anlaşıldı.

Daha çok görerek ve 1 200 metreye kadar atış yapabilen ağır makineli tüfeklerin, uygulama alanında çeşitli kullanma şekilleri söz konusu olmuştur: dost birlikler üstünden aşırarak veya aralıklardan ve hattâ uzun mesafelerde (2 000-8 000 metre) görmeden atış yapmak; uçaklar ve zırhlı taşıtlara karşı ateş etmek v.b. İki dünya savaşı arasında bütün bu görevleri yapabilecek modeller yapıldı. Bunlar arasında en bilinenleri şunlardır: 13,2 mm'lik Hotchkiss; 12,7 mm'lik Browning uçaksavar makineli tüfeği; 20 mm'lik Oerlikon; 25 mm'lik Hotchkiss ve tahkimli mevzilerden tanklara ve uçaklara karşı kullanılan 7,5 mm'lik Reibel ağır makineli tüfeği.

Ağır makineli tüfeklerin menzili ortalama 2 500 m'dir; su ile soğutma tertibatları sayesinde ve namlu değiştirmek suretiyle, görülen ve görülmeyen hedeflere istenildiği kadar sürekli atış yapılabilir. Ağır makineli tüfeklerin her şeridinde 250 fişek bulunur. Biri nişancı, öbürü cephaneci (şerit veren) iki er tarafından kullanılır. Sehpa veya kızak üzerinde mevzilenen tüfeği, nişancı er, çift kabzasından iki eliyle kavrar. Baş parmağını tetiğe basarak ateşe başlar, parmak tetikten çekilmedikçe şeritteki 250 mermi ara vermeden atılabilir. Fişek şeridini değiştirmek 10 saniye kadar sürdüğü için, genellikle dakikada 400-500 mermi atılabilir. Ağırlıkları daha çok 42-50 kg arasındadır. Türk ordusunda Maxim ve Schwartzlose ağır makineli tüfekleri uzun süre kullanıldı. Alman ordusunda 7,9 mm'lik Maxim ve Dreyse makineli tüfekleri bulunuyordu. 1942'den sonra amerikan tipinde silâhlandırılan fransız taburlarında 8 adet 7,62 mm'lik Browning ağır makineli tüfeği vardı. Hafif makineli tüfeklerde çift ayaklı sehpa, ağır makineli tüfeklerde kundak bulunur ve bunlar atış için destek görevini yapar.

Hafif makineli tüfek'ler, ağır makineli tüfeğin güç taşınması, tek kişi tarafından kullanılmaması ve savaşta büyük hedef göstermesi gibi güçlükler yüzünden, Birinci Dünya savaşı sırasında kullanılmağa başlandı. Bu tür silâhların ilki, 1904'te Danimarkalılar tarafından hazırlanan Madsen hafif makineli tüfeğidir (Danimarka savaş bakanı Madsen'in adından). Türk ordusunda Hotchkiss Lewis ve Brune makinelileri kullanıldı. Ağırlığı 10 kg'ı geçmeyen ve bir er tarafından taşınan Hotchkiss tüfekleriyle, yürürken de ateş edilebiliyordu, dakikada 240 mermi atabilecek güçteki bu tüfeklerin namlu ağızlarında bir alev hunisi vardır. Arazide mevzilenmiş küçük hedeflere 600 m'den ve iyi gözetlenebilen hedeflere daha uzaktan atış yapılabiliyordu. Hafif makineli tüfeklerde atış daha çok 3-5 mermilik darbelerle kesikli olarak yapılır. Fişek şeritleri 15-50 fişek alır. Brune hafif makinelisinin normal atış hızı dakikada 130 mermidir; ağırlığı 3,87 kg kadardır.

Savaş uçaklarında makineli tüfekler, bir taret üzerinde sabit veya oynar durumdadır. Avcı uçaklarında bunlar sabit olur ve kanatların arasına veya gövdenin ön kısmına yerleştirilir. Taret üzerinde oynar durumda bulunan ve elektrikli veya hidrolik düzenle işleyen makineli tüfekler ise, bombardıman uçaklarında kullanılır ve radarla yönetilir. Uçak makineli tüfekleri, kural olarak hafif makineli tüfeklerdir; fakat, 1918'de kullanılan 7,7 mm'lik çap 12,7'ye (veya 13,7 mm) çıkmıştır. Bunlar her uçakta bulunur ve sayıları da çok artmıştır; 1915'teki, pervane arasından ateş eden bir tek makineli tüfeğe karşılık İkinci Dünya savaşından beri bir uçakta on iki ve hattâ daha fazla sayıda makineli tüfek bulunmaktadır. Ateş hızları da dakikada 1 200 atışa ulaşmıştır. Bununla birlikte uçak makineli tüfekleri, bundan böyle yerlerini toplara, roketatarlara ve havadan havaya özel silâhlara bırakmaktadır.

◆ İ. Makineli tüfek: *Çünkü makinelinin önüne mavzerle çıkılmaz* (Kemal Tahir). [LM]

Makine Mühendisleri odası, 7303 sayılı Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği kanununa göre kurulmuş meslek odası (kuruluşu 1954). Odanın, meslekle ilgili normları, fennî şartnameleri, anlaşma tiplerini v.b. fennî evrakı incelemek, bunları geliştirmek, patent verilmesi ve korunması için gereken teşkilâtın kurulmasını sağlamak, üyelerin işverenle ilişkilerini ve asgarî ücret sınırlarını tespit etmek, meslekî kolların gelişmesi ve yükselmesi için çalışmalar yapmak, meslekî araştırmalarda bulunanlara yardım etmek, üyelerinin meslekî şeref ve onurunu, hak ve yetkilerini korumak gibi amaçları vardır. Kanunen makine yüksek mühendisliği ve makine mühendisliği yapma hakkına sahip olanlar odaya asil üye olabilirler. Türkiye'de makine mühendisliği yapmak veya meslekî öğretimde görev almak isteyenler ve Türkiye'de çalışacak yabancı makine mühendisleri odaya üye olmak zorundadırlar. Teşkilât Oda Genel kurulunca seçilen oda yönetim kurulu ve Oda Haysiyet divanı ile yönetilir. Ayrıca, şubelerin de genel kurulları ve bunların seçtiği şube yönetim kurulları vardır. Bu yetkili organların seçimi her yıl yenilenir. Odanın merkezi Ankara'dadır. İstanbul'da ve İzmir'de birer şubesi vardır; üye sayısı 5 000 kadardır. (M)

MAKİNETO i. Teknol. Bir buhar kazanının borularını boru aynasına tutturmak için, bu boruların genişletmeğe yarayan özel âlet.

— ANSİKL. Bir boruyu, kendisini taşıyacak olan boru aynasına (çok borulu kazanlar) tutturmak için, borunun aynaya gömülen ağzı *makineto* yardımıyle genişletilir. Makineto, dıştan boruya, içten de konik bir mile dayanan galelerden meydana gelir. Konik mil ileriye doğru itilince, galeler madeni genişletir ve aynaya sıkıca yerleşmesini sağlar. (L)

MAKİNETOLAMA i. (*makinetolamak*'tan *makinetola-ma*). Bir borunun ağzını genişleterek, kendisini taşıyacak olan boru aynasına tutturmak için yapılan işlem.

— ANSİKL. *Makinetolama*, bir çeşit soğuk dövme işlemidir; yumuşak çelikten yapılmış boru, makineto yardımıyle içten zorlanınca çapı genişler ve kendisini saran parçaya iyice yapışır. Buhar kazanlarının yapımında, boruların uçlarını hazneye, buhar kolektörü v.b.ye tutturmak için bu işleme başvurulur. Yüksek basınçlı kazanlarda, boruyu saran parçanın iç kısımlarına yiv açılır; borunun sıkıştırılmasıyle taşan maden bu yivlere dolar, böylece kazanda tam bir geçirmezlik ve büyük bir emniyet sağlar. (L)

MAKİNETOLAMAK geçl. f. (*makineto*'dan *makineto-la-mak*). Mekan. Bir kazan, bir kondansör borusunun ağzını makineto yardımıyle genişleterek yuvasına yerleştirmek. (L)

Makine ve Kimya Endüstrisi kurumu (M. K. E.), her çeşit silâh, cephane, patlayıcı madde, askerî ihtiyaçların gerektirdiği makine, âlet, araç, tesis, eşya, malzeme ve yedek parçaları ve büyük küçük onarım işlerini yapmak üzere, 5591 Sayılı kanunla kurulan, 3460 Sayılı kanuna ve Sanayi bakanlığına bağlı iktisadî devlet teşekkülü (kuruluşu 1950). Görevleri, ordunun ihtiyacı olan silâh, cephane, araç ve gereçleri imal etmek, kendi imkânları içinde, sivil ihtiyaçlara cevap vermek, 4374 Sayılı kanunda tespit edilmiş tekel maddelerini yapmak, işlerinin gerektirdiği tesisleri kurmak ve Millî Savunma bakanlığının siparişlerini yerine getirmektir. Kurumun en yüksek karar organı, genel müdürün başkanlığında çalışan yönetim kuruludur. Genel müdürlük makamı, bir genel müdür ve mühimmat fabrikaları, malzeme fabrikaları, kimya fabrikaları, makine fabrikaları ve yönetim işlerinden sorumlu beş genel müdür yardımcısından meydana gelir. Danışma birimleri, Teftiş Heyeti başkanlığı, Hukuk müşavirliği, müşavirler, Organizasyon, Metot ve Personel İşleri koordinatörlüğü ile Savunma sekreterliğidir. Esas birimler, Mühimmat Satış müdürlüğü, Makine Satış Şubesi müdürlüğü, Malzeme Satış Şubesi müdürlüğü, Etüt Konstrüksiyon Şubesi müdürlüğü, Alım müdürlüğü, Tesisler Grup müdürlüğü, Nakliyat Şubesi müdürlüğü, Stoklar ve Ambarlar müdürlüğüdür.

Kurumun taşra teşkilâtı: İstanbul Şubesi müdürlüğü, Kırıkkale Bölge müdürlüğü ve Fabrikalar müdürlüğünden meydana gelir. Fabrikalar müdürlüğüne bağlı kuruluşlar şunlardır: 1. Silâh fabrikası; 2. Marangoz fabrikası; 3. Mamak Gaz Maske fabrikası; 4. Etimesgut Uçak fabrikası; 5. Gazi Fişek fabrikası; 6. Kayaş Kapsül ve İmlâ fabrikası; 7. Elmadağ Barut fabrikası; 8. Kırıkkale Barut fabrikası; 9. Kırıkkale Pirinç fabrikası; 10. Kırıkkale Çelik fabrikası; 11. Kırıkkale Mühimmat fabrikası; 12. Kırıkkale Top, Tüfek fabrikası; 13. Kırıkkale Kuvvet merkezi; 14. İstanbul Silâhtarağa Av Fişeği fabrikası. Kurumun, Azot sanayii, Çelik Limited şirketi, Madenî İnşaat Türk A.Ş. (MİTAŞ), Minneapolis Moline Türk Traktör ve Ziraat Makineleri A.Ş. ve Türk Otomotiv Endüstrisi A.Ş. ile ortaklığı vardır. (M)

MAKİNİST i. (ital. *macchinista*'dan). Bir makineyi işleten kimse: *Koca matbaada Ulvi Bey tek başına kalmıştı, birkaç mürettip, birkaç makinistle* (Y. Z. Ortaç). ‖ Makineden anlayan, makineleri tamir edebilen usta: *Bir makinist gelmiş, motoru, direksiyonu ve saireyi kontroldan geçirmiş* (Y. K. Karaosmanoğlu).

— Dy. Buhar lokomotifini sevk ve idare eden, harekete hazırlayan, yoldan dönünce muayenesini yaparak depoya teslim eden ve gerektiğinde az çok önemli onarım ve bakım işleri ile uğraşan görevli. Bk. ANSİKL.

— Tiyat. Dekorları söküp takan kimse.

— ANSİKL. Dy. Treni idare eden *makinist'*in yanında, kazanı besleyen ve ateşi idare eden, makinistin yerine bakan ve makinist fenalık geçirdiği zaman treni durduran bir ateşçi bulunur. Makinistlerin hizmet süresi gitgide kısaltılmıştır; bu sınıfa giren memurların, gerek teknik gerek sağlık bakımından, tren seyrüsefer emniyetinin gerektirdiği şartları yerine getirecek nitelikte olup olmadığını anlamak için muayeneden geçirilmesi gerekir. Bu sınıf memurlara genel olarak sabit maaşlarından başka seyir düzenliliği ve yakıt tüketimi primleri verilir. Makinistler başmakinist ve cer müfettişleri tarafından eğitilir. (L)

MAKİNİSTLİK i. (*makinist*'ten *makinistlik*). Makinistin yaptığı iş. (M)

MAKİR sıf. (ar. *mekr*'den *makir*). *Esk.* Hileci, hile yapan. (M)

MAKİRİTARE'LER, Brezilya sınırı yakınında Orenoque havzasında yaşayan venezuela yerlileri; karaib dil ailesindendirler. (L)

MAKİRİYE i. (ar. *makiriyye*). Mal. *Esk.* İskelelerde alınan bir çeşit vergi. (*Makiriye resmi* adıyle, iskeleye indirilen tuz, koyun, sığır, balık v.b. gıda maddelerinden alınırdı. Beş koyundan bir, yüzden bin iki yüze kadar koyundan yirmi beş, her sığırdan bir akçe alınırdı. İskeleye uğrayarak mal boşaltmayan gemilerden sekiz, küçük tonajlı gemilerden dört, sallardan yarım akçe makiriye resmi alınırdı. Göllerdeki iskelelerde bu vergi alınmazdı.) [M]

MAKİS sıf. (ar. *meks*'ten *makis*). *Esk.* Duran, durup dinlenen. (M)

MAKİS sıf. Bk. MAKIYS.

MAKİT i. (fr. *makite*). Miner. Tenardit çeşidi. (L)

MAKİYAJ i. Bk. MAKYAJ.

MAKİYAJCI i. Bk. MAKYAJCI.

MAKİYAN i. (fars. *mâkiyan*). *Esk.* Tavuk. (M)

Foto. LAROUSSE

MAKKABİ (Mattatias), haham (öl. M. Ö. 166-165'e doğr.), Asmon ailesindendi. Yahudileri Antiokhos IV Epiphanes'e karşı ayaklanmağa zorladı. Çünkü Antiokhos IV Epiphanes, Yahudileri yunanlılaştırmak istiyordu. (L)

MAKKABİ (Simon) [öl. M.Ö. 134], hahambaşı (142-134). Yonatas'ın kardeşi ve halefiydi. Romalılarla olan anlaşmayı yeniledi ve bir antlaşma ile ülkesinin bağımsızlığını sağladı (142). [L]

MAKKABİ (Yonatas) [öl. M.Ö. 143], Yuda'nın kardeşi ve halefi, Yahudilerin başı (160-152), hahambaşı (152-143). Suriye tahtında hak iddia eden Aleksandros Balas tarafından yahudi milletinin başkanı olarak tanınınca, Aleksandros Balas'ın oğlu Antiokhos Dionysos'un hakkını savundu. Kralın yardımcısı Tryphon, Makkabi'yi ihanetle suçlayarak öldürttü. (L)

MAKKABİ (Yuda), yahudi savaşçısı (M.Ö. 200'e doğr. - Elasa 160), Mattatias'ın oğlu. Babası ölünce, dört erkek kardeşinin (Yuhanna, Simon, Yonatas ve Elezar) yardımıyle kral Antiokhos'un generallerini yenilgiye uğrattı (M. Ö. 165-164) ve Kudüs'ü ele geçirdi. General Lysias'a yenildi, fakat Yahudilerin din hürriyetini elde etti (162). Siyasî bağımsızlık isteğiyle savaşa devam etti. Adana'da Suriyeli Milanor'u yenilgiye uğrattı (161), Roma'dan yardım istedi; Elasa'da Bakkhides'e yenildi ve savaşırken öldürüldü. (L)

Makkabi (YUDA), Händel'in oratoryosu. Cumberland dükünün Culloden'de Stuart'lara karşı kazandığı zaferi övmek amacıyle 1746'da bestelendi. Hürriyeti ve kahramanlığı öven bir ilâhidir. Eserde, yer yer, sololarla koroların sıkıca kaynaştığı ihtişamlı bölümler vardır. (L)

MAKKABİ'LER, Mattathias Makkabi'nin, M. Ö. 167'de Suriye kralına karşı ayaklanmaları sırasında birbirlerinin ardı sıra Yahudilere (ordu ve halk) kumanda etmiş olan oğullarına kilise yazarlarının verdiği ad. Başlangıçta basit birer askerî önderken, sonraları başpapaz, daha sonra da ilerde kral unvanını alacak olan Asmoni'ler hanedanının kurucuları oldular. (L)

Makkabi'ler Kitabı, Eski Ahit'in dört kitabına verilen ad; bunlardan ancak ilk ikisi Katolik kilisesinin kabul ettiği din kurallarına uygun eserlerdir (diğer ikisinin gerçekliği şüphelidir). M.Ö. 100 yılına doğru kudüslü bir yahudi tarafından ibranice yazılmış olan birinci kitap, yahudi ayaklanmasını anlatır (175-135). İkinci kitap, Kyrene'li İason'un büyük bir eserinin yunanca özetidir. Bu eser bir ibret değeri taşır. Asmoni'lere karşı bir tutumu vardır ve M. Ö. 175-161 yıllarının olaylarını kapsar. Öbür kitaplar, M. S. I. yy.da yazılmıştır. Din bakımından özel bir değeri olmayan bu eserlerin içinde, dualar ve felsefe incelemeleri vardır. (L)

MAKKARİ (Ebul ABBAS), magripli yazar (Tlemsen 1591-Kahire 1632). Makkaralı bir ailedendir. Doğduğu ilde öğrenim gördü. Sonra Marakeş ve Fas'a gitti. İmamlık ve müftülük gibi görevlerde bulundu. Makkari'nin eserleri Marakeş'te Sâdi sultanlarının kitaplıklarındadır. En önemli eseri *Nüfh-ül-Tayyib Min Gusn-il-Endelus*'tur (Endülüs Dalından Güzel Kokuların Yayılışı). Eser iki bölümdür. Birinci bölüm İspanya'nın tarihi ve edebî hayatını anlatır. İkinci bölüm, İbnül Hatib hakkındadır. Bu kısım da İbnül Hatib'in kişiliğini inceleyen 6 bölüme ayrılır. Öteki önemli eseri, iki ciltlik *Ezhar ül-Riyaz fi Ahbar-il Kadı İyaz* (Kadı İyaz'ın Çiçeğe Benzeyen Haberleri). [M]

Makkus, lat. *Maccus,* Atelan komedilerinin geleneksel kişisi. Kötü tutkuları yüzünden üzücü durumlara düşen obur, ayyaş, sefih tipi. Napoli kaynaklı Polichinelle tipinin *Makkus*'ten alınmış olduğu sanılır. (L)

MAKLAKİEWİCZ (Jan Adam), polonyalı besteci ve orgcu (Skierniewice yakınları 1899 - Varşova 1954). Paul Dukas'nın öğrencisiydi; Lodz ve Varşova'da öğretmenlik yaptı. Operalar (*Dağ Rüzgârı* [1953]), baleler, senfonik çeşitlemeler (1922), keman, viyolonsel, fagot için konçertolar, orkestra eserleri (*Grünewald* [1944]; *Prag Uvertürü* [1947]), melodiler (*Japon Şarkıları* [1930]) besteledi. (L)

MAKLEB i. (ar. *ḳalb*'den *maḳleb*). *Esk.* Değiştirilme, ters çevrilme, altı üstüne getirilme. ‖ Değiştirme yeri. (M)

MAKLÛ sıf. (ar. *ḳalᶜ*'den *maḳlūᶜ*). *Esk.* Çekilip çıkarılmış, koparılmış. ‖ *Şecer-i maklû,* sökülmüş ağaç.

◆ **Maklûan** zf. *Esk.* Sökülerek, koparılarak.

— Huk. *Esk. Maklûan kıymet,* bina, ağaç v.b.nin sökülmüşüne, yıkılmışına verilen değer. (M)

MAKLÛB sıf. (ar. *ḳalb*'den *maḳlūb*). *Esk.* Altı üstüne ve içi dışına getirilmiş, ters çevrilmiş. ‖ Değiştirilmiş olan. ‖ İ. Harfleri tersinden okunduğu zaman da aynı olan kelime veya cümle, *mum, bab, Anastas kabak satsana* v.b. gibi.

◆ **Maklûbiyet** i. *Esk.* Ters çevrilmiş, değiştirilmiş olma hali. (M)

MAKLÛM sıf. (ar. *maḳlūm*). *Esk.* Yontulmuş, kesilmiş.

◆ **Maklûme** sıf. *Esk.* Maklûm'un dişili. ‖ *Ezfâr-ı maklûme,* kesilmiş tırnaklar. (M)

MAKLÜRİN i. (fr. *maclurine*). Kim. *Maclura Tinctoria* ağacından elde edilen ve pentahidroksibenzofenon'a benzeyen tabiî madde. (200°C'ta eriyen sarı renkli billûrlar halinde bulunur.) [L]

MAKMETRE i. (E. *Mach*'ın adından). Bir uçağın Mach (mak) sayısını (uçağın hızının sesin atmosferdeki hızına oranı) ölçmeğe yarayan âlet. (L)

MAKO i. Yeni Zelanda'da yetişen ve çabuk büyüyen bir ağaççığın yerli adı; odunu ıhlamur odununa benzer. (İlmî adı *Aristotela racemosa. Eleocorpaceae* familyasından.) [L]

MAKO, Macaristan'da (Csongrad idare bölgesi) şehir, Maros'un (Mureş) sağ kıyısında; 40 000 nüf. Besin sanayii. Soğan yetiştirilen büyük bir bölgenin merkezi. (L)

MAKONDA'LAR, Nyassa gölünün kuzeybatısında, Tanganika bölgesinde yaşayan bantu halkı. Heykelcilikte ustaydılar: kadın atalarının heykelciklerini, güzelliğiyle ün kazanmış kadınları veya kahramanları temsil eden tören maskeleri yaptılar. (L)

MAKONİT i. (*Macon* kontluğunun [A.B.D.] adından fr. *maconite*). Miner. Klorit'in ayrışmasıyle meydana gelen inorganik madde; vermikülit grubundandır. (L)

MAKONNEN, habeşistanlı başkan (1854-Cibuti 1906). Menelik II'nin kuzeni; onun yeğeniyle evlendi. İyi bir savaşçı ve yöneticiydi. 1887'de naip unvanıyle Harar ilini yönetti. Menelik adına, İtalyanlarla Ucciali antlaşmasını imzaladı (2 mayıs 1889). Tigre valisi oldu. 1895-1896 Habeşistan seferi sırasında italyan kıtalarını birçok kere yenilgiye uğrattı. Tigre'nin general Barativi tarafından işgalinden sonra (eylülekim 1895), Aşangi gölünün kuzeyinde yığınak yapan habeş kuvvetlerine (30 000 kişi) kumanda etti. Amba Alagi (7 aralık 1895) ve Makale (23 ocak 1896) zaferlerinin kazanılmasında başlıca rolü oynadı ve Adua muharebesinde (1 mart 1896) yararlıklar gösterdi. Oğlu ras Tafari, Haile Selasiye I adıyle imparator oldu (1930). [M]

MAKORE i. (fr. *makoré*). Teknol. Siyah Afrika'da sapotaceae familyasından *Dumoria Heckelii*'nin odunu.

— ANSİKL. *Makore,* gayet sık dokulu, çoğu zaman hareli, açık pembe kırmızı bir kerestedir. Kolay işlenir ve kuruyunca atmaz; ince marangozlukta kaplama işlerinde çok makbul sayılır. Fildişi Kıyısı'nın ihraç malıdır. (L)

MAKOVSKİY (Vladimir Egoroviç), rus ressamı (Moskova 1846 - Pyetrograd [bugün Leningrad] 1920). Moskova'da öğrenim yaptı (1866), aynı şehirde uzun süre çalıştı ve ders verdi. Birçoğu Moskova Tretyakov galerisi ve Leningrad Akademi müzesinde bulunan eserleri arasında Aleksandr III'ün büyük portresi ve rus halkının hayatını konu edinen tabloları yer alır. (M)

MAKOW, Polonya'da (Krakow voyvodalığı) turizm merkezi, Batı Beskid dağlarında, Skawa ırmağı kıyısında; 4 700 nüf. Geleneksel dağ zanaatçılığı (tahta oymacılığı ve kakmacılığı; işlemecilik; dantelcilik). [L]

MAKOZOYİT i. (fr. *machozoïde*'den). Bazı selenterelerde, ağzı bulunmayan, fakat bir sürü kocaman dalayıcı hücresi olan poliplere verilen ad. (Makozoyitlerin görevi koloniyi savunmaktır.) [L]

MAKPELA, Hebron'da (Filistin) mağara; efsaneye göre İbrahim, karısı Sara, İshak, Rebeka, Yakup ve Lea buraya gömüldüler. Makpela mağarasının üzerinde bugün Hebron camii vardır. (L)

MAKRAMA i. Bk. MAHRAMA.

MAKREMBOLİTES (Aleksisos), bizanslı bilgin; XIV. yy.da İstanbul'da yaşadı. Yalnızlığı öven manzum eserler ve epigramalar yazdı. Başlıca eserleri: *Peri Tu Ti Estin Hadesu* (Hades'in Niteliği Üstüne); *Hothen Hygeia Kai Nosos* (Sağlığın ve Hastalığın Kaynağı); *Allegoria Eis Ton Lukion e Onon* (Lukion veya Eşeğe Alegori). [L]

MAKREMBOLİTES (Eustathios), XII. yy.ın ikinci yarısında yaşamış bizanslı yazar. Büyük khartophylaks (evrak muhafızı) unvanına sahipti. On bir ciltlik bir aşk romanı (*To Kath, Hysminen kai Hysminian Drama* [Hysmine ve Hysminias'ın Acı Hikâyesi]) yazdı. Makrembolites'in *Ainigmata* (Bilmeceler) adlı bir eseri daha vardır. (M)

MAKRİDİ BEY (Theodor — denir), türk arkeoloğu (İstanbul 1872-ay.y. 1940). Dr. ferik Konstantin Makridi Paşanın oğlu. Fener Rum okulunda okudu; Galatasaray lisesine devam etti. Arkeoloji müzesi fransızca kâtipliğine tayin edildi (1892). Arkeoloji ve hafriyat komiseri olarak çeşitli yerlere gönderildi. Müze muhafızlığı (1907), tasnif memurluğu (1909), yunan, roma ve bizans sanatları uzmanlığı yaptı. 1930 Yılında emekli oldu. Çinilikösk'ün tertip ve tanzimi işinde çalıştı. Türk hükûmetinin izniyle Atina'daki Benaki müzesinin düzenlenmesini yaptı. İstanbul Arkeoloji müzesi müdürlüğünde bulundu. Katıldığı kazılar: Efes (1897, 1898, 1902, 1903, 1905 ve 1906), Rakka (1905), Sayda (1900 - 1902), Akalan (1906-1907), Langaza (1910), İstanbul Bakırköy (1914), Hipodrom (Sultanahmet; İstanbul) [1926], Yedikule Yaldızlıkapı (1926), Lâleli Bodrum camii (Myrelaion kilisesi) [1926], Koska Simkeşhane (1928), Boğazköy (1905), Alacahöyük (1907), Halıcılar'daki Fenariisa camii (bizans kilisesi), Ankara istasyonu arkasındaki tümülüsler (1925). Türkçe ve yabancı dilde yayımlanmış birçok makalesi vardır. (M)

MAKRİNA Büyük, Azize (öl. Niksar IV. yy.), Aziz Basileios'un annesi. Diocletianus devrinde zulme uğradı. Niksar'a çekilerek kendini torununun (Büyük Basileios) eğitimine verdi. (L)

MAKRİNA Küçük, Azize (Kayseri 327'ye doğr. - öl. 379), Aziz Büyük Basileios'un kızkardeşi. Nişanlısı ölünce, bakire kalmağa karar verdi ve Pontos'ta iki manastır kurdu. Nyssa'lı (Sultanhisar) Aziz Gregorios onun hayatını yazdı. (L)

MAKRİS. Yun. mit. Aristeus'un kızı. Eğriboz'da (Euboia) Küçük Dionysos'u yetiştirdi. (L)

MAKRİZİ (Ebu Abbas), arap tarihçisi (Kahire 1364 - Mekke 1442). Babası tarafından, hanefî mezhebinin kurallarına göre yetiştirildi, ama sonradan şafiî mezhebine geçti. Kahire'de kadılık, el-Hakim camiinde imamlık yaptı; Müeyyediye medresesinde hadis müderrisliğine getirildi. Müderrislik göreviyle Şam'a (1408) gönderildi; sonra Kahire'de müderrislik yaptı. Mısır ve Habeşistan tarihi ve medeniyeti üstünde çalıştı. Eserleri: *El-Hıtat* (Ülkeler) [İskenderiye, Kahire ve Fustat'ın tarihi]; buna ek olarak *İttiaz ul-Huneta bi - Ahbar il-Huleta il-Fatimiyyin* (Fatımî Halifelerinin Haberleri Hakkında Hanefîlerin Vaızları) [Fatımîler, Eyyubîler tarihi]; *Es-Sulûk Li-Ma'rifeti Düvel il-Mulûk* (Sultanların Devletlerini Bilmek için Yollar) [Memlûklar sultanlığı tarihi]; *Et-Mukafa* (Kafiyeli) [Mısır'da yaşamış hükümdar ve tanınmış adamların biyografileri]; *Igaset - ül - Ümme bi - Keşf il - Gumme* (Gamların Keşfi ile Ümmete Yardım) [Or-

tadoğu'nun iktisadî durumuyle ilgili]; ayrıca çağdaşlarının biyografileri, tarih, coğrafya ve hadislerle ilgili eserleri vardır. (M)

MAKRO—, yun. *makros,* büyük'ten alınan ve birçok kelimenin bileşimine giren önek. (L)

MAKROASBEST i. (fr. *macroasbeste*). Elyaflı amyant. (L)

MAKROBİOS'LAR, bir efsane halkının adı. Bin yıl yaşadıklarına ve her zaman genç kaldıklarına inanılırdı. (L)

MAKRODAKTİL sıf. (fr. *macrodactyle*). Antropol. Uzun parmakları veya parmak şeklinde uzantıları olan. (L)

MAKRODAKTİLİ i. (fr. *macrodactylie*). Antropol. Parmakların aşırı gelişmesi. (L)

MAKROERGAT sıf. (fr. *macroergate*). Biyol. Karın kısmı aşırı ölçüde gelişerek çok büyük bir boya ulaşan işçi karınca. (Bu irileşme karıncanın içine yerleşen asalak kurtlardan ileri gelir.) [L]

MAKROEVRİM bļş. i. Biyol. Sınıf, şube ve dal gibi büyük sistematik birimlerin oluşumuna yolaçan evrim. (Bu çeşit evrimler yeni vücut şekillerini, yeni yapıları, dalların doğumunu, tüm kalıtsal özelliklerin yeniden şekillenmesini gerektirir.) [L]

MAKROFAJ i. (fr. *macrophage*). Biyol. Katılgan dokuda, damarların endotelyum'unda, dalakta ve kemik iliğinde oluşan çok büyük bir yutar hücre. Bk. FAGOSİTOZ. (L)

MAKROGAMONT i. (fr. *macrogamonte*). Biyol. Daha sonra dişi gamet verecek olan dişi gamont. (Makrogamont, sporluların üreme çevriminde görülür.) *Eşanl.* MAKROGAMETOSİT. (L)

MAKROGENİTOZOMİ i. (fr. *macrogénitosomie*'den). Patol. Vücut yapısının, özellikle cinsel organlar ve ikincil cinsel karakterlerin erken gelişmesi. (Daha çok erkek çocuklarda görülen bu hastalık, çoğu zaman doğuştan gelen bir böbreküstü bezi hiperplazi'sinin ve aşırı androjen hormonu salgılanmasının sonucudur.) [L]

MAKROGLOBÜLİN i. (fr. *macroglobuline*). Biyokim. Molekül ağırlığı yüksek (1 000 000'a yakın) globülin; elektroforezde β- ve γ-globülinlerle bir hizada yer alır. (Bazı bilginlere göre normal β- ve γ-makroglobülinlerin yanı sıra, patolojik bir magroglobülin daha vardır; makroglobülinemi'lerde görülen bu globülin çeşidi, çok iri miyelom globülinlerine yakındır.) [L]

MAKROGLOBÜLİNEMİ i. (fr. *macroglobulinémie*). Patol. Kan plazmasında fazla miktarda makroglobülin bulunması.

— ANSİKL. *Makroglobülinemi,* ileri derecede halsizlik, kansızlık, lenf düğümlerinin şişmesi, dalak büyümesi ve kanama gibi belirtilerle ortaya çıkan bir hastalıktır. Kan muayenesinde, sedimantasyon hızının artığı (yarım saatte 100 mm'den fazla), elektroforezde, β ve γ globülinleri arasında anormal yapıda bir makroglobülin bulunduğu, kemik iliği muayenesinde, lenfositlere benzeyen, ama gerçekte retiküloendotelyal asıllı olan hücrelerin ve plazmositlerin çoğaldığı görülür. Henüz sebebi bilinmeyen gerçek makroglobülinemi, ilk defa Waldenström tarafından tanımlandı (1944). Seyrek rastlanan bu hastalıktan daha başka hekimler de bahseder. 1944'ten sonra, bazı müzmin hastalıklarda (sıtma, siroz, kollajenoz) bir yan hastalık veya tepki olarak makroglobülinemi'lerin ortaya çıktığı anlaşıldı; ama bunlar Waldenström hastalığından farklıdır. (L)

MAKROGRAFİ i. (fr. *macrographie*). Metalürji. Maden ve alaşımların yapısının, çıplak gözle veya mikroskopla incelenmesi.

— ANSİKL. *Makrografi,* genel olarak bir parçanın bütünüyle ilgilenir. Parçanın bir kesiti parlatılmış ve heterogenliğini ortaya çıkaran özel bir ayıraçla işlenmiştir. İçinde eser halinde fosfor ve kükürt bulunan dövülmüş çelik parçalar, asitli bir bakır II klorür çözeltisiyle işlenirse, bu işlem maden elyafını ve dolayısıyle incelenen parçanın geçirdiği işlemleri ortaya çıkarır. Resimdeki birinci şekilde dövülerek elde edilen bir parça, ikinci şekilde de dökülerek elde edilen bir parça görülmektedir. (L)

MAKROİKTİSAT i. Grupların ve bunların davranışları ile ilintili olan global nicelikler arasındaki ilişkilerin, daha iyi bir iktisat siyaseti gütmek amacıyle incelenmesi. (L)

MAKROİYON i. (fr. *macroion*). Kim. Elektron kaybına uğradığı veya elektron aldığı için elektrik yükü taşıyan makromolekül. (L)

MAKROKELİ i. (fr. *macrocheilie*'den). Antropol. Dudak mukozasının aşırı gelişmesi, hattâ bazan kıvrılıp sarkması: *Makrokeli, siyah ırkta normaldir.* (L)

MAKROKİRİ i. (fr. *macrochirie*'den). Tıp. Aşırı el iriliği şeklindeki vücut bozukluğu (L)

MAKROKOZMOS i. (yun. *makrokosmos*'tan). İnsanın meydana getirdiği *mikrokozmos*'a karşıt olarak evrenin kendisi. (L)

MAKROLENFOSİT i. (fr. *macrolymphocyte*). Kan bil. Makrofajlara benzeyen büyük lenfosit; bazofil tanecikler veya hücre artıklarıyle dolu bir protoplazması ve büyük bir çekirdeği vardır. (L)

MAKROLİTLER çoğl. i. (fr. *macrolides*'ten). Bazik tabiatlı, iri moleküllü antibiyotikler. (Makrolitler 12 ilâ 18 karbon atomu taşıyan bir lakton çekirdeği ve bu karbonlara glükozit bağları ile bağlı özel şekerlerden oluşur; eritromisin, karbomisin, spiramisin ve oleandomisin bu gruba girer. İri moleküller beyin zarından geçemediği için makrolitler menenjitlerde kullanılamaz.) [L]

MAKROMELİ i. (fr. *macromélie*). Kol veya bacaklardan birinin veya birkaçının aşırı şekilde gelişmesi. (L)

MAKROMOLEKÜL i. (fr. *macromolécule*). Kim. İçinde genellikle, pek çok kere tekrarlanan atom gruplarından meydana gelmiş bir veya birçok yapısal motif bulunan molekül: *Selüloz molekülü, bir makromoleküldür.*

— ANSİKL. *Makromolekül,* klasik kimyanın hafif moleküllerine (*mikromoleküller*) karşıt olarak kullanılan bir terimdir. Diğer taraftan molekül ağırlığı büyük olan bir ürünün makromolekülleri eşit ve aynı büyüklükte değildir; mikromeleküller ise aksine birbirinin aynıdır. Makromoleküller genellikle bir monomer'in polimerleşmesinden oluşur, bu değişim birçok değişik polimer meydana getirebilir. (L)

MAKRON, Attike'li kırmızı figürlü vazolar ressamı (M.Ö. V. yy. başları). Ünlü çömlek ustası Hieron («Helene'nin Hikâyesi» adlı kupadaki imza; eski Spinelli koleksiyonu) ile çalıştı. Ağırbaşlı üslûp döneminin sonlarında yaşadı; saydam elbiseli dansçılar, ateşli kadınlar, şölen sahneleri çizdi. (L)

MAKRONİSOS adası, Ege denizinin batı kesiminde küçük ada. Sunion burnunun (Yunanistan) doğusunda, Lavrion kasabası açığında. (M)

MAKRONUKLEUS i. (lat. *macronucleus*). Bazı birhücreli hayvanlarda, küçük çekirdek karşıtı olarak bulunan en büyük çekirdek. (L)

MAKROPODİ i. (fr. *macropodie*). Antropol. Aşırı ayak iriliği şeklindeki vücut bozukluğu. (L)

MAKROPOLİMER i. (fr. *macropolymere*). Kim. Makromoleküllerden meydana gelmiş yüksek polimer. (L)

MAKROPROZOPİ i. (fr. *macroprosopie*). Antropol. Yüzün aşırı gelişmesi. (L)

MAKROPSİ i. (fr. *macropsie*). Psikiyatr. Cisimleri olduklarından büyük görme şeklinde beliren öznel olay. (Bazı nevroz ve psikozlarda görülür.) [L]

MAKROSEFAL sıf. ve i. (fr. *macrocéphale*). Başı anormal derecede büyük uzun olan (kimse). [L]

MAKROSEFALİ i. (fr. *macrocephalie*). Antropol. Başın çok büyük olması.

— ANSİKL. *Makrosefali*'de baş büyük, fakat kafatasının boyutları arasındaki oran çok düşüktür, yani başın eni, boyu, yüksekliği birbirine yakındır; genellikle küçük yaşta kafatasının şu veya bu yandan sıkılmasıyle meydana gelen bir şekil bozukluğudur; eski Aymaralar'da ve şimdi dünyanın bazı bölgelerinde görülür. (L)

MAKROSEFALİTLER çoğl. i. Paleont. Yuvarlak kavkılı, kenarları düzgün ışınsal çizgili ammonit. (Her ülkede jüra tabakalarında bol miktarda bulunur.) [L]

MAKROSEİZM i. (fr. *macroseisme*). Bk. GENİŞDEPREM.

MAKROSİST i. (fr. *macrocyste*). Miselyumların dik dalları ucunda bulunan yumurta biçiminde iri hücre. (Makrosistler peziza cinsinden mantarlarda görülür.) [L]

MAKROSİT i. (fr. *macrocyte*). Kan bil. Kanda bulunan ve normalden çok büyük olan alyuvar; hiperkrom kansızlıklarda görülür. *Eşanl.* MEGALOSİT. (L)

MAKROSKELİ i. (fr. *macroskelie*). Antropol. Bacakların gövdeye göre çok uzun olması. (L)

MAKROSPOR i. (fr. *macrospore*). Çimlendiği zaman arkegon (dişi önçim) veren büyük spor. (Kibritotları, selaginella ve salvinia'lar makrosporludur. Bazı su yosunlarında da bunlara rastlanır. Buna karşılık atkuyruğunun, görünüşte erkek spora aynı olan dişi sporu makrospor sayılmaz.) [L]

MAKROSTOMİ i. (fr. *macrostomie*). Teratoloji. Ağzın bir veya iki yandan çok yarık olması şeklinde vücut bozukluğu. (L)

MAKROŞİZOGONİ i. (fr. *macroschizogonie*). Biyol. Bazı sporlularda, gelişme çevriminde araya giren eşeysiz üreme tarzı. (Bir şizont'tan makroşizozoyitler, onlardan makrogamontlar, onlardan da makrogametler oluşur.) [L]

MAKROŞİZOZOYİT i. (fr. *macroschizozoïte*). Biyol. Şizont'un bölünmesinden meydana gelen ve sonunda makrogametleri meydana getirecek olan şizozoyit. (L)

MAKROZOMİ i. (fr. *macrosomie*). Bütün vücut kısımlarının aşırı büyümesi. Bk. DEVLEŞME. (L)

MAKRUH sıf. (ar. *ḳarḥ*'dan *maḳrūḥ*). *Esk.* Yaralanmış. ‖ Vücudunda irin toplamış yara ve çıbanlar olan. (M)

MAKRUN sıf. (ar. *ḳarn*'dan *maḳrūn*). *Esk.* Kavuşmuş, ulaşmış olan. ‖ Yakın, bitişik, yan yana: *Ey şahsa masuniyet ü hürriyete makrun / Bir hakk-ı teneffüs veren efsane-i kanun* (Tevfik Fikret). ‖ *Makrun-ı müsaade,* izin almış. ‖ *Makrun-ı sıhhat,* doğruluğa yakın. ‖ *İcabet-makrun,* kabul edilmeğe yaklaşmış olan. ‖ *Lefif-i makrun.* Bk. LEFİF.

◆ **Makruniyet** i. *Esk.* Yakınlık. (M)

MAKRUZ sıf. (ar. *ḳarż*'dan *maḳrūż*). *Esk.* Ödünç verilmiş. (M)

MAKSAT veya **MAKSAD** i. (ar. *ḳaṣd*'dan *maḳṣad*). İstenilen şey, niyet, gaye, amaç: *Bu adamların ne maksat ve ne vazife için nereleri gezecekleri hakkındaki malûmatını Harput valisinden sordum* (Atatürk). *Hepsi kumar değil mi canım, uzun işe girmektense ayakta birkaç el çeviririz. Maksat vakit geçsin* (Sabahattin Ali). *Bugün, oraya gitmeden evvel Maarif İdaresi'ne uğradım. Maksadım, evrakımı geriye almaktı* (R. N. Güntekin).

— DEY. (*Bir işte*) *Maksat gütmek,* (bir işte) gizli bir niyeti olmak.

— Huk. İdarî işlem ve eylemlerin, kamu yararını gerçekleştirmek şeklindeki amacı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Maksat unsuru.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. İdarenin, idarî nitelikteki bütün eylem ve işlemlerinin kamu yararına yönelmesi gerekir. (Bk. KAMU *yararı.*) Bu bakımdan, *maksat,* özellikle idarî işlemlerin unsurlarından biridir. (Bk. İDARÎ *işlem.*) Kişisel veya siyasî bir maksada hizmet için yapılan idarî işlem sakattır ve iptali gerekir.

● *Maksat unsuru*'nda sakatlık, doktrin ve içtihatlardan çıkan sonuçlara göre, işlemi yapanın, bu işlemi yapma yetkisinin kendisine veriliş amacını aşmasına veya bu amacın dışına çıkmasına (yetki saptırması) yahut belli bir sonucu doğurmak için öngörülmüş olan bir usulün başka bir amaçla saptırılmasına (usul saptırması) göre iki türlüdür. Maksat unsurunda yapılan denetim, idarenin, özellikle sebep unsuru bakımından takdir yetkisine sahip bulunduğu

hallerde önem kazanır. Bununla birlikte yargı merciinin maksat unsurundaki sakatlığı tespit etmesi, her zaman kolay olmaz. (M)

MAKSATLI sıf. (*maksat*'tan *maksat-lı*). Gayeli, amaçlı. ‖ Kötü niyetli, kasıtlı. (M)

MAKSATSIZ sıf. (*maksat*'tan *maksat-sız*). Gayesiz, hiç bir amacı olmayan: *Bütün potansiyelini ve biriktirdiği kudretlerini garba karşı giriştiği maksatsız mücadelede yıprattı* (Ş. S. Aydemir). [M]

MAKSİM veya **MAKSEM** i. (ar. *ḳısm*'dan *maḳsim*). *Esk.* Taksim edilecek yer, taksim yeri, bir şeyin sınıf ve kısımlara ayrıldığı yer: *Hayır! görülmelidir ayrı ayrı maksimler / Bakınca hayret edersin... Ne ince iş, ne hüner* (M. Â. Ersoy). ‖ Bentlerde toplanan suların, künkler ve su yollarıyle getirilerek şehre dağıtıldığı yer, yapı: *Cevr ile çeşmimi pür-âb ederek cânânım / Döndü maksimde akan lûlelere müjgânım* (Nabi).

— ANSİKL. *Maksim*, şehrin en yüksek yerlerine yapılırdı. Bütün çeşmelere, sebillere, hamamlara, saraylara ve konaklara su buradan dağıtılırdı. Özel kişilere ait binaların bu sulardan yararlanabilmesi için, vakıf tarafından satılmış senetlere sahip olması gerekirdi. Maksim denilen yapılara gelen sular, mermerden yapılmış teknelere dolar, bu teknelerin çeperlerindeki deliklere takılan masuralar vasıtasıyle ölçülerek kullanılacak yerlere gönderilirdi. Bu yapıların en ünlüsü, İstanbul'da, bulunduğu semte (Taksim) adını veren dağıtım yeridir. (M)

MAKSİM sıf. (fr. *maxime*). Müz. *Esk.* Aynı türün majör aralığından daha büyük bir aralık için kullanılırdı: *Maksim, ikinci majör, üçüncü aralık; üçüncü maksim ise dördüncü aralıktır.*

◆ i. Müz. Ortaçağ notalamasına göre değeri iki veya üç «uzun»a eşit nota; düz bir kuyruğu olan yatık dikdörtgen biçimindedir. (L)

MAKSİMAL sıf. (lat. *maximus*, çok büyük'ten fr. *maximal*). En yüksek derecede olan bir şeyi belirtmek için kullanılır. (M)

MAKSİMİNUS, kuzey afrikalı arianus'çu piskopos (V. yy.). Hayatı üstüne pek az şey bilinir. Ancak 427 veya 428'de Hipponium'da, Aziz Augustinus ile Kutsal Üçlük üstüne açık bir tartışmaya girdiği bilinmektedir. *Dissertatio Maximi Contra Ambrosium* (Maksiminus'un Ambrosius'a Karşı Yazısı) [384'e doğr.] adlı eserin yazarı olduğu sanılmaktadır. (L)

MAKSİMOS III Peloponnesos'lu, İstanbul patriği (1476-1482). Palaiologos sülâlesindendi. Türkçeyi çok iyi bilirdi; sarayda bulunan trabzonlu hıristiyanlar için *Symbolon*'u (İman Kanunu) Türkçeye çevirdi. (M)

MAKSİMOS IV SAİGH, Melkîlerin Antakya patriği (Halep 1878-Beyrut 1967). 1905'te rahip oldu, Sur (1919) ve Beyrut (1933) metropolitliği yaptı. 30 Ekim 1947'de Melkîlerin Antakya, İskenderiye ve Kudüs patriği oldu. 22 Şubat 1965'te Paulus VI tarafından kardinalliğe getirildi. Vatikan'ın ikinci konsilinde, doğu kiliseleri lehindeki müdahaleleriyle tanındı. (L)

MAKSİMOS Agioreitis, rusça **Maksim Gryek**, yunan asıllı rus keşişi ve hümanisti (Arta, Epir 1480'e doğr. - Moskova yakınları 1566). Öğrenimini İtalya'da hümanistlerin yanında yaptı. Athos dağı (Aynaroz) manastırına girdi. 1515'te, yunanca âyin kitaplarının islavca tercümelerini gözden geçirmek üzere Moskova'ya gitti. Rusya'da din çevrelerini ve laikleri büyük ölçüde etkiledi, ilâhiyat ve kültür sevgisini yaydı. Yoksul keşişleri (zavolgskiye startsıy) tuttuğu için varlıklı keşişlerin (iosiflian) ve metropolit Daniel'in öfkesini çekti. Moskova yakınlarındaki Troitse-Sergiyev (Teslis) manastırına sürüldü. Başlıca eserleri: *Mezamirin Açıklamaları; Havarilerin Kitabı* ile Latinlere karşı yazıları; özellikle *Havari Petrus ve Paulus'a Övgü*. (L)

MAKSİMOS Aziz, Kudüs piskoposu (öl. 350'ye doğr.). Galerius devrinde zulme uğradı. 325'te İznik (Nikaia), 335'te Sur, 347'de Serdika (Sofya) konsillerine katıldı. 349'da Kudüs'te arianus'çulara rağmen, Aziz Athanasios'u temize çıkaran bir konsil topladı. (L)

MAKSİMOS Efes'li, İamblikhos'un okulundan yunan filozofu (Efes veya İzmir ? - öl. M.S. 371). Özellikle «teürji» (theurgia) ile uğraştı. İmparator Julianus üstünde büyük nüfuzu vardı. Julianus ile Julianus'un kardeşi ve amcası arasında geçen (351) ve müstakbel imparatorun Hıristiyanlıktan dönmesiyle sonuçlanan konuşmalarda Maksimos'un da hazır bulunduğu sanılır. Julianus'un ölümünden sonra (363), Maksimos hapse atıldı, bir süre sonra serbest bırakıldı. Birkaç yıl sonra bir komploya adı karıştı ve ölüme mahkûm edildi. (L)

MAKSİMOS Khrysupolis'li, Aziz (İstanbul 580'e doğr.-Şemarum, Kafkasya 662). Herakleis'in sarayında imparator katibiydi; monotelit kavgaları başlayınca manastıra çekildi. 641'e doğru Afrika'ya, sonra Roma'ya gitti; Roma'da sapkınlara karşı Katolikliği savundu. 653'te tutuklandı ve İstanbul'a getirildi; 655'te sürgüne gönderildi; 662'de mahkemeye çıkarıldı, işkenceye uğradı, sürgüne gittiği Kafkasya'da öldü. Başlıca eserleri: *Mistik Denys ve Nazianzos'lu Gregorios Üstüne Yorumlar*, monoteizme karşı yazılmış küçük kitaplar (*Ad Marinum Epistola* [Marinus'a Mektup]; *Ad Episcopum Nicandrum*). [L]

MAKSİMOS Sur'lu, yunan filozofu (M.S. II. yy.ın ikinci yarısı). Birçok yolculuk yaptı. İmparator Commodus zamanında Roma'da yaşadı. Kendini Eflatun'un çömezi sayıyordu, ama gerçekte seçmeci bir filozoftu. Yüce ve görünmez bir Tanrı'ya, ruhun tanrısallığına ve Tanrı inayetini yeryüzüne indiren demonlara inanıyordu. Kırk bir söylevi veya incelemesi bugüne kalmıştır. Bu eserlerde, belâgatçiler gibi, genel konuları işler. (L)

MAKSİMOVA (Yekaterina), sovyet kadın dansçı (Moskova (1939). 1949'da Bolşoy okuluna girdi, 1958'de diplomasını aldı ve aynı yıl Bolşoy Bale topluluğunda yıldız dansöz oldu. Birbirinden ayrı rolleri aynı ustalıkla canlandırır: *Taştan Çiçek* (1959); *Bronz Süvari* ve *Küçük Kambur At* (1960); *Spartakus* (1962); *Üvyan Güzel* (1963); *Kül Kedisi* (1964); *Fındıkkıran* (1966). 1960'tan bu yana *Giselle*'i en iyi yorumlayan sanatçıdır. (L)

MAKSİMUM i. (lat. *maximum*, en büyük). Bir şeyin ulaşabileceği en yüksek derece.

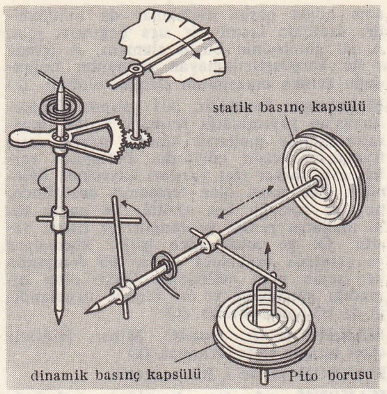

makmetre

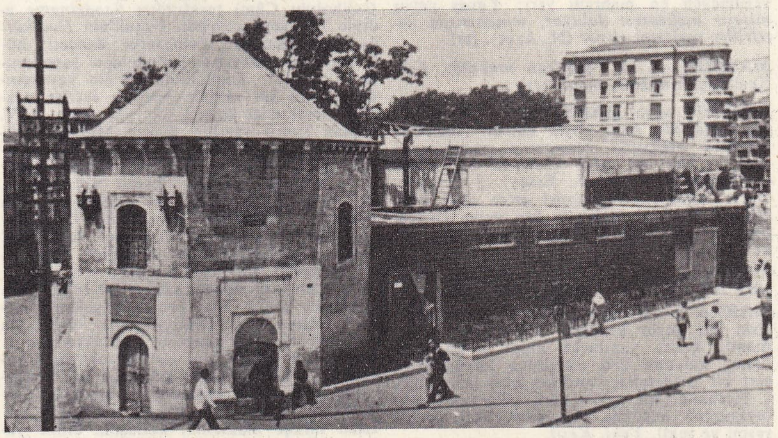

Taksim **maksim**'i savaklar ve havuzlar (XVIII. yy.)

— Mat. Değişken bir büyüklüğün, belirli sınırlar arasında alabileceği en büyük değer.

— ANSİKL. Mat. Bir veya çok değişkenli fonksiyonların *maksimum*'ları ve *minimum*'ları teorisi, sonsuzküçükler analizinin önemli konularından biridir. *Kapalı* bir bölge üzerinde sürekli her fonksiyonun (bir veya çok değişkenli), bu bölgede bir maksimumu ve bir minimumu vardır. Bu değerler aslında, bölgenin birden fazla noktasında alınmış olabilir. Belirli bir türevi olan tek değişkenli bir fonksiyon için, türevin işaret değiştirdiği değerler, fonksiyonun yeter derecede küçük aralıklardaki maksimum ve minimumlarına tekabül eder. Fonksiyonun iki defa türevi alınabiliyorsa, birinci türev ancak sıfır olunca işaret değiştirir. İkinci türev sıfır değilse, işareti belirleyicidir: eğer bu işaret negatifse fonksiyon bir maksimumdan, pozitifse bir minimumdan geçer. İkinci türev sıfırsa, şu kurala başvurulur: sıfır olmayan ilk türev çift basamaktansa ve negatifse, fonksiyon bir maksimumdan (lokal maksimum) geçer. Bu türev pozitifse, fonksiyon bir minimumdan geçer. Bununla birlikte, göz önüne alınan noktadaki bütün türevler sıfır olduğu için bu kuralın uygulanmadığı haller bulunabilir. Meselâ

$$x = 0 \text{ için } e^{-\frac{1}{x^2}}$$

fonksiyonunda durum böyledir.

Özellikle iki veya daha çok değişkenli fonksiyonlar için maksimumlar ve minimumlar teorisi çok karışıktır: incelenecek fonksiyonların, bağımsız değişkenlerin diferansiyellerinin ikinci dereceden homogen biçimleri olarak düşünülen bütün ikinci diferansiyelleri işe karışır.

◆ Sıf. Mat. Bir sıra bağıntısıyle donatılmış bir E cümlesinin bir A alt cümlesinde, A'nın bütün elemanlarından sonra gelen ve bu elemanlarla karşılaştırılabilen bir A elemanı için kullanılır.

— ANSİKL. Eğer E cümlesinin A alt cümlesi en büyük bir elemana (bk. MAJORANT) sahipse, bu eleman *maksimum* elemandır;

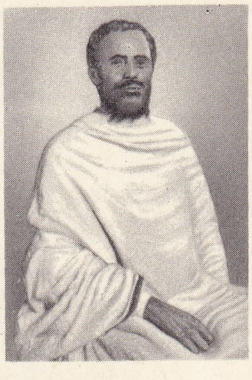

MAKONNEN

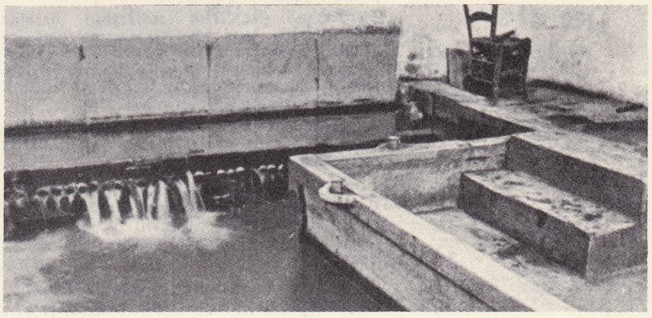

maksim'in içten görünüşü

Foto. LAROUSSE ; N. Erkılıç (MEYDAN)

ama böyle başka elemanlar da bulunabilir; özellikle kısmî bir sıra bağıntısı için, A alt cümlesinin bir *a* elemanı, A içinde *a* ile karşılaştırılamayan elemanlar bulunduğu zaman maksimum eleman olabilir. (L)

Maksimum fermanı, 301 yılında Diokletianus'un yayımladığı ferman. Roma imparatorluğunda malların kanunî azamî satış fiyatlarını tespit ediyordu. Fermanın varlığı eski mezar taşı yazıları sayesinde öğrenildi. Çok uzun olan fermanın önsözünde, hayatın zorluğu öne sürülür ve narha tabi malların renkli ve zengin bir listesi verilir. Ot ve sebzelerden ipekli kumaşlara ve şatafatlı arabalara kadar bu fermanda her şeyin sözü edilmiştir. Etkili olup olmadığı şüphelidir ve ne ölçüde uygulandığı da bilinmemektedir. (L)

MAKSİT i. (fr. *maxite*). Miner. Hidratlı tabiî kurşun sülfokarbonat. (L)

MAKSUD sıf. ve i. Bk. MAKSUT.

MAKSUM sıf. (ar. *ḳısm*'dan *maḳsūm*). *Esk.* Kısım kısım bölünmüş, taksim edilmiş. || *Mal-ı maksum,* taksim edilmiş, bölünmüş mal. || *Rızk-ı maksum,* Tanrı tarafından ayrılmış rızk: *Hasmın ey hâce veliyyünniamın olsa bile / Olamaz manî-i amedşüdü rızk-ı maksum* (Yenişehirli Avnî).

— Mat. *Esk.* Taksim olunan sayı, bölünen (sayı).

◆ **Maksume** i. *Esk.* Maksum'un dişili. || *Emvâl-i maksume,* taksim edilmiş, kısım kısım bölünmüş mallar.

◆ **Maksumiyet** i. *Esk.* Bölünme, taksim olma: *Bu taksimi biz icat etmedik zaten mevcuttur; ve maksumiyeti o tabirle biz tarif eylemedik umumen maruftur* (Namık Kemal). [M]

MAKSUMUNALEYH i. (ar. *maḳsūm-ün-ᶜaleyh*). Mat. *Esk.* Bölen. (M)

MAKSUR sıf. (ar. *ḳaṣr*'dan *maḳṣūr*). *Esk.* Kısaltılmış, kasılmış. || Yalnız bir şeye ayrılmış, hasredilmiş. || Alıkonulmuş.

◆ **Maksure** sıf. *Esk.* Maksur'un dişili.

— Gram. *Esk. Elif-i maksure,* arap alfabesinde kelime sonunda «ye» şeklinde yazılan elif. (M)

MAKSURE i. (ar. *maḳṣūre*). *Esk.* Camilerde genellikle padişaha ayrılan yüksekçe yer. || Bir evin yabancıların girmesine izin verilmeyen en mahrem yeri: *Yavaş yavaş misafir maksuresi doluyor, semahanede vazifeliler yerlerini alıyor* (N. Araz). [M]

MAKSUS sıf. (ar. *ḳaṣṣ*'tan *maḳṣūṣ*). *Esk.* Kesilmiş, kırpılmış olan. (M)

MAKSUT veya **MAKSUD** sıf. (ar. *ḳaṣd*'dan *maḳṣūd*). *Esk.* Niyet edilen, istenilen: *Menzil-i maksuda varmazsın uyanmazsan eğer / Var mı bak, yollarda hiç bidar olanlardan eser* (M. Â. Ersoy). || İ. İstek, emel: *Kadd-i yâre kimisi ar'ar dedi kimi elif / Cümlenin maksudu bir amma rivayet muhtelif* (Kanunî Sultan Süleyman). || Erkek adı. (M)

MAKŞUR sıf. (ar. *ḳışr*, kabuk'tan *maḳşūr*). *Esk.* Kabuğu soyulmuş olan. (M)

MAKTA i. (ar. *ḳaṭᶜ*, kesmek'ten *maḳṭaᶜ*). *Esk.* Bir şeyin kesildiği yer, kesit. || Ormanda kesim yapılacak alan. || Üzerinde kamış kalemin ucu düzeltilen kemik veya sert bir madenden yapılmış ince uzun âlet. || Herhangi bir şeyin içini göstermek için ortasından kesilmiş varsayılan kesik yerin resmi ve şekli. *Yeni. Kesit.*

— Bayınd. Kaldırım taşlarının üzerine yerleştirildiği kum veya başka malzeme tabakası. || *Makta haline getirme,* yol yapımına başlamadan önce toprağın seviyesini düzeltmek ve uygun bir şekil verebilmek için yapılan ilk çalışma.

— Doğramc. Zıvananın başındaki kirişin ucu. || Zıvanayı sınırlamak için tahtayı testere ile oymak.

— Ed. *Esk.* Gazelin ve kasidenin son beyti. (*Zt.* MATLA.) || *Makta-i kelâm,* konuşmada duraklama. Söylevin bitimi. *Yeni.* Durak. || *Hüsn-i makta,* gazelin sondan bir önceki beyti.

— Mat. *Esk.* Bir cismin düz kesilmesiyle meydana gelen düzlem. *Yeni. Kesit* (ML)

MAKTA, Batı Cezayir'de bölge, Habra ile Sig'in ağızlarından oluşmuştur.

— Tar. Makta boğazlarında, 1835 haziranında Sig yakınında, aralık ayında da Habra yakınında, Cezayir dayısı Abdülkadir'in kuvvetleriyle, Oran'daki fransız birlikleri arasında şiddetli çarpışmalar oldu. (L)

MAKTAR. Esk. coğ. Orta Tunus'ta, numidia'lı krallar tarafından kurulduğu sanılan şehir. Numidia'lılardan Maktar'da birçok mezar taşı ve büyük taş anıtlar kalmıştı; kartaca ve latin panteonlarında, devlet yönetiminde ve geleneklerde de nümidia'lıların izlerine rastlanır. Yerli temeli örten kartaca kültürü otuz kadar yeni kartaca yazıtı bırakmış ve M.S. I. yy. sonuna kadar dini büyük ölçüde etkilemiştir. Hızla romalılaştırılan Maktar, 116'ya kadar *civitas liberta,* sonra Roma'ya bağlı bir şehir, 176'da da bir roma kolonisi (Aelia Aurelia Augusta Mactaris) oldu. (L)

MAKTAR, Tunus'ta (Kef ili) köy, Yukarı Tel'de; 4 000 nüf. Önce Kartaca, sonra roma şehri olan *Mactaris*'in kalıntıları: tapınaklar; amfiteatrlar; zafer takı; bazilika, yeraltı mezarlığı. (L)

MAKTEL i. (ar. *ḳatl*'den *maḳtel*). *Esk.* Bir kimsenin öldürüldüğü yer: *Ne zindanlar olur hâil, ne menfalar, ne makteller / Yürürsün sedd-i râhın olsa hattâ âhenîn eller* (M. Â. Ersoy). || [Bir kimseyi] öldürme.

— Ed. *Esk.* Büyük bir kişinin ölümünden sonra yazılan şiir. (M)

Maktel-i Hüseyn, Hz. Muhammed'in torunu ve halife Ali'nin oğlu Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesini konu olarak işleyen eserlerin genel adı. Bu konu İslâm edebiyatında ilk olarak arap yazarlarınca işlendi. Ebu Minhaf (öl. 774) *Kitab-ı Maktel-i Hüseyn* (Hüseyin'in Öldürülüşü Kitabı); El İsfahanî (öl. 966), *Makatil-üt-Talibin* (Ebi Talib Soyundan Gelenlerin Öldürülmeleri) v.d. Fars edebiyatında maktel-i Hüseyn türünde manzum ve mensur eserler şiîliğin yayılışından sonra yazılmağa başladı. En önemli farsça maktel, Hüseyin Vaiz Kâşifi'nin (öl. 1505) *Ravzat - üş - Şüheda* (Şehitler Bahçesi) adlı eseridir. Eser 10 bölüm (bap) ve bir sonuç (hatime) bölümünden meydana gelir. Bu eser, Gelibolulu Câmi tarafından *Saadetname* adıyle Türkçeye çevrildi. Fuzuli'nin *Hadikat-üs-Süedâ* (Saadete Ermişlerin Bahçesi) adlı eseri de Razvat-üş-Şüheda'dan yararlanılarak yazıldı. Anadolu'da şiîliğin yayılışından sonra bu etkiyle yazılan eserler arasında makteller önemli bir yer tutar. XIV. yy.dan sonra yazılan türkçe Maktel-i Hüseyn'lerin başlıcaları şunlardır: Kastamonulu Şazi, *Destan-ı Maktel-i Hüseyn* (manzum yazılışı: 1362); Lâmii (öl. 1532), *Maktel-i Al-i Resul* (Hz. Muhammed'in Torunun Öldürülüşü) [manzum]; Gelibolulu Câmi (XVI. yy.) *Saadetname;* Fuzuli (öl. 1556), *Hadikat-üs-Süeda* (Saadete Ermişlerin Bahçesi) [manzum-mensur] v.d. Tanzimat edebiyatı döneminde (1860-1896) Batı edebiyatı örnek alınırken eski geleneği devam ettiren bazı sanatçılar da vardı. Bu dönemde Kerbelâ olayının unutulmaması için bazı önemsiz Maktel-i Hüseyn'lerin yazıldığı görüldü. Özellikle gece toplantılarında, muharrem âyinlerinde okunmak, dinleyenleri heyecana getirmek amacıyle yazılan türkçe makteller, konuşma diline yakın sade bir dille kaleme alındı. Yazarlarının çoğu şeyh veya tarikat mensubu olan makteller bir çeşit şiî propaganda kitabıydı, şiîliğin yayılışında önemli payı oldu. Maktellerde Ehlibeyte karşı olan sevgi de söz konusu edildi. Maktellerde sanat endişesi güdülmemekle birlikte, bazılarında destansı özellikler görülür. (M)

MAKTU sıf. (ar. *ḳaṭᶜ*, kesmek'ten *maḳṭūᶜ*). *Esk.* Kesilmiş, kesik. || Değişmez, kesin olarak değeri biçilmiş. || Ölçü ile satılmayan, götürü. || *Maktu cizye,* fethedilen ülkelerin müslüman olmayan halkından alınan belirli miktardaki vergi. || *Maktu fiyat,* değişmez olarak değeri biçilmiş, üstünde pazarlık edilmeyen fiyat. || *Maktu-ül emel,* kırılmış emel, arzu. || *Fiyat-ı maktu,* maktu fiyat. || *Re's-i maktu* (veya *ser-i maktu*), kesilmiş, kesik baş: *Bugün zulmünle mahfiysem de zir-i hak-i esmerde / Görürsün re's-i maktuum yarın bâlâyı bisterde* (Abdülhak Hâmid).

◆ **Maktua** sıf. ve i. *Esk.* Gazete, dergi v.b.den kesilmiş (parça).

◆ **Maktuan** zf. *Esk.* Fiyatı değişmez şekilde tespit edilmiş olarak. || Götürü olarak, toptan: *Getirdiği malın bütününü maktuan aldım* (Şemseddin Sami).

◆ **Maktuât** çoğl. i. *Esk.* Gazete, dergi v.b.den kesilmiş parçalar. (M)

MAKTUL sıf. (ar. *ḳatl*'den *maḳtūl*). Öldürülmüş, katledilmiş: *Ama «kaatil» deseler oğluma, yahud «maktul» / O zaman işte benim âkıbetim pek meçhul* (M. Â. Ersoy). *Vezir-i maktulün çerağı müfettiş Köse Ali Efendi...* (Naima). || *Maktul düşmek* (veya *olmak*), vurulup ölmek, katledilmek, öldürülmek: *Ne Hatam kaldı, ne Münzir kurtuldu. Cemiyetleri dağıldı, kimi maktul ve kimi esir oldu* (Cevdet Paşa).

◆ **Maktule** i. *Esk.* Maktul'un dişili. || *Efrâd-ı maktule,* öldürülenlerin sayısı. Öldürülenler.

◆ **Maktulen** zf. *Esk.* Öldürülerek, öldürülmek suretiyle.

◆ **Maktulîn** çoğl. i. *Esk.* Öldürülenler, öldürülmüş kimseler. (M)

Maktulmustafapaşa mescidi veya **Mustafapaşa Tekkesi mescidi,** İstanbul'da Edirnekapı dışında, Fethiçelebi caddesinde. Köse Mustafa Paşa (öl. 1746) tarafından yaptırıldı. Bugün harap durumdadır. (M)

MAKTUR sıf. (ar. *ḳaṭrān*'dan *maḳṭūr*). *Esk.* Katran sürülmüş, katranlanmış, katranlı. (M)

MAKÛ, İran Azerbaycanı'nda bölge. Bu bölgede kurulan hanlık. Makû'nun orta bölgelerinde Sokkar dağları sıralanır. Dağ boyunca verimli otlaklar yayılır. Aras nehrine dökülen suları vardır. Halkının çoğunluğu akarsular boyunca kurulu köylerde yaşayan Türklerdir; öteki boylar göçebedir. Türkler arasında Bayat, Görnek gibi eski türkmen soyundan gelen obalar vardır. Türkler, bu bölgeye XV. yy. başlarında yerleştiler. Bölge, 1406'da karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'un eline geçti. Türk - iran savaşlarına sahne olan Makû'yu 1747'den 1923'e kadar bayat boyundan gelen hanlar yönettiler. 1923'te Rıza Şah Pehlevî, buraya bir iranlı subayı vali olarak gönderdi. (M)

MAKUA'LAR, Mozambik'te kıyı ile Nyasa gölü arasında yaşayan zenci halk. Tarımla uğraşır, hayvan yetiştirir ve demir işler. Konuştukları dil bir bantu lehçesidir. (L)

MAKUBA i. *Makuba*'nın (Martinik) çok beğenilen, gül ve menekşe kokulu tütünü. (L)

MAKUD sıf. (ar. *ᶜaḳd*'den *maᶜḳūd*). *Esk.* Bağlanmış, düğümlenmiş.

◆ İ. Huk. *Esk.* Bir akdin yapılmasındaki esas maksat. (M)

MAKUL sıf. (ar. *ᶜaḳl*'den *maᶜḳūl*). Akla uygun gelen, mantıklı: *Bu tertip ve tarz-ı hareketi makul ve emniyetli görmeyenler bulunabilir* (Atatürk). *O da hayli makul bir sebebe atfedilebilir* (H. E. Adıvar). || Mantıklı, akıllıca davranan: *Makul bir adam.* || Aşırı olmayan, elverişli: *Makul bir fiyat.*

◆ **Makule** sıf. *Esk.* Makul'ün dişili.

◆ **Makuliyet** i. *Esk.* Akla uygun olma, mantıklılık. (M)

MAKUL sıf. (ar. *ḳavl*'den *maḳūl*). *Esk.* Söylenmiş, denilmiş. || İ. Söylenilen söz. (M)

MAKU'LAR, Kuzeybatı Brezilya'nın yerli halkları. (L)

MAKULÂT çoğl. i. (ar. *ᶜaḳl* > *maᶜḳūle*'den *maᶜḳūlāt*). *Esk.* Akla dayanan, akla uygun gelen şeyler. (M)

MAKULÂT çoğl. i. (ar. *maḳūle*'den *maḳūlāt*). *Esk.* Çeşitler, kategoriler.

— Fels. Genel ilkeler. Aristoteles kategorilerinin islâm felsefesindeki karşılığı. Varlığın genel ve kesin ilkeleri.

— ANSİKL. Fels. Aristoteles felsefesine göre

varlığın, genel geçerliği olan on kesin kategorisi vardır. Bunlar, varlık türlerinin ana ilkeleridir. İslâm filozofları bunları, *makulât* (makuller) adını vererek varlığın tür ve biçimlerine uyguladılar. Arap dilinde bunların başka bir karşılığı da *elfaz* idi. Bunlar *töz* (cevher), *nicelik* (kemiyet), *nitelik* (keyfiyet), *görelik* (nispet), *uzam* (hayyiz), *zaman durum* (va'z), *etken* ve *edilgen* (fail ve mef'ul) gibi kavramlar altında toplanırdı. İslâm felsefesinde ve Aristoteles'in eserlerinde, bunların ayrı ve özel tanımları vardır. Başlangıçta, yalnız mantığın konusu olan makulât, sonraları islâm felsefesinin, özellikle metafiziğin bölümlerinden biri olarak değerlendirildi. İslâm filozofları bu konuda varlıkta *birlik* (vahdet) görüşünü savunan stoa'cıların (revakıyyun) ve yeni-eflatun'cu felsefe çığırının etkisi altında kaldılar. Stoa'cılar, makulâtı, konu (mevzu), öz nitelikler (aslî keyfiyetler), *geçici devinme* (ârızî hareket), *görelikler* (izafetler) adı altında dörde indirdiler. İslâm kelâmcıları bunu *töz* (cevher), *ilinek* (araz) gibi iki kavram altında topladılar. Sonra buna bir de *hayyiz*'i (uzayda belli bir yer kaplama) eklediler. Makulât, islâm düşüncesine göre, eşya için genel geçerliği olan kesin ilkelerdir. Bütün varlık türleri onlara uyma gereğindedir. Bazı islâm filozofları, bu konuda Aristoteles'e bağlı kalırsa da, diğer bir kısmı Porphyrios'un etkisi altında Yeni-Eflatun'culuğa yönelirler. Bu konuda, islâm filozofları, Aristoteles'in görüşlerine, özellikle mantığına dayanarak, birçok açıklama ve yorum kapsayan eserler yazdılar. *El İhvanüssafa** filozofları bunları *usul* (kökler) adı altında yorumladılar. Makulât konusunda Farabî, Gazalî ile Aristoteles'ten biraz ayrılır, İbni Rüşd ise ona bağlı kalır. (M)

MAKULE i. (ar. *ḳavl*'den *maḳüle*). *Esk.* Cins, çeşit.

— Fels. *Esk.* Bilimsel tasnifi yapılmış şey.

— Huk. *Esk.* Bir aşiretin başkanının işlediği cinayet sonucu ödemesi gerekli diyet. (Bu para, aşireti meydana getiren kişilerden toplanarak ödenirdi. Ödeyenlere de *âkile* denirdi.)

— Mant. *Esk.* Ulam, kategori. (M)

MAKULÎ sıf. (ar. *maḳūle*'den *maḳūlî*). *Esk.* Kategorik. (M)

MAKÛS sıf. (ar. *ʿaks*'ten *maʿküs*). *Esk.* Ters çevrilmiş, baş aşağı getirilmiş. ‖ Zıt, ters: *Lâkin bir de meselenin makûs ciheti var* (Vâ-Nû). ‖ Bir yere çarparak geri dönen, akseden. ‖ *Mec.* Uğursuz, kötü giden.

— TAR. TELM. ***Milletin makûs talihi,*** tamamı «*Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz*» olan bu sözleri, Atatürk, İkinci İnönü savaşından sonra Garp cephesi kumandanı İsmet Paşaya çektiği tebrik telgrafında yazmış, sonra «makûs talih» deyimi birçok yazar tarafından kullanılmıştır.

— Mat. *Esk.* Ters. Evrik. ‖ *Mahrût-ı makûs,* ters çevrilmiş koni.

◆ **Makûse** sıf. *Esk.* Makûs'un dişili.

◆ **Makûsen** zf. *Esk.* Ters olarak.

— Mat. *Esk.* *Makûsen mütenasip,* ters orantılı olarak.

◆ **Makûsiyet** i. *Esk.* Terslik, zıtlık. (M)

MAKYAJ veya **MAKİYAJ** i. (fr. *maquillage*). Bir yüzün görünüşünü yüze, gözlere, kaşlara, kirpiklere ve dudaklara sürülen bazı özel maddelerle değiştirmek tekniği: *O gün makyajı çok yerinde idi, gideceği yer de vardı* (A. H. Tanpınar). [Bk. ANSİKL.] ‖ *Makyaj temizleyici,* yüzde kalan boya artıklarını temizlemekte kullanılan kozmetik preparat. ‖ *Makyaj yapmak,* bir yüzün güzelliğini, kusurlarını gizleyerek ve estetik bakımdan değeri olan niteliklerini belirgin duruma getirerek artırmak. *Teşm. yol.* Sinema veya tiyatroda, bir yüzün tabiî görünüşünü, bir rolün gereklerine uydurmak için değiştirmek.

— ANSİKL. Maskelerin, aktörü canlandırdığı role uydurmak için, dramatik gösterilere başından beri eşlik ettiği sanılır. Kozmetik amaçlarla yapılan *makyaj* en eski tarihî çağlardan beri süregelmektedir.

En eski makyaj şeklinin basitliği ve acemice oluşu, modern çağlardaki ilkel ırkların dinî âyinlerinde görülür. Dramatik gösterileri, vücutlarını sağa sola sallamak ve monoton bir şekilde sihirli kelimeler gevelemek olan Patagonyalılar, bu gösteriler için yüzlerini tebeşire bularlardı. Onlardan daha ileri bir ırk olan bugünkü Avustralya yerlileri, âyin törenlerinde yüzlerini çamura bularlar ve yağ sürdükleri vücutlarını çelenkler, çiçekler ve tüylerle süslerler.

Aleut'lular, mistik âyinlerinde şeytanları ve deniz hayvanlarını temsil eden boyalı tahta maskeler kullanırlar. Güney denizi yerlileri ise içinde tahta maskeler, kamışlar kaplumbağa kabuğu, kafatası bulunan ve bazen saçları temsil etmek için bitkisel maddelerle süslü olan miğfere benzer bir başlık kullanırlar. Areoi kabilelerinin üyeleri olan bu adalıların bir kısmı, maske kullanmak yerine yüzlerini kırmızıya, vücutlarını da siyaha boyamayı tercih ederler. Kuzey amerika yerlileri yüzlerine ve vücutlarına, savaş işareti olarak kullandıkları renkli boyaları sürerler. Bu vahşî kabilelerin sihirbaz hekimleri ise âyinlerde geyik, ayı, kurt veya panter derileri ve başları giyerler.

● *Sahne.* Eski çağlar çin ve siyam tiyatrosunda şeytanları ve ruhları canlandırmak için yalnız eski maske geleneği sürdürmekle kalınmaz, aktörler yüzlerini de gülünç bir şekilde mavi, yeşil, koyu sarı, al ve ölü gibi pembe beyaza boyarlardı. Mısır kralları ve rahipleri resmî törenlerde perukalar takarlardı. M.Ö. 5000 yıllarında geniş ölçüde göz ve yüz boyası kullanıldığı, yapılan kazılar sonucu ortaya çıkmıştır.

Yunan tiyatrosunun doğuşuna sebep olan Dionysos şenliklerinde tanrı, uzun saçlı, uzun sakallı ve alnının üzerinden çıkan iki küçük boynuzla temsil edilirdi. Bu arada çılgınca dans eden Bakkhalar, yüzlerini şarap tortusuna veya kara dut rengi şerbete bularlardı.

Ortaçağda, XIV. yy.daki ve daha sonraki mirakl oyunlarında aktörler, hayvanları, şeytanları, azizleri ve melekleri canlandırmak için şaşırtıcı bir gerçekçilikle makyaj yaptılar. *Resullerin İşleri* adlı piyeste büyük ustalıkla yapılan yüz makyajlarında, seyirciler Aziz Matta'nın gözlerinin kafasından fırladığını gördüler ve sihirbaz Simon'un birçok kere yüzünün şekil değiştirmesini seyrettiler.

Rönesans devrinin, Henri IV döneminde en beğenilen, Gros Guillaume adıyle bilinen aktörü, yüz makyajı olarak kalın bir un tabakası kullanır, komik anlarda, tombul yanaklarındaki unları, oyun arkadaşlarının gözlerine üflerdi. Çenesine de sakal olarak beyaz bir kuzu derisi parçası takardı. XVI. ve XVII. yy.larda ünlü *commedia dell'arte* oyuncuları, Arlequino, Pantalone, Scaramuccia v.b. gibi tipleri canlandırmak için gülünç maskeler takarlardı. XIX. yy.da, fransız aktörü Pierrot, commedia dell'arte'deki palyaço Pedrolino'nun kullandığı maske yerine yüzünü unla pudralardı. Modern sirklerdeki palyaçoların bembeyaz yüzü de doğrudan doğruya bu fransız aktöründen aktarmadır. XIX. yy.ın başlarına doğru az da olsa makyaj sanatı üstünde duruldu. Bu dönemde, kostümler kabaydı, karakter rolleri için kullanılan peruka ve sakallar ise epeyce basit maddelerden yapılıyordu. Sylock'u sahnede ilk canlandırma metodu, komik bir rol alarak seyirciyi güldürmeye dayanıyordu. Ünlü bir Sylock olan Thomas Doggett, bu rol için gülünç bir kırmızı peruka ve sakal kullandı. Charles Macklin, Sylock'u soytarı olarak değil de siyah sakallı kötü bir insan olarak canlandırdı. Macklin'den sonra her aktör, bu rolü kendi fantezisine göre uyguladı. Sir Henry Irving'den sonra Sylock yaşlı bir aristokrat olarak temsil edilmeğe başlandı.

Bu devirde sahne, mumlarla ve gaz lambalarıyle aydınlatılıyordu. Bu da sahneyi ışıklandırmağa yetmiyordu. Fakat modern çağlarda, elektrikle sahneyi ışıklandırma usulü tiyatroya girdiğinden beri, makyaj konusunda titizlikle durmak gerekti. Çünkü bu modern ışıklandırma makyaj kusurlarını ele verecekti. Bu ışıklandırma usulü yüzü renksiz gösterdiğinden, yüz rengini ve çizgilerini belirtmek için modern tiyatroda makyaj gereklidir. Makyaj, aynı zamanda aktörün rolünü hissetmesine yardım eder. Çeşitli erkek, kadın, çocuk tipleri ve karakterlerini canlandırmak için de makyaj gereklidir.

● *Sinema.* Sinemanın ilk günlerinde, özel olarak hazırlanan makyaj malzemesi kullanışlı değildi. Bazı oyuncular tiyatroda kullanılan makyaj malzeme ve tekniklerini sinemaya uygularlardı. Sinemadaki karakterler hep standart tiplerdi: kadın kahraman, erkek kahraman ve kötü adam. Kötü adam tipi yalnızca uzun uzun bıyıklarla ve kaşları koyu bir şekilde siyahla boyanmış olarak tasvir edilirdi. Bu devirdeki makyajlar sinema ışıklandırması ve fotoğraflarına uygun düşmüyor ve aktörün tabiî görünmesine elvermiyordu. Sinemaya özgü ilk makyaj malzemesi, Max Factor tarafından icat edildi ve gene onun tarafından 1910'da sinemaya sokuldu. Bu, süte benzer, yarı sıvı, yağlı bir maddeydi. Az sonra, bu madde tüplere konulan ilk makyaj malzemesi oldu.

1928'den önce sinema için, makyaj renk-

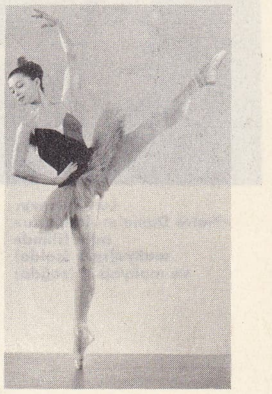

MAKSİMOVA

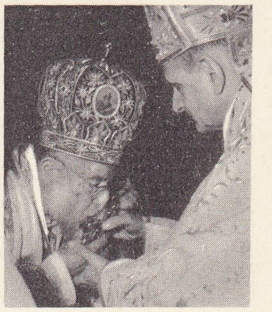

MAKSİMOS IV
ve papa Paulus VI

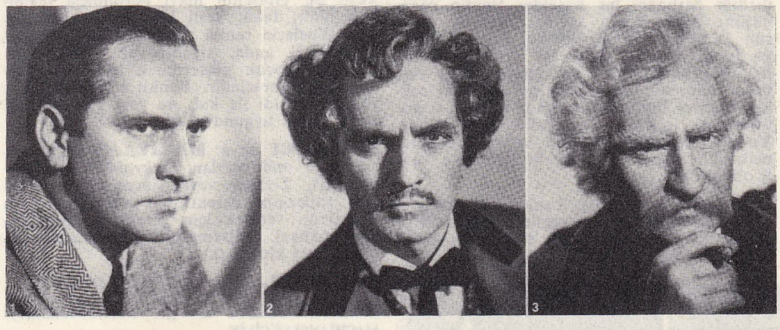

Frederic Marche: «Mark Twain'in Maceraları» adlı filimdeki makyajı: 1. makyajsız; 2. Mark Twain'in gençliği; 3. yaşlılığı

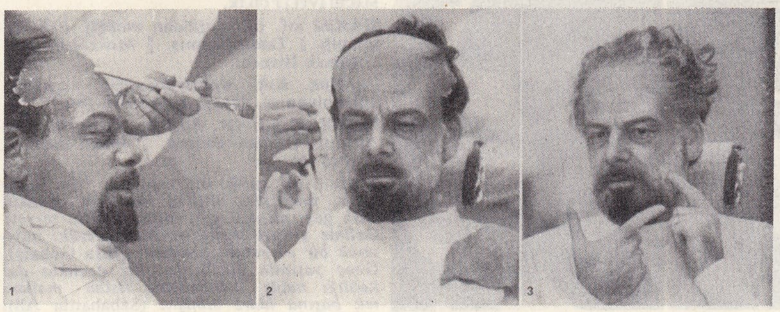

«Emile Zola'nın Hayatı» adlı filimdeki rolü için Paul Muni'ye makyaj yapılıyor: 1. lastik alın; 2. sakal; 3. sakala verilen şekil

Foto. LAROUSSE ; Encyclopedia Britannica

Lon Chaney: «Notre Dame'ın Kamburu» adlı filimde makyajıyle (solda) ve makyajsız (sağda)

leri daha tespit edilmemişti. Fakat pankromatik filim ve ışıklandırmanın ortaya çıkması, makyaj yapımına yeni bir yön verdi. Bu usule göre makyaj renkleri derece derece koyulaştırılabiliyor veya hafifletilebiliyordu. Böylece her aktörün yüzü kamera karşısında en koyudan en açığa kadar her tonda görülebiliyordu. 1928'de, Sinema Yöneticileri derneği, filmi, ışıklandırmak ve makyaj renklerini belli bir ölçüye uydurmak için özel çalışmalarda bulundu. Bu incelemelerin sonucu olarak Max Factor, *pankromatik makyaj* adı verilen tamamıyle yeni bir makyaj renkleri düzeni ortaya attı. Bu başarısından ötürü Sinema Sanatları ve Bilimleri akademisinin özel ödülünü aldı.

Sinema oyuncusunun makyajı için gerekli şey, renk tespitidir. Dudak boyalarında, fotoğraflarda verilmek istenilen etkiye dayanılarak en açık kırmızıdan en koyu kırmızıya kadar, kırmızının bütün tonları kullanılır. Göz boyalarında ise, oyuncuya en iyi giden renkler seçilir. Bu renkler, pankromatik renklerin yanı sıra, mavi ve yeşili de kapsar.

Sinema makyajı bir bakıma düzeltici, bir bakıma yaratıcıdır. Özellikle yakından çekilen fotoğraflarda, yüzler çoğu zaman normalden daha büyük gösterildiği için yüzdeki kusurlar ve kötü makyaj kolayca fark edilebilir. Düzeltici bir sanat olarak makyaj 1. yüzdeki kusurları örter; 2. yüze, fotoğrafta en etkili olabilecek, pürüzsüz ve düzgün bir renk tonu verir; 3. yüz hatlarını açıkça belirleyerek önemli bir olay sahnesinde yüz ifadesini daha canlı bir şekle sokar; 4. oyuncunun daha çekici görünmesini sağlar; 5. kamera karşısında düzgün bir görünüş meydana getirir. Yaratıcı bir sanat olarak da, makyaj aktörün canlandırdığı herhangi bir karakter tipinin görünüşüne bürünmesini sağlar. Perdede aktörün kendine has bir kişilik kazanmasında yardımcı olabilir. Genç bir aktörün, inanılır bir şekilde, yaşlı görünmesini veya yaşlı bir kimsenin daha genç görünmesini sağlar. Mentol tüpünün buharını gözlere doğru üfleyerek gözyaşı meydana getirilebilir. Yalnız kristallerin gözlere kaçmasını önlemek için tüpün ağzı ince bir kumaşla kaplı olmalıdır.

Dişleri siyah mineyle kaplayarak komedi veya büyü çeşitinden etkiler yaratılabilir. Fırça ile yüze uygulanan sert kolodyumla gerçek bir yara duygusu verilebilir.

solda, Theda Bara «Kleopatra» adlı filimde eski teknikle yapılmış makyajı (1915); sağda, Elisabeth Taylor'ın aynı filimde yeni teknikle yapılmış makyajı

Perukalar, saç parçaları ve bıyıklar, makyajı tamamlayan unsurlardır. Modern perukalar insan saçından yapılmaktadır. En ustalıklı sakal ve bıyıklar, kabartılmış saçlardan yapılmış olanlardır. Perukaların dazlak kafalı bir aktörün daha genç görünmesi için gerekli olduğu kadar, her yaştaki ve her tipteki aktörün, kişiliğine büründüğü karakterin gerçeğe her bakımdan uygun olması, biraz da saç şekillerine veya perukalara bağlıdır.

Renkli filimlerin icat edilmesi sinemanın makyaj meselesini daha ciddî bir döneme soktu. Kullanılmakta olan yağlıboya makyaj maddesi renkli filmlere gitmiyordu, çünkü oyuncuların yüzünü sapsarı, renksiz gösteriyordu. Kırmızı, mavi veya yeşil renkler ise perdede çok parlak gözüküyordu. Bu yüzden, yalnızca yeni yeni renkler bulmak yeterli değildi. Yeni malzemelerin de bulunması zorunluydu. Sıvı makyaj denemeleri pek kandırıcı olmadığından, makyaj usullerinin bütünüyle değiştirilmesi için denemelere girişildi. Bu denemelerin sonucu olarak Pan-Cake adı verilen ve yüze nemli bir süngerle sürülen başarılı bir katı makyaj maddesi ortaya çıktı. Bu yeni malzemeyle, cilt kusurlarını örtmek veya saklamak yerine, açık, şeffaf resimler veriliyordu. Bu madde daha sonra siyah-beyaz filimlerdeki yağlı maddenin de yerini aldı.

● *Televizyon.* Televizyon için özel makyaj 1932'de uygulandı. Bu olay dört dönemde meydana geldi. Önce tek bir renk tonu kullanıldı, sonra birçok renk denendi, bunu siyah-beyaz televizyon için katı ve yarı katı maddelerdeki modern renk dizisi izledi, en sonra da renkli televizyon için çeşitli renk tonları ve özel maddeler bulundu.

Siyah-beyaz televizyonda 11 renk çeşidi geçerli olmasına rağmen, en çok gerekli görülen renkler 4 ilâ 9 numara arasında olanlardır. Aşağı sayılardaki renkler açık pastel pembe ve bejler, yukarı sayılardaki renkler ise esmer, kahverengi ve koyu kahverengidir. Makyajsız yüzler televizyonda çekici olamaz. Cildi beyaz olanlar ölü gibi, esmerlerin yüzü ise kirli gibi, yeni traş olanlar da traş olmamış gibi görünür. Kadınların günlük makyajları televizyonda ya çok açık ya çok koyu gözükür. Normal dudak boyaları da genellikle televizyonda belli olmaz. Sinema makyajında kullanılan renkler de televizyon için yeterli değildir.

Renkli televizyon için, çeşitli yeni malzemeler ve renk tonları denenmiştir. Renkli televizyonun başarısı geniş ölçüde yüz çizgilerini olduğu gibi göstermeye bağlıdır. Yeşil bir elbisenin mavi görünmesi önemli değildir, fakat yeşil bir yüz çok gülünç olur. Yüzlerin renkli televizyonda canlı gibi gösterildiği anda, siyah-beyaz televizyonda da sade olarak gösterilmek istenmesi karmaşık bir meseledir. Renkli televizyon için 12 renk çeşidi ile katı ve yarı katı makyaj malzemeleri uygundur. (L)

MAKYAJCI veya **MAKİYAJCI** i. (*makyaj* veya *makiyaj*'dan *makyaj-cı* veya *makiyaj-cı*). Tiyatro veya sinemada, oyunculara rollerinin gerektirdiği yüz biçimi ve ifadelerini vermek için gerekli krem, boya gibi makyaj malzemesini kullanmakta uzmanlaşmış kimse. (L)

MAKYAVEL. Bk. MACHIAVELLI (Niccolo).

MAKYAVELİZM i. (fr. *machiavélisme*). MACHIAVELLİ'CİLİK.

MAKZİ sıf. (ar. *ḳaẓż*'dan *maḳẓî*). *Esk.* Ödenmiş. || Tamamlanmış. || *Makzı-l-meram*, erişilmek istenen.

— Huk. *Esk. Makziy-ün-aleyh*, aleyhinde hükmolunmuş, davayı kaybetmiş. (M)

MAKZUF sıf. (ar. *ḳaẕf*'tan *maḳẕûf*). *Esk.* Atılmış. || İftira edilmiş. || *Seng-i makzuf*, atılmış taş. (M)

MAL i. (ar. *māl*). Bir kimsenin veya kuruluşun mülkiyeti altında bulunan, menkul veya gayrımenkul şey, mülk, varlık, servet: *Gelinle güveyi mallarını birleştirerek, müşterek bir ev sahibi olurlardı* (Ziya Gökalp). *Genç yaşında küçük bir kız çocukla dul kaldığı halde babasından kalan malları tek başına idare etmiş...* (Sabahattin Ali). *İçlerinden bazıları şahsın, milletin malına el uzatmamayı, dünya malına sırt çevirmeyi partilerinin bir itibar bayrağı gibi kullanmak istediler* (Ş. S. Aydemir). || Tüccar eşyası, emtia, meta, alınıp satılabilen her türlü eşya: *Biz Odesaya mal gönderdik de ona lâf ediyoruz* (H.R. Gürpınar). *Arabalar kamyonlar; hanlara kervansaraylara yığın yığın ev eşyası, dükkân, ticarethane malları taşıyorlardı* (Ş. S. Aydemir). || İnek, manda gibi büyük baş hayvanlara verilen ortak ad: *Böylesi mal düşmesin fukaraya / Benim senden bağrım yandı boz öküz* (Talibi). *Yurda geldiler. Düşmandan kaçıp gelen dört maldan (deve, at, öküz, koyun) çok buldular* (Ergenekon Destanı). || *Mec.* Kötü, bayağı kimse: *Gör imdi sen mi fahişe ben mi mal / Ana kalursa der ikiniz de kuru kaval* (Vasıf). *Hem de on sene burada oturup kendini tanıttığı herkesin de ne mal olduğunu öğrendiği halde* (Sabahattin Ali). || *Argo.* Esrar, eroin v.b. gibi uyuşturucu maddelerin ortak adı. || *Mal sahibi*, bir malı mülkiyeti altında bulunduran kimse: *Mal sahibi ile tarlayı kiralayan arasında anlaşmazlık olmuş, mahkemeye başvurmuşlar.*

— ÇEŞ. DEY. *Mal bulmuş mağribî gibi sevinmek*, büyük bir sevinç ve heyecanla. || *Mal canlısı* (veya *mal gözlü*), mala, servete çok düşkün olan: *Biz mal gözlü değiliz* (Ahmed Midhat). || *Mal edinmek*, mal sahibi olmak. Benimsemek, sahip çıkmak. || *Mal kaçırmak*, gümrük vergilerini ödemeden bir ülkeye mal sokmak veya ülkeden mal çıkarmak. || *Mal olmak*, bir şeyin maliyetini belirtmek için kullanılır: *Bu ev bize elli bin liraya mal oldu. Mec.* Benimsenmek: *Bilhassa bu asra göre o kadar aykırı bir rejim iken, hiç bir ideoloji bu kadar geniş yığınlara mal olmamıştır* (F. R. Atay). Değeri veya karşılığı bir şeyle ödenmek: *Nuri beyin ölümü, onun toprağında yaşayan Bulgar köylülerinden bir çoğunun hayatına mal olmuştu* (Ş. S. Aydemir). || *Mal meydanda*, bir işin veya şeyin gizlisi saklısı olmadığını belirtmek için söylenir. || *Mal yapmak*, mal biriktirmek, servet yapmak: *Babaları epeyce mal yapmıştı, oğulları şimdi onu havurup harman savuruyorlardı.* || [...] *Malı*, bir malın ne menşeli olduğunu belirtir: *Sözde avrupa malı giyen plaj kasabası gençliği* (S. F. Abasıyanık). *Yerli malı. İngiliz malı.* || *Malı malına*, hiç kâr etmeden, kazanç sağlamadan, alış fiyatına. || *Malı omzunda*, berduş, hiç malı, serveti olmayan. || *Malın gözü*, açıkgöz, güvenilmez kimseleri nitelemek için söylenir. En iyi cins mal: *Kendi kendine: «Anam da hep malın gözünü bulur, ama bize göstermez!» diye söylendi* (Sabahattin Ali). || *Malının hesabını bilmemek*, çok zengin olmak, aşırı zengin olmak. || *Dünya malı*, servet, varlık: *Hem de bu ateşe atılış bütün aile, bütün çoluk çocuk, hattâ yeni doğan masumlar ve bütün dünya malıyle beraber olurdu* (Ş. A. Aydemir). *Üsküdarın altı yalı /N'iderim dünyanın malı* (Halk türküsü). || *Kendine* (veya *bir şeye*) *mal etmek*, benimsemek, kendi mülkiyetine almak: *Tarihin karanlıklarına gömülen büyük kişileri meselâ Yunus Emre'yi olduğu gibi Karacaoğlan'ı da her kasaba, hattâ her köy kendine mal etmiştir* (Cahit Öztelli). *Nereden, kimden almış olursak olalım, bin yıldır onu kendimize mal etmişiz, benimsemişiz* (N. Ataç). || [...] *Liraya mal etmek*, [...] lira harcayarak sahip olmak veya meydana getirmek. || [...] *Liraya mal olmak*, [...] kadar liraya meydana getirilmek veya sahip olunmak.

— *Esk.* Para, nakit para. || *Mal-bahş*, mal veren. || *Mal-ı gaybî*, sahibi çıkmayan bulunmuş mal, eşya. || *Mal-ı gayrımenkul*, gayrımenkul (taşınmaz) mal. || *Mal-ı Karun* («Karun'un malı»), büyük servet, çok mal: *Yağma ve târâcdan maada mâl-ı Karunu tahsil ve her neviden her biri esbâb-ı ihtişamı tekmil edip...* (Naima). || *Mal-ı menkul*, menkul (taşınabilir) mal. || *Mal-ı natık* («konuşan mal»), hayvan, köle v.b. gibi canlı mal. || *Mal-perest*, mal canlısı, pinti. || *Mal-ı samit* («susmuş, dilsiz mal»), cansız mal. || *Mal-ü menâl* (*mal menâl* veya *mal-ı menâl*), mal mülk, eşya, emtia, servet: *Cevher-i nazmımladır haysiyyet-i sarraf-ı dehr / Heft-genc-i âlemin mal ü*

Foto. Encyclopedia Britannica

nenâlidir sözüm (Yenişehirli Avni). || *Mal-ı uhrevî*, âhiret için kazanılan sevap. || *Re's-ül-mal*, anamal, sermaye.

— Din. Bk. ANSİKL.

— Huk. *Mal beyanı*. Bk. ANSİKL. || *Mal rejimleri*, karıkoca mallarının idare şekillerini gösteren usuller. (Bk. ANSİKL.) || *Mal sahipleri sicili*. Bk. TAPU *sicili*. || *Mal sigortası*. Bk. SİGORTA. || *Mal topluluğu*. Bk. EŞYA *topluluğu*. || *Mal varlığı*. Bk. MALVARLIĞI. || *Mal vasiyeti*. Bk. VASİYET. || *Kamu malları (emlâki)*, bir kamu hizmetine tahsis edildiği veya tabiî niteliği yüzünden kamu yararına uygun olduğu için, kamunun doğrudan doğruya (veya bazı durumlarda dolaylı olarak) yararlandığı idare malları. (*Eşanl.* AMME MALLARI.) [Bk. ANSİKL.] || *Mahfuz mal*, mal birliği veya mal ortaklığına girmeyen ve karı veya kocanın bağımsız mülkiyetinde kalan mal. (Bk. ANSİKL.) — *Esk.* Bir kimsenin ihtiyaç halinde kullanılmak veya harcanmak üzere biriktirdiği ve sağladığı menkul veya gayrımenkul şeyler. || *Mali cizye*, haraca bağlanmış ülkeler halkının veya azınlıkların Osmanlı hükûmetine barış için verdiği ve bayındırlık işleri, asker, memur ücretleri v.b. maksatlara harcanan para. || *Mali ganaim*, savaşta elde edilen ganimetin beşte biri miktarında olan ve yoksullara, yetimlere verilen para. || *Mali gayr-ı mütekavvim*, müslümanlar tarafından kullanılmasında dince bir sakınca olmayan mal, eşya. || *Mali sadakat*, müslüman tacirlerden, düşkünlere, yoksullara, savaş düşkünlerine verilmek üzere alınan zekât.

— İda. *Mal müdürlüğü*, ilçede, devlet gelirlerinin toplandığı maliye dairesi. || *Mal müdürü*, Maliye bakanlığının, ilçedeki malî işlerini yürütmekle görevli devlet memuru. (Bk. ANSİKL.) || *Mal sandığı*, devlet gelirlerinin, pul ve kıymetli evrakın, emanet olarak verilen para ve malların saklandığı, hesaplarının tutulduğu maliye dairelerine verilen ad. (Genellikle defterdarlık ile mal müdürlükleri için kullanılır.)

— İkt. İnsan ihtiyacını karşılayabilen ve bu amaç için kullanılan şey. Bk. ANSİKL.

— İstat. Fiyatları devamlı olarak hazırlanan rölövelerin konusunu teşkil eden ve fiyat indekslerine dahil olan çeşitli madde veya hizmetler: *İstanbul Ticaret odasının 1969 yılı toptan mal (eşya) fiyatları indeksi 94 çeşit mal üzerinden hesap edilmiştir.*

— Teşk. tar. *Mal defterdarı*, Tanzimat'tan önce devletin malî işleriyle uğraşan kimse. || *Keşûfiye malı*, Mısır'da devlet görevinde bulunabilmek için valilere verilen ve valiler tarafından da cep harçlığı olarak padişaha gönderilen para. || *Mirî malı*, devlete ait olan mal. || *Mali mugtenemât*, vurgun, yağma sonucu ele geçen malların değeri. || *Mukabele malı*, tımarlardan elde edilen gelirler. || *Mukayyed malı*, mukataalarla, malikânelerin defterlere kaydedilen gelirleri. || *Beytül mal*. Bk. BEYTÜLMAL.

— ANSİKL. Din. Müslümanlar arasında *mal*, daha çok, bir kimsenin ev, toprak, hayvan ve servet kavramı altında toplanan bütün varlıkları için kullanılırdı. Bedevîler deve, para ve araziye «mal» derler. Araplar malı, *samit mal ve natık mal* diye ikiye ayırırlardı. *Samit mal*, para, *natık mal* ise köle ve hayvan anlamında kullanılırdı. İslâm dini, malın kazanılış yollarına ayrı bir önem verir. Bu konudaki görüşler genellikle amelî felsefe denen ahlâk, siyaset ve iktisat (*ilmi tedbiri menzil*) bölümlerinde ele alınıp incelenirdi. Araplar, bu konuları Aristoteles'in *Politika* adlı eserinin yorumlarından, özellikle Bryson'un özetlerinden öğrendiler. Mal konusu El-Tusî'nin *Ahlâk-ı Nâsirî* (Nâsır'ın Ahlâkı) adlı eserinde de ele alındı.

— Huk. *Mal beyanı*. Haciz yoluyle yapılan takipte borçlu kendisi ve üçüncü kişiler nezdinde bulunan ve borcuna yetecek miktardaki mallarını, yazılı veya sözlü olarak bildirir. Kendisine ödeme emri yollanılan borçlu, borca itiraz etmemişse, yedi gün içinde mal beyanında bulunmak zorundadır. Aksi halde, icra hâkimi borçluyu üç aya kadar hapse mahkûm eder. Borçlu, borca itiraz etmişse, itirazın kesin veya muvakkat olarak kaldırılmasının tebliğinden başlayarak üç gün içinde mal beyanında bulunur, aksi halde yine hapisle tazyik edilir.

● *Mal rejimleri*. Kanun, *mal ayrılığı*, *mal ortaklığı* ve *mal birliği* olarak üç mal rejimi gösterir. Bunlardan mal ayrılığı «kanunî rejim»dir. Eşler aksine bir anlaşma yapmamışlarsa, aralarında mal ayrılığı yürür. Türk Medenî kanununa göre asıl olarak, karıkoca mallarında, mal ayrılığıdır. Eşler, başka bir mal rejimini seçerlerse, bunu bir sözleşmeyle tespit etmeleri gerekir. Bu rejimde esas olan, mülkiyette, idarede ve intifada ayrılıktır. Eşlerden her biri malının malikidir, malını istediği gibi idare eder ve ondan yararlanır. Ancak mal ayrılığının bulunması, kadının kendi geliriyle aile masraflarına katılmasını engellemez. Bunun gibi, kadın, kocasının veya kendisinin yapmış olduğu aile masraflarından, bunların ödenmesinde kocanın âciz olması durumunda sorumludur. Aynı durum, kadının yapmış olduğu masraflar hakkında, koca için de söz konusudur.

Mal birliğinde karıkocanın, mahfuz mallar dışında kalan bütün malları, birlik meydana getirecek şekilde birleşir. Resmî şekilde yapılan bir sözleşmeyle kurulan, tescil ve ilân edilen bu mal rejiminin özelliği, «mülkiyette ayrılık, idare ve intifada birlik»tir. Karı ve kocadan her biri, birliğe giren mallarının maliki olarak kalmağa devam ederler. Bu yüzden, eşlerden her birinin birliğe giren şahsî malı elden çıkar ve onun yerine başka bir şey birliğe girecek olursa, yeni mal da eski malikin malı olur. Birliğe dahil olan malların idare yetkisi kocadadır. Kadının mallarından yararlanma hakkı da kocaya aittir. Ancak bu hakka sahip olan koca, aynı zamanda bu mallara verilen zararlardan da sorumludur. Bu sorumluluğu, intifa hakkı sahibinin sorumluluğu gibidir. Mal ortaklığında karıkoca, mallarını, üstünde iştirak halinde mülkiyet meydana gelecek şekilde birleştirir. Yani eşler, ortaklığa giren mallar ve bunların gelirleri üstünde, iştirak halinde maliktirler. Eşler, iştirak halinde mülkiyetin tabiî bir sonucu olarak ortaklığa giren mallar üstünde birlikte tasarruf ederler. Ancak, ortaklığa giren malların değerlerinin korunması veya evlilik birliğinin idaresinin söz konusu olduğu hallerde, temsil yetkilerine dayanarak tek başlarına hareket edebilirler. Ortaklığa, genel olarak, mahfuz malların dışında kalan bütün mallar girer. Ancak bazı durumlarda eşler, ortaklığa girecek olan malları sınırlayabilirler. Bu durumda *sınırlı mal ortaklığı*'ndan söz edilir. Sınırlı mal ortaklığı, *kazanılmış mallara münhasır ortaklık* ve *cihaz usulü* (bk. CİHAZ) olarak iki türlüdür.

Mal ortaklığı şu durumlarda sona erer: eşlerin bir anlaşmayle mal ortaklığını başka bir mal rejimine çevirmeleri; eşlerden birinin iflâsından her iki eşin alacaklılarının zarar görmesi; hâkimin belirli sebeplerle mal ayrılığına karar vermesi (Med. kn. md. 175-176); ayrılık kararının verilmesi durumunda hâkimin kendi yetkisine dayanarak birliği mal ayrılığına çevirmesi; boşanma; ölüm.

Uzatılmış mal ortaklığı, karıkoca arasında kararlaştırılmış olan mal ortaklığının, içlerinden birinin ölümü durumunda, hayatta kalanla çocuklar arasında devam etmelidir. Ölen eşin füruu ile mal ortaklığına devam etme kararı alınabilir. Mirasçılar arasında küçüklerin bulunması durumunda, mal ortaklığının uzatılabilmesi için hâkimin iznini alınması gerekir. Mal ortaklığının uzatılması durumunda, ne sağ kalan eş, ne de füruu, mirasın taksim edilmesini isteyebilir. Uzatılmış mal ortaklığına, ortaklığa dahil mallar ile tarafların gelir ve kazançları girer. Ancak, başta miras olmak üzere, ivazsız olarak iktisap edilen şeyler, ortaklığa girmez. Uzatılmış mal ortaklığı, hayatta kalan eş tarafından idare ve temsil edilir. Uzatılmış mal ortaklığı ilgililerin isteğiyle, eşin veya çocuklarından birinin iflâsıyle, eş veya çocuklardan birinin aleyhine haciz işlemi yapılmış ve bundan alacaklı zarar görmüşse zarar görenin başvurması üzerine hâkim kararıyle, çocuklardan birinin evlenmesi veya ölmesiyle sona erer.

Mal ayrılığı dışında kalan iki rejimden biri evlilik mukavelesiyle seçilebilir. (Bk. EVLİLİK.) Bu evlilik mukavelesi, evlenme sözleşmesinden önce veya sonra yapılabilir. Evlilik mukavelesi, evlenme sözleşmesinden önce yapılacak olursa, bunun noterde yapılması yeterlidir. Buna karşılık, evlenme sözleşmesinden sonra yapılacak olan evlilik mukavelelerinin, resmî şekil yanında hâkimin iznine de ihtiyacı vardır. Eşlerden birinin küçük olması halinde, kanunî mümessilinin de muvafakati aranır. Yapılmış olan evlilik sözleşmesinin üçüncü kişiler yönünden geçerli olabilmesi için, bunun noterde tutulan bir sicile de kayıt ve ilân edilmesi gerekir. Tarafların, sözleşmeyle kabul ettikleri mal rejimi, bazı durumlarda kanunî rejim olan mal ayrılığına dönüşür. Meselâ karıkocadan birinin iflâsı halinde, bundan müflis veya öteki tarafın alacaklıları zarar görürse, mal ayrılığı usulü uygulanır. Bunun gibi, eşlerden biri aleyhine haciz işlemine başvurulmuşsa, bundan zarar görecek alacaklıların isteği üzerine hâkim, mal ayrılığına dönülmesine karar verebilir. İflâs idaresi veya hâkim kararıyle mal ayrılığına gidilmesi durumunda mahkeme, durumu notere bildirir ve noter de bunu özel sicile işler. Mal ayrılığına dönülmesini gerektiren durum ortadan kalkınca, mal ortaklığı veya mal birliği rejimine kendiliğinden dönülmez. Bunun için, hâkimden karar alınması gerekir ve bu karar da tescil edilmek üzere notere bildirilir.

● *Kamu malları*. İdare, fonksiyonunu gerçekleştirebilmek için, şahsî araçlara yani personele olduğu kadar, aynî araçlara da muhtaçtır. Bu sebeple, değişik nitelikte mallara sahip kılınmıştır. Gerçekten, idarenin sahip olduğu malların hepsi aynı nitelikte değildir ve aynı hukukî rejime tabi tutulmaz. Çünkü idarenin, gelirlerinden yararlandığı ve özel bir kişi gibi kullandığı, özel emlâki vardır: bir belediyenin kiraya verdiği herhangi bir bina gibi. Bunların yanında, idarenin kamu hizmetlerine tahsis ettiği, bu hizmetlerin yürütülme ve gerçekleştirilmesi için şart kabul ettiği malları da vardır: bir hastahane binası ve buradaki tıbbî araçlar gibi. İdarenin, bu gruba girmekle birlikte, herhangi bir tahsis işlemini gerektirmeyen ve tabiî nitelikleri yüzünden genel yararlanmaya açık bulunan deniz, göl, nehir veya dağ gibi emlâki de vardır. İşte bu şekilde, niteliği veya tahsisi gereği, kamunun yararlandığı mallar, idarenin özel emlâkinden farklı bir hukukî rejime tabi tutulmuştur. Türkiye, kamu mallarının hukukî rejimini düzenlemek bakımından, önde gelen ülkelerden biridir. Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında, önce Tımar kanunu çıkarıldı. Kanunî Sultan Süleyman devrinde, Ebussuut Efendinin fetvalarıyle bu düzenleme geliştirildi. Arazi kanunuyle de son şeklini aldı. Ancak, Cumhuriyetin kurulmasından sonra yürürlüğe giren Medenî kanunun 641. maddesiyle öngördüğü düzenleme yapılmadığından, kamu emlâki konusunda bir boşluk meydana geldi; bu boşluğun doldurulması, doktrin ve içtihat çalışmalarına bırakıldı. Tabiî, tutarlı ve yeknesak bir uygulamanın gerçekleşmesi, bu şartlar altında zor oldu ve bugün, kamu emlâki teorisinin Türkiye'deki gerçek değeri karanlıkta kaldı. Genel teoriye göre, kanunun, kamu emlâki olduğunu açıkça göstermediği idare mallarının kamu emlâki olup olmadığını anlayabilmek için, tabiî niteliğine, tahsis yönüne, doğrudan doğruya yararlanmanın mümkün olup olmadığına bakmak gibi yollar gösterilir. Ancak bunların hiç biri, tek başına kesin bir sonuç vermez. Nitekim bir mal, kamu hizmetine tahsis edilmiş olsa bile, doğrudan doğruya yararlanmaya elverişli olmayabilir. Meselâ millî savunmaya tahsis edilmiş savaş araçları böyledir. Bunun gibi bazen bir kamu malı, bir hizmete tahsis edilmiş olmaz; fakat doğrudan doğruya hizmetin kendisi olur. Meselâ bir devlet kitaplığındaki eserler, müzedeki eşya bu niteliktedir, burada hizmet mala bağlanmış durumdadır. Bir malın kamu malı olup olmadığını anlayabilmek için tahsis, nitelik, yararlanma gibi ölçülerden bazılarını, genellikle birlikte kullanmak zorunludur. Kamu malları üstünde kamu tüzel kişilerinin sahip olduğu hakkın niteliği

mülkiyete benzemekle birlikte, bu mülkiyet, özel hukuktakinden farklıdır. Gerçekten idarenin kamu emlâki üstünde yalnız bir denetim ve gözetim yetkisi değil, kamu hizmetleri için kullanma ve yararlanma, zilyetlik, komşuluk hakları gibi, medenî hukukun maliklere tanıdığı haklardan yararlanma imkânı da vardır. Hattâ idarenin, tahsis işlemini geri aldıktan sonra, bazı kayıt ve şartlarla malını devir ve ferağ etmesi de mümkündür. İdare, kamu emlâkinin niteliğini, tahsis devam ettiği sürece tahsis yönünü ve halkın doğrudan veya dolaylı olarak yararlanmasını zedelememek şartıyle, kamu mallarından bir malik gibi yararlanabilir. Kamu emlâkinin devir ve ferağı gibi, haczi de mümkün değildir; devlet tüzel kişiliğine ait özel mallar da haczedilemez. Kamu emlâki, özel kişilerin zamanaşımı sebebiyle iktisabına konu olamayacağı gibi, zarar verici eylemlere karşı da özel olarak korunmuştur. Ayrıca, kamu emlâkinin her türlü vergi ve resimden muaf tutulduğu ve kamulaştırılamayacağı kabul edilir. (Bk. KAMULAŞTIRMA.) Med. kn. md. 912'ye göre halkın yararlanmasına tahsis edilen mallardan, üstünde tescili gerekli bir aynî hak tesis edilenler, tapu sicilinde tescil olunur. Kamu emlâkinden yararlanma, halkın, yollardan, meydanlardan, denizden yararlanması gibi, genel veya önceden izin almak veya bazı kayıtlara tabî tutulmak gibi, özel ve istisnaî olabilir. Meselâ otopark yerlerinden yararlanma özel bir şekildir. Bu yüzden, genel yararlanma parasız olduğu halde bir ruhsata dayanan yararlanmalar, belli bir para karşılığında olur. Kamu emlâkinden özel bir yararlanma şekli de, idareyle özel kişi arasında bir sözleşme yapılmış olması durumunda ortaya çıkar. Bu, bir kira sözleşmesi değil, idarî nitelikte bir sözleşmedir ve idarenin, gözetim, denetim ve özellikle zabıta yetkilerini sınırlamaz. Sözleşmeyle kamu emlâkinden yararlanma örneklerine, meyve ve sebze hallerindeki satış yerleri konusunda rastlanılabilir. Bir mala kamu emlâki niteliği verilmesine veya tanınmasına sebep olan hususların ortadan kalkması (msl. bir gölün kuruması, tahsisin değiştirilmesinin gerekmesi), o malın kamusal niteliğini kaybettirir.

● *Mahfuz mal.* Kural olarak, mal ortaklığı veya mal birliği rejimlerinde karı ve kocanın malları ortaklık veya birliğe dahil olur. Ancak bazı malların bunun dışında veya eşlerin mahfuz malı olarak, onların ferdî mülkiyetlerinde kalması da mümkündür. Bu malların neler olduğu önce karı ve kocanın yapacakları anlaşmaya göre tespit edilir. Fakat bazı durumlarda, tarafların aralarında bir anlaşma olmasa bile, bazı mallar mahfuz mal sayılır. Şu hallerde mahfuz mal söz konusu olur (Med. kn. md. 183): 1. karı ve kocadan birinin kendisinin kullanılmasına mahsus kişisel eşya; 2. karının iş veya sanatını yapmasına yarayan mallar; 3. karının ev işleri dışında çalışmasından sağladığı kazanç veya bu kazançla aldığı eşya; 4. üçüncü kişilerin mahfuz olarak belirttiği eşya. Bu son durumda, eşlerden birine bir mal bağışlayan kimse, bu bağışladığı şeyin ortaklık veya birliğe dahil olmayarak bağışlananın mahfuz malı olarak kalmasını şart koşmaktadır. Mal birliği veya ortaklığında asıl olan, bütün malların ortaklık veya birliğe girmesi olduğu için, bunun aksini ileri süren, yani herhangi bir malın mahfuz mal olduğunu iddia eden kimsenin, bu iddiasını ispat etmesi gerekir.

— İda. *Mal müdürü,* vergi dairesinin ve gereken yerlerde kurulan millî emlâk memurluklarının âmiri durumundadır. Mal müdürlüğünün başında, saymanlık servisini yönetir. Muhasebei Umumiye kanunu ile diğer kanunların masraf saymanlarına bıraktığı diğer görevleri yerine getirerek Sayıştaya idare hesabı verir. Mal müdürlerinin, diğer servislerin başında bulunan memurların işlerinde de, âmir olarak denetim yetkisi vardır. İlçe idare kurulu (bk. İLÇE *idare kurulu*) üyeleri arasında, mal müdürü de bulunur. İstanbul ilinin özel durumunu göz önünde tutan kanunkoyucu, bu ilin belediye hudutları içinde ve Bakırköy, Adalar ve Sarıyer dışında kalan ilçelerinde mal müdürlerine tediye görevi vermiş, fakat gelir ve tahsil işleriyle ilgilenmeyeceklerini belirtmiştir.

— İkt. Bir iktisadî malın başlıca özelliği yararlılığı, yani bir ihtiyacı karşılama kabiliyetidir. İktisadî malın varlığı üç şartı gerektirir: 1. nesne ile ihtiyaç arasında bağ bulunmalıdır (nitekim herhangi bir insan ihtiyacını karşılamayan mal, iktisadî mal sayılmaz); 2. bu malın bir ihtiyacı karşılamak için kullanılma imkânı olmalıdır (ne kadar mükemmel olursa olsun kullanılmayacak bir makine veya erişilmeyecek bir maden, iktisadî bir mal olamaz); 3. mal nispeten az olmalıdır (sınırsız miktarda bulunan hava gibi «serbest mallar»a iktisadî mal denemez).

Bu özelliklerinden dolayı iktisadî mallar, genel mal sınıfının bir çeşididir.

Birçok mal sınıflaması yapılmıştır: bir elbise, bir oyuncak, bir mobilya veya bir binek arabası gibi herhangi bir ihtiyacı derhal ve dolaysız olarak karşılamağa yarayan ***tüketim malları***'na birinci dereceden veya ***dolaysız mallar*** denir. Bu sınıflandırma mal sınıflandırılmasının en önemlilerindendir. Bir makine, bir tezgâh, bir kamyon gibi hiç bir anî ihtiyacı karşılamayan, fakat tüketim mallarını yaratmağa yarayan mallara da ***üretim malları*** veya ***dolaylı mallar*** denir. Bu temel ayırım, sermaye (sermayeler dolaylı mallardır) ve yatırım, değer, üretim ve devirli dalgalanma teorilerinin dayanağıdır.

Ayrıca, kullanılma süreleri bakımından ***sürekli, dayanıklı*** ve ***muvakkat mallar*** ile (bunlar için amortisman meselesi vardır), ***anlık mallar*** birbirinden ayırt edilir. Mallar, aralarındaki ilişkilere göre, ***tamamlayıcı*** olabilir (bunların talebi biraradadır: meselâ, araba, lastik veya benzin talebi gibi), tamamlayıcı fiyatlar teorisi bu sınıflama üstüne kurulmuştur. Mallar birbirini ***ikame edici*** de olabilir (o zaman talepleri rakip veya ikame edicidir: meselâ, tereyağı margarin veya zeytinyağı talebi gibi). Bu malların biri veya diğeri tarafından sağlanan tatminler eşittir. Ayrıca, ***maddî mallar*** ve ***maddî olmayan mallar*** veya ***hizmetler*** de (nakliyat, doktorun, profesörün, tacirin, berberin v.b. hizmetleri) birbirinden ayırt edilebilir.

◆ **Malca** zf. Mal bakımından, servet ve para yönünden. (M)

—MAL sıf. (fars. *mâliden,* sürmek'ten *-mâl*). *Esk.* «Süren, sürülen, takılan v.b.» anlamlarıyle bileşik kelimeler yapar: *Destmal* («el sürülen şey»), mendil; *gûş-mal,* kulak verilen; *pay-mal,* ayak altına alınan; *rû-mal,* yüz sürülen v.d. (M)

MALA i. (fars. *mâle*'den). İnş. Tahta saplı, üçgen biçiminde ve yassı, madenî duvarcı âleti. (Harç sürmek ve harcı düzeltmek için kullanılır.) ‖ *Dişli mala,* biri düz, öbürü dişli olmak üzere çift ağızlı yapılmış mala. ‖ *Kiremitçi malası,* kiremit toprağını bastırarak düzleştirmek için kullanılan âlet.

— Metalürji. Dökümhanede kalıpçıların kumu kalıp dışına yığmak için kullandıkları, üçgen biçiminde, ucu düz âlet. (M)

MALABAİLA i. Bot. Tüysü yapraklı, şemsiye çiçekli çokyıllık ot; Doğu Avrupa'da, Küçük Asya ve Afrika'da yirmi kadar türü yetişir. (Maydanozgillerden.) [L]

MALABAR sıf. Bazı pagan âyinlerini muhafaza etmiş olan bir kısım Malabar kıyısı hıristiyanlarına ve bu hıristiyan âyinlerine verilen ad. (L)

MALABARİ (Behramcı), parti yazarı (Baroda 1853 - Bombay 1912). İngilizce ve gucerat diliyle hikâyeler ve şiirler yazdı. (L)

MALABAR kıyısı, Hindistan'da kıyı bölgesi (Maisur ve Kerala), Dekkan yarımadasının batı cephesinde, Goa ile Komorin burnu arasında, Umman denizi kıyısında. Başlıca şehirleri: Trivandrum, Kozhicode, Mangalor. Sıcak ve yağışlı Malabar kıyısı, palmiyelerle örtülüdür; Hindistan'da mayıs ayının sonunda veya haziran ayının başında, muson yağmurlarını alan ilk bölgedir. Denizkulaklarıyle, bunları birbirine bağlayan kanalların kıyılarının hindistancevizi ağaçlarıyle örtülü olduğu, balıkçılık yapılan alçak kıyıda pek liman yoktur. Bununla birlikte, Arabistan'ın karşısında ve Ümit burnu yoluyle Avrupa'dan gelen yelkenlilerin tabiî varış noktasında yer alan Malabar kıyısı, Hint okyanusu ticaretinde önemli rol oynamıştır. Bölgede Milâdın başından beri, tarımın bir kısmı baharat ihracatına yönelmiştir. Bugün Malabar limanları (özellikle Koçin), bölgede yetiştirilen pirinç, hindistancevizi içi ve hindistancevizi elyafı ile, Gatlar'dan gelen kahve, çay, kauçuk ve keresteleri de ihraç eder. (L)

MALABOSA i. Denizc. Esk. *Malabosa gabya,* osmanlı devrinde, sarılı gabya yelkenlerini fora edip iskotalarını almak için verilen emir. ‖ *Malabosa kamçısı,* sarılan kenlerini fora edip iskotalarını almak için ni çubuğa çekmek için kullanılan halat. (M)

MALACHİAS i. Gövdesi esmer yeşil, elitraları kırmızı uçlu böcek. (İlmî adı *Malachias bipustulatus.* Kınkanatlılardan *malachiidae* familyasının örnek tipi.) [L]

MALACHİİDAE çoğl. i. Ateşböcekleri grubundan *malachias* ile benzerlerini kapsayan kınkanatlı böcekler familyası. (Bu ufak böceklerin, göğüs ve karın kısmının yan taraflarında acayip dikilgen kabarcıklar bulunur; böcek istediği zaman bunları kabartıp söndürebilir.) [L]

MALACHOWSKİ (Stanislaw), polonyalı siyaset adamı (Konskie, Kielce 1736 - Varşova 1809). Diyet'te milletvekiliydi (1764), sonra mareşal seçildi (1788). Yurtseverliğinden ötürü ona POLONYALI ARİSTEİDES dendi. *Liberum veto*'yu ortadan kaldıran ve meşrutî kralliği getiren 3 Mayıs 1791 anayasasının başlıca yazarı oldu. Rus partisi Malachowski'ye şiddetle muhalefet etti, bu yüzden mareşal, ülkesinin yıkımını önleyemedi. Viyana'ya sığındı (1792-1807), önce Meclis başkanı, sonra Varşova Büyükdükalığı senatosu başkanı (1807) oldu. (L)

MALACOBDELLA i. İki çenetli yumuşakçaların üzerine tutunarak yaşayan memertin. (Yassısolucanlar şubesinden.) [L]

MALACOGASTER i. Salyangozlara zarar vererek gelişen böcek; Akdeniz dolaylarında yaşar; dişisi erkeğinden çok büyük ve kanatsızdır; görünüşü kurtçuğu andırır. (Kınkanatlılardan.) [L]

MALACONOTUS i. İri ve sağlam gagalı, daha çok yeşil ve turuncu tüylü, oldukça büyük boylu ötücü kuş; Afrika'nın ekvatoral bölgelerinde yaşar. (L)

MALACOPTERYGİİ Çoğl. i. Zool. Bk. YUMUŞAKYÜZGEÇLİLER.

MALACOSOMA i. Meyve ağaçlarına zararlı kelebek. (Tırtılı uzunlamasına kızıl ve sarı çizgili mavidir; kalabalık kümeler halinde yaşar, üzeri sarı noktalı gevşek bir koza içinde krizalit olur. *Malacosoma neustria* meyve ağaçları için çok zararlıdır; çok sert olan yumurtalarını, küçük dalların çevresine halkalar halinde bırakır. *Malacosoma franconica*'nın tırtılı gül, beşparmakotu ve sütleğen üzerinde yaşar. Pulkanatlıların *lasiocampidae* familyasından.) [L]

MALACOSTEUS i. Kemikleri az kireçli balık; derin denizlerde yaşar; ağzı çok fazla yarıktır; her gözünün altında benek gibi gözüken fosforışıl birer ışık organı vardır. (L)

MALACOSTRACA çoğl. i. Baş ve göğüs kısmı birbirine kaynamış, karın kısmı ayrı bulunan kabuklular altsınıfı. (Kabuklular arasında yapı bakımından en üstün olanlar bunlardır. Bu bölümün örnek tiplerinden biri tatlısu yengecidir.) [L]

MALADETA veya **MALADETTA,** ispanyol Pireneleli'nde kütle, Aragon'da; Aneto doruğunda, 3 404 m. Batıda Esera'nın yukarı vâdisi (Vénasque) ile, doğuda Viella limanının Noguero ırmağı vâdisine bağladığı Aran vâdisi arasında uzanır. Kütlede, 3 000 m'yi aşan birçok tepe vardır. Birçok buzul ve küçük gölle örtülü olan ve hemen de ıssız olan bu kütle, önemli bir su deposudur; özellikle, Toro deliğinde yeraltına girerek Goueil de Joueou'da ortaya çıkan ve Yukarı Garonne'u meydana getiren sel suyu buradan doğar. (L)

MALAFA i. Mekan. Mil, dingil.
— Teknol. Üzerinde çalışılacak parçayı veya bir âleti takım tezgâhına bağlamağa yarayan parça. (Bk. ANSİKL.) || Döner frezeleri harekete geçirmek ve desteklemek için kullanılan mil.

— Kuyumc. Kuyumculukta dövülmüş ve oyulmuş işleri yuvarlaklaştırmak için kullanılan tahtadan yapılmış silindir. || Yüzüklerin çapını ölçmek için kullanılan, kesik koni biçiminde çubuk.

— ANSİKL. Teknol. *Düz malafa*'lar, hafif koni biçimindedir. Üzerlerine, çapları genişletilecek içi oyuk parçalar bağlanır. Bu malafalar özellikle taşlama tezgâhlarında ve tornalarda kullanılır, kimi zaman da perçinli bir iç yüzeyi tutmak için yivli olur. (L)

Mala fides superveniens non nocet («sonradan gelen kötü niyet zarar vermez» anlamında lat. dey.). Huk. Bu kurala göre, bir hakkın kazanılması için iyi niyetin arandığı durumlarda, iyi niyet, hakkın kazanıldığı anda bulunmalıdır. Hakkı kazanan kimse, sonradan gerçek durumu öğrenerek kötü niyetli olursa bu, hakkın kazanılmasına engel olmaz. (M)

MALAGA i. Malaga dolaylarında üretilen bir çeşit likör şarabı. || İri taneli, kurutulmuşu çerez olarak yenen misket üzümü.

— ANSİKL. Şarapçılık. *Malaga şarapları*'nın ünü bütün dünyaya yayılmıştır ve bu ünü sağlayan da, en başta, Malaga bölgesinin iklim şartlarıdır. Malaga şarabı, pedro ksimen, moskatel, moskatel morisko, leren, roma, beyaz jaen, kırmızı jaen ve doradillo üzümlerinden yapılır.
Bu üzümler bağbozumundan sonra 4 - 5 gün güneşte bırakılır, sonra tane tane ayrılır ve cendereden geçirilir. Mayalama, aktarma, durultma ve süzmeden sonra, elde edilen şıra *botas soleras* denilen ağaç fıçılara konarak beş yıl kadar bekletilir. Şarabın olgunlaşma dönemi, nemi, ısısı ve özel mikro-organizmaların gelişmesi bakımından elverişli olan malaga mahzenlerinde geçer. Bu özel şartlar altında imal edilen çeşitli şaraplar «malaga şarabı» tescilli adıyle anılır. Başlıca malaga şarapları, renkli ve tatlı malaga, beyaz malaga, yarı tatlı malaga, lagrima malaga, lakrimakristi (İsa'nın gözyaşı) malaga, pedro ksimen, moskatel malaga v.b.dir. (L)

MALAGA, İspanya'da (Andalucia) şehir, il idare merkezi, Akdeniz kıyısında; 301 000 nüf. Şehre, Magrıplılardan kalma Alcazaba ve Gibralfaro (XIV. yy. nasranî sanatı) kaleleri hâkimdir. XVI. - XVII. yy.-dan kalma katedral; müslüman ve rönesans tarzlarının kaynaşmasıyle ilgi çeken Buenavista sarayı. Malaga, iyi donatılmış bir ihracat limanıdır; ticareti canlıdır fakat iktisadî buhranlara karşı hassastır (eskiden maden filizleri, bugün meyve). Şehirde sanayi hızla gelişmiştir: kâğıt fabrikaları; pamuk iplikhaneleri; metalürji (kurşun); gübre fabrikası. Puertollano'ya giden petrol boru hattının başlangıcı. — *Malaga ili*, 772 500 nüf. Endülüs sıradağları üzerinde uzanan il toprakları çok engebelidir. Kıyı kesiminde, iklimin çok yumuşak olması tropikal bitkiler yetiştirilmesine imkân verir. Sulak *huerta*'lar, çok yaygın olmayan birkaç kesimde sınırlıdır (Malaga «Hoya»sı); bütün öbür kısımlarda, taraçalarla bölünen yamaçlarda zeytin, üzüm, badem ve incir yetiştirilir.

— Tar. Malaga, Fenikeliler tarafından kuruldu; Kartacalılar zamanında zenginleşen, Romalılar zamanında önce federal site (M. Ö. 205), sonra *municipium* olan şehir, Vizigotlar tarafından yağmalandıktan sonra önemli bir piskoposluk merkezi oldu. 711'den sonra müslümanların eline geçen şehir kısa bir süre için küçük bir krallığın merkezi haline geldi. Fernando ile İsabel'in 1487'de aldıkları şehirde, XVI. yy.da Magrıplılar ayaklandılar. Malaga 1810'da fransızların, 1937'de milliyetçilerin eline geçti.

— Süs. santl. Malaga, İberik yarımadasının en eski seramik merkezlerindendir (XIII. yy.); atelyeleri Elhamra sarayı (1273'te yapımına başlandı) için çalıştı. Yaldızlı güzel çanakları, XIV. yy.da en uzak ülkelerde bile meşhurdu. (L)

MALAGARASİ, Tanganyika'da nehir. Tanganyika gölüne dökülen en önemli su. Şelâleler ve çağlayanlarla kesilen yatağı gölün doğusunda son bulur. (L)

MALAGON, İspanya'da kasaba, Castilla la Nueva'da (Ciudad Real ili), Ciudad Real'in kuzeyinde; 11 000 nüf. Hayvan ticareti. (L)

MALAGUENA i. («Malaga'dan» anlamında isp. k.). Fandago'lar türünden bir ispanyol dansı. (Malaguena, minör makamın dominantı ile başlar ve biter. Ravel, *İspanyol Rapsodisi*'nde *malaguena*'yı işlemişti. Dansın ölçüsü 3/8'dir ve dansla şarkılar birbirini takip eder.) [L]

MALAGUTİ (Faustino), italyan asıllı fransız kimyageri (Pragatto), Bologna yakınları 1802 - Rennes 1878). Önce İtalya'da eczacılık yaptı. 1831'de sürgüne gönderildi. Paris'e gitti, Gay-Lussac'ın laboratuvarına girdi ve Sevr fabrikasında kimyager oldu (1834). 1840 Yılında fransız uyruğuna geçti, 1850'de Rennes fakültesinde kimya profesörü, daha sonra akademi rektörü oldu. Organik kimya alanında çalıştı. Tuzların ayrışmasını inceledi, bir kimyasal ilgi teorisi kurdu. (L)

Malahov kurganı, yanlarından Büyük Redan istihkâmlarıyle korunan tahkimli mevzi. 1855'te Sıvastopol savunmasının merkez noktasıydı. Onun için de Pélissier kumandayı ele alınca, ilk olarak buraya saldırdı. 19 Nisan 1855'te topa tutulan, 7 ve 18 haziranda saldırıya uğrayan ve 17, 19 ağustos günleri amansız bir top ateşine rağmen teslim olmayan Malahov tabyaları 8 eylül günü Mac-Mahon'un birliklerinin saldırılarıyle zaptedildi. Malahov'un alınması sırasında Fransızlar 8 600, Ruslar 14 000 kayıp verdiler ve kulenin düşmesi Sıvastopol'un da düşmesine yolaçtı. Bu başarıyı sağlamış olan Pélissier'ye de mareşal ve Malakoff dükü unvanları verildi. (Bk. SIVASTOPOL KUŞATMASI.) [L]

MALAK i. Manda yavrusu. (M)

MALAKAL, Sudan'da Yukarı Nil ilinin merkezi, Beyaz Nil kıyısında, ırmağın Sobat ırmağıyle bileştiği yerin aşağı kesiminde; 10 500 nüf. (L)

MALAKÂRÎ i. (fars. *māle*, mala ve *kerden*, yapmak'tan *māle-kārī* > *māla-kārī*). Süs. Alçıdan yapılmış kabartma süslemelere verilen ad.

— ANSİKL. *Malakârî*, genellikle, binaların iç dekorasyonunda kullanılan bir süsleme tekniğidir. Bu çeşit alçı kabartmalara *ustuka* da denir. İlk önemli örnekleri Samarra şehri kalıntılarında görülür. Orta asya menşeli olduğu sanılan bu alçı süsleme tekniği, sonradan Mısır'da çok geliştirildi; İslâmlıkla birlikte diğer afrika ülkelerine ve oradan da İspanya'ya kadar yayıldı. Türk ve islâm mimarîsinde çok kullanıldı. Hücrelerin iç duvarları, kubbe tavanları, ocakların yaşmakları bu teknikle süslendi. Özellikle Türkistan'da türk yapılarının iç kısımlarında bu çeşit alçı işlerine önem verildi. Bursa'da Yeşilcami'deki yan odalar, hünkâr mahfilindeki duvar hücreleri ve rafların çevresini süsleyen malakârî, süslemecilikte ayrı bir dal sayılır. Bu teknikle süslenmiş birçok mihrap vardır. Bazı mihrapların mukarnasları böyle alçıdan yapılmış ve üzerleri boyanarak süslenmiştir. (M)

MALAKBEL, Palmyra'da tapılan güneş tanrısı. Çoğu zaman başında ışınlı bir ağıl, kartal başlı dört aslanın çektiği bir arabaya binmiş olarak temsil edilirdi. Kültü sonradan Roma'ya da sokuldu ve Malakbel, tanrı Aglibol ile birleştirildi. (L)

MALÂKELÂM blş. sıf. (ar. *mā*, edat *lā* ve *kelām*'dan *mā-lā-kelām*). *Esk.* «Diyecek yok» anlamında kullanılır. (M)

MALAKİT i. (yun. *malakhitês* > fr. *malachite*'ten). Miner. Bk. BAKIR *taşı*.

MALAKKA, Malezya'da federal eyalet; kuzeyde Negri Sembilan, doğuda Johore, batıda Malakka boğaziyle sınırlıdır; 335 100 nüf. Malezya'nın en çok işlenen bölgesi olan Malakka'nın büyük kısmını kauçuk ağacı işletmeleri kaplar. (L)

MALAKKA, Malezya'da şehir, Malakka boğazı kıyısında; 69 900 nüf. Kauçuk ve hindistancevizi içi ihraç eden ticaret limanı. Malakka, daha önce sığınmış olduğu Tumasik'ten (Singapur) Siyam'a bağlı Malezyalıların isyanı üstüne kovulan Sumatra prensi Paramesvara tarafından 1042'ye doğru kuruldu; konumu boğazlardaki trafiği kolayca kontrol etmeğe elverişli olan şehir, limandan yararlanmak zorunda olan Çin, Hindistan ve Batı arasındaki ticaret sayesinde zenginleşti. Şehrin 1511'de Albuquerque'in kumandasındaki Portekizliler tarafından alınmasına kadar, Malakka'da altı kral hüküm sürdü. (L)

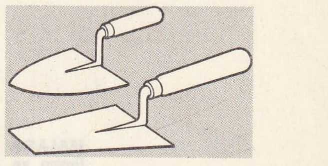
malalar

MALAKKA boğazı, Asya kıtasının güneydoğu ucunda deniz kolu; Malakka yarımadasını Sumatra adasından ayırır. Kuzeybatı - güneydoğu yönünde uzanan 780 km uzunluğundaki bu geçit, Bengal körfezini (Hint okyanusu) Güney Çin denizine (Büyük Okyanus) bağlar; en dar yeri 55 km'-dir. Malakka boğazı, dünyanın trafiği en yoğun boğazlarındandır; Avrupa ve Hindistan'ın, Uzakdoğu ve Avustralya'ya bağlanmasını sağlar. (L)

MALAKKA yarımadası, Güneydoğu Asya'da dar ve uzun yarımada; batıda Bengal körfezi ve Malakka boğazıyle, doğuda Güney Çin ve Siyam körfeziyle sınırlıdır. Güneyde Malezya (Malaysia), merkezde ve kuzeydoğuda Tayland'ın güney illeri, kuzeybatıda Birmanya'nın en güney bölgesi olan Tenasserim arasında bölüşülmüştür. (L)

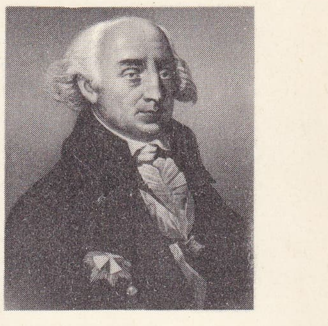
MALACHOWSKİ
Villain'in taşmasması
Cabinet des Estampes, Paris

MALAKOF i. (rusça *Malahov*'dan). Kıyf. *Esk.* Arka tarafı çok kabarık uzun etek: *Kadını balona çeviren malakoflar...* (H. R. Gürpınar). [M]

MALAKOFF, Fransa'da Hauts-de-Seine idare bölgesinde kanton merkezi, Paris'in güney banliyösünde; 33 697 nüf. Yüksek Elektrik okulu. Sanayi merkezi: elektrik malzemesi ve radyo yapımı; kimya sanayii; sıkıştırılmış gazlar; ilâç laboratuvarları; freze makinesi fabrikaları; cerrahî âletleri; basımevi; muşamba, kâğıt, karton; besin sanayii (bisküvi fabrikası, damıtmaevleri, konserve fabrikaları) v.b.

— Tar. Eskiden Vanves komününe bağlı küçük bir köy olan Malakoff, Kırım savaşı (1855) zamanında gelişti: «Malakoff kulesi» denen ahşap bir kulenin (1870'te Paris kuşatması sırasında yıkıldı) eteğine bir dans salonuyle lokanta yapıldı; 1883'-te Malakoff, komün haline getirildi. (L)

MALAKOFİL i. ve sıf. (fr. *malacophile*). Tozlaşması yumuşakçalarca, özellikle sümüklüböcek veya salyangozlarca sağlanan (bitki). [L]

MALAKOLİT i. (fr. *malacolite*). Miner. Tabiî kalsiyum, demir ve magnezyum silikat. (Beyaz, mavi veya yeşil renkli bir diopsit çeşididir.) [L]

MALAKOLOJİ i. (fr. *malacologie*). Zoolojinin, yumuşakçaları inceleyen bölümü. (L)

MALAKON i. (fr. *malacon*). Miner. Zirkon (zirkonyum silikat) çeşidi; toryum gibi radyoaktif elementlerin etkisiyle bozunmaya uğrar. (L)

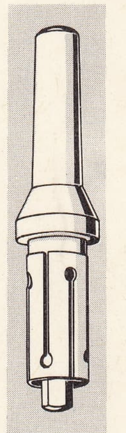
ayarlı malafa

MALAKSÖR i. (fr. *malaxeur*). Bk. KARIŞTIRICI.

MALALAMAK geçl. f. (*mala*'dan *mala-lamak*). Yeni çimentolanmış veya alçılanmış bir yüzeyi mala ile düzeltmek. (M)

MALALAS (İoannes), antakya asıllı suriyeli kronikçi (491'e doğr. - 578). Dünyanın kuruluşundan 563'e kadar uzanan bir dünya kroniği yazdı. Yazarın yaşadığı dönemle ilgili olan bu eser büyük ilgi gördü. (L)

MALÂMAL blş. sıf. (ar. *māl* veya *mālī* [?] dolu'dan ve fars. *ā*, ünlem'den *māl-ā-māl*). *Esk.* Dopdolu, ağzına kadar dolu: *O da kâfi değil bugün karalar / ve denizler zehirli kumbaralar, / bombalar, gülleler malâmal* (Tevfik Fikret). [M]

MALAMOCCO, İtalya'da (Venedik) küçük kasaba, denizkulağını kapayan kıyı şeridi kıyısında. Bentler sayesinde kumla dolması önlenen *Porto di Malamocco*, deniz ile denizkulağı arasında başlıca ulaşım yoludur. (L)

MALAMUD (Bernard), amerikalı yazar (Brooklyn 1914). İşçilik, mağaza çıraklığı, büro memurluğu yaptı. 1949'da öğretmen

Foto. LAROUSSE

MALAGA liman ve la Plaza de Toros

oldu, önce Oregon Eyalet kolejinde, sonra Vermont'da Bennington College'de ingiliz edebiyatı okuttu. Hikâyelerinde (*The Magic Barrel* [Sihirli Fıçı], 1958; *İdiots First* [Önce Aptallar], 1963) ve romanlarında (*The Natural* [Tabiîlik], 1952; *The Assistant* [Yardımcı], 1957; *Kiev'deki Adam* [The Fixer], 1966) gururu kırılmış, kaderin pençesine düşmüş, ama sevinç ve acılarını yoğun bir şekilde yaşayan kişileri anlatır. (L)

MALAN (César), cenevreli protestan papazı (Cenevre 1787 - Vandoeuvres 1864). Robert Haldane'ın Réveil*inin etkisinde kaldı; «Témoignage»daki bağımsız kilisesinde, vaız turnelerinde ve çeşitli yayınlarında Haldane'ın görüşlerine calvin'ci bir yorum getirdi. *Chants de Sion* (Sion Besteleri) adlı bir ilâhiler derlemesi vardır. (L)

MALAN (Daniel François), güney afrikalı devlet adamı (Riebeek West, Cap 1874 - Stellenbosch 1959). Fransız asıllıydı ve protestan kilisesi rahibiydi. Cap Millî partisi başkanı, sonra Hertzog'un içişleri bakanı; (1924) oldu. Smuts ile anlaşmakla suçlandı; 1933'te ondan ayrılarak Birleşmiş Milliyetçi partiyi kurdu. Tarafsızlıktan yanaydı (1939), İngiltere ve apartheid* ile ilişkilerin kesilmesini istiyordu. 1948'de başbakan oldu, İngiltere'den ayrılma siyasetinden vaz geçti; karaderililerden kopma siyasetine kesinlikle yöneldi. Anayasa ile ilgili meselelerin çözümlenmesi için parlamentonun yüksek mahkeme haline getirilmesi, Yüce divanla ciddî bir atışmaya yolaçınca seçimlerdeki başarısına rağmen (nisan 1953) siyaseti bıraktı (1954). [L]

MALANDARA. Esk. coğ. Anadolu'da (Kappadokia bölgesi) şehir; Sıvas'ı Kayseri'ye bağlayan yol üzerinde. Kiepert, bu şehrin, Kızılırmak nehrinin bir kolu olan Baltalar suyunun vâdisindeki Şarkışla yakınında olduğunu ileri sürer. (M)

MALANDRİN (Michel Hippolyte), fransız subayı ve mühendisi (Bosc-le-Hard, Seine-Maritime 1868 - Paris 1927). 1891'de Politeknik okulunun topçu sınıfından çıktı. *Malandrin plakası* adı verilen ve 75 mm'lik topun mermiyolu dikliğini artırmayı sağlayan bir düzenek hazırladı. (L)

MALANG, İndonezya'da şehir, Cava adasında, Semeru yanardağının eteğinde; 276 600 nüf. Bir tarım işletmeleri bölgesinin ticaret merkezi. Tarım araştırma merkezi. Şehirde birçok sanayi tesisi (hafif metalürji; dokuma sanayii; tahta ve tütün işlenmesi) vardır. (L)

MALANİHAYE blş. sıf. (ar. *mā*, edat *lā*, yok ve *nihāye*'den *mā-lā-nihāye*). *Esk.* Sonsuz, uçsuz. (M)

MALANJE, Kuzey Angola'da şehir, il idare merkezi, Luanda'dan başlayan demiryolunun son durağı; 12 800 nüf. (L)

MALAPARTE (Kurt SUCKERT, **Curzio** — denir), italyan yazarı (Prato 1898 - Roma 1957). Cicognini kolejinde öğrenciydi; okulu bıraktı ve 1914'te Argonne'da Garibaldi lejyonuna girdi; Bligny'de yaralandı (1918) ve savaş nişanıyle taltif edildi. 1921'den sonra faşist partisine yazıldı, bir süre İngiltere ve Fransa'da kaldı. 1931'de *Technique du Coup d'État* (Hükûmet Darbesi Tekniği) ve *Le Bonhomme Lénine* (Lenin Denen Adam) adlı iki fransızca eser yayımladı; bu eserler İtalya ve Almanya'da yasaklandı (1932). Buna rağmen İtalya'ya dönen Malaparte yakalandı ve Lipari adalarına sürüldü. Bir süre sonra aftan yararlandı, zaman zaman Finlandiya ve Ukrayna cephelerinde savaş muhabirliği yaptı (1941). İsveç'e göç etti. Daha sonra müttefiklerle İtalya Direniş teşkilâtı arasında irtibatı sağladı. İnsan hayatını, çoğu zaman irkiltici bir çığlık ve katılıkla inceleyen Malaparte'nin tam bir edebiyatçı yaratılışında olduğunu kabul ettiren çalak ve güçlü bir üslûbu vardır. Başlıca eserleri: *İl Sole è Cieco* (Güneş, Kördür) [1941]; *Kaputt* (1944); *İl Volga Nasce in Europa* (Volga Avrupa'da Doğar) [1945]; *La Pelle* (Deri) [1949]; *Maledetti Toscani* (Şu Belâlı Toscan'lar) [1956]. Fransızca olarak yazdığı iki tiyatro eseri Paris'te oynandı: *Du Côté de chez Proust* (Proust'un Semtinden) [1948] ve *Das Kapital* (Sermaye) [1949]. 1950'de *Le Christ İnterdit* (Yasaklanan İsa) adlı bir filim çevirdi. 1947-1948'de yazdığı *Journal d'un Étranger à Paris* (Paris'te Bir Yabancının Günlüğü) 1966'da yayımlandı. Bir kısmı fransızca, bir kısmı italyanca olan bu eserde, savaş hatıralarının ve fıkraların yanı sıra, devrin Paris hayatıyle ilgili sahneler yer alır. (L)

MALAREN gölü, Orta İsveç'te büyük göl, kıyıları çok girintili çıkıntılıdır; ada ve adacıklarla kaplıdır. Stockholm'de Baltık'a bağlanır. (L)

MALARTİC, Kanada'da şehir, Québec'in batısında; 7 000 nüf. Madencilik (altın) merkezi. (L)

MALARTİC (Anne Joseph Hippolyte DE MAURES, — kontu), fransız sömürge yöneticisi (Montauban 1730-İle de France 1800). Kanada'da görevliydi. Guadeloupe kumandanı oldu (1769) ve Gap'ın güneyindeki fransız sömürgelerinin yöneticiliğine getirildi (1792). Surcouf gibi korsanları silâhlandırdı. Konvansiyon'un emirlerine rağmen köleliği kaldırmadı, bu şekilde devrim sırasındaki bunalımın yolaçtığı sarsıntıları önlemeğe çalıştı. (L)

MALARYA i. (ital. *malaria*). Bk. SITMA.

MALASİ i. (yun. *malakia*, yumuşaklık'tan fr. *malacie*). Patol. Uyarıcı yemeklere karşı duyulan marazî istek. (Bk. İŞTAH *sapkısı.*) ‖ Bazı sert dokularda görülen yumuşama hali. Bk. KEMİK *yumuşaması*. (L)

MALASPİNA, Toscana'lı aile, XII. ve XIII. yy.larda Orta ve Kuzey İtalya'da geniş mülkleri vardı. — OBIZZO *Büyük* (öl. 1185), Cenovalıların yayılmasını önlemeğe çalıştı. — OBIZINO (öl. 1249) ve CORRADO *Büyük* (öl. 1250), Malaspina topraklarını paylaştılar (1221). — SPİNETTA *Büyük* (Verrucola 1282'ye doğr. - Fosdinovo 1352), daha sonra Massa prensliği haline gelen Fosdinovo markiliğini kurdu. (L)

MALASPİNA (Alessandro), italyan gemicisi ve kâşifi (Mulazzo, Lunigiana 1754 - Pontremoli, Massa Carrara 1810). Denizciliğe İspanya hesabına başladı. 1789'da özellikle güney denizlerindeki ispanyol topraklarının büyük bir haritasını yapmak için gerekli belgeleri derlemek amacıyle Güney Amerika çevresinde yapılacak bilimsel seferi yönetmekle görevlendirildi. *Descubierta* ve *Atrevida* adlı iki korvetle Cadiz'den hareket ederek beş yıl dolaştı, kıta içlerine de geziler yaptı; önemli gözlem ve değerlendirmelerde bulundu. Güney Amerika kıyılarına ulaştıktan sonra Horn burnunu dolaşarak Şili ve Peru yoluyle Panama'ya kadar uzandı. Meksika kıyılarını geçerek Alaska kıyılarına ulaştı. Alaska'da bugün ismini taşıyan büyük Saint Elias dağı buzulunu keşfetti. Daha sonra Büyük Okyanus yoluyle Filipin ve Yeni Hébrides adalarına, Yeni Zelanda ve Avustralya'ya ulaştı. Mineraloji, botanik, zooloji ve etnografya ile ilgili çok önemli belgelerden başka geodezi, magnetik ve fizik ile ilgili sayısız veri ve gözlemlerle yurda döndü; ama belgeleri düzene koyamadan siyasî sebeplerle hapse atıldı ve ancak yedi yıl sonra Napolyon sayesinde hürriyete kavuşabildi. Derlediği belgelerin büyük kısmı değerlendirilemedi. (M)

MALASSEZ (Louis Charles), fransız fizyoloji ve histoloji bilgini (Nevers 1842-Paris 1909). Claude Bernard ve Ranvier'nin öğrencisiydi; önce kan üstüne çalışmalarıyle tanındı. Yuvarların sayımına yarayan pratik ve kesin bir usul buldu. Çeşitli tümörlerin kaynağını, histolojik tabiatını, oluşum şeklini, frengi ve tüberkülozu inceledi. Kurutulmuş balgamlarda tüberküloz basilinin yaşamağa devam ettiğini gösterdi. (L)

MALATESTA, XII. yy.ın ortalarında Rimini'ye yerleşen italyan kondotiyere ailesi, XVI. yy.a kadar, yavaş yavaş, Ancona'nın aşağı yukarı bütünüyle Romagna'nın bir kısmına hâkim oldular. — MALATESTA II *da Verucchio* (öl. Rimini 1312), hanedanın gerçek kurucusudur. Ghibellini'lerle mücadelesine karşılık papa Bonifatius VIII onun ülkesini genişletti. Dört oğlu oldu: —GIOVANNİ (öl. 1304), PAOLO (öl. 1283), MALATESTİNO (öl. Rimini 1317) ve PANDOLFO I (öl. Rimini 1326). Giovanni, Francesco da Rimini ile evlendi; ama onu kardeşi Paolo ile yakalayınca ikisini de öldürdü. Dante onları *İnferno*'sunda (Cehennem) [V. bölüm] bu iki sevgiliden söz eder. Ailenin bazı üyeleri, ya Fano, Fossembrone, Pesaro, Cesena ve Cervia'yı alan Pandolfo I'in oğulları MALATESTA III (Rimini 1299-ay.y. 1364) ile GALEOTTO (Rimini XIV. yy. başları -Cesena 1385) veya Galeotto'nun Brescia'yı alan (1404) oğlu PANDOLFO III (Rimini 1370-Pano 1427) gibi Orta İtalya'daki aile mirasını genişletmek için yaptıkları savaşlarla veya Cesena kitaplığının kurucusu olan ve MALATESTA *Novello* denilen DOMENİco (Brescia ? 1418-Cesena 1465) gibi güzel sanatlara olan düşkünlükleriyle ün kazandılar. Ailenin en ünlü temsilcisi, Pandolfo III'ün oğlu SIGISMONDO-PANDOLFO'dur (Rimini 1417 - ay.y. 1468), on beş yaşındayken ağabeyi GALEOTTO ROBERTO'nun (1411-1432'ye doğr.) yerine geçti. Evlenmeler yoluyle çağının büyük italyan sülâleleriyle (Este'lerle, 1433; Sforza'larla, 1442) yakınlık kurdu. Askerlik alanındaki yetenekleri dolayısıyle aranan bir müttefikti, önce kilise birliklerine kumanda etti (1435), ardından Venedik ile savaştı (1437) ve Reggio'da Milanoluları yendi. Daha sonra (1439) Milano dükü Filippo Maria Visconti'ye karşı bir italyan şehirleri (Venedik, Cenova, Floransa ve Ferrara) birliğine girdi. Tahkimat sanatından da anlıyordu ve Rimini'de, önemli bir kale olan «Rocca Malatestiana»yı yaptırdı (1438-1448). Bu arada Napoli kralı Aragonlu Alfonso'nun saldırılarına karşı koyamadı. Ayrıca, papa Pius II'ye saldırdığı zaman da yenildi (Senigallia, 1461), afaroz edildi ve ülkesinin büyük bir kısmını vermek zorunda kaldı. Bunun üstüne Venedik'e başvurarak hizmet istedi ve Türklerle savaşmak üzere Mora yarımadasına gönderildi; Mistra'yı ele geçirmek üzereyken (1464), duka Dandolo ile bozuştu; Rimini'ye döndü ve orada öldü. Sigismondo çevresine bilgin ve filozofları toplayarak onlarla tartışmaktan hoşlanan bir askerdi. Şiir yazmayı denedi; aynı zamanda cömert bir sanat koruyucusuydu. Rimini'yi tablolar, heykeller ve anıtlarla donattı. Bu anıtların en ünlüsü San Francesco kilisesidir (Malatesta tapınağı [1447-1468]. Bu kilise mimar Alberti'nin eseriydi ve Aziz Francesco'dan çok Sigismondo'nun metresi, sonra da karısı olan İsotta'ya vakfedilmişti. Sigismondo'nun yerine geçenler, Malatesta'ların ününü sürdüremedi ve 1528'de, Rimini, Clemens VII'nin eline geçti. (L)

MALATS (Joaquin), ispanyol piyanisti ve bestecisi (Barcelona 1872 - ay.y. 1912). Paris konservatuvarında okudu. 1903'te konservatuvarın birincilik ödülünü kazandı. Avrupa'da çeşitli turnelere çıktı, 1905'te Amerika'da çalıştı. *İmpresiones de Espana* (İspanya İzlenimleri) senfonik süitini yazdı, ayrıca, salon müziği için piyano parçaları besteledi. (M)

MALATYA, Türkiye'de, Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat bölümünde il merkezi şehir; 130 430 nüf. (1970 sayımı geçici sonucu). Şehir, Malatya dağlarının (Beydağı, 2 591) kuzey eteğinde ve Malatya ovasının güney kenarında kurulmuştur; yüksl. 910-950 m. Karayoluyle Elazığ'a 101, Diyarbakır'a 260, Sıvas'a 236 km, en yakın liman olan Akdeniz kıyısındaki İskenderun'a 400 km ve eskiden İstanbul ile başlıca bağlantı yeri olan Karadeniz kıyısındaki Samsun'a 581 km uzaklıktadır; bu

Foto. LAROUSSE

şehirlere demiryoluyle de bağlıdır.

● *Coğrafya.* Malatya'nın, kendi adını taşıyan ovanın güney kenarında, yüksek dağlar eteğinde kurulması bu dağların tabiî su deposu olmasıyle ilgilidir. Kaynakların en verimlisi, şehrin 12 km güneybatısında, Derme suyunun başlangıcındaki Pınarbaşı'dır. Buradan başlayarak kuzeydoğuya doğru, Eski Malatya ötelerine kadar uzanan alan, hemen aralıksız bir bağ ve bahçe şeridi meydana getirir. Ovada, susuz bozkırlar vardır. Şehri çevreleyen dağlar da, ormanları yüzyıllarca önce yok edildiği için, çıplaktır. Bugünkü Malatya, bu yeşillik şeridinde, XIX. yy.da, köy ve kasabaların biraraya gelmesiyle oluşmuştur. Bugünkü şehrin çekirdeğini, Eski Malatya'nın yazlığı olan Aspuzu meydana getirir; bunun batısında Tecde, Barguzu, Kılayık, Çermikli (sonradan verilen adla İsmetpaşa; bugün ilçe merkezi Yeşilyurt), Gündüzbey (veya Kündübey), sonradan birer dış mahalle olarak şehre eklendi. Bu yerleşme noktalarını birleştiren ekseni, Beydağı eteğine paralel olarak doğu-batı doğrultusunda uzanan bir cadde meydana getirir. Eski Malatya üzerinden gelen Sıvas-Samsun yolu, bu caddeye doğu ucunda birleşir. Şehir uzun süre bu eksen boyunda gelişti ve Cumhuriyet döneminde yapılan demiryolunun, şehrin 4 km kuzeyde bulunan istasyonuna inen yeni cadde, ayrı bir gelişme ekseni yarattı. Şehrin gelişmesinde, 1931'de yapılan Fevzipaşa - Malatya ve 1937'de yapılan Sıvas - Malatya demiryolu ve karayolu önemli bir etken oldu. Şehirde çeşitli fabrikalar kuruldu. Bunların başında, 1939'da açılan Sümerbank Pamuklu Dokuma fabrikası ile 1956'da çalışmağa başlayan Şeker fabrikası gelir. Malatya'da ayrıca bir tütün - sigara fabrikası, kiremit fabrikaları ve değirmencilik sanayii de vardır. Şeker, çevresinin çeşitli tarım ürünleri (tahıl, baklagiller, başta kayısı olmak üzere çeşitli meyveler, deri v.b.) için canlı bir ticaret merkezidir. Cumhuriyet dönemi başında 20 000'i bulmayan şehir nüfusunun, bugün 130 000'i aşmasıyle Malatya, Türkiye'nin hızla büyüyen bir şehri durumuna geldi. 1948'de 44 mahalle içinde 5 000 evi vardı, bugün gittikçe gelişmektedir.

● *Tarih.* Malatya çevresinin çok eskiden beri bir yerleşme alanı olduğu bilinir. Malatya ovasında eski yerleşmeleri belirten birtakım yığma tepelere (höyük) ve megalitik kalıntılara rastlanır. Başlıca yerleşmeler, ovada tabiî su deposu olan güneydeki dağların eteğinden uzaklaşmadı ve şehir birkaç defa yer değiştirdiği halde, bütün tarih devirleri boyunca, adını hemen hemen değiştirmedi. Şehrin ilk kuruluş yeri bugünkü Malatya'nın 4 km kuzeydoğusundaki Ordüzü (bugün Bahçebaşı) kasabası toprakları içinde yer alan Aslantepe höyüğüdür. Son yıllarda italyan arkeologları tarafından bu bölgede sistemli araştırmalar yapıldı ve şehrin eski tarihini aydınlatan önemli belgeler ele geçti. Arslantepe'de yapılan kazılarda, Neolitik devirde yerleşilmiş olan bu höyüğün üst kısımlarında M.Ö. XIII. yy.da yapılan bir hitit sarayı ile daha sonra asurlu bir valiye ait sarayın kalıntıları ortaya çıktı. Arkeolog L. Delaporte, buradaki hitit şehrinin adını *Maldiya* şeklinde tespit etti; bu ad asur veya urartu belgelerinde *Milidya, Melid, Melidi* ve *Meliddu* biçimlerinde geçer. Yüzyıllarca sonra bu eski yerleşmenin yerini alacak roma şehrine de *Melita* (veya *Melitine*) adı verildi; bu adı da müslüman devrinin Malatya'sı izledi. Adın anlamı bilinmemekle birlikte, hitit kuruluşları arasında *Malazia* ve *Malita* gibi adlara rastlanır, Arslantepe'de kurulan hitit şehrinin çok daha eski bir neolitik yerleşmenin yerini aldığı anlaşılmaktadır. Arslantepe adının da, burada ele geçen ve 1895'te yayımlanan bir arslan avı sahnesini gösteren kabartma resimle ilgili olduğu sanılır. M. Ö. XII. yy. başına kadar Büyük Hitit devleti toprakları içinde bulunan şehir, bu devletin M.Ö. 1190'a doğru ortadan kalkmasıyle, küçük bir devlete başkent oldu; M.Ö. 1114'e doğru asur hükümdarı Tiglatpleser I tarafından vergiye bağlandı. M. Ö. 1115-675 yılları arasında geçen 440 yıl içinde Malatya'da 23 hükümdar adı tespit edildi. «Dana ayağı şehri» diye de tanımlanan Malatya, bir süre Kargamış krallığına bağlı kaldı, sonra tekrar Asurlulara vergi verdi; bundan sonra M.Ö. 800 yıllarına doğru Urartu (Haldi) devleti, M.Ö. 722'ye doğru asur hükümdarı Sargon II'nin eline geçerek halkı başka yere sürüldü ve onların yerine Basra körfezi taraflarından esir alınan halk yerleştirildi; ayrıca burada bir asur sarayı yaptırıldı. VII. yy.da, Asur devleti yıkıldığı sırada, halkının ova içinde başka yerleşme noktalarına dağıldığı anlaşılır. Bununla birlikte M.S. I. yy.a doğru burada kurulan roma askerî kamp şehrine hemen aynı adın verilmiş olması, eski şehrin adının unutulmadığını gösterir. Roma şehrine, yörenin adı olan *Melitene* ismi verildi. Romalılar, şehirlerini hitit şehrinin 4 km kuzeyinde, ondan 100 m kadar alçakta ova içinde kurarak surlarla çevirdiler. Bu şehir bugün Eski Malatya adıyle tanınan, bucak merkezi, küçük bir kasaba durumundadır. İmparator Titus devrinde (I. yy.), bir roma lejyonuna kamp olan Melitine, Trajanus (98-117) döneminde büyüdü, şehir haline geldi; Diocletianus (284-305) zamanında önemi arttı; imparator Constantinus tarafından yaptırılan surlar 532'de Bizans imparatoru Justinianus tarafından bitirildi ve kale-şehir, imparatorluğun doğu sınırları yakınında büyük önem kazandı. Malatya, Sasanî imparatorluğunun saldırılarına uğradı VII. yy.da, islâm orduları Malatya çevresinde göründü. Nitekim, islâm kumandanı İyaz bin Ganim, Şimşat'ta (Şamşat) bulunduğu sırada Habib ibni Mesleme'yi göndererek Malatya'yı ele geçirdi; fakat Bizanslılar şehri geri aldılar. Muaviye, Suriye ve Elcezire valisi olunca, Habib, anî bir saldırıyle Malatya'yı alarak (657-658), şehre bir süvari bölüğü bıraktı ve bir vali tayin etti; öte yandan Muaviye, Anadolu seferi sırasında Malatya'ya gelerek buradaki muhafız sayısını artırdı. Bu suretle Malatya, Anadolu'ya karşı yapılan yaz seferlerinin genel karargâhlarından biri durumuna geldi. Bununla birlikte halife Abdülmelik ve Abdullah bin Zübeyr zamanında iç karışıklıklar çıkınca, halk şehri bıraktı; bundan yararlanan Rumlar burayı ele geçirerek tahrip ettiler. Daha sonra Malatya'ya Ermeniler ve aramca konuşan köylüler (Nabatîler) yerleştiler (712). Bu suretle şehrin nüfusu arttı ve müslümanlarla ilgisi kuvvetlendi. Nitekim halife Ömer, halkını Malatya'ya yerleştirdi ve Beni Âmir mer, İbni Ali, daha önce şehri terketmiş olan Turanda (Darende) halkını Malatya'ya yerleştirdi ve Beni Âmir kabilesinden Cenana bin el Hâris'i buraya vali tayin etti. 740-741 Yılında bizans generali Aşkivaş kumandasındaki bir ordu ile, Malatya üstüne yürüyerek, şehri ve yakınlarını yağmaladı. Malatya halkı şehrin kapılarını kapatarak El-Rusafe'de bulunan halife Hişam'a bir haberci yolladı. Kısa bir süre sonra Rumlar çekildiler. Hişam, bir süvari birliği gönderdi, kendisi de Bizanslıların üstüne yürüdü ve tahrip edilen şehir onarılıncaya kadar Malatya önünde karargâh kurdu. 750-751'de imparator Konstantinos VI, Kopronymos, Ebu Müslim Horasanî'nin Emevîleri şiddetle takip ettiği bir sırada, fırsattan faydalanarak, Kemah gibi Malatya üstüne de yürüdü. Halkın Elcizere'den yardım istemesi bir yarar sağlamadı. Durumu öğrenen imparator, şehrin boşaltılmasını istedi. Halk sonunda çaresiz kalarak boyun eğdi ve taşıyabildiği yükü yanında götürerek Elcizere'ye çekildi. Bunun üstüne imparator şehri yıktı. 756'da abbasî halifesi Mansur devrinde Salih bin Ali bin Abdullah, Konstantinos'un kumanda ettiği 100 000 kişilik bir bizans ordusunu yenerek Malatya'yı geri aldı. Bunu izleyen aylarda halife, yeğeni imam Abdül Vahhâb bin İbrahim'i Elcezire ve hudut valisi tayin etti. İmam 758'de yanında Hasan bin Kahtaba ve 70 000 asker olduğu halde buraya geldi; harap şehrin önünde karargâh kurarak, getirdiği işçi ve duvarcılara Malatya'yı yeniden kurdurdu; bir cami ile askerleri için büyük kışlalar yaptırdı. 6 Ay sonra şehrin yeniden kurulması tamamlandı. Mansur, Malatya'ya 4 000 asker yerleştirerek bunlara yüksek ücret ve geniş tımarlar verdi. 759'da, Muhammed bin İbrahim, şehri Bizanslılardan korumak üzere, bir orduyle Malatya'ya geldi ve şehrin güvenliğini sağladı, göç edenler geriye döndüler. Girişilen bir bizans saldırısı halife Harun-ür-Reşid tarafından püskürtüldü. Memun zamanında, oğlu Elcezire valisi Abbas, Malatya'yı üs olarak kullanarak Bizanslılara karşı harekete geçti. 837 Yazında Bizans imparatoru Theophilos Ermenilere karşı açtığı seferde Malatya'yı yağma ve tahrip ettirdi; dönüşte halkını esir olarak götürdü. Ertesi sene El-Mutasım zamanında malatya halkı, Afşin, emîr Ömer bin Abdullah el-Akta ve 10 000 türkün yardımıyle birlikte hareket ederek imparator Theophilos'un kuvvetlerini Dazimon kalesi yakınında yendi. Fakat Bizanslılar 841'de Malatya havalisini aldılarsa da kalesini elde edemediler.

D. F. MALAN

Nitekim IX. yy.ın ortalarına doğru Malatya'nın batı ve kuzeyindeki büyük kısmına yerleşen Hıristiyanlıkta ayrı bir mezhebe bağlı Pavlikiyanlar, Bizans'a karşı isyan ettikleri zaman, Malatya emîri Ömer el-Akta onları korudu ve bunların reislerine, bu bölgede Argavan, Divriği ve Amara gibi yeni kaleler kurdurdu. Bunu izleyen yıllardı yapılan mücadeleler sonunda Ömer el-Akta bütün ordusuyle Merc el-Uskuf'ta (Uskuf çayırı Bizanslılar tarafından öldürüldü. Bunun üstüne imparator Basileios I, Tephrike ve Turanda (Darende) üstüne yürüdü; Zibatra ve Sumeysat'ı yok ederek bugünkü Çirmikli suyunda karargâh kurdu; fakat Malatya'yı ele geçiremedi; kuşatma sırasında ordusu büyük kayıplara uğradı. 916-917'de Malatya emîri Munis, buradan hareket ederek, Kappadokia'ya (Kayseri, Sıvas) doğru bir akın yaptı. 926-927'de Bizanslılar karşı harekete geçtiler. Ermeni aslından Domestikos Joannes Kurkuas kumandasındaki kuvvetlerle malatya topraklarına girerek, şehrin surlarına yaklaştılar; geçtikleri yerleri yakıp yıkarak Şimşat'a (Şamşat) kadar ilerlediler. Şehrin emîri, oğlu Ebu Hafs'ı ve kumandan Ebul Eşas'ı Kurkuas'a göndererek, imparatora bağlılığını bildirdi. Kurkuas, Malatya ve Sumaysat havalisini ermeni reisi Meleh'e verdi; fakat Meleh, Musul Hemedanı emîri Nâsırüddevle'nin amcası Saidüddevle tarafından buradan atıldı. Öte yandan 934'te Ebu Hafs ile Ebul Eşas'ın ölümlerinden sonra Kurkuas ve Meleh, çift sur ve su dolu bir hendekle korunan Malatya önünde göründüler. Açlıktan korkan şehir halkı Malatya'nın teslimi için bunlarla görüşürken, Rumlar, hileyle kuzey kapısından şehre girdiler ve burayı 19 mayıs 934'te işgal ettiler, halk şehri terk etti; surlar yıkıldı ve böylece şehir her türlü saldırıya açık bir duruma geldi. Daha sonraki yıllarda Hemedan emîri Seyfüddevle birkaç kere malatya topraklarını istilâ etti. 932'de yapılan yeni Hemedan akınlarıyle bölge tahrip edildi.

Curzio MALAPARTE

İmparator Nikephoros Phokas, Suriye ve Yukarı Elcezire'yi alınca, harap ve savunmasız kalan şehri yeniden iskân etmek istedi. Ancak, Bizanslılar, arap akınlarından çekindikleri için buna razı olmadılar. Bunun üstüne, imparator Suriye'den hıristiyan mezhebinden olan Yakubîleri getirmeğe karar verdi ve patrik Mar Yohannan Sarigta'ya Malatya ve çevresine yerleşecek Yakubîlerin rahatsız edilmeyeceklerini bildirdi. Bunun üstüne şehirde nüfus arttı (969); zamanla sayısı çoğalan manastırlar kuruldu; 1100'e doğru Malatya ve çevresinde 53 kilise ve 60 000 hıristiyan oldu bilinmektedir. Fakat imparator Nikephoros Phokas sözünde durmadı. Bu durum Yakubîleri yavaş yavaş Araplara yaklaştırdı. İmparator Joannes Tzimiskes, Nisaybin'e yaptığı seferde Malatya yakınından Fırat ırmağına geçti (927). Bu sırada isyan eden Bardas Skleros, Malatya'yı ele geçirdi; şehri imparator adına yöneten Strategos'u esir aldı ve kendisini basileus ilân etti. Daha sonra Bardas Skleros, 7 yıl Dicle üzerindeki adalardan birinde esir olarak kaldıysa da sonunda kaçtı ve Bedevîlerin yardımıyle, Malatya'ya geldi. 987'de şehrin valisini esir aldı ve yeniden kendisini basileus ilân etti. Fakat geçerken Skleros, geleceğin imparatoru Bardas Phokas, 14 eylül 987'de Malatya'dan 1008'de Hamdanîlerden Ebul Heyca, Mirdasîlerden Mansur Lulu'nun önünden kaçarak Malatya'ya sığındı ve imparator tarafından bu-

Foto. LAROUSSE

MALATESTA

solda, Pandolfo IIII, Ghirlandaio'nun eseri Belediye sarayı, Rimini; sağda; Domenico, «Novello» denir Pisanello'nun eseri Milli müze, Floransa

Galeotto Roberto, mezarının detayı Venedik okulu (XV. yy.), Louvre müzesi, Paris

Sigismondo Pandolfo, Piero Della Francesca'nın eseri, Malatesta mabedi

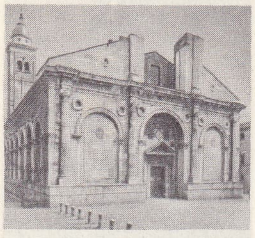

Rimini'de Malatesta mabedi veya San Francesco kilisesi

raya vali tayin edildi.

Malatya bizans hâkimiyetindeyken şehir türk akınlarına maruz kaldı. Türkler ilk defa 1058'de şehir civarında göründüler; halk bunlardan kaçarak, yakındaki dağlara sığındı. 3 000 Kişiden kurulu türk kuvvetleri, emîr Ebu Dinar kumandasında 10 gün süreyle şehir ve civarını yağmaladı. Fakat dönüşleri sırasında Sasun bölgesi halkı tarafından pusuya düşürülerek yok edildi. Türkler, imparator İsaak I (1057-1059) zamanında yeniden Malatya'ya girdiler ve halkını esir ederek götürdüler. Bunun üstüne İsaak'ın yerine geçen Konstantinos Dukas X, 1060'ta (veya 1061) Malatya'nın iki sur ve hendeğini yeniden yaptırdı ve İstanbul'da oturan malatya ilerigelenlerinden bir kısmının doğdukları şehre dönmelerini sağladı. Çok kısa bir zamanda şehir yeniden onarıldı. Ancak sürekli saldırılar yapan Türkler, burada büyük bir direnme görmediler; Malatya etrafında karargâh kuran ordular, başıbozuk kuvvetlerle Türkler üzerine yürümek için, Fırat'ı geçmekten çekindiler. Bununla beraber Türkler, şehri kuşatmadılar ve Kayseri'ye yürüyerek burayı aldılar. Romanos Diogenes IV, 1068'de Selçuklulara karşı harekete geçince, sınırları, türk kumandanı Afşin'in akınlarından korumak üzere Malatya'ya bir kumandan gönderdi; aynı yıl, Flafatos kuvvetleriyle Suriye sınırında kendisine geçici bir devlet kurdu ve Malatya'ya Hetomoğlu Thoros'u vali olarak tayin etti. Thoros'dan sonra ermeni Hareb, Balatianos (Valentianus) ve rum Gabriel, Bizanslıların Türklere uzun süre dayanamayacaklarını anlayınca, Malatya üstündeki hâkimiyetini önce halifeye onaylattı, sonra türlü hilelere başvurarak, türk kuvvetlerini Malatya'dan uzaklaştırdı ve daha sonra bu kuvvetler Malatya'yı kuşatınca, Sıvas'a hâkim olan Danişmendoğlu Gümüştigin'e başvurdu; onun yardımıyle Türklerle barıştı. Anadolu selçuklu sultanı Kılıç Arslan I, Malatya'yı ilk defa 1100'de kuşattı; fakat kızı Morfia'yı Urfa kontu Baudouin ile evlendiren Gabriel'in, Frankları yardıma çağırması üstüne geri çekildi. Daha sonra Gümüştigin şehrin çevresini yağmaladı. Bunun üstüne Antakya hükümdarı Mohemond, yeğeni Riccordo ve bir süvari kuvvetiyle harekete geçti, fakat Maraş yakınında tuzağa düşürülerek esir alındı ve Niksar'a (veya Sıvas) gönderildi (1100). Fakat Urfa hâkimi Baudouin'i yardımına çağırdı. Baudouin Malatya'yı kuşatmadan kurtardı ve üç gün süre ile Gümüştigin'i izledi. Urfa'ya dönerken uğradığı Malatya'yı Gabriel kendisine teslim etti, o da, şehri korumak için, buraya 50 süvari bıraktı. Bununla beraber Gümüştigin aynı senenin sonbaharında halkın isteğine uyarak yine Malatya önlerine geldi; halkın Gabriel'i teslim etmesi üstüne Malatya'ya girdi (18 eylül 1101). Böylece Malatya'da danişmendli hâkimiyeti başladı.

MALATYA
Hükûmet meydanı

İmparator Aleksis Kommenos'un isteği üzerine Gümüştigin, Malatya'ya getirdiği Bohemond'u 100 000 dinar karşılığında serbest bıraktı (1103). Gümüştigin, Malatya'yı aldıktan 2 yıl sonra öldü (1103-1104). Yerine oğlu Yağıbasan geçti. Bunun zamanında anadolu selçuklu sultanı Kılıç Arslan, 28 haziranda kuşattığı Malatya'ya hâkim oldu (2 eylül 1106). Fakat bir yıl sonra Tutuş'a mağlûp olarak Habur nehrinde ölünce, en küçük oğlu Tuğrul Arslan, Malatya'da onun yerini aldı. Kılıç Arslan'ın öteki oğulları arasındaki mücadeleler sırasında Mesud, Malatya'ya kaçtı. Bu sırada Bohemond, Ceyhan ırmağının yukarısındaki Elbistan ve Malatya çevresini ele geçirdi. Fakat 1111'de Malatya sultanının atabeki Belek, Ceyhan üzerindeki araziyi ondan geri aldı. Kılıç Arslan'ın dul eşi Belek ile evlenmek üzere, 1113'te Malatya'dan ayrıldı, fakat büyük selçuklu sultanının oğlu tarafından yakalandı. 15 Mart 1118'de Kemah ve Erzincan emîri Mengücek Gazi, Malatya çevresini yağmaladı. Bunun üstüne genç hükümdarın annesi Urfa'daki Joscelin'den yardım istedi. Ertesi yıl Tuğrul Arslan, Danişmendli Gazi ve Bizanslıları yenen Belek'in yardımlarıyle Ceyhan üzerindeki toprakları ve Elbistan'ı aldı. Belek, Manbic önünde ölünce de Gerger'i eline geçirdi. Bir süre sonra Danişmend Gazi, damadı selçuklu sultanı Mesud ile birlikte Malatya üstüne yürüyerek şehri kuşattı (1124); halkın yardımıyle Malatya'ya girdi. Bu hükümdar devrinde Malatya barış içinde yaşadı. 1135'te yerine oğlu Melik Muhammed geçti; fakat kısa bir süre sonra Bizans imparatorunun yaklaştığını haber alarak, şehri bıraktı.

Joannis Komnenos II, Suriye'ye kadar ilerlediği sırada, selçuklu sultanı Mesud, Kilikya'ya saldırarak esir aldığı adana halkını Malatya'ya gönderdi. 1139'da Melik Muhammed de Kilikya seferine çıktı. Ölümünden sonra Zünnun onun yerine geçti. Bunun üstüne kardeşi Aynüddevle, Malatya'yı kuşattı; şehirdeki türk muhafızlar, Bureydiye kapısını açarak Malatya'yı ona teslim ettiler. Bundan sonra selçuklu sultanı Mesud, Aynüddevle'nin kendisine bağlanmaması üstüne Malatya'yı iki kere kuşattı fakat alamadı (1143-1144). Aynüddevle ölünce (12 haziran 1152) yerine oğlu Zulkarneyn geçti. Ancak çok küçük yaşta olduğundan önceleri annesi onun yerine saltanat sürdü; bir süre sonra genç hükümdarı öldürmek istediği için, şehirden çıkarıldı. Bunu bahane eden Mesud, yeniden şehri ele geçirmek istedi (24 temmuz 1152); başaramadı. 1162'de Zulkarneyn'in yerine küçük yaştaki oğlu Nâsırüddin Muhammed geçti. Eğlenceye düşkünlüğü sebebiyle halkın gözünden düştüğü için Malatya'yı bırakmak zorunda kaldı (1170).

Kardeşi Ebulkasım onun yerini aldı. 1172'de ölünce yerine küçük kardeşi Feridun geçti. Durumu haber alan selçuklu sultanı Kılıç Arslan II, Malatya üstüne yürüdü; önce şehri alamadı fakat Feridun, kardeşi Muhammed tarafından öldürülünce dört ay süren bir kuşatma sonunda şehre girdi (1178). Şehrin iki surunu onarttı (1181). 1185'te devlete bağlı olmayan Türkmenler Malatya topraklarına saldırdılar. Bir süre sonra Kılıç Arslan ülkeyi oğulları arasında bölerken Malatya'yı oğlu Muizzüddin Kayserşah'a verdiyse de sonradan diğer oğlu Kutbüddin Melikşah'a bırakmak zorunda kaldı. Salâhaddin Eyyubî'den destek gören Muizüddin Malatya hâkimi oldu. 1200'de kardeşi Tokat hâkimi Rükneddin Süleyman, Malatya'yı Muizzüddin'in elinden aldı. Bundan sonra Malatya, selçuklu sultanlarının elinde kaldı. Alâeddin Keykubad I zamanında (1231) Moğollar, Malatya yakınındaki Fırat ırmağına kadar ilerlediler. Alâeddin, Malatya'dan 100 000 kişilik bir ordu toplayarak, Hisn Ziyad'ı aldı. Gıyaseddin Keyhüsrev II zamanında Selçuklulardan ayrılan Harizmliler Malatya'ya saldırdıkları gibi, 1241'de Baba İshak'ı Horasanî'nin başında bulunduğu Türkmenler şehri yağmalamak istediler (1241). Gıyaseddin Keyhüsrev II'nin Kösedağ savaşında Moğollara yenilmesi (1243), Malatya'nın zararına oldu. Şehrin subaşısı Reşidüddin, selçuklu hazinelerini yağmaladı, şehrin ilerigelenleri Haleb'e çekildiler. Moğollar şehri sardılar.

Selçuklu devletinin Hulâgu tarafından kardeşler arasında bölünmesi üstüne, önce İzzeddin Keykâvus II, Malatya'da hüküm sürdü; sonra yerine Rükneddin Kılıç Arslan IV geçti. İzzeddin asker toplamaları için Malatya bölgesine adamlar gönderdi (1257); fakat şehirliler adamlarını Moğolların korkusundan kabul etmediler. Abaka zamanında (1265-1282) yapılan yeni bir bölünme sonunda Malatya, Gıyaseddin Mesud II'nin hissesine düştü. Cimri olayı (1277) sırasında Malatya bölgesinde bulunan Germiyan Türkmenleri Kütahya bölgesine geldiler. Memlûklar Malatya'yı almak üzere birçok teşebbüste bulundular. 1316'da Melikünnâsır Muhammed zamanında Malatya önüne gelen bir memlûk ordusu şehri alarak tahrip etti. Bundan osnra Malatya Memlûkların bir uç kalesi oldu. Ancak Dulkadıroğulları Elbistan dolaylarında kuvvet kazanınca memlûklu hâkimiyeti etkisini kaybetti. Osmanlılar, Yıldırım Bayezid zamanında etki alanlarını Doğu'ya kaydırdıkları sırada Malatya, Akkoyunlular, Memlûklar ve Osmanlılar arasında birçok savaşa yolaçtı. Sıvas ve Kayseri hâkimi kadı Burhaneddin Ahmed, Amasya beyi Şadgeldi Ahmed Bey ve onun yardımına gelen Yıldırım Bayezid yüzünden, Malatya'ya kaçtı, fakat Divriği yakınlarındaki Karayel'de akkoyunlu hükümdarı Karayölük Osman Bey tarafından öldürülünce (1398) Yıldırım Bayezid, Kadı Burhaneddin'in topraklarına sahip çıktığı gibi Malatya üstünde de hak ileri sürdü. Malatya'yı korumak isteyen dulkadıroğlu Suli Bey, kızı Emine Hatunu, Yıldırım Bayezid'in oğlu şehzade Süleyman ile nişanlayarak Osmanlılar tarafına geçti. Memlûk sultanı Berkuk, bu olay üstüne Suli Beyi öldürterek Malatya'yı Sadaka Beye verdi. Suli Beyin yeğeni Nâsırüddin Mehmed Bey, Yıldırım Bayezid'e başvurarak kendisine yardım edilirse Osmanlılara bağlanacağını bildirdi. Bunun üstüne Yıldırım Bayezid, Berkuk'un ölümünden ve yerine Ferec'in geçmesinden yararlanarak Dulkadırlılar üstüne yürüdü ve memlûklu emîri Çakmak'tan Malatya'yı aldı (1399). Ancak Osmanlıların şehirdeki hâkimiyeti bir yıl kadar

Foto. LAROUSSE ; N. Erkılıç (MEYDAN)

sürdü. Timur Malatya'yı Osmanlılardan aldı (1401). Yıldırım Bayezid'e haber gönderen Osmanlılara sığınan sultan Ahmed Celayir ile Kara Yusuf'a karşı şehrin geri verilebileceğini bildirdi. Yıldırım Bayezid bu isteği kabul etmedi; fakat Ankara'da yenildi (1402). Dulkadırlılar, Timur'un Anadolu'dan gitmesinden sonra, Memlûklar döneminde Malatya'ya hâkim oldular. Ancak, Memlûklar bu şehre ayrı bir önem verdiklerinden vali göndermekten de geri kalmadılar. Bu yüzden Dulkadırlılarla araları açıldı. Nitekim Bayezid II devrinde Çukurova'da yapılan Osmanlı-Memlûk savaşları sırasında (1485-1491), dulkadıroğlu Alâüddevle Bozkurt, Osmanlılarla işbirliği yaparak Malatya'ya hücum etti, başarı sağlayamayarak Memlûklarla anlaşmak zorunda kaldı (1485). Bu yüzden Memlûklar Malatya'ya en seçkin emîrlerini vali olarak gönderdiler. Nitekim son memlûklu sultanı Kansu Gavri, Malatya'da valilik yapmış, osmanlı lehçesinde şiirler yazmıştır. Yavuz Sultan Selim, memlûk seferine çıkarken Malatya'yı aldı (1516). Temmuz sonunda Malatya önlerine gelen türk ordusu, Hadım Sinan Paşa ile birleşerek Malatya'ya girdi. Yavuz Selim dulkadıroğlu topraklarını Şahsuvaroğlu Ali Beye verdi. Mısır'ın alınmasından sonra (1517) Malatya kesin olarak osmanlı sınırlarına katıldı ve bir uç şehri olmaktan çıktı. Şehsuvar Beyin bir iftira yüzünden Kanunî devrinde Ferhad Paşa tarafından öldürülmesiyle Malatya'da dulkadır soyu son buldu (1522). XVII. Yüzyılda celâli* isyanları başladığı zaman Malatya, âsilerin soygunlarına uğradı. Celâlîlerden Bölükbaşı Kara Ahmed, Malatya'ya çok zarar verdi. Koca Sinan Paşa, Kara Ahmed'i devlet hizmetine aldı. Malatya, iran seferleri sırasında orduya erzak sağladı. XVIII. Yüzyılda Malatya'da imar çalışmaları başladı. Bazı cami ve mescitler yapıldı veya onarıldı. XIX. yy.da Kavalalı Mehmed Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşaya yenilen ve esir olan Mehmed Reşid Paşa, serbest bırakılarak sadaretten azledildikten sonra Diyarbakır - Sivas - Harput valiliklerine gönderildi. Paşa bu arada Malatya'yı onarmak için 1833'te 40 tabur askerle şehre geldi. Arguvan bölgesindeki Dirican, Nermigan, Arapkir'deki Atmalı, Şotikak ve Akçadağ'daki Kürne, Kürecik, Gözene aşiretleriyle Adıyaman, Besni civarındaki aşiretler arasında güvenliği sağladı. Bu başarı, İzolu çevresindeki aşiret reislerini telâşa düşürdü. Fırat'ı geçecek olan osmanlı askerlerinin kayıklarını batırarak bunların kendi üstlerine gelmesini önlemek istediler. Bu olaya kızan Mehmed Reşid Paşa, olayı yaratanları astırdı. Mısır meselesi üstüne 1839'da Mahmud II'nin emriyle Hafız Mehmed Paşa, karargâhını Elazığ'da kurarak Kavalalı ile çarpışmağa hazırlandı. Orduyu Malatya'ya getirdi. Askerlerin içinde alman kurmayları da vardı. General Moltke, o sırada yüzbaşı rütbesiyle Malatya'da bulunuyordu. Hafız Mehmed Paşa, askerini Ordüzü'ye 4 km uzaklıktaki Eski Malatya'nın içinde yerleştirdi. Han, ev ve köşkleri işgal etti. Halk, Bağlar bölgesinden (Aspuzu) şehre inemedi. Bağ evlerinde kışı geçirdi. Aspuzu'da yerleşen halk, burada bir şehir kurarak bir daha eski yerine dönmedi. Böylece Malatya, ad değiştirmeden, bir üçüncü defa yer değiştirdi. Malatya, Tanzimattan sonra, yeni yerinde gelişmeğe başladı. Büyük iş merkezlerinden biri durumuna geldi. Önce Maraş'a, sonra Diyarbakır'a, Elaziz'e (Mamuretülaziz) bağlandı. Cumhuriyetten önce mutasarrıflık; Cumhuriyetten sonra il oldu.

● *Güzel sanatlar.* Malatya'nın sanat eserleri bugünkü yerleşme merkezinden 12 km uzaklıkta bulunan Eski Malatya'dadır. Buradaki eserler Hitit, Asur, Selçuklu, Memlûk ve Osmanlı devirlerine aittir. Malatya'da görülen en eski eser, şehrin yakınındaki Aslantepe'de, kazılarda bulunmuş olan Hitit ve Asur devirlerine ait saray kalıntılarıdır. Öteki önemli eserler: *Ulucami,* Eski Malatya şehri surlarının ortasındadır. Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubad I devrinde, Yakuboğlu Mansur tarafından yaptırıldı (1224). Plan bakımından klasik «ulucami» tiplerinden farklı olarak derinliğine bir mekânı vardır. Mihrap önü kubbesi, eyvan ve revaklı avlusuyle İran'daki büyük selçuklu camilerine benzer. Tuğladan yapılmış olan ilk yapıdan bugüne, iç avludaki eyvan, eyvan tonozu, mihrap önü kubbesi ve avlu çevresindeki batı revakları kaldı. Ayrıca, yapıldığı devirden kalan çini, mozaik ve sırlı tuğla dekorlar da ilgi çekicidir. Çeşitli devirlerde yapılan onarımlardan en önemlisi, XIV. yy.ın ikinci yarısında Memlûklar tarafından yapıl-

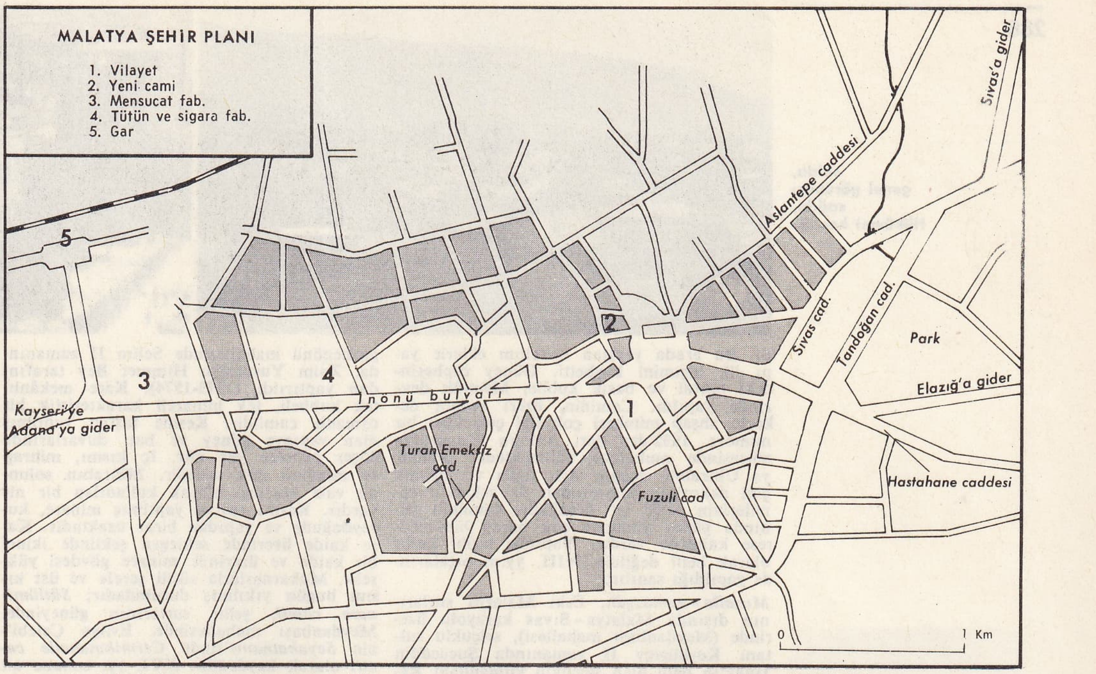

MALATYA
şehir planı

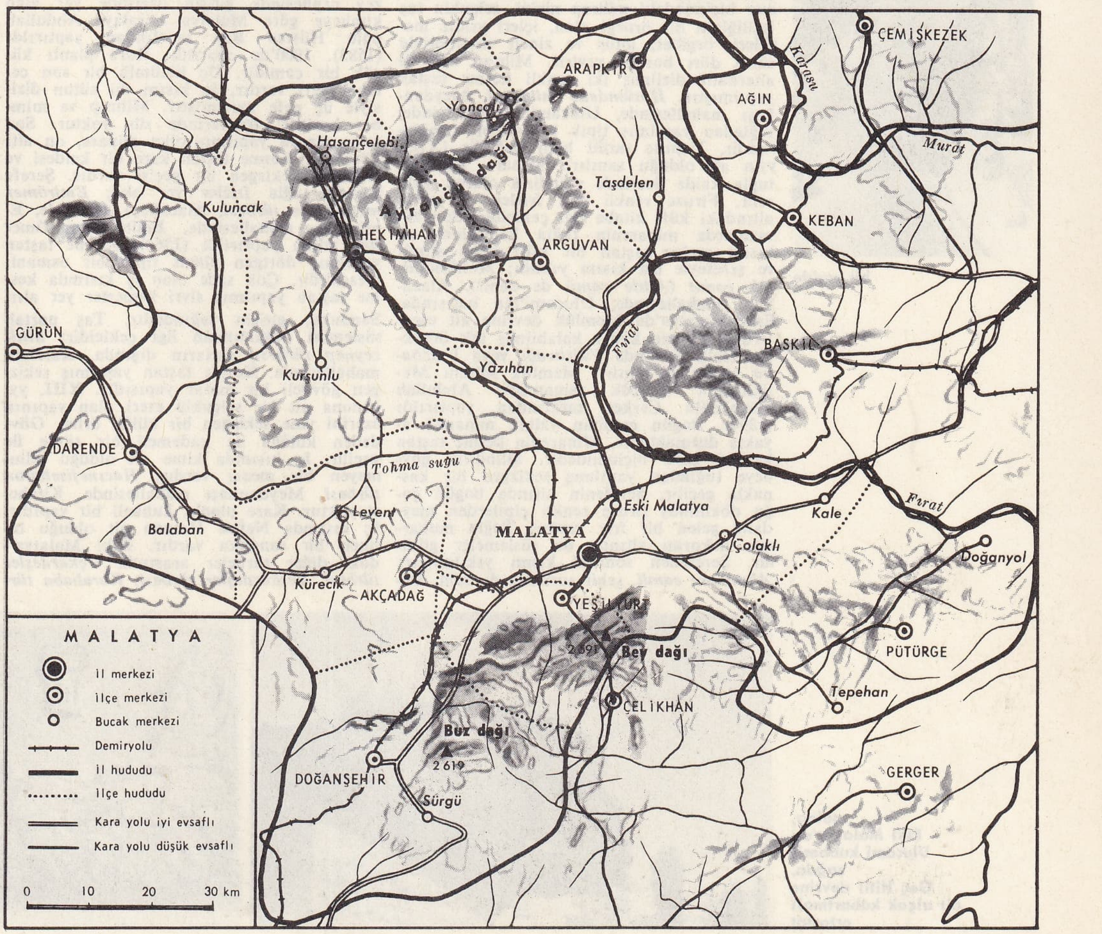

MALATYA
il haritası

solda, genel görünüş; sağda, Hükûmet konağı

dı. Bu arada yapılan birtakım eklerle yapı ilk biçimini kaybetti. Güney cephesindeki portal ve basık kubbe, Memlûk devrinde yapıldı. Caminin, üzeri zengin dekorlu ahşap mimberi çok ilgi çekicidir; bu mimber, 1932'den beri Ankara Etnografya müzesinde muhafaza edilmektedir. Malatya Ulucamii, zengin sırlı tuğla ve mozaik çini dekorları bakımından da selçuklu camilerinin tipik bir örneğidir. Caminin yanında güney yönünde çok harap bir medrese kalıntısı vardır. Yapının tarihi kesin olarak belli değildir. XIII. yy.ın ortalarında yapıldığı sanılır;

Musalla-namazgâh, Eski Malatya surlarının dışında Malatya-Sıvas karayolu üzerinde (Meydanbaşı mahallesi), selçuklu sultanı Keyhüsrev II zamanında Şucaeddin İshak'ın oğlu olan selçuklu kumandanı Kemeleddin Kâmyar tarafından yaptırıldı (1243). Memlûklar devrinde sultan Melikülleşref Ebül Nasr Kayıtbay tarafından tamir ettirildi (1474). Anadolu'da bu tipin ender örneklerinden biri olan yapıdan, bugün mihrap ve mimber duvarı kaldı. Kemer biçimindeki mihrap nişini, selçuklu taş işçiliğinin bir örneği olan, içleri yıldız motifleri, örgüler, lotus ve zincir motifleriyle süslü dört bordür çevirir. Mihrap nişi de alternatif dizilmiş iki renkli kesme taştan yapılmıştır. *Hötümdede minaresi,* Meydanbaşı mahallesinde, Ulucami'nin güneyinde, tuğladan yapılmış tipik bir selçuklu minaresidir. Yapılış tarihi belli değildir (XIII. yy.a ait olduğu sanılır). Minare, sekizgen tuğla kaide üzerinde silindirik olarak yükselir. Firuze renkli çini frizler ve şerefe altındaki kûfi kitabe ilgi çekicidir. Son zamanlarda minarenin tuğla kaidesinin alt kısmı moloz taştan bir kılıf içine alındı ve şerefeyle üst kısım yıkıldı; *Meliksunullah camii* (*Âdile camii* de denir), Alacakapı mahallesinde, Ulucami'nin batısında. Eski Malatya'da Memlûk devrine ait eserlerden bugüne kadar kalabilmiş tek örnektir. Halk arasında *Vaizocağı* veya *Vaizbaba* adıyle de anılır. Memlûk sultanı Melikülzahir Berkûk zamanında Abdullah Hüsnüoğlu Cerkeş tarafından yaptırıldı (1394). Bugün caminin yalnız minaresi ayakta durmaktadır. Minarenin kesme taştan kaidesi kare biçimindedir. Silindirik gövdeye tuğladan yapılmış sekizgen bir kasnakla geçilir. Şerefenin altında bugün çoğu dökülmüş firuze renkli çinilerden meydana gelen bir friz vardır. Tuğla mukarnas dekorun altında da süslemeler görülür. Şerefeden sonraki kısmı yıkılmıştır; *Akminare camii,* şehir surunun dışında, Değirmenönü mahallesinde Selim II zamanında, Zaim Yusufoğlu Himmet Bey tarafından yaptırıldı (1573-1574). Kare mekânlı, tek kubbeli, tek minareli karakteristik bir osmanlı camiidir. Kesme taştan yapılmış olan yapının güney ve batı duvarlarında ikişer pencere yer alır. İç kısmı, mihrap ve mimberi çok sadedir. Mihrabın solunda vaiz kürsüsü olarak kullanılan bir niş vardır. Kesme taştan yapılmış minare, kuzeydoğuda ve yapıdan biraz uzaktadır. Kare kaide üzerinde sekizgen şeklinde ikinci bir kaide ve üzerinde minare gövdesi yükselir. Mukarnaslarla süslü şerefe ve üst kısım bugün yıkılmış durumdadır; *Sütlüminare camii,* şehir surlarının güneyinde, Meydanbaşı mahallesinde. Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde *Cermikmahalle camii* olarak kaydedilir. XVI. yy. sonuna ait bir osmanlı yapısıdır. Bugün yalnız minaresi sağlamdır. Duvarları çok harap olmakla birlikte tek kubbeli, kare mekânlı bir cami olduğu anlaşılır. Cami ve minare kesme taştan yapılmıştır; *Karahan camii,* surların dışında, Karahan mahallesinde. Kuzey cephesinde girişin üzerinde yer alan kitabeye göre Malatya miralayı Abdullah oğlu Hüsrev Bey tarafından yaptırıldı (1583). 1900'de onarıldı. Kare planlı küçük bir camidir. Üç bölümlü bir son cemaat yeri vardır. İç kısım iki sütun dizisiyle üç nefe ayrılmıştır. Mihrap ve mimber basittir; üzerlerinde süs yoktur. Son onarımlarda yapılmış olan minare, on altı köşelidir. Kesme taştan kare bir kaidesi ve tuğladan sekizgen bir geçişi vardır. Şerefe altında tuğla frizler yer alır; *Emirömer mescidi* ve *türbesi,* Alacakapı semtinde, Emirömer mahallesinde, Emirülazam Ömer Bey adına yaptırıldı (1563). Kesme taştan yapılmış dörtgen planlı tipik bir osmanlı mescididir. Çok sade olan iç kısımda kesme taştan yapılmış sivri kemerler yer alır.

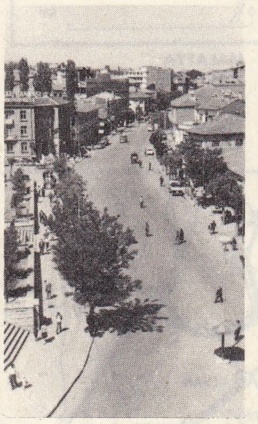

bir cadde

Sanduka, girişin sağındadır. Taş portal, süslemesi bakımından ilgi çekicidir; *Sittizeynep türbesi,* surların dışında, Karahan mahallesinde. Kesme taştan yapılmış sekizgen gövdeli bir mezar yapısıdır. XIII. yy. sonuna ait bir selçuklu eseri olan yapının üzerini yine sekizgen bir külâh örter. Gövdeden külâha üç kademeli bir silme ile geçilir. İç kısımda kime ait olduğu bilinmeyen bir mezar vardır; *Hacınefisehatun türbesi,* Meydanbaşı mahallesinde. Kitabesi yoktur. Kare planlı, kubbeli bir yapıdır. İç kısımda Nefise Hatuna ait olduğu bilinen bir sanduka vardır. Eski Malatya'daki diğer türbeler arasında *Üçkardeşler türbesi, Beşkardeşler türbesi, Karababa türbesi, Alibaba türbesi, Ahmetduran mescidi* ve *türbesi* sayılabilir.

Öteki önemli yapılar: *Kanlıkubbe,* Meydanbaşı mahallesinde. Köşelerinde payeler olan kare planlı taş ve tuğla karışımı bir yapıdır. Üzeri kasnaksız, tuğladan bir kubbeyle örtülüdür. *Silâhtarmustafapaşa kervansarayı,* şehrin batısında Alacakapı mahallesinde. Eski Malatya'da Osmanlı devrine ait en önemli eserdir. Murad IV'ün silâhtarı Bosnalı Mustafa Paşa tarafından yaptırıldı (1637). Bugün bir harabe durumunda olan yapının dikdörtgen bir planı olduğu anlaşılıyor. Dikdörtgen avlusu ve holü ile tipik kervansaray planındadır. Doğu cephesindeki portalden çevresi revaklı avluya girilir. Bugün sadece güneybatıdaki revaklardan bir kısmı ayaktadır. Revaklardan sonra dışa açılan mekânlar gelir. Bunların dükkân olduğu sanılıyor. Ayrıca kervansarayın ısınması için yapılmış konik külâhlı ocak nişleri ile misafirlere ayrılmış on iki oda vardır. Kuzey, doğu ve güney cephelerinden hiç bir iz kalmadı; batı cephesi son yıllarda restore edilmeğe başlandı. (→ Bibliyo.) [M]

Malatya kalesi, bugünkü Malatya şehrinin 8 km kuzeyinde Eski Malatya (Meltrene) şehrinin kalesi. I. yy.da Roma imparatoru Titus tarafından yaptırıldı. 532'de Bizan imparatoru Justinianus kaleyi tamir ettirdi. 575'te İran hükümdarı Hüsrev I zamanında ve 934'te Bizanslılar tarafından tahrip edilen kaleyi 1057-1067 yılları arasında Bizans imparatoru Dukas ve 1181'de Kılıç Aslan II yeniden tamir ettirdiler.

Malatya kalesinin planı yamuğa benzer. Doğu cephesi 850 m, kuzey cephesi 500 m, batı cephesi 800 m, güney cephesi de 750 m uzunluğundadır. Doğuda 24, kuzeyde ve batıda 23, güneyde 24 kule ve burcu, ayrıca 11 kapısı vardır. Sur ve burçların yapımında düzgün şekilde yontulmuş taşlar kullanılmıştır. Kale, yüksekliği 20 metreyi bulan iki sıra surla çevrilidir. Birinci sur değerinden 15 m kadar daha alçaktır. (M)

MALATYA ovası, Doğu Anadolu'da, güneyden Malatya dağları, batıdan Orta Toros uzantısı, doğudan Fırat vâdisiyle sınırlanan geniş ve yüksek düzlük. Adını, güney kenarında yer alan Malatya şehrinden alır. (M)

Malatya Pamuklu Sanayii müessesesi. Bk. SÜMERBANK.

Malatya Ulucami medresesi, eski Malatya'da Ulucami'nin güneyinde medrese;

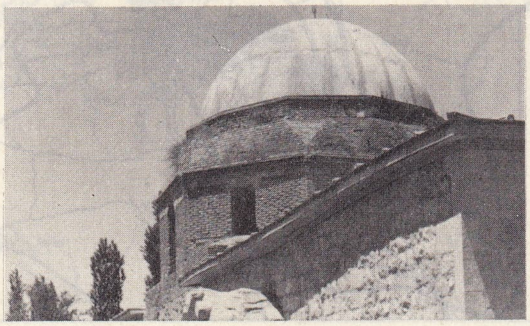

solda, Eski Malatya'da Ulucami kubbesi; sağda, Geç Hitit devrine ait alçak kabartmalı ortostat

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

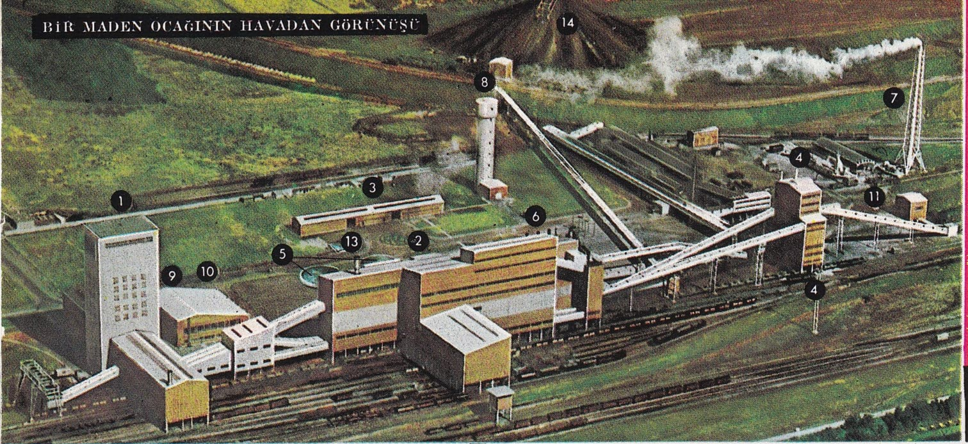

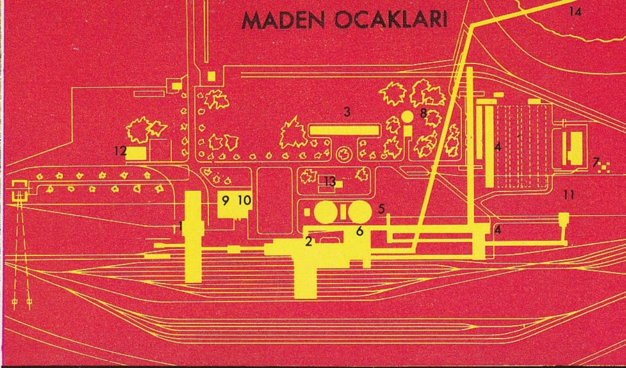

1. kuyular; 2. yıkama yeri; 3. atelye ve depo; 4. yığma atelyesi; 5. taşkanlar; 6. kazan dairesi; 7. baca; 8. su deposu; 9. makine bakım atelyesi; 10. elektrik santralı; 11. katran ambarı; 12. bürolar; 13. havuz; 14. kısırtaş yığını

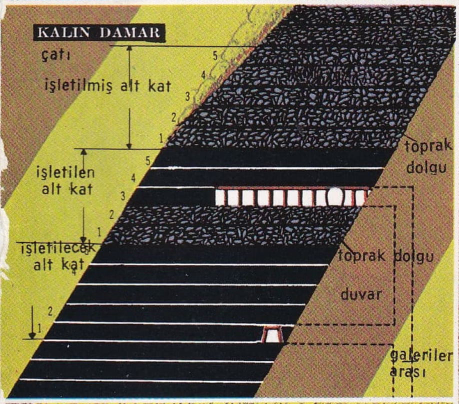

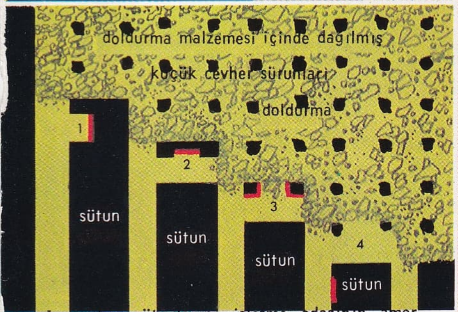

1. cevher sütunlarını işletme odasının amorsajı; 2. sütunun parçalanması; 3. küçük sütunlardaki fazla yağın giderilmesi; 4. doldurmadan hemen önce tamamlanan oda

ODALAR VE SÜTUNLARLA İŞLETMENİN ÇEŞİTLİ SAFHALARI

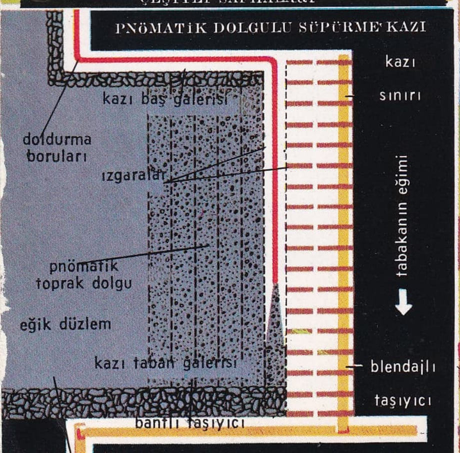

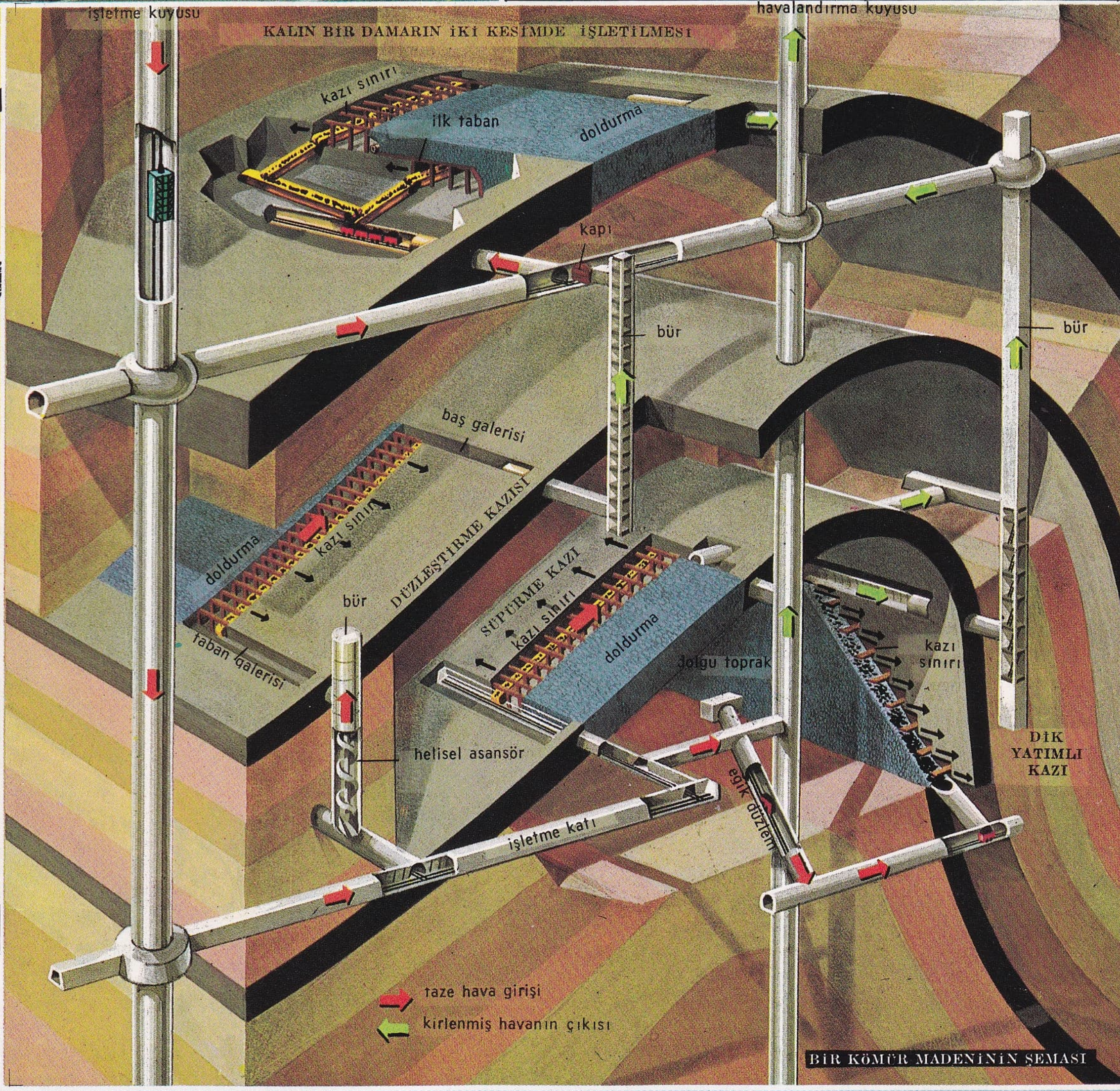

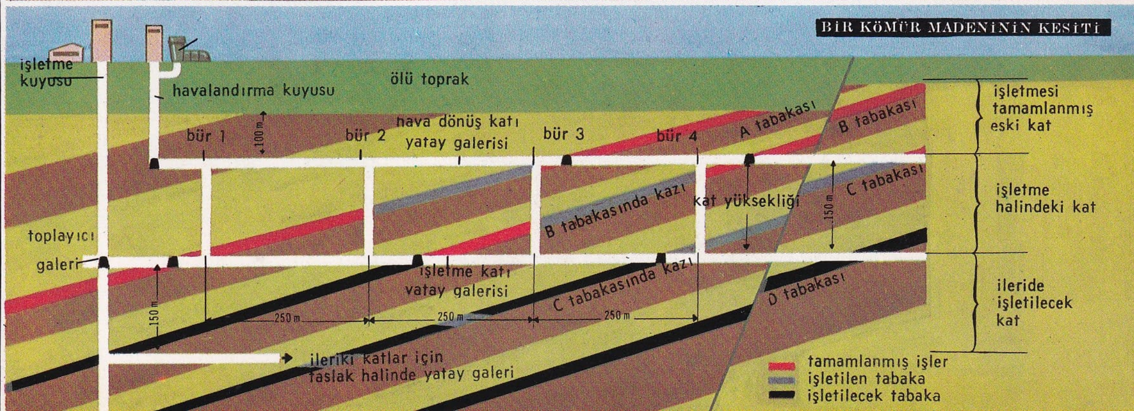

MALATYA

Hükûmet konağı ve İnönü heykeli

Ulucami

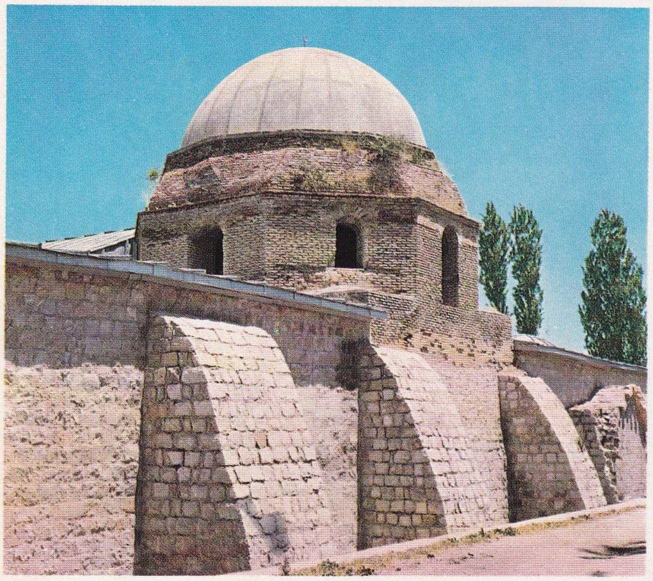

Ulucami
(Eski Malatya)

genel görünüş

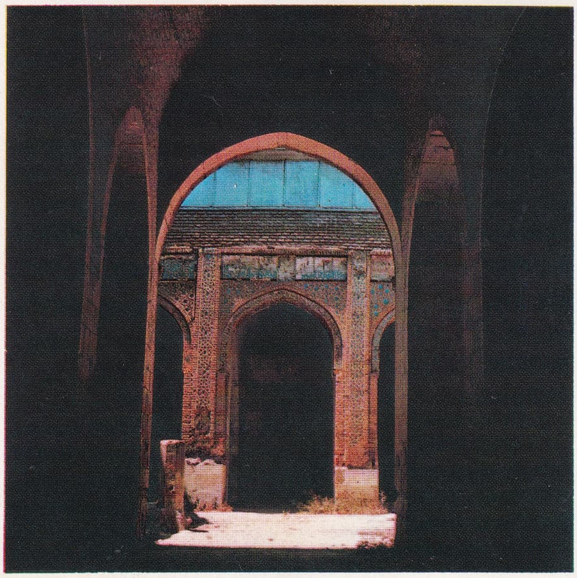

Ulucami'nin
iç avlusundan
bir görünüş
(Eski Malatya)

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

yapılış tarihi kesin olarak belli değildir. Fakat elde kalan birkaç parça süslemenin karakter ve üslûbu XIII. yy.a ait bir selçuklu yapısı olduğunu gösterir. Bugün yalnız esas eyvanı ve kapısının batı tarafında bir odası kalmıştır. Çok harap olmasına rağmen, mihrap üzerinde sarmaşık motifleriyle işlenmiş stalaktitlerin izi görülür. (M)

MALAVİ, esk. **Nyasaland,** Doğu Afrika'da devlet, *Malavi* gölünün batı ve güney kıyıları boyunca uzanır; 103 480 km²; 4 042 000 nüf. Başkenti, *Zomba* (15 500 nüf.); başlıca şehirleri: *Blantyre-Limbe* (120 000 nüf.); *Lilongve* (20 000 nüf.).

● *Fizikî coğrafya.* Ülkenin büyük kısmı uzun bir çöküntü hendeği halindedir; dibinde Malavi gölünün (478 m yükseltide) bulunduğu bu hendeğe, 2 000 - 2 500 m yüksekliğindeki yaylaları sınırlayan sarp fay basamakları hâkimdir. Tektonik hendeğin güneydeki uzantısı olan Shire vâdisini, Zomba dağları, Shirva gölünün bataklık çöküntüsünden ayırır. İklim bakımından, alçak bölgeler sıcak, yüksek topraklar ise daha serindir.

● *Beşerî coğrafya.* Nüfusun büyük kısmı Bantulardır (ülkede ancak 8 600 avrupalı ve 10 400 hintli yaşar); 150 000 afrikalı iki yıllık mukavele ile Rodezya ve Witwatersrand'a çalışmağa gittikleri halde, özellikle Mozambik'ten gelen göçmenler yüzünden nüfus hızla çoğalmaktadır. Nüfus ülkenin güneyinde kuzeye oranla çok daha yoğundur.

Malavi ekonomisinin temeli tarımdır. Besin tarımının (mısır, sorgo, pirinç, çeşitli tahıllar, baklagiller) yanı sıra çeşitli oranlarda, avrupalılar ve yerliler tarafından ihracat ürünleri de yetiştirilir; ihracatın üçte birini tutan tütünün (yaklş. 15 000 ton) yarısını afrikalılar eker. Ülkenin güneyinde pamuğun büyük kısmını üretenler de afrikalılardır. Değer bakımından ikinci ihracat ürünü olan çay, Mlanje dağlarında avrupalıların tarım işletmelerinde yetiştirilir. Ama bu ticaret ürünleri tarımının gelişmesi, hayvancılığa (356 000 sığır) ve besin tarımına ayrılmış toprakları azaltmaktadır. Altın, boksit ve kömür yataklarına henüz el sürülmemiştir. Çay, mısır ve tütün fabrikalarıyle göl balıkçılığı dışında sanayi yoktur. Malavi, ithalât ve ihracatını demiryoluyle Beira limanından (Mozambik) yapar.

● *Tarih.* İlk olarak XVII. ve XVIII. yy.da Portekizlilerin uğradığı Malavi gölünü, 1859'da Livingstone yeniden keşfetti. Göl bölgesi bir geçit yolu ve Hint okyanusundaki köle ticareti yapan gemiciler için bir köle toplama pazarıydı. 1875'ten sonra Livingstone Hür kilisesi ile İskoçya kilisesi tarafından hıristiyanlaştırılan bölgede, 1878'de ikmali sağlamak için Afrika Gölleri şirketi kuruldu. 1889'da British South Africa şirketi Malavi'yi işletme imtiyazını aldı ve ingiliz temsilcisi, Serpa Pinto'nun Mozambik'i Angola'ya bağlamak için ülkeyi ele geçirmesini önledi. 1891'de İngiliz Zambesyası'ndan ayrılan ülke, *British Central Africa* himayesi, 1907'de de Nyasaland adını aldı. Nyasaland, 1953'te Kuzey Rodezya ve Güney Rodezya ile Rodezya ve Nyasaland federasyonunu kurdu. 1959 Martında bağımsızlık çalkantıları başladı.

Nyasaland Afrika kongresi başkanı Hastings Banda, 1960 nisanında serbest bırakıldı. Ağustos 1961 seçimlerinden sonra İngiltere, Nyasaland'a Rodezya'dan ayrılma hakkını tanıdı (aralık 1962). 1963'te büyük çapta muhtar bir statüye kavuşan ülke, 1964'te Malavi adıyle bağımsızlığını kazandı. Yeni devletin, Malavi Kongre partisine dayanan başkanı Banda, Güney Afrika ve Mozambik ile iyi ilişkiler kurdu; 1965'te iki eski bakanının önderlik ettiği bir ayaklanmayı bastırdı. 1966'da cumhuriyet rejimine geçen Malavi, Commonwealth üyeliğini de muhafaza etti. 1967'de Banda'nın bir suikast teşebbüsünü açıklamasından (4 ekim) sonra, dışişleri bakanı da dahil vurulanlar (11 ekim) olduğu bildirildi. 1968'de 13 kişi idama mahkûm edildi. Yehova'nın Şahitleri mezhebi mensupları tutuklandı. 1969'da, yargı organlarından geçen hükümlere karşı Yüksek mahkemeye baş vurma hakkı kaldırılınca, bu mahkemenin avrupalı hâkimleri istifa ettiler. 1970'te yapılan anayasa değişikliği uyarınca Banda, kaydı hayat şartıyle cumhurbaşkanı olarak 6 temmuz 1971'de ant içti. (LM)

MALAVİ, Nyassa gölünün yeni adı. (L)

Malavoglia'lar (*İ Malavoglia*). İtalyan yazarı Giovanni Verga'nın (1840-1922) romanı, 1881'de yayımlandı. *İ Vinti* (Yenilikler) adındaki bir çevrimin ilk cildidir. Bu dizinin öbür kitaplarının adları da *Mastro Don Gesualdo, La Duchessa ai Leyra, L'onorevole Scopioni* ve *L'uomo di Lusso* olacaktı, ama yazar sadece ikinci cildi yayımladı ve üçüncü cildin de yalnız ilk bölümünü yazdı. Roman bir balıkçı ailesi olan Malavoglia'ları ve sandallarını anlatır. Çevrenin en dürüst ve dayanışmalı insanları olan Malavoglia'lar örnek bir ailedir. Baba, çocuklar ve torunlardan meydana gelen bu yedi kişilik ailenin büyüğü Ntoni, torunlarından birinin askere gitmesi sonucu uğrayacağı kaybı kazançlı bir işle karşılamak ister ve veresiye aldığı bir malı satmak için kayıkla oğlu Bastianazzo'yu Riposto'ya gönderir. Ama tekne gece yolda batar ve Bastianazzo ölür. Böylece, Baba Ntoni'nin sırtına bir borç daha yüklenmiş olur. Bu arada, aile bir kayba daha uğrar: küçük torun, Lussa savaşında ölür. 1867'de çıkan bir kolera salgını gelinleri Maruzza'yı götürür. Böylece, birbiri ardı sıra gelen bu ve buna benzer felâketlerle Malavoglia'lar günden güne azalmağa başlar ve her gün biraz daha umutsuzluğa düşerler. (L)

MALAWSKİ (Artur), polonyalı kemancı ve besteci (Przemysl 1904 - Krakow 1957). Krakow ve Katowice'de müzik öğretmenliği yaptı. İki senfoni, piyano için bir *Dağ Triptiği,* bir uvertür (*Hungaria*), bir pantomimli bale (*Wierchy* [1944-1950]) ve oda müziği besteledi. (L)

MALAXİS i. Bataklıklarda yetişen 5-30 sm boyunda küçük orkide. (*Malaxis paludosa* ve *M. monophyllos* Batı Avrupa'da görülür.) [L]

MALAYA kirpisi blş. i. Zool. Bk. GYMNURA.

MALAYALAM i. Kerala eyaletinde (Hindistan) yaklaşık olarak 15 milyon kişi tarafından konuşulan dravid dili. (Grantha tipinden türeme kendine özgü bir yazısı vardır; ama arap harfleriyle de yazılır. Edebiyatı eski ve zengindir; bugünkü başlıca temsilcisi şair Vallathöl'dür.) [L]

MALÂYANİ sıf. (ar. *mā*, edat, *lā* ve *yaʿnī*'den *mā-lā-yaʿnī*). *Esk.* Anlamsız, yararsız, boş, saçma: *Böyle olunca malâyanidir ve gayesizdir. Vaziyetin tarifi budur* (Atatürk).

◆ **Malâyaniyât** çoğl. i. *Esk.* Mânâsız, boş, yararsız şeyler. (M)

MALAYSİA federasyonu, Güneydoğu Asya'da devlet, Commonwealth üyesi; Eski Malezya federasyonu, Singapur (1965'te ayrıldı), Sabah (esk. Kuzey Borneo) ve Saravak'ı içine alır; 334 257 km²; 10 634 000 nüf. Başkenti *Kuala Lumpur.* Başlıca şehirleri, Malaya'da, *George Town* (Penang adasında), *İpoh;* Saravak'ta, *Kuching;* Sabah'ta *Jesselton.*

COĞRAFYA

Fizikî coğrafya

Malaysia üç ayrı bölümden meydana gelmiştir: güneyi gösteren bir parmak gibi, Çinhindi yarımadasından Güney Çin denizine doğru uzanan Malaya ile Malaya'nın 643 km doğusunda Borneo adasının kuzey kıyısı boyunca uzanan Sabah ve Saravak. Adanın kuzeybatı kıyısında, Saravak ve Sabah arasındaki Brunei sultanlığı ingiliz hâkimiyeti altındadır. Brunei'nin geri kalan kısmı, İndonezya cumhuriyetinin bir parçasıdır.

● *Yüzey şekilleri.* Malaya'daki sıradağlar, kuzey - güney yönünde, yarımadanın merkezinden aşağıya doğru uzanır. En yüksek tepeleri ikisi de kuzeyde olan ve yükseltileri 2 164 m'yi aşan Gunong Tahan ve Gunong Korbu'dur. Dağlar ve dağları çevreleyen ovalar sık ormanlarla örtülüdür' Malaya'nın gelişmiş bölgelerinin çoğu batı kıyısı boyunca uzanır. Birçok işlek liman, en verimli çiftlikler ve en zengin maden ocakları bu bölgededir. Bununla birlikte batı kıyısının büyük kısmı bataklıklar ve çamurlu topraklarla kaplıdır.

● *İklim.* Malaya'nın iklimi genellikle sıcak, rutubetli ve yağışlıdır. Yıllık sıcaklık ortalamaları 21°C — 26°C arasında değişir. Alçak bölgeler yılda 203-305 sm, dağlık bölgeler ise 508 sm'den çok yağış alır. Sabah ve Saravak'ta da, yağış oranı aşağı yukarı aynıdır, fakat sıcaklık daha yüksektir.

İktisadi ve beşerî coğrafya

● *Nüfus.* Malaysia nüfusunun yaklaşık olarak yüzde 85'i Malaya'da yaşar, yarısından çoğu 20 yaşından gençtir.

Nüfusun yüzde 35'inden fazlasını Malaylar meydana getirir. Malaylar, sumatra ve cava (indonezya) asıllı halkı da kapsar. Nüfusun hemen hemen yüzde 35'i çin uyruklu, yaklaşık olarak yüzde 10'u hint veya pakistan asıllıdır. Özellikle, Saravak ve Sabah'ta yaşayan halkın geri kalan kısmını çeşitli kabileler (msl. Dayaklar) meydana getirir.

Resmî dil Malaycadır, ama İngilizce gerek siyasette gerekse iş hayatında ve okullarda geniş ölçüde kullanılır. Çince de çok konuşulan bir dildir.

Malaysia'nın resmî dini Müslümanlıktır. Federasyonun her eyaletinin hükümdarı aynı zamanda da o eyaletin dinî başkanıdır. Çinliler millî dinlerini bırakmamışlardır; hint asıllı Malaysialılar da genellikle hindu dinindendir. Sabah ve saravak halkı çeşitli kabile dinlerini benimsemiştir.

Malaya nüfusunun yüzde 50 kadarı, sabah ve saravak nüfusunun yalnız yüzde 25 kadarı okuma yazma bilir. Millî eğitim meselesi 20 yaşın altındakilerin çok kalabalık olması ve çeşitli etnik grupların ayrı okul sistemleri gerektirmesi yüzünden oldukça karışıktır.

● *Hayat seviyesi ve iktisadî gelişme.* Öbür asya ülkelerine oranla malaysia halkının hayat seviyesi oldukça yüksektir. Kişi başına gelir, bölgeden bölgeye büyük değişiklikler gösterir. Bu yüzdenin en yüksek olduğu Malaya'da, kişi başına yıllık gelir 270 dolardır. Saravak ise bu oranın en düşük olduğu yerdir (kişi başına 185 dolardan az).

Malaysia'nın geliri büyük ölçüde kauçuk ve kalay üretimi ile ihracatına bağlıdır. Öbür önemli ihraç maddeleri demir filizi, yemeklik yağlar ve kerestedir. Malaysia'nın

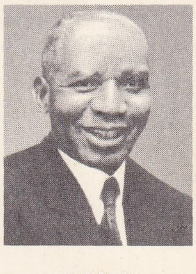

MALAVİ
başkan Hastings Kamuzu Banda

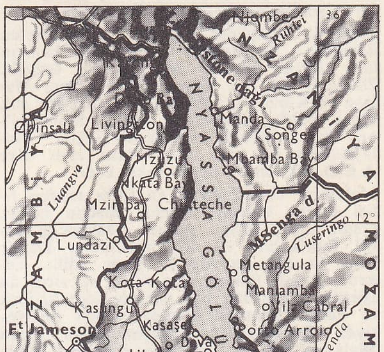

MALAVİ haritası

üretim maddelerinin yaklaşık olarak yüzde 45'i ihraç edilir. Ülke ekonomisi tarıma dayanır. Malaysia dünyanın en çok tabiî kauçuk üreten ülkesidir. Kauçuk, millî üretim toplamının yüzde 18 kadarını, ihracat toplamının da aşağı yukarı yüzde 35'ini temsil eder. Faal nüfusun yaklaşık olarak yüzde 20'si kauçuk yetiştirme ve kauçuk işlemede istihdam edilir.

En çok kauçuk yetiştirilen bölge Malaya'nın batı kısmıdır. Büyük işletmelerde kauçuk üretiminin yüzde 58 kadarı elde edilir. Geri kalan ise küçük çiftliklerde yetiştirilir. Birçok arazi bugün küçük çiftlikler haline getirilmektedir.

Malaysia hükûmeti günden güne artan sentetik kauçuk rekabeti karşısında, yüksek kaliteli kauçuk üretilmesi için yatırımlar yapmaktadır: az ürün veren eski ağaçların yerine bunlardan üç kat çok kauçuk veren ağaçlar yetiştirilmeğe başlanmıştır.

Malaysia'nın ikinci önemli tarım ürünü pirinçtir. Fakat elde edilen pirinç, ülke ihtiyacını karşılamağa yetmez. Malaya, tükettiği pirincin yaklaşık olarak yüzde 80'ini yetiştirir; Sabah ve Saravak, pirinç ihtiyacının yarısına yakınını ithal etmek zorundadır. Hindistancevizi üretimi de önemlidir. Bununla birlikte, hindistancevizinin büyük kısmı yağ çıkarımında kullanılır; ülke, hindistancevizi yağı ihraç eder. Hurma yağı da önemli bir tarım ürünüdür.

Ülkede, muz, durian, papaya (kavuna benzer bir meyve), rambutan ve mangostin gibi çeşitli meyveler yetiştirilir. Ananaslardan konserve ve ananas suyu yapılır. Biber ve çeşitli baharatlar önemli ihraç maddeleridir.

Ormanlar malaysia topraklarının yaklaşık olarak yüzde 26'sını kaplar. Hükûmet, toprakları korumak, su depoları yapmak ve kereste kaynaklarını geliştirmek için bu ormanlık bölgelerden yararlanma programları hazırlamaktadır. Ağaçları kesip satışa sevketmek v.b. işlemler için, özel şirketler, ormanlık alanları hükûmetten kiralayabilir.

Ağaç gövdelerini kesme, kereste haline getirme ve tahta eşyalar yapma, Malaysia'nın kauçuk ve pirinç işlemeden sonra başlıca sanayiidir. Gemi yapımında kullanılan keresteler de imal edilir. Fabrikalarda mobilya, kapı ve pencere çerçeveleri, döşeme tahtaları, kutu ve kafesler yapılır. Meranti ve kuring, başlıca ihracat keresteleridir.

Malaysia sularında her yıl yüz binlerce ton balık tutulur; fakat bunlar halkın ihtiyacını karşılamadığından, büyük ölçüde balık ithal edilir. Yelkenli küçük teknelerle yapılan balık avının yerini, yavaş yavaş motorlu gemilerle yapılan av almaktadır.

Malaysia dünyanın en çok kalay üreten ülkesidir. Yeryüzünde kullanılan kalayın üçte birine yakını Malaysia'da üretilir. Dünyada en çok kalay üreten bölge, Malaya'da Kinta vâdisidir (Perak). 700'den çok kalay ocağı, kauçuktan sonra, Malaysia'nın ikinci ihracat maddesini sağlar. Malaysia'dan en çok kalay satın alan ülke A.B.D.'dir; onu Japonya takip eder.

Malaysia, Uzakdoğu'da en fazla maden filizi üreten ülkedir. Demir filizinin büyük kısmı ihraç edilir. Ayrıca Malaya'da çelik fabrikaları da kurulmaktadır. Demir filizi en çok Japonya'ya ihraç edilir. Ülkede, boksit (alüminyum filizi) ve altın da işletilir. Yıllardan beri ihracat için kauçuk ve kalay işlenmesi başlıca sanayi faaliyetiydi. Bağımsızlığa kavuşmasından sonra Malaysia, sanayi üretimini çoğaltma çabalarına girişti. Bugün besin sanayii (yağ fabrikaları), kimyasal maddeler ve ilâç yapımı, inşaat malzemesi, tahta eşya, lastik imalâtı, dokuma sanayii (giyecek) gelişmiştir. Tasfiye edilmiş petrol, dövülmüş alüminyum ve çelik borular öbür sanayi ürünleridir. Şeker tasfiyehaneleri ve tersaneler de inşa edilmektedir.

Malaysia hükûmeti, yeni sanayileri gerek vergiden muaf tutmak, gerek ithal maddelerine gümrük koymak, gibi yollarla teşvik eder ve yeni fabrikalar kurulması için malî yardım yapar.

● *Son gelişmeler.* Saravak ve Sabah'ın Malaysia konfederasyonu içinde Malezya ile birleşmesi. Malezya'nın iktisadî potansiyelinde büyük bir değişiklik yapmadı. Yeni devletin ekonomisi hâlâ özellikle kauçuk ve kalaya, ikinci derecede de yarımadada çıkarılan demire dayanır. Üretimi 1960-1966 arası 720 000 tondan, 940 000 tona yükselen kauçuk hâlâ ihracatın yarısına yakınını, kalay (52 000 tondan 70 000 tona yükselmiştir) yüzde 25'ini sağlar. Bugün 4 Mt'u bulan demir üretimi, japon demir-çelik sanayiine bağlı olarak gelişmektedir. Üretimlerin artması sayesinde 1960'tan beri ticaret bilançosu kazanca geçti ve o tarihten beri millî hasıla hızla yükseldi (yılda yüzde 5'ten çok). Bununla birlikte hızlı nüfus artışının (1958-1966 arası yüzde 3) engellediği kişi başına gelir yükselmesi, çok daha yavaştır. Bu nispî refaha rağmen yeni devlet birtakım meselelerle karşı karşıyadır. Önce, ekonomisi, fiyatları ve pazarları değişebilen hammaddelere büyük ölçüde bağlıdır. Sonra 1965'te Malayların ülke nüfusundaki oranı yüzde 50'nin altına düşmüştür ve ticaretin büyük kısmı önemli hintli ve çinli azınlıkların elindedir. Yeni devletin bütünlüğü henüz naziktir. Bütünlüğü 1967'de federasyonu meydana getiren bütün eyaletler (o tarihte Singapur ayrıldı) arasında kurulan gümrük birliğinin ve millî paranın (o tarihten sonra Singapur'unkinden ayrı) artık sterline değil, altına ve A.B.D. dolarına bağlanarak sağlamlaştırılması beklenmektedir.

● *Ulaşım.* Malaysia bir deniz ve havayolları şebekesiyle dünyanın öbür ülkelerine bağlıdır. Malaya'da demiryolu ve karayolu hizmetleri (özellikle iç kısımlardan limanlara) yük nakliyatında oldukça gelişmiştir. Sabah ve Saravak'ta, yüklerin büyük bir kısmı iç kısımlardaki ırmaklardan gemiler veya teknelerle nakledilir. Bununla birlikte, özellikle Sabah'ta karayolları şebekesi geliştirilmektedir. Kıyılarda gemiler, federasyonun üç bölümü arasında yük taşır.

TARİH

Malaysia'ya çok eski bir tarihte yerleşildi. Saravak'taki Niah mağaraları bölgeye M.Ö. 50 000 yılından önce yerleşilmiş olduğunu ortaya koyar. 2000 Yıl önce, ülkede Çin, Hindistan ve öbür doğu ülkeleriyle ticaret yapan topluluklar kurulmuştu.

İlk malay krallıklarının, Malay yarımadasının kuzeyinde kurulduğu sanılır. Bu krallıklar buddha dinindendi. Daha sonraları Sumatra adasında kurulan başka bir buddha'cı malay krallığı, M.S. 800'e doğru bütün Malaya'ya hâkimiyetini kabul ettirdi. Singapur 1200'de kuruldu. Aynı yüzyılda arap tüccarları malay dünyasına islâm dinini soktular. Daha sonraki 300 yılda, bugünkü Malaysia, Buddha'cılık, hindu dini ve Müslümanlık gibi üç büyük din ve kültürün rekabet merkezi haline geldi. 1500'e doğru malay dünyasına hâkim olma mücadelesine dördüncü bir rakip katıldı: hıristiyan avrupalılar. 1509'da bir portekiz donanması Malakka'ya vardı ve portekizli kâşif Ferdinand Macellan, İspanya kralı adına yaptığı dünya gezisi sırasında Brunei'ye uğradı (1521).

Portekizliler malay topraklarının yönetimini ele geçirdilerse de, 1641'de Hollandalılara bırakmak zorunda kaldılar. 1750'den sonra Çin ile ticaret yapmak için üsler kurmak amacıyle İngiliz Doğu Hindistan şirketi de Malaysia'ya el attı. Sir Stamford Raffles'in Singapur'u elde etmesinden (1819) sonra, İngilizler uzun süre için sağlam bir destek noktasına sahip oldular. 1820'de Penang, Malakka ve Singapur, «*Boğazlar idaresi*» (Straits Settlements) adı verilen ingiliz sömürgesi haline geldi.

İngilizler bölgedeki ticareti, çinli işçiler de kalay ocaklarını geliştirdiler. Böylece vergilerden elde edilen kazanç çoğaldı. Bu sırada Güney Çin denizinde korsanlık gelişmişti ve deniz kıyısındaki ülkeler devamlı olarak birbirleriyle savaşıyordu. Çeşitli malay devletlerine ingiliz yöneticiler tayin edilmesinden sonra barış sağlandı. 1840'ta, James Brooke adlı bir ingiliz, Saravak genel valisine karşı bir isyanı bastırmada Brunei sultanına yardım etti. Buna karşılık, sultan, Brooke'u Saravak racası yaptı. 1850'de A.B.D., Saravak'ın bağımsızlığını tanıdı. Brooke ülkedeki göreneği muhafaza etti. Ölünce yerine yeğeni, daha sonra yeğeninin oğlu geçti. Brooke ailesinin Saravak'ı yönetmesi 1946'da son buldu.

1869'da Süveyş kanalının açılmasından sonra malay ticareti büyük ölçüde gelişti. 1877'de Brezilya'dan Malaya'ya kauçuk ağaçları getirildi. Kalay üretimi alanları genişledi. Belediye meclisi ve yasama meclisleri yoluyle, ülkede sınırlı bir özyönetim şekli yerleşti.

İki dünya savaşı sırasında Malaya ve Borneo'da ticarî buhran patlak verdi: 1920'den sonra ticaret geriledi ve 1930'daki büyük iktisadî buhrandan ülke çok zarar gördü. Daha sonra yeni yollar ve demiryolları inşa edildi. Sağlık ve öğretim hizmetleri genişletildi. Bu arada bu iki ülkenin bağımsızlığı pek tanınmadı.

1939'da İkinci Dünya savaşı başladığı sırada İngiltere, Malaya ve Borneo'nun kauçuk, kalay ve yağlarından yararlandı. Aralık 1941'de Japonya savaşa girdi ve 1942 şubatında, Malaya, Borneo ve Singapur'u işgal etti. Japon işgali sırasında kauçuk ve kalay üretimi durdu; halk büyük sıkıntılar geçirdi. Aynı zamanda bağımsızlık isteği gelişti: halk savaş sırasındaki japon işgalinden ve barış sırasındaki ingiliz hâkimiyetinden kurtulma hayaliyle yaşıyordu. İkinci Dünya savaşından sonra Japonlar çekildiği sırada (1945), ülkede kauçuk işletmeleri cengeller haline gelmiş, kalay ocakları tahrip edilmiş ve kalay çıkarma ve işletmesiyle ilgili donatım malzemesi yağma edilmişti. Savaşın bitmesiyle yeni bir tehlike ortaya çıktı: milletlerarası komünizm. Birçok Güneydoğu Asya ülkesi gibi, malaysia toprakları da komünist hâkimiyetine hazır görünüyordu. Bu konuda ilk adım işçi sınıfının ayaklanması oldu: şantajlar, kundakçılık, öbür şiddet gösterileri ve yıldırma taktiği üstüne, hükûmet ülkenin son derece tehlikeli bir durumda olduğunu açıkladı.

Bu tehlikeli durum ancak 1960'ta sona erdi. On iki yıl kadar süren tehlikeli dönem sırasında hükûmet, komünist tedhişçilerine karşı şiddetli baskı tedbirleri aldı; her bölgede karakollar kuruldu, cengellerin kenarlarında yaşayan halk, komünist gerillalarına karşı, «stratejik köy»lere toplandı. Bu arada hükûmet tehditlere rağmen, normal faaliyetini devam ettirdi. Trenler zamanında kalktı, dükkânlar açık kaldı, çocuklar okula devam edebildiler. Komünizme karşı mücadelenin başarılı bir şekilde yürütülmesi ve iktisadî dengenin sağlanması sonunda federasyon 1957'de bağımsızlığını kazandı. Kısa süre sonra Singapur, Saravak ve Kuzey Borneo (Sabah) hürriyete kavuşmak ve Malaya ile birleşmek çabasına girişti. Fakat yeni bir tehlike ortaya çıktı: İndonezya başkanı Sukarno, Malaysia federasyonunun bağımsızlığının gerçekte, ülkedeki ingiliz hâkimiyetini gizlemekten başka bir şey olmadığını ileri sürerek, İngiltere'yi «yeni-sömürgecilik»le suçladı.

● *Malaysia federasyonunun kurulması.* Yeni Malaysia federasyonu 16 eylül 1963'te Malezya, Singapur, Saravak ve Sabah'ın (Kuzey Borneo) birleşmesiyle kuruldu. Etnik birlikten yoksun olan yeni devletin parlamentosunda çoğunluğu (159 milletvekilinin 104'ü) Malezya aldı (Saravak 24 milletvekili, Sabah 16 milletvekili, Singapur 15 milletvekili); ama Malezya'nın bu üstünlüğüne karşılık federasyon üyesi öbür eyaletlerin imtiyazları korundu. Singapur'a ayrı bir vatandaşlık hakkı tanındı. Sabah ve Saravak ise göç olayı üstünde veto hakkı ile ayrı siyasî ve adlî görevi muhafaza etti. Ayrıca her üye eyalet, öğretim ve iş kanunları konusunda bağımsızdı. Buna karşılık ekonomi, maliye ve gümrük tek bir örneğe göre planlandı.

● *İndonezya ile çatışma* (1964-1966). Malaysia federasyonunun yerine kendilerinin de katılacağı bir konfederasyon kurulmasını isteyen Filipinler'in ve İndonezya'nın (bk. MAPHİLİNDO) tanımadığı yeni devlet, sık sık Cakarta'nın açık düşmanlığıyle karşılaştı. Malezya'ya giden ürünlere ambargo koyan, Malezyalıların ve İngilizlerin mallarını dev-

MALAYSIA
başkan
Tuanku Abdurrahman

Foto. Keystone (LAROUSSE)

letleştiren Sukarno hükûmeti, 1964'te Kuala Lumpur hükûmetine karşı harekete geçti (Sabah ve Saravak'ta gerilla harekâtı; Malezya yarımadasına komando akınları v.b.). Bu hücumlar üstüne duruma müdahale eden (bu müdahale anlaşmalarla öngörülmüştü) ingiliz kuvvetleri, federasyonu korudu. Ancak ordunun Sukarno'yu İndonezya'da gerçek iktidardan uzaklaştıran darbesinden sonra, yeni İndonezya hükûmeti Kuala Lumpur hükûmetiyle Bangkok (1 haziran 1966) ve Cakarta'da (11 ağustos 1966) barış antlaşmaları imzaladı. O tarihten sonra iki devlet Borneo'da komünizme karşı ortaklaşa mücadele etmeğe karar verdiler (3 eylül 1966). Ama antlaşmalar sonucunda Malezyalılar, Sabah ve Saravak'ın kendi kendilerini yönetme hakkını tanıdılar ve bu toprakların ingiliz ve avusturya birlikleri tarafından korunmasından vaz geçmek zorunda kaldılar.

● *İç buhran, Singapur'un ayrılması* (1965). People's Action party başkanı ve ilk Singapur başbakanı Leo Kuan Yew, malaysia siyasetini tamamıyle ideolojik temellere dayandırmak istiyor, oysa Tuanku Abdurrahman'ın yönettiği, üç partinin birleşmesiyle meydana gelen Birlik partisi (malezyalı, çinli ve hintli) bu siyasetin ırk ve cemaat temellerine dayandırılması gerektiğini ileri sürüyordu. Bu konuda anlaşmaya varma imkânsızlığı, Singapur'un federal alanda seçim şansının azlığı (istenen 20 milletvekilliğine karşılık 18 milletvekilliği) ve Malezyalılara tarım, sanayi ve ticaret işletmelerinin yönetiminde 1972'ye kadar tercih tanınması gibi olaylar Singapur'un federasyondan çekilmesine yolaçtı (8 ve 9 ağustos 1965). Bu çekilme, federasyon içindeki çeşitli topluluklar arasındaki dengesizliği Malaylar lehine daha da artırdı.

● *Bugünkü meseleler.* Malaysia'nın Borneo'daki en yoksul topraklarının donatımını iyileştirmesine (karayolları, limanlar, hastahaneler inşa edilmesi) ve çinli olmayan halklarda malezyalı milliyetçiliğinin uyanmasına, İndonezya ile çatışma (1964-1966) sebep oldu. Federasyon bu sayede Singapur'un ayrılmasının yolaçtığı buhranı atlatabildi ve ülkeyi Tuanku Abdurrahman'ın başkanlığında 1967'den beri yöneten koalisyon hükûmeti, 1957'de seçimleri dördüncü defa kazanarak 144 milletvekilliğinden 123'ünü aldı. Bu büyük başarıyle durumu sağlamlaşan başbakan, otorite tedbirleri aldı (sansür [şubat 1966]) ve Saravak'ta olağanüstü durum ilân etti (14 eylül 1966).

Ayrıca federasyonu iki büyük bütüne bölerek, yapısal dengeyi sağlamlaştırmağa çalıştı (5 nisan 1966). Doğu Malaysia (Saravak ve Sabah); Batı Malaysia (Malezya yarımadası). Batı Malaysia'da Malay resmî dil kabul edildi (eylül 1967). Büyük Britanya hattâ A.B.D. ile (Vietnam savaşının suçlanması) arasına mesafe koyan, ama komünizm ve çin aleyhtarı ortak siyasetle İndonezya ve Filipinler'e bağlanan Malaysia, komşularıyle işbirliğini artırmaya yöneldi.

Üçüncü genel seçimler 10 mayıs 1969'da yapıldı, seçim ertesi Kuala Lumpur'da malaylarla çinliler arasında kanlı çatışmalar oldu; olağanüstü durum ilân edildi. Birlik partisi iktidarı tekrar kazandı (oyların yüzde 49,1'i), ama çinli seçmenlerin koalisyona karşı çıkışı yeni karışıklıklara yolaçtı; olaylarda yüzlerce kişi öldü, binlercesi tutuklandı.

1970 Yılı başında, devam eden ırk çatışmalarını önlemek amacıyle Malaysia Millî Danışma konseyi kuruldu. 23 Temmuz 1970'te Kedah sultanı Abdülhalim Şah Muazzam, beş yıl süreyle Malaysia devlet başkanı seçildi. Şah Muazzam, başbakan Tuanku Abdurrahman'ın yeğeniydi. Tuanku Abdurrahman istifa ederek (21 eylül) yerini Tun Abdürrezzak'a bıraktı. Yeni başbakan Malaysia'yı tarafsız bölge olarak korumak istediğini açıkladı.

19 Şubat 1971'de olağanüstü duruma son verildi. Bu arada kurulmuş olan Harekât konseyi de dağıtıldı.

KURUMLAR

İngiltere'nin hükûmet şekli örnek alınan Malaysia, halkın seçtiği bir parlamento ve anayasanın onayladığı bir monarşi tarafından yönetilir. Anayasa bir federal hükûmet sistemi öngörür. Merkezî hükûmet, parlamentoda çoğunlukta olan siyasî partinin seçtiği bir başbakan tarafından yönetilir. Parlamento iki meclisten meydana gelir: Senato ve Temsilciler meclisi, İngiltere'deki Avam kamarasının benzeri olan Temsilciler meclisi Senato'dan daha önemlidir. Temsilciler meclisi üyeleri, en az beş yıl için, senato üyeleri altı yıl için seçilir. Senato, İngiltere'deki Lordlar kamarasının yerini tutar. Senatonun 48, Temsilciler meclisinin 144 üyesi vardır.

Malaysia 13 eyaletten meydana gelmiştir: eski Malezya federasyonunu meydana getiren 11 eyalet (bugün hepsine birden Malaya denir) ve Sabah (eski ingiliz sömürgeleri Kuzey Borneo ve Saravak). Her eyaletin bir yürütme kurulu ve bir yasama meclisi vardır.

13 Eyaletten 9'u «veraset kuralları»na göre işbaşına gelen, öbür 4'ü merkezî hükûmetçe tayin edilen başkanlar tarafından yönetilir. Seçilen devlet memurları, yasama meclisi tarafından görevlendirilir.

Veraset kurallarına göre işbaşına gelen 9 yönetici, kendi aralarından bütün Malaysia için bir yüksek yönetici (monark) seçer. Bu yüksek görevli, resmî işlerde devlet başkanı rolünü oynar. Beş yıllık hizmeti süresinde kendi eyaletinin yönetimiyle bir naip uğraşır. Yüksek görevli 5 yıl sonunda kendi eyaletinin başkanlığına döner. Yüksek yönetici, daha çok sözde başkan olmakla birlikte, federasyonun 13 eyaleti arasındaki birliğin sembolüdür.

● *Haberleşme.* Malaysia modern haberleşme araçlarıyle donatılmıştır. Telefon, telsiz telefon ve telgraf servisleri geniştir. Radyo yayınları, ingilizce, malay dili, tamil dili ve çeşitli çin lehçeleri dahil birçok dilde yapılır. Televizyon da günden güne yaygınlaşmaktadır. (LM)

MALAYU, eski bir hintli krallığının adı, Sumatra adasının merkezinde, Batang Hari ırmağı kıyısında, Malayu (Bugün Cambi) şehri dolaylarında 690'a doğru, komşusu Srivicaya (Palembang) krallığı tarafından fethedildi ve XII. yy.a kadar bu krallığın bir parçası olarak kaldı. XII. yy.da Srivicaya'nın başlıca şehri haline gelerek, Palembang'ı gölgeledi. XIII. yy.da Cava hükümdarlığına bağlandı. XV. yüzyılda cava hâkimiyetinden kurtulan Sumatra, birçok prensliğe bölündü. (L)

MALÂYUTAK sıf. (ar. *mā*, edat *lā* ve *yutāk*'tan *mā-lā-yutāk*). *Esk.* Dayanılmaz, takat getirilmez. ‖ *Teklif-i malâyutak*, dayanılmaz teklif. (M)

MALAZ i. (ar. *melāz*, sığınak'tan [?]). *Halk dili.* Sürülmemiş toprak. ‖ Su basan tarla. (M)

MALAZGİRT, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Muş ili) ilçe merkezi, küçük şehir; 10 711 nüf. (1970). Muş - Karaköse yolunun 167. km'si üzerinde; yüksl. 1 565 m. Adını aldığı ovanın kenarındadır. Muş'a bağlı ilçe merkezleri arasında en fazla nüfuslu olanıdır. — *Malazgirt ilçesi*, 1 534 km²; 44 242 nüf. (1970). Merkez, Aktuzla, Karahasan, Nurettin bucakları; 70 köy. Tahıl. Hayvancılık. (M)

Malazgirt Meydan savaşı, Anadolu'nun geleceği için selçuklu sultanı Alparslan ile Bizans imparatoru Romanos Diogenes IV arasında yapılan savaş (26 ağustos 1081, cuma). Dandanakan* savaşından sonra (1040). Horasan ve İran'da kurulan Selçuklu devleti, batıya dönük bir fetih siyaseti takip etti. Daha Tuğrul* Bey zamanında Anadolu'ya akınlar yaptı. Selçuklu beylerinden İbrahim Yenal ile Kutlamış, bizans topraklarına girerek birçok şehir ve kasabayı yağmaladılar. Erciş'i ele geçiren Tuğrul Bey buradan Çoruh havzasına kuvvetler gönderdi (1054). 1057'de Yakutî, yanında Sanduk adlı emîr olduğu halde Doğu Anadolu'da göründü. İki yıl sonra daha kalabalık bir kuvvetle Anadolu'nun kuzey bölgelerinde ilerledi. Sıvas'ı aldı; 1062'de Diyarbakır bölgesi hâkimi Mervanoğullarıyle anlaşarak Dicle ve Fırat havzalarına kadar geldi. Tuğrul Beyin ölümünden sonra (1063) yerine geçen Alparslan amcasının izinden gitti. Kutalmış'ın isyanını bastırdıktan sonra Gürcistan ve Anadolu'ya seferler düzenleyerek Ani şehrini aldı (1064). Bu sırada kuvvetli bir uz (oğuz) kitlesi Tuna nehrini geçerek Selânik'e kadar Makedonya'yı yağmaladı (1065). Bir yıl sonra da Gümüştigin, Afşin ve Ahmed Şah, Elcezire'ye inerek Nusaybin'i kuşattılar. Şehri alamayacaklarını anlayarak Fırat'ı geçtiler ve Hısn Mansur (Adıyaman) bölgesini yağmaladılar. 1067'de bir bizans ordusunu Malatya'da yenen Afşin, Marmara'ya kadar akınlar yaptı ve Kilikya üzerinden geri döndü. Bu arada Alparslan, Aras ırmağını geçerek gürcü kralını vergiye bağladı; içlerinde eniştesi Kurçu'nun da olduğu emîr ve hanları Doğu Anadolu'ya gönderdi. Öte yandan Kostantinos X'un ölümüyle karışan Bizans, yaklaşan türk tehlikesinin henüz farkında değildi. İmparator Kostantinos X'un yerine geçen imparatoriçe Eudoksia'nın kötü yönetimi, eyalet valilerini birbirine düşürmüştü.

Duruma hâkim olmak isteyen Eudoksia, Romanos Diogenes ile evlendi (1068). Böylece imparator ilân edilen Romanos Diogenes IV, Makedonyalılardan meydana getirdiği orduyle sefere çıktı; fakat Eskişehir önlerine kadar gelen Türkleri durduramadı; yeniden düzenlediği orduyu Manuel Komnenos yönetiminde Anadolu'ya gönderdi. Manuel, Sıvas'a kadar ilerledi; fakat burada Alparslan'ın eniştesi Er-Sogun tarafından yenilerek esir düştü. Türklerin bu son başarısı Romanos'un büyük bir ordu hazırlayarak Alparslan üstüne yürümesine sebep oldu. İmparator, selçuklu sultanını yenmek ve devletini yıkmak için Bizans'tan ayrıldı (13 mart 1071). Bu haberi, Fatımî devletini ele geçirmek üzere Şam'a doğru ilerlediği sırada alan Alparslan, Musul yoluyle geri döndü. Romanos Diogenes, Alparslan'ın yer değiştirmesini korkaklıkla niteledi. Bu yüzden Sıvas'ta topladığı savaş meclisinde, yaşlı bizans generallerinin Erzurum'dan öteye gitmeme teklifini, ordusunun büyüklüğüne güvenerek reddetti; hattâ kuvvetlerinden bir kısmını Türkler tarafından daha önce alınan yerleri geri almağa gönderdi. Bu kuvvetler az sayıda türk askerinin koruduğu Malazgirt'i aldı. El Cezire ve ermeni kuvvetleri kumandanı Basileios ile Alparslan'ın öncüleri arasındaki ilk çarpışma Ahlat önlerinde oldu (24 ağustos 1071). Türkler savaşı kazanarak Bizanslıların elinde bulunan som altından büyük haçı ele geçirdiler. Bu çarpışmayı kazanan Emîr Sanduk, Alparslan'ın ilerlemesini sağladı. Yanındaki kuvvetlerle ilerleyen Alparslan, hazinesini ve karısını, veziri Nizamülmülk ile birlikte Hemedan'a gönderdi. Alparslan'ın ordusunda iyi silâhlanmış 4 000 hassa askeri, 40 000 türk atlısı ve 1000 kadar da gönüllü asker vardı. Savtekin, Sanduk, Afşin, Süleyman Şah, Altuntas, Atsız, Aksungur, Danişmend, Artuk, Saltuk, Çavlı, Çavuldur, Mengücek, Gevherayin, Porsuk, Bozan gibi zamanının en büyük kumandan ve emîrleri Alparslan ordusunda yer alıyordu. Bizans ordusunda, hassa ordusundan başka frank, norman, islav, peçenek, uz, gürcü, abhaz ve ermeni kuvvetleri vardı. Bunların sayıları, bazı kaynaklara göre 200 000'in üstündeydi. Alparsan'ın hızlı bir ilerleyişle Malazgirt önlerinde görünmesi imparatoru şaşırttı. Bununla birlikte dinî bir vecibeyi yerine getirmek isteyen Alparslan, halifenin elçisi kadı İbnül Muhelban başkanlığında Savtekin'i Romanos Diogenes'e göndererek barış teklifinde bulundu. Gelen heyeti huzuruna kabul eden imparator, öne sürülen barış şartlarını kabul etmediği ve İbnül Muhelban'a «kendisi ve atları için Isfahan şehrini mi, yoksa Hemedan'ın mı iyi olduğunu» sordu. Hazır cevap bir kişi olan İbnül Muhelban ise «Atlarınız için Hemedan iyidir; size gelince onu bilmiyorum» diye cevap verdi. İbnül Muhelban'ın verdiği cevaptan hoşlanmayan Romanos, «Rum ülkelerine yapılanları islâm ülkelerine yapmadan geri dönmem» diyerek barış konusunda son sözünü söyledi. Bunun anlamı savaştı. Selçuklu sultanı, imparatorun cevabına çok üzüldü. Kendisini, imamı olan buharalı büyük âlim Abdülmelikoğlu Ebu Nasr Muhammed «Bütün islâm âleminin kalbi ve duası seninle ve askerinledir; dini koruyanın yardımcısı Allah'tır; zafer bizimdir» diye teselli

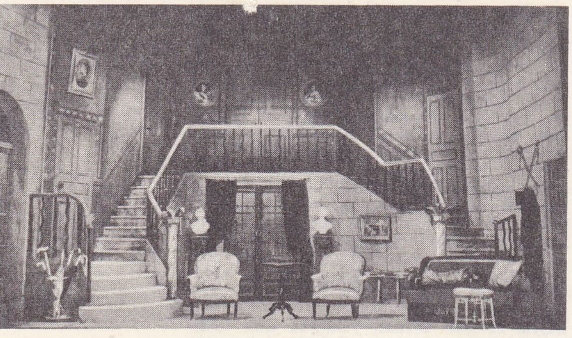

Jean-Denis MALCLÈS «Ardèle ou la Marguerite» için dekor

MALCOLM X

general MALCOLM R.J. Lane'in taşbasması G. Hayter'den Cabinet des Estampes, Paris

etti. İmparatorun ordusu Ahlat'tan 12 km uzaklıktaki Rahva (Zahva) ovasına geldiği zaman bütün hâkim tepelerin Selçuklular tarafından tutulduğunu gördü. Türk okçularının bu tepelerden attığı oklar bütün gece bizans askerlerini uyutmadı. Alparslan, ordusunun bir kısmını emîr ve beylerin kumandasında pusulara yerleştirdi. Kendisi de merkez hattında yer aldı. Öte yandan bizans ordusunun sol kanadında rumeli kuvvetleriyle Nikephoros Bryennios, sağ kanadında uz askerleriyle kappadokialı general Aliates, merkez hattında Romanos Diogenes, geride yedek kuvvetlerin başında da imparatorun üvey oğlu Andronikos bulunuyordu. 25 Ağustos 1071 perşembe gününü her iki taraf tam bir savaş düzeni içinde geçirdi. Bu arada selçuklu atlı birlikleri sürekli olarak tekbir sesleriyle, boru, davul çaldılar; haykırarak ve oklar atarak bizans askerlerini moral bakımından çökertmeğe çalıştılar. Buna karşılık Bizanslılar da geceyi çan çalarak geçirdiler. 26 Ağustos cuma sabahı günün erken saatlerinde peçenek ve uz kıtalarından bir kısmı imparatorun saflarını terk ederek Selçuklular safına geçti. Bunun üzerine Alparslan bütün kumandanlarını toplayarak onlarla görüştü; cuma namazını kıldı ve askerlerine son olarak şu sözleri söyledi: «Ey askerlerim ve kumandanlarım! Daha ne zamana kadar bir azınlıkta düşman çoğunlukta olmak üzere, böyle bekleyeceğiz? Ben, kendim, müslümanların mimberde bizim için dua etmekte oldukları bu saatte düşmanın üstüne atılmak istiyorum. Bugün burada ne emreden bir sultan, ne de emri alan bir asker vardır, bugün ben sizlerden biriyim ve sizlerle birlikte savaşacağım». Bu konuşmadan sonra Alparslan bir nefer gibi atının kolanını sıktı, kuyruğunu bağladı, yayını atarak eline bir topuz aldı, ordusunu dört kısma ayırdı; ikisini savaş alanının iki yanındaki tepelere, diğerini geriye yerleştirdi; dördüncü kısmın da başına kendisi geçti. Saldırıya ilk geçen taraf Selçuklular oldu. Saldıran kuvvetlerin azlığına kanan imparator da karşı saldırıya geçti. Türkler savaş planı uyarınca yavaş yavaş geri çekilmeğe başladılar. Romanos Diogenes, bu sahte çekilişin anlamını kavrayacak güçte bir asker olmadığından, ordusunu daha ileri saflara sürdü; bu hareket bizans ordusunun sonu oldu. Nitekim çekilen ve pusuda bulunan türk kuvvetleri bizans ordusu üzerine yürüdü; imparatorun ordusu tam bir çember içine alındı. Yardımcı bizans kuvvetlerine kumanda eden imparatorun üvey oğlu Andronikos, bozulan bizans ordusuna yardım edeceği yerde kaçtı, ermeniler de bizans saflarını bırakarak dağıldılar. Savaşın aleyhine döndüğünü anlayan Romanos Diogenes, akşam karanlık basıncaya kadar savaşa devam etti; bizans ordusunun çoğu kılıçtan geçirildi; birçok bizans generali esir edildi. Esirler arasında imparator da vardı. Ermeni ve süryani kaynaklarına göre, Alparslan esirine iyi davrandı. Ona, daha çok, misafir muamelesi yaptı. Ertesi gün huzuruna kabul etti. Sonra da «Barış teklifini neden kabul etmedin? Ben istemediğim halde savaşa sen talip oldun; bu kötülüğün sonuçlarını nasıl mazur görebilirim? Eğer zaferi sen kazansaydın bana ne yapardın?» diye sordu. Bunun üzerine imparator «Fena şeyler», diye karşılık verdi. Alparslan «Gerçekten doğru söyledin; eğer bunun aksini söyleseydin, o zaman yalan söylemiş olurdun. Şimdi sana ne yapacağımı sanıyorsun?» diye sordu. İmparator şöyle karşılık verdi: «Bana şu üç şeyden birini yapabilirsin; birincisi, öldürmek; ikincisi, ülkelerinde beni halka ibret için göstermek; üçüncüsü ise affetmek». Bunun üstüne Alparslan: «Seni affetmek kararındayım; seni serbest bırakacak para miktarını söyle» dedi. İmparator «Sultan istediği miktarı söylemelidir» dedikten sonra Alparslan «10 milyon altın» karşılığını verdi. İmparator istenilen paranın çok olduğunu, bu parayı verecek güçte olmadığını bildirdi. Alparslan ile Romanos Diogenes arasında yapılan görüşmeler sonunda bir de barış antlaşması yapıldı. Buna göre; imparator, kurtuluş akçesi olarak bir buçuk milyon altın verecek; Bizans devleti her yıl Selçuklu devletine 360 000 altın ödeyecek; Bizans'ın elinde bulunan bütün islâm esirleri salıverilecek; Bizanslılar gerektiğinde Selçuklulara askerî yardımda bulunacak; imparator kızlarından birini sultana verecek: Antakya, Urfa, Membiç, Malazgirt şehir ve kasabaları Selçuklulara bırakılacaktı. Malazgirt savaşı sonunda Anadolu, devamlı göçlerle beslenerek bir Türk yurdu durumuna geldi islâm dünyası muhtemel bir hıristiyan istilâsından kurtuldu. Bu suretle Malazgirt savaşı, türk tarihinde yeni bir devrin başlangıcı oldu. (→ Bibliyo.) [M]

MALAZGİRT ovası, Doğu Anadolu'da yüksek ova. Kuzeybatısından Murat ırmağı geçer. Güneyde, Süphan dağı ve uzantılarıyle Van gölünden ayrılan ova, bu dağlardan inen akarsularla yarılarak yer yer yayla görünüşü alır. Bozkır görünüşündeki ovada Selçuklularla Bizanslılar arasında *Malazgirt Meydan savaşı* yapıldı (1071). [M]

MALBERG (halk lat. *mallobergus* veya *mallobergum*'dan). Tar. Frankların mahkemesi. Bk. MALLUS. (L)

MALBORK, alm. **Marienburg,** Polonya'da (Gdansk voyvodalığı) şehir, Vistül deltasının doğu kolu olan Nogat ırmağı kıyısında; 25 000 nüf. Şehir XIV. yy.da önemli bir köy pazarıydı. XIV. - XVII. yy.dan kalma anıtlar.

— Tar. Malbork, 1309'dan sonra töton şövalyeleri tarikatı başkanının ikametgâhı idi (şato 1274'ten kalmadır). Şehir, 1460'ta Polonya'ya, 1772'de Prusya'ya, 1945'te tekrar Polonya'ya geçti. (L)

Malcı camii, İstanbul'da (Yedikule semti) cami. (*Şamdancıhasanağa mescidi, Çırağî mescidi* de denir). Şamdancı Hasan Ağa tarafından yaptırıldı (1688). Mimberini daha sonra Malcı Mehmet Efendi yaptırdı. (M)

MALCLÈS (Jean-Denis), fransız ressamı (Paris 1912). Kumaşlar, afişler, özellikle tiyatro dekor ve kostümleri yaptı. Guy de Maupassant, Alphonse Daudet ve Prosper Mérimée'nin çeşitli eserlerini resimledi. (L)

MALCOHA i. Esmer gri renkli büyük guguk kuşu; üzerinde genellikle mavi veya yeşil madenî parıltılar görülür; kuyruğu bazen çok uzun olur; Hindistan'da ve Malezya'da yaşar; asalak değildir. (L)

MALCOLM I (öl. 954), Alba kralı (943 - 954). Anglosakson kralı Edmond, 945'te Northumbria'daki Danimarkalıları yenilgiye uğrattığı zaman, bunlarla İrlandalı Danimarkalılar arasındaki ilişkileri bozmak amacıyle Malcolm ile anlaştı (946) ve Cumberland'ı ona bıraktı. Malcolm, başkaldıran vasalları Kuzey Hinghland'larıyle savaşırken öldürüldü. (L)

MALCOLM II (öl. 1034), İskoçya kralı (1005 - 1034), Kenneth II'nin küçük oğlu. Forth ve Clyde'ın güneyindeki toprakları ele geçirerek İskoçya birliğini gerçekleştirdi. 1018'de, Knud'u yenerek Lothian'ları krallığına bağladı. (L)

MALCOLM III Canmore («koca kafa») [öl. Alnwick yakınları, Northumberlandshire 1093], İskoçya kralı (1057-1093), Duncan I'in oğlu. Macbeth'e karşı kazandığı zafer üzerine krallığına kavuştu. Anglosakson prensesi ve Edgar Atheling'in kızkardeşi Margaret ile evlendi, bu da Lowlands'in tamamen ingilizleşmesine ve İskoçya'nın İngiltere'nin işlerine karışmasına yolaçtı. İngiltere'deki seferleri başarısızlıkla sonuçlandı: 1073'te William I'e (Fatih) boyun eğdi; 1093'te William II'ye (Kızıl) karşı giriştiği savaş, Tweed-Cheviot çizgisine kadar olan sınır bölgelerinin kaybedilmesiyle son buldu. (L)

MALCOLM IV Kız (1141-Jedburgh 1165), İskoçya kralı (1153-1165) David I'in torunuydu, halefi oldu. Birçok ayaklanmayı bastırmağa çalıştı, 1160'ta Galloway'i kesin olarak boyunduruk altına aldı. 1157'de, Chester antlaşmasıyle, İngiltere kralı Henry II'ye biat etti. Huntigdon kontluğu karşılığında kuzey bölgelerini ona geri verdi. (L)

MALCOLM (sir John), ingiliz generali, diplomatı ve tarihçisi (Burnfoot, Langholm yakınları, Dumfriesshire 1769 - Windsor 1833). 1798 - 1830 Arasında Hindistan'da önemli görevlerde bulundu; daima yerli medeniyetleri savundu. İngiltere'nin Hindistan devletleri üstündeki hâkimiyetiyle sonuçlanan görüşmeleri yürüttü (1804-1805). İran sarayında birçok görev aldı. (L)

MALCOLMİA i. (ingiliz bahçıvanı W. *Malcolm*'un adından). Deniz kumlarında yetişen bir veya çokyıllık bitki; boyu en çok 40 sm'yi bulur; çiçekleri mor veya firfiri renktedir. (*Malcolmia maritima,* bahçelerde kenar süsü olarak veya toplu halde yetiştirilir; çiçek açtıktan sonra biçilir.) [L]

MALCOLM X (Malcolm LITTLE, — denir), amerikalı siyaset adamı (Omaha 1925-New York 1965). Maceralı bir gençlikten ve hapse mahkûm edilmesine sebebiyet veren bir soygundan sonra, 1925'te, Malcolm X adıyle *Black Muslims* (Kara Müslümanlar) hareketine katıldı, Elijah Muhammed'in izinden yürüdü, ona A.B.D.'de bağımsız bir zenci cumhuriyetinin kurulması fikrini benimsetmeğe çalıştı. Fakat iki zenci lidenin mart 1964'te araları açıldı. Malcolm X, Afrika-Amerika Birliği teşkilâtını kurdu; 1964'te Afrika ile Ortadoğu'ya iki gezi yaptı (Mekke'de hacı oldu). Dönüşünden az sonra New York'ta öldürüldü. (L)

MALCONTENTA, İtalya'da (Veneto) köy, Venedik denizkulağının biraz batısında, Brenta kanalı kıyısında. *La Malcontenta*» da denilen Foscari villasıyle meşhurdur. (L)

MALCUZYNSKİ (Witold), polonyalı piyanist (Varşova 1914). Pederewski'nin öğrencisiydi. Milletlerarası bir ünü vardır ve özellikle Chopin yorumcusu olarak tanınır. (L)

MALCZEWSKİ (Antoni), polonyalı şair (Varşova 1793 - ay.y. 1826). Orduda hizmet gördü, İtalya'da ve Fransa'da dolaştı, yoksulluk içinde öldü. Şiir kitabı *Marja* (1825), polonya romantik edebiyatının ilk eserlerindendir. (L)

MALCZEWSKİ (Julius), polonyalı general (Doğu Galiçya 1872-öl. 1927). Viyana Askerî akademisini bitirdi. Birinci Dünya savaşında Avusturya - Macaristan Genel karargâhında hizmet gördü, sonra polonya ordusu genelkurmay ikinci başkanı oldu; 1920'de Ruslara karşı Varşova'nın savunmasını düzenledi. Pilsudski hükûmet darbesi sırasında savaş bakanıydı (1926), bir süre hapsedildi. (L)

MALDANE i. Çokkıllı halkalı solucan; deniz dibinde, az çok çamurlu yüzlerde, çeperleri kumlu boruların içinde yaşar. (*Maldanidae* familyasının örnek tipi.) [L]

MALDAR sıf. (ar. *māl* ve fars. *dār,* tutan'dan *māl - dār*). *Esk.* Zengin, malı olan.

◆ **Maldarî** i. *Esk.* Zenginlik. (M)

MALDEGEM, Belçika'da (Doğu Flandre, Eeklo idare çevresi) komün; 13 600 nüf. Dokuma ve besin sanayii. (L)

MALDEGHEM (Philippe DE), belçikalı şair (Blankenberg 1547-Brugge 1611), SEIGNEUR DE LEYSCHOT adıyle tanınır. Eserleri: *Le Pétrarque Traduit En Rime Françoise Avec Ses Commentaires* (Petrarca'nın Açıklamalı Manzum Fransızca Tercümesi) [1600]. (L)

MALDEN, A.B.D.'de (Massachusetts) şehir, Malden River kıyısında, Boston'un kuzeyinde; 57 700 nüf. Konut ve imalât merkezi: kauçuk; ayakkabı; besin ürünleri; radyo ve elektrik donatımı. (L)

MALDEN (Mladen SEKULOVICH, **Karl** — denir), amerikalı sinema ve tiyatro oyuncusu (Gary, İndiana 1914). Beyazperdede ufak

Foto. Lipnitzki, Camera-Press (LAROUSSE)

rollerden sonra 1947'de E. Kazan'ın *Boomerang* (Öldüren Silâh) ve Hathaway'in *Öldüren Buse* (Kiss of Death) adlı filimleriyle üne ulaştı. E. Kazan yönetiminde çevirdiği *İhtiras Tramvayı* (A Streetcar Named Desire) [1951] adlı filimdeki Mitch rolüyle Oscar ödülünü kazandı. Ayrıca gene E. Kazan'ın *Rıhtımlar Üstünde* (On the Waterfront) [1954] ve *Taş Bebek* (Baby Doll) [1956] adlı filimlerinde oynadı. Virtüozluğa yaklaşan bir karakter oyuncusu olan Malden'in öbür filimleri: *Kaza Kurşunu* (Ruby Gentry) [1953]; *Morg Sokağı Cinayeti* (Phantom of the Rue Morgue) [1954]; *Cincinnati Kid* (1965). R. Widmark ile birlikte oynadığı *Time Limit* (1957) filmini yönetti. (M)

MALDİV adaları, Hint okyanusunda ingiliz himayesinde takımadalar; 1965'ten beri Commonwealth üyesidir, Lakkadiv adalarının güneyinde, Hindistan'ın güneybatısında; 300 km²; 97 700 nüf. Merkezi, Male adasında *Male* (12 000 nüf.). Mercan adaları ve kayalarından meydana gelen adaların müslüman halkı seylanlılar, darı, mısır, ekmek ağacı, özellikle de hindistancevizi yetiştirir, kaplumbağa, büyük istridye, ton balığı avlarlar (bunların çoğu kurutulur). Hindistancevizi içi ve denizden çıkarılan ürünler, Seylan'a ve Malabar kıyısına ihraç edilir. Maldiv adaları ancak 1834'ten sonra bulundu, 1954 martında on dört ay süren cumhuriyetten sonra yeniden sultanlık oldu. 1956'da ingiliz askerî üsleri yüzünden ayrılıkçı bir hareket ortaya çıktıysa da, 1960'ta sultanla bir anlaşma imzalandı. (L)

MALDON i. (fr. *maldonne*). Oyunda kâğıt dağıtırken yapılan yanlış. ‖ *Maldon oldu,* yanlışlık var veya anlaşmazlığa yolaçacak durum var anlamında kullanılan ve yapılmış olan bir işin yeniden yapılması gerektiğini belirtmeğe yarayan deyim. (L)

MALDONADO, Uruguay'da liman şehri, Montevideo'nun doğusunda; 8 000 nüf. (L)

MALDONADO veya **PUERTO MALDONADO,** Peru'da kasaba, Madre de Dios idare bölgesinin merkezi, Maldonado ırmağı kıyısında; 1 100 nüf. Japon göçmenlerinin önemli rol oynadığı bir tropikal ürünler yetiştiriciliği (pamuk, şekerkamışı, meyve) bölgesinin ticaret merkezi. (L)

MALDONİT i. (Avustralya'da yer adı *Maldon*'dan fr. *maldonite*). Miner. Tabiî bizmutlu altın çeşidi. (L)

Maldoror (CHANTS DE). Bk. CHANTS DE MALDOROR.

MALE, Maldiv takımadalarının (Hint okyunusu) başlıca adası, 12 000 nüf. Maldiv Adaları sultanlığının merkezi olan ada; Seylan ile ticaret yapar. (L)

MÂLE (Emile), fransız sanat tarihçisi (Commentry 1862 - Chaalis, Oise 1954). 1899'da *L'art Religieux du XIII*[e] *Siècle en France* (Fransa'da XIII. yy. Din Tarihi) konulu bir tezle edebiyat doktoru oldu, Sorbonne'da hıristiyan sanat tarihi dersleri verdi (1906). 1912'de Sanat Tarihi kürsüsüne tayin edildi. Diğer eserleri: *L'Art Religieux de la Fin du Moyen Âge en France* (Fransa'da Ortaçağ Sonunda Dinî Sanat) [1908]; *Notre-Dame de Chartres* (1948); *La Cathédrale d'Albi* (Albi Katedrali) [1950]; *Rome et ses Vieilles Eglises* (Roma ve Eski Kiliseleri) [1943]; *L'Art Allemand et l'Art Français du Moyen Âge* (Ortaçağ Alman ve Fransız sanatı) [1917]; *Arts et Artistes du Moyen Âge* (Ortaçağ Sanatları ve Sanatçıları) [1927]. İki ciltlik bir *Histoire de l'Art*'ı (Sanat Tarihi) [1950] yönetti. (L)

MALEAS burnu, Peloponnesos'ta (Yunanistan) burun, Lakonia'nın güneydoğu ucudur. (L)

MALEBRANCHE (Nicolas DE), fransız filozofu (Paris 1638 - ay. y. 1715). Kral sekreterlerinden birinin oğluydu. La Marche kolejinde ve Sorbonne'da okudu. 1660'ta Oratoire tarikatına girdi, 1664'te rahip oldu. Bir tesadüf sonucu eline geçen Descartes'ın *Traité de L'Homme*'unu (İnsanın İncelenmesi) okurken felsefeye merak sardı. 1674'te *Hakikatin Araştırılması* (Recherche de la Verité) adlı eserinin ilk cildini yayımladı. Diğer üç cildi de art arda çıkan eserinin 1678'de dördüncü baskısı yapıldı. Bellibaşlı görüşlerini 1676'da diyalog şeklindeki *Conversations Chrétiennes*'de (Hıristiyanca Konuşmalar) özetledi. Çok geçmeden bunu *Méditation sur L'Humilité et la Pénitence* (Alçakgönüllülük ve Tövbe Üstüne Düşünceler) [1677] takip etti. Bundan sonraki yılları, 1687'ye kadar, *Traité de la Nature et de la Grâce* (Tabiat ve Tanrı Yardımı Üstüne İnceleme) [1680] dolayısıyle Bossuet ve Arnauld ile giriştiği kavga ile geçti. 1683'te *Les Méditations Chrétiennes et Métaphysiques* (Hıristiyan ve Metafizik Düşünceler), *Traité de Morale*'i (Ahlâk İncelemesi) yayımladı. Sistemini 1688'de *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler* (Entretiens sur la Métaphysique et la Religion) adlı eserinde özetledi. Bu eseri 1696'da *Entretiens sur la Mort* (Ölüm Üstüne Sohbette) ile tamamladı. Dom François Lamy onu kiyetizm taraflısı göstermek isteyince, 1697'de *Traité de L'Amour de Dieu* (Tanrı Sevgisi Üstüne İnceleme) adlı eserini yayımladı ve böylece Bossuet ile barıştı. Bununla beraber Çin'deki misyonlar dolayısıyle Roma ile çatışma halinde olan çizvitler onun, *Entretien d'un Philosophe Chrétien et d'un Philosophe Chinois sur L'existence de Dieu*'de (Bir Hıristiyan Filozof ile Bir Çinli Filozofun Tanrının Varlığı Üstüne Sohbetleri) [1708] kendilerini tenkit ettiğini sandılar ve *Journal de Trévoux*'da ona karşı saldırıya geçtiler. Malebranche kendini, *Réflexions sur la Prémotion Physique*'te savundu. Malebranche, felsefenin yanı sıra geometri ve fizik incelemeleri de yaptı; *De la Communication des Mouvements*'ı (Hareketlerin İlişkisi üstüne İnceleme) 1692'de yayımladı, ölümüne kadar da canlı organizmanın işlemesiyle ilgilendi.

Malebranche, Descartes nazariyesine, gerek kendi düşüncelerini, gerek Aziz Augustinus'dan aldığı düşünceleri kattı. Payen bir felsefe saydığı skolastiğin tersine, Descartes'çılığı gerçek hıristiyan felsefesi olarak kabul eder. Ona göre, insan aklı, sonsuz aklın (Tanrı kelâmı) bir parçasıdır. Malebranche, «her şeyi Tanrı'da görme» ve «ikinci sebepler» (OCCASIONALİSME) nazariyelerini savunur. Birinciye göre, biz maddî eşyayı ancak Tanrı'daki biçimleriyle görebiliriz. İkinciye göre de, evrende, Tanrı iradesinden başka etkin sebep yoktur. Malebranche'ın ahlâk sistemi, «düzen» düşüncesine, yani Tanrı'daki şekliyle, basitten yetkine doğru varlıklar aşamasına (insandan Tanrı'ya doğru) dayanır. (→ Bibliyo.) [L]

MALEBRANCHE'ÇILIK i. (özel ad. Nicolas de *Malebranche* > *malebranche'çı*'dan *Malebranche'çı-lık*). Nicolas de Malebranche'ın ve izleyicilerinin ileri sürdükleri teorilerin tümü.

— ANSİKL. Malebranche felsefesini, XVII. yy.ın sonunda ve XVIII. yy. boyunca, İngiltere'den gelen ampirist akımlara karşı savunanlar, kibarlar âlemine bağlı kimselerin yanı sıra, filozofun başlıca çömezleriydi. Oratoire tarikatına bağlı P. Thomassin (*Dogmes Théologiques* [İlâhiyat Dogmaları]), aynı tarikattan P. Bernard Lamy (*Entretiens sur les Sciences* [Bilimler Üstüne Görüşmeler], 1709), P. Roche (*Traité de la Nature de L'Âme et de L'origine de Ses Connaissances, contre le Systême de Locke et de Ses Partisans* [Locke ve Taraftarlarının Sistemine Karşı, Ruhun Tabiatının ve Bilgilerinin Kaynağı Üstüne İnceleme] 1715), Lelevel (*La Vraie et la Fausse Métaphysique* [Gerçek ve Sahte Metafizik], 1694). Fédé (*Méditations Métaphysiques sur L'origine de L'Âme* [Ruhun Menşei Üstüne Metafizik Düşünceler], 1684), Lefort de Morinière (*De la Science qui est en Dieu* [Tanrıdaki Bilim Üstüne], 1718), François Lamy (*De la Connaissance de Soi* [Kendini Bilme Üstüne], 1701), cizvit P. André (*Vie de Malebranche* [Malebranche'ın Hayatı]; *Essai sur le Beau* [Güzel Üstüne Deneme]; *Discours* [Konuşmalar]) v.b., İngiltere'de J. Norris, İtalya'da M. Doria, A. Fardella ve kardinal G. Gerdil de Malebranche'çılığı benimsemişlerdi. (L)

MALECEMA i. ([?]). Denizc. *Esk.* Yelkenli savaş gemilerinde fırtınalı havalarda kıç direğe açılan küçük yelken. (M)

MALECKİ (Antoni), polonyalı dilbilimci, tenkitçi ve tarihçi (Objezierze, Poznan yakınları 1821 - Lwow 1913). Eski lehçe metinlerin (özellikle, *Zofja'nın İncili* [1871]) baskılarını yaptı. Eserleri: *Arma İncelemeleri* (1890) ve bir *Karşılaştırmalı Tarihî Lehçe Grameri* (1879). [L]

MALEF i. (ar. *ᶜalef*'ten *maᶜlef*). *Esk.* Hayvan yemi konan yer, samanlık. (M)

MALEGAON, Hindistan'da (Maharaştra) şehir, Bombay'ın kuzeydoğusunda; 121 400 nüf. Ticaret merkezi. Dokuma sanayii; konfeksiyon. (L)

MALEİK sıf. (fr. *maléique*). Formülü
HOCO—CH=CH—CO_2H
olan etilen sınıfı bir diasit için kullanılır; fümarik asidin geometrik izomeridir.

— ANSİKL. *Maleik asit,* fümarik asitten daha kolay anhidrit verdiği için, bu asitteki iki CO_2H grubunun birbirlerine yakın olduğu (*sis* izomer), fümarik asittekilerin ise birbirlerine uzak olduğu (*trans* izomer) sanılır. Maleik anhidrit, malik asidin veya kloro— veya bromosüksinik asitlerin ısıtılmasıyle elde edilir. Suda çözünen büyük billûrlar meydana getirir; 135°C'ta erir. Anhidrit'i 55°C'ta erir, 202°C'ta damıtılabilir. İzomerleşmeyle fümarik asitten maleik aside veya maleik asitten fümarik aside geçilebilir. Fümarik asidin anhidrit vermesi için önce maleik aside dönüştürülmesi gerekir. Anhidrit'in hidratlaşması, yeniden maleik asidi verir. (L)

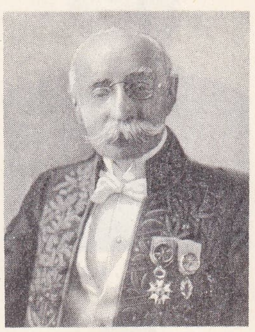
Emile MÂLE

MALEİN i. (fr. *malléine*). Sakağı basili'nin gliserinli et suyunda hazırlanan kültürlerinden elde edilen özel madde; sakağı hastalığının teşhisinde kullanılır. Bk. MALEİN TEPKİMESİ. (L)

MALEİNGREAU (Paul DE), belçikalı besteci (Trélon 1887 - Brüksel 1956). Prelüdler, org için üç senfoni, bir oratoryo (*Aziz Augustinus Efsanesi*) ve oda müziği besteledi. (L)

MALEİNOS Eustathios, bizanslı general (976-1025). Anadolu'nun Kharsianos bölgesinden. İoannes Tsimiskes'in (969-976) savaşlarına katıldı. İmparator Basileios II, onu İstanbul'a çağırdı ve göz hapsine aldı. Ölümünden sonra servetine elkondu. (M)

MALEBRANCHE
Edelinck'in eseri
Santerre'den

Malein tepkimesi. Vet. Sakağı'nın meydana çıkarılması için yapılan işlemlerin (malein kullanılması, tepkilerin incelenmesi, sonuçların yorumlanması) tümü.

— ANSİKL. Tepkime için gerekli malein ya deri altına veya deri içine şırınga edilir. *Deri içi şırınga,* alt göz kapağının derisine uygulanır; ateşli hayvan merada, ahırda, nerede bulunursa bulunsun, iğne yapılabilir, ateşine bakmağa lüzum yoktur. Deri içi şırınga çabuk yapılır, sonuç ve çok sayıda hayvanın sağlık durumu hemen kontrol edilebilir. Ancak, deri içi şırınga şüpheli bir tepkime gösterdiği hallerde deri altı şırıngaya başvurulur. (L)

MALE KARPATY («Küçük Karpatlar»), Çekoslovakya'da sıradağlar, Karpat yayının kuzeydoğu ucudur; Bile Karpaty'lerden («Beyaz Karpatlar») ayrılır; Váh'ın aşağı vâdisinin batısında 761 m'ye ulaşan ve Bratislava'da son bulan ormanlık bir sırt meydana getirir. (L)

MALEKULA, Yeni Hebrides adalarının merkezinde volkanik ada; 2 540 km²; 7 000 nüf. Halk çok ilkeldir. Hindistancevizi ve kakao ağacı işletmeleri. (L)

MALEMYEKÛN zf. (ar. *mā*, edat *lem* ve *yekūn*'dan *mā-lem-yekūn*). *Esk.* Sözden ibaret. (M)

MALEN zf. (ar. *māl*'dan *mālen*). Mal olarak, mal bakımından.

— Huk. *Malen sorumluluk,* gerçek veya tüzel kişilerin hizmetinde bulunan kimseler, görevleri sırasında tedbirsizlik, dikkatsizlik, acemilik, kanun, talimat ve emirlere uymama sonucu, ölüme veya sağlığın zarara uğramasına sebep olurlarsa ,hizmetini gördükleri gerçek veya tüzel kişinin, maddî tazminat ödeme sorumluluğu. (Bu şekilde sorumlu olana, *malen mesul kişi* denir.) [M]

MALENKOV (Georgiy Maksimilyanoviç), sovyet siyaset adamı (Orenburg [bugün Çkalov] 1902). Gönüllü olarak Kızılordu'ya katıldı. Komünist partisi üyesi (1920), Stalin'in özel kâtibi (1932), Komünist Partisi Merkez komitesi üyesi (1939) oldu. Millî Sa-

Foto. Manuel (LAROUSSE)

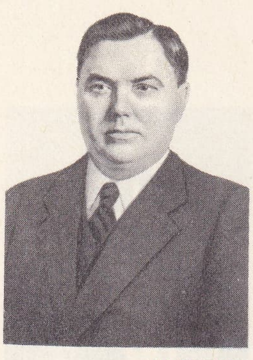

MALENKOV

vunma komitesine girdi (1941-1945), Halk Komiserleri konseyi başkan yardımcısı (1946) ve parti yardımcı sekreteri olarak Stalin'in yerine hükûmetin başına geçti (mart 1953). Devletlerarası ilişkilerde yumuşatma siyasetine girişti, fakat görevinden alındı ve yerine mareşal Bulganin getirildi (8 şubat 1955). Başbakan yardımcısı ve elektrik sanayii bakanı oldu, Büyük Britanya'yı ziyaret etti (mart 1956). Fakat parti aleyhtarı faaliyetle suçlandırılarak Parti Merkez komitesinden çıkarıldı, azledildi ve Kazakistan'daki bir elektrik santralını yönetmekle görevlendirildi (haziran 1957). [L]

MALER (Wilhelm), alman bestecisi (Heidelberg 1902). Grabner, Haas ve Jarnach'ın öğrencisi; Köln ve Bonn'da ders verdi. 1946'da Detmold Müzik akademisini kurdu. 1959'dan beri Hamburg konservatuvarının müdürüdür. Bestelerinde zaman zaman alman folklorundan yararlanır. Senfonik eserler (*Orchestyerspiel* [1930]; *Serenade* [1941]) konçertolar, bir oratoryo (*Der Ewige Strom*, [1934]), kantatlar, dörtlüler, piyano için altı sonat besteledi. (L)

MALESHERBES
Houdon'un eseri
Louvre müzesi, Paris

MALESHERBES (Chrétien Guillaume DE LAMOIGNON DE), fransız siyaset adamı (Paris 1721 - ay.y. 1794), şansölye Lamoignon'un oğlu. Sansürü hafifletti, *Encyclopédie*'yi himaye etti. Kral sarayına sekreter (temmuz 1775) oldu; hapishaneler rejimini düzeltti. Yayımladığı *Mémoires sur le Mariage des Protestants* (Protestanların Evlenmesi Üstüne Muhtıralar) [1785] adlı eseri, protestanların eski haklarına kavuşmalarında yardımcı oldu (1787). *Mémoires pour Louis XVI* (Louis XVI için Muhtıralar) adlı seri yüzünden şüpheli görülerek tutuklandı ve idam edildi. (L)

MALESHERBIACEAE çoğl. i. (Ch. G. de Lamoignon de *Malesherbes*'in adından). Parietales takımından iki çenekli bitkiler familyası. (Yirmi kadar türü bulunan *malesherbia* Amerika'da yetişir.) [L]

MALESZEWSKI
Engelmann'ın taşbasması

MALESZEWSKİ (Pierre), polonya asıllı fransız siyaset adamı ve tarihçisi (Varşova yakınları 1767'ye doğr. - Maison-Neuve, Châtellerault yakınları 1829), Polonya başpiskoposu Michal Poniatowski'nin evlilik dışı oğlu. 1791-1793 Arasında Stanislaw-August'un Paris'te gizli ajanlığını yaptı. Cumhuriyeti benimsedi, Alp, daha sonra Ren ordusu genel müfettişliğine getirildi. Fransız uyruğuna geçince (1798), fransız cumhuriyetçileri ile Polonya Cumhuriyetçiler derneği arasındaki ilişkileri kolaylaştırdı. Polonya konusunda fransız kamuoyunu aydınlattı. E. Kant ve A. Smith'ten edindiği düşünceleriyle 1814'ten sonraki gizli çalışmalarını ve Polonya krallığının millî eğitim teşkilâtını etkiledi. Siyasî ve tarihî birçok eser yazdı: J. F. Garran de Coulon ile yazdığı *Recherches Politiques sur L'État Ancien et Moderne de la Pologne Appliquées à Sa Dernière Révolution* (En Son Geçirdiği İhtilâl Acısından Polonya'nın Bugünkü ve Önceki Durumu Üstüne Siyasî Araştırmalar) [1795]; *Essai Historique et Politique sur la Pologne Depuis Son Origine Jusgu'en* 1788 (Kuruluşundan 1788'e kadar Polonya Üstünde Siyasî ve Tarihî Deneme) [1832]. (L)

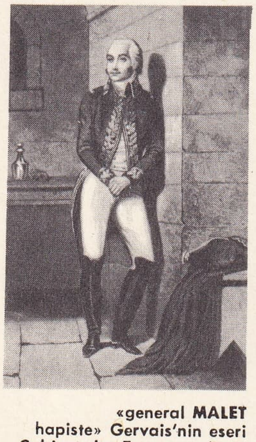

«general MALET hapiste» Gervais'nin eseri
Cabinet des Estampes, Paris

MALET (Claude François DE), fransız generali (Dole 1754 - Paris 1812). 1799'da general oldu. İmparatorluğa düşmanlığı yüzünden hapsedildi (1807), 1808'de emekliye ayrıldı. Napolyon Bonapart'a karşı gizli bir dernekle ilişkisi olduğu gerekçesiyle yeniden hapsedildi (1809). 22/23 Ekim gecesi, gözaltında tutulduğu evden kaçtı ve «general Lamotte» adı altında ortaya çıkarak kıtaları peşine taktı, Napolyon'un öldüğünü ve geçici bir hükûmetin kurulduğunu bildirdi. Çok geçmeden kimliği anlaşıldı. Ölüme mahkûm edildi ve 29 ekimde kurşuna dizildi. Bu mesele Napolyon'u derin bir kaygıya düşürdü, acele Rusya'dan Paris'e dönmesine yolaçtı. (L)

MALETER (Pal), macar generali (Kasha, Slovakya 1920 - Budapeşte 1958). 1938'de orduya girdi, 1945'te Sovyetlerle birlikte savaştı ve savaştan sonra Leningrad Askerî akademisinde kurmaylık öğrenimini yaptı. 1956'da Budapeşte askerî okul kumandanlığına tayin edildi. Kanlı ekim günleri sırasında başkentin sovyet birliklerine karşı direnişini yönetti. Nagy kabinesinde savunma bakanı oldu; kısım 1956'da Ruslar tarafından tutuklandı. 1958'de Nagy ile birlikte ölüme mahkûm ve idam edildi. (L)

MALEZİM i. (ar. *lüzûm*'dan *mâlezim*). *Esk.* Gerekli şey, malzeme. (M)

MALEZYA, Malaysia federasyonunda bölge, Malezya (veya Malakka) yarımadasındaki eyaletleri (Johore, Kedah, Kelentan, Malakka, Negri Sembilan, Pahang, Penang, Perak, Perlis, Selangor ve Trengganu) içine alır; 113 287 km²; 7 604 000 nüf.

COĞRAFYA

Malezya, Güneydoğu Asya sıradağlarının kıtadaki son toprağıdır. Malezya yarımadasına genel çizgisini veren kırıklarla yarılmış yeni kıvrılma sıraları, birinci zaman kalkerleri, üçüncü zaman kuvarsları, kumtaşları yığışımları ve şistlerle örtülü olan ve yükseltisi 2 000 m'yi aşan granit çekirdeklerinden oluşmuştur. Birbiri ardına dizilmiş bu sıradağlar, Çin deniziyle Hint okyanusu arasında devamlı bir set meydana getirmez ve dağlar ovalardan daha az yer kaplar. Alüvyonlu dağeteğinden itibaren büyük ölçüde alçalan bu ovalar, alüvyonlarda yükselen kuvars ve kalker tepecikleriyle (*bukit*) engebelidir.

Ekvatora yakın bir enlemde olması ve deniz etkisinin kolayca iç kısma sızması yüzünden, Malezya'nın iklimi, çok sıcak ve yağışlıdır; Singapur'da sıcaklık ortalaması farkı ancak 1,5°C'tır; yağışlar boldur (Perak'ta, 1 500 m yükseltide, 6 350 mm).

Kuzeydoğu musonu doğu yamaca kasım-ocak ayları arasında çoğunlukla sağnak halinde yağmurlar düşürür, sonra kuraklaşır. Batı yamaçta yağış dönemi (nisan-mayıs ve eylül-ekim arası), Sumatra rüzgârlarının çoğunu engellediği için bir veya birkaç kurak dönemle kesilir. Malezya topraklarının beşte dördü, yapraklarını dökmeyen ormanlarla örtülüdür, yamaçların kenarı hemen hiç kesilmeden uzanan mangrovlarla örtülüdür. Ama XIX. yy.ın ikinci yarısından beri ormanların kesilerek tarla haline getirilmesi ve Malezya'nın bir ulaşım kavşağı olması, ülkede ürünlerinin büyük kısmı ihraç edilen bir tarımı geliştirdi. 1877'den sonra ormanda avrupalıların elinde olan büyük ve küçük tarım işletmeleri kuruldu; Kuala Lumpur Kauçuk enstitüsünün öğütleriyle gelişen bu işletmeler, Malezya'nın dünyanın başlıca kauçuk üreticileri arasında öne geçmesini sağladı. Fakat, 1922'de Stevenson planının uygulanmasını zorunlu kılan aşırı üretim buhranları ve sentetik kauçuğun rekabeti, nüfusunun hemen hemen üçte biri kauçuktan geçinen Malezya'nın iktisadî ve sosyal dengesini tehdit etmektedir: Malezya'da bu ağaçlar işletilmeden önce, çinliler, biber, ingilizler de Selangor eyaletinde kahve yetiştiriyorlardı. Daha sonra, Johore, Singapur ve Selangor'daki ananas çiftlikleri, Malezya'nın dünyanın ikinci ananas üreticisi olmasını sağladı. Yağ palmiyesi ekimine Birinci Dünya savaşı sırasında Selangor'da başlandı. Geleneksel tarım alanında hindistancevizi, sağu ağacı, pirinç ve manyoka, temel besinlerdir; ama ihtiyacı büyük ölçüde aşan üretim, Malezya'da (özellikle de Kedah ve Kelantan'da) üretilen pirincin, hindistancevizi içinin ve tapioka'nın ihraç edilmesine imkân verir.

İkinci ihracat maddesi Kinta vâdisinde (Perak) birçok maden ocağında çıkarılan ve Butterworth (Penang) ile Pulau Brani'de (Singapur) tasfiye edilen kalaydır. Malezya elli yıldır hemen hemen devamlı olarak dünyanın başlıca kalay üreticisidir. Bununla birlikte, Batu Arang'daki (Selangor) kömür, Trengganu ve Johore'daki demir ve manganez, boksit ve tungsten az ölçüde işletildiğinden gelişmiş bir metalürji sanayiinin fazla ilerlemesine imkân vermemektedir. Pahang'da altın işletmesi, yüzyılın başından beri büyük ölçüde gerilemiştir.

Malezya'nın XVI. yy.dan beri Hindistan, Hollanda Hindistanı ve Çin sınırında çok büyük ticarî rol oynaması, ülke faaliyetinin limanlarda toplanmasına yolaçtı; XVIII. yy. sonunda malezya ekonomisinde Malakka ve Penang, 1837'den sonra da Singapur ağır bastı. Ama Malezya federasyonuna katılmayan Singapur'un üstünlüğü, yeni devlet için ciddî bir mesele oldu ve Malaysia federasyonunun kurulmasında önemli rol oynadı.

TARİH

Kazılarda ortaya çıkarılan birçok tarihöncesi yatağının da ortaya koyduğu gibi, Malezya yarımadasına Cilâlı Taş devrinde yerleşildi. Buddha resimleri ve sanskritçe yazıtlar, yarımadanın IV. yy.da hintlileşmiş olduğunu gösterirse de bu tarihin daha eski olduğu sanılır. Eskiçağ insanlarının «Altın Khersonos» adını verdikleri, altın ve gümüş yatakları bol olan Malezya, konumu ve coğrafî çizgileri sayesinde uzun süre, Bengal körfezinden Siyam körfezine ve Çin denizine giden tüccarların yararlandığı bir kara geçidi oldu. Kıyı havzalarında İskenderiyeli coğrafyacı Ptolemaios çağından itibaren (M. Ö. II. yy.) kurulmağa başlanan mahallî küçük krallıklar üstüne çin tarihçileri bazı bilgiler verdiler. Başlıcaları Kedah, Perrak ve Ligor çevresinde gelişen bu devletler, V. yy.a kadar Fu-nan Çinhindi imparatorluğunun, VIII. yy.dan sonra Srivicaya ada krallığının, XIV. yy.dan sonra da Siyam Ayuthia krallığının hâkimiyetini kabul ettiler. İslâmiyet Malezya'ya XIV. yy.ın ilk yarısında girdi. 1402'de Sumatralı Malezyalıların Malakka limanını kurması, liman ticarî bakımdan çok büyük rol oynadığı için Malezya tarihinde yeni bir çağ açtı. Portekizliler Malakka'yı alarak (1511), yüz otuz yıl ellerinde tuttular. Rakipleri olan Hollandalılar başarısızlıkla sonuçlanan birçok denemeden sonra 1641'de Portekizlilerin ayağını Malakka'dan kaydırdılar. Hollandalılar Malakka'yı 1795'e kadar ellerinde tuttular; o tarihte Batavia cumhuriyetinin Fransa ile anlaşması, Malakka limanının ve Güneydoğu Asya'daki öbür hollanda sömürgelerinin İngiliz kuvvetleri tarafından işgaline yolaçtı. Yarımadayı ingilizlere, adaları Hollanda'ya veren, ama Malakka'nın Hollanda'ya geri verilmesini öngören 1814 tarihli Londra antlaşması uyarınca, Malakka'yı Hollandalılar 1818'de yeniden işgal ettiler; fakat 1824'te ingiliz işgali altındaki Bangkahulu (Sumatra) sömürgesine karşılık İngiltere'ye bıraktılar. Malakka, sonradan (1867) Singapur ve Penang ile birlikte Boğazlar hükûmetini (*Straits Settlements*) meydana getirdi; bu arada yarımadadaki Malezya sultanlıkları da ingiliz himayesinde federasyon kurdu (*Federated Malay States*), İkinci Dünya savaşı sırasında 8 aralık 1941'de Yamasita kumandasında Malezya'ya çıkan Japonlar, 14 aralıkta Penang'a vardılar: 11 ocak 1942'de İngilizler (4 tümen) Kuala Lumpur'u boşaltıp adayı kıtaya bağlayan Johore setini yıkarak Singapur'a çekildiler. 15 Ocak 1942'de Singapur'u alan Japonlar, 1945 eylülüne kadar ellerinde tuttular. Kauçuk çiftliklerine ve kalay ocaklarına çinli işçi akını ve İkinci Dünya savaşı sırasındaki japon işgali, Malezya sultanlığında milliyetçiliği güçlendirdi. 1948'de patlak veren ayaklanma güçlükle bastırılabildi. Ocak 1956 İngiliz - Malezya konferansından sonra, 1967 ağustosunda Malezya'nın, Singapur dışta kalmak üzere, Commonwealth içinde bağımsızlığı ilan edildi.

Negri Sembilan sultanı Tuanku Abdurrahman, Malezya federeyonunun ilk kralı oldu (1957). Abdurrahman'ın ölümünden sonra (1960), yerine önce Selangor sultanı Hisammundin Alam, sonra (1961) Perlis sultanı Putra Camalullai geçti.

Singapur'a (iktidarı sosyalisttir) bağımsızlık tanınmasının, yanı başında düşman bir devlet yaratması tehlikesini savuşturmak ve genişletilecek bir federasyonda Singapur'daki çok kalabalık çinlilerin oylarıyle çoğunluğu kaybetme tehlikesini engellemek için, Malezya federasyonu kralı Putra Camallulai ile başbakanı Tuanku Abdurrahman 1961 kasımında Büyük Britanya ile Borneo'daki ingiliz sömürgelerini de içine alacak bir Bü-

Foto. A.I., Giraudon (LAROUSSE)

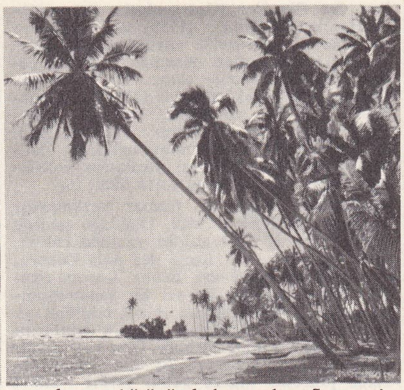

MALEZYA
soldan sağa:
kauçuk işletmesi;
balıkçı köyü;
Malakka yakınındaki
ormanda köy

yük Malezya federasyonu kurulmasını öngören bir antlaşma imzaladılar; bu antlaşmanın hedefi Borneo sömürgelerindeki hemen hepsi malezyalı olan halkın oyları sayesinde yeni devlette Malezya'nın çoğunluğu muhafaza etmesini sağlamaktı.

Ama bu tasarı birçok iç meseleyle karşılaştı (Singapur komünist hareketinin önemi; kurulması tasarlanan yeni federasyondaki çeşitli arazilerin arasında iktisadî gelişmeleri arasında büyük farklar bulunması; Borneo sömürgelerinde siyasetin çok az gelişmiş olması; özellikle çok küçük ama çok zengin petrol sultanlığı Brunei'de ayrılık hareketlerinin büyük ölçüde gelişmesi). Bununla birlikte İngiltere (ağustos 1962) ve 10 milyon kişilik bir topluluğa katılmaktan menfaat sağlayacağını uman Singapur (1 eylül 1952) tasarıyı imzaladılar. 31 Ağustos 1963'te bu görüş açısı içinde Singapur'un bağımsızlığı ilân edilirken, Sabah (Kuzey Borneo) ve Saravak üstündeki ingiliz himayesi de kaldırıldı. Bunun üzerine Borneo'daki malezya topraklarında hak iddia eden Filipinler ve İndonezya'nın isteklerini tanımayan Birleşik Krallık ve ortakları Malaysia federasyonunu kurdular (16 eylül 1963). Ama 1962 aralığında bir isyan patlak veren Brunei'de ise, İndonezya'nın kışkırtmasıyla federasyona katılmadı.

Dil ve edebiyat

Malezya dili, İndonezya öbeğinin en iyi bilinen ve coğrafî bakımdan en geniş alana yayılan dilidir. En arı biçimiyle Riou-Johore takımadasında konuşulan malezya dili, Patani'deki Taylant ili dahil Malakka yarımadasının bütününde konuşulur: Sumatra'nın doğu kıyısında, Borneo'nun bütün kıyılarında ve büyük vâdilerinde, lehçeleriyse Menangkabau (Sumatra) bölgesinde konuşulur. 80 Milyon kişinin anadilidir. Amboine ve Banda'da malezya dilinin melezleştirilmiş bir biçimi, Cakarta (Cava) bölgesinde ise en basit ağızlarından biri konuşulmaktadır. Malezya dilinin büyük ölçüde yayılması birçok sebebe bağlanabilir. Bu sebeplerin başında tarihî bakımdan çok önemli olan iki krallığın (Srivijaya ve Malakka) malezya dilini millî dil olarak kabul etmesi gelir. Bu iki krallığın coğrafî konumu, Çin ile Hindistan'ı birbirine bağlayan deniz yolu üzerindeki boğazları kontrol altında tutmalarını sağlıyor, liman şehirlerinin büyük refah içinde yaşamasına yolaçıyor ve yabancıları çekiyordu; din adamları ve tüccarlar denize açılmak için elverişli muson rüzgârını bu limanlarda aylarca bekliyorlardı. Malezya dili, yalnız fatihlerin, Siyam'a kadar varan çeşitli bölgelerin dili değildir ve şüphesiz birçok yabancı tarafından konuşulmuş ve denizler ötesine taşınmıştır.

Zaman ve mekân bakımından süreklilik gösteren bölgelerin bulunmaması sebebiyle, eski malezya dilinin ortaya çıkarılması ve tarihinin belirlenmesi mümkün olmamıştır. Bununla birlikte, Sanskritçe ile karışık olarak yazılmış indonezya dilindeki en eski belgeler (Sumatra ve Bangka'da ele geçirilen VII. yy.dan kalma beş srivijaya ve telaga Batu yazıtı) önemli malezya dili unsurlarına yer verir ve eski malezya dilinin belgeleri olarak kabul edilebilir. Malezya dilinin yavaş yavaş kaybolan soneklerin bileşmesi ve üst üste gelmeleri bu dönemde mümkündü; bu yönden malezya dili cava diline ve hattâ Filipinler'de konuşulan Tagalog'a çok benzer. Cava'nın merkezinde ele geçirilen iki yüzyıl sonraya ait Gandasuli yazıtında Sanskritçe ile malezya ve cava dilinin karışımından meydana gelen bir kelime hazinesi görülür ve bu kelime hazinesinde tamamen malezya diline özgü unsurlara (özellikle çok belirgin iki sonek) rastlanır. Nihayet, Sumatra'nın farklı bölgelerinde ortaya çıkarılan iki belge (Atjeh'te XV. yy.dan kalma bir müslüman mezarı taşı ve Lampoag'daki oymalı bakır plakalar) çeşitli malezya ağızlarıyle ilgili yeni bilgiler vermiştir.

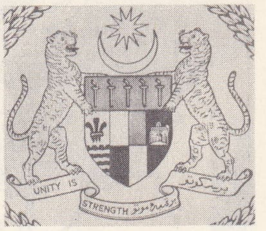

MALEZYA arması

Uzun edebiyat metinleri ancak ülkenin İslâmlığı bütünüyle kabul etmesinden sonra (XVI. yy.a doğru) ortaya çıkar. Bu dönemden önceki malezya edebiyatının bütünüyle sözlü olduğu ve yazarları bilinmeyen eserlerden meydana geldiği sanılır; bu edebiyat, çoğunlukla, gezgin masalcılar tarafından aktarılırdı. Diğer indonezya halklarıyle ortak olan malezya edebiyatı atasözleri, bilmeceler, almaşık şarkılar ve nükteli masallardan meydana gelirdi. Hindu masal ve manzumeleri (Ramayana ve Mahabharata) diğer hint ilhamlı bir dizi roman gibi bu devre kadar sözlü olarak aktarıldı ve cava ilhamlı efsanelere karışarak geç dönemlerde arap harfleriyle tanıtıldı. İran, arap efsanelerinin uyarlamalarıyle Hz. Muhamed'in hayatıyle ilgili çeşitli anlatılar hemen hemen aynı dönemde ortaya çıktı. Yazarları belli ilk eserler (dinî manzumeler veya *Sedjarah Melayu* kroniği gibi malezya edebiyatının en büyük eserleri), Kang Tuah'ın (roman) yanı sıra ortaya çıktı. Üç yüzyıl boyunca Malezya yarımadasında ve Sumatra'da zengin bir edebiyat gelişti; ama dil, bu edebiyatta gelenek içine karıştı. Yazarlar ancak XIX. yy.da biyografilerini konuşma dilinde yazmağa başladılar ve masal türünden kurtuldular; gerçekçi edebî roman türü, ancak, XX. yy. başında, «Halk Okuma komisyonu»nun ve Cakarta'da latin harfleriyle kitap basan Balai Pustaka yayımevinin kurulmasından sonra gelişti. Birkaç acemice denemeden sonra, S.T. Alisjahbana, Pane kardeşler, M. Yamin gibi yazarlar, birkaç usta şair (msl. Emir Hamza) ve dramaturg sayesinde İndonezya'da modern bir edebiyat oluştu. Bk. İNDONEZYA DİLLERİ. (L)

kral Putra Camalullai

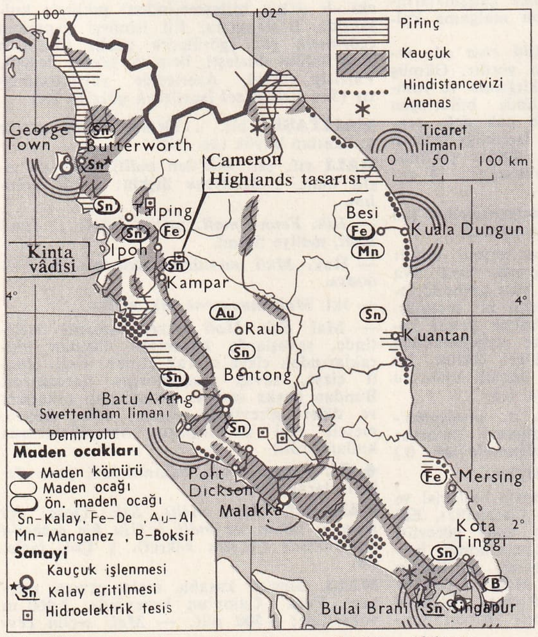

MALEZYA federasyonu iktisadî haritası

ormanda gerillalar (1948)

Bağımsızlık bayramında kral Abdurrahman ve kraliçe (1957)

Foto. Holmes-Lebel-Camera-Press, Bippa, Keystone, Malezya Federasyonu Danışma bürosu (LAROUSSE)

MALEZYA federasyonu haritası

MALEZYALI i. Malezya asıllı veya Malezya'da yaşayan.

— ANSİKL. Etnogr. *Malezyalı*'lar, günümüzde Malakka yarımadasıyle İndonezya'da (Sumatra, Cava, Madura, Bali, Sumbawa, Flores) yaşayan etnik bir topluluktur. Malezyalılar, Malezya ve Filipinler'deki bütün takımadaların eski sakinlerini içerilere sürüp onların yerlerine yerleştiler; doğuya ve batıya yayıldılar. Orta Madagaskar yaylasında yaşayan Merinaslar da malezya asıllıdır. Güney mongol ırkının bir kolu olan malezyalı tipinde ten rengi açık sarıdan bakır rengine kadar çeşitli tonda olur; saçlar siyah ve sert, boy kısadır; kafatası kısa ve arkaya doğru eğik, elmacık kemikleri çıkık, gözler yatay veya hafif çekik, burun kısa, genişçe, dudaklar kalındır. (L)

MALFANTE (Antonio), cenevizli gezgin (Cenova 1410'a doğr. - Mallorca 1450'ye doğr.). Cenovalı Centurione ailesindendi. 1447'de Sahra'nın içlerine doğru bir yolculuk yaptı, F.G. Rohlfs'tan 427 yıl önce, Tuat vahasına ayak bastı; Yukarı Nijerya havzası üstüne geniş bilgi topladı, yolculuğunu cenovalı Marinoni'ye yolladığı mektuplarda anlattı. (L)

MALFATTİ (Gianfrancesco), italyan matematikçisi (Ala, Trento 1731-Ferrara 1807). 1752'den itibaren Ferrara'da ders vermeğe başladı; 1771'de Ferrara üniversitesine profesör oldu. Cebirsel denklemlerin teorisi ile ilgili olarak bulduğu sonuçlarla tanındı: altıncı dereceden özel bir denkleme *Malfatti çözümü* adı verildi; bu çözüme göre köklerden birinin bilinmesi altıncı derecedeki genel denklemin çözümüne (hattâ bu denklem kökler aracılığıyle çözülemez olsa bile) imkân verir. Ayrıca herhangi bir üçgenin içine üç daire çizme problemini de çözmüştür (bu üç dairenin her biri üçgenin iki kenarına ve diğer iki daireye teğettir.) [M]

MALFİLATRE (Jacques Charles Louis DE CLİNCHAMP DE), fransız şairi (Caen 1732 - Paris 1767). Caen Cizvit kolejinde okudu, normandiya türküleriyle dört kere ödül kazandı. Marmontel'in, *Le Soleil Fixe au Milieu des Planètes* (Gezegenlerin Ortasındaki Hareketsiz Güneş) [1759] gibi odlarının en iyilerini *Mercure*'de yayımlayarak tanındı. Vergilius üstüne denemeler, birkaç çoban şiiri ve *Narcisse dans l'Île de Vénus* (Venüs Adasındaki Narsis) [1769'da yayımlandı] adlı bir şiir yazdı; bu şiirin mitolojik havası, düz ve tertemiz anlatım, André Chénier'nin helenizmini müjdeler. Düzensiz bir ömür sürmesi yüzünden yoksullaştı, attan düşerek genç yaşta öldü. (L)

MALFRAY (Charles), fransız heykeltıraşı (Orléans 1887-Dijon 1940). Doğduğu şehirde bir heykeltıraş dekoratörün yanında çalıştı. 1904'te Paris'e gitti, École des Arts Décoratifs'te, sonra École des Beaux Arts'da okudu. Savaşa katıldı, iki yıl bir sanatoryumda kaldı. 1920'de Roma ikinci ödülünü aldı. Orléans ve Pithiviers şehitlik anıtlarını yaptı, sonra sanatı bıraktı. Onu çok takdir eden Maillol, Malfray'i Ranson akademisinde profesör olarak kendi yerine kabul ettirdi (1937); Malfray böylece yeniden sanata yöneldi. Limoges şehir bahçesi için bir heykel yaptı. Resimleri, desenleri, litografileri, mineleri de vardır. Önce Rodin'in etkisinde kalan sanatı biçimlerinin dolgunluğu, güçlü ve yoğun anlatımıyle dikkati çeker. Cezayir, Lyon, Orléans, Oslo, Blomfield ve San Francisco müzelerinde eserleri vardır: *Çömelmiş Gövde, Banyo Yapan Kadın Gövdesi, Ayaklarını Kurulayan Kadın, Dans, İlkbahar, Yaz* Paris Art Mcderne müzesindedir. (L)

MALGAMA i. (ar. *el-mecma'a*, erime > lat. *amalgama*'dan). Civanın başka bir madenle yaptığı alaşım.

— ANSİKL. Kim. Civa, madenlerin çoğu (sodyum, potasyum, kalay, bakır, kurşun, gümüş, altın) ile doğrudan doğruya birleşerek *malgama*'lar verir. Diğer madenlerin malgamaları, bunların tuzlarına sodyum malgamasının etkimesiyle veya civa katotlu bir kapta bu tuzların elektroliziyle elde edilebilir. Alkali madenlerin billûrlu olarak bilinen malgamaları gerçek bileşiklere benzer; suyu, hidrojen açığa çıkararak yavaş yavaş ayrıştırır ve kimyada hidrojenleme ile indirgeme işlemleri için sık sık kullanılır. Malgamaların hepsi kızıl derecede ısıtıldığı zaman ayrışır ve civa buharlaşarak açığa çıkar.
En çok kullanılan malgamalar şunlardır: porselen parçaları yapıştırmak için madenî macun olarak kullanılan bakır malgaması; eskiden camın kalaylanması veya gümüşlenmesi için kullanılan kalay, bizmut ve gümüş malgamaları; kolayca şekil alabildiği ve çabucak sertleştiği için 1855'ten beri (Townsend) dişlerdeki çürüklerin doldurulmasında yaygın olarak kullanılan gümüş-kalay malgaması (protez çalışmalarında kalıp almak için de bu malgama kullanılır).

— Miner. Tabiatta, *gümüşlü civa* adı verilen bir *gümüş malgaması* vardır. Gümüş beyazlığında, maden parlaklığında ve romboedrik onikiyüzlüler halinde billûrlaşan bir mineraldir. Almaden'de çok defa zencefreyle birlikte bulunur. Isıtıldığı zaman civa buharlaşır ve geriye sünger şeklinde gümüş kalır. Yoğunluğu yüksektir: 14 gr/sm³. (L)

MALGAMALAMA i. (*malgamalamak*'tan *malgamala-ma*). Malgama hazırlama.

— ANSİKL. *Malgalamalama* terimi, civayı başka bir madene birleştirmek veya civa yardımıyle altın ve gümüşü bazı cevherlerinden çıkarmak amacını güden bir metalürji işlemi için kullanılır. Ancak yeteri kadar zengin olan cevherlere uygulanabilen malgamalama, bazı bileşikleri etkiler, bu yüzden, bir zamanlar çok önemli olan bu işlem bugün pek uygulanmaz. (L)

MALGAMALAMAK geçl. f. (*malgama*'dan *malgama-la-mak*). Malgama yapmak: *Altını, gümüşü, kalayı malgamalamak.* (L)

MAL HATUN. Bk. RABİA HATUN.

MALHERBE (Charles), fransız bestecisi ve müzik bilgini (Paris 1853 - Cormeilles, Eure 1911). Paris operasında arşiv görevlisi olarak çalıştı (1899). Üç opera-komik besteledi, Rameau ve Berlioz'un eserlerinin yayımlanmasında katkısı oldu. *L'Oeuvre Dramatique de Richard Wagner* (Richard Wagner'in Dramatik Eserleri) [Albert Soubies ile, 1886]; *Précis de l'Histoire de l'Opéra Comique* (Opera-Comique'in Kısa Tarihi) [1887]; *Les 32 Sonates de Piano de Betthoven* (Beethoven'in 32 Sonatı) adlı eserleri önemlidir. (L)

MALHERBE (Daniël François), afrikaan diliyle yazan güney afrikalı yazar (Daljosafat, Kap 1881). Afrikaancanın edebiyat dili haline gelmesine katkıda bulundu ve birçok roman, dram ve şiir kitabı yayımladı. (L)

MALHERBE (François DE), fransız şairi (Caen 1555 - Paris 1628). Provence valisi Henri d'Angoulême'in sekreteriydi. Onun ölümünden sonra (1586) bazen Provence'ta, bazen de Normandiya'da yaşadı. Zamanın italyan zevkine uygun, fazla başarılı olmayan şiirler yazdı: *Les Larmes de Saint-Pierre* (Saint-Pierre'in Gözyaşları) [1587]. Perron kardinalinin dikkatini çekti. Henri IV'e tavsiye edildi ve 1605'te Vauquelin des Yveteaux tarafından saraya takdim edildi. O zamandan sonra Malherbe saray şairi oldu. Resmî oyunlar, manzum bale parçaları, odlar, soneler ve aşk şiirleri yazdı. Eğittiği öğrencilerden meydana gelen okulun başı oldu ve kendisine, zamanın en iyi şairi unvanını yakıştırdı. Louis XIII döneminde, ana kraliçe sayesinde sarayda kalabildi.
Malherbe'in doktrininde, XVI. yy. edebî hümanizması ve «Pléiade» geleneğinden bir kopuş görülür. Malherbe'e göre şiir lûgati, bütün yeni kelimelerden, eskimiş ve anlamı karanlık sözlerden arınmış olmalı, şiir dili de, herkesin anlayacağı fikir ve duyguları açık ve kesin bir şekilde anlatmalı, nihayet nazım sanatı sağlam kurallara uymalı, mısralardaki duraklar ve kafiyeler kesin kurallara göre kurulmalıydı. *Consolation à Dupérier* (Dupérier'ye Teselli Sözleri) gibi en iyi şiirlerinde, biraz hitabete kaçsa da, tam bir şiir havası vardır. Bununla birlikte bu eserde, kendi öğretisiyle karşı çıktığı aşırılıkların izlerine de rastlanır. Malherbe'in inkârı mümkün olmayan bir «barok» tarafı vardır. Zamanında Régnler'nin, bürklesklerin ve bağımsız şairlerin karşı koymasına rağmen Malherbe'in Mainard, Racan gibi kendisine bağlı öğrencileri de oldu. Zamanla etkisi daha da arttı. Sonunda Boileau onu, otoritesi inkâr edilemez bir kural koyucu olarak yüceltti. (L)

—MALI, —MELİ ek. Gram. Dilek kiplerinden gereklik kipinin eki; çekiminde, birinci tipteki şahıs ekleri kullanılır; *bul-malı-yım, dinle-meli-sin, bak-malı-yız, dönmeli-siniz, ver-meli-ler* v.b. Ek, Eski Anadolu Türkçesinde ortaya çıktı, *-malu, -melü* (fiilden isim yapma eki *-ma, -me* ile sıfat eki *-lı -li*'nin birleşmesinden) şeklinde kullanıldı. Başlangıçta, fiil isimleri yaparken (*gör-melü göz* [görülecek göz]), sonradan hem ünlüsü düzleşti, hem de görevi değişti. Partisip görevi, Azerice'de yaygınlaşmıştır (*Sev-meli güzel* [sevilecek güzel]). [M]

MALITAŞI bls. i. Denizc. Çapa yerine kullanılan büyük taş. (M)

MALİ sıf. (ar. *māl*'den *mālī*). Mal ile ilgili olan. ‖ Maliyeye ilişkin: *Malî bunalım.*

— *Esk. Fenn-i malî*, maliye bilgisi. ‖ *İlm-i malî*, maliye bilimi.

— Huk. *Malî mesuliyet sigortası*. Bk. SİGORTA.

— İkt. *Malî muvazene*. Bk. BÜTÇE.

— Mal. *Esk. Malî cizye*, Osmanlı devletinde, savaşlarda kazanılan düşman topraklarından cizye olarak alınan vergi. (Malî cizye, savaş masraflarına harcanırdı. Bundan başka savaşta görev alan askerlere ve diğer görevlilere verilir, kale, köprü, mescit gibi kuruluşların harcamalarında kullanılırdı.)

◆ Zf. Paraca, para bakımından, para değeri olarak. (M)

MÂLİ sıf. (fars. *mālī*). *Esk.* Dolu: *İçi samt u sükûn ile mâli / Ulu bir mabed-i münevverde* (Tevfik Fikret). ‖ Çok fazla. (M)

MALİ, Gine'de kasaba, seçim çevresi merkezi, Futa - Calon'un kuzeyinde, 1 460 m yükseltide; 4 500 nüf. — *Mali seçim çev-*

resi, 105 100 nüf. (L)

MALİ, Manding'ler tarafından Yukarı Nijerya ile Yukarı Senegal arasında kurulmuş müslüman imparatorluğu (XIII.-XVII. yy.). Gana'ya bağımlı mahallî hanedanlar arasında süre giden kavgalardan sonra, Nare Fa Maghen (Kelta hanedanı) Mali üstündeki hâkimiyetini kabul ettirebildi (1200 -1218). Oğlu Sundiata da Karina'da, Gana hükümdarı Sumanguru'yu yenerek (1235) ülkesini fethetti (1240); Bambuk'u (altın madenleri) ve Gangaram'ı ele geçirdi. Uali (1270-1274) bu fetihleri muhafaza etmeyi başardı; ama ondan sonra gelenlerin yönetiminde (Kalifa [1274-1275], Abou Bakari [1275-1285]) iktidar zayıfladı. Bu durum, azat edilmiş bir köle olan Sakura devrine kadar sürdü. Sakura, yönetime eski gücünü yeniden kazandırdı (Tocouleur'lere karşı girişilen sefer, Djenne'nin ilhakı) ve iktisadî durumu düzeltti (panayırlar, Kuzey Afrika ile ilişkiler). Bundan sonraki dönem (Gau [1300-1305], Mamadu [1305-1310], Abou Bakari [1310-1312]) ise Kankan Moussa'ya (1312-1337) kadar çok az bilgi vardır. Kankan Moussa dönemi Mali'nin en parlak devri oldu (Songhai'nin fethiyle [1325] imparatorluğun Futa-Cjalon'dan Agades'e kadar genişlemesi) ve Kankan Moussa'nın 1324'te Mekke'ye yaptığı debdebeli hac ziyareti dolayısıyle ün kazandı. Erkek kardeşi Soulemanou da (1341 -1360) onun eserini sürdürdü (Maghan I [1337-1341] tarafından kaybedilen Songhai'nin yeniden ele geçirilmesi); düzeni sağladı ve ülkeyi yabancılara açtı. Bir dizi zayıf hükümdarın tahta geçtiği ve taht kavgalarıyle dolu bir dönemden sonra Moussa II (1374-1387) Bornu sultanının elindeki Takedda'yı (bakır madenleri) ele geçirmeyi başardı ama Portekizlilerin yakınlık göstermesine rağmen Manding gücünün dış tehditler (Mossi'ler, Toucouleur'lüler, Bambara'lılar, Songhais'liler) karşısında zayıf düşmesini önleyemedi. Songhai (1400'e doğr.) ile Kuzey Mali'nin (1507-1508) kaybedilmesi, Mali'nin yağma edilmesi (1542) Bambara'ların hücumu (1645) imparatorluğun Mama-Maghan devrinde yok olmasına (1670) yolaçtı. (L)

MALİA. Esk. coğ. Bk. MALLİA.

MALİAKOS körfezi. Esk. coğ. Yunanistan'ın doğu kıyısında körfez. Phihiotis'i (Tesalya bölgesi), Lokris'ten ayırırdı. Kısmen alüvyonlarla doldu. Bugün *Lamia körfezi*. (L)

MALİBORDA i. Denizc. Ticaret gemilerinde, yükleme sırasında denklerin bordada hasar yapmasını önlemek için borda üzerine sarkıtılan geniş tahtalardan herbiri. (Bazen tahta yerine kalın branda parçaları kullanılır.) || *Maliborda ağı*, yükleme veya boşaltma sırasında sapanın borda veya küpeşteye dağılması halinde, yüklerin gemiyle rıhtım arasına düşmemesi için küpeşteden rıhtım üzerine sarkıtılarak dört köşesinden bağlanan, ince halattan yapılmış ağ. (ML)

MALİBRAN (Maria de la Felicidad GARCİA), ispanyol asıllı kadın şarkıcı (Paris 1808-Manchester 1836). Manuel Garcia'nın kızı, Viardot Garcia'nın kızkardeşi. Babasıyle İtalya'ya gitti. Panseron ve Herold'dan ders aldı. Roma'da Sevil Berberi'ndeki Rosina rolüyle parladı. Sonra babasıyle Amerika'ya gitti. Orada Malibran adında bir tacirle evlendi. Paris'e döndü. Londra, Napoli, Roma ve Bologna'ya gitti. Sanat hayatının büyük kısmını İtalya, İngiltere ve Fransa arasında geçirdi. İlk kocasından ayrılarak viyolonist Charles de Beriot ile evlendi (1836). Attan düşerek öldü. (L)

MALİ cumhuriyeti, Batı Afrika'da devlet, Eski Fransız Sudanı'nı içine alır; kuzeyde Moritanya ve Cezayir sahrası, kuzeydoğuda Nijer, doğuda Yukarı Volta, güneyde Fildişi Kıyısı ve Gine, batıda Senegal ile sınırlıdır; 1 250 000 km², 4 787 000 nüf. Başkenti, *Bamako* (130 800 nüf.).

COĞRAFYA

Fizikî coğrafya

● *İklim ve bitki örtüsü.* Sahra ile orman arasında geçiş bölgesi olan Mali'de birbirinden farklı üç iklim bölgesi ayırt edilir: 1. Güney Sahra'nın bir kısmı olan çöl bölgesi; 2. yaz mevsiminde yetersiz (iki-üç ayda 200-600 mm) tropikal yağışlar alan sahil bölgesi; burası yerini güneye doğru ağaçlı savanaya bırakan mimoza bozkırı alanıdır; Nijer ırmağının vâdisinde ve ırmağın göl şeklinde genişlediği kısımlarda kurak mevsimde çobanları ve çiftçileri çeken sulak topraklar vardır; 3. kuzeyden (üç-altı ayda 600-1 000 mm) güneye doğru (altı-yedi ayda 1 000 - 1 600 mm) gidildikçe bollaşan tek bir yağışlı iklimle nitelenen Sudan bölgesi (ülkenin yarısı); burada gittikçe sıklaşan ve yer yer ağaçlara da rastlanan (karite) savana, savana-parka veya galeri ormanlarıyle kesilen seyrek bir ormana dönüşür.

● *Yüzey şekilleri.* Yüzey şekilleri, bütünüyle çok inişli çıkışlı değildir: Segu çanaklarında ve Nijer'in dirseğinde çok geniş olan alüvyon ovaları, kuzeye doğru Azavad ve Taudeni ovalarıyle devam eder, kenarları güneye doğru yükselir: bunlar Birinci zamanda bölgenin kumtaşıyle örtülü olduğunu gösteren lateritli tepeler ve yaylalardır. Bu kumtaşı sarplıkları Kulikoro'nun aşağı kesimine kadar Nijer'e hâkim olan ve kuzeydoğuya doğru Bandiagara yaylasında (veya Dogon yaylası) devam eden Mandingue yaylasını meydana getirir; Bandiagara yaylası, doğuda Suru çöküntüsünün ve Gondo ovasının yukarısında bir yarla sınırlıdır; bu kayaçlar da birbirinden ayrı tepeler (en kuzeydeki Hombori'nin yükseltisi 700 m'yi bulur) meydana getirir. Irmaklar (Felu'da, Kayes'in yukarı kesiminde Senegal ırmağı; Sotuba'da, Bamako'nun aşağı kesiminde Nijer ırmağı) tepeleri çağlayanlarla aşar. Nijer'in dirseğindeki ve Azavad'daki çanaklar, doğuda sahra kütlesi İforalar Adrarı ile sınırlıdır; Adrar'ı çevreleyen kalkerli ve kumtaşlı yaylaların meridyen yönünde uzanan sarplıkları Tilemsi vâdisi izler.

İktisadî ve beşerî coğrafya

● *Nüfus.* Sahra ve sahil bölgelerinde beyazlar yaşar: kastlara bölünmüş Magribîler (yaklş. 50 000 nüf); Tuaregler (yaklş. 150 000 nüf; Iulimiden'ler ve Kel İforalar). Göçebe olan bu halklar kurak mevsimde Sahil ile Nijer ırmağına doğru göçerek hayvanlarına otlak arar; hattâ bazıları ırmağı aşar. Deve, küçük baş hayvan ve sığır yetiştirir hayvan ve tuz (yıldı bir kere büyük bir kervanla Taudeni'ye giderek satın alırlar) ticaretiyle geçinirler; sahilde, hiç değilse alt kastları yerleşiktir. Daha güneyde Pöller (400 000 kişi) sığır yetiştirir; ama alt kastları, Macina'da tarım veya ticaretle (Diavambe) geçinir. Her iki halk da, sahilde ve savanada zencilerle karışmıştır. Başlıca zenci topluluğu (2 900 000 kişi) Senegal ırmağı vâdisinde yaşayan melezlerdir; daha güneyde Bambaralar, Maskalalar, Dogonlar, Senufolar, Manding'ler yaşar. Hepsi kuzeyde küçük darı, güneyde büyük darı ve Nijer'in taşmaları sayesinde sulama yoluyle pirinç tarımı yapar.

● *Ekonomi.* Beslenme, tahıl tarımına (küçük darı, büyük darı, mısır, pirinç) dayanır. Çift hayvanı koşulu sabanla tarım usulünün yaygınlaşması sayesinde üretim artmıştır; Bamako'nun aşağı kesiminde birçok sulama tesisi yapılması ve Nijer ofisinin çalışmaları sonucunda sulama ile pirinç tarımı yerine, bataklık pirinç tarımının yerleşmesi sayesinde pirinç üretimi artmıştır: Nijer vâdisinde 150 000 hektar. İhracat bitkileri tarımı daha az önemlidir; yerfıstığı (55 000 ton) tarımı; Nijer ofisinin ya kolonlara pirinçle almaşık ektirerek veya makineyle yaptırdığı pamuk tarımı. Ama sonuçlar henüz parlak değildir ve ihracat hâlâ hayvancılığa (3 milyon sığır, 10 milyon keçi ve koyun) dayanır (deri ve kürk). Hayvancılık servisi hastalıklarla savaşmaktadır (aşılama, vücudunda asalak bulunmayan sığır). Hayvanlar Bamako'ya doğru iç mübadelelerde büyük yer tutar. Yeraltında, Sahra bölgelerindeki tuz dışında hiç bir önemli ürün yoktur.

Bağımsızlıktan sonra ekonominin sosyalizasyonu, sosyalist ülkelerle mübadelenin hızla gelişmesine yolaçtı: Fransa'nın yanı sıra S.S.C.B. ve Çin, ülkenin ithalât yaptığı başlıca ülkeler haline geldi; Mali'nin ihracat yaptığı başlıca ülke ise Fildişi Kıyısı'dır. 1962'de mali frank'ı denen millî bir para çıkarılmasına rağmen malî sıkıntılar, 1967'de paranın değerinin düşürülmesine ve Fransa ile antlaşmalar imzalanmasına yolaçmıştır. Bu sıkıntıların sebebi, değer olarak ithalâttan çok az olan ihracatın yarısını karşılayan yerfıstığı üretiminin çoğalmamasının malî ekonomisinde yarattığı durgunluktur.

TARİH

Mali imparatorluğunun yıkılmasından sonra, Bambara'ların kurduğu Segu krallığı, Sudan'ın bir kısmına hâkim oldu (XVIII. yy.). XIX. yy.da birçok güçlü devlet araziyi paylaştı: Segu; Kaarta; Mocino; Yatanga. Senegal'den yola çıkan Faidherbe'in giriştiği fransız hâkimiyetini Nijer'e kadar yayma işini, 1890-1895 arası Gallieni, Archinard v.b. gerçekleştirdi. Fransız Sudanı, Senegambia - Nijer arazisine (1902) ve Yukarı Senegal-Nijer sömürgesi (1094) adları altında Fransız Batı Afrikası Genel valiliğine katıldı. 1911'de Nijer-Çat bölgesi ayrılarak Nijer Askerî arazisini meydana getirdi ve 1919'da Nijer kıvrımının sömürge haline getirilen güney kısmı, Yukarı Volta adını aldı. Yukarı Senegal - Nijer, 1920'de yeniden Fransız Sudanı sömürgesi adını aldı. 1932'de ortadan kaldırılan Yukarı Volta, 1947'de yeniden kuruldu. 1957'de bir yasa ile sudan arazisinde muhtar bir hükûmet kuruldu ve sömürge meclisi 1958 kasımında Fransız Milletler topluluğu çerçevesi içinde cumhuriyeti ilân etti. 17 Ocak 1959'da yeni devletin, Senegal ile birlikte kurduğu Mali federasyonu, 1960 ağustosunda dağıldı. Modibo Keita yönetiminde, Mali cumhuriyeti adını alan Sudan, 1960 eylülünde tam bağımsızlığa kavuştu. Afrika Demokratik topluluğundan doğma, sağlam yapılı tek partiye (Sudan birliği) dayanan yöneticiler, sosyalist bir rejim kurmak gerektiğine karar verdiler. Bununla birlikte rejimin yerleşmesi ve halkların kadrolaştırılması, özellikle 1962'de (Bamako ayaklanması) ve 1963'te zorla yerleşik düzene geçirilen Tuareg'lerın direnmesine yolaçtı. 1964 Parlamento seçimlerinde, seçmenlerin hemen hepsi Sudan birliğinin tek listesine oy verdi. Fakat devam eden iktisadî sıkıntının yanı sıra yönetimde ve partide bir yozlaşmanın başlaması ve malî yolsuzlukların çoğalması siyasî huzursuzluğu artırdı; Sudan birliğinin Siyasî bürosu kaldırıldı (temmuz 1967). Ağustos ayında bir Devrimi Savunma Millî kurulu, bütün yetkileri eline aldı ve sert bir siyaset uyguladı. Dışta, Mali, önce Senegal ile (1963), sonra da Nijerya ve Fildişi Kıyısı ile (1964) olan ilişkilerini düzeltti; S.S.C.B., Çin ve çeşitli sosyalist devletlerle ve aynı zamanda da batı ülkeriyle (özellikle A.B.D. ve Batı Almanya) işbirliği antlaşmaları imzaladı.

François MALHERBE
Vorsterman'ın eseri
Dumonstier'den
Cabinet des Estampes,
Paris

MALİBRAN
Henri Decaisne'in
tablosu
Carnavalet müzesi,
Paris

Foto. Bulloz (LAROUSSE)

MALİ cumhuriyeti haritası

Fransa ile imzalanan 1967 Şubat antlaşmaları ve mali frankı'nın değerinin yüzde 50 oranında düşürülmesi sonucunda (mayıs 1967), mali frankı'nın konvertibilitesi için 1968 yılı başı öngörüldü (Mali, Fas ile Cezayir arasındaki ateşkesin doğuşunda rolü ve başkan Modibo Keita'nın Gine, Cezayir ve özellikle B.A.C. gibi sosyalist eğilimli devlet yöneticilerininkine bağlı eylemiyle Afrika'daki önemini ortaya koydu.

18 Kasım 1968'de Mali radyosu teğmen Musa Traore'nin yönettiği bir «Millî Kurtuluş komitesi»nin iktidara el koyduğunu ve Keita'nın diktatörlüğüne son verdiğini açıkladı. Yeni rejim devlet tekeline son vereceğini, kolektif çiftlikler tasarısını uygulamayacağını bildirerek, yabancı sermayeye çağrıda bulundu. Geçici hükûmet kısa sürede seçimlere gideceğini vaat ettiyse de, Musa Traore devlet başkanı ilân edildi (19 eylül 1969) ve sivil yönetime geçiş yönünde bir ilerleme olmadı.

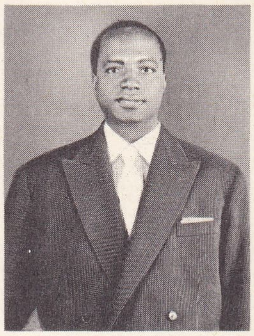

başkan Modibo Keita

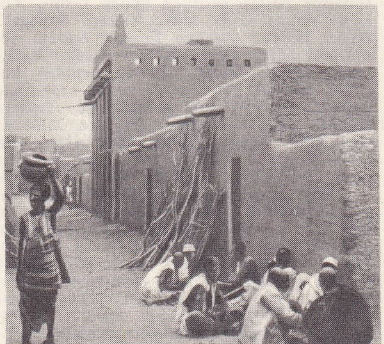

Djenné'de bir sokak

ANAYASA ve KURUMLAR

Mali Cumhuriyeti anayasasının (22 eylül 1960) temel ilkesi, hürriyet ve adalettir; amacı, birey ile ailenin modern bir toplum içinde ve afrikalı kişiliğine saygı gösterecek uyumlu bir şekilde gelişmesi için gerekli şartları yaratmaktır.

Resmî dil Fransızcadır.

Hükûmet gücünü, hükûmet başkanı ve devlet reisi (seçim süresi boyunca Millet meclisi tarafından mutlak çoğunlukla tayin ediliyordu), kendi tayin ettiği ve kendine karşı sorumlu olan bakanlar yardımıyle uygular.

Yasama gücü genel oy sistemiyle 5 yıl için seçilen Millet meclisindedir. Birbirini izleyen yirmi dört ay içinde iki kabine buhranı olursa meclis kendiliğinden dağılır.

Mahallî topluluklar (bölgeler, çevreler, idare çevreleri, göçebe kabileler, komünler, köyler) yasanın öngördüğü şartlar altında, seçimle işbaşına gelen meclisler tarafından serbestçe yönetilir; hükûmet temsilcisi bu meclislerde, cumhuriyetin çıkarlarını korumak, idarî denetimi yapmak ve yasalara saygı gösterilmesini sağlamakla görevlidir. (L)

MALİDE sıf. (fars. *mālide*). *Esk.* «Sürülmüş, süren» anlamıyla bileşik kelime yapar. (M)

Maligava, Seylan'da, Kandi gölü üzerinde buddha manastırı (XIII. yy. sonu). [L]

MALİGNE gölü, Kanada'da (Alberta) göl, Jasper Millî parkında. Turistik yer. (L)

MALİHULYA i. (yun. *melas,* kara ve *khole,* safra > *melankolia*'dan ar. *mālihulyā*). *Esk.* Karasevda. ‖ Kuruntu: *Kendim için malihulya yapacak değilim tabiî* (R. N. Güntekin). [M]

MALİK i. (ar. *mülk*'ten *mālik*). *Esk.* Sahip, iye: *Komisyona münavebe ile ve ikişer sene müddetle iki reye malik devletlerin murahhasları riyaset edecektir* (Atatürk). *Âdemin en temiz ahfâdına malik bir ada* (M. Â. Ersoy). ‖ Erkek adı. ‖ *Malik olmak,* sahip olmak: *Resmî nüfuza malik olan devlet memurları...* (Ziya Gökalp). ‖ *Malik-ül-mülk* (*malik-i mülk* veya *melekût* veya *malik-i yevmüddin*), Tanrı.

— Huk. Bir eşya üstünde mülkiyet hakkı olan kimse. ‖ *Malik lehine intifa hakkı.* Bk. İNTİFA *hakkı.* ‖ *Malik lehine rehin hakkı.* Bk. GAYRIMENKUL *rehin hakkı* ve İPOTEK. ‖ *Malik sıfatı ile zilyet.* Bk. ZİLYETLİK. ‖ *Malikin sorumluluğu,* gayrımenkul sahibinin, mülkiyet hakkının sınırlarını aşmasından, bu hakkını kötüye kullanmasından veya haksız fiilinden doğan sorumluluk. (Bk. ANSİKL.) ‖ *İştirak halinde malik,* iştirak halinde mülkiyete konu olan bir mala malik olan kimse. ‖ *Müşterek malik,* müşterek mülkiyete konu olan bir mal üstünde mülkiyet hakkı olan kimse.

— ANSİKL. Huk. Kanunkoyucu, gayrımenkul sahibine geniş yetkiler tanımasının yanında, onun sorumluluğunu da aynı oranda genişletmiştir. Gayrımenkul malikinin sorumluluğu ya mülkiyet hakkını kötüye kullanmasından veya haksız fiilinden doğar. Malik, gayrımenkulüne istediği gibi tasarrufta bulunabilir. Ancak o, kendisine hiç bir yarar sağlamazken, sırf komşularına zarar vermek veya hukuk dışı çıkarlar sağlamak için bu hakkını kullanacak olursa, mülkiyet hakkını kötüye kullanmış olur. Bu şekilde hakkını kötüye kullanan malik, Med. kn. md. 2'deki hakkın kötüye kullanılması müeyyidesine göre sorumlu olur. (Bk. *Hakkın* KÖTÜ'*ye kullanılması.*) Malikin sorumluluğu haksız fiilden de doğabilir. Bunun için aranan birinci şart, malikin gayrımenkulünü kullanmasıdır. Ancak bu gayrımenkulün üzerinde bir bina olması gerekli değildir. Binanın bulunduğu durumlarda malik, Med. kn. md. 656 ile Borçlar kanununa göre bina sahibi olarak da sorumlu olur. Ayrıca malik mülkiyet hakkını kullanırken, bu hakkın sınırlarını aşmış olmalıdır. Bu sınır aşılmasında kusurlu veya kusursuz olmanın hiç bir önemi yoktur. Bunun yanında mülkiyet hakkının aşırı olarak kullanılmasından bir zarar doğmuş olmalıdır. Yani zararla malikin hakkını kullanması arasında bir illiyet bağının bulunması gerekir. Malik hakkını kullanmadığı halde meydana gelen zararlardan sorumlu olamaz. Meselâ bir deprem sonucu bahçesinin duvarı yıkılarak komşu bahçeye zarar verirse, malik sorumlu olmaz. Çünkü bu zarar, mülkiyet hakkının kullanılmasından doğmuş değildir. Zararın hesaplanması ve tazmin edilecek miktarın tespitinde, haksız fiile ilişkin kurallar uygulanır. Med. kn. md. 656'da, malikin sorumluluğuna ilişkin bir zamanaşımı bulunmamaktaysa da, onun sorumluluğunun temeli haksız fiil olduğu için, bir ve on yıllık haksız fiil zamanaşımının uygulanması gerekir. (ML)

MALİK sıf. (lat. *malum,* elma'dan fr. *malique*). Formülü

$$HOCO—CH_2—CHOH—CO_2H$$

olan bir diasit alkol için kullanılır; birçok bitkide serbest halde veya tuz şeklinde bulunur. *Eşanl.* BÜTANOLDİOİK, HİDROKSİSÜKSİNİK.

— ANSİKL. Levojir olan tabiî *malik asit,*

solda, Bamako ırmağı yönünde Nijer vâdisi; sağda, Dogon ülkesinde Seno ovası

Foto. A.F.P., Bulloz, Tratzet, Brabant (LAROUSSE)

1785'te Scheele tarafından bulundu. Ham elmada, sarıçalıda, üvez ağacında, mürver ve frenk üzümü ile tütün, boğan otu, ravent ve patates gibi bitkilerde bulunur. Üvez ağacının ham meyvelerinden çıkarılır. Alkol ve suda çözünen, nemli ortamda sıvılaşan, 100°C'ta eriyen billûrlardan meydana gelir. Isıtılınca fümarik asit ve maleik anhidrite dönüşür. İndirgenerek süksinik asit, fennolle yoğunlaşarak kumarin verir. Rasemik şekli 130°C'ta erir, Pasteur tarafından elde edilmiştir. Aspartik, süksinik ve tartarik asitlerden, çeşitli yollarla sunî olarak hazırlanabilir. (L)

MÂLİK Din. İslâmlıkta, yedi cehennemin ve zebanilerin idarecisi olduğuna inanılan melek. (M)

MALİK (Adam), indonezyalı siyaset adamı (Pematang, Sumatra 1917). Halk Danışma konseyi üyesi, S.S.C.B.'de büyükelçi (1959-1963), ticaret (1963-1965), sonra planlama bakanı oldu. Albay Untung'un hükûmet darbesi teşebbüsünden (eylül-ekim 1965) sonra Sukarno'nun düşmanları arasına katıldı. 27 Mart 1966'da dışişleri bakanlığına getirildi; 25 temmuzda, general Suharto'nun kurduğu prezidyumun beş üyesinden biri oldu. İndonezya dış siyasetinde yeni tutumun öncülerindendir; bu tutum, Birleşmiş Milletler teşkilâtı başta olmak üzere milletlerarası kuruluşların tanınmasını, Malaysia ile olan ilişkilerinin düzelmesini ve dışarıdan (Japonya, İngiltere, A.B.D.) yardım sağlamağa çalışılmasını, Çin'den «etkili biçimde uzaklaşma» direnişini (İndonezya ekim 1967'de Çin ile diplomatik ilişkilerini kesti) öngörüyordu. Malik, Suharto'nun 11 ekim 1967'de kurduğu yeni hükûmette dışişleri bakanı oldu, fakat prezidyumdan çıktı. (L)

MALİK (Cemaleddin Muhammed BIN), arap gramercisi (Şam 1203-ay.y. 1273). *Lamiyyat et-Efal* (Fiillerin Işıltıları) adlı fiil çekimi incelemesi 1851'de Walline tarafından, *Elfiye* adlı 1 000 mısralık dilbilgisi incelemesi 1833'te Sacy tarafından yayımlandı. (L)

MALİK (Charles Habib), lübnanlı siyaset adamı (Djirran 1906). Dışişleri bakanı (1956-1958) oldu, ülkesini Birleşmiş Milletler teşkilâtında temsil etti; teşkilâtın 13. Genel Kurul toplantısında (1958-1959) başkanlık yaptı. (L)

MALİK (Yakov Aleksandroviç), sovyet siyaset adamı (Harkov 1906). Japonya'da büyükelçi (1942-1945), dışişleri bakan yardımcısı (1946), Gromiko'nun Birleşmiş Milletler teşkilâtındaki yardımcısı (1948) oldu, uzakdoğu uzmanı olarak Kore savaşını sona erdiren görüşmelerde (1953) büyük rol oynadı. Görevinden alındı; Gromiko'nun yerine Büyük Britanya büyükelçiliğine verildi (nisan 1953), sonra tekrar dışişleri bakan yardımcısı oldu (ocak 1960). [L]

MALİKÂNE i. (ar. *malik* ve fars. *ane*'den *malikane*). Büyük ve gösterişli köşk: ***Ne kadar ilmî gayelerle teşekkül etmiş olursa olsun, ne kadar ciddî meselelerle uğraşırsa uğraşsın, burası onun malikânesiydi*** (A.H. Tanpınar).
— Teşk. tar. Bir kimseye, gelirinden hayatı boyunca faydalanmak, fakat satamamak ve miras bırakamamak şartıyle verilen beylik arazi (Malikânenin tasarrufu şahsa, mülkiyeti ise devlete aittir.) [Bk. TIMAR. TOPRAK *hukuku*. BERVECH-*i malikâne*. ZEAMET.] (M)

MALİK bin AVF el Nasrî, arap kumandanı (VII. yy. başları). Beni Nasr bin Muaviye kabilesindendir. Hz. Muhammed Mekke üstüne yürüdüğü zaman, Malik bin Avf da Kay kabilelerini topladı, onların kumandasını eline alarak islâm ordusuna karşı çıktı; fakat Huneyn'de yenildi. Önce bir kaleye sığındı, sonra Taif'e çekildi. Huneyn'de birçok ganimet alan Hz. Muhammed, ele geçen esirlerin bırakılması için Malik'in müslüman olmasını istedi. Bunun üstüne Malik, müslüman oldu. Sahıf bölgesinde, islâm dinine girmeyenlerle savaştı. Başarı kazandı. Daha sonra büyük islâm fetihlerinde görevler aldı. (M)

MALİK bin ENES, malikî mezhebinin kurucusu «Medine imamı» ve hukukçu (Medine 710 - ay.y. 795). Hayatı hakkında kesin bilgi yoktur. Nasıl bir öğrenim gördüğü de bilinmiyor. Rabiat bin Ferruh'tan fıkıh dersi aldığını bildiren kaynaklar vardır. Halife El Mansur tarafından Mekke'de hüküm süren Hasanîlere gönderilerek hilâfeti ele geçirmek isteyen Ali ailesinden Muhammed ve kardeşinin yakalanması için görevlendirildi (761). Fakat Malik, Muhammed'in Medine'yi almasıyle bu görevini yapamadı (762). Medine valisi tarafından kırbaçla cezalandırıldı. Bu olay yüzünden sakatlandı. Bir süre sonra hükümdarla arası düzeldi. 795'te hacca giden halife Harun-ür-Reşid, Malik'i ziyaret etti. Eserleri: *Kitab-ül-Muvatta* (Savaşta Ezilmişlerin Kitabı) bugüne kadar gelen en eski fıkıh kitabıdır. Malik'in bundan başka fıkıha ait *Kitab-ül-Sunen* (Sünnetler Kitabı), *Kitab-ül-Menasik* (Hac Kılavuzu), *Kitab-ül-Mücalese* (Toplantılar Kitabı) v.b. eserleri olduğu da söylenir. (M)

MALİK bin NUVEYRE, arap kabile reisi. Beni Temim kabilesi kollarından Beni Henzele'ye bağlı Yerbû dalının reisiydi. Hz. Muhammed'in sağlığında kabilesiyle birlikte islâm dinini kabul etti. Hz. Muhammed tarafından, kendi kabilesi halkından sadakat (dine bağlılık) vergisi toplamakla görevlendirildi. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra, Medine Kureyşlilerinin oylarını Ebubekir'e vermeleri üzerine kabilesinin bağımsızlığını ileri sürerek seçimi tanımadı. Tekrar eski dinine döndü. Kabilesini Kureyşlilere karşı ayaklandırmak için şiirler yazdı. Kabilesinden topladığı vergileri geri verdi. Kadın peygamber Sacah ile işbirliği yaptı. Medine'ye vergi götüren bir göçebe kervanını soydu. Bu olaylara kızan Ebubekir ona karşı Halid bin Velid'i gönderdi. Müslüman olanlara dokunmayacağına söz veren Halid bin Velid reisleri anlaşamayan Temin kabilesinin teslim olmasını sağladı. Ancak, Malik bin Nuveyre yanındakilerle birlikte öldürüldü. Malik'in dul kalan güzel karısı Leylâ ile evlenen Halid bin Velid'in, bu cinayeti onun karısını almak amacıyle işlediğini söyleyenler de vardır. Kabile halkı tarafından çok sevilen Malik'in öldürülmesi üstüne içli ağıtlar yazıldı. (M)

MALİKE i. (ar. *malik*'ten *malike*). *Esk.* Bir mülkün, malın sahibi olan kadın. || Kadın ismi. (M)

MALİKÎ i. (özel ad. *Malik*'ten *malik-i*). Din. İmam Malik'in kurduğu mezhebe bağlı olan kimse. (M)

MALİKÎLER çoğl. i. (*malikî*'den *malikîler*). Din. Malikî mezhebine bağlanan kimseler.
— ANSİKL. Din. Malikî mezhebi, İmam Malik tarafından VIII. yy. ortalarında kuruldu. Kısa bir süre içinde Kuzey Afrika, Mısır, Sudan ve Endülüs ülkelerinde yayıldı. Yeryüzündeki bütün müslüman topluluğunun yüzde 13'ü malikîdir. *Malikîler* daha çok hadislere göre hareket ederler. Kur'an dışında inandıkları bütün kurallar, hadislere göre düzenlenir. Kur'an'da olmayan buyrukların, yasakların hadislerde ortaya konduğunu, bu yüzden Hz. Muhammed'in söylediği hadislerin Kur'an hükümlerine uygun birer kural olarak benimsenmesi gerektiğini ileri sürerler. Malikîler, mezhebin kurucusu İmam Malik'in yaşayışını örnek alırlar. Bütün ömrünü ibadetle, okumakla ve okutmakla geçiren İmam Malik'in bu davranışları, malikîler tarafından olduğu gibi benimsenir. Malikîlere göre hakikatin, doğruluğun ölçüsü insanın vicdanıdır. Vicdan, iman eden bir insanın en sağlam, en şaşmaz hâkimidir. Hükmünde adalet, sözünde doğruluk ve iyilik bulunmayan bir hâkimin vicdanı zayıftır, eksiktir. Malikîlere göre dinde 3 ana ilke vardır: iman; vicdan; irfan. Bunlar Kur'an ve hadislerle belirtilmiştir. Hz. Muhammed'in yaşama tarzını, davranışlarını, olayları karşısındaki tutumunu, iman ve ibadet konusundaki beyanlarını kesinlikle yerine getirmeğe, onlara uymağa çalışırlar. Hanbelî, Şafiî. Hanefî gibi, kaynağını Kur'an ve hadislerde bulan islâm mezhepleriyle malikîler arasında bazı ayrılıklar vardır. İbadet ve takva* anlayışları, namaz kılmaları birbirine benzemez. Malikîler, köpeğin içtiği suyu temiz sayar, onunla abdest alınabileceğine inanırlar. Öteki mezheplere göre böyle bir su *mekruh*'tur, temiz değildir. Malikîlerin en çok bulunduğu yer Medine'dir. (M)

MALİKİYET i. (ar. *malik*'ten *malikiyyet*). *Esk.* Sahip olma: *İzmir'e malikiyet memleketimiz için bir ihtiyac-ı hayatîdir* (Atatürk). [M]

MALİK TAÎ, arap şarkıcı ve bestecisi (? 670 - Medine 754). Abdullah bin Cafer tarafından evlât edinildi. Mâbad ve Cemile'den musiki öğrenimi gördü. Daha çok şarkıcılık alanında başarı kazandı. Emevî hükümdarları tarafından korundu. İyi ud çaldığı da söylenir. Bazı kaynaklar, bestelerinin Mâbâd tarafından düzeltildiğini yazar. (M)

MALİLLA i. (isp. k.). Bir kâğıt oyunu; değerli kâğıtları onlu (*malilla*) ve as'tır (*malillon*). || Bu oyunun değerli kâğıdının (onlu) adı.
— ANSİKL. Çeşitli biçimlerde oynanan *malilla*, genellikle, ikişer kişilik eşler halinde dört kişi tarafından ve otuz iki kâğıtla oynanır. Kâğıtların değerleri şöyledir: onlu veya *malilla* beş sayı; as veya *malillon* dört sayı; papaz, üç sayı; kız, iki sayı; vale bir sayı. Her oyuncuya sekiz kâğıt dağıtılır; otuz ikinci kâğıt dağıtanındır ve kozu belirtir. Oynanan cins kâğıttan oynamak zorunluğu vardır. Oyuncunun elinde o cinsten yoksa, koz oynayarak eli keser veya başka kâğıt verir. Oynanan kâğıdı büyütmek zorunludur. Oyuncular ancak eşleri eli alacak kadar büyük bir kâğıt oynamışsa, kâğıt büyütmek zorunluluğundan kurtulurlar. Oyun sonunda tarafların aldıkları kâğıtların değerleri toplanır. Ayrıca, alınan her el, bir sayıdır. Böylece bütün oyunda 68 sayı olur. 34 Sayıdan fazla alan taraf, sınırı geçmiş sayılır ve aldığı kâğıtların fazlası kâr olarak yazılır. Parti, 34, 44 veya 50 sayıda biter. Eşlerin birbirlerine bilgi vermek amacıyle konuşma hakları olup olmamasına göre, oyun, *konuşmalı* veya *konuşmasız malilla* adını alır. *Üç kişili malilla*, her oyuncuya on kâğıt verilerek otuz iki kâğıtla oynanır. (Genellikle, desteden maçanın yedilisi ve sekizlisi çıkarılır.) Bu oyunun toplam sayısı 70'tir ve her oyuncu kendi hesabına oynar.

Kontrlu malilla'da kozu kâğıt dağıtan açar. Ayrıca eli elverişliyse, kozsuz da oynanabilir ve o zaman da aldığı her sayı, iki sayı yerine geçer. Elini yetersiz bulan oyuncu koz açmayı eşine bırakabilir ve oyuna eşi başlar. Karşı taraf ise, elinin daha iyi olduğunu ve daha fazla sayı alabileceğini kestirirse kontr çeker; oyunu çıkarabilirse, kazanılan puvanların iki katını yazar.

Artırmalı malilla'da ise, bir oyuncu, oyunun başında taahhüt ettiği kadar sayıyı öbür oyunculara karşı tek başına yapmağa çalışır. (L)

MALİMBUS i. Bot. Kırmızı ve siyah tüylü dokumacı kuşu; erkeği ve dişisi birbirine çok benzer; Afrika'nın ekvatoral bölgelerinde ormanlarda yaşar. (Dokumacıkuşugiller.) [L]

MALİNDİ, Kenya'da şehir, Hint okyanusu kıyısında, Mombasa'nın kuzeydoğusunda. X. yy.da Perslerin kurduğu şehir, önemli bir liman haline geldi. Portekizliler XVI. ve XVII. yy.da altın, bakır, fildişi ve balmumu ihracatı yapan büyük bir ticaret acentesi kurdular. Şehir 1693'te Maskat Arapları tarafından alındı ve bir sultanlığın merkezi oldu (1744-1839). [L]

MALİNES. Bk. MECHELEN.

MALİNKE'LER, Yukarı Senegal, Gambiya ve Gine'de yaşayan, Bamako bölgesinden gelme zenci halk. XIII. yy.da başkanlarından Sundiata Keita, oradaki Gana imparatorluğunu yıkarak bir imparatorluk kurmuştu. Buradaki önderlerden birinin Müslümanlığı kabul etmesi, gerçekçi tasvirlerin ortadan kalkmasına yolaçtı. Ama yine de, Gine Malinke'lerinde, uzun boylu, zarif süslemelerle bezenmiş ve Afrika'da az rastlanır bir güzellikte kadın figürleri bulunmaktadır. Manding grubuna bağlı bir dil konuşurlar. Bk. MALİ. (L)

MALİNOFSKİT i. (fr. *malinofskite*). Miner. Tabiî bakır antimonyosülfür; bileşiminde belli miktarda kurşun da bulunan bir panabaz çeşididir. (L)

Yakov MALİK

Foto. Traizet (LAROUSSE)

mareşal MALINOVSKİY

MALİPIERO

MALİNOVSKİY (Rodion Yakovlyeviç), sovyet mareşali (Odessa 1898 - Moskova 1967). 1915'te çar ordularına gönüllü girdi. 1916'da Svyatoy Georgiy nişanını aldı. 1917'de tugayıyle Fransız cephesine gönderildi, Reims önünde muharebe etti. Rus birlikleri dağılınca Fransız Yabancı lejyonuna yazıldı. 1919'da Vladivostok yoluyle Rusya'ya döndü. 1926'da Komünist partisine girdi, 1930'da Frunze Harp akademisi kurslarını takip etti, 1939'da Besarabya'da bir kolorduya kumanda etti. İkinci Dünya savaşı sırasında önce 1941'de Dniepropetnovsk'taki ustaca savunmasıyle, sonra Stalingrad (bugün Volgograd) önündeki müdahalesiyle kendini gösterdi; burada 1942'de alman karşı taarruzunu kırarak başarı kazandı. 1943-1944'te İkinci Ukrayna cephesine kumanda etti, Herson, Nikopol ve Odessa'yı kurtardı. Ertesi yıl Bükreş'e girdi; 31 ağustosta Romanyalılarla mütareke imzaladı ve Sovyet Rusya mareşalliğine yükseltildi. 1945'te Budapeşte'yi, sonra Viyana'yı muhasara etti, Viyana 13 nisanda düştü. Az sonra Uzakdoğu'ya gönderildi. Baykal ötesi cephesinde Japonlara karşı kısa süren bir harekâta kumanda etti (1945 yazı). 1956'da Malinovskiy, sovyet kuvvetleri başkumandanlığına tayin edildi. 1957'de Savunma bakanı olarak Jukov'un yerini aldı. (L)

MALİNOWSKİ (Bronislaw), polonya asıllı antropolog ve etnograf (Krakow 1884-New Haven, Connecticut 1942). Trobzriand (Yeni Gine) adalarında dört yıl kaldı, yerli halkın geleneklerini ve yaşayışlarını inceledi, aile hayatları, toplumsal ve cinsel yaşayışları üstüne ilgi çekici araştırmalar yayımladı. Londra'da, London School of Economics'te sosyal antropoloji profesörü oldu (1927-1942). 1939'dan ölümüne kadar A.B.D. Yale üniversitesinde antropoloji dersleri verdi. Çalışmaları ile sosyal ve kültürel antropoloji*'nin gelişmesini sağladı, meseleleri ele alışıyle de yeni bir analiz metodu (görevselcilik*) getirdi. Başlıca eserleri: ***The Family Among the Australian Aborigenes*** (Avustralya Yerlileri Arasında Aile) [1913]; ***Argonauts of the Western Pacific*** (Batı Pasifik Argonotları) [1922]; ***Sex and Repression in Savage Society*** (Vahşî Toplumlarda Cinsellik ve Baskı) [1927]; ***Coral Gardens and Their Magic*** (Mercan Bahçeleri ve Büyüsü) [1935]; ***The Foundations of Faith and Morals*** (İman ve Ahlâkın Temelleri) [1936]. Ölümünden sonra, yayımlanan eserleri: ***A Scientific Theory of Culture*** (Bilimsel Kültür Teorisi) [1944]; ***The Dynamics of Culture Change*** (Kültür Değişmesi Dinamikleri) [1945]; ***Büyü, Bilim ve Din*** (Magic, Science and Religion) [1948]. (L)

MALİPİERO (Gian Francesco), italyan bestecisi (Venedik 1882). Piyanist ve besteci FRANCESCO'nun (Rovigo 1824-Venedik 1887) yeğeni. Müzik öğrenimini Viyana, Venedik ve M. E. Bossi'nin yanında Bologna'da yaptı. Daha sonra Berlin Hochschule'de M. Bruch'un derslerini izledi. Yoğun bir bestecilik çabasına girişerek ***Impressioni dal Vero***'nun (Tabiat İzlenimleri) ilk dizisiyle kendini tanıttı. Orkestra için *Pause del Silenzio* (1917) ve 1925'te biten *Orfeide* üçlüsünün ikinci kısmını meydana getiren *Le Sette Canzoni* (1919) adlı operasıyle XX. yy.ın en önemli bestecilerinden biri olduğunu ispat etti. 1913'te Paris'e gitti. Orada Casella ve Ravel ile tanışarak avrupa müzik dünyasıyle ilişki kurdu. Parma konservatuvarında besteleme okuttuktan 1921 - 1924) sonra, Padova C. Pollini Müzik enstitüsünü ve Venedik konservatuvarını yönetti (1939-1952). Malipiero'nun geniş çalışması bütün çalgı ve ses müziğiyle tiyatroyu kapsar. Kendi yazdığı libretto'ları üstüne bestelenmiş en anlamlı eserleri şunlardır: *Üç Goldoni Komedisi*: 1. *Kahvehane*, (*La Bottega del Caffè*), 2. *Sior Todaro Brontolon;* 3. *L Baruffe Chiozzotte* (1926); *Torneo Notturno* (1931); *La Favola del Figlio Cambiato* (1934); *Giulio Cesar* (1936); *Antonio e Cleopatra* (1938); *Mondi Celesti e Internali* (1950); *Venere Prigioniera* (1957) *Don Giovanni* (1963); birkaç bale, senfonik müzik (Concerti per, orchestra, 1931), onbir senfoni (1933-1967), solo çalgı ve orkestra için birçok konçerto; oda müziği olarak yaylı sazlar için yedi kuartet (1920-1950); keman, piyano, küçük topluluklar ve ses için çok sayıda beste (özellikle *Otto Dialoghi* önemlidir [1956-1957]); oratoryolar (*San Francesco d'Assisi*, 1920) ve dinî müzik (*Missa pro Mortuis*, 1938).

Ayrıca eski müziğin aktarımlarıyle de uğraştı. Bu arada Monteverdi'nin tüm eserlerini ve Vivaldi'nin enstrümantal eserlerini bastırdı. Yayımladığı çok sayıda eserlerinin başlıcaları: *L'Orchestra* (1920); *Claudio Monteverdi* (1930); *La Pietra del Bando* (1945); *Stravinsky* (1945); *L'Armonioso Tabirinto* (1946); *Antonio Vivaldi* (1958); *Il Filo di Arianna* (1966). Pizzetti, Respighi ve Casella ile birlikte melodramın mutlak hâkimiyetine karşı çıktı. XX. yy.ın ilk yıllarında italyan müziğini büyük avrupa geleneğinin izinden götürmeğe çalışan müzik nesline bağlıdır. Bazı görünümleriyle hissedilmiyen fransız izlenimciliğinin benimsenişinden, alman dışavurumculuğunun deneylerine erişerek kısa zamanda herhangi bir dekoratif ve retorik vurgudan uzak son derece kişisel bir üslûp yarattı. Bu üslûp gregor makamlarının ve XVII. yy. öncesi italyan ses ve çalgı geleneğinin modern yorumlamasına dayanır. Bu yorumlayış biçiminde, özellikle Venedik okuluna başvurmalar görülür. (L)

MALİS. Esk. coğ. Phthiotis'te (Kıta Yunanistanı) bölge, Malina körfezi kıyısında, Sperkheios havzasında. Başlıca şehirleri: Trakhis, İra, Antikirra. Malis'li kabileler dor asıllıydı. Romalılar devrinde bölge Tesalya'ya bağlandı. (L)

MALİŞ i. (fars. *māliş*). *Esk.* Sürme, sürtme, oğuşturma. ‖ *Maliş-ger*, oğucu, tellâk. ‖ *Maliş-gâh* (veya *maliş-geh*), yüz sürülecek yer. (M)

MALİYE i. (ar. *māl*'dan *māliyye*). Kamu faaliyetiyle ilgili gelir ve giderlerin ve bu gelirlerle giderleri düzenleyen kuralların tümü. ‖ Konusu bu kuralları incelemek olan bilim dalı. (Bk. ANSİKL. *Mal bölümü.*) ‖ *Teşm. yol.* Maliye bakanlığı: *Maliyede işim vardı.*

— Ask. *Maliye sınıfı subayı veya astsubayı*, Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel kanununun 21. maddesine göre, kara, deniz ve hava kuvvetlerinde, ulaştırma, levazım, sağlık v.b. gibi yardımcı bir sınıf olan maliye sınıfında görevli subaya veya astsubaya verilen ad. Bk. ANSİKL.

— Huk. *Maliye hukuku*, devlet ve öteki kamu kuruluşlarının, kamu gelir ve harcamalarıyle mallarının yönetimi konusunda yaptıkları işlemleri düzenleyen hukuk kurallarının tümüne verilen ad. Bk. ANSİKL.

— Teşk. tar. Bk. ANSİKL. ‖ *Maliye ahkâm defteri*, Osmanlı devletinde «malî kanun ve nizamname »anlamına gelen emirlerin kaydına mahsus defter. ‖ *Maliye hazinesi.* Bk. ANSİKL. ‖ *Maliye kalemi*, malî ferman ve hükümlerin yazıldığı devlet dairesi. (Vakıflardan para alanların beratları da bu kalemde yazılırdı.) ‖ *Maliye kalemi şakirtleri*, maliye kaleminde çalışarak yetişmeğe başlayan memurlar. (Bunlar bir süre parasız çalışır, yeteneklerine göre maaşa geçerlerdi.) ‖ *Maliye mahkemesi.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Maliye*, kamu topluluklarından beklenen kamu hizmetlerinin emrindedir. Dolayısıyle, bu toplulukların üstünlük haklarına sahip olduğu gibi, kamu hukuku çerçevesinde bu toplulukların yükümlülüklerinde de paylaşır. Devlete düşen hizmetler (savunma, güvenlik, kamu hizmetleri v.d.) kamu ihtiyaçlarını karşıladıkları için, kaçınılmaz hizmetlerden sayılır. Dolayısıyle de devlet maliyesi, özel idarelerin tersine, giderleri gelire göre değil, geliri giderlere göre ayarlamak zorundadır.

Maliye'nin konusu XIX. yy.dan bu yana, derin değişikliklere uğramıştır. Eski liberal kurumlar çerçevesinde maliyenin görevi devletin (veya diğer kamu topluluklarının) hizmetlerini finanse etmekti: hizmetlerin yürütülmesi için gerekli kaynaklar sağlanmağa çalışılır ve ülkenin temsilcileri bütçeyi dengede tutacak şekilde harcamalara ve yükümlere izin verirlerdi. Parlamento tarafından verilen bu izin, yükümlülerle temsilcilerinin vergilere razı olmaları ilkesine dayanırdı. İktisadî ve sosyal zorunluklar yüzünden bu «Devlet bütçesi»ni genişleterek bir «millî bütçe» veya «ekonomik bütçe» haline getirmek gerekince, siyasî mülâhazalardan doğan klasik maliye anlayışı da değişti. Günümüzde maliyenin konusu, sadece devletin veya bir kamu topluluğunun kendine has hizmetlerini yerine getirmek değildir: maliye, milletin bütün iktisadî ve sosyal hayatını kapsadığı gibi, iktisadî ve sosyal planlamanın da bir unsurudur.

● *Mahallî idareler maliyesi.* Bir ülkede kamuca başarılan bütün işler, yerine getirilen bütün hizmetler, hükûmet merkezinden gelmez; bazıları da mahallî idarelerce (eyalet, kanton, vilâyet, il, ilçe, bucak) sağlanır. Bu kamu kuruluşlarının malî muhtariyet derecesi, ülkenin anayasal ve idarî yapısına göre değişir. Mahallî idareler maliyeleri şöyle tarif edilebilir: toprakça daha geniş bir aslın bir parçasını meydana getiren, siyasetçe ve paraca tam bağımsızlığı veya hâkimiyeti bulunmayan kamu iktidarları maliyesi.

Mahallî idarelerin herhangi bir aşamasında, belli bir alan içinde, hükûmet merkezinden daha etkin bir şekilde sağlanabilecek olan kamu ihtiyaçlarının belirtilmesi, dolayısıyle de gelirlerin, yapılacak işlerle bu işleri görecek idarî çevrenin toprak genişliğine ve özelliklerine göre tespit edilmesi akla yakın olurdu. Hizmetlerle gelirlerin bu rasyonel bölümünün, ulaşımla tekniğin gelişmesine, mahallî özelliklerin değişmesine göre oynaklıklar göstereceği hemen akla gelirse de, bu türlü bir gelir ve hizmet bölümü hiç bir zaman gerçekleştirilmiş değildir. Meselâ yardım hizmetleriyle karayolları masrafları bazen mahallî kuruluşlara yüklenir bazen de düşük veya yüksek bir orana göre, merkezî idare tarafından sağlanır. Böylece, hükûmet merkezi, dilerse, belirli harcamaları yapmağa mahallî idareleri zorunlu tutmak ve özellikle onlara ancak bazı çeşit gelirlerini, o da sınırlı ölçüde, kullanma izni vermek suretiyle bu idareler üstünde malî bir vesayet kurabilmektedir.

Toplu ve tutarlı bir iktisadî ve malî siyaset izlenebilmesi için gelirlerle harcamaların merkezîleştirilmesi çaresine başvurulması, sonuç olarak mahallî idarelerin malî bağımsızlığını kısıtlar (milletler toplulukları içinde belirli eğilim); bu idarenin siyasî etkinliklerinin azaldığını, halklarının kamu işlerine karşı ilgilerini kaybettiklerini devlet görmekte ve bunların ancak kendi malî yardımlarıyle ayakta tutabilmektedir.

Böylece, mahallî idarelerle iktidar merkezi arasında maliye işleri yönünden bir uzlaşmazlık başgösterebilir, bu da bazen ya çift vergilemelere veya çift harcamalara yahut tersine, vergi veya masrafların dağılımında boşluklar kalmasına sebep olur; bu boşluklar bilerek bırakılmış ve yerleri ustaca seçilmişse, iktisadî faaliyetlerin bölge imkânlarına göre daha dengeli dağılımında yararlı olabilir. Merkezî idare, para yardımları ve harcamalar yoluyle bazı kamu hizmetlerinin her tarafta eşit nitelik ve nicelikte olmasını sağlar.

Devlet vergileri dışındaki mahallî idareler vergileri, öteden beri, arazi, bina ve meslekî faaliyetlerle ilgili olanlardır. Kırk yıldan beri, bütün ülkelerde, perakendeciden veya üreticiden iş hacmine göre özel bir vergi alınmakta, bunun hasılası mahallî idareler gelir kaynaklarının önemli bir kısmını meydana getirmektedir. Mahallî ihtiyaçların hep aynı seviyede bulunduğu düşüncesiyle mahallî vergiler, sabit bir gelir sağlama amacına göre ayarlanmıştı. Oysa şehirlerin gelişmesi, köylü nüfusun sanayi merkezlerine ve çeşitli hizmetlerde çalışmak üzere büyük yerleşme yerlerine göçmesi, bazı şehirlerde nüfusun olağanüstü artması, büyük işçi koğuşları kurulması, mahallî idarelerin hareketli ve canlı bir maliyeye kavuşturulmasını gerekli kılmaktadır. Malî yardımlar, idare çevrelerinden beklenen hizmetlere göre tayin edilmelidir; bu çevrelerin gelir kaynaklarındaki eşitsizlik, daha geniş ve daha uzman bir idareci kadrosuyle beslenmeleri gereğini artır-

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

maktadır, böylece malî imkânların sınırlılığı bilgi ve gayretle giderilecek, mahallî özelliklere saygı gösterilecek ve her tarafta kamu ihtiyaçlarını asgarî ölçüde tatmin edilmesi lüzumu sağlanacaktır.

● *Türkiye'deki mahallî idareler maliyesi,* il özel idareleri, belediyeler ve köyler maliyesini kapsar. (Bk. MAHALLÎ *idare*).

İl özel idaresinin kendisine özgü bir bütçesi vardır. Bütçenin ana gelir kaynağı, emlâk ve araziden alınan vergilerdir. Devletin tahsil ettiği vergiler ve resimlerden de bir pay, il özel idarelerine ayrılmaktadır. Ayrıca il özel idaresine ait gayrımenkullerin işleten kurumların gelirleri de malî kaynaklar arasındadır. (Bk. İL *özel idaresi,* ÖZEL İDARE.)

Belediyelerin gelirleri ve malî ilişkileri, 1 temmuz 1948 tarihli ve 5237 sayılı Belediye Gelirleri kanunu ile düzenlenmiştir. Devlet ve illere ait vergi ve resimlerden belediyelere ayrılan paylar ve yardımlarla, «belediyenin öz kaynakları» da denilen ve tahakkuk ve tahsili doğrudan doğruya belediyelere ait bulunan vergi, resim, harç ve şerefiye gelirleri veya belediye mallarından ve işletmelerinden sağlanan gelirler yahut belediye para cezalarından ve belediyece görülen hizmetlerden alınan ücretler, belediyelerin bellibaşlı malî kaynaklarıdır. Belediyenin gelir kaynakları esas olarak bağımlılık sistemine göre teşkilâtlandırılmıştır, daha çok devletçe yapılan yardımlara dayanmaktadır. Devlet su gelirlerinden mahallî idarelere ayrılan payların yüzde 20'si belediyeler ortak fonuna ayrılır, bu ortak fondan da nüfusu 50 000'den fazla olan belediyeler yararlanır. Geriye kalan yüzde 80 ise, büyük küçük bütün belediyeler için nüfus esasına göre dağıtılır. 1945'te kurulan İller bankası, mahallî idarelere ve özellikle belediyelere kredi verir. (Bk. BELEDİYE.)

Köylerin gelirleri 18 mart 1924 tarihli ve 442 sayılı Köy kanununa göre sağlanır. Bu gelirler, imece, salma, köy parası adı altında çeşitli resim ve harçlar ile köy mallarının gelirinden ibarettir. (Bk. KÖY.)

— Ask. *Maliye sınıfı subayı,* bağlı bulunduğu kumandana karşı şu görevlerden sorumludur: maliyeye ait durum muhakemelerini, planlarını ve malî işlerle ilgili raporları hazırlamak; alınmış bulunan ödeneklerin dağıtılmasına ait malî muhasebe işleriyle, maaş ve yolluklara ait işlemleri tamamlamak; özel talimata uygun olmayan para hesapları ve malî işler hakkında kumandana tekliflerde bulunmak; öbür karargâh subaylarıyle işbirliği yaparak giderleri toplama prensipleri ve usullerini yönetmek ve uygulamak.

— Huk. *Maliye hukuku,* özellikle devlet mallarının hukukî statüsünü düzenleyen idare hukuku ile yakından ilgili bir kamu hukuku dalıdır. Bir yandan devlet gelirleriyle ve vergilerle uğraşan maliye hukuku, bir yandan da kamu giderlerine ilişkin hukuk kurallarını, bütçeyi inceler. Ancak, vergilerin büyük önemi dolayısıyle, yalnız vergi gelirleriyle ilgili hukuk kurallarına, *vergi hukuku* adı da verilmektedir.

— Teşk. tar. Osmanlı devletinde ilk maliye teşkilâtı Çandarlı Kara Halil Efendi ve Kara Rüstem'in yardımıyle Murad I zamanında kuruldu. Fatih zamanında (XV. yy.), maliye işlemleri bir kanunnameyle düzenlendi. Gelir ve giderlerin her yıl padişahın huzurunda okunması usulü kondu. Aynî Ali Efendi risalesinde (XVI. yy.) osmanlı ülkelerinin gelir ve giderleri tam olarak tespit edildi. XVII. yy.da Tarhuncu Ahmed Paşa bu esasa uygun olarak devletin gelir ve giderlerini düzenledi. Mehmed Halife'nin *Tarih-i Gılmanî* (Kullara Ait Tarih) adlı eserinde bu bütçeye yer verilmiştir. Eyyubî Efendi kanunnamesinde de 1660 yılına ait gelir ve giderler yer almaktadır. Bu kanunnamede Osmanlı devletinin 1660 yılında 308 kese açığı olduğu da belirtilir. Osmanlı devleti maliye teşkilâtı, başdefterdar (Rumeli defterdarı), şıkkı evvel defterdarı (Anadolu defterdarı) ve şıkkı sanî defterdarı tarafından yönetiliyordu. XVI. yy. sonunda şıkkı salis defterdarlığı ve kenar defterdarlıkları da (veya hazine defterdarlığı) kuruldu. (Bk. DEFTERDAR.) Başdefterdarın icra memurları başbakikulu, cizye başbakikulu, veznedarbaşı idi.

Osmanlı devletinde maliye teşkilâtına bağlı hazine daireleri Hazinei Enderun (İç hazine) ile Hazinei Bîrûn (Dış hazine) idi. Hazinei Enderun, saray hazinesiydi; olağanüstü durumlara mahsus yedek hazine idi. Hazinei Bîrûn ise kamu hizmetlerinin karşılandığı hazineydi. Bk. HAZİNE.

Maliye gelirleri, tekâlifi şeriye veya şerî vergiler ile tekâlifi örfiye veya görenek vergileriyle karşılanırdı. (Bk. VERGİ.) Maliye hizmetleri, İstanbul'da Defterdar kapısı veya Bâbı Defter adı verilen resmî dairede yerine getirilirdi. Maliyeye ait kayıtlar ve belgeler de burada saklanırdı. Maliye hizmetleri 1835'ten itibaren Maliye nezaretince yerine getirildi (Bk. MALİYE NEZARETİ); bugün Maliye bakanlığınca yürütülmektedir. Bk. MALİYE BAKANLIĞI.

● *Maliye hazinesi,* Bîrûn veya Dış hazine diye de bilinirdi. Bu hazineye seri ve örfî vergilerden alınan paralar konurdu. Hazine sarayın içinde ve Babı Hümayundan girilince sağ tarafta yer alırdı. Maliye hazinesi, Divanı Hümayun toplantısından sonra sadrazamdaki mührü hümayun ile mühürlenir ve toplantı gününde mühür kaldırılarak açılırdı. Para nereye verilecekse defterdar imzalayarak sadrazama arzeder, o da «pençe» denilen buyrultu ve *sah** işaretiyle paranın çıkmasına izin verirdi. Ayrıca defterdar *kuyruksuz sah* işareti koyarak veznedara gönderirdi; veznedar da parayı verirdi. Maliye hazinesinden her gün hazine tezkiresiyle çıkan paranın sergi* pusulasını, sergi halifesi her gün akşam üzeri o günkü gelirle beraber defterdara verir, o da giderin usulüne göre yapılıp yapılmadığını kontrol ettikten sonra ruznamçedeki hattata gönderirdi.

● *Maliye mahkemesi,* Maliye ile halk arasındaki meseleleri çözümlemek için kuruldu. Bu mahkemenin başhâkimine mirî kâtibi adı verilirdi. Hâkimin verdiği kararların âdil olup olmadığına bakma yetkisi, Rumeli kazaskerine aitti. Mahkemede baş bakikulu denilen vergi baştahsildarı, maliye adına hazır bulunurdu. Maliye mahkemesi rüsumunun beşte birini mahkeme hâkimi, geri kalanını da kazasker alırdı.

◆ **Maliyat** çoğl. i. *Esk.* Maliye bilgisi. ‖ Maliyeyle ilgili işler. (ML)

Maliye bakanlığı, devletin genel iktisadî siyasetine uygun olarak, giderleri karşılayacak gelir kaynaklarını bulmak, gelirleri toplamak, harcamaların ödenmesini sağlamak, devlet mallarını yönetmek, devlet hesaplarına ait kayıtları tutmak, para, kredi ve borçlanmalarla ilgili işleri yürütmek, kaza mercileri önünde hazineyi temsil etmek, milletlerarası iktisadî işbirliği ve dış yardımlar konusunda yabancı devletler ve kuruluşlarla temaslarda bulunmak üzere kurulmuş, bakanlık seviyesinde devlet teşkilâtı.

Bakanlığın görevleri: genel, katma bütçeleri hazırlamak; bütçe ve masraf kanunlarının uygulanmasını sağlamak; devlet gelirleriyle ilgili kanunların uygulanmasını takip etmek; hazine, para, kredi ve borçlanma işleriyle meşgul olmak; ödemeler dengesinin ilkelerini tespit etmek; Bankalar, Petrol ve Yabancı Sermayeyi Teşvik kanunlarının verdiği görevleri yerine getirmek; dış iktisadî ve malî hareketleri değerlendirmek; yabancı malî kuruluşlarla görüşmeleri yürütmek; hazineye ve devlet hesaplarına ait kayıtları tutmak; genel, katma ve özel bütçeli dairelerle, sermayesinin bütünü devlete ait kurumları ve dernekleri denetlemek ve imtiyazlı şirketlerle sermayesinde devlet payı bulunan kurumlarda, ilgililerin isteği üzerine aynı işlemi yapmak; vergi mükelleflerinin hesaplarını incelemek; devlete ait malların yönetimi, kiralanması, satışı ve tasfiyesi gibi işlerle meşgul olmak; devlete ait gayrımenkul malların kaydını tutmak. Bakanlık makamı, bakan, müsteşar ve müsteşar yardımcılarından meydana gelir. Danışma birimleri: bakanlık müşavirleri; Teftiş kurulu; Tetkik kurulu, Hesap Uzmanları kurulu; Bakanlar Yeminli Murakıplığı kurulu; Savunma sekreterliği. Esas birimleri: Baş Hukuk müşavirliği ve Muhakemat Genel müdürlüğü; Bütçe ve Malî Kontrol Genel müdürlüğü; Muhasebat Genel müdürlüğü; Gelirler Genel müdürlüğü; Hazine Genel müdürlüğü ve Milletlerarası İktisadî İşbirliği Teşkilâtı Genel sekreterliği. Yardımcı birimleri: Özlük İşleri müdürlüğü; Emekli İşleri müdürlüğü; Darphane ve Damga Matbaası müdürlüğü; Levazım ve Kıymetli Kâğıtlar müdürlüğü; Maliye Muhasebe müdürlüğü. İl teşkilâtı: Defterdarlık; Gelir servisi; Gelir müdürlüğü; Vergi Dairesi müdürlüğü; Saymanlık müdürlüğü; Millî Emlâk müdürlüğü. Diğer teşkilât: Kefalet sandığı; Maliye Meslek okulu; Vergiler Temyiz komisyonu; vergi itiraz komisyonları; muvazzaf itiraz komisyonları; Borsa komiserliği. Yurt dışı teşkilâtı: milletlerarası kurumlardaki temsilcilikler (OECD - Paris, GATT - Cenevre); elçiliklerdeki temsilcilikler (maliye, ticaret ve iktisadî işbirliği heyetleri); elçilikler maliye müşavirlikleri). Bağlı teşkilât: Devlet Yatırım bankası; Emekli Sandığı Genel müdürlüğü; Devlet Malzeme Ofisi Genel müdürlüğü; Merkez Bankası Genel müdürlüğü; Millî Piyango İdaresi Genel müdürlüğü.

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti ve Cumhuriyet döneminde görev alan maliye bakanları: Hakkı Behiç (1 mayıs 1920), Ahmet Ferit (18 temmuz 1920), Hasan (Saka) [19 mayıs 1921], Hasan Fehmi (24 nisan 1922), Abdülhalik Renda (2 ocak 1925), Hasan Saka (4 nisan 1925), Abdülhalik Renda (14 temmuz 1926), Şükrü Saraçoğlu (3 kasım 1927), Abdülhalik Renda (23 ocak 1930), Fuat Ağralı (4 şubat 1934), Nurullah Esat Sümer (19 eylül 1944), Halit Nazmi Keşmir (7 ağustos 1946), Hasan Şevket Adalan (24 mart 1948), İsmail Rüştü Aksal (17 ocak 1949), Halil Ayan (23 mayıs 1950), Hasan Polatkan (14 aralık 1950), Mahmut Nedim Ökmen (10 aralık 1955), Hasan Polatkan (23 ağustos 1956), Ekrem Alican (30 mayıs 1960), Şefik İnan (20 temmuz 1960), Kemal Kurdaş (24 aralık 1960), Ferit Melen (26 haziran 1962), İhsan Gürsan (20 şubat 1965), Cihat Bilgehan (21 eylül 1966), Mesut Erez (3 kasım 1969), Sait Naci Ergin (26 mart 1971). [M]

MALİYECİ i. (*maliye*'den *maliye-ci*). Ma-

MALLARME: soldan sağa, Manet'nin eseri Louvre müzesi, Paris; Renoir'ın eseri; Gaugin'in eseri (özel koleksiyon)

Foto. X (LAROUSSE)

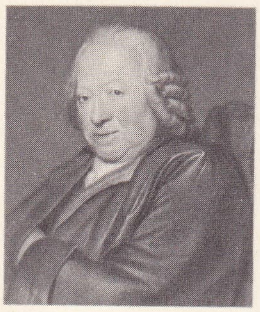

Isaac MALLET 1778'de Pruchomme'un eseri (özel koleksiyon)

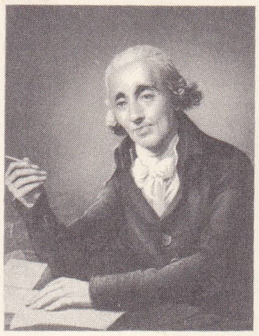

MALLET DU PAN Heath'dan Cabinet des Estampes, Paris

liye idaresinde çalışan veya maliye ile ilgili konularda uzmanlaşmış kimse. (M)

Maliye Meslek okulu, İstanbul'da Maliye bakanlığının orta kademe hizmetlerine eleman yetiştirmek için kurulmuş, ortaokula dayalı meslekî okul (kuruluşu 1903). Başlangıçtaki adı *Muhasebat Mektebi Âlisi* olan okul, Maliye nezaretine bağlı olarak eğitime başladı. 1940'ta adı değiştirilerek *Muhasebat mektebi* oldu; 1945'te de Maliye okulu adını aldı. Bu devrede, okulun eğitim düzeninde de bazı değişiklikler yapıldı. Ortaokuldan sonra üç yıl öğretim yapan kuruma, lise mezunu olan ve Maliye bakanlığına bağlı görevlerde iki yıl hizmet gören memurlar için iki yıllık bir kurs devresi eklendi. Cumhuriyet devrinde Ankara'ya nakledilen okulda, yaklaşık olarak 200 öğrenci eğitilir; bunların yarısı kurs gören memurlardır. Bu okulu bitirenler vergi memurluğu ve benzeri işlerde çalışır, mal müdürlüğüne kadar yükselebilirler. (M)

Maliye nezareti, Osmanlı imparatorluğunda, Mahmud II tarafından batı örneklerine göre kurulan, malî işleri yönetmekle görevli nazırlık. Yeniçeri ocağı kaldırıldıktan sonra bütün devlet yönetiminde ıslahat yapan Mahmud II, maliye teşkilâtında da değişiklik yaptı. *Hazinei Âmire,* şıkkı evvel defterdarının, asakiri mansure giderlerini karşılamak üzere meydana getirilen *Hazinei Mansure,* bir defterdarın, *Darphane* de bir nazırın yönetimine verildi. Bunlar arasında yönetim bakımından birlik olmaması zaman zaman karışıklıklara yolaçtı. Bunu önlemek isteyen Mahmud II, Şıkkı Evvel defterdarlığını ve buna bağlı Hazine-i Âmireyi kaldırarak bütün görev ve yetkileri yeni nezarete verdi (1835). Nezaretin başına Ali Rıza Paşayı getirdi. Ancak işlerde istenen kolaylık yaratılamadı, iki nezaret arasında meydana gelen anlaşmazlıklar da giderilmedi. 1838'de iki defterdarlık kaldırıldı ve bütün yetkiler yeni kurulan Maliye nezaretine verildi. Bu konularda yetki sahibi olan Nazif Efendi, Maliye nazırlığına getirildi.

Abdülmecid tahta çıkınca (1839) Nazif Efendiyi görevinden aldı, Maliye nezaretini de kaldırdı. Maliye işleri, Hazinei Âmire ve Hazine Mukataat defterdarlığı adlarını alan iki kuruluşa bırakıldı. Aynı yıl, Mukataat defterdarlığına Maliye nezareti adı verildi. Maliye nazırlığına Saip Paşa getirildi. Daha sonra Hazinei Âmire defterdarlığı da buraya bağlandı ve maliyenin yönetimi tek elden yürütülmeğe başlandı. Osmanlı devletinin son döneminde Maliye nezareti teşkilâtı şöyleydi: Kalemi Mahsus (Özel Kalem) müdürlüğü; Hukuk müşavirliği, Memurin (Memurlar) müdürlüğü; Muhasebei Maliye (Maliye Muhasebesi) müdüriyeti; Muhasebei Umumiye (Genel Muhasebe) Müdüriyeti Umumiyesi (Genel müdürlük), Düyunu Umumiye (Genel Borçlar) ve Muamelâtı Nakdiye (Para İşlemleri) müdüriyeti, Varidat (Gelirler) Müdüriyeti Umumiyesi, Emlâki Emîriye (Devlet Emlâki) müdüriyeti, Veznei Umumî (Genel Vezne) müdürlüğü, Muhassesatı Zatiye (Özel Tahsisler) müdüriyeti, Evrakı Nakdiye (Kâğıt Paralar ve Matbua (Basılı Kâğıtlar) ve Levazım müdüriyeti, Heyeti Teftişiye (Teftiş Kurulu) Müdüriyeti Umumiyesi, Islahı Maliye (Maliye Reformu) komisyonu. Maliye nezaretinin görevini, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Maliye bakanlığı yerine getirdi. Bk. MALİYE BAKANLIĞI.

Osmanlı devleti devrinde görev alan maliye nazırları: Abdurrahman Nazif Paşa (1837-1839); Hacı İbrahim Saib Paşa (1841); Musa Saffetî Paşa (1841-1845); Abdurrahman Nafiz Paşa (1845-1846) [2. defa]; İbrahim Sarım Paşa (1846-1847); Mehmed Sadık Rifat Paşa (1847) [bir ay]; Abdurrahman Nafiz Paşa (1847-1848) [3. defa]; Hüseyin Hüsnü Efendi (Köse) [1848]; Abdurrahman Nafiz Paşa (1848) [4. defa]; Mehmed Halid Efendi (1848-1850); Abdurrahman Nafiz Paşa (1850) [5. defa]; Ahmed Muhtar İ'tisami Paşa (1851-1853); Musa Saffetî Paşa (1853-1854) [2. defa]; Ali Şefik Paşa (1854); Ahmed Muhtar İ'tisami Paşa (1854-1856) [2. defa]; Musa Saffetî Paşa (1856) [3. defa]; Mehmed Hasib Paşa (1856-1857); Musa Saffetî Paşa (1857-1858) [4. defa]; Mehmed Hasib Paşa (1858-1859) [2. defa]; Ahmed Muhtar İ'tisami Paşa (1859-1860) [3. defa]; Mehmed Tevfik Paşa (Taşcizade) [1860]; Ebubekir Mümtaz Efendi (1861); Hüseyin Mecd Efendi (1861-1862); Mehmed Nevres Paşa (1863); Fazıl Paşa (1863-1864); Kâni Paşa (1864); Hurşid Paşa (1864-1865); Şirvanizade Rüşdü Paşa (1865); Sadık Paşa (1865-1870); Fazıl Paşa (1870) [2. defa]; Şirvanizade Rüşdü Paşa (1870-1871) [2. defa]; Hamdi Paşa (1871); Sadık Paşa (1871); Yusuf Bey (1871); Galib Paşa (1871-1872); Kartallı Emin Paşa (1872); Sadık Paşa (1872); Şirvanizade Rüşdü Paşa (1872-1873) [3. defa]; Hamdi Paşa (1873-1874) [2. defa]; Yusuf Bey (1874-1876) [2. defa]; Galib Paşa (1877); Yusuf Paşa (1877) [3. defa]; Kâni Paşa (1878); Zihni Efendi (Paşa) [1878]; Edib Efendi (1878-1879); Subhi Paşa (1879-1880); Tevfik Hüseyin Paşa (1880); Subhi Paşa (1880) [2. defa]; Ahmed Münir Bey (1881); Münir Mehmed Bey (1881); Münir Ahmed Paşa (1881) [2. defa]; Zihni Efendi (Paşa) [1883] (2. defa); Edib Efendi (1884); Agob Paşa (1884); Zihni Paşa (1886-1887) [2. defa]; Mahmud Celâleddin Paşa (1887); Agob Paşa (1887); Nafiz Paşa (1890-1897); Tevfik Hüseyin Paşa (1897-1898); Ahmed Reşad Efendi (1898); Mehmed Ziya Paşa (1906); Ragıb Bey (1906); Mehmed Ziya Paşa (1906) [2. defa]; Rıfat Bey (1906); Nuri Bey (1907); Cavid Bey (1907); Rıfat Bey (1907) [2. defa]; Cavid Bey (1907) [2. defa]; Nail Bey (1907); Ziya Paşa (1910); Abdurahman Bey (1910); Rıfat Bey (1910) [3. defa]; Cavid Bey (1911) [3. defa]; Talât Bey (Paşa) [1911-1913]; Cavid Bey (1913-1915) [4. defa]; Abdurrahman Efendi (Bey) [1915] (2. defa); Ata Bey (1916); Tevfik Bey (1916-1917); Faik Nüzhet Bey (1917); Reşad Bey (1917); Nazif Bey (1917); Sabri Bey (1917); Raşid Bey (1917); Abdullah Bey (1917); Faik Nüzhet Bey (1917) [2. defa]; Tevfik Bey (1917). [2. defa]. (M)

MALİYET i. (ar. *māliyyet*). Herhangi bir şeyin mal olduğu para değeri: *Maliyetine satış. Bu masanın maliyeti ne kadar?*

— Muhas. *Maliyet hesabı.* Bk. FİYAT. || *Maliyetin dağılımı,* bazı masraf veya harcamaların çeşitli hesaplar arasında üleştirilmesi. || *Dolaysız maliyet,* satılmış mamulün değeri içinde hesaba katılan değişken giderler tutarı. || *Gelişme maliyeti* (veya *gelişme marjinal maliyeti*), üretimdeki gelişmenin gerektirdiği ve imal birimine indirgenen altyapı maliyeti artışı. (LM)

MALİY tiyatrosu, Moskova'da tiyatro. 1824'te kuruldu. Burada Gogol, Ostrovskiy, Turgenyev, Tolstoy gibi en büyük rus yazarlarının eserleri temsil edildi. 1947'de salonu genişletilerek 1 086 kişi alabilecek duruma getirildi. (L)

MALİYUN çoğl. i. (ar. *mālî*'den *māliyyūn*). *Esk.* Maliyeciler. (M)

MALKA, S.S.C.B.'de ırmak, Büyük Kafkas dağının en yüksek noktası olan Elbruz dağından doğar; 200 km. Terek ırmağına dökülür. (L)

MALKARA, Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Tekirdağ ili) ilçe merkezi, küçük şehir; 12 204 nüf. (1970). Tekirdağ'ın 58 km batısında, eğimli bir yüzey üzerinde yüksl. 275 m. İstanbul-Çanakkale yoluna bir km'lik bir bağlantısı vardır. Kaşar peyniri ve bitkisel yağ imalâthaneleri. —*Malkara ilçesi,* 1 224 km²; 56 564 nüf. (1970). Merkez, Ballı, Şahin, Yürük bucakları; 74 köy. Tarım (buğday, ayçiçeği). Hayvancılık. (M)

Malkaya yazıtı, Kırşehir'in 13 km kadar kuzeybatısında bir kaya üzerinde. İstanbul üniversitesi adına Prof. Dr. H. Th. Bossert başkanlığında bir ekip tarafından incelendi. Kalkerli kaya üzerine hitit hiyerogliferiyle hakkedilmiş yazıtın batı yönü köylüler tarafından tahrip edilmiştir. Diğer yönlerinde de zamanla aşınmalar oldu. Kuzey tarafı diğer kısımlarına göre daha iyi durumdadır. (M)

MALKHOS, bizanslı tarihçi, V. ve VI. yy.ların tarih olaylarını inceledi. Philadelpheia'da (Alaşehir) doğdu, İstanbul'da yaşadı. Hıristiyan ve sofist olan Malkhos, Suidas'a göre, Büyük Contantinus'tan, imparator Anastasios'a kadarki zamanın tarihini yazmıştır. Photios'a göre ise *Byzantiaka* (Bizans Olayları Üstüne) adı altında 7 ciltlik bir tarihi vardır. Bu tarihten 21 küçük parça bugüne kalmıştır. (M)

MALKIRAN bļş. i. *Halk dili.* Sığır vebası. (M)

Malko Belovo kubbeli mezarı, Sofya-Filibe yolunda Pazarcık (Malko Belovo) köyü yakınlarında. Yol onarımı sırasında meydana çıktı (1942). Ele geçen buluntulardan ve mezarın yapısından M.Ö. IV. yy.a ait olduğu anlaşılır. (M)

MALKOÇOĞLU BALİ BEY. Bk. BALİ BEY *Malkoçoğlu.*

MALKOÇOĞULLARI, ünlü bir akıncı aile. Ailenin tarihi XIV. yüzyıla kadar iner. Turhanbeyoğulları, Mihaloğulları ve Evrenosoğulları gibi bunlar da Rumeli'ye akınlar yaparak ün kazandılar. Genellikle Malkoçoğullarının üslendiği yer Silistre sancağı, hareket merkezleri ise Akkerman'dı. Ailenin atası Malkoç Mustafa Beydir. Yıldırım Bayezid, şehzadesi Çelebi Süleyman'ın yerine Mustafa Beyi Sıvas valisi olarak tayin etti. 1402'de Timur, Sıvas'ı kuşattı. Mustafa Bey on sekiz gün şehri savundu. Ancak daha sonra Timur ile askerlerinin ve kendisinin hayatına dokunulmamak şartıyle anlaştı ve kaleyi Timur'a teslim etmek istedi. Timur, Malkoç Mustafa Beyin teklifini olumlu karşıladı. Fakat sözünde durmadı ve Sıvas'ı savunan Malkoç Beyin askerlerini hendeklere doldurdu ve Sıvas halkına da iyi davranmadı. Aile, ününü Fatih ve Bayezid II devrinde yaşayan, Malkoç Mustafa Beyin oğlu BALİ* BEY zamanında kazandı. Bali Bey, Boğdan voyvodası üstüne yaptığı akınlar sonunda bu voyvodanın Lehistan'a kaçmasına yolaçtı. 1498 Nisanında Lehistan'a düzenlediği akında Baltık denizinin 220 km yakınına kadar gitti ve Akkerman'a döndü. Aynı yılın ekim ayında Galiçya ile Podolya topraklarını yağmaladı. Bu başarılardan sonra Bali Beye vezirlik verildi. Bali Beyin, Ali Bey ve Ali Tur Bey adlarında iki oğlu vardı. Bunlardan Ali Bey, Yavuz Sultan Selim'in yakın adamlarından biriydi. Sultan Selim, padişah olduktan sonra, kardeşlerinden Ahmed'i ortadan kaldırmak için, Ali Bey ile Tur Ali Beyden yararlandı. Ali ve Tur Ali Beyler bir süre sonra Yavuz'un İran seferine katıldılar, bu savaşta kahramanca çarpışarak öldüler (1514). Malkoçoğulları soyunu, *Ali Çavuş* adıyle de anılan ve Mehmed III devrinin son akıncı beylerinden biri olan Malkoçoğlu Ali Paşa sürdürdü. Paşa, Mısır beylerbeyi iken Yemişçi Hasan Paşanın yerine sadrazamlığa getirildi (1603). Haşin ve sert yaradılışlı bir kişi olan paşa, «*Yavuz*» unvanıyle de anıldı. Sadrazam tayin edildikten sonra İstanbul'a geldi. Padişahın isteğine uyarak Macaristan seferine çıkan Malkoçoğlu Ali Paşa, Belgrad'da Lala Mehmed Paşadan serdarlığı devraldı. Beş gün sonra öldü (1604). [M]

MALLAHA, Şeria ırmağının yukarı vâdisinde (İsrail) yer; burada, 1961'de 10 000 yıllık bir köy ortaya çıkarıldı. Natufiyen tabakanın üç seviyesinde Ortadoğu'da bilinen en eski daire planlı evler olduğu sanılan evlerin izlerine rastlandı; kolektif ve tek tek mezarların bulunduğu mezarlık, burada devamlı olarak oturulduğunu ortaya koyar. (L)

MALLANMAK geçl. f. (*mal*'dan *mal-la-n-mak*). Mal sahibi olmak, zenginleşmek. || Sahip çıkmak, sahiplenmek. (M)

MALLARDİT i. (E. *Mallard*'ın adından, fr. *mallardite*). Hidratlı tabiî manganez sülfat $MnSO_4, 7H_2O$. (L)

MALLARMÉ (Stéphane), fransız şairi (Paris 1842-Valvins, Vulaines-sur-Seine yakınları, Seine-et-Marne 1898). Annesini kaybettiğinde beş yaşındaydı. Babası yeniden evlenince, on yaşından onsekizine kadar yatılı okulda okudu. Liseyi bitirince (kasım 1860) Sens'da bir tahsildarın yanına girdi. Birkaç ay sonra bir bunalım geçirdi ve çevreyle bütün bağlarını kopardı; Baudelaire'in *Elem Çiçekleri*'ni okumuş, allak bullak olmuştu. Kasım 1862'de Sens'dan ayrıldı. Bir «başarısızlık» dönemi diye belirle-

Foto. Braun, X (LAROUSSE)

diği kısa bir süre dışında kendi hayatını yaşayarak «toplumu boykot eden» bir şair oldu. Sens'da rastladığı Maria Gerhardt adlı bir alman kızıyle Londra'ya yerleşti. Ömrü boyunca sürecek olan güç şartlara büyük bir gururla katlandı.

Paris'e dönüşünde ingilizce öğretmeni oldu. Kasım 1863'te, Tournon lisesine tayin edildi. Günlerini bıkkınlık veren dersleriyle, gecelerini Baudelaire'in sıkıntısına çok benzeyen bir sıkıntı ve isyan duygusunu dile getirmekle geçiriyordu. «Kısırlık» bunalımlarına rağmen, iki yıl içinde bütün şiirlerinin üçte birini yazdı. Artık gittikçe daha az ve seyrek yazacaktır. Bu iki yıllık çabadan sonraki dönem, tamamen sanata adanmış ve yaratma tutkusuyle dolu otuz dört yılı kapsar. Bu arada Baudelaire tarzında yazmayı bırakmak ve kendi hayal dünyasına uygun bir anlatım biçimi bulmak istedi. Bu anlatımı bulmasına bir başka büyük şairin, Edgar Allan Poe'nun şiiri yardımcı oldu. 1864 Ekiminde aradığını bulmuş gibiydi. Dostu Cazalis'e şöyle yazıyordu: «*Hérodiade*'ıma başladım sonunda. Ama korku ile. Çünkü ister istemez çok yeni bir şiir anlayışına dayanacak dil icat ediyorum. Bu yeni şiir anlayışını iki kelimeyle açıklayacağım: eşyayı değil, eşyanın etkisini dile getirmek». İki yıl sonra Besançon'a gönderildiği zaman hâlâ bitiremediği bu şiir üzerinde çalışıyordu; ağır bir hastalığa yakalandı. Paris'teki arkadaşlarının müdahalesiyle 1867 ekiminde Avignon lisesine tayin edildi. «Güçsüzlük denen canavarı alaşağı etmek» için bir hikâye yazmağa başladı. *İgitur ou la Folie d'Elbehnon* (İgitur veya Elbehnon'un Deliliği) adlı bu önemli hikâyede, ilerideki bütün şiirlerin temaları, düşünceleri, hayalleri, yardımcı unsurları yer alır: lamba, ayna, konsol, perdeler, duvar saati, kitaplık, zarlar.

O tarihte meslekî durumunu daha sağlama bağlamayı düşündü ve lisansını hazırlamak istedi; ancak, bu geçici bir hevesti. Sonra başka bir çözüm yolu düşündü: taşradan ayrılmak, Paris'e yerleşmek. İlk Parnasse Contemporaine'de, 1866'da, on şiiri yayımlandı. Parisli dostlarının aracılığıyle, 1871'de, Fontanes (Condorcet) lisesinde ders vermeğe başladı. Edebiyat çevrelerine pek sokulmadı. 1874'ten sonra yaz tatillerini Valvins'de geçirdi. *Hérodiade, Parnasse*'ın ikinci fasikülünde yayımlandı (1871). Mallarmé, 1874'te çıkacak üçüncü fasikül için *Après Midi d'un Faune* adlı şiirini gönderdiyse de kabul edilmedi.

Mallarmé kırk iki yaşında (1884), Huysmans'ın *A Rebours* (Tersine) adlı eserinde kendinden büyük bir övgü ile söz edilmesi üstüne birdenbire üne kavuştu. O günlerde Verlaine de, *Poètes Maudits*'de (Lânetlenmiş Şairler) Mallarmé'den söz etmişti. Bu iki övgü, yirmi yaşlarındaki şairlerin meydana getirdiği yeni bir neslin ortaya çıkışına rastlar. Bu şairler Parnasse okuluna karşıydılar. Kendilerine örnek olarak böyle bir sorumluluğu yüklenmek istemedikleri halde Mallarmé ile Verlaine'i seçtiler. Böylece iki şair için bildiriler, şölenler, mülâkatlar dönemi başladı. Mallarmé yeni çıkan dergilerde tek tük şiirler ve kimilerinin «yuturmaca» saydığı anlaşılmaz makaleler yayımladı. Buna karşılık konuşmalarında büyüleyici ve etkiliydi. Her salı akşamı, Roma sokağı 87 numaradaki evinin küçük yemek odasında, sigara dumanları arasında ve genç sembolist şairler karşısında (G. Kahn, H. de Régnier, F. Vielé-Griffin, A.F. Hérold, A. Fontainas, E. Lujardin, R. Ghil, A. Retté, G. Rodenbach ve 1891'den sonra bunlara katılan P. Louys, A. Gide, P. Claudel, P. Valléry, A. Mockel) konuşurken, yazı yazdığı zamanki tutukluktan eser kalmıyordu. Bu şairler, Mallarmé'nin kağıt parçalarına notlar aldığını biliyor, mutlak «kitap»ın tamamlanıp çıkmasını sabırla bekliyor, ustalarının dağınık yazılarını toparlamasını ve uygun bir fiyatla yayımlamasını istiyorlardı. 1887'nin kırk yedi nüshalık lüks baskısı, 1891'deki belçika baskıları (*Album de Vers et de Prose, Pages* [Şiir ve Nesir Albümü, Sayfalar]) çarçabuk tükendi. Mallarmé, «daha iyisine varmak için araştırmalar» dediği eserlerinin toplu basımı için bir önsöz yazdı. Şair, yeni ününü, özellikle Verlaine'in ölümünden sonra kendisine verilen «şairlerin prensi» unvanını (ocak 1896) nazik bir şaşkınlıkla karşıladı. Emekli rahatlığına ereli beri (ocak 1894), otuz iki yıllık meslek hayatı boyunca beklediği «büyük eseri»i yaratma zamanının geldiğini düşünüyordu. 1897'de, *Cosmopolis* dergisinde, dizgi tertibi bakımından, çalkantılı okyanusta yalpalayan bir gemiyi veya gece karanlığında bir takımyıldızı andıran bir metni yayımlandı. Çeşitli puntoda büyük harflerle, düz veya italik küçük harflerle dizilen bu mensur şiir harflerin biçimi ve düzenlenmesi bakımından bir senfoniyi andırıyordu. *Un Coup de Dés Jamais n'Abolira le Hasart* (Bir Zar Atımı Rastlantıyı Hiç Bir Zaman Ortadan Kaldırmaz) başlıklı parçanın tasarlanan mutlak «kitap»ın bir bölümü olduğu ileri sürülebilir. (L)

Mallarmé akademisi, «Mallarmé'nin hatırasını yaşatmak ve şiirinin haysiyetini korumak» amacıyle 1937 şubatında Paris'te kurulan edebiyat derneği, F. Vielé-Griffin, J. Ajalbert, E. Dujardin, P. Fort, M. Maeterlinck, P. Valéry v.d. Sonradan katılan üyelerden birkaçı: J. Cocteau, G. d' Houville, F. de Miomandre, H. Mondor, Ch. Vildrac. (L)

MALLAVİ EL-ARİŞ, Mısır'da şehir, Yukarı Mısır'da (Asyut ili), Nil'in batı kıyısında, *Hermopolis Magna*'nın yeri yakınında; 43 200 nüf. Tahıl merkezi. (L)

MALLE (Louis), fransız filim yönetmeni (Thumeries 1932). J.-Y. Cousteau'nun *Sessiz Dünya* (Le Monde du Silence) [1955] ve R. Bresson'un *Bir İdam Mahkûmu Kaçtı* (Un Condamné à Mort s'est echappé) [1956] filimlerinde asistanlığını yaptıktan sonra yönetmenliğe başladı. Filimleri: *İdam Sehpası* (Ascenseur pour l'Échafaud) [1957]; *Âşıklar* (Les Amants) [1958]; *Zazie dans le Métro* (Zazie Metro'da) [1960]; *Özel Hayat* (Vie Privée) [1961]; *Viva Marie* (1965); *Hırsız* (Le Voleur) [1966]; *Le Souffle au Coeur* (1971). [L]

MALLEA (Eduardo), arjantinli yazar (Bahia Blanca 1930). Masallarında (*Cuentos Para Una Inglesa Desesperada* [Umutsuz Bir İngiliz Kızı İçin Masallar], 1926), denemelerinde (*Historia de Una Pasion Argentina* [Bir Arjantin Aşk Hikâyesi], 1937 ve romanlarında (*La Bahia de Silencio* (Sessizlik Körfezi], 1940; *Todo Verdor Perecera* [Bütün Yeşillikler Solacak] 1941; *Los Enemigos del Alma* [Ruhun Düşmanları], 1950; *Simbad* [1957]) kötümser bir dünya görüşü hâkimdir. (L)

MALLECO (RIO), Şili'de ırmak, Cenepcion'un güneybatısında; 136 km. — *Malleco ili*, 151 000 nüf. İdare merkezi *Angol*. (L)

MALLEMANN (René DE), fransız fizikçisi (Paris 1885). 1935'te Nancy Fizik enstitüsü müdürlüğüne getirildi. Deneysel ve teorik araştırmalarının çoğunda, optik özelliklerinden hareket ederek cisimlerin molekül yapısını incelemek amacını güttü. Polarılmış molekülleri ilk o tanımladı; tabiî dönel polarma teorisi, elektriksel çift kırılmalar, dönel magnetik polarma, eliptik yansıma üstünde çalışmalar yaptı. *Cours D'Elasticité et D'Optique* (Esneklik ve Optik Dersleri) adlı kitabı yayımladı (1925'ten itibaren). [L]

MALLET, XVI. yy. din zulmünden kurtulmak için Cenevre'ye göç eden Rouen asıllı protestan aile. ISAAC **Mallet** (1684 - 1779), 1713 sıralarında Paris'e gitti, burada kurulduğu günden beri çalışmalarına hiç ara vermeyen bir banka kurdu. İhtilâl yıllarını iflâs etmeden atlattı. Paris'in en eski, en önemli bankalarından biri haline gelen bu müessesenin sürekliliği ve sağlamlığı banka müdürlüğünde bulunan GUILLAUME'un (1747 - 1826) Fransa bankasının ilk idare kurulunda yer alması sonucunu verdi. Restorasyondan itibaren torunları JACQUES (1787-1868), ALPHONSE (1819-1906) ve ERNEST (1863-1956) müesseseye büyük bir gelişme sağladılar, 1936'ya kadar bankanın müdürlüğünde bulundular. Müessese demiryollarının, sigorta, elektrik ve sömürge işleriyle ilgilenen kumpanyalarının gelişmesinde rol oynadı, teminatçı bankalarla birleşerek (1904) Banque de l'Union Parisienne'in kurulmasında rol oynadı. (L)

MALLET-STEVENS
Saint-Jean-de-Luz gazinosu

MALLET (Charles Auguste), fransız filozofu (Lille 1807 - Paris 1875). Paris akademisi müfettişi, sonra Rouen akademisi rektörü oldu. 1851 Hükûmet darbesinden sonra istifasını verdi. Başlıca eserleri: *Histoire de la Philosophie Ionienne* (İon Felsefesi Tarihi) [1842]; *Histoire de L'École de Mégare et des Écoles d'Elis et d'Erétrie* (Megara Okulunun, Elis ve Eretria Okullarının Tarihi) [1845]. (L)

MALLET (David), iskoç şairi (Crieff, Perthshire 1705'e doğr. - Londra 1765). Montrose dükünün oğullarını eğitti, MALLOCH olan adını ingilizceye uydurarak Mallet yaptı. Bolingbroke'a bağlandı ve onun eserlerini inceledi (1753-1754), Galler prensinin sekreteri oldu. 1760'ta Londra limanı kontrolörlüğü görevini aldı. Özellikle baladlarıyle (*William ve Margaret* [1723]) tanınır. (L)

MALMESBURY birinci kontu
Reynolde'dan
Caroline Watson'un
gravürü
Cabinet des Estampes,
Paris

MALLET (Jean-Baptiste), fransız ressamı (Grasse 1759 - Paris 1835). Prud'hon'un öğrencisiydi. Özentili bir üslûpla guvaşlar, suluboya ve yağlıboya resimler yaptı. Cherbourg, Clamecy, Grenoble, Marsilya, Pau, Toulon, Tours ve Valenciennes müzeleriyle Paris'te Marmottan müzesinde, *Mektubun Okunuşu, Bir Salonda Toplantı, Köylülerin Ağırladığı Yolcular* gibi eserleri vardır. (L)

MALLET DU PAN (Jacques), fransızca yazan isviçreli gazeteci (Céligny, Cenevre 1749 - Richmond, İngiltere 1800). Aydın istibdatından yanaydı, İngiliz anayasasının hayranı, Fransız devriminin büyük düşmanıydı. Louis XVI tarafından görevle Frankfurt'a yollandı (1792), avrupa başkentlerinde sürgündekilerin sözcüsü ve karşı devrimci hükûmetlerin akıl hocası oldu (1794 - 1798). İngiltere'ye yerleşti (1798) ve *Mercure Britannique*'i kurarak hükûmete hizmet etti. *Du Principe des Factions* (Fesat Hareketlerinin İlkesi) [1791], *Considération sur la Nature de la Révolution de France* (Fransa İhtilâlinin Niteliği Üstüne Düşünceler) [1793] adlı eserleri yazdı. Öteki eserleri, A. Sayous tarafından *Mémoires et Correspondance de Mallet du Pan* (Mallet du Pan'ın Hatıraları ve Mektupları) adı altında yayımlandı. (L)

MALLETİA i. Şili ve Yeni Zelanda denizlerinde bulunan ikiçenetli yumuşakça. (*Malletiidae* familyasının örnek tipi.) [L]

MALLETİİDAE çoğl. i. Derin denizlerde yaşayan iki çenetli yumuşakçalar familyası; başlıca cinsleri *tyndaria* ve *malletia*'dır. (L)

MALLET-STEVENS (Robert), fransız mimarı (Paris 1886-ay.y. 1945). 1925 Milletlerarası sergisinde dekoratif sanatların ve

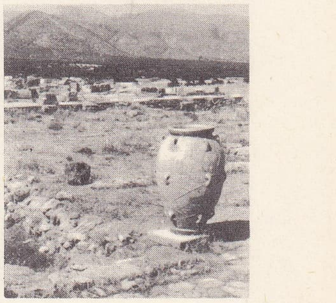

MALLIA
arkeolojik harabeler

Foto. Velez, Giraudon (LAROUSSE)

MALLORCA Palma'da yel değirmenleri

mimarînin belli başlı eserlerinin doğmasına yolaçan hareketin öncülerinden. Önemli eserleri Hyères'deki *Noailles* villası, 1925 sergisindeki *Turizm* pavyonu, Paris'te Marbeuf sokağındaki *Alfa-Romeo* binası, *Saint-Jean-de-Luz* gazinosu (1928), *Grasse* tiyatrosu (1930), Paris'te Mallet-Stevens sokağındaki binalardır. (L)

Mallet tipi lokomotif, motris tekerleklerle donatılmış bir ana şasisi, yine motris tekerlekli ve birinci şasiye bağlı ikinci bir şasisi, bazen de taşıyıcı bisselleri ve bojileri olan buharlı lokomotif. Bu düzen, lokomotife, dik yokuşlarda kuvvetli bir tutunma ve küçük çaplı dönemeçlerde büyük bir hız ayarı sağlar. Amerika'da sembolü 140 + 042 (anglosakson ülkelerinde 280 + 084) olan bu tip lokomotifler, tenderiyle birlikte 350 ton ağırlığında ve 4 000 BG'dedir. 5 000 tonluk trenleri çekebilir. (L)

Benoît MALON

MALLEUS i. Çekiç midyesinin ilmî adı. (L)

MALLİA veya **MALİA.**, Esk. coğ. Girit adasının kuzeydoğu kıyısında liman. Fransızların yaptığı kazılarda (1921'den beri), Knossos ve Phaistos saraylarının planına göre inşa edilmiş bir saray ortaya çıkarıldı: bir merkez avlu çevresine dizilmiş yapılar. Cilâlıtaş devrinin sonlarında yerleşilen (yaklş. M. Ö. 3000) yerde, önce bir saray yapıldı (Orta Minos devrinin başlangıcı, yaklş. 2000), sonra onun yıkıntıları üzerine inşa edilen (Orta Minos devrinin sonu, yaklş. 1700) ikinci bir saray da yandı ve yıkıldı (Yeni Minos devri başlangıcı, 1400'e doğr.)

Birçok malzeme (tabakalar, heykeller, kılıçlar) ile minos devri yazıtları ortaya çıkarıldı. 1960'ta fransız arkeoloğu Henri Van Effenterre'in yönettiği kazılarda sarayın batısında, saraya bağlı olmayan bir idare mecilisinin yapıları (bir sivil mimarî karmaşası sayılır) ortaya çıkarıldı. (L)

MALLİNCKRODT (Hermann VON), alman siyaset adamı (Minden 1821-Berlin 1874). Kuzey Almanya, sonra İmparatorluk (1867-1871) Reichstag'larına milletvekili olarak katıldı, Windthorst ile birlikte Alman Katolik partisinin lideriydi (kendisine MERKEZİN CATO'su deniyordu). Kulturkampf* a karşı çıktı. (L)

MALLNİTZ, Avusturya'da (Steier) komün, Tauern dağlarının güneydoğu eteğinde, Drava'nın sol kıyıdan aldığı bir altkol kıyısında; 1 300 nüf. Hidroelektrik santral. Kış sporları merkezi (1 190 m). [L]

MALLOBAUD, en eski frank şefi. 378'de Gratianus zamanında Argentovaria (Horbourg) yakınında Alamanları yendi. (L)

MALLOİ. Esk. coğ. Hindistan'da halk, Hydraotes (bugün İndus'un doğu kolu *Ravi*) kıyısında yaşardı; Büyük İskender'e yenildi. (L)

MALLOPHAGA i. Zool. Bk. TÜY BİTLERİ.

MALLORCA veya **MAYORKA,** fr. **Majorque,** İspanya'ya bağlı Balear takımadalarının en büyük adası; 3 640,16 km²; 362 202 nüf. (km²'ye 99,77 nüf.). Merkezi *Palma.*

● *Coğrafya.* Adanın eşkenar dörtgen biçiminde olan kıyıları güneybatıdaki Palma, kuzeydoğudaki Alcudia ve Pollensa körfezleri dışında dümdüz uzanır. Yüzey şekillerinde dört kesim ayırdedilir; a) Tramuntana dağları; b) Raiguer; c) Pla veya orta ova; d) Levante (Doğu) dağları.

85 km uzunluğunda, 15 km genişliğinde olan *Tramuntana dağı,* kıyıya paralel olarak, güneybatıdan kuzeydoğuya doğru uzanır. İkinci zaman gereçlerinden meydana gelen ve Üçüncü zamanda Alp dağlarıyle birlikte yükselen bu dağlar, yapı bakımından iç vâdileri çevreleyen çeşitli sıraların binişmesiyle oluşmuştur; en yüksek noktaları adanın da en yüksek yeri olan «Pug Major» doruğunda 1 445 metreyi bulur. *Raiguer,* Tramuntana dağlarının güney yamacında, dağla orta ova arasında bir geçiş bölgesidir; Levante dağlarına kadar uzanır. *Levante dağları* adanın doğu kıyısında Tramuntana dağlarıyle aynı yönü takip eder; yapıları ve oluşma dönemleri aynı olduğu halde yükseltileri Tramuntana dağlarınınkinden azdır. (Son Morei tepesinde 562 m).

Adada ılıman akdeniz iklimi hüküm sürer. Yıllık sıcaklık ortalaması 16,9°C, yaz ortalaması 24°C, kış ortalaması 10,9°C'tır. Yılık ortalaması 50 mm olan yağışlar, en çok sonbaharda düşer; uzun ve kurak yaz döneminde ise çok azalır.

Bitki örtüsünün başlıca özelliği yapraklarını dökmeyen meşe ağacıdır (*Quercus ilex*). Ormanaltı, sakız ağacı, yaban zeytini, laden, süpürge otu ve fundalıklardan oluşan bir makiyle örtülüdür. Birçok bölgede meşenin yerini halep çamı (*Pinus halepensis*) almaktadır. Ada topraklarının yüzde 58'inde tarım (ancak yüzde 5,82'sinde sulama yoluyle) yapılır.

Kuru tarımın büyük kısmını tahıl ve sebze meydana getirir (yüzde 35,43); badem ağacı yetiştiriciliği de çok yaygındır (65 000 hektar). Ayrıca keçi boynuzu, incir, kayısı ve çeşitli meyveler yetiştirilir. Dağlardaki zeytinlikler ve bağlar gerilemektedir. Hayvancılık oldukça ileridir (domuz, koyun, sığır, koşum hayvanları).

Ülkenin başlıca gelir kaynağı olan turizme bağlı olarak inşaat ve besin sanayii büyük ölçüde gelişmiştir. Ayrıca ayakkabı, kumaş, cam eşya, dövme demir fabrikaları kurulmuştur.

Halkın yüzde 43,8'i merkez Palma'da yaşar; gerisi, en büyüğünün nüfusu 20 000 kişiyi aşmayan 52 şehre dağılmıştır. Adanın en yoğun kesimi Raiguer bölgesidir.

— Tar. Mallorca, M.Ö. 123'te Romalılar tarafından işgal edildi; sırasıyle Vandalların ve Bizanslıların eline geçti. 903'te İslâm el-Cevlanî tarafından fethedilerek Kurtuba halifeliğine katıldı. 1130-1203 Arası Murabıt imparatorluğuna bağlanan ada, 31 eylül 1299'da Jaime I'in kuvvetlerine teslim oldu. Bk. MALLORCA KRALLIĞI. (L)

MALLORCA krallığı, geçici devlet (1276-1344). Fatih Jaime'nin vasiyeti uyarınca Aragon krallığından ayrılarak küçük oğlu Jaime'ye (1262) verilen Balear adalarını, Montpellier senyörlüğünü içine alıyordu. Roussillon ile ve Cerdana kontlukları ve Başkenti Perpignan ve Raymond Lulle'un Miramar kolejini kurduğu Palma de Mallorca, o tarihte parlak bir dönem yaşadı. Aragon'un yeniden fetih isteği, Fransa'nın göz dikmesi yüzünden yeni devlet, başlangıçta sarsıntılar geçirdi, Jaime I (1276-1311) büyük kardeşi Aragon kralı Pedro III'ün (1279) metbuluğunu kabul etmek, Barcelona parasının rayicine uymak ve Barcelona'nın geleneklerini kabul etmek zorunda kaldı. Jaime'nin Fransa kralı Atak Philippe ile (1283) ittifak yaparak kurtulmayı denemesi üzerine Pedro III, Mallorca krallığı topraklarını yağmalayarak Perpignan'ı ele geçirdi; sonra Atak Philippe başkenti bir baskınla yağmaladı (1185'te orada öldü).

Jaime'nin oğlu Sancho'nun (1311-1324) zamanı, nispeten sakin geçti; ama yeğeni küçük Jaime II (1324-1344), amcası Mallorcalı Felipe'nin vesayeti altında, önce Aragon'un kışkırttığı bir ayaklanma ile karşılaştı; kendi tebaası tarafından esir edildi ve ancak papa Johannes XXIII sayesinde kurtuldu; beceriksizliği yüzünden, kışkırtmalarıyle amcasının oğlu Aragon kralı Pedro'nun hücumuna yolaçtı (1343) ve Perpignan'da teslim olmak zorunda kaldı; 1344'te Mallorca krallığı, Aragon krallığına bağlanırken, parasız kalan, on hükümdarı Montpellier'yi Fransa'ya rehin etti. Bk. ARAGON ve İSPANYA. (L)

MALLORY (George Herbert Leigh), ingiliz dağcısı (Mobberley, Cheshire 1886-Everest 1924). 1904'te G. W. Young, Tyndall ve R.L.G. Irving ile Alp dağlarına çıktı, 1921'de Everest'te keşif yapan ingiliz kurulunu yönetti; 1922'de 8 000 metreye oksijen tüpü kullanmadan tırmandı. Mallory ile Irving, 1924'te, dünyanın en yüksek tepesine varmak için giriştikleri üçüncü seferde 8 600 m'de kayboldular. (L)

MALLOS. Esk. coğ. Güney Anadolu'da şehir. Yeri kesin olarak belli değildir. Strabon'a göre şehrin, Pyramos (Ceyhan) nehrinin ağzına yakın bir yerde olması gerekir. Bugünkü Karataş burnu yakınlarındaki bir tepe üzerinde ve Pyramos nehrinin eski yatağı yöresinde, nehrin kollarının ayrıldığı kesimde kurulduğu sanılır. Kuruluşu hakkında belge yoktur. Bir efsaneye göre şehri, Truva harplerinden hemen sonra Amphilokhos ile Mopsos kurdular. Bir süre sonra bir anlaşmazlık yüzünden tek tek öldü; Magarsa yakınlarında birlikte gömüldüler. Bu olaydan sonra Amphilokhos adına, ününü İmparatorluk devrine kadar sürdüren bir kehanet ocağı kuruldu. Arriannos'a göre Büyük İskender, şehre yaptığı ziyaret sırasında halkın Perslere ödediği vergiyi kaldırdı. (İskender, Mallos'luları, Argoslu'ların soyundan sayar, kendisinin de argoslu kahramanlar soyundan geldiğini ileri sürerdi.) Şehrin bilinen en eski sikkeleri M.Ö. 425'e aittir. Bu sikkelerin ön yüzünde, ellerinde diskler tutan bir erkek, arka yüzünde Afrodit veya Astarte'nin sembolü olan bir kuğu vardır. (M)

MALLOTUS i. Sütleğengillerden ağaççık. (Eski Dünya'nın bütün tropikal bölgelerinde yüze kadar türü yetişir.) [L]

MALLOW, gaelce **Magh Ealla,** İrlanda cumhuriyetinde (Munster ili, Cork idare bölümü) kasaba, Blackwater kıyısında; 5 600 nüf. Eski ılıca merkezi. Sayfiye yeri. (L)

MALLOWAN (Max Edgar Lucien), ingiliz arkeoloğu (Londra 1904). Neolitik devreden M.Ö. IV. yy.a kadar mezopotamya, suriye ve iran arkeolojisi üstünde ihtisas yaptı. Ur kazılarında sir Leonard Woolley'in asistanlığını yaptı (1925-1930), Ninova kazılarına katıldı (1931-1932), Arpaciye kazılarını yönetti. Londra Üniversitesi Batı Asya Arkeolojisi bölümünün müdürlüğünü yaptı (1947-1962). Eserleri: *25 Years of Mesopotamian Discovery* (Mezopotamya Bulgularının 25 yılı) [1932-1956]; *The Excavations at Arpachiyah* (Arpaciye Kazıları) [1935]; *Early Mesopotamia and İran* (Eski Mezopotamya ve İran) [1965]; *Nimrud and its Remains* (Nemrud ve Kalıntıları) [1966]. (M)

MALLUS i. (lat. k.). Saliens franklarının mahkemesi.

— ANSİKL. *Mallus* kamu davaları mahkemesiydi. Bu mahkeme, görevini açık havada, *mallobergium* adı verilen bir yerde, *centenarius*'un başkanlığında ve hür kişiler arasından seçilmiş *rachimbourg*'lar veya *boni homines* denen üyelerden kurulu bir jürinin yardımıyle yapardı. Charlemagne zamanında bu üyelerin yerini scabini'ler aldı. (L)

MALM i. Jeol. Üst Jüraya verilen ad. (— 125 ile —110 milyon yıl arasında uzanır. Dogger ile vealdiyen arasında yer alır. Kaloviyen, oksfordiyen, lüzitaniyen, kimericiyen ve portlandiyen katlarını kapsar.) *Eşanl.* BEYAZ JÜRA, ÜST OOLİTİK. (L)

MALMBERG (Bertil), isveçli şair (Härnösand 1889 - Stockholm 1958). Hem güçlü, hem zarif mısraları E. Tegnér ve V. von Heidenstam geleneğine bağlanır. Başlıca denemeleri: O. Spengler'in ve milletlerarası olayların etkisiyle yazdığı *Dikter Vid Gränsen* (Sınırda Manzumeler) [1935]; *Under Maanens Fallande Baage* (Ayın Düşen Eksenide) [1947] ve *Lek Med Belysningar* (Işık Oyunu). [L]

MALMBERGET, Kuzey İsveç'te (Norrbotten) şehir, Gallivare demir filizi yatağının başlıca işletme merkezi; 5 700 nüf. (L)

MALMESBURY (James HARRIS, — birinci kontu), ingiliz diplomatı (Salisbury 1746 -

Foto. Petit (LAROUSSE)

Londra 1820). Petersburg'da elçilik (1777-1782) ve La Haye'de bakanlık yaptı (1784-1788). Orange prensinin yeniden iktidara gelmesini sağladı. 1788'de Üçlü ittifakı (İngiltere, Birleşik Eyaletler, Prusya) gerçekleştirmeyi başardı. (L)

MALMESBURY (James Howard HARRIS, üçüncü — kontu), ingiliz siyaset adamı (Londra 1807-Heron Court, Hampshire 1889). Muhafazakâr kanada mensuptu. Avrupa siyasî hayatının geçirdiği iki buhranlı dönemde (1852 ve 1858-1859'da), lord Derby kabinesinde dışişleri bakanı oldu. Fransız dostuydu; Napoleon III'e duyduğu yakınlıkla, İkinci imparatorluğu hukuken tanıyan ilk devlet adamı oldu. Napoleon III ile iyi ilişkilerini korumak için, 1859'da, Prusya'yı Avusturya lehine hareketten alıkoydu. Daha sonra yeni İtalya krallığını destekledi. Büyük bir hayranlık duyduğu Garibaldi'ye Londra gezisi sırasında (1864) yakınlık gösterdi. 1884'te *Memoirs of an Ex-Minister*'i (Bir Eski Bakanın Hatıraları) yayımladı. (M)

MALMGREN (Finn), isveçli bilgin ve kâşif (Falun 1895-Artide 1928). 1918'de Amundsen'in *Maud* gemisiyle yaptığı sefere katıldı; 1926 yılında yine onunla birlikte *Norge* adlı güdümlü balonla kutup seferine çıktı. 1928'de *İtalia* adlı güdümlü balonla tertiplediği sefere katıldı. Balon denize düşünce Mariano ve Zappi ile birlikte karaya ulaşmağa çalıştıysa da başaramayarak öldü. (M)

MALMÖ, Güney İsveç'te liman şehri, Malmöhus ilinin merkezi, Sund kıyısında; 254 000 nüf. 25 km uzaktaki Kopenhag'a vapur seferleriyle bağlı olan büyük ticaret limanı Malmö, hem İskandinavya'nın kapısı, hem de Güney İsveç'in iktisadî merkezidir. XIV. yy.dan kalma gotik üslûbunda kilise; rönesans üslûbunda belediye sarayı; XIV. yy. dan kalma kale (müze). Malmö önemli bir sanayi merkezidir: tersaneler; makine yapımı; yün, pamuk, deri, kauçuk ve plastik maddeler sanayii; Limhamn çimento fabrikaları v.b. — *Malmâhus ili*, 687 900 nüf. (L)

MALOJA, ital. **Maloggia**, İsviçre Alpleri'nde geçit; Yukarı İnn vâdisini (Engadine), Como gölüne dökülen Mera'nın suladığı Bregaglia vâdisine bağlar; 1 817 m. Saint-Moritz-Chiavenna yolu buradan geçer. Kış sporları merkezi. (L)

MALO-LES-BAİNS, Fransa'da Nord idare bölgesinde (Dunkerque idare çevresi) komün, Flandre'da, Dunkerque'in doğusunda; 14 628 nüf. Bu önemli sayfiye yeri 1865'te kurulmuştur; yazın nüfuzu 30 000'i bulur. (L)

MALOLOS, Filipinler'de şehir, Luzon adasında, Manila'nın kuzeybatısında; 38 000 nüf. (L)

MALON (Benoît), fransız siyaset adamı (Pretieux, Loire 1841-Asnieres 1893). Bir ırgatın oğluydu; yirmi yaşında okuma öğrendi. Hamallık, sonra Paris'te boyacılık yaptı; kendi kendini yetiştirdi. Birinci Enternasyonal'e girdi. Cenevre (1866) ve Basel (1868) kongrelerine katıldı. Seine milletvekili oldu (7 şubat 1871). Barışa karşı oy kullandı ve istifa etti. Komün Merkez komitesine seçildi, sonra görevinden ayrıldı, «kanlı hafta»dan sonra İsviçre'ye sığındı. Fransa'ya dönünce *Revue Socialiste*'i (1880-1883) çıkardı ve *Le Socialisme İntegral* (Bütünüyle Sosyalizm) [1891] adlı kitabını yayımladı. Bunda, yalnız bir sınıfın değil bütün insanlığın çıkarlarını temel olarak alan ve yalnız iktisadî etkenlere dayanmayan bir sosyalizmi savundu. Jaures'nin sosyalist olmasında büyük etkisi vardır. (L)

MALON DE CHAİDE (Pedro), ispanyol yazarı (Cascante, Navarra 1530'a doğr. - Barcelona 1590). Zaragoza'da ilâhiyat okudu ve Augustinus tarikatına girdi, Zaragoza, sonra da Fuesca'da ilâhiyat dersleri verdi. Çok yalın bir üslûpla yazılmış eseri *Libro de la Conversion de la Magdalena* (Magdalena'nın Hıristiyan Olması) [1592], Luis de Leon'un çömezi olan Malon De Chaide'deki mistik atılımın derinliğini açıkça ortaya koyar. (L)

MALONGA (Jean), kongolu yazar (Brazzaville 1907). Hikâye ve romanlarından (*Aryenne'in Kalbi* [1954]; *M'Pfoumou Ma Mazono Efsanesi* [1959]) ülkesinin halk inançlarını ve yaşayışını saf ve coşkun bir dille anlatır. (L)

MALONİK sıf. (fr. *malonique*). Kim. Formülü HOCO—CH_2—COOH olan bir diasit için kullanılır; Dessaignes tarafından, malik asidin kromla yükseltgenmesi sırasında keşfedildi.

— ANSİKL. *Malonik asit*, genellikle, nitril'i olan siyanasetik asidin

HOCO — CH_2 — C≡N sabunlaşmasıyle hazırlanır; siyanasetik asit ise potasyum siyanürün klorasetik aside etkimesiyle elde edilir. Malonik asit 132°C'ta erir, ısı etkisiyle asetik asit ve karbon dioksit vererek ayrışır. Esteri olan etil malonat

$$C_2H_5OCO — CH_2 — COOC_2H_5$$

181°Cta erir; organik sentezlerde, CH_2 grubundaki (etkin metilen) hidrojen atomlarının çeşitli köklerle kolayca yer değiştirmesini sağladığı için çok kullanılan önemli bir maddedir. (L)

MALONİLÜRE i. (fr. *malonyluree*). *Eşanl.* BARBİTÜRİK* ASİT.

MALOPE i. Çiçek tarhı halinde veya tarh kenarlarında yetiştirilen süs bitkisi. (Ebegümecigillerden.)

— ANSİKL. *Malope*'ler, Akdeniz bölgesinde yetişen biryıllık otsu bitkilerdir; çiçekleri ebegümeci çiçeğine benzer; ama çiçekliğin üzerinde dikine dizili, birbirinden ayrı birçok meyve yaprağı; çiçek olgunlaşınca bunların her birinden bir kapçık, meyve olur. (L)

MALORY (sir Thomas), ingiliz yazarı (Newbold Revell ?, Warwickshire 1408'e doğr. -Newgate 1471). Kral Arthur destanı çevrimindeki romanları İngilizceye uyarladı. 1470'te bitirildiği uyarlaması, Caxton tarafından 1485'te basıldı ve sonradan *Arthur'un Ölümü* (Morte d'Arthur) adıyle tanındı. Bu, ingiliz edebiyatının ilk mensur şiir kitabıdır ve birçok şairi, özellikle Tennyson*'u (*Idylls of the King*) etkilemiştir. (L)

MALOT (Hector), fransız yazarı (La Bouille, Seine-Maritime 1830-Fontenay-sous-Bois 1907). *Victimes d'Amour* (Aşk Kurbanı) [1859-1866], *Les Aventures de Romain Kalbris* (Kalbris'in Maceraları) [1869] adlı gerçekçi romanlarıyle tanındı. Gençler için yazdığı *Kimsesiz Çocuk* (Sans Famille) [1878], eserleri arasında ayrı bir yer tutar; Alain-Fournier'nin *Adsız Köşk*'ünde (Grand Meaulnes) yer alan çocukluk temaları bu eserde ilk şekilleriyle görülür. Hector Malot 1896'ya kadar yetmiş kadar roman yazdı. *Le Roman de Mes Romans* (Romanlarımın Romanı) [1896] adlı eserinde edebiyat hatıralarını anlattı. (L)

MALOU (Jules), belçikalı siyaset adamı (Ypres 1810-Woluve-Saint-Lambert 1886). Ypres katolik milletvekili (1841), Anvers eyaleti valisi (1844), 1844'ten 1870'e kadar üç defa maliye bakanı, sonra başbakan (1871-1878) oldu ve kamu muhasebesine yeni bir düzen vermeğe çalıştı. 1884 Seçimlerinde tekrar iktidara geldi. Eğitimde laiklik siyasetine karşı çıkması kanlı olaylara ve istifasına yolaçtı (1884). (L)

MALOUEL (Jean) veya **MAELWAEL** (Johan), flaman ressamı (Nimegue 1370'e doğr. - Paris 1419). 1396'da Bavyeralı İsabeau için Paris'te, sonra 1397'de Atak Philippe ve Korkusuz Jean için Dijon'da çalıştı ve Korkusuz Jean'ın portresini yaptı (1415). Champmol manastırı için *Musa'nın Kuyusu*'nu çizdi. *Saint-Denis Oymalı Arkalığı*'na (Louvre) başladı; bu eseri halefi H. Bellechose bitirdi. Siena okulunun üslûbuna yaklaşan yuvarlak bir Pieta'nın Malouel'e ait olduğu sanılır. (L)

MALOUET (Pierre Victor, — baronu), fransız siyaset adamı (Riom 1740-Paris 1814). Santa Domingo'da komiser oldu (1768-1773); Guyana valiliğinde bulundu ve burayı kalkındırmağa çalıştı; Tiers meclisine seçildi (1789). Monarcniens ve Maissiac kulüplerine girdi (Adalarda özel çıkarı olduğu için sömürge çiftçilerini savundu). 1792'de göç etti; 1805'te Fransa'ya dönünce önce Anvers'de Deniz kuvvetleri genel komiserliğine tayin edildi; sonra danıştay üyeliğine getirildi, baron oldu (1810), Rusya savaşını tenkit ettiği için gözden düştü. 1814'te deniz bakanlığına getirildi, eski sömürge sistemini yeniden kurmağa çalıştı. Hatıraları (*Mémoires*) yayımlandı (1868). (L)

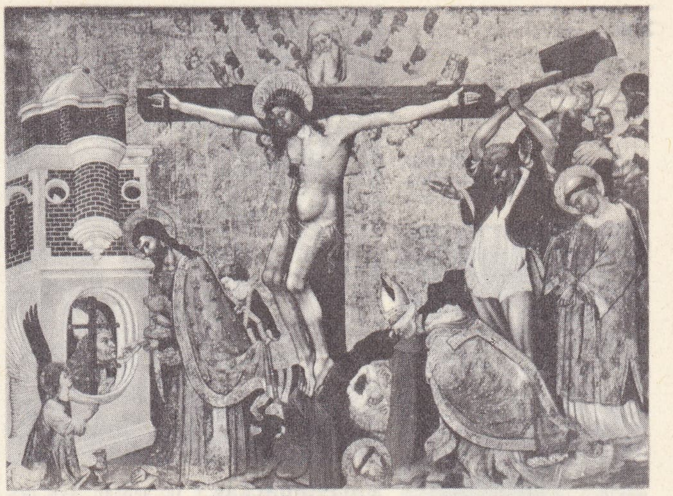

MALOUEL «Son Communio ve Saint-Denis'in ölümü» Louvre müzesi, Paris

MALOUİNES adaları, Falkland adalarının fransızca adı. (L)

MALOV (Sergey Efimoviç), rus türkoloğu (1880-1957). Ruhanî akademiyi (1904) ve Petersburg Doğu Dilleri ve Edebiyatı fakültesini (1909) bitirdi. Orta ve Doğu Asya'yı Araştırma komisyonu tarafından, doğu türk milletlerinin dil ve etnografyası üstünde araştırmalar yapmak üzere Batı ve Orta Çin eyaletlerine gönderildi. Kansu eyaletindeki buddhacı Sarı Uygurların bir manastırında, *Altun Yaruk* adlı kitabı buldu. Başlıca eserleri: *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pis'mennosti* (Eski Türkçe Yazıtlardan Kalıntılar) [1951]; *Yeniseyskaya Pis'mennost Tyurkov* (Türklerin Yenisey Yazısı) [1952]; *Uygurskiy Yazıyk, Hamiyskoe Nareçiye* (Uygur Dili, Hamiy Ağzı) [1954]; *Lobnorskiy Yazıyk* (Lobnor Dili) [1956]; *Yazıyk Jyoltıyh Uygurov* (Sarı Uygurların Dili) [1957]; *Pampatniki Drevnetyurkskoy Pis'mennosti Mongolii i Kirgizii* (Kırgızistan ve Moğolistan'daki Eski Türkçe Yazıt Kalıntıları) [1959]. (M)

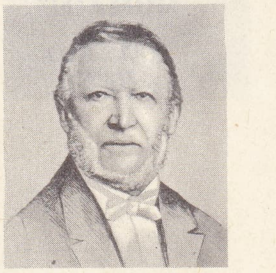

MALOU

MALOYAROSLAVETS, S.S.C.B.'de şehir, Moskova'nın güneybatısında; 15 000 nüf. Prens Eugene de Beauharnais, Kutuzov'u 24 ekim 1812'de burada yenmişti. (L)

MALOZEMELSKAYA TUNDRA, S.S.C.B.'de (Arktik toprakları) bölge, Barents denizi ile Peçora ırmağının aşağı çığırı (sol kıyıda) arasında; taşlı, turbalı ve bataklıklı tundralarla örtülüdür. (L)

MALPİGHİ (Marcello), italyan anatomi bilgini (Crevalcore, Bolcgna 1628 - Roma 1694). Bologna'da tıp doktoru (1635), aynı şehirde profesör (1656) oldu, sonra Pisa ve Messina'ya geçti. P. Castelli'nin yerini aldı. Bologna'ya döndükten sonra anatomi araştırmalarına devam etti. 1691'de papa İnnocentius XII tarafından Roma'ya davet edildi, papanın hekimliğine tayin edildi ve üç yıl sonra Quirinale'de öldü. Malpighi, dokuların incelenmesinde mikroskopu ilk kullananlardan biridir. Böbrekte, kendi adını taşıyan yumacıkları buldu; Harvey'in sistemine taraftar oldu; böceklerin solunum sistemlerini inceledi. Başarı ile embriyoloji meseleleriyle uğraştı. Eserleri, *Marcelli Malpighi Opera Omnia* (Marcello Malpighi'nin Bütün Eserleri) [1686] ve *Marcelli Malpighi Omnia Posthuma* (Marcello Malpighi'nin Ölümünden Sonra Yayımlanan Eserleri) [1697-1698] adları altında toplanmıştır. (L)

MALOUET Guerin'den Fiesinger'in gravürü

MALPİGHİA i. (M. *Malpighi*'nin adından). Güzel pembe çiçekli ağaççık. (*Malpighiaceae* familyasının örnek tipi.)

— ANSİKL. *Malpighia*'lar yaprakları tüycüklerle kaplı küçük ağaç veya ağaççıklardır. Kırmızı, pembe veya beyazımsı çiçekleri şemsiye veya demet şeklinde toplu bulunur. Amerika'nın tropikal bölgelerinde yirmi kadar türü yetişir; bazı türleri limonluklarda süs için yetiştirilir. (L)

Marcello MALPİGHİ

Foto. «İllüstrasyon», Baufle, Parry (LAROUSSE)

MALRAUX
«İnsanlığın Hali»
için Parry'nin afişi

MALPİGHİACEAE i. İki çenekli, ayrı taçyapraklı, tümsek çiçekli bitkiler familyası; örnek tipi *malgipghia*'dır.

— ANSİKL. *Malpighiaceae* familyasındaki bitkiler, basit veya bileşik karşıt yapraklı, genellikle tırmanıcı ağaç veya ağaççıklardır. Çoğunlukla sarı veya beyaz olan çiçekler dalların ucunda salkım durumundadır; çiçekte, beş çanak, beş taç yaprak, on erkek organ, birbirine az çok kaynamış üç meyve yaprağı vardır; meyve ise kapsül biçimindedir. Tropikal bölgelerde yetişen altmış cinsi, sekiz yüz türü bilinir. Başlıca cinsleri: *byrsonima, malpighia, heteropteris, aeridocarpus, hiptage, aspidopterys, tetrapterys, hiroea, stigmaphyllon, banisteria.* (L)

Malpighi cisimcikleri, dalak atardamarcıkları boyunca yer alan küçük lenfoit doku halkaları. (L)

Malpighi piramitleri veya **yumacıkları.** Bk. BÖBREK ve YUMACIK.

Malpighi tabakası, üst derinin en alt tabakası. (L)

Malplaquet savaşı, Fransa'da bu adla anılan köyde (Nord idare bölgesinin Taisnières-sur-Hon bucağı) yapılmış olan bir çarpışmanın adı. Bu çarpışmada mareşal de Villars'ın kumandasındaki Fransızlar geri çekilmek zorunda kalmış olmalarına rağmen prens Eugène ile Marlborough dükünün kuvvetlerine kendilerininkinin bir katı kayıp verdirdiler; ama zaferi hangi tarafın kazandığı kesinlikle belli olmadı. (L)

MALRAUX (André), fransız yazarı ve siyaset adamı (Paris 1901). Liseyi bitirdikten sonra Uzakdoğu ile ilgilendi. École des Langues Orientales'e (Yabancı Diller okulu) girdi; *Lunes en Papier* (Kâğıttan Aylar) [1921] ile *Ecrit pour une İdole à Trompe* (1921) adlı eserlerini yayımladı. 1923'te arkeoloji misyonu ile Kamboçya'ya gitti. Komünistlere duyduğu yakınlık dolayısıyle 1926'da Çin devrimine katıldı; *La Tentation de l'Occident* (Batı Ayartması) adlı eseri bu dönemde yayımladı. Genç bir fransızla genç bir çinli arasında geçen konuşmalardan meydana gelen eserde, her iki taraf, batı inançlarının iflâs ettiği sonucuna varırlar. Bunu *Kanton'da İsyan* (Les Conquérants) [1928] takip etti. Romanın kahramanı Garine, bir şeyler yapmak isteği içinde devrimi seçer. 1930'da yayımlanan *Büyük Yol* (La Voie Royale) [1930], Laos sınırlarındaki tehlikeli bir seferin hikâyesidir. *İnsanlığın* Hali* (La Conditon Humaine) [Goncourt ödülü, 1933], 1927 Şanghay devrimini, *Le Temps du Mépris* (Küçümseme Zamanı) [1935] bir alman toplama kampında bulunan bir devrimcinin serüvenini anlatır: *Umut**'ta (Espoir) [1937] İspanya İç savaşından sahneler yer alır. Malraux iç savaşa Cumhuriyetçi İspanyol hükûmetinin hizmetinde çarpışan yabancı hava kuvvetlerinin kumandanı olarak katılmıştı. Yazar, ayrıca iç savaşla ilgili bir filim çevirdi: *Umut* (L'Espoir) [*Sierra de Teruel*].

Malplaquet savaşı
Decker'den Cornivus'un gravürü,
Cabinet des Estampes, Paris

1939'da Fransa'ya döndü; savaş ilân edilince bir tank birliğinde görev aldı; savaşta yaralandı, esir düştü, 1940'ta kaçtı. Savaş hatıralarını, yarıda kalan *La Lutte avec l'Ange* (Melekle Savaş) adlı bir roman dizisinin ilk kitabı olan *Altenburg'un Ceviz Ağaçları*'nda (Les Noyers de l'Altenburg) [1943] anlattı. Malraux, Lot-et-Garonne ve la Corrèze'de «Albay Berger» adıyle mukavemetçilerin başına geçti. Direnme hareketinde etkili oldu, sonra da Alsace ve Almanya seferlerine katıldı, Alsace-Lorraine tugayına kumanda etti. 1945-1946 Arasında geçici hükûmetin istihbarat bakanı, 1947'de general de Gaulle'ün kurduğu Fransız Halk topluluğunun genel sekreteri oldu. Romandan uzaklaşan Malraux, *Psychologie de l'Art* (Sanat Psikolojisi) başlığı altında 3 ciltlık bir eser kaleme aldı, sonra *Le Musée İmaginaire* (Hayalî Müze) [1947], *La Création Artistique* (Sanat Eserinin Yaratılışı) [1948], *La Monnaie de l'Absolu* (1950) adlı eserlerini yayımladı; bu eserleri bazı eklemelerle, *Les Voix du Silence* (Sessizliğin Sesleri) adıyle birarada yayımladı (1951). Bu eserin devamı olarak önce *Musée İmaginaire de la Sculpture Mondiale*'ı (Dünya Heykelciliği Hayalî Müzesi) [1952-1954], sonra da *Métamorphose des Dieux*'yü (Tanrıların Değişimi) [1957] yazdı. Bu dizi, insanı ve yarattığı büyük sanat eserlerindeki ustalığını ortaya koyan uzun ve ilgi çekici bir araştırmadır. General de Gaulle'ün iktidara gelmesi üzerine A. Malraux devlet bakanı (1 haziran 1958), sonra kültür işleriyle ilgili devlet bakanı (ocak 1959) oldu. Bu görevine Pompidou'nun kurduğu bütün kabinelerde de devam etti. 1962 Ekiminden sonra «V. Cumhuriyet için birlik»in başkanlığını yaptı. 1967'de *Antimémoires*'ların birinci cildini, 1969'da *Les Chênes Qu'on Abat*'yı (Devrilen Çınar) yayımladı. 1970 Nisanında general de Gaulle'ün iktidardan ayrılması üzerine kültür bakanlığından çekildi. (L)

MALSTRÖM i. (Norveç kıyısındaki bir burgacın mahallî adından). Burgaç. (L)

MALT i. (ing. k.). Bira yapmak üzere çimlendirilmiş, özel kulelerde kökleri ve filizleri ayıklanmış arpa. ‖ *Malt fabrikası,* arpa veya öbür tahılların malt haline dönüştürüldüğü fabrika. ‖ *Yeşil malt,* henüz kökleri ve filizleri ayıklanmamış malt.

— ANSİKL. *Malt,* özellile glüsit ve enzim (çimlenmiş arpa diyastazı) gibi yedek besin maddeleri yönünden zengindir. Onun için, bira veya sindirimi kolay maltlı unlar v.b. halinde yardımcı besin olarak kullanılır.

● *Malt yapımı.* Yıkanıp temizlenen ve boylarına göre ayrılan tahıl taneleri ıslatma havuzlarında 2-4 gün kadar ıslatılır. Sonra taneler, çimlendirmek üzere ya yere (yerde maltlaştırma), ya dibi delik bölmelere veya delikli silindirlere (hava ile maltlaştırma) serilir. Hava ile maltlaştırmada hem yerden kazanılır, hem de çimlenmeyi oluşturan üç etken (ısı, havalandırma ve nem) kontrol altına alınır. Çimlenme başlangıcında, tahıl taneleri içinde diyastazlar meydana gelir; bu diyastazlar da tanedeki nişastayı mayalanabilir şekerler (dekstrin, maltoz) haline dönüştürür. 7-11 Gün sonra ilk filizin boyu arpa kadar uzayınca çimlenmeye son verilir. Bu durumdaki tanelere *yeşil malt* denir. Yeşil malt özel kulelerde 40°-45°C'lık sıcak hava ile kademeli olarak kurutulur ve 80°-90°C'lık kısa bir kavurmadan geçirilir; böylece filizlerinden ve kökçüklerinden ayıklanır. Yeşil malt artık malt haline gelmiştir ve bira yapımında kullanılmağa hazırdır. (Bk. BIRA.) İşlem sonunda arta kalan ürünler hayvan yemi olarak kullanılır. (L)

MALT i. (fr. *malthe*). Miner. Yapışkan bir bitüm çeşidi; yumuşaklığı ve yapışkanlığıyle petrolden ayrılır. (L)

MALTA, Avrupa'da devlet; Güney Akdeniz'de uzanan Malta takımadasında; Sicilya'nın güneyinde. Malta (246 km²), Gozo (67 km²) ve Comino (2,6 km²) adalarıyle birçok küçük kayalığı kapsar; 317 050 nüf. 315,6 km. Başkenti, *La Valletta* (Sliema ve Ramrun ile birlikte tek bir yerleşme merkezi meydana getirir.)

Coğrafya

● *Fizikî coğrafya.* Akdeniz'in merkezinde yer alan Malta takımadası, konum bakımından doğu havzasına tamamen hâkimdir. Kıyıları yüksek ve kayalık olan ve kuzeydoğusu derin bir koyla yarılan Malta adası, karst olayları bakımından zengin tebeşirli topraklardan meydana gelir; yüzey şekilleri engebeli ama az yüksektir (258 m). İklim akdeniz iklimidir: kışlar yumuşak, yazlar sıcak ve kurak, takımadada en çok esen rüzgâr keşişlemedir.

Beşerî ve iktisadî coğrafya. Halk protestan ve katoliktir. Devletin resmî dili, İngilizce ve 1934'te İtalyanca'nın yerine kabul edilen malta dilidir. Yumuşak iklim sayesinde tarım ürünleri çok çeşitlidir (tahıllar, sebzeler, meyve ağaçları, pamuk), ama iç tüketimi karşılamaz. Başkent çevresinde toplanan sanayi, özellikle besin, tütün, dokumacılık (pamuklu), kerestecilik alanında faaldir. Ayrıca kasnaklarla yapılan elişi danteller de (Gozo) önemlidir. Turizm hızla gelişmekte ve yayılmaktadır. Malta takımadası özellikle stratejik konumu bakımından önemlidir; La Valletta, Britanya'nın en büyük hava nakliyat merkezlerinden biridir.

Tarih

● *Tarihöncesi.* Cilâlıtaş devrinden kalma, üzeri hayvan resimleriyle süslü pişmiş toprak kaplar adalarda rastlanılan en eski arkeolojik kalıntılardır. Tarihöncesinden kalma daha önemli eserlerin başında megalitik tapınaklar (özellikle Mgiarr, Tarxien ve Gigantija'dakiler) gelir; Hal Saflieni'de ortaya çıkarılan eneolitik çağdan kalma kayalar içine oyulmuş yeraltı mezarlığı da önemli eserler arasındadır. Ayrıca, bazıları çok büyük boyutlara ulaşan çeşitli taş heykeller de çok ilgi çekicidir.

● M.Ö. 1000'den sonra Fenikeliler *Melita*'ya (*Malta*'nın eski adı; yun. *Melite*) gelerek kolonlar kurdular. Melita, ticaret sayesinde hızla gelişti ve giderek Yunanlıların yerleştiği bir merkez haline geldi. Sonra, bilinmeyen bir tarihte Kartacalıların hâkimiyeti altına girdi. M.Ö. 218'de kartaca hâkimiyetinden kurtularak Roma ile anlaştı. Daha sonra Maltalılar Romalı sıfatını elde ettiler (M.Ö. 30'dan önce). Başlangıçta Sicilya valisi tarafından yönetilen Malta, Augustus devrinde bir imparatorluk procurator'una bırakıldı. İmparator Teodosius I'in ölümünden (395) sonra Doğu Roma imparatorluğuna geçti ve Vandallar (454-464) ile Gotların (464-533) eline geçtiği dönemler dışında Doğu Roma imparatorluğunun idaresinde kaldı.

Sicilya ile Malta'ya müslüman akınları XIII. yy.da başladı. Aglebî'lerden Ziyadetullah bin İbrahim, Afrika ile Sicilya arasındaki adalara karşı bir filo gönderdi (835-836). Ebu Affan el-Agleb zamanında düzenlenen iki seferle de ada alınamadı. Sonunda, Ahmed bin Ömer bin Ubeydullah bin el-Agleb tarafından alındı (869-870). Müslüman fatihler, adanın başşehri Melita'yı kısmen yıktılar ve adını Medine olarak değiştirdiler; 220 yıllık hâkimiyetleri boyunca hıristiyanlara din serbestliği tanıdılar; buna karşılık kendi dillerini yayarak yeni malta dilinin türemesini sağladılar. Adada bulunan birçok arapça yazıt ve sikke (Maymune yazıtı, 1173 v.b.) bu kültür hâkimi-

Foto. LAROUSSE

yetini gösterir. Bu arada bir bizans saldırısı (1048-1049) önlendi. 1090'da Sicilya kralı Ruggero I, az sayıda askerle, Malta'ya saldırdı ve adayı vergiye bağladı. Müslümanlar, bu vergiyi vermediler; Malta'ya, Bahria'ya çekilerek savunmaya geçtiler. Normanlardan sonra 1127'de Ruggero II adayı ele geçirdi. Benevento muharebesiyle (1266), Güney İtalya'da Svevia sülâlesinin iktidarı gerilemeğe başladı ve Malta adası Malta sularında yapılan deniz muharebesinde Anjoulu'ların eline geçti. Anjoulu'lar, 1285'te Malta sularında yapılan deniz muharebesine kadar adayı ellerinde tuttular, bu muharebede Anjou donanması yenilince, ada Aragon hâkimiyetine geçti. 1429'da Beni Hafs hükümdarlarının, Kaid Rıdvan kumandasında gönderdiği filo Malta'ya saldırdı. Beni Hafs hükümdarı Osman 1473'te Napoli ile Sicilya, Malta ve Gozo için iki yıllık bir saldırmazlık antlaşması imzaladı. O tarihten sonra Malta'da, İspanyolların Sicilya'daki düzenine benzeyen bir düzen kuruldu. Saint Jean veya Roros şövalyelerinin, Türklere yenilmesi ve Rodos adasının Türklerin eline geçişiyle (1522) şövalyeler önce İtalya (Viterbo) ve Fransa'ya (Nice) sığındılar; sonra imparator Karl V, takımadayı kendilerine verince (1529) şövalyeler Malta'ya yerleştiler. Böylece Saint Jean şövalyeleri Sicilya kralına bağlanmış oldu. Bu yüzyılda malta tarihi, malta şövalyelerininkiyle birleşti.

Osmanlı devletinin Malta ile ilişkileri bu sıralarda başladı. Daha Barbaros Hayreddin Paşa zamanında tasarlanan Malta seferi için hazırlıklarına hız verdiler ve Malta akınları başladı. Turgut Reis Gozo'yu (1540), daha sonra Malta'yı yağmaladı (1541). Bu saldırılara 1544, 1546 ve 1547 yıllarında da devam etti. Trablusgarp'ın fethine giden Sinan Paşa, Turgut Reis ile Malta'ya başarısız bir çıkarma yaptı; yalnız Gozo'yu alabildi (18 temmuz 1551). Asıl Malta seferi, 19 mayıs 1565'te başladı. Batı kaynakları Türklerin kuvvetini 20 000 ile 38 500 arasında gösterir. Kara kuvvetlerine Mustafa Paşa, Deniz kuvvetlerine de Piyale Paşa kumanda edecekti; hareketin asıl yöneticisi olan Trablusgarp beylerbeyi Turgut Paşa ile birleşildikten sonra saldırıya geçilecekti. 20 Mayıs 1565 cuma günü, adanın güneyindeki Marsa Scricco önünde görünen türk kuvvetleri, Trablusgarp, İskenderiye ve Cezayir'den gelenlerle birleşerek 236 gemi ve 36 000 kişiye yükseldi.

Daha başlangıçta, Mustafa Paşa ile Piyale Paşa arasında anlaşmazlık çıktı: Piyale Paşa, St. Elmo kalesini ele geçirmek istiyor, Mustafa Paşa bu fikri benimsemiyordu. Turgut Reisin 30 yelkenliyle gelmesi üzerine şiddetlenen savaşlarda, her iki taraf da ağır kayıplar verdi; şehitler arasında Turgut Reis de vardı. Bununla birlikte, 23 haziran 1565'te St. Elmo düştü; türk donanması Marsamuscetto'ya girdi. Bu başarıdan sonra Mustafa Paşa şövalyelere barış teklif etti, bu kabul edilmeyince türk kuvvetleri Borgo ve St. Angelo'yu almağa çalıştılar. Bu arada, Filippo II'nin teşebbüsüyle Malta'ya gönderilen gemiler yolda fırtınaya tutuldu; fakat Sicilya kral naibi adaya çıkmayı başardı (6 eylül). Bu yardım adaya ulaştıktan sonra Mustafa Paşa kuşatmayı kaldırdı (8 eylül). Bir yıl sonra katoliklerin gönderdiği paralarla La Valletta dört yılda onarıldı. Türkler, 1614'te Kaptan Halil Paşa ile Rodos Beyi Memi Beyin yönetiminde altmış beş kadırgalık bir donanma ile Malta'yı almak istedilerse de önemli bir başarı elde edemediler.

La Valetta'nın St. -Angelo limanından görünüşü

XVI. ve XVII. yy.larda korsanlık faaliyetleriyle Türklerin deniz ticaretine zarar veren Malta şövalyeleri, İnebahtı* deniz savaşında (1571) İspanyolların, Girit savaşlarında Venediklilerin yanında yer aldılar; 1656 ve 1657 Çanakkale Deniz savaşlarına katıldılar. Mustafa III zamanında isyan eden forsaların kaptanpaşa gemisini ele geçirerek Malta'ya götürmeleri üzerine, yeni bir sefer hazırlığına başlandı (1760). Ancak Maltalılar bu gemiyi geri vererek muhtemel bir kuşatmadan kurtuldular. Özellikle XVIII. yy.da, halk sık sık şövalyelere karşı ayaklandı; şövalyelik tarikatının gerilemesi sonucunda şövalyeler adada iç barışı bir türlü sağlayamadılar; ayrıca, adanın stratejik önemi Avrupa'nın güçlü devletlerinin dikkatini üstüne çekiyordu. Sonunda şövalyeler güçlerini bütünüyle yitirince, Napolyon Mısır seferi sırasında adayı kolayca ele geçirdi (12 haziran 1798) ve Malta şövalyeleri tarikatını ortadan kaldırdı. Ama ada halkı meşru kral saydıkları Sicilya kralının idaresine geçmek istediğinden Malta, Fransızların elinde ancak iki yıl kaldı. Napoli kralı adına ingiliz ve portekiz gemileri tarafından kuşatılan Malta'yı britanyalı kumandan Ball aldı ve Ball'un valiliğe getirilmesiyle (1801-1809) adada ingiliz yönetimi başlamış oldu: İngilizler adayı İngiltere'ye kattıklarını ilân etmeğe tereddüt ettiklerinden, bu yönetim önceleri resmî değildi (1802'de yapılan Amiens antlaşmasına göre, ada İngilizlerden alınacak ve Malta Şövalyeleri tarikatı yeniden kurulacaktı; ama bu antlaşma hiç bir zaman uygulanmadı). 1814'te Paris antlaşmasıyle Malta, Britanya kolonisi oldu. XIX. yy. boyunca ada, özellikle «doğu meseleleri» yüzünden Rusya ile Büyük Britanya arasında çıkan anlaşmazlıklar sebebiyle büyük stratejik önem kazandı. Kırım savaşı sırasında, Valletta limanı Karadeniz'e giden ingiliz gemilerinin üssü haline geldi (1854-1856).

Birinci Dünya savaşından sonra yapılan mütareke sırasında İstanbul'un işgal kuvvetleri arasında yer alan İngilizler, bazı siyasî yazarları Malta'ya sürdüler. Bu sürgünler arasında: Hüseyin Cahit, Ziya Gökalp, Süleyman Nazif, Ağaoğlu Ahmed, Ahmed Emin (Yalman), Salâh Cimcoz, Şükrü (Kaya) sayılabilir.

Siyaset, dil ve din yönünden adaların sık sık tekrarladıkları bağımsızlık isteklerine Büyük Britanya'nın karşı çıkması, Maltalılar ile adanın yeni sahipleri arasındaki ilişkileri güçleştirdi ve ciddî çatışmalara yolaçtı; o kadar ki Londra, Malta anayasasını üç defa yürürlükten kaldırmak zorunda kaldı. Gerçekte, kısmî bağımsızlık rejimi (1921 Anayasası ile gerçekleşti) olumlu sonuçlar vermedi ve bu rejim 1930 ve 1933'te geçici olarak ve 1939'da ise bütünüyle kaldırıldı. 1947 Anayasası yeni bir siyasî biçim getirdi; bu anayasaya göre yürütme gücü, sınırlı olarak yerel yönetim sektörleri kapsayan ve yerel parlamento tarafından desteklenen bir hükûmete bırakılıyordu; oysa Malta ile İngiltere'nin

İkinci Dünya savaşında kral George VI'nın ziyareti

ortak menfaatleriyle ilgili konular, İngiliz hükûmetinin yetkisine bırakılıyordu. 1956'da, adanın Büyük Britanya'ya daha sıkı bağlanmasına karar veren bir referandum yapıldı; ama, eski dil ve din meseleleri sebebiyle bu referandumun sonuçları yürürlüğe giremedi. Halkoyu, Milliyetçi parti (çoğunluktadır) ve İşçi partisi arasında dağılır; Milliyetçi parti bağımsızlık taraftarıdır; İşçi partisiyse Britanya dominyonu olarak kalma tezini savunur. 21 Eylül 1964'te ada Commonwealth çerçeyesi içinde bağımsızlığına kavuştu ve bu durum Londra konferansıyle (temmuz-ağustos 1963) kesinleşti. Artan iktisadî güçlüklere bir de devlet ile kilise arasındaki çatışmalar eklendi; bu çatışmalar, Milliyetçi partiyle (1966 seçimlerinde de çoğunluğu sağlamıştı) İşçi partisi arasındaki başlıca anlaşmazlıklardan birini meydana getirmektedir. Ocak 1967'de Büyük Britanya, adadaki deniz gücünü üçte ikiye indirme kararını aldı; Malta hükûmeti bu kararın 1964'te yapılan antlaşmada yer alan askerî savunma ile ilgili kararları tek taraflı olarak bozduğunu ileri sürerek Büyük Britanya'nın bundan böyle adayı askerî üs olarak kullanamayacağını ilân etti. Büyük Britanya'nın malta ekonomisiyle ilgili olarak aldığı tedbirlerin sebep olduğu büyük zararlar ve İngilizlerin Akdeniz'deki stratejik durumlarından doğan zararlar iki hükûmeti anlaşmaya varmağa zorladı; yapılan antlaşmaya göre ingiliz birlikleri beş yıl içinde yavaş yavaş geri çekilecekti. 29 Nisan 1965'ten beri Malta, Avrupa konseyi üyesidir.

● *Son gelişmeler.* 12-14 Temmuz 1971'de yapılan milletvekili seçimlerinde İşçi partisi 13 yıl sonra bir milletvekili farkla tekrar iktidara geldi. 58 Milletvekilinin 28'ini İşçi partisi, 27'sini Milliyetçi parti çıkardı. İşçi partisi başkanı Dominic Mintoff hükûmeti kurdu. Dış siyasette değişiklikler yapıldı: İngiltere ile savunma antlaşma-

MALTA haritası

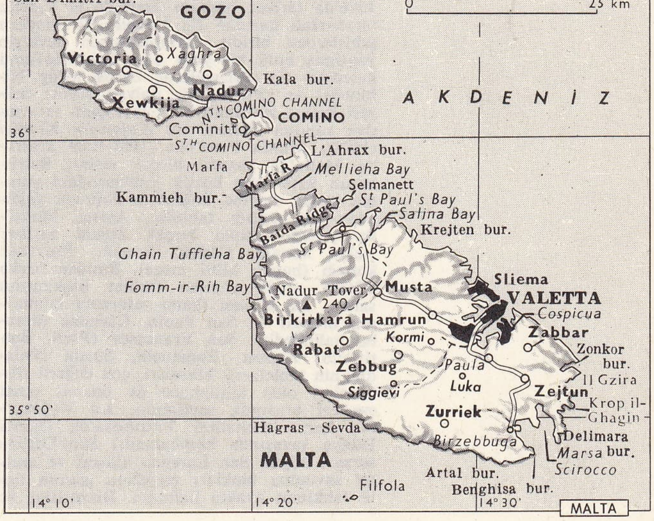

Foto. Viollet, Büyük Britanya elçiliği (LAROUSSE)

sının sona ermesi; ingiliz genel valisinin yerine bir maltalının getirilmesi; Malta'ya A.B.D. savaş gemilerinin uğramasının yasaklanması. İngiltere parlamentosunda on yıllık Malta-İngiltere Savunma antlaşmasının yürürlükte olduğu bildirilmesine rağmen, İngiltere, Malta'ya göndereceği deniz komando birliğinin hareketini durdurdu. 1971 Haziranında NATO kumandanlarından italyan amirali Gino Brindelli Malta'dan ayrıldı. A.B.D., 6. Filonun Malta'yı ziyaretini iptal etti. Bu arada Malta hükûmeti Libya ile sıkı ilişkiler kurdu ve S.S.C.B.'nin Londra büyükelçisi Simonovskiy, 6 temmuzda Malta'ya giderek başbakan ve bakanlarla görüştü.

● *Askerî tarih.* İkinci Dünya savaşında Akdeniz'in göbeğinde yer alması, Cebelitarık ile İskenderiye'nin tam ortasında ve Sicilya ile Afrika kıyılarına kısa mesafede bulunması sebebiyle Malta, çok önemli bir stratejik üs haline geldi. Adada bulunan iki büyük havaalanı ve denizaltı üsleri İngilizlere, İtalya ile Kuzey Afrika arasındaki ikmal yollarını kontrol altında tutma imkânı verdi ve Libya harekâtında önemli rol oynadı. Adayı etkisiz hale getirme girişimine İtalyan Hava kuvvetleri başladı; daha sonra girişimi Alman Hava kuvvetleri de destekledi (aralık 1940 - mayıs 1941 ve aralık 1941 - mayıs 1942). İkmal yollarını kesmek için ada denizden abluka edildiyse de adaya denizden yalnız bir defa saldırıldı; bu saldırı sırasında Porto Grande (Grand Harbour) çevresi ve Marsamuscetto denizaltı üssü bombalandı. İngiliz radarları tarafından yeri tespit edilen (26 temmuz 1941) ve şiddetli savunma ateşiyle etrafları çevrilen İtalyanların tümü öldü veya esir edildi. İtalyan yüksek kumanda heyeti 1940 sonuna kadar Malta'ya hücum planı hazırladı; bu plan 1941'de geliştirildi ve «C-3 harekâtı» adını aldı. Çıkartma, 1942 yılı ortalarına doğru adanın gücü bütünüyle tükenince yapılacaktı; ama çeşitli sebepler ve özellikle italyan ve alman kumanda heyetleri arasındaki anlaşmazlık yüzünden, çıkarma önce geri bırakıldı, sonra harekâttan bütünüyle vaz geçildi. 1942'de, başarılı savunmasından ötürü adaya İngiltere kralı George VI tarafından George Cross nişanı verildi. 10 Eylül 1943'te Cassibile mütarekesi imzalandı.

Güzel sanatlar

Hıristiyanlık öncesi sanat ve arap sanatı çok az örnek bırakmıştır; bu dönemlerden kalan eserler, birkaç roma-bizans kilisesinden ve Rabato'daki Sant'Agata kilisesinin süslemelerinden ibarettir. Ünlü sanatçılar sicilya figüratif sanat anlayışına uyan eserler yaptılar; Antonello da Saliba ve Antonello Gagini (Minori kilisesindeki [Rabato] eserler) bu anlayışı XV. yy.ın ikinci yarısında da devam ettirdiler; XVI. yy.da ada, italyan sanat geleneğine bağlandı. 1566'da tarikat başkanı Jean de la Valette tarafından kurulan *La Valletta* ilk modern şehirlerden biridir. «Manierismo» zevkiyle yapılmış ünlü bir yapı olan San Giovanni katedrali (iç süslemelerde barok üslûp hâkimdir) ve çevresi, bir italyan sanatı müzesi haline getirilmiştir: Caravaggio tarafından yapılan *Battista'nın Kafasının Kesilişi* (1608); Mattia Preti'nin (1661-1669 arasında Malta'da yaşadı) birçok resmi; Battista'nın katedralin büyük kubbesindeki yontma taşlar üzerine doğrudan doğruya yağlıboya ile yaptığı tablolar. Ayrıca Malta'da çeşitli üslûpta birçok konak vardır: İtalya konağı, Castilla konağı, Provence konağı (bugün Millî müze). Bundan başka XVIII. yy.da yapılan tarikat başkanının sarayı, İsa kilisesi (karşı reformcu mimarînin örneği) ve San Paolo, Carmine (harabe halindedir), San Francesco (Preti, Battistello, Finson, Romanelli, Spada [Paladini'nin tabloları]) kiliseleri, çok değerli süslemeleri olan kütüphane de önemli sanat eserleri arasında sayılabilir. La Valletta'nın kenar mahallesi Vittoriosa'da (İkinci Dünya savaşında bombalandı) Sant'Uffizio sarayı, büyük San Lorenzo kilisesi ve anıtsal savunma blokları meydana getiren ünlü tahkimat ayakta kalmıştı. Bizanslılar ve Siküller tarafından yaptırılan surlarla çevrili Notabile veya Melita (bugün Mdina) ortaçağ sicilya şehirlerinin tipik bir örneğidir. Rabato kenar mahallelerinde, daha önce adı geçen Sant'Agata kilisesinden başka havari Paulus'un mağarası olduğu ileri sürülen mağara ve Paulus kilisesi de önemli sanat eserleri arasında sayılabilir. (→ Bibliyo.) [M]

MALTA i. (*Malta*, yer adı'ndan). Kolayca yontulan ve kesilen yumuşak taş cinsi; avlu, bahçe, mutfak döşemelerinde kullanılır. (MALTA TAŞI da denir.) [L]

Malta Asker ve Yardımsever Rahipler tarikatı veya **Malta Şövalyeleri tarikatı,** XI. yy.ın ortasında, Kudüs'te Amalfi'li tacirler tarafından hıristiyan hacıları için, Vaftizci Aziz Yahya'ya (Saint-Jean) adanmış bir düşkünlerevi (Saint-Jean L'Hospitalier) kuruldu. 1099'da evin Birinci Haçlı orduları kumandanı Godefroi de Bouillon tarafından bolca bir gelirle desteklenmiş olan yöneticisi Gérard, düşkünlerevinin işlerini yürütmekte olan benediktinler yerine Saint-Jan (Aziz Yahya) tarikatı keşişleri (veya Kudüs Aziz Yahya Düşkünlerevi Keşişleri) adıyle kurduğu yeni bir tarikatın üyelerini getirdi. Bu tarikatın 1113'te papa Pascalis II tarafından onaylanmış olan tüzüğü, daha sonraları, hastalarla ilgilenen birçok tarikat için örnek oldu. 1113'te tarikatın kuruluşuna, hıristiyanların müslümanlara karşı korunmasını sağlamak amacıyle askerî bir hizmet bölümü eklendi. 1187 Hıttın savaşından sonra Kudüs'ün düşmesi üstüne tarikat üyeleri ilkin Akkâ'ya, ardından Kıbrıs'a (1291), bir süre sonra Silifke ve Larende'ye (Karaman), ondan sonra da Rodos'a yerleştiler (1300). Rodos'ta tarikatı daha da genişleten şövalyeler, Mısır Memlûklu sultanlığı ve Anadolu beylikleri ile süreli mücadelelere giriştiler (bk. RODOS); 1396 Niğbolu savaşına katıldılar. 1442 ve 1448'de Memlûklar Rodos'a saldırdılar. Şövalyeler Anadolu'da Bodrum'u (Halikarnassos) ele geçirerek tuzlalar imtiyazını aldılar. Fakat bu imtiyaz Fatih zamanında kaldırıldı. 1480'de Mesih Paşa kumandasındaki bir osmanlı filosu tarikatın elindeki Rodos'u kuşattı, fakat alamadı. Cem, 1483'te tarikat reisi (Grand-maitre) Pierre d'Aubusson'a sığındığı zaman, imtiyazlar yenilendi. Bayezid II zamanında akdeniz sahillerine hücum eden tarikat gemileri yüzünden, türk denizcisi Kemal Reis 1503'te Rodos'a bir çıkarma yaptı. Tarikat, Kanunî'nin hücumu üzerine 1 ocak 1523'te Rodos'u bırakmak zorunda kaldı. Karl V, osmanlı gemileriyle nakledilen tarikat mensuplarını Malta'ya yerleştirdi (1530); İtalya, özellikle Fransa'da büyük malikâneler ve topraklar bağışladı. Jean de La Valette, 1565'te Mustafa Paşa, Piyale Paşa ve Turgut Reisin emrindeki osmanlı kuvvetlerini yendi. Bundan sonra da adları «Malta şövalyeleri» oldu ve müslümanlara karşı ileri karakol olarak, Hıristiyanlığı savunmak amacıyle savaşmağa başladılar. Fakat aynı maksatla Kuzey Afrika'da kurulan Cezayirî Garp ocakları mensuplarıyle mücadeleleri çetin oldu. Genellikle bir başkanın yönetiminde olan tarikat (şövalyelerin anayurtlarına göre) sekiz *dil* veya *millet*'e bölünmüştü: Provence, Auvergne, Fransa, İtalya, Aragon, Almanya ve (Leon ve Portekiz de dahil olmak üzere) Castilla. Bir şef veya *koruyucu*'nun yönetiminde olan her *dil*'de arpalıklar manastır toplulukları ve baillage'lara bölünmüştü. 1267'den beri, tarikatın başkanı *büyük üstat* (grand-maître) unvanına sahiptir ve on sekiz yaşını bitirmiş olan adalet şövalyeleri tarafından seçilir. Tarikat 1798'de Mısır seferine çıkan Napolyon tarafından ortadan kaldırıldı; Malta 1800'de İngilizler tarafından işgal edildikten sonra da şövalyeler adayı terk etti ve 1834'te Pius VII tarafından kabul edilerek önce İtalya'da Catania'ya, ardından da Roma'ya yerleştirildiler. Bu arada *dil*'leri de azaltılarak yalnız İtalya ve Almanya *dil*'leri kaldı. 1854'te tarikata Roma'daki Aventino manastırı ile Aziz Basileios kilisesinin imtiyazı verildi (1880). Hâkim Malta tarikatını Fransa 1924'te tanıdı, 1961'de de uzun ve tartışmalı görüşmelerden sonra Papalık, tarikatın yeni bir yasasını onayladı. Papalığın ayrıca, tarikat üstünde, bir kardinal-patron tarafından uygulanan denetim hakkı da vardır. Bir başkan tarafından yönetilen tarikat, tarikata giriş andı içmiş şövalyeler, tarikata kabul edilmiş şövalyeler ve laik görevliler (onur ve sofuluk şövalyeleri, tanrının lutfu ve sofuluk şövalyeleri ve yüksek lutuf şövalyeleri) ile donatus'çulardan (toplam olarak 7 400 kişi) meydana gelir. Tarikat en büyük etkinliğini yardım ve hayır işlerinde gösterir (1961'de, birçok hastahanesi ve yüz kadar uçaktan meydana gelen bir sağlık uçakları filosu vardı). Tarikatın birçok mülkü ve otuz iki ülkede diplomatik temsilcileri vardır. Hâkim bir devlet olarak nişanlar da veren Malta Şövalyeleri tarikatının en önemli nişanı «Malta liyakat nişanı» adını taşır. Tarikatın 1852'de Prusya'da, genellikle «Kudüslü Aziz Yahya tarikatı» adıyle anılan protestan bir kolu kuruldu. 1888'de ise kraliçe Victoria tarafından tarikat için İngiltere'de bir yasa çıkarıldı. Bu arada İspanya'da «Kudüslü Yahya tarikatı» adıyle kurulmuş olan bir şubesi de 1802'de İspanya krallarının buyruğu altına sokulmuştur.
Prens Ludovico Chigi Della Rovere'nin ölümünden sonra (1951) Malta Şövalyeleri tarikatı başkansız kaldı. Bunun üzerine, 1961'de papadan tarikatın yasasının onayı alınınca 8 mayıs 1962'de tarikatın başkanlığına Angelo da Mojana seçildi.
Saint Jean Şövalyeleri tarikatının tarihi konusunda 1726'da L'Abbé'de Vertot tarafından yazılmış ünlü bir eser vardır. Ama bu eserin gerçeklere uygunluğu birçok kimseler tarafından tartışma konusu yapıldı. Çünkü bu konuda, kitabı yazmış olan Vertot'nun Rodos kuşatması konusunda bilgi almak amacıyle şövalyelerden birine yazmış olduğu ve onun göndermesini beklediği notların gecikmesi üzerine de kitabını istediği bilginin gelmesini beklemeden kaleme aldığını, notlar eline geçtikten sonra da kendisine notları zamanında göndermemiş olan kimseye yazarak: «Buna çok canım sıkıldı. Ama kararımı da verdim» demiş olduğu öne sürülür. Bu sözler, o günden beri, belirli bir konuda almış olduğu değişik bilgilere rağmen eski fikrinden dönmek istemeyenler için kullanılan bir terim haline gelmiştir. Tarikat hakkında Miège, J. de la Gravière, L. de Boisgelin, P. Doublet birer eser kaleme almışlardır.

● *Malta lehçesi.* Malta'da konuşulan magrıp arapçası lehçesi. (Malta lehçesi bazı işaretlerle tamamlanmış latin alfabesiyle yazılır.) [LM]

MALTAERİĞİ blş. i. Daima yeşil yapraklı ağaç veya ağaççık. (İlmî adı *eriobotrya*. Gülgillerden.) ‖ Aynı ağacın meyvesi. (*Japon muşmulası* da denir.)

— ANSİKL. *Maltaeriği*'nin yaprakları büyük, pürüzsüz ve meşin gibi serttir; yaprağın üst tarafı yeşil, alt tarafı külrengimsi ve kabarık damarlıdır. Maltaeriği yalnız Doğu'da değil Akdeniz dolaylarında da yetiştirilir; ilkbaharın sonuna doğru beyaz etli, buruk ve tatlı meyveler verir. Akdiken veya ayva üzerine aşılanır. Odunu çalgı yapımı için makbul sayılır. (L)

MALTAGLİATİ (Evelina, Evi — denir), italyan kadın tiyatro oyuncusu (Floransa 1908). Oyunculuğa 1923'te başladı; iki dünya savaşı arasında en büyük oyuncularla birlikte çalıştı. 1948'de Vittorio Gassman ve Tino Brazzelli ile bir kumpanya kurdu, Miller ve Cocteau'nun eserlerini oynadı. 1951-1954 Arasında Orazio Costa tarafından yönetilen Roma Küçük Şehir tiyatrosunda başoyuncu oldu. Başlıca yorumları arasında, özellikle, Cocteau'nun *İki Başlı Kartal*'ı sayılabilir. 1957'den beri, özellikle, televizyonda çalışmaktadır. (M)

Malta humması blş. i. Patol. Keçi sütüyle insana geçen ve bütün akdeniz ülkelerinde görülen mikroplu hastalık. (*Eşanl.* BRUCELLOSIS, AKDENİZ HUMMASI.) [L]

MALTA köpeği blş. i. Zootekn. Fino grubundan süs köpeği. (Boyuna nispetle uzun gövdeli küçük bir köpektir; uzun, ipek gibi kılları vardır. Rengi tamamen beyazdır.) [L]

MALTAPALAMUDU blş. i. Palamuda benzeyen mavimsi gri renkli balık. (İlmî adı *Naucrates ductor.*)

— ANSİKL. *Maltapalamudu* ılık ve sıcak denizlerde, enginlerde yaşar; kendisi gibi enginlerde yaşayan küçük balıkları yiyerek beslenir. Bazen yiyecek bulmak için gemileri ve balıkçıları yakından izleyen köpek balıklarıyle beraber, hattâ onların önünde gittikleri için *kılavuz balığı* da denir. Boyu 40 sm kadardır; üzerinde enlemesine 4-7 tane mavi renk şeridi bulunur. [M]

MALTAY, Yukarı Mezopotamya'da Şenduk dağ çemberinin batı ucunda yer. Burada Asurlulara ait alçak kabartmalar bulundu. Bu kabartmalarda, ayrı ayrı levhalar halinde, hayvanlara binmiş yedi tanrı ile elini dua ediyormuş gibi dudaklarına götürmüş olan, başı taçlı ve ayakta duran kralın iki resmi görülür. Kabartmalar, Musul'un kuzeydoğusundaki sıradağlarda bulunan Bavian kabartmaları gibi, bir Asur kralı (pek muhtemel olarak Sanherib [M.Ö. 705-681]) tarafından yaptırılmıştır. (L)

MALTAZ i. (fr. *maltase*). Biyokim. Bira mayasında ve tükürükte bulunan, maltozu ve sakarozu ayrıştıran enzim. (L)

MALTE-BRUN (Malthe Conrad BRUUN, **Konrad** — denir), danimarkalı coğrafyacı ve siyaset yazarı (Thisted, Jylland 1775-Paris 1826). Yazılarında Fransız devriminin ilkelerini desteklediği için İsveç'e kaçmak zorunda kaldı. Ülkesinden ömür boyu sürgün edilmeden önce (1800) Paris'e giderek *Journal des Débats*'da çalıştı. Başlıca eserleri: ***Géographie Mathématique, Physique et Politique de Toutes les Parties du Monde*** (Siyasî, Matematik ve Fiziksel Dünya Coğrafyası) [Mentelle ve Herbin ile birlikte; 1803-1807]; 1810'da başlanan ve ölümünden sonra yardımcısı Huot tarafından bitirilen ***Précis de Géographie Universelle*** (Evrensel Coğrafya İncelemesi). Eyriès ile birlikte ***Annales des Voyages***'i (Gezi Yıllıkları) kurdu, daha sonra (1821) Coğrafya derneğinin ilk genel sekreteri oldu. —Oğlu VICTOR ADOLPHE, coğrafyacı (Paris 1816-Marcoussis 1889), Coğrafya derneği genel sekreteri oldu. Babasının coğrafya kitabının bir baskısını yaptı. Eserleri: ***La France Illustrée*** (Resimlerle Fransa) [1879-1884]; ***L'Allemagne Illustrée*** (Resimlerle Almanya) [1884-1887] v.b. (L)

Malte Laurids Brigge'nin Notları (*Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge*), R.M. Rilke'nin mensur eseri [1910]. Bu güncede, danimarkalı genç soylu Malte Laurids Brigge adı altında, tedirgin duyarlığı ve ölüm korkusuyle Rilke kendini anlatır. (→ Bibliyo.) [L]

MALTEPE. Arkeol. Mersin'de Mut'un 19 km doğusunda, Kışlaköy'ün yakınında yerleşme. Kilikya'nın İlk Tunç devrine ait olduğu sanılan kırmızı beyaz boyalı madenî çanak çömlek parçalarıyle geç kalkolitik ve hitit çağı seramiklerine benzeyen parçalar bulundu. (M)

Maltepe. Arkeol. Bugünkü Kelhıdık'ın 500 m kadar batısında höyük. Sıvas ovasını, Kelhıdık ovasından ayıran geçidin üzerine kurulmuş olan höyük yuvarlaktır; uzaktan, bir tümülüsü andırır. Asıl höyük, yerleşme yerinin akropolüdür. Yüksekliği 18 m, genişliği 50 m, uzunluğu 40 m'dir. Türk Tarih kurumu adına Prof. Tahsin Özgüç başkanlığında bir heyet tarafından araştırıldı. Üç kültür katı tespit edildi. Birinci katta, 2 m kalınlığında taştan kale temellerine rastlandı. Şehrin surla çevrili olduğu anlaşıldı. İkinci katta şehir içinde yer alan taş temelli evler ortaya çıkarıldı. Üçüncü katta, ikinci katın 40-50 m altında, düzensiz taş temelli evler bulundu. Küçük buluntu olarak, boyalı ve tek renkli çanak çömlek ele geçti. Bu seramiklerden, Maltepe yerleşmesinin Bakır çağının sonlarına ait olduğu anlaşıldı. (M)

MALTEPE, İstanbul'da iki semtin adı: 1. Şehrin kuzeybatısında surların dışında yer alır. Kışla, iş yerleri ve özellikle bu çevrede çalışanların oturma keşimi; 2. Anadolu yakasında Kartal ilçesi sınırları içinde, Küçükyalı ile Kartal arasında, Marmara denizi kıyısında yer alır; 31 764 nüf. (1970). Adı, semtin doğusunda şimdi *Orhantepe* adı da verilen *Dragos tepesi*'ne Türklerin önceleri verdiği addan gelir. Osmanlı devletinin kuruluşundan az sonra türk kuvvetleri burada Bizanslıları yendiler. İstanbul'un seçkin bir oturma semtidir. Çeşitli sanayi ve montaj kuruluşları. İskele, plaj, demiryolu istasyonu. Ankara yolu Maltepe'nin kuzeyinden geçer. (M)

MALTEPE, Ankara'da Yenişehir'in batı kesiminde semt. Atatürk bulvarının batısında, Anıtkabir'in doğusunda yer alır. (M)

MALTEPE. Bk. MANYAS.

Maltepe tümülüsü, türk-bulgar sınırında Svilengrad tren istasyonunun 6 km güneybatısında, Mezek köyü yakınlarında kubbeli mezar. İstanbul Arkeoloji müzeleri adına Theodor Makridi* Bey tarafından araştırıldı. İnce uzun bir koridor ile (dromos), bu koridora bağlı yuvarlak bir yapı ve iki dikdörtgen odadan meydana gelen tümülüse girişi sağlayan koridorun dış kapısı taş levhalarla kapalıdır. Mezar binası M.Ö. IV. yy.ın ilk yarısına aittir. (M)

MALTER i. Almanya'nın birçok yerinde ve İsviçre'de kullanılan, değeri 150 litre dolaylarında eski hacim ölçüsü birimi. (L)

MALTHE i. Sıcak denizlerde yaşayan yassı, pürtüklü ve tuhaf görünüşlü, iri başlı balık; başının önünde, ağzının üzerine sarkan gagamsı bir uzantı bulunur; döş yüzgeçleri ayağı andırır. (Örnek türü *Malthe vespertilio* Antiller'de bulunur.) [L]

MALTHİNUS i. İnce uzun gövdeli küçük böcek; başı siyah, göğsü sarı, gövdesi genellikle gri veya kızılımsıdır. (Kınkanatlı ateşböcekleri grubundan.) [L]

MALTHODES i. Telephorus'a benzeyen küçük böcek. (Daha çok dağlarda bulunur; alçak bitkilerin ve çalıların üzerine konar; pek çok türü vardır; kınkanatlı ateşböcekleri grubundan.) [L]

MALTHUS (Thomas Robert), ingiliz iktisatçısı (The Rookery, Guildford yakınları 1766-Haileybury, Hertford yakınları 1834). Hume ve Rousseau ile yakınlığı olan bir soylunun oğlu. Öğrenimini Cambridge'te yaptı. Ailenin en küçük çocuğuydu. Albury'de (Surrey) anglikan rahibi oldu. İlk baskısını 1798'de imzasız olarak yayımladığı ***Essay on the Principles of Population*** (Nüfus İlkeleri Üstüne Deneme) adlı eseriyle tanındı. Yabancı ülkelere inceleme gezileri yaptı. Eserini geliştirerek 1803'te ***An Essay on the Principle of Population as It Affects the Future Improvement of Society*** (Nüfusun Toplumun Gelecekteki Gelişmesi Üstündeki Etkileri Konusunda Deneme) adıyle yayımladı. 1805'te Haileybury üniversitesinde profesör oldu. ***An Inquiry into the Nature and Progress of Rent*** (Gelirin Niteliği ve Artışı Üstüne Soruşturma) [1815], ***Principles of Political Economy*** (İktisat İlkeleri) [1820], ***Definitions in Political Economy*** (İktisadî Tanımlar) [1827] adlı eserlerinde, nüfus ve yardım konularındaki görüşleri yer alır. Malthus'un iktisada getirdiği kavramlar, paranın rolü, toprak rantının esası, tasarruf ve yatırımlardır. Eserleri, genel olarak halk yığınlarının yoksulluk sebepleri üstüne bir araştırma sayılabilir. Yazara göre bu sebeplerden başlıcası, nüfusun gıda maddelerine oranla daha hızlı artmasıdır. Bu iki unsur arasında denge, ancak nüfusun, savaşlar, salgın hastalıklar, kıtlık veya yoksul ailelerin doğum kontroluna uyması gibi çarelerle mümkündür. Malthus'a göre doğumu teşvik edici bütün tedbirlerden kaçınmak ve sağlam insanın yardımına koşan «fakirler yasası»nı ortadan kaldırmak gerekir, çünkü bu yasa «bir başak veren toprağı iki başak verir duruma getirmeden» halkı çoğalmağa itmektedir. Sosyal dayanışmanın tek yararlı biçimi, insanlara nüfus artışından doğan tabiî sonucun işsizlik, düşük ücret, yani yoksulluk olduğunu öğreten bir eğitimi geliştirmektir. (L)

MALTHUS'ÇULUK i. (*Malthus* > *Malthus'çu*'dan *Malthus'çu-luk*). Doğumun isteyerek kontrol altına alınması. ‖ Üretimin, isteyerek yavaşlatılması.

— ANSİKL. *Malthus'çuluk* terimi, ortaya atıldığından beri anlam değişmelerine ve bozulmalarına uğramış, dolayısıyle de yanlış anlamalara yolaçmıştır. XIX. Yüzyılın ilk yarısında yaygınlaşan *ilkel Malthus'çuluk,* yani Malthus'un öğretisi, fazla nüfustan doğan kötülükleri açıklamakla yetinmiyordu. Malthus'a göre, yoksul aileler, kendi çıkarları gereği, çocuklarının sayısını, iktisadî imkânlarına göre sınırlamalıydı. Bunun için tek yol, cinsel istekleri frenlemekti.

Hıristiyanlığın ahlâk anlayışıyle çatışmayan bu katı görüş, Fourier, Proudhon ve Marx gibi sosyalistler tarafından tenkit edildi. Bunlar, yoksulluğun, doğum fazlalığından değil, özel mülkiyet rejiminden ileri geldiğini söylediler. Bu açıdan bakılınca Malthus'çuluk, zengin sınıfların servetlerini paylaşmaktan kaçınmak ve yardım yükümlülüğünden kurtulmak için kullandıkları bir araç olarak görünür. Buna göre, burada söz konusu olan şey, bugün, milletlerarası ölçüde ortaya çıkan bencil bir sınıf öğretisidir. Bununla beraber, planda malthus'çuların tutumu, dünyaya gelen yeni bir çocuk yüzünden zor duruma düşen yoksul bir aileye, çocuk doğurmaktan bitkin hale gelmiş bir kadına veya günümüzde çok üreyen yoksul ülkelere karşı duyulan samimî bir acıma duygusunun sonucu olabilir.

Eflatun'a kadar gitmeden, özellikle İngiltere'de (Hobbes, More), İtalya'da (Botero, Patrizi) ve Fransa'da (Auxiron ve bir ölçüye kadar fizyokratlar) Malthus'tan önce nüfus fazlalığına karşı çıkan yazarlar bulmak mümkündür. Modern çağlarda, yazarların birçoğu, Malthus'tan önce nüfus fazlalığının gerçek ve muhtemel kötülüklerini açıkladılar. Ama doğumun kısıtlanması gerektiğini ileri sürmediler. Onun için, Malthus'un bu alanda ortaya attığı yenilik, devrimci bir özellik taşıyordu. Malthus, teori alanını bırakarak âdeta aile hayatına el atan ilk bilgindi.

1800 Yılına kadar, nüfus fazlalığını suçlayan öğretilere özel bir ad verilmediği için, bu öğretileri savunanlara «ön-malthus'çular» dendi. Bunlardan bazılarına «malthus'çu» dendiği de olmuştur. Tıpkı Thomas More'a «sosyalist» dendiği gibi.

Ne var ki, evlilikte, cinsel istekleri frenleme konusunda Malthus'un ileri sürdüğü öneriye uymanın çok güç olduğu görülmüş ve bu öğreti ya ortadan kalkmak veya değişikliğe uğramak durumunda kalmıştı. Bu değişiklik, gebeliği önleyici tedbirlerin kullanılmasını öneren *yeni-malthus'çular* tarafından gerçekleştirildi. Tarih bakımından Sénancour'un en önde gelmesine rağmen, öğreti özellikle İngiltere'de (F. Place, R. Carlicle, S. Mill), sonra A.B.D.'de ve iskandinav ülkelerinde yayıldı.

Uzun süre ahlâka aykırı ve hattâ şeytanca bir öğreti gözüyle bakılan ve tabiata aykırı olduğu ileri sürülerek tanrıtanımazlarca da kötülenen Malthus'çuluk, hayli gürültü kazanan bir dava (Annie Besant, 1877) sonunda, İngiltere'de kesin olarak kabul edildi. Yeni - Malthus'çuluk, Malthus'un düşüncelerini iktisadî planda yeniden ele aldı ama cinsel istekleri frenleme yerine, gebeliği önlemeyi salık verdiği için bu düşünceleri uygulanabilir hale getirdi.

Öğreti ile uygulama arasındaki uyuşmazlık dikkati çekecek niteliktedir: Fransa'da 1760'tan beri, aileler içinde, gebeliği önleyici tedbirler almak yaygınlaştığı halde, malthus'çu ve yeni-malthus'çu öğreti, önce sosyalistlerin, daha sonra da liberallerin veya muhafazakârların saldırısına uğradı. Hattâ Malthus'çuluğun propagandasını yapmak ve gebeliği önleyici ilâçlar satmak, kanunla yasaklandı. Bunun tersine, İngiltere'de ailelerin çocuk sayısını kısıtlama amacıyle tedbir almaları, Malthus'un görüşlerini açıklamasından ancak altmış veya yetmiş yıl sonra yaygınlaştı.

Cinsel istekleri frenlemeyi salık veren Saf Malthus'çuluk, tamamen teorik kaldığı için, günümüzde, ailenin veya nüfus artışının kısıtlanması gerektiğini ileri süren bütün öğretilere, «yeni-maltyus'çu» yerine sadece «malthus'çu» denmektedir.

İki amaç (ailenin mutluluğu ile milletin yararı) kimi zaman uyuşur, ama çoğunlukla çatışma haline düşer. Bu konuda yapılan tartışmaların çoğunlukla hiç bir sonuç vermemesinin sebebi de budur. «Malthus'çular» ailenin mutluluğunu ve uyumunu göz

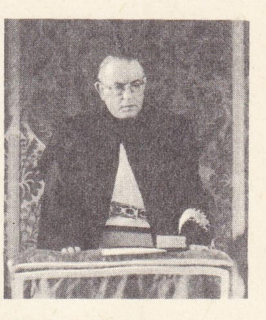

Malta şövalyeleri
başrahip Angelo
da Mojana

Malta şövalyeleri
nişanı

MALTHUS
F. Fournier'nin gravürü
J. Linnel'den
Cabinet des Estampes, Paris

Foto. Keystone (LAROUSSE)

önünde tutabilirler: ama işsizlik ve nüfus fazlalığından da korkabilirler. «Malthus'çuluğun düşmanları» veya «nüfus'çular» ise, nüfus azalmasına ve daha sık görülen yaşlanma olayına karşı savaşırlar, ama ailenin gerçek psikofizyolojik dengesinin, ancak üçüncü çocuktan sonra gerçekleştiğini de ispata çalışırlar.

«Malthus'çu» terimi ise, iki yazar grubunu belirtmek için kullanılabilir. Birçok yazar (özellikle L. Henri), hiç bir değer yargısı ileri sürmeksizin, «malthus'çu ailelerden» söz ederek, bunları, doğumu önleyici herhangi bir tedbir almayan ailelerden ayırt etmek amacını güderler. Ama Whelpton gibi «malthus'çu yazarlar»dan veya demografik gerçeği de gözönüne alan Margaret Sanger gibi «malthus'çu propagandacılar»dan söz edildiği de olur.

Aileye ilişkin, dinî, sosyal, manevî, iktisadî ve siyasî meseleleri ele alan Malthus'çuluk tartışması, hem çok karmaşık ve genel olduğu, hem de kötü bir şekilde ortaya konduğu için, bilimsel verilerden çok duygulara ve hattâ tutkulara dayanmaktadır.

İster aile, ister millet düzeyinde olsun, soruyu bilimsel açıdan ele alan kimse, aşırı iddialar ileri süren doktrincilerin yanılgıya düştüklerini belirtmek ve orta yol kavramını benimsemek zorundadır. Gerçekten de, tüm kısırlaştırma veya normal doğurganlık, modern bir millet içinde uzun süre etkili olursa, ister istemek birtakım ciddî güçlükler ortaya çıkar. Ama bu konuyu ele alan yazarlar arasında, fazla nüfusun yarattığı tehlike üstünde, özellikle şartlardan ve içinde yaşadıkları çevreden ötürü duran ve bu sebepten «malthus'çu» sayılanlar olduğu gibi, kısırlığın ve yaşlılığın doğurabileceği zararları açıklayan ve «nüfusçu» veya «Malthus'çuluğun düşmanı» damgasını yiyenler de vardır.

Bu sonuncular arasında, farklı sebeplerden ötürü, katolikler ve ortodoks komünistler yer alır. Dinlerin birçoğu, malthus'çu uygulamalara karşıdır veya başlangıçta karşı çıkmıştır. Ama bunlar arasında en açık ve sürekli biçimde karşı çıkan Katoliklik olmuştur. Bununla beraber, gebeliği önleyici tedbirler meselesi ve hattâ evliliğin gerçek fonksiyonu konusunda, belli bir gelişmenin ortaya çıktığı ve devam etmekte olduğu da unutulmamalıdır.

Komünistler ise, Marx'ın reformlara karşıt tutumunu benimsemişlerdir. Bunlara göre, sosyal demokratların ve anarşistlerin salık verdiği «karınların grevi», yani işçi sınıfının doğum kısıtlamasını uygulaması, kökünü dokunmadan sadece bazı kötülükleri hafifletticikleri kapitalizmi sağlamlaştırmaktan başka sonuç vermez. Ne var ki, Malthus'çuluğa tam anlamıyle karşıt olan bu görüş, bir yandan Batı'da (Thorez ile fransız komünist hekimleri arasındaki çatışma [1955]), öte yandan, bir tutum değişikliğinin ortaya çıktığı (1953-1957) Çin Halk cumhuriyetinde gittikçe şiddetle tenkit edilmektedir.

Gerçekten de, ortak bir yeri, bu soruyle ilgili bütün doktrinlerin temeli olacak niteliktedir: gebeliği önleyici tedbirlere başvurmayan ve oldukça genç yaşta tek eşle evlilik âdetine uyan (birçok ülkede durum böyledir) bir halk, yılda, yüzde 2,5 ilâ 3, hattâ 3,5 artış gösterebilir ve bunun sonucu olarak aşağı yukarı yirmi yıl içinde iki kat artabilir. Bu durum, bir yüzyıl sonunda büyük bir artış yaratır. İki veya üç yüzyıl sonra ise artış çok büyük olacaktır. Öngörülen bu sonuçtan şüphe edilemez. Bundan ötürü sözü geçen artış, ancak geçici bir süre söz konusu olduğu zaman kabul edilebilir. Buna göre, tartışma, doğumları kısıtlamanın ahlâkî ve sosyal zorunluğundan çok bu kısıtlamanın nasıl ve ne zaman yapılacağıyle ilgilidir.

Bilgisiz ve yoksul ailelerin, malthus'çu tavsiyeleri dinlemedikleri, iktisadî ve kültürel seviyeye yükselince aynı tavsiyelerin, dinlenmesi şansının arttığı bilinmektedir. Bundan ötürü Malthus'çuluk, toplumun iktisadî ve kültürel gelişmesinin gerekli kıldığı malî, sosyal veya milletlerarası yükümlülüklerden kaçınmak amacını güttüğü ölçüde suçlanabilir. Bu suçlama, ahlâki bir özellik taşımaz ve sadece, hazırlanmamış çevrelerdeki Malthus'çuluk propagandasının etkinliğini göz önünde tutar. Gerçek tartışma, propagandanın hangi andan itibaren etkin olabileceği üstünde durulduğu zaman başlar; daha sonra, herhangi bir halk için hangi ritim çeşitlemesinin daha elverişli olduğunu araştırmak gerekir?

«Malthus'çuluk» terimi, demografi alanından iktisat alanına da geçmiştir. İktisadî Malthus'çulukta, insan sayısı yerine, ürünü kısıtlamak söz konusudur. Bu, ürünlerin değerden düşmesini önlemek amacıyle yapılır. Stevenson'un, kauçuk işletmelerini sınırlamak amacıyle ileri sürdüğü görüşten, sebzelerin veya başka ürünlerin, fiyat düşmesini önlemek amacıyle denize dökülmesine kadar, çeşitli Malthus'çuluk örnekleri vermek mümkündür.

Bazı okul ve üniversitelerin, değeri düşmesin diye çok az sayıda diploma vermeleri, büyük şirketlerin, uygulanmasını önlemek için ihtira beratlarını satın almaları veya sendikaların, işçilerin yorulmaması kaygısıyle değil de sadece üretimi azaltmak amacıyle bu işçileri az verimle çalışmağa zorlamaları da iktisadî Malthus'çuluk örnekleridir.

İktisadî Malthus'çuluk özel bir tekelin sonucu olabilir veya resmî makamlar tarafından desteklenebilir. Bu tür Malthus'çuluk, besin tüketiminin esnek olmayışından ötürü, günümüzde, tarım alanında uygulanır. Genel olarak kapitalizm, bu metotlardan kaçınmağa çalışmalıdır. Çünkü kısa vadede cazip görünen bu metotlar, üretimi kısıtladığı için, aslında salık verilmemesi gereken metotlardır. Daha genel bir açıdan bakılınca, Malthus'çuluk, bir düşünce tarzı olarak ortaya çıkar. Birbirine yakın olması gereken iki nicelik arasında önemli bir fark bulunduğu zaman, iki çözüm yolu ortaya çıkar: yukarıya, yani yüksek olana yönelme veya aşağıya, yani az olana indirgeme. Aşırılıktan korkan matlhus'çu düşünce tarzı, aşağıya yönelme eğilimindedir. Böylece kısıtlayıcı bir görüşü benimser ve bu görüş, olağanüstü veya geçici şartlar bir yana bırakılırsa, ilerlemeye düşman ve yoksullaştırıcı bir görüştür. (L)

MALTIZ i. (*malta* > *maltız*, *maltalı*'dan). Yemek pişirmek, su ısıtmak gibi işlerde kullanılan, içi ızgaralı, ayaklı, taşınabilir ocak. (İçinde taşkömür veya odun kömürü yakılır.) [LM]

MALTIZ i. (*Malta* > ital. *maltese*'den). Malta adası halkından veya bu halkın soyundan olan kimse, maltalı: *Frenk, Leh, Maltız, Ulah gibi yabancı hıristiyanlar* (Ahmed Midhat). [M]

MALTIZ keçisi bls. i. Akdeniz dolaylarında yaygın, kısa kıllı keçi ırkı; anayurdu Malta adasıdır; boyu küçük, süt verimi ortadır. (L)

MALTİN i. (fr. *maltine*). Biyokim. Malt'ta bulunan çimlenmiş arpa diyastazı. (L)

MALTLAŞTIRMA i. (*malt* > *maltlaştırmak*'tan *maltlaştır-ma*). Arpa veya diğer tahılları malt haline dönüştürme.

— ANSİKL. *Maltlaştırma* için tahıl önce ıslatılarak serilir ve hafifçe çimlendirilir; çimlenme sırasında tahılın içinde diyastazlar oluşur. Sonra çimlenme durdurulur; özel makinelerle tahılın filiz kökçükleri ayıklanır. Çimlenme sırasında oluşan diyastazlar, tanelerdeki nişastanın mayalanmaya elverişli şekere (dekstrin, maltoz) dönüşmesini, yani bira yapımı için gerekli maltlaşmayı sağlar. (L)

MALTOZ i. (fr. *maltose*). Kim. Formülü $C_{12}H_{22}O_{11}H_2O$ olan disakarit (diholozit); nişastanın yarı yarıya şekerleşmesinden elde edilir. *Eşanl.* MALT ŞEKERİ.

— ANSİKL. *Maltoz*, bira fabrikalarında ve içki damıtma yerlerinde içki yapılacak sıralarda kendiliğinden oluştuğu gibi nişastanın sülfürik asitle hidrolizi sırasında da meydana gelir. Maltoz, amilazın nişastaya etkimesiyle elde edilir. Beyaz, billûrsu, dekstrojir bir maddedir; mayalanabilir ve indirgendir; fenilhidrazin etkisiyle bir ozazon, hidrolizle ikiye ayrışarak iki tane glikoz molekülü verir. (L)

MALTZ (Albert), amerikalı yazar (Brooklyn, New York 1908). Oyunlar, romanlar ve senaryolar yazdı. *Merry-Go-Round* (Atlıkarınca) [1923] adlı dramında, *The Black Pit* (Siyah Çukur) [1935] adlı komedisinde, grev düşmanı bir patronu anlatan *Private Hicks*'te (Özel Kararlar) [1936] ve hikâyelerinde toplumsal çatışmaları dile getirdi Diğer eserleri: işsizlik meselesini ele alan *The Happiest Man on Earth* (Dünyanın En Mutlu Adamı) [1938] adlı hikâyeler; Detroit'te bir otomobil fabrikasını anlatan *The Underground Stream* (Yeraltı Nehri) [1940] adlı roman; *The Cross and the Arrow* (Haç ve Ok) [1944]; *A Long Day in a Short Life* (Kısa Bir Ömrün Uzun Bir Günü) [1957]. (M)

MALÛL sıf. (ar. *ʿillet*'ten *maʿlūl*). Sağlam olmayan, sakat: *Şifa-napezir bir hastalıkla müebbeden malûl kalmaktan*... (H. Z. Uşaklıgil). ‖ *Malûl gazi* (veya *harp malûlü*), bir savaştan sakat olarak çıkmış kimse. (Genellikle Kurtuluş savaşında sakatlananlar için kullanılır.)

◆ **Malûlen** zf. *Esk.* Sakat, hastalıklı bir şekilde.

◆ **Malûlîn** çoğl. i. *Esk.* Hastalar, sakatlar.

◆ **Malûllük** i. Malûl olma hali: *Böyle bir hal, malulllük alâmetidir diye, endişeye düşüyor* (B. Felek). [M]

MA'LULA, Suriye'de (Şam ili) köy, Cebel Kalamun'da (1 890 m); 2 000 nüf. Suriye'de hâlâ aramca konuşulan ender köylerden biridir. (L)

MALÛLİYET i. (ar. *maʿlūl*'den *maʿlūliyyet*). *Esk.* Hastalık, sakatlık: *Onda bir de asabî maluliyet vardı ki, ıttıratsız fasılalarla mini mini nahif vücudunu saatlerce süren buhranlar içinde ezer, hırpalardı* (H. Z. Uşaklıgil).

— Huk. *Malûliyet sigortası*. Bk. SİGORTA. (M)

MALUM sıf. (ar. *ʿilm*'den *maʿlūm*).Bilinen: *Çerkes Bekir'in ihdas ettiği malum vaka Adapazarı ve civarında Kuvayı Milliye aleyhinde mebde-i isyan telâkki edilmiş* (Atatürk). ‖ i. Bilinen şey, konu, iş v.b.: *Hangi ittifak senin aleyhine vâki olmuş ve hangi hakkın ketm olunmuş? Dün Ensarın ne dedikleri ve ne yaptıkları malumun olmuştur* (Cevdet Paşa). *Mevlânâ'nın da Yunus Emre için «Mânevî mertebelerin hangisine çıksam Türkmen kocası Yunus'u orada gördüm» dediği herkesin malumudur* (N. Araz). ‖ Zf. «Evet, belli, tamam, öyle, şüphesiz» anlamında cevap olarak kullanılır: *Malum, malum... Buralarını biliyorum* (A. H. Tanpınar).

— ÇEŞ. DEY. *Malum değil*, olup olmayacağı kesinlikle bilinmeyen iş veya mesele hakkında söylenir: *Davanın sonuna kadar yaşayıp yaşamayacağı malum değildi* (Vâ-Nû). ‖ *Malum olmak*, içine doğmak: *Rüyanızda bir şey mi malum oldu beyim?* (R. H. Karay). *O, böyle konuşurken, şeyhinin arzusu Bektaş'a malum oldu* (N. Araz). *Nasıl malum olur rabbim, bazı hastalara / Bahar gelince ölecekleri* (F. H. Dağlarca). ‖ *Malum ya*, «bilinen şeydir ki» anlamında kullanılır: *Malûm ya düşmez kalkmaz bir Allah* (R. N. Güntekin). ‖ *Malumu ilâm etmek*, bilinen bir şeyi söylemek. ‖ *Ne malum?* «nereden belli?» anlamında inanılmayan bir durum karşısında söylenir: *Haber verdiğin ne malum* (M. Ş. Esendal). ‖ *Abdala malum olur*. Bk. ABDAL.

— Gram. *Esk.* Öznesi bilinen yüklem, etken fiil. *Zt.* MEÇHUL.

— Mat. *Esk.* Varsayılan.

◆ **Malume** sıf. *Esk.* Malum'un dişili. ‖ *Ahvâl-i malume*, bilinen durumlar. ‖ *Şerait-i malume*, bilinen şartlar. ‖ *Harekât-ı malume*, bilinen hareketler. (M)

MALUMAT çoğl. i. (ar. *maʿlūm*'dan > *maʿlūmāt*, bilgiler). Bir iş, mesele, kimse veya konu hakkında bilinen şeyler: *Kuvve-i maneviyenin takviyesine medar olmak üzere de bütün malum milletlerin maksad-ı millilerine vâsıl olmak için içinde bulunduğumuz tarihteki faaliyetlerine dair mevcut bazı malumatı hulâsa ettim* (Atatürk). *Zihnimden Efganistan'a ait bütün malûmatımı geçrimekteyim* (R. H. Karay). *Yeni.* Bilgi. ‖ *Malumat almak*, bilgi almak: *Bu pazarda İngilizler bedevilere öte-beri satar ve onlar-*

dan bize dair malumat almak isterler (F. R. Atay). || *Malumat edinmek,* bilgi edinmek, öğrenmek: *Rahmetli Nuri Efendiden saat hakkında bir yığın malumat edinmiştim* (A. H. Tanpınar). || *Malumat istemek,* bir konu, iş veya kimse hakkında öğrenmek istediklerini bir kimse veya yerden sormak. || *Malumat sahibi,* bilgili, bir konu, iş v.b. hakkında bilgisi olan kimse. || *Malumat vermek,* bilgi vermek: *Zira harekât-ı harbiyeye dair düşmana malumat vermek pek büyük bir suçtur* (Cevdet Paşa). || *Malumatı olmak,* bir iş, konu veya kimse hakkında bir şey bilmek, bilgisi olmak: *Hayat tecrübeleri de galiba bu çağın kendinden emin, erkek hakkında malumatı olduğunu anlatan mânâlılığını fazla belirtmektedir* (R. H. Karay).

— *Esk.* Bilinen şeyler, bilgiler. || *Malumat-ı cüz'iye,* yetersiz bilgi. || *Malumat-ı külliye,* yeterli, tam, sağlam bilgi. || *Malumat-ı vâsia,* geniş, yeterli bilgi. || *Malumat-ı zaruriye,* bilinmesi gerekli olan bilgi, gerekli bilgi. || *Malumat-füruş,* («bilgi satan»), bilgiçlik taslayan. || *Eyyâm-ı malumat* («malumat günleri»), hacıların Mekke'de geçirdikleri günler.

— Fels. Bk. BILGI.

◆ **Malumattar** sıf. *Esk.* Malumatı, bilgisi olan: *«Yanınızda başka şifre miftahı var mıdır? Ferit Bey şimdi nerededir, vaziyetten malumattar mıdır?» diye sordum* (Atatürk). [M]

Malumat, haftalık edebiyat dergisi. Basımevi sahiplerinden Artin tarafından çıkarıldı (22 şubat 1894). 48 Sayı çıktıktan sonra kapandı. Tevfik Fikret, İsmail Safa bu dergiye yazı yazdılar. İkinci olarak Baba Tahir tarafından yayımlandı (23 mayıs 1895). Aynı tarihlerde yayımlanan *Serveti-fünun* dergisiyle bu dergi arasında uzun süren edebiyat tartışmaları oldu. *Servetifünun,* Edebiyatı Cedideyi (Yeni edebiyat), *Malûmat,* eski edebiyat geleneğini sürdürmek isteyenleri savundu. Bir ara gündelik olarak da çıktı. (M)

MALUMATLI sıf. (*malumat*'tan *malumatlı*). Bir konu, kimse veya iş hakkında bilgisi olan, bilgili: *Müdürü tam filozof, malumatlı, kıymetli bir gençti* (Ömer Seyfeddin). *Gençsin, malumatlı görünüyorsun, mektebi sana bırakıyorum* (R. N. Güntekin). [M]

MALUMATSIZ sıf. (*malumat*'tan *malumat-sız*). Bir konu, kimse veya iş hakkında bilgisi olmayan, bilgisiz: *Zaten işi öğrenmiş olan yalnız Davut. O da definenin gizlendiği nokta hakkında malumatsız* (R. H. Karay). [M]

MALUMİYE i. (ar. *ma'lūm*'dan *ma'lūmiye*, bilinen şey). Osmanlı imparatorluğu zamanında, her yıl, Mekke ve Medine halkına dağıtılmak üzere gönderilen para. Bk. SURRE. (M)

MALUQUER DE MOTES (Juan), ispanyol arkeoloğu (Barcelona 1915). Salamanca (1949) ve Barcelona (1958) üniversitelerinde arkeoloji profesörü oldu. *Zehpyrus* ve *Pyrenea* dergilerini kurdu. Cataluna, La Meseta, Navarra ve Andalucia'daki kazılara katıldı. Araştırmaları, ispanyol tarihinin ilk devirleriyle ilgilidir. Başlıca eserleri: *Las Culturas Hallstaticas en Cataluna* (Katalonya'da Hallstatt Kültürleri) [1947]; *Los Pueblos Celtas* (Kelt Halkları) [Menendez Pidal yönetimindeki *Historia de Espana* dergisinde yayımladı, 1953]; *El Yacimiento Hallstatico de Cortes de Navarra* (Cortes de Navarra'daki Hallstatt Yatakları) [1954 ve 1958]; *La Humanidad Prehistorica* (Tarihöncesi İnsanlığı) [1958]. (M)

MALURUS i. Çok küçük çalı bülbülü; gövdesi genellikle çizgili siyah ve mavi renkli, kuyruğu uzundur; Avustralya'da otluk ve çalılıklarda yaşar. (Ötleğengillerden). [L]

malurus

MALUS i. (lat. k.). Elma'nın ilmî adı (*Pirus malus*). [L]

MALUS (Etienne Louis), fransız fizikçisi (Paris 1775 -ay.y. 1812). Malus, optik araştırmalarıyle, özellikle ışığın polarılmasını keşfederek ün kazandı (1808). İzlanda spatı içinde çift kırılma ile elde edilen ışının polarma düzlemlerinin farklı olduğunu gösterdi. 1810'da, Luxembourg sarayının camlarında batan Güneş'in görüntüsünü bir spat billûruyle incelerken, yansıyan veya kırılan ışığın daima kısmen polarılmış olduğunu fark etti. Malus teoremine göre, çıkışı eşmerkezli olan bir ışık demetinin bütün ışınları çeşitli dalga yüzeylerine diktir. (L)

MALUS
A. Tardieu'nün gravürü
Cabinet des Estampes, Paris

Malus kanunu, art arda iki polarıcıdan geçen ışık miktarının $\cos^2 \alpha$ ile orantılı şiddette olduğunu ifade eden kanun (*a*, polarıcıların karakteristik doğrultuları arasında kalan açıdır). [L]

MALVA i. (lat. k.). Ebegümecinin ilmî adı. (L)

MALVA, Hindistanda tarihî bölge (Madhya Pradeş ve Racasthan); güneyde ve doğuda Vindhya dağları, kuzeybatıda Aravalli dağlarıyle sınırlıdır. Başlıca şehirleri: *İndore; Laşkar; Bhopal.*

Malva, kuzeyde Ganj'a, güneyde Cambay körfezine doğru alçalan bir bazalt yaylasında uzanır. Çok verimli kara topraklarında pamuk yetiştirilir. Darı, buğday ve mısır başlıca besin kaynağıdır. (L)

MALVAİ i. Leng. Pencabi lehçesi; yaklaşık olarak 2,75 milyon kişi tarafından konuşulur. (CANGALİ veya YATKİ de denir.) [L]

MALVALES i. Bot. Ebegümeçleri takımının bilimsel adı. (L)

MALVARLIĞI bls. i. Huk. Bir kişiye ait para ile ölçülebilen hakların tümü. || *Malvarlığı hakları,* malvarlığına giren ve para ile ölçülebilen haklar.

— ANSİKL. Tüzel ve gerçek kişilerin muhakkak bir *malvarlığı* vardır. Malvarlığı borçlar ve haklar ile bir bütündür. Malvarlığına giren haklar arasındaki bağlılık, hukukî değil, iktisadîdir. Her kişinin bir tek malvarlığı vardır. Bu malvarlığının içinde özel birtakım varlıkların bulunabilir. Özel malvarlığı, kanun tarafından gösterilen hallerde özel bir amacın gerçekleşmesine tahsis edilir. Meselâ, evli kadının evlilik birliği dışında kalan malları veya tereke, özel bir malvarlığı meydana getirir. Malvarlığı, birden çok kişiye ait olursa veya mübadele, ya da kullanma değeri olan haklardır. Müşterek malvarlığından bahsedilir. Meselâ, evlilikte mal ortaklığı, müşterek bir malvarlığı meydana getirir. Malvarlığına giren hakların para ile ölçülebilir olması gereği, onu şahıs varlığından ayıran en önemli kıstastır. (Bk. ŞAHIS *varlığı.*) Malvarlığının bir bütün olarak devredilmesi halinde bunu devralan, küllî halef olur ve bu varlığa dahil olan hakların tümünü kazanarak borçlarından da sorumlu olur.

● *Malvarlığı hakları,* para ile ölçülebilen veya mübadele, ya da kullanma değeri olan haklardır. Mübadele değeri için ise, hakkın devredilebilir nitelikte olması şarttır. İntifa ve sükna hakları devredilemez ve bir mübadele değerleri de yoktur. Bunların bir kullanma değerleri vardır. Bu sebeple bu gibi haklar, malvarlığı haklarına girer. Malvarlığı hakları, bazı istisnalar dışında miras ile geçebilir. Malvarlığı haklarının diğer bir özelliği de, bunların hak sahibinin borçlarının sorumluluk konusu olmasıdır. Yani borçlu, kural olarak bütün malvarlığı ile borçlarından sorumludur. Yukarıda sayılan bütün durumların bir malvarlığı hakkında birleşmesi gerekli değildir. Bunlardan biri eksik olduğu zaman dahi yine malvarlığı hakkından söz etmek mümkündür. (M)

MALVASİA i. Kırmızı veya beyaz üzüm veren asma cinsi.

— ANSİKL. *Malvasia,* Batı Avrupa ve Ceza-yir'de yaygın bir asmadır; başlıca türleri şunlardır: *Pirene malvasiası, kızıl malvasia, iri taneli malvasia, beyaz malvasia* (*Malvasia bianea*), *pembe malvasia* (*Malvasia rossa*) v.b. Pembe malvasia daha çok İtalya'da Po vâdisinde yetiştirilir. (L)

MALVASİA (Carlo Cesare), italyan ressamı ve yazar (Bologna 1616-ay.y. 1683). Emilia resim okulunun en ünlü ressamıydı. *Felsina Pittrice* (Bologna'lı Ressamlar) adlı eserinde bu okulla ve Carracci'lerle ilgili değerli bilgiler vardır. 1686'da yayımlanan *Pitture di Bologna*'sı (Bologna Resim Sanatı) XVII. yy. bologna sanatına ışık tutar. (M)

MALVASİA (Cornelio), **Bismontova** markisi, italyan astronomu, yazarı ve generali (Bologna 1603-Panzani şatosu 1664). Bologna senatörüydü, burada bir rasathane kurdu ve Cassini'yi bu rasathaneye astronom olarak çağırdı. 1662'de, astronomi dürbünüyle nişan almayı sağlayan ve bir yatay, bir düşey gümüş telin kesişmesiyle meydana gelen nişan ağını icat etti. (L)

MALVERN, İngiltere'de (Worcestershire) şehir, Worcester'in güneybatısında; 21 700 nüf. XI. yy.dan kalma kilise; XV. yy.dan kalma vitraylar. Ilıcalar. Yıllık tiyatro festivali. — *Little Malvern*'de XII. yy.dan kalma bir benediktin manastırının yıkıntıları. — Bölgeye hâkim olan *Malvern Hills* (450 m) faylı bir antiklinalden oluşmuştur. (L)

MALVESTİTİ (Piero), italyan sendikacısı (Apiro 1899). Mussolini devrinde sürülen gazeteci, hıristiyan demokrat milletvekili (1946), ulaştırma (1951) ve sanayi bakanı (1953) oldu. Kasım 1959'da Avrupa Kömür Çelik birliğinin (C.E.C.A.) yüksek Otorite başkanlığına seçildi. Başlıca eseri: *Lo Stato e l'Economica* (Devlet ve Ekonomi) [1955]. (L)

MALVİ i. Racasthani lehçesi; Racasthan eyaletinin güneyinde ve Madhya Pradeş'in (Hindistan) güneydoğusunda yaklaşık olarak 6 milyon kişi tarafından konuşulur. (Devanagari harfleriyle yazılır.) [MALAVİ de denir.] (L)

MALVİNAS (ISLAS), Falkland adalarının ispanyolca adı. (L)

MALVY (Louis), fransız siyaset adamı (Figeac 1875-Paris 1949). Radikal Sosyalist parti milletvekili (1906-1919) ve içişleri bakanı (1914-1917) oldu. Mayıs 1917 grevlerine ve bozguncu propagandaya karşı yumuşak kaldı. Clémenceau'nun hücumu üzerine görevden ayrıldı (31 ağustos). Yüksek mahkeme tarafından görevini yerine getirmemekle suçlanarak beş yıl sürgüne mahkûm edildi (ağustos 1918), 1924-1940 arasında milletvekiliydi, Maliye komisyonu başkanı ve içişleri bakanı oldu (1926). [L]

Louis MALVY

MALYA. Bk. SEYFE.

Malya Devlet Üretme çiftliği, Kırşehir ilinde, tarım yapmak, damızlık hayvan, ıslah edilmiş tohumluk yetiştirmek ve çevre çiftçilerine modern tarım konusunda önderlik etmek üzere, 209 297 dekar arazide kurulu, Devlet Üretme Çiftlikleri Genel müdürlüğüne bağlı çiftlik (kuruluşu 1942). Çiftliğin başlıca çalışması, tarla tarımı, hayvancılık ve bahçe kültürleridir. Hayvancılık kısmında, akkaraman, anadolu merinosu ve malya koyunu yetiştirilir ve bunlar üstüne incelemeler yapılır. (M)

MALYAVİN (Filipp Andreyeviç), rus ressamı (Ryazan 1869 - Nice 1924). Tablolarında rus köylülerini ve köy hayatını canlandırdı. Ekim devriminden sonra, Paris'e yerleşti. Tretyakov (Moskova) galerisinde eserleri vardır: *Kasırga.* (L)

MALYEVİÇ (Kazimir Severinoviç), rus ressamı (Kiev 1878-Leningrad 1935). Fovizmin etkisinde kaldı, sonra Paris'e gitti (1911), *süprematizm* adını verdiği Fernand Léger'ye eş bir geometrik üslûp uyguladı. Bunun ilkelerini Mayakovskiy* ile birlikte yazdığı bir manifesto ile ortaya koydu (1915). *Beyaz Zemin Üzerindeki Beyaz Kare* (1914) [New York Modern Sanat müzesi] araştırmalarının sonucudur. 1919'da Moskova akademisine profesör tayin edildi, sonra Leningrad'a gitti (1922'ye doğr.). Resimlerini sergilemesi yasaklandı. 1926'da *Die Gegenstandlose Welt* (Anlamsız Dünya) adlı eserini yayımladı. (L)

MALYUTIN
«Koltukta Çocuk»
Tretiyakov galerisi, Moskova

MALYNES veya **MALİNES** veya **DE MALİNES** (Gerard), ingiliz tüccarı ve iktisat yazarı (Anvers 1586-1641). Flaman asıllı bir tüccar ailesindendi. Ticaret hayatına atıldı, zengin oldu ve Elizabeth I ile James I zamanında iktisatla ilgili çeşitli görevler aldı. James I devrinde, İngiltere'nin tabiî kaynaklarını (kurşun ve gümüş yatakları) işletmeğe çalıştı ise de başarısızlığa uğradı, borçlarını ödeyemediği için kısa bir süre hapse girdi (1619). 1622'de yoksulları

Foto. Boyer, Manuel (LAROUSSE)

tefecilere karşı korumak amacıyle, rehin karşılığında faizle para veren kurumların hükûmet kontrolu altına alınmasını savundu. Yazıları iktisat tarihçileri için hâlâ önem taşımaktadır. Malynes, merkantilizmi ve dış ticaret alanında devlet kontrolunu savunuyordu. Ama eserlerinde, sonradan *laissez-faire*'ci kapitalist ekonomiye dönüşen tabiî hukuk teorileri ile bir yakınlık göze çarpar. En önemli eseri *Consuetudo Vel lex Mercatoria or the Ancient Law Merchant*'tır (Eski Ticaret Hukuku) [1622]. (M)

MALYON i. (fr. *maillon* küçük halka'dan). Tekst. Dokuma tezgâhında gücü tellerine bağlanan ve içinde çözgü iplikleri geçirilen küçük halka. || *Malyon ayarı*, jakar tezgâhlarında malyon halkalarının aynı hizada olması için, malyon ipi bağlandıktan ve ağırlık asıldıktan sonra düğümlerin sıkılması. || *Malyon ipi*, dokuz kat keten ipliğinden yapılan ve jakar tezgâhlarında malyonları gücü tellerine bağlayan ip. (Bu ip bazen on iki kat iplikten de yapılır.) [L]

MALYUTİN (Sergey Vasilyeviç), sovyet ressamı (Moskova 1859 - ay.y. 1937). Opera binasının, kiliselerin dekor işlerinde çalıştı. Ekim devriminden sonra portre çizmeğe başladı ve sosyalist gerçekçiliği savundu. (L)

MALZEME i. (ar. *mā* ve *lezim* veya *lezime*'den *mā-lezime* > *mālzeme*). Bir fabrikada, bir işyerinde, bir işletmede veya herhangi bir faaliyette kullanılan nesne ve araçların tümü: *Kamp malzemesi. Okul malzemesi. Yeni.* Gereç. || Bir şeyin maddesini meydana getiren: *Şiirin malzemesi kelimelerdir.* || *Mec.* Bir eserin yazılmasında yararlanılan bilgi ve kaynaklar: *Bir eser için malzeme toplamak.*

— Büro. *Büro malzemesi*, büro çalışmalarında kullanılan sumen, makas, mürekkep hokkası, kurutma kâğıdı v.b. gibi araçların genel adı.

— Dy. Bk. ANSİKL.

— Huk. Bk. GASP*'en inşaat.*

— İnş. Bina yapımında kullanılan tabiî veya sunî her çeşit madde. (Bk. ANSİKL.) || *Gevrek malzeme*, darbe veya yükün artması halinde birdenbire kırılan malzeme. || *Sünek malzeme*, yük değişimlerini karşılayabilen esnek malzeme. || *Tecrit* (veya *izolasyon*) *malzemesi*, yapının ses, ısı veya neme karşı yalıtılmasında kullanılan geçirimsiz malzeme. || *Standart malzeme*, kesin ölçülere ve normlara göre hazırlanmış malzeme. || *Gözenekli malzeme*, boşlukları olan ve çok miktarda su emebilen malzeme.

— Metalürji. *Antifriksiyon yatak malzemesi*, bir makinenin hareketli parçalarının kaplamasında kullanılan ve sürtünmeyi azaltıcı özellikleri olan maden veya alaşım: *Biyel başı yatakları ve krank mili yatakları antifriksiyon yatak malzemesiyle kaplanır; bu parçaların aşırı ısınması halinde antifriksiyon malzemesi ergiyerek sarmaya engel olur.* (*Eşanl. Beyaz* METAL.) Bk. ANSİKL.

— Milletlerarası huk. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Dy. Demiryolu *malzeme*'leri genellikle iki grupta toplanır: demiryolu hatları, yapılar, işaretler, elektrik tesisatları gibi sabit malzeme ve ray üzerinde çalışan her çeşit taşıtı kapsayan hareketli malzeme. Bu ikinci gruptaki malzeme de motorlu taşıtlar (lokomotif, otoray v.b.) ve çekilen taşıtlar (araba, yolcu ve yük vagonları) diye ikiye ayrılır. Bu malzemenin bakımı, malzeme ve cer servisinin görevidir.

— İnş. Yapı *malzeme*'leri, *tabiî* ve *sunî* olmak üzere ikiye ayrılır. Tabiî malzemeler bitkisel (ağaç, saman, kamış) veya inorganik (taş, kum ve maden) kaynaklıdır. Sunî malzeme tabiî malzemenin kimyasal dönüşümünden veya bileşiminden elde edilir: alçı, çimento, kireç v.b.

Malzemeler yüke direnç bakımından *sünek* ve *gevrek* olarak iki grupta toplanır. Sünek malzeme, inşaat çeliği veya yumuşak çelik gibi kopmadan önce esneklik sınırına kadar uzayabilir. Gevrek malzemeler taş, tuğla, beton gibi basınç karşısında esnemeyerek kırılır veya koparlar.

— Metalürji. *Antifriksiyon yatak malzeme*'sinden istenen belli başlı özellikler şunlardır: oldukça sert bir madde ile ergime noktası düşük plastik bir maddeden meydana gelen bir yapı; sürtünme yüzeyindeki hatalara iyi uyabilme niteliği; yorulmaya ve yüke karşı büyük direnç; çok düşük bir sarma niteliği (yüzeysel ergime, yabancı parçaları örtme, ısı iletkenliği v.b.).

Çoğu zaman birbirine zıt olan bu özellikler çeşitli bileşimde alaşımlar seçilerek elde edilir. İlk mekanik veya buharlı makinelerde antifriksiyon yatak malzemesi ahşap, bronz veya dökme demirdendi. 1840 Yılından sonra Isaac Babbitt, bileşiminde yüzde 5-15 antimon, yüzde 1-15 kurşun ve yüzde 2-10 bakır bulunan *kalay alaşımları* hazırladı. Yine *babbitt* adı verilen öbür *kurşun alaşımları*'nda yüzde 80-90 kurşun, yüzde 8-15 antimon ve yüzde 1-5 oranında kalay vardır. Bunlar kalay alaşımlarından daha kolay aşındıkları halde özellikle demiryollarında çok kullanılır. Bu kurşun veya kalay alaşımları genellikle *beyaz metal* veya *beyaz alaşım* adlarıyle anılır.

Antifriksiyon yatak malzemesi olarak *bakırlı alaşımlar* da kullanılır: âdi bronzlar (yüzde 5-15 kalay), özel bronzlar (kurşunlu bronz, fosforlu bronz), bakırlı kurşun, bazı pirinçler ve bakırlı alüminyumlar. Ana maddesi alüminyum, kümüş, kadmiyum veya çinko olan alaşımlarla bazı gri dökme demirlerin sanayide çok değişik uygulama alanları vardır (yataklar, bilezikler v.b.). Antifriksiyon yatak malzemeleri ya işlenmiş tek parça, ya çelik veya bronz üzerinde ince bir tabaka veya elektrolizle (uçak motorlarının gümüşlü yatakları) ve dökümle yapılmış kaplamalar halinde kullanılır.

Sürtünen yüzeyler genellikle raspa ile bazen de *maskala* ile alıştırılır; böylece madenî yüzeyin küçük pürüzleri ezilir. Ayrıca ana maddesi bronz veya demir olan (bazen grafitle birlikte) gözenekli ve kendi kendini yağlayıcı antifriksiyon yatak malzemeleri de yapılmıştır.

— Milletlerarası huk. *Savaş malzemesi*, düşman tarafından ele geçirilebilir ve kullanılabilir: buna karşılık sıhhî malzeme birtakım şartlara bağlıdır: 1. düşman eline geçen ambülansların malzemesine el konamaz; 2. oysa, sabit sıhhî tesislere el konabilir, fakat bunlar maksatları dışında kullanılamaz; 3. yardım teşkilâtlarının her türlü sıhhî malzemesi, sabit olanlar dahil, özel mülk sayıldığından savaş ganimeti kapsamına girmez. (LM)

Malzeme ofisi (DEVLET) [D.M.O.], devlet daire ve kurumlarının ihtiyacı olan belirli madde ve malzemeyi sağlamak amacıyle 6400 Sayılı kanunla kurulmuş, tüzel kişiliği 440 ve 6400 Sayılı kanunların sınırlamaları içinde idarî ve malî bağımsızlığı olan, özel hukuku hükümlerine ve Maliye bakanlığına bağlı iktisadî devlet teşekkülü (kuruluşu 1954). Görevleri: bütün devlet kuruluşlarının kâğıt, kırtasiye, büro malzemesi ve mefruşatı, aydınlatma, ısıtma ve temizlik malzemesi, büro makineleriyle yalnız daire hizmetlerinde kullanılan motorlu taşıt araçlarının ihtiyaçlarını karşılamak, bu kuruluşların basım işlerini yapmak, malzemeyi dağıtmak, bakım, onarım ve standartlaştırılması işleriyle meşgul olmaktır. (M)

MAM i. Meksika-Guatemala sınırının güneyinde konuşulan maya - kişe öbeğinden dil. (L)

MAMA i. (çocuk dilinden k.). Bebekler için hazırlanan yiyeceklerin genel adı: *Sebzeli mama.* || Yemek. (M)

MAMAFİH zf. (ar. *maʿa*, *mā* ve *fih*'ten *maʿamāfih*). *Esk.* Durum böyle iken, bununla beraber: *Tekrar temin ederim ki, size karşı bir fena niyet yoktu. Mamafih, üzüldüğünüz için sizden af rica ederim* (R. N. Güntekin). *Bu akşam iyice istirahat ederlerse, yarına birşey kalmaz. Mamafih ben yarın sabah gelirim, dedim* (B. Felek). [M]

MAMAİA, Romanya'da sayfiye merkezi, Karadeniz kıyısında, Köstence'nin kuzeyinde. (L)

MAMAK, Ankara'da semt. Şehrin doğu tarafında Kayaş vâdisi boyunda yamaçlara doğru genişledi. Oturma kesimi. Askerî kuruluşlar. (M)

MAMALİKA veya **MAMALİGA** i. (rumence k.). Mısır unundan yapılma peksimet: *Suda haşlanmış aside veya mamalika ile, çeşme ve dere suyu ile taayyüş eden halka...* (Ahmed Midhat). [M]

Mamamouchi (Molière'in uydurduğu kelime), Molière'in *Kibarlık Budalası*'nda (le Bourgeois Gentilhomme) Türklere ait uydurma bir unvan olarak geçer. Oyunun kişilerinden Covielle, gururunu okşamak için M. Jourdain'e bu unvanı vermeyi düşünür. (L)

Mamasın barajı, Niğde'de, Aksaray ilçesinin 12 km doğusunda, Uluırmak çayı üzerinde, kaya dolgu tipinde yapılmış sulama ve taşkın önleme barajı (açılışı 1962). Barajın drenaj alanı 1 440 km², temelden yüksekliği 43,80 m, talvegden yüksekliği 40,30 m, dolgu hacmi 316 000 m³, ölü hacmi 28 500 000 m³, faydalı hacmi 94 500 000 m³, sulama alanı 14 197 hektar olarak hesaplandı. 14 477 000 liraya mal oldu. (M)

Mamas manastırı, İstanbul'da Samatya (Psammathia) bölgesinde manastır. X. ve XI. yy.larda, Bizans'ın Islavlar ve Ruslarla olan ilişkilerinde önemli bir rol oynadı. Sonradan terk edilen bu manastır. 1147'de Georgios Kappadokes tarafından onartıldı. (M)

MAMASOS, Kappadokia'da köy, Gelberi'-nin kuzeyinde. Kayalara oyulmuş kilisesini 1923'e kadar hıristiyan ve müslümanlar yarı yarıya kullandılar. Hıristiyanlara göre, kilisede gömülü olan kemikler, hıristiyan azizi Mamas'ın, müslümanlara göreyse bir müslüman evliyanındır. (M)

MAMBA i. Afrika'da *dendraspis* cinsinden zehirli yılanlara verilen ad. (L)

MAMBO i. Belirli bir düzenlemesi olmayan küba kaynaklı dans. (Mamboda rumba ile svingin ahengi birbirine karışmıştır. Bu sebepten, rumbaya has çalgılara caz davulu eklenir. Mambo dansının özelliği kalça hareketlerindedir. Bacakların biri gergin dururken, öbürü bükülür. (L)

MAMBOURY (Ernest), isviçreli tarihçi ve arkeolog (Nyon 1878 - İstanbul 1953). Nyon kolejini, Lozan'da École Normale'i ve Cenevre'de École des Arts Industriels'i bitirdi (1905). Paris'te Güzel Sanatlar Akademisi Seramik bölümüne devam etti. 1906'da İsviçre'ye döndü ve Lozan'da resim öğretmenliği yaptı. 1909'da İstanbul'a yerleşti. Bir taraftan anıtları incelerken bir taraftan da yağlıboya ve suluboya olarak İstanbul manzaraları yaptı. Theodor Wiegand (1864 - 1936) ile Sultanahmet çevresindeki bizans saraylarının kalıntılarını araştırdı. Saray-burnu - Gülhane arasında fransızların yaptığı kazılarda bulunan kalıntıların plan ve kroniklerini çizdi. Mektebi sanayide ve 1921-1951 arasında Galatasaray lisesinde öğretmenlik yaptı. Fransız rahiplerinden Guillaume de Jerphanion ile, Kayseri, Niğde, Ürgüp yörelerinde, kaya içine oyulmuş kiliseleri inceledi. İstanbul Arkeoloji müzesi yönetiminde Beyazıt'ta Sırmakeş hanının iç avlusunda yapılan kazılarda (1928), arkeolog Makridi* Bey ile, Lips manastırının kilisesi olan Sarıgüzel'de, Fenariisa camiindeki araştırmalarda, Topkapı sarayı Harem dairesinin ve Ağalar camiinin restorasyonunda bulundu. Aziz Ongan ile Küçükçekmece yakınındaki Region şehri harabelerinde kazı yapılmasını sağladı (1937). Danimarkalı bilgin K. Wett ile Çemberlitaş üstüne çalışmalar yaptı (1929-1930). *İstanbul Rehberi* (1925) adlı eseri önemlidir. (M)

MAMBRE. Esk. coğ. Filistin'de yer, Hebron yakınında, meşesiyle meşhurdur, Hazreti İbrahim'in ve Yakub'un konakladığı yer olarak ziyaret edilir. M.S. Vonstantinus zamanına kadar burada meşhur bir panayır düzenlenirdi. Mambre'de, Makpela mağarası ve kutsal bir sur vardır; burasını her yıl, yahudi, müslüman ve hıristiyan hacılar ziyaret eder. (L)

Mambrino, efsanevî kişi, XV. yy.da yazılmış bir italyan şövalye romanının ve daha

başka romanların kahramanı. Mambrino, magrıplı bir kraldır; silâhı ve miğferi her türlü tehlikeyi çeler. Tılsımı Rinaldo bozar ve Mambrino'yu öldürür. Mambrino'nun silâhı, ününü Cervantes'in *Don Kişot*'una borçludur. Mançalı şövalye yolda bulduğu ve Mambrino'nun miğferi olduğuna inandığı bir berber tasını her zaman başında taşır. (L)

MAMEKTOMİ i. (fr. *mammectomie*). Cerr. Meme bezlerinin kesilip çıkarılması. (L)

MAMELEK i. (ar. *mā*, edat ve *melek*'ten *mā-melek*). *Esk.* (Bir kimsenin) Bütün malı, varı yoğu: *Hakikî bahtiyar ancak o âdemdir ki, dünyadan / Giderken mamelek namıyle terk eyler büyük bir nam* (M. Â. Ersoy). *Ve cümle mamelek kabz edip...* (Naima).

— Huk. Bk. MALVARLIĞI. ‖ *Mamelek hakları*. Bk. MALVARLIĞI *hakları*. (M)

MAMELİ (Godreffo), italyan şairi ve milliyetçisi (Cenova 1827 - Roma 1849). Ateşli bir dille millî marşlar yazdı; bunların en ünlüsü, Michele Novaro tarafından bestelenen *Fratelli d'Italia*'dır (İtalyan Kardeşler). Garibaldi'nin hizmetine girdi. Roma yakınındaki bağımsızlık savaşlarında ağır yaralandı. (L)

MAMERCUS. Bk. AEMİLİUS MAMERCUS.

MAMERCUS, Catania tiranı (öl. Syracusai M. Ö. 337). 341'de müttefiki Timoleon'a ihanet ederek Kartacalıların safına geçti; Timoleon onu Catania yakınında yenerek esir aldı ve öldürttü. (L)

MAMERS, Oskların dilinde, tanrı Mars'ın adı. (L)

MAMERTİNUS (Claudius), 362'de Julianus'un desteğiyle konsül seçildi. Hazine nazırı, sonra İllyria valisi oldu. Devlet malını zimmetine geçirmekle suçlanarak Valentinianus tarafından işten uzaklaştırıldı. *Julianus'a Övgü* adlı bir eseri vardır. (L)

MAMERTİNUS'LAR. Esk. coğ. Eskiçağda messina halkı. Mamertinus'lar («Mars'ın oğulları») Agathokles'in hizmetinde çalışan Campania'lı (veya Samnium'lu) paralı askerlerdi. İtalya'ya döndüklerinde ihanetle Messina'ya hâkim oldular (M.Ö. 283'e doğru), kılıçtan geçirdikleri halkın yerine yerleşerek Campania'nınkine benzer bir hükûmet kurdular. Diğer Campania'lılar da Mamertinus'ları örnek alarak Rion'u ele geçirdiler. Syrakusai ile devamlı olarak çatışan Mamertinus'lar, önce Kartacalılardan, sonra da Romalılardan yardım istediler; Romalılar boğazın Kartacalıların elinde bulunmasını istemediklerinden Messina'yı işgal ederek (264) barışı sağladılar. (L)

MAMESTRA i. Pek çok türü bulunan gece kelebeği; koyu renkli kanatları belirsiz çizgi ve beneklerle kaplıdır. (Lahana mamestrasının [*Mamestra* veya *Barathra brassicae*] tırtılı, sebze bahçelerine çok zarar verir. Pulkanatlıların *noctuidae* familyasından.) [L]

MAMEZA i. (ar. *mā*, edat ve *meżā*'dan *mā-meżā*). *Esk.* Geçen, geçmiş şey: *Görsün, bizi görüp de pür-amâl ü pür-garâm / Bir yerde mameza ile müstakbel-i cihan* (Cenab Şahabeddin). ‖ *Meza-mameza*, «geçen geçti, olan oldu» anlamında kullanılır. (M)

MAMİANİ DELLA ROVERE (Terenzio, — kontu), italyan yazarı ve siyaset adamı (Pesaro 1799-Roma 1885). 1831 Devriminin başarısızlığa uğraması üzerine tutuklandı, sonra sürgüne gönderildi ve 1847'ye kadar Paris'te yaşadı. İtalya'ya dönüşünde, papa Pius IX'un (1848) temsilcisi, sonra Cavour hükûmetinde (1860) bakan oldu; Atina'da (1861), Bern'de (1865) büyükelçilik yaptı. Torino üniversitesinde (1857-1860), 1871'den sonra Roma üniversitesinde tarih profesörü oldu. Cenova'da İtalyan Felsefe akademisini kurdu ve birleşmiş İtalya'nın resmî filozofu oldu. Yazılarında seçmeci bir idealizm görülür. (L)

MAMİLİA'LAR, tusculum asıllı, romalı pleb ailesi. (L)

MAMİLOPLASTİ i. (fr. *mamilloplastie*). Cerr. Estetik gaye ile memebaşının görünüşünü değiştirmek. (L)

MAMİN-SİBİRYAK (Dimitriy Narkisoviç), rus romancısı (Visimo Şaytanskiy Zavod, Ural 1852 - Petersburg 1912). Tıp ve hukuk okudu, sonra edebiyata yöneldi. Romanlarında Ural'daki sibiryalı işçilerin ve madencilerin hayatını, Rusya'da kapitalizmin gelişmesini anlattı. Başlıca eserleri: *Boyısıy* (Dövüşenler) [1883]; *Privalovskiye Millioniy* (Privalov'un Milyonları) [1884], *Po Novomu Puti* (Yeni Yolda) [1886], *Tri Kontsa* (Üç Kutup) [1890]; *Zoloto* (Altın) [1892]; *Hleb* (Ekmek) [1894]. Yazdığı çocuk kitaplarının en ünlüsü *Alyonuşkiniy Skazki*'dir (Alyonuşka'nının Masalları). [L]

MAMMİLLARİA i. Kaktüsgillerden etli bitki.

— ANSİKL. *Mammillaria*, kaktüse çok benzeyen etli bir bitkidir. Sapında sarmal dizili, koni veya köşeli piramit şeklinde uzunca yumrular bulunur. Çiçekler yumruların koltuğundan çıkar ve genellikle sapın üst kısmında çepeçevre kümelenir. Amerika ve Meksika'da yetişen üç yüz kadar mammillaria türü vardır. Güney Amerika'da kayalıklarda yetişen *Mammillaria Simplex*'in kırmızı meyveleri yerlilerce yenir. Mammillarialar, tuhaf görünüşleri, güzel iri çiçekleri için sıcak ve kuru limonluklarda yetiştirilir. (L)

MAMMİSİ i. («doğum yeri» anlamında kıptice k.). Ptolemaios'lar devrinde eski mısır tapınaklarının önüne yerleştirilen küçük kulübe. (Mammisi'lerin üzeri, çiçekli süslemelerle kaplıydı ve anatanrıça, oğlunu burada dünyaya getirirdi.) [L]

MAMMOUTH mağarası, A.B.D.'de (Kentucky) mağara; alt karbonifer çağı kalkerlerinde oyulmuştur: Green River'ın güney kıyısında. 1799'dan beri yapılmakta olan yeraltı araştırmasında, 240 km uzunluğunda bir dehliz ortaya çıkarılmış ve millî bir park içine alınmıştır. (L)

MAMOGRAFİ i. (fr. *mammographie*). Memelerin gerek doğrudan doğruya, gerek süt kanallarına X ışınlarını geçirmeyen bir madde şırınga edildikten sonra radyografik incelemesi.

— ANSİKL. Memelerin doğrudan doğruya radyografisi senelerden beri yapılmaktadır. Bu muayene, göğüs urlarının teşhisinde önemli bir fayda sağlar. *Mamografi*'nin tam bir fayda sağlaması için, «yumuşak» ışınlar elde edilmesini mümkün kılan ve böylece memelerdeki çeşitli kısımların X ışınlarını değişik oranda geçirmesini sağlayan radyolojik tesisata ihtiyaç vardır. Çünkü bir urun habis veya zararsız olduğu ancak bu sayede anlaşılabilir. Bununla beraber bu muayenenin sonucu da kesin değildir; sadece cerrahî bir müdahalenin (vücuttan zararlı bir parçanın veya vücuda giren yabancı bir cismin ameliyatla alınması) ve doku muayenesinin bir ön hazırlığı olarak düşünülebilir. (L)

Mamora, Fas'ta büyük orman; bir taraftan Garb ovası, kuzeyde Beht vâdisi, doğuda Atlas okyanusu, güneyde Meseta orta yaylasıyle sınırlıdır; 130 000 nüf. Bu mantar-meşesi ormanında, zemmur çobanları yaşar. (L)

MAMORE (Rio), Güney Amerika'da ırmak, Bolivya And dağlarından doğar, rio Madeira'ya katılır; 1 800 km. Bolivya'da Grande'yi, Brezilya ile sınır çizen Guapore'yi (sağ kıyı) ve rio Beni'yi (sol kıyı) alır. (L)

MAMOSBANİ i. Tekst. Doğu Hindistan'da dokunan bir cins çizgili beyaz muslin. (L)

MAMPUSİ'LER veya **MAMPRUSİ'LER,** büyük çoğunluğu tarımcı olan togo ve gana halkı. (L)

MAMRY gölü, Polonya'da göl, Mazurya'da; bir kanalla (Mazurya kanalı) Pregolya'ya ve Kaliningrad limanına (S.S.C.B.) bağlıdır. Güneyde Sniardwy gölüne ve Narew'in kolu Pisa'ya bağlıdır. (L)

MAMU, Gine'de komün, seçim çevresi merkezi, Futa-Calon'un güneyinde, Konakry-Nijer demiryolu hattı üzerinde; 9 600 nüf. Muz işletmeleri. Orman işletmeleri. — *Mamu seçim çevresi*, 80 000 nüf. (L)

MAMUL sıf. (ar. *ᶜamel*'den *maᶜmūl*). Yapılmış, imal edilmiş olan: *Enseme inen dehşetli bir tokat başımı pencerenin malta taşından mamul önlüğüne çarptı* (Ahmed Rasim). *Üzerinde yatıp uyuduğu döşek, deriden mamul olup içi dahi hurma lifi idi* (Cevdet Paşa).

— *Esk. Mamulün-fih*, yürürlükte, geçerli olan (kanun v.b.).

◆ İ. Yapılmış, imal edilmiş şey: *Fabrikanın yeni mamullerini gördünüz mü?* (M)

MAMULÂT çoğl. i. (ar. *maᶜmūl*'dan *maᶜmūlāt*). *Esk.* Yapılmış, elde veya makinede imal edilmiş şeyler: *İngiltere büyük sanayi memleketi olduğu için, mamulâtını harice göndermeğe ve hariçten ibtidaî maddeler getirmeğe muhtaçtır* (Ziya Gökalp). ‖ *Mamulât-ı dahiliye*, ülke içinde yapılmış eşya. (M)

MAMUR sıf. (ar. *ᶜumrān*'dan *maᶜmūr*). *Esk.* Bayındır, âbâdan: *Yıkılmış dilberin mamur illeri / Susmuş bülbüllerin her dem dilleri* (Karacaoğlan). *Ne rütbe olsa mamur ol kadar viranedir âlem* (Ziya Paşa). ‖ İşlenen: *Mamur arazi.* ‖ Meskûn, ahalisi olan.

— DEY. *Dört başı mamur*, kusursuz, mükemmel: *Görmedim ben bu kadar dörtbaşı mamur insan* (M. Â. Ersoy). [M]

MAMURE i. (ar. *maᶜmūr*'dan *maᶜmūre*). *Esk.* İnsanların oturduğu bayındır yer: *Yeni dil, yeni sanat, yeni medeniyet, yeni mamureler doğacak* (Ş. S. Aydemir). ‖ *Mamure-i derun*, gönlün bayındır şehri. ‖ *Mamure-i dünya*, yeryüzü, dünya. ‖ *Mamure-i muhabbet*, sevgi ülkesi: *Şah-ı geda-nihadız olur taht-gâh-ı feyz / Mamure-i muhabbete kalb-i harabız* (Namık Kemal). [M]

MAMURETÜLAZİZ. Bk. ELAZIĞ.

MAMURİYET i. (ar. *maᶜmūr*'dan *maᶜmūriyyet*). *Esk.* Mamur olma hali, bayındırlık. (M)

MAMURRA, romalı şövalye (Formiae M. S. I. yy.). Galya'da Sezar'ın *preafectus fabrum*'u (istihkâm kumandanı) iken, haksız yollardan zenginleşti ve Roma'da duvarları mermer kakmalı (*mamurra tarzı* süsleme) muhteşem bir saray yaptırdı. (L)

MAMUT i. (rus. k.). Paleozooloji. Dördüncü zamanda Avrupa'da, Asya'nın ve Amerika'nın kuzeyinde yaşamış olan, üzeri uzun kıllarla kaplı fosil fil.

— Teknol. *Mamut pompası*, fabrikalarda kullanılan ve bir kısmı suya daldırılmış düşey bir borunun dibine basınçlı hava püskürtülerek çalıştırılan büyük debili pompalama sistemi.

— ANSİKL. *Mamut*'un (*Elaphas primigenius*) yüksekliği 3,50 m'yi bulur. Savunma dişleri kıvrık ve çok büyüktür.

Postunun kalınlığı soğuk ve nemli bir iklimde yaşamış olduğunu gösterir. Üzeri 10 sm uzunluğunda, yumuşak, kızıl sarı kıllarla kaplıdır; bazı kılların uzunluğu 50 sm kadardır. Mamutların savunma dişlerinden kalma bazı parçalar, Tarihöncesine ait bazı ocaklarda, özellikle Madeleine mağarasında (Dordogne) bulundu. Bu parçalardan birinin üzerinde uzun kıllı ve kocaman dişli bir mamut resmi görülür. Kazınmış, yontulmuş veya çizilmiş birçok mamut resmine daha başka yerlerde de rastlanır. Şüphesiz hem bol bol avlanması, hem kıtalardaki iklimin gitgide daha kurak ve soğuk hale gelmesi yüzünden mamutun soyu tükendi. Kalıntılarına Batı Avrupa'da kumlu ve çakıllı eski ırmak yataklarında ve pleyistosen millerde bol miktarda rastlanır. Asya'nın iyice kuzeyinde mamutların daha yakın zamana kadar yaşadığı sanılmaktadır. Sibirya'da buzlar arasında etiyle, kıllı derisiyle birlikte, hiç bozulmamış mamut fosilleri bulunmuştur. (L)

MAN i. (ar. *mann*). Eski bir ağırlık ölçüsü. (Değeri, kullanıldığı ülkeye göre değişir. Bazı yerlerde *batman* adıyle anılır. Hindistan'da genel değeri 14, 16 ile 20 kg arasındadır. Türklerin *okka* dedikleri *tebriz man*'ı 1 283 gramdı.) [M]

—MAN, —MEN ek. **1.** İsimden isim yapma eki. Genellikle mübalâğa ve benzerlik anlatımı verir: *koca-man, köle-men* v.b. **2.** Fiilden isim yapma eki. (Son zamanlarda yaygınlaşmağa başladı: *az-man, say-man, seç-men, öğret-men, eğit-men* v.b.) [M]

MAN, Batı Fildişi Kıyısı'nda (Güneybatı

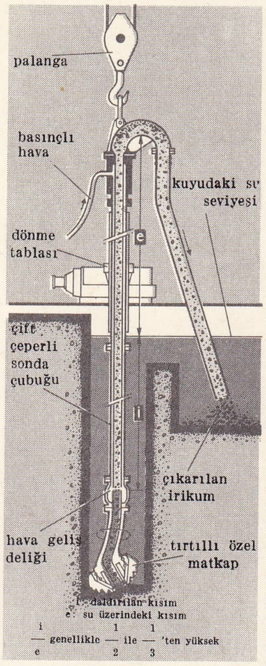

mamut pompası (teknol.)

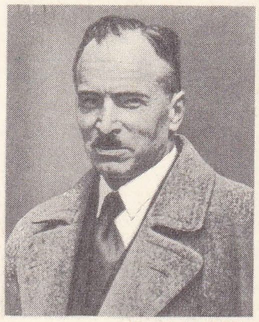

Henri de MAN

idare bölgesi) kasaba, seçim çevresi merkezi; 7 398 nüf. Kakao ve kahve çiftlikleri. Önemli ticaret merkezi. Tuğla harmanları.

— *Man seçim çevresi*, 297 000 nüf.

— G. santl. Man, pek değişik maskeleriyle tanınmıştır. Bu maskelerde yüz çizgileri ince ve ifade güleçtir; gözler yarı kapalı, iyice açık veya hemen hemen yuvarlaktır. Üzerlerindeki pas, en güzel japon laklarıyle bir tutulur. (L)

MAN (Henri DE), belçikalı siyaset adamı (Anvers 1886 - Morat yakınları, İsviçre 1953). Genç yaşta sosyalizmi benimsedi, sonra Leipzig'de gazetecilik yaptı (1905). Liebkcnecht ve Kautsky'nin temsil ettiği sol marksizme katıldı. İşçi Eğitim merkezinin sekreteri oldu, Birinci Dünya savaşından sonra kendi sosyalizm anlayışında büyük ölçüde değişiklik yaptı. Frankfurt çalışma akademisinde uzun süre dersler verdi. 1926'da *Zur Psychologie des Sozialismus* (Sosyalizm Psikolojisi Üstüne) adlı eserini yazdı. Man'a göre, XIX. yy.ın felsefî varsayımlarına bağlı olan Marksizm aşılmıştı; sosyalizm işçi sınıfından önce de vardı ve bugün artık kaçınılmazcasına burjuvalaşmakta olan proletaryanın maddî yoksulluğundan çok, aydın işçinin manevî sıkıntısından doğmuştu; gerçek sosyalist çaba bu durumun ötesinde başlayacaktı. Sosyalizmin, 1929 iktisadî buhranı karşısındaki çaresizliğinden ve Almanya'da, Hitler karşısında yıkılışından kaygılanan Henri de Man, Belçika İşçi-Partisi kongresine, orta sınıflar, işçiler ve işsizler arasında cephe birliğini öngören bir planı kabul ettirdi (1933), böylece kredi müessesesini millîleştirmek mümkün olacak ve herkesin iş bulması sağlanacaktı. Man, Belçika İşçi partisi ikinci başkanı oldu, Van Zeeland kabinesinde görev aldı (1935-1938). 1940 Mayısındaki yenilgiden sonra Belçika'da kral Léopold III'ün yanında kaldı, 1942'de her türlü eylemden uzak kaldı. 1946'da, alman işgali sırasındaki tutumu dolayısıyle, gıyaben yargılandı ve yirmi yıl hapis cezasına çarptırıldı. İsviçre'ye sığındı, bir otomobil kazasında öldü. (L)

MÂNÂ i. (ar. *ma*ʿ*nā*). Bir kelime, bir söz v.b.nin ifade ettiği şey, anlam: ***Onları bir yabancı ağzından işitmiş gibi sebebini, mânâsını kendi kendime soruyorum*** (R. N. Güntekin). ***İkinci kazancımız da kelimelerin mânâlarından ayrı bir varlıkları olduğunu, onları geliştirmek, birini ötekinin yerine kullanmak doğru olmayacağını öğrenmemizdir*** (N. Ataç). ‖ İç yüz, ruh, cisimden ayrı olan şey: ***Böylece, vücut ve mânâ tamamlanıyordu sanki*** (N. Araz). ‖ Makûl sebep: ***Boş yere üzülmekte mânâ yok anlıyorum / Kadrini bilmek lâzım artık her açan gülün*** (C. S. Tarancı). ‖ İfade: ***Paşanın elâ gözlerinin mânâsı garip bir şekilde değişmişti*** (H. E. Adıvar). ***Yüzümdeki mânâya, halime uymayan cevabıma şaşırdığı belliydi*** (R. H. Karay). ‖ *Esk.* Düş, rüya.

— ÇEŞ. DEY. ***Mânâ çıkarmak***, yanlış anlam vermek ve yorumlamak. ‖ ***Mânâ vermek***, tefsir etmek, yorumlamak: ***Birkaç yazısı çıktığını biliyorum ama okumadım; bunun için onun benim sözüme ne mânâ verdiğinin farkında değilim*** (N. Ataç). ***Herkes onlara kendi meyline, kendi hayal kudretine göre şekil ve mânâ verirdi*** (Ş. S. Aydemir). ‖ ***Mânâ verememek***, anlayamamak, kavrayamamak: ***Buna bir mânâ veremedi, garipsedi*** (H. R. Gürpınar). ‖ ***Tam mânâsıyle***, tam olarak, bütünüyle: ***İşimi tam mânâsıyle bitirmiş değilim.***

Man maskeleri
musée de l'Homme, Paris

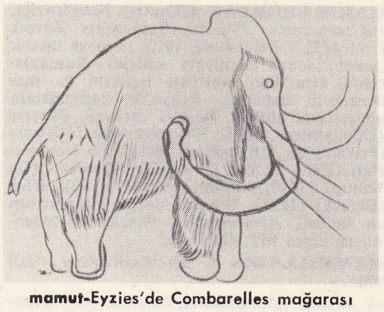

mamut-Eyzies'de Combarelles mağarası

— *Esk.* ***Mânâda görmek***, rüyada görmek. ‖ ***Alem-i mânâ***, rüya. ‖ ***Bî-mânâ***, anlamsız, yersiz.

— Gram. *Esk.* ***İsm-i mânâ***, soyut isim. (M)

MANA i. Polinezya inançlarına göre, kişiliksiz, niteliği veya niceliği belirlenmemiş, tabiatüstü kuvvet. (L)

MANA, etrüsk tanrıçası. Roma'da, yeni doğan çocukların ve kadın hastalıklarının tanrıçası olarak benimsendi. Mana'ya genç köpekler kurban edilirdi. (L)

MANAAR veya **MANNAR körfezi**, Hint okyanusunda körfez; Dekkan'ın güney ucuyle Seylan adası arasında; Palk boğazından Adem köprüsü ve Manaar adasıyle ayrılır. (Manaar adası da Seylan'dan *Manaar geçidi*'yle ayrılır.) [L]

MANABİ ili, Ekvador'da il, Büyük Okyanus kıyısında; 614 890 nüf. İdare merkezi *Portoviejo*. Manabi'de oldukça kaba bir sanatla yapılmış birçok taş heykel bulunmuştur: kabartmalı döşeme taşları; insan heykelleri; çömelmiş insan şekli üzerine yerleştirilmiş, U biçiminde ağır taş koltuklar. (L)

MANACOR, Mallorca adasında (Balear takımadaları) şehir; 19 000 nüf. Sayfiye yeri. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinden kalma bir vaftiz yerinin ve kiliselerin yıkıntıları. —Yakınında Drach mağaraları. (L)

MAN adası, Büyük Britanya'da ada; İrlanda denizinde 570 km²; 55 200 nüf. Adanın iç kısmı, derin ve güzel vâdilerle yarılmış yüksek yaylalardan oluşmuştur. Kıyı bölgeleri batıya doğru hayvancılığa elverişlidir; doğu bölgesinde tarım ön planda yer alır. Ama adanın başlıca gelir kaynağı balıkçılıktır (ringa).

— Tar. Man adası roma hâkimiyetinden sonra Galyalılarla İskoçyalılar, zaman zaman da Anglosaksonlar arasında el değiştirdi. İskandinav akınlarından çok zarar gören IX. yy. sonunda Norveç kralı Harald I Harfager aldı. 1266'ya kadar Norveçlilerde kalan ada, o tarihte İskoçya kralı Alexandre III'e bırakıldı, 1405'te ingiliz ailesi Stanbey'lerin (sonra Derby lordlarının), 1736'da Athall düklerinin eline geçti, 1765'te İngiliz krallığı tarafından satın alındı. 1829'dan beri Anglo Normand adaları gibi, İngiliz krallığının bir çeşit sömürgesidir. (L)

MANADO, İndonezya'da şehir, Celebes denizi kıyısında, Celebes adasının kuzey yarımadasında, volkanik Klabat kütlesinin eteğinde; 80 000 nüf. Limanından abanoz ağacı kerestesi ve Minahassa'nın tarım ürünleri (kahve, hindistancevizi, şekerkamışı) ihraç edilir. (L)

MANAGEMENT [menicmın] i. («yönetmek» anlamında *to manage*'den ing. k.). Teşebbüsü yönetme ve işletme tekniği. (L)

MANAGUA, Nikaragua'nın başkenti, idare bölümü merkezi, Managua gölünün güney kıyısında; 226 300 nüf. Ticaret ve idare merkezi. Şehir su baskınlarından (1876) ve depremlerden (1885, 1931) zarar görmüştür. —*Managua idare bölümü*, 294 000 nüf. (L)

MANAGUA gölü, Nikaragua'da göl, yağmur mevsiminde suların rio Tipitapa aracılığıyle Nikaragua gölüne boşaltır; 1 234 km². (L)

MANAHA, Yemen'de (Hudeyda ili) kasaba, Kızıldeniz yanında 2 500 m'ye yükselen dağın yamacında; 3 000 nüf. Kahve üreten bir bölgenin eski San'a katır kervanı yolu üzerinde tarım pazarı. (L)

MANAHİKİ veya **MANİHİKİ**, Polinezya'da Cook adalarına bağlı mercan adaları. (L)

MANAKARA, Madagaskar'da (Fianarantsoa ili) liman şehri, idare bölümü merkezi, Hint okyanusu kıyısında; 6 800 nüf. Fianarantsoa demiryolunun son istasyonu. Kahve ve pirinç ihracatı. —*Manakara idare bölümü*, 72 400 nüf. (L)

Manakhan, Selçuklulardan kalma han. Konya-Aksaray yolu üzerinde Aksaray'a 40 km uzaklıktadır. Alâeddin Keykubad I tarafından yaptırıldı (1229). Bir yangından sonra Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında onarılarak genişletildi (1276). Sıvas'taki Gökmedrese'ye benzer.

Binaya uzun bir dehlizle bağlı olan avlunun sağ tarafında, yan yana dizilmiş kemerlerle, on kadar bölmeye ayrılmış açık bir revakın ortasında küçük mescit, sol tarafında da yolcuların yatıp kalkmasına yarayan odalar vardır. Mescit, dört köşelidir; dış taraftan bir yan merdivenle çıkılır. Köşe mukarnasları, Osmanlı devrindeki mukarnasların ilk örneklerindendir. Mihrap, iç içe iki hücreden ibarettir. Avlunun sonunda bulunan süslü portalin kapısından geçilerek hanın ikinci kısmına girilir. Bu kısım, dört sıra sütunla beş sahına ayrılır. Ortada sekiz kenarlı bir kasnağa oturmuş tepesi açık bir kubbe vardır. Sahınların üstü beşik tonozla örtülüdür. Han, kare kulelerin destekledigi kırma taştan örülü ve kesme taşla kaplı duvarlarıyle, dışarıdan bir kareye benzer. Bu hanın bir eşi de Kayseri'ye 50 km uzaklıkta Kayseri-Sıvas yolu üzerinde bulunur. İkisi arasında plan bakımından büyük bir benzerlik olmakla birlikte, oda ve salonlarının düzeni birbirinden farklıdır. İkisi de aynı tarihlerde yapılmıştır. İkincisi daha harap durumdadır. (M)

MANAKİN i. Çok küçük ötücü kuş; erkeği siyah, dişisi yeşilimsi renktedir; erkeğin tüylerinde, türüne göre değişen, yer yer parlak çizgiler ve bezekler bulunur. (Monogillerden.) Bk. KUŞLAR *levhası*.

— ANSİKL. *Manakin*'ler (*pipra*), tropikal amerika ormanlarında yaşar. Bir erkeğin yönetiminde yaşayan dişiler yuva yapımıyle yalnız olarak uğraşırlar; çiftleşme mevsiminde erkekler gösteri hareketlerine girişir. (L)

MÂNÂLI sıf. (*mânâ*'dan *mânâ-lı*). Açıkça bir mânâ, anlam belirten; mânâsı, anlamı olan: ***Kafalarındaki belirsiz gölgeleri birer düşünce, göz süzüp ah! çekmeyi bir duygu sandıkları için yazdıklarına mânâlı diye bakıyorlardı*** (N. Ataç). ***Vezninden kafiyesinden ve mânâlı olmasından başka kusuru yok değil mi?*** (Y. Z. Ortaç). ‖ *Mec.* Bir şey ima eden, gizli bir anlamı olan: ***İzzet Bey başını çevirerek mânâlı bir tavırla: «Bu mudur o?» dedi*** (Sabahattin Ali). ***Bu küçük, fakat aslında mânâlı hadise ona ışık oldu*** (N. Araz). ***Mânâlı bir gülüş.***

◆ **Mânâlı mânâlı** zf. Bir şey ima ederek: ***Refikim mânâlı mânâlı yüzüme bakıyordu*** (Ahmed Rasim). [M]

MANAMA, Bahreyn prensliğinin merkezi, Basra körfezinde, Bahreyn adasında; 40 000 nüf. Basra körfezindeki inci avcılığının ticaret merkezi. Petrol rafinerisi. (L)

MANANARA, Madagaskar'ın güneydoğusunda ırmak, Vangaindro'da Büyük Okyanus'a dökülür. (L)

MANANJARY, Madagaskar'da (Fianarantsoa ili) liman şehri, Hint okyanusu kıyısında, Mananjary ırmağının ağzında; 11 750 nüf. Kahve ihracatı. —*Mananjary idare bölümü*, 96 300 nüf. (L)

MANAOS. Bk. MANAUS.

MANAREVA i. Leng. Gambier adalarında konuşulan polinezya dili lehçesi. (L)

MANASAROVAR gölü, Çinde göl; Batı Tibet'te, 5 600 m kadar yükseltide, Himalaya'daki yüksek bir vâdide; 380 km². Hintlilerin kutsal saydığı göl, hint mitolojisine göre Meru (Kailas) dağının ete-

Foto. Keystone, musée de l'Homme (LAROUSSE)

ğinde meydana gelen dört gölden biridir. (L)

Manas Destanı, Kırgızların millî destanı. Manzum olan destan yaklaşık olarak 16 000 beyittir.

Kırgızların aşamalardan geçerek bütünlük kazanmasıdır. Kırgız hanı Karahan ölünce, Kırgızlar, Kalmukların boyunduruğu altına girer. Bağımsızlık kazanmak isteyen Kırgızlar savaşa hazırlanır. Karahan'ın oğullarından Cakıp, Altaylar'a göçer. Kırgız bağımsızlığını sağlayacak çalışmalara başlar. Bir gece Kırgızları kurtaracak kahramanın yeni doğacak oğlu olacağını düşünde görür. Bir süre sonra doğan oğluna Manas adını verir. Çocuğun birtakım olağanüstü nitelikler taşıdığı görülür. Çevresinde toplanan halk, Manas ile birlikte Kalmuklara karşı başarılı saldırılar düzenler. Altaylar'da yaşayan Kırgızlar, Manas'ın bu olağanüstü başarılarını duyunca ona katılırlar. Manas, kırgız bağımsızlık savaşının önderi olur. Yapılan büyük bir savaşta ölür. Halk, kardeşi Semetey'i başkanlığa seçer. Burada destana yeni bir olay eklenir. Semetey, Afgan hanının kızı Ayçürek'i sever. Kalmuklar, kızı Semetey'e varması için kandırmağa çalışırlar. Kral, kızını vermek istemez; bu yüzden kanlı çarpışmalar olur. Semetey, savaşta üstün gelir. Ayçürek ile evlenir. Destanın üçüncü konusu aile içi çarpışmalarıdır. Sonunda, Manas'ın torunu Seytek birçok kahramanlık gösterek kıgız hanı olur, yapılan başarılı savaşlar sonunda Kırgızlar bağımsızlık kazanır. Dil bakımından zengin bir kaynak olan Manas Destanı, folklor bakımından da önemlidir. Destanın bazı bölümleri kırgız halk ozanları tarafından belli makamlara göre, toplantılarda okunurdu. İslâmlığın dışında kalan bir toplumun sanat ürünü olan Manas Destanı'na sonradan islâm kültüründen birtakım unsurlar karıştı. Şamanizmin derin etkisi altında kalan destanda. Sayakbay Karalay tarafından toplanarak düzenlendi. Kazak bilgini Çokan Velihanoğlu'nun bu konuda ilgi çekici çalışmaları vardır. (→Bibliyo.) [M]

MÂNÂSIZ sıf. (*mânâ*'dan *mânâ-sız*). Anlamı olmayan, hiç bir şey ifade etmeyen. *Oysa ki bir zamanlar sizin için şiirde mânâ aramaz, şiirin mânâsız olmasını ister derlerdi* (N. Ataç). *İlk önce kısa ve çok defa mânâsız kelimeler karışık cümleler halindeki bu yazılar gitgide genişlemişler* [...] *haber, açıklama gibi şeyler olmağa başlamışlardı* (A. H. Tanpınar). ‖ *Mec.* Boş, yararsız, işe yaramaz: *Acıdılar, mânâsız teselli sözleri söyleyerek gitmeme müsaade ettiler* (R. N. Güntekin). *Etrafları için o kadar garip ve mânâsız olduklarını karanlık bir şekilde hissetmiyor değillerdi* (Sabahattin Ali). ‖ Yersiz, münasebetsiz: *Hattâ, koridora kadar bile çıktı. Fakat, bu hareketinin ne derece mânâsız olacağını sezerek vazgeçti* (Vâ-Nû). *Özdemir'le ayrılmamızın sebebini kendisi söylemediğine göre, benim söylemem mânâsızdır* (S. F. Abasıyanık).

◆ **Mânâsızlık** i. Anlamsızlık, boş, yersiz olma. (M)

MANASLU, Orta Himalaya'da doruk, Nepal'de; 8 125 m. İlk olarak 1956'da Yuko Maki'nin yönettiği japon heyeti tarafından tırmanıldı. (L)

MANASSA i. (ar. *naşş*'tan *manaşşa*). *Esk.* Gelinin oturduğu yüksekçe yer. (M)

MANASSE, on üçüncü Yahuda kralı (M. Ö. 687 - 642), Hizkiya'nın oğlu. Asurluların vasalıydı, siyasî bir amaçla asur dinini benimsedi ve yehova dininden olanlara işkence yaptı. Kendi oğlunu bile Moloh'a kurban etti. Hükümdarlığı sırasında Gihon vâdisinde kurban edilecek çocukların dinî törenle yakılması için özel bir yer (Tofet) ayrıldı. Assurbanipal, bir kompioya katılmıştır zannıyle onu esir olarak Ninova'ya götürdü. Manasse'nin o zaman, yehova dinine dönmüş olduğu sanılıyor. (L)

Manasse kabilesi, İsrail'in on iki kabilesinden biri. Adını, Yusuf'un bir oğlu ile mısırlı Aseneth'den alır. Bazı metinlere göre Ürdün'ün batısına, bazı metinlere göre doğusuna yerleşmişti. Gideon gibi dikkate değer savaşçılar bu kabileden gelmedir. Kabilenin hiç bir siyasî rolü olmadı. (L)

MANASSES (Konstaninos), bizanslı tarihçi ve yazar (1143-1181). Dünyanın yaratılışından bizans imparatoru Nikephoros Botaneiates'in tahttan çekildiği 1081'e kadar uzanan *Khronike Synopsis* (Kronik özeti) adlı manzum bir eser yazdı. (L)

MANASTIR i. (lat. *monasterium,* yun. *monasterion*'dan). Din. Bazı kesin kurallara bağlı rahip ve rahibelerin dünyadan çekilmiş olarak yaşadıkları bina: *Manastıra vardığımız zaman kilisenin önünde manastır rahibeleri bir halka halinde bir şeyler okuyorlardı* (Ş. S. Aydemir). *Patriklerini otele getirmek büyük bir hadise idi. O hiç bir zaman manastırdan çıkmış değildi* (F. R. Atay).

— ANSİKL. Dinî akaid'e uygun olarak «ortaklaşa yaşanılan ev» anlamında *manastır*'lar, önce Doğu'da görüldü ve IV. yy.dan itibaren gelişti. (Bk. KEŞİŞLİK.) Batı'da manastır hayatı, genellikle kırlarda inşa edilen ve eski *villae*'lere göre teşkilâtlandırılan abeyi*'lerde sürdürülürdü. XIII. yy.da dilenci tarikatları şehirlerde yerleşmeğe ve abeyi'lerde yürürlükte olan bütün dünyevî hizmetlerden kurtulmuş yeni bir manastır hayatını teşkilâtlandırmağa başladılar. Dilenci tarikatlarının başında bir abe bulunmadığına göre «abeyi» diye adlandırılamayan bu binalara «manastır» dendi. Günümüzde, içinde kendilerini dine adamış erkek ve kadınların topluca yaşadıkları her binaya «manastır» adı verilir.

● *Buddha manastırları,* Sakyamuni'nin koyduğu dört yasadan biri, «ağaçların dibinden başka meskeni olmamak»tı. Ama yine de buddha rahipleri için çok eski tarihlerden beri bazı evler yapıldı. Dolayısıyle de bu rahiplerin bulunduğu bütün şehirlerde manastır sayısı gitgide arttı. Bu durumun sonucu olarak da daha M.Ö. III. yy.dan başlayarak buddha manastırları bilim ve öğretim merkezleri haline geldi.

Siva brahmanları ve *Cayna*'cılar da Hindistan'da eğitim ve öğretim manastırları kurmuşlardır. Bu manastırların pek çoğu etkinliklerini bugün de sürdürür.

Manastırlarda rahiplerin âyinlerini yaptıkları bir kilise ve koro yeri, rahipler meclisinin toplantıları için bir salon, keşişler için yapılmış hücreler, manastırın bütün üyeleri için bir yemek salonu, bir kitaplık, bir revir, dışarıdan gelenlerle konuşmak için bir görüşme odası, bir avlu ve bir mezarlık bulunur. (LM)

MANASTIR, yugoslavca **Bitolya** veya **Bitolj,** Yugoslavya'da (Makedonya) şehir, Pelagonija ovasında; 49 000 nüf. XV. yy.dan kalma cami. Büyük fransız askerî mezarlığı. Halıcılık.

● *Tarih.* Manastır adı, şehrin çevresinde bulunan manastır kalıntılarından gelir. Şehir, Perister dağının doğu eteğinde, Crna Reka'ya (Karasu) karışan Dragor suyunun verimli Manastır ovasına indiği yerde kuruludur. Üsküp'e, Yunanistan'da Vodina (bugün Edessa) üzerinden Selânik'e demiryolu ile bağlanır. Eskiden Selânik'i Adriya denizi kıyısına bağlayan roma yolu (Via egnatia) üzerinde önemli bir konak yeriydi. XIV. yy.da Murad I devrinde Kara Timurtaş Paşa tarafından (1387) osmanlı topraklarına katılan Manastır, önce Rumeli eyaletinde bir sancak merkezi oldu. XIX. yy.ın ikinci yarısında bu sancak bir vilâyet haline getirildi. Manastır vilâyeti ayrıca Serfiçe, Debre (bugün Debar), Elbasan ve Görice sancaklarına ayrılıyordu. Manastır, Türkiye'deki ikinci meşrutiyet (1908) olaylarını hazırlayan hareketlerin ordu merkeziydi. Balkan savaşında, sırp kuvvetleri eline düştü (18 kasım 1912). Şehir, Sırbistan'a, vilâyetin güney kesimi Yunanistan'a, batı yarısı Arnavutluk'a verildi. Birinci Dünya savaşında, önce 1 aralık 1915'te Bulgarların eline geçti. Selanik'e çıkartılan fransız ve ingiliz kuvvetleri tarafından 19 kasım 1916'da Almanlardan geri alındı.

1917-1918 Arasında Bulgarlar, Manastır'a şiddetle hücum ettilerse de başarı sağlayamadılar ve 1918 Genel hücumu sırasında şehrin kuzeyindeki tahkimatları bırakarak Üsküp'e doğru çekilmek zorunda kaldılar. (Bk. MAKEDONYA SAVAŞLARI.) İkinci Dünya savaşında da (1941) alman ve bulgar kuvvetleri eline geçen Manastır, savaşın son yılında boşaltıldı ve Makedonya Federal cumhuriyeti sınırları içinde bir idarî bölümün merkezi oldu. (LM)

Manastır (BEYAZ), Chenoute tarafından M. S. IV. yy.ın sonunda Mısır'da Sohag yakınında kurulmuş manastır. Dünyanın birçok yerindeki kitaplıklarda bu manastırdan gelme elyazmaları vardır. (L)

Manastır Askerî idadîsi, Manastır'da askerî okul. Ders programı öteki idadîler gibiydi. Ancak, matematik, edebiyat, hitabet derslerine özel önem verilirdi. Ayrıca, ülkenin çeşitli meseleleri, öteki askerî okullara oranla daha serbest ve geniş bir şekilde tartışılabiliyordu. Yatılı olan okul, askerî bir kışla niteliğindeydi. Mustafa Kemal (Atatürk) Manastır Askerî idadîsini bitirdikten (1898) sonra İstanbul'da Harbiye mektebine yazıldı. (M)

MANASTIRLI MEHMED RIFAT, türk askeri ve yazarı (Manastır 1851-Halep 1907). Harbiye'yi bitirdi (1872). Bir süre aynı okulda öğretmenik yaptı. Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde, Dolmabahçe sarayını kuşatan Harbiye Talebe taburu kumandanları arasındaydı. Gazi Ahmed Muhtar Paşa ile türk-rus savaşına katıldı. Barış yapıldıktan sonra Abdülhamid II tarafından Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde suçlu görülerek, bir daha dönmemek üzere Halep'e sürüldü. Eserleri: *Mecâmi-ül-Edeb* (Edep Dergileri); *Tuhfet-ül-İslâm* (İslâm Armağanı) [manzum] ve piyesler (*Pâk Damen* [Eteği Temiz - Namuslu] *Ya Gazi Ya Şehid; Görenek*). [M]

Manastır mescidi veya **Kilise mescidi** veya **Mustafaçavuş mescidi,** İstanbul'da, Topkapı caddesinde mescit. XIII. yy.da bir bizans kilisesi olarak yapıldı. Fatih devri çavuşlarından Mustafa Ağa tarafından cami haline getirildi. Dikdörtgen planlı olan mescidin üzeri iki sütuna oturan tonozla örtülüdür. (M)

MANATİGİLLER çoğl. i. Denizinekleri takımından ve fosil cinsleri içine alan memeli hayvan familyası; örnek türü denizgüzelidir (*Trichechus Senegalensis*). [L]

MANATUS i. Denizgüzeli*nin ilmî adı. (L)

MANAUS, esk. **Manaos,** Kuzey Brezilya'da şehir, Amazonas eyaletinin merkezi, rio Negro kıyısında, ırmağın Amazon'a kavuştuğu yer yakınında; 175 300 nüf. Manaus, 1699'da portekizlilerin kurduğu bir kale çevresinde gelişti ama 1850'deki nüfusu ancak 6 000 kişiydi. Kauçuk devşirmeciliği sayesinde hızla kalkındı ve 1900'de nüfusu 50 000'e yükseldi. Büyük anıtları XIX. yy. sonundan kalmadır (bugün hemen hemen hiç kullanılmayan 1 200 kişilik büyük tiyatro). 1900'den sonra ham kauçuk fiyatlarının düşmesinden büyük zarar gördüğü halde şehir, Amazonas'ın başlıca ticaret merkezi olmağa devam etti; limanı, deniz teknelerine açıktır; turizm gelişmeğe başlamıştır. Halkın bir kısmı yüzerevlerde yaşar. Petrol rafinerileri. (L)

MANAÜNFİH sıf. (ar. *mā* edat. *nahn,* biz ve *fih,* içinde, -de'den). *Esk.* Üzerinde durduğumuz, bahsini ettiğimiz (şey). [M]

MANAV i. (yun. *manavis*'ten [?]). Yaş meyve ve sebze satan kimse. ‖ Yaş meyve ve sebze satılan dükkân: *Üzümü pazardan mı aldın manavdan mı?* (M)

Manava-Dharma-Sastra veya **Manu Yasaları Dergisi,** Eski Hindistan'ın en ünlü brahman dini kitaplarından biri. Hem bir hukuk incelemesi, hem de dinî, ahlâkî ve sosyal bir yasalar derlemesi olan bu eser hint medeniyetinin tarihi konusunda önemli bir kaynaktır, Geleneğe göre, insan soyunun yaratıcısı ve ilk kanunkoyucusu sayılan efsanevî bir varlık tarafından yazılmıştır. M.S. II. yy. dolaylarında yazılmış olduğu sanılır. (L)

MANAVGAT, Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Antalya ili) ilçe merkezi, küçük şehir; 11 774 nüf. (1970). Antalya-Alanya yolunun 76. km'si üzerinde aynı adı taşıyan akarsuyun iki kıyısında kurulmuştur. Ma-

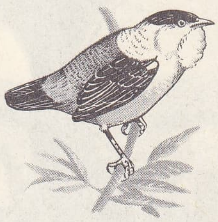

manakin

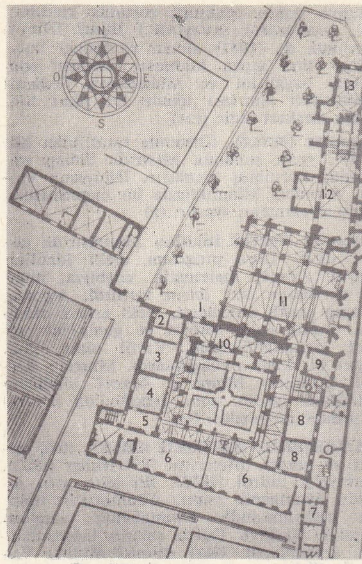

Avignon'da Coelestinus'lar **manastırının** planı: 1. avlunun girişi; 2.3.4.5. XVIII. yy. da birçok kısma bölünmüş, eski papaz meclisi salonu; 3. kral René'nin denen salon; 4. Louis XIV'ün denen salon; 6. bir bölme ile ikiye ayrılmış eski yemekhane; 7. daha sonra revir olan yatakhanenin zemin katı; 8. kiler odaları; 9. âyin eşyası yeri; 10. avlu kemerlerine açılan şapel; 11. Coelestinus'lar kilisesi; 12. Pierre de Luxembourg şapeli; 13. Tous-les-Saints şapeli.
Dekoratif Sanatlar kitaplığı, Paris

navgat çayı üzerindeki beton köprü, şehrin iki yakasını birbirine bağlar. —*Manavgat ilçesi*, 2 883 km²; 58 816 nüf. (1970). Merkez, Beşkonak ve Taşağıl bucakları; 82 köy. Ünlü Side harabeleri Manavgat ilçesi sınırları içindedir. Pamuk, çeltik, susam, buğday. (M)

MANAVGAT çayı, Akdeniz bölgesinde akarsu, 90 km. Batı Toroslar'da Şeytan dağının doğu yamaçlarından doğar (Şahap deresi); dağlık ve ormanlık bir yörede güneye doğru akar. Homa köyü yakınında daha az engebeli bir alana girer. Ovaya girmeden önce sert konglomera tabakaları üzerinden geçerek ünlü *Manavgat şelalesi*'ni meydana getirir. Manavgat ilçe merkezinden geçerek Side doğusunda Akdeniz'e dökülür. Eski kaynaklarda *Melas* (Karasu) adıyle geçen çay, kireçli ve bol yağışlı bir yöreden geçtiği için gür kaynaklarla beslenir; yazın suyu fazla azalmaz. Ortalama aylık akımı 80-320 m³/sn arasında değişir. En yüksek akım 875 m³/sn olarak tespit edildi. (M)

MANAVLIK i. (*manav*'dan *manav-lık*). Manavın yaptığı iş veya mesleği. (M)

MANBARLAK i. Çeşitli ağaç türlerinden (*Eschweilera sagotiana. E. corrugata, E. confertiflora, E. longipes, Lecythis poiteani, Chytroma sp.*) elde edilen amerikan kerestesi. (Rengi açık pembeyle zeytin yeşili arasında değişen bu kereste, oldukça ince grenli ve çok serttir, kolayca işlenir ve taretlere karşı dayanıklıdır. Marangozlukta, doğramacılıkta ve deniz teknelerinde kullanılır.) [L]

Saint-Bertrand-de-Comminges **manastırının** avlusu ortada, Quetre Evangélistes kemer ayağı

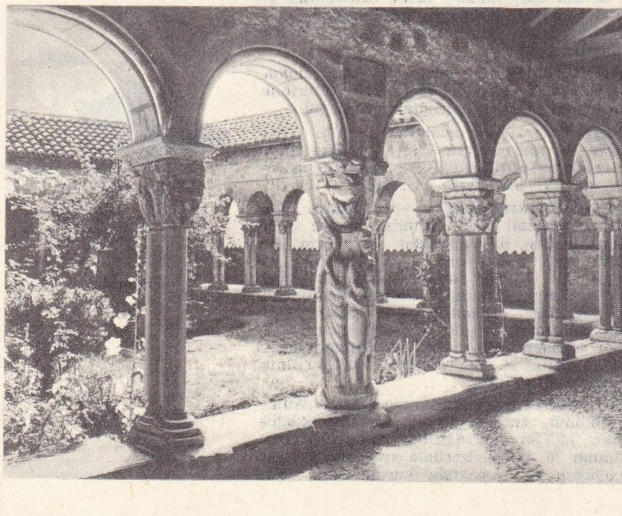

MAN bin EVS, arap şairi (? 622-? 684). Beni Muzeyne kabilesindendir. Kabile savaşlarına katıldı. Suriye ve Irak'ta bulundu. Halife Ömer için bir övgü, Abdullah bin Zübeyr için de bir yergi yazdı. *Divan*'ı son zamanlarda bulundu. (M)

MAN bin MUHAMMED, XI. yy.da İspanya'da hüküm süren bir arap sülâlesinin kurucusu (öl. Almeriye 1052). Dört yıl Valensia kralına bağlı kaldı. Sonra Almeria'da bağımsızlığını ilân etti. (M)

MAN bin ZAYDA, emevî kumandanı. Yezid bin Ömer bin Hubeyre'nin emrindeydi. Abbasîlere karşı savaştığı için, halife Mansur'u kızdırdı, öldürüleceğinden korkarak saklandı. Reisleri hapsedilen Ravendîler saraya saldırınca, Man da saklandığı yerden çıkarak âsileri püskürttü. Mansur'u kurtardı. Mansur bunun üzerine Man'ı affederek, Yemen valiliğine tayin etti. Yemen halkına çok sert davranan Man, bir süre sonra Secistan'a gönderildi. Sonra hariciler tarafından Bust'te öldürüldü. (M)

MANCA i. (ital. *mangiare*'den). Yenecek şeylerin bayağı çeşidi: *Köpoğlu mancası.* ‖ Kedi, köpek v.b.nin yiyeceği. (M)

MANCA i. (*Man*'dan *Man-ca*). Man adasında konuşulan dil.

— ANSİKL. Goidelce dalına giren *Manca*, İrlandaca ve İskoçça ile yakın akrabadır; ama yazıda, özellikle ingiliz alfabesi işaretlerinden örneksenen fonetik bir imlâ kullanılır. Manca yazılmış edebiyat eserlerine rastlanmaz. Manca, bugün ancak birkaç yüz aydın tarafından konuşulmaktadır.) [L]

MANCA'LAR, özellikle Chari'nin yukarı kollarıyle Ubangi arasındaki ormanlık bölgede yaşayan Orta Afrika cumhuriyeti halkı. Baya'larla akrabadır. (L)

MANCANA i. (ital. *mezzina*'dan). Denizc. Gemilerde içine içme suyu konan büyük yassı fıçılara verilen ad. (Bunların küçüklerine *kartel* denirdi.) ‖ *Mancana yelkeni*, fırtınalı havalarda randa yelkeni yerine açılan küçük yelken. (M)

MANCARYA i. Denizc. *Esk.* Yandan çarklı gemilerin bargarisaları üzerindeki babalara verilen ad. (M)

MANCELLES ALPLERİ. Bk. COËVRONS.

MANCENİLLA veya **MANCELİNA** i. Antiller'de yetişen ağaç türü. (Sütleğengillerden.)

— ANSİKL. *Zehir ağacı* veya *ölüm ağacı* da denen *Hippomane mancenilla*, 5-7 m yüksekliğindedir; cevize veya iri bir armut ağacına benzer; yaprakları almaşık, saplı, kalın ve dişli, çiçekleri bileşik ve birevciklidir; erkek çiçekler tırtılsı halinde, dişilerse bunların ortasında tek tek bulunur. Meyvesi, kiraz elması iriliğinde ve lezzetlidir. Antiller'de yetişen bu ağaç, buruk, yakıcı ve çok zehirli bir süt salgılar; yerliler bu zehiri oklarında kullanırlar. (L)

MANCEPS i. (lat. *manu capere*, elle yakalamak'tan lat. k.). Rom. tar. Bir kamu malını veya devlet tarafından kiraya verilmiş bir kuruluşu işletme veya kullanma işini yüklenen kişi. (L)

MANCHA i. Kahve ağacında, agaricaceae familyasından bir mantarın (*Omphalia flavida*) sebep olduğu hastalık. (*Eşanl.* STİLBOZ.) [L]

MANCHA (LA), Orta İspanya'da tabiî bölge; Castilla la Nueva'da; Ciudad Real, Albacete, Toledo ve Cuenca illerinin bir kısmı üzerinde uzanır. Mancha Guadiana'nın yukarı havzasına tekabül eden, kalkerli monoton bir düzlüktür. Ovada birbirinden çok uzak büyük köyler serpiştirilmiştir. Ekonomisinin temeli, kabatahıl tarımına dayanır. Ayrıca asma ve zeytin ile safran da (İspanya dünyanın birinci safran üreticisidir) yetiştirilir. Bağcılık hızla gelişmektedir. (L)

MANCHA REAL, İspanya'da şehir, Andalucia'da (Jaen ili); 7 850 nüf. Granada katedralinin kopyası olan rönesans üslûbunda, önemli kilise. (L)

MANCHE idare bölgesi, Fransa'nın batısında idare bölgesi, Normandiya'da; 6 412 km²; 446 900 nüf. (km²'ye 70 kişi). İdare merkezi, *Saint - Lô*; idare çevresi (*Saint Lô, Avranches, Cherbourg, Coutances*) var-

MANAUS operası

dır. İdare bölgesi, Cotentin yarımadasıyle Normandiya Bocage'ında uzanır. Cotentin'in kuzey ucu Cherbourg'un doğusunda (Etelan tepesinde 140 m), özellikle de vahşî Hague burnunun bölgesinde (189 m) yüksek tepeler meydana getirir. Orta-da Carentan ile Lessay'ın arasında birkaç metreye inen çökmüş bir kesim uzanır. Ama yüzey şekilleri güneydoğuda, sert kayalardan oluşmuş küçük kütlelerin 300 m'yi aştığı Nortain çevresinde yeniden yükselir. Bütün bu kesimleri koruluklarla örtülüdür, evler dağınıktır, çitler sıktır. İdare bölgesinin tarım ekonomisi, hayvancılığa yönelmiştir: bu serin ve yağışlı bölgede toprağın hemen her yeri otlaklar ve çayırlarla örtülüdür. Bölgede özellikle genç hayvanlar (sığır, at) yetiştirilerek, semirtildikten sonra tekrar satılmak üzere komşu bölgelere satılır. Cotentin'de meşhur bir koyun cinsi yetiştirildiği halde, koyun ikinci derecede rol oynar. Bazı kesimlerde, özellikle Cherbourg'a doğru da sebzecilik gelişmiştir.

İdare bölgesinde sanayi ancak ikinci derecede rol oynar: küçük dokuma sanayii; bakır kazancılık (Villedieu) gibi bazı geleneksel işler: birkaç tersane (Cherbourg); besin sanayii; tuğla harmanları v.b. (L)

MANCHESTER, İngiltere'de (Lancashire) şehir, Irwell kıyısında, Pennine'lerin batısında; 661 000 nüf. Manchester'in yerinde daha Romalılar çağında bir karakol (Mancunium veya Mamucium) kurulmuştu; ama şehir Ortaçağda, henüz ova ile dağın birleştiği yerde bir pazar yeriydi. XIV. yy.da İskoçya'dan getirilen yünler işlenmeğe başlandı; XVII. yy.da Manchester, pamuklu hint kumaşı ithalinde uzmanlaşmış ve nüfusu 15 000'e yükselmişti. Bölgede pamuk dokumacılığı XVIII. yy.da büyük ölçüde gelişti. Bu sanayideki şaşılacak başarı, bazı tabiî şartlarla açıklanır: ince elyafın kopmasını önleyen iklimin rutubeti en ince ipliklerin bükülmesine imkân veriyordu; öte yandan bol enerji kaynakları (Pennineler'den inen hızlı akarsular, sonra da XVIII. yy.da yeni buharlı makinelere yakıt sağlayan büyük maden kömürü yatakları) «sanayi devrimi» sırasında kullanılmağa başlanan ilk makineleri besliyordu: 1801'de Manchester'in nüfusu 75 000 kişiyi bulmuştu (Salford ile birlikte 100 000'e yakın). XIX. yy.da sanayinin yoğunlaşmasıyle, bazı ürünlerin imalinde uzmanlaşan büyük fabrikalar kuruldu. Sanayinin gelişmesi, şehirde zengin ve müteşebbis bir burjuvazinin doğmasına yolaçtı; menfaatleri milletlerarası ticarete bağlı olan burjuva çevresinde liberal görüşler çok elverişli bir ortam buldu. Manchester, o tarihe kadar Liverpool'ün elinde bulunan ticarî tekelle mücadele etmek için Mersey'in güney kıyısına bağlanan bir deniz kanalı açtırdı: 1894'te hizmete giren kanal, iplikhaneleri ve dokuma tezgâhları için gerekli hammaddenin bir kısmını doğrudan doğruya ithal etmek imkânını verdi. Bugün pamuk işlenmesi eski önemini kaybetmiş, yerini, konfeksiyon, makine yapımı, kimya sanayii, kauçuk fabrikaları, plastik maddeler imali, kâğıt fabrikaları, otomobil ve traktör yapımı, uçak yapımı v.b.

Foto. LAROUSSE

almıştır. Katedrali (XV. yy.dan kalma koro yeri ve sahını) ve Chetham's Hospital'ın (XV. yy.) birkaç yapısı dışında Manchester'de eski anıt yoktur. Ama şehir bir fikir merkezidir (üniversite; zengin kitaplıklar; ilgi çekici müzeler). Manchester, merkezin çevresinde kilometrelerce uzanan geniş bir şehir gruplaşmasının merkezi haline gelmiştir. (L)

MANCHESTER, A.B.D.'de (New Hampshire) şehir, Merrimack kıyısında; 88 300 nüf. Sanayi merkezi: dokumacılık; ayakkabı ve elektrik malzemesi yapımı; küçük metalürji. Currier Gallery of Art'ta New-England'dan gelme güzel bir gümüş eşya ve mücevher koleksiyonu, gotik üslûbunda duvar halıları (Tournai, 1500), flaman ve italyan ressamlarının eserleri vardır. (L)

MANCHESTER (Edward MONTAGU, MANDEVİLLE vikontu, ikinci OF — kontu), ingiliz siyaset adamı (1602-1671). Lordlar kamarasında muhalefet lideriydi; 1642'de Charles I'in tutuklanmasına dair kararnameyi çıkardı. İç savaş başlar başlamaz Parlamento ordusunda görev aldı ve yardımcısı Cromwell ile birlikte Kuzey ordusu kumandanı olarak 1644'te Marston Moor zaferini kazandı. Ama Cromwell'den ayrıldı ve ümidini kral ile müzakereye bağladı. Cromwell'in şiddetli tenkitlerine uğrayınca, 1645'te görevinden ayrılmak zorunda kaldı. (L)

MANCHESTER (William), amerikalı yazar (Attleboro, Massachusets 1922). Gazeteci (1945-1965) ve Wesleyan University Press adındaki yayınevinin yöneticisi (1955-1965). 1951-1961 Arasında en önemlisi *Portrait of a President* (Bir Başkanın Portresi) [1962] olan birçok kitap yazdı. Dul bayan Kennedy tarafından kocasının öldürülmesini yazmakla görevlendirildi. (L)

Manchester ameliyatı, cinsiyet organındaki bir prolapsusu düzeltmek amacıyle dölyolundan yapılan cerrahî müdahale; bu müdahalede dölyatağı boynu kesilir, çevresi bağlarla yeniden yapılır, önden ve arkadan kolpoperineorafi uygulanır. (L)

Manchester Guardian (THE), ağırbaşlılığı ve haberlerinin doğruluğu ile ün kazanan ingiliz taşra gazetesi. 1821'de haftalık olarak kuruldu ve ancak 1855'te günlük gazete oldu. Londra basınının dışında, liberalizmin başlıca yayın organıdır. Yayım alanının çok geniş olmamasına rağmen, siyasî önemi dolayısıyle, sözün gerçek anlamında millî bir yayın organıdır. 1959'dan beri *The Guardian* adıyle çıkar. (L)

Manchester okulu, XIX. yy.da İngiltere'ye serbest mübadele sistemini benimseten Manchester'li zengin fabrikatörler topluluğuna verilen ad. (L)

MANCHiCOURT (Pierre DE), fransız asıllı flaman bestecisi (Béthune 1510-Madrid 1564). Tournai'de (1539), Arras'da (1556) kapella, yöneticiliği yaptı, 1559'dan ölümüne kadar İspanya kralı Felipe II'nin *vapilla flamenca*'sını yönetti. Başlıca eserleri: *Liber Decimus Quartus XIX Musicas Cantiones Continet* (XIX Şarkı Kapsayan XIV. Kitap) [Paris, 1539], 9. *Livre des Chansons à 4 Parties* (4 Sesli Şarkıların 9. Kitabı) [Anvers, 1545]; *Liber Quintus Cantionum Sacrarum* (Kutsal Şarkılar Beşinci Kitabı ve Dört Ses için Missa) ve *Missa cum Quatuor Vocibus ad İmitationem Moduli quo Abitt Dilectus Tuus Condita* (Paris, 1556-1558). Macaristan kraliçesi Maria'nın kitaplığında on iki missa'sı bulunmuştur. (L)

MANCINIK i. (yun. *mekhanike*, mekanik fenni > ar. *mancanîk*'tan). Sil. *Esk.* Kale kuşatmalarında ağır taşlar fırlatmak için kullanılan, bir ucunda bir kepçe, öbür ucunda da bir karşı ağırlık bulunan kaldıraç biçiminde savaş aracı: *Hattâ Selman-ı Farisî hazretlerinin marifetiyle mancınık dahi kullandı* (Cevdet Paşa). *Ok, mancınık gibi silâhlar nasıl eskimişse bugünün tankları, uçakları da eskiyebilir* (N. Ataç). Bk. ANSİKL.

— Denizc. 20 Metreye yakın bir kiriş üzerinde kayan bir şaryodan meydana gelen patlayıcı madde, sıkıştırılmış hava veya buharla çalışan ve savaş veya yolcu gemilerinden kalkacak uçakları veya denizden kalkacak deniz uçaklarını fırlatmağa yarayan makine.

— Dokumc. İpekçi çıkrığı. || *Mancınık işi*, kozadan ipek sağma.

— Havc. *Mancınıkla fırlatma*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Sil. *Mancınık*, bükülmüş iplerin emekliği ilkesine dayanırdı. Sağlam bir ahşap çatı üzerindeki paralel iki kiriş arasına örülü bir ip demeti gerilir, bu demetin ortasına bir kol yerleştirilir, sonra da ipi germek amacıyle bu kol düşey bir düzlem içinde döndürülürdü. Kolun ucunda, içine atılacak taşları koymağa yarayan, kepçe biçiminde, demirden yapılmış bir kap bulunurdu. Kolu yatay durumda tutan çakıldak bırakılınca, bükülü ip hızla açılarak kolu iter ve taşın fırlatılmasını sağlardı. Böylece 20 kiloluk taş gülleleri 500 ile 1 000 metreye kadar atılabiliyordu. Mancınıklar, kuşatmalarda kullanılan dik mermi yollu *ağır mancınıklar* ve yatık mermi yollu daha küçük tekerlekli *hafif mancınıklar* olarak ikiye ayrılırdı. Ayrıca bazı mancınıklar da ok atmak için yapılmıştı. İlk olarak Eski Yunanlılar tarafından (M.Ö. IV. yy.) yapılan, Makedonyalılar, Kartacalılar ve Romalılar tarfından çok kullnılan mancınıktan son olarak 1480'de Rodos kuşatmasında faydalanıldığını bildiren kayıtlar vardır.

— Havc. *Mancınıkla fırlatma*'nın başlangıcı Wright kardeşlerin denemelerine kadar çıkar. İlk planörler ve Whright kardeşlerin gerçekleştirdiği motorlu uçaklar, bir mancınık düzeni yardımıyle fırlatılmıştı. Bu düzende, uçak rayların üzerinde kayıyor, bir karşı ağırlık, uçağın havada kalabilmesi için gerekli minimum hızı sağlıyordu. Mancınıkla fırlatma denemelerini Langley, 7 ekim ve 8 aralık 1903 tarihlerinde *Potomac* vapurunun güvertesine yerleştirilmiş bir mancınıkla tekrarladı. İkinci denemede uçak sulara gömüldü. 1914'ten önce, daha birçok deneme yapıldı, ancak askerî uçakları mancınıkla fırlatmak düşüncesi hiç ele alınmadı. Mancınıkla fırlatma, posta ulaşımını hızlandırmak için 1927'de sivil servislerde yeniden önem kazandı. 1 Ağustos 1927'de pilot Chamberlin, 100 km açıkta *Leviathan* güvertesinden mancınıkla havalandı. 1928'de, Genel Transatlantik şirketi, 34 m boyunda bir Penhoët mancığını *Ile-de-France* yolcu gemisine yerleştirdi; böylece Demongeot tarafından yönetilen bir Lioré-Olivier amfibi uçağıyle posta, Paris - New York yolunda 24 saat, dönüş yolunda ise 40 saat kazandı. Mancınıkla fırlatma, İkinci Dünya savaşından önce, özellikle Almanlar tarafından Güney Atlantik ve Kuzey Atlantik seferlerini yapan yolcu gemilerinde geniş ölçüde uygulandı. İki büyük alman yolcu gemisi, *Europa* (bugünkü *Liberté*) ve *Brémen* mancınıkla donatılmıştı.

Modern havacılıkta İkinci Dünya savaşına kadar kruvazör ve zırhlıların çoğunda mancınıkla fırlatılan deniz uçakları bulunurdu. Uçak gemilerinde tepkili uçakların kullanılmasından beri, havalanma, uçuş güvertesinin altına yerleştirilen buharlı bir mancınıkla kolaylaştırıldı.

İkinci Dünya savaşından sonra, sıkıştırılmış hava ile çalışan mancınıklar modern tepkili uçakların havalanması için gerekli itişi sağlayamaz oldu. Bunun üzerine, 1954'te ingiliz mühendisleri, Almanların V_2'leri fırlatmak için kullanmış olduğu metottan (su buharının basınç altında genleşmesi) yararlanarak buharlı mancınıklar yapmayı düşündüler. Bu usul, kısa zamanda, ingiliz, amerikan ve fransız denizcileri tarafından da benimsendi. Buharlı mancınık sayesinde, uçak gemileri artık uçakların kalkış hareketleri için yüzlerini rüzgâra vermek zorunda kalmıyordu. Bu mancınıkların kullanılış alanını sınırlayan tek etken, modern bir uçağın, kalkışı sırasında dayanabildiği maksimum ivmedir. Bu mancınıklar, ağırlığı 35 tona kadar olan uçakları 76 m'ye kadar fırlatarak havalandırabilir. (LM)

MANCINIKÇI i. (*mancınık*'tan *mancınıkçı*). *Esk.* Kozadan ipek sağan kimse. (M)

MANCİ i. Batı ve Orta Afrika'da yetişen açık sarı renkli ağaç (*Chlorophoa excelsa*); odunu ince marangozlukta kullanılabilir; kerestesi *iroko* adıyle tanınır. (L)

MANCİNELLİ (Luigi), italyan orkestra şefi ve bestecisi (Orvieto 1848-Roma 1921). Üstün bir orkestra yöneticisi olarak başarı kazandı. 1881'de bir süre, Bologna Müzik lisesinin müdürü, San Petronio bazilikasının kapella yöneticisi ve bölge tiyatrosunun orkestra şefi oldu. Pietro Cossa'nın iki dramı için (*Kleopatra* ve *Messalina*) yazdığı müzik uvertürleri ve senfonik intermezzolarıyle büyük başarıya ulaştı. (L)

MANCİNİ (Antonio), itayan ressamı (Albano Laziale, Roma 1852-Roma 1930). On iki yaşındayken Napoli Güzel Sanatlar enstitüsüne yazıldı; Postiglione, Maldarelli, Domenico Morelli gibi ustalardan ders gördü, Michetti, De Nittis, Cammarano, Dalbono ve heykeltıraş Vincenzo Gemito ile arkadaş oldu. Bilinen ilk eseri Cenova'da C. Nitti koleksiyonunda bulunan *Kadın Başı*'dır (1866). 1868'de *Napoli'li Yumurcak* (Roma, Mancini koleksiyonu), 1870'te *Carminella* (Roma, Galleria Gazionale d'Arte Moderna) ve *O Prevetariello* (Napoli, Capodimonte Millî galerileri) adlı tabloları yaptı. Morelli tarihin ve edebiyatın belli başlı konularını işlerken, Mancini Napoli'deki yaşayışı konu aldı. Ayrıca bu ilk eserlerinde, sağlam bir plastik kuruluşu, Morelli'nin renk taşkınlığına tercih etti. Bu resimlerle imaj, zemin üzerinde kabartma gibi görünür. İnce bir renk düzeniyle ördüğü eserleri, çağdaş napoli manzara resimleri içinde özel bir yer tutar. Mancini, 1873'te Paris'e gitti. Fakat orada yaptığı tablolar, onun bu büyük sanat çevresinden hoşlanmadığını gösterir. Mancini'nin bu dönemdeki eserlerini ressam ve koleksiyoncu Hendrik Willem Mesdag satın aldı, sonra La Haye'de kendi adını taşıyan müzeye verdi. Paris'ten sinir hastası olarak dönen Mancini, dört yıl özel bir klinikte tedavi gördü. Ancak yoğun çalışmalarını hiç bir zaman bırakmadı. Paris'e, oradan Londra'ya (1878), Hollanda'ya (1901) ve Almanya'ya (1909-1910) gitti. 1883'te Roma'ya yerleşti. *Mercan Satan Kadın* (1878), *Hokkabaz* (1879) [Milano, özel koleksiyon] ve en güzel portresi sayılan *Sinyora Pantaleoni* (1900) [Roma Modern Sanat galerisi] adlı tabloları bu döneminin en iyi ürünleridir. Mancini 1900'den sonra canlı renkler kullandı, resimde parlaklığı sağlayabilmek için boyalara sedef, ayna, cam, mine parçaları ve yaldızlı kâğıtlar kattı. (M)

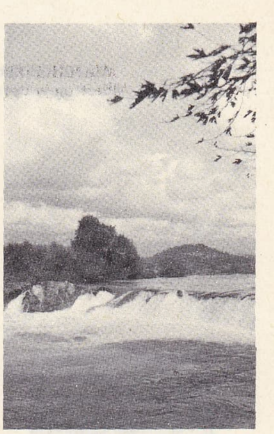

MANAVGAT çayı

MANCİNİ (Celso), italyan filozofu (Ravenna 1542-Alessano, Lecce 1612). 1590'da Este'li Alfonso II tarafından Ferrara üniversitesine çağırıldı. En büyük eseri *De Juribus Principatuum*'un (Hukuk İlkeleri Üstüne) [1596] yayımlanmasından sonra papa Clemens VIII tarafından Alessano piskoposluğuna tayin edildi. Mancini, Aquino'lu Tommaso geleneğine bağlı kalarak Machiavelli anlayışından uzak bir «Hıristiyanlık devleti»ni savundu. Büyük ilgi uyandıran, ancak karşı reformun siyasî edebiyatındaki benzerlerinden pek değişik olmayan bu eserinde, iktisat ve maliye meseleleriyle ilgili görüşlerini ortaya koyar. (L)

MANCİNİ (Domenico), italyan erkek soprano ve şan yöneticisi (Ascoli Piceno 1714-Viyana 1800). Bologna'da Bernacchi ve rahip Martini'nin öğrencisi. 1757'den itibaren Avusturya imparatoriçesi Maria Theresia'nın sarayında şan öğretmeni. 1774'te birçok dile çevrilen önemli inceleme kitabı *Pensieri de Riflessioni Sul Canto Figurato*'yu (Süslemeli Şan Üstüne Düşünceler ve Görüşler) yayımladı. (M)

MANCİNİ (Francesco), italyan bestecisi (Napoli 1679-ay.y. 1739). Yirmi beş opera (*Ariovisto, La Levantina* [Doğulu Kadın], *Alessandro Nelle İndie* [İskender Hindistan'da]), oratoryolar, misalar, motetler, kantatlar ve klavsen için toccata'lar besteledi. (L)

MANCİNİ (Giovanni Battista), italyan şarkıcısı ve şan öğretmeni (Ascoli Piceno 1714-Viyana 1800). Bologna'da rahip Martini ve Bernacchi'den ders aldı. 1757'de Avusturya imparatoriçesi Maria Theresa'nın sarayında şan öğretmeni oldu. 1774'te *Pen-*

Foto. E. Hakarar (MEYDAN)

MANCHESTER
Albert meydanı

W. MANCHESTER

sieri e Riflessioni sul Canto Figurato (Figürlü Şan Üstünde Düşünce ve Görüşler) adlı incelemesini yayımladı. (M)

MANCİNİ (Pasquale Stanislao), italyan siyaset adamı (Castel Baronia, Ariano 1817-Roma 1888). Dışişleri bakanıyken (1881) Üçlü İttifak'ın müzakerelerini yürüttü, sonra Assab meselesi yüzünden istifa etti (1885). Kral Umberto I'in eğitmeni oldu. (L)

MANCİNİ'LER, Michele Lorenzo **Mancini** (öl. 1656) ile kardinal Mazarin'in kızkardeşi Girolama Mazarini'nin evlenmesiyle Fransa sarayına giren romalı aile. Bu evlilikten dünyaya gelenler: MİCHEL PAUL (1636-1652). Saint-Antoine mahalle çarpışmalarında öldü; — LAURE, *Mercoeur* düşesi (Roma 1636 - Paris 1657), Beaufort dükü ve Mercoeur dükünün kardeşi Louis De Vendôme ile evlendi, Vendôme dükünün ve başrahibinin annesidir; —OLYMPE **Soissons** kontesi (Roma 1639-Brüksel 1708), Louis XIV'ün sevgilisiydi, Soissons kontu Eugène Maurice de Savoie-Carignan ile evlendi (1657). Kraliçenin sarayına başkâhya oldu (1659). Henriette-Anne Stuart'a ve Matmazel de La Vallière'e karşı geldiği için kovuldu. Dul kalınca (1673), Fransa dışında yaşadı. Prens Eugène'in annesidir; —PHİLİPPE JULİEN, **Nevers** dükü (Roma 1639'a doğr. -Paris 1707), epikuros'çuydu, Corneille'i tuttu, Racine'in *Phèdre* adlı oyununa karşı çevrilen entrikaya karıştı. Mistik şiirler yazdı; —MARİE, **Colonna** prensesi (Roma 1640-Pisa 1715), Louis XIV kendisine âşık oldu (1659), fakat Mazarin bu aşka karşı çıktı. Marie, Colonna prensiyle evlendi (1661). Kocasından ayrılınca kızkardeşi Hortense ile Fransa'ya kaçtı, orada Louis XIV tarafından Champagne'da Avenay manastırına kapatıldı (1672). Oradan kaçtı, kocasının emriyle Anvers'de tutuklandı, dul kaldı (1689), serseri ve sefil bir hayat sürdü; — HORTENSE, **Mazarin** düşesi (Roma 1646-Chelsea 1699). Mazarin onu vârisi La Meilleraye markisi Armand de la Porte (geleceğin Mazarin dükü) ile evlendirdi. Hortense kocasından ayrılınca (1866), Rohan şövalyesiyle seyahate çıktı, Savoia sarayında üç yıl kaldıktan sonra İngiltere'ye yerleşti ve orada dostu Saint-Evremond ile tertiplediği edebî toplantılar ün kazandı; —MARİE-ANNE, **Bouillon** düşesi (Roma 1646-Paris 1714), Turenne'in yeğeniydi. Bouillon dükü Maurice Godefroy de La Tour d'Auvergne ile evlendi (1662). Edebiyata düşkündü, La Fontaine'i himaye etti. Hafifmeşrepliği yüzünden kocası tarafından bir manastıra kapatıldı. Adı, falcı La Voisin davasına karıştırıldı; —Philippe Julien'in torunu LOUIS JULES **Mancini-Mazarini, Nivernais** dükü, diplomat ve yazar (Paris 1716 - ay. y. 1798). Matmazel de Pontchartrain ile evlendi (1731), böylece Maurepas'nın hısmı oldu. Roma (1748 -1752), Berlin (1756) ve Londra (1762-1763) büyükelçiliklerinde bulundu. 1787'de, devlet bakanı olarak Necker kabinesine girdi, 1791'de göç meselesine karşı çıktı ve 1793'te tutuklandı. Değerli şiir ve hikâyeleri dışında, *Réflexions sur le Génie d'Horace, de Despréaux et de J.-B. Rousseau* (Horatius'un, Despréaux'nun ve J.-B. Rousseau'nun Dehası Üstüne Düşünceler) adlı bir kitap yazdı. Diğer eserleri: *Correspondance* (Mektuplar); *Discours* (Nutuklar); *Théâtre* (Tiyatro) [1807]. (L)

MANCİNUS (Thomas MENCKEN, — denir), alman bestecisi (Schwerin 1550-Wolfenbüttel 1620'ye doğr.). Başlıca eserleri: *Passio Domini Nostri J. Chr.* (İsa'nın Çilesi); *Das Leyden und Sterben Unsers Herrn* (İsa'nın Acıları ve Ölümü); *Das Erste Buch Newer Lustiger, und Höfflicher Weltlicher Lieder* (İlk Yeni Neşeli ve Kibar Lied'ler Kitabı) [4-5 Sesli] ve *Duum Vocum Cantiuncularum Liber* (İlâhiler) [1607]. (L)

MANCO KAPAK I, İnka imparatorluğunun kurucusu ve ilk efsanevî hükümdarı (XI. yy.). Titikaka gölü bölgesinden geldiği, Cuzco ülkesi kabilelerine güneş dinini ve bazı medeniyet şartlarını, bu arada tarımı öğrettiği sanılır. (L)

MANCO KAPAK II (öl. 1537'den sonra), Peru'nun son inka'sı (1533-1537'den sonra). Kardeşi Atahualpa'nın öldürülmesinden sonra, Pizarro'nun desteğiyle hükümdar oldu; İspanyollara karşı ayaklandı, dağlara çekilmek zorunda kaldı ve öldürüldü. (L)

MAN-CU-GUO, Mançurya'nın japon hâkimiyeti altındaki adı. Japonların işgal ettiği (eylül 1931) Mançurya, Man-cu-guo adıyle bağımsız bir ülke haline getirildi (mart 1932) ve eski Çin imparatoru prens Pu-yi, naipliğe tayin edildi. Başkenti Hsin-cing olan ülkede Pu-yi, 1934 martında Kang-dı adıyle imparator ilân edildi; fakat 1932'de Jı-hı'yı ilhak eden Man-cu-guo, aslında 1945'e kadar Japonya'nın himayesinde kaldı (resmi için bk. 325. sayfa). [L]

MAN-CU-Lİ veya **LU-PİN,** Çin'de (İç-Moğolistan muhtar bölgesi) şehir, S.S.C.B. sınırı yakınında; 8 800 nüf. Ulaşımı Harbin-İrkutsk demiryoluyle sağlanır. Hayvancılık ürünlerinin işlenmesi. (L)

MANCUSO i. İtalya'da VIII. yy.ın ortasından XI. yy.a kadar kullanılmış olan altın para. (L)

MANCUSRİ (sanskritçe, *mancu, hoş* ve *sri,* servet'ten). Büyük bodhisattva'lardan biri; sözün, bilgeliğin ve bilimin efendisi olan bir genç adam şeklinde belirlenir. Ana çizgileriyle Aralokitesovara'nın aynıdır ve rahiplik tacında buddha Akşobya'nın bir tasviri bulunur. Saçında başörtüsü, ayrıca niteliğini belirlemek üzere bir kitabı, bir de lotusu veya kılıcı vardır. Nepal krallığının gerçek kurucusu sayılır. Kültü, Çin'de ve özellikle U-tey dağında (IX. yy. ve sonrası), «Moncu» diye anıldığı Japonya'da yaygındı. (L)

MANÇHAR gölü, Batı Pakistan'da göl, İndus ırmağıyle Kirthar dağları arasında, Haydarâbâd'ın kuzeyinde (kurak mevsimde yaklaşık olarak 50 km², yazın 160 km²). Balıkçılık. (L)

MANÇU dili i. Leng. Tunguz dillerinin güney öbeğine giren dil; Mançurya'da (burada özellikle çince konuşulur) birkaç bin kişi tarafından konuşulur.

— ANSİKL. Leng. *Mançu dili,* altay dil öbeğine giren tunguz dillerinin güney öbeğinden gelir. Mançu edebiyatçılarının çin kültürü etkisinde yetişmelerinden ötürü, mançu dili Çincenin bütün ayrıntılarını aynen anlatabilir. Mançuların başlangıçta alfabeleri yoktu. 1599'da Nurhaçi, moğol alfabesini mançu diline uyarladı; okumayı kolaylaştırmak için daha sonra ayırıcı işaretler kondu. Mançu edebiyatı çoğunlukla çince eserlerin tercümelerinden meydana gelir. Orijinal eserler çok azdır; mançu dili, özellikle, tarihî anlatıların ve yasa metinlerinin yazılmasında kullanılmıştır. (L)

MANÇU'LAR, Kuzeydoğu Çin'de yaşayan moğol asıllı halk. Tunguz asıllı halklar arasında, Çinlilerle karışık ayrı bir melez halk meydana getirirler. (L)

MANÇURYA, Kuzey Çin'de bölge, yaklaşık olarak 38°-53° enlemleriyle 115°-135° boylamları arasında; Heylungkiang, Ki-rin ve Liaoning illeriyle, İç Moğolistan muhtar bölgesinin doğu kısmını içine alır; kuzeybatı, kuzey ve doğuda, 3 200 km kadar uzunlukta bir sınır boyunca Sovyetler birliği, güneydoğuda Kuzey Kore, güneyde Kuzey Çin ve 1 100 km kadar uzunlukta bir kıyı boyunca Sarı Deniz ile sınırlıdır; 1 550 000 km²; yaklş. 50 milyon nüf. (Mançurya adı kuzeybatıda, Büyük Kingan dağlarının ötesindeki Dış Moğolistan sınırlarına, güneybatıda da Jı-hı'nın batı sınırlarına kadar uzanan tabiî Mançurya bölgesini ifade eder. Mançurya bazen Heylungkiang, Ki-rin ve Liaoning illerini kapsayan bölge olarak tanımlanır). Çinlilerin «Tungpey» adını verdikleri bölgeye eskiden *Üç* (veya *Dört) Doğu ili* de denirdi; japon hâkimiyeti sırasında ise «Mancuguo» adı verilmişti (bütün Çin'in altıda biri).

COĞRAFYA

● *Fizikî coğrafya.* Mançurya'nın ortasında, güneyde deniz, batıda Yin ve Büyük Kingan (Hsing-an) dağları, kuzeyde Küçük Kingan dağları, doğuda Çangbey Şan dağlarıyle çevrili olan bir ova yer alır. Mançurya'nın en yüksek doruğu, Kore sınırındaki sönmüş Peytou-şan yanardağıdır (2 744 m). Öbür dağların, yükseltisi genellikle 1 500 m'yi geçmez. Komşu ülkelerle sınırları, dört ırmak belirtir: Argun, Amur (4 865 km'si Mançurya'da; Çin'in dördüncü büyük ırmağı) ve Ussuri ırmakları, Sovyetler Birliği ile kuzeybatı, kuzey ve doğu sınırlarını çizer; Tumen ve Yalu ırmakları da Manaçurya'nın Kore ile güneydoğu sınırını gösterir. Amur'a dökülen ve Nonni ile Mudan ırmaklarını alan Sungari ırmağı, Çin'in beşinci büyük ırmağıdır (1 850 km) ve kollarıyle birlikte Kuzey Mançurya'nın en büyük akarsu ağıdır. Güney Mançurya'nın sularını Liao ırmağı (1 500 km) akaçlar. Hidroelektrik gücü çok fazla olan mançurya ırmaklarının büyük kısmı yılın yarısında ulaşıma elverişlidir.

Mançurya, soğuk iklim bölgesindedir. Ülkede kara iklimi hüküm sürer (çok soğuk kışlar, sıcak yazlar, kısa baharlar). Kuzeyde de don mevsimi, ekimden mayısa kadar devam eder ve sıcaklık bazen —45°C'a düşer; güney, oldukça ılıktır. Yıllık ortalaması 52 sm olan yağışlar çoğunlukla yazın düşer. Topraklar (özellikle kara topraklar bölgesi) dünyanın en verimli topraklarıdır. Japon istilâsı sırasında pek çok kesilmesine rağmen bakir ormanlar Mançurya'nın yaklaşık olarak beşte birini kaplar. Kuzey Mançurya'da birçok vahşî hayvan ve kuş vardır. Irmaklarda balık boldur.

● *İktisadî ve beşerî coğrafya.* Mançurya'da yüzyılın başında Ruslar tarafından ilk demiryolunun yapılması, iktisadî gelişmeyi büyük ölçüde etkiledi; Çinli göçlerini ve yerleşmelerini kolaylaştırdı. Böylece tarım üretiminin artması ve değer fazlasının ihraç edilmesi mümkün oldu. Mançurya'nın büyük bir sanayi bölgesi olmasına daha sonra Japonlar büyük ölçüde katkıda bulundu.

● *Tarım.* Sanayileşme hızlı olduğu halde, mançurya ekonomisi genellikle henüz tarıma dayanır. Nüfusun dörtte üçü tarımda istihdam edilir. Kuru tarım yaygındır ve 40 kadar çeşitli ürün alınır. Başta gelen ürün, soya fasulyesidir (dünya üretiminin yüzde 60'ından çoğu); soya dışındaki başlıca ürünler, kaoliang (bir çeşit darı), akdarı, buğday, mısır ve pirinçtir. Soya fasulyesi bütün bölgelerde yetiştirilmesine rağmen başlıca ekim alanı, bölgenin ekilebilir topraklarının üçte birini içine alan Mançurya ovasının kuzey kısmıdır. Halkın temel besini ve ikinci büyük ürün olan kaoliang da, bölgenin her yerinde ekilir. Pirinç, genellikle koreliler tarafından güneydoğuda yetiştirilir. Başlıca sanayi bitkileri pamuk (daha çok güneyde), kenevir, keten ve tütündür. Meyve ve sebze üretimi, ancak ülke ihtiyacını karşılar.

Mançurya, Çin'in en büyük ürün fazlası sağlayan bölgesidir; Çin'in öteki bölgelerine tahıl gönderdiği gibi, dış ülkelere ihracat da yapar. Ayrıca, bugün Mançurya'daki ekilebilir toprakların ancak yarısı kullanılmaktadır ve verimli birçok toprak işlenmemektedir. Bazı iktisatçılara, göre Mançurya 100 milyon kişiyi besleyebilir. Çin komünistleri, 1946'dan sonra bölgeyi fiilî denetimleri altına aldılar ve 1948'den sonra tarım üretimini artırmak için çeşitli tedbirler uyguladılar. İlk olarak büyük bir toprak reformu yapıldı ve bu reform işlemi

Foto. LAROUSSE

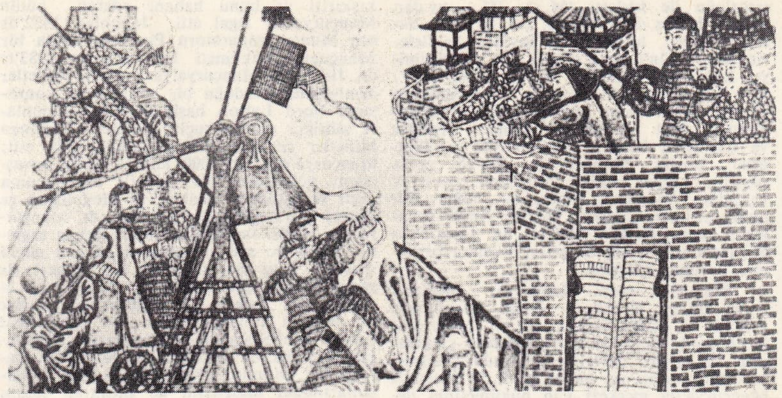

mancınık: eski bir gravürden

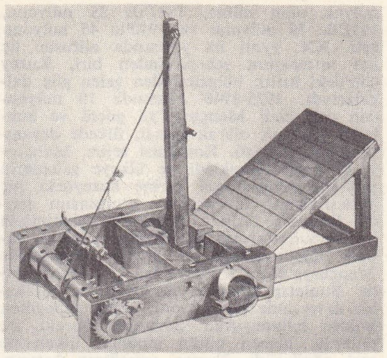

mancınık

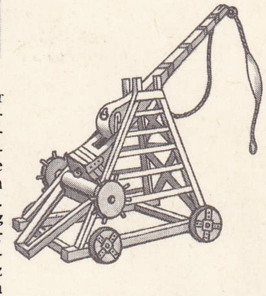

mancınık

Çin'deki öteki bölgelerinden daha önce sonuçlandırıldı. Nüfusun seyrek olduğu kuzey bölgesinde çok büyük devlet çiftlikleri kurularak tarım makineleştirildi. 1950'den sonra kurulan 120 devlet çiftliği, 1957'de 2,2 milyon hektar yer kaplıyordu. Bu çalışmaların yanı sıra sellere ve kuraklığa karşı da tedbirler alındı. 1951'de batıda koruyucu orman şeritleri meydana getirildi. Kuzey Mançurya'nın başlıca sanayilerinden olan kereste sanayii, Heylungkiang ilinin toplam üretiminin beşte birini karşılar. Bölgede sığır, at (özellikle moğol cinsi), katır, keçi, koyun, deve ve tavuk da yetiştirilir; fakat hayvancılık, genellikle, tarımdan sonra gelir. Sarı Deniz kıyılarıyle göllerde ve ırmaklarda balıkçılık yapılır.

● *Tabiî gelir kaynakları ve sanayi.* Maden yatakları Mançurya'nın en zengin gelir kaynaklarından biridir. Özellikle güneyde büyük kömür yatakları vardır; Fuşun'daki açık tavanlı maden kömürü ocağı, dünyanın en büyük yatağıdır. Anşan-Pinki bölgesinde maden kapsamı düşük demir filizi boldur. Çıkarılan öteki madenler: kurşun, çinko, bakır, manganez, magnezyum, altın, gümüş, alüminyum, molibden, kuvars, talk, asbest ve tuzdur.

Japon istilâsından önce Mançurya, hafif tüketim sanayiine yönelmiş bir ülkeydi (soya yağı fabrikaları, un fabrikaları, şeker pancarı tasfiyehaneleri, kibrit fabrikaları, içki ve kâğıt fabrikaları, tütün imalâthaneleri, demiryolu malzemesi atelyeleri). Japonlar, Mançurya'nın tabiî kaynaklarını dikkatle incelediler; yeni sermayeler yatırdılar; teknik bilgi ve ileri makinelerle ağır sanayinin temellerini attılar. Japon hâkimiyetinin yaklaşık olarak on yıllık döneminde kömür üretimi üç kat, elektrik üretimi yüzde 700 arttı ve ağır sanayi gelişti (demir-çelik fabrikaları; çeşitli maden işlenmesi; sıvı yakıtlar ve yağlayıcı maddeler). 1943'te, japon savaş gücünün en yüksek döneminde olduğu sırada, Mançurya, Çin'in toplam demir-çelik üretiminin onda dokuzundan çoğunu, elektrik gücünün beşte dördünü ve kömür üretiminin yaklaşık olarak yarısını üretiyordu.

Ruslar, dokuz aylık kısa işgalleri sırasında (1943-1946), Mançurya'daki fabrikaları sökerek modern donatımın büyük kısmını S. S.C.B.'ye taşıdılar; bunlar arasında özellikle kuvvet santralları, elektrik motorları, deneme atelyeleri ve laboratuvarları vardı. Çin iç savaşı (1944-1948), Mançurya sanayiindeki gerilemeyi arttırdı; 1948'de üretim, 1943'teki en yüksek seviyesine oranla yüzde 90 azalmıştı. O tarihten sonra dört yıllık yoğun bir yeniden kuruluş dönemi başladı ve 1951'de bazı kollarda savaş sırasındaki üretim miktarına ulaşıldı.

Çin'in uzun vâdeli sanayii geliştirme planı, bütün ülkede eşit bir sanayi dağılımını öngörmekle birlikte, ilk beş yıllık planda (1953 -1957) mançurya sanayii üstünde önemle duruldu ve uzun vadeli hedeflerin sağlanmasına çalışıldı. Tahminî olarak, Çinliler, eldeki bütün sermayenin yarısına yakınını Mançurya'ya yatırdılar. 1950'den sonra birçok proje hazırlandı ve Sovyet hükûmetinin işbirliğiyle, sovyet teknolojisinden ve makinelerinden yararlanılarak büyük inşaatlar yapıldı. Bunlardan biri Çang-cun'daki otomobil fabrikasıdır; 1956 ekiminde üretime başlayan bu fabrika yılda 30 000 kamyon üretiyordu; fakat bir yıl sonra üretimi beşte dört azaldı Hassas âletler, traktörler, tarım makineleri, madencilik malzemesi, lokomotif ve vagon, tezgâhlar, kimyasal maddeler, eczacılık ürünleri ve otomobil lastikleri yapan başka fabrikalar da kuruldu. Sungari ve Yalu ırmakları üzerindeki hidroelektrik santrallar yeniden inşa edildi; Amur ve başka ırmaklar üzerinde yeni santrallar kurulması planlandı. Yeni bütün sanayi projeleri devlet tarafından yapıldı; on yıllık komünist yönetiminden sonra, Mançurya sanayiindeki işletmelerin beşte dördü devletindi. İlk beş yıllık plan döneminin sonunda Mançurya'daki sanayi üretimi o güne kadar görülmemiş bir seviyeye ulaştı. Başta gelen imalât merkezleri Şın-yang, Çin'in ağır sanayi merkezi Mukden, Harbin (Pinkiang), Çang-çûn, Da-lien (Dairen) ve Fuşun'dur. Anşan-Fuşun-Şınyang-Pınki bölgesine (Doğu'nun Ruhr bölgesi» denebilir. Ağustos 1957'de Çin'deki en büyük sanayi kuruluşu olan Anşan demir-çelik işletmesi, japonların 1943'te ulaştıkları maksimum seviyenin üç katına ulaştığını ileri sürüyordu.

● *Nüfus.* Mançurya nüfusunun yüzde 90'ı çinlidir. Mançu-tunguzlar ve moğollar en büyük azınlıklardır. Mançu-tunguz topluluğu bir milyonun üstündedir; bu topluluğa, yerleşik mançular ve Altın (veya Balıkderisi) Tatarları ile Solon ve Oroçan kabileleri girer. Ayrıca Amur ırmağı boyunca Tunguz ırkından olmayan gilyak kabileleri yerleşmiştir. Kuzeydeki ormanlık bölgeyi hâkimiyetleri altında tutan bu kabileler zamanla yerleşik nüfus içinde eridi ve 1950'lerde balıkçılık ve avcılıkla geçinen çok az insan kaldı. Mançurya'ya isimlerini veren Mançular, kuzeydeki bazı mançu köylerinde yaşayanların dışında, Çinlilerle karıştılar, muhtar mançu bölgeleri ortadan kalktı. Bölgede bir milyon kadar moğol vardır; bunlar genellikle Güney Mançurya'da yaşar. Bölgedeki korelilerin sayısı da (Kore'ye komşu bölgede) bir milyondan çoktur. 1952 Eylülünde, Çin yöneticileri, Kirin ilinin Kore sınırı boyunca uzanan kısmını ayırarak Yenpien-Kore muhtar bölgesini kurdular. Burada yaşayan nüfusun dörtte üçü (yarım milyon kadar) koreliydi. Mançurya'da avrupalıların nüfusu 10 000'i geçmez; bunların hemen hepsi rustur (sovyet danışmanı ve teknisyenleri, beyaz rus göçmenleri). Ortalama nüfus yoğunluğu km²'ye 35 kişidir (bütün Çin'in yoğunluğunun yarısı). Nüfus dağılımı düzensizdir. Halkın büyük kısmı Mançurya ovasında, Güney ve Orta Mançurya'da toplanmıştır; bu kısımlarda yoğunluk km²'ye 100-150 arasında değişir ve bazı bölgelerde 400'e ulaşır. Kuzey bölgelerinde bu sayı km²'ye 1 kişiden azdır. Çin'de erkek sayısının genel nüfusa oranı yüzde 51,8 olduğu halde bu sayı Mançurya'da (büyük erkek göçleri sebebiyle) yüzde 55'in üstüne çıkar (1953 sayımı). Mançurya'da yerleşme, genellikle şehirlerin dışında olmakla birlikte (1953'te halkın ancak yüzde 20'si şehirlerde yaşıyordu), Çin'in öteki bölgelerine oranla şehirleşme daha ileridir; Çin'in en büyük 21 şehrinin 7'si Mançurya'dadır. Mançurya'nın en büyük şehri Şınyang (Mukden) Çin'in dördüncü büyük şehridir (2 300 000 nüf.); Harbin'in (Pinkiang) nüfusu 1 200 000 kişidir; Çin'in en iyi deniz üssü Liu-şûn (Port Arthur) ve Çin'in en önemli üç limanından biri olan Da-lien'in (Dairen) nüfusu da toplam olarak 1 200 000'dir. Bunların dışındaki önemli şehirleri Çang-çûn (800 000 nüf.), Fuşun (kömür), Anşan ve Pınki (demir ve çelik), Ki-rin ve Çi-lin ile Çiçihar'dır.

● *Yerleşme ve göçler.* Japonların 1940'ta ve komünistlerin 1953'te yaptıkları sayımların dışında güvenilir nüfus istatistiği yoktur. Liao ırmağının aşağı vâdisiyle Liao-dung yarımadasına, Çinliler Milâttan önce yerleştiler; fakat Mançurya'ya büyük ölçüde yerleşme 1878'de başladı. O tarihte Mançu hükûmeti, Çinlilerin Mançu bölgesine yerleşmesiyle ilgili kısıtlamaları hafifletti. 1890'da Mançurya'nın nüfusu yaklaşık olarak 10 milyondu. 1910'da 15 - 18

Marie MANCİNİ Mignard'ın eseri Berlin müzesi

Hortense MANCİNİ Valck'ın gravürü P. Lély'den Cabinet des Paris Estampes,

Foto. LAROUSSE

milyon olan nüfus, 1927'de 25 milyonu, 1932'de 30 milyonu ve 1940'ta 45 milyonu aştı. XX. yy.ın ilk yarısında nüfusun üç kat artmasının sebeplerinden biri, Kuzey Çin'deki kıtlık bölgelerinden gelen göç dalgalarıydı. 1925-1940 Arasında 10 milyondan çok çinli Mançurya'ya göçtü ve bunların yaklaşık olarak yarısı, ülkede devamlı olarak yerleşti. Komünist rejim, Mançurya'ya göçü destekledi ve ülkeye gelenlerin şehirleri genişletmesi yerine kuzeydeki hiç yerleşilmemiş topraklarda oturmasını istedi. Bununla birlikte komünist denetiminin ilk on yılında şehirler oldukça büyüdü. Japon hâkimiyetinin en parlak döneminde Mançurya'da, 1,5 milyondan çok japon vardı. Bunların dışında, mevcudu en kalabalık devresinde bir milyonu geçen guangdun, ordusu bulunuyordu. Savaştan sonraki, ilk yıllarda, hemen bütün japonlar ülkelerine geri gönderildi. Tumen ırmağının batısında da bir kısım koreliler yerleşti ve 1932 yılından sonra Japonlar, bunların Mançurya'da yerleşmesini desteklediler. İkinci Dünya savaşının sonunda 1,5 milyon kadar olan korelilerin yaklaşık olarak dörtte biri, ülkeleri japon hâkimiyetinden kurtulduktan sonra geri döndü. Mançurya'da 1920-1930 arasında beyaz rus göçmenlerini ve S.S. C.B. vatandaşlarını kapsayan 200 000'e yakın rus da yaşadı. Doğu Çin demiryolları satıldıktan sonra (1935), sovyet vatandaşlarının büyük kısmı S.S.C.B.'ye döndü. 70 000 kişi kadar kalan beyaz rusların büyük kısmı da 1945-1946 arasındaki rus istilâsı sırasında sovyet vatandaşlığını kabul etmek zorunda kaldılar. Bunların, S.S.C.B.'ye dönmesi desteklendi fakat Mançurya'da kalmak veya başka bir yere göç etmek isteyenlere baskı yapılmadı. Göçmen Rusların büyük kısmı S.S.C.B.'ye döndü. Daha çok polonyalılar, almanlar, ingilizler, amerikalılar ve fransızlardan meydana gelen öbür yabancıların sayısı 5 000'den çok değildi ve 1948'den sonra bunların pek azı Mançurya'da kaldı.

● *Ulaşım.* Mançurya'nın temel ulaşımı, demiryollarıyla sağlanır. İkinci Dünya savaşı sonunda demiryollarının toplam uzunluğu 11 000 km'yi biraz geçiyordu; bu sayı, bütün Çin'deki demiryollarının yarısıydı. Demiryollarının üçte bir kadarı, yüzyılın başında Ruslar tarafından, yarısı da Japonlar tarafından (1930'larda) inşa edilmişti. Anahat, Kuzey Mançurya'yı boydan boya geçerek Trans-Sibirya demiryolunu Vladivostok'a ulaştırır. Harbin'den Luşûn'a doğru ayrılan bir kol, Mançurya'nın ortasından geçer. Öbür önemli demiryolu hatları, Mançurya'yı, Kuzey Çin'e ve Kuzey Kore'ye bağlar. Japonlar, sovyet sınırına giden bazı hatlar döşemişlerdir; fakat bunların iktisadî önemi sınırlıdır. 1957'ye kadar komünistlerin döşediği demiryolları kuzeybatıdaki orman işletmelerinin ulaşımını sağlıyordu.

Mançurya'da 48 000 km karayolu vardır; bu yollar Japonlar tarafından yapılmış veya düzeltilmiştir. Kışın donan Mançurya ırmaklarının yaklaşık olarak 6 500 km'si yılın altı ile dokuz ayı arasında ulaşıma elverişlidir. Çin'in bir iç yolu olarak Sungeri ırmağı, Yang-dzı'dan sonra başlıca akarsu yoludur. Hiç bir mevsimde buz tutmayan Dalien, Mançurya'nın ve Çin'in en iyi limanlarından biridir. Japonların özellikle Dalien'i kullanmaları yüzünden Mançurya'nın öteki limanları fazla gelişmemiştir. Bunların başlıcaları Yingkou Andung ve Huludao'dur. Mançurya, havayollarıyla Çin'in öteki bölgelerine, Kuzey Kore'ye ve Sovyetler Birliği'ne bağlıdır.

TARİH

● **İlk dönem.** Mançurya, Doğu Asya'da, insanların en eski yerleşme yerlerinden biridir. Arkeoloji buluntuları bölgeye Cilâlıtaş devrinde yerleşildiğini ortaya koyar. Mançurya tarihi, bu bölgede dolaşan göçebe kabilelerle, M. Ö. 1000 yıllarından itibaren Güney Mançurya'da yerleşmeğe başlayan Çinliler arasındaki ilişkileri kaydeder. Geçen 3 000 yıl içinde yerli halk ile Çinliler arasındaki evlenmeler, bazen taraflardan birinin yasaklanmasıyle durmuş, fakat genellikle iki halk devamlı olarak karışmıştır. Güney Mançurya, zaman zaman Çin imparatorluğu ile birleşti (M. Ö. III. yy.dan sonra); bazen de kabileler, çin sarayına haraç verdiler. Mançuryalı savaşçı kabilelerin Kuzey Çin'i istilâ ederek Çin'de hâkimiyet kurdukları devreler de oldu (X. - XIV. yy. arası; 1644-1911 arası). Son dönemde Mançu sülâlesinden çin yöneticileri, Mançurya'yı özel bir himaye bölgesi saydılar ve Çinlilerin bölgeye yerleşmesini yasakladılar. Ruslar, Mançurya'ya XVII. yy.da ulaştılar; fakat mançu ordusuna yenilerek çekildiler (Nerçinsk antlaşması, 1689). Bununla birlikte, Çinliler, 1858'de Amur ırmağının kuzeyindeki, 1860'ta da Ussuri'nin doğusundaki büyük bölgeleri Ruslara bırakmak zorunda kaldılar.

● 1895 - 1945 *arası.* Mançurya, 1890'dan sonra dünya ölçüsünde önem kazanmağa başladı ve ondan sonraki 60 yıl içinde Doğu Asya'da devamlı karışıklıklarla çalkalanan ve büyük devletler arasında çekişmelere yolaçan bir yer haline geldi. O dönemde Mançurya'da merkezî Çin hükümetinin denetimi pek etkili değildi. Bölgeyi sık sık Ruslar ve Japonlar işgal ediyordu. Bununla birlikte Mançurya bu dönemde çinlileşti. Çin - Japon savaşından (1894-1895) sonra, Çin, Liaodung yarımadasını Japonya'ya bırakmak zorunda kaldı. Mançurya'yı sömürgeleştirmek isteyen Rusya ise, Almanya ve Fransa'nın da desteğini sağlayarak Japonya'yı isteklerinden vaz geçmeğe zorladı. 1896'da Rusya ve Çin, Japonya'ya karşı gizli bir antlaşma yaptılar; bu antlaşma sayesinde Ruslar Kuzey Mançurya'da bir demiryolu hattı döşemek ve Vladivostok'u Trans - Sibirya demiryoluna bağlamak imkânını kazandılar. 1898'de Rusya, Liaodung yarımadasını 25 yıl süreyle kiralayarak Mançurya'daki etki alanını genişletti; bu ada için Japonların daha önce ileri sürdükleri tekliflerse Mançurya tarafından reddedilmişti. Ruslar, faaliyetlerine devam ederek, Liaodung yarımadasının ucunda, Liuşûn (Port-Arthur) deniz üssünü inşa ettiler ve Kuzey Mançurya demiryoluna bağladılar. Boxer ayaklanmasının (1900) bir sonucu olarak Ruslar bütün Mançurya'yı işgal ettiler. Bu olayın yolaçtığı Rus-Japon savaşı, daha çok Mançurya topraklarında oldu. Rus-Japon savaşı (1904-1905), Rusya'nın yenilgisiyle sona erdi. Portsmouth antlaşmasıyle (1905). Ruslar, Liadung yarımadasını, Çang-çûn'un güneyindeki demiryolu hattını, bütün madenleri ve demiryolu şirketi işletmelerini Japonlara bırakmak zorunda kaldılar.

Kısa süre sonra iki eski düşman, Mançurya'yı sömürmek için birleşerek başka güçlere karşı koymaları ve birbirleriyle rekabet etmemeleri gerektiğini anladılar. Gizli bir antlaşmayle (1907), Mançurya iki etki bölgesine ayrıldı (kuzeyde Rusya, güneyde Japonya), Çin durumdan endişelenmekle birlikte, bir şey yapamadı. A.B.D.'nin Mançurya demiryollarını milletlerarası hale getirmek için çalışmaları (Knox - Harriman planları, 1909) başarısızlıkla sonuçlandı ve Rus-Japon yakınlaşmasını artırdı.

1911 Devriminden sonra Çin'in karışık durumu ve Avrupa devletlerinin Birinci Dünya savaşı ile uğraşması, Japonya'nın Çin'deki hâkimiyetini artırmasına çok yardım etti. Çin'e yaptığı «Yirmi-Bir İstek»ten yedisi, Japonya'nın Mançurya'da 99 yıl süreyle geniş bir hâkimiyet kurmasıyle ilgiliydi (1915). Rus devriminden sonra müttefikler, A.B.D. delegesinin başkanlığını ettiği bir komisyon kurarak Doğu Çin demiryollarının yönetimini aldılar. Japonya, Kuzey Mançurya'da durumu sağlamlaştırmağa çalıştı.

1916'da Japon taraftarı Çang Dzo-lin, Fıng - tien (Mukden) askerî valiliğine tayin edildi. 1918'de de genel vali olarak, üç doğu ilinin yönetimini fiilen ele geçirdi. Japonlara karşı bağımsız davranmak isteyince, 1928'de öldürtüldü ve yerine oğlu Cang Hsuen-liang geçti. Çang Dzo-lin 1924 Çin-Rus antlaşmasıyle S.S.C.B.'ye bırakılan Güney Çin demiryollarını denetim hakkını geri almak istemiş (1921), fakat başaramamıştı.

Japonlar, Çin hâkimiyetinin güçlenmesinden çekindikleri için, harekete geçtiler. 18 Eylül 1931'de Japonya Mançurya'daki bir olayı kışkırttı ve bunu bahane ederek bütün Mançurya'yı işgal etti. Japonlar 1932'de son Mançu imparatoru Pu-yi'ye, kukla bir Mançuguo hükûmeti kurdurdular; 1933'te de, Ji-hı ilini Mançurya'ya kattılar. Milletler cemiyetinin kurduğu bir soruşturma komisyonu (lord Lytton başkanlığında) Japonları tahrikçi olarak suçlu bulunca Japonya Milletler cemiyetinden çekildiğini ilân etti; Mançurya'daki 250 000 kadar garilla savaşçısını yoketmek için şiddetli bir hücuma geçti ve kıtadaki gücünü, İç Moğolistan ve Kuzey Çin'e girerek sağlamlaştırdı, Mançurya'nın işgali, Japonlara birçok imkân sağladı: tarım ve sanayi bakımından çok güçlü olan ve ucuz işçi sağlanan bir bölgeyi ele geçirmişlerdi; çok kalabalık olan Japon adalarındaki halkın göç edebileceği büyük bir bölgeyi kullanacaklardı; bu bölge, asıl Çin ve Moğolistan'da yayılmalarını sağlayacak stratejik bir üs olacaktı. Sovyetler, barışçı bir tutumla, 1935'te Doğu Çin demiryollarındaki hisselerini de sattıktan sonra, Mançurya'yı boşalttılar; fakat 1938 ve 1939'daki iki silâhlı çatışma, Japonlara, Uzak Doğu'da S.S.C.B.'nin de bir kuvvet olduğunu gösterdi. 1935-1943 Arasında Japonlar büyük çaba harcayarak, Mançurya'da tarım üretimini artırdılar, maden ve imalât sanayiini kurdular, ulaştırma ve taşıma faaliyetlerini genişlettiler. Aralık 1941'de Pasifik savaşının başlangıcında, Mançurya Japon imparatorluğunun başlıca ikmal merkezi haline gelmişti.

A.B.D.'nin sanayi bölgelerine yaptığı bir iki hava akını dışında Mançurya, savaşın son dönemine kadar askerî harekâttan zarar görmedi. Başkan Franklin D. Roosevelt başbakan Winston Churchill ve Mareşal Çangkayşek arasında yapılan Kahire konferansı (şubat 1953) sonunda yayımlanan bildiride, Japonya'nın Çin'den aldığı bütün bölgelerin ve bu arada Mançurya'nın Çin cumhuriyetine geri verileceği belirtildi. Yalta konferansında, Roosevelt, Churchill ve Stalin, Çin'in onayını almadan Mançurya'da Rus nüfuzunun yeniden kurulmasını kararlaştırdılar. A.B.D. cumhurbaşkanı, bu karara Çin'in de katılmasını istedi.

Konferansı izleyen görüşmelerden sonra, (1945 temmuz - ağustos) 14 ağustos 1945'te Japonya'nın teslim olduğu sırada Çin - Sovyet dostluk ve işbirliği antlaşması imzalandı. Bu antlaşma, Çin'in Yalta kararlarına uymasını sağlıyordu: daha önce Doğu Çin ve Güney Mançurya demiryolları adı verilen hatlar, Çin Çang - cûn demiryolu adıyle birleştirildi ve 30 yıl süreyle Çin ile S.S.C.B.'nin ortak mülkiyet ve yönetimine verildi; Port Arthur (Liu-şûn) ortak bir Çin - Sovyet deniz üssü haline getirildi; S.S.C. B. burada bir garnizon kurdu; Dalien (Dairen), milletlerarası bir serbest liman haline getirildi, bir Rus liman reisinin yönetimine verildi ve S.S.C.B.'ye limanda bazı kolaylıklar tanındı.

● *Sovyet işgali* (*ağustos* 1945 - *mayıs* 1946). 8 Ağustos 1945'te S.S.C.B. Japonya'ya savaş ilân etti ve ertesi gün üç Sovyet ordusu kuzeybatı, kuzey ve doğudan ilerlemeğe başlayarak 4 000 km'lik bir cephe boyunca Mançurya'ya yürüdü. Kızıl ordular, bir zamanların yenilmez guandung ordusunun direnmesiyle karşılaştılar; fakat bu ordunun mevcudu Pasifik savaşı için geri çekilen birlikler yüzünden onda bire düşmüştü. Sovyet birlikleri 9 ağustosta kuzeybatıdaki Haylar şehrini ele geçirdiler; fakat, Japonya'nın teslim olmasından sonra Çiçihar, Çang-çûn, Mukden, Harbin, Kirin, Dairen ve Port Arthur'u 19-23 ağustos tarihine kadar işgal etmediler. Ağustos sonunda, bütün Mançurya işgal edilmişti. Ruslar Mançurya'da bir yıldan az kaldılar; fakat bu arada temel hedeflerini gerçekleştirdiler: Japon birliklerini savaş esiri olarak Sovyetler Birliğine ve sivil Japonları da ülkelerine gönderenek, Mançurya'yı Japonlardan temizlediler. Guan-dung ordusu için çalışan bütün ticarî ve sınaî işletmelere savaş ganimeti olarak elkoydular: öteki Japon firmalarını satın alarak Mançurya'daki durumlarını kuvvetlendirdiler; savışın, S.S.C.B.'de yolaçtığı yıkıntıları onarmak ve ülkeyi yeni den kalkındırmak için yarım milyondan çok Japon savaş esirini çalıştırdılar; Mançurya'daki sanayi tesislerini sökerek kendi ül-

kelerine taşıdılar (bunların değeri bir milyar dolara yaklaşıyordu ve Çin sanayiine zararı bu miktarın iki katıydı); Çin komünistlerinin Mançurya'yı denetlemesini sağladılar (böylece dolaylı olarak Çin'deki iç savaşı komünistlerin kazanmasına yardım ettiler); ele geçirilmiş olan Japon cephanesini bu amaçla Çin komünistlerine verdiler ve Ruslar çekilince yönetimi ele almak üzere gönderilen Milliyetçi Çin kuvvetlerine engel oldular.

● *İç savaş* (1946-1948). Japonya'nın teslim olmasından sonra Kuzey Çin'deki Çin komünist birlikleri Mançurya'ya girdiler. 1946 Başlarında yerli gerilla çetelerinin yardımı ve çekilmekte olan rus ordusunun verdiği Japon cephaneleri sayesinde, general Lin Piao bu birlikleri Birleşmiş Demokratik ordu adıyle yeniden teşkilâtlandırdı. Sovyet işgali sırasında ve işgalden hemen sonra birtakım yeni yönetici kadrolar meydana getirilmişti. Mançurya'nın denetimini ele geçirmek isteyen ve o tarihe kadar engellenen Milliyetçi birlikler, 1946 martında Mukden'e girdiler; fakat nisanda, Harbin, Çang-çun, Kirin ve Çiçihar gibi öbür önemli Mançurya şehirlerini komünistler ele geçirdi. Milliyetçi birlikler karşı saldırıya geçerek Sıping-gay (20 mayıs), Çang-çûn (23 mayıs), ve Kirin'i (29 mayıs) geri aldılar, Harbin'e 120 km uzakta olan Sungari ırmağına ulaşmayı başardılar. Komünistler de kır bölgelerinin denetimini ve bütün Kuzey Mançurya'da (mart 1946) kurmuş oldukları mahallî yönetimi elde tutuyorlardı. Ağustosta Harbin'de toplanan halk temsilcileri kongresi, kuzeydoğudaki yönetici komiteyi meydana getiren bir «halk hükûmeti» seçti. Bu kongrede alınan temel kararlara göre, toprak ağalarının elindeki bütün araziye elkonulacak, Japonların ve «vatan hainlerinin» elindeki bütün işletmeler millîleştirilecek ve Moğollara muhtariyet verliecekti. Milliyetçilerin Harbine başarısız hücumundan sonra, komünistler Çang-çûn'un kuzeyinde bir karşı hücuma geçtiler. 1947'de savunmaya geçen milliyetçilerin direnmesi Mançurya'da 1948 sonunda çöktü. Ekimde Çang-çûn ve Mukden, kasımda da son Milliyetçi tabyası düştü.

● *Komünist rejim* (1949*'dan sonra*). 1949 Nisanında Komünistler, Mançurya'yı altı il'e ve birçok belediyeye ayırdılar; Hsing-an (Kingan) bölgesinin batı kısmı, 1947'de kurulan İç Moğolistan muhtar bölgesinin bir kısmı haline getirildi. Ağustos 1949'da yüksek rütbeli bir komünist olan Gao Gang başkanlığında Kuzeydoğu Halk hükûmeti kuruldu. İlk birkaç yıl için Mançurya büyük ölçüde muhtariyete kavuştu ve iktisadî, sosyal, siyasî tedbirlerle reformlar gerçekleştirildi. 1949 Temmuzunda bir Mançurya ticaret heyeti Rusya'ya giderek S.S.C.B. Mançurya ticaret antlaşmasını imzaladı. Mançurya'nın kendi merkez bankası, parası ve resmî gazetesi vardı.

1951'de Pekin hükûmeti Mançurya'nın muhtariyetini kaldırıcı tedbirler almağa başladı. Mayıs 1951'de yaygın bir karşı devrim teşebbüsü haber alındı ve bunu bastırmak için özellikle kır bölgelerinde şiddet hareketlerine girişildi. Bir mikrop savaşı ileri sürülerek çok sert sağlık tedbirleri alındı. Halk hükûmeti yalnız Kuzeydoğu Büyük Yönetim bölgesinde kaldı (1952 sonu) ve sonra tamamıyle kaldırıldı. Gao Gang tasfiye edildi ve intihar ettiği bildirildi. 1954 Ağustosunda Mançurya üç ile ayrılarak doğrudan doğruya merkezî hükümete bağlandı.

Komünist denetiminin ilk yıllarında Sovyetler Birliği, eski etki bölgesini yeniden kurmaktan sürekli olarak kaçınmıştı. Şubat 1950'de yeni bir Çin-Sovyet antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayle Ruslar, 1945-1946 döneminde Japonlardan aldıkları malları ve fabrikaları, tazminatsız olarak hemen geri vermeyi, Çin-Çang-çûn demiryolunu ortaklaşa kullanma süresini 30 yıldan 3 yıla indirmeyi ve Japonya ile yapılacak barış antlaşmasına dayanılarak Port Arthur deniz üssünden çekilmeyi kabul ettiler. Demiryolu, tazminat ödenmeden 1952'de resmen Çin'e geri verildi, Mançurya'da paylaşılan öbür mülkler de 1954 sonunda Çin'e bırakıldı ve Japonlarla barış antlaşması yapılmadığı halde, Ruslar deniz üssünden mayıs 1955'te çekildiler. Bununla birlikte, Mançurya'da Çin-Sovyet ilişkileri devam etti. 1956 Ağustosunda, Amur havzasındaki tabiî gelir kaynaklarını birlikte geliştirmek ve bu arada Amur, Argun ve Ussuri ırmaklarında 13 milyon kilovatlık bir hidroelektrik santral sistemi kurmak için bir antlaşma imzalandı. 1957 Haziranında Sovyet ve Çin uzmanları, Sungari ırmağı üzerinde hidroelektrik, sulama, ulaşım ve sel önleme çalışmalarına başladılar. 1957 Yazında, S.S.C.B. Deniz Bölgeleri Komünist partisinden bir heyet, Heylungkiang parti teşkilâtının çağrısı üzerine Harbin'i ziyaret etti; Mançurya'daki Çin Komünist partisinin işçi üyeleri de Sovyet Uzakdoğusu'nu ziyaret ettiler. 1950'den sonra Sovyet etkisi Mançurya'da, bütün öteki Çin bölgelerindekinden çok daha fazlaydı.

● *Din.* Mançurya'daki Çinli nüfusun büyük bir kısmı Konfuçius dini, Buddhacılık ve Taoculuk'a bağlıdır. 150 000 Kadar müslüman vardır. Moğollar Lama dinindendir; kuzeydeki Tunguz kabileleri de şamancılığa bağlıdır. Japon istatistiklerine göre Mançurya'da 1940'ta 125 000 katolik ve 50 000 protestan vardı. Komünist rejim, dine karşı olmakla birlikte, yapılan baskı Pekin'in siyasetine göre değişikti. En çok Taocu'lar ve hıristiyanlar, en az müslümanlar ezildi.

● *Eğitim.* Komünist rejim altında eğitim, haberleşme, ulaştırma ve sağlık hizmetlerinde gelişmeler oldu. Mançurya köylülerinin ve işçilerinin okuyup yazma oranını artırmak için kampanyalar açıldı. Eskiden bu bölgede okuma-yazma oranı çok düşüktü. Komünistler köylerdeki gençlerin okuma-yazma oranını 1962'de yüzde 70'e çıkarmayı hedef aldılar. Kitap, gazete ve dergi yayınları büyük ölçüde arttı; radyo yayınları ve filim yapımı çoğaldı. Yayımlar sadece Çince değil, Moğolca, Korece ve öteki azınlık dillerde yapılır. Mançurya, Çin'in en büyük sanayi üssü olduğu için, aynı zamanda bir bilimsel ve teknik eğitim ve araştırma merkezidir. Tarım, Ormancılık, Mühendislik, Jeoloji, Haritacılık, Madencilik, Balıkçılık, Denizcilik ve Tıp fakülteleri ve ihtisas yüksek okulları kurulmuştur. Çang - çûn'daki Çin Bilimler akademisinin bilimsel ve teknik enstitü ve laboratuvarlarının en az dokuzu Mançurya'dadır.

● *Sanat ve edebiyat.* Harbin, Şın-Yang gibi şehirler, Çin'in kültür merkezleri arasındadır. Birçok büyük şehirlerde orkestra vardır. Dungpey Liu-hsün Sanat ve Edebiyat enstitüsü ve Dungpey Müzik ve Sanat okulu ile Çin'deki üç devlet filim stüdyosundan biri Mançurya'dadır.

Büyük çinli yazarların hiç biri mançuryalı değildir; bununla birlikte Hsiao Hung gibi mançuryalı yazarlar, Japon istilâsı sırasındaki gerilla savaşlarını canlı şekilde ifade etmişlerdir. Cau Li-po'nun «*Kasırga*» adlı

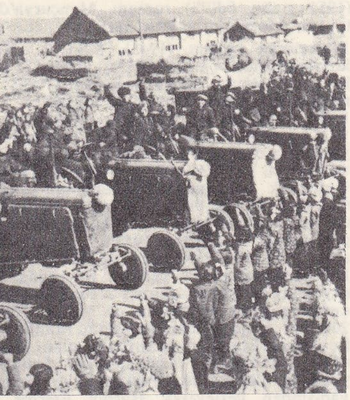

yeni alınan traktörleri için gösteri yapan çiftçi köylüler

Da-lien'de batı havalı Çung-Şan caddesi

MANÇURYA

solda, Şi-lin tepesinde Sung-hua ırmağı üzerindeki baraj; sağda, Da-lien körfezinde yelkenliler

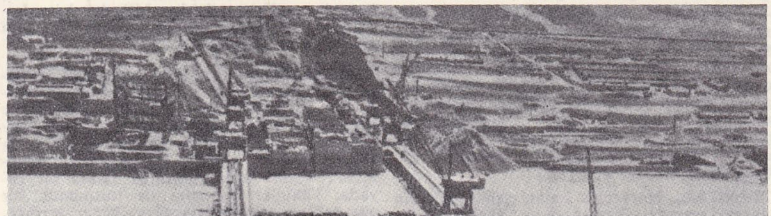

Foto. Encyclopedia Americana; Dizionario Enciclopedico Italiano

(1951 stalin ödülü) romanı Mançurya'daki toprak reformunu anlatır. (M)

Mançurya savaşı (1945). S.S.C.B., Yalta konferansında (şubat 1945), Almanya teslim olur olmaz, çarlık rusyasının 1905 yenilgisinden sonra kaybettiği toprakları (Sahalin, Port Arthur v.b.) [Bk. RUS-JAPON SAVAŞI.] geri almak amacıyle müttefiklerin yanı sıra Japonya'ya karşı savaşa gireceğini bildirdi ve 1941 tarihli Sovyet-Japon saldırmazlık antlaşmasını bozduğunu bildirerek (bk. *İkinci* DÜNYA SAVAŞI), Hiroşima'da atom bombasının patlatılmasından iki gün sonra, 8 ağustos 1945'te, Japonya'ya savaş ilân etti. Ardından da Mançurya ile Dış Moğolistanı ele geçirdi. Bu arada, Vasilyevskiy'in kumandasında 3 cepheden Mançurya'ya giren Kızılordu da günde 170 ilâ 200 km hızla ilerlemeğe başladı. Malinovskiy ise Macaristan'dan getirilmiş olan emrindeki kuvvetlerle Transsibirya demiryolu yönünde ilerliyordu. Purkayev de Sungari vâdisinden ilerleyerek Harbin üzerine yürüdü. Vladivostok'dan hareket eden Meretskov ise Japonların doğudaki istihkâmlarına saldırıya geçti. Sovyet donanması Kuril adaları ile Sahalin'in güneyine saldırdığı için, komünist ordusu da ulaşım yollarını denetimine aldığı sırada, Malinovskiy 15 ağustosta Harbin, Çang-çûn ve Mukden şehirlerini ele geçirdi. Japonlar diğer iki cephede daha çok dayanmışlardı. Ama 20 ağustosta, 148'i general olmak üzere 593 000 esir, 80 000 ölü ve 925 uçağa varan kayıpları teslim olmalarına yolaçtı. 27 Ağustosta da Moskova'da Çin-Sovyet ittifak antlaşması imzalandı. Bu antlaşma, Mançurya ile Kore konusunda otuz yıl süreli bir statüko antlaşmasını öngörüyordu (38. paralel anlaşması). [L]

MANDA i. Siyah derili, uzun seyrek kıllı, gevişgetiren memeli hayvan. (*Susığırı* da denir.) *Bunlar, bir manda leşini yüzmekle meşguldür. Ne için? Derisinden askere çarık olur* (Y. K. Karaosmanoğlu). [Bk. ANSİKL.]

— ÇEŞ. DEY. *Manda gibi*, çok iri, kaba, hantal. || *Manda gibi yayılmak*, dikkatsizce ve bütün ağırlığıyle oturmak. || *Manda gibi yemek*, çok miktarda acele ile yemek.

— ANSİKL. *Manda*'lar (*bubalus*) Eski Dünya'nın sıcak bölgelerinde yaşayan hayvanlardır. Evcilleştirilmiş olan biricik türü, *hint mandası arni*'dir (*bubalus bubalus*). İtalya, Doğu Avrupa ve Nil vâdisinde bulunan mandalar, hep bu hayvandan türemiş az çok değişik çeşitlerdir. Evcil manda her bakımdan (üreme, beslenme, et-süt verimi v.b.) sığıra benzer, fakat ondan daha iri ve güçlüdür; suda çimmekten çok hoşlanır. Sığıra göre sütündeki yağ oranı fazladır. Malezya, Çinhindi ve Filipinler'de yaşayan *kerabo*, arni'nin büyük boynuzlu ve daha iri gövdeli bir ırkı sayılabilir. Afrika'daki yabanî türleri şunlardır: Güney ve Doğu Afrika'da *bubalus caffer*, Kongo'da ve Senegambia bölgesinde *B. brachyceros*, Habeşistan'da ve Göller bölgesinde *B. aequinoctialis*. Çok güçlü olan yabanî mandalar, nemli ve bataklık ormanlarda yaşar, ömürlerini su kenarlarında, hep çamura gömülü veya suya yarı gömülü geçirirler. Evcil türü Doğu ve Uzakdoğu'da pirinç tarlalarında çalıştırılır.
1969 Sayımına göre Türkiye'de 1 178 000 manda vardır, bunun 349 000'i manda ineğidir.

— Avc. Mandalar sürü halinde yaşar. Gündüz gözüyle yakından avlanır. Hafif yaralıyken, sürüsüyle birlikte kaçar. Fakat ağır yaralanınca sık ormana, yüksek otlar arasına sığınmağa çabalar. Geçtiği yoldan bir daha geçerek izinden gelenlere arkadan saldırabilir. Afrika'nın en tehlikeli av hayvanlarından biridir. Avcılığı bir spor olarak yapanlarca aranan bir hayvandır. Fil avındaki gibi, manda avında da kuvvetli mermi kullanmak gerekir. (L)

MANDA i. (fr. *mandat*). Devl. huk. Milletler cemiyeti gözetimi altında, mandater bir devlete çeşitli haklar tanıyan belli süreli vesayet: *Bu mutırada başlıca Amerika mandası meselesi mevzuubahis ediliyordu* (Atatürk).

— ANSİKL. Devl. huk. 1919 Barış antlaşmalarıyle ve Milletler cemiyeti paktı ile kurulmuş bulunan mandalar, üç kategoriye ayrılırdı: A, B ve C mandaları. *A mandaları*, Osmanlı imparatorluğundan ayrılmış olan ve kültür gelişimi, bir mandacı devletin denetimi altında olmak şartıyle, tam bir bağımsızlığa imkân verecek seviyeye ulaşmış bulunan bölgelere uygulanıyordu (Suriye, Lübnan, Filistin, Mezopotamya).

B mandaları, daha az gelişmiş ve doğrudan doğruya mandacı devlet tarafından yönetilen halklara uygulanıyordu (Togo, Kamerun, Alman Doğu Afrikası).

C mandaları, manda altındaki ülkeyi, mandater devletin kanunlarına tabi tutuyordu. Ama bu tür mandada, B'de olduğu gibi, yerli halka belli garantilerin verilmesi öngörülüyordu. (Alman Güneybatı Afrikası ve Büyük Okyanustaki alman sömürgeleri.)

Birleşmiş milletler, manda rejimi yerine vesayet rejimini getirdi. (LM)

MANDACI i. Denizc. *Esk.* Osmanlılarda tersane muhafızlarına verilen ad. (Mandacılar, tersaneye çekilmiş gemileri korurlardı. XVIII. yy.da sayıları 600 kadar olan mandacılardan yüzü geceleri tersane rıhtımında dolaşırdı. Ayrıca geceleri her gemide üç mandacı nöbet tutardı.) [M]

MANDAGÖZ BOĞATA bls. i. Denizc. Üç halatın yan yana donatılabileceği biçimde yapılmış tek delikli boğata. (Buna *yürek bogata* da denir. Eski yelkenli gemilerde istiralya filadorlarında kullanılırdı.) Bk. BOĞATA. (M)

MANDAGÖZÜ bls. i. Nümism. Mecidiye büyüklüğündeki nikel yirmi beş kuruşa halk arasında verilen ad. (M)

MANDAL i. (yun. *mandalos*, sürgü > ar. *mandāl*). Kapı ve pencere kanadı, dolap kapağı v.b.yi kapalı tutmağa yarayan tahta veya madenden yapılmış hareketli parça: *Birdenbire Despina'nın çığlığıyle beraber demir mandal koptu* (Ömer Seyfeddin).

— DEY. *Kırk kapının mandalını* (*ipini*) *çekmek*. Bk. KIRK.

— Balıkç. Sabit kasnaklı olta makarasının çengel veya sepet kulpu biçimindeki parçası. (Olta içinin sarılmasında işe yarar.)

— Ev işleri. Kurutulmak istenen çamaşır veya elbiseleri asmak için kullanılan, ağaç veya plastik maddeden yapılmış kıskaç (*çamaşır mandalı* da denir).

— İnş. *İspanyolet mandalı*, pencere kanadına gömülen ve bir kolla hareket ettirilince telöre veya sabit kayıda gömülmüş yarık bir karşılık demirine girerek gerekli bağlamayı yapan mandal. || *Pencere mandalı*, bir vidayle telöreye bağlanarak pencere kanatlarını açıp kapamağa yarayan mandal. || *Saplı mandal*, sabit kayıt üzerine kapanan her iki kanadın bağlanmasını sağlayan mandal. || *Vasistas mandalı*, bir köprü ve bir yaylı sürgüden meydana gelen, el veya zincirle açılan, yüksek havalandırma pencerelerinde kullanılan mandal.

— Mus. Ut, keman, kanun v.b. telli çalgıların tellerini geren düğme.

— Tekst. Kollu dokuma tezgâhlarında, çeyrek dönüş yapan silindiri sabitleştirmeğe yarayan yaylı kol veya tırnak. || *Çevirme mandalı*, dokuma işlemi sürerken, arkadan çözgü levendinin düzenli olarak sökülmesini ve önden dokunmuş kumaşın sarılmasını sağlayan yaylı tırnak. || *Yuva mandalı*, yuvalarına girerken mekikleri durduran ve mekik yuvasının bir yarısını meydana getiren yaylı madenî kol. (ML)

MANDAL, Norveç'te liman şehri, ülkenin güney ucunda (Vest-Agder), Skagerak kıyısında; 4 700 nüf. Dokuma sanayii. Kereste ihracatı. Sayfiye merkezi. (L)

MANDALA i. («çember» anlamında sanskritçe k.). Buddha tantra dinlerinde evreni hint kozmonisi biçiminde gösteren, sembolik renklerle bezenmiş çizgisel şema. (Bk. CAMBU, KAİLASA, MERU.) Bu şemalar bir mikrokosmos yaratmak ve bu mikrokosmos'un unsurlarına hâkim olmak amacındadır. Bazı mimarî planlar için bu şemalardan örnek alındı. Ayrıca bazı *mandala*'lar da (japonca *mandara*) özellikle Japonya'da heykel biçimine sokuldu. (L)

Mandala, Rig - Veda'nın on bölümünden biri. (L)

MANDALAY, Birmanya'da şehir, Yukarı Birmanya'nın merkezi, İravadi kıyısında; 212 900 nüf. Birçok manastır ve buddha tapınağı. Şehrin usta zanaatçıları, ipekli kumaş imal eder, tahta, değerli taş ve maden işlerler.

— Tar. 1865'te kral Mindon tarafından kurulan şehir, Amarapura'dan sonra Birmanya krallığının son başkenti oldu (1860 - 1885) ve ingiliz hâkimiyeti altında Birmanya'nın idare merkezi olarak kaldı. (L)

MANDALİNA i. (isp. [*naranja*] *mandarina*, mandarin portakalı'ndan). Turunçgillerden, portakala çok yakın bir ağaç (*Citrus nobilis*). || Aynı ağacın meyvesi.

— ANSİKL. *Mandalina*, 5-8 m yüksekliğinde bir ağaçtır; anayurdu muhtemelen Çin veya Laos'tur. Portakala çok benzer; fakat yaprakları daha küçük ve sivri, meyvesi portakala göre yassı ve gevşek kabukludur. Yetişme şartları diğer turunçgillere benzer ancak, onlar kadar soğuğa dayanıklı değildir; turunca aşılanarak yetiştirilir.

Mandalina tatlı, kokulu, lezzetli, vitamince zengin bir meyvedir; daha çok, tazesi yenir; reçeli, marmeladı da yapılabilir; kabuğundan esans çıkarılır.

Mandalina üretimi A.B.D.'de (Kaliforniya), İspanya, İtalya ve kuzey afrika ülkelerinde yaygındır. Türkiye'de de çok sayıda üretilir. 1969'da Türkiye'de 2 327 000 ağaçtan 60 000 ton mandalina alındı. Mandalina üretilen başlıca iller (1968): İzmir (20 544 t); Muğla (11 345 t); İçel (6 588 t); Adana (5 917 t); Antalya (4 673 t); Rize (2 679 t); Hatay (2 323 t) v.b. (M)

MANDALLAMAK geçl. f. (*mandal*'dan *mandal-la-mak*). [Kapı, pencere kanadı veya dolap kapağı için] Kapatarak mandalla tutturmak. || Çamaşırları mandalla ipe iliştirmek. (M)

MANDALLI sıf. (*mandal*'dan *mandal-lı*). Üzerinde mandalı olan. || Mandalla kapatılmış (kapı, pencere v.b.). || [Çamaşır için] Mandalla ipe tutturulmuş. (M)

MANDALSIZ sıf. (*mandal*'dan *mandal-sız*). Üzerinde mandalı olmayan. || Mandalla kapatılmamış: *Gece gündüz açık evler, kapılar mandalsız* (M. Â. Ersoy). || [Çamaşır için] Mandalla tutturulmamış. (M)

MANDALYA körfezi, Ege bölgesinin güney kesiminde, Didim (Karakuyu burnu) ve Bodrum yarımadaları arasında bulunan geniş deniz girintisi. Kıyılarında Akbük, Kazıklı, Çam, Asin (Güllük) koylarının ayırdığı tepelik yarımada ve burunlar sıralanır. Körfezdeki adaların en önemlisi, güneydeki Sahil adasıdır. Körfeze akan başlıca akarsu, Milas'tan gelen ve Değirmen suyunu da alan, Sarıçay'dır (esk. Kyborsos). Mandalya körfezi kıyısında başlıca liman, Güllük'tür (Milas'ın iskelesi). Körfez kıyısında ve kıyı yakınında İlkçağdan kalma önemli şehir kalıntıları bulunur; başlıcaları Didim (Didyma), Iasos, Passala, Bargyla ve Karyanda'dır. Milas'ın kuzeybatısındaki Selimiye bucak merkezinin eski adı *Mandalya*'dır. (M)

MANDANE, Media kralı Astyages'in kızı (M. Ö. VI. yy.). Herodotos'un derlediği bir söylentiye göre kâhinler Astyagos'e rüyasında, kızını bir Media'lı ile evlendirmemesini salık verdiler. Bunun üstüne o da Mandane'yi iyi aileden bir pers olan Kambises'e verdi. Ama, gördüğü ikinci bir rüyada, kâhinler bu sefer de torununun bir gün tahtını elinden alacağını haber verince, Astyages çocuğun öldürülmesini emretti. Ama emir yerine getirilmedi ve ileride Keyhüsrev adıyle tanınacak olan çocuk hayatta kaldı. (L)

MANDAN'LAR, Sioux'lar soyundan gelen kuzey amerika yerlileri. Son temsilcileri Kuzey Dakota'da yaşamaktadır. (L)

MANDAPA i. (sanskritçe k.). Hint mimarlığında tapınaklarda giriş olarak kullanılan çok sütunlu yapıya verilen ad. (Tanrı heykellerinin dinlenme yeri olarak kullanılan sütunlu gölgelik; hafif malzemeden ya-

pılmış çeşitli amaç ve tören için kullanılan pavyonlara da denir [hacılar ve yolcular için barınak, yeni evlilerin, hükümdarın tören sırasında oturacağı gölgelik, v.b.]). [L]

MANDAPOST i. (fr. *mandat - poste*). Posta havalesi. Bk. HAVALE. (M)

MANDAR i. (yun. k. [?]). Denizc. Küçük bir cins makara. ‖ Yan yelkenlerini direğe çekmekte kullanılan halat. (M)

MANDARA kütlesi veya **dağları,** Kuzey Kamerun'da dağlık bölge, granitli engebelerin eteğinde uzanan billûrlu ve bazaltlı yaylalardan oluşur. Kütlede Kirdiler adı verilen, sığır yetiştiriciliği ve tarımla geçinen çeşitli köylü toplulukları yaşar. (L)

MANDARA'LAR, Kamerun'da Mandara dağlarının kuzeyinde yaşayan halk. Tarımcı ve hayvan yetiştiricisi olan *Mandara*'lar Müslümanlığı kabul etmişlerdir; bir sultanın buyruğunda yaşarlar. (L)

MANDARİN i. (sanskritçe *mandalin,* danışman veya malezya dilinde aynı anlamdaki *mantari*'den gelen portekizce k.). Eskiden Çin'de en yüksek dereceli devlet memurlarına verilen unvan.

— Leng. *Mandarin dili,* güneydoğudaki kıyı bölgeleri dışında bütün Çin'de konuşulan ve modern Çincenin en önemli lehçesi olan Kuan - Hoa'nın geleneksel adı. (L)

MANDARİNLİK i. (*mandarin*'den *mandarin-lik*). Mandanın nütbesi veya görevi.

— ANSİKL. Çince *kuan* sözünün karşılığı olan bu kelime, Çin'de ve Annam'da üyeleri okumuş kimseler arasından seçilen bir görevli topluluğunu anlatmak için kullanılırdı. Mandarinliğin pek çok rütbe ve kategorisi vardı; bu rütbe veya kategorilere edebiyat ve mitoloji konularında çok güç yarışmalar kazanılarak ulaşılırdı. (L)

Mandarin porselenleri, üzerinde, tepesi düğmeli külâh giymiş mandarin resimleri bulunan çin porselenleri. Bu değerli porselenlerin dört çeşidi vardır: kırmızı zeminli, çok renkli, mine kabartmalı ve küçük kareli porselenler. (L)

Mandata (lat. çoğl. k.). Roma'da, imparatorun yasama gücü gereğince kabul edilen ve eyaletlerin iyi yönetilmesini sağlamak amacıyle eyalet valilerine talimat biçimin de gönderilen yönetmelikleri anlatmak için kullanılan latince terim. İmparatorluk devrinde hukukun resmî kaynağı olan bu yönetmeliklerde bazen, peregrinus'lara uygulanan medenî hukuk veya ceza hukuku kuralları da yer alır. (L)

MANDATER sıf. (fr. *mandataire*). Devl. huk. Bir devleti manda esasına göre yöneten (devlet). [M]

MANDATUM i. (lat. k.). Rom. huk. Bir vekilin (*mandator*), bir başkası, yani «müvekkil» adına, bedelsiz olarak bir şey yapmayı taahhüt etmesine ve yaptığı masrafların müvekkil tarafından ödenmesini sağlayan sözleşme. (Mandatum geri alınabilirdi.) [L]

Mandatum post mortem (lat. dey.). Huk. Temsil yetkisinin temsil edilenin ölümünden sonra da devam etmesi.

Kural olarak temsil edilenin ölümüyle, temsilcinin temsil yetkisi sona erer. Ancak, temsil edilen, temsil yetkisinin, ölümünden sonra da devam edeceğini kararlaştırabilir. Bunun gibi, temsil yetkisinin, ölümünden sonra da devam etmesi, temsil ilişkisinin zorunlu bir sonucu olabilir. Bu durumlarda, özellikle vekâlete bağlı olarak ortaya çıkan temsil yetkisi devam eder ve mümessilin yapmış olduğu işler, temsil edilenin mirasçılarını bağlar. Ancak temsil edilenin ölümünden sonra temsil yetkisinin süresiz olarak devam edeceği söylenemez. Mirasçılar, istedikleri zaman temsilciyi azledebilirler. (M)

MANDE sıf. (fars. *mānde*). *Esk.* Kalmış olan: *Altıncı ve on dördüncü cemaatleri mukaddema mande olmakla ...* (Naima). ‖ *Amel-mande.* Bk. AMEL. ‖ *Der-mande,* âciz kalmış, biçare, zavallı, beceriksiz. ‖ *Hatır-mande,* hatırı kalmış, gücenmiş. ‖ *Hazine-mande* (veya *hazne-mande*), sahibi üstünden kaydı silinerek devlete kalan mal veya para. ‖ *Pes-mande,* geri kalmış, geride bulunan, gerilemiş; artık, artmış. ‖ *Pes-mande-hor,* artık yiyen.

— Ask. tar. *Mandeye kalmak,* orduya katılmamak, geri kalmak. (Osmanlı devletinde sefere çıkan orduya katılmayan yeniçeriler için yazılı tutanaklarda geçer. *Mandeye kalmak* ve *bırakmak,* çok büyük suçtu. Yanındaki askerleri bile bile mandeye bırakan subay öldürülürdü.) [M]

MANDEİZM i. (fr. *mandéisme*'den). Mandeistlerin çeşitli unsurlardan meydana gelen dinî öğretisi. (Gerek düşünce, gerek anlatım bakımından Yuhanna'cılık ile birçok benzerliği vardır. Ama aynı zamanda, babil, pers ve mani dinlerinin etkilerini de taşır.) Bk. ANSİKL.

— Leng. *Mandeizm dili,* morfoloji ve sözdizimi yönünden Babil'deki talmut lehçesiyle yakın lişkisi olan aramca lehçesi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Eldeki çeşitleri mandeist eserler arasında en önemlileri: 1. mezhebin dinî ve kozmogonik inançlarını Aziz Yahya'nın kişiliği üstünde durarak biraraya getiren *Ginzâ* (*Hazine*) veya *Sidrâ Rabah* (*Büyük Kitap*); 2. birincinin bir eki olan ve iyi-kötü, ceza-ödül ikiciliğinin antitezlerini ele alan *Sidrâ Yahyâ*'dır (Yahya'nın Kitabı). Bunlara, *Sidra Dinişmata* veya *Ruhların Kitabı* gibi, içinde *vaftiz ve oruç* ilâhileri olan kitapları, *Asfar Malvaşe* veya *Zodyak İşaretleri Kitabı* gibi öğretici ve yıldızların insan kaderi üstündeki etkilerini ele alan eserleri de eklemek gerekir. Bu çeşitli derlemeler M.S. VII. ile X. yy.larda yapılmıştır. Ama içlerinde çok daha eski metinler de yer almaktadır.

Temel öğreti, dünya ile ahret (karanlıklara karşı nurlar) arasında çatışmaya dayanır. İnsan, nurlu ruhu ve karanlık gövdesiyle, dünya yüzündeki nefretin hem amacı, hem de aracıdır. «Göklerin elçisi» Manda d'Haiye'nin kutsal ilhamına bağlı olan mandeist'ler kendilerini tanrının sevgili yaratıkları sayarlar. Kendilerine örnek olarak aldıkları kimse, kusursuz mandeist Aziz Yahya'dır. *Mandeizm*'in karşısında, cehennemlik yedi din vardır. Bu dinlerin arasında Hıristiyanlık ve Musevilik de yer alır. Karanlık bedene bağlı olan ruh, kurtarıcı ölümü özler. Vahiy yoluyle açıklanan hakikati ve bunun ahlâkî sonuçlarını benimsemiş, yapılması emredilen dinî görevleri yerine getirmişse, ruh kurtulacak, ölümle birlikte, yavaş yavaş, «ışıklar sarayı»na doğru yükselecektir. Mandeizm'de dinî törenler arasında, vaftiz yoluyle arınma (Masbothâ) önemlidir: bunda, Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında Doğu'daki vaftiz hareketinin etkisi olsa gerek. Kutsanmış besin âyinleri (Pihta ve Mambuha) ise Babil'den alınmış olmalıdır. M.S. I. yy.da Babil'de gelişmekte olan Mandeizm, bugün de Irak'taki Şattülarap bölgesinde ve Aşağı Fırat ile Aşağı Dicle bölgelerindeki yerleşme merkezleriyle Ortadoğu'nun Beyrut, Şam, İskenderiye gibi şehirlerinde yaşayan ve sayıları 7 000'i bulan bir topluluğun dinidir.

— Leng. *Mandeizm dili,* Yunanca etkisi altındaki suriye diline, İbranîce ve Batı Aramcasının etkisinde kalan babil gamera diline oranla, Doğu Aramcasının daha arî bir biçimidir ve bu yüzden dilbilimcilerin özel olarak ilgisini çekmiştir. Manca'nın grafik işaretlerle yazılması, öteki lehçelerde kullanılan geleneksel imlâya göre, dilin durumunu çok daha gerçek bir şekilde yansıtır. Özellikle boğazsıların düşmesi veya yerlerini başka seslere bırakması, kelimelerde görülen birçok derişme veya bitişme, bu dilin başlıca özelliğidir. Mandeizm alfabesiyle nabatî ve hattâ fenike alfabesi arasında su götürmez benzerlikler görülür. (L)

MANDEL (Georges), fransız siyaset adamı (Chatou 1885 - Fontainebleau 1944). 1908'de Clemenceau kabinesine girdi. Clemenceau başbakan olunca, Mandel onun sağ kolu haline geldi (kasım 1917). Gironde milletvekili olarak (1919-1924, 1928-1940) ılımlılar arasında yer aldı; P.T.T. (1934 - 1936) ve Sömürgeler bakanlıklarında (1938-1940) çalışkanlığıyle dikkati çekti. Totaliter ülkelerle her türlü anlaşmaya karşıydı; başbakan Reynaud tarafından içişleri bakanlığına getirildi (18 mayıs 1940). Vichy hükûmeti tarafından milislere teslim edildi ve öldürüldü. (L)

manda

MANDELA (Nelson Rolihlahla), güney afrikalı siyaset adamı (doğ. 1918). Afrika Millî kongresi yöneticisi olarak, *apartheid*'e karşı pasif bir direnme hareketine öncülük etti; ihanet suçuyle yargılandı (1956), beraat etti (1961), sonra yeniden tutuklandı ve beş yıla mahkûm edildi (kasım 1962); haziran 1964'te, tekrar yargılandı, müebbet hapse mahkûm oldu. (M)

MANDELAT i. (fr. *mandélate*). Kim. Mandelik asidin tuzu. (L)

MANDELİK sıf. (fr. *mandélique*). Kim. Formülü $C_6H_5CHOHCO_2H$ olan bir asit alkol için kullanılır; bu asit alkolün levojir türü 133°C'ta erir. ($C_6H_5CHOHCN$ formülündeki nitrili acı bademlerde amigdalozit adı verilen bir glikozit şeklinde bulunur.)

— ANSİKL. Eczc. *Amonyum mandelat,* günde 3 ile 12 gr'lık dozlarda, koli basiline karşı kullanılır; sindirim özsularından etkilenmeyen *mandelik asit* vücuttan sidikle atılır ve sidiğe asit özelliği verir. (L)

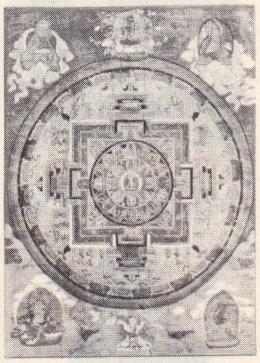

mandala XVIII. yy. tibet resmi Guimet müzesi, Paris

MANDELLO DEL LARİO, İtalya'da (Como) kasaba; Lecco gölünün doğu kıyısında; 4 705 nüf. Doğusunda Grigna dağları (Kuzey Grigna 2 410 m) yükselir. Motosiklet fabrikası. İmalâthaneler. Turistik merkez. Milano - Sandrio demiryolu Mandello del Lario'dan geçer. (M)

MANDELŞTAM (Osip Emilyeviç), rus şairi (Varşova 1891 - toplama kampında 1939 [?]). Petersburg üniversitesinde felsefe okudu, sonra *Zvezda* (Yıldız) dergisinde çalıştı. Gözden düştü ve sürgüne gönderildi; Vladivostok Toplama kampında öldüğü söylenir. Klasik anlayışın izlerini taşıyan lirik derlemeleri (*Kamen* [Taş], 1913; *Tristia* [Keder], 1922) gerçekle zayıftır. (M)

MANDEPSİ i. ([?]). *Argo.* Tuzak, oyun, dalavere.

— ÇEŞ. DEY. *Mandepsiye basmak* (veya *düşmek*), tuzağa düşmek, aldatılmak. (M)

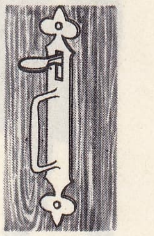

mandal

MANDER (Carel VAN). Bk. VAN MANDER (Carel).

MANDERSTRÖM (Ludvig,—kontu), İsveçli

MANDALAY kraliçenin altın manastırının orta pavyonu

Foto. LAROUSSE; Dizionario Enciclopedico Italiano

XVI. yy. çin mandarini
Cabinet des Estampes, Paris

Georges MANDEL
1939'da

MANDERSTRÖM
Baudran'ın eseri
Cabinet des Estampes,
Paris

devlet adamı (Stockholm 1806 - Köln 1873). Viyana'da (1855) ve Paris'te (1856) elçilik yaptı, 1858'de dışişleri bakanı oldu. Danimarka topraklarını alman isteklerine karşı savundu, ama Schleswig'in ilhakı karşısında boyun eğmek zorunda kaldı. (L)

MANDEVİLLA i. Karşıt yapraklı, büyük talkım çiçekli ağaççık; Amerika'nın tropikal bölgelerinde yetişir; elli kadar türü vardır. (*Mandevilla suaveolens*, uzun saplı salkım şeklindeki büyük ve beyaz çiçeklerinden dolayı Avrupa'da sıcak limonluklarda yetiştirilir. Zakkumgillerden.) [L]

MANDEVİLLE (Bernard DE), ingiliz yazarı (Dordrecht, Hollanda 1670-Hackney, Londra yakınları 1733). Fransız asıllıydı, İngiltere'ye gelip yerleşmeden önce Hollanda'da tıp okudu. Keskin zekâsı ve aykırı fikirleriyle, hiciv alanında, en ünlüsü *Fable of the Bees* (Arıların Masalı) [1705] olan pek çok eser yazdı; sözü geçen eserinde, Shaftesbury'nin tersine, insanın doğuştan bencil olduğu, ama bu bencilliğin toplum yararına kullanılabileceği fikrini ileri sürdü. (L)

MANDEVİLLE (Geoffrey, — kontu) [öl. Cambridgeshire'de 1144]. Çok geniş toprakların mirasçısıydı, dört kontluğun kral adına yöneticisi (*sheriff*) oldu; 1318'de Matilda ile Stephen taraftarları arasında çıkan iç savaştan yargılanarak büyük çıkarlar sağladı. Londra kalesinin yöneticisi oldu; sonra haydutlukla geçindi. (L)

MANDEVİLLE (sir John veya Jehan DE), ingiliz yazarı (Saint Albans 1300'e doğr. - Liège 1372). Anadolu'ya, İran'a, Suriye'ye, Mısır'a, Hindistan'a ve Çin'e yaptığını iddia ettiği bir yolculuğun uydurma hatıralarını yazdı. Çeşitli belgelerden ilham alan ve önce 1480'de fransızca olarak Lyon'da yayımlanan eseri, Ortaçağ sonlarında aşırı bir ilgi gördü. (L)

MANDIRA i. (yun. *mandra*'dan). Süt ve süt ürünlerinin elde edildiği, süt veren hayvanların barındırıldığı yer.

— DEY. *Mandıra köpeği*, huysuz, aksi kimse.

— ANSİKL. Türkiye'de Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ve özellikle Trakya, Marmara, Doğu ve Orta Anadolu bölgesindeki peynir imalâthaneleri *mandıra* adıyle anılır. Son yıllarda süt değerlendirme sisteminin gelişmesi, tesislerin büyümesi, süt ve süt ürünleri işletmelerinin, bu arada Süt Endüstrisi kurumunun faaliyete geçmesiyle sayıları azaldı. Son istatistiklere göre (1968) Türkiye'de mandıra niteliğinde 1 186 yer vardır. Bunlarda, süt ve süt ürünleri (genellikle peynir) ilkel yollarla elde edilmektedir. Yeni fabrikaların açılması, makineyle istihsalin yerleşmesi sonucu mandıraların sayısı gittikçe azalmaktadır. (M)

MANDIRA, Marmara bölgesinde (Kırklareli il, Babaeski ilçesi) kasaba; 3 638 nüf. (1965). Sirkeci - Edirne demiryolunun Kırklareli'ye giden kolu, *Mandıra* istasyonundan ayrılır. (M)

Mandıra, Karagöz ve ortaoyununda bir fasıl. Karagöz, zenne ile evlenmeğe karar verir; zennenin oynaşlarından çelebi, onu mandıraya götürecektir. Ancak kızın tanışlarının ardı kesilmez; en son Tuzsuz Deli Bekir gelir; mahalleli, onu evden çıkarmak için, Karagöz'e yardım etmeğe söz verirse de sözünde durmaz. Karagöz evden kovulur.

Ortaoyunundaki *Mandıra* faslında bir kadın, kızını, gözetmesi için Kavuklu'ya bırakır. Kavuklu'nun bekçiliğine rağmen, çeşitli kimseler kızı ziyaret ederler. Sonunda, karısını arayan matiz gelir; kız da (zenne) kocasına kavuşur. Mandıra faslının *Karagöz'ün Evlenmesi* yahut *Üç Sevdalılar, Mandıra Sefası, Karagöz Güvey, Karagöz'ün Evden Kovulması, Karagöz'ün Mandıra Sefasl Oyunu, Salkım, İnci, Hımhımlı Mandıra, Mahalle Baskını, Bir Bölük Baskın* gibi adları vardır. (M)

MANDIRACI i. (*mandıra*'dan *mandıra-cı*). Mandıra işleten kimse. (M)

MANDİN (Louis), fransız şairi (Paris 1872-öl. Almanya'da sürgünde 1944). Paul Fort'un çıkardığı *Vers et Prose* dergisini, daha sonra *Mercure de France*'ı yönetti. Dalgalı bir ruhun gizli yanlarını yer yer ortaya koyan derlemeler yayımladı. Paul Fort ile *Histoire de la Poésie Française 1850* (1850'den beri Fransız Şiiri Tarihi) [1927] adlı bir kitap yazdı. (L)

MANDELLO DEL LARIO

MANDİNGCE i. Leng. Nijer-senegal öbeğinden sudan dili. Mali ve Senegal'de batıda Aşağı Gambiya'dan doğuda Bani ırmağına kadar uzanan bölgede ve Fildişi Kıyısı'nın kuzeyindeki birçok şehir sömürgesinde konuşulur. (Başlıca lehçeleri: Bambara [Bamako bölgesi] ve Diula [Doğu kolonileri].) [L]

MANDİNG'LER, Batı Afrika'da yaşayan zenci ırkı. Sayıları iki milyonu aşkındır. Mali, Gine, Fildişi Kıyısı, Yukarı Volta ve Senegal'de yaşarlar. Manding'lere Bambaralar, Malinkeler, Sussular, Diula'lar dahildir. Sarakolle'lerin de Manding'lerden olduğu sanılır. Adları, bir sierra Leone kabilesi olan *Mandingo*'dan gelir. Kastlara bölünmüşlerdir. Bu kastlar, *numo*'lar (demirciler), *garanke*'ler (ayakkabıcılar), *deali'ler* (grio'lar), *finanke*'lerdir (yergi toplayıcılar ve polisler). *Manding'ler* tarım ve ticaretle uğraşırlar. Gezginci satıcıları Gine körfezine kadar uzanırlar. Batı Afrika'da ilk imparatorluğu *Manding'ler* kurdular. Bu imparatorluk en parlak dönemini XIV. yy.da Kango Mussa zamanında yaşadı. O dönemde ülkenin sınırları Nijerya Sudanı'nın büyük bir kısmını içine alıyordu. XV. yy.dan sonra gerilemeğe başlayan Mandino imparatorluğu, XVII. yy.-da tarihe karıştı. (L)

MANDİO i. Amerika'da çeşitli qualea türlerinden (*Qualea Paraensis, Qrosea, Q. coerulea, Q. albiflora* v.b.) elde edilen kereste, doğramacılıkta, marangozlukta, yer döşemeciliğinde kullanılır. (L)

MANDOLE i. MANDORE veya MANDİLLE de denen, dört çift telli, lavta ailesinden çalgı. Bir mızrapla çalınan telleri beşli aralık düzenine göre ayarlanmıştır. (Bugün kullanılmıyor.) [L]

MANDOLİN (ital. *mandolino*'dan fr. *mandoline*). Müz. Küçük mandole. (Mandole gibi, ama ondan bir oktav tize göre düzenlenmiş dört çift teli olan mandolinin ses düzeni kemanınkinin eşidir.) [L]

MANDORE i. Bk. MANDOLE.

MANDORLA i. (ital. k.). Mim. Ortaçağ kiliselerinin alınlık tablalarında veya diğer kısımlarında, oturan veya ayakta duran İsa figürünü kuşatan elips biçimli çerçeve. (L)

MANDOZ i. (yun. k. [?]). Denizc. Tellerin gerilmesi için kullanılan âlet. || *Mandoz makarası*, büyük çördek makaralarına verilen ad. (M)

MANDRA i. (yun. k.). Doğu Kilisesi yazarlarında manastır. || Keşiş hücresi. || İnzivaya çekilmiş keşişin mağarası. (L)

Mandragola (LA). Bk. AŞK OTU.

MANDRARE, Madagaskar'ın güneyinde ırmak, Fort-Dauphin'in batısında Okyanusa dökülür. Vâdisinde sisal tarımı yapılır. Önemli uranyum filizi yatakları. (L)

MANDREN i. (fr. *mandrin*). Cerr. Zor sondalamaları kolaylaştırmak için bükülür sondaya gerekli eğriliği ve dayanıklılığı vermek üzere sonda içine sokulan madenî tel. || Şırınga iğnelerinin tıkanmasını önlemek üzere iğne içine sokulan madenî tel. || Bazı trokarların girişini kolaylaştırmak için ortasına ilâve edilen parça.

— Mekan. Takım tezgâhı üzerinde işlenecek parçaları tutmağa ve bağlamağa yarayan makine elemanlarının genel adı: *Somun mandreni*. || *Matkap mandreni*. Bk. ANSİKL. || *Torna mandreni*. *Eşanl.* TORNA *aynası*.

— ANSİKL. Mekan. İki tür *matkap mandreni* vardır: 1. *üç ağızlı anahtarlı tip*. *Piçof* da denen bu türde, kama biçimindeki üç ağız ya tırtıllı veya silindir biçiminde bir somun gövdeyle veya anahtarın ucunda bulunan konik bir pinyon dişliyle hareket ettirilir;

2. *iki ağızlı mandren*. İçinde iki çene bunan silindirsel bir gövdeden meydana gelir. Çenelerin arka tarafları yarım somun biçimindedir. Biri sağ, öbürü sol diş olan bu yarım somunlar bir sonsuz vida yardımıyle hareket ettirilir. (L)

MANDREOS. Esk. coğ. Anadolu'da (Frigya - Pisidia sınır bölgesinde) şehir. Bugün Afyon ilinin Mandıra köyü yakınlarında. Hoyran gölünün kuzeyinde Gündani'de ve yine aynı bölgedeki Sağır'da bulunan yazıtlarda adı geçer. (M)

MANDRİL i. Kongo ile Senegambi arasında yaşayan köpekbaşlı maymun (*Mandrillus sphinx*). [Mandril, maymunların en çirkinidir. Erkeklerin boyu ayakta 1,50 m, gövde uzunluğu 1 m'dir. Uzun, şişkin bir burnu, kırmızı ve mavinin hâkim olduğu parlak renklerle boyalı çıplak bir suratı vardır; kabaları gayet nasırlı, tüyleri zeytunî esmer, karnının altı sarımtırak; kuyruğu küt, kol ve bacakları kısa ve kuvvetlidir. Çok tehlikeli bir hayvan sayılır.] (L)

MANDRİN (Louis), kendine «kaçakçılar başkumandanı» adını veren fransız haydudu (Saint - Etienne-de-Saint-Geoirs 1724 - Valence 1755). Önce ticaret hayatına atıldı. İtalyan ordusu hesabına giriştiği bir nakliyat işinde (1748) iflâs edince kaçakçılığa başladı (1750), iki yüz kişilik bir çetenin başına geçti ve gümrük resmine tabi bütün maddeleri (tütün, ipekliler, basmalar v.b.) Fransa'ya soktu. Yaptığı iş dolayısiyle halkın sevgisini kazandı: özel mülklere karşı saygılıydı, sadece vergi mültezimleri ile uğraşırdı. Gelir kaynaklarını kuruttuğu, adamlarını öldürdüğü fermier général'ler, peşine askerî birlikler saldılar ve onu savoia topraklarında, Rochefort en Novalaise'de yakalattılar. Valence'a götürülen Mandrin (bu sırada bütün bir köy onu kurtarmak için silâha sarıldıysa da) ölüme mahkûm edildi ve başı kesildi. Vergi mültezimlerinin kurbanı bir halk kahramanı oldu. (L)

MANDROLYTİA. Esk. coğ. Plinius'a göre, Anadolu'nun batı kıyısındaki *Menderes Magnesia'sı* şehrinin ilk adı. (M)

MANDROUX (Louis Victor), fransız mühendisi (Jouy-en-Josas, Seine-et-Oise 1843-ay. y. 1913). P.T.T. müfettişiydi, Hughes telgraf cihazını otomatik olarak çalıştırmayı tasarladı (1875) ve bu düşüncesini Tarral ile birlikte gerçekleştirdi; ayrıca denizaltı kabloları için polarmalı bir röle icat etti (1877). Hughes cihazını denizaltı bağlantılarına uyguladı (Marsilya-Cezayir arası kablolar, 1882); ancak, sisteminin yerini önce sifonrecorder, sonra da müfettiş Pierre Picard ve Carrat'nın kablolar üzerine uyguladıkları Baudot sistemi aldı. Telefon (1887), telgraf veya şehirlerarası hatlar (1892) için çeşitli komütasyon tabloları hazırladı. (L)

MANDUBİL. Esk. coğ. Altın Sahili bölgesinde yaşayan galyalı halk; Aedui'lere boyun eğmişlerdi. Sequani'lerin bir kolu oldukları sanılır. (L)

MANDUCUS. Esk. Rom. *Atellan* komedisinde bir tip; çocukları korkutmağa yarayan gülünç ve pisboğaz bir umacıydı. Etrüsk kaynaklı olduğu sanılır. (L)

MANDUKA i. Avc. Kara avcılığında, kö-

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano; B.N., Monde et Caméra (LAROUSSE)

pek bulunmadığı zaman ağaççık ve çalılara vurarak kuşları kaldırmak için kullanılan ince, uzun, taşınması kolay bir çeşit sırık. (M)

MANDURİ i. Bot. Paraguay vanilyası. (L)

MANDURİA, İtalya'da şehir, Apulia'da (Taranto ili), Brindisi'nin güneybatısında; 27 700 nüf. Burası Tarentoluların uzun uğraşmalara rağmen (IV. yy.) alamadıkları, fakat Fabius Maseinus'un M.Ö. 209'da yıktığı Messapia'lıların müstahkem sitesi *Mandurium*'dur. X. yy.da Sarazin'ler tarafından yakılıp yıkılan şehir, biraz ötede *Castelnuovo* adıyle yeniden inşa edildi. 1789'da eski adını aldı. Şehri çepeçevre kuşatan dev surların (M.Ö. IV. yy.) kalıntıları. (L)

MANDVİ, Hindistan'da (Gucerat) liman şehri, Kuç körfezi kıyısında; 28 750 nüf. Hafif metalürji. Pamuk sanayii. Yağ fabrikaları. (L)

Manège (SALLE DU), Paris'te Louis XIV devrinde inşa edilmiş salon. Kasım 1789'dan itibaren Kurucu meclis, 9 mayıs 1793'e kadar Yasama meclisi ve Konvansiyon, daha sonra da Beşyüzler meclisi ve manège kulübü tarafından kullanılan bu salon 1810'da yıktırıldı. (L)

MANEGORDOS. Esk. coğ. Anadolu'da (Galatia bölgesi) Angyra'nın (Ankara) kuzeybatısında şehir. Bilim adamları, şehrin adının Manes, Men gibi küçük asya efsanevî kişileriyle ilgili olduğunu ileri sürerler. Eski yazarların verdiği bilgilere dayanılarak, Magordos'un, Karalar yakınındaki Asarkaya'da yer aldığı kabul edilir. (M)

MANEJ i. (fr. *manège*). Binic. At eğitimi. || Atların eğitildiği alan. Bk. ANSİKL.

— Koreografi. Dansçıların ayak uçlarında veya yarım ayak ucunda dönerek yahut atlayarak bir yandan kendi eksenleri üstünde, bir yandan da sahnenin çevresinde dönmeleri.

— Saraçl. *Manej kırbacı*, atları manejde koşturmak için kullanılan ucu sırımlı uzun kamçı.

— Sirk. Alan, gösteri yeri. || *Teşm. yol.* Bir atlı gösteride yer alan binicilik gösterilerinin tümü.

— ANSİKL. Binic. Milletlerarası *dresaj* yarışmalarının yapıldığı manejin mecburî boyutu 20 × 60 m'dir. Kulüplerin ve özel binicilik kurumlarının bundan daha küçük veya daha büyük manejleri olabilir. Kış mevsiminde *kapalı manej*'lerde çalışılır. Sıcak mevsimlerde *açık manej*'lere çıkılır. Manej ilk defa, Rönesans döneminde İtalya'da yapılmış ve daha sonra Fransa'ya geçmiştir, özellikle kral Henri III'ün manejî pek ünlüydü. Ancak ilk dönemlerde krallara ve soylu kişilere mahsus olan manejler zamanla çoğalarak at terbiyesi ve sportif binicilikte yararlı hale gelmiştir. 20 × 60 m ebadında ve dikdörtgen şeklinde olan manejlerde binicilerin atın şeklini ve kendi oturuşlarını görmek için uzun ve kısa yollarda birer ayna bulunur. Manejlerin zemini sıkıştırılmış, yumuşak tıpalı, kum, çeltik, talaş gibi maddelerle örtülür. Açık manejlerde çimen zemin, modern ve tercih edilen bir usuldür. Kapalı manejin etrafı tahta ile kaplı duvar, açık manejin ise ağaç parmaklık ile çevrilidir. Ayrıca at terbiyesi hareketlerini yapabilmek için manejlerin kısa ve uzun yollarına A,B,C,D,E, F,G. H'ye kadar harfler konulur. (L)

MANÉ-KATZ (Mané KATZ, denir), ukrayna asıllı fransız ressamı (Kremençug, Ukrayna 1894 - Tel-Aviv 1962). 1927'de fransız yurttaşı oldu. Vilns ve Kiev'de güzel sanatlar öğrenimi yaptı. 1913'te Paris'e gitti, Güzel Sanatlar okuluna (Cormen'ın atelyesi) girdi, orada Soutine'in arkadaşı oldu. Rusya'ya döndü (1914), az sonra Paris'e yerleşti (1921). Orta Avrupa gettolarından sahneler, ayrıca manzaralar ve çiçek resimleri çizdi. Tel-Aviv'de ve Paris Art Moderne müzesinde eserleri vardır. (L)

MANELLİ veya **MANNELLİ** (Francesco), italyan bestecisi (Tivoli 1595 - Parma 1667). Tivoli katedralinde kantorluk yaptı; 1627-1629 arasında Tivoli kapellasını yönetti. Venedik'te, şair ve lavtacı Benedetto Ferrari ile işbirliği yaparak, 1637'de biletle girilen halk operasını kurdu; bu operada *Andromeda* (1637), *La Maga Fulminata* (Yaralı Büyü) [1638], *Armida* (1639), *Alcate* (1642) adlı eserlerini temsil ettirdi. 1645'te Parma dükünün hizmetine girdi, dük için *Ercole nell'Erimanto* (Herakles, Erymanthos'ta) [1651], *La Filo* (1660) gibi eserler besteledi. 1 ve 3 sesli şarkılarını ve kantatlarını karısı yayımladı. (L)

MANEN zf. (ar. *ma'nā*'dan *ma'nen*). Manevî yönden: *Kapalı büyüyen ve bu şekilde bütün tabiî arzu ve ihtiyaçlarını içinde hapsetmeğe mecbur olan genç kız, gayet tabiî olarak, sinirli ve manen bozuk bir mahlûktu* (Sabahattin Ali). *Manen yıkılmış bir insan*. (*Zt.* MADDETEN.) || *Esk.* Anlam bakımından, mânâca. (M)

MANEN (Juan), ispanyol kemancısı ve bestecisi (Barcelona 1883). Alard'ın öğrencisiydi; ünü birçok ülkeye yayıldı. Operalar (*Juana de Napoles* [1902]; *Soledad* [Yalnızlık], 1952), baleler, senfonik parçalar (*Nova Catalonia* [Yeni Katalonya]; *Sinfonia Iberica* [İberik Senfonisi]), beş konçerto, oda müziği besteledi. (L)

MANEND veya **MÂNENDE** sıf. (fars. *mānend* veya *mānende*). *Esk.* Benzer, eş olan, gibi: *Mânend-i şecer nabit olur sabit olanlar / Her hangi işin ehli isen onda devam et* (Ziya Paşa). *İçinizde Ebu Bekir'e mânend kimse yok* (Cevdet Paşa). [M]

MANEROS i. Mit. Herodotos'a göre, genç bir prensin adı verilen mısır cenaze ağıdı. (L)

MANES i. (lat. k.). Romalılarda tanrı sayılan ölü ruhları.

— ANSİKL. *Manes* kelimesi, çoğu zaman bütün ölü ruhlar için kullanılır. Bunlar, okşayıcı bir sıfat verilerek (*manes*, «iyiler») tanrılaştırılmış ölüler, canlılara her zaman iyiliği dokunmayan cehennem tanrılarıydı. Cenaze törenleri, adında, manes kültünden doğmuştur. Tören usulü sunguya dayanır: *Novembiale* cenaze yemeği; tabiî veya sunî çiçek, süt ve bal sunulması; şubatta yapılan *Parentalia* töreni v.b. Mezarlar, tanrı maneslar tarafından korunurdu; mezar taşları üzerindeki *D. M., «Dis manibus»*un kısaltılmışıydı. (L)

MANES (Josef), çek ressamı (Prag 1820-ay.y. 1871). Ülkesinin sanatını alman romantizminin etkisinden kurtardı; gerçekçi bir sanatçı olarak halktan tiplerin ve halkın hayatından alınmış sahnelerin resimlerini yaptı ve bu da millî bir sanatçı olarak kabul edilmesini sağladı. Özellikle Prag müzesinde resimleri vardır. (L)

MANESCU (Corneliu), romanyalı siyaset adamı (Ploeşti 1916). Bükreş'te hukuk okudu; 1936'da İşçi (Komünist) partisine girdi. Rumen Orudsu Siyasî kısım şefi (1948-1955), Plan komisyonu ikinci başkanı (1955-1960), Budapeşte büyükelçisi (1960-1961), dışişleri bakanı (mart 1961) oldu. 1965'te Komünist Partisi Merkez komitesi üyeliğine getirildi; eylül 1967'de, 3 aleyhte ve 5 çekimser oya karşı 105 oyla Birleşmiş Milletler Genel kurulunun 22. oturum başkanlığına seçildi. Kasım 1971'de Türkiye'yi ziyaret etti. (L)

MANESSİER (Alfred), fransız ressamı (Saint-Ouen, Somme 1911). Ranson akademisinde mimarlık öğrenimi yaptı, Roger - Bissière'in öğrencisi oldu. Koyu mavilerle koyu kırmızıları kaynaştırarak soyut sanata dinî bir yön kazandırdı. Başlıca eserleri: halılar (Dikilitaşta İsa, [1947]); Fransa'da Bréseux (Doubs) kilisesi, Almanya'da Essen katedrali, Sarkt Gereon kilisesi (Köln), Liebfrauenkirche (Bremen), İsviçre'de Moutier katolik kilisesi için cam süslemeleri ve çeşitli temalar; renkli taşbasmaları. Paris Art Moderne, Nantes, Basel, Johannesburg, Torino, Oslo müzelerinde eserleri vardır. 1962 Venedik biennalinde Resim Büyük ödülünü kazandı. (L)

MANET (Edouard), fransız ressamı ve gravürcüsü (Paris 1832-ay.y. 1883). Bir hâkimin oğlu. Denizciliğe heves etti, bir gemide miço olarak Brezilya'ya gitti (1850). Dönüşünde Thomas Couture'ün atelyesine girdi, 1856'da oradan ayrıldı; Louvre'da kopyalar yaptı, İtalya'yı, Almanya'yı, Hollanda'yı dolaştı. İlk tabloları *Absent* (Kopenhag), *Kirazlı Çocuk* (Gülbenkyan vakfı) ve ispanyol sanatı havasında pitoresk figürlerdir (*Köpekli Çocuk*). Salon'da (Louvre) sergilediği eserleriyle (*M. ve Mme Manet'nin Portresi* [Rouart koleksiyonu] ve *Guitarrero* [W. Osborn koleksiyonu, New York]) mansiyon kazandı. Bundan sonra Martinet galerisinde sergilediği on üç tablo (*Lola de Valence* [Louvre], *Tuileries'de Konser* [Tate gallery] v.b.), düzenlerindeki sertlikle tenkitçilerin ve halkın öfkesini çekerken, henüz tanınmayan Monet, Renoir, Cézanne, Pissarro gibi genç ressamlar Manet'yi okullarının öncüsü saydılar. 1862'de *Çayırda Öğle Yemeği*, Louvre salonuna kabul edilmedi, ama Reddedilenler salonunda sergilendi ve Manet'nin, bir skandal ressamı olarak şöhrete ulaşmasını sağladı. Sonradan, Manet'nin önemli bir portresini (Louvre) yaptığı Emile Zola bu olayı *Eser* (L'Oeuvre) adlı romanında ele aldı (Zola'nın Manet tarafından yapılan portresi önemlidir). Baudelaire de ressamdan yana çıktı. 1865'te *Olympia* adlı tablosu, Salon'da daha da büyük bir rezalet çıkmasına yolaçtı ve 1866'da, modeli gene Victorine Meurand olan *Fifre* (Louvre) adlı tablosu Salon'a alınmadı. 1867'de, Milletlerarası sergiye kabul edilmeyince, Alma köprüsünde açtığı özel sergiyle herkesi çileden çıkardı. Aralarında *Meksika İmparatoru Maximilian'ın İdamı* da (Mannheim) bulunan, çağdaş hayattan sahneleri o sırada çizdi. 1868'de onu savunmakta olan yazar ve sanat tenkitçisi Théodore Duret'nin portresini yaptı (Petit Palais, Paris). Bu tarihte paletindeki renkler açılmağa ve aydınlanmağa başladı.

1869'da yaptığı, *Atelyede Yemek* (Münih) ve *Balkon* (Louvre) bu gelişmeyi yansıtır. Ressam, önce hayranı, sonra da baldızı olan Berthe Morisot'nun derin ifadeli birçok portresini yaptı. 1870'te, tek öğrencisi olan Eva Gonzales'in bir portresini (Tate gallery) sergiledi ve Manş kıyılarından manzaralar çizdi (*Boulogne Limanında Ay Işığı*, Louvre). İkinci imparatorluğun bu son yıllarında, genç sanatçılar Guerbois kahvesinde onun çevresinde toplandılar. Başarılar dönemi 1870 Savaşından sonra geldi. 1872'de Durand-Ruel'in desteğini kazandı; 1873'te Salon'da bir zafer olarak karşılanan *Bira Bardağı* ile (Philadelphia) ressamın değeri kabul edildi. İzlenimci gençlerin gösterilerine katılmaksızın Claude Monet ile dost oldu, onun sandalda bir resmini yaptı (Münih), sonra açık havada çalıştı: *Argenteuil* (Tournai), *Limonlukta* (Berlin). Dostlarının portrelerini çizmeğe de devam etti: Mallarmé (Louvre), *Aktör Faure Hamlet Rolünde* (Essen) ve bakan Grévy'yi sanatçıya Légion d'honneur nişanını vermek zorunda bırakan Antonin Proust. Bu devrede, günlük hayattan sahneler de çizdi: *Nana* (Hamburg), *Garson Kız* (Courtauld koleksiyonu), *Folies-Bergère Barı* (Courtauld koleksiyonu). İlerleyici bir felce tutulunca, daha az yorucu olan pastel tekniğini tercih etti ve çıplaklar, genç kadın figürleri yaptı (*Çıplak Göğüslü Sarışın*, Louvre). Çok çeşitli eserleri arasında serbest bir tarzda ve parlak renklerle yapılmış natürmortlar (*Vazodaki Şakayıklar*, Louvre), desenler, keskin hayal gücüyle işlenmiş gravürler de yer alır.

Çoğu zaman klasiklerden ilham almakla birlikte (*Çayırda Öğle Yemeği*, Raffaello'nun eserinden alınmış bir gravüre göre yapılmıştır), Manet'nin eseri, açık ve düz renkleri, fırçasının keskinliği ve çağdaş dünyaya bakışındaki cüretle, resim sanatında bir çığır açtı. Günümüzde, çağdaş sanatın öncülerinden sayılır. (L)

MANETHON, sobennytos asıllı mısırlı ra-

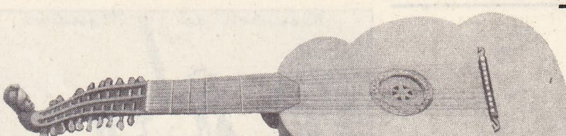

XVIII. yy. italyan **mandolini**
Süsleme Sanatları

mandolin
Napoli (1760)
[özel koleksiyon]

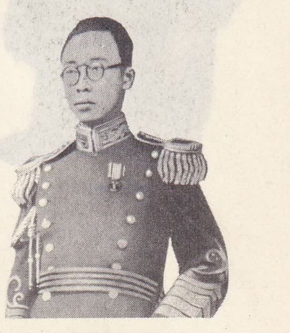

MAN-CU-GUO
(veya **MAN-DJU-GUO**)
Pu-yi prensi (1932)

mistik **mandorla** Chartres katedrali ana alın tablası

Louis MANDRIN'in idamı
gravür
Cabinet des Estampes,
Paris

hip ve tarihçi (M.Ö. III. yy.). Ptolemaios II devrinde, M.Ö. 271'den sonra, yunanca olarak *Aigyptiake* (Mısır ile ilgili [Olaylar]) adlı bir kronik kaleme aldı; bu eserde Mısır firavun ve hükümdarlarını, otuz bir sülâle olarak, her birinin mahallî kökünü de belirterek sınıflandırdı. Bu kroniklerin Flavius Josephus tarafından saklanan birkaç parçası günümüze kadar ulaşmıştır. Bunların özetleri de yapılmıştır (Julius Africanus, Georgios O. Sungellos). Manethon'un kroniğinden yararlanarak sülâle listeleri çıkarılmış ve bunlar çağdaş tarihçilerce benimsenmiştir. (L)

mandril

MANETON i. (fr. k.). Teknol. Bir krank milinin veya bir manivelanın, üzerine hareket iletim organının (biyel başı) mafsallandığı parçası. (L)

MANETTİ (Antonio), italyan yazarı, matematikçisi ve mimarı (Floransa 1423 - ay. y. 1497). Matematik, astronomi ve tarihle ilgilendi. Biyografi ve hikâye yazarı olarak tanındı. Floransa katedralindeki geometrik süslemeleri yaptı. (LM)

MANETTİ (Giannozzo), italyan hümanisti (Floransa 1396 - Napoli 1459). Floransa cumhuriyetinden diplomatik görevler aldı. Papa Nicolaus V'in, Dante'nin, Petrarca'nın ve Boccaccio'nun biyografilerini yazdı. ***Historia Pistoriensium***'u (Pistoia Tarihi) ve ***De Dignitate et Excellentia Hominis*** (İnsanın Onuru ve Yetkinliği Üstüne) adlı incelemesi önemlidir. (L)

MANETTİA i. (italyan hekim ve botanikçisi S. *Manetti*'nin adından). Brezilya'da yetişen tırmanıcı ağaççık. (Kökboyasıgillerden.)

— ANSİKL. *Manettia*'nın elli kadar türü vardır. Bunlar karşılıklı, uzun ve sivri yapraklı, yaprakların koltuğundan veya doğrudan doğruya saptan çıkan uzun saplı, sarkık, borumsu çiçekli ağaççıklardır. En önemli türleri: *Mannetia micans; M. glabra; M. minatia; M. bicolor.* (L)

MANEVİ sıf. (ar. *ma'nā*'dan *ma'nevî*). Görünmeyen, soyut, maddî olmayan: ***Bencillik taşma yolunu dışarıdan maddî, manevî korkular, engellerle kapalı bulmasa hiçbir şeyi hesaba katmadan gayeye varmak ister*** (H. R. Gürpınar). ***Fakat o akşam köyde babasına karşı girdiği manevî taahhüt, onu buraya bağlıyordu*** (Sabahattin Ali) ***Vehbi Dede ile aralarındaki manevî bağı koparmış gibiydi*** (H.E. Adıvar). [*Zt.* MADDÎ.] || *Esk.* Anlamla ilgili.

— DEY. *Manevî evlât*, bir kişinin kendine evlât edindiği kimse.

— Huk. *Manevî cebir*. Bk. İKRAH. || *Manevî tazminat*. Bk. TAZMİNAT. || *Manevî zarar*. Bk. ZARAR.

— Psikopatol. *Manevî acı*, melankoli nöbeti belirtilerinin en başında gelen derin hüzün ve cesaretsizlik duygusu. (Manevî acı, suçluluk, utanç ve değersizlik fikirlerine dayanır. Hasta aslında gerçek önemi olmayan birtakım kabahatleri kendine yükler, gelecek konusunda hiçbir umudu yoktur, affedilmeyeceğine inanır. Çevresindeki kişilere karşı yakınlık ve sevgi duymadığını düşünerek kendisini kabahatli bulur. Melankoliye tutulmuş kimse bu bozuklukları günahlarının cezası ve kefareti olarak kabul eder ve yaşar.)

— ANSİKL. Deneysel psikol. ve nöroloji. Hiç bir araştırma, *manevî açı*'nın deri yüzeyinde bulunan özel bir alıcısını veya bu acıyı duyuracak liflerin bitiminde bulunması muhtemel olan ve beyinde yerleşen acı duyurma noktasını ortaya çıkaramamıştır. Melzack ve Wall adındaki iki amerikalı araştırıcı 1964-1965'te ortaya attıkları bir teoriyle, omuriliğe ve özellikle jelatinl Rolando maddesine bu hususta önemli bir rol yükler. Şematik olarak, omuriliğe ulaşan iki çeşit sinir lifinin bulunduğu söylenebilir: 1. bu liflerden bazıları, iri çaplıdır ve uyartı değişmemişse sinir akımını iletmekten geri kalır ve bu anlamda süratle intibak göstererek, akımı öteki liflerden daha hızlı iletir. Bu lifler, üç uzantıya sahiptir. Bunların biri doğrudan doğruya beyine, ikincisi, jelatinli Rolando maddesine, üçüncüsü de omuriliğe gider; 2. öteki sinir lifleri, daha ince çaplıdır, intibakları daha yavaştır, uyarılma eşikleri daha yüksektir. Bu liflerin iki uzantısı vardır: biri jelatinli maddeye, öteki iletici sinir hücrelerine gider. Omuriliğin iletici sinir hücreleri iki çeşit lif tarafından uyarılır; jelatinli maddenin hücreleri ise, geniş lifler tarafından uyarılır ve dar lifler tarafından ketvurmaya uğratılır. Öte yandan, jelatinli madde, liflerin iletici sinir hücrelerine ulaştıkları yerdeki lif uçları üzerinde olumsuz bir etki yapar (sinaptik öncesi ketvurma). İletici sinir hücreleri, bu iki çeşit lif tarafından uyarıldığı takdirde sinir akımı meydana getirir. Beyin kabuğu ise, jelatinli maddeyi ve iletici hücreleri uyarır veya ketvurmaya uğratır (beynin düzenleyici rolü). Bu karmaşık bütün, acaba nasıl işlemektedir? Şiddeti az ve süresi kısa olan bir deri uyartısı tasavvur edilsin: geniş liflerin sinir akımı, önce jelatinli maddenin düzeyine ulaşır, uyarılmış olan jelatinli madde, dar ve geniş liflerdeki akımın, iletici sinir hücresine ulaşmasını önler. Böylece, acı söz konusu olmayacaktır, ama merkezî sinir sistemi, geniş liflerin beyinle olan dolaysız bağlantıları sayesinde acıdan haberdar olacaktır. İlk anda uyartının yoğunluğu ve süresi arttırılacak olursa, süreç aynı olacaktır, ama dar liflerin daha büyük bir kısmı uyarılmış bulunacaktır. İkinci anda yani daha geç ortaya çıktığı zaman, bunların sinir akımı, yukarda da görüldüğü gibi, jelatinli maddenin etkisine ket vuracaktır. Bu duruma göre, jelatinli maddenin olumsuz etkisi, bir yandan, geniş liflerle dar lifler arasında ve öte yandan da iletici sinir hücresi arasında olmak üzere ortadan kalkar. Böylece, gene yukarıda belirtildiği üzere, her şey bir yandan geniş liflerin jelatinli madde üzerindeki etkisi ve öte yandan ters yönde işgören dar liflerin etkisi arasındaki «denge»ye bağlıdır. Geniş lifler baskın çıkarsa, jelatinli madde uyarılmış olur ama iletici sinir hücreleri uyarılmış olmaz. Dar lifler baskın çıkarsa işleyiş bunun tersine olur ve acı duyulur.

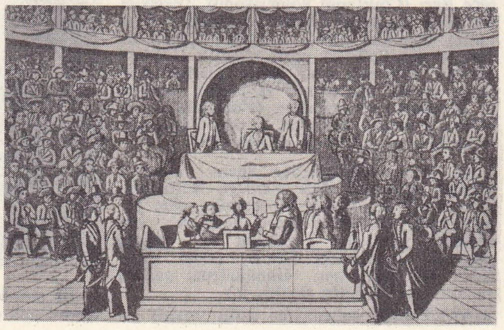

Manège
kral
konvansiyon
huzurunda

Bu teori, deney yoluyle şu gerçeğin doğrulanmasına imkân vermiştir: bazı uyartılar (mesela bir kurbağanın derisi üzerine, çok sık aralıklarla gönderilen sıcak hava esintileri gibi) kuvvetli ve sürekli oldukları halde, iri çaplı lifleri devamlı olarak uyarmak yoluyle, dar çaplı liflerin etkisini engeller ve dolayısıyle bunlar acı meydana getirmez. Beyin kabuğunun etkisi de, şöyle açıklanmaktadır: beyin, onunla dolaysız bağlantı halinde bulunan geniş liflerin sinir akımıyle sürekli olarak haberdar edildiği için, bu akım gelmeden önce de, uyarıcı (meselâ «bilinmeyen tehlike»de olduğu gibi) veya ketvurucu bir etkide bulunabilir (öğrenme, alışma v.b.de olduğu gibi); acı izlenimini yaratan akımın iletilmesi üzerinde etkili olabilir.

● *Acıya karşı tepki zamanı*. Bu tepki zamanı, eşiksel uyarma olarak, deneklere göre 740 ilâ 992 milisekond (saniyenin binde biri) arasında değişir (meselâ bir devedikeni batmasında). Acıya karşı tepki zamanlarının ölçülmesi deneysel zorluklar ortaya çıkarmaktadır: çünkü acı uyarımı, daha serî herhangi bir dokunma uyarımı olmaksızın, tekbaşına belirmelidir. 1930'da Eichler, ince bir kıla bağlı bulunan bir deve dikenli kullanmıştır. Denekler, her tepkiden sonra, uyarımın, kendilerinde, bir dokunma izlenimi ve bunun ardından gelen bir acı izlenimi mi; yoksa sadece bir acı izlenimi mi uyandırdığını belirtmek durumundaydılar. Eichler, bu deney sayesinde, yalnız acı izlenimini edinmiş bulunan deneklerdeki tepki zamanlarının, önce bir dokunma duyumu almış olan deneklerin tepki zamanlarına oranla, dört misli daha yavaş olduğunu tespit etti. Bununla beraber acıya karşı tepki zamanları, meydana getirilen acının türüne göre büyük değişiklik gösterir. Pieron, bedenin alt kısmına uygulanan 60°C'lık bir sıcaklık uyarımının tepki zamanının, aynı kısma uygulanan bir iğne batması uyarımından iki misli yavaş olduğunu ispat etti (ama aynı uyarıcılar bedenin üst kısmına uygulandığında, aynı tepki zamanını doğurur).

◆ **Maneviye** sıf. *Esk.* Manevî'nin dişili: ***Millete ve bilhassa ordu mensuplarına gösterek kuvve-i maneviyeyi yükseltmek icap ediyordu*** (Atatürk). (LM)

MANEVİYAT çoğl. i. (ar. *ma'nevi*'den *ma'neviyyāt*). Maddî olmayan, manevî şeyler. || Moral gücü.

— DEY. *Maneviyatı bozulmak* (veya *kırılmak*), yürek gücünü yitirmek: ***Hele yabancı memleketlerde otel odasına kapanık beklemenin, yahut ahbapsız, işsiz kalıp ölü saatlerle zaman eğlemenin ne kadar bezdirici, maneviyat kırıcı olduğunu bilirsiniz*** (R. H. Karay).

— ANSİKL. İslâm felsefesinde mânâ kavramı ile dile getirilen, zaman ve uzaya bağlı olmayan bütün varlık türleri *maneviyat* adı altında toplanır. Bunlar, yalnız düşüncede bulunan varlıklardır. Maneviyat her zaman, uzayda yer kaplayan ve *maddiyat* adı verilen varlık türlerinin karşıtıdır. Yeni-Eflatun'culuğun etkisinde kalan islâm filozoflarının düşüncelerine göre, varlık ikiye ayrılır. İlki yalnız insan zihinde yer alır, zaman ve uzay gibi sınırlayıcı kuralların ötesindedir. Ruh, can, zekâ, zihin, meleke, hayat, bilgi, mânâ gibi varlıklar bu türdendir. İkinci tür uzay ve zamanla sınırlı olan, ağaç, taş, dağ, maden, bitki gibi varlıklardır. Felsefenin yanı sıra gelişen dinî düşünceye göre *maddî* kavramı altında toplanan bütün varlık türlerinin, ana kaynağı manevidir. Yaratılış mânâdan maddeye dönüştür. Ayrıca insanın bütün zihin güçlerine de maneviyat adı verilir. (M)

MANEVİYET i. (ar. *ma'nevi*'den *ma'neviyyet*). *Esk.* Ruhî olma durumu, manevîlik: ***Fakat Ramazan maneviyeti / Bir tatlı intizara çevirmiş sükûneti*** (Yahya Kemal). [M]

MANEVİYUN çoğl. i. (ar. *ma'nevi*'den *ma'neviyyūn*). *Esk.* Manevî veya ruhî şeylere inanan kimseler: ***Ne maddiyun, ne mâneviyyundanım*** (Cenab Şahabeddin). [M]

MANEVRA i. (lat. *manus*, el ve *opera*, eser, iş > fr. *manoeuvre*'den). Bir makinenin, bir cihazın işleyişini düzenleme, yönetme eylemi veya şekli. || Hareket, gidiş geliş. || *Mec.* İstenilen amaca ulaşmak için başvurulan çarelerin tümü: ***Paşa güldü. İmamın manevrasını derhal anlamıştı*** (H. E. Adıvar).

— Ask. Savaşta düşmanın savaş gücünü yok etmek amacıyle eldeki askerî kuvvetlerin en erkin bir biçimde düzenlenmesini sağlayan bütün hareketler. (Bk. ANSİKL.) ||

Foto. LAROUSSE

Barış zamanında kıtalara ve kurmay heyetlerine savaştakilere benzer şartlar içinde eğitim sağlamak için yaptırılan hareket. || *Manevra fişeği* (veya *cephanesi*), manevra mermisiyle atışta kullanılan mermisiz veya ağaçtan, kartondan yahut plastik maddeden yalancı mermisi bulunan fişek. || *Manevra mermisiyle atış,* mermi yerine, namludan çıkar çıkmaz dağılan bir karışımla doldurulmuş fişeklerle yapılan tüfek veya top atışı. || *Manevra sahası,* kıtaların eğitimi için tasarlanmış tatbikat veya ordugâh arazisi.

— Cerr. Doğumla ilgili veya cerrahî müdahaleler sırasında yapılan el işlemlerinin her biri. || Tıp öğrencilerine bir manken veya kadavra üzerinde yaptırılan alıştırma işlemleri. || *Mauriceau manevrası.* Bk. MAURİCEAU.

— Dy. Bir gar hudutları içinde lokomotiflere, vagonlara, trenlere hat değiştirmek, katar düzenlemek veya dağıtmak için veya başka maksatlarla yaptırılan hareketlerin tümü. || *Manevra hattı,* trenin bir depo veya ayırma hattına girmek üzere çekildiği çok uzun ve genellikle çıkmaz yol.

— Denizc. Makine gücünden, pervane ve dümenin tekne üzerindeki etkilerinden faydalanarak gemiye istenilen hareketi vermek. || *Manevra serbestisi,* istediği manevrayı yapmakta serbest olmak. (Özellikle bir filoya bağlıyken herhangi bir görevi yapmak üzere amiral tarafından hattan çıkarılan gemiler için kullanılır.) || *Manevra tecrübesi,* yeni yapılmış bir geminin seyir denemeleri sırasında yapılan manevra uygulamaları. || *Manevra yapmak,* [gemi için], yön değiştirmek amacıyle dümen ve motor (yelken, istim) yardımıyle bir harekete girmek. [Filo için]. Düzen değiştirmek için taktik hareketler yapmak. || *Manevradan âciz gemi,* herhangi bir sebeple yönetilmesi imkânı olmayan gemi. || *Manevradan âciz işareti,* manevradan âciz duruma düşmüş bir geminin direğine, bu durumunu diğer gemilere belirtmek üzere çekilen işaret. (Bu işaret Denizde Çatışmayı Önleme tüzüğüne göre, gündüz en iyi görülebilen bir yere düşey bir hat üzerine birbirinden 1,83 m aralıklı çekilmiş, çapı 61 sm olan iki küre, gece, aynı aralıkla çekilmiş, ufkun her tarafından ve en az 2 deniz mili uzaklıktan görülebilen iki kırmızı fenerdir.)

— Havc. *Manevra kabiliyeti,* pilotunun çok çaba harcamasını gerektirmeden, hızlı manevralara derhal uyabilen bir uçağın niteliği.

— ANSİKL. Ask. Başarıyle yönetilen bir *manevra* ile düşmanı personel ve malzeme yönünden çok ağır kayıplara uğratabilecek sonuçlar alınabilir. Manevrada başarıya ulaşabilmek için *stratejik* ve *taktik* alanda hava kuvvetlerinin desteğinden yararlanılır. Bununla birlikte, gereğinde deniz kuvvetlerinin de katılmasıyle uygulanacak büyük çaptaki bir manevra sonunda kesin sonucun alınması da mümkün olabilir. Stratejik manevraların *taarruz manevrası, yarma harekâtı, kuşatma manevrası, çevirme hareketleri, stratejik çekilme* ve *karşı taarruz* ile *savunma manevrası* adları verilen türleri vardır. Manevranın ustalıkla ve gereken cesaretle uygulanabildiği durumlarda az kuvvetlerle, sayıca üstün kuvvetlere karşı başarı elde etmek imkânı doğabilir. Harp tarihlerinde bunun birçok örneği vardır. Özellikle Malazgirt* Meydan savaşında (1071) sayıca dört kat üstün düşmana karşı kesin sonuç, üstün bir biçimde uygulanan bir *taarruz manevrası* (bk. TAARRUZ *manevrası*) ile sağlandı. 30 Ağustos 1922 Başkumandanlık* Meydan muharebesinde de silâh ve sayı bakımından üstün bir düşmana karşı *kuşatma manevrası* (bk. KUŞATMA *manevrası*) uygulanmış ve yunan ordusu kesin olarak yenilgiye uğratıldı.

Manevra, başlı başına özel bir kuvvet faktörü olarak da nitelendirilir. Bu tür manevralara *iç hatlar manevrası* veya *iç hatlar üzerinde harekât* adı verilir. İç hatlar manevrasının faydası, merkezî durumda olmayan düşman kuvvetlerini birbirlerinden ayıran uzaklığın büyük olması oranında artar, elde edilecek sonuç daha verimli olabilir. İç hatlar manevrası uygulanırken, diğer düşman grupları küçük kuvvetlerle oyalanarak kazanılan zaman içerisinde, asıl kuvvetlerle en güçlü düşman grubu üstünde kesin sonuç alınabilir. Birinci Dünya savaşında alman mareşali Hindenburg'un rus ordularına karşı o sırada çekilmekte olan alman ordularıyle uyguladığı Tanenberg Meydan savaşı buna örnek gösterilebilir.

Manevranın diğer bir türü de *dış hatlar manevrası*'dır. Bu amaçla birkaç ayrı grup halinde bulunan kuvvetler, tolanmış olan düşman kuvvetlerine karşı çeşitli doğrultulardan konsantrik (hedefte birleşmek üzere) harekete geçer. Böylece düşman, aynı zamanda bütün kesimlerde birden savaşa zorlanmak suretiyle kuvvet kaydırmasına (iç hatlar manevrası uygulamağa) meydan bırakmadan yok edilebilir. Manevrada zaman ve yer faktörleri büyük rol oynadığından, yaya birliklerin çok kere motorlu araçlarla taşınmak suretiyle yer değiştirmesi gerekir. (LM)

MANFALUT, Mısır'da şehir, Yukarı Mısır'da (Asyut ili), Nil'in batı kıyısında; 25 000 nüf. Önemli köy pazarı. Şeker fabrikası. Danıtma yeri. Dokuma sanayii. (L)

Manfred, Byron'ın manzum piyesi (1817). Eserin kahramanı, Goethe'nin ve Marlowe'un *Faust*'larını, özellikle Byron'ın *Korsan* ve *Lara**'sını hatırlatır. Manfred, bir cinayet işlemiş, sevdiği kadını elinden kaçırmış, böylece umutlarını yitirmiştir. Yardıma çağırdığı kötü ruhlar da ona bu kadını unutturamaz. Jungirau'nun tepesinden kendini atmak ister, bir avcı buna engel olur. Ahriman*dan, sevdiği kadının hayaletini görmek iznini alır; karşısına iştar çıkar ve ona ertesi gün öleceğini bildirir. Bir papaz, Tanrı ile barışması için ısrar eder, ama Manfred bir kuleye kapanır; bu sırada kötü ruhlar kurbanlarını almağa gelirler, Manfred onlara da meydan okur; teslim olmayacaktır, çünkü işlediği cinayetin cezasını ruhunun uğradığı azaplarla ödemiştir. Şeytanlar gider; Manfred ölürken dua etmeyi kabul etmez. (L)

Manfred, Byron'un eseri üzerine Schumann'ın bestelediği dramatik sahneler (1849); Liszt sayesinde Weimar'da temsil edildi (1852). Bu sahnelerde bir uvertürden sonra *Büyü Sözleri söyleme, Alplerin perisi, İnekler için çoban havası, Cinler ilâhisi, Aştart'yi anış, Manfred şatosunda, Ölüm, Requiem* gibi belli başlı bölümler vardır. (L)

MANFREDİ (1232 - Benevento 1266), Sicilya kralı (1258-1266). Kutsal Roma Germen imparatoru Friedrich II ile Bianca Lancia'nın evlilik dışı ve resmen tanınmış oğlu. Babasının gözdesiydi; babası ölürken (1250), Manfredi'i Taranto prensi ve İmparatorluk vârisi olan kardeşi Konrad'ın naibi yaptı. Bir yıl sonra Manfredi, baronların ve şehirlerin (Apulia) ayaklanmasını bastırdı; hâkimiyetini 1252'de İtalya'da kabul ettirdi. Ağabeyi Konrad IV ölünce (1254), Puglia ve Basilicata naipliğini de papa vasıtasıyle kendi üstüne aldı; ama az sonra papaya karşı çıktı. Yeğeni Corrado V'in (Corradino) elinden mülkünü alarak, Sicilya naipliğini ele geçirdi. 1258'de Corradino'nun öldüğü söylentisini yaydı; Palermo'da, Sicilya tacını giydi. İyiliksever, hırslı, kültürlü bir kraldı, uyuşuk veya dağınık rakiplerinin karşısında imparatorluk taraftarlarının kalıntılarıyle bir ittifak ağı kurmayı başardı. Toscanalı papa taraftarlarını Monapelti'de yendi (1260). Akıllı ve mahir yönetimiyle halkın sevgisini kazandı; bu sırada Hohenrotaufen'ların can düşmanı olan papa, 1263'te, Manfredi'nin karşısına Anjou kontu Fransa kralı Charles I'i çıkardı. Manfredi yenildi ve Benevento yakınında öldürüldü. (L)

MANFREDİ (Bartolomeo), italyan ressamı (Ustiano, Mantova yakınları 1580 - Roma 1620'ye doğr.). Caravaggio'nun öğrencisi ve taklitçisiydi. XVII. yy.ın başlarında ve özellikle ustasının ölümünden (1609) sonra, Roma'da ışık gölge karşıtlığına dayanan resim anlayışının yayılmasına çalıştı ve birçok kuzeyli ressama bu tarzı benimsetti. *Konser* (Uffizi müzesi) adlı eseri uzun süre Caravaggio'nun eseri sanıldı. Ayrıca ona ait olan bir *Bacchus,* bir *İçki İçen Adam* (Roma) ve bir *Falcı Kadın* (Louvre müzesi) vardır. (L)

MANFREDİ (Gabriele), ıtalyan matematikçisi (Bologna 1681-ay.y. 1761). Eustachio'nun kardeşi. Tıp okudu, sonra matematiğe yöneldi. Bologna Üniversitesi Matematik kürsüsüne çağırıldı. Sonsuzküçükler analizine önemli katkıları oldu. *De Constructione Aequationum Differentialium Primi Gradus* (Birinci Dereceden Diferansiyel Denklemlerin Kuruluşu Üstüne) [1707] adlı eserinde, diferansiyel denklemler nazariyesiy-

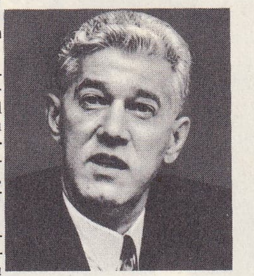

Corneliu MANESCU

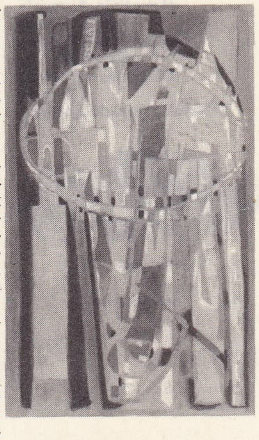

MANESSIER
«Diken Tacı»
Modern Sanat Millî müzesi, Paris

Edouard MANET
kendi resmi (1879)
[özel koleksiyon]
«Tuileries'de Konser» (detay)
Tate gallery, Londra

Foto. National gallery (LAROUSSE)

Edouard MANET soldan sağa; «M. ve Mme Manet'nin Portresi» (1860), (Rouart koleksiyonu); «Kirazlı Çocuk» (Gülbenkyan vakfı), Lizbon; «Çıplak Göğüslü Sarışın»

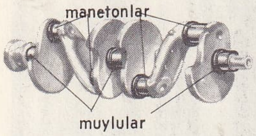

manetonlar

Trakya manevra'larında Atatürk

le ilgili problemlerin çözümü, sonuçları ve integral hesapların temelleri vardır. *Breve Schediasma Geometrico Per La Costruzione di Una Gran Parte Delle Equazioni Differenziali Del Primo Grado* (Birinci Dereceden Diferansiyel Denklemlerin bir Kısmının Kuruluşunun Kısa Geometrik Şeması) [1714] adlı inceleme yazısında, birinci dereceden homogen diferansiyel denklemlerin integralini almak için bile kullanılan bir yol anlatılır. (L)

MANFREDİ (Nino), italyan tiyatro ve sinema oyuncusu (Castro dei Volsci, Frosinone 1921). Hukuk okudu, sonra Roma Tiyatro akademisine devam etti. 1945'te tiyatroya başladı. *Un Trapezio per Lisistrata* (Lysistrata için Bir Trapez) [1958-1959] ve *Rugantino*'da (1963) başarı kazandı. Başlıca filmleri: *Lo Scapolo* (Müzmin Bekâr) [1955]; *Gli İnnamorati* (Âşıklar) [1955]; *Le Pillole d'Ercole* (Herkül'ün Hapları) [1960]; *Made in İtaly* (İtalyan Malı) [1966]; *İtalyan Usulü Aşk* (Adulterio all'İtaliana) [1966]; *La Ballata del Boia* (Cellât Baladı) [1963]; *İt Padre di Famiglia* (Aile Babası) [1967]. (M)

MANFREDİNİ (Francesco), italyan kemancısı ve bestecisi (Pistoia 1688'e doğr. - ay.y. 1748). Ferrara'da, San Petronio'da, Bologna Filarmoni akademesinde, kapella yöneticisi olarak Monako prensinin hizmetinde (1718 ?) Pistoia katedralinde çalıştı. G. A. Perti'nin ve Torelli'nin öğrencisidir. *Konçertolar, Kilise Senfonisi, İki Keman İçin Konçerto, İki Keman İçin Altı Sonat* (Londra'da yayımlandı) ve birçok oratoryo besteledi. (L)

MANFREDİNİ (Giovanni Vincenzo), italyan orkestra şefi ve bestecisi (Pistoia 1737 - Petersburg 1799). Francesco Manfredini'nin oğlu ve öğrencisi. Rusya'ya gitti (1758), Katerina II'nin sarayında besteci ve müstakbel çar Pavel Petroviç'in müzik öğretmeni oldu. İtalya'da yirmi yıl kaldı, çarın çağrısı üstüne 1798'de Rusya'ya döndü. Bir armoni ders kitabı, *Difesa della Musica Moderna e de Suoi Celebri Esecutori* (Çağdaş Müziğin ve Ünlü İcracıların Savunması) adlı bir inceleme yazdı; operalar (kayıptır), bir konçerto, klavye için sonatlar ve fügler, bir *Laudate Dominum* ve bir *Requiem* besteledi. (L)

MANFREDONİA, İtalya'da şehir, Apullia'da (Foggia ili), Manfredonia körfezi ile Gargano'nun güney kıyısında; 44 000 nüf.

— Tar. Manfredonia, Eskiçağda kurulan, I. yy.da piskoposluk, 1074'te de başpiskoposluk olan yunan sömürgesi Sipontum'dur. Sicilya kralı Manfredo, şehri 1256'ya doğru sağlığa elverişli bir yerde inşa ettirdi. XIV. ve XV. yy.da bir tahıl ihraç limanı haline gelen Manfredonia limanı, sonra kumla doldu. 1620'de Cezayir korsanları şehri yağmaladılar. Sikontum'dan özellikle kilise ve yeraltı mezarlarının kalıntıları kalmıştır. (L)

MANGA i. (?). Ask. Tek bir kumandanın kolaylıkla sevk ve idare edebileceği kadar erden kurulu küçük askerî birlik (Yaklaşık olarak on erden kurulabilecek olan mangada birkaç makineli tüfek veya tabanca ile avcı erleri bulunur.)

— Denizc. Savaş gemilerinde erlerin yattığı koğuş. ‖ *Esk.* Yelkenli savaş gemilerinde iki top arasındaki kapalı güverte alanı. (M)

MANGABEY i. Zool. Tropikal Afrika'da yaşayan maymun. (İlmî adı *cercocebus*. *Cercopithecidae* familyasından.) [L]

MANGAL i. (ar. *menkal*'den). İçine kor konulan teneke, toprak, pirinç, bakır v.b.-den yapılmış üstü açık ısıtma aracı: *Birkaç yer minderi... Kırık bir toprak mangal... Buz gibi döşeme!* (Ahmed Rasim). *Eski hayatlarının dekorundan bir tek değişik şey vardı, o da mangal yerine evi, hattâ taşlığa kadar ısıtan beyaz çini sobalar* (H. E. Adıvar). ‖ *Mangal kömürü*, odun kömürü. ‖. *Mangal maşası*, mangal karıştırmağa yarayan kısa maşa. ‖ *Mangal tahtası* (veya *tablası*), küllerin ve kıvılcımların çevreye yayılmasını önlemek için mangalın altına konan özel tahta. (Bunlar, çoğunlukla kolay tutuşmayan gürgen, kestane, karaağaç gibi sakızsız, ziftsiz ağaçlardan veya hafif madenlerden yapılır. Bazıları ince, kafesli, dilimli kenarlıklı olur. Üzerleri kakmalı, işlemeli, yazılı ve değişik motiflerle süslü olanları vardır.)

— ÇEŞ. DEY. *Mangal kedisi gibi*, uyuşuk ve tembel. ‖ *Mangalda kül bırakmamak*. Bk. KÜL.

— Balıkç. Teknenin ön tarafında bir sırığın ucuna takılan ve geceleri balığı kandırmak amacıyle içinde ateş yakılan araç. ‖ Bu araçla yapılan balık avı.

— ANSİKL. Ev eşyası. *Mangal*'ın ne zaman ve kimler tarafından bulunduğu, ilk defa nerede kullanıldığı kesin olarak bilinmiyor. Kelime arapça *menkal*'den geldiği için ilkin Araplar tarafından kullanıldığı ve arap kaynaklı olduğu ileri sürülür. Eski sümer, iran, mısır, hitit, babil, yunan ve roma milletlerinin dillerinde mangal sözünü karşılayacak bir kelimenin bulunmayışı ve evlerde, odalarda içinde kesilmiş odun yakmağa yarayan ocakların bulunması, mangalın, ağaç kömürünün bulunuşundan sonra ortaya çıktığını ve yakın çağlarda kullanılmağa başladığını gösterir. Mangalın en yaygın olduğu zaman Ortaçağdır. Ahşap oda bölümleri bulunan büyük evlerde, konaklarda ve saraylarda kullanılan mangal, daha çok Anadolu'da görülür. Bugün elde bulunan en eski, en gelişmiş örnekleri de gene Anadolu'dadır. Anadolu milletleri içinde mangalı önemli bir ısıtma aracı durumuna getiren ve geliştiren Türklerdir. Köylerde *korluk**, *ateş kabı*, *ateş saksısı* gibi adları olan mangal, saç, bakır, pirinç gibi madenlerden yapılır. Mangalların kapakları da düz, yarım küre ve koni biçiminde olmak üzere üç türlüdür. Kapağın üzerinde çoğunlukla özel bir tutacak bulunur. Koni kapaklı mangallarda kapağın sivri yerine alem takıldığı da olur. Saraylarda, zengin konaklarında değerli madenlerden işlemelerle süslelenmiş, kıyı tablaları oymalı, kakmalı, kenarlıkları birer şerit biçiminde kafesli, ince ve süslü parmaklıklı, dilimli, düz kesmeli, kapakları bazen yıldız biçiminde, bazen yuvarlak, bazen köşeli, delikli mangallar bulunurdu. Mangalların kıyı tablaları genellikle yuvarlak çubuklarla çevrilir veya çubuk konmadan aşağıya ve yukarıya doğru yumuşak bir eğimle kıvrılır. Tekkelerde, zaviyelerde kullanılan mangalların genellikle ayrı bir özelliği vardır. Bunlar arasında kapakları kubbeli veya koni biçiminde olanları tarikat inançlarına göre süslenirdi. Mevlevîler, bektaşîler ve rufaîler mangallara kendi tarikat anlayışlarına göre nakışlar işletir, yazılar yazdırır, suretler kazdırırlardı. Bazı mangalların altlarına koymak için özel tahtaları (mangal tahtası), bakır veya başka madenden, saçtan yapılmış tepsileri vardır. Mangalın bir maşası, bir yelpazesi olur. Kahve, çay tiryakilerinin her zaman cezvesi, demliği, küçük bir ibriği mangalın yanında veya tahtası üzerinde bulunurdu. Bazı mangalların üzerinde çay kaynatmak için özel sacayakları da vardı. Nargilecı kahvelerinde, nargilelerin yakılması için üzeri külle örtülü ateş (yanmış kömür, kor, köz) konulan mangallar vardır; bunlara *nargileci mangalı* denir. Hamamların soyunmalıklarında, değişik büyüklükte özel mangallar da vardır. Bazı evlerde yemek pişirmek için kullanılan mangallardan başka köfteci, mısırcı, kestaneci, balıkçı gibi daha çok «seyyar satıcı»lık yapanların kullandıkları özel mangallar vardır. Bunlar üzeri ızgaralı, delikli, teneke veya saç kapaklıdır. Satıcının, satacağı öteberiyi pişirmesine yarayan bu mangalların dört ayaklı, yuvarlak ayaklı, tekerlekli değişik türleri vardır. (M)

MANGALİA, Romanya'da (Dobruca bölgesi) küçük liman, Dobruca kıyısında, bulgar sınırı yakınında; 2 800 nüf. Eskiçağ şehri *Kallatis*'in kalıntıları. Arkeoloji müzesi. Sayfiye merkezi. Balıkçılık. (L)

Mangalicza ırkı, Orta Avrupa domuz ırkı. (İberik tipine benzeyen mangalicza domuzu (Mongolicza veya mongol ırkı da denir), eti çok makbul sayılan, dayanıklı ve erkenci bir domuz tipidir. (L)

MANGALOR veya **MANGALORE,** Hindistan'da (Maisur) liman şehri, Malabar kıyısında; 170 300 nüf. Mangalor, iç kısmın tarım ürünlerini işler: besin sanayii; dokuma ve kimya (hindistancevizi sabunu) sanayii. Kiremit fabrikaları, bütün Güney Hindistan'a, Doğu Afrika'ya, İran'a ve Malezya'ya kiremit gönderir. Muson mevsiminde kullanılmamasına rağmen limandan Hindistan'ın kahve ihracatının dörtte üçü, Maisur'un karabiberi ve çayı, Gatlar'ın sandal ağacı keresteleri ihraç edilir. (L)

MANGAN i. (fr. *mangane*). Manganezin eski adı. (L)

MANGAN (James Clarence), irlandalı şair (Dublin 1803 - ay.y. 1849). Adı az duyulmuş dergilerde takma adla yayımladığı şiirleri 1903'te kitap halinde toplandı. Eserlerinde genellikle milliyetçilik duygusunu işler. (L)

Mangana (yun. *mangana*, fıçı), imparator Basileios Makedon'un (866-886) yaptırttığı veya onarttığı bizans sarayı; İstanbul'dadır, adını yanındaki kule ve savaş araçları deposundan aldı. Sarayın yakınında çok eski bir bina olan *Mangana manastırı*'nı ve içinde bulunan Aziz Georgios şapelini Konstantinos Monomakhos yaptırdı. Ma-

Foto. Giraudon (LAROUSSE) ; MEYDAN

nastır XV. yy.a kadar mevcuttu. (M)

MANGANAPATİT i. (fr. *manganapatite*). Miner. Manganezli tabiî kalsiyum fosfat. (L)

MANGANAT i. (fr. *manganate*). Kim. Genel formülü M_2MnO_4 olan tuz; M, tek değerli bir madenin sembolüdür. Bk. MANGANEZ. (L)

MANGANEPİDOT i. (fr. *manganépidote*). Miner. Tabiî kalsiyum, manganez, alüminyum ve demir silikat. *Eşanl.* PİYEMONTİT. (L)

MANGANEZ i. (fr. *magnésium*'un anagramı *manganèse*'den). Demirle benzerlikler gösteren ve daha çok alaşım halinde kullanılan maden.

— Denizbil. *Manganez düğümcüğü,* denizlerin dibinde yüzde 25-30 manganez kapsayan (bazen de yaklaşık olarak yüzde 1 kobalt, bakır ve nikel bulunur) siyahımsı ve yumurta biçiminde yumru. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Manganez,* atom numarası 25, atom ağırlığı Mn = 54,93 olan kimyasal elementtir. 1774'te Scheele tarafından siyah magnezya (manganez dioksit) içinde bulundu ve Bergman tarafından tek olarak elde edildi.

Beyaz-gri renkte, parlak, 7,2 yoğunluğunda ve 1 260°C'ta eriyen bir katıdır. Sıcakta, ametallerin birçoğuyle birleşir ve demirden daha yükseltgendir; bu yüzden demir metalürjisinde, yabancı maddelerin temizlenmesinde kullanılır; 100°C'ta suyu ayrıştırır ve asitler içinde erir.

● *Manganez bileşikleri.* Manganezin çok sayıda *oksit*'i vardır. *Manganez oksit* MnO az ergiyen, baz özelliği gösteren yeşil renkli bir katıdır; bu tuzlarda manganez iki değerlidir. Kararlı olan bu tuzlar çözelti halindeyken pembe renklidir ve alkali sülfürlerle et rengind bir MnS çökeltisi verir. Tabiatta cevher halinde bulunan *manganez seskioksit* Mn_2O_3 (bronit, asendez), zayıf bir baz özelliği gösterir: buna tekabül eden yeşil renkli manganez III tuzları az kararlıdır ve bu tuzlarda manganez, üç değerlidir.

Magnetik demir okside benzeyen *tuzlu* Mn_3O_4 oksidine tabiatta rastlanır (hosmanit).

Manganez dioksit MnO_2 en önemli manganez cevheridir (pirolüsit); koyu gri renkli ortorombik prizmalar halinde billûrlaşır. Akkor derecede ısıtılınca oksijen ve Mn_3O_4 oksidini verir; sülfürik asitle güçlü bir yükseltgen karışım, hidroklorik asitle de klor verir. Bazlarla billûrlarmış tuzlar olan *manganit*'leri vererek asit özelliği gösterir. Yükseltgen özellikleri «camcı sabunu» adı altında, karbonlu maddelerle kararmış camları beyazlatmak için, Leclanché pilinde kutuplanmayı önleyici olarak kullanılır. Kurur yağ yapımında da kullanılır.

Manganez trioksit MnO_3 ve buna tekabül eden asit serbest halde bilinmez; fakat billûrlaşmış tuzları olan *manganatlar,* sülfatlarla ve kromatlarla eşbiçimlidir. Potasyum manganat K_2MnO_4, manganez dioksit ve potasyum hidroksit karışımının yükseltgenmesinden elde edilen yeşil renkli bir katıdır. Bir asidin katılmasıyle potasyum manganat, manganez II tuzu ve permanganat haline dönüşür, çözeltinin rengi de yeşilden mora döner, tersine derişik alkaliler mor permanganatları yeşil manganatlar haline çevirir; bu renk değişimleri sonsuz olarak tekrarlanabilir.

Permanganat oksit Mn_2O_7, ısıtıldığı zaman patlayan kahverengi bir sıvıdır. Buna tekabül eden $HMnO_4$ asidi ancak çözelti halinde bilinir; fakat potasyum permanganat $KMnO_4$ koyu mor renkte billûrlaşmış bir katıdır, perkloratla eşbiçimlidir; su ile, mor renkli güzel bir çözelti verir. Manganez dioksit, potasyum klorat ve potasyum hidroksit karışımının ısıtılmasıyle elde edilir. Sülfürik asitle meydana getirdiği çözelti, organik veya indirgen maddeler temasında kolayca oksijen verir ve manganez II sülfat elde edilir: renk kaybının da eşlik ettiği bu dönüşüm birçok doz tayininde kullanılır. Permanganat aynı zamanda mikrop öldürücü olarak da kullanılır.

● *Cevherleri.* Manganeze birçok cevherde, başlıca oksitlerde rastlanır: manganez dioksit MnO_2 olan *pirolüsit;* susuz seskioksit Mn_2O_3 olan *bronit;* hidratlı seskioksit MnOOH olan *manganit* veya *aserdez* ve *hosmanit* Mn_3O_4.

● *Hazırlanması.* Manganez saf olarak aşağıdaki şekilde elde edilir:

— alüminden korunmuş bir pota içinde, alüminyum tozlarıyle karıştırılmış manganez oksidin *alüminotermi metoduyle indirgenmesiyle* (*Goldschmidt metodu*); bu metotla, karbondan arıtılmış saf manganez elde edilir;

— elektrik fırınında, manganez oksitlerin *karbonla indirgenmesinden;* işlem grafit bir potada yapılır (*Moissan metodu,* madenin güçlü bir şekilde karbürlenmesine yolaçtığı için bugün uygulanmaz);

— manganez sülfat veya klorürün *elektrolizle;* anot çözünmez kurşun veya karbondan, katot ise oksitlenmez çeliktendir; işlemden yüzde 99,8 saflıkta manganez elde edilir;

— alüminotermik manganezin *vakum altında damıtılmasıyle;* işlem madenin yüzde 99,98 arıtılmasını sağlar.

Maden halindeki manganez ancak belirli miktarlarda hazırlanıyorsa, elektrik fırınında karbon ve karbon monoksit eşliğinde, demir oksit ve pirolüsit karışımı indirgenerek demir ve manganez alaşımları hazırlanır. Böylece içinde yüzde 30 ile 80 oranında manganez ve yüzde 7 ile 8 karbon bulunan ferromanganez alaşımlarıyle içinde yüzde 5 karbon ve yüzde 25'ten düşük oranlarda manganez bulunan spiegel alaşımları elde edilir.

● *Uygulama alanları.* Manganez maden halinde kullanılmaz. Manganez, demirli ve bakırlı alaşımların yapımında, dökme demirin yüksek fırında kükürdünü gidermek ve dökme demirin çeliğe dönüşümü sırasında çeliğin konvertisör, izabe fırını veya elektrik fırınında oksitlenmemesi için ferromanganez veya spiegel şeklinde kullanılır. Böylece manganez yüzde 0,60 oranında âdi çeliğin veya hafifçe alaşımlaşmış çeliğin bileşimine girer.

Manganezli çelik'lerde manganez oranı yüzde 1 ile 1,5 arasındadır, karbon oranı ise genellikle yüzde 0,3'tür. Âletlerin yapımında kullanılan çeliğe su verilmesi, manganez sayesinde daha kolaylaşır. Karbon oranı daha yüksek (yüzde 0,8 ile 1) olan ve içine krom ile tungsten katılmış manganezli çelikler, «su verme işleminde şekil değiştirmeyen çelikler»i meydana getirir; bunlar, işleme sırasında şekil değiştirmeyen parça ve âletlerin yapımında kullanılır.

Manganez ve silisyumlu çelikler (yüzde 0,7 manganez ve yüzde 1,5 silisyum), esneklik özellikleri sayesinde, lamalı yayların, mil ve krank millerinin yapımında kullanılır. Ayrıca manganez, silisyum ve kromlu çelikler ile manganez ve kromlu çelikler vardır.

Hadfield çeliği'nde manganez oranı, yüzde 13 ile 14 arasındadır; işlendikten sonra darbelere ve özellikle aşınmaya karşı dayanıklılık özellikleri gösterir. İşlenmesi güçtür ve döküm şeklinde kullanılır.

Manganezli paslanmaz çelikler, İkinci Dünya savaşında nikel kıtlığı yüzünden incelenmiş ve saç şeklinde kullanılmıştır (yüzde 8 ile 18 krom ve yüzde 10 ile 15 manganez).

Bakır-manganez alaşımları içinde en kullanılanı *manganin*'dir (yüzde 80 ile 85 bakır, yüzde 15 ile 20 manganez, yüzde 2 ile 5 nikel); hassas elektrik dirençleriyle geniş sıcaklık farklarında kararlı olan, düşük elektrik iletkenliği sebebiyle ısıtıcı dirençlerin yapımında kullanılır. Manganez, bazı özel bronzların yapısına da girer.

● *Dünya üretimi.* Dünya üretiminin yarısını tek başına karşılayan S.S.C.B., başlıca üreticidir. Bunu Hindistan, Gana, Güney Afrika cumhuriyeti, Fas, Kongo, A.B.D., Cezayir izler. 1965'te S.S.C.B. hâlâ 8 Mt'a yakın olan dünya üretiminin yarısına yakınını sağlamaktaydı, onu çok geriden, üretimleri 0,45-0,65 Mt arasında değişen Güney Afrika, Brezilya, Gabon (yeni üretici) ve Hindistan takip etmekteydi.

● *Türkiye*'de manganez şu illerde dağınık ve zayıf rezervler halinde bulunur: Afyon, Ankara, Antalya, Balıkesir, Bilecik, Bitlis, Bolu, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çoruh, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzincan, Eskişehir, Giresun, Gümüşhane, Hatay, Isparta, İstanbul, İzmir, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Maraş, Muğla, Ordu, Rize, Seyhan, Sıvas, Tokat, Trabzon, Tunceli, Yozgat, Zonguldak. Bu illerde 300 kadar yerde tespit edilen yataklar arasında rezerv ve ihtiva ettiği cevher (yüzde 50) bakımından en önemlisi Fenike çevresindekilerdir. Ereğli civarındaki yataklar ikinci derecededir. Buralarda kurulu işletme sayısı, dış piyasa taleplerine bağlı olarak değişir; 1960'ta 17 olan işletmeler 1965'te 34'e çıktı, 1968'de ise 7'ye düştü. Üretilen cevher, işletme sayısına bağlı olmaksızın yıllara göre farklılık gösterir: 1960'ta tuvönan olarak 42 930 t, 1965'te 27 929 t, 1968'de de 25 258 t üretildi. Çıkarılan madenin hemen tamamı ihraç edilir. Türkiye'den manganez alan ülkelerin başında Amerika gelir (1968'de 5 855 t temiz cevher), bunu Bulgaristan takip eder (1968'de 3 653 t temiz cevher).

— Denizbil. *Manganez düğümcükleri*'nin çapı 1 sm ile 1 m arasında değişir. Bazı denizlerin dibinde km²'de 20 000 t manganez filizi bulunduğu sanılır. En yüksek yoğunluk 1965'te, Atlas okyanusunda Miami açıklarında, 5 500 m derinlikteki diplerde kaydedilmiştir. Büyük Okyanus çanaklarında 1 500 000 milyon ton düğümcük bulunduğu ve bu okyanusun dibinin yüzde 10'unun düğümcüklerle örtülü olduğu sanılmaktadır. Bu çökeltinin menşei henüz bilinmez, bazı araştırıcılar düğümcüklerin biyolojik faaliyetlerin sonucu olduğunu, bazılarıyse bunların kimyasal olaylar olduğunu ileri sürerler. Her ne olursa olsun, dünya tüketiminden çok daha fazla maden kapsadığı kabul edilir, fakat işletilmesi henüz çözümlenememiştir. Bununla birlikte, bazı şirketler, A.B.D.'nin güneydoğu kıyısı açıklarındaki kıta yaylasının bazı bölgeleriyle (Blake yaylası gibi) ilgilenmeğe başlamışlardır.

— Eczc. Katalitik özellikleri sebebiyle manganez bileşikleri, özellikle manganez dioksit, özümlemeyi uyarıcı olarak kullanılır.

— Patol. *Kronik manganez zehirlenmesi*'ne, manganez protoksit veya biyoksit ile çalışan işçilerde rastlanır. Karaciğer ve özellikle sinir bozukluğu ile kendini belli eder (hipertoni, kaşıntı, dik yürüyüş, «horoz adımı», Parkinson hastalığını andıran titremeler). Akut manganez zehirlenmesi, potasyum permanganattan ileri gelir. Sindirim, böbrek ve kalpte bozukluklarla belirir. (LM)

MANGANİ—. Kim. Bir bileşikte üç değerli manganez'in bulunduğunu gösteren önek. (L)

MANGANİMETRİ i. (fr. (*manganimètrie*). Kim. Genellikle asit ortamda, potasyum permanganat çözeltisi kullanarak indirgeyici maddelerin hacimsel doz tayini metodu. (Bu metotta, demir II sülfat, oksalik asit, hidrojen peroksit v.b. maddelerin dozları tayin edilir.) [L]

MANFREDİ'nin incili (XIII. yy.) Vatikan kitaplığı

mangal Gaziantep müzesi

mangal Etnografya müzesi, Ankara

Foto. *LAROUSSE ; N. Erkılıç (MEYDAN)*

Buarfa'da manganez ocağı (Cezayir)

MANGANİN i. (fr. *manganine*). Metalürji. Bileşiminde yüzde 11 - 12 manganez ve yüzde 3 - 4 nikel bulunan bakır alaşımı; elektrik dirençlerinin yapımında kullanılır. (L)

MANGANİSİYANÜR i. (fr. *manganicyanure*). Kim. Genel formülü $M_3Mn(CN)_6$ olan karmaşık tuz; M, tek değerli bir madenin sembolüdür. (L)

MANGANİT i. (fr. *manganite*). Kim. Manganez dioksitten MnO_2 türeyen tuzlara verilen genel ad: *Potasyum manganit* K_2MnO_3.

— Miner. Formülü MnOOH olan hidratlı tabiî manganez oksit. *Eşanl.* ASERDEZ. (L)

MANGANİTLER çoğl. i. (fr. *manganides'*-ten). Örnek tipi manganez olan mineral grubu. (L)

MANGANO—. Kim. Bir bileşikte iki değerli manganez bulunduğunu belirten önek. (L)

MANGANO (Silvana), italyan kadın sinema oyuncusu (Roma 1930). 1946'da Roma güzeli seçildi. Sinemaya *L'Elisir d'Amore* (Aşk İksiri) [1947] ile başladı. G. De Santis'in *Acı Pirinç* (Riso Amaro) [1949]; *Il Lupo della Sila* (Dağ Kurdu) [1949]; *Anna* (1951, A. Lattuada'nın); *Kral Ulisse'in Maceraları* (Ulisse) [1953] filimlerinden sonra italyan sinemasının en ünlü oyuncularından biri oldu. *Napoli Maceraları* (L'Oro di Napoli) [1954, V. De Sica'nın] ve *Verona Davası* (Il Processo di Verona) [1963] ile iki ödül kazandı. Öbür filimleri *Mambo* (1955); *Okyanusa Karşı* (La Diga Sul Pacifico) [1958, R. Clément'in]; *La Grande Guerra* (Büyük Savaş) [1959, M. Monicelli'nin]; *Kral Oidipus* (Edipo Re) [1967, P.P. Pasolini'nin]; *Theorama* (1968, P. P. Pasolini'nin). 1949'da yapımcı Dino De Laurentis ile evlendi. (L)

MANGANOFİLLİT i. (fr. *manganophyllite*). Miner. Manganezli kara mika (biyotit) çeşidi. (L)

MANGANOKALSİT i. (fr. *manganocalcite*). Miner. Tabiî manganez karbonat. (Kalkerli diyalojit çeşididir.) [L]

MANGANOSİT i. (fr. *manganosite*'ten). Miner. Formülü MnO olan tabiî manganez oksit; kübik sistemde billûrlaşır. (L)

MANGANOSİYANÜR i. (fr. *manganocyanure*). Kim. Genel formülü $M_4Mn(CN)_6$ olan karmaşık tuz; M, tek değerli bir madenin sembolüdür. (L)

MANGANOSTİBİT i. (fr. *manganostibite*). Miner. Tabiî manganez ve demir antimonyat. (L)

MANGANOTANTALİT i. (fr. *manganotantalite*). Miner. Tabiî demir ve manganez tantaloniyobat. (L)

MANGANSPAT i. (fr. *manganspath*). Miner. *Eşanl.* DİYALOJİT.

MANGANYUM i. (fr. *manganium*). Manganezin eski adı. (L)

MANGAREVA adası, Gambier takımadalarının en büyük adası. (L)

MANGAŞA, Habeşistan necaşi'si (öl. 1907). Necaşi Johannes IV'ün yeğeni, belki de evlilik dışı oğlu. Habeşistan'ın ingiliz etkisinden çıkarak italyan etkisine girdiği devirde taht kavgasına katıldı; necaşi Menelik ile çatıştı; birkaç defa başkaldırdı; general Baati kumandasındaki italyan kıtalarıyle çarpıştı, fakat Saati ve Senafe'de (ocak 1895) yenilgiye uğradı. Adua savaşına katıldı (1896). İtalyan düşmanlığıyle tanınmış gözüpek bir kişiydi. Menelik'e karşı giriştiği yeni bir ayaklanmadan (1899) sonra müebbet hapse mahkûm oldu. (M)

MANGBETU'LAR veya **MOMBUTTU'LAR,** Velle havzasında (Kongo) halk. Bir milyon kişi kadar olan Mangbetu'ların medeniyetleri ormana bağlıdır. Ormanda avcılık ve fildişi ticareti yapar, kereste ve madenleri işler, bakırdan süs eşyaları yaparlar. Usta çiftçi idiler, dikkate değer bir medeniyet derecesine ulaşmışlardı. Toplumsal teşkilâtları karmaşıktı ve hiyerarşiye dayanırdı. Odunu madene sürterek ateş yakarlardı. Çok garip âdetleri vardı (evlenme çağındaki kızlar için yapılan tören dolayısıyle bir kölenin kurban edilmesi gibi). Judan dillerinden birini konuşan Mangbetu'ların sanatları özünden laiktir: başı stilize edilmiş, bedeni ise gerçekçi bir üslûpla yontulmuş, süslemede kullanılan heykelcikler; gözleri kahve tanelerinden yapılmış başlarla süslü kutu kapakları. Çalgılarında (arp) ve âletlerinde büyük ölçüde Nil bölgesinin etkisi görülür. Fildişi heykelcikler de yapar ve bunları kızıl kahve rengine boyarlardı. (L)

MANGIR i. (moğolca *möngun* > *mankur*'dan [?]). Osmanlı akçesinin birimlerinden olan bakır para. (Bk. ANSİKL.) ‖ Nargile lülesini yakmak için kömür tozundan yapılan tutuşturucu yakacak. ‖ *Argo.* Para.

— ANSİKL. Nümism. Osmanlı devletinde ilk *mangır* Murad I zamanında görülür. Başlangıçta 24 mangır bir akçe* idi. Süleyman II zamanında, bir kıyye* (bir okka) saf bakırdan 800 mangır kesilmesi kararlaştırıldı. Bunun için İstanbul'da, Tavşantaşı semtinde bir darphane kuruldu. 1688'de Saraybosna'da kurulan darphanede de mangır kesilmesine karar verildi, bunların bir kısmında Saray, bir kısmında da Bosna yazılıdır. Bu mangırların iksi bir akçe, bir yıl sonra kesilenlerin her biri bir akçe değerindeydi. (M)

MANGIŞLAK yarımadası, S.S.C.B.'de çölsü yayla, Hazar denizinin doğusunda, Karaboğaz körfezinin kuzeyinde. Deniz yakınındaki kapalı ve kurak çöküntünün derinliği 132 m'yi bulur. (L)

MANGIT. Bk. NOLAY.

MANGİFERA i. Hint kirazının ilmî cins adı. (L)

MANGİN (Charles), fransız generali (Sarrebourg 1866 - Paris 1925). Sudan'da, Faşoda'da, Tonkin'de, Batı Afrika'da, Fas'ta görev aldı. Birinci Dünya savaşında yararlık gösterdi. Nisan 1917'de Chemin des Dames üstüne yapılan Nivelle taarruzu sırasında VI. Orduya kumanda etti, harekâtın başarısızlığa uğramasından sonra açığa çıkarıldı; tekrar göreve çağrıldı, haziran 1918'de Von Hutier'in Matz taarruzunu durdurdu, sonra X. Ordunun kumandanı olarak, Villers-Cotterêts önlerinde, müttefik zaferinin başlangıcını belirten karşı taarruzu yaptı. Güney Amerika'da görev aldı (1920-1921), Sömürge birlikleri genel müfettişliğine ve Yüksek Harp konseyi üyeliğine tayin edildi; ölümüne kadar bu görevlerde kaldı. Başlıca eserleri: *La Force Noire* (Kara Kuvvet) [1910]; *Manuel à l'Usage des Troupes Employées Outre-mer* (Denizaşırı Memleketlerde Görevli Birlikler İçin Elkitabı); *Regards sur l'Afrique* (Afrika'ya Bakış); *Comment Finit la Guerre* (Savaş Nasıl Biter) [1929]. Birinci Dünya savaşı üstüne *Lettres de Guerre*'i (Savaş Mektupları) [1951] yazdı. (L)

MANGİN (Henri), fransız yazarı (Laon 1896 - Paris 1953). Vücudun morfolojik ve tipolojik verilerini ele uygulayarak kiroskopi'yi kurdu. (L)

MANGİN (Louis), fransız botanikçisi (Paris 1852 - Orly 1937). Tabiat müzesinde kürsü profesörü (1904), daha sonra bu kurumun yöneticisi oldu (1920). Fizyoloji ve anatomi, bitki patolojisi, mikroskopik renkli ayıraçlar üstünde çalıştı. Antarktika'daki (Charcot gezisi, 1915) bitki planktonları üstüne bir inceleme yazdı. Öbür eserleri: *Botanique Elémentaire* (Temel Botanik) [1883]; *Elements de Botanique* (Botaniğin Temel Bilgileri) [1884]; *Cours Elementaire de Botanique* (Temel Botanik Dersleri) [1885]; *Anatomie et Physiologie Végetales* (Bitki Anatomisi ve Fizyolojisi) [1895] v.b. (L)

MANGİZ i. (rumence k. [?]). *Argo.* Para: *Osman Ağa parmaklarını oynatarak para işareti yaptı: Adamını bulup mangizleri toslayamadın mı?* (Kemal Tahir). [M]

MANGLA, Batı Pakistan'da köy, Keşmir yakınında. Cihlam üzerinde baraj. (L)

MANGLARD (Adrien), fransız ressamı (Lyon 1695 - Roma 1760). Ömrünün büyük bir kısmını İtalya'da geçirdi. Açtığı çığırın en önemli kişisi, öğrencisi Joseph Vernet'dir. Louvre (*Deniz Kazası*), Chartres, Dijon, Lyon, Montpellier, Orleans müzelerinde eserleri vardır. (L)

MANGLE i. (ing. k.). Ketenden veya jütten yapılma bezlere kumlu bir görünüş vermek ve bunların deliklerini tıkamak için kullanılan apre makinesi.

— ANSİKL. *Mangle*'nin üç tane madenî merdanesi vardır. İşlenecek bez, alt ve üst silindirin arasından geçerken basınç etkisiyle iplikleri iyice ezilir. Atkı ve çözgü iplikleri arasındaki boşluklar az çok tıkanır. Hidrolik araçlarla daha da kuvvetli basınç sağlanabilir (*water-mangle*). [L]

MANGLİETİA i. Güneydoğu Asya'da yetişen orman ağacı. (Manolyagillerden.)

— ANSİKL. *Manglietia*'nın pek az türü vardır; ince pürtüklü, ölümsüz denecek derecede dayanıklı ve sert ağacı, çeşitli işlerde kullanılır. Boyu 20 m'yi bulan *Manglietia glauca* Çinhindi ve Malezya'da yetişir. (L)

MANGO. Bk. SANSANNE-MANGO.

MANGOKY, Madagaskar'da ırmak, merkezî yayladan doğar ve geniş bir delta ile Mozambik kanalına dökülür. Bir düzenleme planına göre deltanın 65 000 hektarı ıslah edilecek ve bir kısmında pamuk yetiştirilecektir. (L)

MANGOLDT (Hans VON), alman iktisatçısı (Dresden 1824 - Wiesbaden 1868). Göttingen (1858) ve Freiburg (1862) üniversitelerinde profesör oldu. Tarihçilik anlayışının geçerli olduğu bir dönemde, nazarî iktisatla ilgilenen ender yazarlardan biriydi. *Die Lehre vom Unternehmergewinn* (Teşebbüs Sahibinin Kâr Etme İlmi) [1855] adlı kitabında, kazancın yeni bir tanımlamasını yaptı, fiyat tespiti için ilk defa grafik anlatım yolunu kullandı. *Grundriss der Volkswirtschaftslehre*'de (İktisat Biliminin Temelleri) [1863], irat nazariyesini açıkladı, milletlerarası ticaret nazariyesini ortaya koydu. *Wolkswirtschaftslehre* adlı eseri 1868'de yayımlandı. (M)

MANGORA i. Açık renkli, tüysüz, düz ve parlak gövdeli örümcek; karın kısmının üzerinde daracık siyah bir leke vardır; sıcak ülkelerde pek çok türü bulunur. (*Arglopidae* familyasından.) [L]

MANGRAY, tay prensi. Çiang Sen şefleri soyundandı, Menam havzasının (XIII. yy.) kuzeyinde Tay devletini kurdu (XIII. yy.). 1270'te Çiang Ray şehrini kurduktan sonra, sonuncu Mon hanedanı Haripuncaya'yı (Lamfun) devirdi (1294'e doğr.) ve 1296'da Lan Na krallığının başkenti olan Çiang May şehrini kurdu. (L)

MANGROV i. (fr. *mangrove*). Tropikal bölgelerde, deniz kenarlarında, acı ve tuzlu su kıyılarında, sık, uzun ve kavisli toprak üstü kökleriyle dip çamuruna tutunan çeşitli bitkilerin meydana getirdiği bitki örtüsü. ‖ *Mangrov ağacı,* mangrovları oluşturan *avicenna, bruguiera, rhizophora* cinsinden bitkilerin ortak adı.

— ANSİKL. *Mangrov*'ların flora durumu, Atlas okyanusu, Büyük Okyanus ve Hint okyanuslarından hangisinin kıyısında bulunuyorsa, ona göre değişir. Fakat bitkilerin genel manzarası her yerde aynıdır. Mangrov ağaçları son derece tuzlu ve devamlı olarak gelgit etkisinde bulunan topraklarda yetişir, bu topraklar iyi hava almaz. Ağaçlar, toprağın daima hareket halinde olmasından ve özel kimyasal yapısından dolayı, özel bir çimlenme şekli gösterir; tohumlar daha ağa-

Foto. LAROUSSE

cın üzerinde iken çimlenir, meyveler koparak dip çamuruna saplanınca sivri ve sert olan kök taslağı bir ok gibi çamura dalar. Mangrov, sahil tortu ile doldukça açık denize doğru ilerler. Sahilde önce değişken bir bölge oluşur; bu bölge sürekli olarak su altında bulunur; buralarda zemin az dolgulu, bitkiler çok seyrektir. Değişken bölgeden sonra tipik bir rhizophora ormanı, sonra yalnız büyük gelgitlerde su altında kalan çalılarla kaplı bir bölge ve nihayet, üzerinde ağaçlar ve çalılar bulunan, daha az tuzlu bir bölge gelir. Çeşitli mangrov ağaçlarının kabuğunda (kırmızı veya gri) sepileme işinde kullanılabilecek kadar tanen bulunur. (L)

MANGUIN (Henri), fransız ressamı (Paris 1874 - Saint-Tropez 1949). Gustave Moreau'nun öğrencisiydi; fovizmin etkisinde kaldı. Signac'ın çağrısı üstüne, 1920'den sonra Saint-Tropez'e yerleşti. Başlıca eserleri: *Saint-Tropez Koyu* (1905); *Şemsiyeli Kadın* (1906); *Ayakta Duran Çıplak Erkek* (1906); *Saint-Tropez Körfezi* (1918, Paris, Art Moderne müzesinde); *Barbunya Balıkları ve Deniz Kabukları* (1935). Winterthur, Zürich, Brüksel ve Philadelphia müzelerinde tabloları vardır. (L)

MANGUST i. (maharaştri dilinde *mangus*, portekizce *manguço*, fr. *mangouste*). Zehirli yılanları avlamakla ünlü etçil memeli hayvan; Eski Dünya'nın sıcak bölgelerinde (Tropikal Asya ve Afrika) yaşar. (Miskkedisigillerden.)

— ANSİKL. *Mangust* (*herpestes*), küçük boylu, kısa bacaklı bir hayvandır; gövdesi uzun, burnu sivri, kuyruğu uzun ve kıllıdır; kuyruğun ucuna doğru kılların boyu kısalır; çevik ve zeki bir hayvandır; her çeşit küçük hayvana, özellikle sürüngenlerle kurbağalara saldırır; yumurtayı çok sevdiği için Eski Mısır'dan timsah yumurtalarını yok etsin diye korunurdu; insana kolayca alıştığı için fare, sıçan ve yılanları yok etmekte kullanılır; yılan zehirine karşı doğuştan bağışıklı olduğu sanılır; Akdeniz çevresinde yaşayan yegâne türü firavun sıçanı denen *Herpestes ichneumon*'dur. (L)

MANGUSTAN i. (malezya dilinde k.). Sıcak ülkelerde yetişen bitki türü; meyvesi iri, kırmızı ve çok makbuldür; tohumlarından yağ çıkarılır. (İlmî adı *Garcinia mangustana. Guttiferae* familyasındandır.) ‖ Aynı ağacın meyvesi. (L)

MANGUSTAN ağacı i. *Mangustan* meyvesini veren ağacın (*Garcinia mangostana*) adı. (L)

MANGY i. Kulakaltı bezlerinde aşırı büyüme şeklinde beliren ve yalnız Madagaskar'da görülen hastalık. (L)

MANHATTAN, New York'un merkezinde (A.B.D.) semt. Batıdan Hudson, kuzeyden Harlem, doğudan East River ile sınırlıdır; güneyde Lower Bay'in karşısında son bulur; 2 000 000 nüf. (L)

Manhattan Transfer, John Dos Passos'un romanı (1925). Yüz kadar kişiyi ele alan ve zaman zaman en değişik çevreleri işleyen yazar, New York şehrinin tam bir panoramasını vermek, edebî bir «çıkartma»sını yapmak istedi. Bunu başarmak için de, sinema ve cazda kullanılan usulleri andıran bir tekniğe başvurdu. Sinclair Lewis, bu romanı unutulmayacak bir ustalık olarak karşıladı. (L)

MANIYÇ. Bk. MANİÇ.

MANİ i. (ar. *men*ᶜ'den *mâni*ᶜ). Bir şeyin yapılmasını önleyen şey, engel: *Nihal üzerinde hükmünü yürütmek için onun vücudunu bir mâni addediyor* (H. Z. Uşaklıgil). *Bunu bizden evvel kimsenin düşünmemesi veya başka şekilde düşünmüş olması müspet olmasına mâni midir, sanıyorsunuz?* (A. H. Tanpınar). ‖ [Sıfat anlamıyle kullanıldığı zaman sonuna yardımcı fiil alır] *Mâni olmak*, engellemek, önlemek: *Rauf Bey'in ve Heyeti Vekile'nin bu mesele etrafında daha ziyade ısrar göstermesine mâni oldum* (Atatürk). *Mâni oluyor halimi takrire icabım* (Şarkı).

— Huk. Bk. EVLENME *engelleri*. ‖ *Esk. Mânii irs*, mirasçıyı mirastan yoksun bırakan sebepler. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. *Esk.* İslâmda mirasçıyı mirastan yoksun bırakan sebepler dört grupta toplanır: 1. kölelik (ırk): bir kimse köle olunca hak sahibi olmaktan çıkarak hak konusu olduğundan, mirastan da yoksun kalır; 2. miras bırakanı öldürme (katil): kesici âletle (katli amd) veya başka bir yolla (şibih amd) kasden öldürme veya yanılarak (hataen katil) veya elde olmayarak (hata mecrasına cari katil) yahut ihmal yoluyle (tesebbüben katil) öldürme durumları, öldüreni mirastan yoksun bırakır; 3. din farkı (ihtilâfı din): mirasçının veya miras bırakanın gayri müslim olması durumunda mirasçı, mirastan yoksun kalır; 4. uyruk farkı (ihtilâfı dar): yabancı uyruklu kimse asıl ülkesinde de otursa mirastan yoksun kalır. Yabancı ülkede oturan müslüman da mirastan yoksun olur. (M)

MÂNİ i. (ar. *ma*ᶜ*nâ*'dan [?]). Ed. Türk halk şiirinde nazım şekillerinden biri: *Sinekli Bakkal kadınlarının küçük kâğıtlara mâniler yazarak çömleğe koyup, ağaç diplerinde çalıp söyledikleri gün...* (H. E. Adıvar).

— ANSİKL. Ed. *Mâni*, genellikle 7 heceli ve *a a b a* düzeninde kafiyeli dörtlüktür. 11 Heceli; 5, 6, 7, 8, 10, 14 mısralı mâniler de vardır. Bazı mâniler birbiriyle birleştirilerek mâni dizileri meydana getirilmiştir. Mâni dizilerinde her mâni bağımsız bir bütündür. Mâniler, yazarları bilinmeyen folklor ürünleridir. Mânide anlatılmak istenen tema genellikle son iki dizede yer alır. Mâniler belli bir makamla okunur. Yaygın temaları aşk ve özlemdir. Kırım'da *mane*, Denizli'de *mâna*, Azerbaycan'da *mahni* adı verilir. Doğu Anadolu'da *bayatı** diye adlandırılır. Doğu Karadeniz bölgesinde iki dizelik mâniler de vardır. Kafiyeleri cinassız, 4 mısralı mânilere *düz mâni* veya *tam mâni* denir. İlk mısraın yerine bazen anlamsız da olan bir kelime öbeği geçen cinaslı mânilere *küçük mâni* adı verilir. Mâniler, konularına göre birçok türe ayrılır: 1. niyet, fal mânileri; 2. sevda mânileri; 3. iş mânileri; 4. bekçi ve davulcu mânileri; 5. İstanbul'da bazı sokak satıcılarının söyledikleri mâniler; 6. istanbul meydan kahvelerinin cinaslı mânileri; 7. Doğu Anadolu'da hikâye mânileri; 8. mektup mânileri; 9. ayrılık ve gurbet mânileri.

Bir mâni örneği (sevda mânisi):

Ah benim hindi gönlüm
Tepeden indi gönlüm
Değme güle konmazken
Dikene kondu gönlüm. (M)

MANİ i. (yun. *mania* > fr. *manie*'den). «Saplantı» anlamı taşıyan kelimeler yapmakta kullanılan sonek: *kleptomani* (hırsızlık yapma saplantısı), *megalomani* (kendini büyük görme saplantısı). [L]

MANİ i. (yun. *mania*, fr. *manie*'den). Bir tür akıl hastalığı. (Bk. ANSİKL. *Psikiatr bölümü*.) ‖ *Teşm. yol.* Bir şeye tutku duyma, bir şeyden aşırı ve çoğu zaman gülünç kaçan bir zevk alma: *Onun acaip manileri vardır.*

— Psikiyatr. Siklofreni veya manyakodepresif psikozun bir şeklini meydana getiren akıl hastalığı; hiç bir gerçek sebep olmadan büyük bir ruhî coşkunluk ve neşe ile kendini belli eder. Bk. ANSİKL.

— Giz. ilm. Eskiden, düşmanlara karşı büyü yapmak için kullanılan balmumundan heykelcik.

— ANSİKL. Psikiyatr. *Mani*, bir psikomotör uyarı belirtisidir. Özellikle aşırı ve düzensiz bir ruhî hareketlilik ve taşkın bir mizaçla belirir.

Mani'nin özelliğini teşkil eden mizaç bozuklukları kısaca şunlardır:

1. *esenlik duygusu*. Marazî sevinç, devamlı şakalar, kelime ve cinas oyunları, saçma sapan lakırdılar v.b. gibi belirtilerle birlikte ortaya çıkar. Bu bozukluklar genellikle iğneleyici bir nitelik taşır ve terbiye kuralları sık sık hiçe sayıldığından bazen müstehcen de olur;

2. *içini dökme*. Manyak, sır saklamaz. Her düşüncesini daha doğrusu aklından geçen her şeyi derhal ve hiç çekinmeden söyler. «Manyak tamamen dışa dönüktür» (J. Delay). Bunun sonucu olarak da patavatsızlığı lafta kalmaz, kınanacak hareketlere kadar varır;

3. *değişkenlik*. Mizacında anî değişiklikler görülür. Manyak, birkaç dakika içerisinde esenlik duygusundan sıyrılıp alaycılığa, irkilmeye, kızgınlığa, bezginliğe kapılabilir. Mizaç bozukluklarıyle birlikte zihin karışıklığı da belirir. Algılar gelişigüzel ve çoğu zaman yanlıştır. Çağrışımlar çok zengin, ama gelişigüzel ve mantıkî bağlantıdan yoksundur. İradeye bağlı dikkat hemen de sıfırdır. Bu bozuklukların sonucu olarak, fikirlerin ucu kaçar, söz ve hareketlerde tutarsızlık başgösterir.

Bu belirtiler özellikle manyakodepresif psikozda açık seçik görülür. Ama başka sebeplerden de ileri gelebilir (alındaki urlar, kafatası travması, beyin frengisi gibi bulaşıcı hastalıklar, zehirlenmeler, özellikle alkolden zehirlenme v.b.). [L]

MANİ i. (ar. *ma*ᶜ*ni*). *Esk.* Anlam: *Lafz-ı pür-hande, mânî-i giryan* (Recaizade Ekrem). ‖ *Mânî-dar*. Bk. MÂNİDAR. (M)

MANİ, Yunanistan'da bölge, Peloponnesos'un güneyinde, Taugetos'un her iki kıyısında.

— Tar. Kendilerini Ispartalıların torunları sayan Manililer, Hıristiyanlığı IX. yy.da kabul ettiler. Tabiî bir kale ve korsan yatağı olan bölge, Bizanslılar, barbarlar, haçlılar ve Türklerine hücumlarına karşı koydu; Akhaia latin prenslerinin fief'i oldu. Önce latin prenslerin, sonra da Türklerin oldukça hoşgördüğü bir derebeylik rejimi kuruldu; rejimin en güçlü temsilcileri XVIII. yy.da Mavromihalis (Mauromikhalis) sülâlesiydi. Rusya'nın kışkırtmasıyle 1770'te ayaklanan bölge, oldukça muhtar hale gelmişti (1777) ve 1821'deki bağımsız Yunanistan mücadelesine Mavromihalis'in yönetimi altında katıldı. (L)

MANİ veya **MANİİ NAKKAŞ**, iranlı ressam ve mezhep kurucusu (216 ? -276 ?). Bazı kaynaklarda çinli olduğu, İran'a sasani hükümdarlarından Şapur zamanında geldiği ileri sürülür. Bazı kaynaklara göre de İranlı bir ailedendir. Babil yöresinde yaşadı. *Erjeng* adı verilen resimli kitabıyle ün kazandı. Doğuda resim sanatının kurucusu sayılır. Resimlerinin olağanüstü güzellik taşımasından dolayı gökten indiğine de inanılırdı. Bir ara, hükümdar Şapur'un sarayına girerek onun hekimi oldu. Şapur'un hasta kızını iyileştiremediği için İran'dan kovuldu. Hürmüz zamanında tekrar İran'a döndü. Kendi adıyle anılan mani dininin de (maniheizm) kurucusudur. Gökten indiğini, göğün oğlu olduğunu, insan soyunun göğün çocuklarından türediğini ileri sürmüştür. Bugüne kadar gelen ve bir kısmı Mani'nin olduğu söylenen ilâhilerden anlaşıldığına göre, mani diniyle Hıristiyanlık arasında bazı ortak noktalar vardır. Türk edebiyatında Mani, daha çok güzel resimler yapan bir kimse olarak bilinir. Sevgilinin yüzü, güzelliği onun yaptığı resimlere benzetilir. Bazı türk nakkaşları, kendi eserlerini Mani'nin resimlerine benzeterek öğünürlerdi. Divan edebiyatında Manii Nakkaş diye de anılan Mani, resimde insan tasvirlerini yasaklayan islâm dinince kâfir sayılır. (M)

MÂNİ (Mehmed Çelebi), türk divan şairi (öl. Bulgaristan, Hezargrad [bugün Razgrad] 1599). Kanunî Sultan Süleyman zamanı bilginlerinden Çalık Ali Efendinin oğlu. Medrese öğrenimi gördü. Birçok yerde müderrislik yaptı. Sonra kadı oldu. Divan şiiri geleneğine bağlı kalan Mâni'nin dili akıcı ve sadedir. Bugüne kalan şiirlerinde halk ağzını ve birçok halk deyimini kullandığı görülür. Bazı gazellerinde tasavvuf kavramları, hikmetli söyleyişler yer alır. Mâni'nin şiirlerine eski mecmualarda rastlanır. (M)

MÂNİA i. (ar. *men*ᶜ'den *mâni*ᶜ*a*). İlerlemeyi, yürümeyi, geçmeyi önleyen şey. ‖ — *Mec.* Bir eylemi, bir oluşumu önleyen, geciktiren şey: *Polis hürriyetin en birinci mâniasıydı* (Ömer Seyfeddin). *Gittikçe artan muvaffakiyetleriyle mest olan avrupa zekâsı her mâniayı devirmek, realitelerin her türlü baskısını ihmal etmek* [...] (P. Safa). ‖ Zorluk, güçlük.

mangbetu kadını

general MANGİN 1917'de

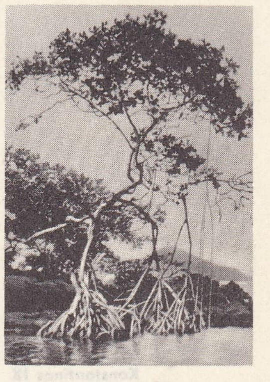

mangrov ağacı

Foto. LAROUSSE

H. MANGUIN
«Barbunya Balıkları ve Deniz Kabukları»
Art Moderne müzesi, Paris

— Ask. *Mânia ateşi,* düşmanın bir bölge veya noktadan yararlanmasına engel olmak için, o bölge veya nokta üzerine oturtulan top ateşi. (Mânia ateşi, genellikle, baskı altında tutma ateşinden daha az şiddetlidir.)

— Ask. denizc. *Deniz mâniası,* düşman suüstü gemilerinin bir limana veya körfeze girmesini önlemek maksadıyle yapılan yüzer engel. (Bk. ANSİKL.) || Aynı maksatla deniz dibine çakılan kazık veya demir putrel.

— ANSİKL. Ask. denizc. Bir *mânia,* halat veya zincirlerle birbirine bağlanmış kazık, sal veya yüzgeçlerden yapılır. Hücumbotların veya hafif, küçük teknelerin geçmesini önlemek için bu engel*ler, bazen dışa doğru yatık olarak mıhlanmış demir kazıklarla takviye edilir. Demir yerinde yatan bir filonun güvenliği, ancak denizaltı gemileriyle torpidolara karşı ağ mânialari gerilmekle tam olarak sağlanır. Bunlara *sal mâniası, kazık mâniası, karma mânia'*lar denir. (LM)

mangust

MANİA i. Yazın karanlık yerlerde, su kenarlarında bulunan gece kelebeği. (Tırtılı, itdili ve söğüt üzerinde yaşar. İlmî adı *Mania maura.* Pulkanatlıların *noctuidae* familyasından.) [L]

MANİAKES (Georges), bizanslı general (öl. Ostroba, Makedonya 1043). Urfa (Edessa) şehrini Araplardan geri aldı (1031). Müslümanların elinde bulunan Sicilya'nın bir kısmını yeniden ele geçirdi (1038-1040). Gözden düştü, sonra İtalya valisi (*catapan*) oldu (1042), Normanları yendi; Konstantinos IX'un tahta çıkışını (1042) takip eden entrikaların tehdidi altında olduğunu görerek kendini imparator ilân etti, Epir'e geçti ve zaferden emin olduğu sırada aldığı yaradan öldü. (L)

MÂNİALI sıf. (*mânia*'dan *mânia-lı*). Engelli. || *Mânialı arazi,* pürüzlü, engebeli arazi. || *Mânialı koşu,* engelli koşu. (M)

MANİCARİA i. Brezilya'da yetişen palmiye. (*Manicaria saccifera*'nın yaprakları çok büyüktür, bir yaprağın uzunluğu 10 m'yi bulabilir.) [L]

MANİCA-VE-SOFALA, Mozambik'in merkezinde il; 779 500 nüf. İdare merkezi *Beirá.* Boksit yatakları. (L)

MANİ'CİLİK i. (*Mani* > *Mani'ci*'den *Mani'ci-lik*). Din. Mani'nin kurduğu din, maniheizm.

— ANSİKL. İran'da M.S. III. yüzyıl ortalarında, Mani tarafından ortaya atılan düşünceler, sonradan bir din niteliğini kazanarak *Mani'cilik* adını aldı. Ana ilkesi iyilik (hayr) olan mani dini, zerdüşt inançlarıyle eski mezopotamya dinlerinin karışımından doğdu. Mani'ciliğe göre evren iyilikle (hayr), kötülüğün (şer) savaş alanıdır. Bu savaş alanlarından biri de evrenle eş yapıda olan insandır. Gerek evrenin, gerekse insanın yapısını kuran, bu iki karşıt güçtür (iyilik - kötülük). İyilik her zaman ışık, aydınlık (nur) ve ruh olarak, kötülük ise karanlık, beden, şeytan ve madde olarak görünüş alanına çıkar. Ruh ve bedenden (iyilik ve kötülükten) kurulan insan varlığı, bu iki gücün sürekli çatışmalarından doğan eylemler içindedir. İnsanın mutluluğu, bu iki çelişik güç arasındaki dengeye, uzlaşmaya bağlıdır. İyilikle kötülük arasında süregelen çatışma «birlik»e ulaşınca, mutluluğu sağlayan durgunluk başlar. Bu iki güçten hangisi üstün gelirse insan o nitelikleri kazanır. İyi veya kötü olur. İnsanın mutlu olması, kötü gücü yenmesi, elindedir. İnsanın derin bir özlem içinde duyulan mutluluğu «birlik» (iyilikle kötülüğün kaynaşması) sağlar. Birlik'e yalnız derin bilgi (irfan) ve duyuşla ulaşılır. Maddeye, geçici dünya varlıklarına karşı eğilim duymayan, yalandan, arabozuculuktan, gösterişten, başkalarını küçük görmekten sakınan kimse Birlik'e giden yoldadır. Birlik'e götüren irfan, akıl üstü derin bir güç olan sevgi ile kazanılır. Sevgi insanlar arasında eşitliğin, kardeşliğin kaynağıdır. Bu yüzden iyiyi, güzeli sevmek, mutluluğu dilemektir. Mani, ortaya attığı dinle ilgili bazı görüşlerini *Erjenk* adı verilen kitabındaki resimlerle yansıtır. Sonradan Mani'cilikte hıristiyan, islâm ve buddha inançları birbiri içinde eridi. Bazı araştırıcılara göre Mani'cilikte sınırlı bir mal ortaklığı da vardır. Sinoplu gnostik filozof Markion'un (85-160) Mani'cilik üstünde etkili olduğunu ileri sürenler de vardır. (M)

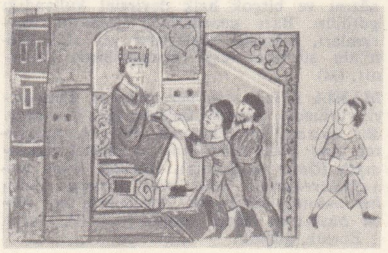

Konstantinos IX
MANİAKES'e mektup yazarken
Skylitzes'in «Kroniği»
XIV. yy. yunan elyazması,
Madrid Millî kitaplığı

MANİCOUAGANE veya **MANİCOUAGAN,** Kanada'da (Québec) ırmak, Baie-Comeau yakınında Saint-Laurent halicine dökülür (sol kıyı); 500 km. Manicouagane üzerinde yapımına 1965'te başlanan önemli hidroelektrik tesisler, 1975'te hizmete girecektir. Tesisin gücü 4 000 MW olacak ve yılda 20 tW/saatten çok elektrik üretecektir. Manicouagane'ın yanı sıra komşu Outardes ırmağında da tesisler yapılmaktadır. (L)

MANİÇ veya **MANIYÇ, S.S.C.B.**'de ırmak. Azak deniziyle Hazar denizi arasındaki az kurak bölgede. Akışı kesintilidir. Kollarından biri (*Batı Maniç*) Aşağı Don'a ulaşır; başka bir kolu Kuma'ya doğru akar, fakat Kuma'ya kavuşamaz. Kuma-Maniç çukuru Pliyosen veya Dördüncü zamandaki bir deniz boğazının yerindedir. Burası bir denizkulağı ve «Sebha»lar (Maniç-Gudilo gölü) bölgesidir. (L)

MÂNİDAR sıf. (ar. *maʿni,* mânâ ve fars. *dār*'dan *maʿnidār*). Mânâlı, bir şey ima eden, bir şey demek isteyen: *Grup nizamnamesi madde-i esasiyesinin ihtiva ettiği ikinci noktayı mânidar bulanlar oldu* (Atatürk).

◆ **Mânidarane** zf. *Esk.* Mânidar bir şekilde: *Peyker'le Bihter mânidarane bakışarak gülüştüler* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

MANİEMA, Kongo'da (Kinşasa) il, Lualaba'nın (Kongo ırmağının yukarı çığırı) her iki kıyısında. İdare merkezi *Kindu* (esk. *Port-Empain*). Maniema bölgesini 1865'ten sonra köle ticareti yapan Araplar teşkilâtlandırdılar; Hür Kongo devleti kurulduğunda, bölgeyi Tippu Tib yönetiyordu. Maniema, 1892-1894'te Belçikalılara karşı bir ayaklanmadan sonra siyasî birim olarak ortadan kalktı. (L)

MANİFATURA i. (lat. *manifactura* > ital. *manifattura*'dan). Fabrika işi her türlü kumaş, iplik, düğme, şerit v.b.ye verilen genel ad: *Manifatura mağazası.* (M)

MANİFATURACI i. (*manifatura*'dan *manifatura-cı*). Manifatura eşyası satan kimse: *Mesleğinden çıkarak manifaturacı veya bakkal olamazdı* (H. R. Gürpınar). || Manifatura dükkânı veya mağazası: *Manifaturacılar çarşısı.* (M)

MANİFATURACILIK i. (*manifaturacı*'dan *manifaturacı-lık*). Manifaturacının yaptığı iş. (M)

MANİFESTO i. (lat. *manifestus,* elle tutulabilir'den ital. k.). Deniz. huk. Bir gemiye yüklenen ticaret eşyasının boşaltma limanlarındaki gümrük idarelerine verilmek üzere yükleme limanlarında hazırlanmış listesi. (Bir manifesto, genellikle geminin adı, kaptanın adı, yükleme ve boşaltma limanları, yükün cinsi, ağırlığı, markası ve konşimento numarası gibi ayrıntıları kapsar. Gümrük idaresi vergisini buna dayanarak alır, gerekli görürse manifestonun gerçeğe uygun olup olmadığını kontrol eder. || Bildiri. (M)

MANİFOLD i. (ing. k.). Denizc. Gemilerde, içinden yakıt veya su boruları geçen sandık. Bk. ANSİKL.

— Oto. Silindirleri giriş ve çıkışlara bağlayan ve değişik sayıda delikleri bulunan boru.

— ANSİKL. Denizc. Tankerlerde, güvertenin belirli bir yerinde bulunan *manifold,* üzerindeki batarya halinde sıralanmış valflerden birinin açılıp ötekinin kapanmasıyle borular arasında veya herhangi bir boruyle istenilen tulumba arasında bağlantı kurar. Gemilerde, makine dairesindeki manifoldlar *valf sandığı* adını alır. (M)

MANİHEİZM veya **MANİKEİZM** i. Bk. MANİ'CİLİK.

MANİHOT i. Bot. Bk. MANYOK.

MANİKA i. (yun. *maniki* veya ital. *manica*'dan). Denizc. Gemi ambarlarında ve makine dairelerinde biriken pis havayı temizlemek için güverteye açılan baca. || *Manika ağzı,* manikaların güverteye açılan kısmı. || *Manika damperi,* manika içinde dolaşan havayı gerektiğinde kesmek için, manika bedeni içine yerleştirilen kelebek. || *Manika eteği,* rüzgârın estiği yöne dönebilmelerini sağlamak için manikaların oturtulduğu yuva. || *Bez manika.* Bk. BEZ. || *Deve boynu manika,* bağlı olduğu yerin tavanından dışarı uzanıp belirli bir yükseklikten sonra birdenbire 90°'lik bir açıyle dirsek yaparak büyük bir ağız meydana getiren saç boru. (Bu tür manikalar önlü arkalı olmak üzere, ikişer ikişer yerleştirilir. Böylece, birinin ağzı rüzgâra veya geminin hareketinden doğan hava akımına doğru çevrilirken, öteki de bunun ters yönüne çevrilerek gemi içinde sürekli bir temiz hava akımı sağlanır. Bu *tabiî havalandırma* adını alır.) || *Frengi lumbarı manikası,* güvertede biriken suların denize akması için gemi bordalarında açılmış deliklere takılan bez oluk; gemiden akan suyun bordayı ve karinayı kirletmesini önler. || *Hava manikası,* bir geminin içini havalandırmağa yarayan, büyük bez veya saç boru: *Hava manikası, özellikle sarnıç gemilerde petrol boşaltıldıktan sonra sarnıçları havalandırmağa yarar.* || *Kömür manikası,* içinden kömür akıtılan oluk. || *Yangın* (veya *yıkama*) *manikası,* yangın söndürme borusuna takılan, branda bezinden veya lastikten hortum; su borusunda, hortumun takılması için kenetli bir yuva vardır. || *Pasakül manikası,* gemide biriken çöpleri (pasakül) denize atmağa yarayan oluk. (ML)

MANİKORD i. Müz. XV. yy. sonunda kullanılan klavikord ailesinden klavyeli çalgı. (L)

MANİKÜR i. (lat. *manus,* el ve *cura,* bakım > fr. *manucure*'den). Estetik yönden ellerin, özellikle tırnakların bakımı: *Küçük ellerinin tırnakları mübalağa ile yapılan bir manikürden sonra kana batmış kıpkırmızı parlıyordu* (H. E. Adıvar). [M]

MANİKÜRCÜ i. ve sıf. (*manikür*'den *manikür-cü*). Manikür yapan (kimse): *Manikürcü kız.* (M)

MANİKÜRCÜLÜK i. (*manikürcü*'den *manikürcü-lük*). Manikürcünün yaptığı iş. (M)

MANİLA, Luzon adasında (Filipinler) şehir, adanın batısında, Manila koyu ve Pasig deltası kıyısında. Şehir kurulur kurulmaz, Luzon'un merkezî yaylasının ağzında olmasından, güney yarımadasına yakınlığından ve merkezî Cordillera'nın denize en çok yaklaştığı noktada ulaştırma yollarının yoğunlaşmasından yararlandı. Modern bir idare ve konut semti, güneye doğru uzanır. Pasig'in kuzeyinde, Binonda adasının çevresindeki ticaret merkezi, gün geç-

Foto. A.F.O., Lane-Rapho (LAROUSSE)

tikçe doğuya doğru gelişmektedir. Şehrin kuzey ucuna çok kalabalık liman işçi ve görevlileriyle, son gelen göçmenler yerleşmiştir. Manila, Filipinler'in başlıca sanayi ve ticaret merkezidir; sanayi tesisleri Pasig kıyısında ve limanda toplanmıştır: makine yapımı besin sanayii (hindistancevizi yağı fabrikaları; çeltik fabrikaları; şekerkamışı rafinerisi); kauçuk ve abaka işleyen fabrikalar; tütün imalâthaneleri. XVI. yy.-dan beri Manila, Uzakdoğu'nun en büyük üniversite merkezlerinden biridir (Santo Tomas üniversitesi [1611]; Filipinler üniversitesi; Uzakdoğu üniversitesi).

● *Tarih.* Lôpez de Legazpi tarafından kurulan (1571), Acapulco ile Kanton arasında ispanyol trafiğinin merkezi haline gelen ve daha XVII. yy.da kozmopolit (avrupalı, çinli, japon) bir şehir olan Manila, XVII. ve XVIII. yy.da Çin ile yaptığı verimli ticaretten yararlandı. Limanı (eylül 1762'-de geçici olarak İngilizler tarafından işgal edildi) yabancı gemilere ancak 1831'de açıldı ve 1898'de A.B.D. tarafından işgal edildi. Aguinaldo'nun milliyetçi ayaklanması burada patlak verdi (4 şubat 1899).

İspanyol - amerikan savaşı sırasında Manila'nın 13 km güneyindeki küçük Cavite koyunda, amiral Montojo kumandasındaki ispanyol donanması 1 mayıs 1898'de amiral Dewey kumandasındaki amerikan donanması tarafından bozguna uğratıldı.

İkinci Dünya savaşında, 10 aralık 1941'de Luzon adasına Japonlar hücum ederken Cavite'deki amerikan donanması aldığı emir üstüne Surabaya'ya çekildi. Mac Arthur'un temmuz 1941'de kumandanlık karargâhını kurduğu Manila, 27 aralıkta Amerikalılar tarafından açık şehir ilân edildi ve 2 ocak 1942'de Japonlar tarafından alındı. Birkaç gün önce Mac Arthur, Corregidor'a (Luzon'un savunmasını 1942 martına kadar oradan yönetti) çekilmişti. 1945'te, 4 şubat - 23 şubat arasındaki kanlı çarpışmalardan sonra Manila'yı geri aldı. Bk. FİLİPİNLER SAVAŞI. (L)

MANİLA (GENS), Eski Roma'da patrici ailesi; başlıca kolları *Vulso'lar, Capitolinus'lar* ve *Torquatus'lar*'dır. (L)

Manila antlaşması, Güneydoğu Asya Antlaşması teşkilâtının (S.E.A.T.O.) temelini atan 8 eylül 1954 tarihli antlaşma. Bu antlaşma ile, kuzey enlemin 21° 30' güneyinde bulunan bölge içinde (Hongkong ve Tayvan [Formoza] hariç), Avustralya, Fransa, Yeni Zelanda, Pakistan, Filipinler, Tayland, İngiltere Birleşik krallığı ve Amerika Birleşik devletlerini bünyesine alan ortak bir savunma sistemi kurulmuştur. Barış bu bölgede tehlikeye girerse, üye devletler durumu inceleyeceklerdir. Antlaşmaya eklenen bir protokolla Laos, Kamboç ve Güney Vietnam da Savunma sistemine alındı. (L)

Manila kalyonu veya **şilebi,** XVI. yy. ikinci yarısından 1766'ya kadar her yıl, Kaliforniya'daki San Lucos limanına uğrayarak Cavite limanı (Manila körfezi) ile İspanya'nın Acapulco limanı arasında sefer yapan iki gemiden herbirine verilen ad. Bu kalyon, Kap burnu yolunda devriye gezen portekiz ve holanda gemilerinin eline düşmeden İspanya ile Çin arasında bağlantıları sağlıyordu. İspanyol hükûmetinin izniyle Manila'lı Cizvitlerin denetiminde yürütülen çok kazançlı ticaret, gerçekte, ispanyol kanunlarının sert hükümleri yüzünden büyük ölçüde kaçakçılığa dönüştü ve Uzakdoğu'dan getirilen ürünlerin (baharat, çin ipeği, hint muslinleri ve kumaşları v.b.) Acapulco'da boşaltılırken görevlilere sus payı olarak büyük paralar ödeniyordu. Buna karşılık olarak da XVII. ve XVIII. yy.larda Amerika'nın değerli madenlerinin büyük bir kısmının Asya'ya bu yoldan aktığı sanılıyor. (L)

Manila konferansı, 24 ve 25 ekim 1966'-da toplanan ve başkan Johnson'un çevresinde ve Filipinler başkanı Marcos'un başkanlığı altında, A.B.D.'yi ve Saygon hükûmetini, Vietnam savaşında gerek askerî gerek diplomatik bakımlardan destekleyen ülkelerin devlet veya hükûmet başkanlarını biraraya getiren konferans. Konferansa katılan ülkeler şunlardır: Güney Vietnam, A.B.D., Güney Kore, Filipinler, Malaysia, Avustralya, Yeni Zelanda, Tayland. (L)

MANİLA koyu, Luzon adasında (Filipin adaları) köy, adanın güneybatısında, Çin denizinde, batıda Bataan yarımadasıyle sınırlıdır. Koyun girişini Corregidor adası iki kanala böler. Manila şehri koyun batı kıyısındadır. (L)

MANİLİUS (Manius), romalı hukukçu (M. Ö. II. yy.). 149'da konsül oldu; Marcius Censorlius ile Birinci Kartaca kuşatmasını yönetti, fakat şehri ele geçiremedi. Roma medenî hukukunun kurucularından sayılır. (L)

MANİLİUS (Marcus), kimliği bilinmeyen, Augustus ve Tiberius devrinde yaşamış bir latin şairi; beş kitaplık, *Astronomica* (Astronomi) adlı manzum eserin yazarı. Eskiçağ insanları için olduğu gibi, Manilius'a göre de astronomi (gökteki cisimlerin gözlemi) astrolojiden (gök cisimlerinin insanların mizacı ve kaderi üstündeki etkisi) farklı değildi. Lucretius'unki kadar olmasa bile, Manilius'da da ilim tutkusu, ahlâk kaygılarından ve özü stoa'cı olan dinî bir coşkunluktan ayrı değildir. (L)

MANİLİUS CRİSPUS (Caius), Roma'da pleb tribünü oldu. (M. Ö. 66). Mithridates ve Tigranes'e karşı girişilen deniz savaşında Pompeius'a olağanüstü ve süresiz yetkiler tanıyan ve Sezar ile Cicero tarafından desteklendiği için kolaylıkla kabul edilen teklifi yaptı. Bk. MANİLİA (*Pro lege*). [L]

MANİLKARA i. Afrika ve Amerika'nın tropikal bölgelerinde yetişen orman ağacı. (*Sapotaceae* familyasından.)

— ANSİKL. Amerika'da yetişen *Manilkara bidenta* ve *M. Huberi* türlerinden «kırmızı balata» adıyle tanınan kereste elde edilir. Eskiden her iki kıtadaki bu bitkilere *mimusops* denirken, şimdi yalnız Amerika'daki türlere denir. Bununla beraber botanikçilerin hepsi bu ayırımı kabul etmez. (L)

MANİN (Daniele), italyan yurtseveri (Venedik 1804 - Paris 1857). Avukattı (1831). İktisadî meselelerle ilgilendi. 1847 Gösterilerine ön ayak oldu. 1848 Ocağında hapsedildi. Milano ayaklanmasının haberi gelince halk tarafından kurtarıldı (17 mart) ve Tommaseo ile birlikte Venedik ayaklanmasının başına geçti. İtalyan denizcileriyle işbirliği yaparak avusturya garnizonunu teslim olmağa zorladı (22 mart) ve cephaneliği ele geçirdi; San-Marco cumhuriyetini ilân etti ve başkan seçildi, ama San-Marco'nun Piemonte ile birleşmesi konusunda meclis kararını önleyemedi (3 temmuz). Carlo Alberto'nun Novara'daki bozgunundan sonra mütarekeyi reddetti ve meclisten aldığı diktatörlük yetkisiyle, bombardımanlara ve tifüse rağmen Venedik kuşatmasını kahramanca yönetti; ancak, 22 ağustos 1849'da teslim oldu, Paris'e sığındı, propaganda çalışmasını sürdürdü, Cavour ile konuştu (1856) ve Millî İtalyan derneğinin kurucusu La Farina'yı destekledi. Kemikleri büyük törenle Venedik'e getirildi (1868). [L]

MANİN (Ludovico), son Venedik dukası (Venedik 1726 - ay.y. 1802). Mart 1789'da duka seçildi, fransız göçmenlerini ve Louis XVIII'i dostça karşıladı, Verona paskalyasının düzenlenmesine (17 nisan 1797) izin verdi, böylece Napolyon'un Venedik'i işgal etmesine (17 mayıs) ve Campoformio antlaşmasıyla (ekim 1797) bu şehri Avusturya'ya bırakmasına fırsat yaratmış oldu. (L)

MANİNGORY, Madagaskar'ın kuzeydoğusunda ırmak; Alaotra gölünün sularını boşaltır ve Hint okyanusuna dökülür. (L)

MANİPLE i. (fr. *manipuler*'den). Telekom. Telgraf işaretlerini göndermek üzere, bir devredeki akımı kesmek veya yeniden vermek için kullanılan âlet. (*Eşanl.* MANİPÜLATÖR.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Maniple yapmak,* manipleyi Mors veya bir başka kodun işaretlerine göre hareket ettirmek.

— Elektr. Bir elektrik devresini açıp kapamak üzere kullanılan ve elle çalıştırılan kontaktör veya kombinatör. ‖ Pedallı komütatör.

— ANSİKL. Telekom. *Mors maniplesi,* uçlarının her birinde birer kontak yeri bulunan ve bir eksen etrafında dönebilen bir kaldıraçtır, baudot, beş tuşlu küçük bir klavye, creed ise bir yazı makinesi klavyesidir. (LM)

MANİPULUS i. («yumruk» anlamında lat. k.). Esk. Rom. Lejyon tümeni. (İki takımdan kurulu temel bir taktik birliğiydi. Sayısı lejyonun sayısına göre değişirdi: Marius'tan önce 120 kişilikti, sonra 200 kişilik oldu.) [L]

MANİPUR, Hindistan'da arazi, Assam ile Birmanya sınırında, sıradağlarla çevrilidir; 22 325 km²; 780 000 nüf. Başkenti *İmphâl* (esk. *Manipur*). Logtak gölünün dağlar arası havzası, arazinin ortasındaki nispeten gelişmiş tek bölgedir: burada yerleşik yaşayan halk, pirinç, şekerkamışı ve tütün yetiştirir. Çevredeki dağlarda göçebe tarım yapan animist nagai kabileleri yaşar. Ormandaki değerli ağaçlar büyük ölçüde işletilir. (L)

MANİPÜLATÖR i. (fr. *manipulateur*). Bk. MANİPLE.

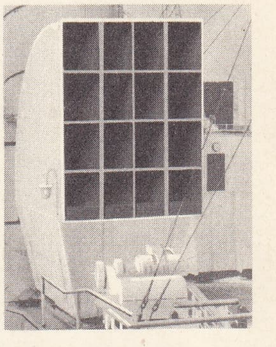

hava manikası (denizc.)

MANİLA şehrin merkezi

koy ve liman

Foto. U.S.I.S. (LAROUSSE)

MANİSA, Türkiye'de Ege bölgesinde il merkezi şehir; 70 022 nüf. (1970). Şehir, Manisa dağının kuzey eteğinde, Gediz ırmağının geçtiği Manisa ovası kenarında kuruludur; yüksl. 50-70 m, İzmir'e Manisa dağını aşan karayoluyle 41 km, bu dağın batı kenarını dolaşan demiryoluyle 66 km uzaklıktadır. İzmir'den gelen demiryolu burada, biri kuzeye (Balıkesir - Bandırma); öteki doğuya (Uşak - Afyon) doğru ikiye ayrılır. Manisa, ayrıca karayollarıyle Gediz ovası şehirlerine ve İç Anadolu'ya, Akhisar - Sındırgı üzerinden Bursa'ya ve Kuzey Ege kesimine (Bergama - Çanakkale) bağlanır. Şehir, Manisa dağının dik yamacından ovaya doğru iner; 3 km güneyinde, şehrin eski hisar kalıntısı, 5 km ötesinde de dağın doruğu (1 510 m) yükselir. Şehrin kurulduğu alan birkaç sel yatağıyle (doğudan batıya Tabakhane, Akbaldır ve Haydar dereleri) yarılmıştır. Şehri, doğudan batıya doğru boydan boya kesen İzmir - Sultanmurat caddesinin kuzeyindeki kesimde, sokak ve caddeler düzenlidir. Şehir, zamanla yüksek kesimden kuzeydeki ovaya doğru indi ve Manisa dağının eteği boyunca özellikle batıya doğru uzandı. Dağeteğinde şehrin uzunluğu 3 km'yi geçer. Manisa, çevresindeki zengin topraklarında yetişen çeşitli ürünler için canlı bir alışveriş yeri ve dokumacılık, besin maddeleri yapımı, dericilik gibi alanlarda, atelye ve tezgâhların bulunduğu bir merkezdir. Büyük sanayi, önemli bir gelişme göstermedi. Şehirde çeşitli öğretim dallarına ait okullar, Muradiye medrese ve imarethanesine yerleşmiş bir Arkeoloji müzesi vardır. XVI. yy.dan beri süregelen geleneğe göre, 22 mart günleri (şimdi nisanın son haftası) Sultuan camiinin minarelerinden, meydanda toplanan halka, şifalı macun (mesir*) atılarak mesir şenlikleri yapılır.

● *Tarih.* Manisa'nın eskiçağ tarihi hakkından az bilgi vardır. Şehrin doğusunda, Akpınar denilen yerdeki dağın yamacında, kaya içine oyulmuş 9 m yükseklikteki kadın resminin, frigya tanrılarının anası sayılan Kybele'yi veya Hititlerin bereket tanrıçasını gösterdiği sanılır. Buna dayanarak, Manisa yöresi ege ve hitit kültürünün etkisinde kalmış bir alan olarak kabul edilebilir Ancak, merkeze uzak olan bu kesimde hitit hâkimiyeti, İç Anadolu'daki kadar uzun sürmedi. Yunan tarihçilerinin ileri sürdükleri bir efsaneye göre Manisa, Tesalya Magnesia'sından gelen Magnetler (Magnetes) tarafından kuruldu ve Magnesia adını onlardan aldı. Bunların kurdukları iki Magnesia'dan birinin (Magneria* upo Maiandro) Büyük Menderes vâdisinde (Söke yöresi) bulunduğu ve eskiden Sipylos denilen Manisa dağı eteğinde kurulana da (Magnesia upo Sipulo) adını verdiklerini ileri sürülür. Bu ad, Roma devrinde Magnesia ad Sipylum biçimini aldı. Başka bir söylenti, şehrin adını, bu yörede bulunan mıknatıslı demirin varlığına bağlar. Magnesia - Manisa adı, Lidya (Lydia) veya başka bir ön asya ülkesinin dilinde, anlamı bilinmeyen başka bir kelimeden de türemiş olabilir. Manisa M.Ö. VII.-VI. yy. arasında lidya hâkimiyeti altındayken, kral Kroisos'un pers hükümdarı Keyhüsrev (Kyrus) tarafından yenilmesi üzerine, pers hâkimiyeti altına girerek Sardeis satraplığına bağlandı (M.Ö. 546). Bu tarihten sonra Makedonya'da birlik kuran İskender Anadolu'ya girdi. Manisa'yı aldı (M.Ö. 333). İskender'in ölümünden sonra generalleri imparatorluğu aralarında paylaştlar. Bu arada Manisa da diğer anadolu şehirleri gibi Seleukos'un eline geçti. Seleukos'tan sonra Anadolu'da ayaklanmalar başladı. Sonunda Antiokhos III bu ayaklanmaları önleyerek Anadolu'ya kesin olarak hâkim olmak istedi. Bu arada kendisine Annibal da yardımcı oldu. Antiokhos Bergama üstüne yürüdü. Ancak Romalılara yenilerek kaçtı (M.Ö. 192). Konsül Lucius Scipio'nun yönettiği roma ordusuyle Antiokhos III, Gediz nehriyle Manisa şehrı arasında Akhisar'a giden yol üzerinde savaştı (M.Ö. 190). Bu savaşta da yenilen Antiokhos, Sardeis'e kadar kaçtı ve Roma ile barış yapmak zorunda kaldı. Barış şartlarına göre Toroslar'ın kuzeyinde kalan yerleri Roma'ya bıraktı. Romalılar, Manisa'nın yönetimini müttefikleri olan Bergama kralı Attalos I'e verdiler. Manisa'daki Bergama yönetimi M.Ö. 190'dan M.Ö. 133'e kadar sürdü. Bu tarihte ölen Bergama kralı Attalos III, bütün bergama topraklarıyle birlikte Manisa'yı Roma'ya bıraktı. Roma çağında Manisa her yönden önem kazandı, Anadolu'yu bütünüyle ellerine geçirmek isteyen roma ordularının durak yeri oldu. Ticarî yönden de çok gelişti. İzmir ile Sardeis ve Bergama arasında bulunan yolların en işlek merkezi oldu. Ancak sık sık meydana gelen depremler şehrin harap olmasına yolaçtı. Özellikle imparator Tiberius zamanındaki şiddetli depremde bütün şehir yıkıldı. Tiberius şehri onarttı ve çeşitli eserler yaptırdı. İmparator Theodosius zamanında Roma imparatorluğu ikiye ayrıldığı sırada (395), Manisa, Doğu Roma (Bizans) imparatorluğuna kaldı, etrafı surla çevrildi ve Sandıkkale'ye yapılan bir iç kale (citadelle) ile kuvvetlendirildi. Bizans çağında Manisa'da bir piskopos oturuyordu. XI. yy.ın sonlarında bizans hâkimiyetini bir yandan Anadolu'da ilerleyen Selçuklular, öte yandan da Kudüs'ü almak isteyen haçlılar tehdit etmeğe başladılar, Selçuklular, Manisa'nın civarındaki kale ve şehirleri aldılarsa da Manisa kalesini ele geçiriremediler. Bizanslılar uzun süre kaleyi ellerinde tuttular. Şehir sonradan İznik Rum imparatorluğunun nüfuz sahasına girdi. Nitekim İznik rum imparatoru İoannes Dukas Batatzes (1222-1254) bazen İznik'te bazen de Manisa'da oturuyordu. Bu arada bir de kilise yaptırdı. 1222'den sonra Manisa, İznik Rum imparatorluğunun ikinci büyük merkezi oldu. Manisa kalesi yeniden yaptırıldı. İznik'ten gelerek Bizans imparatorluğunun başına geçen Mikhael Palaiologos, Latinlerin elinden İstanbul'u alınca (1261) Manisa önemini kaybetmeğe başladı. Bu arada Moğolların önünden kaçan Türkler, Anadolu'ya girmeğe başladılar. Br taraftan Germiyanoğulları, diğer taraftan da Saruhanoğulları Manisa'yı iyice sıkıştırmağa başladılar. Mikhael Palaiologos IX, bu türk beyleriyle mücadele etti. Ancak Türkleri tek başına durduramayacağını anlayınca Sicilya kralı Pierre III d'Aragon'dan yardım istedi (1302). Pierre III bu isteği olumlu karşılayarak Roger de Flor kumandasındaki kuvvetlerini Bizans'a gönderdı. Roger türk kuvvetlerini yenerek Manisa'ya geldi (1305). Manisa kumandanı Ateleyyot kendisini iyi karşıladı. Bir süre Manisa'da kalan Roger de Flor Ayasluk'a (Selçuk) giderken hazine ve ağırlıklarını burada bıraktı. Ancak geri dönüşünde kumandan Ateleyyot kendisine şehrin kapılarını açmadı, Roger'nin şehirdeki askerlerini öldürerek Roger'nin hazinesine elkoydu. Roger de Flor şehri kuşattı, fakat alamadı. O sırada Rumeli'ye çağrıldığından kuşatmayı kaldırarak buradan ayrıldı. 1313'te Manisa'yı, Bizanslıların elinden, Germiyanlıların uç beylerinden Alpagı Beyin oğlu Saruhan Bey aldı. Burayı yeni kurulan beyliğin (bk. SARUHANOĞULLARI) merkezi yaptı; denizciliğe başlayarak kurduğu donanma ile Foça, Naksos ve Sakız adalarını haraca bağladı. İbni Battuta 1332'de ziyaret ettiği Manisa'yı över. Bu aileden Hızır Şah Bey zamanında Manisa, Yıldırım Bayezid'in eline geçti (1390). Fakat Timur da (1402) Hızır Şah Beye tekrar Saruhan beyliğini verdi. Sekiz yıl sonra, türk birliğini kuran Çelebi Mehmed, Manisa'yı tekrar eline geçirdi (1410). Manisa, Osmanlı devletinde Saruhan sancağının merkezi olarak genellikle osmanlı şehzadelerinin devlet yönetiminde yetişmesini sağladı. Yıldırım Bayezid, burasını alınca, Karesi ile birleştirerek yönetimini oğlu Ertuğrul'a verdi. Şehzade Ertuğrul'un ölümünden sonra şehrin yönetimi oğullarına verildi. XV. yy.da Çelebi Mehmed'in oğlu şehzade Murad, Bayezid Paşa ile birlikte Manisa'ya gelerek Şeyh Bedreddin (bk. SİMAVNALI BEDREDDİN) olayının elebaşılarından Torlak* Kemal'i yakaladı ve astırdı (1420). Daha sonra İzmiroğlu Cüneyd Bey, Saruhan yöresini tahribe kalkıştı, fakat Akhisar'da yakalanarak idam edildi (1425). Manisa'da oturan şehzade Korkud Çelebi'nin zamanı (1481 - 1513) hadiseli geçti. Selim, onu Manisa sarayında kuşattı; Bergama'da yakalayarak öldürttü (bk. KORKUD ÇELEBİ). Manisa'da XVI. yy.da softa ayaklanmaları oldu. Âsiler, XVII. yüzyılın ilk yarısına kadar sancağın her yanını soydu. Bu yy.da Manisa, devlet adamlarının sürgün yeri durumuna geldi. XVII. yy.daki celâlî* isyanlarında Saruhan sancağı çok zarar gördü. Bu yüzyılda eşkıyayı takip etmediği için azledilen Aydın muhassılı Yusuf Paşa, köy ve kasabaları basarak halkı tedirgin etti. Memurların rüşvet aldığını ileri sürerek ayaklanan Birgili Cennet'in oğlu Mustafa'yı, Dişlek Hasan Paşa yakaladı. İlyas Paşa, Manisa mutasarrıfı İbrahim Paşayı yenerek şehri yağma etti. Haydaroğlu, kervanları basarak, sancağın köy ve kasabalarını tahrip etti. Kızıl Halil, Kaşıkçıoğlu, Divancıoğlu Kazıklı Mukbil, Köse Ahmed, Topal Ali sancağın huzurunu kaçıran eşkıyalardır. Tımarlı sipahiler ve paşaların leventleri de, bölükbaşıların yönetiminde, sancağın çeşitli yerlerini bastılar. İçlerinde en ünlüleri Çomar Marmaralı, Acem ve Sarı Ali idi. Bu asayişsizlik halkın başka yerlere göç etmesine sebep oldu. XVIII. yy.ın ikinci yarısından itibaren Karaosmanoğulları soyu, Manisa hayatına huzur getirdi; ayaklanmalar çok azaldı, fakat bu aile arasında da zulüm yapanlar oldu; şiddetli hareketleri yüzünden Hacı Mustafa Ağanın öldürülmesi (1755), oğlu Ataullah Efendinin Aydın muhassılı Abdurrahman Paşa tarafından yok edilmesi (1766) gibi. Bu yüzyılda sancağa, aşiretler yerleştirildi. XIX. yy.da Mahmud II zamanında, Sarraf Gerdanoğlu Artin'in mutasarrıf Mehmed Paşa tarafından öldürülmesi üstüne Manisa'da bazı olaylar çıktı. Şehir ilerigelenlerinin işe karışmasıyle olay bastırıldı, fakat bu arada ölen, yaralanan ve asılanlar oldu. Aynı yüzyılda, Mısır valisi Mehmed Ali Paşa kuvvetlerinin Anadolu'ya girerek Kütahya'ya kadar gelmesi sırasında Mehmed Ali Paşanın oğlunun kapıcıbaşısı Ali Beyin Manisa'ya tayin edilmesi, şehrin tahribine yolaçtı. Karaosmanoğlu Mehmed Ağa ve şehrin ilerigelenleri, Ali Beyi Manisa dışında karşıladı, Ali Bey ile gelen bedevî askerler, çapulculuk yaptılar ve konulan ağır vergilerle halkı ezdiler. Kütahya antlaşması bu duruma son verdi. Manisa halkı, Tanzimattan (1839) sonra, iktisadî durumunu düzeltmeğe çalıştı. Manisa, 23 mayıs 1919'da yunan işgaline uğradı. İstihlâsı* Vatan, Cemiyeti İslâmiye ve Cemiyeti Müderrisin adındaki kuruluşlara rağmen, mutasarrıf Hüsnü Bey bir direnme göstermediği için, şehrin işgali önlenemedi. Yalnız Parti Pehlivan gibi efeler, kızanlarıyle büyük kahramanlıklar gösterdiler. Milis kuvvetleri düşmanı atmak için çok çalıştı. Şehir 8 eylül 1922'de kurtarıldı.

Osmanlılar Manisa'yı alınca sancak olarak Kütahya beylerbeyliğine bağladılar. 1750'ye kadar, sancakbeyleri aracılığıyle yönetilen Saruhan, bu tarihten 1831'e kadar Karaosmanoğullarınca idare edildi. Arpalık olarak verilirken, XVII. yy.da on yıl kadar padişah hassı olarak kullanıldı, sonra yine arpalık olarak verildi. XVIII. yy.ın ilk yarısından Tanzimata kadar iltizama verildi. Gerek arpalık, gerekse iltizama verildiği zamanlarda mütesellimler tarafından yönetildi ve bu usul, yerli âyanın doğmasına sebep oldu. Etki alanını batı anadolu kıyılarına kadar götüren bu ailenin hâkimiyetine 1815'te son verildi.

XIX. yy.da, bir ara Aydın valiliğine bağlanan Saruhan sancağı, tekrar Anadolu beylerbeyliğine bağlandı, 1833'te Aydın, Menteşe, İzmir, Saruhan sancakları Aydın eyaleti olarak birleştirildi. 1845'te Manisa, Karesi ile birleştirilerek vilâyet haline getirildi, valiliğine İbrahim Paşa tayin edildi. 1847'de yeniden Aydın'a bağlanan Manisa, 1922'de bağımsız sancak, 1923'te il oldu. XIX. yy. sonu ile XX. yy. başlarında Manisa'nın nüfusu 35 000 - 40 000 kadar tahmin ediliyordu, bu nüfus, büyük çoğunluğuyle Türklerden meydana geliyordu; az olarak rum ve ermeni vardı. Şehrin nüfusu 1927'de 28 684, 1950'de 35 240'tı. Yakın yıllarda hızlı bir artış göstererek, 1960'ta 59 675, 1965'te 69 711 oldu. Son sayımda çok artış göstermedi.

● *Güzel sanatlar.* Manisa'da özellikle Osmanlı çağında çok büyük imar hareketleri oldu. Bu bakımdan İstanbul, Edirne ve

Bursa'dan sonra geliyordu. Şehzadelerin burada sancakbeyliği yapmaları, şehrin çeşitli anıtlarla donanmasını sağladı.

Külliyeler. Sultan (Sultaniye) külliyesi, Kanunî Sultan Süleyman'ın annesi, Hafsa Sultan tarafından yaptırıldı (1522). Caminin çevesinde bir medrese, bir dârüşşifa ve sultanların yıkandığı bir hamam vardır. Akıl hastahanesi olan bimarhane bugün Tıp müzesi olarak kullanılıyor. Meşhur manisa mesiri, bu külliyede hazırlanır ve mesir bayramı törenleri bu külliye çevresinde düzenlenir. Mesir macunu bu külliyenin camiinden atıldığı için halk arasında *Mesir camii* adıyle de anılır. İki minareli olan cami, İzmir yolu üzerinde Manisa'ya girişte sağ taraftadır. Klasik türk mimarîsinin en ilgi çekici örneklerinden biri olan caminin mimberi, mihrap ve minaresi türk işçiliğinin zevk ve inceliğini taşır. *Muradiye külliyesi,* Saruhan mahallesinde Sultan camiinin karşısındadır. Murad III tarafından Mimar Sinan'a yaptırıldı (1586). Sinan'ın son eserlerindendir. Cami, medrese, imarethane ve kütüphanesiyle birlikte tam bir külliyedir. Planı sadedir. Klasik çağ türk mimarîsinin en ilgi çekici örneklerinden olan Muradiye camiinin zarif ve ince iki minaresi vardır. Özellikle mermer oymaları ve çinileri dikkati çeker. *Ulucami ve medresesi;* cami, Manisa'nın en eski camiidir. Sandıkkale tepesinin yamacındadır. Saruhanoğullarından Fahreddin İlyas Bey tarafından yaptırıldı (1366). Sütun başlıkları Bizans devrine aittir. Eski bir kilisenin yerinde ve kilise malzemesi kullanılarak yapıldı. Türk oyma sanatının en güzel örneklerinden olan kapıları sedef kakmalıdır. Medresesinin iki kapısından biri camiye açılır. 1378'de İshak Çelebi zamanında mimar Emet bin Osman tarafından yapıldı. İçinde İshak Çelebi ile iki oğlunun ve karısının türbeleri de vardır. *Hatuniye külliyesi,* Hükûmet konağının karşısında Bayezid II'nin oğullarından Manisa valisi şehzade Şehenşah tarafından annesi Hüsinişah Hatun adına yaptırıldı (1490). Beş parçalı bir külliyedir. Burmalı minaresi ve kurşunlu kubbesi dikkati çeker. İlk türk mimarîsinin önemli eserlerindendir.

Camiler. Çaşnigir camii, Çarşı mahallesinde, Fatih Sultan Mehmed'in azatlı kölesi Çaşnigir Sinan Bey tarafından yaptırıldı (1474). Güzel bir mihrabı ve bir kütüphanesi vardır. *İvazpaşa camii,* Mutlu mahallesinde, Bayezid II zamanında Abdülmennanoğlu İvaz Paşa tarafından yaptırıldı (1488). Süslemeleri ve özellikle çinileri dikkati çeker. *Alibey camii,* Adakale mahallesindedir. Timurtaş Paşanın oğlu Ali Bey adına mescit olarak yapıldı (1427). Ayrıca bu camilerin dışında *Hacıyahya camii* (1474), *İbrahimçelebi camii* (1549), *Lalapaşa camii* (1569), *Alaybeyi camii* (1569), *Dilşikâr camii* de (1574) sayılabilir. Saruhanoğullarından kalan iki cami (İlyasbey ve Ulucami) dışında diğerleri Yunanlılar tarafından tahrip edildi. Osmanlı camilerinden *Akşemseddin camii, Mahmutpaşa camii, Şeyhjenari camii, Ayniali camii, Nişancıpaşa camii* ve birçoğu bugün yoktur.

Manisa'da, XV. yy.ın ikinci yarısı ile XVI. yy.dan kalma çok sayıda medrese, türbe, hastahane, imaret, çeşme, hamam vardır.

Türbeler. Saruhan türbesi, İzmir caddesinde Muradiye camiinin karşısında. Manisa fatihi Saruhan Beye aittir. Selçuklu üslûbundadır. *İshakbey türbesi,* Ulucami ile medreses: arasında. İshak Çelebi tarafından XIV. yy.ın ikinci yarısında yaptırıldı. İki katlı bir türbedir. İçinde İshak Çelebi ve yakınları gömülüdür. *Yedikızlar türbesi,* Dere mahallesinde. Kapısı zeminden bir metre aşağıdadır. İçinde yedi tane sanduka vardır. Genç ölen kız ve gelinlerin elbiselerinden bazı parçaları buralara asmak âdettir. Tarihi kesinlikle belli olmayan türbede yedi kızın yattığı söylenir. *Yirmiikisultanlar türbesi,* Murad II zamanında yapıldı; kesin tarihi belli değildir. Manisa'da valilik yapan şehzadelerin ailelerine aittir. *Hakikibaba türbesi,* Saruhanoğulları şeyhlerinden birine aittir. Üzeri açıktır; kutsal sayılarak ziyaret edilir.

MANİSA'dan genel görünüş

Manisa mevlevîhanesi, Manisa şehrine hâkim bir tepenin üzerindedir. İshak Çelebi zamanında mimar Emet bin Osman tarafından yapılan en eski Saruhanoğulları eserlerindendir. Birçok kere onarıldı.

— *Manisa ili,* Ege bölgesinin Ege ve İçbatı Anadolu bölümü içinde yer alan Manisa ili, kuzeyde Balıkesir, doğuda Kütahya ve Uşak, güneydoğuda Denizli ve Aydın, güneyde ve batıda İzmir illeriyle çevrilidir; 13 810 km²; 793 366 nüf. (1970).

● *Coğrafya.* Manisa ili toprakları, Saruhan - Menteşe masifi denilen eski kütle üzerinde yer alır. Yapısında çoğunlukla billûrlaşmış kıvrımlı kayalar (gnays, mikaşist, mermer v.b.) vardır. Bu eski kütle, İlk ve Birinci zamanlarda meydana gelmiş, sonra aşınarak yüzeyi düzleşmiştir. Üçüncü zaman sonundaki yer hareketleriyle kırılarak yükselip alçalmalara uğramış, yüksek yerler yayla ve dağları, çöken alanlar da, şimdi Alaşehir suyu, Gediz ırmağı ve Akhisar suyunun (Kum çayı) geçtiği oluk biçimli ovaları meydana getirmiş ve Manisa il topraklarının oturduğu zemini şekillendirmiştir. Güneyde en yüksek kısım olan Bozdağlar (Bozdağ 2 160 m) yer alır ve bu dağların kuzey yamaçları Manisa ili sınırları içine girer. Batıda Bozdağlar, araya giren Kemalpaşa (Nif) ovasıyle Yamanlar dağı kütlesinden hemen tamamıyle ay-

MANİSA il haritası

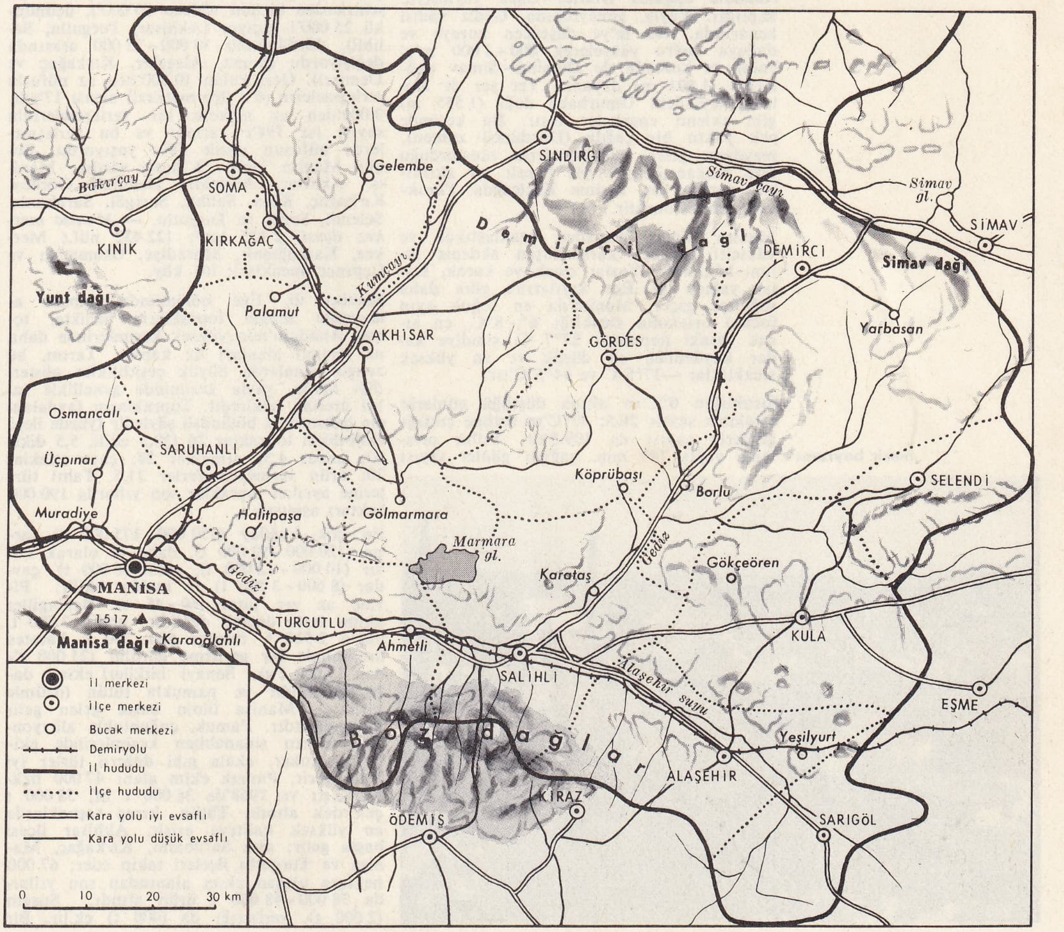

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

Muradiye camii

rılır. Bu dağların kuzeyinde, doğuda Alaşehir suyu ve Salihli'den batıya doğru da asıl Gediz ırmağıyla uzayan Gediz ovası yer alır. Bu ova, Manisa dağının güneydoğusuna, Kemalpaşa ovasıyle bir körfez gibi sokulur; kuzeyde de Akhisar'a doğru uzanır; batıda, Yamanlar ve Dumanlı dağları arasında yer alan Menemen boğazıyle sona erer. İl topraklarının batı kesimi, Yunt dağı (1 075 m) - Dumanlıdağ (1 098 m) kütlesinin doğu yarısını içine alır. Bu kütle, kuzeyde Tırhala dağıyle (1 111 m) Yukarı Bakırçay ovası önünde sona erer ve daha kuzeyde Balıkesir yaylasının tepelik kenarı başlar. İlin doğu yarısı, İçbatı Anadolu eşiğinin Gördes - Uşak yaylasıyle kaplıdır. Yayla, güneybatıda, Gediz vâdisi kenarında, 400 m'ye düşerken kuzeye ve doğuya doğru yükselerek 800 - 1 000 m'yi bulur ve kuzeyde de Demirci - Simav dağlarına (1 801 m) dayanır. Yer yer de Kula güneyindeki Umurbaba dağı (1 555 m) gibi eklenti engebeler taşır. Bu kesimde pek yakın bir çağda (Dördüncü zaman), meydana gelen püskürmelerin oluşturduğu taze volkan koniyleriyle bazalt lav akıntıları vardır. Bu kesime Eskiçağda *Yanıkyöre* adı verilmiştir.

Manisa ilinde, denizden uzaklaştıkça ve yükselti arttıkça karasallaşan akdeniz iklimi hâkimdir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar yağışlı ve Ege kıyılarına göre daha soğukça geçer. Manisa'da en soğuk ayın (ocak) ortalama sıcaklığı 6° - 8°C, en sıcak ayınki (temmuz) 27°7 C, şimdiye kadar kaydedilen en düşük ve en yüksek sıcaklıklar —17°5 C ve 44°5 C'tır.

Sıcaklığın 0°C'ın altına düştüğü günlerin ortalama sayısı 26,5; 30°C'ın üstüne çıktığı günlerin sayısı da 109.5'tir. Yıllık ortalama yağış 740 mm, yağışlı günler sayısı 88, karlı günler 1,5; karla örtülü günler 2'dir. Yağışların mevsimlere dağılış oranı (yüzde ile): kışın 51,7, ilkbaharda 23,9, yazın 3,1, sonbaharda 21,3'tür. İl sınırları içinde, yağmur ölçülen merkezlerde, yıllık yağışlar, 500 - 750 mm arasında değişir: Gördes 757 mm, Soma 700 mm, Kırkağaç 683 mm, Demirci 640 mm, Akhisar 617 mm, Selendi 545 mm, Alaşehir 507 mm, Salihli 490 mm, Saruhanlı 449 mm.

mesir bayramı

Manisa ilinin tabiî bitki örtüsü de bu iklime uyar. Engebeli yerler, alçak kesimlerde akdeniz makisiyle kaplıdır; yükseklerde, meşe (bu arada palamut meşesi), kızılçam, karaçam ve ardıç ormanları vardır. Fakat bu ormanlar büyük ölçüde ortadan kalkmış veya çalılaşmıştır. Yayla üzerinde otsu bitkiler (step) görünüşü hâkimdir. Alüvyonlu ova tabanları, tarım alanlarının yayılmasıyle tabiî görünüşünü hemen hemen kaybetmiştir. Eskiden yaygın olan, tabanı bataklık ormanlar çok azalmıştır.

Manisa il topraklarının suları, Gediz ırmağı aracılığıyle Ege denizine dökülür. Yalnız ilin kuzeybatı ucu, Bakırçay havzasının yukarı kesimine girer. Gediz ırmağı, Kula doğusunda il topraklarına girer ve yayla kesiminden geçerek Demirköprü barajı gerisinde büyük bir sunî göl meydana getirdikten sonra Salihli önünde kendi ovasına çıkar; bu ovanın doğu uzantısından gelen Alaşehir suyunu alır, ova içinde batıya doğru akarak Manisa önünde sağdan Kum çayını (Akhisar suyu), soldan Nif suyunu alır ve Menemen boğazına iner. Kışın ve ilkbaharda yükselen Gediz, yaz sonuna doğru çok zayıflar.

Manisa ilinin nüfusu 1965'te 748 545'ti, 1970 sayımının ilk sonuçlarına göre 793 366'ya vardı. Km²'ye düşen ortalama nüfus da 54,2'den 57,3'e çıktı. 1965 Sayımına göre, nüfusun yüzde 41'i, nüfusu 3 000'i geçen 25 şehir ve kasabada yaşıyordu. Bu şehirlerden birinin nüfusu 50 000'i, üçününkü 25 000'i geçiyor (Akhisar, Turgutlu, Salihli), dördününkü 10 000 - 25 000 arasında değişiyordu (Soma, Alaşehir, Kırkağaç ve Demirci). Geri kalan 10 000'den az nüfuslu yerleşmelerin (4'ü ilçe merkezi) sayısı 17'ydi. 3 000'den az nüfuslu kır yerleşmelerinin sayısı ise 794'e varıyor ve bu yerleşmelerde nüfusun yüzde 59'u yaşıyordu. Bugün Manisa ilinin 13 ilçesi vardır: Manisa, Akhisar, Alaşehir, Demirci, Gördes, Kırkağaç, Kula, Salihli, Sarıgöl, Saruhanlı, Selendi, Soma ve Turgutlu. — *Manisa merkez ilçesi,* 2 125 km²; 122 452 nüf.; Merkez, Karaoğlanlı, Muradiye, Osmancalı ve Üçpınar bucakları; 101 köy.

Manisa ili, Ege bölümünde, tabanı alüvyonlu zengin topraklarla birlikte, İçbatı Anadolu'nun yüksek kesimlerinde daha az verimli alanları da kapsar. Tarım, bu zengin alanlarda büyük çeşitlilikler gösterdiği halde, yayla kesiminde genellikle tahıl üretimi hâkimdir. Toprakların faydalanma bakımından bölünüşü şöyledir (yüzde ile): ekili-dikili topraklar 26 (20,5 ekili, 5,5 dikili); nadas 4,5; ormanlar 28; çayır-otlaklar 20; ürün vermeyen yerler 21,5. Tahıl türlerine ayrılan topraklar son yıllarda 190 000 hektarı aşmıştır.

En çok buğday (150 000 - 175 000 t), arpa (120 000 - 92 000 t), daha az olarak mısır (10 000 - 12 000 t), yulaf (6 000 t), çavdar (8 000 - 3 500 t) ve mahlut ekilir. Pirinç az yer tutar (60 - 45 t). Baklagiller ekimi fazla önemli değildir: nohut 3 500 t, bakla 2 500 t, fasulye 600 - 700 t. Patates üretiminde bir gerileme görülür (21 000 t'dan 15 000 t'a). Sanayi bitkileri ekimi daha önemlidir ve pamukla tütün (üzümle birlikte), Manisa ilinin başta gelen gelir kaynaklarıdır. Pamuk, çoğunlukla alüvyonlu ovaların sulanabilen kesimlerinde ekilir ve koker, akala gibi değerli türler iyi ürün verir. Pamuk ekim alanı 47 000 hektarı aştı ve 1968'de 36 000 t lif, 58 000 t çekirdek alındı. Tütün, kıraç topraklarda en yüksek kaliteye erişir, Akhisar ilçesi başta gelir; onu Saruhanlı, Kırkağaç, Manisa ve Turgutlu ilçeleri takip eder; 67 000 hektara ulaşan ekim alanından son yıllarda 38 000 - 48 000 t ürün alındı. Susam (2 000 t), yerfıstığı da (400 t) ekilir. Bir zamanlar önemli olan haşhaş ekimi geriledi, 1971-1972'den itibaren durduruldu. Ağaçsı bitkiler tarımı, Manisa ilinde önemli yer tutar. Başta üzüm gelir. Çeşitli üzüm cinsleri üretilmekle birlikte, ***güneşdamlası*** ve *sultaniye* gibi adlar verilen kurutulmaya elverişli çekirdeksiz üzüm başta gelir. Bağlar, Gediz vâdisi, Nif suyu ve Kum çayı gibi kolların yamaçları boyunda uzanır. Bağlar içindeki sergilerde kurutulan üzümler, çeşitli işlemlerden sonra kutularla ülke içinde ve dışındaki alıcılara gönderilir. Bağların kapladığı alan 1933'te 26 000 hektar kadardı, 1968'de 45 500 hektara ulaştı. Ürün, yıllar arasında değişiklik gösterir (1966'da 238 000 t, 1967'de 325 000 t yaş üzüm, 75 000 - 80 000 t kuru üzüm). İlde zeytincilik de yaygındır. Zeytinlik alanları 13 000 hektar kadardır ve 1 775 000'den fazla zeytin ağacı bulunur. Ürün, yıllar arasında büyük farklar gösterir (1966'da 41 000 t zeytin ve 7 700 t zeytinyağı, 1967'de 21 000 t zeytin ve 4 100 t yağ). Manisa ilinde daha başka meyve türleri de yetiştirilir. Kendiliğinden yetişen bitkiler arasında bulunan palamut meşesiyle meyankökünden de faydalanılır.

● *Hayvancılık.* Manisa ilinde koyun (570 000), kılkeçisi (386 000), sığır (150 000) yetiştirilir. At sayısı 40 000'den az, eşek sayısı 60 000'e yakındır. Arıcılığa önem verilir (40 000'den fazla kovan, 450 tona yakın bal). Kümes hayvanları oldukça yaygındır. İpekböcekçiliği gerilemiştir. İlin yeraltı zenginlikleri arasında linyit yatakları başta gelir. Başlıca işletmeler Soma dolaylarında toplanır. Burada linyit yakan bir termik santral vardır. Ara sıra işletilen bazı maden yatakları arasında kurşun, civa, antimon ve zımpara sayılabilir. Manisa ilinde sanayi, el ve tezgâh işleri seviyesinde kalmıştır, büyük kuruluşlar azdır (pamuklu, dokuma). Besin sanayii alanında, en fazla un, bitkisel yağ yapımı görülür. Kiremit ve deri işleri de yapılır.

Ulaşım bakımından Manisa ilinde oldukça sık bir yol ağı vardır (devlet yolları 580 km, il yolları 490 km, ayrıca 990 km kadar köy yolu). İl toprakları üzerinde 250 km kadar demiryolu bulunur.

Manisa ilinin başlıca ihracatı, pamuk, üzüm, tütün, deri, yün ve yapağı, zeytinyağı, susam, palamut, peynir, sebze ve meyve, yerli dokumadır. (→Bibliyo.) [M]

Manisa kalesi, Manisa (Sipylos) dağının eteklerinde. İki kısımdan meydana gelir. İç kalenin kimler tarafından yapıldığı belli değildir. Dış kale, İznik rum imparatoru Ioannes Dukas Batatzes tarafından yaptırıldı (1222). İç kalenin çevresi 1 700 m'dir; kuzey cephesinde, şehre açılan, kalın demir bir ka-

MANİSA'dan bir görünüş

Foto. E. Yücel, G. Çizgen (MEYDAN)

MARAŞ

Atatürk meydanı

tipik bir minare

Fırtına tanrısı (Geç Hitit devri)

genel görünüş

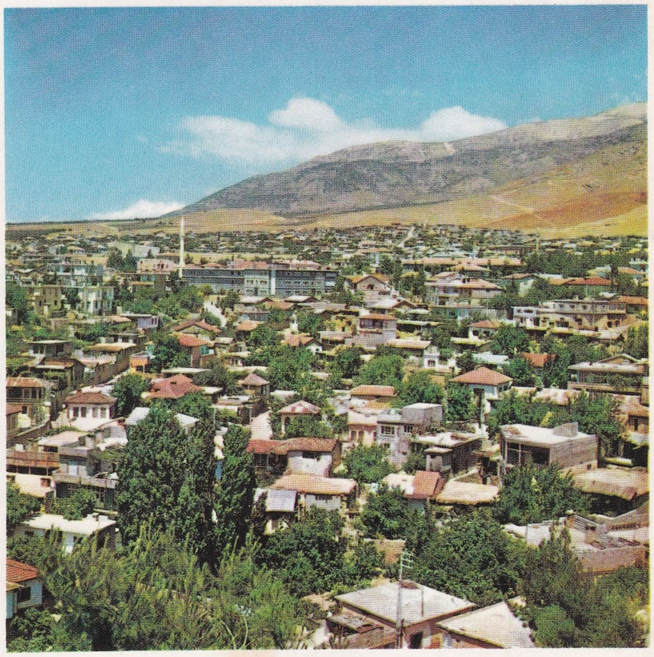

içinde Maraş müftülüğü bulunan tarihî yapılardan biri

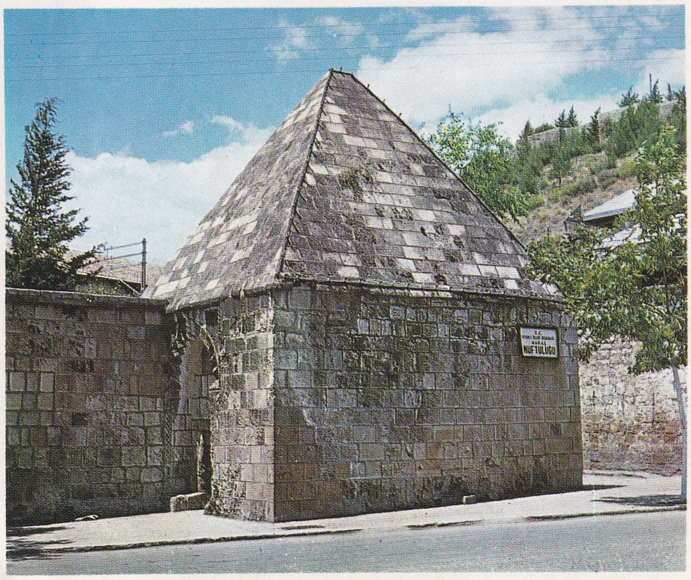

Maraş aslanı
(Geç Hitit devri)

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

genel görünüş

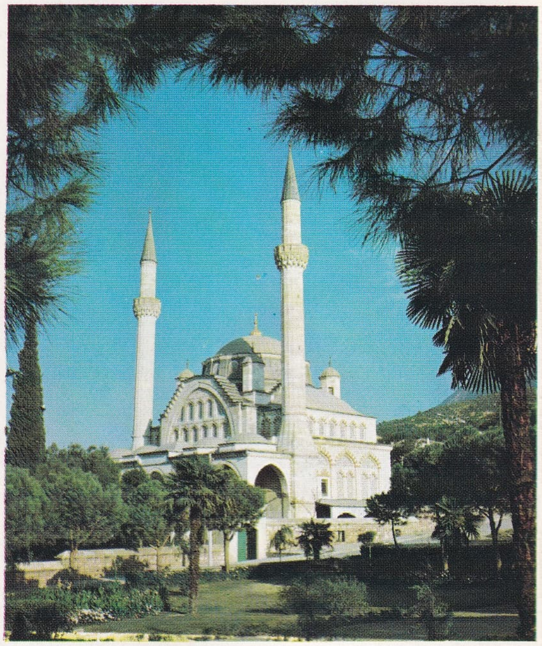

Muradiye camii

hükûmet konağı

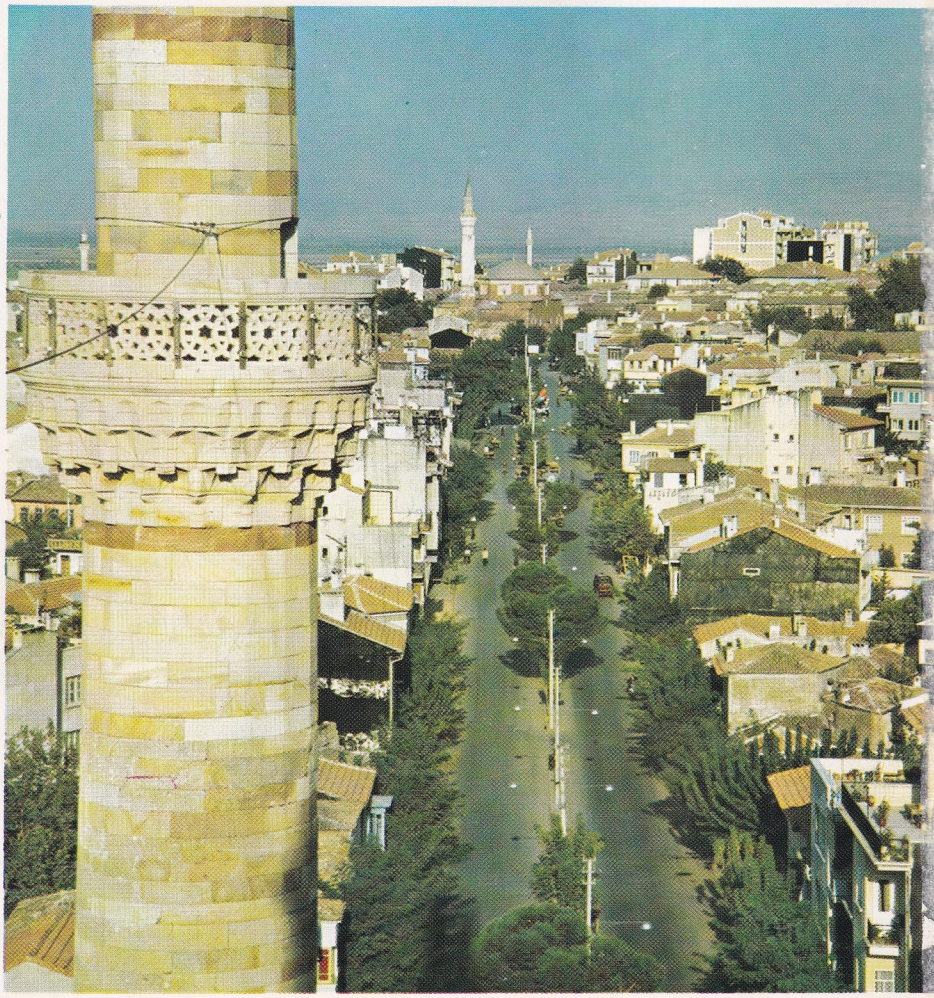

bir başka görünüş

Foto. D. Diköz (MEYDAN)

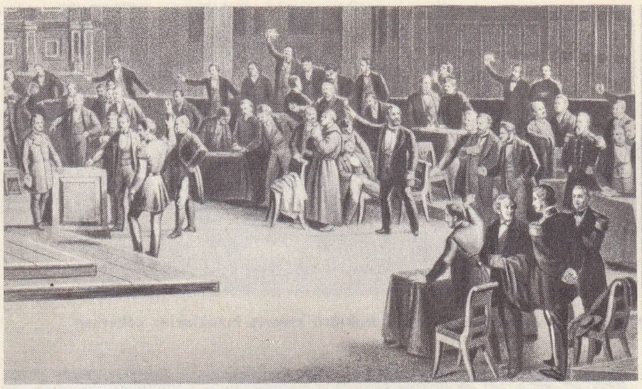

Daniele **MANIN** (solda) 22 Mart 1848 J.B. Della Libera'nın eseri

pı vardır. 13 Burçla kuvvetlendirilen kale, bugün harap durumdadır. İçinde iki sur sarnıcı, iki erzak ve cephane ambarı, bir cami ve 30 ev vardı. Dış kalenin çevresi 4,5 km'dir; üzerinde 7 kapı bulunur. (M)

MANİSA dağı veya **SİPİL dağı,** esk. **Sipylos,** Ege bölgesinde, adını, kuzey eteğinde yerleşmiş Manisa şehrinden alan dağ; yüksl. 1 510 m. Bozdağlar'ın kuzeybatı ucundan Belkahve eşiği (yüksl. 263 m) ile ayrılan dağ, güneydoğuda Kemalpaşa (Nif), kuzeyde Gediz ovasıyle kuşatılır; batısında Menemen ovası, güneyinde İzmir körfezi ve bitimindeki ova yer alır. Büyük ekseni doğu-batı doğrultusunda uzanan bir elips biçiminde olan Manisa dağı, gerçekte birbirinden ayrı iki kısımdan meydana gelir. Doğuda, bütün yamaçları dik olan ve 1 500 m'nin üstüne yükselen asıl Manisa (Sipil) dağı, eski şist temel üzerine oturan, bir ikinci zaman kalker kubbesidir. Manisa-İzmir yolunun geçtiği Sabuncubeli (675 m) ile bundan ayrılan batı kesimindeki Yamanlar dağı (1 075 m), üçüncü zaman volkanik kayaçlarından (andezit) meydana gelir. Manisa dağının eski orman örtüsü bozulmuş olmakla birlikte yer yer ağaç kümeleri ve maki topluluklan vardır. (M)

MANİSA lâlesi bls. i. Çiçekç. Baharın başında, koruların sınırında yetişen, çeşitli renklerde çiçekler açan bitki. (Düğünçiçegiğillerden.) ‖ Bu bitkinin çiçeği. (L)

MANİSA müzesi, Manisa'da Murad III adına yaptırılan (1585) caminin medresesinde. 1935'te depo olarak kurulan müze, 1942'de müdürlük oldu. Müzede, çevreye ait arkeolojik ve etnografik eserler sergilenir. (M)

Manisa sarayı, Manisa'da, muhtemelen Korkud Çelebi tarafından yaptırıldı. Nitekim Bursalı Deli Birader ile bu sarayda âlemler tertip ederdi. Sonradan Murad III tarafından restore edildi ve çeşitli eklerle büyütüldü. Mehmed III'e kadar şehzade ve veliahtların oturdukları bu saray bugün yoktur. Köşkleri, bahçeleri ve yeniçeri daireleriyle 56 dönümlük bir arazi üzerine kurulmuştu. Mehmed III'ün, veliaht ve şehzadelerin İstanbul'da oturmalarını emretmesi üzerine, Manisa sarayı bırakıldı ve önemini kaybetti, zamanla harap oldu. XIX. yy.da ayakta kalan bazı bölümleri onarıldaysa da 1856'da Evkaf müdürü tarafından arazi ve saray enkazı satıldı. Kalan son kulelerden biri de Abdülhamid II zamanında saat kulesi haline getirildi. (M)

MANİSES, İspanya'da (Valencia ili) şehir, Valencia'nın batısında; 13 100 nüf. Valencia havaalanı. Yüksek fırınlar. Çelik fabrikaları. Seramik merkezi (önce çömlekçilik, sonra XIV. ve XV. yy.da ispanyol-magribî üslûbunda sırlı seramikler). [L]

MANİŞKA i. (ital. k. [?]). Denizc. İki dilli iki makara ile yapılan palanga. (M)

MANİŞTUSU, Akkad hanedanının üçüncü kralı (M. Ö. III. binyıl). İran körfezine bir sefer yaptı ve şehirleri, gümüş ve taş ocaklarını ele geçirdi. Paris'te Louvre müzesinde, bu kralın birçok heykeliyle, üzerine kral tarafından ele geçirilen toprakların beratı işlenmiş diorit'ten küçük bir piramit vardır. (L)

MANİTA i. (yun. k. [?]). *Argo.* Hırsızlık. ‖ *Manita yapmak,* çalmak. (M)

MANİTACI sıf. ve i. (*manita*'dan *manitacı*). *Argo.* Hırsız, dolandırıcı: *Kasa hırsızı, yankesici, kalpazan, manitacı ve saire olurlar* (R. N. Güntekin). [M]

MANİTACILIK i. (*manitacı*'dan *manitacılık*). *Argo.* Arkadaşları olan satıcının başına toplanan halkı yankesicilikle soyan kimselerin yaptığı hırsızlık. (M)

MANİTOBA i. Kanada buğdayı; anayurdu Kanada'daki Manitoba eyaletidir. (L)

MANİTOBA, Kanada'da eyalet. Kanada'nın ve Kuzey Amerika'nın ortasında güneyde Minnesota ve Kuzey Dakota eyaletleri, batıda Saskatchewan eyaleti, kuzeyde Kuzeybatı Toprakları, doğuda Ontario eyaleti ve Hudson körfeziyle sınırlıdır; 652 218 km²; 963 006 nüf. Eyalet topraklarının 101 593 km²'sini, Winnipeg (Ontario gölünden daha büyüktür), Manitoba ve Winnipegosis gibi büyük tatlı su gölü ve birçok küçük göl kaplar.

Manitoba topraklarında, kuzeybatıdan güneydoğuya doğru, aşağı yukarı birbirine paralel olarak uzanan beş bölge ayırt edilir. Merkezde, Red River'ın verimli vâdisi ve geniş göller, doğuya doğru granitli kayalar, göller ve ormanlar (daha ötede doğuda ve kuzeyde, Hudson körfezini çevreleyen düz ve verimsiz bir bölge, merkezî bölgenin batısına doğru vâdiden 122 m, deniz seviyesinden ise 232 m yüksekte tepelik bir tarım bölgesi; bu bölgenin kuzeyinde Duck ve Riding dağları (en yüksek noktaları 853 m'yi bulur).

Güneydoğudan kuzeybatıya doğru bir çizgi, koru ve çayır bölgelerini sık ormanlardan ayırır. Manitoba'da kışlar şiddetli ve uzun, bahar çok kısa, yazlar sıcaktır. En soğuk aylar ocak ve şubat, en sıcak aylar ise temmuz ve ağustos'tur. Yıllık sıcaklık ortalaması 1,6°C'tır. Kış ortalaması —23°C ile —29°C, yaz ayları ortalaması ise 21°C ile 27°C arasında değişir, bazen 32°C'a çıktığı olur. Manitoba'da bugüne kadar kaydedilen en soğuk gün —47°C, en sıcak gün ise 40°C'tır. Tarım bölgesinin 100-109 gün buzlarla kaplı olduğu görülmüştür. Yağış ortalaması 525 sm³'dir. Bu yığışın yüzde 20 ilâ 25'ini karlar meydana getirir. Yağışlar en çok haziran, temmuz ve ağustos aylarında düşer. Manitoba nüfusu, birçok etnik grubu kapsar. Bunlar sırasıyle, ingiliz, ukrayna, alman, fransız, hollanda, polonya,

Ludovico **MANIN** G. Venetus'un gravürü B. Castelli'den

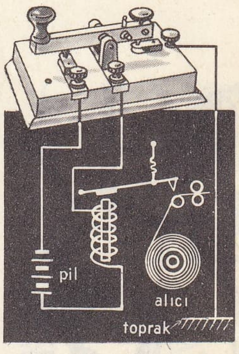

maniple (elektr.)

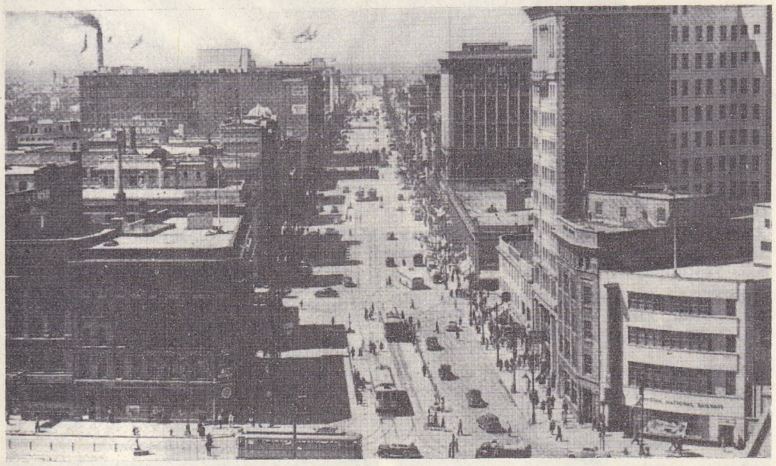

MANITOBA: Winnipeg'de Portage Avenue

MANITOBA: Winnipeg'de Manitoba Meclis binası

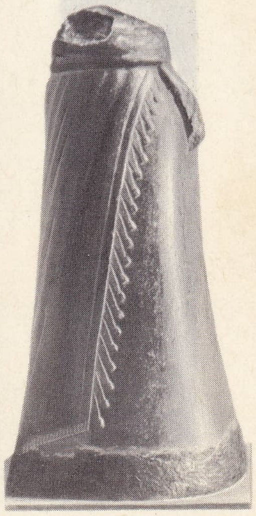

MANİŞTUSU (M.Ö. II. bin) Louvre müzesi, Paris

Foto. LAROUSSE ; Encyclopedia Americana

İulio MANİU

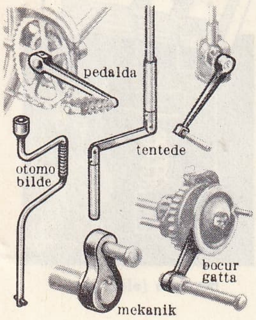

manivelalar

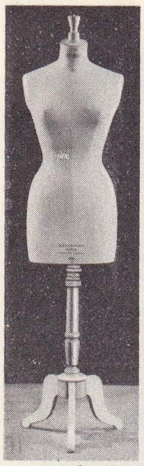

manken

iskandinav asıllı topluluklar ve kızılderililerle eskimolardır.

Merkez Winnipeg (257 005 nüf.) dışında başlıca şehirler, St. Boniface (43 214 nüf.), St. James (35 685 nüf.), Brandon (29 981 nüf.), St. Vital (29 528 nüf.), Doğu Kildonan (28 795 nüf.), Batı Kildonan (22 240 nüf.) ve Transcona'dır (19 761 nüf.). Manitoba'nın tabiî gelir kaynakları madenleri, ormanlar ve göllerdir. Manitoba'da çıkarılan madenlerin başında, bakır, altın, çinko ve gümüş gelir. Bu madenlerin hepsi eyaletin yüzde 57'sini kaplıyan prekambriyen kalkanı bölgesindedir. Yapım işlerinde kullanılan madenler de önemlidir. Bunların başında Winnipeg'in kuzeydoğusunda bulunan ve devlet binalarının yapımında en çok kullanılan tyndall taşı gelir. Eyaletin güneybatı ucunda son yıllarda bulunan petrol üretimi devamlı olarak gelişmektedir.

Manitoba topraklarının yüzde 40'ından çoğu ormanlarla (beyaz ve siyah ladin ağaçları, çam ağaçları, kavak ve söğüt v.b.) örtülüdür. Ormanlardan kereste, yakılacak odun, demiryolu traversi, telefon ve elektrik direkleri yapımında kullanılan tahtalar elde edilir. Ayrıca büyük bir kâğıt hamuru ve kâğıt fabrikası kurulmuştur.

Balık sanayii, Manitoba'nın kuruluş günlerinden beri önemlidir. En çok balık, Winnipeg gölüyle eyaletin merkezî kısmındaki diğer göllerde avlanır. Göller, balık ticaretindeki önemlerinin yanı sıra, birçok turist ve sporcu çeker. Manitoba'nın enerji kaynaklarının başlıcası hidroelektrik tesisleridir. Bunların en önemlisi 1961'de kurulan Manitoba Hydro'dur. Manitoba Hydro'nun enerjisinden Winnipeg dışında eyaletin her yeri yararlanır. Manitoba Hydro, Piere Falls, Great Falls, Seven Sisters v.b. gibi hidroelektrik istasyonlarının merkezidir. Manitoba tarımı üç bölümde incelenebilir: 1. buğday ve öbür tahıllar; 2. sütçülük, kümes hayvanları ve çiftlik hayvanları yetiştiriciliği; 3. şeker pancarı, ayçiçeği, mısır, bezelye, nohut ve konserve yapılacak bitkiler. Bugün hemen bütün çiftlikler makineleşmekte ve geniş çiftlik birlikleri hızla gelişmektedir.

1941'den sonra Manitoba'nın iktisadî durumu büyük ölçüde gelişti. Bu gelişmede en büyük etken çok sayıda ve çeşitli fabrikalar kurulmasıdır. Et paketleme; un fabrikaları, yağ, peynir ve öbür besin maddeleri; kâğıtçılık; petrol ürünleri; giyecek yapımı; demiryolu malzemeleri; içki fabrikaları. Winnipeg coğrafî konumu sayesinde Kanada'nın en büyük demiryolu merkezlerinden biri haline gelmiştir. Canadian Pacific ve Canadian National adlı iki büyük demiryolu sisteminin batı merkezi Winnipeg'dedir. Winnipeg ayrıca Great Northern, Northern Pacific ve Soo demiryollarıyle A.B.D.'ye bağlanır.

Manitoba'da bir hava limanı ve üç hava-yolu şirketi vardır. Air Canada, Canadian Pacific Air Lines, Northwest Airlines. Bunların üçünün de bölgesel merkezi hava limanındadır. Göllerde ulaşım önemlidir; ayrıca eyalet, Hudson körfezi kıyısındaki Churchill limanı aracılığıyle dünyanın her tarafına bağlanır. Churchill yolu, kıtanın ortasından Avrupa'ya giden en kısa yoldur.

Manitoba beş yıl için seçilen 57 üyeli bir meclis tarafından yönetilir. Fakat meclis, görevini her zaman beş yıl sürdüremez. Çünkü hükûmetin istediği zaman yeniden seçim yapma hakkı vardır.

Manitoba ingiliz parlamento sistemi örnek alınarak yönetilir. Bu sisteme göre kabine, en çok milletvekili çıkaran parti üyeleri arasından parti başkanı tarafından seçilir. Kabine üyeleri Yasama meclisinin de üyeleridir ve kabine, meclise karşı sorumludur. 1966 Seçimlerinde, Millet meclisinde dört parti temsil edildi. Progressive Conservative (31 üye), Liberal (14), New Democratic (11) ve Social Credit (1).

Akıl hastaları, caniler, rezervlerde yaşayan kızılderililer ve hâkimler dışında 21 yaşını dolduran her vatandaş seçmendir. Manitoba, Federal parlamentoda Avam kamarasında 16 ve senatoda 6 üyeyle temsil edilir. (M)

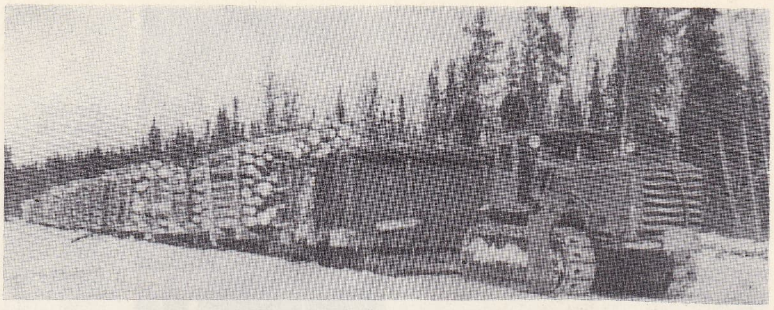

MANİTOBA Pas yakınında bir dizel traktörü kereste kızaklarını çekerken

Portage la Prairie yakınında buğday hasadı

MANİTOBA, Kanada'da göl, adını Manitoba iline vermiştir. Dauphin ırmağı aracılığıyle Winnipeg gölüne dökülür; 4 800 km^2. (L)

MANİTOU, Kanada'da (Québec) ırmak, Saint Laurent'ın kolu (sol kıyı); 300 km. Ağzı yakınında çağlayan. (L)

MANİTOULİN, Huron gölünün kuzeyinde takımadalar, Ontario'ya (Kanada) bağlıdır. Tarım ve hayvancılık (hindi). Fidanlıklar. (L)

MANİTOWOC, A.B.D.'de (Wisconsin) şehir, Michigan gölü kıyısında, Manitowoc'un ağzında; 32 300 nüf. Tersaneler, Makine yapımı. Alüminyum metalürjisi. Besin sanayii. (L)

MANİTU, Kuzey Amerika Kızılderililerinde Büyük Ruh. Bir iyi (*Kiçi Manitu*, Büyük Ruh), bir de kötü Manitu vardı. (L)

MANİU (Iuliu), romanyalı siyaset adamı (Şimleul-Silvaniei, Transilvanya 1873 - Bükreş 1951). Transilvanya milletvekili oldu (1906-1910), Alba-Julia meclisine, Transilvanya ile Romanya'nın birliğini ilân ettirdi. Romanya milletvekiliyken (1919-1938) Millî Köylü partisini kurdu (1926), hükûmet başkanı oldu (1928-1930), liberal tedbirler aldı, kral Carol II'ye karşı çıktı. Aralık 1937'de Demir Muhafız partisi başkanı

maniyerizm: «Meryemana», Giorgio Vasari'nin eseri

maniyerizm: «Meryem İsa ve Azizler» Pinacoteca, Bologna

Foto. Encyclopedia Americana; Keystone, Siegel (LAROUSSE); Dizionario Enciclopedico italiano

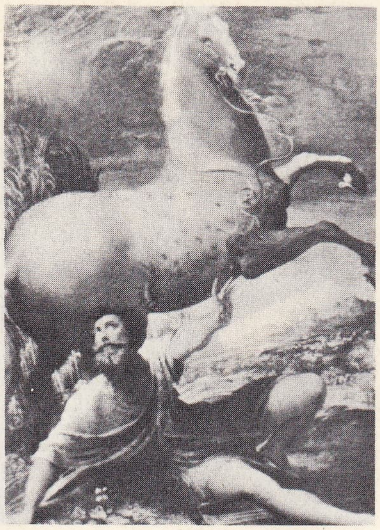

maniyerizm: «Aziz Paulus'un Hıristiyan Oluşu», Nicolo dell'Abate'nin eseri, Viyana

maniyerizm: «Ziyaret», Carmignano, Pieve

Codreanu ile birleşti ve mareşal Antonescu'nun iktidara gelmesini (eylül 1940) sağladı. Sanatescu kabinesine girdi, S.S.C.B. ile yapılan mütarekeyi hazırladı (ağustos 1944), ama savaş zararlarının ödenmesine karşı çıkarak Groza hükûmetine girmeyi reddetti (1945). İhanetle suçlandı, ağır hapse mahkûm edildi (temmuz 1947). [L]

MANİVELA i. (fr. *manivele*, ital. *manovela*). Kendisiyle dik açı yapacak şekilde bükülmüş, ortasından bir milin veya dingilin ucuna kamalanmış, genellikle çelikten levye veya kol. (Mil ile hareket alıcı organ veya hareket verici organ ile mil arasında hareketin iletilmesine yarar.)

— Dy. Eklemli olan alt kısmı vagon tekerleğiyle ray arasına yerleştirilen ve yalnız bir kişinin hafif bir kuvvet uygulamasıyle vagonu harekete geçiren kol.

— Denizc. *Esk.* Yelkenli gemilerde insan gücüyle çalıştırılan ırgatların başlarındaki yuvalara takılan ve ırgatın çevresinde dönerek demirin veya halatların virasında kullanılan, sert ağaç veya demirden yapılmış kollara verilen ad. || *Manivela mandalı*, manivelaların yerlerinden çıkmaması için yuvaları üzerine açılmış deliklerden, manivelalardaki delikler geçirilen pimler. (*Manivela pimi* de denir.)

— Mekan. *Manivelaların kamalanma açısı*, iki ve üç silindirli makinelerde, manivelaların motris mile göre aralarında yaptığı bağıl açı. || *Ayarlı manivela*, gerektiğinde boyu kısaltılıp uzatılabilecek şekilde kamalanmış manivela. || *Dengeli manivela*, üzerine ters yönde güç uygulanan manivela. || *Takma manivela*, milin yekpare bir parçası olmayan manivela.

— Tekst. Kalın halatların bükülmesinde kullanılan madenî âlet.

— ANSİKL. Mekan. Bir *manivela*, mil üzerine tutturulmuş poyrayı (veya göbeği), hareket iletim organına bağlı manivela başına (maneton veya kol) bağlayan bir gövdeden meydana gelir.

İnsan gücünü bir mile aktarmağa yarayan *el* veya *kol manivelaları* genellikle, kuvvet uygulamak üzere elin dayandığı hareketli bir koldan meydana gelir. *Motor manivelaları* (krank mili muylu kolları), maneton üzerindeki eklemli biyel aracılığıyle, pistonu harekete geçiren akışkanın gücünü, üzerine kamalandığı motris mile aktarmak için buhar makinelerinde ve tek silindirli gaz motorlarında kullanılır. Çok silindirli makinelerde yerlerini dirsekli millere veya krank millerine bırakır.

Manivelanın ağırlığından doğan gücün dengelenmesi gerektiği zaman, krank mili karşı ağırlıkları kullanılır.

Bir motor manivelasının poyrası mili üzerine kamalanmıştır; genellikle sıcakta veya hidrolik preste sıkı geçme uygulanır.

Bir manivela, sürekli bir dönme hareketini alternatif doğrusal harekete dönüştürmekte kullanılabilir; bu durumda manivela bir milden aldığı enerjiyi bir biyele aktarır. [L]

MANİYERİZM i. (fr. *maniérisme*'den). Psikiyatr. Kişinin ifade araçlarında meydana gelen, sade veya tabiî olması gereken bir jestin, karmaşık, yersiz, çoğu zaman da duruma aykırı bir hale gelmesine yolaçan bozukluk. Bk. ANSİKL.

— G. santl. XVI. ve XVII. yy.larda İtalya'da rönesans ile barok sanatları arasında çok tutulmuş olan sanat türü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Psikiyatr. *Maniyerizm*, kişide aşırı bir kendini beğenmişliği, isteriyi, simülasyonu belirtebildiği gibi, daha ağır bir hastalığın işareti de olabilir. Çoğu zaman, erken bunamanın başlangıcında açıkça görülür ve hastanın jest ve tavırlarıyle olduğu kadar sözleriyle de ilintilidir. Hasta, kimi zaman kendisine uzatılan bir eli sıkmaktan kaçınır, konuşmak istemez, hareketsiz durur. Kimi zaman da birtakım hareketler, özellikle yüz hareketleri yapmağa kalkışır. Bu hareketler hastanın o andaki durumuyle bağdaşmaz.

— G. santl. Maniyerizm, saray çevrelerinde çok tutulan incelik ve zerafet sanatıdır; değişik zevklere, paradoksa düşkündür, yapmacıkta bazen aşırılığa, hattâ acaipliğe kaçar. Ressamlar biçimleri uzatırlar, dördül şekillere, ışığa, garip konulara eğilim gösterirler; bir sıkkınlık, tedirginlik havası yaratırlar. Bu akımın İtalya'daki temsilcileri şunlardır: Bronzino, Pontormo, Guilio Romano, Rosso, Beccafumi, Parmigianino, Cambiaso, Nicolo Dell'Abate. Fransa'da Fontainebleau okuluyle, Hollanda'da Floris, Gotzles, Cornelisz ile, Orta Avrupa'da Hans von Aachen ve Spranger ile gelişti. İspanya'da Morales'i, hattâ El Greco'yu da maniyeristler arasına koyarlar. Maniyerizm heykelcilikte de görüldü: Cellini, Giambologna, Adriaen de Vries. (L)

maniyerizm: Greco Laokoon, National gallery Washington

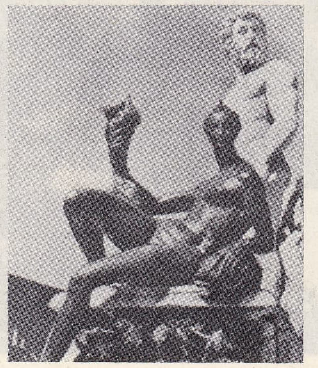

maniyerizm: Piazza Signoria'da Amanti çeşmesinde bronz figür, Floransa (1575)

Elizabeth Taylor'ın oynadığı **MANKIEWICZ**'in «Kleopatra»sından bir sahne (1963)

Heinrich MANN

MANİZALES, Kolombiya'da şehir, Caldas idare bölgesinin merkezi, Cauca vadisinde, merkezî Cordillera'nın yamacında; 221 900 nüf. Ticaret merkezi. Dokumacılık. (L)

MANJAK i. Miner. Asfalta benziyen katı hidrokarbon. (L)

MANK i. (fr. *manque*). Oyun. Rulet oyununda 1-18 sayıları arasında yer alan altı basit şanstan biri. (Mank 19 ile 36 sayıları arasında yer alan *pas*'ın karşıtıdır.) [L]

MANKAFA sıf. ve i. (esk türk *man*, koca ve *kafa*'dan). Aptal, anlayışsız. || Zihni yorulmuş, kafası şişmiş (kimse).

— Vet. *Mankafa hastalığı*, sakağı (ruam) hastalığının halk arasındaki bir adı. Bk. SAKAĞI.

◆ **Mankafalık** i. Mankafa olma hali, aptallık, anlayışsızlık: *Aman senin de bugün mankafalığın üzerinde, Ekol diyorum yahu! Mektep mektep! Yani Okul* (B. Felek). [ML]

MANKALA i. (ar. *minkale*'den *mankala*). *Esk.* Delikli bir tahta üzerinde taşlarla oynanan bir oyun. (M)

MAN kedisi, Man adasında bulunan kuyruksuz, kısa tüylü kedi ırkı. (Man kedisinin diğer özelliği art tarafının kendine has biçimi ve bacaklarının ön bacaklarından uzun oluşudur; bu yüzden tavşan gibi sıçrayarak yürür.) [L]

MANKEN i. (fr. *mannequin*). Elbiseleri prova veya teşhir etmek için terzilerin, hazır elbise satıcılarının kullandığı tahtadan, kartondan, madenden v.b. insan şekli: *Kendisini apansız, Osmanlı memurlarını, askerlerini, ulemasını canlandıran giyimli mankenlerin arasında buldu. Mankenler alçıdan yapılmıştı* (Kemal Tahir). || Terzilerin, elbise modellerini üzerinde hazırlayıp prova ettikleri veya yeni kostüm veya rop

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano; «le Cinéma», X (LAROUSSE); Der Grosse Brockhause

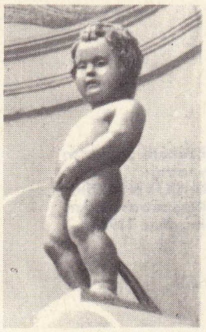

Manneken-Pis

mareşal MANNERHEİM

kreasyonlarını halkın önünden geçerek canlı tablolar halinde gösteren kadın veya erkek.

— DEY. *Manken gibi,* vücut ölçüleri düzgün ve ince (kimse).

— G. santl. Bir insan veya hayvanın bütün duruşlarını alabilen eklemli, madenden kalıp veya heykelcik.

— Temş. Karnaval alaylarında halk önünden geçirilen gülünç göstermelikler.

— Tıp. Bazı cerrahî işlemleri ve özellikle doğum müdahalelerini göstermek için dersler sırasında kullanılan insan örneği.

◆ **Mankenlik** i. Manken olma hali, mankenin işi. (LM)

MANKİEWİCZ (Joseph Leo), amerikalı filim yönetmeni (Wilkes Barre, Pennsylvania 1909). Berlin'de *Chicago Tribune* gazetesinin muhabiriydi (1928-1929). 1930'da Hollywood'a, senaryo yazarı olan kardeşi Herman'ın yanına gitti ve kardeşiyle çeşitli filimlerde çalıştı. İlk filmi *Dragonwyok*'i (Canavar Şatosu) 1945'te yaptı. *The Ghost and Mrs. Muir* (Mrs. Muir ve Hayalet) [1947] adlı filmiyle savaş sonrası amerikan sinemasının en iyi yönetmenleri arasına girdi. Başlıca filimleri: *Üç Kadına Bir Mektup* (A Letter to Three Wives) [1949]; *Perde Açılıyor* (All About Eve) [1950]; *Jül Sezar* (Julius Caesar) [1953]; *Çıplak Ayaklı Kontes* (The Barefoot Contessa) [1954]; *Sakin Amerikalı* (The Quiet American) [1958]; *Bir Yaz Macerası* (Suddenly Last Summer) [1959]; *Kleopatra* (Cleopatra) [1962-1963]; *The Honey Pot* (Bal Kutusu) [1966]; *Cezanı Çekeceksin* (There was a Crooked Man) [1969]. (L)

MAN'LAR, çoğu eski çin kültürüne bağlı, çeşitli halk toplulukları. — Daha özel anlamda vietnam ve laos halkı; nüfusları 100 000 kadardır. Yüz elli yıl önce Çin'den göçmüş olan Man'lar, Tonkin ve Laos sınırlarındaki dağlarda ve Annam dağlık kuşağının kuzeyinde yaşarlar. Bu bölge içinde birbirine yakın yerlere göçerler, orman yakıp tarla açarak göçebe tarımla uğraşırlar (pirinç, mısır, tatlı patates, kenevir). [L]

MANLEY (Mary de la Riviere), ingiliz kadın yazar (Jersey adası ? 1663 - Lordra 1724). Jonathan Swift'ten sonra 1711'de *Examiner*'ı yayımladı. *Secret Memoirs and Manners of Several Persons of Quality of Both Sexes: from the New Atalanatis* (Yeni Atlantis'ten: Yüksek Sınıfa Mensup Her İki Kişinin Gizli Hatıraları ve Davranışları) [1709] adlı siyasî yergisi yüzünden bir süre tutuklandı; *Memoirs of Europe* (Avrupa Hatıraları) [1710] bu eserin devamıdır. (M)

MANLİUS CAPİTOLİNUS (Marcus) [öl. Roma M. Ö. 384]. 392'de konsül oldu, Capitolium'u Galyalılardan kurtardığı (390) sanılır. Pleblere dayanarak tiran olmağa kalkmakla suçlanarak ölüme mahkûm edildi. (L)

MANLİUS CAPİTOLİNUS İMPERİOSUS (Lucius), M.Ö. 363'te diktatör oldu. Oğlunu köyde sürgün yaşamağa zorladığı bahanesiyle bir tribinus tarafından insan haklarını çiğnemekle suçlandı. — Oğlu, Titus **Manlius Torquatus,** tribunus'u iddasından vaz geçmeğe zorladı. Lakabı, dev bir galyalıyı yenerek boynundan kolyesini (*torques*) almış olmasından gelir. Üç defa konsül ve diktatör (353 ve 349) oldu, Latinlere karşı birkaç muharebe kazandı. Saf dışı dövüştüğü için oğlunun başını vurdurdu. (L)

MANLİUS TORQUATUS (Titus), M. Ö. 235'te Roma konsülü oldu. Sardunyalıları yendi ve Roma o sırada savaşta olmadığından Janus tapınağını kapattı. 224'te ve 215'te tekrar konsül oldu; Hannibal'in Carnae'de esir ettiği Romalıların para ile satın alınmasına karşı koydu, Kartacalıları Sardinya'da yendi. 208'de diktatör oldu. (L)

MANLİUS VULSO (Cneius), M. Ö. 189'-da Roma konsülü. Pisidia'lılara ve Galatlara karşı seferler düzenledi, bu yüzden bol ganimet topladı. 187'de Zafer alayı'na hak kazandı. (L)

MANLY, Avustralya'da (Yeni Güney Galler) şehir, Sidney'in kuzeyinde, Port Jackson koyunun girişi karşısında; 33 500 nüf. Sayfiye yeri. (L)

MANLY (Charles Matthews), amerikalı mucit (Staunton, Virginia 1876 - Kew Gardens, New York 1927). Cornell üniversitesinin Makine Mühendisliği bölümünü bitirdi (1898), A.B.D. Milli Savunma bakanlığında Samuel P. Langley'in yardımcısı oldu. Langley o zamanlar havadan daha ağır bir uçan makine yapma çabalarına girişmişti. Manly, 125 librelik, 5 silindirli, soğuk su tertibatlı bir makine tasarladı. Bu makine ilk defa 1901'de bir uçakta kullanıldı. Manly mekanik icatları için 50'den fazla patent almıştır. (M)

MANN veya **MANNUS,** germen mitolojisine göre ilk insan ve alman kabilelerinin atası. Tanrı'nın veya dev Tuisto'nun oğlu idi. (L)

MANN (Anthony), amerikalı filim yönetmeni (San Diego 1906-Berlin 1967). 1935 - 1940 Arasında tiyatro yönetmenliği yaptı. 1942'de sinemaya geçti ve 1950' sıralarında en iyi kovboy filmi yönetmenlerinden biri oldu. Yönettiği başlıca filimler: *Korkunç İntikam* (Winchester 73) [1950]; *İdam Mahkûmu* (The Naked Spur) [1952]; *İntikam Kanunu* (The Man from Laramie) [1954]; *Unutulmaz Melodiler* (The Gleen Miller Story) [1954]; *Man of the West* (Batılı Adam) [1958]; *Vatan Uğruna* (Cimarron) [1960]. Ayrıca, *Savaşan Kahramanlar* (Men in War) [1957] adlı bir savaş filmi ve *El Cid* (1961), *The Fall of the Roman Empire* (Roma İmparatorluğunun Çöküşü) [1963] adlı iki süperprodüksiyon yaptı. Son filmi olan *A Dandy in Aspic*'i bitiremedi; bu filmi oyuncu Laurence Harvey tamamladı. (L)

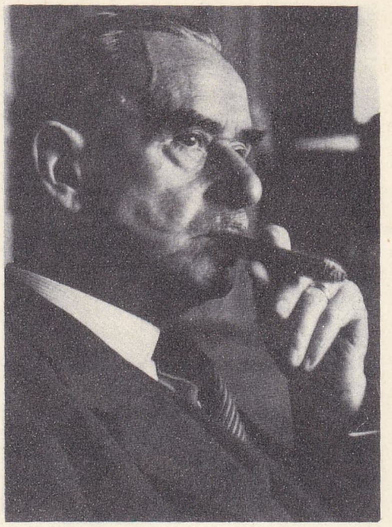

Thomas MANN

MANN (Heinrich), alman yazarı (Lübeck 1871 - Santa Monica, Kaliforniya 1950). Lübeck'te okudu. Berlin ve Floransa'da kaldı, sonra Münih'e yerleşti. İlk eserlerinde D'Annunzio estetizminin etkisi görülür. *İm Schlaraffenland* (Bolluk Ülkesinde) [1900], *Die Göttinnen* (Tanrıçalar) [1902-1903], *Mavi Melek* (1930) filmine konu olan *Professor Unrat* (Profesör Unrat) [1905] adlı romanlarını ve *Flöten und Dolche* (Flütler ve Hançerler) [1905] adlı hikâye kitabını bu dönemde yayımladı. *Die Kleine Stadt*'tan (Küçük Şehir) [1910] sonra, Mann'ın eserlerinde siyasî ve toplumsal eğilim ağır basar. Üç romandan meydana gelen *Der Untertan* (Uyruk), 1914'te yasaklandı, 1918'de yayımlandı. *Die Armen* (Yoksullar) [1918] ve *Der Kopf* (Baş) [1925] *Das Kaiserreich* (İmparatorluk) dizisinde, İmparatorluk devrini kıyasıya tenkit etti. Birçok piyes yazdı. Bunların en ünlüsü *Madame Legros*'tur (1913).

Yazar, 1918'de Weimar cumhuriyetini destekledi, doğmakta olan militarizm ve milliyetçilikle savaştı. Bu dönemin başlıca romanları: *Sieben Jahre* (Yedi Yıl) [1929]; *Ein Ernstes Leben* (Ciddî Bir Hayat) [1930] ve *Die Grosse Sache* (Büyük İş) [1931]. Weimar cumhuriyeti yıkılınca, Mann sürgün hayatı yaşadı; Çekoslovakya'da, Fransa'da, 1940'tan sonra da A.B.D.'de kaldı. Son eseri uzun bir tarihî romandır: *Die Jugend und Vollendung des Königs Henri IV* (Kral Henri IV'ün Gençliği ve Olgunluk Çağı) [1935-1938]. Bu eserde Fransa kralı, liberalizmin temsilcisi olarak gösterilir.

Heinrich Mann, eserlerinde, natüralizmden anlatımcılığa kadar XX. yy.ın ilk yarısındaki bütün eğilimleri yansıtır. Eserlerine canlılık kazandıran konu ve renk çeşitliliği buradan gelmekte ve bu çeşitlilik de, bazen aşırıya kaçan bir gerçekçilikle bütünlük kazanmaktadır. (L)

MANN (Klaus), alman yazarı (Münih 1906-Cannes 1949). Thomas Mann'ın oğlu. Genç yaşta tiyatroya başladı: sırasıyle, tenkitçi, dram yazarı, oyuncu ve yönetmen oldu. Hikâyeler, romanlar, edebî ve siyasî denemeler de yazdı. 1933'te Almanya'dan göç etti. 1933-1935 Arasında Amsterdam'da *Die Sammlung* adlı nazi düşmanı dergiyi kurdu (dergide Gide ve Huxley de çalıştılar). Da-

MANNHEİM
La Friedrichsplatz

Foto. «*Prix Nobel*» (*LAROUSSE*) ; *Dizionario Enciclopedico Italiano*

ha sonra A.B.D.'ye yerleşti. Önce İspanya savaşında, sonra 1943-1945 İtalya seferinde savaş muhabirliği yaptı. Çaykovski'nin hayatını anlatan *Symphonie Pathétique* (Patetik Senfoni) [1935] ile alman göçmenlerini konu edinen *Vulkan* (Volkan) [1919], en iyi eserleridir. Bir aydın olarak görevini yapamadığına inanıyordu, buna bir de geçim sıkıntıları eklenince intihar etti. (M)

MANN (Leonard), avustralyalı yazar (Melbourne 1895). Savaşı anlatan *Flesh in Armour*'da (Zırha Bürünmüş Ten) [1932] ve daha sonra yazdığı romanlarında milliyetçilik anlayışını ortaya koydu: *A Murder in Sydney* (Sydney'de Cinayet) [1937] ve *The Go-Getters* (Açıkgözler) [1942]. Şiirler de yayımladı. (L)

MANN (Thomas), alman yazarı (Lübeck 1875 - Zürich 1955). Heinrich Mann'ın kardeşi. Bir tüccar ailesinin çocuğu idi. Ailesinin varlıklı olması dolayısıyle iyi bir eğitim gördü. Babasının ölümüyle ortaya çıkan malî güçlükler yüzünden Münih'e göç etti, burada üniversiteye girdiyse de öğrenimini tamamlayamadı. Haftalık hiciv dergisi *Simplicissimus*'ta hikâye yazmağa başladı. Sonradan bu hikâyelerini *Der kleine Herr Friedemann* (Küçük Friedemann Beyefendi) [1898] adlı kitapta topladı. 1897'de kardeşi Heinrich ile İtalya'ya gitti, bu sırada ilk büyük eseri *Buddenbrooklar**'ı (Buddenbrooks) [1901] yazdı. Zengin bir burjuva ailesinin düşüşünü dile getiren bu destansı roman, Mann'a büyük bir ün sağladı. Yazar daha sonra yazdığı hikâye ve romanlarda (*Tonio Kröger* [1903]; *Alaca Karanlıkta* [Tristan], 1903; *Königliche Hoheit* [Kral Hazretleri], 1809; *Venedik'te Ölüm* [Der Tod in Venedig], 1913), sanatla hayat arasındaki çelişki ile iki ayrı hayat görüşü, düşünce ve eylem arasındaki karşıtlığı çeşitli biçimlerde dile getirdi. *Büyülü Dağ* (Der Zauberberg) adlı romanını 1924'te yayımladı. Bunu, alaylı ve içli bir üslûpla yazdığı *Unordnung und Frühes Leid* (Düzensizlik ve Mevsimsiz Acı) [1926] adlı otobiyografik hikâye izledi. *Büyülü Dağ*'da bir medeniyetin tümüye çöküşünü, *Doktor Faustus*'ta (1947) ise son savaştan yıkıntı halinde çıkan Almanya'yı anlattı. Hitler iktidara gelince (1933), Mann sürgüne gönderildi. 1936'da alman vatandaşlığından çıkarıldı. Fransa'ya, İsviçre'ye, oradan da Kaliforniya'ya sığındı. Bundan sonraki eserlerinde töresel konular yanında (*Değişen Kafalar* [Die Vertauschten Köpfe], 1940), barbarlığın tehdit ettiği ruh ve düşünce güçlerini savundu ve romanlarında çağımız dünyasının meselelerine çağrışımlar getiren büyük mitosları işledi: *Joseph und seine Brüder* (Yusuf ve Kardeşleri); *Die Geschichte Jaakobs* (Yakup'un Hikâyeler:) [1933]; *Der Junge Joseph* (Genç Yusuf) [1934]; *Joseph in Agypten* (Yusuf Mısır'da) [1936] v.b. Bu eserlerde Kutsal Kitap'taki olayları insanî boyutları içinde yeniden yaşatmağa, eski din büyüklerine ince ve acılı bir duyarlık vermeğe, dın büyüklerinin psikolojik durumlarını tanımlamağa çalıştı. Bu eserleri, *Carlotta Weimar* (1939), *Der Ervählte* (Tanrı'nın Sevgili Kulu) [1951], yarım kalmış *Bekanntnisse des Hochstaplers Felix Krull* (Sanayi Şövalyesi Felix Krull'un İtirafları) [1954] adlı romanları izledi.

Mann, burjuva geleneklerine ve ahlâkına karşı çıkan kesin ve gerçekçi gözlemleri bakımından natüralist bir yazardır. (L)

MANNAR körfezi. Bk. MANAAR.

MANNEGiNG i. Eski japon parası; gümüşten veya bakırdan, külçe biçimindeydi. (L)

Manneken - Pis, Brüksel'de ünlü çeşme. Adını J. Duquesnoy'un 1919'da yaptığı bronz bir çocuk heykelciğinden alır; çocuk çıplaktır ve işemektedir; bayram günleri değişik elbiselerle donatılır. (L)

MANNERHEiM (Carl Gustaf Emil, — baronu), finlandiyalı mareşal (Villnäs, Turku yakınları 1867 - Lozan 1951). 1887 - 1917 Arasında tümgeneral rütbesiyle Rus-Japon savaşına ve korgeneral rütbesiyle Birinci Dünya savaşına katılarak Çarlık Rusyası'na hizmet etti. 1906-1908'de, Orta Asya ve Çin'de atla bir askerî inceleme gezisine çıktı. 1917 Devriminden sonra Finlandiya'ya döndü; Fin Kurtuluş birlikleri başkumandanlığı görevini aldı. Kızılordu kıtalarını Tampere'de yendi ve mayıs 1918'de vatanını kurtardı. Yeni Finlandiya devletinde naip seçildi ve müttefiklerin Finlandiya'nın bağımsızlığını tanımalarını sağladı (aralık 1918). Stahlberg'in cumhurbaşkanlığına seçilmesinden sonra siyasetten çekildi; 1931 - 1939 arasında Yurt Savunma konseyine başkanlık etti. «Kış savaşı» sırasında fin orduları başkumandanı olarak rus saldırılarına karşı direndi (1939-1940); 1941'de mareşalliğe yükseltildi. İkinci Rus-Fin savaşı sırasında (1941-1944) harekâtın yönetilmesiyle görevlendirildi. Finlandiya'nın yenilgisi kaçınılmaz bir hal alınca, mütarekeyi kolaylaştırmak düşüncesiyle cumhurbaşkanı seçildi (1944). 1946'da sağlık sebepleriyle siyasî hayattan ayrıldı, İsviçre'ye çekildi, orada öldü. *Across Asia from West to East* (Batıdan Doğuya Asya) [2 cilt, 1940] ve *Minnen* (Hatıralar) [1951] adlı iki kitap yayımladı. (L)

Mannerheim hattı, Koivisto (Finlandiya körfezi üzerinde) ile Taipale (Ladoga gölü üzerinde) arasında Karelya kıstağını kapayan tahkimli mevzi; fin-sovyet sınırından 25-80 km uzaklıkta kurulmuştur. Bu mevzi, 1939-1940 Fin-Sovyet ve 1944 Alman-Sovyet savaşlarında şiddetli çarpışmalara sahne oldu. Bk. FİNLANDİYA SEFERLERİ. (L)

MANNESMANN (Reinhardt), alman mühendisi ve sanayicisi (Remscheid, Rheinland 1856-1922). Kardeşi MAX (Remscheid 1861 - Aachen 1915) ile gerçekleştirdiği lehimsiz boruların (*Mannesmann boruları*) haddelenmesiyle ilgili metotla tanınır. (M)

Mannesmann A.G., kaynaksız boru yapımı için 1887'de Remscheid'da (Almanya) kurulan büyük demir sanayii grubu. 1890'dan itibaren Deutsche bank'ın katılmasıyle, merkezi Berlin'de olan «Mannesmann Röhren-Werke A.G.» bir dev işletme haline geldi. Ortaklık, 1906'dan 1913'e kadar İtalya'da, Saar'da, İngiltere'de çeşitli kuruluşlar meydana getirdi, Avrupa'da ve denizaşırı ülkelerde pazarlarını genişletti. Bundan sonra (1913 - 1939), özellikle Huckingen'deki Schulz - Knaudt döküm ve haddehanelerini, Wann - Eickel'deki Unser Fritz Kömür işletmelerini, Gelsenkirchen yakınındaki maden ocağını, Witten'de bir çelik boru fabrikası, Worms'ta Kuntze kaynak fabrikası, Bitterfeld'de E. Otto Dietrich ortaklığı, Orta Almanya'da demir madenleri, Neandertal'de bir kireçtaşı ocağını içine alan ve Solnigen-Ohligs'te, ünlü Kronprinz A. G. fabrikalarında önemli payları bulunan geniş bir sınaî topluluk meydana getirdi. Nazi rejiminde yöneticilerin yahudi aleyhtarlığına uyularak Wolff - Netter - Jacobi demir sanayii grubu ile Hahn ortaklığının tasfiyesi, bu topluluğun sınaî gücünü artırdı. Müttefiklerin 1945'te kartelleri dağıtma kararıyle budandıysa da Mannesmann ortaklığı yeniden avrupa ağır sanayi «devleri» arasındaki yerini aldı. (L)

MANNHEiM, Almanya'da (Batı Almanya, Baden Württemberg) şehir, Ren ve Neckar ırmaklarının kavşağında; 326 950 nüf. Büyük bir liman ve sanayi merkezi olan Mannheim, 1910'a kadar Ren'in yukarı kesiminde seferin son iskelesiydi. Bugün trafik hemen hemen Ruhr limanlarınınkine ulaşır. Kimya ürünleri; plastik ve kauçuk maddeler; elektrik malzemesi; tarım makineleri; otomobil, kimya ve sabun fabrikaları. Selüloz. Cam fabrikaları. Dokuma sanayii. C. Froimont'un yaptığı şato (1920 - 1760) ve cizvit kilisesi dışında Mannheim, güzel bahçelerle çevrili olan ve merkezi düzgün bir dörtgen plana göre inşa edilen oldukça tekdüze bir şehirdi. Büyük kısmı İkinci Dünya savaşında yıkılan şehir, hızla yeniden inşa edilmiştir. Güzel Sanatlar müzesi.

— Tar. Hisar haline getirilmiş bir köy olan ve 1606'da Pfalz seçici prensi Friedrich IV tarafından göçmenler yerleştirilen Mannheim, Otuzyıl savaşlarından zarar gördü; 1688'de fransız birlikleri tarafından Baden büyükdükalığına verildi (1803).

— Mus. XVIII. yy.da, Mannheim, klasik senfoninin meydana geliş tarihi bakımından önemli bir merkez haline geldi. Birçok Çek'-in de bulunduğu J. Hanitz tarafından yönetilen saray orkestrası, Avrupa'nın en meşhur orkestralarındandı. Bu okulun başlıca besteciler şunlardır: Stant; F. X. Richter; Chr. Cannabiok ve İ. Holzbauer. (L)

MANNHEiM (Karl), alman sosyoloğu (Budapeşte 1893 - Londra 1947). Heidelberg ve Frankfurt üniversitelerinde profesör oldu. Nazilerin iktidara gelmesinden sonra İngiltere'ye göç etmek zorunda kaldı ve London School of Economics'te pedagoji dersleri verdi.

Marksist öğreti ve weber'ci görev anlayışı Mannheim'ın düşüncelerinde ayrı bir yer tutar. Ona göre ideoloji, tarihin belirli bir anında, bir sosyal sınıfın çıkarlarının az çok aldatmacalı evrenselleştirilmesidir; fakat aydının görevi toplumun yeni ve bilimsel yorumunu yaparak ve sınıf çatışmalarını bütün karmaşıklığıyle kavrayarak ideolojiyi aşmaktır. «Düzensiz kavganın üstünde» davranış ve toplumun organik bütünlüğünü kavrama tutkusu, Mannheim'ın «bilgi sosyolojisi» (*Wissensoziologie*) nazariyesinin başlıca özellikleridir. Mannheim, sınıfları partizanlık zihniyetinden kurtarmağa çalışmış ve bu yoldaki çabası, alman sosyal demokrasisinin düşünce ve ideoloji alanında benimsediği siyaseti etkilemiştir. Başlıca eserleri: *Bilgi Sosyolojisi Meselesi* (1925); *İdeologie und Utopie* (İdeoloji ve Ütopya) [1929]; *Die Gegenwartsaufgaben der Soziologie* (Günümüzde Sosyolojinin Görevleri) [1932]; *Mensch und Gesellschaft im Zeitalter des Umbaus* (Yenilikler Çağında İnsan ve Toplum) [1935]; *Diagnosis of our Time* (Zamanımızın Teşhisi) [1943]; *Freedom, Power and Democratic Planning* (Hürriyet, İktidar ve Demokratik Planlama) [ölümünden sonra yayımlandı, 1950]; *Systematic Sociology* (Sistematik Sosyoloji) [ölümünden sonra yayımlandı, 1957]. (M)

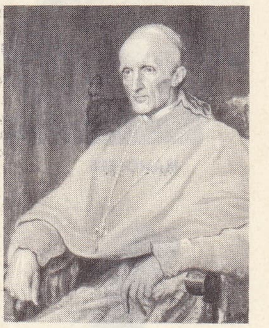

kardinal MANNiNG
G.P. Watts'ın eseri

Mannheim madeni, XVIII. yy.ın sonunda Similor*'a verilen ilk ad. (L)

MANNi (Domenico Maria), italyan bilgini (Floransa 1690-ay.y. 1788). Crusca akademisinin lûgatini gözden geçirmekle görevlendirildi. Filolojiyle ve edebiyat tarihiyle ilgili eserleri vardır. (L)

MANNiD i. (fr. *mannide*). Kim. Mannit'in $C_6H_{10}O_4$ formülündeki, ikinci iç anhidrit'i, 87°C'ta erir, mannitan'ın vakum altında damıtılmasından elde edilir. (L)

MANNiNEN (Otto), fince yazan finlandiyalı yazar (Kangasniemi, Mikkeli ili 1872 - Helsinki 1950). 1913-1937 Arasında Helsinki üniversitesinde okutmanlık yaptı. Lirik şiirler yazdı (*Säkeitä* [Kıvılcımlar], 1905, 1910; *Virrantyven* [Durgun Su], 1925; *Matkamies* [Gezgin], 1938) ve Homeros, Molière, Goethe, Runeberg, İbsen ve Petöfi'den tercümeler yaptı. (L)

MANNiNG (Henry Edward), ingiliz din adamı (Totteridge, Hertfordshire 1808 - Londra 1892). Anglikan papazı ve Lavington başrahibiydi (1832), Chichester başdiyakosu (1841) olarak gençliğin din eğitimi için mücadele etti. 1835'ten sonra Newman ve Oxford* hareketiyle ilişki kurmuştu; uzun süren bir kişisel bunalımın (1845-1850) ardından Katolikliği kabul etti; 1851'de kardinal Wiseman tarafından papaz tayin edildi ve onun yardımcısı oldu. Misyonerler topluluğu kurdu, kardinalin öbür yardımcısı Errington'ın önyargılarıyle mücadele etti. Wiseman ölünce Manning, Westminster başpiskoposu oldu (1857). Glastone ile olan dostluğu sayesinde İrlandalıların hayat şartları biraz düzeltildi. Manning, işçilerin meseleriyle ilgilendi. 1875'te kardinal oluşu İngiltere'de sevinçle karşılandı; katolikler medenî haklara kavuştular. Papanın dünyevî iktidarından ve yanılmazlığından yana olan Manning, yönetici olarak Newman*'ın beceriksizliğini, kabiliyetini ve serbest düşünürlüğünü tehlikeli bulduğu için onu işlerden uzak tuttu. (L)

MANNiNO (Franco), italyan piyanisti (Palermo 1924). Başarılı bir solocuydu, orkestra yöneticisi olarak da milletlerarası bir üne erişti. Tiyatro müziği, senfonik müzik ve oda müziği besteledi. (M)

MANNiT veya **MANNiTOL** i. (fr. *mannite* veya *mannitol*). Kim. Formülü

$$CH_2OH\ (CHOH)_4CH_2OH$$

Foto. LAROUSSE

MANOLETE

MANOLO
«Catalone», Céret'de

manolya

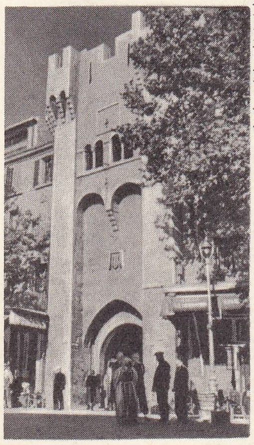

MANOSQUE Saunerie kapısı

olan polialkol; heksitler (heksalkoller) grubundandır, birçok bitkide, özellikle dişbudak ağacının özsuyunda bulunur.

— ANSİKL. *Âdi mannit* dekstrojirdir; *d*-mannoz veya *d*-früktozun hidrojenlenmesiyle elde edilebilir. Yükseltgenince yeniden bu şekerleri verir. Bağırsakları yumuşatıcı özellik taşır. Mannit'in heksanitrık eteri veya nitromannit, güçlü bir patlayıcıdır. *Rasemik mannit*: (*d* +*l*)- mannit, sentez yoluyle hazırlanabilir. (L)

MANNİTAN i. (fr. *mannitane*). Kim. Mannit'in, formülü kesin olarak bilinmeyen, bütün özellikleri tanımlanamamış anhidrit'i; mannit'in 200°C'ta ısıtılmasıyle elde edilir. (L)

MANNİTLİ sıf. (*mannit*'ten *mannit-li*). Bozulma sonucu tadı ekşimsi tatlı hale gelen içkiler, özellikle şaraplar için kullanılır. (Az asitli bir ortamda gelişen bir bakterinin etkisiyle meydana gelen bu bozulmada, şaraptaki şeker, mannit, laktik asit ve asetik asit haline dönüşür.) [L]

MANNİTOL i. Bk. MANNİT.

MANNLICHER (Ferdinand VON), alman mühendisi (Mainz 1848 - Viyana 1904). Avusturya hesabına makineli ve sürgülü birçok silâh (tüfek, karabina, tabanca) yaptı; bu silâhlar XIX. yy.ın sonlarına kadar almanya, avusturya, romanya ve hollanda ordusunda kullanıldı. (L)

MANNONİK sıf. (fr. *mannonique*). Kim. Formülü CH_2OH — $(CHOH)_4$ — CO_2H olan bir asit için kullanılır; optik bakımdan aktiftir ve mannoz'un bromlu su ile yükseltgenmesinden elde edilir. (L)

MANNOSAKARİK sıf. (fr. *mannosaccharique*). Kim. Formülü CO_2H—$(CHOH)_4$—CO_2H olan bir diasit için kullanılır. Mannoz'a tekabül eder ve yapısında dört ikincil alkol ile iki asit grubu bulunur; mannit veya mannonik asidin yükseltgenmesiyle elde edilir. (L)

MANNOZ i. (fr. *mannose*). Kim. Formülü CH_2OH — $(CHOH)_4$ — CHO olan aldoheksoz; mannit'e tekabül eder.

— ANSİKL. 136°C'ta eriyen *d-mannoz*, mannit'in yükseltgenmesi sırasında *d*-früktoz ile birlikte meydana gelir. Corozo veya bitkisel fildişinin hidroliziyle hazırlanır. Bira mayarsının etkisiyle mayalanır ve Fehling ayıracını indirger. Mannoz'un ozazon'u glükozazon'a benzer. Bk. OZLAR. (L)

MANNOZZİ (Giovanni). Bk. GIOVANNI DA SAN GIOVANNI.

MANO i. (ital. k.). *Argo*. Kumar oynanan yere bırakılan para. || *Mano almak*, kumardan pay almak. (L)

MANO, Batı Afrika'da ırmak, Atlas okyanusuna dökülür; Liberya'da doğan Mano'nun aşağı çığırı, Liberya ile Sierra Leone arasında sınır çizer; 320 km. Liberya kıyılarında önemli demir filizi işletmeleri vardır. (L)

MANODETANDÖR i. (bulucusunun adı *Mandet*'den fr. *manodétendeur*). Basınçlı veya sıvı gaz (bütan) tüplerinin ağzına takılan ve gazın kullanılmağa elverişli bir basınçla çıkmasını sağlayan cihaz. (L)

MANOİR [manuvar] i. (lat. *manere*'den «oturmak» anlamında eski fr. k.). Kuleli ve burçlu şato yaptırmağa hakkı olmayan tımar sahibinin konutu. || Etrafı bağ bahçeyle çevrili, oldukça önemli konut. (L)

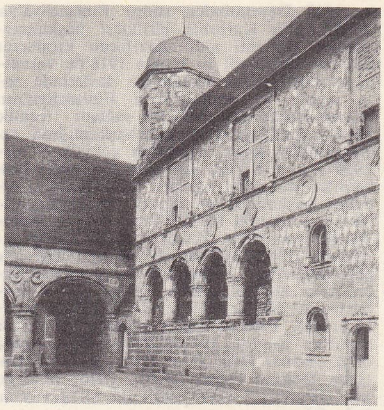

Verangeville'de (Seine-Maritime)
Ango **manoir**'ı (XVI. yy.)

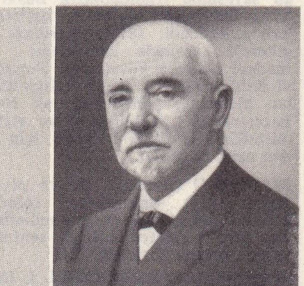

MANOUVRIER

MANOKO i. Madagaskar'da *Ficus Mulleri*'den elde edilen kereste; kolay kolay çürümez; bu yüzden genellikle su içindeki tesislerde kullanılır. (L)

MANOKBARİ veya **MANOKWARİ,** Batı Yeni Gine'de şehir, Vogelkop yarımadasında Ticaret merkezi. (L)

MANOLETE (Manuel Rodriguez SANCHEZ, — denir), ispanyol boğa güreşçisi (Cordoba 1917 - Linares 1947). Bir boğa güreşçisinin oğluydu; arenalarda çıraklığa on iki yaşında başladı; üslûbunu ve kişiliğini ancak 1939'da buldu. O tarihten sonra, artan şöhreti sayesinde çok yüksek ücretler aldı. Arenaya 508. çıkışında «Islero» adlı bir boğa tarafından öldürüldü. Dünyanın en büyük boğa güreşçilerinden sayılır. (L)

MANOLO (Manuel HUGUE Y MARTİNEZ, — denir), ispanyol heykeltıraşı (Barcelona 1872 - Caldas de Montbuy, Barcelona 1945). 1904'te Paris'e gitti. Orada Picasso ile buluştu, öncü yazar ve sanatçılarla dostluk kurdu, onlar üstünde büyük etkisi oldu. Heykeltıraşlık eğitimini Louvre ve Cluny müzelerinde kendi kendine yaptı. 1910'da Céret'ye çekildi ve çevresinde «Céret okulu» adı verilen bir grup meydana geldi. Manolo'nun eserleri sayıca çok değildir. Leda'sında, çıplaklarında, yelpazeli, başörtülü ispanyol kadınlarında canlı bir biçim bütünlüğüyle, bazen Yunanlıları, bazen Mısırlıları hatırlatır. (L)

MANOLYA i. (Pierre *Magnol*'un adından fr. *magnolia*'dan). Amerika ve Asya'da otuz beş kadar türü bulunan ağaç veya ağaççık. (Manolyanın yaprakları tam ve almaşıktır; bazı türlerinde yapraklar kışın dökülür, bazı türlerinde dökülmez; çiçekleri büyüktür bir sapta bir tek çiçek bulunur. Birçok türü süs için yetiştirilir, fakat genellikle hava ve iklim değişikliklerine karşı az dayanıklıdır. Başlıca türleri: büyük çiçekli manolya [*Magnolia frandiflora*], Kuzey Amerika asıllıdır, ama Avrupa ikliminde de yetişir; *M. acuminata, M. Thompsoniane* v.b. Manolyagillerin örnek tipi.) [L]

MANOLYAGİLLER çoğl. bls. i. Basit ve almaşık yapraklı, iki çenekli bitkiler familyası.

— ANSİKL. *Manolyagiller*, meşin gibi sert yapraklı tek veya salkım çiçekli ağaç veya ağaççıklardır. Çiçekleri genellikle erdişidir; meyvesi az çok birbirine kaynamış birçok meyve yaprağından oluşur, kurudur, fakat çatlayıp açılmaz. Çiçek çevremi helezon şeklinde dizili çok sayıda parçacıktan oluşur. Bu yüzden manolyagiller çok ilkel tipteki bitkileri, fosil açık tohumluları andırır; hemen hepsi tropikal ülkelerde yetişir; birçoğu sanayide, tıpta ve süs bahçelerinde kullanılır. Başlıca cinsleri: *drymis, illicium, manolya, liriodendron.* (L)

MANOMETRE i. (yun. *manos*, az yoğun ve *metron*, ölçü > fr. *manomètre*'den). Bir akışkanın basıncını ölçmeğe yarayan cihaz: *Madenî manometre*. (*Eşanl.* BASINÇÖLÇER.) || *Vakum manometresi*, basınç değişimlerini ölçmeğe yarayan manometre.

— Teknol. *Kaçak manometresi*, bina içine yerleştirilmiş gaz borularındaki kaçakları meydana çıkarmağa yarayan küçük manometre.

— ANSİKL. ● *Madenî manometreler*. Sıvısız manometreleri ilk olarak Fransa'da E. Bourdon, Almanya'da da E. Rahskopff yaptılar. Bourdon'un madenî manometresi bir ucu kapalı, içi oyuk, helisel madenî bir borudan meydana gelir. Açık kısımdan gönderilen akışkanın yaptığı basınç etkisiyle boru açılır; basınç kalkınca da boru esneklik sebebiyle eski durumuna gelir. Bir kadran önünde hareket eden gösterge, borunun şekil değişikliklerini, dolayısıyle basıncı gösterir. Kadranı, serbest havalı manometrelerle karşılaştırılarak derecelenir.

● *Yaylı manometreler*. Bu âletler, içinde sıkıştırılmış gaz bulunan tüpe bağlanmış bir silindirin içinde hareket eden, içi dolu bir pistondan meydana gelir; piston ya yassı veya helisel bir yaya etki eder.

● *Kaydedici manometreler*. Bu âletler sanayide, ocakçının ocağı ne kadar beslemesi gerektiğini göstermek için kullanılır. Bunlar, sabit hızla geçen kareli bir kâğıt üzerine göstergenin ucuyle basınç değerlerini kaydeden madenî manometrelerdir. (L)

MANOMETRİ i. (fr. *manométrie*). Fiz. Gaz ve buhar basınçlarının ölçülmesi. (L)

Manon, serbest vezinli 5 perde ve 6 tabloluk komik opera. 1884'te Paris'te Opera-Comique'te temsil edildi. Librettosu Henri Meilhac ve Ph. Gilles (Prévost'nun romanından ilham alınarak); müziği Massenet; «Des Grieux'nün Rüyası», «Elveda Küçük Masamız» şarkısı, «Cours-la-Reine» ve Sain-Sulpice sahnesi ünlüdür. Bu konu, Halévy'ye bir pandomima - bale (1830), Aubert'e bir opera komik (1856), Klein - Michel'e bir opera (Magdeburg, 1887) ilham etti. (L)

MANON'LAR, Liberya ve Gine'de eski sudanlı halk. (L)

Manon Lescaut, Abbé Prévost'nun romanı. *Histoire du Chevalier Des Grieux et de Manon Lescaut* (Şövalye Des Grieux ile Manon Lescaut'nun Hikâyesi) başlığı altında önce Hollanda'da (1731), sonra da Fransa'da yayımlandı ve toplatıldı (1733). Bu, aslında *Mémoires d'Un Homme de Qualité* (Kibar Bir Erkeğin Hatıraları) [1728-1729-1731] başlıklı romanın bir bölümüydü. Şövalye Des Grieux öğrenimini yaptığı Amiens'den ayrılacağı sırada, bir misafirhanede, rahibe olmak üzere o şehre gelmiş bulunan Manon Lescaut ile karşılaşır. İlk görüşte birbirlerine vurulurlar, Paris'e kaçıp orada yerleşirler. Fakat daha önce Manon ile metres hayatı yaşamış olan M.de B... adında biri, durumu Des Grieux'nün babasına duyurur, o da oğlunu kaçırtır. Des Grieux, Saint-Sulpice papaz okuluna kapanır. Manon onu görmeğe gider ve sevgilisini kolayca din hayatından uzaklaştırır. Çeşitli serüvenlerden sonra (bu ara Des Grieux aşkı yüzünden alçalıp durur) Manon, kötü kadınlarla birlikte Havre'a götürülür, oradan New Orleans'a giden bir gemiye bindirilir. Des Grieux her yerde sevdiğinin peşindedir. Amerika'da genel valinin oğlu Manon'a âşık olur. Des Grieux düelloda rakibini yaralar. Bunun

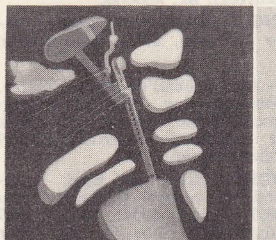

MAN RAY
«Rayografi» (1923)
[özel koleksiyon]

Foto. A.F. P., Real-photo, Bellon-Multiphoto, X (LAROUSSE)

François MANSART
Blois şatosu Gaston d'Orléans'ın kolu (1635-1638)

üzerine iki âşık çöle kaçarlar. Manon burada bitkin düşer ve ölür.

Yazar, kendi geçmişini anarak, büyüleyici bir kadına tutulan namuslu bir erkeğin göz göre göre düşüşünü inandırıcı bir dille anlatmıştır. Aynı zamanda saf ve kurnaz; vefalı ve hercaî olan bu kadın, son düşüşe kadar ahlâk kurallarına meydan okuduktan sonra doğru yola gelir. Bu kısa roman, olayların canlılığı, duyguların içtenliği, anlatımın sıcaklığıyle aşk edebiyatının şaheserleri arasında yer almaktadır. (L)

MANONO, Kongo'da (Kuzey Katanga ili, Tanganyika idare bölümü) şehir, Albertville'in güneybatısında; 29 000 nüf. Madencilik (kasiterit) merkezi. Kalay metalürjisi. (L)

MANOSKOP i. (yun. *manos*, az yoğun ve *skopein*, incelemek'ten fr. *manoscope*). Atmosfer basıncının değişmelerini gösteren âlet. (L)

MANOSQUE, Fransa'da Basses-Alpes idare bölgesinde (Forcalquier idare çevresi) kanton merkezi, Durance vâdisinde, Durance ırmağının batısında; 16 828 nüf. Bu eski şehirde birçok eski anıt vardır: Saint-Sauveur kilisesi (XII. ve XIII. yy.), Notre-Dame kilisesi; sur kalıntıları. Konservecilik. Canlı ticaret merkezi. E. Bourges ve Jean Giano burada doğdular. — Yakınında linyit ocakları. (L)

MANOSTA i. (fr. *manostat*). Elektr. Her hareketi, bir akışkanın belirli bir basınca ulaşmasıyle sağlanan otomat: *Manosta, çok alçak bir basınç veya vakum yaratmak için kullanılır.* (L)

MANOUVRİER (Léonce), fransız hekimi ve antropoloji bilgini (Guéret 1850 - Paris 1927). Ecole d'Anthropologie'de profesör ve Collège de France'ta Fizyoloji istasyonu yöneticisi oldu. Özellikle beyin ve görevleri üstüne araştırmalar yaptı, bilim felsefesiyle ilgilendi. Bir iskeletin kol veya bacak kemiklerinden birini inceleyerek, iskelet sahibinin ölmeden önceki boyunu hesaplamağa yarayan cetveller hazırladı. (L)

MANPOVERİZASYON i. (ing. *manpower*, el emeğinden fr. *manpowerisation*). Dışarıdan alınma yedek işçi kullanma tekniği. (L)

MAN RAY, amerikalı ressam ve fotoğrafçı (Philadelphia 1890). Radyografi tekniğinden yararlanarak çektiği bazı fotoğraflara *rayografi* adını verdi (New York, Modern Sanatlar müzesi). Ressam olarak gerçeküstücü gruba bağlıdır. *Deniz Yıldızı* (1928) adlı bir filim yaptı. (L)

MANRESA, İspanya'da şehir, Katalonya'da (Barcelona ili), Llobregat'ın kolu olan Cardoner ırmağı kıyısında; 57 200 nüf. İplikçilik ve dokumacılık. Oto lastiği. Şehir, XIV. - XV. yy.dan kalma gotik üslûbunda manastırın (katalan okulunun resimleri; mihrap arkalıkları) yükseldiği tepenin yamaçlarına kurulmuştur. (L)

MANRİQUE (Gomez), ispanyol şairi ve şövalyesi (Amusco, Valencia 1413 - Toledo 1491'e doğr.). Şiir kitabını 1885'te yayımladı. Bu eserde lirik şiirlerle Juan de Mena veya Santillana tarzında alegorik şiirler yer alır. (L)

MANRİQUE (Jorge), ispanyol şairi ve şövalyesi (Parades de Nava 1440'a doğr. - Marci-Munoz şatosu yakınlarında bir döğüşte 1479). Gomez Manrique'nin yeğeni. *Cancioneros*'ta yer alan şiirlerinin en ünlüsü, *Por la Muerte de su Padre* (Babasının Ölümü Üstüne) adlı ağıtıdır; bu şiirde dünya nimetlerinin hiçliği ve erdemin ölümsüz değeri anlatılır. Eser, 1833'te, amerikan şairi Longfellow tarafından tercüme edildi. (L)

MANRİQUE DE LARA (Manuel), ispanyol bestecisi, müzik tenkitçisi ve folklor uzmanı (Cartagena 1863 - St. Blasien, Almanya 1929). R. Chapi'nin öğrencisiydi. İspanyol, kuzey afrika ve doğu avrupa folkloru üstüne araştırmalar yaptı. Eserleri: *El Cid* operası; üç perdelik müzikal komedi *El Ciudadano Simon* (Vatandaş Simon) [1900]; *Mi Minör Senfoni* (1915) ve 1890'da çalınan *La Orestiada* adlı trilojinin ilk bölümü. (M)

MANS (LE), Fransa'da Sarthe idare bölgesinin merkezi, Paris'e 217 km uzakta, Maine'de, Sarthe ile Huisne'in kavuştuğu yerde; 147 651 nüf. Fen fakültesi, Absid'i XIII. yy.dan kalma Saint-Julien katedrali Fransa'nın en meşhur (XIII. yy. vitrayları) katedrallerinden biridir; sanayii büyük ölçüde gelişen şehir, otomobil (Amédée ve Léon Bollée) ve Wilbur Wright'ın Auvour alanındaki deneyleri sayesinde uçakçılık tarihinde önemli rol oynamıştır. — *Le Mans idare çevresi*, 309 381 nüf. (L)

MANSA i. Agaricacea familyasından *Omphelia flavida* adlı mantarın kahve ağacında meydana getirdiği hastalık. (STİLBOZ da denir.) [L]

MANSAP veya **MANSAB** i. (ar. *munṣabb*'dan *manṣabb*). Coğ. Bir ırmağın denize veya başka ırmağa döküldüğü, birleştiği yer, ağız, kavşak. (M)

MANSART veya **MANSARD** i. (*Mansart*'ın adından). İnş. *Mansart çatı*, fransız mimarı François Mansart'ın buluşu olarak kabul edildiği için bu adla anılan kırma çatı.

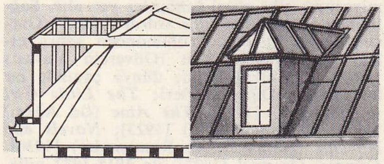

— ANSİKL. François Mansart tarafından 1650 yılına doğru yaygınlaştırılan, daha önce Pierre Lescot tarafından Louvre'da kullanılan *Mansart tipi çatı*, tavan arasını oturmağa elverişli bir kat haline getirmek üstünlüğü taşır. (L)

MANSART (François), fransız mimarı (Paris 1598 - ay.y. 1666). Klasik mimarînin en önemli kurucularındandır. Paris'te Feuillants şapelinin cümle kapısını (1629), Visitandines (1623) ve Minimes şapellerini (1636), Vrillière (Banque de France) [1635-1638], Tubeuf (Bibliothèque Nationale) ve Carnavalet konağını (1645, binanın yola bakan cephesi) yaptı, Le Val-de-Grâce'a (1645, Lemercier bitirdi) ve Aumont konağına (binanın bahçeye bakan yüzü, 1656) başladı. Ayrıca, Berny şatosunu, orantıları bakımından şaheser sayılan Maisons şatosunu (1642-1651) ve Blois şatosunun kanatlarından birini yaptı. (L)

MANSART (Jules **Hardouin** —), fransız mimarı (Paris 1646 - Marly 1708). Önce liberal Bruant ile çalıştı; Saint - Germain ormanında küçük Val şatosunu, Madame de Montespan için Versailles yakınındaki Clagny şatosunu (1674, yıkılmıştır) yaptı. 1678'de Louis XIV tarafından Versailles şatosunun genişletilmesiyle görevlendirildi. Binanın bahçeye bakan yüzünü değiştirdi; Aynalı galeriyi (1678-1684), büyük kanatları, Orangerie'yi, parktaki sütunları, Armes meydanındaki büyük ahırları, Notre-Dame kilisesini, Büyük Trianon'u (1687) inşa etti. Kayınbiraderi Robert de Cotte'un yaptığı küçük kilisenin planını çizdi. Kral ile işbirliği yaparak bütün Marly'yi pavyon ve bahçeleriyle donattı (1679-1686). Ünlü kubbesiyle İnvalides hastahanesini tamamladı (1680). Maintenon, Chantilly, Dampierre şatolarında çalıştı (1680), birçok özel konak yaptı. Victoires ve Vendôme meydanlarını planladı. Fransa'nın her yerine çağrılarak fikri alındı. (L)

«Manon-Lescaut»
Manon'la Des Grieux'lerin karşılaşması

MANSEL (Arif Müfid), türk arkeoloğu (İstanbul 1905). Ortaöğrenimini İstanbul'da yaptıktan sonra Berlin üniversitesinde okudu. İstanbul Arkeoloji müzesinde müdür yardımcısı (1929), İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesinde eskiçağ tarihi doçenti (1936) ve kendi kurduğu Klasik Arkeoloji kürsüsünde arkeoloji doçenti, profesör (1944), ordinaryüs profesör (1956) oldu. Yaptığı kazılar: Balabanağa mescidi (1930); Yalova kaplıcaları (1932); Trakya'da Alpullu, Lüleburgaz, Vize ve Kırklareli tümülüsleri (1936 - 1939); Rhegion (Küçükçekmece) sarayı (A. Ogan ile birlikte) [1940-1942]; Mudanya kubbeli mezarı (1942); Fikirtepe Prehistorik istasyonu (K. Bittel ve H. Çambel ile birlikte) [1952 - 1954]; Antalya bölgesinde Side (Eski Antalya) [1947-1966] ve Perge (Aksu) [1946, 1953-1957, 1967 -1970]; Gebze yöresinde Kutluca kubbeli mezarı (1968). Eserleri: *Stockwerkbau der Griechen und Römer* (Grekler ve Romalılarda Çok Katlı Yapılar) [1932]; *Yalova ve Civarı* (1936); *Trakya'nın Kültür ve Tarihi* (1938); *Mısır ve Ege Tarihi Notları* (1938); *Kırklareli Kubbeli Mezarları ve «Sahte» Kubbe ve*

büstü
J.-L. Lemoyne'un eseri
Louvre müzesi, Paris

Hardouin MANSART

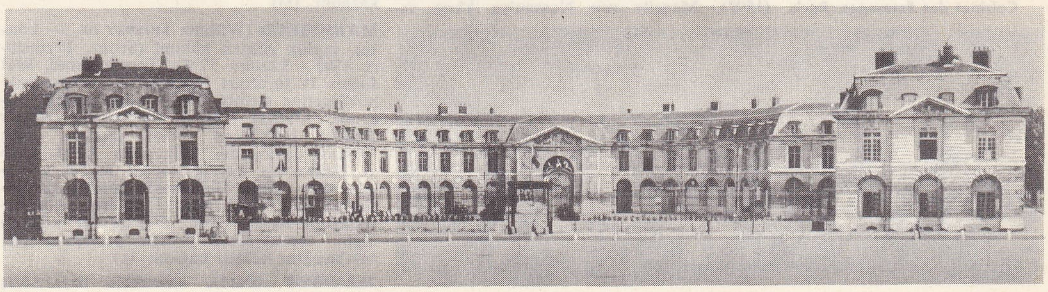

Versailles'ın büyük ahırları

Foto. Roubier, «Dictionnaire des Personnages» (LAROUSSE)

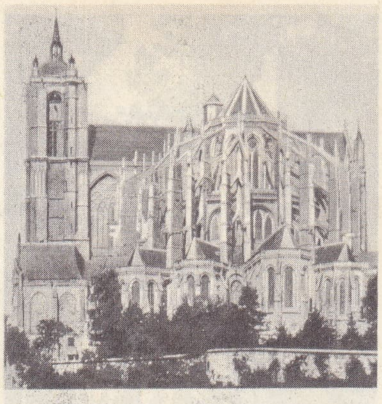
LE MANS
katedralin absidi

Katherine MANSFİELD

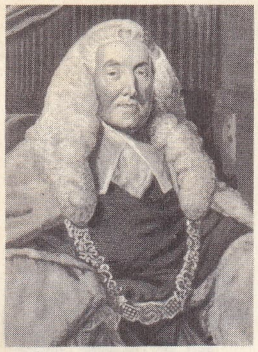
W.M. MANSFIELD
gravür
J. Collyer'den
Cabinet des Estampes, Paris

Ernst von MANSFELD
Mansfeld'in zaferlerine dair temsilî resim
Cabinet des Estampes, Paris

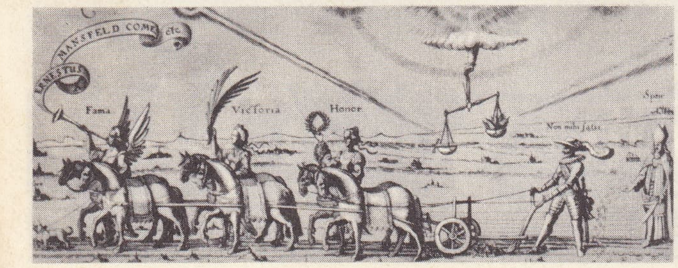

Kemer Problemi (1943); *Eski Doğu ve Ege Tarihinin Anahatları* (1945); *Perge'de Kazılar ve Araştırmalar* (A. Akarca ile birlikte [1949]); 1947 *Side Kazılarına Dair Önrapor* (E. Bosch ve J. İnan ile birlikte, türkçe ve almanca [1951]); *Side Agorası ve Civarındaki Binalar* (G. Bean ve J. İnan ile birlikte [1956]); *Die Ruinen von Side* (Side Harabeleri) [1963]; *Ege ve Yunan Tarihi* (1947). [M]

MANSEL (Henry LONGUEVİLLE), ingiliz filozofu (Cosgrove, Northamptonshire 1820 - Oxford 1871). 1845'te rahip oldu, profesör ve vaız olarak Oxford'da yaşadı, sonra Londra'da Saint-Paul'e dekan oldu. Hamilton'ın öğrencisiydi. Eserleri: *Prologomena Logica* (Mantık Prolegomenleri) [1851]; *Metaphysic* (Metafizik) [1860]; S. Mill'in çağrışımcılık* tezine cevap olan *The Philosophy of the Conditioned* (Şartlının Felsefesi) [1866]. (L)

MANSER (Gallus), isviçreli dominiken ve filozof (Brülisau 1866 - Fribourg 1949). 1900-1942 Arasında Fribourg'da profesörlük yaptı ve çağdaş Tommaso*culuğu savundu. Eserleri: *De Natura Philosophiae* (Felsefenin Özü) [1903]; *Glaube und Wissen bei Averroës* (İbni Rüşd'de İman ve Bilgi) [1911]; *Geisteskrise des XIV. Jahrhunderts* (XIV. yy.da Manevî Çöküntüler) [1915]; *Das Wesen des Thomismus* (Tommaso'culuğun Esasları) [1932]; *Das Naturrecht* (Tabiî Hukuk) [1944]; *Angewandtes Naturrecht* (Deneysel Tabiî Hukuk) [1947]. (L)

MANSFELD, Yukarı Saksonya çevresi içinde, Almanya'nın muhtar kontluğu. Mansfeld kontları soyunun sönmesinden (1780) sonra toprakları Saksonya ile Prusya arasında bölüşüldü. Prusya en büyük payı aldıktan başka 1815'te Saksonya'nın payını da ele geçirdi. Doğu Almanya'nın başlıca bakır kombinasına bu ad verilmiştir. Uranyum yatakları. (L)

MANSFELD (Albrecht III, VON, — kontu), alman protestan lideri (Leipzig 1480 - öl. 1560), Luther'in yakınıydı. Smalkalde görüşmelerine katıldı (1530 - 1537), vatandaşlık hakları Mühlberg savaşından sonra elinden alındı (1547). [L]

MANSFELD (Peter Ernst VON — kontu), alman savaşçısı (1517-1604). Karl V ve Felipe II'ye hizmet etti, Flandre savaşları sırasında sivrildi, Fransızlara karşı savaştı (1551), Yvoy'da esir düştü (1553). Felipe II tarafından Lüksemburg (1562), sonra yaşına hürmeten Hollanda valisi tayin edildi (1592). Maurits van Nassau'ya karşı savaştı. 1595'te İmparatorluk prensi unvanını aldı. —Evlilik dışı oğlu ERNST (Lüksemburg 1580 - Rakovica, Saraybosna yakınları 1626), katolikti; Savoia devleti hizmetinde ücretli askerlik usulünü benimsedi, sonra Almanya protestan prenslerinin İncil birliğine katıldı. Bohemya'da ayaklananlara yardıma gönderildi, seçici vali Friedrich V'in tarafını tuttu ve Tilly'ye karşı savaştı. Felemenk'e döndü, Dessau'da Wallenstein tarafından yenilgiye uğratıldı (1626). Yanına gittiği Transilvanya prensi Gabriel Bethlen tarafından terk edilince, Venedik'e gitmek istedi, ama ömrü yetmedi. (L)

MANSFİELD, Büyük Britanya'da (Nottinghamshire) şehir, Nottingham'ın kuzeyinde, Sherwood ormanı yakınında; 53 200 nüf. Güzel kilise (XIII. - XV. yy.). Maden kömürü ocakları. Dokuma sanayii (tuhafiyecilik, pamuk işçiliği). Ayakkabı imalâtı. (L)

MANSFİELD, A.B.D.'de (Ohio) şehir, Petit Rocky ırmağının kaynağında, Akron'un batısında; 52 000 nüf. Ağır metalürji. Bakır sanayii. Makine yapımı. (L)

MANSFİELD (Kathleen MANSFİELD BEAUCHAMP, **Katherine** — denir), ingiliz kadın yazar (Wellington, Yeni Zelanda 1888 - Fontainebleau 1923). Çocukluğu Yeni Zelanda'da geçti. Öğrenimini İngiltere'de tamamladı. 1906'da iki yıl için Yeni Zelanda'ya gitti, sonra İngiltere'ye yerleşti. Önce George Bowden (1909), sonra John Middleton Murry ile evlendi (1918). Son yıllarını Fransa'da hastalıkla geçirdi, orada Gurdieff'ten etkilendi.

1911'de yayımladığı *In a German Pension* (Bir Alman Pansiyonunda) adlı hikâye kitabında düşsel, esrarlı ve müziksel bir duyarlık göze çarpar. 1920'de yayımlanan *The Bliss*'te (Mutluluk), «Prelude» (Başlangıç), «Je ne parle pas français» (Fransızca Bilmiyorum) gibi güzel hikâyeler yer alır. Sağlığında yayımlanan *The Garden Party* (Garden Parti) [1922] ve ölümünden sonra çıkan *The Doves' Nest* (Güvercin Yuvası) [1923] adlı hikâyeleriyle dünya çapında bir üne ulaştı. Diğer eserleri: *The Little Girl* (Küçük Kız) [1930]; *The Aloe* (Öd Ağacı) [1930]; *Poems* (Şiirler) [1923]; *Novels and Novelist* (Romanlar ve Romancılar) [1930]. Güncesi (*Journal* [1927]) ile 1915-1922 yıllarını kapsayan Mektupları (*Letters* [4 cilt, 1928]) kocası J. - M. Murry tarafından yayımlandı. Mansfield büyük ölçüde Çehov'un etkisinde kaldı. Duygusallıkta ve ayrıntıların seçiminde tıpkı, Çehov gibi konudan çok bir hava yaratmağa önem verdi. Eserlerinde insan sıcaklığı ve ince bir duygusallık ağır basar. (L)

MANSFİELD (Michael Joseph), amerikalı siyaset adamı (New York 1903). Montana üniversitesinde tarih ve siyasal bilgiler profesörüyken (1933-1942) Demokrat parti saflarında fiilen çalıştı. Temsilciler meclisi üyesi oldu (1943-1953), senatoya seçildi (1953), 1961'de senatoda demokrat çoğunluğun başına geçti. (L)

MANSFİELD (Richard), amerikalı oyuncu (Berlin 1857 - New London, Connecticut 1907). Öğrenimini Avrupa'da tamamladı. 1882'de Amerika'ya gitti; özellikle Shaw, Shakespeare, Rostand ve İbsen'in kahramanlarını başarıyle yorumlayarak çağının en iyi oyuncuları arasına girdi. Stevenson'un sahneye uyarlanan *Doktor Jekill ve Mister Heyde* (The Strange Case of Dr. Jekill and Mr. Heyde) adlı eserinde büyük başarı kazandı. (M)

MANSFİELD (William MURRAY DE, — kontu), ingiliz yüksek hâkimi (Scone, Perthshire 1705 - Londra 1793). Tory'lerdendi, kral James II taraftarı bir ailedendi. Newcastle hükûmetine girince Pitt'in düşmanlığını kazandı. 1756'da Kral mahkemesi (*King's Bench*) başhâkimi (chief justice) oldu; Wilkes davasında, halkoyuna karşı geldi ve jürinin bir davada sadece maddî vakıalara göre oyunu bildirmekle görevli olduğunu, yoksa davanın hukukî yönüne karışamayacağına karar verdi. 1772'de bir kölenin ingiliz topraklarına yerleşir yerleşmez hür sayılacağını hükme bağladı. (L)

MANSHİP (Paul), amerikalı heykeltıraş (Saint Paul, Minnesota 1885 - New York (1966). Roma'da Amerikan akademisinde okudu (1908). Üslûbu Benvenuto Cellini ile kıyaslandı. New York şehri mührünü (1915), J.D. Rockefeller'in bir büstünü, Rockefeller Plaza'daki büyük Prometheus kabartmasını yaptı; New York Metropolitan müzesindeki Morgan kabartması için örnek alınan deseni çizdi; ünlü *Kentauros ve Su Perisi* de bu müzededir. Ayrıca Chicago, Detroit, Minneapolis, Philadelphia müzelerinde ve Roma'daki Amerikan akademisinde (Ölüler Anıtı) eserleri vardır. (L)

Arif Müfid MANSEL

Manshold planı, Avrupa Ekonomik birliği başkan yardımcısı tarafından birlik üyesi olan altı ülkenin tarımını düzenlemek amacıyle hazırlanan plan. 8 Ocak 1964'te Avrupa parlamentosu tarafından onaylanan bu plan, 15 aralık 1964'te birliğin bakanlar kurulu tarafından birtakım değişikliklerle kabul edildi. Bu plan, Tarım Ortak pazarının başlangıcı oldu. (L)

MANSHOLT (Sicco Leendert), hollandalı siyaset adamı (Ubrum 1908). Tarım öğrenimi yaptı. Alman işgalinde direniş hareketine katıldı. Wieringermeer belediye başkanlığına seçildi, sonra tarım bakanı oldu (1945 - 1958). Benelux'ün kurulmasıyle sonuçlanan görüşmelere katıldı ve Avrupa Ekonomik Topluluğu Yürütme kurulu başkan yardımcılığına seçildi. Ortak Pazar Avrupa komisyonu başkan yardımcısı ve tarım işleriyle ilgili komisyonun üyesidir. (L)

MANSIP veya **MANSIB** i. (ar. *naṣb*'dan *manṣıb*). *Esk.* Makam, bir işe memuriyet: *Bir makam, bir mansıp talebi de esas itibarıyle doğru değildi* (N. Araz).

◆ **Mansıbdar** blş. sıf. *Esk.* Memuriyette bulunan. (M)

MANSİ (Gian Domenico), yüksek rütbeli italyan rahibi ve tarihçisi (Lucca 1692 - ay y. 1769). Napoli'de ilâhiyat dersleri verdi, Lucca'da bir kilise tarihi akademisi kurdu ve bu şehrin başpiskoposluğuna getirildi (1765). Baronius'un *Annales Ecclesiastici* (Kilise Tarihi) adlı eserini yeniden bastı (1738-1759) ve *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio* (Din Konsillerinin Yeni ve Genişletilmiş Koleksiyonu) başlığı altında konsiller tarihinin yayımına başladı (31 cilt; 1759-1798). Yayımı bugün de devam eden bu eser, çok karışık olmasına rağmen konsillerin tarihi üstüne klasik bir kaynaktır. (L)

MANSİNİT i. (yer adı *Mancino*'dan fr. *mancinite*). Miner. Tabiî çinko silikat; vilemit çeşididir. (L)

MANSİON (Colard), flaman matbaacısı (öl. Brugge 1484). Brugge şehrinde baskı sanatının öncüsü olarak kabul edilir. Az sayıdaki baskıları Burgonya düklerinin sarayındaki elyazmalarının gotik üslûbunu taklit eden melez bir gotik havası taşır. *Boccace* (1476) adlı baskısı, bakır üzerine gravürlerle süslü eski kitaplardan biridir. (L)

MANSİYON i. (fr. *mention*). Konulan mükâfata yeterli görülmediği halde anılmağa değer bulunan bir kişi veya esere verilen derece. (M)

MANSO (Giambattista), bilim ve sanat koruyucusu italyan aydını (Napoli 1560'a

Foto. MEYDAN; LAROUSSE

YENEBİLEN
MANTARLAR
altın mantar
(Amanita Caesarea)
kırmızı çayır mantarı
(Amanita rubescens)
kuzu mantarı
(Boletus edulis)
kuzu mantarı
(Boletus luteus)
kuzu mantarı
(Boletus luridus)
Morchella rotunda
beyaz çayır mantarı
(Psalliota arvensis)
Maramius oreades
horoz mantarı
(Cantharellus cibarius)
Craterellus cornucopioides
Rhodopaxillus nudus
Tricholoma equestre
kara mantar
(Russula cyanoxantha)
Russula virescens
sığır dili
(Fistulina hepatica)
Hygrophorus puniceus
sütlü mantar
(Lactarius deliciosus)
Lepiota procera
gübre mantarı
(Coprinus comatus)
Peziza aurantia
M. Bory

YENMEYEN MANTARLAR
acı kuzu mantarı (Boletus felleus)
kusturucu mantar (Russula emetica)
Mucicidula mucida
Stropharia aeruginosa
Ganoderma lucidum
Tricholoma sulfureum
Geaster fimbriatus
Anthurus aseroiformis
M. BORY
İthyphallus impudicus
ÖLDÜRÜCÜ VE TEHLİKELİ MANTARLAR
Zehirli çayır mantarı (Amanita phalloides)
Zehirli çayır mantarı (Amanita verna)
Zehirli çayır mantarı (Amanita virosa)
Lepiota helveola
Benekli çayır mantarı (Amanita Pantherina)
Yalancı altın mantar (Amanita muscaria)
Entoloma lividum
inocybe patouıllardi
Clitocybe rivulosa
Zehirli kuzu mantarı (Boletus satanas)
Clavaria formosa
Clitocybe olearia

doğr. - ay.y. 1645). İtalyan yazar ve bilginlerini korudu (Tasso ve Marino gibi). Oziosi akademisini kurdu. Tasso, *Manso o Dell'Amicizia* (Manso veya Dostluk Üstüne) adlı diyaloğunda Manso ile dostluğunu anlatır. Manso, Tasso'nun bir biyografisini yazdı (1621). [L]

MANSON (sir Patrick), ingiliz hekimi (Cromlet Hill, Aberdeenshire 1844 - Londra 1922). Birçok asalağın, özellikle bilharzioz'a sebep olan şistozomların nasıl hastalık yaptığını inceledi; R. Ross'un bulduğu mikrobu (sıtma mikrobu) insana sivrisineğin aşıladığını deneylerle doğruladı. Avrupa'da ilk olarak, tropikal hastalıkların öğretim alanında yer almasını sağladı. (L)

MANSTEİN (Christoph Hermann VON), alman generali (Petersburg 1711 - Welmina 1757). Perekop muharebesinde başarı gösterdi (1735). Çariçe Yelizaveta'nın gözünden düşünce (1745), Prusya'nın hizmetine girdi; Yediyıl savaşının başlarında ve Prag önünde (1757) büyük hizmeti oldu. Kolin'de yaralanarak öldü. 1727-1744 Arasında yazdığı *Hatıralar*'ı Rusya tarihi yönünden değerli bir belgedir. (L)

MANSTEİN (Erich VON LEWİNSKİ VON), alman feldmareşali (Berlin 1887). Batı prusyalı bir ailedendi. Feldmareşal Hindenburg'un yeğenidir. Kendisini küçük yaşta evlât edinen dayısı general Georg von Manstein'ın soyadını aldı. Prusya Muhafız alayına girdi (1906); genelkurmaya (1917), daha sonra Reichswehr'e geçti (1919). Uzun yıllar genelkurmayda çalıştı ve yeni bir alman ordusu kurmağa çalıştı. 1934'te Üçüncü bölge kurmay başkanı, 1935'te OKH Harekât dairesi başkanı, 1936'da general von Fritsch'ın kurmay başkanı oldu. Bu dönemde Zırhlı Vurucu Topçu birliğini (Sturmartillerie) kurmayı başardı. Bu kuvvet, İkinci Dünya savaşında piyade sınıfını destekleyerek büyük başarı kazandı. 1938'de Silezya'daki bir kıtanın kumandanı oldu. İkinci Dünya savaşı başlarında von Rundstedt'in Polonya Güney Orduları grubu kurmay başkanlığına getirildi (eylül 1939). 1940 Başlarında Batı cephesine geçti. Wehrmacht kumandanlarınca hazırlanan Fransa'nın işgal planını (sarı plan), 1914'te uygulanan Schlieffen planına benzediği için tutmadı, onun yerine Ardenne'ler yoluyle güçlü bir zırhlı birliğin saldırıya geçmesini öngören bir harekât planı (*«Sichelschnitt* planı» veya «sahte plan») hazırladı. Ancak Kurmay heyeti, Ardenne'leri aşmanın doğuracağı güçlükler yüzünden plana şiddetle karşı koyunca, von Manstein görevinden alınarak yeni kurulan bir kolordunun (XXXVIII) başına getirildi. Ama Hitler, yüksek kumandanların karşı koymalarına rağmen, şubat 1940'ta planı kabul etti; 5 haziran 1940'ta XXXVIII. Kolordu Amiens'in doğusunda fransız cephesini yardı ve Sen'i geçti (10 haziran). Rus cephesinde çarpışan bir kolun kumandanı olan von Manstein, sovyet cephesini yararak İlmen gölüne ulaştı (temmuz). Eylülde XI. Ordu kumandanı oldu, güney kesiminde savaştı. Kıyasıya bir çarpışmadan sonra, Sivastopol'u ele geçirerek (temmuz 1942) Kırım'ın fethini tamamladı. Feldmareşal oldu, Don Orduları grubunu yönetti. 1942-1943 Kışı boyunca Stalingrad'ı rus kuşatmasından kurtarmağa çalıştıysa da başaramadı. Cepheyi uzun süre büyük bir ustalıkla Dnieper üzerinde tuttuktan sonra, rusları Donetsk'e doğru püskürttü. Genel çapta geri çekilme başlayınca, bir karşı hücumla Charkov'u tekrar ele geçirmeyi başardı (mart 1943), ama çetin çarpışmalardan sonra Sovyetler tarafından Polonya sınırına doğru püskürtüldü. Büyük ve düzenli bir geri çekilme harekâtına girişen von Manstein, geri çekilmenin çok yavaş olmasını isteyen ve siyasî sebepler yüzünden kendisinden hoşlanmayan Hitler ile anlaşmazlığa düştü. Mart 1949'da savaş suçlusu olarak 18 yıl hapse mahkûm oldu. 1953'te sağlık sebepleriyle serbest bırakıldı. 1955'te hatıralarını *Verlorene Siege* (Boşa Giden Zaferler) başlığı altında yayımladı. İngiliz askerî tenkitçisi Liddell Hart tarafından «İkinci Dünya savaşının en iyi alman generali» ilân edildi. Gerçekten de Rommel, Guderian, Rundstedt ve daha başka birkaç generalle birlikte Manstein, Wehrmacht'ın stratejik beyniydi. Modern ve ileri görüşlülüğü, zekâsı ve anlayışı sayesinde bu konuda hâlâ büyük bir otorite olarak kabul edilir. (M)

felmareşal MANSTEİN

MANSUB sıf. Bk. MANSUP.

MANSUBE i. (ar. *naṣb*'dan *manṣūbe*). *Esk.* Satrançta bir oyun. || *Mec.* Hile, oyun: *Mümkün oldukça felek mansubesinden kıl hazer* (Fuzuli).

◆ **Mansubesaz** blş. sıf. *Esk.* Hileci. (M)

MANSUELLİ (Guido Achille), italyan arkeoloğu (Monopoli, Bari 1916). Emilia ve Romagna bölgelerindeki Eskiçağdan kalma eserleri inceledi. Pavia ve Bologna üniversitelerinde arkeoloji profesörü oldu. Başlıca eserleri: *Galleria degli Uffizi: Le Sculture* (Galleria degli Uffizi: Heykeller) [1958 - 1961]; *I Cisalpini* (Cisalpina'lılar) [1962]; *Etruria* (1963). Ayrıca, Kuzey İtalya'daki roma sanatı üstüne bir dizi inceleme yazdı. (M)

MANSUP veya **MANSUB** sıf. (ar. *naṣb*'dan *manṣub*). *Esk.* Konmuş olan, dikilen. || Tayin edilmiş, atanmış. *Zt.* MAZUL.

◆ İ. Gram. Arapça'da sonu fetha ile (*a, e*) şeklinde okunan kelime.

◆ **Mansubîn** çoğl. i. *Esk.* Memuriyette bulunanlar, tayin edilenler. (M)

MANSUR, hammâdı hükümdarı (öl. 1104). 1088'de, babası El-Nasir'in yerine tahta çıktı. Başkentini Bicaye'ye nakletti. Amcalarından Kösantina valisi Belber'in çıkardığı isyanı bastırmak için hammadî emîri Ebu Yeknî'yi onun üstüne gönderdi. Ayaklanmayı bastıran Ebu Yeknî'yi aynı ilde valilikle görevlendirdi. Bir süre sonra Ebu Yeknî de ayaklandı. Mansur bu ayaklanmayı da bastırdı. Eskiden beri düşmanı olan Murâbıtlarla, Zenatalarla uğraştı, Murabıtları yendi; Zenataları cezalandırdı. (M)

MANSUR (Ebu Cafer el -), ikinci abbasî halifesi (öl. Mekke yakını 775). Abbasî halifesi olan amcası Ebul Ammas es-Seffah zamanında Emevîlere karşı yapılan Vasıt kuşatmasına katıldı. Azerbaycan ve Elcezire valiliklerinde bulundu. Es - Seffah'ın ölümü üzerine (754) halife oldu. Amcası Abdullah bin Ali halifeliğe sahip çıkmak istedi; fakat Mansur'un kumandanı Ebu* Müslim el - Horasanî tarafından bozguna uğradı. Bir süre sonra Mansur, Ebu Müslim'i de ortadan kaldırdı. Bu olay Horasan'da ayaklanmaya sebep oldu. Ayaklanmanın başında bulunan iranlı Sunbaz, Medine'ye kadar yürüdü. Fakat Cevher bin Merrar idaresindeki halife ordusuna yenildi. Bir süre sonra da Cevher, halifeye karşı bir tutum aldı. 756'da Cevher'i ortadan kaldıran Mansur, yeni isyanlarla karşılaştı: Elcezire'de hariciler, abbasî başkenti olan Haşimiye'de (Kûfe'nin yakınında) ravendîler, alevîler sonra da Medine'de hilafet isteğinde bulunanlar başkaldırdılar. Bütün bu isyanlar Mansur tarafından güçlükle bastırıldı. Halid bin Bermek'in öğütlerine uyarak Bağdat'ın temellerini attı (762). Mansur bir süre sonra Deylem ve Taberistan üstüne sefer yaptı ve bu bölgeyi Abbasîlere bağladı. Malatya ve Mosisa (Misis) şehirlerinin surlarını kuvvetlendirdi. Fakat ordusu Hazarlar tarafından yenildi (765); iki yıl sonra Horasan'da bir ayaklanma çıktı, isyancıların başında bulunan Ustazasis peygamberliğini ilân etti. Fakat abbasî kumandanı Haşim bin Huzeyme tarafından bastırıldı. Devlet maliyesini düzeltmeğe çalıştı. Hitabet, edebiyat ve musikiye de ilgilenirdi. Mekke'ye hacca giderken öldü ve Mekke yakınlarına gömüldü. (M)

MANSUR AHMED bin MUHAMMED, Fas'ta, Sâdî sülâlesinin yedinci hükümdarı (Fas 1549 - ay.y. 1603). Özellikle din alanında geniş bilgisi vardı. Kardeşi Abdülmelik'in Kasrülkebir'de Portekizlilerle yaptığı savaşa katıldı. Abdülmelik bu savaşta hastalanarak ölünce tahta çıktı (1578). Magrıp'ta çıkan iç karışıklıkları bastırdı. Afrika kıyılarında bulunan hıristiyan esirlerinin İspanyollar tarafından kaçırılmasını önledi. Fas'a geldi, yönetimi kesin olarak ele aldığını göstermek için eski hükümdarın cesedini yaktı. Avrupa devletleriyle yakın ilişkiler kurdu. Uluç Ali'nin Magrıp'a savaş açmasını, gönderdiği elçilerle ve hediyelerle bir süre durdurdu (1581). Uluç Ali'nin ölümü (1587) üzerine kendini Türklere karşı güven altına alan Mansur, İspanya ile yakınlık kurmağa başladı. Fransa, İngiltere, Hollanda ve Toskana ile kurduğu dostluk, yabancı tüccarların Fas'ta geniş ölçüde iş yapmalarını sağladı. Bundan yararlanan ingiliz soyluları Fas'ta Barbara Company'yi kurdular (1585). Mansur, İngiltere ve Hollanda ile anlaşarak İspanya'ya baskı yapmağa başladı. Bir süre sonra İngilizlerle arası açıldı. Bunun üzerine Sudan'ı ele geçirmek için bir sefer düzenledi. İlk askerî birliği Tegaza'da yok edildi. İkinci defa Paşa Cevher kumandasında yolladığı ordu Sudan'ı yağmaladı (1590). Sonra oğulları arasında çekişmeler, kavgalar başladı. Sudan ve Cezayir'de ayaklanmalar oldu. Merakeş'te oturan Mansur, oğullarını barıştırmak için Fas'a giderken vebadan öldü. (M)

MANSUR BİLLAH el - KASIM, Yemen'de iki zeydî imamının adı: **El - Kasım bin Ali el-Ayyânî** (öl. 1595), Ahmed el - Nasır'ın 1528'de ölümüyle sona eren imamlık için 1591'de, Mansur Billah unvanını aldı. İmamlığı uzun sürmedi. Yerine oğlu Hüseyin el-Mehdî geçti. Kısa bir süre içinde o da öldü. Zeydîler arasında onun tekrar döneceğine inanıldığı için özel bir tarikat kuruldu; **Mansur el-Kasım bin Muhammed**, Yemen'in bugünkü imam sülâlesinin kurucusudur. 1597'de ülkesini 5 türk valisine karşı savundu. Türkler de Zeydîlere düşman olan İsmailîleri (Karmatîler) yardıma çağırdılar. Fıkıh ve akaid konularını işleyen eserleri vardır. (M)

MANSUR bin NUH, iki samanî hükümdarının ortak adı: **Mansur bin Nuh I** (Ebu Salih), Horasan ve Maveraünnehir hükümdarı. Kardeşi Abdülmelik bin Nuh'un yerine geçti. Tahta çıktığı zaman Samanî devleti çökmek üzereydi. Saltanat döneminde Samanî devletinde dış ilişkiler bakımından gelişmeler görülür. — **Mansur bin Nuh II** (Ebul Haris), Maveraünnehir hükümdarı. Faik ve Beg Tüzün adlı kumandanları tarafından tahttan indirildi ve gözleri oyularak Buhara'ya gönderildi (1591). [M]

MANSUR bin YUSUF, Kuzey Afrika'da kurulan Zîrî hanedanının ikinci hükümdarı (hük. 984-996). Babası Zirî'nin ölümünden sonra hükümdar oldu. Kayrevan'ın 9 km uzağındaki Rekade'yi hükûmet merkezi yaptı. Şehrin kalkınmasına önem verdi. Bu arada Ketama'da çıkan berberî isyanını bastırmak zorunda kaldı. (M)

MANSURE sıf. (ar. *manṣūr*'dan *manṣure*). *Esk.* Üstün, galip gelen.

— Teşk. tar. *Mansure hazinesi*, Asakiri Mansurei Muhammediye ordusunun masrafları için ayrılan devlet gelirleri. || *Asakiri Mansurei Muhammediye*. Bk. ASAKİR. (M)

MANSURE
Aziz Louis'nin yakalanışı bir XV. yy. minyatürünün detayı
Cabinet des Estampes, Paris

MANSURE, Cezayir'in batısında Tlemsen şehri yakınında eski bir şehir. 1299'da Marinîlerden Ebu Yakub Yusuf, Beni Abdülvad'ın başkenti. Tlemsen'i kuşattığı sekiz yıl içinde, şehrin batısında uzanan geniş ovada karargâh kurdu. Burada evler, cephane depoları, sığınaklar, hamamlar, kervansaraylar ve bir cami yaptırdı. 1302'de bunlara bir sur eklendi. Böylece Mansure şehri doğdu. Kervanlar, Tlemsen'e giremediği için şehr, kısa bir süre içinde iktisadî bakımdan gelişti. Kuşatmadan sonra Marinîler Tlemsen'den çekilince Mansure boşaltıldı. Kısa bir süre sonra Tlemsenliler şehri, yakıp yıktılar. 1335'te fas orduları kumandanı sultan Ebul Hasan tekrar Tlemsen önüne geldi; 1337'de Benilvad'ın başkentini aldı ve Mansure yeniden inşa edilerek Marinîlerin Orta Magrıp'taki merkezi oldu. 1345'te «Zafer sarayı» yapıldı. Marinîler çekilince şehir yavaş yavaş söndü. Bugün burçlarla tahkim edilen surun bir kısmı, bir saray, kaldırımlı yol kalıntıları ve caminin kerpiç duvarlarıyle minaresi kaldı. (M)

MANSURE, Aşağı Mısır'da, Dakahliye ilinin merkezi, Nil'in Dimyat kolunun sağ kıyısında; 152 000 nüf. Fransız okulları. Ticaret (pamuk) ve sanayi merkezi; çırçır, çeltik ve yağ fabrikaları.

— Tar. Mansure, Eyyubîlerden Melik ül - Kâmil tarafından Dimyat'ın direnmesini

Foto. LAROUSSE

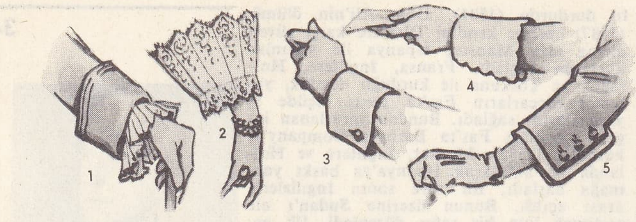

manşet'ler (kıyf.) 1. erkek (XVIII. yy.); 2. kadın (Louis XIII devri); 3. kola dikili; 4. hizmetçi elbisesinin; 5. tayyör manşeti

desteklemek amacıyle kuruldu. 1249'da Saint Louis IX, Dimyat'a doğru yürürken hasta olan Melik üs-Salih Necmeddin Eyub burada bulunuyordu. Dimyat'ın zaptı haberi kendisinden saklandı; fakat Dimyat'tan kaçarak huzuruna gelen emîrleri öldürttü. Eyub, Saint - Louis'nin esir olduğunu göremeden bu şehirde öldü. (LM)

Mansure camii, Tlemsen şehri yakınında, Marınîlerin yaptırdığı cami (XIII. yy.). 60 × 85 m'lik dikdörtgen bir alandadır. Cümle kapısı, kuzeybatı cephesinin ortasında, minarenin tabanındadır. Sahın, cephe duvarına paraleldir. Namaz kılma yeri, sütunların taşıdığı, on üç sahından meydana gelir. Büyük aksa paralel olan neflerin sonunda, mihrabın önündeki kare mekânı kapatan kubbeyi, kıble duvarıyle hag biçimli sekiz ayak taşır. Mihrap, kesik duvar yüzlerinden meydana gelen niştir. Caminin cümle kapısından başka, taştan yapılmış on iki kapısı daha vardır. (M)

E. Vigée-Lebrun'ün yaptığı manşon (kıyf.) Louvre müzesi, Paris

MANSUR HÂCİP (İbni EBİ ÂMİR, — denir), endülüslü hâcib (öl. 1002). İberya yarımadasına yerleşen bir arap ailesindendir Kurtuba'da öğrenim gördü. Sonra emevî sarayında kâhyalıkla görevlendirildi. Darphane müfettişliği, sahipsiz tereke yöneticiliği yaptı. Halife Hakem II'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu Hişam tarafından vezirliğe yükseltildi (976). Bir süre sonra hâcib oldu ve Hişam II'nin gençliğinden yararlanarak yönetimi eline aldı; hıristiyanlarla savaşa başladı. Leon krallığına karşı sefere çıktı (981); Zamora'yı ele geçirdikten sonra yağma etti. Katalonya'ya karşı açtığı savaş sonunda Barselona'yı aldı; yağmaladı (985). Santiago ve Compostella seferlerine çıktı (997); bu şehirleri ele geçirdi. Bütün halifelik unvanlarını aldı. Bir sefer dönüşünde öldü. Yerine oğlu Abdülmelik el-Muzaffer geçti. (M)

MANSUR İSMAİL (Ebu Tahir), fatımî halifesi (öl. 953). 946'da babası Ebul Kasım el-Kaim'in yerine geçti. Berberîlerin kışkırttığı haricî önderi Ebu Yezid el-Mehdiye ile uğraşmak zorunda kaldı. Sonunda onu yenerek durumunu düzeltti. İfrikiye'nin deniz kuvvetini artırmağa çalıştı. Azatlı kölesi Ferah, İtalya'nın güneyinde Bizanslılara karşı büyük bir başarı kazandı (951). Mansur, yaptırdığı mimarî eserleriyle İfrikiyeli Fatımîler arasında, önemli bir yer alır. El-Mansuriye de denilen Şabra'yı başkent yaptı. Şehri birçok saray yaptırarak geliştirdi. (M)

manşon (teknol.)

MANSURİYET i. (ar. *nusret* > *manşūr*'dan *manşūriyyet*). *Esk.* Tanrı'nın yardımıyle üstün gelme, zafer kazanma. (M)

MANSURLU, Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Adana ili, Feke ilçesi) bucak; 5 101 nüf. (1965). 9 köy. — *Bucak merkezi*, 1 247 nüf. (1965). Feke'nin batısında; yüksl. 990 m. İlçe merkezine uzaklığı 55 km'dir. (M)

MANSUROĞLU (Mecdut), türk dilcisi (İzmir 1910 - İstanbul 1960). Orta ve lise öğrenimini İzmir kolejinde yaptı (1931). İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesini bitirdi (1936). Lepzig ve Berlin üniversitelerinde bir süre okudu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesi öğretim kadrosuna girdi (1939). Doçent (1949) ve profesör (1960) oldu. Çalışmalarını Eski Anadolu Türkçesi ve diyalektoloji alanında yürüttü. Başlıca eserleri: *Anadolu Türkçesi* (XIII. Asır); *Dehhanî ve Manzumeleri* (1947); *Ahmed Fakıh, Çarhname* (1956); *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri* (1958). Ayrıca Fundamtenta'da *Das Karakhanidische* (Karahanlı Türkçesi; cilt I.) [1959]; *Las Altosmanische* (Eski Osmanlıca) [1959] adlı iki makalesi çıktı; İslâm Ansiklopedisi'nde de çeşitli yazıları vardır. (M)

MANSUS sıf. (ar. *naṣṣ*'tan *manṣūṣ*). *Esk.* Kuran'da açıkça anlatılmış olan, hakkında ayet bulunan. ‖ i. Erkek adı.

◆ **Mansusa** sıf. *Esk.* Mansus'un dişili. ‖ *Ahkâm-ı mansusa*, kesin ve inanılması gereken hükümler. (M)

MANSUS i. («konut» anlamında lat. k.). Ortaçağ sonlarına doğru yurtluklar bünyesinde bir tarım işletmesi birimi olan bahçeli, tarlalı kır evi. (L)

MANŞ denizi, fr. **la Manche,** ing. **English Channel** veya **The Channel,** Batı Avrupa'da deniz, İngiltere ile Fransa arasında. Manş, bütünüyle «kıta yaylası»ndadır ve 100 m'yi aşan derinlikler ancak batıda, Cornwall burnunu Finistère'in ucuna bağlayan çizginin batısında ortaya çıkar; yalnız Guernesey adasının kuzeyinde ve kuzeybatısındaki bir çukur 172 m'ye iner. Manş'ın ortalarında doğu - kuzeydoğu yönünde bir gelgit akıntısı vardır; gelgit olayı Fransa kıyılarında, İngiltere'dekinden daha önemlidir. Granville'de ve Mont-Saint-Michel koyunda seviye farkı 11,7 m'ye kadar çıkar. Çekilme güneybatıya doğrudur. Manş denizininin kıyılarındaki başlıca limanlar şunlardır: Fransa'da, Le Havre, Boulogne ve Cherbourg; İngiltere'de, Portsmouth, Southampton ve Pleymouth. Ayrıca deniz, Dover boğazıyle Kuzey Denizi'ne ve Avrupa'nın en işlek bölgelerine açıldığı için dünyanın, trafiği en yoğun denizlerindendir. Uzun süredir tasarlanan Manş'ı bir denizaltı tüneliyle aşmak projesi, birçok muhalefetle, özellikle İngiltere'nin ada özelliğini kaybetmesinden çekinen ingiliz askerî çevrelerinin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Bugün günden güne geliştirilen projeler, bir yandan demir ve karayolu köprüsü, öte yandan da özellikle otomobil taşıyacak olan elektrikli trenler için bir demiryolu tüneli yapılmasını öngörmektedir. (L)

MANŞET i. (fr. *manchette*). Kıyf. Bir gömleğin kol kısmına geçirilen ve elbisenin kolundan dışarı çıkan kumaş parçası.

— Matbaac. Bir gazetede ilk sayfanın en üst kısmındaki büyük puntolu başlık. (M)

MANŞİYYA (el -), Mısır'da şehir, Yukarı Mısır'da, Nil'in batı kıyısında; 20 000 nüf. Manşiyya eski *Ptolemais* şehridir. (L)

MANŞON i. (fr. *manchon*). Kıyf. Vatka astar geçirilmiş, kürkle örtülü ve ellerin içine sokularak korunduğu ipek kürk: *Lutr manşon. Astragan manşon.*

— Büro. Teyplerde kullanılan magnetik kayıt ortamı. (Yazı manşonları magnetik şeritlerden çok daha kullanışlıdır, geriye dönüş ve düzeltme bakımından çok duyarlı bir işaretleme sağlar. Manşon ancak on, on beş veya yirmi dakikalık sınırlı bir yazı süresi sağlar.)

— Camc. Silindir biçiminde üfleme cam parça. (Manşonun uçları kesildikten sonra elde edilen silindir, çekme işlemi yapılmadan önce pencere camı hazırlamak için bir ana doğru boyunca yarılır ve açılır).

— Dy. *Bağlantı manşonu*, iki boru veya madenî çubuğun uçlarını, vidalı kısımlar, kontra somunlar veya kamalar yardımıyle bağlayan boru parçası.

— Fiz. ve Kim. Çeşitli fizik veya kimya işlemlerinde kullanılan, camdan, balçık çamurundan, pişmiş topraktan yapılmış silindir şeklinde kılıf.

— Mekan. Boruları birbirine tutturulan parça. ‖ *Soğuk manşon geçirme*, soğukta ve basınç altında, bir boruya manşon geçirme metodu. Bk. ANSİKL.

— Teknol. Eksenlerine paralel olarak çatlamalarını önlemek için bazı parçaların üzerine geçirilen madenî bilezik, bandaj veya çember. (FRETAJ BURCU da denir.) Bk. ANSİKL.

— Tekst. *Manşon geçirmek*, çelik ana mil üzerine renkli baskıyı yapacak desenli silindiri geçirmek.

— Telekom. Havaî hatların kurulmasında iletkenlerin birleştirilmesine yarayan madenî parça. (Manşonun içine, birleştirilecek iki telin girdiği uzunlamasına bir delik açılır.)

— ANSİKL. Mekan. *Soğuk manşon geçirme*, özellikle çok yükseklerden su düşüşüyle hidrolik santralları beslemeğe yarayan su basıncına karşı dayanıklı boruların yapımında kullanılır. Kırılma yükü 50-60 kg/mm² olan kaynatılmış çelik saç boruların üzerine soğukta kolayca, borununkinden çok az büyük çaplı, esneklik sınırı 70-90 kg/mm²'ye ulaşan özel bir çelikten yapılmış manşonlar geçirilir; bu boru-manşon çifti prese sokulur ve borunun dayanabileceği en yüksek basıncın iki katı kadar bir basınç uygulanır. Böylece koç darbesinden doğabilecek aşırı basıncın etkisi önlenir. Boyut büyüdükçe borunun çeperi ilkin kendini çevreleyen manşonlara dayanır, sonra bunlar üzerine genleştirici bir kuvvet uygular. Bu durumda boru madeninin esneklik sınırı aşılır, manşonlar da esnek bir şekil değiştirmeğe uğrar. Basınç sıfıra indirildiğinde, manşonlar boru üzerine esnek gerilimlerinden doğan bir sıkıştırma kuvveti uygular. Boru, eğer sıcakta manşon geçirilmişse normal durumunu korur; manşon madeninin tavlanmamış oluşu boru için bir üstünlüktür. Rijit manşon geçirme yerine bazen bir boru etrafına sarılmış, kırılma yükü 200 kg/mm² olan çelik bir kablodan meydana gelen yumuşak manşon geçirme kullanılır. Soğuk manşon geçirme bir taraftan boru ağırlığında ve montaj masraflarında ucuzluk, diğer taraftan işletmede büyük bir emniyet sağlar.

— Teknol. *Manşon* veya *fretaj burcu*, içine girecek parçanın dış çapından azıcık küçük bir deliği olan madenî bir halkadır. Sıcakta manşonlanan bu halka, büzülerek içine giren madenin üst tabakalarına çok yüksek bir basınç uygular ve böylece madene, öngörülen yükün uygulanması sırasındaki gerilimi düşüren bir başlangıç basıncı verir. Bir hidroelektrik santralı besleyen yüksek düşüşlerde kullanılan borular çoğu zaman manşonlanır, fakat bu manşonlama, soğuk manşon geçirme usulüyle gerçekleştirilir.

Elektrik makinelerinin (dinamolar, motorlar, alternatörler v.b.) rotor bobinleri, merkezkaç kuvvete karşı direnç sağlamak için daima manşonlanır. Magnetik kaçakları önlemek için özel bronzlar (alüminyum, magnezyum bronzları) veya nikel oranı fazla çelikler kullanılır. Çok hızlı dönen ve içindeki merkezkaç kuvveti çok önemli olan büyük güçlü alternatörler için bir miktar magnetik kaçak kabul edilebilir ve bunun için de kimi zaman nikel - krom çeliklerinden yararlanılır. (L)

MANTA i. Kedibalığıgillerden *Manta birostris*'in cins adı. (Boyu 8 m'yi, ağırlığı 3 000 kg'ı bulduğu halde suda gayet iyi yüzer ve dışarıya bile sıçrar. Avlanması büyük cesaret ve tecrübe ister; yavrularını sudan dışarıda sıçrama hareketleri yaparken dünyaya getirir.) [L]

MANTA'LAR, Kolomböncesi devirde, Ekuador'da yaşamış amerikalı yerli halk. Bunların asıl adı bilinmiyor. Yüzlerini boyadıkları için ispanyol kronikçileri bunlara «yüzü dövmeliler» demekle yetinirler (Cieza de Leon). «Manta» adı ise bu halkın yaşadığı bölgeden gelir. Manta'lar, Chone nehrinin ağzıyle Chalango adası arasında uzanan, Manabi eyaletinin kıyı bölgesinde yaşarlardı; iyi tarım yapar, pamuk ve yün dokur, altın, gümüş ve bakır madenlerini ustalıkla işlerlerdi. Ticaret yapar, hafif ve küçük kayıklarıyle (çok hafif tahtadan bir çeşit sal) kuzeydeki Esmeraldas eyaletinden güneydeki Chimu krallığına kadar olan kıyı boylarına çok çeşitli mal götürürlerdi. Aşırı dindardılar, denize, Jaguar'lara, yılanlara ve Manta şehrindeki kocaman bir zümrüde taparlardı; tanrılarına mısır, mısır rakısı (*çiça*), altın sunar; loma'lar ve hattâ insan kurban ederlerdi. Ölülerini derin kuyulara gömerler, çevrelerine adaklar yerleştirirler ve mezarlara uzattıkları kamış borulardan zaman zaman çiça akıtarak, ölülerin susuzluğunu gidermeğe çalışırlardı. (M)

MANTALİZM i. (fr. *mentalisme*). Bir dilbilimi psikolojinin bir bölümü haline getirleyen bir unsur olarak ele alan ve dilbilimi psikolojinin bir bölümü haline getiren kimselerin davranışı. (L)

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

MANTAR i. (yun. *manitari*'den). Boy, biçim, yöre bakımından büyük değişiklikler gösteren, 100 000 kadar çeşidi bulunan bitki. || Ayakkabı tabanı, cankurtaran simidi v.b. yapımında kullanılan, hafif ve geçirimsiz meşe ağacı tabakası. || Bu maddeden yapılmış şişe tıpası. || Oyuncak tabanca ile patlatılan mantardan kapsül. || Hayvanın burun ucu. || *Argo.* Yalan söz. || *Mantar tabancası,* tabanca gibi ses çıkaran ve mantardan kapsül patlatan oyuncak.

— ÇEŞ. DEY. *Mantar atmak. Argo.* Yalan söylemek. || *Mantar gibi yerden bitmek,* birdenbire ortaya çıkıvermek. || *Mantara basmak. Argo.* Başkası tarafından hazırlanan bir oyuna düşmek.

— Balıkç. Üzerine olta sarmağa veya ağları su yüzünde tutmağa yarayan mantar parçası. || *Mantar yakası,* balık ağının üst kenarında bulunan ve mantarların yardımıyle ağı suda yüzer durumda tutmağa yarayan ip. || *Olta mantarı,* olta ipinin üzerinde kayıp, bir kurşun parçası veya bir düğümle sınırlı noktaya kadar gelerek orada duran, oltayı belli bir derinlikte tutmağa yarayan mantar.

— Bitki hastalıkları. Elemanın etli kısmında, genellikle tadı acı olan mantar kümeleri oluşması şeklinde beliren hastalık. (Bu âriza, çeşitli fizyolojik sebeplerden ileri gelebilir. Küçük ve biçimsiz meyvelerin içerisinde bulunan mantarlar bor eksikliğinden ileri gelmiş olabilir.)

— Dy. Rayın kalın profilli üst kısmı; bu kısmın yatay yüzü, tekerlek bandajının üzerinde yer değiştirdiği yuvarlanma yüzeyini meydana getirir. || *Çift mantarlı ray,* yataklar üzerine oturtulan, ilke olarak iki taraflı eski bir ray tipi.

— Deric. Sepicilerin derilere yumuşaklık ve kabarıklık vermek için kullandıkları, hafifçe eğri bir ağaç üzerine yapıştırılmış mantar levhalardan meydana gelen âlet. || *Derilere mantar vurmak,* yumuşatmak ve kabarıklıklarını düzeltmek için derileri kol veya el mantarından geçirmek. (*Mantar çekme* de denir.) || *El mantarı,* marokencilerin ve sepicilerin deriye yumuşaklık ve kabarıklık vermekte kullandıkları küçük kol mantarı. (İşçi bu âleti deri üzerinden geçirirken avucuyle bastırır.) || *Kol mantarı,* sepicilerin deriyi yumuşatmak ve kabarıklıklarını düzeltmek için kullandıkları âlet.

— Eczc. *Mantar ilâcı,* insanlarda ve hayvanlarda asalak yaşayan mantarlara karşı etkili ilâç. Bk. ANSİKL.

— İnş. *Mantar döşeme,* doğudan doğruya kolonlar üzerine oturan betonarme döşeme. (Bu döşemelerde kiriş kullanılmaz. Kolonların üzerine gelen döşeme kısımları, çapraz yerleştirilmiş demirlerle takviye edilir.)

— Mantarbilim. Bazı ağaçların, özellikle mantar meşesinin kabuğundan elde edilen kalın, hafif ve su geçirmez madde. (Bk. ANSİKL.) || Bitkilerin büyük bir kısmında sapta, hattâ kökte soymuk tabakanın dışında bulunan, içi hava dolu, zarı mantarözlü sık hücrelerden meydana gelen ikincil doku. || Büyüklüğü, biçimi, yaşadığı yer çok değişik olan ve 100 000'den fazla türü bulunan çiçeksiz bitki. || *Mantar mazısı,* asalak bir mantarın bitkilerde meydana getirdiği mazı. || *Mantar meşesi.* Bk. ANSİKL. || *Mantar özü.* Bk. MANTARÖZÜ. || *Mantar tabakası,* ağaçlarda, hücrelerin çeperlerine mantarözü yığarak ve protoplazmasını kaybederek mantar oluşumuna yolaçan dış büyükten tabaka. || *Ak mantar* (veya *keçi mantar*), güzel, tatlı, besleyici bir mantar. (İlmî adı *Agaricus campestris.*) || *Bahçe mantarı,* özel olarak sebze bahçelerinde yetiştirilen çayır mantarı. || *Bazitli mantarlar.* Bk. BAZİTLİMANTARLAR. || *Cıvık mantarlar,* peltemsi kitleler halinde bulunan bir mantar takımı. (Bk. CIVIKMANTARLAR.) || *Çayır mantarları.* Bk. ÇAYIR MANTARI. || *Horoz mantarı,* yenilebilir bir mantar cinsi. || *Kök mantar.* Bk. KÖKMANTAR. || *Kurt mantarı,* halk arasında kurusu kan durdurmak için kullanılan bir mantar cinsi. || *Pas mantarı.* Bk. PASMANTARIGİLLER. || *Yer mantarı.* Bk. DOMALAN.

— Paleont. *Fosil mantarlar,* dinansiyen tabakalardan itibaren rastlanan mantar kalıntıları (mucorales, chytridiales, cıvıkmantarlar). [Taşkömür, Cannel kömürü linyit, bataklık kömürü v.b. gibi fosil yakıtların içinde miselyum ve konidyum şeklinde mantar parçalarına rastlanır. Tersiyer tabakalarda, yaprakların üzerinde asalak olarak yaşamış asklı mantarlara ve seyrek olarak da hifli mantarlara rastlanmıştır.)

— Patol. *Mantar hastalıkları,* mantarlardan ileri gelen bütün hastalıkların genel adı. *Eşanl.* MİKOZ. Bk. ANSİKL.

— Şehirc. *Mantar şehir,* büyümesi on yılda yüzde yüz veya daha fazla olan şehir.

— Toksikol. ve Ted. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mantarbilim. *Mantar,* yaşlı kök ve gövdeleri saran koruyucu bir dokudur; kabuğun altındaki büyütken doku tabakasından oluşur. Bu dokunun hücrelerinde mantarözü bulunduğundan, su geçirmez. Mantar, ağacın cinsine göre az veya çok kalın olabilir (mantar meşesinde çok kalın olur). Mantarın dış kısmı parça parça ayrılabileceği gibi (çınar), çatladıktan sonra gene de yerinde kalarak kabuğu meydana getirebilir. Genç mantar tabakasında, üstderi dokusundaki gözeneklerin ödevini gören kovucuklar bulunur.

Mantarlar tallı bitkilerdendir. Mantarda kök, sap ve yaprak gibi kısımlar yoktur. Klorofilsiz olan bu bitkiler, tallı bitkiler arasında, kara ve suyosunlarından ayrı bir bölüm meydana getirir. Bakterilerin tersine bunların hücrelerinde tipik birer çekirdek bulunur.

Yeşil bitkiler güneş ışığında havanın karbondioksidinden yararlanarak kendilerine besin yapabildiği, yani *kendibeslek* bir hayat sürdüğü halde, mantarlar, klorofilsiz olduğu için kendisine gerekli karbonu, birarada yaşadığı diğer organizmalardan veya maddelerden elde eder, yani *dışbeslek*'tir. Mantarların çoğu ölü veya cansız organik maddelerle beslenir, bunlara *çürükçül* denir. Bahçe mantarı gübreliklerde, çayır mantarı ormanlarda humuslu topraklarda, küf mantarları eski kâğıtların, çaputların, reçel v.b. gibi şeylerin üzerinde yetişir. Bir kısım mantarlarsa asalaktır: canlı varlıkların, hayvanların ve bitkilerin üzerinde, deri mantarı kıllı deride, mildiyu patateste yaşar. Diğer bir kısım mantarlar, üzerinde yaşadığı canlılarla işbirliği yapar, aralarında *ortak yaşama* adı verilen bir denge kurulur: liken mantarları ve orkidelerdeki kökmantarlar buna örnektir. Mantarlar *spor* adı verilen küçücük tohumlarla çoğalır. Spor çimlenince *miselyum* adı verilen dallı bir iplik meydana getirir. Bahçe mantarında beyaz uzantılar halinde görülen saçaklar, miselyumdan başka bir şey değildir. Miselyum iplikleri birbirine geçerek, dolaşarak sımsıkı bir doku meydana getirebilir. *Karpofor, apotesi* ve *peritesi* adı verilen bu kısımlara günlük dilde mantar denir ki, aslında mantarın üreme organıdır; sporlar bunun içinde bulunur. Miselyumu bölmelere ayrılmamış olan mantarlara *basit mantarlar* (veya *siphomycates*) denir. Örnekler: basındaki *phytophtora;* marul mildiyusundaki *pythium;* bağ mildiyusundaki *plasmopora;* patates mildiyusundaki, kestane karasındaki *phytophtora;* marul mildiyusundaki *bremia,* ekmek küfündeki *mukor.*

meşe mantarının soyulması

Miselyumları bölmeli olan *üstün mantarlar* iki gruba ayrılır: sporları askların içinde meydana gelen mantarlara *asklı mantarlar,* sporları bazitlerin üzerinde meydana gelenlere ise *bazitli mantarlar* denir. *Penicillium* ve *aspergillus,* biramayaları, asmalardaki *külleme,* meyve ağaçlarındaki urlarda bulunan *nectria,* çavdarmahmuzu, kuzumantarı birer asklı mantardır. Kınacık, tahıl yanıkları, çayır mantarı v.b. de bazitli mantarlara girer.

Asklı ve bazitli mantarlar askospor ve bazidyospor'dan daha başka tipte sporlara da sahip olabilir; hattâ bazıları böyle spor yapmaz. Bu çeşit mantarlara *basit mantarlar* denir.

● Mantarlar yenen bitkilerdir. Bunlardan birçoğu tehlikelidir. Zehirli çayır mantarlarından *Amanita phalloides* ince ışınsal çizgili, yeşilimsi sarı şapkasından hemencecik tanınır. Lamelleri beyaz, yakası, halkası kendine özgüdür. Mantar zehirlenmelerinden ileri gelen ölümlerin yüzde 95'i bu mantardandır. *Amanita verna* ve *amanita virosa,* phalloides'e yakın iki türdür, ama bunların her tarafı beyazdır. Bunlar da öldürücü mantarlardır. Beyaz pul benekli, kırmızı şapkalı *amanita muscaria* ile şapkası külrenginde olan *amanita pantherina* «muskarin sarhoşluğu» denilen bir hezeyan haline sebep olur. *Entoloma lividum*'un lamelleri kirli pembe renkli ve taze un kokuludur; sindirim bozukluklarına sebep olur. Çavdarmahmuzu unlara çok miktarda karışırsa, çavdarmahmuzu hastalığına yolaçar; ihtilâçlara ve kangrenlere sebep olur. Birçok mantarların sindirimi güçtür (boletus satanas, Tricholome sulfereum, Clitocybe olearia, bazı russula, lactarius ve clavaria türleri); Amanita citrina ile volvaria'nın tehlikeli olduğuna uzun zaman inanıldı. Oysa birincisi, zararsızdır, ama tadı kötüdür. İkincilerse yenebilir, hattâ bazı bölgelerde tarımı yapılır. Yenilen mantarlar arasında en tanınmışları şunlardır: Amanita Cassarea (kayser mantarı), kırmızı amanita, taş mantarları, kuzu mantarı, morchella'lar, russula, lactarius v.b.

● *Bahçe mantarları* sebze bahçelerinde yetiştirilir. Bunun için bahçeye uzunlamasına yanmış gübre yığınları yapılır. İçerisine mantar miselyumu parçaları gömülür. Üç beş hafta sonra gübre yığınları hafif kalker tabakasıyle kaplanır ve üzeri elle ha-

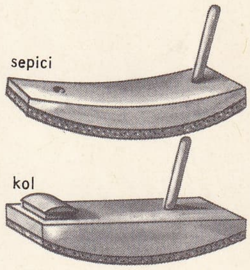

mantarlar (deric.)

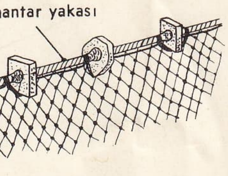

mantar yakası (balıkç.)

mantarın gelişmesi (bot.)

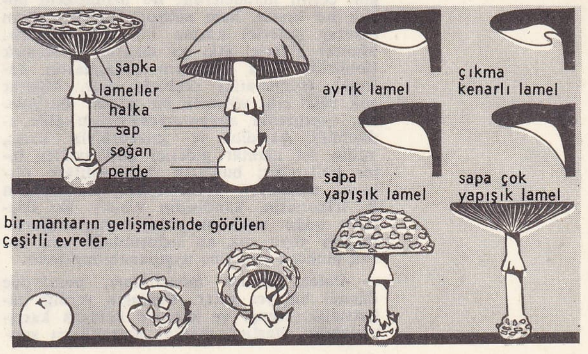

mantarın yapısı

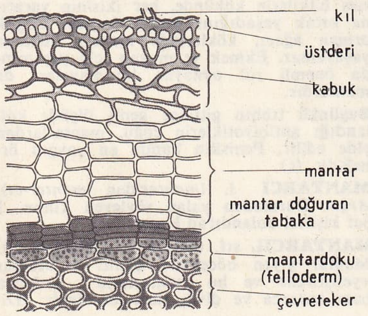

Foto. LAROUSSE

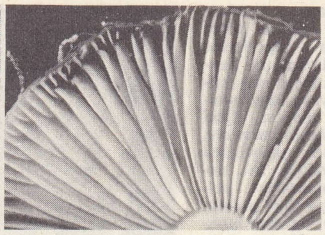
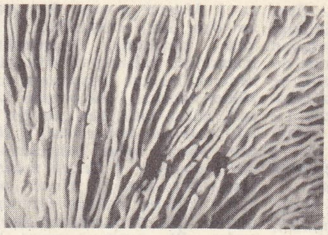
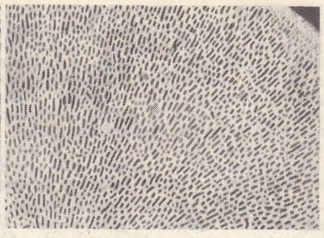

mantarlarda karpoforların alt yüzü (çeşitli tipler)

hydnum'da iğnemsi uzantılar

russula'da lameller

horozmantarında kıvrımlar

kırmızı ağaç mantarında (Trametes rubeseens) delikler

fifçe dövülerek bastırılır. Sonra muntazaman sulanır ve böylece üç-altı ay süreyle mantar elde edilebilir. Sandıklar içinde mantar yetiştirme şeklinde yeni bir üretim metodu, gittikçe daha çok yaygınlaşmaktadır.

● Mantarlar, özellikle biramayaları şarap, bira ve ekmek mayalamakta kullanılır. *Penicillium* mantarı ise penisilin yapımına yarar.

● Mantarların insan, hayvan ve bitki üzerine yerleşerek yaptığı hastalıklara *mantar hastalığı* bazı nesnelerde mantarların yaptığı kusurlara *mantar* denir. Meselâ bazı mantarlar işlenmiş keresteye musallat olur; ticarî değeri olmayan bu mantara *kasurlar* doğurur. Diğer bir kısım mantarlar, özellikle sıcak ve nemli bölgelerde çeşitli araç ve gereçlere (kâğıt, tahta, kablo, elektrik aygıtları, optik âletler v.b.) zarar verir.

● *Mantar meşesi,* soyulan mantar tabakasının yerine yenisini yapabilir. Ayrıca, kabuğun çıkarılması besi sularının dolaştığı mevsime denk gelirse, daima katıksız ince bir mantar elde edilir. Bunun için mantar elde edilecek ağaçlar üzerinde iki ayrı işlem yapılır: 1. önce üst mantar çıkarılır; ticarî değeri olmayan bu mantara *kaba mantar* denir; 2. sonra belli aralıklarla asıl mantar alınır. Mantar üretimi ağacın büyüme hızına ve elde edilmek istenen mantarın kalınlığına göre değişir (mantar kalınlığı en az 25 mm'yi bulmalıdır). Hızlı gelişen ağaçlarda her 5-8 yılda bir, normal gelişenlerde her 8-10 yılda bir mantar çıkarılır. Mantar, çıkarıldığı zaman az çok eğridir, düzelmesi için baskıya konur. Mantarlar piyasaya çıkarılmadan önce fabrikada bazı işlemlerden geçirilir: kurutma; haşlama; raspa yapma. Kuruyan mantar, ağırlığının yüzde 17-18'ini kaybeder. Haşlama mantarın esnekliğini artırır; raspa, yüzünü düzeltir. Ondan sonra mantarlar kalitesine göre ayrılarak ambalajlanır. Mantarın döküntüleri de, sanayide birçok işte kullanılır. Bir mantar meşesi, yaşadığı sürece on, on bir defa mantar verebilir. Cezayir'de bir ağaç her on yılda bir ortalama olarak 7-8 kg ham mantar verir. 1 Kilo mantardan 100-110 şişe tıpası elde edilir.

— Eczc. *Mantar ilâçları*, çoğunlukla birtakım kimyasal maddeler ve antibiyotiklerdir; bunların da çoğu ancak lokal olarak uygulanabilir. Bu ilâçlar iyot, iyodür, kükürt, doymamış yağ asitleri (ündesilenik; propiyonik, kaprilik asit); mitrofüranlar (mitrofüroksin), tirotrisin, benzoik ve salislik asit türevleri, kinolein türevleri, dörtlü amonyum, boya gibi çeşitli maddelerdir. Bu maddelerin büyük bir kısmı, hem mikrop öldürücü, hem mantar giderici karma bir etki gösterir. Mantar giderici etki ya mantarı öldürmek (fonjisid) veya mantarın çoğalmasını önlemek (fonjistatik) şeklinde olur. Mantar yok edici etki gösteren bir miktar antibiyotik, topraktaki *streptomyces*'lerden elde edilebildi. Aktidion ve grizeofülvin hariç, bütün bu mantar giderici antibiyoikler birer polien'dir; bunların bellibaşlıları nistatın, pimarisin, etrüksomisin, amfotenisin B, trikomisin, kandisidin v.b.dir. Bu ilâçların çoğu sindirim yoluyle hiç soğurulmadığı veya çok az soğurulduğu için ancak mukoza yüzeyine uygulanabilmektedir.

— Patol. *Mantar hastalıkları*, patolojide önemli bir yer tutar. Bunların verdiği rahatsızlık, frengi ve kansere kolayca karıştırılabilir. Başlıca mantar hastalıkları sporotrikoz, aktinomikoz, aspergilloz, pamukçuk v.b.dir. Deride görülen mantar hastalıklarının başında kellik gelir. *Dölyolunda olan mantar hastalığı*, şiddetli bir ferç kaşıntısı ve peynirimsi görünüşte beyaz koyu bir akıntıyle kendini belli eder.

Hastalığa sebep olan mantarı önce mikroskopla inceleyip sonra kültürle üreterek tanımak, tedaviyi tayin için faydalıdır; tedavi ilâçla olabileceği gibi (iyot, boyalar, mantar öldürücüler), duruma göre ışınlarla da olabilir.

Bitkilerde ise çürüklük gibi (kestane çürüklüğü, tohum çürüklüğü, bitkinin her yanını saran genel mantar hastalıkları ve yaprakları (bağ mildiyusu, buğday pası), hattâ bazen ambarlarda saklanan tohum, yumru ve meyveleri de saran lokal mantar hastalıkları görülür.

— Teksikol. ve Ted. Mantardan zehirlenmenin sebep ve şartları çeşitli olabilir. Önce, bazı kimselerde görülen özel duyarlılık midye ve yumurtaya karşı olduğu gibi mantarlara karşı da tahammülsüzlük istidadı yaratabilir. Sadece irkiltici özellikteki mantarların (*Russula, lactaris, entoloma livida*), hattâ yenebilir olup da bozulmadan ötürü zehirli hale gelen mantarların sebep olduğu bazı zehirlenme olayları yanlışlıkla ölüme yolaçabilir. Fakat daha çok, bu gibi zehirlenmeler birkaç gün içinde iyileşme ile son bulur.

Amenita muscaria (zehirli çayır mantarı) ile zehirlenme, daha önemlidir. Kuluçka dönemi kısa sürer. Mide-bağırsak bozuklukları, ardından sinir bozuklukları başgösterir ve ön plana geçer (irkilme, sarhoşluk, sayıklama, çırpınma, gözbebeğinin genişlemesi).

Tedavi için, hastanın midesi yıkanır veya kusturucu ilâç içirilir; tanen, hafif iyot-iyodürlü solüsyon, kloral ve bromür verilir.

Amanita phalloides'ten ileri gelen zehirlenme çok daha ağırdır, çoğu zaman ölümle sonuçlanır. 12 ilâ 24 ve hattâ 48 saat süren uzun bir kuluçka dönemi sonunda, belirtiler birdenbire amansız şekilde şiddetli bir mide-bağırsak tepkisiyle başgösterir (durdurulmayan kusmalar, koleray andıran ve çok zaman kanlı olan ishaller). Su kaybı ve idrarsızlık görülür. Ekseriya ikinci güne doğru hastada aldatıcı bir iyileşme meydana gelir. Ama kısa sürede ağır bir sarılık, nefrit, deri morarması ve kanama başlar, bütün akıl yeteneğini sonuna kadar muhafaza eden hastayı üç ilâ on gün içinde baygınlıktan geçirerek ölüme sürükler. Bu gibi ağır kazalara karşı mücadele etmek için birçok tedaviyi aynı zamanda uygulamak gerekir. Bozukluklar iş işten geçtikten sonra ortaya çıktığından, kusturucu vermek ve mideyi yıkamak faydasızdır. Öte yandan, tuzlu müshiller, bitkisel veya hayvanî kömür ve hattâ kâfurulu yağ, striknin, morfin verilmesi de yeterli olmaz. Hastanın iyileşmesi ancak aşağıdaki metotların hepsinin birarada uygulanmasıyle mümkündür: taze tavşan sakatatı (mide, beyin) yedirmek, mantarlara karşı hazırlanmış az bulunan) serum uygulamak; gödenbağırsağına veya damara glikozlu veya tuzlu serum şırınga etmek.

Bazı mantarlar tehlikeli olmakla beraber, penicillium ve birçok streptomyces v.b. gibi diğer bazı mantarlar da günümüzde, tıp ilmine değerli mikrop öldürücüler sağlamaktadır. Bk. ANTİBİYOTİK ve MİKOTERAPİ.

◆ Sıf. Mantardan yapılmış: *Mantar topuklu ayakkabı*. (LM)

MANTARBİLİM bls. i. Botaniğin mantarlara ilişkin bölümü. *Eşanl.* MİKOLOJİ.

— ANSİKL. İnsanlar çok eski zamanlardan beri mantarlarla ilgilendiler. Hippokrates, Plautus, Theophrastos, Celsus, Galenos, Juvenalis, Martialis, Athenaios, Dioskorides, Ovidius ve Cicero'dan kalan eski metinler bunu gösterir. İlkçağdan mantarbilimine ilişkin bilgilerin kaynağı koca Plinius'un *Historiae Naturalis* (Tabiat Tarihi) adlı kitabıdır. Mantarların kiminin yendiği, kiminin tehlikeli olduğu biliniyordu (Roma imparatorları çayır mantarını pek severlerdi; çayır mantarına «kayser mantarı» denmesinin sebebi budur; gene başka bir rivayete göre Agrippina, yenebilen mantarlar arasına gizlice zehirlisini katarak Claudius'u zehirledi); fakat mantarların niçin zehirli olduğu konusunda çok hayalî sebepler ileri sürülüyordu.

Ortaçağda mantarlar konusunda öyle pek bir ilerleme olmadı. Ancak XVI. yy.ın sonuna doğru Clusius lakabı verilen Charles de Lécluse, mantarlara ilişkin ilk temel eseri yayımladı. Mantarların kendiliğinden değil de sporlardan oluştuğunu, sporlarla çoğaldığını öğrenmek için 1729'a kadar Micheli'yi beklemek gerekti. Hedwig, 1784'te bu sporların teka'lar veya asklar içinde sekizerli gruplar halinde bulunduğunu tanıtladı; Léveillé ise bunların bazitler üzerinde çoğunlukla dörder bulunduğunu gösterdi (1837). Tanımlamalar ve resimlerle, *mantarüstü bilim* oldukça büyük ilerleme gösterdi (Bulliard'ın renkli resimleri [1791 - 1793], Persoon'un çalışmaları [1801], özellikle Fries'in 1815 ve 1874 arasında yayımlanan dev eseri).

Bu öncü çalışmaların ardından çeşitli biyolojik incelemeler geldi; Tulasne kardeşler mantarlarda çokşekilliliği ortaya çıkardılar (1851); Bary ise bunların çoğalma süreçleri üstünde durdu.

Mantarbilim alanında çok büyük bir ilerleme oldu; 100 000'den fazla mantar türü tanımlandı.

Tehlikeli ve öldürücü mantarlar çok olmakla beraber, yenebilen mantarlar da pek çoktur. Hattâ bunların bir kısmı sebze bahçelerinde yetiştirilmektedir. Fakat mantar biliminin yemek sanatı alanındaki faydası ikinci derecededir. Mantarlar çok değişik alanlarda rol oynayan bitkilerdir. Birçok deri ve iç organ hastalığı mantarlardan ileri gelir (bk. MANTAR *hastalıkları*). Asalak mantarların bitkilere verdiği zarar ise pek büyüktür; bunların tarıma verdikleri zarar yılda milyarlarca lirayı bulur. Mantarlar doğramalık kerestelere, kitaplara ve çeşitli malzemeye de zarar verir.

Fakat bütün mantarlar tahripkâr değildir. Meselâ Noel Bernard, mantarların bir kısım bitkilerin kökünde, her ikisinin yararına ortak yaşadığını ortaya koydu. Birçok orman ağacı, köklerinde mantar olmazsa yaşayamaz. Ekmek ve mayalı içki yapımında önemli rol oynayan biramayaları da mantardır.

Bugünkü tıbbın gittikçe geniş ölçüde kullandığı antibiyotiklerin çoğu, mantarlardan elde edilir. Penisilin bunun en yaygın örneğidir. (L)

MANTARCI i. (*mantar*'dan *mantar-cı*). *Argo.* Durmadan yalan söyleyen kimse. ‖ Saf kişileri dolandıran kimse. (M)

MANTARCIL sıf. (*mantar*'dan *mantar-cıl*). Mantar yiyen böcekler denir. ‖ Mantar «yetiştiren» ve bu mantarlarla beslenen bazı karınca ve divik türlerine denir. (Di-

Foto. LAROUSSE

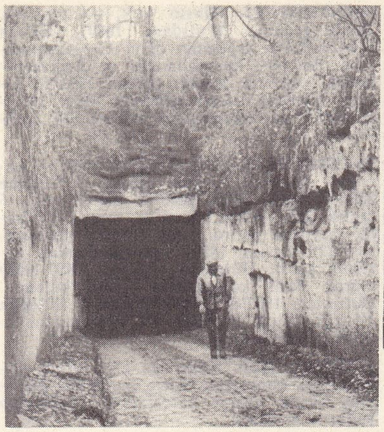

mantarlık: soldan, sağa, eski bir taşocağının girişi; gübrenin sıra yığınlar haline konması; nın gübreye karıştırılarak ekilmesi; gübre yığınlarının kireçlenmesi; mantarın toplanması

çayırmantarı miselyumları

vik'lerde ana divik de mantarlarda beslenebilir.) [L]

MANTARCILIK i. (*mantarcı*'dan *mantarcı-lık*). *Argo.* Hileli yollarla yapılan hırsızlık. ‖ Yalancılık. (M)

MANTARDOĞURAN blş. i. Bot. Bk. FELLOJEN.

MANTARDOKU blş. i. Bot. Bk. FELLODERM.

MANTARLAR çoğl. i. (*mantar*'dan *mantar-lar*). Bot. Klorofilsiz ve çiçeksiz ilkel bitkiler sınıfı. Bk. MANTAR. (L)

MANTARLAŞMA i. (*mantarlaşmak*'tan *mantarlaş-ma*). Odunun herhangi bir yerinde, içi beyazımsı çürük odunla dolu kovuk şeklinde, değişik büyüklükte kusurların oluşması.

— ANSİKL. Odunda *Mantarlaşma* başlayınca dokusu yumuşar odun çürümeğe başlar ve keskin bir mantar kokusu saçar. Budak izlerinin yerinde oldukça koyu, hatta siyah bir nokta belirir. Mantarlaşma ufaksa, bozuk nokta oluklu oyma kalemiyle çıkarılır. Büyükse, kütüğü kovuğun alt ve üst tarafından testereyle kesmek gerekir. (L)

MANTARLAŞMAK dönşl. f. (*mantar*'dan *mantar-la-ş-mak*). Bot. [Hücre zarları için] Mantar özü karışarak geçirimsiz bir hal almak. (M)

MANTARLI sıf. (*mantar*'dan *mantar-lı*). İçinde (yenilebilir) mantar bulunan: *Mantarlı yemek.* ‖ Meşe ağacından çıkarılma mantarı olan: *Mantarlı ayakkabı.* ‖ Tıpası olan: *Mantarlı şişe.* (M)

MANTARLIK i. (*mantar*'dan *mantar-lık*). Sebze gibi kullanılan mantarların yetiştirildiği, hemen daima yeraltında bulunan yer. ‖ Mantar yetiştirmek için humuslu ve gübreli yastık. ‖ İncelemek üzere mantar kültürlerinin saklandığı yer. (L)

MANTARO, Peru Andları'nda akarsu, Apurımac'ın kolu; 670 km. 1966'da hidroelektrik düzenlenmesine başlanmıştır. (L)

MANTARÖZÜ blş. i. Karbon, hidrojen ve oksijenden meydana gelen, bazı bitki hücrelerinin çeperlerini kaplayarak sıvıların ve gazların geçmesini önleyen, böylece hücrenin ölmesine ve mantar oluşumuna yolaçan madde. (L)

MANTARSI sıf. (*mantar*'dan *mantar-sı*). Patol. Mantara benzeyen: *Mantarsı ur.* ‖ Mantar sertliğinde ve tabiatında olan: *Mantarsı yara. Mantarsı ülser.*

— ANSİKL. Bir yara veya ülser üzerinde meydana gelen et kabarcıkları pek çok olur da, bunların her biri başlıbaşına yaşar ve yaranın kapanmasını engellerse o yara veya ülser *mantarsı*'dır. Mantarsı görünüm ve duruma, basit yaralarda, yaygın yaralarda, yaygın ülserlerde ve ülserleşmiş gomlarda rastlanır. Nedbeleşmeyi kolaylaştırmak için yara kazınarak temizlenir veya sık sık tekrarlanmak şartıyle gümüş nitrat ile yakılır. (L)

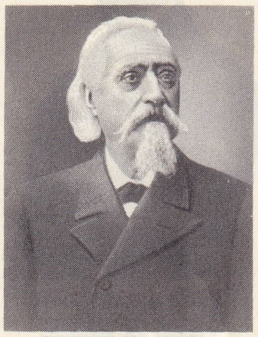

Paolo **MANTEGAZZA**

MANTEGAZZA (Paolo), italyan hekimi ve antropoloğu (Monza 1831-San Terenzo, Liguria 1910). *Kendiliğinden Üreme* adlı incelemesini on dokuz yaşında yayımladı. Floransa'da Antropoloji ve Etnografya müzesini, İtalyan Antropoloji derneğini, *Archivio di Antropologia ed Etnologia*'yı (Antropoloji ve Etnografya Arşivi) kurdu. Başlıca eserleri: *Fisiologia dell'Amore* (Aşkın Fizyolojisi) [1875]; *Fisiologia del Piacere* (Zevkin Fizyolojisi) [1877]; *Fisiologia del Dolore* (Ağrının Fizyolojisi) [1888]; *Fisiologia dell'Odio* (Kin'in Fizyolojisi) [1889]. (L)

MANTEGNA (Andrea), italyan ressamı (Padova 1431 - Mantova 1506). Doğramacı olan babası Biagio onu on yaşındayken ressam Francesco Squarcione'ye evlâtlık

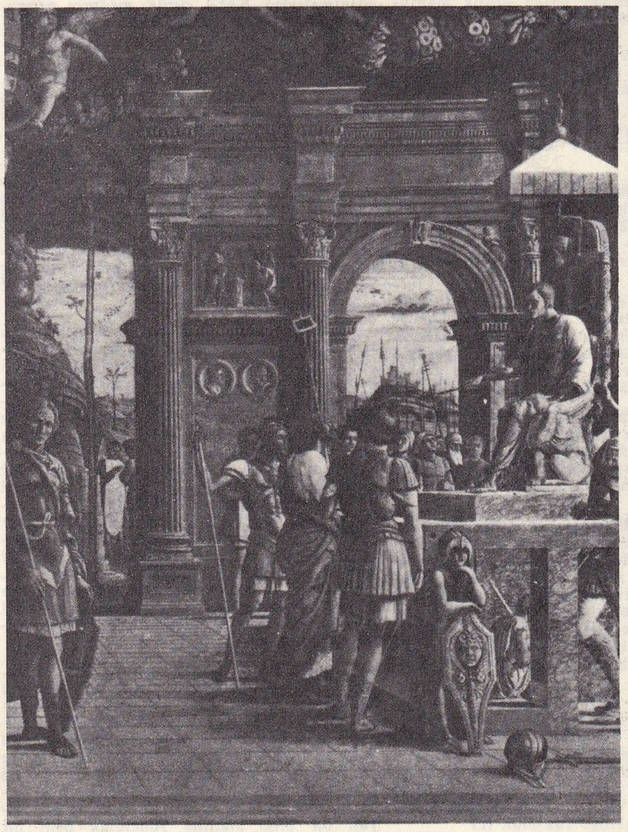

Andrea **MANTEGNA** S. Giacomo'nun adaleti, Eremitani kilisesi, Padova

Giuditta adlı desen, Floransa

Foto. LAROUSSE ; Dizionario Enciclopedico italiano

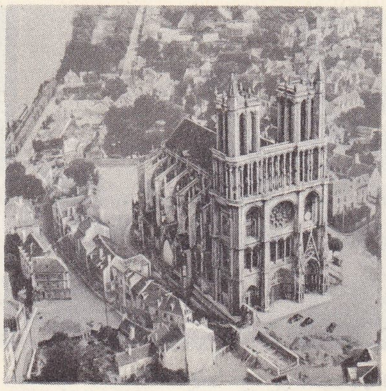

MANTES - LA - JOLIE
Notre-Dame kilisesi

Otto von MANTEUFFEL
P. Burde'ün taşbasması
Cabinet des Estampes,
Paris

verdi. Mantegna, Francesco'nun yanında altı yıl kaldı. Genç ressam, 1448'de, Padova'da, Santa Sofia kilisesi için bir sunak tablosu yaptı (bugün kayıptır). Daha sonra, Giovanni d'Alemagna, Antonio Vivarini ve Niccolo Pizzolo gibi üç ünlü usta ile Eremitani kilisesinin Ovetari kapellasını süslemeğe başladı. Giovanni d'Alemagna 1450'de, Pizzolo 1453'te ölünce ve Antonio Vivarini işi bırakınca, süslemelerin çoğunu genç sanatçı tamamladı. Rönesans resminin Kuzey İtalya'da yayılmasını sağlayan bu önemli fresk dizisi 1944'te tahrip edildi. Bu yüzden sanatçının ilk eserleri, bugün ancak *Aziz Petrus, Paulus ve Christophorus* tablolarının bulunduğu Kapella absidi ile *Aziz Yakup ve Aziz Yuhanna'nın Tanrısal Çağrısı* ve *Aziz Yuhanna'nın Şeytanları Kovması* adlı tablolarının fotoğraflarından izlenebilmektedir. Ressam bu eserleri 1454-1455 arasında tamamladı.

Mantegna'nın sanatı, o çağın en büyük dehalarının buluştuğu Squarcione'nin atelyesinden başka Venedik'te Andrea del Castagno, Padova'da da, Paolo Uccello, Filippo Lippi ve Donatello gibi toscanalı sanatçıların eserlerini tanımasıyle oluştu. Ancak Mantegna'nın daha Eremitani kilisesinin fresklerini yapmağa başladığı andan itibaren Floransa anlayışını, yeni kavram ve sezgilere göre değiştirmek istediği görülür. Sanatçı Floransalıların katı perspektif ölçüleri yerine aşağıdan yukarıya doğru daralan hayalî bir boşluk yarattı. Bu boşlukta insan ölçüsü, eski sanatçıların hayranlık uyandıran ağırbaşlılığına erişmek ve olaylarla kişileri tarihin gösterişli ortamında yansıtmak tutkusuyle tabiat boyutlarının ötesine kadar uzanır. Geçmişle kurulan bu entellektüel ve duygusal kaynaşmadan sanatçının, bilimsel olmaktan çok romantik olan arkeoloji ilgisi ortaya çıkar. Padova'daki Santa Giustina kilisesine 1454'te yaptığı *Aziz Lukas Poliptiği* adlı tablosunda Mantegna gotik geleneğe bağlı eskimiş bir kompozisyon şeması içine girmek zorunda kaldı. Bununla birlikte atmosferik boşluk hissini veren yaldızlı fon üzerinde, on iki görüntü kuvvetle belirir. Bu arada çeşitli bölümlerin perspektif birliği, San Zeno (Verona) kilisesi triptiğinin birleştirici düşüncesine başlangıç olur. Yivli korent sütunlarıyle mimarî bir görünüm kazanan bu eser ideal klasik tapınağın ilk aşamasını meydana getirir. *Meryem Çocuk İsa ile Tahtta* tablosunu kapsayan kompozisyon perspektifinin ortasında diğer figürler yer alır. Böylece plastik ve resimsel elemanlar perspektif ilişki birliği içinde kaynaşırlarken sert bir taş çalışması gibi görünen renk düzensizliği figürlerin hacimlerini artırır. Napolyon devrinde Fransa'ya götürülen sunak tablosu parçalara ayrılarak orta kısmı (*Çarmıh'a Geriliş*) Louvre (Fransa) müzesine, yan kısımlar (*Diriliş* ve *Bahçede Dua*) ise Tours (Fransa) müzesine yerleştirildi. Mantegna o sıralarda Gentile'nin kızı ve Giovanni Bellini'nin kızkardeşiyle evlendi. Gentile'nin Mantegna üstündeki etkisi, *Meryem ve Uyuyan Çocuk* (Milano, Poldi Pezzoli müzesi) ve Uffizi'deki *Triptik* (ortada *Kâhin Kralların Tapınması* solda *Uruç*, sağda *Sünnet*) gibi eserlerinde görülür. Mantegna'nın, *Aziz Sebastianus* (Viyana, Kunsthistorisches museum) ve *Bahçede Dua*'yı (Londra, National gallery) Padova'dan ayrılmadan önce 1460'ta yaptığı sanılır. Daha sonra Mantova'ya giden sanatçı Ludovico III Gonzaga'nın saray ressamı oldu ve ölünceye kadar orada kaldı. Yalnız kısa süreler için Floransa (1466), Pisa (1467), Roma (1488) ve Ferrara'ya (1499) gitti. 1472-1474 Arasında ressam Dukalar Sarayı'ndaki sonradan «Evlilerin Odası» diye adlandırılan «Camera picta»'ya freskler yaptı. Burada, seyirciyle resim arasındaki boşluk ile figürler arasındaki boşluk sınırını hissettirmeden kaldırarak seyircinin dikkatini doğrudan doğruya tablonun ortasına çekmeyi bildi. Bu freskler, Correggio'ya, XVI. yy.ın ilk yarısında yaşayan ferraralı sanatçılara, venedikli ressamlara, özellikle de Paolo Veronese'ye örnek teşkil etti. *Meryem'in Ölümü* (Prado), *Aziz Georgius* (Venedik Akademi galerisi) ve *Mağaradaki Madonna*'yı da (Uffizi) aynı yıllarda yaptığı sanılır. Bu son eserin boyutları minyatüre kaçar. Sanatçı 1486-1492 arasında *Sezar'ın Zaferleri*'ni yaptı (bugün Hampton Court'tadır).

Figürleri ilk planda güçlü olarak belirtecek şekilde, kortej sonuçlanmamış olgulara bölünmüştür. Mantegna 1488-1490 arasında *Zaferler* ile uğraşamadı, çünkü İnnocentius VIII kendisini Belvedere şapelini süslemesi için Roma'ya çağırmıştı (şapel 1780'de yıkıldı). Dekordaki ağaçlı motiflerini *Muzaffer Madonna* (1496, Louvre) mihrabında yeniden işledi. Biçim bakımından *Madonna Meleklerle* (Brera) ve *Meryem, Çocuk İsa, Azizler ve Meleklerle* (Milano, Castello Sforzesco müzesi) adlı eserleri andırır. Son eserlerinde dram unsuru yoğunlaşır: *İsa Mezarda* (Kopenhag, Millî müze), *Aziz Sebastianus* (Venedik) ve *Ölü İsa* (Brera). Bu son eserde İsa'nın acı dolu yüzü ve soğuk, sarı teni büyüleyici unsur olarak dikkati çeker. Sanatçı son yıllarında İsabella d'Este'nin çalışma odasını süsledi: *Parnassus* (1497) ve *Erdemin Zaferi* (1502) tuvalleri (Louvre) bir edebî ve klasik ilhamı ortaya koyar. Bu son dönemin şaheserleri sanatçının eroik klasizminin son gelişmesi olan *Scipio'nun Zaferi* ve *Samson ile Dalila*'dır (her ikisi de Londra'da National gallery'dedir). Mantegna resim çalışmalarından başka grafik alanında da eserler verdi. Yaptığı tek tük desenlerin yanı sıra dinî ve mitolojik konulu gravürleri de vardır. Mantegna'nın üslûbu ve ikonografik repertuvarı, çağdaşı olan sanatçılarla daha sonraki nesiller üstünde büyük etki yaptı. (M)

MANTEIA i. (yun. *manteia*, kehanet'ten). Esk. Yun. Başvurulan kâhinin bulunduğu yer. (L)

MANTELL (Gidon Algernon), ingiliz jeoloji ve paleontoloji bilgini (Lewes, Sussex 1790-Londra 1852). Weald'deki tebeşir devri tabakalarında çeşitli fosiller buldu: iguanodon, plesiosaurus, megalosaurus v.b. (L)

Mantes ırkı, fransız tavuk ırkı. (Houdan ve brahman cinslerinin çiftleşmesinden meydana gelmiş olan Mantes tavuğu, özellikleri, duruşu, siyah-beyaz benekli tüyleriyle houdan'a çok benzer. Yalnız ondan farklı olarak, tepeliği yoktur.) [L]

MANTES-LA-JOLIE, esk. **Mantes-Gassicourt**, Fransa'da Yvelines idare bölgesinde idare çevresi merkezi, Sen'in sol kıyısında; 26 295 nüf. Sanayi merkezi: sigara kâğıdı; dökümevi; kazancılık; elektrik malzemesi. (L)

MANTES-LA-VILLE, Fransa'da Seine-et-Oise idare bölgesinde (Mantes-la-Jolie idare çevresi) komün, Mantes'in güney banliyösünde sanayi merkezi; 14 635 nüf. Demiryolu malzemesi ve uçak donatımı fabrikaları. Dokuma (pamuk iplikçiliği, esnek kumaşlar, sunî elyaf) sanayii. Çalgı fabrikası (saksafon, klarnet, flüt); fotoğraf filmi, boya, karton, tahta pancur v.b. fabrikaları. (L)

MANTEUFFEL (Edwin VON, — baronu), prusyalı feldmareşal (Dresden 1809-Karlsbad 1885), Otto Theodor Manteuffel'in kuzeni. Düklükler savaşına (1864), 1866 Seferine ve 1870 Savaşına katıldı. Fransa'daki işgal ordusunun kumandanıydı (1871-1873), 1880'de Alsace ve Lorraine yöneticisi oldu. 1873'te mareşalliğe yükseldi. (L)

MANTEUFFEL (Hasso VON, — baronu), alman generali (Potsdam 1897), Edwin Manteuffel'in yeğeninin oğlu. Grossdeutschland tümenine kumanda etti ve Ardennes'lerdeki taarruza katıldı (1944). 1952'de Liberal partinin askerî müşaviri oldu, 1953'te Bonn parlamentosuna milletvekili seçildi. (L)

MANTEUFFEL (Otto Theodor VON, — baronu), prusyalı siyaset adamı (Lübben 1805-Crossen 1882). 1848'de bakan oldu, 5 aralık anayasasını hazırladı, sınırlı bir birlik meydana getirdi, ama Olmütz sözleşmesini (28 kasım 1850) sonuçlandırmak zorunda kaldı. Hükûmet başkanı (1850-1858) olarak Paris kongresinde (1856) bulundu. Hatıraları 1901'de *Unter Friedrich Wilhelm IV* (Friedrich Wilhelm IV zamanında) adıyle yayımlandı. (L)

MANTI i. (yun. *manti*'den [?]). Mutf. İçine kıyma konularak bohça biçiminde dürülmüş küçük hamur parçalarıyle hazırlanan yoğurtlu yemek.

— ANSİKL. Un, yumurta ve tereyağı iyice yoğrularak hamur haline getirilir. Oklava ile açılarak ufak dörtgen parçalar halinde kesilir, içlerine soğanlı kavrulmamış kıyma konarak bahçe biçiminde kapatılır, kaynar suya atılarak haşlanır; üzerine yoğurt dökülür veya yağda kızartıldıktan sonra üzerine et suyu konularak pişirilir. (M)

MANTI i. Denizc. Bk. MANTİ.

MANTIK i. (ar. *nutk*'tan *mantık*). Düşünce biçimleri ve yasaları bilimi: *Mantık dersi. Mantık kitabı. Mantık bilgini.* (Bk. ANSİKL. *Mant. bölümü.*) —*Teşm. yol.* Düşüncelerde, muhakemede doğruluk, düzgünlük, tutarlılık: *Bu meselede hâkim olan bir muhakeme ve mantık şu imiş...* (Atatürk). *Zaten babamda mantık olsa, benim borçlarımı yollardı, dedi* (M. Ş. Esendal). ‖ Birine özgü muhakeme tarzı. ‖ Düşüncelerin, nesnelerin birbirine bağlanma, birbirinden doğma tarzı: *Olguların mantığı.* ‖ Mantık kitabı. ‖ [...] *Mantığıyle*, [...] anlayışıyle, ... düşüncesiyle, ... aklıyle, akıl yürütmesiyle: *Kökü çürük medrese mantığıyle adam kandırmanın ustası olduğu belliydi* (Kemal Tahir).

— DEY. *Akıl var, mantık var.* Bk. AKIL.

— *Esk.* Söz söyleme. ‖ Söz, konuşma. ‖ *Mantık-ı remzî*, sembolik mantık. ‖ *Mantık-ı surî*, biçimsel (formel) mantık.

— Mant. *Biçimsel mantık*, tümdengelimsel düşünce ve özellikle tasım biçimlerinin incelenmesi. (Bu terim, genellikle modern mantığa karşıt olmak üzere eski biçimsel mantığı [*surî mantık* veya *formel mantık* da denir] belirtmek için kullanılır.) ‖ *Eksiltmeli mantık*, önermeler hesabının bir veya birkaç aksiyomunu bir yana atan ve klasik olmayan mantık.

— Modern mant. *Matematik mantık* veya *sembolik mantık*, XIX. yy.dan ortaya çıkan, birbirinden ayrı, mantık sistemlerini belirtmek için kullanılan deyim. (Bu mantıkların ortak yanları şunlardır: bir sentaks sisteminin varlığı [bu sistemde, analiz edilen öğelerin içeriği değil, biçimi hesaba katılır. Buna, biçimselleştirme veya formalizasyon denir]; yorumlamanın, biçimsel sistemden sonra gelmesi; günlük dille ilgili olmayan bir cihazın kullanılması [sembolleştirilme]; analiz edilen dil [nesne dil] ile analizin yapılmasında kullanılan dil [metalang yani dilötesi] arasında kesin bir ayırım yapılması.) ‖ *Modern mantık.* Bk. ANSİKL. ‖ *Tümdengelimsel mantık* (veya *algoritma mantığı*), akılyürütmenin bilimsel sistemi. (Önermeler hesabına ve fonksiyonlar hesabına ayrılır.)

— ANSİKL. Mant. İnsan düşünen bir varlıktır. İmdi, her düşünce, ister gündelik ve hazırlıksız olsun, ister bilimsel olsun, birtakım işlemlere dayanır. Bu işlemler olmadan, bilgi edinilemez. *Mantık*'ı, insanoğlunun «aklını, hem kendini, hem de başkalarını yetiştirmek üzere, eşyanın bilinmesinde iyi yönetmek sanatı» olarak tanımlayanlar olmuştur. Fakat gerçekte, mantık, akla dayalı bir bilgi alanına yöneldiği, belli bir

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

konuyu kapsadığı için, bir bilimdir.

Konusu, ruhî hayatın, bütün zihin fonksiyonlarının ve zihin faaliyetinin incelenmesi olan psikolojinin tersine, mantık, bu fonksiyonların ve etkin düşüncenin ürünlerini inceler. Psikolog, düşüncenin işlemlerini tasvir eder. Bu işlemlerin ortaya çıkışını, içebakış metoduyle ve ayrıca birtakım nesnel metotlar sayesinde gözlemden geçirir. Böylece psikolog, ruhî olguları oldukları gibi ve gözlemden geçirdiği kişinin kimi zaman yaşına, kimi zaman kültür derecesine, kimi zaman da normal veya anormal oluşuna göre tasvir eder. Oysa mantıkçı, düşüncenin işlemlerinin doğru olarak yürütülebilmesi ve geçerli olabilmesi için her zaman uyulması zorunlu olan kuallar ortaya koyar. Demek ki mantık, «normatif» (kural koyucu) bir bilimdir, amacı da hakikattir. Ama hakikat, düşüncenin kendi kendisiyle uyumu ve yine düşüncenin eşya ile uyumu olarak ele alınabilir. Şu halde, her türlü somut belirlenişten bağımsız olan biçimsel (formel) bir mantık ve gündelik bilginin üstüne yükselmeyi, bilimsel bilgiyi düzeltmeyi mümkün kılan ve tek tek bilimlere ilişkin olan mantık, yani metodoloji de vardır. Bilimin kendisinin, metotlarının, ilkelerinin ve vardığı sonuçların ne gibi bir değer taşıdığı sorulabilir. İşte bu, bilgi nazariyesinin konusudur ve metodolojiyle birlikte genel mantığı meydana getirir. Ayrıca, bilginin, sadece biçimini değil, muhtevasını da gözönüne alan ve biçimsel mantıktan farklı olan bir uygulamalı mantık da vardır.

Biçimsel mantığın kurucusu, yunan filozofu Aristoteles'tir (M.Ö. 384-322). Aristoteles, hakikate varmak için, zihnin uymak zorunda olduğu genel düşünce yasalarını ve işlemleri inceledi. Biçimsel mantığın kurallarını, *Organon* (Araç) adlı eserinde büyük bir dakiklikle ortaya koydu.

Düşünen insan, hüküm veren ve akıl yürüten bir insandır, ama hüküm vermek ve akıl yürütmek, kavramalar veya genel ve soyut fikirlere dayanmak zorundadır. (Zaten kavramlar ve genel fikirler, akılyürütmenin temelleridir.) Demek ki kavram hakkındaki teori, biçimsel mantıkta, son derece büyük bir önem taşır. Mantıkçı, kavramı, kaplamı ve içlemi açısından ele alır. İçlem, kavramın konusunu başka konulardan ayırt eden niteliklerin tümüdür. Kaplam ise, aynı niteliklere sahip olan varlıkların tümüdür. Kaplam, içlemle ters orantılıdır. Meselâ «omurgalı» kavramının kaplamı, «köpek» kavramının kaplamından daha geniştir; fakat «köpek» kavramının içlemi, «omurgalı» kavramının içleminden daha büyüktür. Hüküm verme, aslında, bir kavramlar zincirlenişidir. Ama mantıkçı, kavramların sözsel ifadesi olan terimlerle ortaya konmuş olan hükmü ele alır. Bu terimlerin topluluğu ise, bir önerme meydana getirir. Önerme, bir özne ve bir yüklemden ibarettir. Bunlar, bir koşaç ile birbirine bağlanır, bu bağ veya koşaç, «imek» fiilidir.

Mantıkçı, önermeleri, nitelik bakımından (olumlu veya olumsuz) ve nicelik bakımından (tümel veya tikel) ele alır. Örnekler: «hava güzeldir» (olumlu önerme); «hava güzel değildir» (olumsuz önerme); «bütün insanlar ölümlüdür» (tümel önerme); «bazı insanlar, bilgedir» (tikel önerme).

Önermelerde belirtilen ilişkiler, özne ile yüklem arasında bulunan uygunluk, içindelik, kapsama veya dışta bırakma gibi yüklemsel ilişkilerden ibarettir.

Bir hükümler zincirlenmesi, bir akılyürütme meydana getirir. Aristoteles'e göre temel rol oynayan akıl sayesinde, ilkelerden sonuçlara varılır. Bu sonuçların zorunluğu ve evrenselliği söz götürmez. Akıl, çıkarsamalar yapmayı mümkün kılar. Çıkarsamalar «gidimli» denen bilgiyi niteleyen akılyürütmelerdir. Gidimli bilginin karşıtı, bir sezgiye dayanan bilgidir. Araçsız yani doğrudan doğruya akılyürütmeler de vardır. Bunlar, arada herhangi bir aracı olmaksızın, verilerden sonuca geçmeyi sağlar. Bir de, aracılı ve dolaylı akılyürütmeler vardır. Bu tür akılyürütmeler bir aracıya lüzum gösterir; bunların vargısı, özdeşlik veya çelişmezlik ilkesine uygun olmaya dayanır. Aracılı veya dolaylı akılyürütmenin örneği, tasım'dır. Bu, iki esas ileri sürülünce, zorunlu olarak, bir üçüncünün ortaya çıkmasını sağlayan bir akılyürütmedir. Tasım, üç önermeden kuruludur. Bunların ilk ikisi öncüller, üçüncüsü de vargıdır. Öncüllerin birincisi, kaplamı en büyük olan terimi içinde bulundurduğundan «büyük önerme» adını alır. İkinci öncülde, kaplamı en küçük olan terim bulunduğu için bu «küçük önerme» denir. Bundan başka, bir orta terim de vardır. Bu, hem vargının geçerli olmasını sağlar hem de iki öncül arasında bağ ödevini görür. Örnek: «bütün insanlar ölümlüdür (büyük önerme); «Sokrates bir insandır (küçük önerme); demek ki Sokrates ölümlüdür (vargı)». Vargı, öncüllerde içerilmiş bulunduğu için, tasıma dayanan akılyürütmenin elde ettiği sonuç, sağlam ve güvenilir bir vargıdır. Bu vargı, doğrudur ve doğruluğu üstünde tartışılamaz. Ama biçimsel bir çıkarsama olan tasıma dayanan akılyürütme, matematik çıkarsamanın verimliliğine sahip değildir. Oysa, matematik çıkarsama, bilginin zenginleşmesini sağlayan bir ispatlamadır.

Bilginlerin, bilim alanına uyguladıkları mantıkla kıyas edilebilecek bir değer taşımayan biçimsel mantık, Eskiçağ boyunca, bilimi, bir «tabula logica» (mantık cetveli), sadece tasımın kurallarına uyan birtakım kavram bileşimleri haline getirdi. İskolastik, bütün Ortaçağ boyunca, biçimsel mantığın kılı kırk yaran soyut tartışmalarından kurtulamadı. Bilim hakkındaki yeni görüşe uygun düşen yeni bir mantık ise, ancak Bacon ve Descartes sayesinde kurulabildi. O zamandan beri mantık, köklü değişikliklere uğradı. Böylece, meselâ, ***sembolik mantık, lojistik, bilim mantığı, sezgisel mantık, çok değerli mantıklar, diyalektik mantık*** gibi yeni akımlar ortaya çıktı. Bu mantıklar, şüphesiz ki, Aristoteles'in biçimsel mantığından ve ıskolastikten çok uzaktır, ama yine de bunlarla bazı ilişkileri olduğu unutulmamalıdır.

● *İslâmda.* İslâm felsefesinde mantık, kaynağını Aristoteles'in görüşlerinde bulan, yeni-eflatun'cu düşünce ürünlerinden beslenen bir bilim dalıdır. İnsan iradesini eylemin ana ilkesi olarak benimseyen stoa'cı görüşlerle kaynaşan Aristoteles mantığı, islâm düşünürleri tarafından önemli bir değişikliğe uğratılmadı. Bazı kaynaklara göre, islâm filozoflarının, ilkçağ düşünce akımları içinde en iyi kavradıkları, Aristoteles mantığıdır. Araplar, bu ilkçağ yunan filozofunun mantıkla ilgili eserini, bir bütün olarak kendi dillerine çevirdiler; onu islâm dininin, özellikle ilâhiyatın verileriyle bağdaştırma yoluna gittiler.

Arap filozofları, Aristoteles mantığının altı bölümünü de ***makulât, tefsir, birinci ve ikinci tahliller, cedel, mugalata*** olarak uzun süre yorumladılar. Akıl ilkelerine dayanan ve islâm felsefesinde ***surî mantık*** diye bilinen Aristoteles mantığının Arapları en çok ilgilendiren bölümü, ***tahlili kıyâsî*** oldu. İslâm mantığı, Aristoteles'te olduğu gibi, insan zihnini hakikate (mutlak hakikat) ulaştırma, yanlıştan (hata) kurtarma yollarını aradı. İslâm filozofları, mantık alanında, kendilerinden önce gelen yunan düşünürlerinin yaptıkları gibi, işe Porphyrius'un genel yorumlarıyle başladılar. Porphyrius'un bir yorum niteliği taşıyan *Giriş*'ini, islâm filozofları *İsaguci* (bk. TEFSİR-İ İSAGUCİ) adı altında, genel mantığa başlangıç olarak benimsediler. Felsefeye, mantık yoluyle girme geleneğine uydular. Aristoteles'in *Prolegomena Ton Kategorion* (Makullere Giriş) adlı yazısını ve Proklos'un öğrencisi Ammonius Hermias'ın *Prolegomena Tes Philosophias* (Felsefeye Giriş) adlı eserini felsefe ve mantık öğrenimine giriş ve başlangıç olarak aldılar. İslâm mantığı, İsaguci adı altında iki ana bölüme ayrılır. Birinci bölümde genel tanımlar, ikinci bölümde felsefenin kısımları ele alınır. Farabî ve İbni Sina gibi aristoteles'çi islâm filozofları, bilimlerin bölümlerini konu edinen kısmı da bu girişe eklediler. Aristoteles mantığı üstünde çalışan yunan mantıkçıları üçe ayrılır: 1. mantık, yalnız bir metottur, felsefeye giriş niteliğindedir; 2. gerçeğin yapısı, aklın yapısına uygun olduğundan mantık kuralları gerçeğe dayanır. Bu bakımdan felsefenin ana bölümlerinden biridir; 3. mantık hem felsefenin başlangıcı hem de bir bölümüdür. Bu görüşü benimseyenler daha çok yeni-eflatun'culardır. İslâm felsefesinde her üç görüşü benimseyenler vardır, yaygın olan, yeni-eflatun'cu görüştür. Özellikle İbni Sina, bu üçüncü görüşü benimseyenlerin başında gelir.

İslâm mantığının amacı bilinenden bilinmeyene gitmek, bilinen verilerden hareket ederek bilinmeyenleri bilmektir. Mantığın ikinci görevi, doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırmaktır. İnsan ruhu, iyiyi kötüden ayırma yoluyle gelişir, olgunlaşır. İslâm mantıkçılarına göre bilgi, hakikatin bir örneğidir (suret). Hükümlerde, özellikle önermelerde görülen kavram ve cisim benzerlikleri ve özdeşlikler, insan ruhunun özünde vardır. Bu görüş, varlığın ana ilkeleri olan makullerin (kategoriler), biri insan zihninde (*öznel*), biri de gerçekte (***nesnel***) olmak üzere iki türlü varlık niteliği taşıdığını gösterir. Genel geçerliği olan, varlık türlerine biçim kazandıran ilkeler (tümeller [küllîler]) Tanrı zihninde gerçek olarak vardır. Eşyanın olgunluğu, bu genel ilkelere uygunluğu ölçüsündedir. Bazı islâm filozofları bu konuda Aristoteles'in, bazıları da yeni-eflatun'cuların görüşlerini benimserler. Böylece mantık, yalnız kavramlar arasında belli düşünce ilkelerine göre bağlantı kurmaktan öteye geçemez. Bu yüzden, mantığın insana yeni bir şey öğretmediği, yalnız bilinen kavramlar arasında birtakım örgüler kurmakla yetindiği ileri sürülür. İslâm mantığı, nitelik bakımından tam bir ortaçağ mantığıdır. En çok kullanıldığı alanlar, tanımın kanıtlanması, genel ilkelerin varlığı ve düşünce sırasında yanlıştan korunmadır. Bu mantığın ele aldığı konulardan biri de, insan zihninde daha önceden var olan genel ilkelere (tümeller [küllîler]) göre, ***olabilir*** (mümkün) ile *olamaz* (gayri mümkün), ***zorunluluk*** (zaruret) ve hakikatin kaynağıdır. Bütün bu konular Eflatun'da, Aristoteles'te ve yeni-eflatun'cularda bulunur. İslâm mantığı, bunları olduğu gibi almakla yetinir; onlara yeni eklemeler yapmaz. Bu değişmez konular yüzünden ***surî mantık*** adı altında okutulan islâm mantığı bir medrese mantığı olmaktan öteye geçemedi.

— Modern mantık. Modern mantığın gelişmesinde üç devre ayırt etmek mümkündür. İlk devrede, yani 1850'ye doğru, matematik metotların mantığa uygulandığı görülür. Ama mantık, matematiği temellendirecek bir araç olarak ele alınmaz. Boole'un *Matematical Analysis of Logic*'i (Mantığın Matematik Açıdan Analizi) [1847], bu devrenin en önemli eseridir. Yazar bu eserde bir mantık cebiri ortaya koyar. İkinci devrede mantık, matematiğin temellerinin bilimi haline gelir ve matematiğinkiyle kıyaslanabilir metotlar kullanır. Bununla beraber işin içine birçok sezgisel unsur karışır. Sentaks sistemi ile semantik sistem arasındaki ayırım, kesinlikle belirtilmiş değildir. Alman mantık bilgini Gottlob Frege'nin (1848-1925) bu devreyi başlatan ***Begriffsschrift*** adlı eseri çok önemlidir. Çünkü bu eser, modern mantığı kurmakla kalmaz, ancak en modern çalışmaların ulaştığı kesinlik ve doğruluk niteliğini de taşır. Bundan başka Frege, değişkenlerle sabitler, kanunlarla kurallar, dil ile dilötesi arasında kesin bir ayırımı ilk ileri süren bilgindir. Bununla beraber Frege'nin sisteminin önemli bir kusuru da vardır. Çünkü bu sistem içinde, bir antinomi kurmak mümkündür, yani eser, bir iç çelişme taşımaktadır. Bertrand Russell 1905'te bu gerçeği fark etmiş ve sözü geçen çelişmeden kurtulmuş bir sistemi yani «tipler teorisi»ni meydana getirmiştir. Russell ve Whitehead'in ***Principia Mathematica*** (Matematik İlkeleri) [1910-1913] adlı eseri, bu devrenin sonunu temsil eder. Bu arada, yönleri farklı araştırma akımları da ortaya çıkmıştır. H. Reichenbach ve J. Lukasiewicz'in geliştirdiği çok değerli mantıklar (bunlarda, doğru ve yanlıştan başka değerler de vardır), imkân ve zorunluluk kavramlarını biçimselleştiren kipsel mantıklar, sadece kurulabilir unsurların varlığını kabul eden ve L.E.J. Brouwer ile A. Hey-

ting tarafından geliştirilen sezgicilik, bu akımlar arasında yer alır. D. Hilbert'in (1862-1943) başlattığı üçüncü devrede, sentaks ile semantik arasında kesin ve açık bir ayırım yapılmış ve bir önceki devrenin görüş farkları ortadan kalkmıştır. Bu son devrenin en önemli incelemelerini, E. Zermelo, S. Wittgenstein ve E. Post yapmıştır. Semantik alanında, K. Gödel'in, A. Tarski'nin, R. Carnap'ın ve P. Cohen'ın; sentaks alanında ise, M. Shönfinkel, H. B. Curry ve J. B. Rosser'in çalışmaları da büyük önem taşır.

◆ **Mantıkan** veya **mantıken** zf. *Esk.* Mantığa göre, mantıksal olarak, mantıkça: *Milletimizin kabiliyetsiz olmadığı tarihen ve mantıkan sabittir* (Atatürk).

◆ **Mantıkıyûn** çoğl. i. *Esk.* Mantık bilginleri. (LM)

MANTIKÇI i. (*mantık*'tan *mantık-çı*). Mantık bilimini bilen veya bu bilimle uğraşan kimse. ‖ Kesin ve sağlam bir metoda göre akıl yürüten kimse. (L)

MANTIKÇILIK i. (*mantıkçı*'dan *mantıkçılık*). Fels. Mantığı her felsefenin başı sayan dünyagörüşü.

— Mant. Bütün bilimleri matematik biçime indirgeyen ve matematiği mantığın bir uygulaması haline getiren felsefe doktrini.

— Modern mant. Bertrand Russell'ın mantık sistemine verilen ad. (M)

MANTIKDIŞI blş. i. Fels. *Yeni.* Mantıkla olumlu veya olumsuz herhangi bir ilgisi olmayan, mantığın dışında kalan, mantık ilke ve kurallarından yoksun olan: *Stoa'cılar'a göre, duygular, mantıkdışıdır. Schopenhauer'in «İrade»si mantıkdışıdır. Esk.* Lâ-mantıkî. (M)

MANTIKIYAT çoğl. i. (ar. *manṭıḳ*'tan *manṭıḳıyyāt*). *Esk.* Mantık bilimiyle ilgili meseleler. (M)

MANTIKÎ sıf. (ar. *manṭıḳ*'tan *manṭıḳî*). Mantık kurallarına uygun olan: *Murtaza, karısının sözlerini mantıkî buldu* (Vâ-Nû). *Mantıkî bir cevap.* ‖ Tabiî, gerçeğin tabiî akışından doğan: *Mantıkî bir sonuç.* ‖ *Gayrî mantıkî.* Bk. GAYRİ.

◆ **Mantıkiye** i. *Esk.* Mantıkî'nin dişili. (M)

MANTIKÎ AHMED EFENDİ, türk şairi (Şam 1594 - Mısır 1635), Şam'da öğrenim gördü. Salihiye müderrisi oldu. Halep'e gitti. Şam'da kadılıkla görevlendirildi. Bu görevi sırasında Şam mütesellimi Osman Ağayı yeren bir şiir yazdı. Bunun üzerine padişahın emriyle Sarı Hüseyin Paşa tarafından öldürüldü. Şiirde divan geleneğini sürdüren Mantıkî, daha çok yergileriyle ün kazandı. Bazı gazelleri başarılıdır. Şiirlerini topladığı bir *Divançe*'si vardır. (M)

MANTIKLI sıf. (*mantık*'tan *mantık-lı*). Mantık kurallarına uygun olan: *Mantıklı bir konuşma.* ‖ *Teşm. yol.* Doğru muhakeme yütüren: *Mantıklı bir adam.* ‖ Zf. Mantığa uygun şekilde: *Mantıklı konuşuyor.* (M)

MANTIKÖNCESİ blş. sıf. Fels. *Yeni.* Mantıktan önce gelen. *Esk.* Kabl-el-mantık. ‖ *Mantıköncesi çağ*, çocuğun, henüz kavramlara ve mantıkın akılyürütmeye sahip bulunmadığı çağ. ‖ *Mantıköncesi düşünüş*, aklî düşünceden önceki düşünüş tarzı. (Bu düşünüş tarzı çocukta ve bazı sosyologlara [Levy-Bruhl] göre de ilkel kavimlerde görülür; geleneksel mantığın kurallarından, [özellikle çelişmezlik ve nedensellik ilkesiyle ilgili kurallardan] farklı akılyürütme biçimleriyle nitelenir. Normal, yetişkin ve medenî insanda, bu tür düşünüş tarzı, meselâ rüyalarda olduğu gibi, yeniden ortaya çıkabilir.) [L]

MANTIKÖTESİ blş. sıf. Mantıktan üstün olan.

— ANSİKL. *Mantıkötesi* terimi, lojistikte bilimsel ileri-sürüşlerin analizini ve doğrulanabilirliğini belirtmek için kullanılır. Viyana okulunun yeni-pozitivist lojistikçilerine göre, felsefenin esas ödevi de budur. (L)

MANTIKSAL i. (*mantık*'tan *mantık-sal*). *Yeni.* Mantıkla ilgili olan, mantıkî. ‖ Mantıklı. (M)

MANTIKSIZ sıf. (*mantık*'tan *mantık-sız*). Mantığa aykırı olan (söz, davranış, düşünce v.b.): *Binaenaleyh bu iş onun için de mantıksızdır* (A. H. Tanpınar). *Esk.* Gayri mantıkî. ‖ Mantığa aykırı davranışlarda bulunan, söz söyleyen, iş yapan: *Çok mantıksız adamdır.* (M)

MANTIKSIZLIK i. (*mantıksız*'dan *mantıksız-lık*). Mantıksız olma hali: *İtilâf kuvvetleri karşısında, tekrar onlarla husumete müncer olabilecek vaziyetler almakan daha büyük mantıksızlık ve akılsızlık olamazdı.* (Atatürk). [M]

Mantıkuttayr, Gülşehrî'nin (XIV. yy.) Şeyh Attar'dan çevirdiği (1317) eser. Manzum olan eser aruzun *fâilâtün fâilâtün fâilün* ölçüsüyle yazıldı. Gülşehrî bu eseri genişletti, bazı bölümlerini yeni hikâyeler ekleyerek uzattı, kendi düşüncelerini eserin bütünü içine serpiştirdi. Mevlânâ'nın, *Mesnevî*'si ile *Kelile ve Dimne*'den seçtiği hikâyeleri nazma çevirerek Mantıkuttayr'a ekledi. Eseri tasavvuf konularını açıklayan birçok küçük hikâye ve masaldan kuruludur. Anadolu türk edebiyatının ilk ürünleri arasında yer alır. Mantıkuttayr tercümesi o zamanki dil özelliklerini, kelime yapısını, Türkçenin gelişimini gösterecek nitelikte olduğu için ayrı bir önem taşır. Agâh Sırrı Levend tarafından incelenerek, bir önsözle, yayımlandı (1957). [M]

MANTİ veya **MANTI** (ital. *mante*'den). Denizc. Abaşo gabya sereni kandilisası. ‖ *Manti kapan*, bir ucu sabit, diğer ucu bir makaradan geçirilip aşağıdan yukarıya doğru çekilerek kullanılan bir makara donanımı. ‖ *Manti tornosu*, gabya serenini kaldırıp indirmeğe yarayan hamaylıya tutturulmuş tek dilli makara. (M)

MANTİCORA i. Güney Afrika'da bulunan kanatsız büyük böcek.

— ANSİKL. *Manticora* çok iri bir böcektir. Rengi siyah, gövdesi pütürlü ve bodur, ağız parçaları büyük, kemerli ve sivridir. Mozambik'te bulunan *Manticora Herculeana* örnek tip sayılabilir. (Kınkanatlılardan.) [L]

MANTİDAE çoğl. i. Peygamberdeveleriyle benzer cinsleri içine alan dictyoptera takımından böcek familyası.

— ANSİKL. *Mantidae* familyasının, hepsi de sıcak ülkelerde yaşayan yüzlerce türü vardır; bunlar son derece yırtıcı böceklerdir. Dişiler yumurtalarını havada katılaşan sümüksü bir salgı ile birbirine yapıştırır; dışı kaba kâğıt görünüşünde yuvarlak bir topak haline koyar. (L)

MANTİKE i. («kehanet sanatı» anlamına yun. k.). Eskiler mantike'yi iki kategoriye ayırırdı: tabiî ve sunî; birincisi rüyada ve vecd halinde tanrının görünmesi, ikincisi, açınlayıcı işaret olarak kabul edilen her şeyin sorulması ve yorumlanmasıydı. (L)

MANTİKLOS, Theoklos'un oğlu ünlü falcı. İkinci Messenia savaşında önemli bir rol oynadı ve Eira dağının alınması sırasında öldü (M. Ö. VII. yy. sonu). [L]

MANTİLLA i. (isp. k.). Kıyf. Kadınların başlarını ve boyunlarını sardıkları dantel veya ipekten uzun eşarp. (L)

MANTİLYA veya **MANTİLYE** i. (ital. *mantiglia*'dan). Denizc. Yelken serenlerinin yatay durumunu korumak için cundalarından direklere alınan donanım. (Bk. ANSİKL.) ‖ Yelken bumbalarını, cundalarından çanaklık altına asan donanım. ‖ Yük bumbalarını istenilen eğimde tutan tel veya palanga. ‖ *Mantilya doğrultmak*, yelken serenlerini direklere dik ve birbirine paralel duruma getirmek. ‖ *Mantilya flaması*, mantilya doğrultmakta kullanılan el flaması. ‖ *Mantilya palangası*, direklerdeki makaralardan alınarak güverteye indirilen mantilyanın bağlandığı palanga.

— ANSİKL. Denizc. Yelkenli gemilerde, ilk bakışta serenler *mantilya*'larından asılmış gibi görünürse de aslında her biri dört yöne hareket edebilecek şekilde hamaylısından bosa veya kandilisa ile direğe asılır. Eski yelkenlilerde mantilyalar, hareketli donanımlar şeklindeydi. Yelkenler sarıldıktan sonra serenler, direkteki makaradan güverteye inen mantilya ile yatay duruma getirildi. *Mantilya doğrultmak* denen bu işlem için, bir filika, geminin pruvası doğrultusunda açıktan flamalarla belirli işaretler vererek serenlerin doğrultulmasını sağlardı. Sonradan mantilyalar, tel halattan sabit olarak yapılmağa başlandı. Bir direğinde beş seren yelkeni olan gemilerde yalnız abaşo gabya serenin, altı seren yelkeni olan gemilerde ise ham abaşo* gabya hem de babafingo* serenlerinin mantilyaları yoktur. Bunlar, direk ve gabya çubuğu destemoralarına yalnız hamaylılarından asılmıştır; yatay durumları yelkenler açık olduğu zaman yelkenlerle, yelkenler toplandığı zaman da üstlerine rastlayan serenlerin gargarileriyle korunur. (M)

MANTİN i. (isp. *mantilla* > fr. *mantille*'den). *Esk.* Canfesten yapılmış bir çeşit ipekli ağır kumaş: *Hanımların altısı da o zamanın modası hükmünden olarak devrik yakalı, boncuk işlemeli, pembe mantin feraceler giymişler...* (Ahmed Rasim). [M]

MANTİNATO veya **MANTİNOTA** veya **MANTUNİTA** i. (ital. *mantenuta*'dan). *Argo.* (Müslüman olmayan) Kapatma, metres: — *Efendim bundan on, on iki sene evvel (hanımlara bakarak) affederiniz madam, benim bir mantinatom vardı* (B. Felek). *Hattâ şimdi istemiş olsam bu haneyi terk ederek bana mantinota olmaya gelecek...* (Ahmed Midhat). [M]

MANTİNEİA, lat. **Mantinea**. Esk. coğ. Arkadia'da yunan şehri. Peloponnesos konfederasyonunun üyesi olan şehir; Isparta'nın göz diktiği güney bölgesi Parrasia yüzünden, Tegea ve Isparta ile büyük çatışmalara girişti (M. ö. V. yy.). Savaşı 418'de Isparta kazandı. Otuz yıllık bir mütareke imzalandı. Mantineia bağlılık teminatı olarak surlarını yıkmayı reddedince, Isparta şehri aldı (385), yıktı ve halkını dağıttı; Mantıneia biraz ötede yeniden kuruldu. Mantineia'lılarla Agesilas kumandasında Ispartalılar, 362'de Epaminondas yönetimindeki Thebai'lilere karşı savaştılar; Epaminondas'ın öldüğü bu savaştan iki taraf da kesin bir sonuç elde edemedi. 222'de Antigonos II Doson, şehri yağma etti ve halkını sattı. M.Ö. 207'de Philopoimen, Lakedaimon'luların zorba kralı Makhanidas'ı Mantineia ovasında, yendi ve öldürdü. Yapılan kazılarda (1887'da başlamıştır) M. Ö. 370'ten kalma bir burç ve kapıları olan beyzî sur ile tiyatro, agora ve çeşitli tapınak yıkıntıları ortaya çıkarıldı. (L)

MANTİNOTA i. Bk. MANTİNATO.

MANTİOS, Melampodides'ler ailesinin kâhini. Melampus'un oğluydu. Oğlu Polyphides, Akhaia'da kâhinlik yaptı; torunu Theoklymenes, Telemakhos'un himayesine girdi. (L)

MANTİQUEİRA (SERRA DA), Doğu Brezilya'da kütle. İtatiaia dağ kütlesinde 2 750 m'yi bulan yükselme geçirmiş bir taban blokudur. Güney yamacı Paranaiba do Sul vâdisi hendeğine dimdik iner; kuzey yamaç iç kısma doğru yumuşak bir eğimle alçalır: Parana'nın ana kolu rio Grande, buradan doğar. Yüksek kısımları savanalarla örtülüdür. Bazı eşiklerinin XVII. yy. sonunda Sao Paulo'lu Bandeirante'ler tarafından aşılmasına rağmen, Mantiqueira, kolay geçit vermeyen bir engeldir. (L)

MANTİS i. (lat. *mantissa*, toplama'dan fr. *mantisse*). Bir ondalık logaritmanın artı değerli ondalık kısmı. (L)

MANTİSİA i. Sıcak limonluklarda yetiştirilen bitki. (Küçük mavi çiçekler açar; bitki biraz sallanınca bu çiçekler uzun zaman titrer. İlmî adı. *Mantisia saltatoria.* Zencefilgillerden.) [L]

MANTİSPA i. Başı ve yakalayıcı bacaklarıyle peygamberdevesine benzeyen sıcak ülke böceği.

— ANSİKL. *Mantispa*'lar, peygamberdeveleri gibi etçil böceklerdir. Kurtçukları örümceklerin ipekten yuvasında barınır, onların yumurtalarıyle beslenir. Gelişmeleri sırasında mantispalar aşırı başkalaşma gösterir. Batı Avrupa'da yaygın türü *Mantispa pagana*'dır. (Planipennia takımından *mantispidae* familyasının örnek hayvanı.) [L]

MANTİZM i. (lat. *mens, mentis*, zihin > fr. *mentisme*). Psikiyatr. Önüne geçilmez se-

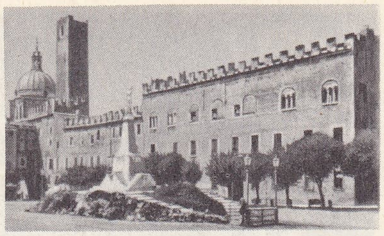

MANTOVA
Bonacolsi sarayı

kilde ve hızla birbiri ardından akla gelen fikirlerle kendini belli eden akıl bozukluğu. — ANSİKL. *Mantizm,* dikkatin azalmasından ötürü çağrışım süreçlerinin başıboş işlemesidir. Mantizm saplantıya benzer, çünkü bu durum tedirginlik uyandırır ve zorla kabul ettirilen bir olay gibi duyulur. Özellikle psikasteniklerde daha çok akşam veya gece vakti yorgunluk veya iç sıkıntısından sonra ortaya çıkar. (L)

MANTO i. (fr. *manteau*). Kıyf. Öbür elbiselerin üzerine giyilen, ceketten uzun, çeşitli biçimde kadın elbisesi: *Mantosunu çıkarmamıştı. Hemen kalkıp gidecekmiş gibi bir sandalyeye yarım oturdu* (S. F. Abasıyanık). *Vesime çok geçmeden eşikte göründü. Başında şapka, üstünde manto* (Vâ-Nû).

— Jeol. Yeryuvarlağının litosferle çekirdek arasında kalan bölümü.

— Zool. Bk. ÖRTENEK.

— ANSİKL. Jeol. *Manto,* 60 - 1 200 km derinlikte, yoğunluğu 4'ten biraz fazla, piresfer (*camsı sima* da denir) adı verilen bir dış tabaka ile 1 200 - 3 000 km derinlikteki, yoğunluğu 5'ten fazla olan ve *ara kuşak* da denen bir iç tabakadan meydana gelir. Dış tabaka ile iç tabaka arasındaki sınır, derinlere inildikçe enine ve boyuna deprem dalgalarının hız artışında görülen kesikliğe bağlıdır.

◆ **Mantoluk** sıf. ve i. Manto yapımında kullanılan (kumaş). [LM]

MANTO («Kehanette bulunan kadın»). Yun. mit. Tiresias'ın kızı. Gaipten haber verme yeteneğini babasından aldı. Delphoi'de yerleşti ve kâhinlik sanatını öğrendi. Sonra Apollon tarafından Anadolu'daki Klaros'a yolladı. Orada bir giritli ile evlendi ve Mopsos'u doğurdu; bu çocuk sonradan kâhin oldu. (L)

MANTOİS, Fransa'da İle-de-France'ta eski bölge, Seine-et-Oise ve Eure idare bölgelerini içine alırdı; Seine, Eure ve Mauldre arasında. Mantois, kalker bir taban üzerinde yaklaşık olarak 170 m'ye yükselen bir yayladır; Sen ve Eure'ün kollarıyle yarılmıştır. Üçüncü zaman kumlarıyle örtülü kısmı ormanlıktır; balçıklı kısımlar, tarıma elverişlidir. Yamaçları sık meyve bahçeleriyle örtülüdür: vâdi özellikle Paris yakınındaki doğu kısmında bostanlar ve çayırlarla kaplıdır. (L)

MANTOUX (Paul), fransız tarihçisi (Paris 1877 - ay.y. 1956). 1897'de École Normale Supérieure'ü bitirdi. Okulda tarih ve coğrafya ile ilgilendi. 1906'da verdiği *La Révolution İndustrielle au XVIII. Siècle (en Angleterre)* [XVIII. yy.da Sanayi Devrimi (İngiltere'de)] adlı doktora tezi, iktisadî ve toplumsal bir sentez ortaya koydu; bu eser klasikleşmiş, araştırma alanında yeni ufuklar açmış, ingiliz tarihçilerine alman okulunun metodundan daha ince ve kesin bir metot vermiştir. 1913'te Londra üniversitesinde çağdaş Fransa tarih ve kurumları üstüne ders verdi. 1914'te silâh altına alındı, 1915'te Londra'ya döndü. Silâhlanma bakanı Albert Thomas, onu kendisiyle Lloyd George arasında ilişki kurmakla görevlendirdi. Müttefikler arası konferanslarda, 1919 Barış konferansında, özellikle, Dörtler konseyinde tercümanlık yaptı. Milletler Cemiyeti Sekreterliği Siyasî şubesinin müdürü oldu (1920-1927). Milletlerarası (özellikle Polonya-Litvanya ve Polonya - Çekoslovakya arasındaki) gerginliklerin geçiştirilmesinde önemli rol oynadı. Bazı siyasî sırlar açıklanırken Mantoux da, *Les Délibérations du Conseil des Quatre* (Dörtler Konseyindeki Görüşmeler) [1955] adlı eserinde çağının bunalımlarını gerçek yanlarıyle dile getirdi. (L)

MANTOVA, İtalya'da şehir, Lombardia'da, il idare merkezi, Po'nun kolu olan Mincio ırmağı kıyısında; 62 200 nüf.

Alçak ve uzun zaman bataklık halinde kalmış bir ovada yer alan ve Mincio'nun sularının meydana getirdiği üç gölle çevrilen Mantova, Kıta İtalyası'nın başlıca kalelerinden biriydi. Gonzaga'ların eski bir fief'i olan şehirde, onlardan kalma birçok güzel anıt vardır. XIII.-XVII. yy. arası inşa edilen dukalık sarayı (Mantegna'nın freskleri); Bonacolsi sarayı (XIII. yy.); XIV. yy.dan kalan ve Giulio Romano tarafından eklemeler yapılan katedral; Sant'Andrea (XV. yy.) ve San Lorenzo (kubbesi XI. yy.dan kalma) kiliseleri; XVI. yy.da Giulio Romanto'nun inşa ettiği Te sarayı ve Gonzago'ların villası v.b. Torino-Venedik ve Verona - Parma karayollarının kavşağında bulunan Mantova, önemli bir ulaşım merkezidir. Po'nun aşağı vâdisinin tarım merkezi olan şehirde sanayi fazla gelişmemiştir: seramik; kâğıt; şeker fabrikaları; gübre; petrol rafinerisi. — *Mantova ili,* 408 800 nüf. Po ovası üzerinde Garda gölünden Po'ya kadar uzanır; başlıca gelir kaynağı tarımdır: bağlar; dutluklar; buğday; hayvancılık.

— Tar. Mantova bölgesine daha Taş devrinde yerleşilmişti (kazıklar üzerinde evler medeniyeti). M.Ö. VI. veya V. yy.a doğru Etrüskler tarafından kurulduğu sanılan Mantova sonradan Galyalıların ve Romalıların (M.Ö. III. yy. sonu) eline geçti. Vergilius, kendi kitabesine *«Mantuau me genuit»* (Mantova'da doğdum) yazacak kadar mantovalı olmakla öğünmüştür.

Alarik'in Gotları tarafından yakılıp yıkılan (M.S. 401), sonra Ravenna'daki Bizans eksarkı ile Lombardlar arasında çatışmalara sebep olan (568-601) şehir, sonunda Lombardlara kaldı.

Camossa kontlarına bağlı bir piskoposluk iken kontes Mathilda'nın ölümünden sonra kontlarından ayrılan Mantova, XII. yy. sonunda, piskoposluk otoritesini zayıflatan hizipler arasındaki mücadelelerden büyük zarar gördü. Sonunda komün hareketi 1235'te kesinlikle başarıya ulaştı ve Mantova o tarihten itibaren Friedrich II ile Manfredo arasındaki mücadeleye katılan guelfi sitelerinden biri haline geldi. Belediye rejimi XIII. yy. sonunda bir başhâkimler zorbalığı halini aldı. 1308'de Bonacolsi, imparator tarafından «soydan gelme senyör» olarak tayin edildi; fakat 1328'de yerini Luigi Gonzago aldı. Önce Gonzago ailesi, sonra da onun Nevers dalı, Mantova'da otorite ve bağımsızlıklarını 1708'e kadar muhafaza ettiler.

XIV. yy.da şehir, yapılan tahkimat sayesinde Mincio bataklıklarının ortasında, Kuzey İtalya'nın kilit noktalarından biri ve Peschiera, Verona ve Legnano ile birlikte meydana getirdiği meşhur «dörtgen»in güneybatı köşesi haline geldi. İmparator Sigismund tarafından markiliğe (1433), sonra Karl V tarafından dukalığa (1530) yükseltilen Mantova, topraklarına Monferrato'yu da katarak Kuzey İtalya'nın ikinci bir kilit noktasını da kapsamış oldu. XV ve XVI. yy.da Mantova'nın zenginliğini, Gonzago'ların koruyuculuğunun (özellikle Gian Francesco) desteklediği fikir ve sanat gelişmesi ortaya koyar. 1627'de Otuzyıl savaşının ortasında Gonzago'ların ara kolunun sönmesi, Kuzey İtalya'nın Fransa (Nevers'lerin koruyucusu) veya Habsburg'lar (Guastala'ların koruyucusu) tarafından kontrolunu tayin edecek ciddî bir veraset buhranına yolaçtı. Mücadeleyi Carlo I de Gonzago Nevers kazandı. İspanya Veraset savaşları sırasında Fransa'ya sadık kalan Mantova, tekrar prens Eugen tarafından kuşatıldı (1701) ve Ferdinand Karl IV'ün 1708'de vâris bırakmadan ölmesi üstüne bağımsızlığını kaybetti: Savoia, Monferrato'yu ilhak etti; Habsburg'lar da Mantova bölgesini, soydan geçen bir dukalık haline getirerek Milano dukalığına bağladılar. Bonapart, ilk İtalya seferi sırasında Manto-

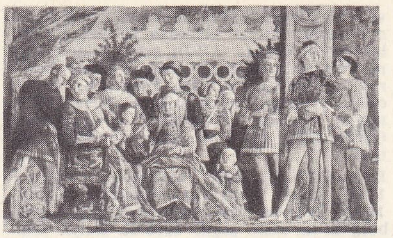

«MANTOVA'da Louis II de Conzague'nün saray erkânı (bütün ve detay) Mantegna'nın freski, dukalık sarayı, Mantova

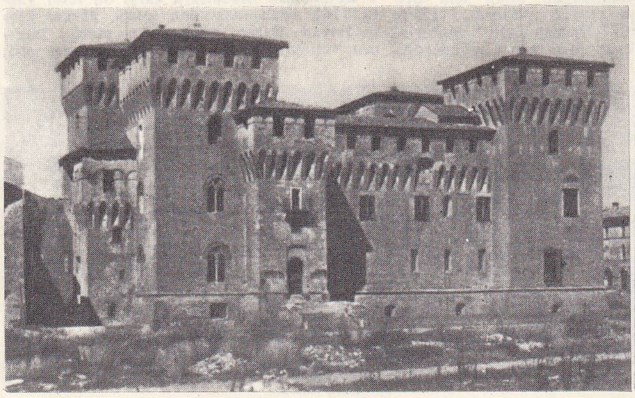

MANTOVA
S. Giorgio şatosu

S. Andrea bazilikasının cephesi

MANUEL II
Portekiz kralı

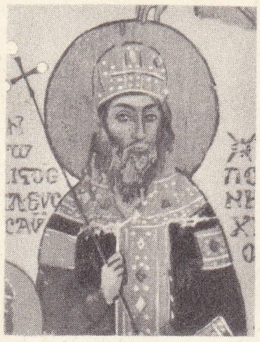

MANUEL II PALAIOLOGOS
XV. yy. minyatürü
Louvre müzesi, Paris

Louis MANUEL
Duplessis- Bertaux'nun
gravürü
Cabinet des Estampes,
Paris

va dolaylarında yedi ay kaldı. Campoformio antlaşmasıyle Mantova Cisalpina cumhuriyetine katıldı (1797); şehir Mincio idare bölgesinin merkezi oldu. 1799'da Suvorov tarafından kuşatılan Fransızlar, teslim oldular. Şehir Marengo'dan sonra (1800) tekrar kurulan Cisalpina cumhuriyetine (1805), daha sonra da İtalya krallığına katıldı.

Lombardia - Venedik krallığının (1815 - 1859), sonra Avusturya - Venedik'in (1859 - 1866) kaderini paylaşan Mantova, Habsburg'lar'ın eline geçti. 1866'da İtalya krallığına bağlandı. (L)

MANTO VE KILIÇ. Bk. CAPA Y ESPADA.

MANTRA i. «(Kutsal) formül» veya kelime anlamında «düşünce aracı» demek olan sanskritçe kelime. (Veda'lar devrinden beri kullanılmağa başlanan mantra'lar Brahma'cılıkta sihir ve büyüye ilişkin kısıtlayıcı özelliklerini sürdürdü. Mantra, tanrısaldır; hattâ tanrısallığın kendisi ve maddî şeklidir. Asıl mantra, öbürlerinin özetidir: kutsal *om* hecesi.) [L]

MANTRA'LAR veya **MİNİTRA'LAR**, Malakka yarımadasının dağ ve ormanlarında zenci halk. Kısa boylu olan Mantra'lar, Negrito'ların özelliklerini taşır, avcılık, balıkçılık ve ormanda tarla açarak tarım yaparlar. (L)

MANTUK sıf. (ar. *nutk*'tan *mantûk*). *Esk.* Söylenilmiş, denilmiş, anlatılmış. || Söz, kelâm: *Şu tasvir ettiğim hilkat benim mantuk-ı halimdir* (Tevfik Fikret). || Anlam, kavram.

◆ **Mantuka** sıf. *Esk.* Mantuk'un dişili. (M)

MANTUNİTA i. Bk. MANTİNATO.

MANU i. («insan» anlamında sanskritçe k.). Veda dininde, insan soyunun üreticisi olan ilk insan, Brahma'nın oğlu. (Tufanda Himalayalar'ın tepesine sığınarak kurtulmuştur. Düzen ve ahlâkın kurucusudur. Sonraları kanun koyuculuğu sıfatını almıştır.) [Bk. MANAVA - DHARMA - CASTRA.] || Purana'larda, insan soyunu üreten on dört yaratığın cinsil adı. (Bunlardan her biri kozmik çağın [kalpa] birer bölümünü [manvantara] yönetirler. İçinde bulunduğumuz çağın *menus*'u, dizinin yedincisidir ve güneş sülâlesinin atası Vaivasvata'nın oğludur. Ölülerin işleriyle görevlendirilmiş olan Yamaya karşılık, Manu canlılarla uğraşır. Adıyle ilgili efsaneler arasında en önemlisi tufan efsanesidir.) [L]

MANUBRİYUM i. (lat. *manibrium*, sap'tan). Bot. Chraceae familyasından suyosunlarında erkekorganı meydana getiren sekiz hücreden her biri.

— Zool. Medüzlerde, ucunda ağız bulunan boru. (Hayvanın şemsiye şeklindeki gövdesi çana, *manibrium* da çanın sapına benzetilebilir.) [L]

MANUCCİ (Niccolo veya Nicolao), venedikli gezgin (Venedik 1639 - Hindistan 1709). 1653'te evinden kaçtı, Doğu'ya giden bir gemiye bindi. Anadolu'yu ve İran'ı dolaştı. Hindistan'a vardı. Orada türk - moğol imparatorunun sarayına girmeyi başardı. Sarayda hekimlik yaparak ün ve servet kazandı. VI. Hint - Moğol imparatoru Evrengzib döneminde geçen olayları yakından izledi. Gözlemlerini *Storia del Mogol* (Moğol Tarihi) adı altında biraraya getirdi (elyazması; Venedik Millî kitaplığındadır). [M]

MANUCODİA i. Özel biçimde, yeşil parıltılı siyah renkte, az süslü tüyleri olan bir cennetkuşu. (L)

MANUEL I Büyük (Alcochete 1469 - öl. 1521), portekiz kralı (1495-1521). Portekiz kralı Fernando'nun oğlu. Viseu dükü'yken kuzeni Joao II'nin yerine geçti. İspanya tahtının vârisi olmak için boş yere uğraştı, katolik kralların iki kızıyle (1495-1500), sonra da yeğenleriyle evlendi; böylece Castilla ve Aragon'u Portekiz tahtının hâkimiyeti altına almayı umuyordu. Portekiz'in mutlak hükümdarı olarak, Cortes'lere danışmadan vergileri kaldırdı. Joao II'nin deniz kuvvetlerini geliştirme çalışmasını sürdürdü; Vasco de Gama, Alvares Cabral, Albuquerque gibi conquistador'lar sayesinde Güney Amerika'da ve Hint okyanusunda Portekiz imparatorluğunun temellerini attı. Müsamahasız bir katolik olduğu için iktidara geçer geçmez yahudileri ve magrıpluları sınır dışı etti. Onun yönetiminde, Portekiz en ihtişamlı çağını yaşadı ve ünlü anıtlarla zenginleşti (Belem manastırı, Elvas katedrali). Bu anıtlar «manuel üslûbu» denen gösterişli bir gotik üslûpta yapılmıştı. (L)

MANUEL I KOMNENOS (1122'ye doğr. - 1180), Bizans imparatoru (1143-1180), Ioannes II Komnenos'un dördüncü oğlu. Babası tarafından veliaht ilân edildi. Manuel, zeki, cesur, iyi yürekli ve yakışıklı bir hükümdardı, alman imparatoru Konrad III'ün yakını Bertha von Sultzbach ile evlendi. İmparatorluğun değişik siyasî ve askerî tehditler altında bulunduğu bir dönemde çok yönlü bir siyaset uygulamak zorunda kaldı. Tehditlerden ilki II. Haçlı seferiydi. Manuel I, bu seferin önderleri olan alman imparatoru Konrad III ve Fransa kralı Louis VII ile dostluk kurdu. Anadolu'ya geçen haçlılara yiyecek ve araç bakımından yardımda bulundu; buna karşılık onlardan Bizans'a dokunmayacaklarına dair söz aldı. Bununla beraber kılavuz olarak haçlıların yanına, Türklere taraftar kimseler kattı; bunlar haçlıları Türklerin tuzağına düşürdüler. Bu sebeple, yenilen Haçlılardan geri kalanlar Suriye'ye kadar ilerledilerse de Şam'da kesin yenilgiye uğradılar. İkinci Haçlı seferi böylece sona erdi, Bizans da bu tehlikeyi atlatmış oldu. Selçukluların Bizans topraklarına yaptıkları sürekli akınları durdurmak için Manuel I Komnenos, 1146'da sefere çıktı. Konya'ya doğru ilerlerken selçuk sultanı Mesud ile barış antlaşması imzaladı (1147). Bu antlaşmaya göre Bizans, Türklerin eline geçen toprakları geri alıyordu. Sultan Mesud'un yerine geçen oğlu Kılıç Arslan II, 1159'da Manuel'in hücumuna uğradı. İmparator Kütahya'ya kadar ilerledi, fakat Türkmenlerin saldırısına uğradı. Bu husus Kılıç Arslan ile Manuel'in arasını açtı. İmparator ertesi yıl yeniden sefere çıkarak Eskişehir önüne geldi; Türkmenlerle çarpıştı; Kılıç Arslan'a karşı da Suriye'deki Frankların ve Selçukluların rakipleri Danişmendlilerden yardım istedi. Kılıç Arslan Danişmendlilere yenildi ve İmparatora sığındı (1162). İmparator ona çok yakınlık gösterdi; şerefine ziyafetler tertip etti. Fakat Kılıç Arslan Laodikaea'yı (Ladik, Denizli) alınca aradaki iyi münasebetler bozuldu. Öte yandan, Manuel o sırada Macarlarla savaş halindeydi, onun için Selçuklularla hemen savaşa giremedi. 1175'te yanında bulunan Danişmendli Beylerini Amasya ve Niksar taraflarına gönderdikten sonra, Bizans, Frank, Sırp, Macar ve Peçeneklerden kurulu kuvvetli bir ordu ile sefere çıktı, Homd (Sıblia), sonra da Myriokephalon'a (Hoyran gölü ile Kumdanlı arasındaki geçit) girdi; Kılıç Arslan'ın barış teklifini reddetti. Selçuklular, Bizans ordusunun geçeceği dar boğazları tuttular, yaptıkları anî baskınlarla Bizanslıları müthiş bir bozguna uğrattılar (eylül 1176), Manuel I, kaçıp canını kurtardı. İmzalanan barış antlaşmasına göre, Bizans Selçuk sultanına vergi ödeyecekti. Bundan sonra Komnenos, türk saldırılarına karşı koymağa çalıştı, fakat Myriokephalon yenilgisi, Malazgirt savaşı (26 ağustos 1071) ile başlayan hâkimiyet kavgasının sonu oldu ve bütün Anadolu Türklerin eline geçti.

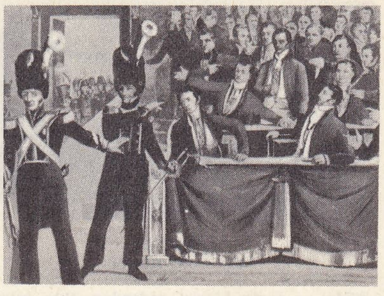

Jacques Antoine MANUEL'in
Meclis'ten atılışı (4 mart 1823)

Manuel I, italyan ticaret şehirlerine karşı yürüttüğü siyasette, Bizans'ın çıkarlarını hep ön planda tuttu. Fakat norman tehlikesi ile karşılaşınca, italyan şehirlerine karşı yumuşak davranmak zorunda kaldı. Norman savaşlarında yardımı dokunan Venediklilere yeni ticarî imtiyazlar verdi (1148), sonra bu imtiyazlar Pisa (1170) ve Cenova (1163-1170) gibi italyan cumhuriyetlerine de tanındı. Manuel, Pisa ve Cenova ile dostluk kurduktan sonra, Venedik'in gücünü kırmak zamanı geldiğini düşünerek Venediklileri tutukladı, mallarına el koydu. 1173'te Venediklilerle Normanlar antlaşma imzalayınca Manuel, Venediklilere haklarını geri vermek zorunda kaldı. Alman imparatoru Kondrad III ile dostluk kurduktan sonra, Almanların safında, norman kralı Ruggero ile savaştı. Fakat İkinci Haçlı seferi sırasında Ruggero Bizans topraklarına saldırdı (1147), Korfu'yu aldı ve Batı Yunanistan'ı yağma etti. Bizans o sıralarda Haçlılar ve Kuman'larla uğraşıyordu; bu yüzden Normanlarla hemen savaşamadı. Kuman'ları yendikten sonra, Venediklilerin yardımı ile Kerkyra'yı ele geçirdi; Normanların müttefiği olan Sırplarla savaştı ve onları yendi (1149). Ruggero 1154'te öldükten sonra yerine geçen Guglielmo I, Manuel'in Doğu İtalya'ya savaşmağa giden ordusu ile karşılaştı. Bizans kuvvetleri, başlangıçta durumu kendi lehlerine çevirmeyi başardıkları halde, 1156'da yenildiler. İmzalanan barış antlaşmasına göre, Manuel İtalya'yı Normanlara bırakmak zorunda kaldı (1158). Manuel I Komnenos, Macarlara karşı on sefer yaptı. 1164 Antlaşmasından sonra, Macar kralı İstvan III'ün kardeşi ve macar tahtının veliahtı Velas, İstanbul'u ziyaret etti;

Manuel sanatı

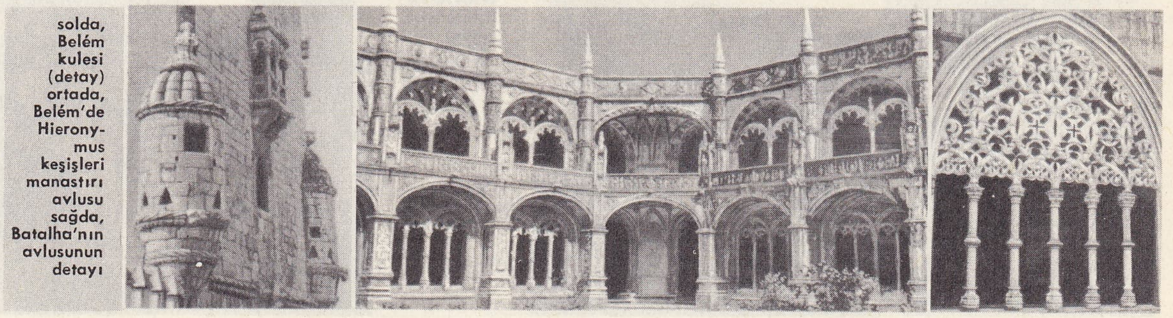

solda, Belém kulesi (detay) ortada, Belém'de Hieronymus keşişleri manastırı avlusu sağda, Batalha'nın avlusunun detayı

Foto. Giraudon, X, Viollet, Dayot, Ferlet (LAROUSSE)

Manuel'in kızı ile nişanlandı ve despot unvanını aldı. Bir süre sonra Macarlar antlaşmayı bozunca Manuel, Macarlarla savaştı ve Macaristan'ı Bizans'a bağladı. Oğlu olmadığı için Bizans'ı ve Macaristan'ı kızının nişanlısı Velas'ın yönetiminde birleştirmek istiyordu. Fakat ikinci karısından bir oğlu olunca (1169), bu tasarı gerçekleşemedi ve kızının nişanı bozuldu. Buna rağmen Velas, Bizans'ın dostu ve müttefiki olarak kaldı. Manuel, Sırpları da Bizans'a bağladı.

Antakya'nın latin soylu prensi Rinaldo, Kilikya Ermenilerinin Bizans'a karşı başlattıkları isyana katılınca, Manuel, Rinaldo'ya karşı savaş açtı; Kilikya'nın birçok şehrini ele geçirdi; ermeni kralı Toros ile latin prensi Rinaldo, barış imzalamak zorunda kaldılar (1150). Manuel, Kudüs'ün Latin kralı Amalricus ile birleşip Mısır'a saldırmak istedi; fakat Bizans'ın deniz seferi başarısızlıkla son bulunca, Mısır'da bulunan Salâhaddin Eyyubî ile barış antlaşması imzalandı (1169).

Manuel Komnenos dinî konularla da ilgilendi. 1157 ve 1166 yıllarında iki konsil topladı. Doğu ve Batı kiliseleri arasında bir anlaşma ortamı aradıysa da, Patrik Mikhael'in ayrılıkçı tutumu buna engel oldu. Manuel, ermeni kilisesiyle de birleşmek istedi. Onun zamanında Bizans, askerî giderler yüzünden, daha çok iktisadî alanda yıkıntıya uğradı; bu durum ülkenin feodalleşmesine yolaçtı. Manuel I Komnenos ölünce, yerine oğlu Aleksios II geçti. (M)

MANUEL I KOMNENOS (öl. 1263), Trabzon Rum imparatoru (1238-1263), Aleksios I'in ikinci oğlu. Ağabeysi Ioannes I Aksukhos'un yerine geçti. Selçuklu sultanlığının 1234 Kösedağ savaşından sonra zayıf düşmesinden yararlanan Manuel I, İlhanlılarla ve Fransa Kralı Saint Louis IX ile dostluk kurdu. Dimyat seferine hazırlanan Fransa kralına elçi gönderdi ve kralın kızlarından birini oğlu Andronikos II'ye istedi; Selçuklulardan İzzeddin II Keykâvus ile Rükneddin IV Kılıçarslan arasındaki anlaşmazlıktan faydalanarak 1262'de Sinop'u eline geçirdi. Bunun üzerine Rükneddin IV Kılıçarslan'ın veziri Muinüddin Süleyman Pervane, selçuklu kuvvetleri ile Sinop üstüne yürüdü ve iki yıllık bir kuşatmadan sonra kaleyi geri aldı (1264). Manuel I'in ölümünden sonra yerine birinci oğlu Andronikos II geçti (1263). [M]

MANUEL II (Lizbon 1889 - Twickenham 1932). Portekiz kralı (1908-1910). Babası kral Carlos'un ve ağabeyinin öldürülmesinden (şubat 1908) sonra tahta çıktı; askerî bir ayaklanma ile devrildi (ekim 1910), İngiltere'ye sığındı. (L)

MANUEL II KOMNENOS (öl. 1333). Trabzon Rum imparatoru (1332). Babası Andronikos III Komnenos ölünce, reşit olmadığı için, annesinin naibeliği altında tahta çıktı. Fakat memleketi, içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarmak isteyenlerin çıkardığı bir ayaklanma sonunda tahttan indirildi; yerine amcası Basileios IV Komnenos geçti. Basileios IV Komnenos, Manuel II'yi hapsettirdi; bir süre sonra taraftarlarının ayaklanması üzerine onu öldürttü. (M)

MANUEL II PALAİOLOGOS (1348-1425), bizans imparatoru (1391-1425). Ioannes V'in ikinci oğlu ve veliahtı. Aydın, ihtiraslı ve kültürlü bir hükümdar olmasına rağmen, Osmanlı imparatorluğunun hâkimiyet alanı içinde kalan İstanbul şehri ile Mora despotluğundan ibaret imparatorluğunu kalkındırmayı başaramadı. Yıldırım Bayezid'in saldırısı karşısında batı haçlılarından yardım istedi. Haçlılar Niğbolu'da Osmanlılara yenildiler (1396). Manuel II o zaman iktidarı Ioannes VII'ye bırakarak Batı'dan yardım aramağa gitti (1399-1402); fakat bu boşuna oldu: Batı, ingiliz-fransız anlaşmazlığı ve büyük mezhep kavgaları yüzünden kendi içinde bölünmüştü. Timur'un Osmanlı Türklerine karşı kazandığı zafer (Ankara, 1402) sayesinde kuşatılmaktan kurtulan İstanbul, Murad II tahta geçtiği zaman (1422) yeniden kuşatıldı ve Mora yağma edildi (1423). İstanbul alınamadı; fakat Manuel II, Murad II'nin himayesine girmeyi (1424) ve ülkesini elinde tutabilmek için haraç ödemeyi kabul etmek zorunda kaldı. Bunun sonunda kiliselerin birleşmesine karşılık papa Martinus V'in yaptığı yardım teklifini reddetti. Manuel II daha sonra bir manastıra çekildi, tahtını, 1421'den itibaren kendine ortak yaptığı oğlu Ioannes VIII'e bıraktı. (L)

MANUEL III KOMNENOS (öl. 1412), Trabzon Rum imparatoru (1390-1412). Aleksios III Komnenos ile Eirene'nin oğlu. 1376'dan itibaren babasının saltanatına ortak oldu. Babasının ölümünden sonra tahta geçti, ilk zamanlar Akkoyunlularla ilişkiler kurdu; fakat hâkimiyet sahasını Trabzon imparatorluğu sahasına kadar uzatan Bayezid I'e bağlanmak ve haraç vermek zorunda kaldı (1398). Bununla birlikte Ankara savaşından (1402) sonra kendi başına hüküm sürdü. Yerine oğlu Aleksios IV geçti. (M)

MANUEL (Eugène), fransız yazarı (Paris 1823 - ay.y. 1901). Millî eğitim bakanı (1870) ve genel müfettiş (1878) oldu. Okullar için, kayınbiraderi Ernest Lévi Alvarès ile *La France* (Fransa) [1854-1855] adlı dört okuma kitabı yayımladı. Şiir kitapları: *Pages İntimes* (İçten Sayfalar) [1865]; *Poèmes Populaires* (Halk Şiirleri) [1872]; *Pendant la Guerre* (Savaş Sırasında) [1873]; *A Nos Hôtes* (Konuklarımıza) [1878]; *Poésies du Foyer et de l'Ecole* (Ev ve Okul Şiirleri) [1889]; *Les Ouvriers* (İşçiler) adlı oyun (1870). [L]

MANUEL (Jacques-Antoine), fransız siyaset adamı (Barcelonnette 1775-Maisons-Laffitte 1827). Avukattı; Yüzgün sırasında milletvekili oldu; Roma kralının davasını destekledi, barodan çıkarıldı. Liberal milletvekili seçildi (1818), sonra Carboneria hareketinin şeflerinden biri oldu. Mecliste olay çıkmasına yolaçtı; teklif edilen İspanya seferine karşı konuşurken, Louis XVI'nın ölümüne yabancı istilâsını sebep gösterdi (26-27 şubat 1823). [L]

MANUEL (Louis Pierre), fransız siyaset adamı (Montargis 1751 - Paris 1793). Yergi yazıları yüzünden Bastille'e hapsedildi (1783), Paris komünü savcılığına seçildi (1791). 20 Haziran 1792 hareketine katıldığı için bir süre görevinden alındı, 10 Ağustos hareketinin hazırlanmasında etkili oldu. Konvansiyon üyesi ve cumhuriyetçi olduğu halde, kralın idamına karşı çıktı. Tutuklandı (ağustos 1793) ve idam edildi. (L)

MANUEL (Niklaus). Bk. DEUTSCH (Niklaus Manuel).

MANUEL ANGELOS KOMNENOS (öl. 1241). Selânik imparatoru (1230'a doğr. - 1238) ve Epir despotu (1230'a doğr. - 1236). Bulgar kralı İvan Asen II'nin kızıyle evlendi; onunla birlikte kardeşi Epir despotu ve Selânik imparatoru Theodoros'u yendi. Tahtını sağlama almak için Roma kilisesinin desteğini sağlamağa çalıştı; ama önce yeğeni Mikhael II Angelos Komnenos'a Epir despotluğunu, sonra da Theodoros ile barış yaparak kızı Eirene ile evlenen (1240) Bulgar kralına Selânik tahtını kaptırdı. Hapsedildi, ama kaçmayı başardı. Türklerin yardımıyle İznik (Nikaia) kralı Ioannes I'in yanına gitti; onun sağladığı gemiler ve paralarla Bolos, Pharsalos, Larissa ve Platamon şehirlerini elde ederek ölümüne kadar bu yerlerin hâkimiyetini elinde tuttu. Antalya şehrine (Attaleia) sürüldü. (L)

MANUEL KANTAKUZENOS (öl. Mystras 1380), Mora despotu (1348-1380). Ioannes VI'nın üçüncü oğlu. Önce, imparator olan babasının yanında Palaiologos'larla mücadele etti; sonra Mystras (Mora) despotu oldu. Korsanlıkla mücadele etti ve Mystras'ı Yunanistan'da örnek bir kültür merkezi haline getirdi. (L)

Manuel sanatı, XV.yy. sonlarıyle XVI.yy. başları arasındaki portekiz mimarîsini belirleyen anıtsal sanat; kral Manuel I'in adıyle anılır.

Manuel sanatı, Aviz sülâlesinin başlangıcından beri yavaş yavaş biçimlenmiş ve bu sülâle ile son bulmuştur. Platoresco sanatı gibi, bu da roman, magrıp veya doğu sa-

MANUEL I KOMNENOS Skylitzes'in «Bizans kroniği» Millî kitaplık, Madrid

natlarının etkisi altında kalan ve geleneksel gotik yapı kuruluşları üstüne uygulanmış bezeyici bir oymacılıktır. Manuel sanatını yansıtan en ünlü binalar arasında Belem'deki hieronymus keşişleri manastırı (Boytac, Lourenço Fernandes ve Joao de Castilho), bunun hemen yanındaki, Francisco da Arruda'nın eseri olan kule; bu sanatın yayılma merkezi olan Batalha'da kralın manastırı (Boytac tarafından), tamamlanmamış şapellerin kapı revakı (Mateus Fernandes tarafından), Tomar'da İsa manastırı ve ünlü penceresi (Diogo de Arrula tarafından) sayılabilir. 1551'de ölen Joao da Castilho ile manuel üslûbuna italyan etkisi karışmıştır (Tomar'daki manastır binaları); bu etkide Fransa'dan gelmiş olan heykeltıraş Nicolas Chantereine, Jean de Rouen ve Philippe Oudart'ın payı vardır. (L)

MANUİLSKİY (Dmitriy Zaharoviç), sovyet siyaset adamı (Svyatets, Volınıya 1883 - Moskova 1959). Tarih profesörü oldu, ihtilâl hareketine katıldı. 1905'te Paris'e kaçmak zorunda kaldı. 1917'de geri döndü, Ukrayna'da tarım halk komiseri, sonra Ukrayna cumhuriyeti dışişleri bakanı oldu. (L)

MANUL i. Zool. Bk. BOZKIRKEDİSİ.

MANUS i. (lat. k.). Rom. huk. Babalık hakkına benzer bir şekilde bir kocanın karısı üstünde kullandığı hak.

— ANSİKL. *Manus*'lu (*cum manu*) evlenme, karının ailesiyle olan bütün akrabalık bağlarını siler ve onu kocanın ailesine sokardı. Manus, karıyı kayıtsız şartsız kocanın emrine tabi kıldığından cum manu evlenmeler Roma'da gitgide azaldı. Bu türlü evlenmeler, normal törenlere ilâve olarak, *usus* (ayrılmadan oturma), *confarreatio* (patriciatus unvanı taşıyanlara has olan ve *diffareotio* ile hükümsüz kılınabilen tören) veya *coemptio* (pleb sınıfından insanlara has tören) gibi özel törenler gerektirirdi. (L)

MANUS, Admiralty takımadalarının başlıca adası, Melanezya'da; 1 600 km². Ormanlarla örtülü bu dağlık ada, Pasifik savaşı sırasında büyük bir amerikan üssüydü. (L)

MANUZİO, daha çok ALDİ adıyle tanınan italyan yayımcı aile: *Büyük* ALDO *Bassianus* de denen Tebaldo Manuzio'nun adının kısaltması (Bassiano, Velletri yakınları 1449'a doğr.-Venedik 1515). Öğrenimini Roma, sonra Ferrara'da yaptı. 1482'de Mirandolaya gitti, ders verdiği Pico della Mirandola'nın, sonra prens Alberto Pio di Carpi'nin yanında kaldı. 1489'da Venedik'e yerleşti. Kitapların çok sayıda ve mümkün olan en iyi baskılarla yayımladığını görerek tipo öğrenimi yaptı ve bir yayımevi kurdu; bastığı ilk eser Laskaris'in *Grammatike* (Yunan Grameri) [1494] adlı serinin ilk cildidir; bu kitabı 1495'te Aristoteles'in ilk cildi izledi. Üç yıl içinde kırktan fazla kitap yayımladı (dört sayfalık formalardan meydana gelen Theokritos ve Hesiodes ile Aristophanes). 1499'da Colonna'nın *Hypnerotomachia*'sını yayımladı; bu eser tipo baskının bir şaheseri sayılır. 1500'de mat-

Foto. LAROUSSE

Aldo MANUZIO
gravür
Cabinet des Estampes, Paris

Paolo MANUZIO
gravür
Cabinet des Estampes, Paris

baa sahibi Andrea Torresani d'Asola'nın kızıyle evlendi ve kayınpederiyle ortak oldu. Aynı yıl *aldino* veya *italik* adı verilen eğik harfleri buldu ve Venedik ve papalardan bu harflerin imtiyazını aldı. Ayrıca sekiz sayfalık formaları ilk defa ortaya atan da Manuzio'dur. Sekiz sayfalık formalarla yayımlanan ilk kitap Vergilius'un eseridir. 1505'te bir Milano seyahati dönüşünde Mantova dükünün askerleri tarafından tutuklandı ve bir yıla yakın zindanda kaldı. Dostlarının ricaları sayesinde serbest bırakıldı ve duka Marco Barbarigo'nun torunu Sanctus'un yardımıyle yayımevini tekrar açtı. 1510 ve 1511'de çıkan savaş, çalışmalarını gene yarıda kesti. Ölümünden sonra, önsözünü yazdığı kitaplar yayımlandı: Lucanus, Lucretius, Erasmus (*Deliliğe Övgü*) ve Dante. Ayrıca bir yunan grameri (1510) ve Masurus ile işbirliği yaparak bir latin grameri (1501) yazmıştır. Çok bilgiliydi; gençler için herkese açık dersler düzenledi. Çeşitli ülkelerde bulunan elyazmalarını getirtti ve satın aldı. Yayımladığı eserlerin tenkit ve düzeltmelerini elde etmek için yönetmeliği yunanca yazılmış olan bir akademi kurdu ve bu akademi için Maximilian I'den imparatorluk imtiyaz beratı aldı (*Accademia Aldina* veya *Neacademia* veya *Accademia della Fama*). Aralarında kardinal, Bembo, Erasmus, Ramusio, Pico della Mirandola, Prens Pio di Capri, Masurus, Poliziano gibi ünlü bilginlerin de bulunduğu kırk üyeden meydana gelen bu topluluğa başkanlık etti.

Aldo'nun ölümünden sonra basımevi dört oğlunun vasisi olan kayınbiraderi Andrea Torresani'nin eline geçti. Andrea 1529'da öldü: basımevi ailevî anlaşmazlıklardan sonra 1533'e kadar kapandı; bu tarihte Aldo'nun oğlu Paolo Manucio basımevini ele geçirdi ve 1540'ta kardeşleri arasında işbirliğini sağladı; —PAOLO (Venedik 1512 - Roma 1574), Aldo'nun üçüncü oğlu, basımevinin yönetimini 1533'te ele geçirdi. Özellikle latin edebiyatına (Vergilius, Cicero) bağlandı ve Petrarca'nın eserlerini yayımladı. *Academia della Fama*'yı yeniden kurmağa çalıştı ama bunu ancak 1556-1561 arasında başardı. 1561'de papa Pius IV, Paolo'yu Roma'ya çağırdı ve Palatina kütüphanesindeki elyazma nüshaya göre kilise babalarının hayatlarını yayımlamakla görevlendirdi. Kısa süre sonra yeni baskı makineleriyle (1563) Aziz Cyprianus, latince İncil, Trento konsilinin kararlarını yayımladı. Bu arada oğlu aracılığıyle Venedik'te latince olarak Demosthenes'in *Philippikoi* adlı eserini ve kendi *Antichita Romana* adlı dört açımlamasını yayımlattı. 1572'de Venedik'e döndü. Papa Gregorius XIII tarafından Roma'ya çağırıldı; — Oğlu *Genç* ALDO (Venedik 1547-Roma 1597). Latince ve toscana lehçesiyle ilgili çalışmalar yayımladı. 1562-1565 Arasında Roma'da oturdu. Venedik'e dönüşünde yayımevinin yönetimini eline aldı (1565). 1572'de floransalı bir yayımevi sahibinin kızı olan Francesca Lucrezia Giunta* ile evlendi ve kayınpederiyle ortak oldu. 1576'da edebiyat profesörü, kançılarlık okullarında okutman, sonra Venedik senatosunda sekreter oldu. 1585'te Venedik'ten ayrıldı; Bologna, sonra Pisa üniversitelerinde dersler verdi. 1590'da papa onu Roma'ya çağırdı ve burada Vatikan matbaasının yönetimini eline aldı. Kendinden öncekilerdeki mükemmellik kaygısına küçük Aldo'da rastlanmaz. Yayımladığı birçok eser arasında Tasso'nun eserleri ve in-folio halinde bastığı 10 ciltlik Cicero (1583) sayılabilir.

Fransa'da Aldo yayımlarının iki kataloğu basılmıştır (biri 1790'da kardinal Brienne'in yönetiminde diğeri daha bilimsel ve tam olarak Renouard yönetiminde) *Annales de l'Liuprimerie des Aldes* (Aldo Yayınevi Yıllıkları) [3. basılış, 1834]. (L)

MANVANTARA i. Hint kozmogonisinde, bir kozmik çağı (kalpa) meydana getiren 14 dönemi anlatan sanskritçe kelime; bu dönemlerden her birini bir *manu* yönetir. (Bu çeşitli çağların süreleri, devirlere ve sistemlere göre değişik rakamlarla gösterilir.) [L]

MANYAK sıf. ve i. (yun. *mania*'dan fr. *maniaque*). Garip, gülünç alışkanlıkları, manisi olan: *Birtakım manyak, yarı deli adamlar vardır. Sizi birine benzetir* (B. Felek). [M]

MANYAKODEPRESİF sıf. (fr. *maniaco-dépressive*'den). *Manyakodepresif psikoz,* art arda mani ve melankoli nöbetleriyle beliren akıl hastalığı. *Eşanl.* SİKLOFRENİ. (L)

MANYAS, esk. **Maltepe,** Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili) ilçe merkezi kasaba; 4 132 nüf. (1970). Manyas gölünün güneyinde, aynı adı taşıyan ovada kurulmuştur. Kasaba, Kurtuluş savaşında harap oldu; sonradan onarıldı.

— *Manyas ilçesi,* 586 km²; 30 075 nüf. (1970). Merkez, Darıca ve Şevketiye bucakları; 46 köy. Buğday, mısır, baklagiller. Hayvancılık. (M)

MANYAS gölü, Marmara denizinin güneyindeki göllerden biri; 178 km². Sığ bir göl olan Manyas gölü, Kocaçay ile beslenir, akış Susurluk ırmağına doğrudur. Gölün kuzeydoğu ucunda birçok kuş çeşidinin barındığı *Kuş Cenneti* vardır. (M)

MANYASİZADE REFİK, türk hukuk ve siyaset adamı (? 1853 - İstanbul 1908). Manyasîzade Raufî Efendinin oğlu. Galatasaray'da okudu; hukuk öğrenimi gördü. Daha sonra Hukuk ve Mülkiye'de ders verdi. Midhat Paşanın muhakemesi sırasında avukatlar arasında bulundu. İstibdat hükûmetinin baskısı karşısında derslerini bırakarak Kavala'ya yerleşti. Burada bir süre avukatlık yaptıktan sonra Selânik'e gitti. 1908 Meşrutiyetini hazırlayan İttihat ve Terakki fırkasında görev aldı. Meşrutiyetten sonra zaptiye nazırlığına tayin edildi; fakat kabul etmedi. Daha sonra açılan meclise, İstanbul mebusu olarak girdi. Hasan Fehmi Paşandan sonra adliye nazırı seçildi. İki ay sonra bu görevden ayrıldı, tekrar Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde adliye nazırı oldu. (M)

MANYAT i. ([?]). Denizc. Alamanadan küçük üç çifte balıkçı kayığı. || Bu kayıklarla atılıp karadan iki ucundan çekilen küçük ağ: *Alamanalarda, ığrıpta, manyatta, kılıç ağında ...* (Ahmed Rasim). [M]

MANYETİK sıf. Fiz. Bk. MAGNETİK.

MANYETİT i. Miner. Bk. MAGNETİT.

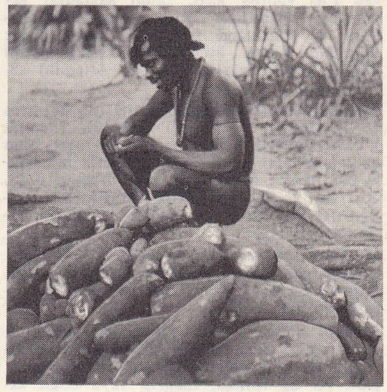

solda, Dahomay'de manyok tarlası; sağda, Guyana'da manyok yumruları

MANYETİZE veya **MAGNETİZE** sıf. (fr. *magnetiser*'den). Manyetizma ile etki altına alınmış. || *Manyetize etmek,* manyetizma ile etkilemek: *Hani bu korkak sözcüyü silâhının ucuyle manyetize ederek bayılttıktan sonra ...* (H. R. Gürpınar). *Kapı açıktır ... Gir! Dedi. Beni manyetize etti ... Girdim ...* (Ahmed Rasim). [M]

MANYETİZMA i. (fr. *magnétisme*'den). Tıp. ve Giz. ilm. Bk. HİPNOTİZMA.

MANYETİZMACI veya **MAGNETİZMACI** i. (*manyetizma*'dan *manyetizma-cı* veya *magnetizma*'dan *magnetizma-cı*). Kendi uzağındaki bir kişiye yönelerek, elleriyle «pas»lar yapmak yoluyle «insandaki akıcı öz»den, genellikle tedavi amacıyle yararlanabileceğini iddia eden kimse. (Bir teşhisin konması ve bir tedavinin uygulanması, yalnız tıp doktorlarına ait bir yetki olduğu için, manyetizmacılar, ancak her türlü sorudan, yoklamadan ve tavsiyeden kaçınmak şartıyle faaliyet gösterebilirler. Aksi takdirde, tababeti, kanuna aykırı olarak icra etmekle suçlandırılabilirler.) [LM]

MANYETİZMACILIK veya **MAGNETİZMACILIK** i. (*manyetizmacı* veya *magnetizmacı*'dan *manyetizmacı-lık* veya *magnetizmacı-lık*). Manyetizmacının yaptığı iş ve manyetizmacı mesleği. (M)

MANYETO i. Elektr. Bk. MAGNETO.

MANYEZİ i. Kim. Bk. MAGNEZYA.

MANYEZİT i. Miner. Bk. MAGNEZİT.

MANYOK i. (tupi dilinde k.). Kökleri yenebilen ve tapyoka elde edilen bitki. (Sütleğengillerden.)

— ANSİKL. *Manyok* (*manthot*) Tropikal ve Astropikal Amerika'da yetişen yüz elliden fazla türü kapsar. Bunlardan biri olan *Manihot utilissima,* Eski ve Yeni Dünya'nın tropikal ülkelerinde, özellikle Brezilya, Endonezya, Madagaskar, Batı Afrika ve Togo'da yetiştirilir. Kökünde fazla nişasta bulunduğundan yerlilerin beslenmesinde büyük önem taşır. Ayrıca nişastasından (fekül) tapyoka yapıldığı için ticarî önemi de büyüktür. İki gruba ayrılan pek çok çeşidi vardır. İçinde az miktarda hidrosiyanik asit bulunan ve sebze olarak kullanılan en yaygın asitlerine *atlı manyok* (veya *kamanyok*) denir. Diğer çeşitlerin köklerinde fekül bulunur, genellikle hidrosiyanik asit de çok olur; bunlara *acı manyok* denir. Manyok'un kökleri toplanır toplanmaz hemen kullanılabilir (*taze manyok*) veya kurutulup saklanır (*kuru manyok*). Her iki tip manyoktan çeşitli besinler hazırlanır: kuak, gari, saf fekül, kasav ve özellikle tapyoka. Tapyoka, nemli ve taze fekülün pişirilmesiyle elde edilir. Manyokun zehirli maddesi manihotoksozit (manihotoksin) denilen bir heterozitdir; hidroliz yoluyle glikoz, aseton ve siyanhidrik aside ayrılır: siyanhidrik asit insan için çok zehirlidir, ama yıkama veya pişirmeyle zehirliliğini kaybeder. Yerliler, zehirli suyu çıkarmak için hamuru sıkmakla yetinirler. Manyok'un kökleri hayvan yemi olarak kullanılır. Zehirli olanlar renklerinden anlaşılır. Manyok'un Brezilya'da yetişen bir başka türünden (*M. Glaziovii*) kauçuk elde edilir.

Simit veya un halinde satılan manyok, ufak danaları ve domuz yavrularını beslemekte kullanılan, sindirimi çok kolay bir yiyecektir. (L)

MANYOKİ (Adam), macar ressamı (Szokolya 1673 - Dresden 1756). Paris'te, Largillière'in öğrencisiydi; Berlin, Hamburg ve Dresden'de çalıştı. 1713-1723 Arasında Saksonya seçici prensi August III'ün sarayına ressam oldu. Budapeşte Güzel Sanatlar müzesinde (*Prenses Louise de Carignan* ve *Kont Werthern*'in portreleri), Dresden müzesinde (*Prens Ferenç II Rakoczy*'nin, Polonya kralı *August II*'nin portreleri) eserleri vardır. (L)

Manyo - şu (*On Bin Yapraklık Koleksiyon*), ilk resmî japon şiir derlemesi, IV. yy.dan itibaren, fakat çoğu 645 - 759 arasında imparatorlarla nedimleri tarafından yazılmış, 4 496 şiirden meydana gelmiştir. Bunların çoğu lirik kısa şiirlerdir (*tanka**, 31 heceli ve *vaka* «japon şiirleri»), dört gruba ayrılır: sembolik şiirler, mersiyeler, aşk şiirleri ve küçük şiirler. 561'inin yazarı biliniyor, bunların 70'i kadındır. 759'da

Foto. LAROUSSE

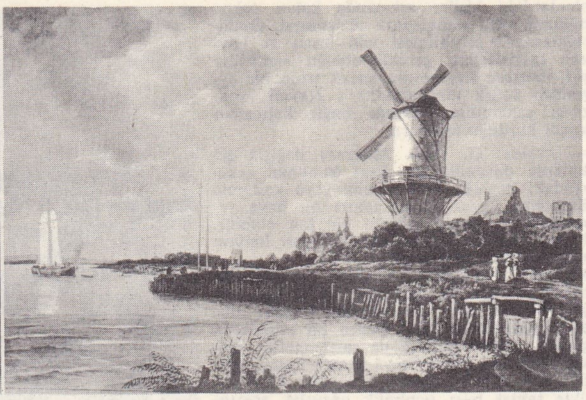

solda, «Poluphemos'la **Manzara**» Nicolas Pausssin'in eseri Ermitaj müzesi, Leningrad;
sağda, «Nijk yakınında Değirmenler» Ruysdael'in eseri Rijkmuseum, Amsterdam

bittiği sanılan bu derleme 808'de yayımlandı. Anlaşılması güç olan bu şiirler üstüne birçok yorum yapılmıştır. Şiirler ses değerlerine ve anlamlarına göre sıralanmıştır. Ses değerlerine göre sıralananlara *manyogana* denmektedir. (L)

MANZALA el-HAYIT, Mısır'da şehir, Aşağı Mısır'da (Dakahliye ili), Manzala gölündeki bir kanalın ağzında; 26 000 nüf. Balıkçılık. Tuzlu balık ve pirinç ticareti. (L)

MANZALA gölü, Nil deltasında denizkulağı, Dimyat ile Port-Said arasında, Akdeniz'den dar ve kesikli bir kıyı şeridiyle ayrılır; Nil sularının kabarma mevsiminde 168 000 hektar. Güney kıyıları ıslah edilerek pirinç tarlası haline getirilmektedir. Üstündeki birçok küçük adada yıkıntılar vardır (Tanis). Balıkçılık. (L)

MANZANARES, İspanya'da (Castilla la Nueva) ırmak, Jarama'nın kolu (sağ kıyı); 85 km. Madrid'i sular. (L)

MANZANARES, İspanya'da şehir, Mancha'dan (Ciudad Real ili); 17 900 nüf. Zengin tarım pazarı. (L)

MANZANARES EL REAL, İspanya'da köy (Yeni Castilla, Madrid vilâyeti); sierra de Guadarrama'nın eteğinde; 837 nüf. Santilliana markisi İnigo Lopez de Mendora'nın sahip olduğu şato (XII. - XV. yy.). XIII. yy.dan kalma küçük bir kilise; XV. yy.ın sonlarında yapılmış gotik üslûpta güzel bir saray; yakınında, sierra de la Pedriza'nın eteğinde granit kaya karmaşası. (L)

MANZANİLLO, Küba'da (Oriente ili) şehir, Guacanayabo körfezi kıyısında; 36 300 nüf. Şeker ve tütün ihraç eden liman. Pirinç tarlaları. (L)

MANZANİLLO, Meksika'da (Colima eyaleti) şehir, Büyük Okyanus kıyısında; Colima şehrinin deniz kapısıdır; 13 000 nüf. Şeker fabrikaları. Sigara fabrikası. (L)

MANZAR i. (ar. *nazar*'dan *manzar*). *Esk.* Görülen, seyredilen yer: *Zemin ağlar, sema ağlar, nesim-i kûhsar ağlar / Bu manzar bak ne hoş-manzar, çiçeklerle bahar ağlar* (Hüseyin Siret). ‖ Yüz, çehre. ‖ *Hoş-manzar,* güzel görünüşlü. ‖ *Karih-ül-manzar,* görünüşü çirkin olan, çirkin görünüşlü.
— Anat. *Esk.* Gözbebeği.

◆ **Manzarî** sıf. *Esk.* [İnsan için] Gösterişli. (M)

MANZARA i. (ar. *nazar*'dan *manzara*). Toplu bir görünümü olan memleket kesimi: *Kendinize saklayın o düşünceyi de, şu karşınızdaki harikulâde manzaraya bakın* (A.H. Tanpınar). ‖ Görünüş, görünüm: *Bulvar kıyı caddesi, bahçeler, parklar, büyük yapılar, liman müesseseleri şehre büyük bir avrupa şehri manzarası vermişti* (F. R. Atay). *Gözlerinin bir kısmını meydanda bırakan göz kapakları, bu sakin uyku manzarasına korkunç bir mahiyet veriyordu* (Sabahattin Ali). ‖ *Esk.* Pencere.
— ED. TELM. ***Her manzara bir ruh halidir,*** isviçreli yazar Amiel'in meşhur cümlesi (*Fragments d'un Journal Intime* [Gizli Bir Hatıra Defterinden Parçalar], 31 ekim 1852) Bu cümle, genellikle, bir ressamın, bir yazar v.b. bir manzarayı tasvir etmekle kendi kendini tasvir ettiği, yani tabiatın aynasında ruhunu yansıttığı yolunda yorumlanır. Aslında Amiel, her manzaranın kendince bir anlam taşıdığını ve bunun belli bir ruh halinin sembolü olduğunu söylemek istemiştir.
— Ask. *Manzara krokisi,* planimetri ve nivelan ayrıntılarının belirtilmesi için bir gözetleme yerinden görülen arazinin şemalaştırılmış tasviri. (Hazırlandığı anın durumunu belirten manzara krokisinin yapılması, bir gözetleme yerinin tayininde girişilecek ilk çalışmalardan biridir.) [PERSPEKTİF KROKİSİ denir.]
— G. sanat. Ana konusu bir tabiat veya şehir parçasını göstermek olan resim, gravür veya desen: *Suluboya, yağlıboya manzara.* (PEYZAJ da denir.) ‖ Bir tabloda, ön

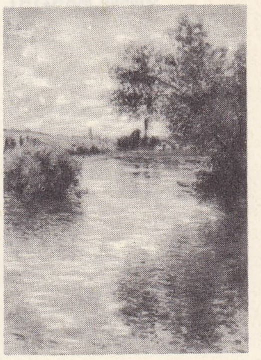

«Vétheuil'de **manzara**» Claude Monet'nin eseri, Güzel Sanatlar müzesi, Rouen

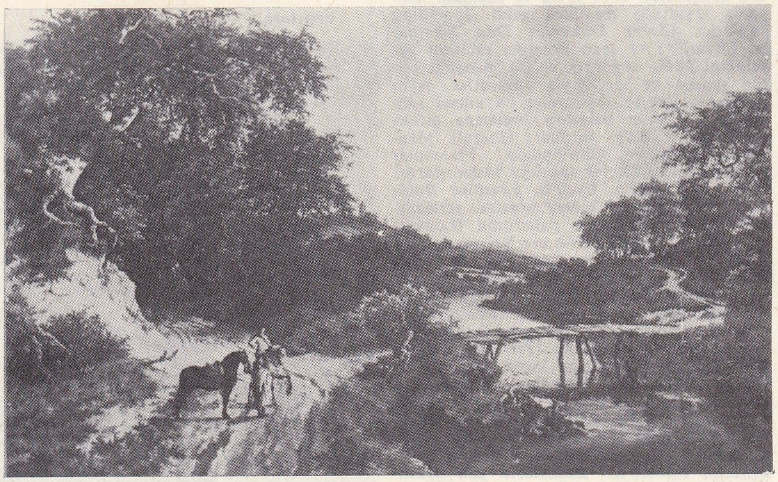

«Manzara» (1652) Jacop van Ruisdael'in eseri (Frick koleksiyonu)

manzara Nazmi Ziya'nın eseri

Foto. Giraudon, Hanfstaengl-Giraudon (LAROUSSE) ; Encycloedia Americana ; MEYDAN

Gianna MANZİNİ

planlardaki kişiler arkasında kalan dekor bölümü. (Bir manzaranın süslenmesi, doldurulması ve inceltilmesi için insan ve hayvan tasvirlerinin gerekli olduğu sanılırdı: *saf manzara* kavramına ancak uzun bir evrimden sonra ulaşılabildi.) || ***Hayalî manzara,*** sanatçının gerçeğe bağlı kalmadan kendi kurduğu manzara.

— ANSİKL. G. santl. *Manzara* değişik şekillerde düşünülebilir. Esas konunun arkasındaki boşluğu doldurmağa veya konunun özelliğine uygun yahut aykırı bir hava yaratmağa yarayan süsleyici bir fon olabilir. İnsanı tabiatla kaynaştıran bir ruh halinin somut ifadesi de olabilir.
Manzara resmi, Roma süsleme sanatında önemli yer tutardı. Manzara, daha çok, bir şiir, bir idil veya kahramanlık ortamı içinde düşünülürdü; fakat bazen bu tablolarda gerçek coğrafî yerlere de rastlanabilir, meselâ Pozzuoli limanı veya Stabia limanı gibi (Napoli). Vazo resimlerinde veya heykelcilikte tabiat bazı sembolik unsurlar arasından belirir (ağaç, dağ); «pitoresk» denilen alçak kabartmalar (Roma, Viyana, Münih) manzaranın heykelcilikte kullanılması bakımından ilgi çekicidir.

Hıristiyanlığın tabiat karşısındaki kuşkusu ve sürüp giden soyutlaştırma eğilimi, manzara resminin uzun süre batı sanatından uzak kalmasına sebep oldu. Bu türün yeniden canlanması XV. yy.da ve özellikle minyatür sanatında meydana geldi. Limbourg kardeşler (*Berry Dükünün Dua Kitapları*, Chantilly) ve Jean Fouquet tabiatın güzelliğini içten duydular ve bu güzelliği bütün ışıltısı ve tazeliğiyle aktardılar. Aynı zamanda, italyan ressamları da kutsal sahnelere kattıkları manzara fonlarına gittikçe artan bir önem verdiler: Gozzoli, Mantegna, Carpaccio, Ghirlandaio. Flamanlar bu sanatta büyük bir ustalığa ulaşmışlardı; örnek olarak Van Eyck'in *Şansölye Rolin Madonnası*'nda üç kemer arasına yerleştirdiği alabildiğine geniş panaroma (Louvre) ve D. Bouts ile Bosch'un eserleri sayılabilir. XVI. yy. İtalya'sında, Leonardo da Vinci *Mona Lisa* veya *Meryem Kayalıklarda* tablolarında maviliklere doğru uzanan görüntüler çizmiştir ama, manzara resminin asıl ustaları venediklilerdir. Giovanni Bellini, Tiziano, Bassano, Giorgione (*Fırtına*). Altdorfer, Cranach, Dürer sarp kayalıkları, tırtıllı yaprak demetlerinin loşluğunu severler. Fakat bir fon olarak değil de kendi başına ele alınan gerçek manzara Hollanda'da J. Patinin ile Bruegel'in eserlerinde ortaya çıktı; geniş bir açıdan görülen, dağların, kayalıkların, dolambaçlı ırmakların gün aydınlığında renk renk ışıdığı yarı gerçek, yarı hayalî, gözün alabildiğine uzanan topraklar. Bu ustaların izinden gidenler pek çoktur. Jan Cock, Hans Bol, ormanı bir destan gibi işleyen Gillis von Coninxloo, dünya cennetinin müjdecisi Roelant Savery.

XVII. yy.da, Flamanların sanat anlayışı bütün Avrupa'da meyvelerini verdi: Paul Bril, Elsheimir, Raffaello'nun öğrencisi Pierin del vaga ile Polidoro da Caravaggio, 1600 yıllarında Roma'da manzaranın kurallarını tespit ettiler. Bu alanda iki büyük fransız ressamı başarılı oldu: Poussin ve Claude Lorrain. Flandre'da Rubens ile Arthois'li Jacobus, Coninxloo'nun araştırmalarını sürdürdüler. Hollanda okulu ise manzara resmini millî bir tür haline getirdi. Utrecht'te italyan tarzını tutanları hâlâ hayalî manzara resimleri yaptıkları görülüyordu (Bloemaert, Poelenburg, Both, Asselijn), fakat Hollanda ovası, kumsalları, karayolları, yel değirmenleri ve bunları kucaklayan geniş, parça parça bulutlu gökyüzünü işleyenler de vardı: Jan Wijnants, Ruysdaël, Hobbema, Van Goyen, Potter, Van der Neer, Van de Velde, Van de Cappelle ve nadir olarak da, Rembrandt (*Dağdaki şato*, Kassel) ve Vermeer (*Delft'ten Manzara*, İspanya'da ise Velasquez'in eseri olan *Medici Villasının Bahçeleri* (Madrid) anılmağa değer.

XVIII. yy.da batı manzara resminin iki kutbu, Guardi ve Canaletto'nun Venedik'i ile Gainsborough'un İngiltere'sidir. Poussin'in izleyicilerinden sonra Fransa'da manzara resmi François Boucher ile kalıplaştı. Bun-

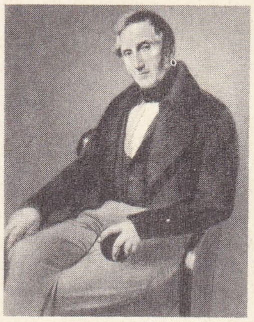
Alessandro MANZONI
Hayez'in eseri
Brera, Milano

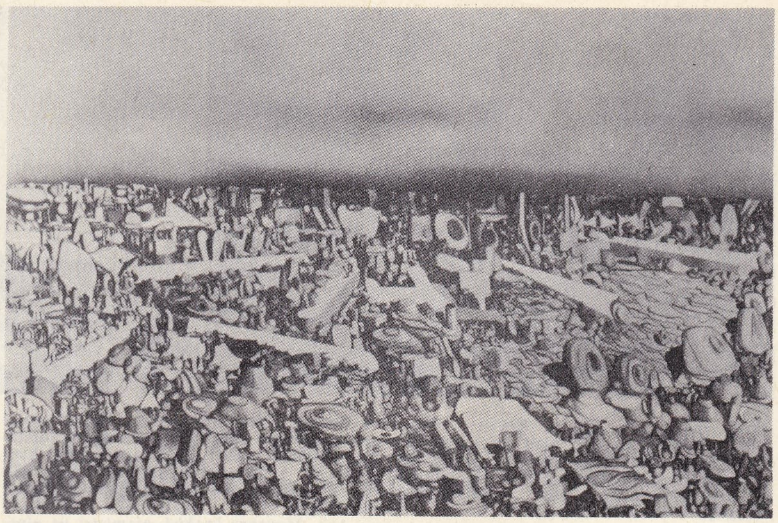
«Kemerlerin Çoğalımı» (1954) amerikalı gerçeküstücü ressam Tves Tanguy'ün eseri, Modern Sanat müzesi, New York

manzara

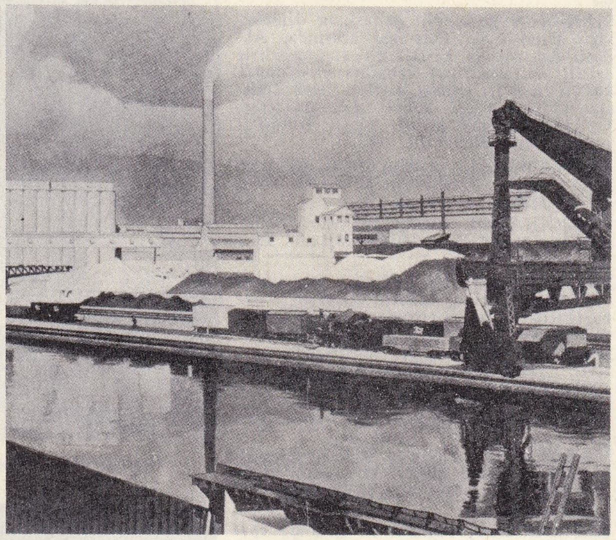
«Amerikan Manzarası» (1930) Charles Sheeler'in eseri, Modern Sanat müzesi, New York

«Köprülü Manzara» Paul Cezanne'ın eseri, Metropolitan Sanat müzesi, New York

Foto. Rizzoli Larousse; LAROUSSE; Encyclopedia Americana

dan sonra ingiliz etkisi, Wilson'ın, Gainsborough'nun, Norwich okulunun, Constable'ın, suluboyalarında ıslak gökleriyle ün kazanan Bonington'un ve Turner'ir etkileri yaygınlaştı. Millet'nin, Corot'nun manzaralarında aklın daha ağır bastığı görülür. Barbizon grubunun etkisi altında meydana gelen çığır uzun süre varlığını duyurduktan sonra izlenimcilerin tepkisiyle karşılaştı. Bu akım, daha Boudin'in, Lépine'in, Ravier'nin, Montielli'nin tablolarında kendini belli ediyordu, fakat asıl hareket bir darbe gibi 1874 Sergisiyle başladı. Hem bir teknik hem de bir fikir akımı olan izlenimcilik aslında bir açık hava ressamlığıdır. Monet, Pissurro, Sisley, Guillaumin ve Renoir ile Signac bu çığırın ustalarıdır.

İzlenimcilikten sonra fikir ve duygu tekrar ağır basmağa başladı; Gauguin tabiat unsurlarını «matbaa harfleri» gibi kullandı; Van Gogh bütün tutkusunu renk renk parlayan buğday tarlalarında dile getirdi. Césanne, her yüzeyi, her hacmi sabırla yeni baştan kurdu. Gümrükçü Rousseau görüntüleriyle gerçeküstücülere öncülük etti. Fovlar (Matisse, Friesz, Dufy, Marquet, Vlaminck Derain) manzarayı sıcak renk karışımları yaratmak için kullandılar. Kübistler tabiatı sistemli bir çözümlemeden geçirdiler (Delaunay, Metzinger, Gleizes, Lhote, Villon, Braque, Picasso); bu arada Utrillo'nun ve Dunoyer de Segonzac'ın eserlerini de unutmamak gerekir.

Uzakdoğu sanatında manzara önemli bir yer tutar. Çin'de, Song sülâlesi devrinde bu tür en yüksek aşamasına erişti, manzara ermişlerin ruh halini yansıtır: King Ho, Li Çeng, Tong Yuan, Kuo Hi, Çao Ta-nien, Su Tong-po ve Mi Fei'nin (X.-XII. yy.) leke ve çizgilerden meydana gelen tek renkli dağları ve bulutları. XII. yy. sonunda yetişmiş sanatçılardan Ma Yuan, Ma Lin, Hia Kuei, Leang Kai ve Mu-ki'nin adlarını da anmak gerekir; XV. ve XVI. yy.-lar yeni bir manzaracı okulu yetişti. Yamato okulunun XII. yy.da geliştiği Japonya'da song sanatı üç yüzyıl sonra Noami, Gelami, Sosami ve özellikle Yaz tablosunun yapıcısı Sesşu'nun fırçasıyle yeniden canlandı, sonra da Hiroşige'in, Hokusai'nin baskı resimlerinde devam ederek izlenimcileri etkiledi.

◆ **Manzaralı** sıf. Manzarası olan. ‖ İyi manzarası olan. (LM)

MANZİKERT, Malazgirt ova ve kasabasının eski adı. Bk. MALAZGİRT.

MANZİNİ (Gianna), italyan kadın yazar (Pistoia 1896). Birçok roman ve hikâye yazdı: *Tempo İnnamorato* (Aşk Zamanı) [1928]; *Bostcovivo* (1932); *Rive Remote* (Uzak Kıyılar) [1940]; *Lettera all'Editore* (Yayımcıya Mektup) [1945]; *Ho Visto il Tuo Cuore* (Kalbini Gördüm) [1950]; *La Sparviedra* (Şahin) [1956]. Otobiyografi unsurlarına da yer verilen *La Sparviera*'da gerçeğe uygun ve olağanüstü olaylar ince ve yapmacıklı bir üslûpla anlatılır. (M)

MANZOLİ (Pier Angelo), **Marcellus Palingenius Stellatus** denir, italyan hümanisti (La Stellata, Ferrara yakınları 1500'e doğr. - ay.y. 1543'e doğr.). *Zodiacus Vitae* (Hayat Zodiyak'ı) [1534] adlı epik şiirini latince olarak kaleme aldı. Çağı için çok yeni ve bilimsel görüşleri ihtiva eden bu şiirde, hem Roma kilisesine, hem Luther'e saldırır. (L)

MANZONİ (Alessandro), italyan yazarı (Milano 1785 - ay.y. 1873). Soylu bir ailenin çocuğu olmasına rağmen, ilk gençlik çağlarından itibaren cumhuriyetçi ve jakoben fikirleri benimsedi. Monden bir hayat sürdü. 1804'te Monti ile tanıştı ve ilk şiirlerini yazdı. 1805'te Paris'e yaptığı bir gezi sırasında Fauriel tarafından aydın çevrelere tanıtıldı. 1808'de de cenevreli bir protestan olan Henriette Blondel ile evlendi. 1810'da karısı Calvin'ciliği bırakırken o da yeniden katolik oldu. Bundan sonra da artık edebî ve siyasî hareketlerden uzakta kalarak ailesiyle sessiz ve sakin bir hayat sürmeğe başladı. Eserleri, devrinin akımlarını büyük bir sadakatle yansıtan belgeler niteliğindedir. Bu akımlar arasında, romantizmden Hıristiyanlık inancını belirtmek konusunda ilham aldı ve *İnni Sacri*'de (Kutsal İlâhiler) [1812-1822] bu inançla katolik şenliklerini dile getirdi. Hürriyetçilere duyduğu yakınlığı da *Marzo 1821*'de (mart 1821) [yalnız 1848'de ve bir tek defa yayımlanmıştır] ortaya kondu. *İl Cinque Maggio* (Beş Mart) [1821] ise özlü ve güçlü bir eserdir. Bir şaheser sayılan bu şiir kitabında Manzoni Napolyon'un ölümünün ona ilham ettiği düşünceleri açıklar. *İl Conte di Carmagnola* (Carmagnola Kontu) [1816-1819] ve *Adelchi* (1820-1822) adlarındaki iki tarihî dramında da tam bir romantik yazardır. Zaman ve mekân birliği kuralına uymadığı bu iki eserinde dile getirdiği ateşli yurtseverlik duyguları ve halk yığınlarını en iyi anlatan bir yazar olarak gösterdiği başarı bu iki eserinin halk tarafından çok tutulmasına yolaçtı. En büyük eseriyse, tarihî romanı *İ Promessi Sposi*'dir (Nişanlılar) [I. basımı 1825-1827; gözden geçirilmiş ikinci basımı 1840-1842]. *Manzoni*'nin bu eserinin üslûbu XIX. yy. italyan yazarlarının pek çoğu için bir örnek oldu. Yazarın ikinci dereceden bazı eserleri de vardır: tarihî bir araştırma olan *Storia della Colonna İnfame* (1840), yaşayan ve konuşulan toscana dilinin İtalya'nın millî dili olması gerektiğini belirttiği *Dell'Unita della Lingua e dei Mezzi di Diffonderla* (Dil Birliği ve Yayma Araçları Üstüne) [1868] adlı deneme. (L)

Giacomo **MANZU**
«Uzanmış Kadın»
Milano

MANZOTTİ (Luigi), italyan koreografı (Milano 1835 - ay.y. 1905). *Michelangelo ve Rolla, Pietro Micca* gibi birer perdelik baleler düzenledi. Manzotti için bale, yaşadığı çağın olaylarını, italyan milletinin hürriyeti için giriştiği savaşları temsil eden canlı bir türdü. Yarı bale, yarı revü olan *Excelsior*'da (1881) zamanının bilimsel ve teknik başarılarını (telgraf, Süveyş kanalı, Frejus tüneli gibi) ortaya koyar. *Amor* (Aşk) [1886], italyan tarihinin geçirdiği dönemleri çizer, dünya barışına bir çağrı ile biter. Bu baleler daha çok tek bir konunun çevresinde birleşen bölümlerden, oldukça kabarık sayıda dansörü sahnede kullanacak şekilde kurulmuştur. Manzotti, sporu bütün yönleriyle yücelten *Sport* adlı balesini 1897'de temsil ettirdi. (L)

MANZU (Giacomo MANZONİ, — denir), italyan heykeltıraşı (doğ. Bergamo 1908). Kendi kendini yetiştirdi; sonra, zaman zaman Verona akademisine devam etti. Başlangıçta, gotik ve gotik olmayan lombardia heykelciliğinden, Donatello'dan, eski etrüsk heykellerinden, Paris'te kaldığı kısa sürede de Maillol, Degas ve Picasso'nun mavi döneminden etkilendi. 1930'da Milano'ya yerleşti; Persico, Birolli, Sassu ile dostluk kurdu ve ilk sergisini açtı. Madardo Rosso'nun heykel anlayışından geniş ölçüde yararlandıysa da izlenimciliğe yönelmedi. Özellikle bronz ve mum heykeller yapan sanatçının en önemli eserleri *Oturan Adam* (Roma, Millî Modern Sanat galerisi); *Kadın Portresi* (New York, Modern Sanat müzesi), *Carla'nın Büstü* ve *Taranan Kadın*'dır (her ikisi de Roma Çağdaş Sanat galerisinde). 1938-1939'da italyan sanatının en önemli kişilerinden biri oldu ve *Kardinaller* dizisine başladı. *Çarmıhtan İndirme* ve *Çarmıha Germe* dizisinde çağdaş insan anlayışı ağır basar. Son eserleri arasında San Pietro'nun (Roma) bronz yan kapısı (*Ölüm Kapısı* 1962) ve Rotterdam katedralinin kapısı (1968) sayılabilir. 1966'da Lenin Barış ödülünü aldı, ödülü Kuzey Vietnam halkına hediye etti. (M)

MANZUM sıf. (ar. *nazm*'dan *manẓūm*). Nazım şeklinde yazılmış: *Manzum piyes. Manzum hikâye.* (*Zt.* MENSUR.) ‖ *Esk.* Tanzim ve tertip edilmiş, muntazam. ‖ *Dürr-i manzum,* dizili inci.

— Ed. Vezinli ve kafiyeli yazı. Nazım. Bk. MANZUME. (M)

MANZUME i. (ar. *manẓūm*'dan *manẓūme*). Genellikle vezinli, kafiyeli olarak yazılmış şiir, manzum parça. (Manzumelerde belli bir sanat kaygısı ve şiir özü aranmaz. Önemli olan, işlenen konunun kafiyeli ve vezinli söylenmesidir. Genellikle çocuk şiirlerine bu ad verilir.): *Bu yüzden yeniden köyüne dönemiyor, derin bir acı ile karısı ve çocuklarını manzumelerinde anıyordu* (Cahit Öztelli). *Ama arada aklıma, Tevfik Fikret'in «Zerrişte» manzumesi geldi, onun için düşündüklerimi de söyledim* (N. Ataç). ‖ Sistem, takım: *Dünya hem onun etrafında hem kendi etrafında dönen yıldızlardan biridir ve kâinatta, milyarlarca güneş ve güneş manzumesi vardır* (Ş. S. Aydemir.)

— Astron. *Esk. Manzumei şemsiye,* güneş sistemi.

— Fiz. *Esk. Manzumei elektrikiye,* pil.

— Huk. *Esk. Manzumei düveliye,* ittifak halindeki devletlerin meydana getirdiği bütün.

— Mim. *Esk.* Cami, mescit veya buna benzer yapı topluluğundan kurulu eserler bütünü.

◆ **Manzumat** çoğl. i. *Esk.* Manzumeler. (M)

MANZUR sıf. (ar. *naẓar*'dan *manẓūr*). *Esk.* Görülen, bakılan: *Manzur iken olurdu hemen dideden nihan* (Hüseyin Siret). ‖ Beğenilen, gözde olan: *Manzurun olan şikeste bendim / Şimdi kime bestesin efendim* (Leskofçalı Galib). ‖ *Manzur-ı âlileri olmak,* «görmek» anlamında nezaket sözü olarak kullanılır. (M)

MAO, Bato ırmağının orta kesimiyle Mavi Nil (Sudan - Batı Habeşistan) arasında oturan afrika halkı. Maolar bölgenin en eski etnik gruplarından biridir; avcılık ve göçebe tarım ile geçinirler. Maoların büyük kısmı daha medenî olan habeş halklarına karışmışlardır. (M)

MAO, Çat'ta kasaba, Kanem ilinin merkezi, Fort Lamy'nin kuzeyinde; 2 000 nüf. Bir hayvancılık (sığır) bölgesinin merkezi. (L)

MAO'CU sıf. ve i. (*Mao* Çe-tung'un adından *Mao-cu*). Mao'culuğu benimseyen veya Mao'culuğa ilişkin olan. (L)

MAO'CULUK i. (*Mao'cu*'dan *Mao'culuk*). Mao Çe-tung'un fikirlerini ve felsefesini, siyasî, sosyal, kültürel v.b., hayatın her cephesinde geçerli hale getirmeğe yönelen marksist akım (özellikle Çin'de yaygındır). (L)

Foto. Dizionario Enciclopedico İtaliano

MANZU
«Kardinal»
Bologna katedrali

MAO ÇE-TUNG veya **MAO DZI-DUNG,** çin devlet adamı (Şao-şan, Hunan 1893). Bir toprak sahibinin oğluydu; yüksek öğretmen okulunu bitirdi ve aynı okulda beş yıl ders verdi. Pekin üniversitesi kitaplık müdür yardımcısıyken, Li Da-Djao ile bir Marksizmi inceleme derneğini kurdu (1918). Mao, Çin Komünist partisi birinci kurultayına (Şanghay konferansı, 1921) Hunan delegesi olarak katıldı. Partisi Guomindang ile birleşme kararı alınca, Mao bu partinin ilk millî kurultayına katıldı ve yönetim kuruluna girdi; toprak reformuna (7 ağustos 1927) karşı çıkan Çankayşek'in komünistleri ezmesi üzerine parti yönetimini Tşın Du-Hsiu'nun elinden aldı. Hunan'da bir kızılordu kurdu ve köylüleri bu harekete çekmek için kendi bölgesinde toprak reformu uyguladı (1925-1926'da Kanton'da Köylü Hareketleri Millî enstitüsü yöneticisi oldu). 1931'de Çin Sovyet kurultayında Çin Sovyet cumhuriyeti başkanı seçildi ama stratejisi uygulanmadı ve Kiangsi kızılları ağır bozguna uğradılar (1933-1934). Mao, «Uzun* Yürüyüş»ü düzenleyen önderlerdendir (ekim 1934-1935). 1935 Ocağından sonra, komünist partisi yönetimini resmen eline aldı ve Yen-an'da yerleştikten sonra da, bu görevde kaldı. Guomindang kuvvetleri, ikinci karısını kurşuna dizdiği halde Mao, Çankayşek'i Si-an pusudsundan (aralık 1936) kurtardı; çünkü Japonlara karşı direnmede Çinlileri yalnız Çankayşek'in birleştirebileceğine inanıyordu. Guomindang'ın şefi komünistlere karşı savaşı durdurunca, Yenan sovyet hükûmeti «sınırların yönetimi» adını aldı. Mao, bu partilerarası uzlaşma (1937-1945) ve Japon savaşı dönemi boyunca, komünistlerin çıkarlarını korudu; birliklerinin kurtardığı bölgelerde toprak reformunu gerçekleştirdi ve *«Yeni Demokrasi»* adlı kitabında açıkladığı ilkeleri uygulama yolunu tuttu. Japonların bozgunundan sonra, Çankayşek ile buluştuysa da (Çungking, ağustos-ekim 1945), Guomindang'ın güçsüzlüğünü gördü ve Rusya'nın desteğine başvurmadan halk savaşını başlattı (1946-1949). Bu savaş komünistlerin zaferiyle son buldu. 1 Ekim 1949'da Mao, Pekin'de Çin Halk cumhuriyetini ilân etti ve Çin Halk Danışma meclisi tarafından hükûmet başkanlığına getirildi, yeni Anayasa ilân edilince de cumhurbaşkanı oldu (20 eylül 1954). Parti genel sekreterliğini de elden bırakmayan Mao, Komünist Çin'de yapılan bütün dönüşümleri başlattı (1958). 1958 Aralığında Vuhan'da toplanan Komünist Partisi Merkez komitesinde, parti yönetimi tamamen kendinde kalmak üzere, cumhurbaşkanlığından ayrıldı. Millî Halk meclisi 27 nisan 1959'da Liu-Şao-çi'yi cumhurbaşkanlığına seçti. Bu tarihten sonra Mao, sert tenkitlerle karşılaştı; bununla birlikte Merkez komitesinin onuncu toplantısında (eylül 1962), kapitalizmin diriltilmesinden doğacak tehlikelerden söz etti. Mao'ya göre bu tehlike, özellikle iktisadî hayatın sosyalleştirilmesinden sonra ortaya çıkan şiddetli sınıf kavgası döneminde, kitlelerin ideolojiden uzaklaşmasından doğuyordu. Mao, bunun üzerine bir «sosyalist eğitim kampanyası» açtı. Kampanya halk arasında olduğu kadar, parti kadrolarında da birçok engelle karşılaştı; partinin normal çalışmaları askıda kaldı; Merkez komitesi 1962'den 1966 yılı ağustos ayına kadar, resmî olarak toplantı yapmadı. Buna karşılık Mao, 1964'te ve 1965 başlarında sık sık direktifler verdi. Muhalifleriyle arasında çatışma son haddine vardı; bir an için aynı amaca yönelen bu muhalefet hareketini Liu Şao-çi ve Pıng Cın yönetiyordu. Kesin kopmanın, uzun süre gizli tutulan bir merkez komite toplantısında (eylül 1965) patlak verdiği sanılıyor. Mao Çetung, Pıng Cın'ın nüfuzu altına girmiş olan Pekin'den uzaklaştı. Komite üyelerinin bir kısmı ve Lin Piao ile Şanghay'a yerleşti. Burada, Pıng Cın'ın görevine son verildikten (mayıs–haziran 1966) sonra, Merkez komitesinin «büyük proletarya kültür devrimi» (8 ağustos 1966) kararını alması kendisine halk kitlelerinin desteğini sağlayan süreci başlattı.

Derin bilgili bir şair ve bir eylem adamı olan Mao Çe-tung, marksizmin büyük teoricilerinden biridir. Başlıca felsefe eserleri *«Pratik Üstüne»* (1937) ve *«Çelişkiler»*dir (1937). Bu eserlerin birincisinde yazar, eylemci olduğu kadar bilgide de pratiğin önemi üstünde durur. İkinci eserde karşıtlar diyalektiğiyle ilgili marksist tezleri ele alır; genel kavramlar arasındaki çelişkilerden (tikel-evrensel çelişkisi gibi) uzlaşmaz, toplum sınıfları arasındaki çelişkilere veya teoriyle pratik arasında, toplumsal varlık ile toplumsal bilinç v.b. arasında karşılıklı etkilenmeye yolaçan çelişkilere yönelir.

Devrimci savaşın nazariyecisi («marksist devlet teorisinde ordu gücü siyasî iktidarın başlıca etkenidir») olan Mao, klasik taktik ve strateji'nin kısıtlı ama gerçek katkısına siyaseti, iktisadı ve sosyal psikolojiyi ekler ve bütün bunları, öğretisinin temelindeki «topyekûn» savaş görüşünde birleştirir. Bu öğreti şu eserlerinde sırasıyle ve somut gerçeklerle ilgili olarak dile gelir: *«Strateji Meseleleri»*, *«Çin'de Devrim Savaşı»* (1936); *«Japonya'ya Karşı Partizanların Savaşı»* (1938); *«Sürüncemeli Savaş Üstüne»* (1938). Savaşın yönetimi yerel, sosyal ve siyasî şartlara uymalıdır. Düşmanın elindeki araçların gelişmesini iyice değerlendirerek taktikleri değiştirme, halkın etkin desteğinden ve kesin sonucu sağlayacak olan düşman yılgınlığından yararlanma bu görüşün başlıca ilkeleridir. (L)

MAO-DU, hun hakanı Mete'nin çince adı. (L)

MAO DÛN (TŞIN YEN-BİNG, — denir), çinli yazar ve siyaset adamı (Tung-yang idare bölgesi, Çıkiang ili 1896). Şanghay'da çeşitli gazetelerde çalıştı; 1921'de Edebiyat Araştırmaları derneğini kurdu, 1924'ten sonra siyasî hayata atıldı, 1930'da Solcu Yazarlar birliğini kuranlara katıldı. Japonya'yı ve S.S.C.B.'yi dolaştı; 1949-1966 arasında kültür bakanlığı yaptı. Devrimin ilk tarihçilerinden biri olarak tanınır; denemeler, tarihî incelemeler, tiyatro oyunları (*«Çing-ming Bayramı Sıralarında»* [1945]), hikâyeler (*«İlkbaharın İpekböcekleri»*; *«Lin Ailesinin Dükkânı»*; *«Bay Çao Anlayamıyor»*) ve imparatorluğun sonundan bu yana Çin'in hayatında ve iktisadî düzeninde meydana gelen değişiklikleri anlatan romanlar (*«Güneş Tutulması»* [1927]; *Gökkuşağı»* [1929]; *«Geceyarısı»* [1932]; *«İlkbahar Çiçekleri Kadar Kırmızı Olan Donmuş Yapraklar»* [1942]) yazdı. (L)

MAOL-MAODHOG UA MORGAİR Aziz, ing. **Malachy,** irlandalı kilise büyüğü (Armagh 1094'e doğr. - Clairvaux 1148). Connor piskoposluğuna (1124) ve Armagh başpiskoposluğuna (1132) getirildi. İrlanda piskoposlar hâkimi ve Papalık ortaelçisi olan Maol-Maodhog Ua Morgair, reformcu ve teşkilâtcı bir kişiydi; Aziz Bernardus'un yakınıydı, onun kollarında öldü. İrlanda'da, halkın en çok sevdiği azizlerdendir. Ona mal edilen *Prophetia de Futuris Fontificibus Romanis* (Müstakbel Papalar Hakkında Kehanet) adlı kitap, düzmecedir ve XVI. yy.ın ikinci yarısında kaleme alınmıştır. (L)

MAON i. Hindistan'da kullanılan ağırlık ölçüsü. **Bk.** MAUND. (L)

MAON. Esk. coğ. Yahuda kabilesinin küçük şehri; Hebron'un güneyinde, adını verdiği bir çöl yakınında, Şam'ın 320 km güneyinde. Saul'un öfkesinden kaçan Davut'un sığındığı yerlerden biridir. (L)

MAORİCE i. (*maori*'den *maori-ce*). Leng. Maoriler tarafından konuşulan polinezya öbeğinden dil. (L)

MAORİ'LER, Yeni zelanda halkı; en çok Kuzey adasının kuzey ucunda yaşarlar. Maori'ler iki etnik unsurdan meydana gelir: birinin, Melanezya Zencileriyle uzaktan bir benzerliği vardır, çok daha kalabalık olan öbürüyse tam polinezyalıdır. Beyazlarla ırk karışması sık görülür.

● *Tarih.* «Beyaz»lar geldiği sırada Maori'ler Yeni Zelanda'da otururlardı. Avrupalıların sızmasına şiddetle karşı koydular. XII. - XIV. yy. arasında, Cemiyet adalarından birkaç dalga halinde gelmiş ve durmadan birbirleriyle savaşan kabilelere bölünmüşlerdi. Galipler esirlerini yerlerdi; 1820'ye doğru 150 000 kişiydiler. Vahşîliklerini duyan beyazlar uzun süre Yeni Zelanda'dan uzak kaldılar. Bununla beraber, 1814-1837 arasında misyonerler adaya çıktı, arkasından balina avcıları geldi. Bazı avustralyalı zindan kaçkınları kabilelere girmeyi başardılar ve bütün kötülüklerini bunlara aşıladılar. Sonra resmî ingiliz sömürgeleştirme hareketi başladı (1840). Avrupalı akını karşısında Maori'ler saldırıya geçtiler, 1842'de Wairan adasında (Güney adası) bir miktar göçmen öldürdüler. Bu olay üzerine amansız bir maori avı başladı ve 1869'a kadar sürdü. Vali Grey, Maori'leri korumak için tedbir aldı; bunların nüfusu 40 000 kadar kalmıştı. Doğum yüzdesinin artırılması (1 000'de 25,27'den, 1926'da 1 000'de 40'e) ve ölüm yüzdesinin düşürülmesi (1928'de 1 000'de 16,13'ten 11,37'ye) sayesinde nüfus arttı: 1896'da 42 000, 1936'da 82 000. 1952'de 120 000, 1960'ta 158 000. Maori'lerin çoğu eski yaşama tarzını bıraktı ve beyazlarla eşit haklar altında Yeni Zelanda'nın iktisadî ve siyasî hayatına katıldılar.

● *Güzel sanatlar.* Sarmal eğrilerle kıvrımlar, maori sanatının özelliğini meydana getirir. Gemi pruvalarındaki süslemeler iyice gelişmiştir ve çoğunlukla ajurludur. Tiki* denilen küçük tanrı figürleri üzerinde ve tahtadan yapılmış tüy kutularında bu bezeklere rastlanır. Sarmal eğriler, mumyalanmış başlar üzerine döğmeler halinde çizilir, heykellerde ise oynak yerleri gösterir. Bir başka maori motifi olan dışarı çıkmış dil, öfke ve kuvveti, aynı zamanda da bilgeliği anlatır. (L)

MAOUTİA i. (fransız botanikçisi E. Le *Maout*'un adından). Asya ve Okyanusya'da yetişen ağaççık; özelliği dişi çiçekte çiçek örtüsünün bulunmamasıdır. (Isırgangillerden.) [L]

MAP veya **MAPES** (Walter), ingiliz yazarı (Herefordshire'de 1137'ye doğr. - öl. 1209). Başlıca eseri latince olarak kaleme aldığı *De Nugis Curialium*'dur (Saraylıların Saçmalıkları); bu eserde, başpapazı olduğu Henry II'nin sarayında derlediği fıkraları anlatır. «Goliadics» denen bazı latince şiirlerin ona ait olduğu sanılır, ama bu görüş doğru değildir. Map, 1197'de Oxford başdiyakosluğuna getirildi. (L)

MAPA i. (ital. *mappa*'dan). Denizc. Güverte veya küpeşteye perçin veya kaynakla tespit edilmiş olan ve tepesinde palanga veya loça takmak için bir halka bulunan çivi. ‖ Gemi içini aydınlatmağa yarayan ve zeytinyağıyle yanan siperli fener. (M)

Mapai, İsrail'in en büyük siyasî partisi; 1948'den beri iktidardadır. Parti, iki siyasî kuruluşun, Ahdut Avoda ile Hapoel Hatzair'in birleşmesinden doğdu (1930); başkanlığa Ben Gurion getirildi. 1949'dan sonra yapılan bütün seçimlerde çoğunluğu elde etti. Knesset'in öbür partilerinden destek görerek, İsrail devletini kuruluşundan beri yönetti. Başlıca kişileri Moşe Şaret, David Ben Gurion, Moşe Dayan, Levi Eşkol, Abba Eban, Golda Meir ve Ben Zvi'dir. Partinin programı, kasım 1965 seçimlerinde sunulan seçim bildirisine uygundur. Mapai bu seçimde Ahdut Avoda ile «güçbirliği» yaptı. Programın en önemli maddeleri şunlardır: içte istikrar, hükûmetin ordu üstünde kontrolu; silâhlı kuvvetlerin gücünün artırılması; batı dostluğuna dayanan dış siyaset; iktisadî alanda gelir siyasetini ve özel teşebbüsünü teşvik; sosyal planda koruyucu tedbirler alınması; İsrail sermayesinin üçüncü dünyaya yatırılması. Mapai, Lavon olayı (1960) ile başlayan ve Ben Gurion'un diğer altı yöneticiyle partiden ayrılmasıyle artan bir bunalım geçirdi. Az sonra Rafi (İsrael Labour List) kuruldu. 2 Kasım 1965 seçimlerinde Mapai ve Ahdut Avoda, oyların yüzde 36,7'sini alarak 45 sandalye elde ettiler. Ocak 1968'de işçi partisi Maida ile birleşen bu iki parti ve Rafi, Knesset'in 120 sandalyesinden 59'unu kazandı (mart 1968). Partinin genel sekreteri Golda Meir'dir. (M)

Mapam, İsrail'de sosyalist - siyonist parti. Siyasî yelpazede Mapai'nin solunda yer alır. 1948'de halen parti genel sekreteri olan Meir Yaari tarafından kuruldu, Mapai partisinin çeşitli koalisyonlarına katıldı. 2 Kasım 1965 seçiminde oyların yüzde 6,6'sını alarak Knesset'te 8 sandalye elde etti (1949'da 19 sandalye). Başlıca amaçları;

Foto. Brogi-Giraudon (LAROUSSE)

sosyalizme kesinlikle yönelmek; Araplarla barış yapmak; istilâcı siyasete karşı durmak; dış siyasetle bağlayıcı antlaşmalara girmemek; iktisadî alanda kamulaştırmalar yapmak; az gelirli sınıflardan yana bir vergi reformu hazırlamak; filistinli mülteciler meselesini çözmek, İsrail'de Komünist parti dışında, Arapların İsrail'e dönmesi ve işçilerin desteklenmesi amacına en çok yönelen partidir. (M)

MAPAVRİ. Bk. ÇAYELİ.

MAPES (Walter). Bk. MAP.

Maphilindo, Malaysia, Filipin, İndonezya gibi birçok Güneydoğu Asya ülkesini, komünizmin bu bölgelerde yayılmasına karşı federasyon halinde birleştirme projesi. 1962'de temelleri atılan, ama İndonezya ile Malaysia arasında çıkan anlaşmazlık (1963-1966) yüzünden uygulanamayan bir proje Filipinler cumhuriyeti tarafından yeniden ortaya atılmış, hattâ Tayland ve Singapur'un da proje kapsamına sokulması teklif edilmiştir (1966). [L]

MAPİMİ (BOLSON DE), Meksika'nın kuzeyinde (Chihuahua ve Coahuila eyaletleri) çölsü bölge. Çöküntülerin çoğu görünüşte tamamıyle kurumuşsa da sierra Mojada'dan önemli kaynaklar fışkırır ve toprakların tuzluluğuna rağmen tarım imkânları oldukça geniştir; bölgenin sulanmasına daha önce başlanan güney kenarında (Laguna* idare bölümü) pamuk ve tahıl yetiştirilir. (L)

MAPLES ARCE (Manuel), meksikalı şair (Meksika 1900). G. List Arzubide ve Arqueles Vela ile «estridentista» (keskin dişliler) şiir hareketinin başlıca temsilcisidir; çıkardıkları *Horrizonte* ve *İrridiador* dergileriyle Meksika'da fütürizmin ve dadaizmin etkisinde öncü şiiri başlattılar. Başlıca eserleri: *Urbe* (Modern Şehir) [1924]; *Andamios interiores* (İç Kuruntular); *Poemas interdictos* (Yasak Şiirler) [1927]; *Memorial de la Sangre* (Kan Anıtı) [1947]. (M)

MAPPA i. Bot. Molük adalarında yetişen *macaranga* cinsinden ağaç; 30 sm genişliğinde ve 60 sm uzunluğundaki yaprakları tabak ve sofra örtüsü olarak kullanılır. (Sütleğengillerden.) [L]

M.A.P.S. («resimlerle bir hikâye meydana getir» anlamında ing. *Make a picture story* kelimelerinin kısaltılmışı). Farklar psikol. T.A.T. testine benzeyen yansıtmalı test. M.A.P.S. testi, siyah ve beyaz renkte olan ve 67 şekille (bunlar kadın, çocuk, belirsiz siluet ve hayvan şekilleridir) bir fon teşkil eden matbu 22 kartondan meydana gelir. Bu teste tabi tutulan denekten, kendisine teklif edilen bir dekor için şekiller arasından uygun olanları seçmesi ve böylece, şekillere ve fona uygun düşecek bir hikâye anlatması istenir. (L)

MAPU (Abraham), ibranice yazan yahudi asıllı rus yazarı (Kaunas yakını 1807-öl. 1867). Baştan başa incil üslûbuyle yazılmış *Sion'un Aşkı* (1853) adlı romanı, Kudüs'ün krallar devrini ve saray entrikalarını anlatır. Mapu gelenekçi geto çevresinin toplumsal eleştirisine yöneldi. İbranî edebiyatının ilk romancılarından sayılır. (L)

MAQUEDA, İspanya'da köy (Yeni Castilla, Toledo ili). XV. yy. Muvahhidler devrinden kalma anıtlar; en önemlisi san Silvestre şatosu. (L)

MAQUENNE (Léon), fransız kimyacısı (Paris 1853 - ay.y. 1925). Başlıca çalışmaları bitkilerin meydana getirdiği ürünlerle ilgilidir. Özellikle bitkilerde suyun atılması ve karbon dioksidin emilmesi üstüne deneyleri, şekerler (inozit'in, pinit'in yapısı; eritrit'in sentezle elde edilişi) ve nişastanın uğradığı değişiklikler konusundaki araştırmaları önemlidir. (L)

MAQUET (Auguste), fransız yazarı (Paris 1813 - Sainte-Mesme, Seine-et-Oise 1888). Charlemagne lisesinde öğretmenlik yaptı. *Bathilde* (1839) adlı oyununu, Alexandre Dumas pére elden geçirdi. Sonra ikisi ortaklaşa çalışmağa başladılar; birlikte Maquet'nin adını taşımayan romanlar (*Üç Silâhşörler* [Les Trois Mousquetaires]; *Monte Kristo* [Comte de Monte-Christo]) ile Maquet ve Dumas imzalı oyunlar yazdılar. 1851'de para konusunda iki yazarın arası açıldı. Maquet yazarlığını sürdürdü ve birçok roman yazdı; bunlar arasında *La Belle Gabrielle* (Güzel Gabrielle) [1854 - 1855], *Le Comte de Lavernie* (Levernie Kontu) [1854 - 1855], *La Maison du Baigneur* (Hamamcının Evi) [1856] sayılabilir. Maquet, J. Lacroix ile *Valeria* oyununu yazdı (1851); *Le Comte de Lavernie, La Belle Gabrielle* (1857), *La Maison du Baigneur* adlı eserlerini oyunlaştırdı, opera librettoları (*La Fronde* [*Sapan*], 1853) kaleme aldı. (L)

MÂR sıf. (ar. *mürür*, geçmek'ten *mârr*). *Esk.* Geçen, geçmiş olan. ‖ *Mârr-ül-beyân* (veya *mârı-üz-zikr*), adı geçen, yukarıda anılan: *Cümle istikbale gelip ertesi hâkim-i Erdilân mâr-üz-zikr Han Ahmed itaat edip...* (Naima). [M]

MÂR i. (fars. *mâr*). Zool. *Esk.* Yılan: *Lâleyi, sünbülü, gülü hâr almış / Süleyman tahtını sanki mâr almış* (Bayburtlu Zihni). ‖ *Mâr-beççe*, yılan yavrusu. ‖ *Mâr-ı hambe-ham*, çöreklenmiş yılan. ‖ *Mâr-gezide*, yılan tarafından ısırılmış, sokulmuş olan. ‖ *Mâr-gîr*, yılan yutan, yılan tutucu. ‖ *Mâr-hâr*, yılan yiyen. Büyük boynuzlu bir cins geyik, sığır. ‖ *Mâr-piç* («kıvrılmış yılan»), nargile marpucu. ‖ *Mâr-ı ser-büride*, başı koparılmış yılan: *Öteye berüye ıyab ve zehapla mâr-ı ser-büride gibi pür-piç ü tâb ve ye's ü hırman ve irtiyap ile fetret-yâb olarak* (Şânîzade). ‖ *Mâr-ı sermâdîde*, kışın soğuk etkisiyle uyumuş yılan: *Olmasın vâreste piç ü tâbı gamdan kine-cû / Mâr-ı sermâ-dîdeye Rabbim güneş göstermesin* (Şehrî).

◆ **Mârân** çoğl. i. *Esk.* Yılanlar: *Mârân gibi hep birbirini sokmada dostlar / Bir semm-i helâhildir adı sohbet-i ahbab* (Vasıf). [M]

MAR (John ERSKİNE, birinci veya altıncı — kontu). İskoçya naibi (öl. Stirling 1572). Uzun süre arabulucu rolü oynadı, genç prens James'i Bothwell'in eline düşmekten korudu; prense ve kraliçe Mary'ye karşı 1567'de patlak veren ayaklanmaya katıldı. 1571-1572 Arasında naiplik yaptı. Morton'un iktidarı yavaş yavaş ele geçirmesine engel olamadı. (L)

MAR (John ERSKİNE, altıncı veya on birinci — kontu), iskoçyalı devrimci lider (Alloa 1657-Aachen 1732). İskoçya'da ingiliz davası uğruna çalıştı, Birlik'in kurulmasına (1707) katkıda bulundu; George I'in (1714) tahta çıkması üzerine başgösteren whig ayaklanmasında bütün görevlerinden uzaklaşmak zorunda kaldı. Öfkeye kapıldı. 1715'te James taraftarının hazırladığı ayaklanmanın başına geçti. Sheriffmuir'de yenilgiye uğradı, yurdundan ayrılmak zorunda kaldı. (L)

MAR (SERRA DO), Brezilya'da sıradağlar; sarp yamacı güneyde Santa Catarina eyaletinden Guanabara eyaletine (Rio de Janeiro) kadar brezilya kıyısının arka cephesini ve Espirito Santo'nun güney kısmını meydana getirir. Mahallî adları çoktur: İtajai ırmağının yukarısında *serra İtajai; serra Graciosa* (Parana eyaleti); *serra Paranapaicaba; serra Cubatâo; serra Bocaina* (Saso Paulo); *serra Parati;* özellikle Guanabara eyaletinde *serra dos Orgâos* (*pedra do Sino*'da 2 263 m). Arkeyen tabakanın yükselme geçirmiş kısımları olan bu kütleler, granitli, gnayslı, kuvarsitli ve yer yer mermerlidir. Ormanlarla örtülü gerçek bir engel olan sarp yamacı kıyıya hâkimdir ve yer yer denize dar bir kıyı ovası bile bırakmadan dimdik iner. İç yamaç Paraiba do Sul vâdisine doğru daha yumuşak bir eğimle alçalır.

Serra'dan doğan birçok ırmak iç kısma doğru akar: İguaçu; İvai; Paranapanema; Tiete; Paraiba do Sul. Bir tek ırmak geniş bir havza açar; Ribeira (Sao Paulo eyaleti). Serra do Mar, kıyıdaki limanlarla iç kısımlar arasındaki ilişkileri engeller. Rio de Janeiro dolaylarında yükselti, yaz sayfiyeleri kurulmasına imkân vermiştir (Petropolis; Teresopolis; Novo Friburgo). Yükselti ve rüzgârların yönü sebebiyle yağış çoktur (Sao Paulo Serra da Mar'ında 4 000 mm); dağın iktisadî öneminin sebebi, sularından hidroelektrik enerji sağlanmasıdır. Baraj göllerinden çelik borularla nakledilen sular, dağın eteğindeki santralları besler. Topraklar verimsizdir. Besin tarımı özellikle mısır üretimine dayanır; karayollarının yapılmasından beri hayvancılık (sütcül inek) gelişmiştir. Dağın ıssızlığına karşılık komşu şehirleri kalabalıktır. (L)

MARA i. Zool. Güney Amerika'nın çöl bölgelerinde yaşayan memeli hayvan; *patagonya tavşanı* veya *pampa tavşanı* da denir. (İlmî adı *Dolichotis Patagonica.* Kemirgenlerin kobaygiller familyasından.) [L]

MARA, Buddha'cılıkta ölüm; dünyaya hâkim olan büyük tanrı, arzu tanrılarının kralı. Buddha Sakyamuni efsanesinde, baştan çıkartıcı şeytandır; bir canavar sürüsüne hükmeder. (L)

MARA (Kera Tamara), Murad I'in karısı (XIV. yy.). Kral İvan Aleksandır'ın (öl. 1365) kızı, bulgar kralı İvan Şişman'ın (öl. 1395) kızkardeşi. Şişman, osmanlı hâkimiyetini kabul ettikten sonra (1370), Türklerle Bulgarlar arasındaki ilişkilerin düzelmesi maksadıyle kızkardeşi prenses Mara'yı sultan Murad I'e sundu (1370). [M]

MARABU i. (ar. *murâbıt*'tan ital. ve isp. k.). Tekst. Çok bükümlü ince organzen. ‖ Bu iplikle dokunmuş ipek kumaş.

— Denizc. *Marabu fırtına yelkeni,* latin yelkeni armada, latin yelkeninden daha küçük olan ve sert havalarda bir arteneye açılan üç köşeli yelken. (L)

MAO ÇE-TUNG

MARABUNTA i. (brezilya dilinde k.). *Eciton* cinsinden asker karıncaların kütle halindeki göç. (Bu karıncalar yolları üzerinde karşılarına çıkan ve yenebilen her şeyi yer bitirir. Göçlerin zamanı ve yolu önceden kestirilemediği için, yerliler bunları tıpkı kasırga ve deprem gibi tabiî âfetlerden sayar ve çok korkarlar.) [L]

MARABUT veya **MURABUT** i. Eski Dünya'nın sıcak bölgelerinde yaşayan büyük leylek. (İlmî adı *leptoptilus.*)

— Kuşbil. *Marabut*'lar grimsi ve beyaz tüylü çok iri kuşlardır. Bunlar bacak, gaga, özellikle baş ve boyun derilerinin şekliyle asıl leyleklerden ayrılır. Bacakları ve gagası kalın ve kuvvetlidir; baş ve boyun derileri kırmızımsı renktedir ve sadece hafif bir hav tüyü tabakasıyle kaplıdır. Kursağı boynun alt tarafında uzun ve kabarık bir kese şeklindedir.

Çok değişik besinlerle beslenen marabutlar her çeşit çürümüş ve bozulmuş artıkları yer. Evlerin civarını temizlediği için halk bu kuşları sever. Yuvalarını genellikle köylerin yakınında büyük ağaçların üzerine yapar. Akbabalarla birlikte büyük hayvan leşlerini yerler. Afrika'da, Hindistan'da, İndonezya ve Malezya'da yaşayan üç türü vardır. (L)

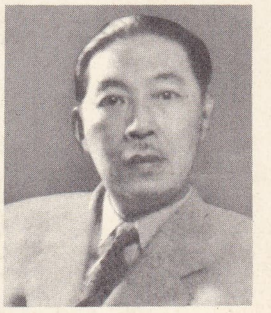

MAO-DUN

MARACAİBO, Venezuela'da şehir, Zulia eyaletinin merkezi, Maracaibo gölünü denize bağlayan dar liman ağzı kıyısında; 621 000 nüf. Eskiden komşu sierra'lardan gelen kahvelerin ihraç limanı olan Maracaibo, Birinci Dünya savaşının sonunda büyük bir petrol tasfiye merkezi haline geldi. Şehir sağlığa yararlı hale getirildi ve tropikal hastalıklar kayboldu. Kızılderililerin melez kadın ve erkeklerin kaynaştığı pazar yeri ve goelet limanı, renkli sömürge havasını muhafaza eder. Fakat modern şehirde önemli şehircilik çalışmaları yapılmıştır. (L)

MARACAİBO gölü, Venezuela'da Maracaibo körfezinin uzantısı olan geniş denizkulağı; 16 360 km². Maracaibo gölü, Merida ve Bienta sierra'ları arasındaki üçgen çöküntünün bir kısmını örter. Kıyıları düz ve bataklıktır; Zulia ve Escalante ırmaklarının alüvyonlarıyle güneybatı kısmı dolmak üzeredir; güney kısmında 250 m'yi bulan derinlik, petrol gemileri için düzenlenen giriş kanalında ancak 3 m'dir. Kıyılarında, özellikle doğuda, büyük petrol üretim merkezleri kurulmuştur. 1962'de Maracaibo gölünün batı kıyısındaki Maracaibo şehri, bir köprüyle (general Rafael Urdaneta köprüsü) Venezuela'nın kıyı bölgelerine bağlanmıştır. 8 678 m uzunluğunda, 17,40 m genişliğinde olan köprü, üç yılda tamamlanmıştır. Toplam olarak ayaklarının arası 22,60 ile 235 m arasında değişen 235 kemer göz vardır. (L)

Foto. LAROUSSE

MAORİ'LER

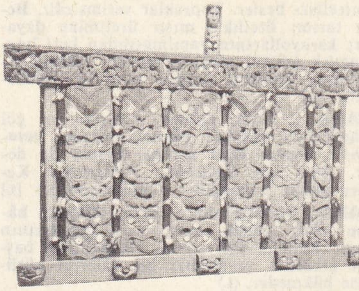

Waata-Rani'nin lahti musée de l'Homme, Paris

yaşlı kabile reisi (Yeni-Zelanda)

MARACAY, Venezuela'da şehir, Aragua eyaletinin merkezi, Valencia gölü yakınında; 190 700 nüf. Caracas'ın oldukça yakınında bir garnizon şehri olan Maracay, venezuala siyasetinde önemli rol oynar. Dokuma ve besin sanayii. (L)

MARADİ, Nijer'de seçim çevresi merkezi, Niamey ile Zinder arasında; 9 800 nüf. Ticaret ve idare merkezi. Yağ fabrikası (yerfıstığı). Meşhur keçi derileri. — *Maradi seçim çevresi,* 380 000 nüf. (L)

MARAGA. Bk. MERAGA.

MARAGALL İ GORİNA (Joan), katalan şairi (Barcelona 1860 - ay.y. 1911). Romantik şiirleri, Goethe ve Novalis panteizmine yakındır. XIX. yy. sonlarında Katalonya'da edebiyat rönesansının en ilgi çekici temsilcilerinden biri oldu. Dört derlemesi vardır: *Poesies* (Şiirler) [1895]; *Visions i Cants* (Hayaller ve İlâhiler) [1900]; *Enlla* (Orada) [1906]; *Seqüencies* (Sekanslar) [1911]. (L)

MARA HATUN, Murad II'nin karısı ve Fatih Sultan Mehmed'in analığı (öl. Serez 1487). Sırp despotu George Brankoviç'in, Trabzon Rum krallık ailesi üyesi Eirene Komnene'den doğan kızı. 1435'te Sultan Murad II ile evlendi. Fatih tahta geçince (18 şubat 1451) onu despota gönderdi ve masraflarına karşılık sırp hududunda Alacahisar (Kruşevaç) ile bazı yerleri bıraktı. Sonradan kendisine Selânik'te bir kilise vakfedilerek gelirinden faydalandı. Bayezid II zamanında Serez'de öldü. (M)

MARAİ (Sandor), macar romancısı (Kassa 1900). Psikolojik romanlarıyle tanınır. Başlıca eserleri: *Egy Polgar Vallomasai* (Bir Burjuvanın İtirafları) [1934]; *Valas Budan* (Buda'da Boşanma) [1936]; *A Szegenyek İskolaja* (Yoksullar Okulu) [1939]; *A Gyertyak Csonkig Egnek* (Mum Sonuna Kadar Yanar) [1946]. Marai, 1946'da A.B.D.'ye yerleşmiştir. (L)

MARAİS (Eugène Nielen), afrikaanca yazan güney afrikalı avukat ve yazar (Pretoira 1871 - Pelindaba, Pretoria yakınları 1936). 1933'te biraraya getirilen şiirleri Afrikaancanın en güzel örnekleri arasındadır. Nesir eserlerinden bazıları İngilizceye çevrildi: *The Soul of the White Ant* (Beyaz Karıncanın Ruhu) [1934] ve *My Friends The Baboons* (Dostum Baboon'lar) [1939]. (L)

MARAİS (Jean), fransız tiyatro ve sinema oyuncusu (Cherbourg 1913). Charles Dullin'in okulunda çalıştı. Atelier tiyatrosunda önemsiz görevler aldı. 1938'de Jean Cocteau'nun *Korkunç Anababalar* (Les Parents Terribles) adlı oyununda başarı kazandı; bundan sonra tiyatroyle sinemayı birarada yürüttü. *Britannicus* (1941), *Machine à Ecrire* (Yazı Makinesi) [1943], *İki Başlı Kartal* (L'Aigler à Deux Têtes) [1946], *Pygmalion* (1955) gibi oyunlarda rol aldı. Başlıca filimleri: *Carmen* (1942); *Ebedî* Dönüş* (Eternel Retour) [1943]; *Güzel* ile Hayvan* (La Belle et la Bête) [1946]; *Mayerling Esrarı* (Le Secret de Mayerling) [1948]; *Monte Kristo* (Le Comte de Monte Christo) [1953]; *Eléna ile Erkekler* (Eléna et les Hommes) [1955]; *Beyaz Geceler* (Notti Bianche) [1957, İtalya'da]; *Orpheus'un Vasiyetnamesi* (Le Testament d'Orphée) [1960]; *Paris Esrarı* (Mystéres de Paris) [1962] ve A. Hunebelle yönetimindeki *Fantoma* dizisi. (L)

MAORİ'LER tipik oyma süslemeleriyle bir ev

MARAİS (Marin), fransız viyolacı ve bestecisi (Paris 1656 - ay.y. 1728). Lully'nin öğrencisi oldu; 1676'dan sonra Krallık Müzik topluluğuna katıldı; 1710'a kadar Paris Opera orkestrasını yönetti. 1691'de viyola öğretmeni olarak tanındı. Şöhretine ve Louis XIV'ün sevgisini kazanmış olmasına rağmen italyan müziğinin moda olmasına kırılarak hayatını sessizlik içinde tamamladı. *Bir ve İki Viyol İçin Parçalar*'dan meydana gelen beş kitap (1686-1725), *Trio Parçaları* (1692), *Gam ve Başka Senfoni Parçaları* (1723) ve L. Lully'nin resmî işbirliği ile *Alcide* (1693), *Ariane et Bacchus* (1696), *Alcyone* (1706), *Sémélé* (1709) adlarında dört opera besteledi. M. Marais'nin önceleri Lully geleneğine bağlı kaldığı görüür. Melodi bulmaktaki kolaylığı, kimi zaman içli bir hal alan armoni duygusunun inceliği, yazı tarzının kıvraklığı, çalgı için yazdığı eserlere büyük bir çekicilik verir. Operalarında da Lully geleneğine bağlı kaldı, gene de bazı senfonik parçalarında yenilik getiren bir bestecidir (*Alcyone* operasındaki «fırtına», *Sémélé*'nin şarkısı); bu parçalarıdeki sağlam yazı, Marais'nin kantat üslûbu ve italyan sanatı üstünde özel bir anlayışa sahip olduğunu gösterir. Rakibi Couperin ile, Louis XIV devrinde yaşamış müzikçilerin en büyüğüdür. (L)

MARAİS (Mathieu), fransız hukukçusu ve yazarı (Paris 1665 - ay.y. 1737). Ölümünden çok sonra yayımlanan *Histoire de la Vie et des Ouvrages de La Fontaine* (La Fontaine'in Hayatı ve Eserleri) [1811] ve *Journal et Mémoires de Mathieu Marais, Avocat au Parlement de Paris, sur la Régence et le Règne de Louis XV,* 1715-1737 (Paris Parlamentosu Avukatı Mathieu Marais'nin Naiplik Dönemiyle ve Louis XV Saltanatıyle İlgili Hatıraları, 1715-1737) [1863-1868] adlı eserleriyle tanındı. (L)

MARAİS BRETON, Fransa'da Atlas okyanusu kıyısında (Vendeé ve Loire-Atlantique) bölge, Saint-Gildas burnunun en güneyinde. Bourgneuf ve Boin bataklıklarına uygulanan bu ad, bazen Monts bataklığını da ifade eder. (L)

MARAİS POİTEVİN, Fransa'da Atlas okyanusu kıyısında (Vendeé ve Charente-Maritime) bölge, Aiguillon koyu ile Breton boğazı kıyısında. Marais Poltevin, Buzul Sonrası dönemde Niort bölgesine ulaşan bir koydu. Körfeze yüze çıkan jüra çağı kalker adalarının kayaçlarına bugün bataklığın kuzey ve güney kıyılarında rastlanır. Zaten körfezin tam olarak dolduğu söylenemez: Niort'un batısında bataklıklar uzanır; bütün doğu kısmı akaçlayan Sèvre Niortaise, Aiguillon koyuna doğru güçlükle akabilir. (L)

MARAJO, Amazon ve Tocantins'in ağızlarında büyük alüvyon adası; taşkınlar ve kuvvetli gelgitler sırasında kısmen su altında kalır; 30 000 nüf. Kolomböncesi medeniyet merkezi (geometrik desenli çanaklar). Önemli hayvancılık. Taşkın zamanında hayvanlar, Üçüncü zaman tortularından oluşan tepelere sığınırlar. (L)

MARAKANDA. Esk. coğ. Sogdiane'nin başkenti, M.Ö. 329'da Büyük İskender tarafından yıkıldı. Bugün *Semerkand.* (L)

MARAKAS i. Müz. İçine küçük çakıl taşları gibi taneler konmuş olan ve vurmalı çalgı olarak kullanılan boş ve kuru kabak. (L)

MARAKEŞ veya **MERAKEŞ,** Fas'ta (Güney Fas) şehir; Casablanca'nın 283 km güneyinde, Havz ovasında; 245 312 nüf. (1952). Şehir geniş bir alanı kaplar, 32 mahalleden meydana gelir; uzunluğu 12 km olan surlarla çevrilidir. Yerleşme alanı, kuzeyde Sıdi Bel Abbas zaviyesinden başlar, şehrin güneyinde Kasba'ya kadar devam eder. Camel Fena meydanı, şehrin en hareketli merkezidir. Şehir geniş bahçelerle çevrilidir. Atlas dağlarının karlarıyle beslenen yeraltı suları sulamada kullanılır. Şehir, bölgede yetiştirilen badem, kimyon, çay v.b. ürünlerin pazarıdır. Sanayi gelişmemiştir. Dericilik ve ayakkabıcılık.

— Tar. Marakeş, X. yy.da Kuzey Afrika'da Murabıtlardan Yusuf bin Taşfin tarafından 1062'de kuruldu. 1147'de Muvahhidlerin eline geçerek bunların başkenti oldu. XIII. yy.da Marınîlerin hâkimiyeti altına girince başkent olmaktan çıktı. XV. yy. ortalarında Marınî devletinin yıkılmasından sonra bağımsız bir devlet oldu. XVI. yy. başlarında birçok defa Portekizlilerin saldırılarına uğradı; fakat bunlar şehri ele geçiremediler. 1525'te Sadî Şeriflerinin, 1554'te fas hükümdarlarının eline geçti. Ahmed el-Mansur'un (1578-1594) saltanat devri, Marakeş için ikinci bir gelişme ve zenginlik devri oldu. Ancak Mansur'un ölümüyle yeni bir karışıklık devri başlayınca Marakeş, Sidi Muhammed'in hükümdarlığına kadar birçok kere el değiştirdi ve yağma edildi. Sidi Muhammed'in hükümdarlığı (1757-1790) şehrin tarihinde en iyi devirdi. Sidi Muhammed'in ölümünden sonra şehir tekrar karışıklık içinde kaldı. Mulay Abdurrahman (1824-1834) ve oğlu Muhammed zamanında şehirde düzen tekrar kuruldu. XIX. yy.ın ikinci yarısında Marakeş'e, Avrupa devletleri karışmağa başladı. 1912'de Fransa ve İspanya, Fas üstünde himaye hakkı elde etti ve fransız kuvvetleri eylül 1912'de Marakeş'e girdi.

— G. santl. XII. yy.da Muvahhidler, Marakeş'te birçok anıt yaptırdılar. Abdülmü-min'in birbiri ardından yaptırdığı iki camiye *Kutubiye* adı verilir. Birinci camiden (1141) bugüne yalnız yıkıntıları kaldı; hiç hasar görmeden bugüne kalan ikincisi Batı İslâmlığının en güzel camilerindendir. *Kasba kalesi*'nin girişindeki büyük *Bab Agnau* kapısı da Muvahhidler zamanından kalmadır; *Kasba*'nın içindeki caminin minaresi güzel bir seramik frizle süslenmiştir.

XII. ve XIV. yy.da Marınîlerin biraz ihmal ettikleri Güney Fas'ın başkenti, Sadi şerifleri zamanında yeniden gözde bir şehir oldu; şerifler, şehri XVI. yy.ın ortalarında kendilerine merkez yaptılar. Klasik üslûpta *Bab Dukkale* (1557), *Meuasin* (1526) ve *Seydül Cüzuli* (1554'e doğr.) camileri yapıldı; Seydül Cüzuli'ye ermişler için türbe ve zaviye eklendi. Dinî mimaride 1570'e doğru Sadi Mulay Abdullah tarafından yaptırılan *Binyusuf medresesi* de önemlidir.

Marakeş'teki başlıca Sadi anıtları, El-Mansur ile ailesinin türbesidir; türbenin içinde, kurucu prensin kabrini kapsayan on iki sütunlu bir oda vardır. Camilerin yanında, çoğunlukla önü tahta saçaklı çeşmeler yaptırılmıştır.

— *Marakeş ili,* Batı Büyük Atlas'ta, Havz ovası, Cebilet'ler ve Meseta'nın bir kısmı üzerinde uzanır; 1 990 800 nüf. (L)

MARAL veya **MERAL** i. Zool. Geyiğin dişisi. ‖ Çeşitli yabanî memelilerin dişisi: *Hangi dağda görsem ben o maralı / Hangi çölde bulsam çeşm-i gazâli* (Bayburtlu Zihni). ‖ [Meral olarak] Kadın adı. (M)

Maral, Francis Poulenc'in balesi. İlk olarak 1924'te Sergey Diaghilev'in bale kumpanyası tarafından Monte Carlo tiyatrosunda temsil edildi. Koreografisini Bronislava Niginskaya, dekor ve kostümleri Marie Laurencin hazırlamıştı. Yazarı bu baleyi, bazı eski fransız şarkı ve nağmelerinin hatırlatan seslerle işlenmiş koreografik bir temaşa eseri olarak düşünmüştür. Çok özentili koreografisinde yer yer pek modern dans hareketlerine de yer verilmiştir. (L)

MARALDİ, italyan asıllı fransız astronom-

Foto. musée de l'Homme (LAROUSSE) ; Dizionario Enciclopedico Italiano

lar ailesi. — GIACOMO FİLİPPO (Perinaldo Nice kontluğunda 1665 - Paris 1729). Amcası G. D. Cassini tarafından 1687'de Paris'e çağırıldı ve onun bütün çalışmalarına katıldı (1683-1718). — Yeğeni GIOVANNİ DOMENİCO (Perinaldo 1709 - Paris 1788), kuyrukluyıldızların yörüngelerini kesin kurallara dayanan bir metotla ilk olarak hesaplayanlardandır. (L)

MARAMPA. Bk. LUNSAR.

MARAMUREŞ, Romanya'da kütle, Erdel'de, Tısza ile Mureş'in kaynakları arasında Maramureş, yükseltisi Rodna dağlarında 2 305 m'yi bulan billûrlu bir arazi blokudur. Daha batıda Tatra'lar, güneyde de Erdel Alpleriyle Karpat sıradağlarının burçlarından birini meydana getirir. Çok yağış alan kütle sık ormanlarla kaplıdır. — *Maramureş bölgesi* (esk. Baia-Mare bölgesi), 774 300 nüf. İdare merkezi *Baia Mare.* (L)

MARAN (René), fransız yazarı (Fort-de-France, Martinik 1887 - Paris 1960). «Gerçek zenci romanı» diye tanımlanan *Batouala*'nın yazarıdır. Kara Afrika ile ilgili romanlar ve kıtanın hayvanlarını konu alan kitaplar yazdı. Başlıca eserleri: *Djouma, Chien de Brousse* (Çalılık Köpeği Cuma) [1927]; *M'bala l'Éléphant* (Fil M'bala) [1944]. Maran ayrıca, 1943'te başladığı *Pionniers de l'Empire* (İmparatorluğun Öncüleri) adlı bir dizi eser yayımladı. (L)

MARANG i. Filipinler'de yetişen ekmek ağacı (*Artocarpus odoratissima*); ekmek ağaçlarından *A. incisa* ve *A. intgrifolia*'ya benzer, fakat meyvesi, yemek bakımından onlarınkinden daha üstün gibidir. (Marang bazı sıcak ülkelerde yetiştirilir.) [L]

MARANGONİ (Matteo), italyan sanat tenkitçisi (Floransa 1876 - Pisa 1958). *Arte Barocca* (Barok Sanatı) [1927] adlı eserinde XVII. ve XVIII. yy. italyan resim sanatını tenkit etti. Başlıca eserleri: *Saper Vedere* (Görmeyi Bilmek) [1933]; *Come Si Guarda Un Quadro* (Bir Tabloya Nasıl Bakılır) [1927 ve 1948]. (M)

MARANGOZ i. (ital. *marangone*'den). Ağaç işleriyle uğraşan ve ağaçtan çeşitli eşya yapan sanatkâr. (Bk. ANSİKL.) || *Marangoz tezgâhı*, marangozun, üzerinde çeşitli işler yaptığı sıkma düzenli, iş masası. (Bk. ANSİKL.) || *Dörtlü marangoz tezgâhı*, üzerinde dört tane sıkma düzeni olan tezgâh. Bk. ANSİKL.

— Denizc. *Marangoz deniz eri* (veya *ustası*) ahşap araç ve gereçlerin onarımıyle uğraşan deniz eri veya astsubayı. (Teknelerin madenden yapılmağa başlanmasıyle birlikte bu işin önemi çok azaldı. Marangoz erleri veya ustaları geminin güvenliğiyle görevlidir.)

— ANSİKL. Marang. Ağaç işleriyle uğraşanlar uzmanlıklarına göre çeşitli gruplara ayrılır ve ayrı adlar alır. Mobilyacı, *marangoz*, doğramacı, dülger, modelci, ağaç tornacısı, arabacı, fıçıcı v.b. Mobilyacılık halk arasında *ince marangozluk* diye de tanımlanır. Oturma odası, yemek odası, yatak odası, salon, hol, antre mobilyası v.b. bütün mobilyaları yapar. Halk arasında *kaba marangoz* denilen doğramacı kapı, pencere, pancur ve lambiri gibi işleri yapar. Dülger, bina yapımında, binanın çatı, tavan, taban ve merdiven gibi ağaç işlerini yapar. Modelci dökümü yapılacak kulp, tutamak, çeşitli makine ve motor parçalarının yumuşak ağaçtan modelini yapar. Ağaç tornacısı çeşitli mobilyaların ayak veya kayıtlarını, merdiven küpeştelerini, tepe süsleri gibi yuvarlak olması gerekli parçaları ağaç tornasından geçirir.

● *Marangoz tezgâhları*'nın vurma ve çarpmalara dayanabilmesi için tabla veya ayaklarının kalın parçalardan (gürgen ve dişbudak gibi sert ağaçlardan) yapılması gerekir. Normal marangoz tezgâhının boyu 180 sm, genişliği 65 sm, yüksekliği 80-90 sm'dir. Ölçüler değiştirilerek küçük tip marangoz tezgâhları da yapılabilir. Tezgâhın başlıca kısımları; kalın ağaçlardan yapılmış tabla, tezgâhın sol tarafındaki sıkma düzeni (ön mengene), sağ tarafındaki sıkma düzeni (arka mengene) tabla arkasındaki boşluk (âlet yuvası), çekmece ve ayaklardır. Ön mengenede yapılan değişikliğe göre tezgâhlar alman ve fransız tipi tezgâh olarak ikiye ayrılır. Her ikisinde de ön sıkma değişik, diğer kısımlar aynıdır.

● *Dörtlü marangoz tezgâhı*, yerden kazanmak için dört köşe bir tablanın her köşesine birer arka mengene sıkma düzeni konularak yapılır. Ortada bir takım boşluğu, dört adet çekmece ve tablanın oturduğu ayakları vardır. İkili tezgâhlarda olduğu gibi, tabla üzerinde, tezgâh demirini takma delikleri bulunur. (M)

MARANGOZBALIĞI bls. i. Zool. Bk. TESTEREBALIĞI.

MARANGOZLUK i. (*marangoz*'dan *marangoz-luk*). Marangozun mesleği. (M)

MARANHAO, Brezilya kıyılarında (Maranhao eyaleti) ada, Sao Marcos koyunda, Itapecuru, Pindar, Grajau ve Marim'in ortak ağzında; 1 093 km². (L)

MARANHAO eyaleti, Kuzeydoğu Brezilya'da eyalet, Atlas okyanusu kıyısında; 332 174 km²; 3 461 000 nüf. Merkezi, *Sao Luis do Maranhao.* Üçüncü zamandan kalma birkaç alçak yayladan oluşan ve çok girintili çıkıntılı olan kıyı düzdür. İç kısımda *chapada*'ların yükseltisi 700 m'yi geçmez. Gurupi (80 km), Pindare ve Grajau gibi büyük ırmakların meydana getirdiği Mearim'in (1 095 km) ağzı, Jao Marcos körfezinde, *Maranhao adası*'nın karşısında itapecuru'nunkiyle (1 650 m) karışır. Eyaletin batı kesimi veya Maramlao Guyana'sı Amazonas bölgesinin bir parçasıdır. Eyaletin güneydoğu ucu yarı çoraktır; ama sıcak ve yağışlı bir iklimin hüküm sürdüğü büyük kısım, seyrek palmiye ormanlarıyle örtülüdür. Kızılderili halk, iç kısımdaki yaylalarda çok dağınık halde yaşar. Zenciler ve melezler, vâdilerde ve kıyıya yakın yerlerde oturur. XVII. yy.da La Ravardière bölgeye fransız kolonları yerleştirmeyi deneyerek Saint-Louis'yi (San Luis) kurdu. Portekizlilerin XVIII. yy.da geliştirdiği pamuk işletmelerinden bugüne pek az şey kalmıştır. Ekonomi özellike palmiye yetiştirme (balmumu) ve hayvancılığa dayanır. Boksit yatakları (Trauira adası). [L]

MARANO Dİ NAPOLİ, İtalya'da komün, Campania'da (Napoli ili), 22 500 nüf. (L)

MARANON i. Amazon bölgesinde yetişen *anacardium* cinsinden bir ağacın odununa verilen yerli ad. (L)

MARANON, Peru'da akarsu, Amazon'un ana kollarından biridir; yaklş. 1 800 km. Cerro de Pasco yakınında doğar; Orta Cordillera ile Batı Cordillera arasında akar. Pongo de Manserische boğazlarından geçerek Batı Cordillera'yı aşar, doğuya, Amazonas bölgesine yönelir ve Iquitos'un güneybatısında Ucayali'ye kavuşur. (L)

MARANON Y POSALİLLO (Gregorio), ispanyol hekimi ve yazarı (Madrid 1888 - ay. y. 1960). Madrid, Paris ve Almanya'da tıp okudu. 1916'da Madrid Genel hastahanesi hekimliğine getirildi. 1932'den sonra içsalgı bilimi profesörü oldu. Çalışmalarıyle bu bilim dalının temelini attı. Böbreküstü bezlerinin yetersizlikleri, tiroid yetersizliği, cinsel hormonların rolleriyle ilgili araştırmalar yaptı. 1931'de İspanya Kurucu meclisine seçildi. 1936'da bir ihtilâl mahkemesi tarafından idama mahkûm edildiyse de bağışlandı. Liberal eğilimi yüzünden her iki parti tarafından da şüpheli görüldü. Felipe II, Tiberius, Olivares, Toledo, Don Juan üstüne incelemeler yayımladı. (L)

Marans fayansları, 1740'ta Bordeaux'lu Pierre Roussenq tarafından kurulmuş bir imalâthanenin mamulleri olan *marans fayansları*, çoğunlukla ya Rouen fayanslarının taklitleri veya hiç bir özelliği olmayan parçalar yahut biraz çiğ ve kırmızı renkli süsleri olan strasbourg fayansı taklitleridir. Sevres müzesinde Marans fayansından yapılmış olağanüstü güzellikte bir çeşme vardır. (L)

MARANTA i. (italyan botanikçisi Bartolomeo *Maranta*'nın [1500 - 1571] adından). Amerika'nın tropikal bölgelerinde yetişen bitki. (Birçok türü güzel renkli yapraklarından dolayı limonluklarda yetiştirilir; calathea'ya benzediğinden çoğu zaman onunla karıştırılır. *Marantaceae* famiyasının örnek tipi.) Bk. CALATHEA.

— ANSİKL. *Maranta*'nın en ilgi çekici türü köksapları için Antiller'de ve hemen bütün tropikal ülkelerde yetiştirilen *ararot kamışı*'dır (*Maranta arundinacea*); bunun kök yumrularından ararot elde edilir. (L)

MAR APAS KATİNA, suriye asıllı tarihçi (M.Ö. II. yy.). Apas veya Abbas olan adına süryanîce *Mar* («bey») ve *Katina* («ince») kelimeleri eklenmiştir. Sarayında yaşadığı ermeni krallarının M.Ö.'ki tarihlerini (149 - 114) yazdığı sanılıyor. Bu eserin birçok parçası, khorene'li Mois'in *Ermenistan Tarihi*'nde bulunmaktadır.

MARASKA i. (ital. *amarasca*, acı kiraz'dan). Ekşi kiraz çeşidi; meyvesinden Avrupa'da *marasken* denilen bir likör yapılır. (L)

MARASKİNO i. (ital. k.). Marask denen kirazdan yapılan alkollü içki. Fransa'da, «marasquin» sözü daha çok *marasque* adı verilen, kirazdan damıtma yoluyle elde edilen ve içine bazen çeşitli kokulu maddeler katılan bir içki için kullanılır. (L)

MARASSO (Arturo), arjantinli yazar (Chilecito, Rioja 1890). *Bajo Los Astros* (Yıldızların Altında) [1911]; *La Cancion Olvidada* (Unutulan Şarkı) [1915], *Poemas y Coloquios* (Şiirler ve Sohbetler) [1924], *Melampo* (Gölgeli Şamdan) [1931] adlı şiir kitaplarıyle tanındı. Edebiyat tenkitçisi olarak *Estudios Literarios* (Edebî İncelemeler) [1920], *Ruben Dario y la Cracion Paetica* (Ruben Dario ve Şiir Sanatı) [1934], *Cervantes y Virgilio* (Cervantes ve Vergilius) [1937] adlı eserleri yazdı. (L)

MARAŞ, Türkiye'de, Akdeniz bölgesinde il merkezi şehir; 105 206 nüf. (1970). Şehir, Maraş dağının güney eteğinde ve Maraş ovası kenarında, ovaya doğru düzleşen eğimli bir zemin üzerinde kurulmuştur; yükseltisi, istasyon dolaylarında Maraş dağı yamaçlarına doğru artar (620-760 m). Şehir, Fevzipaşa-Malatya demiryolunun Köprüağzı istasyonunda ayrılan 28 km'lik bir kolun ucunda yer alır; düzgün ve işlek yollarla, güneydoğuda Gaziantep'e (81 km), güneyde Antakya'ya (181 km) ve İskenderun limanına, kuzeydoğuda Malatya'ya (224 km) bağlanır. Dağ yamacından inen dereler, Maraş'tan geçerek ova içinde Erke-

MARACAİBO gölü bölgesi gaz emme fabrikası

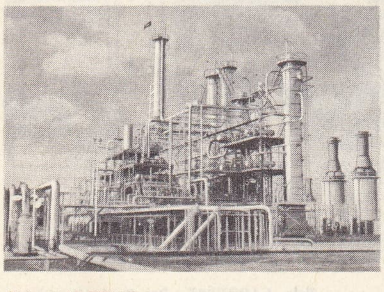

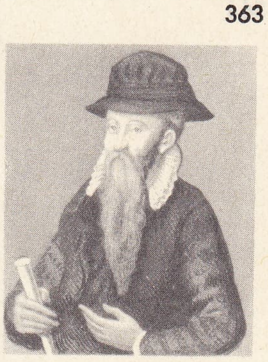

John Erskine MAR 1572'de British museum, Londra

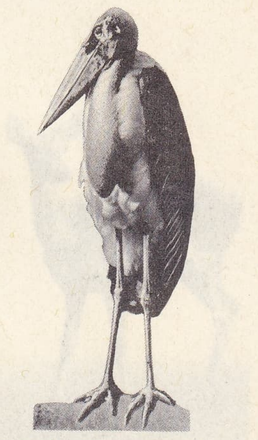

marabut (kuşbil.)

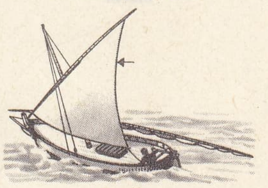

marabu

Marin MARAİS Bibliothèque Nationale, Paris

MARACAİBO gölü asma köprü

Foto. LAROUSSE

nez suyu aracılığıyle Ceyhan ırmağının önemli kolu olan Aksu'ya ulaşır. Maraş, eskiden beri işlek yollar üzerinde düğüm noktası meydana getiren canlı bir ticaret merkezidir. Şehrin yukarı kesiminde, yokuşlu ve dolambaçlı sokaklar boyunda dizilen evlerin çoğu kâgir bir alt kat üstüne bağdadî kerpiç yapılı ve düz toprak damlıdır. Şehrin yeni mahallelerinde, düzenli caddeler üzerinde, üstü kiremit örtülü yapılar yer alır. Şehir ve çevresinin tarım ürünleri (pamuk, kırmızı biber, pirinç, tahıl, sebze ve meyve) için bir alışveriş merkezidir. Eskiden çok canlı olan çeşitli el sanatları (silâh ve bıçak yapımı, kakmacılık, saraçlık, işlemecilik, çadırcılık, ayakkabıcılık), özellikle bakırcılık gelişmiştir. Un, çeltik ve çırçır fabrikaları vardır.

maral

● *Tarih,* Maraş'ın tarihi çok eski devirlere uzanır. Adı, asurlu yazıtlarında *Markasi* olarak geçer ve Hitit imparatorluğunun parçalanması sonucu kurulan Gurgun devletinin merkezi olarak gösterilir. Yüzeyde birçok hitit kalıntısına rastlanır. Şehrin adı, pek az bir değişiklikle bugüne kadar geldi; fakat yeri birkaç defa değişti. Antik şehrin yeri, büyük bir ihtimalle bugünkü Maraş'ın güneydoğusunda, Erkenez suyu kenarında görülen höyüklere rastlıyordu. Roma hâkimiyeti sırasında şehre, imparator Caligula'ya atfen Germanicia (Caesarea Germanicia) denildi. Roma çağındaki şehrin şimdiki Maraş'ın yerinde değil, Fırat'a dökülen Karasu (esk. Araba) kıyısında, Ortaçağ'da Reban, daha sonraları Altuntaş kalesi denilen yerde olduğu ileri sürülür. Burası deprem yüzünden yıkılınca Germanicia bugünkü Maraş'ın doğusunda bugün *Kara Maraş* denilen yere taşındı; bu yere Bizans devrinde *Marasion* denildi. Maraş'ın bugünkü yeri Dulkadırlılar devrinde belirlendi.

VII. yy.da Maraş, arap kumandanı Halid bin Velid tarafından ele geçirilerek kalesi yıktırıldı (M. S. 637). Muaviye, şehri onarttı ve burayı Bizanslılara karşı bir üs olarak kullandı. Uzun yıllar boyunca Maraş, iki büyük devlet arasında el değiştirdi; sık sık yıkıldı ve yeniden onarıldı. Halife Yezid'in ölümünden sonra bizans saldırıları karşısında şehir halkı, Maraş'ı bırakarak başka yerlere göç etmeğe başladı. 694'te Muhammed bin Mervan, halife Abdülmelik'in Bizanslılarla yapmış olduğu anlaşmayı bozdu. Bunun üzerine Bizanslılar, Maraş'tan Antakya'ya doğru harekete geçtiler; fakat Araplar tarafından Maraş ovasına doğru püskürtüldüler. Halife Velid I'in oğlu Abbas, Maraş'ı tekrar onarttı ve büyük bir cami yaptırdı. Ayrıca Kinnesrin halkının, her yıl Maraş'a kuvvet göndermesi de karar altına alındı. Halife Mervan II, Humus'a (Himş) karşı harekete geçince, Bizans imparatoru Konstantinos, Maraş'ı kuşattı; şehir alınınca yeniden yıkıldı. Maraş halkı Elcezire ve Kinnesrin'e çekilmek zorunda kaldı. Mervan II, Humus'u alınca Maraş'ı tekrar ele geçirdi ve onarttı. Bu yüzden şehrin ortasında bulunan hisar, onun adıyle anılmağa başlandı. Bir süre sonra Bizanslılar şehri tekrar tahrip ettiler. Bunun üzerine Maraş, Halife Mansur tarafından Salih bin Ali'ye tekrar tamir ettirildi (767). Mehdi zamanında Maraş'ın önemi arttı. 777'de Maraş ovası halkı, yağma amacıyle Anadolu'ya bir akın yaptı. Buna karşı büyük bir bizans ordusu Maraş'ı kuşattı (779). Halife Mehdi'nin amcası İsa bin Ali'nin savunduğu şehri alamayan Bizanslılar, Suriye sınırına kadar uzanan bölgeyi tahrip ettiler. Harun-ür-Reşid zamanında Maraş yakınlarında El-Haruniye kuruldu. 842'de emîr Ebu Said bin Muhammed, Anadolu'yu istilâ etti; fakat Bizanslılar tarafından püskürtüldü. Maraş ve Malatya çevresi Bizanslıların eline geçti. İmparator Basileios I, Toros boğazlarından geçerek Maraş üstüne yürüdü (877). Fakat şehri alamadı; sur dışındaki kısmı yıktı. Bizanslı Andronikos, 905'te Maraş bölgesini istilâ etti. 916'da Ermeniler Maraş'ı yağmalayarak çok sayıda esir aldılar. 949'da Bizanslılar, Seyfüddevle'den Maraş'ı aldılar; ama şehir, Hamdanî tarafından tekrar alındı (952). Hamdanî, Bizanslılara esir düşünce (956), kayınpederi Ebu Firas, Maraş'a kadar geldi; fakat bir sonuç alamadı. Nikephoros Phokas, 962'de Maraş'ı ele geçirdi. 992'de Bengli Tigin, Maraş'a bir sefer düzenledi, birçok esir ve ganimet aldı.

Bir süre sonra Gaudefroy de Bouillon kumandasındaki Franklar Maraş'ı aldılar (1097); şehre bir piskopos yerleştirdiler. İmparator Aleksios, Maraş üstüne Butumites kumandasında kuvvet göndererek şehri ele geçirdi. Şehir, Behemond'un saldırısı sırasında Tatul adlı bir ermeninin yönetimine bırakıldı. 1105'te Tancredi şehre hâkim oldu. 27 Kasım 1114'te şehir büyük bir deprem sonunda yıkıldı. 1124'te danişmentli Muhammed bin Emîr Gazi, Maraş yakınlarına kadar geldi. Bunu Malatya emîri Melik Muhammed'in (1141) ve Kılıç Arslan II'nin (1147) seferleri izledi. Kılıç Arslan II, 1149'da şehri aldı. 1156'da Maraş, Halep hükümdarı Nureddin'in eline geçti ve onun tarafından, müttefiki ermeni Mleh'e bırakıldı.
1208'de selçuklu hükümdarı Gıyaseddin Keyhüsrev şehri geri aldı. XIII. yy.ın ikinci yarısında şehir Anadolu'ya yerleşen İlhanlılarla Mısır memlûklu sultanları arasında çekişme konusu oldu. 1297'de Memlûkluların hâkimiyetine girdi. XIV. yy.ın ilk yarısında Maraş yöresi, Memlûklular hâkimiyetini kabul eden Dulkadırlıların elinde bulunuyordu. Bunlar bir dereceye kadar bağımsız hareket ediyorlardı. Yıldırım Bayezid devrinde (1400), bir kısım toprağı Osmanlı devletine geçen Dulkadır beyliği önce Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı devletine bağlı yarı bağımsız bir beylik durumuna getirildi (1515); sonra bu beylik Ferhad Paşa tarafından bütünüyle ortadan kaldırıldı. XVIII. ve XIX. yy.lardaki iç karışıklıklar sebebiyle Maraş önemini kaybetti. Nizip bozgunu üzerine Mısırlı İbrahim Paşanın eline geçen Maraş, 19 ay Mısırlılarda kaldıktan sonra, tekrar Osmanlı devleti sınırları içine girdi (1840). XIX. yy. başlarında Maraş yöresi, Zeytun ermenilerinin saldırılarından zarar gördü. Birinci Dünya savaşından sonra Maraş, İngilizler (23 şubat 1919) ve onların yerini alan Fransızlar (30 ekim 1919) tarafından işgal edildi. Buna karşı önce Sütçü* İmam direnişe geçti. Bundan sonra Maraş halkının katıldığı direnme sonucu 11 şubat 1922'de Fransızlar şehri terk ettiler. İdare bakımından 1522-1866 arasında Dulkadriye eyaletine merkez olan Maraş, 1866'da Halep vilâyetine bağlı bir sancak oldu. Bu sırada birçok yörük aşireti kasaba ve köylere yerleştirildi. Çerkezlere de Göksun dolaylarında yer verildi. Meşrutiyet devrinde bağımsız sancak olan Maraş, Cumhuriyet devrinde vilâyet (il) oldu.

Birinci Dünya savaşı sıralarında yaklş. 33 000 olan Maraş'ın nüfusu, 1927'de 25 982'ye düştü; sonraki yıllarda yavaş bir artışla 1950'de 34 641'e, 1960'ta 54 447'ye, 1965'te 63 294'e vardı ve 1970'te 105 000'in üstüne çıktı.

● *Güzel sanatlar.* Maraş, tarihî anıtlar bakımından bugünkü durumuyle çok zengin değildir. Son derece hareketli ve çeşitli istiâlarla geçen tarihi yüzünden anıtların önemli bir kısmı yok olmuştur. XVII. yy. ortalarında Maraş'ta 49 cami vardı, bu sayı XIX. yy. sonlarına doğru 46, 1917'de küçük mescitlerle birlikte 92 idi. Bugün çoğu ortadan kalkmış olan eserlerin başlıcaları: *Ulucami,* Dulkadıroğulları zamanından kalmadır. Yanında bir de aşevi vardır. Ahşap kısımları ve süslemeleri değerlidir; *Hatuniye camii,* Yavuz Sultan Selim'in büyük annesi tarafından yaptırıldı (XVI. yy.); *Bayezid camii,* Bayezid ailesinden Hacı Kocabey tarafından yaptırıldı; *Taşmedrese ve türbesi,* Dulkadıroğulları devrine (XV. yy.) aittir. Bugün Müftülük binası olarak kullanılır.

— *Maraş ili,* Akdeniz bölgesinde yer almakla birlikte, kuzey kesimi (Elbistan ve Afşin ilçeleri) Doğu Anadolu'ya, doğuda küçük bir kesimi de Güneydoğu Anadolu'ya taşar. Kuzeybatıda Kayseri, kuzeyde Sıvas, kuzeydoğuda Malatya, doğuda Adıyaman, güneydoğuda Gaziantep, güneybatıda Adana illeriyle çevrilidir. 14 327 km^2; 523 153 nüf. (1970).

● *Coğrafya.* Maraş ili toprakları, Elbistan ve Maraş ovaları gibi oldukça geniş düzlükleri kapsamakla birlikte, genellikle engebeli bir yüzey şekline sahiptir. İl topraklarının batı kesimi, Orta Toroslar'ın Binboğa dağlarıyle engebelenmiştir. Ceyhan ırmağının kollarıyle yarılmış olan bu dağlar, Demirkapı tepesinde 2 935 m'ye, Hazanlı dağında 2 266 m'ye yükselir. Maraş ilinin doğu yarısı, güneyden kuzeye Amanus dağlarının kuzey kesimi, Uluziyaret dağı (2 259 m), Maraş dağı (2 325 m), engizek dağı (2 815 m) ve Nurhak dağı (3 031 m) ile engebelenmiştir. İlin en geniş düzlüğü, kuzeyde Nurhak, Hazanlı ve Binboğa dağları arasında yer alan Elbistan-Afşin ovası ve Maraş dağının güney eteklerinde başlayan Maraş ovasıdır. Maraş ovası, gerçekte güneye doğru, Amanus dağlarının doğu kenarında bir oluk gibi uzanan büyük çukurlar dizisinin kuzeyindeki son parçasıdır. Bu oluğa, kuzeydoğu doğrultusunda uzanan ve Malatya yoluyle boylanan daha dar bir tektonik oluk eklenir.

Maraş ili toprakları üstünde, akdeniz ikliminin denize yakınlık - uzaklık ve yükselti etkisiyle değişikliğe uğramış, karasallaşmış bir türü hüküm sürer. Yazlar

MARAKEŞ

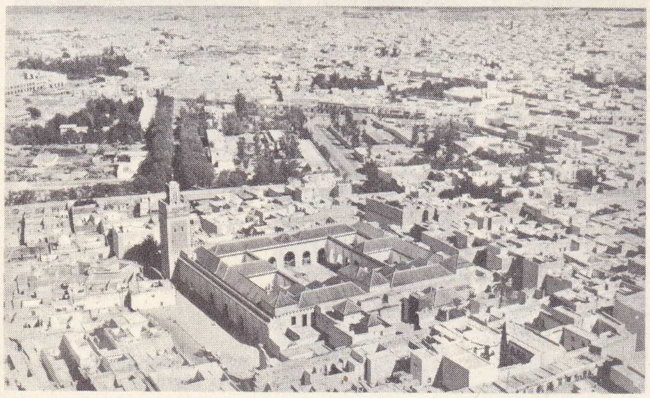

MARAKEŞ arka planda Yüksek Atlas

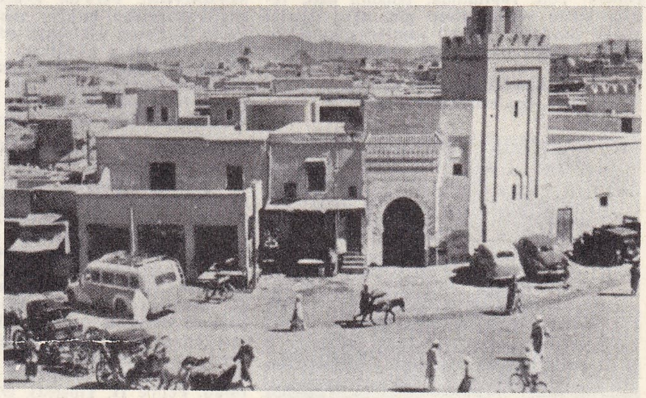

Foto. LAROUSSE; Der Grosse Brockhause

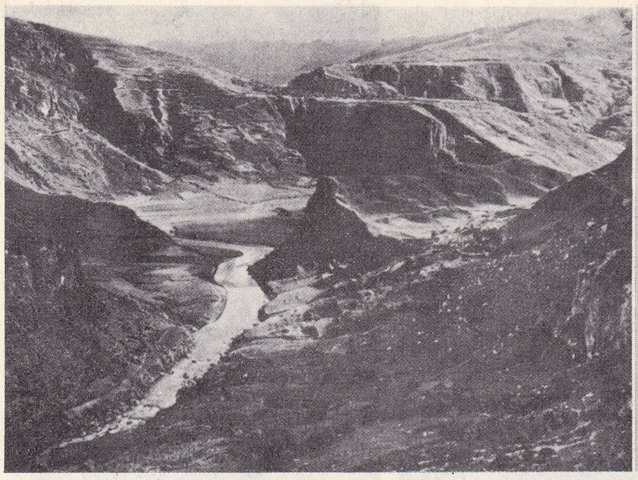

MARANON nehri

sıcak, kışlar orta derecede soğuktur. Yağışlar genellikle soğuk mevsim çevresinde toplanır ve yazlar kurak geçer. Yağış tutarı da yağmur getiren rüzgârlara açık ve kapalı olma durumuna göre değişiklik gösterir. Maraş Meteoroloji istasyonu gözlem ortalamasına göre, en soğuk ayın (ocak) ortalama ve ekstren sıcaklıkları 4°6 C ve 13°9 C, en sıcak ayınkiler (ağustos) 28°1 C ve 43°4 C, sıcaklığın 30° C'ın üstüne çıkabildiği günlerin ortalama sayısı 118, 0°C'ın altına düşebildiği günlerinki ise 28'dir. Yıllık ortalama yağış 694 mm, yağışlı günler sayısı 71, karlı günler sayısı 2,3'tür. Yağışların mevsimlere dağılışı şöyledir (yüzde ile): kış 55,5; ilkbahar 27,3; yaz 1,4; sonbahar 15,8. İlin başka yerlerinde yağış kayıtları kendi aralarında büyük farklar gösterir: Andırın 1 410 mm; Pazarcık 588 mm; Göksun 541 mm; Afşin 395 mm; Elbistan 366 mm.

Tabiî bitki örtüsü bakımından, Maraş ili, kurakçıl orman alanında yer alır. Ovaların bir kısmıyle 400-500 m'ye kadar olan yamaçlarda, kışın yaprak dökmeyen çalılar (maki); daha yüksek yerlerde, 2 100 - 2 300 m'ye kadar çam, meşe v.b. ormanları vardır. Ancak yüzyıllar boyunca devam eden baltalama ve yangınlar yüzünden, gerçek orman, mevcudun yüzde 2'sine düştü; geri kalan yerler, bozuk baltalık ve çalılık haline döndü.

Maraş ili akarsularının büyük kısmı, Ceyhan ırmağı aracılığıyle Akdeniz'e dökülür. Bu ırmak Elbistan ovasını çevreleyen dağlardan doğan üç kolun (Söğütlü, Hurma ve Göksu çayları) birleşmesiyle meydana gelir; dar boğazlardan geçerek Maraş ovasından gelen Aksu'yu alır. İl topraklarının doğu kesiminden, Fırat'a karışan Göksu ve Karasu (Araban suyu) geçer. Maraş ilinde Nehli, Azap, Gâvur ve Mizmili gibi bazı küçük göller vardır. Bunlardan Gâvur ve Mizmilli gölleri kurutulmuştur. Ceyhan üzerinde Güvercinlik barajı vardır, daha 7 baraj yapılması öngörüldü. Maraş ovasında yüzeye yakın taban sularından faydalanılır.

Maraş ilinin nüfusu 1965'te 438,255 iken 1970'te (ilk sonuç) 525 153'e vardı; km²'ye düşen nüfus da 31'den 36,5'a çıktı. 1965'te bu nüfusun yüzde 27'si, nüfusu 3 000'den fazla olan 11 yerleşme merkezinde yaşıyordu. 1970'in ilk alınan sonuçlarına göre, bu oran yüzde 33'ü geçti. İl merkezinin nüfusu, bu iki sayım arasında, 63 000'den 105 000'e çıktı. 10 000'den fazla nüfuslu Elbistan'a (17 200 nüf.) Afşin de (11 200 nüf.) katıldı. Pazarcık kasabasının nüfusu da 10 000'e yaklaştı (9 773). Kır nüfusu oranı da 1965-1970 arasında yüzde 73'ten 67'ye düştü. 1965'te ildeki kır yerleşmelerinin sayısı (3 000'den az nüfuslu olanlar), 483'ü buluyordu. Kır nüfusu yoğunluğu (km²'ye düşen nüfus) ise 22 idi (1970'te 24). İl, yedi ilçeye ayrılır: Merkez, Afşin, Elbistan, Göksun, Andırın, Türkoğlu ve Pazarcık. — *Maraş merkez ilçesi*, 3 188 km²; 189 322 nüf. (1970). Merkez, Bertiz, Süleymanlı (Zeytun), Yeniköy bucakları; 111 köy.

Maraş ilinde geçim, özellikle topraktan sağlanır. Toprağın, yararlanma bakımından bölünüşü şöyledir (yüzde ile): ekili - dikili topraklar 23; nadas 14, çayır ve otlaklar 17; ormanlar ve ürün vermeyen yerler 44 (bunun 39'u orman ve 7'si ürünsüz toprak olarak gösterilmişse de, önceki kategoriden gösterilen yerlerin büyük kısmı faydasız duruma geldi). Tarım, en çok ovalık alanlarda gelişti; burada bir kısım toprak sulanmaktadır veya sulanabilme imkânına sahiptir. En çok tahıl ekilir ve başta buğday (180 000 - 236 000 t) gelir. Onu arpa (70 000 t), mahlut (17 - 20 000 t), çavdar (15-18 000 t) izler. Mısır (5 500 t) ve yulaf (1 500 t) daha az ekilir. Buna karşılık pirinç üretimi önemli yer tutar (900 - 5 000 t). Baklagillerden en çok fasulye (11-15 000 t), nohut (5 - 700 t) ve mercimek (2 - 3 000 t) ekilir. Patates ekimi oldukça yaygındır (20 000 tondan fazla). Maraş tarımının bir özelliği de yemeklerde salça olarak kullanılan kırmızı biber üretiminin çok yaygın olmasıdır; bu ürün 4 150 tonu bulur. Sanayi bitkileri içinde, son yıllarda Malatya fabrikası için ekilen şeker pancarı başta gelir (115-135 000 t). Tütün ekilmez; pamuk üretimi oldukça önemlidir (11 000 t pamuk, 17 000 ton çiğit). Ayrıca susam (400-600 t), ayçiçeği, keten tohumu, kavun ve karpuz da ekilir. Dikili alanlar arasında en geniş yeri bağlar tutar (30 000 hektara yakın; 110 000 t ürün) ve üzümden pekmez, sucuk, kuru üzüm v.b. elde edilir. Meyveler arasında elma, kiraz, vişne, şeftali, nar, ayva, armut ve kışın sert geçmediği kesimlerde incir ve zeytin yetişir (475 000 ağaç, 7 000 t kadar zeytin; 1 700 t kadar zeytinyağı).

Hayvancılık alanında, koyun (390 000 baş, çoğunlukla ak karaman), kıl keçisi (414 000 baş), sığır (180 000 baş), manda (13 000 baş), at (11 000 baş), eşek (30 000 baş) bulunur. Kümes hayvancılığı ve arıcılık da yapılır (bal, 150 t kadar). Eskiden yapılan ipekböcekciliği şimdi kalmadı.

Maden alanında en önemli görüneni, Elbistan-Afşin ovasında bulunan ve zengin olduğu tahmin edilen linyit yataklarıdır. Bu yatakların 1 milyon tondan fazla rezervi bulunduğu sanılıyor. Ayrıca barit (Elbistan ve Türkoğlu ilçelerinde), krom (Elbis-

MARANON Y POSADILLO

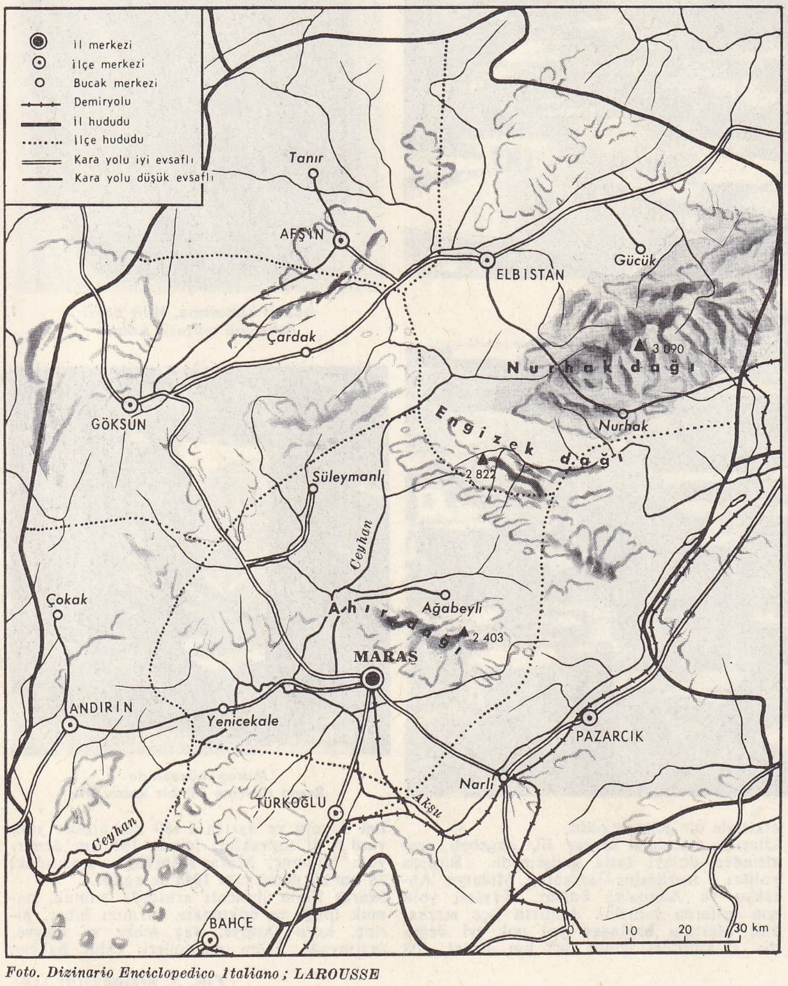

MARAŞ il haritası

Foto. Dizinario Enciclopedico Italiano; LAROUSSE

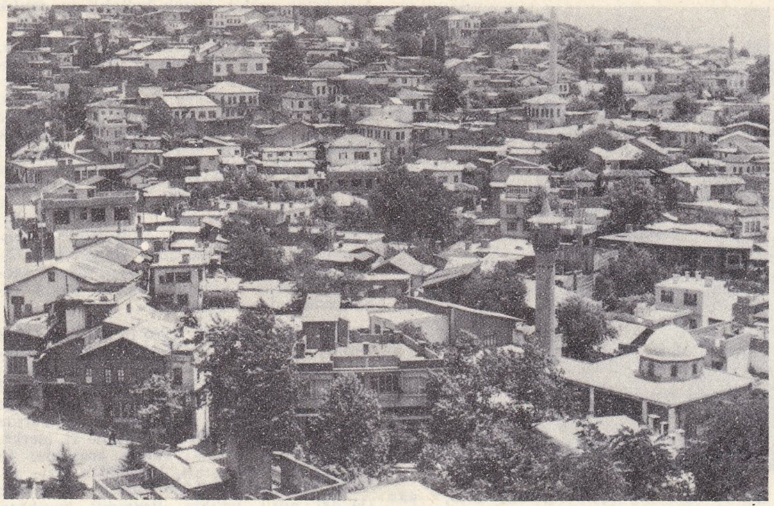

MARAŞ'tan genel görünüş

Ehepaares'in mezar steli

bir görünüş

bazalt kabartma, Hitit devri Arkeoloji müzesi, Adana

kaleden şehrin görünüşü

Maraş müzesinde Roma devrine ait bir kabartma

tan ve Maraş), kurşun, demir, toprak boyası ve mermer de bulunur ve çıkarılır.
Sanayi fazla gelişmemiştir. Tarım sanayii alanında un, çeltik, yağ ve çırçır fabrikaları, küçük ölçüde peynircilik, dokuma ve halı işleri, çanak çömlekçilik sayılabilir. Maraş'ta bir pamuklu iplik ve dokuma fabrikası vardır. El sanatlarında turizmin etkisiyle bir gelişme oldu.
Ulaşım alanında Maraş ili, engebeli arazisinden dolayı fazla gelişemedi. Başlıca yolları il merkezini Gaziantep, Malatya, Antakya ve Adana'ya bağlar. Kayseri yolu son yıllarda bitirildi. Andırın ilçe merkezini Maraş'a bağlayan yol çok iyi değildir. İl sınırları içinde 385 km devlet, 408 km il yolu ve ayrıca 1 180 km orman yolu vardır. İl toprakları içinde 161 km demiryolu bulunur; Maraş-Köprüağzı arasındaki 28 km'lik demiryolu 1948'de açıldı.
Maraş ilinin ihracatı arasında pamuk, pamuk ipliği ve dokuması, kırmızı biber, pirinç, kuru fasulye, yaş sebze ve meyve, zeytinyağı, üzüm mamulleri, canlı hayvan

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

Maraş müzesinde
Roma devrine ait bir kabartma

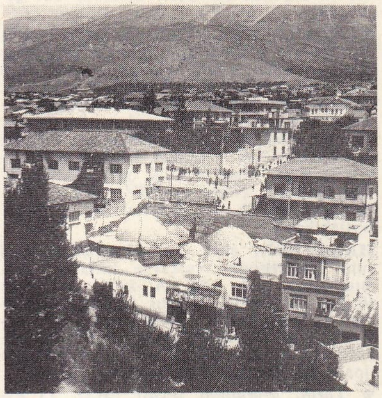

şehirden bir görünüş

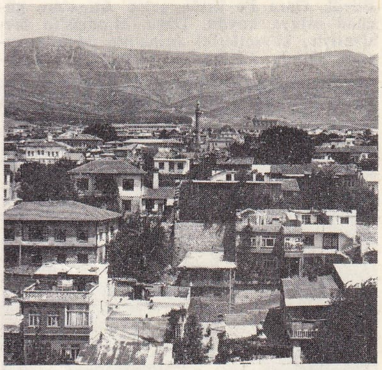

MARAŞ

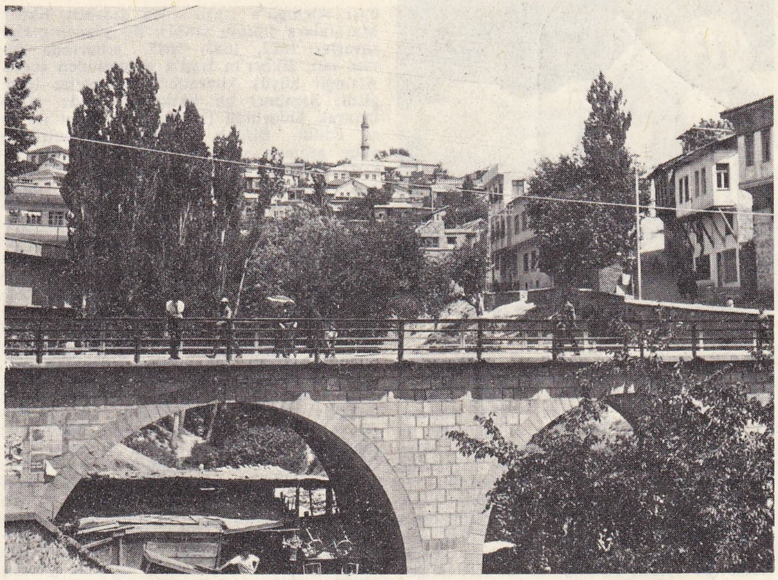

MARAŞ'ta
bir köprü

bir görünüş

ve orman ürünleri sayılabilir. (→ Bibliyo.) [M]

MARAŞ dağları, Maraş şehrinin ve ovasının kuzeyinde, doğu, batı doğrultusunda uzanan dağ kütlesi. Batıda Ceyhan ırmağının geçtiği dar boğaz üzerinde birden yükselen dağlar, doğuda Malatya demiryolunun ve karayolunun geçtiği oluk şekilli çukur üzerinde sona erer. Dağlar, kuzeyde Ceyhan'ın kolu olan Bertiz suyu vâdisiyle Engizek dağlarından ayrılır. Güneyde, Maraş ovası üzerinde, tektonik asıllı dik bir yamaçla sona erer. Burası, Doğu Afrika'yı Kızıldeniz'i ve Suriye'yi kesen büyük çöküntü çukurlarının kuzey kenarı sayılır. Maraş dağlarının en yüksek tepesi, Ahır dağı kesimindeki Milican tepesidir; yüksl. 2 325 m. Dağların yapısında eyosen kalker ve filişleri yer tutar; birkaç kesimde de yeşil kayaçlar ve andezitler görülür. Maraş dağları üzerinde yer yer meşe çalılıkları ve ardıç kümeleri bulunur. (M)

MARAŞEŞTİ, Romanya'da şehir, Moldavya'da (Galati bölgesi), Focşani'nin kuzeyinde; 5 000 nüf. Demiryolu merkezi. Kimya sanayii. (L)

Maraş kalesi, Maraş'ta, hâkim bir tepe üzerinde. Şehre asfalt bir yolla bağlıdır. Hitit devrinde yapıldı. Roma, Bizans ve Selçuk devirlerinde onarıldı. Uzunluğu 128 m, genişliği 60 m, duvar kalınlığı 1,60 m'dir. Kapı üzerinde Kanunî Sultan Süleyman'ın kaleyi tamir ettirdiğini gösteren bir kitabe vardır. XVII. yy.da kale içinde kerpiçten yüz kadar bakımsız ev ve Süleymanhan camii bulunuyordu. Etrafında hendek olmayan kale, burç ve kulelerle takviye edilmiştir. (M)

Maraş müzesi, Maraş kalesinin içinde müze. Prehistorik devir âletleri ile hitit seramik eserleri yönünden zengindir. Ayrıca yine Hitit devrine ait mimarî eserleri ve heykeller de vardır. Müzede az sayıda etnografik eser de sergilenmektedir. (M)

MARAT (Jean-Paul), fransız siyaset adamı (Boudry, Neuchâtel kontluğu 1743 - Paris 1793). **Mara** adlı, Sardunya asıllı orta halli bir ailedendi; Jean-Paul Marat, Bordeaux ve Paris'te tıp okudu, sonra İngiltere'de yerleşti, siyasî-felsefî eserler (*A Philosophical Essay on Man* [İnsan Üstüne Felsefî Bir Deneme], 1773; *The Chains of Slavery* [Köleliğin Zincirleri], 1774), bilim ve hukuk eserleri yayımladı; 1774'te mason oldu. 1775'te Saint Andrews üniversitesinde tıp doktorası verdi. Fransa'ya dönünce Artois kontunun muhafız birliği hekimliğine getirildi (1777). 1783'te işinden çıkarıldı, çünkü Bilimler akademisine sunduğu tasarılar olaylara yolaçmıştı. 12 Eylül 1789'da *Le Publiciste Parisien* adlı gazeteyi çıkarmağa başladı; gazetenin adı 16 eylülde *L'Ami du Peuple* (Halkın Dostu) oldu. Sınırsız bir basın hürriyetinden yana olan Marat, gazetesinde aristokratların komplolarını, Anayasanın zayıf taraflarını, bakanların ihanetlerini sert bir dille açıkladı; hapse atıldı (8 ekim-5 kasım 1789). Cordelier kulübünün ilerigelen üyelerindendi; Necker'e şiddetle çattı, bu yüzden Londra'ya sığınmak zorunda kaldı (ocak-mayıs 1790'da). Fransa'ya dönünce, La Fayette'i Devrim düşmanlarıyle işbirliği yapmakla suçladı. Varennes'den ve Champs de Mars'daki silâhlı çatışmadan (17 temmuz 1791) sonra krala karşı saldırıya geçerek bir diktatörlük kurulmasını istedi. *L'Ami du Peuple* kapatıldı, bunun üzerine Marat gene İngiltere'ye gitti (aralık 1791-mayıs 1792). Uğradığı baskılar, krallığa karşı ilk çıkışı yapması, halkın çilesini derinden anlayışıyle sevgi uyandırdı. Paris'e dönüşünde, *L'Ami du Peuple*'ü yeniden yayımlamağa girişti; generallerin (Dillon), askerler tarafından öldürülmesini yerinde bulduğunu açıkladı ve 10 Ağustos'un hazırlanmasında gizliden gizliye etkili oldu. Komün'ün Denetleme komitesi (Comité de Surveillance de la Commune)

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

«katledilmiş Marat» David'in eskizi Lambinet müzesi, Versailles

MARAT

Boze'un eseri Carnavalet müzesi, Paris

yönetici yardımcısı olarak (2 eylül 1792) eylül olaylarının başlıca sorumlularındandı. Başkentte çıkarılan olayların taşra illerinde de yapılmasını öngören bildiriyi imzaladı. Konvansiyona Paris'ten milletvekili seçildi, ama Montagne bile onu işe karıştırmadı. Halkı şiddet hareketlerine kışkırttığı ve buhranlı bir dönemde diktatörlük kurulmasından yana olduğu için hem jirondenlerin, hem de Danton ve Robespierre'in saldırılarına uğradı (25 eylül 1792), Marat, *L'Ami du Peuple*'ün yayınını durdurarak (21 eylül), *Journal de la République Française'i* (Fransız Cumhuriyeti Gazetesi) çıkarmağa başladı (25 eylül 1792). Ad okunarak yapılan oylama sonunda kral Louis XVI'yı ölüme mahkûm ettirdi. 1793 ilkbaharındaki buhranda Jacobin'lerin bildirisini başkan sıfatıyle imzaladı; bu bildiri eyaletteki yurttaşları, Dumouries ve Jironden'lere karşı Paris'i desteklemeğe çağırıyordu. Jironden'ler Konvansiyon'un Marat'yı suçlu ilân etmesini istediler, fakat Marat 13 nisan 1793'te halkın alkışları arasında Devrim mahkemesinde beraat etti (24 nisan). 27 Mayıs günü, ayın 18'inde kurulan onikiler komitesinin kaldırılmasını isteyerek, Jironden'lerin devrilmesinde önemli bir rol oynadı (2 haziran 1793). Hastalık ve her taraftan uğradığı saldırılar yüzünden bitkin durumdaydı, zaferini ileriye götüremedi; jironden'lere bağlı Charlotte Corday adlı bir kız tarafından öldürüldü (13 temmuz 1793) «San-külot» adı verilen aşırı devrimciler Marat'ya taparcasına bağlıydı (David'in *Marat'nın Öldürülmesi* adlı tablosu); bu bağlılık terör devrinden sonra da bütün canlılığıyle devam etti. Marat Pantheon'a gömüldü (21 eylül 1794). Fakat bir süre sonra aşırı devrimci davranışların sembolü sayıldı, büstü Konvansiyon'dan kaldırıldı (9 ocak 1795), kemikleri Panthéon'dan çıkarıldı (şubat 1795). [L]

MARATHON Athena başlı dake drahmi (arkaik) M.Ö. 490-480 Cabinet des Medailles, Paris

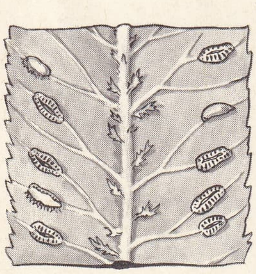

marattia

MARATA'LAR veya **MAHARAT'LAR**, Hindistan'da bir topluluğun adı. Geniş başlı ince burunlu İskit Türkleriyle, yassı ve orta burunlu Dravitlerin karışmasından ortaya çıkan bir topluluk. Genellikle Veynganga ırmağıyle Dekkan'ın batı kıyısı arasında dağınık, Konkan (Maharaştra kıyısında ise toplu olarak yaşarlar. Bölgenin sarplığı ve ikliminin sağlamlığı onları vuruşkan yapmıştır. Bu yüzden komşuları Bicapur ve Gülkende (Golkond - Kutupşah) devletlerinin hizmetinde çalıştılar. Sıvacı (Şivaji Bonole), XVII. yy.a kadar dağınık yaşayan Marataları birleştirerek Marata devletini kurdu. Aynı zamanda Dekkan'da Hinduluğu yeniden kurmak için ortaya çıkan Sıvacı, milletinin dinî lideri olarak Konkan'da önemli yol kavşaklarını ve boğazları yabancı istilâlara karşı korudu. Bu amaçla pek çok kurgan kurdu; civar bölgelerden haç (çavs) aldı; gürkanlı sultanı Alemgir, Bicapur sultanlığı ve Bombay'ın güneyindeki Cancira'daki Siddi devletiyle savaştı. Öldüğünde (1680) devletin sınırları Surat'ın güneyinden Goa adasının güneyine kadar uzayan dağlık bölgeyi ve Dekkan'ın güneydoğusundaki Karnatik'in birçok kısmını içine alıyordu. Maratalar Sıvacı'nın sağlığında Gürkanlılara sığınan oğlu Sambuci'ye güvenmedikleri için, Sıvacı'nın küçük oğlu Rac Rami'yi başa geçirdiler. Fakat Sambuci onu devirerek başa geçti. Batılılarla anlaşan Siddilerle savaş devam ederken, babası Alemgir'e isyan eden şehzade Ekber Maratalara sığındı (1681). Bu yüzden çıkan savaşlar 1682, 1683, 1685, yıllarında devam etti. Ekber'in İran'a gitmesinden sonra Alemgir büyük kuvvetlerle Maratalar içine girdi; Sambuci bir baskın sonunda yakalanarak öldürüldü (1689); oğlu Sahu ise esir edildi. Birçok kurgan Gürkanlıların eline geçmek suretiyle Marata devleti yıkıldı (1689). Fakat Maratalılar ortadan kaldırılamadı. Nitekim ülkelerine giren Gürkanlılara karşı sarp dağlarda çete savaşlarına giriştiler. Sambuci'nin yerine geçen Raca Ram (öl. 1700) Karnatik'te Marataları yeniden birleştirmeğe çalıştı; oğlu Sıvacı da Alemgir'in ölümünden faydalanarak milletini topladı; fakat Gürkanlılar tarafından serbest bırakılan Sambuci'nin oğlu Sahunun (Şahu) Maratalar içine gelmesi ülkede karışıklığa sebep oldu; iki raca arasındaki savaş 1711 yılında Sıvacı'nın ölümüyle sonçlandı. Bu arada Gürkanlı vezir Seyyid Hüseyin Ali Han (öl. 1720) dostu Sahu'ya yardım etti. Fakat karşılığında ondan yardımcı olarak marata kuvvetleri aldı. Bu sırada Marataların 2 racası vardı. Biri Marataların büyük kısmı tarafından tanınan büyük raca Sahu (Şahu); öteki Kalapur bölgesi hâkimi Sıvacı'nın küçük oğlu raca Ramin oğlu Sambuci II. Dekkan sultanı Çin Kılıç Han bu iki racayı birbirine düşürmek istedi, fakat her iki raca birleşti; Çin Kılıç Hanın ülkesine girerek büyük tahribatta bulundular. Bir süre sonra Sambuci, Çin Kılıç Han ile birleşince Şahu'nun veziri Baci Rao yenildi (1728). Bunun beraber Baci Rao Maratalar içinde kendine karşı girişilen muhalefeti ortadan kaldırmak için uğraştı ve bunu başararak Çin Kılıç Han ile bir antlaşma yaptı (1732). Bu antlaşmaya göre Maratalar Dekkan'a akın yapmayacaklardı. Maratalar 1734'te Kuzey Hindistan'a akınlar yaptılar; 1737'de Portekizlilerden Salset adasını ve Basseyn limanını aldılar; Haydarâbâd devletine karşı da akınlar yaparak Çin Kılıç Hanın oğlu Nasır Ceng ile savaştılar. Büyük bir lider olan Baci Rao 1740'ta öldü; yerine geçen oğlu Balaci Rao, babasının siyasetine sadık kaldı. Nitekim onun devrinde Maratalar Bengal ve Lahur'u aldılar (1758). Bu sırada Puna'da Pişva*ya adlı yarı bağımlı Marata hanedanları ortaya çıktı. Bunlardan Sindialar Gvalyor'da, Holkarlar Malva'da, Gaekvarlar Gücerat'ta ve Bonslar Nagpur'da (Berar) rol oynamağa başladılar. Marataların Kuzey Hindistan'daki hâkimiyetinin sarsılması 1760'ta başladı. Lahor'u alan Afgan şahı Abdalî, marata ordusunu bozguna uğrattı. Ertesi yıl Panipat'ta yapılan meydan savaşında çete savaşlarına alışık marata ordusu büyük yenilgiye uğradı. Buna rağmen panipat bozgunundan bir süre sonra tekrar kuvvetlenen Maratalar, Kuzey Hindistan'a akınlar yaparak Delhi'yi de hâkimiyetleri altına aldılar. Liderleri Gvalyor bölgesi hâkimi Mahadici Sindia, Gürkanlı padişahı Şah Alem II'nin naibi (vekil) oldu ve pişvası (başbakanı) Madu Rao'yu da vekil-üs saltana (Saltanat vekili) tayin etti. Böylece Gürkanlı padişahı adına buyruklar çıkarma yetkisini kazandı (1786). Diğer taraftan kendine bağlı beylerin timar ve zeametlerini geri aldı ve bunların besledikleri orduyu azalttı; merkezî orduya önem verdi. Bu sırada öteki Marata devletleri arasında da savaş başladı. Ragunat Rao ile Nana Fadnavis arasındaki savaşa İngilizler de katıldı. İngilizler, Marataların elinde bulunan Salset ve Basseyn'in kendilerine verilmesi şartıyle Ragunat Rao'ya yardım etmeyi kabul ederek bir antlaşma imzaladılar (Surat antlaşması 1775). Ertesi yıl yapılan Purandar antlaşması Maratalar arasında yapılan iç savaşları önleyemedi; İngilizler Ragunat'a yardım için Puna'ya girdiler, fakat yenilerek geri çekilmek zorunda kaldılar (1779). Ertesi yıl İngilizler Sindia'ya ait olan Gualyor kurganını ve Basseyn'i aldılar. Fakat Holkarlara ve Sindialara yenildiler; Puna hükûmetiyle yaptıkları Salbai antlaşması sonunda (1782) bütün Marata devletleriyle ticaret yapmak imtiyazını elde ettiler. 1789'dan itibaren Maratalara hâkim olan Nana Fadnavis, Ragunat Rao'nun oğlu Baci Rao II'yi pişva yaptı (1796) ve İngiliz hâkimiyetini kabul etti. Nana Fadnavis'in ölümünden sonra (1800) Maratalar arasında tekrar savaşlar başladı. Sindia ve Holkarların elinde kukla olan Pişva İngilizlere sığınmak zorunda kaldı (1802) ve onların yardımıyle Puna'ya geri döndü. Bir süre sonra ingiliz baskısından kurtulmak için çalışmalara başladı; diğer Marata devletlerinden yardım istedi.

Sindia, berar ve bonsla racaları ordularını birleştirerek Pişva'ya yardım için Dekkan'a girdiler. İngilizlerin lord Wallesley idaresinde giriştikleri savaşlara Holkarlar da katıldı; Marataların çete savaşlarından yıpranan İngilizler barış istediler ve 1805'te barış yapıldı. İngilizlerle Maratalar arasında son savaş 1817'de oldu. Sonunda bütün Marata devletleri yenildi. Pişvalık ortadan kalktı; bonsla, sindia ve holkar hanedanları küçüldü. (M)

MARATHESİON. Esk. coğ. Anadolu'nun batısında, Efes'in güneyinde şehir Attike-Delos deniz birliğinin üyesiydi. Karla bölgesinde, Alabanda yakınında Karamanköy'de bulunan bir yazıt üzerinde adı geçer. (M)

MARATHİ dili. Leng. Prakrit Mahaıaştri'den türeyen hint-arî dili; Bombay ilinin güney yarısında yaklş. ol. 29 milyon kişi tarafından konuşulur. (Devanagari veya modi harfleriyle yazılır. Başlıca lehçeleri Berari, Deşi, Varhadi, Magpuri ve Sangameşvari'dir. Edebiyat eski ve zengindir. Başlıca edebiyat eserleri arasında İnanedeva (XII. yy.) ve B.G. Tilak'ın (XX. yy.), Bhagavad-Gita şerhleri, Namdev (XIV. yy.) ve Tukaram'ın (XVII. yy.) tanrısal aşk şarkıları sayılabilir. (L)

MARATHON, esk. yun. **Marathôn;** yeni yun. **Marathonas** («rezene tarlası» anlamında k.). Esk. coğ. Attike'de Atina'nın 40 km yakınında Euripos (Eğriboz) nehrinin üstünde şehir. Çevresindeki alüvyonlu ova, Theseus'un bu ovada öldürdüğü canavar boğa efsanesi dolayısiyle, tarihte Atinalıların Perslere karşı zaferiyle tanınır.

● *Tarih. Marathon savaşı* (M.Ö. 13 eylül 490) Birinci Med savaşına son verdi ve Büyük Dara I'e üstün gelen Atina'nın gücünü ortaya koydu. Dara, Hippias'ın tavsiyesiyle, kuvvetlerini Atina'nın 34 kilometre uzağında Eğriboz'un (Euboia) karşısın-

Carlo MARATTI «Aziz Filippo Neri'ye Meryemana'nın Görünüşü», Floransa

Foto. LAROUSSE; Dizionario Enciclopedico italiano

da bulunan Marathon ovasında karaya çıkarmıştı. General Miltiades'in yönetimindeki atina ordusu da (10 000 hoplites) ona doğru ilerledi. Bu arada atina ordusuna 1 000 Plataia'lıdan kurulu bir birlik de katılmıştı. Miltiades yardım geleceğini umduğu lakedemon birliklerini birkaç gün bekledikten sonra, (dinî sebepler, İspartalıların ilgisizliği veya ikiyüzlülüğü gibi bir gerekçeyle), takviye alamadı ve bir kısım perslerin Pire'ye denizden saldırmak için yeniden gemilerine bindiklerini öğrenince hücuma geçmeğe karar verdi; ordusunun kanatlarını kuvvetlendirmek amacıyle merkezini zayıflatarak, yarı yarıya az olan birliklerini kıyı boyunca Perslerin karşısına dizdi. 1 500 m'lik bir mesafeden koşar adımla yapılan ilk saldırı göğüs göğüse bir çarpışmaya dönüştü. Yunan saflarının merkezi zayıflamıştı; ama sağ ve sol kanatlar düşmanı sardı ve savaş, Yunanlıların 200 ölüsüne karşı Perslerin 6 400 kayıp vermesiyle sonuçlandı. Efsaneye göre, bu zaferin haberini ulaştırmak için Atina'ya gönderilen bir koşucu şehre vardığı zaman yorgunluktan ölmüştü. Bundan sonra da atina ordusunun büyük bir kısmı cebrî yürüyüşüyle şehre döndü ve bu durum pers donanmasının Pire'ye yapmayı tasarladığı harekâta girişmesini önledi.

Bundan dolayı, Marathon Atinalıların askerlik ve yurtseverlik konusundaki cesaretinin sembolü oldu ve Atina'lıları yunan bağımsızlığının kahramanları durumuna getirdi. (L)

MARATHOS. Esk. coğ. Kuzey Fenike'de şehir, uzun süre Arados'a bağlı kaldı. Büyük İskender zamanında kalabalık ve zengin bir şehirdi. M.Ö. 219'da ayrılmayı denediği Arados tarafından, 148'de yıkıldı. (L)

MARATON i. *Marathon**dan Atina'ya kadar, atinalı general Miltiades'in Persler karşısındaki zaferini (M.Ö. 490) bildirmek için koşan ve yorgunluktan ölen askerin hatırasına düzenlenen uzun mesafeli yarış. (Maraton, koşuların en uzunudur [42,195 km] ve yolda koşulur.) Bk. OLİMPİYAT OYUNLARI. (M)

MARATTA (Carlo), italyan ressamı (Camerano Ancona 1625-Roma 1713). Bologna' da Sacchi'nin öğrencisiydi. Latran'ın vaftiz yerindeki *Putları Kıran Constantinus* da Maratta'nındır. Ressam, papa Clemens XII'nin himayesine girdi. Eserleri, Brüksel (*Apollon ve Daphne*), Hampton Court (*Madonna Aziz Francesco ile*), Münih (*Aziz Yuhanna Patmos'da*, 1689) ve Paris'tedir (Louvre'da, *Uyuyan İsa* ve *iki Portre*). [L]

MARATTİA i. (XVIII. yy.da yaşamış italyan botanikçisi G. F. *Maratti*'nin adından). Tropikal bölgelerde karada yetişen, büyük yapraklı eğreltiotu. (*Marattiaceae* familyasının örnek tipi.)

— ANSİKL. *Marattia*'nın sporkeseleri, çoğu zaman, yaprakların alt yüzündeki damarlar üzerinde karmaşık yapılı kümeler halinde birbirine yapışıktır. Sporkeselerinin çeperi birçok hücre dizisinden meydana gelir; diğer eğreltiotlarında spor keselerinin açılmasını sağlayan halka da bunlarda yoktur. (L)

MARATTİACEAE çoğl. i. Sporkeseleri yaprakların kenar kısımlarında bulunan eğreltiotları familyası. (L)

MARATTİALES çoğl. i. Esas eğreltiotlarına benzeyen, ama çeperleri çok katmanlı ve açılma halkasından yoksun spor keseleriyle ondan ayrılan çiçeksiz bitkiler takımı; iki familyaya ayrılır: *ophioglosseae* ve *marattiaceae*). [*Eşanl.* EUSPORANGİATAE.] (L)

MARAVEDİ i. (ar. *murabiti*'den isp. k.). Bakır ispanyol parası.

— ANSİKL. *Maravedi* adı XII. yy.da İspanya ve Portekiz yarımadasına hâkim olan Murabıt'lardan gelir. XVIII. yy. sonuna kadar kullanılan maravedi, 1848 yılında tedavülden kaldırıldı. (L)

MARAZ i. (ar. *maraż*). *Esk.* Hastalık: *Lâkin maraz derin bir bürkân gibi seyyalesinin gizli hıyanetiyle kaynamakta devam ediyordu* (H. Z. Uşaklıgil). *Garez marazdır.* ‖ Aksaklık, kusur: *Kuvvetli bir hükûmet nasıl bulmalı, marazı ne suretle keşfetmeli* (Atatürk). ‖ *Mec.* Dayanılması güç durum, dert, belâ. ‖ *Maraz-ı asabî,* sinir hastalığı, nevroz. ‖ *Maraz-ı beledî,* bir şehirde uzun süre devam eden salgın hastalık. ‖ *Maraz-ı had,* hızlı seyreden hastalık. ‖ *Maraz-ı indifaî,* çıban, sivilce v.b. gibi ciltte çıkan ve patlamayle sonuçlanan hastalık. ‖ *Maraz-ı kalb,* kalp hastalığı. *Mec.* Hüzün, ıstırap, acı. ‖ *Maraz-ı mevt,* ölümle sonuçlanan hastalık: *Lâkin en evvel islâm ile müşerref olup da, Hazreti Osman'ı dahi daire-i islâma alan ve Resûl-i Ekrem'in maraz-ı mevtinde emr-i şerifiyle namazda cemaat-i islâma imam olan* ... (Cevdet Paşa). ‖ *Maraz-ı mühlik-i müstevli,* hayvanların büyük çapta ölmesine yolaçan salgın hastalık. ‖ *Maraz-ı müstekar,* bir ülkede uzun yıllar süren salgın hastalık. ‖ *Maraz-ı müstevli,* salgın hastalık. ‖ *Maraz-ı müzmin,* süreğen, kronik hastalık. ‖ *Maraz-ı sakıt,* sara. ‖ *Maraz—ı sârî,* bulaşıcı hastalık.

— Bot. Bitkilerde görülen ve ürünün mahvolmasına yolaçan hastalık.

◆ Sıf. *Mec.* Huysuzluğu ve titizliği hastalık derecesine vardıran, illet: *O ne maraz adamdır bilmezsin.*

◆ **Marazlı** sıf. *Halk dili.* Hastalıklı, hasta, hastalıklı: *Marazî tipler.* ‖ *Marazî teşrih,* patolojik anatomi.

◆ **Maraziyûn** çoğl. i. *Esk.* Patoloji uzmanları.

◆ **Marazlanmak** dönşl. f. *Halk dili.* Hastalanmak: *Hasta mı var Binbaşım? Kim marazlandı?* (Kemal Tahir).

◆ **Marazlı** sıf. *Halk dili.* Hastalıklı, hasta. (M)

MARAZA i. (ar. *muʿaraża*'dan). *Halk dili.* Kavga, çekişme: *Aralarında maraza eksik olmaz.* ‖ *Maraza çıkarmak,* kavgaya yolaçmak. ‖ *Maraza etmek,* anlaşmazlığa düşerek kavga etmek. (M)

MARAZİYAT i. (ar. *maraż*'dan *marażiyât*). *Esk.* Hastalıklar bilimi, patoloji. (M)

MARAZZOLİ (Marco), italyan bestecisi (Parma 1619-Roma 1662). G. Allegri'nin öğrencisiydi, papalık kapellasında kantor ve İsveç kraliçesi Kristina'nın özel müzikçisi oldu. Müzikli komedileri ve operalarıyle tanınır; bu eserlerin librettolarını çoğu zaman kardinal G. Rospigliosi (müstakbel papa Clemens IX) yazıyordu. *Chi soffre speri* (1639'da Berberini sarayında), *Gil Amori di Giasone e İsifile* (Iasen ve Hypsipyle'nin Aşkları) [Venedik, 1642], *Dal Male il Bene* (Mara'dan Hasıl Olan İyilik) [Roma 1653] gibi eserlerinden başka, oratoryolar (*Per il Giorno di Resurrezione, San Tomaso*), madrigaller, şarkılar, düetolar, kantatlar besteledi. (L)

MARBACH veya **MARBACH AM NECKAR,** Almanya'da (Batı Almanya, Baden -Württemberg) şehir, Neckar kıyısında; 5 500 nüf. 1109'da henüz bir pazar yeri olan Marbach, 1282'de şehir haline getirildi ve Württemberg'e geçti (yalnız 1462-1504 yıllarında Pfalz'a bağlandı); 1693'te Fransızlar tarafından yakılıp yıkıldı. Schiller'in doğduğu evde müze (1903). [L]

MARBACH (Johann), Schwaben'li ilâhiyatçı (Lindau 1521 - Strassburg 1581). Papaz oldu (1545), daha sonra Strassburg'da profesörlük yaptı (1552). Alsace'ta ve Pfalz bölgesinde koyu Luther'ciliğin yerleşmesine çalıştı. (L)

Marbach birliği, 1405 eylülünde, altı yıllık bir süre için, on yedi Schwaben şehri ile Strassburg, Baden markgrafı Württemberg kontu Eberhard ve Mainz başpiskoposu arasında kamu güvenliğini yeniden sağlamak amacıyle kurulan birlik. Kamu güvenliğini sağlamak yerine imparatorlukta süregiden karışıklığı arttırdı. (L)

Marbach manastırı, XI. yy.ın sonlarında kurulmuş olan önemli manastır. XVI. yy.da birçok kere yakılıp yıkıldı; 1632'de İsveçliler tarafından yağma edildi. Eguisheim (Yukarı-Ren) yakınında kalıntıları vardır. (L)

MARBE (Karl), alman psikoloğu (Paris 1869-öl. 1953). Ribot ve A. Binet'nin okul arkadaşıydı; Würzburg okulunda Külpe'nin yerini aldı (1909). Zihinsel süreçleri incelemeye çalıştı, bilinçsiz süreçlerin düşünce üzerindeki etkisini göstermeğe çalıştı, düşünen öznenin kendi bilincinde olmadığını ortaya koydu. Marbe, uygulamalı psikolojiyle de ilgilenmiştir. (M)

MARBECK veya **MERBECKE** (John), ingiliz bestecisi (Windsor 1510'a doğr.-ay.y. 1585). Katolik kilisesi âyinleri için bestelediği bir missa ve birçok motet yüzünden zor duruma düştü; *Booke of Common Praier Noted* (Notalı Dua Kitabı) [1550] adlı eserinde ingiliz litürjisini müzikleştirdi. Eserde pleņşan temaları çok güzel bir şekilde kullanılmıştır. (L)

MARBELLA, İspanya'da (Andalucia, Malaga ili) şehir, Akdeniz kıyısında; 20 300 nüf. Çok turist çeken kumsal. Liman. (L)

MARBEUF (Pierre DE), fransız şairi (Pont-de-L'Arche yakınları, Normandiya 1596-öl. 1645). En ilgi çekici eseri *Recueil de Vers* (Şiir Derlemesi) [1628] adlı eseridir. Barok okulunun saygıdeğer bir temsilcisidir. (L)

MARBURG, fr. **Marbourg,** Almanya'da (Batı Almanya, Hessen) şehir, Lahn kıyısında; 49 000 nüf. Bugün pek canlı olmayan bu eski üniversite şehri, Reform sırasında büyük rol oynadı. Şehirde birçok eski anıt vardır: güzel vitraylarıyle Elisabethkirche (1235-1283). Şehre hâkim olan şato (XIII. - XV. yy.), uzun süre Hessen markgraflarının ikametgâhı oldu. Çelik fabrikaları. Makine ve elektroteknik cihaz yapımı. Optik. Kimya sanayii.

— Tar. XII. yy. sonunda kurulan Marburg, 1227'de landgraf Thüringen'li Ludvig II tarafından şehir haline getirildi. Üniversitesi protestan üniversitesi olarak ün kazandı. Luther, Zwingli ve Melanchthon 1529'da burada ekmek ve şarabın İsa'nın vücudu ve kanına dönmesi konusunu tartıştılar; ama bu tartışma sonucunda anlaşacaklarına birbirlerine darıldılar. Marburg maddeleri, anlaşmış oldukları noktaları gösterir. (L)

Marburg okulu, yeni-kant'çı çağdaş filozoflar topluluğu. Araştırmalarını bilginin ve sözle anlatımın tenkidi ile lojistiğe yönelttiler. Ahlâk konusunda, daha toplumsal olmak bakımından Kant'tan ayrılırlar. Başlıca temsilcileri, H. Cohen, P.G. Natorp, E. Cassirer'dir. (L)

MARC (Franz), alman ressamı (Münih 1880 - Verdun 1916). 1911'de göz alıcı renklerle dikkati çeken hayvan tablolarıyle tanındı (*Büyük Mavi Atlar,* Minneapolis). Kandinski ve Macke ile *Blaue Reiter* (Mavi Süvari) [1911] almanağını yaptı. Bu almanağın adı daha sonra Almanya'nın en etkin öncü topluluklarından birinin adı oldu. Marc'ın renkleri sembolik değerler taşır; hayvan, onun için tabiî ve saf hayatın örneğidir. Son eserlerinde soyutlama eğiliminin ağır bastığı görülür. (L)

MARCABRU veya **MARCABRUN,** gaskonyalı saz şairi (XII. yy. ortaları). Tedirgin bir üslûpla yazdığı şiirlerin çoğunda kadınlara karşı duyduğu kini dile getirdi, soyluların törelerini acı bir dille alaya aldı. Başka şiirlerinde halkı ispanya sarazenleri-

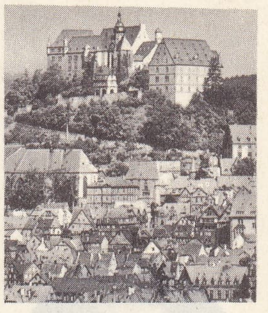

MARBURG
şato

general MARCEAU
Sergent'ın eseri
Carnavalet müzesi, Paris

Marcel MARCEAU

Gabriel MARCEL

Etienne MARCEL'in ölümü
XV. yy. minyatürü
Bibliothèqua Nationale, Paris

Foto. Almanya Turizm bürosu, Parimage, Opera kitaplığı, J.M. Marcel (LAROUSSE)

Benedetto MARCELLO
Opera kitaplığı, Paris

Frederic MARCH

ne karşı silâha sarılmağa çağırdı. (L)

MARCADÉ (Eustache), fransız şairi (XIV. yy. sonları - Marmoutier, Touraine 1440). Picardie asıllı. XV. yy. başlarında, İsa'nın çilesi üstüne büyük bir mister yazdı. *La Passion d'Arras* (Arras'ın Çilesi) denen bu eser (25 000 mısra) düşünce bakımından güçsüz, üslûp bakımından oldukça yavandır. (L)

MARCARİA, İtalya'da komün, Lombardia'da (Mantova ili), Oglio kıyısında; 10 800 nüf. (L)

MARCASSUS (Pierre DE), fransız yazarı (Gimont, Gaskonya 1584 - Paris 1664). Boncourt ve Marche kolejlerinde öğretmenlik yaptı. Eserleri: *Clorimène* (1626), *Timandre, Amadis de Gaule* (1629) adlı romanlar; *Eromène, Pastorale* (1633) [traji-komedi, 1648] adlı oyunlar; *Lettres Morales* (Ahlâk Mektupları) [1629]; latince ve fransızca manzumeler; tercümeler. (L)

MARC-AUREL, XVIII. yy. sonlarında Valance'ta çalışan fransız basımcılar ailesi. — PİERRE, 1785 ve 1791'de Valence'ta bulunduğu sırada, Bonapart ile ilişki kurdu. 1793'de *La Vérité au Peuple* adlı jakoben eğilimli bir gazete çıkardı. — Oğlu JOSEPH EMMANUEL (Valence 1775 - Avignon 1834), 1793'te ordunun emrinde çalıştı; Napolyon'un *Le Souper de Baucaire* adlı broşürünü bastı. Napolyon ile birlikte Mısır'a gitti, orada Kahire basımevini kurdu ve Mısır enstitüsünün organı olan *Décade Egyptienne*'i bastı. İmparatorluk rejimine bağlılığı yüzünden Restorasyon yönetiminde işkenceye uğradı, *Journal de la Drôme* adlı gazetesine elkondu. 1832'de liberal eğilimli *Le Courrier de la Drôme et de l'Ardèche* adlı gazeteyi kurdu. (L)

MARCAZZAN (Mario), italyan edebiyat tenkitcisi (Brescia 1902 - Milano 1967). Yabancı üniversitelerde dersler verdikten sonra 1952'de Venedik Üniversite enstitüsünde İtalyan Dili ve Edebiyatı kürsüsüne tayin edildi. Özellikle romantizm ile ilgilendi: *Didimo Chierico e Altri Saggi* (Didimo Chierico ve Öbür Filozoflar) [1930]; *Romanticismo Critico e Coscienza Storica* (Tenkitli Romantizm ve Tarihî Bilinç) [1948]; *Nostro Ottocento* (Yirminci Yüzyılımız) [1956]. (M)

MARCEAU. Bk. GURİN.

MARCEAU (François Saverin MARCEAU - DESGRAVİERS, — denir), fransız generali (Chartres 1769 - Altenkirchen 1796). Verdun savunmasına katıldı (1792). Rossignol'den boşalan Batı ordusu kumandanlığına tayin edildi (kasım 1793). Mans'ta ve Savenay'de düşmanı yendi (aralık). Jourdan zamanında Fleurus savaşında yararlık gösterdi (1794). Koblenz'e girdi. Avusturyalıları Neuwied'de yenilgiye uğrattı (18 ekim 1795). 1796'da Wiesbaden ülkesini yönetti. Fransız birliklerinin geri çekilmesini desteklediği sırada ağır yaralandı (19 eylül 1796). [L]

MARCEAU (Marcel), fransız oyuncusu (Strasbourg 1923). Charles Dullin ve Etienne Decrouş'dan ders aldı. Bir süre (1946-1949) Renaud-Barrault kumpanyasında çalıştıktan sonra pandomimada uzmanlaştı. Deburau ve Chaplin'den ilham alarak, en ümitsiz acılarda bile romantik duyguyu kaybetmeyen *Bip* adlı tipi yarattı. Önemli eserleri şunlardır: *Le Monteau* (Manto) [1951]; *Pantomimes* (Pandomimalar) [1954]; *Un Jardin Public* (Park) [1955]; *Le Petit Cirque* (Küçük Sirk) [1958]; *Paris qui rit, Paris qui pleure* (Gülen Paris, Ağlayan Paris) [1959]; *Le Tribunal* (Mahkeme) [1963]; *Don Juan* (1964). 1947'de ilk defa bir pandomima topluluğu, 1958'de de Paris'te ilk defa bir pandomima okulu kurdu. (L)

MARCEL (Etienne), fransız siyaset adamı (1316'ya doğr. - Paris 1358). Bir belediye başkanının oğluydu. Parisli zengin bir kumaş taciriydi. 1355 États généraux'sunda «imtiyazlı şehirler»in sözcüsü oldu. Paris belediye başkanı seçildi. Devlet işlerini, bir meşrutî krallık çerçevesi içinde ele almak isteyen paris burjuvazisinin temsilcisi oldu. Seine eyaletindeki ve pazarlardaki ticareti kontrol etti. Elinin altındaki güçlü teşkilât sayesinde Poitiers'den (1356) sonra Paris'in yönetimini üstüne aldı. Robert Le Coq ile birlikte, ekim 1356'daki États généraux'ya hâkim oldu. İyi Jean'ın kötü danışmanlarının cezalandırılmasını istedi. Hattâ, veliaht tarafından para değerinin değiştirilmesi için verdiği emre uyulmasını istedi (12 aralık). Şubat 1357'de toplanan meclise kabul ettirdiği büyük emirname (mart 1357) ile krallık yönetiminde tam bir reform öngörülmekteydi; fakat bu reform (10 mart) kralın yetkisini sınırlandırmamıştı. Veliahtın alttan alta karşı koyması, kamuoyunun meclis tarafından kabul edilen, fakat iyi Jean tarafından yasaklanan (nisan) vergiler dolayısıyle beliren hoşnutsuzluk, Etienne Marcel'i şehir planında meclisin gerçekleştiremediği devrimi yapmak zorunda bıraktı. Paris'i flaman şehirleri örneğine göre düzene sokmak istedi; bunun için burjuvaziyi disiplin altına aldı, taraftarlarının, kendisiyle birlikte olduklarını belli eden kırmızı ve mavi renkte birer başlık giymelerini istedi; bu başlığı, danışmanları Champagne ve Normandiya mareşallerinin gözleri önünde öldürüldükleri gün, veliahta giydirtti (22 şubat 1358). Bunun üzerine, tek başına meclise alınan Etienne Marcel, veliahtın oyununa geldi (14 mart). Çünkü veliaht kaçarak, oil dili konuşan bölgeler meclisini Compiègne'de topladı, hepsini Etienne Marcel'e karşı çıkarttı, Paris'i abluka altına aldı. Bunun üzerine Etienne Marcel, diktatörlüğünü kurarak başkenti savunma durumuna getirdi. Kötü Charles'ın dağıtmış olduğu köylüleri imdadına çağırdı, kaçmasına yardım ettiği (8 - 9 kasım 1357) Navarra kralının şehre girmesine müsaade etti. (30 kasım 1357) ve yardım çağrılarını karşılıksız bırakan Flandre şehirlerine onu başkumandan tayin etti (15 haziran 1358) ve bu arada Navarra ilindeki ingilizlere Paris kapılarını açmak hatasını işledi. Bu olayın halkta yarattığı hoşnutsuzluktan çekinen Etienne Marcel, ingilizleri kovmak zorunda kaldı. Fakat yaptığı bu hata, veliaht taraftarlarını kuvvetlendirdi. Veliaht taraftarlarından Jean Maillart, Etienne Marcel'i Saint-Antoine kapısında öldürttü (31 temmuz). [L]

MARCEL (Gabriel), fransız filozofu ve yazarı (Paris 1889), Henry Marcel'in oğlu. Felsefî görüşleri bakımından varoluşçuluğa* bağlıdır; varoluşçu görüşlere, Kierkegaard ve Jaspers'in düşünce çizgisine uygun hıristiyan bir nitelik kattı. Varoluş üstüne tanıtmaları ve ustaca analizleri, eserlerinin hem çekici, hem güç yanını ortaya koyar. İngiliz idealizminden (Bradley) etkilenerek insan ilişkilerini (bağlılık) ve Tanrı kavramına ulaştıran «başkası» kavramını ön plana alır. Başlıca felsefî eserleri: *Existence et Objectivité* (Varoluş ve Nesnellik) [1914]; *Journal Métaphysique* (Metafizik Günlük) [1914-1923]; *Être* et Avoir* (Olmak ve Sahip Olmak) [1918-1933]; *Du Refus à l'Invocation* (Redden Niyaza) [1940]; *Homo Viator* (1944); *La Métaphysique de Royce* (Royce'un Metafiziği) [1945]. Başlıca tiyatro eserleri: *Le Coeur des Autres* (Başkalarının Kalbi) [1921]; *L'Iconoclaste* (İkona Düşmanı) [1923]; *Un Homme de Dieu* (Bir Tanrı Adamı) [1925]; *La Chapelle Ardente* (1931; *Le Chemin de Crête* (Doruk Yolu) [1936]; *La Soif* (Susuzluk) [1938]; *Théâtre Comique* (Güldürücü Tiyatro) [1947]; *Rome n'est plus dans Rome* (Roma Artık Roma'da Değil) [1951]; *Les Coeurs Avides* (Doymayan Yürekler) [1953]. 1960'tan sonra yayımladığı eserler: *La Dignité Humaine et ses Assises Existentielles* (İnsan Onuru ve Varoluşçu Temelleri) [1964]; *Regards sur le Théâtre de Claudel* (Claudel'in Tiyatrosu Üstüne) [1964]. *Le Dard* (Mızrak) [1936], *L'Emissaire* (Elçi) [1948], *La Fin des Temps* (Zamanların Sonu) [1949] adlı oyunları, *Le Secret est dans les Iles* (Sır Adalardadır) [1967] adlı bir cilt halinde yayımlandı. (L)

MARCEL (Henry), fransız sanat yazarı ve yöneticisi (Paris 1854 - ay.y. 1926). Devlet Konseyinde görevli (1878), Stockholm'de Fransa elçisi (1898), devlet danışmanı (1899), güzel sanatlar müdürü (1903), Millî kütüphane müdürü (1905), Millî müzeler müdürü (1912) oldu. Özellikle şu eserleri yayımladı: *J. - F. Millet* (1903); *La Peinture Française au XIX. Siècle* (XIX. yy.da Fransız Resim Sanatı) [1905]; *H. Daumier* (1906); *Chassériau* (1911). [L]

MARCEL (Jean), fransız şarkiyatçısı (Paris 1776-ay.y. 1854). *Description de l'Égypte*'e (Mısır'ın Tasviri) katkıda bulundu. Devlet basımevinde çok sayıda doğu harfi kazdırdı ve doğu metinleriyle tarihî eserlerin çeşitli derlemelerini yayımladı. (L)

MARCELİN (Frédéric), fransızca yazan haitili yazar (Port-au-Prince 1848-Paris 1917). Nükteli bir dizi roman (*Themistokles, Epaminondas Labasterre* [1901]; *La Vengeance de Mama* [Mamanın Öcü], 1902; *Marilisse* [1903]) ve hikâyeler yazdı. (L)

MARCELLO (Alessandro), italyan şairi ve müzikçisi (Venedik 1684 - ay.y. 1750). Evini bir sanat yuvası haline getirdi ve **Eterio Stinfalico** adı veya takma adıyle bir oda kantatı, keman için on iki solo ve konçertolar besteledi. — Kardeşi BENEDETTO, avukat, besteci ve müzik nazariyecisi (Venedik 1686-Brescia 1739); Gasparini'nin öğrencisi idi. Öğretmenlik yaptı. *Müzik prensi* diye anılıyordu. G. A. Giustiniano'nun ilk elli mezmurunun italyan parafrazlarını besteledi: 1 - 4 sesli, sürekli bas eşliğinde *Estro Poetico-armonico* (8 cilt, 1724-1727); ayrıca beş çalgı için konçertolar (1701), viyolonsel, klavsen ve flüt için sonatlar, madrigal biçiminde şarkılar, bir pastoral (*Calisto in Orsa*, 1725), iki opera (*Dorinda*, 1729; *Arianna*) ve elyazması olarak kalmış birçok eser (kantatlar, oratoryolar, missalar ve motetler) besteledi. Müzik yazarı olarak *Teatro alla Moda* (Moda Tiyatro) adlı eserinde XVIII. yy. italyan operasının gerileyiş belirtilerini mizahî bir dille ortaya koyar ve öğütler verir. (L)

MARCELLO (Lorenzo), venedikli amiral (Venedik 1603-Çanakkale boğazı (1656). Birinci Castro savaşına ordu müfettişi olarak katıldı (1642-1644). Amiral Giuseppe Dolfin'in yanında Türklerle savaştı (1654). Fakat venedik donanması, kaptanıderya Kara Murad Paşa kumandasındaki osmanlı donanmasına yenildi (16 mayıs). Venedik filosuna Francesco Morosini'nin yerine başkumandan oldu (1655). Girit'te kuşatma altındaki Kandiye'yi kurtarmak amacıyle Çanakkale boğazına saldırmayı ve böylece osmanlı donanmasının boğazdan çıkmasını önlemeyi öngören bir plan hazırladı. 26 temmuz 1656'da 24 kadırga ve 20 gemiden meydana gelen filonun başına geçerek kaptanıderya Ken'an Paşa kumandasındaki 94 gemilik osmanlı filosuna saldırdı. Amiral gemisinin kaptan köprüsüne düşen bir mermiyle öldü, fakat donanması galip gelerek Bozcaada, Limni ve Semendirek adalarını işgal etti. (M)

MARCELLUS I Aziz (Roma - öl. ay.y. 309), papa (308-309). Papalık makamının üç yıl münhal kalmasından sonra Marcelinus'un yerine papa seçildi, Roma şehrini 25 *tituli* (kilise bölgesi) şeklinde taksim ederek teşkilâtlandırdı. Ölümü konusunda çeşitli söylentiler vardır; en yaygın olan söylentiye göre, Maxentius tarafından seyis olarak çalışmağa icbar edildiği bir ahırda yorgunluktan öldü. (L)

MARCELLUS CLAUDİUS (Caius), Caius Claudius Marcellus'un (M.Ö. 49'da konsül) kuzeni M.Ö. 50'de konsül oldu. Tiranlıkla suçladığı Sezar'a karşı çıktı, ama onun zaferinden sonra boyun eğmek zorunda kaldı. (L)

MARCELLUS CLAUDİUS (Caius), Marcus Claudius Marcellus'un (öl. M.Ö. 45) kardeşi. M.Ö. 49'da konsül oldu. Sezar'a karşı Pompeius'un tarafını tuttu. (L)

MARCELLUS CLAUDİUS (Marcus), romalı general (M.Ö. 268-208). Beş defa konsül oldu (222, 215, 214, 210 ve 208). İlk konsüllüğünde İtalya'nın bir bölümünü ele geçiren Galyalılara karşı başarılar sağladı (222). Kuzey İtalya bölgesindeki Galyalılara baş eğdirdi. Hâkim olarak Sicilya'ya gönderildi. Cannae savaşı (216) yıkımından sonra lejyonlardan arta kalanların kumandanlığını yapmak üzere geri çağrıldı. Hannibal'i başarısızlığa uğrattı. Sonra, Kartacalıların dostu Sicilyalılara karşı savaşla

Foto. «le Cinéma» (LAROUSSE)

görevlendirildi. Arkhimedes tarafından savunulan Siracusa şehrini kuşattı. Şehrin alınması esnasında öldürüldü. Daha sonra Hannibal'e karşı olan harekâtı yönetti, Canossa'da başarısızlığa uğradı. Fakat düşmanını Brutium'a doğru geri çekilmeğe zorladı. Halk önünde suçlandığı zaman hizmetlerini hatırlattı ve halk onu beşinci defa olarak konsüllüğe getirdi. Bir pusuya düşürülerek öldürüldü. (L)

MARCELLUS CLAUDİUS (Marcus), aynı adı taşıyan romalı generalin (öl. M.Ö. 208) oğlu M.Ö. 196'da konsül oldu. İnsubet'leri Kuzey İtalya'da yendi. (L)

MARCELLUS CLAUDİUS (Marcus), aynı adı taşıyan konsülün (M.Ö. 196) oğlu. M.Ö. 166'da, 155'te 152'de konsül oldu. Kelt-İber'lere karşı, senatoda Scipio taraftarlarınca beğenilmeyen ılımlı bir davranışta bulundu (M.Ö. 152-151). Cordoba'da bir roma kolonisi kurdu. (L)

MARCELLUS CLAUDİUS (Marcus), [öl. M.Ö. 45], konsül (M.Ö. 41). Sezar'ın düşmanıydı. Pompeius'un tarafını tuttu. Pompeius'un ölümünden sonra Mitilini'ye çekildi. Cicero ve dostları, diktatörü Marcellus'un geri çağırılmasına razı ettiler. Cicero, bunun üzerine, senatoda *Pro Marcello* (Marcellus İçin) adlı ünlü konuşmasını yaptı, Sezar'a teşekkür etti. Marcellus yola çıktı, uğradığı Pire'de arkadaşlarından P. Magius Cilo tarafından hançerlenerek öldürüldü. (L)

MARCELLUS CLAUDİUS (Marcus), Augustus'un yerine getirilen yeğeni (öl. M.Ö. 23). 25'te Augustus'un kızı Jilia ile evlendi ve divanda fildişi koltuk kazandıktan sonra on sekiz yaşında öldü. Vergilius zamansız ölümün uyandırdığı genel üzüntüden sözeder (*Aeneis*, VI. 882): Ankhises Aineias'a, ahretde soyundan gelecek kahramanları ve bu arada genç Marcellus'u gösteren şu dokunaklı mısralarla seslendi: ***Heu misieran-de puer! Si qua fata aspera rumpas, Tu Marcellus eris...*** («Ey mutsuz çocuk bir gün taşyürekli alınyazını yenebilirsen, Marcellus olacaksın»). [L]

Marcellus tiyatrosu, Roma'da tiyatro. Yapımına Sezar devrinde başlandı, M. Ö. 13'te bitirildi. Augustus bu tiyatroyu Octavia'nın oğlu olan yeğenine adadı. Ortaçağda kale, XVI. yy.da saray haline getirildi. (L)

MARCETİA i. And dağlarında yetişen bitki; birçok türü, çiçeklerinin güzelliğinden dolayı ılık limonluklarda süs bitkisi olarak yetiştirilir. (*Melastomaceae* familyasından.) [L]

MARCGRAVİA i. (alman tabiat bilgini G. *Marcgraf*'ın adından). Tropikal Amerika'da yetişen, iki çeşit yapraklı, salkım çiçekli tırmanıcı ağaççık. (Elli kadar türü bilinir. *Marcgraviaceae* familyasının örnek bitkisi.) [L]

MARCH (Auzias), katalan şövalyesi ve şairi (Gandia 1397'ye doğr.- Valencia 1459). Şövalye ve şair Pere March'ın oğlu; 1420-1424 arasında birçok askerî sefere katıldı; 1426'da kral Aragon'lu Alfonso V tarafından Valencia kuşçubaşılığına getirildi; ölünceye kadar bu görevde kaldı. Trubadurların şiirinden etkilendi. Karısının hayatını ve ölümünü dile getirdiği ***Cants d'Amor***'da (Aşk Şarkıları) katışıksız bir duygunun ve erdem üstüne temellenmiş aşk dolu bir dostluğu saklamağa yönelen açılı çabaların ilgi çekici tahlilleri vardır. Şair ***Cants Moralo*** (Ahlâkî Şarkılar) ve ***Cant Spiritual*** (Manevî Şarkı) adlı eserlerinde daha filozoftur; aristoteles'çi ve skolastik ahlâka yönelmiştir. (L)

MARCH (Esteban), ispanyol ressam, **Savaşçı March** denir (Valencia 1590 - ay.y. 1660). Savaşla ilgili tablolarının çoğu Prado'da ve Petiro'dadır. Portreleri ve dinî kompozisyonları vardır. Valencia'daki San Juan del Mercado kilisesine bir ***Cena*** tablosu yaptı. — Oğlu MIGUEL (Valencia 1633 -ay.y. 1670). Aziz Francesco'nun hayatından sahneler çizdi. (L)

MARCH (Frederick Mc İNTYRE BİCKEL, **Frederic** — denir), amerikalı tiyatro ve sinema oyuncusu (Racine, Wisconsin 1897). Tiyatroya 1920'de başladı, 1929'da sinemaya geçti. Başlıca filimleri: ***İki Yüzlü Adam*** (Dr. Jekyll and Mr. Hyde) [R. Mamoulian ile, 1932]; ***The Sing of the Cross*** (Çarmıhın İşareti) [C.B. De Mille ile, 1932]; ***Anna Karenina*** (C. Brown ile, 1935); ***I Married a Witch*** (Bir Büyücüyle Evlendim) [R. Clair ile, 1942]; ***Hayatımızın En Güzel Yılları*** (The Best Years of Our Lives) [W. Wyler ile, 1946]; ***Satıcının Ölümü*** (Death of a Salesman) [L. Benedik ile, 1951]; ***İhtiras Kulesi*** (Executive Suite) [1954]; ***Ümitsiz Saatler*** (The Desperate Hours) [1955]; ***Roma'daki Sevgili*** (The Man in the Gray Flannel Suit) [1956]; ***Heyecanlı Günler*** (Seven Day in May) [J. Frankenheimer ile, 1964]; ***Âsi Kabadayı*** (Hombre) [M. Ritt ile, 1966]. (L)

MARCH (Peyton Conway), amerikalı general (Eaton 1864 - Washington 1955). 1917 - 1918 Yıllarında amerikan ordusu genelkurmay başkanıydı. Ordunun fransız cephesinde savaşa girmesi için yapılan yeniden teşkilâtlanma çalışmalarını yönetti. (L)

MARCHAL (André), fransız orgcusu (Paris 1894). Genç Körler kurumunda, sonra Paris konservatuvarında öğrenim gördü; Gigout'nun öğrencisidir. Saint - Germain-des-Prés'nin, 1944'te Saint-Eustache kilisesinin orgcusu oldu. Sonra da Saint-Augustin'de öğretmeninin yerini aldı. Zamanımızın en büyük virtüozlarındandır. Eski org eserlerinin yorumunda ve fransız org yapımcılığı alanında da etkili oldu. (L)

MARCHAL (André), fransız iktisatçısı (Colombey-les-Belles, Meurthe-et-Moselle 1907). Birkaç yıl hâkimlik yaptı, sonra iktisadî incelemelere yöneldi. Başlıca eserleri: ***L'Action Ouvrière et la Transformation du Régime Capitaliste*** (İşçi Eylemi ve Kapitalist Rejimin Değişimi) [1943]; ***Économie Politique et Technique, Statique*** (Siyasî Teknik ve İstatistik İktisat) [1943]; ***Le Mouvement Syndical en France*** (Fransa'da Sendika Hareketi) [1946]; ***Méthode Scientifique et Science Économique*** (Bilimsel Metot ve İktisat Bilimi) [1952-1955]; ***Systèmes et Structures Économiques*** (İktisadî Sistemler ve Yapılar) [1959]. (L)

MARCHAL (Jean), fransız iktisatçısı (Colombey-les-Bells, Meurthe-et-Moselle 1905). Nancy (1931) ve Paris'te (1946) hukuk profesörlüğü yaptı. Başlıca eserleri: henüz tamamlanmamış olan ***Cours d'Économie Politique*** (İktisat Dersleri) [1950]; ***Rendements Fiscaux et Conjoncture*** (Malî Verim ve Konjonktür) [1942]; ***Le Mécanisme des Prix*** (Fiyat Mekanizması) [1946]; ***Deux Essais sur le Marxisme*** (Marksizm Üstüne İki Deneme) [1955] ve ***La Répartition du Revenu National*** (Millî Gelirin Dağılımı) [1958 ve sonrası]. (L)

MARCHAL (Paul), fransız zooloji bilgini (Paris 1862 - ay.y. 1942). Böcekler, özellikle tarım bitkilerindeki asalaklar konusunda pek çok araştırma yaptı. Bazı böcek türlerinin birbirini yok etme özelliğinden yararlanarak tarıma zararlı böceklere karşı çok etkili bir mücadele yapılmasında yol gösterici oldu. Çok embriyonluluk olayını ortaya çıkardı. (L)

MARCHAND, XVII. ve XVIII. yy. fransız müzikçi ailesi. Başlıca üyeleri: JEAN, kantor (1636 - Versailles 1691); — oğulları: JEAN - NOËL I, Versailles, Notre - Dame kilisesinin orgcusu ve kralın özel lavtacısı (Paris 1666 - Versailles 1710); — JEAN - BAPTİSTE, kralın lavtacısı ve kemancısı; orgcu (Paris 1670 - Versailles 1751); — PIERRE NICOLAS, orgcu; — PROSPER, bibliyograf. — Torunları: JEAN-NOËL II (doğ. 1689); — GUILLAUME (Versailles 1694 - ay.y. 1738); Versailles, Notre-Dame kilisesinde ve Krallık kapellasında orgcu (1733); — CLAUDE (doğ. 1696), kraliçenin obuacısı; — JEAN - NOËL III (doğ. 1700), Müzik akademisi üyesi (Jean-Noel I'in oğulları); — LUC (Jean-Baptiste'in oğlu), kraliyet kapellası lavtacısı ve orgcusu (Versailles 1709 - ay.y. 1799), çalgı eşliğinde klavsen parçaları besteledi. (L)

MARCHAND (André), fransız ressamı (Aix -en-Provence 1907). Resimlerindeki düzen, japon estamplarını ve bazı yunan vazolarının süslemelerini andıran bir biçime doğru gelişti. Provence'tan (özellikle Baux'dan), Camargue'dan, Bourgogne'dan, İtalya'dan çeşitli manzaralar canlandırdı; Arles'dan tipler çizdi, çıplaklar ve natürmortlar yaptı. André Gide'in ***Dünya Nimetleri***'ni (Les Nourritures Terrestres), Julien Green'in ***Le Visionnaire***'ini, ortak bir derleme olan ***La Provence Noire***'ı resimledi, halı modelleri (***Haziran Ayı, Deniz Kızları***) ve emaylar (1960) yaptı. Art Moderne'deki eserleri: ***Bilinmeyen Kişiler*** (1938'e doğr.), ***Şişe ve Meyveler*** (1949); ***Sarı Kavun*** (1950). [L]

Colette MARCHAND

MARCHAND (Colette), fransız kadın dansçı (Paris 1925). Paris Operası Dans okuluna (1936), sonra aynı operanın bale topluluğuna (1940) katıldı. Londra Metropolitan Ballet topluluğunda (1947), Paris Bale topluluğunda (1948) çalıştı, R. Petit'nin ***Kadın ve Gölgesi*** ve ***Rafadan Yumurta*** balelerinin ilk temsillerinde oynadı. Bir süre Brodway'de kalarak bir revüde dansetti, sonra Paris balesine döndü ve ***Yirmi Dört Saatlik Yas, Ciné-Bijou, Aynadaki Kadın*** balelerinin ilk temsillerini icra etti. M. Miskoviç'in bale topluluğu ile (1956) birçok turneye çıktı, daha sonra Grand Ballet du Marquis de Cuevas topluluğuna geçti. 1961'de Marsilya operasında çalışmağa başladı ve J. Lazzini'nin eserlerinin ilk temsillerini icra ederek yeteneğinin üstünlüğünü kabul ettirdi: ***Jérome Bosch'a Övgü*** (1961); ***Tatlı Éléonore*** (1962); özellikle ***Okyanus Ötesi Süiti*** (1963) ve ***Harika Mandarin*** (1965 temsili). [L]

MARCHAND (Etienne), fransız denizcisi (Grenada adası 1755 - İle de France [bugün Maurice] 1793). Marsilya'da bir ticarethane adına, Amerika'nın kuzeybatı kıyılarına gitti (1790). Ateş Ülkesi'nden geçti ve Büyük Okyanus'ta Nuku Hiva'yı (daha sonra Marchand adı verildi) ve «Devrim adaları» diye adlandırdığı Marquises adalarının bir kısmını keşfetti. Afrika'yı dolaştıktan sonra, 1792'de Toulon'a döndü. Fleurieu bu geziye katılan bir kaptanın günlüğüne dayanarak, ***Voyage Autour du Monde Pendant les Années*** 1790, 1791 et 1792 (1790, 1791 ve 1792 Yıllarında Dünya Gezisi) [1798-1800] adlı bir eser yazdı. (L)

general MARCHAND

MARCHAND (Jean), fransız ressamı (Paris 1883 - ay.y. 1940). Bonnat'nın, L. O. Merson'un ve Henri-Martin'in öğrencisiydi. Kübist harekete katıldı, Beyrut'ta Valilik sarayının dekorlarını yaptı. Paris Art Moderne müzesinde (***Tuvalet Yapan Kadın Portresi***), Londra'da Tate gallery'de, Manchester, Brüksel, Cezayir, Nantes, Chicago ve Tokyo müzelerinde eserleri vardır. (L)

MARCHAND (Jean-Baptiste), fransız generali (Thoissey 1863 - Paris 1934). 1883'te deniz piyade sınıfına gönüllü girdi, 1887'de yarbay oldu. Batı Afrika'ya yapılan çeşitli askerî seferlere katıldı. 1895'te Fransa'ya döndü; ertesi yıl, Bahrel Gazal'de Liotard heyetini takviye etme ve Nil nehrine ulaşma emrini aldı. Mart 1897'de Loango'dan yola çıkan Marchand heyeti Ubangui'ye vardı. Bahr el - Gazal adlı bataklık bölgeyi büyük güçlükle aştı ve 10 temmuz 1898'de Nil'e ulaştı, orada yerleşti ve dervişlerin bir saldırısını başarıyla geri püskürttü. Öte yandan, Kitchener de Nil'in yukarısındaki Faşoda*'ya ulaşmıştı. Marchand, bulunduğu yeri boşaltma emrini aldı (7 kasım 1898) ve Habeşistan'dan geçerek Fransa'ya döndü. Daha sonra Bokserlere karşı açılan savaşa katıldı. Albay rütbesiyle 1904'te istifa etti; ağustos 1914'te tekrar orduya çağırıldı. Argonne'da bir sömürge tugayında, sonra Champagne (1915), Somme (1916) ve Verdun'de (1917) tümen kumandanı olarak yararlık gösterd. (L)

MARCHAND (Jean Henri), fransız yazarı (öl. Paris 1785). Avukat iken krallık hukuk müşavirliğine getirildi (1752-1785). Alaylı hikâyeler yazdı; bütün eserlerini imzasız yayımladı. Voltaire'in bir od'una karşı yazmış olduğu ***Requête du Curé de Fontenoy au Roi*** (Fontenoy Papazından Krala Dilekçe) [1745] adlı eseri oldukça tutuldu. Başlıca eserleri: ***L'Encyclopédie Perruquière*** (Berberlik Ansiklopedisi) [1757]; ***Mémoires de l'Eléphant Écrits par Lui-même; Hilaire par un Métaphysicien*** (Kendi Kaleminden Filin Hatıraları; Bir Metafizikçinin Kaleminden Hilaire) [1767]; Marmontel'in ***Bélisaire***'ine bir parodi ve Voltaire'i çok kızdıran ***Le Testament Politique de M. de V.*** (M. de

Foto. Serge Lido (LAROUSSE)

V.'nin Siyasî Vasiyetnamesi) [1770]. (L)

MARCHAND (Louis), fransız orgcusu (Lyon 1669-Paris 1732). Lyon'lu bir org yapımcısının oğlu. On beş yaşında Nevers'e orgcu olarak tayin edildi. 1706'da Nivers'in yerine Krallık kapellasının orgcusu oldu. Düzensiz yaşayışı yüzünden Almanya'ya göç etmek zorunda kaldı. Ustalığı ile Bach'ın dikkatini çekti. Fransa'ya döndü. 1702 - 1703 arasında süit biçiminde klavsenle ilgili iki kitap yayımladı. Org parçalarından meydana gelen bir kitabı ölümünden hemen sonra, dört kitabı da zamanımızda Guilmant ve Pirro tarafından yayımlandı. Ayrıca, fransız ve italyan şarkıları ile *Traite des Règles de la Composition* (Beste Kurallarıı İncelemesi) adlı bir kitabı basıldı. (L)

Louis MARCHAND
Comte'un eseri
Jardin'den
Cabinet des Estampes, Paris

MARCHAND (Louis Joseph Narcisse, kont) [Paris 1791 - Trouville 1876]. Napolyon'un uşağı olarak Constant'ın yerine geçti (nisan 1814), Elbe adasına ve Sainte-Hélène'e gitti. 1821'de imparator tarafından kont yapıldı ve vasiyetnamesini yerine getirmekle görevlendirildi. Napolyon'un kendisine dikte ettirdiği *Précis des Guerres de Jules César*'ı (Jül Sezar'ın Savaşları Üstüne) yayımladı. Hatıraları (*Mémoires*) J. Bourguignon ile Lachouque tarafından yayımlandı. (L)

MARCHAND (Prosper), fransız bibliyografyacısı (Guise 1675'e doğr. - Amsterdam 1756). Marchand adlı müzisyenler ailesindendir. 1698'de Paris'te Phénix kitabevini kurdu. Protestanlığı kabul etti; 1711'de Holanda'ya geçti, Amsterdam'a yerleşti, kitapçılığı bıraktı, edebiyat çalışmalarına yöneldi. Ölürken kitaplığını Leiden üniversitesine bıraktı. Başlıca eserleri: *Histoire de l'Origine et des Premiers Progrès de l'Imprimerie* (Matbaacılığın Doğması ve İlk Gelişmeleri) [1740]; *Dictionnaire Historique ou Mémoires Critiques et Littéraires* (Tarih Lûgati veya Tenkit ve Edebiyat Hatıraları) [1758-1759]. (L)

MARCHANTİA i. (fransız botanikçisi N. *Marchant*'ın adından). Yere yapışık olarak yetişen tallı ciğeryosunu; bir sap üzerinde bulunan sepet veya dilimli tepsi biçimindeki üreme organları pek güzeldir. (Spor kesesi, dişi organların altındadır ve çok küçüktür. Görünüşte hepsi birbirine benzeyen sporlar meydana getirir ama hepsi bir eşeylidir: bazısında erkek sürgün, bazısından dişi sürgün oluşur.) [L]

marchantia

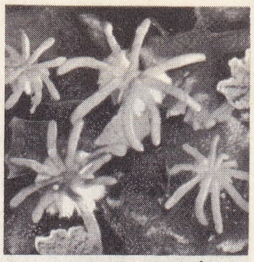

üreme organlarını taşıyan dişi tallar

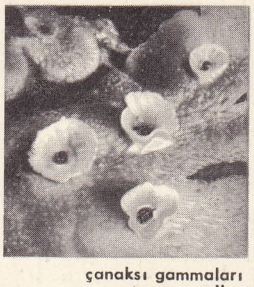

çanaksı gammaları taşıyan tallar (eşeysiz üreme)

MARCHANTİALES çoğl. i. Tallı ciğeryosunları takımı; spor keseli kapsülleri düzensiz kapakçıklar halinde açılır. (En önemli cinsi *marchantia.*) [L]

MARCHANTİTES i. Paleobot. Şimdiki *marchantia*'ya benzeyen fosil ciğeryosunu. (L)

MARCHE, İtalya yarımadasında bölge, Apennin tepeleriyle Adriya denizi arasında; 9 700 km²; 1 347 000 nüf. Bölgede dört il yer alır: Ancona, Ascoli, Piceno Macerata, Pecsaro e Urbino.

— Coğ. Marche toprakları Apennin dağlarıyle doğu kolları üzerinde Tronto'dan Foglia'ya kadar uzanır. Yukarı Apennin, kenarları dik vâdilerle aşılan vahşî görünüşlü dağlardan oluşur. Özellikle tepeler bölgesi gri renkli üçüncü zaman killerinden meydana gelir: aşınmanın «badland» haline getirdiği bu tepeler, sonradan verimli bir humusla kaplanmıştır. Pliosen çağın alüvyonlarıyle örtülü olan kıyı bölgesi en verimli kesimdir. Marche bütün yıl boyunca yağış alırsa da, en çok yağmur sonbaharda düşer.

Sürekli çalışmalar sonucu Marche'de tarım gelişmiştir. Genellikle küçük olan mülkleri, yüzyıllardır aynı toprakta çalışan ortakçılar işler. Çok önemli olan buğday üretiminin yarısı ihraç edilir; yemlik bitki tarımı, sürülerin niteliği ve niceliği bakımından çok değerli olan hayvancılığa imkân verir. Kıyıdaki kumlu topraklarda, sebzecilik yaygındır. Bölgenin her tarafında çoğunlukla tahıl ekili tarlaların kenarlarında meyve ağaçları ve bağlar vardır. Maden kaynakları olmayan, sel akışlı akarsular tarafından akaçlanan ve büyük ulaştırma yollarının uzağında kalan Marche'de sanayi, ancak sınırları yarımadanın öbür kısımlarının rekabetine kapalıyken biraz gelişti. İtalyan birliğinin sağlanması ve pazarın genişlemesi, bölgeyi bir tarım ülkesi haline getirdi. El sanatları devam etmektedir: şapka; demir eşyalar; çan; akordeon; seramik; deri işleri (Tilentino). İpek ve kâğıt dışında önemli sanayi üretimi yoktur. Marche'nin deniz cephesinde balıkçılık büyük ölçüde gelişmiştir; kıyı boyunca küçük limanlar birbirini takip eder ve balık büyük şehirlere (Bologna, Milano, Roma) sevkedilir. Nüfus da kıyıda toplanmıştır ve bölgenin merkezi Ancona buradadır.

— Tar. Marche yaklaşık oarak Eskiçağdaki *Picenum*'un yerinde kuruldu, Marche adı metinlerde X. yy.da geçmeğe başladı; o tarihte İtalya'da Avusturya imparatorluğu etkisinin sınır bölgesiydi. İmparatorlukla papa arasında çekişme konusu olan Marche, Fransız devrimi ve Napolyon devirleri dışında (Ancôna cumhuriyeti [1797]; Roma Cumhuriyeti [1798-1799]; İtalya krallığı [1808-1813]) Papalık'ta kaldı (1532-1860).

— Leng. *Marche lehçesi* ile edebiyat XVI. yy.da doğdu. Yazarı bilinmeyen *La Renza* adlı komedi XVII. yy.dan, Alfonso Leopardi di Caldarola ve Giuto Grimaldi di Fano'nun şiirleri XIX. yy.dan kalmadır. Bu edebiyat hâlâ çok canlıdır.

Marche'de konuşulan lehçe, kuzeyde Romagnol, güneyde Abruzzi etkisi altında kaldı. Üç genel özelliği vardır: «nc», «ng» olmuştur; fiillerin birinci şahıs çoğulu, «o» yerine, «a» ile biter; fiil çekiminde üçüncü tekil ve çoğul şahıslar birbirine karışmıştır. (L)

MARCHE, Fransa'da Massif Central'ın kuzeybatısında bölge. Büyük kısmı Limousin topraklarındadır: doğuda *Yukarı Marche* bölgesi, Bourganeuf'ün kuzeyinde ve Creuse'ün her iki kıyısında uzanır; hayvancılık (sığır) ve az verimli bir tarım bölgesidir; batıda *Aşağı Marche,* Bellac çevresinde uzanır; daha verimli toprakları (buğday ve yemlik bitki) büyük tarım işletmeleriyle örtülüdür; Bourbonnais'nin batı ucu da Marche topraklarında, Cher'in kıyısının ötesinde uzanır. Berry'nin Massif Central'ın sınırındaki güney ucu da Marche bölgesindedir.

— Tar. Önceleri bir markilik olan Marche, kontluk haline getirildi, önce Lusignan'ların (XIII. yy.), sonra Bourbon dükalarının eline geçti. 1527'de François I, Marche'ye elkoydu. Bölge 1454 - 1665 arasında «Grand Jours» oturumlarını engellemeğe çalışan soyluların çıkardığı kargaşalıklardan zarar gördü. (L)

MARCHE-EN-FAMENNE, Belçika'da şehir, Luxembourg ilinde idare çevresi merkezi; 4 300 nüf. Tarım pazarı ve domuz ticareti. Elektrik santralı. İnşaat malzemesi. Belçika'daki roman üslûbunda en eski kilise buradadır (ilk taşı 1051 yılından kalma). Kutsal Roma-Germen imparatorluğu ile Birleşik Eyaletler arasındaki daimî anlaşma 1577'de burada imzalandı. — *Marche-en-Famenne idare çevresi,* 39 700 nüf. (L)

MARCHENA, İspanya'da (Andalucia, Sevilla ili) şehir, Sevilla'nın batısında; 20 300 nüf. (L)

MARCHESİ (Andrea), *il Formigine* denir, italyan mimarı (Formigine, Modenas 1480'e doğr. — Bologna 1559). Tahta oymacısı olarak yetiştikten sonra mimarlık faaliyetinde geleneksel süsleme zevkine bağlı kaldı: San Bartolomeo'nun ve Malvezzi-Campeggi ile Bolognini saraylarının revakları bu eğilimin tipik örnekleridir. Ayrıca, küçük Fantuzzi sarayı için yaptığı Rönesans motiflerinden meydana gelen süslemeleri çok ünlüdür. (M)

MARCHESİ (Girolamo), **il Cotignola** denir, italyan ressamı (Cotignola, Ravenna 1471?-Roma 1540?). Önce B. ve F. Zaganelli'yi taklit etti: *Meryem, Çocuk İsa ve Meleklerle* (Venedik, Franchetti koleksiyonu), *Tebşir* (Berlin, Staatliche Museen). Sonra Francia, M. Palmezzano ve Raffaello'nun etkisinde kaldı. *Meryem İsa ve Azizlerle* (1513; Milano, Brera) ve *Meryem, Aziz Anselmus ve Aziz Augustinus ile* (San Marino, San Francesco kilisesi) adlı eserlerinde başarılıdır. Massimiliano Sforza'nın, Paulus III'ün ve 1512'de Gaston de Foix'nın portrelerini yaptı. (M)

MARCHESİ (Pompeo), italyan heykeltıraşı (Saltrio, Varese 1783 - Milano 1858). Brera akademisinde okudu. Milano Pace kemeri için üç büyük alçak kabartma yaptı. İtalya'daki ve dışarıdaki (Viyana, Frankfurt) eserleri teknik bakımdan çok önemlidir. 1826-1852 Arasında Brera'da profesörlük yaptı. Sanat alanında yirmi yıl boyunca otorite sayıldı. Başlıca eserleri: Carlo Amati'nin büstü, Canova ve Appiani'nin mezar taşları, Antonio Battaglia'nın portresi (Milano Modern Sanat galerisi). [M]

MARCHESİNİ (Giovanni), italyan filozofu (Noventa Vicentina 1868-Padova 1931). Ardigo'nun öğrencisiydi. Padova üniversitesinde profesörlük yaptı. «İdealist pozitivizm» veya «akılcı pragmatizm» diye adlandırdığı bir felsefe sistemi kurarak, hocasının natüralizmine, kendine özgü yeni ahlâk değerleri eklemeğe çalıştı. Ona göre, değerler hayal ürünleridir, nesnel şeyler değildir; bunlar insanın yaratıcı gücünü harekete getirirler. Marchesini'nin başlıca eseri, *Le Finzioni dell'Anima*'dır (Ruhun Hayal Ürünleri) [1905]. (M)

MARCHETTİ (Alessandro), italyan uçak mühendisi (Cori, Roma 1886-Sesto Calende, Varese 1966). 1910'da, *Chimera* adını verdiği çift kanatlı uçakla Centocelle'de (Roma) birkaç deneme uçuşu yaptı. Rotatif bir motor planı çizdi. Birinci Dünya savaşı sırasında La Spezia'da Vickers-Terni'nin teknik müdürü oldu ve tek kişilik bir avcı uçağı (MVT) yaparak 1918'de sürat rekorunu kırdı. Aynı dönemde helikopter üstüne incelemeler yaptı. 1922'de SIAI uçak şirketinin teknik müdürü oldu ve bu kurumda 20 yıldan fazla çalışarak 50 uçak projesi çizdi, 25 projeyi de gerçekleştirme safhasına koydu. Yaptığı uçaklar arasında, De Pinedo avcı filosunda ve Akdeniz keşif filosunda yer alan ünlü deniz uçağı S-55, Ferrarin ve Del Prete'nin dünya uzun uçuş ve mesafe rekorunu kırdıkları (1928) S-64, Meddalena'nın uçtuğu S-65 sayılabilir. İkinci Dünya savaşında torpil uçağı olarak ün yapan üç motorlu S-73, S-75, S-81, S-82 ve S-79'un projelerini de Marchetti çizdi. S-82, savaştan sonra da nakliyat uçağı olarak kullanıldı. (M)

MARCHETTİ (Antonio), italyan mimarı (Brescia 1724-ay.y. 1791). Uzun süre Duomo Nuovo'nun (Brescia) yapımında çalıştı. Yeni klasik ve arı bir üslûpta, kilisenin kubbe ve ön cephesinin projesini çizdi. Eserleri arasında kutsal binalar (Botticino, Borgosatollo, Montichiari, Pisogne [Brescia]; Calcio [Bergamo] ve Zinelli ile birlikte, Brescia'daki Santo Nazaro, Santo Celso kiliseleri) ve Brescia'nın büyük aileleri için yaptığı binaları (Gambara Sarayı, Sant'Angelo Papaz Okulu [Brescia], Negroboni Sarayı [Verolanuova, Brescia], Fenaroli Villası [Rezzato, Brescia]) sayabiliriz. Marchetti'nin sanatı barok üslûbun son aşamasıyle yeni klasik dönem arasında bir geçiştir. (M)

MARCHETTİ (Mario), italyan mühendisi (Massarosa, Lucca 1898-Milano 1965). Roma üniversitesinde (1938-1940) ve Milano Fen fakültesinde hidrolik profesörü oldu. Deneysel ve teorik alanlarda geniş yayınları vardır. Otomatik seviye yükselten sifonlar, basınç ölçen âletler, çelik borular, su dağıtımının planlaması üzerine eserleri vardır. (M)

MARCHETTO i. Eskiden Venediklilerin hesaplarda kullandıkları para birimi. (L)

MARCHETTO da Padova, XIII. ve XIV. yy. italyan müzik nazariyecisi. Çağının müziği üstüne iki inceleme kitabı yazdı: *Lucidarium in Arte Musicae Planae* (Plenşan Müzik Sanatı Üstüne Bilgiler) [1274] ve *Pomerium Artis Musicae Mensurabilis* (Ölçülü Müzik Sanatı Üstüne İnceleme) [1309]. İkişerli müzik ölçüsünden ilk söz eden müzikçi olduğu ileri sürülür. (L)

MARCHFELD, Avusturya'da ova, Viyana'nın kuzeyinde ve doğusunda; Tuna'nın sol kıyısında, March'ın aşağı çığırı boyunca uzanır. Tahıl ve şeker pancarı tarımı. Marchfeld, Avrupa'nın başlıca savaş alanlarından biridir; Bohemyalı Ottokar II, macar Bela IV'ü burada yendi (12 temmuz 1260), sonra Habsburg'lu Rudolf I'e yenildi ve öldürüldü (26 ağustos 1278). As-

Foto. F.N., Noailles (LAROUSSE)

pern-Essling (21-22 mayıs) ve Wagram (5 - 6 temmuz 1809) muharebeleri de burada yapıldı. (L)

MARCHİAFAVA (Ettore), italyan hekimi (Roma 1847 - ay.y. 1935). Sıtmaya ve dalağa bağlı anemileri inceledi. (L)

MARCHİENNE-AU-PONT, Belçika'da (Hainaut, Charleroi idare çevresi) komün, Brüksel'de, Sambre ırmağı ve Charleroi kanalı kıyısında; 20 200 nüf. Seramik. Mobilya sanayii. Çelik fabrikası. (L)

MARCHİONE Arezzo'lu, italyan ressamı ve heykeltıraşı (XIII. yy. başları). Arezzo'daki Pieve kilisesinin mimarı (1216). Ana kapının tonoz beşiği (*Meryem Azizler ve Melekler Arasında*) onun eseridir; bunun taç kemerinde *Ay*'lar alçak kabartmalarla sembolik olarak temsil edilmiştir. (L)

MARCHİORİ (Giovanni), italyan heykeltıraşı (Caviola d'Agordo, Belluno 1696-Treviso 1778). Belluno'lu Andrea Brustolon'un öğrencisiydi. Venedik kültürünü yakından tanıdı; sert ve kuru heykeller yerine daha ince heykeller yapmağa başladı (Scalzi kilisesindeki *Kâhin Kadın;* San Simeone kilisesindeki kurbanların yıkandığı havuz). Sanatçının daha özenerek yaptığı San Rocco kilisesindeki bazı heykeller (*Davud, Câlut'un Başı ile; Azize Cecilia*) yeni romantik zevki müjdeler. (M)

MARCİA ailesi, roma gens'i; bellibaşlı kolları Rex'ler (patrici), Philippus'lar ve Censor'lardır (Plebler). [L]

MARCİANİSE, İtalya'da komün, Campania'da (Caserta ili); 27 200 nüf. Yakınındaki bataklıkların ıslah edilmesinden beri önemli bir tarım (sebze, şarap ve meyve) merkezidir. (L)

MARCİANO (Rocky), ROCCO MARCHEGGİANO denir, italyan asıllı amerikalı boksör (Brockton, Massachusetts 1924). Olağanüstü kabiliyetli bir boksördü, 1952'den 1956'ya kadar dünya ağır sıklet boks şampiyonluğunu elinde tuttu; yaptığı 49 profesyonel karşılaşmada hiç yenilgi almadan ringden ayrıldı. (M)

MARCİANOPOLİS. Esk. coğ. Aşağı Moesia'da şehir, Trajanus tarafından kuruldu. Yakınında Claudius II, Got'ları yendi (269). Kalıntıları Reka-Devnya (Bulgaristan) yakınındadır. (L)

MARCİANUS (Trakya 391'e doğr. -öl. 457), Doğu imparatoru (450-457). Askerlik mesleğine girdi, sonra senatör oldu. Genç Theodosius kızkardeşi Pulkheria'yı tahtı bırakınca, prenses Pulkheria Marcianus'u eş olarak seçti. Theodosius'un Attilâ'ya ödemediği vergiyi kabul etmedi. Monofizitleri mahkûm eden Kadıköy (Khalkedon) konsilini topladı (451) ve din sapkınlığını ortadan kaldırmağa çalıştı. (L)

MARCİANUS (Aelius), romalı hukukçu; III. yy.ın ilk yarısında Caracalla ve Alexander Severus zamanında yaşadı. (L)

MARCİ Kronland'lı, lat. **Ioannes Marcus,** alman hekimi ve fizikçisi (Landskron, Bohemya 1595 - Prag 1667). Prag üniversitesinde profesörlük yaptı. İmparator Ferdinand III'ün özel hekimiydi. Matematik ve fizik alanlarında, özellikle ışık üstüne çalışmalar yaptı ve ışığın maddî olmayan bir ortamın yoğunlaşma ve genleşmesinden meydana geldiğini ileri sürdü. (L)

MARCİLLAT (Guillaume DE), uzun zaman yanlış olarak **Guillaume de Marseille** dendi, cam ressamı (La Châtre 1467 - Arezzo 1529). Papa Julius II tarafından Roma'ya çağrıldı (1506), Vatikan sarayının vitraylarında çalıştı (1509). Floransa'da, Cortona'da, özellikle katedralde ve San Francesco d'Arezzo'da (1519-1524) freskler ve vitraylar yaptı. (L)

MARCİNELLE, Belçika'da (Hainaut, Charleroi idare çevresi) komün, Sambre kıyısında, Charleroi'nın sanayi banliyösünde; 25 111 nüf. XV. yy.dan kalma Saint-Martin kilisesi (XII. yy.dan kalma roman üslûbunda çan kulesi). Maden kömürü ocakları, kok fabrikaları; yüksek fırınlar. Makine sanayii. Ateşe dayanıklı ürünler. 1956'da maden ocağındaki bir patlamada 263 kişi ölmüştür. (L)

MARCİUS CENSORİNUS (Lucius), M. ö. 149'da konsül oldu. Kartaca'ya gönderilen donanmanın kumandanıydı (Üçüncü Pön savaşı). [L]

MARCİUS CORİOLANUS. Bk. CORİOLANUS.

MARCİUS PHİLİPPUS (Lucius) [M.ö. 136'ya doğr.-76'ya doğr.], 91'de konsül, 85'te censor oldu; tribun Livius Drusus ile mücadele etti. Başarılı bir hatipti. (L)

MARCİUS PHİLİPPUS (Lucius), Marcius Philippus Lucius'un oğlu. M. ö. 56'da konsül oldu. Roma'da *Philippus revakı*'nı yaptırdı. (L)

MARCİUS PHİLİPPUS (Quintus) [doğ. M. ö. 229'a doğr.], 186'da ve 169'da konsül oldu. Perseus'a karşı savaştı ve birkaç başarı kazandı (169'da Dion'un alınışı). Makedonya harekâtının yönetiminde, yerini Paulus Emilius aldı. (L)

MARCİUS REX (Quintus), konsül (M. ö. 118). Narbonne'da bir roma kolonisi kurdu (*Narbo Marcius*) ve 117'de Ligur'ları yendi. (L)

MARCİUS REX (Quintus), praetor (M.ö. 144), Roma'da *Acqua Marcia* adı verilen su kemerini yaptırdı. (L)

MARCİUS RUTİLUS (Gaius), konsül (M. ö. 357), ilk plebeius censor'u (M. ö. 351). Diktatör olarak (356), Etrüskler ve Privernat'lara karşı birçok zafer kazandı. (L)

MARCKS (Gerhard), alman heykeltıraşı (Berlin 1889). Georg Kolbe'nin etkisinde kaldı. 1919'da Bauhaus'a çağrıldı ve burada Dorung Seramik fabrikasının başına geçti. İlkelci bir dönemden sonra (*Eros*, 1935; Köln, Wallraf - Richartz - Museum), natüralist akımı benimsedi (*Ellerini Kavuşturmuş Kadın*, 1944, Köln). Daha sonra Barlach ile birlikte Lübeck'teki Katharinenkirche'nin süslemelerini yaptı. Plastik dolgunluk Marcks'ın başlıca özelliğidir. (M)

MARCO i. Brezilya'da kullanılmış 230 gr değerinde eski bir ağırlık birimi. (L)

MARCO (Zoppo), italyan ressamı (Bologna 1433-ay.y. 1478). Padova'da iki yıl kadar Squarcione'nin atelyesinde çalıştı. Bologna'ya döndü; 1460'a doğru İspanya kolejindeki San Clemente kilisesi için üç tablo ve *Çarmıha Gerilme* (Bologna, San Giuseppe di Saragozza), *İsa Mezarda* (Pesaro, Millî Resim müzesi), *Aziz Hieronymus* (Bologna, Millî Resim müzesi) adlı eserlerini yaptı. (M)

MARCO Agrate'li (Marco FERRARİ veya PEARRERİ, — denir), italyan heykeltıraşı (Agrate, Milano XVI. yy. ortaları). XVI. yy.-da Emilia ve Lombardia'da çalışan bir heykeltıraş ailesindendir. Babası ANTONİO, Parma'daki Santo Sepolcro kilisesinin cephesini süslemişti (1505). Kardeşi GİAN FRANCESCO da (1489-1563) Parma'da çalıştı. Orada, Carissimi ailesinin mezarını (1520-1547), Santa Maria della Steccata'daki Sforzino Sforzan anıt kabrini (1533) ve katedralde rahip Montini'nin kabrini yaptığı söylenir. Marco'nun, ağabeyi Gian Francesco ile Steccata kilisesinde çalıştığı sanılıyor. Daha sonra Milano ve Pavia'da çalıştı, öz bakımından Amadeo'ya yaklaşır. Milano katedralindeki dört aziz heykelini, Madonna dell Albero sunağının sağında bulunan birkaç kabartma ile koro kısmını çevreleyen alçak kabartmaları, *Nozze di Cana*'yı, 1550'ye doğru da Milano'da San Lorenzo kilisesindeki senatör Giovanni del Conte'nin anıt kabrini yaptı. Yakın zamana kadar bu eserin Cristoforo Lombardo'ya ait olduğu sanılıyordu. Agrate'li Marco asıl 1561'de yaptığı *San Bartolomeo* heykeli ile tanındı. Eser Milano katedralinin güney kesimi için yapıldı, fakat 1664'te içeriye alındı. Heykelin kaidesine o zaman şu övgü yazısı kazındı: «Non me Praxiteles sed Marcus finxit Agratis» (Beni Praksiteles değil, Agrate'li Marco yaptı). Yeni tenkitçiler onu büyük sanatçı saymakta biraz çekingen davranmaktadırlar. (M)

MARCO da Gagliano, italyan bestecisi (Gagliano, Floransa yakınları 1575'e doğr. - Floransa 1642). Luca Bati'den müzik derslerini aldı. 1608'de San Lorenzo kapellasına müzik yöneticisi oldu. Papalığı temsil eden üst rütbeli bir din adamı ve Academia degli Elevati üyesi olan sanatçıya AFFANNATO («Te-

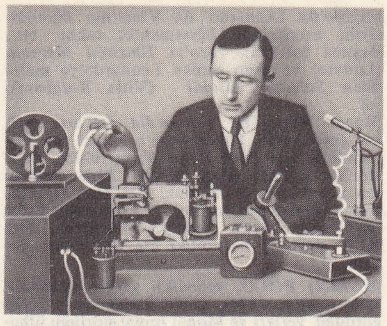

Guglielmo **MARCONİ**

lâşlı») adı takılmıştı. 1608'de François de Gonzague tarafından Mantova'ya çağrıldı, orada en ünlü eseri *Dafne*'yi temsil ettirdi. Gagliano, bu eseriyle sağlam kaynaklardan ilham aldığını ve derin orkestralama bilgisine sahip olduğunu ortaya koydu: eserinin önsözünde, *gruppetti*, tril ve haykırışların gelişigüzel kullanılmasına karşı çıkar. Monteverdi'yi över ve seslerle çalgılar arasında tam bir uyum kurulmasını öğütler. Altı kitap madrigal, 1,2,3, sesli *Musiche*'ler Andrea Salvadori'nin bir metni üzerine (1628) *La Flora*, bir *Officium Defunctorum Quatuor Paribus Vocibus Concinendum una cum Aliquibus Funebribus Modulationibus, Basso Generalis Sacrarum Cantionum Unis Sex Decantandarum Vocibus* v.b. besteledi. (L)

MARCO D'AMEDEO, venedikli mimar (XV. yy.). Giovanni ve Bartolomeo Bon ile çalıştı, Venedik'teki Geç Gotik çağın şaheseri sayılan Cad d'Oro'yu yaptı (1421 - 1440). [L]

MARCOLİNİ (Francesco), italyan matbaacısı (Foril - öl. 1559'dan sonra). 1535-1559 Arasında Venedik'te çalıştı, özellikle çok zarif işlek harfler kullandı ve müzik için yeni bir baskı usulü buldu, A.F. Doni'nin eserlerinden başka, resimli kitaplar da bastı. (L)

MARCOLONGO (Roberto), italyan matematikçisi (Roma 1862-ay.y. 1943). 1895-1907 arasında Messina üniversitesinde rasyonel mekanik ve matematiksel fizik kürsüsü profesörlüğü yaptı. 1908'de Napoli üniversitesinde mekanik profesörü oldu. Kinematikte sonlu hareketlerin bileşimi için bir formül ortaya attı, statikte de kanonik denge denklemini kurdu. Dinamikte, cayroskopik hareketleri inceledi. (L)

MARCONİ (Guglielmo), italyan fizikçisi ve mucidi (Bologna 1874 - Roma 1937). İtalyan bir baba ve irlandalı bir annenin oğlu. Fizik konularına küçük yaşta ilgi duydu. Livorno'daki öğrenim yıllarında, daha sonra Bologna üniversitesinde telsiz telgrafla ilgilendi. Hertz'in kıvılcım makinesi, Popov anteni ve Branly koheröründen yararlanarak, Bologna'da, birkaç yüz metre uzaklığa iletim yapmayı başardı ve 1896'da patentini aldı. İtalya'da desteklenmeyince deneylerine İngiltere'de devam etti. 1897 Mayısında Lavernock Ve Brean Dow arasında (Bristol kanalı, 9 mil uzaklık) telsiz tegrafla bağlantı kuruldu. İtalya hükümetinin daveti üzerine La Spezia'da 12 mil uzaklıktaki gemilerle bağlantıyı sağlayan bir kara istasyonu kurdu. 1899'da Branly'e bir telgraf yolladı, böylece Manş'ın ötesine yayım yapmayı gerçekleştirdi.

1901'de Avrupa kıtasıyle Korsika arasında bağlantı kurdu. O zaman Poldhu'da (Cornwall) kurulan bir antenle Atlantik'in ötesine yayım yapmayı denedi ve New-Foundland'da, alıcıyı denemeğe gitti (1910). Birçok şirketin başkanı olan Marconi, 1914'te senatör seçildi, 1929'da marki payesini aldı, 1930'da İtalya Krallık akademisi başkanı oldu. 1909'da Nobel fizik ödülünü K.F. Braun ile paylaştı. (L)

MARCONİ anteni, 1895'te Marconi tarafından icat edilen anteni dalgaboyunun dörtte biri uzunluğunda düşey bir iletken telden meydana gelir. (ÇEYREK DALGA ANTENİ de denir.) [L]

MARCO Oggiono'lu, italyan ressamı (Oggiono ? 1475'e doğr. - öl. 1530'a doğr.).

Giovanni **MARCHİORİ**
Davide Galia'nın başı ile

Agrate'li **MARCO**
«San Bartolomeo» heykeli, Milano

Foto. LAROUSSE ; Rizzoli Larousse

Milano'da Leanardo da Vinci'nin öğrencisiydi; eserlerinde öğretmenini taklit etti. Başlıca eserleri: *İsa'yı Emziren Meryem* (Louvre) ve uzun zaman Leonardo'ya maledilen *Salvator Mundi* (Villa Borghese). [L]

Marco Pepe, bir *commedia dell'arte* tipi, bir çeşit roma Polichinelle'i, ikinci bir Polichinelle olan *Meo Patacca*'nın rakibi. Densiz ve dırdırcı olan *Marco Pepe* herkesten dayak yer. Roma'daki Emiliano tiyatrosunun yöneticisi kambur F. Tacconi kamburluğunu *Marco Pepe*'ye malederek, onu XIX. yy.da çok tutulan bir tip haline getirdi. (L)

başkan **MARCOS** başkan Johnson'la görüşürken (1964)

MARCO POLO, venedikli gezgin (Venedik 1254 - ay.y. 1324). Çin'e kadar gitti; gezip gördüğü yerleri ve Moğol imparatorluğu ülkesinde başından geçenleri «*Venedikli Marco Polo'nun veya öbür adıyle Million'un, Dünya'nın Harikalarını Anlatan Kitabı*» adlı dev eserinde dile getirdi; batı dünyasına, Çin'in büyüklüğü ve gücü üstüne bilgiler verdi. Ayrıca o zamana kadar avrupalı haritacıların bilmediği birçok yeri keşfetti. O dönemde hıristiyanlarla müslümanların birbirleriyle ilgili olarak ne ölçüde yanlış fikirlere sahip oldukları düşünülürse, Marco Polo'nun hüküm verirken ortaya koyduğu açık görüşlülüğün değeri daha iyi anlaşılmış olur. Nitekim o zamanın olayları üstündeki gözlemlerinden şarkiyatçılar bugün de faydalanmaktadırlar. «*Marco Polo'nun Kitabı*» ancak XIX. yy.da tanındı ve o zamandan beri birçok dile çevrildi.

MARCOUSSIS «*Dama Taşlı Natürmort*» Art Moderne müzesi, Paris

Marco Polo 1254'te, ya Venedik'te veya Dalmaçya kıyılarında, Venedik'e bağlı Korcula (Curzola) adasında doğdu. Babası Niccolo Polo ve amcası Matteo, dalmaçya asıllı soylulardı. Atalarının italyan mı, yoksa islav asıllı mı oldukları üstüne bilgi yoktur.

Marco Polo daha çocuk yaştayken, babası ve amcası İstanbul'a gitmişlerdi; İstanbul ile ticaret yapıyorlardı. İstanbul'dan Kırım'ın güneydoğu kıyısında bir venedik kolonisi olan Sudak'a, oradan da Batı Kıpçaklarının başkenti Saray'a ulaştılar. Kıpçak prensi Berke Hanın sarayında bir yıl ağırlandılar. Eski Abbasî imparatorluğunun İran bölgesini yöneten moğol hükümdarı Hulâgu ile Berke arasında savaş çıkınca iki kardeşin Avrupa'ya dönüş yolu kapandı; bu yüzden Hazar denizini dolaşmak zorunda kaldılar; sonra Buhara'da üç yıl beklediler. Bu sırada Çin'deki büyük Han Kubilay'ın kardeşi Hulâgu'ya yolladığı elçilere karşılaştılar. Ülkelerine geri dönmekte olan elçiler iki kardeşi Kubilay'ın Hanbalık'taki (bugün Pekin veya Samuel Coleidge'in *Kubla Khan* [Kubilay Han] adlı şiirinde Xanadu olarak adı geçen Şangdu) sarayına götürdüler. Büyük Okyanus'tan Avrupa kapılarına kadar uzanan geniş topraklar, Moğollar tarafından ele geçirildikten sonra siyasî birliğe kavuşmuştu; yollar eskisine göre daha güvenliydi. Kubilay, Polo kardeşleri çok iyi karşıladı ve onlardan Hıristiyanlık üstüne bilgiler aldı. Polo kardeşler Kubilay'ın sarayında birkaç yıl kaldılar, ama ne yazık ki buradaki yaşayışlarını anlatan hiç bir belge bırakmadılar. Kubilay Han, kardeşlerin yurtlarına dönmesine izin verdi. Ayrıca onlarla papaya mektup yolladı; mektubunda papadan, halkına Hıristiyanlığı öğretecek bilgili misyoner göndermesini istiyordu.

Polo kardeşler 1269'da Akkâ'ya ulaştılar; bu arada papa Clemens IV ölmüş, yeni papa daha seçilmemişti. Bu yüzden mektup ellerinde kaldı. İki yıl sonra Venedik'te gene yolculuk hazırlıklarına başladılar, bu defa Niccolo'nun on yedi yaşındaki oğlu Marco'yu da yanlarına aldılar. Suriye kıyılarına ulaştıklarında papalık seçimlerinin yapıldığını, Gregorius X'un papa seçildiğini öğrendiler. Bunun üzerine Kubilay'a verdikleri sözü yerine getirmek için İtalya'ya döndüler. Gregorius, Kubilay'a ancak bilgisi kıt iki dominiken papazı gönderebildi; bunlar da çok çetin olan bu işten hemen yılarak yarı yoldan döndüler. 1271'de Polo kardeşler İskenderun körfezinde küçük bir şehir olan Ayas'a (Yumurtalık; italyan tüccarlar buraya Ajuzzo veya Laiazzo derdi) yola çıktılar, karayoluyle Yezd ve Kerman'dan geçerek Çin'e gitmek üzere gemiye binmek için İran körfezindeki Hürmüz'e ulaştılar. Bu deniz yolculuğundan nedense vaz geçerek kuzeye yöneldiler. İran'dan geçip Belh'e, buradan da Yukarı Amuderya boyunca ilerleyerek Wakhan'a vardılar. Pamir yaylasını aştılar (Marco, Pamir adını kayda geçiren ilk avrupalıdır), sonra aşağılara inerek yolculuklarına Kâşgar, Yarkent ve Hotan üstünden devam ettiler (avrupalılar XIX. yy.ın ortasına kadar bu bölgelerin varlığından habersizdi). Hotan'dan sonra Lop Nor'un yanından ve Gobi çölünden geçerek Su-Cou (Kiuçüen) ve Çang-an (Si-an) yoluyle Çin'e girdiler. Üç yıl süren bir yolculuğun sonunda Hanbalık'ta (Pekin) Kubilay'ın huzuruna çıktılar (1275). Büyük Han'ın hizmetine giren Marco, Moğolcayı öğrendi; imparatorun verdiği çeşitli görevlerle ülkenin birçok yerini gezip dolaştı. Birçok alanda tecrübe kazandı. Geçtiği bütün yerler üstüne notlar aldı; şehirlerin durumunu, gelenekleri, yetişen ürünleri inceden inceye yazdı. Bu işi yalnızca Kubilay'a bilgi vermek için yapmadığı anlaşılmaktadır. Kaydettiği bütün yer adlarının ve o zamanlar avrupalı çağdaşlarına aykırı gelen hikâyelerinin doğruluğu daha sonraki araştırmalarla anlaşılmışsa da, anlattığı bazı olaylar yine de şüpheyle karşılanmaktadır. Marco, meselâ üç yıl Yangchav'da (Chiang-tu) valilik yaptığını yazmıştır. Bu doğru olmayan veya şişirilmiş bir bilgidir. Bir başka hikâye de şudur: Güney Çin'e karşı yapılan bir savaş sırasında güya babasıyle amcası bir çeşit mancınık yaparak Hsiang-Yang şehrinin düşmesini sağlamışlardır. Marco, Büyük Han'ın hizmetinde olduğu sıralarda Koşinşin, Burma ve Hindistan'a gittiğini anlatır. Gördüğü yerlerle anlatılanlara dayanarak tasvir ettiği yerler arasında bir ayırım yapmak gerekir. Marco bu yolculuklara tek başına mı yoksa babası ve amacıyle mi çıkmıştı? Bu konuda da elde bilgi yoktur.

Polo'lar on yedi yıl Kubilay'ın hizmetinde kaldılar, zengin oldular, fakat gelecekleri bakımından kaygıya düştüler: Kubilay'ın ölümünden sonra durumları ne olacaktı? Moğollar sülâlenin sürekliliği diye bir konu yoktu. Kubilay, Polo'ları bırakmak istemiyordu, fakat Polo'ların eline bir fırsat geçti: Kubilay'ın kardeşi Hulâgu'nun torunu olan Argun, İran ilhanıydı; Çin'e elçiler yolladı, ölen karısının yerine yeni bir gelin istedi. Pekin-Tebriz arasındaki karayolu, savaşlar yüzünden güvenli olmadığından Argun'un elçileri denizyoluyle dönmeğe kalktılar. Kubilay'dan Polo kardeşleri kendileriyle birlikte yollamasını istediler. Kubilay bu isteği kabul etti ve gemilerin hazırlanmasını emretti. Polo'lara Hıristiyanlığın önde gelenlerine sunulmak üzere mesajlar verdi. Bunların arasında, papa, Fransa ve İngiltere krallarına yazılmış mektuplar da vardı. Yolcular, 1292 yılının başında, o zaman Çin'in en önemli dış ticaret limanlarından biri olan Zaitun'dan (Fukien'de Tsin-Kiang) yola çıktılar; Singapur ve Malakka boğazlarından geçerek Nicobar adalarına geldiler. 1294'te Seylan ve Malabar yoluyle Hürmüz'e ulaştılar. Uzun süren yolculukları sırasında Sumatra ve Güney Hindistan kıyılarında sıkıntılı günler geçirdiler. Gemidekilerin çoğu, bu arada elçilerden ikisi, bir salgın hastalığa yakalanarak öldüler, fakat genç gelinle üç venedikli kurtulanlar arasındaydı. Polo'lar Çin'den ayrılmadan az önce Argun Han ölmüştü (1291). Gelin, bunun üzerine Argun'un oğlu Gazan Han ile evlendi. Polo'lar İran sarayında dokuz ay kaldılar, sonra yolculuklarının son kısmına başladılar. Tebriz'den çıktılar, dağları aşarak Trabzon'a geldiler, gemiyle İstanbul'dan geçerek Venedik'e ulaştılar.

25 yıllık ayrılıktan sonra yurtlarına döndüler. Gelirken çok mal ve para getirdikleri söylenirse de, Marco Polo öldüğünde zamanının ölçülerine göre hiç de varlıklı değildi. Bundan sonra Marco Polo, Andrea Dandolo yönetimindeki Venedik donanmasında bir deniz subayı (*sopracomito*) olarak görev aldı. Venedik ile ceneviz arasında savaş çıkmış ve Lamba Doria yönetimindeki ceneviz donanması Adriyatik denizine bir akın yaparak venedik karasularına girmişti, 1298 eylülünde yapılan Curzolo (Korcula) savaşında Venedikliler yenilgiye uğradı. Bir kaynağa göre, Marco esir düştü. Kendisi bu olaydan söz etmez. Bir başka kaynak, daha önceki bir çatışma sırasında esir olduğunu bildirir. Cenevizliler esirlerine iyi davrandılar. Bir yıl kadar tutuklu kalan Marco, 1299 yazında serbest bırakıldı ve Venedik'e döndü. Savaş esiri olarak geçirdiği aylarda kitabını yazmağa başladı. Tutukluyken Rustichello veya Rusticiano adlı Pisa'lı bir roman yazarıyle tanışmıştı; bu yazar *oil dili*'yle yazdığı şövalye romanlarını 1271'de *Meliadus* adlı bir eserde toplamıştı. Marco serüvenlerini Rustichello'ya anlattı, o da bu serüvenleri *oil dili*'yle ve *Meliadus*'u andıran üslûpla kaleme aldı. Marco Polo'nun anlattıklarını ne ölçüde değiştirdiği bilinmez. Son zamanlarda kitabı inceleyenler, Rustichello'nun, hikâyeleri bir roman üslûbuyle yansıtmaktan öteye geçmediğini ileri sürerler. Genellikle Marco'nun olayları yalnızca hatıralarına dayanarak yazdırmadığı, notlarını Venedik'ten yolladığı sanılır. Marco'nun Kubilay'ın yanındayken aldığı notların bu eserde kullanılmış olduğu sanılmaktadır.

Marco Polo'nun Ceneviz'den Venedik'e döndükten sonraki yaşayışı üstüne az şey biliniyor. 8 Ocak 1324'te Venedik'te öldüğü zaman karısı Donata, kızları Fantina, Bellela ve Moreta hayattaydı. Vasiyeti yerine getirilerek San Lorenzo kilisesine gömüldü. Birkaç portresi vardır, bu portreler ölümünden sonra yapılmıştır.

Marco Polo'nun ortaya koyduğu coğrafî bilgileri zamanın haritacıları hemen benimsemediler. Bunun sebebi, Marco Polo'nun anlattıklarına olağanüstü hikâyeler gözüyle bakılması, eski geleneklerden kurtulamayan haritacıların coğrafya keşiflerini bilim dışı bulmasıdır. Marco Polo'nun etkisini taşıyan ilk harita büyük *Katalan Atlası*'dır. Burada Orta Asya'nın ve Uzakdoğu'nun topoğrafyası Marco Polo'nun kitabına uygun olarak verilmiştir. Polo'nun verdiği bilgiler ancak XV. yy.ın sonlarında başlayan büyük deniz yolculuklarından sonra geniş ölçüde kullanıldı. Çin'e doğru yola çıkan Kolomb'un yanında Ramusio'nun latince baskısı da vardı; Kolomb bu kitabın kenarlarına notlar almıştır. Batı'da barutu, pusulayı ve matbaayı Marco Polo'nun tanıttığına bugün artık inanılmaktadır.

Marco Polo'nun eserine çeşitli ülkelerde değişik adlar verilmiştir. İngiltere'de *The Travels of Marco Polo* (Marco Polo'nun Yolcu-

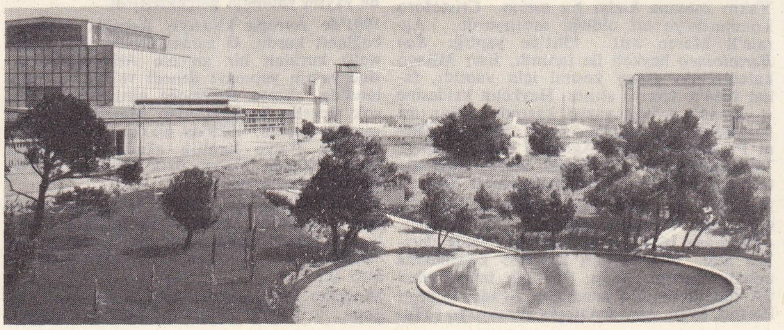

MARCOULE'da atom enerjisi merkezi

Foto. LAROUSSE

lukları) diye bilinen kitaba İtalyanlar *Il Milione* derler; hattâ Marco Polo'yu bile bu adla anarlar. Bu garip adın nereden çıktığı üstüne tartışmalar yapılmış, fakat bir sonuca varılamamıştır. Bazılarına göre, hemşehrileri, anlattığı olağanüstü hikâyelerin çokluğundan ötürü ona bu adı vermişlerdir. Daha yeni görüşe göre *Milione* bir lakap değil, Marco'nun gerçek adı olan Emilio'nun bir başka şeklidir.

«*Marco Polo'nun Kitabı*»nın yüz kırktan çok elyazması bulunmuştur. Bunlar, bağlı oldukları temel metinlere göre gruplara ayrılır. Temel metinler şunlardır: **1.** XV. yy.ın başında İtalya'da, İtalyan Fransızcasıyle yazılan bir metin, bu metin ilk defa 1824'te Paris'te, Coğrafya derneği tarafından *Voyages de Marco Polo* (Marco Polo'nun Yolculukları) adıyle; **2.** XIV. yy.ın başında fransızca yazılan bir metin, 1865'te Paris'te J.P.G. Pauthier tarafından *Le Livre de Marco Polo* (Marco Polo'nun Kitabı) adıyle; **3.** toscana lehçesiyle yazılmış, 1305 tarihli olduğu sanılan metin, 1827'de G. B. Baldelli Boni tarafından Floransa'da *Il Milione di Marco Polo* adıyle; **4.** Venedik İtalyancasıyle XIV. yy.ın başında yazılmış olan bir metin, 1906'da Roma'da Studi Romanzi IV dizisinde basıldı; **5.** Bologna'lı Fra F. Pipino tarafından 1307-1314 arasında yazıldığı sanılan latince bir metin, 4 nu.lu metinden çevrilmiştir; **6.** 1 ve 7 nu.lu elyazmasından yararlanılarak hazırlandığı sanılan İtalyanca bir nüsha, Venedik'te 1559'da G. B. Ramusio tarafından Navigationi Viaggi II dizisinde yayımlandı; **7.** Toledo Katedrali Papazlar meclisinde bulunan latince bir nüshanın da «Z» diye anılan bir metinden çevrildiği sanılmaktadır. «Z» adı, kardinal F.X. de Zelada'nın (1717 - 1801) soyadına atfen verilmiştir. Bu yedi elyazmasından 1, 6 ve 7 numaralı olanlara en önemli metinler gözüyle bakılır.

Marco Polo'nun Rustichello'ya yazdırdığı metnin fransızca olduğu hemen hemen kesinlikle bilinmektedir. Eser iki kısma ayrılmıştır: birinci kısımda Polo'ların iki yolculuğundan, ikinci kısımda yönetimden, iktisadî ve siyasî olaylardan söz edilir. Asıl metnin kaybolduğu sanılmaktadır. W. Marsden'in tenkit metodunu *The Travels of Marco Polo* (Marco Polo'nun Yolculukları) [Londra. 1818] uygulamasından beri, bu konuda çalışanların en büyük amacı asıl metne elden geldiği kadar çok yaklaşmak olmuştur. Sir Henry Yule'un 1871'de Londra'da yayımlanan *The Book of Sir Marco Polo* (Sir Marco Polo'nun Kitabı) adlı tercümesi yapmacıklı anlatımına rağmen Marco Polo üstüne bilgi edinmek isteyenler için en sağlam kaynaktır. Bu eseri H. Cordier'in *Sir Marco Polo, Notes and Addenda to Sir Henry Yule's Edition*'u (Sir Marco Polo, Sir Henry Yule'ın Baskısı Üstüne Notlar ve İlâveler) [1920] izledi. Gerek Yule'un, gerek *Le Livre de Marco Polo* (Marco Polo'nun Kitabı) adlıyle 1924-1928 arasında Pekin'de A.J.H. Charignon'un yayımladıkları nüshalar (1865'te Pauthier'in yayımladığı metnin modern Fransızcaya yapılan tercümesi) gerçeklikleri kesin olmayan kaynaklara dayanır. Yeniden düzenlenen ve aslına daha uygun olan ilk metni L. F. Benedetto hazırlamıştır: *Marco Polo, Il Milione* (Floransa, 1928). Aynı kitabın italyanca tercümesi gene L.F. Benedetto tarafından yapıldı (Milano, 1932); ingilizce tercümesi A. Ricci tarafından, sir E. Denison Ross'un önsözüyle basıldı (Londra, 1931). Karşılaştırmalı metin tespitinde ise sir Percival David'in Toledo'da «Z» metnini bulmasıyle (1932) bu konuda bir adım daha atılmış oldu. Metin 1938'de Londra'da *Marco Polo, the Description of the World* (Marco Polo, Dünyanın Tasviri) adıyle A. C. Moule ve Pelliot tarafından yayımlandı. Kitabın I. cildinde «Coğrafya» metninin ingilizce tercümesi ve öbür elyazması metinlerden alınan önemli bölümlerin tenkitli tercümesi yer alır. II. cilt «Z» metninden alınmıştır. Daha yeni ve önemli tercümelerden biri de A.L. Czerny'nin polonyaca yaptığı *Marco Polo, Opisanie Swiata*'dır (Marco Polo, Dünyanın Tasviri) [Varşova, 1954]. Bu kitapta ayrıca M. Lewicki'nin notları da yer almaktadır. (→ **Bibliyo.**) [M]

MARCOS (Ferdinand), filipinli devlet adamı (doğ. 1917). Bir süre avukatlık yaptı. Japonya'ya karşı girişilen direniş hareketinin öncülerindendir. 1949'da, Liberal partiden meclise, sonra senatoya girdi. 1959'da senato başkanı oldu. 1961 Başkanlık seçimleri sırasında Liberal parti başkanıydı; Macapagal'ın adaylığını destekledi, ama bir süre sonra onun siyasetinden hayal kırıklığına uğradı ve Milliyetçi partiye geçti. 1964'te bu partinin lideri oldu. 1965'te cumhurbaşkanı seçildi. (L)

Marcos de Obregon (RELACIONES DE LA VIDA Y AVENTURAS DEL ESCUDERO), [*Seyis Marcos de Obregon'un Hayat İlişkileri ve Maceraları*]. Vicente Martinez Espinel'in gülünçlü macera romanı (1618). Yazarın, romanına kendi başından geçen maceralarından birçoğunu da koymuş olduğu sanılır. Seyis don Marcos, sırasıyle burjuvalara, rahiplere ve büyük senyörlere hizmet eder, bu vesileyle her çeşit yoksulluğu tanır. Fransız yazarı Lesage, *Gil Blas de Santillane* adlı eserinin planı ile bazı ayrıntılarını bu eserden ilham alarak hazırladı. (L)

MARCOU (Jules), fransız jeoloji bilgini (Salins 1824 - Cambridge, Massachusetts 1898). 1835'te Zürich'te tabakabilim dersleri verdi; daha sonra **A.B.D.** ve Kanada'da görev aldı. Bu ülkelerde jura topraklarının varlığını ilk defa tanıtladı ve permiyeni belirtmek için Diyas terimini teklif etti. (L)

MARCOULE, Fransa'da Gard idare bölgesinde (Godolet ve Chusclan komünü) yer, Rhône ırmağının sağ kıyısı yakınında. İlk fransız atom sanayii merkezi Marcoule'da kuruldu. (L)

MARCOUSSIS (Louis Casimir Ladislas MARKOUS, — denir), polonya asıllı fransız ressamı (Varşova 1883 - Cusset 1941). Krakow Güzel Sanatlar okuluna devam etti. 1903'te Paris'e yerleşti. Önce izlenimciliği benimsedi. Apollinaire'in dostu oldu ve onun bir portresini yaptı. Daha sonra kübizme yöneldi (*Le Sacré - Coeur* [1910]; Paris, özel koleksiyon). 1912'de Salon de la Section D'or'a katıldı. Gravürcü olarak Tristan Tzara'nın ve Gérard Nerval'in bazı eserlerini resimledi. Paris Art Moderne müzesinde eserleri vardır (*Dama Taşlı Natürmort*, 1912). [L]

MARCQ-EN--BAROEUL, Fransa'da Nord idare bölgesinde (Lille idare çevresi) kanton merkezi, Lille'in kuzeydoğu banliyösünde; 35 331 nüf. Dokuma (pamuk ve jüt dokumacılığı, tuhafiyecilik, konfeksiyon), metalürji (dökümhaneler, maden zenginleştirme), elektrik ve besin (maya, çikolata, şekerleme fabrikaları) sanayii. Ayakkabı imalâtı. Kâğıt. (L)

MARCUS, gnostik ilâhiyatçı (M.S. II. yy.). Valentinus'un çömeziydi. Eşyanın menşeinde dört unsur bulunduğunu ileri sürdü: sözle anlatılmayan; sessizlik; baba ve gerçek. Daha sonra, birbirlerinden çıkan otuz kadar eon gelmektedir. Maddî dünya bunlardan doğmuştur. Marcus'un IV. yy.a kadar sayıları bir hayli kabarık olan taraftarları, Galya'nın güneyinde yaşamakta idiler. Bunlara marcus'çular deniyordu. (L)

MARCUS ANTONIUS. Bk. ANTONIUS.

MARCUS AURELIUS (Marcus Annius Vrus, sonra **Marcus Aurelius Antoninus)** [Roma 121 - Vindobona 180], Roma imparatoru (161-180). Betica asıllı bir ailenin çocuğuydu. Herodes Atticus ve sonradan dostu olan Fronto ile yunan ve latin retoriği üstüne öğrenim gördü. Genç yaşta filozoflar arasına katıldı (133) ve stoa felsefesine yöneldi. Kendisini imparatorluğa aday gören Hadrianus'un emri üstüne Antoninus tarafından evlât edinildi (138). 139'da caesar, 140 ve 145'te konsül oldu; Antoninus'un kızı Küçük Faustina ile evlendi (145). Tribunluk kudretini ve Roma dışında imperium proconsul yetkisini aldı (146 veya 147). 161'de imparator oldu; iktidarı sırasında, büyük bir bilinçlilik örneğiydi. Üvey

MARCO POLO
Niccolo ve Matteo Polo ile Venedik'ten ayrılırken XIV. yy. minyatürü «Harikalar Kitabı» Cabinet des Estampes, Paris

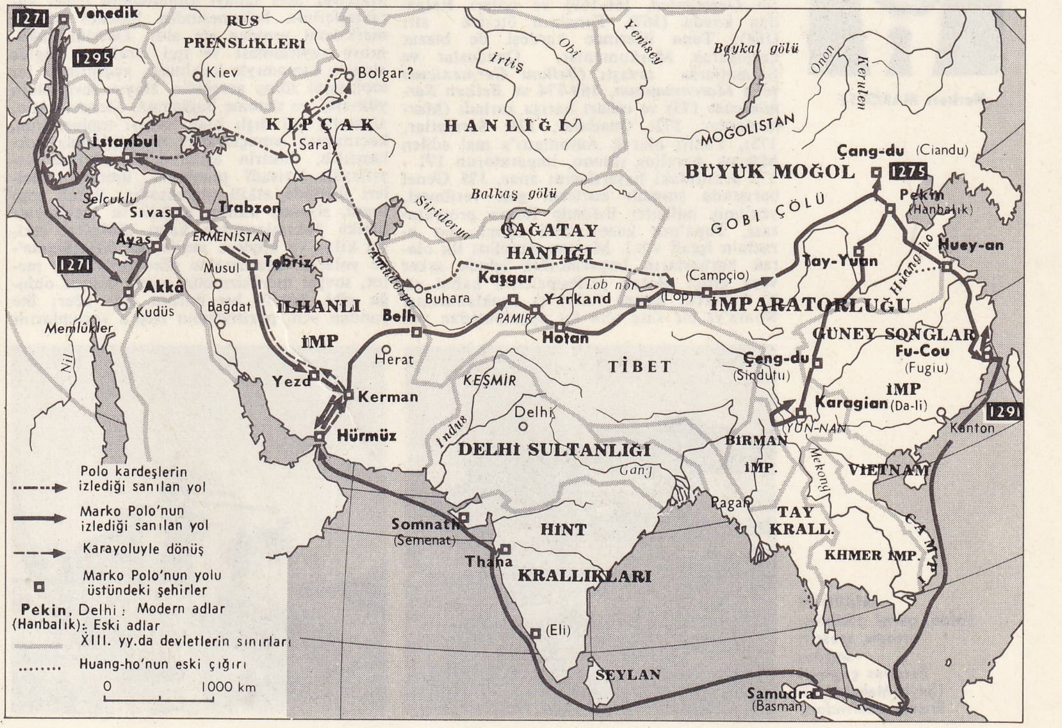

MARCO POLO'nun güzergâhı (1271-1295)

Foto. LAROUSSE

MARCUS AURELIUS
roma sanatı
Capitolino meydanı, Roma

Herbert **MARCUSE**

kardeşi Lucius Aurelius Verus'u, agustus olarak yanına aldı. Fakat, yaşı, büyük ruhanî görevi ve onun eniştesi olması kendisine söz götürmez bir üstünlük sağladı. Doğuda Avidius Cassius'un gasp hareketi sırasında etkili biçimde destek olan senatoya itibarını kazandırmak istedi: bununla birlikte, sülâlenin devamını güven altına alarak imparatorluk otoritesini güçlendirdi (karısı, *Mater castrorum* unvanını aldı; oğlu, Commodius da caesar [166] ve augustus olarak [177] yönetime katıldı). İmparator, ayrıca, merkezî yönetim sistemini geliştirdi. Azatlı kölelere büyük yer verdi; *clarissimi* (senatör), *eminentissimi* (muhafız subayı), *perfectissimi* veya *egregii* (aşağı atlı sınıfı) unvanlarını resmîleştirerek toplumda yönetimi basamaklara ayırdı, iyi bir malî yönetim sağladı (vergilerde verimin ıslahı, *aerarium* veya *fiscus*'a borçlu olunan gecikmiş ödemelerin teslimi [178] v.b.). Adlî yönetimde de ıslahat yaptı (kanunların insana uyar biçimde yorumu, miras konusunda tabiî hakkın tanınması, gammazlara karşı sertlik, İtalya'nın, praetor seviyesinde dört *Juridici* tarafından yönetilen dört yönetim bölgesine ayırılması, Medenî kanunun konması v.b.). Onun insanlık kaygısı *Ta Eis Eauton* (Düşünceler) adlı eserinde açıkça görülür. İmparator, hıristiyanlara karşı özel tedbirler almadı, fakat onları dünyagörüşlerinden, özellikle imparatorluk tanrılarına tapmayı reddetmelerinden ötürü kabahatli buldu; inançlarını resmen açıkladıkları zaman da kanunu uyguattı: Roma zulümleri (Aziz Justinus) [163'e doğr.]; Lyon zulümleri (Aziz Pothinus ve Azize Blandina) [177]. Marcus Aurelius barışsever bir kişiydi ve iktisat konusuna çok önem veriyordu; bununla birlikte kendini sınırların korunmasına adadı (özellikle Doğu'da ve Tuna boylarında), İmparatorluğa vebayı yayan (166), yeni lejyonlar kurulmasını, ödünç alınmasını zorunlu kılan savaşla çok uğraştı. Önce ermenileri mağlûp eden ve Suriye'ye giren (61) Vologesses III'ün Parth'larıyle çarpıştı; kendisinin (Roma) ve Lucius Verus'un (Antakya) yönettiği ordular, Parth'lardan Mezopotamya'nın bir kısmını aldılar. İmparator, *Armeniacus Maximus, Parthicus Maximus, Medicus Maximus* unvanlarını aldı; çünkü 166 Barışı, doğu meselesini uzun zaman için çözümlemişti ve İmparator, Doğuda sınırları (*limes*) kuvvetlendirmişti. Marcus Aurelius, Germenlere karşı da savaşmak zorunda kaldı (*expeditio Germanica*, 166-169) ve onları İtalya'dan kovdu (167), Tuna'nın ötesine attı (168); Tuna üzerinde kardeşi de bizzat çarpışarak Markomanlar, Quadusiar ve Sarmatlarla savaştı (*Bellum Germanicum* veya *Marcomanium*, 169-174 ve *Bellum Sarmaticum* 175) ve onları barışa zorladı (Markomanlar, 172; Quadular, 174; Sarmatlar, 175), Yanlış olarak Antoninus'a mal edilen Marcus Aurelius sütunu, imparatorun 171 - 175 arasındaki başarılarını anar. 175 Genel barışında (romalı esirlerin geri verilmesi, yenilmiş milletler üstünde Roma protektorası, Tuna'nın kuzeyindeki eğimli dar arazinin işgali v.b.). Marcus Aurelius ilk olarak barbarların imparatorluk içinde asker veya çiftçi olarak yerleşmelerini kabul etti; bunların Kuzey İtalya'da ayaklanmaları Roma'yı bir süre için bu uygulamadan vazgeçirdi. Barış barbarlar tarafından bozulunca, Marcus Aurelius Tuna üzerinde yeni bir sefere girişti (177-180). Savaş sırasında, tehlikeli davranışlarından goçunduğu oğlu Commodius'a, iktidarı, çekine çekine bıraktı (180), Marcus Aurelius, Vindobna (Viyana) karargâhında vebadan öldü (bazıları Sirmium'da öldüğünü söylerler). [L]

Marcus Aurelius'un Düşünceleri (*Ta eis Eauton*), İmparator Marcus Aurelius'un yunanca yazılmış on iki kitaptan meydana gelen eseri. Duruma, şartlara, yazarının düşünce ve hayallerine göre günü gününe kaleme alınmış bir özdeyişler ve düşünceler derlemesidir. Marcus Aurelius, eserinin ahlâk yönünü stoa'cılıktan alır. *Düşünceler*'in ilgi çekici yanı, özellikle yazarın kendi kendini sorguya çekmesi ve bu vicdan muhasebesiyle bize ruhunun yücelik ve özentisizliğini, kişiliğini ve yetkinliğe varmak için gösterdiği çabayı açıklamasıdır. Bu arada babasına, ailesine ve eğitmenlerine borçlu olduğu bütün iyi nitelikleri uzun uzadıya anlatır. Eserin yunanca adı «kendi kendine» anlamındadır. *Düşünceler*'in bir kısmı imparatorun son yıllarında, Faustina'nın ölümünden (176) önce, bir kısmı da ölümünden sonra kaleme alınmıştır. (L)

MARCUS'ÇULAR i. II. yy.da sapkın Marcus tarafından kurulan tarikat üyelerine verilen ad.

— ANSİKL. Gnostik Marcus'un çömezleri olan *marcus'çular* yunan alfabesinin harflerinde esrarlı bir güç olduğunu ileri sürerler. Aziz İrene'nin dediğine göre, büyücülük ve sihirle uğraşır, sefih bir hayatı severlerdi. Rhone vâdisine dağılan marcus'çuların II. yy.da çarçabuk ortadan kalktıkları sanılır. (L)

MARCUSE (Herbert), alman asıllı amerikalı filozof (Berlin 1898). Öğrenimini 1921'de bitirdi. Daha önce Heidegger ile birlikte okuduğu Freiburg'da 1927'de Husserl felsefesi üstüne ders vermeğe başladı. Hegel, Marx ve Freud'un etkisinde kaldı. Frankfurt Sosyal Araştırmalar enstitüsünde birlikte çalıştığı Horkheimer ve Adorno ile ilişki kurdu. Yahudi asıllı Marcuse, nazilerin iktidara gelmesinden sonra Cenevre'ye (1933), bir yıl sonra da A.B.D.'ye giderek Amerika'nın çeşitli üniversitelerinde (Columbia, Harvard, Brandeis) dersler verdi. 1954'ten beri San Diego (Kaliforniya) üniversitesinde profesördür.

Marcuse, ileri sanayi toplumunun temel karakterlerinin belirmesinden hareket ederek marksizmi yeniden ele aldı. Devrim imkânının zayıflaması ve işçi sınıfının gitgide sisteme tamamıyle katılması, kaçınılmaz bir toplumsal süreç gereğidir. Hayat seviyesinin yükselişi ve sisteme bağlanma, Marcuse için, siyasetle içli dışlı olan sanayi toplumunun, kaçınılmaz sonuçlarıdır; bu toplumda reklamcılık, doktrin aşılama ve gittikçe zayıflayan iktisadî planlama, üretim temelleri üstünde etkili olmaktadır. Refah toplumu, siyaset, kültür, içgüdü ve «tekboyutluluk» bakımlarından karşı görüşleri etkisiz kılar ve böylece *mutlu bir bilinçlenme*'ye yolaçar. Marcuse'ye göre diyalektik metot, sovyet marksizminin resmî dilinde olduğu gibi, hâkim bir durum elde eder; öte yandan yeni pozitivizmin başka yorumlarını kabul etmek ve elinde tutmak zorunda olan düzmece bir bilinç belirtisidir. Düşüncenin *establishment* («yürürlükteki kurulu düzeni koruyan yapı») tutsaklığına karşı Marcuse, bir yandan felsefenin kuruluş bakımından ideolojik karakterini savunmak isterken (felsefe gerçek olanı gösterme yükümlülüğünden uzaklaşırsa yalnız akademik bir oyun haline gelir), öte yandan yeni bir toplumun kuruluş imkânlarını araştırır; bu toplumda teknik, kurtarıcı bir güç ve «yaşama sanat»ının organı olacaktır. Böyle bir dönüşümü başlatabilecek devrim unsuru, amerikan toplumunda vardır. Marcuse'ün düşünceleri inandırıcı bir ideolojik ufuk açar gibi görünecek bir ölçüde gençliği etkilemiştir. Baskıcı otoriterliği reddeden bu yeni anlayış, çağdaş toplumun temelinde çeşitli biçimlerde zaten vardı. Ortodoks marksist tersine, Marcuse'yi işçi sınıfında güvensizlik yaratmakla ve refah toplumunda aydınların devrim yeteneğine aşırı önem vermekle suçlamaktadır. Tartışmalar bir yana, Marcuse'ün tahlilleri, toplum eleştirisine önemli katkılarda bulunmuştur. Başlıca eserleri: Frankfurt Sosyal Araştırmalar enstitüsü tarafından yayımlanan *Studien Über Autorität und Familie* (Otorite ve Aile Üstüne İncelemeler) [1936]; *Reason and Revolution* (Akıl ve Devrim) [1941]; *Eros and Civilization* (Eros ve Medeniyet) [1953]; *Sovyet Marksizmi* (Soviet Marxisme) [1958]; *Tekboyutlu İnsan* (One-Dimensional Man) [1964]; «*Baskıcı Hoşgörü*» (1965), «*Ütopyanın Sonu*» (1967). [M]

MARÇAİS (Georges), fransız şarkiyatçısı (Rennes 1876 - Paris 1962), William Marçais'in kardeşi Cezayir üniversitesinde islâm arkeolojisi profesörüydü (1919). Cezayir Eski Eserler ve İslâm Sanatı müzesi müdürü (1925), Cezayir Şarkiyat enstitüsü müdürü (1935) oldu. Başlıca eserleri: *Les Monuments Arabes de Tlemcen* (Tlemsen'de Arap Anıtları) [1903]; *Les Arabes en Berberie du XI. au XIV. Siècle* (XI.-XIV. yy.da Berberistan'da Araplar) [1914]; *Manuel d'Art Musulman* (İslâm Sanatı Elkitabı) [1926]; *L'Art de l'Islam* (İslâm Sanatı) [1946]; *L'Architecture Musulmane d'Occident* (Batı'da İslâm Mimarîsi) [1954]. (L)

MARÇAİS (William), fransız şarkiyatçısı (Rennes 1872-Paris 1956). Kuzey afrika medeniyeti ve arap lehçeleri üstüne eserler yayımladı. (L)

MARÇAL dağları, Ege bölgesinde (Güney Menteşe yöresi). Kerme körfezinin kuzey kenarındaki tepelerin gerisinde dağlar (1 211 m); daha kuzeydeki Kavak dağı (1 370 m) ve Bencik dağı (1 396 m) ile birleşir. Birinci ve ikinci zaman kalker ve şistleri, kızılçam koruları. (M)

MARDA i. (yun. *marida*, önemsiz, değersiz şey'den). Iskarta mal. ‖ *Esk.* Değeri belirlenmiş veya pazarlığı yapılmış bir mal için fazladan istenilen para. (M)

MARDAN, Batı Pakistan'da (Peşaver ili) şehir, Peşaver'in kuzeydoğusunda; 48 800 nüf. Tarım pazarı. Önemli şeker rafinerisi. Dokuma tezgâhları. (L)

MARDANİS (Ebu Abdullah Muhammed BİN), ikinci Taifaların kralı (1147 - Murcia 1172). Hıristiyanlığı kabul etti; Muvahhidîlere karşı savaştı. Katalonyalı-

MARDİN
solda, genel görünüş;
ortada, mescit;
sağda;
Ferdves çeşmesi
(Şeyh Mehmet Ali
Ensarî vakfından)

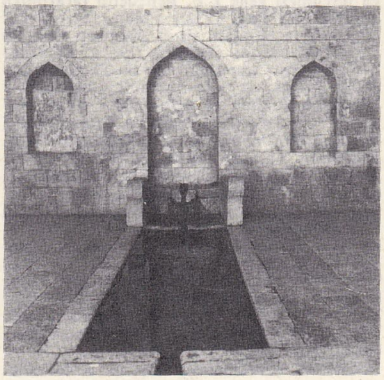

Foto. LAROUSSE; Rizzoli Larousse; N. Erkılıç (MEYDAN)

lar, Aragonlular ve Castillalılardan kurduğu kuvvetlerle Murcia'dan başlamak üzere bütün doğu bölgesini ve Doğu Endülüs'ü aldı; daha sonra Gırnata'nın fethine girişti (1167). Yahudiler ve Hıristiyanlarla birleşerek muvahhidî kuvvetlerini kıstırdı. Ancak, Muvahhidîler direndi ve Ebu Yakub Yusuf yönetiminde harekete geçerek Mardanis'i Murcia'ya çekilmek zorunda bıraktılar. Mardanis burada terk edilmiş olarak öldü. Saltanatının başlarında Pisalılara ve Cenevizlilere ticarî imtiyazlar tanımıştı. (M)

MARDEL i. (fr. *mardelle*'den). Jeomorfol. Bazı yaylalarda sık rastlanan ve 1-2 m derinlikte bulunan 2-3 m çapında küçük delik. (Bazı merdeller Tarihöncesinden kalma kulübelerin zeminleridir; ama birçoğunun tabiî olarak oluştuğu ve küçük karst çöküntülerinden veya küçük hidrolakolitlerin yok olması sonucunda meydana geldiği sanılmaktadır.) [L]

MAR DEL PLATA, Arjantin'de (Buenos Aires ili) şehir, Atlas okyanusu kıyısında. Corrientes burnunun kuzeyinde; 280 000 nüf. Balıkçı limanı ve büyük sayfiye merkezi. Besin sanayii. (L)

MARDİH (TEL), Suriye'de arkeolojik yer, Halep yakınında. 1965'te burada III. binyılın sonundan kalma büyük bir sümer sitesi bulundu. Yontulmuş büyük bazalt kütlelerinden yapılmış sunî bir tepedir, çevresi 2-3 km'dir. Burada bulunan iki tapınaktan birinde mitolojiden ve âyin törenlerinden sahneler oyulmuş büyük bir kireç havuzu vardır. Site'ye Persler ve Yunanlılar zamanında yeniden yerleşilmiştir. (L)

MARDİN, Güneydoğu Anadolu'da il merkezi şehir, 33 618 nüf. (1970). Şehir, *Mardin eşiği* adı verilen doğu-batı doğrultulu dağ kütlesinin kesiminde, kütlenin güneye bakan yamacı üzerinde 1 000 - 1 150 m'lik eğimli bir yüzeyde kurulmuştur. İyi bir yol (96 km), Mardin'i Diyarbakır'a, başka yollar da güneyde Nusaybin'e ve Urfa'ya, kuzeydoğuda Savur - Midyat'a bağlar. Şehrin 10 km güneyinde bulunan Mardin istasyonu, 25 km'lik bir kolla Şenyurt'ta (Derbesiye) Güney demiryoluna bağlanır. Mardin, Diyarbakır havzasını Yukarı Elcezire düzlüklerinden ayıran dağlık kütlenin kolay geçilen bir geçit yerinde, savunmaya elverişli bir noktada kurulmuştur. Mardin kalesi, şehrin 100 m kadar üstünde, tepenin en yüksek yerinde 1 200 - 1 180 m'lik düz bir alan üzerindedir. Şehir, yamaç üzerinde doğudan batıya 2 500 m uzunluğunda ve 500 m genişliğinde bir şerit gibi uzanır. Eskiden tepedeki kaleye dayanarak bütün şehri kuşatan dış surlardan bugün hemen hiç bir kalıntı yoktur. Mardin'in anacaddesi şehri, doğudan batıya doğru az bir eğimle baştan başa geçer; orta kesiminde şehrin başlıca alışveriş merkezini meydana getiren dükkânlar sıralanır. Çarşı, bu caddenin güneyindeki sokaklar boyunca uzanır. Doğudaki meydanın çevresinde de başlıca resmî binalar vardır. Cami, medrese v.b. anıtsal yapılar ise şehrin her tarafına yayılmıştır. Bu anacadde dışında, genellikle dar, yokuşlu ve düzensiz sokakların çevresinde, üstüste yığılmış evlerin damları düz ve toprak örtülüdür. Çoğu taştan olan bu evlerin bir kısmı da kerpiç bağdadîdir. Motorlu araçların işlediği tek anacaddeye, son zamanlarda biri kuzey, öteki güneyden açılan iki cadde daha eklendi. Mardin'in 13 mahallesi vardır. Şehir tarımsal ürünlerin alınıp satıldığı canlı bir ticaret merkezidir; ayrıca dokumacılık, bakırcılık, kuyumculuk, çömlekçilik yapılır. Şehirde bir de un fabrikası vardır.

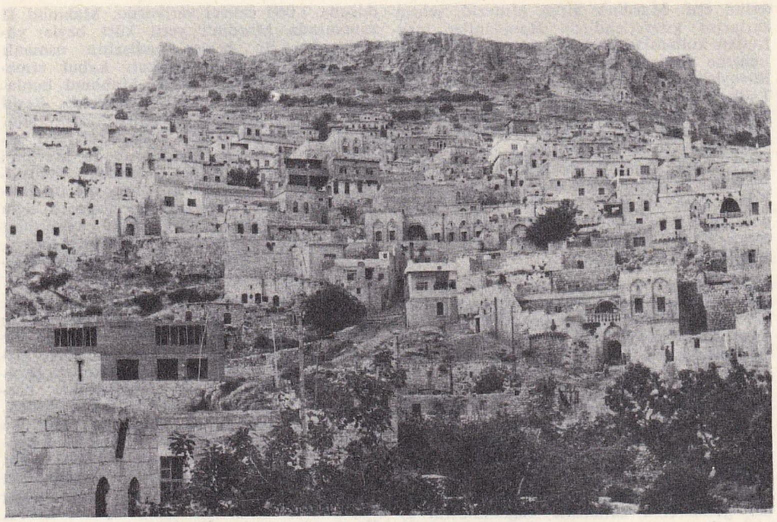

kaleden genel görünüş

● *Tarih.* Mardin'in ilkçağ tarihi hakkında fazla bilgi yoktur. Amid (Diyarbakır) - Nisibis (Nusaybin) yolu üzerinde *Mazide* adlı bir kalenin varlığından ilk olarak Ammianus Marcellinus (IV. yy.) söz eder. Şehre, Süryanîler *Marde,* Araplar *Mâridîn* derdi; yerliler arasında şehir, Mardin adıyle anılır. A. Dupre ve Hammer, Mardin'e İlkçağda *Marde* dendiğini ve bu kelimenin savaşçı bir kavim olan Merdeîlerle ilgili olduğunu ileri sürerler. Hammer'e göre merdeîler iran hükümdarlarından Ardeşir (226-241) tarafından bu bölgeye yerleştirildi. Söylentilere göre Mardin, sırasıyle İranlıların, Romalıların ve Bizanslıların elinde bulundu. V. ve VI. yy.larda Bizanslılarla Sasanîler arasındaki mücadelelerde önemli bir yeri oldu. Constantinius II, İranlıların Mardin ve çevresine yaptıkları baskınlara karşı savunma tedbiri olarak iki kale yaptırdı. Bu kaleler, Bizanslılarla Sasanîler arasında birçok defa el değiştirdi. VII. yy.da Araplar, İyaz bin Ganm kumandasındaki kuvvetlerle şehri aldılar (640). 754'te Mardin'de Beni Rebia kabilesinin reisi olan Burayka'nın isyanı, abbasî halifesi Ebu Cafer tarafından bastırıldı. Mardin valiliğine Muhammed Bin İshak bin Kendac tayin edildi. Bir süre sonra Ahmed bin İsa Mardin'i aldı (801). Hamdan bin Hamdun bölgeye tayin edildikten sonra, Mardin ve çevresinde hamdanî hâkimiyetini yerleştirdi (873). Fakat kısa bir süre sonra abbasî halifesiyle arası açıldı ve halife Mutezid'in Mardin üstüne yürüdüğünü haber alınca şehri bırakarak kaçtı. Mardin'de kalan oğlu, şehri halifeye

MARDİN
il haritası

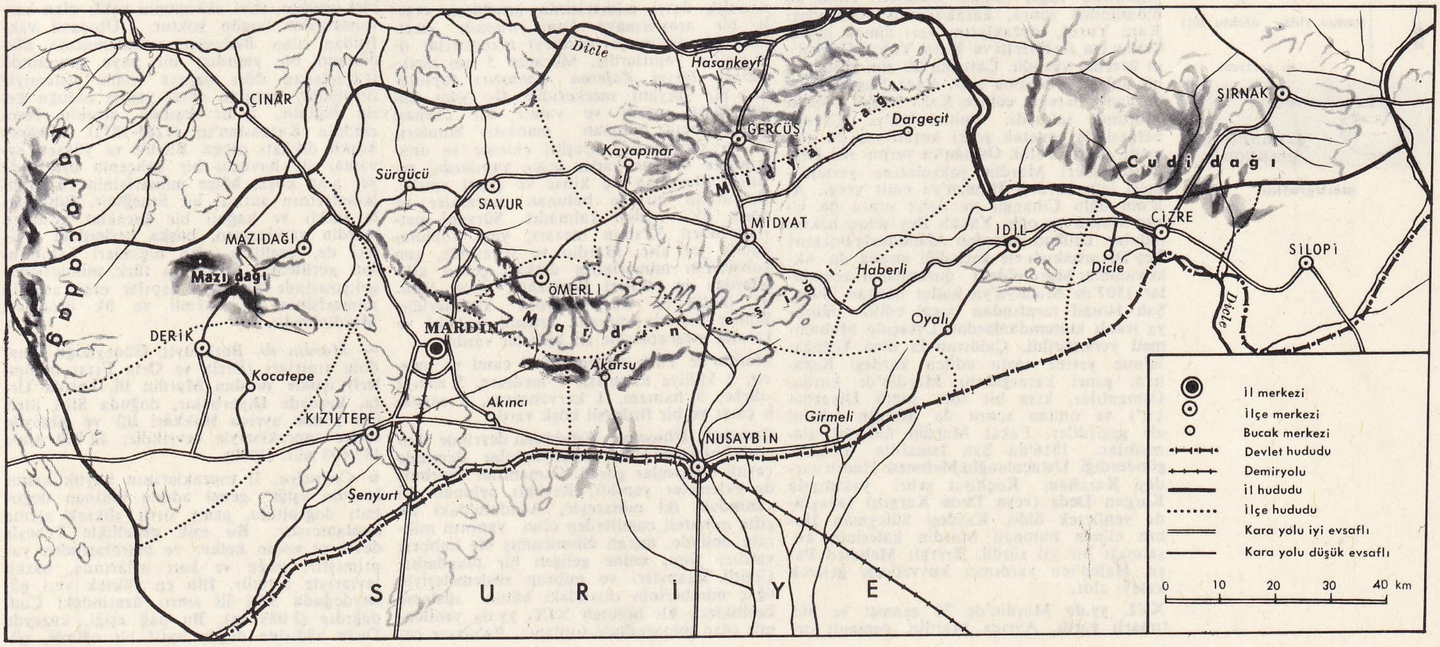

Foto. G. Çizgen (LAROUSSE)

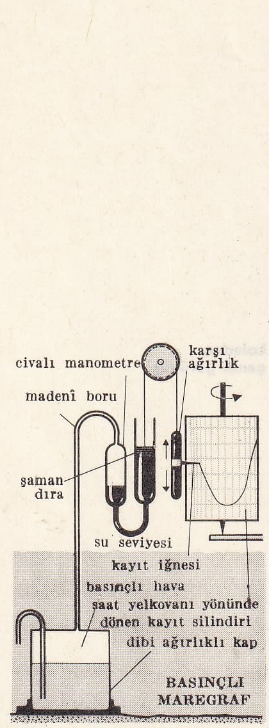

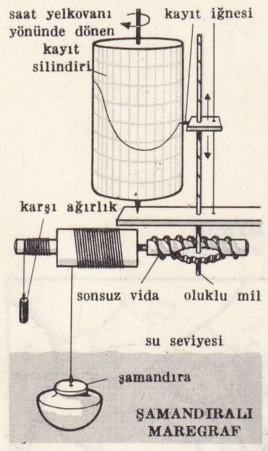

meragraflar

teslim etti. Mardin'e giren Mutezid, şehrin surlarını kuvvetlendirdi. Hamdanîler tarafından kullanılan surları yıktırdı. Kaleyi de onartan Mutezid şehirden ayrılınca, bölge, Büveyhîlerden Bahtiyar ile anlaşan Ebu Talib Hamdan'ın eline geçti (969). Ancak yapılan antlaşma uyarınca Mardin, Hamdanîlerin nüfuz alanı içine alınmadı. Bazı kaynaklara göre Mervanîlerin eline geçen şehre daha sonra Selçuklular hâkim oldu, Melikşah'ın ölümünden sonra Suriye atabeki Tutuş, kısa bir süre için Nusaybin'e kadar uzanan alanı hâkimiyeti altına aldı. Daha sonra Büyük Selçuklu sultanı Berkyaruk, Mardin'i ele geçirdi.

Artuk Beyin oğlu İlgazi ve onun oğulları 1208'e kadar Mardin'e hâkim oldular. Artuk hâkimiyeti döneminde Salâhaddin Eyyubî, şehri almak istediyse de başaramadı. 1197'de Eyyubîlerden Melik Adil şehrin sur dışını alarak asıl kuşatmayı bir yıl sonraya bıraktı; sonra oğlu Eşref'i, Mardin'e yolladı. Bu sırada Halep eyyubî hükümdarı Salâhaddin'in oğlu Zahir, Artukoğullarıyle iyi ilişkiler kurduğundan, Eşref Mardin'in 150 000 dinarlık teklifini kabul ederek şehre dokunmadı. 1261'de Hulâgu Han, Mardin emîri Necmeddin Gazi Said'e haber göndererek kendisine bağlanmasını istedi. Bu istek kabul edilmeyince oğlu Yaşmut'u Mardin'in kuşatılmasıyle görevlendirdi. Sekiz ay kuşatmaya dayanan Mardin'de halkın hastalık ve açlığına dayanamayan Necmeddin Gazinin oğlu Muzaffer, babasını öldürerek şehri Yaşmut'a teslim etti. Yaşmut, Muzaffer'i Mardin valiliğine tayin etti. Timur istilâsı sırasında Mardin'de Mecdeddin Sultan İsa vardı. Sultan İsa, Timur'a yakınlık gösterdi; fakat şehir halkı, Timur'un askerlerini öldürdü. Bu olaydan Sultan İsa'yı suçlu gören Timur, onu sürdürdüğü gibi halkı da cezalandırmağa karar verdi. Ancak bu sırada torunu Uluğ Beyin doğumu sebebiyle Timur, şehir halkını bağışlayarak Mardin'in yönetimini Sultan İsa'nın kardeşi Sultan Salih'e verdi. Ve olayda suçsuzluğu anlaşılan Sultan İsa'yı bağışladı. Timur'un 1403'te Elcezire'de tekrar görünmesi üzerine Sultan İsa, Mardin'e kapandı. Kuşatmanın uzun süreceğini ve erzak sıkıntısı çekileceğini anlayan Timur, şehrin önünde fazla durmayarak akkoyunlu Kara Yoluk Osman'a Mardin'i kuşatma emri verdi. Bu emir, Mardin'e akkoyunlu müdahalesinin başlangıcı oldu. Bununla birlikte Kara Osman'ın kuvvetleri şehre hâkim olacak kadar yeterli değildi. 1404'te Sultan İsa kendiliğinden Timur'a başvurunca suçu bağışlandı. Kısa bir süre sonra Karakoyunlular akkoyunlu hâkimiyetinin Mardin'e yayılmasına engel olmak istediler. Timur'un ölümünden sonra, karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf, topraklarını geri almak üzere, Sultan İsa ile birleşti ve Kara Yoluk Osman'ın üzerine yürüdü. Çatışma 20 gün sürdü ve bir anlaşmayle sona erdi. Kara Yusuf Azerbaycan'a hereket edince Kara Yoluk Osman Mardin'e saldırdı. Sultan İsa'yı Cavsak bölgesinde yenerek şehri kuşattıysa da alamadı. Kara Yoluk Osman'ın yerine Ali Bey, Türkmenleri Mardin yakınlarına yerleştirmesi için kardeşi Hamza'ya emir verdi. Ali'nin oğlu Cihangir ve daha sonra da Uzun Hasan ve oğlu Yakub Bey şehre hâkim oldular. Dulkadırlılardan Alâüddevle Bozkurt Bey Diyarbakır'ı ele geçirdiği sırada da Akkoyunlular Mardin'deki durumlarını korudular. 1507'de Malatya'ya kadar uzanan bölge, Şah İsmail tarafından işgal edildi. Buraya iranlı kumandanlardan Ustaçalu Muhammed yerleştirildi. Çaldıran'da ölen Ustaçalu'nun yerine tayin edilen kardeşi Karahan, genel karargâhını Mardin'de kurdu. Osmanlılar, kısa bir süre sonra Diyarbakır'ı ve ondan sonra da Mardin şehrini ele geçirdiler. Fakat Mardin kalesini alamadılar. 1516'da Şah İsmail'in bölgeye gönderdiği Ustaçaluoğlu Mehmed Hanın kardeşi Karahan, Koçhisar şehri yakınında Kargan Dede (veya Dede Kargın) savaşında yenilerek öldü. Kardeşi Süleyman Hanın elinde bulunan Mardin kalesinin kuşatması bir yıl sürdü. Bıyıklı Mehmed Paşa, Halep'ten yardımcı kuvvetlerle gelerek kaleyi aldı.

XVI. yy.da Mardin'de 30 zeamet ve 465 tımarlı vardı. Ayrıca Mardin, osmanlı ordusuna 1 060 cebeci veriyordu. Mahmud II zamanında Mardin'i yerli kürt beyler yönetiyordu. Bu beyler padişahın osmanlı yönetiminde yaptığı ıslahatı kabul etmeyerek isyan ettiler (1832). Mahmud bunların üzerine Reşid Paşa'yı gönderdi. Reşid Paşa, isyanı bastırdı ve şehre hâkim oldu. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Suriye'yi aldığı sırada Timavi bin Eyyub da Mardin'i aldı; fakat şehir halkı tarafından öldürüldü. Nizip yenilgisinden sonra da mardinliler, Kavalalı Mehmed Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşaya bağlılıklarını bildirdiler (1839). Londra mukavelenamesiyle Suriye, Mehmed Ali Paşanın elinden alınınca Mardin de Osmanlı devletine verildi (1841).

Mardin, Mondros* mütarekesinden sonra Türklerde kaldı. Fakat buraya çok yakın bölgeleri işgal eden İngilizler, Mardini de almak için halkı millî kuvvetlere karşı kışkırttılar. Bu sırada Milli aşiretinden İbrahim Viranşehir'de bir ayaklanmayı başlattı. Bu isyan, Mardin'de Millî Mücadele'ye katılan kumandanlardan Abdi ve Salih Ağalar tarafından bastırıldı. Londra'da imzalanan itilâfname (1919) gereğince Suriye ve Güney Anadolu'nun Fransızlara geçmesi üstüne mardin halkı düşmanlara karşı bir millî teşkilât kurdu. Bu sırada yapılan Erzurum kongresine Hasan Bey ve İzzetoğlu Necati adlı delegeleri yolladılar. Kısa bir süre sonra Fransızlar burayı işgal için Norman kumandasında küçük bir ordu gönderdiler. Şehre giren Norman, Mardin'in bir Suriye şehri ve halkının arap olduğunu söyleyerek şehrin kendilerine teslimini istedi: fakat Eyüp (Önen) kumandasında toplanan mardin halkı bu teklifi kabul etmedi. Norman, şehirde çıkan olaylar üzerine, Mardin'i işgalden vaz geçmek zorunda kaldı.

Kanunî Sultan Süleyman, Bağdat seferi sırasında Mardin'i idare bakımından bir sancak yaparak Diyarbakır eyaletine bağlamıştı (1534). 1870'te Vilâyetler kanunuyle gene Diyarbakır vilâyetine bağlı kaldı. Cumhuriyet devrinde il durumuna getirildi. 1927 Sayımında 23 252 olan şehir nüfusu, 1945'te 18 522'ye düştü; bundan sonra yavaş bir artma göstererek 1955'te 24 329, 1965'te 30 974 oldu.

● *Güzel sanatlar.* Mardin mimarîsinde açık renkli kesme taş geleneği hâkimdir. Taş işçiliği geleneği bugün de, Kayseri ve Ahlat çevresi geleneğinden daha kuvvetli olarak yaşar. Anıtsal yapıların dilimlenmiş taş kubbeleri, düz toprak damla örtülü yapıların ağaçsız, sarı görünüşü içinde şehre hareket kazandırır. Tepenin güneyindeki prehistorik izler ve erken hıristiyanlık devri mimarîsinin örnekleri, esaslı bir araştırmaya konu olmadı. Özellikle Mardin'in çevresindeki manastırlar ilgi çekici yapıtlardır. Merkeze 5 km uzaklıktaki *Deyri Zaferan manastırı* topluluğu, bir süryanî merkezidir. Üç yanı kayalıklarla çevrili ve yalnız bir cephesi güneye açık bulunan manastır binaları, IV. yy.da yapıldı. Çeşitli ekleme ve onarımlarla bugüne kadar gelen yapılarda, çeşitli çağlara ait üç kilise ve şapel vardır. Bunlardan birinde bulunan mozaikler ve apsis, IV. yy.dan kalmadır. Süryanî patriklerinden 52'sinin mezarı, yapı topluluğunda yer alır. Mardin ve yöresinde, çan kulelerinin mimarîsiyle dikkati çeken kiliselerden en eskileri *Kırkşehid, Mar Şmuni, Göllü* ve *Surp Kevork* kiliseleridir. Bunlar dışında süryanî, ermeni, yakubî ve katolik mezheplerine ait kiliseler vardır.

Mardin'de Türk devrinden 14 cami ve mescit, 2 külliye kalıntısı, 7 medrese, 5 zaviye -türbe, 5 hamam, 1 kervansaray, 1 revaklı çarşı ve bir firdevsli köşk vardır.

Camiler. *Ulucami*, Artuklular devrinde bugünkü biçimini aldı; Akkoyunlular devrinde çeşitli onarımlar gördü. Osmanlılar devrinde de eklemeler yapıldı. Revaklı avlunun iki yanındaki iki minareyle, Anadolu'daki ilk çifte minareli camilerden olan yapının mihrabı önünde, dıştan dilimlenmiş bir kubbesi vardır; yapı, enine gelişen bir plandadır. Çeşitli kitabeleri ve mihrap süslemeleriyle ağaç mimberinin dışındaki bütün süsleme özellikleri, bir bölümü XIX. yy.da yenilenmiş olan minaresinde toplanır. *Babüssur camii*, mihrap önünde kubbe biçimini ve enine gelişen plan tipini devam ettiren bir artuklu yapısıdır. XIV. yy.ın son yarısında yazılmıştır. *Abdüllatif camii*, anıtsal ölçüde bir artıklu yapısıdır, aynı biçimin revaklı avlulu ve değişik bir uygulaması olarak göze çarpar. Avlusunun kenarlarında, bugün yalnız bir parçası kalmış medrese bölümleri ve ana mekânının üç açıklık kapısıyle zengi devri mimarîsinden izler taşır. Büyük camiler arasında *Hamit, Kıseyri, Zairi* camileri, osmanlılar devri uygulamalarıdır.

Medreseler. *Hatuniye medresesi*, iki katlı revaklı avlusu, iki eyvanı ve taş işçiliği gösteren mihraplarıyle Anadolu'nun ilk açık avlulu artuklu medresesidir. Duvarına kazılı vakfiyesine göre, Kutbeddin İlgazi'nin annesi Radviye Hatun tarafından XIII. yy.ın sonlarında yapıldı. Anıtsal anadolu medreseleri içinde özel yeri olan *Sultanisa* (Artuklu devri) ve *Sultankasım medreseleri* (Akkoyunlu devri), kapalı karakterleri, külliye biçimleri ve şehir dışında kurulmuş olmalarıyle dikkati çeker. XII. yy. başında yapılan *Hüsamiye*, aynı yüzyılın sonlarındaki *Muzafferiye*, XIII. - XIV. yy.daki *Melikmansur, Savurkapı, Altunboğa medreseleri* gibi yapıların kesin şekilleri hakkında yeterli bilgi yoktur. XIII. yy.ın ilk yarısında yapılan *Şehidiye medresesi*, Artuklu devrinin en geniş yapılarındandır. XIII. yy.ın başlarında yapılmış olan *Marufiye medresesi*, mozaik sebili ve ölçüleriyle dikkati çeker.

Diğer yapılar. Mardin'deki zaviyelerin çoğu, XV. yy. akkoyunlu yapılarıdır. En önemli kalıntı *Hamzayıkebir zaviyesi türbesi*'dir. Haçvarî planıyle, anadolu türbeleri arasında değişik bir biçimi olan bu türbede, çini mozaik bir pano da yer alır. *Cihangirbey zaviyesi*, Sultankasım medresesi yanında, küçük ölçüde iki bölümlü bir yapıdır. Mardin'in ilgi çekici yapıları arasında, Anadolu'nun en eski hamamları da vardır. *Maristan hamamı*, Anadolu'nun ilk türk hamamlarındandır ve ilk şifahanelerden birinin önemli bir bölümüdür. İlk külliyelerden olan ve cami, medrese hamam ve çeşmeden meydana gelen bu yapı topluluğunu Necmeddin İlgazi (1108-1123) ile kardeşi Emineddin'in yaptırdığı söylenir; bugün bir kısmı ayaktadır. *Radviye ve Yenikapı hamamları* da haçvarî bir düzeni olan sıcaklığıyle, bu biçimin erken örnekleri arasındadır. *Emir hamamı*, roma devri temellerine dayanır ve yıldız biçiminde açılan bir sıcaklığı vardır. Mardin'de bugün tek bir kervansaray ayaktadır ve yapı biçiminden, XVII. yy.da yapıldığı anlaşılır. XVI. yy. kayıtlarındaki biri artuklu, ikisi akkoyunlu vakfı olan kervansaraylar bugün yoktur. Ulucami vakfından olan *Bedesten*, uzunlamasına dikdörtgen bir yapıdır; bir paye çevresinde tekrarlanan dört çapraz tonoz sistemiyle örtülüdür. Artuklu devri yapısı olduğu kesin değildir. Şehir dışında artuklu Necmeddin Karaaslan'ın (1285-1312) *Firdevs köşkü* dikkati çeker. Büyük ve yüksek eyvanlar ile havuzlu bir bahçenin ortasında yer alan köşk, bölge mimarîsinin ev uygulamalarının anıtsal bir örneğidir. Bütünüyle farklı ve kapalı bir karakter gösteren mardin yapılarının, başka yerlerdeki etkileri de, özellikle plan biçimleri bakımından görülebilir. Anadolu türk mimarîsinin gelişmesinde basamak yapılar olan artuklu mimarîsinin en önemli ve ilk örnekleri Mardin'dedir.

— *Mardin ili.* Bütünüyle Güneydoğu Anadolu sınırları (Dicle ve Orta Fırat bölümleri) içinde yeralan Mardin ili, batıda Urfa, kuzeyde Diyarbakır, doğuda Siirt illeri (bu yönde ayrıca Hakkâri ili) ve güneyde suriye topraklarıyle çevrilidir; 12 760 km²; 457 693 nüf. (1970).

● *Coğrafya.* İl topraklarının büyük kısmı Mardin eşiği* genel adıyle tanınan doğu-batı doğrultulu, geniş sırtlı yüksek alanla kaplanmıştır. Bu eşik genellikle Tebeşir devri ve eosen kalker ve marnlarından yapılmıştır; doğu ve batı uçlarında, bazalt lavlarıyle örtülür. İlin en yüksek yeri güneydoğuda Siirt ili sınırı üzerindeki Cudi dağıdır (2 089 m). Bu dağ eşiği, kuzeyde Dicle vâdisine doğru hafif bir eğimle, gü-

neyde Elcezire ovası üzerine de genellikle dik bir yamaçla iner. Bu yamacın önünde hafif dalgalı bir düzlük yer alır. Bu kesim, neojen dolgularıyle (kireçli, kireç-killi) kaplıdır. İlin doğu ucundaki Silopi ovası, alüvyonlu yereyle örtülür.

Mardin'de yazları kurak akdeniz yağış rejimi ve güney çöllerin etkisi altında kalan bir kara iklimi görülür. Kış ve yaz aylarının ortalama sıcaklığı 27°C ve 29°8C, bugüne kadar kaydedilen en düşük ve en yüksek sıcaklık —12°C ve 42°C'tır. Yıllık yağış ortalaması 690 mm, yağışlı günler ortalama sayısı 77,6'dır; yağışların mevsimlere dağılışı (yüzde ile); kışın 50,5; ilkbaharda 34; yazın 0,5; sonbaharda 15'-tir. Kar yağışlı günlerin ortalama sayısı 7, karla örtülü günlerinki 18,5'tir. İl topraklarındaki dağlık kesimlerde yağış 500 mm'-nin üstünde (Cizre 677, Midyat 633 mm), güney sınırlarına yakın yerlerde daha azdır (Savur 501, Nusaybin 474 mm). Tabiî bitki örtüsü bakımından, Mardin eşiği üzerinde meşe ormanı ve çalılıklarına rastlanır. Ova kesimlerinde step görünüşü hâkimdir. Akarsular bakımından, ilin kuzeydoğu sınırını meydana getiren Dicle ırmağı, Mardin eşiğinin kuzeyindeki suları toplar. Bu eşiğin güneyinden doğan sular da Fırat havzasına aittir (Habur çayına kavuşan Circip ve Çağçağa suları gibi). Bunların bazıları suyu bol kaynaklardan beslenir ve yazları çok sıcak ve kurak olan yöreyi canlandırır.

Mardin ilinin 1965'te 397 880 olan nüfusu 1970 sayımının ilk alınan sonuçlarına göre 457 693'e yükseldi, nüfus yoğunluğu da 31'den 36'ya çıktı. Bu nüfusun yüzde 26'-ya yakını, nüfusları 3 000'den fazla olan 11 şehir ve kasabada, yüzde 74'ü ise 711 köyde yaşar. Şehir ve kasabaların altısı 10 000'-den fazla nüfuslu (Mardin 33 618, Kızıltepe 16 300, Nusaybin 13 941, Midyat 13 118, Cizre 11 573, Derik 11 295), beşi de 3 000-5 000 nüfusludur (Savur, Gercüş, Ömerli, Mazıdağı, Yeşilli [Rişmil]). Mardin ilinin 12 ilçesi vardır: Merkez, Cizre, Derik, Gercüş, İdil, Kızıltepe, Mazıdağı, Midyat, Nusaybin, Ömerli, Savur, Silopi. — *Mardin Merkez ilçesi,* 1 016 km²; 66 956 nüf.; Merkez ve Kasır (Akıncı) bucakları; 59 köy ve Merkez ilçesi içinde Yeşilli kasabası.

Mardin ilinde nüfusun büyük kısmı geçimini topraktan sağlar. Toprakların faydalanma bakımından bölünüşü şöyledir (yüzde ile); ekili-dikili yerler, 33; orman, çayır ve otlaklar 22; ürünsüz olanlar 28. En çok tahıl ekilir ve buğday başta gelir (100 000-125 000 t); onu arpa izler (47 000-56 000 t). Pirinç ekimine de önem verilir (1965'te 7 368, 1967'de 1 704, 1968'de 2 072 t). Darı üretimi azdır (600-1 600 t) baklagillerden mercimek (6 900 t), nohut (2 300 -1 600 t) ve fasulye (600-300 t) ekilir. Soğan (11 700-3 800 t), kırmızı biber ve bostan ekimine de önem verilir. Patates ekimi önemsizdir (940 t). Sanayi bitkileri arasında pamuk (1 700 t lif, 2 700 t çiğit), az miktarda susam, tütün ve ayçiçeği ekilir. Üzüm bağları 30 000 hektarı aşar (200 000 t'a yakın yaş üzüm); bundan kuru üzüm pekmez v.b. de yapılır). Ayrıca badem ve fıstık da yetişir. İl topraklarında 120 000'e yakın zeytin ağacı vardır (zeytin ürünü 500-1 400 t). Evcil hayvanlardan en çok koyun (595 000), sığır (131 000), eşek (53 000), at (12 000) ve katır (13 000 baş) bulunur. Arıcılık yapılır (125 t bal); kümes hayvanları beslenir.

Mardin ilinde yeraltı zenginlikleri üstüne kesin bilgi yoktur, Petrol ve tabiî gaz kaynaklarının varlığı kesinlikle bilinmiyor. Silopi, Gerçüş ve İdil ilçelerinde yakıt olarak kullanılabilecek asfaltit (külünde vanadyum vardır), Mazıdağı ilçesinde de oldukça düşük tenörlü, fakat geniş alanlı fosforit rezervleri vardır. Bunların da yardımıyle Mardin ilinde birtakım sanayi kuruluşları meydana getirilmesi düşünülmektedir. Bunlar arasında un, çırçır, çimento, tuğla azotlu gübre (Nusaybin'de) ve süper fosfat fabrikaları, yöreye yeni geçim kaynakları sağlayacaktır.

Mardin ilinde ulaşım, özellikle karayollarıyle sağlanır. Demiryolu ulaşımı önceleri çok canlıydı; bugün önemini büyük ölçüde kaybetti. En işlek yolları il merkezini, Diyarbakır'a, Urfa üzerinden Gaziantep ve Adana'ya bağlar; ayrıca doğuya (Midyat-Cizre) ve kuzeydoğuya (Siirt) bağlayan daha az işlek yollar vardır. Şehrin 10 km güneyinde bulunan Mardin istasyonu, 25 km'lik bir kolla Şenyurt'ta (Debesiye) güney demiryoluna bağlanır. (→ Bibliyo.) [M]

J. Charles MARDRUS Derrain'in yaptığı portresi, (özel koleksiyon)

MARDİN (Arif), türk bestecisi (İstanbul 1938). Londra'da iktisat öğrenimi yaparken caz müziği çalışmağa başladı. A.B.D.'ye gitti (1959); orada Atlantic Plak şirketinde aranjörlük yaptı (1960). Ünlü şarkıcılarla çalıştı (Young Rascals, Aretha Franklin, Lulu, Dusty, Dusty, Dusty Springfield ve Petula Clark); plak doldurdu. *The Windmills of Your Mind* filminin müzik aranjmanını yaptı. (M)

MARDİN (Ebulûlâ), türk hukuk bilgini (İşkodra 1880-İstanbul 1957). Yusuf Sıdkı Efendinin oğlu. Özel öğrenim gördü. Temyiz'de kâtip olarak çalıştı. İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1903). Mülkiye Mektebinde öğretim üyeliği yaptı. Osmanlı Mebusan meclisinde Niğde ve Mardin milletvekili olarak bulundu (1914-1919). Meşihat mektupçusu, müsteşar ve Şûrayı Evkaf üyesi oldu. İstanbul payesi rütbesini aldı. Mütareke yıllarında İstanbul'un idaresi için kurulan Danışma kurulunda çalıştı (1922). Kadı yetiştirilmesi için açılan Medresetül Kuzat'ta müdürlük etti (1923). Aynı yıl Dârüşşafaka'yı yöneten Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiye'ye başkan vekili seçildi. İstanbul barosunda (1925), Tapu Kadastro dairesinde müşavir oldu (1927), Şirketi Hayriye İdare meclisinde görev aldı. İsviçre Medenî kanununu Türkiye'de uygulamak için kurulan komisyonda çalıştı. İstanbul üniversitesi Hukuk fakültesi ordinaryüs profesörlüğünden emekliye ayrıldı (1951). Eserleri: *İlmiye Salnamesi; Ahkâm-ı Arazi* (Toprak Hukukuyle İlgili Hükümler); *Kitab-ür-Rehin; Ahkâmı Evkaf* (Evkaf ile İlgili Hükümler), *Teminat Akdi; Şahsın Hukuku; Aynî Haklar; Hukuku Medeniye Dersleri.* (M)

MARDİN eşiği, Güneydoğu Anadolu'da Dicle ve Fırat ırmakları arasında su bölümü meydana getiren doğu-batı doğrultulu dağ kütlesi; yüksl. 1 400 m. Bunun Karacadağ volkan kütlesinden 900 m'lik bir boyunla ayrılan doğu kesimine Mazıdağı adı verilir. Bu kesimde ve daha doğudaki *Mardin dağı*'nda kütlenin güney yamaçları dik, kuzey yamaçları daha az eğimlidir. Daha doğuda yükseltisi fazla olmayan ve daha dağınık bir yapı gösteren *Midyat* (esk. Abidin) dağları uzanır. Bu kesimde dağlar, Dicle'nin kuzey - güney doğrultulu vâdisi üzerinde sona erer. Dağların yapısında yer yer bazalt ve andezit lavları görülür; fakat çoğunlukla ikinci zaman sonu (kretare) ve özellikle üçüncü zaman başı (eyosen) kireçli kayaçları bulunur. Yerey, geniş çaplı kıvrımlarla yerinden oynamış ve kırılmıştır. Oldukça bol yağmur alan kütle, geniş alanlarda meşeliklerle örtülüdür. Özellikle doğu kesiminde kenardaki kuru düzlüklere göre daha yoğun bir nüfuslanma gösterir. Güney eteklerinden çıkan suyu bol kaynaklar, Habur çayını meydana getiren kolları besler. Dağların çevresinde birtakım şehir ve kasabalar sıralanır: güneyde Derik, Mardin, Midyat; kuzeyde Mazıdağı (Şamrah), Savur ve Gercüş. (M)

MARDİNİ YUSUF SIDKI EFENDİ. Bk. YUSUF SIDKI EFENDİ.

MARDİNİZADE ARİF BEY, türk fikir adamı (Mardin 1852-Mısır 1920). Kazasker Yusuf Sıdkı Efendinin oğlu. Özel öğrenim gördü. Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa tarafından görevle Fransa ve Londra'ya gönderildi. Fransızca ve İngilizce öğrendi. Kaymakam, savcı, mahkeme reisi, Şûrayı Devlet üyesi, Basra ve Suriye valisi oldu. *Muhtasar-ül-Ulûm* (Bilimlerin Özeti), *Felsefei Edyan* (Dinler Felsefesi), *Hikmeti İslâmiye* (İslâm Hikmeti) gibi eserleri vardır. (M)

Mardin kalesi, Mardin şehri içindeki tepenin üzerinde kale. 975-976 Yıllarında Hamdanîlerden Hamdan bin el-Hasan Nâsırüddevle bin Abdullah tarafından yaptırıldı (975-976). Uzunluğu 800 m, genişliği 30-150 m'dir. Sert tabiattan faydalanılmış ve kalenin bir kısmı surla takviye edilmemiştir. Güney tarafında yalnız bir kulesi aşıktadır. Kalenin doğu tarafında konak veya saray olduğu sanılan büyük bir bina vardır. XVI. yy.da kalede silâhlı 1 060 asker bulunurdu. Askerlere ve halka yetecek kadar çok sayıda su sarnıcı, erzak ve cephane ambarları vardı. XIX. yy.a kadar sağlam olarak gelen surların ancak bir kısmı bugüne kaldı. Surlardaki kapıların içinde en önemlileri Muş ve Savur kapılarıdır. (M)

Mardin müzesi, Mardin'de Zinciriye camiinde müze. 1945'te caminin bir odasında kurulan müzede bir kısım heykellerle sikkeler toplandı. Müzenin özelliği, içinde bulunduğu tarihî yapıdır. (M)

MARD'LAR. Esk. coğ. Media'da halk. Bugünkü Mazenderan'da yaşarlardı. (L)

MARDONİOS, iranlı general (öl. Plataiai M.Ö. 479). Sahte Smerdis'e (Gomatha) karşı fesat kuranlardan biri olan Gobryas'ın oğludur, Dara'nın kızıyle evlendi. 492'de Sardeis'te Artaphernes'in yerine geçti, İonia'daki yunan sitelerinde demokrasiyi kurdu ve Avrupa Yunanlılarına taarruz görevi aldı. Trakya ve Makedonya'dan geçti, fakat donanması Athos dağı yakınlarında fırtınaya tutularak yok oldu, bu durumda Mardonios geri çekildi. 480'de Kserkses'in generallerinden biri oldu ve onu savaşa sürükledi. Salamin'de kaldı, kışı Tesalya'da geçirdi. Boiotia ve Attike'yi işgal etti, görüşmelere girişti. Plataiai'de yenildi ve orada öldü. (L)

MARDRUS (Joseph Charles), fransız hekim ve şarkiyatçısı (Kahire 1868-Paris 1949). İçişleri bakanlığında sağlık hekimiydi. Cezayir'de ve Doğu'da çalıştı; özellikle *Binbir Gece Masalları*'ndan yaptığı uyarlama ile tanınır (1898-1904). *Reine de Saba* (Saba Melikesi) [1918], *Kuran* tercümesi (1925), *Histoire Charmante de l'Adolescente Sucre-d'Amour* (Aşk Şekeri Adlı Gencin Tatlı Hikâyesi) [1932], *L'Oiseau des Hauteurs* (Yükseklerin Kuşu) [1933], *Le Marié Magique* (Sihirli Damat) [1935], *L'Apocalypse* (Apokalips) [1936] adlı eserleri vardır. — Karısı Lucie **Delarue-Mardrus,** edebiyatçı. Bk. DELARUE-MARDRUS. (L)

MARDUK, babil tanrısı. Başlangıçta tarım tanrısıydı; Hammurabi tarafından en yüce tanrı durumuna getirilerek ülkesine kabul ettirildi. İlâhiyatçılar eski efsanelerde değişiklikler yaparak, *Marduk*'u yaratılış şiiri *Enuma Eliş*'te yücelttiler. Sembolü *marru,* yani «bel küreği»dir. Jüpiter gezegeni ile temsil edilmiştir. (L)

MARE (Andre), fransız dekoratörü ve ressamı (Argentan 1885 - Paris 1932). 1913'te Sonbahar salonunda kübist anlayıştaki mobilyalarını sergiledi. 1918'de mimar Louis Süe ile Etoile meydanının dekorasyonunu yapmakla görevlendirildi. Gene Louis Süe ile Fransız Sanatları ortaklığını kurdu (1920), bu kuruluşun bir pavyonu (*Çağdaş Bir Sanat müzesi*) 1925 Milletlerarası sergisinde büyük ilgi uyandırdı. Mare, 1923'-ten sonra resme yöneldi, birçok kitabı resimledi. En tanınmış tablosu *Viyolonselci*'-dir (Paris, Art Moderne müzesi). [L]

MARÉ (Rolf DE), isveçli sanat koruyucusu (1888 - Kiambu, Kenya 1964). Zengin bir ailedendi, halk müziğiyle ilgilendi ve plastik sanat koleksiyonlarını zenginleştirmek

MARDUK kudurrusu kassit sanatı (M.Ö. XII. yy.) siyah kireçtaşı British museum, Londra

Andre MARE «Violonselci» Art Moderne müzesi, Paris

Foto. Giraudon, X (LAROUSSE)

«MARENGO savaşı» Lejeune'ün eseri Versailles müzesi, Paris

için gezilere çıktı. 1920'de, İsveç Bale topluluğunu kurdu (iki başdansçısı ve koreografı Jean Börlin). Paris'te Champs-Elysées tiyatrosunu yönetti (1924-1927), 1931'-de Paris Milletlerarası Dans arşivini kurdu. Dünyanın birçok yerinde konferanslar verdi; birçok dans filmi yaptı. 1947'de dağılan Milletlerarası Dans arşivinin malzemesi Pars Operası ktaplık-müzesine aktarıldı. (L)

MAREB, Doğu Afrika'da ırmak, Eritre'de doğar; Gas adıyle Sudan'a girer ve Kassala'yı sular; yaklş. 350 km. Suları kabardığından Nil'in kolu Atbara'ya dökülür. (L)

MA'REC veya **Mİ'REC** i. (ar. *ʿurûc*'dan *maʿrec*). *Esk.* Çıkılacak yer, merdiven. (M)

MARÉCHAL (Joseph), belçikalı filozof (Charleroi 1878 - Louvain 1944). 1940-1944 Arasında Louvain'de dersler verdi. Yeni - tommaso'cu olarak, Yeni - Kant'çılıkla Tommaso'culuğu bağdaştırmağa çalıştı. Başlıca eserleri: ***Point de Départ de la Métaphysique*** (Metafiziğin Hareket Noktası) [1923-1926]; ***Étude sur la Psychologie des Mystiques*** (Mistiklerin Psikolojisi Üstüne İnceleme) [1925-1933]; ***Précis d'Histoire de la Philosophie Moderne*** (Modern Felsefe Tarihi Üstüne) [1933]. (L)

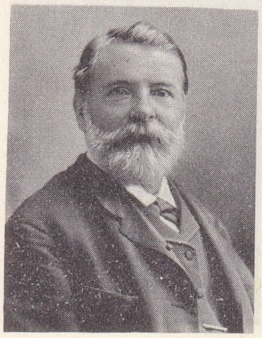

Étienne MAREY

MARECHAL (Leopoldo), arjantinli şair ve yazar (Buenos Aires 1900). ***Martin Fierro*** ve ***Proa*** dergileri çevresinde toplanan kişilerle ilişki kurdu. İlk şiirlerinde (*Los Aguiluchos* [Genç Kartallar], 1922; *Dias Como Flechas* [Ok Gibi Günler], 1926) fransız sembolistlerinin etkileri görülür. Marechal, ***Odas Para el Hombre y la Mujer*** (Erkek ve Kadın İçin Ağıtlar) [1929] ile klasik ispanyol şiirine yöneldi. ***Laberinto de Amor*** (Aşk Dehlizi) [1936]; ***Cinco Poemas Australes*** (Beş Güney Şiiri) [1937], ***Sonetos a Sophia*** (Sophia'ya Soneler) [1940] adlı eserlerinde güçlü bir sembolizm göze çarpar. ***Descenso y Ascenso del Alma por la Belleza*** (Güzellikle Ruhun Alçalıp Yükselmesi) [1939] adlı denemelerinde estetikle ilgili nazarî görüşlerini ortaya koydu. Romanları: Arjantin'in kültür çevrelerini işleyen ***Adan Buenosyres*** (1948) ve ***El Banquete de Severo Arcangelo*** (Severo Arcangelo'nun İskemlesi) [1965]. (M)

MARÉCHAL (Maurice), fransız viyolonselcisi (Dijon 1892 - Paris 1964). 1942'de Paris konservatuvarı viyolonsel profesörüydü.

Bassano dükü **Hugues MARET** ve kurmayı Polonya'da XIX. yy. fransız okulu (Bassano dükü koleksiyonu)

Kısa zamanda en ünlü virtüozlardan biri oldu. (L)

MARÉCHAL (Sylvain), fransız yazarı (Paris 1750 - Montrouge 1803). Parlamentoda avukattı; sonra Mazarin kitaplığı müdür yardımcısı oldu; Theokritos'u taklit eden Maréchal, ***Lucrèce Moderne*** (Modern Lucretius) [1781] adlı eserinde Tanrı'yı inkâr etti; ***Livre Echappé au Déluge*** (Tufan'dan Kurtulan Kitap) [1784] adlı eserinde İncil'in parodisini yazdı; ***Almanach des Honnêtes Gens***'da (Namuslu Adamlar Almanağı) [1788] ünlü kişilere azizlerin adını koydu, bundan ötürü de dört ay hapis yattı. Heyecanlı bir devrimci, ütopyacı bir komünist ve Babeuf'ün yakın bir dostuydu. Öbür eserleri: ***Litanies sur la Providence*** (Tanrı İnayeti Üstüne Dualar) [1783]; ***Dictionnaire d'Amour*** (Aşk Lûgati) [1788]; ***Nouvelle Légende Doree*** (Azizlerin Hayatı Üstüne) [1790]; ***La Fête de la Raison*** (Aklın Bayramı) [1794] üstüne bir opera. En ünlü iki eseri, ***Les Voyages de Pythagore*** (Pythagoras'ın Yolculukları) [1799] ve ***Dictionnaire des Athées Anciens et Modernes*** (Eski ve Yeni Tanrıtanımazlar Lûgati) [1800]; bu eserde Aziz Augustinus'u, Pascal'ı ve Bossuet'yi de tanrıtanımazlar arasına kattı. (L)

MARÉES (Hans VON), alman ressamı (Elberfeld 1837 - Roma 1887). Berlin'de Steffeck'in, Roma'da Piloty'nin öğrencisiydi. Uzun süre İtalya'da kaldı. İdealist ve sembolik resminde sönük renkler kullandı. Başlıca eserleri: ***Hesperis'ler, Aziz Martinus, Aziz Georgius, Aziz Hubert, Hayatın Üç Çağı*** (Schleissheim müzesi). [L]

MAREGRAF i. (fr. *marégraphe*). Belirli bir noktadaki deniz seviyesinin değişmelerini otomatik olarak kaydeden ve ortalama su seviyesinin ölçülmesini sağlayan cihaz.

— ANSİKL. Bir *maregraf*, başlıca iki kısımdan meydana gelir: bir kayıt cihazı ve deniz seviyesinin dalgalanmalarını bu cihaza iletecek bir sistem. XX. yy.ın başında, şamandıralı maregraf ve basınçlı maregraf olmak üzere iki çeşit cihaz kullanılıyordu. *Şamandıralı maregraf*, dalgaların hareketinden korumak için denizle bağlantısı bulunan bir kuyuya yerleştirilmiş bir şamandıradan meydana geliyordu; şamandıranın iniş çıkışları teller ve makaralar sistemiyle bir kayıt cihazına iletiliyor; bu kayıt cihazı da dikkatle ayarlanmış bir saatle çalıştırılıyordu.

Basınçlı maregraf, denizin dibine yerleştirilmiş bir hava deposunda, üzerindeki su sütununun değişmesinden doğan basınç değişmelerini kaydederdi. Kayıt cihazı ya yere yerleştirilir veya basıncı alınmış, su geçirmez bir sandığa konurdu.

Yeni maregraflardaki kayıt cihazları çok gelişmiştir ve uzaktan kumanda tertibatları bulunur. Çapı 30 sm kadar olan bir şamandıranın iniş çıkışları, santimetre seviyesinde bir kesinlikle elektrikli kayıt cihazına iletilir ve elektrikli saatlerin denetiminde dönen diyagram kâğıtlarına kaydedilir. Kilometrelerce öteye, meselâ liman başkanlıklarına, kıyı fenerlerine, meteoroloji merkezlerine v.b. tekrarlayıcılar yerleştirilebilir.

Maregraflar büyük hidroelektrik barajların seviyelerini izlemekte de kullanılır; bu durumda 100 m'yi aşabilen değişimleri de aynı duyarlıkla kaydedebilmesi için kayıt cihazlarında bazı değişiklikler yapılır. (L)

MAREGRAM i. (fr. *marégramme*). Bir maregraf tarafından otomatik olarak çizilen ve her an limandaki su yüksekliğini gösteren grafik. (L)

MAREK (Marc JANDOLOWICZ, — denir), polonyalı rahip ve yurtsever (1713 - 1806'ya doğr.). Lwow'da karmel tarikatı rahibiydi, Beyaz Rusya'ya gitti, Bar (Podolya) manastırının başrahibi ve Bar konfederasyonu rahibi oldu (1768), Swietokrzyskie (Kutsal Haç) Şövalyeleri derneğini kurdu. Polonyalı yurtseverlerin yenilgisinden sonra Ruslara esir düştü ve ancak 1774'te yurduna dönebildi; parçalanan Polonya'nın kurtuluş umudunu destekledi. (L)

MAREK. Bk. STANKE DİMİTROV.

MAREKANİT i. (Sibirya'da yer adı *Marekana*'dan fr. *marékanite*). Miner. Riyolit'in perlit'li cam çeşidi. (L)

MAREKE i. (ar. *maʿreke*). *Esk.* Savaş alanı, cenk yeri: ***Ne marekeydi ki, çepçevre, göğsü kandı yerin! /Huda'ya kalbini açmış, yatan bu gövdelerin*** (M. Â. Ersoy). [M]

MAREMMA i. (ital. k.). İtalya'da bataklık ve bazen sağlığa zararlı toprak. (L)

MAREMMA, İtalya'da bölge, Tiren denizi kıyısında; Cecina'nın ağzından Civitavecchia'nın güneyine kadar uzanır (Toscana ve Latium). Engebeler, bazıları 1 000 m'yi bulan tepelerden oluşur; yalnız kıyı şeridi alçak ve düzdür. Roma imparatorluğunun yıkılışından sonra, Marremma, yüzüstü bırakılmış, bataklık, sıtmalı, ıssız bir bölgeydi. Faşist rejim sırasında bölgede akarsuların yatakları değiştirilerek ve bataklıklar kurutularak ıslah çalışmaları yapıldı. Bugün tahıl ve yemlik bitki yetiştirilen Maremma'da bir toprak reformu yapılmaktadır. — Dar anlamıyle *Maremma*, Toscana'nın Orbetello'nun güneyindeki kısmını ifade eder. (L)

MARENCO (Romualdo), italyan bestecisi (Novi Ligure 1841 - Milano 1907). Bale müziği bestecisi olarak büyük ün kazandı; bu baleleri Luigi Manzotti (Sieba, Excelsior, Amor, Sport) birlikte ortaya attıkları özel bir tarza göre besteledi. Ayrıca üç opera, iki operet ve iki senfonisi de vardır. 1873'-te Milano Scala'sında Bale bölümü müdürü oldu. (M)

MARENGO i. Tekst. Yüzde 10'u veya daha azı beyaz, geri kalan kısmı siyah elyaftan dokunmuş kalın yünlü kumaş. (L)

MARENGO, bugün **Hacut,** Cezayir'de (Cezayir idare bölümü, Bilda idare çevresi) komün, Mitica ovasının kenarında, Miliana kütlesi eteğinde; 17 600 nüf. Ticaret ve tarım merkezi. (L)

MARENGO, Alessandria'nın (İtalya, Piemonte) güneydoğu banliyösünde köy, Bormida ile Tanaro arasında. Napolyon 14 haziran 1800'de Avusturyalıları burada yendi. (L)

MARENHOLTZ-BÜLOW (Bertha VON), alman pedagoğu (Küblingen, Braunschweig 1810-Dresden 1893). Fröbelin'in birçok avrupa ülkesinde yayılmış olan görüşlerini ve pratik metodunu benimsedi; çocuk bahçeleri (*Kindergarten*) kurdu. «*Annelik İlmi*» (*Wissenschaft der Mutter*) kavramını ortaya atarak eğitici kadının karşılaştığı meseleleri inceledi. (M)

MARENİN i. (fr. *marennine*). İstiridye yetiştirilen havuzlarda yaşayan bazı diyatomelerde özellikle *Navicula fusiformis* veya *N. ostrearia*'da bulunan yeşil pigment. (Bu pigment iki maddeden meydana gelir: biri mavi, öteki sarıdır. İstiridyeler bir yandan diyatomeleri sindirir öte yandan navicula'ların çıkardığı pigmenti solungaç ve dokunaç epitelyumuyle doğrudan doğruya emer; yeşil pigment solungaçlarında ve mantosunda birikir. Bazı istiridyelerin yeşil görünmesi bu yüzdendir.) [L]

MARENZİO (Luca), italyan bestecisi (Coccaglio, Brescia 1553'e doğr.-Roma 1599). G. Contino'nun öğrencisiydi. Brescia katedralinde çalıştı, sonra kardinal Madruzzo'nun

Foot. LAROUSSE

ve Este'li Luigi'nin hizmetine girdi (1579), Floransa'da, büyükdük Ferdinando ile Lorraine'li Christine'in düğünü için intermezzo'lar yazdı (1588). Kardinal Cinzio Aldobrandini'nin, sonra Polonya kralı Zygmunt III'ün hizmetine girdi; 1598'de Papalık sarayına yerleşti. Çoksesli madrigal türünün en seçkin son devir temsilcisidir. Başlıca eserleri: bir ciltlik 4 sesli madrigaller (1585); dokuz ciltlik 5 sesli madrigaller (1580-1599);altı ciltlik 4,5 ve 6 sesli madrigaller (1588); bir ciltlik 5 sesli *Madrigali Spirituali* (1584); beş ciltlik 3 sesli *Villanelle e Arie alla Napoletana* (1584-1587); üç ciltlik 4 sesli motetler (1585-1592); 8 sesli motetlerin yer aldığı bir *Liber Primus* (1588); bir ciltlik 12 sesli motetler (1614); bir citlik 5 ile 7 sesli *Sacrae Cantiones* (1616); 6 sesli *Completori e Antifone* (1595). Marenzio, ancak ara sıra dinî müzik besteler, bu alanda yapılan reformlara aldırış etmezdi; bu yüzden Palestrina tarafından küçümsenmiştir. (L)

MAREOTES nomos'u. Esk. coğ. Aşağı Mısır'da nomos (il), Mareotis gölü yakınında. (L)

MAREOTİS gölü. Bk. MARYUT *gölü.*

MARES (Federico), ispanyol heykeltıraşı (Port-Bou 1893). Anıtsal eserler, madalyalar ve heykeller yaptı. Poblet manastırındaki krallık mezarlarını yeniden düzenledi. 1946'da Barcelona belediyesine koleksiyonlarını verdi ve *Mares müzesi*'ni kurdu. (M)

MARESCALCHİ (Ferdinando, — kontu), italyan siyaset adamı (Bologna 1754-Modéna 1816). Bologna senatörü oldu (1775), fransız görüşlerini benimsedi ve Cispadana federasyonunu kurmakla görevli komisyona girdi (1796). Cisalpina direktuvarı üyesi (1799), Paris elçisi, İtalya cumhuriyeti ve İtalya krallığı dışişleri bakanı (1800), Avusturya'nın Modena'da tam yetkili elçisi (1815) oldu. (L)

MARESCALCHİ (Pietro), **lo Spada** denir, venedikli ressam (Feltre 1503'e doğr.-öl. 1584). Schiavone'nin öğrencisiydi. Tintoretto'nun, daha sonra Bassano'nun etkisinde kaldı, Bassano'nun yanardöner etkisini canlandırmayı başardı. Hem kesin, hem de yumuşak üslûbuyle maniyerist ressamlar arasında yer alır. Başlıca eserleri: *Herodes'in Ziyafeti* (1576, Dresden); *Pieta, Azize Clara ve Azize Elisabeth İle* (1570'e doğr., Bassanello). [L]

MARESCOTTİ (André François), isviçreli besteci (Carouge 1902). Roger-Ducasse'ın öğrencisiydi; Cenevre konservatuvarında öğretmenlik yaptı. Bir bale (*Greco'nun Melekleri,* 1947), uvertürler (*Festa,* 1961), *Carouges Konçertoları* (1942-1958), orkestra için *Hymnes* (1963), bir piyano konçertosu, koro eserleri besteledi. (L)

MARESCOTTİ (Franco), italyan mimarı (Pesaro 1908). İkinci Dünya savaşından sonra italyan mimarîsine yenilik getirdi, özellikle ucuz halk konutları üstünde çalıştı. Karşılaştığı güçlüklerin çözümlenmesinde işbirliği yaptığı İ. Diotallevi'nin büyük payı vardır. (M)

MAREŞAL i. (fr. *maréchal*). En yüksek unvanı taşıyan asker: *Mareşal Fevzi Çakmak. Esk.* Müşir. ‖ *Feld mareşal.* Bk. FELDMAREŞAL.

— ANSİKL. Müşirlik rütbesi Osmanlı devleti zamanında kabul edildi (25 haziran 1832) ve 1932 yılına kadar kullanıldı. Bu tarihten sonra müşir deyimi *mareşal* deyimiyle değiştirildi.

Silâhlı kuvvetlerde, kural olarak barış döneminde orgeneral rütbesine kadar yükselme mümkündür. Mareşal rütbesi ancak savaş sırasında ve bir meydan muharebesi kazanmış olan generallere verilir. Türkiye cumhuriyetinde Sakarya meydan savaşını kazanan Mustafa Kemal Atatürk'e Büyük Millet meclisi tarafından gazilik unvanıyle birlikte mareşal rütbesi verildi. İstiklâl savaşı sonunda yapılan Başkumandanlık Mey dan muharebesinden sonra da, genelkurmay başkanı olan general Fevzi Çakmak mareşallik rütbesine yükseltildi. (M)

MAREŞALLİK i. (*maraşal*'den *mareşallik*). En yüksek askerî unvan. ‖ Mareşal olma hali. (M)

MARET (Henri), fransız ilâhiyatçısı (Meyrueis 1805-Paris 1884). 1830'da papaz oldu; *L'Avenir* gazetesinin açtığı mücadeleye katıldı. *Essai sur le Panthéisme* (Panteizm Üstüne Deneme) [1839] adlı eseri, ona Sorbonne İlâhiyat fakültesinde kürsü sağladı (1841). 1853'te bu fakültenin dekanı oldu. Lacordaire ve Ozanam ile *l'Ère Nouvelle*'i (Yeni Çağ) kurdu (1848). Daha sonra imparatorluğu destekledi ve aşırı liberalistler, yeni-ultramontanizm'den de uzak duran teoloji bilginlerinden ve ılımlı derecede gallikan olan katoliklerden bir grup kurdu. Tuileries'de, düşüncelerine çok önem veriliyordu. *Du Concile Général et de la Paix Religieuse* (Genel Konsil ve Dinî Barış Üstüne) [1869] adlı broşürü ve Vatikan konsilinde (1870) küçük bir azınlığın şefi olarak ortaya çıkışı dolayısıyle, Gallikanlık taraftarı olmakla suçlandı. Konsilin kararlarına uydu ise de, bu suçlamadan kurtulamadı. (L)

MARET (Hugues Bernard), **Bassano** dükü, fransız siyaset adamı (Dijon 1763 - Paris 1839). *Moniteur Universel*'i yönetti, Londra, sonra Napoli büyükelçisi oldu, Avusturyalılar tarafından tutuklandı (1793) ve 1796'da mübadele edildi. Lille konferansına katıldı (1797). Konsül devrinde devlet bakanı oldu (1800) ve bakanlar arasında bağlantılar kurdu. Bourrienne'in gözden düşmesi üzerine (1802), Napolyon kabinesinin başına geçen Maret, kont ve Bassano dükü (mayıs 1809) unvanlarını aldı. Fleury de Chaboulon'u Napolyon'a göndererek (şubat 1815) Elbe dönüşünü hazırladı. Yüzgünler'de yeniden devlet bakanı oldu. 1816-1820 Arasında sürgünde kaldı, Louis Philippe tarafından Yüksek meclis üyeliğine getirildi (1831). [L]

MARETH, Güney Tunus'ta yer, Ceffara ovasının kuzeyinde. 1934-1939 Arası Fransa, Mareth Müstahkem hattını kurdu. 25 km uzunlukta olan ve deniz ile Matmata dağ kütlesine dayanan bu hat, Zigzau'nun yatağını takip ediyordu. 1940 Mütarekesinden sonra İtalyanların yıktığı istihkâmlar, Trablus'tan gelen Montgomery'nin VIII. Ordusunu durdurmak için şubat 1943'te Afrikakorps tarafından onarıldı. Matmata dağlarının batısına doğru sağ tarafı çevrildiğinden, Rommel, kuşatılmamak için 26 martta burayı terk etmek zorunda kaldı. Bk. TUNUS HAREKÂTI. (L)

MAREY (Etienne Jules), fransız hekimi ve fizyoloğu (Beaune 1830-Paris 1904). 1867'de Collège de France'ta tabiat bilimleri profesörü oldu; fizyolojik olayların incelenmesine yarayan grafik âletlerini geliştirdi ve genelleştirdi. Bu usul ile kalbin atışını, kasların kasılmasını, adım atışları, kuşların uçuşunu inceledi. 1882'de kronofotografi*'yi buldu (bundan sinema doğdu). Başlıca eserleri: *Etudes Physiologiques sur les Caractères Graphiques des Battements du Coeur et des Mouvements Respiratoires* (Yürek Atışları ile Solunum Hareketlerinin Grafik Karakterleri Üstüne Fizyolojik İncelemeler) [1865]; *Physiologie Expérimentales et Particulièrement en Physiologie et en Médecine* (Deneysel Bilimlerde, Özellikle

MARGARET OF ANJOU
ve Henry VI
British museum, Londra

Fizyolojide ve Tıpta Grafik Metodu) [1878]; *Etude de la Locomotion Animale par la Chronophotographie* (Hayvan Yürüyüşünün Kronofotoğraf'la İncelenmesi) [1887]; *Physiologie du Mouvement: le Vol des Oiseaux* (Hareket Fizyolojisi: Kuşların Uçuşu) [1890]; *Le Mouvement* (Hareket) [1894]. (L)

Marey kanunu. Fizyol. Adını Marey'den alan ve kalbin uyarılmasıyle ilgili olan birkaç kanun. En önemlisi, *kalbin düzenli aralıklarla uyarılamaması kanunu*'dur. Buna göre kalbin kasılması, yani sistol süresince, kalp kası elektrikle uyarmaya cevap vermez; ancak gevşemenin, yani diyaotol'ün başlamasıyle tekrar ve tam olarak uyarılır hale gelir. (L)

MAREY-MONGE (Guillaume Stanislas), fransız generali (Nuits-Saint-Georges 1796 - Pommard 1863), bilgin Monge'un torunu. Cezayir'de yararlık gösterdi; cezayirli avcılar (1830) ve sipahiler (1835) teşkilâtını kurdu ve daha sonra Kabiliye'de savaştı (1857). 1848'de tümgeneralliğe yükseldi. Napolyon tarafından büyükbabasına verilmiş olan Péluse kontu unvanı kendisine de verildi (1852). [L]

MARFAN (Antonin), fransız hekimi (Castelnaudary 1858-Paris 1942). Paris fakültesinde tedavi profesörü oldu (1911), çocuk hastalıklarında uzmanlaştı, başlıca eserleri: *Cliniques des Maladies de la Première Enfance* (İlk Çocukluk Hastalıkları Kliniği) ve *Traité de l'Allaitement* (Emzirme Üstüne Ders Kitabı) [1899-1903]. Dr. Grancher ve Dr. Comby ile *Traité des Maladies de l'Enfance*'ı (Çocuk Hastalıkları İncelemesi) yönetti (1896-1898). [L]

Marforio, Roma'da Pasquino meydanında, Pasquino* heykelinin karşısına dikilen eski bir heykele halkın verdiği ad. İtalyan hiciv yazarları hicivlerini bu heykellere asarlardı. Marforio'nun üstündeki hicivler, Pasquino'nun üstündeki hicivlerin cevabıydı. Mars forum'unun girişinde bulunmuş olan ve bir tanrı-nehiri temsil eden heykel bugün Capitolino'nun avlusuna konmuştur. (L)

MARGADANT. Bk. LEMNİUS.

MARGAİ (sir Milton Augustus STRİEBY), Sierra Leone'li siyaset adamı (Gbangbatoke 1895 - Freetown 1964). Durham'da tıp okudu (1926). 1949'da milletvekili seçildi ve kan dökülmeden yurdunu bağımsızlığa kavuşturdu (1961). 1951'de kurduğu Sierra Leone Halk partisinin başkanı olarak 1960-1964 arasında başbakanlık yaptı.

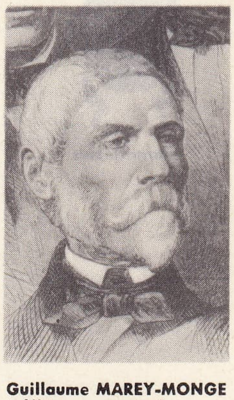

Guillaume MAREY-MONGE
(«İllüstrasyon»dan)

MARGARET TUDOR
«Arras derlemesi»
Saint-Vaast müzesi, Arras

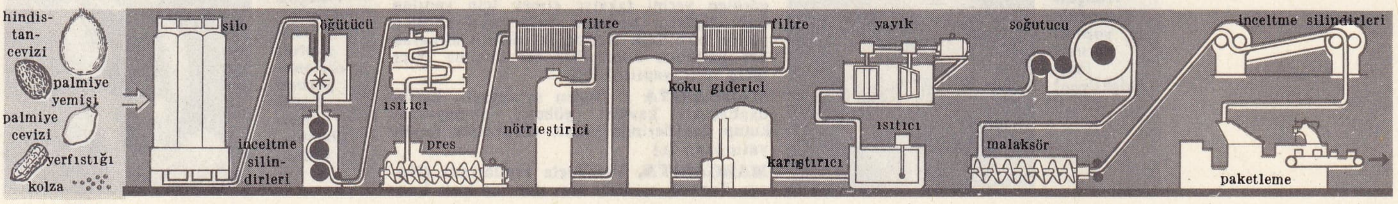

margarin
(yapım şeması)

Foto. LAROUSSE

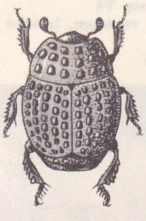
margarinotus

—Kardeşi sir ALBERT (doğ. 1910), 1964'te ağabeyinin yerine başbakanlığa getirildi. Daha radikal bir siyaset anlayışı sürdürdü (tek partiye doğru gidiş, cumhuriyet, sosyalist ülkelerle yakınlaşma). Ordu, mart 1967 seçimlerinden sonra iktidarı ele aldı ve Margai tutuklanarak göz altına alındı. (L)

MARGAM, Büyük Britanya'da şehir, Galler ülkesinde, Port Talbot'un doğusunda; 18 300 nüf. Manastır kalıntıları. Kalsiyum karbür fabrikası. Avrupa'nın en büyük elektrikli fırınlarından biri buradadır. (L)

MARGARETE Kärnten'li, Maultasch («koca ağızlı») denir (1318 - Viyana 1369), Kärnten dükü ve Tirol kontu Heinrich'in kızı. 1330'da Lüksemburg'lu Johann Heinrich ile evlendi; babası ölünce Tirol'ü mirası olarak aldı (1335), Kärnten ise Habsburg'lara geçti. Kocasını kovan (1341) Margarete, 1342'de imparator Ludvig IV'ün oğlu Bavyeralı Ludvig ile evlendi ve bir çocuğu (Meinhard) oldu. Oğlu ölünce (1363) Tirol'ü Habsburg'lara bırakmak zorunda kaldı. (L)

MARGARETE-THERESiA (Madrid 1651 - Viyana 1673), imparatoriçe. İspanya kralı Felipe IV ile Avusturyalı Anna Maria'nın kızı. 1666'da amcası imparator Leopold I ile evlendi, ondan bir kızı (Marie -Antoinette) oldu; kızını Bavyera seçicisi Maximillian Emmanuel ile evlendirdi. (L)

MARGARET Fransa'lı (1158-Akkâ 1198'e doğr.), İngiltere, sonra da Macaristan kraliçesi, Louis VII ile Castilla'lı Constanza'nın kızıydı. Henry II Plantegenêt'in oğlu Küçük Henry ile evlendi; Vexin'i (Normandiya) kocasının mülkü arasına çeyiz olarak kattı. Dul kalınca, Macaristan kralı Bela III ile evlendi. (L)

MARGARET Fransa'lı (1282'ye doğr. - öl. 1318), İngiltere kraliçesi. Philippe III ile Barabant'lı Marie'nin kızıydı. 1299'da İngiltere kralı Edward ile evlendi. (L)

Margaretha, Goethe'nin manzum oyunu *Faust**un kişisi. Oyunun birinci kısmında Faust tarafından baştan çıkarılır ve terk edilir. Bu birleşmeden olan çocuğunu öldürdüğü için ölüme mahkûm edilir. Duyguları ve amacı temiz olduğundan cehennem azabından kurtulacaktır. «İkinci Faust»ta Meryemana'ya dua eden ve Faust için dua eden günahkâr kadınlar arasında yer alır. (L)

MARGARET Norveç'li, İskoçya kraliçesi (1283-1290); Norveçli Erik II'nin ve İskoçyalı Alexander III'ün ana tarafından torunu. İskoç hanedanının hayatta kalan son kişisiydi. İskoç soylularınca benimsendi ve barışı korumak için İngiltere kralı Edward I'in bir oğluyle nişanlandırıldı (1289). Fakat İngiltere'ye giderken yolda ölmesi bir veraset buhranına yolaçtı; bu buhranda İskoçya az daha bağımsızlığından olacaktı. (L)

MARGARET OF ANJOU (Pont-à-Mousson 1430-Dampierre şatosu, Anjou 1482). İngiltere kraliçesi, René d'Anjou'nun kızı. İngiltere kralı Henry VI ile evlendi (1445). York ailesinin amansız düşmanıydı; bu ailenin siyasî etkisini gereğinde şiddete başvurarak ortadan kaldırmak için Beaufort'larla anlaştı. 1455'te York dükü Richard'ı iç savaşa sürükledi. (Bk. İKİ-GÜL SAVAŞI.) Bu savaşta Lancaster partisini güçlendirdi aşırı hareketleri yüzünden şansını kaybetti. Towton yenilgisi (1461) üzerine oğlu Edward ile Fransa'ya sığınmak zorunda kaldı. Warwick'in yardımıyle, oğlunu tahta geçirmeğe çalıştı (1471). Tewkesbury bozgunuyle bütün umudunu kaybetti; oğlu öldürüldü, kendisi de önce tutuklandı, sonra Anjou'ya gönderildi. (L)

MARGARİTA DE VALOİS François Clouet'nin yaptığı portresi (özel koleksiyon)

MARGARET TUDOR (Westminster 1489-Methven, Perthshire 1541), İskoçya kraliçesi; İngiltere kralı Henry VII'nin büyük kızı. 1503'te James IV ile evlendi. Bu evlenme iki krallık arasında umulan barışı sağlamadı; zaten Margaret de, babasının ve kardeşinin müdahalelerine katlanamıyordu. Dul kalınca (1513), Angus kontu ve Anglofil partisi başkanı Archibald Douglas ile evlendi (1514). Kendisini aldatan kocasıyle anlaşamadı, boşandı, Henry Stewart ile evlendi (1527). Hayatı ingiliz siyasetini desteklemekten çok, baltalamakla geçtiği halde, ingiliz tahtı üstünde Stuart'lara hak tanıyarak, iki krallığın ileride birleşmesine yardımcı oldu; James IV'ten olan oğlu müstakbel James V, Mary-Stuart'ın babasıdır. (L)

MARGARİK sıf. (fr. *margarique*). Kim. Formülü $C_{16}H_{33}CO_2H$ olan bir yağ asidi için kullanılır; 60°C'ta erir ve ketıl siyanürün sabunlaştırılmasıyle sentetik olarak elde edilir. (Yağlı maddelerin bileşimine girmediği sanılır.) *Eşanl.* HEPTADEKANOİK. (L)

MARGARİN i. (yun. *margaron*, inci beyazı'ndan) fr. *margarine*). Kim. Eskiden kalın yağların, palmitin ve stearinden meydana gelen katı kısımlarına verilen ad.

— Yağlı mad. Besleyici yağlı maddelerden hazırlanmış emülsiyon: *Tereyağının yerini tutan margarinin tereyağı ile karıştırılmasını önlemek ve margarinin kolayca tanınmasını sağlamak için içine mutlaka bir etken katılmalıdır.*

— ANSİKL. Yağlı mad. 1869'da tereyağının yerini tutacak bir maddenin bulunması için Napoléon III tarafından yapılan yarışma sonunda Mège - Mouriés tarafından düşünülen *margarin*'in formülü günümüze kadar gelişmiş ve değişmiştir. Kahvaltılık margarinler, oldukça hidrojenlendirilmiş bitkisel katı ve sıvı yağlarla yüzde 13-18 oranında su ve diğer bileşiklerden meydana gelir. Yağlı kısımlarla su, kazanlarda karıştırılır. Meydana gelen koyu krem kıvamındaki madde, soğuk bir banyodan, soğutulmuş silindir üzerinden veya nikel bir tüp içinden geçirilerek anî olarak soğutulur. Katılaşan madde yoğurularak kıvamı ayarlanır, varsa fazla suyu alınır; margarin uzun şeritler haline getirilir. Bu şekliyle bir müddet bekletilir ve otomatik ambalajlama makinelerine gönderilir. Dilimlenerek madenî ambalaj kâğıtlarına sarılır.
Bisküvi ve pasta yapımında kullanılan margarinlerde bazen hayvansal yağ, özellikle hidrojenlendirilmiş balina yağı vardır. (L)

MARGARİNOTUS i. Üzeri siğilimsi kabarcıklarla kaplı, 7-8 mm boyunda siyah böcek; İspanya ve Cezayir'de bulunur. (İlmî adı *margarinotus scaber*. Kınkanatlıların *histeridae* familyasından.) [L]

MARGARİT i. (yun. *margarites*, inci'den fr. *margarite*). Miner. Kalsiyumlu mika çeşidi.

— ANSİKL. *Margarit* türü, formülü

$$CaAl_2(Al_2Si_2)O_{10}(OH)_2$$

olan hidratlı alüminyum ve kalsiyum silikatları kapsar. Margarit, inci parlaklığında beyaz veya gri renklidir. (L)

MARGARİTA i. (ital. *margherita*'dan). Denizc. [Yalnız *margarita bağı* sözünde geçer]. *Margarita bağı*, bir halatı geçici olarak kısaltmak veya kullanma sırasında zayıf görülen yerini takviye etmek için yapılan bağ. (Halatın bedenine veya zayıf görülen yerine birbirinin tersine iki doblin alınarak üçe katlanır. Sonra her iki dobline birer meze volta yapılır.) [M]

MARGARİTA i. Önden solungaçlı, karındanbacaklı, kavkısı göbekli yumuşakça; kutup denizlerinde yaşar. (*Lepetidae* familyasından.) [L]

MARGARİTA, Venezuela kıyılarında (Nueva Esparta eyaleti) ada, dar bir kum kanasıyle birleşen iki kısımdan meydana gelir; 62 400 nüf. Magnezit işletmesi. İnci dalyanları. (L)

MARGARİTA Azize (Macaristan 1045'e doğr.-Edinburg 1093), Edmund II'nin torunu ve İskoçya kralı Malcolm III'ün karısı. İngilizleştirme hareketine girişerek, krallık üstünde büyük ölçüde etkili oldu. İskoçya kilisesinde reform yapmağa çalıştı. İskoçya'da ticaretin gelişmesini sağladı. 1251'de azize ilân edildi. (L)

MARGARİTA Angoulême'li (Angoulême 1492 - Odos, Bigorre 1549), Navarra kraliçesi. Angoulême kontu Charles d'Orléans ile Louise de Savoie'nın kızıydı. İyi bir eğitim gördü. 1509'da Alençon düküyle evlendi, kardeşi François (François I) kral olunca, Marguerite de onun saray çevresine girdi. Özellikle, İspanya'ya (1525) gittiği zaman Karl V'ten elverişli şartlar sağlamak konusunda etkili bir rol oynadı. Dul kalınca Navarra kralı Enrique de Albret ile evlendi (1527). Pau ve Nérac şatolarında, sapkın oldukları söylenen hümanistleri kabul etti; evanjelizm ve Eflâtun'culuğun yayılmasına çalıştı. Kardeşinin ölümü onu şaşkına çevirdi. Kocasından ve kendisine karşı ilgisiz davranan kızı Juana da Albret'ten bir şey beklemiyordu. Ölmeden iki yıl önce, *Les Marguerites de la Marguerite des Princesses*'i yayımladı (1547). *Dernières Poésies* (Son Şiirler) adlı kitabında hayal kırıklıklarını dile getirdi ve mistik bir atılışla Tanrı'ya yöneldi. *Miroir de l'Ame Pêcheresse*'inde (Günahkâr Ruhun Aynası) [1531] yoğun bir dinî hayat ihtiyacı ile bir yaşama sevinci duyulur. Rabelais *Tiers Livre*'i (Üçüncü Kitap) ona ithaf etti. Marguerite, vakit geçirmek için, hafif hikâyeler (*Heptaméron** [1558-1559'da yayımlandı]), *Nativité* (Doğuş) adlı bir eser ile din dışı komedileri (*Trop Prou ve Mont-de-Marsan*) yazdı. Marot, onu «kadın vücutlu, erkek yürekli ve melek başlı» diye tanımlar. (L)

MARGARİTA Bourgogne'lu (1290 - Château-Gaillard 1315), Navarra kraliçesi. Bourgogne dükü Robert II'nin kızı. 1305'te Güzel Philippe IV'ün büyük oğlu Navarra kralı Louis ile evlendi; ondan bir kızı (sonra da Navarra kraliçesi Juana) oldu. Görümceleriyle birlikte kocalarını aldatmakla suçlanarak tutuklandılar (1314). Margarita, sonradan Louis X adıyle Fransa kralı olan kocasının emriyle boğduruldu. Bk. NESLE KALESİ. (L)

MARGARİTA DE VALOİS kraliçe Margot denir (Saint-Germain-en Laye 1553-Paris 1615), Navarra kraliçesi. Henri II ile Catherine de Médicis'nin kızı idi. 18 Ağustos 1572'de, Saint-Barthélemy katliamından birkaç gün önce Navarra'lı Enrique (daha sonra Enrique IV) ile evlendi. Kültürlü ve nükteci bir kadındı; aşırı erkek düşkünlüğünün kurbanı oldu. Eşinden erken ayrıldı, kardeşi Alençon dükünün lehine entrikalar çevirdi. Henri III onu saraydan kovdu (1583). Usson şatosuna kapatılmadan önce (1587-1605) Nérac'a çekildi. Estrées'li Gabrielle'in ölümünden sonra, Henri IV'ten boşanmağa razı oldu (1599); 1605'te saraya tekrar kabul edildi. Eserleri: *Poésies* (Şiirler) ve *Mémoires* (Hatıralar). [L]

MARGARİTA Macaristan'lı, Azize (Trau 1242-Nyul 1271), Macaristan kralı Bela IV'ün kızı. Veszprém Dominiken manastı-

Angoulême'li MARGARİTA François Clouet'nin yaptığı söylenen portresi Condé müzesi Chantily, Fransa

Foto LAROUSSE

Avustur-ya'lı MARGHERİTA Brou'nun vitrayından detay (XV. yy.)

rına girdi oradan da, bugün adını (*Margit Sziget*) taşıyan Nyul adası manastırına geçti. (L)

MARGARİTONE Dİ MAGNANO, MARGARİTONE Arezzo'lu da denir, italyan ressamı (Arezzo 1216'ya doğr.-ay.y. 1290'a doğr.). Sargiano'daki fransisken manastırı için ünlü *Aziz Francesco* tablosunu (Arezzo Pinacoteca'sı) yaptı (Margaritone di Magnano bu tabloda Aziz Francesco'yu uzun ve soluk çehreli, dünya zevklerinden el çekmiş bir dir adamı olarak gösterdi). Margaritone di Magnano, kuru renkli ve sert çizgili Meryemana resimleriyle (özellikle New York'ta Lehman koleksiyonundaki Meryem) tanınır. (L)

MARGARODES i. Şili'de, toprağın içinde, asma köklerine yapışık olarak yaşayan kırmız böceği; Kuzey Amerika'da ve Afrika'nın güneyinde de bulunur. (İlmî adı *Margarodes vitium*. Eşkanatlıların *coccidae* familyasındandır.) [L]

MARGARODİT i. (fr. *margarodite*). Miner. Mika grubuna ait muskovit türünde mineral. (Margarodit, Tiroller'de kloritli şistler içinde rastlanan *sertleşmiş talk*'tır.) [L]

MARGARONSANİT i. (fr. *margarosanite*'den). Tabiî manganez, kurşun ve kalsiyum silikat. (L)

MARGATE, İngiltere'de şehir, Kent'in kuzey kıyısında, Fortland burnu yakınında; 45 700 nüf. Margate XVIII. yy.ın sonunda sayfiye yeri olarak gelişmeğe başladı. Bugün İngiltere'nin başlıca sayfiye yerlerinden biridir; ama İkinci Dünya savaşında bombardımanlardan zarar görmüştür. Kilise (XI. yy.dan kalma bölümler). [L]

MARGÉRİDE, Fransa'da Massif Central'da bölge, Auvergne'in güneydoğusunda; Randon tepesinde 1 554 m'yi bulan billûrlu yüksek yaylalardan meydana gelir. Yüksek ve sert iklimli, çoğunlukla fundalıklarla örtülü olan Margeride tepelerinin halkı, devamlı olarak göçmektedir. (L)

MARGERİE (Emmanuel JACQUIN DE), fransız jeoloğu ve jeomorfoloğu (Paris 1862-ay.y. 1953), Alsace - Lorraine Harita dairesi müdürüydü. 1877'den başlayarak bütün milletlerarası jeoloji kongrelerine katıldı. Özellikle bibliyografya ve jeolojik tenkit a-G. de La Noë ile *Les Formes du Terrain*'i (Arazi Şekilleri) yayımladı. Bu eser fizikî coğrafyanın kurulmasına yolaçtı. 1936'da

York'lu MARGUERİTE XV. yy. minyatürü (detay) Kraliyet kitaplığı, Brüksel

Foto. LAROUSSE

lanında başarılı çalışmalar yaptı. 1888'de, *Jura*, 1943-1954 arasında *Critique et Géologie* (Tenkit ve Jeoloji) adlı eserlerini bastırdı. (L)

MARGGRAF (Andreas Sigismund), alman kimyacısı (Berlin 1709 - ay.y. 1782). 1738' de Berlin Bilimler akademisine üye seçildi. 1760'ta da aynı kurumun kimya laboratuvarına müdür tayin edildi. 1747'de ilk defa pancardan katı halde şeker elde etti ve bu buluşuyle tanındı. Ayrıca, formik asidi (1749), magnezya ve alümini (1754), fosfor peroksiti keşfetti. Alçı taşının formülünü buldu (1750); sodyum ve potasyum tuzlarını, ısı karşısında aldıkları renklere göre ayırt etti. Çinkonun, oksidinden elde edilebileceğini ispatladı. (L)

MARGHERA, İtalya'da (Venedik) yeni sanayi limanı. (L)

MARGHERİTA, Hindistan'da (Assam) yer, Brahmaputra'nın güneyinde, Patkai dağlarının kuzeyinde, Birmanya sınırı yakınında. Kömür madeni. Birmaya ile amber ve kauçuk ticareti. (L)

MARGHERİTA Dİ SAVOİA, esk. **Saline di Barletta,** İtalya'da komün, Apulia'da (Foggia ili), Manfredonia körfezi kıyısında; 14 000 nüf. Salpi gölünün düzenlenmesi sayesinde bu komündeki tuzlalardan ülkenin tuz üretiminin yarısı sağlanır ve İtalya'nın kuzeyindeki kimya sanayii tesisleri beslenir. (L)

MARGHERİTA Dİ SAVOİA (Torino 1851-Bordighera 1926), İtalya kraliçesi (1878). Cenova dükü Ferdinando'nun kızı. 1868'de amcasının oğlu, müstakbel Umberto I ile evlendi. Halk tarafından çok sevilirdi. (L)

MARGHERİTA Parma'lı (Oudenaarde 1522-Ortona 1586), Karl V'in evlilik dışı kızı; Alessandro de Medicis ile (1536) ve geleceğin Parma dükü Ottavio Farnesi ile (1538) evlendi. Filippo II onun Felemenk genel valisi yaptı (1559-1567); Margherita orada oyalayıcı bir siyaset izledi. Alba dükü karşısında çekilen Margherita 1580'de Felemenk'e döndüyse de, oğlu Alessandro Farnesi onu iktidardan uzak tuttu. (L)

MARGHERİTA Taranto'lu (1325'e doğr. -1380), doğu latin imparatoriçesi, Taranto ve Akhaia prensesi (1373-1380). Taranto'lu Filippo II'nin büyük kızıydı; İskoçya kralı Baliol'lü Edward ile evlendi (1345). 1350'de ayrıldı ve Baux'lu François I ile evlendi (1352). Kardeşi Filippo III'ten imparatoriçe unvanı ile Taranto ve Akhaia prenslikleri ona kaldı. Margherita, tahta ortak olan oğlu Jacopo'yu Akhaia*yı almaya gönderdi; Akhaia, Margherita ile amcasının kızı Sicilya kraliçesi Giovanna I arasında çekişme konusuydu. (L)

MARGHİLOMAN (Alexandru), romanyalı siyaset adamı (Buzau 1854-Bükreş 1925). 1884'te muhafazakâr milletvekili seçildi; birçok defa bakan oldu; dışişleri (1900 - 1901) ve maliye (1913) bakanlığı da yaptı. 1914 Savaşının başından beri Orta Avrupa imparatorlukları davasını Carp ile savundu. Romanya'nın bozgunundan sonra başbakan oldu (mart 1918). Müttefiklerin zaferi üzerine iptal edilen Bükreş antlaşmasını imzaladı. (L)

MARGİANE. Esk. coğ. Önce Pers, sonra Parth imparatorluğunda il; Baktriane'nin güneybatısıyle, asıl Parthyene'nin batısında. Merkezi *Aleksandreia Margian*'e (Merv) idi. (L)

MARGİLAN (1876'dan 1907'ye kadar Staryy). S.S.C.B.'de (Özbekistan) şehir, Fergana'da, Kokand'ın doğusunda; 68 000 nüf. Dokuma (ipek) sanayii. (L)

Margites, içinde adı «tam bir aptal» anlamına gelen Margites'in serüvenleri anlatılan bürlesk yunan destanı. (L)

MARGİ-VANDALA bölgesi, Kuzey Kamerun'da bölge, Mandara dağlarında; 270 000 nüf. İdare merkezi *Mokolo*. (L)

MARGOLA (Franco), italyan bestecisi (Orzinuovi 1908). Guerrini, Jachini ve Casella'nın öğrencisiydi. Messina, Cagliari, Bologna, Milano, Roma ve Parma'da öğretmenlik yaptı. Senfonik müzik (2 *Sinfonie*, 1950, 1961), yaylı çalgılar orkestrası için altı konçerto, oda müziği (8 yaylılar için

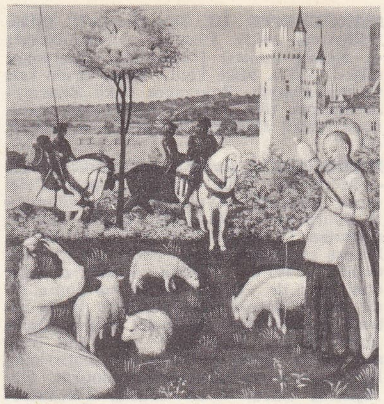

Azize MARGARİTA Jean Fouquet'nin eseri, Louvre müzesi, Paris

dörtlü, sonatlar, sonatinler) besteledi. (L)

MARGOLİOUTH (David Samuel), ingiliz arapça uzmanı (Londra 1858-1940). Oxford'da okudu. 1889-1937 Arasında Oxford'da arapça profesörü oldu. Yayımladığı eserler özellikle arap edebiyatıyle ilgilidir. Başlıca eserleri: *Letters of Abul-Ala* (Ebül Ala'nın Mektupları) [1898]; *Mohammed and the Rise of İslam* ([Hz.] Muhammed ve İslamlığın Doğuşu) [1905]; *Yakut's Dictionary of Learned Men* (Bilgin Kişiler İçin Yakut Lûgati) [1907-1925 arasında arapça yayımlandı]. (L)

MARGRETHE Valdemarsdotter (Soborg 1353-Flensburg 1412), Danimarka, Norveç ve İsveç kraliçesi. Danimarka kralı Valdemar IV'ün en küçük kızıydı. 1363'te Norveç kralı Haakon VI ile evlendi. Tek oğlu Olaf V, Danimarka'da Valdemar'ın (1375), Norveç'te Haakon'un (1380) yerine geçti. Margrethe, henüz rüştüne ermemiş olan oğlu adına ülkeyi yönetti, onun ölümü üstüne de kraliçe oldu (1387). Scania'yı Hansa'dan geri aldı (1385), kocasının İsveç üstündeki haklarını değerlendirdi ve kral Mecklenburg'lu Albrecht'i hapsetti (1389). Küçük yeğeni Pomeranya'lı Erik'i üç krallığın hükümdarı ilân etti (1396) ve onun, Kalmar'da taç giymesi sırasında (1397) Kalmar birliğini üç devlete kabul ettirdi. Fakat aslında yalnız Danimarka yararına İskandinavya'yı kendi yönetmeğe devam etti, bu yüzden de İsveçlileri gücendirdi. (L)

MARGUERİTE I Alsace'lı (öl. Brugge 1194), Flandre kontesi (1191-1194). Flandre kontu Alsace'lı Thierry'nin kızı. Önce Vermandois kontu Raoul II ile, sonra 1169'da Hainaut kontu Baudouin V (1171-1195) ile evlendi. 1191'de, kardeşi Alsace'lı Philippe'den Flandre'ı miras olarak aldı; ama Artois, Vermendois, Aire ve Saint-Omer'i, Philippe Auguste'e bırakmak zorunda kaldı (1192). [L]

MARGUERİTE II İstanbullu (Valenciennes veya Brugge 1202-Lille 1280), Flandre ve Hainaut kontesi (1244-1280), doğu latin imparatoru ve Flandre kontu Baudouin IX'un ikinci kızı. 1212'de Avesnes'li Bouchard ile evlendi; ondan iki oğlu oldu. Bouchard diyakos olunca Marguerite, Dampierre'li Guillaume II ile evlenmek üzere onu terk etti (1223). Guillaume II'den üç oğlu oldu. 1244'te kızkardeşi Jeanne'dan Flandre ve Hainaut kendine miras kaldı. Marguerite, ikinci evliliğinden olan çocuklarını tahtın vârisi yapmak istedi ve bu yüzden uzun süren bir çatışmaya yolaçtı; anlaşmazlık Louis IX'un («Peronne'lu» denir, 1256) hakemliğiyle son buldu. Flandre, Dampierre'lere, Hainaut da Avesnes'lere verildi. (L)

Zurbaran'ın eseri, National gallery, Londra

MARGHERİTA Dİ SAVOİA

Parma'lı MARGHERİTA A. Coello'nun eseri Ermitaj müzesi, Leningrad

Danimarka kraliçesi MARGRETHE'in mezarı Roskilde katedrali

MARİ
1936'da bulunan «Vazolu Tanrıça» Halep müzesi, Suriye

Alania'lı MARİA
Bizans imparatoriçesi bir XI. yy. elyazmasının detayı,

MARIA-CAROLINA
Napoli kraliçesi E. Vigée-Lebrun'ün eseri, Condé müzesi, Chantilly, Fransa

MARGUERİTE III Dampierre'li (Mâle 1350-Arras 1405). Flandre, Artois, Nevers ve Rethel kontesi (1384-1405), Bourgogne düşesi (1357). Mâle kontu Louis II'nin kızı ve mirasçısıydı. Bourgogne dükü Rouvres'lu Philippe (öl. 1361) ile 1369'da da Bourgogne dükü Philippe (öl. 1404) ile evlendi. (L)

MARGHERİTA Avusturya'lı (Brüksel 1480 - Mechelen 1530), Savoia düşesi, Felemenk yöneticisi. Avusturyalı Maximilian i-le Bourgogne'lu Marie'nin kızıydı. 1482'de, geleceğin Charles VIII'i ile nişanlandı ve Fransa sarayında yetişti. 1493'te geriye gönderildi, 1497'de Katolik Kralların oğlu don Juan ile evlendi; kocası az sonra öldü. Sonra Savoia dükü Filiberto II ile evlendi ise de gene dul kaldı (1504). Ömür boyu Bresse'i, Faucigny'yi ve Vaud ülkesini elinde tuttu; Filiberto'nun hatırasına, Brou* kilise ve manastırını yaptırdı. Görüşlerine önem veren babası, Felemenk'i (1507-1515) ve yeğeninin (geleceğin Karl V'i) eğitimini ona bıraktı. Karl V, Marguerite'i iktidardan uzaklaştırdıktan sonra ona Felemenk'in yönetimini geri verdi (1518 - 1530). Marguerite zamanın dış siyasetinde önemli rol oynadı: Cambrai birliği (1508); 1519 imparator seçimi; Dames barışı (1529). Bourg-en-Bresse'te, sonra Mechelen'-de edebiyatçı ve sanatçı çevresine önderlik etti. (L)

MARGHERİTA Fransa'lı (Saint-Germain-en-Laye 1523 - Torino 1574), Savoia düşesi. François I ile Claude de France'ın kızı. Angoulême'li Marguerite tarafından büyütüldü. Yazarları korudu. 1559'da Savoia dükü Emanuele-Filberto ile evlendi. (L)

Marguerite Gautier, Alexandre Dumas fils'in *Kamelyalı Kadın* (La Dame aux Camélias) adlı eserinin kadın kahramanı. (L)

MARGUERİTE Provence'lı (1221 - Saint-Marcel, Paris yakınları 1295), Fransa kraliçesi. Provence kontu Raimond-Bérenger IV'ün büyük kızıdır. 1234'te Fransa kralı Louis IX ile evlendi. Uzun süre Castillalı Blanca tarafından hor görülen ve kocası tarafından da devlet işlerinden uzak tutulan Marguerite'in on bir çocuğu oldu. Oğlu Philippe III devrinde sözünü geçirmeğe çalıştı, üvey kardeşi İngiltere kralı Henry III'ün çıkarlarını savundu ve özellikle Anjou'lu Carlo'nun gücünü kırmağa çalıştı. (L)

MARGUERİTE STUART (1424'e doğr. - Châlons-sur-Marne 1445), İskoçya kralı James I'in kızı 1436'da veliaht Louis (daha sonra Louis XI) ile evlendi; kocası tarafından yüzüstü bırakıldı. (L)

MARGUERİTE tepesi, Ruwenzori kütlesinin doruğu (5 119 m). İlk olarak, J. Peligax, C. Ollier ve J. Brocherel'in eşliğinde Abruzzi dükası tarafından tırmanıldı (18 haziran 1906). [L]

MARGUERİTE York'lu (Fotheringay, Northamptonshire 1446 - Mechelen 1503), Burgogne düşesi, York dükü Richard'ın kızı. Burgogne dükü Yiğit Charles ile evlendi (1468). 1477'de dul kaldı. Üvey kızı Marie'yi himayesine aldı ve onu Avusturya'lı Maximilian ile evlendirdi. Daha sonra, gasıp saydığı kral Henry VII Tudor'un, iktidarını çökertmeğe çalıştı. (L)

MARGUERİTTE (Jean Auguste), fransız generali (Manheulles, Meuse 1823 - Beauraing şatosu, Belçika 1870). Süvari kumandanlığı yaptı. Meksika'da ve Cezayir'de hizmet gördü. Tümgeneralliğe yükseltildi. 2 Eylül 1870'te İlly yaylasındaki ünlü saldırıyı yönetti, burada yaralanarak öldü. (L)

MARGUERİTTE (Paul), fransız yazarı (Laghouat 1860 - Hossegor 1918), Jean Auguste Margueritte'in oğlu. Önceleri natüralistler grubuna katıldı, 1887'de Zola'nın *Toprak* (La Terre) adlı eserine karşı Beşler bildirisini imzaladıktan sonra natüralistlerden ayrıldı. Zola'dan çok Goncourt'lara yakın olan ve ruş romancılarının etkisinde kalan yazar, gerçekçi roman türüne duyarlık ve psikolojik derinlik katarak, canlılık getirdi. Başlıca eserleri: *Tous Quatre* (Dördü Birden) [1885], *Jours Épreuve* (Sınav Günleri) [1889]; *Force des Choses* (Olaylar Zorlayınca) [1891]. 1896-1908 arasında kardeşi Victor ile ortaklaşa yazdığı eserler: *Le Carnaval de Nice* (Nice Karnavalı) [1897]; *Poum* (1897); *Deux Vies* (İki Hayat) [1902]; *Zette* (1903); *Le Prisme* (Prizma) [1905]. Daha sonraki eserleri: *La Flamme* (Alev) [1909]; *L'Embusqué* (Pusuya Yatan) [1916]; *Jouir* (Tadını Çıkarmak) [1918]. (L)

MARGUERİTTE (Victor), fransız yazarı (Blida 1886 - Monestier, İsère 1942). Paul Margueritte'in kardeşi. Süvari subayıydı. 1896'da görevinden ayrıldı ve edebiyata yöneldi. Kardeşinin 1908'e kadarki bütün eserlerinde payı vardır. Sonra kendi adıyle romanlar, hikâyeler, denemeler yayımladı. Toplumsal meselelere eğilen bu eserlerde, kadın haklarını ve halkların yakınlaşmasını ateşli bir şekilde savundu. Başlıca eserleri: *Le Talion* (Kısas) [1908]; *Jeunes Filles* (Genç Kızlar) [1909]; *L'Or* (Altın) [1910]; gürültülere yolaçan *La Garson* (La Garçonne) [1922], *Ton Corps est à toi* (Bedenin Senindir) [1927]; *Le Bétail Humain* (İnsan Denen Hayvan) [1928]; *Le Chant du Berger* (Çoban Türküsü) [1930]; *La Patrie Humaine* (İnsan Yurdu) [1931]; *Nos Égales* (Eşitlerimiz) [1933]; *Le Couple* (Çift) [1935]. (L)

MARGUET (Frédéric), fransız deniz subayı ve astronomu (Cezayir 1874 - Villeneuve - Loubet 1951). Denizcilik okulunda gemi mimarlığı, astronomi ve gemicilik dersleri verdi; sonra okul müdürü oldu. Bütün derslerini iki kitapta özetledi: *Cours d'Astronomie de l'École Navale* (Denizcilik Okulu Astronomi Dersleri) ve *Cours de Navigation et de Compas* (Gemicilik ve Pusula Dersleri). Bu iki eserde, özellikle Jüpiter'in uyduları, yükseklik eğrileri teorisi ve küre parçalarının özellikleriyle ilgili buluşlarını açıkladı. (L)

MARGUS. Esk. coğ. Margiane'de (Orta Asya) ırmak, Parapanisades dağlarından çıkar, Merv vahasında kaybolur. Bugün *Murgab*. (L)

MARHABÂD veya **MAHABÂD**, İran'da (IV. eyalet) şehir, Azerbaycan'da; 12 850 nüf. (çoğu kürt). 1945-1946 İsyanı sırasında bağımsız kürt cumhuriyetinin başkenti olan şehir, bağlar ve tütün tarlalarıyle kaplı bir bölgenin tarım pazarıdır. Yün ticareti. (L)

MARIY. Bk. MERV.

MARİ, Suriye'de kumlarla örtülü eski şehir; 1933'te Irak sınırı yakınında, Orta Fırat kıyısında Tel Hariri'de bulundu. Şehir, M. Ö. III. binyılla M.Ö. XVIII. yy. arasında güçlü bir krallığın merkeziydi. Andre Parrot'un yönetimindeki bir fransız arkeoloji heyeti buraya on kazı seferi yaparak Mezopotamya medeniyeti konusundaki bilgileri zenginleştirdi. *Mari*'de Cemşid-Nasr'-dan (M. Ö. IV. binyılın sonu) Sasanî devrine kadar (M. Ö. III. yy.) bütün dönemlerden kalma eserler vardır. Ama bunların başlıcaları Sargonöcesi dönemden, birinci babil sülâlesi döneminden kalma eserlerdir. Tanrıça İştar ve tanrıça Ninhursag tapınakları ile tanrı Dagan tapınağında kendilerini ilâhlara adamış birçok mümin heykeli çıkarıldı. Bunların başlıcası kendini İştat'a adamış olan Sargonöncesi dönem kralı Lamgi-Mari'nin tasviridir (Halep müzesi). Dagan tapınağına bir ziggura yaslanıyordu. M. Ö. III. binyıldan kalan ve Zimrilim'in krallığı sırasında babil kralı Hammurabi (M. Ö. XVIII. yy.) tarafından yıkılan Mari kralları sarayının üçyüze yakın odası ve avlusu vardı ve saray 2,5 hektarlık bir alanı kaplıyordu. Bu sarayın bazı duvarlarının yüksekliği bugün hâlâ 5 m'yi bulur. Sarayın ortasında iki tapınak ve dinî sahnelerle özellikle de Mari krallarına ruhanî unvan verme sahnelerini temsil eden büyük duvar resimleriyle süslü geniş bir avlu vardı. Saray suru, kral dairelerinden başka, ambarları, hizmetçi odalarını, idareci odalarını ve son Mari krallarının diplomatik yazışmaları olan çivi yazılı 20 000'den çok tableti kapsayan arşiv odalarını içine alıyordu. Bu tabletler Mezopotamyalıların hayatı ve tarihi konusunda geniş bilgi sağlayan kaynaklardır. Saraydaki heykeller arasında, elinde içinde su fışkıran bir kap tutan tanrıçanın heykeli de vardır.

MARİA-CRİSTİNA DE BOURBON Lopez'in eseri Prado müzesi, Madrid

Asur devrinde Mari'de Fırat'ın sağ kıyısını kontrol eden küçük bir garnizon vardı. Şehirde, asur, yeni babil, part ve sasanî devirlerinden kalma mezarlar da bulunmuştur. 1964'ten sonra gene André Parrot'nun yönettiği kazılarda, mezopotamya dünyasının en eski kral sarayı olan Sargonöncesi dönem (Akkad'lı Sargon'dan önce, 2325 - 2275'e doğr.) sarayı ortaya çıkarılmağa çalışıldı. Atelyeleri ve dinî tesislerin ortaya çıkarılmasıyle değerli eşyalar elde edildi (sedef kabuklar, telkâri altın mücevherler v.b.). Karbon 14 yöntemi temel bir kronoloji sayesinde elde edildi: M. Ö. 2400'de yukarı saray inşa edilmiştir. Böylece, daha eski olan aşağı sarayın M. Ö. III. binyılın ilk yarısından kaldığı ortaya çıktı. 1955'-te bulunan lacivert taşı da o tarihten kalmadır. Üstünde bir yazıt olan bu taşın Ur kralı (M.Ö. 2500'e doğr.) Mesanipada'nın (El-Ubeyd tapınağı kurucusunun babası), Sargonöncesi dönem Mari krallarından birinin ola ve o tarihe kadar efsanevî bir şahıs olduğu sanılan Ban-Sud'a verdiği bir armağan olduğu anlaşıldı. Aynı yıl büyük kısmı Mari kralı Lamkunlim'in arşivlerini meydana getiren 297 tablet bulundu. (L)

MARİA I Bragança'lı (Lizbon 1734-Rio de Janeiro 1816), Portekiz kraliçesi (1777 - 1816). Portekiz kralı Jose I'in kızı idi. 1760'ta amcası Portekiz'li Pedro ile evlendi; kocası, tahtı Pedro III adı altında kendisiyle paylaştı. Maria I, Başbakan Pombal'ı görevinden uzaklaştırdı, bazı reformlara girişti ve Lizbon Bilimler akademisini kurdu (1779). Kocasının (1786) ve büyük oğlunun (1788) ölümü üzerine aklî dengesini kaybetti. 1792'de naip, sonra da Joao VI adıyle kral olan oğlu, fransız işgalinde onu Brezilya'ya götürdü (1807). [L]

MARİA II Bragança'lı (Rio de Janeiro 1819- Lizbon 1853), Portekiz kraliçesi (1826-1853). 1826'da babası Brezilya imparatoru Pedro I, Portekiz tahtını miras olarak elde etti, bu tahtı kızına bıraktı ve onu kardeşi Miguel ile nişanlandı. Mutlakiyetçiler tarafından desteklenen Miguel, zor kullanarak krallığı ele geçirdi (1828). Pedro I, Brezilya tahtından feragat etti (1831) ve yerine kızını getirdi (1833-1834). Maria II, 1835'-te Beauharnais'li Auguste Charles ile evlendi; kocasının az sonra ölmesi üzerine, 1836'da Saksonya - Coburg - Gotha'lı Ferdinand (daha sonra kral Ferdinand II) ile evlendi. (Bu evlilikten yedi çocuğu oldu, tahtı en büyük oğlu Pedro V'e bıraktı. (L)

MARİA (Despina), Bayezid I'in karısı (öl. 1402'den sonra), sırp despotu Lazar I'in Militsa Bulco'dan doğan kızı. Kardeşi Stefan tarafından Bayezid I ile evlendirildi (1390). Ankara savaşından (1402) sonra, iki kızıyle Yenişehir'de saklanırken Emîr Şeyh Nureddin tarafından esir alınarak Kütahya'da Timur'a teslim edildi. Bazı yazarlara göre esirliği sırasında, bir içki meclisinde Bayezid I'in gözü önünde oynamağa zorlandı. (M)

MARİA Alania'lı, Bizans imparatoriçesi (öl. İstanbul 1100'e doğr.) Kafkasya'lı bir prensin kızıydı. Mikhael VII Dukas ile evlendi (1071), Konstantinos adlı bir çocuğu oldu. Çocuğun haklarını korumak için, kocasını tahttan indiren (1078) Nikephoros III ile evlenmeyi kabul etti, sonra onun Aleksios I Komnenos'un lehine tahtan indirilmesine (1081) yardımcı oldu. Hayal kı-

Foto. LAROUSSE

M A R D İ N

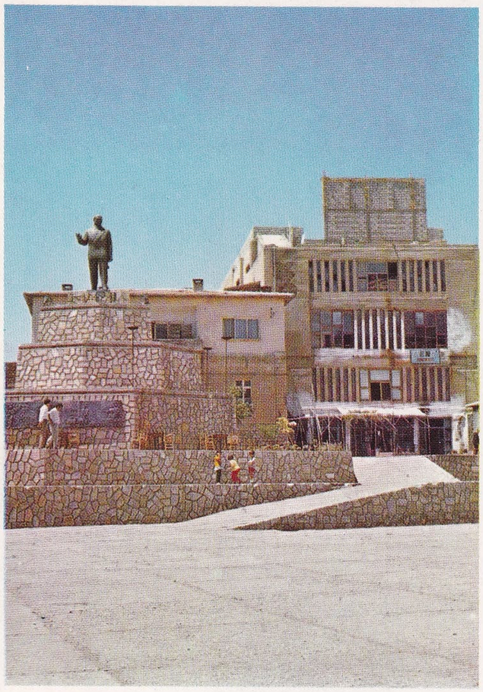

Atatürk anıtı

Mardin'de tipik üç minare

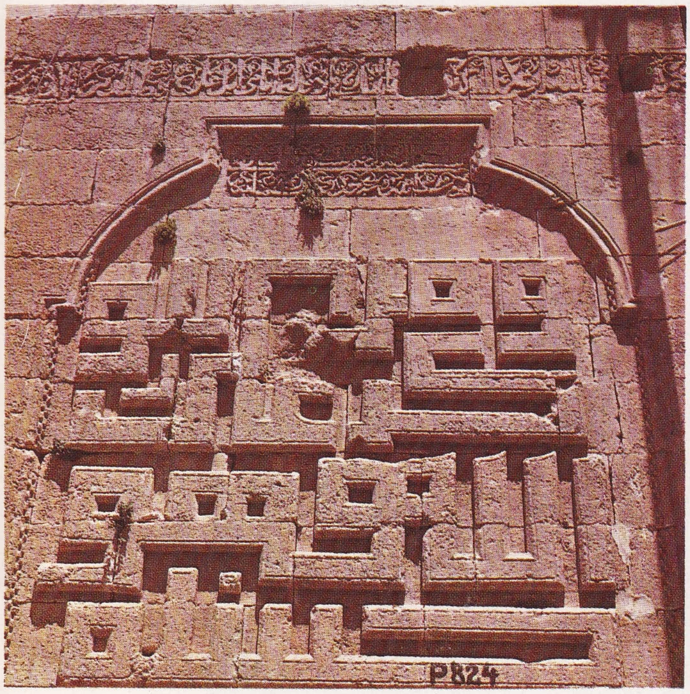

Ulucami minaresindeki kûfi yazılar
(Selçuk devri taş işçiliği)

genel görünüş

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

MARMARA BÖLGESİ
KARA DENİZ
MARMARA DENİZİ
EGE DENİZİ
İgneada bur.
Istıranca dağları
Mahya dağı
KIRKLARELİ
EDİRNE
Lalapaşa
Demirköy
Vize
Havsa
Babaeski
Lüleburgaz
Saray
Pehlivanköy
Uzunköprü
Meriç
Ergene
Çerkesköy
Hayrabolu
Muratlı
Çorlu
Silivri
Terkos gölü
İstanbul boğazı
İSTANBUL
Şile
Kandıra
Karasu
Kaynarca
KOCAELİ
ADAPAZARI
Sapanca gölü
Hendek
Akyazı
Kartal
Gebze
İZMİT
Adalar
İzmit körfezi
Yalova
Karamürsel
Gölcük
Samanlı dağları
Orhangazi
Gemlik
İznik gölü
İznik
Gemlik körfezi
Boz bur.
İmralı ad.
Mudanya
TEKİRDAĞ
İpsala
Malkara
Keşan
Enez
Saros körfezi
Gelibolu
Şarköy
Marmara ad.
Paşalimanı ad.
Avşa ad.
Erdek körfezi
Kapıdağ
Erdek
Bandırma körfezi
Bandırma
Manyas gölü
Gönen
Biga
Lapseki
Eceabat
ÇANAKKALE
Çanakkale boğazı
İmroz ad.
Avlaka bur.
Bozca ad.
Bozcaada
Ezine
Bayramiç
Çan
Yenice
Kaz dağı
Ayvacık
Baba bur.
Midilli ad.
Edremit körfezi
Edremit
Havran
Burhaniye
Alibey ad.
Ayvalık
Madra dağı
Savaştepe
Balya
BALIKESİR
İvrindi
Bigadiç
Sındırgı
Bergama
Kırkağaç
Susurluk
Manyas
Kepsut
Karacabey
Apolyont gölü
M. Kemalpaşa
BURSA
Uludağ
Orhaneli
Keles
Dursunbey
Emet
Simav
Şaphane dağı
Tavşanlı
KÜTAHYA
Domaniç
İnegöl
Yenişehir
Osmaneli
BİLECİK
Bozüyük
Pazaryeri
Söğüt
Gölpazarı
Sarıcakaya
Sündiken dağları
ESKİŞEHİR
Seyitgazi
Altıntaş
Devlet hududu
Demiryolu
Karayolu
İl hududu
Bölge hududu
Nüfusu 100 000 den fazla
İl merkezi
İlçe merkezi
0
40 km

rıklığına uğrayınca, Aleksios I'e karşı bir komplo hazırladı (1094) ve başaramayınca manastıra çekildi. (L)

MARİA-AMELİA ORLEANS'LI (Twickenham 1865 - Versailles 1951), Portekiz kraliçesi. Paris kontu Louis-Philippe'in kızı idi. 1880'de Carlos ile evlendi. Sonradan Portekiz kralı olan (1889-1908) kocası ve büyük oğlu gözleri önünde öldürüldü. Küçük oğlunu (kral Manuel II [1908]) ölümden kurtardı. Meşrutiyet düzeni kurdu ise de krallığın çöküşünü önleyemedi (1910). [L]

MARİA Antakyalı, Bizans imparatoriçesi (öl. İstanbul 1183), Antakya prensi Poitiers'li Ramiond I'in kızı. Güzelliği kadar Bizans'ın Antakya prensliği üzerindeki emelleri, imparator Manuel I Komnenos (1161) ile evlenmesine yolaçtı. Bu evlilikten, sonradan Aleksios II Kommenos adıyle imparator olan bir oğlu dünyaya geldi. Kocasının ölümü üzerine (1180) naibe oldu, latinleri destekleyen siyaseti yüzünden çok düşman kazandı. Gasıp Andronikos I tarafından boğduruldu. (L)

MARİA Aragon'lu (Catania 1367 - Lentini 1402), Sicilya kraliçesi (1377-1402). Babası Sicilya'lı Federico III'ün ölümü üzerine, adına hüküm süren ana tarafından büyükbabası olan Pedro d'Aragon IV'ün sarayına götürüldü. 1391'de Gian d'Aragona, Maria'yı yeğeni Martino (öl. 1409) ile evlendirdi ve genç çifti Sicilya'nın yönetimiyle görevlendirdi. (L)

MARİA CALLAS. Bk. CALLAS.

Maria Candelaria (*Xochimilco*), Emilio Fernandez yönetiminde çevrilen bir meksika filmi (1943). Baş oyuncuları Dolores del Rio ile Pedro Armendariz idi. Eser, Maria Candelaria ile Lorenzo Rafael'in acıklı hikâyesini anlatır. İkisi de, Xochimilco gölü kıyılarında çiçekçilikle geçinen yoksul insanlardır. Maria, hafifmeşrep bir kadının kızıdır. Bu yüzden sevgililer anlayışsızlığa ve nefrete kurban giderler. Gabriel Figueroa, 1946 Cannes festivalinde, bu eseriyle tanındı. (M)

MARİA-CAROLİNA (Viyana 1752-Schönbrunn 1814), Napoli kraliçesi. Maria-Theresia'nın kızıydı. 1768'de Napoli'li Ferdinando IV ile evlendi ve ülkenin yönetimini eline aldı. Kibirli ve sert bir insandı; bununla birlikte, Acton*'un etkisi altına girdi. Fransız ihtilâline düşmandı, bu sebepten Fransa'ya karşı kurulan siyasî birliklere katıldı. 1806'da ingilizlerin himayesinde Sicilya'ya sığındı. Sonra ingilizler tarafından adayı terketmek zorunda bırakıldı (1812). [L]

MARİA-CLOTİLDE, Fransa'lı (Versailles 1759 - Napoli 1802), Sardinya kraliçesi. Fransa veliahtı Louis'nin kızı ve Louis XVI'nın kızkardeşiydi. 1775'te Piemonte prensi (sonradan Carlo Emanuele IV adıyle [1796-1802 sardinya kralı]) ile evlendi ve 1798'den sonra onunla diyar diyar dolaştı. (L)

MARİA-CRİSTİNA DE BORBON (Napoli 1806 - Sainte-Adresse, Fransa 1878), İspanya kraliçesi, İki-Sicilya kralı Francesco I'in kızı. 1829'da İspanya kralı Fernando VII ile evlendi, ondan iki kızı oldu: Isabel (1830) ve Maria-Luisa (1832). Israrı üzerine kocası, tahtına mirasçı olarak kardeşi don Carlos'un yerine kızını seçti. Ferdinand VII ölünce (1833), Maria-Cristina kızı Isabet II'nin naibesi oldu ve Carlos taraftarlarının ayaklanmasına (1833-1839) karşı mücadele etti. Gerici bir kişi olan Maria-Cristina, kendisine liberal bir anayasa kabul ettiren (La Granja devrimi, 1836) liberallerden yararlandı. Muhafız subayı Munoz ile ilişki kurdu, ondan birkaç çocuğu oldu. Bu yüzden halkın gözünden düştü ve general Espartero tarafından iktidardan uzaklaştırıldı (1840). Diktatörün, 1843'te düşmesi üzerine iktidarı yeniden ele geçiren Maria-Cristina dük unvanını verdiği Munoz ile evlendi, kraliçe Isabel'e kendini kabul ettirdi. 1854 Ayaklanması üzerine bir daha geri dönmemek üzere memleketi terk etti. (L)

MARİA-CRİSTİNA DE HABSBURG LORRAİNE (Gross - Seelowitz 1858 - Madrid 1929), İspanya kraliçesi arşidük Ferdinand-Karl'ın kızıydı. 1879'da İspanya kralı Alfonso XII ile evlendi, iki kızı ve kocasının ölümünden sonra bir oğlu (Alfonso XIII) oldu. Önce büyük kızı Maria-Mercedes (1885-1886), sonra da oğlu adına (1886-1902) naibe oldu. Muhafazakâr bir siyaset güttü. İspanyol sömürge imparatorluğunun çöküşünü gördü. (L)

Maria-Cristina nişanı, 1890'da konan ispanyol nişanı. Üç sınıfı vardır (birincisi eşarplı ve plakalıdır). Şeridi eşit kalınlıkta üç çizgiden (kırmızı, sarı, kırmızı) meydana gelir. (L)

MARİA DE BLOİS veya **Bretagne'li** (1345 - Angers 1404), Sicilya kraliçesi ve Provence kontesi. Bretagne dükü Blois'lı Charles'ın küçük kızı. 1360'ta Charles V'in kardeşi Anjou hanedanından Luigi I (1383'te Sicilya kralı) ile evlendi. Kocasının ölümü üzerine (1384), oğlu Luigi II adına naibe oldu; Provence ve Forcalquier kontluklarında barışı sağladı. (L)

MARİA DE MOLİNA (1265'e doğr. -Valladolid 1321), Castilla ve Léon kraliçesi Alfonso de Molina'nın kızı; 1282'de yeğeni Castilla kralı Sancho IV (1284-1294) ile evlendi. 1295-1301 Arasında oğlu Fernando IV ve 1312-1321 arasında torunu Alfonso XI adına naibe oldu, soyluları dizginlemekte büyük güçlük çekti. (L)

MARİA DE ORLÉANS (Palermo 1813-Pisa 1839), Württemberg düşesi, Louis Philippe'in kızı. 1837'de Württemberg'li Friedrich-Wilhelm Alexander ile evlendi. Ary Scheffer'in öğrencisiydi. *Jeanne d'Arc Heykeli* ünlüdür. (L)

MARİA Dİ SAVOİA-NEMOURS (*Matmazel d'Aumale*) [Paris 1646- Palhava, Lizbon 1683], Portekiz kraliçesi, Nemours dükü Carlo Amedeo di Savoia'nın kızı. 1666'da Portekiz kralı Alfonso VI ile evlendi, sonra onu tahttan uzaklaştırdı ve kayını Pedro ile evlenmek üzere boşandı; krallık genel valisi unvanını alan kocası, 1683'te, Pedro II adıyle kral oldu. (L)

MARİADES, romalı gasıp (öl. M. S. 259). Aslen Suriyeliydi. Antakya senatosundan kovuldu. Sapor'un emrinde muhbirlik yaptı. Antakya'nın düşmesi üzerine augustus unvanını aldı (256). Askerleri tarafından öldürüldü. (L)

MARİA-ELEONORE Brandenburg'lu [Königsberg 1599 - Stockholm 1655], İsveç kraliçesi. Brandenburg seçicisi Johann - Sigismund'un kızı. 1620'de Gustaf II Adolf (öl. 1632) ile evlendi. İsveçliler kızı Christina'nın eğitimini elinden aldıklarından Maria-Eleonore İsveç'i terketti (1640); kızı reşit olunca geri döndü. (L)

MARİALİT i. (fr. *marialite*). Miner. Klorürlü ve sülfatlı tabiî sodyum alüminosilikat; kuvadratik sistemde billûrlaşır; skapolit (veya vernerit) grubundandır. (L)

MARİA-LUİSA DE ORLÉANS (Paris 1662 -Escorial 1689), ispanya kraliçesi, Philippe d'Orléans ile Henriette-Anne Stuart'ın kızı. İspanya kralı Carlos II ile evlenmek zorunda bırakıldı (1679). Ana kraliçe ve Avusturya taraftarlarının düşmanlığına uğradı; zehirlenerek öldüğü sanılır. (L)

MARİA-LUİSA Dİ BORBONE (Madrid 1782-Roma 1824), Etruria kraliçesi (1801 - 1807), Lucca düşesi (1815-1924). İspanya kralı Carlos IV'ün kızı; 1798'de Parma infante'si Luigi ile evlendi; Luigi 1801'de Etruria kralı oldu. 1803'te dul kalan ve oğlu Luigi II adına naibe olan Maria - Luisa, Napolyon'un zoruyle Etruria'dan çekildi (1807). Napolyon, Maria-Luisa'ya Kuzey Lusitania'yı vaat etti. Maria-Luisa 1815'te, oğlu için Lucca dükalığını elde etti, ayrıca Parma ülkelerinin geri verilmesi konusunda söz aldı. 1814'te hatırasını yazdı. (L)

MARİA THERESİA
Meytens'in eseri, Viyana Sanat ve Tarih müzesi

MARİA-LUİSA GABRİELA DE SAVOİA (Torino 1688 - Madrid 1714), İspanya kraliçesi. Savoia dükü Vittorio Amedeo II'nin kızı. 1701'de Felipe V ile evlendi ve İspanya Veraset savaşında, kocasının başarılarına yardımcı oldu. İki oğlu da (Luis I, Fernando VI) kral oldu. (L)

Maria-Luisa nişanı, soylu kadınların devlete bağlılıklarını mükâfatlandırmak için 1792'de konan ispanyol nişanı. Mineli beyaz bir haçtır; kenarları mordur; ortasında aziz Fernando madalyonu vardır. Mor ve beyaz kurdeleyle takılır. (L)

MARİA-LUİSA Parma'lı (Parma 1754-Roma 1819), İspanyal kraliçesi. Parma dükü Felipe'nin kızı ve ana tarafından Louis XV'in torunu. 1765'te Asturias prensi Carlos (müstakbel İspanya kralı Carlos IV [1788-1808]) ile evlendi; birçok çocuğu oldu. Yeteneksiz kral, yönetimi karısına bıraktı; kötü, kaprisli ve şehvete düşkün olan Maria-Luisa, 1792'den sonra bakan olan dostu Manuel Godoy'un sarayda hâkimiyet kurmasına göz yumdu. Krallığı küçük düşüren davranışı Napolyon'un müdahalesine yolaçtı (1808). Oğlu Fernando VII'yi reddeden kraliçeyi imparator, kral ve Godoy ile Compiègne'e yerleştirdi. Kraliçe bir daha İspanya'ya dönmedi. (L)

MARİA MAGDALENA Azize, tövbekâr kadın (M.S. I. yy.). İncil'de bu adın verilebileceği üç kadından söz edilir: günahkâr kadın, Beytanya'lı Meryem ve Mecdelli Meryem. Bunların tek kişi olduğu kabul edilebilir. Maria Magdalena İsa'nın etkisiyle hıristiyan oldu, sonra azizeler arasına karıştı. Alçakgönüllülüğü sayesinde İsa'nın hayatının ve ölümünün en önemli anlarında hazır bulunmaya lâyık görüldü. İsa ruhunu teslim ederken Maria Magdalena çarmıhın dibinde bulundu ve dirilen İsa herkesten evvel ona göründü; onu, dirilişini Havarilere müjdelemekle görevlendirdi. Hamsin'den sonra, Maria Magdelena'nın hayatıyle ilgili bilgi yoktur. (L)

MARİA - MARGARİTA Avusturya'lı (Graz 1584-Escorial 1611), İspanya kraliçesi. Steiermark dükü Karl'ın kızı. İspanya kralı Felipe III ile evlendi (1598), sekiz çocuğu oldu. (L)

MARİA Mısırlı, Azize (Mısır'da 345'e doğr. - Filistin'de 421). Önce sefih bir hayat sürdü, sonra Kudüs'teki Kutsal Kabir bazilikasının kapısında hayal görerek nedamet getirdi. Çöle çekilerek kırk yedi yıl çile doldurdu. Efsanesi halk arasında çok yayıldı. (L)

MARİAN veya **MARİANNES adaları,** Mikronezya'da takımadalar, Batı Büyük Okyanus'ta, Caroline adalarının kuzeyinde; 639 km²; 29 700 nüf. Guam dışında 10 500 nüf. Merkezi, *Saipan*. Macellan'ın 1521'de bulduğu Marian adaları, 1686'da İspanya tarafından ilhak edildi. En güneydeki Guam, 1898'de A.B.D.'ye bırakıldı; öbür adalar da ertesi yıl Almanya'ya satıldı; Almanya'ya satılanlar 1919'da Japonya mandası altına girdiler; İkinci Dünya savaşından sonra ise Birleşmiş Milletlerin vasiliği altında A.B.D. tarafından yönetildiler. Guam dışında, takımadalar 900 km boyunca yay biçiminde dizilmiş on dört volkanik adayı içine alır. Adalara yerleştirilen 40 000' den çok Japon, 1945'ten sonra Japonya'ya gönderilmiştir. Adalarda bugün balıkçılık, hindistancevizi, yumrulular ve pirinç tarımı ile geçinen mikronezya ırkından yerliler yaşar.

— Ask. tar. Takımadalar, özellikle de Guam, 1914-1942'de Pasifik harekâtının başlangıcında Japonlar tarafından işgal edildi. Sipan adasına Amerikalıların çıkarma yapması üzerine Marian adalarında şiddetli bir hava-deniz muharebesi yapıldı. Japonların savaşa katılan 500 uçağının 400'ü yok edildi (13-20 haziran 1944). [L]

MARİANA, Korsika'da eski site Bastila'-

MARİA ELEONORE
İsveç kraliçesi
Hondius'un gravürü, Cabinet des Estampes, Paris

MARJA-KAZİMİERA
Polonya kraliçesi
F.G. Jollain'in gravürü
Cabinet des Estampes, Paris

Parma'lı **MARİA-LUİSA**
Goya'nın eseri
Prado müzesi, Madrid

MARİA MAGDELENA
Donatello'nun eseri
Floransa vaftizhanesi
(bütün)

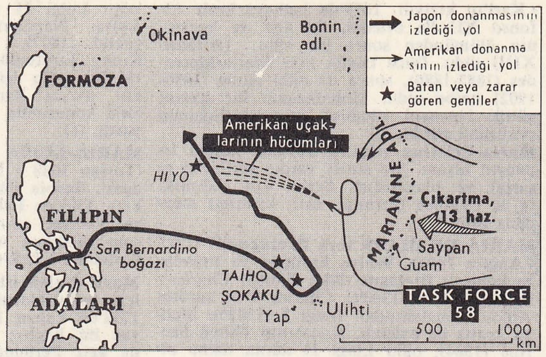

MARİAN
adaları
haritası

MARİA MAGDELENA
Donatello'nun eseri
Floransa vaftizhanesi
(detay)

Mısır'lı
Azize MARİA
Saint-Germain-l'Auxerrois
kilisesi, Paris

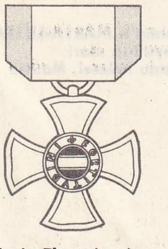

Maria Theresia nişanı

MARİA
DE
ORLE-
ANS
Würtem-
berg
düşesi
J.-B.
İsabey'in
eseri,
Conde
müzesi,
Chantilly,
Fransa

nın 22 km güneyinde, Lucciana yakınında, bugünkü Canonica köyünün yerinde. Marius tarafından M.Ö. 93'te kurulan şehri IX. yy.da kuzey afrika müslümanları yağmaladılar. Piskoposluk önce Vescovato'ya, sonra Bastia'ya nakledildi. Eski roma üslûbunda *Canonica* katedrali, 1119'da kutsandı. Yakınında San Parteo kilisesinin (güzel absid) kalıntıları. Sağlığa elverişli olmayan ova, kısmen ıslah edilmiştir. 1959-1961 Arası yapılan kazılarda Hıristiyanlığın ilk zamanlarından kalma bir bazilika ve bazilikanın absidinin güneydoğusunda haç planlı bir vaftiz yeri ortaya çıkarıldı. Bazilikanın podiumu çok güzel çinilerle kaplıydı (ustaca arabesklerin çevrelediği gül şeklinde süslemeler). Bu çinilerle vaftizhane çinilerinin IV. yy. sonundan kaldığı sanılır. (L)

MARİANA Avusturya'lı (Viyana 1634 - Madrid 1696), İspanya kraliçesi. İmparator Ferdinand III'ün kızı. 1649'da amcası İspanya kralı Felipe IV ile evlendi. Oğlu Carlos II'nin küçüklüğünde 1665'ten 1676'ya kadar naibe, hükümdarlığı sırasında ise söz sahibi olarak İspanya'yı değersiz gözdelerinin elinde bıraktı. (L)

MARİANA DE LA BRİNA, (Juan DE), ispanyol tarihçisi ve cizviti - (Talovera 1536-Toledo 1624). Roma, Palermo (1565) ve Paris'te ilâhiyat okuttu, sonra Toledo'daki evine çekilerek (1574), Latince (1592) ve castilla dilinde (1601) *Historia General de Espana*'yı (İspanya Genel Tarihi) yazdı. *Del Rey ej de la Institucion Real* (Kral ve Krallık Üzerine) [1599] adlı eserinde halkın hâkimiyetini kabul etti ve Kiliseye isyan eden bir müstebidin tebaasınca yargılanarak ölüme mahkûm edilebileceğini söyledi. İspanya'da olumlu karşılanan bu kitap, Ravaillac suikastından sonra, Sorbonne ve Paris parlamentosu tarafından mahkûm edildi. *Sobre La Alteracion de La Moneda* (Paranın Tağşişi) [1609] adlı broşürü yüzünden bir yıl hapis yattı. (L)

MARİANA Neuburg'lu (Düsseldorf 1667 - Guadalajara 1740), İspanya kraliçesi. Bavyera-Neuburg dükü Philipp-Wilhelm'in kızı. 1690'da İspanya kralı Carlos II ile evlendi. Carlos II, Maria-Luisa de Orleans'dan dul kalmıştı. İddialı davranışları İspanyollarca hoş görülmedi, İspanya tahtının verasetini Viyana Habsburglarına kazandırmak için boşuna uğraştı. Victor Hugo onu *Ruy Blas*'ının kadın kahramanı yaptı. (L)

MARİANAO, Küba'da şehir, Havana'nın batı varoşudur; 125 000 nüf. Çeşitli sanayi. (L)

Mariana Pineda, Federico Garcia Lorca'nın manzum romantik dramı. 1923-1925 Arasında Granada'da yazıldı. İlk defa 24 Haziran 1927'de Barcelona'daki Goya tiyatrosunda, Margarita Xirgu topluluğu tarafından oynandı; dekorlarını Salvador Dali yaptı. Sonra Madrid'in Fontalba tiyatrosunda aynı yılın 12 ekiminde oynandı. Eser, 26 mayıs 1831'de Kral Fernando VII'nin emriyle idam edilen Mariana Pineda hakkında Granada'da yakılan türkülerin ve halk romanslarının bir derlemesidir. Yazar, eserine alt başlık olarak «Üç tabloluk halk romansı» adını vermiş ve birçok tarihî gerçeğe uymamaktan da kaçınmamıştır (msl. Granada'da liberal isyancıların başı olan Don Pedro de Sotomayor'u Mariana Pineda'nın âşığı olarak göstermek gibi). Don Pedro'ya tutkun olan Mariana, hürriyet bayrağını taşımakla suçlandırılır ve ölüme mahkûm edilir. Genç kadına tutkun olan emniyet müdürü Pedrosa liberal suikastçıları ele verdiği takdirde onu serbest bırakacağını söyler. Ama Mariana bu teklifi kabul etmez ve cesaretle darağacına yürür. Mariana Pineda ilk olarak 1928'de kitap halinde çıktı. (M)

MARİAN çukuru. Büyük Okyanus'ta çukur; Marian takımadalarının doğusunda ve güneyinde dar bir kemer meydana getirir. Burada 1951'de *Challenger II* gemisiyle yapılan sondajlarda o zamana kadar bilinen en büyük derinlik bulundu (10 863 m). Sovyet gemisi *Vityaz* 1958'de 10 960 m derinlik ölçtü. *Triesta* batiskapı ile 11 520 m'ye indi (1960). [L]

Marianne'ın Kalbi (*Caprices de Marianne*), Alfred de Musset'nin iki perdelik komedisi. 15 Mayıs 1833'te *Revue des Deux Mondes* dergisinde, 1833'te de yazarın *Un Spectacle dans un Fauteuil* (Bir Koltukta Temsil) adındaki kitabında yayımlandıktan sonra ilk olarak 1851'de de oynandı. Tatlı ve çekingen Coelio, Marianne'a âşıktır. Ama Marianne, kendisini havai ve neşeli Octave'ı Coelio'ya tercih eder. Dostu Octave'ın ona ihanet ettiğini sanan Coelio da, ona hazırlanmış olan bir tuzağa kendi isteğiyle düşerek can verir. Octave ile Coelio, Musset'nin kişiliğindeki sefih ve duygulu yan ile katı ve uysal yanı yansıtır. (L)

MARİANSKE LAZNE, esk. **Marienbad,** Çekoslovakya'da (Batı Bohemya bölgesi) şehir, Csarsky Les'in (İmparatorluk Ormanı) eteğinde; 8 400 nüf. 1818'de açılan bu büyük kaplıca, Çekoslovakya'nın başlıca dinlenme ve sayfiye yerlerindendir. Şehirde milletlerarası sendikaların, bilgilerin ve öğrenci kuruluşlarının toplantıları yapılır. (L)

MARIANTHUS i. Avustralya'da yetişen sarmaşıcı ağaççık; salkım durumunda kokulu çiçekleri vardır; on beş kadar türü bilinir (Pittosporaceae familyasından.) [L]

MARİA-PİA DE SAVOİA (Torino 1847-Stupinigi, Torino yakınları 1911). Portekiz kraliçesi. İtalya kralı Vittorio-Emmanuele II'nin kızı, 1862'de kral Luigi I (1861-1889) ile evlendi ve kısa sürede halkın nefretini kazandı. Torunu Manuele II'nin düşmesinden sonra (1910), İtalya'ya çekildi. (L)

MARİA Portekiz'li (Coimbra 1526-Valladolid 1545), portekizli prenses; Portekiz kralı Joao III'ün kızı. 1543'te, ilerde Felipe II adıyle tahta çıkacak olan Felipe ile evlendi, ve bir erkek çocuk (Avusturya'lı Karl) dünyaya getirdikten sonra öldü. (L)

Maria Stuart, Schiller'in manzum oyunu (1800). Eylem klasik bir trajedininki kadar basittir ve kaderin haksızlığı karşısında feragatli davranışıyle hesaplı ve ikiyüzlü Elisabeth'inkinin tam zıttı bir karaktere sahip olan Maria Stuart'ın ölümünü konu edinir. (L)

MARİA TERESA Dİ HABSBURG (Modena 1773-Torino 1832), Avusturya arşidüşesi, Sardinya kraliçesi; arşidük Ferdinand'ın kızı. 1789'da geleceğin Sardinya kralı (Vittorio-Emanuele I [1802-1821]) Aosta düküyle evlendi; yalnız kız çocukları oldu. (L)

MARİA THERESİA (Viyana 1717 - ay.y. 1780), Avusturya arşidüşesi, imparatoriçe (1740), Macaristan (1741), Bohemya (1743) kraliçesi. Karl VI ile Elisabeth von Braunschweig-Wolfenbüttel'in büyük kızı. İyi bir eğitim gördü; daha on beş yaşındayken bakanlar toplantılarına katıldı. Vârisi olduğu imparator kendisini tahtın mirasçısı sayan ve Habsburg'lar malikânesinin parçalanmasını önleyen Pragmatische Sanktion'u kendi devletlerine ve Avrupa devletlerine kabul ettirdi. Karl VI ölünce (1740), komşu devletler beceriksiz bir adamla evli olan (1736'da evlendiği Franz I von Habsburg-Lorraine) 23 yaşındaki bu genç kadının elinden her şeyi kolayca koparabileceklerini sandılar. Friedrich II Silezya'yı Maria Theresia'dan aldı (1740-1741); Avusturya tahtında hak iddia eden Bavyera seçicisi Karl-Albrecht fransız ordusu ile Linz'e, sonra Prag'a yerleşti (1741), kendisini imparator seçtirdi (1742). Maria Theresia, İngiltere'nin ve kendisine bağımlı olan Macarların desteğini sağlamayı başardı, böylelikle devletlerini kurtardı. 1745'de kocası Franz I'i imparator seçtirdi. Avusturya iç savaşında (1740-1748) kaybettiği Silezya'yı Yediyıl savaşında (1756 - 1763) geri almağa çalıştı, ama başaramadı. Barış sağlanınca Maria Theresia devletlerini yeni bir budamadan korumak için sağlam bir biçimde teşkilâtlandırarak siyasî alanda yetenekli olduğunu bir kere daha gösterdi. Aşırı derecede tutucu bir kişi olmakla birlikte aydın istibdat* taraflılarına katıldı. 1741'de imtiyazlar tanımak zorunda kaldığı Macaristan'ı kolladı; buna karşılık miras yolu ile bağlı olan ülkelerinin yönetim ve hükûmet işlerini yeniden düzenledi.

Bakanlar Haugwitz ve Kaunitz'ın yardımıyle, merkezî hükûmetin organlarını basitleştirdi, mahallî hükûmetlerin yetkilerini azalttı. Kadastro'yu düzenleyerek vergi gelirini artırdı. Önemli kaynakların seferber edilmesi ve askere yazma usûlünün getirilmesiyle ordu yeniden teşkilâtlandı. İmparatoriçe yahudilere ve protestanlara zulmetti, kilisenin muhtariyetini ve Roma otoritesini azaltmağa çalıştı. Sade bir kişi olan ve görevine önem veren kraliçenin beş oğlu (Joseph II, Leopold II ve öbürleri) ve on kızı (Marie-Antoinette, Maria Carolina ve öbürleri) oldu. Franz I'in ölümü üzerine (1765), iktidarı bırakmayı düşündü, fakat mirasla kalan ülkelerin imparatoru ve naibi olan oğlu Joseph II'nin hata yapmasından çekindi, onun aşırılıklarını engellemek için tahtta kaldı, fakat ordu ve diplomasi alanlarında ona geniş yetkiler verdi. Polonya'nın ilk paylaşılmasına göz yumdu (1772), ama oğlunun

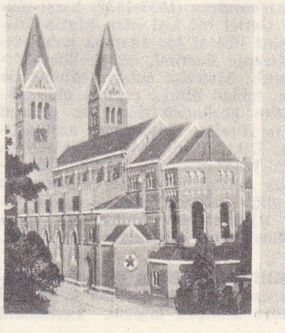

MARİBOR
katedral

Foto. LAROUSSE

Bavyera'yı ilhak etme arzusunu desteklemedi (1778-1779). [L]

Maria Theresia nişanı, Avusturya'da 1758'de imparatoriçe Maria Theresia tarafından Daun'un Kolin zaferinden sonra ihdas edilmiş nişan. 1919 Yılında, 160 yıl içinde 928 kişiye verildikten sonra kaldırıldı. Üç derecesi vardır. Kenarı kırmızı şeritli beyaz kurdeleyle takılır. (L)

MARİAZELL, Avusturya'da (Steier) kasaba, Enns ırmağının kolu olan Salza ırmağı kıyısında; 2 300 nüf. Avusturya'nın en çok hacı çeken din merkezi (Meryem'in heykeli). XVII. yy. dan kalma kilise; kış sporları merkezi (868 m yüksl.). [L]

MARİB, Arabistan'ın güneybatısında (Yemen) yer, Sana'nın 120 km doğusunda, islâmiyet öncesi bir krallığın (Seba krallığı) ve Marib emîrliğinin başkenti. Eski şehrin yalnız yıkıntıları kaldı (bir bentle beslenen ilgi çekici sulama kanalları şebekesi). Habeş hâkimiyeti zamanında şehrin tarım için önemli olan seddi yıkılınca halk Hicaz'a göç etti. İslâmlık devrinde burada yeni yerleşmeler oldu, şehir canlandı, yöresindeki tuz yatakları işletildi. Tarıma önem verildi. Marib emîrliği, bu şehirde ilk defa emîr unvanını alan Şerif Hüseyin tarafından kuruldu (1640). 1951-1952 Arası burada bir A.B.D. heyeti kazılar yaptı (ML)

MARİBOR, Yugoslavya'da (Slovenya) şehir, Drava kıyısında; 91 000 nüf. XVIII. yy.'da yeniden inşa edilen XII.yy'dan kalma katedral. XVI. yy.dan kalma belediye sarayı; XVIII. yy.dan kalma Magdalena kilisesi XVIII. yy.da yeniden inşa edilen eski şato. İstihkâm kalıntıları. Deri sanayii. Dokumacılık. Makine (motor) yapımı. Un fabrikaları. — Yakınında hidroelektrik fabkası. (L)

MARİC i. (ar. *merc*'den *māric*). *Esk.* Alev, dumansız ateş. || Dumansız barut. (M)

MARİCA, Minturno yakınında Liri su perisi. Vergilius'a göre Faunus'tan Latinus adlı bir çocuğu oldu. (L)

MARİCA i. Süsen çiçeğine benzeyen bitki, Tropik Amerika ve Gine'de yetişen on bir türü bilinir. (L)

MARİCOPALAR, A.B.D.'de Rio Gila vâdisinde (Arizona) yaşayan kızılderililer. (L)

MARİD sıf. (ar. *mārid*). *Esk.* Ayak direyen, inatçı. (M)

MARİDİNİ, üç arap bilgininin ortak adı. Hayatları hakkında fazla bilgi olmayan bu üç bilgin, matematik ve astronomi alanında eser verdi. 1. *İsmail bin İbrahim bin Gazi, İbn Fallus* adıyle tanınır (öl. XIII. yy. ortaları). Matematikle ilgili eserleri vardır. 2. *Abdullah bin Halil bin Yusuf* (öl. XV. yy. başları), Şam'da Emevîye camiinde müezzinlik yaptı. Eserleri, torunu Sibtael Maridini'ninkilerle karıştırıldı. 3. *Muhammed bin Muhammed Sibi-el Maridini* (1423-?), Hesap, cebir ve astronomi konularında eser verdi. Astronomi araçları üstüne eserleri vardır. (M)

MARİE-ADELAİDE DE SAVOIA ile Fransa kralı Louis'nin evlenmesi, gravür, Cabinet des Estampes, Paris

Pierre Thomas MARİE 4 mart 1848 tarihli «İllüstrasyon»dan

MARİE (André), fransız siyaset adamı (Honfleur 1897), Jean Marie'nin kardeşi. Radikal-Sosyalist milletvekiliydi (1928-1940), adalet bakanı (1947-1948), başbakan (temmuz-ağustos 1948) oldu, Avrupa parlamentosunu hazırladı. [L]

MARİE (Brüksel 1457 - Brugge 1482), Bourgogne düşesi (1477-1482). Yiğit Charles ile Bourbon'lu İsabelle'in kızı, üzücü şartlar altında babasının yerine geçti (5 ocak 1477). Louis XI, Bourgogne'u, Picardie'yi, Artois ve Boulonnais'yi ele geçirdi ve Marie'ye, yedi yaşında olan veliahtla evlenmesini teklif etti. Felemenk kentleri ayaklandı ve Marie, merkezî kuruluşları fesheden bir imtiyaz (11 şubat 1477) tanımak zorunda kaldı. Genç düşes, geleceğin imparatoru arşidük Maximilian'ın şahsına bir koruyucu buldu ve onunla evlendi (1477). İki çocuğu (Güzel Philipp ve Avusturyalı Margarete) oldu, attan düşerek öldü. (L)

MARİE (Eastwell Park, Kent 1875-Sinaia 1938), Romanya kraliçesi. Edinburgh dükü Alfred'in kızı, 1892'de, geleceğin Romanya kralı Ferdinand (1914-1927) ile evlendi, beş çocuğu oldu. Yayımladığı hikâye ve romanlar başka dillere çevrildi. (L)

MARİE (Jean), fransız mühendisi ve işadamı (Honfleur 1891). Askerî gemi inşa mühendisiydi. Birinci Dünya savaşından sonra deniz ticaret filosu başkanlığına tayin edildi. 1921'den 1926'ya kadar ticaret filosunun yeniden inşa edilmesiyle uğraştı ve milletlerarası deniz seyrüsefer kaidelerinin hazırlanmasında büyük bir rol oynadı. «Messageries maritimes» şirketinin başkanlığına tayin edildi ve işgal sırasında Fransa ile denizaşırı sömürgeleri arasında ilişki kurmağa çalıştı. (L)

MARİE (Pierre), fransız hekimi (Paris 1853-Cannes 1940). Charcot'nun öğrencisi idi. 1918'de Salpêtrière nöroloji kliniği kürsüsü profesörü oldu. Nöroloji konusunda önemli eserler verdi. Akromegali'yi (1886), hipertrofi'li kemik-eklem hastalığını (1890), soydan geçme köprücük ve kafatası kemikleri disastozu'nu (1897), ankilozlu spondiloz'u (1898), Charcot-Marie amiyotrofisi'ni (1886) tanımladı; bu sonuncu hastalığı hocası Charcot ile birlikte ortaya çıkardı. Afazi problemlerini tekrar gözden geçirdi, beyincik ataksisinin silik şekillerini ve akondroplaziyi inceledi. En önemli eseri. *Leçons sur la Morelle Épinière*'dir (Omurilik Üstüne Dersler) [1882]. (L)

MARİE (Pierre Thomas MARİE DE SAİNT - GEORGES, — denir), fransız siyaset adamı (Auxerie 1795 - Paris 1870). Hanedana bağlı solcu milletvekiliydi (1842), geçici hükûmette görev aldı (24 şubat 1848), bayındırlık işleriyle uğraştı, sosyalizm tehlikesine karşı Millî atelye*leri kurdu. Yürütme kurulu üyesi olarak (10 mayıs) Haziran olaylarında büyük bir sorumluluk yüklendi. Adalet bakanı oldu (temmuz-aralık 1848), Louis Napoléon'a cephe aldı. 1863-1869 Arasında muhalif milletvekili olarak kaldı. (L)

MARİE ADELAİDE DE NASSAU (Berg şatosu 1894 — Hohenburg 1924). Lüksemburg büyük düşesi (1912-1919). Büyük dük Guillaume IV'ün büyük kızı ve vârisi. Ülkesi Almanlar tarafından işgal edildi (1914-1918). Ocak 1919'da, kızkardeşi Charlotte lehine tahtını terk etti ve bir karmelit manastırına çekildi. (L)

MARİE-ADÉLAÏDE DE SAVOİE (Torino 1685 - Versailles 1712), Bourgogne düşesi, sonra Fransa veliahtı. Savoia dükü Vittorio Amedeo II'nin kızı. 1697'de Louis XIV'ün torunu, Bourgogne dükü Louis ile evlendi, iki oğulları oldu: Bretagne dükü Louis (öl. 1712) ve daha sonra Louis XV adıyle kral olacak olan Anjou dükü Louis. Çocuksu haliyle Saray'ın ve yaşlanmağa başlamış olan kralın sevgisini kazanan Bourgogne düşesi bir kızamık salgınında öldü; aynı hastalıktan altı gün sonra da kocası öldü. (L)

Jean MARİE 1955'te

MARİE-AMÉLİE DE BOURBON (Caserte 1782 - Claremont 1866), Fransa kraliçesi. Napoli kralı Ferdinando IV ile Avusturya arşidüşesi Maria-Carolina'nın kızı. 1809'da, sonradan Louis-Philippe (1830-1848) adıyle Fransa kralı olan Orléans dükü ile evlendi. Örnek bir eş olarak, kendini sekiz çocuğunun yetiştirilmesine verdi. 1848'de Fransa'dan ayrılmak zorunda kaldı ve kral ile birlikte Claremont'a çekildi. (L)

MARİE-ANNE CHRİSTİNE VİCTOİRE Bavyeralı (Münih 1660-Versailles 1690), Fransa veliahtı. Bavyera seçicisi Ferdinand'ın kızı, 1680'de veliaht Louis ile evlendi ve ondan üç oğlu oldu: Bourgogne, Anjou ve Berry dükleri. (L)

MARİE-ANTOİNETTE (Viyana 1755 - Paris 1793), Fransa kraliçesi. Avusturya imparatoriçesi Maria Theresia ile imparator Franz I'in on beşinci çocuğudur. Mayıs 1770'te evlendiği Fransa veliahtı Louis, 1774'te, Louis XVI adıyle kral oldu. Sevimli, uçarı, ihtiyatsız bir kadın olan Marie-Antoinette, utangaç ve gösterişsiz krala aşkla bağlanmadı. Kraliçelerin genellikle silik kaldığı bir ülkede, gittikçe artan bir siyasî etkiye sahip olduğu için, Avusturya'nın çıkarlarına hizmet ettiği şüphesini uyandırdı ve halkın iyiden iyiye gözünden düştü. Üstelik, etrafını alan açgözlü yakınlarının (Polignac'lar) etkisiyle, reformcu bakanlara karşı durdu. 1785'te gerdanlık davası açıkça suçlanmasına vesile oldu. 1789 yılında Louis XVI'yı ihtilâl'e karşı koymağa kışkırttı, krallık davasına başta Mirabeau ve Barnava olmak üzere pek çok taraftar kazandırdı, ama bunlardan yararlanmayı bilmedi. Nitekim ılımlı ihtilâlcilerle her türlü sürekli anlaşmayı reddediyor ve tersine, siyasî kargaşalığı daha da artırmak için kralın aşırılara imkân verilmesini istiyordu. Viyana sarayıyle ilişkisi vardı, savaşın çıkmasını ve fransız ordularının bozguna uğramasını diliyordu. 10 Ağustos 1792 olaylarından sonra, Louis XVI ile birlikte Temple'a götürüldü. Kralın idamından (21 ocak 1793) sonra Conciergerie'de hapsedildi ve çocuklarından ayrıldı. İhtilâl mahkemesi önünde bazen utanç verici bir hal alan suçlamalara karşı kendini soylu bir tavırla savundu. İdamına hükmedildi, 16 ekim 1793 günü idam edilirken de cesaretini kaybetmedi. (L)

MARİE BELL (Jeanne BELLON, — de-

E. Vigée-Lebrun'ün eseri (özel koleksiyon)

MARİE-ANTOİNETTE

«Mantolu Dul Tevkifhanede» Prieur'ün eseri Carnavalet müzesi, Paris

Foto. LAROUSSE

MARIE DE MÉDICIS
Pourbus'nün eseri
Louvre müzesi, Paris

MARIE-JOSÈPHE DE SAXE
Nattier'nin eseri
(özel koleksiyon)
Agen

Auguste MARIETTE

nir), fransız kadın tiyatro oyuncusu (Bordeaux 1900). Konservatuvarı birincilikte bitirdikten sonra (1921), Comedie - Française'e girdi, önce komedi ve trajedilerde genç kız rollerine çıktı, sonra Hermione ve phèdre rollerini oynadı; Claudel'in le *Soulier de Satin* (Saten Ayakkabı) adlı piyesinde büyük başarı kazandı (1943). 1946'da, Comédie-Française'den ayrıldı; 1949'dan 1953'e kadar yeniden bu toplulukta çalıştı. J. -L. Barrault tiyatrosunda Bérénice'i ve Orestie'de *Clytemnestre*'yi yeniden eşsiz bir başarıyle oynadı (1955). Sinemada, özellikle Duvivier'nin *Carnet de Bal*'inde (Balo Defteri) [1937] dikkati çekti. (L)

Marieberg fayans imalâthanesi, 1758'de İsveç'te Stockholm yakınlarında J. Ebrenreich tarafından kurulan fayans imalâthanesi. Kısa sürede Krallık imalâthanesi oldu. Sayıca az olan mamulleri pek beğenilir; mufla ateşinde yapılan süslemeleri Strasbourg ve Niderviller fayanslarını andırır. (L)

Marie Besnard davası. Loudun'de (Vienne) yaşıyan mülk sahibi bayan Besnard (doğ. 1896) mirasçısı olduğu 13 kişiyi arsenik kullanarak zehirlemekle suçlandı (1949). 1952'de Poitiers ağır ceza mahkemesinde bilirkişi raporlarının ciddî bir şekilde hazırlanmamış olduğu meydana çıktı. Dava, Bordeaux mahkemesine sevkedildi. 1954'te, zehir bilimi uzmanları, tedavi amacıyle kullanılan arsenekli ilâçların bırakabileceği dozdan daha fazlasının en az altı cesette bulunduğunu tespit ettiler. Resmi uzmanların bu açıklamaları üzerine müdafaa, birçok bilginin görüşüne dayanarak, cesetlerdeki arseniğin Loudun mezarlığı civarındaki topraklarda kullanılan kimyevî gübrelerden, sular aracılığı ile cesetlere sızmış olabileceğini ileri sürdü. Mahkeme, davanın başka yerde yapılmasına karar verdi. 1961'de dava yeniden başlayınca, uzmanların vermiş olduğu çeşitli raporlar karşılaştırıldı ve yapılan araştırmalara dayanılarak verilecek bir mahkûmiyet kararının, hukuk açısından meşru olamayacağı sonucuna varıldı, 1954'te geçici olarak tahliye edilmiş olan sanığın beraatine karar verildi. Marie Besnard davasının Fransa'daki yankıları, bilim açısından (insan vücudunda ve toprakta arsenik dozları, mezardaki cesetlere arsenik bulaşması; çürümenin, toprağın ve bakterilerin etkisi) olduğu kadar hukuk açısından da (delil olarak cesetlerin mezardan çıkarılması ve otopsisi; adlî birlirkişinin, su götürmez bir gerçeği dile getirmekten çok, görüşleri tartışılabilen bir tanık durumuna gelmesi ve müdafaanın, başka bilirkişi isteme hakkı) çok önemli olmuştur. (L)

Avusturyalı **MARIE-THÉRÈSE** ve Grand Dauphin XVII. yy. minyatürü, Güzel Sanatlar Millî okulu, Paris

MARIE BYRD toprağı, Antarktika'da bölge, Ross denizinin batısında. (L)

MARIE CAROLINE DE BOURBON-SICILE. Bk. BERRY düşesi.

MARIE D'ANGLETERRE (1496 - Westhorpe, Suffolk 1533), Fransa kraliçesi. İngiltere kralı Henry VII'nin kızı. 9 Ekim 1514'te Fransa kralı Louis XII ile evlendi. Kral ölünce (31 aralık) Suffolk düküyle evlendi. (L)

MARIE D'ANJOU (1404 - Chatellier, Poitou 1463), Fransa kraliçesi. Sicilya kralı Anjou dükü Luigi II'nin ve Aragon'lu Yolanda'nın kızı; 1422'de Charles VII ile evlendi, ondan birçok çocuğu oldu. (L)

MARIÉ - DAVY (Edme Hippolyte), fransız astronomu ve fizikçisi (Clamecy 1820 - Dornecy, Nièvre 1893). Montpellier Fen fakültesinde fizik profesörü (1845), 1862'de Paris rasathanesinin astronomu oldu. 1863'-te Fransa'da, milletlerarası meteoroloji servisi kurdu. Yer magnetizması, atmosferin toplu hareketleri ve meteorolojinin halk sağlığı ile tarım alanındaki uygulamaları üstüne araştırmalar yaptı. (L)

MARIE DE BRABANT (Louvain 1254 - Murel, Nantes yakınları 1321), Fransa kraliçesi. Brabant dükü Henri III'ün kızı; 1274'te Philippe III ile evlendi. Kralın birinci evliliğinden olan bir oğlunu zehirlemekle suçlandı, ama kralın gözdelerinden olan suçlayıcısı Pierre de La Brosse asıldı (1278). Marie, saz şairlerini ve özellikle Adenet'yi korudu. (L)

MARIE DE FRANCE, fransız kadın şair (XII. yy.ın ikinci yarısı). Hayatıyle ilgili olarak yalnız, Alie'nor d'Aguitain bir fransız kültür merkezi haline getirdiği, İngiltere sarayında yaşadığı bilinir. *Fables** (Masallar) adlı eseri *Romulus** adlı latince bir kitabın tercümesidir. Kelt efsanelerinden ilham alarak yazdığı *Lais*'sinde (Henry II'ye ithaf etti) trajik sona bağlanan aşk maceralarını, olağanüstülüklere geniş yer vererek anlattı. (L)

MARIE DE L'INCARNATION (Marie GUYART, rahibelik adı **Mère** —), fransız rahibesi (Tours 1599 - Québec 1672). İlki 1633'te Tours'da, ikincisi 1635'te Québec'te yazılmış, 1677'de yayımlanmış *Relations*'u (Menkıbeler) ve oğlu Dom Claude Martin tarafından 1681'de derlenen *Lettres*'i (Mektuplar) vardır. Québec tarihi üstüne son derece önemli belge niteliği taşıyan eserlerinde ayrıca, dinî edebiyatın en güzel örneklerinden sayılan bazı mistik parçalar da yer alır. (L)

MARIE DE MÉDICIS (Floransa 1573 - Köln 1642), Fransa kraliçesi. Toscana grandükü Francesco II'nin kızı, 1600'de Henri IV ile evlendi, altı çocuğu oldu; karısının geçimsiz tabiatından çabuk usanan kral gözdelerine döndü. Henri IV öldürülünce kraliçe kendini, parlamento kararıyle (1610), oğlu Louis XIII'e naibe tayin ettirdi. Zaten sofular partisine bağlanmıştı, kocasının güttüğü siyasetin aksi bir yol tuttu ve galikanlarla protestanlar da onun evliliğinin geçerliliğini mesele yaptılar. Leonora Galigai ile Concini'nin etkisinde olan inatçı naibe, İspanya ile bir yakınlaşma sağlamağa çalıştı; Henri IV'ün danışmanlarını uzaklaştırdı, ama ileri gelenlere söz geçiremediği gibi, sosyal sınıflar arasında hakemlik de edemedi (1614 États généraux'su). Olup bitenler hakkında kendisine hiç bir bilgi verilmeyen genç Louis XIII, Luynes'in sözüne uyarak Concini'yi öldürttü ve annesini Blois'da hapsettirdi (1617). Marie kaçarak oğluna karşı silâha sarıldı (Pont-de-Clé muharebesi, 1620). Richelieu'nün aracılığıyle barıştılar ve Luynes'in ölümünden sonra Marie yönetime tekrar el attı (1622). Bérulle ve mühürdar Marillac'ın teşvikleriyle Richélieu'yü, kendisini işlerden uzaklaştırmakla suçladı, ama onu deviremedi (Dupes olayları, 10 kasım 1630), yabancı ülkelere kaçarak son yıllarını oralarda kardinale düşman olanları aramakla geçirdi. Luxembourg sarayını o yaptırdı. (L)

Marie de Médicis'nin Hayatı, Luxembourg sarayının bir galerisini süslemek üzere Marie de Médicis tarafından 1622'de ısmarlanan, Rubens'in çizdiği yirmi bir temsilî resminden meydana gelen eseri (Louvre). [L]

MARIE DEMONTFERRAT (1191-1212), Kudüs kraliçesi (1205-1212). Seçimle kral olan Corrado di Monferrato ile Kudüs kraliçesi İzabell I'in kızı. Onu Jean de Brienne ile evlendiren (1210) amcası Giovanni d'İbelin'-in vesayeti altında hüküm sürdü. Geleceğin Kudüs kraliçesi İsabelle II'yi dünyaya getirdikten sonra öldü. (L)

MARIE-GALANTE, Fransız Antilleri'nde ada, Guadeloupe'a bağlıdır (Point-à-Pitre idare çevresi), Guadeloupe'un 26 km güneydoğusunda; 149 km²; 16 300 nüf. Daire biçimindeki bu adanın doğusu, kıyısı bataklıklarla kaplı olan batısına oranla daha yüksektir (205 m. yüksl.). Şekerkamışı üretimi. Adayı 1495'te keşfeden Kolomb, *Marie de Golanda* adını vermiştir. (L)

Marie Grubbe (FRU), Jens Peter Josefsen'in romanı (1876). Bu tarihî roman, Marie Grubbe'nın gerçek hayat hikayesini anlatır. Marie Grubbe, kral Frederik III'ün evlilik dışı oğlu ve Norveç valisi olan, ilk kocası Ulrik Fredereik Gyidenlove tarafından terkedildikten sonra orta dereceli soylu Palle Dyre ile evlenir, sonra bir çiftlik uşağı ile kaçar. Büyük bir psikolojik inceliğe sahip olan ve ayrıntıların özel bir yer tuttuğu sahnelerden meydana gelen *Fru Marie Grubbe* danimarka nesrinin başlıca eserlerinden biridir. (L)

MARIEHAMN, fince **Maarinhamina,** Finlandiya'da liman şehri, 1861'de kurulan Aland adaları muhtar ilinin merkezi; 4 600 nüf. Turizm merkezi. Balıkçı limanı. (L)

Marie hastalığı. Bk. AKROMEGALİ.

MARIE-HENRIETTE VON HABSBURG-LORRAINE, Avusturya arşidüşesi (Budapeşte 1836 - Spa 1902). Belçika kraliçesi. Arşidük Joseph'in kızı, 1853'te, müstakbel Belçika kralı Leopold II (1865-1909) ile evlendi ve üç kızı oldu. (L)

MARIE-JOSÈPHE DE SAXE (Dresden 1731 - Versailles 1767), Fransa veliahtının karısı. Saksonya seçicisi ve Polonya kralı August III'ün kızı. 1447'te Louis XV'in oğlu veliaht Louis ile evlendi, sekiz çocuğundan beşi hayatta kaldı: Louis XVI, Louis XVIII, Charles X, Sardinya kraliçesi Maria Adelaide Clotilde ve Madam Elisabeth. Çok dindar olan Marie-Josephe sofular partisinde önemli rol oynadı; Saksonya ittifakının, dolayısıyle Avusturya ittifakının kuvvetlenmesine katkıda bulundu. (L)

MARIEL, Küba'da (Pinar del Rio ili) kasaba; 3 950 nüf. Önemli asfalt rezervleri. Şeker ihracı limanı. (L)

MARIE LESZCYNSKA (Breslau 1703-Versailles 1768), Fransa kraliçesi. Polonya kralı Stanislaw Lesczynski'nin kızı. Babasının uğradığı talihsizlikler onu da etkiledi. Zweibrücken'de, Szczecin'e, sonra Weissenburg'a sığındı: Bourbon dükü, etkisinden endişe etmediği faziletli Marie'yi Louis XV ile evlendirmeğe karar verdiği sırada, takt üstünde hak iddia edenler ortaya çıktı (1725). Evliliği, Louis XV'in başbakanı Bourbon dükü Louis Henri düzenledi, Louis Henri, kralı daha önce İspanya kralının kızıyle evlendirmek istemiş, fakat projesi suya düşünce krala uygun bir katolik prenses aramağa koyulmuştu. Dükün metresi Prie markizi (Agnès de Pléneuf) onu, Saray'da kendine korkulu bir rakibe olamayacak birini seçmeğe teşvik etti; sonunda, Marie'de karar kılındı ve düğün, 5 eylül 1725'te Fontainebleau'da yapıldı. Louis, kraliçeye olan ilgisini kısa zamanda kaybetti; Marie 1726'da Bourbon dükünün azledilmesine karşı çıkarak kralı kızdırmıştı. Kocasının sayısız metresleri onun en büyük mutsuzluğu idi. Bu arada kraldan dokuz çocuğu oldu (1727-1737). Bu ev-

Foto. LAROUSSE

liliğin Fransa'nın Polonya Veraset savaşına girmesinde ve Fransızların Lorraine'i ele geçirmesinde payı oldu (ML)

MARİE-LOUİSE DE HABSBURG-LORRAİNE (Viyana 1791 - Parma 1847), avusturya arşidüşesi, Fransa imparatoriçesi (1810), Parma, Piacenza ve Guastalla düşesi (1815). Avusturya imparatoru Franz II ile Napolili Maria Theresia'nın kızı. 1 Nisan 1810'da, kendisine bir vâris veremediği için Joséphine'den boşanan Napolyon ile evlendi. İmparatorun ona çok tutkun görünmesine karşılık, boyun eğmekten hoşlanmayan Marie-Louise kocası karşısında ilgisiz kaldı. 20 Mart 1811'de Roma kralını dünyaya getirdi. Karısının kabiliyetleri hakkında hayale kapılmamakla beraber Napolyon, Viyana sarayını hoşnut etmek için, Paris'ten uzaklaştığı zamanlarda yerine Marie-Louise'i bıraktı (30 mart 1813). Marie-Louise 29 mart 1814'te imparator'un kardeşleriyle birlikte gitmeyi reddederek Paris'ten ayrıldı, Rambouillet'ye, babasının yanına gitti. Napolyon'u terk ederek, oğlundan ayrılmayı kabul etti, avusturyalı general Von Niepperg'in metresi oldu. Napolyon'un ölümünden sonra generalle gizlice evlendi ve üç çocuk dünyaya getirdi. Niepperg ölünce (1829), Marie-Louise Viyana sarayı mabeyincisi Bombelles kontuyle evlendi (1834). 1815'te Parma, Piacenza ve Guastalla senyörlükleri kaydı hayat şartıyle ona verilmişti, bu yerlerin yönetimini çevresindekilere bıraktı; 1831 ihtilâlinde bu sıfatları da elinden alındı. (L)

MARİENGROSCHEN i. (alm. k.). Braunschweig dükalığında kullanılan para birimi. (L)

MARİENWERDER. Bk. KWIDZNY.

MARİESCHİ (Iacopo), italyan ressamı (Venedik 1711-1794). Gaspare Diziani'nin öğrencisi idi. Sebastiano Ricci ve Pittoni'nin etkisinde yetişti; Venedik'te çalıştı ve şehirdeki birçok kilise için dinî tablolar yaptı: *Aziz Yuhanna ve Azizin Vücudunun Taşınması* (San Giovanni in Bragora), *Aziz Bartholomaeus'un Şehit olması* (San Francesco di Paola), *Meryem ile Aziz Laurentius* (Contarini dal Bovolo sarayı). [M]

MARİESCHİ (Michele), italyan ressamı ve gravürcüsü (Venedik 1710-ay. y. 1744). Venedik'te Canaletto'dan etkilendi. Bir süre Almanya'da kaldı, burada eserlerinin zenginliğiyle büyük başarı kazandı. Daha sonra Venedik'e döndü, Venedik ressamları birliğine katıldı. Bu şehirde 1741'de 21 tabloyu içine alan bir albüm bastırdı: *Venedik Şehrinin En Muhteşem ve Seçkin Panoramalarından Tablolar;* bu eser, başlıca özelliği senografya etkilerine ulaşmak ve çevrenin ayrıntılı tasvirini yapmak olan üslûbunu açıkça ortaya koyması bakımından büyük önem taşır. Resimle ilgili eserleri gravürlerine dayanır ve konu olarak Venedik manzaralarını ele alır. Eskiden, bir ara güçlü ve geniş fırça darbeleri ve çevre çizgilerinin açıkça tanımlanması sebebiyle Canafetto'ya mal edilen bu tablolar Canaletto'nunkilerden çok farklıdır: *Rialto Köprüsüyle Camerlenghi Sarayı ve Yeni Fabrikalar* (Milano, özel koleksiyon), *Campa dei Frari* (Milano, özel koleksiyon), *Salute Kilisesi ve Büyük Kanal* (Venedik özel koleksiyon), *Havuz ile Aziz Büyük Georgius* (Londra Lady Ednam koleksiyonu). Ayrıca birkaç fantezisi de vardır; mimarî yaratıcılığa karşı duyduğu zevk bu eserlerde mutlak anlatım serbestliğine kavuşur. (M)

MARİESTAD, İsveç'te şehir, Vaner gölü kıyısında, Skaraborg ilinin (lan) merkezi; 10 100 nüf. Makine yapımı. Karton ve kâğıt fabrikaları. (L)

MARİE-THÉRÈSE Avusturyalı (Madrid 1638 - Versailles 1683), İspanya infanta'sı, Fransa kraliçesi, İspanya kralı Felipe IV-'ün ve Fransa prensesi Elisabeth'in kızı. Pireneler antlaşması gereğince Louis XIV ile evlendi (1660). Silik bir kişi idi. Louis XIV'-ün çapkınlıklarından çekti, büyük veliahtı dünyaya getirdi. (L)

MARİETTA, A.B.D.'de (Ohio) şehir, Muskingum ve Ohio ırmaklarının kavşağında, Atlanta'nın kuzeybatısında; 20 706 nüf. İnşaat sanayii (prefabrike evler). Uçak v.b. yapımı. (L)

MARİETTE (Auguste), Eski Mısır uzmanı fransız bilgini (Boulogne-sur-Mer 1821 - Kahire 1881). 1841'de Boulogne kolejinde öğretmen, 1849'da Louvre müzesinde uzman oldu; 1850'de, özellikle kıptî elyazmalarını aramak üzere Mısır'a gönderildi (1850), fakat orada kazılar yapmağa koyuldu. Bu kazılar 1851 yılında, Strabon'un ziyaret etmiş olduğu Memphis tapınaklarını meydana çıkardı ve bu keşif Avrupa'da büyük yankılar uyandırdı. 1858'de Mariette, Mısır hıdivi Abbas tarafından Eski Eserler müdürlüğüne tayin edildi, bu görevdeyken, Mısır'ın ve Nübye'nin bütün eski eserlerini ortaya çıkardı, bunların korunmasını sağladı ve taşınabilir olanları Bulak'ta kurduğu bir müzede topladı, bu müze daha sonra, bugünkü Kahire Mısır Eserleri müzesinin çekirdeği oldu. Başlıca eserleri: *Mémoire sur la Mère d'Apis* (Apis'in Anası Hakkında İnceleme) [1856]; *le Sérapeum de Memphis* (Menfis Tapınağı) [1857-1864]; *Abydos* (Abidos) [1870-1878-1879]; *les Papyrus Égyptiens du Musée de Boulaq* (Bulak Müzesindeki Mısır Papirüsleri) [1871-1873]; *Monuments Divers* (Çeşitli Anıtlar) [1872-1889, metin G. Maspéro'nun]; *Denderah* (1873 - 1875), *Karnak* (1875), *Deir-el-Bahari* (Der-El-Bahari) [1876]; *les Mastabas de l'Ancien Empire* (Eski İmparatorluk Mastaba'ları) [Mariette'in ölümünden sonra G. Maspéro tarafından yayımlandı]. Mariette ayrıca, Camille de Locle'a *Aida* operasının librettosunun konusunu verdi. (L)

MARİETTE (Pierre Jean), fransız koleksiyoncusu ve gravürcüsü (Paris 1694 - ay. y. 1774). Özellikle Genç Crozat'ya yazdığı mektuplarıyle tanındı. 1750'de Güzel Sanatlar akademisine girdi. Babasının kitabevini sattıktan sonra, koleksiyonunu genişletmeğe çalıştı. Koleksiyonları arasında değerli tablolar, bronz heykeller, pişmiş topraklar, 1 400 desen, 1 500 estamp vardı. Koleksiyonda bulunan 1 226 desen satın alınarak Louvre müzesine konuldu. Mariette, gravürler yaptı ve çeşitli eserler yayımladı. Başlıca eserleri: *Traité Historique des Pierres Gravés du Cabinet du Roi* (Kralın Odasındaki Oyma Taşlar Üstüne Tarihî bir İnceleme) [1730], *Notice sur Léonard de Vinci* (Leonardo da Vinci Üstüne Notlar) [1730] ve *Catalogue de la Vente Crozat* (Crozat'nın Eserlerinin Satışıyle İlgili Katalog) [1741]. (L)

MARİFE i. (ar. *ʿirfān*'dan *maʿrife*). *Esk.* Bilgi, marifet.

— Gram. *Esk.* Anlam ve kavramı belirtilmiş olan söz. Arapça'da «*el-*» harfi tarifi alan isim: *el - kitab*, «bilinen kitap», kitap, «bir kitap, herhangi bir kitap». Türkçe'de yükleme halinde ek alan isim: *kitabı* («bilinen kitabı») *okudum. Kitap* («bilinmeyen, belirtilemeyen bir kitabı») *okudum.* Türkçe'de isim tamlamasında ilgi hali eki alan isim: *Sokağın köşesi* «bilinen bir sokak» *köşesi* Marife'de kelimenin gösterdiği şahıs ve nesne, kavram, belli ve belirlidir. *Zt.* NEKRE. (M)

MARİFET (ar. *ʿirfān*'dan *maʿrifet*). Ustalık, hüner: *İnsan canbaz olmak için vücuduna akla gelmeyecek marifetler yaptırıyor* (H. E. Adıvar). *Adam bu kadar marifet yapar da, sonra kaçar saklanır mı?* (M. Ş. Esendal). ‖ Uygun olmayan, hoşa gitmeyen davranış: *Harp divanlarında yüzlerce dosya bunları bekliyormuş. Ethem Bey'in en son marifetini duymadınız mı?* (Kemal Tahir).

— *Esk.* Bilgi, ilim. ‖ Vasıta, aracı. ‖ *Marifet-perver*, marifetli. ‖ *Marifet-perverâne*, hünerli olana yakışacak tarzda. ‖ *Marifet-perverî*, hünerlilik. ‖ *Marifet-ullah*, Tanrı'yı anlama.

— Fels. *Marifet nazariyesi*, bilgi nazariyesi, epistemoloji.

— Tasav. Şüpheye yer bırakmayan mutlak bilgi.

◆ **Marifetli** sıf. Herkesin yapamadığı şeyleri yapan, becerikli: *Çok marifetli bir kadın. Elinden her iş gelir* (R. N. Güntekin). *Marifetli usta.* (M)

Marifetname, Erzurumlu İbrahim Hakkı Efendi'nin (XVIII. yy. ortaları) eseri. Tasavvufla ilgili meseleleri işler. İnsanın, çevresinde yer alan varlıkları tanıyarak Allah'a ulaşacağını anlattır. İnsanların birbirlerine karşı nasıl davranmaları gerektiğini bildiren ahlâkî bölümleri de vardır. Bazı bölümlerinde gene tasavvuf kavramlarıyle örülü manzumeler yer alır. (M)

MARİE LESZCZYNSKA
Nattier'nin eseri (detay), Veraille müzesi, Paris

MARİGLİANO, İtalya'da komün, Campania'da (Napoli ili), Vezüv'ün kuzeyinde; 19 600 nüf. (L)

MARİGLİANO veya **Merigliano** veya MERLİANO veya MİRİLİANO (Giovanni), **Giovanni da Nola** da denir, italyan tahta oymacısı ve heykeltraşı (Nola 1488'e doğr. - Napoli 1558). Önceleri tahta oymacılığı yaptı. (*Azize Anna* freskinin zarif çerçevesi.) Daha sonra mermer heykelciliğiyle uğraştı. Bu alanda yalnız Benedetto da Maiano, Antonio Rosellino ve Bartolomeo Ordonez'in eserlerini örnek aldı. Napoli ve çevresinde (Bellpuig'de, Katalonya) meydana getirdiği (Napoli kral naibi don Ramon de Cardona'nın anıt kabri, 1524) çok güzel sunak ve mezarlar XVI. yy.ın ilk yarısında yapılan en zengin eserlerden sayılır. Ayrıca, Napoli'deki Santa Chiara kilisesinde bulunan *Antonia Gaudino* anıtı (1530'a doğr.) ve Caponapoli'deki Sant' Agnello'da yaptığı *Azize Dorothea* heykeli (1534'e doğr.) başlıca eserleri arasında yer alır. (M)

MARİE-LOUİSE DE HABSBURG-LORRAİNE
ve Roma kralı
Gerard'ın eseri, Versailles

MARİGNAC (Jean Charles GALİSSARD DE), isviçreli kimyacı (Cenevre 1817 - ay. y. 1894). Pars'te École Polytechnique'te (1835), sonra Madencilik okulunda okudu. 1841'de Cenevre'ye döndü ve profesör oldu. 1878'de itterbiyum'u, 1886'da padolinyumu keşfetti, flüorlu kompleksleri ve naftalenin türevlerini inceledi. Orantılı sayılar sistemine, oksijenin temel element olarak seçilmesini önerdi. (L)

MARİGNANE, Fransa'da Bouches-du Rhone idare bölgesinde (Aix-en-Provence idare çevresi) komün, Estaque sıradağlarının kuzeyinde; 20 227 nüf. XII. ve XVI. yy.dan kalma kilise, Marsilya havaalanı. Uçak. v.b. yapımı. (L)

MARİGNANO. Bk. MELEGNANO.

MARİGNY (Abel François POISSO, DE — markisi), fransız yöneticisi (Paris 1727 - ay. y. 1781). Kızkardeşi Pompadour markizi onu MARQUİS DE VANDİERES adıyle Saray'a soktu. Normand de Tournehem'in yöneticiliğine ve krallık yapıları müdürlüğüne tayin ettirdi, ayrıca Soufflot, Cochin ve Le Blanc ile birlikte sanat öğrenimi için İtalya'ya gönderdi (1794). Marigny, çağının zevkine karşı çıkarak resimde tarih konularının işlenmesini savundu, Cochin'in verdiği öğüde uyarak Chardin, Doyen, Vien, Joseph Vernet ve Pigalle'i destekledi. Louvre'daki çalışmaların başlatılmasında ve Gobelin halı imalâthanelerinin üretiminin geliştirilmesinde büyük rol oynadı. 1773'te istifa etti. Hayatının son yıllarında da MARQUİS DE MENARS adını aldı. (L)

MARİGNY markisi
Tocqué'nin eseri
Versailles

MARİGNY (Enguerrand DE), fransız devlet adamı (Lyons-la-Forêt 1260'a doğr. - Paris 1315). Philippe de Marigny'nin kardeşi. P. Flote'un yerine başmabeyinci, Longueville kontu, Louvre kumandanı ve Hazine muhafızı oldu, İngiltere ve Flandre'da diplomatik görevler aldı, bir bütçenin hazırlanmasını öngördü (1314), birtakım para hi-

MARİJNEN

MARİNETTİ

lelerine katıldı ve büyük bir servet topladı. Valois'lı Charles'ın düşmanlığını çekti, rüşvetçilik ve büyücülük suçlarından idam edildi. (L)

MARİGNY (Jacques CARPENTİER DE), fransız yazarı (Marigny, Nevers yakınları -öl. Paris 1670). Gaston d'Orléans'ın, Retz kardinalinin ve Condé'nin hizmetine girdi, efendilerine yaranmak amacıyle manzum piyesler ve hicivler yazdı. *Triolets*'leri Mazarin'e karşı yazılmış en iyi hicivlerdendir. (L)

Marigny tiyatrosu, Paris'te tiyatro. 1945 1956 Arasında Madeleine Renaud-Jean Louis Barrault topluluğu burada temsiller verdi. 1955'te tiyatronun değiştirilen fuayesinde *Petit-Marigny* adıyle küçük bir deneme sahnesi açıldı. (L)

MARİHUANA veya **MARİJUANA** i. Hint kenevirinin (Cannaleis sativa) yaprak, sap ve çiçeklerinden yapılan karışımı; içindeki uyuşturucu ve keyif verici madde yüzünden Amerika'da yaygın olarak kullanılır. (Marihuana'nın fizyolojik etki doğuran maddesi tetrahidrokannabinol'dur. Bu maddenin etkisi, esrar ve LSD-25'inkine benzer. Marihuana daha çok sigara şeklinde kullanılır. Amerika ve İngiltere'de buna *marihuana*, Afrika'da *dagga* veya *come*, Brezilya'da *liyamba*, Fas ve Cezayir'de *kif*, Hindistan'da *ganja*, Türkiye'de *esrar* denir.) [L]

MARİİNSK. Bk. MARİYNSK.

MARİJNEN (Victor G.M.), hollandalı siyaset adamı (Arnhem 1917). Katolik milletvekiliydi (1956), 1959'da tarım bakanı oldu. Mayıs 1963 genel seçimlerinden ve bu seçimleri izleyen uzun siyasî bunalımdan sonra Başbakanlığa getirildi; eski başbakan J. E. De Quay gibi o da bir koalisyon kabinesinin başına geçti. Radyo ve televizyona reklâm alınmasından doğan karışıklıklar yüzünden 25 şubat 1965'te istifa etti. (L)

MARİKA (1370 - Buda 1395), Macaristan kraliçesi (1382-1392). Macaristan ve Polonya kralı Lajos I'in ikinci kızı, Macaristan'da babasının yerine geçti, Polonya tahtına ise kızkardeşi Edvige çıktı. Marika adına hüküm süren ve onu Lüksemburg'lu Sigismund ile evlendiren annesi Elızabeth, Draç'lı Carlo'nun zorbalığına (onu öldürttü [1386]) ve soyluların bir ayaklanmasına karşı koymak zorunda kaldı. Tutuklanan Marika, annesinin öldürülüşünü gördü ve kendi canını, o sırada Macaristan tahtına oturmayı başaran kocası sayesinde kurtardı. (L)

MARİKA Habsburg'lu (Brüksel 1505-Cigales, Volladolid yakını 1558), Avusturya arşidüşesi, Macaristan kraliçesi. Güzel Felipe ile Çılgın Juana'nın kızı, 1515'te Macaristan ve Bohemya kralı Lajos II ile evlendi. Kardeşi Karl V, kocasının ölümünden sonra onu, Felemenk genel valiliğine tayin etti (1531-1535). [L]

MARİ'LER veya **ÇEREMİŞ'LER,** S.S.C.B.'de muhtar Mari (Rusya, Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti), Tatar ve Başkırt cumhuriyetlerinde yaşayan ural halkı. (L)

MARİLHAT (Prosper), fransız ressamı (Vertaizon 1811-ay.y. 1847). Suriye, Filistin ve Mısır'a gitti, Kahire'de bir süre kaldı. Kavalalı Mehmed Ali Paşanın portresini yaptı. Doğu manzaralarıyle tanındı. *Trablusşam'dan Bir Görünüş* (Leipzig) adlı tablosu ünlüdür. (L)

MARİLİA, Brezilya'da (Sao Paulo) şehir, Bauru'nun batısında; 36 300 nüf. Büyük ölçüde pamuk yetiştirilen bir bölgenin merkezi. (L)

MARİ Muhtar cumhuriyeti, S.S.C.B. de muhtar cumhuriyet, Volga'nın kuzeyinde, ırmağın Kama ile kavuştuğu yerin yukarı kesiminde. Başkenti, *Yoşkar-Ola*. (L)

MARİN, İspanya'da liman şehri, Galiçya'da (Pontevedra ili), Pontevedra ria'sı kıyısında; 18 500 nüf. Denizcilik okulu. Kumsal. (L)

MARİN (John), amerikalı ressam (Rutherford, New Jersey 1870-Addison, Maine 1953). New England'ı canlandıran manzaralar yaptı. New York'ta, Art Moderne müzesinde (Paris) ve Metropolitan Museum'da eserleri vardır. (L)

MARİN (Joseph Charles), fransız heykeltıraşı (Paris 1773-ay.y. 1834). Clodion'un öğrencisi ve taklitçisidir. Anıtlar (Roma'da, Beaumont kontesinin mezarı) ve pişmiş topraktan heykeller (*Küçük Kız Büstü* [Jacquemart-André müzesi]) yaptı. (L)

MARİNA i. (ital. k.). Denizc. Küçük teknelerin ve yatların barınmaları için özel bir mendirekle çevrilen veya bir liman içinde ayrılan su alanı. (İçinde araçların bağlanması için şamandıralar, iskeleler, kızak ve çeki yerleri, elektrik ve telefon tesisatı ile akaryakıt istasyonu bulunur.) [M]

MARİNA, meksikalı kadın (Painala, Coatzacoalcos 1505'e doğr-İspanya'da 1530'dan sonra). Yerli şeflerden birinin kızıydı; 1519'da Hernan Cortés'e hediye olarak verildi, zekâsı sayesinde onun danışmanı oldu. 1524'te, Cortés, Marina'yı Juan de Jaramillo ile evlendirdi. (L)

MARİNA. Bk. ESPİRİTU - SANTO.

MARİN-CANAS (Jose), kosta-rikalı romancı (San Jose 1904). İspanyol ailedendi. İspanya'da öğretim gördükten sonra Kostarika'ya döndü. Yerli romana metafizik (insanın çevresiyle kavgası) ve sosyal (yerlilerin uğradığı haksızlıklar) meseleleri uygulayan akımın temsilcisi oldu. Chaco savaşını anlatan ilk önemli romanı *Infierno Verde* (Yeşil Cehennem) [1935] Madrid'te yayımlandı; *Pedro Arnaez* (1942) hazin bir köy hikâyesini anlatır. Diğer eserleri: *Los Bigardos del Ron* (Rom İçen Serseriler) [1929]; *Lagrimas de Acero* (Çelikten Gözyaşları) [1929] ve İspanya iç savaşının karşılıklı etkenleri üstüne bir deneme olan *Pueblo Macho: Ensayo Sobre la Realidad Espanola* (Erkek Millet: İspanyol Gerçeği Üstüne Deneme) [1937]. (M)

MARİNDUQUE, Filipin'lerde dağlık ada, Mindora ile Luzon arasında; 80 000 nüf. Altın ve demir madenleri. (L)

MARİNEL, Kongo'da (Katanga) yer, Lualaba kıyısında; 1 430 milyon kilovatsaat üreten hidroelektrik santral. (L)

MARİNELLİ (Gaetano), italyan bestecisi (Napoli 1754-Oporto 1820'den sonra). Napoli'de (1776) tiyatro alanında çalışarak işe başladıktan sonra Madrid (1786-1789) ve Portekiz'de müzikçi olarak çok beğenildi. Eserleri arasında ciddî veya eğlenceli yirmi kadar opera (özellikle Napoli'de oynandı), iki oratoryo ve bir kantat yer alır. (M)

MARİNELLİ (Giovanni), italyan coğrafyacısı (Udine 1846-Floransa 1900). Veneto haritacılığı ile ilgili bir eserin hazırlanmasına katıldı, sonra yerküre üstüne büyük bir inceleme eserinin yöneticiliğine getirildi. Floransa Yüksek öğretim enstitüsünde profesör oldu, Sömürge ve Coğrafya Araştırmaları derneğini kurdu ve İtalyan Coğrafya dergisini yönetti. Genel coğrafya, coğrafya tarihi, coğrafya metodu ve İtalya coğrafyası üstüne birçok eser yayımladı. (L)

MARİNELLİ (Olinto), italyan coğrafyacısı (Udine 1874-Floransa 1926). Floransa üniversitesinde profesördü; İtalya'da inceleme gezileri yaptı. 1906'da Giotto Danielli ile Eritreé'ye gitti; 1913 - 1914 arasında gene Giotto Danielli ile Filippo De Filippi'nin Karakurum seferine katıldı. Sonra Birleşik Amerika, Libya ve Mısır'ı dolaştı. Gezilerinde derlediği verileri birçok değerli eserde işledi (en önemlisi *Atlante dei Tipi Geografici* [Coğrafî Tipler Atlası], 1922). Çeşitli coğrafya atlasları ve metinleri hazırladı. (M)

Mariner, Amerikalılar tarafından fırlatılan bir dizi uzay aracının adı; en ilgi çekici olanları *Mariner IV* ve *Mariner V*'tir. 28 Kasım 1964'te atılan *Mariner IV Mars* gezegeninin yakınından geçerek Yer'e bu gezegenin on bir fotoğrafını gönderdi. 260 kg ağırlığındaki bu araç Atlas-Agena D füzesiyle yörüngesine yerleştirilmişti. *Mariner V* ise 19 ekim 1967'de Venüs gezegeninin 4 000 km yakınından geçti. Daha önce Venüs IV'ün sağladığı bilgileri doğrulayan veriler yolladı. Bu veriler Venüs'te karbon dioksit oranının yüzde 72 ile 87 arasında değiştiğini, magnetik alanın Yer'dekinin onda biri kadar ve sıcaklığın 260°C olduğunu, gezegenin çevresinde bir hidrojen kuşağının bulunup, ışınım kuşağıyle oksijenin bulunmadığını gösterdi. (L)

MARİNETTİ (Filippo Tommaso), italyan yazarı (İskenderiye, Mısır 1876-Bellagio 1944). Yazarlığa fransızca eserler yazarak başladı: *La Conquête des Étoiles* (Yıldızların Fethi) [1902] şiiri; *Destruction* (Tahrip) [1904] adlı şiir derlemesi v.b. 1905'te *Poesia* dergisini kurdu, 1909'da *Figaro*'da, fütürizm'in doğuşunu hazırlayan *Manifesto*'yu, 1910'da da *Mafarka il Futurista* (Fütürist Mafarka) romanını yayımladı. Az sonra, eserleri ve etkisi fütürizm tarihinde yer almağa başladı, bu akımı yalnız İtalya'da hızlandırıp desteklemekle kalmadı, aynı zamanda sayısız yolculuklar, konferanslar, sanat sergileri ve tiyatro gösterileriyle Fransa, Almanya, İngiltere, Rusya ve Amerika'da da yaydı: kısaca, birçok edebî ve deneme eseri ve konferanslarıyle gittiği her yerde büyük ilgi topladı. Libya savaşına, iki avrupa savaşına ve Habeşistan savaşına katıldı; fütürist ideallerin faşizm çerçevesinde gerçekleşeceğine inandığı için faşizmi destekledi. (M)

MARİNİ (Angelo), XVI. yy.da yaşamış Milano'lu heykeltıraş ve oymacı. Pavia manastırının baş sunağı için yaldızlı bronzdan süsler yaptı. (L)

MARİNİ (Biagio), italyan viyolonisti ve bestecisi (Brescia 1597-Venedik 1665). Sırasıyle Venedik'te (1617-1618), Brescia'da, Parma'da (1622), kapella yöneticisi olarak Nouburg'da saraya bağlı düklerin hizmetinde bulundu (1623-1645). 1653'te Ferrara'da, Accademia della Morte'de müzik yönetmeni, 1654'te Milano'da Santa Maria della Scala kapellasında yönetici oldu. Yirmi iki eser, bu arada *Affetti Musicali* (1617) ve *Per Ogni Sorta d'Istrumento Musicale Diversi Generi di Sonate* (Her Çeşit Çalgı İçin Çeşitli Sonatlar) [1655] besteledi. (L)

MARİNİ (Morino), italyan heykeltıraşı (Pistola 1901). Floransa'da ve Paris'te (1928-1929) çalıştı; Monza'da, sonra Milano'daki Brera sarayında heykelcilik dersleri verdi. Eskiçağ heykelciliği üslûbunu benimseyerek tunçtan süvariler, atlar, dansçılar ve büyük boy portreler yaptı. Uzunlamasına biçimlerinde, alaycılık ve sağlam bir incelik vardır (Çağdaş Sanat galerisi, Floransa). [L]

MARİNO, İtalya'da komün, Latium'da (Roma ili), Alp dağlarının kuzey yamacında; 38 800 nüf. Bağcılık. (L)

MARİNO veya **MARİNİ** (Giambattista), italyan şairi (Napoli 1569-ay.y. 1625), Fransa'da **Cavalier Marin** adıyle tanınır. Disiplinsiz, kavgacı, çok hareketli bir hayat sürdü. Baba evinden kovuldu, Napoli'de hapse atıldı (1598 ve 1599), kaçtıktan sonra İtalya'da bir süre dolaştı ve sonunda, Torino'da dük Carlo Emmanuele'nin himayesine girdi (1608). Dükün sekreteri G. Murtola ile çatıştı; daha sonra (1610) hapsedildi, 1615'te de, Piemonte'den ayrılarak Fransa'ya gitti. Marie de Médicis'nin sarayında çok seçkin bir şair olarak karşılandı ve 1623'te birçok unvan ve servet sahibi olarak memleketine döndü. Marino yetenekli bir şairdi ama bütün eserleri yapmacıklarla, aşırı nayaller ve zevksizliklerle doluydu. Fransa'da yapmacıklı şiirin gelişmesinde etkisi büyük oldu. Başlıca eserleri: *La Dira* (Lir) [1602-1614], *Galeria* (Galeri) [1620] ve özellikle yirmi şarkıdan (45 000 dize) meydana gelen, antitez ve concetto'larla dolu olan *Adone* (Adonis) [1623]; Fransa'da Marino modası, Louis XIII'e ithaf edilen bu eserle başladı. (L)

MARİNO'CULUK i. (*Marino* > *Marino'cu*'dan *Marino'cu-luk*). G. Marino'nun moda haline getirdiği yapmacıklı bir üslûp. Yaldızlı düşünceleri gerektiğinden çok kullanmak. (L)

MARİNO FALİERO. Bk. FALİERO.

MARİNONİ (Hippolyte), fransız makine imalâtçısı (Sivry - Courtry 1823-Paris 1904). Pirincin kabuklarını, pamuğun çekirdeklerini ayıran makineleri icat ettikten sonra, 1847'de patronu Gaveau ile birlikte, önce iki, sonra, dört silindirli birer baskı makinesi yaptı. 1853'te bir imalât atelyesi kurdu ve bir bas-

Foto. LAROUSSE

John MARİN
«Irmak Nu. 1'den aşağı Manhaltan'ın görünüşü», suluboya, Metropolitan Sanat müzesi, New York

kı makinesi tasarladı, 1867'de *Petit Journal* için, kendi adıyle anılan, altı maşalı kâğıt vericisi, otomatik çalışan rotatif baskı makinesini yaptı. Makine, saatte 20 000'in üstünde gazete basabiliyordu; bu rakam da o devir için olağanüstüydü. 1873 Yılında bobin kâğıt kullanarak bu tirajı daha da arttırdı; oysa 1871 yılına kadar Fransa'da her basılan gazetenin üzerine bir damga pulu yapıştırmak zorunluğu olduğu için, bobin kâğıt kullanmanın bir anlamı yoktu. Marinoni ayrıca, 1850'de alınan patentle bir katlama-kırma makinesi ve 1884'te, ofset makinelerin öncüsü olan bir rotatif yaptı. (L)

MARİNOS, yeni-eflatuncu filozof (Neapolis, Filistin V. yy.), Proklos'un öğrencisi. 490'a doğru onun hayat hikâyesini yazdı, ölümünden sonra da yerine geçti. (L)

MARİNOT (Maurice), fransız camcısı ve ressamı (Troyes 1882-ay.y. 1960). 1911-1925 Arasında, camcılıkla uğraştı, beyaz cam parçaları renkli minelerle süsledi. Sonra, cam hamurunu kendi üflemeye başladı, yeni bir teknik buldu: birçok kalın cama derin oymalar (1925-1927) ve ısı altında modelaj yapabiliyordu (1927-1937). 1937'den sonra yeniden resme döndü. Tabloları Petit Palais'de, Art Moderne müzesinde (*Genç Kadın ve Çocuğu*), cam işleri de Arts Decoratifs müzesindedir. (L)

MARİNOV (Petko), **Petko Paşa** denir, bulgar savaşçısı (?-Diyarbakır 1863). Türklere karşı hazırlanan Vidin ayaklanmasının (1850) elebaşılarındandır. Kula kazası Gramada köyü muhtarıydı. Çoğu Vidin köylerinden gelen 3 000 kadar isyancının başına geçti, Vidin'de bulunan türk askerlerini kuşatmağa kalkıştı. Marinov'un adamları Türkler tarafından dağıtıldılar. Ayaklanma bastırıldıktan sonra Marinov, bazı dilek ve isteklerde bulunmak üzere İstanbul'a gönderilen köy kuruluna katıldı, tutuklandı. Diyarbakır'a sürgün edildi, orada öldü. (M)

MARİN Sur'lu, I. yy. sonu coğrafyacısı. Roma asıllıdır, Eratosthenes ve Hipparkhos ile birlikte eski matematik coğrafyayı kurdu. (L)

«Marion de Lorme» rolünde Marie Dorval A. Devéria'nın eseri Arsenal kitaplığı

MARİNUS I (Gallese, Roma-öl. 884), papa (882-884). Romalı papaz olarak, Photius'u mahkûm eden dördüncü İstanbul konsiline (869-870) başkanlık etti. Vatikan haznedarı ve başdiakos iken papa oldu; kendinden önceki papa Johannes VIII'e şiddetle karşı çıktı ve Formosus'un itibarını iade etti. İmparator Basileios, Photius'un kışkırtmasıyle Marinus I'in papalığını tanımadı. (L)

MARİNUZZİ (Gino), italyan orkestra şefi ve bestecisi (Palermo 1882-Milano 1945). Yöneticliğe Catania'da Massimo Bellini tiyatrosunda başladı. Kısa zamanda milletlerarası bir ün kazandı. Özellikle çağdaş italyan bestecilerinin seslerini tanıtmağa çalıştı. 1915'te Bologna müzik okulu müdürü Busoni'nin yerine geçti. Orkestra yöneticiliğinde daha verimli olabilmek için 1918' de görevinden ayrıldı. 1944-1945'te Milano Scala'sının genel müdürü oldu. Üç opera ve senfonik müzik parçaları besteledi. (M)

MARİON, A.B.D.'de (Ohio) şehir, Columbus'un kuzeyinde; 37 000 nüf. Tarım pazarı. İmalât sanayii. (L)

MARİON, A.B.D.'de (İndiana) şehir, Wabash ırmağının kolu olan Mississinewa kıyısında; 39 100 nüf. Tarım pazarı. Otomobil yapımı. Elektrik malzemesi. Demiryolu malzemesi. Deri, kereste ve inşaat sanayii. (L)

MARİON (Georges), fransız cerrahı (Fixin, Côte-d'Or 1869-Paris 1960). 1896'da anatomi profesörü, 1900'de hastahane cerrahı oldu, idrar yolları cerrahisinde uzmanlaştı ve Lariboisière hastahanesinde çalıştı. *Manuel de Technique Chirurgicale* (Ameliyat Tekniği Elkitabı) [1934] adlı bir eser yazdı. (L)

MARİON (Henri), fransız filozofu (Saint-Parize-en-Viry, Nièvre 1846 - Paris 1896). 1883'ten sonra Sorbonne'da eğitim dersleri verdi. Başlıca eserleri: *J. Locke sa Vie et son Oeuvre* (J. Locke Hayatı ve Eseri) [1878]; *De la Solidarité Morale Essai de Psychologie Appliquée* (Ahlâkî Dayanışma Üstüne Uygulamalı Psikoloji Denemesi) [1880]; *Leçons de Psychologie Appliqué à l'Éducation* (Eğitime Uygulanan Psikoloji Dersleri) [1881]; *Leçons de Morale* (Ahlâk Dersleri) [1882]; *L'Éducation dans l'Université* (Üniversitede Eğitim) [1892] ve ölümünden sonra yayımlanan *Psychologie de la Famme* (Kadın Psikolojisi) [1900]. (L)

MARİON (Marcel), fransız tarihçisi (Rennes 1857-Paris 1940). Bordeaux Edebiyat fakültesinde (1895 - 1912), sonra Collège de France'ta (1912) profesör oldu. Başlıca eserleri: *Les Impôts Directs sous l'Ancien Régime* (Eski Rejimde Vasıtasız Vergiler) [1911]; *Histoire Financière de la France Depuis* 1715 (1715'ten beri Fransa Maliye Tarihi) [1914-1932]; *Dictionnaire des Institutions de la France aux XVII. et XVIII. Siècle* (XVII. ve XVIII. yy.larda Fransız Kurumları Lûgati) [1923]. (L)

Marion ameliyatı, Marion'un bulduğu iki ameliyata verilen ad: 1. dölyatağının arkaya bükülmesini önlemek için Douglas çıkmazında bir bölme meydana getirilmesi; 2. sidik tutamama halinde siyeğin etrafındaki telsel doku canlandırılarak sidik torbası boynunun onarılması. (L)

Marion de Lorme, Victor Hugo'nun manzum dramı (1831). Marion de Lorme rolünü ilk olarak Marie Dorval oynadı. 1829'da esere önce *Un Duel sous Richelieu* (Richelieu Devrinde Bir Düello) adı verildi. Ama sansür içinde siyasî imalar olduğu gerekçesiyle oynanmasını yasakladı. Kibar fahişe Marion onun böyle bir kimse olduğunu bilmeyen Didier adında bir genç tarafından sevilir. Marion da genç adamı çılgınca sever. Didier, Marion'un eski âşığı çapkın senyör Gaspard de Saverny ile düello eder. Ama düello yasaklandığı için; Didier ile Saverny bu suçlarının cezasını ölüme mahkûm edilerek öderler. Richelieu bu oyunda, Vigny'nin *Cinq Mars*'ında (Beş Mart) olduğu gibi bir «kızıl adam» olarak tanıtılır. Didier oyunun talihsiz ve romantik kahramanıdır. Marion da, aşkıyle değer kazanan fahişe temasını canlandırır. (L)

MARİON-DUFRESNE (Nicolas Thomas), fransız denizcisi (Saint-Malo 1792-Tacouri, Yeni Zelanda 1772). Bougainville ile birlikte Fransa'ya giden Polinezyalı Avturu'yu Tahiti adasına götürmekle ve güneyde yeni topraklar keşfetmekle görevlendirildi (1770). Prens Edward adasını kaptan Cook'tan önce keşfetti; bu adaya «Terre d'Espérance» (Ümit Toprağı), Marion adasına «Prise-de-Possession»; Crozet adasına «île Aride» adlarını verdi. Yerli Takuri kabilesi reisi tarafından, pusuya düşürülerek bütün mürettebatıyle birlikte öldürüldü. (L)

MARİOPTERİS i. Paleobot. Vestfaliyen tabakalarda görülen, çok büyük yapraklı fosil eğreltiotu. (Yaprakların orta damarı sarmaşık gibi sınırsız uzama niteliği taşır; ana yaprağın ekseninden çıkan yan yapraklar iki defa daha çatallaşarak küçük yapraklara ayrılır.) [L]

MARİOTTE (Antoine), fransız bestecisi (Avignon 1875-Paris 1944). Schola Cantorum'da V. d'İndy'nin öğrencisiydi, Saint-Etienne kilisesinde orgcu ve orkestra yöneticisi (1899), Lyon konservatuvarında piyano öğretmeni (1902), Orléans konservatuvarında (1920-1936), Paris'te Opéra-Comique'te müdür (1936-1939) oldu. Başlıca eserleri: *Salome* (1908); *Le Vieux Roi* (Yaşlı Kral) [1913]; *Esther Princesse d'İsrael* (Esther İsrail Prensesi) [1925]; *Neele Dooryn* ve *Gargantua* (1935); *Léontine Soeurs* (Léontine Kızkardeşler) [1924]; melodiler, birkaç piyano ve orkestra eseri. (L)

MARİOTTE (Edme), fransız fizikçisi (Dijon? 1620'ye doğr. - Paris 1684). Çocukluk yılları ve öğrenim hayatı üzerine hiç bir şey bilinmeyen Mariotte, çoğu mekanikle ve gazların esneklik özellikleriyle ilgili olan ilk araştırmalarından itibaren, Fransa'da deneysel fiziğin kurucularından sayılır. 1660'tan sonra, katıların esnek şekil değiştirmelerini inceledi ve Hooke ile aynı zamanda, bu olayın kanunlarını açıkladı. 1666'da, Bilimler akademisinin kuruluşu sırasında Paris'e çağırıldı ve fizikçi olarak akademiye katıldı. Bu kurula sunduğu, *Observations sur l'Organe de la Vision* (Görme Organı Üstüne Gözlemler) adlı ilk yazısında gözdeki körnoktanın keşfini açıkladı. Sonra, *Traité de la Percussion ou Choc des Corps* (Cisimlerin Vuruşu veya Çarpışı Üstüne İnceleme) adlı yazısını yayımladı. 1670'e doğru, Paris rasathanesinde havanın direnci üstüne sayısız deney yaptı ve sonuçları bir kanun halinde açıkladı. 1676'da, *De la Nature de l'Air* (Havanın Yapısı Üstüne) adlı inceleme yazısında, kendisinin ve aynı keşfi yapan ingiliz Boyle'un adıyle anılan, gazların sıkıştırılabilmesiyle ilgili ünlü kanunu ortaya attı. *Essai du Chaud et du Froid* (Sıcak ve Soğuk Üstüne Deneme) [1679] adlı eserinde, donan suyun hacminin arttığını ispatladı. Optik alanında, *Essai sur la Nature des Couleurs* (Renklerin Yapısı Üstüne Deneme) [1681] adlı kitabında bir hâle teorisi ortaya attı. Barometre yardımıyle, hava tahminlerinin ilk temellerini kurdu. 1686'da La Hire tarafından yayımlanan, *Traité du Mouvement des Eaux et des Autres Corps Fluides* (Suların ve Diğer Akışkanların Hareketi Üstüne inceleme) adlı eserinde, hid-

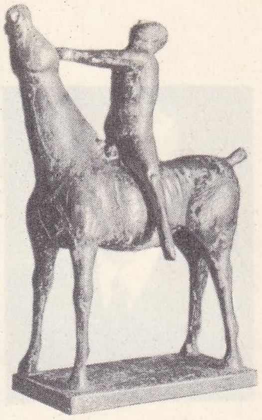

Marino MARİNİ
«At ve Binici»
Walter Sanat merkezi, Minneapolis

Giambattista MARİNO
Simon Vouet'den Cabinet des Estampes, Paris

Hippolyte MARİNONİ

Maurice MARİNOT
«Genç Kadın ve Çocuğu»
Art Moderne müzesi, Paris

Foto. Encyclopedia Britannica; LAROUSSE

Jacques MARİTAİN

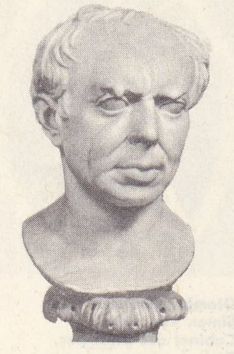

Caius MARİUS
Vatikan müzesi,
Roma

rodinamiğin ilkelerini araştırdı ve sıvıların ince çeper üzerinde açılmış bir delikten akışıyle ilgili Torricelli kanununu doğruladı. Mariotte'un eserlerinin derlemesi, 1717'de Leiden'de yayımlandı. (L)

Mariotte kanunu veya **Boyle kanunu.** Fransa'da Mariotte, İngiltere'de Boyle tarafından hemen hemen aynı anda keşfedilen bu kanunun ifadesi şöyledir: *Sabit sıcaklıkta, sırayle değişik P ve P' basınçlarının etkisinde kalan aynı gaz kütlesi bu basınçlarla ters orantılı olarak V ve V' hacimlerini alır;* yani gazın hacmiyle uygulanan basınç arasında

$$\frac{V}{V'} = \frac{P'}{P}$$

veya PV=P'V' ifadeleriyle bağıntısı vardır. Ancak bu yaklaşık bir kanundur. Öz kütleler aynı sıcaklıkta bir gazın eşit kütlelerinin kapladığı hacimlerle ters orantılı olarak değiştiğine göre, sabit sıcaklıkta öz kütlelerin basınçla doğru orantılı olduğu söylenebilir. Bk. SIKIŞABİLİRLİK. (L)

Mariotte şişesi veya **kabı,** atmosfer basıncının etkilerini açıklamağa yarayan ve yan kısmında birçok boru bulunan cihaz. (L)

MARİOTTİ (Filippo), italyan siyaset adamı (Apiro, Macerata 1833-Roma 1911). Camerino'da hukuk okudu. 1859'da Camerino geçici hükûmetinin sekreteri oldu; Camerino'yu Sardegna krallığına bağlamağa çalıştı. 1867-1872 Arasında milletvekilliği yaptı. 1887-1891 Arasında Millî Eğitim ikinci sekreteriydi, 1928'de senatör seçildi, sonra danıştay'da görev aldı. Başlıca eserleri: *Ricordi Sulla Vita e Sulle Opere di Maurizio Bufalini* (Maurizio Bufalini'nin Hayatı ve Eserleri Üstüne Hatıralar) [1876]; *La Sapienza Politica del Conte di Cavour e del Priuncipe di Bismarck* (Kont Cavour'un ve Prens Bismarck'ın Siyasî Bilgisi) [1886]; *İl Risorgimento İtaliano Narrato dai Principi di Casa Savoia e dal Parlamento* (Savoia Hanedanı Prensleri ve Parlamento'ya Göre italyan Rönesansı) [1888]. (M)

MARİPA i. Güney Amerika'da yetişen bir palmiyenin (*Attalea maripa*) tür adı; tohumundan *maripa yağı* denilen bir çeşit margarin elde edilir. ‖ Tropik Amerika'da yetişen tırmanıcı ağaç veya ağaçsılardan bir düzine kadar türün cins adı. (Çitsarmaşığigillerden.) [L]

MARİQUİTA, fransız kadın dansçı ve koreografı (Cezayir 1838-Paris 1922). 1845'te Funambules'de dansetti, Debureau ile çalıştı: 1855'te Bouffes-Parisiens'e, sonra Porte- Saint-Martin tiyatrosuna girdi. Karakter dansçısı olarak büyük ün kazandı. Gaîté tiyatrosunun, Folies-Bergère'in ve 1898'den sonra Opéra-Comique'in dans öğretmeni oldu. (L)

MARİS (Jacobus Hendrikus), hollandalı ressam (La Haye 1837-Karlsbad 1899). Anvers ve Paris'te kaldı, Paris'te Hébert'in öğrencisi oldu (1866), 1870'ten sonra La Haye'de yerleşti. Manzara ressamı olarak tanınır. Başlıca eserleri: *Tahta Köprü* ve *Gemilerin Varışı* (Amsterdam), *Hollanda Manzarası* (Münih). Küçük kardeşleri MATTHİJS (La Haye 1839 - Londra 1917)

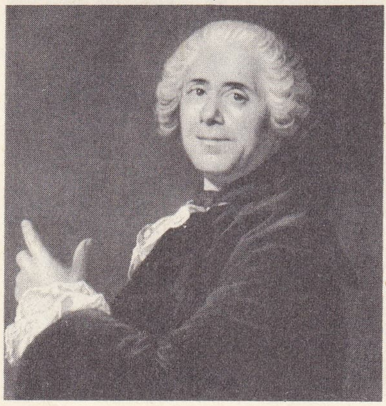

MARİVAUX
Van Loo'nun eseri
Comédie-Française

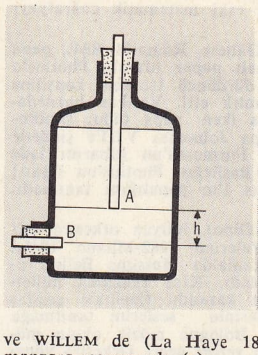

Mariotte şişesi A, atmosfer basıncı, B, atmosfer basıncı ve h yüksekliğine bağlı basınç

ve WİLLEM de (La Haye 1844-ay.y. 1910) manzara ressamıydı. (L)

MARİSTAN blş. i. (fars. *bimār*, hasta ve *-istān*, yer eki'nden *bimār-istān* > *māristān*). *Esk.* Hastahane. Bk. DÂRÜŞŞİFA. (M)

MARİTAİN (Jacques), fransız filozofu (Paris 1882). Stanislas kolejinde (1912-1914 ve 1915-1916) felsefe, Katolik enstitüsünde modern felsefe dersleri verdi. Vatikan'da Fransa elçisi (1945-1948), Toronto Ortaçağ incelemeleri enstitüsünde ve Princeton üniversitesinde profesör oldu. Eserleri: *la Philosophie Bergsonienne* (Bergson Felsefesi) [1913]; *Art et Scolastique* (Sanat ve Skolastik) [1920]; *Saint Thomas* (Aziz Thomasso) [1921]; *Eléments de Philosophie* (Felsefe Öğeleri) [1923]; *Primauté du Spirituel* (Ruhanî İktidarın Üstünlüğü) [1927]; *Religion et Culture* (Din ve Kültür) [1930]; *Les Îles* (Adalar) [1932]; *La Philosophie de la Nature* (Tabiat Felsefesi) [1935]; *Science et Sagesse* (Bilim ve Bilgelik) [1935]; *Les Juifs Parmi les Nations* (Milletler İçinde Yahudiler) [1938]; *Situation de la Poésie* (Şiirin Durumu) [1938]; *De la Justice Politique* (Siyasî Adalet Üstüne) [1940]; *Christianisme et Démocratie* (Hıristiyanlık ve Demokrasi) [1948]; *Réflexions sur l'Amérique* (Amerika Üstüne Düşünceler) [1959]; *La Philosophie Morale* (Ahlâkî Felsefe) [1960]; *La Responsabilité de l'Artiste* (Sanatçının Sorumluluğu) [1962]; *Dieu et la Permission au Mal* (Tanrı ve Şer Fırsatı) [1963]; *Le Songe de Descartes* (Descartes'ın Rüyası) [1965]; *Le Mystère d'Israël* (İsrail'in Sırrı) [1965]; *Le Paysan de la Garonne, Un Vieux Laic s'interroge à propos du Temps Présent* (Garonne'lu Köylü, İhtiyar Bir Laik Yaşadığımız Zamanı Düşünüyor) [1966]; *De la Grâce et de l'Humanité de Jésus* (İsa'nın İnayeti ve İnsanlığı Üstüne) [1967]. Katolik taassubun savunucusu, Yeni Tommosso'culuğun öncüsü olan Jacques Maritain, «aydınlar nihilizmi'nin en cüretli teşebbüsü» diye nitelediği Bergson'culuğa şiddetle karşı çıktı. (L)

MARİTSA. Bk. MERİÇ.

MARİTZ (Jean), isviçreli mühendis (Burgdorf 1680 - Cenevre 1743). Top namlularının yekpare demirden dökülmesini ve matkabı döndürecek yerde yatık durumdaki topu döndürerek namlu açılmasını tasarladı. (L)

MARİTZ (Jean), fransız askerî mühendisi (Bern 1711 Lyon yakınları 1790), Jean Maritz'in oğlu. Namlu açma usullerini geliştirdi; Lyon (1734-1744), Strasburg, Douai, Rochefort, Ruelle dökümhanelerini yönetti. 1767'de, Sevilla ve Barcelona'da top dökümhaneleri kurmak üzere Choiseul tarafından İspanya'ya gönderildi. Fransa'ya dönüşünden kısa bir süre sonra gözden düştü. (L)

MARİUS (Caius), romalı general ve siyaset adamı (Cereatae, Arpinum yakınları M. Ö. 157 - Roma 86). Orta halli bir ailenin çocuğuydu. Metellus'ların himayesinde, siyaset hayatına atıldı, sonra tribunus (119) ve praetor (116) oldu. Zenginleştikten sonra, kendisini her zaman desteklemiş olan eguestris sınıfına girdi, patricilerden Julia adlı bir kadınla evlendi. Quintus Caecilius Metellus'un generali olarak Afrika'ya gitti (109), onunla bozuştu, Roma'ya dönünce, halk tarafından 107 için konsül olmak şartıyle Metellus'un kumandanlığına getirildi. Yeniden lejyon askeri toplamanın halk tarafından iyi karşılanmayacağı düşüncesiyle, o zamana kadar ordu dışında tutulmuş olan proleterlerin orduya alınmasını kabul etti; lejyon askerlerini Kumandana bağlı ve ganimetle geçinen meslekten askerler haline getirdi; sonra da lejyon'un yapısını değiştirdi. 105'te Jugurtha'yı ele geçirerek askerlik yeteneğini gösterdi. Kimberlerin ve Tötonların istilâsı Roma'yı dehşete saldığından, Marius, orada bulunmadığı halde, 5 yıl art arda (104-100) konsül seçildi. Aix-en-Provence yakınlarında Tötonları (102), Verceil yakınlarında da Kimberleri bozguna uğrattı (101). Roma'ya döndükten sonra siyaset alanında başarısızlığa uğradı. Saturninus ve Glaucia adlı demagogların etkisine kapıldı; bunlar Marius'u bir kere daha konsül seçtirdiler (100), sonra da kanun taslaklarını bozarak değiştirdiler. Marius, soylular tarafından öldürülmelerine göz yumdu, gözden düştü ve siyasetten çekildi. Senato, sosyal savaş (90) sırasında Marius'un strateji ustalığından yararlandı, fakat kendisini mükâfatlandırmadı. Denizaşırı bir kere daha yanaşan Marius, Mithridates'e karşı girişilen savaşta, daha önce Sulla'ya verilmiş olan ordu kumandanlığını elde etti (88). Sulla ordusuyle Roma'ya geldi ve düşmanlarını kanun dışı ilân etti. Minturnes'de ele geçen Marius, ölümden yakasını zor kurtararak Afrikaya gitti ve bir sürgünler çetesinin başına geçti. Sulla'nın Doğuya hareketinden sonra Etruria'ya çıktı ve Cinna'nın yardımı ile Roma'ya dönerek birçok Romalıyı öldürttü. Yedinci defa konsül oldu (1 ocak 86), göreve başladıktan bikaç gün sonra öldü. (L)

MARİUS (Caius), **Küçük** denir, Roma konsülü (M.Ö. 109-82), general Caius Marius'un (M.Ö. 157-86) yeğeni ve evlâtlığı, 82'de Carbo ile birlikte konsül seçildi ve Sulla'ya karşı mücadeleye girişti. Praeneste yakınında yenildi ve düşmanının eline düşmemek için kendi eliyle hayatına son verdi. (L)

MARİUS (Simon MAİR veya MAYR veya MAYER, lat. — denir), alman astronomu (Gunzenhausen, Franken 1573 - Oettingen? 1624). 1610'da, Jüpiter'in Galilei tarafından keşfedilen dört uydusunu Galilei'den hemen birkaç gün sonra, fakat tamamıyle ondan habersiz olarak gözlemledi. 1612'de, Andromeda bulutsusunu keşfetti. (L)

Marius, Marcel Pagnol'un 4 perdelik oyunu (1929). Marius ile Fanny'nin ilgi çekici aşklarını anlatan bu eser 3 perdelik *Fanny* (1931) ve oyunu ve *César* (1936) adlı filmle bir üçleme meydana getirir. Marius, Marsilya'da Vieux - Port'da meyhaneci César'ın oğlu, Fanny de bir midye satıcısıdır. Genç adam denizin çağrısına dayanamaz ve ondan bir çocuk bekleyen Fanny'yi terkederek sefere çıkar. Fanny de doğacak olan çocuğunu kendi çocuğu gibi büyütmeyi kabullenen iyi yürekli Panisse ile evlenir. Marius geri döndüğünde, Fanny iyi insan Panisce'e ihanet etmeyi reddeder. Yirmi yıl sonra Panisse ölür; çocuk artık büyümüştür, gerçek babasını aramağa çıkar. Ayrı yaşamış olmalarına rağmen birbirlerini yine de her zaman sevmiş olan Marius ile Fanny artık evlenebileceklerdir. Marsilya geleneklerinin hoş bir tablosunu çizen bu üç eser esaslı başarı kazandı.

Bu üçlemenin ilk iki kısmı perdeye de aktarıldı (*Marsilya Âşıkları* [*Marius* ve *Fanny*]). [L]

MARİUS MAXİMUS (Lucius), latin tarihçisi (M.S. 165'e doğr.-230). Suetonius'un eserine devam ederek, Nerva'dan Elagabalus'a kadar, Roma imparatorlarının hayat hikâyelerini yazdı. *Historia Augusta*'ya kaynak olan eserleri kaybolmuştur. (L)

MARİUS PİCTOR (Mario DE MARİA, — denir), italyan ressamı (Bologna 1852-Venedik 1924). Müzik öğrenimi yaptı, sonra Bologna Güzel Sanatlar akademisine girdi. Paris'te bir süre kalarak XIX. yy.ın ilk yarısındaki sanat akımlarını inceledi. 1882'de Roma'ya giderek Nino Costa başkanlığındaki *İn arte libertas* topluluğuna katıldı. Bu topluluk Önraffaello'cu ingiliz ressamlarına duyulan ilgiyi artırdı, romantik temaların işlenmesine önayak oldu. En önemli eseri *Ay Işığında Han Masaları*'dır (Roma, Millî Modern Sanat galerisi).

Foto. A.F.P., Rigal, Alinari-Giraudon (LAROUSSE)

Capri ve Sestri'den peyzajlar da çizdi. (M)

MARİUS VİCTOR (Claudius), hıristiyan latin şairi (Marsilya M.S. V. yy.). Evrenin oluşumunu (başlangıçtan Sodom'un yıkılışına kadar) üç kitapta şiirle dile getirdi. (L)

MARİUS VİCTORİNUS (Caius), latin yazarı (Afrika'da 300'e doğr.-öl. 362'den sonra). Roma'da belâgat dersleri verdi; ünü çok yaygındı, forumlardan birine heykeli dikildi. Porphyrios ve Plotinos'tan yaptığı tercümelerle Aziz Augustinus'un Yeni - Eflatun'culuğu tanımasına önayak oldu. Aristoteles'ten yaptığı tercümelerle de, Boetius'un aracılığıyle, Ortaçağ mantıkçılarını etkiledi. Altmış yaşına doğru, Yeni - Eflatunculuğun etkisiyle hıristiyan oldu. (L)

MARİVAUX (Pierre CARLET DE CHAMBLAİN DE), fransız oyun yazarı (Paris 1688-ay.y. 1763). Riom darphanesi müdürünün oğlu; hukuk okudu, sonra Paris'e yerleşti (1712). Paris'te Fontenelle ve Houdar de La Motte ile dost oldu, salonlara devam etti. İlk eserleri orta değerde üç romandır: *Pharsamond ou Les Folies Romanesques* (Pharsamond veya Hayalî Çılgınlıklar) [1712], *Les Aventures de *** ou Les Effets Surprenants de la Sympathie* (***'ın Serüvenleri veya Cana Yakınlığın Şaşılacak Sonuçları) [1713-1714], *La Voiture Embourbée* (Çamura Saplanan Araba) [1714]. Ayrıca, Homeros'a nazire olarak *İliade Travestie*'yi (Kılık Değiştirmiş İlyada) [1717] ve Fénelon'a nazire olarak *Télémaque*) [1736] yazdı. Tiyatro ile ancak 1720'de ilgilendi: *Annibal* adlı trajedisi Comédie-Française'de pek başarılı olmadı, ama aynı yıl iki komedisi (*L'Amour et La Vérite* [Aşk ve Hakikat] ve özellikle *Aşkla İncelen Arlequin* [Arlequin Poli Par l'Amour]) italyan tiyatrosunda çok iyi karşılandı. Law'ın hileli iflâsı yüzünden işleri ters gidince kesinlikle edebiyat çalışmalarına yöneldi. Tek başına bir gazete çıkardı: *Le Spectateur Français* (1722-1723); bu gazete sonra *L'Indigent Philosophe* (1728), daha sonra Addison'un *Spectateur*'ünü taklit ederek *Le Cabinet du Philosophe* adını aldı (1734).

Tiyatro alanında Marivaux, yirmi yıl boyunca, Comédie-Française'e veya İtalyan tiyatrosuna kırk kadar oyun verdi; bunların bir kısmı ideolojik ve hicivli komedilerdir: *L'Île des Esclaves* (Köleler Adası) [1725], *L'Île de la Raison* (Akıl Adası) [1727], *Triomphe de Plutus* (Plutus'un Zaferi) [1728], *La Colonie* (Sömürge) [1729]; oyunlarının en ünlüleri çözümleme komedileridir: *La Surprise de l'Amour* (Aşkın Şaşkınlığı) [1722], *La Double Inconstance* (Çifte Kararsızlık) [1723], *Le Prince Travesti* (Kılık Değiştirmiş Prens) [1724], *La Seconde Suprise de l'Amour* (Aşkın İkinci Şaşkınlığı) [1727], *Gönül* ve Kısmet Oyunu* (Le Jeu de l'Amour et du Hasard) [1730], *Le Triomphe de l'Amour* (Aşkın Zaferi) [1732], *Les Serments İndiscrets* (Boş Yeminler) [1732], *L'École des Mères* (Analar Okulu) [1732], *L'Heureux Stratagème* (Mutlu Kurnazlık) [1733], *La Mère Confidente* (Sırdaş Ana) [1735], *Bağış* (Le Legs) [1736], *Sahte* Sırdaşlar* (Les Fausses Confidences) [1737], *La Joie İmprévue* (İhtiyatsız Neşe) [1738], *L'Épreuve* (Deneme) [1740], *Le Préjugé Vaincu* (Yenilmiş Önyargı) [1746]. Marivaux, 1731-1741 arasında *La Vie de Marianne* (Marianne'ın Hayatı) ile *Le Paysan Parvenu* (Sonradan Görme Köylü) adlı ünlü romanlarını yayımladı. 1745'ten sonra, seyirciden ve okuyucudan gördüğü ilgi azalınca başka eser vermedi. *La Commère* (Dedikoducu) adlı yayımlanmamış bir oyunu 1965'te bulundu ve 1967'de Comédie-Française'de oynandı. (L)

MARİYA FYODOROVNA (Maria-Sophie VON-WÜRTTEMBERG-MONTBELİARD) [Szczecin 1759-Petersburg 1828], rus çariçesi, dük Friedrich-Eugene'in kızı. 1776'da geleceğin çarı Pavel I (1796-1801) ile evlendi, bu evlenmeden, ileride çar olacak üç erkek çocuk (Aleksandr I, Nikolay I ve grandük Konstantin) dünyaya geldi. Aleksandr I'in hükümdarlığı süresince Mariya'nın etkisi büyüktü. (L)

MARİYA FYODOROVNA (Kopenhag 1847-ay.y. 1928), rus çariçesi. Kızlık adı Maria-Sophie Frederika DAGMAR; Danimarka kralı Christian IX'un kızı. 1866'da müstakbel rus çarı (1881-1894) Aleksandr III ile evlendi, ancak oğlu çar Nikolay II'nin saltanatı sırasında siyasî bir etkisi oldu. (L)

MARİYE veya **MARİYETÜL KIPTİYE**, Hz. Muhammed'e hediye edilen kıptî cariye (öl. 638). Bir söylentiye göre, Şemun adında birinin kızıydı. 629'da kızkardeşi Sirin ve Mabur adında bir hadım köleyle birlikte Mısır hâkimi Mukavkis tarafından Hz. Muhammed'e gönderildi. Hz. Muhammed, Mâriye'yi odalık olarak aldı ve Sirin'i de sahabeden Hassan bin Sabit ile evlendirdi. Mâriye, Medine'nin yukarı semtinde bir eve yerleşti. İbrahim adında, küçük yaşta ölen, bir oğlu oldu. Mâriye'nin güzelliği ve Hz. Muhammed'in ona karşı duyduğu sevgi, diğer zevceleri Hafsa ve Ayşe arasında kıskançlık doğurdu, kırgınlıklara yolaçtı. Mâriye'ye halife Ebubekir ile Ömer çok saygılı davrandılar; ona ölünceye kadar gelir bağladılar; cenaze namazı Ömer tarafından kıldırıldı. (M)

MARİYNSK veya **MARİİNSK**, S.S.C.B.'de şehir ve madencilik merkezi, Kuzbass'ın kuzey ucunda, Tomsk ile Anjero-Sucensk arasında, 30 000 nüf. (L)

Mariynskaya Sudohodnaya Sistema (*Meryemana su ulaşım şebekesi*), S.S.C.B.'nin (Beyaz Deniz ve Baltık deniziyle bağlantısı olan) Ladogo gölü ile Volga nehri arasında su yolu ulaşımını sağlamak amacıyle düzenlenmiş olan ve Byeloye Ozero, Şeksna ve Suda'dan geçen, ulaşıma elverişli nehir yolları bütünü. Volga nehrinden Baltık denizine kadar olan mesafesi 965 km'dir. XIX. yy.ın başında kurulmuş olan bu düzen modernleştirilerek, nehirlerde işleyen teknelerle küçük şileplerin işlemesine elverişli duruma getirildi. (L)

Mariynskiy kanal («Mariya kanalı»), *Mariynskaya Sudohodnaya Sistema*'nın 1808'de açılan kısmı. (L)

MARİZ sıf. (ar. *marażʼ*dan *mariż*). *Esk.* Hasta olan, hastalıklı. ‖ İ. Hastalanmış kimse: *Tabibin olsa da kizbi marizin sıhhatin söyler* (Koca Ragıp Paşa).

◆ **Marizane** zf. *Esk.* Hastalıklı bir biçimde. ‖ Sıf. Hastalıklı: [...] *Ne de bu nahif çehresinin marizane süzgünlüğü belliydi* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

MARJ i. (fr. *marge*). Büro. Elle yazılmış veya basılı bir kâğıdın kenarında bırakılmış boşluk: *Marja bazı notlar yazılmış*. ‖ *Marj bırakmak*, makinede veya elle yazılan bir metinde sayfanın sol veya sağ kenarında dikey bir çizgi halinde boş yer bırakmak: *İmtihan kâğıdınızda yeterince marj bırakınız.*

— Bank. ve Bors. *Teminat marjı*, bazı vadeli işlemler sırasında spekülatörden istenen ek kefalet.

— Grav. Estampların poz ayarı için bakır levhanın altına konan kâğıt. ‖ Bir estampın kenarları. (Marjları yıpranmamış olan gravürler daha değerlidir.)

— Telekom. *Bir telgraf alıcısının marjı*, bu alıcının doğru olarak alabildiği işaretlerin maksimum distorsiyonu. ‖ *Bir telgraf bağlantısının marjı*, bir alıcının, bulunduğu devrenin distorsiyonu da hesaba katılarak hesaplanan toplam marjı. ‖ *İletim marjı*, hızlı mültipleks sistemlerde, telgraf cihazlarının dağıtıcılarındaki ek kontaklara (dörtlü Baudot için kontak) verilen ad; düpleks ile çalışmadığı zaman, bu kontaklar telgraf haberleşmelerinin birbirini izlemesini sağlar. (Bu kontaklar, işaretin verilmesiyle alınması, yani akımların gidişi ve dönüşü arasında geçen zaman süresince fırçalar tarafından taranır).

◆ **Marjlı** sıf. Marjı olan: *Marjlı defter.* (M)

MARJA-KAZİMİERA (Marysienka denir) [1641-Blois 1716], Polonya kraliçesi. Henri de La Grange d'Arquien'in kızı. Maria-Luisa de Gonzague ile Polonya'ya gitti (1645). Maria-Luisa, Darja-Kazimiera'yı ihtiyar prens Zamoyski ile evlendirdi. 1665'te dul kalan Marja-Kazimiera Polonya büyük mareşali Jan Sobieski (daha sonra Jan III) ile evlendi (1674). Nüfuzlu kraliçe, kocasını Fransa kralı Louis XIV'e karşı düşmanca bir siyaset uygulamağa sürükledi. Jan III ölünce (1696), oğlu Jakob'u kral seçtirmek istedi ve Diyet'in kararıyle Polonya'dan kovuldu. (L)

«Marius»
Marcel Pagnol'un eserinden
Alexandre Korda'nın filiminde
Raimu ve Pierre Fresnay

MARJAWİCİ i. 1893'e doğru rus Polonyası'nda Felicija Kozlowska'nın (1862-1922) bir hayal gördükten sonra kurduğu polonya tarikatının üyesi. (Kuralları 1906'da konmuş olan bu mezhep katolik dogmalarını kabul eder, ama disipline karşıdır. (1900-1925 Yıllarında çok sayıda üyesi vardı.) [L]

MARJELEN, İsviçre'de küçük göl, Aletsch buzuluyle tıkalıdır. (L)

MARJİNAL sıf. (ing. *margin*, sınır, kenar'dan fr. *marginal*). İkt. Birimleri, matematik anlamda değişken olabilen, nispeten homogen bir grubun sınırında yer alan her çeşit olguya denir: *Marjinal işletme. Marjinal işçi. Sermayenin marjinal etkenliği.* (Bk. MARJİNALİZM.) ‖ *Marjinal faydalılık* veya *yararlılık*, tüketici tarafından tüketilen bir malın, bu mal eşit birçok birime bölündüğü zaman, son birimin tüketiciye sağladığı yararlılık. (Bir tüketici 4 litre suyu tükettiği zaman, onun için önemli olan dördüncü litredir. Diyelim ki birinci litreyi içki, ikinci litreyi yemek pişirmek, üçüncü litreyi yıkanmak ve dördüncü litreyi bahçe sulamak için kullansın; marjinalci okula göre malın yani suyun değerini belirleyecek olan, bu *son birimin* [dördüncü litre] tüketiciye sağladığı *yararlılıktır.*) ‖ *Marjinal fizikî hasıla*, marjinal hasıla veya ürünün fiziksel ifadesi. ‖ *Marjinal gelir hasıla*, marjinal hasılanın veya ürünün para olarak ifadesi. (Marjinal gelir hasıla, *marjinal fizikî hasılanın*, firmanın fazladan sattığı malların *marjinal gelir*'i veya *fiyat*'ı ile çarpımıyle bulunur. Bir etkenin marjinal gelir hasılası, o etkenin fiyatıdır.) ‖ *Marjinal hasıla* veya *marjinal ürün*, toplam üründeki değişmenin, buna tekabül eden *girdi* veya *üretken etken* (emek) miktarındaki değişmeye oranı. (Bu değişme ya *fazlalık ürün*'ün ya da çıktının bu etkenin *fazlalık birimi*'ne eklenmesiyle bulunur. Öteki etken [toprak] ise *sabit*'tir [azalan randıman veya getiri]. Meselâ toprağın marjinal hasılası *rant*, emeğinki *ücret*, sermayeninki ise *faiz*'dir.) ‖ *Marjinal maliyet*, bir işletmenin daha aşağısına satış yaptığı zaman zarara uğradığı değer. (*Marjinal fiyat* da denir.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. İkt. Geçmiş gözlemlere dayanarak bulunan bir ortalama olan tam maliyet fiyatının tersine, *marjinal maliyet*, fiyatlar hakkında şarta bağlı tahminler sağlar. Marjinal maliyet herhangi bir ek birimi üretme kararından doğan muhtemel yapı ve yatırım masraflarını da eklediği için basit ve dolaysız maliyetten daha global bir maliyeti gösterir. Marjinal maliyetin kullanılışı zor ve ince bir iştir, çünkü ek faaliyetten çıkarsanan marjinal satış fiyatı, bazı ihracat piyasalarıyle veya bazı mevsim dışı imalatla ilgili meselelerde kullanılır. Bu düşünüş, özellikle, seri olarak bir ürün veya homogen ürünler üreten işletmeler için geçerlidir. Aksi halde masraf dağılımlarının tespit edilmesi çok güçtür. Ayrıca normal fiyatlı satışlarla marjinal fiyatlı

Foto. X (LAROUSSE)

piyasaların birbirine müdahalesi söz konusu olmamalıdır. Öte yandan, bu ikisi arasında, birinden ötekine aktarılma olmaması için, işletmenin normal piyasadaki durumu çok sağlam olmalıdır. İşletmenin sabit masrafların tamamını karşılaması ve bir kâr elde etmesi için, «normal» faaliyetinden yeterli bir verimlilik sağlaması gereklidir. (ML)

MARJİNALİZM i. (ing. *margin,* sınır, kıyı'dan fr. *marginalisme*). 1870'e doğru ortaya atılan iktisat teorisi. Bu teoriye göre bir ürünün mübadele değeri, kullanılabilecek son birimin faydalılığıyle belirlenir. Faydaların azalması kuralı dolayısıyle, son birimin faydalılığı en düşük faydalılıktır.

— ANSİKL. *Marjinal* ve *marjinalizm* kelimeleri, iktisadî terminolojiye, iktisadî malların yararlılığının analizinden sonra girdi. Çok küçük parçalara bölünebilen homogen bir malı göz önüne alalım. Bu malın bir miktarını düşünelim ve iktisadî bir öznenin düşünce yoluyle bu mala, mütekabil ihtiyaçların tatmini bakımından değişik birimler ve «dozlar» yüklediğini düşünelim. Göz önüne alınan dozların özne için gittikçe azalan bir «önemi» veya «faydası» olduğu kabul edilirse, son dozun, ele alınan miktarın son faydalılık derecesi veya son faydası olduğunu söylemek gerekir. Günümüzde, «marjinal fayda» deyimi, «son fayda» deyimine tercih edilir.

«Marjinalizm» teriminin, ilk olarak, F. Von *Wieser*'in *Der Naturliche Wert* (Tabiî Değer) [1893] adlı eserinin, Smart tarafından yapılan tercümesinde kullanıldığı sanılır. Smart, *Grenznutzen* kelimesini «marjinal fayda» deyimiyle çevirdi. Marjinalist okul, 1870'e doğru Viyana üniversitesi profesörü Carl Menger, Lozan üniversitesinden Léon Walras ve ingiliz Stanley Jevons tarafından kuruldu. Bu akım içinde, çok geçmeden çeşitli eğilimler belirdi. Bu eğilimler arasında şunlar sayılabilir: 1. Lozan okulu veya matematik okulu (Waliras ve V. Pareto); 2. Viyana veya Avusturya okulu. Bunun ilk temsilcileri (Weiser, Böhm-Bawerk) eski Viyana okulunu veya psikolojik okulu ve yenileri (Mayer, Misses, Strigi, Hayek, Morgenstern, Haberler ve Schumpeter) yeni-marjinalist okulu, meydana getiriyordu; 3. Cambridge okulu A, Marshall'ın etkisinde kalan bu akım içinde, J. M. Keynes büyük ün kazandı. Değişik marjinalist akımların hepsi, tümdengelimli metoda başvurur ve «marjinal» denilen analiz metodunu kullanır. Bu analiz metoduna göre, malların değeri bu mallara harcanmış emeğe bağlı (klasiklerin nesnel görüşü) değildir; azalan faydalılık ilkesine (öznel kavram) göre bu malların kullanılabilen en son biriminin faydalılığına (marj kavramı) bağlıdır.

Bir mübadele ekonomisinde, klasik açıklamalar gibi, sadece fiyat olaylarını ele almayan marjinalist analiz, kişilerin mallara verdikleri önemi gözönüne alarak gerçek bir değer teorisi ortaya koyar. Marjinalist analiz, mübadele söz konusu olsun veya olmasın, genel bir iktisadî açıklama yapmağa yönelmiştir. «Marjinalizm, esas olarak, kişisel tercih ölçeklerinden hareket ederek, ekonominin bütün edimlerinin temel bir analizidir» (Fr. Perroux). Bununla beraber marjinalizm, klasikler tarafından belirlenmiş olan mükemmel rekabet çerçevesi içinde kaldı. Marjinalizm, klasiklerden daha iyi bir şekilde, *saf iktisat*'ı (tamamen mantık kuralları üzerine kurulmuş olan ve bireyin bütün davranışlarında akılcı olduğunu varsayan iktisadî teori), *uygulamalı iktisat*'tan ayırt etti. Uygulamalı iktisat aklî ve akıl dışı, ferdî ve kolektif, psikolojik ve sosyolojik birçok karmaşık faktörün gözönünde tutulmasını gerekli kılar. Marjinalistler, saf iktisattan uygulamalı iktisata geçişin mümkün olduğunu düşünmüşler, ama çoğunlukla bu geçişi gerçekleştirmeğe çalışmışlardır. (L)

MARJÖR i. (fr. *margeur*). Foto. Bir kenarından menteşeyle bir tahta levhaya tutturulmuş, kartondan veya madenden çerçeve. (Marjör, baskı sırasında duyar kâğıdı kaydırmadan işaretli yerde tutmak ve fotoğraf üzerinde kenar boşlukları bırakmak için kullanılır.) [L]

MARK i. (alm. k.). Ortaçağ'da darphanelerde kullanılan ağırlık birimi. (L)

MARK i. (alm. k.). Eskiden, germenlerde ve onların etkisiyle bütün avrupa ülkelerinde kullanılan bir para birimi. || Almanya Federal cumhuriyetinin ve Almanya Demokratik cumhuriyetinin para birimi (*Deutsche Mark*); 100 feniğe (*pfennig*) eşdeğerlidir. || Finlandiya para birimi. Bk. MARKKA.

— ANSİKL. Başlangıçta 8 onsa eşit altın ve gümüş ağırlık birimi olan *mark,* para olarak X. yy. sonunda İngiltere'de, bir yy. sonra Almanya ve Fransa'da ve XII. yy. ortalarına doğru İtalya'da kullanılmağa başlandı. Fransa'da en çok kullanılan mark *mark de Troyes* oldu. Bu mark 64 gros ve 192 para değerdeydi. İtalya'da mark, Roma'da Papa Johannes XXII tarafından bastırıldı (*marco di Curia,* 63 altın florine eşitti). Ayrıca Venedik, Cenova ve Ferrara'da da kullanıldı. Almanya'da XIII. yy.dan itibaren *Köln markı* veya *imparatorluk markı* (233, 812 gr) çok yayıldı. Daha sonra çeşitli şehirlerde özellikle Hamburg'da bastırılan 16 şilinglik *banka markı* çıktı. İmparatorluğun ilânından sonra 1871 ve 1873 para yasalarına dayanılarak, bütün Almanya'da altın mark (0,358 423 gr ince altın ihtiva eden 100 feniğe eşdeğerdi) basıldı ve Birinci Dünya savaşının başına kadar tedavülde kaldı. Para basma hakkı 1875'te Reichsbank'a ve diğer dört devlet bankasına (Bavyera, Saksonya, Württemberg, Baden) tanındı. 1914-1923 Yıllarında Almanya'nın uğradığı ağır enflasyon, markın yıkılmasına sebep oldu. Enflasyon sonunda, 1923 ekiminde, 1913 yılının altın markı 1 000 milyar kâğıt marka tekabül ediyordu. Fiyatlar başdöndürücü şekilde artmıştı. Meselâ ekmeğin bir kilosunun fiyatı 428 milyar, tereyağınınki 56 000 milyardı. Para istikrarı 1923'ten sonra yeni bir kâğıt para, *Rentenmark* (1 000 milyon kâğıt marka eşitti) vasıtasıyle sağlandı. Bu da yerini ekim 1924'te *Reichsmark*'a bıraktı. Bu paranın basımı, tedavülünü altın rezerviyle teminat altına alan Reichsbank'a verildi. Reichsmark 0,358 423 gr altın karşılığı idi. 1948'de Reichsmark her iki Almanya'da yerini *Deutsche Mark*'a (Doğu Almanya'da *Ostmark,* Batı Almanya' da *Westmark*) bıraktı (sembolü: DM). Batı Almanya 1961'de markın değerini yüzde 5 oranında arttırdı.

MARKA i. (alm. *mark,* işaret > ital. *marca*'dan). Bir nesneyi tanıtmağa veya benzerlerinden ayırmağa yarayan işaret: *Çamaşır markası.* (Bk. ANSİKL. *Arkeol. böl.*) || Para veya bilet yerine kullanılan herhangi bir maddeden parça: ***Bu mahalde marka denilen şey kemikten veya fildişinden mamul tavla pulu gibi bir şeydir*** (Ahmed Midhat). ***Kahveciden yirmi marka aldı.***

— Dy. ***Hadde markası,*** demiryolu raylarının üzerine, kaynağını, yapım tarihi ve biçimini belirtmek için hadde silindirleriyle basılan işaret.

— Denizc. Bir geçidi, bir tehlikeyi göstermeğe yarayan işaret. || Yelken yarışlarında yarış mesafelerini sınırlayan işaret veya şamandıra. || ***Bir tirenti üzerindeki marka,*** bir halatın koç boynuzuna volta edileceği yeri göstermek için bir branda parçası takılmış ip. || ***Devlet markası,*** bir devlet tersanesinde yapılan katranlı bir halatın katranlanmamış koluna veya katransız bir halatın katranlanmış koluna vurulan resmî marka.

— Huk. Bk. ANSİKL.

— Teknol. Konacakları yeri yapılacak işi veya birleştirme usulünü göstermek için inşaat parçalarına konan işaretlerin tümü. || ***Marka çizeceği,*** yontulmuş ağaçlar ve maden parçalar üzerine çizgi çizmeğe veya işaret koymağa yarayan sivri uçlu ve saplı küçük çelik çubuk.

— Tekst. Kumaşın top başlarına baskıyle veya iplikle yazılmış harf, rakam veya herhangi bir işaret.

— Tic. Bir imalâtçı veya tüccara ait özel rakam veya alâmet. (Marka, firmanın, malını süratle tanıtmak için yaptığı reklam sırasında, dikkatin bu mal üzerinde toplanmasına da yarar.) || ***Bayi markası,*** bir bayinin bir veya birkaç mamulüne verilmiş ticarî isim. (Bu mamuller, bayilerin hesabına ve onların markası altında, geleneksel imalâtçılar tarafından imal edilir. Bayi markalarına, çoğunlukla ortak ve özellikle tek olarak yapılan ticaret alanlarında rastlanır.) || ***İmalâtçı markası,*** bir imalâtçının mamullerinden biri veya birçoğu için tescil edilmiş ticarî isim. (İmalâtçı markası hemen daima bir reklam kampanyasıyle desteklenir.)

— ANSİKL. Arkeol. Kişisel eşyalara *marka* vurdurmak âdeti Ortaçağın ilk yıllarından kalmadır. Meselâ Fransa krallarının çamaşırlarına marka olarak zambak işlenirdi. Marka, fildişinden yapılmış küçük bir mühürle vurulurdu. Fransa'da krallık devrinin sonuna kadar marka sanayi mamûllerinin birçoğu için zorunluydu. Meselâ yünlü mamûller dokumacı ile boyacının ve malın yapıldığı yerin markası ile bu zanaatla ilgili loncanın markasını taşırdı. Marka koymak âdeti lonca teşkilâtının kaldırılmasından sonra da devam etti. Marka günümüzde, reklam niteliğinde olan ve satılan mal veya eşyanın kalitesini belirtmek amacını güden küçük bir işarettir.

— Huk. Marka, sınaî mülkiyete dahildir. Belirli kurallara uyulması şartıyle, millî, sınırlar içinde ve milletlerarası alanda korunur. Bir markanın milletlerarası alanda korunabilmesi için 1891 tarihli Madrit antlaşması gereğince, Bern'de bulunan Sınaî Mülkiyet bürosuna müracaat edilmesi gerekir. Büro, markayı, gerekli şartlar yerine getirildikten sonra, özel sicile kaydeder; bu suretle marka 20 yıl için milletlerarası korunmadan yararlanır.

Türkiye'de markalara ilişkin durum 1965 tarih ve 551 sayılı Markalar kanunuyle düzenlendi. Bu kanuna göre marka, küçük sanatlar, tarım ve ticarette üretilen ve yapılan malları, aynı cinsten olan başkalarından ayırmağa yarayan işaretlerdir. Marka ya malın veya ambalajının üzerine konur. Bakanlar kurulu, belirli mallarda marka kullanılması mecburiyetini koyabilir. Markalar: 1. ferdî marka (gerçek veya tüzel kişiler tarafından tek başına ve bağımsız olarak kullanılan marka); 2. müşterek marka (gerçek veya tüzel kişilerin, bir tüzel kişilik meydana getirmeden aralarında yaptıkları bir sözleşmeye göre aynı veya benzeri mallar için ortaklaşa kullandıkları marka); 3. birlik markası (belirli bir malı yapan kimselerin çıkarlarını korumak ve onları teşvik etmek amacıyle aralarındaki denetimi sağlamak için kurmuş oldukları ve ayrı bir işletmesi olan veya olmayan tüzel kişilik tarafından kullanılan marka) olmak üzere üç çeşittir. Bir markanın kanunda yazılı hükümlerden yararlanabilmesi için Sanayi bakanlığınca tescil edilmesi şarttır. Tescili yapılmamış olan markalar ancak genel hükümlere göre korunur. Tescilin yapılabilmesi için, Sanayi bakanlığına başvurulur. Belirli şekil şartlarına uyularak yapılan başvurma, bakanlıkça incelenir ve kanunun emredici hükümlerine aykırılık veya başvurma belgelerinde eksiklik görülürse reddedilir. Şartların tam olması durumunda marka sicile geçirilir ve başvurana da bir marka tescili belgesi verilir. Tescili isteme hakkı belirli kimselere verilmiştir: **1.** ferdî markaların tescilini isteme hakkı: a) Türkiye'de sanayi, küçük sanat, tarım ve ticaretle uğraşan türk vatandaşlarıyle, türk kanunlarına göre kurulmuş veya yabancı bir ülkede kurulmakla birlikte Türkiye'de şubesi bulunan tüzel kişilere; b) Türkiye'nin girmiş olduğu milletlerarası antlaşmalara üye olan, Türkiye'nin ayrı ayrı antlaşma yaptığı ve Türkiye'nin karşılıklı esasını tanımış olduğu devletlere; c) Türkiye'nin üye olduğu antlaşmalara dahil devletlerin ülkesinde ziraî veya ticarî faaliyette bulunan ve antlaşmaya girmemiş olan devletlerin vatandaşlarına; **2.** müşterek markaların tescilini isteme hakkı, sözleşmeye dahil olan müesseselere gerçek kişilerden biri veya hepsine; **3.** birlik markalarının tescilini isteme hakkı, bu birlik veya birliğe dahil olan kurumlara tanınmıştır. Kural olarak bir markayı ilk tescil ettiren kimse, o mar-

markalama (kuşbil.)

kanın sahibi sayılır. Ancak bu markayı daha evvel kullandığını ve mallarının bu şekilde tanındığını ileri süren kimse dava açarak bu hakkını ispat ederse, gerçek hak sahibi olur. Bu davanın, durumun öğrenilmesinden itibaren altı ay ve tescilin yapılmasından itibaren üç ay içinde açılması gerekir. Tescil ile birlikte, bir marka 10 yıl korunur. Kanun, marka olarak tescil edilmeyecek işaretlerin neler olduğunu belirtmiştir. Şekil yönünden belirli işaretler marka olarak kabul edilmemektedir. Doğrudan doğruya yapıştırma, oyma ve buna benzer şekillerde, eşyanın üzerine veya ambalajına konulmayan yahut beşten fazla kelimeden meydana gelen işaretler marka sayılmaz. Aynı şekilde, sadece belirli bir renk, bir tek harf veya rakamdan ibaret olan işaretler de marka olarak kullanılmaz (Markalar kn. md. 4.). Kanun, bazı işaretlerin özleri yönünden marka olamayacağını da kaydeder (md. 5, 6). Kanun ve ahlâka aykırı veya aldatıcı nitelikte olan işaretler marka olamaz. Aynı şekilde, sadece malın çeşidini niteliğini gösteren işaretler marka olarak kullanılmaz. Bazı işaretlerin marka olarak kullanılması da izne bağlıdır. (Markalar kn. md. 8. v.d.). Tescil edilen marka şu hallerde terkin edilir: **1.** hak sahibinin feragatıyle (bu halde durum *Resmî Sınaî Mülkiyet gazatesi*'nde ilân edilir); **2.** resen (markanın korunma süresinin bitiminden itibaren üç yıl içinde yeniden müracaat edilmemesi halinde marka terkin edilir ve durum *Resmî Sınaî Mülkiyet gazetesi*'nde ilân edilir); **3.** hükümle (marka üç yıl devamlı olarak haklı bir sebep olmaksızın hiç veya aynen kullanılmamışsa veya, markanın kullanılma devrinin halkı aldatıcı nitelikte olması durumunda mahkeme kararı alındıktan sonra marka terkin edilir). Kanunda yazılı olan hükümlere uyulmayan haller için değişik ceza hükümleri getirilmiştir (Markalar kn. md. 51 v.d.). Aynı cezalar, fiile iştirak eden kimseler için de söz konusudur.

— Paleografi. Bir veya üst üste veya yan yana birkaç harften meydana gelen, görünüşte bir harf biçimi alan *marka,* bir kimseyi belirten işarettir. Aynı harfin simetrik olarak tekrarlandığı markalar vardır; ortada bulunan harf ayağı, her iki harfin ortak ayağıdır; birtakım markalarda, iki harf sırt sırta değil, karşı karşıyadır; daha başka durumlarda, harfler üst üste ve sarmaş dolaştır; birtakım harfler de kelime oyunları meydana getirir. Markalar XIV. yy.da süsleme öğesi olarak çok kullanıldı; müzelerde, oyulmuş veya emaylı harfleri olan kolyeler, zincirler, kemerler bulunur. Özellikle Rönesans çağında, markalar bol bol kullanıldı: ciltlerin üzerinde, efriz oymalar üzerinde, panolarda, dövizlerde, tomurcularda, kıvrık dallarda v.b.

MARKEN
caddeden bir görünüş

◆ **Markalı** sıf. Markalanmış. ‖ Markası olan. (ML)

MARKAB, α Kanatlıat* veya α *Pegasi* yıldızına verilen ad. Kadiri 2,6. Tayf örneği AO. (L)

MARKACI i. (*marka*'dan *marka-cı*). Marka satan veya marka kesen: *Paltoları, atkıları, şemsiyeleri markacıya vererek ilerledik* (Ahmed Rasim).

— Sanay. Özellikle makine veya kazan parçalarının markalama işlemlerinde uzmanlaşmış işçi. ‖ *Gövde markacısı,* uçak ve gemi inşaatında şablon üzerine parçaların resmini çizebilen teknik eleman. (ML)

MARKAJ i. (fr. *marquage*). Spor. Marke etmek eylemi. (M)

MARKALAMA i. (*markalamak*'tan *markala-ma*). Markalamak eylemi, işaret koyma.

— Balıkç. Balıkları, özellikle göçmen (som balığı) veya yarı göçmen (alabalık) balıkların yer değiştirmesini incelemek için işaretleme işlemi.

— Kuşbil. Göçlerini araştırmak için yavru veya yetişmiş kuşların ayaklarına, onları rahatsız etmeyecek şekil ve ölçüde ince alüminyum bilezik takma işlemi. Bk. ANSİKL.

— Mekan. İşlenecek madenî parça üzerine bitmiş parçanın resmini çizerek, kaldırılacak talaşın sınırlarını belirleme. Bk. ANSİKL.

— Teknol. Bir hammadde veya işlenmiş bir parça üzerine bir yazı veya şekli (fabrika markası, numara, işart v.b.) basma veya kazıma işlemi. ‖ *Markalama makinesi,* çikolata, sabun, mum fabrikalarında, üretim maddeleri üzerine marka basan makine.

— ANSİKL. Kuşbil. İlkin Berlin'de Leonard Frish göç yollarını tespit için turnaların ayaklarına kırmızı iplikler bağladı (1740). Daha sonra, danimarkalı öğretmen Christian Mortersen kuşların ayağına madenî halka takarak, bu halkaların üzerine çeşitli bilgiler (markalandığı yer, tarih, kuşun boyu v.b.) yazdı. A.B.D.'de markalama ilkin John Audubon tarafından uygulandı (1803). Markalama bilimsel olarak 1899 tarihinden itibaren başladı. Bugün, markalı kuşların ele geçirildiği yerlerden, markalama istasyonlarına verilen bilgiler sayesinde, daha önceden elde edilmiş bilgilerin de karşılaştırılmasıyle, o kuşun nerelere kadar uçup, nerelerde konakladığı, göç sırasında aldığı yol ve ortalama uçuş hızı hesaplanabilmektedir. 1971 Yılına kadar A.B.D.'de 11 milyon, Almanya'da 3,5 milyon, Rusya'da 2-3 milyon, Hollanda, Japonya v.d. ülkelerde yüzbinlerce kuş markalandı. A.B.D.'de markalanan kuşların bir milyonundan haber alındı, bu haberler değerlendirilerek göç haritaları yapılmağa, kuşların korunması için gerekli bilgiler toplanmağa başlandı. Bu yolla, yeryüzünde yaşayan 8 600 çeşit kuşun nesillerinin tükenmemesine de çalışılmaktadır.

Türkiye'de, bilimsel çalışmalar başlamadan çok önce (1710) Almanya'da markalanmış bir kuş ele geçirildi. Gri balıkçıl cinsinden olan ve dünyada markalanmış ilk kuş olarak kabul edilen bu kuşun bacağındaki halkalardan birinde de «Türkiye» yazısı olduğu görüldü. Markalama, son zamanlarda Türkiye'de Belkıs Acar, Salih Acar ve alman Udo Hirsch tarafından amatörce yapılmaktadır.

— Mekan. Ham parça ile bitmiş yüzeylerin arakesitlerini çizmek için bir karşılaştırma düzleminden (pleyit) yararlanılır; parça bu yüzey üzerine konularak tesviye krikosu, altlık mastar, vida v.b. ile tutturulur. Markalama işleminde çizecek, pergel v.b. ile cetvel, gönye, mihengir gibi ölçü âletleri kullanılır. Ham parça üzerine çizecekle çekilen çizgi kolayca görülemediğinden, parçanın üzeri tebeşir, marka boyası veya bir bakır çökeltisiyle (suda erimiş bakır sülfat) sıvanır. Markalama *nokta* denilen âletle yapılmışsa bu çizgiler silinmez, art arda yapılacak işlemler sırasında bu çizgiler kendiliğinden kaybolur. Büyük motorların karterleri, makine ve türbin gövdeleri v.b. gibi önemli parçalar için markalama çok dikkat isteyen işlemdir ve markacının usta olması gerekir. Markacı ham parçadan kaldıracağı talaşın parça üzerindeki dağılımını çok iyi belirlemelidir. Markalama tek parça veya küçük seriler halinde yapılan parçalar için uygulanır. Orta büyüklükteki serilerde markalama yerine imalât mastarları kullanılır. Çok büyük serilerde ham parça, işleme makineleri önünde otomatik olarak hareket eden bir tablaya sıkıca tesbit edilir. Karmaşık tek parçaların işlenmesinde (uçak, füze v.b.), «sayısal kumandalı» makinelerin kullanılmasıyle markalama ortadan kalkmıştır. Sayısal kumandalı sistemde ham parça makine tablasına doğrudan doğruya tutturulmuştur. Çalışma koordinatları, bir hesap makinesi aracılığıyle, çalışma fişine göre önceden hazırlanmış bir delikli bant veya magnetik telle otomatik olarak makineye verilir. Bu teknik küçük şeritler halinde yapılan karmaşık ve duyarlı parçaların işlenmesi için de geliştirilmektedir, böylece hazırlanan bandın birçok kere kullanılması mümkün olacaktır. (L)

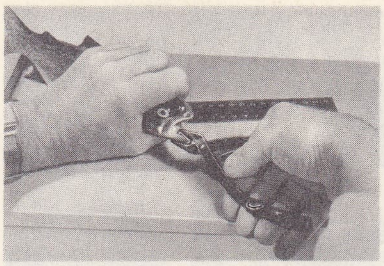

bir alabalığın markalanması

MARKALAMAK geçl. f. (*marka*'dan *marka-la-mak*). Bir nesneyi tanıtmak veya benzerlerinden ayırmak için işaret koymak: *Sandıkları markaladılar.* (M)

MARKASİT i. (fars. *merkaşişā,* göz taşı'ndan fr. *marcassite*). Miner. Tabiî demir sülfür; ortorombik sistemde billûrlaşır.

— ANSİKL. Miner. *Markasit* veya *beyaz pirit,* FeS_2, çoğu zaman çizgili yapıda yumrular halindedir. Fransa'da Champagne ve Diep tebeşirlerinde ve Paris civarındaki plastik killerde bol miktarda bulunur. İkiz billûrlu pirit türüne daha çok sperkiz adı verilir. Markasit hidroklorik asit içinde çözünmez, fakat nitrik asitten etkilenir. (L)

MARKE sıf. (fr. *marquer* > *marqué,* işaretlenmiş, kaydedilmiş'ten). Spor. *Marke etmek,* takım halinde oynanan bazı oyunlarda karşısındaki bir oyuncuyu yakından takip etmek, tutmak. (M)

MARKEB, α Yelken* veya α *Velorum* yıldızına verilen ad. Kadiri 2,6. Tayf örneği B 3. (L)

MARKELİUS (Sven Gottfrid), isveçli mimar (Stockholm 1889). Mimarîde rasyonalizmin etkisinde kaldı, daha sonra dekoratif

sir Clements MARKHAM 1913'te G. Henry'den Cabinet des Estampes, Paris

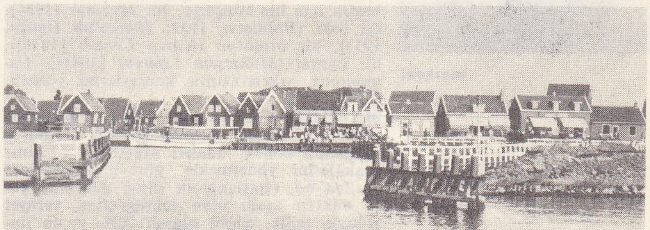

MARKEN

Foto. MEYDAN; LAROUSSE; Dizionario Enciclopedico Italiano

«Aziz MARKOS'un mucizesi» Tintoretto'nun eseri Academia, Venedik

Alicia MARKOVA

markoni

sadeliği aşmağa çalıştı, bu amaçla hareketli biçimleri ve anlatım görevleri dikkatle incelenmiş değişik yapı gereçlerini mimarîye soktu. Başlıca eserleri arasında 1939 New York Dünya fuarı için yaptığı İsveç pavyonu (birçokları bu yapıyı Markelius'un şaheseri sayar), Linköping halkevi (1954), sendikaların Stockholm'deki merkez binası (1955) sayılabilir. Ayrıca Stockholm şehir planlama müdürü olarak şehrin, ulaşım bakımından yeterli uydu çekirdekler halinde, yayılmasını planladı ve gerçekleştirdi. (M)

MARKELLİNOS, bizanslı general (öl. Sicilya 468). Önce Aetius'un arkadaşı oldu. Sicilya'yı Vandallara karşı savundu. Sonra burayı terketmek zorunda kaldı ve Dalmaçya'da yerleşerek oldukça bağımsız bir prenslik kurdu. Muhtemel olarak Ricimer'in kışkırtmasıyle öldürüldü. (L)

MARKELLOS, Ankara piskoposu (Galatia) [300'e doğr. - 374'e doğr.]. 325'te İznik konsilinde Arius'çularla mücadele etti, 336'da İstanbul konsilinde sapkınlıkla suçlanarak azledildi. 341'de papa Julius tarafından suçsuzluğu ilân edilerek makamına iade edildiyse de yeniden kovuldu (353) ve piskoposluk tahtına tekrar oturamadan öldü. Eusebios'un aleyhte yazıları sayesinde bildiğimiz doktrinin sabellius'çuluk ile bazı benzerlikleri olduğu sanılır. Bk. MARCEL'ci. (L)

MARKEN, Hollanda'da (Kuzey - Hollanda) eski ada, IJselmeer'de, Amsterdam'ın kuzeydoğusunda; 1 596 nüf. Eski ahşap evleri ve halkın giyimi, Marken'i canlı bir turizm merkezi haline getirmiştir. XIII. yy. sonunda karadan ayrılan ada, 1957'de Markerwaard'ın ilk çalışmaları sırasında yeniden karaya bağlandı. (L)

MARKERWAARD, Hollanda'da düzenlenmesi tasarlanan polder; eski Zuiderzee'nin (IJselmeer) batısında 56 000 hektarı kapsayacak olan bu polder Zuiderzee'den kazanılan polderlerin en büyüğü olacak, Güneydoğu polderinden, IJselmeer'i IJmeer'e bağlayan sefere elverişli bir kanalla ayrılacaktır. (L)

MARKETİNG i. (ing. k.) Bk. PAZARLAMA.

MARKEVİÇ (İgor); rus asıllı besteci ve orkestra yöneticisi (Kiev 1912), Nadia Boulanger'nin (1926) ve Vittorio Rieti'nin öğrencisi. Bir konçerto grosso, piyano ve orkestra için bir konçerto, bir *Mezmur* (1934), iki bale (*Bulmaca*, 1931; *İkaros'un Uçuşu*, 1933), bir oratoryo (*Kayıp Cennet* [1936]), bir kantat (*Muhteşem Laurent* [1941]). Lamoureux orkestrasının konserlerini yönetti. (L)

MARKGRAF i. («eyalet kontu» anlamında alm. k.). Kutsal imparatorlukta birliklere kumanda etmek, adaleti sağlamak ve sınır eyaletlerini yönetmekle görevli senyörlere verilen ad. (Başlangıçta rütbe düzenine göre dükten aşağı olan markgraflar, veraset yoluyle mülk sahibi olarak XII. yy.da imparatorluk prensliğine yükseldiler.)

— Tar. *Markgraf kolu,* Hohenzollern hanedanının kollarından biri. (L)

MARKGRAFLER i. Baden bölgesinde yapılan kırmızı alman şarabı. (L)

MARKGRAFLIK i. (*markgraf*'tan *markgraf-lık*). Markgraf unvanı. || Bir markgrafa verilen derebeylik arazisi veya bir markgrafın yargı yetkisine sahip olduğu alan. (L)

MARKHAM (sir Albert Hastings), ingiliz denizcisi ve kutup kâşifi (Bagnères-de-Bigorre, Fransa 1841 - Londra 1918), Clements Robert'in kardeşi, 1873'te Baffin denizini Boothiz - Felix körfezine kadar inceledi ve 1875-1876 arasında *Alert* adlı gemisiyle Grant toprağının kuzeyine giderek 83° 20' kuzey enlemine kadar ilerledi (mayıs 1876). Eserleri: *A Whaling Craise to Baffin's Bay* (Baffin Körfezinde Balina Avı Gezisi) [1874] *The Great Frozen Sea* (Büyük Buz Denizi) [1878], Davis'in yolculuk notlarının yayımı (1880), *The Life of Sir John Franklin* (Sir John Franklin'in Hayatı) [1891] v.b. (L)

MARKHAM (sir Clements Robert), ingiliz coğrafyacısı ve gezgini (Stillingfleet, York yakınları 1830 - Londra 1916). Sir John Franklin'in araştırmasına katıldı (1850 - 1851), Peru'yu dolaştı (1832-1953) ve Habeşistan'da ingiliz askerî seferine katıldı (1867) 1863'ten itibaren Londra coğrafya derneği sekreteriyken 1868'de Hindistan bakanlığı orman işleri sekreterliğine tayin edildi, 1893'te Londra Coğrafya derneğinin ve Hakluyt Society'nin başkanı oldu. Yolculuk anlatıları ve keşifler tarihi üstüne çalışmalar yazdı. 1872-1878 Yılları arasında *Geographical Magazine*'i yönetti. (L)

MARKHAM dağı, Antarktika'da doruk, Victoria toprağının güney kısmında; 4 572 m. (L)

MARKHAMİA i. Daima yapraklı ağaç veya ağaççık; Afrika ve Asya'nın tropikal bölgelerinde yetişir; *Markhamia platycalix* süs bitkisi olarak yetiştirilir. (*Bignoniaceae* familyasından.) [L]

MARKİ i. (fr. *marquis*). Ortaçağda, bir markgraflıkta askerî, idarî ve adlî gücü elinde toplayan kont. || Modern çağda, kont ile dük arasında yer alan soyluluk unvanı.

— ANSİKL. Feodal aşama sırasında *marki* dükten sonra, konttan önce gelirdi. Napolyon devrinde marki unvanı yoktu. Markiler, alın tarafı yedi, yan tarafı da dokuz parmaklı miğfer giyerlerdi. Tacları ise üstü açık ve değerli taşlarla süslü, kenarlarında çiçek biçiminde sekiz tane süs bulunan bir çemberdi. Bu süslerin dört tanesi su kerevizi, dört tanesi de yonca yaprağı biçiminde düzenlenmiş üç büyük inci tanesiydi. (L)

MARKİANOS, yunanlı coğrafyacı (IV. yy. başında Herakleia'da doğdu). *Periplus* (Dünya Çevresinde Deniz Gezisi) adlı bir eseri vardır. Bu eserden kalan parçalar, Müller'in *Geogr. Graeci Min.* (Küçük Yunan Coğrafyacıları) koleksiyonunda yer alır. (L)

MARKİEVİCZ (Constance GORE - BOOTH, kontes), irlandalı kadın siyasetçi (Lissadel, Sligo kontluğu 1876-Dublin 1927) Sinn Fein hareketinin belli başlı kişilerindendi; 1916 Paskalya ayaklanmasına katıldı. Ölüme mahkûm edildi, sonra 1917'de affa uğradı. De Valera ile birlikte çalıştı ve çalışma bakanı oldu. (L)

MARKİLİK i. (*marki*'den *marki-lik*). Eskiden bir markinin yönetimindeki toprak parçası. || Bir markinin arazisi. (L)

MARKİON, gnostik filozof (Sinop M.S. 85'e doğr.-160'a doğr.). Bir piskopos'un oğlu idi. Armatörlük yaparak zengin oldu. 144'te sapkınlıkla suçlanarak afaroz edildi. (bk. MARKİON'CULUK). Kiliseyle barışmayı düşündüğü sıralarda öldüğü söylenir. (L)

MARKİON'CU i. (*Markion*'dan *markion-cu*). Din tar. Markion'un öğretisinden yana olan.

— ANSİKL. *Markion'cu*'lar dünyanın, önceden var olan maddeye ne pahasına olursa olsun biçim vermiş olan, eksik bir demiurgos'un eseri olduğuna inanıyorlardı. Bu tanrı, Eski Ahit'teki âdil tanrıdır. Onun üstünde de evrenden tecrit edilmiş olarak, iyi Tanrı yaşar. İsa'nın kişiliğinde insan olan ve insanlığa kurtuluş yetkisi veren bu iyi Tanrı'dır. Markion'cular Eski Ahit'i reddediyor. Yeni Ahit'ten de sadece Aziz Luka'nın İncil'ini ve Aziz Paulus'un, yeni bir şekil verdikleri mektuplarını tanıyorlardı. 250 Yılına kadar İtalya, Afrika ve Mısır'da çok yaygın ve çok etkiliydiler. Zamanla azaldılar ve X. yy.'da ortadan kalktılar. (L)

MARKİON'CULAR çoğl. i. II. yy.da din sapkını Markion tarafından kurulan tarikatın üyeleri.

— ANSİKL. Gnostik Markion'un öğretisine bağlı olan *markion'cular,* yunan alfabesinin harflerinde gizli bir güç olduğuna inanıyorlardı. Aziz Eirenaisos'a göre, markion'cular kendilerini büyücülüğe ve sefahate vermişlerdi. II. yy.da Rhône vâdisinde yaygın olan *markion'cular* bir süre sonra yok oldular. (L)

MARKİON'CULUK i. (*markion'cu*'dan *Markion'cu-luk*). Din tar. Markion'un öğretisi. (L)

MARKİZ i. (fr. *marquise*). Marki karısı.

— Denizc. Üç direkli barko tipi yelkenli gemide, ikinci mizana veya velena yelkeni.

— Kuyumc. Çevresi pırlantalarla süslenmiş mavi taştan yapılan, oval kaşlı Louis XVI devri yüzüğü.

— Mobl. XVIII. yy.da Avrupa'da çok kullanılan alçak, oldukça geniş iki kişilik koltuk. (L)

MARKİZET i. (fr. *marquisette*). Genellikle üstünde çiçek desenleri olan (bazen düz) çok ince pamuklu kumaş. (M)

MARKKA i. Finlandiya'nın 100 penilik para birimi (kısaltması MF'dir). [FİNLANDİYA MARKI da denir.] Çoğl. MARKKAA. (L)

MARK kontluğu, eski alman imparatorluğunda kontluk (Westfalen). Altena kontlarına, Kleve sülâlesine, sonra da Brandenburg'a geçen kontluk, 1807'de (Tilsit) Prusya tarafından Fransa'ya bırakıldı. Fransa, kontluğu önce Berg büyükdükluğüne bağışladı (1808); sonra Roer idare bölgesine kattı. (L)

MARKO i. (tes. edil. ad). Plast. mad. Temel maddesi polyester reçinesi olan kalıplama maddesi. (L)

MARKO (Petro), arnavut yazarı (Vlore yakınları 1913). Şiirler (*Ufuk*) yazdı. 1930'dan sonra devrimciliğiyle tanındı. Katıldığı İspanya savaşını *Hasta la Vista* (Allahaısmarladık) [1958] adlı hikâyesinde anlattı. Romanlarında (*Son Şehir; Silâhlar Mevsimi*) italyan işgaline karşı girişilen direnişi ve arnavut halkının yeni yaşayış biçimini dile getirdi. (L)

MARKOBRUNNER i. Almanya'da Erbach (Rheingau) dolaylarında elde edilen değerli kırmızı şarap. (L)

MARKO Kraljeviç, sırp prensi Vukaşin'in oğlu (1335'e doğr. - Rovine yakınları 1394). Rakipleri tarafından tehdit edilerek, babasının mirasını koruyamadığından (1371), Osmanlı hâkimiyetine girdi. Türk vasalı olarak Ulahlara karşı giriştiği bir muharebede öldürüldü. Sırp ve bulgar halk şiirlerinde, PRENS MARKO (Bulgarcada *Krali Marko*) adıyle, insanüstü gücü olan, kurnaz ve değerli bir efsane kahramanı olarak anlatılır. (L)

MARKOMAN'LAR, Germania'nın Sürevlerle yakınlığı olan eski halkı. M. Ö. 9 yılında Main bölgesinde Drusus'a yenilince Bohemya'ya geçerek Tuna'nın güneyine doğru yayıldılar. Romalılar tarafından yenilerek kaçmak zorunda kaldıktan sonra 37 yılına doğru Ravenna'da ölen güçlü kral Maroboduus* devrinde, Domitianus, Trajanus ve Hadrianus'un imparatorlukları sırasında Romalılarla aralarında bazı çatışmalar oldu. Marcus Aurelius onlarla Tuna kıyısında uzun süre çarpıştı. Sonunda, Commodius devrinde, iki taraf arasında barış yapıldı. Daha sonra da artık adlarına rastlanmaz. (L)

MARKONİ i. Denizc. Yelken sporunda çok kullanılan bermuda tipi yelken donanımı.

— ANSİKL. Telsiz telgraf antenine benzediği için *markoni* donanımı diye adlandırılan bu yelken donanımı, tek parça ve olduk-

Foto. Lido (LAROUSSE)

ça uzun bir direkle bu direğe tek kandilisa ile çekilen üçgen biçimindeki bir *randa yelkeni*'nden meydana gelir. Birinci Dünya savaşından sonra, yatlarda kullanılan tek yelken donanımı durumuna gelecek kadar yaygınlaştı. Üstünlüğü, randa yelkeninin tek kandilisasının sağladığı manevra kolaylığı ve çoğu zaman yardımcı bir çarmık sayesinde *palaserta*'ların kaldırılmış olmasıdır. Randa yelkeninin bir kuş kanadı gibi yukarıya doğru uzanan biçimi aerodinamik bakımdan yüksek bir randıman sağlar. Tek sakıncası, direk çok yüksek olduğu için dar teknelerde çarmıkların güç donatılmasıdır. Çünkü bu durumda, ağırlık merkezi oldukça yüksekte bulunduğundan tekne yalpaya düşer. Bu sakınca direk dibinin iç omurgaya oturtulmasıyle giderilir. (L)

MARKO PAŞA (Marko APUSTOL — denir). türk hekimi ve devlet adamı (öl. İstanbul 1888). Tıp öğrenimi yaptı, hekim olarak çalıştı, *Seretibba* seçildi (1860); Tıbbiye-i Şahane nazırlığına (Tıp Fakültesi dekanlığı) tayin edildi. Kırımlı doktor Aziz Bey ile Kızılay'ın (*Hilâliahmer*) kuruluşunda çalıştı. Abdülhamid II tarafından Âyan meclisine seçildi (1878). Kendisine iş için baş vuran öğrencilerinin ve hekimlerin dertlerini sabırla dinler veya dinler görünür, bir sonuca bağlamaksızın lafı değiştirirdi.

— DEY. *Derdini Marko Paşa'ya anlat.* Teklz. «Senin derdin beni ilglendirmez, başkasına anlat» anlamında kullanılır. (M)

MARKOS (Markos VAPHİADİS — denir), yunanlı komünist önderi (Kastamonu, Anadolu 1906). 1923'te Yunanistan'a giderek genç komünistler teşkilâtına üye oldu (1924) ve parti sekreterliğine getirildi (1929). 1938'de tutuklandı ve Girit'e sürüldü. 1941'de kaçtı, partizanları birleştirdi ve 1943'te alman işgaline karşı mücadele etmek için bir E.L.A.S. tümeninin kumandasını üzerine aldı. 1946'da E.L.A.S.'ın önderi oldu. Hükûmet kuvvetlerine karşı savaş açtı. Ocak 1947'de Komünist partisinin desteğiyle merkezi Konitsa'da (Epir) olan «Hür Yunanistan» hükûmetini kurdu. Önce, bütün ülkede yayılmağa başlayan eylemin destekleyen Yugoslavya, sonradan ona sınırını kapattı, daha sonra 1949'da S.S.C.B.de onu desteklemekten vaz geçti. Grammos dağlarındaki bozgundan az önce yerine başkası getirilen Markos, Romanya'da hapsedildi. 1956'da Polonya'ya yerleşti. (L)

MARKOS Aziz, dört İncil yazarından ikincisi. Geleneğe göre Kudüs'te doğdu ve 67 yılına doğru Mısır'da din kurbanı oldu. Barnabas ve Paulus ile birlikte Kıbrıs'a ve Anadolu'ya gitti (İncil'in Resullerin İşleri bölümünde adı *Yahuda Markos* olarak geçer). Ancak Paulus ikinci yolculuğunda kendisini yanına almadığı için Markos'un amcası Barnabas da Paulus'tan ayrıldı. Birkaç yıl sonra Markos Roma'da Aziz Petrus ile birlikte görüldü. Oradan derlediği hatıralar Yeni Ahit'te geçer. Mısır'da öldüğünü ileri süren geleneğe göre, IX. yy. başında İskenderiye'ye giden Venedikli tüccarlar ölüsünü ele geçirerek Venedik'e götürdüler. Böylece Aziz Markos, Venedik şehrinin başına geçti. (L)

MARKOS Eugenikos, yunan ilâhiyatçısı (İstanbul 1392 - ay.y. 1444). İlâhiyat dersleri verdiği sıralarda, önce Burgaz (Antigoni) adasında (1418), sonra Mangana manastırında da Hagios Georgios kilisesinde papazlık yaptı. 1437'de Efes başpiskoposu oldu. 1438'de Ferrara konsiline üye olarak gönderildi. 1439'da konsil Floransa'ya taşınınca (1439), orada bazı engellemelere girişti. 1440'ta Efes'e döndü. Bir sürü eseri Latin kilisesine karşı yazdığı tartışma eserlerini ve özellikle *Oratio ad Eugentum Papam IV*'ü (Papa Eugenius IV'e Karşı Nutuk) sayabiliriz. (L)

Markos İncil, Yeni Ahit'in ikinci kitabı. Aziz Matta'nın ilkel İncil'i (aramca) ile Aziz Petrus'un anlattıklarının birleşmesinden meydana geldiği sanılır (65 ve 70 yıllarında). Şimdiki Aziz Matta İncil'inin (yunanca) bir kısmı da bu Markos İncil'inden alınmadır. Çok somut bir anlayışla, diğer üç İncil'den daha kısa ve daha yalın bir dille yazılmıştır. (L)

MARKOV (Andrey Andreyeviç) rus matematikçisi (1856-1922). Çebişev'in öğrencisiydi. Matematiksel analizde, formların minimumlarının üst sınırını inceledi (1879). Fakat özellikle ihtimaller hesabındaki araştırmalarıyle tanındı: rastlantı fonksiyonlarını inceleyerek, 1907'de, *Markov süreçleri* veya *zincirleri* denilen bağıntıları ortaya attı. Bu bağıntılara göre ihtimal kanunu, sistemin daha önceki bütün evrimlerine değil de, yalnız belirli bir anda alınan değerine bağlıdır. (L)

MARKOVA (Lilian Alicia MARKS, Alicia — denir), ingiliz kadın dansçısı (Londra 1910). Diaghilev'in Rus Bale topluluğunda çalışmaya başladı; yıldız balerin olarak Rambert balesine girdi (1931). Bir süre Vic Wells ballet'de dansettikten sonra Anton Dolin ile birlikte kendi topluluğunu kurdu (1935-1938); daha sonra bu topluluk London Festival ballet adı altında yeniden kuruldu (1949). Romantik repertuvarın parlak bir yorumcusudur (*Sylphides, Kuğu Gölü* ve özellikle *Giselle*), ayrıca birçok rolde oynadı; *Massine'in L'Etrange Farandole'ü* (Akılalmaz Farandol) ve *Aleko*'su; Tudor'un *Romeo ve Jülyet*'i, Dolin'in yeniden düzenlediği (1957) Perrot'nun ünlü *Pas de Quatre*'ı (Dörtlü Adım). 1952'ye kadar Markova - Dolin topluluğuna bağlı kaldı. Bu topluluk 1949'da kendini yenileyerek, 1950'den itibaren «London Festival ballet» adını aldı. Daha sonraları çeşitli topluluklarım temsillerinde dansetti (Marquis de Cuevas'ın Büyük balesi, 1954-1955; Chicago Opera balesinde, 1957). 1963'te sonradan Lincoln Center'e nakleden (1966) New York Metropolitan bale topluluğunu ve okulunu yönetti, bu ara *Manon*'un bir koreografisini düzenledi. Ayrıca *Giselle and I*'in (Giselle ve Ben) [1960] yazarıdır. (L)

MARKOVİÇ (Sima), sırp yurtseveri (Veliki Borak - Belgrad 1817). Karacorceviç ile savaştıktan sonra (1804-1813), Avusturya'ya sığındı. Yeniden ayaklanmaya kalkışınca Miloş Obrenoviç tarafından Belgrad beyine teslim edilerek idam edildi. (L)

MARKOVİÇ (Svetozar), sırp yayımcısı ve edebiyat tenkitçisi (Jagodina (bugün Svetozarevo] 1846-Trieste 1875). Genç yaşta öldü, bununla birlikte genç kuşağı büyük ölçüde etkiledi. Sırbistan'a sosyalist düşünceleri soktu; rus yazarlarının (Çerniçevski, Dobrolyubov, Pisarev) düşüncelerinden ilhamlanarak yazdığı edebiyat tenkitleri (*Pevanje i Mişljenje* [Şiir ve Düşünce], *Realnost u Poeziji* [Şiirde Gerçek]) Sırbistan'da romantizmin sonunu ve gerçekçiliğin başlangıcını belirtir. (L)

MARKO-VOVÇOK (Maria MARKOVİÇ, — denir), ukraynalı kadın edebiyatçı (Yekaterinovka, Yelets yakınları, Oryol hükûmeti 1834 - Nalçik, Kafkasya 1907). Eski bir soylu ailedendir. Birçok yazısıyle toprak köleliğinin ortadan kalkması için çalıştı. Uzun süre Rusya dışında kaldı. 1880'e doğru en iyi yabancı romancıları ve özellikle Jules Verne'i rusçaya çevirmeğe başladı. En başarılı eseri olan *Narodni Opovidaniya* (Halk Hikâyeleri) [1857] ukrayna romanının sonraki gelişmesinde önemli bir rol oynadı. (L)

MARKÖZ i. (fr. *marqueuse*). Oyun. Bazı kâğıt oyunlarında sayıları kaydetmeğe yarayan, tahtadan araç. (L)

MARKS, esk. **Yekaterinenstadt,** S.S.C.B.'de şehir, orta Volga'nın sol kıyısında, eski Volga Almanları cumhuriyeti topraklarında, Saratov yakınında. Önemli metalürji sanayii merkezi. (L)

MARKS'ÇI - LENİN'Cİ i. ve sıf. Bk. MARX'ÇI - LENİN'Cİ.

MARKS'ÇILIK - LENİN'CİLİK i. Bk. MARX'ÇILIK - LENİN'CİLİK.

MARKSİST sıf. ve i. (fr. *marxiste*). Bk. MARX'ÇI.

MARKSİZM i. (fr. *Marxisme*). Bk. MARX'ÇILIK.

MARKTREDWİTİ, Almanya'da (Batı Almanya, Bavyera) şehir, Eger ırmağı kıyısında; 15 600 nüf. XIV. yy.dan kalma belediye sarayı. Şehir Fichtelgebirge'nin başlıca sanayi merkezlerinden biridir: makine ve elektrik malzemesi yapımı; kimya sanayii; porselen ve cam fabrikaları; dokumacılık (pamuk). [L]

MARLBOROUGH, Büyük Britanya'da (Wiltshire), kasaba, *Marlborough Downs*'ın arkasında; 4 800 nüf. Kilise (XII. yy.dan kalma bölümler). Kolej. (L)

MARLBOROUGH, Yeni-Zelanda'da il, Güney adasının kuzeydoğusunda; 28 400 nüf. İdare merkezi, *Blenheim.* (L)

MARLBOROUGH (John CHURCHİLL OF, birinci — dükü), ingiliz generali (Musbury, Devonshire 1650 - Granbourn Lodge, Windsor yakınları 1722). Stuart'ların sarayında yetişti; servetini kral James II'ye borçludur. 1667'de orduya girdi. 1672'den sonra Holanda savaşında dikkati çekmeğe başladı. 1685'te ordunun başlıca generallerinden biri oldu. James II'nin ileriyi görmeyişinin doğuracağı tehlikeleri sezdi. Protestan oluşu ve ihtiyatlılığı yüzünden, William of Orange ile ilişki kurdu; kasım 1688 buhranında onunla birleşti ve 1690'da İrlanda'da ona büyük hizmetlerde bulundu. Ama prenses Anne'ın dostu ve sırdaşı olan karısı Sarah Jennings, prensesi, kraliçe Mary ve William ile karşı karşıya getiren çekişmeye onu da sürükledi. İhtiyatlılığı onu bu düşük hükümdarla ilişkilerini korumağa yöneltiyordu. 1698'de durumunu düzeltti. İspanya Veraset savaşının açılmasıyle hemen hemen aynı tarihe rastlayan Anne'ın tahta çıkışı (1702), Marlborough'nun hayatında parlak bir devrin başlangıcı oldu. Kraliçenin üzerinde büyük etkisi vardı. Büyük Britanya kıtalarının başkumandanı olarak savaşı sevk ve idare etmekle görevlendirildi; dehasıyle bu çetin görevi yerine getirdi. Paraya düşkündü, ama diplomatlık yeteneği de askerlik sanatındaki yeteneklerinden geri kalmıyordu. Kıtalarına gösterdiği aşırı özen, Louis XIV'ün gücü karşısında, çok ayrı unsurlardan meydana gelen bir koalisyonun dağılmamasını sağladı. Holanda'daki birliklerin kumandasını üstüne alarak güç şartlarda parlak zaferler kazandı: Bavyera'yı saf dışı eden Blenheim zaferi (1704). Holanda'nın kontrol altına alınmasını sağlayan Ramilies (1760) ve Oudenaarde (1708) zaferleri, kesin bir sonuca varmayan Malplaquet zaferi (1709). Bununla birlikte, kendisinin Holanda'nın kötü niyetinden çok, iç siyasetin güçlükleri köstekliyordu. Partilerle ilgisi yoksa da, savaş zorunlulukları ve karısının duyduğu yakınlık onu Whig'lere bağladı, ama hiçbir zaman onların en şiddetlileri olan «Cunta» ile anlaşamadı. Whig'ler tarafından pek tutulmadı, Tory'lerin de saldırısına uğradı, düşesin bozuştuğu kraliçenin yanında itibarını kaybetti; gösterdiği çobalara rağmen 1710'da araları iyice açıldı. Ertesi yıl Marlborough görevini kaybetti ve bir kısım eserinin yıkıldığını göre göre Avrupa'da iki yıl geçirmek zorunda kaldı. Gözden düşmesi üzerine James II taraftarlarıyle yeniden bağlantı kurdu. Hannover hanedanı kendisinin İngiltere'ye dönmesini ve payelerini yeniden elde etmesini engellemedi. Gene de siyaset hayatı sona erdi. (L)

MARLBOROUGH (Sarah CHURCHİLL OF, kızlık adı JENNINGS, — düşesi) [1660-1744], John Churchill'in karısı (1678). Uzun süre prenses Anne'ın başlıca sırdaşı oldu; Mary II'nin hükümdarlığı sırasında güç yıllarda (1688-1694), prenses Anne'ı destekledi. 1702'-

John Churchill
1. **MARLBOROUGH** dükü
G. Kneller'den
National Portrait gallery, Londra

MARLBOROUGH
düşesi
İsaac Smith'in gravürü
G. Kneller'den

Christopher MARLOWE
Hall'den
(B.B.C. koleksiyonu)

MARLY - LE - ROI
şato, bir XVII. yy. gravüründen

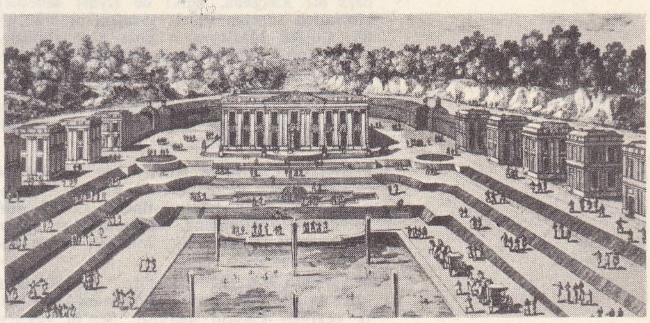

de Anne, kraliçe olunca Sarah'ın ve onun aracılığıyle de kocasının etkisi daha da arttı. Siyaset hayatına atıldı, Whig'leri ve damadı Haris Sunderland'ı destekledi. Fakat devlet işlerine karışması, müdahaleleri kraliçeyi bıktırdı ve kraliçe düşesin kuzeni olan Lady Masham'a itibar etmeğe başladı. Bu şiddetli çekişmeler üzerine iki kadın arasındaki ilişki 1710'da tamamen koptu. Düşes gene de kavgacılığından vaz geçmedi. Düşes, Hannover hanedanından George I'in tahta çıkışından sonra, önce Galler prensine yakınlık gösterdi, sonra Pitt'i destekledi. (L)

MARLBOROUGH DOWNS, İngiltere'de Thames vâdisine hâkim sarplıklar çizgisi; daha az dayanıklı topraklar üzerindeki tebeşir tabakalarının aşınma sonucunda ortaya çıkmasıyle meydana gelmiştir. (L)

MARLES-LES-MINES, Fransa'da Pas-de-Calais idare bölgesinde (Béthune idare çevresi) komün, maden kömürü havzasının (Auchel topluluğu) batısında, Bruay-en-Artois'nın kuzeybatısında; 11 119 nüf. Önemli kömür madenleri, taş ocakları (şist tuğlaları). [L]

MARLİEREA i. Meyveleri yenilen ağaç veya ağaççık; Brezilya'da elliden fazla türü yetişir. (Mersingillerden.) [L]

MARLİNSKİ (Aleksandr Aleksandroviç Bestujev, — denir), rus romancısı (Marli, Peterhof yakınları 1797 - Dekabrist ayaklanmasına katıldığı için basit bir asker olarak gönderildiği (1825) Kafkasya'da 1873). Aşk ve serüven romanları yazdı. — Kardeşi NİKOLAY ALEKSANDROVİÇ (1791-1855) ve MİHAİL ALEKSANDROVİÇ de (1800-1871) dekabrist ayaklanmasına katıldılar. (L)

MARLİOZ, Fransa'da Savoie'da (Aix-les-Bains) komün. Boğaz-burun hastalıkları tedavisinde kullanılan alkalili, iyotlu, kükürtlü maden suları. (L)

MARLİTT (Eugenie), alman kadın yazar Eugenie JOHN'un takma adı (Arnstadt, Erfurt 1825 - ay.y. 1887). Şarkıcıydı, sağır olmağa başlayınca şarkıcılığı bıraktı ve bir prensesin sekreteri oldu. Edebî değeri olmayan, ama kadınlar tarafından çok okunan duygulu romanlar yazdı: *Goldelse* (Altın Kılıç) [1867], *Das Geheimnis der alten Mamsell* (Yaşlı Matmazelin Sırrı) [1868]; *Das Haideprinzesschen* (Fundalık Prensesi) [1872]. (M)

MARLOWE (Christopher), ingiliz oyun yazarı (Canterbury 1564 - Deptford, Londra 1593). 1587'de Cambridge'i bitirdi ve oyuncu oldu, bir kazada sakatlanınca oyunculuğu bıraktı. Eskiçağ şairlerinden tercümeler yaptı; *Hero and Leander* (Hero ile Leander) [1598] adlı şiiri, birçok da oyun yazdı: 1593'te yayımlanan ve oynanan *Dido, Queen of Carthage* (Kartaca Kraliçesi Dido); *Tamburlaine the Great* (Büyük Timur) [1587], *The Famous Tragedy of the Rich Jew of Malta* (Malta'lı Yahudi) [1589'a doğr. yazıldı, 1592'de oynandı, 1633'de basıldı]. İngiliz tiyatrosunun ilk tarihî trajedisi olan *İkinci Edward* (Edward II [1592'ye doğr. - 1594'te basıldı] ve özellikle *Doktor Faustus* (The Tragical History of Dr. Faustus) [1588, 1601'de basıldı]. Marlowe'un sonu iyi bilinmiyor. 1593'te tanrıtanımazlık yüzünden kovuşturmaya uğradı, fakat ölümünün bu dava ile ilgisi olmadığı sanılır. Deptford'da bir meyhanede, belki özel bir kavgada, belki de siyasî sebepler yüzünden İngram Frizer tarafından öldürüldü. Çünkü Marlowe'un bazı gizli servislere katılmış bulunduğu sanılmaktadır. Meslek hayatının kısalığına karşılık, Marlowe, Shakespeare'den önce Elizabeth devri oyun yazarlarının en büyüğüdür. Shakespeare'in öncüsü olan Marlowe zaman zaman onun dramatik gücüne erişir. (L)

MARLY, Fransa'da Nord idare bölgesinde (Valenciennes idare çevresi) komün, Valenciennes'in doğu banliyösünde; 13 117 nüf. Metalürji (dökümhane, kazancılık) ve dokuma sanayii (basmacılık; kumaş). Ateşe dayanıklı maddeler. (L)

MARLY-LE-ROİ, Fransa'da Seine-et-Oise idare bölgesinde (Saint Germain-en-Laye idare çevresi) kanton merkezi, Sen'in yukarısında, Marly ormanı kenarında; 12 016 nüf. Mansart tarafından inşa edilen kilisede (1689), birçok ilgi çekici tablo vardır. — *Marly devlet ormanı* (esk. *Cruye ormanı*), batı otobanının her iki yanında, Sen'e hâkim yaylalar üzerinde uzanır; 2 058 ha. Meşe, kestane, gürgen, kayın ağaçları, yer yer de çeşitli reçineli ağaçları kapsar. (L)

MARMANDE, Fransa'da Lot-et-Garonne idare bölgesinde idare çevresi merkezi, Garonne kıyısında; 16 129 nüf. XIII.-XIV. yy.dan kalma kilise; Rönesans üslûbunda avlu dehlizi. Sebzecilik (domates) merkezi. Tütün işlenmesi. Tıpa, mobilya, elektrik malzemesi fabrikaları. Konserve fabrikaları. —*Marmande İdare çevresi*, 76 125 nüf.

— Tar. Aslan Yürekli Richard'ın 1186'da inşa ettirdiği yeni bir şehir olan Marmande, Albililere karşı savaşta ve Yüzyıl savaşlarında birçok çarpışmaya yolaçtı. (L)

MARMARA, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölgesi, Balıkesir ili, Erdek ilçesi) bucak; 5 715 nüf. (1965). 9 köy. — *Bucak merkezi*, 1 510 nüf. (1965). Marmara adasının güney kıyısındadır. Son yıllarda turistik önemi arttı. (M)

MARMARA adaları, Marmara denizinin güneybatısında, irili, ufaklı adalardan meydana gelen bir adalar topluluğu; — *Marmara adası*, adaların en büyüğüdür; (200 km²). Adını ilkçağdan beri işletilmekte olan mermer yataklarından alır. Bu yataklar, adanın kuzeyinde Palatya mevkiinde bulunur. En yüksek noktası 600 m (İlyas dağı). Marmara adasında, bucak merkezi gibi, diğer köyler de kıyıdadır: Gündoğdu, Asmalı, Çınarlı, Saraylar. — *Paşalimanı*, daha çok basık tepeler halindedir. Buradaki yerleşme noktaları; Paşalimanı, Harmanlı, Tuzla, Poyrazlı, Balıklı'dır. — *Avşa* ve *Ekinlik* adaları da meskûn olan ve turizme açılan adalardır. *Hayırsız ada*, *Fener adası*, *Koyun adası*, *Mama adası* ve *Pala adası*'nda ise insan yaşamaz. (M)

MARMARA bölgesi, Türkiye'nin kuzeybatı köşesinde, Marmara denizi çevresinde, Karadeniz ile Ege denizi arasında yer alan coğrafî bölge; 67 300 km² (Türkiye'nin yüzde 8,5'i Asya ve Avrupa toprakları üzerinde uzanır.

● *Bölgenin sınırları.* Marmara bölgesi, Anadolu tarafında, Sakarya ağzının doğusundan geçen bir çizgiyle Karadeniz bölgesinden ayrılır. Güneydoğuda, İnönü - Bozöyük arasında İç Anadolu'ya uzanır. Güneyde Domaniç - Yirce dağları, Uludağın güneyi ve Susurlu vâdisinin doğu (Sındırgının güneyine kadar) yanından geçen bir sınır çizgisiyle, İçbatı Anadolu bölümünden; Ege denizi kıyısında Baba burnuna uzanan girintili - çıkıntılı bir çizgiyle de Ege bölümünden ayrılır. Avrupa kesiminde, Yunanistan ve Bulgaristanı Türkiye'den ayıran devlet sınırlarıyle sona erer, Ege denizindeki İmroz (Gökçeada) ve Bozcaada da Marmara bölgesi içinde kalır. Marmara bölgesi, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu'dan sonra en küçük bölgesidir. Marmara bölgesi, denizler, kıtalar ve iklim bölgeleri arasında bir geçit alanı meydana getirir. Bu bakımdan başlıca özelliği geçitliliğidir.

● *Yüzey şekilleri.* Orta yükseklikte dağlar görülür. Bunlar çeşitli çukur alanlarla (ovalar, gölçanakları ve körfezler) birbirinden ayrılır: Avrupa kesiminde Istıranca (Yıldız) ve Ganos dağları, Asya kesiminde Çatalca - Kocaeli) tepeleri, Samanlı dağları, Mudanya tepeleri, Uludağ (2 543 m), Biga yöresi tepeleri (Kazdağı 1 774 m), vardır. Bunları ayıran çukur alanlar arasında Ergene havzası, Marmara denizinin derin çukuru, İzmit ve Gemlik körfezleri, Adapazarı ovası, Pamukova, Bursa, İnegöl, Yenişehir ovaları, Manyas, Ulubat gölleri sayılabilir.

● *İklim, bitki örtüsü ve sular.* İklim bakımından Marmara bölgesi, Ege kıyılarından buraya yayılan yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı Akdeniz iklimi; Karadeniz kıyıları boyunda duyulan, yazları daha serin, kışları az soğuk ve her mevsimi yağışlı Karadeniz iklimi; iç kesimlerde duyulan, kışları sert step iklimi arasında bir geçit alanı durumundadır. Bunun sonucu olarak yer yer Karadeniz bölgesinin gür ormanları, Akdeniz kıyılarının kışın yaprak dökmeyen makileri ve kurakçıl ormanları, İç Anadolu'nun yazın kuruyan otlukları (step) görülür.

Marmara bölgesinin başlıca akarsuları güney-kuzey doğrultusunda akar, başka doğrultulardan gelen sularla beslenir. Başlıcaları: Sakarya (Karadenize dökülen aşağı çığırı), Susurlu ırmağı, Gönen ve Kocabaş (Biga) çayları (Marmara denizine dökülür) ve Meriç ırmağı (Ege denizine dökülen aşağı çığırı). Bu akarsular genellikle kışın ve ilkbahar başlarında bol su taşır, yaz sonunda sakinleşir. Alanı geniş olmayan bazı yalı gölleri (Terkos gölü, Küçük ve Büyükçekmece gölleri) dışında başlıca göller Güney Marmara bölümünde yer alırlar: Sapanca gölü (Çark suyu aracılığıyle Sakarya'ya açılır.) İznik (Gassak suyu ile Gemlik körfezine açılır.) Ulubat ve Manyas gölleri (Susurlu ırmağına açılır.) bunların en önemlileridir.

● *Nüfus ve yerleşme.* Marmara bölgesi sınırları içinde yer alan il ve ilçe topraklarında yaşayan nüfus sayısı 1965'te 5 520 000'e ulaştı, km²'ye de ortalama 87 kişi düşüyordu. 1970 Sayımının ilk sonuçlarına göre nüfus 6 460 000'e ve yoğunluk 102'ye yükseldi. Marmara bölgesi, alanı bakımından geniş yer tutmadığı halde, 1970'te Türkiye nüfusunun yüzde 18'ini sınırları içine almıştır. 1965 Sayımına göre, bölge içinde nüfusu 10 000'i geçen şehirlerin sayısı 31'i buluyordu. Bu sayı 1970'te 40'ı aştı. Bölgenin en büyük yerleşme merkezi, Türkiyenin de en büyük şehri olan İstanbul'dur. 1970 Sayımı, bölge içinde 100 000'den fazla nüfuslu 4 şehir bulunduğunu göstermiştir: İstanbul (2 247 630), Bursa (275 917), İzmit (114 302), Adapazarı (101 590). Marmara bölgesi, Türkiye'nin bölgeleri arasında kentsel nüfus oranının en yüksek olduğu bölgedir. Bu oran 1945'te yüzde 45 iken, 1960'ta yüzde 57'ye ulaştı. Bunda başlıca etken, İstanbul gibi, çevresiyle birlikte 3 milyonu aşan nüfus barındıran büyük bir şehrin varlığıdır.

● *İktisat.* Bölgede çeşitli gösterir. Tarım alanında, toprağın yararlanma bakımından bölünüşü şöyledir (yüzde ile): Ekili dikili topraklar 32, nadas toprakları 6, orman sayılan yerler 25, çayır ve otakar 23, ürün vermeyen topraklar 14. Toplamı yüzde 32 olan tarım topraklarının yüzde 28'ini ekili yerler, 9,4'ünü de ağaç dikili yerler (bağ, zeytinlik, meyve, taze sebze ve çiçek bahçeleri) meydana getirir. Ekili alanların en büyük kısmı tahıl tarlalarıyle kaplıdır, fakat bu tarlaların toplam alana oranı doğu ve iç bölgelerdeki gibi yüzde 90'ı bulmaz, yüzde 75 çevresinde kalır. En çok buğday (870 000 t), sonra arpa (buğdayın yarısından az), mısır (250 000 t kadar), ayrıca yulaf, kaplıca buğdayı ve pirinç ekilir. Sebzecilik, taşıma kolaylığı ve tüketim çokluğu sebebiyle gelişti. Marmara bölgesinde birçok meyve yetişir. Üzüm bağlarından ve zeytinliklerden en iyi sofra ürünleri elde edilir. Sanayi bitkileri arasında pancar başta gelir. Tütün, pamuk ayçiçeği ve susam ekilir. Hayvancılık yaygındır. Büyük şehirlerin et, süt ihtiyacını karşılamak için evcil hayvanlardan sığır (özellikle süt inekleri), koyun (kıvırcık soyu) beslenir; tereyağı, peynir ve yoğurt yapılır. Kümes hayvanları üretimi de yaygındır. Marmara bölgesi, özellikle Bursa - Bilecik yöresi, Türkiye'nin başlıca ipekböceği üretim alanıdır. Boğazlarda ve deniz kıyılarında Türkiye'nin en gelişmiş balıkçılığına rastlanır. Marmara bölgesinde çeşitli madenler varsa da bunlar arasında işletilenler azdır; bölgenin her bölümünde, linyit yatakları ve Güney Marmara kesiminde zengin borasit madenleri bulunur. Marmara bölgesinde sanayi, çeşitli imkânlardan yararlanır: nüfus çokluğu, ürün çeşitliliği, hammadde getirme kolaylığı v.b. İstanbul, çevresiyle birlikte Türkiye'nin başlıca sanayi bölgesini meydana getirir. Bu çevrede özellikle İstanbul, İzmit, Adapazarı arasında çeşitli fabrikalar vardır ve yenileri de açılmaktadır; petrol rafinerisi, kimya sanayii, yünlü, pamuklu, ipekli dokuma ve iplik fabrikaları, otomobil ve gemi yapım ve onarım sanayii,

çimento, cam ve seramik fabrikaları, lastik ve makine yapımı bu arada sayılabilir. Ulaşım bakımından Marmara bölgesi, Türkiye'nin en elverişli kesimidir. Bölgede yollar sık ve çeşitlidir. Bölgenin ana demiryolu İstanbul'dan Avrupa'ya ve Anadolu yakasına doğru uzanır. Karayolları da bölgeyi yakın ve uzak çevrelere bağlar. Deniz ulaşımı alanında da İstanbul limanı, Türkiye'de ilk yeri alır. (M)

MARMARA denizi, Türkiye topraklarıyle çevrili küçük iç deniz; 11 352 km² yüzölç. Marmara denizi, Asya ve Avrupa kıtalarının biribirine en çok yaklaştığı kesimde, doğu - batı doğrultusunda uzanır ve kabaca elips biçimindedir. İstanbul boğazıyle Karadeniz'e, Çanakkale boğazıyle de Ege denizine açılır. Marmara denizinin kuzey kıyıları az girintili çıkıntılıdır. Buna karşılık güneyde Gemlik körfezi, Bandırma körfezi ve Erdek körfezini meydana getiren girintiler vardır; doğuda İzmit körfezi de dar ve uzun olarak karaya sokulur. Marmara denizinin uzunluğu, İzmit ile Gelibolu'nun kuzeyindeki Çankaya burnu arasında 278 km kadardır. Genişliği de, batıda Bolayır yakınlarında 9 km'dir; doğuya doğru bu genişlik artar. Şarköy ile karşı kıyı arasında 14 km'yi bulur; Tekirdağ ile karşı kıyı arasında 74 km, Silivri ile karşı kıyı arasında ise 7 km'ye erişir. Marmara'da derinliği 200 m'den az yerler çoktur; güneydeki Marmara adaları ve İmralı adası buralardadır. Denizin en derin noktaları, İzmit körfezi yakınlarında, doğu-batı doğrultusunda uzanan eksen üzerinde sıralanır. Bu eksen üzerinde, derinliği 1 000 m'yi aşan üç çukur bulunur. Bu çukurlardan en derin olanı ortadakidir. Aşağı yukarı Silivri doğrultusunda bulunan bu çukurun derinliği 1 335 m'dir. Batıda Tekirdağ doğrultusundaki çukurun derinliği 1 097 m; doğuda İstanbul adalarının hemen güneyindeki çukurun derinliği ise 1 225 m'dir. Marmara denizinin ortalama tuzluluk oranı binde 22'dir. Tuzluluğun az olmasında, Karadeniz'den gelen az tuzlu suların etkisi vardır. 15 m derinlikte tuzluluk artmağa başlar; 30 metrede binde 37,5 olan tuzluluk, 150 m derinlikte binde 38,5'i bulur. Marmara sularında, yüzeyde sıcaklık, temmuz ayında 23-25°C, ekim ayında ise 19°5C kadardır. Denizin orta kısımlarında, 100-200 m derinlikten sonra, sıcaklık 14°C olarak dibe kadar değişmez.

Marmara denizinde, med ve cezir (gelgit) olayları farkedilmeyecek kadar azdır. Buna karşılık, şiddetli rüzgârların deniz suyunu itmesiyle, kuzey ve güney kıyılarda zaman zaman bir metreye yaklaşan seviye değişmeleri olur. Lodos, kıble ve keşişleme gibi güney rüzgârları estiği zaman, denizin suları güneyden kuzeye doğru itilir. Bu hareket, İstanbul kıyılarında seviye yükselmesine ve suların İstanbul boğazından girerek Orkoz* adı verilen bir akıntı yapmasına sebep olur. Yıldız, poyraz ve karayel gibi kuzey rüzgârları estiği zaman da, aksine olarak, Yalova, Mudanya, Bandırma kıyılarında seviye yükselir. Marmara denizinde, İstanbul boğazından çıkarak Çanakkale boğazına yönelen bir su hareketi vardır. İki boğaz arasında, kuzeydoğu - güneybatı doğrultusunda olan bu akıntı, hemen hemen denizin her tarafında farkedilir. İstanbul boğazından çıktıktan sonra, Marmara'da yelpaze gibi yayılan akıntı, Çanakkale boğazına doğru tekrar toplanır ve hızı daha artarak Boğaza girer ve Ege denizine çıkar. Bu ana akıntıdan başka, İzmit körfezine giren ve körfezi dolaşan bir akıntıyle Tuzla yakınında kıyıyı takip eden ters bir akıntı daha vardır. Marmara'daki akıntıların hızı, normal şartlar altında, ortalama saatte 750 m ile 2,5 km arasındadır. (M)

MARMARA EREĞLİSİ. Bk. EREĞLİ (*Marmara—si*).

MARMARA gölü veya **MERMERE gölü,** esk. **Koloe** (Gigaia), Ege bölgesinde Gediz vâdisinin orta kesiminde, vâdinin kuzey kenarı önünde göl; 36 km²; yüksl. 71 m. Dışarıya akıntısı olmayan sığ bir göldür. Doğusunda, Gediz'in taşma sularını göle getiren bir kanal; güneyinde yer alan Bintepe'de (200 m) eski Sardes şehrinin mezarlıkları vardır. Kuzeybatıda göl çukuru ile Kum çayı (Akhisar ovası) arasında uzanan oluk biçimli çukur, *Gölmarmara* kasabasının bulunduğu kesimde bir alüvyon setiyle kesintiye uğrar. (M)

MARMARİCA. Esk. Coğ. Kuzey Afrika'da kıyı bölgesi, Nil deltasından Kyrenaika'ya kadar uzanırdı. Bu çölsü bölgede yaşayan göçebeler ürünlerini kıyıdaki Menelas limanından sevkederlerdi. (L)

MARMARİS, Ege bölgesinde (Muğla ili) ilçe merkezi kasaba; 4 239 nüf. (1970). Önü yarımada ve adalarla kısmen kapanmış küçük bir koyun kenarında kuruludur. Kasabanın en eski kısmı, kalker yapılı bir tepe üzerinde kurulmuş olan kalenin içindeki Kale mahallesidir. Marmaris, daha sonra, kaleden eteklere doğru ve kıyı boyunda gelişti. Son yıllarda da Türkiye'nin turistik önemi artan köşelerinden biri oldu. — *Marmaris ilçesi,* 866 km², 13 547 nüf. (1970). Merkez ve Bozburun bucakları. 47 Köy Tarım, süngercilik, aracılık; Günlük ormanlarından sığla yağı.

— Tar. Eski kaynaklar şehrin adını Pricus, Phyckos, Fiskas olarak yazar. Dara'nın Anadolu seferi sırasında Efesliler ile Rodoslular burada anlaştılar. Uzun süre Rodos'un hâkimiyetini kabul eden Marmaris, İskender tarafından kuşatılınca önce kendisini savundu; ancak üstün kuvvetler karşısında fazla dayanamayan Marmaris halkı, kadın ve çocuklarını yakarak dağlara kaçtı. Kasabayı ele geçiren İskender, kaleyi onarttı (M. Ö. 333). Bu tarihten sonra karia kralı Pixodaros'un eline geçen Marmaris Karia ile birlikte bergama kralı Attalos I tarafından alındı. Attalos III ölünce de vasiyetnamesi uyarınca Roma'ya verildi. Roma çağında, şehir yöneticileri Rodos'tan gönderildi. 1284'e kadar Bizans'ın elinde kalan Marmaris, bu tarihten sonra Menteşeoğulları tarafından alındı; 1391'de de Osmanlı devletine geçti. XVI. yy. da Menteşe sancağına bağlanan Marmaris,45 kişilik bir köydü. Rodos seferi sırasında buraya gelen Kanunî, kaleyi onarttığı; Kervansarayı ve Taşhan'ı da yaptırdı. Mısır'a, Cumhuriyet devrinde Muğla iline bağlanan Marmaris 1937 depremiyle yıkıldı ve yeniden imar edilerek turistik bir kasaba haline getirildi.

— G. Santl. *Marmaris kalesi,* Kemeraltı mahallesinde tepe üzerindedir; 1557'de Kanunî devrinde onarıldı; giriş kapısıyle denize bakan kısmı sağlam durumdadır. Kale içinde bir sarnıç, kapının sağ ve solunda iki mazgal vardır. Kemeraltı mahallesinde, ayrıca, İbrahim Ağa tarafından 1789'da yaptırılan üzeri büyük bir kubbeyle örtülü bir cami vardır. 1545'te yaptırılan ve bugün han olarak kullanılan Osmanlı yapısı Kervansaray da Marmaris'teki önemli eserlerdendir; yedi küçük bir büyük odadan meydana gelir. Kâgir olan yapının üzeri kemerlerle örtülüdür. Ayrıca Kanunî devrinde yaptırılan ve kâgir kemerlerle örtülü *Taşhan* ile bir köprüsü vardır. İskelebaşı semtindeki han da kitabesine göre aynı devirde yaptırıldı. Marmaris'teki tarihî eserlerin çoğu Rodos seferi (1523) dolayısıyle şehre gelen Kanunî Sultan Süleyman tarafından yaptırıldı. (M)

MARMATİT i. (Kolombiya'da *Marmato* yer adından fr. *marmatite*). Miner. İçinde yüzde 20 demir bulunan siyah blend çeşidi. (L)

MARMELAT i. (portekizce *marmelada,* ayva reçeli > fr. *marmelade*'dan). Mutf. Şekerle birlikte pişirilmiş meyve ezmesi: *Ayva marmelatı.*

— ANSİKL. *Marmelat* üretimi, sanayide, genellikle meyve suyu ve şekerlemesi sanayii ile birlikte yürütülür. Marmelat, meyvenin şeker, pektin ve organik asit (tartarik, sitrik v.b.) ile kaynatılmasıyle imal edilir. Şeker ve meyve oranı, meyvenin cinsine ve olgunluk derecesine göre değişir. 15-30 Dakika süren kaynatma işlemi, ağzı açık kaplarda yapılır. Kaynatma sırasında şekerin ağdalaşmamasına dikkat etmek gerekir; çünkü şekerin ağdalaşması, marmelatın acı bir tat almasına, pelteleşmenin tam olmamasına ve şekerin billûrlaşmasına yolaçar (pelteleşmenin tam olmaması ve şekerin billûrlaşması besleyici yönünü etkilemezse de marmelata kötü bir görünüş kazandırır). [M]

MAR MENOR («Küçük deniz»), İspanya'da (Murcia ili), Akdeniz kıyısında deniz kulağı ince uzun bir kum tümseğiyle ayrıldığı denize, *Boca de las Golas* ile bağlanır; 164 km². Tuzlalar. (L)

MARMEROLİT i. (fr. *marmairolite*). Miner. Bileşiminde baz bulunan enstatit çeşidi. (L)

MARMİER (Xavier), fransız yazarı (Pontarlier 1809-Paris 1892). Avrupa'yı, kuzey denizlerini, Kuzey Afrika'yı, Suriye'yi ve Amerika kıtasını dolaştı. Eserlerinde yolculuklarını anlattı. Başlıca eserleri: *Lettres sur l'İslande* (İzlanda Mektupları) [1837], *Histoire de la Littérature en Danemark et en Suède* (Danimarka ve İsveç'te Edebiyat Tarihi) [1839], *Lettres sur la Russie, la Finlande et la Pologne* (Rusya, Finlandiya ve Polonya Üstüne Mektuplar) [1843], *Lettres sur l'Amérique* (Amerika Üstüne Mektuplar) [1852], *Les Fiancés d'Spitzberg* (Spitzberg'li Nişanlılar) [1858], *Contes Populaires de Tous les Pays* (Bütün Ülkelerden Halk Hikâyeleri) [1890 ve sonrası] adlı romanları, Goethe, Hoffmann ve Schiller'den tercümeleri vardır. (L)

MARMİON (Simon), fransız ressamı (Amiens 1425'e doğr. - Valenciennes 1489). *Aziz - Bertin mihrap arkalığı*'nı yaptı (1459'a doğr.; panoları Londra ve Berlin'dedir). Minyatürleri de vardır: *Sen Kilisesinin Âyin Kitabı* (Büksel krallık kitaplığı) ve Bourgogne dükü İyi Philippe için süslenmiş bir elyazması olan *Fleur des Histoires* (Tarihinin En Parlak Devri). [L]

MARMİT çayı, Doğu Anadolu bölgesinde akarsu. Van şehrinin kuzeybatısında Van gölüne dökülür. (Bugün *Karasu.*) [M]

MARMOCCHİ (Francesco Costantino), italyan coğrafyacısı (Poggibonsi, Siena 1805 - Cenova 1850). Toscano parlamentosuna seçildi. 1848'de içişleri bakanı oldu. Başlıca eserleri: *Corso di Geografia Universale* (Dünya Coğrafyası Dersleri), *Geografia Fisica* (Fizikî Coğrafya), *Geografia Politica dell'İtalia* (İtalya'nın Siyasî Coğrafyası). [M]

MARMOL (José), arjantinli yazar (Buenos Aires 1818 - ay.y. 1871). Doğduğu şehirde hukuk öğrenimi gördüğü sırada, diktatör Rosas'ın emriyle sürüldü (1838). Diktatörün düşmesinden sonra 1852'de Buenos Aires'e döndü ve milletvekili seçildi. Başlıca eserleri: biçim yönünden Byron'ın *Childe Harold*'ını hatırlatan ve Tropikal Amerika'nın renkli tabiatını canlandıran destanı *Cantos del Peregrino* (Yolcunun Türküsü) [1847-1852]; *El Poeta* (Şair) [1842] ve *El Cruzado* (Haçlı Askeri) [1851] adlı iki oyun; Rosas'ın baskısı altındaki Buenos Aires'in tarihini anlattığı romanı *Amalia* (1852). [L]

MARMOLADA, İtalya'da Dolomitler'in en yüksek kütlesi; 3 342 m. Marmolada'nın güney ve güneybatı yamacı, dağcılar arasında meşhurdur: güneydoğu yamacı (ilk olarak 1936'da G. Solda ile V. Conforto tırmandılar). Alpler'in en çetin yollarından sayılır. (L)

MARMOLİT i (fr *marmolite*). Miner. Hidratlı tabiî magnezyum silikat. (Serpantin çeşididir). [L]

MARMOL Y CARVAJAL (Lois DE), ispanyol tarihçisi (Granada 1520'ye doğr. - öl. 1600). Yirmi iki yıl Kuzey Afrika'da kaldı. *Descripcion General de Africa* (Afrika'nın Genel Görünüşü) [1573] ve *Historia de la Rebelion y Castigo de los Moriscos de Granada* (Granada Araplarının Başkaldırma Tarihi) [1600] adlı iki eser yımladı. (L)

MARMONT (Auguste Frédéric Louis VIESSE DE), **Ragusa** dükü, Fransa mareşali (Châtillon-sur-Seine 1774-Venedik 1852). Napolyon'un yaveriydi (1796-1798). Dalmaçya ordusu kumandanı (1806) ve Ragusa dükü oldu (1808). Znojma'da başarı gösterdi (1808) ve mareşalliğe yükseldi (1809). İllyria vilâyetleri genel valisi oldu (ekim 1809). Portekiz'de mareşal Bessières'in yerini aldı (1811), İspanya'da Arapiles'de yenildi (tem-

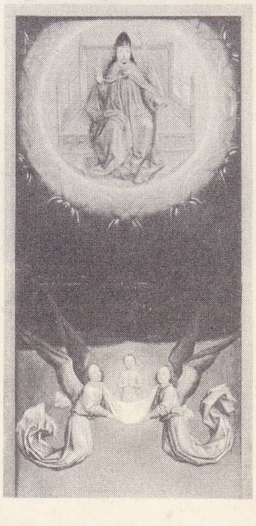

Simon **MARMION**
Aziz-Bertin
mihrap arkalığı,
National gallery, Londra

MARMONT
Raguse dükü
Foraster'in eseri
Muneret'den

Jean-François MARMONTEL
A. de Saint-Aubin'in eseri
Cochin'den

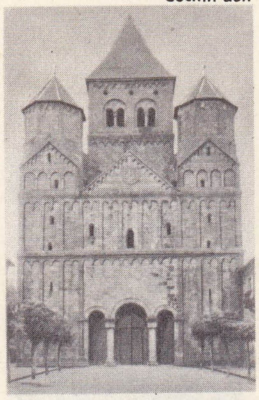

MARMOUTIER
manastır

muz 1812). 1814'te Paris önlerinde kahramanca savaştı (30 mart) ve Joseph Bonaparte'ın izniyle şehrin teslimine ilişkin görüşmeleri yaptı. Essonne üzerine çektiği kıtalarını, Talleyrand'ın teşvikiyle Normandiya'ya yöneltmeğe karar verdi; bu davranışı belki de çarın Napolyon'un kayıtsız şartsız tahttan vaz geçmesini istemesine sebep oldu; Napolyon Marmont'u vatan haini ilân etti (4 nisan). Marmont 1814'te Fransa yüksek meclisi üyesi oldu, Louis XVIII'i izleyerek Gand'a gitti (1815). 1817'de Devlet bakanı, 1830'da Paris garnizon kumandanı oldu ve Charles X ile birlikte sürgüne gitti. Bir daha Fransa'ya dönmedi ve hatıralarını (*Mémoires,* 9 cilt; 1856-1857) yazdı. (L)

MARMONTEL (Antoine François), fransız piyanocusu, öğretmeni estetikçisi ve müzik yazarı (Clermont - Perrand 1816 - Paris 1898). Zimmermann, Le Sueur ve Halevy'nin öğrencisi; Paris konservatuvarında piyano öğrenmenliği yaptı (1848-1887). Daha çok öğretici kitaplar yazdı: *Art de Dechiffrer* (Deşifre Sanatı), *Art de Dechiffrer à Quatre Mains* (Dört El Piyanoda Deşifre Sanat), *Art Classique et Moderne du Piano* (Klasik ve Çağdaş Piyano Sanatı) [1876], *Elements d'Esthétique Musicale* (Müzik Estetiğinin Unsurları) [1884], *Histoire du Piano* (Piyano Tarihi) [1885]. (L)

MARMONTEL (Jean-François), fransız yazarı (Bort-les-Orgues 1723-Abloville, Saint-sur-Gaillon yakınları, Eure 1799). Yoksul bir ailedendi. Mauriac'ta Cizvitler okuluna girdi, Clermont-Ferrand'da felsefe okudu, Toulouse'da papaz oldu; bu şehirde yapılagelen şiir yarışmalarında kazandığı başarı, edebiyat tutkusunu kamçıladı. Paris'e giderek Voltaire'in himayesine girdi. Trajedi alanında en büyük başarıyı *Denys le Tyran* (Zorba Dionysios) [1748] ve özellikle *Aristomene* (Aistomenes) [1749] ile kazandı. *Mercure de France*'da çıkan bir hicivden dolayı hapsedildi. *Belisaire* (Belisaris) [1767], *Incas* (İnka'lar) [1777] ve romanla destan arası bir türde yazılmış olan ahlâkî hikâyeleri (*Contes Moraux*) salonlarında büyük ilgi gördü. Bu hikâyelerin hoşgörüyü savunan XV. bölümü büyük gürültülere yolaçarak birçok dile çevrildi.

1792 - 1795 Arasında Gaillon'a çekildi ve orada ilgi çekici hatıralar (*Mémoires*) yazdı; her türde eser veren Marmontel'in edebî ünü uzun ömürlü olamadı. (L)

MARMORA, Kanada'da (Ontario) madencilik merkezi, Belleville'in kuzeybatısında. Üstü açık demir filizi işletmeleri. (L)

MARMORE şelâlesi, İtalya'da şelâle, Umbria'da; M. Ö. 271'de Velino ırmağı sularının Terni yaylasını basmasına engel olmak için düzenlenmiştir; Yüksekliği 160 m. Terni sanayi tesislerini besler. (L)

MARMOSA i. Amlrika'da, ağaçlarda yaşayan ve kuyruğunda yedek yağ biriktiren sıçrayıcı küçük sarig. (Keseliler altsınıfının keselisıçangiller familyasından.) [L]

MARMOTTAN (Paul), fransız sanat yazarı ve tarihçisi (Paris 1856-ay.y. 1932). Eserleri: *École Française de Peinture* (Fransız Resim Okulu) [1886]; *Notice sur Louis et François Watteau* (Louis ve François Watteau Üzerine Notlar) [1889], *Le Royaume d'Etrurie* (Etruria Krallığı) [1895], *Bonaparte et la Republique de Lucques* (Napolyon Bonapart ve Lucca Cumhuriyeti) [1896]. Adını taşıyan bir müze ile bir hastahane kurarak Paris şehrine bağışladı. (L)

MARMOUTIER, Fransa'da Bas-Rhin idare bölgesinde (Saverne idare çevresi) kanton merkezi, Vosges'ların altındaki tepelerde; 1 801 nüf. Aziz Leobardus tarafından VI. yy.da kurulan ve Aziz Maurus tarafından (*Maursmünster*) yeniden inşa edilen bir abeyi çevresinde gelişen komündeki, Metz piskoposlarının yaptırdığı kilise, Alsace'ın en meşhur kiliselerinden biridir; XI.-XII. yy.dan kalma cephesi roman üslûbundadır. Yan dikmeler, koro yeri ve absid, XVIII. yy.dan kalmadır (ağaç kaplamalar).

Marmoutier, lat. *Majus monasterium,* Tours'un 3 km uzağında abeyi; 372'de Aziz Martinus tarafından kurulan abeyi, sonradan Aziz Benedictus mezhebini benimsedi. 1095'te Urbanus II, Birinci Haçlı seferini burada vaaz etti. Abeyi XVII. yy.da Saint-Maur tarikatına katıldı. Kilisesi XIII. yy.da mimar Etienne de Mortagne tarafından yapılmıştır. Abeyinin XII. yy.dan kalma büyük çan kulesi, kaya içine oyulmuş bir merdivenle inilen yeraltı mezarlığı ve dört yuvarlak kule ile ilgi çekici cephe kapısı (XIII. yy.) bugüne kalmıştır. (L)

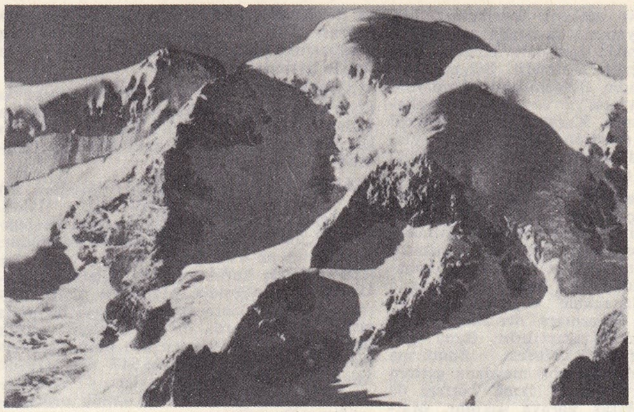

MARMO-LADA
Penia ve buzulun doruğu bir bölümü

MARN i. (fr. *marne*). Zır. Çok yumuşak, kalkerli kayaç; toprakların ıslahında kullanılır.

— Jeol. *Alacalı marnlar,* Keuper çağında oluşmuş, renkleri çok çeşitli marn ve killere verilen isim. ‖ *Kireçli kil. Bk.* ANSİKL.
— Tekst. *Dinkleme marnı,* kumaşların apresinde kullanılan, suda eriyen bir çeşit marn.

— ANSİKL. Jeol. *Marn*'ın kırık yüzeyi donuk, çoğunlukla kavkılı ve dokusu genellikle pürtüklüdür. Marn kuruyken yapışkandır; dokununca yağlı olduğu anlaşılır ve açıkhavada parçalanır. Asitle karıştığı zaman köpürür, su ile karışınca hamurdan çok lapaya benzer. Beyazdan siyaha kadar her çeşit renkte marna rastlanır. Marn, karbonatlı, killi şistli, magnezyumlu, alçıtaşlı v.b. olabilir.

Marn, toprağı verimlileştiren maddeler (kireç, potas) kapsar, ama daha çok toprağı kireçleyerek iyileştirme işinde kullanılır; marn, kapsadığı kirece (yüzde 20-80 arası) göre değer kazanır.

Marnlar karbonat ile kilin doğal karışımlarıdır. Ortalama olarak yüzde 25 kadar CaO kapsar. Toprağı kireçleyerek iyileştirmedeki yararı marnın ufalanma hızına bağlıdır.

Marn, açıkhavada ve kuyularda işletilir ve kireçlenecek tarlaya küçük yığınlar halinde bırakılır; iyice parçalanan marn kürekle toprak üstüne yayılır. Marnı tarlaya yaz sonunda veya en geç sonbaharda dökmek gerekir. (L)

MARNE (LA), Fransa'da Paris havzasında ırmak, Sen'in kolu (sağ kıyı); 525 km. Langers yaylasında doğan Marne, oolitli kalkerleri aşarken sularının bir kısmını kaybeder; ama Chaumont'un aşağısında, yeniden meydana çıkan bu suları toplar. Saint-Dizier'nin yukarısında Rognon'u, aşağı kesiminde Blaise'i, sonra da Ornain ile birleşerek suları kabaran Saulx'yu alır. Champagne Pouilleuse'den geçer, Châlons ve Epernay'e girer. Vâdisi, Île-de-France'ın kıyısına açılır. Irmak, Château-Thrieryy'yi suladıktan sonra, Petit Morin'i (sol kıyı), Ourcq (sağ kıyı) alır, Mesur'dan geçer, Grand Morin'i alır (sol kıyı) ve Paris banliyösünde Charenton'da son bulur. Donarak su geçirmez hale gelen toprağa yağan yağmurlar yüzünden, kışın seviyesi büyük ölçüde yükselir. Irmağın ortalama debisi 104 m³/saniye en yüksek debisi 900 m³/saniyedir. Saint-Dizier'den itibaren sefere elverişli olan Marne'dan ancak kanalize edildiği Epernay'ın aşağı kesiminde yararlanılmaktadır. (L)

MARNE idare bölgesi, Fransa'da Paris havzasında idare bölgesi; 8 205 km²; 485 388 nüf. (km²'ye 55 kişi). İdare merkezi. *Châlons-sur-Marne;* 5 idare çevresi (*Châlons-sur-Marne; Epernay; Reims; Sainte - Menehould; Vitry-le-François*) vardır. İdare bölgesi çeşitli bölgeler üzerinde uzanır; güneybatı kısmı çok verimli bir tarım (buğday, şeker pancarı) ve hayvancılık (meşhur peynirler) bölgesi olan yukarı Brie yaylasını içine alır; Epernay'ın yukarısında kıyı gölleri serpiştirilmiş olan yaylada, büyük ormanlar vardır. Güzel meyve ağaçları yetişen ve Champagne üzüm bağlarının devam ettiği *Tardenois* da ağaçlık bir bölgedir. Dünyanın en meşhur şaraplarından birini üreten *Champagne* bağları, Reims'e («Reims dağı») hâkim olan yaylaların yamaçlarında ve Epernay ile Vertus'nün yukarısında uzanır. Daha ötede, doğuya doğru *Champagne pouilluse*'ün tekdüze dalgalanmaları yer alır. Geliştirilen tarım teknikleri sayesinde bu bölgenin geleneksel yoksulluğu giderilmiştir: bugün tahıl üretilir, koyun ve sığır yetiştirilir; eskiden çıplak olan bölge, dikilen çam ağaçlarıyle örtülmüştür. İdare bölgesinin doğu ucu *Argonne* ve *Nemli Champagne*'ın (Pertnois) yüksek ağaçlıklı tepelerinin güney bölümündedir; buradaki su geçirmeyen killi topraklar, sürülmesi güç olmakla birlikte verimlidir (tahıl, yemlik bitki), otlaklar ve korularla örtülüdür. Bu idare bölgesinde sanayi, tahta işçiliği, ince marangozluk, sınaî seramik, camcılık, dokumacılık, makine yapımı, içki fabrikaları ve şeker fabrikalarıyle temsil edilir; Champagne şarabının hazırlanması sanayi halini almıştır. (L)

MARNE idare bölgesi (Haute—), Fransa'nın doğusunda idare bölgesi; 6 257 km²; 214 336 nüf. (km²'ye 33 kişi). İdare merkezi *Chaumont;* 3 idare çevresi (*Chaumont, Langres, Saint-Dizier*) vardır. İdare bölgesi Paris havzasının doğu ucunda uzanır; kuzeybatıda yağışlı Champagne'ın bir parçası olan *Der,* kıyı gölleri, ormanlar ve çayırlar bölgesidir; Blaise'in doğusundaki *Vallage* da, çayırlarla yemlik bitki ve şeker pancarı tarlalarının birbirini takip ettiği yağışlı, killi bir bölgedir; güneydoğuya doğru, ormanlık ve az nüfuslu kalker yaylaları, çevredikleri Marne vâdisinin çayırları, taraçalar üzerindeki çeşitli tarım alanları, körfezi ve önemli ulaştırma yollarıyle (Haute-Saône'a doğru kara ve demiryolu; Marne Saône kanalı) çelişir; kalker yaylaları, killi bir çöküntüye (*Vallee*) hâkim olan ve güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan bir kıyı engebesiyle sınırlıdır; bu hayvancılık bölgesinin ötesinde uzanan sert iklimli Lanogres yaylası, idare bölgesinin kuzeyindeki yaylalardan daha çorak ve ıssızdır; ormanlarla kaplıdır ve orman işletmeciliğinin dışında, kır ekonomisi özellikle sütçül inek yetiştiriciliğine yönelmiştir. İdare bölgesinin doğu ve güney ucu, killi, yağışlı ve yeşillik bir çöküntüyü (*Bassigny*) içine alır.

İdare çevresinin bağlı olduğu bölgelerin sanayii çok eskiden kurulmuştu ve ormanlardan elde edilen odun kömürüyle, mahallî demir filizini kullanan küçük metalürji, yüksek vasıflı ürünler (bıçakçılık) imal ederdi. Bugün dökümhaneler özellikle kuzeyde, Saint-Zizier çevresinde toplanır. Bı-

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano; LAROUSSE

çakçılık, makas fabrikaları, cerrahî âletler yapımı daha çok güneydedir (Nogent). Kereste sanayii, eldivencilik (Chaumont), tuhafiyecilik ve besin sanayii de (peynir fabrikaları) önemlidir. Bununla birlikte, idare bölgesinin iktisadî faaliyeti toplam olarak oldukça zayıftır ve «gelir» düşüktür. (L)

MARNEL i. (isp. *marinero*'dan). Denizc. *Esk.* Yelkenli gemilerde, tecrübeli gemicilere verilen ad.

— Kıyf. Denizcilerinki gibi geniş, yatık yaka. (M)

Marne-Ren kanalı, Fransa'da Paris havzasını Alsace'a bağlayan önemli ulaştırma yolu; 315 km. 1838-1953 arası açılan kanal, Marne yan kanalı ve Marne-Saône kanalıyle karşılaştığı Vitry-le-François'den başlar, Sermaize, Bar-le-Duc'ten geçer, Ornain ile Meuse arasındaki eşiği Mauvages tüneliyle (uzunluğu 4 877 m) aşar, Tour'dan itibaren Moselle'i, sonra Meurthe'ü takip eder, Saas'a doğru Houilleres kanalıyle birleşir, Sarburg'a geçer. Zorn yarığına girer (Saverne geçidi) ve Strasbourg limanında son bulur. 179 Alavere havuzu vardır. Trafiği (demir filizi, maden kömürü, inşaat malzemesi) 2 milyon tonu bulur. (L)

Marne-Saône kanalı veya **Yukarı-Marne kanalı,** Fransa'da Vitry - le - François'da, Marn-Ren kanalıyle Marne kanalının karşılaştığı yerde başlayan kanal; 224 km. 1862-1907 arası açılan kanal, Marne'ı hemen hemen kaynağına kadar takip eder. Vingeanne vâdisinden geçer ve Pontailler yakınında Maxilly-sur-Saône komününde Saône'a ulaşır. 114 Alavere havuzu vardır. Trafiği 500 000 tondur. (L)

Marne savaşı, fransız generli Joffre'un Marne ırmağı kıyısında alman ordularını durdurmak için 24 ağustos-13 eylül 1914 arasında giriştiği harekâtın tümü.

Charleroi (21-23 ağustos) ve Mons (23 ağustos) yakınındaki çarpışmalar, Almanların yürüyüş halindeki sağ kanatlarının (Kluck'un 1. ordusu, Bülow'un 2. ordusu) üstünlüğünü açıkça ortaya koydu; bunun üzerine Joffre, Verdun manevrasına dayanarak ordusunun orta ve sol kanadını geri çekti ve Meuse kıyısında Signy-L'Abbaye ve Guise'de (26-30 ağustos 1914) yaptığı birkaç başarılı karşı hücuma rağmen Somme-Verdun hattında tutunamadı; bu yüzden 30 ağustosta Joffre, Maunoury'nin 6. ordusuyle birlikte Paris yolunu kuzeydoğudan keserek Sen nehrine doğru çekildi. Bu harekât, fransız kıtalarını kuşatmak ve yok etmek amacıyle Paris'i ihmal ederek Marne ötesinde Nogent-sur-Saine yönünde güneydoğuya kıvrılan alman sağ kanadını güneydoğuya çekti. Hava süvari keşif kolları aracılığıyle düşmanın yön değiştirmesini haber alan Joffre 4 eylül akşamı bir karşı hücuma karar verdi. Ertesi sabah Maunoury'nin 6. ordusu Kluck'un sağ kanadına saldırdı; hücum, 6 eylülde Ourcq'tan Verdun'a kadar 180 km'lik bir cephe üzerinde gelişti. Ourcq muharebesini (5-6 eylül), ingiliz ordusu kumandanı French ve Franchet d'Esperey (5. ordu) kumandasındaki kuvvetlerinin yaptığı harekât takip etti; bu kuvvetler Kluck ile Bülow arasında yer alırken daha doğuda Foch (9. ordu), Langle de Cary (4. ordu) ve Sarrail (3. ordu) emrindeki kuvvetler almanları kuzeye doğru püskürtmek için işbirliği yaptılar. Durumu gören Kluck 9 eylülde kıtalarına savaşı bıraktırdı; ertesi gün Moltke alman ordularına topluca geri çekilme emrini verdi. Alman kuvvetleri Aisne kıyısında ve Champagne'da toplandı. Marne muharebesi savaşın başından beri Fransa'yı saf dışı etmek isteyen alman stratejik manevrasının tümüyle başarısızlığa uğratmıştır.

— Müttefiklerin temmuz-ağustos 1918'de almanları Marne ırmağının karşı tarafına atmak için giriştikleri karşı hücuma *İkinci Marne savaşı* adı verilir. (M)

Marne yan kanalı, Fransa'da 1837-1851 arası açılan kanal; 67 km. Marne'ın sefere elverişsiz hale geldiği Dizy'den (Epernay yakını) başlar, Vitry-le-François'ya kadar ırmağı takip eder; orada Marne-Ren kanalına ve Marne-Saône kanalına bağlanır. 15 Eklüz'ü vardır. Trafiği 1 600 000 tondur. (L)

MARNİA, esk. **Lalla-Marnia,** Cezayir'de idare çevresi (Tlemsen idare bölgesi) merkezi, Marnia ovasında, Tlemsen dağlarının eteğinde; 21 600 nüf. 1844'te kurulan eski bir askerî karakol olan şehir, bugün bir ticaret merkezidir. — *Marnia idare çevresi,* 56 037 nüf. (L)

MARNİX (Filips VAN), **Sint - Aldegonde** baronu, flamanca **Van Sint-Aldegonde,** flaman yazarı ve diplomatı (Brüksel 1540 - Leiden 1598). Öğrenimini Cenevre'de yaptı ve orada Calvin'in görüşlerini benimsedi. Orange prensine bağlanarak Sessiz Willem tarafından önemli görevlere tayin edildi. Anvers belediye başkanı oldu (1583) ve bu şehri Alessandro Farnese'ye karşı savundu ise de başaramadı. Hollanda dilinde, ISAAC RABBOTENU takma adıyle katolikliğe karşı *Kutsal Roma Kilisesi Denen Arı Kovanı* [1569] adlı bir eser yazdı, mezmurlar çevirdi. Sonradan Hollanda millî marşı olan *Wilhelmus van Nassouwe* manzumeti de ona mal edilir. (L)

MARNLAMAK geçl. f. (*marn*'dan *marnla-mak*). Zır. Kireci az olan toprağın içine marn katarak, iyi duruma getirmek. (L)

MAROBODUUS, Markoman'ların kralı (M. Ö. 18'e doğr. - Ravenna M.S. 37'ye doğr.). Roma'da eğitim gördü. Kavminin Bohemya'ya göç etmesinde önderlik yaptı, Bohemya'yı Roma'ya düşman bir Tuna imparatorluğunun merkezi haline getirdi. Fakat Arminius ile birleşmeyi reddederek, Varus yenilgisinin sonunda Romalıları gözetti. Arminius'a karşı bir savaştan sonra, bir hasmı tarafından devrildi ve Ravenna'ya sığındı (19). [L]

MAROCHETTİ (Carlo, — baronu), italyan asıllı fransız heykeltıraşı (Torino 1805 -Londra 1867). Torino'daki *Emanuele Filiberto*'nun atlı heykeli (1833) ile Paris'teki Madeleine kilisesi için yapılmış bir heykel grubunun (*Azize Magdelena Vecd Hâlinde*) yaratıcısıdır. 1848'den sonra İngiltere'ye çekildi, orada çeşitli anıtlar yaptı. (L)

MAROKEN i. (*Maroc,* Fas'tan fr. *maroquin*). Deric. Bitkisel maddelerle sepilenmiş, boyanmış ve işlenmiş keçi derisi. (Bk. ANSİKL.) || Üzerine benekler basılarak hakikî marokene benzetilen koyun derisi.

— Tekst. Özel olarak işlenip keçi derisini andıracak şekilde aprelenmiş ipek veya pamuk kumaş. || *Krep maroken,* özel bir silindirle bastırılıp yer yer kabartmalar yapılarak krep görünümü verilmiş tabiî veya sunî ipekli kumaş.

— ANSİKL. Deric. *Maroken* yapmak için keçi derileri ıslatma işleminden geçirilerek sepilemeye hazırlanır; kuru deriler için bu işlem beş veya altı gün sürer. Bu deriler arsenik sülfür katılmış kireçlikte işlenerek kılları ve etleri kazınır; sonra bitkisel sepi ile bir havuzda sepilenir. *Somak* yaprağından, *gonakiye* ve *ılgın* meyvesinden elde edilen sepileyici maddeler çok iyi sonuç verir; ayrıca sepilemede kükürtlü kebrako özsuyu da kullanılır. Boyama bir gerdelde yapılır; deriler, iç tarafları üst üste gelecek şekilde ikişer ikişer gerdele daldırılır ve böylece yalnız yüz kısımları boyanıp iç kısımların boyanması önlenir. Boyamadan sonra deriler hafifçe yağlanıp kurumaya bırakılır. Maroken taneleri ise el mantarıyle işlenir.

◆ Sıf. Marokenden yapılmış veya marokenle kaplanmış: *Uzağa çekilmiş geniş maroken koltuklardan birine âdeta gömülmüştüm utancımdan* (Y. Z. Ortaç). *Maroken sandalye.* || *Maroken kâğıt,* marokene benzeyen renkli kâğıt. (LM)

MAROKENCİ i. (*maroken*'den *maroken-ci*). Maroken eşya yapan kimse. (M)

MAROKENCİLİK i. (*marokenci*'den *marokenci-lik*). Deric. Maroken deriden çeşitli eşya yapma sanatı.

— ANSİKL. Deric. Kıymetli derilerden çeşitli eşya yapma sanatı ilkin Mısırlılar, Asurlular ve İranlılarda görülür. Rönesans devrinde, özellikle İtalya'da (Venedik), İspanya'da (Cordoba) kıymetli deriler üzerine altın, gümüş, yaldızlarla baskılar ve kakmalar yapıldı, değerli sanat eserleri meydana getirildi. XVI. yy.da Avrupa'ya Doğudan gelen derilere Türkiye derileri adı verilirdi. Yine bu sıralarda Fas'ta ve XVII. yy.da Fransa'da, hele Montelimar, Paris, Lyon, Avignon, Limoges ve Rouen şehirlerinde marokencilik büyük ölçüde gelişti. Bunun sonucu olarak, 1770'ten sonra Fransa artık dışarıdan maroken getirme ihtiyacını duymadı.

Türkiye'de marokencilik, ev eşyası yapımı yanında, özellikle kitap ciltlenmesinde görülür. (M)

MAROLLES (Michel DE), fransız yazarı (Marolles, Touraine 1660 - Paris 1681). Dokuz yaşından itibaren Touraine'de Beaugerais rahibiydi, 1826'da da Villeloin rahipliğine tayin edildi ve 1630'da papaz oldu. Latin yazarlarının eserlerini çevirerek ün sağlayacağını umarken bütün tenkitleri üstüne çekti. *Memoires* (Hatıralar) ve *Livre des Peintres et des Graveurs* (Ressam ve Gravürcülerin Kitabı) adlı eserleri başarı kazandı. Geniş bir estamp koleksiyonu topladı ve bunu 1667'de krala bıraktı; bu koleksiyon Fransa Millî kütüphanesinin temellerinden biri oldu. (L)

MARON. Yun. mit. Dionysos'un torunu, İsmaros'ta (Trakya) Apollon rahibi. Lezzetli bir şarap sunduğu Odysseus bu şarapla Kyklops'u sarhoş etti. Euripides'e göre Maron, Dionysos'un oğlu ve Silene'nin arkadaşı idi. (L)

MARON (Anton VON), avusturyalı ressam (Viyana 1733 - Roma 1808). Öğrenimini Viyana akademisinde yaptı; 1755'e doğru Roma'ya gitti, Sant'Eusebio kilisesinin tavanını Mengs ile birlikte yaptı. Roma'daki Santa Maria dell'Anima kilisesinde *Meryem ve Azizler*'i, Villa Borghese'de *Aineias'ın Hikâyesi*'ni neo-klasik bir anlayış ve ince bir zevkle çizdi. Rus Çarlık sarayı (*Kutsal Aile,* 1782; bugün Pavlovsk sarayında) ve Viyana sarayı (özellikle portre ressamı olarak) için çalıştı. (M)

MARONEİA. Esk. coğ. Trakya bölgesinde Abdera'nın doğusunda, Ege denizi kıyısında şehir. Eski yazar Diodoros'a göre, adı, İsmaros şehri Apollon'unun rahibi olan Maron'dan gelir. Bazı eski yazarlar, şehrin Sakızlılar (Khioslular) tarafından kurulduğunu ileri sürerler. Şehrin M.Ö. VII. yy.da kurulduğu sanılır. Attike-Delos Deniz birliğine üye olan şehir, Ptolemaios III'ten itibaren (247-221) Mısır'ın hâkimiyeti altına girdi. M.Ö. 200'de Philippos III'ün, M.Ö. 194-189 arasında Suriye kralı Antiokhos III'ün eline geçti. Q. Fabius şehri, suriye boyunduruğundan kurtardı. Kısa bir süre sonra yeniden Philippos III'ün eline geçti. Philippos'un sert yönetiminden bunalan şehir halkı, Roma'ya başvurarak bağımsızlığını kazandı. Bugün Maroneia'nın yakınlarında yazıtlar ve Bizans devrine ait kalıntılar görülür. (M)

MARONİ, Güney Amerika'da ırmak, Atlas okyanusuna dökülür, Fransız Guyanası ile Surinam arasında sınırı çizer; 680 km. Birçok çağlayanla kesilen ırmak, denize 80 km kala hafif tonajlı gemilerin seferine elverişli hale gelir ve *Saint-Laurent-du-Maroni*'yi sular. (L)

Filips VAN MARNİX Anvers Belediye arşivi

Foto. LAROUSSE

Clement MAROT
Moroni'nin denen portre
Fransız Protestanlık
Tarihi Cemiyeti kitaplığı,
Paris

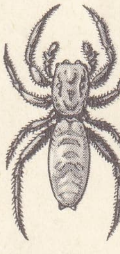

marpissa

MAROS. Bk. MUREŞ.

MAROS (Rudolf), macar bestecisi (Stachy, Çekoslovakya 1917). Kodaly'nin öğrencisi, Budapeşte'de öğretmenlik yaptı, halk şarkıları ve oniki ton üslûbunda besteler yaptı: bir bale; *Sinfonietta* (1944); yaylılar için *Sinfonia* (1956); *Ricecare* (1957). [L]

MAROSTICA, İtalya'da komün, Veneto'da (Vicenzo ili), Venedik Ön Alpleri eteğinde; 11 100 nüf. (L)

MAROT (Clement), fransız şairi (Cahors 1496-Turin 1544). *Eglogue au Roi sous le Nom de Pan et de Robin* (Pan ve Robin Adı Altında Krala Eglog) adlı eserinde Quercy'de geçirdiği çocukluk yıllarını ve kır hayatını anlatır. Paris'te basit bir öğrenim gördükten sonra Villeroy senyörü Nicolas de Neufville'in yanında Paj, sonra da savcı Jean Grisson'un sekreteri oldu ve «Kaygısız Çocuklar» tarikatına katıldı. 1518'de François I'in aracılığıyla Marguerite d'Alençon'un hizmetine girdi; İtalya seferine katıldı. Babasının ölümü üzerine kralın oda hizmetçisi olarak, sarayda önemli bir yere sahip oldu. Ne var ki 1527-1532 arasında sapkınlıkla suçlandı. Ancak güçlü efendileri sayesinde kendini kurtarabildi. «Perhizde domuz yağı yemek»le suçlanarak Châtelet'de hapsedildi; *Enfer* (Cehennem) adlı eserinde ağır bir yergiyle bu olayı dile getirdi; 1534'te katıldığı olaylardan sonra önce Nerac'da, Marguerite de Navarre'ın, sonra Ferrara'da, Protestanlığı kabul etmiş olan Renee de France'ın yanına sığınmak zorunda kaldı. Son olarak sığındığı Venedik'ten krala mektuplar yazarak affını sağladı. Fransa'ya dönünce kendisini sapkın olmakla suçlayan Sagon'a *Epitres de Fripelipes* (Fripelipes'in Mektupları) ile cevap verdi ve *Trente Psaumes*'u (Otuz Mezmur) [1541] çevirmek gafletinde bulundu. Yeniden Cenevre, Chambery ve sonunda Turin'e sığınmak zorunda kaldı.

Marot başlangıçta hümanizmle birlikte yeniden canlanan Eskiler'in etkisinde bulunmakla beraber XV. yy. Retorikçilerinin görüşlerini benimsemişti; bu ilk tercümelerinde (*Premiere Bucolique* [İlk Çoban Şiiri], *Jugement de Minos* [Minos'un Yargılanması]) ve *Triomphe de Cupido* (Cupido'nun Zaferi) [1515] adlı manzum eserinde bu özellikler açıkça görülür; bu alegorik şiirde, 1529'da yayımlayacağı *Roman de la Rose* adlı eserin kişilerine de rastlarız; 1532'de Villon'un eserlerini yayımladı. Bir sürü rondo, balad ve çeşitli şiirlerin yer aldığı *Adolescense Clementine* (Clement'in Yeni Yetmeliği) adlı eserinde topladığı gençlik şiirlerinin yayımlanması da aynı tarihe rastlar. Saray şairi oldu ve resmî olayları yüceltem şiirler yazdı (*Deplorations* [Yakınmalar], *Epithalames, Cantiques* [Neşideler]). Ama en iyi eseri Retorikçilerin etkisinden sıyrılarak, düşünce ve duygularını tam bir bağımsızlık içinde dile getirdiği şiirlerdir. Yergi yazmakta da ustaydı: hafif ama zaman zaman iğneli olan *Épigrammes*'lar, yergi türünün doğmasında etkili oldu. Marot'nun *Epîtres*'i (Mektuplar) şaheseridir: *Epître a Lyon Jamet* (Lyon Jamet'ye Mektup), *Epître au Roi pour le Delivrer de Prison* (Kendisini Hapisten Kurtarması İçin Krala Mektup), *Epître au Roi pour avoir ete Derobé* (Gizlenmiş Olduğu İçin Krala Mektup); bu mektuplar ince bir zekânın, zaman zaman da duygululuğun çok başarılı örnekleridir. Aynı nitelikler *Élégies*'de de (Ağıtlar) görülür. Maret dinî inançlarını *Psaumes* (Mezmurlar) ve *Sermon du Bon Pasteur* (Muhterem Pederin Vaızı), *Le Riche en Pauvrete* (Yoksulluk İçinde Yaşayan Zengin); *Le Baladin* (Soytarı) gibi eserlerinde içtenlikle dile getirir. Usta bir yazar olan Marot'nun zarif gevezeliği, açık ve tabiî üslûbu ve kıvrak nazım sanatı, Ronsard tarafından da beğenilmekle birlikte, özellikle La Fontaine ve XVIII. yy. şairlerinin eserlerinde gelişti. Marot ilk fransız sonesini yazan şairdi. Gülümsemesinin ardında, kişiliği olan, duygulu ve çoğu zaman derin bir şairin varlığı kolayca sezilir. (L)

MAROT (Jean), fransız mimarı ve gravürcüsü (Paris 1619 - ay.y. 1679). Paris'te, Feuillantines kilisesinin kapısını, Maine'de Lavardin şatosunu yaptı. *L'Arohitecture Françoise ou Recueil des Plans des Eglises, Palais, Hôtels et Maisons Particulieres de Paris* (Fransız Mimarîsi veya Paris'te Kiliseler, Saraylar, Konaklar ve Özel Konutların Planları) [1727] ve *Le Petit Marot* (Küçük Marot) [1764] adlı eserleri vardır. — Oğlu, DANIEL, *Büyük* denir (Paris 1660 - La Haye 1752). Nantes fermanının yürürlüğe girmesinden sonra, Fransa'dan ayrıldı, İngiltere'de William of Orange'ı izledi, 1702'de Hollanda'ya döndü, La Haye sarayının büyük toplantı salonunu yaptı. (L)

MAROTO (Rafael), ispanyol generali (Lorca, Murcia 1782 - Şili'de 1847). İspanya'da Fransızlara karşı çarpıştı ve Don Carlos taraflısı ordunun genelkurmay başkanı oldu (1838). B. Espartero ile Vergara sözleşmesini görüştü (1839). [L]

MAROTTA (Giuseppe), italyan yazarı (Napoli 1902 - ay. y. 1963). *Corriere della Sera*'da ve başka gazetelerde çalıştı. Birçok senaryo yazdı. *Europeo*'nun filim tenkitçisiydi. Doğduğu şehri konu edinen hikâyelerinde canlı ve pitoresk sahneler mizahlı ve duygulu bir şekilde anlatılır. Başlıca eserleri: daha sonra filme alınan *L'Oro di Napoli* (Napoli Altını) [1947], *A Milano non Fa Freddo* (Milano Soğuk Değildir) [1949], *Gli Alunni del Sole* (Güneşin Öğrencileri) [1952], *Coraggio, Guardiamo* (Haydi, Cesaret) [1953], *Mal di Galleria* (Galeri Hastalığı) [1958], *Gli Alunni del Tempo* (Zamanın Öğrencileri) [1960]. Tiyatro eserleri de vardır. (M)

MAROUZEAU (Jules), fransız dilbilimcisi (Fleurat, Creuse 1878 - Iteuil, Vienne 1964). Ecole des Hautes Études'ün müdürü (1920) ve Sorbonne'da profesördü (1925). Latince ve Fransızca üstüne eserler yazdı: *Traite de Stylistique Latine* (Latin Üslûp Kuralları Üstüne İnceleme) [1935]; *Precis de Stylistique Française* (Fransız Üslûp Kuralları Üstüne Özetleme) [1940]. (L)

MAROVOAY, Madagaskar'da (Majunga ili) şehir, idare bölümü merkezi, Majunga'nın güneydoğusunda; 12 000 nüf. Büyük bir çeşitli tarım bölgesinin ticaret merkezi. Pirinç tarlaları. Sisal işlenmesi. — *Marovoay idare bölümü*, 19 800 nüf. (L)

MAROZIA, toscanalı prenses (892'ye doğr. - 937'ye doğr.). Theophylaktos ile Theodora'nın kızı. Spoleto markisi Alberico I'in, sonra Guido di Toscana'nın (925) ve nihayet Hugues de Provence'ın (932) karısı oldu. Vatikan'ı hâkimiyeti altına alarak ahlâk dışı bir şekilde yönetmeğe başladı. 928'de papa Johannes X'u azletti ve öldürttü. Leo VI ve Stephanus VII de ona âlet oldular. Papalık tacını Johannes XI adını verdiği oğullarından birine giydirdi. Oğlu Alberico II kendisine isyan ederek onu zindana attırdı (932). [L]

MARPESSA, Aitolia kralı Evenos'un kızı. Zeus sayesinde İdas ile Apollon arasında birini seçme olanağını elde etti ve İdas'ı seçti. (L)

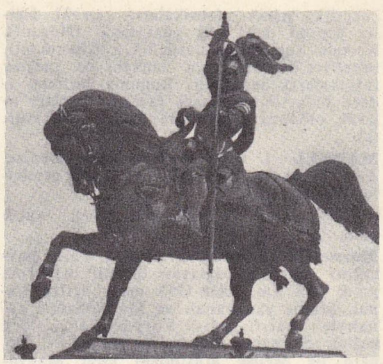

Carlo MAROCHETTI
«Emanuele Filiberto»nun atlı heykeli, Torino

MARPİSSA i. Zool. Kısa kalın bacaklı, sıçrayıcı örümcek; ılıman bölgelerde yaşar. (*Marpissa muscosa* Batı Avrupa'da yaygındır. *Salticidae* familyasından.) [L]

MARPUÇ i. (fars. *mar*, yılan ve *-pîç*, kıvrılmış > *mar-pîç*'ten *marpuç*). Nargileye takılan uzun ve kıvrılabilen hortum biçimindeki boru. (M)

MARPUÇÇU i. (*marpuç*'tan *marpuç-çu*). Marpuç yapan veya satan kimse. (M)

Marpuççular çarşısı. Bk. TAHTAKALE.

Marpuççular mescidi, İstanbul'da, Alacahamam'da, Marpuççular sokağında (*Alacamescit, Geliboluluâlâeddin mescidi* veya *Ketenciler mescidi* de denir). Fatih devri bilginlerinden Çelebioğlu Alâeddin tarafından yaptırıldı. Birçok defa onarıldı ve değişikliklere uğradı. 1945'te halk tarafından kâgir olarak yeniden yaptırıldı. (M)

MARPURG (Friedrich Wilhelm), alman bestecisi ve müzik yazarı (Seehof, Sechausen yakınları 1718 - Berlin 1795). Berlin'de Prusya kralının danışmanlığını yaptı, muhtemelen kâtip olarak general von Rothenburg ile Paris'e gitti (1746) ve bu gezi sırasında Rameau'nun müzik nazariyelerini öğrendi ve Almanya'ya dönüşünde bunları çevirerek yaymağa çalıştı. Öğretici kitaplarının başlıcaları *Abhandlung von der Fuge* (Füg Dersleri) [1753]; *Handbuch bei dem Generalbasse und der Komposition* (Sürekli Bas ve Beste Ders Kitabı) [1755-1762] v.b. Sorge ile armoni anlayışı bakımından sert bir kalem tartışmasına girdi; hasmının, 1760'ta yeni baskısı yapılan *Compendium* adlı eserinde bu tartışmanın notları ek olarak verilmiştir. Besteci olarak lied'ler, klavye için parçalar, dinî müzik yazdı. (L)

MARQUAND (John Phillips), amerikalı romancı (Wilmington, Delaware 1892 - Kent adası, Massachusetts 1960). Polis romanları ve tefrikalar yazarak işe başladı. 1937'de ilk «edebî» romanını yayımladı: *The Late George Apley* (Merhum George Apley); bu eserde ustaca ve nükteli bir şekilde Boston yüksek sosyetesini anlatır. Tasvirler, çeşitli, çok ince, ölçülü ve şiddetle yergilidir. Pulitzer ödülünü kazanan bu kitap Marquand'ın şaheseridir; öbür eserleri: *Wickford Point* (1939); *H. M. Pulham, Esquire* (1941); *So Little Time* (Zaman O Kadar Kısa Ki) [1943]; *B. F.'s Dauhter* (B. F.'nın Kızı) [1946]; *Melville Goodwin, U.S.A.* (1951). [L]

MARQUARDT (Joachim), alman filoloğu (Danzig 1812 - Gotha 1882). Klasik diller üstünde çalıştı. Mommsen ile birlikte W. A. Becker'in *Handbuch der Römischen Altertümer* (Roma Eskiçağı Elkitabı) adlı eserini gözden geçirdi ve bu eserin devlet yönetimi ve Roma'daki yaşayış üstüne olan IV-V-VI ve VII. ciltlerini yazdı. (M)

MARQUENTERRE (LE), Fransa'da Picardie'de kıyı ovası; yalıyarların eteğinde, Boulonnais'nin güneyinden Vimeu'ye kadar uzanır. Ovada birbirine paralel iki kısım ayırt edilir: kumullarla kaplı, küçük balıkçı limanları (Saint-Valery, Le Crotoy,

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano; X (LAROUSSE)

Etaples) ve sayfiye yerlerinin (Berck, Le Touquet) birbirini takip ettiği kıyı; komün halkı tarafından ortaklaşa akaçlanan ve işletilen kıyı ovası. Kıyı ovası otlaklarla kaplı bir hayvancılık (sığır) bölgesidir; evler, hendekler ve ağaç kümeleriyle kesilen araziye dağılmıştır. (L)

MARQUET (Albert), fransız ressamı (Bordeaux 1875 - Paris 1947). 1890'da École Nationale Supérieure des Arts Décoratifs'te Matisse'in sınıf arkadaşıydı. Daha sonra, École Nationale Supérieure des Beaux-Arts'a girdi. Oradan Cormon'un atelyesine, Aimé Morot ve nihayet Gustave Moreau'nun atelyesine girdi (aynı zamanda Paul Sérusier'nin ders verdiği Ranson akademisine de devam etti). 1900'de Salon de la Société Nationale'de ve 1901'de Salon des Indépendants'da eserlerini sergiledi. Belçikalı ressam Evenepoel, Laffitte sokağındaki galerilerde ona Monet, Cézanne, Van Gogh ve Seurat'nın eserlerini tanıttı. Marquet bir süre saf renkleri kullandı; 1904-1906 arasında Salon d'Automne ve «fov»lara ayrılan salonlarda göründü, fakat yeni bir estetik anlayışı üstünde fazla durmadı ve kübizmden de etkilenmedi. Daha çok manzara resimleri yaptı ve ayrıntılardan çok, baskın ahenklerin belirtilmesine ağırlık verdi. Marquet, basitleştirme, özetleme, esas olanı verme, kalınlığı olmayan bir maddenin içinde, en ince değerleri açıklığa kavuşturma eğilimindeydi; mat, zarif ve birbiri içine girmiş eşyalardan hoşlanır, katılık ve şiddetten kaçınırdı. Özellikle kış mevsiminde «Paris»i gösteren tabloları çok beğenilir; Marquet bunları penceresinden veya balkondan çizmiştir: *Tournelle Köprüsü* (1902); *Şafak Vakti* (1903-1904); *Grands Augustins Rıhtımı* ve *Gîte-le-Coeur Sokağının Köşesi* (1905-1906); *Louvre Rıhtımı* (1907); *Orfèvres Rıhtımı* ve *Saint-Michel Rıhtımı* (1908-1931 arasında); 1931'den itibaren *Grands-Augustins Rıhtımı* ile *Dauphine Sokağının Köşesi*. Fransa'nın diğer şehirlerinde ve yabancı ülkelerde, özellikle Hollanda, Romanya, İsveç, İtalya ve S.S.C.B.'de kaldığı sıralarda da resim yaptı. 1920-1945 Arasında Kuzey Afrika'yı dolaştı. Orada yaptığı tuvaller, sıcak ve parlak renklidir. Albert Marquet aynı zamanda duygulu birkaç portre (*André Rouveyre* [1904]; *Sömürge Çavuşu* [1907]; *Maria Lani* [1928]; *Bayan Marquet* [1931]) ve buruk fakat sade bir realizm içinde bir düzine kadar çıplak kadın resimleri de çizdi (*Ayakta Duran Çıplak* [1910]; *Arkadaşlar* [1912]). 1925'ten itibaren suluboya ile çalışmağa başladı. Birçok eser resimledi (Eugène Monfort'un *Mon Brigadier Triboulène* [Tuğgeneralim Triboulène]; karısı Marcelle Marty'nin *Moussa le Petit Noir* [Küçük Zenci Miço]). Art Moderne müzesinde ve dünyanın her yerindeki büyük devlet koleksiyonlarında eserleri vardır. En önemli eserleri Bordeaux müzesindedir. (L)

MARQUET (Micheline Marie Marguerite, **Mary** — denir), fransız kadın oyuncu (Petersburg 1895). Paul Mounet'nin öğrencisiydi; önce bulvar tiyatrolarında oynadı. 1923'te Comédie-Française'e girdi; 1928-1944 arasında buranın ortak üyesi oldu; kendini kabul ettiren ustalığıyla, ilgi çekici rollerde oynadı (*Le Maître de Son Coeur* [Kalbimin Efendisi]; *La Carrosse du Saint Sacrement* [Âyin Arabası]; *Le Soulier de Satin* [Saten İskarpin] v.b.). Daha sonra bulvar tiyatrolarında komik rollere çıktı. Sinemada, *Ruy Blas* (1917), *Sapho* (1932), *Les Perles de la Couronne* (Tacın İncileri) [1937], *Les Hommes en Blanc* (Beyazlı Adamlar) [1955], *Au Voleur*'de (Hırsız Var) [1960] rol aldı. (L)

MARQUET DE VASSELOT (Jean), fransız sanat tarihçisi ve arkeoloğu (Paris 1871 - ay. y. 1946). Louvre müzesi müdürü, uygulamalı sanatlar bölümü genel müdürü (1923) ve Cluny müzesi müdürüydü. Yayımladığı eserler: Orfevrerie (Kuyumculuk Sanatı) ve *Tapisserie* (Halıcılık Sanatı); *Les Emaux Limousins de la Fin du XVe Siècle* (XV. yy. Sonunda Limousin Mineleri) [1921]; *Bibliographie de la Tapisserie, des Tissus et de la Broderie en France* (Fransa'da Halıcılık, Kumaş ve İşlemecilik Konusunda Yazılmış Eserler Kitaplığı) [1935]. (L)

MARQUETTE, A.B.D.'de (Michigan) şehir, Superior gölünün güney kıyısında; 18 000 nüf. Superior gölünün güneyindeki kısmen tükenmiş bir yataktan çıkarılan maden kapsamı yüksek demir filizlerini Büyük Göller yöresindeki demir-çelik fabrikalarına sevkeden liman. (L)

MARQUINA (Eduardo), katalan yazarı (Barcelona 1879 - New York 1946). Özellikle tarihî dramlarıyle tanınır: *Dona Maria la Brava* (Yiğit Bayan Maria) [1909]; *En Flandes se ha Puesto el Sol* (Flandre'da Güneş Battı) [1910]; *La Alcadesa de Pastrana* (1911); *El Rey Trovador* (Ozan Kral) [1912]. Ayrıca *Vendimion* (1909) adlı bir şiir yazdı. (L)

MARQUINA (Ignacio), meksikalı mimar ve arkeolog (Mexico 1913). Mexico Güzel Sanatlar akademisinde kompozisyon, Antropoloji ve Tarih okulunda eski ispanya mimarîsi profesörüdür. Eserleri: *Estudio Arquitectonico Comparativo de los Monumentos Arqueólogicos de Mexico* (Meksika Arkeolojik Kalıntılarının Karşılaştırılmalı Arkitektonik İncelemesi) [1928]; *La piramide de Tenayuca* (Tenayuca Piramidi) [1935]; *Arquitectura Prehispenica* (Eski İspanya Mimarîsi) [1951]. (L)

MARQUISES adaları, Fransız Polinezyası'nda takımadalar, 7°51 ile 10°33 güney enlemi arasında; 1 274 km²; 3 250 nüf. İdare merkezi, Hiva-Oa'da *Atuana*. Takımadalar iki ada grubuna bölünür: başlıca adası Nuku-Hiva olan kuzeybatı grubu (1 750 nüf.); başlıca adası Hiva-Oa olan güneydoğu grubu (1 500 nüf.). Bu volkanik ve dağlık adalarda yükseltisi 1 000 m'yi geçen doruklar vardır. Dik yalıyarlardan meydana gelen kıyı boyunda mercan adaları yoktur; kıyı ovalarına az rastlanır. Tarım (ekmek ağacı, muz ağacı, hindistancevizi, yumrular) birkaç vâdide toplanmıştır ve ülkenin geri kalan kısmı, kurak iklimin anormal derecede uzun oluşu yüzünden oldukça cılız bir bitki örtüsüyle kaplıdır.

Avrupalıların getirdiği hastalıklar yüzünden son derece azalan nüfus (1834'te 27 000 iken, 1926'da 2 100'e düşmüştü), birkaç yıldır yeniden artmağa başladı. Polinezya ırkından olan adalıların çoğu katolikleştirilmiştir. Umursamazlıklarıyle ün kazanan ada halkı meşhur tahta oymacılığını bugün bırakmıştır. Bütün sanatları mitolojinin etkisi altındaydı; başlıca konuları tiki* idi.

● *Tarih*. Takımadaların güneyi, önce A. Mendana (1595), sonra da Cook (1774), kuzeyi ise Marchand (1791) tarafından bulundu; Marchand, bulduğu yere Fransa adına elkoydu; kabile ve klan halinde yaşayan halk, polinezya medeniyetinin en ileri şekillerinden birine ulaşmıştı. İngiliz protestan propagandasının ilerlemesinin katolikleri kaygılandırması üzerine, Restorasyon ve Temmuz monarşisi sırasında misyonerler gönderilen (Picpus rahipleri, 1838) takımadalarda, Dupetit-Thouars 1842'de fransız himayesini başlattı. (L)

MARR (Carl VON), alman asıllı amerikalı ressam (Milwaukee, Wisconsin 1858 - Münih 1936). Weimar ve Berlin akademilerinde okuduktan sonra, Münih Güzel Sanatlar akademisinde resim hocalığına getirildi (1893). 1919'da akademinin müdürü oldu. 1925'te emekliye ayrıldı. *Şafak* adlı tablosu Toledo'daki (Ohio) sanat müzesinde, *Dedikodu* tablosu ise, New York City'deki Metropolitan museum'dadır. Birleşik Devletler'in çeşitli galerilerinde de eserleri vardır. Marr'a, Bavyera, Prusya ve İtalya hükûmetleri tarafından nişan verildi. (L)

MARR (Nikolay Yakovleviç), sovyet dilbilimcisi (Kutaisi 1864 - Leningrad 1934). Sovyet akademisi üyesi, kafkas dilleri ve özellikle eski ermenice ve eski gürcüce uzmanı, ayrıca sert tenkitlere yolaçan bir doktrinin kurucusu idi. (L)

MARRA (CEBEL), Sudan'da (Darfur) dağ, çıplak bir yanardağda; 3 040 m. Cebel Marra, Nil ile Çat arasındaki sırtın bir kısmıdır. (L)

MARRACCI (Ludovico), italyan arap dili ve kültürü uzmanı ve ilâhiyatçısı (Torcigliano, Lucca 1612- Roma 1700). Arapçayı çok iyi bilirdi; İncilin arapça nüshası için kurulan papalık komisyonunda (1671'de ya-

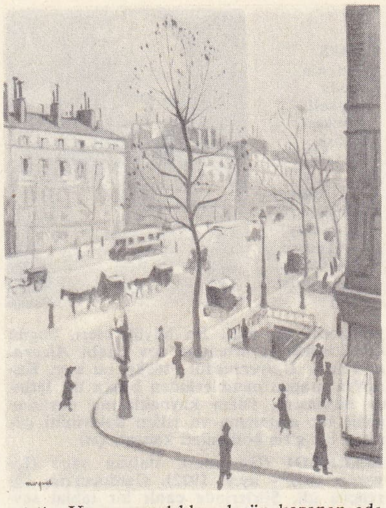

«Medeleine Caddesi» Art Moderne müzesi, Paris

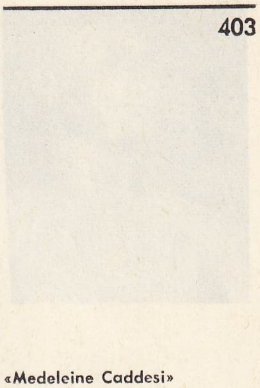

Albert MARQUET

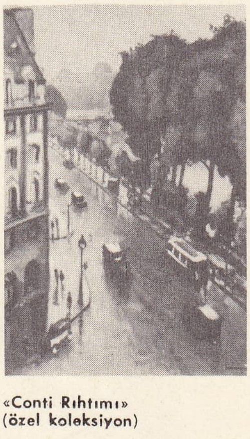

«Conti Rıhtımı» (özel koleksiyon)

Mary MARQUET

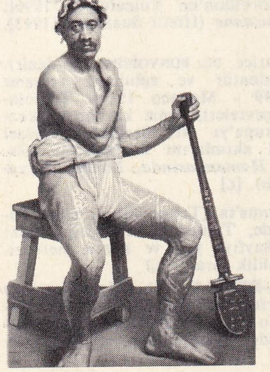

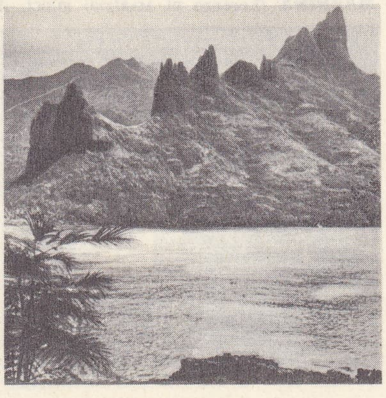

MARQUISES adaları solda, Hiva-Oa adasının güney kıyıları; sağda, Nuku-Hiva adasında sivri bazalt kayalar

bir yerli

Foto. Giraudon, Marc Vaux, Bernard (LAROUSSE)

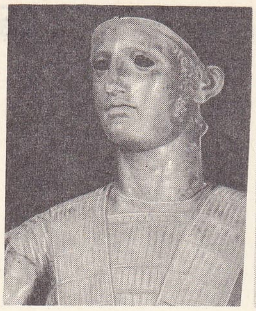

MARS Todi'nin bronz heykeli Vatikan Etrüsk müzesi

Mars Borghese (detay) Louvre müzesi, Paris

yımlandı) yer aldı. En büyük eseri, bugün bile kısmen yararlanılan dev kitabı *Alcorani Textus Universus*'tur (1698); bu eser, Kuran'ın arapça metinlerinden başka bir latince nüshasını, islâm kaynaklarına dayanan geniş bir açımlama ve islâm doktrinini çürüten bir giriş bölümünü kapsar. (M)

MARRADİ (Giovanni), italyan şairi (Livorno 1852 - ay.y. 1922). Carducci'nin öğrencisi idi. Şiirlerinde canlı bir tabiat sevgisini işleyerek biçim güzelliğine önem verdi. *Rapsodie Garibaldine* (Garibaldi Rapsodileri) [1899] gibi yurtsever şiirler yazdı. (L)

MARRAST (Armand), fransız siyaset adamı (Saint-Gaudens 1801 - Paris 1852). Cumhuriyetçiydi. *Tribune*'de (1830-1853), daha sonra *National*'de çalıştı (1841). Alton-Shée ile beraber 22 şubat 1848 toplantısını hazırladı. *Reforme* listesinden geçici hükûmet üyesi seçildi; daha sonra Paris belediye başkanı oldu (mart), Kurucu meclise milletvekili seçildi. Ilımlıların yanında yer aldı; halkın gözünden düştü, mayıs 1849 seçimlerini kaybetti. (L)

MARRE i. (ar. *mürür* > *mârr*'dan *mârre*). *Esk.* Herkesin gittiği yerden giden kimse.

— Tasav. Tanrı'ya ulaşmak için herkesin gittiği yoldan giden kimse. (M)

MARRE (Aristide), fransız matematikçisi ve şarkiyatçısı (Mamers 1823 - Vaucresson 1918). Paris'te doğu dilleri ve matematik üstüne öğrenim yaptı. 1897'de Doğu Dilleri okulunda malezya ve cava dilleri profesörü oldu. Malezya, Cava, Madagaskar, Filipinler'in dilleri ve matematik tarihi üstüne incelemeler yayımladı. (L)

MARRELLA i. Kambriyen devri şist tabakalarında bulunan eklembacaklı fosil hayvan. (Marrella'da büyük bir kafa kalkanı, bükülgen dört dokunaç ve bir çift duyarga vardır; vücudunun geri kalan kısmı hakkında fazla bilgi yoktur. Bunlar için *marrellomorpha* diye ayrı bir sınıf kabul edildi.) [L]

MARRELLOMORPHA çoğl. i. Birinci zaman tabakalarında bulunan eklembacaklı fosil hayvanlar sınıfı; örnek tipi ve bilinen tek temsilcisi *marrella*'dır. (L)

MARRİCKVİLLE, Sydney'in (Avustralya) güneybatı varoşu; 46 900 nüf. Metalürji. (L)

MARRİN çoğl. i. (ar. *mürür* > *mârr* > *mârrîn*). *Esk.* Geçenler. ‖ *Marrin ü abirin*, gelip geçenler. (M)

MARRİNA (Lorenzo DI MARIANO FUCCI, il — denir), italyan heykeltıraşı (Siena 1476 - ay.y. 1534). Yavan ama çok süslü bir üslûpla Siena katedralinde Piccolomini kütüphanesinin giriş yerini ve Santa Maria del Carmine'de mihrap kısmının sunağını yaptı. (L)

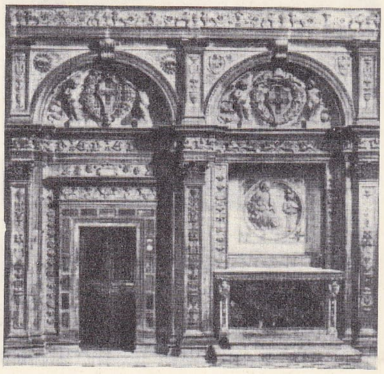

Lorenzo **MARRİNA** Libreria Piccolomini'den bir görünüş Siena katedrali

MARROT (Paule), fransız kadın süslemeci (Paris 1902). 1922'den itibaren kumaş deseni alanında çalışmağa başladı. Öncü eğilimli ve açık bir üslûbu vardır. 1937'de Milletlerarası sergide büyük ödül kazandı. (L)

MARROU (Henri Irénée), fransız tarihçisi (Marsilya 1904). 1945'ten bu yana Sorbonne'da öğretim üyesidir. Başlıca eserleri, Kilisenin eski tarihi ve özellikle Azız Augustinus (*Saint-Augustin et la Fin de la Culture Antique* [Aziz Augustinus ve Eskiçağ Kültürünün Sonu], 1949-1950), eğitim tarihi (*Histoire de l'Education sous l'Antiquité* [Eskiçağ'da Eğitim Tarihi], 1948) ve halk şarkılarıyle ilgilidir. HENRI DAVENSON takma adıyle, 1934'ten beri *Esprit* dergisinde müzik tenkitçiliği yapmaktadır. (L)

MARRUCİNİ. Esk. coğ. Orta İtalya'da (bugünkü Pescara'nın sağ kıyısı) halk. İkinci Samnium savaşından sonra Roma'ya boyun eğdi. İtaliklerin Roma'ya karşı savaşına (M.Ö. 90-89) katıldı. (L)

MARRYAT (Frederick), ingiliz romancısı (Westminster 1792 - Langham Norfolk 1848). 1830 Yılına kadar Krallık Deniz kuvvetlerinde kaptanlık yaptı. Denizcilik hayatını dile getiren birçok hikâye ve roman yayımladı: *Peter Simple* (1834); *Jacob Faithful* (Sadık Jacob) [1834]; *Mr. Midshipman Easy* (1836). Ayrıca çocuk kitapları (*Masterman Ready*, [1841]) ve *A Diary in America* (Amerika Güncesi) adlı büyük bir eser de yazdı. (L)

MARS i. ([?]). Oyun. Tavlada oyunculardan birinin, karşı taraf hiç pul almadan, bütün pullarını toplayıp iki sayı kazanması. ‖ *Mars etmek*, tavlada karşıdakine hiç bir pul kaldırmağa meydan vermeden kendi pullarını kaldırıp oyunu kazanmak. ‖ *Mars olmak*, hiç bir pul kaldırmadan tavla oyununu kaybetmek. *Mec.* Hiç bir şey söyleyemeden karşısındakinin sözlerini kabul etmek zorunda kalmak: *Herif mars oldu* (Şemsed-din Sami). [M]

MARS. Bk. MERİH.

MARS. Rom. mit. Klasik çağda, savaş tanrısı. Yunanlı tanrı Ares* ile bir tutulmuş olmasına rağmen, Mars, italyan kaynaklı ve Etrüskler tarafından *Maris* adıyle bilinen tipik bir roma tanrısıdır. Junon'un oğlu olan ve önceleri Jupiter'den üstün sayılan Mars, efsaneye göre, Romulus'un babası, yani Romalıların da atasıdır. *Mars Gradivus* adıyle çarpışmalar tanrısı da sayılan Mars şerefine, *pomerium*'un dışında ordunun talim yeri Mars alanında, Capene kapısında, Roma'da *regia*'da ve Augustus'un Capitol'de, Forum'da yaptırdığı *Mars Ultor* tapınaklarında törenler düzenlenirdi. Mars'a bazı oklar ve biri gökten düşmüş olan on iki kalkan adanmıştı. Şerefine düzenlenen şenlikler, geçit törenleri ve Salien*'ler adıyle anılan savaşçı rahiplerin yönetimindeki su ile arıtma âyinleri, önceleri ona adanmış olan ve roma yılının ilk ayı sayılan ayda yapılır, bu ay içinde de orduların sefere çıkma mevsimi başlardı. Bundan sonra, orduların seferden dönüş zamanı olan ekim ayında da yeniden âyinler yapılırdı. Mars, tabiatın ve bitkilerin tanrısı ve tarımın koruyucusu olarak da *Mars Silvanus* adıyle kutsanırdı. *Ambarvalia*'lar ve *robigalia*'lar sırasında da ona yakarılırdı. Bazı düşünürlere göre, Mars'ın tarımsal kimliği savaş tanrısı olarak taşıdığı özellikten daha eski bir tarihe dayanır. Bir diğer yoruma göre ise, bu iki kimlik her iki etkinlikle (savaş ve tarımsal çalışmalar) bağlantılı olarak birbirine paralel bir biçimde ortaya çıkmıştır. Ama gerçek, bu iki varsayımdan hangisi olursa olsun, Mars'ın aynı zamanda hem ormanlarda tarla açan (yeşilağaçkakan ve kurt, Mars'a adanmıştı), hem tarımcı, hem de savaşçı olan roma halkının bu etkinliklerini yansıttığında şüphe yoktur. Bundan dolayı da Mars, Romalılar için hem çok önemli, hem de çok sevilen bir tanrıydı. Mars kültüyle ayrı bir rahip uğraşırdı (Flamen). Ayrıca Augustus da, Roma'nın eski şenliklerine Mars şenliklerini ekledi. Mars'ın sırf Roma ile ilgili olan efsanesinde sadece Rhea Sylvia ile olan aşkından söz edilir. Latin edebiyatında rastlanan öbür efsaneler ise Ares ile ilgili efsanelerin Mars'a uygulanmış biçimleridir (Mars ile Venüs'ün aşkları).

— Kim. *Mars ağacı.* Bk. AĞAÇ.

— Sil. Silâhların yapıldığı maden olan demirin adı.

— İkonogr. Mars'ın eski çağlardan yapılmış olan heykelleri çok zaman, *Mars Borghese* (Roma ve Louvre) gibi Yunanlıların Ares tipinden mülhemdir. Ama, Todi'nin tunç Mars'ı (M.Ö. III. yy. Vatikan) ve Roma'da villa Ginlia'da bulunan tunç Mars başı gibi etrüsk tipi Mars'lar da vardır. Roma heykelciliği Mars'ı çok zaman sakallı bir savaşçı biçiminde tasvir etti: *Mars ve Venüs* (Capitole), Trajanus döneminden kalma Mars başı (Baracco müzesi, Roma), Commode ile Crispine'in Mars ve Venüs biçimindeki heykel grubu (Ostia). Bu tip, Venedik'te Dukalar sarayının Arco Foscari'sinde (XV. yy.), M. Anguier'nin heykellerinde (H.de Montmorency'nin mezarı, Moulins), Desjardins'de (Versailles) ve Velasquez'in bir tablosunda (Madrid) görülür. Mars ile ilgili efsanelerde en çok ele alınan konu, Venüs ile sevişmesidir. Bu konu, Pompeii freskleri̇nden (Napoli) sonra, birçok ressam tarafından işlendi: Piero di Cosimo (Berlin); Botticelli (Londra); Veronese (İtalyan elçiliği, Londra); Luca Giordano (Louvre); Mignard (Avignon), Lebrun, Poussin (Louvre); Veronese (Torino); Boucher (Londra). Ayrıca, Veronese (Berlin) ile Daniel'in (Louvre) *Mars ile Minerva'nın Savaşı* adındaki eserleriyle Rubens'in *Louis XIII'e Silâhlar Sunan Mars*'ı da (Dulwich) özellikle anılmağa değer. (LM)

MARS (Anne François Hippolyte BOUTET, **Mademoiselle** — denir), fransız kadın oyuncu (Paris 1779 - ay.y. 1847). Oyuncu-yazar Monvel'in ve kadın oyuncu matmazel Mars-Salvetat'nın kızıydı. Montansier'de çocuk rollerine çıktı; on beş yaşındayken Feydeau tiyatrosuna girdi, sonra 1799'da Fransız Oyuncuları topluluğuna kabul edildi: orada otuz üç yıl çalıştı. 1833'te Comédie Française'e girdi. 1841'de sahneden çekildi. Aynı zamanda masum genç kız ve işveli kadın rollerini büyük bir başarıyle canlandırdı. Gerçekte klasik olan sanat gücünü biraz da isteksizce romantik rollerde gösterdi. En unutulmaz rolleri içinde özellikle *Hernani*'deki (1830) dona Sol'ü saymak gerekir. Kendisine «Le Diamant» (Elmas) adı takıld. Napolyon'un en beğendiği kadın oyuncuydu. (L)

MARS (Antony), fransız oyun yazarı (Vence 1862 - Paris 1915). Tek başına veya ortaklaşa, çok sayıda vodvil ve operet yazdı: Bisson ile birlikte *Les Surprises du Divorce* (Boşanmanın Sürprizleri) [1888]; *Les Douze Femmes de Japhet* (Yafet'in On İki Karısı) [1890]; *La Demoiselle du Téléphone* (Telefondaki Kız) [1891]; *Les Vingt-Huit Jours de Clairette* (Clairette'in Yirmi Sekiz Günü) [1892]; *Le Voyage de Corbillon* (Corbillon'un Yolculuğu) [1896]; *La Chaste Suzanne* (İffetli Suzanne) [1913]. (L)

MARS (Maurice DE BONVOISIN, — denir). belçikalı desinatör ve suluboya ressamı (Verviers 1849 - Monaco 1912). Tablolarında kibar çevreleri, deniz kıyılarını, kozmopolit Avrupa'yı ve özellikle «Güzel çağ»ın moda akımlarını canlandırdı (*Ostende Deniz Hamamlarında, Londra Hayatı, Işıklı Paris*). [L]

MARSA, Tunus'ta (Tunus ili) komün, Tunus körfezinde, Tunus'un kuzeydoğusunda; 14 200 nüf. Sayfiye yeri ve konut merkezi. Eski genel valilik sarayı. (L)

MARSA EL-BREGA, Libya'da (Sirenaik) yer, Sirt körfezi kıyısında. Zelten ve Raguba'dan boru hattı ile nakledilen ham petrolü ihraç eden yeni liman, Petrol rafinerisi. (L)

Foto. Nadau (LAROUSSE) ; Dizionario Enciclopedico Italiano

MARSAGLİA, İtalya'da komün, Piemonte'de (Cuneo ili), Arsola ile Lusina'nın kavuştuğu yerde; 700 nüf. Catinat, Savoia dükası, Vittorio-Amedeo'yu burada yenmişti (4 ekim 1683). [L]

MARSALA i. Sicilya'nın, içine alkol katılarak yapılan tatlı şarabı. (Grillo, Catarrazto, İnzolia ve Damaschino üzümlerinden elde edilir.) [L]

MARSALA, İtalya'da şehir, Sicilya'da (Trapani ili), adanın batı ucunda, Boeo burnu yakınında; 83 200 nüf. Tarım merkezi. Meyveli ve şekerli marsala şarabı, limana düzenli bir trafik sağlar.

— Tar. Kartacalılar tarafından *Lilybe* adıyle kurulan (M.Ö. 396'ya doğru) şehir, özellikle Dionysios I (368) ve Pyrros'a (276) karşı direnmesini sağlayan surlarıyle meşhurdu. IX. yy.da şehri alan kuzey afrika müslümanları, *Marsa Ali* («Ali limanı» adını vererek işlek ve zengin bir liman haline getirdiler (XIV.-XVI. yy.). Bir ara geriledikten sonra liman XIX. yy.ın başında şarap ticareti sayesinde yeniden önem kazandı. 11 Mayıs 1860'ta Garibaldi, «Mille»leriyle buraya çıkarma yaptı ve Sicilya seferine buradan başladı. (L)

MARSA-MATRUH, Mısır'da kasaba, Batı Çölü idare bölümünün merkezi, Akdeniz kıyısında, İskenderiye'nin batısında; 3 000 nüf. Sünger avcılığı limanı. Tuzlalar. Sayfiye yeri. (L)

MARSAND (Antonio), italyan bilgini (Venedik 1765 - Milano 1842). Hayranı olduğu Petrarca'nın ve onunla ilgilenen diğer yazarların bilinen bütün eserlerini biraraya topladı; bu değerli koleksiyonunu 1826'da Charles X'a sattı. (L)

MARSCHALL VON BİEBERSTEİN (Adolf, baron), alman siyaset adamı ve diplomatı (Karlsruhe 1842-Bedenweiler, Müllheim 1912). Yüksek görevlerde bulundu. Muhafazakâr partiye girdi. Baden (1875), Reichstag (1878) ve Bundesrat (1883) milletvekili oldu. Prusyalı *Junker*'lerin ve düşmesinde rol oynadığı Bismarck'ın düşmanıydı. 1890'da şansölye Caprivi tarafından imparatorluk Dışişleri devlet sekreterliğine, 1894'te Prusya Dışişleri bakanlığına getirildi. Rusya ve İngiltere'ye karşı cephe alan siyasî görüşleri Wilhelm devrinin özelliği olan sömürgeci yayılmayı başlattı. Entrikacı olan von Bieberstein, 1897'de görevinden alınarak İstanbul'a elçi tayin edildi. Burada Bağdat demiryolu için görüşmeler yaptı. La Haye konferansında alman heyetine başkanlık (haziran-ekim 1907) etti. Ölümünden birkaç ay önce Londra elçisi oldu. (M)

MARSCHEN, Almanya'da polderler bölgesi, özellikle Kuzey Denizi kenarında. Bunlar yumuşak bir eğimle denizin altına giren buzul oluşumları üzerine Flandre su basması sonucunda birikmiş balçıklı ve killi geniş topraklardır. Çoğu kabarık deniz seviyesinin altında olduğundan, işletilmeleri için setle çevrilmeleri gerekir. Manzaralar, değerlendirme metotları ve gelir kaynakları Hollanda'dakilerin eşidir. (L)

MARSCHNER (Heinrich), alman bestecisi (Zittau 1795 - Hannover 1861). Leipzig'de, Thomas kilisesinin kantoru J. G. Schich'in öğrencisi oldu. Üç operasından *Henri IV ve d'Aubigné*, 1820'de Dresden'de Weber tarafından yönetildi. Dresden'de sonra Hannover Saray kilisesinde müzik yöneticiliği yaptı, fakat hayatının sonuna doğru liberal fikirleri yüzünden gözden düştü. Eserlerinde cin hikâyeleri, halk masallarıyle birleşir; operaları: *Der Vampir* (Vampir) [1828]; *Templer und Jüdin* (Temple Şövalyesi ile Yahudi Kızı) [1829]; *Hans Heiling* (1833); *Hamburg Prensi Friedrich* (Kleist'in piyesi için sahne müziği). Ayrıca birçok lied, balad'lar, erkek korosu için parçalar, piyano parçaları, oda müziği besteledi. Romantik alman operasının ustalarından biridir. Weber ile Wagner arasında yer alır. (L)

MARSCİANO, İtalya'da komün, Umbria'da (Perugia ili), Tiber'in kolu olan Nestore ırmağı kıyısında; 18 100 nüf. Tarım merkezi. (L)

MARSDENİA i. Bot. Dip kısmı odunsu bitki; tropikal bölgelerde birçok türü yetişir. (Tohumlarıipekligillerden.) [L]

MARSDEN POİNT, Yeni Zelanda'da yer, Kuzey adasında, Whangarei yakınında. Petrol rafinerisi. (L)

Marseillaise (LA), fransız millî marşının adı. Güfte ve beste, fransız istihkâm yüzbaşısı Claude Joseph Rouget de Lisle'indir. 1792'de yazıldı; önce adı *Ren Ordusu İçin Savaş Şarkısı* idi. 10 Ağustos ayaklanmasını bastırmak için Paris'e çağrılan Marsilya taburu tarafından benimsendi. Halk, şarkıya *La Marseillaise* adını taktı. 14 Temmuz 1795 ve 14 şubat 1879'da millî marş olarak kabul edildi. (L)

MARSEUS VAN SCHRİECK (Otto), hollandalı ressam (Nimègue 1619'a doğr. - Amsterdam 1678). İtalya, Fransa ve İngiltere'de dolaştı; titiz bir gerçekçilik içinde, şekilleri tam ışıkla lekesiz bir biçimde gösterereк natürmortlar, bitkiler, böcekler ve sürüngenler çizdi. Amsterdam, La Haye, Brüksel, Dresden, Stockholm, Londra ve Toulouse müzelerinde eserleri vardır. (L)

MARSH (James), ingiliz kimyacısı (Londra 1794 - Woolwich 1846). Dublin'de hekimlik yaptıktan sonra, Woolwich Silâh fabrikasına girdi. Burada özellikle analitik kimya ile uğraştı ve 1836'da arseniğin teşhis ve tayinine yarayan bir âlet bularak büyük bir ün kazandı. (L)

MARSHALL, Mikronezya'da takımadalar, A.B.D. yönetimi altında, ekvatorun kuzeyinde; 182 km²; 182 000 nüf. Adalar iki gruba ayrılır: doğuda *Ratak* («Doğan Güneş») adaları; batıda *Ralik* («Batan Güneş») adaları. Mercan kayalıkları olan adalarda bazı volkanik kaya çıkıntıları da vardır. Başlıca otuz iki mercan adası ile bine yakın adacıktan meydana gelmiştir. Usta denizciler olan yerlileri, birkaç yerde hindistancevizi yetiştirir. Adaların başlıca limanı Jaluit mercan adasındadır; ama yönetim merkezi, Majura adasındadır.

XVI. yy.da İspanyolların bulduğu takımadalara (Diego de Saavedra), 1767'de Wallis, 1788'de Marshall, 1792'de ise Bond uğradılar; önce Almanların (1885-1914), sonra Japonların (1920-1944) eline geçen Marshall adaları, 1944'te ocak ve şubat aylarında Amerikalılar tarafından alındı. Savaşın sonundan beri Eniwetok ve Bikini mercan adalarında özellikle 1949, 1952, 1956 yıllarında birçok atom denemesi yapıldı. (L)

MARSHALL, A.B.D.'de (Texas) şehir. Shreveport'un batısında; 22 300 nüf. Metalürji. Kimya sanayii. Pamuk işlenmesi. Petrol çıkarma malzemesi. (L)

MARSHALL, esk. **Little Bassa,** Liberya'nın doğu-güneydoğusunda liman şehri. Kauçuk ihraç limanı. (L)

MARSHALL (Alfred), ingiliz iktisatçısı (1842 - Cambridge 1924). Cambridge'te profesördü; Keynes, öğrencileri arasındaydı. «Artıkdeğer» nazariyecilerinin inceleme metotlarını klasik okulun yenileştirilmesi amacıyle kullandı ve değer'e ilişkin üç nazariyeyi uzlaştırmağa çalıştı: arz ve talep, artıkdeğer ve üretim giderleri. *Principles of Economics* (İktisat Biliminin İlkeleri) [1890-1907] adlı eseri bu alanda bir çığır açtı. (L)

MARSHALL (George Catlett), amerikalı general ve siyaset adamı (Uniontown, Pennsylvania 1880 - Washington 1959). 1901'de topçu asteğmeniydi, 1902 ve 1913'te Filipinler'de görev aldı. 1917'de yüzbaşı oldu, Fransa'da Champagne ve Argonne'da çarpıştı. 1920-1924 Arasında Pershing'in emir subaylığını yaptı. Çin'de kaldı. 1938'de Ordu Genel kurmayına çağrıldı. Kısa bir süre sonra genelkurmay başkanı oldu ve 1945'e kadar bu görevde kaldı. 1942'de bu görevinden ayrı olarak Washington'da Anglosakson Kurmay başkanları komitesinde amerikan temsilcisi (Joint Committee of Chiefs of Staff) oldu ve savaşın gidişi üstünde büyük etkide bulundu. 1945'te emekliye ayrıldı ve elçi olarak Çin'e gönderildi. Çankayşek hükûmetini ve yönetimini düzeltmeğe çalıştıysa da başarı kazanamadı. 1947'de Truman tarafından devlet bakanlığına tayin edildi, Amerika Birleşik devletlerinin Avrupa'ya yaptığı iktisadî yardım planına kendi adını verdi, bu plan amerikan hükümeti tarafından *European Recovery Program* adısıyle Avrupa'nın kalkınması ve milletlerarası iktisadî işbirliği amacıyle uygulandı. (Bk. MARSHALL PLANI.) 1948'de yerine Dean Acheson getirildi ve Marshall, Amerikan Kızılhaç kurumu başkanlığına tayin edildi, ama Kore savaşı başlayınca (haziran 1950) bu defa savunma bakanlığına getirildi. Bir yıl boyunca amerikan savunma kuvvetlerinin güçlenmesine ve yabancı ülkelere askerî yardım programına büyük bir hız verdi. (Nobel Barış Ödülü, 1953). [L]

MARSHALL (John), amerikalı siyaset adamı (Germantown, Virginia 1755 - Philadelphia 1835). Devrimci orduda dövüştü (1776), Virginia milletvekili (1782 - 1791, sonra 1795-1797) oldu, Kurucu meclise girdi (1788). Ticarî bir görevle Fransa'ya gönderildi, ama başarısızlığa uğradı (1797). Kongre'ye girdi (1799); dışişleri bakanı (1800) ve Yüce divan başkanı oldu (1801). [L]

MARSHALL (Thurgood), amerikalı zenci hukukçu ve siyaset adamı (doğ. 1908). NAACP'nin (Zencilerin İlerlemesi İçin Millî birlik) sözcüsüydü; öğretim kurumlarında zenci-beyaz ayrımının yasaklanmasına katkıda bulundu (1954); bu karar zencilerin medenî haklar için giriştikleri mücadelede bir dönüm noktası oldu. Ilımlılığı, hukuk ve siyaset alanındaki etkinliği sayesinde Yargıtayda hâkimlik görevine (1962-1965), sonra Amerika Birleşik devletleri «solicitor general»liğine getirildi. Yüce divana tayin edilen ilk zenci hâkimdir. (L)

MARSHALL (sir William Raine), ingiliz generali (West Hartlepool 1865 - Bagnoles-de-l'Orne 1939). Eylül 1917'den kasım 1918'e kadar Ortadoğu'daki ingiliz ordusu başkumandanı oldu. 26 Mart 1918'de Türk - Alman kuvvetlerini Bağdat yakınlarında yenilgiye uğrattı ve Türkleri aşağı Zap yönünde geri sürdü. Allenby'nin taarruzuna bağlı olarak Kerkük'ü ele geçirdi (24 ekim); altı gün süren muharebeden sonra Türkleri teslim olmak zorunda bıraktı. Mondros antlaşmasından sonra, Irak cephesinde antlaşmanın uygulanması sırasında (30 ekim) 6. ordu kumandanı Ali İhsan Paşa ile Irak'daki İngiliz ordusu kumandanı Marshall arasında yazışmalar oldu. Ali İhsan Paşa'nın iki ordu arasındaki bölgenin tespiti teklifini kabul etmeyen Marshall, Musul yolunu açmak maksadıyle 31 ekim 1918'de burayı işgal etti. 7 Kasımda Musul'a gelerek mütarekenin 5., 7., 16. ve 20. maddelerini Ali İhsan Paşa ile tartıştı; Musul'u behemehal işgal edeceğini, buna mukabil türk ordusunun 15 kasımda çekilmesini kabul edeceğini bildirdi. (LM)

MARSHALL (William Calder), ingiliz heykeltıraşı (Edinburg 1813 - Londra 1894). Saint Paul katedralindeki, Wellington'ın mezarı onun eseridir (1857). [L]

MARSHALLİA i. Bot. Bileşikgillerden bitki cinsi; Kuzey Amerika'da beş altı türü bulunur; bunlardan birkaçı (*Marshallia caespitosa, M. grandiflora* v.b.) süs bitkisi olarak yetiştirilir. (L)

Marshall planı, Avrupa'ya iktisadî yardım yapmak için düzenlenen ve general Marshall tarafından ortaya atılan program. Marshall, Harvard üniversitesinde yaptığı bir konuşmada bu fikri ortaya attı. Marshall planı veya E.R.P. (*European Recovery*

Matmazel MARS
Delpech'in taşbasması
Arsenal kitaplığı

MARSH cihazı

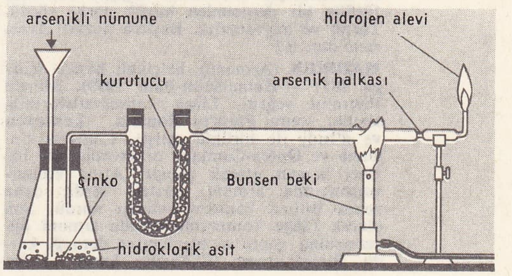

Foto. LAROUSSE

program) [«Avrupa'yı Kalkındırma programı»], 2 nisan 1948'de başkan Truman tarafından imzalanan bir kanunla kabul edildi. Bu plan 1 nisan 1948'den 30 haziran 1952'ye kadar olan dört yıl için öngörülmüştü. Bu tarihe kadar, avrupa ülkeleri ticaret dengelerini sağlayacak, iktisadî ve malî bağımsızlıklarını pekiştireceklerdi. Planın yürütülmesi sorumluluğu, bu iş için meydana getirilmiş iki kuruluşa verildi: kredileri dağıtmakla görevli amerikan kuruluşu (E.C.A.) ile bunları paylaştıran avrupa kuruluşu O.E.C.E. (*Avrupa İktisadî İşbirliği teşkilâtı*). İthalât ve İhracat bankası, E.C.A. ile Avrupa'nın ilgili ülkeleri arasındaki borçlanmaların havalesini idare ediyordu.

Bağışlanmış veya ödünç verilmiş dolarlar, A.B.D.'den mal almak için kullanılıyorsa, bu satışların avrupa ülkelerindeki yekûnu 1952'ye kadar bu hükûmetlere ait oluyordu. Bu meblâğlar, Marshall planının karşı değerini meydana getiriyor ve meselâ Fransa'da, A.B.D.'nin rızasıyle, inşa, enflasyona karşı mücadele ve yeni zenginlik kaynaklarının yaratılması alanlarında kullanılabiliyordu. Her ülkeye tahsis edilen yardımın yüzde 85'i bağışlardan, geri kalan yüzde 15'i uzun vadeli kredilerden meydana geliyordu. O.E.C.E.'ye üye olan on yedi avrupa ülkesi, Marshall yardımından faydalandılar. Böylece Fransa 2 milyar 815 milyon dolar aldı.

Amerikan yardımı, 1945'ten sonra değişik şekillere büründü; Marshall planı, bunun sadece bir yönüydü, 1948'den önce vekâlet yoluyle yapılan yardımı, uzun vadeli kredileri, askerî yardım v.b.yi buna eklemek gerekir. Temmuz 1945'ten haziran 1955'e kadar A.B.D.'nin bütün dünya'ya yaptığı toplam yardım, 51 milyar dolara yükseldi. Merkezî Avrupa, toplam yardımın üçte ikisi olan 33 milyar 409 milyon doları aldı. Yardımın geri kalan bölümü 1945-1946 yıllarında Asya'ya, Yakındoğu'ya, Latin Amerika'ya, Doğu Avrupa'ya ve S.S.C.B.'ye (426 milyon dolar) yapıldı. Milletlerarası teşkilâtlar 1 milyar 118 milyon dolar aldı.

Marshall yardımına karşılık olarak A.B.D., Avrupa'nın, bir işbirliği gerçekleştirmesi konusunda çaba harcamasını istiyordu. Marshall planından sonra devam eden O.E.C.E., bu yolda çalışmağa devam etti ve birçok avrupa kurumunun kurulmasını teşvik etti. Batı avrupa ülkelerinin gelişmesi, bu ülkelerin dünya piyasasında, amerikalı üreticilerle rekabet etmesini mümkün kılacak hale gelince, A.B.D., Kanada'nın da katıldığı O. C.D.E.B.'yi (*Avrupa İktisadî İşbirliği ve Kalkınma teşkilâtı*) kurdurdu ve bu kurumu O.E.C.E.'nin yerine geçirdi. (LM)

general
George MARSHALL

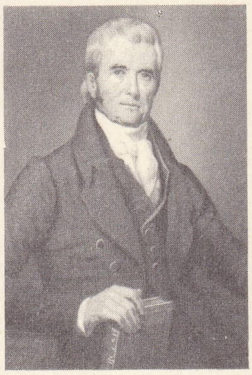

John MARSHALL
A.-B. Durand'ın
gravürü
İmman'dan
Cabinet des Estampes,
Paris

MARSIK i. Yapılırken iyice yakılmamış olan, yanınca duman ve koku vererek baş ağrısı yapan odun kömürü: *Çoğu nalın giymiş adamlar, havayı dolduran marsık, kızgın yağ kokularını dalgalandırarak telâşla gidip geliyorlar* (Kemal Tahir).

— DEY. *Marsık gibi*, kirli esmer bir rengi olan. (M)

MARSIVAN i. (fars. *merz-bān*'dan). Hudut muhafızı, sınır beyi. || Eşek.

— DEY. *Marsıvan eşeği. Kaba.* Aptal, geri zekâlı. (M)

MARSIVANOTU bls. i. Bot. Bileşikgillerden ıtırlı bitki (*Tanacetum balsamita*). [M]

MARSİCA, İtalya'da tabiî bölge, Abruzzi'de; merkezi eski Fucino gölüdür. Gölün kurutulmasıyle ekonomisi değişen Marsica, 1915'te bir depremden büyük zarar gördü. Tarım ve hayvancılık. Başlıca pazarı *Avezzano*'dur. (L)

MARSİCK (Armand), belçikalı besteci (Liège 1877 - Haine-Saint-Paul 1959). Martin Pierre'in yeğeni. Liège konservatuvarında okudu, sonra Paris'te Ropartz, Lenepveu ve d'Indy ile birlikte çalıştı. Concerts Colonne ve Opéra-Comique orkestralarında birinci keman olarak çalıştı; Atina konservatuvarında armoni dersleri verdi; daha sonra Bilbao konservatuvarını kurdu. Son olarak Liège konservatuvarında armoni öğretmenliği yaptı ve bir konser derneği kurdu. Birçok opera (*L'Anello; Lara; La Jane*), senfonik eserler (*La Source* [Kaynak], *Tableaux Grecs* [Yunan Tabloları] v.b.), oda müziği ve ezgiler besteledi. (L)

MARSİCK (Martin Pierre Joseph), fransız kemancısı (Jupille, Liège yakınları 1848 - Paris 1924). Paris'te Kufferath, Leonard Massart'ın, Berlin'de Joachim'in öğrencisiydi. Paris halk konserlerinde ve dış ülkelerde büyük bir ilgi gördü (1873). Bir dörtlü kurdu, Paris konservatuvarında ders verdi (1892-1900). Keman konçertoları ve parçaları besteledi. (L)

MARSİLİ i. Nümism. Eskiden marsilyalı tacirlerin Doğu limanlarına getirdikleri ispanyol kuruşlarına Türklerin verdiği ad. (L)

MARSİLİ veya **MARSIGLİ** (Luigi Ferdinando, — kontu), italyan coğrafyacısı, tabiat bilgini ve generali (Bologna 1658 - ay.y. 1730). Bologna Bilim ve Sanat enstitüsünü kurdu. *Breve Ristretto del Saggio Fisico Intorno alla Storia del Mare* (Denizler Tarihi Konusunda Fiziksel Bilgiler) adlı eseriyle okyanusbilimin gerçek kurucusu sayılır. (L)

MARSİLİA i. (Luigi Ferdinando *Marsili*'nin adından). Su içinde yetişen, yüzer yapraklı eğreltiotu; yaprakları tüylü veya tüysüz olur ve dört yapraklı yoncaya benzer; bataklıklarda ve gölcüklerde bulunur. (*Marsiliaceae* familyasından.) [L]

MARSİLİO Padova'lı, italyan din bilgini (Padova 1275-1280'e doğr. - Münih 1343'e doğr.). 1312-1313 Arasında Paris üniversitesi rektörü oldu; dostu Jean de Jandun ile birlikte Avignon'da kaldı. Johannes XXII ile Bavyera kralı Ludwig IV arasında çıkan çatışma sırasında, kralın tarafını tuttu ve *Defensor Pacis*'i (Barışın Savunucusu) [124] yazdı. 1522'de Basel'de basılan bu eserde, o zamana kadar görülmemiş bir cesaretle, papanın dünya işlerine karışmasını tenkit ediyordu. Ludwig, Milano'da, Lombardia tahtına çıktığı zaman (1327), Marsilio onun yanındaydı. Sonra Roma'da, kilisece tanınmayan papa Nicolaus V zamanında, şehrin imparatorluk naibi oldu (1328). Daha sonra afaroz edildi *De Translatione Imperii Romani* (Roma İmparatorluğunun Aktarılması) adlı eserin yazarıdır. (L)

MARSİLYA, Güney Fransa'da liman şehri, Bouches-du-Rhône idare bölgesinin merkezi; Provence kıyısında (Lion körfezi); 889 000 nüf. (nüfus bakımından Fransa'nın ikinci büyük şehri). Üniversite. Havaalanı.

● *Coğrafya.* Eski limanın kuzey kıyısında bulunan şehrin en eski çekirdeği, 1943'te Almanlar tarafından yakılıp yıkıldı; bugün, bu kesimde büyük liman tesisleri yer almaktadır. Ticarî faaliyetin toplandığı Canebière ve Rome sokağı XVII. yy.da kurulmuştur; bu yollar arasında Vieux Port'un (Eski Liman) güney kıyısı boyunca bir dikdörtgen meydana getiren düz sokaklar yer alır. Şehir, XVIII. ve XIX. yy.da üç büyük cadde (Aix, Brignoles ve Toulon) boyunca genişledi; nihayet, boş arsalara binaların yapılması ve çevrede birçok banliyönün kurulması karmaşık görünümlü bölgesel bir merkezin oluşmasına yolaçtı. Canebière'in doğusunda ve güneyinde zengin semtler (Longchamp, Saint-Michel meydanı) uzanır; daha ötede Prado'da zengin konakları yer alır. Buna karşılık kuzeye doğru semtlerin görünümü çok çeşitlidir: Aix caddesi boyunca sanayi kuruluşlarıyle işçi mahalleleri iç içedir. Daha uzaktaki banliyölerde işçi veya sebzecilerin oturduğu küçük bahçeli evler vardır. Modern liman, büyük dalgakıranın gerisinde XIX. yy.dan itibaren gelişti. Liman ile kuzeydeki Estaque dağları arasında birçok havuz, vardır; 1927'de açılan ulaşıma elverişli Rove yeraltı kanalı Estaque dağı eteğine dökülür; Rove kanalı, Marsilya limanıyle ek tesislerin yer aldığı Berre kıyı gölünü ve Fos körfezini birbirine bağlar. Berre ve Fos'taki tesisler petrokimya sayesinde çok gelişmiştir: özellikle, 1948'den beri büyük petrol tankerlerinin yanaşmasına elverişli hale getirilen büyük Lavéra limanı çok önemlidir. Avrupa çapında iş görme projeleri ve Marsilya bölgesinde sanayi alanında ortaya çıkan gelişmeler sayesinde, Lavéra'nın, genişlemeğe devam edeceği sanılmaktadır; 1968'de 200 000 - 250 000 tonluk gemiler için bir demirleme yeri yapıldı; bunu başka iki rıhtım izledi (bu rıhtımlardan birine 300 000 t'luk gemiler yanaşabilmektedir); ayrıca 500 000 t'luk gemilerin yanaşabileceği bir rıhtım projesi hazırlandı. Lorraine ve Rheinland bölgelerini beslemek amacıyle döşenecek petrol borularının başlangıç noktası Marsilya olacaktır. Eskiden yalnız ticarî bakımdan önem taşıyan Marsilya limanı, bugün sanayi bakımından da önem kazanmış ve geniş iç bölgeleri dünya ticaret yollarına bağlayan bir merkez haline gelmiştir.

Fransız ticaret filosunun dörtte biri Marsilya limanına kayıtlıdır. Kuzey Afrika'da yetişen turfanda sebze ve meyvelerin ithali Marsilya'yı Fransa'nın birinci büyük limanı haline getirmiştir; Yakındoğu'nun pamuğu, Batı Afrika'nın kahvesi, Senegal'in yerfıstığı, Ortadoğu ve Sahra'nın kömürü ve özellikle petrolü liman trafiğinin diğer bellibaşlı unsurlarını meydana getirir. Yolcuların büyük kısmı, Kuzey Afrika ve Korsika'ya gitmek için denizyolunu seçer. Liman faaliyeti ve ticarî trafik Marsilya'daki sanayiye iş ve ana madde sağlar. Gemi yapım ve onarım tezgâhları sanayi alanında başlıca yeri tutar; sanayi ve petrol rafinerileri ise ikinci sırayı tutar; buna karşılık uçak yapımı, zeytinyağcılık ve sabunculuk eski önemini kaybetmiştir. Makine, demir, gıda maddeleri (şeker, bisküvi, içki fabrikaları), dokuma (konfeksiyon, pamuk ipliçiliği, yün, jüt), maroken sanayileri, fişek, tütün ve kibrit fabrikaları şehirdeki sanayi faaliyetini tamamlar. Şehir içi trafik meselesini halletmek için 1967'de Vieux-Port'da bir yeraltı geçidi açılmıştır.

Şehirde eskiden kalma çok az yapı vardır: Vieux - Port'un gerisindeki XVII. yy.dan kalma zarif belediye binası, bir bölümü XV. yy.da yapılmış olan Saint-Ferreol kilisesi Joliette'teki (yeni sayfiye yeri) havuzun karşısında, 1852-1893 arasında yapılan yeni katedral yer alır; bu katedralin yanında eski roma katedralinin kalıntıları vardır. Vieux-Port'un girişini, kuzeyden XVII. yy.da yeniden yapılan Saint Jean kalesi (kalenin büyük kulesi XV. yy.dan kalmadır), güneyden ise Saint-Nicolas kalesi (XVII. yy.) savunurdu. Saint-Victor kilisesinin, XII. ve XIII. yy.da yapılan bölümleri bugün de ayaktadır; ayrıca V. yy.dan kalma bir şatonun kalıntılarına da rastlanır. İkinci İmparatorluk devrinde kayalık bir tepe üzerinde inşa edilen roman-bizans üslûbunda Notre-Dame-de-la-Garde bazilikasının yeri bütün çevreye hâkimdir.

● *Tarih.* Eski *Massalia* (Romalılar *Massilia* ismini verirlerdi) yaklaşık olarak M. Ö. VI. yy.da Foça kolonları tarafından çok verimli topraklar üzerinde ve mükemmel bir tabiî liman gerisinde kuruldu (burada bir imparatorluk kuran Fenikeliler de şehirden yararlandılar). Komşu Ligürler ile Galyalıların sürekli savaşlarına rağmen şehir kısa süre içinde büyük bir ulaşım merkezi ve özellikle, İspanya'nın güney kıyılarında birçok kolonide (*Nikaia* [Nice], *Antipolis* [Antibes], *Agathê* [Agde], *Rodanusia, Rode, Ampurias, Emeroskopio* [Denia] v.b.) gelişen helen medeniyetinin merkezi haline geldi; ayrıca Marsilya, Rhône vâdisi halklarıyle yapılan ticaretin de başlıca merkeziydi. Kartacalıların ve Etrüsklerin deniz hâkimiyetlerini kaybetmelerinden yararlanan şehir, M. Ö. IV. yy.da en parlak devrini yaşadı; bu dönemde Massalia'lı denizciler Cebelitarık'ı geçerek kuzeyde İzlanda veya Norveç'e (Pytheas), batı afrika kıyıları boyunca ise Gine'ye (Euthymenes) kadar gittiler. Keltler, Galyalılar, Ligürler ve Kartacalılara karşı limanı savunmak gereği Massalia'lıları Roma ile dostça ilişkiler kurmağa zorladı. Ama *Provincia*'nın kurulmasından (yakl. M.Ö. 120) sonra Romalıların Galya'daki sınır komşularına yaptığı müdahaleler, şehir ekonomisine büyük zararlar verdi. Roma iç savaşı sırasında şehir halkı Sezar'a karşı Pompeius'u destekledi, ama Pompeius yenilince Sezar M.Ö. 49'da Massalia'yı kuşattı ve aldı. Bununla birlikte Massalia serbest şehir statükosunu, zayıflamasına rağmen

Foto. LAROUSSE

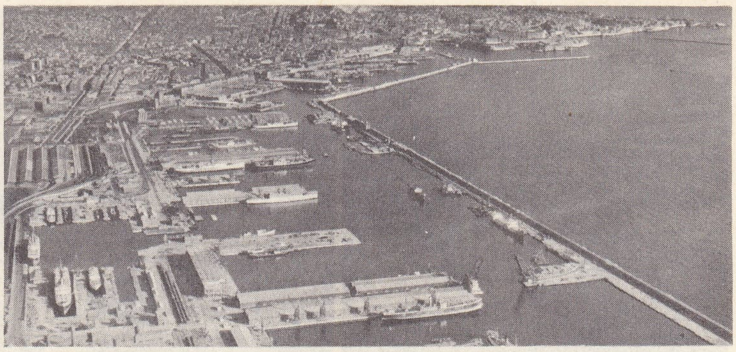

MARSILYA
solda, «Vieux-Port»; sağda, modern liman

len şehri niteliklerini ve ününü daha sonraki yüzyıllarda da korudu.

476'dan sonra Massalia Vizigotların, Burgondların ve frank kralı Clovis'in eline geçti; Gootran devrinde (561-592) Bourgogne krallığının Akdeniz'deki limanı olan şehir, daha sonra IX. yy.da Provence kontunun vasallarından birinin hâkimiyetine girdi ve 838'de Sarazin'ler tarafından yağma edildi; ama, Sarazin'lerin Freinet'deki üslerine karşı girişilen sefere katılması (yaklş. 972), Marsilya'nın Hyères ve Toulon bölgelerine kadar uzanan toprakları içine alan bir senyörlük haline gelmesine yolaçtı. Son vikontun ölümünden sonra (1192) Marsilya serbest bir belediye haline geldi ve yalnız italyan podestaları tarafından yönetilmeğe başlandı; 1230'da Marsilya, Toulouse kontluğuna katıldı; sonra da Anjou'lu Carlo I'in hâkimiyetine girdi (1252). Öte yandan haçlı seferleri şehrin ticaret açısından eski önemini kazanmasına yolaçtı ve Marsilya «kutsal topraklar»a transit seferler düzenlenen bir liman haline geldi; marsilyalı tüccarlar Doğu'da yerleşirken, templiers ve hospitaller tarikatı mensupları Marsilya'da kaldı. XIV. yy.ın ilk yarısında İtalya limanlarıyle Montpellier arasındaki rekabet, doğu pazarlarının ortadan kalkması ve Anjou'luların İtalya'da başarı kazanamamaları, Marsilya'nın gerilemesine sebep oldu (20-23 kasım 1423'te Aragonluların Marsilya'yı yağmalaması). Bununla birlikte Anjou'lu Renato I devrinde şehir biraz ticarî refaha kavuştu. 1481'de Marsilya, Provence ile birlikte fransız tahtına bağlandı.

Bourbon'ların başkumandanı Charles III (1524) ve imparator Karl V (1536) tarafından kuşatılmasına rağmen Marsilya Fransa'nın İtalya siyasetinden ve Osmanlılarla yaptığı antlaşmalardan (kapitülasyon rejimi) yararlanarak Doğu ve Berberistan' kıyılarıyle olan ticaretini geliştirdi; marsilyalı tüccarlar ecza, halı, ham ipek (XVII. yy. başında pamuk) aldılar ve özellikle languedoc kumaşları sattılar. Aynı zamanda sanayi ticaretten büyük ölçüde yararlandı. Din savaşları sırasında Marsilya, katolik birliğine girdi, konsüllerinden birinin (Cazaulx) diktatörlüğü altında İspanya kralı Felipe II ile ittifak imzaladı (1595); ama Cazaulx öldürüldü (1596) ve şehir Henri IV'ün buyruğu altına girdi. XVII. yy.da, krallık idaresinin müdahalelerine karşı belediye imtiyazlılarını savunmak için 13 haziran 1658'de şehir halkı isyan etti: isyan ancak 1660'ta Pirene antlaşmasından (konsüllüğün kaldırılması, askerî işgal, Saint-Nicolas kalesinin yapılması, yeni belediye statükosu) sonra Louis XV tarafından bastırılabildi. Siyasî bakımdan başarısızlığa uğramasına rağmen Marsilya, kralın ve Colbert'in müdahaleleri sayesinde iktisadî yönden gelişti (kamu binalarının yapılması v.b.). Sanayi yeniden kuruldu ve birçok dala yayıldı (sabun, şeker, özellikle kumaş). Şehrin gelişmesi XVIII. yy. boyunca devam etti; 1720-1722 veba salgınına (şehirde yaşayan 75 000 kişiden 40 000'i öldü) ve Yediyıl savaşlarının doğurduğu iktisadî buhrana rağmen Marsilya dünya çapında bir liman haline geldi.

Marsilya, Fransız devrimine çok faal olarak katıldı (Marsilyalı Gönüllüler taburu, 1792 yazı); ama 2 haziran 1793'ten sonra marsilyalılar federalist ayaklanmayı desteklediler (temmuz-ağustos 1793). Konvansiyon idaresi, ayakanmayı Barras ve Freron aracılığıyle kanlı bir şekilde bastırdı. Bu olayı 9-10 Thermidor'dan (27-28 temmuz 1794) sonra *ak terör* devri (meselâ Saint-Jean kalesine hapsedilen Jakoben'lerin öldürülmesi, 5 haziran 1795) takip etti. Marsilya, Napolyon devrinde kara ablukasından zarar gördüğünden Restorasyon devrini sevinçle karşıladı. 1815'te yeniden başlayan deniz trafiği, Yunan ve Latin Amerika bağımsızlık savaşlarına, ingiliz-fransız gümrük siyasetine ve Cezayir'in fethine (1830) büyük ölçüde yardım etti. 1840'tan itibaren şehir hızla büyüdü, liman genişledi ve 1847'de ilk demiryolu hattı açıldı. İkinci İmparatorluk ve III. Cumhuriyet devrinde Marsilya büyük bir iş merkezi haline geldi; koloni siyaseti, Süveyş kanalının açılması (1869), buharlı gemilerin yaygınlaşması (1850'de 30; 1869'da 201) ve deniz ulaşım kumpanyaları şehrin genişlemesine ve bölgesel bir merkez (1851'de 195 000 nüf.; 1869'da 300 000 nüf.) haline gelmesine yardım etti. Liman tesisleri yenilendi ve yeni havuzları koruyan bir dalgakıran yapıldı; 1926'da, Estaque dağları altında Marsilya ile Rhône'u doğrudan doğruya birbirine bağlayan Rove tüneli açıldı. İkinci Dünya savaşı sırasında Marsilya Fransa'nın serbest bölgesi içinde kaldı (1940-1942), alman işgali (kasım 1942 - ağustos 1944) sırasında büyük zararlar gördü (eski şehrin [şubat 1943], limanın ve liman tesislerinin büyük kısmı yıkıldı).

● *Arkeoloji*. Çok geniş yeraltı mezarlıklarında M.Ö. VII. yy.da (şehrin kurulma dönemi) yapılmış seramikler bulundu; şehrin kurucularının Küçük Asya'dan geldiği ortaya çıkarıldı. Sezar'ın fethinden sonra şehir iki düzeyde (akropol ve liman) yeniden yapıldı; birçok kamu binası ve şehir surları Neron'un marsilyalı hekimi Crinas'ın sayesinde yeniden yapıldı. İkinci Dünya savaşı sırasındaki bombardımanlardan sonra şehrin aşağı kesiminde yapılan kazılarda bir forumun ve bir tiyatronun izlerine rastlandı ve liman yakınında mağazalar ortaya çıkarıldı. (M)

MARSİN veya **MARCHİN** (Ferdinand DE — kontu), Fransa mareşali (Malines 1656-Torino 1706). Fransa hizmetine girdi (1673) ve burada Flandre Jandarmalar bölüğü kumandanlığına tayin edildi. 1701'de tümgeneral, 1703'te Fransa mareşali, 1701-1703 arasında İspanya'da olağanüstü büyükelçi oldu. Marsin, Tallart ile birlikte

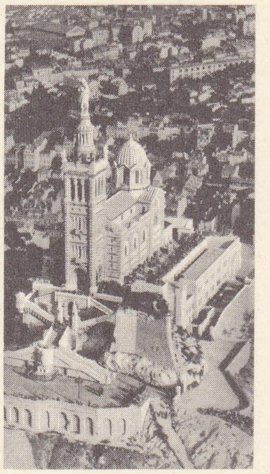

Notre-Dame-de-la-Garde

Marsilya fayansı (XVIII. yy.)

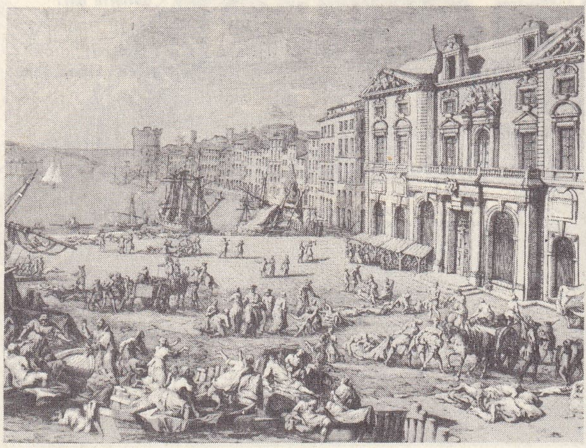

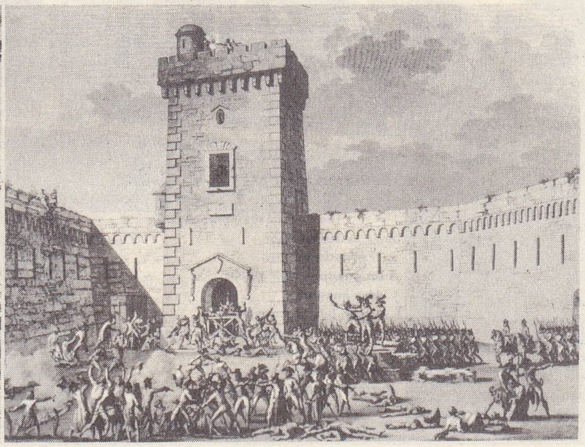

MARSILYA

solda, 1728'de veba; sağda, Saint-Jean kalesinde esirlerin katli (1795)

Foto. Henrard-Richard (LAROUSSE)

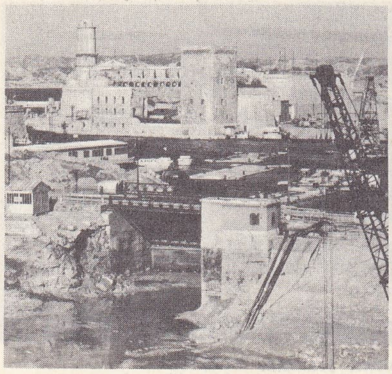

MARSİLYA: «Vieux-Port» altında tünel inşaatı (1967) ve Messilia sur duvarının kalıntıları

Tuna kıyısındaki Höchstädt yenilgisinin sorumluluğunu paylaştı (1704). Torino önünde yaralandı (1706) ve esir olarak öldü. (L)

MARSİPET i. (ital. *marciapiede*'den). Denizc. Yelkenli gemilerde serenlerin ve cıvadıranın altına doblinler halinde boydan boya uzatılan bitkisel veya tel halatlar. (Gemiciler bu halatlara basarak serenler üzerinden sarkarlar ve yelken bağlayıp çözmek, açıp toplamak, camadan vurmak gibi işler yaparlar.) ‖ *Marsipet ayağı*, alt çımalarındaki kasalardan geçirilmiş marsipet halatlarını, belirli aralıklarla, seren veya cıvadıraya asan kısa halatlar. ‖ *Marsipet bağı*. Bk. FİLADOR *bağı*. ‖ *Marsipet cevizi*, marsipet ayaklarının kaymasını önlemek için, marsipete bağlandığı noktanın her iki tarafında marsipet üzerine yapılan ceviz. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Cunda marsipeti*, serenlerin cundaralarına tek doblin halinde bağlanan marsipet.

— ANSİKL. *Marsipet cevizi* şöyle yapılır: çok ince iki parça halat veya gırcala birbirine dik olarak halatın bedenine geçirilir; elde edilen dört koldan, önce bir gerdel cevizi, bunun üzerine de bir fener yapıldıktan sonra serbest kalan kolların paralel olduğu ceviz kolları izlenip yürütülerek her kol üçlenir. Bu *sabit marsipet cevizi*'dir. Ayrıca, uzunca tutulmuş bir tek parça halat veya gırcaladan yapılan marsipet cevizi de vardır; bu, arasından halat geçirilerek dört kol elde etme imkânı bulunmayan aksam (gönder, seren, boru gibi) üzerine yapılır. Bunun için cevizlik halat parçası, bilinen usullerle bir yandan ceviz yapılacak yerin çevresinde dolaştırılırken, diğer yandan da bu dolaştırılan kısımlar birbirlerinin alt ve üzerlerinden geçirilir. En az üç koldan başlayarak, usta bir elde çok sayıda kola kadar çıkarılabilen bu tür marsipet cevizi, daha çok süs olarak kullanılır. (M)

MARS'LAR, Esk. coğ. Apennin dağları bölgesinde Fucino gölünün güneyinde yaşayan orta italya halkı. Germania'dan gelmiş oldukları sanılır. M.Ö. 308'de Roma'nın boyunduruğu altına giren Mars'lar İkinci Pön savaşı sırasında Roma'ya bağlı kaldılar. Buna karşılık, M.Ö. 91'de İtalya'nın roma hâkimiyetine karşı başkaldırmasına (Sammit'lerle birlikte) önayak oldular. (L)

MARSMAN (Hendrik), hollandalı şair (Zeist 1899 - denizde 1940). İki dünya savaşı arasında genç nesli en çok etkileyen kişilerden biriydi. Dirimselci hareketin temsilcisi ve kavrayışlı bir edebiyat tenkitçisi olan Marsman, alman romantiklerinin ve izlenimcilerinin olduğu gibi Mallarmé'nin ve Valéry'nin de etkisinde kaldı. Tek tek mısralarla olmaktan çok bir bütün olarak alındığında değerini ortaya koyan şiirinin sağlam bir yapısı vardır ve çok zaman da ölüm duygusunun izlerini taşır. *Tempel en Kruis*'deki (Tapınak ve Haç) [1940] anlatımıyle eleji tarzının en yüce noktasına ulaşmıştır. (L)

MARSSONİA veya **MARSSONİNA** i. Melanconales takımından basit mantarların örnek tipi.

— ANSİKL. *Marssonia panattoniana*, marul ve hindiba üzerinde asalak yetişir. Ceviz ve gül yaprakları üzerinde leke yapan *Fabrea rosde*'nin konidileri *marssonia*'nınkine benzer. (L)

MARSTON (John), ingiliz dram yazarı (Coventry 1575'e doğr. - Londra 1634). Erotik bir şiir olan ilk eseri *The Metamorphosis of Pygmalions İmage* (Pygmalyon Görüntüsünün Değişimi) [1598] yakılmağa mahkûm edildi. *The Scourge of Villanie* (Alçaklığın Cezası) [1598] adı altında topladığı hicivlerinin yayımlanması yasaklandı. Marston, bunun üzerine tiyatroya yöneldi. *Antonio and Mellida* (Antonio ve Mellida) ve *Antonio's Revenge* (Antonio'nun Öcü) [1610] adlı ilk trajedilerindeki acemilikler Ben Jonson'ın *The Poetaster* (Kötü Şair) adlı eserinde alaya alındı. *The Malcontent* (Memnun Olmayan) [1604] adlı traji-komedisi, sert bir dille yazılmış, yer yer sinsi alaya kaçan güçlü bir eserdir. Onun ardından, *The Dutch Courtezan*'ı (Hollandalı Saray Yosması) [1605], *The Parasitiaester*'ı (Asalak) [1606] ve *The Wonder of Women*'ı (Kadınların Mucizesi) [1606] yazdı. Ben Jonson ile arası düzeldi; onunla ve Chapman ile *Eastward Ho!* (Haydi Doğuya) [1605] komedisini yazdı. Marston 1607'de tiyatro yazarlığını bıraktı ve papaz oldu. (L)

MARSTON (John Westland), ingiliz tiyatro yazarı (Boston, Lincolnshire 1819-Londra 1890). 15 Yaşındayken amcasının dairesinde hukuk işlerinde çalışmağa başladı. Fakat edebiyat ve tiyatro onun hukuktan daha çok ilgisini çekmeğe başladı. Şiirleri ve tenkit eserleriyle de tanınmakla birlikte, asıl ününü, çoğunu kafiyesiz şiir şeklinde yazdığı tiyatro eserlerine borçludur. Bunların arasında, flört devresinde ve evlilikte karşılaştığı güçlükleri dile getiren, *Patrician's Daugter*'ı (Soylunun Kızı) [1841]; en başarılı eseri saydığı tarihi dramı *Strathmore*'u (1849) bir başka tarihî dramı *Marie de Méranie*'yi (1850); Augustin Moreto Cabana'nın (1618? - 1669) bir eserinden ilham alarak yazdığı ve genellikle en iyi oyunu sayılan *Donna Diana*'yı (1863); *The Favorite of Fortune*'ı (Talihin Gözdesi) [1806] ve *Broken Spells*'i (Bozulan Büyüler) [1873] sayabiliriz. — Oğlu PHİLİP BOURKE MARSTON (1850-1887) da şairdi. Bir kaza sonucu kör oldu. Özellikle, Raffaello öncesi devrin edebiyatçılarının kuvvetli etkisi görülen, duygulu fakat bir bakıma monoton, hüzünlü şiirleri özellikle A.B.D.'de çok beğenildi. *Songtide and Other Poems* (1871), *All in All* (Her şey Her şeyin içinde) [1875]; *Wind-Voices* (Rüzgâr Sesleri) [1883] adlı şiir kitaplarını ve *For a Song's Sake and Other Stories* (Bir Şarkı Uğruna ve Diğer Hikâyeler) [1887] adlı bir küçük hikâyeler derlemesini yayımladı. (M)

MARSTON MOOR, İngiltere'de (Yorkshi-

MARSİLYA limanı

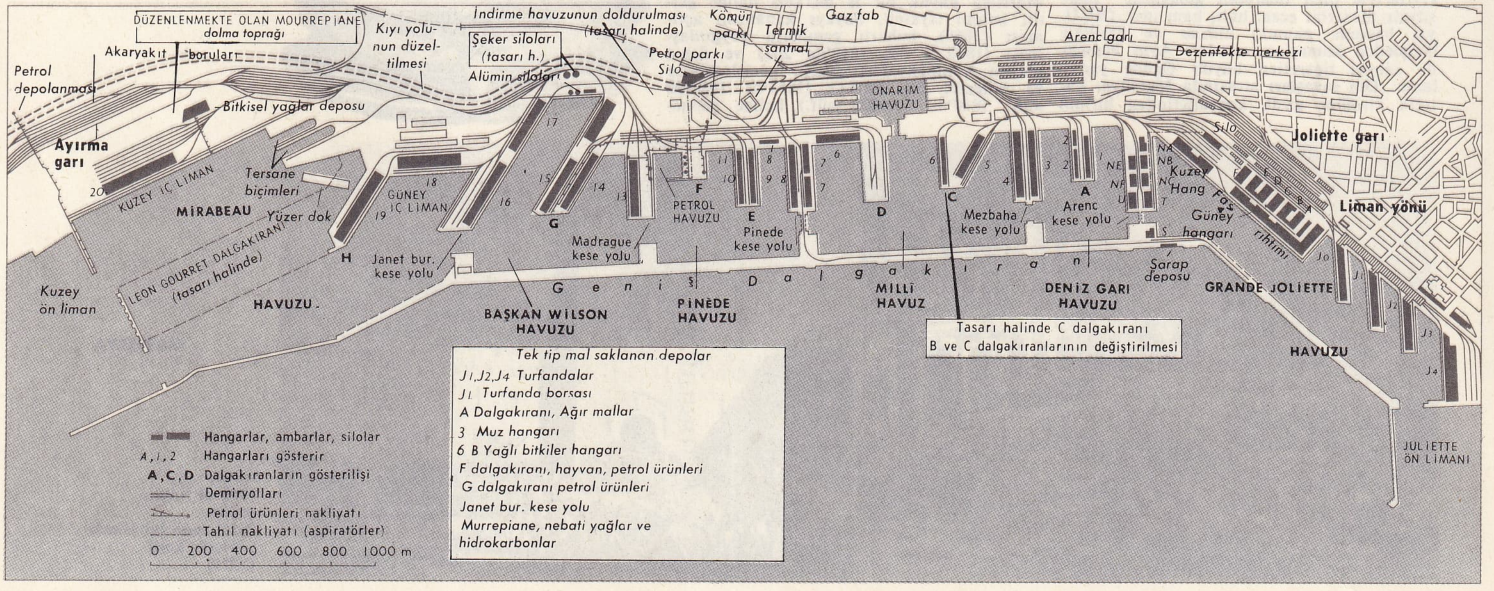

Foto. LAROUSSE

Louis XIV'ün **MARSİN**'i yenişi (1667) Le Brun'den Gobelins halısı, (XVII. yy.)

re, West Riding) yer, York'un batısında. Parlamentocular krallık birliklerine karşı ilk büyük zaferi burada kazandılar (2 temmuz 1644). [L]

MARSTRAND (Vilhelm), danimarkalı ressam (Kopenhag 1801 - ay.y. 1873). En önemli çalışmaları Hamburg'daki Kunsthalle'de, Roskilde kilisesinde ve Kopenhag üniversitesinin Aula'sında (freskler) yer alır. (L)

MARSUPİOCRİNUS i. Kuzey yarımküre-de, silüryen tabakalarında bulunan fosil denizlâlesi. (L)

MARSUPİTES i. Avrupa ve Kuzey Amerika'da üst tebeşir tabakalarında bulunan fosil denizlâlesi. (Çanağı yuvarlaktır; ağzı açık bir keseye benzer.) [L]

MARSUS (Domitius). Bk. DOMİTİUS MARSUS.

MARSY (Claude Sixte SAUTEREAU DE), fransız gazetecisi (Paris 1740 - ay.y. 1815). Voltaire'e karşı Fréron'u tuttu; *Journal de Paris*'i (Paris Gazetesi) [1777-1789], Maton de la Cour ile kurduğu *Almanach des Muses*'ü (İlham Perileri Almanağı) [1765-1789], *Petit Chansonnier Français*'yi (Küçük Fransız Şarkı Dergisi) [1778], İmbert ile *Annales Poétiques*'i (Şiir Yıllıkları) yönetti; Noel ile *Poésies Satiriques du XVIII. Siècle*'i (XVIII. yy. Yergi Şiirleri) [1782] ve *Le Nouveau Siècle de Louis XIV*'ü (Louis XIV'ün Yeni Yüzyılı) [1793] yayımladı. (L)

MARSY (Gaspard), fransız heykeltıraşı (Cambrai 1625'e doğr. - Paris 1681). Kardeşi BALTHASAR (Cambrai 1628 - Paris 1674) ile daha çok Versailles'da çalıştı. İki kardeş orada *Apollon'un Atlarını Tımar Eden Triton'lar*'ı, *Latone ile Çocukları*'nı, Bacchus havuzunu, *Gün Işırken* ve *Öğle Vakti* heykellerini, Polonya kralı ve Saint Germain-des-Prés rahibi Jan Kazimierz'in mezarını yaptılar. (L)

MARSYAS. Yun. mit. Frigyalı müzikçi; armoniyi icat ettiği söylenen Hyagnis'in oğlu. Şalümoyu basitleştirerek flütü buldu. Efsaneye göre, lir çalan Apollon ile rekabete kalkıştı. Tanrı çetin bir zaferin intikamını, flütçünün derisini yüzerek aldı. Ölümle son bulan bu yarışmanın arkasında yunan ve asya müzikleri arasındaki çekişmenin bir evresini görmek mümkündür. (L)

MARSYAS Pellalı, M. Ö. IV. yy.da yaşamış olan makedonyalı tarihçi; İskender'in arkadaşıydı. (*Makedonya Tarihi* [başlangıçtan İskender'e kadar]), *Aleksandru Agoge* (İskender'in Eğitimi) adlı eserleri vardır. (L)

MARŞ ünl. (fr. *marche*). Ask. Yürüme kumandası. ‖ *Marş marş*, koşma kumandası.

◆ **İ.** Müz. Ritmi, yürüyen bir kimsenin veya topluluğun adımlarını hatırlatan müzik parçası: *Harbiye marşı*. ‖ *Armonî marşı*, eşit aralıklarla, çıkarak veya inerek (gelişim), simetrik bir biçimde tekrarlanan küçük akort grubu. (*Marş*, tek tonlu veya makam aktarmalı olabilir.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Millî marşı*, kamu hayatının çeşitli törenlerinde çalınmak ve söylenmek üzere her millî topluluğun benimsediği ve vatanseverlik duygularını dile getiren müzik parçası: *Millî marşımız İstiklâl marşı'dır*.

— Teknol. Patlamalı veya tepkili bir motora ilk hareketi vermeğe yarayan cihaz.

— Tekst. Dokuma tezgâhlarında çözgü ipliklerini kaldırıp indirmek için işçinin ayağına basarak hareket ettirdiği pedal.

— ANSİKL. Türkiye'de, bugünkü anlamında ilk marş Mızıkayı Hümayun Bando kısmı şefi italyan Giuseppe Donizetti'nin bestelediği *Mahmudiye marşı'dır* (1829). Aynı bestecinin *Mecidiye, Cezayir, Cenk Havası* marşlarıyle Mahmud II'nin bestelediği *Asakiri Mansurei Muhammediye marşı*, Rifat Beyin «Annem Beni Yetiştirdi»'si ve *Sıvastopal Marşı*, bilinen en eski türk marşlarıdır. O tarihlerden bugüne çeşitli besteciler tarafından 750 kadar marş bestelendi. Bu marşların büyük çoğunluğu askerî marşlardır. 1828-1923 Arasında askerî marşlar dışında hiç marş bestelenmedi. Cumhuriyet'ten sonra ise daha çok okul ve gençlik marşları bestelendi. Buna karşılık içinde marş bölümü bulunan çalgı müziği ve opera marşları gene yoktur. A. Yekta Madran ve Nedim V. Otyam bu devrede birer cenaze marşı bestelemişlerdir. Bugün en yaygın ve bilinen marşlar, başta *İstiklâl* marşı* olmak üzere, *Gençlik marşı* (Dağ Başını Duman Almış), *Onuncu Yıl marşı* (Çıktık Açık Alınla), *İzmir marşı* (eski *Cezayir marşı*), çeşitli gençlik ve ordu marşlarıdır (*Harbiye, Yedeksubay Marşları* v.b.). [LM]

MARŞAK (Samuil Yakovleviç), sovyet yazarı (Voronej 1887-Moskova 1962). Sovyet toplumunun yeni düşünce şekline uyan orijinal bir çocuk edebiyatı yarattı. Çocuklar için nesir eserlerle (*Dvenatsat Mesgatsev* [On İki Ay], 1943) özellikle nükteli ve öğretici manzumeler yazdı: *Mister Tvister* (1933); *Bıyl i Mebıylitsa* (Doğruluk ve Efsaneler) [1947]; *Lesnaya Kniga* (Orman Kitabı) [1950]. Yabancı şairlerin (Shakespeare, Heine. Potöfi) çeviricisi olarak da ün kazandı. (L)

Marşal planı. Bk. MARSHALL PLANI.

MARŞANDİZ i. (fr. [train de] *marchandises*'den). Dy. Yalnız yük katarlarından meydana gelen ve sürati az olan tren: *Hiçbir fırtınanın tüccar vapurlarını ve marşandiz vagonlarını muayyen vakitlerde ayağımıza gelmekten menedemeyeceğinden emin bulunacağız* (R. N. Güntekin). [M]

MARŞİT i. (mineralog C. W. *Marsh*'ın adından fr. *marschite*). Miner. Tabiî bakır iyodür; kübik sistemde billûrlaşır. (L)

MART i. (lat. *Mars*, savaş tanrısı> *martius*'tan). Tavkim. Yılın üçüncü ayı: *Bundan üç dört sene evveldi [...] yaz erken gelmiş, mart içinde bütün ağaçlar çiçeklenmişti* (B. Felek). *Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır* (Atasözü). *Mart otuz bir gündür*. ‖ *Mart dokuzu*, martın üçüncü haftasında görülen fırtına. (Gregoryen takvimine göre martın dokuzuna rastladığı için bu adı almıştır.)

— ÇEŞ. DEY. *Mart havası*, değişken hava. ‖ *Mart havası gibi*, günü gününe uymayan, huyu devamlı değişebilir (kimse). ‖ *Mart içeri pire dışarı*, biri gelince öbürü kalkıp giden kimseler için kullanılır. ‖ *Mart kedisi (gibi)*, çok çapkın ve azgın kimse; *Bir kısmı, mart kedileri gibi tavan aralarında ahretlik kovalıyorlar, kendilerine sevgili tedarik ediyorlardı* (R. N. Güntekin).

— ANSİKL. Takvim. *Mart*, eski roma takviminin birinci ayıydı. Ortaçağda birçok ülkede de birinci ay olarak kabul edilmiştir. Mart ayı, adını Mars'tan almasına rağmen tanrı Merkür'e adanmıştı ve dişi kurt postuna bürünmüş bir insan biçiminde temsil edilirdi.

Türkiye'de, mart ay adı, 1917'den itibaren kullanılmağa başlandı. Rumî takvime göre yılın birinci ayını karşılıyordu. 1 Ocak 1926'da milâdî takvimin kabul edilmesiyle yılın üçüncü ayı oldu.

— Bahç. Türkiye'de mart ayı, ağaçlara suyun yürüme zamanıdır. Bağların budanması, kalem aşısı bu ay içinde yapılır. Havaların ısındığı bu süre içinde, genellikle güney illerinde bazı sebzelerin ilk turfanda ürünleri alınır; birçok yerde meyve ağaçları çiçek açar.

— Klimatoloji. Mart ayının başında Türkiye'de gün 11 saat 26 dakika, gece 12 saat 34 dakika; sonunda ise gün 12 saat 47 dakika, gece 11 saat 13 dakikadır. Bu ay içinde sık sık fırtına olur. Halk arasında «Kocakarı soğukları» diye bilinen soğuklar da marta raslar. Kış, aynı süre içinde kendisini zaman zaman ve şiddetli olarak hissettirdiğinden halk arasında «mart ayı dert ayı» deyimi yayılmıştır.

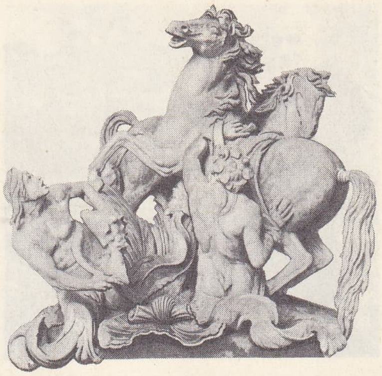

Gaspard **MARSY** «Apollon'un Atlarını Tımar Eden Triton»

— Mal. Mart başı, 1790'da malî (veya rumî) senenin kabulünden itibaren Türkiye'de devletin malî yılbaşı sayıldı. Cumhuriyet'in ilânından sonra kısa bir müddet malî yılbaşı olarak haziran ayı kabul edilmişse de sonradan bu yol bırakıldı. Kurumlar dışındaki hakikî şahıslar gelir vergisi beyannamelerini ve bu verginin birinci taksitini, bu ay içinde ödemekle yükümlüdür. Radyo ve televizyon vergileri de gene bu ay içinde yatırılır.

— Tar. Türk tarihinde *mart* ayındaki önemli olaylar: — 1873 (3 *Mart*), Ayastafanos antlaşması imzalandı. — 1920 (3 *Mart*), Hilâfet kaldırıldı. — 1918 (12 *Mart*), Erzurum düşman işgalinden kurtuldu. — 1827, (14 *Mart*), Tıbbiye açıldı. — 1922 (15 *Mart*), Talât Paşa Berlin'de öldürüldü. — 1920 (16 *Mart*), İstanbul itilâf devletlerince işgal edildi. — 1921 (16 *Mart*), Moskova antlaşması imzalandı. — 1915 (18 *Mart*), türk ordusu Çanakkale'de düşmana karşı zafer kazandı. — 1966 (28 *Mart*) Cevdet Sunay cumhurbaşkanı oldu. — 1856 (30 *Mart*), Kırım savaşından sonra yapılan Paris antlaşması imzalandı. — 1921 (31 *Mart*), ikinci İnönü zaferi kazanıldı. Bk. MART OLAYI (31). MART MUHTIRASI (12). [M]

MARTA Azize, Lazarus ile Magdalena'nın kızkardeşi. Yuhanna İncil'i (XI-XII), onun Lazarus'un dirilişine tanık olduğunu söyler. Aziz Luka'ya göre (X. 38-43), İsa'yı misafir etmiş; İsa da, kendini aşırı derecede ağırladığı için onu tatlı bir dille kınamıştır. Bir efsaneye göre, Marta, İsa'nın ölümünden sonra Lazarus ve Magdalena ile Provence'a gitmiş; önce Avignon'da, sonra Tarascon'da yaşamış ve orada ölmüştür. Bir başka efsaneye göre de, korkunç bir canavarı ıstavroz çıkararak yola getirmiştir. (L)

Azize **MARTA** Madeleine kilisesi, Troyes

MARTABAN körfezi, Batı Çinhindi'nde körfez, Aşağı Birmanya kıyısı ile Tenasserim kıyısı arasında Hint okyanusunun uzantısıdır. Adını, Saluen deltası kıyısında eski bir krallığın başkenti (XIII. yy.) olan *Martaban* şehrinden aldı. Alçak ve mangrovlarla kaplı kıyı, İravadi, Sittang ve Saluen'in deltalarından oluşur. Başlıca limanlar: Rangoon ve Moulmein. L)

MARTAGAN i. Kıyf. *Esk.* Mehmed I'ın kullandığı özel sarık. (M)

MARTAİNVİLLE (Alphonse Louis Dieudonné), fransız yazarı ve gazetecisi (Cadiz 1776 - Sablonville, Paris yakınında 1830). Devrim aleyhtarıydı; Thermidor'dan sonra parlak bir «muscadin» olarak dikkati çekti; İmparatorluk döneminde bonapart'çı, Restorasyon'da da kralcı oldu. Siyasî düşüncelerini yansıtan komediler yazdı. 1818'de *le Drapeau Blanc* adlı hürriyetçilik aleyhtarı bir gazete kurdu. Başlıca eserleri: *les Suspects et les Fédéralistes* (Şüpheliler

Foto. X (*LAROUSSE*)

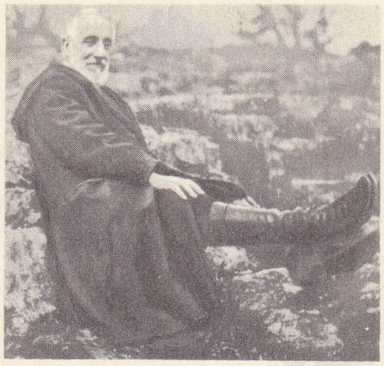

Edouard MARTEL

ve Federalistler) [1795]; Ribié ile birlikte yazdığı *le Pied de Mouton* (Koyun Ayağı) [1807]; Etienne ile birlikte yazdığı *Histoire du Théâtre - Français Depus le Commencement de la Révolution Jusqu'à la Réunion Générale* (Devrimin Başlangıcından Genel Birleşmeye Kadar Théâtre-Français'nin Tarihi) [1802] ve *la Nouvelle Montagne ou Robespierre En Plusieurs Volumes*'dür. (Yeni Montagne veya Birkaç Ciltte Robespiere) [1801]. (L)

MARTAVAL i. *Argo.* Mübalâğalı, saçma sapan söz, yalan, palavra.

— DEY. *Martaval atmak* (veya *okumak*), yalan söylemek, palavra atmak: *Soruşturma sırasında uydurduğu yalanlara, attığı martavallara efendi kandı mı, kanmadı mı* (H.R. Gürpınar).

◆ **Martavalcı** i. *Argo.* Palavracı, yalancı. (M)

MARTEL (Edouard Alfred), fransız mağara bilimcisi (Pontoise 1859-Garde şatosu, Montbrison yakınları 1938). Yeraltı incelemeleri yaptı, elde ettiği sonuçlar yeni bir bilimin (mağarabilim) kurulmasına yolaçtı. 1883 - 1887 Arasında Cévannes'in kalkerli saçağını inceledi. 1888'den sonra Gaupillat ve Launay ile, o güne kadar inilmemiş mağaralara indi (Dargilan, Bramabiau ve Padirac). Verdon kanyonunu inceledi; Fransa'nın bütün kalkerli bölgelerini gezdi. İngiltere, İrlanda, Avusturya, Peleponnesos, Mallorca adası, Kafkasya ve A. B.D.'de incelemeler yaptı. Mağarabilim derneğinin kurucusu ve genel sekreteriydi (1895), Sorbonne'da yeraltı coğrafyası dersleri verdi (1899), 1901'de Fransa'nın Jeoloji Haritası servisine girdi. Eserleri: *Abîmes* (Uçurumlar) [1894]; *İrlanda et Cavernes Anglaises* (İngiltere mağaraları ve İrlanda) [1896]; *Les Cévannes at la Région des Causses* (Cévannes ve Causses Bölgesi) [1899]; *Spéléologie ou Science des Cavernes* (Speleoloji veya Mağarabilim) [1900]; *Le Gouffre et la Riviere Souterraine de Padirac* (Padirac Yeraltı Nehri ve Mağarası) [1901]. Fransa üstüne incelemelerini *La France İgnorée* (Bilinmeyen Fransa) [2 cilt, 1828-1930] adlı eserinde özetledi. (L)

MARTEL DE JANVİLLE. Bk. GYP.

MARTELLANGE (Etienne Ange MARTEL, — denir), fransız mimarı ve cizviti (Lyon 1569-Paris 1641). Cizvitlerin Fransa'ya dönüşünden sonra cizvit kolejlerinin kiliselerini yapmağa başladı. Özellikle Viyana, le Puy, Dijon, La Flèche, Nevers kiliselerini inşa etti, Saint-Paul-Saint-Louis kilisesinin planını çizdi. Martellange'ın mimarlık anlayışı, Roma'daki Gesu kilisesinden etkilenmiştir. Bununla birlikte, eseri birçok bakımdan orijinaldir ve XVII. yy. mimarlığını büyük ölçüde etkilemiştir. (L)

MARTELLİ (Diego), italyan sanat tenkitçisi (Floransa 1838-ay.y. 1896). Pisa Üniversitesi Tabiat Bilimleri fakültesinde öğrenciydi; 1855'ten itibaren figüratif sanatlara ilgi duymağa başladı. Floransa'da Michelangelo kahvesinde izlenimci ressamların tartışmalarına katıldı. Carducci Guerrazzi, Nencioni, Ferdinando Martini ile de dostluk kurdu. Floransa'da Adriano Cecioni ve Telemaco Signorini ile birlikte *Gazzettino delle Arti del Disegno* adlı gazeteyi çıkardı. Bu gazeteyi 1873'te *Giornale Artistico* izledi. 1862 ve 1878'de Paris'e yaptığı iki gezide izlenimciliğin önemini kavradı ve kurduğu gazetelerde yayımladığı ateşli makalelerle izlenimci ressamları savundu ve italyan birliği için çalıştı. 1859'da Toscana ordusuna girdiyse de görme bozukluğu yüzünden ordudan ayrıldı. 1871'de Garibaldi ile birlikte Dijon'a gitti. (M)

MARTELLİ (Henri), fransız bestecisi (Bastia 1899), Caussade ve Widor'un öğrencisiydi. Başlıca eserleri: *Bas-Reliefs Assyriens* (Asur Kabartmaları) [1928]; *Epigrammes de Clément Marot* (Clement Marot'nun Epigramları) [1934]; *Ouverture Pour un Conte de Boccace* (Boccacio'nun Bir Hikâyesi için Uvertür) [1942]; *Sinfonietta* (1948), oda müziği, bir operabuf (*Le Major Gravachon* [Yüzbaşı Gravachon], 1959), üç senfoni (ikisi yaylılar için; 1955, 1959), iki keman konçertosu, bir beşli (1957), orkestra için *Le Radeau de la Méduse* (Medusa'nın Salı) bir sonat ve viyola için bir *Concertstück* ile *Chanson de Roland* operası (1966). (L)

MARTELLİ (Otello), italyan sinema kameranı yönetmeni (Roma 1903). 1917'den beri sinema alanında çalışır. 1928'de Kuzey kutbuna yapılan Nobile seferinden sonra *La Gesta dell' Artide*'yi filme aldı. A. Blasetti'nin *Vecchia Guardia*'sından (Yaşlı Muhafız) [1934] başka ikinci Dünya savaşından sonra özellikle Rosellini (*Hemşeri* [Paisa], 1946; *Francesco Giullare di Dio* [Allah'ın Soytarısı Francesco], 1950), De Santis (*Caccia Trajica* [Feci Av], 1947; *Acı Pirinç* [Riso Amaro], 1949; *Acı Lokma* [Roma Ore II], 1951), ve Fellini (*Aylaklar* [I Vitelloni]; 1953; *Sonsuz Sokaklar* [La Strada], 1954; *Kalpazanlar Çetesi* [Il Bidone], 1955; *Tatlı Hayat* [La Dolce Vita], 1959) ile çalışarak yeteneğini ispatladı. Renkli filim alanında Clément'ın *Okyanusa Karşı* (La Diga sul Pacifico) [1958] filmiyle büyük başarı kazandı. (M)

MARTELLO i. (bir mühendisin adından fr. k.). Ortaçağda Korsika adası kıyılarında gözetleme için veya korsanlara karşı sığınak olarak kullanılan kule. (L)

MARTELLO veya **MARTELLİ** (Pier Iacopo), italyan şairi (Bologna 1665-ay.y. 1727). 1715'te *Della Tragedia Antica e Moderna* (Eski ve Modern Trajedi) adlı bir eser yazdı. Fransız klasiklerini taklit eden trajedileri vardır: *Alkestis* (1709), *İfigenin* (1709). Kendi adını taşıyan bir nazım çeşidinin yaratıcısıdır. (M)

MARTELLO (Tullio), italyan iktisatçısı (Vicenza 1841-Bologna 1918). F. Ferrara'nın öğrencisiydi; üniversite'de ders verdi. Sosyalist nazariyelere karşı liberalizmi savundu. 1867'de Cenevre'de *Revue d'Economie, d'Histoire et de Statistique*'i kurdu. Başlıca eserleri: *Falso Socialismo e Falsa Economia Politica* (Sahte Sosyalizm ve Sahte Ekonomi Politik) [1884]; *La Moneta e gli Errori che Corrono intorno a Essa* (Para ve Etrafında İşlenen Hatalar) [1884]; *L'Economia Politica Antimalthustica e il Socialismo* (Multhus'a Karşı Çıkan Ekonomi Politik ve Sosyalizm) [1894]; *L'İmposta Progressiva in Teoria e in Pratica* (Teori ve Pratikte Artan Vergi) [1895]; *Le Economia Politica e l'Odierno Crisi del Darwinismo* (Ekonomi Politik ve Darwin'ciliğin Günümüzde Geçirdiği Bunalım) [1912]. (M)

Martenot (ONDES), klavyeli elektronik çalgı. Mucidi Maurice Martenot'nun (doğ. Paris 1898) adını taşıyan bu çalgı, ilk olarak 1928'de kullanıldı ve zamanla geliştirildi. Çalgının ses titreşimleri, yorumcunun en küçük hareketleriyle de değiştirilebilir. Ses alanı *do*o'dan *si*'ya, yedi oktavdır. Salınımlı klavyesi titreşim yaratmayı sağlar. Çalgının «şeritli» adı verilen başka bir çalma düzeniyle glissando'lar icra edilir. Ses şiddeti, kulağın alamayacağı kadar hafif titreşimlerden en güçlü orkestra tutti'lerini bastıracak fortissimo'lara kadar yükselebilir ve bu arada en ince ayrıntıların, staccato'ların v.b. icrası da mümkündür. Elektrik dalgalarını ses dalgaları haline sokan rezonatörlü yayıcılar titreşimlerin uzamasını sağlayarak stereofonik bir ses, arpejli eşlik veya polifonik icralar sağlar. Paris konservatuvarında öğretilen bu çalgının en usta icracısı Ginette Martenot'dur (Paris 1902). (L)

MARTENS (Adolf), alman mühendisi (Bakendof, Hagenau, Meclenburg 1850-Berlin 1914). Makine yapımında kullanılan gereçlerin dayanıklığı (özellikle çeliklerin billûrsal yapılarıyle ilgili) üstüne önemli çalışmalar yaptı; bu çalışmalarını *Handbuch der Materialenkunde für den Maschinenbau* (Makine Yapımında Kullanılan Gereçlerin Özellikleri Üstüne Elkitabı)» [1898-1912] adlı eserinde topladı. (M)

MARTENS (Dirk), Hollanda'nın ilk matbaacılarından (Aalst 1450'ye doğr. - ay.y. 1534). İlk kitabını, ortağı Johan van Westfalen ile birlikte 1474'te bastı, 1487'de Aalst'a yerleşerek burada bir matbaa kurdu; sonradan bu matbaayı 1493 ile 1497 arasında Anvers'e, 1498 ile 1501 arasında Louvain'e, 1512'ye kadar Anvers'e ve nihayet Louvain'e nakletti. 1529'da matbaacılığı bıraktı. Louvain üniversitesi hümanistleri, özellikle Erasmus Martens'in yayımladığı ibranî ve yunan yazarlarının eserleri üstünde düzeltme yaparlardı. (L)

MARTENS (Fyodor Fyodoroviç), rus hukukçusu (Pernov [bugün Pyarnu], Estonya 1845-Valk, Livonya 1909). Petersburg'da hukuk profesörlüğü yaptı (1873). Hakemlik fikrini savundu. Birçok milletlerarası toplantıya katıldı. Rusya'nın yaptığı antlaşmaları (1874-1909) derledi ve *Sovremennoye Mejdunarodnoye Pravo Tsivilizovannıyh Narodov* (Medenî Milletlerin Çağdaş Devletler Hukuku) [1882-1883] adlı bir eser yazdı. 1902'de Nobel Barış ödülünü aldı. (L)

MARTENS (Georg Friedrich, VON), alman hukukçusu ve diplomatı (Hamburg 1756 - Frankfurt-am-Main 1821). Göttingen üniversitesinde profesördü; Westfalen devlet danışmanı (1808) ve Hannover'li Georg III'ün kabinesinde sekreter (1814) oldu. 1816'da Frankfurt diyetinde kralı temsil etti. Başlıca eserleri: *Recueil des Principaus Traités depuis 1761 Jusqu'a Présent* (1761'den Bugüne Kadar Yapılan Başlıca Antlaşmalardan Derlemeler) [1791-1801 arasında yayımlandı) ve avrupa milletler hukuku üstüne bir elkitabı. (M)

MARTENSEN (Hans Lassen), danimarkalı protestan ilâhiyatçı (Flensborg 1808 - Kopenhag 1884). Kopenhag üniversitesinde profesörlük yaptı, daha sonra Seeland piskoposu oldu (1854). Kapsamı genişlemiş ve mistik bir Ortodoksluğun temeli üstüne yeni bir Luther'cilik kurdu. *Den Kristeliges Dogmatik* (Kilise Dogmaları) [1849] adlı bir eser yazdı. (L)

MARTENSİT i. (bulucusu alman Adolph *Martens*'in [1850-1914] adından fr. *martensite*). Demir içindeki karbon çözeltisi, tavlanmış çeliklerin temel bileşenlerinden biridir. (L)

MARTHA (Constant), fransız profesörü (Strasbourg 1820-Paris 1895). Sorbonne'da profesörlük yaptı. Eskiçağ filozofları ve düşünürleri üstüne yazdığı eserlerde bir bilgin ve ahlâkçı olarak üstün yeteneklerini ortaya koydu. Başlıca eserleri: *De la Morale Pratique dans leg Lettres de Sénéque* (Seneca'nın Mektuplarındaki Pratik Ahlâk Anlayışı Üstüne) [1854], *Les Moralistes sous l'Empire Romain* (Roma imparatorluğunda Ahlâkçılar) [1864]; *Le Poème de Lucrèce* (Lucretius'un Şiiri) [1869]; *Études Morales sur L'Antiquité* (Eskiçağ Üstüne Ahlâk İncelemeleri) [1883]. (L)

MARTI i. Orta veya nispeten küçük boylu (25 ilâ 65 sm), soluk külrengi veya beyaz tüylü, perdeayaklı, uzun sivri kanatlı, çeşitli su kuşlarının ortak adı. (Martıgillerden.)

— ANSİKL. *Yavru martı*'lar esmer beneklidir; türlerin çoğunda, yalnız üreme mevsiminde başın ve boynun bir kısmı esmer veya siyahımsı olur. Martılar rahat ve sürekli uçar. Suyun yüzüne konar, fakat az yüzer ve suya dalmaz. Bunlar her çeşit besini yiyen ve doymak bilmeyen kuşlardır. Böcekleri yediği gibi, pislikleri ve çeşitli hayvan leşlerini yemekten de geri kalmaz. Martılar, toplu halde, genellikle bataklıklarda ve durgun su kenarlarında yuvalanır. Kışın şuraya buraya dağılıp li-

Foto. X (LAROUSSE)

manlarda, haliçlerde, nehir ve göllerde yaşar. Lağım pislikleriyle beslenmek için özellikle büyük şehirlere gider. Martıların birçok türü vardır: büyük veya gümüş martı (*Larus argentatus*); küçük martı (*L. canus*): karabaşlı martı (*L. ichtyoetus*, *L. melanocephalus* ve *L. ridibundus*); cüce martı (*L. minutus*); siyah martı (*L. fuscus*) v.b. Martılara dünyanın her tarafında rastlanır; sayıları pek çoktur. Meselâ Camargue'da yuvalanan gümüş martıların sayısı, aynı yerde yuvalanan pembe flamanların aleyhine, 1950'den beri durmadan artmakta, her martı yılda 1 000 kadar flaman yumurtasını veya yavrusunu yok etmektedir. Martıların burada gittikçe artmasının sebebi liman döküntülerinin çoğalmasıdır denebilir. (LM)

Martı (*Çayka*), Anton Çehov'un 4 perdelik oyunu. İlk olarak 1896'da Petersburg'da Aleksandrinskiy tiyatrosunda oynanan eser büyük bir başarısızlığa uğradı. 1898'de Stanislavskiy'in yeni kurduğu Sanat tiyatrosunda yeniden sahneye konduğunda ise oyun o kadar büyük bir başarı kazandı ki sonunda tiyatronun amblemi martı oldu. Oyunun konusu kısaca şöyledir: orta yaşlı bir oyuncu olan Arkadina, âşığı ünlü yazar Trigorin ile birlikte taşrada, içinde oğlu Troplyov'un yaşadığı malikânesine yazı geçirmeğe gelir. Treplyov, âşık olduğu ve tiyatrocu olmayı hayal eden güzel komşusu Nina için bir oyun yazar ve oyun bir gece parkta oynanır. Nina, Trigorin'e âşık olur; Trigorin de onu kaçırır; ama sonra terk eder. Treplyov ise kendini öldürür. Treplyov yeteneklidir; ama sanata ulaşabilmek için gerekli gücü yoktur. Trigorin yazarlık mesleğine devam eder. Oyuncu olan Nina ise, ancak güçlükler ve emekle elde edilen gerçek sanatı arar. (→ Bibliyo.) [L]

MARTIGİLLER çoğl. i. Martıları (*larus*), ak alınlı deniz kırlangıçlarını ve benzerlerini kapsayan perdeayaklı kuşlar familyası. (L)

MARTIKA veya **MARTİKO** i. (ital. k. [?]). Denizc. Başı geriye doğru kıvrık bir çeşit yelkenli: baş ve kıçları yüksek, ortaları alçaktır, karadeniz kıyılarında (üç yüz ton büyüklüğe kadar) yapılır ve o kıyılarda kullanılır. (GAGALI da denir.) [M]

MARTILAR çoğl. i. Martı, deniz kırlangıcı ve yırtıcı martı gibi balıkla beslenen kuşlar takımı. (Bunlarda gaga genellikle kuvvetli ve yandan basık, bacaklar zayıf, ayaklar perdeli, kanatlar uzun ve sivridir. Tüyler bol, genellikle beyaz ve külrengi olur. Yavrular kalın hav tüyüyle kaplı olarak doğar ve daima çok basit olan yuvada uzun süre kalır. Bu kuşlar dünyanın her tarafında, tatlı ve tuzlu suların kıyılarında yaşar.) [L]

MARTİ (José), kübalı yurtsever ve yazar (Havana 1853 - Dos Rios 1895). 1869'da devrimci fikirleri yüzünden hapsedildi; İspanya'ya sürüldü, orada yüksek öğrenim yaptı. Sonra Paris'te, Meksika'da, Guatemala'da ve New York'ta yaşadı. New York'tayken Küba Devrimci partisini kurdu; oradan Venezuela'ya geçerek yazıları ve eylemleriyle yurdunun kurtuluşu ve ülküsü için mücadele etti. Bu ülkü, Amerika'nın tam bağımsızlığını ve iberik yarımadası asıllı amerikan halklarının birbirleriyle yakınlık ve uyuşum içinde bulunmalarını sağlamaktı. Makaleleri, denemeleri, mektupları ve şiirleri İspanyol Amerikası bilincinin ortaya çıkmasında büyük rol oynadı. Dos Rios savaşında kurtuluş ordusunun başındayken öldürüldü. (L)

MARTİAL (René), fransız hekimi (Paris 1873-Vendome 1955). *Hémiplégie Traumatique* (Travmadan İleri Gelen Felç) adlı bir tez yazdı, sonra deri hastalıkları üstünde çalışmalar yaptı. Halk sağlığı uzmanı olarak sosyal hekimliğin öncülüğünü yaptı (*L'Ouvrier, Son Hygiène, Son Atelier, Son Habitation* [İşçi, Sağlığı Çalışma ve Oturma Yeri], 1909). 1913'ten sonra göç meseleleriyle ilgilendi. *Traité de l'Immigration et de la Greffe Interraciale* (Göçler ve Irklar Arası Karışımlar) [1931] adlı bir eseri yazdı, ayrıca birçok inceleme yayımladı ve 1932-1938 arasında antropobiyoloji adını verdiği yeni bir bilimin temellerini attı. Bu bilimi *La Race Française* (Fransız Irkı) [1934] adlı eserinde tanımladı. 1939'da *Vie et Constance des Races* (Irkların Hayatı ve Süreklilikleri) adlı eserini yayımladı. Kendi çalışma metotlarının bir sentezini yaptığı bu eserde ırkların sınırını, bu uyuşmazlığından doğan şokları, ırkların yeryüzündeki dağılımını v.b. ele aldı. (L)

MARTİAL Auvergne'li veya **Paris'li**, fransız yazarı (Paris 1430-ay.y. 1508). *Les Vigiles de Charles VII* (1492) adlı manzum tarih kitabı yazdı. *Arrêts d'Amour* (Aşk Durakları) adlı mensur eserinde La Fontaine'i taklit etti. Başlıca eserleri: *La Danse Macabre des Femmes* (Kadınların Ölüm Dansı), *L'Amant Rendu Cordelier* (Rakip Olan Âşık) ve *La Confession de la Belle Fille* (Güzel Kızın İtirafı). [L]

MARTİALİS (Marcus Valerius), latin şairi (Bilbilis, İspanya M.S. 40'a doğr. ay.y. 104'e doğr.) Hayatı hakkındaki tek bilgi kaynağı, mısralarında kendisi hakkında söyledikleridir. 64-98 Arasında Roma'da oturdu. Titus'un dikkatini çekti, Domitianus'un dalkavuğu, Silius İtalicus ve Plinius'un yakın dostu oldu. Her an, kendisine para bağışlayacak bir prens veya bir zenginin peşindeydi, durmadan yoksulluğundan yakınırdı. En önemli edebî eseri 80 ve 101 arasında yazdığı *Epigrammata*'dır (Epigramlar). Bunlar, hayalgücü, iğneleyici yanı ve gözlemlerinin doğruluğu bakımından dikkati çeken kısa şiirlerdir. Ama şairin çok zaman, hicvi bayağılığa kadar götürdüğü, çizdiği portreleri karikatür haline sokmaktan hoşlandığı görülür. (L)

MARTİANUS CAPELLA, latin yazarı, (M. S. V. yy.), afrika asıllıdır. *De Noptiis Mercurii et Philologiae* (Merkür ile Filolojinin Düğünü) adlı garip ansiklopedisi Ortaçağda çok tutuldu. (L)

MARTİGNAC (Jean-Baptiste Sylvère GAY, — kontu), fransız siyaset adamı (Bordeaux 1778-Paris 1832). Sieyès'in sekreteriydi. Bordeaux'da avukatlık yaptı, Yüzgün savaşında Angoulême düşesinin Fransa'dan ayrılışına yardım etti. İkinci Restorasyon'dan sonra, önce Bordeaux, sonra Limoges başsavcılığına getirildi. Marmande milletvekili olarak (1821-1832) merkez sağda yer aldı. Çok iyi bir hatipti; bu yeteneğini Villèle hükûmetini desteklemekte kullandı. 1822'de Danıştay üyesi oldu. İspanya seferine sivil komiser olarak katıldı (1823); dönüşte vikont unvanını aldı (1824). Villèle'in düşmesinden sonra içişleri bakanı oldu (ocak 1828-ağustos 1829). Burjuvazi ile hanedanı uzlaştırmak üzere kurulmuş olan kabinenin başlıca kişisiydi. (Bk. RESTORASYON [*İkinci*].) Martignac Charles X'un tarafını tutuyordu; bununla birlikte, kral Martignac'ı uzaklaştırdı, yerine Polignac'ı getirdi. Martignac, 1830 Devriminden sonra Millet meclisinde kaldı ve devrik bakanların yargılanması sırasında Polignac'ı savundu. (L)

MARTİGNY, İsviçre'de (Valais kantonu) şehir, Rhône kıyısında, ırmağın Valais Drance ile kavuştuğu yerde; 5 200 nüf. Metalürji (alüminyum ve magnezyum). Turistik merkez. (L)

MARTİGUES, Fransa'da Bouches-du Rhône idare bölgesinde (Aix-en-Provence idare çevresi) kanton merkezi, Berra kıyı gölünün ağzında Caronte kanalı kıyısında; 27 947 nüf. Balıkçı limanı. XVII. yy.dan kalma belediye sarayı ve kiliseler. Berre kıyı gölü kıyısında petrol rafinerileri. Alçı taşı işletmesi.

— Tar. Yunan kolonlarının kurduğu bir tesisin yerinde inşa edildiği sanılan *Maritimo Araticorum* adlı roma kolonisi olan şehirde, II. yy.da bir imarethane vardı. Şehir 1232'de Provence kontu tarafından kuruldu. Uzun süre, Marsilya'ya bağlı önemli bir balıkçı limanıydı. Bu günkü üç semti, 1581'e kadar birbirinden ayrı üç şehirdi. Şehir XVIII. yy. başında yoksullaştı. (L)

MARTİKO i. (ital. k. [?]) Bk. MARTIKA.

MARTİMPREY (Edouard DE, — kontu), fransız generali (Meaux 1808-Paris 1883). Kırım orduları (1854-1855), sonra İtalya orduları (1859) kurmaybaşkanı oldu. Cezayir kıtalarına kumanda etti ve 1864'te Cezayir valisi oldu. (L)

MARTİMPREY-DU-KİSS, bugün **Ahfar**, Doğu Fas'ta (Ucda ili) köy, Cezayir sınırında; 10 800 nüf. (L)

MARTİN i. (Avusturyalı subay ve mühendis Friedrich *Martini*'nin adından). Eskiden kullanılan yivli, tek kurşun atan ve çok ses çıkaran bir çeşit tüfek (XIX. yy. sonu ile XX. yy. başlarında türk ordusunda kullanıldı): *At martini Debreli Hasan dağlar inlesin / Drama mahpusunda aman dostlar dinlesin* (Halk türküsü). *Belgrad'dan çıktım gece beş idi, / Kur'anımla martin bana eş idi* (Halk türküsü). [M]

MARTİN, esk. **Turçiansky Svaty Martin**, Çekoslovakya'da (Orta Slovakya bölgesi) şehir, Turlac kıyısında; 10 600 nüf. Gotik üslûbunda kilise. Slovak Millî müzesi. Kâğıt fabrikaları. (L)

MARTİN (Archer John Porter), ingiliz biyokimyacısı (Londra 1910). Cambridge üniversitesini bitirdi (1932); 1935 yılında «master» derecesi aldı ve 1936 yılında doktorasını verdi. 1933-1938 Arasında üniversitenin besin laboratuvarında çalıştı. Richard Lawrence Millington Synge ile birlikte kromatografi konusunda yaptığı araştırmalar ve deneyler, İkinci Dünya savaşı sırasında açlıktan ölümleri önleme yolunda etkili oldu. Gene birlikte 1944'te kâğıt kromatografisini icat ettiler. Bu icat, biyoloji ve bakteriyoloji alanlarındaki önemli araştırmaları mümkün kıldı. Ayrıca, bakterilerdeki yeni antibiyotiklerin ve aminoasitlerin keşfinde ve birçok kimya problemінin çözülmesinde yardımcı oldu. İcatları için Martin ve Synge 1952'de Nobel Kimya ödülünü paylaştılar. 1953'te Martin'in, sıvı gaz kromatografları konusunda yaptığı araştırmalar, bileşim ve bileşiklerin ültramikroskopik parçalara bölünmesi tekniğini geliştirdi. Martın 1950'de Royal society'ye üye seçildi. Aynı yıl, Tıp Araştırmaları Millî enstitüsünde (Londra) biyokimyacı oldu. 1951'de İsveç Tıp derneğinin Berzelius Altın madalyasını aldı. (M)

MARTİN (Emile), fransız koro şefi (Cendrars 1914). *Les Rytmes de la Chanson Grecque Antique* (Antik Yunan Şarkılarında Ritim) üstüne hazırladığı bir tezle edebiyat doktorasını verdi (1953). E. Moulinie adı altında bir *Fransa Krallarının Taç Giyme Törenleri İçin Missa*, motetler, ilâhiler, oratoryolar (*Haçlı Yelkenli* [1957]; *Barışsever Kral* [1959]) besteledi. (L)

MARTİN (Frank), isviçreli besteci (Cenevre 1890). Fransız ve alman müzik geleneklerinin etkisinde kaldı. Piyano ve keman için sonatı (1915), yaylı çalgılar için beşlisi (1920), yeni-klasik tarzdaki piyano ve keman sonatı (1931) bu ikili etkiyi belirtir. Bir anlatım diline varmak isteğiyle önce atonal sistemle (*Le Vin Herbé* [1940]), daha sonra zaman zaman tonal sistemle bağdaştırdığı on iki ton müziğine sürüklendi. Önce Hollanda'da, daha sonra Köln'de yerleşti; bazı alman yazarlarının metinleri üstüne birçok önemli beste yaptı. Bunalımlı, gergin ve üzüntülü sanatı birçok isviçreli ve alman besteciye örnek oldu. Bellibaşlı eserleri: mezzo soprano ve çalgılar için *Cassandre İçin Dört Sone* (Ronsard'dan, 1926); *İrlanda Halk Ezgileri Üstüne Üçlü* (1925); büyük orkestra için *Ritimler* (1926); *Şeytanla Alay* (1931); piyano ve orkestra için bir konçerto (1934); bir yaylı çalgılar üçlüsü (1936); saksafon ve orkestra için bir balad (1937); J. Bedler'nin metni üstüne, 12 kadın ve erkek sesi, yedi yaylı çalgı ve piyano için *Le Vin Herbe* (1940), adlı dört ses, solo ve küçük orkestra için *Kül Kedisi* balesi (1941); *Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christopha Rilke* (Christoph Rilke'nin Aşkları ve Ölümü) (1943); *Ein Totentauer zu Basel im Jahre* 1943 (1943'te Basel'de Bir Cenaze Töreni) balesi; bariton ve orkestra için *Sechs Monologue aus Jedermann* (Jedermann'dan Altı Monolog) [Hofmannstahl, 1943]; org için bir *Passacaille* (1944); arp, klavsen, piyano ve iki yaylı çalgılar orkestrası için *Konçertolu Küçük Senfoni* (1945); *Golgotha* oratoryosu (1948); 7 nefesli çalgı, yaylı

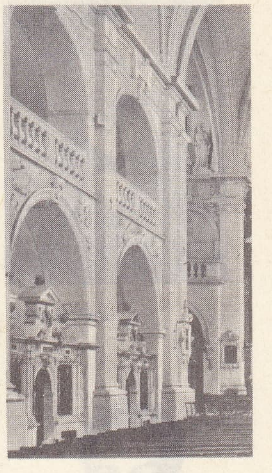

MARTELLANGE
La Fleche'de Prytanée militaire'in şapeli

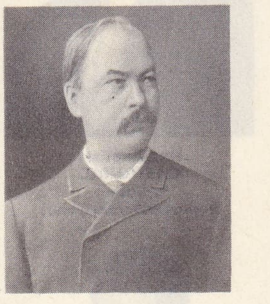

Fyodor MARTENS

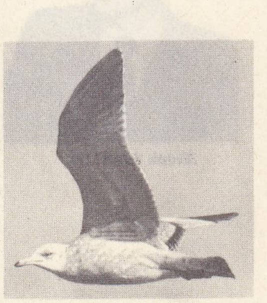

martı

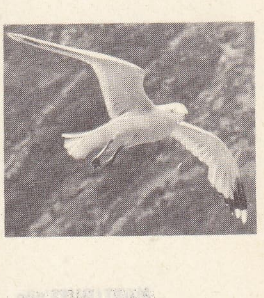

Foto. Gaby (LAROUSSE)

José MARTI

Jean-Baptiste MARTIGNAC taşbasma (Larousse koleksiyonu)

Frank MARTIN

MARTİGUES'nün bir görünüşü

çalgılar orkestrası ve timpani için bir konçerto; erkek ve kadın korosu için *Ariel;* bir keman konçertosu; Shakespeare'den *Fırtına* adlı opera (1956); *İsa'nın Doğuşu* oratoryosu (1959). Ayrıca bir orkestra prelüdü (*Inter Arma Caritas*, 1963), bariton ve sekiz çalgı için bir *Müzikli Od* (1962) ve *Monsieur de Pourceaugnac* (1963) adlı bir opera-komik besteledi. (L)

MARTİN (Germain), fransız iktisatçısı ve siyaset adamı (Le Puy 1872 Paris 1948). Arşivci, eski yazılar bilgini ve hukuk agrejesiydi. Sırasıyle Dijon, Montpellier ve Paris Hukuk fakültelerinde profesörlük yaptı. 1928 Genel seçimlerinde Hérault milletvekili oldu; sol eğilimli Cumhuriyetçiler gurubuna yazıldı. P.T.T. (1929), bütçe (1930) ve maliye (1934-1935) bakanı oldu. Eserleri arasında şunlar sayılabilir: M. Bezançon ile birlikte *Histoire du Crédit en France sous le Règne de Louis XIV* (Louis XIV'ün Hükümdarlığı Sırasında Fransa Kredi Tarihi) [1913]; *Les Problèmes du Crédit en France* (Fransa'da Kredi Meseleleri) [1919]; *Les Finances Publiques de la France et la Fortune Privée* (1914-1925) [Fransa'da Kamu Maliyesi ve Özel Servet, 1914-1925] (1925); G. Hanotaux'nun *L'Histoire de la Nation Française* (Fransız Milletinin Tarihi) [1927] adlı eserinin «İktisadî ve Malî Tarih» bölümü. *Le Chef d'Entreprise; Evolution de Son Rôle au XX. Siècle* (Müteşebbis ve XX. yy'da Kazandığı Önem) adlı eserinde altyapı reformları yapmak ve işçi sınıflarının durumlarını geliştirmek isteyen hükûmetler için üretimin artırılması ve malî dengeye dikkat edilmesi zorunluluğu üstünde durdu. (L)

MARTİN (Henri), fransız ressamı (Toulouse 1860 - Labastide-du-Vert, Lot 1943). J.-P. Laurens'in öğrencisiydi. Noktacılık* tekniğini uyguladı ve bu anlayışı resim sanatına soktu. Paris Belediye binası ile Sorbonne'da ve Toulouse Capitole'ünde önemli freskler yaptı. (L)

MARTİN (Jacques), fransız bilgini (Fanjaut, Languedoc 1684 - Paris 1751). Aziz Maurus tarikatına girdi (1709). Kelt dilinin kaynaklarıyle ilgilendi. Montfaucon tarafından Saint-Germain-des-Prés'ye çağrıldı (1727). Başlıca iki eseri: *La Religion des Gaulois* (Galyalıların Dini) [2 cilt; 1727] ve *L'Histoire des Gaulois*'dır (Gallerin Tarihi) [2 cilt; ölümünden sonra yayımlandı; 1752-1754]. (L)

MARTİN (Jean Baptiste), **Savaşlar ressamı Martin** denir, fransız ressamı (Paris 1659-ay.y. 1735). La Hire ve sonra Van der Meulen'den ders aldı. Versailles için Louis XI'in zaferlerini temsil eden tablolar, Hôtel des Invalides'in yemekhaneleri, Hollanda, Flandre ve Alsace'taki tahkimli yerleri gösteren manzaralar yaptı. Versailles'da onun yaptığı şato ve parka ait çeşitli manzaralar görülebilir. (L)

MARTİN (Louis), fransız hekimi ve bakteriyoloğu (Le Puy 1864 - Paris 1946). Pasteur enstitüsü müdür yardımcısı ve Serum Tedavisi servisleri şefiydi. Daha sonra Pasteur hastahanesi müdürü oldu. Çalışmaları özellikle difteri ve serum tedavisine yöneldi. Roux ile birlikte ilk difteri serumu şırıngalarını yaptı. (L)

MARTİN (Nicolas Jean BLES, **Jean-Blaise** — denir), fransız şarkıcısı (Paris 1764 veya 1768 - Roncières, Tarare yakınları 1837). Bas sesinin pes perdelerine inen, tenor sesinin tiz perdelerine yükselebilen bir baritondu. Sanat hayatını Feydeau Favart ve Paris Opera-Comique tiyatrolarında sürdürdü. 1816-1818, Daha sonra 1832-1837 arasında Paris konservatuvarında öğretmenlik yaptı. (L)

MARTİN (Paul), kanadalı hukukçu ve siyaset adamı (Ottawa 1903). 1928'de avukattı. 1935'te liberal milletvekili oldu. 1945'ten bu yana çeşitli bakanlıklarda görev aldı ve birçok kere Birleşmiş Milletler'de Kanada'yı temsil etti. 1963 Nisanında dışişleri bakanlığı görevini yüklendi. Savunma ve barış alanında olduğu kadar doğu ve batı bloklarını uzlaştırma çalışmalarıyle de Kanada'nın siyasî hayatına canlılık kazandırdı. (L)

MARTİN (Pierre), fransız mühendisi ve sanayicisi (Bourges 1824 - Fourchambault, Nièvre 1915). Eski bir demirci ailesindendi; genç yaşta, babasının Sireuil'deki tesislerinden birinin başına geçti. 1722'de Réaumur'ün yaptığı denemeden sonra özellikle Siemens ile Le Châtelier tarafından sabit fırınlarda çelik elde etmek için sayısız deney yapılmıştı. 1862'de William Siemens ile birlikte çalışmağa başlayan Pierre Martin, çeliği ergitmek için (yaklaşık olarak 1 700°C) sabit fırında sıcak gazların ısısından yararlanmayı tasarladı. Fırının içini silisli tuğlalarla kaplayarak, 1864'te Sireuil'deki fabrikada bir tonluk bir fırında ilk işlemi gerçekleştirdi. Sonra 1865'te, yabancı maddeleri temizlemek ve çeliği arıtmak için dökme demir ilâvesiyle çelik hurdalarının yeniden ergitilmesine dayanan ve kendi adıyle anılan çelik hazırlama usulünü buldu.

Martin usulü çok çabuk gelişti ve 1870'e kadar on fabrika bu usulle çelik üretimine geçti; bugün dünya üretiminin üçte birinden fazlası Martin tipi fırınlardan elde edilmektedir. (L)

MARTİN (Raymond), fransız heykeltraşı (Paris 1910). *Mareşal Foch'un Atlı Heykeli*'nin (Trocadéro meydanı, Paris 1937-1947) yapılışında ustası R. Wierlick ile birlikte çalıştı. Beaux-Arts de la Ville de Paris müzesinde (*Yatmış Çıplak*) ve Cezayir müzesinde eserleri vardır. Özellikle bir *Meryem*'i (L'Aigle kilisesi) ve Chartres piskoposluğundaki dekoratif alçak kabartması önemlidir. (L)

MARTİN (Rudolf), alman antropoloji bilgini (Zürich 1864-Münih 1925). Önce felsefe okudu sonra tabiî bilimlere ve antropolojiye merak sardı, Broca'nın teorilerinin etkisinde kaldı. Eserleri: *Die Inlandstämme der Malayischen Halbinsel* (Malaya Yarımadasında Kabileler) [1905]; *Lehrbuch der Anthropologie in Sistematische Darstellug* (Sistematik Antropoloji Ders Kitabı) [1914]. Bu eserlerin yeni baskıları (1928-1956) günümüzde fiziksel antropolojinin temel eserlerinden sayılır. (L)

MARTİN (sir Theodore), iskoç yazarı (Edinburg 1816 - Bryntysilio, Galler ülkesi 1909). BON GAULTİER takma adıyle W. E. Aytoun ile ortaklaşa *Bon Gaultier Ballads*'i (Bon Gaultier'in Baladları) [1855] yayımladı. Kraliçenin kocası olan prensin (1874-1880) ve kraliçe Victoria'nın (1908) biyografilerini yazdı. Ayrıca çeşitli latin, alman ve italyan eserlerinden tercümeler yaptı. (L)

MARTİN (Thomas Henri), fransız filozofu (Bellême, Orne 1813 - Rennes 1884). Hayatı boyunca Eskiçağda astronomi ve fizik bilimlerinin geniş kapsamlı bir tarihini yazmakla uğraştı, fakat eserini tamamlayamadı. *Histoire des Sciences Physiques dans Antiquité*'si (Eskiçağda Fizik Bilimleri Tarihi) [1849] önemlidir. *Etudes sur le «Timée» de Platon*'u (Eflatun'un «Timaios»u Üstüne İncelemeler) [1841] büyük eserinin sadece bir bölümüdür. (L)

MARTİN (William MCCHESNEY *Junior*), amerikalı maliyeci ve siyaset adamı (Saint Louis 1906). Sırasıyle New York Stock Exchange yöneticiliğine (1935-1938), İmport-Export bank müdürlüğüne (1945), Truman tarafından hazine bakanlığı yardımcılığına (1949-1951), nihayet Federal Reserve Board başkanlığına (1951) tayin edildi. Enflasyonu ve amerikan dolarının dışarıya sızmasını önlemek amacıyle banka kredilerinin kısılmasına ilişkin (iskonto haddinin 100'de 4'ten 4,5'e çıkarılması) [5 aralık 1965] sert bir siyaset izledi. (L)

MARTİNA FRANCA, İtalya'da şehir, Apulia'da (Tarento ili), Murge'lerin güney kenarında; 37 800 nüf. Bernini'nin inşa ettiği dükalık sarayı (XVII. yy.). (L)

MARTİN burnu, Fransa'da Côte d'Azur'de (Alpes-Maritimes idare bölgesi) burun, Monako ile Menton arasında. Sayfiye merkezi. (L)

MARTİN-CHAUFFİER (Louis), fransız yazarı (Vannes 1894). Tıp öğrenimi yaptı. Daha sonra, çok sayıda kitap, roman ve deneme yayımladı. Bu eserlerinde ateşli ve cesur bir ahlâkçı ve hümanist olarak göze çarptı: *Patrice ou l'Indifférent* (Patrice veya Vurdumduymaz) [1924]; *L'Epervier* (Şahin) [1925]; *Jeux de l'Ame* (Gönül Oyunları) [1927]; *Chateaubriand ou l'Obsession de la Pureté* (Chateaubriand veya Temizlik Saplantısı) [1943]; *L'Homme et la Bête* (İnsan ve Hayvan) [1947]. Almanlar tarafından Neugamme ve Bergen-Belsen kamplarına sürüldü. Buradaki gözlemlerini kaleme aldı: *Mon Père n'est pas Mort* (Babam Ölmedi) [1950]; *L'Ecrivain et la Liberté* (Yazar ve Özgürlük) [1959]; *Examen des Consciences. Algérie an VII* (Vicdan Denemesi. VII. Yılında Cezayir) [1961]. (L)

Martin Chuzzlewit (THE LIFE AND ADVENTURES OF) [*Martin Chuzzlewit'in Hayatı ve Maceraları*], Charles Dickens'in romanı. Dickens bu romanda, Birleşik Devletler'e vaktiyle yapmış olduğu bir yolculuğun gözlemlerini romanın kahramanı Martin Chuzzlewit ağzından dile getirir ve amerikan toplumunu alaya alır. Eserin kahramanı, İngiltere'ye dönüşünde, bir sürü bencille çatışır. Bunlar, insanseverlik üstüne nutuklar çeken modern yobaz Pecksniff, kaba ve açgözlü hastabakıcı Sarah Gamp ve aile pansiyonu işleten bayan Todgers gibi kimselerdir. (L)

Martin çeliği, Martin usulüyle elde edilen çelik. Bu çelikler, konvertisörlerde işlenen çeliklerden daha saftır ve bileşimleri daha iyi ayarlanmıştır. (L)

MARTİN DES PALLİÈRES (Charles Félicité), fransız generali (Courbevoie 1823 - Palaseau 1876). Sıvastopol'da yaralandı (1854), Koşinşin'de başarı kazandı. 1870'te Bazeilles'te yeniden yaralandı; iyileşince Coulmiers'te çarpıştı ve Orléans'ın kaybedilmesinden sonra XV. Kolordu ile, geri çekilen Loire ordusunu korudu. 1871'de Gironde milletvekili oldu. (L)

MARTİN DİEZ (Juan). Bk. DIEZ.

MARTİN DU GARD (Maurice), fransız yazarı ve gazetecisi (Nancy 1896). 1923-1936 Arasında *Nouvelles Littéraires*'i yönetti. Çağdaş düşünce hayatı üstüne yazdığı denemelerinin başlıcaları: *Les Mémorables* (Anmağa Değer Şeyler) [1957-1960]; *Climat Tempéré, Maximes, Caractères et Confidences* (Ilıman İklim, Özdeyişler, Karakterler ve Sırlar) [1964]; *Les Libéraux* (Liberaller) [1967]. (L)

MARTİN DU GARD (Roger), fransız yazarı (Neuilly-sur-Seine 1881-Bellême 1958). 1909'da *L'Abbaye de Jumièges* (Jumièges Manastırı) adlı bir kitap yayımladı. Bu eseri, *Devenir!* (Oluşum) [1909] ve *L'une de Nous* (İçimizden Bir Kadın) [1910] adlı iki romanı izledi. Martin du Gard, Dreyfus meselesi ile yakından ilgilendi ve bu konuyu *Jean Barois* (1913) adlı büyük bir romanda işledi. Sonra tiyatroya yöneldi; köy yaşayışıyle ilgili olarak *Le Testament du Père Leleu* (Leleu Babanın Vasiyetnamesi) [1914] ve *La Gonfle* (1928) adlı farsları yazdı. Birinci Dünya savaşından sonra *Les Thibault** (Thibault'lar) adlı büyük eserini yazmağa başladı; bu eserde, yüzyılın başlarında bir fransız ailesinin hayat hikâyesini anlattı. Bu dizinin ilk iki eseri olan *Le Cahier Gris* (Gri Defter) ile *Le Pénitencier*'yi 1922'de yayımladı. Öbür ciltlerin yazılışı, İkinci Dünya savaşına kadar sürdü: *La Belle Saison* (Güzel Mevsim [1923], *La Consultation* (Danışma) [1928], *Sorellina* (1928), *La Mort du Père* (Babanın Ölümü)

Foto. LAROUSSE

[1929], *L'Eté* 1914 (1914 Yazı) [1936] ve *Epilogue* (1940). Martin du Gard, dramlar da yayımladı: *Un Taciturne* (Sessiz Adam) [1913], *Confid ence Africaine* [1931], *Vielle France* (Eski Fransa) [1933]. Bitiremediği *Le Journal de Maumort* (Albay Maumort'un Günlüğü) ve kendi günlüğü yayımlanmadı 1937'de Nobel edebiyat ödülünü aldı. (L)

MARTİNE, bizans imparatoriçesi (590'a doğr. - 652'ye doğr.), imparator Heraklios'un yeğeni ve ikinci karısı (614). Entrikacı ve haris bir kişiydi; imparatorun ölümünden sonra iktidarı Konstantin III (birinci evlenmeden olan oğlu) ile Heraklios II Heroklonos'un (ikinci evlenmeden doğan ve 638'den sonra imparatorlukta hak sahibi olan oğlu) paylaşacaklarına dair kocasından söz aldı. Heraklios ölünce (şubat 641) devlet yönetimine katılan Martine, Konstantin III'ün anî ölümüyle (mayıs 641) suçlandı, askerî bir ayaklanma sonucu Konstantin'in oğlunu da tahta ortak etmek zorunda kaldı (ekim 641). Martine ve oğlu yeni bir isyanla iktidardan uzaklaştırıldı (642). [L]

MARTİNEAU (Harriet), ingiliz kadın yazar (Norwich 1802-Ambleside, Westmorland 1876). Auguste Comte'un pozitivizminden bir çeşit tanrıtanımazlığa geçti. *The Revolt* (İsyan) [1826], *Illustrations of Political Economy* (İktisat Üstüne Açıklamalar) [25 c., 1832-1833], 1816-1846 dönemini incelediği *The History of the Thirty Years Peace* (Otuzyıl Barışı Sırasında İngiltere Tarihi) [1849] adlı eserlerinde liberalizmi ve çalışan sınıfları savundu. *Deerbrook* (1839) ve *The Hour and the Man* (Saat ve İnsan) [1840] adlı romanları vardır. Çocuk masalları da yazdı. (L)

MARTİNEAU (Henri), fransız bilgini (Coulonges-sur-l'Autize 1882-Paris 1958). *Roman Scientifique de Zola: la Médecine et les Rougon-Macquart* (Zola'nın Bilimsel Romanı: Hekimlik ve Rougon-Macquart'lar) [1907] adlı teziyle tıp doktoru oldu; 1909'dan sonra *Le Divan* adlı bir edebiyat dergisi ve bir yayınevi kurdu. Stendhal'in eserleri üstüne önemli çalışmaları vardır: *L'Itinéraine de Stendhal* (Stendhal'in Tuttuğu Yol) [1914]; *Stendhal Méconnu* (Değeri Bilinmeyen Stendhal) [1935]; *Petit Dictionnaire de Stendhal* (Küçük Stendhal Lûgati) [1950]; *L'Oeuvre de Stendhal* (Stendhal'in Eseri) [1951] ve *Le Coeur de Stendhal* (Stendhal'in Kalbi) [1952-1953]. 1924'ten 1936'ya kadar Stendhal'in bütün eserlerinin tenkitli yayımını yönetti. (L)

MARTİNEAU (James), ingiliz ilâhiyatçısı (Norwich 1805-Londra 1900), Harriet Martineau'nun kardeşi. Üniteryen mezhebindendi. Metafizik derneği üyesiydi, vazıları *Types of Ethical Theory* (Ahlâk Nazariyesi Örnekleri) [2 cilt, 1885] ve *Study of Religion* (Din İncelemesi) [2 cilt; 1888] gibi yazılarıyle liberal Protestanlığı derinden etkilemiştir. (L)

Martin Eden, Jack London'ın romanı (1909). Yazarın kendi hayatını çok yakından yansıtan eser, otobiyografi türünün en açık örneklerinden biridir. Kaba saba bir denizci olan Martin, zengin bir kıza (Ruth) âşık olur. Bu tutkusu onu, kültürünü artırmağa ve toplumdaki yerini değiştirmeğe iter. Büyük bir azimle kendini okumağa verir. Martin romanlar, hikâyeler yazar. Ancak yayıncılar her defasında bunları geri çevirirler. Parasız ve umutsuz Martin'i, sevgilisi de içinde olmak üzere, herkes terk eder. Ruth için sevgiden çok, başka şeyler değerlidir. Fakat beklenmedik bir anda Martin'in yıldızı, hem de büyük bir ihtişamla parlayıverir. Dün özlemini çektiği her şey hattâ Ruth'un kalbi artık onundur. Ama o gerçeği çoktan anlamıştır; hiç bir şeye ne eski hevesi nede eski güveni kalmıştır. Güney denizlerine açılmak üzere gemiye biner ve denizin sonsuzluğunda ölüme koşar. (L)

MARTİNELLİ (Domenico), italyan mimarı (Lucca 1650 - ay.y. 1718). İtalya dışında, özellikle Avusturya'da çalıştı. 1690'da Viyana'da Lihtenştayn prenslerinin saraylarını ve Viyana yakınlarında Rossau şatosunu, Bohemya'da Austerlitz şatosunu, Prag'da Sternberg ve Lobkowic saraylarını yaptı. Barok üslûbun yayılmasında önemli rolü oldu. (L)

MARTİNELLİ (Elsa), italyan kadın sinema oyuncusu (Erosseto 1935). Mankenlik ve modellik yaptı; K. Douglas tarafından *Yerli Avcısı*'nda (1955) oynamak üzere Hollywood'a çağırıldı. İtalya'ya döndükten sonra çeşitli filimlerde oynadı. Başlıca filimleri: *La Notte Brava* (İyi Gece) [1959, M. Bologni'nin]; *Kan ve Gül* (Il Sangue el la Rosa) [1960, R. Vadim'in]; *Pelle Viva* (1962, G. Fina'nın); *Onuncu Kurban* (1965 E. Petri'nin); *Hatari* (1962, H. Hawks'ın); *Dava* (1962, O. Welles'in); *Sıcak Vücut* (1965, J. Aurel'in). [M]

MARTİNELLİ (Giovanni), italyan tenoru (Montagnana 1885). Sanat hayatına 1910'da, Milano'da başladı; *Altın Batı'nın Kızı*'nın ilk Avrupa temsillerini icra etti, sonra New York Metropolitan'ına alındı. Caruso'nun halefi olarak, 1913-1946 arasında dramatik repertuvarın rollerini söyledi; ayrıca yerli operaların ilk temsillerini canlandırdı *(Don Carlos, Oberon, Goyescas'*lar v.b.). [L]

MARTİNENCHE (Ernest), fransız pofesörü (Calvisson 1869-Sainte-Croix-du-Var 1941). Sorbonne'da profesördü. İspanya ile ilgili incelemelerin yapılmasına önayak oldu. Eserlerinde fransız ve ispanyol edebiyatlarının karşılıklı etkilerini inceledi. Başlıca eserleri: *La Comédie Espagnole en France de Hardy à Racine* (Fransa'da Hardy'den Racine'e kadar İspanyol Komedisi) [1901]; *Molière et le Théâtre Espagnol* (Molière ve İspanyol Tiyatrosu) [1906]; *L'Espagne et le Romantisme Français* (İspanya ve Fransız Romantizmi) [1922]. Martinenche, ayrıca *Revue de l'Amérique Latine*'i (Latin Amerika Dergisi) yönetti. (L)

MARTİNENGO'LAR, Verona'lı italyan müzikçi ailesi. — GABRİELE, 4 sesli iki madrigal kitabı (1544-1548) ile 5 sesli bir madrigal kitabı yazdı (1580). — Oğlu GIULIO CESARE (Verona - öl. Venedik 1613) keşişti. Udine'de, Monteverdi'den önce, Venedik San-Marco kilisesi kapellasında müzik yöneticiliği yaptı (1609). 4,5 ve 6 sesli madrigaller (1605), motetler besteledi. (L)

MARTİNET (André), fransız dilbilimcisi (Saint - Albans - des - Villards, Savoia 1908). École des hautes études'de araştırma müdürüydü; Sorbonne'da profesör oldu (1960), Fonoloji ve dilbilim üzerine çalışmalar yaptı. Başlıca eserleri: *Économie des Changements Phonétiques, Traité de Phonologie Diachronique* (Fonetik Değişimlerin Düzeni, Dil Olaylarının Zaman İçinde Değişmesi Yönünden Fonolojik İncelemesi) [1955], *Eléments de Linguistique Générale* (Genel Dilbilim Unsurları) [1960], *La Linguistique Synchronique* (Senkronik Dilbilim) [1965]. 1948'den beri, New York'ta yayımlanan dilbilim dergisi Word'ün yöneticilerindendir. (L)

MARTİNET (Jean Louis), fransız bestecisi (Sainte-Bazcille, Lot-et-Garonne 1912). Koechlin, Roger-Ducasse, Messiaen ve Leibowitz'in öğrencisi oldu. Başlıca eserleri: *Orphée* adlı senfonik şiir (1944); *La Trilogie des Prométhées* (Prometheus'lar Üçlemesi) [1947]; koro ve orkestra için altı *Şarkı* (1948); ses dörtlüsü ve orkestra için *René Char'ın Şiirleri* (1951) ve *Altı Senfonik Bölüm* (1953-1961). [L]

MARTİNETTİ (Piero), italyan filozofu (Pont Canavese, Torino 1872 - Castellamonte, Torino 1943). Öğrenimini 1893'te Torino'da bitirdi, sonra Leipzig'de Wundt'un derslerine devam etti. 1906'da *Introduzione alla Metafisica* (Metafiziğe Giriş) adlı eserinin yayımlanmasından sonra Milano'da Teorik Felsefe kürsüsüne alındı. 1931'e kadar bu kürsünün başında kaldı. Faşist rejimin istediği bağlılık yeminini reddettiği için, görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Castellamonte'ye çekildikten sonra, felsefî düşüncelerini yalnız *Rivista di Filosofia*'nın sayfalarında sürdürdü. Croce ve Gentile'nin tarihçi ve içkinci idealizminin hâkim olduğu italyan felsefesinde, Martinetti'nin «dinci idealizm»i tarihe aykırı bir felsefe gibi görüldü. Martinetti'nin çözümleri, özellikle ahlâkî ve dinî hayatın kendine has görünümlerine yönelmiş olanlar için, telkin edici ve aydınlatıcı bir özellik taşır. Metafiziğine aldığı temel, kesinlikle eski sayılabilir: ona göre değişik görünüşlerin gerisinde mutlak öznenin birliği vardır. Ahlâka uygunluk ve din gibi, felsefe, sanat ve hattâ bilim de bu tek özneye erişmeğe yarar. Dinler dogmatik kalıplar içinde donup kalınca, istisnaî kişiler (Buddha veya sadece üstün bir insan olan İsa gibi) başkaldırarak ruhların birliğe yükselmelerine yeniden yön verirler. Ama din, mutlak öznenin ancak yaklaşık ve sembolik bir bilgisini verebilir. Mutlak öznenin üstünlüğü hayatın ve tarihin de belirleyici şartıdır. Tenkitçi metafizik, dinin âyinlere dayanan şekilciliğe ve dogmatik katılık içinde donup kalmasını önler. Onun içindir ki, dın gibi felsefe de, ruhun tamamlayıcı unsurudur. Martinetti *Breviario Spirituale* (Ruhsal Dua Kitabı) [1923]; *La Libertà* (Hürriyet) [1928]; *Gesu Cristo e il Cristianesimo, Ragione e Fede* (İsa ve Hıristiyanlık, Akıl ve İman) [1942]; *Kant* (1943); *Il Compito della Filosofia* (Felsefenin Ödevi) [ölümünden sonra, 1951] adlı eserleri yazdı. (M)

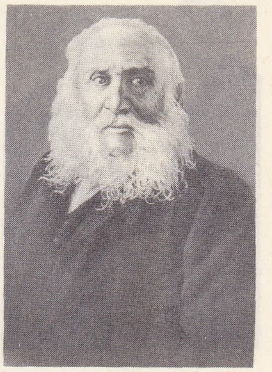

Pierre MARTİN

MARTİNEZ (Sebastian), ispanyol ressamı (Jaén 1602-Madrid 1667). 1660'ta kral Felipe IV'ün ressamı olarak Velasquez'in yerine geçti. En büyük eseri: Jaen katedralindeki *Aziz Sebastianus*'un *Din Uğrunda Ölüşü.* (L)

MARTİNEZ BARRİO (Diego), ispanyol siyaset adamı (Sevilla 1883 - Paris 1962). Gazeteciydi. Radikal partiye girdi, cumhuriyet'in ilânından sonra ulaştırma bakanı (1931) oldu. Azana iktidardan düştükten sonra başbakanlığa getirildi, *Cortes*'i feshederek seçimlere gitti. Seçimlerde sol kesim başarısızlığa uğradı (kasım 1933). Az sonra, radikaller bölündü ve Martinez Barrio, Cumhuriyetçi sol ile birlikte Cumhuriyetçi bir birlik kurdu. Sonra bu birlik Halk cephesine katıldı. Martinez Barrio, Azana'nın seçilmesinden önce, cumhurbaşkanı oldu (7 nisan - 10 mayıs 1936). 1939'da yurdunu terk etti. (L)

Rudolf MARTİN

MARTİNEZ'CİLİK i. (*Martinez* > *martinez-ci*'den *martinez-ci-lik*). Martinez Pasqualis ile öğrencisi Aziz Martinus'un geliştirdikleri düşünce akımı.

— ANSİKL. *Martinez'cilik*'in önderleri olan Martinez Pasqualis ile Aziz Martinus'un öğretileri, evreni, Tanrı'dan gelen varlıkların bir sıralanışı sayan, bir çeşit mistik panteizmdi. Tanrı'ya yeniden kavuşmak için insanların, bazı büyücülük usullerine başvurarak üstün ruhlarla ilişki kurmaları gerekiyordu. Martinez'cilik, Fransız ihtilâli sırasında, laik bir mistisizm akımını etkiledi. (L)

MARTİNEZ DE CAMPOS (Arsenio), ispanyol mareşali ve siyaset adamı (Segovia 1831-Zarauz 1900). Fas savaşında (1859), Küba ayaklanmasının bastırılışında (1868) bulundu; 1870-1874 arasında Don Carlos taraftarlarına karşı savaştı. Serrano'ya karşı bir komplo düzenledi, 1875'te bir hükûmet darbesiyle Alfonso XII'yi tahta geçirdi ve don carlos'çuların ayaklanmasını bastırdı. Başkumandan olarak, 1876'da Küba'da güvenliği sağlamakla görevlendirildi (1877-1878). Başbakan ve savaş bakanı oldu, Kübalılara söz verilen reformları sonuçlandıramadığı için istifa etti (1879). Kralcı liberaller grubunu kurdu. 1881-1888 Arasında savaş bakanlığı yaptı, 1885'te senato başkanı oldu. 1895'te Küba'ya gönderildi, barışı sağlama görevinde başarısızlığa uğradı, geri çağrıldı, ama kralın danışmanı olarak nüfuzunu sürdürdü. (L)

MARTİNEZ DE LA ROSA (Francisco de Paula), ispanyol siyaset adamı ve yazarı (Granada 1787-Madrid 1862). Napolyon'a karşı yardım sağlamak üzere Cadiz cuntası tarafından İngiltere'ye gönderildi (1811). Liberal milletvekiliyken (1812-1814), ilerici tutumu yüzünden sürgün edildi (1814-1820). Meclis başkanı ve dışişleri bakanı (1822-1923) oldu, fransız ayaklanmasını ve müdahalesini önleyemedi. Yeniden sürgün edildi (1823-1834), daha çok Paris'te oturdu ve orada romantizmin etkisinde kaldı. Başbakan (1834-1835) oldu. Büyükelçi olarak Paris'e, sonra Roma'ya (1842) gitti. Cortes başkanı (1852) oldu. Devlet adamlığından

Foto. LAROUSSE

Roger MARTİN DU GARD İsveç kralının elinden Nobel ödülünü alırken (aralık 1937)

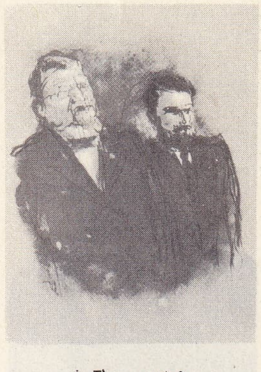

J. Thevenet'nin «Thibault» için illüstrasyon'u

çok, hatipliğiyle tanındı. Şair, dram yazarı ve tarihçi olarak ününü sürdüremedi. Başlıca eserleri: *La Conjuracion de Venecia* (Venedik Fesatı) [1830] adlı tarihî bir roman; *El Espiritu del Siglo* (Yüzyılın Ruhu) adlı bir felsefe tarihi incelemesi [1835-1851]; *La Nina en Casa y la Madre en la Mascara* (Kız Evde, Anne Maskeli Baloda) [1821] adlı bir töre komedisi. (L)

MARTİNEZEİA i. (ispanyol botanikçi *Martinez* Robles'in adından). Yapırakları tüysü, çiçekleri birevcikli olan palmiye cinsi; Amerika'nın tropikal bölgelerinde yetişir; birçok türü (*M. granatensis, M. Lindeniana* v.b.) sıcak ve nemli limonluklarda yetiştirilir. (L)

MARTİNEZ ESTRADA (Ezequiel), arjantinli yazar (San José da la Esquina, Santa Fé 1895 - Bahla Blanca 1964). Arjantin ve Meksika üniversitelerinde edebiyat profesörlüğü yaptı. Küba devriminden sonra Küba'ya gitti, öğretmenliği sırasında *Marti: el Hérse y su Accion Revolucionaria* (Marti: Kahraman ve Devrimci Eylemi) adlı eserini yazdı. 1962'de Arjantin'e döndü. Bahia Blanca'ya yerleşti ve şair olarak büyük ün kazandı. Arjantin şiirinde başlayan yenilik savaşının en önemli kişilerinden biri olan Martinez Lugones'in etkisinde kaldı. En büyük özelliği derin bir hayal ve mizah gücüne sahip olmasıdır. Başlıca eserleri: *Nefelibal* (1922); *Motivos del Cielo* (Feleğin Maksatları) [1924]; *Argentina* (Arjantin) [1917]; *Humoresca* (Nükte) [1929]; manzum bir oyun olan *Titeres de Pies Ligeros* (Oynak Kuklalar) [1929]; *Radiografia de la Pampa* (Pampa'nın Radyografisi) [1933]; *La Cabeza de Goliat* (Calud'un Başı) [1940]; *Sarmiento* (Koruk) [1946]; *Muerte y Transfiguracion del Martin Fierro* (Martin Fierro'nun Ölümü ve Değişimi) [1948]; *Realidad y Fantasia en Balzac* (Balzac'ta Gerçekle Hayal) [1965]; *Analisis Funcional de la Cultura* (Kültürün İşlevsel Tahlili) [1960]. (M)

MARTİNEZ MONTANES. Bk. MONTANEZ (Jean Martinez).

MARTİNEZ PASQUALİS, mezhep başkanı (Grenoble 1727 - Port-au-Prince 1779). Portekiz yahudilerinden geldiği sanılır. Öğrencileri Mesmer, Cagliostro ve özellikle düşünceleri bugüne ulaştıran Saint-Martin ile, yahudi kabalasından ilham alan, kehanete ve gizli ilimlere ve meczupluğa dayanan bir akımı geliştirdi. Düşüncesini *Traité de la Réintégration des Êtres dans leurs Propriétés, Vertus et Puissances Spirituelles et Divines* (Özellikleri, Erdemleri, Ruhsal ve Tanrısal Güçlükleri İçinde Varlıkların Yeniden Bütünlenmesi Üstüne İnceleme) [1842] adlı eserinde açıkladı. (L)

MARTİNEZ RUİZ (José). Bk. AZORİN.

MARTİNEZ SİERRA (Gregorio), ispanyol yazarı (Madrid 1881-ay.y. 1947). Edebiyat tenkitleri ve şiirler yazdı. Özellikle, karısı Maria ile birlikte yazdığı oyunlarla dikkati çekti: *Cancion de Cuna* (Ninni) [1911]; *Primavera en Otonu* (Sonbaharda İlkbahar); *El Ama de la Casa* (Ev Sahibesi) [1910]; *Don Juan da Espana* (İspanya Don Juan'ı) [1921]. (L)

MARTİNEZ Toledo'lu (Alfonso), ispanyol ahlâkçısı (Toledo 1398-ay.y. 1470'e doğr.). Talavera başpapazı idi. Aynı zamanda *El Corvacho* diye de anılan *Rebrobacion del Amor Mundano* (Dünya Aşkının Kınanması) [1438] adlı eserinde kadınların kusurlarını ele aldı. (L)

mareşal MARTİNEZ DE CAMPOS

Martin fırını, duman ısısının Siemens sistemine göre toplanıp yeniden kullanıldığı, gazla ısıtılan döner alevli izabe* fırını. Fırın, yüküne göre asit veya bazik bir taban ile fırının alt kısmına yerleştirilmiş dört toplama odasından meydana gelir; gazın toplanıp yeniden kullanıldığı bu odalardan ikisi dumanla ısıtılır, diğer ikisi de, ısılarını peş peşe yanma havasına ve gaza verir. (L)

MARTİNGAL i. (fr. *martingale*). Bk. KELEPSER.

MARTİNİ i. (ital. k.). Portakal kabuğu, cin ve vermut karışımı içki: *Sevim'e bir portakal suyu kendine de bir martini ısmarladı* (Y. K. Karaosmanoğlu). [M]

MARTİNİ (Alberto), italyan gravürcüsü ve ressamı (Oderzo, Treviso 1876 - Milano 1954). Resme basit bir portreci olan babasının teşvikiyle başladı. Fakat alman gravürünü (özellikle Dürer'i) tanıması, resim kültürünün gelişmesini sağladı. 1898'de Münih'te Joseph Sattler'in yanında alman resmini inceledi. Daha sonra grafik sanatına yöneldi: mürekkepli desen, gravür, *ex libris,* resimleme. 1895'te *Büyük Morgan*'ı, ertesi yıl Tassoni'nin *La Secchia Raşita*'sını (Çalınan Mühür), sonra E. A. Poe'nin *Tales*'ini (Hikâyeler) [1905-1908], Paul Verlaine'in *Fêtes Galantes*'ını (1911) ve daha sonra R. M. Rilke'nin *Das Marien - Leben*'ini (Meryem'in Hayatı) [1943-1944] kara kalemle resimledi. İlk desenleri, yaratıcılığı ve tekniğinin inceliğiyle İtalya dışında, özellikle Münih ve Londra'da büyük ün kazandı. Şeytan ve ölüm kavramlarını yansıtan eserleri kendine has bir çeşit gerçeküstücülüğe yönelir. Martini 1928'de Paris'e gitti ve André Breton'u tanıdı. Fakat, doğrudan doğruya gerçeküstücülere katılmadı. Çünkü bu akım adına ileri sürülen görüşleri paylaşmıyordu. Bu yüzden 1934'te Milano'ya döndü. Ölümüne kadar orada yalnız ve tanınmayan bir kişi olarak yaşadı. (M)

MARTİNİ (Arturo), italyan heykeltıraşı (Treviso 1889 - Milano 1947). Faşist yönetimin gözde heykeltıraşıydı. Çeşitli akımlardan yararlanan sanatıyle etkili oldu (Milano Modern Sanatlar galerisi). [L]

MARTİNİ (Ferdinando), italyan yazarı ve siyaset adamı (Floransa 1841-Monsummano, Pistoia 1928). Milletvekilliği, millî eğitim (1892-1893) ve sömürgeler bakanlığı (1915-1916) yaptı. Birinci Dünya savaşında, İtalya'nın müttefikler safında savaşa girmesi fikrinin ateşli savunucusu oldu; 1923'te Mussolini tarafından senatör tayin edildi. XX. yy.ın ilk yarısında kültür hayatına canlılık kazandıranlardan biriydi. Berrak bir toscana lehçesiyle yazılmış eserleri arasında komediler ve atasözleri ayrı bir yer tutar. Başlıca eserleri: *Chi Sa İl Gioco Non l'İnsegni* (Tereciye Tere Satılmaz) [1871]; *İl Peggio Passo è Quello dell'Uscio* (En Kötü Geçiş Eşikten Geçiştir) [1873]. Martini'nin *Fra un Sigaro e l'Altro* (İki Sigara Arasında) [1876] adı altında topladığı kronikleri önemlidir. (L)

MARTİNİ (Francesco DI GIORGIO), italyan mimarı, heykeltıraşı ve ressamı (Siena 1439 -Siena yakınları 1502). Vecchietta'nın öğrencisiydi. Kayınbiraderi Neroccio di Lando ile 1475'e kadar bir atelyede çalıştı. Heykeltıraş olarak tunç kabartmalar yaptı: şamdan taşıyıcı melekler (Siena); *Kırbaçlama* (Perugia); *İsa'nın Çarmıhtan İndirilişi* (Venedik); *Tahta Aziz Khristophoros* ve *Vaftizci Aziz Yahya* (Louvre) heykellerinin ona ait olduğu sanılır. Martini, Floransa'nın sertliğini Siena'nın şiiriyle birleştiren tek Siena'lı ressamdır (*Tebşir ve Doğuş;* 1475'e doğr., Siena). 1477'de Federico da Montefeltro, Martini'yi Urbino'ya getirtti; Martini şatoda önemli çalışmaları yönetti. 1482'den sonra Francesco di Giogio, Marche'de büyük bir çaba gösterdi (Ancona Belediye binası, Jesi Belediye sarayı). Orijinalliği, özellikle Cortona yakınlarındaki Madonna del Calcinaio kilisesinde görülür (1485). Bu, latin haçı biçiminde, kubbesi tavan göbeği üzerinde, geniş bir binadır. Martini'nin *Tratto di Architettura* (Mimarlık Üstüne İnceleme) adlı bir kitabı vardır. (L)

MARTİNİ (Friedrich), avusturyalı subay ve mühendis (Mehadia, Macaristan 1832 - Frauenfeld 1897). İstihkâm subayı olarak 1859 İtalya seferine katıldı. Frauenfeld'de yerleştikten sonra, İngiltere'ye teklif ettiği, 11,4 çapındaki tüfek (bk. MARTİN) ingiliz ordusunda 1871-1889 arasında kullanıldı. (L)

MARTİNİ (Giambattista), italyan fransisken keşişi, müzik tarihçisi, nazariyatçısı ve bestecisi (Bologna 1706 - ay.y. 1784). 1725'te Fransisken kilisesi koro şefi oldu, 3 ciltlik *Storia della Musica*'sı (Müzik Tarihi) [1757, 1770, 1781] tamamlanmamıştır. Martini, ayrıca, *Esemplare Ossia Saggio Fondamentale Pratico di Contrappunto* (Kontrapunto Örneği veya Temel Kontrapunto Denemesi) [1774-1775] adlı bir kitap yazdı. Müzik kompozisyonlarında bir yandan XVI. yy. vokal çokseslilifinden, bir yandan XVII. ve XVIII. yy. çalgı kontrapuntosundan (on iki org ve klavsen sonatında [1741]), aynı zamanda devrinde moda olan salon müziği üslûbundan ilham aldı (altı klavsen sonatında [1747]). Ölünce çok zengin kütüphanesi Bologna konservatuvarına kaldı. (L)

MARTİNİ (Jean-Paul), fransız bestecisi (Freistadt, Pfalz 1741-Paris 1816). Alman asıllıdır (gerçek adı SCHWARTZENDORF idi); 1760'ta Nancy'ye, 1764'te Paris'e yerleşti. Paris'te Opéra - Comique'te *L'Amoureux de Quinze Ans* (On Beşlik Âşık) [1771], *Le Fermier* (Çiftçi) [1772], *Henri IV* (1774), *Le Droit du Seigneur* (Derebeyinin Hakkı) [1783], *Les Accordées du Village* (Köyün Nişanlıları) [1797] adlı eserlerini temsil ettirdi. 1795-1802 Arasında konservatuvarın eğitim müfettişliği görevinde bulundu, 1815'te krallık müzik işleri yönetmeni oldu. Bundan sonra çok sayıda oda müziği parçası ve dinî müzik besteledi: mezmurlar, büyük tören missaları, bir *Requiem.* Ayrıca *Plaisir d'Amour* (Aşk Zevki) adlı ünlü romansın da yazarıdır. (L)

MARTİNİ (Martino), italyan cizvit misyoneri (Trento 1614 - Hang-cou 1661). 1637-1651 Arasında ve 1656'dan ölümüne kadar Çin'de yaşadı. Eserleri: *Sinicae Historiae Decas Prima* (Çin Tarihi) [1658]; *Relazione sulla Guerra Tartarva Contro la Cino* (Çin Tatar Savaşı Tarihi) [1654]; *Novus Atlas Sinensis* (Yeni Çin Atlası) [1655]. (L)

MARTİNİ (Simone), italyan ressamı (Siena 1285'e doğr. - Avignon 1344). XIV. yy.da Siena okulunun en ünlü temsilcilerindendir. 1315'te Siena sarayı için etrafı meleklerle çevrili meryem *La Maesta*'yı çizdi. Ressam, bu ünlü eserinde süslemeciliğe daha da yaklaşarak Duccio'nun tarzına yönelir. Martini 1328'de Halk sarayı için Guidoriccio da Fogliano'nun atlı resmini çizdi. 1330'a doğru Assisi'ye gitti, Aşağı San Francesco kilisesinde San Martino şapelinin süslemelerini yaptı. Yardımcısı Lippo Memmi'nin de emek verdiği *Tebşir*'de siluetlerin güzelliği ve renklerin inceliğiyle siena gotik sanatının en sağlam örneğini verdi. Milletlerarası üne sahip bir ressam ve kral Anjou'lu Roberto'nun gözde sanatçısı olan Martini, sanıldığına göre *Toulouse'lu Aziz Louis* panosunu yapmak üzere Napoli'ye gitti. 1339'da Avignon'da kaldı, orada *Katedraller Madonnası* ve *Aziz Georgius* (kayıptır) adlı eserlerini gerçekleştirdi. Evignon'da Petrarca ile dost oldu ve onun için *Vergilius* başlı bir minyatür yaptı. (L)

MARTİNİ (Vicente MARTİN Y SOLER, — denir), ispanyol bestecisi (Valencia 1754 - Petersburg 1806). Alicante'de orgculuk yaptı, bir süre Madrid'de kaldı, İtalya'ya geçti, orada birçok operasıyle başarı kazandı. Viyana'ya giderek 1785'te *La Cosa Rara*'yı temsil ettirdi. İtalyan operasını yönetmek üzere Petersburg'a çağrıldı, 1801'e kadar bu görevde kaldı. (L)

MARTİNİA i. Karbonifer ve permiyen tabakalarında bulunan kolsuayaklı fosil hayvan. (*Spiriferidae* familyasından.) [L]

MARTİNİK, fr. **Martinique,** Antiller'de ada, Rüzgâr adaları grubunda, bir fransız denizaşırı idare bölgesidir; 1 090 km^2; 320 030 nüf. İdare merkezi, *Fort de-France* (85 300 nüf.).

Foto. LAROUSSE

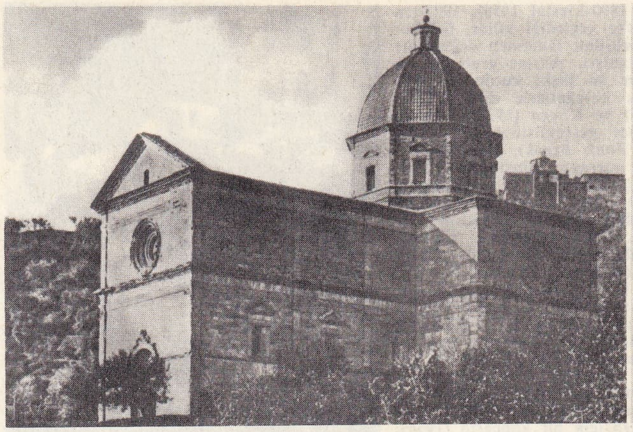

Francesco MARTİNİ S. Maria delle Grazie kilisesi

Coğrafya

60 km'den uzun olan Martinik, kuzeybatıda çoğunlukla yalıyarlardan oluşan düz kıyılarla çevrilidir; volkanik kayalardan oluşan Carbet doruklarıyle, 1902'deki püskürmesi 30 000 kişinin ölmesine ve Saint-Pierre şehrinin yıkılmasına yolaçan Pelée dağı (1 397 m) bu kesimdedir. Martinik'in güneydoğu kısmı çok daha az engebeli (Vauclin dağında 504 m), ama kıyıları çok daha girintili çıkıntılıdır; bu kısımda uzun yarımadalar denize doğru uzanır.

Alize rüzgarlarına açık olan Martinik, özellikle de kuzeydoğu yamaçları, bol yağış alır (yılda 2 m'den çok). Yalnız, nemli rüzgârlardan korunan güneybatı ucunda yıllık yağış miktarı 1 m'nin altına düşer; adanın tabiî bitki örtüsü ekvator tipinde nemli orman olduğu halde, bu kesimde bitki örtüsü, nispî kuraklığa uymuş savanalardan oluşur. Sıcaklık devamlı olarak yüksektir (Fort-de-France'ta ortalama 27,3°C) ve yıllık sıcaklık ortalaması farkı düşüktür (2 - 3°C).

Halkın fizik görünüşünde yer yer eski Karayiplilerin etkisi sezilirse de martinik halkının, bugünkü görünüşü şekerkamışı tarımının sonucudur: kısa süre içinde tarım sömürgeciliğinin temel kaynağı halini alan şekerkamışı tarımı Afrika'dan getirilen kalabalık zenci kölelerle yapıldı; 1675-1700 arası Martinik'e 60 000'den çok köle getirildi ve XVII. yy. onunda zencilerin nüfusu beyazlarınkini aştı. 1848'de beyazların nüfusu 10 000 kişiyi bulmazken, zencilerinki 100 000'i aşıyordu; 1902 yanardağ püskürmesinden sonra beyazların oranı daha da azaldı.

Ülke ekonomisine hâkim olan şekerkamışı, değerlendirilen toprakların çoğunu örter; tarım hâlâ, köleliğin kaldırılmasının (1848) yolaçtığı buhranı atlatmayı başaran büyük toprak sahipleri aristokrasisinin elindedir. Yakın bir dönemde tarım tekniklerinin makineleştirilmesi ve şeker imalâtının modern büyük fabrikalarda toplanması gelişmeyi sağladı; ayrıca altmış kadar içki fabrikasında bir kısmı ihraç edilen, büyük kısmı da adada tüketilen rom imal edilir. Avrupa tüketiminin yeni iki ihtiyacına bağlı olarak iki yeni tarım gelişti: şekerkamışından daha yüksek yerlerde, 1 800 mm'den çok yağış kaydedilen kısımlarda yetiştirilen ananas ve muz. Bununla birlikte, bu yeni kaynaklar hızla çoğalan ve hayat seviyesi çok düşük olan halkın refah içinde yaşamasını sağlamağa yetmez; özellikle besin tarımı (mısır ve yumrulular) çok küçük tarlalarda yapılır ve hayvancılık çok az gelişmiştir.

Tarih

Kristof Kolomb'un bulduğu (1502) ada, Kızılderililer karşısında gerileyen ispanyol sömürgecilerinden kurtuldu; adaya ancak XVII. yüzyılda Amerika Adaları şirketinden fransızlar (soylular, keşişler, çiftçiler, tüccarlar) çıkarak, tarımı teşkilâtlandırdılar. Afrika'dan zenci köleler getiren (Kızılderililerin ortadan kalkmasından sonra fransızlar, besin tarımını bırakarak önce tek tip şekerkamışı tarımını başlattılar; sonra kahve (XVIII. yy. sonu) ve çivit üretimine giriştiler. Böylece zenginleşen ve fransız zenci tüccarlarının başlıca pazarı haline gelen adada sosyal hiyerarşi sağlamlaştı; büyük mülkleri yöneten ama Fransa'daki tüccar armatörlere bağımlı olan zengin kreol'ler; çiftçilik yapan zenci köleler; zanaatçılık ve ticaretle uğraşan azatlı zenciler ve melezler. Ruyter'in hücum ettiği (1674), ingilizlerin aldığı (1762), fakat Frana'ya geri verdiği (Paris anlaşması, 1763) Martinik, Mercier de la Rivière (1763-1764) tarafından yeniden teşkilâtlandırıldı ve adaya savunma birlikleri gönderildi. Fransız devrimi sırasında karışıklıklar çıkan (muhtar ve aristokratik bir anayasa taraftarı «tarım işletmecileri»nin iktidarı ele geçirerek Saint-Pierre'i işgal ettirmeleri [1790] ve Haiti'yi örnek alan zencilerin çalkantısı) ada, yeniden ingilizler tarafından işgal edildi (1794 ve 1809); tekrar Fransa'ya geçince (Paris antlaşması, 1814), fransız siyasetine katıldı (1848; 1871 ve 1875). Tek tip şekerkamışı üretimiyle yeniden zenginleşen Martinik, tesislerini yeniledi ve donatımını tamamladı (karayolları; köprüler; demiryolları). Pelée dağının püskürmesiyle (1902) Saint-Pierre'in yıkılması ve XX. yy. başındaki şeker buhranı gelişmesini durdurmadı. Vichy hükûmetine bağlanan (1940) Martinik, buna rağmen müttefiklerle müzakerelere girişti (1943 Sözleşmesi) ve bir fransız denizaşırı idare bölgesi haline getirildi (1946). 1959'dan beri Martinik'te bir özyönetim mücadelesi yapılmaktadır. Nüfus hızla artmağa devam etmektedir (yılda yüzde 2,5). Bugün km²'ye 300 kişiye yaklaşan ortalama nüfus yoğunluğu, yüzeyinin yalnız yüzde 30'u ekilen ve sadece tarımla geçinen ada için çok fazladır. Şekerkamışı üretimi de duraklādığından nüfus artışı, zaten çok düşük olan hayat seviyesinin daha da düşmesine yolaçar. Ticaret dengesi açığı da günden güne artmaktadır. 1965'te ithalât kuvertür oranı yüzde 45'ten aşağıydı. (L)

MARTİNİT i. (fr. *martinite*). Miner. Hidratlı tabiî kalsiyum fosfat. (L)

Martini ve Rossi S.P.A., italyan vermut sanayii. Alessandro Martini ve Teofilo Sola tarafından 1840'ta Pessione'de (Torino) «Martini Sola» adı altında kuruldu. Teofilo Sola ölünce ortaklığın müdürü Luigi Rossi hissedar oldu ve ortaklığın adı «*Martini ve Rossi*» olarak değişti. Firmanın faaliyetini Luigi Rossi'nin dört oğlu Teofilo, Cesare, Enrico ve Ernesto (1911'den sonra Montelera kontu unvanına sahip oldular) ve onların çocukları devam ettirdi. Passione'deki kuruluşun yanında bir Şarapçılık Tarihi enstitüsü kuruldu. Kuruluşun bugün Milano, Cenova, Paris, Brüksel, Barselona, Londra, San Paolo'da (Brezilya) «Terrazze Martini» adlı şubeleri vardır. (M)

MARTİN Kohem'li, alman kapüsen rahibi (Cochem, Koblenz yakınları 1634 - Waghaeusel, Bruchsal yakınları 1712). *Leben Chritsi* (İsa'nın Hayatı) [1677]; *Messerklörung* (Âyin) [1697] gibi çok büyük rağbet gören dinî risaleleriyle tanındı. Derlediği mucize hikâyeleri zaman zaman saf insanların zihninde yanlış yargılara yolaçtı. (L)

MARTİN Moussy'li (Jean Antoine Victor MARTİN, — denir), fransız hekimi ve gezgini (Moussy-le-Vieux, Seine-et-Marne 1810 - Paris 1869). Ordu Sağlık servisi binbaşı yardımcısıydı. 1841'de Rio de Janeiro ve Montevideo'ya gitti. 1852 ile 1857 yılları arasında arjantin topraklarını dolaşarak araştırmalar yaptı. (L)

MARTİNO Genç veya **Aragon'lu** (1374 - Cagliari 1409), Sicilya kralı (1392 - 1409). Baba Martino'nun ve Marie de Luna'nın oğlu. 1391'de amcası Juan I de Aragon onu kuzini Sicilya kraliçesi Maria ile evlendirdi. 1392'de taç giyen genç Martino oğlunu ve karısını 1402'de kaybetti. Ertesi yıl Carlos III'ün kızı ve vârisi Blanche de Navarra ile evlendi. Âdil bir kral oldu. Sardinya'yı zaptetmek üzereyken öldü. Babası Hayırsever Martino yerine geçti. (L)

MARTİNO Hayırsever veya **Baba** (Gerona 1356 - Barcelona 1410), Aragon (1395-1410) ve Sicilya (1409-1410) kralı, Aragon'lu Pedro IV'ün küçük oğlu. Ağabeyi, Aragon kralı Juan I, Sicilya'daki sarayının yönetimini Genç Martino*ya bıraktı. Juan ölünce, Aragon kralı oldu. İyilikseverliği ve bilgeliği ile Aragon ve Catalan devletlerinin liberal kurumlarını geliştirdi. Komşu hükümdarlarla iyi geçinmekle birlikte oğlu Genç Martino'ya bir yayılma siyaseti gütmeğe yöneltmekten geri kalmadı. Oğlu ölünce (1409) Sicilya tahtına geçti. Vâris ve vasiyetname bırakmadan öldü ve Aragon Cortes'i ancak iki yıl sonra, onun yerine geçecek (Fernando I) birini buldu. (L)

MARTİNON (Jean), fransız orkestra şefi ve bestecisi (Lyon 1910). 1951-1957 Arasında Lamoureux konserlerini, daha sonra Tel-Aviv orkestrasını, 1960'ta Düsseldorf orkestrasını yönetti; 1963'ten beri Chicago orkestrasının şefidir. Başlıca eserleri: *Mezmur CXXXVI*, yaylı çalgılar için dörtlü, bir *Lirik Konçerto, Hekabe* operası, Chicago orkestrasının jübilesi için ısmarlanan bir senfoni (*Yükseklikler* [Altitudes] 1963), yalnız keman için altıncı sonat (1965). [L]

MARTİNOV (Aleksandr Evstafeviç), rus tiyatro oyuncusu (Petersburg 1816-Harkov 1860). Öğrenimini Petersburg Tiyatro enstitüsünde tamamladı, 1836'da Aleksandrinskiy Bölge tiyatrosuna girdi ve ölümüne kadar bu tiyatroda çalıştı. Özellikle Gogol, Turgenyev ve Ostrovski'nin eserlerinden meydana gelen geniş bir repertuarı yaymağa çalıştı. (M)

MARTİNOV (Aleksandr Samoyloviç), rus devrimcisi (1865). Çok genç yaşta devrimci faaliyete başladı ve Sibirya'ya sürüldü (1887). Sibirya dönüşünde sosyal demokrasiyi benimsedi ve 1903'te menşevik akımın başlıca temsilcilerinden biri oldu. Ekim devriminden (1917) sonra bolşevikliği kabul etti ve S.S.C.B. Komünist partisine girerek Gürcistan'da III. Enternasyonal'in İcra komitesinde çalıştı. (M)

MARTİNOVİCS (İgnac), macar ihtilâlcisi (Peşte 1755-Buda 1795). Fransisken keşişiydi, Brod Papaz okulunda öğretmen ve Szaszvar rahibi oldu. Paris'te Condorcet ve Priestley ile dostluk kurdu ve Meczuplar locasına girdi, demokratik fikirleri benimsedi, Macaristan'da devrimci bir harekete önayak oldu. İki gizli cemiyet kurdu, devrimci hicviyeler (*Az Ember es a Polgar Kateja* [İnsan ve Yurttaş Amentüsü]) yayımladı ve gerçek bir komplo hazırladı. Tutuklandı, suç ortaklarından yedisiyle birlikte idam edildi. (L)

MARTİNOZZİ (Laura) [Fano 1635-Roma 1687], Modena düşesi (1662-1671), Mazarin'in yeğeni. 1635'te Fransa'ya gitti ve 1655'te Modena dükü Alfonso IV ile evlendi. 1662'de dul kaldı, oğlunun vârisi oldu ve Fransa ittifakına bağlandı. Po'daki bazı adaları Mantova'dan almak için mücadele etti, kızı Maria Beatrice'yi (Mary) geleceğin İngiltere kralı James II ile evlendirdi (1673), iktidarı on dört yaşındaki oğluna devretti (1674) ve Roma'ya çekildi. (L)

MARTİNS (Joaquim Pedro DE OLİVEİRA),

Foto. Dizionario Enciclapedico Italiano

Giambattista MARTINI Bologne lisesi kitaplığı

portekizli yazar ve siyaset adamı (Lizbon 1845 - ay.y. 1894). Portekiz ve ispanyol ekomik gerçekleriyle kendi kendini yetiştirmiş bir kimseydi. 1892'de Maliye bakanı oldu. Tenkitçi, romancı, toplumbilimci ve büyük bir tarihçi olarak ortaya koyduğu eserlerinde sezgilerinin gücü ve atak görüşleriyle vardığı sonuçtan yararlanarak *Historia da Civilizaçao Iberica* (İberik Yarımadası Medeniyetinin Tarihi) [1879]; *Portugal Contemporaneo* (Günümüzün Portekizi) [1881]; *Cartas Peninsulares* (İberik Yarımadasından Mektuplar) [1895] adlarındaki eserlerinde bir program öne sürer. Öte yandan özellikle başarılı olduğu biyografi türünde de Portekiz'in geçmişini en parlak ve en dramatik biçimde canlandırmıştır: *Os Filhos de D. Joao I* (Joao I'in Oğulları) [1891]; *A Vida de Nun'Alvares* (Nun'Alvarez'in Hayatı) [1891]; *O Principe Perfeito* (Eksiksiz Prens) [1892]. (L)

MARTİNSİT i. (fr. *martinsite*'den). Miner. Bileşiminde hidratlı tabiî magnezyum sülfat bulunan kaya tuzu (kieserit) (L)

MARTİNSON (Harry), isveçli yazar. (Jamshög 1904). Küçük yaşta yetim kaldı; çocukluk devresi çok güç şartlar içinde geçti ve bu dönemi romanlarında dile getirdi: *Nässlorna Blomma* (Isırganlar Yeşeriyor [1935]) ve vägen ut (Kalkış) [1936]. Genç yaşta denizci oldu, bir gemide ateşçilik yaptı, bir süre Brezilya ve Hindistan'da kaldı ve altı yıl denizlerde dolaştı. İsveç'e dönüşünde, şiir kitapları (*Nomad* [Göçebe], 1931; *Passad* [Alize Rüzgârları], 1945 ve *Cikada*, [1953], nesirler (*Resor Utan Maal* [Amaçsız Yolculuklar], 1932; *Vägen Till Klockrike* [Klockrike Yolu]) 1948 ve hikâye kitapları yayımladı. (L)

MARTİNS PENNA (Luis Carlos), brezilyalı yazar (Rio de Janeiro 1815-Lizbon 1848). Brezilya Komik tiyatrosunun kurucusu; halk tiplerini sahneye koyan birçok piyes yazdı. Yeni hikâyeler (*Kaybolmuş Oğul ve Diğer Hikâyeler*, 1956), manzumeler (*Vagnen Araba*, 1960) ve bir tiyatro oyunu (*Wei'nin Üç Bıçağı*, 1964) yayımladı. (L)

MARTİNU (Bohuslav), çek bestecisi (Polişka, Bohemya 1890-Liestal 1959). 1923'ten başlayarak Paris'te geçirdiği yıllar, üslûbunu ve estetik görüşünü tamamen değiştirdi: Stravinskiy ile tanıştı, Altılar grubuyle, özellikle Honegger ile ilişki kurdu. İç coşkunluğunu toplu hareketlerle dile getirdi: *Half-Time* (1925) ve *Kavga* (1927). Opera ile ilgilendi. Önce gerçeküstücüydü (*Asker ve Dansöz, İki Yanlı Bıçak*), sonraları bir yandan büyük operaya yönelirken (*Meryem'in Mucizesi, Juliette veya Rüyaların Anahtarı* [1938]), öte yandan bale müziği bestelemeğe başladı: (*Filim Çevriliyor, İştar, Başkaldırış, Mutfak Rövüsü, Spaliçek* [1931]). Bu arada orkestra müziğini de elden bırakmadı (*Rapsodik Senfoni, İki Orkestralı Senfoni* [1932]). Birçok başarılı oda müziği besteledi: piyano, keman, viyolonsel için parçalar; piyano ile üçlü (1930); iki viyolalı bir altılı (1932); klavsen konçertosu (1935). 1940'ta A.B.D.'ye yerleşti ve birçok eser verdi: orkestra için «amerikan» denen beş senfoni (1942-1951); viyola ve orkestra için Rapsodi Konçerto (1953); iki piyano ve orkestra için bir konçerto (1954); bir *Şeref Meydanı İçin Missa;* bir oda operası (*Köprüdeki Komedi*, 1950); bir operakomik (Gogol'den *Düğün* [1953]); oda müziği eserleri (piyanolu dörtlü [1942], flütlü üçlü [1944], piyanolu 2. beşli [1945], yaylı çalgılar için üçlü [1950]). Çek müziğine yenilik getirdi ve avrupa müziğinde de kişisel bir iz bıraktı. (L)

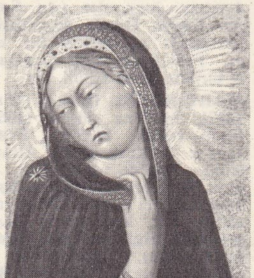

Simone MARTINI «Tebşir» bütün ve detay, Uffizi müzesi, Floransa

MARTİNUS I, Aziz (Todi, Toscana 590'a doğr. - Khersonesos 655), papa (649-655). İstanbul'da Papalık temsilcisi olarak bulundu. 649 Latran Genel konsiline monotelizmin sapkınlığı hükmünü ilân ettirmesi üzerine, monotelizmin koruyucusu olan Konstas II öfkelendi ve onu Latran bazilikasında tutuklayarak İstanbul'a sürdürdü (653). Hükümdara karşı ağır suç işlemiş sayıldı ve parçalanarak idama mahkûm edildi, sürgüne gönderildi, uğradığı kötü muameleye dayanamayarak öldü. Mezarı San Martino di Monti kilisesindedir. (L)

MARTİNUS IV (Simon de Brion) [1210'a doğr. - Perugia 1285], papa (1281-1285). Fransız asıllıydı, Tours başrahibi, kral Aziz Louis'nin adelet nazırı (1260), kardinal (1261) ve birçok kere papanın Fransa murahhası oldu; Papalık makamı altı ay boş kaldıktan sonra, Anjou'lu Carlo'nun desteğiyle Nicolaus III'ün yerine papa seçildi (1281). Hiç bir zaman Roma'da oturamayan Martinus IV'ün papalık devrindeki huzursuzluk, Anjou çıkarlarını gözetmesinden doğmuştur. (L)

MARTİNUS V (Oddone COLONNA) [Genazzano 1368-Roma 1431], papa (1417-1431). San Giorgio in Velabro kilisesi kardinaldiyakosuydu; papalığa seçilmesiyle kilisedeki büyük ayrılık son buldu. Papalık devresi konsil meselesinin etkisi altında geçti; Konstanz konsilinin *Frequenz* kararnamesine uyarak Siena'da bir konsil toplamak zorunda kaldı (1423). Benedictus XIII tarafından Yahudiler aleyhine alınan ezici tedbirleri yumuşattı. (L)

Martin usulü, Pierre Martin'in buluşu olan ve *Siemens-Martin usulü* de denilen, fırın tabanında çelik arıtma usulü. Bu usulde, dökme demir ile hurda demir veya cevher karışımı önce ergitilir, sonra da karbon giderme, kükürt giderme ve fosfor giderme işlemlerinden geçirilerek arıtılır. Tepkimeler bir maden curufunun yardımıyle çok yavaş bir şekilde meydana gelir. İşlem uzun sürdüğü için (yaklaşık olarak 8 saat) arıtmanın gelişmesi kontrol edilebilir ve gerektiği zaman düzeltilebilir. Bu metot soy madenler katarak saf ve alaşımlı çelikler elde etmeğe yarar. (L)

MARTİNUZZİ veya **UTİEŞENOVİÇ**, macarca **Frater Gtörgy** — denir, macar siyaset adamı (Kamiçic, Hırvatistan 1482-Alvincz, Transilvanya 1551). Papaz oldu, sonra macar kralı Janos Zapolya'nın hizmetine girdi. Kralın danışmanı olarak onunla birlikte Polonya'ya gitti (1527). Kral tarafından Nagyvarad piskoposluğuna, sonra bakanlığa tayin edildi ve prens Jan Zygmunt'un vasiliğine getirildi (1540). Kardinal oldu. Osmanlı imparatorluğu ile bir ittifak imzaladı; bununla beraber Viyana kapılarına dayanan Osmanlılar başarıya ulaşamayınca, Türkler ve Habsburg'larla her iki tarafta da güvensizlik uyandıran bir uzlaşma siyaseti uygulamağa çalıştı. Ferdinand I tarafından öldürtüldü. (L)

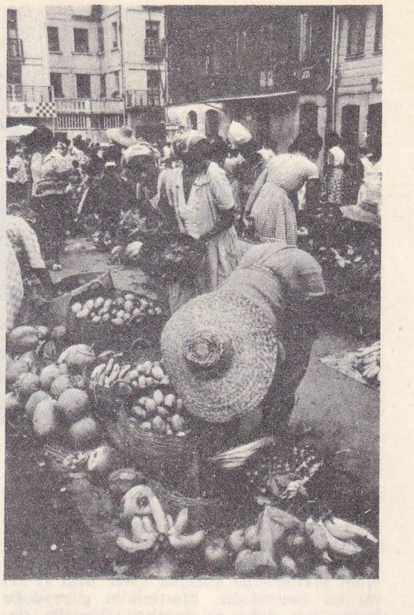

MARTINIK: Fort-de-France'da pazar yeri

MARTİT i. (fr. *martite*). Miner. Tabiî demir seskioksit; magnetit'in (Fe_3O_4) olijist (Fe_2O_3) halinde başkalaşmasından meydana gelir. (L)

MARTİUS (Karl Friedrich Philipp VON), alman gezgini ve tabiat bilgini (Erlangen 1794-Münih 1868). Brezilya'da üç yıl süren bir inceleme gezisinden sonra Münih'te botanik profesörü, daha sonra Botanik bahçesi müdürü oldu. Başlıca eserleri: *Historia Naturalis Palmarum* (Palmiyeler) [1823-1850] ve Eichler'in tamamladığı büyük eseri *Flora Brasiliensis* (Brezilya Florası) [1829 ve sonraki yıllar]. (L)

Martius sarısı (alman kimyacısı Karl Alexander von *Martius*'un [1838-1920] adından). Kim. Dinitro - 2 - 4 - α - naftol bileşimindeki tatsız ve zehirsiz boyarmadde; bazı yiyecek maddelerini boyamak için kullanılır. Sülfonlu türevi naftol sarısıdır. (L)

Mart muhtırası (12), Türkiye cumhuriyeti genelkurmay başkanı ve Silâhlı kuvvetler kumandanlarının, Anayasada öngörülen devrimlerin atatürk'çü bir görüşle gerçekleştirilmesini sağlayacak yeni bir hükûmetin kurulmasını istemek üzere, 12 mart 1971 günü, cumhurbaşkanı ile senato ve meclis başkanlarına sundukları muhtıra. Kamuoyunda geniş yankılar uyandıran ve önemli değişikliklere yolaçan muhtıranın metni şuydu:

«1. Parlamento ve hükûmet süregelen tutum, görüş ve icraatıyle yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluk içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye cumhuriyetinin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

«2. Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silâhlı kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partilerüstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükûmetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

Foto. *Encyclopedia Britannica*; LAROUSSE

«3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silâhlı kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye cumhuriyetini korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almağa kararlıdır.»
Öğrenciler arasında başlayan sağ-sol çatışması kısa bir süre içinde öğrenci polis çatışması niteliğine bürünmüştü. Kundaklama ve banka soygunlarının da başladığı bir sırada, Yüksek Kumanda konseyi toplandı (9 mart 1971); çalışmaların ikinci gününde, radikal eğilimli ve hükûmete karşı bir grup subayın ihtilâl için harekete geçmeğe hazırlandıkları öğrenildi (11 mart 1971). Genelkurmay başkanı ve kuvvet kumandanlarınca bir taraftan muhtıra verilirken, öte yandan harekete geçmeğe hazırlanan subaylardan bazıları emekliye sevk edildi. İkinci Demirel hükûmeti çekildi. Cumhurbaşkanının parti başkanlarıyle yaptığı konuşmalar sonunda yeni hükûmeti, Cumhuriyet Halk partisinden ayrılarak tarafsız duruma geçen, Kocaeli milletvekili Prof. Nihat Erim'in kurması kararlaştırıldı. Başbakan dışında 24 kişiden meydana gelen bu hükûmete Adalet partisinden 5, Cumhuriyet Halk partisinden 3, Millî Güven partisinden 1 ve tabiî senatörlerden 1 kişi alındı; öteki üyeler uzman olarak parlamento dışından seçildi. Bk. TÜRKİYE. (M)

Mart olayı *(31)*, İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra şeriatçıların ve ıslahata karşı olanların İstanbul'da çıkardıkları isyan (30-31 Mart 1327 [12-13 Nisan 1909]). Bu olayı hazırlayan sebepler üstünde çeşitli görüşler vardır: bazılarına göre olay doğrudan doğruya İttihat ve Terakki fırkası tarafından düzenlendi; bazılarına göre de hürriyetlerin anarşi haline dönüştürülmesi ve İttihat ve Terakki'nin yanlış tutumu isyanda rol oynadı; 31 Mart'ın, masonların, yahudilerin düzenledikleri bir olay olduğunu ileri sürenler de vardır; koyu ittihatçılar ise, olayın çıkmasını doğrudan doğruya Abdülhamid II ve onun yönetimine bağlarlar.
Kendilerine «meşrutiyet bekçileri» adı verilen Taşkışla'daki avcı taburları ayaklandı (12-13 Nisan gecesi). İlk hareket IV. Taburda görüldü. Nöbetçi subayların elleri ayakları bağlandı. «Şeriat isteriz, padişahım çok yaşa» çığlıkları arasında kışlalardan çıkıldı. Bu gruba ellerinde yeşil bayrak taşıyan sarıklılar da katıldı. Askerlerin önüne geçen bu sarıklılar tekbir getirerek, Meclisi Mebusan'a doğru yürümeğe başladılar. Kısa sürede, asker ve medrese öğrencilerinin sayısı 6 000'i geçti. Hocalar, ordudan ayrılan alaylı subaylar, mektepli subayların orduyu gâvurlaştırdığını ve şeriatın elden gittiğini ileri sürerek bunların sorumlusu olan ittihatçıların cezalandırılmasını istiyorlardı. Mecliste bulunan mebuslar arasında Hoca Vasfi Efendi, bütün isteklerin yerine getirilmesini, Babanzade İsmail Hakkı ve Hasan Fehmi Beyler ise bütün isteklerin reddini ileri sürdüler. Abdülhamid II, isyancıları, yatıştırmak üzere, şeyhülislâm Ziyaeddin Efendiye görderdi. İsyancılar şeyhülislâm aracılığıyle padişaha iletilmek üzere şu tekliflerde bulundular: 1. sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ile harbiye nazırı Ali Rıza Paşa görevlerinden çekilecek; 2. Ali Rıza Bey, Talât Paşa, Hüseyin Cahid (Yalçın) ve Dr. Burhaneddin Şakir Beyler sınır dışı edilecek; 3. şeriat hükümleri, değişikliğe uğramadan uygulanacak; 4. mektepli subayların yerleri değiştirilecek, açığa çıkarılan alaylılar yeniden orduya alınacak; 5. bunlar yerine getirildiği takdirde isyana son verilecek ve isyancılar hakkında herhangi bir soruşturmaya da girişilmeyecek.
Şeyhülislâm bu istekleri hükûmete bildirdi. Ahmed Rıza Bey istifa etti. Adliye nazırı Nazım ve harbiye nazırı Rıza Paşalar yolda kurşunlandı. Nazım Paşa öldü. Daha sonra Hüseyin Cahid Beye benzetilen Lazistan mebusu Arslan Bey, kâtip Esad, Şerif Sadık Paşa, yüzbaşı İpatori, teğmen Selâhaddin Mümtaz, üsteğmen Yusuf ve Nureddin Efendiler de öldürüldü. Ayrıca, *Tanin* ve *Şûrayı Ümmet* gazetelerinin binaları yağmalandı. İttihat ve Terakki fırkasının merkezi basıldı. Asarıtevfik savaş gemisinin kumandanı binbaşı Ali Kabulî Bey öldürüldü. Bu olaylar devam ederken Tevfik Paşa sadrazamlığa, Gazi Ethem Paşa da harbiye nazırlığına getirildiler. Hassa ordusunun ısyancılar tarafına geçmesi, III. ordu veya ona bağlı kuvvetli bir tümenin İstanbul'a getirilmesini zorunlu kıldı. 14 Nisanda Selanik'teki Redif tümeninin alayları alarma geçirildi. Edirne'deki II. Ordu, Hüsnü Paşa kumandasında, bir hafta içinde Yeşilköy'e geldi. Hareket ordusu adı verilen ordunun başına geçen Mahmud Şevket Paşa, on bir gün sonra İstanbul'a gelebildi. İstanbul'da kanlı çatışmalar oldu. Birtakım âsi kumandanların Taşkışla'yı ve Taksim kışlasını savunmağa kalkmaları, Hareket ordusunun işini güçleştirdi. Bu arada iki taraf da kayıplar verdi. Kısa bir süre sonra Hareket ordusu duruma hâkim oldu. Olayda suçlu görülen Abdülhamid II tahttan indirilerek yerine Mehmed (V) Reşad geçirildi.
Olayın suçlularını yargılamak üzere üç sıkıyönetim mahkemesi kuruldu. İlk karar 3 mayısta çıktı. On üç kişi idama mahkûm edildi. İsyancılarla işbirliği yapan başmusahip Cevher Ağa, jurnalci Mustafa Ağa, danıştay üyesi Tayyar Tüfekçi, albay Halil, gazeteci Nadirî, Rüsumat kaleminden Tevfik, Enderunlu Lutfi Beyler de asıldı (27 mayıs). Asıl elebaşı Derviş Vahdetî, Hareket ordusu İstanbul'a gelirken kaçtı. İzmir'de yakalandı. Bir ay süreyle yargılandıktan sonra idamına karar verildi. Derviş Vahdetî ile idam edilen âsiler arasında Kabasakal Mehmed Paşa, Yusuf Paşa, yüzbaşı Hakkı ve İzmirli Salih Beyler de vardı. Ayrıca mecliste âsiler adına sözcülük yapan Rasim Bey müebbet, tüfekçibaşı Tahir ile ikinci tüfekçi Tahir Paşalar altışar yıl küreğe mahkûm edildiler. Abdülhamid II'nin yakınlarından serasker Rıza, Rami'ye, Zeki ve Memduh Paşalar da Büyükada'ya sürüldüler. Yine sıkıyönetim mahkemesinin verdiği kararla gazeteci Murat Bey (Mizancı) Rodos'ta ölünceye kadar kalebentliğe, gazeteci Mevlânzade Rıfat Bey on yıl süreyle sürgün cezasına mahkûm edildiler. İngiliz taraftarı Said Paşanın da askerlikle ilgisi kesildi. (M)

MARTOLOS i. (yun. *armatalos*, silâhlı kimseden). Ask. *Esk.* Osmanlı devletinde XV. - XIX. yy.lar arasında çoğunlukla hıristiyanlardan meydana gelen ve Rumeli'de bulunan askerî teşkilât.
— ANSİKL. Ask. *Esk.* Osmanlı kaynaklarında *martolos* veya *martuloz*, batı kaynaklarında *martoloz* olarak da geçen bu teşkilât, müsellem reayadan ayrı, fakat zamanla askerî ve müsellem reayanın da katılmasıyle genişletilen bir askerî kuruluştu. *Kara martolos, ulufeli martolos, müsellem martolos* gibi birliklerden meydana gelirdi. Sonra müslümanların da katıldığı bu teşkilât, çapulculuk ve taşkınlıklarından dolayı Ahmed III (1703-1730) tarafından ortadan kaldırıldı; fakat gerekliliği görülerek yeniden kuruldu ve XIX. yy. a kadar devam etti. İlk kuruluş yıllarında yalnız casus ve haberci olarak kullanılırken Fatih zamanında akıncılık görevi yaptılar; Adriya, Bosna ve Macaristan sınır palankalarında, Tuna ırmağı boyundaki kalelerde ve ırmak gemilerinde görev aldılar. Rumeli'nin iç bölgelerinde derbent koruyuculuğu, jandarma-

MARTİNİK'in Fort-Royal limanında Ruyter'in gemileri (20 temmuz 1674)

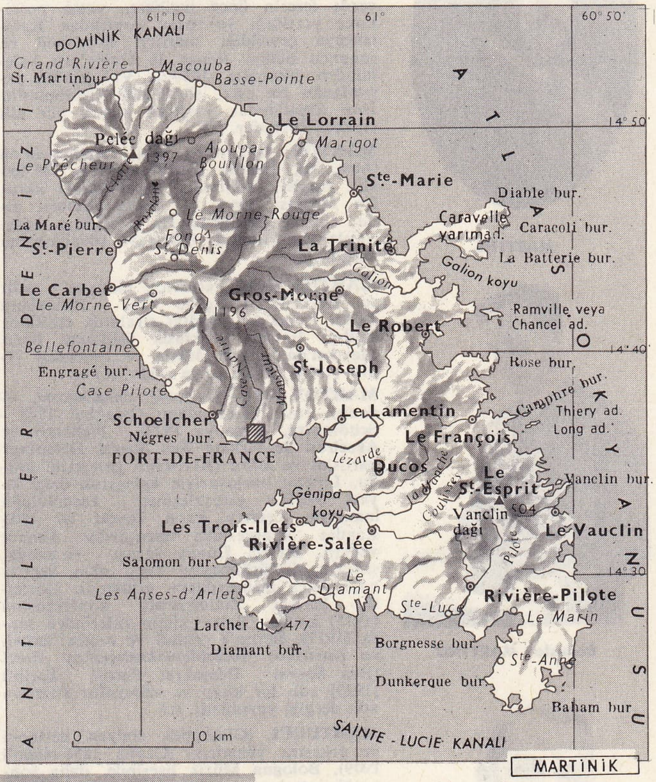

MARTİNİK haritası

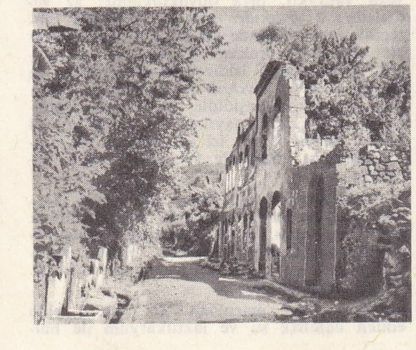

soldan sağa: Saint-Pierre harabeleri; Pelée dağı: şekerkamışı kesimi

Foto. LAROUSSE

Jean MARTİNON

MARTİNS

Bohuslav MARTINU

Emmanuel DE MARTONNE

lık yaptılar ve Yunanistan'da güvenlik görevlisi olarak hizmet gördüler. (M)

MARTONNE (Emmanuel — DE), fransız coğrafyacısı (Chabris 1873 - Soeaux 1955). Güney Karpatlar'da birçok rölöve yaptı (1896), Rennes üniversitesinde bir coğrafya laboratuvarı kurdu, Eflak'a gitti. Lyon üniversitesinde (1906), sonra Sorbonne'da (1909) profesör oldu, orada Coğrafya enstitüsünü kurdu, *Annales de Géographie*'nin yöneticilerinden biri oldu, pek çok seyahat etti ve yabancı ülkelerde ders verdi. 1938'de Milletlerarası Coğrafya birliğine başkan seçildi. Fransız coğrafyasının ustalarından biriydi; 1909'da bir *Traité de Géographie Physique* (Fizikî Coğrafya İncelemesi) yazdı; bu eser kırk yıldan uzun süre coğrafya öğretiminin elkitabı oldu. Alpler'in morfolojisi, buzulların aşındırıcı etkisi, çeşitli iklimlere, kuraklık indisine v.d. şartlara göre yüzey şekillerini biçimlendiren değişik süreçler gibi çeşitli konularda çalıştı. *Géographie Universelle*'in (Evrensel Coğrafya) Merkezî Avrupa (1931) ve Fransa'nın fizikî coğrafyası (1942) ile ilgili ciltlerini yazdı. *Géographie Aérienne* (Hava Coğrafyası) [1948] adlı bir eser yayımladı ve *Atlas de la France*'ın (Fransa Atlası) yayımını yönetti. (L)

MARTORELL (Johanot), katalan yazarı (Valencia 1410 ve 1420 arası - öl. 1462'den sonra). Uzun süre İngiltere ve Portekiz'de yaşadı. 1460'a doğru *Tirant lo Blanch* adlı şövalyelik romanının ilk üç bölümünü yazdı (eserin önce ingilizce, sonra portekizce yazıldığı ve yazar tarafından Katalancaya çevrildiği sanılır): dördüncü ve sonuncu bölüm Johan da Galba'nın kaleminden çıkmıştır. 1490'da Valencia'da yayımlanan bu eser, şövalyeliği Cervantes'in *Don Kişot*'undan yaklaşık olarak yüz elli yıl önce hicveder. (L)

MARTOS, İspanya'da şehir, Andalucia'da (Jaen ili), Jaen'in güneybatısında; 30 400 nüf. İberler tarafından *Tucel* adıyle kurulan Martos, sonra bir roma kolonisi oldu; 1225'te Fernando III tarafından Magrıplılardan alınarak Calatrava şövalyelerine verildi. (L)

MARTOS (İvan Petroviç), ukrayna asıllı rus heykeltıraşı (İçnya 1752 - Petersburg 1835). Roma'da yaşadığı sıralarda etkisinde kaldığı İtalyan neoklasik üslûbunu Kızıl Meydan'da yaptığı *Minin ve Pojorskiy Anıtı* (1804) ile Rusya'ya soktu. (L)

MARTOV (Juliy Osipoviç TSEDERBAUM, — denir), rus siyaset adamı (İstanbul 1873 - Schömberg, Almanya 1923). Plehanov ve Akselrod ile birlikte Rus Sosyal Demokrat partisini ve *İskra* (Kıvılcım) gazetesini kurdu. Liberal burjuvaziyle anlaşarak önce siyasî ihtilâlin gerçekleşmesi zorunluluğu inancıyle Lenin'e karşı koydu ve 1903 Londra kongresinde «menşevik» kanadı yönetti. Birinci Dünya savaşı sırasında, savaşın sürdürülmesine karşı olan «enternasyonalci menşevikler» grubunun lideriydi, barışçı Zimmerwald konferansına (1915) katıldı. Bolşeviklerin zaferinden sonra (1917), Berlin'e çekildi ve orada, *İstoriya Rossiskoy Socialdemokratiçeskoy Parti* (Rus Sosyal Demokrat Partisi Tarihi) [1923] adlı bir kitap ve *«Sosyalist Postası»* adlı dergiyi yayımladı. (L)

MARTUCCİ (Giuseppe), italyan bestecisi ve orkestra yöneticisi (Capua 1856-Napoli 1909). Bologna Müzik lisesinde, daha sonra Napoli konservatuvarında (1902) müdürlük yaptı; org, piyano ve orkestra eserleri besteledi. (L)

MARTURİT i. (fr. *martourite*). Miner. Tabiî demir antimonyosülfür; berthierit çeşidir. (L)

Marty, 1954'te Delbert Mann tarafından çevrilen amerikan filmi. Filmin senaryosunu Paddy Chayefskiy yazdı. Başrolleri Ernest Borgnine, Betsy Blair, Esther Minciotti paylaştı. Filim, 1955 Cannes festivalinde *altın palmiye* ödülünü ve üç oskar (en iyi filim, en iyi yönetim ve en iyi oyuncu) kazandı. Filim, New York'un Bronx mahallesinde oturan, evde kalmış bir kız öğretmenle pısırık bir kasap arasındaki temiz sevgiyi, bireyin toplum dışı kalışını, avrupalı göçmenlerin çevreye uymada karşılaştıkları zorlukları, ihtiyarların ve yalnızlıklarının dramını, can sıkıntısının yıkıcı etkilerini canlı bir şekilde dile getirir. (M)

MARTY (André), fransız siyaset adamı (Perpignan 1886-Toulouse 1956). Makine subayıydı, Karadeniz'de bolşeviklere karşı harekâta katılan gemisinde isyan çıkartmaktan mahkûm oldu (nisan 1919). Affedildi (1923), komünist milletvekili seçildi (1924-1928 ve 1929-1940), *L'Humanité* gazetesinin yazıişleri müdürü oldu (1934-1935). İspanya'daki milletlerarası komünist birliklerin genel müfettişiydi, 1939-1943 arasında S.S.C.B.'de kaldı, oradan Cezayir'e geçti ve Cezayir İstişarî meclisine katıldı. 1945'te milletvekili seçildi, 1953 martında Fransız Komünist partisinden kovuldu. (L)

MARTY (Georges), fransız müzikçisi (Paris 1860-ay. y. 1908). 1882'de Roma ödülünü aldı, 1900'de Opéra-Comique, 1901'de Konservatuvar orkestrasını yönetti, 1904'te Paris konservatuvarında armoni öğretmeni oldu. Bir pandomima müziği (*Lysie*), iki lirik dram (*Le Duc de Ferrare* [Ferrare Dükü], 1900; *Daria* operası [1905]) ve bir lirik şiir (*Merlin Enchanté* [Sihirli Balta]) besteledi. (L)

MARTYNİA i. (ingiliz botanikçisi John *Martyn*'in [1699-1768] adından). Karşıt veya nadiren almaşık yapraklı ot; çiçekleri yaprakların koltuğunda veya dalların ucunda başak halinde bulunur. (*Martynia fragrans* meyvelerinin acaipliğinden ötürü limonluklarda yetiştirilir. Boruçiçekliler takımından *martyniaceae* familyasının örnek tipi.)

—ANSİKL. *Martynia*'nın meyvesi, ucunda boynuz şeklinde iri bir çıkıntısı bulunan, hemen hemen iplikisi bir kapsüldür. İki çeneği ayrılınca, bu boynuz da çift olur. Biryıllık *martynia*'nın kökü yenir. (L)

MARTYNİACEAE çoğl. i. Boruçiçekliler takımından, çiçekli bitkiler familyası; hepsi Amerika'da yetişir (Başlıca cinsleri: *martynia, proboscidea.*) [L]

Martyre de Saint Sébastien (LE) [*Aziz Sebastianus'un Din Uğrunda Ölümü*], Gabriele D'Annunzio tarafından yazılan mister. Müziğini Cl. Debussy'nin yazdığı bu eser, 1911'de Paris'te Châtelet tiyatrosunda temsil edildi. Oyun «Zambaklar Sarayı», «Sihirli Oda», «Yalancı Tanrılar Toplantısı», «Yaralı Defne» ve «Cennet» adlı beş tablodan meydana gelir. Debussy'nin sanatı, şiiri saran mistik şehvet havasıyle sıkı sıkıya uyuşur; bestecinin orkestra düzenlemesi, armoni ve incelik bakımından önceki bütün eserlerini aşmıştır. İlk temsilinden sonra başpiskoposlukça yasaklanan eser, ancak on defa temsil edilebildiyse de bugün konserlerde sık sık icra edilmektedir. (L)

Maru, japon savaş gemileri dışında kalan gemilerin adlarının sonuna eklenen japonca kelime. (L)

MARUA, Kuzey Kamerun'da yer, Diamare bölgesinin idare merkezi, 18 000 nüf. Ticaret merkezi. El sanatları (marokencilik, işlemler v.b.). Mezbahalar (uçakla et sevkiyatı). Pamuk ve yerfıstığı tarımı. Çimento fabrikaları. (L)

MARUCCHİ (Orazio), italyan arkeoloğu (Roma 1852 - ay. y. 1931). Vatikan Mısır müzesi ve Laterano Hıristiyan müzesi müdürü oldu. Eski yazıtlar ve kutsal arkeoloji elkitapları, katologlar, yeraltı mezarları ve müze rehberleri yayımladı. (L)

MARUCELLİ (Francesco), italyan bilgini (Floransa 1625 - Roma 1703). Bütün hayatını kapsayan bibliyografya çalışmalarını, kurduğu zengin kitaplıkta elyazması halinde ve *Mare Magnum* adı altında topladı; doğduğu şehre bağışladığı kitaplık 1752'de halka açıldı (*Marucelliana* kütüphanesi). [L]

MARUF sıf. (ar. *ᶜirfân*'dan *maᶜrûf*). *Esk.* Bilinen, tanınan: *Hele o, Sümbül Efendi namıyle maruf Şeyhi yok mu?* (N. Araz). *Jülide, hayatta epey uzun süren tecrübeler neticesi, pişmiş, hattâ, maruf tabirile, çifte kavrulmuş bir kadındı* (Vâ-Nû). *Herkes böyle bilir... Halbuki, işte şimdi size itiraf ediyorum, o benim yüzümdendir, hem burada maruf bir zatın da kızı var* (M. Ş. Esendal). || *Maruf-i cihan*, dünyaca tanınan, çok ünlü. || *Maruf olmak*, bilinmek: *Buldum, diyorum, bankaca maruf olduğuna göre adresini de kendisini de ele geçirmek işten bile değildi* (R. H. Karay). Ün kazanmak, tanınmak: *Hattâ bâlâda zikri geçen [...] ve urban içinde cengâverlikte maruf olan kabile-i Ehâbîş şeyhi Huleys dahi beraberdi* (Cevdet Paşa), || *Kavl-i maruf*, ünlü söz.

— Huk. *Esk.* Şeriatça uygun görülen, beğenilen ve emredilen. Zt. MÜNKER.

◆ **Marufat** çoğl. i. *Esk.* Bilinen şeyler: *Garptaki marufat şarktaki münkerattan görünüyor* (Namık Kemal). || Şeriatça uygun ve makbul olan şeyler.

◆ **Marufiyet** i. *Esk.* Ünlü olma hali, meşhurluk: *Herkes için vukuât-ı ruzmerre arasında garip addolunanlar Behlül için tarih-i atik marufiyetine inerdi* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

MÂRÛF KERHÎ, islâm velisi (Bağdat, Kerh ? - Bağdat 815). Bazı kaynaklara göre önce hıristiyan geleneklerine göre öğrenim gördü. Sonra zamanın ünlü mutasavvıflarından Ali bin Muse'l-Rıza'ya kapılandı; onun etkisiyle müslüman oldu. İbnül Cevzi'nin onun için yazdığı *Menakıbu Mârûf Kerhî* adlı eserinde bazı özdeyişleri vardır. Yazılı eser bırakmadı. Mârûf, yaşama biçimi, inançları ve düşünceleriyle kendinden sonra gelen birçok islâm mutasavvıfını etkisi altında bıraktı. İslâm edebiyatında kendini zikir ve ibadete verme örneği olarak geçer. Dicle kıyısındaki türbesi bugün de bir ziyaret yeridir. (M)

MÂRÛF RUSAFÎ, arap yazarı (Bağdat 1875 - ay.y. 1945), öğrenimini doğduğu şehirde yaptı. Arap bilginlerinden Mahmud Şükri el-Alusi'nin derslerine gitti. Daha sonra Bağdat idadîsine arap edebiyatı öğretmeni oldu. Bu sırada bazı türk şairleri gibi, Abdülhamid II yönetimine karşı yazdığı şiirler arap âleminde yankılar uyandırdı. Meşrutiyet yıllarında, Mülkiye'de müderrislik ve bir gazetede yazarlık için, İstanbul'a çağrıldı. Rusâfî, Muntafik mebusu olarak, Osmanlı Mebusan meclisine de girdi. Mütarekede Şam'a gitti ve daha sonra Irak Maarif vekâletinde görev aldı. Bugünkü ırak edebiyatının kurucularından sayılır. Dilinde eski arap edebiyatının bütün zenginlikleri görülür. Düşünce ve şiirde de daha çok, yeni konuları işler. Sosyal konularla ilgili şiirleri vardır. (M)

MARUGAME, Japonya'da şehir, Şikoku adasında (Kagava ili), İç denizin kuzey kıyısında; 51 300 nüf. Limanından, pirinç, tütün ve şehirde imal edilen pamuklular ihraç edilir. (L)

MARUL i. Yaprakları çiğ yenen ve salata yapımında kullanılan sebze. (İlmî adı *Lactuca*. Bileşikgillerden.)

— ANSİKL. *Marul*, Kuzey yarımkürede yetişen bir veya çokyıllık otsu bir bitkidir. Yaprakları bir kısmında geniş, düz veya kıvırcık, bir kısmında uzun ve etlidir. Tohumları çeşidine göre esmer veya siyahtır; çimlenme gücünü dört yıl koruyabilir. Marul ılık iklim ister; soğuk ve dondan zarar görür. Humusça zengin, kumlu topraklar sever, ilkbahar ve sonbaharda ekilir. Marulun başlıca türleri *acı marul* (*Lactuca virosa*) ile *yağ marulu*'dur (*L. scariola*, var. *capitata*); bunun da yüzlerce çeşidi vardır. Türkiye'de yetiştirilen marul ve yeşil salata çeşitleri: 1. *kara marul*, koyu yeşil yapraklı, orta büyüklüktedir; az yetiştirilir; 2 *yedikule marulu*, belibaşlı sebzecilik merkezlerinde yetiştirilen çok makbul bir çeşittir; yaprakları büyük etli ve gevrek, göbek kısmı iridir (*göbekli marul* da denir); 3. *yeşil kıvırcık salata*, göbek kısmı ufak bir marul çeşididir; her tarafta yetiştirilir, pek makbul sayılmaz; 4. göbekli yeşil *salata*, göbek kısmı iri ve makbul bir marul çeşididir; özellikle İstanbul'da çok yetiştirilir.

— Bitki hastalıkları. *Marul mildiyusu*, *Bremia lactucae* adlı mantarın sebep olduğu marul hastalığı. (Bu hastalığa tutulmuş marul yapraklarının üzerinde büyük, renksiz lekeler, alt tarafında ise beyaz ince bir tüy tabakası bulunur.)

— Eczc. Acı maruldan (*L. virosa*) elde edilen damıtık su ve laktukaryum ile bal-

Foto. LAROUSSE

gam söktürücü ilâçlar hazırlanır. (ML)

MARULCUK i. (*marul*'dan *marul-cuk*). Düğünçiçeğigillerden bir bitki; çöpleme. (İlmî adı *Helleborus niger*.) [M]

MARULİC (Marko), ragusalı şair ve bilim adamı (Split 1450 - ay. y. 1524). Öğrenimini Padova'da bitirdikten sonra papaz oldu ve latince, ilâhiyat, tarih ve siyaset üstüne eserler yazdı: *Evangelistarium* (1501); *De institutione Bene Vivendi* (1511); *Regum Dalmatiae et Croatiae Gesta* (1666'da yayımlandı). Özellikle ragusa edebiyatının parlak dönemini başlatan hırvatça şiirlerle ün kazandı: 1501'de yazılan ve 1525'te yayımlanan *Judith* adlı manzum destan. (L)

MARULOS (Mikhael) **Tarcanio'lu**, ital. adı Michele MARULLO TARCANİOTA, yunan asıllı latin şairi (İstanbul 1453'e doğr. - Cecina'da 1500). İtalya'da yetişmişti, Floransa'ya yerleşti, orada rakibi Poliziano'nun iğnelemeleri karşısında teselliyi Lorenzo de Medici'nin dostluğunda buldu. Volterra'dan dönerken, bir kaza sonucu Cecina ırmağında boğuldu. *Epigrammata*'sı (İğnelemeler) [1493] ve *Hymni Naturales*'i (Tabiat İlâhileri), geniş bilgisini gerçek bir duyarlıkla bağdaştıran bir şair olduğunu gösterir. (L)

MARUMİA i. Asya'nın tropikal bölgelerinde yetişen tırmanıcı ağaççık. (Bir türünün üzümsü meyvelerinden Cava'da serinletici içki yapılır. *Melastomaceae* familyasından.) [L]

MARUN veya **MARON Aziz**, münzevî keşiş (öl. 410'a doğr.). Sur (Lübnan) yakınlarında, bir Batı Amanus keşişevinde yaşamakta idi. Kerametleriyle halkı kendine çekti ve edindiği çömezler maruni kilisesinin çekirdeğini meydana getirdiler. (L)

MARUNİ'LER çoğl. i. Din. Lübnan'da Aziz Maruni'nin çömezleri soyundan gelen suriyeli bir katolik topluluğunun üyeleri. (Maruni'lerin birçok kolu Şam, Halep, Filistin ve Mısır'a yayılmıştır.)

— ANSİKL. Aziz Maruni'nin çömezleri, Suriye'de öbür hıristiyanlarla bırarada yaşıyorlardı. Monofizitlerin bölünmesi üzerine, maruni'ler öbür katoliklerden ayrılarak milliyet esasına göre kendi aralarında gruplaştılar. Maruni'nin öğretisini yaydılar, sonradan Âsi nehri kıyılarında manastırlara yerleştiler. Sayıları gittikçe artan bu manastırların, en ünlüsü olan Aziz Maruni manastırı başkenti Apameia'da olan Suriye'nin bütün öteki dinî kurumlarından üstündü. Manastırın başrahibi, bütün Suriye'de büyük nüfuza sahipti. Bu manastırdaki keşişler, Kadıköy (Khalkedon) konsili öğretilerine bağlılıkları yüzünden, sayıları çok olan sapkınların, özellikle yakubîlerin ağır saldırılarına uğradılar. İmparator Anastasıos II (715-718) zamanında 350 keşiş mezhep uğrunda kanlarını dökmüşlerdir. Yanlış olarak monotelizm'ci gösterilen maruni'ler, VIII. yy. da, uzun süren Antakya kuşatması sırasında kendilerine bir patrik seçtiler. Bunların Lübnan'a göç etmeleri VII. yy. ortalarında başlamıştı. Arapların gelişi üzerine zengin suriye ovalarından ayrılarak kültlerini teşkilâtlandırmak zorunda kaldılar. Abbasî'lerin hışmına uğradıkları için de, haçlıları sevinçle karşıladılar. Patrikleri, kendinden önce gelenlerin yaptığı gibi, Roma ile yeniden ilişki kurdu. Haçlılarla temas sonunda âyinleri büyük ölçüde latin etkisinde kaldı. Maruni kolonileri geri çekilen Frankların peşinden giderek Kıbrıs'a ve Rodos'a yerleştiler. Daha sonra Memlûklarla (1291) Osmanlıların (1516) hâkimiyeti altına girdiler. XIX. yy.da da Dürzîlerle birlikte Osmanlı devletine karşı ayaklanma hareketlerine katıldılar. Bugün, Maruni'lerin sayısı bir milyon kadardır. Bunların yarısı da Amerika'ya, Afrika'ya göç etmiştir. Baalbek, Beyrut, Sayda, Sur, Halep, Şam, Cebeyl, Batrûn, Kıbrıs ve Sarba piskoposlukları, Antakya patriği unvanını taşıyan patriklerinin yönetimi altında bulunmaktadır. (L)

MARUPA i. Amerika'da simaruba'nın çeşitli türlerinden (*Simaruba amara, S. officinalis, S. glauca* v.b.) elde edilen kereste. (Meksika'da *pasak*, Fransız Guyanası'nda *marupa* veya *beyaz akaju* adı verilen ve açık pembeye çalan krem beyazlığındaki bu kerestenin işlenmesi kolaydır. Kalıp, kontrplak, sandık yapımında, marangozlukta kullanılır; hattâ kibrit çöpü de yapılır.) [L]

MARUSSİG (Pietro), italyan ressamı (Triste 1879-Pavia 1937). Viyana ve Münih'e gittikten sonra 1903-1905 arası Roma'da, daha sonra Paris'te yaşadı; izlenimciliğin, izlenimcilik sonrası akımın etkisinde kaldı (Cézanne, Van Gogh, Gauguin). Savaş sonrasında Novecento grubunun kurucuları arasında yer aldı; Novecento grubunun zevkine göre eserler verdi, derin ve şiddetli derin tonlarla dikkati çekti. (M)

MARUT. Bk. HARUT İLE MARUT.

MARUT'LAR. Hint mit. İndra ile birlik olan rüzgâr ve fırtına tanrıları. (L)

MARUTSE, Güney Afrika'da eski krallık, Zambiya'nın kuzeybatısında. (L)

MARUZ sıf. (ar. *ʿarż*'dan *maʿrûż*). Bir şeyin etkisinde veya karşısında bulunan: *Şarkta böyle değildir ki... Herkes her an müthiş bir tehlikeye maruzdur* (P. Safa). ‖ —*Esk.* Arzolunmuş, anlatılmış, bildirilmiş: *Çin imparatoruna yazmış olduğumuz telgrafın yanlışlıkla vilâyetimize gelmiş olduğu maruzdur* (Y. Z. Ortaç). ‖ Mevkice veya yaşça büyük birine verilen, sunulan: *Maruz mektup.* ‖ Adı geçen. ‖ *Maruz-ı bendegânemdir* («ben kulunuzun dileğidir»), yüksek bir makama yazılan yazıların başına konan tevazu sözü. ‖ *Maruz-ı bendeleridir* («kölenizin dileğidir»), ulema payesini almamış olanların şeyhülislâmlık görevinde bulunmuşlara yazdıkları yazıların başına koydukları tevazu sözü. ‖ *Maruz-ı bende-i dirîneleridir*, ulema payesi almış olanların şeyhülislâma yazdıkları yazıların başına koydukları tevazu sözü. ‖ *Maruz-ı çâker-i kemîneleridir*, hiç bir değeri olmayan ben kulunuzun dileğidir. ‖ *Maruz-ı dâî-i dirîneleridir* («eski duacınızın dileğidir»), ulema tarafından şeyhülislâma yazılan yazıların başına konan tevazu sözü, ‖ *Maruz-ı daî-i kemîneleridir* («hiç bir değeri olmayan duacınızın dileğidir»), ulema tarafından sadrazama yazılan yazıların başına konan tevazu sözü. ‖ *Bervech-i maruz*, arzedildiği gibi. ‖ *El-maruz*, yaşça ve mevkice eşit olanlar arasındaki yazışmaların başına konan tevazu sözü.

— ÇEŞ. DEY. *Maruz bırakmak*, bir şeyin karşısında veya etkisinde bırakmak: *Ne kadar küçük olursa olsun Rabia'yı o tehlikeye maruz bırakmaz* (H. E. Adıvar). *Hastabakıcı kadınlardan birinin aşağıya her inişinde onu sual tufanına maruz bırakıyorlardı* (Vâ-Nû). ‖ *Maruz bulunmak* (veya *olmak*), bir şeyin etkisinde veya karşısında bulunmak, bir şeyle karşı karşıya kalmak: *Şimdiki halde Millet Meclisinin kararıyle taarruza maruz bulunuyordum* (Atatürk). *Mümkün mertebe az fırsatlarda hitabına maruz olmak gibi bir ihtiraz peyda olmuştu* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ *Maruz kalmak*, uğramak, karşı karşıya kalmak: *Asırlarca hür ve müstakil yaşamış olan aziz Türkiye'nin necip halkı maruz kaldığı gayri meşru ve feci tecavüzat karşısında bütün şuuru ve bütün mevcudatiyle [...] zaferden zafere yürüdü* (Atatürk).

◆ **Maruza** sıf. *Esk.* Maruz'un dişili. ‖ *Evrak-ı maruza*, sunulan kâğıtlar. ‖ *Hedâyâ-yı maruza*, verilen hediyeler. (M)

MARUZAT i. (ar. *maʿrûż* > *maʿrûżât*, sunulan şeyler'den). *Esk.* Mevki veya yaş bakımından büyük birine sunulan, bildirilen dilekler veya bilgiler: *Heyeti Umumiye maruzatımı hüsnü telâkki eylemişti* (Atatürk). *Şu maruzatımı lütfen padişaha bildiriniz: Aflarına mağruren nazır beyin bu meselede vazifelerini yapmadıklarına kailim* (H. E. Adıvar). [M]

Maruzat, Ahmed* Cevdet Paşanın (1822 - 1895) tarihî eseri. 1839-1876 Arasında meydana gelen siyasî ve tarihî olayları konu edinir. Babası ve amcası devrindeki olaylar hakkında doğru bilgi edinmek isteyen padişah Abdülhamid II'nin emri üzerine yazıldı. Padişaha sunulan bir eser olduğu için Cevdet Paşa bu eserine *Maruzat* adını verdi. Maruzat'ta, Cevdet Paşa, yine aynı konuda yazdığı *Tezakir**ide verdiği bilgiyi tekrar eder. Yalnız Cevdet Paşanın, Mâruzat'ta Abdülhamid II'nin mizacına uygun bir dil kullandığı, onu kuşkulandırmaktan çekindiği görülür. 5 Defter olarak yazılan Maruzat'ın birinci defteri bulunmadı, 2,3 ve 4. defterleri Ahmed Refik tarafından Türk Tarihi Encümeni mecmuasında (cüz 1-16) yayımlandı. (M)

MARVARİ i. Leng. Batı Pakistan'ı sınırlayan Racorthon kesiminde sekiz milyon kadar insanın konuştuğu racasthai Lehçesi. (Başlıca alt lehçeleri: Bikaneri, Mevari ve Thali'dir. Devanagari harfleriyle yazılır.) [L]

MARVELL (Andrew), ingiiz şairi ve polemikçisi (Winestead, Yorkshire 1621-Londra 1678). Yakın arkadaşı Milton'un Dışişleri bakanlığında yardımcısı oldu. 1659'da Avam kamarası üyeliğine seçildi. Milton, Restorasyon devrinde herhangi kovuşturmaya uğramamasını ona borçludur. Marvell özellikle hükümetin din alanındaki despotluğuna çattı, edebiyatta ise Dryden'in yönettiği «sağduyu okulu»na karşı çıktı. İçli aşk şiirleri ve ünlü *Bermudes* ilâhisini yazdı; zorlu ve keskin kalemi bir yergi yazarı olarak da tanınır. (L)

MARVİKEN, İsveç'te (Östergötland) yer. 200 mW gücünde nükleer merkez. (L)

MARVİN (Lee), amerikalı sinema oyuncusu (New York 1924). İkinci Dünya savaşı sırasında deniz kuvvetlerine katıldı ve ağır şekilde yaralandı. Broodway'de, daha sonra televizyonda sahneye çıktı ve ünlü bir polis tipi yarattı. Sinema alanında *Kanunsuz Silâhşör* (Cat Ballou) [1965] (bu filmle Oskar aldı) filmiyle kendini kabul ettirdi. Başlıca filimleri: *On iki Kahraman Haydut* (Drity Dozen) [1969]. [M]

MARWİTZ (Georg VON DER), alman generali (Klein-Nossin 1856-Wundichow 1929). 1915'te Doğu cephesinde bir süvari kolordusunun başında bulundu; Cambrai kesiminde ingiliz tanklarının ilk taarruzu sırasında alman II. Ordusunun kumanarıydı (1916); Volhinya'da Amerikalılara yenildi (ekim 1918). [L]

MARX (Joseph), avusturyalı besteci ve müzik tenkitçisi (Graz 1882). 1922-1925 Arasında müdürü olduğu Viyana akademisinde, 1952'ye kadar öğretmen olarak çalıştı. 1930-1934 Arasında, danışman olarak birçok defa Türkiye'ye geldi ve İstanbul'da kaldığı kısa sürelerde, Şehzadebaşı'ndaki Konservatuvar binasını Tepebaşı'na naklettirdi; ders programlarını düzenledi, zaman zaman da ders verdi. Joseph Marx besteci olarak, senfonik şiirler, koro eserleri, oda müziği parçaları besteledi. (LM)

MARX (Karl), alman bestecisi (Münih 1897). Graz ve Stuttgart'ta öğretmenlik yaptı. Konçertolar, çeşitlemeler, orkestra için bir *Festliches Vorspiel* (Şenlik Uvertürü) [1956], kantatlar (*Und endet aoch allesmit Frieden* [Her Şey Barışla Biter] 1956) besteledi. (L)

MARX (Karl Heinrich), alman siyaset adamı, filozofu ve iktisatçısı (Trier 1818-Londra 1883). Protestanlığı kabul etmiş, hali vakti yerinde alman yahudisi bir avukatın oğlu. Öğrenimini Trier kolejinde, sonra Bonn ve Berlin üniversitelerinde yaptı, Hegel'in etkisinde kaldı ve Ludwig Feuerbach ile dost oldu. 1841'de, Epikuros'un felsefesi üstüne bir tez hazırladı, sonra gazeteciliğe başladı ve kalem tartışmalarına girişti, muhalif radikaller tarafından Köln'de kurulan *Rheinische Zeitung*'un başyazarlığına getirildi. (1842). Bu gazete 1843'te kapatılınca, Marx, Paris'e gitti, *Fransız Alman Yıllıkları*'nı (Deutsch-Französische Jahrbücher) çıkardı, fakat bu yayın da yasaklandı. 1844'te Friedrich Engels ile dost oldu. İki önemli makalesini *Fransız-Alman Yıllıkları*'nın ilk ve tek sayısında yayımladı: *Zur Kritik der Hegelschen Rectsphilosophia* (Hegel'in Hukuk Felsefesi Tenkidine Katkı) ve *Yahudi Meselesi* (Zur Judenfrage). 1845'te Fransa'dan sınır dışı edilince, Brüksel'e yerleşti ve orada bir gizli devrimci propaganda derneği olan Komünistler birliğinin isteği üzerine, 1847'de, Engels ile birlikte, Londra'da almanca yayımlanan (şubat 1848) *Komünist Partisi Manifestosu**'nu (Manifest der Kommunistischen Partei) kaleme aldı. O günlerde Avrupa'daki devrimci hareketlere yapılan bas-

MARTİNUS V
bronz alçak kabartma
Donatello'nun eseri
(mezarının kapak
taşının detayı)
San-Giovanni-in-Laterano
kilisesi, Roma

marul

Foto. LAROUSSE

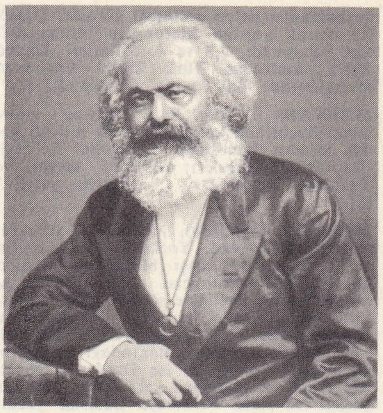

Karl MARX

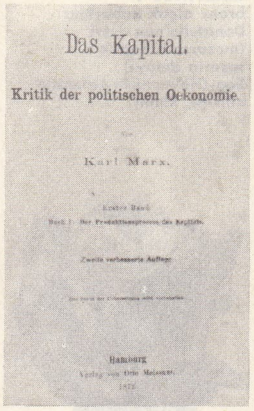
Das Kapital.
Kritik der politischen Oekonomie
Karl Marx.
Hamburg

Karl MARX «Kapital»in ikinci baskısının iç kapağı

kıların etkisiyle sırasıyle Paris'e (1848), Köln'e (1848-1849), gene Paris'e (1849), sonunda bütün bütün yerleşeceği Londra'ya sığınmak zorunda kaldı. Orada 1. İşçi enternasyonali'nin kurulmasına önayak oldu (1864-1876) ve ölümüyle yarım kalan temel eseri *Kapital*'i (Das Kapital) yazdı.

Karl Marx'ın başlıca eserleri şunlardır: ***Ekonomi Politik ve Felsefe*** (1844'te yazıldı, 1928-1932'de yayımlandı); ***Die Heilige Familie*** (Kutsal Aile) [1845]; ***Alman İdeolojisi*** (Deutsche İdeologie) [1845-1846]; ***Felsefenin Sefaleti*** (Misère de la Philosophie) [1847]; ***Louis Bonaparte'ın Darbesi*** (Der Achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte) [1852]; ***Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*** (Die Klassenkampfe in Frankreich) [1850'de yazıldı, 1895'te yayımlandı]; ***Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*** (Zur Kritik der Politischen Ökonomie) [1859]; ***Ücret, Fiyat ve Kâr*** (1865); «I. İşçi Enternasyolinin Açılış Konuşması» (1864); ***Fransa'da İç Savaş*** (Der Bürgerkrieg in Frankreich) [1871]; «İktisat Doktrinleri Tarihi» (1861 ile 1865 arasında yazıldı, 1905 ile 1910 arasında yayımlandı).

Karl Marx'ın yetişmesi, yolculukları ve dostlukları onu, üç düşünce akımının kavşağına getirdi: alman felsefesi, fransız sosyalizmi, ingiliz iktisat bilimi. Bunların etkisi ve güçlü bir tenkit, yapıcılık ve sentez çabasıyle, «bilimsel» diye nitelenen sosyalizmi kurmağa yöneldi. İnsanı sadece düşünen değil, aynı zamanda davranan bir varlık sayan bir felsefeden hareket eden Karl Marx, 1844'te, daha çalışmalarının başlangıcında, insanın faaliyet alanının ayni zamanda iktisatçı ve filozofun da faaliyet alanları olduğu bilincine vardı; diyalektik sayesinde, iktisadı, somut bir felsefe olarak ele aldı. Marksizm, böylece, hem bir öğreti, hem de bir analiz metodu kurduğunu ileri sürer.

Öğretinin, birbirine derinden bağlı üç ana yönü vardır: bir felsefesi, bir tarih felsefesi ve bir iktisat nazariyesi.

● *Marx'ın felsefesi* diyalektik maddeciliktir. Marx, her gerçeği sadece maddî sayan ve ruhun, zihnin, kutsal varlıkların ayrı gerçekler olduğunu reddeden klâsik maddecilikten (Demokritos'un Epikuros'un, Lucretius'un, Gassendi'nin, La Mettrie'nin maddeciliği) hareket eder. Ne var ki, bu klasik maddeciliğin mekanist olmasına karşılık, Marx'ınki dinamisttir. Marx, evreni sürekli bir «oluşum» halinde görür. Marx bu görüşü belirtmek için Hegel'in tez, antitez, sentez diyalektiğini kullanır ve dünyanın gelişmesini, kimi anlarda, zamanla birikmiş belli belirsiz nicel değişmelerin ortaya koyduğu gerilimle ve denge bozukluğuyle kaçınılmaz biçimde meydana gelen (nitel sıçrama*) devrimlerle açıklar. Her devrimi yeni ve geçici bir denge izler. Fakat diyalektiği Hegel tabiatta İdea'nın gerçekleşmesini göstermek için kullandığı halde, Marx bu diyalektikten sadece maddî bir evreni ortaya koymak için yararlanır: «Hegel'in diyalektiği başı üzerinde yürür; bu diyalektiğin akla yatkın olabilmesi için bunun ayaklarını yere bastırmak yeter.» Bk. MADDECİLİK.

● «*Karl Marx'ın tarih felsefesi*, kendi diyalektik maddeci felsefesinden türemiştir. Marx'a göre, her tarihî olay bütün iktisadî (altyapı) sosyal ve siyasî (üstyapı) etkenlerin etki ve tepkisinin sonucudur; toplum bu etkenlerin zoruyle sonunda kendi yolunu açar. Tarihî maddeciliği Marx'ı şu sonuca vardırır: insanlığın geçmişini ve bugününü niteleyen «sömürücü sınıflar» ile «sömürülen sınıflar» arasındaki mücadele dizisi sona erecektir; çünkü proletarya* kendisini sömüren sınıftan, yani burjuvaziden kurtulabilmek için aynı zamanda toplumu insanın insanı sömürmesinden ve sınıf mücadelesinden kesinlikle kurtarmak zorundadır. Sınıf mücadelesinden doğan kapitalizmi yıkacak olan da gene sınıf mücadelesidir: «Gasıpların malı gaspedilecektir».

Toplumların gelişme yönünü olayları gözlemleyerek bilimsel yoldan belirlemek isteyen Marx, proletaryanın zaferiyle kurulacak olan sınıfsız toplumun (kolektivist veya komünist) yapısı hakkında açıklamada bulunmaktan kaçınır. Sadece sömürülmekten kurtulan insanın kendi faaliyetine düşen gerçek paya hak kazanacağını ve kendi üretiminin tam karşılığını satın alabileceğini, dolayısiyle de toplumun insanın insanı sömürmesinden ve buhranlardan büsbütün kurtulacağını ileri sürmekle yetinir.

İktisadın ve kapitalist toplumun tenkidi Marx'a bir iktisat nazariyesi kurmak fırsatını verir; bu nazariye, işçi sınıfını kurtaracak mücadelenin sürecini bilimsel yoldan açıklamak iddiasındadır. Marx'ın iktisat nazariyesinin temelleri sermaye*, değer-emek*, ve artıkdeğer* kavramlarına verdiği tanımlardır. Yalnız sahiplerinden başkaları tarafından işletilen üretim ve mübadele araçları sermaye sayılır; bu araçların sahibi, mamul malların değeri (üretim için sosyal bakımdan gerekli iş süresi üzerinden hesaplanır) ile proleterlere iş gücü karşılığında ödenen ücret (kendileri ve ailelerinin geçimi için gerekli nesnelerin değeriyle sınırlanmıştır) arasındaki farka eşit bir kâr sağlar. Marx'a göre kapitalist üretim sistemi, üretim araçlarını ellerinde bulunduranlarla (kapitalistler), işgücünü başkaları hesabına kullanan proletaryayı karşı karşıya getirir. «Üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadî yapısını meydana getirir; belirli sosyal bilinçlerin tekabül ettiği hukukî ve siyasî üstyapının gerçek temeli, bu iktisadî yapıdır» (K. Marx, *Die Heilige Familie* [Kutsal Aile]).

Müteşebbis, artıkdeğer'in büyük kısmını yeni bir artıkdeğer elde etmek için kullanır. «Artıkdeğerin yeniden sermaye haline dönüştürülmesi işte sermaye birikimi denen şey budur» (*Kapital*). Gittikçe artan birikimi sırasında sermayenin yapısı da değişikliğe uğrar; sabit sermayenin (maddî üretim araçları) gelişmesi, Marx'a göre, özellikle teknik ilerlemeler sonucu, değişken sermayenin (işletmelerin ücretlilere ücretlerinden peşin ödeme yapmak üzere ayırdıkları döner fon) gelişmesinden çok daha hızlıdır. Başlangıçta çok sıyada yeni el emeğine iş alanı sağlayan kapitalist birikim, daha sonra, sanayinin yedek ordusunu (işsizler, yoksullar, sınıf dışı kalmışlar) meydana getiren nispî bir nüfus fazlalığına yolaçmıştır; bu fazla nüfusun önemi, çoğalan servetlerle birlikte artacak, bunun sonunda da, ücretlerden biridir. Marx'çı nazariyede iktisadî si sınıflar arasındaki karşıtlığı da arttıracaktır.

Bu, Marx'a göre, kapitalizmin iç gelişmelerinden biridir. Marx'çı nazariyede iktisadî krizler, sermaye birikiminin sonucudur; bu krizler, üretici kesimin yeni imkânlarıyle tüketicilerin azalan satın alma gücü arasındaki nispetsizlikten ileri gelir ve küçük bağımsız üreticileri iflâsa sürükleyerek, onların da proleterleşmesine ve bir iktisadî toplaşmaya yolaçar. Kapitalizmin başka bir iç çelişmesi de şudur: üretim ve mübadele araçlarının özel mülkiyette toplanması üretim sürecinin toplumsal (kolektif) niteliğine aykırı olacaktır; dev kuruluşlarda on binlerce işçiyi biraraya getirmekle kapitalist rejim, üretim sürecine toplumsal bir nitelik verir; bu da, üretim ve mübadele araçlarını ister istemez kolektif mülkiyet konusu haline getirecektir.

Ötekilerden daha şiddetli bir kriz sırasında (son kriz), genel grev, işçi sınıfının devleti ele geçirmesine imkân verecektir. Marx'a göre, proletarya, sermayeyi tümüyle burjuvazinin elinden almak, bütün üretim araçlarını devletin, yani hâkim sınıf olarak teşkilâtlanmış proletaryanın elinde toplamak ve üretici güçlerin miktarını bir an önce arttırmak için siyasî üstünlüğünden yararlanacaktır (*Manifesto*). Marx'çı nazariyeye göre, kolektifleştirme*, hemen hemen bütün iktisadî faaliyet birkaç büyük anonim şirkette toplanacağı için kolaylıkla gerçekleştirilecektir: pay sahipleri hesabına kayıtlı senetlerin millete devredilmesi, kâğıt üzerinde halledilecek bir mesele olacaktır. Ama «proletarya eski üretim rejimini şiddete başvurarak mahvederse, aynı zamanda sınıf karşıtlığının şartlarını ve genellikle sınıfları da mahvedecek, dolayısıyle de sınıf olarak kendi hâkimiyet şansını da ortadan kaldırmış olacaktır. Bu durumda, eski burjuva toplumun yerini, herkesin hür gelişmesi, her ferdin hür gelişmesine bağlı olan bir birlik alacaktır» (*Manifesto*). Marx'ın nazariyeleri ortaya konulalı beri, tümüyle veya yer yer birçok tenkide uğramıştır. Ayrıca, bu nazariyeler Lenin'ciliğin kaynağıdır. (→ Bibliyo.) [L]

MARX (Roger), fransız sanat tenkitçisi (Nancy 1859 - Paris 1913). Güzel sanatlar müfettişiydi, tenkitçi olarak yenilik getiren görüşleriyle dikkati çekti. Eserleri: ***la Décoration et l'Art Industriel à l'Exposition Universelle de*** 1889 (1889 Evrensel Sergisinde Dekorasyon ve Sınaî Sanat) [1890]; ***La Décoration et les Industries d'Art à l'Exposition Universelle de*** 1900 (1900 Evrensel Sergisinde Dekorasyon ve Sanat Sanayii) [1902]; ***Exposition Centennale de l'Art Français*** (Yüzyıllık Fransız Sanat Sergisi) [1903]; ***L'Art Social*** (Sosyal Sanat) [1913]; ***Maîtres d'Hier et d'Aujourd'hui*** (Dünün ve Bugünün Ustaları) [1914]. (L)

MARX (Wilhelm), alman siyaset adamı (Köln 1863 - Bonn 1946). Prusya'da (1899 - 1918) ve Reichstag'da (1910), daha sonra Millet meclisinde (1919-1920) katolik milletvekiliydi; Katolik birliğinin başkanı (1920-1928) ve başbakan (kasım 1923-ocak 1925) oldu; Stresemann'ın dış siyasetini destekledi, Dawes planının uygulanmasıyle ilgili Londra konferansına katıldı (ağustos 1924) ve Dr. Schacht'ın para reformunu savundu. Hindenburg'a karşı Weimar koalisyonunun cumhurbaşkanı adayı gösterildi (nisan 1925), adliye bakanı ve mayıs 1926'dan haziran 1928'e kadar yeniden başbakan oldu. (L)

MARX'ÇI veya **MARKS'ÇI** i. ve sıf. (*Marx*'tan *marx-çı*). Marx'çılığı savunan veya Marx'çılığa ilişkin olan. (L)

MARX'ÇI - LENİN'Cİ i. ve sıf. (*Marx*'tan *marx-çı; Lenin*'den *lenin-ci*). Marx'çılık - Lenin'cilik'i savunan veya bu görüşe ilişkin olan. (L)

MARX'ÇILIK veya **MARKS'ÇILIK** i. (*marx'çı*'dan *Marx'çı-lık*). Marx ve Engels'ten gelen metot ve öğreti.

— ANSİKL. Bk. KOMÜNİZM, LENİN'CİLİK, MADDECİLİK, SOSYALİZM. (L)

MARX'ÇILIK - LENİN'CİLİK i. (*marx'çı*'dan *Marx'çı-lık; lenin'ci*'den *Lenin'ci-lik*). Marx ve Lenin'den ilham alan komünist partisi öğretisi. (L)

MARX kardeşler (Chico, Harpo, Groucho ve Zeppo), asıl adları Leonard, Adolph, Julius ve Herbert **Marks** olan, alman asıllı amerikalı birleşik sanatçılar (hepsi New York'ta doğdu, sıra ile 1891 [öl. Hollywood 1961]; 1893 [öl. Hollwood 1964]; 1895 ve 1901). Müzikhol ve sirklerde komik numaralarla sahne hayatına başladıktan sonra, ***The Cocoannuts*** (Hindistancevizleri) [1929], ***Monkey Business*** (Maymun işi) [1930] ve ***Horse Feathers*** (At Kılı) [1932] adlı filimleriyle sinemada tanındılar. 1932'den sonra Zeppo topluluktan ayrıldı ve (Türkiye'de ***Üç Ahpap Çavuşlar*** [Arşak Palabıyıkyan, Kıvırcık, Dilsiz] adiyle tanınan) Groucho, Chico ve Harpo, üst üste filimler çevirdiler: ***Üç Ahpap Çavuşlar Operada*** (A Night at the Opera) [1935]; ***Üç Ahpap Çavuşlar At Yarışlarında*** (A Day at the Race) [1937]; ***Üç Ahpap Çavuşlar Altın Arayıcı-***

Foto. LAROUSSE

se (Go West) [1940]; *Üç Ahpab Çavuşlar Mağazada* (Big Store) [1941], *A Night in Casablanca* (Casablanca'da Bir Gece) [1946]; *Üç Ahbap Çavuşlar Elmas Peşinde* (Love Happy) [1948] v.b. üçlü, 1950'de dağıldı; Groucho yalnız olarak birkaç filimde daha göründü (*Palabıyıkyan Tiyatrocu* [Copacabana], 1947; *Yalnız Para* [It's Only Money], 1948; *Çifte Dinamit* [Double Dynamite], 1951; *Her Limanda Bir Sevgili* [A Girl in Every Port], 1952), gerek sahnede gerek televizyonda eski ününü sürdürdü. «Marx Kardeşler'»in oyun tarzı palyaço geleneğine bağlıydı, bazı gag'larında büyük başarıya ulaştılar. Üçlüde Harpo, hiç konuşmayan bir müzikçi rolündeydi. Türkiye'de sözlendirilen filimlerinde, Groucho'yu Arşak Palabıyıkyan adıyle Ferdi Tayfur* konuşmuştur. (LM)

MARY I STUART (Linlithgow 1542-Fortheringay, Northamptonshire 1587), İskoçya kraliçesi (1542-1567), James V ile Lorraine'li (Guise) Mary'nin kızı. Yedi günlükken kraliçe oldu, veliaht François ile nişanlandı (1548) ve Fransa'ya gönderildi, orada dayıları (Guise ailesi) tarafından yetiştirildi. Güzelliği ve kültürüyle saraydaki yerini parlak bir şekilde doldurdu. 1558'de evlendiği veliaht, 1559'da François II adıyle tahta çıktı ve bu durum Guise'lerin işine geldi. Ama François II, 1560'ta öldü; bu sırada İskoçya'da asillerin ve presbiteryenlerin ayaklanması zafere ulaşıyordu. Mary Stuart ilk krallığına dönmek zorunda kaldı (1561). Otoriter bir hükümdar ve inanmış bir katolik olan, Rönesansın bu adı dillere destan prensesi, kendini bir ortaçağ derebeyliğinin içinde bulunca şaşkına döndü ve bu nazik durumu düzeltebilmek için gerekli soğukkanlılığı gösteremedi. Taviz vermek zorunda kaldı, fakat, bu arada ihtiyatsızlık ederek ingiliz tahtı üstündeki haklarından vaz geçmeyeceğini açıklarken intıkam almağa hazırlanmaktan da geri kalmadı. 1565'te, Katolik partisi lideri, ama presbiteryenlerden çok katolikler için tehlikeli bir ahlâksız olan kuzeni lord Darnley ile evlendi. Başında Murnay ile Hamilton'ın bulunduğu isyan bu yüzden patlak verdi, ama kolay bastırıldı. Bir italyan-fransız melezi olan kraliçenin sekreteri Rizzio muhalefetin bütün hıncını üstüne çekti; Darnley de kıskançlığa kapılarak, Rizzio'nun kraliçenin huzurunda öldürülmesiyle (1566) sonuçlanacak olan komploya katıldı. Perişan olan kraliçe geçici bir süre için kocasıyle barıştı; suç ortaklarına ihanet eden lord Darnley'den, James VI adıyle İskoçya ve James I adıyle İngiltere kralı olacak bir oğlu dünyaya geldi. Fakat, kocasının düşmanlarına, yani hemen bütün İskoçya'ya karşı, herhangi bir tedbir almadı ve şubat 1567'de Darnley öldürüldü. İki ay sonra kraliçe, Darnley'i öldürenlerin elebaşılarından biri olan Bothwell'e gönlünü kaptırdı, mayısta da onunla evlendi. Bu çılgın tutku İskoçya'da öfkeyle karşılandı ve halk ayaklandı. Haziran'da Carberry Hill'de yenilgiye uğrayan Mary Stuart, oğlu lehine tahttan çekilmek zorunda kaldı, Lochleven adasında hapsedildi. Kaçtı, yeniden silâha sarıldı, ama Langside'da Murray tarafından kesin yenilgiye uğratıldı (1568), İngiltere'de rakibesi Elizabeth'in yanına sığınmak zorunda kaldı.

Önceleri, uyandırdığı güvensizlikle birlikte saygı da gören Mary Stuart, olağanüstü çekiciliği ona körü körüne bağlananların sayısını durmadan arttırdıkça, Elizabeth'in gözünde tehlikeli bir misafir olmağa başladı. Püritenlerin kuyusunu kazmak için fırsat kolladıkları bir sırada, Mary Stuart, tam bir düşüncesizlilke hareket ederek, Elizabeth'e karşı düzenlenen birçok komploya karıştı. Babington komplosundan sonra, hâkim huzuruna çıkarıldı (1586) ve Walsingham'ın ortaya koyduğu, doğruluğu şüpheli belgelere dayanılarak ölüme mahkûm edildi. İdam sehpasına kadar bütün çekiciliğini ve cesaretini muhafaza ederek çevresinde büyük bir ilgi uyandırdı; sonradan halkoyu, onun intikamını alırcasına, bu tutkulu kadının zayıf yanlarından çok düşmanlarının kötülüğünü hatırladı.

— İkonogr. Mary Stuart'ın yüz çizgileri, özellikle, onu bazen François II'nin genç karısı, bazen yasa bürünmüş bir dul olarak temsil eden ve Clouet'ye ait olduğu sanılan karakalem resimlerden tanınır (Chantilly, Paris'te Bibliothèque Nationale ve Sainte-Geneviève kütüphanesi). Ama krallık koleksiyonlarında (Windsor, Hampton Court, Holyrood) ve İngiltere müzelerinde (Edinburgh, Oxford) yağlıboya portreleri, N. Hilliard ile İsaac Oliver'in eseri olan minyatürleri ve madalyonları da vardır. (L)

MARY I TUDOR (Greenwich 1516 - Londra 1558), İngiltere ve İrlanda kraliçesi (1553-1558), Henry VIII ile Aragon'lu Catherine'in kızı. Babasıyle annesinin ayrılmalarından sonra çeşitli kötü muamelelere katlandı, annesinin hatırasına ve dinine sıkı sıkıya bağlandı. Edward VI devrinde yeni bir protestan hareketinin tehdidiyle karşılaştı ve ancak kuzeni Karl V'in müdahalesiyle zulüm görmekten kurtuldu. Bunun üzerine yalnız İspanya'nın dostluğuna güvenebileceğine inandı. 1553'te Northumberland, veraset hakkını Mary'den alarak Jane Grey'e vermeğe kalktı, fakat İngilizlerin rejime bağlılığı ağır basınca taç gene Mary'de kaldı. Dünyaya küsen, vaktinden önce ihtiyarlayan ve aşırı bir güvensizlik duygusuna kapılan kraliçe, halkının duygularını anlamayarak ve protestanları sert bir şekilde ezerek başarı şansını harcadı; 300 kadar idam, ona KANLI MARY lakabının verilmesine yolaçtı. Özellikle, rakip bir ülkenin hükümdarı olan İspanyalı Felipe II ile evlenmesi (1554), hele bu evlenme sonucu olarak Fransa ile girişilen felâketli savaş sonunda Calais'nin de kaybedilmesi (1558), ingiliz halkoyunu kraliçeden büsbütün soğuttu. Kocası tarafından 1555'ten itibaren terk edilen Mary, halkının kendisine sırt çevirdiğini gördü. (L)

MARY II STUART (Londra 1662-ay.y. 1694), İngiltere, İrlanda ve İskoçya kraliçesi. James II ile ilk karısı Anne Hyde'ın kızı. On beş yaşındayken William of Orange ile evlendirildi, bütün hayatını ona karşı duyduğu sevgi ve hayranlık üstüne kurdu. 1688 ihtilâli yaklaşırken, kızkardeşi Anne gibi o da babasına karşı cephe aldı. Konvansiyon meclisince James II tahttan indirilince (1689) Mary kraliçe ilân edildi, ama hem kendisinin, hem de kocasının ısrarlarıyle William II tahta ortak oldu ve devletin gerçek yöneticisi durumuna geldi. (L)

MARY (André), fransız şairi ve bilgini (Châtillon-sur-Seine 1879 - Paris 1962). Ortaçağ eserlerinden birçoğunu çağdaş Fransızcaya aktardı. Bunlar dışında çok başarılı antolojiler yayımladı: *La Fleur de la Poésie Française, Depuis les Origines Jusqu'à la Fin du XVᵉ Siècle* (Başlangıcından XV. yy. Sonuna Kadar Fransız Şiirinin En Parlak Örnekleri) [1951] ve *la Fleur de la Prose Française Depuis les Origines Jusqua'à la Fin du XVIᵉ Siècle* (Başlangıcından XVI. yy. Sonuna Kadar Fransız Nesrinin En Parlak Örnekleri) [1954]. Moréas'ın izinde yürüyen bir şair olarak roman okuluna bağlandı. Başlıca şiir kitapları: *Symphonies Pastorales* (Pastoral Senfoniler) [1903]; *Forêteries* (1903-1906); *Le Cantique de la Seine* (Seine İlâhisi) [1911]; *Rondeaux* (Rondolar) [1924]; *Le Livre Nocturne* (Gece Kitabı) [1935]; *Rimes et Bacchanales* (Kafiyeler ve Bacchanalia) [1942]; *L'Arcadie* (Arkadia) [1954]. (L)

MARY (Jules), fransız romancısı (Launois-sur-Veace, Ardennes 1851 - Paris 1922). Sayısız halk romanı yazdı; bunlardan en çok tutulan, 1888'de tiyatroya uygulanan *Roger - la - Honte'dur* (Yüzkarası Roger) [1886]. (L)

MARYA i. (yun. *margia*'dan). Zool. Bir çeşit küçük balık. ‖ Dişi koyun. ‖ *Teşm. yol.* Dişi hayvan.

— Balıkç. *Marya ağı*, boyu altmış, eni üç dört kulaç olan balık ağı. (M)

MARYA, Batı Eritrea'da yaşayan kabile. Atalarının Marya adlı bir savaşçı olduğunu ileri sürerler. *Kızıl Marya* ve *Kara Marya* diye iki asiller grubu vardır. Her iki grup reislerinin, kendilerine bağlı aileler üstünde birçok özel hakkı vardır. Halk habeş ve beca asıllıdır. Bugün Maryalar yalnız tigre dili konuşurlar; öteki diller unutulmuştur. Hıristiyan olan Maryalar yarım yüzyıldan beri Müslümanlığı kabul ettiler. İslâm hukukunun, Maryalar üstünde önemli etkileri oldu; asillerin halk üstündeki nüfuzu azaldı; Eritrea'nın İtalyanlar tarafından işgalinden sonra bütünüyle ortadan kalktı. (M)

MARY doruğu, Fransa'da Cantal kütlesinde (Cantal idare bölgesi) doruk; 1 787 m. Yön tayin cetveli. (L)

MARY KATHLEEN, Avustralya'da (Queensland) yer. Açık tavanlı uranyum filizi işletmeleri. (L)

MARYLAND, A.B.D.'de eyalet. Atlas okyanusu kıyısında; kuzeyde Pennsylvania ve Delaware, doğuda Delaware ve Atlas okyanusu, batıda Columbia idare bölümü, batı ve güneyde Virginia ve Batı Virginia ile sınırlıdır; 27 394 km; 3 618 000 nüf. Eyalete, bu ad, İngiltere kralı Charles I'in karısı Henrietta Maria'nın şerefine verilmiştir.

Chesapeake körfezi, eyaleti başlıca iki kısma ayırır: doğu kıyılar ve (ana) veya batı kıyılar. Başlıca üç coğrafî bölge ayırt edilir: kıyı boyundaki ovalık bölge, dağ eteği yaylaları ve Apalaş bölgesi. Kıyı boyundaki ovalık bölge bütün doğu kıyıları kapsadığı gibi batı kıyılarda da Washington'dan geçen Baltimore-Elkton hattına kadar uzanır. Bu çizgiyle Beue Ridge arasında batıya doğru dağeteği yaylaları uzanır. Apalaş bölgesi, Cumberland vâdisini ve öbür vâdileri, dağeteği ovalarını ve dağlık bölgeleri içine alarak batı sınırının ötesine doğru yayılır. Bu bölgede Oakland'ın güneyindeki Backbone dağı (1024 m) eyaletin en yüksek noktasıdır. Maryland'ın doğudan batıya genişliği 212 303 km, kuzeyden güneye uzunluğu ise 86 825 km'dir. Chesapeake körfezinin her iki kıyısı da ırmaklarla yarılmıştır. Doğudaki ırmakların başlıcaları Elk, Sassafras, Chester, Choptank, Nanticoke ve Pocomoketur. Batı ırmakları arasında ise Potomak (eyaletin en uzun ırmağı), Gunpowder, Patapsco, Magothy, Severn ve Patuşent sayılabilir. Yıllık sıcaklık ortalaması 1°,1C (ocak ayında 25°C arasında değişir. Eyaletin en ılıman bölgesi, Atlas okyanusu kıyısındaki tek şehri olan Worcester, en soğuk şehir ise Garrett'tir. Maryland'ın büyük kısmı ormanlarla kaplıdır (meşe ve kayın ağacı ormanları). Ayrıca, klematis, hanımeli, borulu hanımeli, yabanî gül, menekşe, yonca v.b. gibi yabanî bitkiler yetişir.

Memeli hayvanların büyük kısmının Maryland'da nesli tükenmiştir; ama dağlık bölgelerde vaşak ve ayılara sık sık rastlanır. Ormanlarda geyik, tilki, kanguru, tavşan, v.b.nin yanı sıra, zararlı böcekler, zehirli yılanlar, yırtıcı kuşlar ve çeşitli ötücü kuşlar yaşar. 1 802 km²lik yer kaplayan göllerde 200 balık türü vardır.

Maryland'ın en kalabalık şehri olan Baltimore (34 024) aynı zamanda da eyaletin iktisadî merkezidir. İkinci büyük şehir Hagerstown (36 660 nüf.),verimli bir tarım bölgesidir ve sanayii günden güne gelişmektedir. Potomac'ın Allegheny adalarını böldüğü yerde kurulan Cumberland (33 415 nüf). eyaletin üçüncü kalabalık şehridir; ekono-

MARX kardeşler

MARY I STUART 1560'ta F. Clouet'den Bibliothèque Nationale, Paris

Foto. Metro-Goldwin (LAROUSSE)

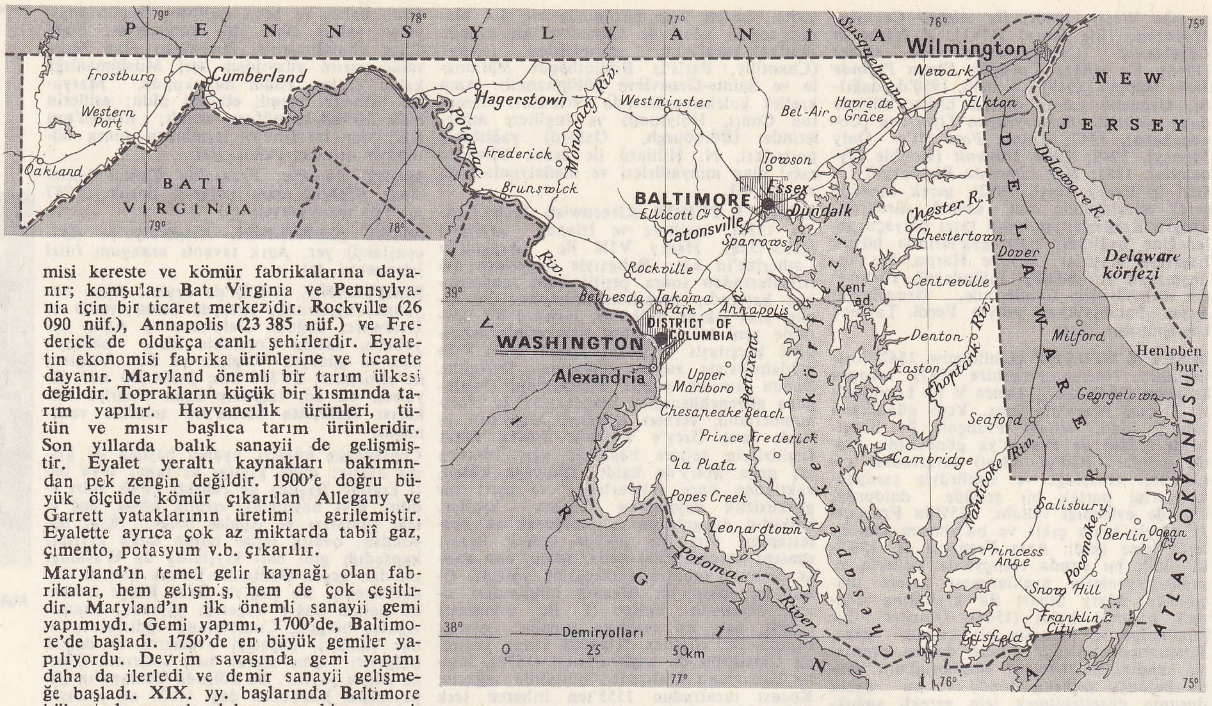

MARYLAND
eyaleti haritası

misi kereste ve kömür fabrikalarına dayanır; komşuları Batı Virginia ve Pennsylvania için bir ticaret merkezidir. Rockville (26 090 nüf.), Annapolis (23 385 nüf.) ve Frederick de oldukça canlı şehirlerdir. Eyaletin ekonomisi fabrika ürünlerine ve ticarete dayanır. Maryland önemli bir tarım ülkesi değildir. Toprakların küçük bir kısmında tarım yapılır. Hayvancılık ürünleri, tütün ve mısır başlıca tarım ürünleridir. Son yıllarda balık sanayii de gelişmiştir. Eyalet yeraltı kaynakları bakımından pek zengin değildir. 1900'e doğru büyük ölçüde kömür çıkarılan Allegany ve Garrett yataklarının üretimi gerilemiştir. Eyalette ayrıca çok az miktarda tabiî gaz, çimento, potasyum v.b. çıkarılır.

Maryland'ın temel gelir kaynağı olan fabrikalar, hem gelişmiş, hem de çok çeşitlidir. Maryland'ın ilk önemli sanayii gemi yapımıydı. Gemi yapımı, 1700'de, Baltimore'de başladı. 1750'de en büyük gemiler yapılıyordu. Devrim savaşında gemi yapımı daha da ilerledi ve demir sanayii gelişmeğe başladı. XIX. yy. başlarında Baltımore bölgesinde pamuk, dokuma ve bira sanayii başladı. İç savaştan hemen önceki devirde, savaş malzemesi, yün fabrikaları ve kimyasal gübre sanayii önem kazandı. 1865'te Petrol rafinerileri kurulan Baltimore'da, Sparrows Point'te çelik üretimine başlandı. XX. yy. da ortaya çıkan yeni sanayilerin en ilgi çekicisi İkinci Dünya savaşının askerî talepleri üstüne gemi sanayii gibi hızla gelişen uçak sanayiidir.

Maryland'da ilk kurulan okullar dinî eğitimi ön planda tutuyordu. 1864 Anayasasıyle sivil okullar açılmağa başlandı. Devlet okulları, devlet kolejleri, Maryland ve Baltimore üniversitelerinin yanı sıra, devlet okullarınınkine benzer akademik bir öğrenim veren, Frederick'teki Maryland Sağırlar okulu ve Baltimore sınırları içindeki Maryland Körler okulu da sayılabilir. Ayrıca özellikle katoliklerin hâkim olduğu güney bölgelerde özel öğrenim yapan dinî birçok ilkokul, ortaokul ve kolejler vardır. Maryland'da ilk radyo istasyonu 1922'de, ilk televizyon istasyonu 1947'de Baltimore'da kuruldu. Devletin ilk telgraf hattı 1844'te Baltimore ile Washington arasında kurulan hattır. Maryland'ın en eski gazetesi, 1727'de *Maryland Gazette* adıyle kurulan ve Annapolis'te yayımlanan, bugünkü haftalık *Maryland Gazette-News*'tur. En eski günlük gazete ise 1837'de Baltimore'da kurulan *Sun* gazetesidir. Baltimore, tarihî önemi ve ve eyaletin fikir, ekonomi ve spor merkezi olması sayesinde eyaletin başlıca turistik şehri haline gelmiştir. Annapolis (A.B.D. Denizcilik akademisi ve hükûmet binası) ve Frederick de (Barbara Frietchie House ve başhâkim Roger Brooke Tancy'nin evi) birçok turist çeker.

Maryland'ın 300 yıllık siyasî geçmişi vardır. Annapolis'teki meclis binası 1772'de inşa edilmiştir. Devletin hükûmet merkezi Annapolis, yönetim merkezi ise Baltimore'dur.

Eyaletin, bugün geçerli olan dördüncü Anayasası 1867'de hazırlandı. Bu Anayasa uyarınca Anayasa meclisi meselesi, 20 yılda bir oylara sunulur. 1930'daki çabalara rağmen, 1967'ye kadar hiç bir meclis toplanamadı. Bu mecliste planlanan anayasa, 1968 Referandumuyle reddedildi. Eyalet başkanı dört yılda bir seçilir, fakat art arda iki devreden çok seçilemez. Başkanın vetosu, senato ve Temsilciler meclisi üyelerinin beşte üçünün oyuyle iptal edilebilir. Eyaletin haznedarı Genel meclis tarafından seçilir. Başlıca bakanlıklar, Eğitim, Ulaştırma, Sağlık, Emniyet, Maliye bakanlıklarıdır. A.B.D. yurttaşı olan, 21 yaşını tamamlayan ve en az bir yıldan beri Maryland'da ve altı aydan beri belirli bir ilçede (veya Baltimore idare bölümünde) oturan herkes oy kullanabilir.

● *Tarih.* Bugünkü Maryland'ın Chesapeake koyu bölgesi, ilk olarak 1608'de kaptan

MARYLAND
solda,
Annapolis'te Maryland
eyalet binası;
sağda,
Fort McHenry'nin
dış duvarları,
Baltimore

Foto. Encyclopedia Americana

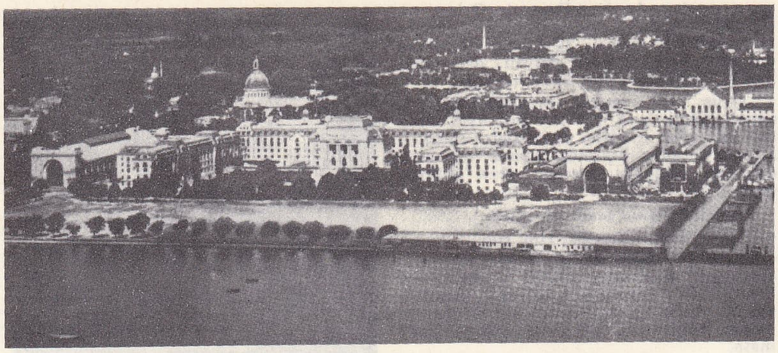

MARYLAND: A.B.D. Deniz Harp akademisinin havadan görünüşü, Annapolis

John Smith tarafından keşfedildi. Buraya ilk yerleşen kızılderili kabileler tarımla uğraşıyorlardı. Bu kabilelerin başlıcaları, Doğu Maryland'daki Algonquin kabileleri, bugün Washington'un bulunduğu yerin yakınlarındaki Anacostan'lar ve körfez kıyısındaki Susquehannock'lardı. Bu kızılderili kabileler arasındaki ilişkiler genellikle dostçaydı. Daha sonraki yıllarda Maryland'a yerleşen beyazlarla kızılderililer arasında büyük çatışmalar olmadı. Kızılderililer, yavaş yavaş ve barışçı bir şekilde Maryland'dan çekildiler. (M)

MARYLEBONE, Londra'nın kuzeybatısında semt, Regent's park kenarında. (L)

MARY Lorraine'li (Bar-le-Duc-Lorraine 1515 - Edinburgh 1560), İskoçya kraliçesi. Guise dükü, Lorraine'li Claude'un kızı; Longueville dükü, Louis II d'Orléans (öl. 1535) ile, sonra da, kızı Mary Stuart'ın doğumundan az sonra ölecek olan İskoçya kralı James V ile evlendi. Çok azimli bir kadın olan Lorraine'li Mary, naibelik görevini güç şartlar altında yerine getirdi; Fransa'nın desteğiyle Katolikliği ayakta tuttu. Ama İngiltere'den ve Knox'un kışkırttığı halktan destek gören İskoçya soyluları Mary öldüğü sırada ayaklanmayı çoktan başlatmışlardı. (L)

MARY Modena'lı (Modena 1658 - Saint-Germain-en-Laye 1718), İngiltere kraliçesi (1685-1688), Este ailesinden Modena dükü Alfonso IV ile Laura Martinozzi'nin (Mazarin'in yeğeni) kızı. Müstakbel İngiltere kralı James II'nin karısıydı (1673); günah çıkardığı cizvit papazının etkisinde kalarak kocasını, İngiltere'de Katolikliği himaye etmeğe zorladı. Oğlu James Francis Edward'ın doğuşu, protestanlarda tahta katolik bir hükümdarın çıkması korkusunu yarattığından, ihtilâlin bir an önce başlamasına yolaçtı. (L)

MARYMONT, Varşova'nın kuzeyinde bölge. Burada Jan Sobieski'nin karısı Marja Kazimiera XVII. yy.da küçük bir saray yaptırdı. 1816'da kurulan meşhur tarım enstitüsünü Ruslar, 1863 Ayaklanmasından sonra Pulawy'ye naklettiler. Bugün Varşova'nın bir konut semtidir. (L)

MARYPORT, İngiltere'de (Cumberland) şehir, Solway halicinin ağzında; 12 200 nüf. Sayfiye merkezi. Plastik maddeler. (L)

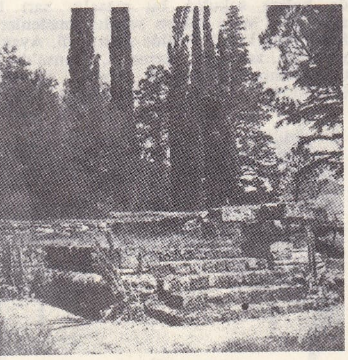

MARZABOTTO
Misa şehri kalıntıları

MARYUT esk. **Mareotis,** Mısırda, Nil deltasında denizkulağı, Akdeniz'den üzerinde İskenderiye'nin kurulmuş olduğu kıyı şeridiyle ayrılır. İlkçağda Nil'in kanallarıyla beslenirdi ve İskenderiye ile iç bölge arasında mavnaların gidip geldiği işlek bir ulaşım yoluydu. Yavaş yavaş kurutulan ve tarım yapılmağa başlanan gölü, İngilizler 1801'de fransız harekâtını durdurmak için su altında bıraktılar. XX. yy.da komşu toprakları akaçlamak ve göl kenarındaki toprakları tarıma elverişli hale getirmek için (üzüm, turunçgiller, muz ağaçları, sebze) su seviyesi tulumbalarla boşaltılarak 3 m'ye düşürüldü. Tuzlalar *Maryut* köyü denizkulağının güneybatısındadır. (L)

MARZABOTTO, İtalya'da (Bologna ili) şehir, Apennin'de; 5 152 nüf. Yapılan önemli kazılarda ortaya çıkarılan geniş, düzgün planlı şehir, M.Ö. 390'da Galya'nın fethi sırasında yıkılan bir etrüsk sömürgesidir. 1944'te Almanlar burada 1 836 rehineyi idam ettiler. (L)

MARZÎ i. Bk. MERZÎ.

Marzotto Yünlü Dokuma fabrikası, ital. *Manifattura Lane Gaetano Marzotto,* İtalya'nın 1836'da Valdagno'da kurulan ilk yünlü dokuma fabrikası. Uzun süre, bir sanat teşebbüsü olarak kaldı; 1880'e doğru bu kuruluşa gerçek sanayi niteliğini kazandıran Vittorio Emanuele Manrzotto oldu. Maglio di Sopra'da deneme niteliğinde bir iplik atelyesi kuran Marzotto eski tesisleri makineleştirerek verimli bir çalışma düzeyine çıkardı. Birinci Dünya savaşı sırasında Pisa ve Manerblio'ya taşınan işletme, savaş sonunda, kesin olarak bu iki şehre yerleşti. Valdogno ile birlikte bu şehirler Marzotto işletmelerinin üç merkezi durumuna geldi. 13 000 Dokuma tezgâhıyle donatılmış olan yedi fabrikada 15 000'den çok işçi çalıştırılıyordu. Fakat, tekstil maddelerinin ithali, işlenmesi ve ticarîleştirilmesinin asıl kuruluşu çok güçlü olan bu işletmesinin asıl kuruluşu 1922 ile 1940 yılları arasına kont Gaetano Marzotto'nun (1894'te Valagno'da doğdu) çabalarıyle gerçekleşti. Kont Gaetano aynı zamanda İtalya'nın en büyük mermer ocaklarının (Marmi Vincenti), yüzlerce otelin (Compagnia Italiana Alberghi Turistici) ve ürünlerini olduğu yerde işleyen (pancardan şeker ve alkol, ketenden çarşaf, örtü, ay çiçeğinden sabun yapımı v.b.), sanayileşmiş geniş bir tarım alanının da (Socienta Fordiaza Agricola Industriale) sahibidir. (L)

MAS i. (ar. *maşş*). *Esk.* Emme, soğurma. ‖ *Mas etmek,* Bk. MASSETMEK. (M)

MAS i. Uzakdoğuda kullanılan para birimi. (L)

MASA i. (lat. *mensa*'dan). Bir destek üzerine oturtulmuş bir tabladan meydana gelen mobilya: *Oturmuştuk büyük masanın etrafına, / Babam gazete okuyordu, biz ders çalışıyorduk* (F. H. Dağlarca). *Ellerimde, iğnem, yumaklarım dökülerek ayağa kalktım, masanın üstünde duran şamdanı aldım* (R. N. Güntekin). *Yemek masası.* (Bk. ANSİKL. *Mobl. bölümü.*) ‖ *Teşm. yol.* Aynı masada bulunanların tümü: *Bu halime Faiz de, Perukâr da gülüyorlar, ihtimal ki masalardan da başka gülenler oluyordu* (Ahmed Rasim). ‖ Belirli konularla ilgili işlerin yürütüldüğü kısım: *Kaçakçılık masası. Cinayet masası.* ‖ Bir kimseye veya devlete ayrılmış makam: *Çin masası ise boştu. Ve orada Çin meselesini konuşacak bir Çinli henüz yoktu* (Ş.S. Aydemir). *Başkanlık divanı masası.*

— Camc. Pencere camlarının yapımında, üzerine cam hamurunun döküldüğü, tekerlekli dökme demirden tabla.

— Cerr. *Ameliyat masası,* ameliyat yapılacak kimsenin yerleştirildiği masa. (Şimdiki ameliyat masaları madendendir ve her türlü duruma getirilebilecek gibi yapılır. Masanın her yöndeki hareketi pedal ve madenî kolla, yukarı kaldırılması ise hidrolik kuvvetle sağlanır. Diğer yardımcı araçlar da [yumuşak kauçuk yastıklar, bilek bağları, kalça bağları, omuzluklar, kolanlar v.b.] hastayı en uygun durumda tutmağa yarar.)

— Coğ. Yüksek ve küçük boyutlu bir yaylanın en yüksek kısmı.

— Ed. *Yuvarlak masa şövalyeleri,* breton romanlarında kral Arthur'un arkadaşı olan ve herhangi birinin üstünlük taslamasından çıkacak kavgaları önlemek için yuvarlak bir masa etrafında toplanan on iki şövalyeye verilen isim. (Bk. ARTHUR DESTANI ÇEVRİMİ.) ‖ *Yuvarlak masa romanları.* Arthur çevrimi romanlarına verilen ad.

— Graf. santl. *Montaj masası,* üzeri yekpare bir camla örtülü, alttan ışıklandırılmış masa; helyo veya ofset montajcısı, basılacak resim veya yazıların pozitiflerini bu masanın üzerinde birleştirir.

— Hokkabazlık. *Gizli masa,* illüzyonistin üzerinde gösteri yaptığı büyük masanın arkasına ve on santimetre kadar aşağısına, seyirciler tarafından görülmeyecek şekilde yerleştirilmiş küçük masa. (İllüzyonist, seyircilerin bütün dikkatini bir noktaya toplayarak, öbür eliyle de, daha önce bu küçük masanın üzerine yerleştirdiği bazı şeyleri alır veya elindeki bir şeyi hiç belli etmeden bırakır.)

— Huk. *İflâs masası.* Bk. İFLÂS.

— Mad. oc. *Sarsıntılı masa,* ince cevherlerin yıkanmasında kullanılan cihaz; masanın geniş yüzeyine yayılan ince su tabakasında cevher tortu halinde dibe çöker. Bk. ANSİKL.

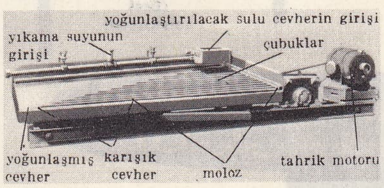

— Malzeme. *Sarsıntılı masa,* betonun plastiklik derecesini ölçmeğe yarayan cihaz; masanın tabla kısmı birdenbire aşağıya düşürülünce, bu masanın üzerine yayılmış beton tabakası da anî bir sarsıntıya uğrar ve sarsıntı sonucu kırılıp kırılmamasına göre plastiklik derecesi anlaşılır.

— Mobl. *Kepenkli çalışma masası,* XVIII.

MARY I TUDOR
Antonio Moro'nun eseri, Prado müzesi, Madrid

Modena'lı MARY
İngiltere kraliçesi
XVII. yy. estampı
Cabinet des Estampes, Paris

Foto. Encyclopedia Americana; LAROUSSE; Dizionario Enciclopedico italiano

Louis XIII
XVI. yy. Cluny müzesi, Fransa

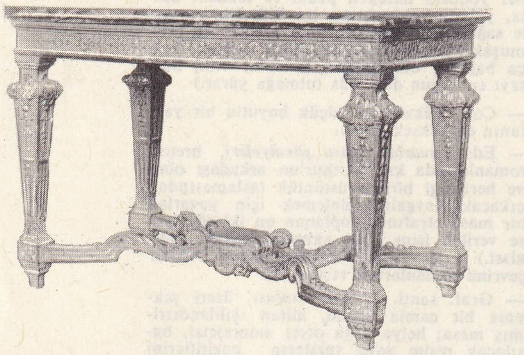

Louis XIV yaldızlı ve oyma ağaç, Arts Décoratifs müzesi, Paris

Louis XV (özel koleksiyon)

Louis XVI Riesener'in eseri (özel koleksiyon)

Ampir I

Restorasyon Carnavalet müzesi, Fransa

yy.ın ortalarında Jean-François Oeben tarafından yapılmış, masa kanadı dışbükey olan çalışma masası. (Çekmece ve evrak dolapları yekpare veya parçalı, daire şeklindeki bir kepenk içine gizlenmiştir.)

— Oyun. *Oyun masası,* üzerinde kâğıt oynanan çuhalı masa. ‖ *Teşm. yol.* Aynı masa üzerinde oyun oynayan oyuncuların tümü. ‖ *Bilardo masası,* üzerinde bilardo oynanan, çuha ile örtülmüş, mermer veya arduvaz masa.

— Saatçilik. *Masa saati.* Bk. SAAT.

— Spor. *Masa tenisi.* Bk. PİNG PONG

— Teknol. *Deney masası,* kimya laboratuvarlarında veya genel olarak bütün sanayi laboratuvarlarında tezgâh olarak kullanılan, üzerine damıtma kaplarının konulduğu fayansla kaplanmış, dayanma yüksekliğinde masa.

— Tekst. *Apre masası,* kumaşların aprelenmesinde kullanılan, üzeri delikli bakır saçla kaplı ve içinde buhar akımı dolanan özel masa.

— ANSİKL. Mad. oc. *Sarsıntılı masa,* hafif eğimli, dört köşe bir tabladır ve hızlı bir gidip gelme hareketiyle sallanır. Masanın üzerine, yukarıdan aşağıya doğru kalınlıkları artan çıtalar konulmuştur. Yıkanacak cevher, tablanın üst kısmından su ile sürüklenerek gelir, yoğunlukları fazla olan mineralleşmiş parçalar hemen çıtalar arasına çöker ve sarsıntının etkisiyle çıtalar boyunca hareket eder, böylece cevher temizlenmiş ve zenginleşmiş olur.

— Mobl. Masaların pek çok çeşidi vardır ve değişik işlerde kullanılır. En çok rastlanan masalar, kahvaltı masası, başucu masası, oyun masası, kahve masası, konsol, açılır kapanır masa, yemek masası, tuvalet masası, yazı masası, servis masası, lamba masası ve çay masasıdır.

Eskiçağ. Bilinen en eski medeniyete sahip olan Sümerlerde madenden veya tahtadan yapılma küçük ve sade masalar vardı. Bu kültür Babil ve Asurlulara, oradan da Mısırlılara geçti. Mısırlılar çok ince işlenmiş küçük alçak masalar yaparlardı. Mısır'ın kültür mirasına konan Yunanlılar da mermerden, madenden ve kakma tahtadan masalar yapar, bunları ayrıca kabartmalarla ve mimarî biçimlerinden aktarılan süslemelerle işlerlerdi.

Romalılarda madenî ve mermer eşyalar, daha da gelişti. Pompeii ve Herculaneum'daki kazılarda tamamıyle madenî veya tahta masaların yanında, son derece süslü, sedef ve öteki değerli madenlerle işlenmiş, ayakları sfenks başı kanatlı ejderha veya aslan pençesi biçiminde masalar da bulunmuştur. Yunanlılar oturarak değil de uzanarak yemek yediğinden, masaları oldukça alçaktı. Bu çağlarda yalnız zenginlerin evinde masa vardı.

Ortaçağ ve Rönesans. Ortaçağ'da yuvarlak, oval ve dikdörtgen masalar vardı, ama bunlar oldukça ilkeldi. Ayakları saklamak için üstlerine uzun örtüler konurdu. Gotik dönemde hemen hemen bütün masalar meşedendi ve kaba sabaydı. Bütün süs mimarî motiflere göre yapılan yontmalardan meydana gelmişti. XVI. yy.a kadar Avrupa'da pek az masa kullanılmıştır. En çok rastlanan tip Fransa'da Uzés şatosunda görülen açılır kapanır yemek masalarıydı. Gerek fransız, gerek ingiliz şatolarında, sabit yemek masalarında yer almak ancak önemli kişilerin hakkıydı. Daha aşağı rütbeli kişiler küçük ayrı masalarda otururlardı. Yemek yiyenler masanın bir yanını işgal eder, öte yanı servis için serbest kalırdı.

İtalya'da Rönesans devrinde her boydan masa vardı; fakat genellikle dikdörtgen yemek masaları yaygındı üst kısımları som cevizden, ayakları yontmalarla veya dor üslûbu sütunlarla süslenir veya burma biçiminde olurdu. Küçük masalar ise sekiz veya dokuz köşeliydi, ayakları arasında da yontmalarla süslü bir taban bulunurdu.

1500'den 1650'ye kadar yapılan İspanyol mobilyalarında italyan etkisi görülür. Bu masaların ayak-bilezikleri ve genellikle bütün süsleri demirden yapılırdı; tablasının geniş

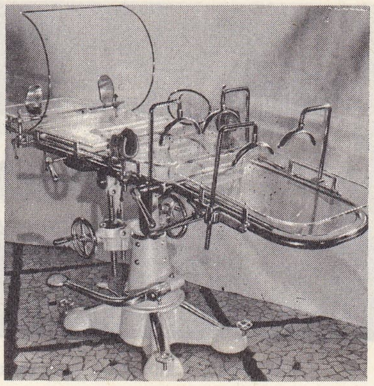

ameliyat masası

saçakları ve düz, dik kesilmiş köşeleri vardı.

XVI. yy.da masalar, yerlerinden oynatılmaz, genellikle meşeden yapılır, kalın ve sağlam ayakları olurdu (ingiltere'de Elizabeth dönemindeki masalar). Yüz yıl boyunca birbirine oymalı latalarla bağlı altı ayaklı masa yapıldı. Bugünkü uzayan masaların öncüsü, üçüncü bir kanadın altına yerleştirilen iki tahtayle yapılırdı. Bu tahtalar dışarı çekilir ve dirseklere dayanırdı. Böylece masa uzamış olurdu. Ayaklar da gittikçe daha süslü yontulmağa başlanmıştır. Küçük ceviz masalar Restorasyon döneminde (1660) çeşitli boy ve biçimlerde yapılırdı.

XVII. yy. - XIX. yy. Louis XIV. (1643 - 1715) devrinde fransız zevki bütün Avrupaya yayıldı. Mermer masalar çoğaldı. Bunlara maden ve değerli tahtalarla kakma işleri yapılırdı. Ayaklar kalın, dört köşe ve sivri uçlu olur, bronz ve yaldızlı pirinçle süslenirdi. İngiltere'de Charles II (1660 - 1685) ve Fransada Louis XIV zamanında som gümüşten son derece zarif masalar yapılmıştır. 1720'lerde maun masalar ortaya çıktı. Bu masaların ayakları düz veya el arabalarının ayakları gibi eğik olurdu. Ayak uçları pençe veya top biçimindeydi. Hem İngiltere'de, hem Fransa'da yemek odaları sadeleştiği için yemek masaları ya yuvarlak veya oval olurdu. Kimi zaman tabla, birbirine menteşeyle tutturulan iki kanat halinde yapılır, bu masaları duvara dayamak imkânı ortaya çıkardı. Ayrıca odaya bir de küçük servis masası konurdu. XVIII. yy.da toplum yaşayışında tuvalet masalarının önemi büyüktü. İki tip tuvalet masası vardı: poudreuse ve coiffeuse, Poudreuse'ün önünde saçlar düzeltilir ve pudralanır, coiffeuse'ün önünde ise tuvaletin geri kalan kısmı tamamlanırdı. İki tipte de birer ayna vardı. Ünlü eşya yapımcısı Thomas Chippendale (1718 - 1779) İngiltere'de kabartma ve oymalarla süslü çift katlı küçük çay masalarını meşhur etti. Bu biçimi bulmak için Gotik ve çin kaynaklarından yararlanmıştı. XVIII. yy.ın sonunda bu maun masaların daha da süslü biçimleri ortaya çıktı. George Hepplewhite (öl. 1786) ve Thomas Sheraton (1751 - 1806) tarafından moda haline sokulan bu masalar sarı hint ağacından veya gülden yapılır, madenler ve festonlarla klasik şekilde süslenirdi. Ayakları yontmalı, tablaları mermerdi. Fransa'da, Petit Trianon'da, kraliçe Marie Antoinette (1774-1793), bütün görüşmelerini mekanik

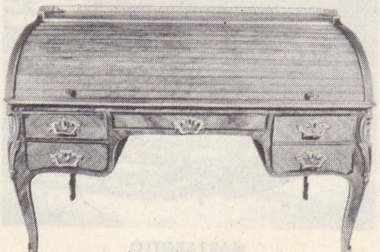

kepenkli masa

Foto. LAROUSSE

bir ziyafet masasının başında yapardı.

Masanın ortasında bir tepsi vardı. Tepsinin üstünde tabakalar, şarap bardakları ve 50 mumlu bir şamdan bulunurdu. Her görüşmeden sonra tepsi yerdeki bir delikten aşağı iner ve yerine dolu yeni bir tepsi yükselirdi.

XIX. yy.da İngiltere'de regency ve Fransa'da empire üslûbunda, maun masalar yapıldı. Bunların özellikleri, ayaklarının burma oluşu ve pirinç çerçeveleri bulunmasıydı.

◆ **Masalı** sıf. [...] masası olan: *Öğleden sonra dört beş masalı küçük bir pastahaneye girmişti* (S. F. Abasıyanık). *Ceviz masalı yemek odası takımı.* (LM)

MASA (lat. *Mensa*'dan), Güney kutbuna yakın küçük takımyıldız; yıldızlarından hiç birinin kadiri 4,5'tan fazla değildir. *Büyük Magellan bulutu*, bu takımyıldız ile Kılıçbalığı yakınındaki takımyıldız arasında sınır çizer. Bk. GÖKYÜZÜ. (L)

MASABİH çoğl. i. (ar. *misbāh*'dan *maṣābih*). *Esk.* Aydınlatma araçları kandiller, meşaleler, ışıklar. ‖ *Masabih-i nücum*, yön göstermeğe yarayan yıldızlar. (M)

MASACCİO (Tommasa DI SER GIOVANNI, — denir), italyan ressamı (San Giovanni Valdarno 1401 - Roma 1429). Heykelciliği Ghiberti'nin ve her halde dost oldukları Donatello'nun yönetiminde öğrendi. Resimde, Masolino da Panicale'nin öğrencisi oldu. Hemen hemen sadece biçim, renk ve ışık değerleri üstünde ısrarla durarak gotik zarafetine karşı çıkan Masaccio, Giotto'nun plastik anlayışına döndü. 1427'de Maoalino ile birlikte çalıştıkları küçük Brancacci kilisesindeki (Del Carmine kilisesi) fresklerde, hacimlerin dolgunluğunda ve tiplerin katılığında onun etkisi hissedilir (*Sadakaların Dağıtımı*, *Cennetten Kovulmuş Âdem ile Havva*), Masaccio, Floransa'dan ayrılarak Roma'ya gitti, orada, San Clemente'deki küçük Sacremento kilisesinin dekorunda (*Çarmıha Geriliş*) ve Santa Maria Maggiore için çok kanatlı bir tablonun yapılışında çalıştığı bilinmektedir. Floransa'daki Santa Maria Novella'da da fresk olarak çizilmiş bir *Çarmıha Geriliş*'i vardır. Masaccio'nun güçlü sanatı, XV. yy. italyan sanatını geniş ölçüde etkisi altına aldı. (L)

MASAD i. (ar. *ṣuʿūd* yukarı çıkma'dan *maṣʿad*). *Esk.* Merdiven. ‖ *Mec.* Aşama. (M)

MASADA, ar. **Kasr el-Sabbah**. Esk. coğ. Filistin'de müstahkem mevki, güçlükle ulaşılabilen bir kaya üzerinde, Sodom'a 30 km uzakta; kral Herodes tarafından M.S. 42'ye doğru tahkim edildi. Kudüs düştükten sonra son yahudi vatanseverleri buraya sığındılar. Şehri kuşatan Legatus Flavius Silva burada önemli istihkâmlar (kalıntıları bugüne ulaştı) yaptırdı (M.S. 73). Kuşatılanlar teslim olmamak için birbirlerini öldürdüler. (L)

MASADAK i. ve sıf. (ar. *mā*, edat ve *ṣadak*, doğru olma'dan *mā-ṣadak*). *Esk.* Uygun bulunan, onaylanan (şey). ‖ *Ma-sadake aleyh*, «onaylanan şey üzerine» anlamında kullanılır. (M)

MASADIR çoğl. i. (ar. *maṣdar*'dan *maṣādır*). *Esk.* Mastarlar, isim-fiiller. (M)

MASAF i. (ar. *ṣaff*'tan *maṣaff*). *Esk.* Sıra olunan yer, safların dizildiği harp meydanı. (M)

MASAF çoğl. i. (ar. *ṣaff* > *maṣaff*'tan *maṣāff*). *Esk.* Sıra yapılan, safların bulunduğu yerler. (M)

MASAHİF çoğl. i. (ar. *muṣḥaf*'tan *maṣāḥif*). *Esk.* Mushaflar. (L)

MASAİB çoğl. i. (ar. *muṣibet*'ten *maṣāʾib*). *Esk.* Musibetler, belâlar. (M)

MASAİD çoğl. i. (ar. *maṣʿad*'dan *maṣāʿid*). *Esk.* Basamaklar, yukarıya çıkılacak yerler. (M)

MASAİ'LER, Kenya ve Tanzaniya'da nil-hami ırkından halk; Anadolu'dan geldikleri sanılır; yakl. 50 000 nüf. Masai'ler, avrupalıların gelmesinden önce güçlü bir askerî ve savaşçı teşkilât kurmuşlardı: delikanlılar sünnet olduktan sonra ordugâhlarda yaşar ve yiyecekleri, topluluk tarafından sağlanırdı; düşmanı kovmak, özellikle sürülerini yağmalamak ve komşu kabileleri öldürmek için her an hazır olmak zorundaydılar. Bugün Nairobi'nin güneybatısında sınır bölgesinde yaşayan Masai'ler, göçebedirler; sığır, koyun ve keçi yetiştirerek geçinirler. (L)

MASAİSYLİ'LER. Esk. coğ. Göçebe halk. Batı Numidia'da (bugünkü Muluya ve Krumiri arası) yaşarlardı. Massyli'lerle akrabadırlar. (L)

MASAJ i. (fr. *massage*). Ted. Vücut yüzeyinde, el, elektrik, su v.b. aracılığıyle çeşitli işlemler yapma şeklindeki tedavi ve bakım metodu: *Haftada üç gün masaj ve her akşam dans ediyorum* (H. E. Adıvar). *Masaj yapmak.* (Bk. ANSİKL.) ‖ *Hafif masaj*, vücudun deri ve hücre dokusu gibi sadece yüzeysel kısımlarını ilgilendiren ve ağrıları dindiren masaj.
— Kozmetoloji. *Yüz masajı*, yumuşatmak, inceltmek, fazla kan hücumunu gidermek ve derinin beslenmesinden ileri gelen artıkları atmak için yüz ve boyna uygulanan ovma hareketlerinin tümü.

— ANSİKL. Ted. *Masaj*, eski çağlardan beri başvurulan bir tedavi usulüdür; Hindistan ve Çin'de dört bin yıldan beri uygulanır. Mısırlılar bu metottan yararlanır, Yunanlılar ve Romalılar hamama girince mutlaka masaj da yaptırırlardı.

Ambroise Pare bu tedavi metodunu yeniden uygulama alanına çıkardı, ama masaj, uzun süre sadece sözde hekimlerin elinde kaldı. Masajın tıpta kullanılması, Lyon'lu Martin'in 1837'de kendindeki lumbago'yu masajla nasıl iyi ettiğini açıklamasıyle başlar. Masaj uygulaması, fizyolojik temellere dayanır. Vücutta yumuşak bir bölgeye yapılan masaj, iç organların ağrısını hafifletir yahut yok eder. Masajın sağladığı damar hareketleri derinin altındaki kan dolaşımını kolaylaştırır; ara yerlerde birikmiş olan sıvıların emilerek dağılmasını sağlar. İdmandan önce yapılan masaj, kaslara daha fazla kan gelmesini sağlayarak ve kasları ısıtarak çalışmaya hazır duruma getirir.

Masaj tekniği aşağıdaki el hareketlerini kapsar: *dokunma, ovma, bastırma, yoğurma, çimdikleme, titretme, vurma.*

Masajla tedavi edilebilecek birçok hastalıktan başlıcaları: selülit; burkulma; kırık; çıkık; hidartroz; artritsin sebep olduğu sıkıntılar; travmadan ileri gelen felçler. Masaj, hemiplejilerde, bazı siyatik ve paraplejilerde de faydalıdır. Sporcularda ise hareketlerden önce ve sonra uygulanabilir. (L)

MASAJCI i. (*masaj*'dan *masaj-cı*). Ted. Sağlık ve tedavi amacıyle masaj yapan kimse. (L)

MASAL i. (ar. *meṣel*'den). Genellikle olağanüstü kahramanlara ve maceralara yer verilen, konusu hayalî, kulaktan kulağa anlatılarak geçen halk hikâyesi: *Haddine mi düşmüş? Kızıverirsem kendisini değil, şeyhini bile kırk katırın kuyruğuna bağlatır, masallardaki gibi kırk parça ederim* (R. H. Karay). *Zümrüdü anka masalı bunun için çıkmıştır.* «*Çobanla peri padişahının kızı*» *masalındaki kahraman da odur* (Y. K. Karaosmanoğlu). *Acaba böyle tam masallarda olduğu gibi, efsanevî bir hadise gerçekten oldu mu?* (N. Araz). [Bk. ANSİKL.] ‖ Öğüt verici hikâye, bir ahlâk dersi çıkarılan alegorik eser. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Mec.* Yalan, uydurma ve boş söz: *Masaldır ey gönül, garip kaldığın / Bunca dert ortağın varken, cihanda* (F. N. Çamlıbel). *Ağzından bir kelime çıktı. Onun etrafında bütün bir masal uydurdular. Mahvıma kadar gittiler* (A. H. Tanpınar).

— ÇEŞ. DEY. *Masal âlemi*, tabiatüstü, gerçekdışı, ancak masallarda rastlanabilecek yerler için kullanılır. ‖ *Masal âleminde yaşamak*, hayal içinde yaşamak. Ancak masallarda rastlanabilecek kadar güzel anlar geçirmek. ‖ *Masal gibi*, olmayacak şekilde. ‖ *Masal okumak* (veya *anlatmak*), boş, yalan sözlerle karşısındakini oyalamağa veya kandırmağa çalışmak. ‖ *Kocakarı masalı*. Bk. KOCAKARI. ‖ *Peri masalı*, konusu periler olan, perilerin ortaya çıktığı, çocuklar için yazılmış masal. Gerçek olmayan hikâye.

— Farklar psikol. *Masal testi*, Louise Düss tarafından çocuklar için hazırlanan yansıtmalı test. (Bu test, 10 masaldan meydana gelir; masallardaki kahraman [çocuk veya hayvan], kişiliğin gelişmesinin psikanalitik dönemlerine tekabül eden meseleleri ortaya çıkaracak bir seçme durumu içinde bulunur. Testin yorumu, çocuğun, masaldaki kahramanla kendini özdeşleştirdiği varsayımına dayanır.)

— ANSİKL. Tabiatüstü güçlere yer veren veya gerçekçi, destansı veya alaylı bir anlatı olan *masal*, sözlü halk edebiyatının en eski biçimlerinden biridir. Yerli, yabancı veya mahallî folklor masallarından yapılan sayısız derlemeler masalın günümüzde de büyük bir ilgiyle karşılandığını gösterir. Masalların kaynağı oldukça tartışmalıdır; fakat gerçek olan bir şey varsa o da bazı masallarda işlenen ana konulara dünyanın çok değişik bölgelerinde rastlandığıdır; öyle ki bu masalların tek bir masal ailesine dahil oldukları ispat edilebilmiştir. Yazılı edebiyatın başlangıcından beri, masal bir edebî çeşit haline gelmek eğilimi göstermiştir. Başlangıçta bu edebî çeşidin kendine has unsurlarından biri, olağanüstülük niteliğiydi. Ama bundan, masalın özünün olağanüstü niteliğe dayandığı sonucunu çıkarmamak gerekir. Masala kendine has niteliğini veren, daha çok, onu hayal gücüyle işleyen bir anlatıcının varlığıdır. Bu bakımdan türe örnek olarak *Binbir Gece Masalları*'nı göstermek mümkündür; ama *Odysseia*'da anlatılan Odysseus'un serüvenleri; Chaucer'in *Cantorbery Masalları* ve Boccacio'nun *Decameron*'u da masalın bu tanımına uygun düşer. Nitekim, Maupassant'ın bazı hikâyelerini de, yine aynı sebeple, yani yazar hikâyesini kahramanının ağzından ve onun hatıraları biçiminde anlattığı için masal çeşidinden saymak yanlış olmaz. Yazar hikâyesini bir kahramanın ağzından anlatmadığı zaman hikâyenin ardında yazarın kendisinin varlığı sezilir ve hikâyenin anlatılışı da ona göre değişir; meselâ La Fontaine'in masallarının ayrıcalığı, zaten pek çoğu italyan masalcılarından alınmış olması dolayısıyle, konularından çok yazarın anlatım sanatıdır.

Kısaca söylemek gerekirse, masalın tarihî evrimini belirlemek öteki edebî türlerin evrimini belirlemekten daha zordur. Gerçekten de masalın değişmez özelliği sadece bir anlatı olması ve içinde uzun tasvirlere de, psikolojik tehlikelere de yer verilmemesidir; ayrıca tek bir olaydan veya bazı masallarda görüldüğü gibi birbirinden ayrı olarak ele alınabilecek bir olaylar dizisinden meydana geldiği için öteki edebiyat türlerine göre kısa da sayılabilir. Öte yandan masalda ilk özelliği alan sözlü anlatı tarzının tabiîliği ve serbestliği vardır. İfadenin çocuksu olmasını ilk masallara has bir nitelik saymamak gerekir; çünkü çocuksu olmasına rağmen hiç de sunî kaçmayan aynı söyleyişi Perrault'nun, Grimm'in ve Andersen'in masallarında ve bir yüzyıldan beri bütün ülkelerin edebiyatlarında rastlanan çocuk masallarında da bulmak mümkündür.

Masalın bu temel özellikleri, meselâ romanın geçiregelmiş olduğu evrimlere oranla,

MASACCIO
«Cennetten Kovulmuş Âdem ile Havva»
(bütün ve detay)
Del Carmine kilisesi, Floransa

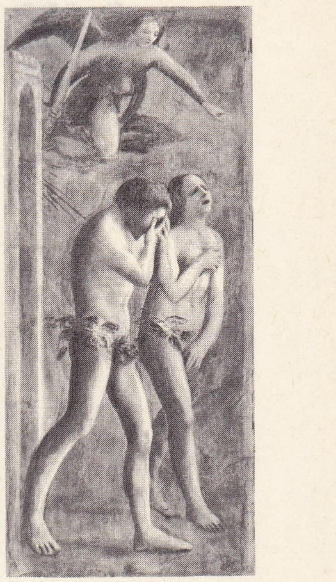

Foto. Anderson-Giraudon (LAROUSSE)

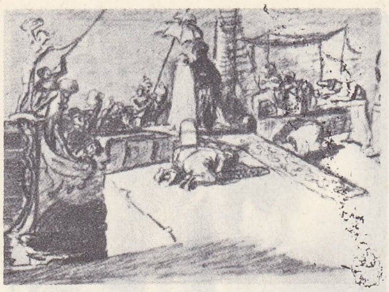

solda, Otto Speckter'in «Çizmeli Kedi» sağda, Max Slevogt'un «Binbir Gece» masalları

masal türüne nispî bir değişmezlik kazandırmıştır. Hiç şüphesiz masalların malzemesi yüzyıllar boyunca zenginleşmiş ve özellikle konuları edebiyatın evrimiyle birlikte gelişmiştir. Meselâ Voltaire, masalı felsefî propagandaya uyarlar. *Zadig* ve *Candide* yazarı, masal türünün geleneksel metotlarını kendi amacı için kullanırken, hikâyenin okur üstündeki etkisini sağlayan çekicilik unsurunu da kaybetmemeğe dikkat eder. Romantik akım da, fantastik hikâyelerinde masalın en eski süslemelerinden biri olan tabiatüstü unsurunu yeniden değerlendirdi.

Fransa'da bu yeniden değerlendirmenin öncülerinden biri Ch. Nodier olmuştur. Flaubert ise romanlarında pekiştirdiği nesir sanatını *Üç Masal*'ında uyguladı. Türk edebiyatında Tanzimat'tan sonra yazılan ilk roman ve hikâyelerde masal unsurları geniş ölçüde kullanıldı. Ahmed Midhat Efendi, Sabahattin Ali (*Sırça Köşk*), Aziz Nesin (*Büyükler İçin Masallar*) gibi yazarlar yeni türk edebiyatında çağdaş meseleleri ele alırken masal unsurlarını kullandılar.

Biçimi ve evrimi bakımından masalı romandan ayırmak kolay olduğu halde, masal ile hikâye arasında kesin bir sınır çizmek hayli zordur. Başlangıçta hikâye diye, masallara göre daha gerçekçi konuları işleyen anlatılara denirdi; fakat zamanla bir anlatının, masal mı hikâye mi olduğunu ayırt etmek yazarlarının bile içinden kolay kolay çıkamadıkları bir mesele halini aldı. Bu karışıklığa rağmen denilebilir ki hikâye, tabiatüstü unsurlara yer vermediği oranda ve ölçüde masaldan farklıdır; öte yandan tekniği de masalınkine benzemez; hikâye aslında romanın kısasıdır ve özellikle günümüzde anlatanın damgasını taşıyan masalın esnekliğine karşı bir dereceye kadar nesnellik ölçüleri içinde gelişir.

Milletlerarası Masal Kataloğu'nda masallar şu ana çeşitlere ayrılmıştır: **1.** ***hayvan masalları***: bu çeşit masallarda hayvanlar genellikle kılık değiştirmiş insan niteliğindedir. Bir düşünceye güç kazandırmak, ibret dersi vermek, örnek göstermek amacıyle anlatılır. Asıl masallardan daha kısa olur, başlangıç tekerlemeleri yoktur. Türk hayvan masalları da genellikle başka ülkelerdeki benzerleriyle aynı kaynaklara dayanır. (*Bey ile Horoz, Keloğlan ile Eşeği* masalları v.b.). Bunların bazıları eski dinî inançların kalıntılarıdır. (Hayvanlarla Süleyman peygamber veya Nuh peygamber arasında cereyan eden olayları konu edinmiş masallar); **2.** ***asıl masallar***: a) ***olağanüstü masallar***. Asıl masalların, yani masal denince ilk akla gelen masalların yer aldığı bu bölümdeki masallarda peri, cin, dev anası gibi tabiatüstü varlıklara rastlanır. Hayvanlar, hayvan masallarında olduğu gibi, insan rolünde değil, tabiat dışı varlıklar şeklindedir. Olaylar da, kişiler gibi olağanüstüdür (*Rüzgâr Dev, Tık Tık Kabacık* masallarında olduğu gibi); b) ***gerçekçi masallar***. Kişiler, hayvanlar, olağanüstü masallarınkinden çok farklı değildir. Şehzadeler, sultanlar, padişahlar, bezirgânlar, hocalar, kadılar, yoksul ailelerin genellikle en küçük kız veya oğulları türk masallarının bu çeşidinin ana kişileridir. *Bamsı Beyrek Masalı, Akıllı Terzi Kızı* v.b.); **3.** ***güldürücü fıkralar, nükteli hikâyeler, yalanlamalar*** (Bekri Mustafa, İncili Çavuş, bektaşî, yörük, uşak-efendi, asker-subay, ana-baba, karıkoca fıkraları ve hikâyeleri); **4.** ***zincirlemeli masallar***. Çoğunun kişileri insan ve hayvanlardır. Küçük çocukların severek dinledikleri ve kendi aralarında en çok anlattıklarıdır (*Keloğlan, Sırça Köşk* masalları v.b.).

Türk geleneği en masalımsı anlatıları bile gerçeğe yaklaştırma eğilimindedir, masalda olağanüstü unsurlar, akıl dışı niteilkte değildir. Masalların başında yer alan tekerlemeler, masalın konusunun gerçekten ayrılan yanlarına dikkati çekecek niteliktedir. (Bk. TEKERLEME.) Masallar sözlü halk edebiyatı türleri içinde ülkeden ülkeye, çağdan çağa en çok yayılan yaratmalardır. Türkiye masalları hem Anadolu'nun eski kültür geleneklerini, hem de eski türk masal geleneğini devam ettirmektedir.

Türkiye masalları, Pertev Naili Boratav, Eflâtun Cem Güney gibi yazarlar tarafından derlenip incelendi.

● ***Hayvan Masalları***. Günlük hayatta geçerli bir hikmeti öğretmek için okuyucunun hayal gücüne seslenen masal edebî bir tür olmadan önce bütün halklarda sözlü geleneğe dayanırdı, fakat çok erken çağlarda en eski edebiyatlarda yer almağa başladı. Vişnu-Sarma adlı efsanevî bir brahman keşişi tarafından iki genç veliahtın eğitimi için sanskritçe yazılan hint masal derlemesi *Pançatantra* (Beş kitap) VI. yy.da pehlevî diline çevrildi, VIII. yy.da da *Bitpay* veya *Pilpay Masalları* (Pilpay, masalda anlatıcı olarak yer yer ortaya çıkan hayalî bir kişidir) başlığıyle arapça olarak yayıldı. Daha yeni masalların bir kısmı da gene hayalî bir masalcı olan Lokman'a mal edildi. Ortaçağ'da latince çevirileriyle halk arasına yayılan bu masallarda tabiatüstü kuvvetlerle tabiat duygusu birbiriyle bağdaştırılmıştır.

Eski Yunan'da en eski şairler (Hesiodos, «*Şahin ile Bülbül*»; «*Kartal ile Tilki*») hayvan masalları yazmışlardı. Fakat masal türünün yaratıcısı, belki de kendi doğrudan doğruya hiç bir şey yazmamış olduğu halde VI. yy.da yaşamış olan Aisopos'tur. Daha V.yy.da ona mal edilen bir sürü hayvan masalı elden ele dolaşırdı; hattâ M.Ö. 300 yılında Phaleron'lu Demetrios'un ilk olarak yayımladığı bu masalları, denildiğine göre Sokrates vakit öldürmek için hapishanede manzum olarak düzenlemeğe çalışmıştır. Böylece bugün elimizde Aisopos'a mal edilen 358 mensur masal vardır ve oldukça kuru bir dille yazılan bu masalların hepsinde Masalın da gösterdiği gibi...» deyimiyle başlayan bir ibret vardır. M.S. II. yy.ın sonlarına doğru Babrias bu masalları şiir şekline soktu: Ortaçağ'da İgnatius Magister'in rubaileriyle tanınan bu zarif ve duru eserin bir kısmı 1843'te Aynaroz'da bulundu.

Latinlerde masal, bir edebiyat türü olarak I. yy.da ortaya çıktı. Horatius *Satyrae* (Yergiler) [II, 6: «İki Fare»] ve *Epistolae*'sinde (Manzum Mektuplar) [I, 7: «Tahıl Ambarına Girmiş Olan Tilki»; I, 10: «At ve Geyik»] çok kısa masala yer verdi.

Fakat masalı ayrı bir tür olarak ele alan Augentius'un azatlı kölesi Thaedrus'tur; Arsopos'u taklit ederek iambos mısralarıyle yazdığı beş kitap tutarındaki masalları, üslûbun arılığı ve kesinliği, tonunun değişikliğiyle bir ahlâkçıdan çok titiz bir aydının eseridir. Avianus'un masal derlemesi ise (IV. yy.) Babrias'ın kötü bir taklidinden başka birşey değildir.

Ama masal Ortaçağda olduğu kadar hiç bir zaman halk arasında yaygınlaşmadı: eskiçağ ve doğu masallarının latince nüshalarına Bestiarius'lar (hayvan hikâyeleri), ysopet'ler (Aisopopietos) [Aisopos geleneğini izleyen eserler; en ünlüsü Marie de France'ınkidir, XII. yy.] eklendi.

Rönesans devri hümanistleri Phaedrus'u tekrar ele aldılar ve Aisopos'u latin nesir veya nazmına uyarladılar (meselâ italyan Abstemius).

La Fontaine on iki masal kitabından meydana gelen üç derlemesini işte bu çeşitli kaynaklardan yararlanarak yazdı (1668, 1678, 1694). Masal başka ülkelerde de başarıyle işlendi: İngiltere'de Gay, Johnson, Moore; Almanya'da Lessing, Gellert, Hagedorn; İspanya'da Hita başpiskoposu Juan Ruiz, Tomas de İriarte, Samaniego; İtalya'da Pignotti; Rusya'da İ. F. Bogdanoviç ve özellikle eseri La Fontaine'inkiyle boy ölçüşebilecek çapta olan Krılov.

Türk edebiyatında öğretici nitelikteki masalların ilk örneklerden biri, uygurca Kalyanamkara ve Papamkara hikâyesidir. İslâm dini etkisindeki dönemde dinî-tasavvufî eserlerde (Eşrefoğlu Rumî'nin *Müzekki'n-Nüfus*'u [Nefisleri Arıtan], İbni Kemal'in *Cami-ün-Nasayih*'i (Öğütler Toplamı) v.d. bu tür masallar konu edinildi. *Kelile ve Dimne* (Kul Mesud ve Ali Çelebi'nin tercümeleri), *Bustan* (Hoca Mesud'un tercümesi), *Gülistan* (Manyaslı Mahmud tercümesi) gibi eserlerde, yer yer ekleme ve değiştirmelere yer verildi.

◆ **Masalcı** i. Masal anlatan kimse. ‖ *Mec.* Yalan uyduran, hayalî şeyler anlatan, yalan söyleyen kimse: *İhtiyar iyi masalcı imiş, öyle güzel uydurdu ki, inanacağımız geldi* (R. H. Karay). [LM]

MASA'LAR, Çat'ın zenci halkı. Loğon'un sol kıyısında yaşayan ve 100 000 kişi kadar olan Masa'lar geçimlerini balıkçılık yaparak ve büyük baş hayvan yetiştirerek sağlarlar. (L)

MASÂLİH çoğl. i. (ar. *maşlahat*'tan *maşâlih*). *Esk.* Yapılan işler, hususlar. ‖ *Ashab-ı masâlih* (veya *erbâb-ı masâlih*), devlet dairelerinde işi olan kimseler. (M)

Masallar (Fables), La Fontaine'in masalları. Masal kitaplarından I'den VI'ya kadar olanları 1668'de, VII ve VIII. kitaplar 1678'de, IX'dan XI'e kadar olanlar 1679'da, XII. kitap da 1694'te yayımlandı. En tanınmış masallar şunlardır:

Kitap I: «Ağustos Böceği ile Karınca», «Karga ile Tilki», «Öküz Olmak İsteyen Kurbağa», «Kurtla Köpek»; «Şehir Faresi ile Tarla Faresi», «Kurtla Kuzu», «Meşeyle Saz»; *Kitap II*: Yarasa ile İki Gelincik», «Aslanla Küçük Sinek», «Aslanla Fare», «Güvercinle Karınca»; *Kitap III*: «Değirmenci, Oğlu ve Eşek», «Kurt Çoban Olmuş», «Kral İsteyen Kurbağalar», «Tilkiyle Teke», «Tilki ve Üzümler», «Kocamış Aslan», «Mahzene Giren Gelincik»; *Kitap IV*: «Tavus Kanatları Takınan Alakarga», «Mal Sahibinin Gözü», «Tarla Kuşu, Yavruları ve Çiftçi»; *Kitap V*: «Tencereyle Çömlek», «Küçük Balıkla Balıkçı», «İhtiyar Kadınla İki Hizmetçi Kız», «Çiftçiyle Oğulları», «Altın Yumurtlayan Tavuk», «Put Taşıyan Eşek», «Ayı ile İki Ahbap»; *Kitap VI*: «Yavru Sıçan, Yavru Horoz ve Kedi», «Tavşanla Kaplumbağa», «Köylüyle Ağa», «Çamura Batan Araba», «Genç Dul»; *Kitap VII*: «Vebaya Tutulmuş Hayvanlar», «Balıkçıl», «Araba ile Sinek», «Süt Çömleği», «Kedi, Gelincik ve Tavşan»; *Kitap VIII*: «Ölüm ve İnsan», «Eskici ile Zengin», «Ayı ile Bahçıvan»; *Kitap IX*: «İki Güvercin», «Palamutla Balkabağı», «İstiridye ve Davacılar»; *Kitap X*: «İki Fare, Tilki ile Yumurta», «İnsan ve Yılan», «Bayan Kaplumbağa ile İki Ördek», «Tavşanlar»; *Kitap XI*: «Bir Moğolun Rüyası», «Tunalı Köylü», «İhtiyar ve Üç Delikanlı»; *Kitap XII*: «Yaşlı Kedi ile Genç Fare» «İskityalı Filozof». Bu masalların konusu hemen hemen hiç bir zaman orijinal değildir. La Fontaine hikâyelerinin malzemesini Aisopos, Phaedrus, sonra Bidpay ve öteki masalcılardan toplamıştır; ama masal türünün yasası olan kısalığı hiç bir zaman elden bırakmamıştır.

Anlatıma canlılık, kıvraklık ve çeşitlilik

masallar: solda, Fritz Kredel'in resimlediği bir masal; ortada, Gustave Dore'nin «Parmak Çocuk»u; sağda, Ludwig Richter'in «Becerikli Terzi»si

Foto. Der Grosse Brockhaus

«Tilki ile Karga» masalı için Oudry'nin resimlemesi

vermeyi bilmiştir. *Hikâyeler*'deki anlatış ustalığı, daha da yetkin bir biçimde görülür. La Fontaine bir yandan masallarını yazarken, öte yandan da *Contes*'u (Hikâyeler) yayımladı. Şaire göre masalın özü, asıl unsuru olan «kıssadan hisse» çıkarmağa gelince, bu «kıssadan hisse» her zaman yüksek bir erdem kuralı olmaz: La Fontaine, kuvvet ve kurnazlığın kimi zaman halk ve hukuktan daha ağır bastığını göstermektedir. Bu yüzden La Fontaine'in, dürüstlüğü savunmadığı da ileri sürülmüştür: La Fontaine, Fénelon, J.-J. Rousseau (*Emil*'de), Lamartine (*Şairce Düşünceler*'in önsözünde), masalların çocuklara öğretilmesini kınamışlardır. Bu tenkitler *Masallar*'ın başarısına engel olamamıştır. Masallar fransız gençlerinin okullarda ezbere öğrendikleri ilk parçalar arasında yer almıştır. Masallar her yaşta insanı çekecek güçtedir: La Fontaine kendinden önce ikinci derecede bir tür sayılan manzum masallar türünde bir ince ustalık göstermiş ve benzersiz eserler yaratmıştır. (L)

MASAMUNE, XIV. yy.da yaşamış japon sanatçısı, kılıç yapımında ustaydı. (L)

MASAN, Kore'de (Güney Kore) şehir, Kore boğazı ile Çinhae koyu kıyısında; 157 500 nüf. Balıkçılık ve ticaret (tuz, karabiber, pamuk) limanı. Besin metalürji ve dokuma (pamuk dokumacılığı) sanayii. Ilıcalar. (L)

MASANGO'LAR. Du Chaillu dağlarında yaşayan Gabon'un zenci halkı. (L)

MASANİ çoğl. i. (ar. *maṣnaᶜ*'dan *maṣâniᶜ*). *Esk.* Sarnıçlar, mahzenler. (M)

MASANİELLO (Tommaso ANIELLO, — denir), napolili ihtilâlci (Napoli 1620 - ay.y. 1647). Meyvelerden vergi alınması kararına karşı, ispanyol kral naibi Arcos'a başkaldıran zorlu bir hareketin başına geçti (1647), kısa sürede şehre hâkim oldu ve bir ihtilâl mahkemesine başkanlık etti. Kral naibi Masaniello ile pazarlığa girişti, vergileri kaldırmak ve bağışıklıklar tanımak zorunda kaldı ve kısa süre sonra arkadaşları tarafından öldürüldü. (L)

MASANOBU OKUMURA, Yedo'da (Tokyo) kitapçı, estamp ressamı ve yayımcı (yaklş. 1689'a doğr. -1768). İki (*beni-e*) ve çok renkli (*uruşi-e*) estampı ilk yapanlardan olduğu sanılır. (L)

MASAOKA (Şiki), japon şairi (Matsuyama 1867 - Tokyo 1902). Gazeteciydi, hastalanarak hayatının yarısını yatakta geçirdi. *Hayku** şiir biçimi etrafında yeni bir edebî akım yarattı. (L)

MASAR veya **MASARA** i. (ar. *maᶜṣar* veya *maᶜṣara*). *Esk.* Üzüm, zeytin, susam v.b.-nin sıkıldığı yer. (M)

MASAR i. (kamerî aylardan *muharrem, safer* ve *rebiülevvel*'in ilk harflerinden oluşmuştur). Tar. Osmanlı devletinde yeniçerilere verilen ilk üç aylığın adının kısaltılmış şekli. (Öteki üçer aylıklar *recep, reşen* ve *lezez*'di.) [M]

MASARİ çoğl. i. (ar. *mıṣrāᶜ*'dan *maṣāriᶜ*). *Esk.* Mısralar: *Münteha-yi masariimizde redifler vardı* (Cenab Şehabeddin). [M]

MASARİDAE i. *Masaris, celonites* ve *ceramle* cinsini kapsayan zarkanatlı iğneli böcekler familyası.

— ANSİKL. *Masaridae* familyasındaki böcekler, yalnız yaşayan, yavrularını çiçektozu ve baldan yapılmış bir hamurla besleyen yaban arılarıdır. (L)

MASARİF çoğl. i. (ar. *ṣarf* > *maṣraf*'tan *maṣârif*). *Esk.* Masraflar, giderler, harcamalar: *Hazreti Osman, zaten zengin olduğu cihetle masarifini Beytülmalden almağa muhtaç değildi* (Cevdet Paşa). *Mâl-i merkumdan masârif-i mühimme için otuz bin kuruşu defterdar yediden aldı* (Naima). ‖ *Masarif-i daime,* devamlı giderler. ‖ *Masarif-i muvakkate,* geçici giderler. ‖ *Masarif-i müteferrika,* çeşitli giderler. ‖ *Masarif-i seneviye,* yıllık giderler. ‖ *Masarif-i şehriye,* aylık giderler. ‖ *Masarif-i umumiye,* genel giderler. ‖ *Masarif-i zaide,* fazla, gereksiz giderler. ‖ *Masarif-i zatiye,* şahsî giderler.

◆ **Masarifat** çoğl. i. *Esk.* Giderler, masraflar. (M)

MASARİKA i. (yun. *mesenterion,* orta bağırsak'tan). Anat. Bağırsakları tutan karın iç zarı. *Eşanl.* MEZENTER. (L)

MASARİS i. Ucu topuz şeklinde uzun duyargalı yaban arısı; Afrika'da bulunur. (Zarganatlılardan *masaridae* familyasının örnek tipi.) [L]

MASARYK (Jan), çekoslovakyalı siyaset adamı (Prag 1886 - ay. y. 1948), Tomaş Garrigue Masaryk'in oğlu. Londra büyükelçisiyken (1921-1938), Münih konferansından sonra istifa ederek A.B.D.'ye gitti, sonra Prag'da dışişleri bakanı oldu. San Francisco konferansında ülkesini temsil etti (1947); Gottwald hükûmetindeyken (şubat 1948), sovyet müdahalesi karşısında ümitsizliğe kapılarak intihar etti (10 mart). [L]

MASARYK (Tomaş Garrigue), çekoslovakyalı devlet adamı ve filozofu (Hodonin, Moravya 1850 - Prag 1937). Avusturya imparatorluk bölgelerinden birinde çalışan bir arabacının oğlu. Küçük yaşta Çekçe ve Almancayı öğrendi. Bir süre bir demirci ustasının yanında çalıştıktan sonra, öğretmen olmağa karar verdi. Viyana ve Leipzig üniversitelerine devam ederken, bir yandan da özel dersler verdi. Leipzig'de Charlotte Garrigue adlı bir amerikalı öğrenciyle evlendi ve onun soyadını, kendine ikinci isim olarak benimsedi. 1881'de ilk önemli sosyoloji eseri olan *Der Selbstmord als Soziale Massenerscheinung der Modernen Zivilisation* (Çağdaş Medeniyetin Toplumsal Belirtisi: İntihar) adlı eserini yayımladı. 1882'de Prag'da yeni teşkilâtlanan Çek üniversitesine çağrıldı. Bu üniversitede felsefe profesörü oldu ve kendi alanında büyük isim yaptı. Aylık tenkit dergisi *Athenaeum*'u kurdu ve haftalık siyaset dergisi *Čas*'ın (Zaman) yönetimini üstüne aldı. Az sonra bir liberal siyasî parti olan «Genç Çekoslovaklar»ın sözcüsü oldu. 1891'de Avusturya Reichstrat'ına seçildiyse de, iki yıl sonra

MASANİELLO Micco Spadaro'nun eseri, Napoli müzesi

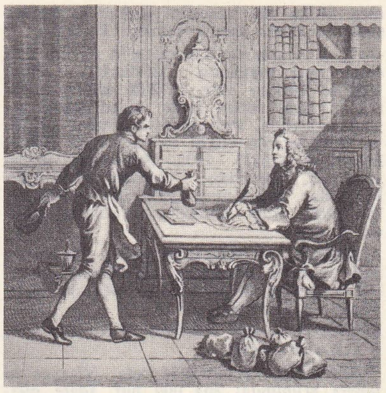

çekoslovakya halkının siyasî eğitimine daha fazla vakit ayırabilmek için Reichsrat'taki görevinden ayrıldı. 1893'te aylık dergi *Naşe Doba*'yı (Bizim Devir) kurdu. 1898'de, *Marksizmin Felsefî ve Sosyolojik Temelleri* adlı önemli bir eser daha yayımladı. «Gerçekçi parti» adıyle bilinen ilerici partinin teşkilâtlanmasında yardımcı oldu. Bu parti demokratik, federal bir Avusturya - Macaristan taraflısıydı. 1907'de Masaryk, partinin adayı olarak parlamentoya seçildi. Çekoslovakya'nın bağımsız bir devlet olması düşüncesi bu sıralarda zihninde yer etmişti. Zagreb'de düzenlenen hükümdara karşı ayaklanma gösterilerinde Avusturya - Macaristan'ın ikiyüzlülüğünü ortaya koydu. O sıralar Avusturya parlamentosu üyesi olan Masaryk, 1914'te Sırbistan'a karşı savaş ilân edilmesini önlemeye çalıştı. Tutuklanacağına dair haberler yayılınca, aralık ayında İtalya'ya gitmek bahanesiyle Prag'dan ayrıldı.

Birinci Dünya savaşında, Londra'da ordu karargâhı kuran Masaryk, kendisini Çekoslovakya davası için para toplamağa adadı. Eduard Beneş, Josef Durich ve Milan Ştefanik ile birlikte, bağımsız bir Çekoslovakya hükûmeti için Paris'te bir millî meclis teşkilâtlandırdı. Müttefik ordularının içinde çek askerî birlikleri meydana getirilmesine yardımcı oldu. 1917'de Rusya'ya giderek, oradaki harp esirlerinden çek alayı için asker topladı. Rusya iç savaşına müdahaleye karşıydı. Sonunda çek askerleri fransız ordusuyle savaşmaya gönderildi. Bu arada bolşevik kuvvetleriyle bir çarpışma oldu. Masaryk'in 1918'deki A. B.D. yolculuğu, çek amaçları için A.B.D.'de sempati gösterisine yolaçtı. 1918 Darbesiyle, Çekoslovakya cumhuriyeti müttefik kuvvetlerince resmen tanındı. Yeni devlet ekim ayında Prag'da ilân edildi, Masaryk bu devletin ilk cumhurbaşkanı oldu. 1920 - 1927 ve 1934'te yeniden başkan seçildi. Hayatı boyunca kendini adadığı ilkeleri gerçekleştirmeğe başladı: toprak reformları yaptı, millî azınlıklar arasındaki aşırı görüşleri azalttı ve kiliseyle devleti uzlaştırmağa çalıştı. Dışişlerinde Milletler cemiyetini destekledi ve Locarno paktına katıldı. Aralık 1935'te yaş haddinden emekliye ayrılınca yerine Eduard Beneş geçti. Masaryk görüşlerini *Svetova Revoluce, Za Valky a ve Valce,* 1914 - 1918 (Bir Devletin Yapısı: Hatıralar ve Gözlemler, 1914 - 1918) [1925] ve *Başkan Masaryk'in Karel Çapek Tarafından Anlatılan Hikâyesi* (1934) adlı kitaplarında ortaya koydu. En tanınan eserlerinden biri olan *The Spirit of Russia* (Rusya'nın Özü), 1919 ve 1955 yıllarında ingilizce yayımladı. (M)

MASAT i. (ar. *mişḥaẕ* > osmanlıca *maṣâd*'dan). *Esk.* Bıçak bilemeğe yarayan çelikten yapılmış çubuk. (M)

MASATIB çoğl. i. (ar. *mastaba*'dan *maṣâṭıb*). *Esk.* Sedirler, divanlar. ‖ Meyhanede oturulan peykeler. (M)

MASAVA veya **MASAUA,** Habeşistan'da (Eritrea) şehir, Kızıldeniz kıyısındaki iki mercan adasında; 17 200 nüf. Asmara demiryolu hattının başlangıç noktası. İyi donatılmış olan limanı ülkenin hemen he-

«Eskici ile Maliyecisi» masalı için Oudry'nin resimlemesi

MASANOBU OKUMURA «tiyatro kıyafetli genç kız ve rahibe»

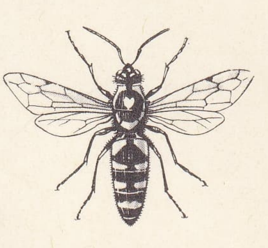

masaris

Tomas Garrigue MASARYK

Foto. LAROUSSE

Pietro MASCAGNİ

men bütün dış ticaretini sağlar ve Habeşistan'ın deniz kapısı sayılır. Tuzlalar.

— Tar. Arapların Kızıldeniz'in en elverişli demir yeri kıyısında kurdukları şehri, 1557'de Türkler aldı. 1872'de Mısır tarafından işgal edilen şehir mehdi'cilerin isyanı sırasında, İtalyanlar tarafından alındı ve Habeşistan'a doğru hareket üssü olarak kullanıldı (1885). 1935 Habeşistan seferi sırasında, limandan yeniden yararlanan İtalyanlar donatımını yenilediler. Masava 1941-1952 arası İngilizler tarafından işgal edildi. (L)

MASAYA, Nikaragua'da şehir, idare bölgesi merkezi, Nikaragua ve Managua gölleri arasında; 34 100 nüf. — *Masaya idare bölgesi,* 113 000 nüf. (L)

MASBAH i. (ar. *maşbaḥ*). *Esk.* Tan yeri || Tan zamanı (M)

MASBATE, Filipinler'de ada, Visayas adaları grubunda; 263 000 nüf. İdare merkezi, *Masbata* (5 300 nüf.) Aileler geçimlerini pirinç, mısır ve hindistancevizi yetiştiriciliğiyle sağlar. Büyük çiftliklerde yetiştirilen sığırlar ve abaka, büyük ölçüde ihraç edilir. Ada, Filipin takımadalarının başlıca maden merkezlerindendir (altın, bakır). [L]

MASBÛ sıf. (ar. *maşbūᶜ*). *Esk.* Kendini beğenen, kibirli. (M)

MASBUĞ sıf. (ar. *ṣıbğ*'dan *maṣbūğ*). *Esk.* Boyanmış. (M)

MASCAGNİ (Donnato), italyan ressamı (Floransa 1579-ay. y. 1636). Iacopo Ligozzi'nin öğrencisiydi, 1606'da FRA ARSENİO adıyle Servorum Mariae tarikatına girdi. Volterra'da Priori'ler sarayının ve Voliombrosa manastırının yapımında çalıştı. (L)

MASCAGNİ (Paolo), italyan anatomi bilgini (Castelletto, Siena 1752 - Floransa 1815). 1787'de lenfa damarları üstüne şahane resimler derlemesini yayımlandığı sırada, Siena'da profesördü. 1810'da Pisa, sonra Floransa üniversitesine geçti. (L)

MASCAGNİ (Pietro), italyan bestecisi (Livorno 1863-Roma 1945). 1890'da Roma'da temsil edilen bir perdelik *Cavalleria* Rusticana* operası büyük bir başarı kazandı ve bestecisinin verismo* akımının başına geçmesini sağladı. Mascagni'nin diğer operaları aynı ölçüde başarılı olamadı: *L'Amico Fritz* (Dostum Fritz) [1891]; *Le Maschere* (1901), *İriş* (1898); *Guglielmo Ratcliff* (1895); *İsabeau* (1911); *Parisina* (1912); *Lodoletta* (1917); *İl Piccolo Marar* (Küçük Marat) [1921]; *Nerone* (Neron) [1935]. (L)

MASCARENHAS (Brás GARCİA DE), portekizli şair (Avo, Coimbra, 1595 - ay.y. 1656). Maceralı hayatı onu İtalya'ya, Flandre'a ve Brezilya'ya sürükledi. Brezilya'da 1640 Bağımsızlık savaşına katıldı. 1699'da yayımlanan *Viriato Tragico* (Trajik Viriathus) adlı eseri portekiz destanlarının ilki sayılır. (L)

MASCARENHASİA i. Karşıt yapraklı ağaçsı bitki; çiçekleri yaprakların koltuğundan çıkar.

—ANSİKL. Bu cinsin hemen bütün türleri Madagaskar'da yetişir. Bazılarından bir çeşit kauçuk elde edilir (*Mascarenhasia lisianthiflora* veya *guidroa, M. ancepa* ve *M. longifollae*). [L]

Mascarille, Molière'in yarattığı gözüpek ve neşeli uşak tipi. Bu tip, yazarın *Şaşkın* (Étourdi), *Küskün Âşıklar* (Le Dépit Amoureux) ve *Gülünç Kibar Kadınlar* (Les Précieuses Ridicules) adlı eserlerinde de görülür ve bu oyunlarda her kılığa girmekteki ustalığını ortaya koyar. (L)

MASCART (Eleuthère), fransız fizikçisi (Quarouble, Nord 1837 - Poissy 1908). 1858'de École Normale'e girdi, 1864'te doktorasını verdi, 1871'de Merkez Meteoroloji bürosu müdürlüğüne getirildi ve bir yıl sonra Collège de France'ta Regnault'nun kürsüsüne tayin edildi. Mascart morötesi tayfını (1864), bir ışık kaynağının ve gözlemcinin izafi hareketlerinden ileri gelen değişimleri inceledi (1873); atmosfer elektriği ve yer magnetizması üstüne deneyler ve kadranlı bir elektrometre yaptı. (L)

MASCHERATA i. (ital. k.). Çoksesli bir müzik biçimi; XVI. yy.da floransalı Medici'lerin sarayında sık sık düzenlenen oyunlar sırasında çalınırdı. (L)

MASCHERİNİ (Marcello), italyan heykeltıraşı (Udine 1906). Üç yılda bir düzenlenen Milano sergisinde *İkaros*'u ile tanındı (1933) ve 1950'de Venedik bienali birinciliğini aldı. İlhamını zaman zaman etrüsk sanatından alan, son derece ince biçimli eserleri, gerçek dışı ve bazen de alaycı bir sanatı yansıtır: *La Franca* (Kröller-Müller müzesi, Otterlo). [L]

MASCHERİNO (Ottaviano), italyan ressamı ve mimarı (Bologna 1524'ten sonra-Roma 1606). Önce papa Gregorius XIII'ün loggia'sında ressamdı (*Kana Düğünü*), sonra mimar olarak çalıştı, Montecavallo sarayını bitirdi, San Salvotore in Lauro kilisesini yaptı, Santo Spirito kilisesinin planlarını çizdi. (L)

MASCHERONİ (Edoardo), italyan orkestra şefi ve bestecisi (Milano 1859-Ghirla, Varese 1941). 1870-1925 Arasında başlıca italyan şehirlerinde yoğun bir faaliyet gösterdi (1893'te, Scala'da *Falstaff*'ın ilk temsilini yönetti). Tiyatro çalışmaları yaptı; dinî müzik ve oda müziği de besteledi. (M)

MASCHERONİ (Lorenzo), italyan matematikçisi (Castagneta, Bergamo 1750- Paris 1800). 1767'de rahip oldu, Pavia'da cebir ve geometri dersleri verdi (1786). *La Geometria del Compasso* (Pergel Geometrisi) [1786] adlı eserinde, normal olarak cetvel ve pergelle elde edilen geometrik çizimleri, sadece pergelle çözümlemeğe çalıştı. (L)

MASEFİELD (John), ingiliz yazarı (Ledbury, Herefordshire 1878). Balad türündeki şiirlerini üç kitapta topladı (1902, 1903, 1910). Din değiştirme konusunu işleyen bir hikâye, *The Everlasting Mercy* (Ebedî Rahmet) [1911]; hikâye biçiminde yazılmış bir şiir, *The Daffodil Fields* (Nergis Tarlaları) [1913]; manzum bir hikâye *Reynard the Fox* (Tilki Reynard); bir roman, *The Bird of the Dawing* (Şafak Kuşu) [1933] yayımladı. *The Tragedy of Nan* (Nan'ın Trajedisi) [1909] adlı bir dram yazdı, Racine'in *Esther* ve *Bérénice*'ini ingilizceye çevirdi (1922) ve *Tristan and Yseult* (Tristan ile Yseult) adlı manzum bir oyun yazdı. 1952'de *So Long to Learn* (Öğrenmek Uzun Sürer) adlı otobiyografik bir kitap yayımladı. (L)

MASCHERPA (Luigi), italyan amirali (Cenova 1893 - Parma 1944). 1911'de deniz akademisine girdi. Türk-italyan savaşına öğrenci olarak katıldı. Birinci Dünya savaşında havacı pilot oldu. Draç'ı bombalayan (2 ekim 1918) birliğin rota subayı olarak yararlık gösterdi ve gümüş madalya aldı. İkinci Dünya savaşında, 6 şubat 1942'de Leros ve Astypalaa adaları (Ege) hükûmet delegesi ve Leros adası kumandanı oldu. 8 Ekim mütarekesinden sonra Badoglio hükûmetine bağlı kalarak, elli gün Almanlarla savaştı, kasım 1943'te Leros'un işgaline kadar karada ve havada üstün alman kuvvetlerine karşı koydu. Esir alınarak Almanya'ya, sonra Verona'ya gönderildi. Bu şehirde Ege denizindeki italyan adaları kumandanı amiral Campioni ile birlikte Sosyal İtalyan cumhuriyeti mahkemesi tarafından ölüme mahkûm edildi. Parma'da kurşuna dizildi. (M)

MASCİ (Filippo), italyan filozofu (Francavilla al Mare, Chieti 1844-Napoli 1922). Padova ve Napoli üniversitelerinde nazarî felsefe dersleri verdi, önce Kant tenkitçiliğinin pozitivist yorumunu yapmağa çalıştı, sonra belirsiz mistik eğilimlere yöneldi. Croce tarafından sert bir şekilde tenkit edildi. En önemli eseri *Pensiero e Cenoscenza*'dır (Düşünce ve Bilgi) [1922]. (M)

MASCİTTİ (Michel), fransız kemancısı (Santa Maria, Napoli krallığı 1664'e doğr. - Paris 1760). İlk keman sonatları kitabını 1704'te Paris'te yayımladı. 1738'e kadar sekiz kitap daha bastırdı. İtalyan sanatının Fransa'da tutması için çalışanlardır. (L)

MASDAR i. Bk. MASTAR.

MASDARİYE i. (ar. *maṣdariyye*). Mal. *Esk.* Şarap v.b. maddelerden alınan vergi. (M)

MASDEVALLİA i. Acayip çiçekli konuk orkide; ılıman limonluklarda yetiştirilir ve oldukça makbul sayılır. (Amerika'da yetişen yüz elli türü bilinmektedir.) [L]

MASDUK sıf. ve i. (ar. *ṣıdḳ*'tan *maṣdūḳ*). *Esk.* Doğruluğu tanıtlanmış (söz). || Ortaya çıkarılmış (gerçek).

◆ **Masduka** sıf. *Esk.* Masduk'un dişili. (M)

MASDUR sıf. (ar. *ṣudūr* ve *ṣadr*'dan *maṣdūr*). *Esk.* Yollanmış, gönderilmiş. || Göğsü ağrıyan. (M)

MASEBAK sıf. ve i. (ar. *mā*, edat ve *sebaḳ*, geçme'den *mā-sebaḳ*). *Esk.* Geçmiş olan, geçen (şey): *Menakıbının bir miktarı masebakta mürur eylemiştir* (Taşlıcalı Yahya). [M]

MASEGNE (Dalle). Bk DALLE MASEGNE'LER.

MASELEF sıf. ve i. (ar. *mā*, edat ve *selef*, geçmiş'ten *mā-selef*). *Esk.* Önceki, evvelki. (M)

MASELLİ (Francesco), italyan filim yönetmeni (Roma 1930), Antonioni'nin asistanı. Bir düzine kadar kısa filim yaptı. Zavattini ile birlikte *Şehirde Aşk* (Amore in Çittà) [1953] filiminin *Storia di Caterina* (Caterina'nın Hikâyesi) başlıklı bölümünü yönetti. *Gli Sbandati* (Başıboşlar) [1955] ile Venedik şenliğinde birincilik alarak uzun filimlerde de başarı gösterdi. Daha sonra *La Donna del Giorno* (Günün Kadını) [1957], *İ Delfini* (Yunus Balıkları) [1960], *Le İtaliane e l'Amore* (İtalyan Kadınları ve Aşk) [1961] filminin bir parçası, *Gli İndifferenti* (Kaygısızlar) [1964] (Moravia'nın aynı adı taşıyan romanın başarılı bir uyarlaması), *Fa'in Fretta a Uccidermi ... Ho Freddo* (Çabuk Öldür... Üşüyorum) [1967], *Ruba al Prossimo Tuo* (Kendi Yakınından Çal) [1968] filimlerini yönetti. 1960'ta Verdi'nin *İl Trovatore*'sini Venedik'te ve La Fenice'de sahneye koydu. (M)

MASER [mazer] i. ve sıf. (ing. *Microwave Amplifier by Stimulated Emission of Radiations* kelimelerinin ilk harfleri). Uyarılmış elektromagnetik ışıma ile çalışan çok kısa dalga yükselteci (osilatör olarak da kullanılabilir).

— ANSİKL. Bir *maser*'de, paramagnetik bir maddenin atomları veya molekülleri yüksek ve kararsız bir enerji seviyesine getirilir. O andan itibaren girişe uygulanan zayıf bir işaret, fazla enerjinin özel bir dalga boyu üstünden ışıma yoluyle yayılmasına yolaçar. Maserlerin gazlı veya katı maddeli, rezonans boşluklu ve âdi dalgalı diye bilinen türleri vardır.
Maserler hemen hemen hiç fon gürültüsü yapmadığından çok zayıf işaretlerin yükseltilmesine elverişlidir; bu sebeple uzaydan gelen dalgaların çok fazla yükseltilmesini sağlayarak radyo-astronomide büyük yararlar sağlar.

Maserlerin çalışma ilkesi indüklenmiş veya uyarılmış yayılma olayına dayanır; yani, uyarılmış durumda bulunan ve

$$\nu_{12} = \frac{W_2 - W_1}{h}$$

frekansındaki (W_1, atomun başka bir durumuna tekabül eden ve W_2'den küçük olan enerji seviyesi, *h* Planck sabitidir) bir elektromagnetik dalganın etkisinde olan atomların foton üretimine dayanır.
Atomlardan yayılan $h\nu_{12}$ enerji seviyesindeki fotonlar, gelen dalga ile aynı doğrultuda yayılan ve aynı fazla titreştiği için onu şiddetlendiren bir elektromagnetik dalga meydana getirir. Einstein teorik sebeplerden hareketle daha 1917'de bu olayın temel kanunlarını verdi ve indüklenmiş yayımla birim zamanda meydana gelen fotonların n_1 sayısının, W_2 üst enerji seviyesine ulaşmış atomların N_2 sayısıyle ve frekanslı elektromagnetik dalgaların *u* enerji yoğunluğu ile orantılı olduğunu gösterdi.

Fakat bu olay, normal şartlarda daha önemli şu iki olayla maskelendiği için pratik olarak incelenemedi:

1. yukarıdaki yayılımın aksine ν_{12}: $n_1 = B_u N_2$ fazları aynı olmayan ve her doğrultuda dalgalar üreten kendiliğinden yayılım. Birim zaman içinde kendiliğinden yayılan fotonların n_s sayısı W_2 üst enerji seviyesin-

Foto. X (LAROUSSE)

de bulunan atomların N_2 sayısı (veya W_2 durumunda toplaşma) ile orantılıdır:

$$n_5 = AN_2;$$

2. W_2 üst enerji seviyesine geçmek için, W_1 alt enerji seviyesinde bulunan atomlar tarafından gelen fotonların soğurulması. Birim zamanda soğurulan n_a foton sayısı, W_1 enerji seviyesindeki atomların N_1 sayısıyle (W_1 durumunda toplaşma) ve gelen elektromagnetik dalganın u enerji yoğunluğu ile orantılıdır: $n_a = B'u\,N_1$.

Kesin bir incelemede, iki enerji seviyesinin istatistik ağırlıkları da hesaba katılmalıdır; bu ikisi eşit olarak kabul edilebilir, bu durumda n_1'de **B** ve n_a'da **B'** orantı katsayılarının eşit olduğu gösterilir.

1454'te amerikalı fizikçi Townes ilk defa indüklenmiş yayılım olayının diğer iki olaydan daha üstün olabileceği şartları gerçekleştirmeyi düşündü:

1. $n_1 > n_5$ yani $Bu > A$'yı elde etmek için atomları etkileyen dalganın u enerji yoğunluğunun çok yüksek olması gerekliydi; bu şart, atomları bir rezonans boşluğuna yerleştirerek sağlanabildi. Çok kısa dalgalar (radar dalgaları) genellikle *dalga* kılavuzu* denen dikdörtgen kesitli uzun madenî tüplerde yayılır; eğer dalga kılavuzları dizisine, incelenen dalga frekansının fonksiyonu olarak boyutları titizlikle ayarlanan madenî bir kutu eklenirse, bu kutu içinde dalganın genliğinde büyük bir artış olduğu görülür. Bu kutu veya rezonans boşluğu, gelen dalganınkinden çok yüksek bir u enerji yoğunluğu depolar ve böylece aranılan şart, yani indüklenmiş yayılımın kendiliğinden yayılıma üstünlüğü gerçekleşir. (Gelen dalganın boşluktaki bu kuvvetlenişi, teknik anlamda bir yükselme değildir, çünkü kullanan için eldeki enerji miktarında bir artış olmamıştır.)

2. $n_1 > n_a$'yı elde etmek için, $N_2 > N_1$ şartını ($B = B'$ olduğu unutulmamlıdır) gerçekleştirmek gerekir; yani en yüksek W_2 seviyesindeki atomlar W_1 alt seviyesindekilerden daha çok olmalıdır. Halbuki normal şartlarda, Boltzmann'ın istatistik kanunu, ısıl dengede, en alçak seviyelerde daima en çok atomun toplaşmış olduğunu gösterir. O zaman ısıl dengeyi bozmak ve toplaşmaların yerlerini değiştirmek gerekir. Bunun için atomları durumlarına göre seçmek ve deney sırasında yalnız W_2 üst seviyesindeki atomları almak imkânı veren atom püskürtme metoduna veya çift rezonans deneylerinde kullanılan çeşitli pompalama metotlarına başvurulur. (Bk. REZONANS ve *optik* POMPALAMA.) Townes'in yaptığı ilk maserde atom püskürtme metodu uygulandı. [Toplaşmaların yerlerinin değiştirilmesi esasına dayanan bir sistemi belirtmek için sık sık «negatif sıcaklık» deyimi kullanılır, çünkü

$$\frac{N_1}{N_2} = \text{üstel}\ \frac{W_2 - W_1}{kT}$$

Boltzmann formülünde $W_2 - W_1$, pozitif olduğu zaman negatif bir miktarla T mutlak sıcaklığının yer değiştirmesi şartıyle $N_2 > N_1$ elde edilebilir.] (1) ve (2) şartlar aynı zamanda gerçekleştirildiğinde kendiliğinden yayılan fotonlarının ve soğurulmuş fotonların indüklenmiş yayılım fotonlarından daha az olduğu görülür ve indüklenmiş yayılım fotonları yardımıyle atomların enerjisi, gelen dalgaya aktarılır. Böylece dalga haline geçirilen enerjide artış olur ve gelen dalgada gerçek bir yükselme meydana gelir. Bu tür maser yükselteçler ve «gürültü»lerinin zayıf oluşu ve çok iyi frekans seçicilikleriyle dikkati çeker. Bu bakımdan, çok kısa dalgaları (radyoteleskoplarla incelemede, yıldızların yaydığı dalgalar veya televizyon dalgalarında, uyduların alıp yaydığı dalgalar) alan büyük alıcı antenler de kullanılır.

Fakat, çıkışta ürettiği elektrık geriliminin bir kısmı girişe yeniden verilirse yükselteçlerin elektrikli osilatör durumuna dönüştüğü de bilinmektedir. Bundan dolayı büyük kazançlı bir yükselteçte bile bu olayı önlemek ve çıkış ile giriş arasında küçük bir parazit bağlantısı sebebiyle kendiliğinden salınım yapmasına engel olmak zordur. Eğer maser yükseltecin kazancı büyükse o da osilatör durumuna düşer; yani boşlukta, atomların bir durumdan başka duruma geçmesiyle,

$$\nu_{12} = \frac{W_2 - W_1}{h}$$

frekansında bir elektromagnetik dalga üretir. Özellikle atom saat*'lerinin yapımında kullanılan son derece dengeli frekansta osilatörler bu şekilde yapılır. (L)

MASERASYON i (fr. *macération*). Kadındoğum. *Dölüt maserasyonu,* ölü olarak dölyatağı içinde en az üç gün kalan beş aylıktan yukarı dölütün uğradığı değişiklikler.

— Patol. Deri ve deri altı dokularının su içinde veya ıslak pansuman altında uğradığı değişiklikler (yumuşama, üstderinin altderiden ayrılması).

— Sanay. *Maserasyon kabı,* ispirto imalâthanelerinde, tahıl tanelerinin, pancarın ve cibrelerin su içinde yattığı fıçı. || Biracılık ve ispirtoculukta, içinde basınç altında şıra pişirilen veya şekerlendirme yapılan kapalı fıçı. (L)

Maserati (OFFİCİNE ALFİERİ), Alfieri Maserati (Bologna 1888-1932) tarafından 1926'da Modena'da kurulan italyan otomobil sanayii; Alfieri Maserati önceleri İsotta Fraschini'nin makinist ve deneme ustasıydı, sonra otomobil yarışçısı oldu. Şirket 1958'e kadar hemen yalnız yarış otomobilleri imal etti ve yaptığı otomobiller çeşitli ülkelerde düzenlenen turlarda sayısız başarı kazandı (meselâ 1957 dünya şampiyonluğu). 1958'den sonra şirket özellikle gezi otomobilleri yapmağa başladı. (M)

MASEREEL (Frans), belçikalı gravürcü, desinatör ve ressam (Blankenberge 1889). Duygulu ve sert bir üslûpta yaptığı gravürlerinde çağı ve insanlar konusunu işledi. Yayımladığı gravür kitapları: *Vingt-Cinq İmages de la Passion d'un Homme* (Bir İnsan Tutkusunun 25 Resmi) [1918]; *Mon Livre d'Heures* (Dua Kitabım) [1919]; *İdée* (Düşünce) [1920]. Bertold Bartosch bu eserden ilham alarak bir filim çevirdi (müziği Arthur Honegger besteledi); *La Ville* (Şehir) [1925]; *Dü Noir au Blanc* (Karadan Aka) [1939]; *Mon Pays* (Memleketim) [1956]; *Etalages* (Eşya Sergisi) [1961]. Walt Whitman, Tagore, Verhaeren, Tolstoy, Vietor Hugo, Shakespeare'in çeşitli kitaplarını resimledi. Boulogne sur Mer'de, Equiheen-Plage'da, Paris'te manzara ve deniz resimleri, gündelik hayat sahnelerini gösteren tablolar yaptı. 1945'ten sonra Nice'te yerleşti. 1965'te bu şehirde bütün eserlerini toplayan bir sergi açtı. Art Moderne müzesinde eserleri vardır. (L)

MASERET veya **MASERE** i. (ar. *maʾseret*). *Esk.* Zorluk, güçlük. (M)

MASERU, Güney Afrika'da Basutoland'ın (İngiliz himaye bölgesi) başkenti; 3 500 nüf. (L)

MASETTİ (Enzo), italyan bestecisi (Bologna 1893 - Roma 1961). Alfano'nun öğrencisiydi. Roma konservatuvarında ders verdi ve birçok filim müziği besteledi. Ayrıca sahne için müzik, senfonik parçalar (*Contrasti,* 1923; *il Gioco del Cucu,* 1928; *Ora di Vespro,* 1931; *Notturno e Vendemmiale,* 1947), bir koral şiir (*Carnasciale e Miserere*) ve bir üçlü yazdı. (L)

MASFUF i. (ar. *ṣaff*'tan *maṣfūf*). *Esk.* Sıralanmış, saf halinde dizilmiş olan.

◆ **Masfufe** sıf. *Esk.* Masfuf'un dişili. (M)

MASHAM (Abigail, lady), kraliçe Anne'ın gözdesi (Londra 1670'e doğr. - 1734). Akrabası Marlborough düşesi aracılığıyle kraliçenin sarayına girdi. 1707'de Harley'in akrabasından sir Samuel Masham ile evlendi. Düşesten daha yumuşak huyluydu, sarayda onun yerini almakta gecikmedi. Nüfuzunu tory'ler lehine kullandı. (L)

MASHARA sıf. (ital. *maschera* veya *mascara*'dan ar. *masẖara*). *Esk.* Maskara: *Avurduna yemiş dolduran mashara maymunu* (Ahmed Rasim). || *Mashara-i âlem,* herkesi güldürmek için tuhaflıklar yapan. (M)

MASHONALAND, fr. **Machonaland,** Güney Rodezya'nın yüksek yaylalarında bölge, Zambezi'nin güneyinde, Salisbury bölgesinde. Uzun zaman Matabele'ler kralına bağlıydı. (L)

MASHUB sıf. (ar *ṣeḥābet*'ten *maṣḥūb*). *Esk.* Beraber götürülen, birlikte alınan.

◆ **Mashuben** zf. *Esk.* Beraberce, birlikte. (M)

MASİF sıf. (fr. *massif*). Kaplama veya doldurma olmayan, som: *Masif cevizler ve kristallerden ziyade varlığa sahiptiler* (P. Safa). *Masif akajudan mobilya.* (M)

MASİF i. (ar. *ṣayf*'tan *maṣif*). *Esk.* Yazları oturulan yer, yazlık, sayfiye. (M)

MASİK sıf. (ar. *māsik*). *Esk.* Yapışkan. || Saklayan, tutan. (M)

MASİKO i. (fr. *massicot*). Formülü PbO olan tabiî kurşun oksit; rengi sarı ile kırmızı arasında değişir, ortorombik sistemde billûrlaşır. (Meksiko ile mürdesenk aynı kimyasal özellikleri taşır.) [M]

MASİNA (Giulia Anna, **Giulietta** — denir), italyan kadın sinema ve tiyatro oyuncusu (doğ. San Giorgio di Piano, Bologna 1921). Edebiyat fakültesini bitirdi. 1941-1942 Yıllarında Roma'da Guf Tiyatro kumpanyasında oynadı. 1943'te F. Fellini ile evlendi, onun hazırladığı bir radyo programına katıldı. A. Lattuada yönetiminde çevirdiği *Senza Pieta* (Merhametsiz) [1948] ile beyaz perdeye geçti ve en iyi yardımcı kadın artist ödülünü kazandı. Fellini ve Lattuada yönetimindeki *Luci del Varieta* (Varyete Işıkları) [1950] ve *Cabiria Geceleri* (Le Notti di Cabiria) [1956] ile de ödül kazandı. Gene kocasının yönetiminde *Beyaz Şeyh* (Lo Sceicco Bianco) [1951], *Sonsuz Sokaklar* (La Strada) [1954], *Kalpazanlar Çetesi* (İl Bidone) [1955] ve *Ruhların Giulietta'sı*'nı (Ginlietta degli Spiriti) [1965] çevirdi. *Sonsuz Sokaklar*'da Gelsomina rolüyle dünya çapında ün kazandı. Öbür filimleri: 1951 *Avrupası* (Europa 51) [1952, A. Rosellini], *Fortunella* (Talihli Kız) [1958], *Nella Citta l'İnferno* (Şehirde Cehennem) [1959], R. Castellani ve A. Magnani ile birlikte *Başkasının Karısı* (La Donna dell'Alfro) [1959], *Büyük Hayat* (La Gran Vita) [1960]. Sahnede ise L. Ferrero'nun *Angelica*'sında (1947) ve Goldoni'nin *Âşıklar*'ında (Gli İnnamornati) oynadı (1951). [M]

MASİNİSSA veya **MASSİNİSSA,** Numidia kralı (M.Ö. 238'e doğr. - 148). Massyli'ler kralı Gaia'nın oğlu. Babasının, Massyli'ler kralı Syphaks tarafından ele geçirilen topraklarını geri almak için Romalılarla birleşti, onların desteğiyle Syphaks'ı yendi, onu esir aldı (203) ve karısı Sophonisbe ile evlendi. Fakat Scipio, Masinissa'yı Kartacalılar tarafından tutmağa zorlar diye, Sophonisbe'nin kendisine teslim edilmesini istedi ve onu öldürttü. Zama'dan sonra (202), Kartacalılar Masinissa'yı Numidia kralı olarak tanımak zorunda kaldılar. Masinissa, Muluha'dan (Muluye) Tuska'ya kadar uzanan toprakların hâkimi olarak, buraları birleşmiş ve monarşik bir devlet haline getirmek istedi. Önce göçebe kabilelerin yerleşmesine çalıştı; çobanları toprağa bağlı çiftçiler haline getirdi. Numidia'nın şehirleşmesine çalıştı. Çiftçileri göçebe akınlarına karşı daha kolay savunabilmek için şehirler halinde gruplaşmaya yöneltti. Bu yeni şehirlerde Kartaca'nınkine benzer bir düzen kurdu. Yeni köylülere Demeter ve Kore kültünü aşıladı. Gücünü güven altına alabilmek için bir tanrı-kral kültü kurdu. Ölümünden sonra Dugga'da kendisi için bir tapınak yapıldı. Eli altında kuvvetli bir ordu ve bir donanma bulundurdu, devletini Roma ile ticaret yapan zengin bir ülke haline getirdi. Cirta başşehir oldu. Amacı, bütün Kuzey Afrika'yı hâkimiyeti altına almaktı. Kartaca topraklarına el uzatınca, Kartaca savaş ilân etti, fakat yenildi. O zaman, Afrika'da Masinissa'nın gitgide artan gücü, Roma'yı kaygıya düşürdü. Kartaca'ya savaş ilân ederek (149) [Üçüncü Pön savaşı] şehri yakıp yıktı ve Afrika'da bir roma kolonisi kurdu ve bu koloni Numidia'nın yayılmasına son verdi. Fakat bu arada Masinissa kralın büyük oğlunun tahta geçmesi kuralını koyamadan öldü (148). [L]

MASİNYO i. (ital. *macigno*). Jeol. Apennin dağlarındaki değişik görünüşte oligosen oluşum; genellikle, hemen hemen başkalaşmış şistli kumtaşından meydan gelir. (L)

MASİP (Vicente Juan) veya JUAN DE JUANES,

MASEREL
Romain Rolland'ın «Jean-Christophe»u için resimlemesi (Albin Michel baskısı)

lady **MASHAM**
XVIII. yy. gravürü
(B.B.C. koleksiyonu)

Foto. Hulton, Anderson- Giraudon (LAROUSSE)

Caudebec-en-Caux'da maskare (Seine-Maritime)

V. Juan MASİP Luis de Castelvi'nin portresi, Prado müzesi, Madrid

İspanyol **Raffaello'su** denir, İspanyol ressamı (Valencia'da Fuenta la Higuera XVI. yy. başlangıcı - Valencia'da Bacairente 1579). İspanyol sanatının italyanlaştırılmasına katkıda bulunmuştur. Yapmacıklı kompozisyonlarında Leonardo da Vinci'den ilham aldı. *Lekesiz Döllenme* (Valencia'da Cizvitler kilisesi), *Meryemin Urucu, İsa'nın Vaftizi, Aziz Paul'ün Hıristiyanlığı Kabul Edişi* (Valencia); Madrid müzesinde, *Vaız* ve *Aziz Etienne'in İşkenceyle Ölümü* tablolarının devamı. Portreler de (*Luis de Castelvi*). [Madrid] yapmıştır. (L)

MASİR i. (ar. *ṣayrūret*'ten *maṣīr*). *Esk.* Gidilen, varılan yer. ‖ Suyun aktığı yer. ‖ Durulan, çekilinen yer. ‖ Sıf. Sürüp giden. (M)

MASİRA, Maskat ve Umman sultanlığında ada, Umman denizinde. İngiliz hava üssü. (Adanın Basra körfezindeki emîrliklerin savunulması ve İngiltere'nin petrol çıkarlarının korunması bakımından önemi, İngiltere'nin Aden'den çekilmeğe karar vermesinden beri büyük ölçüde artmıştır.) [L]

MASİVA i. (ar. *mā,* edat ve *sivā*'dan *māsivā*). Tasav. Bir şey dışında kalan şeylerin tümü. ‖ (Tanrı'dan başka bütün varlıklar (geçici [fani] bir nitelik taşıyan, kalıcı [baki] özü olmayan, zaman ve mekâna bağlı varlıklar masiva sayılır. İnsan, zaman ve mekâna bağlı bütün varlıkları geçerek [terki masiva] kendini yok ederse, Tanrı özünde gerçek varlığa kavuşur ve hakikate ulaşır.) ‖ Hakikate giden yol üzerinde, aşılması gerekli bir durak: *Nümayiş-i suver-i kâinatı sorma bana / Hüdayı bir bilirim mâsiva nedir bilmem* (Hersekli Arif Hikmet). ‖ Dünya ile ilgili her şey. ‖ *Masivadan geçmek* (veya *terk-i masiva etmek*), dünya işleriyle ilgiyi kesmek. (M)

MASİYET i. (ar. *maʿṣiyyet*). *Esk.* İsyan. ‖ Günah işleme: *Aceb ne masiyet ettim ki bâdesiz kaldım* (Muallim Naci). [M]

MASK i. (fr. *masque*). İnsan yüzü kalıbı; öldükten sonra alınır: *Sait Faik Abasıyanık'ın maskı.* (M)

MASK i. İngiltere'de sarayda yapılan gösteri ve eğlenceleri belirtmek için kullanılan bir terim. (Mask'ların en verimli dönemi olan James I'in saltanatı sırasında [1603 - 1625] bu temsil ve eğlencelerde şiir, tiyatro, sahne mimarîsi, dekor, müzik ve dans unsurlarından yararlanılmıştır.)

— ANSİKL. *Mask,* XIV. veya XV. yy.larda özel kılık giymiş bir grup insanın çalgıcılarla birlikte bir eğlence salonuna ansızın girerek birtakım taklit hareketlerinden sonra müzik eşliğinde dansettikleri *mumming*'ler ve *disguising*'lerde nüve halinde bulunur. *Disguising,* yani temsil, 1512'de Henry VIII ile maskeli soylu kişilerin salona girdikten sonra hanımları dansa kaldırmağa başlamalarıyle saraya girdi. Bu yenilikten sonra *mask* kelimesi kullanılmağa başlandı ve bütün XVI. yy. boyunca önemli bir yeri oldu. Bununla beraber o sıralarda en ünlüsü Ben Jonson olan şairler ile mimar ve dekoratör İnigo Jones'un ve çeşitli müzikçilerin aynı alanda işbirliği etmiş olmaları sayesinde XVII. yy.ın ilk 25 yılı maskın altın çağı olmuştur. Jonson'ın sanatı, karşıtlıkların ustaca kullanılması, diyaloglarla şarkıların titizlikle ayarlanması, hümanist bilgi ile *Vis Comica,* fantezi ve olağandışı unsurların değerlendirilmesine dayanır. Masklardan kalan müzik, lavta havalarında, klavye uyarlamalarında veya şifresiz bir melodi şeklinde bulunmaktadır. Mask için müzik yapan A. Ferrabosco Coperario gibi besteciler İtalya'dan ilham alıyorlardı. Henry ve William Lawes, Simon İves ve Louis Richard gibi besteciler mask için de müzik yazmışlardır. Monarşi idaresiyle beraber yok olan maskın unsurlarına *The Fairy Queen* (Periler Kraliçesi) veya *The Tempest* (Fırtına) gibi bazı «opera»larda rastlanır. (L)

maskaronlar: Strasbourg Belediye binası; sağda, Versailles parkındaki bir vazodan, Coysevox'un eseri

MASKALA i. Teknol. Bk. MISKALA.

MASKANYİN i. (fr. *mascagnine*). Miner. Tabiî amonyum sülfat; Etna ve Vezüv yanardağlarının lavlarında ve Pouzzoles'te kükürt dioksidin tüttüğü ayrışmış lavlarda toz halinde bulunur. (L)

MASKARA sıf. (ital. *maschera* veya *mascara*'dan). Eğlendirici, hoş, sevimli ve güldürücü: *Maskara, kimden de öğrenmiş bilmem ki...* (R. N. Güntekin). *Tevfik, tâ o zamanlarda uzun bacaklı, gürbüz, kestane rengi gözleri bir kız çocuğu gibi tatlı kırmızı dudakları durmadan söyler, yaramaz, maskara bir oğlandı* (H. E. Adıvar). ‖ «Soytarı, kepaze, rezil, onursuz» anlamında sövgü ve hakaret sözü: *Ne maskara resimler bunlar? Ne kepaze kocan varmış* (H. R. Gürpınar). *Yeni bir fıkra mı yerleştireceksin araya? / Hani vaiz geçinen maskara şeyler var ya* (M. Â. Ersoy). ‖ — İ. Karnaval maskesi. ‖ Karnaval maskesi takmış kimse: *Atlı yaya, küfeli sırta binmiş, el ele, kol kola, yüzlerce maskara akıyor* (Ahmed Rasim).

— ÇEŞ. DEY. *Maskara etmek,* bir kimseyi veya şeyi gülünç ve onursuz duruma düşürmek: *Ah, on yedi gündür. beni maskara ediyorsun* (Namık Kemal). *Beni affet! Hem emin ol ki maksadım ne seni tahkir ne de maskara etmek* (Ömer Seyfeddin) ‖ *Maskara gibi,* gülünç. ‖ *Maskara olmak* (veya *maskaraya dönmek*), gülünç duruma düşmek. ‖ (*Birinin*) *Maskarası olmak,* birinin eğlencesi olmak: *Bazan değerli bir şair cahillerin hakaretine uğrar, bazan da bilgili bir edip ahmakların maskarası olur* (Ziya Paşa). ‖ (*Birinin*) *Maskarasını çıkarmak,* (birini) rezil etmek, küçük düşürerek gülünç hale getirmek. ‖ *Maskaraya almak,* alay etmek, eğlenmek. ‖ *Maskaraya çevirmek,* gülünç, rezil, kepaze hale sokmak: *Sonunda bir de «tevekkül» sokuşturup araya / Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya* (M. Â. Ersoy). [M]

MASKARA, fr. **Mascara,** Cezayir'de (Mustaganem idare bölgesi) idare çevresi merkezi, Beni Şugran dağlarıyle Oran «causse»u arasında Egriler ovasına hâkimdir; 52 897 nüf. Maskara, XVIII. yy.da Magrıp Türk beyliğinin merkezi oldu ve bölgenin yerlisi olan emîr Abdülkadir, şehri 1832'de kendine başkent yaptı. Meşhur şaraplar. —*Maskara idare çevresi,* 11 461 nüf. (L)

MASKARALANMAK dönşl. f. (*maskara*'dan *maskara-la-n-mak*). Maskaralık etmek. ‖ Gülünç olmak, onursuz ve gülünç davranışlarda bulunup herkesin eğlencesi olmak. (M)

MASKARALAŞMAK geçz. f. (*maskara*'dan *maskara-la-ş-mak*). Eğlendirici, güldürücü, sevimli ve hoş bir hal almak veya hale gelmek. ‖ Herkesin eğlencesi haline gelmek. (M)

MASKARALIK i. (*maskara*'dan *maskaralık*). Eğlendirici, güldürücü davranış veya söz: *Evet bu biçare çocukları bir parça neşelendirmek, güldürmek için ne maskaralıklar yapıyorum* (R. N. Güntekin). *Fakat en ciddisi bile onun maskaralığına gülmekten kırılırdı* (H. E. Adıvar). ‖ Rezalet, onursuzca davranış: *Sizin bu yaptığınız maskaralıktır.* (M)

MASKARATA veya **MASKARAT** i. (ital. *mascherata*'dan). Ayakkabının ön tarafında dikişle ayrılmış kısım.

◆ **Maskaratalı** veya **maskaratlı** sıf. Maskarataşı olan (ayakkabı).

◆ **Maskaratasız** veya **maskaratsız** sıf. Maskaratası olmayan (ayakkabı): *Maskaratsız olmak şartıyle bağlı rugan iskarpinlere...* (Y. K. Karaosmanoğlu). [M]

MASKARE i. (fr. *mascaret*). Bazı haliçlerde med sırasında dalgaların hücumuyle birlikte deniz seviyesinin ansızın yükselmesi. (Maskare'nin sebep olduğu seviye farkı bazı yerlerde 2,5 m'yi bulur. Bu olay birbirini takip eden dalgaların hızını gittikçe artırması ve son dalgaların ilk dalgalara yetişerek birleşmesiyle açıklanır.) [M]

MASKARENE adaları, Hint okyanusunda, Reunion ve Mauritius adası ile iki küçük adayı kapsayan takımadaların eski adı. Bu ad 1505'te Reunion adasını keşfeden portekizli gemici Pedro de *Mascarenhas*'ın adından gelir. (L)

MASKARON i. (ital. *mascherone,* büyük maske > fr. *mascaron*'dan). Mim. Kapıları, kemerlerin kilit taşlarını, saçak silmelerini, saçaklıkları, çıkma desteklerini süsleyen fantezi maske. (Ayrıca, maskaronlar çeşme ağzı olarak da kullanılır. Bu durumda maskenin ağzına bir boru parçası takmak yeter.) [L]

MASKAT i. Bk. MESKAT.

MASKAT, Arap yarımadasında liman şehri, Maskat ve Umman sultanlığının başkenti, Umman denizi kıyısında, Basra körfezinin girişinde; 15 000 nüf. İşlek bir ticaret limanı olan Maskat, Eskiçağda «Hindistan'ın kapısı» denilen *Sohar*'ın yerini aldı. Daha arap coğrafyacıları tarafından sözü edilen şehir, 1507'de Albuquerque tarafından işgal edildi. O tarihten 1658'e kadar Portekizlilerin elinde kaldı. Bugün gemiler daha çok ek limanı Matrak'a yanaşır; fakat Maskat hâlâ çok önemli bir stratejik üstür. (L)

MASKAT ve UMMAN sultanlığı, Arabistan'ın kuzeydoğuunda sultanlık. Hürmüz boğazından Darbat Ali burnuna kadar uzanır. 212 000 km^2; 550 000 nüf. Başkenti *Maskat.* Ülkenin kuzey kısmını meydana getiren Musandam yarımadası, Korsanlar Kıyısı prenslikleri topraklarındadır. Makran kıyısındaki küçük Gvadar sömürgesi de 1958'e kadar Maskat ve Umman sultanlığına bağlıydı. Petrol işletmesi.

● *Tarih.* Ticaretle uğraşan halkın (Haricîler, İbadîler) daha VIII. yy.da bağımsız imamları vardı; sırasıyle İranlılar, Portekizliler. Vahhabiler tarafından işgal edilen ülkede XVIII. yy.da kıyı bölgesinde bir sultanlık (Ebu Sait) kuruldu. Sultanlar, hâkimiyetlerini Umman'ın uzun yüzyıllardan beri zenci ticareti yaptığı Doğu Afrika'ya (Mombasa) yaydılar. Sultanlık, XIX. yy.da 1891'de imzalanan ve 1951'de onaylanan bir dostluk antlaşmasıyle, Büyük Britanya ile ortak, bağımsız bir devlet haline geldi. 1915'te Maskat imamıyle çatışan ve sultanlığa düşman olan Nizva imamı 1957'de iç kısımdaki kabilelerin ayaklanmasını yönetti. Suudî Arabistan muhalefeti destekledi ve Abu Zabi sultanıyle birlikte Burayni vahası üstünde hak iddia etti. İmam Galip bin Ali kumandasındaki umman kabileleri Maskat sultanı Said bin Taymur'un otoritesini kabul etmeğe yanaşmadıklarından sultanlık parçalanma tehlikesiyle karşılaştı. Britanya ordusunun bastırdığı (1957 ve 1959) birçok ayaklanma denemesinden sonra, çatışma gerilla savaşının müzmin bir hal almasına rağmen diplomasi alanına kaydı. Arap devletlerinin çoğu, önce Kahire'ye (1954) sonra Suudî Arabistan'a (1961) sığınan Galip'i tuttular. Meseleyi incelemek için kurulan özel Birleşmiş

Foto. LAROUSSE

Milletler komitesi, Umman'a bağımsızlık tanınması gerektiğine karar verdi. Bu karar 1966 nisanında Genel meclis tarafından onaylandığı halde hemen sonuç vermedi ve umman kabilelerinin çalkantısı devam etti. (L)

MASKE i. (fr. *masque* ve ital. *maschera*'dan). Boyalı karton, kumaş, plastik v.b.-den yapılmış olan, tanınmamak için kullanılan yapma yüz: *Karnaval maskeleri.* ‖ Yüze geçirilen ve tanınmamayı sağlayan örtü: *Maske takmak.* ‖ Korunmak amacıyle takılan yüzlük: *Zehirli gaz maskesi.* ‖ *Teşm. yol.* Maske gibi yüzü kaplayan tabaka: *Düzgün, allık maskesi artık tamir etmeyecek kadar çökmüş, eski bir binanın badanasını hatırlatıyordu* (H. E. Adıvar). ‖ Hakikati gizleyen unsur: *Üniforma bir nevi maskedir; eğer ben bildiklerimi işaa edecek olsam ne kadar kahraman-ı cesaretin heykelleri yıkılırdı* (Cenab Şahabeddin). ‖ *Mec.* Gerçek duyguları veya bir şeyin gerçek yönünü, gizleyen aldatıcı görünüş: *Bu çirkin süs ve gurur maskelerini attıktan sonra ruhlarının asıl çehresini gösterdiler* (R. N. Güntekin).

— ÇEŞ. DEY. *Maske gibi,* [yüz için] cansız, hareketsiz: *Zeynep kadının ağzını bıçak açmıyor. Yüzü bir maske gibi hareketsizleşti* (Y. K. Karaosmanoğlu). ‖ *Maskesi düşmek,* gerçek yönü ortaya çıkmak. ‖ *Maskesini atmak* (*indirmek* veya *kaldırmak*), gerçek yönünü, amacını ortaya koymak: *Ayakta dışarıya bakıyordu. İlk defa olarak yüzünden tatlı maskesini atmıştı* (A. H. Tanpınar).

— Arıc. Arıcıların, arılarla uğraştıkları zaman yüzlerini korumak için kullandıkları ince tel kafes veya tül.

— Ask. *Gaz maskesi,* savaş gazlarından korunmak için takılan maske. Bk. ANSİKL.

— Bot. *Maske çiçekler,* çiçek parçaları kabaca insan şeklini andıran çiçekler.

— Elektron. Üzerinde küçük çaplı birçok delik bulunan ve değişik sistemdeki renkli televizyon alıcılarında kullanılan çok ince madenî levha.

— Esk. çağ. Bk. ANSİKL.

— Eskrim. Eskrimde yüzü korumak amacıyle kullanılan sık örgülü tel kafes şeklinde ve etrafı bir korunma yastığıyle çevrili bir çeşit başlık.

— Graf. santl. Renkli fotoğrafta iyi bir renk seçimi sağlamak, siyah - beyaz fotoğrafta da fazla ışık alan yerlerdeki ışık etkisini azaltmak için orijinalin veya negatiflerin üzerine yerleştirilen saydam kopya.

— Havc. *Oksijen maskesi,* çevre havanın basıncına göre az veya çok, oksijen veren bir oksijen tüpüne bağlı olan ve yüksek irtifalarda havacılar tarafından kullanılan bir çeşit maske. (Daha yüksek irtifalarda bütün vücudu saran özel elbiseler kullanmak ve pilot kabininin basıncını ayarlamak gerekir.)

— Kozmetik. Yüz ve boyun güzelliği için cilde sürülerek kullanılan krem, macun veya jel. Bk. ANSİKL.

— Sanay. Değişik meslek kollarındaki işçilerin, gerektiğinde yüz veya başlarını korumak amacıyle kullandıkları âlet. ‖ *Solunum maskesi,* solunuma zararlı maddelerde tozları süzen ve kirli atmosferde çalışan işçilere verilen âlet.

— Ted. Anestezik gazların solunabilmesi için hastanın yüzüne, ağzı ve burnu içine alacak şekilde kapanan anestezi âleti veya âlet parçası. (Bk. ANSİKL.) ‖Bazı yüz yaralarının pansumanını yapmak için kullanılan sargı.

— Tiyat. Eskiden oyuncuların yüzlerini veya başlarının bir kısmını örtmek için kullandıkları, tahta yahut deriden yapılmış takma yüz: *Trajik maske. Komik maske.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. *Gaz maskeleri,* ilk defa 1915 yılında, Almanların savaşta zehirli gaz kulalnmasından hemen sonra ortaya çıktı. Bu ilk maskeler, içine kimyasal maddeler emdirilmiş ve ağız kısmını kapatacak şekilde bağlanmış bir pamuktan ibaretti. Savaş sırasında askerî birliklere ve sivillere dağıtılan gaz maskelerindeki süzücü maddeler ise, genellikle zehirli gazları soğuran etkin kömür tozu, nötrleştirici sodyum karbonat ve permanganat ile havadaki küçük tanecikleri süzen bir filtredir. Süzücü maddeler bir süre sonra, daha fazla gaz ememeyecek duruma geldiği için maskenin ömrü de sınırlıdır. İlk maskelerde çok kısa olan bu süre, savaş sonrası yapılan maskelerde, sökülüp takılabilen bir süzücü kartuş kullanarak uzatıldı. Madenî bir kutu içine yerleştirilen bu yeni maskeler devamlı olarak boyunda asılı duruyor ve gerektiği zaman yerine takılabiliyordu. İki dünya savaşı arasında bu maskelerin yerine, aynı ilkeye dayanan, fakat kalın bezden bir kılıf içine yerleştirilen maskeler yapıldı. Bunda, saçlar da maskenin içinde kalıyordu. İkinci Dünya savaşında, zehirli gazlar bir silâh olarak kullanılmadığı halde Müttefikler ve Mihver devletleri hazırlıklı bulunuyordu. Bu yüzden, gaz maskeleri yalnız askerî birliklere değil, savaş bölgesinde bulunan sivillere de dağıtıldı. Modern gaz maskeleri, havadaki zararlı maddeleri süzen bir kutuya hortumla bağlanan ve yüze iyice oturan, lastikten yapılmış bir ön kısımdan meydana gelir. Sadece hortum ve kutu aracılığıyle hava ile teması olan bu ön kısımda, görmeyi sağlayan cam veya saydam gözlükler bulunur. Solunum için gerekli hava, önceleri basınçlı, sonra seyreltik oksijen tüpleriyle sağlanıyordu; ağır ve büyük hacimli olan bu tüpler de sırtta taşınıyordu.

Herhangi bir gazdan korunmayı sağlayan süzgeçler yapmak mümkünse de, bütün zehirli gazlara karşı etkili olan bir süzgeç yapmak imkânsızdır. Aslında zehirleyici gazlara karşı hazırlanmış olan gaz maskesi, gözleri göz yaşartıcı gazlardan koruduğu gibi, özel koruyucu elbiselerle birlikte kullanıldığı zaman, sinirleri tahrip edici gazlardan (bu gazlar yalnız solunum yoluyle değil, deri ve gözlerden de vücuda girebilir) korunmayı da sağlar. Ayrıca, özel bir kartuş takmakla, gaz maskeleri atoma karşı da kullanılabilir.

Genellikle bir savaş donatımı olarak düşünülmüş ve gerçekleştirilmiş olan gaz maskeleri, barış zamanında da tarım (haşaratlarla savaş), kimya sanayii, madencilik (maden ocaklarında mahsur kalan işçilerin kurtarılması) ve itfaiyecilik alanlarında kullanılır.

— Etnogr. *Maske,* ardında yüzün gizlendiği sahte bir surattan çok, genellikle tam

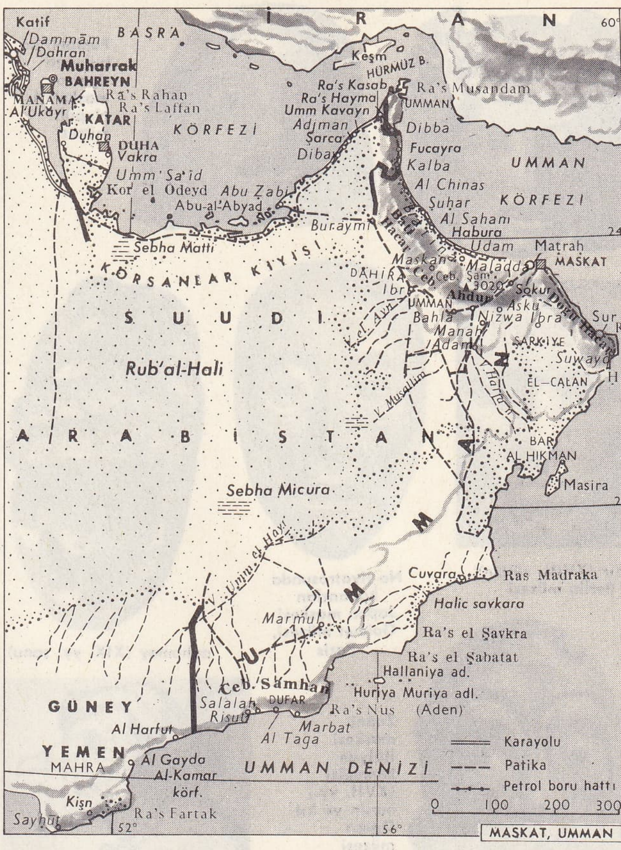

MASKAT ve UMMAN sultanlığı haritası

soldan sağa, gülünç maske, Ton, Tanagra (M. Ö. IV. yy.); roma savaş oyunlarında kullanılan bronz maske (M. S. II. yy.); deriden Commedia dell'Arte Maskesi (XVII. yy.); boyanmış ağaçtan No maskesi, Japonya (XVII. yy.)

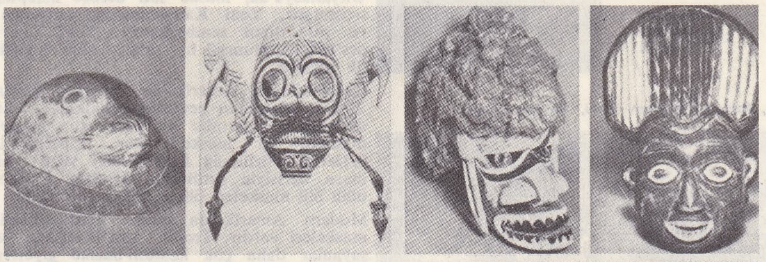

soldan sağa, fok başı biçiminde dans maskesi, Kuzeybatı Amerika; Dayak'larda dans maskesi, Borneo; Yeni İrlanda; Kamerun

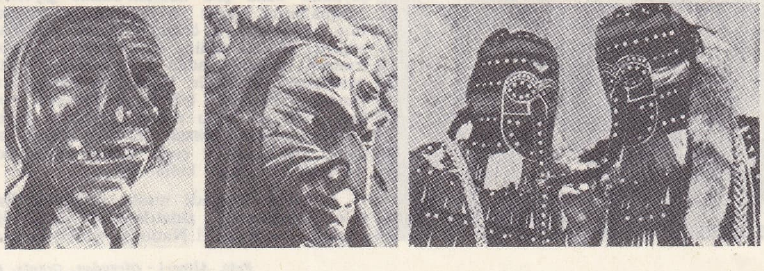

soldan sağa, Bersehis bei Flums (Basel, Museum Völkerkünde); Elzach yakınları; Bodensee yakınları

Foto. Der Grosse Brockhause

Pompeii'de bulunan tiyatro maskeleri, Napoli müzesi

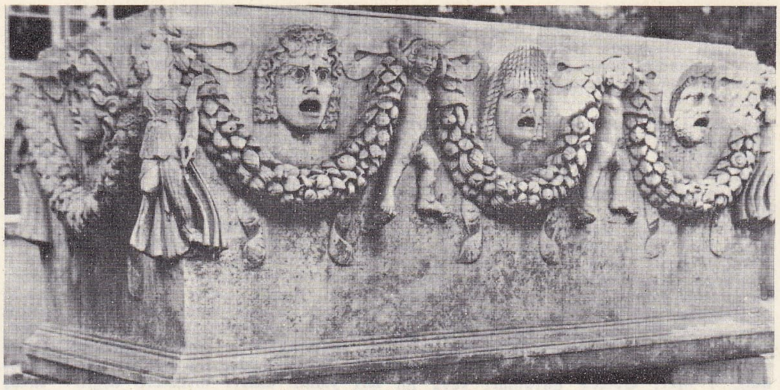

maskelerle süslü lahit, Roma devri

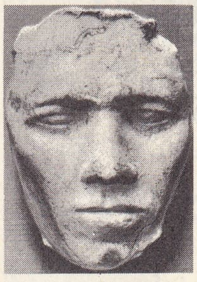

mısır (XVIII. sülâle) Berlin müzesi

No tiyatrosunda kullanılan Japon maskesi Guimet müzesi, Paris

dahomey (XIX. yy. sonu)

Zanni maskesi italyan komedisi (XVII. yy.) meşin ve kıl Opera müzesi Paris

Commedia dell'Arte maskesi

atoma karşı da kullanılan gaz maskesi

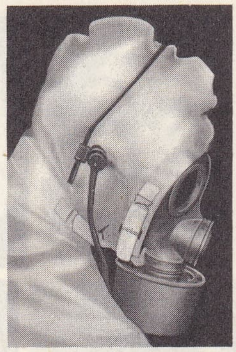

radyoaktif ışınımlara karşı

aşağıda «**Maskeler**», James Ensor'un eseri, Anvers müzesi

bir kılık değiştirmeğe yolaçan bir çeşit büyük süslemedir. Bilinen en eski maske, alçıdan yapılmıştır ve Solutreyen devirden kalmadır. Maskeler pek çeşitli maddelerden yapılabilir: pek kalın boya, toprak, tahta, tüy, kabuk, kumaş, hasır v.b. gibi. Kullanılışları da çeşitlidir: savaşta (bunlar genellikle korkunçtur) veya bir gösteri için. Maske bir insanı ifade edebildiği gibi, bir cinin de ifadesi olabilir ve belirli bir rolü vardır. Her maske bir semboldür; efsanesi, hikâyesi vardır. Bir sanat eseri olması bakımından yapılışı da çoğu zaman bir âyin şeklindedir. Boyları da değişik olabilen maskeler, bazen sadece yüzü kaplar, fakat bazen de boyu birkaç metreyi bulur. Çifte maskeler de dış maske iki kanat halinde ayrılır ve birinin maskedeki kişinin şahsiyetini gösteren ikinci bir maskeyi ortaya koyar. Sibirya'da, kumaş, ağaç kabuğu veya tahtadan yapılan maskenin asıl görevi, koruyuculuktur (av törenleri). Tibet'te maskeler sihirbazların âyin danslarında kullanılır ve tanrıları veya gülünç yaratıkları temsil eder. Cava'da, gölge tiyatrosundan alınma, tahta, deri, madenden yapılmış maske, bir masal hayvanını temsil eder. Japonya'da ise üzerinde insan şekli vardır ve gerçekçidir. İdealleştirilmiş veya karikatür haline getirilmiş olan *no maskesi*, tutkuları ifade eder. Birer sanat eseri sayılan bu tür maskeler XIV. ve XV. yy.larda yapılmıştır.

Afrika'da maske çeşitli maksatlarla kullanılır: bir topluluğa giriş törenleri, toplum törenleri, tarım törenleri veya avcılık törenleri gibi. Malzemesi bakımından semboliktir ve her bir ayrıntısının, özellikle Mali Dogon'ların da, bir anlamı vardır; Bambara'larda, bir efsanenin veya bir efsane hikâyesinin evrelerini canlandırır. Yoruba'ların gerçekçi ve karmaşık, güzel maskeleri XIV. yy.dan kalmadır.

Okyanusya'da, maske son derece üslûplaştırılmıştır. Yeni Kaledonya'da, unsurların ve yaradılışın sembolleridir. Yeni Hebrides'lerde toplumsal hiyerarşiye göre değişiklik gösterir.

Kolomböncesi Amerika'da, Yağmur tanrısı Tlaloc, gözlerinin çevresinde halkalar, üst dudağında kıvrımlar ve dört uzun çengeli bulunan bir maske takar. Xipetotec'in («Derisi Yüzülmüş Efendimiz») yüzü bir insan derisiyle örtülüdür. Hafifçe içbükey olan ölü maskeleri ölüye dikişle tutturulur.

Modern Amerika'da bütün kızılderililerin maskeleri vardır. Tropik Amerikası'nda yaşayanlar daha çok kostüm-maske giyerler. Iroqua'larda maske ya oyulmuş ve boyanmış tahtadan, ya örülmüş mısır sapından yapılır. İfadesi gülünç ve keskindir. Temizlenmesi, günahlarından kurtarılması, hattâ beslenmesi gereklidir. Kuzeybatı Pasifik kıyısında, maskeler, bilinen maskelerin en karışığıdır ve çoğu zaman parçaları hareketlidir: gözleri dönen, çeneleri açılıp kapanır. Bu maskeler çoğu zaman dehşet verici çeşitli âyinlerde kullanılır.

— İkonogr. Resimde maske genellikle hayale kapılmanın, aldatılmanın simgesidir (meselâ Londra'daki National gallery'de bulunan Bronginon'un *Aşk Alegorisi*). Modern ressamlar maske temasını çeşitli şekillerde, genellikle de olağanüstüne kaçarak işlemişlerdir. Bu gibi eserler arasında en tanınmışı insanı birdenbire yadırgatıcı bir havaya sürükleyen James Ensor'un maskeleridir (Anvers müzesi).

— Kıyf. XIV. yy.da tanınmamak ve cildi korumak için kullanılan maskeye «*iğreti surat*» denirdi. XVI. yy.ın ikinci yarısında yalnız soylu kadınların dışarıya çıkarken kadife bir maske kullanmaları moda oldu. Böyle bir maskeyi kullanmak hakkına sahip olmayan burjuvalar, bunun yerine ipek maskeler kullanmağa başladılar. Maske kullanma modası, XVI. yy. sonlarına kadar Avrupa'da ve XVIII. yy. boyunca da Venedik'te devam etti.

— Kozmetik. Maskelerin, derideki gözenekleri daraltma, kırışıkları giderme ve iyi bir makyaj için deriyi pürüzsüz hale getirme gibi özellikleri vardır. Çok çeşitli maskeler yapılmaktadır: kırışıklığa karşı, nemlendirici, yüz kızartılarına karşı maskeler v.b. Ciltte herhangi bir alerjinin meydana gelmesini önlemek için maske ancak bir *test* yaptıktan sonra kullanılmalıdır. Nemli veya sıcak uygulamalar için kauçuk maskeler kullanılmaktadır.

— Ted. Maskeler iki çeşittir: *gaz sızdırmayan* anestezi maskeleri genellikle kauçuktan yapılır: her çeşit anestezi maddesini kullanma imkânı veren kapalı veya yarı kapalı bir gaz vericiye bağlıdır; *gaz sızdıran* maskeler, üzeri tülle örtülü madenî kafes şeklindedir; sadece sıvı ve uçucu anestezi maddeleriyle anestezi yapmak için kullanılır.

— Esk. coğ. Yunan maskesinin asıl özelliği, ağız kısmının aşırı derecede büyük olmasıdır. Korkunç bir yüzü olan ve azgın tabiatın sesleriyle güçlerini ifade eden bu özellik, ilk dinî maskelerde de görülür. Bunların arasında en karakteristik olanı sarkan dili, yılanlardan meydana gelen saçları ve uğursuzluk dolu bakışlarıyle insanı büyüleyen ve taş haline getiren Gorgona maskesidir. Bu maske bu yüzden silâhlar, özellikle de kalkanların üzerinde kullanılmıştır. Fakat maskelerin içinde en önemlisi maskeli tanrı ve vahşî hayatın tabiatçı tanrısı olan Dionysos'un maskesidir. Bu tanrının arkadaşları silenos ve satiroslar da maskelidir. Etrüsklerde en yaygın maske ölüm maskesiydi; bu maske, daha sonraları, atalarına saygı âyinleri yapan romalılara da geçti. Korkutucu savaş maskesi *devotio* âyinin (bir âyinde kumandan, ordusunun başarısı için kendi canına kıyar) bir unsurudur. Roma imparatorluğunda, Keltler ve Germenler de özellikle «yüz miğferi» kullanmıştır.

Özellikle doğan, kara leylek, aslan, boğa gibi hayvan şekillerinde olan ve dinî törenlerde rahipler tarafından kullanılan mısır maskesinde gerçeğe uygunluk daima ağır basar. Yalnız altın levha veya renkli alçıdan yapılan ölü maskeleri ölünün çizgilerini en ince ayrıntılarına kadar belirtir. (LM)

Foto. Alinari - Giraudon, Grantz, Guimet müzesi, S.S.C.B., Anvers müzesi (LAROUSSE)

MASKEGON'LAR, Kanada'da yaşayan amerika yerlisi halk. Algonkin grubundandır. Hudon körfezinin güneyi ile güney batısında Manitoba ve Alberta'da yerleşmişlerdir. (L)

MASKELEMEK geçl. f. (*maske*'den *maskele-mek*). Maske ile örtmek, görünmemesini sağlamak. ‖ *Mec.* Gerçek görünüşünü saklamak: *Sesinde belirmesinden korktuğu incitici istihzayı bir şefkat tonuyle maskeleyerek cevap verdi* (P. Safa).

◆ **Maskelenmek** edilg. f. Maskeyle örtülmek. (M)

MASKELİ sıf. (*maske*'den *maske-li*). Maske taşıyan, yüzü örtülü: *Maskeli haydut.* ‖ *Mec.* Gerçek kimliğini belli etmeyen. ‖ *Maskeli balo,* gidenlerin kimliklerini belli etmemek için yüzlerine veya sadece gözlerine maske taktıkları balo.

— Elektron. *Maskeli lamba,* renkli televizyon alıcılarında kullanılan üç renkli katot lambası.

— ANSİKL. Elektron. Bir *maskeli lamba*'nın maskesi, 0,25 mm çapında çok sayıda delik (63 sm çapındaki bir lambada yaklaşık olarak 400 000 delik) açılmış, 0,1 mm kalınlığında madenî bir levhadır. Üç temel rengin lüminoforlarının çapı 0,5 mm kadardır ve ekran üzerinde, bir eşkenar üçgenin tepelerine gelecek şekilde üçlü gruplar halinde yerleştirilirler. Ekrandan 10 veya 15 mm uzaklıktaki maskenin konumu, her elektron tabancası yalnız kendisine tekabül eden rengin lüminoforlarını «görecek» şekilde ayarlanır.

Her elektron tabancası için, maske, üçlü grubun diğer iki noktasını gölgeler: ne yassı, ne de küresel olan bir ekran için, gerçekleştirilmesinde de güçlükler doğurur.

Maskenin yapımında aranan hassasiyet ve lüminoforların yerleştirilmesi, maskeli lambaların yapımını çok güçleştirir. İlerleyen araştırmalar, yakında maskeli lambaların yerini kromatronların alacağını göstermiştir. (LM)

MASKELİ ARI bİş. i. yalnız yaşayan ve çiçek tozu toplamak için bacaklarında fırça bulunmayan küçük arı. (Zarkanatlıların arıgiller familyasından.)

— ANSİKL. *Maskeli arı* rezede çiçeklerini sever, dolaşır. İçi boş bitki saplarına, genellikle kuru böğürtlen dallarına, yahut toprağa yuva kurar, kurtçuklarını beslemek için burada bal yapar. (L)

MASKELİLER çoğl. i. İki çeneklilerden, bitişik taçyapraklı, üst yumurtalıklı, merkezden eteneli çiçekli bitkiler takımı; sıracagiller (nevruzotu, aslanağzı, yüksükotu), canavarotugiller, bignoniaceae (katalpa) v. b. gibi çiçeği az veya çok maskeyi andıran bitkileri kapsar (iki binden fazla tür). [L]

MASKELİNİT i. (ingiliz mineralogu N. S. *Maskelyne*'in adından fr. *maskelynite*). Mineral. Tabiî kalsiyum ve sodyum alüminosilikat; cam parlaklığındadır ve göktaşlarında bulunur. (L)

MASKELYNE (Nevil), ingiliz astronomu (Londra 1732 - Greenwich 1811). 1761'de Venüs gezegeninin Güneş'in önünden geçişini gözlemlemek için Saint-Helene'e gönderildi. 1765'te Greenwich rasathanesi müdürlüğüne tayin edildi. 1766'da *Nautical Almanac*'ı kurdu. İskoçya'da Yer'in kitlesini bulabilmek için çekül sapmaları üstüne birçok deneme yaptı. (L)

MASKESİZ sıf. (*maske*'den *maske-siz*). Maskesi olmayan, maske takmamış. (M)

MASKİNONGE, Kanada'da (Quebec) idare bölümü, Saint Laurent'ın sol kıyısında, Laurentides dağlarında; 21 000 nüf. İdare merkezi, *Louiseville.* (L)

MASKOT i. (provence dilinde *masco,* büyücü > *mascoto,* büyü'den fr. *mascotte*). Uğur getirdiğine inanılan şey. ‖ *Teşm. yol.* Uğur sayılan kimse veya hayvan: *Kel Mahmud'un kedisini maskot diye mi götürecek-sin?* (Rıfat Ilgaz). *Futbol takımının maskotu.* (LM)

MASKUL sıf. (ar. *şakl*'den *maşkûl*). *Esk.* Cilâlanmış. (M)

MASL i. (ar. *maşl*). *Esk.* Süt veya yoğurtta bulunan yeşilimtırak su. (*Masl-ı leben* de denir.)

— Anat. *Esk.* Serum. (*Masl-üd-dem* de denir.) [M]

MASLAHAT i. (ar. *şulh*'tan *maşlahat*). *Esk.* İş, mesele: *Yalan dünya maslahatın / Kâh bitmez kâh biter çektim* (Halk türküsü). *Akçasız maslahat ise bitmez / Bitse de sahibine hayr etmez* (Nabi). ‖ Önemli iş. ‖ Bir işin yararlı olmasına sebep olan şey. ‖ Güvenlik, barış. ‖ *Argo.* Erkek cinsel organı. ‖ *Maslahat-ı amme,* kamunun yararına olan iş. ‖ *Maslahat-bin* (*maslahat-perdaz* veya *maslahat-şinâs*), iş görür, elinden iş gelir, yetenekli, eli işe yatkın. ‖ *Maslahat-güzar.* Bk. MASLAHATGÜZAR. ‖ *Limaslahatin,* iş için, iş gereği.

— İd. huk. *Maslahata uygunluk,* idarenin takdir yetkisine dayanarak yaptığı ve bu sebeple kural olarak yargı denetimi dışında kalan işlemlerinin yerinde olup olmadığını belirtir.

— ANSİKL. İd. huk. İdare, çeşitli konularda görevlerini yerine getirirken, birtakım işlemler yapar. Bu işlemlerin yapılışında, İdarenin herhangi bir seçim hakkı varsa, yetki bakımından bağlı tutulmuş demektir. Bunun aksine olarak, idareye bir hareket serbestliği tanınmışsa, takdir yetkisinden söz edilir. Takdir yetkisinin söz konusu olduğu idarî işlerde, yapılan bir işlemin ve eylemin hukukiliği değil, yerindeliği, *maslahata uygun* olup olmadığı tartışılabilir. Bu tartışmayı da, bazı istisnalar dışında, yargı mercii yapamaz. Yargı merciinin maslahata uygunluk denetimi yapabileceği durumlar, kanunların veya diğer düzenleyici işlemlerin öngördüğü faaliyetlerdedir. Bunun en açık örneği, zabıta işlem ve tedbirleridir. Zabıta işlem ve tedbirlerinde takdir yetkisi bulunmakla birlikte, alınacak tedbirin kamu düzeninin gereklerine uygun düşmesi de aranır. Meselâ, basit bir tedbirle düzene sokulabilecek bir faaliyeti tamamen yasaklamak veya çok ağır tedbirlerle önlemeğe çalışmak, maslahata uygun düşmez; buna uymayan zabıta işlemi yargı merciince iptal olunur. Bununla birlikte yargı merciinin, hukukîlik denetimini genişleterek, çok kere maslahata uygunluk (yerindelik) alanına karıştığı da, günümüz idare hukuku uygulamasında görülmektedir. (M)

MASLAHATGÜZAR bİş. i. (ar. *maşlahat* ve fars. *-güzar*'dan *maslahat-güzar.* işbilir, işgüder). İda. Bir devletin dışişleri bakanının bir başka devletin dışişleri bakanı nezdine gönderdiği diplomatik misyon şefi.

— ANSİKL. *Maslahatgüzar*'lar sınıfı, 1815 tarihli Viyana tüzüğü ile bunu tamamlayan 1818 tarihli Aachen protokoluna göre büyükelçiler, ortaelçiler ve mukim elçilerden sonraki dördüncü sırada bulunuyordu. 18 Nisan 1961 tarihli Viyana sözleşmesiyle mukim elçiler sınıfının iptal edilmesi üzerine üçüncü sırada yer aldı. Maslahatgüzarların, diğer misyon şeflerinden protokol meseleleri bakımından farklı durumları vardır. Gönderen devleti temsil etme yetkisiyle imtiyaz ve muafiyetten faydalanma bakımından herhangi bir özellikleri söz konusu değildir. Gönderilen devletin dışişleri bakanı nezdine sürekli olarak tayin edilen maslahatgüzarlardan başka, *geçici maslahatgüzar*'lar da vardır. Bunlar diplomatik misyon şefinin yokluğunda veya görevini yapmasına bir engel çıkması durumunda tayin edilir. Geçici maslahatgüzarların adı, misyon şefi veya onun yokluğunda gönderen devletin dışişleri bakanı tarafından, gönderilen devletin dışişleri bakanına bildirilmelidir.

İkinci Dünya savaşından sonra, farklı bloklara mesup devletlerin, birbirleriyle olan diplomatik ilişkilerini maslahatgüzarlar seviyesinde yürütmeyi tercih ettikleri görüldü. (LM)

MASLAHATGÜZARLIK bİş. i. (*maslahatgüzar*'dan *maslahatgüzar-lık*). Maslahatgüzarın mesleği. ‖ Maslahatgüzarın makamı. (M)

MASLAK i. (ar. *maşlak*). *Esk.* Devamlı akan çeşme. ‖ Su haznesi. ‖ Büyük yalak. (M)

MAS-LATRİE (Jacques), fransız tarihçisi (Castelnaudary 1815 - Paris 1897). Akdeniz ülkelerinin tarihini ve özellikle Kıbrıs'ın Haçlılar devri tarihini inceledi. Başlıca eserleri *Histoire de l'Île de Chypre sous le Regne des Princes de la Maison de Lusignan* (Lusignan Hanedanından Prensler Zamanında Kıbrıs Adasının Tarihi) [1852 - 1861]; *Traites de Paix et de Commerce entre les Princes Chretiens et les Etats Barbaresques* (Hıristiyan Prensleri ile Magrıp Devletleri Arasındaki Ticaret ve Barış Antlaşmaları) [1872]. (L)

MASLÎ sıf. (ar. *maşl*'dan *maşlî*). Tıp. *Esk.* Serumla ilgili.

◆ **Masliye** sıf. *Esk.* Maslî'nin dişili. (M)

MASLÛP veya **MASLÛB** sıf. (ar. *şalb*'den *maşlûb*). *Esk.* Asılmış. ‖ Asılarak öldürülmüş.

◆ **Maslûben** zf. *Esk.* Asılarak, asılmak suretiyle.

◆ **Maslûbiyet** i. *Esk.* Asılma, asılmış olma hali. (M)

MASMÛDE, berberî kabilesi. Afrika'da, Badis ve Dimnat'ın batısından Akdeniz kıyılarına kadar uzanan bölgelerde yaşamış olan Masmûdeler üç bölüme ayrılır. *Gomara* adını alan birinci grup Kuzey Masmûdeleridir. Bunlar Kuzey Akdeniz'de Sobu ve Vargo bölgelerinde *Baraguata* Masmûdeleri adını alan ikinci grup Sabu'dan Vadii Umm Rabia'ya kadar yayılan bölgede yaşardı. Üçüncü grup güneyde yaşayan Masmûdelerdir. XVI. yy.da yurtları Hilâlî ve Mâkil Arapları tarafından alınan Masmûdeler, dağlık bölgelere çekildiler. Bu kabile, VII. yy.da islâm dinini kabul etti. Ancak Gomara ve Baraguata kabileleri eski inanışlarına bağlı kaldılar. 1886'dan sonra bu kabilenin adı unutuldu. (M)

MASMUGAN, bir zerdüşt hanedanı. Rey'in kuzeyinde, Demavend bölgesinde yaşadılar. Söylentiye göre Masmugan, İran hükümdarı Feridun tarafından Dahhâk*'ın ahçısı Armail'e verilen bir unvandı. Dahhâk, azgın yılanlarına gençleri yedirirdi. Armail, bu gençlerin çoğunu yılanlara yem olmaktan kurtardı. Masmugan ile ilgili ilk tarihî bilgileri Taberî* verir. Taberî'ye göre halife Ömer, Rey'i ele geçirmek istedi. Rey hükümdarı, Demavend halkından yardım almasına rağmen yapılan savaşta yenildi. Hükümdar, bunun üzerine Demavend'in yönetimini elinde bulunduran ve Masmugan unvanını taşıyan yönetici araplarla barış yapma yollarını aradı. Masmugan'lardan Merdan Şah, Demavend dağına kadar uzanan yerleri elinde bulunduruyordu. Ebu Müslim, 748'de Masmugan'ı buyruğu altına alabil-

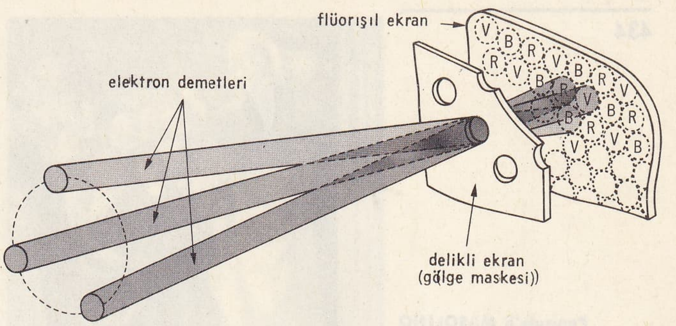

maske (elektron.)

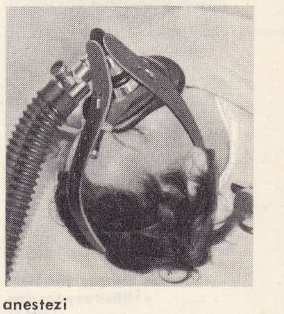
anestezi maskesi

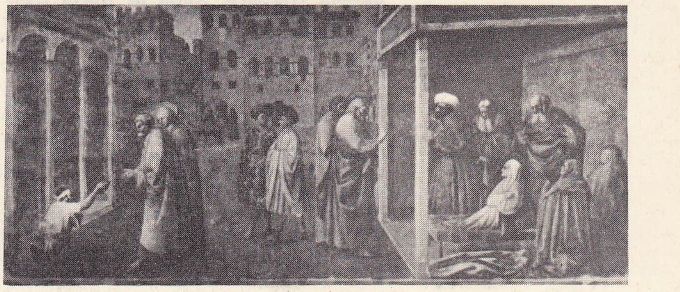
Panicale'li MASOLİNO «Sakatın tedavisi ve Tabiatın dirilişi»

Panicale'li **MASOLİNO** «Aziz Petrus'un Vaızı» Santa Maria del Carmine kilisesi, Floransa

mek için açtığı savaşta yenildi. Bir süre sonra bu yöreler de müslümanların eline geçti (758). Bu dönemde, Masmugan hanedanı içinde bazı anlaşmazlıklar çıktı. Aberviz bin el - Masmugan, kardeşiyle bozuşunca halife Mansur'a sığındı. Demavend tahtı kardeşinin eline geçti. Halifenin oğlu Mehdi'nin kumandasındaki bir ordu, Aberviz'in kardeşini yendi. Mehdi'nin emriyle Aberviz de idam edildi. Masmugan'ın ölümünden sonra halkı, dağlarda yaşamağa başladı. Bazı avrupalı bilginler, özellikle Spiegel, Masmugan'ı Avesta'da adı geçen Rey şehri hükümdarlarının soyuna bağlarlar. Marquart ise Masmugan ile Bavendi sülâleleri arasında bir bağın bulunduğunu ileri sürer. Masmugan'ın gerçek kaynağı konusunda ileri sürülen bu görüşler kesin belgelere dayanmaz. Bunlardan ayrı olarak tarihte, *Karini Masmuganları* diye başka bir sülâlenin de adı geçer. Valaş diye anılan bu Masmugan, Valaş Karinileri soyundandır. Bu Masmugan'lara, *Miyandurud Masmuganları* da denir. Bunların aynı ailenin başka bir kolu olduğu söylenir. (M)

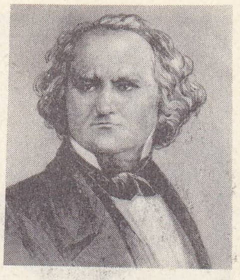

James Murray **MASON** «İllüstrasyon»dan (1864)

MASNA i. (ar. *maşnaᶜ*). *Esk.* Su haznesi, sarnıç. (M)

MASNU sıf. (ar. *şunᶜ*'dan *maşnūᶜ*). *Esk.* Sanatla yapılmış: *Vecde gel vahdete dal, âlem-i kesretten uzak / Yalnız sanii gör, san'atı, masnuu bırak* (M. Â. Ersoy). ‖ Uydurma, yapma, sahte, düzme.

◆ **Masnuat** çoğl. i. *Esk.* Sanatla yapılmış şeyler. ‖ Uydurma, düzme şeyler: *Hukuk ve ihtilâfatı sırf masnuat-ı beşerden midir?* (Namık Kemal). ‖ *Masnuat-ı ilâhiye*, ilâhî kuvvet tarafından yaratılanlar. (M)

MASO di Banco, italyan ressamı (XIV. yy.ın ilk yarısı). «Giottino» diye tanınan ressamla aynı kişi olduğu sanılır. Giotto'nun öğrencisiydi, Floransa'da Bardi de Santa Croce'nin ikinci kapellasındaki *Aziz Silvester'in Hayatı* adlı freskleri yaptı. Bu fresklerde, tonların şiddetini, ustasından edindiği biçim anlayışıyla bağdaştırmayı başardı. (L)

MASOLİNO Panicale'li (Tommaso DI CRISTOFORO FİNİ, — denir), italyan ressamı (Panicale 1383-öl. 1447'ye doğr). Gherardo Starnina'nın öğrencisiydi. Gentile da Fabriano'nun etkisinde kaldı, gotik tarzına belirli yer ve hacim kaygısı getirdi ve öğrencisi Masaccio'nun etkisi altına girdi. Floransa'da, Santa Maria del Carmine'deki Brancacci şapelinin fresklerini onunla birlikte yaptı (*Aziz Petrus'un Vaızı, Sakat Adamın İyileşmesi, Âdem ile Havva Dünya Cennetinde*) [1425-1427]. Masolino, 1427'de Macaristan'a Pippo Spano'nun yanına, sonra 1429'da Roma'ya gitti, San Clemente'deki Santa Caterina kilisesinde Masaccio'nun çalışmalarını tamamladı (*Aziz Ambrosius'un Hayatı, Azize Caterina'nın Hayatı, Tebşir*). Daha sonra yaptığı, Castiglione Olona vaftiz yerinin fresklerinde (*Vaftizci Yahya'nın Hayatı*, 1435), Trecento'nun yumuşaklığını XV. yy.ın yeni biçimleriyle bağdaştırdı. (L)

MASON i. (fr. *maçon*). Masonluk derneği üyesi. Bk. MASONLUK. (M)

MASON (Charles), ingiliz astronomu (İngiltere 1730'a doğr. - Philadelphia 1787). Greenwich rasathanesinde uzun yıllar astronom yardımcısı olarak çalıştı. Bilime hizmet etmek üzere, hükûmet tarafından çeşitli gezilere gönderildi. 1763'te Jeremiah Dixon ile birlikte Maryland ve Pennsylvania arasındaki sınır çizgisinin planını çıkarmakla görevlendirildi. Bu görevi 1767'ye kadar sürdürdüler ve kurdukları sınır çizgisi «Mason ve Dixon hattı» adıyle amerikan tarihinde meşhur oldu. İngiltere'ye döndükten sonra Mason, tekrar Amerika'ya gidinceye kadar (bu tarih bilinmemektedir) astronomi gözlemleri ve araştırmalarıyle görevlendirildi. Tobias Mayer'in ay cetvelleri üstüne meydana getirdiği eser 1787'de Londra'da *Mayer's Lunar Tables Improved by Charles Mason* (Charles Mason Tarafından Geliştirilen Mayer'in Ay Cetvelleri) adı altında yayımlandı. Güvenilir bir kaynak olması yönünden eser büyük bir ün kazandı. Mason'ın yazılarından birçoğu tesadüfen 1860'ta Halifax'ta (Nova Scotia) bulundu. (M)

MASON (James Murray), amerikalı siyaset adamı (Georgetown, Maryland 1798- - Clarence, Alexandria yakınları, Virginia 1871). Önce avukatlık yaptı (180)), sonra Virginia Yasama meclisi üyesi (1826), Kongre üyesi (1837-1839), senatör (1847-1861) oldu. Köleliği savundu, *Fugitive Slave act*'ı (kaçak kölelerle ilgili kanun) [1850] kaleme aldı: iç savaşı destekledi. Konfederelerin komiseri olarak John Slidell ile birlikte İngiltere'ye gönderildiyse de yolda tutuklandı, Boston'da hapsedildi, fakat Büyük Britanya'nın isteği üzerine serbest bırakıldı (1861-1862). [L]

MASON (Otis Tufton), amerikalı etnolog (Eastport, Maine 1838 - Washington 1908). 1861'de Columbia kolejinden (bugün George Washington üniversitesi) mezun oldu. 1861-1864 Arasında bu kolejin hazırlık okulunun müdürlüğünü yaptı. Etnolojiye karşı gittikçe daha büyük ilgi duyması sonucu, 1872'de Smithsonian İnstitution'da etnoloji çalışmalarıyle görevlendirildi. 1884'te bu teşkilâttaki etnoloji bölümünün yöneticiliğine getirildi. Bu göreve bağlı olarak o zamanlar yeni kurulmuş olan Millî müzenin teşkilâtlandırılmasında önemli çalışmalarda bulundu. 1902'de Antropoloji bölümünün başına geçti. Ziraat ve ilkel teknoloji alanlarında bir uzman olan Mason, *Woman's Share in Primitive Culture* (İlkel Tarımda Kadının Rolü) [1894] ve *The Origin of Inventions* (icatların Doğuşu) [1895] adlı eserleri yazdı. (M)

MASON (William), ingiliz şairi (Hull, Yorkshire 1725 - Aston, Warwickshire 1797). Saray naibi iken gözden düştü ve York katedrali papazlığına tayin edildi. Eserleri: *Elferida* (1752) ve *Caractacus* (1759) adlı, klasik üslûpta iki trajedi ile *Life and Letters of Gray* (Gray'ın Hayatı ve Mektupları) [1774]. (L)

MASON CİTY, A.B.D.'de (Iowa) şehir, eyaletin kuzeyinde, Minneapolis'in güneyinde; 30 600 nüf. Metalürji. Otomobil yapımı. Besin, kimya (gübre, boya) ve dokuma sanayii. (L)

MASONİT i. (fr. *masonite*'den). Miner. Hidratlı tabiî silikat; klintonit grubundandır. (L)

MASONLUK i. (*mason*'dan *mason-luk*). Bir takım kardeşlik ilkelerini benimseyen, birbirlerini işaret ve amblemlerle tanıyan ve (loca) denilen bölümlere ayrılan kimselerden kurulu kısmen gizli dernek. (*Franmasonluk* veya *Farmasonluk* da denir.) ‖ Mason derneğine mensup olma.

— ANSİKL. *Masonluk*, Ortaçağda *İngiltere* yapı işçilerinin loncalarından geliştiği için, bu loncaların geleneklerini, sembollerini ve adını benimsedi. Masonluğun son iki yüz yıllık tarihi kesin olarak bilinir. Daha öncesi hakkında bilgiler azdır. Bunun sebebi, bütün kapalı dernek ve kuruluşlarda (Ahilik, Esnaf loncaları v.b.) sembol ve geleneklerin yazılı olmaması âdetidir. İngiltere'de Masonlukla ilgili en eski yazılı belgeler, XIX. yy.dan kalmadır. Bunlarda da yalnız eski geleneklerin korunması yolunda belirsiz bazı sözlerden başka bir şey yoktur; ancak toplantıların dinî bir niteliği olduğu anlaşılmaktadır. Bu loncalar birtakım meslekî kuruluşlardı. XVII. yy.dan kalma belgelerden, meslekten olmayan kimselerin de bu loncalara alındıkları anlaşılmaktadır. Her zaman, toplumun seçkin kişilerinden olan bu kimselere *kabul edilmiş masonlar* deniyordu ve sayıları çok azdı. Bu kimselerin de katıldığı toplantılarda, dinî, felsefî konulardan çok, birlikte eğlenmek söz konusuydu. Zamanla, «kabul edilmiş masonlar» kendi aralarında toplanmağa başladılar. Gerçek zanaat mensuplarının locaları önemlerini kaybedince, kabul edilmiş masonların sayısı da çok azaldı. Bu durumda, locaları yok olmaktan kurtarmak için, bir birliğe gidilmesi ve bir «büyük loca»nın kurulması düşünüldü. 24 Haziran 1717'de, başka cemiyetler gibi çeşitli meyhanelerde toplanmakta olan dört loca, aynı meyhanede buluşup ilk büyük locayı kurarak Londra ve Westminster Büyük locası adını aldı. İlk büyük üstat (Büyük loca başkanı) bir centilmen; yani geliriyle geçinen bağımsız bir kişiydi. İki yıl sonra büyük üstat olan fransız fizikçisi Desaguliers Masonluğa felsefî düşünceleri ilk getiren kimse oldu. 1721'de büyük üstat seçilen Montagu dükü ile, İngiliz Masonluğunda, soyluların mason olduğu yeni bir dönem başladı. 1737'den sonra da büyük üstatlık ancak kral ailesinden olanlara verildi. 1732'de, bugün *Eski Yükümlülükler* adı verilen anatüzüğü yayımlandı. Bu tüzükte, bugün de hiç değişmeden yürürlükte olan maddeler bulunur. Bu yıllarda, İngiltere Masonluğunun menşelerini 1717'de kurulan Büyük Locadan daha önceye götürenler bu bölünmeye yolaçtılar. Bu bölünmede sınıf ayrılıklarının da etkisi oldu. En sonunda iki Büyük loca, 1813'te birleşti. Bugün İngiltere'de, Büyük locaya bağlı 7 930 locada, kayıtlı, 600 000 üye vardır. *Almanya*'da ilk localar, çalışma izinlerini İngiltere'den aldı. 1723'te Hamburg'da ilk loca kuruldu; 1738'de, o zaman veliaht olan Büyük Friedrich bu locaya girdi. Bu tarihten sonra, Prusya krallarının çoğu mason oldu. Daha sonra alman imparatorlarından Wilhelm I, Friedrich III mason oldular. Alman filozof ve düşünürlerinden Fichte, Lessing, Herder, Goethe, kumandan von Blücher, besteci Mozart, Beethoven, Liszt, maliyeci Dr. Schacht masondu. Masonluk, Hitler zamanında takibata uğradı. Bugün Birleşik Alman Büyük localarına bağlı 320 locada 20 000'den fazla üye bulunur. *Fransa*'da ilk loca, Paris'te 1729'da açıldı. Bu ve bundan sonra açılan localara Fransa'nın soyluları girdiler. Montesquieu, filozof Helvetius, astronom Lalande, matematikçi Condorcet, elçi olarak Paris'te bulunan Benjamin Franklin, la Rochefoucauld, Voltaire, Lafayette, d'Alembert, Mirabeau, Beaumarchais gibi düşünür ve yazarlar da Masonluğa girdi. 1737'de kralın emriyle bütün toplantılar yasak edildi; polis müdürü Masonluk aleyhine kitaplar bastırdığı gibi, cizvitler de Masonluğa karşı çıktılar. Bundan sonra Fransa Masonluğu, İngiltere Büyük Locasına bağlı bir büyük loca etrafında gelişti. Bu yıllarda Chevalier de Ramsay adında, iskoçya asıllı bir soylu, Masonluğu yapı işçilerinin değil, St. Jean şövalyelerinin kurduğunu ileri sürdü. Bu düşünce, soylular ve bunlara özenenler tarafından benimsendi. Kılıç, localara bir sembol olarak girdi; çırak, kalfa ve usta unvanları yerine, çeşitli şövalye rütbeleri geçti. İskoçya ile ilişkisi olmadığı halde bir «iskoç üstatları derecesi» kuruldu. Bunlar Templier şövalyelerinin büyük üstadı de Molay'i mason olarak gösteriyorlardı. Localar çeşitli maceracılarla doldu. Böylece Masonluğun özüyle hiç ilişkisi olmayan birtakım usuller türedi. Fransız localarına kadınlar da alınmağa başladı. Eski geleneklere göre çalışan çok az loca kaldı. Bunlar, özellikle adlî reformlar için çalıştılar. Fransız ihtilâli bunların çalışmalarına son verdi. Devrimciler arasında birkaç mason vardı; fakat, şair André Chenier, büyük üstat Orléans dükü Philippe gibi masonlar idam edildi. İhtilâlden sonra yeniden kurulan Fransız Masonluğu, gittikçe geleneksel Masonluktan ayrıldı. 1877 Genel toplantısında büyük loca, üyelerin Tanrı'ya inanması şartının ve inanmayanları üye almamanın düşünce hürriyetine karşı olduğunu; yeminlerin kutsal kitaplar yerine namus üstüne olmasını kabul etti. Bu karar üzeri-

Foto. X (LAROUSSE)

ne, Fransız Büyük locası, düzenli büyük localarca, düzensiz, yani Masonluk dışı ilân edildi. Günümüzde Fransa'da üç büyük loca vardır. Bunlardan yalnız Grande Loge Nationale Française (Fransız Millî Büyük locası) geleneksel yolda çalıştığı için, dünya masonlarınca kabul edilir.

Amerikan locaları, özellikle bağımsızlık savaşında etkili olan kimseleri içinde topladı. 1760'ta ilk millî büyük loca Boston'da kuruldu. George Washington, Samuel Adams, Alexander Hamilton, James Monree, general Green, Lee, Lafayette gibi ünlü siyaset adamları ve kumandanlar masondu. Washington'dan sonra cumhurbaşkanlarının 14'ü de masondu. Bugün Amerika Birleşik devletlerinde 3 milyondan fazla mason vardır. Her eyalette bir büyük loca bulunur; yalnız Alaska, Washington Büyük locasına bağlıdır. Amerika Masonluğu, kuruluşundan beri, Masonluk ilkelerine bağlı kaldı; siyasetle uğraşmadı. İskandinav locaları hıristiyan olmayanları almadıkları gibi, Amerika'da zencileri almayan bazı büyük localar vardır.

● *Teşkilât.* Masonluk, üyelerinden kendi aralarında büyük bir dayanışma göstermeleri ister; dövizi *Hürriyet, Eşitlik, Kardeşlik*'tir.

Bu birleşmenin sağlayabileceği çıkarlardan yalnız üyelerini yararlandırmak için kabul edeceği üyeleri birtakım fizik ve manevî denemelerden geçirir: meselâ bir aday «çırak» olabilmek için önce üzerindeki bütün «madenler»i çıkarır; sonra lamba iskelet, küp biçiminde taş, bir horoz ve kumsaati, tuz ve kükürt şekilleriyle v.b. süslenen bir odada istiareye yatar. Bundan sonra, görevleri hakkında üç soruya yazılı olarak cevap vermesi ve «vasiyetname»sini yazması istenir. Bunları yerine getiren üye bir kısım elbiselerini çıkartır, gözleri bağlı olarak «mabed»e alınır ve orada kılıçla takdis edilir. «Üç yolculuk», «birleşme zinciri» v.b. denemelerinden geçen aday yemin eder ve önlük ile eldivenler kendisine verilir.

Masonlar genel toplantılar yapmazlar. Bütün çalışmalar localar halinde yapılır. En az 7 mason bir loca kurabilir; üye sayısı fazlalaşan localar bölünerek yeni localar kurarlar. Masonlar ancak tam ve düzenli localarda toplanabilirler. Bir locanın düzenli sayılması için, bütün toplantıların geleneksel ve genel olarak kabul edilmiş tören kurallarına uygun olarak yapılması, locanın bağlı olduğu büyük locadan alınma bir açılış izninin bulunması gerekir. Her locanın yöneticileri, her yıl gizli oyla seçilir. Büyük loca, aynı töre kurallarına göre çalışan locaların meydana getirdiği birliktir. Genel kongre, her locadan seçilen delegelerin toplanmısıyle yapılır. Bu toplantılarda yönetim işleri görüşüldüğü gibi, her ülkenin kendi nizamlarına göre, belirli zamanlarda genel başkan ve idare kurulu üyeleri de seçilir. Bu toplantı ve seçimler, ülkeler arasında büyük ayrılıklar gösterir. Meselâ İngiltere'de büyük ustanın (genel başkan) kral ailesinden olması, İsveç'te de kralla veliahtın en üst makamları almaları geleneği vardır. İngiltere Büyük locasının büyük üstadı, Kent dükü, İsveç kralı Gustaf VI Adolf'tur; bazı büyük localarda da siyasî mevkilere geçen görevlilerin, masonluk görevlerinden istifa etmeleri geleneği vardır. Her devletin sınırları içinde tek bir büyük loca bulunur, çok eskiden kurulmuş olan bazı büyük localar (İskoçya ve İrlanda gibi) ve federal devletler (A.B.D., Almanya, Brezilya ve Kanada gibi) bu kuralın dışında kalır. Böyle düzenli bir büyük locaya bağlı olmayan locaların gizli üyeleri mason sayılmazlar. Dünya büyük locaları bir merkeze bağlı olmadıkları gibi, birinin ötekine üstünlüğü ve dostluk ilişkilerinden başka ilişkileri yoktur. Milletlerarası toplantı ve kongre yapmazlar. Masonlar, menşelerini meydana getiren yapı işçileri loncalarının geleneklerine uygun olarak, çırak, kalfa ve usta (veya üstat) derecelerine ayrılırlar. Derneğe yeni giren belirli bir süre için çırak, sonra kalfa, en sonunda da üstat olur. Localarda görev almak için üstat olmak gereklidir. Locaların seçtikleri başkanlara *üstadı muhterem* denir; büyük locanın, bütün localarını denetleme yetkisi vardır. Loca toplantılarında, bütün üyeler birer küçük deri önlük takarlar (ahîlerdeki şedd, esnaf localarındaki peştemal gibi). XVII. yy.da, özellikle Fransa'da hayli karışık biçimler almış olan tören şekillerinin çoğu, günümüzde bırakılmıştır. Eski yapı işçileri loncalarındaki gönye, pergel, çekül, ölçü ipi, düzeç gibi araçlar, günümüzdeki localarda da sembolik anlamlar taşıyarak yer alır. Meselâ üyelerin önlüğü, çalışkanlığın; gönye, adaletin; localarda açık olarak yüksek bir yerde duran kutsal kitaplar, dine karşı saygılı olma zorunluluğunun sembolüdür. Loca toplantılarında konuşulanların saklı tutulması yükümü, üyeleri sır tutmağa, dedikoduları önlemeğe zorlar. Gerçek Masonluğa kuruluşundan beri, kadınlar alınmaz. Fransa'daki, kadınları alan veya yalnız kadınların alındıkları localar, düzenli olarak kabul edilmez ve masonların böyle locaları ziyareti yasaktır. Özellikle İngiltere'de Masonluk yalnız üç derecedir (çırak, kalfa ve usta) genellikle bu üç dereceye sembolik dereceler denir. Bugünkü yüksek dereceler sistemi, XVIII. yy.dan sonra meydana geldi. Başlıcaları, bazen büyük locaların içinde bulunan «Royal Arch» ile *Ancient and accepted Scottish Rite*'tir (Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Rit'i). Royal Arch'in sembolleri daha çok hıristiyan inançlarından alındı. İkincisi, 33 derece olarak: 4-14. dereceler (= Tekemmül), [15-18 dereceler = Şapitr], (19-30 dereceler = areopag) ve bunların üstünde 31-33 idarî dereceleri olarak dört grup halinde toplanır. Bu rit'in başkanları (âmir büyük hâkimler) ve 33. derece üyeleri değişmez; ancak ölüm, hastalık veya ihtiyarlık yüzünden yerlerinden ayrılırlar. Yüksek şûralar, mason derneklerinin yöneticileri ve âmirleri değil; üyelerini üstat derecesinde masonlar arasından alan ve aynı amaçlarla çalışan localardır. Dünya masonlarının ancak yüzde 20 kadarı yüksek derecelere devam ederler.

● *Türkiye*'de. Masonluk, 1723'te düzenli bir şekil aldı. 1738'de Halep ve İzmir'de mason locaları gelişti ve bunlara, ilerigelen türkler de üye oldu. İlk defa, düzenli bir büyük locadan izin alınarak açılan loca, İskoçya Büyük locasına bağlı Halep locası oldu. Bundan sonra İskenderun, Hama ve Humus'ta da mason locaları açıldı. Osmanlı devletinin Avrupa kesiminde ilk olarak İstanbul'da, Cenevre Büyük locasına bağlı bir mason locası kuruldu. 1784'te Polonya Büyük locası, İstanbul'da bir loca daha kurdu. 1787'de İzmir'de Cenevre'ye bağlı bir loca açıldı. 1820'den sonra, İstanbul, Makedonya, Trakya, İzmir ve Suriye'de, çeşitli büyük localara bağlı birçok mason locası kuruldu. Bu localarda, müslüman olmayanlar çoğunluktaydı. Daha sonra İstanbul'da, İngiltere Büyük locasına bağlı olarak kurulan (1856, 1860, 1861) localarda, Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa, Prens Halim Paşa, hünkâr yaveri Mahmud Paşa, mevlevî şeyhi Ataullah Efendi, Polis müdürü Said Mehmed, çeşitli din ve ordu ilerigelenleri bulunuyordu. Yine bu tarihlerde Fransa Büyük locasının İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde açtığı localarda, müşir Fuad Paşa, Pertev Paşa gibi seçkin kişiler yer alıyordu. 1861'de Mısırlı Prens Halim Paşa *Osmanlı Şûrayı Âlisi*'ni kurdu. Bu sırada şehzade Murad Efendi (Murad V), kardeşleri Nureddin ve Kemaleddin Efendiler, Reşid Paşa, Fuad Paşa, Süleyman Paşa gibi kimseler de mason locasına girdiler. Yalnız Abdülhamid II Masonluğa karşıydı. Bu sebeple Abdülhamid II zamanında Türk Masonluğunun gelişmesi durdu. Fakat Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa, sonradan maarif nazırı olan Emrullah Efendi, Meşrutiyetten sonra sadrazam olan Hakkı Paşa gibi kimseler mason oldu.

Meşrutiyetten sonra, Selânik'te mason olan Jön Türkler, Hareket ordusuyle İstanbul'a gelerek iktidarı ele alınca, Türkiye'de Masonluk için yeni bir dönem başladı. Mason geleneklerine aykırı olarak önce, İstanbul'da bir yüksek şûra kuruldu. Bunun başında da liva kumandanı Mısırlı Prens Aziz Hasan Paşa bulunuyordu. Daha sonra yine geleneğe aykırı olarak, bu yüksek şûranın koruyuculuğu altında Türkiye maşrıkıazamı (Büyük loca) kuruldu (25 haziran 1909). Bu kuruluşa, o sırada faaliyette olan localardan Bisanzio Aizorta, Rönesans, Macedonia Rizorta, Constitution, Vatan, Muhibbanı Hürriyet, Vefa, Şafak ve Resne locaları katıldı. Yapılan seçimde, Meclis ikinci başkanı Talât Bey (sadrazam Talât Paşa) büyük üstatlığa, filozof Rıza Tevfik kâtipliğe, sonradan Jandarma Genel kumandanı olan albay Galib Bey (Paşa) büyük üstat yardımcılığına getirildi. Daha sonra katılan ve yeni açılanlarla, bütün osmanlı ülkesinde büyük locaya bağlı loca sayısı 32'ye yükseldi. Balkan savaşı başlayınca prens Aziz Hasan savaşa katıldı. Yüksek şûranın başına miralay (albay) Dr. Mehmed Ali Bey (Baba) geçti. Talât Paşa da büyük üstatlıktan çekildi; yerine, sonradan kolordu kumandanı olan Süleyman Faik Bey (Paşa) geçti. 1912'de Dr. Mehmed Ali Bey büyük üstat seçildi. Birinci Dünya savaşı başlayınca mason çalışmaları azaldı. 1916'da büyük üstatlığa seçilen Süleyman Faik Paşa şehit olunca, yerine maliye nazırı Cavit Bey geçti. Bu sırada bahriye nazırı Cemal Paşa, Talât Paşa, şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi, evkaf nazırı Hayri Efendi, polis müdürü Bedri Bey, Ziya Gökalp gibi tanınmış kimseler mason oldular. Enver Paşa bu kurula karşı cephe aldı. Bu dönemde türk masonları Hilâliahmer cemiyetini (Kızılay) kurdular. Cemiyetin başkanı Prof. Dr. Besim Ömer Paşa, 1921-1923 yıllarında büyük üstattı. Türkiye'de masonluğun üçüncü dönemi Birinci Dünya savaşından sonra başlar. Maşrıkıazamın kuruluşundan beri Masonluğun siyasetle ilgilenmeme ilkesi bu dönemde bozuldu. Mütarekede, İtilâf fırkasına mensup masonlar, İttihat ve Terakki partisinden olan mason ilerigelenlerini Masonluktan çıkardılar. Bu sırada Dr. Rıza Tevfik büyük üstat, Fuad Süleyman Paşa büyük üstat yardımcısıydı. 30 Ağustos 1922'den sonra, büyük üstatlığa Fuad Hulûsi (Demirelli) geçti. Bu yıllarda İstanbul'da 19, İzmir'de 5, Bursa'da 2, Ankara, Manisa ve Gaziantep'te birer mason locası bulunuyordu. Maşrıkıazam, dünya Masonluğuna kendini tanıtamadı ve düzenli bir teşkilât kuramadı. 1935'te, Masonluğun çalışmasını durdurması, kendisi de mason olan dahiliye vekili Şükrü Kaya tarafından Büyük maşrıkıazam yöneticilerine bildirildi ve cemiyet, büyük üstadın bir bildirisiyle kapandı. Bundan sonra Masonluk Türkiye'de, kendi deyimleriyle, uyku devresine girdi. Fakat yabancı büyük localara bağlı bazı localar çalışmalarını sürdürdüler. 1948'de Prof. Dr. Mim Kemal Öke'nin başkanlığında, Türkiye Yüksek şûrası çalışmağa başladı ve Türkiye Mason derneği kuruldu. Bundan sonra, yine mason geleneklerine aykırı olarak, Yükek şûra, ilk üç derecedeki locaları faaliyete geçirdi. Bütün görevlilerinin her yıl, merkez kurulunun ise iki yılda bir seçilmesi gereken locaların, Yüksek şûra gibi seçimle gelmemiş bir kuruluşun yönetiminde olması, Masonluk içinde çekişme konusu oldu. En eski mason yasası, seçimle gelen büyük locadan başka ve onun üstünde hiç bir masonik güç tanınmamasını ve bir ülkede sadece tek bir büyük locanın bulunmasını öngördüğü için, yeni kurulan localar mason yasasına aykırı sayıldı. Yüksek şûra, 1 mayıs 1954'te localara yarı bağımsızlık vermek zorunda kaldı; Ankara, İstanbul ve İzmir'de, «ünite» adını verdiği birer kuruluş meydana getirildi. Bu üniteler yine Yüksek şûra üyeleri tarafından yönetiliyordu. Bir buçuk yıl sonra, bu ünitelerin, federasyon olarak, birbirine bağlanmasıyle yeni bir sistem denendi. Teşkilâtlanışı uygun görmeyen Türkiye'deki masonlar, her ülkede olduğu gibi, bir millî büyük loca kurulmasında ısrar ettiler. Bunun sonunda, Ankara'da, Türkiye Büyük locası kuruldu. Yüksek şûra ile olan ilişkileri bir konkordato yapılarak tespit edildi. Bu durum da mason gelenek ve törelerine aykırıydı. Dünyadaki diğer mason localarınca tanınabilmek için, kuruluşun büyük localar dışında bir kuruluş tarafından yapılmamış olması gerekti. Türkiye Yüksek şûrası ise, Türkiye'de Masonluğun kurucusu olduğunda direniyordu. Türkiye'deki Masonluğun başlangıcını 1907'ye bağlamaktan vaz geçmek yolundaki istekleri uygun görmeyen bir kısım masonlar ayrılarak Türkiye Büyük mahfili adı altında

ve gene bir Yüksek şûranın kontrolunda bir kuruluş meydana getirdiler. Bu kuruluş, dünya muntazam masonluğunca tanınmadı; ancak Fransız Büyük maşrıkı gibi, bazı düzen dışı büyük localarla ilişki kurdu. Türkiye Büyük locası (*Türk Yükseltme cemiyeti*) 1964'te İskoçya Büyük locası ve 1970'te İngiltere Büyük locasınca da, başlangıcı 1908'den önceye varan eski bir kuruluş olarak resmen tanındı. Bu arada Türkiye Yüksek şûrası da, biri muntazam, öteki gayrımuntazam olarak ikiye ayrıldı. Muntazam Yüksek şûra, *Türkiye Fikir ve Kültür derneği* adıyle yeniden düzenlendi; üyelerini muntazam masonlar arasına alan bir kuruluş haline geldi. Bugün Türkiye'de, İstanbul'da 26, Ankara'da 14, İzmir'de de 18 loca vardır; Büyük locanın merkezi de İstanbul'dadır. İskoç ritine göre çalışan Türkiye Yüksek şûrası (Türkiye Fikir ve Kültür derneği) üyelerini yalnız Türkiye Büyük locası üyeleri arasından alır; İstanbul, Ankara ve İzmir'de şubeleri vardır. (→ Bibliyo.) [LM]

MASOPUST (Josef), çekoslovak futbolcusu (Prag 1931).Prag Dukla takımının güvenilir oyun kurucusu ve forvet elemanı. 1962 Dünya kupası maçlarında en iyi futbolcular arasında yer aldı. (L)

MASÖR i. (fr. *masseur*). Bk. MASAJCI.

MASPÉRO (Gaston), fransız bilgini, eski mısır dili ve tarihi uzmanı (Paris 1846 - ay.y. 1916). Eski Mısır'da mektuplaşma usulleri konusundaki tezi ile edebiyat doktorasını verdi (1872). Collège de France'ta E. de Rougé'den boşalan kürsüye geçti (1873). *L'Hymne au Nil* (Nil'e İlâhi) [1869] adlı eserin ardından *Des formes de la Conjugaison en Egyptien Ancien, en Demotique et en Copte* (Eski Mısır, Kıpti ve Demotik Dillerinde Fiil Çekimleri) [1871], *Une Enquête Judiciaire à Tèbes au Temps de la XX*^e^ *Dynastie* (XX. Hanedan Devrinde Bir Adlî Soruşturma) [1872], *Histoire Ancienne des Peuples de l'Orient* (Doğu Halklarının Eski Tarihi) [sonraları bu kitaptaki bilgileri yeniden ele alarak geliştirdi, aynı adı taşıyan büyük bir tarih kitabı yayımladı] (1894-1899). 1880'de Mısır'a gönderildi, Mariette'ten boşalan Boulaq müzesi müdürlüğüne, Mısır kazıları ve eski eserler müdürlüğüne getirildi. Bilinen en eski mısır dinî yazılarının içinde bulunduğu Sakkara'daki Unas ehramını (1881), Der el-Bahari kral mumyalarını meydana çıkardı. Gizeh'teki büyük Sfenks'i ve Luksor'daki tapınağı da o buldu. Daha çok dinî meseleleri inceledi, fakat Eski Mısır'ın arkeolojik meselelerine de el attı. (Maspero'nun «*ka*» veya çift teorisi bugün klasikleşmiştir). Bu konuları inceleyen eserleri: *Les Contes Populaires de l'Egypte Ancienne* (Eski Mısır Halk Masalları) [I. baskı, 1882]; *Les Momies Royales de Dair el-Bahari* (Der El Bahari'deki Kral Mumyaları) [1886]; *L'Archéologie Egyptienne* (Mısır Arkeolojisi) [I. baskı 1887]; *Les Inscriptions des Pyramides de Saggarah* (Sakkara Ehramlarının Yazıtları) [1894]; *Les Temples Immergé de la Nubie* (Nubya'nın Batmış Tapınakları) [1909-1910]; *Essais sur l'Art Egyptien* (Mısır Sanatı Üstüne Deneme) [1912]; *Études de Mythologie et d'Archeologie Egyptiennes* (Eski Mısır Mitolojisi ve Arkeolojisi Üstüne İncelemeler) [6 cilt, 1912]. Champollion'un *Notices Manuscrites* (El Yazısı Notları) [1868-1876] ve Mariette'in *Le Sérapéum le Memphis* (Memphis Sérapéum'u) Maspero tarafından yayımlanmıştır. (L)

Gaston MASPERO

MASPÉRO (Henri), fransız çin dili ve kültürü uzmanı (Paris 1883 - Buchenwald 1945). Gaston Maspéro'nun oğludur. École Française d'Extrême Orient'da (1911) ve Collège de France'ta (1920) profesörlük yaptı. Güneydoğu asya dilleri, Buddha'cılık, Tao'culuk ve çin tarihi üstüne birçok eser yazdı: *La Chine Antique* (Eski Çin) [1927]. Bu eserde kaynaklar meselesini ve M.Ö. III. yy.a kadarki tarihi inceledi; sürgünde öldü. (L)

MASPES (Antonio), italyan bisiklet yarışçısı (Milano 1932). 1955'ten 1964'e kadar profesyonel sürat yarışlarında rakipsizdi. Yedi dünya şampiyonluğu kazandı ve Belçikalı Scherens'in rekoruna ulaştı. (L)

MASPES (Paolo Emilio), italyan sinir cerrahı (Torino 1906). Tıp öğrenimini Torino'da bitirdi. 1837'de sinir cerrahîsi alanında çalışmağa başladı. 1958'de Milano üniversitesi Sinir Cerrahîsi enstitüsünün başına geçti. Kendi dalında birçok eser verdi. Sara, anevrizma, ağrı ve stereotaksi gibi rahatsızlıkları cerrahî müdahale ile iyileştirme metodunun öncülerindendir. (L)

MASQUERAY (Emile), fransız dil bilgini (Rouen 1843 - Sainte-Etienne-du-Rouvray, Seine-Maritime 1894). 1871-1880 Arası Cezayir'de profesörlük yaptı. 1880'de, ileride Cezayir üniversitesini meydana getirecek olan yüksek öğretim hazırlama okulunu kurdu. *Revue des Études Africaines*'i çıkarttı. Eserleri: *Premier Voyage de l'Empereur Hadrien En Afrique* (İmparator Hadrianus'un Afrika'da İlk Gezisi) [1881]; *Formation des Cités Africaines* (Afrika Şehirlerinin Kuruluşu) [1882]; *Traduction et Commentaire du Dialecte des Touareg-Taïtoq* (Tuareg-Taïtoq Lehçesinden Türcüme ve Yorum) [1838]; *Dictionnaire du Dialecte des Touareg-Taïtoq* (Touareg-Taitoq Lehçesi Lûgati) [1889]; *Inscriptions de la Maurétanie Césarienne* (Sezar Devri Mauritanya Yazıtları) [1890]; *Souvenirs et Visions d'Afrique* (Afrika'dan Hatıralar ve Görüntüler) [1894]. (L)

MASRA i. (ar. *maşraᶜ*). *Esk.* Mücadele edilecek yer, güreş meydanı. (M)

MASRA i. Bk. MASURA.

MASRAF i. (ar. *şarf*'tan, *maşraf*). Harcanan para, gider: *Anne! Yemekte para, masraf lâfı etme!* (Ömer Seyfeddin). *Bankacı ve, iktisatçı iken, Deniz Kulübü masraflarını biraz ağırca bulanlara, kaşlarını çatarak «Medeniyet pahalıdır» diyen eski dostumuz...* (F. R. Atay). ‖ Bir şeyin hazırlanışında kullanılan harç, malzeme. ‖ *Masraf etmek*, para harcamak: *Doktor Lütfü Bey masraf etsin, diye...* (Kemal Tahir). *Bu eve çok masraf ettik.*

— ÇEŞ. DEY. *Masraf görmek*, alışveriş veya ödeme işlemi yapmak: *Bugün biraz masraf gördüm.* ‖ *Masraf istemek*, para harcamayı gerektirmek: *Çok tedavi, çok bakım, çok masraf isterdi* (Y. Z. Ortaç). ‖ *Masraf kapısı açmak*, hiç yoktan masrafa yolaçmak, harcama gerektirmek. ‖ *Masrafa girmek*, para harcamak: *Epey masrafa girmişiz* (Ahmed Rasim). ‖ *Masrafı çekmek*, giderleri karşılamak, yapılan masrafı ödemek. ‖ *Masrafı kısmak*, giderleri azaltmak, harcamalardan tasarruf etmek: *O ecdattan han, hamam, dükkân ne kalmışsa birer birer satıyor, evin masrafını kısıyordu* (H.E. Adıvar). ‖ *Masraftan çıkmak*, umulmadık ve gereksiz bir harcama yapmak zorunda kalmak. ‖ *Masraftan kaçmak*, para harcamaktan çekinmek.

— Ask. *Esk. Masraf nazırı* (veya *kâtibi*), askerlık dairesinde hesap işlerine bakan en yetkili görevli.

— Huk. Bk. ANSİKL.

— Muhas. Bir veya birkaç işlemin, genellikle işletme masraflarını meydana getiren maliyeti. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Genel masraflar*, bir işletmenin imalât masraflarına girmeyen masrafları. ‖ *Hazine masrafları*, kârdan veya ihtiyatlardan ortaklara ödenen temettü ve kanunî faiz hariç, işletmenin emrine verilen paraların mal olduğu faiz ve diğer malî masraflar. ‖ *Nakliye masrafları*, satın alınan malın kullanılacak yere yahut depoya getirilmesi için gereken masraflar. (Nakliye masrafları ile alış fiyatı bir malın alış maliyet fiyatını meydana getirir.) ‖ *Rasyonel masraf atfı*, faaliyet oranı ile ilişkili olarak giderlerin imalât maliyetlerine uygulanması. (Rasyonal masraf atfı, maliyetlerin oluşumunda sabit giderlerin mevcudiyetini açığa çıkarır.) ‖ *Tesisat masrafları*, yatırım, sermaye artırılması, tahvil ihracı, gayrımenkul satın alınması, ferağ ve intikal harcı, resim, mukavele masrafları gibi teşebbüsün kurulması veya daimî işletme araçlarının satın alındığı esnada girişilen masraflar. (Bunlar maliyet fiyatına dahil değildir ama kârdan mahsup edilerek itfa edilir ve itfa edilinceye kadar muhayyel bir aktif teşkil eder.) [*Kuruluş masrafları* da denir.]

— Teşk. tar. *Masrafı şehriyari kâtibi*, Osmanlı sarayında görevli yazıcılardan biri. (*Matbahı Âmire*'ye bağlı on iki ocağın ve matbah emininin masraf hesaplarını tutmakla görevliydi.)

— ANSİKL. Huk. *Masraf*'ları üçe ayırmak gerekir: 1. *faydalı masraflar*, malın değerini artıran, ama yapılmaması durumunda, malın yok olmasına veya zarara uğramasına sebep olmayacak harcamalar; 2. *lüks masraflar*, bir kimsenin kendi zevki için yaptığı harcamalar; 3. *zarurî masraflar*, düzgün bir idarenin gerektirdiği, malın korunması için yapılması şart olan ve yapılmaması durumunda malın yok olmasına veya zarara uğramasına sebep olacak harcamalar. Zarurî, faydalı veya lüks masraflar meselesi, iade borcunun ortaya çıktığı durumlarda söz konusu olur. Sebepsiz zenginleşme onucu veya haksız yere zilyet olan kimse, elinde bulunan malı gerçek hak sahibi veya zilyete geri vereceği zaman, yapmış olduğu masrafları isteyebilir. Ancak bu masraflardan hangilerinin isteneceği, iade borçlusunun iyi veya kötü niyetli olmasına, iade borcunun sebepsiz zenginleşmeden mi, yoksa haksız zilyetlikten mi doğduğuna göre farklıdır. İade borcu sebepsiz zenginleşmeden doğuyorsa, iyi niyetli müktesip, yapmış olduğu zarurî masrafları iade alacaklısından isteyebilir. Meselâ haksız olarak bir atı iktisap eden kimse, iade anında at için yapmış olduğu baytar masraflarını isteyebilir; çünkü bu masraf, malın değerinin korunması için yapılmış olan zarurî masraflardandır. Aynı şekilde, iyi niyetli haksız müktesip, yapmış olduğu faydalı masrafları da isteyebilir. Meselâ haksız olarak iktisap ettiği otomobile kalorifer koyduran müktesip, iade anında bu masrafları da ister. Zira bu, malın değerini artıran faydalı masraflardandır. Yargıtaya göre, faydalı masraflar durumunda istenecek miktar, masrafın malda meydana getirdiği değer artışı değil gerçek masraf miktarıdır. Lüks masraflar ise, iyi niyetli müktesip tarafından hak sahibinden istenemez; çünkü bunları kendi zevki için yapmıştır ve bunlar iktisadî yönden faydalı ve zarurî değildir. Meselâ bir bahçeye yüzme havuzu yaptırmak lüks bir masraftır ve iade borçlusu bunların kendisine ödenmesini isteyemez. Ancak bu lüks masraflar, ana mala hiç bir zarar vermeden ondan ayrılabilirse iade borçlusu bunları ayırarak alabilir. Meselâ haksız olarak elde ettiği bir otomobilin içine halı koyan müktesip, otomibili geri verirken halıyı alabilir. Ancak hak sahibi, bunların bedelini ödemeyi kabul edecek olursa, artık iade borçlusu bunları alıp götüremez. Kötü niyetli sebepsiz müktesibe gelince, kötü niyetli iade borçlusu, zarurî masrafları iyi niyetli iade borçlusu gibi hak sahibinden isteyebilir. Faydalı masrafları da, ancak iade zamanında, malda yapmış olduğu değer fazlası kadar isteyebilir; tamamını isteyemez. Meselâ kötü niyetle iktisap etmiş olduğu otomobile 5 000 lira masrafla kalorifer koyduran müktesip, 5 000 liranın tamamını değil, yalnız geri verme anında otomobilde meydana gelen değer artışını ister. Buna göre, yapılan 5 000 lira masraflarla otomobilin değeri ancak 3 000 lira artmışsa, yalnız bu 3 000 lirayı ister. Lüks masraflar yönünden de kötü niyetli müktesibin durumu iyi niyetli müktesibin aynıdır; yani bunların iadesini isteyemez, fakat asıl mala zarar vermeden alınabiliyorsa, alıp görür. Haksız iyi niyetli zilyedin iade anındaki masrafları isteme hakkına gelince; o da yapmış olduğu faydalı ve zarurî masrafların kendisine geri verilmesini isteyebilir. Kendisi, bu masraflar gerçek hak sahibi tarafından ödeninceye kadar, mal üstünde hapis hakkını kullanarak geri vermekten kaçınabilir. İyi niyetli zilyedin bir de mahsup borcu vardır. Buna göre iyi niyetli zilyet, yapmış olduğu zarurî ve faydalı masrafların iade edilmesini istediği zaman; mal elinde bulunduğu sürede ondan elde ettiği semereleri, isteyeceği masraflardan mahsup etmelidir. Bu mahsuptan sonra masraflar fazlalık gösteriyorsa, o zaman bunların ödenmesini isteyebilir. Lüks masrafları ise isteyemez. Kötü niyetli zilyet de ancak yapmış olduğu zarurî masrafların ödenmesini isteyebilir; yapmış olduğu faydalı lüks masrafları isteyemez. Hattâ, lüks masrafları

Foto. LAROUSSE

sökme hakkı bile yoktur. Medenî hukukta masraf terimine, iade borcu yanında başka yerlerde de rastlanır. Meselâ, bir haksız fiil sonucu tazminat isteyen kimse, bu haksız fiil sebebiyle yapmak zorunda kaldığı masrafların ödenmesini isteyebilir. Borca aykırılık durumunda da masrafların ödenmesine rastlanır. Borca aykırı hareket edilmesinden zarar gören kimse, bu borca aykırılıktan dolayı gereksiz hale gelen birtakım masraflar yapmışsa, bunların ödenmesini borca aykırı hareket eden kimseden isteyebilir. İki tarafa borç yükleyen sözleşme, kusursuz imkânsızlık sonucu ilga edilemez duruma gelmiş ve karşı edim hasarı da borçludayse, alacaklı borcun imkânsızlaşması sonucu yapmaktan kurtulduğu masrafları, karşı taraftan alacağı edimden indirir. Aile hukukuna gelince, kural olarak eş ve çocukların iaşe ve ibate masrafları kocaya aittir. Ancak belirli şartların bulunması durumunda koca, karının da bu masraflara katılmasını isteyebilir. Aynı şekilde, evin devamlı ihtiyaçları için karı tarafından yapılan masraflardan koca sorumludur. Hattâ, karının temsil yetkisi koca tarafından genişletilmişse, daimî masrafların dışında kalan ve karı tarafından yapılan masraflardan yine koca sorumlu olur.

— Muhas. Bir işletmenin *masrafları, sabit masraflar* veya *devre masrafları* ve *değişen masraflar* veya *mamul masrafları* diye ikiye ayrılır. Sabit masraflar imalât veya satış işlerine bağlı değildir (müdürün ücreti, kiralar, amortismanlar v.b.) Değişen masraflar imalât veya satışa bağlıdır (direkt madde ve işçilik, enerji, mümessil komisyonları v.b.). Satış tutarı önce değişen ve sabit masrafları karşılamalı, sonra, kârı meydana getiren bir fazlalık bırakmalıdır. Asgarî iş hacmi, sabit masrafları çıkarmak için işletmenin yönetimi bakımından çok önemli bir unsurdur. Masraflar, çok kere, bir siparişe doğrudan doğruya yükletilebilen *dolaysız masraflar* ve kesin bir şekilde yükletilemeyen ve taksim etmekle yetinilen *vasıtalı masraflar* diye de ayrılır. Bu, tamamıyle bir muhasebe kavramıdır ve işletmenin yönetimine ancak dolaylı bir şekilde karışır. *Sabit genel masraflara* (sermayenin faizi, kiralar, vergilerle sigortalar) bu ad, imalâtın önemine göre değişmedikleri için verilmiştir. Değişir genel masraflar (gayrımenkul ve demirbaşın bakımı, aydınlatma, yakacak, temizlik, komisyonlar, aciyolar v.b.), faaliyetin masrafına göre yükselir veya azalır. (M)

MASRAFLI sıf. (*masraf*'tan *masraf-lı*). Pahalıya mal olan, para sarfedilmesini gerektiren: *Çok masraflı bir ev.* (M)

MASRAFSIZ sıf. (*masraf*'tan *masraf-sız*). Masrafı olmayan veya az olan, ucuza mal olan: *Masrafsız bir ev. Masrafsız bir yolculuk.*

— Huk. *Masrafsız iade,* bir poliçenin protestodan iradî olarak muaf tutulması. (Bir poliçe üzerine keşideci, ciranta veya aval veren kimse, *masrafsız iade* kaydını koyacak olursa, hamil, müracaat hakkını protestosuz kullanabilir. Ancak bu kaydın senet üzerine yazılması gerekir. Ayrı bir kâğıda yazılması halinde geçerli değildir.)

— Tic. Bir ticarî poliçeyi çeken kimse tarafından poliçenin ön yüzüne konan; poliçenin hamiline ödeme yapması halinde de hamilin masraf yapmaması gerektiğini belirtmek amacıyle arka yüzünde de tekrarlanan ibare. (LM)

MASRELİEZ (Louis), fransız ressamı ve dekoratörü (Paris 1747-Stockholm 1810). Adrien MASRELİEZ'nin (Grenoble 1717 - Stockholm 1806) oğlu. 1769'da Paris'e gitti, orada Doyen'in yanında çalıştı, fakat özellikle İtalya'da yetişti (1770-1773). 1783'te Stockholm'e döndü, orada kendini daha çok dekorasyona verdi. Buradaki en iyi eseri Haga payvonudur (1789-1791). [L]

MASRU sıf. (ar. *ṣarᶜa*'dan *maṣrūᶜ*). *Esk.* Sara hastalığına tutulmuş, saralı.

◆ **Masruan** zf. *Esk.* Saralı olarak. (M)

MASRUF sıf. (ar. *ṣarf*'dan *maṣrūf*). *Esk.* Harcanmış, sarfedilmiş: *Masruf-ı cebr-i hatır-ı ehl-i niyazdır / Lûrf-i demademin, kerem-i bînihayetin* (Naili). ‖ Çevilmiş, döndürülmüş.

◆ **Masrufe** sıf. *Esk.* Masruf'un dişili. ‖ *Mebâliğ-i masrufe,* harcanmış miktarlar. ‖ *Nukûd-ı masrufe,* harcanmış paralar. (M)

MASS i. İsviçre'de metrik sisteme geçilmezden önce kullanılan ve değeri 1,5 litre kadar olan hacim ölçüsü. (L)

MASSA, İtalya'da şehir, Toscana'da, Apua Alpleri eteğinde, il idare merkezi, Frigido kıyısında: 56 700 nüf. ekonomisi özellikle mermer işlemesine dayanan şehir, İtalya'nın Carraran'dan sonra ikinci mermer ürticisidir 5 km uzağında çok turist çeken Marina di Massa sayfiye yeri. — *Massa e Carrara ili,* Toscana topraklarında uzanır; 201 300 nüf. Apua Alpleri'nin kuzey ucu Magar vâdisini içine alır. Gelir kaynakları tarıma dayanır.

— Tar. Adı metinlerde IX. yy.dan itibaren geçmeğe başlayan Massa, Luni piskopos larınındı; XI. yy.da tahkim edildi. Çeşitli sülâlere bağlanan şehri, özellikle Malaspina'lar ile Cybo'lar XVI. yy.da imar ederek sonradan dükalık haline getirilen markiliğin merkezi yaptılar. İlk dükası Alberico I Cybo Malaspina olan (1553) Massa e Carrara dükalığı 1741'de Modena dükalığına geçti; 1806'da Napolyon tarafından kızkardeşine verildi. 1815'te yeniden Modena'ya geçtikten sonra, 1860'ta Piemonte topraklarına katıldı. (L)

MASSA, Fas'ta küçük bir berberî şehri ve bu şehrin çevresinde yaşayan kabile. Bu kabile Massa vâdisinde Agadir'in güneyinde yaşar, çiftçilik ve balıkçılıkla geçinir. Massa şehri IX. yy.da dinî ve ticarî bir merkezdi. XVI. yy.ın ortalarında Massa, Leo Africanus tarafından hurma ormanı ortasında, taş surlarla çevrili üç köy olarak anlatılır. Halkın inanışına göre, Ukbe bin Nafi, Fas'ı aldıktan sonra, «Allah şahidim olsun» diyerek atını Atlas okyanusuna burada sürdü. Yunus peygamber, balık tarafından Massa kıyılarına çıkarıldı. Mehdi'nin burada çok ziyaret edilen bir mabetten zuhur edeceği söylenir. (M)

MASSACHUSETTS, A.B.D.'nin ilk on üç eyaletinden biri; kuzeyde New Hampshire ve Vermont, batıda New York, güneyde Connecticut, Rhod Island ve Atlas okyanusu, doğuda Atlas okyanusuyle sınırlıdır. Merkezi, *Boston* (697 197). Eyalet, adını eskiden Massachusetts Bay bölgesinde oturan bir algonkia kabilesinin adından almıştır. Algonkia dilindeki *massa* (büyük), *wadchu* (tepe) ve *set* (yakınında) kelimelerinin birleştirilmesinden oluşan kelime «büyük tepenin yakınında» anlamına gelir. Bu tepelerin Blue Hills (Mavi Tepeler) olduğu sanılır.

● *Yüzey şekilleri.* Eyalette dört bölge ayırt edilir: batıda dağlar; Connecticut vâdisi; merkezde yayla; doğuda ovalık bölge. Berkshire tepeleri adı verilen batı dağları, kuzey-güney doğrultusunda uzanır; Apalaş dağlarının bir parçası olan Vermont'daki Green Mountains'in (Yeşil Dağlar) güney bölümüdür. Batı uçta, New York eyaleti sınırı boyunca, Taconic sıradağları uzanır. Bu dağların yükseltisi kuzeybatıda Mount Greylock'ta 1 064 m'yi bulur. Mount Greylock eyaletinde en yüksek noktasıdır Güneybatıda Everett dağının yükseltisi ise 793 m'dir. Taconic sıradağlarının doğusunda Berkshire vâdisi uzanır. Bu bölgede başlıcası Piltsfield olan birçok imalât merkezi ve sayfiye merkezleri kurulmuştu. Geniş *Connecticut vâdisi* Berkshire dağlarının doğusunda kuzey-güney doğrultusunda uzanır. Vâdinin alüvyonlu toprakları ve yazların yağışlı geçmesi büyük ölçüde tütün, soğan ve patates yetiştirilmesine imkân verir. Vâdinin çevresinde Springfield, Holyoke ve Chicopee gibi birçok imalât merkezi kurulmuştur. *Merkezî yayla* Connecticut'ın doğusunda uzanır; New Hampshire'deki White Mountains'in (Beyaz Dağlar) güney parçasıdır. Bu tepelik ve ormanlık yaylalar bölgesinin en yüksek tepelerinden biri Wachusett Mountain'dir (611 m). Bununla birlikte ortalama yükseklik 335 m'yi geçmez. Bu yaylanın doğusunda, dağ yamaçlarının eteğinde bir *kıyı ovası* yer alır. Kıyı bölgesindeki en yüksek tepe, Milton'daki Great Blue Hill'dir (194 m).

● *Hidrografya.* Massachusetts'teki ırmakların toplam uzunluğu 7 420 km'den fazladır. 1 100'den çok da göl vardır. Adalar da dahil olmak üzere Massachusetts kıyılarının toplam uzunluğu 2 947, 688 km'dir. Aynı zamanda kıyılarda birçok elverişli liman da vardır. Eyaletin başlıca ırmağı olan Connecticut ırmağının en büyük kolları Deerfield ve Westfield ırmakları (batı kıyı) ile Millers ve Chicopee ırmaklarıdır (doğu kıyı). Öbür önemli ırmaklar arasında Berkshire vâdisinin güneyindeki Housatonic ve Swift ırmakları, doğuda Merrimack ırmağı ve eyaletin güneydoğusunda Blackstone ırmağı sayılabilir. Eyaletin doğu kıyısı boyunca Boston, Lynn, Marblehead, Salem, Newburyport, Plymouth ve Princetown limanları sıralanır. Boston ve Princetown, okyanusa açılan gemilerin iskelesidir.

● *İklim.* Massamhusetts'in iklimi bölgelere göre değişir: kuzeyden soğuk ve kuru, güneyden ise ılık ve yağış getiren rüzgârlar eser. Bu gelişme, fırtınalara ve havanın sık sık değişmesine yolaçar. İç kısımlarda kışlar uzun, baharlar kısa, yazlar ise oldukça sıcaktır. Kıyılarda ise iklim daha ılımlı, yazlar daha az bunaltıcıdır; yağış çok azdır.

● *Madenler,* Massachusetts'te önemli maden kaynakları olmamasına ve maden rezervlerinin ametaller kapsamasına rağmen, yer yer altın, gümüş, bakır, manganez, demir, nikel, kalay ve kurşun bulunmuştur. Ametal madenlerin başlıcaları şap, asbest, barit, balçık, kaolin, linyit, antrasit, granit, siyanit, feldspat, mika v.b.dir. Cape Cod dışında hemen bütün Massachusetts sık ormanlarla örtülüdür. Ormanlar, eyalet topraklarının yüzde 60'ını kaplar.

● *Ekonomi.* A.B.D.'nin iktisadî gelişmesinde Massachusetts öteden beri büyük rol oynamıştır. Tarımda, çiftliklerde beslenen hayvanlardan, süt ürünlerinden ve kümes hayvanlarından yıllık gelirin yarısından biraz çoğu elde edilir. Elma, patates ve birincasıf başlıca tarım ürünleridir.

Orman ağaçlarından ticarî alanda büyük ölçüde yararlanılır: gemi yapımı; makine yapımı; mobilya; kutu, oyuncak, süs eşyası v.b. yapımı.

1950'lerden 1960'ların ortasına kadar gerileyen balıkçılık sonra yeniden gelişmeğe başlamıştır. Boston ve Gloucester'de gerek nicelik, gerekse değer yönünden gerilemesine karşılık, balıkçılık, New Bedford'da büyük ölçüde gelişmiştir.

Massachusetts'te, ticaret, malî işler, öğretim, eğlence ve tarım önemli yer tutmakla birlikte, eyaletin temel faaliyeti sanayidir. Amerikan devridinden önce imalât sanayii henüz pek gelişmemişti. Massachusetts dokuma sanayiinde öteden beri başta gelir. İlk pamuk fabrikası 1788'de Beverly'de, ilk yün fabrikası 1794'te Byfield'de, ilk elektrikle çalışan dokuma fabrikası 1814'te Waltham'da kuruldu. Makine tekniğinin ve su gücünün gelişmesi, 1830'larda, Lowell, Lawrence ve Fall River gibi büyük merkezlerin tanınmasına yolaçtı. Gerçekten, bu şehirler dokuma sanayii sayesinde gelişmiştir. Çizme ve ayakkabı sanayii de Lynn, Haverhill, Brockton ve birçok küçük şehrin gelişmesine yol açmıştır. İlk olarak amerikan sömürgelerinde yapılan matbaacılık, 1639'da Cambridge'te yerleşti. Bu küçük başlangıçtan sonra basım ve yayım işleri eyaletin önemli sanayilerinden biri haline geldi.

1901-1904 Yılları arasında, dokuma ve deri sanayiinin gerilemesinden imalât sanayiinde çalışan işçiler büyük zarar gördü. 1905'ten sonra işsizlik önlendi. Son yıllarda ise eyalette elektrikli makineler, nakliye araçları, kimya sanayii, askerî donatım, ham ve işlenmiş madenler üretimi gelişti.

Massachusetts'in nüfusu 1790-1960 arası büyük ölçüde arttı (378 707'den 5 148 588'e). Eyaletin nüfusu 100 000'i geçen şehirleri, Cambridge, New Bedford, Springfield ve Worcester, 50 000'i geçen şehirler ise, Brockton, Brookline, Chicope, Fall River, Lynn, Medford, Newton, Pittsfield, Somerville, Waltham v.b.dir.

● *Tarih.* Massachusetts'e devamlı olarak ilk yerleşenler (1620) hacılardır; bunlar Angli-

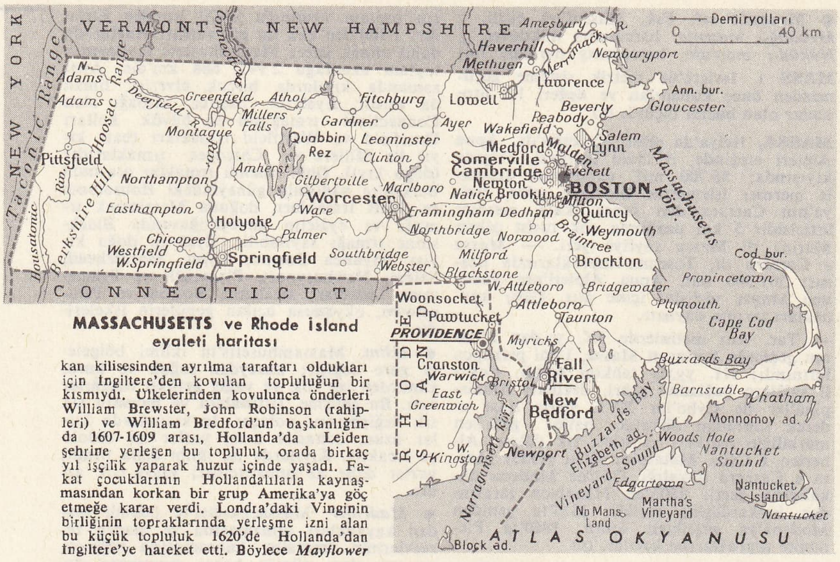

MASSACHUSETTS ve Rhode İsland eyaleti haritası

kan kilisesinden ayrılma taraftarı oldukları için İngiltere'den kovulan topluluğun bir kısmıydı. Ülkelerinden kovulunca önderleri William Brewster, John Robinson (rahipleri) ve William Bredford'un başkanlığında 1607-1609 arası, Hollanda'da Leiden şehrine yerleşen bu topluluk, orada birkaç yıl işçilik yaparak huzur içinde yaşadı. Fakat çocuklarının Hollandalılarla kaynaşmasından korkan bir grup Amerika'ya göç etmeğe karar verdi. Londra'daki Vinginin birliğinin topraklarında yerleşme izni alan bu küçük topluluk 1620'de Hollanda'dan İngiltere'ye hareket etti. Böylece *Mayflower* gemisiyle Plymouth'tan tarihî yolculuk başlamış oldu. Gemideki 100 kişiden 35'i Hollanda'dan, 65'i ise İngiltere'den binmişti.

İngiltere'den gidenler, kiliseden ayrılma taraflısı değillerdi; Londra'daki teşebbüs sahipleri tarafından çalışmağa gönderiliyorlardı. Bu göçmenler Hudson ırmağının güneyine yerleşmeyi tasarlamışlardı; fakat hava muhalefeti yüzünden 1620 sonlarında Provincetown limanına inmeğe karar verdiler. Burası Virginia birliğinin sınırları dışında olduğundan, yerleşenlerin belirli bir hükûmet şekli yoktu. Bunun üzerine aralarında «Mayflower mukavelesi»ni imzaladılar. Bu anlaşmaya göre halk, çoğunluğun arzusuna göre yönetilecekti. Bu sözleşme demokrasinin A.B.D.'deki ilk örneğidir.

Yerleşenlerin burada geçirdikleri ilk korkunç kış sırasında nüfusun yarısına yakını öldü. Fakat yerine başka göçmenler (çoğu Leiden'den) geldi. 1640'ta Plymouth sömürgesinde 2 500 nüfuslu sekiz kasaba kuruldu. Hacıların çoğu İngiltere'nin orta ve aşağı tabakalarından zanaatçılardı. Bunlar ya çok az eğitim görmüşlerdi veya hiç görmemişlerdi; sosyal veya siyasî kavramları yoktu. Bu yüzden Massachusetts Bay sömürgesindeki zengin ve aristokrat komşularıyle büyük ölçüde çelişiyorlardı; ama 1691'den sonra bu komşularıyle kaynaştılar. 1620'den sonra Massachusetts Bay çevresinde birçok küçük ticaret merkezi kuruldu. 1630 Yıllarında, İngiltere'de durum çok karışıktı. Püritenlerin sayısı gitgide artıyordu. Sonunda Massachusetts Bay topluluğu püritenlere, sığınacak sağlam bir yer olarak, İngiltere'yi terk edip Amerika'ya göç etmelerini teklif etti. 1630'dan sonra din hürriyetine kavuşmak amacıyle İngiltere'den Amerika'ya birçok kişi göç etti. Göçmelerinin ikinci bir amacı da iktisadî yönden daha elverişli bir ortam bulmaktı.

Massachusetts topluluğunun imtiyaz fermanının Amerika'ya devredilmesi, bu sömürgenin gelecekteki hükûmeti ve İngiltere ile ilişkileri konusunda önem taşır. Çünkü bu ticaret ortaklığının imtiyaz fermanı sonradan sömürgenin «charte»ı haline geldi. Sömürgenin işlerine kral da, parlamento da karışmayacaktı. 1691'de Massachusetts kendi hükûmetini öbür sömürgelerle hemen hemen aynı seviyeye getiren yeni bir imtiyaz fermanı elde etti. Bu fermanla, Massachusetts'e kral tarafından bir başkan tayin edilecek, bu başkan Yasama meclisinin kararlarını veto etme hakkına sahip olacaktı. Maine ve Piymouth sömürgesi de Massachusetts'e katıldı.

XVII. ve XVIII. yy.da Massachusetts sık sık Kızılderililerin hücumuna uğradı. 1637'deki Pequot savaşı ve 1675-1678 arasındaki Kral Philip savaşında Massachusetts, topraklarının büyük kısmını kaybetti ve sınırların kesin olarak tespiti, bir nesil kadar gecikti. Daha sonra Fransızlara ve Kızılderililere karşı savaşlarda birçok sınır şehri yakılıp yıkıldı. Massachusetts, Fransa ile sömürge rekabeti savaşlarında (1689-1763) önemli rol oynadı. Sir William Pepperel kumandasında Massachusetts birlikleri 1745'te Louisburg'un alınmasında büyük rol oynadı ve Yediyıl savaşlarının (1756 - 1763) birçok seferine katıldı.

Fransızlara karşı savaşı kazanan Massachusetts'liler, gemi yapımı, Batı Hint adalarıyle ticaret ve köle ticareti sayesinde zenginleşti. 1779 Sonlarına doğru halk bir anayasa hazırladı. Bu anayasa 1780'de onaylandı. 1786-1787 Arasındaki Daniel Shays isyanı milis kuvvetleri tarafından bastırıldı; ama tutucu sınıfları korkuttu ve yeni bir federal anayasa hazırlanmasında rol oynadı. Federal anayasa 1788'de onaylandı.

Ticarî sınıfların hâkim olduğu Massachusetts, anayasanın kurulduğu ilk günlerde koyu bir federalist siyaset izliyordu ve Jefferson partisinin tarımsal ve demokratik ilkelerine karşıydı. Jefferson, ülkedeki ticareti kısıtlamıştı. 1812 Savaşı da ticaretin hemen hemen durmasına yolaçtı. Fakat Massachusetts halkı âsi ruhluydu, kendi milis kuvvetlerinin ülke dışında görev almasına izin vermedi ve sözcüleri 1814'teki Hartford uzlaşmasında etkin bir rol oynadı. 1815'ten sonra, dokuma sanayii gelişti. Ayrıca birçok çeşitli sanayi merkezi kuruldu. Ama tarım geriledi. 1830'larda, sanayideki değişimin yanı sıra, birçok bilim adamı ve sanatçının ortaya çıkmasıyle bir çeşit New England rönesansı doğdu. Bu rönesans unitarianizm dininin liberal görüşlerini, Emerson ve öbür edebiyatların «akılcılık» felsefesini ve günden güne artan sosyal reform taleplerini birleştirdi. Eyalette, Emerson, Hawthorn, Thoreau, Holmes, Lowell, Bryant, Parkman, Prescott v.b. gibi değerli edebiyatçılar yetişti. Horace Mann, öğretim reformunun öncüsü oldu. William Lloyd Garrison da 1831'de Bostonda köleliğin kaldırılması alanında çalışmağa başladı.

1845'ten sonraki başlıca siyasî olaylar Know-Nothing («Hiç Bir Şey Bilme») partisindeki kargaşalıklar ve köleliği kaldırma hareketleridir. İrlanda'dan Massachusetts'e en büyük göç bu yıllarda oldu.

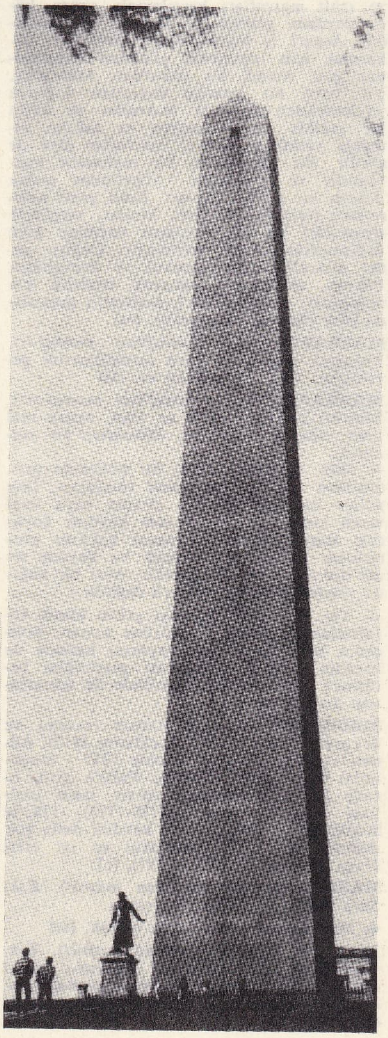

Charles-town'da Bunker Hill anıtı

MASSACHUSETTS Dedham'da «Fairbanks House»; en eski ahşap evlerden, A.B.D.

Foto. Encyclopedia Britannica

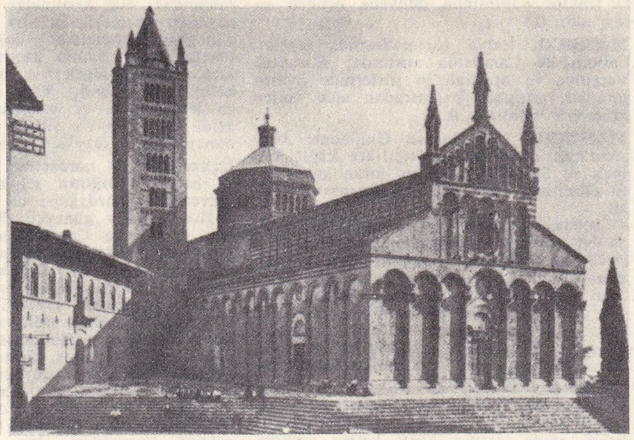

MASSA MARİTTİMA katedral

Özellikle, kuzeyde deniz kıyısındaki bölgelerde gelişen Amerika'ya Doğuştan Bağlılık hareketi, Amerikan veya «Know Nothing» partisinde şekillendi. Bu parti 1854'te Massachusetts'te oyların çoğunu topladı. Bu arada köleliği kaldırma hareketi de özellikle 1801'de Lincoln tarafından hayli desteklendi.

İç savaşı izleyen dönemde Massachusetts, dokumacılık ve dericilik başta olmak üzere birçok alanda, önde gelen durumunu korudu. 1900'den önce, A.B.D.'deki yünün üçte bir kadarı ve çizme ve ayakkabı imalâtının yarıya yakını Massachusetts'ten geliyordu. Bunun yanı sıra kültür alanındaki büyük gelişmeler ve çok sayıda göçmen gelmesi, ülkede köklü değişikliklere yolaçtı. 1930'dan sonra, nüfusun üçte ikiye yakınını yabancı ülkelerde doğanlar veya yabancı ülkelerde doğanların soyundan gelenler temsil ediyordu. (M)

MASSACHUSETTS koyu, Maine körfezinde büyük koy, A.B.D.'nin doğu kıyısında. Boston bu koy kıyısında, Charles River'in ağzında kurulmuştur. (L)

MASSAFRA, İtalya'da komün, Apulia'da (Tarento ili), Tarento'nun kuzeybatısında; 19 700 nüf. Tarım merkezi. (L)

MASSAGETES'LER, iskit halkı. Tarihöncesi devirlerde Hazar denizi ile Aral gölü arasında yerleşmişlerdi. Göçebeydiler, balıkçılıkla geçinirlerdi. Yunanlılar arasında, vahşilikleriyle ünlüydüler. Keyhüsrev ve Dara (M.Ö. VI. yy.) Massagetes'leri boyun eğdirmeğe çalıştılarsa da bunu ancak İskender başarabildi. (L)

MASSAİSYLİ'LER, Esk. coğ. Batı Numidia'da bugünkü Moulbouya ile Kroumine arasında yaşamış olan göçebe halk. Massyliler ile akrabaydılar. (L)

MASSA'LAR, Afrika'da islâmlaşmış halk. Darfur (Sudan) ve Uadai'da (Çat) yerleşmişlerdir. Massalar, fransız birlikleri Çat'a geldiği sırada bağımsızlıklarını korumak için olanca güçleriyle savaştılar. Tahdi'al Din, 1909 ve 1910 yıllarında iki fransız alayını yendi. Ama sonunda Largeau'ya boyun eğdiler. Ülkelerinin bir kısmı 1921'de İngilizler tarafından işgal edildi. (L)

Massale metodu. Genet. Bir canlı topluluğunda, ilgi değer özellikleri olan güçlü bireylerin alıkonması şeklinde ayıklama metodu. (Massale metodu, ayıklanmayle elde edilmek istenen özelliklere göre, pek çok çeşidi bulunan eski bir metottur.) [L]

MASSA MARİTTİMA, İtalya'da şehir, Toscana'da (Grosseto ili), Maden tepelerinde; 17 000 nüf. XIII. yy.dan kalma pisa üslûbunda katedral. Bakır ve demir yatakları işletmesi. (L)

MASSAMBA-DEBAT (Alphonse), Kongo - Brazzaville'li devlet adamı (N'Kolo 1921). Öğretmendi, sonra milletvekili ve başbakan (1959-1961) oldu. Geçici hükûmet başkanlığı ve savunma bakanlığı yaptı (ağustos-aralık 1963); 19 aralık 1963'te cumhurbaşknı seçildi. 12 Ocak 1968'de başbakanı işbaşından uzaklaştırarak bu görevi de üstüne aldı. 1 Ağustosta Millî meclisi dağıttı, ertesi gün siyasî af ilân ederek başkentten uzaklaştı. 3 Ağustosta ordu yönetime el koydu ve Massamba'yı göreve çağırdı. Cumhurbaşkanı, orduya da danışarak yeni bir hükûmet kurdu. 4 Eylülde silâhlı kuvvetler başkanı, Massamba'nın istifa ettiğini bidirdi. Massamba, birkaç gün sonra tutuklandı; 1965'teki siyasî cinayetlere karışmakla suçlandı ama 21 kasım 1969'da yapılan duruşmada beraat etti. Bununla birlikte mahkeme, bu cinayetlerde ihmali görüldüğünü belirterek Massamba'nın bütün siyasî haklardan yoksun bırakılmasına karar verdi ve iki yıl süreyle ülkeden çıkması yasaklandı. (LM)

MASSARANİ (Tullo), italyan ressamı ve yazarı (Mantova 1826 - Milano 1905). *İskenderiye Kaplıcaları* adlı tablosunu sergiledikten sonra, 1860-1867 arasında parlamento üyesi oldu; İtalya ile Almanya'nın yakınlaşmasına çalıştı. *Storia e Fisiologia dell'Arte di Ridere* (Gülme Sanatının Tarihi ve Fizyolojisi) [1900-1902] adlı eseri önemlidir. (L)

MASSARD (Robert), fransız baritonu (Pau 1925). 1950'de, bir yarışmada kendini gösterdi. 1952'de Paris operasına girdi, Aix-en-Provence festivalinde Figaro rolünde olağanüstü bir başarı gösterdikten sonra, Chicago, Milano, Tokyo, Moskova v.d. de konserler verdi. Londra'da Gluck ve Berlioz'un yorumcusu olarak alkış topladı. Fransa'nın en önemli baritonlarından biridir. (L)

MASSARİ (Anna Maria MASSATANİ, **Lea**— denir), italyan sinema oyuncusu (Roma 1933). Sinemaya M. Monicelli'nin *Proibito* (Yasak) [195-] adlı filmiyle başladı. R. Castellani'nin *İsogni nel Cassetto* (Çekmecedeki Rüya) [1957], M. Antonioni'nin *Avventura* (Serüven) [1960] adlı filimlerinde iyi bir deneme devresi geçirdi. Daha sonra *Una Giornata Balorda* (Sarsıntılı Gün) [1960], *Una Vita Difficile* (Zor Hayat) [1961], *Le Quattro Giornate di Napoli* (Napoli'de Dört Gün) [1962], *Morte di un Bandito* (Bir Haydudun Ölümü) [1963], *Le Soldatesse* (Kadın Askerler) [1965] filimlerini çevirdi. Tiyatroda W. İnge'nin *Salıncakta İki Kişi* (1960), Garinei ve Giovannini'nin *Rugantino* (1963), L. Squazzina'nın *Emmeti* (1966) adlı eserlerinde başrolü oynadı. Televizyonda *Kaptan Fracasse* temsilinde rol aldı. *Promessi Sposi*'de (Nişanlılar) «Monza rahibesi» ni canlandırdı (1967). [M]

MASSARİ (Lucio), italyan ressamı (Bologna 1568 - ay.y. 1633). Bologna'da bir resim okulu açtı. Eserleri: *Azize Caterina'nın Evlenmesi, Müsrif Çocuk, Aziz Hienonymus'un Kudas Ayini* (Bologna). [L]

MASSAROSA, İtalya'da komün, Toscana'da (Lucca ili), Apua Alpleri'nin güney eteğinde; 15 000 nüf. (L)

MASSART (Jean), belçikalı botanikçi (Etterbek 1865 - Houx, Dinant yakınları 1925). Heger ve Errera'nın öğrencisiydi. Brüksel Devlet Botanik bahçesinde ve Botanik enstitüsüne müdür oldu. Üstün yapılı bitkilerin biyolojisi üstünde çalıştı. Eserleri: *Esquisse de la Geographie Botanique de la Belgique* (Belçika Botanik Coğrafyası Üstüne Bir Taslak); *Nos Arbres* (Ağaçlarımız); *Pour la Protection de la Nature en Belgique* (Belçika'da Tabiatın Korunması); *Eléments de Biologie Générale et de Botanique* (Genel Biyoloji ve Botaniğin Unsurları). [L]

MASSAUA veya **MASAVA,** Habeşistan'da (Eritre) şehir, Kızıl Deniz kıyısındaki iki mercan adasında; 17 200 nüf. Asmara demiryolu hattının başlangıç noktası. İyi donatılmış olan liman, ülkenin hemen hemen bütün dış ticaretini sağlar ve Habeşistan'ın deniz kapısı sayılır. Tuzlalar.

— Tar. Arapların Kızıldeniz'in en elverişli deniz yeri kıyısında kurdukları şehri 1557'de Türkler aldı. 1872'de Mısır tarafından işgal edilen şehir, Mehdicilerin isyanı sırasında İtalyanlar tarafından alındı ve Habeşistan'a doğru hareket üssü olarak kullanıldı (1885). 1935 Habeşistan seferi sırasında, limandan yeniden yararlanan italyanlar donatımını yenilediler. Masava 1941-1952 arası İngilizler tarafından işgal edildi. (L)

MASSAMBA-DEBAT

MASSE (Felix Marie, **Victor** — denir), fransız bestecisi (Lorient 1822 - Paris 1884). Zimmermann ve Halevy'in öğrencisi. 1844'te Roma Büyük ödülünü aldı, 1860'ta Paris operası koro şefi odu, 1866'dan 1880'e kadar Konservatuvarda beste öğretmenliği yaptı. Birçok melodi, özellikle operalar yazdı. *Galatea* (1852), *Les Noces de Jeannette* (Jeannette'in Düğünü) [1853], *Paul ve Virginie* (1876) başlıca önemli eserlerdir. (L)

MASSE (Henri), fransız şarkiyatçısı (Luneville 1886). Cezayir Edebiyat fakültesinde profesörlük yaptı; 1958'e kadar École Nationale des Langues Orientales yöneticisi oldu. İran edebiyatı üstüne birçok eser, özellikle Câmi'nin *Baharistan*'ından tercüme ve bir fars antolojisi yayımladı (1950). [L]

MASSE (Pierre), fransız mühendisi ve iktisatçısı (Paris 1898). Önce Elektrik sanayiinde görev aldı (1928) ve Fransız Elektrik kurumunun (Electricite de France) kuruluşunda (1946) donatım müdürlüğüne getirildi. 1948'de genel müdür yardımcılığına tayin edildi. Donatım ve prodüktivite planının genel sekreteri (1959-1966), sonra da 1966 başlarında Electiricite de France'ın başkanı oldu. Birçok makalesi, iktisadî büyüme ve rastlantılar üstüne yazılar ve kitaplar yayımladı: *Les Réserves et la Regulation de l'Avenir, le Choix des Investissements* (Rezervler ve Geleceğin Düzenlenmesi, Yatırımların Seçimi); *Le Plan ou l'Anti-Hasard* (Rastlantıya Karşı Plan). [L]

MASSEBİEAU (Louis), fransız tarihçisi (Nîmes 1840 - Charenton 1904). İlâhiyatçıydı. 1877'de Lichtenberger, Matter ve Sabatler ile Paris Protestan İlâhiyat fakültesini kurdu İncelemeler yayımladı: *Colloques Scolaires de XVI. Siècle*, 1480-1570 (XVI. yy. Okul Vaızları, 1480-1570) [1878]; *Classement des Oeuvres de Philon* (Philo'nun Eserlerinin Sınıflandırılması) [1889]. (L)

MASSENA (Andre), **Rivoli** dükü, **Essling** prensi, Fransa mareşalı (Nice 1758-Paris 1817). 1775'te orduya girdi, 1793'te general oldu, Rivoli'de yararlık gösterdi (1797), Napolyon kendisine ZAFERİN SEVGİLİ ÇOCUĞU adını taktı. Helvetia ordusu kumandanı olarak Zürich zaferini kazandı (25-26 eylül 1799). Cenova'yı savundu (nisan-haziran 1800), 1803'te Yasama meclisinde milletvekili, mayıs 1804'te mareşal oldu. Napoli kırallığını ele geçirdi (şubat 1806). 1808'de Rivoli dükü oldu, Essling'de ve Wagram'da yararlık gösterdi (1809) ve Essling prensi unvanını aldı (ocak 1810). Portekiz'de (1810), Torres Vedras'ın hatlarına karşı yapılan harekâtta başarısızlığa uğradı (ekim) ve sonu belli olmayan Fuentes de Onoro savaşından sonra (mayıs 1811), Marmont tarafından görevinden alındı. Bourbon'lara katıldı. Hatıraları (*Mémoires*) 1849-1850 arasında yayımlandı. (L)

MASSENA
David d'Angers'in eseri

MASSENET (Jules), fransız bestecisi (Montaud, Saint-Etienne yakınları, 1842-Paris 1912). 1863'te Roma Büyük ödülünü aldı. İtalya'da 8 sesli bir *requiem* missası beste-

Foto. Dizionario Enciclopedico İtaliano; LAROUSSE

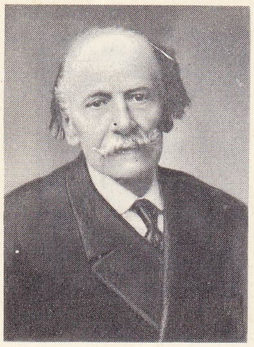

MASSENET

ledi. Almanya ve Macaristan'ı dolaştı, bu gezilerden *Scène de Bal* (Balo Sahneleri) ve *Scènes Hongroises* (Macar Manzaraları) adlı eserleriyle Paris'e döndü. Paris'te bir orkestra süiti (*Pompeai*) ve bir opera-komik (*La Grande - Tante* [Büyük Hala] (1867) besteledi. İlk melodilerini ve *Poème d'Avril* (Nisan Şiirleri) başlıklı derlemesini yayımladı. *Marie - Magdeleine à l'Odéon* (1873) operasıyle tanındı. 1881 - 1910 Arasında *Herodiade* (1881), *Manon* (1884), *Werther* (1892), *Thaïs* (1894), *Sapho* (1897), *Le Jongleur de Notre-Dame* (N. D. Klisesinin Hokkabazı) [1902], *Ariane* (1906), *Thérèse* (1907), *Don-Kişot* (1910) operalarını yazdı. Ayrıca *Erynnies, Hetman, Phèdre* için sahne müziği ve üç oratoryo: (*Eve* [Havva], 1875; *La Vierge* [Meryem], 1880; *La Terre Promise* [Vaadedilmiş Toprak], 1899) besteledi. Orkestra eseri olarak, yedi süiti (biri, *Scènes Alsaciennes* [Alsaco Manzaraları]), bir piyano konçertosu, bir fantezisi ve koro parçaları yazdı. Ender görülen bir melodi yetisi, tiyatro prozodisi ve dramatik durumlar bakımından yanılmaz bir sezgisi vardı. Neslinin müzikçileri ve dinleyicileri üstünde çok etkili oldu. (L)

MASSENYA, Çat'ta (Şari - Bagirmi ili) yer, Şari'nin alt kolu Bahr Ergig kıyısında Mekke'ye giden kervanların hareket noktasında eski esir pazarı. (L)

MASSETER i. («çiğnetici» anlamında yun. *maseter*'den). Altçene kemiğinin hareketlerini sağlayan yanak kası.

— ANSİKL. *Masseter*, elmacık kemerinden altçene kemiğinin yukarıya kıvrık kısmının dış yüzüne uzanan, kısa, kalın ve kuvvetli bir kastır; altçeneyi yukarıya çeker; arka tarafı kulakaltı bezinin bir uzantısı ile örtülüdür; üzerinden verev olarak Stenon kanalı geçer. (L)

general MASSEY
Van Dyck'ın eseri
(özel koleksiyon)

MASSETMEK geçl. bļş. f. (ar. *maşş*, emme ve türk. *etmek*'ten *miaşşetmek*). *Esk.* Emmek. *Yeni.* Soğurmak. (M)

MASSEY (sir Edward), ingiliz generali (Coddington, Cheshire 1619'a doğr. - İrlanda'da 1674 veya 1675'e doğr.). Krallık ordusu subayı idi. Parlamenterler tarafına katıldı (1642) ve Batı ordusu kumandanlığına tayin edildi (1644). Fakat, 1647'de bağımsızların etkisi altına giren ordu ile ilgisini kesti, 1651'de Krallık Öncü birliklerine kumanda etti. Worcester'de esir düştü, kaçtı ve Kuzey Felemenk'e sığındı. (L)

MASSEY (Vincent), kanadalı devlet adamı (Toronto 1887). Bakan (1925) oldu. Washington (1925 - 1930) ve Londra (1935 - 1946) büyükelçiliklerinde bulundu. Kanada uyruklu ilk genel vali (ocak 1952). [L]

Massey Harris Company limited, 1840'ta Kanada'da kurulan makine yapım ortaklığı. Basit bir kasaba demirhanesiyle işe başlayan ortaklık 1920 yılından itibaren kuzey amerika tarımının yoğun bir biçimde makineleşmesi üzerine hızla gelişti. Etkinliği daha çok, pulluk, mibzer, sürgü gibi tarım âletleri ve özellikle de motorlu biçerdöver yapımı alanındadır. 7 Ülkede 14 fabrikası vardır. Bu tesisleri ya Toronto'daki merkezî ortaklık veya yabancı ülkelerdeki yirmi şubesi tarafından yönetilir. 1953'te Coventry'deki ingiliz Harry Ferguson Limited ortaklığıyle birleşmesinden sonra traktör yapımında dünyada üçüncü sırayı aldı. (L)

MASSİCO, İtalya yarımadasında tepeler, Latium ile Campania arasında; Horatius, Vergilius ve Martialis'in şiirlerinde övülen şaraplar, Massico bağlarından elde edilen üzümlerle yapılırdı. (L)

MASSİCOT i. (bulucusu Guillaume *Massicot*'nun adından). Kâğıtçılıkta kâğıt kesmek ve özellikle ciltçilikte kitap kenarlarını düzeltmek için kullanılan kesme makinesi.

— ANSİKL. *Massicot bıçağı* sabit bir tabla ve bir volanın hareketlendirmesiyle eğik olarak yer değiştiren bir kesici ağızdan meydana gelir. Ayarlanabilir bir büteye bastırılan kâğıt kesim sırasında, yığınını sımsıkı tutan bir presin etkisi altına girer. Tek bacaklı bu tür massicot'lara *keski massicot*'su denir. Üç bıçaklı massicot'lar otomatik olarak çalışır: kitap ve dergilerin kenarlarını kesmekte kullanılır. (L)

MASSİCOT (Guillaume), fransız mekanikçisi (Issoudun 1797-ay.y. 1870). 1840'ta kendi adını taşıyan kâğıt kesme makinesini buldu. (L)

MASSİCUS Esk. coğ. Campanta'da dağ; şaraplarıyle meşhurdu. (L)

MASSİEU (Jean), sağır-dilsizler öğretmeni (Saint - Germain - de - Grave 1772 - Lille 1846). Anadan doğma sağır ve dilsizdi. Rahip Sicard'ın seçkin öğrencisi oldu, onunla birlikte Paris'e gitti, Sağır-Dilsizler okulunda önce müzakereci, sonra öğretmen oldu. 1831-1842 Arasında Rodez, sonra Lille sağır-Dilsiz okullarını yönetti. (L)

MASSİF CENTRAL

MASSİF CENTRAL veya **MERKEZÎ YAYLA,** Fransa'nın ortasında ve güneyinde tabiî bölge; Fransa'nın yaklaşık olarak altıda birini kaplar; özellikle billûrlu kayaçlardan oluşmuştur; Auvergne'de, Puy de Sancy'de 1 886 m. Kuzeyde Paris havzası, batıda Akitanya havzası, güneybatıda Saône «koridor»u, doğuda Rhône arasında yer alan Massif Central, Armorik masifi ve Vosges dağlarıyle birlikte Fransa'nın iskeletidir: gerçekten çok eski bir topraktır ve yerli Birinci zamanda (hersinyen kıvrılma) ortaya çıkan dağlara tekabül eder. Bölge özelliklerini o dönem sonunda kazanmağa başlamıştır: kenarlarında tortullaşmalar (maden kömürü yatakları) belirmes. Gene aynı dönemde Massif Central kırılmağa, güney uzantısı Villefranche-de-Rovergue buzulu olan uzun buzulun da gösterdiği gibi, şekli değişmeğe başladı. İkinci zamanda geniş eğriler meydana getiren hareketler başlayınca, dağların yerini büyük bir aşınma yüzeyi aldı. Bazı kısımları deniz bastı (özellikle güneyde Lacaune dağları, Noire dağı ve kuzey sıradağları arası, Permiyenden Jüra çağına kadar bir boğazla örtüldü): sonra Grands Causses'ları meydana getiren kalın kalker tabakaları yerleşti. Üçüncü zamanın başlangıcında, Eosen'de, bugünkü en yüksek yaylalara tekabül eden bir aşınım yüzeyi meydana geldi: bu billûrlu masa şekilleri kütleye heybetli bir görünüş kazandırdı. Ama eosen yüzey kısa süre sonra bozulmağa başladı: Massif Central, Pirene ve Alpler'deki kıvrılmalarla sonuçlanan hareketlere dolaylı olarak katıldı; özellikle billûrlardan oluşan gereçlerin sertliği kıvrılmalara değil, yüksek sarplıklara yolaçtı. Birinci zamandaki eski kırılmalar kuzeybatı - güneydoğu (Armorik masifi) ile kuzeydoğu - güneybatıya («varisk») doğru yeniden harekete geçti. Bunun üzerine kütle birtakım yüksek bölgeler ve tektonik çukurlar halinde parçalandı; bazı çatlaklar boyunca lavlar aktı ve yanardağlar meydana geldi (bölgenin en yüksek doruğu puy de Sancy olan Velay'de ve Auvergne'de).

Üçüncü zaman hareketleri Massif Central'ın bakışımsızlığının sebebidir ve bugün Auvergne yanardağları bir yana, gerçekten dağlık bölgeler güneyde (Noire dağı 1 210 m'yi bulur) ve Cevennes'lerin, Lozere dağında en yüksek noktasına ulaştığı (1 699 m) güneydoğudadır. Ortadaki ve doğu kenardaki kütleler yüksek tepeler halindedir. (Forez, Madeleine tepeleri, Lyonnais, Beaujolais, Charolais, Morvan tepeleri); güneyde ve güneybatıda masa şekilleri hâkimdir (Grands Causses, Rouergue, Margeride dağları). Batı ve kuzeybatıdaki kütlelerse, genellikle kat kat sıralanmış tekdüze yaylalardan (Limousin ve Combrailles yaylaları) oluşmuştur. Kütlenin ortasında büyük çöküntü hendekleri olan geniş ovalar yer alır. Bu dağlık bölgede hayat şartları güçtür; topraklar çoğunlukla billûrludur ve kireç, potas ve fosfor bakımından yoksuldur. Ancak dağlar-arası ovalar (Limagnes) ve volkanik ana gerecin ayrışmasıyle oluşmuş topraklar ekime elverişlidir. İklim, yüksekliğe göre hızla değişir; batı kesimde yağışlar kütlenin batısında ve kuzeyinde boldur ve düzenli bir şekilde bütün yıla dağılmıştır: güneydoğu kesimde ise yağışlar akdeniz tipindedir: çok şiddetli olan bu yağmurlar bazen büyük zararlara yolaçar (toprak aşınması). 1 000 m'nin yukarısında kar aylarca kalkmaz (aralık-nisan arası); tepelerde ağustos ayında bile buz vardır. Yalnız güneydoğu ve güney vâdilerinde akdeniz iklimi hüküm sürer. Çok eskiden beri otlak ve tarla haline getirmek için açılan ormanlar pek geniş değildir. Ama bazı bölgelerde (Aigoual ve Yukarı Limousin gibi) yeniden ağaçlandırma çalışmalarına girişilmiştir. 700-800 m yükseklikten sonra meşe ve gürgen ağaçları nispeten seyrekleşir ve yerini kozalaklılara bırakır; kestanenin beslenme alanında önemini kaybetmesi yüzünden kestane ağaçları hemen her yerde bakımsızdır. Hâlâ geniş alanlar fundalıklarla örtülüdür (güneyde katırtırnağı ve şimşir, akdeniz bitkileriyle karışır). Bütün tarih dönemi boyunca kalabalık nüfus, kendi toprağı üzerinde yaşamıştır: her halk topluluğu çeşitli tabiî bölgelerden faydalanabiliyordu ve birçok küçük bölge, çeşitli tarım imkânları olan bölgelerin kavşağında yer alıyordu. Bununla birlikte Massif Central öteden beri göçmen gönderen bir bölgedir. Eskiden göçler özellikle geçici (küçük zanaatçılar, seyyar satıcılar v.b.), hattâ mevsime bağlı olurdu (komşu ovalarda çalışmağa gidenler). Sanayi devrimi ile üretim ve taşıt biçimlerinin değişmesi sonucu Fransa yeni bir hayat temposuna ayak uydurmak zorunda kalınca, bu geçici göçlerin yerini, kesin göçler aldı; XX. yy. başından beri 600 000'den çok insan Massif Central'den göçederek genellikle şehir merkezlerine yerleştiler. Yıkık taraçalar, bakımsız çiftlikler, fundalıklarla kaplanan tarlalar, kendi haline terk edilen kestanelikler bu kesin ayrılışı ortaya koyar. Massif Central'da hâlâ

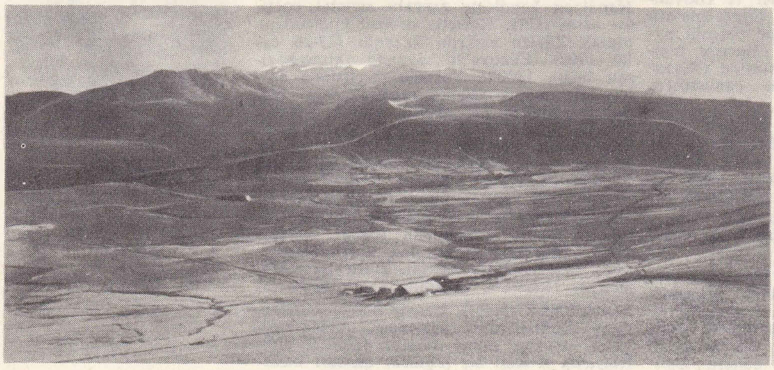

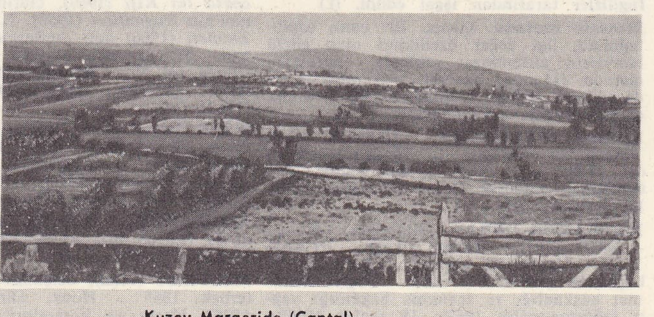

Kuzey Margeride (Cantal)

Mont-Dore kütlesi ve Banned d'Ordanche (Puy-de-Dôme)

Foto. Viollet, Hulton, X, Clazier (LAROUSSE)

ilkel özellikler görülür: kır ekonomisi ticaret devresine girememiştir ve başlıca özelliği, yapılan çeşitli tarım ürünlerinin bölgede tüketilmesidir. Bununla birlikte uzmanlaşan bazı bölgeler ürünlerinden büyük kazanç sağlar: Limagnes'da tahıl ve meyve; kasaplık hayvan (Limousin); peynir (Rocquefort, Cantal) v.b.

Sanayi faaliyeti çeşitlidir: bazıları maden kömürü işletmesinden doğmuştur: sanayi bölgelerinin çoğu bir maden kömürü havzasındadır (Decazeville, Grande-Combe ve Ales bölgeleri; özellikle Creusot ve Saint-Etienne çöküntüleri); bu bölgeler metalürji ve kimya sanayiine yönelmiştir. Bol ve vasıflı işçi çalıştıran sanayiler de vardır (Thiers'de bıçakçılık); gene vasıflı işçi bolluğu, bazı dallarda (kütlenin dışındaki bir kutba bağlı olsalar da) uzmanlaşılmasını (doğu sınırında Lyons sanayiine bağlı çalışan dokuma sanayii) sağlamıştır. Kaynaklarla ilgisi olmadan bazı şahsî teşebbüslerle kurulmuş fabrikalar da vardır: bunun en güzel örneği Clermont-Ferrand kauçuk sanayiidir. Ayrıca Massif Central büyük bir hidroelektrik merkezi haline gelmiştir ve güzel manzaraları birçok turist çeker. Ama kaynaklarının çoğaltılması için yapılan bütün çalışmalara ve gelişmelere rağmen kütle, Fransa'nın öbür bölgelerine oranla hâlâ «azgelişmiş» bir bölgedir. (L)

MASSİGNON (Louis), fransız şarkiyatçısı (Nogent-sur-Marne-1883 - Paris 1962). Collège de France'ta profesörlük yaptı. İslâm dinini ve medeniyetini inceledi. Başlıca eserleri: *La Passion d'Al-Halladj, Martyr Mystique de l'Islam* (İslâmlığın Mutasavvıf Şehidi El-Hallac'ın Çilesi) [1922]; *Les Corporations Marocaines* (Fas'ta Loncalar); *La Prière d'Abraham, nur Sodome, Salman Pak* (İbrahim'in Sodom, Salman Pak... Üstüne Duası) [1934]; *Essai sur les Origines du Lexique Technique de la Mystique Musulmane* (Müslüman Tasavvufu Teknik Lûgatinin Kaynakları Üstünde Deneme) [1922]; *Les Sept Dormants d'Ephès* (Efes'in Yedi Uyuyanları) [1955]; *La Mubahala de Medine* (Medine Bedduası) [1955]. (L)

MASSİLİA, Marsilya'nın latince adı. (L)

MASSİLLON, A.B.D.'de (Ohio) şehir, Ohio kanalı kıyısında, Canton'un batısında; 31 200 nüf. Irmak limanı (kömür) ve sanayi merkezi: çelik fabrikaları; alüminyum metalürjisi; makine yapımı; kauçuk eşya; kâğıt fabrikaları. (L)

MASSİNE (Léonide), rus asıllı, amerikan uyruklu dansçı ve koreograf (Moskova 1896). Öğrenimini İmparatorluk Bale okulunda yaptı. 1913'te Diaghilev Bale topluluğunda çalışmağa başladı. 1915'te ilk koreografisini düzenledi: *Geceyarısı Güneşi*. 1917'de *Şen Kadınlar* ve *Geçit Töreni*, 1919'da *Acayip Dükkân* ve büyük başarı kazanan *Üç Köşeli Şapka* balelerini düzenledi. 1920'de *Pulcinella*'nın koreografisini tamamladıktan sonra, Diaghilev'den ayrılarak İda Rubinstein yönetiminde Milano operasında çalışmağa başladı; kont Etienne de Beaumont hesabına *Mavi Tuna* ve *Salata* balelerini hazırladı. 1926'da New York Roxy tiyatrosu bale öğretmeni, 1932'den 1937'ye kadar da Monte-Carlo ve Albay Basil balelerinin koreografı oldu. Koreografik senfonilerini bu dönemde gerçekleştirdi: *Presages*. Çaykovski'nin beşinci senfonisi (1933); *Choreannum* (Brahms, dördüncü senfoni, 1933); Berlioz'un *Fantastik Senfoni*'si (1936) ve Beethoven'ın yedinci senfonisi (1938). Ayrıca Offenbach'ın *Paris Şenlikleri* (1938), Hindemith'in *Seçkin Görüntüler* (1938) ve *İspanyol Capriccioso*'su (1939) balelerini yarattı. İkinci Dünya savaşında Amerika'da Highlights ballet adlı bir topluluk kurdu, *Kırmızı Şosonlar* (1948), *Hoffmann'ın Masalları* (1951), *Napoli Karusel*'i (1954) adlı filimlerde çalıştı. 1952'de Peruggia'da *Laudes Evengeli* adlı koreografik mister'in ilk temsilini verdi. 1957'de Dekameron'dan *La Commedia Umana*'yı (İnsanlık Komedisi) bale için düzenledikten sonra, 1959'da Milano operasında *Don Juan* (Gluck'un müziği), New York'ta *Üç Köşeli Şapka* balelerini sahneye koydu. 1963'te Covent Garden'da *Hırsızlar Balosu*'nu temsil ettirdi. *Lune de Miel* (Balayı) filmi için *Büyücü Aşk* balesini, *Turruel Âşıkları*'nı (1958) düzenledi. 1960'tan beri Balletto Europeo (Avrupa balesi) topluluğunun sanat yönetmenliğini yapmaktadır. (L)

MASSİNGER (Philip), ingiliz tiyatro yazarı (Salisbury 1583 - Londra 1640). Fletcher ve Dekher ile işbirliği yaptı; kendi başına yazdığı komediler şunlardır. *The City Madam* (Şehirli Kadın) [1619]; *A New Way to Pay Old Debts* (Eski Borçları Ödemenin Yeni Yolu) [1625]; *The Guardian* (Vasi) [1633]. Ayrıca trajediler ve romansı dramlar da yazdı: *The Duke of Milan* (Milano Dukası) [1618]; *The Unnatural Combat* (Yozlaşmış Savaş) [1619]; *The Maid of Honour* (Nedime) [1621]; *The Bondman* (Köle) [1623]; *The Roman Actor* (Romalı Oyuncu) [1626]; *The Picture* (Tablo) [1629]; *The Emperor of the East* (Doğu İmparatoru) [1631]; Massinger, Ford ile birlikte, Elizabeth devrinin son büyük dram şairidir. (L)

MASSİNGHAM (John), 1425 - 1450 arasında eser veren ingiliz heykeltıraşı. 1409'da, Londra'da marangoz çırağıydı. Yirmi yıl sonra Canterbury'de bulunduğu bilinir. 1438'den 1442'ye kadar Oxford'daki All Souls'ta çalıştı (mihrap duvarı, mihrap dolabı). 1449'da Eski Eton kilisesinin büyük mihrabı için bir Meryem heykeli, Warwick'te, Saint Mary kilisesinin Richard Beauchamp şapelinde bulunan konat Warwick'in bakırdan heykeli için bir tahta kalıp hazırladı. (L)

MASSİS (Henri), fransız yazarı (Paris 1886). Önce Alfred de Tarde ile birlikte «Agathon» takma adıyle *Opinion*'da yazılar yazdı. *Jeunes Gens d'Aujourd'hui* (Bugünün Gençleri) [1911] üstüne ilgi çekici soruşturmalar yayımladı. Jacpues Bainville ile *La Revue Universerselle* dergisini kurdu (1920). Tommaso'culuğu diriltmeğe çalışan kitaplar yazdı. Başlıcaları şunlardır: *La Vie d'Ernest Psichari* (Ernest Psichari'nin Hayatı) [1916]; *Jugemens* (Yargılar) [1923]; *Défense de l'Occident* (Batının Savunması) [1928], *Maurras et notre Temps* (Maurras ve Çağımız) [1951]; *Salazar Face à Face* (Salazar ile Yüz Yüze) [1961]; *Barrés et Nous* (Barrès ve Biz) [1962]; *Le Souvenir de Robert Brasillach* (Robert Brasillach'ın Hatırası) [1963] ve *Au Long d'une Vie* (Bir Ömür Boyunca) [1967] adlı hatıraları. (L)

MASS MEDİA çoğl. i. Bk. MEDİA.

Masson, fransız yayınevi. *Librairie Médicale et Scientifique*'in devamıdır. 1804'te, Nicolas Crochard tarafından kuruldu. Victor Masson (Beaune 1807 - Pont-de Pany, Côte-d'Or 1879). Paris'e gitti ve 1938'de Nicolas Crochard'ın kitabevine ortak oldu ve 1846'da kitabevinin tamamını satın aldı. Resimler ve metin arasına süslemeler ekleyerek bilimsel kitaplara zarif bir görünüş kazandırdı. Cuvier ile Geoffroy Saint-Hilaire'in kitaplarının lüks baskısını yaptı ve Fransızların bilim kitaplarından bazı büyük eserleri dış ülkelere göndermeğe başladı. 1847'de yayımcı Langlois ve Leolercq ile «Bibliothèque Polytechnique»i kurdu. 1871'de, yerini oğlu Georges (Paris 1839 - öl. 1900) aldı. O da, 1896'da oğlu Pierre'i (1865-1928) kendine ortak etti; Pierre ise oğlu Georges ve başka iki kişiyle (Robert Talamon ve Henri Casalis) ortak oldu. *Masson* yayınevi, dergileri, bilim ve tıp alanındaki büyük inceleme kitaplarıyle dünya çapında ün kazanmıştır. (L)

MASSON (André), fransız ressamı (Balagny-sur-Thérain, Oise 1896). Bir ara kübizmi uyguladı (1922) ve 1923'te gerçeküstücülüğe geçti. Ritm ve arabesk anlayışı İspanya İç savaşı (1936) ile ilgili tablolarında görülür. Michel Leiris'in *Tauromachie* (Boğa Güreşi) adlı eseri için yaptığı resimlerde ve öteki tablolarında erotizm ile zulüm birleşir. Gertrude Stein, R. Desnos, Marcel Jouhandeau'nun eserleriyle Malraux'nun *Kanton'dan İsyan*'ını da (Conquérants) resimlemiştir. 1945'ten bu yana soyutlamaya doğru bir gelişme göstermiştir. Jean - Paul Sartre'ın Mezarsız Ölüler'i (Morts sans Sépulture) ve *Hamlet* için kullanılan dekor ve kostümleri de yaptı. Eserleri Millî Çağdaş Sanat müzesindedir. Jackson Pollock ve ona benzemeğe çalışanları otomatizm konusunda yaptığı araştırmalarla kesin bir şekilde etkiledi 1965'te Théâtre de France için yeni bir tavan yaptı. (L)

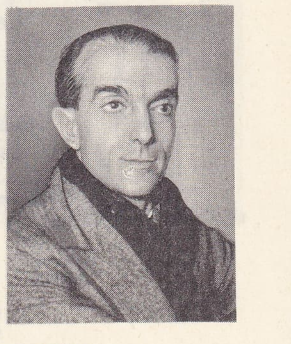

MASSİNE

MASSON (Antoine), fransız fizikçisi (Auxonne, Altın Sahili 1806 - Paris 1858). Louis-le-Grand lisesinde ve École Centrale de Paris'te öğretmendi: özellikle elektromagnetizma olaylarıyle ilgilendi. 1834'te geçici kesilme akımının var olduğunu öne sürdü; 1836'da, bir pille üretilen akımın bir dişli çark yardımıyle aniden kesilmesiyle meydana gelen yüksek gerilimli indükleme akımlarını gerçekleştirdi. 1838'de Breguet ile elektrikli bir telgraf cihazı ve 1841'de ilk indükleme bobinini yaptı; bu bobini, Gessler'den önce sayreltilmiş gazlar içinde elektrik boşalması yaratmak için kullandı. 1854'te akışkanların titreşimlerini inceledi ve havalı âletler için bir teori öne sürdü. (L)

MASSON (Frédéric), fransız tarihçisi (Paris 1847 - ay.y. 1923). Prens Napolyon'un evrakını tasnifle görevlendirildi. İmparatorluk devrine merak sardı, Napolyon ve ailesi üstüne çok ayrıntılı eserler yayımladı: *Napoléon et les Femmes* (Napolyon ve Kadınlar) [1894]; *Napoléon Inconnu* (Bilinmeyen Taraflarıyle Napolyon) [1895]; *Joséphire de Beauharnais* (1899); *Napoléon à Sainte-Hélène* (Napolyon Sainte-Hélène'de) [1912]; özellikle *Napoléon et Sa Famille* (Napolyon ve Ailesi) [13 cilt, 1897-1919]. (L)

André MASSON «Conquérante» için resimlemesi (Skira baskısı)

MASSON (Jean, **Papire** — denir), fransız hümanisti (Saint-Germain-Laval, Forez 1544 - Paris 1611). Tümü latince yazılan eserleri birçok konuyu kapsar. En iyi eseri *Annales Francorum* (Fransız Yıllıkları) adlı derlemedir. Dört kitaptan meydana gelen bu eser, yazarın değerli bir tarihçi olduğunu gösterir. (L)

MASSON (Loys), fransızca yazan mauritiuslu yazar (Rose Hill 1915). Çok genç yaşta boks ve şiire (*Fumées* [Dumanlar], 1937; *Les Autres Nourritures* [Öbür Nimetler], 1938) merak sardı ve 1939'da Fransa'ya yerleşti. Alman işgalinde Fransız Direnme kuvvetlerine katıldı ve *Poésie* 41'in (41. Şiir) yazıişleri sekreteri oldu. 1945'te Millî Yazarlar komitesi sekreteri, 1946'da *Lettres Françaises*'in başyazarı oldu. İki yıl sonra gazeteciliği bıraktı ve kendini eserlerine verdi. Şiirleri: *Délivrez-Nous du Mal* (Bizi Kötülükten Kurtarın) [1942-1946]; *Icare ou le Voyage* (İkaros veya Yolculuk) [1950]; *Les Vignes de Septembre* (Eylül Bağları) [1955]; *La Dame de Pavoux* (Pavoux'lu Kadın) [1965]; romanları: *L'Etoile et la Clef* (Yıldız ve Anahtar) [1945]; *Les Mutins* (Serkeşler) [1951]; *Les Tortues* (Kaplumbağalar) [1956]; *Le Notaire des Noirs* (Zencilerin Noteri) [1961]; *Le Feu d'Espagne* (İspanya Ateşi) [1965]; *Les Anges Noirs du Trône* (Tahtın Siyah Melekleri) [1967]; tiyatro oyunları: *La Résurrection des Corps* (Bedenlerin Dirilmesi) [1952] ve *Christobal de Lugo* (1960). [L]

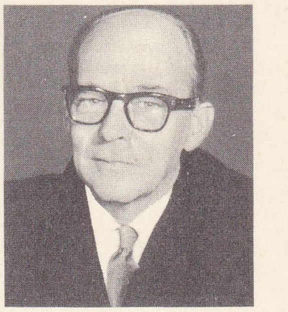

Loys MASSON

MASSON (Michel *Gaudichot* - *Masson*, **Michel** — denir), fransız yazarı (Paris 1800 - ay.y 1883). Kahveci çıraklığı, kitapçı yamaklığı, taş oymacılığı yaptı, sonra *Figaro*'da gazeteci olarak çalıştı. Tek başına veya Scribe, Anicet-Bourgeois, Dennery ile işbirliği yaptı, vodviller, dramlar yazdı: *Fretitlon* (1829); *Le Mari de la Favorite* (Gözdenin Kocası) [1834]; *Mme Favart* (Bayan Favart) [1837]. (L)

MASSON (Paul Marie), fransız müzik bilgini (Sète 1882 - Paris 1954). 1938'de, Sorbon'da Müzik Tarihi kürsüsünde, A. Pirro'nun yerine geçti. *Berlioz*'un monografisi (1923), ölçülü müzik üstüne bir inceleme (Lavignac Ansiklopedisi) ve *Rameau'nun Operası* üstüne yazdığı doktora tezi (1931) başlıca eserleridir. (L)

MASSONİA i. (tabiat bilgini F. *Masson*'un adından). Zambakgillerden soğanlı bitki; dipten çıkan iki yaprağı çok büyük ve çoğu zaman yere yatık durumdadır; özellikle Güney Afrika'da yetişir. (L)

MASSON-OURSEL (Paul), fransız şarkiyatçısı ve filozofu (Paris 1882-ay.y 1956). Paris'te Uygulamalı yükseköğretim okulunda, İktisadî ve Sosyal Bilimler bölümü profesörü (1920-1956). Başlıca eserleri: *La*

Foto. LAROUSSE

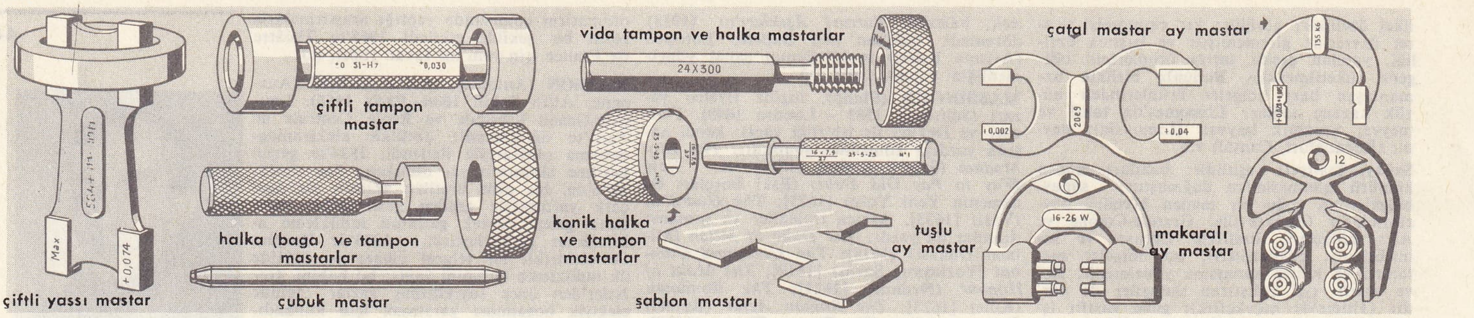

mastarlar (mekan.)

Philosophie Comparée (Karşılaştırmalı Felsefe) [1923]; *Esquisse d'une Histoire de la Philosophie İndienne* (Hint Felsefesi Tarihçesi Taslağı) [1923]; *L'Inde Antique et Civilisation İndienne* (Eskiçağ Hindistanı ve Hint Medeniyeti) [1933], *Le Fait Métaphysique* (Metafizik Olgu) [1941]; *Yoga* (1954). [L]

MASSU (Jacques), fransız generali (Châlons-sur-Marne 1908). 1940'ta general de Gaulle'e bağlandı. Leclerc'in Çat gölünden Strasburg'a kadarki başarılı ilerleyişine katıldı. Sonra Çinhindi'nde hizmet gördü. Daha sonra hava indirme birliklerine geçti. 1955'te generalliğe yükseldi. X. Paraşüt tümenine kumanda etti, 1956'da Port-Said çıkarmasını, sonra 1956-1957'de Cezayir harekâtını yönetti. Mayıs 1958'de Cezayir Şehri Halk Kurtuluş komitesi başkanı, 1959'da Cezayir Şehri kolordu kumandanı ve olağanüstü görevli genel müfettişi oldu. Anavatana çağırılması 24 ocak 1960'ta Cezayir şehrindeki ayaklanmaya yolaçtı. 1961'de Metz askerî valiliğine tâyin edildi. 1966'da Almanya'daki fransız kuvvetleri kumandanı oldu. (L)

MASSUCCO COSTA (Angiola), italyan kadın psikolog (Brescia 1902). Cagliari üniversitesi psikoloji kürsüsü profesörü, *Rivista di Psicologia Sociale* (Sosyal Psikoloji Dergisi) adlı derginin müdiresi oldu; Torino'daki, üniversite ertesi mükemmelleştirme okulunun yönetiminde görev aldı. Kiesow'un öğrencisiydi; tarih ve kültüre büyük yer veren toplumsal bir psikolojiye yöneldi, deneysel araştırmalar yaptı, makaleler, monografiler ve kitaplar yazdı. (L)

MASSY, Fransa'da Esson idare bölgesinde kanton merkezi, Paris'in güney banliyösünde, Verrières ormanının güneydoğusunda; 19 335 nüf. Plastik eşya. Ölçü âletleri fabrikası. Ecza malzemesi. Komün, ucuz konutlardan meydana gelen bir site inşa edilmesiyle büyük ölçüde genişlemiştir. (L)

MASSYLİ'LER. Esk. coğ. Numidia'nın doğu kesiminde (Küçük İstirya'dan Sirta - Kosentine'ye kadar) yaşayan numid ırkından göçebe halk; bunlarla akraba oldukları sanılan Massaisyli'ler ise batı kesiminde yaşarlardı. Bk. MASİNİSSA. (L)

MASSYS. Bk. MATSYS.

MAST i. (fars. *mäst*). *Esk.* Yoğurt. (M)

MASTABA i. (ar. *maṣṭaba*). *Esk.* Kerevet, sedir.

— Arkeol. Memfis büyüklerinin mezarı.

— ANSİKL. Arkeol. *Mastaba*, arapların evlerine bitişik olarak yaptıkları sıra veya peykelerin biçimini andırır. «Mastaba» adı da buradan gelir. Gerçekte mastaba, mezarın dışında kalan küçük bir şapel ve serdab ile (mihrabın yanında, dar, yatay bir pencereyle, şapelden ışık alan, içinde ölünün heykelleri bulunan küçük oda) yeraltı ölü odasından meydana gelir; bu odaya, bir kuyudan girilirdi; bu kuyu ölü gömüldükten sonra molozla kapatılırdı. Lahdine veya lahitlerine eşyalarıyle konan ölünün artık nisanlar tarafından ziyaret edilmemesi gerekirdi. Buna karşılık da, şapelde sürekli olarak âyinler yapılırdı. Bu âyinler, cenaze töreni âyinlerinden sonra belirli tarihlerde veya önemli bayramlarda yapılır ve ölü kültünün tamamlayıcısı olurdu. Başlangıçta mastaba'larda, doğu cephesinde sungurlar için bir göz bulunan bir duvar vardı. Şapelin duvarları boyalı kabartmalarla kaplıydı (bazen de duvarlar sadece boyalı olurdu). Üstlerindeki resimler Nil kıyısında yaşayan insanların günlük hayatlarının çeşitli yönlerini canlandırırdı. Bu şekillerin, aynı zamanda, ölünün her çeşit yiyecek edinmesini, ölümsüz hayata giden yoldan onu alıkoyacak her çeşit güçlüğü yenmesini sağlayan, dinî nitelikte bir çeşit büyü mesajı anlamına geldiği de sanılmaktadır. (LM)

MASTAGOJİ i. (yun. *mastos*, meme ve *agoge*, terbiye'den fr. *mastagogie*). Zootekn. Memeye uygulanan mekanik usullerin tümü. (L)

MASTAKİ i. (yun. *maṣtikh*'ten ar. *maṣṭakī*). *Esk.* Sakız. Bk. MASTİKA.

MASTAKS i. (fr. *mastax*). Zool. Rotatorların övütücü midesi. (Mastaksın içinde, besinleri sıra ile döven çekiç biçiminde iki organ bulunur.) [L]

MASTALYA i. (ital. *mastello*'dan). Denizc. Genellikle ağaçtan yapılan ve birçok işte kullanılan çeşitli biçimlerde kap. || *Yangın mastalyası*, gemilerde yangına karşı kullanmak amacıyle bazı yerlerde bulundurulması gereken su dolu kap. (L)

MASTALYALIK i. (*mastalya*'dan *mastalya-lık*). Denizc. Mastalyaların oturtulması için yapılan veya toplu olarak korunması için ayrılan yer. (M)

MASTAR veya **MASDAR** i. (ar. *ṣudūr*'dan *maṣdar*, bir şeyin çıktığı yer). Gram. Fiilin durum veya hareket anlatan, fakat şahıs ve sayı belirtmeyen hali. Hareket ve fiil ismi. (Türkçede *-mak, -mek*, mastar ekiyle yapılır: *Ara-mak, düşün-mek.*) ||

— *Esk. Masdar-ı bina-yı merre*, birinci harfi fetha okunan ve sonuna yuvarlak *t* gelen *fa'let* veznindeki sülâsi mastar. (Hareketin bir defa yapıldığını belirtir, meselâ *darbe* «bir kere vurma» gibi.) || *Masdar-ı bina-yı nevî*, birinci harfi kesreli okunan ve sonuna yuvarlak *t* gelen *fi'let* vezindeki sülâsi mastar. (Hareketin tarzını bildirir, meselâ *dırbet* «vuruş tarzı» gibi.) || *Masdar-ı mimî*, ilk harfi *m* olan ve dört vezinde gelen mastar: *Mefharet, marifet* gibi.

◆ **Masdarî** sıf. *Esk.* Mastarla ilgili.

◆ **Masdariyet** i. *Esk.* Mastarın anlattığı hareket ve oluş anlamı. || *Edat-ı masdariyet*, sıfatların sonuna gelen *iyet* edatı, *insan-iyet* gibi. (M)

MASTAR veya **MISTAR** i. (ar. *saṭr*'dan *mısṭar* veya *maṣṭar*). Camc. Pencere camlarının dökümünde kullanılan ve merdane camın yüzeyinden geçirilirken kenar çizgilerini belirlemeğe yarayan bir tür madenî mala.

— Denizc. Makine ve demirci atelyelerinde kullanılan çelik cetvel. || Makinelerin ayarlanmasında kullanılmak üzere fabrikaları tarafından verilen, türlü biçimlerde yapılmış ölçü kalıpları. || *Mastar çıkarmak*, makinenin herhangi bir yerine uygulanacak bir parçayı kesmeden önce o yerin, mukavva, teneke v.b. gibi kolay işlenir bir malzeme ile kalıbını almak. || *Mastara vurmak*, ölçmek.

— İnş. Sıvacıların ve duvarcıların sıvayı, betonu düzeltmek için kullandıkları ensiz, uzun ve düz tahta.

— Kuyumc. *Yüzük mastarı*, parmak üzerinden bir yüzüğün ölçüsünü almak için kullanılan numaralı halkaların tümü.

— Mekan. Bir uzunluğu belirleyen ve mekanik parçaların yapımında ölçek olarak kullanılan kontrol âleti. (Bk. ANSİKL.) || Çeşitli malzemeyi (tahta, kumaş, deri, karton v.b.) çok düzgün bir çizgi boyunca kesmek için kılavuz olarak kullanılan ahşap veya madenî profil. || *Delik mastarı*, dişi bir parçanın boyutlarını ölçmeğe ve denetlemeğe yarayan âlet. Bk. ANSİKL.

— Metalürji. Döküm kalıbındaki kumun eşit ve düzgün yayılması için dökümcülerin kullandığı yassı âlet.

— Metrol. *Çatal mastar*, aralarındaki açıklığın, yapılacak birleştirmenin cinsine göre ayarlandığı iki çatal ucu bulunan mastar. (*Mil kontrol mastarı* veya *geçer geçmez mastarı* da denir.)

— Seram. Bir çömleğe profil vermek için kullanılan, belirli bir biçimde kesilmiş madenî levha. || *Ölçek mastarı*, bir parçanın ölçülerini ayarlamak için fayans işçisinin kullandığı bir çeşit pergel.

— Sil. *Çap mastarı*, fransız askerî mühendisi ve generali Gribeauval tarafından bulunan ve bir ateşli silâhın çapını namlu boyunca kontrol etmeğe yarayan âlet. (Çap mastarıyle, milimetrenin yüzde birine kadar olan hatalar bulunabilir.)

— ANSİKL. Mekan. *Mastar*, bir uzunluğu, önceden belirlenmiş en büyük hassasiyetle maddesel bir büyüklük halinde belirler. Taksimatlı cetvel, mikrometre, sürmeli kompas v.b. gibi, okunması daima kullanan işçinin dikkatine bağlı olan ve ne kadar hassas ölçme yapılsa da mutlak bir değer olarak kabul edilemeyen ölçü âletlerine başvurmadan bir parçanın boyutlarını doğrudan doğruya kontrol etmeğe yarar.

Önceleri yağ sürtünmeli mastarlar kullanıldı. Fakat adsal çap (nominal kot) taşıyan bu tür mastarlar, erkek parçanın dişi parçadan daha büyük olduğu *sıkı geçme*'lerde kullanılamaz; *kayar, döner* ve *serbest geçme*'lerde ise boşluk toleransı işçinin ustalığına kalır ve kontrol edilemez. Bu yüzden *sınır mastarları* veya *tolerans mastarları* kullanma yönüne gidildi. İç çapların denetlenmesinde kullanılan *tampon mastarlar, yassı mastarlar* veya *çubuk mastarlar* (*broş*) ile millerin denetlenmesinde kullanılan *baga mastarlar, çatal* veya *ay mastarlar* gibi tolerans mastarları, bir parçanın boyutları için kabul edilebilen en küçük ve en büyük iki sınırı belirleyen sabit veya önceden ayarlanmış âletlerdir; bu iki sınır boyut arasındaki fark, kabul edilebilir tolerans*'tır. Bir *tampon mastar*, her iki ucunda birer silindir bulunan bir çubuktan meydana gelir; bu silindirlerden birinin çapı, toleranslarca kabul edilen maksimum kotu, diğerinin çapı da minimum kotu gösterir. Bir *yassı mastar* da aynı maksimum ve minimum kotları verir, fakat şekli düzdür ve daha hafif olduğu için kullanılışı daha kolaydır. *Çubuk mastar* veya *broş*, uzun bir silindirden meydana gelir; bu silindirin uçları, kontrol edilecek deliğin çapına eşit çaptaki bir küreye ait küre kapakları şeklindedir. *Baga mastarlar*, milleri denetlemek için kullanılır; genellikle bunların yerine, iç çap mastarı gibi yassı olan, iki ucunda birer maksimum ve minimum çenesi bulunan *çatal mastarlar* veya *ay mastarlar* tercih edilir.

Tolerans mastarlarının en büyük mahzuru, bu mastarların yapımında kabul edilen belirli bir kot ve farklı sınırlar dışında kullanılma imkânının olmamasıdır. (Bununla

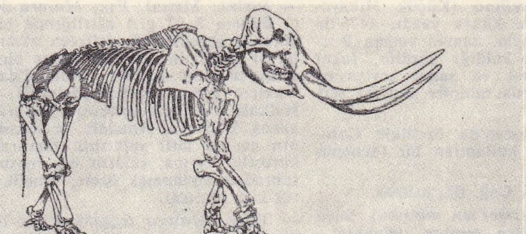

Newburgh (New York) yakınında Hudson Highlands'de bulunan erkek Warren **mastodon**-unun iskeleti

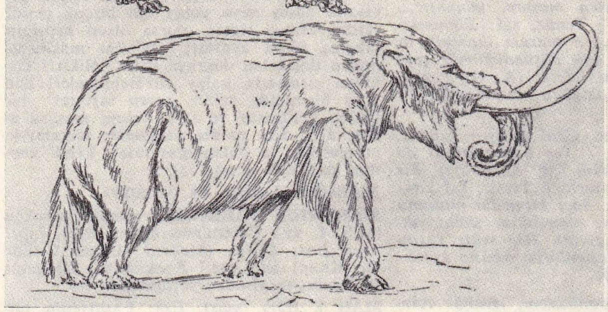

erkek **mastodon** «americanus»

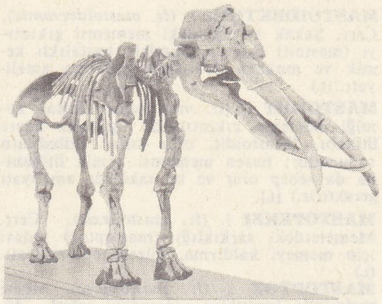

üç dişli **mastodon'un** iskeleti, Tabiat Tarihi Millî müzesi, Paris

birlikte, bu sınırları ayarlamak imkânı veren mastarlar da vardır.) Kullanma kolaylığı ve oldukça ucuz olan fiyatları, mastarların bu mahzurunu geniş ölçüde dengeler. Günümüzde, parçaların denetlenmesinde uygulanan en pratik yol yine mastarlardır; çünkü bir ölçü âleti üzerindeki çizgi ve derecelemeleri okuma zorunluğunu ortadan kaldıran tek usul budur. Mastarlar daha sonraki kontrolları kolaylaştırır, taksimatlı ölçü âletlerinden daha basit ve sağlamdır. Bir mastarın *sert* (aşınmaması için), *şekil değiştirmez* (özellikle büyük boyutlu mastarlarda bu nokta çok önemlidir) ve zamanla *değişmez* olması gerekir. Bu âletler karbonlu çelikten yapılır; su verilerek tavlanır, sonra da zamanla değişmemelerini sağlamak için ısıl işlemden geçirilir. Isıl işlemde mastarlar, 100°C'taki bir yağ banyosunda ısıtılır, sonra çok yavaş olarak soğutulur. En sonunda taşlanıp perdahlanır. Bazen sertliği arttırmak için yüzeysel bir kromlama da uygulanabilir.

Bir mastarın boyutu, 1894'te Johansson tarafından kesin şekli verilmiş olan *ayar mastar*'larla (*Yohanson mastarı* veya *paralel mastarlar* da denilir) denetlenir. İç çap mastarları, bir komparatör* yardımıyle doğrudan doğruya uçlu ayar mastarlarıyle denetlenir. Mil mastarları (çatal mastarlar) ise şu şekilde denetlenir: mastar, herbiri bu mastar için tespit edilmiş iki sınırdan birine tekabül eden iki ayar mastarından art arda geçirilir; bu ayar mastarlarından birini zorlayarak, öbürüne hiç değmeden içinden geçmesi gerekir. Bir mastarın üzerinde şu işaretler bulunur: *nominal kot, sembol* (harf veya rakam), *«geçer»* ve *«geçmez»* uçları için birer *işaret* ve *20°C işareti* (bu sıcaklık derecesi, mastarın kullanılması için milletlerarası kurallarla kabul edilmiş zorunluk sıcaklıktır).

● *Delik mastarı*, dişi bir parçanın iç boyutlarını ölçmeğe yarar. Bu âlet iç kompasla aynı görevi yaparsa da iç kompasın silindir biçiminde olmasına karşılık düzdür, ayrıca küre uçlu olabilir; bu halde, uçları küre şeklinde olan silindir biçiminde bir çubuktan meydana gelir: böylece mastarın en küçük eğiminin ölçmede hatalara sebep olması önlenir. Düz bir delik mastarının iki değişik ucu vardır: biri işlenen parçanın maksimum boyutunu, öbürü minimum boyutunu belirler. [LM]

MASTARA i. (ar. *satr*'dan *mastara*). Mat. *Esk.* Açı ölçen cetvel. Bk. ALİDAT. [M]

MASTAR dağı, Doğu Anadolu'da. (Orta Fırat bölümü) Hazar gölünün kuzeydoğusunda yer alan dağ kütlesi; 2 170 m. [M]

MASTARİYE i. (ar. *şudür* > *maşdar*'dan *maşdariyye*). Mal. *Esk.* Osmanlı devletinde gümrüklerde alınan vergi türlerinden biri. (Oktruva ve istihlâk vergilerine benzer. Yabancı devletlerle yapılan ticarî antlaşmalar sonunda, reftiye ve müruriye ile birlikte kaldırıldı. Bunların yerine ithalât, ihracat, transit kelimeleri kabul edildi.) [M]

MASTAURA. Esk. coğ. Anadolu'da (Lydia bölgesi) şehir. Hıristiyanlık devrinde bir piskoposluk merkeziydi. 431'de Efes, 451'de Khalkedon konsillerine katıldığı bilinir. Bu şehre ait birçok yazıt ve sikke tespit edildi. (Bugün *Kaleköyü.*) [M]

MASTÇI i. (*mast*'tan *mast-çı*). Teşk. tar. *Mastçı şakirdi*, saraya yoğurt, kaymak ve tereyağı yapan Mastgeranı Hasca ocağının yardımcılarına verilen ad. [M]

MASTELLO i. (ital. k.). Eskiden İtalya'da şarap için kullanılan bir hacim ölçüsü. (Ferrara'da 56,78 litre, Venedik'te ise 75,11 litre değerindeydi.) [L]

MASTER i. (yun. k.). M. Ö. IV. yy.da, sürgünlerin mallarına elkoymakla görevli atinalı hâkim. [L]

MASTERS (Edgar Lee), amerikalı avukat ve şair (Garnett, Kansas 1869 - Melrose Park, Pensilvania 1950). Middle - West'in küçük bir köyünün mezarlığında bulunan taşları üzerindeki hayalî yazıtların bir derlemesi olan *Spoon River Anthology* (Spoon River Antolojisi) [1915] adlı eseri edebî bir olay oldu. Bir düzine kadar eseri arasında: *Along the Illinois* (Illinois Boyunca) [1942] sayılmağa değer. [L]

MASTERS (Maxwell Tylden), ingiliz botanikçisi (Canterbury 1833 - Ealing 1907). Hekim olduğu halde kendini botaniğe verdi ve birçok bitki grubunu (çarkıfelekler, kozalaklılar v.b.) inceledi, sonra bitkilerde görülen anormallikleri ve ucubelikleri ele aldı ve bunları *Vegetable Teratology* (Bitki Teratolojisi) [1869] adlı eserinde tanımladı. Royal society'ye üye seçildi. [L]

MASTGERAN çoğl. blş. i. (fars. *mâst*, yoğurt, *-ger*, yapan ve *-ân*, çoğul ekinden *mastgerân*). *Esk.* Yoğurt yapanlar.

— Teşk. tar. *Mastgeranı hassa,* Osmanlı devletinde saray mutfağında, kilercibaşıya bağlı yoğurtçulara verilen ad. (Bk. ANSİKL.) || *Mastgeranı Hassa ocağı,* saray yoğurtçularının bağlı olduğu ocak.

— ANSİKL. Sarayın yoğurtçu kârhanesi adı verilen yoğurt imalâthanesi, Ahırkapı'daydı. Sayıları 25 kadar olan yoğurtçular, sarayın yoğurt, süt v.b. ihtiyaçlarını karşılardı. Ustalarına *mastgeranı hassa,* yardımcılarına da *mastçı şakirdi* denirdi. [M]

MASTI i. Bk. BASE.

MASTIBACAK blş. sf. *Halk dili.* Bk. BASTIBACAK.

MASTIÇIÇEĞİ blş. i. Bot. *Eşanl.* ÖKÜZGÖZÜ. [M]

MASTİCOPHİS. Amerika Birleşik devletlerinde bulunan çok ince ve uzun yılan; zehirli değildir; çok fare yediği için tarım bölgelerine yararlıdır. (İlmî adı *Mastcopnis flagellum.* Suyılanıgillerden.) [L]

MASTİF i. (ing. *mastiff*). İngiliz bekçi köpeği.

— ANSİKL. *Mastif,* iri, gürbüz ve kuvvetli bir köpektir; muhtemelen epir bekçi köpeğinden türemiş ve Romalılar tarafından yaygınlaştırılmıştır. Ortaçağda bile bilinen bu köpekler sadece bekçilik için değil, kurt, ayı gibi iri av hayvanlarının avlanmasında da kullanılırdı.

Mastifin kulakları normal kulak yerinden daha yukarıda ve küçüktür, yanağa doğru sarkar; tüyleri kısa ve değişik kızıl-sarı renkte (açık, koyu, yaldızlı, gümüşî) burnu, kulakları ve gözlerinin etrafı siyahtır. [L]

MASTİGOPHOROS i. (yun. *mastiks,* kamçı ve *pherein,* taşımak'tan). Esk. yun. Şehirde ve tiyatroda düzenliği sağlayan ve verdiği cezaları uygulamakla da yükümlü olan görevli. [L]

MASTİGOZOM i. (fr. *mastigosome*). Biyol. BLEFAROPLAST ve temel CİSİMCİK'in eşanlamlısı. [L]

MASTİGUS i. Nemli yerlerde, yosunların, bitki kırıntılarının altında yaşayan böcek. (Kınkanatlıların *scydmenidae* familyasından.) [L]

MASTİKA i. (yun. *mastikhe*'den). Sakız rakısı: *Mastikanın, biranın iyisi burada bulunur... Buraya Papi derler* (Ahmed Rasim).

— Teknol. Sakızağacından (*Pistacia lentiscus*) çıkarılan reçine. (Mastika alkollü ince vernik yapımında, rakıya koku vermekte kullanılır, bazı diş dolgularının bileşimine girer.) [M]

MÄSTLİN (Michael), alman astronomu ve matematikçisi (Göppingen, Württemberg 1550-Tübingen 1631). 1580'de Heidelberg'de, 1584'te Tübingen'de matematik profesörü oldu. Öğrencisi Kepler'e Kopernik'in fikirlerini kabul ettirdi. Ay'ın solgun ışığını ilk defa açıklayan odur. [L]

MASTODON i. Hortumlular takımının mastodontlar grubundan fosil hayvan; pliyosen ve pleyistosen tabakalarında bulunur; üst savunma dişleri çok küçüktür veya yoktur. [L]

MASTODONSAURUS i. Labirentodonlar grubundan iki yaşayışlı çok iri hayvan; Trias'da fosil olarak bulunur.

— ANSİKL. *Mastodonsaurus,* semender'i andıran çok iri ve hantal bir hayvandı. Kafatası, dip kısmı geniş, ucu sivri bir üçgen şeklinde ve yaklaşık olarak 1 m uzunluğundadır. Göğsünde kemiksi plakalar bulunur. Birçok türü vardır; en iyi bilinen türü, Württemberg'de bulunan *Mastodonsaurus giganteus*'tur. [L]

MASTODONTLAR çoğl. i. Memelilerin hortumlular takımından fosil hayvanlar grubu.

— ANSİKL. *Mastodontlar,* genel olarak fillere benzer. Yalnız, azı dişlerinde mine kısmı lameller şeklinde değil tümsecikler halindedir; en eski türlerinde iki savunma dişi yerine (*mastodon*) dört savunma dişi bulunur (*tetrabelodon*). Azıların taç kısmını meydana getiren tümseciklerin sayısına göre, birçok gruba ayrılır. Üçüncü ve Dördüncü zamanda, özellikle Miyosen ve Pliyosen devrinde yeryüzünün hemen bütün bölgelerinde yaşadı. Cüsseleri çok irileşen bu hayvanların soyu Dördüncü zamanda söndü. [L]

Marcello **MASTROIANNI** ve Jeanne Moreau «Gece»de

Foto. Encyclopedia Americana; Dubruille, Frasnay (LAROUSSE)

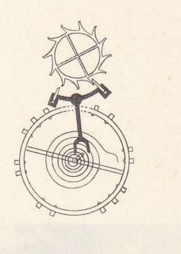

maşa (saatçilik)

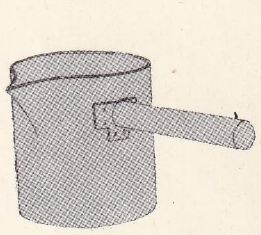

maşrapa

MASTOİDEKTOMİ i. (fr. *mastoïdectomie*). Cerr. Şakak kemiğindeki mememsi çıkıntıyı (mastoit) delerek, içindeki hastalıklı kemik ve mukoza dokusunu çıkarma ameliyatı. (L)

MASTOİDİT i. (fr. *mastoïdite*). Şakak kemiği mememsi çıkıntısında görülen hücre iltihabı. (Mastoidit, orta kulak iltihabının sonucudur; bazen mememsi kemik iltihabına da sebep olur ve bu takdirde ameliyatı gerektirir.) [L]

MASTOPEKSİ i. (fr. *mastopexie*). Cerr. Memelerdeki sarkıklığı (mastoptoz) tedavi için memeyi kaldırma, düzeltme ameliyatı. (L)

MASTOPTOZ i. (fr. *mastoptose*). Meme bezlerinde lopçuklar arasındaki telsel demetlerin gevşemesi yüzünden memelerin sarkması. (Çoğunlukla emzirmeden ileri gelir; estetik ameliyatla giderilebilir.) [L]

MASTOR veya **MASTUR** sıf. (yun. *methysos*, içkiye düşkün'den). *Argo*. Çok sarhoş: ***Aman herif yine mastor, bulaşmasın*** (Ahmed Rasim).

◆ **Mastorlaşmak** veya **masturlaşmak** dönşl. f. *Argo*. Çok sarhoş olmak. (M)

MASTOSİT i. (fr. *mastocyte*). Hücre bil. İçinde bazofil tanecikler bulunan gayet iri, bağdokusu hücresi. (Mastositler normal bağdokusunun metabolizmasında ve yaraların kapanmasını sağlayan genç bağdokusunun oluşumunda rol oynar.) [L]

MASTOTERMES i. Avustralya diviği. (Divikler arasında en ilkeli olan bu böceğin kanat damarları hamamböceklerininkini andırır. İlmî adı *Mastotermes Darwiniensis*. Eşkanatlılardan *mastotermitidae* familyasının örnek tipi.) [L]

MASTROİANNİ (Marcello), italyan tiyatro ve sinema oyuncusu (Fontana Liri 1924). Özellikle Luchino Visconti'nin yönetiminde yıllarca (1944-1947) tiyatroda oynadıktan sonra, 1951'de sinemaya geçti. Kısa zamanda ülkesinin en beğenilen oyuncularından biri oldu. Başlıca fiilmleri: ***Padre i Figli*** (Babalar ve Oğullar) [M. Monicelli'nin, 1956]; ***Beyaz Geceler*** (Le Notti Bianche) [L. Visconti'nin, 1957]; ***La Loi*** (Kanun) [J. Dassin'in, 1958]; ***Gece*** (La Notte) [M. Antonioni'nin, 1960]; ***Özel Hayat*** (Vie Privee) [L. Malle'in, 1961]; ***İtalyan Usulü Boşanma*** (Divorzio all'Italiana) [P. Germi'nin, 1961]; ***Cronaca Familiare*** (Hatıra Defteri) [V. Zurlini'nin, 1962]; ***Sekiz Buçuk*** (Otto e Mezzo) [F. Fellini'nin, 1962]; ***I Compagni*** (Arkadaşlar) [M. Monicelli'nin, 1963]; ***Dün, Bugün ve Yarın*** (Ieri, Oggi e Domani) [V. de Sica'nın, 1963]; ***Onuncu Kurban*** (La Decima Vittima) [E. Petri'nin, 1965]; ***Yabancı*** (L'Etranger) [L. Visconti'nin, 1967]; ***İtalyan Usulü Kıskançlık*** (Drama della Gelosia) [1969]; ***Tehlikeli Arzular*** (Amanti) [1970]. (L)

MASTROİANNİ (Umberto), italyan heykeltıraşı (Fontana Liri 1910). 1947'de Torino şehri armağanını aldı, oraya yerleşti ve 1958'de Venedik biennale'sinde birinciliği kazandı. Torino'daki ***Partizan Anıtı, Kanatlı Hayal*** (1958), ***Pegasus*** (1959), adlı eserleri serbest, köşeli ve dramatik bir üslûpta yapılmıştır. (L)

MASTUR sıf. Bk. MASTOR.

MASTURİ i. (yun. k. [?]). Denizc. Geminin en geniş yeri. *Masturi kesiti* (veya *maktaı*). Bk. ENİNE *kesit planı*. (M)

MASTZELLE i. (alm. k.: *mast*, yağlanma ve *zelle*, hücre'den). Kan bil. Bazofil tepkime[1] gösteren, tanecikli akyuvar; bağdokusunda ve daha az olarak kanda bulunur.

— ANSİKL. *Mastzelle*'ler miyelojen hücrelerdendir; bunların bazen kenara yakın iri bir çekirdeği vardır; çekirdek değişik şekilli taneciklerle dolu metakromatik bir protoplazma içindedir. Mastzelleler kanda her zaman bulunur, fakat miktarı daima azdır (normal halde 0,5). Bazı hastalık hallerinde (kloroz, astma, bazı dermatozlar ve özellikle miyeloit lösemi) daha çok olabilir. (L)

MASUCCİO Salerno'lu (Tommaso GUARDATİ, — denir), italyan hikâye yazarı (Salerno 1320'ye doğr.-ay.y. 1475'e doğr.). Soylu bir ailedendi. Roberto Sanseverino'nun sekreterliğini yaptı. 1460 ile 1470 arasında beş dekad'lık *Novellino* (Küçük Hikâyeler) adlı bir hikâye kitabı yazdı. 1476'da yayımlanan bu kitapta, zaman zaman Boccaccio'nun etkisinde kaldığı görülür, fakat onun alaycı şüphesi ve sanat seviyesine erişemez. İlk dekad'da rahipler sınıfını sert bir dille yerer. (L)

MASULA i. Hindistan'da özellikle Coromandel kıyılarında kullanılan bir teknenin adı. (L)

MASULİPATNAM. Coğ. Bk. BANDAR.

MASUM sıf. (ar. *ʿişmet*'ten *maʿşüm*). Suçu olmayan, suçsuz: *Ben masum, günahsız...* (H. R. Gürpınar). ‖ Temiz, saf: *Zihnimizden geçen en uzak, en masum ihtimallerin sadece şiddetle red için düşündüğümüz şeylerin bile ceremesini öderiz* (A. H. Tanpınar). *Muhaveremiz oldukça masumdu* (S. F. Abasıyanık).

◆ İ. Suçsuz kimse: *Cani geziyor dipdiri, canvermede masum / Suç başkasınındı da niçin başkası mahkûm* (M. Â. Ersoy). *Bir masumu mahkûm etmek*. ‖ Temiz, saf kimse. ‖ Küçük çocuk: *Saçı bitmedik masumu parçalamanın günah olmadığını iddia ediyorsunuz* (H. E. Adıvar). *Hiç sekiz yaşında, altı yaşında masumlarin canına kıyılır mı?* (Namık Kemal).

— Huk. *Esk. Masumüddem*, işlediği cinayet, kısası gerektirmeyen müslüman veya zımmî*. (Sahibinin ihmaliyle eşya veya hayvanların sebep olduğu ölüm durumlarında kısas gerekmediğinden, bunların sahibi, mala karşı işlenen cinayetlerde de fail masumüddem sayılır.)

◆ **Masumane** zf. *Esk.* Masum, suçsuz ve temiz bir şekilde: *Bu oyuna velev masumane olsun, tavassut eden bu çocuk...* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Masumluk** i. Günahsızlık, temizlik, saflık. (M)

MASUME i. (ar. *maʿşüm*'dan *maʿşüme*). *Esk.* Günahsız kadın. ‖ Küçük kız çocuğu. (M)

MASUMİYET i. (ar. *maʿşüm*'dan *maʿşümiyyet*). Masumluk: *Bilmez ki bu serbestlik bu tabiîlik Rabia'nın masumiyetinden, muhayyilesinin ona vaktinden evvel hayat tehlikesini öğretmemesinden geliyor* (H. E. Adıvar).

— İlâhiy. *Masumiyet devresi*, insanlık tarihinde ilk günahı işlemeden önce, insanoğlunun bütün kötülüklerden ve zararlı eğilimlerden uzak olduğu dönem. (M)

MASUN sıf. (ar. *şıyanet* ve *şavn*'dan *maşün*). *Esk.* Saklanmış, sağlam: *Nihal'in küçücük mektubunu kaybolmayacağı masun bir yere koymaya lüzum görüyordu* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ Korunmuş: *Enstitü Brezilya kahvesi cinsinin her türlü soysuzlaşmasından masun tutulmasına ve ıslah edilmesine hizmet eder* (F. R. Atay). [M]

MASUNİYET i. (ar. *maşün*'dan *maşüniyyet*). *Esk.* Korunma, eminlik: *Nenin ve kimin masuniyeti için kimden ve ne muavenet talep olunmak isteniyordu?* (Atatürk). *Yeni*. Dokunulmazlık.

— Huk. Bk. DOKONULMAZLIK. ‖ *Esk. Masuniyeti şahsiye*, kişi dokunulmazlığı. ‖ *Masuniyeti teşriiye*, yasama dokunulmazlığı. (M)

MASUR sıf. (ar. *ʿuşare*'den *maʿşür*). *Esk.* Preste sıkılmış, suyu veya yağı alınmış, çıkarılmış. (M)

MASUR sıf. (ar. *ʿusret*'ten *maʿsür*). *Esk.* Güç, zor.

◆ **Masurat** çoğl. i. *Esk.* Güç işler. (M)

MASURA veya **MASRA** i. (yun. halk. dili. *masuri*'den). Tekst. Karton, tahta veya plastikten yapılan, üzerine şerit, fitil veya iplik sarılan koni veya silindir. ‖ ***Masura tezgâhı***, dokuma tezgâhlarında mekik içine yerleştirilen atkı ipliği masuralarını saran makine. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Masuraya sarmak*, tek kat veya bükümlü iplikleri iplik ve büküm makinelerinde masuralar üzerine sararak bobin haline getirmek. ‖ *Mekik masurası*, üzerine atkı iplikleri sarılan ve mekiğin içine yerleştirilen küçük masura. ‖ *Tahta masura*. Bk. KANEL.

— Metrol. *Esk.* Akarsu ölçü birimi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Metrol. Esk. *Masura* 30 dirhem (1 dirhem 2, 97 gr.) ağırlığında bir kurşun kürenin geçebileceği delikten akan su miktarına denir; bir lüle'nin dörtte biri, bir çuvaldız'ın dört katıdır. İstanbul'da suyun semtlere göre değerleri şöyleydi: Taksim, Halkalı, Turunçlu sularının masurası 15 000 kuruş, Boğaziçi, Anadolu ve Rumeli tarafının acı ve tatlı sularının masurası 10 000 kuruştu. Ayrıca, suların her masurasından, sonradan toplanmak üzere, senelik otuz kuruş kira alınırdı.

— Tekst. *Masura tezgâhları*'nın bugün piyasada düşey veya yatay iğli birçok çeşidi vardır. Hangi tipten olursa olsun hepsinin çalışma ilkesi aynıdır; büküm makinelerinden doğrudan doğruya gelen iplikleri dokuma sırasında kolay sökülebilmeleri için koni biçiminde sarar; bazen taşıyıcı bir destek bulunmaz ve sargı tulum masura adını alır. Son model makineler tamamıyle otomatiktir ve dolan masuraları kendi kendine değiştirir. (LM)

MASURENLAND. Bk. MAZURYA.

MASURİUS SABİNUS, romalı hukukçu (M.S. I. yy.) Cabito'nun öğrencisiydi. *Libri Tres Juris Civilis* (Medenî Hukuk Üstüne Üç Kitap) adlı eseri Pomponius, Ulpianus ve Paulus tarafından yorumlandı. (L)

MAŞ i. (fars. *maş*). *Esk.* Fasulyenin börülceyi andıran iki türüne verilen ad (*Phaseolus aureus; Phaseolus mungo*). [M]

MAŞ i. (ing. *mash*'tan). Atlar için hazırlanan yumuşatıcı, ferahlık verici yem.

— ANSİKL. Esas olarak *maş*, hacim ölçüsüyle üçte bir buğday kepeği ve üçte iki yulaftan yapılır; bunlara, 6 ilâ 8 sl keten tohumu katılır. Önce yulafla keten tohumu bir tahta kaba konur, üzerine kaynar su dökülür, sonra kepek ilâve edilerek beş saat kadar dinlendirmeye bırakılır. Katılan su miktarı, ılık hale gelinceye kadar tamamen emilip çekilmiş olacak şekilde ayarlanmalıdır. Maş, gebeliğin son aylarında ve emzirme süresince damızlık kısraklara, aşım zamanında damızlık aygırlara, büyüme çağının en hızlı döneminde de taylara günlük tayınlarla verilir. Maş bazen acı bakla veya çavdar, buğday, arpa v.b. ile de hazırlanır. (L)

MAŞA i. (fars. *maşe*'den). Ateş tutmağa veya korları karıştırmağa yarayan demir âlet: *Dilin kızgın maşayla ensenden çekilecek* (H. R. Gürpınar). ‖ ***Teşm. yol.*** Maşa biçimindeki her türlü âlet: ***Saat maşası***. ‖ *Mec.* Âlet, aracı, vasıta, yardımcı.

— ÇEŞ. DEY. *Maşa* (veya *çingene maşası*) *gibi*, çok zayıf, kara kuru kimse. ‖ *Maşa kadar*. [Yeni doğan çocuk için] Çok ufak, ufacık. ‖ *Maşa varken elini yakmak*, bir işi, yoluyle yapmak veya bu işten gelebilecek tehlikeleri karşılayacak bir aracı varken, herhangi bir sebeple sonunda zarar ve sorumluluk gelecek biçimde yapmak. ‖ [Bir şeyi] *Maşanın ucuyle tutmak*. [Bir şeyden] Çok iğrenmek. ‖ (Birinin) *Maşası olmak*, (birine) âlet olmak, biri tarafından kullanılmak. ‖ *Maşayle bile tutulmaz*, çok pis.

— Berberlik. Saçları kıvırmak veya düzletmek için kullanılan, elektrik veya ateşle ısıtılan maşa biçimindeki âlet.

— Camc. Camcıların, kıvama gelmiş cam hamurunu cam üfleme borusundan ayırmak için kullandıkları âlet.

— Deric. Kireçlik işçisinin derileri tutmak için kullandığı araç.

— Kuyumc. Kuyumcunun mücevher tuttuğu küçük âlet.

— Matbaac. Kâğıdı baskı makinesinin silindiri üzerinde tutan tertibat. ‖ *Maşa payı*, kâğıdı baskı makinesine verebilmek için kâğıtların kenarında bırakılan boşluk.

— Res. ***Resim maşası***, bir tabaka kâğıdı, karton veya resim tahtası üzerine tutturmağa yarayan uçları geniş maşa.

— Saatçilik. William Clement'e (1666) atfedilen maşalı eşapmanda, eşapmanı ayarlayan ve son zamanlarda bütün kol saatlerinin ayarlanmasında kullanılan, çapa biçiminde küçük parça. (Bir eksen çevresinde salınımlar yapan, bu parçada, *maşa çarkı* denen bir çarkın dişleri üzerine dayanan iki taş bulunur. Maşa, her salınımda

Foto. MEYDAN

çarktan bir diş atlayacak şekilde düzenlenmiştir. Kol saatlerindeki bu küçük parçanın, duvar saatlerindeki benzerine ve daha büyüğüne *nalça* denir.) || *Maşa ağzı,* eşapman maşasının, eşapman çarkının dişleriyle temas eden parçası. (Küçük saatlerde *maşa ağzı,* büyük saatlerde *nalça ağzı* adını alır.) || *Maşa kuyruğu,* sarkaçlı saatlerde, kepçe çubuğunu eşapmana bağlayan parça (NALÇA KUYRUĞU da denir.) || *Maşa taşı,* her salınımda, bir dişin çarklarını eşapmanın hareketli parçasına bağlayan parça.

— Teknol. *Yaldızcı maşası,* yaldızcının parçaları ateşten çekmek için kullandığı uzun saplı kıskaç.

— Tekst. Otomatik dokuma tezgâhlarında, atkı ipliği kopunca veya eksilince, tezgâhı otomatik olarak durduran mekanizma.

◆ **Maşalamak** geçl. f. Saçları maşa ile kıvırmak veya düzeltmek. (LM)

MAŞALI sıf. (*maşa*'dan *maşa-lı*). Maşası olan: *Maşalı saat.*

— DEY. *Eli maşalı,* edepsiz, kavgacı (kadın).

— Sil. *Maşalı tüfek,* eskiden kullanılan bir çeşit fitilli tüfek. (M)

MAŞALLAH ünl. (ar. *mâşa'llahu kân,* Allah'ın istediği olur'dan). «Tanrı kötü bakışlardan saklasın» anlamında kullanılır: *Sabriye hanımefendininkiler geldiler!.. Maşallah kızı büyümüş... Allah bağışlasın... Ay parçası gibi çocuk* (Ahmed Rasim). *Yaşlı kadın ama, maşallah sağlam* (B. Felek). *Feride Hanım kızım, genç kızlarla doğrudan doğruya konuşmak olmaz amma, maşallah siz akıllı uslusunuz* (R. N. Güntekin). || Umulmadık durumlar karşısında şaşkınlık ve sitem belirtmek için söylenir: *Ben size bu işleri akşama kadar bitirmenizi söyledim, maşallah siz oturmuş sohbet ediyorsunuz.* || Sevinç ve memnunluk belirtir: *Maşallah, kavuşturana şükür.*

— DEY. *Maşallahı var,* bir kimse veya şeyin iyi durumunu veya üstünlüğünü belirtmek için söylenir: *Evin de maşallahı var.*

◆ İ. Çocukları kötü bakışlardan koruması amacıyle takılan ve üzerinde «maşallah» yazısı bulunan nazarlık: *Sofanın ortasındaki karyolasında arkasında şal örneği hırkası, başında takkesi -mavi boncuğu ile, altın maşallahı eksik bir sünnet çocuğu vaziyetinde- yatıp kalkıyor...* (R. N. Güntekin). [M]

MAŞALLAH, arap astronomi bilgini (öl. 815). Yahudi asıllıdır. Önce adı Mîşâ idi. Sonraları islâm dinini kabul ederek Maşallah adını aldı. Eserlerinde astronomiye ait birçok konuyu ele alan Maşallah, âletlerin yapılış ve kullanılışı hakkında bilgi verir. Başka bir astronomi bilginiyle birlikte Bağdat'ın kurulduğu gün ve saati hesapladığı söylenir. (M)

MAŞATLIK i. (ar. *meşhed* > *maşat*'tan *maşat-lık*). Müslüman olmayanların, özellikle Yahudilerin mezarlığı: *Dolu dolu gözlerini, maşatlıktan dağılan, sessizce yanından geçen, başları önüne düşmüş halkın karaltısına çevirdi* (S. Kocagöz). [M]

MAŞAUAŞA veya **MEŞUEŞ.** Esk. coğ. Libyalı bir göçebe topluluğu. Önderleri Doğu Akdeniz'in kuzeyinden gelmişti (deniz halkları). Varlıkları M. Ö. 1400'den itibaren Marmarica'da tespit edilmiştir. Mısırlılar *Maşauaşa*'larla özellikle Ramses III devrinde birçok defa çarpışmak zorunda kaldılar. Ramses III, birçoğunu öldürdü. Yenilen Maşauaşa'lar Mısır'a götürüldü ve Ramses I'in soyundan gelen firavunlar onları asker olarak kullandı. M. Ö. 950'ye doğru, önderlerinden biri olan Sheshong iktidarı ele geçirerek XXII. hanedanı kurdu. (L)

MAŞER i. (ar. *ʿişret*'ten *maʿşer*). *Esk.* İnsan topluluğu: *Bir darbe... bir duman... ve bütün bir gürûh-ı sur / Bir mâşer-i vazî-i temaşa* (Tevfik Fikret). *Yeni.* Toplum. (M)

MAŞERÎ sıf. (ar. *maʿşer*'den *maʿşerî*). *Esk.* Topluluk ile ilgili, ortaklaşa, kolektif: *Osman kahveden çıkarken maşerî sükûtta maşerî bir muhabbet ve şefkat hissetti* (H. E. Adıvar). *İçtimaî hâdiseler, mutlaka mensup bulundukları zümrenin maşerî vicdanında şuuren idrakler halinde bulunmalıdır* (Ziya Gökalp). [M]

MAŞERŞİNAS bls. i. (ar. *maʿşer,* insan topluluğu ve fars. *şinâs*). Sosyol. *Esk.* Sosyolog. (Ziya Gökalp'ın ilk defa *Peyam* gazetesinde [1909] kullandığı terim.) [M]

Maşhat, Tokat ili (Zile ilçesi) Maşhat köyü yakınında höyük. 1945'te araştırıldı. Kalkolitik, Tunç, Hitit ve Frig devirlerine ait yerleşme katları vardır. (M)

MAŞITA i. Bk. MAŞİTA.

MÂŞİ sıf. (ar. *meşy,* yürütme'den *mâşî*). *Esk.* Yürüyen.

— Zool. *Esk. Mâşi-alel-esâbi,* parmak uçlarına basarak yürüyen etçil hayvanlar. || *Mâşi-alel-kef,* ayak tabanına basarak yürüyen etçil hayvanlar.

◆ **Mâşiye** sıf. *Esk.* Mâşi'nin dişili.

◆ **Mâşiyen** zf. *Esk.* Yürüyerek. (M)

MAŞİTA veya **MAŞITA** i. (ar. *mâşita*). *Esk.* Gelini süslemek için çağırılan kadın. (M)

MAŞİYE i. (ar. *mâşiye*). *Esk.* Koyun, keçi v.b. küçükbaş hayvan. (M)

MAŞLAH i. (ar. *maşlah*). Kıyf. Kol yerleri yarık, bol dikilmiş kadın üstlüğü: *Evin büyük hanımı olduğu anlaşılan bir kadın başında başörtüsü, sırtında maşlahiyle bahçeye çıktı.* (B. Felek). *Bütün Boğaziçi'li hanımlar bu külfeti fazla bulurlar ve üstlerine daima bol, Bura ipeğinden beyaz maşlâhlar [...] kapalı ve dar maşlah ve yeldirme arası mantolar giyerlerdi* (A. Ş. Hisar). [Şehirlilerin sabahlık olarak kullandıkları bu elbiseyi, köylü kadınlar bazen şehirli kadınların da kullandığı ferace ve çarşaf yerine giyerlerdi. Maşlahları, küçük kasaba ve köy kadınlarının bozarak ferace ve çarşaf biçimine soktukları da olurdu. Sade ve gümüş sırmalıları vardı. Bağdat işi sırma işlemeli ve Arabistan sırmalı maşlahlar hem güzel, hem de değerliydi.] || Varlıklı Suriye araplarının giydiği deve tüyü ve ipekten yünlü harmanî. (M)

MAŞMUDİ (Muhammed), tunuslu siyaset adamı (Mehdiye 1921). Tunus'un bağımsızlık görüşmelerini yöneten hükûmette devlet bakanı (1953-1955) oldu. 1956'dan 1958'e kadar Fransa elçiliği yaptı. 1958'den 1961'e kadar istihbarat bakanı, 1965'ten itibaren de yeniden Paris elçisi oldu. (L)

MAŞONALAND, fr. **Machonaland,** ing. **Mashonaland,** Güney Rodezya'nın yüksek yaylalarında bölge, Zambezi'nin güneyinde, Salisbury bölgesinde. Uzun zaman Matabele'ler kralına bağlıydı. (L)

MAŞRAPA veya **MAŞRABA** i. (ar. *şurb,* içme'den *maşraba*). Kulplu, ağzı açık küçük su kabı: *Cüce arkalarından bir maşraba soğuk su döktü* (H. E. Adıvar). *Ne kadeh var, ne surahi! Hepsi kalkmış... İki üç fincan, karababam binlik, bir teneke maşraba* (Ahmed Rasim).

— ANSİKL. *Maşrapa*'nın çok eski bir geçmişi vardır. Bugün bir su içme kabı olarak kullanılan maşrapa, eskiden tapınaklarda tanrılara adanan kutsal içkileri, kurban kanlarını (din törenleri yapılırken) çevreye serpmeğe yarardı. Kutsal pınarlardan, ırmaklardan, derelerden ve göllerden ilkel maşrapalarla su alınır, özel kaplara doldurulur, istenilen yere ulaştırılırdı. Zamanla gelenek değişti. Maşrapa, içki dağıtımında, su doldurmada, birtakım din törenlerinde ve şerbet vermede kullanılan bir araç oldu. Bakır, altın, gümüş, ağaç, saç, maden ve toprak gibi değişik maddelerden yapılan maşrapalar birkaç türlüdür: **1.** altı kıvrık tablalı, karın kısmı şişkin, yukarıya doğru çıktıkça daralan, ortadan sonra tekrar genişleyen, ağız kıyıları dudaklı, sapı yarım daireye yakın biçimde kıvrık maşrapalar. Bunlar değişik büyüklükte olur. Bir iki bardaktan birkaç litreye kadar su alanları vardır. Büyükler su veya süt maşrapası olarak kullanılır; **2.** ağız kısmının kıyıları dışa doğru yumuşak bir biçimde kıvrılan, saplı ve silindir biçimli maşrapalar. Bunlar da değişik boyda olur; **3.** karın ve boğaz kısmı birkaç göbekli olan, alt tablası, ağız kıyıları düz, sapı birkaç kıvrımlı olanlar (küçük boydadır); **4.** ağız kısmında suyun akması için, kuş gagası biçiminde bir çıkıntısı olan maşrapalar.

Maşrapalar, yapıldıkları madenin türüne göre oymalı, işlemeli, bezekli olur. Sütçü, sahlepçi, sucu, şerbetçi, sebilci gibi değişik meslek sahiplerinin kendi adlarıyle anılan maşrapaları vardır. Bunların üzeri meslek sahibinin isteğine göre süslenir bazılarında sahibinin adı, beğendiği bir nakış, bir ayet veya beyit bulunurdu. Eski evlerde, konaklarda, tekkelerde, saraylarda değişik maddeden yapılmış, süslü altın, gümüş, sedef kakmalı, işlemeli maşrapalar vardı. Değerli madenden yapılmış maşrapalar olduğu gibi, gürgen, ardıç, sarıçam, şimşir, abanoz ağaçlarından yapılan üzerleri kızgın demir çubuklarla yakılarak süslenmiş maşrapalar da vardır. Tekkelerde kullanılan maşrabaların bazılarına tekkenin geleneğini, inancını belirten özel işaretlerin, motiflerin işlendiği görülür. Bazı maşrapaların üzeri eski yazı resimlerle, tarikat pirlerinin adlarının temsilî tasvirlerini gösteren oymalarla süslenirdi. Gene tekkelerde dervişlerin giydikleri külâhları andıran, bakıldığı zaman hangi tarikatın olduğu biçiminden anlaşılan özel maşrapalar vardı. Maşrapa bugün yaygındır. Gelinlerin çeyizi arasına güğüm, hamam tası, ibrik gibi eşyanın yanına maşrapa koyma geleneği de vardır. (M)

MAŞRIK i. (ar. *şarḳ*'tan *maşrıḳ*). *Esk.* Doğu, güneşin doğduğu yön:

— DEY. *Magrıptan maşrıka (kadar),* («batıdan doğuya») her yere: *Abdal Musa'nın kılıcı maşrıktan mağrıba oynarmış* (N. A. raz).

— Masonluk. *Maşrıkıazam,* masonların büyük locası. Bk. MASONLUK.

◆ **Maşrıkî** sıf. *Esk.* Doğu ile ilgili. (M)

MAŞRIKÎ veya **DOSU ili,** Doğu Afganistan'da il, Pakistan sınırında; 1 100 000 nüf. İdare merhezi, *Celâlâbâd.* (L)

MAŞUK sıf. ve i. (ar. *ʿaşk*'tan *maʿşûk*). *Esk.* Sevilen, sevilmiş, âşık olunmuş (erkek). [Âşık ve mâşuk bir arada kullanılınca seven (erkek) ve sevilen (kadın) anlamındadır]: *Er gerektir erin kadrin bilmeye / Âşık gerek mâşuk gülün dermeye* (Halk türküsü). *Güzel yüzün görülmezdi / Bu aşk bende dirilmezdi / Güle kıymet verilmezdi / Âşık ve maşuk olmasa* (Âşık Veysel).

◆ **Mâşuka** sıf. ve i. *Esk.* Mâşuk'un dişili. Sevilen, sevilmiş, âşık olunmuş (kimse): *Fakat o vefasızdan sonra nasıl hükmedebilirim ki yeni mâşukanın bütün tesliyetleri bütün okşamaları neticesiz kalacak* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Mâşukiyet** i. *Esk.* Âşık olunan kimsenin halı. (M)

MAŞYA veya **MAŞYANA,** Zend Avesta'dan sonraki kutsal parsi kitaplarında, kaynağı Reiva ağacı olan bir çiftin adı. Ahriman'ın kötü öğütlerine uymuş olan *Maşya* ile *Maşyana,* yeryüzünde hakları olan mutluluğu yitirdiler. İnsanlığın atası sayılıyorlardı. (L)

MAT sıf. (fr. *mat.*). Parlak olmayan veya donuk olan: *Açık kumral, dağınık saçları, mat, narin, güzel bir yüzü vardı* (Ş. S. Aydemir).

— İşl. *Mat işleme,* düz ve aralıksız işleme. Ajurlu yerlerinde açıklıkları olan işleme.

— Res. Hiç parlamayan boya tabakası için kullanılır.

— Teknol. Apre üzerinde parlatılmamış altın için kullanılır. (LM)

MAT i. (ar. *mâte,* öldü'den). Oyun. Satrançta taraflardan birinin şah'ının, korunmayacak veya başka haneye oynatılamayacak duruma düşmesi. (Böylece, oyun kaybedilmiş olur.) || *Mat etmek,* yenmek. || *Mat olmak,* satrançta oyunu kaybetmek. || *Teşm. yol.* Yenilmek: *Fikr olunsa burada mat olur ehl-i tedbir* (Nef'i). [M]

MAT veya **MATİ,** Kuzey Arnavutluk'ta, Adriya denizine dökülen akarsu ve bunun çevresinde bir idarî bölüm. Osmanlı devrinde Manastır vilâyetinin Debre sancağı içinde Mat adlı bir kaza vardı. — *Mat idarî bölümünün merkezi* (bugün *Burrel* [Burelë]); 3 350 nüf. (M)

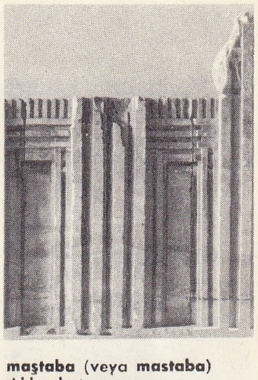

maştaba (veya mastaba)
Akhouhotep
mezarlı şapeli
dip duvarın detayı
Louvre müzesi, Paris

Foto. LAROUSSE

matador
son hamle

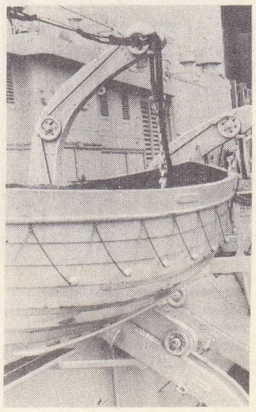

matafora

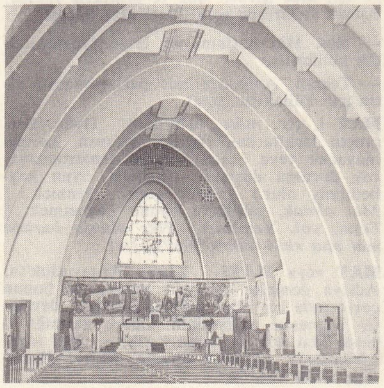

MATANE kilisesi

MATA i. (yun. *mati*, göz'den). Denizc. Kayık yelkeninin ucunda yelkeni toplamağa yarayan makara. (M)

MATAAHHAR sıf. Bk. MATEAHHAR.

MATABEİ (İwasa), japon ressamı İtami, Hyogo 1578 - Yedo [bugün Tokyo] 1650). *Ukiyo - e* okulunun kurucusu olarak kabul edilir, oysa *Tosa* okulundandır; bu okulun anlayışına uygun olarak güçlü bir gerçekçilikle eserler verdi ve bazı eserleriyle Kano geleneğini devam ettirdi. Eserleri: *Otuzaltı Şair* (Kawagoe, Toshguji) ve *Şair Hitomaro ve Daruma'nın Portreleri* (Tokyo, Takeoka koleksiyonu). Kyoto'ya gelen ziyaretçilerin şerefine yapılmış *Otsu-e*'nin de Matabei'nin eseri olduğu ileri sürülür. (M)

MATABELELAND, Rodezya'da bölge, bazı küçük sıradağların eteğinde uzanan yüksek yaylalardan meydana gelir. İdare merkezi, 1893'te kurulan *Bulavayo.* (L)

MATABELE'LER veya **TEBELE'LER,** bir bantu dili konuşan Rodezya Zuluları. Klanlar biçiminde teşkilâtlanmışlardı ve karıları ölünce baldızlarıyle evlenirlerdi. 1820'ye doğru reisleri Moselikatse ile anlaşmazlığa düşerek ayrılan zulu reisi Şaka'nın adamlarının soyundan geliyordu. Ayrılan bu topluluk kuzeybatıya doğru gitti, Transvaal'e varırken Boer'lerle çatıştı (1857), Limpopo ile Zambezi arasına yerleşti ve bölgedeki Maçonaları da aralarında eritti. Önce Bulavayo'nun, ardından da İnyati'nin çevresinde güçlü bir askerî konfederasyon meydana getirdiler (1840); 1880'den itibaren, o zaman Matabeleland adıyle anılan topraklları Portekizliler, Almanlar ve İngilizler (British South Africa Chartered company) arasında çekişme konusu oldu ve 1897'ye kadar devam eden mücadeleler Matabeleland'ın Chartered tarafından ilhakıyle sonuçlandı. (L)

MATABİ çoğl. i. (ar. *maṭbaᶜa*'dan *maṭābiᶜ*). Esk. Matbaalar. (M)

MATABİH çoğl. i. (ar. *maṭbaḫ*'dan *maṭābiḫ*). *Esk.* Mutfaklar. (M)

MATAÇİÇ (Lovro VON), yugoslav asıllı avusturyalı orkestra şefi. (Susak, Rijeka 1899). Özellikle Yugoslavya'da (Ljubljana Belgrad, Zagreb operaları) çalıştı; 1942 - 1945 arasında Viyana operasını yönetti. Sonra Doğu Berlin'e ve Dresden'e geçti. Avrupa ve Amerika'da birçok turneye çıktı. 1961'den beri Frankfurt'ta sanat müdürü oldu. (M)

MATADİ, Kongo'da (Orta Kongo ili) şehir, Kongo ırmağının sağ kıyısında, ırmağın aşağı çığırında seferin bittiği yerin son noktasında ve Kinşasa demiryolunun başlangıcında; 60 300 nüf. Kahve, kakao, hurma yağı v.b. ihraç eden çok işlek liman. Kimya ve besin sanayii. (L)

MATADOR i. (isp. k.; *matar*, öldürmek'ten). Boğa güreşlerinde hayvanı öldüren kimse, boğa güreşçisi. *Eşanl.* TOREADOR. TORERO. (M)

MATAF i. (ar. *ṭavâf*'tan *maṭâf*). *Esk.* Tavaf edilecek yer: *Fikr için mataf, / Ümmîd için melâz olan aguş-i müşfikin* (Tevfik Fikret). (M)

MATAFORA i. (ital. *mattafuore*'den). Denizc. Bordadan dışarıya uzatılarak filika, borda iskelesi, gemi çapası v.b. gibi donatımı asmak, mayna ve viralarını kolaylıkla yapmak için kullanılan gemi elemanı. (Bk. ANSİKL.) || *Mataforadan indirmek,* mataforasında asılı duran bir motoru veya bir filikayı indirmek. || *Matafora uskundurası.* Bk. USKUNDURA. || *İskopamar mataforası.* Bk. İSKOPAMAR.

— ANSİKL. Eski gemilerde *çapa mataforaları,* baş bodoslamanın iki tarafında bulunan, dışarıya taşmış, ortası delik ve içinden bir makara dili geçen iki büyük ağaç kütüktü. Madenî teknelerde ise, sehpa biçiminde kıvrılmış demir payandalar kullanıldı. Her çapa için önce bir *griva mataforası* vardı; çapa dikey olarak ona asılır, sonra da *fişka mataforası* ile güverteye yatırılırdı. Daha sonraları bu iki mataforanın yerini bir tek matafora aldı. Filikalar, seren cundasındaki palangalarla kaldırılarak yataklarına oturtuluyordu. Ağaçtan yapılmış, öne doğru hafifçe eğik ve bordadan dışarı bir hayli taşmış olan ilk *filika mataforası,* XIX. yy.ın başında yapıldı. Günümüzde bütün mataforalar madenîdir. Yolcu vapurlarında en çok kullanılan filika mataforası, yerçekimi esasına dayanır ve güverteye 35°C meyilli bir kızak üzerinde kayar. Matafora bu kızağın ucundaki bir tampona tespit edilmiştir ve yatay bir eksenin çevresinde döner, böylece de filika kendiliğinden mayna edilmiş olur. Bu sistem, gemi bir yana çok yatıkken bile kullanılabilir. Büyük harp gemilerinde filikaların denize indirilmesi ve yukarı çekilmesi için özel araçlar kullanılır. (LM)

MATAFYON i. (ital. *matafione*'den). Denizc. Serenlere ve gergi tellerine bağlamak için yelken ve tentelerin yakalarına açılan ve ispavlo ile örülerek veya kapsül vurularak sağlamlaştırılan delikler. || *Matafyon bağı,* tenteleri matafyonlarından gergi tellerine tespit eden bağ. (Bir çeşit kazık bağıdır. Kazık bağının ilk meze voltasından sonra halatı matafyonun içinden ve telin dışından dolaştırarak bir kaç volta aldıktan sonra ikinci meze voltayı atarak yapılır. Buna ÇİFTE KAZIK BAĞI da denir). || *Matafyon iğnesi,* kasaların ve matafyon deliklerinin kenarlarını ispavlo ile dikerek örmekte kullanılan iğne. || *Matafyon kapsülü,* açılan matafyon deliklerini sağlamlaştırmak için alttan ve üstten birbirine geçirilerek zımbalanan pirinç veya bakırdan yapılmış kapsül. || *Matafyon yakası,* yelkenlerin serene bağlanan kenarı. (SEREN YAKASI da denir.) || *Matafyon yapmak,* yelkenin yırtılmasını önlemek için, matafyon deliğini bir yelken ipliği veya ince bir sicimle, ilikte olduğu gibi, çepeçevre dikmek. || *Matafyonla birleştirmek,* iki tenteyi karşılıklı matafyon deliklerinden altlı üstlü bir savlo geçirerek birleştirmek. — Bir yelkeni, matafyon deliklerinden ispavlo geçirerek bir çubuğu veya bir göndere tespit etmek. (LM)

MATAGALPA, Orta Nikaragua'da şehir, idare bölgesi merkezi; 14 900 nüf. Eski katedral. — *Matagalpa idare bölgesi,* 183 000 nüf. (L)

MATAH i. (ar. *metāᶜ*'dan). [Hafifseme ile] Mal, eşya, şey: *Onu bir fabrika matahı gibi kalıplar ve sargılar içine almaktan hazzeder* (Y. K. Karaosmanoğlu). || İyi kimse veya şey: *Sanki merak edilecek matahmışsın gibi. Kaç defa söyledi. Olmaz dedim* (B. Felek). [M]

MATA HARİ (MARGARETHA GEERTRUİDA ZELLE, — denir), hollandalı dansöz, fahişe ve casus (Leeuwarden 1876 - Vincennes, Fransa 1917). Hollandalı bir iş adamının kızıydı. 18 Yaşında Hollanda ordusunda subay olan kırkını aşkın Campbell Macleod ile evlendi. Amsterdam'da lüks bir mahalleye yerleştiler: oğulları Norman orada dünyaya geldi. Macleod'un gittikçe artan kumar borçları yüzünden karısı zengin bir hayranından şantaj yoluyle para koparmağa başladı. Böylece macera hayatına ilk adımı atmış oldu. Macleod'un ordudaki görevi dolayısıyle karıkocanın Cava'ya (1897) gitmelerinden az önce, kızları Jeanne Louise dünyaya geldi. Macleod'ların başından beri yürümeyen evlilikleri 1902'de, çift Holanda'ya döndüğü sırada son buldu. Sabık bayan Macleod, 1903'te Paris'e gitti, dansöz olmak iddiasındaydı. Meslek öğrenimi görürken, bir yandan da gerek modellik yaparak, gerek başka yollardan para kazanıyordu. Birinci Dünya savaşından önceki on yıl içinde, Paris, Berlin, Viyana, Roma ve Londra sahnelerindeki vodvillerde ün kazandı. Ama o, siyasî ve soylu kişilerin karşısında, kendi erotik danslarını özel programlar halinde sunmayı tercih etti. Böylece hükûmetin ilerigelen kişileriyle tanışarak onlarla samimî bağlar kurdu. Holanda'nın bir orta sınıf ailesine mensup olduğunu gizleyerek, Güney Hindistan'ın Malabar kıyısında doğduğunu, annesinin de kendisini doğururken ölen bir dansöz olduğunu söylüyordu. «Şafağın Gözü» anlamına gelen *Mata Hari* adını aldı. İnce uzun boyu, siyah gözleri, siyah saçlarıyle birçok hayran toplamayı başardı.

Birinci Dünya savaşından önce, Lörrach'taki alman casusluk okulunda eğitim gördü. 1914'te savaş başladığı zaman, Berlin'in polis şefiyle birlikte Berlin sokaklarında dolaştı. Fransa'da mülkü olduğundan, 1915'te, savaşa rağmen Fransa'ya dönebilirdi. Bu vesileyle oryantal dansöz hüviyetinden çıkıp, zengin, modern bir kadın havasına büründü. Fransa'ya gitmeden önce, fransız gizli teşkilâtı gerek kendi ajanları, gerek italyan gizli servisi yoluyle onun hakkında gerekli bilgiyi elde etmişti. Mata Hari'nin Berlin polis şefiyle, veliaht prensle ve Reich görevlileriyle olan bütün ilişkileri biliniyordu. Ama elde kesin bir belge olmadığından, onu suçlayamazlardı. Ayrıca fransız ve hollanda hükûmetlerinde görevli birçok koruyucusu vardı. Aylarca kendini savunmayı başardı. Sonunda, 13 şubat 1917'de, Paris'teki bir otelde yakalandı. Bir gün önce, alman kara ve deniz subaylarının en önde gelenleriyle sayısız görüşmelerde bulunduğu Madrid'ten dönmüştü.

Mata Hari'nin yıllardan beri casusluk yaptığı, gün ışığına çıkmıştı. En önemli delillerden biri, alman ordusu merkezinden Madrid elçiliğine gönderilen bir telgrafta H21'in (alman gizli servisinde çalıştığı sıralardaki şifre numarası) Paris'e gitmesinin, orada kendisine 15 000 peseta verileceğinin bildirilmesiydi. Yakalandıktan sonra çek üstünde bulundu. Başka bir delil de, 1915'te Fransa'ya dönmeden önce, alman gizli teşkilâtından 30 000 mark aldığını kabullenmesiydi. Fransız, ingiliz ve rus subaylarıyle, özellikle hava kuvvetleri mensuplarıyle kurduğu ilişkiler sayesinde edindiği askerî bilgileri, Paris'ten diplomatik kuryelerle kızına gönderdiği sözde masum mektuplarla Almanlara ulaştırmayı başarmıştı. Muhakemesi sırasında casusluk faaliyetlerinin en az 50 000 müttefik askerin ölümüne sebep olduğu ortaya konuldu. Uzun süren sefahat hayatı sonunda kurşuna dizilirken gösterdiği metanet herkesi şaşırttı. (M)

MATAHİR çoğl. i. (ar. *ṭahāret,* temizlik > *maṭhare*'den *maṭāhir*). *Esk.* Mataralar. || İçinde yıkanılacak yerler, gusülhaneler. (M)

MATAİM çoğl. i. (ar. *ṭaᶜām* yemek > *maṭᶜam*'dan *maṭāᶜim*). *Esk.* Yiyecek şeyler. || Yemek yenen yerler. (M)

MATAKAM'LAR, Kamerun'un Mandara dağlarında yaşayan zenci halk. (L)

MATAKO'LAR, Pilcomayo ile Bermejo arasında yaşayan orta chaco (Arjantin) yerlileri. Bir kısmı avcılıkla geçinir; yarı göçebe olan diğerleri ise hayvancılıkla uğraşır ve plantasyonlarda veya şeker fabrikalarında çalışırlar. (L)

MATALİ çoğl. i. (ar. *maṭlaᶜ*'dan *maṭāliᶜ*). *Esk.* Güneşin doğduğu yerler, doğu tarafları. (M)

Foto. LAROUSSE

MATÂLİB çoğl. i. (ar. *maṭlab*'dan *maṭā-lib*). *Esk.* Talep olunan, istenen şeyler. (M)

MAT'AM i. (ar. *ṭaᶜām*, yemek'ten *maṭᶜam*). *Esk.* Yemek yenen yer. ‖ Yenilecek yemek. (M)

MATAMATA i. Güney Amerika'da yaşayan yılanboyunlu kaplumbağanın yerli adı. (L)

MATÂMİH çoğl. i. (ar. *ṭamaḥ* > *maṭmaḥ*'-tan *maṭāmiḥ*). *Esk.* Göz konulan, tamah edilen şeyler. (M)

MATÂMİR çoğl. i. (ar. *maṭmūre*'den *ma-ṭāmīr*). *Esk.* Yeraltındaki mahzenler. ‖ Mezarlar. (M)

MATAMOROS i. (isp. *matar*, öldürmek ve *Moros*, Magripliler'dan «magripli öldüren»). Tiyat. İspanyol tiyatrosunda Magripliler'a karşı kazandığı başarılarla övünen kişi.

— ANSİKL. Tiyat. XVI. yy. ispanyol tiyatrosunun bu gülünç kişisi, italyan komedilerindeki Capitano'nun karşılığı olan övüngen, mübalâgacı, kabadayı, ama kendinden daha şamatacı ve daha zorlu birine rastlayınca, hemen siniveren bir tiptir. *Matamoros* aynı zamanda, latin komedisinin eski *Miles gloriosus* tipine de uyar. İtalyan komedisi tarafından benimsenerek Capitano'nun yerini aldı. (L)

MATAMOROS, Kuzey Meksika'da (Tamaulipas eyaleti) şehir, rio Grande del Norte ırmağı kıyısında, Brownsville'in karşısında; 45 800 nüf. Sınır şehri. Meksika'nın başlıca pamuk tarımı bölgesinin ticaret merkezi. (L)

MATAN i. (ar. *ṭaᶜn*'dan *maṭᶜan*). *Esk.* Birinin ayıplarının söylendiği yer. (M)

MATANE, Kanada'da (Québec) şehir, idare bölümü merkezi, Gaspésie'de, Saint-Laurent ve *Matane* ırmaklarının kavşağında; 9 200 nüf. 1933-1934 Arası Paul Rousseau ve Philippe Côté'nin planlarına göre inşa edilen kilise. Balıkçılık. Soğuk hava depoları. Kereste ticareti. Bıçkıhaneler. — *Matane idare bölümü*, 72 000 nüf. (L)

MATANZAS, Küba'da liman şehri, il idare merkezi, Matanzas koyu kıyısında (kuzey kıyı); 94 200 nüf. Turistik merkez (sayfiye yeri, sömürge devrinden kalma anıtlar). Çeşitli sanayi. Şeker ihracatı. — *Matanzas ili*, 441 300 nüf. (L)

MATAPAN burnu, yun. **Tainaron,** Messenia ve Lakonia körfezleri arasında. Peloponnesos'un (Yunanistan) güney ucunu meydana getiren sivri kara parçası. (L)

Matapan Burnu Deniz savaşı, 27 mart 1941'de, amiral J. Iachino'nun kumandasındaki italyan filosu İngilizlerin işgal etmekte oldukları Girit*'in güneyindeki ingiliz deniz ulaşım yollarını basmak için emir aldı (bk. BALKANLAR, *Tarih böl.*). Durumu haber alan amiral Cunningham kumandasındaki ingiliz filosu denize açıldı ve ingiliz hava kuvvetleri de italyan filosuyle temas kurdu. 28 Mart günü *Vittorio Veneto* adlı italyan zırhlısı büyük bir yara aldı. *Pola* kruvazörü de aldığı yaranın etkisiyle saf dışı kalınca, yardımına iki kruvazör yollandı. 28/29 Mart gecesi ise Matapan burnu açıklarında radarla tespit edilen 3 italyan kruvazörü ile 2 italyan torpidobotu da gemileri tespit eden zırhlıların top ateşiyle batırıldı. (L)

MATAPEDİA, Kanada'da (Québec) idare bölümü. Saint-Laurent halicinin güneyindeki yaylalarda; 35 600 nüf. İdare merkezi, *Amqui*. (L)

MATAPİ i. Aravak'ların manyok kökünün özsuyunu çıkarmak için kullandıkları araç. (L)

MATAR i. (ar. *maṭar*). *Esk.* Yağmur. (M)

MATARA veya **MATRA** (ar. *mıṭhare*'den *matara*). Askerlerin kullandığı, üzeri aba ve çeşitli kumaşlarla kaplı madenî su şişesi veya yolculukta kullanılan deriden yapılmış su kabı: *Düğüm düğüm bir iple mujiğin boynundan geçirilen kaçak votka matarası gömleğinin kenarında sallanır dururdu* (Ş. S. Aydemir). *Matarama su doldurdum Tuna'dan / Kevser etmiş, şerbet etmiş Yaradan* (Halk türküsü).

— Ask. Teneke, plastik bir madde veya alüminyumdan yapılmış, üstü yelken beziyle kaplı veya içindeki maddenin ısısını muhafaza etmek amacıyle yün bir kılıfın içine konmuş olan ve askerlerin kişisel su ihtiyaçları için kullandıkları kap.

— Kim. *Esk.* Kimya laboratuvarlarında kullanılan uzun boyunlu imbik. (M)

MATARA, Seylan adasında şehir, güneybatı kıyısında; 32 290 nüf. Ticaret merkezi (çay, pirinç, kauçuk, hindistancevizi v.b.). [M]

MATARAM, İndonezya'da şehir, Lombok adasının idare merkezi, Lombok boğazı yakınında; 20 000 nüf. Limanı *Ampenan*'dan pirinç ve kahve ihraç edilir. (L)

MATARAM, Cava'nın ortasında X. yy.da kurulan eski prenslik. Burada Cailendra sülâlesinin buddha'cı anıtları inşa edildi. 1508'de kurulan Mataram sultanlığı, 1586-1755 arası Cava'ya hâkimiyetini kabul ettirdi ve Surakarta'nın müslüman sultanı Susuhunan tarafından yönetildi. (L)

MATARANİ, Peru'da liman şehri, Arequipa idare bölgesinde, Puno ve Titicaca gölüne ulaşan demiryolunun başlangıcında. Mollendo yakınındaki limanı, yakın bir tarihte düzenlenmiştir ve Bolivya'nın dış ilişkilerini sağlar. (L)

MATÂRIK çoğl. i. (ar. *mıṭraḳ*'tan *maṭā-rıḳ*). *Esk.* Demirci çekiçleri. (M)

MATÂRİD çoğl. i. (ar. *mıṭred*'den *maṭā-rid*). *Esk.* Mızraklar. (M)

MATÂRİH çoğl. i. (ar. *ṭarḥ*, çıkarma > *maṭraḥ*'tan *maṭāriḥ*). *Esk.* Terk edilecek, çıkarılacak şeyler. ‖ Bir şey çıkarılan veya atılan yerler. ‖ Vergi için ayrılan gelir. (M)

MATARİYA (EL), Mısır'da köy, Aşağı Mısır'da, Kahire'nin kuzeydoğusunda, eski Heliopolis'in yerinde: dikilitaş ve Meryem ağacı. — Mısır'da şehir, Aşağı Mısır'da (Dakaliya ili), Manzale gölünün kıyısında; 30 000 nüf. Balıkçılık. Port-Said ve Dimyat'a gemi işletmeciliği. (L)

MATARO, İspanya'da liman şehri, Katalonya'da (Barcelona), Akdeniz kıyısında; 41 100 nüf. Balıkçılık ve konserve sanayii. Tuhafiyecilik.

— Tar. Romalılar zamanında *İluro* adlı bir castellum olan Mataro, Ortaçağda oldukça zenginleşti ve Aragon krallarından imtiyazlar elde etti. (L)

MATATAN i. Büyük boyda hint davulu. (L)

MATA-UTU, Uvea adasının (Wallis adaları, Fransız Polinezyası) idare merkezi; 6 000 nüf. (L)

MATÂVİ i. (ar. *maṭvā*'dan *maṭāvī*). *Esk.* Kıvrımları bükülmüş şeyler. (M)

MATAVULJ (Sima), sırp yazarı (Şibenik 1852 - Belgrad 1908). İyimser bir alaycılıkla özenli gözlemler yapabilen gerçekçi yazardı, eserlerini zengin ve renkli bir dille kaleme aldı. Matavulj'un şaheseri, bir fransisken manastırındaki hayatı anlatan romanı *Bakonja Fra Brne*'dir (Bakonja Adı Verilen Rahip Bernard) [1892]. (L)

MATÂYA çoğl. i. (ar. *maṭiyye*'den *maṭā-yā*). *Esk.* Binek hayvanları. (M)

MATBAA i. (ar. *ṭabᶜ*'dan *maṭbaᶜa*). Basım işleri yapılan müessese veya yer: *Zarfı açtı* [...] *içinden matbaada basılmış yaldızlı davetiye çıktı* (B. Felek). *Bu tercüme yazı bir matbaaya gönderilerek birçok basıldı ve gerekli yerlere dağıtıldı* (H. R. Gürpınar). *Matbaadan yeni çıkmış bir kitap. Eşanl.* BASIMEVİ. (M)

MATBAACI i. (*matbaa*'dan *matbaa-cı*). Matbaa işleten kimse, basımcı. ‖ Baskı işleriyle uğraşan kimse. (M)

MATBAACILIK i. (*matbaacı*'dan *matbaa-ci-lık*). Matbaacının yaptığı iş, basım işi. Bk. BASIM. (M)

Matbaacılık Sanat enstitüsü, İstanbul'da matbaacılık alanında teknik eleman yetiştiren okul. 1967-1968 Ders yılı başında açıldı. (M)

Matbaayı Âmire, ilk resmî devlet basımevi. Harbiye Mektebi matbaası, Ceridehane, Mektebi Tıbbiyei Adliye matbaası, Dârülmaarif matbaası v.b. basımevlerinin faaliyetinden sonra Takvimhane ve Dârüttıbaa matbaalarının birleştirilmesiyle meydana getirildi (1864). 1866'da Maliye nezaretinin bulunduğu eski defterdarlık binasının yanında kaime (kâğıt para) basmak için yapılmış olan bina, maarif nazırı Edhem Paşa tarafından onartılıp genişletilerek basımevi, Topkapı surları içindeki bu yeni yere taşındı. Buraya önceleri Dârüttıbaatil Âmire, bir süre sonra da Matbabaayı Âmire denildi. Basımevinde ilk olarak tâlik harflerle basım yapıldı (1884). Eğitim ve kültür alanlarında bazı eserler ve devlet kırtasiye malzemesi basıldı. Küçük Said Paşa, tarihçi Lütfi Efendi, Ahmed Midhat Efendi ve Cevat Bey gibi zamanın aydın kişileri matbaada müdürlük yaptılar. Bir curnal üstüne Matbaayı Âmire Abdülhamid II yönetimince bir süre kapatıldı (1901). İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra (1908) yine eski önemini kazandı. *Takvimi* Vekayi* burada basıldı. Tesisler yeniden gözden geçirilerek günün ihtiyaçlarını karşılayacak duruma getirildi. Basımevi, Cumhuriyetin ilânına kadar Matbaayı Âmire adını taşıdı. Sonra *Millî matbaa*, daha sonra da *Devlet matbaası* adını aldı. Devlet matbaaları birleştirilince, okul kitapları ve kültür eserleri basılması için Millî Eğitim bakanlığının emrine verildi (1939). Tesisler genişletilerek modern bir duruma getirildi. Bugün, eski Matbaayı Âmire, Millî Eğitim basımevi adını taşır; ilk matbaanın gördüğü bazı işler (Resmî Gazete'nin basımı v.d.) Ankara'da *Başbakanlık Basımevi Döner Sermaye İşletmesi kurumu* tarafından yapılır. (M)

MATBAH i. (ar. *ṭabḫ*, pişirmek'den *maṭ-baḫ*). *Esk.* Yemek yapılan yer. Bk. MUTFAK.

— Teşk. tar. *Matbahı Âmire* (veya *Matbahı Hümayun*), osmanlı saraylarında yemek pişirilen yer. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Matmahı âmire emini*, Matbahı Âmire'nin yöneticisine verilen ad. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Matbahı âmire esnafı*, saray mutfağının ihtiyaçlarını karşılayan esnafa verilen ad. (Kilercibaşıya bağlı olan matbahı âmire esnafı arasında kasap ustaları ve şakirtleri, saray yoğurtçu ve sütçüleri, sebzeciler, tavukçular, mumcular, sakalar v.d. vardı.) ‖ *Matbahı âmire şakirtleri*, saray mutfağındaki çıraklara verilen ad. ‖ *Matbahı âmire ustaları*, saray mutfağındaki aşçı ve ekmekçi ustalarına verilen ad. ‖ *Matbahı Has*, Matbahı Âmire'nin, padişahın yemeklerini pişirmekle görevli olan bölümü. (*Kuşhane* de denilen Matbahı Has'ta on iki seçkin aşçı ile *serçini* denilen bir usta vardı.) ‖ *Matbahı has şakirtleri*, Matbahı Has'taki aşçı ve ekmekçilerin yardımcıları.

— Tasav. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Teşk. tar. *Matbahı Âmire*, Topkapı sarayında Ortakapı ile Babüssaade arasındaki Alay meydanının sağ tarafındaydı. Bütün saray erkânının, divan günlerinde saraya gelen kapıkulu askerlerinin, divan erkânının, herhangi bir sebeple davacı veya şahit sıfatıyle gelenlerin, ulufe günlerinde 10-15 bin kadar askerin bütün yemekleri ve ramazan ayının on beşinci gecesi 10 000 kadar yeniçeriye verilen baklava burada pişirilirdi. Önceleri dokuz daire olan Matbahı Âmire, sonraları yedi ana bölüme ayrıldı. Birinci bölüm, *Kuşhane matbahı* veya *Has matbah* adını taşır ve padişahın yemekleri burada hazırlanırdı. İkinci bölüm valide sultanlara, padişahların baş haremlerine, kızkardeş ve kızlarına yemek hazırlayan *Valide Sultan matbahı* idi. Üçüncü bölüme, *Kızlarağası matbahı* denirdi; hareme ve haremağalarına burada yemek hazırlanırdı. Dördüncü matbah, kapıağası ve divan memurlarına, beşinci matbah hazinedarbaşı ve maiyetine, altıncı matbah kilercibaşı ile maiyetine, yedinci matbah da saray ağası ve efradına yemek pişirirdi. Matbahı Âmire'nin bu yedi ana bölümünden başka, macun, reçel, şurup, kokulu sabun yapan helvahane ve reçelhane kısımları da vardı. Kuşhane matbahına, zülüflü baltacılar arasından kabiliyetli ve güvenilir iki kişi seçilir, bunlardan birincisine *kuşçubaşı* diğerine *ikinci* denirdi. Bunların maiyetinde, başlarında *serçini* (seçme başbuğu) adı verilen başpişirici bulunan kabiliyetli ve güvenilir on iki aşçı vardı. Diğer mat-

matematik

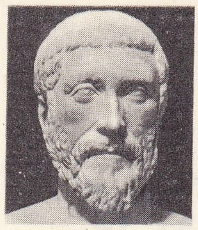

Pythagoras

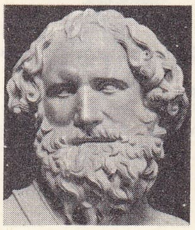

Arkhimedes

Sylvestre II

Viète

Descartes

Cavalieri

bahlarda da mesleğinin ehli aşçı usta, kalfa ve şakirtleri, bunların maiyetlerinde de yamaklar bulunurdu. Bu matbahlarda çalışan aşçıların başına *aşçıbaşı*, bütün aşçıların en yüksek âmirine de *baş aşçıbaşı* denirdi. XVII. yy.da Matbahı Âmire'deki bütün aşçı ve hademelerin sayısı 1 570 kişi, yıllık maaşları 2 536 056 akçe idi. XVI. yy.ın ikinci yarısında baş aşçıbaşının gündeliği 60 akçeydi ve yılda iki kat da elbise alırdı. Aşçılar, maaşlarından başka, kesilen koyunların baş ve ayaklarını dışarıda satarak önemli bir gelir elde ederler ve bunu aralarında paylaşırlardı. Matbahı Âmire'nin masrafı XVI. yy.dan itibaren arttı. Kanunî Sultan Süleyman zamanında masraf 48 yük akçe iken, Selim II zamanında 63 yük akçe, Murad III'ün saltanatının ilk yıllarında 156 yük, daha sonraları 210 yük akçe oldu. Masrafların bu yükselişi, malî alanda ıslahat yapmak isteyen devlet adamlarının dikkatini çekti ve bu konuda tedbir arandı. Matbahı Âmire'de kilercibaşının maiyetinde tabbah (aşçılar bu zümreye girer), saray kilerlerinin görevlileri, helvacılar, pişiriciler, şimşirciler, elekçiler, kasaplar, yoğurtçu ve sütçüler, sebzeciler, tavukçular, sakalar, kalaycılar, bozacılar, saray mumcuları, saray değirmencileri adını taşıyan zümreler vardı. Matbahı Âmire'nin yönetici kadrosu da matbahı âmire emini, kiler emini, çaşnigîr, matbahı âmire kâtibi ve kethüdasından meydana gelirdi. Matbahı Âmire'de değerli yemek takımları vardı. Bu takımlar üç kısımdı. Birincisi özel günlerde kullanılan porselen kaplar, çini tabak, sahan, fağfur tabak, som altın siniydi. İkincisi, divan günlerinde kullanılan ve sayıları pek çok olan kalaylı bakır kaplardı. Üçüncüsü yemeklerin pişirilmesinde kullanılan bakır kap kacaktı. XVI. yy.a ait bir arşiv belgesine göre padişahın sofrası için kullanılan 237 çini sahan, 204 çini tabak, 388 fağfurî tabak vardı. Matbahı Âmire'de kullanılan yiyecek maddelerini sağlamak kilercibaşının göreviydi; bu maddeler çeşitli yerlerden, en iyi cinslerin yetiştiği illerden getirilirdi. Matbahı Âmire, Dolmabahçe ve Yıldız saraylarında da saltanatın sonuna kadar devam etti.

● *Matbahı âmire emini.* Sarayı Hümayun'da harcanan bütün zahire ve malzemeyi sağlamak, bunların hesaplarını tutmak, maiyetindekilerin çalışmalarını yönetmek ve denetlemek, matbahı âmire emininin başlıca görevleri arasında idi. Kendisine bu işlerin yapılışı sırasında, kiler emini, çaşnigır, matbahı âmire kâtibi ve kethüdası yardım ederdi. Matbah emini, hacegân rütbesinde olurdu. Ulufesi, 1556'da 45 akçeydi. Ayrıca, gösterdikleri çabaya karşılık 10 akçelik bir terakki de alırlardı. *Matbah eminliği,* Mahmud II'nin son yıllarında Gümrük eminliğine katılarak Matbahı Âmire idaresi adını aldı ve 1838'de Darphane nezaretine bağlanarak ortadan kaldırıldı.

— Tasav. Tarikatlarda özellikle mevlevîlerde *matbah*'ın ayrı bir önem ve değeri vardır. Aşçı dedenin yönetimi altında bulunan matbah, kutsal makamlardan biri sayıldığı için buraya *matbahı şerif* de denir. Dergâhta kalanlar, konuklar, yolu düşen canlar, burada pişen yemeklerden yerler. Matbahın ayrı kuralları, ayrı törenleri vardır. Yemek pişiren ve ona hizmet edenler bu kurallara uymak zorundadır. Matbahta yemek pişiren görevliye *ateşbaz* denir. Matbahı düzene koymak, yemekleri en iyi ve en uygun nitelikte pişirmek onun görevidir. Matbah, Mevlânâ Celâleddin zamanından kalmadır. Onun ilk ateşbazı Mevlevîler arasında matbah geleneğinin piri sayılan İzzeddinoğlu Şemseddin Yusuf'tur (öl. 1285). Mevlevîlerde aşçıya ve matbaha ateşbaz denmesi de Şemseddin Yusuf'un «ateşbaz» adıyle anılması yüzündendir. Konya'da Şemseddin Yusuf adına, sonradan Ateşbaz zaviyesi denen bir zaviye vardır. Bugün orası da mevlevîlerce saygı gösterilen bir yerdir. Matbahın mevlevîlerce taşıdığı değeri belirten şiirler de yazıldı. Bunlar arasında matbahı bütün olarak anlatan Şeyh Galib'dir. Ona göre matbah, bir keramet yeridir, gönlünü Allah sevgisiyle dolduranların, kendini Allah'a adayanların duyduğu makamdır. Allah'ın nimetlerinin imanlı kullara dağıtıldığı yerdir. (M)

MATBU sıf. (ar. *tab*ʿ'dan *maṭbū*ʿ). Matbaada basılmış: *Matbu eserlerinin sayısı otuz sekizdir, dersek onun çalışma gücü ve şevki ortaya çıkar* (N. Araz). || *Esk.* Düzgün, güzel: *Kenarlara bir tertib-i matbûa dikilip* ... (Recaizade Ekrem). || *Matbu-ül-endam*, düzgün, güzel endamlı. || *Suhen-i matbû*, güzel söz. (M)

MATBUA i. (ar. *maṭbū*ʿ'dan *maṭbū*ʿ*a*). *Esk.* Matbaada basılarak hazırlanmış şeyler. *Yeni.* Basma. (M)

MATBUAT çoğl. i. (ar. *maṭbū*ʿ'dan *maṭbū*ʿ*āt*, basılmış şeyler). Basın: *Bu sözlerim ajans ve matbuatla intişar etti* (Atatürk). *İnşallah İstanbul matbuatı* [...] *vereceği havadisleri hiç olmazsa hadiselerle at başı yürütür* (Yahya Kemal). Bk. BASIN.

— *Esk. Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi,* Basın Yayın Genel müdürlüğü. (M)

Matbuatı Osmaniye cemiyeti. Bk. TÜRK BASIN BİRLİĞİ.

Matbuat nizamnamesi, Türkiye'de basım ve basımevi işlerini düzenleyen ilk nizamname. 1857'de yayımlandı. Nizamname hükümlerine göre, matbaa açacak kimse bu isteğini Maarif ve Zaptiye nezaretine bildirecek; bu konuda inceleme ve soruşturma yapılarak sonuç Maarif meclisi tarafından Maarif nezaretine bildirilecek onay alındıktan sonra Zaptiye nezareti tarafından *mezuniyet vesikası* (matbaa açma ve işletme belgesi) verilecekti. Ayrıca, matbaada basılacak her çeşit risale, basılmadan önce Maarif meclisi tarafından görülecek ve «mülken ve devleten bir gûna mazarratı» olmadığı yolunda izin alındıktan sonra basım yapılabilecekti. Yabancıların ise, Hariciye nezaretinin incelemesinden sonra mezuniyet vesikası almaları gerekiyordu. Nizamname hükümlerine aykırı hareket edenlerin matbaası kapatıldığı gibi, kendileri ayrıca Ceza kanunundaki hükümlere göre cezalandırılacaktı. İzinsiz matbaa açan da cezalandırılacaktı. (M)

MATBUH sıf. (ar. *ṭabḫ*'tan *maṭbūḫ*). *Esk.* Pişirilmiş. || *Taam-ı matbuh*, pişmiş yemek.

— Kim. *Esk.* Yakılarak toz haline gelmiş (ilâç). || Bir şeyi kaynatarak alınan (öz).

◆ **Matbuhat** çoğl. i. *Esk.* Pişirilmiş yemekler. (M)

Match, 1926'da Paris'te Léon Bailby tarafından kurulmuş resimli haftalık spor dergisi. Daha sonra, *Paris - Soir*'ın yöneticisi J. Prouvost tarafından amerikan *Life* dergisi örnek alınarak yeniden düzenlendi. 1938 Temmuzunda 80 000 olan baskısı, 1939 nisanında 1 milyona çıktı. 1940 Haziranında yayın hayatından çekildi.

— 1949 Martından beri de, savaştan önceki *Match* örneğinin günün gereklerine uydurulmuş ve genişletilmiş çeşidi haftalık *Paris - Match* dergisi yayımlanmağa başladı. **Paris - Match**'ın yöneticisi Raymond Cartier'dir. (L)

MATE i. (keçua dilinden k.). Paraguay'da yetişen çobanpüskülü.

— ANSİKL. Güney Amerika'da yetişen *mate* veya *yerba mate* (*Ilex Paraguariensis*), 3-6 m yüksekliğinde bir ağaççıktır. Beyazımsı çiçekler açar, üzüme benzer kırmızı bir meyve verir. Yaprakları parlaktır, kışın dökülmez; kurutulan, kavrulan, toz haline getirilen bu yapraklara *paraguay çayı* veya *cizvit çayı* denir. Bu yapraklarda yüzde 2,5 kafein, matetanik asit, biraz esans, reçine ve albüminli maddeler vardır. Mate, çok eskiden beri kullanılır. Önceleri, yerliler, yeşil yaprakları çiğnemekle yetinirlerdi. Şimdi bir fincan kaynar suya bir veya iki kahve kaşığı toz mate konarak çay gibi içilir. Mate çayı sinirleri uyarır, sindirimi kolaylaştırır, solunum hareketlerini yoğunlaştırır. Çok koyu içilirse insanı kusturur. Güney Amerika'da çok kullanılan bir içkidir. Brezilya'da *cha-mate* (mate çayı) adıyle anılır ve bu ülkenin zenginliklerinden birini meydana getirir. Mate tüketen ülkelerin başında Arjantin gelir. (L)

MATE (Vasiliy Vasilyeviç), rus oymacısı (1856 - 1917). Birçok ofort ve ağaç üzerine oyma yaptı: Puşkin'in, Herzen'in ve Stasov'un portreleri (Moskova'da Tretyakov galerisi). [L]

MATEAHHAR veya **MATAAHHAR** sıf. (ar. *mā*, edat ve *te*ʾ*aḫḫar*'dan *mā-te*ʾ*aḫḫar*). *Esk.* Sonradan meydana gelen. (M)

MATEKADDEM i. (ar. *mā*, edat ve *teḳaddem*'den *mā-teḳaddem*). *Esk.* Geçmiş zaman, mazi. (M)

MATEM i. (ar. *mātem*). Bir akrabanın, bir dostun, sevilen bir kimsenin kaybedilmesinden duyulan büyük acı: *Hep siyah ile kuşattı Rabb-ı izzet âlemi / Farz oluр her mümine Şah-ı şehidin matemi* (Aşkî). *Evlerindeki ilk matem kızkardeşinin ölümüydü.* || — *Teşm. yol.* Bir felâketin yol açtığı derin üzüntü: *Dolaşsın sonra, islâmın harem-gâhında nâ-mahrem / Benim hakkım, sus ey bülbül senin hakkın değil matem* (M. Â. Ersoy). || Matemin dış belirtileri: *Matem elbisesi.* || Matemde olunan zaman süresi: *Küçük yatağının yanında o matem devresinde, o sinir buhranı saatlerinde, geçirdiği ıstırap gecelerini düşündü* (H. Z. Uşaklıgil). || Siyah, siyah renk: *Biraz ilerde fakat, âdeta karanlıktı / Bu reng-i mateme dağlar da âşina çıktı* (M. Â. Ersoy).

— ÇEŞ. DEY. *Matem havası,* bir yerde herhangi bir sebepten dolayı hüküm süren üzüntülü durum. || *Matem tutmak,* yas tutmak: *Bir genç kadın ki duysa bu vakitsiz ölümü / Mateminі tutmaya kâfi görür göynümü* (F. N. Çamlıbel).

— *Esk. Matem-dar* (veya *matem-zede*), matemli, yaslı, matem tutan. (*Eşanl.* YAS.) || *Matem-engiz,* matem, yas tutmayı gerektiren (hal). || *Matem-feza,* yası, acıyı, üzüntüyü artıran. || *Matem-gîr,* yas tutan. || *Matem-girâne,* yaslı, yaslı halde: *Bir sükût-i matemgirâne başlar* (H.Z.Uşaklıgil). || *Matem-gede* (*matem-gâh, matem-sera* veya *matem-zar*), matem tutulan yer, birinin ölümüyle yas tutulan yer: *Nazar-ı merhameti Allahın / Mahtabıydı o matemgâhın* (Abdülhak Hâmid). *Matemgede gördü bustânı / Rikkat odunu tutuştu cânı* (Fuzuli). *Dünya evi meşakkat ü renc ü a'na imiş / Sahn-ı safa dedikleri matem-sera imiş* (Necati). *Hüznü hicranımla matem-zâr gördüm âlemi / Şimdi her sahra bana bir Kerbelâ meydanıdır* (Nabi). || *Matem-künan,* yas tutan. || *Rûz-ı matem* (veya *yevm-i matem*), matem günü.

— Din. *Matem töreni,* Hz. Muhammed'in torunu Hüseyin'in şehit edildiği günü anmak amacıyle şiîler arasında düzenlenen din töreni.

— ANSİKL. Din. *Matem töreni,* 10 muharrem 680'de, sünnîlerle şiîler arasında olan savaşta sünnîlerden Şamr, Hz. Muhammed'in torunu Hüseyin'i öldürdü; bütün taraftarlarını kılıçtan geçirdi. Halife Ali'ye aşırı sevgi duyan, bağlılık gösterenler, islâm tarihinde Kerbelâ* olayı denen bu şehit düşme olayını, dinî nitelikte bir törenle anmağa başladılar. Başlangıçta islâm inançlarıyle bağdaşmadığı ileri sürülen bu tören yasaklandı. Zamanla çoğalan ve güçlenen şiîler, on muharremi resmen matem günü ilân ettiler. Bir gelenek niteliğine bürünen bu matem günü, birçok sünnîce de benimsendi. Bugün İran, Azerbaycan, Türkistan ve Anadolu'nun birçok ilinde her yıl muharrem ayının onunda matem törenleri düzenlenir. Bu törenler Ali soyuna duyulan sevgi ve bağlılığın yanı sıra siyasî, dinî bir nitelik kazandı. O gün şiîler, kuralları zamanla belirlenen törenler yapar, çeşitli âletlerle sırtlarını, omuz başlarını döverler; ilâhiler, ağıtlar, okurlar. Hep bir ağızdan «Ya Hüseyin» diye feryad ederler. İran'da çok yaygın olan bu matem töreni, XIV. yy.dan sonra Türklerce de benimsendi; Anadolu'da yayıldı. XVI. yy. başlarında Anadolu'nun doğu illerinde şiî inançları da yayıldı. Matem törenlerinde türk şiîleri, Nesimî, Fuzuli, Usulî, Pir Sultan gibi ozanların; İranlılar da genellikle, Hüseyin'e derin bir sevgi duyan iran şairlerinin şiirlerini belli bir makamla ve toplu olarak okurlar.

◆ **Matemî** sıf. *Esk.* Matemli, yaslı.

◆ **Matemli** sıf. ve i. Matem, yas tutan (kimse): *Şimdi tam bir matemli kıyafetindeydi* (N. Araz). || *Teşm. yol.* Matem belirtisi gösteren, kasvetli, hüzünlü, iç sıkıcı: *Onun yıkık duvarları, Avrupa'nın dargın*

Foto. Alinari-Giraudon, Braun, X (LAROUSSE)

sisler, durgun isler altında kaba, kirli, kara matemli kaşanelerinden daha güler yüzlüdür (A. H. Müftüoğlu). *Eşanl.* YASLI. (M)

MATEMATİK i. (fr. *mathematique*). Tümdengelimli akılyürütme yoluyle, sayılar, geometrik şekiller v.b. gibi soyut varlıkların özellikleri ve bunlar arasındaki bağıntıları inceleyen bilim dalı: *Modern matematiğin gelişimi bütün tahminleri aşmaktadır.*

— Fels. *Evrensel matematik,* Descartes'a göre, genel düzen ve ölçü bilimi.

— ANSİKL. *Matematik* biliminin, M. Ö. 600 yıllarına doğru Yunanistan'da doğduğu söylenir; ancak bu iddia tamamıyle doğru değildir. En son araştırmalar, matematik kültürünün yeşerdiği merkezlerin, bu tarihten çok daha önce birbirinden ayrı bölgelerde var olduğunu ortaya koymuştur. En eski kültür merkezlerinin, Ortadoğu'dakiler olduğu sanılır; Yunanlılar, bu kültür merkezlerinin matematik bilgisinden kendi geleneklerine göre, hiç olmazsa kısmen, yararlandılar. Diğer küçük merkezler ise, matematiğin ilerlemesine katkıda bulunamadan birer birer söndüler.

● *Kolomböncesi matematik.* İnka medeniyetinin matematik bilgilerini de kapsaması gerekir; elde hiç yazılı metin bulunmadığı için bu bilgiler yenilenememiştir.

Eski yazı bilginleri tarafından okunabilen bir yazı kültürüne (elyazmaları ve anıtlar üzerindeki piktografi ve hiyeroglif yazılar) sahip Mayalar ve onların kültürünü sürdüren Aztekler üstüne daha çok bilgi edinilmiştir; bu halkların özellikle zaman hesabı, takvim problemi ve astronomi olaylarını önceden bilme konusunda uğraştığı sanılır. Takvimlerinin başlangıcı M. Ö. 3113 yılının 12 ağustosuydu. Bazı yazıtlarda, gerçek güneş yılı ile 365 günlük âdi yıl arasındaki farkın şaşılacak bir kesinlikle hesaplandığı görülür. Bu bilim, 20 tabanlı bir sayılama sistemi üzerine kurulmuş bir aritmetik âletinin hassas çalışmasıyle daha da güçlenmiştir. Demek ki bütün bilgiler, Mayalar'da, eski ve köklü bir medeniyet çerçevesi içinde ilgi çekici bir matematik çalışmasının var olduğunu ortaya koyar; ancak bu bilgilerin neden böyle birden sönüp gittiği bilinmez.

● *Çin matematiği.* Tamamıyle Çinlilere ait bir matematik kültüründen en küçük bir iz bile kalmamıştır. Bu matematik kültürü ancak yakın zamanda, eski yazıtlar, elyazmaları ve basılı kitapların yardımıyle gün ışığına çıkmıştır. Çinlilerin ilk matematik bilgileri çok eski tarihlere kadar uzanır. M.Ö. XIII. yy.dan beri Çinlilerin, bugün kullandığımız sisteme oldukça benzeyen bir ondalık sayılama sistemi vardı. Çok erken kurulmuş olan çin matematiğinin, hareketli bir tarih evrimi boyunca düzenli olarak gelişmiş olması gerekir. Yunan, arap ve batı matematikleri ile çin matematiği arasında da bir paralellik dikkati çeker. M.Ö. III. yy.da Çinliler Pythagoras teoreminin ispatını yapmışlar, π'nin yaklaşık değerini hesaplamışlar ve kareli aritmetik tablosu üzerinde 1. dereceden denklemleri çözmüşlerdir. Bununla birlikte, sıfır sayısı, ancak M. S. VIII. yy.da kullanılmağa başlanmıştır. XII. ve XIII. yy.da çin cebiri çok büyük bir gelişme gösterdi. Fakat Mançurya'nın fethinden sonra araştırma ruhu kayboldu ve matematik çalışmaları birkaç basit uygulamadan öteye gidemedi.

Çin matematiğinin gelişimi kendiliğinden mi durakladı? Bu soru cevapsız kalıyor. Bununla birlikte, XV. yy.dan beri Batı'daki olağanüstü matematik gelişmeleri üzerinde Çin'in bir etkisi olduğunu gösteren hiç bir kaynak yoktur.

● *Yunan öncesi matematik.* Biri Mısır, öbürü Sümer - Babil kültürü olmak üzere çok eski iki matematik kültür merkezi yunan matematiğini etkilemiştir. Mısırlıların matematik kültürü üstüne bütün bilgiler, az sayıdaki papirusların okunmasıyle sağlanabilmiştir. En eski papirus «büyük Moskova papirusu»dur. Bu kaynakta, kürenin hacmini hesaplama kuralı gibi, M. Ö. 2000 yıllarına kadar uzanan yoğun bir matematik çalışmasını ispatlayan bazı kuralların bulunması şaşırtıcıdır. Buna karşılık, daha sonraki papiruslarda sadece birkaç pratik hesap ve ölçü yönteminin bulunması, matematiğin ilerleyecek yerde gerilediğini gösterir. Yunanlıların Mısır ile ilişki kurduğu devrede, mısır matematiğinin uzun zamandır böyle bir gerileme devresine girmiş olması gerekir.

Sümer - Babil kültür merkezi üstüne bilinenler, yakın zamanda yapılan kazılarla büyük bir kısmı gün ışığına çıkarılan toprak tabletler üzerindeki çivi yazısının okunmasına dayanır. Bu yazıtlardan bazıları, yine M. Ö. 2000 yılından daha öncelere kadar uzanan bir çağda, geometri ve astronomi problemlerine yönelmiş ilgi çekici bir matematik biliminin varlığını ispatlar. Meselâ, Babilliler ikinci dereceden ve bazı üçüncü dereceden denklemlerin çözümüyle ilgili hesap yöntemlerini geliştirmişlerdir. Yunanlılar Babillilerle ilişki kurduğu zaman, bu matematik kültürü de gerileme devresinde miydi? Bazı bilginler bu düşüncededir. O sıralar babil matematikçileri, 10 tabanlı bir sayılama sistemiyle birlikte kullanılan 60 tabanlı bir sistemden yararlanarak, Güneş ve Ay tutulmalarının olacağı tarihleri hesaplayabiliyorlardı.

Yunan matematiğini etkileyen sümer - babil kültür merkezine Fenikelileri de katmak gerekir; çünkü Yunanlıların sayılama sistemi Fenikelilerden gelir.

● *Yunan matematiği.* Efsaneye göre, yunan matematikçilerinin çoğu uzun süre Mısır ve Mezopotamya'da oturmuşlardır. Yine de bu bilginler yunan matematiğini, kökünden değişmiş rasyonel bir bilim, yani tamamıyle tümden gelimli akıl yürütme yoluyle açık gerçekler üzerine oturtulmuş bir bilim halinde kurmayı başardılar.

İonia okulu, M.Ö. 600 yılına doğru Miletos'lu Thales ile (bazı temel geometri teoremleri onun adını taşır), bu yolu açtı. Pythagoras tarafından VI. yy.ın ortalarına doğru kurulan Pythagoras veya İtalya okulu bir müritler topluluğuydu. Bu okulun, Taranto körfezindeki Crotone merkez enstitüsü, siyasî - dinî sebeplerle V. yy. başlarında kapatıldı. Yine de bu tarikat, önce Yunanistan'da, sonra İskenderiye'de daha uzun süre yaşadı. Pythagoras'çılar, 150 yıl içinde dört matematik kolundan (aritmetik, müzik veya müzik aralıkları aritmetiği, düzlem geometri, astronomi veya küresel geometri) ilk grubu düzenlediler. Okul, tamamıyle sayı kavramı üstüne kurulmuş bir matematik öğretisinin tohumlarını atıyordu. Bazı Pythagoras'çılara göre, her şeyin aynı bir sayısı vardı ve bu sayıyı bilmeden o şey ne tanınabilir, ne de anlaşılabilirdi. Bu doktrine göre, her çeşit büyüklük arasındaki oranlar tamsayıların oranından başka bir şey olamazdı. Elea okulu bu görüşlere karşı çıktı ve tenkitleri sonradan Parmenides ve Zenon paradoksları olarak ün yaptı. Karenin köşegeni ile kenarı arasındaki oran gibi ortakölçülemez oranların bulunması, Pythagoras okuluna kesin bir darbe indirdi.

IV. yy., felsefe ve bilim açısından bir dönüm noktasıdır. Ortakölçülemez sayıların varlığından doğan güçlükler, Eudoksos'un, bir kesinlik örneği olarak günümüze kadar gelen ünlü orantılar teorisiyle yenildi. Böylece Pythagoras'çıların öğretisi ve garip sayı inanışları aşıldı ve yerini eflatun'cu matematik görüşü ile fikir öğretisine bıraktı. III. yy. başında İskenderiye'de yazılan Eukleides'in *Elemanlar*'ı, bir önceki yüzyılda kaydedilen gelişmeleri tamamlayan bir eser oldu. M. Ö. 331 yılında kurulan İskenderiye, kısa sürede yunan kültürünün merkezi haline geldi. Eukleides'ten Diophantos, Pappos ve Proklos'a kadar, yunan matematik bilimlerinde isim ve yer yapmış bilginlerin hemen hepsi İskenderiye'de barınabildi. *Elemanlar*'ın matematik alanında önemi çok büyük oldu. Bu eser, aksiyomatik metot yardımıyle gerçek bilginin tüzüğünü kurarak bu ideali uzun süre yaşattı. Eukleides metodu her şeyden önce, büyüklüklerin, aşağıdakine benzer aksiyomlar üzerine kurulmuş genel bir teorisini kapsar: «Aynı büyüklüğe eşit iki büyüklük birbirine eşittir.» Geometrinin kuruluşuna ayrıca birçok postulatın da katkısı oldu; bunlardan en ünlüsü «paralleler postulatı» veya «Eukleides postulatı»'dır. Aksiyomlar ve postulatların en büyük özelliği, ilk bakışta kabul edilecek kadar açık olmalarıdır. Aralarındaki fark, aksiyomların genel, postulatların geometrik gerçekler olmasıdır. *Elemanlar*, geometri gibi bir bilimin, tamamen tümden gelimli yolla, yani hepsi birbirinden türeyen tanımlar ve ispatlar bütünü halinde, aksiyomlar ve postulatlar temeli üzerine kurulabileceğini ispatladı. Kuruluş yöntemi belirlenmişti ama, çoğu geometrinin temel taşları olan daha birçok noktanın keşfedilmesi gerekiyordu.

Yunanlıların geometri araştırmaları, Apollonios ve Arkhimedes sayesinde en büyük başarıyı yine III. yy.da gösterdi. Apollonios, konikler üzerine büyük bir inceleme kitabı yazdı ve tahminen episikloitleri inceledi. İskenderiye döneminin birinci yüzyılını parlak ve başarılı bir devir haline getiren Apollonios ile Eukleides oldu.

Fakat, Eskiçağın en büyük matematik dehası, hiç şüphesiz Syrakusai'li Arkhimedes'tir. Ardışık yaklaştırmalarla π'nin hesaplanması, küre ve silindirin hacim hesapları, parabol parçasının kareleştirilmesi, statik momentlerin ve ağırlık merkezlerinin kullanılması v.b. gibi çalışmalarıyle, mekanik ve integral hesaba giden yolları açtı. Bir bilgi metodu olması bakımından, Arkhimedes metodu Eflatun'cu doktrin ile uyuşamıyordu. Arkhimedes'in metodu, doğru uygulama tasası ile tam bir kesinliğin araştırılmasını bağdaştırıyordu Bu iki yönlü özellik, bir yandan, hâlâ günümüzde «Arkhimedes ilkesi» diye bilinen hidrostatik ilkesinde, öte yandan da, Eudoksos'a ait tüketme ilkesinin alanlar ve hacimler hesabında tam bir titizlik ve kesinlikle uygulanmasında görülür. Oysa, eflatun'cu ülkü, akıl gerçeklerinin temaşasına dayanır ve teknik uygulamalardan kaçınırdı. Bu bakımdan Arkhimedes biliminin modern bilime özgü bilgi tipine yöneldiği söylenir. Aynı özelliği, Arkhimedes'in yakından tanıdığı İskenderiye biliminde de buluruz: M. Ö. II. yy.da, astronom Hipparkhos'un düzlemsel ve küresel trigonometrisi ve M.S. I. yy.da fizikçi Heron'un geometri araştırmaları. İskenderiye'li bilginlerin yolunda daha birçok kimsenin de yürüdüğünü belirtmek için, M.S. I. yy.da *Nikomakhos* ve Menelaos'u, Ptolemaios ve ünlü dünya sistemini, daha sonraki yüzyılda, yani III. yy.da Diophantos'un aritmetik araştırmalarını ve Pappos'un anarmonik bağıntıları üzerindeki incelemelerini ve nihayet V. yy.da Proklos'un Eukleides'in birinci kitabı üstündeki *Yorumlar*'ını sayabiliriz. Bu devirden sonra gerilemeğe başlayan yunan bilimi yavaş yavaş tam bir fikir keşmekeşine düştü.

Arkhimedes ve İskenderiye'li matematikçilerin Eflatun doktrininden uzaklaştıklarını daha evvel söylemiştik. Stoacı'larla felsefe de kendi yoluna girmişti. III. yy.ın ortalarına doğru, yeni Eflatun'cu İskenderiye felsefe okulunun kurulmasıyle bu iki dal arasında sunî bir yaklaşma meydana gelmiştir. Paganların bilimsel katkılarına karşı cephe almasıyle tanınan, Hıristiyanlığın görüşlerini benimsemek istemeyen bu okul birçok bilgini, bu arada da en ünlüsü Proklos olan birçok matematikçiyi kendi kadrosuna almıştı. Fakat, okulun felsefî seviyesi yavaş yavaş düşmeğe başlayınca, bilginler ciddî araştırmaları bırakıp ilminücûma, tasavvufa, hattâ kabala'ya kaymağa başladılar. Bu bakımdan, çevrelerinde bir çeşit korku ve tiksinti uyandıran matematikçiler sık sık da zulme uğrar oldular. 529'da imparator İustinianos, o sıralarda Atina'ya nakledilen okulun kapatılmasını emretti; fakat, iskenderiye mirasının hiç değilse bir kısmından Bizans yararlanabildi.

Batı imparatorluğunda yunan kültürünün izleri yavaş yavaş kayboluyordu. Romalıların matematik merakı ise, yer ölçümünden öteye gitmiyordu. Hiç bir gerçek etkisi olmayan bölük börçük birkaç deneme dışında, eski yunanlı matematikçilerin orijinal eserleri latinceye çevrilmemişti. VI. yy.ın başında, gerçek bilimden ortada hiç bir iz yoktu. Denildiğine göre, o devirde, eski çağın son yıllarında yetişmiş derleyicilerin en

Fermat

Torricelli

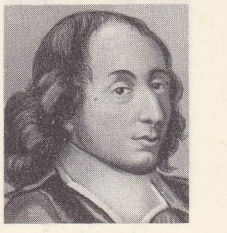
Pascal

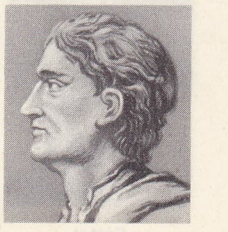
Newton

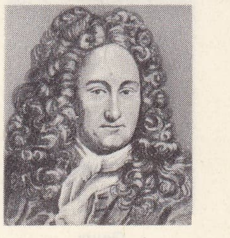
Leibniz

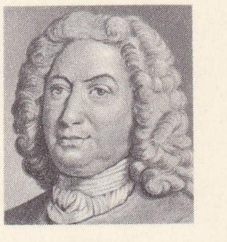
Bernoulli

Foto. Sanavnaud, Boyer (LAROUSSE)

Taylor

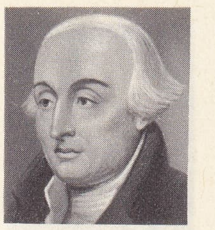
Lagrange

Legendre

Carnot

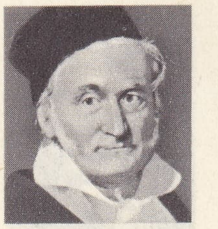
Gauss

Poncelet

çalışkanlarından biri olan Kassiodorus'un başkanlığında, ilk defa olarak Vivarium (Bruttium) manastırının keşişleri eski elyazmalarını istinsah ederek Rönesans'a götürecek olan yollardan birini hazırlamağa başladılar.

Eski Yunanlıların (ve bu arada da Hintlilerin) bilimsel mirasına konanlar, hıristiyanlar değil arap dünyası oldu.

● *Hint matematiği.* Her ne kadar, bazı söylentilere dayanarak Veda (M.Ö. 1500 ile 1000 arası) ve Brahma (M.Ö. V. yy.) devirlerinde Hindistan'da matematiğin belli bir seviyeye ulaştığını söyleyebilirsek de hint matematiği olgunluk çağına ancak klasik devirde (M.S. I. yy. ile VIII. yy. arası) ulaşmıştır. Zaten bu devirden hemen önce Yunan dünyasıyle ilişkiler başlamıştı. İskender'in ilerlemesi IV. yy.da İndus ırmağı üzerinde durdu. Öte yandan, Buddha'cılığın Çin'de yayılması ve arap dünyasının gittikçe gelişmesi dış ile ilişki noktalarını çoğaltmıştı. Fakat şunu da belirtelim ki hint matematiği tümden gelim metodundan çok sayı hesabına dayanan, kendine özgü bir çığırda gelişti. Dokuz rakam ile sıfırın kullanılmasına dayanan ondalık sayılama sistemini medeniyetimiz onlara borçludur. Eski Yunanlılar bu sistemi bilmezlerdi. Çok daha sonraları, Araplar aracılığıyle Batı'ya ulaştırıldı. Bu sistemin uygulama ve teori alanlarında sağladığı sayısız kolaylıklar, matematiğin daha sonraki gelişmesini temelden etkilemiştir.

Bu sayılama sistemine, ilk olarak M.S. VI. yy.da yazılan ve Suryasiddhanta diye bilinen küçük bir inceleme kitabında rastlıyoruz. Fakat Hintlilerin matematik üstündeki çalışmaları genellikle astronomi eserlerinde yer alır. Meselâ, 476'da doğan Aryabatha ve 598 doğumlu Brahmagupta birer astronomdu; çok daha sonralaları 1150'ye doğru Bhaskara kare köklerin nasıl hesaplanacağını gösteren bir aritmetik kitabı yazdı; bu, aslında birinci ve ikinci dereceden denklemlerin teorisidir; fakat, Yunanlılarda olduğu gibi geometrik bir biçimde ortaya konmuştur.

Hint matematiğinin işlemsel özelliği bir genel sayı anlayışından ayrılamaz; bu anlayış orandışı meselesine yabancı kalmakla beraber kendiliğinden negatif sayılara götüren bir yoldu ve bu sayede de bir karekökün iki işaretini, ikinci dereceden bir denklemin iki çözümünü göz önünde bulundurmağa imkân veriyordu; bu şekilde ortaya çıkan formel (biçimsel) cebir daha sonra Araplar tarafından işlenmeğe başladı.

● *Arap matematiği.* Araplar, akıl almaz bir hızla Akdeniz'in ve eski İran'ın güney kıyılarından Pirene'lere kadar uzanan toprakları islâmlaştırmışlardı. Daha 642'de İskenderiye'yi işgal ettiler. Bu durumda, yunan kültüründen hiç bir iz kalmaması akla gelebilirdi. Oysa tam tersine, Yunanlıların bilimsel mirası hem zenginleşti, hem de değerlendirildi.

Yeni Eflatun'cu okul kapanınca, üyelerinden birçoğu eski İran'a göçmüştü. Bizans Ortodoksluğunun afaroz ettiği Nasturîler de aynı yola koyulmuş, ta Çin'e, Hind'e kadar uzanmışlardı. 762'de II. halife El-Mansur Bağdat'a yerleşti. İskenderiye biliminden arta kalanları toparladı ve Bağdat'ı büyük bir bilim merkezi haline getirdi. 832'de halife El-Memun, arap matematiğinin en ünlü ilk merkezlerinden biri olan ve bir çeşit bilim akademisi diyebileceğimiz *Beyt-ül-Hikme*'yi de Bağdat'ta kurdu. Burada eski Yunanlıların tüm bilimsel eserleri Arapçaya çevrildi, incelendi ve hattâ hatmedildi. Kendi yaratıcı güçlerini İskenderiye okulunun çizdiği yolda geliştiren Araplar haklı olarak kendilerini Yunanlıların vârisleri sayıyorlardı. Fakat çok geçmeden hint astronomlarının eserlerini de Arapçaya çevirdikleri gibi, hint hesabının değerini ve uygulamada sağladığı kolaylıkları kavramakta gecikmediler. Bağdat'daki bu bilim merkezinin faaliyeti, Moğol hâkimiyeti sırasında da devam etti ve ta Semerkant'a kadar etkisini duyurdu. Fakat arap bilim ve matematiğinin bütün batı dünyasında, özellikle de İtalya'ya yayılması ve matematik biliminin bugünkü büyük hamlesine yol açması İspanya, Sevilla, Gırnata ve Kurtuba aracılığıyle oldu. Eski Yunanlıların da, Hintlilerin de bilimsel katkılarında ayrı ayrı özellikler vardı. Araplar için de aynı şeyi söyleyebilir miyiz? Arapların en büyük özelliği bu etkilerin her ikisine de açık olmaları ve yeni bir hamleyi mümkün kılacak sentezi başarmalarıdır. Bağdat okulunun seçkin astronom ve matematikçileri arasında en önemlilerini şöyle sıralayabiliriz: halife El-Memun tarafından bir derecelik meridyen yayını ölçmekle görevlendirilen ve haklı olarak cebirin kurucusu sayılan El-Harizmi (847'ye doğr.); Eukleides ve Diophantes'in yorumcusu ve trigonometrinin öncülerinden Ebül Vefa (X. yy. sonu); Eukleides'in önermeleri üstündeki tartışmaları XVIII. yy.da P. Saccheri tarafından değerlendirilecek olan Nasreddin-el-Tusî (1201-1274). Bu arada İspanya'da yetişen El-Kırmanî ve İbn-ül-Şaffar'ı (XI. yy. başı) ve Kurtuba'lı astronom El-Zarhali'yi de (XI. yy. sonu) sayabiliriz.

Fakat Moğol istilâsı (Hulâgu Han 1258'de Bağdat'ı işgal etmişti), Magriplıların İspanya'ya sürülmesi ve nihayet türk hâkimiyeti arap bilimi üstünde olumsuz bir etki yaptı ve XIV. yy.dan itibaren orijinal çalışmalar kalmadı.

● *Bizans matematiği.* Iustinianos'un Atina okuluna karşı aldığı tedbirlere ve dinî Ortodoksluğun bütün ağırlığına rağmen Doğu Roma imparatorluğunda XVI. yy.a kadar bir bilim ve matematik geleneği sürdü. İlk Bizans üniversitesi 330 yılında Konstantinos tarafından kuruldu. Daha sonraları kilise her türlü bilimsel çalışmaya karşı çıktı; fakat, Paleologos'lar zamanında, IV. Haçlı seferinin (1204-1261) kurduğu Latin imparatorluğunun çökmesinden sonra, Arapların etkisiyle matematik ve astronomi yeniden doğdu. Ne var ki, bu akıma katılanlar birer gerçek bilgin olmaktan çok Gregoras (XIV. yy.) gibi *derleyici*'lerdi. Bizanslıların en büyük başarısı yunan ve doğu eserlerini korumuş olmaları ve 1453'ten sonra, yani İstanbul Türkler tarafından fethedildikten sonra bu eserleri İtalya'ya götürmeleridir.

● *Matematiğin gelişmesi.* Batı hıristiyan dünyasında matematik çalışmaları ancak Gerbert d'Aurillac (960-1003) [Silvester II adıyle papa olmuştur] zamanında başlayabildi. Fakat Gerbert'in ve çömezlerinin eserleri, ancak matematik bilgisinin hangi seviyede kaldığı hakkında bizi aydınlatmaları bakımından önemlidir. Bu çalışmaların aritmetikle ilgili bölümü (bütün maksat çörküler üstünde yapılan işlemleri doğrudan doğruya yazılı rakamlarla yapmaktı), Gerbert'in İspanyol Araplarından öğrendiği arap matematiğinin etkisini taşır.

Bu çalışmaların geometriyle ilgili bölümü ise, seviye bakımından, Eukleides'in *Elemanlar*'ından çok uzaktır. Geometrik özellikler hâlâ birbirinden ayrı, aralarında bir mantık bağı bulunmayan ve deneylemeyle doğrulanan gerçeklerdir. Demek ki geometriyi tümden gelimli bir sistem olarak gören yunan geometrisinin ana fikri henüz ortaya çıkarılmış ve değerlendirilmiş değildir. Arap bilimlerinin, özellikle de arap matematiğinin Batı'ya sızması ve bunun üzerine de Batı'da yunan kültürüne karşı büyük bir ilginin uyanması arasındaki çelişmeyi veya tutarsızlığı nasıl açıklayabiliriz? Buna ille de bir izah bulmak gerekirse, pek tabiidir ki ticaret ilişkileri, Roma ile Bizans, Haçlı seferleriyle Latin imparatoru arasındaki bağıntılar, İstanbul'un Türkler tarafından fethi üzerine değerli malları ile elyazmalarını yanlarına alan yüksek görevlilerin Batı'ya sığınması, Magriplıların boşalttıkları bölgelerde kalan Yahudi bilginlerin etkisi v.b. ileri sürülebilir. Fakat olayı gereğince anlayabilmek için bu dış şartlar da yeterli değildir. Eninde sonunda birtakım kişisel teşebbüsleri hesaba katmak zorundayız. Buna örnek olarak Pisa'lı Leonardo'nun bilgisini artırmak için Akdeniz'i dolaşmasını gösterebiliriz. *Liber abbaci* (1202) ve *Practica Geometriae* (Pratik Geometri) [1220] gibi kitapları, bilgisi ve ele aldığı konulara ne kadar hâkim olduğunun delilidir. Guillaume de Moerbeke'in Arkhimedes'in eserini Latinceye çevirmesi de bu döneme rastlar (1269). Arap biliminin iyice zihinlere yerleşmesi ve yayılması (bunda yüksek ruhban sınıfının büyük payı olmuştur) yüzyıllar boyunca sürdü. Yeni yeni kurulmağa başlayan cebir ve analiz alanlarında da kavramların ve işaretlemelerin kesin bir şekle varması da çok uzun zaman aldı ve birçok bocalamaya yol açtı. Meselâ, Paris okulunun ortaya attığı birçok yeni görüş (özellikle sonsuz ile ilgili olanlar), önceleri herhangi bir kullanım alanı bulunamadan kaldı ve ancak çok daha sonraları verimli bir şekilde değerlendirildi.

Luca Pacioli'nin, gerçekten «yayıcı» diyebileceğimiz ve bir yüzyıl sonraki büyük cebircilerin başucu kitabı haline gelen eseri ancak 1494'te basılabildi (Venedik).

Çoğu Bologna okulundan olan Scipione dal Ferro, Niccolo Tartaglia, Gerolamo Cardano, Ludovico Ferrari ve Raffaele Bombelli gibi italyan cebircileri ile matematik bilimi gerçekten yepyeni bir gelişme düzeyine girdi. Kavramlarda açıklık, işlemlere hâkimiyet gibi konularda öyle bir olgunluk derecesine varılmıştı ki bir cebirsel denklemin çözümü meselesi artık olanca genelliğiyle ortaya konabilirdi. Şimdi, herkesin de bildiği gibi, tam bir şekilde ortaya konulabilen büyük bir problem, o problemi çözmek, aydınlatmak ve doğurabileceği sonuçları çıkarmak için gerekli yolların bulunmasına elverişli ipuçlarını da bize verebilir. Sözünü ettiğimiz cebirciler üçüncü ve dördüncü dereceden denklemleri başarıyle çözdüler; bu denklemlerin katsayılarından hareket ederek köklerini belirlemek için bildiğimiz aritmetik işlemlerin yanı sıra sadece kök almağa dayanan formüllere başvurdular. Bu başarı ortaya yeni yeni meseleler çıkardı, bunlardan ikisi, araştırmalarda büyük bir gelişme sağlamaları bakımından burada anılmağa değer: 1. beşinci dereceden denklem (ve onunla beraber daha yüksek dereceden denklemler) aynı yollardan çözülebilir mi?

2. Cartan'ın formülündeki indirgenemez şıkka (üçüncü dereceden denklemler için) göre kullanmak zorunda olduğumuz negatif sayıların (sanal nicelikler) kare köklerine nasıl yer verebiliriz?

Bu iki soru matematik araştırmalarının günümüze kadar gelişmesi, yayılması ve dallanması hakkında bilgi veren iki örnektir. Bu sorulardan ilki daha sonraları hemen hemen bütün büyük cebirci ve analizciyi, özellikle de Euler (1707-1783) ve Lagrange'ı (1736-1813) uğraştırdı. Yeni yeni birçok buluşa yol açmakla beraber bütün çözüm denemeleri başarısızlıkla sonuçlandı; nihayet Abel (1802-1829), beşinci dereceden denklemi köklerle çözmenin imkânsızlığını ispat etti. Galois'nın teorisiyle aydınlanan ve kapsamı genişleyen bu sonuç bir cebirsel sayılar teorisine yol açtı. İkinci soru ise, ister istemez sanal sayıların (veya karmaşık sayılar) cebirde, sonra da analizde yer almasını gerektirdi. Temel cebir teoreminin («*n*. dereceden bir cebir denkleminin kesinlikle *n* kökü vardır») geçerliliğini sağlayabilecek tek unsur bu kapsam genişlemesidir. Bu teorem ilk olarak Gauss tarafından, ifade edilmemekle beraber ispatlandı.

O sıralarda henüz ortaya çıkmayan ve muazzam bir şekilde gelişeceği tahmin edilemeyen analiz, gerçek sayılar sistemine karmaşık sayıları katmanın büyük bir önem taşıdığını gösterdi.

İtalyan cebircilerinin gösterdiği yolda en büyük başarıya ulaşanlar Viète (1540-1603), Descartes (1596-1650) ve Fermat (1601-1665) gibi fransız matematikçileri oldu. Günümüze kadar gelen ve bugün de hâlâ kullandığımız cebir, son gelişmeler hesaba katılmazsa onların eseridir.

Descartes ve Fermat çok basit bir fikirden, koordinatlar sisteminden hareket ettiler. Bu fikir cebire, sonsuz ufuklar açtı. Bu görüş çerçevesinde, analitik geometriye dönüşen geometri, cebirin basit bir uygulama alanı oluyordu. Aksiyomlardan hareket edilerek yapılan kesin tümdengelim yerini hesaba bıraktı. Bu sayede, kısa bir süre sonra aralarına analizin de katılacağı

Foto. X, Braun, Ullstein (LAROUSSE)

matematik disiplinleri bir çeşit birliğe kavuşuyordu. Bu durumda, basit koordinatlar fikrinin «yeni matematik» (analize özgü fikirleri hesaba katmadan ve özellikle cebir ve geometri ile ilgili alanlarda) hangi sınırlara kadar geliştirebileceğini kestirmek mümkündü.

Düzlem analitik geometriden uzay analitik geometriye geçiş Parent (1666-1713) sayesinde oldu. Bu genelleştirme, ister istemez *n* boyutlu bir uzay fikrini doğuracak, aynı zamanda da böyle bir uzayda bir geometri kurmanın yollarını gösterecekti. Bunun başarılmasında, hayli geç olmasına rağmen, Schläfli'nin (1814-1895) eserine borçluyuz. *n* boyutlu bu uzaylar, kendiliklerinden, daha sonraki matematik araştırmalarında büyük faydası görülen birer araç oldu.

Bir düzlemde *f*, *x* ve *y*'li *n*. dereceden bir çokterimliyi gösterdiği halde, $f(x,y) = 0$ biçiminde bir denklem *n*. basamaktan bir eğriyi gösterir. Bundan da anlaşılacağı üzere, cebir kendi düzenini geometriye aktarmış durumdadır. Birinci basamaktan eğriler birer doğru, ikinci basamaktan olanlar birer konidir v.b. Meselâ koniler konusunda cebir, meseleyi kendi açısından inceleyecek ve kendi usulüne göre elips, parabol ve hiperboller arasında birtakım ayırmalar yapacaktır. Bu arada, sınıflandırmalarda her zaman görülen yozlaşlaştırma tehlikesini de bu arada belirtmek yerinde olur. Bu araştırma ilkesi herhangi bir basamak çeşidine teşmil edilirse, cebirsel geometrinin de çerçevesi çizilmiş olur. Fakat bu çerçevenin belirtilmesi demek, aynı zamanda bu çerçevenin koordinatlar fikrinin genelleştirilmesiyle genişlemesi demektir. Düzlem geometride, bir noktanın koordinatıyle birlikte bir doğrunun koordinatları da tespit edilebilir; uzay geometride de bir doğru ile bir düzlemin koordinatlarını tespit etmek mümkündür v.b. Böylece de geometri, yeni geometrik varlıklar ve yeni ilkelerle zenginleşmeye doğru gider. Meselâ uzayda değişken bir doğrunun koordinatları arasındaki *n*. dereceden bir denklem, *n*. dereceden bir doğrular karmaşasını belirler.

Ve bir noktanın koordinatları arasındaki herhangi bir denklemden bir düzlemin koordinatlarıyle meydana getirilmiş özdeş bir denkleme geçme imkânı, «ikilik» diye adlandırdığımız ilkeyi doğrular. Demek ki sadece cebirsel geometri sayesinde matematik araştırmaya açılan alan kendiliğinden sınırsız bir alandır.

Koordinatların değişmesi üzerinde de biraz açıklamada bulunalım. Bir koniğin, meselâ bir elips olması koordinatların seçimine bağlı değildir. Başka bir deyimle, bu oluşum bu seçime göre değişmez bir olaydır ve cebirsel bir eşdeğerinin bulunması pek tabiîdir. Oysa bir karşılaştırma sisteminin değişmesi koordinatlarda yapılan bir ornatmayle açıklanır. Böylece de hem ornatmalar teorisi, hem de değişmezler teorisine yol açılmış olur.

Fazla ayrıntılara girmeden, homogen veya izdüşümsel koordinatların katılmasıyle, cebirsel geometri çerçevesinde izdüşümsel bir geometrinin doğduğunu (bu izdüşümsel geometrinin konusu izdüşümsel bir dönüşüm veya kısaca bir izdüşümdür) ve Cayley'in (1821-1855), matematik metotları açısından beklenmedik bir öneme kavuşacak olan izdüşümsel bir ölçübilim kurduğunu söylemekle yetinelim.

Cebirin kendisi de geometriyle bağlantısından yararlanacak mıydı? Cebir kendi fonksiyonuyle gelişecek ve yönünü bulacak; kendi rolünün gereklerine uygun bir seviyede kalmanın yollarını arayacak; denklem sistemleri (lineer denklem sistemleri meselâ), formlar ve ornatmalar cebiri, vektör ve tansör cebiri v.b. olacak; değişmez, determinant, matris, tansör v.b. gibi yeni kavramlarla zenginleşecek ve bildiğimiz bugünkü soyut biçimine kavuşmadan önce kapsamına yeni yeni işlemler alacak; yeni algoritmalar icat edecek; vektör hesabı, tansör hesabı, matris hesabı v.b. gibi aşamalardan geçecekti.

Yukarıda ana çizgilerini belirttiğimiz gelişmede kimlerin rol oynadıklarını pek tabiîdir ki burada saymamıza imkân yok. Cebirin akıl almaz gelişmesi düşünülünce, cebir faaliyeti ile matematik faaliyetin aynı şey olduklarını ileri sürmek ilk akla gelen şeylerden biridir. Analiz meselesini önce tarih açısından, sonra da gelişmesi bakımından ele alınca bu iddiaların ne kadar dayanaksız olduğu kendiliğinden ortaya çıkar.

● *Analizin keşfi.* Newton (1643-1727) ile Leibniz (1646-1716) haklı olarak sonsuzküçükler analizinin yaratıcıları sayılırlar (zaten kendi aralarında da bu şerefi paylaşamamışlardır). Fakat analizi hiç yoktan varettikleri de söylenemez. Konuyu dar bir açıdan ele almak istemezsek diyebiliriz ki, analiz sonsuz ile sonsuzküçüğü kendi kapsamına almakla cebiri aşan bir disiplindir. Sonsuz kavramı yunan düşüncesinde de ortaya çıkmış, fakat önce bir engel sayılmıştı: Zenon paradoksu (Akhilleus ve Kaplumbağa), sonsuz terimli bir sayının toplamı yapılamayacağı fikrine dayanıyor ve meselâ:

$$2 = 1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{8} \text{ v.b.}$$

gibi bir eşitliğin düşünülemeyeceğini ileri sürüyordu. Eudoksos'un tüketme sistemi bu güçlüğü ortadan kaldırmıştı. Arkhimedes'in bu sistemi, parabol parçasının kareleştirilmesine uygulaması bugün de matematik kesinliğin bir örneği sayılır.

Gerçi sonsuz çarpanların, sonsuz terim ve çarpımlarının toplamları (seriler) sonsuzküçükler hesabının kurulmasından çok önce de sözkonusuydu. Bunun böyle olduğunu kabul etmek için,

$$\frac{\pi}{2} = \frac{2 \; 2 \; 4 \; 4 \; 6 \; 6 \; 8 \; 8 \ldots\ldots}{1 \; 3 \; 3 \; 5 \; 5 \; 7 \; 7 \; 9 \ldots\ldots}$$

şeklindeki sonsuz bir çarpım yardımıyle π'yi belirleyen Wallis (1616-1703) formülünü hatırlamak yeter. Fakat, bu yoldan sunulan sonuçlar cebir biçimciliğinin geniş kapsamlı bir uygulamasından çok kesinliğe varmak tasasıyle yapılmış bir hesabın ürünleridir. Böylece «yeni hesap»ın kurulmasından hemen önce sonsuz işlemler kullanılmağa başlanmış, yeni hesap da bu kullanımdan yararlanmak imkânını bulmuştur. Zaten gerçek bir kesinliğe varmanın şartları çok daha sonraları tam bir açıklığa kavuşabilmiştir.

Yeni hesabın yararlanacağı başka bir sonsuz «kullanım»ı da bölünmezler geometrisinin kullanımıdır. Bölünmezler geometrisi, bir alanı, belirli bir yöne paralel bütün doğru parçalarının toplamı saymak cüretini gösteriyor ve aynı şekilde bir hacmi sonsuz sayıda bölünmez düzlemlerin toplamı sayıyordu. Cavalieri (1598-1647), Roberval (1602-1675) ve Pascal'ın (1623-1662) ortaya attıkları bölünmezler teorisi bir bakıma bir alanın veya bir hacmin bir integralle hesaplanması yolunda bir hazırlıktı. Pascal bu yoldan birkaç basit fonksiyonun integrallerini de hesaplamayı başardı. Yeni metotların haklı olarak bir kenara ittikleri bölünmezler hesabı buna rağmen yer yer bu yeni metotlara destek olmuştur.

Alanlar problemi integral hesabının doğmasına yolaçtığı gibi, teğetler problemi de, özellikle bir fonksiyonun minimumu ve maksimumu problemine yaptığı katkıyle diferansiyel hesabın doğmasına imkân vermiştir. Teğetin açısal katsayısı ile belirlenmesi, türev, flüksiyon, enstantane hız (bir hareket diyagramında) v.b. kavramlarına yol açtı.

Bu şekilde ele alınan türev alma ve integral alma işlemleri kendiliklerinden birbirlerine karşıt iki işlem gibi görünmüyorlardı. Gerçekten de bu temel özelliği bir anda kavramak imkânsızdır. Galilei'nin mermiler üstünde yaptığı incelemede bu temel özelliğe rastlarız. Descartes ile Fermat ise bu karşıtlığa bazı özel hallerde rastlarlar. Torricelli (1608-1647) ve Newton'un hocası Barrow da (1630-1677) bu özelliğin bilincine varmışlardı. Leibniz ve Newton'da ise bu temel özellik benimsenmiş, yerli yerine konmuş, fakat gene de türev alma ön planda tutulmuştur.

Yeni hesap büyük bir hızla gelişti. Türev ve integral almağa bağlı temel kurallar kısa bir süre içinde belirlendi ve birçok probleme uygulandı. Bu uygulamanın bir faydası da elemanter fonksiyonlar üstüne bilgilerin kesinleşmesine ve daha geniş bir kapsam kazanmasına imkân verdi. Taylor (1685-1731) ve Maclaurin'in (1698-1746) formülleri bu fonksiyonların seri halinde açılmasını sağladı. Bu konuda ilk sistemli çalışma, Bernouilli'nin (1667-1748) yardımından da yararlanan L'Hospital markisi (1661-1704) tarafından yapıldı. Bundan böyle yapılan çeşitli ayarlamalar ve düzeltmeler yeni hesabın tutulmasını engelleyemedeği gibi uygulama alanında gitgide genişlemesini de durduramadı.

Yeni hesabın o devirlerde, cebirci Rolle (1652-1719) gibi inatçı muhalifleri olması (oysa ilk analiz teoremlerinden biri onun adını taşır) gerçekten şaşırtıcıdır. Buna bir sebep bulmak gerekirse denilebilir ki o sıralarda yeni hesap henüz sağlam temellere oturtulmuş değildi. Bu temel ancak XIX. yy.ın ilk yarısında atılabildi. Fakat «yeni hesap», temeli atılmış olsun veya olmasın kendi yolunda ilerliyor ve özellikle uygulama alanında başarıdan başarıya koşuyordu.

● *Analizin kuruluşu.* Sonsuzküçükler hesabının ilk hazırlık ve gelişme dönemi Büyük Katerina'nın Petersburg'a çağırdığı Basel'li dâhi matematikçi Euler'in muazzam eserinde doruğuna ulaşır. Klasik analizin benimseyeceği büyük yolların çoğu bu eserde gösterilmiş ve açılmıştır. Fakat buna rağmen, analizin ağlam ve tutarlı bir temele oturmuş bir *organon* gibi geliştiği gene de söylenemez. Kendi temelini kendi kurmadan önce analiz bir süre için mekanik ve fizikle kader birliği yapacaktır. Burada cebirle geometrinin birbirlerine desteklemėleri hakkında söylediklerimizi tekrarlayabiliriz: kendi fonksiyonunu yerine getirebilmek için, analiz, olağanüstü genişlikte bir araştırma alanını kendi başına açmak zorundaydı.

Mekaniğin kurulması çok yavaş oldu. Statik denge kanunlarını aşan ilk bilgin Newton'dur. Bir kütleye uygulanan kuvvetin, bu kütle ile ivmesinin çarpımına veya hareket niceliğinin süresine göre türevine eşit olduğunu ileri sürmekle dinamiği de kurmuş oluyordu. Newton'un ileri büyük keşfi olan yerçekim kanunu da bu dinamik konunun çerçevesinde yer alır. Bu durumda, gök mekaniğinin büyük problemleri de hesapla, daha doğrusu temel kanunların ifadesinde türevler de yer aldığına göre, yeni hesapla çözülebilecek demekti. Dolayısıyle de çözümlenecek denklemler artık cebir denklemleri değil diferansiyel denklemler, yani en basit şekliyle belirlenecek bir fonksiyon ile bu fonksiyonun ilk iki türevi arasındaki bağıntılardı. Şunu da belirtelim ki, bu durumda bilinmeyen bir sayı değil bir fonksiyondur.

Newton sistemi gerçek bir gök mekaniğinin kurulmasıyle doğrulanacaktı, bu gök mekaniğinin gerçek sayılabilmesi için de, Güneş'in, Ay'ın, gezegenler ve kuyrukluyıldızların görünür hareketleri üstünde yapılan gözlemleri tam bir kesinlikle doğrulayabilmesi lâzımdı. Bu mekaniğin kurulması uzun çabalar gerektiren ve bütün büyük analizcilerin dikkatini çeken bir iş oldu. Gerekli analiz araçlarının bulunması, diferansiyel denklemler üstünde, bazı denklemlerin çözümü (özellikle kısmî türevli denklemler) üstünde geniş araştırmalara yol açtı. Zaten, titreşimli kiriş veya ısının yayılması gibi bazı büyük fizik problemlerinin ele alınabilmesi için gerekli şartlar da bu çerçeve içinde incelenmelidir.

İşin şaşılacak tarafı, analizin temelleri meseleyi tatmin edici bir şekilde açıklanmadan önce de bu araştırmaların büyük bir başarıyle sürüp gitmesidir. Fakat, şunu hemen belirtelim ki, analiz bazı eşikleri (msl. «var olma teoremleri» denilen teoreme götüren eşiği) ancak bu açıklama sayesinde aşabilirdi. Bu da, Cauchy ve Weierstrass'ın eserleriyle gerçekleşti. Bu iki bilgin, limit ve yakınsama gibi iki komşu fikrin, herhangi bir istisnaya yer vermeden tam bir kesinlikle uygulanmasını sağladılar. Bütün

Chasles

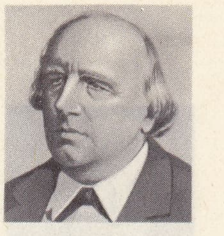
Weieretrass

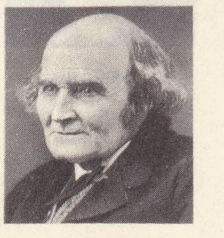
Cayley

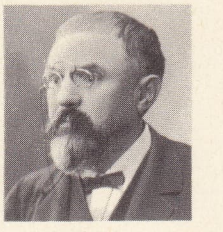
Poincaré

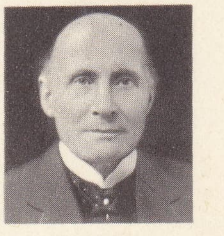
Whitehead

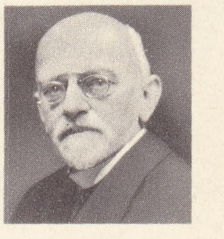
Hilbert

Foto. Boyer, Hulton, Manuel, British Council, Ullstein (LAROUSSE)

Borel

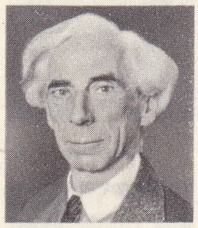

Russell

temel kavramlar ve bütün «sonsuz usuller» tekrar ele alındı ve bu görüş çerçevesinde (sürekli, türev, integral, bir serinin toplamı, sonsuz bir çarpımın değeri v.b. kavramları) aydınlığa kavuşturuldu.

Bu arıtma işlemini hiç bir tökezlemeye meydan vermeden yürütebilmek için «epsilonlar tekniği» denilen yeni bir teknik icat edildi. Daha önceleri gerçek bir kesinliğe kavuşturulmamış olmakla birlikte fonksiyon kavramı uzun süre kullanılmış, bu kavramın anlamını iyice sınırlayabilmek için özellikle Lagrange tarafından birçok denemeye girişilmişti. Sözünü ettiğimiz genel hazırlık ve tanımlama dolayısıyle, analitik fonksiyon kavramı (karmaşık bir değişkenden türetilebilecek fonksiyon) bir gerçek değişkenin fonksiyonu yanında yer almağa hak kazandı. Bununla ilgili araştırmalar, bir fonksiyonlar teorisinde toparlanarak alabildiğine bir kapsam genişliğine kavuştu ve analizin de bu sayede birleştirici bir yaygınlığa ulaşabileceği anlaşıldı. Böylece bu temel kavramlar üstüne kurulan analiz, kesin bir doktrin halini aldı.

Hemen hemen aynı zamanda analizin mekanik veya fizikle ilişkisi de yepyeni bir özelliğe kavuşuyordu. Bütün bu bilim dalları, süregelen ve hattâ güçlenen işbirliklerine rağmen kendi ayrıcalıklarını da yavaş yavaş ortaya koymağa başlamışlardı. Euler, d'Alambert, Clairaut Laplace'ın mekaniğe ve gök mekaniğine katkıları o güne kadar matematiğin ayrılmaz bir parçasıydı. Buna en iyi örnek olarak Lagrange'ın analitik mekaniğini gösterebiliriz. Varılan sonuçları yeniden ele alan analiz, bunları kendi çerçevesinde değerlendirdi; kapsamlarını genişletti, genelleştirdi ve denklemler ile âdi diferansiyel denklem sistemleri, birinci basamaktan diferansiyel denklemler, ikinci basamaktan diferansiyel denklemler, eliptik, hiperbolik ve parabolik denklemler, varyasyonlar hesabı v.b. birtakım kendi içinde tutarlı ayrı bölümler kurdu. Bu araştırmalar sırasında, büyük fonksiyon sınıflarının karşılıklı seri halinde açılmasına (bu açılımın ilk örneği, Fourrier serileri dediğimiz trigonometri serileridir) imkân veren eksiksiz dikgen fonksiyon sistemleri de ortaya çıktı.

Analiz ayrıca, kuvvet alanları teorisine hâkim olabilmek için vektör ve tansör analizi haline dönüştü, V. Volterra ve J. Fredholm ile büyük bir integral denklemler ve integral-diferansiyel denklemler teorisi kurdu ve fonksiyon kavramı genelleşmiş şekline fonksiyonel kavramında kavuştuğu için, fonksiyonel analize yöneldi; analizin yaratıcı gücü hakkında tam bir fikir verebilmek için şu örneği de sayalım: Hilbert uzayı sonsuz boyutlu bir uzay fikrini, yakınsama fikri ve bir eksiksiz fonksiyonlar sistemiyle bağdaştırarak soyut ve genel bir analizin çerçevesini çizer.

Kendi öz temalarını, kendine özgü meseleleri gitgide daha serbest, daha takıntısız bir şekilde geliştiren ve benimseyen bu matematik faaliyetle birlikte mekanik ve fizik de, matematiğe indirgenemeyecekleri günden güne daha iyi açığa çıkan kendi özgürlüklerine kavuşmağa başladılar. İşledikleri tema, ele aldıkları konu, her ne kadar matematik ifadelere sıkı sıkıya bağlı ve muhtaç bir konuysa da, saf matematikçinin deneyiyle sınırlanamayacak başka bir deneye dayanır. Bu çifte özelliği gözden kaybetmemek için, matematiğin saf matematik olarak, uygulandığı alanlardan, bir çeşit dili, ifade aracı olduğu alanlardan sıyrıldığı söylenir.

Cebir ve analiz başka bir açıdan da tekrar birbiriyle kaynaştırılmış ve her ikisi de yapısal analiz halinde birleşerek yeniden ortaya çıkmışlardır. Bu yeni dönemin bir faydası da, matematiğin uygulandığı alanlardan daha da ayrılması ve kendi özerkliğine büsbütün kavuşması oldu. Fakat bu özerklik, analize düşen görevi, yani bilme faaliyetimizin bütün nesnel yönünü kapsayan bir *organon* olmasını engellemedi.

● *Diferansiyel geometri.* Burada gelişmesini ana çizgileriyle belirttiğimiz matematik, metedoloji bakımından, Eski Yunan'daki yol gösterici görevini hiç bir zaman tekrar yüklenmedi. Koordinatlar aracılığıyle cebire bağlandığını, cebirsel geometriye dönüşerek çeşitli gelişimler geçirdiğini, diferansiyel hesap ve integral hesaba yolaçan problemler çerçevesinde (özellikle teğetler problemi) analizle bağıntı kurduğunu gördük. Bütün bunlar, analizin geometriye uygulanmasıyle ortaya çıkan diferansiyel geometrinin ilk belirtileriydi. Bu araştırma alanında varılan sonuçları belirtmek için üç olay ve üç isim üstünde duracağız. Gauss'un *theorema egregium*'u bir yüzeyin her noktasında, «Gauss eğriliği» dediğimiz eğrilik (veya «tüm eğrilik») bu yüzeyin genişlemesiz her fleksiyonu için bir invariyanattır. ds^2'si ile karakterize edilen n boyutlu bir Riemann uzayında bu teorem eğrilik tansörünün aracılığıyle genelleşir. Riemann uzayları da kendi genelleşmiş şekillerine E. Cartan'ın affin, uygun v.b. bağımlı uzaylarında kavuşurlar. Einstein'ın genel çekim teorisi, ifadesini Reimann'ın dört boyutlu uzayında bulur ve ancak Cartan'ın uzaylarında genelleştirilebilir.

Ayrıca, Cartan'ın bağım teorisinde Lie gruplarının, yani n boyutlu bir uzayın değişimi sürekli gruplarının rolünü de belirtelim. Kendileri de önemli araştırmalara konu olan bu gruplar günden güne sayısı artan alanlarda başvurulan güçlü bir çalışma aracıdır. Erlangen'de açıkladığı programında F. Klein, bu grupların sınıflandırmasından, geometrileri sınıflandırmada yararlanmayı önermişti; bu sınıflandırmaya göre geometri sınıflarının her biri kavramlara dayanacak ve her birinde belli bir değişim grubu için değişmeyen özellikleri kapsayacaktı. Bu usule göre, Eukleides veya Eukleides dışı metrik geometriler, affin geometri, izdüşümsel geometri v.b. temel gruplarıyle ayırt edilirler.

Einstein'ın genel bağıllığının yer aldığı Riemann uzayı, «Lorentz grubu» dediğimiz grupla belirlenir.

● *Yeni geometriler.* Yukarıda sıraladığımız bu çeşitli araştırma doğrultuları arasında, konusu doğrudan doğruya geometri olan, eski Yunanlıların saf geometrisine bağlanabilecek bir geometri yok mudur? Şimdi bunlardan üçü üstünde duracağız.

Bu geometrilerden ilkinin hareket noktası, Rönesans ressamlarının perspektif çalışmalarıdır. Bunun ilkelerini sadece Piero Della Francesca'da aramak doğru olmaz. Desargues'dan sonra «sentetik geometri» denilen dolaysız bir izdüşümsel geometrinin doğduğunu görüyoruz. Carnot, Poncelet ve Chasles (geometri metotları üstüne bir incelemesi vardır) gibi fransız geometri uzmanlarının ve bu arada isviçreli büyük geometri bilgini J. Steiner'in geliştirmeğe çalıştıkları bu geometri, alman geometri uzmanı von Staudt sayesinde bağımsızlığına kavuştu. Fakat, izdüşümsel koordinatları kullandığı için kısa bir süre sonra bu geometri cebirsel geometri çerçevesine girdi.

Gelişme doğrultularının ikincisi, elemanter geometrinin doğrultusu, özellikle de Eukleides paralelleri postulatının tartışmasıdır. Bu postulat daha Eukleides'in ilk yorumcuları tarafından, doğruluğu bakımından değil de inandırıcılığı bakımından şüpheyle karşılanmıştı. Bu yüzden Eukleides'in postulatını ispatlamak veya herkesçe kabul edilebilecek başka bir postulat ortaya atmak için çaba gösterildi. Tartışma, Araplar arasında da devam etti (Nasreddin ve Şemseddin el-Semerkandî'nin [1276] denemeleri). Batı'da yeniden ele alınan bu tartışma birçok geometriciyi, bu arada P. Saccheri'yi (1667-1733), Lambert'i (1728-1777), Legendre'i (1752-1833) ve Gauss'u (1777-1855) uğraştırdı. Kabul edilegelen açıklıklardan hareket ettiğimiz zaman paraleller postulatını ispat edemeyeceğimizi ilk defa akıl eden Gauss oldu. Düşüncesini açıklamamakla beraber, bıraktığı notlardan anladığımıza öre Gauss, paraleller postulatının yanlış sayıldığı eukleides'çi olmayan ve «hiperbolik» diye nitelenen geometriyi keşfetti. Gauss'un vardığı bu sonuca bir süre sonra geometrici Bolyai (1802-1860) ve rus geometricisi Lobaçevskiy de (1792-1856) vardılar. Lobaçevskiy'in doğru bir geometri kurmak için kullandığı metot Eukleides'in metodundan tamamen ayrıdır. Analitik geometri çerçevesinde bu tartışma meselesi bir yandan aydınlığa kavuşurken, bir yandan da karanlık bir hal aldı. Gerek hiperbolik geometrinin, gerek Eukleides geometrisinin, gerek Riemann (1826-1866) tarafından bulunan eliptik geometrinin tümdengelimli mantık bakımından kusursuz oldukları herkesçe kabul ediliyordu. Fakat ikişer ikişer ele alındıkları zaman tümünün de çelişik oldukları açık bir gerçekti. Bu çıkmazdan kurtulmak için geometri metodu kullanılamadığına göre, ilk bakışta, son sözü analize bırakmak zorunlu görünüyordu. Buna rağmen söz konusu geometrilerin her birine aksiyomatik metodu uygulamanın mümkün olmasıyle, metodoloji alanında oldukça büyük bir hamle yapıldı. Bu hamleyi D. Hilbert'in (1862-1943) meşhur *Grundlagen der Geometrie*'sine (Geometrinin Temelleri) borçluyuz. Fakat Hilbert ile ana doktrin de temelinden değişti. Temel aksiyomlar artık kendiliklerinden açık ve kabul edilebilir önermeler ayılamayacaklarına göre, bunların rolü, aksiyomlara uymaktan başka bir özelliği olmayan elemanter kategoriler arasında geçerli görülebilecek mantık bağıntıları ifade etmektir. Fakat böyle bir aksiyomlar sisteminin çelişik olmaması, temel ifadelere ve bütün sonuçlarından meydana gelen cümlelere aykırı düşecek ifadelerden kurtulması için ne gibi bir kıstasa başvurmalıdır? Üç geometriyi bu bakımdan ele alan Hilbert doğruluk garantisini analizin verebileceğini ispatladı. Bu meselenin, matematik metodundaki son değişikliklerde büyük etkisi oldu. Hilbert'in *Grundlagen*'i de, geometri üstüne geniş aksiyomatik araştırmaların yapılmasına yol açtı.

Dolaysız geometri araştırmalarının üçüncü doğrultusu, yani Leibniz'in *Analysis situs* dediği topoloji doğrultusu hakkında birkaç sözle yetineceğiz. Topolojinin konusu, herhangi bir sürekli deformasyonun değiştiremediği şekillerin, biçimlerin ve özelliklerin incelenmesidir. Meselâ bir yüzeyin kapalı olma özelliği veya bir tor'un deformasyonu olma özelliği ele alınır. H. Poincare'nin (1854-1912), bunun cebirsel olarak ifade edilmesinde büyük katkısı olmuştur. Bugün yeni cebire ve gruplar teorisine bağlanan topoloji günden güne yapısal matematiklerin kapsamına girmektedir.

Çeşitli matematik ve disiplinlerini sıraladığımız bu özetin eksiksiz olması için, sayılar teorisini ve ihtimaller hesabını da saymamız gerekir. Fermat'dan bu yana sayılar teorisi birçok büyük matematikçi tarafından ele alınmıştır. Fakat teoriye ilişkin çetin araştırmaları burada birkaç kelimeyle özetleyemeyeceğiz.

İhtimaller hesabına gelince, bu konuyu matematiklerin metodundan söz ederken ele alacağız.

● *Yapılar matematiği.* Matematiklerin metodu açısından aksiyomatik metoda dönüş (Hilbert), büyük bir dönüm noktasıdır. Fakat dönüm noktasını bir geriye dönüş sanmak doğru olmaz: Hilbert aksiyomatiği Eukleides aksiyomatiğinden büsbütün başkadır. Bu olayı gereğince değerlendirmek için daha geniş bir çerçeve içinde ele almalıyız.

XIX. yy.da cebir ve analizin yanı sıra iki yeni disiplin doğmuştu: sembolik mantık ve cümleler (veya kümeler) analizi. Boole (1815-1864), Schröder (1841-1902) ve Frege'nin (1848-1925) temsil ettikleri birinci disiplinin maksadı her şeyden önce mantıkî muhakemeyi bir cebir hesabına indirgemektir («Boole cebiri» denilen bu cebir klasik cebirden oldukça farklıdır). Bu ilk amacının zamanla aşan sembolik mantık oldukça geniş bir alana yayıldı ve predicat'lar mantığı, sınıflar mantığı, önermeler mantığı v.b. diye kollara ayrıldı. Hattâ Whitehead (1861-1947) ve Russell'in (1872-1970) *Principia Mathematica*'larıyle büyük çapta birleştirici bir teşebbüse girişerek bütün matematikleri sadece kendi temel kavramları ve ve kuruluş kurallarıyle ifade etmeğe yönel-

Foto. Keystone, British Council (LAROUSSE)

di. Cebir, analiz ve geometri cümleler kavramından gittikçe artan bir özgürlük ve genelleştirme çabasıyle yararlandıkları için bu kavramın er geç derin araştırmalara konu olması beklenirdi. Bir genel cümleler teorisini ilk defa ortaya atan G. Cantor (1845-1918) oldu. Bu teori özellikle kuvvetleri bakımından birbirinden ayırt edilebilecek sonsuz cümleler üstünde durur ve sonsuz bir sayılamanın ortaya koyduğu sonlu basamaklar ve sonsuz basamak ötesinde tedricî bir aşamayle art arda gelen sonsuzötesi basamakları kurar. Sembolik mantık gibi cümleler teorisinin de kavramsal unsurları ve kendi kuruluş usulleri, matematikler bütününün birleştirici bir ifadede toplanması için kullanılabilir; bu alanda atılacak ilk adım gerçek sayılar cümlesinin sürekliliğini veya başka bir deyimle bir doğru noktaları cümlesinin sürekliliğini olanca açıklığıyle yeniden kurmaktır.

Fakat her iki disiplin de gelişmeleri sırasında beklenmedik bir şekilde birtakım paradokslarla, yani çelişik önermelerle karşılaştılar. Bu olay çok değişik tepkilere yol açtı. Tepkilerin en şiddetlisini gösteren Brouwer (1881-1966) doğrudan doğruya matematik muhakemenin kendisini suçladı ve özellikle *üçüncüyü dışta bırakma* ilkesinin sonsuz kategorilere uygulanabileceğini gösterdi. Bu matematik akılyürütme şeklinin yerine de, her adımını *sui generis* bir matematik sezginin ışığında atan ve kendi dışında daha güvenilir bir garantisi olmayan sezgisel bir düşünme metodunu ortaya koydu. Gerçi bu yola başvurulunca paradokslardan kaçınmak mümkündür ama klasik matematiklerin büyük bir kısmını da bu şekilde yeniden kurmak imkânsızdır.

Buna karşılık Hilbert klasik matematikleri uygulamanın herhangi bir çelişmeye yol açmayacağını ispatlamağa girişti. Bu maksatla da, kendi aksiyomatik metodunu aşarak biçimlendirici bir metodun temellerini atan bir ispatlama teorisi kurdu. Bir teoride yer alan aksiyomlar, başvurulacak mantık kurallarıyle aynı zamanda biçimlendirildiklerinden, tümdengelim işleminin yerini sembolleri kullanmağa ilişkin bazı kurallar alır. Bu şekilde hareket etmenin yasak, yani çelişmeye yol açabilecek formüller doğuramayacağını ispatlamak için, Hilbert ile Bernays önceleri sembollerin problematiksiz ifadesine başvurmayı düşünmüşlerdi. Her ne kadar kurucularının tasarladıkları şekliyle kalamadıysa da, ispatlama teorisi biçimlendirici usuller üstüne sayısız araştırmaya imkân verdi. Bir disiplinin başka bir disiplinin araçlarıyle ifadesi, her zaman bu iki disiplin arasında ortak bir yapısal yönü ortaya koyar. Hilbert'in görüşleri, matematikleri bütünüyle yeniden ele almak ve genel bir yapılar teorisine dönüştürmek yolundaki çalışmaları hızlandırdı. Burada söz konusu olan, matematik etkinliğin bünyesinde yer alan soyuta doğru bir gelişmedir. Bu gelişme daha çok cümleler teorisi ve bu cümlelerde bulunabilecek yapıların incelenmesi ile cebirler (kuaterniyonlar cebiri gibi basit cebirin dışında kalanlar), gruplar v.b. ile gerçekleştirilen yapıların incelenmesi arasındaki kaynaşma ile oldu. Bu yeni eğilimin en belirgin örneği günümüzdeki topoloji çalışmalarıdır.

Matematiklerin genel olarak yeniden ele alınması, özellikle «Bourbaki okulu» diye bilinen fransız okulu sayesinde gerçekleşti. Şunu da belirtelim ki, matematiklerin böyle yeni bir biçimde ortaya çıkmasını, cümleler teorisi temellerinin bir açıklığa kavuşturulmamış olması engelleyemedi. Demek ki matematikçinin soyuta doğru yönelmesini doğrulayan ve garanti eden, çelişmezliği uzun zamandan beri defalarca denenmiş bir etkinlik çerçevesinde yer almasıdır.

● *Sonuçlar.* Kesinliği, özellikle bilginin araçları ve yolları konusunda kesinliği amaç edinen her felsefe, matematiğin bu yolda büyük bir başarıya ulaştığını inkâr edemez. İhtimaller hesabı bu başarının en iyi örneği ve özetidir. Yeni kurulan ihtimaller hesabının temellerini atanlar başta Jacques Bernouilli (1654-1705) olmak üzere Pascal ile Fermat'dır. İhtimaller hesabı çerçevesinde matematikçi, belli bir deneylemeye karşılık olarak belirli bir kavramlar bütününü ve bu kavramlar arasında bağıntı kurma tarzlarını ortaya koyabilir. Bu «karşılık», bu cevap, göz önünde bulundurulan gerçek şartların sadık bir tekrarı değil, bu şartların idealleştirilmiş bir taslağıdır. Matematikçinin ister deneyine devam etmesine, ister kendi zihnî üretiminin sonuçlarını ortaya koymasına hiç bir engel yoktur. Demek ki hesabın doğuşu belirli bir ikilik ilkesine göre olur.

Uygulanması ve alacağı yer bakımından da hesabın iki yönde gelişmesi mümkündür: bir matematik disiplini olarak, soyuta giden genel harekete katılabilir ve bir genel yapılar teorisinde yer alabilir. Uygulamalı bir disiplin olarak ise, müdahale alanı bütün bilgi alanını kapsayacak şekilde genişletilebilir.

İkilik ilkesi matematik disiplinlerinin bütününe teşmil edilmelidir. Bu ilke, matematik yapma gücünün günden güne artan özgürlüğü ile matematik uygulamaların günden güne artan kesinliğini karşılaştırmağa imkân verir. Böylece matematiğin, gerek insan zihninin gelişmesinde, gerek bütün tekniklerin ilerlemesinde ne kadar önemli ve vaz geçilmez bir rol oynadığı daha iyi anlaşılır. (L)

MATEMATİKÇİ i. (*matematik*'ten *matematik-çi*). Matematikle uğraşan kimse. || Matematik öğretmeni. (M)

MATEMATİKÇİLİK i. (*matematikçi*'den *matematikçi-lik*). Matematiğin, tüm eşyanın ve dünyanın aslını ve özünü kavrayıp açıkladığını ileri süren öğreti. (L)

MATEMATİKSEL sıf. (*matematik*'ten *matematik-sel*). Matematik bilimlerle ilgili olan: *Matematiksel akılyürütme.* (Nokta, doğru, küre v.b. gibi matematiksel kavramlar, hiç bir zaman tam karşılığıyle somut olarak gerçekleşmeyen ideal kavramlardır. Meselâ matematiksel nokta, ideal anlamda kesin olan bir geometrik yeri belirtir.) || *Teşm. yol.* Kesin, sağlam, bütün şüphelerden, bütün ters imkânlardan uzak: *Matematiksel kesinlik. Matematiksel gerçeklik.* (L)

MATERA, İtalya'da şehir, Basilicate'de il idare merkezi, Burdo ırmağının kolu olan Gravina kıyısında; 38 300 nüf. İki akarsu yarığı arasındaki bir kaya üzerine kurulan Matera'da bugün kaybolmak üzere olan birçok yeraltı konutu vardır. XVIII. yy.dan kalma roman üslûbunda katedral. Seramik. — *Matera ili,* 199 850 nüf. Tarento körfezi kıyısında uzanır ve kalkerli Apennin'in güney kısmını içine alır. Bu yoksul bölgede ıslah çalışmalarına girişilmiştir. (L)

Mater dolorosa («acılı ana» anlamında lat. kelimeler), Çarmıh'ın dibinde duran Meryem. Meryem'in, İsa çarmıha gerildiği sıradaki üzüntüsü, V ve VI. yy.lardan itibaren hıristiyan sanat eserlerinde sık sık ele alınmıştır (British museum'daki fildişi heykeller; Roma'da Santa Sabina kilisesinin ahşap kapıları). Aynı tema VIII. yy.da Roma'da Santa Maria Antica'daki bir freskte de görülür. Bu sahnelerde, Meryem çarmıhın dibinde baygın, Aziz Yuhanna'nın kollarında görülür: Giotto (Padova'da Arena); Duccio (Siena katedrali), *Heures de Rohan* minyatürleri (Fransız Millî kütüphanesi) Pisa vaftizevinde Pisano'nun heykeli; bazen de dizlerinin üstünde oğlunun cansız vücudunu taşırken (bk. PİETA) tasvir edilmiştir. Bu konu X. yy.da genelleşerek «Yedi Acılar Meryemi» tema'sı haline geldi. Önceleri Yedi Acı (Simon'un kehaneti; Mısır'a kaçış; tapınakta çocuğun kaybolması, taşınması, çarmıha gerilişi, çarmıhtan indirilişi, mezara konuşu) yedi kılıçla temsil ediliyordu (Brienne'in vitrayı, Van Dyck'in bir tablosu); sonraları ise, çarmıhın dibinde oturmuş Meryem'i çevreleyen madalyonlarla gösterildi (Quinten Matsys [Brüksel], V. Van Orley [Besançon], Pourbus [Brugge] ve Guardi'nin [Viyana] tabloları; Juan de Juni'nin heykeli [*La Virgen De Los Cuchillos,* Valladolid]). Bir ispanyol teması olan *Soledad* (Inzivaya çekilmiş Meryem), Yedi Acılar Meryemi'ne yaklaştırılabilir (Hernandez'in bir heykeli, Valladolid). Aynı temaya Fransa'da da rastlanır (Germain Pilon'un *Meryem*'i, Louvre ve Saint-Paul-Saint-Louis kilisesi). Ayrıca, acı çeken Meryem figürleri arasında daha başka eserler de anılmağa değer. Bunlar, Mostaert (Brugge), il Guido (Berlin, Roma, Milano, Borgo), L. Cranach (Viyana), C. Dolci (Viyana), F. Solimena (Dresden) ve L. Cambiaso'nun (Cenova) *Mater Dolorosa*'larıdır. (L)

MATERYAL i. (alm. *material*). Bk. MALZEME.

MATERYALİST sıf. ve i. (fr. *matérialiste*). Bk. MADDECİ.

MATERYALİZM i. (fr. *matérialisme*'den Bk. MADDECİLİK.

MATERYEL i. (fr. *matériel*). Bk. MALZEME.

MATESE, İtalya'da kalkerli Apennin'lerde kütle, Campania ile Molise arasında, Volturno ile Riferno arasındaki suları ayıran bir çizgi meydana getirir; Monte Miletto'da 2 050 m. (L)

MATEUSZ Krakow'lu, polonyalı kilise büyüğü (Krakow 1335'e doğr. - Worms 1410). Öğrenimini Prag'da yaptı. Ünlü bir vaizdi. Heidelberg üniversitesi rektörü (1396), Worms piskoposu (1405) ve kardinal (1408) oldu. En önemli eseri olan *Opus de Pradestinatione* (Alın Yazısı) 1512'de yayımlandı. (L)

MATGARA, Büyük Butr kolundan, Trablus asıllı bir berberî aşireti, zenâtelerin ecdadı. Matmâta, Kûmya Lemâye, Saddîne, Medyûne Maghîle gibi kardeş kabilelerle Beni Fâtin kavmî grubunu teşkil ederler. Akdeniz kenarında Milyâne ve Tenes arasından Oncda'nın (Tâbahrit limanı) kuzeyine kadar uzanan dağlık bölgede yaşarlardı. VIII. yy.da bu kabilelerden üç grub batı Magrıp'a yerleşti. Bunlar 1. Fas'ta Tâzâ ovasında yaşayan Matgaralar; 2. Fas'ın güneydoğusunda Cebelimadgara'da yaşayan Orta Atlas Matgaraları; 3. Sicilmasse yakınındaki vahalarda ve Fîgîg, Tuvât, Tâmentit'de ve Vallan'a kadar olan yerlerde oturan Matgaralar. Kuzey Afrika'da arap fetihleri başladığı zaman bunlar yerleşik bir hayat sürüyorlardı. Beni Fâtin grubuna bağlı diğer kabileler gibi arap fetihlerine katıldılar. İslâmiyeti kabul edince birçokları İspanya'ya yerleşti ve Sufriye akidelerini kabul etti. İdrisî devletinin kuruluşu sırasında Matgara reisi Behlûl, önce Harun-ür-Reşid'e taraftarlığını ilân etti, sonra İdrisî devletine bağlandı. Orta Atlas Matgaraları XVII yy.a kadar siyasî bir rol oynamadı, bu yüzyılda güneyden gelen saldırganlar bunları yerlerinden kovdu. Nadrûma yakınında oturan Sahil Matgaraları Muvahhidler hanedanına yardımcı olan Kumyalarla birleştiler. Daha sonra Marınîlerle de birleşerek Tlemsen hâkimi Yağmurasan'ın düşmanlığını kazandılar. (M)

MATHESİUS (Vilem), çekoslovakyalı dilbilimci (Pardubice 1882-öl. 1945). Krakow üniversitesinde ingiliz dili ve edebiyatı profesörlüğü yaptı; yapısal dilbilimi akımında görevselci eğilimin öncüsü ve Prag Dilbilim okulunun kurucularındandır. 1911'den itibaren Mathesius, tarihsel gözlemler-

MATHESIUS

amiral **MATHEWS**
Humphreys'den

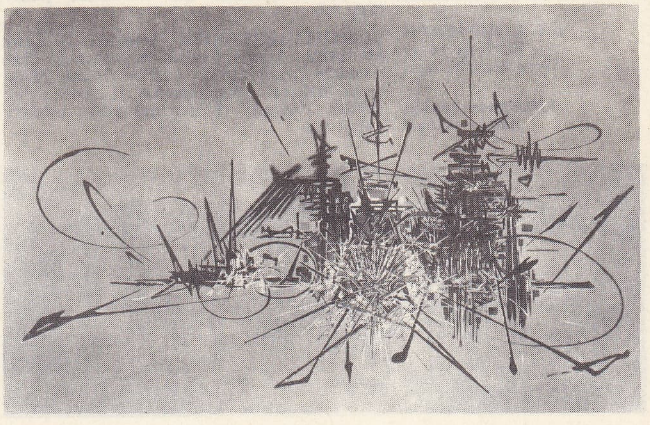

Georges **MATHIEU**
«Boisserée kardeşlere ithaf» (1967)

Foto. LAROUSSE

MATHURA
nagaraja
Guimet müzesi,
Paris

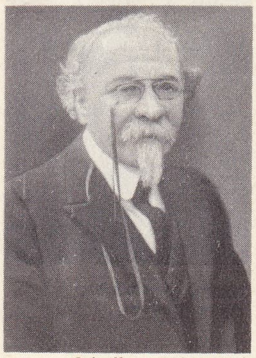

Camille **MATİGNON**

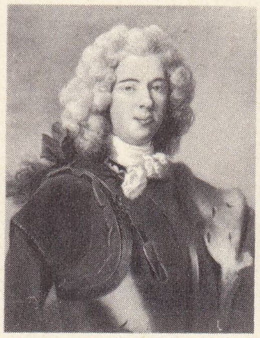

J. F. L. **MATİGNON**
Thorigny kontu
Largilliére'in eseri

Matignon konağı
bahçe cephesi

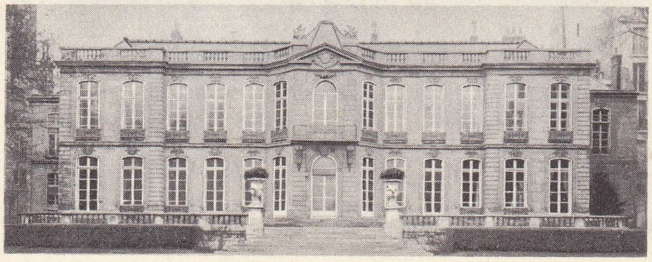

den sıyrılarak dilin sistemli ve içkin bir şekilde incelenmesi ilkesini savundu. Çekçe ve İngilizcenin gramerini, üslûbunu, fonolojisini ve genel dilbilimin temellerini ele alan makaleleri *Prag Dilbilim Okulu Çalışmaları*'nda ve *Slovo a Slovesnost* dergisinde çıktı. Yazılarının bir kısmı ölümünden sonra yayımlandı: *Çekçe ve Genel Dilbilim* (1947); *Genel Dilbilimin Temelleri Açısından Bugünkü İngilizcenin İşlevsel İncelenmesi* (1961). [L]

MATHEWS (Charles), ingiliz tiyatro oyuncusu (Londra 1776 - Plymouth 1835). 1794'ten itibaren, kendi hazırladığı monolog sahnelerinde bütün kişileri temsil ederek, İngiltere ve Birleşik Amerika'da büyük başarılar elde etti. Hatıraları 4 cilt halinde yayımlandı: *Memoirs by Mrs. Mathews* (Bayan Mathews'un Hatıraları) [4 cilt 1838 - 1839]. (L)

MATHEWS (Thomas), ingiliz amirali (Llandaff Court, Cardiff 1676 - Londra 1751). İspanya ile savaşta (1718 - 1720) *Ken* kalyonu kumandanı olarak büyük başarı gösterdi. 1722 - 1724 Arasında Malabar sahilinde korsanlığı bastırdı. Sonra Akdeniz filosu kumandanı ve İtalya devletleri nezdinde elçi (1741) oldu. 1744'te Toulon önünde yenilince görevinden alındı. (L)

MATHİAS (Emile), fransız fizikçisi (Paris 1861 - Clermont-Ferrand 1942). Dôme tepesindeki Yer Fiziği Rasathanesi ve enstitüsünün müdürü oldu. Önce Toulouse, sonra Clermont-Ferrand Fen fakültesinde profesörlük yaptı. Akışkanların kritik noktasını inceledi ve sıvılaşmış gazların buharlaşma sıcaklıklarını ölçtü. (L)

MATHİEU (Emile), belçikalı besteci (Lille 1844-Gand 1932). Opera-komikler, dramlar, oratoryolar, dinî müzik, senfonik şiirler, melodiler v.b. besteledi. (L)

MATHİEU (Georges), fransız ressamı (Boulogne-sur-Mer 1921). 1947'de Paris'e yerleşti; 1950'den itibaren bu şehirde, daha sonra New York (1954), Tel-Aviv (1962) ve Paris şehri Art Moderne müzesinde (1963) sergiler açtı. «Lirik abstraksiyon» adını verdiği sanatı, bir çeşit şimşek hızıyle çizilen, saf renklerden çizgilerle yapılmış parlak davranışlı resme bağlanır. Nonfigüratif tuvalleri tarihî çizgiler taşır: *Her Yerde Capet'ler* (Art Moderne Millî müzesi 1954); *Charlemagne'ın Taç Giymesi* (Urbana müzesi, 1956). Nazariyeci olarak birçok inceleme yayımladı: *Anagogie de la Nonfiguration* (Nonfigürasyonun Yorumlanması) [1952]; *De la Dissolution des Formes* (Şekillerin Dağılması) [1960]; *Au-Delà du Tachisme* (Lekeciliğin Ötesinde) [1963]. (L)

MATHİEU Arras'lı, fransız mimarı (Arras - öl. Prag 1352). 1342'de, çalıştığı Avignon'da, papalar sarayına bağlıyken, imparator Karl IV'ün dikkatini çekti, onunla Prag'a gitti ve katedralin yapımıyle görevlendirildi. Karl IV'ün Karlştenjn'de yaptırdığı şatonun da onun eseri olduğu söylenir. Bohemya'da gotik üslûbun gelişmede etkisi oldu. (L)

MATHİEU DE DOMBASLE (Christophe Joseph Alexandre). Bk. DOMBASLE (MATHIEU DE).

MATHİEU-MEUSNİER (Mathieu Roland MEUSNİER denir), fransız heykeltıraşı (Paris 1824 - ay.y. 1896). *Lais'in Ölümü* (Tuileries Bahçesi), *Kuyumculuk* (Louvre avlusunda), *Fırtına* (Louvre'da) adlı eserleri yaptı. (L)

MATHİEZ (Albert), fransız tarihçisi (La Bruyère, Haute-Saône 1874 - Paris 1932). Sorbonne'da profesördü (1926). *Théophilanthropie et le Culte Décadaire* (Teofilantropi ve Onuncu Yıllar Kültü) [1904] üstüne bir tez verdi, sonra Fransız devrimi konusunda uzmanlaştı, *Annales Historiques de la Révolution Française*'de (Fransız Devrimi Dergisi) ve Robespierre Üstüne Araştırmalar derneği (kuruluşu 1907) sayesinde Robespierre'e itibarını kazandırmağa çalıştı. Fransız devriminin sosyal ve iktisadî yönleriyle de ilgilendi. Başlıca eserleri: *La Révolution et l'Eglise* (Devrim ve Kilise) [1911]; *Études Robespierristes* (Robespierre Üstüne İncelemeler) [1917-1918]; *La Révolution Française* (Fransız Devrimi) [1922-1924, 3 cilt]; *Autour de Robespierre* (Robespierre Hakkında) [1915]; *La Vie Chère et le Mouvement Social sous la Terreur* (Terör Devrinde Hayat Pahalılığı ve Sosyal Hareketler) [1926]; *La Réaction Thérmidorienne* (Thermidor'cu Gerilik) [1929]; *Girondins et Montagnards* (Jironden'ler ve Montanyar'lar); *Le Directoire* (Direktuvar) [1934]. (L)

MATHİLDA i. Önden solungaçlı, karındanbacaklı yumuşakça; hemen bütün denizlerde yaygın, ikinci ve üçüncü zaman tabakalarında fosil olarak bulunur. (Akdeniz'de bulunan *Mathilda quadricarinata*, bu cinsin örnek türü sayılabilir. *Mathildidae* familyasının örnek tipi.) [L]

MATHİLDE veya **MAHAUT** (öl. 1329), Artois kontesi (1302-1329), kont Robert II'nin kızı ve Bourgogne saray kontu Otto IV'ün karısı. Artois'da temsil hakkı bulunmadığından 1302'de, yeğeni Robert III'ün hakkını yiyerek babasının yerine geçti. 1309'da, bir soylular meclisinin kararıyle kontluk resmen kendisine verildi. Sanatçıları destekledi, XIV. yy. fransız sanatının gelişmesinde büyük bir payı oldu. (L)

MATHİLDE veya **MAHAUT Flandre'lı** (öl. 1038), kont Baudouin V'in kızı. 1053'te Normandiya dükü, müstakbel İngiltere kralı Fatih William II ile evlendi. (L)

MATHİLDE Azize (Westfalen'de 890'a doğr. -Quedlinburg, Saksonya 968), Germania kıraliçesi. Theodorich'in kızı. Herford manastırında yetiştirildi. 909'da Kuşçu Heinrich ile evlendi. Heinrich 919'da Germania kralı olunca, Mathilde hayır işlerine yöneldi. Kurduğu Quedlinburg manastırına çekildi. İmparator Büyük Otto'nun ve Köln başpiskoposu Bruno'nun annesidir. (L)

MATHİLDİDAE çoğl. i. Önden solungaçlı, karındanbacaklı yumuşakçalar familyası. (Bunlarda kavkı, kule biçiminde ve çok küçük ağızlıdır. Sadece iki cinsi vardır: *mathilda* ve *gegania*.) [L]

MATHO, Ücretliler* savaşında Kartaca'ya karşı ayaklanan ücretli askerlerin libyalı şefi; M.Ö. 238'de yakalandı ve öldürüldü. (L)

MATHO (Jean-Baptiste), fransız bestecisi (Bretagne 1660'a doğr. - öl. 1746). Bir opera (*Arion*, 1714), motetler, Madame de Maintenon'a ithaf ettiği bir idil ve saray divertimentoları (*Coronis*, 1699; *La Tarentule* [Dişi örümcek], 1705) besteledi. (L)

MATHUN sıf. (ar. *tahn*'dan *mathūn*). *Esk.* Övütülmüş. (M)

MATHURA, Hindistan'da Yamuna nehrinin kıyısında şehir (Uttar Pradeş); 125 300 nüf. Brahma'cılığın yedi kutsal şehrinden biridir. Tanrı Krişna'nın doğum yeri olarak kabul edilir. Tekstil sanayii.

— Tar. Krişna dininin merkezi, ayrıca bir buddha'cılık ve cayna sitesi olan Mathura, aynı zamanda bir sanat okulunun da merkeziydi. *Mahabharata*'da adı geçen, *Asokavadana*'da uzun uzun sözü edilen mathura sanatı, Kuşan'lar devrinde (M.S. II. yy.) büyük ölçüde gelişti. Mathura'da Kuşan'ların birçok heykeli bulundu. Heykelcilik Gupta'lar devrinde de (IV.yy.) büyük bir başarıyle devam etti. Şehrin Hunlar tarafından tahrip edildiği sanılır (V. yy.). Evrengzib devrinde de birçok defa yağma edildi. *Mathura* üslûbu Hindistan'ın en güzel üslûplarından biridir. Eserler çevredeki ocakların kırmızı kumtaşından yapılmıştır. (L)

MATIR sıf. (ar. *matar*'dan *mātır*). *Esk.* Yağan. (M)

MATİFU burnu, ar. **Ras el-Temend-fust,** Cezayir'de burun. Doğuda Cezayir koy'unu kapar. (L)

MATİGNON (Camille), fransız kimyacısı (Saint-Maurice-aux-Riches-Hommes, Yonne 1867-Paris 1934). Termokimya üstüne önemli araştırmalar yaptı; nadir madenler, susuz klorürlerin üretimi, amonyak sentezi katalizörleri ve magnezya'dan magnezyum elde edilmesi üstüne incelemeler yazdı. (L)

MATİGNON (DE GOYON), Dinan dolaylarından Bretagne'lı aile. Başlıca üyeleri: kont JACQUES (Lonlay, Normandiya 1525-Lesparre 1597), Normandiya'da kral vekilliği yaptı (1559); Domfront'ta montgomery calvin'cilerini dize getirdi (1574), daha sonra Fransa mareşali (1576), Guyenne'de kral vekili oldu; protestanlara karşı hoşgörülü davrandı. Birlik üyelerinin Bordeaux'yu almasını önledi (mart 1589) ve Henri IV ile birleşti; — torunlarından kont CHARLES AUGUSTE (1647-Paris 1739). Gace kontu (1675); Aunis genel valisi (1688); James II ile Londonderry'ye gitti (1689), İskoçya seferine kumanda etti (1708). 1708'de Fransa mareşali oldu; —JACQUES FRANÇOIS LÉONOR, **Thorigny** kontu, **Valentinois** dükü (1689-1751). Monako'nun mirasçısı Luisa Grimaldi ile evlendikten sonra Grimaldi adını aldı; onun sayesinde Matignon'ların unvanları Monako sülâlesine geçti. (L)

Matignon konağı, Paris'te, mareşal Montmorency için yapılmış olan konak. 1888'de Avusturya büyükelçiliği buraya yerleşti. 1935'ten beri başbakanlık binasıdır. (L)

MATİKO i. Eczc. Güney Amerika'da yetişen ağaçsı bitki (*Piper angustifolium*); uçucu yağı, kopahu ile birlikte, belsoğukluğunun tedavisinde kullanılmıştır. (Karabibergillerden.) [L]

MATİLDA veya **MAHAUT** veya **MAUD** (Londra 1102-Rouen 1167), Kutsal İmparatorluk imparatoriçesi, sonra İngiltere kraliçesi. İngiltere kralı Henry I'in kızı. Fransa'ya karşı sürdürülen birlik siyasetini perçinlemek için, imparator Heinrich V ile evlendirildi (1114). 1125'te dul kaldı, 1128'de Anjou kontu Geoffroy V Plantagenêt ile evlendi. Kontun gücünü etkisiz kılmak amacıyle Henry I, Matilda'yı ve kocasını tahtın vârisleri yaptı, fakat Blois'lı Stephen zorla tahta oturdu (1135). Matilda, 1138'de üvey kardeşi Gloucester dükü Robert'in yardımıyle, mirası ele geçirmeyi denedi. Bundan, İngiltere'yi tam bir anarşiye sürükleyen uzun bir iç savaş doğdu. Matilda'nın kibiri ve norman baronlarının Anjou kontuna karşı soğukluğu, Anjou partisinin kazanma şansını azalttı, 1147'de Gloucester'in ölümü bu şansı büsbütün yok etti. Bunun üzerine Matilda kocasının fethettiği Normandiya'ya çekildi. (L)

MATİLDA Azize (1080-Westminster 1118). İngiltere kıraliçesi. İskoçya kralı Malcolm III ile anglosakson hanedanından prenses Margaret'in kızı. Kral Henry I, Anglosaksonlarla bağ kurmak için onunla evlendi. Matilda hayırseverliğiyle ve kurduğu hayır kurumlarıyle tanındı. (L)

MATİLDE (1046-Bondeno di Roneore 1115), Toscana kontesi (1055-1115), Bonifacio markisinin kızı. Annesi Yukarı Lor-

Henri
MATISSE
1950'de

Foto. Giraudon, Monnet, X (*LAROUSSE*)

Henri MATISSE

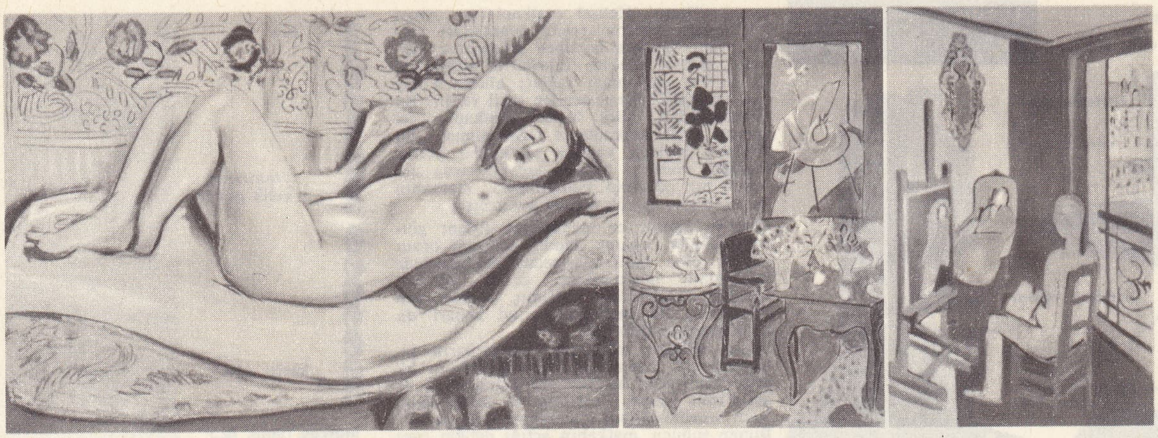

soldan sağa:
«Odalık»
(özel koleksiyon);
«Büyük Kırmızı Ev İçi»
Art Moderne müzesi,
Paris;
«Ressam ve Modeli»
Art Moderne müzesi,
Paris

raine'li Beatrice ile birlikte, özellikle Gregorius VII papa olduktan sonra, Papalık davasında imparator Heinrich IV'e karşı gelen Hildebrand'ın siyasetini savundu. 1076'da kocası Lorraine dükü Kambur Godefroi ölünce Matilde bütün ülkelerini Papalığa bağışladı (1077). Gregorius VII'nin ölümünden sonra, papalık ve imparatorluk kavgalarına karıştı. Mirası imparatorlar ve papalar arasında uzun bir kavgaya yol açtı. (L)

MATİLDİT i. (Peru'da, Morococha yakınlarındaki *Matilda* madeninin adından fr. *matildit*). Miner. Tabiî bizmut ve gümüş sülfat. (L)

Matin (LE), 1882'de Paris'te kurulmuş günlük gazete. 1884'te yönetimi amerikalılara geçti ve yazı kurulu, iki sağcı (Paul de Cassagnac ve J.J. Cornely) ile iki solcudan (Jules Vallès ve Emmanuel Arene) meydana getirildi. Birinci Dünya savaşından sonra, tirajı yükseldi. Alman işgaline 17 haziran 1940'tan itibaren yeniden çıkmağa başladıysa da kurtuluştan sonra kapandı. (L)

MATİNE i. (fr. *matin*, sabah'tan *matinee*). Sinema, tiyatro, konser salonu v.b.de gündüz gösterisi. (M)

MATİSA i. Amerika'nın tropikal bölgelerinde yetişen, almaşık yapraklı ağaç. (Demet halinde kümelenmiş olan çiçekleri, saplı, ipek gibi yumuşak ve pembemsi beyazdır; meyveleri beş odacıklı, yuvarlak ve zeytinimsidir; tadı, kayısı tadına benzer. *Bombacaceae* familyasından.) [L]

MATİSSE (Henri), fransız ressamı (Le Cateau 1869-Nice 1954). Hukuk okudu. 1890'da Goupil'in *Traité de Peinture*'ünü (Resim Üstüne İnceleme) okuyunca resme heves etti. Paris'e gitti; orada Julian akademisine, sonra École Normale Supérieure des Beaux-Arts'a girdi; Gustave Moreau'nun atelyesinde Rouault, Camoin, Marquet ile çalıştı; Bonnat'nın atelyesine devam eden Dufy ve Friesz gibi ressamlarla tanıştı. Matisse, hocasının tavsiyelerine uyarak, tabiat resimleri yaptı ve Louvre'da birçok eser kopya etti. Sanatı bu sıralarda geleneksel düzeydeydi (*Bretagne'lı Dokumacı*, [1896], Art Moderne müzesi). Millî Güzel Sanatlar derneğinde sergi açtı (*Sofra Artıkları*, 1898). Sonra, Pissarro'nun etkisiyle izlenimciliğe yöneldi (Belle-Ile, Korsika, Côte d'Azur manzaraları). Matisse, bu dönemdeki çalışmalarında, yoğun renkler ve belirgin biçimlere meraklıdır. Daha sonra, Carriere'de figür anlayışını inceledi, heykeltıraşlığı (1900) ve geçici olarak noktacılığı denedi. Bazı figürlerinde Cezanne etkisi açıkça görülür (*Atelyede Modeller*. 1900). Fov tarzındaki resimlerinde kişiliği iyice ortaya çıktı: *Kasketli Genç Denizci*; *Lüks, Huzur ve Şehvet* (1906). Geçişleri ve değerleri ortadan kaldırarak, tonu, nesnenin biçimini, uzayı renk tabakalarıyle belirterek tabiatı basitleştirdi, arabesk ile ritmi ön plana aldı: *Kırmızı Halılar* (Grenoble müzesi). Fas'a yaptığı iki yolculuk (1911—1913) ve kübizmin çekiciliği, onu yeni basitleştirmelere yöneltti: *Üç Kızkardeş* (Walter koleksiyonu); *Dans ve Müzik* (Leningrad müzesi); *Faslılar* (1912); *Ressam ve Modeli* (1916, Paris Art Moderne müzesi). Daha sonraki yıllarda Matisse'te bir gevşeme görülür: başarıları, o yıllardaki kaygısız ortam, yerleştiği ve Renoir ile tanıştığı (1917) Nice şehri, onu bir zerafet, bir yumuşaklık, bir hafif modeleler sanatına götürdü; genç kadınları, kumaşları, çiçekleri canlandıran ahenkli ve meselesiz tablolar yaptı; bu tablolar onun eserleri arasında en «bitmiş» sayılabilecek eserlerdir: *Nice'e Bakan Pencere* (1919) ve *Odalıklar* adlı dizi. Tahiti'ye gitmeden önce İspanya'yı, İtalya'yı, Almanya'yı, Rusya'yı dolaştı. 1928'de, yaşama sevincini yüceltmek için basitleştirme ve güçlendirme çalışmalarına döndü (*Süslü Bir Zemin Üzerinde Süs Figürü* [1928, Art Moderne müzesi]; *Büfe* [ay.yıl]). Bu nitelikler *Dans*'ın (Barnes vakfı, 1931-1933) büyük süslemesini belirler Renk bileşimindeki cüretini (*Rumen İşi Bluz*, 1940), bazen araya katıksız siyahlar koyarak (*Siyah Zemin Üzerine Okuyan Kadın*, 1938) veya kırmızıları parlaklaştırarak (*Büyük Kırmızı Ev İçi* [1948], Art Moderne müzesi) artırdı. Biçim, yeniden düz ve sentetik bir hal aldı; *Beyaz Elbiseli Genç Kız* (1941). Bu evrimin sonuçları, Vences'te Rosaire des Dominicaines kilisesinin süslemelerinde görülür (1950). Matisse'nin ayrıca kara kalemle yapılmış eserleri, birçok füzen çalışması vardır. Özellikle Mallarme'nin *Poesies*'sini (Şiirler) [1932], Ronsard'ın *Amours*'unu (Aşklar) [1948], Charles d'Orleans'ın *Poèmes*'ini (Şiirler) [1950] resimledi. Oyma eserleri beş yüz kadardır (ofortlar, ağaç işleri, taş basmalar). Hayatının sonlarında, yapıştırma kâğıt tekniğini büyük boyutlu kompozisyonlarda (*Zenci Boksör* [1947]; *Kralın Kederi* [1952]) veya daha ölçülü boyutlarda (çiçekler ve dansözler) uyguladı. Tunç heykeller de yaptı; bu heykellerinde «canlı ve uyarıcı bileşim» diye adlandırdığı şeyi gerçekleştirmeğe çalıştı. Matisse'in resimle ilgili görüşleri çeşitli dergilerde yayımlandı. (*Grande Revue*'de «Bir Ressamın Notları», aralık 1908). Matisse, çağdaş resmi büyük ölçüde etkiledi. Eserleri, Avrupa, Amerika ve Japonya'daki bellibaşlı koleksiyonlarda yer alır. (L)

MATİUS (Caius), M.Ö. I. yy.ın ilk yarısında yaşamış latin şairi. Homeros'un *İlyada* destanını Latinceye çevirdi. *Mimes* (Komediler) adlı şiirleriyle ün kazandı. Matius'tan bugüne kalan parçalarda özentili bir incelik göze çarpar. (L)

MATİYE i. (ar. *matiyye*). *Esk.* Binek hayvanı: *Bu cism-i kesîfin neresi merkez-i kuvvet / Yârab ne matiyeyle gezer kaleb-i âlem* (Ziya Paşa).

◆ **Matiyeran** bls. sıf. *Esk.* Bindiği hayvanı süren. (M)

MATİZ sıf. (yun. *methysos*, içkiye düşkün'den). *Argo.* Çok sarhoş. ‖ *Matiz olmak*, çok sarhoş olmak.

◆ **Matizlik** i. *Argo.* Sarhoşluk: *Şeyda beyin matizliği biraz belâlı oluyormuş* (H. R. Gürpınar). [M]

MATİZ i. (yun. *matizo*, eklemek'ten) Denizc. Ek yeri belli olmayacak şekilde iki halatı birbirine ekleme. (M)

MATKAP i. (ar. *mişkab*'dan *matkab*). Teknol. Tahta, maden, beton, plastik maddeler v.b. üzerinde delik açmağa yarayan âlet. *Yeni.* Delgi. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Matkap ucu*, matkaplarda veya hava basınçlı çekiçlerde kullanılan, genellikle içi oyuk, bir veya çok sayıda kesici ağzı bulunan madenî çubuk. ‖ *Matkap tezgâhı*, işlenen maden parçaları üzerinde silindirik veya konik (nadiren çokgen) delikler, kör delikler açmağa, dökme veya dövme parçalar üzerinde önceden açılmış delikleri raybalarla genişletmeğe, kılavuz açmağa yarayan takım tezgâhı. Bk. ANSİKL.

— Mad. oc. Maden ocaklarında, patlayıcı madde doldurulacak delikleri açmağa yarayan döner âlet. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Matkap ucu*, sondaj sırasında, deliğin bütün derinliği boyunca toprağı delen âlet. ‖ *Havalı maden matkabı*, yeraltı maden işletmelerinde barut deliği açmak için kullanılan ve basınçlı hava ile darbeli olarak çalışan âlet. (*Eşanl.* PERFORATÖR.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Taşçı matkabı*, uç kenarı haç şeklinde olan ve sondaj sırasında düşen taşları kırmağa ve dışarı atmağa yarayan matkap.

— Marang. Matkap kollarının yardımıyle ağaç üzerinde delik açmağa yarayan âlet. ‖ *Matkap kolu*, ucuna takılan matkabı bir eksen etrafında döndürmeğe yarayan âlet. ‖ *Ağaç matkabı* veya *Douglas matkabı*, sap kısmı köşeli olan, uç kısmında kesici ağız, kesici uç ve merkezleme ucu bulunan matkap. ‖ *Helisel matkap*, iki eğik kesici ağzı olan, hem makineye, hem de matkap koluna takılarak demir ve ağaç işlerinde kullanılan helisel oluklu matkap. ‖ *İrvin matkabı*, talaş kanalı bir mil üzerinde ve tek kanal halinde olan matkap. ‖ *Makine matkabı*, yalnız kesici ağzı olan, makineye takılarak delik açan yuvarlak gövdeli matkap.

— ANSİKL. Mad. oc. *Matkap*'lar elektrikle veya basınçlı hava ile çalışabilir; motor, dakikada birkaç yüz devirle dönen bir burguyu harekete geçirir; bu burgunun ucunda da «delici» bir uç bulunur. Toprağı delmek için, arazinin sertliğine göre bir itme gücü uygulamak gerekir. Kömür için daha çok el matkapları kullanılır. Sert kayalarda ise, 1 000 kg'dan fazla itme gücü sağlayan ağır matkaplar gerekir.

Havalı maden matkabı, basınçlı hava dağıtım tertibatıyle dakikada bin vuruş yapan bir pistondan meydana gelir; piston varagele hareketiyle matkap ucuna vurur ve kesici bir uçla delik dibinde kazı yapar. Deliğin yuvarlak olması için matkap ucu, piston tarafından taşınan helezon biçimi kanallarda döner; bu kanallar, geriye dönerken pistonu bir dönme hareketi yapmağa zorlar. Kırılmış parçalar matkap içinden basınçlı hava üflenerek veya su püskürtülerek atılır; matkap döndükçe parçalar dışarı çıkar. Hafif matkaplar elle tutulur; orta ağırlıktaki matkaplar, genellikle pnömatik olarak alçalıp yükselen borulara tutulur. Ağır matkaplar, bir direk üzerine monte edilmiş yataklı kundak veya hareketli

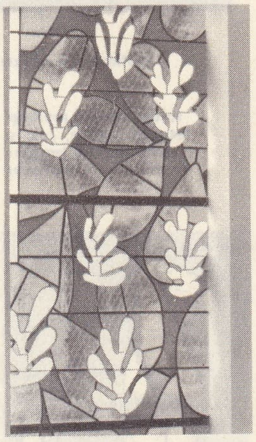

Vence şapelinde bir vitrayın detayı

1961'de çıkarılan posta pulu

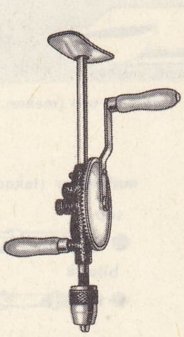

el matkabı

Foto. Marx, X, Giraudon (LAROUSSE)

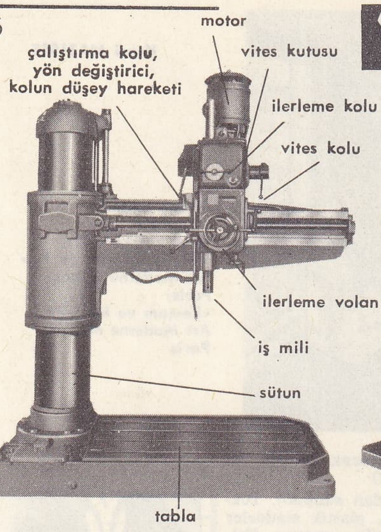

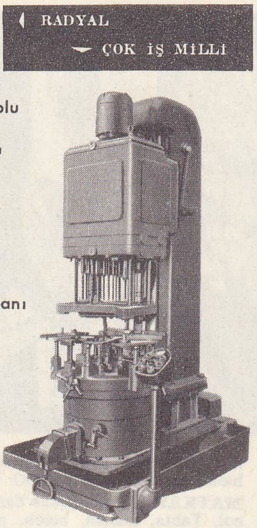

matkap tezgahları

motorlu el matkabı

solda, radyal matkap tezgâhı: sağda, çok iş milli matkap tezgâhı ve motorlu el matkabı

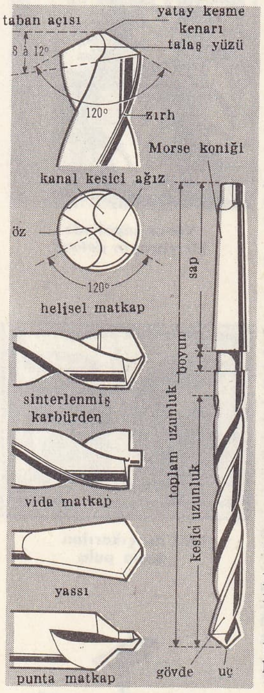

matkap ucu (mekan.)

matkaplar (teknol.)

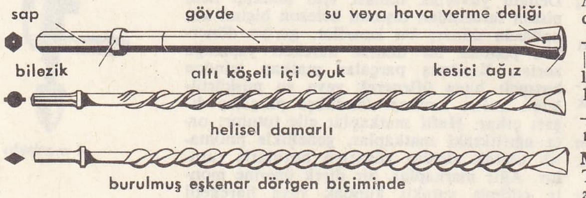

kollu bir tertibat yardımıyle taşınır.

— Teknol. İki cins matkap vardır: yassı veya yaprak matkaplar ve helisel veya amerikan matkaplar. || *Matkap kılavuzu*, çalışma sırasında matkabın kayarak eğik bir delik açmasını önlemeğe yarayan içi delik silindir.

Yassı matkap'ların kesici kenarları ya bir V şeklinde birleşir veya matkabın eksenine dik bir çizgi üzerinde bulunur. Sonuncu tip matkapların merkezlerinde, delme sırasında kılavuzlamayı sağlayacak perdahlanmış bir meme vardır. Yassı matkapların bilenmesi zordur. Bu matkaplar delmeyi ilerletebilmek için oldukça büyük kuvvet harcamak gerektirir. Bu bakımdan yassı matkaplarla çalışmak zordur ve işlenilen iş tam olarak elde edilemez.

Helisel matkap, içinde iki oluk açılmış bir silindirden meydana gelir. Matkabın *sap* denen ve genellikle konik olan ucu (Mors koniği), bir mil içine basit kavrama ile kovanlanmıştır. Bundan başka, mil içinde açılmış bir yuva içine giren meme, mille matkabın konik ucu arasındaki aderans yetersizliğini giderir. Böylece, dönen mil matkabı da birlikte döndürür. Küçük matkapların sapları bir mandren içinde sıkıştırılmıştır. Matkabın kesici kısmı, aralarında 120°'lik açı yapan iki kenardan meydana gelmiştir. Bu iki kenar bir merkezde birleşemez, bunlar matkabın merkezî kısmındaki et kalınlığına tekabül eden, metali kesemeden iten ve bastıran küçük bir kenarla ayrılmışlardır. Bu kısımda kesmeyi kolaylaştırmak için çok ince bir bileme taşıyle matkap et kalınlığında iki küçük boşluk meydana getirilir. Matkabın uç açısı helisel olukların adımıyle belirlenir. Matkabın uç yüzeyi ise bileme taşıyle elde edilmiştir. Büyük çaplı ve uzun helisel matkaplarda, matkap eksenine paralel olarak açılmış bir delik vardır. Bu delikten matkabın kesici kısmına doğrudan doğruya bir yağ huzmesi gönderilir ve kesici kısımların soğuması, yağlanması, talaşların atılması sağlanır. Helisel matkapların yassı matkaplara nazaran çeşitli avantajları vardır: tüm uzunluk boyunca kılavuzluk sağlanır, helisel oluklar talaşların atılmasını ve iyi bir yağlamayı sağlar; bileme kolay olur ve kesici ağıza istenilen şekil verilir. Bu avantajlardan ötürü helisel matkaplar tamamen yassı matkapların yerini almıştır. Su verilmiş çelikten yapılan matkaplar yerine sertliğini oldukça yüksek sıcaklıklarda koruyan hız çeliğinin kullanılması, matkabın kesme hızını büyük ölçüde arttırmıştır.

Sert ve aşındırıcı maddelerin (işlem görmüş çelikler, dökme demir, silisyum oranı yüksek olan hafif alaşımlar) delinmesinde kullanılan matkapların kesici ağızları tungsten karbürden yapılmış plaketlerden hazırlanır. Bu matkapların uç kenarı da karbürden dökülmüştür.

Kesici ağızları körlenmiş matkapların bilenmesi çok önemli bir işlemdir. Taşla bileme yapılırken matkap elle tutuluyorsa uç açılarının gerçek değerinin ve kesici ağızların simetrikliğinin korunması çok zordur. Bunun sonucu, matkabın açtığı deliğin çapı çok büyür veya yörüngesinden sapan eğik bir delik açılır. Bu bakımdan bileme işinin makineyle yapılması çok yararlıdır.

● *Matkap tezgâhı*'nın en önemli parçası *mil* denen kafa kısmıdır; bu kısmın dönme hareketi, helisel veya yassı matkaba iletilir. Mil, dönme hareketinden başka matkabı delinecek maddeye batırabilmek için bir de öteleme hareketi yapar. Delinecek parçanın boyutlarına, deliğin çapı ve derinliğine göre çeşitli tipte matkap tezgâhları kullanılır. *Portatif matkap* veya *el matkabı*, elle veya elektrikle çalışılan ve fazla incelik istemeyen küçük işlerde kullanılır.

Sütunlu ve tek milli düşey matkap tezgâhı, mili taşıyan ve üzerinde mile nazaran çeşitli konumlar alabilen bir tabla bulunan kuğu boyunlu gövdeden meydana gelir. Küçük çapta delikler halinde matkabın ilerlemesi elle yapılır. 15 mm'den büyük delik çapları halinde matkabın ilerlemesi otomatik olarak sağlanır. *Tek milli yatay matkap tezgâhı*, çok geliştirilmiş bir delik tezgâhıdır; derin deliklerin açılmasında kullanılır. Yatay matkap tezgâhının mili büyük bir hızla (dakikada 3 000 ilâ 4 000 devir) döner ve delinecek parça (msl. tüfek namlusu) ilerleme hareketine maruz bırakılır. *Radyal matkap tezgâhı*, oldukça büyük boyutlardadır; fazla yer tutan ağır parçaların delinmesinde kullanılır. Bu tezgâhlarda mil, tezgâh gövdesinin düşey bir sütununa monte edilebilen ve dönebilen bir kol üzerinde yatay olarak hareket edebilir. *Çok milli matkap tezgâhı*, seri çalışmalarda kullanılır. Başlıca iki tipi vardır. Miller belirli konumlarda tespit edilirse, bunların eksenleri arasındaki mesafe değişmez. Bu durumda, tablada hareket ettirilen parça üzerinde çok sayıda matkabın arka arkaya delikler açması sağlanır. Millerin konumları ayarlanabilir, bunlara çapraz kavramlar ve diğer millerle kumanda edilir. *Özel matkap tezgâhı*, otomobil yapımı gibi seri imalâtta kullanılır; parça üzerinde aynı anda çok sayıda deliğin hızla açılmasını sağlar; bu matkap tezgâhlarında miller, işin gereğine göre yönlendirilmiştir. Her milin, delinecek deliğin çapı ve derinliğine göre kamlarla kumanda edilen özel bir çevrimi vardır. (L)

MATLA i. (ar. *tulū*ᶜ'dan *matla*ᶜ). *Esk*. Gökcisimlerinin doğması. || Bunların doğduğu yer: *Yazık ki yükselerek matlaında etti karar / O lem'a lem'a sünûhât... Hem de pek erken* (M. Â. Ersoy).

— Astron. *Esk. Matlaı feleğe mâil,* bir gökcisiminin eğik açılımı. || *Matlaı itidal,* Güneş'in ılım çizgisinden doğduğu nokta. || *Matlaı istivâî,* herhangi bir gökcisminin düz açılımı.

— Ed. *Esk*. Kaside veya gazelin ilk beyti. || *Matlaı garra,* iki mısrasında da kafiye bulunan beyit. || *Hüsni matla,* gazelde matladan sonra gelen en güzel beyit.

— Tasav. *Kur'an*'ı ezbere okuyan bir ermişe Tanrı'nın tecelli etmesi. (M)

MATLAB i. (ar. *taleb*'den *matlab*). *Esk*. Talep olunan şey, istek: *Bir böyle cihan-ı zer ü sim olsa yetişmez / Mümkün mü ki*

matkap (mad. oc.)

is'af oluna matlab-i âlem (Ziya Paşa). || Bahis, konu, mesele. || *Matlab-ı dil-hâh,* gönlün istediği şey.

— Huk. Kanun maddelerinin kenar başlıklarına verilen ad. KENAR BAŞLIĞI da denir). Bk. ANSİKL..

— ANSİKL. Huk. Özellikle büyük kanunlarda, ilgili maddenin, hangi konuyu düzenlediğini gösteren bir *matlab* bulunur. Matlabların en büyük yararı, kanunun planını göstermesidir. Bunun yanında maddede bulunan hükmün daha iyi anlaşılmasını da sağlar. Matlabın, kanunun bir parçası olup olmadığı önceleri tartışma konusu oldu. 1944 Tarihli bir Türkiye Büyük Millet meclisi yorum kararında, matlabların kanunun bir parçası olmadığı sonucuna varıldı. Ancak 1965 tarih ve 762 sayılı Türk Ticaret kanununun 1 474. maddesi, «Kenar başlıkları da metne dahil olan işbu kanun...» demek suretiyle, matlapların madde metnine dahil olduğunu belirterek yorum kararının vardığı sonucu ortadan kaldırdı. Bugün, matlabların kanun metnine dahil olduğu kesindir. (M)

MATLABCI i. (*matlab*'dan *matlab-cı*). Teşk. tar. Şeyhülislâmlık dairesinde, görevinden azledilmiş olan kadılara yeni görev teklif eden memur. (M)

MATLAŞMA i. (*matlaşmak*'tan *matlaşma*). Teknol. Yabancı elemanların etkisiyle yağlı, sentetik ve selülozik cilâların üzerinde bir tabaka meydana gelmesi. (L)

MATLAŞMAK dönşl. f. (*mat*'tan *mat-la-şmak*). Mat bir bir hale gelmek. (M)

MATLAŞTIRMA i. (*matlaştırmak*'tan *matlaştır-ma*). Camc. Donuk hale getirme işlemi (DONUKLAŞTIRMA da denir).

— ANSİKL. Cam veya kristal, saydamlığı gidermek amacıyle *matlaştırma* işleminden geçirilir. Düz nesnelerin matlaştırılması, eskiden toz halinde zımpara ile elde edilirdi, bugün bu işlem flüorhidrik asit buharına tutularak veya kum püskürtülerek yapılır. Lamba karpuzları, içine kuvarslı kum ve su karışımı püskürtülerek matlaştırılır. (L)

MATLAŞTIRMAK geçl. f. (*matlaşmak*'tan *matlaştır-mak*). Kuyumc. Cilâyı çıkararak gümüşü, altını mat hale getirmek.

— Tekst. Sıcak pres'in kumaş üzerinde bıraktığı parlaklığı, nemli buharla yok etmek. (L)

MATLAZİNKA i. Leng. Mexico eyaletinde 3 000 kişi tarafından konuşulan otomi ailesinden dil. (L)

MATLAZİNKALAR veya **MATALZİNGALAR,** çok eskiden kuzeyden gelerek Toluca'nın uzun süre başkent olduğu bir bölgeye yerleşen meksika yerlileri. Bu yerlilere Mexico eyaletinde hâlâ rastlanır. (L)

MATLOCK, Büyük Britanya'da (Derbyshire) şehir, Pennine'lerin güneyinde, kenarları dik Derwent vâdisinde; 18 500 nüf. Ilıcalar. Sayfiye yeri. — Yakınında Wingfield Manor'un kalıntıları (XV. yy.). [L]

MATLOKİT i. (*Matlock* şehrinin adından fr. *matlockite*). Miner. Formülü PbFCl olan tabiî kurşun flüoroklorür. (L)

Foto. LAROUSSE

MATLUB i. Bk. MATLUP.

MATLÛL sıf. (ar. *maṭlūl*). *Esk.* Islak, yaş. (M)

MATLUP veya **MATLUB** i. (ar. *ṭaleb*'den *maṭlūb*). Tic. *Esk.* Alacak.

— Huk. Bk. ALACAK.

— Mus. Eski bir mürekkep makam. (Elde hiç örneği yoktur.)

Matlubat çoğl. i. Tic. Bir kuruluşun elindeki malın değeriyle, başkalarından alacaklarının tamamı. (M)

◆ Sıf. *Esk.* İstenilen, aranılan.

MATMA i. (ar. *ṭamā*ᶜ'dan *maṭma*ᶜ). *Esk.* Tamah edilen şey. (M)

MATMAH i. (ar. *maṭmaḥ*). *Esk.* Göz dikilen yer: *Matmah ne sema ne mâh ü ahter* (Recaizade Ekrem). ‖ *Matmah-ı nazar*, göz koyulacak şey: *Müşriklerin matmah-ı nazarları ise ona zaferyâb olmaktan ibaretti* (Cevdet Paşa). [M]

MATMATA, güney tunus halkı. Cezayir'de *Matmata masifi*'nden gelmedir. Tunus Matmata'ları cebelin kuzey kısmında, Duhar yaylasının Ceffara ovasına hâkim olduğu kıyı engebesinde otururlar. Yerleşik, kısmen troglodit kasabalılardır. Zeytin ve incir ağaçları yetiştirirler. (L)

MATMAZEL i. (fr. *mademoiselle*'den). Evli olmayan gayrimüslim kız. (M)

MATMÛ sıf. (ar. *ṭamā*ᶜ'dan *maṭmū*ᶜ). *Esk.* Şiddetle, hırsla istenen (şey). [M]

MATMÛR sıf. (ar. *maṭmūr*). *Esk.* Toprak altına gömülmüş. (M)

MATMÛRE i. (ar. *maṭmūr*'dan *maṭmūre*). *Esk.* Yeraltına yapılmış mahzen. ‖ Mezar: «*Genç Kalemler*» *risalesi olmasa lisan-ı nev çoktan beri matmûre-i nisyana göçmüştü bile* (Cenab Şahabeddin). ‖ *Matmûre-i fena*, mezar. (M)

MATMÛS sıf. (ar. *ṭams*, yok etme'den *maṭmūs*). *Esk.* Sonradan kör olmuş (kimse). ‖ *Matmûs-ül-ayn*, gözleri tamamen kör olan. Tek gözlü deccal. (M)

MATO GROSSO («büyük çalılık»), esk. **Matto Grosso**, Batı Brezilya'da eyalet, Bolivya ile Paraguay'ın kenarında; 1 265 600 km²; 1 322 000 nüf. Merkezi, *Cuiaba.* Billûrlu kratogen, geniş düzlükleri kaplar; ama yer yer birbirine paralel doruklar (msl. Cuiaba'nın kuzeyinde) yükselir. Örtünün tortul toprakları, yaylalar meydana getirir. Batıda kıyı engebeleri (serra do Maracaju), Paraguay ırmağının yükseltisi 200 m'yi aşmayan alüvyonlu ovası, *Pantanal*'a hâkimdir. Mato Grosso topraklarını Amazon'un kolları (Juruena, Xingu) ile Parana'nın kolları da (Sucuriu, Verde, Pado) akaçlar. Bölgede tropikal iklim hüküm sürer: yağmur mevsimi kuzeyde, güneyden daha uzundur. Büyük orman ancak Amazon bölgesini kaplar; ama güneye doğru galeri-ormanlarla devam eder. Toprağın büyük kısmı eyalete adını veren çalılıklarla ve güneyde daha sık olan savanalarla (*Campos da Vacaria*) örtülüdür. Yağmur mevsiminin (mart-nisan) sonunda her tarafı sellerle kaplanan Pantanal, palmiye ağaçları, su bitkileri ve çayırlarla örtülüdür.

Yoğunluğu az olan nüfus, bazıları medeniyetten uzak yaşayan (Coroados) kızılderili kabileleri dışında, birçok bolivyalı ve paraguaylıyı kapsar. XVIII. yy.da Cuiaba bölgesinde altın ve elmas işletilmekteydi. Bugün Mato Grosso, Sao Paulo'ya hayvan ihraç eden büyük bir hayvancılık merkezidir. Mate* devşirilen güneyde, kahve yetiştiriciliği gelişmektedir. Devleti doğudan batıya kesen ve Bolivya'ya giren demiryolu eskiden Paraguay ırmağı üzerindeki sefere bağlı olan devletin coğrafi konumunun değerini artırmıştır. Ayrıca Urucum çukurunda manganez ocakları işletilmektedir. (L)

MATOLEN i. (fr. *matolin*). Foto. Damar sakızı, terebantin esansı ve benzinden meydana gelen ve kurşun kalemle rötuş yapmak için, negatif filmin jelatini üzerine sürülen özel vernik. (L)

MATOS FRAGOSO (Juan DE), ispanyol yazarı (Alvito, Alentejo, Portekiz 1608-Madrid 1689). Elli kadar komedi yazdı. En ünlü eseri *El Sabio en su Retiro y Villano en su Rincon*'dur (İnzivadaki Akıllı ile Köşesindeki Kötü). [L]

MATOS GUERRA (Gregorio DE), brezilyalı şair (Bahia 1623-Recife 1696). Brezilya toplumu üstüne yergili şiirler yazdı. (L)

MATOSİNHOS, Portekiz'de (Porto idare bölümü) şehir, Duero ırmağı ağzının kuzeyinde; 22 300 nüf. Leça halici kıyısında önemli balıkçı limanı. Konservecilik (sardalya). [L]

MATOŞ (Antun Gustav), hırvat yazarı ve edebiyat tenkitçisi (Tovarnik 1837-Zagreb 1914). Avusturya-Macaristan ordusundan kaçtı; Belgrad, Cenova ve Paris arasında serüven dolu bir bohem hayatı yaşadı. Seyahatlerinden, sırp ve fransız yazarları (Baudelaire, Stendhal, Verlaine, Rimbaud) üstüne denemeler, tenkitler, makaleler gönderdi. 1908'de Zagreb'e döndü ve genç yazarlardan kurulu bir grubu büyük ölçüde etkiledi. (L)

MATRA i. Bk. MATARA.

MATRA (fr. *matras*). Ucu silindir biçimli veya dört köşeli av veya savaş arbaletinin oku. (Çarklı arbaletlerle atılan ağır savaş matraları zırh elbise içindeki bir savaşçının kollarını, bacaklarını kırabilirdi.) [L]

Matrabaz kayığı bls. i. Denizc. Bk. MADRABAZ *kayığı*.

MATRA dağları, Macaristan'da kütle, ülkenin en yüksek kütlesidir (Kekes dağında 1015 m). Çekoslovakya sınırı yakınında uzanan Matra dağları, maden suyu ve sıcak su kaynakları fışkıran volkanik bir kütledir ve Macaristan'ın en güzel turistik yerlerinden biridir. Ilıcalar (Galyatetö Parad). Güneye bakan yamaçlarındaki bağlardan meyhûr şaraplar (Gyöngyös) elde edilir. Dağın geri kalan kısmı ormanlarla kaplıdır. Kütlenin çevresinde linyit çıkarılır. (L)

MATRAH i. (ar. *ṭarḥ*'tan *maṭraḥ*). Mal. Bir verginin tutarını belirtmek için esas olarak alınan değer. (Bk. VERGİ'*nin matrahı*). — *Esk.* Atılacak şey. ‖ Bir şeyin atıldığı yer. (M)

MATRAH, Umman sultanlığında liman şehri, Umman körfezinde, Maskat yakınında; 8 500 nüf. Tersaneler. (L)

MATRAK i. (ar. *mıṭraḳ*, cop, sopa'dan). Kalın değnek, sopa. ‖ *Argo.* Alay, eğlence. ‖ Sıf. *Argo.* Eğlenceli, gülünç, komik: *Ne matrak adam!*

— DEY. *Matrak geçmek* (veya *matrağa almak*). *Argo.* Alay etmek, eğlenmek.

— Dans. *Esk. Matrak oyunu*, saraya mensup kızlar tarafından harem eğlencelerinde, bayramlarda müzikle oynanan bir oyun. (Oyunda bir direğin ucuna bağlanan ve yere kadar sarkan çok renkli kordelalar, dans eden kızlar tarafından örülür, sonra da bu örgüler çözülürdü.)

— Sil. *Esk.* Üzerine post kaplanmış, başı yuvarlakça ve kalın değnekten meydana gelen talim silâhı. (Acemiler tarafından talimde kullanılırdı.) [M]

MATRAKÇI i. (*matrak*'tan *matrak-çı*). Teşk. tar. Osmanlı ordusunda, acemilere matrak denilen silâhla savaşmayı öğreten usta. (M)

MATRAPORLAR çoğl. i. Zool. Bk. MADREPORLAR.

MATRİARKAL sıf. (lat. *mater*, anne'den fr. *matriarcal*). Sosyol. Bk. ANAERKİL.

MATRİKLAN i. (fr. *matriclan*). Etnol. Üyelerini anasoyluluk zinciri ilkesine göre toplayan klan. (L)

MATRİKS i. (lat. k.). Anat. Gebelik sırasında, içinde dölüt bulunan iç organ. (*Eşanl.* DÖLYATAĞI.) ‖ *Tırnak matriksi*, tırnak oluğunun arka kısmı. (Tırnağı meydana getiren Malpighi hücreleri bu kısımda bulunur).

— Hücre bil. Kromozomda kromonema ipliğini saran ve az boya tutan kılıf. (Bu kılıf evre aralarında kaybolur.) [L]

MATRİS i. (fr. *matrice*). Elektron. *Diyotlu* veya *transistörlü matris*, hesap ve kumanda işlemlerini gerçekleştirmeğe yarayan elektronik devre. (Diyotlu veya transistörlü matrisler, elektronik hesap makinelerinde ve renkli televizyon, mültipleks telgraf cihazları gibi karmaşık modülasyon ilkesine dayanan çeşitli telekomünikasyon tertibatlarında kullanılır.)

— İstat. Bir elemanlar topluluğunun düzenlenmiş şekli. ‖ *Temel matris*, mal ve hizmet artışının önemini mutlak değer ve para birimi olarak gösteren temel cetvele dayanan matris; bu mal ve hizmetler, bir yandan üretici sektörler arasında, öte yandan üretici sektörler ile dış ticaret gibi teşebbüs serbestliğine dayanan sektör arasında kurulur. (Temel cetvelin para birimi cinsinden düzenlenmiş olmasına karşılık, matrisler, bir liralık üretim için normal olarak sektörler arasında yapılan alışverişleri rakamla göstermeğe yarayan katsayılarla düzenlenir. Meselâ, otomobil yapımında yüz liralık üretim için, şu veya bu kadar liralık kömür, çelik, işçi ücreti v.b. harcamak gerekir.) ‖ *Tersler matrisi*, bir liralık toplam masraf için, üretici sanayilerden herbirinin teşebbüs dışında bir liralık üretim sağlamak üzere dolaylı veya dolaysız olarak üstlerine aldıkları yükümlerin katsayılarından kurulan ve temel matrisin tersi olan matris.

— Mat. m satır ve n sütun halinde dizilmiş $m.n$ tane gerçek veya karmaşık sayının tablosu. ‖ Özellikleri, imkân verdiği işlemlerden meydana gelen, gerçek sayıların (bunların R cismi üzerindeki matris) veya sanat sayıları (karmaşık sayıların C cismi üzerindeki matris) dikdörtgen biçiminde tablosu. ‖ *Antisimetrik matris*, asal köşegene göre simetrik olan elemanları (birbirine ters olan ($a_{ij} = - a_{ji}$) kare matris. ‖ *Antisimetrik Hermite matrisi*, asal köşegene göre simetrik olan elemanlarından biri öbürünün sanal eşleniğinin tersi olan ($a_{ij} = - \overline{a_{ji}}$) kare matris. ‖ *Bir A kare matrisinin ters matrisi*, verilen matrisle çarpımı I birim matrise eşit olan matris. (Böyle bir matris A^{-1} seklinde gösterilir. $AA^{-1} = A^{-1}A = I$'dir.) ‖ *Birim matris*, köşegenel elemanları 1'e eşit, öbürleri sıfır olan matris. (Bir birim matris, Kronecker* sembolleriyle [δ_{ij}] şeklinde gösterilebilir.) ‖ *Bir kare matrisin basamağı*, matrisin hem satır, hem de sütun sayısını gösteren sayı. ‖ *Bir kare matrise eşlik eden matris.* Bk. EŞLİK. ‖ *Bir kare matrisin determinantı*, aynı şekilde yerleştirilmiş aynı elemanlardan meydana gelen determinant. ‖ *Bir kare matrisin ek matrisi.* Bk. EK. ‖ *Bir matrisin asal köşegeni*, aynı sıradan bir satıra ve sütuna ait olan elemanların (a_{ij} şeklindeki elemanlar) cümlesi. ‖ *Bir matrisin elemanı, (m,n)* tipindeki bir matris için, bu matrisi meydana getiren $m.n$ sayıdaki elemanlardan her biri. ‖ *Bir matrisin tipi*, sırasıyle satır ve sütunları gösteren (m,n) pozitif tamsayılar çifti. ‖ *Bir matrisin uzunluğu*, bu matrisin sütunlarının sayısı. ‖ *Bir matrisin yüksekliği*, bu matrisin satırlarının sayısı. ‖ *Bir M matrisinin sırası*, M matrisindeki satır ve sütunları, aynı şekilde oluşmuş daha yüksek basamaktan hiç bir matris düzgün olmayacak şekilde çıkararak elde edilen düzgün bir kare matrisin r basamağı. ‖ *Dikgen matris*, her elemanı, A determinantı içinde A'nın sayısal değerine bölünmüş kofaktörüne eşit olan kare matris. (Bk. DİKGEN.) ‖ *Düzgün matris*, determinantı sıfır olmayan kare matris. (Bir düzgün matrisin bir ters matrisi vardır.) ‖ *Gerçek matris*, elemanları gerçek sayılar olan matris. (GERÇEK SAYILARIN R CİSMİ ÜZERİNDEKİ MATRİS de denir.) ‖ *Hermite matrisi*, asal köşegene göre simetrik olan iki elemanı birbirinin sanal eşlenikleri olan ($a_{ij} = \overline{a_{ji}}$) kare matris. ‖ *İnvolüsyonlu matris*, tersine eşit olan kare matris. ‖ *Kare matris*, satır ve sütun sayısı birbirine eşit olan matris. ‖ *Köşegenel matris*, asal köşegenin dışında kalan elemanları sıfır olan kare matris (eğer $i \neq j$ ise $a_{ij} = 0$'dır). ‖ *Sanal matris*, elemanları sanal sayılar olan matris. (KARMAŞIK SAYILARIN C CİSMİ ÜZERİNDEKİ MATRİSİ de denir.) ‖ *Satır matris*, bir tek satırdan meydana gelen matris: *Bir satır matrisin yüksekliği birime eşittir.* (Vektör hesabında daha çok sütun matrisler kullanılır. Eğer X bir sütun matris ise, aynı elemanlardan meydana gelen satır matrisin transpozesi ᵗX'tir.) [SATIR VEKTÖR de denir.] ‖ *Sıfır mat-*

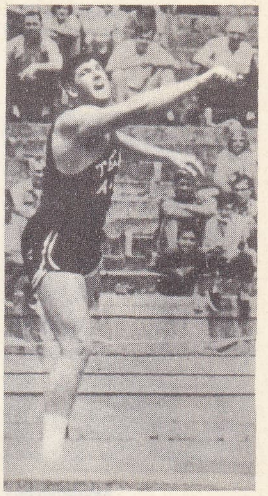

Randy MATSON

MATSUOKA

Foto. LAROUSSE

Quinten MATSYS

«İsa'nın Toprağa Verilişi»
Anvers müzesi

«Magdelena»
Anvers müzesi

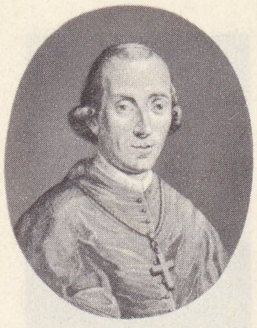

Alessandro MATTEI
C. Antonini'nin gravürü
Cabinet des Estampes,
Paris

Aziz MATTA
Crispin de Pas'nın
gravürü
Cabinet des Estampes,
Paris

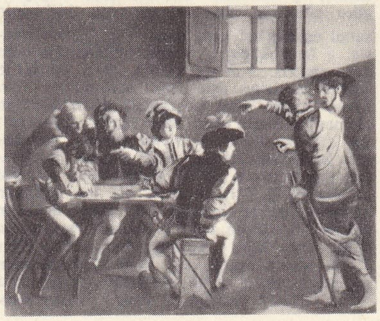

«Aziz MATTA'nın
ilhamı»
le Caravage'ın eseri
Saint-Louis-des-Français
kilisesi, Rome

ris, bütün elemanları sıfır olan matris. ‖ *Simetrik matris,* asal köşegene göre simetrik olan elemanları birbirine eşit olan ($a_{ij} = a_{ji}$) kare matris. ‖ *Skaler matris,* asal köşegenin bütün elemanlarının ortak değeri λ, öbür elemanları ise sıfır olan kare matris. ‖ *Sütun matris,* bir tek sütundan meydana gelen matris: *Bir sütun matrisin uzunluğu birime eşittir.* (SÜTUN VEKTÖR de denir.) ‖ *Tekil matris,* determinantı sıfır olan kare matris. (Böyle bir matrisin tersi yoktur.) ‖ *Verilen bir matrisin eşlenik matrisi,* her elemanın yerine sanal eşleniğini koyarak elde edilen matris. ‖ *Verilen bir matrisin transpoze matrisi,* asal köşegene göre simetri yoluyle elde edilen, yani her satırı aynı sıradaki sütunla yer değiştiren matris. (Verilen matrisin elemanları *a* ile gösterilirse, transpozesinin elemanları *b* olur; böylece $b_{ij} = a_{ji}$ elde edilir. M matrisinin transpozesi ^{t}M şeklinde gösterilir.)

— Matbaac. Üzerinde harflerin dişi kalıbı çıkarılmış küçük bakır külçe. (*Eşanl.* KALIP). ‖ *Matris kâğıdı* basılacak formanın kalıbını almada kullanılan yumuşak karton. (Formanın bütün ayrıntılarını verecek kadar esnek ve ergimiş madenin 300°C'ı aşan sıcaklığını kaldıracak kadar ısıya dayanıklı dır.)

— Metalürji. Bk. *Alt* KALIP, *dişi* KALIP.

— Sosyal psikol. ***Haberleşme matrisi,*** tartışma halindeki bir grupta sözlü veya yazılı etkileşmelerin niceliksel yapısını incelemek için kullanılan çift yönlü cetvel (Burada kullanılan teknik, her kişinin, grubun öteki üyelerinin her birine karşı ortaya koyduğu haberleşme birimlerinin sayısını ve aynı kişinin belli bir andan itibaren tümüyle ele alınan gruba yönelttiği haberleşme birimlerinin sayısını tespit etmekten ibarettir. Matriste, her kişi için bir satır [*n* sayıda satır] ve tümüyle grubu dikkate almak üzere, her alıcı başına bir sütun [(*n* +1) sütunları] vardır. Böylece meydana getirilmiş haberleşme matrislerinin analizi, bu matrislerin yapısındaki bazı düzenlilikleri ortaya çıkartmıştır. Bu düzenlilikler arasında en sık rastlananlardan bir tanesini 1953'te Bales tasvir etmiştir. Buna *Bales yapısı* adı verilir.) ‖ ***Sosyometrik matris,*** de çift yönlü bir cetveldir; sosyometrik teste verilen cevapları yorumlamak için kullanılır; bu matris sayesinde, ferdî (meselâ topluma açılabilme yatkınlığı, bir kenara çekilme eğilimi) ve iki kişilik veya tümüyle ele alınan grup seviyelerindeki indisler elde edilir. SOSYOMATRİS de denir) Bk. ANSİKL.

— Tekst. Jakar kartonlarının el ile delinmesinde kullanılan delikli kalıp. *Eşanl.* DELME KALIBI.

— ANSİKL. Mat. 1858'de ingiliz matematikçisi Arthur Cayley* tarafından ortaya atılan *matrisler* teorisi, bugün fiziksel matematiğin birçok probleminde önemli bir rol oynar.

Bir matris, gerçek veya karmaşık elemanların dikdörtgen biçiminde tablosudur; eğer tabloda *m* satır ve *n* sütun varsa, matris «(*m,n*) tipi»dir; eğer satırların sayısı sütunların sayısına eşitse, bu bir kare matrisidir; bir ***kare matris***'te, bu matrisin elemanlarından meydana gelen determinanta «matrisin determinantı» denilir. Bütün elemanları aynı olan bir matriste genellikle elemanlar, birincisi elemanın bulunduğu satırı, ikincisi sütunu gösteren iki indisle belirlenir; böylece (2,3) tipinde bir A matrisi.

$$A = \begin{Vmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \end{Vmatrix}$$

şeklinde yazılır; sembolik olarak aynı ifade

$$A = | a_{ij} |, \qquad i = 1, 2; \quad j = 1, 2, 3$$

şeklinde gösterilir.

Demek ki genel halde, bir matrisin elemanlarından her biri iki indisi bulunan bir harfle gösterilir: meselâ a_{ij}, *i* sırasındaki satır ile *j* sırasındaki sütunun kesiştiği yerde bulunan elemanı ifade eder. (*m,n*) tipindeki bir matris için *i* 1'den *m*'ye kadar mümkün olan bütün değerleri alır; *j* de *i*'nin her değeri için 1'den *n*'ye kadar mümkün olan bütün değerleri alır. Tansör hesabında kullanılan işaretlemelere uygun olarak a^{j}_{i} şeklinde de yazılabilir, ancak bu durumda *j* indisini bir üsle karıştırmamak gerekir. Bir M matrisi köşeli parantez veya çift çizgiler arasında gösterilir:

$$\begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1j} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2j} & \dots & a_{2n} \\ \dots & & & & & \dots \\ a_{i1} & a_{i2} & \dots & a_{ij} & \dots & a_{in} \\ \dots & & & & & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nj} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix}$$

veya

$$\begin{Vmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1j} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2j} & \dots & a_{2n} \\ \dots & & & & & \dots \\ a_{i1} & a_{i2} & \dots & a_{ij} & \dots & a_{in} \\ \dots & & & & & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nj} & \dots & a_{nn} \end{Vmatrix}$$

fakat matrisi tek çizgilerle göstermekten kaçınmalıdır, çünkü determinantla karıştırılabilir. Genel elemanı a_{ij} ile gösterilen bir matris kısaca $[a_{ij}]$ şeklinde yazılır. Bir A kare matrisini belirtmek için, bazı matematikçiler $\boxed{A}$ işaretini kullanırlar. Determinantların aksine, bir M matrisi kendiliğinden de vardır ve sayısal bir değeri yoktur. [Matrisler konusunda tanımlanan işlemler, bunların lineer cebirdeki görevleriyle bağıntılıdır.

● *Matrisler cebiri.* Bütün elemanları sıfır olan bir matris sıfırdır. Aynı tipten iki matris, homolog elemanları eşit olduğu zaman birbirine eşittir. Aynı tipten A ve B gibi iki matris verildiğinde, bunların toplamı, elemanları A ile B'nin homolog elemanlarının toplamı olan yine aynı tipten bir C=A+B matrisidir; aynı şekilde A ve B matrislerinin farkı, elemanları A ile B'nin homolog elemanlarının farkına eşit olan, yine aynı tipten bir D = A — B matrisidir. Matrislerin toplanması katılmalı ve değişli bir işlemdir. Bir matrisi bir λ skaleriyle çarpmak için, bu matrisin bütün elemanlarını λ ile çarpmak yeterlidir. İki matrisin çarpımı ise daha şartlı, daha güç bir problemdir. A ve B gibi iki matris alınsın; C = BA çarpım matrisini (A'nın B ile soldan çarpımı) hesaplamağa çalışalım: B'nin sütun sayısı A'nın satır sayısına eşit olmadıkça işlem imkânsızdır; bu şartlarda, *i* ninci satırı ile *j* ninci sütununun kesiştiği yerde bulunan C elemanı, B'nin *i* ninci satırındaki elemanlar ile A'nın *j* ninci sütunundaki elemanları teker teker çarpıp, elde edilen çarpımları toplayarak bulunur. Eğer B matrisi (*p,n*) ve A matrisi (*n,m*) tipinde ise, C çarpım matrisi (*p,m*) tipindedir. İki matrisin çarpımı değişli bir işlem değildir: genel olarak AB ile BA birbirinden farklıdır.

● *İki matrisin eşitliği.* İki matris aynı şekilde yerleştirilmiş aynı elemanlardan meydana gelmişse, yani özdeşse birbirine eşittir. Eşit iki matris zorunlu olarak aynı tiptendir. A $[a_{ij}]$ ve B $[b_{ij}]$ matrisleri birbirine eşitse, *i* ve *j* indislerinin bütün değerleri için $a_{ij} = b_{ij}$ eşitliği elde edilir. A ve B matrisleri (*m,n*) tipinden ise A = B eşitliği skalerler arasındaki *m.n* eşitlik cümlesiyle eşdeğerlidir.

● *Matrislerin toplanması.* Toplama aynı tipten A ve B gibi iki matris için belirlenmiştir: toplam, aynı konumdaki elemanları toplayarak elde edilen s_{ij} elemanlı S matrisidir:

$$S = A + B \Rightarrow s_{ij} = a_{ij} + b_{ij}$$

Aynı tipten (*m,n*) matrisleri toplama için değişli bir grup meydana getirir; bunların etkisiz elemanları, bütün elemanları sıfır olan (sıfır matris) bir matristir.

● *Bir matrisin bir skalerle çarpımı.* Bir matrisin λ skaleri ile çarpımını elde etmek için bu matrisin bütün elemanları λ ile çarpılır (bir determinantın λ ile çarpımı bir tek satırın veya bir tek sütunun elemanları λ ile çarpılarak bulunur); bu işlem katılmalı bir işlemdir: λ (μM) = (λM) M; ayrıca toplamaya oranla iki kat dağılmalıdır:

$$(\lambda + \mu)\, M = \lambda\, M + \mu\, M$$
$$\lambda\, (M_1 + M_2) = \lambda\, M_1 + \lambda\, M_2.$$

Verilmiş bir cisim içindeki (*m,n*) basamaklı matrisler, bir skalerle toplama ve çarpma için vektörel uzay* yapısını taşır.

● *Matrislerin çarpımı.* İki A ve B matrisinin çarpımı ancak ikincinin yüksekliği birincinin uzunluğuna eşit olursa tanımlanır. A $[a_{ij}]$ matrisi (*m,n*) tipinden ve B $[b_{ij}]$ matrisi (*n,p*) tipinden olmak üzere, çarpım (*m,p*) tipinden bir matris verir ve bunun c_{ij} *elemanı* $c_{ij} = {}_{1j}.\ b_{1j} + a_{i2}.\ b_{2j} + \dots a_{in}.\ b_{nj}$ bağıntısı ile gösterilir.

c_{ij} elemanı, A matrisindeki *i* sıralı vektör satırla B matrisindeki *i* sıralı vektör sütunun iç çarpımıdır. A × B ve B × A çarpımları ancak A ve B aynı basamaktan iki kare matris olduğu zaman birlikte vardır ve bu halde bile her iki çarpım genellikle farklıdır: demek ki çarpma değişli değildir.

n'inci basamaktan kare matris'ler (toplama için değişli bir grup meydana getiren) cümlesinde, çarpma her yerde tanımlanır ve toplamaya göre katılmalı ve dağılmalıdır. Öyleyse *n*'inci basamaktan kare matrisler bir halka (değişli olmayan) meydana getirirler. Bu halkanın bir birim elemanı vardır ve bu da I köşegenel matrisidir; bu matriste asal köşegenin bütün elemanları 1'e eşittir; fakat burada bir tamlık halkası söz konusu değildir: A ve B matrisleri sıfır olmaksızın A × B = 0 bağıntısı elde edilebilir. Bir A kare matrisin, yalnız ve yalnız D determinantı sıfır olmadığı zaman bir A^{-1} ters matris vardır A^{-1}'in elemanları, Γ_{ji}, a_{ji}'nin D içindeki kofaktörü olmak üzere

$$a_{ij} = \frac{\Gamma^{j}{}_{i}}{D}\text{'dir.}$$

Bir ters matris kabul eden bir kare matris *düzgündür;* aksi halde *tekil* matris adını alır; bir çarpımın tersini, zıt sırada alınmış terslerin çarpımı verir: $(ABC)^{-1} = C^{-1}.\ B^{-1}.\ A^{-1}$.

Bir satır matrisle bir sütun matrisin çarpımı bir tek elemandan meydana gelir ve bir skalere eşdeğerdir:

$$[a_1\ a_2\ \dots\ a_n] \times \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \vdots \\ x_n \end{pmatrix} = a_1 x_1 + a_2 x_2 + \dots + a_n x_n.$$

Bundan dolayı çizgisel bir form iki matrisin çarpımı şeklinde de gösterilebilir.

Aynı şekilde çiftçizgisel

$$F = \sum_{i=1}^{i=n} \sum_{j=1}^{j=n} a_{ij}\, x_i\, y_j,$$

Foto. LAROUSSE

formu için, sıra ile elemanları $x_1, x_2, ..., x_n$ ve $y_1, y_2, ..., y_n$ olan sütun matrisler X ve Y ile ve $[a_{ij}]$ matrisi A ile gösterilirse $F = {}^tX A Y$ elde edilir. Özellikle A simetrik bir matris ise ${}^tX AX$ niceliği ikinci derece bir form verir.

● *Bir vektörel uzayda taban* değiştirme.* n boyutlu bir vektörel uzayda U $(\vec{u_1}, \vec{u_1}, ... \vec{u_n})$ tabanından V $(\vec{v_1}, \vec{v_2}, ..., \vec{v_n})$ tabanına formülüyle geçilirse ve $[P_{ij}]$ matrisi (zorunlu olarak düzgün) M ile gösterilirse, sembolik olarak

$$\begin{pmatrix} \vec{v_1} \\ \vec{v_2} \\ \vdots \\ \vec{v_n} \end{pmatrix} = M \begin{pmatrix} \vec{u_1} \\ \vec{u_2} \\ \vdots \\ \vec{u_n} \end{pmatrix}$$

şeklinde yazılabilir. Eğer taban değiştirmeden önce ve sonra bir vektör X ve X′ matrisleriyle gösterildiği düşünülürse $X = PX'$ matris eşitliği elde edilir; burada P matrisi M'in transpozesidir; P matrisine taban değişiminde *geçiş matrisi* denir.

● *Çizgisel bir uygulamada matrisin bir operatör olarak kullanılması.* (m,n) tipindeki A (a_{ij}) matrisi, n boyutlu bir E_n vektörel uzayının, m boyutlu bir F_m uzayı içindeki çizgisel uygulamasında operatör olarak kullanılabilir; bu uygulama $Y = AX$ formülü ile ifade edilir; burada X, E_n'nin bir sütun vecktörünün ve Y bu vektörün F_m deki görüntüsünü gösterir. E_n ve F_m uzaylarının herbirinde bir taban değişmesi yapılırsa, geçiş matrisleri sıra ile P ve Q olmak üzere, A çizgisel operatörünün yerini $B = Q^{-1} AP$ alır.

Farklı tabanlarla aynı çizgisel uygulamayı ifade eden A ve B matrisleri birbirine eşdeğerdir. Bir endomorfizma (E_n'nin kendi içindeki uygulaması) halinde P ve Q matrisleri özdeştir; bundan dolayı daha özel olarak $B = P^{-1}AP$ elde edilir ve A ile matrisleri *benzer* matrisler adın alır. Bir kare matrisin özdeğerlerinin, matris niteliklerinin belirlenmesi ve matrisin köşegenelleştirilmesi bu probleme bağlanır. Ayrıca matrisin çizgisel denklem sistemlerinin çözümünde temel görevi vardır.

— Sosyal psikol. *Sosyometrik matris*, grubun her üyesine matrisin bir satırı ile bir sütunu ayrılmıştır. Satır, kişinin tercihlerinin seçilmiş bir sosyometrik, matriste, grubun hangi üyelerine yöneldiğini ve gönderdiği haberleri gösterdiği için satırın sonunda elde edilen sonuçların toplamı, kişinin «toplama açıklığını» ifade eder. Öte yandan sütunda kişinin kimin tarafından seçilmiş olduğunu ve aldığı haberleri belirtir. Şöyle ki, sütunun aşağısında elde edilen sonuç, kişinin sosyometrik statüsünün bir değerlendirilmesi demek olan «tanınma ve sevilme»nin bir indisidir. Köşegen üzerine yerleştirilmiş bulunan bölmeler boştur. Seçme algılarını belirten bir matriste, satır, öznenin seçme bekleyişlerini, sütun ise bu öznenin gruptaki öteki üyelerin, bu seçmeleri gerçekleştirmeleri için yaptığı etkileri gösterir. Genellikle, kişiler, seçmelerini, çoktan aza doğru yönelen tercih sırasına göre belirtmelidirler. Zaten seçmelerin sırasını dikkate alabilecek bir puvanlama ve değerlendirme sistemi de meydana getirilmiştir. (LM)

MATRONA i. (lat. k.). Romalılarda hür ve evli kadın. || Roma hukukunda, *sine manu* evlenme yoluyle birleşmiş eş.

— Rom. mit. Juno ile Parca'ların lakabı.

—**Matronlar**, Roma İmparatorluğu zamanında Galya ve Germania'da onurlanan üç anatanrıça. (L)

MATRONALES çoğl. i. (lat. *matronalia*). Juno Lucina şerefine romalı kadınlar tarafından 1 martta yapılan şenlik. (L)

MATRUD sıf. Bk. MATRUT.

MATRUH sıf. (ar. *ṭarḥ*'tan *maṭrūḥ*). *Esk.* Atılmış, fırlatılmış, çıkarılmış.

— Mat. *Esk.* Çıkarılmış. || *Matruhun anh*, eksilen. || *Matruhün minh*, çıkan.

— Tic. *Esk.* Belirlenmiş (vergi). [M]

MATRUK sıf. (ar. *maṭrūk*). *Esk.* [İnsan için] Gevşek. || [Toprak için] Yağmurla kabarmış. (M)

MATRUŞ sıf. (fars. *ṭerāş*'tan osmanlıca *maṭrūş*). *Esk.* Tıraş olmuş, sakalsız: *Zamanın dökme perçemden matruş kelleye varınca her türlü tuvaleti bu hevesat meşheri arasında dönüp dolaşıyor* (Ahmed Rasim). [M]

MATRUT veya **MATRUD** sıf. (ar. *ṭard*'dan *maṭrūd*). *Esk.* Tard olunmuş, kovulmuş.

◆ **Matrudîn** çoğl. i. *Esk.* Kovulmuş kimseler.

◆ **Matrudiyet** i. *Esk.* Kovulmuş olma hali. (M)

MATSON (Randy), amerikan atleti (Pampa, Texas 1945). Olağanüstü bir fiziğe sahiptir (2 m; 120 kg); 1965'te dünya gülle atma şampiyonu oldu. 1967'de rekorunu 21,78 m ile yeniledi. (L)

MATSUDAYRA (Yoritsune), japon bestecisi (Tokyo 1907). Çerepnin'in öğrencisiydi. 2 Yaylılar dörtlüsü (1949-1951), piyano ve orkestra için eserler (*Tema ve Çeşitlemeler* [1952]; *Üç Bölüm* [1962]); orkestra eserleri (*Saybara'dan Değişimler* [1954]; *Sesli Şekiller; U-May* [1957]; *Samay* [1958]), üç orkestra için dans *Süit*'i (1960) besteledi. (L)

MATSUE, Japonya'da şehir, Honşu adasında, Şimane ilinin merkezi, Şinci gölü ile Japon denizi arasında; 110 000 nüf. Güzel manzaralı bir yerde kurulan eski derebeylik şehri. Lafcadio Hearn müzesi. Yakınında sıcak su kaynakları. (L)

MATSUKATA (MASAYOŞİ prensi, — denir), japon devlet adamı (Kagoşima 1835 - Tokyo 1924). Bir samuray'ın oğlu olan Matsukata, 1867'de Şagunların yönetimine son veren ihtilâle katıldı. 1874'ten sonra merkezî hükûmetin malî yönetimiyle uğraştı. Maliye bakanı olduğu sıralarda (1881-1891), 1878 - 1880 arasındaki enflasyondan sonra iflâs halinde olan japon ekonomisini kalkındırmak için bir para reformu yaptı. Bu reform, değiştirilemeyen kâğıt paraların kurtarılmasını ve bir japon bankasının kurulmasını kapsıyordu. İki defa başbakan oldu (1891 - 1892, 1896 - 1898). Her iki devrede ve 1898-1900 arasında Maliye bakanlığı görevini sürdürdü. Matsukata'nın en büyük hizmeti, japon parasını altın standardına göre bastırmak olmuştur (1897). 1917 - 1922 Arasında küçük ferman mührünü muhafaza etti. 1922'de prens oldu. XIX. yy. sonlarında, japon ekonomisinin istikrarı geniş ölçüde Matsukata'nın çalışmalarının eseridir. (M)

MATSUMOTO, Japonya'da şehir, Honşu adasında (Nagano ili), Fossa magna'nın bir çöküntü ovasında; 153 000 nüf. Ticaret merkezi ve büyük ipek sanayii. (L)

MATSUO HAŞO, japon şairi (Ueno, İga eyaleti 1643-öl. 1694). Yirmi iki yaşındayken efendisinden ayrıldı, Kyoto'ya gitti, Kitamura Kicin'in yanında öğrenim gördü. Tedi yıl sonra zen keşişi oldu, Japonya'yı dolaştı, şiirler yazdı. Tabiatı inceleyen bir meraklı, insanın duygu dünyasını araştıran bir gözlemciydi; yazdığı hayku*ların Japonlar için içli ve ince bir tadı, eşsiz bir ses düzeni vardır). *Oku-no Hosomiçi* (Oku'nun Dar Yolu) başlığı altında topladığı şiirlerini Japonya'nın kuzeydoğusunu dolaşırken yazdı (1689). [L]

MATSUOKA (Yosuke), japon siyaset adamı (Yamaguçi eyaletinde 1880-Tokyo 1946). Mançurya olayı konusunda Milletler Cemiyeti'nde Japonya'yı temsil etti (1932); Güney Mançurya demiryollarını yönetti (1935 - 1939), dışişleri bakanı oldu (1940-1941), bu sırada Almanya ve İtalya ile Üçlü ittifakı (27 eylül 1940), Rusya ile saldırmazlık antlaşmasını görüştü (13 nisan 1941). Savaş suçlusu olarak tutuklandı, duruşması başlamadan öldü. (L)

MATSURİ i. Japonya'da, şinto törenlerinin genel adı. (Japonya tarihinin başlangıcında imparatorun önünde yapılan toplantılara da bu ad verilirdi.) [L]

MATSUŞİMA, ing. **Matsushima,** Japonya'da koy, Honşu'nun doğu kıyısında. Matsuşima, çam ağaçlarıyle kaplı 800 adacıktan meydana gelen takımadalarıyle ünlüdür; burası Japonya'nın tabiî «üç harika»sından biri sayılır 1609'da inşa edilen buddha tapınağı Zuiganci ve şatafatlı Momoyama devri sanatının en güzel örneklerinden biridir. (L)

MATSUŞİTA (Şin İşi), japon bestecisi (Osaka 1921). On iki ton tekniğini benimsedi, orkestra eserleri (*Boyutlar; Sinfonietta* 1946]; *Ayrılış* [1949]; *Toccata ve Füg* [1955]; *İzomofizma* [1959]), piyano ve orkestra için bir *Senfonik Eser* (1956), koro eserleri (99 *İslande* [1957]; *Jet Pilotu* [1960]), oda müziği (on bir çalgı için 5 *bölüm* [1951]; bir üçlü) besteledi. (L)

MATSUYAMA, Japonya'da şehir, Şikoku adasında, Ehime ilinin idare merkezi, İç deniz ve meşhur Dogo kaynakları yakınında; 286 000 nüf. Bu eski derebeylik şehri, bir kâğıt ve dokuma sanayii merkezi haline gelmiştir. (L)

MATSUZAKA, Japonya'da şehir, Honşu adasında (Mie ili), İse koyunun batı kıyısı yakınında; 105 000 nüf. Dokuma sanayii (pamuk, ipek, sunî ipek) ve metalürji (tersaneler) merkezi. Limanından kereste ihraç edilir. (L)

MATSYA («balık»), tanrı Vişnu'nun cisimleşmesi. Ya sadece bir balık şeklinde veya bir balık kuyruğu ile ve ellerinde tanrının nitelikleri olan kalkan ve kepçeyi tutan bir insan gövdesi olarak temsil edilir. (L)

MATSYS veya **MASSYS** (Quinten veya Quentin), flaman ressamı (Louvain 1466'ya doğr.-Anvers 1530). 1491'de Anvers'e yerleşti, Anvers okulunun asıl kurucusudur. XV. yy.ın mirasını benimsedi; aynı zamanda, İtalya'dan, özellikle Vinci ve Raffaello'dan aldığı yenilikleri sanatına ihtiyatla ve ölçülülükle kattı. İlk *Madonna*'ları ve *Çarmıh*'ları gotik üslûbundadır. *Aziz Anna'nın Soyu* (1510, Brüksel müzesi) ve *İsa'nın Toprağa Verilişi* (1509-1511, Anvers müzesi) gibi büyük triptiklerinde, figürlerdeki kıvraklık, düzgün bir güzelliğe sahip olan kadınlar, klasik yapı, uzakların maviliği, renklerin akıcılığı Matsys resminin yeniliğini ortaya koyar (Anvers'teki *Magdalena* tablosu). Quinten Matsys, yaşadığı yüksek kültür ortamını portrelerinde yansıttı: Barberini sarayındaki (Roma) *Erasmus*, Longford Castle'daki *Peter Gillis*, Liechtenstein galerisindeki (Viyana) *Piskoposluk Meclisi Üyesi. Banker ve Karısı*'nda (Louvre) ressam, Jean Van Eyck'in kaybolan bir eserinin konusunu canlandırdı ve günlük hayat sahnelerinin konu edilmesi yolunda ilk adımı attı. Quinten Matsys, dostu Erasmus gibi gelenekle bağlarını büsbütün koparmakta bocalayan bir reformcudur. — Oğullarının ikisi de ressamdı: JAN (Anvers 1505'e doğr. - ay.y. 1575), 1544-1568 arasında İtalya'da kaldı. Son eserleriyle fontainebleau sanatı arasında yakınlık vardır (*Flora*, Hamburg müzesi). Eserleri, Anvers, Augsburg, Boston, Brüksel müzelerindedir. — CORNELİS (Anvers 1508'e doğr.-ay.y. 1560'a doğr.). Manzara ressamı olarak tanındı; aynı zamanda günlük hayattan sahneler çizdi, Onun eserlerinde halk zevki ve mizah yeteneği göze çarpar. Cornelis, bu yanıyle Bruegel'in habercisi sayılır. Eserleri, Amsterdam, Anvers, Berlin müzelerindedir. Cornelis, ayrıca, usta ressamların tablolarından gravürler yaptı. (L)

MATTA (Roberto), şilili ressam (Santiago 1911). 1931'de mimar oldu, 933'te Paris'e giderek Le Corbusier ile çalıştı, sonra resme yöneldi. Tanıştığı gerçeküstücüler onun ilk eserlerinde (*Psikolojik Morfolojiler*, 1938) André Bréton'un «mutlak otomatizm» dediği şeyin tam bir örneğini buldular. Matta, 1939'da A.B.D.'ye gitti ve gerçeküstücülere katıldı. 1944'ten sonra eserlerinde yeni bir anlayış görülür. Kozmik alevler içinde, tehdit edici makinelerin uzaktan kontrol edilen tuzakları arasında dolaşan olağanüstü varlıklar, kurbanlar, cellâtlar çizdi. 1957'te birkaç kere İtalya'ya gitti, sonra Paris yakınlarına yerleşti. Büyük panolarında sürekli olarak geliştirdiği yeni ve epik anlayışında, varlığın şartlarına ve dünyadaki siyasî olaylara bağlı kaldı (*Cemile Meselesi* [1962'de Marzotto ödülü]; *Birliğin Durumu Üstüne* [A.B.D.], üç kanatlı tablo, 1964-1965). Marx'çılara yakın dost-

imparator MATYAS tahta çıkışından önce D. Custos'un gravürü Cabinet des Estampes, Paris

Charles MATURİN

Foto. LAROUSSE; Dictionnaire des Auteurs

Ana Maria MATUTE

MATYAS I
XV. yy. gravürü
Cabinet des Estampes,
Paris

luk kuran Matta, bağımlı gerçeküstücülüğün, kavgacı sanatın en ünlü ressamıdır. 1967'de Avrupa, Amerika ve Saint - Denis'de (Seine - Saint - Denis) eserleri sergilerdi. Unesco sarayının süslenmesine katkıda bulunan Matta'nın art Moderne müzesinde eserleri vardır. (L)

MATTA Aziz, havari ve İncil yazarı. Romalılar adına vergi toplarken Kefar Nahum'da İsa'nın çağrısına uyarak havari oldu. Dört İncil'den birincisi onun eseridir. Bir geleneğe göre Hamsin'den sonra Filistin'de ve Habeşistan'da Hıristiyanlığı yaymağa çalıştı ve bu uğurda can verdi. Kemiklerinin XI. yy.da Salerno'ya götürüldüğü sanılır.

— İkonogr. Matta, genel olarak kanatlı bir adamla birlikte temsil edilir. Azizin resimlerine Couture du Mans, Floransa (Ghiberti), Tübingen, Sévilla (Breton Mercadante), Saint-Jean-de-Latran'daki (C. Rusconi) heykellerde ve birçok roman veya gotik kilisesinde rastlanır. Aziz Matta'yı tablolarında canlandıranlar arasında B. Daddi (Floransa), Caravaggio (Berlin, 1945'te yok edildi), Guercino (Dresden), Rembrandt (Louvre) sayılabilir. Hayatından parçalar Assisi'nin vitraylarında, özellikle Roma'daki San Luigi dei Francesi (1597) için Caravaggio'ya ısmarlanan bir dizi tabloda yer alır. *Aziz Matta'ya Çağrı* konusunu Carpaccio (Venedik) Mabuse (Londra), C. Engelberchtsz (Berlin), Terbrugghen (La Havre ve Utrecht), Valentin (Rouen) ve Fr. Puget (Château-Gombert) gibi ressamlar işledi. Ayrıca Vigno'nun *Zulüm*'ü (Arras), Poussin'in *Aziz Matta ile Melek* (Berlin) adlı eserleri ünlüdür. (L)

MATTA ECHAURREN (Roberto Sebastian), şilili ressam ve mimar (Santiago 1911). Santiago Katolik üniversitesinde okudu. 1931'de mimarlık diploması aldı. Paris'te Le Corbusier'nin atelyesinde çalıştı (1933). Dostu Garcia Lorca onu Dali ve Breton ile tanıştırdı. Onların teşvikiyle resme yöneldi. İlk resimlerini 1938'de Trevignon'da (Bretagne) yaptı. 1939'da A.B.D.'ye yerleşti. Kısa bir süre için Şili'ye döndü. 1948'de Avrupa'ya göçetti. Soyut gerçekçiliği amerikalı ressamları derinden etkiledi. En ünlü tabloları *Ruh Morfolojisi* (1938-1939), *Düş Harmanında* (1956), *Cem ile Sorunu*'dur. Bu son eseriyle 1962'de Marzotto ödülünü kazandı. (M)

MATTAGAMİ gölü, Kanada'da göl, Québec'in batısında. Yakınında, bakır ve çinko yatakları. (L)

MATTAL sıf. (ar. *ṭūl*'den *maṭṭāl*). *Esk.* Borcunu ödemekte geciken. (M)

MATTAN, Kutsal Kitap'ta iki kişinin adı. Bunlardan biri: Kudüs'te bir Baal rahibi (öl. M.Ö. 870'e doğr.); Atalaya devrinde tanrısının sunağı önünde boğazlandı; öbürü: Aziz Yusuf'un atalarından biri. (L)

MATTANÇERİ, Hindistan'da (Kerala) şehir, Umman denizi kıyısında, Koşin'in güneyinde; 73 900 nüf. (kalabalık yahudi topluluğu). Ticaret merkezi. Pirinç tarlaları. (L)

MATTATİAS, Makkabi*lerin babası. (L)

Matta'ya Göre İncil (AZİZ), kilise kanunlarına uygun dört İncil'den biri. Metnin incelenmesi, ilk İncil'i Matta'ya mal eden geleneği çürütmez. Kitap, Yunancaya aktarılmıştır. Katoliklerin görüşü, ilk metnin Aramca olduğunu ileri sürer. Katolik olmayanlar, asıl metnin Yunanca olduğunu söylerler. Roma kilisesi, muhtemelen Markos İncili'nden etkilenen bugünkü yunanca Matta İncili'ni Tanrı kelâmları arasına almıştır. Filistin geleneğini dile getiren ve Yahudiler için yazılmış olan Matta İncili, Tanrı mutluluğu ve bu mutluluğun Nasiriye'li İsa tarafından gerçekleştirilmesi tema'sı üstünde durur. Bu kitapta, Aziz Yusuf'un hatıralarıyle dolu «Çocukluk İncili» ve İsa'nın beş vaızı vardır; bunların en önemlisi (bölüm V-VII), Hıristiyanlığın temel kuralı olan *Dağdaki Vaız*'dır. (L)

MATTEİ (Alessandro), italyan kardinali (Roma 1744 - ay.y. 1820). 1777'de Ferrara başpiskoposu, 1779'da kardinal oldu. Tam yetkili temsilci sıfatıyle, 1797'de Tolentino antlaşmasını imzaladı. 1809'da Porto başpiskoposu olarak Napolyon'un siyasetine karşı çıktı. Papa Pius VII'ye Fransa'da refakat eden «siyah» kardinallerdendir. 1814'te Ostia piskoposluğuna getirildi. (L)

MATTEİ (Enrico), italyan iş ve siyaset adamı (Acqualagna 1906 - Pavia yakınları 1962). İşçiydi; Direniş hareketinde (1943 - 1945) etkin bir rol oynadı. AGİP'in (*Azienda Generale İtaliana Petroli*) [İtalyan Petrolleri Genel merkezi] Kuzey İtalya olağanüstü komiserliğine getirildi (mayıs 1945); petrol araştırmalarına girişti ve Caviaga'da önemli metan yataklarını ortaya çıkarttı (mart 1946). ENİ'nin (*Ente Nazionale İdrocarburi*) [Hidrokarbür Millî kurumu] kurulmasına (1953) önayak oldu; dünya hidrokarbür piyasasında önemli bir rol oynayan bu kamu girişiminin başkanlığını yaptı. 1945-1946 Yıllarında Danışma meclisi üyesiydi. Hıristiyan Demokrat partiden milletvekili seçildi (1948-1953). [L]

MATTEİ (Stanislao), italyan bestecisi (Bologna 1750 - ay.y. 1825). Fransisken rahibi, papaz Martini'nin öğrencisi ve çalışma arkadaşı idi. San Francesco (Bologna) kilisesinde ustasının yerine müzik yöneticisi oldu. San Petronio'da da aynı görevde bulundu. 1799'da Filarmoni akademisine girdi, Rossini ve Donizetti'nin hocası oldu. Başlıca eserleri arasında çok sayıda dinî müzik parçası, bir oratoryo ve on altı senfoni yer alır. *Pratica d'Accompagnamento Sopra Bassi Numerati* (Şifreli Basla Eşlik Etme Temrini) [1788-1830] gibi metot ve inceleme kitapları da yazdı. (M)

MATTEİS (Nicola Antonio), XVII. yy.da yaşamış italyan bestecisi ve kemancısı. 1672'de İngiltere'ye giderek Londra'da keman için *Arire, Preludij, Alemande* v.b., *Altre Arie piu Difficili e Studiose,* ayrıca gitar, lavta veya klavsen için *The False Consonances of Musick* adını verdiği bilgi kitabını yayımladı. (L)

MATTEO Dİ GİOVANNİ, Matteo da Siena denir, italyan ressamı ve mozaikçisi (Borgo San Sepolcro 1435'e doğr. - Siena 1495). Vecehietta'nın öğrencisiydi. XV. yy.-ın ikinci yarısında Siena'da etkili oldu. Zengin üslûbu, Pollaiolo üslûbunu andıran bir hareketlilik gösterir (*Çarmıha Geriliş* [1460, Asciano]; *Meryem'in Urucu* [1475, Londra]). Matteo, Siena katedralinde mozaikler yaptı (*Masumların Katli* [1481]). [L]

MATTEOTTİ (Giacomo), italyan siyaset adamı (Fratta Polesine 1885-Roma 1924). Milletvekili (1919) ve Sosyalist parti genel sekreteri (1924) oldu. Mecliste, faşist rejimi meşru olmamakla suçladı (30 mayıs 1924), milisler tarafından kaçırılarak öldürüldü (10 haziran). Ölümü, muhalefetin parlamentoyu terk etmesine yol açtı (1924). 1946'da tutuklanan katilleri otuz yıl hüküm giydiler (1947). [L]

MATTERHORN, Cervin'in almanca adı. (L)

MATTEUCCİ (Carlo), italyan fizikçisi ve siyaset adamı (Forli 1811-Ardenza, Livorno yakınları 1868). Elektriğin fizyolojik etkileri ve kaslardaki elektriklenme üstüne araştırmalarıyle tanındı. 1848'de senatör, 1862'de eğitim bakanı oldu. (L)

MATTEUCCİ (Pellegrino), italyan gezgini (Ravenna 1850 - Londra 1881). Mavi Nil kıyıları (1877-1878) ile Habeşistan'ı (1879), 1880-1881 arasında da A. M. Massari ile birlikte Afrika'yı batıdan doğuya, Kızıldeniz'den Gine körfezine kadar dolaştı. İlk yolculuğunun izlenimlerini *Sudan ve Gallas* (1877) ile *İn Abissinia* (Habeşistan'da) [1880] adlı eserlerinde anlattı. (L)

MATTHEW (Robert H.), ingiliz mimarı (Edinburgh 1906). 1946-1953 Arasında Londra'da County Council'de çalıştı, sonra Edinburgh Üniversitesi Mimarlık kürsüsüne getirildi. 1951'de Londra'da, Royal Festival hall'i yaptı. Özellikle Commonwealth institute, Mattew'nun en güzel eseri sayılır. Bu yapıda, sergi salonunun üzerini, at eğeri biçiminde bir çatı örter; bu çatı bir kablo sistemi'yle tutturulmuştur. (L)

MATTHAEUS Vindocinensis, XII. yy.da yaşamış latin şairi (Vendôme - öl. ay.y. XII. yy. sonları). *Milo, Pyramus, Tobias* adlı manzum eserleri vardır. (L)

MATTHAİOS KANTAKUZENOS (öl. Mystras 1383), bizans imparatoru (1354-1357), Mystras despotu (1380-1383), İoannes VI'nın oğlu. Edirne'de bir prenslik kurdu (1347), sonra babası tarafından imparatorluğa ortak edildi (1354). Babası tahtı bırakınca (1355) Matthaios iktidarda kaldı, fakat Sırplar tarafından esir edildi ve İoannes V Palaiologos'a teslim edildi. Tahttan vaz geçti ve Mystras'a, küçük kardeşi despot Manuel*'in yanına çekildi, 1380'de onun yerine geçti. (L)

MATTHESON (Johann), alman müzikçisi ve müzik nazariyecisi (Hamburg 1681-ay. y. 1764). Doğduğu bölgede, İngiltere elçisinin yanında çalıştı. Händel, Hamburg'a geldiği zaman (1703-1709), Mattheson onunla dost oldu, fakat iki müzikçi zaman zaman çatıştılar. Buxtehude'nin kızıyle evlenmek zorunda kalmamak için kendisine Lübeck'te teklif edilen orgculuk görevini kabul etmedi (1703). 1715'te Hamburg katedralinin kantoru ve Piskoposluk meclisi üyesi oldu. Gittikçe ilerleyen sağırlığı yüzünden müzikle ilgili görevinden ayrılmak zorunda kaldı (1729). Bundan sonra nazarî yazılar yazmağa başladı. Başlıca eserleri: sekiz opera; yirmi dört kantat veya oratoryo; bir *Passion;* bir missa. Tenkit ve nazarî eserleri oldukça çoktur: *Das neu Eröffnete Orchester* (Yeni Kurulan Orkestra) [1713]; *Das Forschende Orchester* (Araştırıcı Orkestra) [1721]; *Critica Musica* (Müzik Tenkidi) [1722 - 1725]; *Der Musikalische Patriot* (Müziksever) [1728]; *Grundlagenen einer Ehrenpforte* (Bir Zafer Takının Temelleri) [1740]; *Grosse Generalbass-Schule* (Büyük Bas Okulu) adıyle 1739'da yeniden basılan *Die Exemplarische Organistenproba* (Örnek Bir Orgcu Provası) [1719]; *Der Volkkommene Kapellmeister* (Mükemmel Kapella Şefi) [1739]. Nazarî yazılarında meselelerin pratik yönlerine eğilir, ilerlemeye öncelik tanır, zamanaşımına uğramış geleneksel unsurlardan vaz geçilmesini, bunun yerine tonal sistemin benimsenmesini öğütler. (L)

MATTHEW Paris'li, ingiliz tarih yazarı (1195'e doğr. - 1259'dan sonra). Saint Albans keşişiydi (1217). 1248'de İnnocentius IV tarafından misyoner olarak Norveç kralı Haakon'un yanına gönderildi ve Henry III'e danışmanlık yaptı (1257). 1235-1259 Arasında yazdığı *Chronica Majora*'sı (Büyük Kronik) [1866-1869 arasında yayımlandı] ve özellikte *Chronica Minora*'sı (Küçük Kronik) [esere yanlış olarak *Historia Anglorum* (İngilizlerin Tarihi) adı verilir; 1869'da yayımlandı], Ortaçağa ait en değerli eserlerden biri sayılır. (L)

MATTHEWS (Washington), amerikalı etnolog ve hekim (Killiney, Dublin idare bölümü 1843 - Washington 1905). A.B.D.'ye göç eden bir irlandalı hekimin oğluydu. 1864'te İowa Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi. Meslek hayatının büyük bir kısmını batı ve güneybatıdaki askerî bölgelerde geçirdi. 1884-1890 Arasında Askerî Tıp müzesinde görev aldı. 1895'te emekli oldu.

Matthews, kızılderili Hidatsa'lar (Missouri, Gros Ventres) üstüne yaptığı araştırmalarla tanındı. Eserleri: *Grammar and Dictionary of the Hidatsa* (Hidatsa Dili Gramer ve Lûgati) [1873]; *Ethnography and Philology of the Hidatsa İndians* (Hidatsa Yerlilerinin Etnografya ve Filolojisi) [1877]; *Navajo Legends* (Navajo Efsaneleri) [1897] ve navajo mitos ve âyinleri üstüne yazdığı iki önemli yazı («*The Mountain Chant*» [Dağ Şarkısı, 1887] ve «*The Night Chant*» [Gece Şarkısı, 1902]). (M)

MATTHİAS (Viyana 1557-ay.y. 1619), germen imparatoru (1612-1619), Maximilian II'nin üçüncü oğlu; genç yaşta iken, États généraux kendisine Felemenk'in yönetimini teklif etti, fakat Matthias, memlekete gücünü kabul ettiremedi (1578-1581). Kardeşi Rudolf II, onu Avusturya genel valisi yaptı. Matthias Türklere karşı açılan savaşı yönetti (1593-1606) ve haracın kaldırılmasını sağladı; fakat destek sağlamak için, Macarların din serbestliğini tanımak zorun-

Foto. LAROUSSE

da kaldı. Macaristan, Moravya, Avusturya (1608) ve Bohemya'yı (1611) ele geçirmek için Rudolf'un güçsüzlüğünden yararlandı, bu yüzden protestanlara önemli imtiyazlar tanımak zorunda kaldı. Rudolf'un ölümü üzerine (1612), hayat kaydıyle imparator seçildi ve kuzeni koyu katolik Steiermark'lı Ferdinand'ı kendine halef seçmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Çekler isyan etti (23 mayıs 1618) ve Matthias bu ayaklanmayı bastıramadan öldü (mart 1619). [L]

MATTHİESSEN (Francis Otto), amerikalı sanat tenkitçisi (Pasadena, Kaliforniya 1902 - Boston, Massachusetts 1950). 1942'den ölümüne kadar Harvard'da tarih ve edebiyat profesörlüğü yaptı. İlk tenkitleri, *Sarah Orne Jewett* (1929), *Translation: an Elizabethan Art* (Tercüme: bir Elizabeth Devri Sanatı) [1931] ve *The Achievement of T. S. Eliot*'tur (T. S. Eliot'ın Başarısı) [1935; genişletilmiş baskı, 1947]. Bu ilk tenkitlerini, amerikan edebiyatının önemli bir dönemi üstüne hazırladığı aydınlatıcı bir eseri izledi: *The American Renaissance: Art and Expression in the Age of Emerson and Whitman* (Amerikan Rönesansı: Emerson ve Whitman Devrinde Edebiyat ve Sanat) [1941]. *The James Family* (James Ailesi) [1948] adlı birbirine bağlı birçok eserin ilki olan *Henry James: the Major Phase'i* (Henry James: En Bellibaşlı Safha) 1944'te yayımlandı. Aynı yıl, Henry James'in yazarlar ve sanatçılarla ilgili nikâyelerini, 1947'de amerikan romanları ve hikâyelerini, gene 1947'de Kenneth B. Murdock ile birlikte yazarın hatıralarını yayımladı. Matthiessen ayrıca yakın arkadaşı ressam Russel Cheney'in biyografisini (*Russell Cheney* [1947]) ve sosyalist görüşlerinin başlıca ilkelerini yansıtan *From the Heart of Europe* (Avrupa'nın Kalbinden) [1948] adlı bir seyahatname yazdı. İntihar ederek ölen Matthiessen'ın *Theodore Dreiser* adlı biyografisi ölümünden sonra yayımlandı (1951). Matthiessen'ın denemelerinden ve tenkitlerinden seçmeleri, John Rackliffe 1952'de *The Responsibilities of the Critic* (Tenkitçinin Sorumlulukları) adlı altında yayımladı. (M)

MATTHİEU (Gustave), fransız şairi ve şarkı yazarı (Nevers 1808 - Bois-le-Roi 1877). Denizci, tablo tüccarı ve ticaret firması temsilcisi oldu. *Grand Étang* (Bir Gölcüğün Efsanesi) gibi şiirlerle, neşeli ve yergili şarkılar (*Jean Raisin; Le Triomphe du Vin* [Şarabın Zaferi]; *Monsieur Capital; Monsieur Gaudéru; La Chasse du Peuple* [Halk Avı]) yazdı. (L)

MATTHİEU Acquasparta'lı, italyan ilâhiyatçısı ve kardinali (Acquasparta, Todi 1240'a doğr. - Roma 1302). Fransisken tarikatının genel başkanıydı (1287-1289). Kardinal olunca (1288), Güzel Philippe'e karşı Bonifacius VIII'in siyasetini destekledi. Yaptığı ilâhiyat incelemelerinin en önemlisi, iskolastik edebiyatın şaheserlerinden sayılan *Quaestiones Disputatae*'dir (Tartışılan Meseleler.) [L]

MATTHİEU Urfalı, ermeni kronikçisi (öl. Urfa [Edessa] 1144). Keşişti; 942-1132 arasındaki Doğu Anadolu, Suriye ve dolaylarının tarihini yazdı. Esere Grègoire le Prêtre devam etti. (L)

MATTHİSSON (Friedrick VON), alman şairi (Hohendodeleben, Magdeburg yakınları 1761 - Wörlitz 1831). Bonstetten ve Madame de Staël'in dostuydu. Lirik şiirler yazdı. *Lied*'lerinden (1781, 1783) birçoğu zamanında çok tutulmuştur. (L)

MATTİAS Aziz, havari (öl. 61 veya 64). «Havarilerin Eylemleri»nde (I, 21-26) anlatıldığına göre, ilk müminler Aziz Petrus'un tavsiyesine uyarak Yahuda'nın halefini kura ile tayin etmeyi kararlaştırdılar. Kurayı Mattias kazandı. Söylentiye göre Mattias, Yahudiye'de Hıristiyanlığı yaydıktan sonra Makedonya'ya geçti, sonra gene Kudüs yöresine döndü, orada Yahudiler tarafından öldürüldü. (L)

MATTİOLİ (Andrea), italyan bestecisi (Panza 1617-öl. 1675'ten sonra). İmola katedralinin koro yöneticisiydi (1646), sonra Mantova dükünün kapellasında din ve müzik işleri görevlisi oldu. Başlıca eserleri: *Inni Sacri Concertati a* 1, 2, 3, 4, 5, 6 *Voci con Strumenti e Senza*, (Çalgılı ve çalgısız 1,2,3,4,5,6 Sesli Kutsal Müzik) [1646]; 8 *sesli Mezmurlar* (1671). Dramatik türde, *Esilio d'Amore* (1650); *Il Ratto di Cefalo* (1651), *Didone* (1656), *Perseo* (1666) operalarını besteledi. Bir de *Compieta a 4 Concertato* (1639) adlı eseri vardır. (L)

MATTİOLİ (Ercole) italyan diplomatı (Bologna 1640 - Paris 1703). Bologna üniversitesinde profesördü, sonra Mantova dukasının sekreter ve elçisi oldu, siyasî sebeplerle Fransızlar tarafından yakalandı. Pinerolo'da (1679), sonra Bastille'de hapis yattı. Demir* Maske'nin Mattioli olması muhtemeldir. (L)

MATTO DE TURNER (Clorinda), perulu kadın romancı (Paullu 1854-Arjantin 1909). *Tradiciones Cuzquenas* (Cuzco Yerlilerinin Gelenekleri) [1875] adlı eserini *El Correo del Peru* (Peru Postası) gazetesinde yayımladı. Arequipa'nın *La Bolsa* (Servet) dergisinde yazı işleri müdürü oldu; daha sonra *El Peru Ilustrado* (Resimli Peru) dergisini yönetti. *Los Andes* (Ant Dağları) adlı günlüğü, siyasî muhaliflerinin tepkisiyle karşılandı. Romancı bu yüzden Peru'yu terk etmek zorunda kaldı. Mercedes Cabello de Carbonera ile, Peru'da natüralizmi başlatmıştır. *Aves sin Nido* (Yuvasız Kuşlar) [1889] ve *Indole* (Huy) [1891] adlı eserleri bu anlayışın güçlü örnekleridir. (L)

MATTON (Roger), kanadalı besteci (Granby 1929). Cl. Champagne ve N. Boulanger'nin öğrencisiydi; folklordan yararlanarak senfonik eserler (*Escaouette* [1957]), org müziği, iki piyano için bir *Brezilya Dansı* (1946), bir koreografik süit (*Yıldız Falı* [1958]), *Senfonik bölüm Nu.* 1 (1960), *Senfonik bölüm Nu.* 2 (1962), iki piyano için bir konçerto (1964) besteledi. Halen Québec'te, Laval Üniversitesi Folklor arşivinde görevlidir. (L)

MÂTUF sıf. (ar. *ᶜatf*'tan *maᶜṭūf*). *Esk.* Bir yöne eğilmiş. || Bir tarafa yöneltilmiş, atfedilmiş: *Düşmanlarımızın her taraftaki teşebbüsleri hep vatanın parçalanması ve milletimizin esir olması gayelerine mâtuftur* (Atatürk). || *Mâtuf olmak*, bir şeye yöneltilmek, yönelmek: *Ey nazre-i mahmur-ı semavi / Zulmetlere mâtuf olamazsınız* (Tevfik Fikret).

— Gram. *Esk.* Kendinden önceki kelimeye veya cümleciğe bağlaç ile bağlı olan. || *Mâtuf-ün aleyh*, bağlaç ile bir diğer kelimeye bağlı olan kelime. (M)

MATUH sıf. (ar. *ᶜateh*'ten *maᶜtūh*). *Esk.* Bunak, bunamış: *Ebu Süfyan'ın karısı mahut Hind, hemen kocasının üzerine hücum etti ve sakalından tuttu: «Ey âl-ı Galib! Şu matuh herifi öldürünüz» diye haykırdı* (Cevdet Paşa).

◆ **Mâtuhane** zf. *Esk.* Bunamışçasına. (M)

MÂTUK sıf. (ar. *ᶜıtk*'tan *maᶜtūk*). *Esk.* Azat olunmuş (köle).

◆ **Mâtuka** sıf. *Esk.* Azat olunmuş (cariye). [M]

MÂTUM sıf. (ar. *ṭaᶜam*'dan *maᶜṭūm*). *Esk.* Yenecek (şey).

◆ **Mâtumat** çoğl. i. *Esk.* Yiyecekler. (M)

MÂTUN sıf. (ar. *ṭaᶜūn*'dan *maṭᶜūn*). *Esk.* Vebaya tutulmuş.

◆ **Mâtunen** zf. *Esk.* Vebaya tutularak. (M)

MATUN sıf. (ar. *taᶜn*'dan *maṭᶜūn*). *Esk.* Ayıplanmış, ta'n olunmuş: *Hergün başında yıldırım, alnında zelzele / Mat'un u müşteki yaşadın, hep elem, hüzün* (Tevfik Fikret). || Mızrakla yaralanmış. (M)

MATUR, Kuzey Tunus'ta (Bizerte ili) şehir; 14 600 nüf.

— *Matur ovası*, Mogod dağlarının eteğinde uzanır. Eski bir göl ovası olan Matur ovasında, cebel Adrkel'in eteğinde, Bizerte gölüne bağlı Garaa Aşkel gölü vardır. Burası avrupalı sömürgecilerin yerleştiği bölgelerden biridir. (L)

MATURİN, Venezuela'nın kuzeydoğusunda şehir, Monagas eyaletinin merkezi; 86 000 nüf. Bölgede petrol işletmesi. (L)

MATURİN (Charles Robert), irlandalı yazar (Dublin 1782 - ay.y. 1824). *Bertram* (1816) adlı trajedisiyle tanındı. Korkunç, esrarlı romanlar yazdı: *The Fatal Revenge* (Kaçınılmaz Öç) [1807]; *Melmoth the Wanderer* (Serseri Melmoth) [1820]. (L)

MATUŞKA (Alexander), slovakyalı tenkitçi ve tarihçi (Vlkanova 1910). Eserlerinde özellikle çek ve slovak edebiyat tarihini inceledi. (L)

MATUTA veya **MATER MATUTA**, şafak tanrıçası. Roma'da bir tapınağı vardı ve *Matralia* bayramında kutlanırdı. Leukothea veya İno adlı yunan tanrıçası ile bir sayıldı. (L)

MATUTE (Ana Maria), ispanyol kadın edebiyatçı (Barcelona 1926). Romanlarında aynı zamanda gerçekçi, fantastik bir dünyayı canlandırır: *Los Abel* (1948); *Fiesta al Noroeste* (Kuzeybatıda Şenlik) [1953]; *Pequeno Teatro* (Kuklalar) [1954]; *Primera Memoria* (İlk Hatıra) [1956]. (L)

MATÜREN'LER, afrika ülkelerinde (Berberîlerde) esir bulunan hıristiyanları kurtarmakla görevli teslisçiler tarikatına bağlı rahipler. (Tarikat Fransız devrimi sırasında ortadan kalktı.) [L]

MATÜRİDÎ (Muhammed bin Muhammed EL), matüridî mezhebinin kurucusu (Matürîd ?-Semerkant 944). Semerkantlı bir türkün oğlu. Doğduğu yerin adından dolayı kendisine *Ebu Mansur Matürîdî* de denir. Kelâm ve fıkıh alanındaki çalışmaları ve çağına göre derin bilgisi yüzünden *İmam ül Mütekellimin* lakabıyle anılır.

Matürîdî, hanefî mezhebinin kelâmcısı sayılır. Bugüne kalan eserlerinin çoğu bu konudadır. Anadolu ve türk ili müslümanlarının (sünnî Türklerin) imamıdır. Bu yüzden bu Türklere «matüridî» denir. Matürîdî'nin en önemli eserleri, *Kitabü't-Tevhid* (Birlik Kitabı) ve *Risalet-ül-Akaid*'dir (İnançlar Risalesi). [M]

MATÜRİDİLER, Muhammed *Matürîdî*'nin kurduğu mezhebe mensup olanlara verilen ad. Bk. MATÜRİDİYE. (M)

MATÜRİDİYE i. (imam *Matürîdî*'nin adından). Din. İmam Matürîdî'nin kurduğu mezhebin adı.

— ANSİKL. X. yy. başlarında kurulan *Matürîdiye* mezhebi bütün davranışlarında, dinle ilgili tutumlarında Ebu Hanefî'nin koyduğu ilkelere bağlanır. Kur'an ve hadislerle bildirilen kurallara uyma gereği vardır. İman, İslâmlığın temelidir ve akıldan önce gelir. Âlem ve onun içinde yer alan bütün varlık türleri, Tanrı tarafından yaratılmıştır. Kıyamet bir gerçektir. İmanın ilkeleri aklın kurallarına uygundur. Bir müslümanın davranışıyle imanı arasında bağlantı vardır. Hz. Muhammed'in bütün bildikleri haktır (doğrudur), onları bilmek, anlamak hak olanı kavramak, tanımaktır. Selefiye mezhebinin bazı ilkelerini olduğu gibi benimseyen Matürîdiye, islâm mezhepleri arasında kendisi gibi imana dayanan Eşariyeden birçok konuda ayrılır. Bu yüzden, Eşariyenin yaygın olduğu bölgelerde Matürîdiye, onun tutunduğu çevrelerde Eşariye pek gelişemedi. (M)

MATVEYEV (Andrey Matveyeviç), rus ressamı (Novgorod 1701 - Petersburg 1739). 1727'de Petersburg'da Pyotr ve Pavel katedralinin dekorlarını yaptı. Eserleri arasında, *Resmin Alegorisi* (1725) [Leningrad müzesi] bazı portreleri, bu arada *Karısıyle Birlikte Kendi Portresi* (1729) [Leningrad müzesi] adlı tabloları anılmağa değer. (L)

MATVEYEV (Fyodor Mihayloviç), rus ressamı (Petersburg 1758 - Roma 1826). Çağının en ünlü manzara ressamıdır; hayatının büyük bir kısmını İtalya'da geçirdi. Eserleri, Leningrad'da (*Maggiore Gölü; Roma Kırları*), Montpellier'de (*Manzara; Tivoli Çağlayanları*) ve Moskova'dadır (*Amfiteatr*). [L]

MATVİ sıf. (ar. *ṭayy*'dan *matvî*). *Esk.* Dürülmüş, kıvrılmış (şey): *Reng-i hakikat nedir, fark eden ebsâr için / Goncede matvî duran her varak ümmü-ül-kitap* (M. A. Ersoy). || Bir şeyin içine sarılmış.

◆ **Matviyen** zf. *Esk.* Bir şeyin içine sarılarak. (M)

MATYAS I (Kolozsvar 1440 - Viyana 1490), **Corvinus** denir, Macaristan kralı

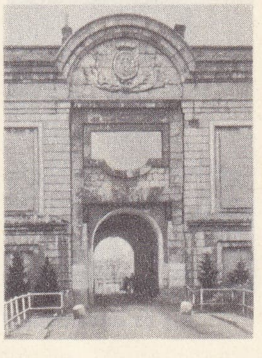

MAUBEUGE
Mons kapısı

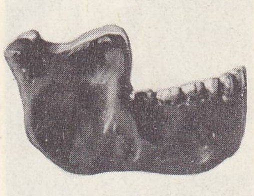

bir Mauer'li
çene kemiği

Somerset **MAUGHAM**

Foto. Desmarez, X (LAROUSSE)

Guy DE MAUPASSANT

René de MAUPEOU
XVIII. yy. fransız okulu
Versailles müzesi, Paris

MAUPERTIUS

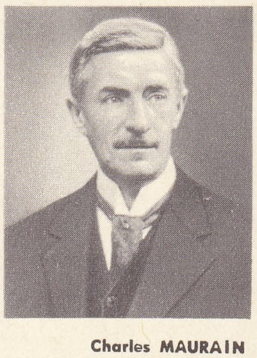

Charles MAURAIN
1933'te

(1458 - 1490), Hunyadi Yanoş'un oğlu. Macar soyluları tarafından kral seçildiğinde, Prag'da rehine idi. Aragon'lu Beatriz ile ikinci evliliğinden sonra Rönesansa tutkuyle bağlandı; Buda (Budin) sarayını güzelleştirdi, Corvina kitaplığını ve Pozsony (bugün Bratislava) üniversitesini kurdu. İyi düzenlenmiş bir maliye ile desteklenen kuvvetli ve sürekli bir ordu bulundurdu. Ölçüsüz ihtirasları yüzünden girdiği savaşların çoğunu kazandı: Bohemya'yı kaybettiyse de kral Vladislav II'den kendisine Lausitz, Silezya ve Moravya'yı (1479), imparator Friedrich III'ten Steiermark (İstria) ile Aşağı Avusturya'yı aldı (1485). Osmanlı tehlikesinin büyüklüğünü fark etmedi, sadece Balkanlar'daki küçük hıristiyan devletlerini elde etmeyi düşündü: Bosna'nın kuzeyini ilhak etti (1463), Moldavya'da Büyük Ştefan'a metbuluğunu kabul ettirmeğe çalıştı. Ölümünden sonra geniş Corvina toprakları, varlığını sürdüremedi ve zulmünden bıkan magnuslar oğlunu tahttan uzaklaştırdılar. Kanunî, 7 eylül 1526'da Budin'deyken, Matyas'ın sarayında kaldı; burada bulunan kitapları ve sarayın önündeki heykelleri İstanbul'a gönderdi.

1483'te Bayezid II ile bir barış antlaşması yapan Matyas I, Bayezid II'nin kardeşi Fransa'da iken onu ele geçirerek bir haçlı seferi tertip etmeyi düşündü. (L)

MATZ, Picardie'de (Fransa) ırmak, Oise'ın kolu (sağ kıyı); 25 km. (L)

MATZEN (Henning), danimarkalı hukukçu (Satrup, Slesvig 1840 - Kopenhag 1910). Kopenhag'da hukuk profesörü oldu (1870). La Haye'de Yüksek Hakem kurulu başkanlığına getirildi (1908). Danimarka medenî hukukunu inceledi (1878-1881). [L]

MATZENAUER (Margarete), macar kadın opera şarkıcısı (Timişoara 1881 - Van Nuys, Los Angeles yakınları 1963). Sanat hayatına 1901'de Strasbourg'da başladı, Münih'te sahneye çıktı, 1911-1930 arasında New York Metropolitan'da çalıştı, zaman zaman avrupa başkentlerinde şarkı söyledi. 1911'den sonra Bayreuth festivalinin çok sevilen mezzosopranosu oldu. 1938'de sahneden çekildi. (L)

MAUBEL (Maurice BELVAL, **Henri** — denir), fransızca yazan belçikalı yazar (Brüksel 1862 - ay.y. 1917). Roman ve denemelerinde izlenimci ve zarif bir duyarlığın ayrıntılarını ahenkli bir üslûpla dile getirdi: *Miette* (Kırıntı) [1890]; *Quelqu'un d'Aujourd'hui* (Günümüzden Biri) [1892]; *Préface pour des Musiciens* (Müzisyenler İçin Önsöz) [1896]; *Dans l'Île* (Adada) [1900]. Oyunları: *Les Racines* (Kökler); *L'Eau et le Vin* (Su ve Şarap) [1902]. Maubel, bir süre yönettiği *La Jeune Belgique* dergisinde müzik tenkitleri de yazdı. (L)

MAUBERT DE GOUVEST (Jean Henri), fransız yazarı (Rouen 1721 - Altona 1767). Sırasıyle keşiş, asker ve eğitimci oldu; daha sonra bir komedi topluluğunu yönetti. Serüvenleri avrupa saraylarında konuşuldu. Başlıca eserleri: *La Testament Politique du Cardinal Alberoni* (Kardinal Alberoni'nin Siyasî Vasiyetnamesi) [1753]; *L'Illustre Paysan ou Vie et Aventures de Daniel Moginié* (Ünlü Köylü veya Daniel Moginié'nin Hayatı ve Serüvenleri) [1754] adlı otobiyografik roman. (L)

MAUBEUGE, Fransa'da, Nord idare bölgesinde (Avesnes-sur-Helpe idare çevresi) kanton merkezi, Hainaut'da, Sambre ırmağı kıyısında; 27 287 nüf. Vauban'ın yaptığı istihkâmların kalıntıları. Maubeuge önemli bir sanayi merkezidir: çelik fabrikaları; demiryolu malzemesi; oluklu saç yapımı; dökümhaneler; tezgâh yapımı; seramik. (L)

MAUBURNUS (Jean), belçikalı ilâhiyatçı (Brüksel 1460 - Paris 1503). Fransa'da birçok manastırın reformuna katıldı. *Rostum Exercitiorum Spiritualium* (Paris, 1510) adlı serinin bir bölümünü müziğe ve çalgılara ayırdı. (L)

MAUCH (Karl), alman gezgini (Stetten, Württemberg 1837-Stuttgart 1875). Güney Afrika'yı gezdi; 1866-1867'de Limpapo ve Zambezi arasındaki zirve sınırını aşarak çok geniş altın yatakları buldu. Bir süre sonra Limpapo'ya ikinci bir yolculuk yaptı (1868-1869). 1871'de Zimbabve'nin kalıntılarını buldu. *Reisen im Innern von Südafrika* 1865-1872 (Güney Afrika İçlerine Seyahatler 1865-1872) [1874] adlı bir kitap yayımlandı. (L)

MAUCHERİT i. (alman W. *Maucher*'in adından fr. *mauchérite*). Miner. Formülü Ni_4As_3 olan tabiî nikel arsenyür; kuvadratik sistemde billûrlaşır, kırmızı renklidir. (L)

MAUCLAIR (Camille FAUST, **Camille** — denir), fransız tenkitçisi ve yazarı (Paris 1872 - ay.y. 1945). Mallarmé, Barrès ve Maeterlinck'in etkisinde birçok eser yazdı (şiir, roman ve tenkitler). Sanat tarihçisi olarak özellikle izlenimcileri savundu. Her zaman tarafsız kalmayı başaramadı. Başlıca eserleri: *Stéphane Mallarmé* (1894); *L'Art en Silence* (1900); *Princes de l'Esprit* (Düşünce Ustaları) [1920]; *Le Charme de Versailles* (Versailles'in Güzelliği) [1931]; *Visions de Roma* (Roma'dan Görünüşler) [1937]; *La Hollande* (Hollanda) [1940]. 1893'te Lugné-Poe ile Théâtre de l'Oeuvre'ü kurdu. (L)

MAUCLERC (Pierre). Bk. PIERRE I MAUCLERC, Bretagne dükü. (L)

MAUCROIX (François DE), fransız şairi (Noyan 1619 - Reims 1708). Château-Thierry'de La Fontaine ile aynı okulda okudu. Paris'e hukuk öğrenimi yapmağa gitti. 1636 - 1650 Arasında çeşitli şiirleri yayımlandı. Avukatlıktan ayrılarak papaz oldu ve Reims'te Piskoposluk meclisine üye seçildi (1647). Eseri: *Nouvelles Oeuvres de l'Abbé de Maucroix* (Rahip de Maucroix'nın Yeni Eserleri) [1726]. La Fontaine'i andıran rahat ve canayakın bir üslûbu vardır. (L)

Maud, A. Tennyson'un şiiri (1855). Bu lirik monologda şair, Maud adlı bir kıza olan aşkı anlatır. Kızın babası evlenmelerine karşı koymaktadır. Şiirin kahramanı, düelloda sevgilisinin erkek kardeşini öldürür, yabancı ülkelere kaçmak zorunda kalır ve Kırım savaşına katılarak vicdan azabını dindirmeğe çalışır. Maud, Tennyson'un en iyi şiirlerindendir. (L)

MAUDE (sir Frederick Stanley), ingiliz generali (Cebelitarık 1864 - Bağdat 1917). Boer'ler savaşına katıldı (1899-1902). Kut'ül Amare*nin teslim olmasından sonra (1916) Mezopotamya*'daki ingiliz kuvvetlerine kumanda etti, bu kuvvetler Kut'ül Amare'yi geri aldılar. Ktesiphon ve Bağdat'ı ele geçirdiler (1917). [L]

MAUDSLEY (Henry), ingiliz akıl hastalıkları hekimi (Giggleswick yakınları, Yorkshire 1835 - Londra 1918). 1870'te Londra üniversitesinde adlî tıp profesörü oldu. Suçluların sorumluluklarını azaltmak, onları suçludan çok hasta olarak kabul etmek eğilimindeydi. (L)

Maudsley medical questionnaire («Maudsley tıbbî sorgu çizelgesi» anlamında ing. k.lef). Farklar psikol. Normal deneklerle nevrozlu denekleri birbirlerinden ayırt etmek amacıyle Eysenck tarafından meydana getirilen ve otuz sekiz soruyu kapsayan çizelge. (Bu test, özellikle, almanca veya ingilizce konuşulan ülkelerde uygulanır.) [L]

MAUD toprağı (KRALİÇE), Antarktika kıyısının bir kısmı; Afrika'nın güneyinde; 16°30' batı boylamıyle 49°30' doğu boylamı arasında. Bu bölge ile iç kesimleri üstünde Norveç hak iddia etmektedir. (L)

MAUDUİT (Jacques), fransız bestecisi ve lavtacısı (Paris 1557- ay.y. 1627). Duygulu ve bilgili bir sanatçı olan Mauduit, Ronsard'ın dostu, Baïf'ın ikinci akademisinin üyesiydi. Müzikçi Th. de Courville'in ölümü üzerine, şairin en yakın çalışma arkadaşı oldu. Baïf, 1589'da ölünce, akademi Mauduit'nin evine yerleşti. Yaşlılığında Mersenne ile içten bir dostluk kurdu. Missalar, akşam duaları, ilâhiler, motetler, çalgı için fanteziler ve şarkılar besteledi. 4 Sesli *Chansonnette Mesurées* (Ölçülü Hafif Şarkılar) [Baïf] (1586) ifade sanatı bakımından üstün eserlerdir. Mersenne, *Harmonie Universelle* (Evrensel Ahenk) adlı eserinde Mauduit'nin fransızca beş mezmurunu (Baïf), 4 ve 5 sesli iki dinî şarkısını, latince iki motetini, sanatçının hayat hikayesini ve Ronsard'ın hatırasına bestelediği 5 sesli *Requiem*'inin son bölümünü yayımladı; öte yandan iki din dışı şarkısı, G. Bataille'ın *Airs de Différents Autheurs Mis en Tablature de Luth* (Değişik Bestecilerden Lavta Parçaları) derlemesinin beşinci kitabında çıktı (1614). [L]

MAUER, Almanya'da köy (Batı Almanya, Baden-Württemberg). Odenwald'de, Neckar'ın sol kolu olan Elsenz ırmağı kıyısında. Burada 1907'de eski alüvyonlar içinde toprağın 24 m derinliğinde bulunan fosil çene kemiği, Şeleyen devre ait olması bakımından insan paleontolojisinin en eski kemik belgelerinden biridir. 1908'de O. Schoetensack tarafından tanımlanan bu kemik, maymun tipini andırır; ama dişler kesinlikle insan dişleridir. Daha ilkel olmasına rağmen *mauer insanı*'nın (*homo heidelbergensis* de [«heidelberg insanı»] denir), kendisinden sonra gelen manderal insanı ile bazı benzerlikleri vardır. [L]

MAUFRA (Maxime), fransız ressamı (Nantes 1861-Poncé-sur-le-Loir, Sarthe 1918). Bretagne'da Gauguin ve Sérusier ile tanıştı. Nabi'lerle ilişki kurdu. Ayrı ayrı ve kalın tuşlarla çalışmasından ötürü, izlenimcilik sonrası ressamlarından sayılır. Eski Paris'ten, özellikle Bretagne ile Normandiya'dan manzaralar çizdi: *Bretagne'da Manzara* (Art Moderne müzesi); *Douarnenez'de Günbatımı* (Boston). [L]

MAUGARS (André), fransız basso viyola virtüozu (1580'e doğr.-1645'e doğr.). 1620'de İngiltere'ye bir yolculuk yaptı; bir süre kral James I'in orkestrasında çaldı. Fransa'ya döndükten sonra kralın kâtibi ve ingilizce tercümanı oldu, Richelieu'nün orkestrasında da yer aldı. 1635-1639 Arasında İtalya'da bir geziye çıktı; bu geziden *Response Faite à un Curieux sur le Sentiment de la Musique d'Italie* (İtalya Müziği Konusundaki Düşünceler Üstüne Bir Meraklıya Cevap) [1639] adlı eserle döndü. (L)

MAUGHAM (William Somerset), ingiliz yazarı (Paris 1874-Saint-Jean-Cap-Ferrat 1965). Londra'da hekimlik ve cerrahlık yaptı. Başkentteki fakir mahallelerin sefaletini *Liza of Lambeth* (1897) adlı romanında anlattı. Öteki romanlarında ve hikâye derlemeleri: *Mrs. Craddock* (Bayan Craddock) [1902]; *Kadının Fendi* (Mrs. Dot) [1912]; *Şehvet Düşkünü* (Of Human Bondage) [1915]; *Büyülenmiş Adam* (The Moon and Sixpense) [1919]; *Renkli Peçe* (The Painted Veil) [1925]; *Kutsal Alev* (The Sacred Flame) [1928]; *The Casuarina Tree* (Kazuarina Ağacı) [1926]; *Ekmek Elden* (The Breadwinner) [1928]; *Şeytanın Kurbanları* (The Razor's Edge) [1944]; *The Summing Up* (Hayatımın Özeti) [1948]; *The Complete Short Stories* (Bütün Hikâyeler) [1951]. Maugham, çağdaş İngiltere'nin yüksek sosyetesini, Uzakdoğu ve Pasifik adalarındaki İngilizleri ele aldı. Başlıca tiyatro eserleri: *Lady Frederick* (1911); *The Land of Promise* (Vadedilen Toprak) [1913]; *Çember* (The Circle) [1921]; *Süveyş Ötelerinde* (Est of Suez) [1922]; *Ölüm Mektubu* (The Letter) [1927]; *The Constant Wife* (Sadık Zevce) [1927]; *Sheppey* (1933). [L]

MAUGUİO, Fransa'da, Aşağı Languedoc'ta kıyı gölü, Aigues-Mortes'un batısında. (L)

MAUİ, Büyük Okyanus'ta ada; enlemi 20° 47' kuzey, boylamı 156° 22' batı; Hawaii takımadasının ikinci büyük adası; 1 886 km²; 35 717 nüf. Bir volkan adası olan Maui, iki dağ grubundan meydana gelir; batıdaki geniş kraterli sönmüş yanardağ *Hoeleakala* (3 058 m) adanın en yüksek dağıdır. Adadaki başlıca şehirler kıyılarda sıralanır: *Wailuku, Kakului* ve *Lahaina* (beyazlar Hawaii takımadasında önce buraya yerleştiler). Başlıca zenginlik kaynakları hayvancılık, şeker ve ananastır. (M)

MAULBERTSCH (Franz Anton), alman ressamı (Langenargen 1724-Viyana 1796). Birçok kilise ve manastırı büyük boy barok resimlerle süsledi (Sümeg [Macaristan]; Bohsiawitz [Çekoslovakya]). [L]

MAULE, Şili'de ırmak, büyük orta vâdinin bir kısmını sular; 282 km. — *Maule ili,* 91 000 nüf. İdare merkezi, *Cauquenes.* (L)

Foto. Nadar, Giraudon, Manuel (LAROUSSE)

MAULL (Otto), alman siyasî coğrafyacısı (Frankfurt-am-Main 1887-Münih 1957). Graz üniversitesinde profesör oldu (1929), Maull'e göre, siyasî coğrafyanın temelinde yayılma isteği vardır ve homogen devletler (meselâ Almanya) kendilerine etnik bakımdan zıt düşen ülkelere yayılmak isterler. (L)

MAULNIER (Jacques Louis TALAGRAND, **Thierry** — denir), fransız yazarı (Alès 1909). *L'Action Française, Le Figaro* gibi gazetelerde siyasî ve edebî yazılar yazdı. Robert Garnier'nin *Antigone* (1944), Sophokles'in *Kral Oidipus* (1952), André Malraux'nun *İnsanlığın Hali* (La Condition Humaine) adlı eserlerini tiyatroya uyguladı. Ayrıca, çağımızdaki toplumsal baskılarla birey arasındaki çatışmayı konu alan trajediler yazdı; *La Course des Rois* [1947]; *Jeanne et les Juges* (Jeanne ve Hâkimler) [1949]; *Le Profanateur* (Kâfir) [1952]; *La Ville au Fond de la Mer* (Denizin Dibindeki Şehir) ve *La Maison de la Nuit* (Gece'nin Evi) [1953]. Maulnier, 1960'ta *Le Sexe et le Néant* (Cinsiyet ve Hiçlik) adlı bir komedi yazdı. 1964'te *Cette Grèce ou Nous Sommes Nés* (Şu Doğduğumuz Yunanistan) adlı bir deneme kitabı yayımladı. (L)

Mau-Mau, zenci Kikuyu (Kenya) halkı arasında avrupalıların elinde bulunan toprakları geri almak amacıyle Jomo Kenyatta tarafından kurulan gizli dernek (1948). 1952-1956 Arasında, Nairobi bölgesinde düzenlediği katliamlar, İngiltere'nin sert bir bastırma hareketine girişmesine yol açtı. Nisan 1953'te mahkûm oldu; nisan 1959'da serbest bırakıldı. Kenyatta, ilk Kenya hükûmetinin başkanı olmadan önce (1963), Kenya Milliyetçi partisi başkanı seçildi. (L)

MAUN i. Bk. MAHUN.

MAUN i. (ar. ᶜ*avn*'dan *mā*ᶜ*ūn*). *Esk.* Malın zekâtı. ‖ Hayır olarak yapılan herhangi bir şey. ‖ Ev için gerekli olan şey. (M)

MAUNA KEA («Beyaz dağ»), Hawaii adasında sönmüş yanardağ; karlı doruğu yüzünden bu adı almıştır. Takımadaların en yüksek doruğudur (4 208 m). [L]

MAUNA LOA («Büyük dağ»), Hawaii adasında faal yanardağ; 4 168 m. Büyük lav akıntılarının ayırdığı beş faal krateri arasında Kilauea yer alır. (L)

MAUND veya **MAON** i. (fr. *maund* veya *maon*). Metrol. Zengibar, Arabistan ve Hindistan'da kullanılan, değeri ülkelere göre değişen kütle birimi. (L)

MAUNDURY (Joseph), Fransa mareşali (Maintenon 1847-Artenay yakınları, Loiret 1923). 1867'de École Polytechnique'in Topçu sınıfını bitirdi. 1870'te Metz bölgesinde yapılan savaşlarda yararlık gösterdi. Birinci Dünya savaşı başlamadan az önce yedek kadroya alındı, 1914'te tekrar orduya döndü ve 19 ağustosta III. Orduyu desteklemek üzere Woëvre'de kurulan birliklerin başına geçti. 27 Ağustosta Paris'in kuzeyinde kurulan VI. Ordu kumandanlığına getirildi. 29 Ağustosta Von Kluck ordusunun öncülerini Proyart'da (Somme) durdurdu, 5 eylülde ordusu Ourcq nehrini geçmeğe hazırdı. 6 ve 7 eylülde, Lizy ile Mareuil arasında I. Alman ordusunun yanına düştü, böylece Marne*ın güneyine sarkmağa çalışan düşmanın kendi birlikleri ile irtibatını kesti. Aisne cephesinde aldığı yara yüzünden daha sonra kör oldu. 1915'te Paris valiliğine getirildi. (L)

MAUNET i. (ar. ᶜ*avn*'dan *ma*ᶜ*ūnet*). *Esk.* Yardım. ‖ Yolda yenecek azık. (M)

Maun suresi, *Kur'an*'ın CVII. suresi; 7 ayettir. Mekke'de indirildi. Bazı yorumcular, bu surenin Ebu Cehil'in davranışları yüzünden indirildiğini ileri sürerler. Surede dini yalanlayan, yetimleri kovan, yoksulları doyurmaktan kaçınan kimselerin, iki yüzlülerin tutumları yerilir. (M)

MAUPAS (Charlemagne Emile DE), fransız siyaset adamı (Bar-sur-Aube 1818-Paris 1888). Toulouse valisiyken (1850), hükûmet darbesini (ekim 1851) hazırlamak üzere polis müdürü olarak Paris'e çağrıldı. Asayiş bakanı oldu (ocak 1852-haziran 1853) ve basın hürriyetini geniş ölçüde kısıtladı. Senatör (1853), daha sonra Marsilya valisi (1860-1866) oldu. *Mémoires sur le Second Empire* (İkinci İmparatorluk Üstüne Hatıralar) [1884-1885] adlı bir kitap yayımladı. (L)

MAUPASSANT (Guy DE), fransız yazarı (Miromesnil şatosu, Tourville-sur-Arques, Seine-Maritime 1850-Paris 1893). Öğrenimini önce Yvetot kolejinde ve Rouen lisesinde yaptı; sekiz yıl (1872-1880) Denizcilik ve Eğitim bakanlıklarında çalıştı. Maupassant'ı edebiyat çalışmalarına yönelten ve E. Zola ile tanıştıran, aile dostu Flaubert oldu. 1880'de *Soirées de Médan** (Médan Akşamları) adlı hikâye antolojisinde Maupassant'ın *Kartopu** (Boule de Suif) adlı hikâyesi yayımlandı. Hikâye beğenilince Maupassant edebiyatta karar kıldı. 1880-1890 Arasında birçok hikâye kitabı yayımladı: *Tellier Evi* (La Maison Tellier) [1881]; *Mademoiselle Fifi* (Matmazel Fifi) [1882]; *Contes de la Bécasse* (Çulluk Hikâyeleri) [1883]; *Les Soeurs Rondoli* (Rondoli Kardeşler) [1884]; *Yvette, Contes du Jour et de la Nuit, Toine* (Yvette, Gündüz ve Gece Hikâyeleri, Toine) [1885]; *Monsieur Parent, la Petite Roque* (Bay Parent, Küçük Roque) [1886]; *Le Horla* (1887); *Le Rosier de Madame Husson* (Bayan Husson'un Gül Ağacı) [1888]; *L'Inutile Beauté* (Faydasız Güzellik) [1890]. Aynı dönemde altı roman yayımladı: *Bir Hayat** (Une Vie) [1883]; *Bel*-Ami* (Güzel Dost) [1885]; *Mont-Oriol* [1887]; *Pierre et Jean* (Pierre* ve Jean) [1888]; *Ölüm* Kadar Acı* (Fort Comme la Mort) [1889]; *Kalbimiz* (Notre Coeur) [1890]. Korsika (1880), Cezayir (1881), İtalya (1885 ve 1889), İngiltere (1886) yolculuklarıyle ilgili izlenimlerini, *Au Soleil* (Güneşte) [1884], *Sur l'Eau* (Su Üstünde) [1888], *La Vie Errante* (Avare Hayat) [1890] adlı eserlerinde dile getirdi. 1884'ten itibaren çekmekte olduğu sinir hastalığı, 1890'dan sonra ağırlaştı. Maupassant, 1 ocak 1892'de intihara kalkıştı, kaldırıldığı klinikte yarı deli bir durumda öldü. Son yıllarında, iki tiyatro eseri yazdı: *Musotte* (Gymnase tiyatrosu, 1891); Jacques Normand ile *La Paix du Ménage* (Evin Huzuru) [Comédie-Française, 1893]. Hikâyeden romana geçen, Flaubert ve Turgeniev'den roman tekniğini öğrenen, Paul Bourget ve Marie Bashkirtseff'in etkisiyle gelişen Maupassant, insan ruhunun derinliklerine inmesini başardı. Son yıllarında, bir türlü kurtulamadığı saplantıların etkisiyle, kötümserliği bir çeşit sanrılı dehşet halini aldı. (L)

MAUPEOU (René Nicolas Charles Augustin DE), Fransa şansölyesi (Paris 1714 - Thuit, Andelys yakınları 1792). Soylu bir ailedendi. Paris meclisi başkanı oldu. Louis XV tarafından adalet bakanlığına getirildi (1768); Yüksek görevlere getirdiği D'Aiguillon ve Terray ile birlikte, parlamentoya karşı bir üçlü kurdu, böylece «Maupeou diktası» gerçekleşti. 21 Ocak 1771'de Paris meclisi feshedildi, 9 nisan'da danıştay lağvedildi, 13 nisanda ise, tüm mahkemeler kapatıldı. Bu duruma kamuoyu şiddetle karşı çıktı. 1774'te, Maupeou gözden düştü ve Normandiya'daki topraklarına çekildi. Meclis Louis XVI tarafından yeniden açıldı. (ML)

MAUPERCHE (Henri), fransız ressamı (Paris 1602-ay.y. 1686). Bir süre Roma'da kaldı ve orada Sébastien Bourdon ile ilişki kurdu. Fransa'ya dönünce ressam ve dekoratör olarak büyük bir başarı sağladı ve Resim akademisinin kurucularından biri oldu. Açık ve gümüşî renklerdeki peyzajlarında mitoloji veya din tarihinin ikinci derecedeki kişilerini canlandırdı. Tablolarından çok azı kalmıştır. Bunların en önemlisi, 1671'de yaptığı *Mısır'dan Kaçış Sırasında Dinlenme'li Manzara*'dır (Louvre müzesi). Anne d'Autriche'in Fontainebleau (1664), Louvre ve Tuileries'deki dairelerini süsledi. Oyma eserleri ona FRANSIZ SWANEWELT'i lakabını kazandırdı. Claude Lorrain'in üslûbunu dekoratif yönde geliştirerek Fransa'da klasik manzara resminin öncülüğünü yaptı. (L)

MAUPERTIUS (Pierre Louis MOREAU DE), fransız matematikçisi (Saint-Malo 1698 -Basel 1759). Önce askerdi, sonradan matematikle uğraşmağa başladı. 1736'da Bilimler akademesi tarafından, 1°'lik bir meridyen yayının uzunluğunu ölçmek için Laponya'ya gönderilen araştırma kurulunu yönetmekle görevlendirildi; bu gezi, Yer'in biçimi ve basıklığı üstüne ileri sürülen çeşitli teoriler arasında kesin bir sonuca varmayı amaçlıyordu. Büyük bir titizlikle yürütülen bu ölçmeler sonunda, Yer'in basık olduğunu ileri süren teori doğrulanmış oldu. Maupertuis 1737'de Paris'e dönerek kendinden önce yapılmış Yer ölçümlerine şiddetle karşı çıktı ve Royal Society'ye üye oldu. 1744'te, *Accord des Différentes Lois de la Nature qui Avaient Jusgu'ici Paru Incompatibles* (Bugüne Kadar Birbirini Tutmaz Görülen Çeşitli Tabiat Kanunlarının Uygunluğu) adlı yazısında Fermat'nın önermesini ele aldı ve büyük bir ilgi yaratan en küçük etki prensibini ortaya attı: «Işığın aldığı yol etki miktarının en küçüğü olduğu yoldur» 1746'da, Voltaire'in tavsiyesi ile Prusya Krallık akademisinin yönetimini kendisine bırakan Prusya kralının çağrısını kabul etti. Prusya akademisi o sıralar altın çağını yaşıyordu ve Prusya'daki fransız etkisi doruğuna ulaşmıştı. Ama Maupertuis Berlin'de, çok düşman kazandı en küçük etki prensibinin doğru olmadığını ve zaten bu teorinin aslında Leibniz'e ait olduğunu iddia eden König tarafından akademiden çıkartıldı. Daha sonra Voltaire de König'in tarafını tutarak *Micromegas* ve *la Diatribe du Docteur Akakia, Médecin du Pape* (Papa'nın Hekimi Doktor Akakia'nın Tenkidi) adlı eserlerini yazdı. Tehlikeli bir göğüs hastalığına tutulan Maupertuis Fransa'ya döndü (1756), birkaç ay acı çektikten sonra, ona karşı dostluklarını yitirmeyen Bernoulli'lerin yanına, Basel'e giderek orada öldü. (L)

MAURAIN (Charles), fransız fizikçisi (Orléans 1871 - Paris 1967). École Normale Supérieur'de öğrenciydi (1890). Collège de France'ta Mascart'ın yardımcısı oldu (1894); 1910 Yılında Paris üniversitesine bağlı olarak kurulan Hava Tekniği enstitüsünün organizasyon ve yönetimiyle görevlendirildi. Bu enstitüde önemli tesisler kurdu ve özellikle, havanın, uçuş halindeki uçaklar üstüne etkisini inceledi. 1917'de Araştırma ve Buluşlar dairesinde bilimsel araştırma ve

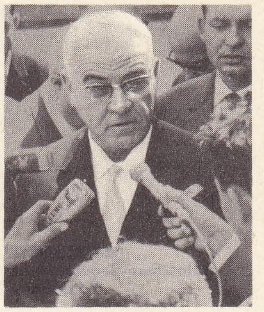

George MAURER

MAURIKIOS
Bizans imparatoru
(özel koleksiyon)

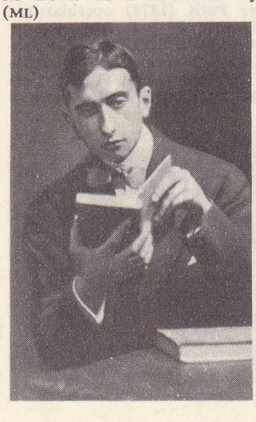

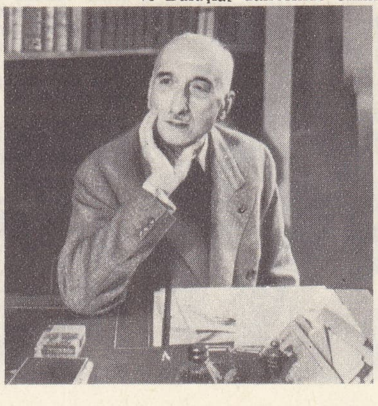

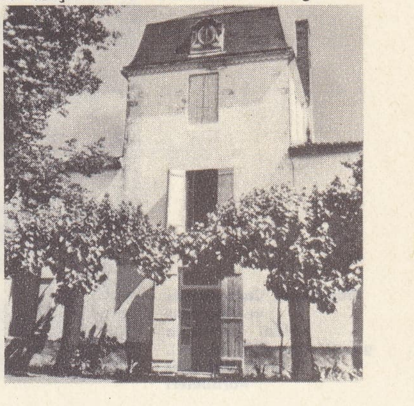

François MAURIAC
1910'da, 1949'da
ve Gironde'daki
malikânesi «Malagar»

Foto. LAROUSSE

MAURIENNE
Saint-Jean-de-Maurienne bölgesinde

incelemeler müdürü oldu. 1921'de Yer Fiziği enstitüsü müdürlüğüne getirildi. Yer magnetizması ve elektriği, depremler ve meteoroloji, atmosferde sesli dalgaların yayılması, güneş ışıması v.b. üstüne sayısız inceleme yayımladı. Aynı zamanda Fransa'da yeni bir magnetik ağ kurulmasını gerçekleştirmeğe çalıştı. (L)

MAURANDIA i. Bazı türleri tırmanıcı olan otsu bitki; iri taçlı çiçekleri için bahçe çardaklarını süslemekte kullanılır. (Bilinen altı türü de Meksika'da yetişir; *Maurandia Barclavana, M. Scandens, M. Erubescens* v.b. Sıracagillerden. *Eşanl.* LOPHOSPERMUM.) [L]

MAURA Y MONTANER (Antonio), ispanyol siyaset adamı (Palma 1853 - Torrelodones 1925). Muhafazakâr parti lideriydi. İçişleri bakanı (1902) ve dört defa başbakan (1903, 1907, 1918, 1921) oldu. Fransa ile, Fas nüfuz bölgelerine ilişkin antlaşmayı imzaladı (1904). Fas seferi sırasında, şiddetli bir muhalefetle karşılaştı («trajik hafta», Ferrer'in idamı [1909]). Birinci Dünya savaşında merkez devletlerini destekledi. İspanya'nın dış çıkarları, iyiden iyiye kötüleşen iktisadî ve sosyal durum arasında bocaladı durdu. (L)

MAUREGAT (öl. 789), Asturia kralı (783-789). Alfonso I'in evlilik dışı oğlu. Kurtuba'da Endülüs Emevî devletinin kurucusu Abdurrahman I'in yardımıyle, tahtı öz yeğeni ve Fruela I'in oğlu Alfonso II adına zorla ele geçirdi. Emevîlerin vasalı oldu. (L)

MAUREPAS (Jean-Frédéric PHÉLYPEAUX, — kontu), fransız siyaset adamı (Versailles 1701-ay.y. 1781). Deniz kuvvetleri ve sömürgeler bakanlığına getirildi (1723-1749), liman donanımını (Bayonne, Brest, Cherbourg, Toulon) geliştirerek, mühendis Duhamel Du Monceau'nun yardımıyle çağ dışı kalyonları kaldırdı (1748); tersane çalışmalarını hızlandırdı; fakat ingiliz filosunun seviyesine ulaşamadı. Subayların bilgilerini geliştirmek istedi, fakat *kızıl* (aristokrat) subaylarla *mavi* (halktan) subaylar arasındaki anlaşmazlığa son veremedi. Bir balık avı seferinde Madame de Pompadour'u yaraladığından şüphe edildiği için gözden düştü (1749). 1774'te Louis XVI tarafından devlet bakanlığına ve Krallık Maliye kurulunun başına getirildi. Maupeou'nun gidişini (24 ağustos 1774) ve parlamento üyelerinin geri çağrılışını destekledi. Turgot, Malesherbes, Vergennes ve Sartine gibi üstün yetenekli bakanlar seçti; birbiri ardından Malesherbes, Turgot (1776) ve Saint-Germain'i (1777) bertaraf eden saray entrikalarına karşı meslektaşlarını desteklemekten kaçındı. Hattâ ölümünden önce Necker'in düşmesinde etkili oldu. (L)

Mauritania Caesariensis ve Tingitane
solda, Tipasa'da galipler mozaiği (detay), sağda, Volubilis harabeleri

MAURER (Eduard), alman kimyacısı ve metalürji uzmanı (Königstein, Dresden 1886): Âdi ve özel çelik üstüne yaptığı araştırmalarla tanınmıştır. (M)

MAURER (Georg Ludwig VON), alman siyaset adamı ve hukuk bilgini (Erpolzheim, Pfalz 1790 - Münih 1872). Münih üniversitesinde profesör (1826), dışişleri bakanı, sonra Bavyera meclis başkanı (1847) oldu. Önemli tarih ve hukuk eserleri bıraktı: *Geschichte des Altgermanischen Öffentlichmündlichen Gerichtverfahrens* (Eski Germen Sözlü Yargılama Usulü) [1824]; *Grundriss des Deutschen Privatrechts* (Alman Özel Hukukunun Temeli) [1828]; *Geschichte der Dorfverfassung* (Köy Yasasının Tarihi) [1865-1866]. (L)

MAURER (Ion George), rumen siyaset ve devlet adamı (doğ. 1902). Bükreş'te hukuk öğrenimi yaptı (1923). 1936'da Romanya Komünist partisine girdi. Devrimci eylemleri yüzünden tutuklandı. Komünist düzen kurulunca (ağustos 1944) Romanya'nın kalkınması için fiilen çalışmağa başladı. 1948'de Romanya İşçi partisinin I. Kongresinde Merkez komitesi üyesi seçildi. 1960'ta Merkez komitenin Siyasî büro üyesi, 1957-1958 arasında dışişleri bakanı, 1958-1961 arasında ise cumhurbaşkanı oldu, 21 Mart 1961'de başbakan ve cumhurbaşkanı yardımcılığına seçildi. (M)

MAURES, Fransa'da Provence'ta (Var) kıyı kütlesi, uzun bir çöküntüyle çevrilidir; Gapeau, Aille ve Argens tarafından akaçlanır; *signal de la Sauvette*'de, 780 m. Maures dağları porfir ve bazalt ile kızıllaşmış kumtaşlı ve şiştli bir beşinci zaman kütlesidir. Çam, yeşil meşe ve mantar meşesi ormanlarının (75 000 hektar) bir kısmı büyük yangınlarla yok olmuştur. Bununla birlikte başlıca gelir kaynağı bugün de orman işletmeciliğidir (mantar, kereste). Maures kütlesinin güzel manzaralı kıyısında önemli sayfiye merkezleri kurulmuştur: Saint-Tropez, Cavalaire, Le Lavandou v.b. (L)

MAUREY (Max), fransız oyun yazarı (Paris 1868 - ay.y. 1947). Çok sayıda bir perdelik alaycı ve taşlamalı komedi (*Un Début Dans le Monde* [Hayatta İlk Adım], 1901; *Asile de Nuit* [Gece Barınağı], 1904; *Le Chauffeur* [Şoför], 1908 v.d.), baleler, revüler, operet librettoları, pandomima senaryoları ve bir dram (*Le Camelot* [Gazete Satıcısı]) yazdı. A. Franck ile Capucines tiyatrosunu kurmadan önce, uzun yıllar Grand-Guignol tiyatrosunu yönetti. Daha sonra Variétés tiyatrosunun başına geçti. (L)

MAURI (Rosita), ispanyol kadın dansçı (Reus, Tarragona yakınları 1849 - Paris 1923). Sanat hayatına 1868'de Barcelona'daki Teatro del Liceo'da başladı. Daha sonra Milano ve Paris (1878) operalarında dans etti. Çeşitli rollerde başarıyle oynadı: Mérante'nin *Korrigane*'si (1880) ve *Les Deux Pigeons*'u (İki Güvercin) [1886]; Hansen'in *Le Rêve*'i (Rüya) [1890]. Yerini Carlotta Zambelli'ye kaptırınca 1897'de sahneden çekildi. (L)

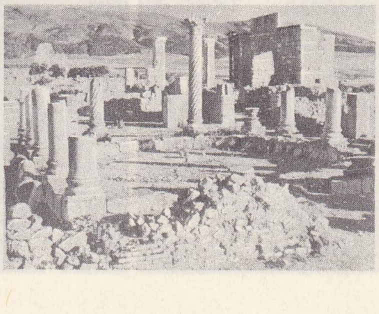

MAURIAC (François), fransız yazarı (Bordeaux 1885 - Paris 1970). Önce şiir yazdı. Daha sonra romana döndü: *L'Enfant Chargé de Chaines* (Zincire Vurulmuş Çocuk) [1913]; *La Robe Prétexte* (1914), bu türdeki denemelerinin ilk örnekleridir. Birinci Dünya savaşından hemen sonra yayımladığı eserlerle kişiliğini kabul ettirdi, taşra hayatını canlandırdığı romanlarında heyecanlı ve güçlü bir üslûpla ruh ve bedenin çatışmasını veya insanı aileyle karşıtlaştıran durumları dile getirdi: *La Chair et le Sang* (Et ve Kan) [1920]; *Préséances* (Öncelik Hakkı) [1921]; *Le Baiser au Lépreux* (Cüzamlıya Öpücük) [1922]; *Le Fleuve de Feu* (Ateş Irmağı) [1923]; *Genitrix* (1924); *Aşk Çölü* (Le Désert de l'Amour) [1925]; *Zehir* (Thérèse Desqueyroux) [1927]; *Destins* (Kaderler) [1928]; *Yılan Düğümü* (Noeud de Vipère) [1932]; *Le Mystère Frontenac* (Frontenac Esrarı) [1933]. Bunların yanı sıra katolik bir yazar olarak fikirlerini ortaya koyan denemeler yazdı: *Le Roman* (Roman) [1928]; *Souffrances et Bonheur du Chrétien* (Hıristiyanın Acıları ve Mutluluğu) [1931]; *Pélerins de Lourdes* (Lourdes Hacıları) [1932]; *Le Romancier et ses Personnages* (Romancı ve Kişileri) [1933]. Bir yandan *Günlük*'ünün (1934-1940) üç cildini yayımlarken bir yandan da yeni romanlar yazmağa devam etti: *Gecenin Sonu* (La Fin de la Nuit) [1935]; *Kara Melekler* (Les Anges Noirs) [1936]; *Les Chemins de la Mer* (Deniz Yolları) [1938]; *La Pharisienne* (Ferisî Kadın) [1940]; *Vie de Jésus* (İsa'nın Hayatı) [1936]. Mauriac tiyatroya da ilgi duydu ve *Asmodée* (1938) adlı bir oyun yazdı. İkinci Dünya savaşı süresince FOREZ takma adıyle *Cahier Noir*'ı (Kara Defter) [1943] yayımladı. Kurtuluştan sonra edebiyat çalışmalarına yeniden başladı ve o andan itibaren de zamanının önemli bir kısmını günlük ve haftalık gazetelere (*Le Figaro, L'Express*) siyasî makaleler yazmağa ayırdı; bu yazılarından bir kısmı günlüğünün (*Journal*, 1950-1953) yeni ciltlerinde, bir süre sonra da *Bloc-Notes*'da (Not Defterleri) [1958 - 1961] yer aldı. Mauriac hayalî konulu romanlar da yazmaktan geri durmadı: *Le Sagouin* (1951); *Galigaï* (1952); *L'Agneau* (Kuzu) [1954]; *Les Mal Aimés* (Sevilmeyenler) [1954]; *Passage du Malin* ve *Le Feu sur la Terre* (1950). Ayrıca çok sayıda tenkit ve otobiyografisi vardır: *Rencontre avec Barrès* (Barrès ile Karşılaşma) [1945]; *Du Côté de Chez Proust* (Proust'un Semtinden) [1947]; *Écrits Intimes* (Mahrem Yazılar) [1953]; *Mémoires Intérieurs* (İç Hatıralar) [1959]; *Ce Que Je Crois* (Neye inanıyorum) [1962]; *Nouveaux Mémoires Intérieurs* (Yeni İç Hatıralar) [1965] ve bir biyografi: *De Gaulle* (1964). Yer yer sıkıcı bir havaya bürünmekle birlikte bütün bu eserler son derece orijinaldir; nefse düşkünlüğün insanda uyandırdığı istekler ve kötülüğün insan ruhu üstündeki yıkımı, saflığa duyulan özlem ve Tanrı ihtiyacı duygusuyle aydınlanır. Bu bakımdan Mauriac büyük katolik yazarlardan biridir. (Nobel Edebiyat ödülü, 1952.) [L]

MAURICE (Frank WILMOT, **Furnley** — denir), avustralyalı şair (Melbourne 1881 - ay.y. 1942). Ahenkli ve düşündürücü şiirlerinde millî ahlâk ve değerleri dile getirdi: *Some Verses* (Birkaç Mısra) [1903]; *Melbourne Odes* (Melbourne Od'ları) [1934]. (L)

MAURICE (John Frederick Denison), ingiliz ilâhiyatçısı ve toplum reformcusu (Normanston, Suffolk 1805 - Cambridge 1872). Londra'da, King's college'de ve kurucusu olduğu Working Men's college'de (1854) verdiği dersler, yayımladığı eserler ve işçi birliklerinin kurulmasında oynadığı rol ile, Anglikan kilisesinde, dinî liberalizmin ve hıristiyan sosyalizminin öncülerinden biri oldu. (L)

MAURICE adası. Bk. MAURITIUS.

Mauriceau manevrası (fransız cerrahı François *Mauriceau*'nun adından). Kadın-doğum. Doğumda dölütün makatla gelmesi halinde başa uygun yön vermek ve en sonda başın çıkmasını sağlamak için yapılan manevra. (Elin ayası dölütün karnına karşı açık olarak tutulur, işaret ve orta parmaklar, dil köküne kadar dölütün ağzına sokulur, ço-

Foto. Fas Turizm bürosu (LAROUSSE)

cuk ata biner gibi önkolun üzerine yerleştirilir. Böylelikle, öteki elle dölütün başını eğip istenilen yöne çevirmek ve karna bastırarak dışarıya çıkarmak mümkün olur.) [L]

MAURİENNE, Kuzey Fransa'da, Arc vâdisinin meydana getirdiği Alp dağları bölgesi. Vâdi, doğudan batıya doğru birçok jeolojik kuşağı keser; bu kuşaklarda yumuşak (şist, fliş) veya sert kayalara (kuvarsitler; çakılkayalar, billûrlu şistler) rastlanır. Bu kuşaklar, yumuşak kayaların oyulmasıyle meydana gelen havzaları birbirinden ayıran bir set dizisi halinde ortaya çıkar; oldukça dar (geniş olanlara pek az rastlanır) ve birikinti konileriyle dolu olan bu havzalarda birçok kasaba vardır. Buğday, tütün, bağ yetiştirilen aşağı kesim ile çavdar, patates ekilen ve hayvan yetiştirilen (Modane'ın ötesinde birçok otlak vardır) yukarı kesim arasında tarım hayatı bakımından büyük ayrılık vardır. Maurienne bölgesinin iktisadî alandaki önemi, Fransa ölçüsünde bir sanayi dalı olan hidroelektrik donanımına dayanır (elektrometalürji, elektrokimya). Bu sanayileşme, eskiden beri işlek olan ticaret yoluyle daha da gelişmiştir.

— Tar. Romalılar devrinde *Medulli*'lerin ülkesi olan Maurienne, Ortaçağ başında kontluk haline geldi. Maurienne kontları XI. yy.da Savoia kontu oldular. (L)

MAURİKİOS, lat. **Flavius Mauricius Tiberius** (Gülşehir [Arabissos], Kappadokia 539'a doğr.- öl. 602). Bizans imparatoru (582-602). Autokrator kumandanıyken (578), Tiberius II tarafından Perslere karşı savaşmakla görevlendirildi. Galip gelince (581), imparatorun damadı ve halefi oldu. İmparatorluğu yeni baştan teşkilâtlandırmağa girişti, orduyu daha iyi toplayabilmek için Afrika ve İtalya'da iki eksarklık kurdu. (VII. yy.da kurulan temaların nüveleri). Bütün sınırlarda Bizans'ı tehdit eden düşmanlarına karşı koydu. İran'da yeni bir saldırıya girişti (583-591) ve kovulan kral Hüsrev II'yi toprak karşılığında yeniden tahta oturttu. Afrika'da bozulan barışı yeniden kurdu (587), İtalya'yı Lombardlara karşı savundu, Avar ve İslavların Balkanlar'a doğru ilerlemesini durdurdu, kumandanı Priskos, Tuna'nın ötesine kadar uzanan savaşı başarıyle yönetti (595). Bununla birlikte Maurikios'un cimrice tutumu, aylık alamayan ordunun hoşuna gitmedi. Ayaklanan ordu, Centuria şefi kentarkhos Phokas'ı imparator ilân etti (602); Maurikios tutuklanarak oğullarıyle birlikte öldürüldü. (L)

MAURİTANİA CAESARİENSİS. Esk. coğ. Kuzey Afrika'da imparatorluk eyaleti; Mauritania'nın imparator Claudius tarafından bölünmesi (M.S. 42) sırasında kuruldu. Ampsaga (Rummel) ile Mutluya arasında, eski Bocchus II krallığı topraklarını içine alıyor ve doğrudan doğruya imparatora bağlı, şövalye sınıfından (46); bir procurator tarafından yönetiliyordu; eyalete adını veren Caesarea'da (Şerşel) oturan procurator'un, birçok yardımcısı ve emrinde kıyı güvenliğini sağlamakla görevli bir filo vardı. Şehircilik kıyı ile iki koloni çizgisi boyunca gelişti. Kıyı yakınındaki birinci çizgi, fetih zamanından, kıyıya daha uzak olan ikinci çizgi ise Septimus Severus zamanından kalmaydı. Fakat 253 - 262 arası, eyaletin doğusu isyan etti. Diocletianus'un doğusundan Mauritania Sitifensis'i ayırdığı (288'den önce) eyalet, Şelif'in batısındaki topraklarını da kaybetti. Askerî önemi azaldığından *dux* kısa süre sonra *comes Africae*'ye bağlandı. 534 Nisanında Justinianus tarafından yeniden eyalet haline getirilen (o tarihten sonra İkinci Mauritania adını aldı) ve bir *praeses* tarafından yönetilen eyalete İspanya diyosezi ortadan kalktığından *Tingitana* da katıldı. İmparator Mauritius tarafından kıyıdaki müstahkem mevkileri Sitifensis'e verilen ve VI. yy. sonunda ancak Septem'i (Septe) içine alan eyalete, İspanya ve Balear adalarındaki son roma toprakları bağlandı. (L)

MAURİTANİA SİTİFENSİS. Esk. coğ. Kuzey Afrika'da imparatorluk eyaleti; Diocletianus tarafından M.S. 288'den önce

MAURİTIUS adasında Hollandalılar, J.-Th. de Bry'ın gravürü (1601) Cabinet des Estampes, Paris

Mauritania Caesariensis'in doğusunda (Dellys ile Rummel arası) kuruldu. Askerî açıdan Kartaca *comes Africae*'sine bağlıydı; merkezi, eski askerler kolonisi Sitifis (Setif*) idi. Vandalların istilâsına uğrayan (429) eyalet, Justinianus tarafından yeniden kurulmadan önce (nisan 534) bir süre bağımsız oldu. O tarihten sonra Birinci Mauritania adını aldı; sonra Hodna'yı fiilen kaybetti (VI. yy.). İmparator Mauritius devrinde, Romalıların eski Caesariensis sınırları içinde bıraktıkları kıyı limanlarının (Ceuta dışında) katılmasıyle sınırları genişledi. (L)

MAURİTANİA TİNGİTANA. Esk. coğ. Kuzey Afrika'da (bugünkü Fas'ın kuzeyinde, Muluya ile Atlas okyanusu arasında) imparatorluk eyaleti; Mauritania'nın imparator Claudius tarafından bölünmesi (M.S. 42) sırasında, eski Bogud krallığı çerçevesinde kuruldu; 46'dan itibaren şövalye sınıfından bir procurator tarafından yönetildi; eyaletin merkezi Tingi (Tanca) kolonisi olduğu halde, procurator Volubilis'*te oturdu. Roma medeniyeti burayı da etkisi altına aldı (Lixus kolonisi); Banasa forum'u). Toprakları Luxkos'un kuzeyindeki bölgeye indirgenen ve Caesariensis'ten kopan (Şelif'in batısındaki toprakları bırakılması) eyalet, İspanya diyosez'ine bağlandı (M.Ö. III. yy. sonu); diyosez'i *dux*'umakla yükümlü olması, Tingitana *dux*'unun kont seviyesinde sayılmasını açıklar. M. S. 425'ten sonra Vandallar tarafından yağmalanan ve boydan boya katedilen (429) eyalet, 435te ismen onların hâkimiyetini kabul etti. Fiilen bağımsız olan eyalet 534 nisanında Justinianus tarafından Mauritania Caesariensis'e bağlandı. (L)

MAURİTİA i. Yelpaze biçiminde yaprakları olan 7-8 m boyunda palmiye; çiçekleri bir evcikli veya çok defa erseliktir. (Tropik Amerika'da yetişen sekiz türü bilinir. *Mauritia sagus* veya *fleşuosa*'nın özünden besleyici bir fekül çıkarılır. Bazı türleri sıcak limonlukta yetiştirilir.) [L]

MAURİTİUS fr. **İle Maurice,** Hint okyanusunun batı kısmında ada; 1 865 km²; 774 000 nüf. Merkezi, *Port-Louis* (131 000 nüf.). Ada, kenarında mercan kayalıkları uzanan ve özellikle kuzeye doğru genişleyen bir kıyı ovası üzerinde yükselen üç sarp yanardağ kütlesinden meydana gelir. Yoğunluğu dünyanın en yükseklerinden biri olan nüfusu (km²'ye 400 kişi) Hintlileri (yüzde 68; çoğalma oranı öteki grupların iki katı), fransız kreolleriyle zenci kölelerin soyundan gelen ve Fransızca konuşmağa devam eden melezleri (yüzde 30), özellikle doğu afrika asıllı müslümanları (yüzde 17), çinlileri (yüzde 25) kapsar. Adanın ekonomisi, ihracatın yüzde 98'ini karşılayan ve ekili toprakların yüzde 65'ini örten şekerkamışı tarımına dayanır. Vanilya, çay, tütün tarımı ikinci derecede önemlidir.

İngiliz krallığına bağlı bir sömürge olan Mauritius adası, 1958'den beri bir vali ile bir yürütme kurulu tarafından yönetilir; yasama kurulu seçimle işbaşına gelen 40 üye ve vali tarafından tayin edilen 12 üyeyi kapsar.

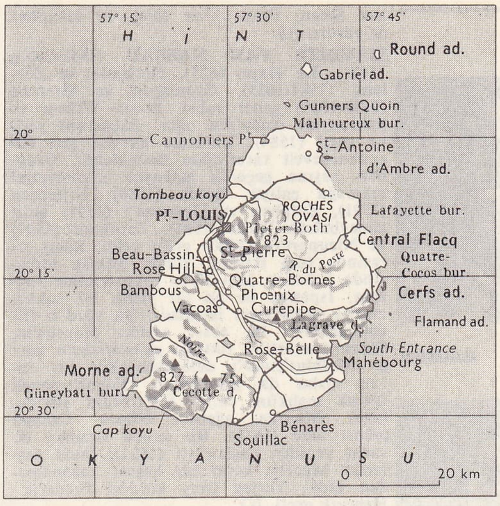

MAURİTIUS adası

● *Tarih.* Arapların bildikleri adayı, 1507'de Portekizli Pedro de Mascarenhas buldu. Adaya Maurice de Nassau'nun şerefine *Mauritius* adını veren (1598) Hollandalılar, kurdukları tesisi (1638-1710) Kap'a bıraktılar. Bourbon adasını ele geçiren Hindistan şirketinden Fransızlar, kardeş adayı da alarak *İle-de-France* adını verdiler (1715). Hindistan yolu üzerinde bir iskele olan ada, İngilizlere bırakıldı (1814) ve yeniden «Mauritius» adını aldı. Azat edilen kölelerin yerini (1835) mahkûmlar, özellikle de kısa süre içinde nüfus çoğunluğunu meydana getiren hintliler aldı. Süveyş kanalının açılmasından sonra adanın şekerkamışı tarımından başka gelir kaynağı kalmadı. 1963 Seçimlerinden sonra başlayan siyasî çalkantı, 1965 Londra konferansından sonra da devam etti ve ada ancak, 12 mart 1968'de tam bağımsızlığını kazandı. (L)

Mauritshuis, La Haye'de saray. Jacob Van Campen'in planları gereğince Pieter Post tarafından Palladio üslûbunda yapıldı (1633 -1644), XVIII. yy.da restore edildi. Brezilya valisi Johan Maurits de Nassau Siegen oturduğu için onun adını taşır. 1821'de Resim müzesi olan Mauritshuis, Amsterdam'daki Rijksmuseum'dan sonra Hollanda'nın en önemli müzesidir. Koleksiyonlarında en seçkin eserlerin bulunduğu bu müze bir şaheserler müzesi niteliğini taşır. 400'e yakın şaheser arasında şunlar vardır: Rembrandt'ın *Anatomi Dersi, Tapınakta Takdim, İffetli Suzan, Saül'un Önünude Arp Çalan Davud;* Rogier Van der Weyden'in *İsa'nın Çarmıhtan İndirilişi;* Hans Memling'den *Erkek Portresi;* Genç Hans Holbein'ın *Şahin Tutan Soylu Kişi;* Van Dyck'ın *Quintijn Simons'un Portresi;* Gerrit von Honthorst'un *Frédéric ve Amélie de Solms'un Portresi;* Paul Potter'den *Boğa.* Bu müzede ayrıca Teniers, Carel Fabritius (*Saka Kuşu*), Delft'li Jan Vermeer (*Genç Kız Başı; Delft'ten Manzara*), Albert Cuyp,

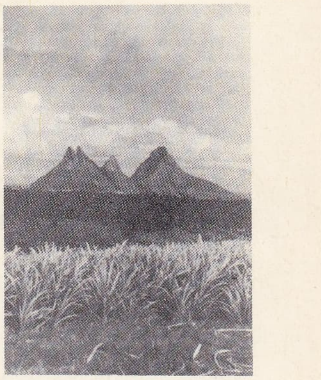

MAURİTIUS adası ovalarında volkanik dağlar

André **MAUROIS** 1939'da

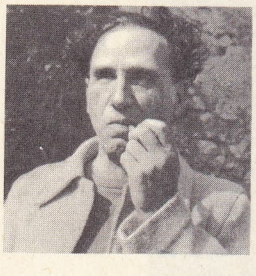

MAURON

Charles MAURRAS

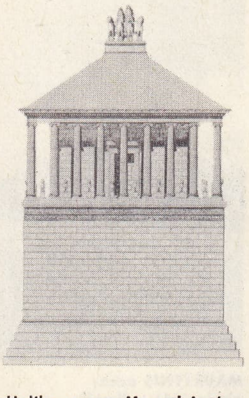

Halikarnassos **Mausoleion**'u cephe onarımı F. Krischen'den

Jan Steen, Frans Van Mieris'in resimleri de vardır. (L)

MAURİTS VAN NASSAU (Dillenburg 1567 - La Haye 1625), Hollanda ve Zeeland (1584-1625), Groningen ve Drenthe (1620-1625) genel valisi. Sessiz Willem ve Saksonyalı Anna'nın oğlu. Babasının yerine geçti (1584). Yürütme kuvveti şefi Oldenbarnevelt tarafından desteklendi. Ordunun başına geçerek İspanyol hâkimiyetini yıkmağa çalıştı. Breda (1590), Nijmegen (1591), Zutphen ve Deventer'i (1591) aldı; güneybatıda Hulst (1591), Turnhout (1597) ve Nieuport'ta (1600) galip geldi. Barış sırasında tüm iktidarı elinde tutmak iddiasında bulunan Maurits'in muhalefetine rağmen, İspanya ile on iki yıllık bir saldırmazlık antlaşması imzaladı. Bu yüzden Oldenbarnevelt ile arası açıldı. Maurits'in, Oldenbarnevelt'in tuttuğu *gomaristler*'e karşı *arminius'çular*'ı desteklemesiyle bu durum daha da gerginleşti. Oldenbarnevelt idama mahkûm edildi (Dordrecht sinodu, 1619). Maurits, ağabeyi ölünce Orange prensi oldu (1618). Bu sırada İspanya ile savaş yeniden başlamıştı (1621); fakat yaşlanan Maurits kesin bir başarı kazanamadan öldü. Yerine üvey kardeşi Frederik-Hendrik geçti. (L)

MAURO (Fra), Camaldoli tarikatı rahibi ve coğrafya haritacısı (öl. Venedik 1459). Murano'da San Michele manastırında bir kozmografya okulu kurdu. 1457-1459 arasında bir dünya haritası meydana getirdi (Venedik Dukalar sarayında muhafaza edilmektedir); bu haritada Mauro, özellikle Tolomeo tarafından temsil edilen klasik gelenek ile XV. yy. gezginlerinin daha dolaysız ve bilimsel belgelerini uzlaştırmağa çalıştı. (M)

MAURODAPHNİ i. Bk. MAVRODAPHNİ.

MAUROGENİS (Nikola). Bk. MAVROYANİ (Nikola).

MAUROİS (Andre) [asıl adı Emile Herzog], fransız yazarı (Elbeuf 1885 - Neuilly 1967). Rouen lisesinde okudu. Öğretmeni Alain, üstünde derin ve sürekli bir etki bıraktı. Edebiyat fakültesini bitirdikten sonra babasının dokuma fabrikasını yönetmeğe başladı. Birinci Dünya savaşında ingiliz kuvvetlerinde tercüman-subay olarak çalıştı; o günlerdeki gözlemlerini *Les Silences du Colonel Bramble* (Albay Bramble'ın Susmaları) [1918] adlı küçük, nükteli eserinde dile getirdi; bir süre sonra bu eserin devamı olan *Doktor O'Grady'nin Gevezelikleri*'ni (Les Discours du Docteur O'Grady) [1921] yayımladı. İki yıl sonra büyük adamların romanlaştırılmış biyografilerini yazmağa başladı. *Ariel ou la Vie de Shelley* (Ariel veya Shelley'in Hayatı) [1923] bu türün ilk örneğidir. İngilizlerin yaşayışına duyduğu hayranlıktan yola çıkarak, belgelere dayanan birtakım biyografiler yazdı: *La Vie de Disraëli* (Disraëli'nin Hayatı) [1927]; *Byron* (1930); *Edouard VII et Son Temps* (Edward VII ve Çağı) [1937]; bunlara gene aynı türden olan diğer eserlerini (*Tourgueniev* [Turgenyev] ve *Lyautey*, 1931; *Chateaubriand*, 1938) ve başarılı tenkit yazılarını (*Aspects de la Biographie* [Biyografinin Yönleri], 1929) eklemek gerekir. Fabrika yöneticisi olarak gözlemlerini *Bernard Quesnay* (1928) adlı romanında dile getirdi, ama romancı olarak asıl değerini *İklimler** ile (Les Climats) [1928] ortaya koydu. Bundan sonra yayımlanan eserleri: *Le Peseur d'Âmes* (Ruh Tartısı) [1931]; *Aile Çevresi* (Le Cercle de Famille) [1932]; *Mutluluk İçgüdüsü* (L'instinct du Bonheur) [1934]; *Düşünceleri Okuyan Makine* (La Machine a Lire les Pensees) [1937]. Bu son eserde Maurois, bir psikolog, duygulu bir tahlilci olduğu kadar, ince, alaycı bir yazar olduğunu ortaya koyar. Bu eserlere paralel olarak çok sayıda deneme yazdı: *Cephe Sohbetleri* (Dialogues sur le Commandement) [1924]; *Mes Songes que Voici* (İşte Kurduğum Düşler) [1933]; *Duygular ve Âdetler* (Sentiments et Coutumes) [1934]; *Yaşamak Sanatı* (Un Art de Vivre) [1939]. İkinci Dünya savaşında A.B.D.'de yaşayan sanatçı, Fransa'ya döner dönmez eserler vermeğe devam etti. Savaştan önce *İngiltere Tarihi* (Histoire d'Angleterre) [1937] adlı eseriyle yeni bir diziye başlamıştı. Bu diziye *Amerika Birleşik Devletleri Tarihi* (Histoire des Etats-Unis) [1943], *Histoire de France* (Fransa Tarihi) [1947] ile devam etti; Aragon'un S.S.C.B. ve Maurois'nın yeni bir A.B.D. tarihi *Amerika - Rusya* (Les Deux Geants) [1963] adıyle yayımlandı. Diğer romanları: *Sevememek* (Terre Promise) [1946]; *Sonbahar Gülleri* (Les Roses de Septembre) [1956]. Denemeleri: *Sept Visages de l'Amour* (Aşkın Yedi Yüzü) [1946]; *Retour en France* (Fransa'ya Dönüş) [1947]; *Alain* (1949); *Les Nouveaux Discours du Docteur O'Grady* (Doktor O'Grady'nin Yeni Nutukları) [1950]; *Destins Exemplaires* (Örnek Hayatlar) [1952]; *Okumak Sanatı* (Lecture, Mon Doux Plaisir) [1958]; *De Proust a Camus* (Proust'tan Camus'ye) [1963]; *De La Bruyere à Proust* (La Bruyere'den Proust'a) [1964]; *La Conversation* (Sohbet) [1964]; *Au Commencement Etait l'Action* (Başlangıçta Eylem Vardı) [1966]. Maurois büyük fransız romantiklerinin biyografilerini de yayımladı: *Lelia ou la Vie de George Sand* (Lelia veya George Sand'ın Hayatı) [1952]; *Olympio ou la Vie de Victor Hugo* (Olympio veya Victor Hugo'nun Hayatı) [1954]; *Les Trois Dumas* (Üç Dumas) [1957]. Diğer eserleri: *A la Recherche de Marcel Proust* (Marcel Proust'un Peşinde) [1949]; *Robert et Elizabeth Browning* (1957); *La Vie de Sir Alexander Fleming* (Alexander Fleming'in Hayatı) [1959]; *Adrienne ou la Vie de Mme de la Fayette* (Adrienne veya Madam de la Fayette'in Hayatı) [1961]; *Promethee ou la Vie de Balzac* (Prometheus veya Balzac'ın Hayatı) [1965]. Maurois bütün büyük hikâyelerini *Pour Piano Seul* (Yalnız Piyano İçin) [1960] adlı bir derlemede topladı. Eserlerinde en karışık problemleri çözümlemeyi başaran Maurois, geniş bir okuyucu kitlesinin sevgisini kazandı. (L)

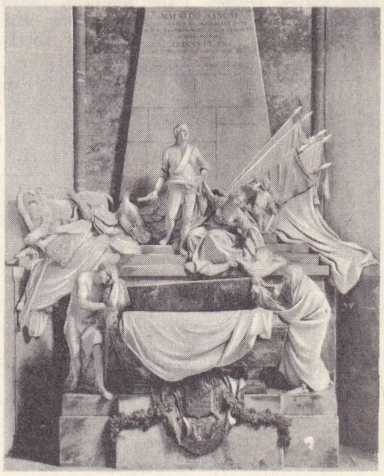

mareşal de Saxe'ın **Mausoleion**'u Pigalle'in eseri Saint-Thomas kilisesi, Strasbourg

MAUROKORDATOS. Bk. MAVROKODATOS.

MAUROKORDATOS (Aleksandros). Bk. MAVROKORDATOS (Aleksandros).

MAUROKORDATOS (İoannis). Bk. MAVROKORDATOS (İoannis).

MAUROKORDATOS (Nikolaos). Bk. MAVROKORDATOS (Nikolaos).

MAUROLİCO (Francesco), **Francesco da Messina** denir, yunan asıllı italyan benediktini ve bilgini (Messina 1494 - ay.y. 1575). Bir *Cosmographia* (1543) yazdıktan sonra, 1550'ye doğru prizmaların, küresel aynaların ve görme duyusunun işlemesiyle ilgili incelemeler yaptı. Uyumda, göz billûrunun önemini kavrayarak, gözün işleyişi konusunda ilk bilimsel açıklama sayılan bir teori buldu. Çalışmalarının sonuçlarını kapsayan ve 1611'de yayımlanan *Photismi de Lumine et Umbra* adlı eserinde, kırılma olayını ele alarak, bir mercek odağının belirlenmesi üstüne bazı kavramlar ileri sürdü ve gökkuşağı olayı üstüne bir açıklama yaptı. 1553'te bir *Gnomonica* (Güneş Saati) ve bir koninin düzlem kesitleri gibi düşünülen konikler üstüne toplu bir inceleme kitabı yayımladı. *Opuscula Mathematica* (Matematik Üstüne Küçük Eser) [1575], türlü cisimlerin (piramit, dönel paraboloit v.b.) ağırlık merkezinin belirlenmesi ve düzgün bir çokyüzlünün köşeleri ile yüzleri arasında bir uyumluluk düşüncesini kapsar. *Arithmeticorum Libri Duo* (II. Aritmetik Kitabı) [1575] adlı eserinde, somut sayılar yerine harflerin kullanılışı, daha sonraları «matematiksel tümevarım» adı verilen düşünce tarzının sistemli kullanılışı yer alır. (L)

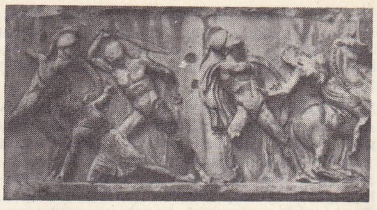

Halikarnassos **Mausoleion**'undan kabartma «Amazonlarla Yunanlıların savaşı» (M.Ö. 350) British museum, Londra

MAUROMİKHALİS (Petros). Bk. MAVROMİKHALİS (Petros).

MAURON (Charles), fransız tenkitçisi (Saint - Remy-de-Provence 1899-ay.y. 1966). Kimyacı, mühendis ve edebiyat doktoruydu; edebiyat ve bilim çalışmalarını birlikte yürüttü. Edebî eserlere «psikokritik» adını verdiği bir tür psikanaliz metodu uyguladı. Bu metot tenkit ile çağdaş edebiyat çalışmalarını büyük ölçüde etkiledi. Eserleri: *Introduction a la Psychanalyse de Mallarme* (Mallerme'nin Psikanalizine Giriş) [1950]; *L'Inconscient dans l'Oeuvre et la Vie de Racine* (Racine'in Hayatında ve Eserlerinde Bilinçdışının Yeri) [1954]; *Des Métaphores Obsedantes au Mythe Personnel* (Saplantı Haline Gelen Mecazlardan Kişisel Mitler) [1963]; *Psychocritique du Genre Comique* (Komedi Türünün Psikokritiği) [1964]; *Mallarme par Lui-Même* (Kendi Kalemiyle Mallarme) [1964]; *Le Dernier Baudelaire* (Son Baudelaire) [1966]. (L)

MAURRAS (Charles), fransız yazarı (Martigues 1868 - Saint-Symphorien, Tours yakınları 1952). Aix-en-Provence'ta okuduktan sonra Paris'e gitti ve Moreas ile birlikte roman okulunun kurulmasında emeği geçti. Demokratik fikirlere karşı ve kral taraftarıydı; bu yüzden şiddetli polemiklere girdi. 1908'den itibaren, Leon Daudet ile, günlük *L'Action Française*'i yönetti. Bu arada, sanatta, hayatta ve devlet içinde kargaşalık çıkartmak isteyenlere karşı savaş açan eserler yayımladı: *Le Chemin de Paradis* (Cennet Yolu) [1895]; *Enquête sur la Monarchie* (Hükümdarlık Üstüne Soruşturma) [1900-1909]; *Anthinea* (1901); *L'Avenir de l'Intelligence* (Zekânın Geleceği) [1905]; *L'Etang de Berre* (Berre Gölcüğü) *La Musique Intérieure* (İçten Gelen Mü-

Mausolos Halikarnassos **Mausoleion**'undan gelen heykel, Londra

Foto. LAROUSSE

zik) [1925]; 1926'da bir papalık kararnamesiyle, beş eseri ve aynı zamanda *Action Française*, yasak kitaplar listesine alındı. 1935'te faşist İtalya'ya karşı çıkarılan yasalara karşı olduğundan parlamento üyelerine, onları ölümle tehdit eden, bir mektup gönderdi; bu yüzden ekim 1936'dan temmuz 1937'ye kadar Santé hapishanesine kapatıldı. Haziran 1940'tan sonra, alman işgali süresince, serbest bölgede Vichy hükûmetinin ateşli bir savunucusu oldu ve 1944'te tutuklandı, düşmanla işbirliği suçundan 1945'te müebbet sürgün ve kamu haklarından mahrumiyet cezalarına çarptırıldı. 1952'de bir doktor raporu ile Tours'da bir klinikte gözaltına alındı. Bununla beraber yazılarına ara vermedi: *Au Signe de Flore* (Bitki Örtüsü Belirtisi) [1931]; *Les Vergers sur la Mer* (Deniz Üstündeki Meyve Bahçeleri) [1937]; *Mon Jardin Qui S'est Souvenu* (Gene Bahçem Aklıma Geldi) [1949]; *Tragi-Comédie de Ma Surdité* (Sağırlığımın Traji-Komedisi) [1951]; *Le Beau Jeu des Reviviscences* (Yeniden Hayata Kavuşma Oyunu) [1952] adlı hatıra yazılarının yanı sıra, her zaman büyük bir katılıkla savunduğu siyasî fikirlerini kapsayan eserler yazdı: *Nos Raisons* (Sebeplerimiz) [1933]; *Dictionnaire Politique et Critique* (Tenkit ve Siyaset Lûgati) [1934]; *Mes Idées Politiques* (Siyasî Düşüncelerim) [1937]; *La Seule France* (Yalnız Fransa) [1941]; *De la Colère à la Justice* (Öfkeden Adalete) [1942]; *L'Ordre et le Désordre* (Düzen ve Düzensizlik) [1948]; *Au Grand Juge de France* (Fransa Yüksek Hâkimine) [1949]; *Pascal Puni* (Cezalandırılmış Pascal) [1953]. (L)

MAURY (Matthew Fontaine), amerikalı okyanusbilimci (Fredericksburg yakınları, Virginia 1806 - Lexington, Virginia 1873). Amerikan Hidrografya bürosunu kurdu, gemilerle akıntıları gözleme işine hız verdi, böyle Atlas okyanusundaki akıntılar ve rüzgârlar üstüne değerli haritalar yaptı. 1855'te büyük eseri *The Physical Geography of the Sea*'yi (Denizin Fizikî Coğrafyası) yayımladı. Aynı yıl rotalar üstüne ilgi çekici bir eser yazdı (*Letter Concerning Lanes for Steamers Crossing the Atlantic* [Atlas Okyanusundaki Rotalar Üstüne]). Ayrılık savaşı sırasında Güney'i tuttu. Limanları savunması için elektrikli bir torpil icat etti. Sonra imparator Maximilian'ın hizmetine girdi ve böylece Meksika'ya Virginia'lı sömürgeciler yerleştirmeğe çalıştı. A.B.D.'ye ancak 1868'de döndü. (L)

MAURYA, bir hint hanedanının adı. Nandaların sonuncusu olan Magadha'yı öldürerek tahtı ele geçiren Çandragupta tarafından (M.Ö. 320-313) kurulmuştur. Başkenti Pataliputra olan bu imparatorluk tarihteki ilk hint imparatorluğu olmuştur. Özellikle kral Asoka sayesinde bu hanedan Buddha'cılığın güç kazanmasını sağlamıştır. Maurya hanedanı M.Ö. 185'e doğru Puşyamitra tarafından devrilmiştir. Buddha sanatının ilk gelişmesi bu hanedanın dönemine rastlar. Kayalara tapınaklar oyulmuş, tuğla ve taştan stupa'lar yapılmış, anıtlar dikilmiştir. Pişmiş topraktan heykelciklerin yanı sıra ağır, oturaklı, özenle işlenmiş heykeller de meydana getirilmiştir. (L)

MAUS (Octave), belçikalı sanat tenkitçisi (Brüksel 1856 - ay.y. 1919). 1884'te, yıllık Serbest Estetik salonunu düzenleyen «Yirmiler» derneğini kurdu; Edmond Picard ile birlikte *L'Art Moderne* (Modern Sanat) dergisini yayımladı. (L)

MAUSBACH (Joseph), alman katolik ilâhiyatçısı (Wipperfeld 1861 - Ahrweiler 1931). Münter'de profesördü, Yeni-Tommaso'culuğa bağlıydı. Eserleri: *Katholische Moral* (Katolik Ahlâkı) [1901]; *Die Ethik des Heiligen Augustinus* (Aziz Augustinus'ta Ahlâk Kavramı) [1909]; *Dasein und Wesen Gottes* (Tanrı'nın Varlığı ve Özü) [1929-1930]. (L)

MAUSER (Wilhelm VON), alman silâh yapımcısı (Oberndorf, Württemberg 1834 - ay.y. 1882). Kardeşi PAUL (Oberndorf 1838 - ay.y. 1914) ile birlikte, 1872'de, Oberndorf'ta, hassas silâhlar yapan önemli bir fabrika kurdu; fabrikada özellikle kendi adlarını taşıyan tüfekler yapıldı. (Bk. MAVZER.) [L]

Mausoleion, Artemisia II'nin, kocası *Mausolos* ve kendisi için Bodrum'da (Halikarnassos) yaptırdığı anıt mezar. Dünyanın yedi harikasından biri sayılırdı. İon düzeninde sütunların süslediği ve tepesinde bir zafer arabası bulunan basamaklı bir piramidin taçlandırdığı dev bir yapı idi. Greklerin Kentauroslarla Amazonlara karşı savaşlarını ve bir araba yarışını gösteren süs kuşağı, mimar Pythios ve Satyros ile çalışan Skopas, Bryaksis, Leokhares ve Timotheos'un eseridir. Bir yer sarsıntısından sonra taşları Rodos şövalyeleri tarafından Bodrum kalesinde kullanıldı. C. Newton 1857'de arazide kazılar yaptı, mimarlık ve heykel parçalarını (Mausolos ve Artemis'in heykelleri, süs kuşağının parçaları) Londra'ya götürdü (British museum). [L]

MAUSOLOS (öl. M.Ö. 353), Karia satrapı (377-353). Babası Hekatomnos'un yerine geçti. 362'de Artakserkses Mnemon'a karşı satrapların ayaklanmasına katıldı. Lydia, Lykia, İonia'nın ve civar adaların bir kısmına, otoritesini hür bir şekilde kabul ettirdi. Müttefikler savaşını teşvik etti ve Atina'ya karşı Rodos ve Bizantion ile birleşti. Bu yoldan, birkaç ada üstünde daha nüfuz sahibi oldu. Büyük krala bağlı görünmekle beraber fiilî olarak bağımsız bir monarşi kurdu. 357'de krallığı, 25 000 km^2'lik bir alanı kapsıyordu. Mausolos başşehrini Mylasa'dan Halikarnassos'a nakletti ve burayı genişleterek yunan âleminin en güzel şehirlerinden biri haline getirdi. Kızkardeşi ve karısı Artemisia II, onun yerine geçti ve ona *Mausoleion** adı verilen anıt mezarı yaptırdı. (L)

MAUSS (Marcel), fransız sosyoloğu ve etnoloğu (Epinal 1872 - Paris 1950). École des Hautes Études'te Medenîleşmemiş Halkların Dinler Tarihi kürsüsü profesörü, sonra Collège de France'ta profesör oldu. 1901'den ölümüne kadar fransız etnoloji okulunu kurma işini üstüne aldı. Paul Rivet ile 1928'de Etnoloji enstitüsünü kurdu. Öğretimi, bugünkü çalışmaların çoğuna temel oldu. Önemli eserleri: *Le Don* (Hibe) [1926] ve *Fragment d'un Plan de Sociologie Générale Descriptive* (Tanımlayıcı Genel Sosyoloji Planının Bir Bölümü) [1934]. (L)

MAUTHAUSEN, Avusturya'da (Yukarı Avusturya) köy, Tuna kıyısında, ırmağın Enns ile kavuştuğu yerin karşısında; 3 600 nüf. Nazilerin burada kurdukları kampa önce Polonyalılar ve cumhuriyetçi ispanyollar toplandı. Bu tutuklular 186 basamaklı bir merdiven inşa ettiler. Naziler kampın aşağısındaki bir taş ocağından çıkarılan ağır taşları tutukluların sırtına yükleyerek onları bitkinlikten ölmeleri için bu merdivene tırmanmağa zorlarlardı. Sonra kampa sovyet savaş esirleri ve çeşitli ülkelerden birçok tutuklu (çoğu «Gece ve Sis» sınıfından) getirildi. Gerek asıl kampta, gerek asıl kampın Gusen, Melk, Ebensee (mahzenlerinde sentetik benzin imal edilirdi) gibi komandolarında ve idamların yapıldığı Hartheim şatosunda öldürülen tutuklu sayısının 120 000 kişi olduğu sanılır. Kamp 7 mayıs 1945'te Amerikalıların eline geçti. (L)

MAUVE (Anton), hollandalı ressam (Zaandam 1838 - Arnhem 1888). La Haye okuluna bağlı idi; gri tonlarda çayırda otlayan inekler ve kır manzaraları yaptı. Akrabası olan Vincent Van Gogh'un ilk yıllarında ona öğütlerde bulundu. (L)

MAUVOİSİN, İsviçre'de (Valais) köy, Bagnes Drance'ının yukarı vâdisinde. Yılda 800 milyon kW/saat üreten bir santralı besleyen baraj. (L)

MAUZELEİT i. (İsveçli kimyacı R. *Mauzelius*'un adından fr. *mauzéliite*). Miner. Kurşun, sodyum ve kalsiyum titanoantimonyat; bileşiminde flüor da vardır. (L)

MAÛL AYNEYN (Muhammed Mustafa), Moritanya'da yaşayan murabıt lideri (öl. Tiznit 1910). El Havz bölgesinde yaşayan Magribî Galâgima kabilesi reisi Muhammed Fazıl'ın oğlu. Babasının ölümünden sonra (1869) dinî öğrenimini bitirmek için Şingit'e gitti. Sakiyatül Hamra'ya yerleşti (1884). Eşkıyalık olaylarının geçtiği bu bölgede düzeni yeniden kurdu. Ticaret ve tarımı geliştirdi. Bölgenin dinî reisi olarak ün kazandı. Ayniya denen taraftarları, mavi sarık ve mavi cübbe kullanırlardı. Bir süre sonra Fas sultanlarıyle ilişki kurdu. Molla Hasan zamanında Marakeş ve Fas'a köle almağa gitti. Fas sultanı Molla Abdülaziz'in tahta çıkışı sırasında ona bağlılığını bildirdi (1894). Abdülaziz, ona Rio de Oro'nun limanı Tarfa'yı vererek burada bir zaviye kurmasına izin verdi. Aynı zamanda bu liman Fransızların Senegal'de yayılmalarını önlemek amacıyle alman, ispanyol ve yunan gemilerinin Fas'tan aldığı silâhların yığıldığı bir depoydu. Mâûl Ayneyn Fas sultanı tarafından, buradaki magripli kabileleri silâhlandırmak ve Fransızlara karşı mücadelelerini sağlamakla görevlendirildi. Moritanya'da fransız akınlarının artması üzerine kendisine bağlı kabile reisleriyle Fas'a giderek onların yardımını elde etmeğe başladı. Fakat Fransızların Ucda ve Şaviya bölgelerini alması üzerine görevinden alındı. Kendi ülkesinde de başarısızlığa uğradı ve gözden düştü. Fakat ümidini kaybetmedi. 1910'da sultanlığını ilân ederek alevî hükümdarlar tarafından kâfirlere satıldığını ileri sürdüğü Fas'ı almak için harekete geçti. Fakat kuvvetleri general Moinier tarafından Tadla'da yenildi (1910). Kendisi Sus'a sığındı. Taraftarları tarafından terk edildi. Yaşamak için kölelerini satmak zorunda kaldı. Mâûl Ayneyn, matematikçi ve büyük bir din bilginiydi. Murabıt akidesini yaymak için yazdığı eserler içinde, *Edeb-ül- Muhalete Maalyetim* (Yetimle Anlaşma Yolu); *El Akdes al'el Enfas* (İnsan İçin En Kutlu Olan), *El-Halas fi Hakikat il-İhlas* (İhlasın Hakikati Üstüne Kurtuluş Yolu) sayılabilir. (M)

MÂVAKA sıf. (ar. *mā*, edat ve *vaḳaᶜ*'dan *mā-vaḳāᶜ*). *Esk.* Geçmiş, vuku bulmuş: *Dehşet-i mâvakaa telif-i fikr eyleyerek* (Recaizade Ekrem). [M]

MAVAL i. (ar. *mevvāl*, bir çeşit uzun hava'dan). *Argo.* Yalan, uydurma söz.

— DEY. *Maval okumak*, yalan söylemek, yalan söyleyerek oyalamak. (M)

MAVALİPURAM. Bk. MAHABALİPURAM.

MAVENZİ, Kilimancaro sıradağında doruk; Tanzaniya'da; yükseklik bakımından Kibo'dan sonra ikinci gelir: 5 355 m. (M)

MÂVERA i. (ar. *mā*, edat ve *verā*'dan *mā-verā*). *Esk.* Bir şeyin ötesinde olan, öte: *Hazin bir telhi-i nekbet havâda / Nedir bilmem ne vardır mâverada* (Tevfik Fikret). ‖ Görülen âlemin ötesi: *Haberdar olmaz olmuş mâverâdan* (Yahya Kemal).

— Coğ. *Esk. Mâveraün nehr.* Bk. MAVERAÜNNEHİR.

— Fiz. *Esk. Mâverayı benefşi*, ultraviyole, morötesi. ‖ *Mâverau tabia*, metafizik.

◆ **Mâveraî** sıf. *Esk.* Öte ile ilgili, öteki âleme mensup. (M)

MAVERA-İ ÜRDÜN. Bk. ÜRDÜN.

MAVERAÜNNEHİR, Ceyhun (Amuderya) ırmağının doğusunda kalan ülkelere müslüman coğrafyacıların verdiği ad. Eskiden bu ülkeler için Transaxiana adı da kullanılmıştır. Türklerin yaşadıkları bu ülkeler, Ceyhun ve Seyhun (Siriderya) ırmaklarının havzalarını içine alıyordu. (M)

MÂVERDİ (Ebul Hasan Ali bin Muhammed), şafiî fıkıh bilgini (974-1058). Basra ve Bağdat'ta öğrenim gördü. Sonra müderris oldu. Kısa bir süre Nişapur yakınında bulunan Ustuva'da başkadılık yaptı. Bağdat'a yerleşti. Halife El-Kadir'in hizmetinde bulundu. Eserleri: *Tefsir ül-Kur'an* (Kur'an Tefsiri); *Kitabu'l Âlâm il-Nubuvve* (Peygamberlik İsimlerinin Kitabı); *Kitabu'l-Ahkâm il Sultanîye* (Sultanî Hükümler Kitabı); *Kitabu'l Âdab il-Kaza* (Kadılık Üstüne Kitap); *Kitabu'l Emsâl ve'l-Hikem* (Meseller ve Hikmetler Kitabı). Bu son eser 300 hadis, 300 darbımesel, 300 beyitten meydana gelir. (M)

MAVİ sıf. (ar. *māʾ*, su'dan *māʾī*). Rengi, güneş ışığının ayrılma tayfında mor ile yeşil arasında yer alan bir pigment, bir boyarmadde veya bir boya için kullanılır: *Mavi gözlü, mine çiçeği bir güzel hala yılların kat kat sisleri arkasından bana bakıyor* (Y. Z. Ortaç). *Yine günlerden bir-*

Marlene Dietrich «Mavi Melek»in bir sahnesinde

gün Oğuz Kağan Tanrı'ya yalvarmakta idi ki birden ortalığa bir karanlık çöktü. Gökten bir mavi ışık düştü (Oğuz Kağan destanı). *Mavi bir gökyüzü.* || Mavi rengi veren: *Mavi kalem, kırmızı kalem, siyah kalem ...* (Y. Z. Ortaç).

— ÇEŞ. DEY. *Mavi boncuk dağıtmak,* birçok kişiye birden sevgi gösterir davranışlarda bulunmak ve söz konusu kişilerin her birinde bu sevgiye yalnız kendisinin muhatap olduğu duygusunu uyandırmak. || *Mavi kâğıt almak. Argo.* İşten atılmak. || (*Birine*) *Mavi kâğıt vermek. Argo.* İşine son vermek.

— Coğ. *Mavi deniz,* Hint okyanusu.

— Denizc. *Mavi kordele,* denizcilikte büyük yararlık gösterenlere takılan mavi şerit. || *Mavi uç,* serbestçe asılmış bir mıknatıs çubuğunun güneye yönelen ucu.

— Mikrobiyol. *Mavi bulanıklık,* sıvıya mavimsi bir renk veren bir basilin sebep olduğu süt bozulması. (Sütçülükte kullanılan kapkacağın pisliği, bu mikrobun yayılmasını kolaylaştırır.) Alkolce fakir, albüminli maddelerce zengin, hoş olmayan opal renginde bir tortu ile varlığını gösteren bir hastalık. (Bu bozulmayı önlemek için şarapları pastörize etmek ve kükürtle tütsülenmiş fıçılara aktarmak gerekir.)

— Tar. *Mavi asa,* denizcilerin yaptıkları törenlerde en önde giden levendin elinde taşıdığı mavi renkli sopa.

— Tıp. *Mavi hastalık,* kalp ve kalın damarların doğuştan kusurlu olması hali; derinin morarmasıyle belirir. (Bu kusurlardan bazıları ancak cerrahî müdahaleyle giderilir.)

— Vet. *Mavi dil hastalığı,* koyun ve sığırlarda görülen ve bir ültravirüsten ileri gelen bulaşıcı hastalık. (Ateş, ağızda iltihap ve yara, dilde kabarcıklar meydana getirir; dil mavimsi bir renk alır; bu yüzden mavi dil hastalığı denir.)

— Zır. *Mavi küf,* tütün yapraklarında belirip gelişerek bitkinin ölümüne yol açan asalak mantar (*Peronospora tabacina*); [sebep olduğu *mavi küf hastalığı,* tütün üretimi için çok tehlikelidir, büyük zararlara yol açar.]

◆ **İ.** Mavi renk: *Açık mavi. Koyu mavi.* (Mavinin çok değişik tonları vardır; bu tonlardan her birine, rengini hatırlattığı nesnenin veya bu rengi hazırlayan kişinin adı verilmiştir: *Gök mavisi, çelik mavisi, çivit mavisi, deniz mavisi, nattier mavisi, prusya mavisi, petrol mavisi, firuze mavisi* v.b.).

— Boya. *Gök mavisi.* Bk. ANSİKL.

— Eczc. *Metilen mavisi,* tiazin grubundan bazik boyarmadde. Bk. ANSİKL.

— Seram. *Mavi ve beyaz,* kobalt mavisi rengindeki süslemeleri saydam bir sırla kaplanmış çin porseleni. (Bu porselen, XIV. ve XVII. yy.lar arasında Çin'de en çok yapılan eşyalardan biriydi ve XVIII. yy.a kadar bu böylece devam etti. Ortadoğu ve Avrupa'ya ihraç edilince, birçok yerde [özellikle Delft'te] taklitleri ortaya çıktı.) || *Sevr mavisi,* özellikle Sevr'de yapılan, koyu mavi porselen üzerine süsleme.

— Teknol. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Boya. Bazen, *saksonya mavisi, mine mavisi, kola mavisi, safir* ve *kobalt camı* da denen *gök mavisi,* kobalt oksitlerle renklendirilmiş bir kobalt camıdır. Ludwig'e göre bu madde bazı maden oksitlerle toprak oksitleri karıştırılmış potasyum çift silikatı ve kobalt çift silikatıdır. Bu boya gerek gri kobaltla (kobalt arenyosülfür), gerek smaltin ile (demirli asenyür kobalt) hazırlanabilir. Bir izabe fırınında maden filizinin kavrulmasıyle, yani oksitlenmesiyle işe başlanır; böylece kobalt ve demir oksitlerinin karışımı olan safir elde edilir, bu karışım dövülmüş kuvars ve potasyum hidroksitle öğütülür. Genellikle elde edilmek istenen renk tonuna göre iki ölçek kuvars, birer ölçek potasyum hidroksit ve safir katılır. Karışım bir cam fırınında pota içinde eritilir. Üst kısımda toplanan smalt soğuk suya dökülür ve suyun etkisiyle taneler halinde parçalanır. İçinde nikel v.b. bulunan speis pota dibinde kalır. Tane halindeki smalt öğütülerek ince toz haline getirildikten sonra sürükleme metoduyle inceliğine ve parlaklığına göre birinci, ikinci, üçüncü, v.b. pişimlere ayrılır; fiyatı da pişime bağlı olarak yükselir. Girardin'e göre eskiler kobaltlı cam göbeği mavisini biliyorlardı, fakat gök mavisini saksonyalı camcı Schwiver XVI. yy.ın ortalarına doğru buldu.

— Eczc. *Metilen mavisi,* antiseptik, ağrı dindirici ve sinir yatıştırıcıdır. 0,05 ile 0,20 gr'lık dozlarda sidik yolları antiseptiği, ağız ve göz ilâcı şeklinde lokal olarak kullanılır.

Metilen mavisi, organizmada indirgenerek löko - türevleri halinde böbrekler tarafından kısmen süzülür. Metilen mavisinin süzülme süresi ve miktarı böbreklerin geçirgenliği hakkında bir fikir verir.

— Teknol. Sanayide kullanılan mavi renkli pigmentler, boyarmaddeler ve laklar çok çeşitlidir:

● *İnorganik mavi pigmentler*'den en çok kullanılanları lâcivert taşı, prusya mavisi ve kobalt mavisidir. Eskiler tarafından tabiî haliyle (lapis-lazuli) bilinen *lâcivert taşı* günümüzde sunî olarak yapılıp kullanılır. Bu pigment, bileşiminde kükürt bulunan alüminyum ve sodyum karmaşık silikatıdır. Işıkta katı halde bulunur, donuk olduğu için zayıf bir örtücü niteliği, fakat kuvvetli bir boyama gücü vardır. Isıya ve bazlara karşı çok, asitlere karşı daha az dayanıklıdır. «Berlin mavisi», «milori mavisi» (ilk yapımcısı olan fransız kimyacısının adından) veya «paris mavisi» de denen *prusya mavisi* potasyum hidroksitli ferrosiyanürdür. Saydam olmadığı için büyük bir örtme ve boyama gücü vardır ve asit niteliği gösterir. Bazlara karşı dayanıklı değildir, bu yüzden bazı boyalarda kullanılması salık verilmez. Prusya mavisi tek başına (veya krom yahut çinko sarısıyle karışım halinde) yeşil pigmentler yapımında çok kullanılır. Bu boyaya çok miktarda katkı maddeleri karıştırılarak piyasaya sürülür ve binaların boyanmasında kullanılır. *Kobalt maviler*i'nde bir miktar kobalt silikat, kobalt alüminat ve kobalt stanat vardır. Işıkta çok katıdır ve çok yüksek bir boyama gücüne sahiptir; bu pigmentlerden fiyatları yüksek olduğu için bu pigmentlerden, seramik sanayiinde, resim sanatında, kâğıt para basımında kullanılan boyaların hazırlanmasında yararlanılır. Eskiden çok kullanılan *bakır mavileri* bugün yalnız deniz araçlarında kullanılan boyaların bileşimine girer.

● *Bitkisel kaynaklı mavi boyarmaddeler* arasında, günümüzde sunî olarak yapılan *çivit mavisi* ve kumaş boyamada kullanılan *odun mavisi* sayılabilir.

● Organik eriticilerde düşük oranlarda eritilerek elde edilen sunî ve tabiî kaynaklı *organik mavi boyarmaddeler,* renkli vernik (alkollü vernik) şeklinde ve matbaa mürekkebi yapımında kullanılan, boyama niteliği yüksek eriyikler meydana getirir.

● *Organik mavi pigmentler*'in renkleri inorganik pigmentlerden daha canlıdır ve daha ince bir morfolojik yapıları vardır, fakat daha pahalıya mal olur ve kullanılma alanları çok daha geniştir. Işıkta çok katı, asitlere, bazlara ve ısıya dayanıklı olan bu pigmentlerin saydam olmadıkları için örtme ve çok yüksek bir boyama güçleri vardır.

● Genellikle mineral bir madde üzerine birçok organik boyarmadde tespit edilerek elde edilen *mavi laklar,* bazlara dayanıklı olduğu için, «kireçli katı boyalar» denen boyaların hazırlanmasında kullanılır.

◆ **Mavili** sıf. ve i. Üzerinde mavi renk olan: *Mavili örtü.* || Mavi renkte elbise giymiş (kimse): *Mavili kız.*

◆ **Mavilik** i. Mavi olma hali: *Gökyüzünün maviliği.* || Mavi renkte olan yer: *Şehirler durur / Kuşlar gider maviliklere* (F. H. Dağlarca). *Ansızın durgun sular çekildi perde perde / İnce bir yüz belirdi derin maviliklerde* (F. N. Çamlıbel).

◆ **Mavimsi** sıf. Mavi gibi olan, rengi maviye çalan.

◆ **Mavimtırak** sıf. Maviye çalan, maviyi andıran: *Boğazın nazlı çiçekleri kokularını havaya katınca, hayat lezzetli mavimtırak akşamların gözlerinden gönüllere süzülünce...* (A. Ş. Hisar).

◆ **Masmavi** sıf. Çok mavi: *Allah'ın masmavi semasında / Evler, minareler yükselir sessizlik gibi* (F. H. Dağlarca). *Güneşli bir günde / Masmavi göreceğiz Karadenizi* (O. V. Kanık). [ML]

MAVİ DAĞLAR, ingilizce konuşulan ülkelerde birçok dağ kütlesinin adı. Bk. BLUE MOUNTAINS. (L)

MAVİGERDAN bls. i. Bülbüle yakın küçük ötücü kuş. (Erkeklerinin gerdanında mavi bir benek, bu beneğin ortasında da kimi çeşitlerinde kırmızı, kimisinde beyaz bir nokta bulunur. Mavigerdan [*Luscinia svecica*] Eski Dünya'nın kuzey bölgelerinde yaşar.) [L]

MAVİ IRMAK, XVIII. yy. başında cizvitlerin Çin'deki büyük Yang-Dzı kiang ırmağına verdikleri ad. (Sonradan avrupalılar tarafından kullanıldı.) [L]

MAVİ KİTAP. Bk. BLUE BOOK.

Mavi Kuş (*L'Oiseau Bleu*), Maurice Maeterlinck'in beş perdelik ve on tabloluk oyunu (ilk defa 1908'de Moskova Sanat tiyatrosunda oynandı). Oduncu babaları Tyl'in yoksul kulübesinde ellerinin altındayken göremedikleri mutluluk sembolü mavi kuşu geçmişte ve gelecekte arayan iki çocuğun hikâyesini anlatan felsefî bir perili oyundur. (L)

Maviler ve Yeşiller, İstanbul (Konstantinopolis) ve Bizans imparatorluğunun büyük şehirlerindeki bucak (demos) veya halk toplulukları (factio). Halk, Atmeydanı'nda (Hippodromos) araba sürücülerinin kazak rengine göre bunlardan birini tutardı. Nüfuzlu oldukları sürece Maviler Ortodoksluğu destekleyen soylular partisini, Yeşiller ise, tersine sapkınların etkisine giren alt tabakayı temsil ettiler.
Mavilerle Yeşillerin, siyasî alana geçen ve bütün imparatorluğa yayılan rekabeti, VI. ve VII. yy.larda bizans monarşisini derinden sarstı. Bundan başka, imparatorun iki renkten birini (*çoğunlukla yeşil*'i) tutması sonucunda, daha az korunan taraf muhalefete itilmiş oluyordu. Böylelikle en ufak bahane yüzünden Hippodromos'ta ve şehirde kavgalar, bazen de başkaldırmalar olmağa başladı: imparator İustinianos'un az daha tahtının elden gitmesine yol açan *Nika isyanı* (532). 610'da imparator Herakleios demos'ları yeniden teşkilâtlandırdı ve emri altına aldı. Buna rağmen bu halk toplulukları yerinde kaldı, fakat gittikçe artan bir kontrola bağlı tutuldu; X. yy.da artık törenlerde gösteri yapmaktan başka rolleri kalmadı. Her basileus'un tahta çıkışında, maviler ve yeşiller yeni hükümdarı Hipodromda alkışlarlardı; Tanrı tarafından seçilen imparator, böylece halk tarafından da seçilmiş oluyordu. (L)

MAVİLEŞMEK dönşl. f. (*mavi*'den *mavile-ş-mek*). Mavi renk almak, mavi hale gelmek: *Güneş devriliyor, denizin açık kül rengi, yavaşça mavileşiyordu* (Kemal Tahir). [M]

Foto. LAROUSSE

Mavi Melek (*Der Blaue Engel*), yönetmenliğini Josef von Stemberg'in yaptığı alman filmi (1930). H. Mann'ın *Professor Unrat* (Profesör Unrat) [1905] adlı romanından alınan ve ilk sözlü alman filmi, ağırbaşlı ve sert bir adam olan bir alman profesörünün, bir müzikhol oyuncusuna âşık olarak onunla evlenişi, onun yüzünden kötü durumlara düşüşü ve sefalet içinde ölüşü, filmin konusudur. Mizansen, Kammerspiel'in bunaltıcı havasının ve Emil Jannings'in biraz ağır oyununun tamamıyle etkisi altındadır. Filmin başarısı, o zaman seyirciler için bir keşif sayılan Marlene Dietrich'in sanatından ileri gelmektedir. (L)

MAVİ NİL. Bk. BAHR EL-AZRAK.

Mavi Sakal, fransız yazarı Perrault'nun masalı. Mavi Sakal altı kadınla evlenmiş, hepsini boğazlayarak kanlı cesetlerini karanlık bir odaya atmıştır. Yedinci karısının merakını denemek ister. Bir yolculuğa çıkıyormuş gibi yapar ve karısına korkunç odayı açmamasını tembih ederek anahtarını verir. O gider gitmez, genç kadın odaya girer. Altı cesedi görünce dehşete kapılır ve elinden düşen anahtar kanlara bulanır. Kadın kan lekesini çıkarmağa çalışırsa da nafile, leke bir türlü çıkmaz. Mavi Sakal, sırrının karısı tarafından öğrenildiğini, anahtardaki kan lekesinden anlayınca, ona son saatinin geldiğini haber verir ve Allah'a dua etmesi için birkaç dakika mühlet verir. Sonunda iki erkek kardeş gelir ve kızkardeşlerinin kafasını uçurmak üzere bıçağını kaldırmış olan Mavi Sakal'ı öldürerek onu kurtarırlar. (L)

MAVİŞ sıf. ve i. (*mavi*'den). Mavi gözlü ve teni açık renkli kimseleri nitelerken kullanılır. (M)

MAVİYEŞİL SUYOSUNLARI çoğl. bls. i. Suyosunları grubu. (İlmî adı *cyanophyceae.*)

— ANSİKL. *Maviyeşil suyosunları*, mavimsi yeşil renkte yosunlardır. Bunlarda klorofile mavi bir boya maddesi eklenir (fikosiyanin). Hücrelerinin çekirdeksiz oluşu, eşeysel üreme yokluğu ve klorofil taneciklerinin (kloroplast) yerlerinin belirli olmayışına bakılarak bunların bakterilere yakın basit bitkiler olduğu düşünülebilir. Yeni ortaya çıkan volkanik lavlar gibi bitkisiz ortamların ilk bitkileri çoğu zaman bunlardır. İyice jelatinimsi olan bu yosunlar, üç takıma ayrılır: *hormogonales* (nostoc, oscillaria), *chamaesiphonales* (delikli hyella), *chroococcales*. (L)

MAVNA veya **MAVUNA** i. (ar. *mā'ūne* veya *ma'ūne*'den). Limanlarda, şamandıralara bağlı olarak yükleme ve boşaltma yapan gemilerden, kıyılara römorkör yedeğinde yük götürüp getiren tekne: *Her gün aheste mavnaların / Görsem açıktan geçişini* (O. V. Kanık). *Zurna, dümbelek, mavnaların üstünde tepine tepine oynayarak Göksu'ya giden halkın şamatası...* (H.A. Adıvar).

— Denizc. *Mavna bombarta*, pena yelkenine ek olarak iki filosu, tirinket ve gabya yelkeni bulunan 45-100 hamule tonluk mavna. ‖ — *Esk.* Esas olarak bir büyük üç köşe yelken ve bir flok ile hareket eden, ağaçtan yapılmış ticaret yelkenlisi. (Kürekle de yürütülen mavnanın baş tarafı ileriye doğru uzun [soyalı], geri tarafı düz olur, en çok 50 ton yük taşırdı). ‖ Yüksek bordalı, geniş gövdeli, bazen iki güverteli, geri tarafı (pupa) yuvarlak, 26 küreği bulunan baştarda tipi savaş gemisi. (Osmanlı donanmasında bulunanlarda 364 kürekçi, 150 cenkçi, 30 topçu, 40 usta gemici, 4 serdümenle 24 top vardı.)

— Huk. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. *Mavna*, türk hukukunda gemi* kavramı içine girer. Deniz İş kanunu, kendi uygulama alanı yönünden, mavnayı gemi olarak açıkça belirtir (Deniz İş kn. md. 114). Bunun yanında, Denizde Can ve Mal Koruma Hakkında kanunun da, denizde kürekle işleyenler dışında kalan her tekneyi gemi kabul ettiği için, mavnanın gemi sayılması gerekir (md. 1/A). [LM]

MAVNACI i. (*mavna*'dan *mavna-cı*). Mavna ile yük taşıyan, mavna işleten kimse. (M)

MAVOR (James), iskoçya asıllı kanadalı iktisatçı (Stranraer, İskoçya 1854 - Glasgow 1925). Glasgow üniversitesinde okudu. Bir süre *Scottish Art Review*'nun yayınını yönetti. 1888'de Glasgow'daki St. Mungo kolejinde iktisat profesörü, 1892 - 1923 arasında Kanada'daki Toronto üniversitesinde iktisat profesörü oldu. 1914'te Kanada'daki Royal society'ye üye seçildi. Başlıca eserleri: *Economic Survey of Canada* (Kanada'da Ekonomi Üstüne İncelemeler) [1914]; *Applied Economics* (Tatbikî Ekonomi) [1914] ve *A Short Economic History of Canada* (Kanada'nın Kısa bir Ekonomi Tarihi) [1915]. (M)

MAVORS, Latinlerde savaş tanrısı Mars'ın arkaik adı. (M)

Mavri Mira («kara kader»), Birinci Dünya savaşından sonra İstanbul'da Rum patrikhanesinde kurulan cemiyet. Görevi Yunanlıların Anadolu'da yerleşmesini gerçekleştirmek amacıyle çeşitli illerde çeteler kurmak, Yunanlılar lehine miting düzenlemek, propaganda yapmaktı. Yunan hükûmetinden yardım görüyordu. Yunan kızılhaçı, Resmî Göçmenler cemiyeti ve rum okullarındaki izci teşkilâtı ile işbirliği yapan cemiyet, Yunanistan'dan ilâç diye getirttiği çok miktarda silâh ve cephaneyi rumlara dağıttı. Başta Patrikhane olmak üzere hemen bütün rum kiliseleri birer cephanelik durumuna geldi. Mavri Mira, Kurtuluş savaşından sonra ortadan kalktı. (M)

MAVRODAPHNİ i. Yunanistan'da Patras bölgesinde ve Kefolonyo adasında yapılan tatlı ve keskin kokulu kırmızı şarap. (L)

MAVROKORDATOS, İstanbul asıllı, Sakız'da yerleşmiş aile. — ALEKSANDROS (İstanbul 1640'a doğr. - ay.y. 1709), diplomat, Babıâli'de tercümandı (1673). Edebiyat, tıp ve felsefe okudu. *Eks aporritos* («Sır küpü») lakabını aldı. Tercümanlık yaptığı 36 yıl boyunca, birçok antlaşmada Osmanlı hükûmetini temsil etti; bu arada Karlofça barışının görüşmelerini yaptı (1699). Mührünü süslediği anka kuşu (phoinix), sonradan Yeni Yunanistan'ın sembolü oldu. Edebiyat ve gramer üstüne eserler yazdı; —torunu KONSTANTİNOS (1711- Yaş 1769), Nikolaos'un oğlu, devlet adamı ve baştercüman. Altı defa Eflak, dört defa Boğdan voyvodası oldu. Toprak köleliğini ortadan kaldıran ve vergi usullerini değiştiren reformlar yaptı (1746). Halkı eğitmeğe çalıştı. (ML)

MAVROKORDATOS (Aleksandros), yunanlı siyaset adamı (İstanbul 1791 - Aigina 1865). Yunan Bağımsızlık savaşının belli-başlı önderlerinden biriydi. Fenerli Mavrokordatos ve Karacas ailelerinin oğluydu. Öğrenimini İstanbul'da yaptı. Çalışma hayatına Eflak voyvodası olan dayısı İoannis Karacas'ın yanında başkâtip olarak başladı. 1818'de dayısıyle Eflak'tan ayrılarak Avrupa'ya gitti. *Etniki Eterya*'ya üye oldu (1819), İtalya'dan Messolongi'ye (1821), oradan da Peloponnesos'a geçti. Ocak 1822'de Epidauros'ta toplanan Birinci Millî kongre başkanı, sonra da Yürütme komitesi başkanı seçildi. Batı Yunanistan cephesinin kumandanı oldu (mayıs 1822). Savaşın başarısızlıkla sonuçlanması, Mavrokordatos'u yıldırmadı ve Messolongi'nin savunmasını üstüne aldı. Nisan 1823'te İkinci Millî kongre Mavrokordatos'u genel sekreterliğe seçti; ama Kolokotronis tarafından istifaya zorlandı. Hydra'ya çekilerek İngiltere'den para yardımı alabilmek için çalıştı ve başardı. Aralık 1825'te yeniden Messolongi'ye geldi ve yönetimi ele geçirdi. Mayıs 1825'te Messenia'da İbrahim Paşaya karşı savaştı. İngiliz şairi Byron ile birleşerek İngiltere ile anlaşmayı savundu. Bundan sonra İngiliz partisini kurdu. Mavrokordatos Yunanistan'ın hürriyete ancak İngiliz hükûmetinin yardımıyle kavuşacağını düşünüyordu. Aralık 1825'te Yunan hükûmetinin emri üzerine Türkiye ile yapılacak görüşmeler hakkında Stradfort Cannig ile konuştu. Bu diplomatik görüşmeler ingiliz-rus protokolunun imzalanmasına yardımcı oldu (4 nisan 1826). Bu protokol ve Londra'da 6 temmuz 1827 günü imzalanan antlaşmayle Yunanistan'ın Osmanlı imparatorluğuna vergiyle bağlı muhtar devlet haline getirilmesi kabul edildi. Bundan sonra Kapodistrias'ın kurduğu hükûmette görev aldı. 1829'da istifa etti. Eniştesi Trikupis ile birleşerek Kapodistrias'a karşı muhalefete girişti. 1832'de maliye bakanı oldu. Ölümüne kadar Yunan hükûmetinde çeşitli görevler aldı. 1844 Anayasasını hazırladı. Kırım savaşında Yunanistan'ın tarafsızlığını korudu. (ML)

MAVROKORDATOS (İoannis [Yanaki]) [1684-1719], Nikolaos Mavrokordatos'un kardeşi. Osmanlı sarayında tercümandı. Ağabeyi Avusturyalılara esir düşünce Eflak beyi oldu. (M)

MAVROKORDATOS (Nikolaos), Eflak ve Boğdan beyi (1670 - 1730). Aleksandros'un oğlu. Çok genç yaşta, Osmanlı sarayında tercüman olan babasının yerine geçti. 1709'da Boğdan, daha sonra Eflak beyi oldu. 1716'da Avusturyalılara esir düştü. 1719'da yeniden eski görevine döndü ve ölümüne kadar burada kaldı. İki kitap yazdı: *Peri Kathikonton* (Ödevler Üstüne); *Philothev Parerga* (Philotheos'un İkincil Eserleri). [M]

MAVROMİKHALİS (Petros), **Petro Bey** de denir, yunanlı yurtsever (1765'e doğr. - 1848). Bey (1811) ve *Philiki Hetaireia* (Dostluk derneği) üyesi oldu. 1821 Ayaklanmasına katıldı ve Astros meclisi başkanı oldu (1823). Kapodistrias'ta çarın bir casusunu ihbar edince tutuklandı (1831). Oğlu ve kardeşi diktatörü öldürünce serbest bırakıldı (1832). [L]

MAVROVO POLJE, Yugoslavya'da köy, Yukarı Vardar havzasında (Makedonya cumhuriyeti). Yakınında, sulamada da yararlanılan bir gölün beslediği 343 milyon kW/saat üreten hidroelektrik santrallar. (L)

MAVROYANİ (Nikola), Eflak beyi (1735 - 1790). Donanma tercümanı olarak göreve başladı. Kaptanıderya Gazi Hasan Paşanın yakın adamlarındandı. Mihail Suçu'nun yerine Eflak beyi oldu (1786). 1787-1792 Türk - Rus - Avusturya savaşlarında başarı gösterdi. Türklerden ve rumenlerden meydana getirdiği kuvvetlerle Eflak'ı Avusturyalılara karşı savundu. Gazi Hasan Paşanın ölümünden sonra idam edildi. (M)

MAVUNA i. Bk. MAVNA.

MAVZER i. (yapıcısı Wilhelm von *Mauser*'in adından). Sil. İğneli tüfeklerin yerine kullanmak üzere, 1871'de Almanlar tarafından yapılan tüfek: *Ethem Bey mavzeri omuzundan dizlerine alıp güven tetiğini açtı* (Kemal Tahir). Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Sil. 11 mm çapındaki ilk *mavzer*, 1870 - 1871 Savaşı sırasında alman ordusu tarafından Dreyse tüfeğinin yerine kullanıldı. Bu silâhın gücü ve özellikleri fransız Gras tüfeğininkilerine benzer. 1898'de şarjörlü ve sürekli ateşli, 7,9 mm çapında bir silâh haline getirilen mavzer, küçük değişikliklerle 1886 ile 1896 arasında Sırbistan, Türkiye, Belçika, İspanya ve İsveç'te ve 1919'dan sonra da Polonya ve Çekoslovakya'da ordu silâhı oldu. Geliştirilmiş yeni tipleri Almanya'da 1945'e kadar kullanıldı. Mavzerin atış hızı (doldurma, nişan alma ve tetiği çekme dahil) dakikada ortalama 6 mermidir. (LM)

MAWCHİ, Birmanya'da yer (Karens eyaleti). Dünyada elde edilen tungsten ve kalayın yaklaşık olarak onda biri Mawchi'deki maden yataklarından çıkarılır. (L)

MAWSON (sir Douglas), avustralyalı kâşif (Frizinghall, Bradford yakınları, Yorkshire 1882 - Adelaide 1958). Yükseköğrenimini Sydney'de yaptı. Adelaide üniversitesinde jeoloji profesörü oldu (1920 - 1952). Shackleton'ın seferine (1907) katıldı. *Aurora* (1911) ve *Discovery* (1929) ile Antarktika'ya seferler düzenledi. (L)

MAX (Gabriel VON), alman ressamı ve resimleyicisi (Prag, Bohemya [o zamanlar Avusturya'nın yönetimindeydi] 1840 - Münih 1915). Önce babası, heykeltıraş Joseph Max ile, sonra Münih'te Karl von Piloty ile birlikte resim çalıştı. Münih'e yerleştikten sonra, 1879 - 1883 arasında Münih akademisinde ders verdi. Özellikle, tablolarındaki mistik figürleriyle ve kitap resimlemeleriyle tanındı. *Son İşaret* (1874) adlı tablosu, New York City'deki Metropo-

roma imparatoru **MAXENTİUS**'un sikkesi Cabinet des Médailles, Paris

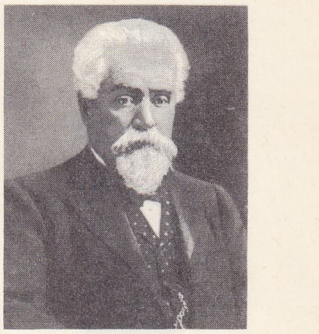

sir Hiram **MAXİM**

Foto. Hulton-Radio-Times (LAROUSSE)

«imparator **MAXİMİLİAN I**'in kurşuna dizilişi»

prens **MAXİMİLİAN**

MAXİMİLİAN I, germen imparatoru bir XV. yy. fransız elyazmasındaki minyatür, Cabinet des Estampes, Paris

litan Sanat müzesindedir. (M)

MAX ANELY, fransız yazarı. Bk. SEGALEN (Victor).

MAXENTİUS (Marcus Aurelius Valerius) [280'e doğr. - Milvius köprüsü 312], Roma imparatoru (306-312), Maximianus ve Suriyeli Eutropia'nın oğlu. Diocletianus'un tahttan vaz geçmesinden sonra (305), kayınbabası Galerius'tan Caesar unvanını alamayınca, Roma'ya başkaldırdı ve *princeps* unvanını aldı (306). Babası Maximianus'u geri çağırdı. Babası augustus oldu. Galerius'un kendisine karşı gönderdiği Severus'u öldürttü. Babasıyle arası açıldı, onu kovdu, kendisini Augustus ilân etti (307) ve İtalya'nın tek hâkimi olarak kaldı. 311'de L. Domitius Alexander'i yendikten sonra Afrika üstünde tekrar hâkimiyet kurdu. Milvius köprüsünde Constantinus tarafından yenildi (28 ekim 312) ve orada öldü. (L)

MAXİLLARİA i. Düz, yassı yapraklı, yalancı soğanlı ot; çiçekleri bir sapın ucunda tek tek bulunur. (Amerika'da yüz kadar türü vardır; bunların hemen hepsi limonluklarda süs bitkisi olarak yetiştirilir. [Salepgillerden].) [L]

MAXİM, amerikalı mucitler ve sanayiciler ailesi: Sir HİRAM STEVENS (Brockway's Mills, Sangerville yakınları, Maine 1840 - Streatham, Londra yakınları 1916). Yaratıcı bir zekâya sahipti, 1866'da bir saç maşasını geliştirerek ilk beratını aldı. United States Electric Lighting company'nin başmühendisi olarak karbon filamanlı lambaların yapımına çeşitli yenilikler getirdi. 1881'de İngiltere'ye yerleşerek, ilk otomatik tüfek olan Maxim tüfeğini icat etti. Bu icattan sonra 1884'te kurulan Maxim Gun company, sonradan Vichers Limited şirketi haline geldi. Maxim 1894'te buharla çalışan bir uçan makine icat etti. 1900'de ingiliz uyruğuna geçti ve 1901'de kendisine kraliçe Victoria tarafından «sir» unvanı verildi; — kardeşi HUDSON (Orneville, Maine 1853 - Hopatcong, New Jersey 1927), eski adı Iseac Weston'dı. Bir basımevi kurdu; sonradan İngiltere'ye gelerek Maxim - Nordenfelt Guns and Ammunition Company limited'te çalıştı. Özellikle dumansız barut üstünde incelemeler yaptı. 1888'de yeniden A.B.D.'ye döndü, ertesi yıl çok büyük güçteki patlayıcı maddelerle ilgili ilk beratını aldı ve bundan sonra yalnız bu tür malzemenin yapımıyle uğraştı. Maxim Powder company'yi kurduktan sonra (1893), 1897'de onu Du Pont de Nemours company'ye bıraktı ve hayatının sonuna kadar bu şirkette çalıştı; — sir Hiram Stevens'in oğlu, HİRAM PERCY (Brooklyn, New York 1869 - La Junta, Colorado 1936), büyük bir insanseverdi. Mücadele hareketlerine katıldı; amatör filimciliğin yayılmasına çalıştı. Radyotekniğin gelişmesinde katkısı büyük oldu. 1914'te American Radio Relay League'i kurdu ve on yıl sonra on bini aşkın verici istasyonu ve 1925'te Milletlerarası Radyo Amatörler birliğini topladı. Bu kurulun amaçlarından biri de halkların birleşmesi yoluyle dünya barışını sağlamaktı. (L)

MAXİMİANUS (Aurelius Valerius) [Pannonia 250'ye doğr. - Marsilya 310], Roma imparatoru (286-305 ve 306-310). Basit bir askerdi. Kendisine caesar (285) ve augustus (286) unvanı ile birlikte Batı Roma'yı veren Diocletianus tarafından imparatorluğun yönetimine ortak edildi. Din alanında Diocletianus'un koruyucusu Jupiter olduğu için, Maximianus'unki Herkül payına düştü. Maximianus, Germenlere karşı savaştı ve galya köylülerinin ayaklanmasını bastırdı. Dörtlü Yönetim kurulunca (293), Milano'ya yerleşti. Constantius, caesar olarak yanına yardımcı verildi ve bu sistemin devamı onu Diocletianus ile beraber tahttan vaz geçmek zorunda bıraktı (305). Bunu izleyen kargaşalıkta yeniden imparator oldu (306). Carnuntum görüşmesinde (307) verdiği söze rağmen, bir sürü macera ve tertibe girişti. Önceleri damadı Constantinus'un müttefiki iken, ona karşı bir suikast düzenledi. Bunun üzerine Constantinus, Maximianus'un peşini bırakmadı ve onu kendi kendisini öldürmek zorunda bıraktı (veya öldürttü). [L]

MAXİMİLİAN (Viyana 1832 - Querétaro 1867), Avusturya arşidükü (Ferdinand Joseph VON HABSBURG), Meksika imparatoru (1864 - 1867). Arşidük Franz-Karl ve Sophie von Bayern'in oğlu. Ağabeyi İmparator Franz - Joseph, kendisine önemli görevler verdi: imparatorluk donanması kumandanlığı (1854), Lombardia - Veneto genel valiliği (1857). Ama kendi başına karar verme yetkisi imparatorda kalıyordu. 1857'de Belçika kralı Leopold I'in kızı Charlotte ile evlendi ve büyük ölçüde onun etkisi altına girdi. Napoléon III, Meksika'da kurmayı düşündüğü imparatorluğu kendisine emanet etmeğe karar verince, arşidük teklifi kabul etti (10 nisan 1864). Kolayca yanılabilen Maximilian, kendisini çağıran muhafazakârlardan uzaklaştı ve Juarez'in yönetiminde kendisine karşı savaşan liberallere yanaşmayı denedi. Bazaine'in tuzağına düştü. Maximilian III, Meksika hazinesinin besleyemez olduğu birliklerini geri çağırdı. Tahttan vaz geçmeyi düşünen Maximilian Kilise partisine katıldı. Queretaro'da kuşatıldı; 14 mayıs 1867'de teslim oldu; imparator, yürürlükteki hükûmete başkaldıranın ölümle cezalandırılmasını öngören bir kanun çıkarmıştı. Juarez hükûmeti, bu kanuna dayanarak Maximilian'ı 19 haziranda kurşuna dizdirdi. (L)

MAXİMİLİAN veya **MAX VON BADEN** (prens), alman siyaset adamı (Karlsruhe 1867 - Konstanz yakınları 1929), Baden'de hüküm süren sülâlenin en küçüğü ve büyükdüklük tahtının mirasçısı. Almanya'nın düşüşünden önce, başkumandanlıkça sıkıştırılan Wilhelm II tarafından 27 eylül 1918'de son şeklini alan program gereğince Wilson ile barış yapmak üzere şansölye yapıldı (3 ekim 1918). Liberalist oluşu ve alman prensi meziyeti sayesinde Reichstag'a kabul edildi. Devrimci hareketten bunaldı. Durumdan haberi olmayan imparatorun onayını almadan istifa etti (8 kasım 1918). 9 Kasımda istifasını resmî olarak verdi, 10 kasımda sosyalist Ebert'in geçici hükûmeti karşısında çekildi. (L)

MAXİMİLİAN I, Avusturya arşidükü (Wilner - Neustadt 1459 - Wels 1519). germen imparatoru (1493-1519). Babası Friedrich III'ün sağlığında Romalılar kralı seçilince (1486), güçlük çekmeden imparatorluk tahtına çıktı (1493). Parlak ve kültürlü bir prens, başarılı bir kumandandı. Habsburg'ların durumunu, gerek imparatorluk sınırları içinde, gerek Avrupa'da, fetihlerden çok evlenmelere dayanan birleşmelerle sağladığı miraslar sayesinde kuvvetlendirdi. Yiğit Charles'ın kızı ve vârisi Marie de Bourgogne ile yaptığı evlenme (1477) ile Louis XI'in tehdit ettiği Flandre eyaletine müdahale etme imkânını elde etti ve kesin bir sonuca varamayan Guinegatte savaşından (ağustos 1479) sonra Charles ile, Bourgogne mirası meselesini geçici olarak düzenleyen Arras antlaşmasını (aralık 1482) imzaladı: buna göre, Fransa, Picardie ile Bourgogne düklüğünü alıyor, geri kalan bölgeler Maximilian von Habsburg'a kalıyordu. Öte yandan, Maximilian'ın kızı Margaret de Fransa veliahtı ile evlendi, çeyiz olarak Bourgogne kontluğunu (Franche - Comté), Artois'yı ve birkaç şehri aldı. Fakat Marie de Bourgogne'un ölümünden (mart 1482) sonra flaman şehirleri Maximilian'a karşı ayaklandı. Maximilian sonunda Yiğit Charles'ın vârisi olan oğlu Güzel Philippe'in vasiliğini kabul ettirmek için savaşa girmek zorunda kaldı (1489). Daha sonra Philippe'i Aragon'lu Fernando ile Castilla'lı İsabel'in kızı Juana ile evlendirerek torunu Carlos'un (Karl V.) İspanya vârisi olmasını sağladı.

1490'da vekâleten, Bretagne düşesi Anne ile evlendi. Fakat bu arada Charles VIII adıyle kral olan Fransa veliahtı, Anne ile evlenerek nişanlısı Margarete'den ayrılınca, Maximilian ile bozuştu; Senlis antlaşmasıyle (1493) Artois ve Franche-Comté'yi ona bırakmak zorunda kaldı. Bunun üzerine Maximilian, Blanca Sforza ile evlendi (1494). Böylece İtalya'ya müdahale hakkını da ele geçirdi ve Fransa'nın emelleriyle karşı karşıya geldi. (Bk. İTALYA SAVAŞLARI.) Savaşlar sonunda 1515'te Milanese'yi François I'e bırakmak zorunda kaldı.

Buna rağmen Maximilian Avusturya, Steiermark, Kärnten, Krain ve Tirol'ü *Miras-çı Eyaletler* halinde birleştirmeyi başardı (1493). Habsburg iktidarının en sağlam temellerini meydana getiren bu eyaletlere Maximilian'ın torunu Ferdinand'ın, Macaristan ve Bohemya kralı Ladislav VII Jagiello III'ün kızı Anna ile evlenmesi (1515) sonunda Gorizia ve Fiume'de katılmış oldu.

Maximilian, İmparatorluk içindeki isviçre kantonlarının bağımsızlığını tanımak zorunda kalmakla (1499, Basel antlaşması) birlikte otoritesini kuvvetlendirmek amacıyle bütün imparatorlukta avusturya kurumlarını yaymağa çalıştı. 1495-1512 Arasında birbiri ardı sıra toplanan birçok diyette kurumlarla ilgili tasarılarıyle alman prenslerinin tasarıları arasında uyuşmazlık çıktı; sonunda her iki tarafa da bazı haklar tanınarak uzlaşmaya varıldı: imparator tarafından seçilen ve Diyet'e katılma hakkına sahip ve imparatorluğun en yüksek yargı organı niteliğinde bir imparatorluk meclisinin (*Reichskammer*), görevleri öncekinin yetkilerini aşan bir saray meclisinin (*Hofrat*), malî organ olan bir saray meclisinin (*Hofkammer*) ve bir şansölyeliğin (*Hofkanzlei*) kurulması. (Bk. AVUSTURYA.) Almanya on bölgeye ayrıldı; imparatorluk tarafından asker toplama şekli kabul edildi ve Diyet, genel bir vergi (*gemeine Pfennig*) sistemini onaylayabiliyordu. Aslında Maximilian, gerçek anlamda bir merkezî hükûmet kurmayı hiç bir zaman başaramadı. Prensler ve şehirler vergi vermek ve askerî yardımı sağlamak yetkilerini ellerinde tutuyorlardı. Ne var ki, Maximilian evliliklere dayanan siyaseti, teşkilâtçı çalışması ve Augusburg'lu büyük bankacı Jakob Fugger*'in malî desteği sayesinde Avusturya hanedanının büyüklüğünü sağladı. Fugger'in desteği Karl V'in imparator seçilişi sırasında da devam etti (1519). Bk. HABSBURG *Soy çizelgesi.* (L)

MAXİMİLİAN I (Münih 1573 - İngolstadt 1651), Bavyera dükü, sonra seçicisi; tahttan vaz geçen ve seçiciliği kendisine bırakan (1597) seçici Wilhelm V'in büyük oğlu. Alman katoliklerinin başıydı, Protestan birliğine bağlı prenslerle savaşmak için Kutsal Birliği kurdu (1609). Ordusunu yeniden teşkilâtlandırmak üzere Till'yi çağırdı (1610). Bavyera ordusu Tilly'nin kumanası altında, saray seçicisi ve Bohemya kralı Friedrich'i Beyaz Dağ'da yendi (1620) ve Pfalz'ı işgal etti. Galip gelen Maximilian imparator Ferdinand II'den seçicilik payesini ve Friedrich'in topraklarını aldı (Regensburg diyeti, 1623). Bundan sonra Maximilian Wallenstein'ı geri yollamak iste-

Foto. LAROUSSE

MAXIMILIAN II JOSEPH XIX. yy. taşbasması Cabinet des Estampes, Paris

yen partinin başına geçti, fakat Gustaf - Adolf Bavyera'yı istilâ etmiş olduğundan (Leipzig [1631] ve Lech [1632] zaferleri) Maximilian yeni imparatorluk ordusuna kumanda eden Wallenstein'ın saflarına geçmek zorunda kaldı. İsveçlilerin ve müttefikleri Fransızların yıkımları, onu Fransa ve İsveç ile bir ateşkes imzalamağa yöneltti (Ulm 1647). Bu ateşkes, seçiciliği miras yoluyle Maximilian'ın ailesine bırakan ve Yukarı Pfalz'ı Bavyera'ya katan Vestfalya antlaşmalarının bir başlangıcı oldu. (L)

MAXİMİLİAN I JOSEPH (Joseph von WITTELSBACH) [Schwetzingen 1756 - Nymphenburg 1825], seçici (1799), sonra ilk Bavyera kralı (1806). Friedrich von Zweibrücken - Birkenfeld'in oğlu. Fransız ordusunda hizmet ederek generalliğe yükseldi. Bavyera halefliğini güven altına aldı. Kardeşinden sonra Zweibrücken dükü (1795), sonra da Bavyera seçicisi oldu (1799). Ren'in sol kıyısındaki bütün topraklarını Fransa'ya bıraktı (Luneville antlaşması, 1801), fakat 1803 Bildirisiyle Freisingen, Augsburg ve Bamberg piskoposluklarını kazandı. Sonra Pressburg antlaşması (1805) ile Tirol ve Trentino'yu aldı. Daha sonra ise kral unvanı ile birlikte (1806) Bayreuth ve Salzburg'u ele geçirdi (Viyana antlaşması, 1809). Viyana kongresinde (1815), kazandıklarının çoğunu kaybetti, fakat Rheinland-Pfalz'ın bir bölümünü alabildi. Bakanı Montgelas'ın yardımıyle ülkesini devrimci ve aydın bir hükümdar olarak yönetti ve Bavyera'yı, Napolyon örneğine göre, merkezci bir devlet haline sokan anayasayı ilân etti (1808). [L]

MAXİMİLİAN II (Viyana 1527 - Regensburg 1576), germen imparatoru (1564 - 1576), Bohemya ve Macaristan kralı, Maximilian I'in küçük torunu, Ferdinand I ile Anne Jagiellon'un oğlu. İspanya sarayında yetişti. Karl V'in Fransa (1544) ve Smalkalde birliği sırasında protestanlarla yaptığı savaşta ona eşlik etti (1547). Karl V'in kızı Marie ile evlendi (1548) ve 1550'ye kadar İspanya genel valisi oldu. Din konusunda kararsız olmakla birlikte, Reform'a karşı gösterdiği sempati az daha tahta çıkmasına engel oluyordu. Frankfurt (1562), Bohemya (1562) ve Macaristan'da (1563) Romalılar kıralı seçildi. 1564'te imparator oldu. Kurmağa çalıştığı din barışı gerek katoliklerin, gerek protestanların muhalefetiyle karşılaştı. Fakat imparatorlukta ve verasetle kazanılan eyaletlerde Protestanlığın iyice gelişmesini destekleyen bir hoşgörü rejimi izledi. Osmanlılarla yapılan savaşlar Maximilian II'nin bütün malî kaynaklarını kuruttu. Maximilian sekiz yıllık bir ateşkes imzaladıktan (1569) sonra Osmanlılara yıllık bir haraç ödemek ve Macaristan'da sürekli osmanlı akınlarına karşı koymak zorunda kaldı. Tahtı, oğlu Rudolf II'ye bıraktı. (L)

MAXİMİLİAN II (Emanuel VON WITTELSBACH) [Münih 1662 - ay.y. 1726], Bavyera seçicisi (1679 - 1726), Ferdinand - Maria'nın oğlu ve halefi. Türklerle savaştı (1686-1688), Macaristan'da zaferler kazandı, imparator Leopold I'in kızı Marie Antoinette ile evlendi (1685). 1691'de, İspanyol Felemenki genel valisi oldu. 1698'de oğlu Joseph - Ferdinand İspanya kralı Carlos II'nin mirasçısı olarak tanındı, fakat ertesi yıl öldü. Bunun üzerine Maximilian, İspanya halefliğinde kendi payını elde etmek için, Fransa ile birleşti. Blenheim'de prens Eugen'e ezilince (1704) Fransa'ya çekildi, devletleri Avusturya ve saray seçicisi arasında paylaşıldı. Rastatt (1714) ve Baden (1715) antlaşmalarıyle bu yerler kendisine geri verildi. (L)

MAXİMİLİAN II JOSEPH (Joseph VON WITTELSBACH) [Münih 1811 - ay.y. 1864], Bavyera kralı (1848-1864), Ludwig I'in oğlu. Liberallere geniş imtiyazlar tanıdı, fakat Frankfurt parlamentosu ile birleşme tasarısına karşı geldi. Avusturya ve Prusya'ya karşı üçüncü kuvvet olarak «Üçlü topluluk» sisteminin (Küçük ve Orta Alman Devletleri konfederasyonu) başlıca savunucusu oldu. Aydın bir hükümdardı; tarihî incelemelerden hoşlanırdı; Hohenschwanstein şatosuna aydınları toplamıştı. (L)

MAXİMİLİAN III (Joseph VON WITTELSBACH) [Münih 1727-ay.y. 1777], Bavyera seçicisi (1745-1777). İmparator Karl VII Albrecht'in oğlu. Avusturya Veraset savaşı sırasında onun yerine geçti. Füssen antlaşmasıyle (1745) Marie Theresia'nın imparatorluktaki haklarını tanıdı. Tarımı ve maden sanayiini zenginleştirdi, cizvitlerin etkisini kısıtladı ve protestanlara inanç hürriyeti verdi. Çocuğu olmadığından, seçiciliği, akrabalarından saray seçicisi Karl-Theodor'a bıraktı. (L)

MAXİMİLİANA i. Hindistancevizi ağacına benzeyen, Güney Amerika'da yetişen küçük palmiye. (Sağlam ve iklim değişikliklerine dayanıklı bir ağaçtır. Ev içinde süs olarak yetiştirilir.) [L]

MAXİMİLİAN - HEİNRİCH Bavyeralı (1621 - Bonn 1688), Köln seçici - başpiskoposu (1650), Liège ve Hildesheim piskoposu oldu. 1671'de Louis XIV ile birleşti, az sonra Birleşik Eyaletler, İspanya ve imparatorla mücadeleye girişti ve 1674'te Bonn'un alınmasından sonra barış yapmak zorunda kaldı. (L)

Maximilian'ın Avları, Karl V tarafından (1535'e doğr.) ısmarlanan bir seri halı. Bernard Van Orley'in desenleri üzerine G. Geubels tarafından Brüksel'de dokundu. Yılın on iki ayını av sahneleriyle resimlendiren bu seri bugün Louvre müzesindedir. (L)

Maximilian-Joseph nişanı, 1806'da Maximilian I Joseph'in ihdas ettiği Bavyera askerî nişanı. Üç sınıf. İşareti: sekiz köşeli, beyaz mineli altın haç, beyaz ve mavi zırhlı siyah kurdele. (L)

Maximilian nişanı, 1853'te kral Maximilian II Joseph'in ihdas ettiği Bavyera nişanı. İki bölüme ayrılan tek sınıf: bilimler ve sanatlar. İşareti: altın gotik haç. Beyaz zırhlı mavi bir kurdele ile boyundan asılarak taşınırdı. (L)

MAXİMİNUS II DAİA (Galerius Valerius) [öl. Tarsas 313], Roma imparatoru (308 - 313). Trakyalı bir çobanın oğlu. Subaydı, sarhoş ve kaba bir yaratılışa sahipti; 305'te amcası Galerius tarafından caesar'lığa yükseltildi. İllyricum ve Küçük Asya dışında bütün Doğu kendisine verildi. Askerleri tarafından Augustus seçildi (308). Galerius gibi o da hıristiyanlara eziyet etti. Trakya'da Licinius'a yenildi; zehirle intihar etti (?). [L]

MAXİMİNUS (Caius Julius Verus) [173 - 238], Roma imparatoru (235-238). Trakyalı bir köylüydü, kumandan olduktan sonra Alexander Severus'u öldürttü ve Ren orduları tarafından kendisini imparator ilân ettirdi. Main ve Tuna üzerinde barbarların saldırılarına karşı koymak zorunda kaldı. Ülkesinde ise, zorbaca davrandığı halkın ve senatonun kuvvetli direnmesiyle karşılaştı. İki Gordianus'un yönetimi altında önce Afrika, sonra İtalya ayaklandı. Savaştığı Pannonia'dan dönünce Maximinus İtalya'yı yeniden ele geçirmek istedi, fakat Aquileia önünde praetor'lar tarafından öldürüldü. (L)

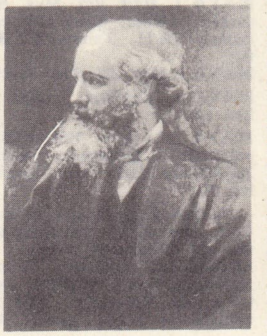

James MAXWELL Bibliothèque Nationale, Paris

Maxim's, Paris'te, Royale sokağında, 1893'te, eski bir kahve garsonu olan Maxime Gaillard tarafından kurulan kabare. 1900 Sergisinden sonra bir çeşit milletlerarası randevu yeri haline geldi. Leopold II ve Edouard VII bu kabareye sık sık gelirlerdi. Büyük salonun dekoru modern süsleme üslûbunun en iyi örneklerinden biridir. (L)

MAXİMUS, romalı gasıp (409-411), Batı imparatoru Constantinus'a karşı ayaklanan general Gerontius tarafından 409'da Tarragona'da tahta çıkarıldı. 411'de Barbarlara sığındı. (L)

MAXİMUS (Claudius), M.S. II. yy.da yaşamış stoa'cı filozof. Marcus Aurelius'un öğretmeniydi, onun tarafından Pannonia'ya konsül ve Afrika'ya prokonsül olarak gönderildi: *Düşünceler*'inde Marcus Aurelius'un manevî portresini çizer. (L)

MAXİMUS (Magnus Clemens) [öl. 388], Roma imparatoru (383 - 388). İspanyol asıllı subaydı. Bretagne kıtaları tarafından Gratianus'a karşı imparator ilân edildi; Gratianus 383'te öldürüldü. Theodosius tarafından tanındı, fakat barbarların Bretagne ve Ren üstünde ilerlemelerini önleyemedi. Hıristiyan, enerjik ve iyi bir kanunkoyucuydu. 387'de Valentinianus II'den İtalya'yı aldı. Daha sonra Theodosius'a karşı koydu, fakat Petovio'da ona yenildi ve öldürüldü. (L)

MAXİMUS (Petronius Anicius) [395'e doğr. - Roma 455], Roma imparatoru. Honorius'un sarayında yüksek görevlerde bulundu. Karısına yaptığı bir hakaret yüzünden imparator Valentinianus III'ü öldürdü (455). İmparator oldu, fakat tam bir kabiliyetsizlik gösterdi. Karısı ölünce, Valentinianus'un dul karısı Evdoxia ile evlendi. O da Geiserik'i çağırdı. Roma zaptedildi, Maximus halk tarafından parçalandı. (L)

MAX VON BADEN. Bk. MAXİMİLİAN.

MAXWELL i. (fizikçi J. C. *Maxwell*'in adından). 1900'de Paris'te toplanan Elektrik kongresi tarafından değeri 10^{-8} weber değerindeki C.G.S. *magnetik akı* birimine (sembolü: M) verilen ad. (1 Maxwell 1 sm^{2}'lik bir yüzeyde, şiddeti 1 C.G.S. birimi olan magnetik alanın doğurduğu akıdır. Bu tanıma göre birim magnetik alanın doğduğu ortamın geçirgenliği zorunlu olarak 1'dir. Eğer geçirgenlik 1'den farklıysa, böyle bir ortamda birim *magnetik indükleme* 1 sm^{2}'de 1 maxwellik bir akı üretir; bu akı *magnetik indükleme akısı* olarak kabul edilir.) [L]

MAXWELL (James Clerk), iskoçyalı fizikçi (Edinburgh 1831 - Cambridge 1879). Faraday'ın öğrencisiydi. Yirmi beş yaşındayken Aberdeen'de ders vermeğe başladı; 1865'e kadar Londra'da King's College'de profesörlük yaptı. Sonra İskoçya'da, Gleanlair'deki malikânesine çekildi, orada beş yıl süreyle kendisini inceleme ve düşünmeye verdi. Cambridge'deki Cavendish laboratuvarının kurucusu, Devonshire dükü, onu 1871'de bu kuruluşun yönetimiyle görevlendirdi. Bundan sonra tamamıyle bilimsel teşkilâtlandırma ve idarecilikle uğraştı. Gauss'un hatalar kanununa uygun şekilde molekül hızlarının dağılımını inceleyerek gazların kinetik teorisini kurmağa çalıştı ve 1860'ta, aynı sıcaklıkta, moleküllerin ortalama kinetik enerjilerinin yapılarına bağlı olmadığını gösterdi. İç sürtünme konusunda yaptığı ölçmelerle ortalama serbest yolun değerini buldu. 1862'de değişken bir elektrik alanının etkisindeki dielektrik cisimlerde görülen «yer değiştirme akımı» kavramını ortaya attı. Bir devrenin bir magnetik alan içinde yer değiştirmesiyle meydana gelen elektromagnetik işin genel formülünü kur-

MAXIMILIAN I Bavyera dükü, Sandrart'dan M. Natalis'in gravürü, (1643)

MAXIMILIAN I JOSEPH M. Kelleihoven'in gravürü, Cabinet des Estampes, Paris

MAXIMILIAN II germen imparatoru Van der Heyden'in eseri, Cabinet des Estampes, Paris

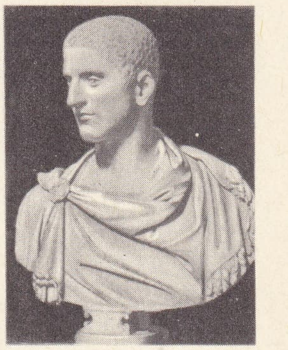

imparator **MAXIMUS** (öl. 338) Capitolino müzesi, Roma

du. Işığın, bir elektromagnetik sarsıntının yayılımı ile ışık arasında bir hız özdeşliğinin gösterilmesinden türeyen elektromagnetik teorisini ortaya koyarak (1865) ün yaptı. 1868 ve 1869'da deneyler yardımıyle mutlak iki sistemdeki elektrik birimleri arasındaki oranın ışığın hızına eşit olduğunu denetledi. 1873'te elektromagnetik alanın genel denklemlerini verdi. Magnetik daralma'yı keşfetti, ayrıca Crookes radyometresindeki dönme olayını açıkladı. Başlıca eserleri: *On Physical Lines of Force* (Kuvvetin Fiziksel Özellikleri Üstüne) [1861]; *Dynamical Theory of the Electromagnetic Field* (Elektromagnetik Alanının Dinamik Teorisi) [1865]; *Theory of Heat* (Isı Teorisi) [1871]; *Treatise on Electricity and Magnetism* (Magnetizma ve Elektrik Üstüne İnceleme) [2 cilt, 1873]; *Matter and Motion* (Madde ve Hareket) [1876]. (L)

MAXWELL (sir John Grenfell), ingiliz generali (Aigburth, Liverpool 1859 - Capetown 1929). Süveyş kanalına karşı yapılan türk - alman taarruzu sırasında (1915) mısır kuvvetlerine kumanda etti. Kanal boylarına 35 000 asker yerleştirdikten başka ingiliz ve fransız kuvvetleriyle de tahkim etti, Mısır'daki ingiliz ordu mevcudunu 150 000'e çıkardı. Bu suretle Cemal Paşanın giriştiği Kanal seferini durdurdu. (Bk. KANAL SEFERİ.) Sonra İrlanda ayaklanmasını bastırmakla görevlendirildi (1916). [ML]

Maxwell kanunu. Elektromagnetizma. Bir magnetik alan içine yerleştirilmiş devrenin yer değiştirmesi halinde elektromagnetik kuvvetlerin yaptığı işi veren kanun: akım şiddeti I, devrenin yer değiştirmesi sırasında kestiği indükleme akısı $\Delta \Phi$ ile gösterilirse, iş $W = I \Delta \Phi$ denklemi ile verilir. Kapalı devre için $W = I (\Phi_2 - \Phi_1)$ yazılabilir; burada Φ_1 ve Φ_2, ilk ve son konumunda devreden geçen indükleme akılarıdır. (L)

MAXWELL'S HILL, Malezya'da dağ. Yaklaşık olarak 1 350 m yükseklikte dinlenme yeri. (L)

MAY, Konya ovasının doğu kenarında (Çumra ilçesi, Akviran bucağı) köy; 1 093 nüf. (1965). (Bugün *Kayasu.*) Alacadağ'dan inen Orhaniye deresi üzerindeki baraja bu köyün adı verildi. Bk. MAY BARAJI. (M)

MAY (Ernst), alman mimarı ve şehircilik uzmanı (Frankfurt 1866). Akılcı akımın başlıca öncülerinden biri. Şehircilik alanında önemli çalışmaları vardır. S.S.C.B.'ye sürülmesinden önce ve sonra (1933) en iyi sovyet şehircileriyle işbirliği yaparak, Frankfurt-am-Main'ın genişletilme planını yönetti, yapılan semtlerin planını çizdi. (M)

MAY (Joseph MANDEL, **Joe** — denir), avusturyalı filim yönetmeni (Viyana 1880-Hollywood 1954). Sahneden beyaz perdeye geçti; 1911'de filim yönetmeni oldu; 1913'te bir şirket kurdu ve birçok başarılı, bölüklü polis filimleri çevirdi. Fritz Lang'ın senaryosundan yararlanarak çevirdiği *Veritas Vincit* (1918-1919, üç bölüklü) ve *Hint Mezarı* (1920-1921, iki bölüklü) adlı filimler büyük yankı yaptı. *Kammerspiel* ve yeni nesnelcilik akımlarının etkisinde kalan May, kendisine alman sessiz sinemasında önemli bir yer kazandıran *Heimkehr* (Mahpusun Şarkısı) [1928] ve *Asphalt* (Asfalt) [1929] filimlerini yönetti. 1934'te Hollywood'a gitti ve faaliyetine ticarî filimler yaparak devam etti (*Görünmeyen Adamın Dönüşü* [1940]). [M]

MAY (Karl), alman yazarı (Hohenstein - Ernstthal, Saksonya 1842 - Radebeul, Saksonya 1912). Seyahat tecrübelerini ve okuduğu birçok etnografya ve coğrafya eserinden kalan izlenimleri ticarî açıdan çok başarılı olan serüven romanlarında anlattı: *Helden des Westens* (Batının Kahramanları) [1890]; *Von Bagdad nach Stambul* (Bağdat'tan İstanbul'a) [1892]; *Der Schatz der Silbersee* (Gümüş Göldeki Hazine) [1894]; *Das Vermachtnis des Inka* (İnkalar Definesi) [1895]. (M)

MAY (Phil), ingiliz desinatörü (Wortley, Leeds yakınları 1864 - Londra 1903). İngiliz mizah gazetelerinin çoğunda çalıştı. Fransa'da *Courrier Français*'ye resimler yaptı. Birkaç çizgiyle en değişik tipleri canlandırmakta ustaydı (*Din Adamı ve Ressam,* 1888). [L]

MAYA i. (fars. *māye*'den). Gıda sanay. Mayalanmayı sağlayan madde: *Maya katmak.* (Bk. ANSİKL.) || *Mec.* Yaradılış, öz nitelik, asıl: *Demek ki çocuğun mayasında iyi taraflar varmış* (Sabahattin Ali). *Kimseden öğrenmeksizin mayasında bulduğu bu ikiyüzlülükle sevgi masalını uydurur* [...] *en sonunda kendi de inanır* (N. Ataç). || *Argo.* Arsız, utanmaz kimse.

— DEY. *Mayası bozuk,* karaktersiz, kötü yaradılışlı: *Mayasının bozuk olduğuna inanır, bunun için de ondan hiç bir büyüklük, katıksız hiç bir iyilik beklemezler* (N. Ataç). || *Göle maya çalmak,* gerçekleşmesi imkânsız görünen bir işe girişmek.

— Fırıncılık. *Ekmek mayası,* ekmeğin kabarmasını ve mayalanmasını sağlamak için ekmek hamuruna katılan ekşimiş hamur parçası. (Bk. ANSİKL.) || *Kimyasal maya,* ekmekçilik ve pastacılıkta maya yerine kullanılan kimyasal madde. (Genellikle sıcaklık veya bir asit etkisiyle karbon dioksit açığa çıkaran bir maddedir.)

— Kim. Canlı hücreler tarafından meydana getirilen ve az miktarlarda bile etki ederek kimyasal tepkimelere yol açan biyokimyasal katalizör. *Eşanl.* ENZİM, DİYASTAZ, FERMENT. (Bk. ANSİKL.)

— Mutf. Bk. ANSİKL.

— Şarapçılık. *Şarap mayası,* seçme üzümlerin şırasıyle hazırlanan ve bazen içine bira mayası da katılan maya; fıçı içindeki şıraya katılarak mayalanmanın başlamasını sağlar.

— ANSİKL. Fırıncılık. *Ekmek mayası* için ya bir önceki ekmek yapımından arta kalan veya sınaî bir maya ile (bira mayası) hazırlanmış hamur kullanılır. Belli bir oranda ekmek hamuruna katılan bu maya, karbon dioksit açığa çıkararak hamurun kabarmasını ve ekmeğin daha hafif olmasını sağlar.

— Gıda sanay. Hamur, yoğurt, peynir, şıra, bira, boza gibi yiyecek ve içeceklerin kabarması, *maya* denilen mantar cinsi tek hücreli canlı varlıkların etkisiyle olur. Bunlar açık yerde ve şekerli suda zincirleme tomurcuklanarak ürer. Kapalı yerde ise şekerli suyu alkole çevirir; bira, şarap gibi alkollü içkiler bu usulle elde edilir. *Bira mayası,* yaş ve kuru olmak üzere iki şekilde hazırlanır. Yaş maya, bira fermantasyonunda meydana gelen köpük alınarak elde edilir. Kuru maya ise ispirto ve rakı gibi içkilerin yapıldığı fabrikalarda hazırlanır. Küçük, uzun, yuvarlak şekillerde kurutulan maya, kutulara konarak satışa çıkarılır. Kuru maya, kullanılmadan önce ılık şekerli su içinde bekletilerek üretilir, sonra hamura katılır. Yaş maya doğrudan doğruya un içinde ılık su veya süt katılarak çoğaltılır.

— Kim. Eskiden, salgı bezlerinin salgıladığı çözünebilir mayalar ile mayalanmanın temel unsuru olduğu sanılan mikroorganizmaların temsil ettiği bira mayası veya bakteriler arasında bir fark olduğu sanılıyordu. Sonradan yapılan araştırmalar mayalanmanın, mikroorganizmalardan değil de bunların metabolizmalarının çözünebilir ürünlerinden ileri geldiğini gösterdi, bu yüzden önceleri gözetilen farkın anlamı kalmadı ve «maya» terimi «enzim» veya «diyastaz» yahut «ferment» terimleriyle eşanlamlı oldu. (LM)

MAYA i. *Halk dili.* Mus. Bir çeşit halk şarkısı: *Ondan sonra çok hazin bir maya başladı* (A.H. Tanpınar). Bk. UZUNHAVA. (M)

MAYA i. *Halk dili.* Dişi deve. (M)

MAYA i. Yoğurtla yapılan bir bulgar içkisi. (M)

MAYA sıf. ve i. Meksika'da, Yucatan eyaletinde ve Campeche eyaletinin kuzeyinde 300 000'den fazla insan tarafından konuşulan dil.

— ANSİKL. Leng. *Maya,* Kristof Kolomb'dan önce Amerika'da rastlanan en önemli medeniyet dillerinden biridir. Eskiden beri, Meksika'nın güneyinde (Yucatan ve Orta Amerika) geniş bölgelere yayılan insanlar tarafından konuşulur. Asıl maya dili genellikle tek heceli (meselâ, *kak,* ateş; *tun,* taş; *na,* ev; *puck,* vurmak), bazen iki heceli (*uinic* adam; *kohan,* hasta; *ximbal,* yürümek) köklerden meydana gelir; bu köklere çeşitli dilbilgisi kategorilerini (meselâ cinslik [*h*-önekli erili, *x*- ise dişili gösterir], sayı [*-ob* soneki], fiillerin zaman ve kiplikleri v.b.) belirten unsurlar eklenir. (L)

MAYA i. (sanskritçe k.). Vedanta'ya göre, dünyanın yaratıcı gücü, daha doğrusu, dünyamızın hayalî görüntüsü.

— ANSİKL. İlkin, *Veda*'lar dininde, bir tanrının veya bir şeytanın (*asura*) mucize gücü, daha sonra bu gücün yarattığı sahte büyü anlamına geliyordu. Kimi zaman bilinçsizlik, kimi zaman da ruhanî ilke veya onunla birlikte bulunan bir cevherdir. Vedanta sistemlerinde, *maya,* akıldışını, başlangıcı olmayan bir kendilik'i, dünya gibi açıklanamaz olanı, muhtevasının hayalî olduğunu ifade eder; çöllerdeki serapla benzerlikleri vardır. (L)

MAYA, S.S.C.B.'de ırmak, Sibirya'da, Aldan'ın kolu; 1 100 km. Ohotsk denizi kenarındaki Cugcur dağlarından çıkar. (L)

MAYA veya **MAHYA dağı,** Trakya'nın kuzeydoğusunda Istıranca (Yıldız) dağlarının en yüksek doruğu; 1 031 m. (M)

MAYA (Alcides Castilho), brezilyalı yazar (rio Grande do Sul 1878-1944). Güney Brezilya'dan ilham alarak birçok gerçekçi roman ve hikâye yazdı. Sert üslûplu eserlerinde birçok yeni kelimeye yer verdi ve ayrıntılara büyük özen gösterdi. Başlıca eserleri: *Canlı Harabe* (1910); *Tapeca* (1911); *Alma Barbara* (1922). [M]

MAYAAĞACI bls. i. Bot. Meyvelerinden yemeklik yağ çıkarılan bir hurma türü. (İlmî adı *Elaels*). [M]

MAYABOZAN bls. i. Biyokim. Bir mayanın etkisine karşı koyan protein yapısında madde. *Eşanl.* ANTİENZİM.

— ANSİKL. *Mayabozan* bir çeşit enzimdir; meselâ kan serumunda normal olarak pepsin ve peynir mayası gibi mayaların etkisini, kısmen yok edici bir nitelik bulunur; önceden insanın damarına bu mayalardan biri şırınga edilirse bu nitelik hissedilir derecede artar. Hemen her maya bir mayabozandır. Meselâ bağırsak solucanlarının vücudunda tripsinin etkisine engel olan tripsin bozan maddeler bulunur; bu yüzden solucanlar bağırsaklarda sindirilmeden yaşayabilir. (L)

MAYA DEVİ, Sakyaların kralı Suprabuddha'nın kızı, Kapilavastu kralı Sudhodana'nın karısı ve Buddha Sakyamuni'nin annesi. (L)

MAYAGUANA, İngiltere'ye bağlı Bahama takımadalarında ada; 600 nüf. A.B.D. üssü. (L)

MAYAGÜEZ, Porto Riko'nun batı kıyısında liman şehri; 58 950 nüf. Meşhur işlemeler ve duvar halıları. Şeker rafinerileri. Tütün imalâthaneleri. (L)

MAYA-KİŞE i. ve sıf. Orta Amerika'da konuşulan dil öbeği.

— ANSİKL. Leng. Maya-kişe dilleri altı alt öbeğe ayrılabilir:

a) *Huakstekçe,* San Luis Potasi eyaletinin güneybatısında ve Vera-Cruz eyaletinin kuzeyinde iki kuşak halinde 50 000 kişi tarafından konuşulur. Huakstekçe, öbekleşen öbür maya-kişe dillerinde coğrafî bakımdan ayrılır;

b) asıl *maya* dili Campeche eyaletinin kuzeyindeki, Yucatan yarımadasında 300 000'den fazla insan tarafından konuşulur. Lakadonlar (Chiapas eyaleti) bir maya lehçesi konuşur;

c) *chol,* eskiden Tabasco'dan Honduras'a kadar yayılırdı; bu alt öbeğe giren *chorti* Guatemala-Honduras sınırında hâlâ 30 000 kişi tarafından konuşulur. Chontal'i ise Tabasco'da 20 000 kişi konuşur;

d) *tzeltal,* Chiapas'da 50 000 kişi tarafından konuşulur;

e) *mam,* Meksika-Guatemala sınırının güneyinde konuşulur;

f) *kişe,* Guatemalada (Atitlan gölünün batısında) 400 000 kişi tarafından konuşulan asıl Kişe diliyle gene Guatemala'da (Atit-

lan gölü) 350 000 kişi tarafından konuşulan *cakchiquel*'i kapsar. Bazı hallerde iki kök, ekler aracılığıyla bileşir ve bir tek dilbilgisi birimi meydana getirir (özellikle fiilin nesnesi söz konusu olduğu zaman): *xochenahen*, «odun kestim» deyiminde «kesmek» (*xot*) fiiliyle «odun» (*che*) ismi ve fiil öğecikleri tek bir kelime halinde bileşmiştir. Maya dilinde fiil isim ilişkisi çok sıkıdır; birçok fiil, sonlarına fiil ekleri takılan isimlerdir (meselâ, *mis* süpürge; *misen* süpürüyorum; *uinic* insan; *uinic-en* ben bir insanım; *kay*, şarkı; *kaynahi*, o şarkı söyledi). Şahıs zamirleri (tekil, ikil veya çoğul olabilir) fiil çekimi sırasında zaman ve kiplik gösteren öğelerle bileşir. Bu yolla elde edilen fiil biçimleri eylemin zamanı ve görünüşü bakımından çok ayrıntılıdır. Bu dillerde, geçişli fiiller, geçişsiz fiiller, edilgen biçim, iki geçmiş zaman biçimi, iki gelecek zaman biçimi, eylemin tekrarlandığını gösteren biçim, yeterlik biçimi v.b. bulunur. (Bk. MAYA.) [L]

MAYAKON (İsmail), türk siyaset adamı (Yenişehir, Tesalya 1882 - Paris 1938). Rüştiye ve idadî eğitimini Halep'te yaptı. İstanbul'da Mülkiye mektebini bitirdi (1901). Mabeyn kâtibi oldu. Âyan başkâtipliğine tayin edildi (1908). Mebusan ve Âyan meclislerinin kapanmasına kadar (1923) aynı görevde kaldı. Birinci Dünya savaşında İttihat ve Terakki'nin ilerigelenleri arasında Malta'ya sürüldü. Dönüşünde bir süre ticaretle uğraştı. Siirt milletvekilliğine seçildi. Edebiyat, tarih, hukuk ve dil meseleleriyle ilgilendi. Gazete ve dergilerde birçok makale yayımladı, romanlar tercüme etti. Tedavi için gittiği Paris'te öldü. Basılmış eseri: *Mufassal Hukuku Esasiye*. (M)

MAYAKOVSKİY, S.S.C.B.'de (Gürcistan) şehir, Ryun'un küçük bir kolu kıyısında, Kutais'in güneyinde. (L)

MAYAKOVSKİY (Vladimir Vladimiroviç), sovyet şairi (Bağdadî [bugün Mayakovskiy], Gürcistan 1893-Moskova 1930). Babasının ölümü üzerine kimsesiz kalınca 1908'de Bolşevik partiye yazıldı, 11 ay hapis yattı ve ilk rus fütürist manifestosunun yazılmasına katıldı. Bu eğilim ilk mısralarında (*Pantalonda Bulut* [Oblako v Ştanah], 1912) görülür. Devrim taraflısı olarak sovyet propagandasını, hazırladığı afişlerle destekledi. Aynı zamanda şiire, serbest vezin, yarım kafiye, eksilti ve kelime oyunlarına dayanan ve rus devrimini günü gününe öven yeni bir söyleyiş getirdi (150 000 000 *insan*, 1920; *V. İ. Lenin*, 1923-1924; *A. Yesenin*, 1925; *Ekim*, 1927). Tiyatro oyunları da yazdı: geleceğin küçük burjuvasını anlatan ve aynı zamanda devrin «kendinden memnun» komünistine telmihte bulunan *Tahtakurusu* (Klop) [1928]; sovyet bürokrasisini ağır bir şekilde hicveden *Banya* (Hamam) [1929]. Dile birçok yenilik getiren Mayakovskiy bugün de en büyük sovyet şairlerinden biri sayılır. Kamu hayatında, daha çok da özel hayatında birçok hayal kırıklığına uğradı ve intihar etti. (L)

MAYALAMAK geçl. f. (*maya*'dan *maya-la-mak*). Hamur, süt v.b. gibi şeylere maya koymak. (M)

MAYALANDIRMA i. (*mayalandırmak*'tan *mayalandır-ma*). Mayalandırmak eylemi. ‖ *Cibreli mayalandırma*, ezilmiş üzümün posasıyle birlikte kapalı fıçılarda mayalanmasını sağlamak için yapılan işlem.

— ANSİKL. *Cibreli mayalandırma*, yalnız mızı şaraplara uygulanan ve üzümlerin preste sıkılmasından önce yapılan bir işlemdir: beyaz şarap yapımında kullanılan üzüm toplanmaz preste sıkılır. Salkım tane halindeki üzüm çöpüyle birlikte preste ezilir ve fıçılara gönderilir. Hafif bir karbon dioksit gazının açığa çıktığı ve şıra sıcaklığının yavaş yavaş yükseldiği mayalanma başlangıçta düzensiz giderken daha sonra hızlanır ve birkaç gün sonra yatışır. Cibrenin yüzeyde meydana getirdiği köpüğü dibe itmek için ara sıra şarabı karıştırmak veya dibe çöken köpüğü tutmak için fıçıda kafes bulundurmak gerekir. Yüzeye çıkan köpük, burada asetik maya etkisi yapar.

Mayalanmayı canlandırmak için bazen şırayı ısıtmak gerekir. Bunun için fıçılara içinden sıcak su geçen boru sistemi kurulur veya devamlı olarak bir miktar şıra alınıp benmaride ısıtılır ve tekrar fıçılara dökülür: eskiden (özellikle sıcak ülkelerde) mayalanma, sıcaklık 30-35°C'ı geçmeyecek şekilde soğutularak yavaşlatılırdı; bu sıcaklığın üstünde mayanın etkisi çok yavaşlar veya sıfıra düşer. Cibreli mayalandırma normal olarak 1 ile 10 gün kadar sürer ve bu süre bölgelere göre değişir; fakat cibreli mayalandırma işleminin sonunda şekerin tamamı veya bir kısmı alkole dönüşür ve üzüm kabuklarındaki boyarmaddeler şıra içinde kalır. (L)

MAYALANDIRMAK geçl. f. (*mayalanmak*'tan *mayalan-dır-mak*). Mayalanmasını sağlamak. (M)

MAYALANMA i. (*mayalanmak*'tan *maya-lan-ma*). Biyokim. Organik maddelerin bazı mikroorganizmalar tarafından salgılanan enzimler etkisiyle uğradığı değişiklik: *Şekerlerin maya etkisiyle mayalanması alkol verir.* (*Eşanl.* FERMANTASYON.) ‖ *Teşm. yol.* Organik maddenin enzim etkisiyle bozunması. ‖ *Kokuşturucu mayalanma*, azotlu organik maddelerin mikroorganizmalar etkisiyle ve genellikle kötü koku çıkararak ayrışması. Bk. ÇÜRÜME.

— ANSİKL. Biyokim. Her ne kadar *mayalanma* insanların kullandığı en eski kimyasal usullerden ise de, «mayalanma» teriminin anlamı birçok değişikliğe uğramıştır; eskiden meyve sularının kendi kendine hafifçe köpürmesi mayalanma olarak kabul edilirdi; Gay-Lussac'ın alkol mayalanması üstündeki çalışmalarından sonra bu terim, şekerin alkol ve karbon dioksit haline dönüşmesini anlatmak için kullanıldı. Pasteur'ün mayalanma sebepleri üstündeki araştırmaları sonucunda, mayalanma «havasız hayat» olarak nitelendi. Bugün mayalanma kelimesi mikroorganizmaların ve bunların salgıladığı enzimlerin organik maddelerde meydana getirdiği değişikliği ifade eder. Tabiatta birçok mikroorganizma bulunduğuna ve bunların her biri bir mayalanma oluşturduğuna göre, mikrop metabolizmalarının sayısı bir hayli yüksektir; fakat bunların ancak bir kısmı sanayide kullanılmaktadır. Mayalanmaya yol açan mikroorganizma enzimleri, morfolojileri, üreme şekilleri, serbest oksijene karşı tepkileri, çeşitli maddelere etkileri bakımından birbirlerinden ayrılır. Bunlar mayalar, bakteriler ve küfler gibi sınıflara bölünür. Buchner'in çalışmalarından beri bu mikroorganizmaların, kendileri tarafından salgılanan ve mikrop hücresinin içinde ve dışında biyokimyasal katalizörler gibi hareket eden enzimler veya diyastazlarla etki ettiği anlaşılmıştır.

Oksijene karşı tutumlarına göre iki tür mayalanma vardır: havadaki serbest oksijenin hidrojen tutucu olarak rol oynadığı *hava ile mayalanma* (msl. asetik ve sitrik mayalanmalar) ve havadaki oksijenin rol oynamadığı fakat aldehitler, pirüvik asit gibi başka maddelerin hidrojen tutucu olarak kullanıldığı *havasız mayalanma* (msl. laktik, bütirik, alkol mayalanması).

Eskiden mayalanma bilhassa bazı besin maddelerinin (içkiler, ekmek, sütlü maddeler, konserveler v.b.) veya tarım ürünlerinin hazırlanmasında kullanılırdı; fakat kimyasal madde tüketiminin artması bazı mayalanma usullerinin bu maddelerin elde edilmesi için uygulanmasına yol açtı (msl. alkol, sitrik asit, gliserol, bütil alkol, dekstranlar v.b.); ayrıca bazı yeni kimyasal maddelerin, meselâ enzimlerin (amilaz, proteaz, pektinaz), antibiyotiklerin (penisilin, streptomisin) ve vitaminlerin (riboflavin) üretimi için de yeni mayalanma usulleri geliştirildi.

Sanayide daha çok şekerle mayalandırma uygulanır; azotlu maddelerin mayalanmasına çoğu zaman «kokuşma» adı verilmektedir.

Alkol mayalanması, mayalanabilen şekerlerin bira mayası etkisiyle, ısı açığa çıkararak alkol ve karbon dioksit haline dönüşmesini sağlar; Gay-Lussac formülüne göre olay şu şekilde gösterilir:

$$C_6H_{12}O_6 \rightarrow 2C_2H_5OH + 2CO_2 + 22 \text{ Kal.}$$

Aynı zamanda, en önemlileri gliserol, süksinik asit, asetik asit, amilik alkoller (füzel yağı) olan bazı yan ürünler de meydana gelir. Bu mayalanma alkol ve gliserol üretiminde ve mayalanma ile üretilen içkilerin (şarap, bira, elma şarabı v.b.) hazırlanmasında, hamurun kabarması için ekmekçilikte ve diğer bazı içkilerin (konyak, viski) yapımında kullanılmaktadır.

Laktik mayalanma, şekerlerin, laktik bakteriler veya latobasiller etkisiyle laktik asit haline dönüşmesini sağlar; bu dönüşüme, kullanılan bakteri cinsine göre değişik miktarlarda diğer birçok madde de eşlik eder. Bu mayalanma laktik asit üretimini sağlar ve birçok sütlü ürünün (tereyağı, peynir, yoğurt v.b.) yapımında ve ayrıca birçok bitkisel yiyeceğin (lahana turşusu, hıyar turşusu, zeytinler, tahıllar v.b.) korunmasında kullanılır.

Asetik mayalanma, etil alkolün hava eşliğinde ve asetik bakteriler, yani asetobakter etkisiyle dönüşmesi olayıdır. Bu mayalanma sirke yapımında işe yarar, fakat şarap gibi mayalanmış içkilerin hazırlanmasında bazı sakıncalar doğurur.

Havasız olarak yapılan bütirik mayalanma, şekerler veya laktik asit zararına, basiller (*klostridium butyricum*) etkisiyle meydana gelir ve birçok besin maddeleri sanayiinde tehlikeli sonuçlar doğurur.

Bir klostridyum etkisiyle meydana gelen asetonobütilik mayalanma, melas veya bazı tohumlardan elde edilen şekerlerden bütilik alkol ile aseton üretimini sağlar. Küflerde (aspergillus, penicillium v.b.) mayalanmalara yol açar; bunların bazıları sitrik asit, glükonik asit, antibiyotikler, enzimler v.b. yapımında kullanılır.

Toprakta da birçok mayalanma meydana gelir. Bunların en önemlileri karbon ve azot çevrimlerini kapatmaları sebebiyle toprakların tarım değerlerini artıran nitröz ve nitrik mayalanma ile selülozun bozunmasıdır. (L)

MAYALANMAK dönşl. f. (*mayalamak*'tan *mayala-n-mak*). Maya etkisiyle kabarmak. ‖ *Esk.* Birikip çoğalmak, artmak: *Kendisinde mayalanmış mal vardır* (Şemsed-din Sami). [M]

MAYA'LAR, Orta Amerika'nın kızılderili halkı. Kelimenin tam anlamıyle maya, Yucatan yarımadası yerlilerine ve onların anadillerine verilen addır. Bununla birlikte, eski maya medeniyeti, Mayaların kültür bölgesi veya maya-kişe dil gruplarını belirtmek gibi çeşitli ve geniş anlamlar da taşır.

Modern Yucatan Mayaları. Günümüzde, Mayalar etnik yönden, Yucatan yarımadasındaki nüfusun en büyük kısmını meydana getirirler. Fizik olarak kısa boylu (boy ortalaması: erkeklerde, 1,55 m; kadınlarda, 1,42 m'dir), kuvvetli yapılı, son derece yuvarlak kafalı, derileri bakır renginde veya siyahla koyu kahverengi arası, düz, kalın saçlı insanlardır. Birçoğunun gözlerinde epikantus vardır.

Kültür yönünden, yerli hayat seviyesi köklü değişimlere uğramıştır: bu değişim, ilkin İspanyol fetih ve sömürgeleştirmesiyle, daha sonra da, batı sanayi medeniyetinin etkisiyle oldu. Bu etkenler yarımadanın doğu kısmında (Quintana Roo) çok daha az duyuldu. Bölge halkı sömürgeleştirme sırasında İspanyollara karşı ayaklandı ve büyük bir inatla geleneklerini korudu. 1847'de, Meksika'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra, Yucatan'ın, İspanyolların üç yüzyıldan beri sömürgeler kurdukları bölgelerde yaşayan yerliler, beyaz şeflerine karşı ayaklandılar (Kastlar savaşı). Ayaklanma 1850'de bastırıldığı zaman bir kısım halk Quintana Roo cengellerine kaçtılar ve burada 1901'e kadar silâhlı direnmeye devam ettiler. Hattâ bu tarihten sonra bile, Quintana Roo'nun iç kısımlarında yaşayan yerli topluluklar ayrı yaşama siyasetini sürdürdüler ve Federal hükûmetin herhangi bir müdahalesine karşı koydular ve siyasî bakımdan geleneksel kabile teşkilâtına döndüler, fakat 1935'ten itibaren Meksika milletinin bir parçası olma eğilimini gösterdiler.

MAYA DEVI
altın yaldızlı bronz
ve çok renkli taş
Nepal sanatı
(XVIII. yy.)
Guimet müzesi, Paris

MAYAKOVSKIY

Foto. LAROUSSE

MAYA'LAR mabet kapısının alçak kabartması

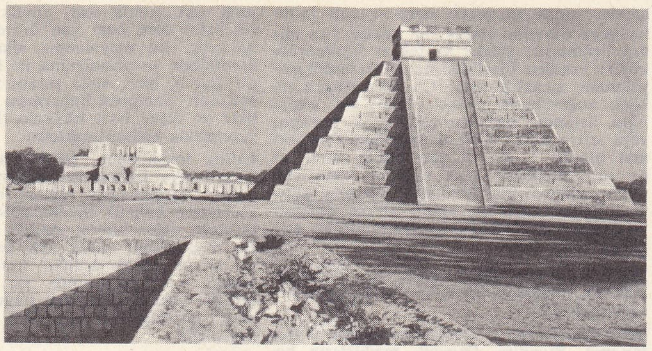

Chichen İtza'da savaşçılar piramidi ve mabedi

MAYA aylarının bazılarının işaretleri musee de l'Homme, Paris

ESKİ MAYALAR

Bölge. İspanyolöncesi maya medeniyetinin yayıldığı alan şu bölgeleri kapsar: bugünkü Guatemala ve İngiliz Honduras'ının tümü; Batı Honduras; El Salvador ve Meksika'da, Chiapas ve Tabasco'nun doğu kısımları; Campeche ve Yucatan devletleri ve Quintana Roo bölgesi. Bu coğrafî alan, avrupalıların keşfi sırasında maya-kişe dili konuşulan alanla hemen hemen aynıdır. Yalnız Huaxtec'ler (Huastec'ler) maya-kişe dil grubuna ait bir dil konuşmakla birlikte, ispanyolöncesi maya sahasının dışında kalırlar. Arkeologlar, Huaxtec'lerin dil yönünden akraba sayıldıkları Mayalardan, çok eski bir tarihte (belki M. Ö. 1000 yılında veya daha da önce) ayrıldıklarını ve huaxtec kültürünün diğer maya kültürlerinden geniş ölçüde farklı olduğunu ortaya koydular. Buna karşılık fetih sırasında, Guatemala'nın pasifik kıyılarında ve Lempa ırmağının güneydoğusunda El Salvador'da oturan Pipil'leri de eski maya alanına sokmak gerekir. Pipil'ler Orta Meksika'nın nahuatl dilinin değişik bir şekli olan nahuat dilini konuşurlardı. Bununla birlikte arkeologlar Pipil'lerin oturduğu bölgenin, Guatemala dağlık bölgelerinin ve Batı Honduras'ın tarihiyle yakından bağlantılı olduğunu ispatladılar. Hem coğrafya, hem tarih açısından Maya'yı üç kısma ayırmak mümkündür: 1. Kuzey Maya, 18°30' kuzey enlemini geçen Yucatan yarımadasını kapsar; 2. Merkezî Maya, bu çizginin güneyindeki ovalar ve dağ etekleriyle Chiapas-Guatemala dağlık bölgelerinin kuzeyini kapsar; 3. Güney Maya, Chiapas Guatemala dağlık bölgelerini, Guatemala'nın pasifik kıyılarının batısına düşen kısmını içine alır. Kültür yönünden Maya, etnologların Meso-Amerika adını verdikleri geniş kültür alanının güney kısmını teşkil eder. Meso-Amerika, Merkezî ve Güney Meksika'yı, İngiliz Honduras'ı, Guatemala'yı, Batı Honduras'ı ve El Salvador'u kapsar. Bölgesel ayrılıklara rağmen, ispanyolöncesi devirlerde Maya'da gelişen medeniyetler temel olarak yerleşik tarımın köklerini de kapsayan ortak bir kültürü paylaşır. Bu kültürün başlangıcı M.Ö. 1000 yılından öncesine kadar çıkar.

İlk devirler. Botanikçiler Chiapas-Guatemala dağlık bölgelerini, ekilen bitkilerin gelişmesi yönünden önemli bir merkez kabul ederler. Bu bitkilerin başlıcaları fasulye (*Phaseolus vulgaris*) ve mısır çeşitleridir. Mısırın anavatanının Güney Amerika olduğu ve Guatemala dağlık bölgesinde *Tripsacum* cinsinden yabanî bir bitkiyle melezleştirme yoluyle, yalnız ılıman bölgelerde değil, aynı zamanda rutubetli tropikal ovalarda da yetişmesini sağlayacak birtakım özellikler kazandığı sanılır. Bu, Güney Maya'ya, ilk-maya (proto-maya) kültürünün gelişmesi alanında bir öncelik kazandırır. 1940'ların sonunda keşfedilen arkeoloji buluntuları bu bölgede, diğer kesimlerdekine benzer bir kültürün geliştiğini ortaya çıkardı.

Maya bölgesindeki yerleşik kültürlerin ilk devrine Gelişme devresi, Arkaik veya Klasiköncesi devir adı verilir. Aşağı yukarı M. S. 200'de son bulan bu devrin kesin başlangıç tarihini vermeğe yetmez. Bununla birlikte, Meso-Amerika'nın diğer kısımlarıyle karşılaştırmalar yaparak, bulunan en eski kültür kalıntılarının M.Ö. 1000 yılına veya daha da önceye ait olduğu söylenebilir.

Guatemala'nın dış mahallelerindeki çukurlarda bulunan aile kalıntıları, Güney Maya sahasında insan yaşadığının en eski delilleridir. Bu kalıntılar, mısırı olduğu kadar diğer bitkileri de yetiştirdikleri sanılan yerleşik halka aittir. Bu insanlar, sırıklardan yapılmış, saz damlı, kerpiç evlerde topluluklar halinde yaşarlardı. Kılıçlarını ve kazmalarını cama benzer çok sert bir volkanik taştan, taş baltalarını da yeşil taştan yaparlardı. Ayrıca sepet, hasır da örerlerdi. Çok güzel çömlekler, pişmiş topraktan insan veya maymun figürleri, kalıplar ve mühürler de meydana getirdiler. Bu kültür, Merkezî Meksika'nın arkaik kültürlerine yakın bir seviyededir.

Milât öncesinin son yüzyıllarından miladî tarihin başlarına kadar süren devir, Güney Maya'da kültürün en çok geliştiği bir dönemdir. Guatemala'nın güneybatısında arkeolojik bir bölge olan Kaminaljuyu'daki 200 küçük tepenin büyük bir kısmı bu dönemde yapılmıştır. Bu tepeciklerin en büyüğü piramit şeklinde bir platformdur (yüksk. 20 m), içinde hücre şeklinde iki mezarlık bulunur. Bu odaların birinin ortasında, tahta bir platformun üzerinde hükümdarın cesedi uzanır. Etrafını çeviren birçok insan cesedinin ona öbür dünya yolculuğunda arkadaşlık etmesi için kurban edildiği sanılır. Ayrıca, yeşim taşı, kemik, deniz kabuğu, pirit süslemeleri ve yığın halinde zarif çömlekler gibi zengin mezar sunguları da etrafını sarar. Bu derece ince iş ve emekle meydana getirilen mezar, insanlar arasındaki sosyal ilişkilerin ne kadar gelişTİğini ortaya koyar. Pasifik kıyılarında da büyük arkeolojik bölgelerin olduğu bilinir.

Merkezî Maya'da insanların yaşadığını gösteren en eski kalıntılar, çömlekler, taş ve kemikten yapılmış âletler ve deniz kabuğu süslemeleridir. Bu kalıntılar, Guatemala'nın Peten idare bölgesindeki Uaxactun harabelerinde, daha sonraki bir devre ait olan yapıların altındaki bir yığınakta bulunmuştur. Değirmen taşlarına rastlanmaması, bu devirde Merkezî Maya'da henüz mısır yetiştirilmediğini gösterir. Uaxactun'da veya Merkezî Maya'nın herhangi bir bölgesinde, bulunan en eski binalar bu yığınaktan daha sonraki bir devre aittir. Burası merdivenli ve yassı piramit şeklinde dış duvarları, alçıdan yapılmış garip insan yüzleriyle süslü bir tapınağın temelidir. Bu tapınağın milâdî yıl ile M.S. 250 arasında yapıldığı sanılır.

Kuzey Maya'da 1940'tan sonra yapılan araştırmalar, bu bölgeye yerleşme tarihinin Maya'nın diğer bölümleri kadar eski olduğunu ortaya koyar. Yucatan'daki yapı mimarisinin başlangıcı da, Peten idare bölgesindeki kadar eskidir. Yaxuna'daki (Yucatan) yüksek sunî tepeciğin yukarıda adı geçen Uaxactun tapınağıyle aynı devre ait olduğu sanılır.

● *Klasik devir.* M.S. 300'den 900'e doğru merkezî bölgede gelişen medeniyet, hem Maya'nın en parlak, hem de İspanyolöncesi Amerika'nın en önemli medeniyetiydi. Silavanus Griswold Morley bu döneme «Eski Maya imparatorluğu» adını verdi. Bu parlak dönemi niteleyen özellikler şunlardır: büyük mimarî gelişme ve tonozlu taş binalar; yüksek piramitlerin tepesindeki tapınaklar (bu tapınakların en yükseği Tikal'deki IV. tapınaktır; yüksk. 70 m); heykelcilik, resim ve süslü çömleklerde büyük bir gelişme; hiyeroglif yazısı; ileri matematik (sıfır kavramı, sayı ve işaretler sistemi v.b.); astronomi alanında görülen büyük gelişmeler; karmaşık takvim hesapları («uzun hesap») dikilitaş kültü ve tabiat kuvvetleriyle doğrudan doğruya ilişkisi olmayan tanrılar.

Bu özellikler, J. Eric S. Thompson'ın dediği gibi «hiyerarşik kültür»ü meydana getirir. Bunlar, köy kültürünün unsurlarını gölgede bırakan, şehir kültürünün özellikleridir. Köy kültürünün unsurları çiftlik ve besin üretimi faaliyetleri, ev sanayileri ve doğrudan doğruya tabiat kuvvetlerine bağlı basit bir din meydana getiriyordu. Karmaşık takvim hesapları (zamanı ölçmek için yapılan uzun hesap sistemi) ve dikilitaş kültü, klasik maya medeniyetinin en orijinal özelliklerindendir.

Kültür merkezleri. Klasik maya medeniyeti merkezlerinin, Tikal (Peten idare bölgesi, Guatemala), Halenque (Chiapas, Mexico) ve Copan (Honduras) olduğu sanılır. Diğer önemli yerler şunlardır: Usumacinta ırmağının drenajındaki (Meksika-Guatemala)

MAYA'LAR tarih ve uygarlığının safhaları

Foto. LAROUSSE

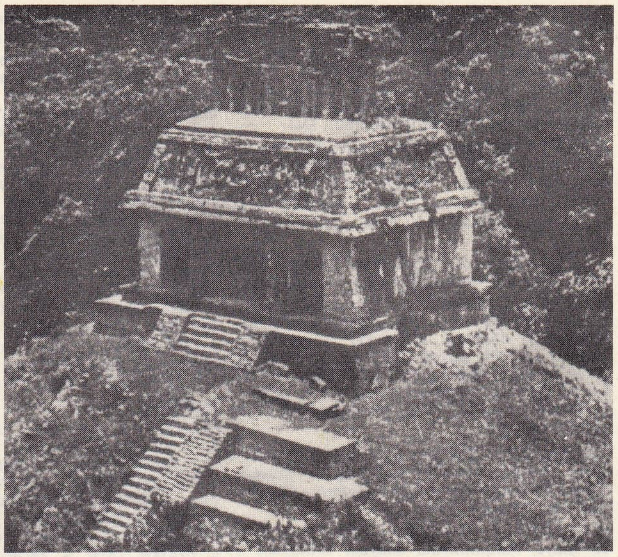

Palenque'deki güneş tapınağı

Copan'ın büyük avlusundaki mezartaşının doğu cephesi

MAYA'LAR
Palenque'den yalancı mermer baş

Bonampak, Yaxchilan ve Piedras Wegras; Uaxactun ve Holmul (Peten departmanı, Guatemala); Calakmul (Güney Campeche, Meksika); San Jose (İngiliz Hondurası) ve Aşağı Montagne vâdisindeki (Guatemala) Qairigua.

Bazı akeologlar, bu merkezlerin birer gerçek şehir olduğunu kabul etmezler, onlara âyin merkezleri demeyi tercih ederler. Bu merkezlerin, bir şehir kadar geniş olduğu ve böylelikle nüfuslarının da çok olabileceği göz önünde bulundurulursa, bu merkezlerin dinî olduğu kadar siyasî ve ticarî merkez rolünü de oynamış olması muhtemeldir.

Güney Maya. Klasik dönem boyunca, Güney Maya ile Merkezî Meksika arasında sıkı ilişkiler kuruldu. M.S. 300 ve 600 yılları arasında Kaminaljuyu. Merkezî Meksika etkilerini, Copan'ın aşağısındaki Guatemala dağlık bölgelerine yayma merkezi hizmetini gördü. 1930'ların sonlarında, Alfred Vincent Kidder ve arkadaşlarının Kaminaljuyu'daki büyük mezarlarda ortaya çıkardıkları buluntular, Maya bölgesiyle Meksika vâdisinin büyük bir merkezi olan Teotihuacan arasındaki ilişkileri açıklığa kavuşturur. Thompson, Pipil'lerin M.S. 700-850 arasında pasifik kıyılarına geldiklerini gösteren arkeolojik deliller keşfetmiştir.

Yucatan. Yucatan yarımadasındaki, Oxkintok (Yucatan devleti) ve Coba (Quintana Roo) harabeleri klasik döneme aittir. Uzak yerlere kadar uzanan bir yol sisteminin merkezi olan Coba özellikle, aşağı yukarı M. S. 600-750 yılları arasında gelişti. Yollarından biri 100 km kadardır. Yucatan, Campeche ve Quintana Roo'nun, Uxmal, Kabah, Sayil, Labna, Edzna, Santa Rosa, Xlabpak, Rio Bec, Xpuhil gibi birçok ünlü arkeoloji bölgesinin ve Chichen İtza'daki en eski binaların tarihi M.S. 600-100 arasına rastlar.

● *Çöküş devri.* Maya medeniyeti, belirli bir gerileme devrine girmeden, gelişmesinin doruğundayken birden çöktü. M.S. 800-900 (veya 950) yılları arasında, şehirler veya ayin merkezleri birbiri ardından söndü. Şehir kültürü (Thompson'ın «hiyerarşik kültür»ü) kayboldu ve yalnız köy kültürü kaldı. Bu tarihlerde köylerde bile nüfusun hayli azaldığı sanılır.

Bu buhranın sebepleri bilinmez. Bunu açıklamak için birçok varsayım öne sürüldü. Bazıları tamamen hayal mahsulüdür. En sağlam görünenler ise bu çöküşü toprağın kuvvetten düşmesine veya köylülerin hâkim sınıfa karşı ayaklanmalarına bağlarlar. Arkeolojik belgeler de M.S. 630 yılından itibaren Merkezî Maya'nın kuzey ve güney bölgeleri arasında devamlı savaşlar olduğunu ortaya koyar. Maya medeniyetinin çökmesinde bütün bunların katkısı bulunmuş olabilir, yalnız bu faktörlerin Merkezî Maya'dan çok daha geniş topraklarda kendisini hissettirdiğini de belirtmek gerekir. Meso-Amerika, genel buhran dönemine IX. ve X. yy.larda girmiştir.

M.S. 900'den sonra Maya-Yucatan. Klasik devirde Yucatan'da gelişen merkezler X.yy.-da parlaklığını kaybetti. Bununla birlikte bu devri, toltec etkisi altında kültür yönünden bir canlanma devri izledi. Morley, Yucatan tarihinde, ispanyol fethine kadar süren bu döneme «Yeni imparatorluk» adını verir. Bu devir, Tabasco ve Güney Campeche'ten geldikleri sanılan İtza'ların akınıyle başlar. İtzalar toltec kültüründen geniş ölçüde etkilenmişlerdi ve belki de başlarında toltec şefleri vardı. Bunlar Yucatan'da bir çeşit konfederasyon meydana getiren sülâleler kurdular. 987'ye doğru İzalar tarafından kurulan Chichen İtza, aşağı yukarı 1204'e kadar konfederasyonu yönetti. Bu tarihlerde Mayapan ve İzamal hükümdarlarının ayaklanmaları Chichen İtza'nın hâkimiyetine son verdi. Bunu, Mayapan şehrinin hâkim olduğu bir devir izledi. 1460'a doğru yeni bir ayaklanma bu hegemonyaya da son verdi. Mayapan'ın düşmesinden sonra, Yucatan siyasî yönden, birbirinden bağımsız 18 kadar savaşçı hükûmete bölündü. Kültür yönünden ise Chichen İtza'nın düşmesinden itibaren bir gerileme olduğu gerçektir.

1511'de, gemi kazasına uğrayan 12 kadar ispanyol, Yucatan sahillerine vardı. Mayalar bunların çoğunu kurban etti. 1517'de Francisco Hernandez de Cordoba, Yucatan kıyılarına ilk keşif gezisini yaptı. Francisco de Montejo 1527-1528 ve 1531-1535 yılları arasında Yukatan'ı ele geçirmek için iki kere teşebbüse geçtiyse de başaramadı. Fakat oğlu Küçük Francisco de Montejo 1540-1546 arasında Yucatan'ı İspanya krallığının bir parçası haline getirmeyi başardı.

Güney Maya. Klasik medeniyetlerin çökmesinden sonra Toltec'ler Güney Maya'daki Guatemala dağlık bölgelerini de istilâ ettiler. İstilâcılar yerli sülâleler kurdular. İspanyolların gelmesinden önceki yüzyıllar sürekli savaşlarla geçti. Quiche'ler ve Cakchiquel'ler, Mam'ların, Tzutuhil'lerin ve Pipil'lerin elinde bulunan, dağlık bölgelerin Pasifik kıyılarındaki kakao üreten zengin topraklarının bir kısmını ele geçirmeyi başardılar. 1500'e doğru, büyük aztek fatihi Ahuitzotl'un Chiapas'ta yaptığı savaş, pasifik kıyılarının fethiyle ve dağlık bölgede garnizonların kurulmasıyle sonuçlandı. Bununla birlikte Aztekler, bugünkü Meksika ve Guatemala sınırının daha ötesine yayılmadılar. 1524'te ispanyol kaptanı Pedro de Alvarado Güney Maya'yı fethetti.

Merkezî Maya. Merkezî Maya'nın bu devriyle ilgili elde çok az tarihi ve arkeolojik belge vardır. İlk ispanyol seferleriyle ilgili rivayetlere göre, bu bölgede nüfus da-

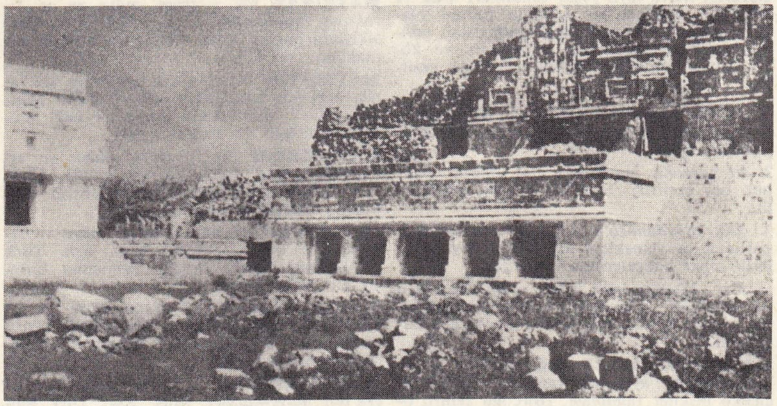

MAYA'LAR
Las Monfas'ın kuzeyindeki yapı

Foto. Strouvé-Ferlet (LAROUSSE) ; Dizionario Enciclopedico italiano

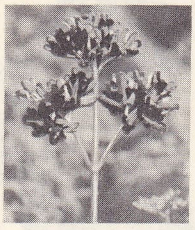

maydanoz

ğınıktı ve bölge siyasî yönden bölünmüştü. Kasabalar, siper kazıkları ve hisar hendekleriyle tahkim edilmişti. Peten Mayaları bağımsızlıklarını ve kültür geleneklerini 1697'ye kadar korudular. Aynı yıl Martin de Ursua, Peten gölü çevresindeki son maya istihkâmlarının fethini tamamladı. (M)

MAYALI sıf. (*maya*'dan *maya-lı*). Mayalandırılmış olan, içine maya konulmuş. ‖ Mayalanmış, maya etkisiyle kabarmış. (M)

MAYALIK sıf. (*maya*'dan *maya-lık*). Maya olarak kullanılacak olan: *Mayalık hamur.*

— Zool. Damızlık için ayrılan dişi (hayvan): *Mayalık koyun. Mayalık kısrak.* (M)

MAYAPAN, Meksika'da Yucatan'da maya sitesi. Tarihiyle ilgili yazılı kaynakların eksiksiz bir dökümü sayesinde Mayapan'da surlarla çevrili gerçek bir şehir ortaya çıkarıldı; oysa öbür maya şehirleri o tarihe kadar dağınık konutların meydana getirdiği kuşak ile ortasındaki tören yapılarından oluşuyordu. (L)

MAYASIL i. Kaşıntı, sulanma v.b. şekillerde görülen bir deri hastalığı, egzama: *Ayak parmaklarım mayasıl olmuş* (B. Felek). Bk. EGZAMA. (M)

MAYASIZ sıf. (*maya*'dan *maya-sız*). İçinde maya bulunmayan, mayası olmayan. ‖ *Mayasız ekmek,* mayalanmamış hamurdan yapılan ekmek.

— Din. Bk. HAMURSUZ. (M)

MAYBACH (Wilhelm), alman mühendisi (Heibronn 1846 - Stuttgart - Cannstatt 1929). 1872 - 1882 Arasında Otto gaz motorları fabrikasında baş mühendisti. 1883'ten sonra Daimler'in en yakın iş arkadaşı oldu ve 1907'ye kadar Untertürkheim'daki Daimler - Motoren Gesllschaft fabrikalarını yönetti; akaryakıtla çalışan motorlara birçok yenilik getirdi. Çekme saçtan şasili, seçici vites şanzımanlı, petek radyatörlü Mercedes arabalarını tasarlamakla ün kazandı. Maybach bu modeli, Nice'teki Avusturya-Macaristan konsolosu Emil Jellinek'in isteği üzerine 1896'da hazırladı. O devirde pek hoşa gitmeyen alman telaffuzlu Daimler adı yerine Maybach bu arabalara kendi kızının adını verdi, «Mercedes» markası böylece ortaya çıktı. Son yıllarında zeplin balonlarıyle ilgilendi, bunlarda düralüminin kullanılmasını tavsiye etti. (L)

May barajı, Konya ilinde (Çumra ilçesinin güneyi), May çayı üzerinde, toprak dolgu tipinde sulama ve taşkın önleme barajı (açılışı 1960). Barajın drenaj alanı 1 411 km^2; temelden yüksekliği 28 m, talvegden yüksekliği 19,14 m, kret uzunluğu 400 m, dolgu hacmi 273 000 m^3, ölü hacmi 4 400 000 m^3, faydalı hacmi 36 600 000 m^2, sulama alanı 4 000 hektar olarak hesaplandı. Kuruluş, 15 096 000 liraya mal oldu. (M)

MAYDANOZ i. (yun. *makedonesi*'den). Bot. Maydanozgillerden, ufak yeşil yapraklı, hoş kokulu otsu bitki (ilmî adı *Petroselinum sativum*): *Bahçeye maydanoz bile ekmedim* (H.R. Gürpınar).

— ANSİKL. *Maydanoz,* iki yıllık bir bitkidir; yaprakları güzel kokulu, küçük ve parçalı, çiçekleri mavi veya yeşil, tohumları ufak ve esmerdir. Avrupa ve Asya'da yabanî olarak rastlanır. Sebze bahçelerinde ıslah edilmiş çeşitleri yetiştirilir; yaprakları ve kökü çeşitli yemeklere katılır. Başlıca çeşitleri:

1. *küçük yapraklı maydanoz,* Türkiye'nin her tarafında yetiştirilir; yılda 3-4 defa yaprak alınabilir;

2. *iri yapraklı maydanoz,* bol verimli makbul bir çeşittir; İstanbul'da çok yetiştirilir;

3. *kök maydanozu*'nun iri ve etli kökleri, çorbaya ve yemeklere katılır; büyük şehirlerde sebze bahçelerinde yetiştirilir.

— Ecz. Maydanozun kökü, sidik söktürücü ve terleticidir. Maydanoz esansından çıkarılan apiol, aybaşı sancılarına karşı kullanılır. (ML)

MAYDANOZGİLLER çoğl. i. Kapalı tohumlulardan, ayrı taç yapraklı, ikiçenekli, çiçekli bitkiler familyası. [Birçoğu zehirli olan otsu [nadiren dip kısmı odunsu] bitkileri kapsar [*scmsiyeliler* takımından].)

— ANSİKL. *Maydonozgiller,* almaşık yapraklı bitkilerdir. Erdişi olan çiçekleri basit ve birleşik şemsiye şeklinde topludur. Her çiçekte ayrı beş çanak yaprağı, beş taç yaprağı bulunur; yumurtalık üst durumlu ve iki bölmelidir; beş tane erkek organ, çanak yapraklarıyle almaşık dizilidir. Meyvesi köşeli çift kapçık şeklindedir. Maydanozgiller özellikle ılıman bölgelerde yetişir; tropik bölgelerde yetişen birkaç türü vardır. Hemen hepsi ıtırlı ve bir kısmı zehirlidir; çoğu sebze olarak kullanılır. Başlıca türleri; havuç, maydanoz, frenk maydanozu, kimyon, melekotu, rezene, kereviz, kişmiş (yenebilenler); baldıran (zehirli). [L]

Mayday («bana yardım ediniz» deyiminin fonetik şekli), acele yardım istemek için kullanılan milletlerarası radyotelefon çağrı işareti. (S.O.S. işaretinden sonra verilir.) [L]

MAYDOS. Bk. ECEABAT.

MÂYE i. (fars. *māye*). *Esk.* Maya. ‖ Öz, asıl, yaradılış, karakter: *Mesiha mâye-i i'caz alırken lal'-i nâbından/Herasandır dili Cibrîl çeşm-i pür-îtâbından* (Leskofçalı Galib). ‖ Servet, para, mal. ‖ Güç, kuvvet, iktidar. ‖ Bilgi, kültür. ‖ *Mâye-dâr,* zengin, güçlü. ‖ *Mâye-i şeb,* gece karanlığı. ‖ *Mâye-i zevk ü sürûr,* zevk ve eğlence konusu. ‖ *Mâye-i zindegânî,* yaşama gücü. ‖ *Bed-mâye* (veya *fürû-mâye*), kötü yaradılışlı, alçak, bayağı, karaktersiz. ‖ *Bi-mâye,* güçsüz, yeteneksiz, yoksul. Kötü yaradılışlı alçak, mayası bozuk.

— Din. *Mâyei Sıdk,* halife Ebubekir'in sıfatlarından.

— Zool. *Esk.* Dişi deve. (M)

MÂYE i. (fars. *māye*). Mus. Türk musikisinde bir makam.

— ANSİKL. Mus. Segâh makamına bir uşşak dörtlüsünün katılmasıyle meydana gelir. Güçlüsü (neva *re*), karar perdesidir (segâh - fazla bemollüsü). Makam, karar perdesinden başlar, segâh dörtlüsünden sonra uşşak dörtlüsünü belirtir ve yine segâh dizisine geçer, neva'da geçici bir duraklama yapar, sonra ya uşşak dörtlüsünü belirterek, segâh dörtlü veya beşlisiyle veyahut segâh dizisinde dolaştıktan sonra uşşak dörtlüsü veya dizinin bir bölümüyle karar perdesine ulaşır. Donanımında ikinci segâh dizisinin ses değiştirici işaretleri bulunur. (M)

MÂYEBÛSELİK blş. i. (fars. *māye* ve *bûselik*'ten *māye-bûselik*). Mus. *Esk.* Türk musikisinin bugün örneği kalmamış birleşik bir makamı. (M)

MÂYEBÜZÜRG blş. i. (fars. *māye* ve *büzürg*'den *māye-büzürg*). Mus. *Esk.* Türk musikisinin bugün örneği kalmamış birleşik bir makamı. (M)

MÂYEHİCAZ blş. i. (fars. *māye* ve ar. *ḥicāz*'dan *māye-ḥicāz*). Mus. *Esk.* Türk musikisinin bugün örneği kalmamış birleşik bir makamı. (M)

MÂYEHÜSEYNÎ blş. i. (fars. *māye* ve ar. *ḥüseynî*'den *māye-ḥüseynî*). Mus. *Esk.* Türk musikisinin bugün örneği kalmamış birleşik bir makamı. (M)

MÂYEIRAK blş. i. (fars. *māye* ve ar. *ʿırak*'tan *maye-ʿırāk*). Mus. *Esk.* Türk musikisinin bugün örneği kalmamış birleşik bir makamı. (M)

MÂYEİATİK blş. i. (fars. *māye* ve ar. *ʿatîk*, eski'den fars. taml. *māye-i ʿatîk*). Mus. *Esk.* Türk musikisinin bugün örneği kalmamış birleşik bir makamı. (M)

MÂYEİKEBİR blş. i. (fars. *māye* ve ar. *kebîr*'den fars. taml. *māye-i kebîr*). Mus. *Esk.* Türk musikisinin bugün örneği kalmamış birleşik bir makamı. (M)

MÂYEİSFAHAN blş. i. (fars. *māye* ve *ısfahān*'dan *māye-ısfahān*). Mus. *Esk.* Türk musikisinin bugün örneği kalmamış birleşik bir makamı. (M)

MÂYEKEVSER blş. i. (fars. *māye* ve ar. *kavşer*'den *māye-kevşer*). Mus. *Esk.* Türk musikisinin bugün örneği kalmamış birleşik bir makamı. (M)

MÂYEKÜÇEK blş. i. (fars. *māye* ve *küçek*'ten *māye-küçek*). Mus. *Esk.* Türk musikisinin bugün örneği kalmamış birleşik bir makamı. (M)

MAYEN, Almanya'da (Batı Almanya, Rheinland Pfalz) şehir, Eiffel'in doğu eteğinde, Koblenz'in batısında; 18 600 nüf. Köln seçici prenslerinin eski şatosu. Makine yapımı. Dokuma ve besin sanayii. Deri işçiliği. Kâğıt fabrikaları. (L)

MÂYENEVÂ blş. i. (fars. *māye* ve *nevā*'dan *māye-nevā*). Mus. *Esk.* Türk musikisinin bugün örneği kalmamış birleşik bir makamı. (M)

MAYENKASEM blş. sıf. (ar. *mā-yen-ḳasem*). *Esk.* Bölünebilen, kısımlara ayrılabilen. (M)

MÂYENKASEMİYET blş. i. (ar. *māyen ḳasem*'den *māyen-ḳasemiyyet*). *Esk.* Bölünebilme.

— Mat. *Esk.* Bölünebilirlik. (M)

MAYENNE, Fransa'da (Maine) akarsu. Sarthe'ın kolu (sağ kıyı); 200 km. Avaloirs tepesinin eteğinde Multonne ormanından doğar (Orne idare bölgesi), Mayenne, Laval, Château-Contier'den geçer ve Sarthe'a kavuşarak Maine'i meydana getirir. Başlıca kolları Varenne, Colmont, Aron, Ernée, Jouanne, özellikle de Oudon'dur. Akarsunun Brives'in aşağı kesiminde 125 km'lik kısmı sefere elverislidir; 118 km'si kanal haline getirilmiştir (45 baraj-alavare havuzu) ve inşaat malzemesi taşınmasında yararlanılır. (L)

MAYENNE, Fransa'da Mayenne idare çevresinin merkezi, Aşağı Maine'de Mayenne ırmağı kıyısında, *Mayenne ormanı*'nın doğusunda 12 315 nüf. Ortaçağda, bazı kısımları XIII. yy.dan kalma bir şato eteğinde kurulma şehirde, 1944 yılındaki bombardımanlardan zarar görmesine rağmen birçok anıt vardır: gotik üslûbunda Notre-Dame kilisesi; roman üsl0bunda Saint-Martin kilisesi; Cheverus kardinalinin David D'Angers tarafından yapılan heykeli. Şehir, sanayii fazla gelişmemiş olan mahallî bir pazar yeridir; dokumacılık (pamuk); konfeksiyon; makine yapımı; oyuncak yapımı; basımevi. —*Mayenne idare çevresi,* 90 537 nüf.

MAYENNE, Maine kontluğu derebeyliği (X. yy.). Geoffroi burada Guillaume Normandie'li'yi yendi (1062). İngilizlerce alındı (1425), geri verildi (1448), markiliğe yükseltildi (1547) ve Lorraine'li Charles'ın eline geçti (1563), 1573'te düklük oldu. Hortense Mancini'nin kocası Charles de La Porte için Mazarin tarafından satın alındı, düklük Mazarin adını aldı (1661). [L]

MAYENNE (Charles LORRAİNE, — markisi, sonra dükü 1500), fransız prensi (Alençon 1554-Soissons 1611). Henri de Guise'in kardeşi. Bourgogne'un yönetimini ele aldı (1585). Kardeşinin öldürülmesinden sonra Paris Onaltılar meclisinde savaş başkanlığına seçildi. Henri III'ün öldürülmesinden sonra Bourbon kardinalini kral ilân etti. Henri IV'e Arques (21 eylül 1589) ve Ivry'de (14 mart 1590) yenildi. Bourbon kardinalinin ölümünden sonra tahta geçmeğe cesaret edemedi, başkumandanlık unvanıyle yetindi. Paris'te olduğu kadar Bourgogne'da da (1691) Ligue üyelerinin aşırı hareketlerini önledi. Genel meclisleri, bir hükümdar seçmeleri için Paris'te topladı (1593). Paris'in teslim olması (1594) ve İspanyolların bozgunu üzerine, 1595'te, İle-de-France hükûmetinin kendisine bırakılması ve büyük bir para karşılığında, Henry IV'e boyun eğdi. —Oğlu HENRİ (Dijon 1578-Montauban 1621), Marie de Médicis'nin muhaliflerindendi. Sainte-Menehould antlaşmasıyle Paris'in yönetimini ele geçirdi (1614). Sonra da Louis XIII'e karşı Marie'yi destekledi (1620). Montauban kuşatmasında öldü. (L)

MAYENNE idare bölgesi, Fransa'nın batısında idare bölgesi; 5 200 km^2; 252 762 nüf. (km^2'ye 48 kişi). İdare merkezi, *Laval;* 3 idare çevresi (*Laval, Château-Contier, Mayenne*) vardır. Bölgenin başlıca faaliyeti hayvan ihracatıdır. İdare bölgesinde sanayi, ancak ikinci derecede rol oynar: dokuma sanayii ve dökümhaneler (Laval, Mayenne); ayakkabı yapımı; taş ocakları. Zengin demir madenleri. (L)

Foto. LAROUSSE

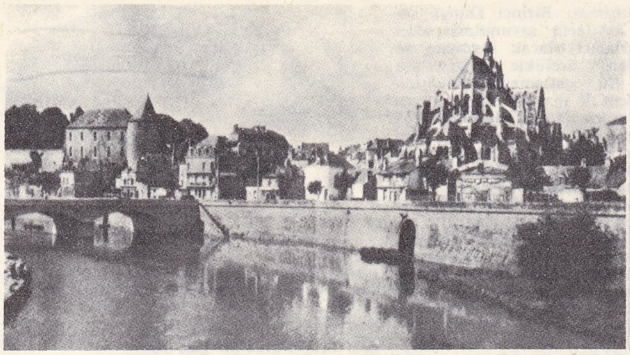

MAYENNE kısmî görünüş ve Notre-Dame kilisesi

MAYER (Daniel), fransız siyaset adamı (Paris 1909). *Populaire* gazetesinde çalıştı (1933-1939). Direnme hareketi sırasında Sosyalist partisi genel sekreteri oldu ve gizli çıkan *Populaire*'in (1942-1944) başyazarlığını yaptı. Millî Direniş meclisinde sosyalistleri temsil etti. Danışma meclisinin (1944) ve iki kurucu meclisin (1945-1946) üyesi, milletvekili (1946-1958) ve çalışma bakanı (1946-1949) oldu. İnsan Hakları birliğinin başkanlığına seçildi (1958). [L]

MAYER (Johann Tobias), alman astronomu (Marbach, Württemberg 1723-Göttingen 1762 Göttingen rasathanesine müdür oldu. 1753 - 1761 Arasında yaptığı uzun gözlemlerden sonra hazırladığı Ay cetvelleri ancak ölümünden sonra basılabildi (1770) ve bu çalışmalarından ötürü, Mayer'in dul karısına İngiliz parlamentosu tarafından 3 000 sterling ödül verildi. 1761'de bir gözlem âletinin uzun ve titiz ayarlanması yerine ölçülebilen bir sonucun düzeltilmesini tasarladı ve âletin sapmalarını hesaba katmak imkânı veren formülleri kurdu. (L)

MAYER (Julius Robert VON), alman fizikçisi ve hekimi (Heilbronn 1814-ay.y 1878). Bir eczacının oğluydu, Tübingen'de tıp okudu. Sonra bir geminin doktoru olarak, bu gemiyle Batı Hindistan'a gitti. Bu arada yüksek sıcaklıkların etkisi altında insan vücudunun metabolizmasındaki değişiklikleri incelerken ısı ve mekanik işin birbirine dönüşebileceğini farketti ve ısı miktarı biriminin mekanik eşdeğerini verdi (1842). 1845'te gazların iki özgül ısısı arasındaki farkı değerlendirerek bu mekanik eşdeğere nasıl varılacağını gösterdi (*Mayer* bağıntısı*). İkinci bir inceleme yazısında biyolojik ve elektrik olaylara eğilerek enerjinin korunumu ilkesini açıkladı. 1848'de yayımlanan üçüncü eserinde meteoritlerinin akkorlaşmasını sürtünmeye ve güneş ısısını da meteoritlerin düşüşüne bağladı; enerjinin korunumu ilkesini gelgit olaylarına da uyguladı. (L)

MAYER (Louis Burt), rus asıllı amerikalı sinema yapımcısı (Minsk, Rusya 1885-Los Angeles 1957). A.B.D.'ye göç ettikten sonra sinema ile ilgilendi ve «Louis B. Mayer Production company»yi kurdu. Buna, daha sonra Marcus Loew ve Samuel Goldwyn*'in katılmasıyle şirketin adı Metro-Goldwyn-Mayer oldu (1924). Şirketin genel müdürlüğünü Louis B. Mayer yaptı. (L)

MAYER (Marie Françoise Constance MAYER-LAMARTINIÈRE, **Constance** — denir), fransız kadın ressam (Paris 1775-ay.y. 1821). Suvée ile Greuze'ün öğrencisiydi. 1803 Sıralarında Prud'hon'un atelyesine girdi, onunla sıkı bir ilişki kurdu. Hayatına kendi eliyle son verdi. Louvre'da şu eserleri vardır: *Terk Edilmiş Ana* (1810) ve *Mutluluk Rüyası* (1819). Prud'hon, Constance Mayer'in birçok portresini yapmıştır. (L)

MAYER (Maria Goeppert), alman asıllı amerikalı kadın fizikçi (Kattowitz 1906). Birinci Dünya savaşından sonra doğduğu bölge olan Yukarı Silezya, Almanların elinden Polonya'ya geçti. 1924'te Maria Goeppert, Göttingen üniversitesine girdi. Önceleri matematikle ilgilendi. Sonra teorik fizikte karar kıldı. 1930'da fizik doktorasını verdi. Göttingen üniversitesindeyken tanıştığı ünlü fizikokimyacı Joseph E. Mayer ile evlenerek Baltimore'a (Maryland) göç etti. Karıkoca, Baltimore'da Johns Hopkins ünversitesinde öğretim üyesi oldular. Goeppert Mayer 1933'te amerikan yurttaşlığına geçti. İkinci Dünya savaşı sırasında, Mrs. Mayer Columbia üniversitesinde uranyum izotoplarının ayrılması üstünde çalıştı. Aynı zamanda Sarah Lawrence kolejinde ders verdi (1941-1945). Savaştan sonra kocası da kendisi de Chicago üniversitesinde profesör oldular. Maria Mayer, Argonne Millî laboratuvarının, A.B.D. Atom Enerjisi komisyonunda çalıştı. Mayer'ler 1960'ta Kaliforniya üniversitesine gittiler. Mrs. Mayer bu üniversitede fizik profesörü oldu.

Maria Goeppert Mayer'in bilim çalışmalarını iki döneme ayırmak mümkündür. 1948'den önce Max Born, Karl F. Herzfeld ve kocası Joseph E. Mayer'ın etkisi altında kaldı. Bu dönemde, molekül yapısı, katılar teorisi, faz geçişleri ve istatistik mekaniğiyle genel olarak ilgilendi. Kocasıyle birlikte yazdığı *Statistical Mechanics* (İstatistik Mekaniği) 1940'ta yayımlandı.

1948'den sonra, Maria Mayer nükleer fiziğe yöneldi. Bu konudaki çalışmalarda, kendinden önce yapılan deneylerden yararlandı. Sonuç olarak, atom çekirdeğini meydana getiren proton ve nötronun, her birinin etrafındaki daireyi takip ederek, sanılandan çok daha fazla (birbirlerinden) bağımsız hareket ettiğini ortaya koydu.

1963'te nükleer fizik alanındaki başarılarından ötürü Nobel Fizik ödülünü başka fizikçilerle paylaştı. Maria G. Mayer, 1903'te Nobel Fizik ödülünü alan Marie Curie'den sonra, aynı ödülü alan ikinci kadın fizikçidir. (M)

MAYER (René), fransız siyaset adamı (Paris 1895). S.N.C.F.'ni (Fransız Demiryolları Millî ortaklığı) [1937] kurdu, Cezayir'de Fransız Kurtuluş komitesi üyeliğine (1945) ve radikal milletvekilliğine seçildi (1946 - 1955). Alman işleri yüksek komiserliğine (1945-1946) ve birkaç defi maliye ile adalet bakanlıklarına getirildi (1947-1952). Başbakan olunca (ocak - mayıs 1953) Avrupa Savunma topluluğunu savundu, Maliyeyi düzeltmek için özel yetkiler isteyince devrildi. 1955 - 1957 Arasında Avrupa Kömür Çelik birliği başkanlığını yaptı. (L)

MAYERAST blş. i. (fars. *māye* ve *rāst*'tan *māye-rāst*). Mus. *Esk*. Türk musikisinin bugün örneği kalmamış birleşik bir makamı. (M)

Mayer bağıntısı, tükel gazlar için geçerli olan ve özgül ısıları C (sabit basınçta), c (sabit hacimde) ile M molekül kütleleri arasındaki bağıntıları veren denklem:

$$M(C - c) = \frac{R}{J} \simeq 2;$$

burada R, tükel gazların molekül sabiti (8, 32, 10^7 C.G.S.) ve J, kalorinin mekanik eşdeğeridir (4, 18, 10^7 C.G.S.). [L]

MAYEREHÂVÎ blş. i. (fars. *māye* ve *ruhāvi*'den *māye-ruhāvi* > *māyerehāvi*). Mus. *Esk*. Türk musikisinin bugün örneği kalmamış birleşik bir makamı. (M)

MAYERLİNG, Avusturya'da yer, Viyana'nın 40 km güneyinde. Arşidük Rudolf ile Maria Vetsera, 30 ocak 1899'da buradaki bir av köşkünde ölü bulundular. İmparator Franz-Josef'in emriyle yıkılan köşkün yerine bir kilise inşa edildi. (L)

MAYESTRO i. Bk. MAESTRO.

MAYETEHALLEL blş. sıf. (*mā-yete-hallel*). *Esk*. Çözümlenebilir, hallolunabilir. (M)

MAYETİOLA i. Hesse sineğinin diğer ilmî adı. Bk. CECİDOMYİA. (L)

MAYEUR DE SAİNT-PAUL (François MAYEUR, — denir), fransız oyuncusu ve oyun yazarı (Paris 1758 - ay.y. 1818). Paris'te ve taşra şehirlerinde birçok tiyatroyu yönetti. FRANÇOIS takma adıyle birçok vodvil, güldürücü taklitler, pandomimalar yazdı. Eserleri arasında oyuncular için yazdığı *Le Chroniqueur Désoeuvré ou l'Espion des Boulevards* (İşsiz Yazar veya Bulvarlar Casusu) [1782-1783] adlı yergi vardır. Marie-Antoinette'i küçülten, *L'Autrichienne en Goguette ou l'Orgie Royale* (Çakırkeyif Avusturyalı Kadın veya Büyük Cümbüş) [1789] adlı yergi de ona mal edilir. (L)

MÂYEUŞŞAK blş. i. (fars. *māye* ve ar. *ʿuşşāķ*'tan *māye-ʿuşşāķ*). Mus. *Esk*. Türk musikisinin bugün örneği kalmamış birleşik bir makamı. (M)

MÂYEZENGÛLE blş. i. (fars. *māye* ve *zengūle*'den *māye-zengūle*). Mus. *Esk*. Türk musikisinin bugün örneği kalmamış birleşik bir makamı. (M)

MAYFAİR, Londra'da West End'de kibar semt. (L)

Mayflower (*Mayıs Çiçeği*), Southampton'dan 102 göçmenle yola çıkan (6 eylül 1620) gemi. Yolculardan 41 ingiliz püriteni bir antlaşma ile (*Mayflower compact*) ilkelerini kaleme aldıktan sonra Cod burnu yakınında gemiden indiler ve New-England'da Plymouth'u kurdular (21 aralık). [L]

MAYHEW (Henry), ingiliz yazarı (Londra 1812 - ay.y. 1887). 1831'de haftalık *Figaro in London*'ı, 1841'de ünlü *Punch**ı kurdu. Birçok mizahî roman yazdı. (L)

MAYHOŞ blş. sıf. (fars. *māye* ve *ḫōş*'tan *māye-ḫōş* > *māy-ḫōş*). Tadı şekerli ve hafif ekşi olan: *Kızılcıklar daha tam olgunlaşmamıştı, mayhoş, buruk bir tadı vardı*. ‖ *Mec*. [Dostluk ilişkileri için] Bozulmuş veya bozulmağa yüztutmuş, limonî: *Aramız biraz mayhoş*.

◆ **Mayhoşluk** i. Mayhoş olma hali, mayhoş tadı. (M)

MAYIN i. (ing. *mine*'dan). Toprak altına, üstüne veya su içine yerleştirilen ve gerek patlama yoluyle doğrudan doğruya, gerek basınç etkisiyle dolaylı olarak etki eden patlayıcı: *Kara mayını, denizaltı mayını, tanksavar mayını* v.b. (Bk. ANSİKL. *Ask. bölümü*.) ‖ *Argo*. Aptal, enayi. ‖ *Mayın arama cihazı*, mayınlanmış araziyi mayınlardan temizlemek için kullanılan özel cihaz. ‖ *Mayın tahrip cihazı*, tankların önüne yerleştirilen ve mayınları patlatıp zararsız hale getirmeğe yarayan cihaz. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Mayın tarlası*, temizlenmedikçe veya taranmadıkça, karada ilerlemeyi ve denizde seyiri çok tehlikeli veya imkânsız kılacak şekilde mayın döşenmiş kara veya deniz bölgesi.

— Ask. denizc. *Mayın arama tarama* (veya kısaca *tarama) gemisi*. Bk. TARAMA.

— Denizc. Bk. ANSİKL.

— Devl. huk. Bk. ANSİKL.

Constance MAYER
Léonard Gaulier'nin eseri
Cabinet des Estampes, Paris

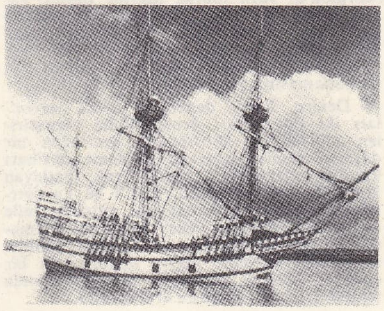

Mayflower II
(aslına uygun olarak 1957'de İngiltere'de yapıldı)

Foto. Dizionario Enciclopedico italiano; LAROUSSE; Encyclopedia Americana

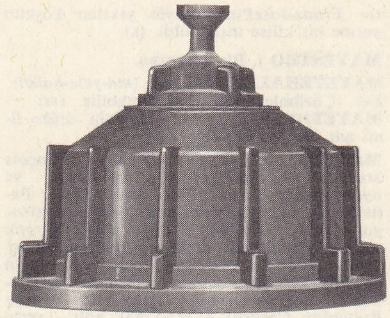

kara mayını
tip APİD 51
tapa APİD 53

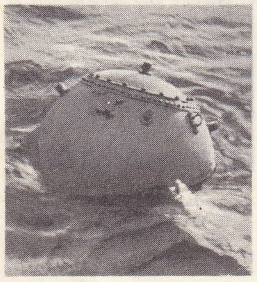

dümenli, yüzer mayın

— ANSİKL. Ask. *Kara mayınları*. Geniş cephe üzerinde zırhlı araçlara karşı, toplu bir harekete geçme zorunluğu 1939'da pasif tanksavar araçlarına önem verilmesine yol açmıştır. Bunlar arasında, zırhlı aracı (tırtıllarını kopararak) kullanılmaz veya hareketsiz hale getiren mayın, özellikle Maginot hattını örtmek üzere çok kullanılmıştır. Fakat alman ordusu 1935'ten beri *Tellermine* adı verilen kudretli bir tanksavar mayını yapmış ve hafif antipersonel mayınların yapımında da başarı göstermişti (Sarre bölgesi, eylül 1939). İngilizler de bu iki tür mayını Almanların ilerleyişini durdurmak üzere, El Alemeyn'de çok kullanmışlardır. 1945'te fransız topraklarına 100 milyon mayın döşendiği tahmin edilmektedir.

Tanksavar mayınları ve antipersonel mayınlar, içinde patlayıcı madde bulunan bir mahfaza, bir detonatör ve bir ateşleyici vardır. Tanksavar mayınlarında, önceleri madenî olan mahfaza (alman *Tellermine* ve ingiliz *mark* mayınları) elektromagnetik usulle bulunabiliyordu; dolayısıyle mahfazaların yapımında maden yerine ağaç, plastik, cam gibi maddeler kullanılmıştır. Ateşleyici mekanik, magnetik, kimyasal veya elektrikseldir. Mayınların etkili olması için gizlenmesi gerektiğinden ateşleyicilerin çalışması hep bir zorluk gösterir: patlayıcı maddenin ağırlığı, imlâ şekli tankın türüne ve etkinin önemine bağlıdır (l. 7 kg).

Antipersonel mayınlar, gerek sabit, gerek sıçrayan türdendir (4 kg ağırlığında, 1 m yükseklikte patlayan 51 modeli A.P. mayını gibi); bunlar görünüşleriyle bile bir güvensizlik duygusu yaratır. Akarsularda kullanılan teknelere ve köprülere karşı etkili, 10:300 kg patlayıcı maddeli mayınlarla yatay bir kabloya veya balonlara asılı ve pike taarruzu yapan uçaklara karşı bir baraj kurmak üzere kullanılan 1 kg'lık havaî mayınlar da (Almanların *Raupenminen*'leri) kara mayınları arasına sokulabilir. Tuzak olan veya olmayan kara mayınları, düşmanın ilerleyişini yönetmek v.b. gibi amaçlarla gerek dağınık biçimde, gerek mayın tarlası şeklinde, yani art arda dizili olarak (2 m'lik cephe kısmına üç mayın) ve epeyce derin bir alanda (200:300 metre) beşli kümeler halinde kullanılır.

● İlk *mayın tahrip cihazları*, İkinci Dünya savaşının başında Fransa'da yapıldı; fakat bunların çeşitli örnekleri müttefikler tarafından kullanıldı. En yaygın olanları mekanik (tankın önüne tespit edilen bir gövde, zincirlerle toprağı döven [ingilizlerin Scorpion'u] veya toprak üzerine basınç yapan düşey levhaları kaydıran bir silindir taşır) veya piroteknikdir (bu durumda tankın önünde patlayıcı madde ile dolu bir şerit bulunur, bunun patlaması mayınların da patlamasına yol açar).

— Denizc. *Torpil* denen ilk deniz *mayın*'ları iki tiptir: biri deniz dibine yerleştirilen 250-700 kg ağırlığında, üzerinden bir düşman gemisi geçerken ateşleme tertibatı kıyıdan elektrikle çalıştırılarak patlayan kontrollu dip mayınları, öbürü 30 kg ağırlığında, deniz dibindeki bir ağırlığa telle bağlanmış, dip ile yüzey arasında batmadan duran demirli mayınlar. Dost gemilerin bildiği ve içine mayın dökülmemiş bir emniyet kanalı, gemilerin mayınlı alanda tehlikesizce dolaşmasına elveriyordu.

Mayınların kullanılması Birinci Dünya savaşında arttı; kıyıların savunulmasından başka, mayın tarlaları olarak savunma ve saldırı bakımından, özellikle denizaltılara karşı kullanıldı. Bu çatışmada kullanılan mayınlar, eski demirli mayınlardan türeyen yeni tip demirli mayınlardı (içlerinde 100 - 200 kg patlayıcı madde vardı), bir gemi teknesi, mayının gövdesinden dışarıya taşmış dört beş memeden, çubuktan birine dokununca mayın patlıyordu. Mayın taramayı zorlaştırmak için *serseri mayınlar* (dibe bağlı olmayan ve rüzgâra, akıntıya uyarak yer değiştiren) ve özel düzenler kullanıldı. Bu mayınlar özellikle İngilizler tarafından ve daha çok Kuzey Denizinde (İskoçya ile Norveç arasına 100 000 mayın İngilizler tarafından döküldü) ve Akdeniz'de (Otranto boğazı ile Çanakkale'de) kullanıldı. 1914'ten 1918'e kadar müttefiklerin mayınlar yüzünden uğradığı kayıp 595 gemiye (1 milyon ton, tüm kaybın yüzde 9'u) yükseldi.

Demirli mayın İkinci Dünya savaşında gene kullanıldı, ama büyük yenilik, alman buluşu olan *magnetik mayın*'ın 1939'da kullanılmasıdır; buna karşı etkili bir engel bulununcaya kadar müttefikler önemli kayıplara uğradılar (1939-1940 arasında 425 000 ton gemi battı). Uçak, denizaltı ve denizüstü gemileri tarafından atılan, dökülen bu mayında, bir geminin madenî kitlesinin, mayının magnetik alanının dikey kısmından geçmesi halinde yer magnetikliğinde meydana gelen değişme dolayısıyle patlayan bir ateşleme tertibatı vardı. Bu tip mayınlardan korunmak için gemilerin magnetiklikten arınması, bir elektrik kablosuyle kuşatılmış havuzdan geçirilmesi veya gemilerin çevresine yer magnetikliği alanındaki dikey kısmını yok edecek bir elektrik kablosunun (Digavsing kablosu) sarılması düşünüldü. Bu yeni tip deniz mayını, daha sonra yapılan, özgüdümlü olan, üzerinden bir gemi geçince, deniz yüzeyinin altındaki ortamda meydana gelen her türlü değişme ile çalışan (patlayan) mayınlar dizisinin ilki oldu. Taranması çok kolay olan demirli mayın yerini artık magnetik - akustik ve basınçla patlayan mayınlara (preşer) bıraktı. (Biçimi bakımından, basınçla patlayan mayınlara *istiridye* de denir.) Hem magnetik-akustik, hem preşer olan birtakım mayınlar, tarama işini çok zorlaştırmaktadır. Fransa kıyılarına çıkılmasına engel olmak için Almanlar tarafından ağlara takılmış, beton içine yerleştirilmiş, serseri kıyı mayınları v.b. kullanıldı. Savaşta İngilizler tarafından 255 000, Almanlarla İtalyanlar tarafından 230 000 mayın döküldü. Oysa Japonya'nın abluka altına alınması, binlerce magnetik mayının japon kıyılarına, geceleyin radar ile amerikan süper uçan kaleleri tarafından *a priori* dökülmekle elde edilmişti. Mayın savaşı müttefiklere toplam 1 400 000 ton ve mihver devletlerine iki milyon ton dolaylarında ticaret gemisinin kaybına yolaçtı. Bununla birlikte müttefiklerin batan savaş gemilerinin ancak yüzde beşi mayın ile battı. Bu durum, sürekli gelişen usullerle uçsuz bucaksız mayın tarama hizmetinin nice etkili olduğunu gösterir.

Deniz mayınlarında patlayıcı maddelerin yıkıcı etkileri su ile, suyun çarpması ile arttı. 1945'ten beri, atom yüklü mayınlar kullanmak gibi yeni bir imkân, mayınların patlatılmasında yukarıda belirtilen etkenlerden başka etkenlerin kullanılması denizaltı mayınlarının yıkıcı, yok edici etkilerini arttıracak niteliktedir; bu durumu dikkate almak, bunun üzerinde durup düşünmek yerinde bir davranış olur.

— Devl. huk. Mayın hem kara, hem de deniz savaşında kullanılır. Kara mayınları meşru bir savaş aracıdır. Saatli mayınlar içinse aynı şey söz konusu değildir. Rus - japon savaşı sırasında başarıyle kullanılmış olan yüzer mayınlar, VIII. La Haye konvansiyonuyle meşru sayıldı, ama mayınların kullanılışıyle ilgili hükümler oldukça eksiktir. Ayrıca, La Haye konvansiyonu, kullanılması İkinci Dünya savaşı sırasında pek tehlikeli durumlar yaratmış olan mıknatıslı mayınlar konusunda da hiç bir hüküm öngörmüyordu. (ML)

MAYINLAMAK geçl. f. (*mayın*'dan *mayın-la-mak*). Bir yere mayın döşemek: *Tarlayı mayınlamak. Sınırı mayınlamak.* (M)

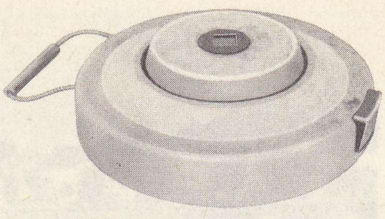

tanksavar mayını, tip ACİD 51

MAYIS i. (lat. *maius*'tan). Yılın beşinci ayı: *Mayıs otuz bir gün sürer.*

— Arıc. *Mayıs hastalığı*, üstleri kapalı petek gözlerinin içindeki arı kurtçuklarını ve nemflerini öldüren virüslü hastalık.

— Tar. Bk. ANSİKL. ‖ *Mayıs kanunları*, Kulturkampf* sırasında Almanya'da çıkarılan kanunlar. ‖ *Alman mayısı*, 25 000 vatanseverin Hambach'ta toplanıp Burschenshenschaft'ın siyah - kırmızı - altın rengi amblemini alkışlayarak alman devletlerinin birliği isteğinde bulundukları 1832 yılı 17 mayıs gününe verilen ad.

— ANSİKL. Bahç. Mayıs, meyvelerin, sebzelerin olgunlaşmağa başladığı aydır. Bağlar da bu ay içinde çapalanır. Süs bitkilerinin çoğu da mayısta çiçek açar.

— İklimbil. Kuzey yarıküreде mayıs, ilkbahar mevsiminin sonu, yazın başlangıcıdır. Aybaşında Türkiye'de gündüz 14 saat 08 dakika, sonunda 15 saat 03 dakika sürer. Isı yükselir, havalar özellikle ayın ilk yarısında fırtınalı geçer. Ay sonuna doğru yağış, hissedilir derecede azalır.

— Tar. Jül Sezar'ın yaptığı reformdan önce roma takviminde üçüncü ay olan *mayıs*, jülyen ve gregoryen takvimlerinde beşinci ay olarak kabul edildi. Apollon'un himayesinde olan bu ay, başında çiçek sepeti taşıyan orta yaşlı bir adam olarak temsil edildi.

● Türk tarihinde mayıs ayındaki önemli olaylar: 1481 (3 *Mayıs*), Fatih Sultan Mehmed öldü. — 1945 (8 *Mayıs*), İkinci Dünya savaşı sona erdi. — 1950 (14 *Mayıs*), Demokrat parti seçimle iktidara geldi. — 1919 (15 *Mayıs*), İzmir yunanlılar tarafından işgal edildi. — 1622 (20 *Mayıs*), Genç Osman öldürüldü. — 1878 (20 *Mayıs*), Ali Suavi öldürüldü. — 1453 (29 *Mayıs*), İstanbul fethedildi. — 1648 (29 *Mayıs*), büyük İstanbul zelzelesi oldu. (LM)

MAYIS i. Taze sığır gübresi.

— ANSİKL. *Mayıs*, çeşitli işlere yarar: eskiden boyacılıkta mordanları tespit etmekte kullanılırdı; şimdi korumak amacıyle ağaçlardaki yaraların üstüne ve bir yerden başka yere nakledilen ağaçların köklerine sürülür; toprakla karıştırılıp bir çeşit harç haline getirildikten sonra, harman yerine yayılır; elverişli şekilde dövülüp bastırılır, kuruyunca oldukça sertleşir. Ormansız bölgelerde kurutulup yakacak olarak kullanılır (tezek). Mayıs, değişik türden birçok böceğin yaşaması için de elverişli bir ortamdır; mayısın altında yaşayan böcekler orada kendileri için gerekli besini, barınağı ve kovanlığı bulurlar. (LM)

Mayıs (1), 1 Mayıs'ı kutlama, pagan inançlarına dayanır. Paganlar, tabiatın ilkbaharda uyanışının sembolü olan «mayıs» ağacını tarlalara dikerlerdi. 1884'te Chicago'da, Trade - Unions (İşçi birliği) kongresi 1 mayıs 1886'dan itibaren normal işgününün sekiz saat olarak tespitini ve bütün işçi teşkilâtlarının buna göre hazırlamasını kararlaştırdı. Milletlerarası İşçi Kardeşliği teşkilâtının 1889 Paris kongresinde (II. Enternasyonal*in 1. kongresi) bütün dünya işçilerinin, istekleri aynı olduğu kabul edilerek dayanışmaları gerektiği ve bu bakımdan yılda bir günün ortak bayram günü olarak ilân edilmesi onaylandı. Buna göre, her ülkenin işçisi kendi gelenek ve imkânlarına göre, bu gün tatil yapacak ve bayramı kutlayacaktı. Amerikalı sendikacı-

Foto. LAROUSSE.

ların teklifiyle tatil günü olarak 1 Mayıs seçildi. 1 Mayısın teklif edilmesi, 1886 (1 mayıs) Chicago işçi olaylarıyle ilgiliydi. Amerikalı işçiler 1884'te yaptıkları kongrelerinde 8 saatlik işgünü isteklerini kabul ettirmek için direnme kararını almışlardı. Bu direnişi 1886 mayısına kadar sürdürecekler ve bu süre içinde istekleri gerçekleşmezse, o tarihte harekete geçeceklerdi. 1 Mayıs 1886'da Amerika'nın çeşitli büyük şehirlerinde 5 000'den fazla grev ilân edildi. Polisle grevcilerin çatışması sonucu bir işçi öldü ve çok sayıda işçi yaralandı. En kanlı çatışmalar Chicago'da oldu. Üç gün süren gösterilerin sonunda grevi yürüten sendikacılardan dördü idam, dördü de ağır hapis cezalarına çarptırıldı. *Türkiye'de*, ilk defa 1921 yılında Türkiye Sosyalist fırkası, istanbul işçilerine bir çağırıda bulunarak, «mayısın birinci pazar gününün amelenin bayramı olduğunu ve bütün amele için bu bayramı kutlamanın bir görev sayıldığını» bildirdi. O yıl İstanbul'un hemen bütün işçileri tatil yaptılar ve işçi bayramını kutladılar. Önce parti (T.S.F.) merkezinde bayramlaşıldı, parti başkanı Hüseyin Hilmi ve üç delege, mavi işçi gömleği ve kırmızı kravatlı resmî giyimleriyle sadrazam paşayı ziyaret ettiler. Ertesi yıl (1922) Sovyetler Birliği hükûmetiyle T.B.M.M. hükûmeti arasındaki yakın dostluk havasının etkisiyle, Ankara'da 1 mayıs günü işçi bayramı olarak kutlandı ve İzmir mebusu Yunus Nadi, Menteşe mebusu Tevfik Rüştü ve Rus sefaretinden bazı memurların katıldığı bir tören yapıldı, akşam da Millet bahçesinde eğlenti tertip edildi. Cumhuriyet'in ilânından sonra «1 mayıs», 27 mayıs 1935 tarih ve 2739 sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki kanun ile Bahar bayramı olarak kabul edildi. O günden bu yana, 1 mayıs Türkiye'de bahar bayramı olarak kutlanan resmî bir tatil günüdür. (M)

MAYISBÖCEĞİ bls. i. Zool. Kurtçuğuyle ürünlere büyük zarar veren, ağır uçuşlu böcek. ‖ Aynı böceğin kurtçuğu. (İlmî adı *melolontha*. Kınkanatlılardan.)

— ANSİKL. Böcekbil. Eski Dünya'nın ılıman bölgelerinde *mayısböceği*'nin pek çok türü vardır. Bunlar genellikle kızıl renkli (elitraları daha açık renkli olur) hantal böceklerdir. Hepsinin karnının iki yanında beyaz benekler, dişilerin karnının ucunda kısa bir burgu vardır. Erişkin iken bitkilerle beslenen mayısböceği, yaz başlangıcından itibaren görülmeğe başlar ve alacakaranlıkta ortaya çıkar. Gündüzü ağaçların yapraklarına konarak uyuşukluk içinde geçirir. Erkek mayısböceği dişisinden daha ince uzundur; duyargalarının topuzlu ucunda altı yerine yedi levhacık bulunur. Kurtçukları toprağın içinde yaşar ve köklerle beslenir. Gelişimini üç senede tamamlar ve toprağın içinde 1,5 m'ye varan derinliklerde krizalitleşir; krizalit hali iki ay sürer (genellikle ağustos ve eylül); erişkin hale gelince toprağın yüzüne yaklaşarak bekler; ilkbahar gelince dışarıya çıkar. Dişi mayısböceği haziranda, hattâ temmuzda toprağın 6-7 sm derinliğine yumurtlar.

Mayısböceğinin başlıca iki türü vardır: asıl mayısböceği (*Melolontha melolontha*) ve orman mayısböceği. (*M. Hippocastani*). Orman mayısböceğinin göğsünde kırmızı bir halka vardır, başı da kırmızıdır; ormanlarda yaşar, öbür türlere nispeten bu böceğe daha seyrek rastlanır.

Mayısböcekleri çok zararlı hayvanlardır; genellikle üç yılda bir ortaya çıkarak korkunç zararlara yol açar; fakat kurtçukları daha büyük tahribat yapar. Mayısböceklerini yok etmenin en kolay yolu, ilkbaharda erişkin böcekleri toplamaktır.

Yumurtlama zamanında (hektara 900 kg olmak üzere üç defa) naftalin saçılarak da erişkinler uzaklaştırılabilir. Altı bacaklı, iri kızıl başlı, kalın gövdeli kurtçukları yok etmenin kesin bir usulü yoktur. Toprağı derinden sürüp, sürülmüş yerlere domuzları, tavukları salıvermek kargalardan, sığırcıklardan yararlanmak gerekir. Şimdi bazı ülkelerde mayısböceklerinin dadandığı ormanlara böcek öldürücü ilâçlar serpmek maktadır. (L)

Mayıs devrimi (27), 1960 yılında Türk Silâhlı kuvvetlerince gerçekleştirilen müdahale hareketine ve bunu takip eden siyasî ve sosyal gelişmelerin tümüne verilen ad.

Silâhlı kuvvetlerin 27 mayıs 1960'ta yönetime elkoymasıyle sonuçlanan olaylar dizisi, bir yıl önce başlamıştı. Olaylı geçen 1957 genel seçimlerinden sonra iktidar-muhalefet ilişkileri gittikçe gerginleşti. Cumhuriyet Halk partisi, Demokrat parti iktidarına karşı sertleşen bir mücadeleye girişti. İktidar bu mücadeleyi Büyük Millet meclisinin dışına kadar taşan şiddet tedbirleriyle karşıladı. Meclisteki görüşmeler sık sık yumruklaşmalarla sonuçlanırken, CHP lideri İnönü'nün 1959 mayısında çıktığı yurt gezisi, ilk büyük olaylara sebep oldu. Uşak'ta demokrat partili bir grup CHP lideri aleyhinde gösteri yaparak, onu taşladı; İnönü başından yaralandı. Üç gün sonra İstanbul'a gelirken Topkapı'da benzer bir gösteriyle karşılandı ve muhtemel bir suikaste uğramaktan askerî kuvvetlerin müdahalesiyle kurtuldu. Bu olaylarla birlikte basına karşı tedbirler de sertleşiyordu. Gazeteler, konan yayın yasakları yüzünden olaylardan söz edemiyor, muhalefet yapan gazete ve dergiler sık sık kapatılıyor, gazeteciler hapsediliyordu. Bu arada iktisadî güçlükler de artmıştı. Bir yandan enflasyon, bir yandan döviz ihtiyacının karşılanamamasından doğan mal darlığı sonunda fiyatlar hızla yükseliyordu. Yolsuzluk söylentileri yaygındı. 1960 Yılına, bu ortamda gittikçe sertleşen iktidar - muhalefet ilişkileriyle girildi. Nisan ayında İnönü'nün yeni yurt gezisi olaylarla başladı; CHP liderinin Kayseri'ye girmesi önlendikten sonra, iktidar yeni tedbirlere baş vurdu. Meclis «bir kısım basınla işbirliği yaparak, kanun dışı gizli kollar, şerirler ve sabıkalılardan müteşekkil silâhlı siyaset çeteleri kurmağa çalışan muhalefet» hakkında Tahkikat komisyonu kurulması kararını aldı (18 nisan). Ardından, bu komisyona olağanüstü yetkiler veren bir kanun tasarısı hazırlandı. Tahkikat komisyonuna siyasî faaliyetleri yasaklama, basına yayın yasakları koyma, gazete ve dergileri kapatma, kanuna aykırı hareketleri görülenleri altı aydan üç yıla kadar hapsetme gibi yetkiler veren bu tasarı, yine kavgalı bir oturumdan sonra kanunlaştı (27 nisan). Ertesi gün, üniversite profesörleri bu kanunla Anayasanın açıkça ihlal edildiğini bildirdiler. Aynı gün İstanbul üniversitesi öğrencileri olayı protesto için gösteriler yaptılar. Polisle kanlı çatışmalar oldu. Olaylar Ankara'ya da sıçradı (29 nisan). Hükûmet her iki ilde sıkıyönetim ilân etti.

Sıkıyönetim, duruma müdahale etmek gereğine inanarak teşkilâtlanmağa başlamış bazı subayların, hazırlıklarını daha etkili bir biçimde yürütebilmelerine yardım etti. Ülkenin birçok bölgesinde birkaç yıldan beri bazı subaylar birbirlerinden habersiz hücreler kurmaktaydılar. Bunlar, gittikçe kötüleşen siyasî ve iktisadî şartlar yüzünden Demokrat parti iktidarına müdahale etmek gereğinin doğacağına inanıyor ve bu amaçla teşkilâtlanıyorlardı. Hücrelerden biri 1958 yılının başında ihbar edilmişti. Gerçi yapılan soruşturma ve duruşma sonucunda sanık dokuz subay beraat etti ve sadece muhbir mahkûm oldu; ama bu olayın etkisiyle ordudaki gizli hücreler çalışmalarına son verip dağılmayı uygun buldular.

1959 Yılından itibaren hızla gelişmeğe başlayan olaylar, bu faaliyeti tekrar canlandırdı. Sıkıyönetim ilân edildiğinde (28 nisan), başlangıçta birbirinden habersiz kurulmuş birçok hücre birbirleriyle temasa geçerek birleşmiş durumdaydı. Ankara ve İstanbul'da böylece teşkilâtlanan subayların bir bölümü Sıkıyönetimde önemli görevlere getirilmişlerdi. Sıkıyönetime rağmen her iki ilde de olaylar devam ederken, bu subaylar kesin müdahale hazırlıklarına giriştiler. Birkaç defa ertelenen müdahale kararından sonra, 26 mayıs gecesi harekât başladı. İstanbul'da Sıkıyönetim karargâhında toplanan subaylar, harekete katılması önceden sağlanmış birliklere ilk emri 27 mayıs sabahı saat 2'de verdiler. Bir buçuk saat içinde Radyoevi dahil, gerekli bütün hedefler kontrol altına alındı. Önceden varılan anlaşmaya göre Ankara'daki harekât saat 4'e kadar tamamlanacak ve müdahale Ankara radyosundan ilân edilecekti. Ama saat 4'ü geçtiği halde Ankara radyosu susuyordu. Çünkü bir yanlış anlama sonucu, Ankara'daki harekât bir saat geç başlamış, ayrıca Radyoevi ele geçirildiği halde çalıştırılamamış ve en önemli «canlı hedef»in bulunduğu Çankaya köşkü direnmişti. Bu durumda İstanbul komitesi daha fazla beklemekte sakınca gördü ve müdahale ilk defa İstanbul radyosuyle, saat 4,30'da ilân edildi. Bir buçuk saat sonra da Ankara'daki harekât tamamlandı. O sırada yanında bazı bakanlarla birlikte Eskişehir'de bulunan başbakan Adnan Menderes, askerî müdahaleyi haber alır almaz Kütahya'ya hareket etti. Sabahın erken saatlerinde Eskişehir'den havalanan bazı subaylar, Menderes ve yanındakileri Kütahya vilayet konağında teslim alıp Ankara'ya getirdiler. Aynı anda bir başka uçak, bir süre önce görevinden ayrılmış olan Kara Kuvvetleri kumandanı Cemal Gürsel*i ihtilâlin başına geçmek üzere İzmir'den Ankara'ya getiriyordu.

O sabah radyolarda tekrarlanan bildiri, 27 Mayıs müdahalesinin gerekçesini ve amacını şu şekilde açıkladı:

«Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hâdiseler dolayısıyle ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyle Türk Silâhlı kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekâta, Silâhlı kuvvetlerimizce, partilerüstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda âdil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişilmiş bulunmaktadır.

«Girişilmiş olan bu teşebbüs, hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdaremiz, hiç kimse hakkında şahsiyata müteallik tecavüzkâr bir fiile müsaade etmiyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun, her vatandaş, kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların partilerin üstünde aynı milletin, aynı soydan gelmiş evlâtları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmeden birbirilerine karşı hürmetle ve anlayışla muamele etmeleri ıstıraplarımızın dinmesi ve millî varlığımızın selâmeti için zarurî görülmektedir. Kabineye mensup şahsiyetlerin, Türk Silâhlı kuvvetlerine sığınmalarını rica ederiz. Şahsî emniyetleri kanunun teminatı altındadır.

«Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz, Birleşmiş Milletler anayasasına ve insan haklarıı prensiplerine tamamıyle riayettir. Büyük Atatürk'ün «Yurtta Sulh Cihanda Sulh» prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve teahhütlerimize sadıkız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz, yurtta sulh, cihanda sulhtur.»

Gürsel Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve Genel Kurmay başkanlığı görevlerini yüklendi. Siyasî partilerle ilişkisi bulunmayan 17 bakandan kurulu ilk hükûmet ilân edildi (28 haziran). Başlangıçta müdahaleyi hazırlayan subaylar açığa çıkmak istemediler. Fakat İstanbul'dan getirilen profesörlere hazırlatılan Geçici Anayasanın bir maddesi, bu subayların meydana gelecek bir komitenin yasama meclisinin görevini yüklenmesini öngörüyordu. 11 Hazirana kadar devam eden tartışmalar sonunda *Millî* Birlik komitesini* teşkil eden 38 subay belli oldu. Bu 38 subayın bir kısmı yıllar önce kurulan hücrelerin üyesi idiler. Bir kısmı ihtilâl hazırlıklarına son günlerde katılmıştı. Buna karşılık gerek müdahalenin gerçekleşmesinde, gerek daha önce yapılan hazırlıklarda önemli roller oynamış bazı subaylar çeşitli sebeplerle Komitenin dışında kaldılar. Millî Birlik komitesi üyeleri arasında değişik eğilimler vardı. Bazıları müdahaleye «kardeş kavgasını önlemek ve demokratik rejimi kurtarmak» amacıyle katılmıştı. Derhal bir kurucu meclisin kurulmasını, yeni bir anayasa yapılmasını ve seçimlere gidilerek iktidarın sivil yönetime devrini istiyorlardı. Buna karşılık bir başka grup, siyasetçilerin ülkenin ihtiyaç duyduğu reformları ger-

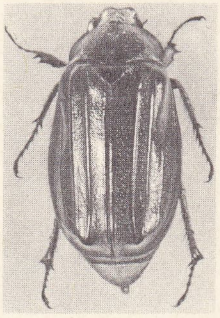
mayısböceği

maymunlar

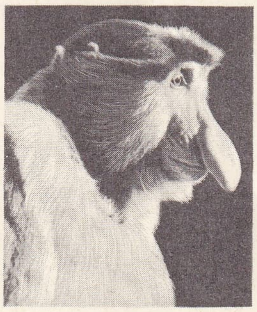
uzun burunlu maymun (Borneo)

ipek maymunu

perçemli maymun

çekleştiremeyeceğini düşünüyor, iktidarı elde etmişken bu reformları tamamlamayı, sivil yönetime daha sonra geçmeyi uygun buluyordu. Bu eğilim farklılaşması bir süre sonra Komite içinde sürtüşmelere yol açtı. 30 Ekim günü Gürsel, yayımladığı resmî bir tebliğde, o güne kadar geciktirilmiş Kurucu meclis* yasasının hazırlanmasıyle Profesör Turhan Feyzioğlu'nu görevlendirdiğini bildirdi. Bu arada Anayasa tasarısını hazırlamakla görevlendirilen bilim komisyonunun da işini bir an önce bitirmesini istedi. Bu olay Millî Birlik komitesindeki ayrılıkları önlemedi, arttırdı. 13 Kasım sabahı Gürsel'in onayı ile köklü reformlar yapılana kadar iktidarın sivillere devredilmemesine taraftar olan 14 komite üyesi muhafaza altına alındılar. Bunlar daha sonra yabancı ülkelerdeki elçiliklerde görevlendirilerek yurt dışına gönderildiler.

Millî Birlik komitesi Kurucu Meclis yasasını aralık ayında onayladı. 1961 Yılının ocak ayında Kurucu meclis toplandı ve 27 mayıs gününe kadar yeni Anayasa ile yeni Seçim kanunu tamamlandı. Anayasa referanduma sunularak onaylandı (9 temmuz). Seçimler yeni kanuna göre yapıldı (15 ekim), iktidar sivil yönetime devredildi. Anayasaya göre Millî Birlik komitesinin 22 üyesi, kurulan yeni Büyük Millet meclisinde *tabiî senatör* olarak görev aldılar. Millî Birlik komitesi başkanı Cemal Gürsel de Cumhurbaşkanlığına seçildi.

On yedi ay süren Millî Birlik komitesi döneminde, birçok önemli kanun yürürlüğe kondu, 5 000 subayın emekliye sevki, 147 Üniversite muhtariyeti güven altına alındı. zaklaştırılması, 400 sanıklı Yassıada davalarının görülmesi gibi büyük işlemler gerçekleştirildi. Devrim sonucu hazırlanan Anayasa, Türkiye'de yeni bir çığırın açılmasını sağladı. 27 Mayıs'tan önceki dönemin etkisiyle çoğunluk partisinin aşırı hâkimiyetini engelleyecek teminat getirildi, Anayasanın ihlâlini önleyecek tedbirler alındı, çift meclis sistemine geçildi, Anayasa mahkemesi kuruldu, Hâkim teminatı getirildi, Üniversite muhtariyeti güven altına alındı. Radyo ve Televizyon kurumu muhtariyetleşti, basın hürriyeti Anayasanın teminatına bağlandı. 27 Mayıs'tan önce ihmal edilmiş reformların gerçekleştirilmesi için de Anayasa hükümler kondu. Bütün bunlar 27 Mayıs hareketine doğrudan doğruya bağlı sonuçlardı. Siyasî, iktisadî ve sosyal alanda böylelikle sağlanan hürriyetler ve haklarla Türkiye yeni bir döneme girdi. 27 Mayıs'tan önce programları ve yapıları yönünden büyük farklılık taşımayan iki partinin siyasî rekabeti, yerini, muhtevası daha çok sosyal ve iktisadî olan yeni bir mücadeleye bıraktı. Bu mücadelede siyasî partilerden başka unsurlar da yeraldı. Başta işçiler olmak üzere toplumun değişik katları, yeni dönemin getirdiği hak ve hürriyetlerden faydalanarak teşkilâtlandı ve ağırlıklarını ortaya koymağa başladı. 27 Mayıs devriminin bir başka sonucu da, Cumhuriyet döneminde siyasete ve ülkenin yönetimine o tarihe kadar karışmamış olan Silâhlı kuvvetlerin bu olaydan sonra sahneden uzaklaşmaması, ilgisini ve ilişkisini kesememesi oldu. 27 Mayıs sonrası plüralist (çokçu) toplumda Silâhlı kuvvetler ağırlığını en çok hissettiren güçtür. Nitekim zaman zaman olaylara müdahale etmek, yön vermek zorunda kalmaktadır. (Bk. *Türkiye* MİLLÎ BİRLİK KOMİTESİ.) [M]

şempanze

Mayıs Gençlik ve Spor bayramı ***(19)***, Atatürk'ün Millî Mücadele hareketini başlatmak üzere Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919 gününün, yıldönümlerinde kutlanan millî bayram ve tatil günü (başlangıcı 1939). Atatürk, gençliğin eğitimi ve kültürel gelişmesinin yanı sıra spor çalışmalarına ve beden eğitimine de büyük önem veriyor, her yıl meclisin açış konuşmalarında bu konu üstünde özellikle duruyordu. Bunun sonucu olarak 1930 yılından başlayarak orta dereceli okullardan seçilen gençlere, beden eğitimi öğretmenlerinin yönetiminde gösteriler ve toplu olarak jimnastik hareketleri yaptırılmağa başlandı. 1938'de başbakan Celâl Bayar'ın imzasıyle meclise gönderilen bir kanun tasarısında, 19 Mayısın Gençlik ve Spor bayramı olmasının gerekliliği belirtildi, bu günün resmî tatil olması ve bayramın cuma gününe rastlaması durumunda, ertesi günün de tatile eklenmesi istendi. Tasarı Millet meclisinde hükûmet tarafından teklif edildiği biçimde kabul edildi (4 temmuz 1938 tarih ve 3466 Sayılı kn). [M]

MAYISLAR, Batı Karadeniz bölümünde (Eskişehir ili, Sarıcakaya ilçesi) Sakarya ırmağının orta kesiminde köy; 585 nüf. (1965). İçin ordu helikopterlerinden bile yararlanılTarımsal deneme istasyonu. (M)

Mayıs olayı ***(20/21)***, Kara Harp okulu eski kumandanlarından, emekli albay Talât Aydemir'in başkanlığında, 1963 yılında girişilen silâhlı ayaklanma hareketine, basında ve halk arasında verilen ad. 27 Mayıs 1960 devrimine karşı 22 Şubat* 1962'de silâhlı bir ayaklanma teşebbüsü oldu. Hareket bastırıldı ve olaya karışan 73 subay emekliye sevk edildi. Buna rağmen bazı gelişmelerin önü alınamadı. Birer yeraltı teşkilâtı olan, ihtilâl taraflısı Millî Devrim ordusu ile buna karşı çıkan Kuvayı Milliyecilerce dağıtılan gizli bildiriler, bu arada ilk Millî Birlik komitesi üyelerinden, yurt dışına gönderilmiş olan 14'lerin geri dönüşü, askerî bir müdahale hevesi besleyenlere yeniden cesaret verdi. Askerî darbe hazırlıklarına Talât Aydemir*in başkanlığında, 22 şubatçı emekli subaylardan Cevat Kırca, Fethi Gürcan, Erol Dinçer, İzzet Köz ve İlhan Baş'ın meydana gelen kadro, 1962 ekiminden itibaren başladı. Tahminlerine göre, çok sayıda birlik ayaklanmaya fiilen katılacaktı. 20 Mayıs 1963 gecesi Ankara'da bazı birlikler garnizonlarından ayrılarak şehre doğru yürüdü; bu arada, Talât Aydemir ve arkadaşları, emekli oldukları halde resmî elbiselerini giyerek, karargâh olarak seçtikleri Harp okulunda kumandayı ele aldılar. Durumu öğrenen başbakan İsmet İnönü, cumhurbaşkanı, genelkurmay başkanı ve kuvvet kumandanlarıyle temasa geçti. Harekâta, ayaklananların tahmininden çok daha az sayıda birlik katıldı. Buna rağmen saat 00,12'de Ankara radyosunu ele geçirdiler. Türk Silâhlı Kuvvetleri İtilâf Genel karargâhı adına okunan Talât Aydemir imzalı bildiride, Büyük Millet meclisi ve hükûmetlerinin partizanca hareketleri dolayısıyle Türk Silâhlı kuvvetlerinin idareye elkoyduğu, Silâhlı kuvvetlerin, türk milletinin gelişmesi için istikrarlı ve devrimci bir idare kuracağı, bu amaçla Büyük Millet meclisinin, siyasî partilerin ve derneklerin kapatıldığı, herkesin güvenlik ve hürriyetinin teminat altına alındığı, dış anlaşmalara ve Birleşmiş Milletler anayasasına bağlı kalınacağı açıklandı. Bu sırada devletin meşru kuvvetleri de harekete geçti. Küçük bir birlik saat 00,57'de radyoyu geri aldı. 02,20'de radyo yine ayaklananların eline geçtiyse de saat 03.00'ten sonra hükûmet kuvvetleri duruma hâkim oldu ve genelkurmay başkanı Cevdet Sunay* radyodan Silâhlı kuvvetlere hitap etti. Gün doğarken Hava kuvvetleri de harekete geçti ve ayaklanma bütünüyle bastırıldı. Çatışmalar sırasında meşru kuvvetlerden, ikisi subay olmak üzere altı kişi, ayaklananlardan da iki Harp okulu öğrencisi vurularak öldü. 21 Mayıs

«Maymunluk», David Teniers'in eseri (detay), Münih pinakoteği

günü elebaşı Talât Aydemir öğle saatlerinde Ankara'da Aşağı Ayrancı'da, ihtilâlin İkinci adamı durumundaki Fethi Gürcan*da, ertesi gün Bolu'da yakalandılar. İstanbul'daki hareket daha başlarken I. Ordu birliklerince bastırılmıştı. Ayaklanma sanığı olarak Ankara ve İstanbul'da 151 subay ile 1 468 Harp okulu öğrencisi tutuklandı. Tutuklananlardan 9 Harp okulu öğrencisi ve diğerleri subay ve emekli subay olmak üzere 151 kişi Ankara'da Mamak'taki 1 Numaralı Sıkıyönetim mahkemesinde, 1 459 Harp okulu öğrencisi ise, Harp okulunda 2 Numaralı Sıkıyönetim mahkemesinde yargılandı. Kesinleşen hükümlere göre, 2 kişi idam (Talât Aydemir, Fethi Gürcan); 5 kişi müebbet hapis (Cevat Kırca, Ahmet Güçal, İlhan Baş, Erol Dinçer, Osman Deniz); 3 kişi 12 yıl (İzzet Köz, Feridun Erman, Bahtiyar Yalta); bir kişi 10 yıl (Cemal Özdemir); bir kişi 7 yıl (Özkat Tansal); bir kişi 5 yıl 10 ay (Ziya Gökalp Pusat); iki kişi 5 yıl (Turgut Saltoğlu, İlhan Seçgül); bir kişi 3 yıl (Erol Işıltan); bir kişi bir yıl (Gökalp Kasaboğlu); 1 459 Harp okulu öğrencisinden 75'i 4 yıl 2 ay, 91'i 3'er ay hapis cezasına çarptırıldı ve Harp okulu öğrencileri ordudan tard edildi. İdama mahkûm olanlardan Fethi Gürcan'ın cezası 27 haziran sabahı (1964), Talât Aydemir'in cezası da 5 temmuz sabahı (1964), Ankara Merkez cezaevi bahçesinde asılarak infaz olundu. (M)

MAYISTRA. Bk. MİSTRAL.

MAYİ i. (ar. *mey*ᶜ, akma'dan *mayi*ᶜ). *Esk.* Sıvı. ‖ *Mâyi-i mahruk*, akaryakıt.

◆ Sıf. *Esk.* Akan, su gibi akıcı olan.

◆ **Mâyiat** çoğl. i. *Esk.* Su gibi akıcı şeyler.

◆ **Mâyiiyet** i. *Esk.* Mâyi halinde, su gibi olma özelliği. (M)

MAYİSTRA i. (ital. *maesta*). Denizc. Grandi direğindeki en alt ve en uzun seron. ‖ Kuzeybatı rüzgârı. (Bk. MİSTRAL.) ‖ *Mayistra yelkeni*, mayistraya açılan yelken. (M)

MAYKAL dağları, Hindistan'da (Madhya Prades) kütle; Son (kuzeyde), Mahanadi (doğuda) ve Narbada (batıda) hidrografya havzalarının sınırında. Yükseltisi Narbada'nın doğduğu kutsal *Amarnatak* dağında

babuinler

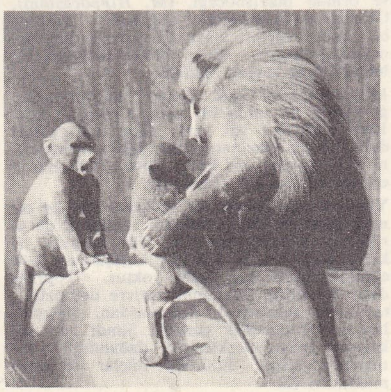

Foto. LAROUSSE

1 500 m'yi bulur; doğuda Çattisgarh'a hâkim olan bir sarplık yükselir. (L)

MAYKOP, S.S.C.B.'de şehir, Kuzey Kafkasya'da muhtar Adigey idare çevresinin merkezi; 82 000 nüf. Petrol üretim merkezi olan şehirde, besin, kâğıt ve kereste sanayii gelişmiştir. Maykop havzasının petrol rezervi yaklaşık olarak 400 milyon tondur.

— Tar. Kalde'den gelen metalürji ve sanat teknikleri sayesinde M. Ö. III. binyılın sonuna doğru, Kafkasya bölgesinin sanayi ve ticaret merkezi olan Maykop'ta bakır ve tunç işleniyor, üretim Güney Rusya bozkırlarına, oradan da Avrupa'ya ihraç ediliyordu. Bu sayede çok zenginleşen şehirde parlak bir medeniyet doğmuştu. (L)

MAYKOV (Apollon Nikolayeviç), rus şairi (Moskova 1821 - Petersburg 1897). Roma'da *Oçerki Rima*'yı (Roma Eskizleri) yazdı; bir süre Paris'te yaşadıktan sonra Petersburg'a yerleşti ve Yabancı Eserler Sansür komitesine başkanlık etti. Maykov'un, Yunan-Latin Eskiçağından (*Smert Lustiya* [Lucius'un Ölümü], 1863) ilham alan veya hoş bir tabiat duygusuyle yazılmış mükemmel biçimli ve felsefî (*Tri Smerti* [Üç Ölüm], 1863; *Dva Mira* [İki Dünya], 1873 ve 1882) birçok şiiri vardır. (L)

MAYKOV (Vasiliy İvanoviç), rus şairi (Yaroslavl yakınları 1728 - Moskova 1778). Masallar, yergiler ve özellikle Eskiçağın parodisini yaparak, çağdaş törelerle hoşgörülü bir şekilde alay ettiği alegorik bir şiir (*Elisey ili Razdrajenniy Vakh* [Yelisey veya Kızgın Bacchus], 1771) yazdı. (L)

MAYMUN i. (yun. *mimos*, taklitçi > ar. *maymûn*'dan). İnsandan başka bütün primatlara verilen ad. (İnsanlar, maymunlar ve makiler, primatlar takımını meydana getirir.) [Bk. ANSİKL.] || Sıf. *Mec.* Gülünç ve çirkin.

— ÇEŞ. DEY. *Maymun gibi,* tuhaf, gülünç hareketler yapan veya ufak tefek, hareketli kimseleri nitelerken kullanılır. || *Maymun gözünü açtı,* «artık aklım başıma geldi, bir daha kanmam» anlamında kullanılır: *Kahpeliğe uğradık dedi. Ama artık maymun gözünü açtı* (Kemal Tahir). || *Maymun iştahlı,* hevesi çabuk geçen, sebatsız (kimse). || *Maymun suratlı. Kaba.* Kılıksız, çirkin (kimse). || *Maymuna benzetmek (çevirmek* veya *döndürmek),* gülünç ve çirkin hale sokmak.

— Patol. *Maymun eli,* ilerleyici kas atrofisinde (Aran - Duchesne tipi) görülen ve kemikler arası kaslarla tenar ve hipotenar kaslarının atrofisinden ötürü elin aldığı şekil.

— ANSİKL. Zool. *Maymun*'lar, bütün sıcak ülkelerde yaygın, vücutça ve boyca çok değişik memeli hayvanlardır. Çok büyük olanlar bir yana, hemen hepsi uzun gövdeli oldukça uzun kuyrukludur; kimisinde kuyruk sarılgan ve tutucudur. Kulaklar küçük, baş yuvarlaktır, fakat köpekbaşlı maymunlarda olduğu gibi bazılarında yüz kısmı ileriye doğru çıkıntılıdır. Gözler ileri bakar ve görüş kabiliyeti çok keskindir. Kafatası oldukça iri, beyin gelişkindir. Yüz çok hareketlidir, çünkü mimik kasları vardır. Burun delikleri yeni dünya maymunlarında geniş bir bölme ile (yassı burunlu maymunlar), eski dünya maymunlarında ise (dar burunlu maymunlar) dar bir bölme ile birbirinden ayrılır. Maymunlar ağaçların üzerinde yaşayan hayvanlardır ama yerde de yaşayabilirler. Bacakları kollarından daima daha küçüktür. El ve ayaklarda başparmakla orta parmak karşı karşıya gelir. Tırnaklar düzdür, yalnız en ilkel maymunlarda (amerika ipek maymunu) cırnak şeklindedir. Maymunların çoğunda kıç nasırları bütün oturak yerini kaplayacak kadar geniştir. Bütün maymunlar en başta bitkilerle beslenir, bununla beraber beslenme rejimi değişiktir. Meyve, ot, kuş yumurtası, böcek, kurtçuk gibi çeşitli maddeleri, hattâ sürüngen hayvanları yerler. Maymunlar coğrafî dağılımlarına göre sınıflandırılır. Yeni dünya maymunları yassı burunludur; Orta Amerika'da yaşayan ipek maymun, perçemli maymun gibi parmakları cırnaklı ilkel maymunları kapsayan *hapalidae* familyası ile kuyrukları sarılgan olan veya olmayan *callicebus, akbaş, uvakari, say, başlıklı maymun, böğüren maymun, ateles* v.b. gibi daha büyük bir kısım maymunlar bu alttakıma girer. Eski dünya maymunları ikiye ayrılır: darburunlu maymunlar ve antropoitler. Darburunlu maymunlar arasında uzun kuyruklu maymungiller (cercopitheus, cercocebus, makak, habeşistan maymunu v.b.) ve semnopithecuslar yer alır; antropoitler uzunkollu maymungillerle (iki ayak üzerinde dik yürüyen jibonlar) insansı maymungilleri (Afrika'da şempanze, goril, Asya'da urangotan) içine alır. Fosil maymunlar Orta Eyosen'den itibaren görülür. İnsana benzeyen maymunlar ise Oligosen'de ortaya çıkar. Azı dişleri insanlarınkini az çok andıran ve kendisinde «insanlara has ufak tefek bazı özellikler» taşıyan ilk primat Afrika'da miyosen tabakasında bulunan *Limnopithecus Legetet*'tir. Avrasya'da ise *dryopithecus*'lar aynı özellikleri taşır. Güney Afrika'da pliyo - pleyistosen tabakasında bulunan *australopithecus* insanlara çok yakın fosil primatlardan biridir. Afrika miyosen serisinden, azı dişleri insan azılarının karakterinde olan ve insana benzer bazı şeyler görülen ilk primat, Limnopithecus legetet'i de özellikle belirtmek gerekir. Avrasya'da dryopithecus'lar grubu görülür. Pliyopleyistosen serisinde, Güney Afrika'da insanlara çok yakın olan australopitecus'lar bölümü görülür.

— İkonogr. David Teniers insan gibi davranan maymunların tablolarını çizdi (Madrid, Münih, Leningrad). Aynı konuyu Watteau (*Heykeltıraş Maymun,* Orléans) ve Decamps da (*Müzikçi Maymunlar,* Compiégne; *Bertrand ile Raton* ve *Maymun Ressam,* Louvre) işlediler. Ayrıca, XVIII. yy. süslemeciliğinde maymun motifleri sık görülür. (LM)

MAYMUNCUK i. (*maymun*'dan *maymuncuk*). Teknol. Anahtarı olmayan kilitleri açmağa yarayan maden çengel.

— Denizc. Yelkenli gemilerde direklerin etrafında, güverteye dikey olarak tespit edilmiş kütüklerle, bu kütükleri birleştiren armadoranın meydana getirdiği eleman. (Direklerden inen seliviçeler, kütüklerin içine yerleştirilmiş tornolardan geçtikten sonra armadora üzerindeki çeliklere volta edilir.) [L]

MAYMUN dağı, Göller yöresinde. Acıgöl'ün kuzey kıyısına dik bir yamaçla iner; 1 622 m. Eosen - oligosen filişleri. (M)

MAYMUNLUK i. (*maymun*'dan *maymunluk*). *Mec.* Güldürme amacıyle yapılan acayiplik. (M)

MAYMUNSULAR çoğl. i. Bk. MAKİGİLLER.

MAYNA ünl. (ital. *ammainare*'den). Denizc. «İndir» anlamında kumanda. (*Zt.* FORA). || *Mec.* Son verilme, bırakılma: *Kavga mayna oldu.* || *Mayna etmek,* herhangi bir cismi halat veya palanga yardımıyle aşağı indirmek. [Fırtına için] Yatışmak. || *Suya kadar mayna etmek,* bir filika veya bir sandalı dış omurgası suya değinceye kadar denize sallandırmak. || *Yelkenleri mayna etmek,* rüzgârın aşırı etkisinden korunmak için veya bir limana girerken yelkenleri indirmek. (Limana girerken bir yelkenlinin yelkenleri «mayna flok!» kumandasıyle indirilir.) [M]

MAYNARD (Harold Bright), amerikalı mühendis ve teşkilâtçı (Northampton, Massachusetts 1902). Özellikle çalışma üstünde incelemeler yaptı; özellikle G. J. Stegemerten ve J.L. Sshwab ile birlikte M.T.M.* (*Methods Time Measurement* [Zaman Ölçü metotları]) sisteminin kurulmasına ve yayılmasına çalıştı. (L)

MAYNE REİD (Thomas). Bk. REİD.

Mayniçi Şimbun, günlük japon gazetesi, 1876'da *Osaka Nippo* adıyle kuruldu; büyük bir sanayi sendikasının başı olan sahibi Hikoiçi Motoyama 1888'de, adını *Osaka Mayniçi* olarak değiştirdi. Motoyama 1906'da, *Tokyo Niçi - Niçi* adlı (kuruluşu 1872) gazeteyi de satın aldı. Yabancı ülkelerle ilgili haberler sayesinde, 1937'den itibaren bu gazetelerden her birinin tirajı 1 000 000'u aştı. Moci'de, *Kyu şu Mayniçi* adıyle bir bölge gazetesi daha yayımlandı. 1958'de *Mayniçi Şimbun*'un, Tokyo (sabah 2 100 000; akşam 1 500 000), Osaka (sabah 1 500 000; akşam 850 000), Nagoya (sabah 260 000; akşam 185 000) ve Kyuşu'da (sabah 735 000; akşam 345 000) çeşitli baskıları çıkıyordu. Rakibi *Asahi Şimbun* gibi, *Mayniçi Şimbun* da dünyanın bellibaşlı günlük gazetelerinin başında gelmektedir. Gazete ayrıca, *Mayniçi Şogakkusey Şimbun* (ilkokul çocuklarının günlük gazetesi) ve *Mayniçi Çugakkusey Şimbun* (ortaokul çocuklarının günlük gazetesi) adlı gazetelerden ayrıca, haftalık *Sunday Mayniçi* adlı bir başka gazete, haftalık bir spor gazetesi, üç aylık iktisat gazetesi çıkarmakta hattâ körler için ayrı baskılar yapmaktadır. (L)

MAYNOOTH, gaelce **Magh Nuadhad,** İrlanda cumhuriyetinde (Leinster ili, Kildare idare bölümü) köy, Dublin'in batısında; 600 nüf. Kısmen XIII. yy.dan kalma şato. (L)

MAYNOTLAR, Yunanistanda Mani'de halk. Peloponnesos'un güneyinde yaşayan Maynotlar, bizans, frank, venedik ve türk hâkimiyet devrelerinde bağımsız kaldılar. (L)

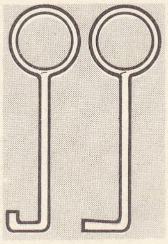

maymuncuk (teknol.)

MAYO i. (fr. *maillot*). Deniz banyosu yapanların giydiği ve vücudun gerekli kısımlarını sıkıca örten özel kıyafet.

— Spor. Yüzme, minder güreşi, halter ve jimnastik gibi bazı spor dallarında müsabaka kıyafeti. || *Sarı mayo,* etaplı bisiklet yarışlarında bir önceki etap birincisinin giydiği mayo. (Turun ilk etabında sarı mayoyu daha önce yapılan tur şampiyonu giyer.)

— Tiyat. Kadın dansçıların veya kadın ve erkek oyuncuların bazı rollerde giydikleri ve üzerlerine iyice yapışan ince elbise. (L)

MAYO (Richard BOURKE, kont), ingiliz siyaset adamı (Dublin 1822-Port Blair, Andaman adaları 1872). 1869-1872 Arasında Hindistan genel valiliği yaptı, sömürgenin sınırlarını takviye etti, kamu yararına önemli işler yaptı. Bir hükümlü cani tarafından öldürüldü. (L)

MAYO (William James), amerikalı cerrah (Le Sueur, Minnesota 1861 - Rochester, Minnesota 1939). Küçük kardeşi CHARLES HORACE (Rochester 1865 - Chicago 1939) ile birlikte kurduğu *Mayo kliniği* Rochester'i dünya cerrahî merkezlerinden biri haline getirdi. (L)

MAYO-DANAY idare bölümü, Kamerun'un kuzeyinde idare bölümü; 150 000 nüf. İdare merkezi, *Yagua.* (L)

MAYODON (Jean), fransız ressamı ve seramikçisi (Sevr 1893). Önce ressamlığa heves etti, sonra kendini seramik sanatına verdi (1912). Mineli kumtaşından büyük hacimli eserler ve anıtlar yanında (havuz, çeşme, bahçe fıskıyeleri), ince fayanstan, altın süslemeli, boyalı, mitolojik figürlerle bezenmiş değerli eşyalar da yaptı. Sèvres Millî imalâthanesinin sanat yöneticiliğinde bulundu (1941-1942). Paris Art Moderne müzesinde, Güzel Sanatlar müzesinde ve birçok yabancı koleksiyonda eserleri vardır. 1955'ten sonra, tekrar resme döndü (manzara resimleri ve natürmort). Seramik sanatını da bırakmadı. Halen Tuileries müzesinin müdürüdür. (L)

MAYO idare bölümü, gaelce **Mhuigheo,** İrlanda cumhuriyetinde (Connacht ili) idare bölümü, Atlas okyanusu kıyısında; 141 900 nüf. İdare merkezi, *Castlebar.* İdare bölümü, güneyde Connemara dağlarının bir kısmını, batıda büyük İrlanda Orta ovasının uzantısı olan ovaları, kuzeybatıda, Nephin dağında 806 m'yi bulan fundalık ve turbalıklarla kaplı ıssız *Mayo dağları*'nı içine alır. (L)

MAYO KEBBİ, Ekvator Afrikası'nda ırmak, Logone'nin sularını boşaltır ve Garua'nın (Kamerun) yukarısında Benue'ye kavuşur. —*Mayo Kebbi ili* (Çat). 333 700 nüf. İdare merkezi, *Bongor.* Adını ırmaktan alan bu çok kalabalık ilin bulunduğu bölge, iktisadî bakımdan büyük ölçüde gelişmektedir (pamuk tarımı). [L]

Mayol (CONCERT), Paris'in en eski salonlarından birinde kurulmuş müzikhol. 1881'de *Concert Parisien* adıyle açıldı. 1910'da

Félix Mayol'un yönetiminde «Concert Mayol» adını aldı ve F. Mayol'un başoyuncu olarak katıldığı müzikhol gösterilerine başladı. Burada 1934'ten beri, André Denis, Paul Lefebvre gibi çeşitli yöneticiler tarafından halk revüleri oynatılmaktadır. (L)

MAYOL (Félix), fransız «Café concert» şarkıcısı (Toulon 1872-ay.y. 1941). Elleri, güçlü sesi ve perçemiyle ün kazandı. 1900 Yıllarının «üç büyükler»inden biriydi (Fragson ve Polin ile). Söylediği yüzlerce şarkı çok beğenilmiş, uzun zaman dillerde dolaşmıştır: *A la Cabane Bambou* (Bambudan Kulübeye); *Cousine; Viens Poupoule* (Gel Poupoule); *Les Mains de Femmes* (Kadın Elleri) v.b. 1910'da satın aldığı Concert Parisien'e kendi adını verdi. (L)

MAYOMBE, Kongo cumhuriyetinde (eski Orta Kongo) kütle; şiddetle kıvrılmış kuvarsit ve şistlerden oluşur. Ormanlarla kaplı tepelerinin yükseltisi 800 m'yi bulur. Kongo-Okyanus demiryolu hattı, kütleyi 550 m yükseklikte Bomba tüneliyle aşar. Altın yatakları. (L)

MAYON i. Eskiden Siyam krallığında kullanılan gümüş para. (XIX. yy.daki değeri aşağı yukarı 2,50 fransız frangına eşitti.) [L]

MAYON, Luzon adasında (Filipinler) faal yanardağ; Albay körfezine hâkimdir. Krateri özellikle çamur ve kül püskürtür; çok düzgün bir koni şeklindedir. (L)

MAYONEZ i. (fr. *mayonnaise;* belki MAHONNAİSE, Richelieu dükünün ele geçirdiği Mahon şehri adından). Esası, yağın yumurta sarısına yedirilmesiyle meydana gelen ve haşlanarak pişirilen etler, kabuklular, balıklar, yumurtalar, sebzeler üzerine konulan soğuk sos.

◆ **Mayonezli** sıf. Mayonezi olan, parçalara bölünmüş ve bir mayonezle karıştırılmış ıstakoz, yengeç, tavuk, sebze v.b. için kullanılır: *Size bir mayonezli ıstakoz yedirecektir* (Kemal Tahir.) [LM]

Mayor eşarbı, kolu, önkolu ve eli tutmağa yarayan sargı. (L)

MAYORKA. Bk. MALLORCA.

MAYOTTE, Komor adalarında ada grubu; kenarı mercan kayalarıyle çevrili on sekiz adacıktan oluşur; 23 400 nüf. Şekerkamışı. Vanilya.

— Tar. Portekizli Diogo Ribeiro tarafından bulunan (1527) takımadaları Sakalava kralı Suli fethetti (1831) ve Bourbon valisi amiral de Hell'in elçisi Passot'ya bıraktı (1841). Fransa, adaları 1843 haziranında resmen işgal etti. (L)

MAYOW (John), ingiliz kimyacısı ve fizyolojisti (Londra 1640-ay.y. 1579). Boyle'un öğrencisiydi. Gazları incelemek için hocasının tasarladığı metotları geliştirdi, özellikle su göçertme metoduyle gazları toplamayı düşündü. Nitrik asidin hava ile aynı elementlerden oluştuğunu ortaya koydu ve 1671'de, Jean Rey'in yanma olayı üstünde vardığı sonuçları solunum olayına uyguladı. (L)

MAYÖTİK (yun. *maieutike,* doğurtma [ebelik] sanatı'ndan fr. *maïeutique*). Socrates'in felsefesinde «zihinleri doğurtma» sanatı yani kendisiyle konuşulan kişiye bir dizi soru yöneltерek (Sokratesvâri istihza), bu kişinin düşüncelerden kurtulmasını ve daha sonra benliğinde gizli halde bulunan hakikatleri keşfetmesini sağlamak. (L)

MAYÖZ i. (fr. *mailleuse*'den). Tekst. Dokuma tezgâhlarında iğnelerin takıldığı ve asıl örgüyü yapan döner çark. (L)

MAYSKİY (İvan Mihayloviç), sovyet diplomatı (Omsk 1884 - 1952). Çok genç yaşta bolşevik Sosyal - Demokrat partiye girdi. Ekim 1917 ihtilâlinin başarıya ulaşmasından sonra diplomatlık mesleğine girdi. Büyük Britanya büyükelçisi oldu (1937-1943), 1942 İngiliz - Sovyet antlaşmasının müzakeresini yaptı. 1949'da dışişleri bakanı yardımcılığına getirildi. (L)

MAYR (Giovanni Simone), alman asıllı italyan bestecisi (Mendorf, Bavyera 1763 - Bergamo 1845). Venedik'te F.G. Bertoni'nin öğrencisiydi. 1789'da yerleştiği Bergamo'da Santa Maria Maggiore kapellasında müzik yöneticisi oldu (1802-1845). 1895'te bir müzik enstitüsü kurdu, bu enstitünün müdürlüğünü ve beste öğretmenliğini yaptı. Oratoryolar, kantatlar, kilise ve oda müziği, venedik şarkıları yazdı (bunlar arasında *Biondina in Gondoleta* çok ünlüdür). Ayrıca yetmiş kadar opera besteledi. Derin kültürlü bir besteci olan Mayr, italyan müziğine, alplerötesi (özellikle alman) bestecilerinin görüş ve tecrübelerini getirerek bir üslûp yeniliği ortaya attı. G. Donizetti, Mayr'ın okulundan yetişti. (M)

MAYRAM dağı, Doğu Anadolu bölgesinde, Tercan'ın kuzeyinde; 2 660 m. Kretase flişleri, oligosen jipsli katmanları. (M)

MAYRHOFEN, Avusturya'da (Tirol) köy, Zillertal'de, Tauern dağlarının kuzey eteğinde; 2 500 nüf. Kış sporları merkezi (yüksl. 630 m). Hidroelektrik. (L)

MAYŞOR i. (1819'da bu alaşımı ilk defa yapan *Maillot* ile *Chorier*'nin adından fr. *maillechort*). Bazen içine kurşun, kalay veya demirden katılan bakır, çinko ve nikel alaşımı. *Eşanl.* ALMAN GÜMÜŞÜ.

— ANSİKL. Bileşimindeki bakır (yüzde 55 ile 70), çinko (yüzde 15 ile 30) ve nikel (yüzde 8 ile 30) oranına göre çeşitli *mayşor* türleri vardır. Bu alaşımlar, dövülgenliği (levha, şerit, tel), işleme kolaylığı (mekanik parçaların otomat tezgâhında işlenmesi), parlaklıkları, korozyona karşı dayanıklı olmaları (sofra takımı, çatal-bıçak, saatçilik, dekorasyon, kuyumculuk) ve elektrik özdirençleri sebebiyle kullanılır. Bileşimdeki nikel oranına göre renkleri soluk sarı ile gümüş beyazı arasında değişir. Mayşorlar haddeleme, çekme ve dövme işlemlerinden geçirilir, daha sonra tavlanarak işlenmiş ürün şeklinde kullanılır. Çoğu zaman elektrolitik bakır, gümüş veya krom tabakasıyle kaplanır (kuyumculuk, çatal-bıçak takımı, hassas âletler, optik âletler). [L]

MAYTA CAPAC, peru inkası (XIII. yy.). Saltanatı sırasında And yaylalarını fethetti. Bu yaylalarda pek çok şehir kuruldu. (L)

MAYTAP i. (fars. *māh* ve *tāb* > *māh-i tāb,* mehtap'tan *maytap*). Yakıldığı zaman renkli ışıklar saçan havaî fişek: *Lav çıkaran bir çanak maytabı şeklini aldı* (H.R. Gürpınar). ‖ *Tel maytap,* üzerine piroteknik bir bileşim sıvanmış madenî bir telden meydana gelen havaî fişek. (Çok parlak küçük kıvılcımlar saçarak yanar.)

— DEY. *Maytaba almak* (veya *maytap etmek*), alay etmek, eğlenmek. (M)

MAYTENUS i. Kış yaz yeşil kalan, dişli kargı ucu şeklinde almaşık veya karşılıklı yapraklı, bol dallı ağaç veya ağaççık. (Tropikal ve Güney Amerika'da yetişen yetmiş türü bilinmektedir. Bazı türleri: Arjantin'de *sombra de toro* denen *Maytenas ilicifolio* [çoban püskülü yapraklı] ve Patagonya'da bilinen, ağacı makbul olan *M. Boaria. Celastracea* familyasından.) [L]

MAYÛB sıf. Bk. MAYÛP.

MA YUEN, çin ressamı; 1190 - 1224 yılları arasında ressamlık yaptı. Güney Sung akademisi öğretim üyesiydi. Ma Hsia okulunu kurdu. Lirik tarzdaki peyzajları, Sung resim türünün en önemli eserlerindendir. (L)

MAYU'KAL blş. sıf. (ar. *mā,* edat ve *ʿakl*'dan *mā-yuʿkal*). *Esk.* Anlaşılabilen. (M)

MAYU'KES blş. sıf. (ar. *mā,* edat ve *ʿaks*'ten *mā-yuʿkes*). *Esk.* Değiştirilebilir.

— Mant. *Esk.* Evrilir. (M)

MAYUMBA, Gabon'da (Nyanga bölgesi) yer, Atlas okyanusu kıyısında. Ormancılık. (L)

MAYÛP veya **MAYÛB** sıf. (ar. *ʿayb*'dan *maʿyūb*). *Esk.* Ayıplanmış, kınanmış, ayıplanan: *Çiğneyen haklı çiğnenen mayûp* (Tevfik Fikret). ‖ Eksiği olan, kusurlu. ‖ *Fi'l-i mayûp,* ayıplanmayı gerektirecek davranış.

◆ **Mayûbat** çoğl. i. *Esk.* Ayıplanan davranış, söz v.b.leri ‖ Eksiklikler, kusurlar.

◆ **Mayûbe** sıf. *Esk.* Mayûb'un dişili.

◆ **Mayûben** zf. *Esk.* Ayıplanarak, kınanarak. ‖ Eksik sayılarak, kusur sayılarak. (M)

MAYUZUMİ (Toşiro), japon bestecisi (Yokohama 1929), Tony Aubin'in ve Darmstadt Müzik enstitüsünün öğrencisi, on iki ton sistemini benimsedi ve somut müzikle ilgilendi. Başlıca eserleri: *Sfenosgam* (1950); «*Ektoplazma*» (1954); 7 *Üstüne Çeşitlemeler* (1956); *Mikrokosmos* (1957); *Nirvana Senfonisi* (1858); Buddha geleneği üstüne kurulan *Üç İlâhi* ve bir XV. yy. no tiyatrosu üstüne bestelediği *Aoi-no-eu.* (L)

MAYÜFHEMİYET blş. i. (ar. *mā,* edat ve *fehmiyyet*'ten *mā-yüfhemiyyet*). *Esk.* Kavranabilirlik. (M)

MA'Z i. (ar. *maʿz*). *Esk.* Keçi. (M)

MAZÂ veya **MEZÂ** i. (ar. *mażā*, geçti). *Esk.* «Olan oldu, geçen geçti» anlamında *Mazâ mâ mazâ,* sözünde kullanılır. (M)

MAZADE (Charles DE), fransız yazarı ve gazetecisi (Castelsarrasin 1821-Paris 1893). Konvansiyon üyesi Julien Bernard Dorothée **Mazade**'ın (1750-1823) torunu *La Presse, Revue de Paris* ve *Revue des Deux Mondes*'da çalıştı. Bu dergilerde siyasî yazılar ve yabancı edebiyatla ilgili tenkitler yazdı. Eserleri: *İtalie et les İtaliens* (İtalya ve İtalyanlar) [1864]; *Les Révolutions de l'Espagne Contemporaine* (Çağdaş İspanya'da Devrimler) [1868]; *Lamartine, sa vie Littéraire et Politique* (Lamartine, Edebî ve Siyasî Hayatı) [1872]; *La Guerre de France,* 1870-1871 (Fransa Savaşı, 1870-1871) [1875]; *Le Comte de Cavour* (Kont Cavour) [1877]; *Monsieur Thiers, Cinquante Annés d'Histoire Contemporaine* (Mösyö Thiers, Çağdaş Tarihin Elli Yılı) [1884]. (L)

MAZADE (Fernand), fransız şairi (Monac şatosu, Ales yakınları, Gard 1863 - Saint Georges-De-Didonne 1939). *Les Documents du Progres*'yi yönetti. Başlıca şiir kitapları: *Arbres d'Hellade, Athena* (Hellade'ın Ağaçları, Athena) [1912]; *Dionysos et les Nymphes* (Dionysos ve Su Perileri) [1913]. Eski Yunan'dan ilham alan ve eski kurallara sıkı sıkıya bağlı şairler topluluğundandı. (L)

MAZAFRAN, Cezayir'de ırmak, Blida Atlası'ndan doğar, dağın sularının büyük bir kısmını akaçlar, taşkınlarıyle sık sık su altında bıraktığı Mitica'nın batı kısmına ulaşır. Sahil tepelerini aştıktan sonra Ebu İsmail dolaylarında Akdeniz'e dökülür. (L)

MAZAGAN. Bk. CADİDE (EL).

MAZAHUA i. Leng. Otomi lehçesi; Mexico eyaletinde 75 000 kişi tarafından konuşulur. (L)

MAZAİK veya **MAZAYIK** çoğl. i. (ar. *mażīk,* dar yer'den *mażāʾik, mażayık*). *Esk.* Dar olan yerler. (M)

MAZAİOS, pers devlet adamı (öl. M. Ö. 328 ?). Artakserkses III zamanında Kilikya satraplığı (valilik) yaptı. Suriye satrapı Belesys ile birlikte, baş kaldıran Fenikelilere karşı savaştı. Bir süre Suriye satraplığında bulundu. Dara III'ün emriyle Büyük İskender'in ordusunu Fırat nehrinden geçirmemek için mücadele etti; fakat üstün kuvvetler karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. Gaugamela savaşından sonra askerleriyle Babil şehrine sığındı. Şehir alındıktan sonra, karşı koymaması sebebiyle İskender tarafından Babil satraplığına tayin edildi. (M)

MAZAK i. Kırlangıçbalığıgillerden balık türü (*Trigla lineata*). [Rengi kırmızımsı kahverengi, üzeri sırttan karına doğru siyah çizgilidir. Boyu 40 sm'yi bulabilir. Atlas okyanusunda, Akdeniz ve Marmara'da yaşar.] (M)

MAZÂLİM çoğl. i. Bk. MEZÂLİM.

MAZALLE i. (ar. *ẓıll*'dan *mazalle*). *Esk.* Gölgeli olan yer, gölgelik: *Önünde bir koruluk kim mazalle-i emvât / Dökerdi serviler etrafa bir hazin heyhât* (Hüseyin Siret). ‖ *Mazalle-nişin,* gölgede oturan. (M)

MAZAMET, Fransa'da Tarn idare bölgesinde (Castres idare çevresi) kanton merkezi, Noir dağı eteğinde, Arnette selsuyu kıyısında, Thore yakınında; 17 891 nüf. Dericilik. (L)

MAYON yanardağı

MAZANDERAN, ar. **Mazandaran,** İran'da bölge, Hazar denizinin güney kıyısında. Başlıca şehri *Babul.* Elbruz dağının bu kuzey yamacı, içinde ayı, sırtlan ve pars yaşayan astropikal ormanlarla kaplıdır: burası kraliyet konakları bulunan büyük bir avcılık bölgesidir. Sıcak ve rutubetli Hazar denizi kıyıları sıtmalıktır; ama ürünlerinin bolluğu ve çeşitliliği bakımından İran'ın en zengin tarım bölgelerinden biridir. Sulama yoluyle yapılan ince tarımın yanı sıra, üzüm, portakal, pirinç, zeytin, şekerkamışı, pamuk, tütün, dut (ipekböceği yetiştiriciliği), çay ve çeşitli meyveler yetiştirilir. Mersin balığı avı, devlet tekelindeki havyar ticaretini besler. Bölgeden İran'ı baştan başa aşan ve Bender Şah'ta sona eren demiryolu hattı geçer. (L)

MAZANNE sıf. ve i. (ar. *zann*'dan *mazanne*). *Esk.* Kendisinden şüphe edilen, şüpheli, zan götüren. ‖ Ermiş, evliya sanılan. ‖ *Mazanne-i hayr,* kendisinden iyilik beklenen kimse. ‖ *Mazanne-i kiramdan,* evliya sanılanlardan. ‖ *Mazanne-i sû',* kendisinden kötülük beklenen kimse.

— Huk. *Esk. Mazannei sui eşhas,* ağır cezayı gerektiren suçları en az iki kere işleyenler ve bunlara yataklık edenler. (Serseri ve Mazannei Sui Eşhas Hakkındaki 26 Nisan 1325 Tarihli kanunun 10. maddesine göre ağır cezayı gerektiren, hırsızlık, yankesicilik, gasp gibi suçları en az iki defa işleyenlerle bunlara yataklık etmeleri yüzünden davranışları şüpheli görülen kimselere denir.) [M]

MAZAPİLİT i. (fr. *mazapilite*). Miner. Hidratlı tabiî demir ve kalsiyum arsenyat. (L)

MAZÂR çoğl. i. (ar. *mażarret*'ten *mażârr*). *Esk.* Zararlar, ziyanlar. (M)

MAZARA DEL VALLO, İtalya'da şehir, Sicilya'da (Trapani ili), adanın güney kıyısında, *Mazaro*'nun ağzında; 39 700 nüf. Arapların aldığı ve tahkim ettiği bu eski Selinus sömürgesi, sonradan Normanların eline geçti. XI. yy.dan kalma norman katedrali. Marsala şarabı ihraç eden bağcılık merkezi ve büyük balıkçı limanı. (L)

MAZARİB veya **MADARİB** çoğl. i. (ar. *mizrâb*'dan *mażârib*). *Esk.* Mızraplar. (M)

MAZARİN (Jules), italyan asıllı fransız devlet adamı (Pescina, Abruzzi 1602 - Vincennes 1661). Colonna prenslerinin hizmetinde bir ailedendi. Cizvit kolejinde öğrenim gördü. Alcala'da din hukuku okudu. Yirmi bir yaşında papa ordusunda yüzbaşı, Valteline'da, Ferrara ve Milano papalık valiliklerinde sekreter oldu. Diplomatik yetenekleriyle Urbanus VII'nin desteğini elde etti. Mantua'nın saltanat entrikalarına karıştı (1628-1630). 28 Ocak 1630'da Lyon'da Richelieu'ye rastladı. Richelieu onu, 17 mayısta Grenoble'de, Louis XIII'e tanıttı. Zarif, yakışıklı, çok uysal ve çalışkan bir insan olan Mazarin, ikisinin de sevgisini kazandı. Roma'da fransız görüşünü savunmağa başladı. Casale önlerinde fransız ve ispanyol orduları arasında başlamak üzere olan bir savaşı, elinde tuttuğu bir kâğıdı sallayarak ve *Pace! Pace!* (Barış! Barış!) diye bağırarak önlemeyi başardı (26 ekim 1630). Pignerola'yı Fransa'ya ve Casale'yi Mantua dükine bırakan Cherasco barışında büyük rol oynadı (1631). Ona büyük değer veren Louis XIII ile Richelieu, Papalık büyükelçiliğine tayinini istediler. Mazarin, Louis XIV'ün vaftiz babası oldu. P. Joseph'in ölümünden sonra (1638), Fransa'ya gitti (1640), ona halefi değilse bile, başlıca iş arkadaşı gözüyle bakan Richelieu onu kardinal yaptı (1641), Louis XIII de devlet bakanlığına getirdi. Mazarin, Richelieu'nün ölümünde, Bakanlar kurulunu yönetti. Naiplik meclisi üyesi (20 nisan 1643 fermanı), sonra naip Anne d'Autriche'ın hizmetine girdi (1643). İspanyol kraliçesinin ruhuna, hattâ kalbine hükmeden, belki de onunla gizlice evlenen (çünkü papaz değildi) bu italyan, kraliçe ile beraber kralllığı da kurtardı. Kraliçeyi avucunun içine aldı ve Richelieu'den daha güçlü bir şekilde Fransa'nın hâkimi durumuna geldi. Louis XIV, anasının telkinleriyle Mazarin'e karşı, sevgi, saygı ve bağlılık duygularıyle büyüdü. Kralın yalnız kitaba bağlı bir eğitim görmesini istemeyen kardinal, konsey toplantılarında veya baş başa kaldıkları süre içinde onun siyasî ve pratik bakımdan yetişmesine önem verdi ve böylece şahsî hükümranlığını hazırladı. Halk tarafından sevilmemesine, «Sicilya kopuğu» diye anılmasına rağmen iktidarı elinde tutmasını bildi. Kişiliğinin bazı sevimsiz yönlerine rağmen (sinsice esnekliği, aşırı saygıyle örttüğü ikiyüzlülüğü, gülerek terslemesi ve sövmesi, sahte alçakgönüllülüğü), sonradan benimsediği ve yükselmesini sağlayan Fransa'nın hizmetinde, büyük bir devlet adamı olduğunu ispat etti. 1643'ten sonra, eyaletlerde başgösteren ayaklanmaları bastırmak ve sarayda önemli kişilerin (Beaufort dükü ve kraliçenin eski dostları Madam de Chevreuse) entrikalarını önlemek zorunda kaldı. Aynı zamanda, savaş için para bulması, Westfalya kongresinde pazarlığa girişmesi gerekti. Bu amaçla gelir kaynaklarını çoğalttı. Çeşitli vergilerin yol açtığı hayat pahalılığı, burjuvaları ve halkı öfkelendirdi. Fiyatların yükselmesi iktisadî bir çöküşe ve işsizliğe yol açtı. Mazarin dış siyasette Kuzey savaşına hakemlik etti (1645). İsveçlilerden destek görerek imparatorluk taraftarları ve Bavyeralılarla dövüşmek üzere Conde ve Turenn'i Almanya'ya yolladı. 1647'de İspanya'ya karşı Napoli ayaklanmasına yardım etmek istediyse de, 1648'de patlak veren Fronde, kırgın yurttaşların birleşmesine yol açtı. Conde'nin Lens'de elde ettiği zaferden yararlanılamadı (20 ağustos 1648). Mazarin, Westfalya kongresine görüşlerini zorla benimsetti (24 ekim 1648). Fransız - İspanyol savaşı, Hollandalıların desteği olmadan devam etti. Malî ve askerî yönden kötü durumda olan Mazarin, aralarındaki bölünmelerden, kıskançlıklardan yararlanarak kendine karşı birleşen Fronde'cuları alt etti ve bu hareketi bastırdı. Kardinal akıllılık ederek, önce Brühl'e (şubat - aralık 1651), sonra Bouillon'a (ağustos 1652 - şubat 1653) çekildi. Fakat halkın kargaşalıktan bıkkınlık getirmesi, kardinalin Paris'e muzafferce dönmesine yol açtı. Conde ise Brüksel'e kaçtı. 1653'ten 1661'e kadar Mazarin, Reims'te taç giydirdiği krala (7 haziran 1654) otorite ve itibarını yeniden kazandırdı. Michel Le Tellier (millî savunma), Hugues de Lionne (dışişleri), Servien (giderler) ve Fouquet'nin (gelirler) yardımıyle devleti yönetti. Ama, Fouquet'nin şüpheli yönetimi, Mazarin'in isteği üzerine, Colbert ve banker Hervart tarafından kontrol edildi. Fakat parlamento, başsavcı Fouquet ve başkan Pomponne Bellievre (1658), sonra Guillaume de Lamoignon'nun hükmü altına girdi. Mazarin, Port-Royal'e baskı yaptı, son fronde'cuları (Madame de Longueville ve kardinal Retz) destekleyen jansenius'çuların siyasî davranışlarını bahane ederek keşişleri hapsettirdi. *Augustinus* (1655) adlı eserde Jansenius'a mal edilen beş teklifle ilgili toplantıya başkanlık etti; kilise adamlarına şubat 1661 formüllerini zorla kabul ettirdi; Küçük Okullar'ı kapattı ve keşişleri dağıttı. Yedi kız yeğenini (iki Martinozzi ve beş Mancini) soylu kişilerle evlendirdi. Ferdinand III'ün ölümü üzerine, imparatorluk meselesine karıştı (1657). Bir süre, imparatorluğa Louis XIV'ün, Papalığa da kendisinin seçileceğini umdu. Leopold I'in imparator seçilmesine boyun eğdi. Fransız - İspanyol savaşında (1658), barışı ve Almanların tarafsızlığını korumak için, Mainz seçici prensleri arasında kurulan Rhin birliğine girmeyi tasarladı. Bu savaş, Dunkerque'i İngiltere'ye bırakmak suretiyle ve ancak Cromwell'in desteği ile sona erebildi. Kralın Margueritte de Savoie ile evlenmesini hazırlıyormuş gibi görünerek, İspanya'-

Jean MAYODON
«Dansözler»
Sevres Seramik
Millî müzesi, Fransa

MAYOTTE
kıyıdan bir görünüş; ikinci planda küçük Pamanzi adası, geride Grande Terre

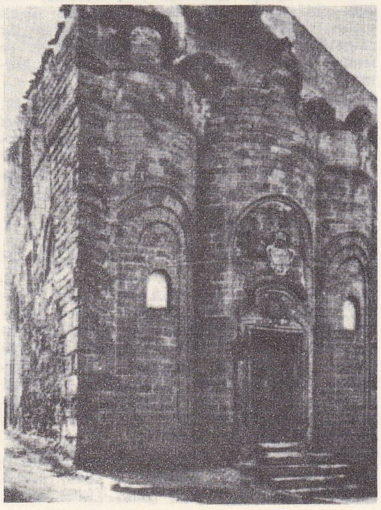

MAZARA DEL VALLO
S. Nicolo kilisesinin absiti

Foto. X (LAROUSSE); Dizionario Enciclopedico Italiano

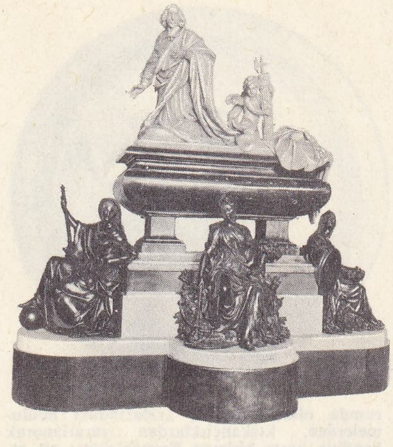

MAZARİN'in mezarı
Coysevox'un eseri
Palais de l'İnstitut,
Paris

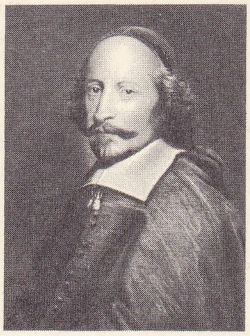

MAZARİN
Pierre Mignard'ın eseri
Conde müzesi, Chantilly,
Fransa

yı telâşa düşürdü; İspanya hemen barış teklif etti. Mazarin 1659'da, Luis de Haro ile Pirene barışını sağlamak amacıyle görüşmelere başladı (7 kasım). Kral bu ara Saint-Jean-de-Luz'da İnfante Maria-Teresia ile evlendi (9 haziran 1660). Zaferi kazanan Mazarin, Kuzey barışı ile (Kopenhag, Oliva ve Kardis antlaşmaları, 1660-1661) İsveç, Moskova, Brandenburg ve Danimarka'nın arasını bularak Avrupa'yı barışa kavuşturmağa çalıştı. Çeşitli yollardan çok büyük servet sahibi oldu. Bazen Mazarin sarayında (François Mansart tarafından değiştirilerek Kral kitaplığı haline getirildi), bazen Vincennes şatosunda Le Vau'ya yaptırdığı kral ve kraliçe pavyonlarında, gösterişli bir hayat sürdü. Koleksiyonculuk ve sanat koruyuculuğu yaptı. Heykeller, tablolar ve kitaplar topladı. Fronde yağmasından sonra, Gabriel Naude tarafından kitaplığı yeniden kuruldu. İtalyan operasını Fransa'ya soktu, Krallık Resim ve Heykel akademisini kurdu (1648). Ölmeden önce, herkesle barıştı. Mirasını krala bırakmak istediyse de, kral kabul etmedi. — İkonogr. Philippe de Champaigne (Chantilly) ve Mignard (Chantilly) Mazarin'in portrelerini, Romanelli bir gravürünü (alegorik figürler bulunan madalyon), Coysevox bir büstünü (Versailles) yaptı. Mazarin'in diz çökmüş bir heykeli ile bronzdan üç figürü (ihtiyatlılık, barış ve bağlılığı temsil eder). Tuby ve Le Hongre tarafından yapılmıştır. (L)

Mazarine kitaplığı, Fransa'nın en eski kitaplığı. Kardinal Mazarin'in özel kitaplığı idi ve 1643'te bilim adamlarına açıldı. Fronde sırasında dağıtıldı, sonra tekrar kurularak kardinalin vasiyeti üzerine Quatre-Nations kolejine bırakıldı. Sonradan, özellikle, Fransız devriminde devamlı olarak yeni yeni katkılarla gelişti; 1923-1945 arasında millî kitaplıklar birleştirilirken, Mazarine kitaplığı millîleştirildi. Burada, 400 000 ciltli kitap, 500 fasikül halinde süreli yayın, 2 000 eski metin (basımcılığın ilk zamanlarından kalma), 5 000 elyazması ve fransa tarihi ile ilgili birçok kitap bulunmaktadır. (L)

MAZARRAT i. (ar. *żarar*'dan *mażarrat*). *Esk.* Zarara uğrama, ziyan, zarar: *Dört sene evvel ayrı ayrı intihapların mazarratını söylemiştim* (Atatürk). *Ben her ne kadar gördüm ise bazı mazarrat / Sâbitkademim yine bu re'yin üzerinde* (Ziya Paşa).

◆ **Mazarrât** çoğl. i. *Esk.* Zararlar.

◆ **Mazarratlı** sıf. *Esk.* Zararlı, ziyanı olan. (M)

MAZARREDO Y SALAZAR (José Maria), ispanyol amirali (Bilbao 1745 - Madrid 1812). Deniz haritacısı ve San Fernando rasathanesinin kurucusu. 1793'te Bahriye nazırı oldu. Cadix limanını 1797'de ingilizlere karşı savundu. Fransa ile işbirliği yapma konusunda bir anlaşmaya varmak üzere 1799'da Paris'e gitti ve orada Joseph Bonaparte'ın bakanı oldu. (L)

MAZAS (Jacques Fereol), fransız kemancısı (Lavaur 1782 - Beziens ? 1849). Orleans'da konser yöneticisi oldu. Daha sonra Cambrai Müzik okulu yönetmenliğine tayin edildi. Keman metodu ve keman için yetmiş beş «çalışma»sı klasik eserler arasındadır. (L)

MAZAS (Jacques François Marc, Yiğit denir), fransız albayı (Marsilya 1765 - Austerlitz 1805). Austerlitz muharebesinde ilk hattaki XIV. Alay kumandanı idi. Avusturyalılara çok ağır kayıplar verdirdi. Adı 1850'de şimdiki Diderot bulvarına ve 1845'te yapılan o zamanki adı *Nouvelle Force* olan bir cezaevine verildi (2 aralık 1851'de tutuklanan kişiler burada toplanmıştı); bu hapishane 1900'de yıkılmıştır. (L)

MAZATENANGO, Guatemala'da şehir, Suchitepequez idare bölgesinin merkezi; 32 400 nüf. (L)

MAZATLAN, Meksika'da (Sinaloa eyaleti) liman şehri, Büyük Okyanus kıyısında, Kalifornia körfezinin girişinde; 41 750 nüf. Mazatlan, ülkenin Büyük Okyanus kıyısında maden filizi (bakır, kurşun) ve tarım ürünleri (tütün, muz) ihraç edilen başlıca limanıdır. Besin (şeker) ve dokuma sanayii. Petrol rafinerisi. (L)

MAZAYIK çoğl. i. Bk. MAZAİK.

MAZBATA i. (ar. *żabṭ*'dan *mażbaṭa*). *Esk.* Birçok kimse tarafından imzalanan belge. *Yeni.* Tutanak. || *Mazbata muharriri,* komisyon kararlarını kaleme alan üye. (M)

MAZBUT sıf. (ar. *żabṭ*'tan *mażbūṭ*). Derli toplu, düzenli, düzgün: *Bu ilk gelişinde kendisini tanıyanlar, mazbut, mutaassıp bir şeriatçi olduğunu, vaizlerinde, münakaşalarında etrafı âdeta yıldırdığını anlatırlardı* (A. H. Tanpınar). *Parası var, malı da var. Ahlâkı da mazbut* (Sabahattin Ali). *Mazbut bir adam.* || —*Esk.* [Yapı için] Muhafazalı, rüzgâr ve yağmur geçirmeyecek şekilde yapılmış. || Yazılmış, deftere geçirilmiş: *Kongrenin küşadını müteakip ilk söz alan bir zat-ı âlinin, kongre zaptında aynen mazbut olan şu ifadesini işittik* (Atatürk). || Ele geçirilmiş, zaptedilmiş. || Unutulmamış, hatırda kalmış. || Belli, belirtilmiş. || [Üslûp v.b. için] Düzenli. || Sağlam.

— Huk. *Mazbut vakıflar.* Bk. VAKIF.

◆ **Mazbutât** çoğl. i. *Esk.* Mazbut olan şeyler. (M)

MAZCA i. (ar. *maḍcaᶜ*). *Esk.* Yatılacak yer, yatak. || Mezar. (M)

MAZDAK, iranlı din sapkını (M.S. V. yy. sonu). *Mobed*'lerin (ateş rahipleri) aşırı taassubunun zanaatkârlar üzerinde yarattığı kinden yararlanarak sosyal devrime yönelen bir doktrin reformu gerçekleştirmeğe çalıştı. Yalnız İyi'nin duyarlık sahibi ve hür olduğunu, Kötü'nün ise kör ve cahil olduğunu ileri sürüyordu. Bu ilkelerden, havanın, suyun, ateşin paylaşıldığı gibi paranın ve kadınların da paylaşılmasını öngören ortaklaşmacı bir ahlâk çıkartıyordu. Öğretisi halk sınıfları tarafından benimsenip uygulanırken aydın çevrelerde ateşli tartışmalara yol açtı. 529'a doğru çıkan kargaşalıklar tahta çıkışından biraz önce, Hüsrev Anuşirevan'ın Mazdak'ı idam ettirmesine yol açtı. Müritleri ise ancak X. yy. da ortadan kalktı. (L)

MAZEAUD (Henri Félix), fransız hukukçusu (Limoges 1900). Lille (1924-1938) ve Paris (1938'den itibaren) Hukuk ve İktisat fakültelerinde profesörlük yaptı. Kardeşleri Léon ve Jean ile birlikte, *Leçons de Droit Civil* (Medenî Hukuk Dersleri) ve kardeşi Leon ve André Tunc ile birlikte, *Traité Theorique et Pratique de la Responsabilité Delictuelle et Contractuelle* (Suç Niteliğinde ve Sözleşmeye Dayanan Sorumluluğun Pratik ve Teorik İncelemesi) adlı eserleri yazdı. — İkiz kardeşi LEON, fransız hukukçusu (Limoges 1900), Grenoble (1928-1941) ve Paris (1941'den itibaren) Hukuk ve İktisat fakültelerinde ders verdi. (L)

MAZELİNE (Pierre), fransız heykeltıraşı (Rouen 1632 - Paris 1708). Versailles'daki iki yanı ağaçlı Eau yolunun çocuk grupları onun eseridir. Simon Hurtrelle ile birlikte Saint-Gervais kilisesindeki *Kançılar Le Tellier'nin Anıt Kabri*'ni ve Paris Saint Roche kilisesindeki *Créqui Dükünün Anıtı*'nı yaptı. (L)

MAZEPA (İvan Stepanoviç), Ukrayna Kazakları atamanı (Kiev yakını 1644 - Bendery 1709). Doğduğu zaman Ukrayna henüz Polonya'nın hâkimiyeti altındaydı. Polonya kralının sarayında büyüdü. Bir entrika sonunda zina halinde suçüstü yakalandı. Ceza olarak kendisini çıplak bir halde vahşî bir ata bağladılar. Mucize kabilinden kurtuldu ve Dnieper Kazaklarının yanına kaçtı. Prens oldu, şatafatlı bir hayata başladı ve ülkeyi vergiye boğdu. Birbiri ardından Türklerin ve Moskova'nın taraftarlarını destekledi. Azak seferi sırasında Büyük Petro'ya yardım etti ve Rus-İsveç savaşının başlangıcında ona sadık kaldı. Fakat her şeyden önce Ukrayna'nın bağımsızlığını sağlamak isteyen ve bu yüzden güçlü komşuları arasında dolambaçlı yollara başvurup fırsat buldukça Polonya'ya yanaşan Mazepa, sonunda İsveç kralı, Karl XII ile gizli bir antlaşma imzaladı. Ama kazak kitlesi tarafından desteklenmeyince İsveç kralına umulan yardımı sağlayamadı. Poltava'da İsveçlilerle birlikte Ruslara ve isyan halindeki Ukraynalılara yenilerek (1709) Türklere sığınmak zorunda kaldı. Başarısızlığı, Ukrayna'nın Rusya'ya karşı olan bağımlılık ilişkilerini daha da ağırlaştırdı. Mazepa Ukrayna'nın barok üslûbunu korudu ve Kiev'deki manastırları onarttı.

— Ed., Müz. ve G. santl. Mazepa'nın Ukrayna'ya doğru kaçması çoğu zaman romantik şairlere ve sanatçılara ilham kaynağı oldu. Byron'ın *Mazeppa*'sında (1818) kahraman başından geçenleri Karl XII'ye anlatır. Puşkin, *Poltava* adlı şiirinde (1828) kazak liderini zafer ve hürriyete gönül vermiş bir kahraman olarak gösterir; Victor Hugo *Orientales*'lerinden birinde (1829) Mazepa'nın ateşli koşusunu, kendini ilham perisine kaptırmış şairin coşkunluklarının sembolü olarak gösterir. V. Hugo'nun bu eseri Louis Boulanger'nin en ünlü tablosunda (Rouen müzesi) ve Liszt'in 1851'e doğru bestelediği senfonik şiiri *Mazeppa* ile *Prelüdler* ve *Prometheus*'una ilham kaynağı olmuştur. (L)

MAZERET i. (ar. *ᶜöżr*'den *maᶜẕeret*). Kendini veya başka birini özürlü göstermek için ileri sürülen sebep. || Bir kimseyi özürlü gösteren durum veya olay: *Mazeretim olduğu için gelemedim.* || Bir şeyi yapmaktan kaçınmak için ileri sürülen bahane: *Servet ve İzzet Beyler kongre biter bitmez birer mazeretle Trabzon'a gitmiş bulunuyorlar* (Atatürk). *Zırtaf, Efruz Bey'in doğru bir mazeret uydurmasına meydan vermeden ilâve etti* (Ömer Seyfeddin).

— *Esk. Mazeret-cû,* özür arayan. || *Mazeret-hâh,* özür dileyen. || *Mazeret-hâhî,* özür dileyicilik. || *Mazeret-mend,* özrü olan, özürlü. || *Mazeret-mendâne,* özürlü olarak, mazur olarak. || *Mazeret-mendî,* özürlü olma hali. || *Mazaret-i şeriye,* geçerli özür. || *Beyân-ı mazeret,* mazeret ileri sürme: *Erzurum'da Rauf Bey ve Raif Efendi var. Raif Efendi de beyan-ı mazeret ediyor* (Atatürk).

— ANSİKL. Huk. Genel olarak *mazeret,* 657 sayılı Devlet Memurları kanununda düzenlenmiş ve çoğunlukla memurların izinleri meselesine ilişkindir. Kanunda, normal olan yıllık izinlerin yanında, hastalık, aylıksız izinler gibi mazeret izinleri de öngörülmüştür. Kadın memura, doğum yapmasından önce üç hafta ve doğurduğu tarihten itibaren altı hafta süreyle izin verilir. Erkek memura da, karısının doğum yapması sebebiyle, isteği üzerine üç gün izin verilebilir. Ayrıca, kendisinin veya çocuğunun evlenmesi ile ana, baba, ev, çocuk veya kardeşin ölümü durumunda memurlara üç gün izin hakkı tanınmıştır. Bu durumların dışında bir de, daha önemsiz seviyede ve önceden tespiti mümkün olmayan sebeplerle verilen ve yılda on günü geçmeyen bir mazeret izin şekli daha vardır. Memurun, göreve başlamasını geciktiren sebepler ise, kanunda mazeret şeklinde değil, zorlayıcı sebepler adı altında belirtilmiştir. Ancak, zorlayıcı sebep mücbir sebepten daha geniş bir kavramdır ve mazeretin bir şekli olarak kabul edilebilir.

◆ **Mazeretli** sıf. Mazereti olan.

◆ **Mazeretsiz** sıf. Mazeret gösterilmemiş:

Foto. LAROUSSE

Mazeretsiz izin. ‖ Zf. Mazeret göstermeden. (M)

MAZG i. Bk. MADG.

MAZGAL i. (yun. *maskhali,* oyukluk'tan). Ask. *Esk.* Kale, hisar, sur veya şato duvarlarında açılan ve genellikle şevli olarak yapılan iç yanı geniş, dış yanı dar gözleme siperi. ‖ *Mazgal deliği,* kale duvarlarında iç yanı geniş, dış yanı dar müstahkem delik: *Her gün, her saat bir mazgal deliğine benzeyen penceremden onu gözetliyorum* (Y. K. Karaosmanoğlu). ‖ *Mazgal dişi,* surların üst kısmında ve mazgallar arasında bulunan çıkıntı. ‖ *Mazgal siperi,* mazgallar arasındaki surların üst kısmındaki taş duvar. ‖ *Mazgal şevi,* bir kapı veya pencerenin eğimli kenarı. Top siperleri üzerinde, top namlusunun geçmesi ve aşağı yukarı hareket edebilmesi için açılan delik. Mevzi savaşlarında, düşmanı gözetlemek ve ateş etmek için kum torbaları arasında çeşitli biçimde yapılan delik.

— Mad. oc. İnfilâklara karşı kullanılan bir elektrikli âletin karterinde grizu tutuştuğu zaman, alevler dışarı yayılmadan karterdeki basıncı kontrol etmeğe yarayan ince yarık.

— Seram. Pişirme fırınlarının açık kısmına verilen ad.

— Sil. *Tank mazgalı,* tank mürettebatının gözetleme yapabilmesi için tank zırhı üzerinde açılan delik. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. *Esk.* Ortaçağdaki tahkimatta, surların tepesinde siperlerle ayrılmış *taç mazgalları,* bunların arasında *kat mazgalları* ve surun dibini yukarıdan aşağıya ateş altına alabilen *ayak mazgalları* bulunurdu. İçeriye doğru genişleyen küçük delikler halindeki bu mazgallar, büyük bir atış açısı elde etmek amacıyle dışarıya doğru genişler, çünkü modern portatif silâhların içeride kapladığı yer fazla değildir. Korunmanın daha iyi sağlanması için bu mazgallar köşeli zırhlarla kaplıdır. Gömme top mevziindeki mazgala *top mazgalı* denir.

— Sil. Tankların gövdesinde, taretinde veya kapaklarından birinde açılan *tank mazgalı,* önceleri korunmalı değildi; mazgala rastlayan mermiler sekerek içeri giriyor ve mürettebatın ağır yaralanmasına yol açıyordu. Bu yüzden tank mazgalları önce içeriye çekilebilen küçük kapaklarla, daha sonra optik âletlerle korunma yoluna gidildi. Bk. DİYASKOP, EPİSKOP. (LM)

MAZGALA i. (ar. *mışkale*'den). Maskala, kılıç, ayna, kösele v.b. patlamağa yarayan cilâ aracı. (M)

MAZGALLI sıf. (*mazgal*'dan *mazgal-lı*). Mazgalları olan. ‖ *Mazgallı barbata,* mazgallı siper. (M)

MAZGİRT, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Tunceli ili) ilçe merkezi; 2 770 nüf. (1970). Kırklar dağının güneyinde; yüksl. 1400 m. Elazığ - Erzurum karayolunun 65. km'sine 22 km'lik bir yolla bağlıdır. — *Mazgirt ilçesi,* 709 km²; 28 722 nüf. Merkez, Akpazar ve Darıkent bucakları; 80 köy. (M)

MAZHAR i. (ar. *zuhūr*'dan *mazhar*). *Esk.* Bir şeyin ortaya çıktığı, göründüğü yer. ‖ Erkek adı.

◆ Sıf. Erişmiş, ulaşmış, nail olmuş: *Bunun için tekmil vilâyetlerin her livasından milletin itimadına mazhar üç murahhasın sürat-i mümkine ile yetişmek üzere hemen yola çıkarılması icap etmektedir* (Atatürk). ‖ *Mazhar olmak,* erişmek, nail olmak: *Şeyh Galip, saraya girip çıktıkça onların iltifatına ve alâkasına mazhar olmuştur* (N. Araz). [M]

MAZHAR i. (ar. *mazhar*). Mus. Dinî musikide kullanılan bir çeşit zilsiz tef. (Araplar *mazhar*'ı özellikle halk musikisi topluluklarında kullanırdı. Türklere Araplardan geçti.)

◆ **Mazharzen** i. Mus. Mazhar çalan kimse. (M)

MAZHAR (Mirza Şemseddin Habibullah), türk asıllı iran şairi ve mutasavvıfı (Malva, Kalabağ 1700 ? - Delhi 1780). Evrengzib'in kendisine verdiği *Can Cânân* adıyle tanınır. Hayatının uzun bir süresi Delhi'de geçti. Nakşıbendî tarikatı kollarından *Şemsiyei Mazhariye* tarikatını kurdu. Ordu dilinde yazdığı şiirler, ordu şiirinin gelişmesinde etkili oldu. Farsça eserleri: *Divan* (1851 - 1855, 1856, 1922); *Harita-i Cevahir* (Cevherler Haritası) [çeşitli şairlerin eserlerinden seçilmiş beyitler]; *Mektubat* (tasavvuf hakkında mektupları). [M]

MAZHARİYET i. (ar. *mazhariyyet*). *Esk.* Nail olma, erişme, ulaşma: *Dansing zihniyetinin hâkim olduğu muhitler, bu iki beşerî mazhariyetin yetişmesine manidir* (Vâ-Nû). [M]

MAZHAR OSMAN (Usman). Bk. USMAN (Mazhar Osman).

MAZHAR PAŞA. Bk. HASAN MAZHAR PAŞA.

MAZHAR PAŞA (Ahmed), türk devlet adamı (İstanbul 1834-ay.y. 1890). Özel öğrenim gördü; Babıâli'ye kâtip oldu (1852). Şurayı Devlet evrak müdürlüğüne getirildi (1869). Gemlik kaymakamlığına (1871), Çatalca mutasarrıflığına tayin edildi (1872). Çatalca mutasarrıflığındaki başarısı sebebiyle vezirliğe yükseltildi. 1877'de Bosna valiliğine, 1878'de Halep komiserliğine, aynı yıl sonunda Muhacirin komisyonu reisliğine getirildi. İstanbul şehremini oldu (1879). Uzun süre bu görevde kaldı. Dolmabahçe gazhanesinin ve Terkos'un kuruluşuna önayak oldu; İstanbul'un birçok caddesini ağaçlandırdı. Hastalığı sebebiyle görevinden alındı (1889). [M]

MAZI i. Hayvansal ve bitkisel asalakların (böcekler, bitki bitleri, kurtlar, mantarlar, bakteriler) bitkilerde meydana getirdiği ur. ‖ *Mazı meşesi,* bu urların oluştuğu meşe türü (*Quercus infectoria*).

— ANSİKL. *Mazı,* bitkinin yüzeyinde herhangi bir canlının, özellikle bir böceğin sokmasıyle meydana gelen bir yaraya tepki olarak oluşur. Sokan böcek çoğu zaman soktuğu yere bir veya birçok yumurta bırakır. Başlangıçta yalnız cynipidae familyasından böceklerin meşe yaprağını sokmasıyle oluşan urlara *mazı* denirken, şimdi

Mazarine kitaplığı

böceklerin, hattâ diğer canlıların etkisiyle meydana gelen bütün bu çeşit urlara mazı denmektedir.

Bitkisel dokuların aşırı büyümesi veya bozulmasıyle oluşan mazılar, oluşumlarına sebep olan asalağın cinsine göre birçok kategoriye ayrılır. Böceklerin ve bitki bitlerinin sebep olduğu mazılara *böcek mazısı,* solucanların meydana getirdiğine *kurt mazısı,* mantarlardan olana *mantar mazısı,* bakterilerden olana *bakteri mazısı* denir. Mazılar bitkinin çeşitli kısımlarında (kök, sap, gövde, yaprak, hattâ çiçek) meydana gelebilir. Boyları, yapıları, sertlikleri ve şekilleri pek çeşitlidir. Mazılar genellikle, üzerinde oluştuğu bitki için zararlıdır. Bunlardan bazıları, özellikle tanence zengin olanları gerek tıpta (peklik verici olarak), gerek sanayide (boyama ve deri tabaklama işleri) kullanılır. Asıl mazı, bazı meşe türlerinin (mazı meşesi [*Quercus infectoria*], pırnal [*Q. ilex*], *Q. robur*) yapraklarında ve körpe sürgünlerinde gelişir. Tanence çok zengin olan bu mazılar, böcek urdan çıkmadan önce toplanırsa daha makbuldür (böcek çıkmadan önce mazının rengi yeşil veya siyah, kendisi ağır ve tıkız, böcek çıktıktan sonra açık renkli ve üzeri delikli olur). Bir kısım meşelerde *enginar mazısı* denilen ve yaprakların üzerinde pul yığınları halinde görülen mazılar, diğer bir kısmında *şapka mazı* denilen ve yaprakların alt yüzünde mercimek şeklinde görülen mazılar oluşur. *Macaristan mazısı, Q. robur, doğu mazısı* ise *Q. aegilops* türünden meşelerde oluşan palamut mazılarıdır.

Çin veya *japon mazısı,* eşkanatlıların *aphis* cinsinden bir böceğin *Rhus semialata* adlı ağacın yapraklarını sokmasıyle oluşur ve özellikle Han-keu'dan ihraç edilir. *Mirobalan mazı ise Myrobalanus citrina*'nın yapraklarında oluşur.

— Tic. *Palamut mazısı, Cynips quercus calycis* adlı böceğin sokması sonucunda meşe palamudunda oluşan mazıdır; özellikle Macaristan, Suriye, Hırvatistan, Anadolu ve Piemonte'de elde edilir. Bunlar kösele ve deri tabakalama işinde kullanılır. (L)

MAZI i. Kozalaklılar takımından orman ve süs ağacı. (Servigillerden.)

— ANSİKL. *Mazı,* yassı dallı pul şeklinde yassı yapraklı bir ağaçtır; her mevsimde üzerinde yaprak bulunur; çiçekleri bireveiklidir, yani erkek ve dişi çiçekler aynı ağaç üzerindedir; kozalakları 6 - 8 pulcuktan oluşur.

Batı mazısı (*Thuya Occidentalis*), Kuzey Amerika'da yetişir. Süs bitkisi olarak Avrupa'ya da getirilen bu ağacın boyu 20 m'yi bulur. Boyu 50 m'yi geçen koca mazı da (*Th. gigantea*) Amerika'nın kuzeyinde yetişir; kerestesi çeşitli işlerde kullanıldığından, önemli bir orman ağacı, aynı zamanda çok güzel bir süs ağacıdır. Mazıların odunu yumuşak, hafif ve dayanıklıdır; su altında çürümez; travers, kazık, tavan tahtası, köprü ayağı, lüks sandal yapımında kullanılır.

— Eczc. Mazı yaprakları, özellikle tentür halinde, siğil tedavisinde kullanılır. Kozalağından, solucan düşürücü bir yağ elde edilir. (LM)

MAZI böcekleri blş. çoğl. i. Mazıya benzeyen bitki bitlerine, kırmız böceği ve kok-

MAZARREDO Y SALAZAR
Dubois'dan
F. Selma'nın gravürü
Cabinet des Estampes,
Paris

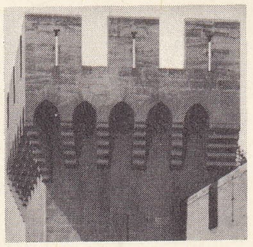

Avignon'un mazgalları

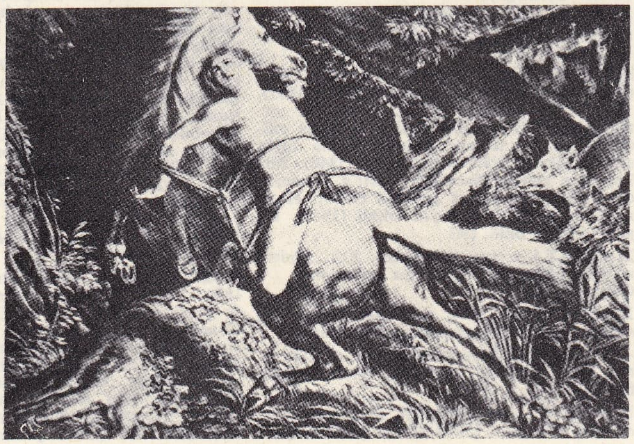

MAZEPA
Louis
Boulanger'in
eseri

Foto. LAROUSSE; Dictionnaire des Personnages

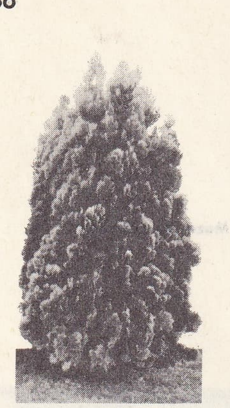
mazı

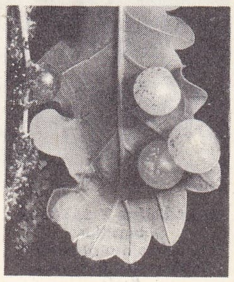
mazı

sidilere verilen ortak ad: *Elma biti* (*Aspidiotus ostraeformis*) *mazı böceklerindendir.* (L)

MAZICIL sıf. (*mazı*'dan *mazı-cıl*). Mazıların içinde yaşayan veya barınan: *Zarkanatlıların, ikikanatlıların çoğu, kınkanatlıların bazıları mazıcıldır.* (L)

MAZI dağı, Güneydoğu Anadolu'da Mardin eşiğinin doğu kesimi; en yüksek yeri 1 250 m. Eskiden bu dağlara *Masius mons* ve daha sonra *İzala* adı verilmişti. (M)

MAZIDAĞI, esk. **Samrah,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Mardin ili) ilçe merkezi kasaba; 3 026 nüf. (1970). Mardin'in 48 km kuzeybatısında; yüksl. 1 250 m. Mardin - Diyarbakır yoluna 12 km'lik bir yolla bağlıdır. 1937'den beri ilçe merkezidir. — *Mazıdağı ilçesi,* 869 km², 20 874 nüf.; tek bucak; 50 köy. Buğday. Hayvancılık. (M)

MAZILAMA i. (*mazılamak*'tan *mazılama*). Tekst. Kumaşları bazı boyalarla boyamadan önce astarlamak için tanenle ıslatma işlemi. (Bu işlem eskiden meşe veya mazı palamutu ile yapılırdı.) [L]

MAZİ i. (ar. *meżā*'den *māżī*). Geçmiş zaman, içinde bulunulan zamandan önceki zaman: *Bu çok yakın mazide tokları açlar doyurdu ve açlar öldüler* (S. F. Abasıyanık) *Zaten böyle şeylerden bahsetmeyeceğimi, maziyi hiç hatırlamayacağımı biliyordu* (A. H. Tanpınar). *Birleşmek ve kavuşmak gönlümü doyuramaz / Hasretim mazi kadar, mazideki «visal»e* (F. H. Dağlarca). ‖ Bir kimsenin veya toplumun geçmişteki yaşama tarzı: *Vesime'nin mazisi diğer bir çok kadınlarınki gibi, meçhul kalabilirdi* (Vâ-Nû). *Kâhyam hakkında, mazisini düşününce tertibe girmiş olmasını mümkün görüyorum* (R. H. Karay).

— DEY. *Maziye karışmak,* geçmişte kalmak, yürürlükten ve işlerlikten çıkmak: *Sessiz Edremit'te senelerden beri devam eden bir sükûnetin artık maziye karıştığını hissediyordu* (Sabahattin Ali). ‖ *Geçmişe mazi derler.* Bk. GEÇMİŞ.

— *Esk. Mazi-perest,* maziye, hatıralara bağlı olan. ‖ *El mazi lâ yüzker,* geçmişin lafı olmaz. ‖ *Zaman-ı mazi,* geçmiş zaman.

— Gram. *Esk.* Geçmiş zaman. (Bk. GEÇMİŞ.) ‖ *Mazii naklî,* öğrenilen (*miş*'li) geçmiş zaman. ‖ *Mâzii şühûdî,* görülen (*di*'li) geçmiş zaman. Bk. GEÇMİŞ.

◆ **Maziye** i. *Esk.* Mazinin dişili. ‖ *Ezmine-i maziye,* geçmiş zamanlar. (M)

MAZİK i. (ar. *żīķ*'tan *mażīķ*). *Esk.* Dar, sıkıntılı yer. (M)

MAZİLİER (Joseph), fransız dansçısı ve koreografı (Marsilya 1797 - Paris 1868). 1830'da Paris operasına girdi, 1832'de Maria Taglioni ile *La Sylphide*'in ilk temsilinde dansetti. 1839'da bale yöneticisi oldu, pek çok koreografi düzenledi, bunlar arasında, *La Gypsy* (Çingene) [1839], *Le Diable à Quatre* (Dörtlü Şeytan) [1845], *Paquita* (1946), *Jovita* (1853), *Le Corsaire* (Korsan) [1856], *Marco Spada* (1857) vardır. Fanny Elssler, Carlotta Grisi, Amalia Ferraris ve Caroline Rosati tarafından temsil edilen bu baleler o sıralar çok beğenilen eserlerdi. (L)

MAZİLLE i. (ar. *mażille*). *Esk.* Kıldan yapılan büyük çadır. (M)

MAZİN, Arabistan'da yaşayan birçok arap kabilesinin ortak adı. Tamim (Mazin bin Mâlik bin Amr bin Tamim), Kays (Mazin bin Mansur), Rebia (Mazin bin Şeyban bin Zuhl), Yemen Mazinleri (Mazin bin el-Neccâr), Mazin bin Sad bin Zebba, Mazin bin Rays bin Gatafan gibi bu adı taşıyan 70 kadar kabile vardır. Kelime anlamı olarak Mazin, «göçmen» demektir. Bu bakımdan, kendi kabilesinden ayrılarak başka kabileyle birleşen kimselere de mazin adı verildi. Diğer kabileler hakkında bilgi olmadığı halde Tamim Mazinlerinin tarihi bilinir. Necd'in kuzeybatısında ve Safari kuyusu yakınında oturan kabileler müslüman oldular ve yeni dinlerini savundular. VIII. yy.da Horasan'a yerleşerek Asya fetihlerine katıldılar. Bu kabilelerden Şihab bin Muharik gibi büyük kumandanlar, Ebu Amr bin el-Ala, El-Nazr bin Şumeyl gibi dilciler ve ünlü şairler yetişti. (M)

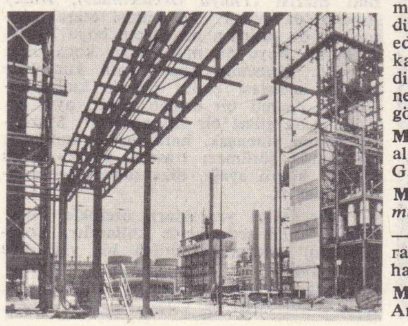
MAZİNGARBE

MAZİNGARBE, Fransa'da Pas-de-Calais idare bölgesinde (Lens idare çevresi) komün, maden kömürü havzasında (Béthune grubu); 10 820 nüf. Önemli kömür madenleri. Kok kömürü fabrikası. Sentetik benzin. Kimya ve plastik maddeler (stiren ve polietilen) sanayii. 1966'da bir ağır su tesisi bizmete girmiştir. (L)

MAZİZ sıf. (ar. *mażż*'dan *mażīż*). *Esk.* Musibete, felâket acısına uğramış, kederlenmiş. (M)

MAZLEME i. (ar. *ẓulm*'den *maẓleme*). *Esk.* Zulüm, zalimlik, can yakma, haksızlık, vahşet. (M)

MAZLUM sıf. (ar. *ẓulm*'den *maẓlūm*). Zulüm ve haksızlığa uğramış, ezilmiş: *Hükûmetin ve ordunun işbu mazlum halka karşı himaye göstermemesi gibi ...* (Atatürk). *Zâlimleri adlin ne zaman hâk edecektir / Mazlumların çıkmadadır göklere âhı* (Ziya Paşa). ‖ —*Mec.* Uysal, sessiz, halim selim, yumuşak huylu (kimse): *Kadınların hepsi iyi, hepsi mazlum, bu da muhakkak* (R. N. Güntekin). *Mazlum bir çocuk.* ‖ Uysal, hüzünlü (yüz, ses v.b.): *Nihal sakin, mazlum bir sesle söylüyordu* (H. Z. Uşaklıgil). *Mazlum bir bakışı vardı.* ‖ İ. Erkek adı.

◆ **Mazlumane** zf. ve sıf. Zulüm görmüş, haksızlığa uğramış, ezilmişe yakışacak biçimde. ‖ Sessiz, uysalca: *Pek mazlumane bir tavrı var* (Şemseddin Sami).

◆ **Mazlume** sıf. *Esk.* Mazlum'un dişili: *Önümde Ümmet-i mazlumesiyle Peygamber / Gözümde sel gibi yaşlar, içimde titremeler* (M. Â. Ersoy).

◆ **Mazlumen** zf. *Esk.* Zulüm görerek, haksızlık ve gadre uğrayarak: *Muhammed İbni Mesleme'ye gönderdiği mektupta Osman'a nuavenette ihmal olunmuş idüğünden mazlumen katlolunduğuna dair sözler vardı* (Cevdet Paşa). *Mesmûnen etti Zât-ı Hasan adne intikal / Mazlumen oldu şâh-ı şehidan bürîde-ser* (Ziya Paşa).

◆ **Mazlumin** çoğl. i. *Esk.* Mazlumlar, ezilmişler, haksızlığa ve gadre uğramış olanlar.

◆ **Mazlumiyet** i. *Esk.* Mazlumluk: *Namuskâr bir hoca mazlumiyetiyle babasının hayat-ı izdivacına bir facia rengi veriyor* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Mazlumluk** i. Ezilmişlik, haksızlık ve zulme uğramış olma hali. ‖ *Mec.* Sessizlik, uysallık. (M)

MAZLUM PAŞA (Mustafa Fehmi), türk devlet adamı (Kandiye 1812-İstanbul 1861). İstanbul'da öğrenim gördü. Babıâli'ye memur oldu. Afyon müdürlüğüne, tophane müdürlüğüne ve tersane müsteşarlığına tayin edildi. Meclisi Vâla nazırı oldu (1840). Birkaç kere çeşitli görevlerle Mısır'a gönderildi. Adliye nazırlığına getirildi (1843). Hazineihassa nazırlığına tayin edildi (1861). Bu görevdeyken öldü. (M)

MAZMAZA i. (ar. *mażmaża*). *Esk.* Abdest alırken ağıza su alma, ağız çalkalama. ‖ Gargara. (M)

MAZMUM sıf. ve i. (ar. *żamm*'dan *mażmūm*). *Esk.* İlâve olunmuş, eklenmiş.

— Gram. *Esk.* Zamme (ötre) ile okunan arap harfli (kelime), zammeli, ötreli, zamme harekeli. (M)

MAZMUN i. (ar. *żimn*'dan *mażmūn*). *Esk.* Anlam, kavram. ‖ Ödenmesi gereken şey: *Dedim: Beratımın mazmunu ne için sûret bulmaz?* (Fuzuli).

— Ed. *Esk.* Divan şiirinde bazı kavramları dolaylı anlatmak için kullanılan nükteli ve sanatlı söz. Beyitlerde gizli olan ikinci mânâ. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Mazmun-perdaz,* mazmun söyleyen, mazmun düzen. ‖ *Mazmun-tırâz,* ince, nükteli sözler söyleyen. ‖ *Bikri mazmun,* ilk defa söylenmiş, yeni bulunmuş mazmun.

— ANSİKL. Ed. *Esk.* Divan şiirinde kavramlar ve fikirler ifade edilirken genellikle klişeleşmiş benzetmeler kullanılırdı. Meselâ *dil* (gönül) ile *mürg* (kuş), *zülf* (saç) ile *dam* (tuzak), *müjgan* (kirpik) ile *peykân* (ok temreni) v.d. arasında bu türlü benzetme bağları kurulmuştu. Sevgiyi anlatmak için kalbin veya göğsün yaralı, gönlün kederli, dertli olduğunu söylemek, ortak bir anlatış şekliydi. Sanatçılar mazmunları ancak söyleyiş bakımından geliştiriyorlardı. *Bikri mazmun* adı verilen değişik, yeni mazmunlar seyrek görülüyordu. Uzak çağrışımlara dayanan ve üçlü, dörtlü isim tamlamalarıyla anlatılan karmaşık mazmunlar, XVIII. yy.da *sebki* hindî* adı verilen edebiyat çığırına yol açtı. (M)

MAZNUK sıf. (ar. *żunāk*'tan *mażnūk*). *Esk.* Nezleli, nezle olmuş. (M)

MAZNUN sıf. ve i. (ar. *ẓann*'dan *maẓnūn*). *Esk.* Zan altında bulunan, kendisinden şüphe edilen, bir suçtan ötürü sorguya çekilen, zanlı (kimse), sanık: *Tevfiği paşanın odasından aldılar, götürdüler. Ve paşa hemen masanın başına oturdu, maznunun üstünde bulunan evrakı okuyordu* (H. E. Adıvar). *Macaristan'da bir itikat varmış; kaatili bulunmayan maktullerin cesetleri önünden maznun olanları geçirirlermiş* (A. H. Müftüoğlu). ‖ Zannolunmuş, düşünülmüş: *İsmet Beyefendiye: Reşit ve Yaver Paşalar tarafından imza edildiği Rauf Beyefendi tarafından istihbar ve bize de iş'ar kılınan mütarekename mevadd-ı hafiyesi hakkında Erkânıharbiye Reisi Sanisi Kâzım Paşanın malûmattar odukları maznundur* (Atatürk).

◆ **Maznunîn** çoğl. i. *Esk.* Zan altında bulunanlar, sanıklar. (M)

MAZO (Juan Bautista MARTİNEZ **del**), ispanyol ressamı (Beteta ? Cuenca 1620'ye doğr. - Madrid 1667). Velasquez'in damadı ve öğrencisi; onun bazı tablolarını tamamladı veya üzerinde rötuş yaptı. Eserlerinde de ustasının tarzını taklit etti. (L)

MAZOHİZM i. (fr. *masochisme*'den). Tıp. Bk. MAZOŞİZM.

MAZOİS (François), fransız mimarı ve arkeoloğu (Lorient 1783-Paris 1826). Murat tarafından Napoli'ye çağırıldı. Orada, *Ruines de Pompéi* (Pompeii Harabeleri) adlı eserini hazırladı. Daha sonra bu eseri Gau tamamladı (1838). Ayrıca *La Palais de Scaurus ou Description d'une Maison Romaine* (Scaurus Sarayı veya bir Roma Evinin Tasviri) [1819] adlı bir eseri vardır. (L)

MAZON (André), fransız islavbilimcisi (Paris 1881 - ay.y. 1967), Paul Mazon'un kardeşi. *Morphologie des Aspects du Verbe Russe* (Rus Fiilleri Görünüşlerinin Morfolojisi) adlı bir inceleme yayımladı; Gonçarov üstüne bir tez yaptı (1909). Strasbourg üniversitesinde (1919 - 1923), sonra da Collège de France'ta (1924-1952) profesörlük yaptı. Eserleri arasında şunlar sayılabilir: *Lexique de la Guerre et de la Révolution en Russie* (Rusya'da Savaş ve Devrim Lûgatî); *Grammaire Tchèque* (Çek Grameri) [1922]; *Contes Slaves de la Macédoine Sud-occidentale* (Güneybatı Makedonya İslav Masalları) [1923]; *Manuscrits Parisiens d'Ivan Tourguenіev* (İvan Turgenyev'in Paris Elyazmaları) [1930]; *El Slovo d'Igor* (İgor'un Slovo'şu) [1940]; *Grammaire Russe* (Rus Grameri) [1944]. (L)

MAZON (Paul), fransız helenisti (Privas 1874 - Paris 1955). Sorbonne üniversitesinde profesör. *Essai sur la Composition des Comédies d'Aristophane* (Aristophanes'in Komedilerinin Kompozisyonu Üstüne Deneme) adlı bir eser yayımladı. Ayrıca Aristophanes'in *Barış* ve Hesiodos'un *İşler ve Günler* adlı eserleri üstüne tenkit kitapları yayımladı. Bunların Aiskhylos'tan tercümeler ile (öteki yunanca bilginlerile

Foto. LAROUSSE

birlikte) *Iliada*'nın tercümesini, son olarak da Sophokles'ten yaptığı tercümeleri (metnini A. Dain düzenledi) yayımladı. *İntroduction a l'Iliade*'da (İliada'ya Giriş). P. Mazon'un Homeros meselesi üstüne aydınlatıcı bir incelemesi vardır. (L)

MAZOŞİST sıf. (Sacher *Masoch*'un adı > fr. *masochiste*'ten). Mazoşizme ilişkin olan.

◆ **İ.** Mazoşizme yakalanmış kimse. (M)

MAZOŞİZM veya **MAZOHİZM** i. (Sacher *Masoch*'un adından fr. *masochisme*). Zevk duyabilmek için ıstırap çekmeyi gerektiren cinsî sapıklık.

— ANSİKL. *Mazoşizm* istenilen ıstırabın cinsine (fizik yahut ruhî) ve kullanılan yollara göre (yapmacık haller, küçük düşürücü veya sakatlayıcı alışkanlıklar) değişik dereceler gösterir. Mazoşist, ıstırap çekmek ister. Kırbaçlanma ve her çeşit işkence peşindedir; bu işkencelere uğrarken derin bir zevk duyar. Manen de küçük düşürülmeğe, mutlak bir «sahip»in kaprislerine ruhu ve vücuduyle bağlı bir tutsak durumuna düşmeğe can atar. (L)

MAZOT i. (rusça *mazut*'tan). Ham petrolün damıtma tortusu olarak elde edilen sıvı yakıt. (*Eşanl.* FUEL - OİL). ‖ *Argo.* İçki, sigara. ‖ *Yağlama mazotu*, ortalama vizkozitesi, 50°C'ta 12° Engler'den düşük olan çok koyu renkli yağlama yağı. (L)

MAZOTLAMA i. (*mazot* > *mazotlamak*'tan *mazotla-ma*). Mazot tabakasıyle kaplama: *Su birikintilerini mazotlama sivrisinekleri yok eder.* (L)

MAZOVYA veya **MAZOWSZE**, Polonya'da bölge, büyük Polonya ovasının Vistül ırmağının hidrografya havzasındaki kısmına tekabül eder. Mazovya'yı meydana getiren ovalar iki tipe ayrılır: çıkıntısı ancak on beş yirmi metre olan, iki akarsu arasındaki bölgeler; Buzul devrinde meydana gelen mecralar (*pradoliny*). Mecraları, bugün Vistil'ün kolları ile asıl Vistül'ün doğu-batı yönünde uzanan kısımları (meselâ Varşova ile Wloclawek arasında) takip eder. İki akarsu arasındaki bölgeler, genellikle iyi akaçlanır: bunların podzol tipinde (kuzey avrupa ormanlarının kurşunî toprakları) topraklarında çavdar, patates, yemlik bitki yetiştirilir. Mecraların toprakları daha ağırdır, buzultaşlı birikintiler ve kum tümsekleriyle kesilir. Çayırlarla örtülü olan bu kesimde keten ve kolzanın yanı sıra patates de yetiştirilir. Ekili topraklar akaçlama çalışmaları yapılırsa büyük ölçüde genişletilebilecektir.

— Tar. Mazovya, XIII. yy.da Piast'lar sülâlesinin bir kolu tarafından yönetilen bir prenslikti (1138). Birçok düklüğe bölündükten sonra dükler ailesinin sönmesiyle Polonya krallığına bağlandı (1526); özel kuruluşlarını 1576'ya kadar muhafaza etti. Merkezi Varşova, 1596'da krallığın başkenti oldu. (L)

MAZREB veya **MAZRIB** i. (ar. *ḍarb*'dan *maḍreb*). *Esk.* Darp edecek, çarpacak, vuracak yer. ‖ Çakma, kakma yeri. (M)

MAZRUB sıf. (ar. *ḍarb*'dan *maḍrūb*). *Esk.* Vurulmuş, dövülmüş. ‖ Damgalanmış.

— Mat. *Esk.* Çarpılan. ‖ *Mazrubun fih*, çarpan.

◆ **Mazrubat** çoğl. i. Mat. *Esk.* Çarpılanlar.

◆ **Mazrubeyn** ikil. i. *Esk.* Birbiriyle çarpılan iki sayı; çarpan ve çarpılan. (M)

MAZRUF sıf. (ar. *ẓarf*'tan *maẓrūf*). *Esk.* Zarf içine konulmuş, kaplı, kılıflı: *Sonra, zarf ve mazrufun bir ahengi var ki, insanı kendi kendine sevdirir* (M. Ş. Esendal). ‖ İ. Zarfa konmuş kâğıt.

◆ **Mazrufat** çoğl. i. *Esk.* Zarfa konmuş şeyler.

◆ **Mazrufen** zf. *Esk.* Zarflı olarak. (M)

MAZRÛR sıf. (ar. *żarar*'dan *maḍrūr*). *Esk.* Zarar, ziyan görmüş (kimse). [M]

MAZUEL (Jean I), fransız kemancısı (Paris 1568 - ay.y. 1616) ve oğlu JEAN II (Paris 1594 - ay. y. 1633). Her ikisi de kralın 24 Keman orkestrasında çaldı. —MİCHEL (öl. Paris 1767), Grande Bande topluluğunda keman çaldı ve bestecilik yaptı. Bugüne kalan eserleri arasında iki konçerto ve bale müziği vardır. (L)

MAZUL sıf. (ar. ʿ*azl*'den *maʿzūl*). *Esk.* Görevinden alınmış, azledilmiş, işine son verilmiş: *O zatın mazul olduğunu bilmek, kendisiyle hiç bir muamele-i resmiyeye girişmemek* ... (Atatürk).

◆ **Mazulan** veya **Mazulin** çoğl. i. *Esk.* İşten çıkarılanlar, azledilenler.

◆ **Mazulen** zf. *Esk.* Azledilmiş olarak.

◆ **Mazuliyet** i. *Esk.* Azledilmiş olan kimsenin hali. (M)

MAZUR sıf. (ar. ʿ*özr*'den *maʿzūr*). Herhangi bir konuda mazereti olan, özürlü: *Yıkılan yurduma cennet diyemem, mazurum / Hani mâmure? Harabeyle benim neydi zorum?* (M. Â. Ersoy). *Kimbilir, karısına hıyanet etmek için kendisini ne kadar mazur bulmaktadır* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ *Mazur görmek* (veya *tutmak*), affetmek kusuruna bakmamak: *Beni şimdilik mazur görün. Bazı hususî işlerim var* (S. F. Abasıyanık). [M]

MAZURANİÇ (İvan), hırvat yazarı ve siyaset adamı (Novi 1814 - Zagreb 1890). Gaj'ın İllyria hareketini destekleyen *Danitsa* adlı gazetesinde çalıştı; 1846'da şaheseri sayılan «*Smailaga Cengic'in Ölümü*»nü yayımladı. Yugoslavların türk boyunduruğuna karşı savaşını anlatan bu destan, İsmail Ağanın Karadağlılar tarafından öldürülmesini konu alır. Hırvat rönesansının başlarında yazılan bu eser arı dili ve sağlam üslûbuyle dikkati çeker. (L)

MAZURİYET i. (ar. *maʿzūr*'dan *maʿzūriyyet*). *Esk.* Mazur olma, özürlü olma hali. (M)

MAZURKA i. (islavca k.). Mazurya iline has bir çeşit leh halk dansı ve bunun müziği; romantik devirde avrupa müziği içinde yayıldı. (Kadının, dans eşini kendi seçtiği zarif bir danstır. Çiftler bu dansı oynarlarken ilerleme, gerileme, reverans gibi birçok duruma geçerler. Üç dörtlük ölçüde yazılır, birinci zamanlar topuk vurarak belirtilir, kimi zaman sekmelere de yer verilir. Chopin'in piyano için işlediği çeşitli mazurkalardan bazıları gerçek birer şaheserdir.) [L]

MAZURYA, Polonya'da bölge, Baltık denizi kıyısında Vistül deltasının doğusunda Eskiden *Prusya Mazovyası* denen bu bölgenin bugünkü adı almanca adından (*Masurenland*) gelir. Bir göller bölgesi olan Mazurya, Vistül'ün batısındaki Pomorze'nin eşidir. En yüksek yerleri de Pomerze'ninkiler kadardır (300 m'den biraz çok); ama göller daha çok ve daha büyüktür. En büyük göl karmaşası, gerçek bir göller kanalının tepeler kütlesini ikiye böldüğü Gizycko bölgesindedir (Mamry gölü, Sniardwy gölü). Pomorze gibi, Mazurya da pek gelişmemiş bir tarım bölgesidir. Toprakların büyük kısmı ormanlar ve fundalıklarla örtülüdür. Tarlalarda çavdar, patates ve yemlik bitki yetiştirilir. Hayvancılık yaygındır (boynuzlu hayvan, at, domuz). Bölgenin tek önemli şehri Olsztyn'dir.

— Tar. Başlangıçta islav asıllı halkların yaşadığı Mazurya'yı, Litvanyalılarla akraba olan Eski Prusyalılar işgal ettiler. 1228'de Polonya prensi Mazovya'lı Konrad'ın, Eski Prusyalılara karşı yardıma çağırdığı töton şövalyeleri, XIII. yy.da Mazurya'yı fethettiler. Töton tarikatı laikleştirilince, bölge bir polonya fief'i haline geldi (1528) ve halkı Protestanlığı kabule zorlayan bir Hohenzollern'e verildi. Hohenzollern'lerin Prusya kolunun tükenmesinden sonra (1618) Polonya, bölgenin Brandenburg hanedanına geçmesine izin verdi (Oliva antlaşması 1660). Mazurya uzun süre polonyalılaşmış olarak kaldı. Polonyalılar, Königsberg yakınlarına kadar yayıldılar ve şehirde bir üniversite kurdular. Almanlar 1867'den itibaren eyalette polonya dilini yasaklayarak ve elkoydukları topraklara alman aileleri yerleştirerek ili germenleştirmeğe giriştiler. Mazurya iki dünya savaşı arasında (1920'de Polonya'ya bağlanan bir idare bölümü dışında) Almanya'nın geri kalan topraklarından Dantzig (Gdansk) koridoruyle ayrılan parçasına bağlı kaldı ve Polonya'ya ancak 1945'te geri verildi.

— Ask. tar. «Mazurya gölleri yaylası»nda kanlı çarpışmalar yapıldı; özellikle 1410'da ve 1914'te Tannenberg, 1807 başlarında Monrungen ve Osterode, 1914'te Mazurya ve Augustow* (şubat 1915) muharebeleri. (L)

Mazurya savaşı (eylül 1914). Tannenberg zaferinden sonra kuvvetlerini yeniden toplayarak doğuya bakan bir cephe kuran Hindenburg, Rennemkampf'a Königsberg - Augustow cephesinden hücum etti. Lötzen-Biala bölgesinde sol kanadı tehlikeye düşen Niemen ordusu, 9 eylülde geri çekildi. 11 Eylülde Pregel ile Goldap arasında şiddetli çarpışmalar oldu. 12 Eylülde Almanlar, Suwalki ve Stallupönen'i ele geçirdiler; 13 eylülde Kovno (Kaunas) üstüne geri çekilen rus alaylarını topa tuttular ve 45 000 kayıp veren Rennenkampf, ordusunu 15 eylülde Niemen ırmağından geçirdi. (Bk. PRUSYA [*Doğu*—] *Askerî tarih.*) [L]

Juan del MAZO
Prado müzesi, Madrid

MAZURYUM i. (*Mazurya gölleri*'nin adından fr. *masurium*). Kim. Atom numarası 43, atom ağırlığı 96 olan kimyasal element; 1925'te alman Walter Naddack, İda Tacke ve Otto Berg, mazuryumu tayf analiziyle bulduklarını sandılar. (Bu buluş resmen kabul edilmedi; fakat bu elementin bir izotopu olan teknetyum, uranyum'un fisyon ürünleri arasında bulundu.) Bk. TEKNETYUM. (L)

MAZUS i. Tropikal Asya ve Okyanusya'da yetişen salkım çiçekli, karşılıklı yapraklı yatay köklü ot. (Bazı türleri soğuk limonlukta veya açık havada yetiştirilir. Sıracagillerden.) [L]

MAZYAR, Taberistan'daki karinî hükümdarların sonuncusu (öl.-839). Aynı zamanda halife Mutasım'a karşı isyan edenlerin başı. Feridun'un kurtarıcısı efsane kahramanı demirci Gave*nin torunlarından olduğu veya Karin bin Suhra'nın soyundan geldiği ileri sürülür. Şehriyar bin Şarvin tarafından toprakları elinden alındı. Mazyar önce amcasının oğluna sığındı. Yakalanarak Şehriyar'a teslim edildi. Yine kaçtı ve bu sefer Memun'a sığındı, Müslümanlığı kabul etti. Şehriyar'ın ölümünden sonra Taberistan'a döndü. Şehriyar'ın oğlu Şapur'u öldürerek dağlık bölgeyi yönetimi altına aldı. Memun onu, Taberistan, Ruyan ve Dunbavand valisi yaptı. Zamanla Mazyar'ın tutumunu beğenmeyen koyu müslüman ve Bayandîler onu Bağdat'a şikâyet ettiler. Fakat El-Memun'un seferde olması yüzünden bir sonuç alamadılar. Mutasım'ın halifeliğinin 6. yılında Mazyar onunla açıkça mücadeleye başladı. Abdullah bin Tahir, amcası Hasan bin Hüseyin'i Hayyan bin Cabala ile birlikte Mazyar'a karşı gönderdi. Aynı zamanda halife El - Mutasım da Muhammed bin İbrahim kumandasındaki kuvvetleri buraya yolladı. Mazyar, çevresinin arap birlikleriyle sarılması üzerine cesaretini kaybetti. Kuhyar'ın sözüne inandı ve Hasan'ın yanına gitti; fakat verilen sözde durulmayarak halifeye teslim edildi ve halife tarafından öldürüldü. (M)

MAZZA (Camillo), italyan heykeltıraşı (Bologna 1602 - ay.y. 1672). Algardi'nin öğrencisiydi. Daha çok Bologna'da çalıştı. Bologna manastırındaki pişmiş topraktan yapılmış *Pietà* onun eseridir. — Oğlu GIUSEPPE de (Bologna 1653 - ay.y. 1741) heykeltıraştı ve Venedik'te çalıştı. (L)

MAZZACURATİ (Benedetto), italyan viyolonselcisi (Napoli 1898). Solocu olarak veya çalıştığı topluluklarla (Collegium Musicum) verdiği konserlerle İtalya dışında da ün kazandı. 1926'dan beri Torino konservatuvarında öğretmendir. Viyolonsel parçaları besteledi. (M)

MAZZAFERRATA (Giovanni Battista), XVII. yy. italyan bestecisi (Como veya Pavia XVII. yy. başı - Ferrara 1691). 1668'den 1683'e kadar, Ferrara'da Mort Akademisi şapelinde müzik yöneticiliği yaptı. 1680'e kadar ses ve çalgı için din dışı ve dinî eserler besteledi: 2 veya 3 sesli madrigaller (1668 ve 1675), 2 sesli *Canzonette e Cantate* (1668), yalnız ses için oda kantatları (1673), 3 ve 4 ses ile kemanlı mez-

Foto. Anderson-Giraudon (LAROUSSE)

murlar, 2 ve 3 sesli *Cantate Morali et Spirituali* (1680), 2 keman ve *Ad Libitum Basso,* viyola için on iki sonat (1674) besteledi. (L)

MAZZARİNO, İtalya'da komün, Sicilya'da (Caltanissetta ili) Erei dağlarının güneyinde; 19 200 nüf. (L)

MAZZEİ (Lapo), italyan yazarı (Prato 1350 - Floransa 1412). Noter oldu ve Floransa'da önemli görevlerde bulundu. *Lettere*'si (Mektuplar) XIV. yy. toscana lehçesiyle yazılmış nesirlerin en güzel örneklerinden biridir. (L)

Giuseppe MAZZİNİ

MAZZİNİ (Guiseppe), italyan vatanseveri ve devrimcisi (Cenova 1805-Pisa 1872). Jansenius'çuluğa bağlı liberal bir ailenin çocuğu olan Mazzini, maddeciliğe son derece karşıydı. 1827'de hukuk doktoru oldu ve Carbonari derneğine girdi, fakat buradan çok çabuk ayrıldı. İtalyan birliğini, cumhuriyeti kurmak yoluyle gerçekleştirmek isteyenlerin başına geçti. Bu grup, Gioberti gibi, italyan birliğini papanın etrafında toplanarak gerçekleştirmek (Yeni-Guelfi'cilik) isteyenlere olduğu kadar, birliği, Pieomente çevresinde toplanmak suretiyle gerçekleştirmeyi isteyen Balbo, D'Azeglio, Cavour ve taraftarlarına da karşıydılar. Mazzini Piemonte'liler tarafından tutuklandıktan sonra (kasım 1830 - ocak 1831) Marsilya'ya kaçtı, burada uzun süre sürgün hayatı yaşadı ve İtalya'yı kurtarmayı ve birleştirmeyi amaç edinen Genç İtalya'yı (1831) kurdu. Memleketinin romantik gençliğinin kılavuzu olan Mazzini, prenslerin kurduğu birliğe (Kutsal birlik) karşı halklar birliğinin (1834'te Berne'de kurduğu Genç Avrupa) öncüsü oldu. Bundan başka *İman ve Gelecek* (1835) ile *İnsanın Görevleri*'nde (1837) tarih görüşünü İtalya sınırlarından çıkararak genişletti. Önce İsviçre'ye (*Genç İsviçre* dergisinin kuruluşu, 1835), sonra da bütün dünyaya yaydı. Ona göre, Sezar'ların ve papaların mirasçısı olan Üçüncü Roma, yine kendisi tarafından, bütün halkların katkısıyle ve özel dehalarına uygun olarak yeniden oluşturdukları insanlığın ilham kaynağı olacaktı: Mazzini'nin Sırplara, Macarlara, Polonyalılara v.b. duyduğu ilgi bununla açıklanabilir. Bu yüzden 1848 Hareketlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Ledru-Rollin ile bir Avrupa Demokratik komitesi kurdu (temmuz 1850) ve 1848 hareketleri başarısızlığa uğrayınca (*Cumhuriyetçi Birliği Manifestosu*) [1 eylül 1866] ile (Doğu Halklarına) [1869] adlı bildiriyi yayımladı. Her ne kadar Charles - Albert'i millî hareketin başına geçmeğe teşvik ettiyse de (haziran 1831), asıl amacı merkezci bir italyan cumhuriyetinin kurulmasıydı. Mazzini bu amacını gerçekleştirmek için sadece ayaklanmalar düzenlemeğe güveniyordu. Bu yoldaki ilk denemeleri (Modena ve Sardunya devletleri, 1833; Savoie, 1834; Sicilya, 1837) başarısızlıkla sonuçlandı. Cenevre'ye (1833), sonra Bern'e sığındı (1834), buradan 1836'da sınırdışı edildi. Londra'ya çekilerek (1836-1848) burada edebiyatla, italyan asıllı fakir çocukların öğretimi ile uğraştı ve boş yere ayaklanma tasarılarını yeniden ele aldı (Banadiera kardeşlerin hareketi, 1844).

Paris devriminin ilânı üzerine (1848) Pius IX'dan millî italyan hareketinin başına geçmesini istiyen Mazzini (8 eylül 1847), Genç İtalya'yı İtalyan Millî derneği haline getirdi (5 mart 1848, Paris'te); Milano'da, Avusturya'lılara karşı yapılan direnme hareketini Garibaldi'nin yanında yönetti. Custozza bozgunundan (25 temmuz 1848) sonra İsviçre'ye çekildi ve birçok felâkete katlandıktan sonra papaya karşı ayaklanan Roma'ya gitti (5 mart 1859). Saffi ve Armellini ile birlikte Roma cumhuriyeti triumviri seçildi (29 mart). Hükûmeti iyi işlemesini sağladı (laik bir idarenin kurulması, papazlara ait malikânelerin yeniden dağıtılması, düzenin korunması), fakat bu, kısa ömürlü oldu; çünkü Oudinot Fransızları papayı yine yerine oturtmuşlardı (4 temmuz 1849). Önce Cenevre'ye, sonra Lozan'a ve oradan da Londra'ya sığındı. Milano'da (Kossuth ile birlikte, 1853), Sapri'de (1857) ve Cenova'da (1857) ayaklanma teşebbüslerine giriştiyse de, bunların hepsi başarısızlıkla sonuçlandı. Cavour'un metotlarını benimseyen birçok eski arkadaşı ve önce Bakunin'in sonra da Marx'ın maddeciliğine kayan işçiler tarafından yalnız bırakıldı. Bununla birlikte Mazzini, yarımadayı birleştirmek için izlenen yolları beğenmemekle beraber, devrimci hareketlere girişerek birliğin kurulmasına da yardım etmişti. Mille'lerin seferi sırasında Mazzini'nin taraftarları Sicilya'ya hâkim oldu (1860). 1862'de Venetya'da bir ayaklanma hazırladı (Raltazzi antlaşması) ve 1863'te başbakan Minghetti ile birlikte, Papalığa bağlı eyaletlerde genel bir ayaklanma tasarladı; bunun için papalık topraklarının bütünlüğü konusundaki Fransız-İtalyan sözleşmesine karşı çıktı (eylül 1864). Seçim iptal edilince (1865), taraftarları sistemli bir şekilde italyan monarşisine karşı çıktılar. Fransız-Alman savaşının başında (1870) tutuklanarak Gaete'ye hapsedilen Mazzini, az sonra affedildi; takma bir adla gittiği Pisa'da öldü. (L)

Guido MAZZONİ: «Dindarlık», S. Giovanni kilisesi, Modena

MAZZİNİ'CİLİK i. (*G. Mazzini*> *mazzini'ci*'den *Mazzini'ci-lik.*) Mazzini'nin öğretisi; amacı italyan halk topluluklarını, başkenti Roma olan merkeziyetçi ve insanlığa örnek olacak bir cumhuriyet fikrine kazanmaktı. (Parolası «Tanrı, halk ve insanlık»tı.) [L]

MAZZOCCHİ'LER, XVII. yy. italyan Roma okulu bestecileri: DOMENICO (Civitacastellana 1592 - Roma 1665). *Cresc, dimin, f., p., X* gibi terimleri müzik yazılarına sokan ilk bestecilerdendir; bu terimlerin değerlerini 5 sesli madrigallerinin (1638) önsözünde açıkladı *Dialoghi e Sonetti* (Diyaloglar ve Soneler) [1638], *Musiche Sacre e Morali* (Kutsal ve Ahlâkî Müzikler) [1625-1640] gibi eserleri vardır. Ayrıca motetler ve *L'İnnocenza Difesa* (Roma, 1641) adlı bir opera besteledi; — kardeşi ve öğrencisi VIRGILIO (Civitacastellana 1597 - ay.y. 1646), Roma'da Gasu 1628-1629 yılları arasında San-Giovanni in Laterano ve 1629'dan ölümüne kadar da San Pietro'da kapella yöneticiliği yaptı. Çok ünlü bir şan okulu açtı ve 2-8 sesli motet ve mezmurlardan meydana gelen birkaç kitap yayımladı. (L)

MAZZOLA veya **MAZZUOLİ** (Francesco). Bk. PARMESAN (Pe).

MAZZOLA veya **MAZZUOLİ** (Francesco). Bk. PARMIGIANINO (il).

MAZZOLA veya **MAZZUOLA** (Girolamo), asıl adı **Bedoli,** italyan ressamı (Moile, bugün San Lazzaro, Parma yakınında 1500'e doğr. - ay.y. 1569). Francesco Mazzola'nın (*Parmesan* denir) yeğeni ve öğrencisi. Onun adını aldı ve geniş çapta onun tarzından ilham aldı (*Aziz Nicolas,* Parma), daha sonra Correggio'nun etkisinde kaldı (*Azize Catherine'in Evlenmesi,* Parma). [L]

MAZZOLA (Filippo), italyan ressamı (Parma 1460'a doğr. - ay.y. 1505). Cremona'lı Francesco Tacconi'nin öğrencisi olduğu sövlenir. Mazzola tarafından yapıldığı kesinlikle bilinen tek eser 1484 tarihini taşıyan *Meryem ile İsa*'dır (Londra, National gallery); bu eser Giovanni Bellini agli Scalzi di Venezia'nın bir tablosundan (1488'e doğr.) alınmıştır. Mazzola'nın dinî eserlerinde de Giovanni Bellini'nin etkisi görülür (msl. Padova Şehir müzesinde bulunan *Meryem ile İsa*). *Aziz Francesco d'Assisi ve Aziz Giovanni Battista Arasında Tahtta Oturan Meryem ve Çocuk İsa* (1491, Parma Millî galerisi) adlı tablosunda Bellini tarzıyle yerel etkilerin kaynaştığı görülür. İmzasını taşıyan çok sayıda eser vardır. Bunlar arasında, *İsa'nın Vaftiz Edilmesi* (1493, Parma kilisesi), *Çarmıhtan İndirilen İsa* (1500, Napoli, Capodimonte Millî galerisi) ile Mazzola'nın venedik tarzını benimseyen bir taşralı olduğunu açıkça ortaya koyan *Aziz Paolo'nun Dinden Dönmesi* (Parma Millî galerisi) sayılabilir. Sanatçı, portreler de yaptı (Milano, Pinacoteca di Brera, imzalı; Milano, Borromeo derlemesi v.b.). Portre alanında Messina'lı Antonello'nun eserlerinden ilham almış, fakat Angelo'nun plastik - geometrik sertliğine erişememiştir. (M)

MAZZOLİNO (Ludovico, **Le Ferrarese** de denir), italyan ressamı (Ferrara 1480'e doğr. - ay.y. 1528 sıraları). Costa'nın öğrencisiydi. Belirli bir gerçekçilik ve biçimlerin sertliğiyle önceki neslin büyük ferraralılarına bağlanır. Ferrara'daki Santa Maria degli Angeli'ye freskler yaptı ve Este dükleri şatosunda Lucrese Borgia için bir «camerino» (küçük oda) süsledi. *İsa Büyük Bilginlerin Ortasında* (1524, Berlin) ve *Lazare'nin Dirilişi* (Milano) en iyi eserlerindendir. (L)

MAZZONİ (Guido, **il Paganino** veya **il Modanino** da denir), italyan heykeltıraşı (Modena 1450'ye doğr. - ay.y. 1518). Charles VIII Napoli'yi ele geçirdiği sırada (1494), Mazzoni de bu şehirde bulunmaktaydı. Kral onu Fransa'ya götürdü. Sanatçı orada yirmi yıl kaldı. Charles VIII'in mezarını yaptı (bu mezarın yalnız desenleri günümüze kadar gelebilmiştir). En önemli eseri, Napoli'deki Monte Oliveto kilisesinde bulunan dokuz figürlü ve çok renkli gruptur (*Kutsal Mezar*). Karısı İsabella **Discalzi** ve kızı, birçok eserinde kendisine yardımcı oldu. (L)

MAZZONİ (Guido), italyan şairi ve tenkitçisi (Floransa 1859 - ay.y. 1953). Floransa üniversitesinde edebiyat profesörü ve İtalyan üniversitesinin en çok sayılan hocalarından biriydi. Carducci'nin öğrencisi oldu. Şiirlerinde en içten duyguları ustaca bir vezinle sık sık dile getirmiştir: *Hayatın Sesleri* (1893); *Poesie* (Şiirler) [1913]. Tenkitçi ve konferansçı olarak da önemli eserleri vardır. (L)

MAZZONİ (Sebastiano), italyan ressamı ve mimarı (Floransa 1611'e doğr. - Venedik 1678). Floransa'da C. Allori'nin öğrencisiydi. Venedik'e geçti. Orada Strozzi ve Fetti'nin etkisinde kaldı. Maffei'nin etkisi ile renk akıcılığı (*Condottiero,* Padova Şehir müzesi) ve anlatım canlılığı (*Musa'nın Bulunuşu,* Rovigo, Accademia dei Concordi) kazandı. Bunlar Mazzoni'nin en iyi eserleridir. S. Ricci'nin hocası olan Mazzoni'nin değeri pek yakın tarihlerde anlaşıldı. Tenkitçiler onun üslûp yeniliğinde en büyük isimlerden biri olduğu ve Venedik'e XVIII. yy.ı andıran bir hava getirdiği görüşündedir. (M)

MAZZUCATO (Alberto), italyan bestecisi

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano; X (LAROUSSE)

ve orkestra yöneticisi (Udine 1813 - Milano 1877). Milano konservatuvarında şan, kompozisyon ve müzik tarihi dersleri verdi; 1872'den ölümüne kadar bu konservatuvarın müdürü, 1858-1868 arasında Scala'da orkestra yöneticisi oldu. Operalar, dinî müzik ve oda müziği parçaları besteledi. Öğrencileri arasında A. Boito ve C. Gomes yer alır. (M)

MAZZUOLA (Girolamo). Bk. MAZZOLA.

MAZZUOLİ (Francesco). Bk. MAZZOLİ.

M'BA (Leon), gabonlu siyaset adamı (Libreville 1902 - Paris 1967). Libreville belediye başkanıydı. Gabon Demokratik blokunun üyesi iken, başbakan (1958) ve sonra Gabon cumhurbaşkanı (1961) oldu. 18 Şubat 1964'te askerî bir darbe tehdidi ile karşı karşıya kaldı. 19 Mart 1967'de yeniden seçildi. (L)

M'BAİKİ, Merkezî Afrika cumhuriyetinde Lobaye bölgesinin idare merkezi, Bangi'nin güneybatısında; 3 500 nüf. Kauçuk, kahve, yağ palmiyesi işletmeleri. Orman işletmeleri. Altın yatağı. (L)

M'BALMAYO, Kamerun'da (Nyong-ve-Sanaga bölgesi) kasaba, Duala-Yaunde demiryolu hattına bağlı bir kolun son istasyonu, Nyong kıyısında. Ticaret merkezi. (L)

M'BAM bölgesi, Kamerun'da bölge; 120 200 nüf. İdare merkezi, *Bafia.* (L)

MBANDAKA, esk. **Coquilhatville,** Kongo-Kinşasa'da şehir, Orta Çanak ilinin idare merkezi, Kongo'nun sağ kıyısında, ırmağın Ubangi ile birleştiği yerin yukarı kesiminde. Ticaret merkezi. Şehir eski adını bölgeyi 1884'te işgal eden gezgin *Coquilhat*'dan almıştı. (L)

M'BAO, Senegal'de yer, Dakar ile Rufisque arasında. Petrol rafinerisi. Gübre. (L)

MBATO'LAR, fildişi kıyısı zenci halkı. Büyük Bassam çevresinde yaşarlar. (L)

MBAYA'LAR, Chaco yerlileri, guaykuru dilini konuşur. Pilcomayo'nun kuzeyinde yaşar, Paraguay'ın iç bölgelerine büyük akınlar yaparlardı. (L)

M'BEGA, Gabon'da yer, Ozuri ile Pointe Clairette arasında. Petrol işletmesi. (L)

MBEYA, Tanzaniya'da yer, Southern Highlands'de il idare merkezi. Panda Hill'de piroklor yatağı. (L)

M'BİNDA, Gabon'da yer, Du Chaillu dağlarında; Kongo - Okyanus hattına ulaşan ve bölgede işletilen manganez ile Munana uranyum filizinin taşındığı demiryolu hattının başlangıcı. (L)

M'BOMU, Ubangi'nin yukarı çığırını meydana getiren akarsu, Yakoma'da Uele'ye kavuşur. Dolambaçlı ve çağlayanlarla kesilen çığırı, Merkezî Afrika cumhuriyetini Kongo'dan ayırır; yaklş. 750 km. — *M'-Bomu bölgesi,* 82 200 nüf. İdare merkezi, *Bangasu.* (L)

MBORİ i. Sudan'da görülen tripanozoma hastalığı. (L)

MBOYA (Thomas Joseph MBOYA, **Tom** — denir), kenyalı siyaset adamı (Lusinga adası 1930 - Nairobi 1969). Luo kabilesindendi. 1953'te, Kenya İşçileri federasyonu sekreteri, K.A.N.U.'nun ilk genel sekreteri (1960-1966, 1966-1969) oldu. Ülkesinin bağımsızlığa kavuşmasından sonra (1964) İktisadî Planlama ve Geliştirme bakanlığında çalışmağa başladı. Bu görevdeyken Nairobi'de sokakta öldürüldü. Bu olay sonucunda, Luo'larla Kikuyu'lar arasında çatışma çıktı. İki taraf birbirini Mboya'yı öldürmekle suçladı. (L)

M'BUR, Senegal'de (Thies bölgesi) komün, seçim çevresi merkezi; 8 780 nüf. Jeofizik laboratuvarı. Yerfıstığı ticareti. — *Seçim çevresi,* 86 000 nüf. (L)

McADAM (John Loudon), iskoçyalı mühendis (Ayr 1756 - Moffat, Dumfriesshire 1836). Yolları kırma taşlarla kaplama (Makadam yol) sisteminin ilk uygulayıcısıdır. New York'ta ticarethane sahibi amcalarından birinin yanında zengin olduktan sonra, 1783'te İskoçya'ya dönerek Sauhrie'ye (Ayrshire) yerleşti. Çeşitli çevrelerin muhalefetine rağmen, kendi hesabına yolları taşla kaplama denemelerine girişti ve sonunda hükûmetin ilgisini çekmeyi başardı. 1815'te Bristol bölgesi karayolları idaresinin başına geçti ve böylece kendi metotlarını uygulama fırsatını buldu. 1827'de karayolları genel müdürü oldu. (L)

McALLİSTER (Addams Stratton), amerikalı elektrik mühendisi (Covington, Virginia 1875 - Clifton, Forge, Virginia 1946). Pennsylvania Devlet koleji ve Cornell üniversitesinde okudu. Bazı özel şirketlerde çalıştıktan sonra, 1901-1904 arasında Cornell'da elektrik mühendisliği dersleri verdi. 1905'te *Electrical World*'ü yayımlamağa başladı. 1912-1915 Arasında bu gazetenin yayım müdürlüğünü yaptı. Bu devre içinde ayrıca Pennsylvania Devlet kolejinde mühendislik okutmanlığı yaptı (1909-1914). 1917'de Millî Savunma konseyinin danışmanı oldu. Birinci Dünya savaşından sonra, Bureau of Standards'ta elektrik mühendisi olarak çalıştı (1921-1923); 1923'ten sonra fizikçi mühendis ve büronun müdürü (1930-1945) oldu.
McAllister alternatif akım geçiren elektrikli makinelerin mucidiydi. Aynı zamanda, mühendislikte hesaplara ışık tutan, muhafaza etme kuralını formülledi. Teknik gazetelerin çoğunda makaleler yazdı. Ayrıca, *Alternating Current Motors* (Alternatif Akımlı Motorlar) [1906] ve *Standard Handbook for Electrical Engineers* (Elektrik Mühendisleri İçin Örnek Elkitabı) [1907] adlı eserleri yayımladı. (M)

McBAİN (James William), kanadalı kimyacı (Chatnam 1882). Bristol ve Stanford'da kimya profesörlüğü yaptı. Özellikle koloidleri, sabunları ve sıvıların yüzeyinde gerilim sağlayan maddeleri inceledi. (L)

McBurney noktası (amerikalı cerrah Charles *McBurney*'in adından). Patol. Karın çeperinde, sağ kalça kemiğinin ön-üst ucu ile göbeği birleştiren çizginin ortasına rastlayan nokta; bu noktaya basılınca duyulan ağrı, apandisit belirtisidir. (L)

McBurney usulü kesme. Cerr. Apandisit ameliyatında uygulanan kesme usulü. (Amerikalı cerrah Charles *McBurney*'in [1845-1913] adıyle anılır.) [L]

McCARTAN (Edward), amerikalı heykeltıraş (Albany, New York 1879 - New Rochelle, New York 1947). New York'ta, Brooklyn'deki Pratt enstitüsünde Herbert Adams'ın, Art Students League'de George Grey Barnard ve Hermon Atkins MacNeil'in, Paris'teki (1907-1910) École des Beaux Arts'da ise Jean Antoine İnjalbert'in öğrencisi oldu. Zarif çizgi ve modelleri, özellikle bahçe heykellerinin şahane kaplaması, McCartan'ın birçok grup ve figürünün başlıca nitelikleridir. *Diana* (Metropolitan Museum of Art, New York City), bir anneyle çocuğunu tasvir eden *Öpücük* (Albright Art gallery, Buffalo, New York), Chicago'da (İllinois) Lincoln parktaki, uyuyan iki çocuğun üzerinde duran bir periyi gösteren *Eugene* anıtı, kollarının arasında bir bebek tutarak danseden bir nymphe'yi tasvir eden *Ormanların Ruhu, Nymphe ve Satyros, Keçiyle Kız* ve *İsoult* bunlara örnek teşkil eder. Kireçtaşından yapılmış, Ulaştırma ve Sanayi'yi temsil eden iki kahraman figürü de önemlidir. Bu iki figür, New York City'deki, Grand Central Building'in Park Avenue'ya bakan kuzey cephesindeki dev saatin kaidesini meydana getirir. Ayrıca Washington'daki, Çalışma bakanlığı ve Devletlerarası Ticaret binasındaki alınlığı da anılmağa değer. *Washington İrving* büstü New York City'de Hall of Fame'dedir. City Art museum'da (St. Louis, Missouri), Brookgreen bahçelerinde (Brookgreen, South Carolina) ve Fogg müzesinde de (Cambridge, Massachusetts) eserleri vardır. (M)

McCARTHY (Joseph), amerikalı siyaset adamı (Grand Chute, Wisconsin 1909 - Bethesda, Maryland 1957). Hukukçu ve senatördü. Komünizm düşmanlığı ile tanındı. Bu yüzden Senato Soruşturma kurulu başkanı olarak önce Demokrat Parti hükûmeti, sonra da ordu ile çatıştı. Aşırı davranışları yüzünden senatodaki görevinden alındı (1954). [L]

McCARTHY (Eugene Joseph), amerikalı siyaset adamı (doğ. 1916). Demokrat partinin liberal kanadındandı; 1948'de Temsilciler meclisi üyesi, 1958'de de senatör seçildi. 1968'de Demokrat partinin başkan adayı olarak kendisini göstermesini istedi. (L)

McCLELLAN (George Brinton), amerikalı general (Philadelphia 1826 - Orange, New Jersey 1885). Meksika savaşına katıldıktan sonra (1847), Delaware kalesini yaptırdı ve Kırım'a gitmeden önce (1855), Kuzey Pasifik demiryolu hattının planını hazırladı. Ayrılık savaşı sırasında görevinden ayrıldı. Daha sonra Kuzeylilere katıldı ve Potomac ordusu kumandanlığına getirildi (1861). Richmond'u zaptetti, sonra Washington'u savunmaya çağırıldı. General Lee'yi yendi, fakat ardına düşmediği için kumandanlıktan uzaklaştırıldı. 1864 Cumhurbaşkanı seçimlerini kazanamadı. Dresden'e çekildi. 1868'de Amerika'ya döndü ve ölümüne kadar New Jersey valiliğinde kaldı. (L)

McCLİNTOCK (sir Francis Leopold), ingiliz denizcisi ve kutup kâşifi (Dundalk, İrlanda 1819-Londra 1907). 1848'de Kaptan Ross'un, kâşif Franklin'i aramak amacıyle giriştiği ilk sefere katıldı. 1850 ve 1851'de kızakla 2 250 km katederek, Melville Sound boğazının güney kıyılarının haritasını çıkardı. 1854'te gene Franklin'i aramak amacıyle hazırlanan *İntrepid* seferinin yönetimiyle görevlendirildi. Bu ikinci seferde, araştırmalar Belcher tarafından, Wellington kanalına doğru yöneltilerek, Melville adasının kıyıları keşfedildi. 1857 - 1859 Arasında giderleri lady Franklin tarafından karşılanan yeni bir kutup seferinin başına geçti. Kışı Grönland'ın kuzey-batı kıyıları üstündeki Melville körfezinde geçirmek zorunda kaldı; 1858'de Lancaster Sound, Peel Sound ve Prince Regent İnlet adasında incelemeler yaptı; Boothia yarımadası ile King-William kara parçasını kızakla dolaşarak, sonuncusunda Franklin seferinin ilk kalıntılarına rastladı. bu araştırma gezileri, önemli astronomi, meteoroloji ve magnetizma gözlemleri yapmasını ve haritalar çıkartmasını sağladı. 1871'de amirалliğe yükseldi ve Portsmouth şantiyeleri müdürü oldu. 1896'da *The Voyage of the «Fox» in the Arctic Seas to Discover the Fate of sir John Franklin and his Companions* (Sir Franklin ve Arkadaşlarını Bulmak İçin «Fox» Gemisiyle Arktik Denizlere Yolculuk) adlı bir eser yayımladı. (L)

McCLOR (John Jay), amerikalı yüksek memur ve maliyeci (Philadelphia 1895). Almanların iki savaş arasındaki casusluk çalışmalarını uzun uzun inceledikten sonra, 1941'de Birleşik Devletler Savunma bakanlığı genel sekreter yardımcılığına tayin edildi. «Kiralama - ödünç verme» kanununun ateşli taraftarlarından, amerikan deniz ve kara kuvvetleri işbirliği komitesinin öncülerinden biri olarak tanındı. Başkan Roosevelt'in yanında Casablanca, Kahire ve Potsdam konferanslarına katıldı. 1946'da milletlerarası İmar ve Kalkınma bankasının idare meclisi başkanlığına getirildi. 1949'da Almanya'da Birleşik Devletler Yüksek komiseri oldu ve 1953'de Chase Manhatteu Bank'ın idare meclisi başkanlığına tayin edildi. (L)

McCOLLUM (Elmer Verner), amerikalı biyokimyacı (Redfield, Kansas 1879 - Baltimore 1967). Wisconsin (1907-1917), daha sonra da Baltimore'un John Hopkins üniversitesinde profesördü. (1917-1944) Vitaminler ve beslenme sorunları üstüne incelemeler yaptı. Başlıca eseri: *The Newer Knowledge of Nutrition* (Beslenme Konusunda Yeni Bilgiler). (L)

McCOMB (John), amerikalı mühendis ve mimar (New York 1763 - ay.y. 1853). New York, Philadelphia ve doğu eyaletlerindeki gerek devlet binaları gerek özel binaların planlarını yapmakla ün kazandı. 1790'da New York'taki eski hükûmet konağının ön cephesinin planını çizdi. Mimar olarak gene o tarihlerde, New York'ta yapılmakta olan belediye binasının inşasını yönetti. Montauk (1795), Eaton's Neck (1798) ve Cape Henry (1791) fener kulelerinin planını da o çizmiştir. (M)

McCONE (John A.), amerikalı işadamı ve yönetici (doğ. 1902). Los Angeles'ta Bechtel McCone Corporation Engeneering'in başkanı (1937-1945), Shipbuilding Corporation of California'nın müdürü (gemi ya-

John McADAM
C. Turner'in eseri
British museum, Londra

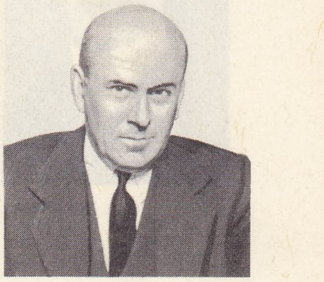

McCLOY

Foto. LAROUSSE

Thomas McGEE

McKENNA

William McKİNLEY
1897'de

pımı [1941-1946]) oldu. Savunma bakanı yardımcılığına (1948), Hava kuvvetleri başkan yardımcılığına (1950-1951) tayin edildi; Atom Enerjisi komisyonu başkanlığına (1950-1951) ve Küba'da Domuzlar Körfezi çıkarmasından sonra Allen Dulles'ın yerine C.İ.A. müdürlüğüne (1961-1965) getirildi. (L)

McCORMİCK (Cyrus Hall), amerikalı mucit ve sanayici (Walnut Grove, Virginia 1809 - Chicago 1884). Yeni tipte bir orak makinesi icat etti ve Chicago'da bu tarım aracının yapımı için bir sanayi müessesesi kurdu (1847). [L]

McCORMICK (Lynde Dupuy), amerikalı amiral (Annapolis 1895 - Newport, Connecticut 1956). Denizaltı uzmanıydı. 1941-1942 Arasında amiral Nimitz'in kurmay karargâhında görevlendirildi. Pasifik deniz savaşlarına katıldı. 1944'te Washington Lojistik komitesi başkanlığına tayin edildi. Québec ve Yalta konferanslarında Roosevelt'in kurmay heyetine katıldı, sonra Okinawa savaşında bir filoya kumanda etti. 1950'de oramiralliğe yükseltildi. 1950-1952 Arasında, Nato kadrosuna bağlı Kuzey Atlantik müttefik kuvvetleri kumandanı oldu. (L)

McCOSH (James), iskoçyalı filozof (Carskeoch, Ayrshire 1811 - Princeton, New Jersey 1894). Belfast'ta mantık profesörü (1851) ve 1868'den 1888'e kadar Princeton koleji (A.B.D.) müdürü oldu. Eserleri: *The Method of the Divine Government* (Tanrısal Yönetim Metodu) [1850]; *The Laws of Discursive Thought* (Tümevarımsal Düşüncenin Yasaları) [1870]; *The Scottish Philosophy* (İskoç Felsefesi) [1873]; *Psychology* (Psikoloji) [1886]. (L)

McCULLERS (Carson Smith), amerikalı kadın romancı (Columbus, Georgia 1917 - New York 1967). Küçük bir güney ili insanın günlük hayatı içindeki yalnızlığını anlatan (*The Heart is a Lonely Hunter* [Yürek Yalnız Yaşayan Bir Avcıdır], 1940) adlı roman ile edebiyat hayatına atıldı; ikinci romanı *Reflections in a Golden Eye* (Altın Gözdeki Yansımalar) [1941], Georgia'daki bir askerî kampta yaşayan bir subayın, karısının, filipinli hizmetçilerinin ve basit bir askerin cinsel ve ruhsal meselelerini dile getirir. Erginlik çağına yaklaşan genç bir kızın ruhsal hayatını ele alan *The Member of the Wedding*'de (Nikâh Şahidi) [1946] yazar özdeşlik meselesine yönelmiştir. McCullers, 1951'de *Küskün Kahvenin Türküsü* (Ballad of the Sad Café) ve 1952'de *The Clock Without Hands* (Yelkovansız Saat) adlı hikâye kitapları yayımladı. 1958'de *The Square Root of Wonderful* (Harikanın Kare Kökü) adlı oyunu sahneye kondu. 1964'te *Sweet as a Pickle and Clean as a Pig* (Turşu Gibi Tatlı ve Domuz Gibi Temiz) adlı bir hikâye kitabı daha yazdı. (L)

McCURDY (James Frederick), kanadalı şarkiyatçı (Chatham, New Brunswick, Kanada 1847 - Toronto 1935). New Brunswick üniversitesi ve Princeton Teoloji seminerinde okudu. Princeton'da Doğu Dilleri kürsüsünde profesör yardımcısı (1872-1882) ve okutman (1885-1886) oldu. 1886'da Toronto University college'in okutmanlığına tayin edildi. 1888-1914 Arasında bu kolejde doğu dilleri profesörü oldu. Başlıca eserleri: *Aryo-Semitic Speech* (Arî-Samî Dilleri) [1881]; *History, Prophecy and the Monuments* (Tarih, Kehanet ve Anıtlar) [3 cilt, 1894-1901]; *Life and Work of D. J. Macdonnell* (D.J. Macdonnell'in Hayatı ve Eserleri) [1897]; Hagga üstüne orijinal bir açıklama ve *Lange's Commentary*'nin (Lange'in Açıklamaları) amerikan baskısı için çeşitli tercümeler. (M)

McKİNLEY dağı

McDİARMİD (CHRISTOPHER MURRAY GRIEVE, **Hugh** — denir), iskoç şairi (Laangholm, İskoçya 1892). Edinburgh üniversitesinde okudu. İskoç Nasyonalist partisinin kurucularından ve İskoçya bağımsızlığının başlıca savunucusuydu. 1920'lerde, İskoçya'nın kültür ve siyaseti üstüne manzum ve mensur eserler yazarak, bu dönemde, iskoç edebiyatının yeniden canlanmasında büyük katkısı oldu. Kendine özgü, iskoç dili ve İngilizce karışımı bir dille yazdığı şiirleri, onun bir tenkitçi ve lirik şair olarak üstün yeteneklerini ortaya koyar. İskoç edebiyatını yeniden canlandırmakta ün kazanan McDiarmid, Robert Burns'ten (1759-1796) sonra İskoçya'nın yetiştirdiği en büyük şair sayılır. Başlıca şiir derlemeleri: *Sangschaw* (1925); *A Drunk Man Looks at the Thistle* (Devedikenine Bakan Sarhoş) [1926]; *Scots Unbound* (Gevşemiş İskoçlar) [1932]; *Kist of Whistles* (1947) ve *Selected Poems* (Seçkin Şiirler) [1954]. Mensur eserlerinden bazıları: bir denemeler derlemesi olan *At the Sign of the Thistle* (Devedikeninin Bulunduğu Yerde) [1934]; yazarın kuvvetli sol eğilimlerini gösteren *What Lenin Has Meant to Scotland* (Lenin'in İskoçya'daki Önemi) [1935] ve *Scottish Eccentrics* (İskoçya'daki Garip Kişiler). Nesirlerinin çoğunun ve şiirlerinin bazılarının tartışmalı olması, kusur olarak göze çarpar. Bu kusur, *The Islands of Scotland* (İskoçya Adaları) [1939] gibi şahane yolculuk eserlerinde görülmez. 1943'te yayımlanan *Lucky Poet'i* (Şanslı Şair) otobiyografik üçlemesinin ilk cildi olarak çıkmıştı. (M)

McDİVİTT (James Alton), amerikalı astronot (Chicago 1929). 3-7 Haziran 1965 arasında iki kişilik özel «Gemini 4» kapsülü içinde arkadaşı E. H. White ile birlikte dünya çevresinde 62 tur yaptı. E. H. White iiçüncü tur sırasında kapsülden çıkarak 22 dakika boşlukta yürüdü. (M)

McDOUGALL (William), ingiliz psikoloğu (Chadderton, Lanchashire 1871 - Durham, North Carolina 1938). 1890'da Manchester'daki Owens koleji, 1894'te de Cambridge üniversitesini bitirdikten sonra birkaç yıl tıp okudu. 1898'de bir grup antropologla birlikte, Avustralya'ya, Torres Strait adalarına gitti, burada derinden derine psikoloji incelemeleriyle ilgilendi. Avrupa'ya döndükten onra Göttingen'de Georg Elias Müller'in öğrencisi oldu. Müller, McDougall'ın psikoloji konusundaki arzusunu kamçıladı. Londra'da kısa bir deneme devresi (1902-1904) geçirdikten sonra, aynı şehirde bir tecrübî psikoloji laboratuvarı kurdu. Oxford üniversitesinde, psikoloji, mantık ve metafizik hocalığına tayin edildi. 1904'ten 1920'ye kadar bu görevde kaldı.

McDougall 1908'de, sosyal davranış üstüne en önemli ve en etkileyici ilkeleri ortaya attı. *Introduction to Social Psychology* (Sosyal Psikolojiye Giriş) [1908] kitabını yayımlamasıyla, psikoloji alanında en büyük nazariyeci olarak bütün dikkati üstüne çekti. Bu kitapta hayatı boyunca savunacağı görüşleri açıkladı. İnsanın davranışlarını yöneten, irrasyonel ve içgüdüsel kuvvetler üstünde durdu. Evrim süreçlerine göre bu kuvvetler, davranışı doğuştan belirleyen özellikleri kapsar. Bu evrimci süreçler sebebiyle, insan ve hayvanlardaki eğilimler maksatlı veya teleolojiktir. Böylelikle, çabalar, uğraşlar, bütün davranışlarda merkezî bir yer teşkil eder.

1920'de Harvard üniversitesinde psikoloji profesörü olan McDougall, kendisinden önce William James'in yaptığı gibi tabiat üstü olaylarla geniş ölçüde ilgilendi. Teleolojik görüşlerini kapsayan birçok ders kitabı bastırarak fikirlerini öğrencilerine aşıladı. Eğilimler veya içgüdüler üstündeki görüşleri ve tabiat üstü araştırmalara verdiği önem çok az kişi tarafından paylaşıldı. Bunun üstüne 1927'de Duka üniversitesinde hoca olmayı kabul etti. Burada davranışın maksatlı yönüyle ilgili teoremlerini geliştirme ve bilimsel araştırma metotlarını, parapsikoloji adı verilen bilim dalına uygulama yolunda gösterdiği çabalar Harvard'dakinden daha çok teşvik edildi. Eserleri: *Body and Mind* (Beden ve Zihin) [1911]; *Psychology: The Study of Behaviour* (Psikoloji: Davranışın İncelenmesi) [1912]; *An Outline of Abnormal Psychology* (Anormal Psikilojinin Ana Hatları) [1926]. (M)

McGEE (Thomas D'ARCY), irlanda asıllı kanadalı yazar ve siyaset adamı (Carlingford, Louth 1825-Ottawa 1868). Genç İrlanda hareketinin en etkin yöneticilerinden biriydi. 1848 Ayaklanmasında başarısızlığa uğramasından sonra A.B.D.'ye sığınmak zorunda kaldı ve eski mesleği olan gazeteciliğe döndü. İrlandalı aşırı devrimcilerden ayrıldı. Onların şiddetli saldırıları karşısında Kanada'ya yerleşmek zorunda kaldı (1857). Kanada'da hükûmete girdi (1862) ve bu görevi sırasında federasyonu destekledi. Fenian'ların zorbaca davranışlarına şiddetle karşı çıktığından (1866-1867), bunlardan biri tarafından öldürüldü. (L)

McGEE (William John), amerikalı jeolog ve antropolog (Farley, İowa 1853-öl. 1912). Yarı kurak bir iklimde, dağ eteklerinde toprak aşınması ile meydana gelen geniş ovalarla ilgili ilk bilgileri verdi ve bu olayı su baskınlarıyla açıkladı. (L)

McGraw - Hill Book company, 1909'da New-York'da John A. Hill ve James H. McGraw tarafından kurulan amerikan yayınevi. Özellikle bilim ve teknolojiyi ilgilendiren her türlü yayından başka, genel edebiyat kitapları ile okul kitapları da yayımlamaktadır. (L)

McKAY (Claude), amerikalı zenci yazar (Sunny Ville, Jamaica 1890-Chicago, İllinois 1948). 1912'de A.B.D.'ye yerleşti. Tuskegee'de (Alabama) ve Kansas devlet kolejinde okudu. Önce, iki şiir kitabı yayımladı: *Songs of Jamaica* (Jamaica Şarkıları) [1911] ve *Constabulary Ballads* (Polis Baladları) [1912]. Birinci Dünya savaşından sonra geniş ölçüde yolculuk yaptı, Rusya'yı ziyaret etti, Fransa ve Almanya'da yaşadı. *Spring in New Hampshire* (New Hapshire'de Bahar) [1920] adlı yeni bir şiir derlemesi Londra'da basıldı. McKay, bir müddet için radikal yazarlarla birleşerek *Liberator* dergisinde çalıştı. Sonraları komünizmden ayrılarak, Katolik gençlik teşkilâtıyle dostça ilişkilere girişti. Diğer eserleri arasında, *Home to Harlem* (Harlem'e Dönüş) [1927], *Banjo* (1929) ve *Banana Bottom* (1933) adlı romanları, *A Long Way from Home* (Anavatandan Uzaklara Yolculuk) adlı otobiyografyası ve *Harlem: Negro Metropolis* (Harlem: Zenciler Ülkesi) [1940] sayılabilir. (M)

MCKEESPORT, A.B.D.'de (Pennsylvania) şehir, Pittsburgh'un güneydoğu banliyösünde; 45 500 nüf. Maden kömürü ocakları. Demir-çelik sanayii ve metalürji. Cam fabrikası. Seramik. (L)

McKENNA (Reginald), ingiliz siyaset adamı ve maliyecisi (Londra 1863-ay.y. 1943). Liberal partiden milletvekili (1895) ve Deniz kuvvetleri bakanı (1908) oldu. Büyük bir gemi yapımı programının ele alınması üstünde ısrarla durdu. 1911'de İçişleri bakanlığına getirildi; bu görevde bulunan Churchill'e ise deniz kuvvetleri bakanlığı verildi. McKenna daha sonra maliye bakanı oldu (1915-1916) ve savaş giderlerini karşılamak gibi ağır bir sorumluluğu üzerine aldı. (L)

McKİNLEY (William), amerikalı siyaset adamı (Niles, Ohio 1843-Buffalo 1901). Orta halli bir ailenin oğlu. Ayrılık savaşına katıldıktan sonra, Canton'da (Ohio) avukat oldu (1867). Cumhuriyetçi parti saflarında siyasete atıldı, Eyalet savcısı (1869) ve Kongre milletvekili seçildi (1877-1890). Kongre'de etkili bir sanayici grubu tarafından (Alonzo Hanna) desteği ile koruyucu bir gümrük tarifesinin kabulünü sağladı (*McKinley Bill*, 1890). 1860 seçimlerini kaybetti, iki defa Ohio valiliğine getirildi (1891 ve 1893). 1897'de Hanna grubunun desteğiyle Amerika Birleşik Devletler baş-

Foto. LAROUSSE

kanlığına seçildi. Böylece malî siyasetini uygulamak (altına göre ayarlamak, 1897 koruyucusu tarifesi) ve yayılma siyasetini uygulamak imkânını buldu: Havaii adalarının (1897-1898) ve İspanya savaşından sonra Porto Riko, Guyana ve Filipinlerin (1898) ilhakı; Küba'nın kurtarılışı (1898). 1900'de ezici bir çoğunlukla yeniden başkan seçildiyse de, L. Czologosz adlı bir anarşist tarafından öldürüldü. (L)

McKİNLEY dağı, Alaska'da kütle, Alaska sıradağlarında, Kuzey Amerika'nın en yüksek noktasıdır: 6 187 m. 64° Kuzey enlemi yakınında, kutuplara yakın bir iklimin hüküm sürdüğü bir yerde bulunan ve kuzey rüzgârlarıyle dövülen kütle, dünyanın en büyük buzullarıyle çevrilidir. Dağın özelliği bölgede yaşayan alaska öncüleri tarafından cüretli bir serüven sırasında, donatımsız olarak inanılmaz bir sebat sayesinde fethedilmiş olmasıdır: altın arayıcısı Peter Anderson ve Billy Taylor kuzey doruğa böyle bir serüven sonunda tırmandılar. Güney doruk (en yüksek nokta) 9 haziran 1913'te Hudsan Stuck, Harry Karstens, Robert Tatum ve Walter Harper tarafından fethedildi. Bu tırmanma uçak yardımıyle (malzeme taşıma) bile olsa, hâlâ güç bir iştir. 4 000 m yükseklikteki kuzey yamaca 1963'te önce bir Kanada'lı dağcılar grubu, sonra da amerikalılar tırmandılar. 1967 Martında ise bir amerikan dağcılar grubu ilk kış tırmanmasını başardı. (L)

McLAGLEN (Victor), ingiliz sinema oyuncusu (Londra 1886 - Newport Beach, Kaliforniya 1959). Çeşitli işleri denedi. Bu arada boksörlük yaptı. 1920'de Amerika'ya giderek, Hollywood'da çalışmağa başladı. Başlıca filimleri: *The Beloved Brute* (Sevimli Hoyrat) [1924]; *A Girl in Every Port* (Her Limanda Bir Kız) [1928'de H. Hawks yönetiminde]; *Fedailer Alayı* (Gunga Din); [1939'da G. Stevens yönetiminde]. Ayrıca, yönetmen John Ford'un pek çok filminde rol aldı: *The Lost Patrol* (Yitik Devriye) [1934]: *Muhbir* (The Informer) [1935]; *Aslanlar Diyarı* (Rio Grande) [1950]; *Kadın Satılmaz* (The Quiet Man) [1952]; *Zorlu Gelin* (Many Rivers to Cross) [1955]. Kendisinin yönettiği filim: *Şerefli Kahramanlar* (Shenandoah) [1965]. (L)

McLAREN (Norman), ingiliz desinatörü ve filim yapımcısı (Stirling, İskoçya 1914). Glasgow Güzel Sanatlar okulunda okudu, 1936'da Londra'ya giderek John Grierson'un yönettiği belgesel filimciler topluluğuna katıldı. Posta bakanlığının sinema servisine girdi, yeni bir «canlı resim» tekniği buldu; bu teknik, her zamanki yönetme uyarınca birbirini izleyen desenlerin resmini çekmek değil, doğrudan doğruya sinema filmi üzerine bir tüy veya fırçayle desen çizmekten ibaretti. 1940'ta Grierson tarafından Kanada'da kurulan merkeze (Millî filim ofisi) katıldı ve emrine verilen bir ekiple birlikte çok sayıda «canlı resim» filmi yaptı: *Henn Hop* (Danseden Tavuk) [1942], *«Kül Renkli Piliç»* (1947). [L]

McLENNAN (John Ferguson), iskoçyalı sosyolog (İnverness, İskoçya 1827-Hayes komünü, Kent, İngiltere 1881). Aberdeen'deki Krallık kolejinde ve Cambridge'teki Trinity College'de okudu. İki yıl Londra'da gazeteci olarak çalıştıktan sonra Edinburgh'a dönerek 1857'de baroya girdi. Yayımladığı ilk önemli yazısı 1857'de *Britannica* ansiklopedisinde çıkan «Hukuk» maddesidir. Bunu en ünlü eseri *Primitive Marriage*: *An İnquiry into the Origin of the Form of Capture in Marriage Ceremonies* (İlkel Evlilik; Çeyiz Usulünün Doğuşu Üstüne Araştırmalar) izledi. Bu eserinde, ilkel geleneklerin karmaşıklığından yavaş yavaş kurtulan modern evlilik usullerinin evrimi teorisini açıklar. Ertesi yıl, *Fortnightly Review'*da «Kinshipin Ancient Greece» (Eski Yunanistan'da Akrabalık) adı altında iki makale yayımladı. 1876'da bu iki makalesi ve bir önceki eseri birçok yeni madde ilâvesiyle *Studies in Ancient History* (Eski Tarih Alanında İncelemeler) adı altında yeniden basıldı. McLennan'ın, sir Henry James Sumner Maine'in ataerkil teorisine karşı yöneltti̇ği bitmemiş eseri, 1885'te McLennan'ın kardeşi Donald tarafından tamamlanarak *The Patriarchal Theory* (Ataerkil Teori) adıyle yayımlandı. Akrabalık kavramının gelişmesini inceleyen *Studies in Ancient History*'nin ikinci serisi 1896'da McLennan'ın dul karısı ve Arthur Platt tarafından ortaya konuldu. McLennan'ın ortaya attığı kavramlar pek mükemmel sayılmamakla birlikte, onun önemli araştırmaları, ilkel toplum konusundaki incelemelere büyük bir hız verdi. (M)

McLUHAN (Marshall), ingilizce yazan kanadalı deneme yazarı (Edmonton 1911). Toronto üniversitesinde profesör ve «Center for Culture and Technology»nin yöneticisidir. Edebî olayları dilbilim araştırmalarının ve modern incelemelerin ışığı altında değerlendirdi. Denemelerinde, elektronik çağda yazının bir ilişki aracı ve çağdışı bir anlatım şekli olup olmadığı sorusunu tartışır (*The Mechanical Bride*: *Folklore of İndustrial Man*, 1951; *The Gutenberg Galaxy*: *The Making of Typographic Man*, 1962: *Understanding Media*, 1964). [L]

M'CLURE (sir Robert John LE MESURİER), ingiliz denizci ve gezgini (Wexford, İrlanda 1807 - Portsmouth 1873). 1848'de Franklin'i aramağa çıkan J.C. Ross seferine katıldı. 1850-1854 Arasında *İnvestigator* gemisiyle hem Franklin'i hem de Kuzey Buz denizinden Atlantiğin batısına açılan bir geçit bulmak üzere, kuzey denizlerindeki aramayı yönetti. Bering boğazından geçerek Kuzey Kanada kıyıları boyunca ilerledi ve Banks toprağına ulaştı, buranın bir ada olduğunu görünce, kuzeyinden dolaşarak Miséricorde koyunun kuzey kıyısına vardı. 1851 Eylülünden 1854 ilkbaharına kadar burada konaklamak zorunda kaldı. Bununla beraber, bu süre içinde, civardaki toprakların iç bölgelerinde, özellikle Melville adasında kızakla birçok keşif yaptı. Sir Edward Belcher yönetimindeki yardım ekibinden bir müfrezeye rastladı. *İnvestigator* gemisini terk etmek zorunluğunda kalan McClure, Beechey adasında Belcher ile birleşti, Baffin körfezinden ve Atlantik'ten geçerek İngiltere'ye döndü. Böylece Kuzey Buz denizinden doğuya, Atlantik'in batısına bir geçit (Kuzeybatı geçidi) bulunmuş oldu. McClure bu geçitten, batı yönünden gelerek doğu yönünden geçen ilk insandı. Ama bir geminin Kuzey Buz denizini aşarak, kuzeydoğu geçidi üzerinden Atlantik yolu ile Pasifik'e geçmesi için, Amundsen'in *Gjöa* adlı gemi ile yaptığı seferi (1903-1906) beklemek gerekti. (L)

McMahon hattı, Çin-Nepal ve Çin-Hindistan sınırı; ingiliz subayı sir Arthur Henry McMahon tarafından çizilen bu sınırın (1862-1949), bugün özellikle Hindistan birliğinin kuzeybatısındaki kısmına, Çin Halk cumhuriyeti karşı çıkmaktadır. Çin'in bu sınırı yeniden mesele haline getirmesi 1949'dan sonra birçok çatışmalara yol açmıştır. (L)

McMİLLAN (Edwin Mattison), amerikalı fizikçi (Redondo Beach, Kaliforniya 1907). Kaliforniya teknoloji enstitüsünde ve Princeton üniversitesinde okudu. 1946'da Kaliforniya üniversitesinde fizik kürsüsünün başına geçti. Oliphant ile beraber senkrotronun bulucusudur (1946). P.H. Abelson ile, Berkeley Siklotronuyle hızlandırılmış cisimciklerle uranyumu bombardıman ederek, 1940'ta onu yeni bir eleman olan neptünyuma çevirmeyi başardı. Ertesi yıl G.T. Seaborg ile plütonyonumu tecrit etti. Spalasyon olgusunu buldu. 1951 Nobel Kimya ödülünü Seaborg ile paylaştı. (L)

McNAMARA (Robert Strange), amerikalı siyaset adamı (San Francisco 1916). İktisat ve felsefe okudu. Üniversitede öğretim üyesi oldu. Savaş yüzünden bu görevden ayrılmak zorunda kaldı, orduda yarbaylığa kadar yükseldi. 1946'da Ford Motor company'ye girdi. 1960'ta bu şirketin genel müdürü oldu ve yönetimde uyguladığı etkin metotlarla dikkati çekti. 21 Ocak 1961'de, J. F. Kennedy tarafından Millî Savunma bakanlığına getirildi: birçok generalin muhalefetine rağmen, amerikan ordu kuruluşlarına baştan başa yeni bir düzen verdi. Bu yeni düzen, bölgesel anlaşmazlıklara (Vietnam, Latin Amerika) müdahale edebilme yeteneğine sahip savaş birlikleriyle, «kademeli mukabele» teorisine göre kullanılması gereken nükleer güçlerdeki artış arasında ortaya çıkan çelişkilerden ötürü zorunlu hale gelmişti. McNamara, Vietnam savaş giderlerinin artmasının zorunlu kıldığı bütçe kısıtlamaları, 1966'dan sonra stratejik bombardıman uçaklarının yerini git gide artan bir hızla balistik cihazların alması ve füzelere karşı bir şebeke kurulması (eylül 1967) dolayısıyle, gerek A.B. devletlerinde, gerek yabancı ülkelerdeki birçok askerî üssü tek merkezde birleştirmek, bazılarını da büsbütün kaldırmak zorunda kaldı. Uzun zaman «Şahinler»in önderi olarak kabul edildi. Eylül 1967'de Kuzey Vietnam'ın bombalanmasının etkisi konusunda şüpheler belirdiğinden, kamuoyunun güvenini kaybetti. 1967 Sonunda istifa etti ve B.İ.R.D. (Dünya bankası) genel müdürlüğüne tayin edildi.

Mc Namara'nın Dünya bankası başkanı olarak 20 kasım 1968'de Calcutta'yı ziyareti Amerikan aleyhtarı şiddetli gösterilere sebep oldu; polis ve öğrenci çatıştı. 20 Şubat 1968'de Senato'nun Vietnam siyaseti konusunda yaptığı bir soruşturmada ifade vererek A.B.D.'nin tahriklerde bulunduğu iddiasını reddetti. Eylül 1969'da Kongo hükûmetiyle Union Minière (Belçika madencilik şirketi) arasındaki anlaşmazlıkta aracılık yaptı ve uzlaşmalarında etkin oldu. Pakistan'daki deniz kabarması felâketi üzerine, Dünya bankasının 180 milyon dolarlık bir bir planla yardım edeceğini bildirdi. (LM)

M'CRİE (Thomas), iskoçyalı protestan rahibi ve tarihçi (Duns, Berwickshire 1772 - Edinburgh 1835). Constitutional Associate Presbtery'yi kurdu (1806); *The Life of John Knox* (John Knox'un Hayatı) [1811] adlı bir eser yazdı. (L)

MCTAGGART (John Ellis), ingiliz filozofu (Londra 1866 - 1925). Yirmi yıl süreyle titizlikle incelediği Hegel felsefesinin etkisi altında yetişti; ama bu felsefenin yavaş yavaş etkisinden ayrılarak kendine özgü bir sistem kurdu. Başlıca eserleri: *Hegelci Diyalektik Üstüne İncelemeler* (1896), *Hegel'in Dünya Görüşü Üstüne İncelemeler* (1901). [M]

M'CULLOCH (John Ramsay), ingiliz iktisatçısı (Whithorn, Wigtownshire 1789 -Londra 1864). Londra'da iktisat profesörlüğü yaptı (1828-1832); Ricardo'nun çömezi olarak tanınır. (L)

MDİNA. Bk. CİTTA VECCHİA.

MEAB i. (ar. *iyāb*'dan *meʾāb*). *Esk.* «Geri dönülecek, sığınılacak yer» anlamlarında bileşik isimler ve sıfatlar yapar: *Fazilet-meab*, fazileti kimse: *şevket-meab* («şevketli kimse»), padişah. (M)

MEAD (George Herbert), amerikan filozofu ve psikologu (Hadley, Massachusetts 1863 - Chicago, İllinois 1931). 1883'te Oberlin College'i bitirdi. Dört yıl süreyle öğretmenlik yaptıktan sonra, Harvard üniversitesinde felsefe okudu. 1889-1891 Arasında Leipzig ve Berlin üniversitelerinde Hegel felsefesinin etkisi altında kaldı. Fakat daha sonra, John Dewey gibi pragmatizme yöneldi. 1891 - 1893 Arasında Michigan ve 1893'ten ölümüne kadar Chicago üniversitelerinde profesörlük yaptı. Deneme ve makaleleri yanında, konuşmaları ve dersleri ile büyük etki yaptı. Ölümünden sonra, öğrencileri ders notlarından yararlanarak dört kitap meydana getirdiler. Mead, bilimsel ve deneysel bir sosyal psikoloji kurmağa ve evrimci biyolojinin olgularından hareket ederek, insan zihninin, kişiliğinin ve bilincinin nasıl ortaya çıktığını açıklamağa çalıştı. Düşüncesi başlıca iki temele dayanır: 1. zihinsel olgular, bilimsel gözleme açık olmayan şeylere dayanmaksızın, davranış psikolojisi açısından açıklanabilir; 2. yepyeni olaylar evrimci süreç sırasında meydana çıkar. Bunlarsa sadece geçmişteki sebeplere dayanılarak açıklanamazlar. Mead, insan davranışını her zaman sosyal bir bütün içinde ele aldı. Bu metodu, günlük konuşmada ve bütün haberleşme dünyasında kişiliğin nasıl ortaya çıktığını ve düşünceleri yansıtan gücün nasıl geliştiğini bulmasında yardımcı oldu. (M)

MEAD (Margaret), amerikalı kadın etno-

M'CLURE
British museum, Londra

Robert S. McNAMARA

Foto. LAROUSSE

Margaret MEAD

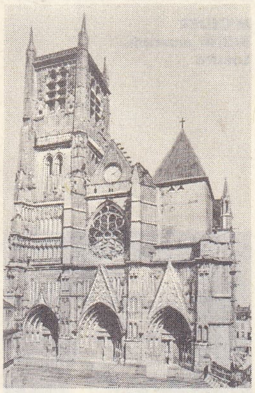

MEAUX
katedral (batı cephesi)

log (Philadelphia 1901). Columbia üniversitesinde okuduktan sonra, Samoa adalarına gitti ve ilk gençlik çağındaki kızların meselelerini inceledi (1925-1926). 1926'da American Museum of Natural History'nin etnoloji bölümüne girdi. Amirallik adalarına yeni bir etnolojik geziye çıktı (1928-1929), orada çocukların davranışlarını inceledi. Sonra Yeni-Gine'ye giderek üç ayrı kabilede cinsiyet ile mizaç arasındaki ilişkileri ele aldı, bilimsel araştırmalarını Bali'de (1936-1938), Amiral adalarında (1953) ve Bali'de (1957-1958) sürdürdü. Columbia'da çağdaş etnolojik kültürlerle ilgili bir araştırma bölümünün yöneticisi oldu (1948 - 1951). 1954'ten itibaren Columbia Üniversitesi Etnoloji kürsüsü profesörü oldu ve 1957'de de Cincinnati üniversitesi psikiyatri bölümünde bir etnoloji kürsüsüne getirildi. Önemli eserleri: *Coming of Age in Samoa* (Samoa'da Bülûğ Çağı) [1928], *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* (Üç İlkel Toplumlarda Cinsiyet ve Mizaç) [1935], *Growing up in New Guinea* (Yeni Gine'de Yetişme) [1930], *The Changing Culture of an Indian Tribe* (Bir Yerli Kabilenin Değişen Kültürü) [1932], *From the South Seas* (Güney Denizlerinden) [1939], *And Keep Your Powder Dry* (Ve Tozunuzu Kuru Tutun) [1942], *Male and Female* (Erkek ve Dişi) [1949], *Soviet Attitudes Toward Authority* (Otorite Karşısında Sovyet Tutumu) [1951], *New Lives for Old* (Eski Ağza Yeni Taam) [1956], *An Anthropologist et Work* (İş Başındaki Bir Antropolog) [1959], *People and Places* (Halk ve Yerler) [1959], *Continuities in Cultural Evolution* (Kültür Evriminde Süreklilikler) [1964], *Anthropology: A Human Science* (Antropoloji: İnsan Bilimi) [1964], *Anthropologists and What they do* (Antropologlar ve Yaptıkları) [1965], *Family* (Aile) [Heyman ile birlikte, 1965]. Sayısız makaleler dışında, birkaç da etnografik filim yapımında çalıştı. Özellikle bireyin yetişmesiyle kültür arasındaki ilişkiler üstünde durdu ve bu arada mizaç yapıları ve toplum şekilleri ile ilgilendi. Psikanalizin etkisinde kalarak, etnografya incelemelerini, sezgiye ve sisteme dayanan bir tasvir metoduna göre yürüttü, böylelikle gözlemlerine bir özellik kazandırdı. Eserlerinin bir başka özelliği de, çağdaş amerikan toplumunu, küçük ama iyice kaynaşmış toplumlardan çıkardığı sonuçların ışığı altında ve kültüralizmden doğan teorilerin perspektifinde incelemesinden gelir. (L)

MEAD (Richard), ingiliz hekimi (Stepney, Londra yakınları 1673 - Londra 1754). George II'nin hekimi idi. Londra Cerrahlar okulunda profesörlük yaptı. Bir hastahanenin kuruluşuna büyük maddî katkısı oldu. (L)

MEADE (George Gordon), kuzeyli amerikan generali (Cadiz 1815-Philadelphia 1872). Topçu subayı idi. 1847'de Meksika savaşına katıldı, sonra Ayrılık savaşı başlarında bir tugaya kumanda etti. Fredericksburg'ta yararlık gösterdi ve 1863'te başkumandan oldu, Gettysburg'ta general Lee'yi yenilgiye uğrattı. Fakat başarılarını değerlendiremediği için görevinden alınarak yerine general Grant getirildi. (L)

MEAD gölü, A.B.D.'de (Nevada) göl. 185 km uzunluğunda; Hoover Dam'ın yukarısında Colorado ırmağından oluşur. Turizm. (L)

MEÂDİB çoğl. i. (ar. *me'debe*'den *me'âdib*). *Esk.* Ziyafetler. (M)

MEADVİLLE, Pennsylvania'da şehir. Crawford idare bölümü merkezi. Erie'nin 53 km güneyinde; Erie ve Bessemer ve Lake Erie demiryolları üstünde. 16 671 nüf. Bir radyo istasyonu ve biri devlete ait, diğeri özel iki havaalanı vardır. Çeşitli tarım yapılan ve petrol çıkarılan bir bölgedir. Endüstride kullanılan ısıtma cihazları, sunî ipek, kumaş ipliği, kapı sürgüsü, stereoskop, fener ve fener camı fabrikaları önemli yer tutar. Şehrin Allegheny koleji, tarihi müzesi ve senfoni orkestrası vardır. 1788'e doğru bir ihtilâl subayı olan binbaşı David Mead tarafından kurulan şehir, onun adını almıştır. 1823'te birliğe katıldı. 1866'da resmen şehir oldu. Komisyoncu hükûmet tarafından yönetilir. (M)

MEÂHİZ çoğl. i. (ar. *me'haz*'dan *me'ahiz*). *Esk.* Kaynaklar, bir şeyin alındığı, çıktığı yerler. (M)

MEÂKİL çoğl. i. (ar. *me'kele*'den *me'âkil*). *Esk.* Yenilecek şeyler. || *Meâkil ve meşârib,* yiyecek içecek. (M)

MEAKIN (James Edward Budgett), ingiliz yazarı ve sosyal reformcusu (Londra 1866-ay. y. 1906). Reigate okulunda okudu. 1884-1893 Yıllarında babasının kurduğu *Times of Marocco* gazetesini yayımladı. En çok, Magrıplılar üstüne yazdığı kitaplarla tanınır. İngiltere'de sosyal reform ve sefaletin kaldırılması meseleleriyle ilgilendi. Shaftesbury konferanslarını düzenledi. Başlıca eserleri: *The Moorish Empire* (Magrıp İmparatorluğu) [1899]; *The Land of the Moors* (Magrıplılar Ülkesi) [1901]; *The Moors* (Magrıplılar) [1902]. (M)

MEAL i. (ar. *me'al*). *Esk.* Anlam, kavram, mefhum: *Bu mealde iradı kelâm eden zevatın ima ve ifade etmek istediklerinin, ben olduğuma, şüphe yoktu* (Atatürk). *İmdi sen, maiyyetinde Rûmlar ile beraber ya muzaffer oluncaya dek cenk ediniz, diye emr etmiş ve bu mealde cemaat-i Rûm'a hitaben bir emirname yazmıştır* (Cevdet Paşa). *O zamana göre imlâsı oldukça bozuk, meali çetrefil bir kadın yazısı* (Ahmed Rasim). || Meydana gelen şey, netice, sonuç. || *Meal-perver,* anlam dolu, anlamlı: *Vaz-ı meal-perverin eşardan güzel / Şair değil, fakat ne kadar şairanesin* (Tevfik Fikret). || *Bî-meal,* anlamsız, saçma. || *Hakikat-meal,* gerçek, içten. || *Hulâsa-i meal,* anlamın özü.

◆ **Mealen** zf. *Esk.* Özünü, anlamını alarak, anlamca, kelime kelime olmaksızın: *Bit metni mealen çevirmek.* (M)

MEANDR i. (fr. *meandre*). Süsl. Antik Yunan seramiklerinin bezemesinde kullanılan motif. Bir şeridin iç içe bir yanı açık dikdörtgen veya kareler yapacak biçimde kendi çevresinde dolanmasıyle yapılır. Seramiklerin boyun ve karın kısımlarında yer alır. Bazı büyük vazoların karın kısımlarında birkaç sıra meandr motifi bulunur. (M)

MEANDRİNA i. Ekvatoral denizlerde mercan resiflerinin oluşmasında önemli rol oynayan çok büyük ve çok sert polipöbeği. (Çanaklar öbeğin yüzeyinde dolambaçlı diziler halinde, poliplerse birbirine yapışık durumdadır.) [L]

MEANY (George), amerikalı sendikacı (New York 1894), American Federation of Labor'un başkanı (1952). Amerikan sendika hareketlerinin birleştirilmesine çalıştı. Bu birleşme, A.F.L. - C.I.O'nun 9 şubat 1955'te kurulmasıyle gerçekleşti ve Meany birliğin başkanı oldu. (L)

MEARIZ körfezi. Bk. SAROS *körfezi.*

MEARİB çoğl. i. (ar. *mie'rebe*'den *me'arib*). *Esk.* Hâcetler, istekler, istenen şeyler, gerekli şeyler. || Hizmetler. (M)

MEÂSİM çoğl. i. (ar. *me'sem*'den *me'âşim*). *Esk.* Günah edilecek, günaha girilecek yerler. || Günahlar. (M)

MEASİR çoğl. i. (ar. *me'sere*'den *me'aşir*). *Esk.* Güzel eserler, nişanlar, izler: *Bir fâ-i lin meâsiridir cümle hâdisât, / Ne iktizâ-yi çerh ü ne hükm-i zamânedir* (Ziya Paşa). || *Measir-i ber-güzîde,* güzel, seçme eserler. || *Measir-i i'tidal,* itidal eserleri. (M)

MEATCHİ (Antoine İdrissou), toegolu siyaset adamı (Sokode 1925). Tarım işleri uzmanı, İlk Grunitzky kabinesinde tarım bakanı, Togo halkları Demokratik Birliği başkanı (1958-1963) ve muhalefet lideri oldu. 1961'de Gana'ya sürüldü. 1963 Darbesinden sonra maliye ve planlama bakanlığı yaptı. Aralık 1966'ya kadar, cumhurbaşkanı yardımcısı oldu. Grunitzky ile Meatchi arasındaki iktidar kavgasının ocak 1967 hükûmet darbesine yol açtığı söylenir. Meatchi, bu yüzden görevlerinden uzaklaştırıldı. (M)

MEATH (gael dilinde **na Midhe**), İrlanda cumhuriyetinde (Leinster ili) idare bölümü, orta ovanın doğu kısmında; 67 300 nüf. İdare merkezi, *Trim.* (L)

MEATH (gael dilinde **Midhe**), başkenti *Tara* olan ve bugünkü Leinster'in kuzeyini kaplayan eski İrlanda krallığı. II. yy. da yüksek İrlanda kralının malikânesi olarak melaghlin'lerle, güneyli O'Neill'lerin malikâneleri ellerinden alınarak 1173'te Hugues kurulmuştu. Meath krallık ailesinden, O'de Lacy'ye verildi. Bölgenin hiç değilse bir kısmı, ingiliz Pal'ine bağlandı. (L)

MEATOTOM i. (fr. *méatotome*). Meatotomi yapmağa yarayan âlet. (L)

MEATOTOMİ i. (lat. *meatus,* delik ve yun. *tome,* kesme'den fr. *méatotomie*). Çok dar olan sidik yolunu genişletme ameliyatı. (L)

MEAUTİS (Georges), fransızca yazan isviçreli helenist (Montreux 1890). Neuchâtel üniversitesine profesör oldu ve Eskiçağ yunan sanatı ve edebiyatı üstüne birçok eser yayımladı: *Le Mythe de Promethee* (Prometheos Mitosu) [1919], *Âspects Ignorés de la Religion Grecque* (Yunan Dininin Bilinmeyen Yanları) [1925], *L'Ame Hellenique d'Apres les Vases Grecs* (Yunan Vazolarına Göre Helen Ruhu) [1932], *Eschyle et la Trilogie* (Aiskhylos ve Triloji) [1936], *les Chef-d'Oeuvres de la Peinture Grecque* (Yunan Resminin Şaheserleri) [1939], *Platon Vivant* (Yaşayan Eflatun) [1950], *Mythologie Grecque* (Yunan Mitolojisi) [1959], *Pindare le Dorien* (Dorlu Pindaros) [1962]. (L)

MEAUX, Fransa'da Seine-et-Marne idare bölgesinin merkezi, Marne'ın bir menderesi ile Ourcq kanalı kıyısında; 31 420 nüf. XIII. yy. da ve XIV. yy. başlangıcında inşa edilen Saint-Etienne katedrali (cephe kapısının ve çapraz sahının yan kapılarının süsleri, Meryemana ile Aziz Stephanus'un hayatındaki başlıca sahneleri temsil eder). Dayanıklı olmıyan kalkerli bir taştan yapılmış olan cephe, zamanla aşınmıştır. Şehrin en meşhur piskoposu Bossuet'nin («Meaux Kartalı») mezarı katedraldedir. Katedralin yakınındaki eski piskoposluk binalarında (XVII. yy.) XII. yy. dan kalma odalar vardır; yapı Bossuet müzesi ile planını Le Nôtre'un çizdiği bahçeyi kapsar; onarılmış olan Vieux-Chapitre de, XII. yy.' dan kalmadır. Galya-Roma surları kalıntıları; XV. yy. dan kalma kule. Meaux bir sanayi merkezidir: metalürji; un fabrikası; kimya ürünleri; karbon kâğıdı; yay; şekercilik; peynircilik; tuhafiyecilik; konfeksiyon (yağmurluk). — *İdare çevresi;* 245 939 nüf. (L)

Meaux anlaşması, 1229 Paris antlaşmasına bazen verilen ad. (Bu anlaşmayle Toulouse'lu Raymond VII, Fransa kralına boyun eğdi.) [L]

MEBAD veya **MEBADA** ünl. (fars. *mebad* veya *mebada*). *Esk.* Sakın, sakın olmaya ki, sakın ha: *Ve mebâdâ eyyâm-i baharu sayf geldikte Abaza emri dahi müşted ola deyu...* (Naima). [M]

MEBADİ çoğl. i. (ar. *mebde*'den *mebadî*). *Esk.* Evveller, önceler, başlangıçlar: *İşte, Efendiler, -dedi-, defterlerin yavaş yavaş mebadisi çıkıyor* (Atatürk). || İlk unsurlar, ilkeler. || *Mebadi-i ahvâl,* hallerin başlangıçları. || *Mebadi-i âliye,* felekleri, gökleri harekete ettiren ruhlar. || *Mebadi-i itikad,* itikada ait ilk bilgiler. || *Mebadi-i ûlâ,* ilk prensipler; başlangıçlar, hilkate ait meseleler. || *Mebadi-i ulûm,* ilk bilgiler, bilimin başlangıçları, ilkeleri. || *Mebadiy-ün-nihâyât,* İslâm'ın beş şartından dördü (namaz, oruç, zekât ve hac). [M]

MEBAHİS çoğl. i. (ar. *mebas*'tan *mebahiş*). *Esk.* Araştırma yerleri; tartışma konuları: *Lâkin niçin ol dilir-i bâhis / «Hayriyye» den açmamış mebâhis* (Ziya Paşa). *Bütün mebâhis-i hikmetin bilinmesi acaba / Verir mi tesliyet bir feylesof-i gamhâha* (Cenab Şahabeddin). || *Mebâhis-i ilmiye,* bilimsel bahisler. (M)

MEBALİĞ çoğl. i. (ar. *meblağ*'dan *mebaliğ*). *Esk.* Paralar, akçeler, akçe miktarları. || Ganimetler: *Emval-i ganâimden dahi Medîne'ye mebaliğ-i külliye geldi, hazine doldu* (Cevdet Paşa). [M]

MEBANİ çoğl. i. (ar. *mebna*'dan *mebani*). *Esk.* Binalar, yapılar, yapı yerleri: *M. Şemseddin'e göre «İslâmiyet terakkiye ve medeniyete mâni olsaydı Bağdat'ta, Semer-*

Foto. LAROUSSE

kand'da, Şam'da, Endülüs'te, Kudüs'te, Kirman'da, Mısır'da, İstanbul'da o kadar âbidat-ı muhallede, o kadar mebânî ve müessesât-ı medeniye, o derece eser-i terakki görülmezdi.» (P. Safa). || Temeller. || *Mebanî-i hayriye,* hayrat binaları (camiler, imaretler, hanlar, okullar, çeşmeler v.b.): *Ey kubbeler, ey şanlı mebanî-i münacat* (Tevfik Fikret). || *Mebanî-i kelâm,* sözün esasını meydana getiren şeyler. (M)

MEB'AS i. (ar. *mebaş*). *Esk.* Gönderilme, yollanma: *Gelelim zât-ı Reşid'in şerefi mebhasine / Söz mü var devleti ihyaya olan meb'asine* (Şinasi). [M]

MEBDE i. (ar. *bed'*'den *mebde'*). *Esk.* Baş, başlangıç, evvel: *Bittabi, genç bir müllâzim için, hayatı askeriyeye, buradan başlamak şayanı iftihar bir mebde teşkil etmez* (Atatürk). *Bugün Nihal için başka bir devrenin mebdeini teşkil edecekti* (H. Z. Uşaklıgil). *İstikra neticeden «mebde»e çıkmak demektir. Anlıyor musunuz?* (Ömer Seyfeddin). || Prensip, ilk unsur, ilke: *Düşüncelerdeki mebde bir olmasın varsın... / Değil mi gayesi bir hepsinin, ne korkarsın?* (M. Â. Ersoy). || Kaynak, kök: *Başka tarihî bir mebde tanımayan Prens dö Civan hayretle: «— Ya neden?» dedi* (Ömer Seyfeddin). || Bilgilerin ilk kısımları, ilmin ilk kısmı. || *Mebde-i aslî,* ilk örnek. || *Mebde-i sukut,* düşüş başlangıcı.

— Astron. *Esk. Mebdei metalî,* ilk semavî meridyen, itidaleyn dairesi. || *Mebdei meyl,* Ekvator üstünde güneşin geçtiği daire. || *Mebdei semt,* Azimut, gök küresinin herhangi bir noktasıyle güney yönü arasındaki açı.

— Coğ. *Esk. Mebdei arz,* Ekvator. Güneş ve ayın tutulmasına ait, ekliptik.

— Fels. *Esk. Mebdei tezad,* karşıtlık prensibi.

— Jeofiz. *Esk. Mebdei tûl,* boylam dairelerinin başlangıcı kabul edilen Greenwich'ten geçen ilk boylam dairesi.

— Tasav. Bir sâlikin Tanrı gerçeğine erişmek için hareket ettiği başlangıç noktası.

◆ **Mebdeiyet** i. *Esk.* Başlangıç olma hali: *Mebdeiyeti tabiatten nefy ile beraber insanda ispata çalışmak...* (Namık Kemal). [M]

MEBER i. (ar. *meberr*). *Esk.* İhsan, nimet verme, hayır işleme.

◆ **Meberrât** çoğl. i. *Esk.* Hayır için, sevap kazanmak üzere yapılan işler: *Kiminin bir yığın meberrâtı / Toplanır, heykel-i metînî olur* (M.Â. Ersoy).

◆ **Meberre** i. *Esk.* Hayır için, sevap kazanmak üzere yapılan iş. (M)

MEBGUZ sıf. (ar. *buğz*'dan *mebğûz*). *Esk.* Hoşlanılmayan, kin duyulan, nefret edilen: *Ey gayret-i milliye ki mebguz ve muhakkar* (Tevfik Fikret). [M]

MEBHAS i. Bk. MEPHAS.

MEBHUS sıf. (ar. *bahş*'tan *mebhûş*). *Esk.* Soluyan, solugan, tıknefes olmuş (insan veya hayvan). [M]

MEBHUS sıf. (ar. *bahş*'tan *mebhûş*). *Esk.* Bahs olunmuş, sözü geçmiş. || *Mebhus-ün-anh,* bahs olunmuş sözü geçmiş (nesne), bahsolunan (nesne). [M]

MEBHUT sıf. (ar. *beht*'ten *mebhût*). *Esk.* Hayrette kalmış, şaşmış, şaşırmış: *Hemen her geçişlerinde şurada burada dururlar; mebhut bir sükût ile, birbirlerine göstermeyerek, bir mütalâa teati etmeyerek bunlarla kendilerine bir göz ziyafeti keşide ederlerdi* (H. Z. Uşaklıgil). *Basık bir ev; kapının iç yanında bir tâbut, / Başında çınlayan âvâzı dinliyor, mebhut* (M.Â. Ersoy). *Güneş bâzan yakar fevk-üs-semâ bir şem'a-i beyzâ / Ervâh-ı zerrata; / Zeminden yükselir bir lerziş-i mebhut ü bî-mânâ / Semâvâta* (Tevfik Fikret). [M]

MEBIZ i. (ar. *me'bız*). *Esk.* Dizkapağının arkasındaki çukur. (M)

MEBİT i. (ar. *beyt*'ten *mebit*). *Esk.* Geceleyecek yer, geceyi geçirecek yer: *Mebit-i sâlif-üz-zikre iade ve tesyir...* (Sümbülzade Vehbi). [M]

MEBİZ i. (ar. *beyż*'den *mebîż*). *Esk.* Yumurtalık; rahmin sağında ve solunda bulunan guddeler, bezeler. (M)

MEBLÂĞ i. (ar. *bülûğ*'dan *meblağ*). Para miktarı, akçe; yekûn, tutar: *Cihan müştakın amma olmayınca meblâğı malûm / Gelip de hâk-i pâye yüzlerin kabil mi sürsünler* (Eşref). *Yoksa yüksek meblâğlar, birer birer kazanarak mı biriktirilir?* (Vâ-Nû). [M]

MEBLÛ sıf. (ar. *bel'*'den *meblû'*). *Esk.* Yutulmuş.

◆ **Meblûa** sıf. *Esk.* Meblû'un dişili. || *Lokma-i meblûa,* yutulmuş lokma. (M)

MEBLÛL sıf. (ar. *belâl*'den *meblûl*). *Esk.* Islanmış, ıslak; nemli, yaş: *Yüzünü atı ayağı bastığı hâke sürüp dümu-i çeşm-i giryan ile meblûl olan hâki...* (Naima).

◆ **Meblûle** sıf. *Esk.* Meblûl'ün dişili. (M)

MEBNA i. (ar. *binâ'*'dan *mebnâ*). *Esk.* Yapı yeri, bina yeri, temel. || Yapı, bina. (M)

MEBNİ sıf. (ar. *binâ'*'dan *mebnî*). *Esk.* -den dolayı, -den ötürü: *Firak-ı muhtelife, memlekette iki hükûmet mevcud olduğunu ve intihabatın bitarafane icra kılınmadığını sebep olarak göstermekte ve anasırı gayrimüslimenin dahi bilâhare bu sebebe mebni iştirak etmediğini dermeyan eylemesi pek melhuz bulunmakta...* (Atatürk). *Lüzumuna mebni bu lafızlar da Türkçe edebiyat arasına ithal edilir ise, lisanımız zenginleşir* (Ziya Gökalp). || Bina olunmuş, yapılmış, kurulmuş: *Bu âbidenin mebni olduğu tarih sahası ve inşası zamanı bu mermer kayanın ne demek istediğini anlatır.* (A. H. Müftüoğlu).

— *Esk. Mebni-ale-l-hikâye,* bir hikâyeden çıkarılmış veya bir hikâyeye dayanılarak söylenilen söz. || *Mebni aleyh,* üzerine kurulmuş olan.

— Gram. *Esk.* Arap yazısında son harfi hiç bir şekilde değişmeyen, sabit hareketli kelime.

◆ **Mebniyen** zf. *Esk.* Ayakta, yıkılmamış. || Bina halinde. (M)

MEBRUD sıf. (ar. *berd*'den *mebrûd*). *Esk.* Soğumuş, soğuk. (M)

MEBSUS sıf. (ar. *ibşâş*'tan *mebşûş*). *Esk.* Hayırlı, makbul, beğenilmiş: *Hudavendigâr-ı mebrurum birader-i kihterleri...* (Raşid). || Hayırlı, yararlı, beğenilmiş (iş).

◆ **Mebrure** sıf. Mebrur'un dişili. || İ. Kadın adı. (M)

MEBSUS sıf. (ar. *ibşâş*'tan *mebşûş*). *Esk.* İbraz olunmuş, gösterilmiş. || Açılmış (mektup). (M)

MEBSUS sıf. (ar. *bişâş*'tan *mebşûş*). *Esk.* Yayılmış, dağılmış, saçılmış. Herkese yayılmış, herkes tarafından duyulmuş: *Tabiat-i vücutta medsûs ve mebsus olan mücâzât-i a'mali...* (Naima). [M]

MEBSUT sıf. (ar. *bast*'tan *mebsût*). *Esk.* Yayılmış, açılmış: *Her cümle-i vesiada mebsut bin vücut, / Her kıt'a-i fesihada meşhut bin cihan* (Ziya Paşa). *Tabhane ve rıbat ve imaret-i mebsut-üs-sımat peyda eyledi* (Hoca Sadeddin Efendi). *Ridayi mübarekelerin mebsut edip...* (Nergisî). || Uzun uzadıya anlatılan (şey).

— Hattatlık. Arap harfleriyle meydana getirilen levhalarda yazı tarzlarından biri. (M)

MEBSUTA sıf. (*mebsût*'tan *mebsûta*). *Esk.* Mebsut'un dişili.

— Gram. *Esk. Zamme-i mebsuta,* arap harflerinden «vav»a «o»sesini verdiren zamme (ötre). [M]

MEBSUTEN zf. Bk. MEPSUTEN.

MEBŞURE sıf. (ar. *mebşûre*). *Esk.* Boylu boslu, vücudu ve yüzü güzel (kadın). [M]

MEBTUN sıf. (ar. *batn*'dan *mebtûn*). *Esk.* Salgın dizanteriye tutulan ve bu hastalıktan ölürse hükmen şehit sayılan (kimse). [M]

MEBTUTE i. (ar. *mebtûte*). *Esk.* Huk. Üç talâk (talâk-ı selâse) ile boşanmış kadın; «Üçten dokuza boş ol!» denilerek boşanmış olan kadın. (M)

MEBUS sıf. (ar. *ba's*'tan *meb'ûs*). Milletvekili: *Herkes mebus olmak istiyor bugün, / Ya ben durumuyum, nem eksik benim? / Yaşım da müsait, başım da düzgün,—Biraz da bu yolda yıpransın tenim!* (Y.Z. Ortaç). *Aradan biraz geçince, bilmem nerenin ikinci müntehiplerinden bir mektup: «Mebus seçeceğiz, kabul buyurunuz»* (M. Ş. Esendal). [Bk. MİLLETVEKİLİ.] || *Esk.* Peygamber olarak gönderilmiş (kimse): *Resûl-i Ekrem çıkıp: «Ben, şiir ile mebus olmadım, Fahriye ile dahi memur değilim. Fakat söyleyiniz bakayım», diye buyurdu* (Cevdet Paşa). || Gönderilmiş, yollanmış: *Hak seni milletin ihyasına etmiş meb'us / Dehenin mûcizegûdur suhanin sihr-i halâl* (Şinasi). || Öldükten sonra diriltilmiş olan (kimse).

◆ **Mebusan** çoğl. i. *Esk.* Mebuslar, milletvekilleri. || *Mebusân meclisi* (veya *meclisi mebusân*), üyeleri halk tarafından seçilmiş olan millî meclis. Meclis binası.

◆ **Mebusiyet** i. *Esk.* Mebusluk: *Mebusiyeti cihetinden beni nev'i olan efrad-ı şere ifaza eyleye* (Taşköprülüzade).

◆ **Mebusluk** i. mebus olma hali, milletvekilliği. (M)

MEBZUL sıf. (ar. *bezl*'den *mebzûl*). *Esk.* Bol, çok: *Bunun mücazatını vatanımız aleyhinde, pek mebzul bir surette görmekteyiz* (Atatürk). *Adanın mebzul güneşleri altında, onda ısınmayan, üşümekte devam eden bir şey var gibiydi* (H. Z. Uşaklıgil). *«Eliniz altında mestur ve nazar-ı humayununuz ile mer'i ve manzur oldukça ikisine dahi bereket, şâmil; ni'met mebzul olur»,* *dedim...* (Cevdet Paşa). (M)

MEBZULİYET i. (ar. *mebzûl*'den *mebzûliyyet*). *Esk.* Bolluk, çokluk: *Parmaklarının arasından mebzuliyetle kan sızıyor ağlıyordu* (Ömer Seyfeddin). *Duvarları, hücreleri, doymak bilmeyen bir heves-i mebzuliyetle örtecekti* (H. Z. Uşaklıgil). || *Mebzuliyet-i elvân,* renk bolluğu: *Eylûl ... Henüz renk ve râyiha bitmemiş, fakat baharın mebzuliyet-i elvânı o kadar gayr-ı mahsus bir surette çekilmiş, o kadar tekrar avdet etmemek hırmanı ile avdet eder gibi görünse bile hemen yine solup kararan hırçın, boş arzularla o kadar acı acı çekilmiş ki...* (Mehmed Rauf). [M]

MECAA veya **MECAAT** i. (ar. *cû'*, açlık'tan *mecâ'a* veya *mecâ'at*). *Esk.* Acıkma, açlık: *Sevk-ı mecaatle köylerine kadar inen kurtların...* (Cenab Şahabeddin). [M]

MECALİS çoğl. i. (ar. *meclis*'ten *mecâlis*). *Esk.* Köşkler. (M)

MECAL i. (ar. *mecâl*). Kuvvet, güç, derman: *Bacaklarımda kalkmağa hiç mecal yok. Sanki bir keskin kılıçla belimin ortasından ayrılmış gibiyim* (Y. K. Karaosmanoğlu). *Bir nigehle komadı derdimi takrire mecal / Çeşm-i mestin nice gûyaları hâmûş eyler* (Fitnat Hanım). || Fırsat, imkân.

◆ **Mecalsiz** sıf. Halsiz, bitkin, takatsiz: *İkide bir mecalsiz bacaklarının kıvrılıvereceğini zannediyorum* (F. R. Atay).

◆ **Mecalsizlik** i. Mecalsiz olma hali, dermansızlık, halsizlik: *Açlık, mecalsizlik, yenilmiş olmaktan utanıyor, yolda silâh kullanmadan ölmekten korkuyorduk* (R. H. Karay). [M]

MECALİ çoğl. i. (ar. *meclâ*'dan *mecâlî*). *Esk.* Aynalar. (M)

MECÂLİS çoğl. i. (ar. *meclis*'ten *mecâlis*). *Esk.* Toplanma yerleri, toplantılar, meclisler. (M)

Mecalis-ün-Nefâis (*Güzelliklerin Toplantıları*), çağatay şairi Ali Şir Nevaî'nin (1441-1501) eseri (1491). İlk türkçe şuara tezkiresidir. XV. Yüzyıl çağatay ve iran şairleri hakkında önemli bilgiler taşır. (M)

MECAMİ çoğl. i. (ar. *mecma'*'dan *mecâmi'*). *Esk.* Toplantı yerleri, toplanılacak yerler. (M)

MECAMİ çoğl. i. (ar. *mecmua'*'dan *mecâmi'*). *Esk.* Mecmualar, dergiler. (M)

MECAMIR çoğl. i (ar. *mecmere* veya *micmere*'den *mecâmir*). *Esk.* Buhurdanlar. (M)

MECANA ovası, Cezayir'de bölge, Hodna dağları ile (güneyde), Biban sıradağlarının kolları arasında, Demir Kapılar geçidinin ağzında. Bu yüksek ova (yükseltisi 900 m'yi aşar), bir tahıl tarımı bölgesidir. Mer-

kezi Borc-bu-Arreric. (L)

MECANIK veya **MECANİK** çoğl. i. (ar. *mencınık*'tan *mecānık*). *Esk.* Mancınıklar. (M)

MECANİN çoğl. i. (ar. *mecnūn*'dan *mecānin*). *Esk.* Aklını kaybetmiş kimseler, deliler: *Artık, vatanla, milletle hiçbir alâkayı vicdaniye ve fikriyesi kalmamış bir sürü mecaninin devlet ve millet istiklâl ve haysiyetinin muhafızı mevkiinde bulundurulması nasıl tecviz olunabilirdi?* (Atatürk). || *Dâr-ül-mecanin*, tımarhane. (M)

MECARİ çoğl. i. (ar. *mecrā*'dan *mecāri*). *Esk.* Su yolları, mecralar.

— Anat. *Esk. Mecariyi teneffüsiye*, nefes boruları.

— Zool. *Esk. Mecariyi havâiye*, bazı hayvanların başlarının üstündeki hava deliği. (M)

MECAZ i. (ar. *cevāz*'dan *mecāz*). Bir ilgi veya benzetme sonucu gerçek anlamından başka anlamda kullanılan söz. (Bk. ANSİKL.) || *Esk.* Gerçek olmayan. || Geçecek yer, yol.

— ANSİKL. Ed. *Mecaz*'lar genellikle, kelimelerin gösterdikleri anlamlarda veya kullanılışlarında, söze hoşluk, canlılık, kuvvet vermek için yapılan değişikliklerdir. Türkçe, mecaz bakımından çok zengindir.

Mecazlar iki bölüme ayrılır: 1. *kelime mecazları*, kelimenin gerçek anlamından başka anlamda kullanılmasıdır; 2. *fikir mecazları*, kelimelerde bir değişiklik yapmadan, fikrin ifadesinde başkalık göstermeğe yarayan mecaz çeşitleridir. Kelime mecazlarının türleri şunlardır: 1. bir sözün gerçek anlamını kaldırarak, benzerliği olan bir diğer anlamı iğreti olarak verme. Buna istiare denir. (Bk. İSTİARE); 2. yüzeydeki anlatımın altında başka bir anlam olduğunu belirtme yoluyle yapılan mecaz. Buna istiarei temsiliye (alegori) denir. (Bk. ALEGORİ); 3. kelimenin, gerçek anlamıyle mecazî anlamı arasında benzerlik ilgisinden başka bir ilgi bulunması şeklindeki mecaz. (*Mecazı mürsel* denir); 4. sözün etkisini çoğaltmak için bir yerinde kesme, sonucu okurun anlayışına bırakma şeklinde mecaz (*katı'* denir); 5. bir düşünceyi anlatırken, gereksiz kelimeleri kullanma şeklindeki mecaz (*haşiv* denir). (Bk. HAŞİV.) *Fikir mecazları*, teşbih*, tezat*, telmih*, mübalâga,* teşhis* ve intak* şeklindeki mecazlardır.

◆ **Mecazen** zf. *Esk.* Mecaz yoluyle. (M)

MECAZÎ sıf. (ar. *mecāz*'dan *mecāzî*). *Esk.* Mecazla ilgili mecaz olarak kullanılan. (*Zt.* HAKİKÎ.) || *Mânâ-yı mecazî*, gerçek olmayan anlam. || *Aşk-ı mecazî*, yeryüzündeki güzelleri, dolayısıyle Tanrı'yı sevme. || *Mülk-i hakikî ve mecazî*, Tanrı'nın gerçek ve mânevî âlemi. (M)

MECAZİB çoğl. i. (ar. *meczūb*'dan *mecāzib*). *Esk.* Meczuplar, sevgiden aklını kaybetmiş olanlar. || Dervişler, abdallar. (M)

MECAZLI sıf. (*mecaz*'dan *mecaz-lı*). Leng. Asıl anlamından saptırılarak benzetmeli olarak kullanılmış kelime (msl. *Kasabaya giden yol* [asıl anlam]. *Hayat yolu* [mecazlı anlam]). || *Mecazlı üslûp*, benzetmeli, istiareli üslûp. (M)

MECBUB sıf. (ar. *cebb*, kesme'den *mecbūb*). *Esk.* Cinsiyet organları kesilmiş (erkek). [M]

MECBUL sıf. (ar. *cibillet*'ten *mecbūl*). *Esk.* Yaratılmış. || Meydana getirilişinde, yaratılışında bir hal bulunan.

◆ **Mecbule** sıf. *Esk.* Mecbul'un dişili: *Mahcubiyet-i mecbulesi mani-i şikâyet olur* (Ahmed Midhat). [M]

MECBUR sıf. (ar. *cebr*'den *mecbūr*). Herhangi bir konuda yükümlü, bir şeyi yapmak zorunda, zaruretinde olan: *Maamafih, sana şunu da söylemeğe mecburum ki, artık burada kalamazsın* (R. N. Güntekin). *Eski ahbaplarım beni birçok şeylere rağmen sevdiklerini göstermeğe kendilerini mecbur sanıyorlardı* (A. H. Tanpınar). || —*Esk.* Kırıldıktan sonra tekrar eski haline getirilmiş olan. || Gönlü alınmış, memnun bırakılmış. || Meftun, bağlı, düşkün. || *Mecbur etmek*, zorlamak, yükümlü tutmak: *Bununla beraber nezaket ve muaşeret zaruretleri vardır ki insanı ister istemez ziyaretlere mecbur eder* (B. Felek). || *Mecbur olmak*, bir şeyi yapmak zorunda kalmak, mecburiyet duymak: *Gayet sakindi, yapmaya mecbur olduğu işin ne kadar ağır olduğunu bilmiyor değildi* (Sabahattin Ali).

— ÇEŞ. DEY. *Mecbur kalmak*, zorunda kalmak: *Kendini aldatmak için eline aldığı dikiş bazen dalgınlıktan yanlış oluyor, sonra sökmeğe mecbur kalıyordu* (Mehmet Rauf). || *Mecbur tutmak*, yükümlü saymak, mecbur etmek: *Fakat, memleketin büyük menfaati, beni bu yolda harekete mecbur tutuyordu* (Atatürk). [M]

MECBUR (Ahmed), türk şairi (Çankırı 1853 - ay.y. 1919). Medrese öğreniminden sonra rüştiyeyi bitirdi. Bir süre ticaret mahkemesinde kâtiplik, başkâtiplik yaptı. İcazetname alarak Osmanlı medresesine müderris oldu (1884). İdadî mektebi (lise) akaid ve yazı öğretmenliği, cami hatipliği yaptı; bir kitaplık kurdu. Nakşıbendî tarikatına girdi. Şiirlerini *Divan*'ında topladı. (M)

MECBUREN zf. (ar. *mecbūr*'dan *mecbūren*). Kendi isteğinin dışında, zorla, mecburî olarak: *Bir şeyi mecburen kabul etmek.* (M)

MECBURÎ sıf. (ar. *mecbūr*'dan *mecbūrî*). Kaçınılmaz, zorunlu şeyler için kullanılır; kanunun, kurumların zarurî kıldığı veya görgü gereği olan: *Mekteplerde mecburî din dersi konmamasına sebep, Türkiye'de yeniden mezhep kavgalarına, millî birliğe ve bütünlüğe zarar verecek bir fırsat verilmek istenmeyişidir* (F. R. Atay). *Askerlik hizmeti mecburîdir. Kıyafet mecburîdir.* (*Zt.* İHTİYARÎ.) || *Mecburî hizmet*, devlet tarafından zorla yaptırılan görev. || *Mecburî istikamet*, gidilecek tek yön. *Yeni.* Zorunlu.

— Havc. *Mecburî iniş*, uçak, helikopter v.b.deki herhangi bir arıza veya başka bir sebeple yapılan iniş.

— Huk. *Mecburî* (*zarurî*) *dava arkadaşlığı*. Bk. DAVA *arkadaşlığı*. || *Mecburî hizmet*, idare tarafından ve idare hesabına yurt içinde veya yurt dışında öğrenim gören, eğitilen, staj yapan veya bilgilerini artıran kişilerin, belli bir süre kamu görevi yapmaları ve bu süre dolmadan kural olarak, bu hukukî statüden çıkmamaları yükümünü ifade eder. (Bk. ANSİKL.) || *Mecburî iştifak*. Bk. İRTİFAK. || *Mecburî sigorta*. Bk. SİGORTA. || *Mecburî tahkim*. Bk. *Kanunî* HAKEM. || *Mecburî tedavül*. Bk. PARA.

— ANSİKL. Huk. Devlet memuru olmak, idarenin tayin işlemi yapmasıyle mümkündür; fakat, memur olacak kişinin bu yolda bir isteğinin, iradesinin bulunması da gerekir. Aynı şekilde, isteğiyle memur statüsüne girmiş olan bir kimsenin, kanunların öngördüğü bazı kayıt ve şartlarla, bu statüden çıkması da mümkün olmalıdır. İstimval gibi istisnaî bir kurum (bk. İSTİMVAL) bir tarafa bırakılırsa, bu kuralın uygulanmadığı alan olarak yalnız *mecburî hizmet* gösterilebilir. Gerçekten, mecburî hizmetle yükümlü olanların, önceden objektif olarak belirlenmiş kurallar gereğince, kamu görevi yapmaları mecburîdir. Türkiye'de bu konuyu genel olarak 657 sayılı Devlet Memurları kanunu düzenler. Bu kanunun 224. maddesine göre, yurt içinde devlet hesabına okutulan öğrenciler, öğrenim süreleri kadar; yurt dışındaki öğrenim kurumlarında devlet hesabına öğrenimlerini bitiren öğrenciler de öğrenim sürelerinin iki katı kadar mecburî hizmetle yükümlüdürler. Bu sürelerin hesabına tatiller de girer. Ayrıca, devlet memuru olduğu sırada, yetiştirilmek, eğitilmek ve bilgilerini artırmak veya staj yapmak için dış ülkelere gönderilenler yurt dışında kaldıkları sürenin iki katı kadar mecburî hizmet yaparlar.

Kanun, mecburî hizmetle yükümlü bulunan ve henüz memurluk görevine tayin edilmemiş olanların, yarışma sınavına sokulmadan tayin edilmeleri gerektiğini de belirtir. Böyle bir durum, devlet memurları kanununun temel ilkelerinden olan, liyakat ilkesine aykırı düşer, fakat, bu istisnaî hüküm bazı mecburiyetler sebebiyle kanunda yer alır. Türkiye'de yetişmiş eleman temini güçlüğünü yenebilmek bakımından bu hükümün faydalı olacağını savunmak mümkündür.

Mecburî hizmete yükümlü olanların, eğitim, yetiştirme veya staj sürelerinin bitiminden başlayarak, en çok bir ay içinde, kendilerine bu imkânı sağlayan kuruma başvurmaları gerekir. İdare, bu başvurma üzerine en geç üç ay içinde bir tayin yapmak zorundadır. Bu tayin, uzmanlık kazanmış bir kişi için uzmanlığıyle ilgili bir göreve yapılmalıdır. Üç ay içinde idare, yani ilgili kurum bir tayin yapmazsa, mecburî hizmet yükümlülüğü kalkar. Süresinde başvurmayan veya tayin için gerekli belgelerini tamamlamayanlar, yol giderleri de dahil olarak kendilerine kurumlarınca yapılmış masrafları iki kat ödemek zorundadırlar. Tayinden sonra, yükümlü bulundukları mecburî hizmeti bitmeden ayrılmış veya bir ceza sebebiyle memurluktan çıkarılmış olanlar, mecburî hizmetlerinin eksik kalan kısmıyle orantılı miktarı iki kat olarak ödemeye mecburdurlar. 657 Sayılı kanun, askerlikte geçen süreyi mecburî hizmetten saymaz; çünkü askerlik bütün erkek vatandaşlar için genel bir yükümlülüktür. (M)

MECBURİYET i. (ar. *mecbūr*'dan *mecbūriyyet*). Mecbur, yükümlü, zorunlu olma, zarurîlik hali, yükümlülük: *Artık İstanbul Anadolu'ya hâkim değil, tâbi olmak mecburiyetindedir* (Atatürk). *Mutlaka vilâyetlerden birine gitmek mecburiyetindeyim* (R. N. Güntekin). *Annesi bu hususta ona bir şey söylemiyor, o da Yusuf'a söylemek mecburiyetinden kurtuluyordu* (Sabahattin Ali). *Yeni.* Zorunluluk.

— DEY. *Mecburiyetinde kalmak*, zorunda kalmak: *O da bunun üzerine susmak mecburiyetinde kaldı* (Vâ-Nû). [M]

MECCAN sıf. (ar. *meccān*). *Esk.* Bedava, parasız. (M)

MECCANEN zf. (ar. *meccān*'dan *meccānen*). *Esk.* Parasız olarak, bedava: *Dedi «meclisçe münasipse basılsın da hemen / Okusun taşralılar gönderelim meccânen* (M. Â. Ersoy). [M]

MECCANÎ sıf. (ar. *meccān*'dan *meccānî*). *Esk.* Parasız, bedava: *Leylî mekteplere ne kadar meccanî talebe alındığına ve nerelerde iptidaî mektepleri açıldığına...* (Atatürk). || *Leylî meccanî*, parasız yatılı.

◆ İ. Parasız yatılı okuyan öğrenci: *Her sınıfta birkaç tane meccanî vardır* (Ömer Seyfeddin).

◆ **Meccaniyet** i. *Esk.* Meccanîlik. (M)

MECCANİLİK i. (*meccanî*'den *meccanîlik*). Ücretsizlik, bedava olma.

— İda. huk. Kamu hizmetlerinin, bir ücret ödenmesi aranmaksızın genel yararlanmaya açık tutulması.

— ANSİKL. İda. huk. Kamu hizmetlerinin genel yararlanmaya açık olması, bu hizmetlerden ücretsiz olarak yararlanabilmeyi gerektirir. Meselâ ilköğrenim parasızdır; toplu hizmetlerden yararlanabilecek demektir. Bu da hukukun temel ilkelerine, eşitliğe aykırı düşer. Ancak, bir hizmet karşılığında ücret alınmaması, hiç para alınmaması anlamına gelmez. Bazı kamu hizmetleri parasızdır; bazıları da belli bir para alınmasını gerektirir. Meselâ ilköğrenim parasızdır; toplu işlemleri ve radyo-televizyon paralıdır. Ancak bu para bir ücret niteliğinde değil; bir harç, bir vergi niteliğindedir. Bir ücret olmadığı için de, iktisadî hesaplar, serbest piyasa amortisman ve kâr düşüncesinden çok, hizmetten yararlanacakların ödeme imkânlarına, hizmeti yürüten idarenin verimli bir şekilde hizmeti görmeğe devam edebilmesi esaslarına dayanır. (M)

MECD i. (ar. *mecd*). *Esk.* Büyüklük, ululuk. || *Dâme mecdühu*, «ululuğu sürsün!». (M)

MECDÎ (Abdülaziz). Bk. ABDÜLAZİZ MECDÎ.

Mecd suresi. Bk. FATİHA *suresi*.

MECDUD sıf. (ar. *cedd*'den *mecdūd*). *Esk.* Nasipli, bahtiyar. || İ. Erkek adı. (M)

MECDUL sıf. (ar. *cedl*'den *mecdūl*). *Esk.* Sağlam (kimse veya şey). || Sıkı bükülmüş, bükümlü (ip). [M]

MECDUR sıf. (ar. *mecdūr*). Tıp. *Esk.* Çiçek çıkarmış (kimse). [M]

MECDÜDDEVLE (Ebu Talib Rüstem), Büveyhî hükümdarı (990 - ?). Babasının ölümünden sonra annesinin vesayeti altında hükümdarlık yaptı. 998'de Taberistan, Mezenderan ve Gilan'ı yönetimi altına aldı. Bir süre sonra vezirinin yardımıyle annesinin etkisinden kurtulmak istedi; fakat başaramadı. Bunun üzerine kardeşi Şemsüddevle başa geçti. Bir yıl sonra Mecdüddevle tekrar hükümdar oldu. Şemsüddevle 1015'te Rey şehrini aldı; annesi ve kardeşi kaçmak zorunda kaldılar.

Orduda çıkan ayaklanma yüzünden gene başarıya ulaşamadı. Annesi Seyyide, ölümüne kadar yönetime el koydu (1029). Bilim ve edebiyatla ilgilenen Mecdüddevle'nin devlet işleriyle uğraşmaması karışıklıklara yol açtı. Bir süre sonra Sultan Mahmud bin Sebük Tiğin, Rey'e ordu gönderdi, şehir alındı, Mecdüddevle ve oğlu esir edilerek Horasan'a götürüldü. (M)

MECDÜLMÜLK, selçuklu devlet adamı (1094-1099). Selçuklu sultanı Melikşah'ın müstevfîsi (tahsildar) olan Şerefülmülk'ün naibiydi. Melikşah'ın ölümünden sonra başlayan kardeş kavgalarında önemli işler gördü. Bir süre sonra Sultan Berkyaruk'un annesi aracılığıyle müstevfî oldu. Berkyaruk'un gençliğinden, devlet işlerindeki tecrübesizliğinden yararlanarak yönetimi ele geçirdi. Bu yüzden Belh, Tirmiz, Horasan bölgelerine hâkim olan Arslan Argun ile arası açıldı. Mecdülmülk, şia inançlarına eğilim gösterdiğinden Fatımîliğin bu bölgelerde yayılmasından sorumlu tutuldu. Müeyyedülmülk, bu durumdan yararlanarak, Gence'de hüküm süren Melik Muhammed bin Melikşah'ı, kardeşi Berkyaruk'a karşı, ayaklandırmağa çalıştı. Bu sırada Berkyaruk'un emîrlerinden Borsuk, Batınîler tarafından öldürüldü. Öteki emîrleri ve oğulları Baruk'un öldürülmesine sebep olan Mecdülmülk'ü teslim aldıktan sonra parçaladılar. (M)

MECELLE i. (ar. *mecelle*). *Esk.* Kitap, dergi.

◆ **Mecellât** çoğl. i. *Esk.* Kitaplar: *İşte envа-ı mecellât ü tevarih-i selef* (Şinasi). || *Mecellât-ı atîka,* eski kitaplar. (M)

Mecelle, Tanzimatın ilânından sonra, 1869 -1876 arasında yapılan çalışmalarla hazırlanan ve muamelâta ilişkin fıkıh hükümleriyle bu konulardaki çeşitli içtihadı bir sistem içinde biraraya getiren medenî kanun. İslâm hukukunun uygulandığı imparatorluk devrinde, Ebussuud Efendi, Âli Efendi (Zembilli) v.d. hukukçuların, fetvalarla ortaya çıkan yol gösterici görüşlerine rağmen, içtihatların çokluğu ve çeşitli mezheplere göre beliren farklılıklar yüzünden uygulama güçlükleri belirmişti. Özellikle, Tanzimatla birlikte batı hukuk kurumlarının alınmağa başlanması üzerine kurulan Nizamiye mahkemeleri, kendi konularıyle ilgisi bulunan islâm hukuku esaslarını Türkçe olarak ve toplu bir şekilde bulamıyor, yargılama hizmeti bu sebeple yetersiz kalıyordu. Bu durum karşısında tutulabilecek iki yol vardı: ya Batıdan bir medenî kanun alınacak veya islâmî esasları birleştiren ve türkçeleştiren bir kanun hazırlanarak kabul edilecekti. Birinci görüş, Âli Paşa tarafından savunulurken, Cevdet Paşa ikinci görüşün önderliğini yapıyordu. Sonunda Cevdet Paşanın savunduğu fikir kabul edildi ve Fransız Medenî kanununun alınmasından vaz geçilerek hanefî mezhebinden derlenecek en uygun hükümlerin biraraya getirilmesine karar verildi.

Hazırlanacak kanunla ilgili çalışmaları yürütmek üzere 1869 tarihinde resmî bir kurul meydana getirildi. «Mecelle cemiyeti» adı verilen bu kurula çoğunlukla Cevdet Paşa başkanlık etti; Mecelle'nin çeşitli kitaplarının tamamlanmasından sonra bu cemiyet, 1888'de padişah iradesiyle lağvedildi. *Mecelle*'nin hazırlanmasında amaç, fıkıh ilminin, çağın gereklerine ve ortaya çıkan günlük ihtiyaçlara cevap verebilecek hükümlerinin biraraya getirilmesiydi. Mecelle-nin veya tam adıyle *Mecellei Ahkâmı adliye*'nin gerçek anlamıyle bir kanun sayılması mümkün değildir. Çünkü Mecelle, bugünkü kanunlar gibi yetkili bir yasama organı tarafından meydana getirilmedi; bir bilim-sel kurulca hazırlandı, çeşitli *kitaplar*, yani bölümler halinde değişik zamanlarda yürürlüğe kondu ve bir kısmı Meclisi Vükelâdan geçerek sadrazam aracılığıyle padişaha arzedilirken, bir kısmı da doğrudan doğruya şeyhülislâm tarafından padişahın iradesine sunuldu. Ayrıca Mecelle, tamamen dinî esaslara dayatılan ve sadece öteden beri uygulanan fıkıh hükümlerini biraraya getirmiş ve derlemişti. Üstelik, uygulanması mümkün olmayacak birtakım genel ve yol gösterici mantık kurallarına da yer verdi. Bununla birlikte, gerçek kanunkoyucu iradesine sahip olan padişahın iradesiyle ortaya çıkması, mecelleyi, uyulması zorunlu ve kanun niteliğinde bir hukukî mesnet olarak kabul etmek için yeterlidir.

Mecelle, bir giriş ve on altı *kitap*'tan meydana gelir. Bu kitaplar: bey, icare, kefalet, havale, rehin, emanet, hibe, gasp ve itlâf, hacir, ikrah ve şufa, şirket, vekâlet, sulh ve ibra, ikra, dava, beyyinat ve kaza'dır. Mecelle'nin bütünü 1851 maddedir. Maddelerden birçoğu, düzenlenen hükmün anlaşılmasını sağlayacak örneklerle açıklanmıştır. Özü bakımından ise mecelle, irade serbestliğini temel kural kabul eden bir yapıdadır. Ancak, kişilerin irade serbestliği kuralı Mecelle'nin esasını meydana getirilen dinî kurallara uyduğu ölçüde geçerlidir. Giriş kısmında bulunan ve ahlâkî esasların iktisadî ihtiyaçlara düşüncelerin üstünde tutulacağını gösteren hüküm de bunu gösterir. Gerçekten, 30. maddede: «*Def'i mefâsid celb-i menâfi'den avlâdır*» (fenalığın, haksızlığın ortadan kaldırılması, çıkarlar sağlamaktan üstündür) denilir. Öyleyse, haksız bir durumun korunmasında iktisadî bir fayda olsa bile, bunun kaldırılması gerekir. Meselâ, haksız olarak başkasının arsasına yapılmış bir bina, yıkılması millî servet bakımından bir zarar teşkil edecek bile olsa, malik istediği takdirde yıkılabilecektir. Mecelle'de *kavaidi külliye* (genel kurallar) adı verilen giriş kısmı vecizeler halinde birtakım ilkeleri sıralar. Bu ilkeler genel niteliktedir ve öteki bölümlerdeki kurallara ışık tutmak için konulmuştur. Meselâ 2. maddede: «Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir» denmiştir. Bunun gibi 12. maddede de, «kelâmda aslolan mânâyı hakikî» hükmü konulmuştur. Bütün bu tür kurallar, kanun hükümlerinin nasıl uygulanacağını, yorumların nasıl yapılması gerektiğini gösterir. Kavaidi külliye arasında, örf ve âdetin önemini belirten, ahlâkî esaslara değinen, haksız fiillerden doğan tazminat meselelerinde sorumluluk konusunu açıklayan kurallar bulunur. Özellikle, kusur meselesinde Mecelle, islâm hukukuna dayandığı için, avrupa hukukunun o günkü seviyesinin üstündedir; çünkü haksız fiillerden doğan sorumluluk konusunda kusurlu, yani sübjektif esası değil, objektif esası kabul eder. Nitekim, «mazarrrat menfaat karşılığıdır», «külfet nimete ve nimet külfete göredir» şeklinde ifade edilen kurallar bunu gösterir. Bu hükümlerden anlaşıldığına göre, bir faaliyet, fiil veya şey kime aitse, kim bunlardan yarar sağlıyorsa, bunlardan doğacak zarar da ona ait olacaktır. Meselâ, bir işletme sahibi hiç bir kusuru bulunmasa, her türlü tedbiri önceden almış olsa bile, bu işletme faaliyetinden doğabilecek zararları karşılamak zorundadır.

Mecelle'nin her kitabı, ayrı giriş ve bâblara ayrılır. Genelden özele doğru giden belli bir sistematiği vardır. Ancak, bazı kitaplarında bütünlük olmadığı, değişik meselelere aynı kitapta yer verildiği için tenkit edilir. Meselâ, «Emanetler» kitabında hem «vedia» hem de «âriyet» hakkında; «hacir», ikrah ve şufa'ya ilişkin kitapta, kişi haklarıyle aynî haklara ait hükümler biraraya getirilmiştir. Bunlara karşılık Mecelle'nin son dört kitabı doğrudan doğruya medenî hukukla ilgili değildir. Bu kitaplarda, hukuk yargılama usulü kurallarına yer verilmiştir. «İkra, dava, beyyinat, kaza» kitaplarında, delil, şahitlik, yemin, hâkimliğin nitelik ve şartları gibi usule ilişkin kurallar konulmuştur. Oysa, medenî hukukun belki en önemli bölümünü meydana getiren, evlenme, boşanma, nafaka ve nesep gibi aile hukukuna; kişi hukukuna, miras ve vasiyete, vakfa dair hükümler Mecelle'de yer almamıştır. Mecellenin dışında kalan bu kişi, aile ve miras konuları yine islâm hukuku esaslarıyle düzenlenmiştir. Ancak, bu konulardaki kurallar Mecelle gibi biraraya getirilmediği içindir ki doğrudan doğruya fıkıh kitaplarındaki hükümlere bağlı tutuldu. Vakıflar konusunda da durum böyledir. Neden bu şekilde eksik bir düzenleme veya derleme yapıldığı konusunda çeşitli düşünceler ileri sürüldü. Bir fikre göre, Mecelle cemiyeti, eksik kalan meseleleri de birer kitap halinde hazırlamak istedi, fakat lağvedildiği için buna imkân bulamadı. Başka bir fikre göre de, aile, kişi, miras ve vakıf konuları yalnız muamelâta değil, aynı zamanda ibadete de ilişkin olduğundan Mecelle'nin hangi din ve mezhepten olursa olsun bütün kişilere uygulanabilmesi için bu yol seçilmişti. Nitekim, Mecelle'nin mazbatasında, evlenmenin hem ibadet hem de muamele niteliğinde görüldüğü için karma bir işlem sayıldığı belirtilir. Mecelle'nin dışında kalan hususlarda, müslümanlar için şer'iye mahkemelerinin, hıristiyanlar için de dinî ve ruhanî mercilerin yetkili olduğu kabul edilmişti. Mecelle, Osmanlı devletinin daha önceki hukuk düzenine göre önemli bir aşama kabul edilir. Özellikle tanımlamaları, ayrıntılı hükümleri kapsaması, hâkimin takdir yetkisini sınırlaması, bugün için ihtiyaçları karşılamağa yetecek nitelikte olmamakla birlikte, Osmanlı devletinin gerileme ve hattâ çöküş döneminde bazı faydalar sağladı. Nitekim, bu sebeple Mecelle, arap ülkelerinde iyi karşılandı ve uygulandı. Mecelle'nin en önemli noksanı, temeli bakımından dinî esaslara bağlanmış olmasıdır. Çünkü dinî esasların, yeni ihtiyaçlara göre değişme esnekliği yoktu. Ayrıca, yalnız hanefî mezhebinin tanınmış hukukçularının düşünce ve içtihatlarına dayanıldığı için de genelliği bakımından yetersiz görülebilir. Mecelle'nin darlığı, özellikle ticaret hukuku alanında olumsuz sonuçlar yarattı. Mecelle'nin mal anlayışı, akitlerin çeşitli şartları hakkındaki sıkı hükümleri sözleşme serbestliğine dayanan ticaret çevrelerinin ihtiyaçlarına uymadı ve uyuşmazlıkların çözümünde güçlükler yarattı. Bu yetersizlikler çoğaldı ve Adliye nezaretinde kanunların ıslahı için çeşitli komisyonlar meydana getirilerek çalışmalara başlandı. Bu komisyonlar, medenî kanun, ticaret kanunu, icra kanunu, aile hukuku kanunu ve sulh mahkemeleri kanunu komisyonları idi. Medenî kanunu hazırlamakla görevli komisyon, önce yeni kanunun dayanacağı genel ilkeleri tespitle işe başladı. Ancak, temel ilke yine de *Kur'an*'da ve hadislerde yazılı olan hükümlere aykırı hiç bir kural kabul etmemekti. Bununla birlikte, hâkimin takdir yetkisinin geniş tutulması eğilimi kuvvetlendi. Bu arada, özel bir çalışmayle İsviçre Medenî kanunu tercüme edilmeğe başlandı. Komisyonların çalışmaları Birinci Dünya savaşı içinde de devam etti. Ankara hükûmetinin kurulmasından sonra, bu komisyonların faaliyeti durduruldu. 1924'te yeni komisyonlar toplandı. Avrupa'da okumuş türk hukukçularının çabaları ve Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki laiklik anlayışı sonunda bugünkü Türk Medenî kanunu kabul edildi (17 şubat 1926). Türk Medenî kanununun uygulanmasını göstermek için

Pierre MECHAİN
Cabinet des Estampes, Paris

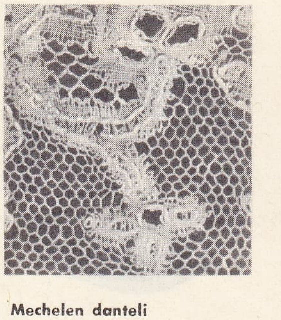

Mechelen danteli

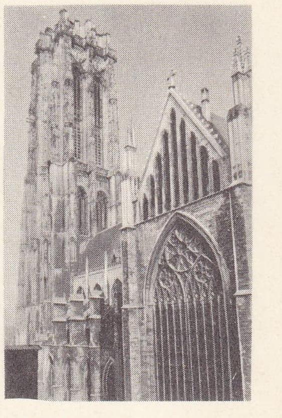

Saint-Rombaut katedralinin kulesi

MECHELEN
Notre-Dame-d'Hanswyck

Foto. LAROUSSE

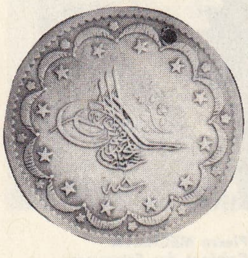

ön yüz

Mecidiye

arka yüz

çıkarılan 4 ekim 1926 tarihli ve 864 Sayılı kanunun 43. maddesinde, Mecelle'nin yürürlükten kaldırıldığı belirtildi. (M)

MECELLEŞMEK ortaklş. f. *Halk dili.* Bk. BECELLEŞMEK. (M)

MECENNE i. (ar. *cinn*'den *mecenne*). *Esk.* Cini çok olan yer. ‖ Delilik. (M)

MECERDA (VAD—) [Kartacalılar zamanında *Mecerda*, romalılar zamanında *Bagradas*], Kuzeydoğu Afrika'da vad; 365 km. Cezayir'de (Annaba idare bölgesi), Suk-Ahras'ın güneyinden doğan ırmak, Konstantin ovalarının bir kısmını akaçlar. Vâdisi Tunus'ta aşağı kesime doğru genişleyerek tahıl tarımı yapılan bir alüvyon ovaları dizisi meydana getirir: batıdan doğuya doğru Rebka ovası (Gardimau ovası), Darkla (Suk-el-Arba ovası) ve büyük bir kolun (Mellegue) ulaştığı Merja (Suk-el Hemis yaylası) uzanır. Ved-Zerga-Testu boğazları, bu havzaları, sık sık çok şiddetli nehir kabarmalarıyle su baskınına uğrayan aşağı kesim ovalarından ayırır. Kuzey Afrika kıyısının tek deltası olan Mecerda'nın sağlığa zararlı deltası, 75 000 hektarlık bir alanı kaplar. Eski Utica körfezini doldurmuş olan bu delta, bugün barajlar ve kanallar sayesinde akaçlanır ve sulanır. (L)

MECERDA dağları, Cezayir ve Tunus'ta dağlar, Mecerda'nın yukarı çığırının her iki kıyısında. Yapıları ve engebeleri karmaşık (tümsekler ve çanaklar dizisi) olan Mecerda dağları, Atlas dağları ve Tel alanının bitiştiği yerde Kuzey Tunus'a yerde birbirine yaklaşan kuşaklar meydana getirir. (L)

MECERRE i. (ar. *mecerre*). Astron. *Esk.* Samanyolu. (M)

MECEZ-EL-BAB, Tunus'ta (Beja ili) komün, Mecerda kıyısında; 410 nüf. Yakınında kartacalılardan ve romalılardan kalma yıkıntılar. (L)

MÉCHAİN (Pierre), fransız astronomu (Laon 1744 - Castellon de la Plana 1804). 1772'de Lalande tarafından hidrografya haritacılığına getirildi. 1784'ten sonra *Connaissance des Temps* (Zaman Bilimi) yayınlarını yönetti. 1787'de Paris ile Greenwich rasathaneleri arasındaki boylam farkını ispatlamak için, Cassini ve De Gendre ile işbirliği yaptı. 1791'de Kurucu meclis, yer meridyeninin dörtte birinin on milyonda birine eş değerde bir metre örneği bulmak için meridyenin kesin ölçüsünün bilinmesini istedi. Méchain, Delambre ile beraber Dunkerque ile Barcelona arasındaki meridyen yayının ölçülmesiyle görevlendirildi. Devrim'e ve dış savaşlara rağmen işlem, büyük bir lüks ve özenti ile 1792-1798 arasında gerçekleştirildi. Méchain, Barcelona enleminin geodezi ve astronomi değerleri arasında 3 saniyelik bir sapma farkedince çalışmalarını yayımlamaktan vaz geçti. Ancak Méchain'in ölümünden sonra gün ışığına çıkan gözlem sapması bugün «düşeyin bağıl sapması» adıyle bilinir. Méchain 1798'de Fransa'ya döndükten sonra boylamlar dairesi müdürü oldu, fakat hayatını zehirleyen «sapma»yı düzeltmek umudu ile Barcelona'ya döndü ve meridyeni Balear adalarına kadar uzattı. Çalışmaları sırasında sarı sıtmadan öldü. (L)

MECHEL sıf. (ar. *cehl*'den *mechel*). *Esk.* Yolu olmayan (çöl). ‖ Belirtisiz. (M)

MECHELEN, fr. **Malines,** Belçika'da şehir, Anvers ilinin ve idare çevresinin merkezi, Dyle ırmağıyle Louvain-Dyle kanalı kıyısında, Brüksel'in kuzeyinde; 65 400 nüf. Kuşkonmaz tarımı merkezi. Halı, mobilya ve bakır sanayii. Demiryolu atelyeleri. Otomobil montaj fabrikaları. —*Mechelen idare çevresi*, 276 100 nüf.

— Tar. Daha VI. yy.da tanınan, VIII. yy.da piskoposluk olan Mechelen, XIII. yy.da Flandre'ın başlıca şehirlerinden biri ve canlı bir çuhacılık merkezi haline geldi. Şehre 1242'de belediye tüzüğü tanındı. XV. ve XVI. yy.da şehir (1356'dan beri Bourgogne düklerinindi) en parlak dönemini yaşadı: Atak Charles 1473'te şehirde bir sayıştay (Lille, Brüksel ve La Haye sayıştaylarının yerini aldı) ve yetkisi bütün kuzey eyaletlerini içine alan bir parlamento kurdu; daha sonra Hollanda genel valisi Avusturya'lı Margarete, şehre yerleşerek parlak bir saray hayatı sürdü. Philippe II, merkezî hükûmeti Brüksel'e nakletti; fakat Mechelen 1559'da başpiskoposluk haline getirildi. XVI., XVII. ve XVIII. yy.da birçok defa kuşatılan ve yağmalanan Mechelen, Belçika'nın dinî başkenti olarak kaldı; fakat 1962'den beri başpiskoposluk unvanını Brüksel ile paylaşmaktadır.

— G. santl. Şehirde birçok eski ve güzel yapı vardır: her iki yanında, Ortaçağ ve Rönesanstan kalma yapıların yer aldığı (Saumon, Saint Joseph, Diables, Paradis konakları), Sel (tuz) ve Avoines (Yulaf) rıhtımlarının uzandığı XIII. yy.dan kalma Grand Pont (Büyük Köprü); XIII. - XIV. yy.dan kalma demirhaneleriyle Bailles-de-Fer sokağı; Vieux Moulin köprüsü (XVI. yy.); eski yapıların çevrelediği eski Büyük Meclis sarayı (bugün Belediye sarayıdır) ve Halles dörtgeni (1311-1326). Rombaut Keldermans'ın inşasına gotik üslûbunda başladığı eski Avusturya'lı Margarete sarayının (bugün Adliye sarayı) ve Guyot de Beaugrant'ın planlarına göre tamamlanan (1517) rönesans üslûbunda bir kanadı vardır. En güzel aristokrat konutları Orange-Nassau prenslerinin konağı (1501-1505) ile Erasmus ve Thomas More'un bir süre oturdukları J. Busleiden konağıdır. Saint-Rombaut katedralinin (XIII-XIV. yy.) çan kulesi tamamlanmamış olmasına rağmen Avrupa'nın en yüksek kulelerindendir. Kütlesel destek ayaklarının payandaladığı kulenin yüksekliği, külâhı dışında 99 m'dir ve her cephesinde 14 m çapında bir kadran vardır; içindeki çan topluluğu meşhurdur (kırk altı çan). Notre-Dame-au-del-a-de-la-Dyle kilisesinde Rubens'in *Mucizeli Av* tablosu. Mechelen'deki barok üslûbunda kiliselerin başlıcaları Jacques Francart'ın yaptığı Buguinage ve Lue Faydherbe'in inşa ettiği Notre-Dame-d'-Nanswyck kiliseleridir. (L)

MECHELEN-AAN-DE-MAAS, fr. **Mechelen-sur-Meuse,** Belçika'da (Limburg, Tongres idare çevresi) komün, Maastricht-Slertogenbosch kanalı ile Meuse ırmağı kıyısında; 7 800 nüf.

— Tar. 10 Ocak 1940'ta, batı hücumu planıyle ilgili gizli emirler taşıyan iki alman hava subayı, yanlışlıkla Mechelen bölgesine indiler. Ellerindeki belgelerin büyük kısmını imha ettikten sonra belçika polisi tarafından yakalandılar; ama müttefiklere gönderilen birkaç belge Almanların Belçika'nın tarafsızlığını ihlâl etmeğe kararlı olduklarını gösteriyordu. Bununla birlikte, bu belgelerin ele geçmesi 17 ocakta başlaması tasarlanan alman hücum planında ve tarihinde köklü bir değişikliğe yol açmadı; çünkü Reich'ın La Haye'deki askerî ataşesi tutuklularla görüşme iznini almayı başararak ayın 12'sinde Hitler'e kuryenin «önemsiz birkaç belge dışında» yakıldığını bildirdi. Hücumun Hitler tarafından geri bırakılmasının tek sebebi havanın kötü gitmesi oldu. (L)

Mechelen birliği, Papa Leo X'un aracılığıyle 5 nisan 1315'te imparator Maximilian, İngiltere kralı Henry VIII ve Katolik Fernando arasında Venediklilerin müttefiki Louis XII'ye karşı meydana getirilen birlik Novara savaşından sonra papa ile Louis XII'nin uzlaşmaya varması üzerine birlik dağıldı (1514). [L]

Mechelen danteli, Belçika'da yapılan, kabartmalı yumuşak dantel. Çiçek, demet, dal biçiminde desenlerle işlenir. Desenler kabartmayı sağlayan kalınca parlak bir iplikle örülür. Uzun süre motifler ağ üzerinde işlenirdi, sonra Valencia dantelinde olduğu gibi tül üzerine işlendi. Mechelen en değerli dantellerdendir, zamanla ünü ve değeri Avrupa'ya yayıldı. XIX. yy.da Anvers, Louvain gibi şehirlerde de yapılmağa başlandı. (L)

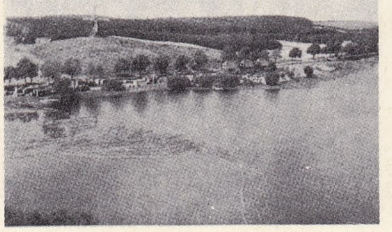

MECKLENBURG'un Krakow gölünden görünüşü

Mechelen konuşmaları, Mechelen başpiskoposu kardinal Mercier tarafından 1920 - 1926 arasında yönetilen konuşmalar. Katolik ve anglikan kiliseleri arasında yakınlaşma sağlamak amacıyle yapıldı. Anglikan taraftarları arasında en önemli konuşmacı lord Halifax'tı. (L)

Mechelen köpeği, belçika çoban köpeği; tüyleri kısa, postu siyahlı kızıl-sarıdır. (L)

Mechelen tavuğu, belçika asıllı tavuk ırkı. (Erken civciv çıkaran iri bir tavuktur; piliç yetiştirmek için çok elverişlidir.) [L]

MECHERİNO (Domenico). Bk. BECCAFUMİ.

MECHUD sıf. (ar. *cehd*'den *mechûd*). *Esk.* Uğraşılmış, üzerinde çalışılmış. ‖ İ. Kuvvet, güç: *Terk-i nam-ı nigûya mechudun* (Recaizade Ekrem). ‖ *Bezl-i mechud* (veya *sarf-ı mechud*), olanca gücü ile. (M)

MECİ i. (ar. *mecî*). *Esk.* Gelme, geliş. (M)

MECİD sıf. (ar. *mecd*'den *mecîd*). *Esk.* Çok büyük, ulu. ‖ Tanrı'nın sıfatlarından biri. ‖ İ. [Abdülmecid'in kısaltılmışı ve *mecit* olarak] Erkek adı. (M)

MECİDÎ sıf. (ar. *mecîd*'den *mecîdî*). *Esk.* Sultan Abdülmecid ile ilgili, onun zamanında yapılmış.

◆ **Mecidiye** sıf. *Esk.* Mecidî'nin dişili. (M)

Mecidî nişanı, 1851'de osmanlı padişahı Abdülmecid tarafından çıkarılan nişan (halk arasında *Mecidiye* nişanı denirdi). Beş rütbesi vardı. Yabancılara verileceklerin dışında, birinci rütbeden 50, ikinci rütbeden 150, üçüncü rütbeden 800, dördüncü rütbeden 3 000 ve beşinci rütbeden 6 000 adet basıldı. Yalnız birinci rütbenin murassaı vardı. Şekil bakımından beşer ışınlı yedi bölümden meydana gelirdi. Işınların boyları, en uzunu ortadaki olmak üzere yanlara doğru gittikçe kısalır, her bölümün ışınları üzerinde bir ayyıldız görülür. Nişanın ortasındaki çemberle çevrili kabarık kısımda tuğra yer alır. Bu kısım etrafında kırmızı mineli bir fon üzerinde *gayret, hamiyyet sadakat* sözleri yazılıdır. En altta 1268 (1851) tarihi vardır. Nişanın asılacak yerinde, koyu kırmızı mineli bir ayyıldız vardır. Kordon ucuna asılan birinci, boyuna asılan ikinci ve üçüncü rütbeli nişanlar yaklaşık olarak aynı büyüklükte, göğse takılan dördüncü rütbe bunlardan daha küçüktür. Beşinci rütbe ise en küçükleridir. Ortasındaki tuğra alanı, altın kaplamadır. Birinci ve ikinci rütbe'li nişanlarla birlikte göğsün sol veya sağına asılmak üzere şemseler verilir. Şemseler birbiri üstüne gelmek üzere iki katlıdır. Bütün şemsede 56 ışın vardır. Şemselerin göğse iliştirilmesi için arkasında gümüşten uzun bir emniyet iğnesi vardır. Murassa Mecidî nişanının 7 bölümünden her birindeki 5 ışın üzerinde 29/32 kıratlık 21 taş, aylarda 4/32 kıratlık 5 taş, yıldızlarda 6/32 kıratlık 7 taş, asılma yerinde 1 kıratlık 6 taş, hilâlde yine 1 kıratlık 9 taş, böylece bütün nişanda 231 adet taş bulunur. Murassa Mecidî nişanının şemsesine 401/2 kıratlık 532 adet taş yerleştirilmiştir. Murassa Mecidî nisanının şemsesi göğsün sol tarafına, nişan ise kordon ucuna asılır. Nişan sahibi öldüğü zaman vârisine intikal eder. Beratla verilen murassa nişanının harcı 1 000 kuruştur. Birinci rütbe de dahil, bütün öbür rütbedeki nişanlar, sahibinin ölümünde Hazineye geri verilir. Bunların harçları, birinci rütbeninki 500, 2. rütbeninki 100, 3., 4. ve 5. rütbenin harçları ise 50'şer kuruştur. (M)

MECİDİT i. (fr. *medjidite*). Miner. Uranyum ve kolsiyumun hidratlı tabiî sülfatı. (L)

MECİDİYE i. (*Abdülmecîd*'in adı'ndan *mecîdiyye*). Nümism. 1840'ta basılmış yirmi kuruş değerinde gümüş sikke: *Bize bütün harp içinde bir defa, bilmiyorum hangi vesile ile maaşımızın bir kısmını gümüş mecidiye ile verdiler* (Ş. S. Aydemir). *Bir lira daha vermiş. İki mecidiye de araba parası* (Ahmed Rasim). *İkide bir koynundan çıkarıp gözümün önünde açtığı büyükçe kesedeki mecidiyeler meğer bütün serveti i-*

Foto. MEYDAN; Der Grosse Brockhause

miş (A. H. Tanpınar). || *Mecidiye altını,* Abdülmecid zamanında çıkartılmış altın. || *Mecidiye çeyreği,* beş kuruşluk gümüş para. || *Sim mecidiye,* gümüş mecidiye.

— ANSİKL. Nümism. Sultan Abdülmecid 1840'ta Islahı Meskûkât (Para ayarlarının düzenlenmesi) fermanıyle eski sikkelerin kaldırılmasını buyurdu. İngiltere'ye ısmarlanan para basım araçları gelinceye kadar eski sikkeler tedavülde kaldı. Darphanenin onarımından sonra 1844'te yeni sikke kesilmesine başlandı. 500 Kuruşluk (beşibirlik), 100 kuruşluk (yüzlük), 50 kuruşluk (ellilik) altın mecidiye; 20 kuruşluk (yarım mecidiye), 5 kuruşluk (çeyrek mecidiye), gümüş mecidiye basıldı. 1848'de de 250 kuruşluk altın mecidiyeler çıkarıldı.

Altın ve gümüş mecidiyelerin bir tarafında padişahın tuğrasıyle cülusun kaçıncı yılında basıldığını gösteren rakam, öteki tarafında İstanbul'da basıldığını gösteren bir ibareyle 1255 (1839) rakamı vardır. Bakır karışımiyle yapılan mecidiye altınlarının ayarı 0,916 1/2 halis altın, gümüş (sim) ayarı ise, 0, 83 gümüştür. Mecidiye ve küçükleri olan gümüş sikkeler Cumhuriyet devrine kadar tedavülde kaldı. (M)

MECİDİYE, Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Edirne ili, Keşan ilçesi) bucak; 7 662 nüf. (1965), 16 köy. —*Bucak merkezi,* Suluca köyü, 805 nüf. (1965). Keşan-Enez yolunun 26 km'sinden ayrılan 5 km'lik yolun sonundadır. (M)

MECİDİYE, rumence **Medjidia,** Romanya'da şehir. Dobruca'da (Köstence bölgesi), Cenavoda'dan Köstence'ye uzanan hat üzeinde; 6 900 nüf. Tahıl ve hayvan pazarı. XIX. yy.dan kalma cami. Çimento fabrikası. Traktör parçaları fabrikası. Yakınında roma istihkâmlarının kalıntıları. (L)

MECİNUS i. Sinirotlarında ve aslanağzıgillerin üzerinde yaşayan buğday biti. (Kurtçuğu, kapsülleri veya boyuncuğun yakınındaki sapları kemirir ve çoğu zaman buralarda bitki uyuzu meydana getirir. Kınkanatlıların cuzculionidae familyasındandır.) [L]

MECİTÖZÜ, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, iç kesim. Çorum ili) ilçe merkezi kasaba; 5 607 nüf. (1970). Çorum suyuna (Yeşilırmak kolu) dökülen Mecitözü suyunun (Tanözü) vâdisinde; yüksl. 750 m. Çorum, Amasya yolu buradan geçer. — *Mecitözü ilçesi,* 959 km²; 35 655 nüf. Tek bucak. 58 köy. Tarım (tahıl, baklagiller, sebze ve meyve). Küçükbaş hayvancılık. (M)

Mecitözü suyu, Anadolu'nun kuzey kesiminde akarsu. Çorum'un güneydoğusunda Kırklar dağından (1 791 m) ve Orta dağdan doğar; doğuya, sonra güneye dönerek Çorum suyuna dökülür; bu akarsu da Çekerek suyu aracılığıyle Yeşilırmak'a kavuşur. Vâdinin tabanında sulanarak ekilen tarlalar bulunur. (M)

MECKEL (Johann Friedrich), alman anatomi bilgini (Wetzlar 1714 - Berlin 1774). Berlin üniversitesinde doğum kürsüsü profesörüydü. 1773'te kralın cerrahı oldu. Özellikle sinirler ve beyin, lenfa damarları, kalp üzerine birçok deneme yazdı. Kendi adını taşıyan bağırsak divertikülünü tanımladı. — Oğlu PHİLİPP FRİEDRİHCH THEODOR (Berlin 1756 - Petersburg 1803) anatomi bilginiydi. (L)

Meckel çıkmazı, ince bağırsağın son kısmında görülen dölütten kalma küçük çıkmaz. Kanamalara veya karın zarı iltihaplarına sebep olabilir. (L)

Meckel gangliyonu, temelkemiğinin kanatsı çıkıntısı ile üst çene kemiği arasındaki çukurda bulunan sinir düğümü. (L)

Meckel kıkırdağı, embriyonun brankiyal bölgesindeki kıkırdak; kıkırdakımsı midye şeklindedir, iki simetrik parçadan meydana gelir. Alt çene bu kıkırdağın üzerine yerleşir. (L)

MECKLENBURG, Kuzey Almanya'da tarihî bölge. Bölge, kuzeyden Mecklenburg körfeziyle sınırlanır ve büyük kısmı dip buzultaşlarından meydana gelen geniş buzul ovasının en verimli topraklarını kapsar. Güneyde, birçok göl (Müritz, Plau, Schwerin) arasına sıkışmış alçak tepeler (yüksl. 150 m) meydana getiren eski ön buzultaş yöresi bulunur. Başlıca şehirleri: Schwerin, Rostock, Neubrandenburg, Neustrelitz, Greifswald, Stralsund.

— Tar. Başlangıçta Germenlerin oturduğu bir bölge. Sonradan Slavlar, batıda Obodrit'ler, doğuda Wilz'ler yerleşti. Bunların Charlemagne tarafından hıristiyanlaştırılması ve boyuneğer duruma getirilmeleri teşebbüsleri ancak XII. yy.da gerçekleşti. Obodritler kralı unvanından vaz geçer. Mecklenburg senyörü (islavca *Mikilinborg,* büyük şatodan) unvanıyle yetinen islav Niklot, Saksonya dükü Aslan Heinrich tarafından yenilgiye uğratıldı ve öldürüldü (1161); dük, prensliği parçaladı ve Niklot'nun oğluna ancak bir parçayı bıraktı. Piriblislav adındaki bu oğul, Hıristiyanlığı kabul etti. Alman kolonlarının akını ülkeyi kısa zamanda germenleştirdi, fakat Pribislav'ın ailesi 1918'e kadar prensliği muhafaza etti. 1229 veraset taksimi Meklenburg'un bölünme devrini açtı ve bundan sonra bu, hemen hemen genel kural haline geldi. Hükümran dükalar durumuna geçen prensler (1348), Stargard'ı (1292) ve Schwerin kontluğunu (1358) elde ettiler. 1549'da Lüther'cilik devlet dini haline geldi. 1611'de (taksim yoluyle) iki dükalık, Mecklenburg Schwerin ve Mecklenburg-Güstrow tesis edildi. Postock ortak mülkiyetinde kaldı; bu dükalıkların hükümdarları, Danimarka kıralı Christian IV'e yardım ettiklerinden imparator Ferdinand II tarafından toprakları ellerinden alındı ve imparatoluk, fiefi Wallenstein'e verdi (1629), dükler sonradan Gustaf II Adolfe tarafından yeniden tesis edildi (1631); 1648'de, Mecklenburg Wismar'ı İsveç'e bıraktı ve ancak 1803'te geri alabildi. Son taksim, 1701 taksimidir; bununla pek yaygın bir Mecklenburg-Schwerin ve daha küçük bir Mecklenburg-Strelitz (Stargard dairisi ve Ratzeburg prensliği) ihdas edildi. Mecklenburg-Schwerin dükünün Eyalet hükûmetleriyle mücadelesinden yararlanan Rusya (1716), sonra da Hannover (1719) düklüğü işgal ettiler ve bu da imparator Karl VI'nın müdahalesine yol açtı. XIX. yy.da, Ren konfedeasyonuna girmiş bulunan (1808) dükkler sonra da grandüklükler olarak Germen konfederasyonuna (1815), Kuzey Almanya konfederasyonuna (1866), Alman imparatorluğuna (1871) dahil oldular ve soylular sınıfının hâkimiyetinde kaldılar. Son dük, kasım 1918'de tahttan çekildi. 1934'te birleşen iki Mecklenburg 1952'de, Demokratik Alman cumhuriyetinin idarî bakımdan yeniden teşkilâtlanması sırasında ortadan kalktı. (L)

MECLÂ i. (ar. *cilâ*'dan *meclâ*). *Esk.* Ayna. (M)

MECLİS i. (ar. *cülûs*'tan *meclis*). Herhangi bir sebeple yapılan toplantı: *İçkiyi severdi. Daha doğrusu, içki meclisini severdi. Gün ışıyıncaya kadar coşmak, konuşmak için* (Y. Z. Ortaç). *Gelse o şûh meclise nâz-ı tegâfül eylese* (Şarkı). || Konuşmak veya bir işi görüşmek için biraraya gelmiş kimseler topluluğu, encümen: *İdare meclisi bu sabah toplandı. Belediye meclisi.* || Özellikle, Türkiye Büyük Millet meclisi. || *Teşm. yol.* Toplantıya katılan kimselerin tümü: *Bir söz üzerine bütün meclis ayağa kalktı.* || — *Esk.* Toplanılan yer. || *Mec.* Dünya, cihan. || *Meclis kurmak,* bir konuyu görüşmek için kurul meydana getirmek. Biraraya gelmek. || *Meclis odası,* kurulun toplandığı oda.

— *Esk. Meclis-ârâ,* güzel konuşmasıyle meclisi süsleyen kimse. || *Meclis-efruz.* Bk. MECLİSEFRUZ. || *Meclis-fürûz,* toplantıyı aydınlatan kimse. || *Meclis - nüvis,* bir toplantıda konuşulanları veya kararları zapta geçiren kimse, sekreter. || *Meclis-i âli-i hazâin,* maliye işleri için kurulan heyet. || *Meclis-i bey,* pazarlık için yapılan toplantı. || *Meclis-i hâss-ı vükelâ,* kabine toplantısı. || *Meclis-i idare,* yönetim kurulu. || *Meclis-i kebir-i maarif,* eğitim işleriyle uğraşan talim ve terbiye dairesi. || *Meclis-i maliye,* maliye bakanlığındaki danışma kurulu. || *Meclis-i meşayih,* tekkelerin işleriyle uğraşan kurul. || *Meclis-i şer,* şeyhülislâm veya kadı'nın yanında yapılan toplantı. || *Meclis-i şükûfe,* lâle yetiştiricilerinin yaptıkları kongre. || *Meclis-i ülfet,* sohbet toplantısı. || *Def-i meclis,* toplantıyı bitirme. || *Sadr-i meclis,* herhangi bir toplantıdaki başkanlık makamı.

— Huk. Esas itibarıyle seçilmiş üyelerden kurulu, yasama veya yürütme alanında yetkili genel karar organı. (Bk. ANSİKL.) || Gerçek kişilerden meydana gelen ve kolektif iradeyi açıklayan idarî makam, kurul. (Bk. ANSİKL.) || *Meclis araştırması.* Bk. ANSİKL. || *Meclis hükûmeti,* yasama ve yürütme kuvvetlerinin halk tarafından seçilen ve halkın doğrudan doğruya temsilcisi sayılan Millet meclisinde toplanmış olmasını, yürütme görevini yerine getiren kurulun, bu meclisin emrine ve iradesine tabi tutulmasını öngören hükûmet şekli (Bk. ANSİKL.) || *Meclis soruşturması,* başbakan veya bakanlardan birinin cezaî veya hukukî sorumluluğuna yol açmak üzere, yasama organına tanınan denetim yolu. (Bk. ANSİKL.) || *Kurucu meclis,* anayasayı hazırlayan, yapan veya yapılmasına katılan meclis. (Bk. ANSİKL.) || *Esk. Meclisi Âyan.* Bk. ÂYAN *meclisi.* || *Meclisi İdare.* Bk. İDARE *meclisi.* || *Meclisi Has,* Osmanlı devletinde sadrazamın başkanlığında şeyhülislâm ve nazırlardan meydana gelen meclis. (*Meclisi Hassı Vükelâ* da denirdi.) || *Meclisi Müessesan,* anayasanın hazırlanması ve yürürlüğe girmesi için gerekli çalışmaları yapan, kararları alan, genellikle aslî kurucu organ niteliğindeki kurucu meclis. || *Meclisî Vükelâ,* 1876 Anayasasının yürürlüğe girmesinden 1921 Anayasası dönemine kadar, sadrazamın başkanlığındaki vekiller heyetine (bugünkü terimle *bakanlar kurulu*) verilen ad. Bk. ANSİKL.

— Teşk. tar. *Meclisi Emanet,* Osmanlı devletinde, İstanbul'da belediye teşkilâtına bağlı olarak «Şehremaneti'nde kurulan meclis. (Kuruldluğu zaman, hükûmet tarafından tayin edilen altı üyeden meydana gelen meclisin daha sonra üye sayısı arttı. 1878'de dağıtılan Cemiyeti Umumiyei Belediye'nin [Belediye Genel meclisi] görevleri de Meclisi Emanet'e devredildi. Sonraları bu meclis bugünkü belediye meclislerinin durumuna geldi.)

— Tiyat. *Esk.* Bir oyunda kişilerin sahneye giriş ve çıkışlarıyle değişen ve perdeyi meydana getiren bölümlerden her biri.

— ANSİKL. Huk. *Meclis,* anayasa hukukunda genel bir hukukî terim olarak, yasama yetkisine sahip organı ifade eder; günlük ve çok teknik olmayan alışılmış hukuk dilinde, parlamento karşılığı olarak kullanılır. Meselâ Türkiye Büyük Millet meclisinin adı, kısaca «meclis»tir. Hattâ Anayasa dahi, bazı başlık veya kenar başlıklarında ve madde içinde, *meclis* veya *meclisler* terimini tek başına kullanır: bunlardan kastolunan, Millet meclisi veya Cumhuriyet senatosu, yahut her ikisinin biraraya gelmesiyle oluşan Türkiye Büyük Millet meclisidir. (Bk. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ.) Bugün türk hukuk dilinde «heyet» terimini olduğu gibi, «meclis» teriminin de ifade eder şekilde kullanılmaktadır. Meclis sözüne, idare hukuku alanında da rastlanır. Bu takdirde, esas itibarıyle seçilmiş üyelerden meydana gelen genel yetkili bir karar organı, bir idarî makam düşünülür. Ancak idare meclisi teriminde olduğu gibi seçim dışı yoldan, yani bir tayin, bir sözleşme veya bir kanun hükmü gereğince meydana gelen üyelerden oluşmuş, devamlı görev yapan ve üye sayısı sınırlı ve nispeten az olan kurullara da meclis adı verilmektedir. Meselâ iktisadî devlet teşekküllerinin yönetim kurulları bu şekilde kurularak faaliyet gösteren idarî makamlardandır. (Bk. İKTİSADÎ DEVLET TEŞEKKÜLLERİ.) Köy ihtiyar meclisi de sayısı sınırlı ve yalnız genel karar organı olarak değil bir yürütme kurulu olarak çalıştığı için bu grupta yer alır. (Bk. İHTİYAR *heyeti.*) Fakat idare hukuku alanında meclis her şeyden önce genel karar organlarını ifade eder. İl Genel meclisi (bk. İL *genel meclisi*) ve belediye meclisi (bk. BELEDİYE) bu tip organlardır. Devamlı toplantı halinde olmadıkları gibi, sayıları mahallî seçim kurallarına göre belirlenmiş, toplanma, görüşme ve karar alma usul ve şartları önceden tespit olunmuştur.

Bu bakımdan, söz konusu meclisler, parlamentoya benzer. Esasen, nitelik bakımından yasama faaliyetinde bulunan bu meclisler, kanun değil, yönetmelik çıkarabilir. Bu meclislerin belli toplanma ve karar alma usulüne uymaması, alınacak kolektif kararların, yerine göre usul ve şekil veya yetki bakımından sakat sayılması sonucunu doğurabilir. Kanunkoyucu, belediye meclislerinin, toplanma zaman ve yeri bakımından daha titiz davranır: bu kurallara uyulmaması halinde, yargı yoluyle bu meclislerin feshedilebileceğini belirtir.

● *Meclis araştırması* sadece belli bir konuda bilgi edinilmesi amacıyle yapıldığı için, doğrudan değil, dolaylı bir denetim yoludur. Elde edilecek bilgiler, daha sonra, soru, genel görüşme gibi denetim araçlarının harekete geçirilmesini sağlar. Meclis araştırması, her iki meclis tarafından da ayrı ayrı yapılabilir. Bunun için (araştırma istenilen konuda) ilgili meclisin başkanlığına bir önerge verilmesi gerekir. Meclisçe araştırmaya karar verilmesi durumunda, bir araştırma komisyonu kurulur ve gerekli görülen incelemeyi bu komisyon yürütür. Cumhuriyet senatosu içtüzüğüne göre, araştırma isteği Senato başkanlığı tarafından Bakanlar kuruluna da bildirilmelidir. Böylece, herhangi bir tartışmanın yapılması durumunda, hükûmetin de hazırlanarak söz alabilmesi sağlanır. Meclisin araştırmayı kabul etmesi durumunda, araştırma komisyonu en az üç üyeden kurulur veya mevcut komisyonlardan biri görevlendirilir. Bir süre değişimi yapılmazsa, komisyon, görevini iki ayda bitirmek zorundadır. Komisyonun raporu mecliste tartışılınca konu aydınlanmış ve araştırma bitirilmiş olur. Meclis araştırması, dolaylı bir denetim yolu olarak, ilk defa 1961 Anayasasında yer alan bir kurumdur.

● *Meclis hükûmeti* sisteminin temelinde, millet iradesinin ve hâkimiyetinin bölünmezliği ilkesi vardı. Hâkimiyetin bölünmezliği, devleti yöneten organların, aslî organ olan yasama içinde toplanmasını gerektirdiğinden, meclis hükûmeti sistemi ortaya çıktı ve bu hükûmet biçimi (bk. HÜKÛMET), kuvvetler birliği (bk. KUVVET'*ler birliği*) ilkesinin bir uygulama örneği oldu. Bununla birlikte, bu hükûmet biçimi, İsviçre'nin, kendine has şartları dolayısıyle bulunduğu özel durum dışında, daima anormal ve geçici bir rejim sayılmalıdır. Bir meclisin kuruluş biçimi, çalışma imkânı ve üye sayısı göz önünde tutulursa, yürütme görevini geniş bir meclisin yerine getiremeyeceği ortaya çıkar. Nitekim, 1921 Anayasası döneminde, Türkiye'de görülen meclis hükûmeti sistemi de, kurtuluş savaşı şartlarından doğuyor ve millet hâkimiyetinin bölünmezliği ilkesine dayanıyordu. 1921 Anayasasına göre, yürütme kudreti ve yasama yetkisi milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet meclisinde toplanır; meclis başkanı, aynı zamanda meclisçe seçilen Bakanlar kurulunun da tabiî başkanıdır. 1921 Anayasası sisteminde, Bakanlar kurulunun yürütme organı niteliği yoktur. Bu kurul, meclisin memuru gibi davranmak durumunda olan bakanlardan meydana gelir. Büyük Millet meclisi başkanının, Bakanlar kurulu kararlarını onaylamak yetkisi vardır. 1924 Anayasasının getirdiği sistem de, yasama lehine bir kuvvetler birliğine dayanmakla birlikte meclisçe seçilmiş bir cumhurbaşkanı ve bu cumhurbaşkanının tayin edeceği bir bakanlar kurulunu öngörür. Meclisin her zaman denetleyerek düşürebileceği şekilde de olsa, böyle bir bakanlar kurulunun varlığı, meclis hükûmeti sisteminden uzaklaşıldığını gösterir. Uygulama da, yürütme organının varlığını ve meclisi etkisi altında tutabildiğini ortaya koyar.

● *Meclis soruşturması*, parlamenter sistemin işleyişi içinde anayasanın yer verdiği denetim yollarından biridir; meclislerce kullanılır. Ancak, bu denetim yolu, siyasî olmaktan çok cezaî ve malî sorumluluğu harekete getirmek sonucunu doğurur. Böylece, başbakan veya bakanlar hakkında, görevden ayrılmış olsalar bile, görevleri sırasında ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri fiillerden dolayı soruşturma yapılabilir ve Yüce divana sevklerine karar verilebilir. Meclis soruşturması açılması Türkiye Büyük Millet meclisi üyelerince istenebilir. Meclis soruşturmasında takip edilecek usul anayasada genel olarak belirtilmiş, ayrıntılarıyle Millet meclisi, Cumhuriyet senatosu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantı iç tüzükleri ile düzenlenmiştir. Ancak, Millet Meclisi Genel kurulu 19 mart 1963 tarihli 78. birleşiminde eskiden beri yürürlükte olan Meclis iç tüzüğünün, meclis soruşturmasıyle ilgili usulünün yalnız meclis araştırmasında uygulanmasına karar verdi. Bugün yürürlükte olan sisteme göre, soruşturma sistemleri her iki meclisten de gelebilir. İstemden sonra Türkiye Büyük Millet meclisi birleşik toplantısında soruşturma açılıp açılmayacağına karar verilir. Soruşturma açılacaksa, her iki meclisten eşit sayıda seçilecek üyelerden bir komisyon kurulur ve soruşturmayı bu komisyon yürütür. Komisyonun raporu üzerine yine Türkiye Büyük Millet meclisi birleşik toplantısında, Yüce divana sevk konusunda karar verilir. Anayasa, siyasî parti gruplarında meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamayacağını belirtir; bu suretle siyasî partilerin, milletvekillerinin sözkonusu denetim yetkisini serbest bir şekilde kullanmalarını engelleyecek muhtemel baskılarını ortadan kaldırmak istemiştir. Yüce divana sevk yolunda karar verilmesi halinde, Anayasa mahkemesi, Yüce divan sıfatıyle ve ceza yargılaması usulüne uyarak, ilgili hükûmet üyesini yargılar. Yüce divanın kararı kesindir; aleyhine herhangi bir mercie başvurulamaz.

Meclis soruşturması, 1876 Anayasasında da, 1924 Anayasasında da yer aldı. Soruşturmanın yürütülmesi, meclis tüzüklerinin koyduğu hükümlere göre gerçekleştirilir. Kurucu Meclis Teşkili Hakkında kanunda, 1961 Anayasası öncesindeki geçiş dönemi için meclis soruşturması usulüne yer verdi. Ancak 1961 Anayasasından önce bir anayasa mahkemesi bulunmadığı için, Yüce divan, karma nitelikte oldu ve gerekli durumlarda biraraya geldi. Cumhuriyet devrinde birçok bakan hakkında meclis soruşturması açıldı.

● *Kurucu meclis*, devletin çatısını kuran ve siyasî rejimini tespit ederek kişi ve vatandaş hak ve görevlerini düzenleyen anayasaların çoğu, bugün özel bir organ tarafından yapılır. Bu kurucu organ, siyasî tarih içinde görüldüğü gibi, bir hükümdar, bir diktatör, bir meclis veya bu organların hazırladığı tasarıyı kabul iradesiyle oluşturan bir millet olabilir. Kurucu organa, genellikle, «kurucu iktidar» adı verilir. *Kurucu meclis* kavramı, daha geniş olan bu kurucu iktidar kavramı içinde yer alır. Gerçekten, 1876 Kanunu Esasîsinde olduğu gibi bir hükümdar veya bazı devletlerde örnekleri görüldüğü gibi bir ihtilâl sonrası diktatörlüğü de, kurucu meclis gibi bir kurucu organ niteliğindedir. Ancak, kurucu meclis, öteki kurucu organlardan farklıdır. Bu meclisin özel bir görevi vardır. Sürekli faaliyet göstermez, fonksiyonu sona erince dağılır. Bu bakımdan 1789 İhtilâlinden sonra Fransa'da veya Amerika Birleşik devletlerinde görülen örneklerle, 1961 Türk anayasasını hazırlayan Kurucu meclis, öteki kurucu organlardan farklı niteliktedir (bk. MECLİS [*Kurucu*—]). Kurucu organların ve bu arada kurucu meclislerin aralarında da bazı ayrımlar yapılabilir. Önce, kurucu organları, anayasayı değiştirici organlarla karıştırmamak gerekir; çünkü anayasayı değiştirici organlar, kurucu bir iktidar olabileceği gibi normal bir yasama organı da olabilir. Bu mesele, anayasaların katılığı veya yumuşaklığıyle ilgilidir ve değişik düzeyde bir konudur. (Bk. ANAYASA.) Ayrıca, kurucu organların bazıları aslî, bazıları ise ikinci derecede organlardır. Gerçekten bazı durumlarda, bir devletin siyasî rejimi ve düzeni, bir felsefeye dayanılarak kurulur; bazen de, daha önce anahatları çizilmiş, siyasî rejimin karakteri ve devlet şekli belirlenmiş olduğundan, kuruluş ikinci derecede hususlara ilişkin olur. Meselâ 1961 Anayasası, 1924 Anayasasıyle çizilen anahatlara ve devlet şekline bağlı kalınarak, ikinci tipte bir kurucu organın elinde hazırlandı. Kurucu iktidarın yetkileri, bu iktidar aslî bir kurucu organ niteliğindeyse, çok daha geniştir. Ancak bu genişliği sınırsız ve mutlak bir yetki alanı saymak da yanlış olur. Kurucu organ da, aslî bile olsa çağının ve içinde bulunduğu sosyal ortamın şart ve değerleriyle bağdaşmayacak sistem ve usuller koyamaz.

Anayasaların kurucu meclis tarafından hazırlanması ile herhangi bir yasama meclisi tarafından hazırlanması arasında, toplum psikolojisi bakımından önemli farklar vardır. Çünkü kurucu meclisçe hazırlanan anayasa halkın gözünde, özellikle siyasî parti çekişme ve oyunlarının etkisi altında kalabilecek normal yasama meclisinin yapacağı anayasadan daha kuvvetli ve nesnel nitelikte olur. Ayrıca, kurucu meclis, aslında sırf anayasayı hazırlamak için meydana geldiğinden, bu meclisi seçmenler seçiyorlarsa, bunlar meclisin hangi amaçla meydana geleceğini bildikleri ve görevi bitince dağılacağından da emin oldukları için, amaca daha uygun olarak hizmet edecek kişiler lehinde oy kullanırlar.

Kurucu organların ortaya çıkışı genellikle iki şekilde olur: 1. yeni bir devletin doğuşu veya bir savaş yahut ihtilâl sonucu, mevcut anayasa teşkilât ve kurumlarıyle tarihe karışır; 2. mevcut anayasanın temel ilkeleri korunmakla birlikte, bazı yeni kurumlara ve düzenlemelere ihtiyaç duyulur. Bu son durum, 27 Mayıs 1960 devriminden sonra hazırlanan 1961 Anayasası örneğinde olduğu gibi bir ihtilâl sonucu da ortaya çıkabilir veya herhangi bir ihtilâl olmadan, normal hukukî düzen içinde, yine yürürlükte olan anayasa gereği olarak bazı değişikliklerin yapılabilmesi amacıyle de olabilir. Çünkü, katı anayasaların bir hükmü de, kural olarak, hazırlanışı gibi değiştirilmesinin de kurucu bir organ tarafından gerçekleştirilmesi zorunluğudur. Önemli olan, anayasayı değiştiren değil, hazırlayan ve bazen tek başına bazen de halkoyu sonucu halkın iradesiyle anayasayı yapan kurucu meclistir.

Türk siyasî tarihinde, yapılan ve yürürlüğe konan anayasalardan yalnız 1961 Anayasası bir *kurucu meclis*'in eseridir. Bununla birlikte daha önce yapılmış bulunan anayasalar üstünde de durmak gerekir. 1876 Kanunu Esasîsi, bir komisyon tarafından hazırlandı ve padişah Abdülhamid II'nin iradesiyle oluştu. Padişah, bir kurucu organ veya iktidardı; fakat Kanunu Esasî. bir kurucu meclisin eseri değildi. İkinci Meşrutiyette, ilk Kanunu Esasî, önemli birçok değişikliğe uğradı; âdeta baştan yapıldı. Ancak bu değişikliği yapan da 1909 Meclisi Mebusanı, yani normal yasama organıydı. Asıl üstünde durulabilecek anayasa, 1921 tarihli olanıdır. Bu Anayasa, Osmanlı Meclisi Mebusanına karşılık bir kurucu meclis niteliğinde sayılabilecek olan ilk Büyük Millet meclisince hazırlandı ve yürürlüğe konuldu. Ancak bu meclis de sırf anayasayı yapmak için toplanmamış, Kurtuluş savaşı sonunda yeni cumhuriyet kuruluncaya kadar görev yapmış bulunduğundan, «geçici» olma niteliğinden yoksundu. Bu sebeple de gerçek anlamda bir kurucu meclis sayılamaz. 1924 Anayasasını hazırlayan Büyük Millet meclisi, yeni bir devlet kurduğu için aslî bir kurucu organ sayılabilir; fakat teknik anlamda bir kurucu meclis değildir. Çünkü sırf bu iş için toplanmamış ve görevine devam ederek anayasa değişikliklerini de içine alan yasama fonksiyonunu yerine getirmiştir.

27 Mayıs 1960 devriminden 1961 Anayasasının yürürlüğe girdiği tarihe kadar uygulanan geçiş dönemi anayasası da, bir kurucu organ olarak Millî Birlik komitesinin iradesinin sonucudur. Bu kurucu organ, kurucu meclis değildir; fakat daha sonra kurulan ve 1961 Anayasasını hazırlayacak olan kurucu meclisin bir parçası durumundadır. Gerçekten, «1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında kanun», bir geçici anayasa niteliğindedir.

Ancak bu anayasayı yapan Millî Birlik komitesi, daha sonraki 1961 Anayasasının Kurucu meclisi içinde yer aldı. Bk. MECLİS (*Kurucu*—).

● *Meclisi Vükelâ*, 1876 Anayasasının Vükelâyı Devlet başlığını taşıyan bölümünde düzenlenmiştir. Terim, daha sonraki değişikliklerde de korundu. 1924 Anayasasında Heyeti Vekile, 1924 Anayasasında İcra Vekilleri heyeti adını aldıktan sonra 1961 Anayasasında Bakanlar kurulu oldu. Meclisi Vükelâ, sadrazamın başkanlığı altında, padişah tarafından seçilen vekillerden teşekkül eden bir kuruldu. Genel olarak görevi, iç ve dışa ait önemli işleri yürütmekti. Meclisi Vükelâ, gerektiği takdirde birarada meseleleri görüşürdü. Normal yol, her vekilin sadrazamla temas etmesiydi. Meclisi Vükelâyı meydana getiren vekillerden biri veya birkaçı hakkında meclis soruşturması açılması ve üçte iki çoğunlukla Heyeti Mebusan tarafından Divanı Âliye Sevk kararı verilmesi mümkündü. Meclisi Vükelâ, görevlerine ait işlerden dolayı sorumluydu. Meclisi Vükelâ ile Heyeti Mebusan (bk. MECLİSİ MEBUSAN) arasında anlaşmazlık meydana gelirse, 1876 Anayasasının öngördüğü ve zaman zaman değiştirilen usule uyularak Heyeti Mebusanın feshi mümkündü. 1876 Anayasası sisteminde, Meclisi Vükelânın en önemli yetkisi, meclisin toplantı halinde bulunmadığı zamanlarda, genel güvenlik gibi zorunlu sebeplerle ve meclisin toplantıya çağırılmasına zaman uygun bulunmadığı takdirde muvakkat kanun hüküm ve kuvvetinde kararname çıkarabilmesiydi. Ancak, karara kanun kuvvetini kazandıran, padişahın iradesiydi.

— Tar. Siyasî meclisler Eskiçağ'dan itibaren siyaset hayatında etkili olmuştur. Eski Yunanistan ve Roma'daki başlıca siyasî meclisler şunlardır:

Yunanistan'da. Homeros çağından beri krallar tehlikeli durumlarda muharipler meclisine danışırlardı. Klasik çağda, başlıca yunan devletlerinin temsilcilerini toplayan amfiktuon kurulları ve her devlette bir kurul (*bule*, *gerusia*) ile bir halk meclisi (*eklesia*). Roma hâkimiyetinde, her yunan sitesi meclislerini muhafaza etti; hattâ yeni meclisler de kuruldu: *Eyalet meclisleri* ve Hadrianus zamanında *Panhelenik meclis*.

Atina'da. Atina'da eski *arhont*'lardan meydana gelen bir *soylular krulu*, Areopagos* vardı; kura ile seçilmiş 500 yurttaştan meydana gelen, on *prutanios* komisyonuna ayrılan bir kurul (*bule*); sonra da, M. Ö. V. yy.da en çok sözü geçen, kanunî yaşını doldurmuş bütün yurttaşlardan kurulu halk meclisi (*eklesia*).

Isparta'da. Isparta'da eski aile başkanları arasından temelli olarak seçilmiş, 28 üyeden meydana gelen ve her konuda karar yetkisi olan bir *gerusia* vardı. Halk meclisi (*apella**) en az otuz yaşında yurttaşlardan meydana gelirdi; özellikle *gerusia*'nın kararlarını alkışlayarak onaylamakla görevliydi.

Roma'da. Cumhuriyet devrinde Romalılarda hâkimiyet halkın, yani bütün yurttaşlarındır: meclislerinde veya *komitia*'larında kanunları oylar ve hâkimleri seçer. Halk meclisi Roma anayasasında yapılan reformlardan biri gereğince çeşitli biçimlerde toplanır. *Kuria centuria* veya *tribus* meclislerine ayrılır.

Roma eyalet meclisleri. Roma imparatorluğu zamanında kuruldu: kutlama törenlerine halkın temsilcilerini toplamak (Batı'da her eyaletin, Doğu'da her din topluluğunun, Roma ve Augustus kültünün temsilcileri çağırılır) ve eyaletin siyasî çıkarlarını tartışmak için kurulur ve toplanırdı. Galya'da eyalet meclisi 60 milletvekilinden meydana gelir ve Lyon'da toplanırdı. Eyalet meclisi her yıl, kültün maddî meselelerini düzenler ve ertesi yıl için eyalet başruhanîsi seçer, genel valiye teşekkür sunar veya imparatora iletilecek dilek ve şikâyetleri dile getirirdi. Bununla birlikte, bu meclislerin siyasî rolü pek önemli sayılmazdı.

◆ **Meclisiyân** çoğl. i. *Esk*. Bir toplantıda bulunanlar. (→ Bibliyo.) [ML]

Meclis (KURUCU), Türkiye'de, 27 Mayıs ihtilâlinden sonra yeni anayasayı ve bu anayasada yer alacak kurumları hazırlamak amacıyle kurulmuş geçici yasama organı. 157 Sayılı Kurucu Meclis Teşkili Hakkında kanun Geçici Anayasa Hükmündeki Kanuna Ek kanun adıyle çıkarıldı. Bu kanun, Kurucu meclisin, Millî Birlik komitesi ile, demokratik hukuk devletinin kurulması yolunda ve mevcut şartlara uygun olarak milletin en geniş anlamıyle temsili amacını gözeten ve bu kanun hükümlerine göre kurulacak olan Temsilciler meclisinden oluşacağını belirtiyordu. (Bk. TEMSİLCİLER MECLİSİ.) Kurucu meclisin bir parçası olan Temsilciler meclisinin seçimi de, alışılmış seçimden farklı oldu; kanun bu durumu, «mevcut şartlar» ile gerekçelendirmiştir.

Kurucu meclisin amacı, demokrasi ve hukuk devleti esaslarını gerçekleştirerek teminat altına alacak olan yeni anayasayı hazırlamaktı. Ancak iktidarı, yeni seçilecek Türkiye Büyük Millet meclisine, en geç 29 ekim 1961 tarihinde devretme zorunluğu veya isteği, anayasa ile birlikte, mevcut ortama ve ihtiyaçlara en uygun Seçim kanununun da hazırlanmasını gerektirdiğinden, bu husus da kanunda belirtildi. Böylece, Kurucu meclis, anayasa yanında, seçim kanunu da hazırlamakla, görevlendirildi. Kurucu meclisin bir de, görev süresince kanun yapma (yasama) fonksiyonu vardı. Buna rağmen, 1961 Anayasasını hazırlayan Kurucu meclis, alışılmış ve bilimsel tanımlamalara göre, yine de gerçek bir kurucu meclis sayılır. Çünkü gerçekten, mevcut şartlara göre, asıl önemli görevi olan anayasayı hazırlamak amacıyle ve geçici olarak seçilmiş bir temsilciler meclisiyle bir devrim komitesinden meydana geliyordu.

Kurucu meclisin iki ana görevi vardı ve çalışma usulü de bu görevlere göre değişiyordu: 1. bu kurucu organın asıl kuruluş sebebi olan anayasanın hazırlanmasıyle ilgili çalışmalar; 2. seçim kanunuyle birlikte normal yasama faaliyeti sınırları içinde kalan kanunların ve bütçenin yapılması, hükûmetin denetlenmesi v.b. hususlar. Kurucu meclisin kabul iradesi Temsilciler meclisinin, komisyonlar kurarak görüşüp kabul edeceği anayasa metninin Millî Birlik komitesince görüşülüp kabul edilmesiyle oluşuyordu. Yani, Temsilciler meclisi ile Millî Birlik komitesi arasında görüşbirliği meydana gelmesi durumunda, Kurucu meclisin bu iki organının biraraya gelmesi gerekli değildi. Ancak, Temsilciler meclisinin gönderdiği metin, Millî Birlik komitesince aynen kabul edilmezse meclis meseleyi yeniden görüşecekti. Temsilciler meclisi, Millî Birlik komitesinden gelen metni aynen kabul etmezse ihtilâflı kalan noktaların çözümlenebilmesi için bir karma komisyon kurulacaktı. Kurucu meclis birleşik olarak toplanıp bu karma komisyonun hazırladığı metin üstünde, öncelikle ve aralıksız görüşmeler yaparak son metni meydana getiriyordu. Bu toplantılarda kararlar üçte iki çoğunlukla alınıyordu. Kurucu Meclis Teşkili Hakkında kanuna göre Seçim kanununun hazırlanmasında da aynı usul takip edilecekti. Ancak, Kurucu meclisin birleşik toplantısında öncelikle ve aralıksız olarak görüşülecek olan hususlar, yalnız anayasa metnine ilişkin olabilirdi. Çünkü kanunda, açıkça «halkoyuna sunulacak hale getirme»den söz ediliyordu. Halkoyuna sunulacak olan da, anayasa tasarısıydı. Kurucu meclis, Anayasa ile Seçim kanununu en geç 27 Mayıs 1961 tarihine kadar tamamlamak zorunda tutuldu ve bu sürenin bir defa olmak üzere 15 gün uzatılabilmesi öngörüldü. Kanun, halkoyu sonucunda anayasanın reddedilmesi ihtimalini de gözönünde tutmuş ve Millî Birlik komitesi aynı şekilde muhafaza edilmek, fakat yeni bir Temsilciler meclisi seçimi suretiyle ikinci bir kurucu meclis teşkilini hüküm altına almıştı. Ancak, Kurucu meclis görevini zamanında tamamladığı, halkoyu sonunda Anayasa da kabul edildiği için, bu hükümlerin uygulanması söz konusu olmadı.

Kurucu meclis 13 aralık 1960 tarihli ve 157 Sayılı kanunla kurulduktan sonra 6 ocak 1961'de göreve başladı; tespit edilen süre içinde çalışmalarını bitirerek 27 Mayıs 1961'de, 1961 Anayasasını tamamladı ve 9 temmuz 1961'de halkoyu*na sundu. Yeni anayasanın yapılması ve 1961 ekiminde seçim sonuçlarına uygun olarak yeni Türkiye Büyük Millet meclisinin göreve başlamasıyle, Anayasanın geçici 4. maddesi gereğince, Kurucu meclisin hukukî varlığı, kendisini oluşturan Millî Birlik komitesi ve Temsilciler meclisiyle birlikte sona erdi ve bunlar kendiliğinden dağıldı.

Kurucu meclisin normal bir yasama organı olarak görev ve çalışmaları. Kurucu meclis, Anayasa ve Seçim kanunu ile ilgili çalışmaları yanında, kanun yapma, değiştirme yorumlama ve yürürlükten kaldırma, bütçe ve kesin hesap kanun tasarı ve eklerini görüşme, kabul etme, barışa, savaşa, yabancı devletlere karşı silâhlı kuvvet kullanılmasına ve zorlama tedbirlerin alınmasına karar verme, yabancı devletler ve milletlerarası teşekküllerle yapılan antlaşmalarla sözleşme ve her türlü anlaşmaları ve Bakanlar kurulunca ilân edilen sıkıyönetim kararını onaylama yetki ve görevlerine sahip kılınmıştı. Kanun teklif etme hakkı, Bakanlar kurulu ile Kurucu meclis üyelerine aitti. Ancak Kurucu meclis üyelerince yapılacak kanun tekliflerinin, Kurucu meclisin kurulma biçimine paralel olarak, en az bir Millî Birlik komitesi üyesi ile bir Temsilciler meclisi üyesinin imzalarını taşıması şarttı. Bir kanun tasarısı üstünde Millî Birlik komitesiyle Temsilciler meclisi arasında ihtilâflı noktalar olursa, Kurucu meclisteki en kıdemli yargıtay temsilcisinin başkanlığında, Millî Birlik komitesinden ve Temsilciler meclisinden seçilen, başkan dahil yedişer üyeden kurulu bir karma komisyonda bu noktalar görüşülecekti. Karma komisyonda beliren ayrı görüşler, Kurucu meclisin birleşik toplantısında sözcüler tarafından açıklanacak ve metinler görüşmesiz oylanacaktı. Ancak, Kurucu meclisin iki organı ayrı ayrı toplanarak oylarını kullanacaklardı. Tasarı, bu şekilde yapılan oylama yüzdeleri ortalamasına göre kabul veya reddolunuyordu. Kabul edilen kanunlar, yayımlanmak üzere derhal devlet başkanına gönderilecekti. Devlet başkanının yedi gün içinde, gerekçesiyle birlikte kanunu Kurucu meclise geri gönderme yetkisi vardı. Geri gönderilen kanun, önce karma komisyonda görüşülecek, sonra Kurucu meclisin birleşik toplantısında daha önce yapıldığı gibi oylanacaktı. Fakat kanun bu defa kabul oranının 2/3 çoğunluk olduğunu belirterek herhangi bir yüzde oranından söz etmiyordu. Devlet başkanının, Kurucu meclisin kabul edeceği anayasa, seçim kanunu ve bütçe kanunlarını veto etme yetkisi yoktu; bu yetki, söz konusu kanunların dışındaki kanunlar hakkında tanınmıştı. Kurucu meclisin önemli fakat normal bir görevi de 1961 yılı Bütçe kanununu kabul etmek oldu. Bütçenin kabulünde, bugünkü anayasa sisteminde olduğu gibi önce bir karma bütçe komisyonu çalışma yaptı, sonra kanun, Kurucu meclis birleşik toplantısında görüşülerek kabul edildi. Kurucu meclisin normal bir yasama organı olarak meclisin normal bir yasama organı olarak yaptığı bir başka görev de Bakanlar kurulunu denetlemek, kendi içinden soruşturma komisyonu seçmek ve gerekirse bir yüce divan kurulmasına karar vermekti. Bakanlar kurulunun denetlenmesinde ve soruşturma ile ilgili hususlarda Kurucu meclis, Millî Birlik komitesi ve Temsilciler meclisinin ayrı ayrı kararlar vermesi şeklinde, Anayasa ve kanunların yapılmasında olduğu gibi çalışacak, uyuşmazlık konusu noktalar da yine aynı usulle çözümlenecekti. Ancak, geçici anayasa durumunda olan 1 Sayılı kanunun 4. maddesi, Millî Birlik komitesine, bakanların denetimi ve görevden çıkarılabilmesi bakımından mutlak bir yetki veriyor (bk. MİLLÎ BİRLİK KOMİTESİ), Kurucu Meclis Teşkili Hakkında kanun da bu yetkiyi saklı tutuyordu. (M)

MECLİSEFRUZ bİş. sıf. (ar. *meclis* ve *fars. efrûz*'dan *meclis-efrûz*). *Esk*. Meclisi aydınlatan.

◆ **1.** Mus. Türk musikisinde beş yüzyıllık bir makam. (Bugün örneği kalmamıştır.) [M]

MECLİSÎ sıf. (*meclis*'ten *meclisî*). *Esk*. Meclisle ilgili olan.

◆ I. Mus. Azerî müziğinde bir makam. (M)

Meclisi Âli-i Tanzimat, Tanzimat öncesi ve sonrası girişilen yenilik hareketlerinin gerektirdiği hukukî tedbirlerin hazırlanarak oluşturulmasına yardım etmek üzere kurulan danışma kurullarından biri, 1854'te kuruldu. Tanzimatın gerektirdiği kanun, tüzük gibi hukukî metinlerin hazırlanmasında, mevcut tüzüklerin yeni şartlara uydurulması veya tamamlanmasında istişarî nitelikte kararlar alabilen bir kuruldur. Meclisi Ahkâmı Adliyenin bir kısım görevlerini de üstüne aldı. Kurulun, danışma görevi yanında, nazırların, görevlerinden doğan sorumluluklarına ilişkin hususlarda karar verme yetkisi de vardı. Bu yoldaki kararlar, Meclisi Vükelâ tarafından incelenir, padişahın onayından sonra uygulanırdı. Meclisi Âli-i Tanzimat, aynı amaçla meydana gelen diğer bazı kurallar gibi görevini yerine getirmiş sayıldı (1861) ve tekrar Meclisi Ahkâmı Adliye ile birleştirildi. (M)

Meclisi İdarei Emvali Eytam, yetimlerin mallarına ilişkin hukukî işlemleri incelemek ve denetlemekle görevli kurul. Bir sosyal ihtiyacın sonucu olarak kuruldu (1874). 1906 Tarihli Emvali Eytam nizamnamesiyle üye sayısı arttırıldı; görev alanı genişletildi. Bu kurulun görevi, Medenî kanunun yürürlüğe girmesinden sonra adliye mahkemeleri tarafından yerine getirildi. (M)

Meclisi Mebusan, iki meclisli Osmanlı devleti parlamentosunun seçimle meydana gelen kanadı. 1876 Anayasası çift meclis sistemini öngörüyordu. Meclisi Umumî adı verilen parlamentoyu, padişah tarafından seçilen Heyeti Âyan (bk. ÂYAN MECLİSİ) ile erkek osmanlı vatandaşları tarafından seçilen Heyeti Mebusan (Meclisi Mebusan) meydana getiriyordu. Bu iki heyet iki ayrı başkan tarafından yönetiliyordu.

1876 Anayasasının ilk şekli ve pek kısa süren uygulamasına göre Mebusan meclisi, aksi kararlaştırılmadıkça açık olarak görüşmeler yapabilen, kanun teklif ve görüşme yetkileri oldukça sınırlı bir meclisti. Mebusların kanun teklif yetkileri vardı. Ancak bu yetki, kendi belirli görev alanlarıyle sınırlıydı. Bu alanın niteliği ve kapsamı açık değildi, ayrıca mebuslar tarafından teklif edilecek kanun tasarılarının görüşülebilmesi için sadaret aracılığıyle padişahtan izin almak da şarttı. Padişahın, dilediğinde vaktinden önce toplantıya çağırarak dilediği zaman vaktinden önce kapatabileceği Mebusan meclisi anayasaya göre kural olarak kasım ayı başında yine padişahın davetiyle toplanıyor ve martta tatile giriyordu. Mebusların dört yıl için, her elli bin osmanlı erkek vatandaşına bir mebus hesabıyle, gizli oylamayle seçileceği 1876 Anayasasında öngörülmüştü. Ancak uygulamada bu Anayasa gerçekleşmedi; siyasî sebeplerle hemen toplanması istenen mebusan meclisi üyelerinin seçimi, *Talimatı Muvakkate* adı verilen geçiçi bir düzenlemeyle yapıldı. Buna göre sekseni islâm, ellisi islâm olmayan osmanlı vatandaşından meydana gelen 130 kişilik bir meclis seçildi. (Bk. TALİMATI MUVAKKATE.) Seçilen bu ilk Mebusan meclisi, yetki ve etki alanının sınırlılığına rağmen siyasî denetim bakımından önemli sayılabilecek davranışlarda bulundu. Meselâ saray bütçesini, mecliste hafiyelerin bulunmasını eleştirdi. Bahriye nazırını Yüce divana gönderdi. Ancak ilk Mebusan meclisinin böyle bir uygulamaya yönelmesi, bazı iç ve özellikle dış siyasî olayların da yardımıyle, padişahın 1877 şubat ayında meclisi dağıtması sonucunu doğurdu. Bundan sonra otuz yılı aşan bir süre Mebusan meclisi toplanamadı. 1908'de Anayasa yeniden yürürlüğe kondu; fakat bu defa da, 1876 Anayasasına aykırı hükümler koyan ve keyfî bir seçime yol açan Talimatı Muvakkate uygulanamıyacağı için, seçim usulünün neye göre yapılacağı meselesi ortaya çıktı. İlk meclisçe hazırlanarak padişah tarafından onaylanmadığı için yürürlüğe giremeyen seçim kanunu tasarısı hemen kabul edilerek seçimler yapıldı. Bu dönemde, İttihat ve Terakki fırkası, siyasî iktidara hâkim bulunduğu ve yeni gelen padişahın da önceki sultan Abdülhamid II gibi meclisi dağıtmasından çekinildiği için, padişah karşısında meclisin durumunu güçlendirmeğe karar verildi; 1909 ağustosunda, her iki meclisin üçte iki çoğunluğuyle 1876 Anayasasının birçok hükümleri değiştirildi. Bu değişikliklerde, meclisin feshi padişaha bırakılmakla birlikte, fesihten sonra yeni meclisin toplanması için, üç aylık bir süre kondu; toplantı süresi, vekillerin tayin ve sorumluluklarıyle kanunların teklif ve görüşülmesi konularında, batı demokrasilerindekine daha çok benzeyen hükümler getirildi. Ancak siyasî iktidara hâkim olan İttihat ve Terraki fırkası Anayasanın gerçek anlamıyle uygulanmasını önledi. Meclisi Mebusanın savaşlar, iktisadî sıkıntılar ve bunlara bağlı olarak artan siyasî bunalımlar ortamında, Anayasanın koyduğu hükümlere uygun olarak çalışabilmesi mümkün olamadı. 1876 Anayasası, 1909'dan sonra, 1914'te de önemli sayılabilecek bir değişikliğe uğradı. Mebusan meclisinin feshi, vekiller heyetiyle meclis arasındaki uyuşmazlıkların çözümü, toplantı süresi, meclisin kapanması ve tekrar açılması hususları yeniden düzenlendi. Fakat bu çabalar, Meclisi Mebusanın milletin hâkimiyetine dayanan bir yasama organı durumuna gelmesini sağlayamadı.

23 Nisan 1920 tarihli ve 1 Sayılı, Türkiye Büyük Millet meclisinin sureti teşekkülü hakkında Heyeti Umumiye kararında, Türkiye Büyük Millet meclisini, seçilmiş üyelerle İstanbul Meclisi Mebusanından katılacak üyelerin meydana getireceği belirtildi. (Bk. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ.) [M]

Meclisi Mebusan Azalarına Mahsus nişan, 1916 - 1919 dönemi mebuslarına Meclisi Mebusan tarafından verilmek üzere çıkarılmış olan nişan. Yedi köşeli şemsesi vardır; altın üzerine beyaz minelidir; ortasında kırmızı mineli ve yaldızlı ayyıldız görülür. Ayın üzerinde, «1332 Meclisi Mebusanı osmanî 1335» ibaresi yazılıdır. Beyaz zemin üstüne kırmızı kenar zırhlı kurdeleyle göğüse takılırdı. Nişanın çapı 8 sm'dir; küçük bir rozeti de vardır. Nizamnamesi bulunamadı. (M)

Meclisi Tetkikatı Şer'iye, Şeyhülislâmlık teşkilâtı içinde, 1893 tarihli yönetmelik ve ekleriyle kendisine verilen görevleri yerine getiren ve fetvahaneden gönderilen ilâmları bir çeşit temyiz incelemesine tabi tutan yüksek kurul. Bk. ŞEYHÜLİSLÂM. (M)

Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye, Mahmud II tarafından girişilen yenilik hareketlerinin gerektirdiği hukukî metinleri hazırlamak, bazı danışma görevlerini yerine getirmek ve memurların yargılanmasına ilişkin işlere bakmakla görevli bir yüksek kurul. Mahmud II, Osmanlı devletinin dinî kurum ve geleneklerini muhafaza etmekle birlikte, Batı'daki örneklerden hareket ederek yeni mülkî ve askerî kurumlar getiriyordu. Yeni teşkilâtın gerektirdiği tüzükleri hazırlamak üzere de Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye kurulu meydana getirildi. Bu kurul, hukukî metinleri hazırlıyor, danışma görevini de yerine getiriyor, öte yandan sınırlı da olsa, yargı faaliyetinde bulunuyordu. Görevlerinin çokluğu sebebiyle 1854'te Meclisi Âlii Tanzimat kurularak, bazı görevler bu yeni meclise verildi; eskisinin adı da *Meclisi Ahkâmı Adliye* oldu. Ancak, 1861'de, her iki meclis birleştirildi ve Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye tekrar ortaya çıktı. Bu yüksek kurulun mülkî ve malî işlerle ilgilenen İdarî, yeni kanun ve tüzüklerin incelenmesi ve hazırlığıyle ilgilenen Tanzimat, bazı davalara bakan Adlî kısımları vardı. 1868'de bünyesindeki çok yönlülük sebebiyle, zorunlu olarak *Divanı Ahkâmı Adliye* ve *Şûrayı Devlet* olmak üezere ikiye ayrıldı. Bu suretle meclisin idarî yönüyle adlî yönü ayrı kurullara verilerek Türkiye'de idarî yargı organının ilk adımları atıldı. (M)

MECLUP veya **MECLUB** sıf. (ar. *celb*'den *meclûb*). *Esk.* Getirilmiş, celbedilmiş. || Tutkun.

◆ **Meclubin** çoğl. i. *Esk.* Tutkunlar.

◆ **Meclubiyet** i. *Esk.* Tutkunluk. (M)

MECMA i. (ar. *cem*ᶜ'den *mecma*ᶜ). *Esk.* Toplantı yeri: *Medine-i münevvere mecma-ı eshab-ı güzin olduğundan...* (Cevdet Paşa). || Birleşilen, kavuşulan nokta. || *Mecma-ül-ezdâd,* mutlak hürriyet, yer.

— Folk. Üzerinde *secab** denilen bir kapağın bulunduğu, geniş karınlı ve kare şeklindeki hokkalara verilen ad. (M)

MECMAÜLBAHREYN blş. i. (ar. *mecma*ᶜ, kavuşulan yer ve *bahreyn,* iki deniz'den ar. taml. *mecma*ᶜ *-ül-bahreyn*). *Esk.* İki denizin kavuştuğu yer.

— Tasav. Yaratıklarla Tanrı'nın birleşip görüşme noktası. (M)

Mecmaü'n-Nezâir («Nazirelerin toplandığı Kitap»), Edirneli Nazmi'nin (?-1555) eseri. Divan edebiyatında, başka şairlerin gazellerine ayrı vezin, kafiye ve konu ile nazire benzeri yazma geleneği vardı. Bu tür nazireler, harf sırasına göre onları yazan şairlerin divanlarına serpiştirilirdi. Edirneli Nazmi, ilk defa, başka şairlerin gazellerine yazdığı nazireleri (benzerileri) *Mecmaü'n-Nezâir* adlı bir kitapta topladı. Bu eser, divan geleneğine uyularak aruz bahirelerine ve harf sırasına göre düzenlendi. (M)

MECMERE veya **MECMER** veya **MİCMERE** i. (ar. *cemre*'den *mecmere* veya *mecmer* veya *micmere*). *Esk.* Tütsü kabı, buhurdan; *O dûddan ki o günlerde neşr e-der mecmer* (Recaizade Ekrem). [M]

MECMU sıf. ve i. (ar. *cem*ᶜ'den *mecmû*ᶜ). *Esk.* Biraraya getirilmiş, toplanmış, bütün: *Kayseriye'yi dahi Muaviye muhasara etmiş olduğundan Artebon, mecmu kuvvetini bir yere toplayamadı* (Cevdet Paşa). *Halbuki yalnız bir millete mahsus olan müessesele-rin mecmuuna hars denilir* (Ziya Gökalp). || *Min hays-il-mecmu,* hepsi.

— Mat. *Esk.* Toplam.

◆ **Mecmuan** zf. *Esk.* Toptan, hepsi birlikte. (M)

MECMUA i. (ar. *mecmû*ᶜ'dan *mecmû*ᶜ*a*). Dergi: *İtiraf etmelidir ki, şimdi ne öyle bir mecmua çıkıyor, ne de öyle yazan var* (M. Ş. Esendal). *Eski harfler devrinde çıkan mecmuasında o, yeni harflerin hasretini çekerdi* (Y.Z. Ortaç). || *Esk.* Çeşitli yazılardan meydana gelen elyazması kitap. || Toplanmış, derlenmiş şeylerin bütünü: *Millî hayatımız ise bir taraftan beynelmilel olan medeniyetten diğer taraftan her biri hususî ve orijinal lezzetlerin bir mecmuası olan yüzlerce harslardan hisselerimizi almaktan ibarettir* (Ziya Gökalp). [Bk. DERGİ].

— *Esk. Mecmua-i fünun,* ansiklopedi. *Mec.* Çok bilgili kimse. (M)

Mecmuai Fünun, Cemiyeti İlmiyei Osmaniye adına çıkarılmağa başlanan (temmuz 1862) aylık dergi. Dört yıl kadar çıktı. Yönetimini Münif Paşa yaptı. Dergi, Türkçenin bir bilim dili niteliği kazanmasında yararlı oldu. Dergide tarih, jeoloji, kimya ve felsefeyle ilgili yazılar çıktı. Dergi kapandıktan sonra Münif Paşa tarafından yeniden yayımlandı (ocak 1883). Ancak tek sayı çıktıktan sonra gene kapandı. (M)

Mecmuai Muallim, Muallim Naci tarafından çıkarılmağa başlanan (12 ekim 1887) haftalık dergi. Dergide, Muallim Naci'nin Hukuk mektebi ve Mektebi Sultani'deki edebiyat dersi notları, Osmanlıca ve Türkçeyle ilgili yazıları yayımlandı. Emile Zola'nın Thérèse Raquin tercümesi yayımlanmağa başlandı; fakat sonu getirilemedi. (M)

MECMUİYET i. (ar. *mecmû*ᶜ'dan *mecmû*ᶜ*-iyyet*). *Esk.* Tam olma hali, bütünlük, tamlık. (M)

MECNUN sıf. (ar. *cinnet*'ten *mecnûn*). Çıldırmış, deli: *Yoksa rahmin kendine bari acı evlâdına / Var ise aklın eğer mecnun dedirtme adına* (Ziya Paşa). || *Esk.* Aşk yüzünden kendini kaybetmiş: *Onun karşısında durdu. Ona perişan, mecnun gözlerle bakıyordu* (H. Z. Uşaklıgil).

— Huk. *Esk.* Bk. ANSİKL. || *Mecnunı gayrı mutbik,* zaman zaman iyileşen akıl hastası. || *Mecnunı mutbik,* hiç iyileşmeyen akıl hastası.

— ANSİKL. Huk. *Esk.* Akıl hastası, bu durumu yüzünden kasir ehliyetlidir, tasarrufları hukuken hüküm ifade etmez. Mahcurdur. Hastalığı en az bir ay veya en az bir yıl süren akıl hastası *mecnunu mutbik* diye adlandırılır. Hastalık buhranı aralıklarla gelen mecnun, *mecnuni gayri mutbik* sayılır. Buhran aralarının süresi imamlar arasında tartışma konusudur. *Mecnunu gayri mutbik,* buhran süresi dışında kâmil ehliyetlidir, tasarrufları geçerlidir.

◆ **Mecnunane** zf. *Esk.* Çılgın bir şekilde.

◆ **Mecnuniyet** i. *Esk.* Delilik. (M)

Mecnun, islâm edebiyatında *Leylâ ve Mecnun* hikâyesinin kahramanı; Leylâ adlı kızın sevgilisi. (Bk. LEYLA VE MECNUN.) Başka bir söylentiye göre, Emevîler çağında yaşamış bir arap şairi. Arap edebiyatında El mecnun («çılgın») adını taşıyan birkaç şair vardır. Ama Leylâ ve Mecnun hikâyelerine konu olanın kim olduğu, ne zaman ve nerede yaşadığı bilinmiyor. El Mecnun bin Vehbülşeridî, El Mecnun el Kuşeyrî, El Mecnun el Teymî gibi «Mecnun» adıyle bilinen arap şairlerinin bu konuyle pek ilgisi olmadığı sanılıyor. Gerçek adı Kays bin el Mülevveh olan Mecnun'un, Benî Âmir kabilesinden olduğunu ileri süren kaynaklar vardır. Arap edebiyatında oldukça yaygın bir halk masalı olan *Leylâ ile Mecnun*'un konusu, yukarıda adı geçen şairlerden çok önce biliniyordu. Sonradan, bu konuyu değişik açılardan (din, tasavvuf, aşk) birçok şair ve yazar işledi. Zamanla, hikâyenin gerçek kaynağından uzaklaşıldı. Yalnız ozanların yazıya geçirerek işledikleri hikâyeler bugüne kaldı. Mecnun'un gerçek bir şair olduğunu gösterecek hiç bir belge ve kaynak olmadığı gibi, edebiyata geçen hikâyenin ilk metni de kesinlikle bilinmemektedir. Mecnun ile ilgili hikâye ve şiirler, çok sonraki çağlarda toplandığı için, olayın aydınlatılmasında güvenilir belge olmaktan uzaktır.
Mecnun, islâm edebiyatında kendini aşka adamış insan örneğidir. Türk, iran ve arap şairleri tarafından, yüzyıllar boyunca kendinden geçmiş, çılgın, sevgilisinden başka bir şey düşünmeyen bir kimse olarak işlendi.
Tasavvufta, Tanrı âşığının sembolü sayılır. Leylâ'da gerçek Tanrı güzelliğine gönül vermiş ve onun yoluyle gönlünde Mevlâ'yı bulmuş hak âşığı olarak canlandırılır. (M)

MECNUNÎ, ermeni asıllı türk halk şairi (XVIII. yy.). Türk kültürüyle yetişti. Özellikle koşma ve semai türünde başarılı şiirleri vardır. (M)

MECO — , yun. *mekos,* uzunluk'tan alınan ve bazı kelimelerin bileşimine giren önek. (L)

MECOCERA i. Çok uzun duyargalı böcek. (Kınkanatlıların *anthribidae* familyasından). [L]

MECOCHİRUS i. On ayaklı, kabuklu hayvan; langust'a benzer; duyargaları son derece uzundur. (L)

MECONEMA i. Erkeği ses çıkartmayan, uzun kanatlı, solgun yeşil renkli küçük çekirge. (İlmî adı *Meconema thalassina.* Düz kanatlılardan *meconemidae* familyasının örnek tipi.) [L]

MECONOPSİS i. Bk. ALTINHAŞHAŞ.

MECOPTERA çoğl. i. Holometabol böcekler takımı. (Bunlarda baş dikey durumda ve mahmuz biçiminde uzuncadır; ucunda öğütücü ağız parçaları yer alır. Kanatların dördü de zardandır ve aynı boydadır, dinlenme halindeyken yatay durur. Ayak beş parçadan ibarettir. Erkeğin karın kısmının sonunda kuvvetli bir kıskaç bulunur. *Panorpa*'ların bittacus'lar bu takımdandır. Kurtçukları yerde yaşar ve yetişkinleri gibi ölü veya canlı avlarla geçinir.) [L]

MECOPTERİDAE i. Holometabol kanatlı böcekler üsttakımı; beş takıma ayrılır: *mecoptera, trichoptera, pulkanatlılar, çiftkanatlılar* ve *pireler.* (Sineklerle kelebekler bu üsttakımdandır ve tür sayısı pek çoktur.) [L]

MECRA i. (ar. *cereyān*'dan *mecrā*). Esk. Su yolu, suyun yatağı: *Nehrin mecrası.* ‖ *Mec.* Bir işin gidişi, bir olayın doğrultusu: *Şimdi bir cereyan inhinasıyle düşüncelerine başka bir mecra çizilmişti* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ Bir havadisin yayılma yolu. ‖ *Mecra-yı tabiî,* bir şeyin tabiî yollardan geçişi.

— Anat. *Esk.* Vücuttaki, sıvıların akıştığı yol, kanal. ‖ *Mecrayı bevl,* sidik yolu.

— Huk. Elektrik, su, havagazı gibi şeylerin geçirilmesi için yapılan yol ve tesisat.

— ANSİKL. Huk. Kural olarak, bir arazinin üzerinden ve altından geçen her şeyin, o arazinin mütemmim cüzü ve bu sıfatla da mülkiyetlerinin arazi sahibine ait olması gereklidir. Bu sonuç, normal faaliyette bulunabilmek için elektrik, havagazı, su v.b. güçleri gerektiren sanayi işletmelerinin, bu güçler üstündeki mülkiyetlerini kaybetmesine sebep olur. Bu yüzden, genel kuralı uygulayarak *mecra*'lar, üzerinden geçtiği arazinin mütemmim cüzü olarak kabul edilemez. Bu ihtiyacı karşılamak için Medenî kanun iki yol gösterir: 1. mecralar üstünde, bunlardan yararlanan kimseye mülkiyet hakkı tanımak; 2. mecralar üstünde irtifak kurma imkânını vermek. Mecralar hangi sınaî müessese tarafından yapılmışsa, onun mülkiyetinde sayılır. (Med. kn. md. 653). Buna göre, mecralar birden fazla araziden geçse bile, o arazinin mütemmim cüzü sayılmaz ve doğrudan doğruya bunu yapan kuruma ait olur. Bunlar. yararlanan kurumun teferruatı olur ve bu sebeple de asla bağlı olarak, aslın malikinin mülkiyeti altında olur. Mecralar, bağlı oldukları kurum devredilince onunla birlikte geçer ve asıl şey üstünde kurulan herhangi bir aynî hak (msl. rehin), bunları da kapsar. Ancak, mecraların üzerinden geçtiği arazinin mülkiyetine dahil olmayarak, yapan sınaî kurumun mülkiyetine dahil olabilmesi için, söz konusu mecra sahibinin mecranın üzerinden geçtiği arazide bir irtifak hakkının bulunması gereklidir. Bu irtifak hakkı, gayrımenkul mülkiyetinin kanunî kayıtlanması olarak ortaya çıkar. Bazı şartların bulunması halinde, bir gayrımenkul maliki, kendi arazisinden gerekli olan mecraların geçirilmesine katlanmak zorundadır. Bir gayrımenkul üstünde sahibi lehine irtifak hakkının kurulabilmesi için, mecraların başka yerden geçirilmesi imkânının bulunmaması veya mecraların başka yerden geçirilmesinin olağanüstü masrafları gerektirmesi aranır. Ayrıca, mecranın geçirilmesi, arazi malikinin mülkiyet hakkını sınırlayacağı ve onun zarara uğraması sonucunu doğuracağı için, bu zararların, mecra yapacak kimse tarafından peşin olarak ödenmesi gerekir. Bu tazminat, uğranılacak zararın hepsini karşılayacak tam bir tazminattır. Mecraların geçirilmesinde dikkat edilmesi gereken başka bir nokta, bunların, üzerinden geçecekleri araziye en az zarar verecek yer ve biçimde yapılmasıdır. Meselâ elektrik tellerinin arazinin altından geçirilmesi imkânı varken, bunlar arazinin üzerinden geçirilerek arazi malikine daha fazla bir zarar verilemez. Durumun değişmesi halinde, mecraların bulunduğu yerden kaldırılarak yeni duruma daha uygun bir yere götürme mükellefiyeti de vardır. Meselâ mecranın üzerinde geçtiği arazi de, sonradan inşaat yapılacak olursa, mecra sahibi, bu mecrayı inşaat durumuna göre daha uygun bir yere götürmek zorundadır. Bu halde masrafların bir kısmının arazi sahibine yüklenmesi mümkün olabilir. (M)

MECRİTÎ (Ebül Kasım Mesleme bin Ahmed), arap matematikçisi (Madrid, ? - 1004 ile 1007 arası). Öğrenimini Madrid'de yaptı. Geometride alan hesaplarına ait nazariyesiyle tanınan Abdül Gafir'den ders aldı. Hakem II ve Hişam III zamanında Kurtuba'da yaşadı. Matematikte alan hesapları konusunda yetkili bir bilgindi. Yıldızların hareketiyle ilgili incelemelerde bulundu. Doğuya yaptığı yolculuktan getirdiği yunanca ve arapça yazmaları, batı bilimine uygun bir biçimde yeniden kaleme aldı. Kurtuba'da İbnüs Saffar, Kirmanî, İbni Haldun, Ez-Zehravî gibi birçok önemli bilgin yetiştiren bir okul kurdu. Mecritî'nin astronomiye ait eserleri arasında, Muhammed bin Musa'nın *Zic**'i üstünde yaptığı düzeltmeler önemli sayılır. Yezdegerd tarihine göre yapılmış olan cetvelleri, hicrî tarihe çevirdi. Astronomiye ait eserleri arasında *Usturlap** ile ilgili olan ve bugün yalnız latincesi bulunan bir eser ile Ptolemaios'un dünya haritasının tercümesi de vardır. Matematikle ilgili eseri, *Fi Tamam ilm el Aded* idi (Sayılar Nazariyesinin Gelişimi Üstüne). [M]

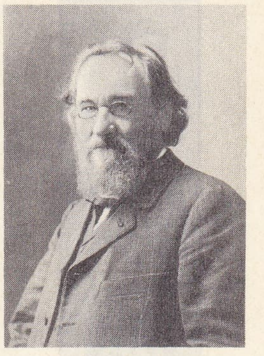
MEÇNİKOV

MECRUH sıf. (ar. *cerh*'ten *mecrūh*). *Esk.* Yaralanmış, yaralı: *Harbiye nazırıyle sadrazamı vurmuşlar, Ahmed Rıza tehlikeli surette mecruh* (Ömer Seyfeddin). ‖ —*Mec.* İncinmiş: *Sıcak yaşlar, kalbinin, biçare mecruh kalbinin yaralarını yıkayacak, zehirlerini tathir edecek...* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ Delillerle çürütülmüş (fikir, mevzu). ‖ *Mecruh olmak,* yaralanmak: *Ve nihayet kendisi dahi mecruh olarak meydan-ı muharebede düşüp pek çok yerinden kan revan akıyordu* (Cevdet Paşa).

◆ i. Yaralanmış kimse: *Mecruhu kaldırdılar. Koltuğuna girdiler. Sürükler gibi götürdüler* (Ahmed Rasim).

◆ **Mecruhin** çoğl. i. *Esk.* Yaralılar, yaralanmış kimseler.

◆ **Mecruhiyet** i. *Esk.* Yaralanma: *Onlar alelekser yaralanmadan evca-ı mecruhiyeti duyar ve vurulmadan ölürler* (Cenab Şahabeddin). ‖ Fikri çürütme, boşa çıkarma: *O şeriatin mecruhiyetine delil irae olunmak lâzım gelir* (Namık Kemal). [M]

MECRUR sıf. (ar. *cerr*'den *mecrūr*). *Esk.* Çekilmiş, sürüklenmiş.

— Gram. Arapçada harfi cer ve izafet hallerinde (i. taml.) son harfi *i* (kesre) olan kelimenin hali.

◆ **Mecrurat** çoğl. i. Gram. *Esk.* Mecrur olan kelimeler. (M)

MECSEK dağları, Macaristan'ın güneyinde, Aşağı Drava ve Tuna ovalarına hâkim küçük kütle. Mecsek dağlarının yükseltisi 682 m'yi geçmez, ama Alföld'de ve Balaton gölü ovasından ayrıldığı alçak Külso-Somogy tepelerinde birdenbire yükselir. Her tarafı ormanlarla örtülü olan dağlar, Macaristan'ın en ilgi çekici maden ocağı bölgelerinden biridir. Nitekim ülkenin tek taşkömür yatağı buradadır. Kömür, kütlenin kuzey yamacında Kombo'da, güney yamacında Pecs'te işletilir. (L)

MECUC i. (ar. *meᵓcūc*). Din. Yecüc ile beraber kıyamet günü ortaya çıkacak olan yaratık. Bk. KIYAMET. (M)

MECUC, Kutsal Kitap'ta Küçük Asya'nın kuzeydoğusunda yaşayan kavimleri, özellikle İskitleri belirtmek için kullanılan terim. Apokalipsis'de Kiliseye karşı birleşen pagan kavimler. (L)

MECUL sıf. (ar. *caᶜl*'den *mecᶜūl*). *Esk.* Yapılmış, ortaya çıkarılmış. (M)

MECUR sıf. ve i. (ar. *ecr*'den *meᵓcūr*). *Esk.* Kiralanmış (mülk, araba, binek hayvanı v.b.). ‖ Sevap kazanan: *Hak eyleye mecur cihanda ebeveynin* (Recaizade Ekrem). [M]

MECUS i. (fars. *muġ,* ateşperest'ten yun. *magos,* büyücü > ar. *mecūs*). Din. Ateşe tapan kimseler. ‖ Zerdüşt dininde olanlar. Bk. ANSİKL.

— Tar. Ortaçağda islâm yönetimindeki İspanya'ya akınlar yapan fransızlaşmış Normanlar ile Avrupa'da norman diye tanınan iskandinavyalı korsanlara, islâm tarihçilerinin verdiği ad. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Din. Tarihte değişik yorumlara yol açan *mecus,* bazılarına göre kitap ehli bir peygamber, bazılarına göre dinsiz, bazılarına göre de bir din uyarıcısı olan Zerdüşt'ün dinine bağlanan kimsedir. *Kur'an*'da bir kere anılan mecus için herhangi bir açıklama yoktur. Bazı hadislerde, kitap ehli olarak nitelendirilen mecus'lardan cizye alınması gerektiği ileri sürülür.

— Tar. Mecus'lar İspanya'ya ilk çıkarmayı 844'te Tajo nehrinin döküldüğü yerden yaptılar. Lizbon'dan Cadiz'e, sonra da Sidon'a ve Sevilla'ya gittiler. Sevilla'yı aldılar; fakat müslüman ordularından kurtulmak için gemilerine sığınmak zorunda kaldılar. Bir süre sonra reisleri, anlaşma yapmak i-

Foto. LAROUSSE

«MEDEIA çocuklarının ölümünü hazırlarken» Pompeii freski Napoli müzesi

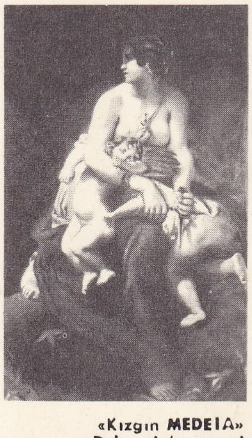

«Kızgın **MEDEIA**» Delacroix'nın eseri Lille müzesi, Fransa

çin halife Abdullahrahman II'ye bir elçi heyeti gönderdi. 858'de İspanya ve Magrıp, yeniden mecus saldırısına uğradı. Algeciras alınarak büyük cami yakıldı. 966'da Richard I'in teşvikiyle Danimarkalılar İspanya'ya geldiler. Tajo körfezinde ve Lizbon yakınında yapılan savaşlarda müslümanlar başarı kazanamadılar. Danimarkalılar 970'te Santiago de Compostela'yı aldılar. Ertesi yıl yeniden İspanya'ya saldırdılar. Fakat karaya çıkamadılar. 1064'te Guillaume de Montreuil yönetimindeki saldırı Barbastro'nun alınmasıyle sonuçlandı. Bir yıl sonra Zaragoza ve Sevilla hükümdarlarının yolladıkları kuvvetler, Barbastro'yu geri aldı ve burada bulunan küçük mecus birliğini yok ettiler. (LM)

MECUSÎ sıf. ve i. (*mecus*'tan *mecusî*). Mecus dininden olan (kimse), zerdüştî. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Arap tarihçisi Taberî'nin yazdığına göre Mecusîliğin kurucusu olan Zerdüşt, İran hükümdarı Biştasp zamanında yaşadı. Gene bir arap tarihçisi olan Kelbî'nin bildirdiğine göre Zerdüşt, filistinli peygamber Yeremya'nın öğrencilerinden birinin uşağıydı. Hz. Muhammed'in, ondan sonra gelen islâm büyüklerinin ve bazı tarihçilerin bildirdiklerine bakılırsa islâm dininin İran'da yayılışını kolaylaştırmak için *mecusî*'lere yumuşak davranıldı, onlardan, kitap ehli oldukları kabul edilerek, yalnız cizye almakla yetinildi. Oldukça eski bir kültürü, medeniyeti olan İran'da, islâm dininin yalnız kılıç zoruyle tutunarak yayılamayacağı gerçeğini göz önünde bulunduran Araplar, islâm diniyle hiç bir zaman bağdaşamayan zerdüşt dinine karşı, iran halkını daha kolay elde etmek ve müslümanlaştırmak amacıyle böyle davranmayı kendi siyasetlerine daha uygun buldular. İran'da yayıldıktan sonra VIII. yy.dan itibaren Hindistan'a göçen mecusîler, orada büyük tapınaklar yaptılar.

Mecusîler eski pehlevî yazısını kullanırlar. Dinleri, eski tabiat dinleri niteliğini taşır. Bugün, Hindistan'da yaşayan mecusîler eski dinlerine, Zerdüşt'ün ortaya attığı inançlara çok bağlıdırlar. Tabiat kuvvetlerini *Ahuramazda*'nın yeryüzünde bir görünüşü, bir belirtisi olarak yorumlarlar. Ateş, toprak, su gibi tabiat varlıkları onlar için kutsaldır. Onlara göre ateş, Ahuramazda'nın bir *tecellî*'sidir, bu yüzden de kutsaldır. Mecusîlerden biri öldüğü zaman, onun toprağa, ateşe ve suya değmemesine büyük bir itina gösterirler. Ölülerini gömmez, kendi aralarında *sessizlik kulesi* adı verilen yüksek bir yere bırakırlar. Beş, on metre yükseklikte olan bu kuleler çitle çevrilir. Oraya bırakılan ölüleri akbaba gibi büyük kuşlar yer. Mecusîlere göre, insan gövdesi iyi ile kötünün çarpıştığı bir savaş alanıdır. İnsan hayatında bu iki güçten hangisi üstün gelirse, ruhu onun tarafına geçer. İyiliğin Hürmüz, kötülüğün Ehrimen adı verilen tanrıları vardır. Dünya, bu iki ilâhî gücün etkisi altındadır. Yeryüzündeki bütün olaylar, onların etkisiyle ortaya çıkar. Bu sonsuz çatışmada Hürmüz üstün gelirse yeryüzü mutlu olur, Ehrimen üstün gelirse yıkımlar, acılar, üzüntüler, kargaşalıklar ve sayısız kötürükler ortalığı kaplar. Eski tabiat dinlerinin yeni bir nitelik kazanmasıyle ortaya çıkan mecusî dini, hindistan halkının da etkiledi ve zamanla hint dinî inançları arasına sızdı. Bu etki sonucu birçok hintli, mecusî dinini benimsedi. Bugün, daha çok Bombay çevrelerinde yaşayan mecusîler için, tabiat kuvvetleri yanında inek de kutsal bir varlık sayılır. Hintliler de ineğin kutsallığına inandığı için mecusî dini, hint dinleri ile kaynaştı. Mecusîler, kutsal saydıkları eşyaya, hayvana, tabiat varlıklarına dokunanlara, saygı göstermeyenlere *kâfir* gözü ile bakarlar, düşmanlık gösterirler. Bu yüzden, onlarla müslümanlar arasında uzun boylu çatışma ve savaşlar oldu. Mecusî dini ve mecusîler üstünde araştırmalar yapan bazı avrupa tarihçileri, onları Eski İranlıların Hindistan'a göç etmiş torunları sayarlar. Birçok yerli hintli de göçen iranlıların etkisi altında mecusî dinine girdiğine göre, bu görüş gerçeklere uygun değildir. Mecusîlerin bugün için yüz ile yüz elli bin arasında oldukları, kendi içlerine kapalı yaşadıkları söylenir.

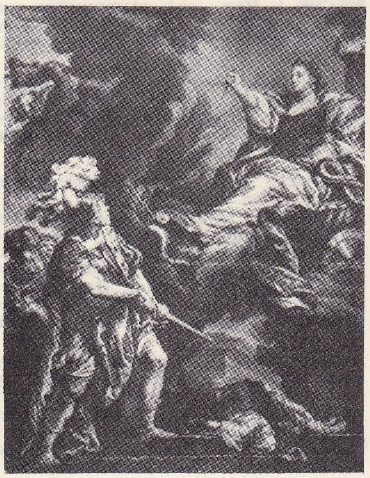

MEDEIA C. Vanloo'dan Cors'un gravürü

◆ **Mecusiyân** çoğl. i. *Esk.* Ateşe tapanlar.

◆ **Mecusiyet** i. *Esk.* Mecusîlik. (M)

MECUSİLİK i. (*mecusî*'den *mecusî-lik*). Ateşe tapanların dini ve bunların meydana getirdiği topluluk. Bk. MECUS. MECUSÎ. (M)

MECYNORHİNUS i. Beyaz benekli, parlak yeşil renkli büyük böcek; erkeğinin başında üç boynuzcuk bulunur; Tropikal Afrika'da yaşar. (Kınkanatlıların *scarabeidae* familyasından.) [L]

MECZUB sıf ve i. Bk. MECZUP.

MECZUBİYET i. (ar. *meczûbiyyet*). *Esk.* Birine doğru çekilme, gönül bağlama. (M)

MECZUM sıf. (ar. *cezm*'den *meczûm*). *Esk.* Kesin karar verilmiş, yapılması muhakkak olan.

— Gram. *Esk.* Son harfi harekesiz okunan (kelime.)

◆ **Meczume** sıf. *Esk.* Meczûm'un dişili. (M)

MECZUM sıf. (ar. *cüzam*'dan *meczûm*). *Esk.* Cüzamlı. (M)

MECZUP veya **MECZUB** sıf. ve i. (ar. *cezb*'den *meczûb*). Aklını yitirmiş, deli: *Bunlardan başka, köyün iki meczubu, bir cücesi vardır* (Y. K. Karaosmanoğlu). ‖ *Esk.* Cezbedilmiş, çekilmiş (kimse veya şey).

— Tasav. Kendini Tanrıya veren, ondan başka bir şey düşünmeyen, Tanrı sevgisiyle kendinden geçerek çevresine önem vermeyen kimse. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Tanrı âşıkı, *meczup*, Tanrı ile birleşmek, Tanrı özünde eriyerek sonsuzluğa ulaşmak için çalışan, derin bir ruh coşkunluğuna kapılan dervişt'r. Her zaman Tanrı ile birlikte bulunduğunu sanan meczuplar akıl kuralları dışında kalan bir davranışı benimserler. Onlara göre, gerçek olan Tanrıya ulaşmak, insanı engelleyen akıl bağlarından kaymakla, tam bir coşkunluk içinde yaşamakla olur.

eski devirlerde bir **meddah** (Türk Temaşası adlı eserden)

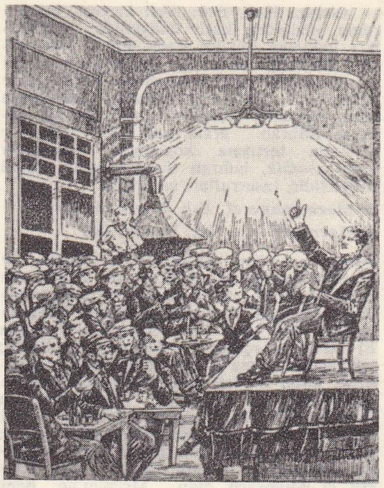

son zamanlarda bir **meddah** (Türk Temaşası adlı eserden)

◆ **Meczubin** çoğl. i. *Esk.* Meczuplar. (M)

MECZUPLAR çoğl. i. Hıristiyanlıkta, ibadet etmeksizin Tanrı'ya ulaşılabileceğini savunan tarikat mensupları (alumbrados'lar, Bavyera ve Picardie meczupları). ‖ Bazı eski mason derneklerinin üyeleri. ‖ Saint Martin ve Swedenborg felsefesi taraftarları.

— ANSİKL. ● *İspanya meczupları* (*alumbrados**), XVI. yüzyılda, özellikle fransiskenler, rahibeler veya koyu dindarların meydana getirdiği dar bir çevrede gelişerek bir mezhep haline geldiler. Engizisyon tarafından defalarca koğuşturmaya uğradılar.

● *Picardie meczupları*, 1623'e doğru ortaya çıktılar; *alumbrados*'ların bir kolu oldukları sanılır.

● *Bavyera meczupları*, 1776'da İngolstadt'ta (Bavyera) Adam Weishaupt tarafından kurulan gizli bir cemiyete bağlıydılar. Weishaupt ile arkadaşları, dinî ve krallık

«**Medeia**»nın başrolünde Judith Anderson (sağda)

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN); Anderson-Giraudon, Braun (LAROUSSE); Dictionnaire des Personnages; Encyclopedia Americana

MEDEIA: Clairon (1724-1803) Pierre Corneille'in trajedisinde

yönetimini yıkmak amacıyle Bavyera'da iktidarı ele almayı tasarlıyorlardı. Meczuplar, sayıca az (birkaç yüz kişi) olmakla birlikte, üyelerinin diğeri ve sosyal mevkii dolayısıyle gerçekten büyük bir etki yarattılar. Mezhep, seçici Karl Theodor (1784-1785) tarafından yasaklandı. (L)

MECZUR sıf. (ar. *cezr*'den *meczūr*). Mat. *Esk.* Kare kökü alınmış (sayı). [M]

MEÇ i. (fr. *mèche*, saç lülesi'nden). Saçın küçük tutamlar halinde değişik renklerle boyanmış şekli. (M)

MEÇ i. (islavca k.). Ensiz ve düz kılıç: *Tepenin düzünde üniformalı polisler meçlerini tutarak koşuyorlardı* (Kemal Tahir).

— Sil. *Esk.* Osmanlılarda ateşli silâhların bulunmasından önce kullanılan, keskin olmayan düz ve ince kılıç. (Kısa ve uzun olmak üzere iki çeşidi vardı ve talimlerde de kullanılırdı.) [M]

MEÇHUL sıf. (ar. *cehl*> *mechūl*'den). Bilinmeyen, hakkında bilgi sahibi olunmayan: *Meçhul maksatlarla sevk ve idare olunmaya ses çıkarılmazsa nereye varılacağı bilinemez* (Atatürk). *Meçhul bir telgraf bekliyorum o kimselerden / Ki ben hatırlamam, bilmem kendilerini* (F. H. Dağlarca).

— *Esk.* *Meçhul-ül-ahvâl*, kim olduğu bilinmeyen. ‖ *Meçhul-ün-neseb*, kimin çocuğu olduğu bilinmeyen.

— Dil. bil. Bk. EDİLGEN *fiil*.

— Mat. *Esk.* Bilinmeyen (miktar).

◆ **İ.** Bilinmeyen yer veya şey: *Artık demir almak günü gelmişse zamandan / Meçhule giden gemi kalkar bu limandan* (Yahya Kemal). *Halbuki önümde yükselen muamma, benim ilk yola çıktığım günden daha karanlıktı. Daha çok meçhullerle doluydu* (Ş. S. Aydemir).

◆ **Meçhulât** çoğl. i. *Esk.* Ne olduğu bilinmeyen şeyler, meçhuller.

◆ **Meçhule** sıf. *Esk.* Meçhul'ün dişili.

◆ **Meçhuliyet** i. *Esk.* Bilinmezlik: *Bu meçhuliyet karşısında kendini kaybetti* (H. R. Gürpınar). [M]

MEÇNİKOV veya **MEÇNİKOF** (İlya), rus biyoloji ve zooloji bilgini (İvonovka, Harkov yakınları 1854 - Paris 1916). Harkov'da, sonra Almanya'da tabiî bilimler öğrenimi yaptı, 1870'te Odessa üniversitesinde zooloji profesörü oldu. 1882'de Rusya'dan ayrılarak gezilere çıktı. 1887'de Paris'e gitti. İnstitut Pasteur'ün araştırma laboratuvarında çalıştı ve bir süre sonra buranın müdür yardımcısı oldu. *Annales de l'İnstitut de Pasteur*'de (Pasteur Enstitüsü Yıllıkları) çeşitli çalışmalarını yayımladı. Başta fagasitoz (1884) olmak üzere önemli buluşlar yaptı. Başlıca eserleri: *İmmunité dans les Maladies İnfectueuses* (Bulaşıcı Hastalıklarda Bağışıklık) [1901]; *Étude sur la Nature Humaine: Essai de Philosophie Optimiste* (İnsan Tabiatı Üstüne İnceleme: İyimser Felsefe Denemesi) [1903]; *La Vieilleisse* (Yaşlılık) [1903]. 1908'de P. Ehrlich ile birlikte Nobel Tıp armağanını paylaştı. (L)

MED i. Bk. MET.

MEDÂ i. (ar. *medd*, çekip uzatma'dan *medā*). *Esk.* Uzaklık. ‖ Son, nihayet. ‖ Gaye, erek. ‖ *Mede-d-dühur* (*mede-l-eyyam* veya *mede-l-ezman*), kıyamete kadar. ‖ *Mede-l-a'vam*, yılların sonuna kadar. ‖ *Mede-l-basar*, göz erimi. (M)

MEDA, İtalya'da kömün, Lombardia'da (Milano ili), Brianza'da; 17 000 nüf. Bu modern şehirde mobilya sanayii gelişmiştir. (L)

MEDAFİ çoğl. i. (ar. *def*ᶜ > *medfa*ᶜ'dan *medāfi*ᶜ). Ask. *Esk.* Toplar. (M)

MEDAFİN çoğl. i. (ar. *medfen*'den *medāfin*). *Esk.* Mezarlar, gömü yerleri. (M)

MEDAHİK çoğl. i. ar. *ḍıhk*, gülme > *muḍhik*'ten *meḍāḥik*). *Esk.* Gülünç şeyler veya kimseler; güldürücü kişiler, soytarılar, komikler. (M)

MEDAHİL çoğl. i. (ar. *duḫūl* > *medḫal*'den *medāḫil*). *Esk.* Giriş yerleri. ‖ Evler. (M)

Médailles (CABİNET DES), Fransız Millî kütüphanesinin 7 numaralı bölümü. (L)

MEDAİN çoğl. i. (ar. *medine*, şehir'den *medā'in*). *Esk.* Şehirler. ‖ Enûşirevân'ın hükûmet ettiği çağda İran'ın Dicle kenarındaki yedi büyük şehrinin ortak adı. ‖ *Medain-i Kisra*, İran ülkesi. (M)

MEDAİNİ (Ali bin Muhammed), arap tarihçisi ve yazarı (Basra 752-ay.y. 840). Öğrenimini doğduğu şehir olan Basra'da yaptı. Kelâmcı Mamar bin Esaş'tan ders aldı. Edebiyat ve tarih araştırmaları yaptı; bir süre Medain'de oturdu, sonra da Bağdat'a giderek İshak bin İbrahim el- Mavsilî'nin yakınları arasında yer aldı. Eserlerinde genellikle Hz. Muhammed, İslâmlığın gelişme devri halifeler tarihi, şairlerin hayatı ve halk yaşayışını konu alır; bunların sayısı 239'u bulur. Tarihî eserlerinin en önemlisi (*Kitabu Ahbâr il-Hülefa il-Kebir* [Büyük Halifelerin Haberleri Kitabı]), Mutasım devrine kadar olan olayları kapsar. İkinci eseri (*Kitabu Fütuhı Horasan* [Horasan Fethinin Kitabı]) islâm yayılışı sırasındaki Orta Asya tarihinin en önemli kaynağıdır. Önemli bir eseri de (*Kitabu Ahbârı Ehli'l-Basra* [Basra Halkının Haberleri Kitabı]) Taberî'nin çalışmalarına kaynak oldu. (M)

Medal of Honor, A.B.D.'nin en yüksek askerî nişanı. 1862'de ihdas edilmiştir. Kongre adına, düşman karşısında gösterilen en büyük yararlıklar için verilir. Bir kordeleye asılarak boyunbağı biçiminde takılır. (L)

MEDAMİ çoğl. i. (ar. *dem*ᶜ, gözyaşı > *medma*ᶜ'dan *medāmi*ᶜ). *Esk.* Gözler. ‖ Gözyaşları. ‖ *Medami-i hicran*, ayrılık gözyaşları. (M)

MEDAMUD, Karnak'ın 8 km kuzeydoğusunda müstahkem şehir: Teb'in savunma sisteminin bir kısmıydı. Fransız Doğu Arkeolojisi enstitüsünün yaptığı araştırmalarda (1924) bir Montu tapınağı ile, kehanette bulunan bir «kutsal boğa»ya ayrılmış yapılar ortaya çıkarıldı. (L)

MEDAN, İndonezya'da şehir, Sumatra adasının kuzeyinde, Deli kıyısında; 479 100 nüf. (yarısı yabancıdır: araplar, çinliler, avrupalılar, hintliler). İndonezya'nın en geniş tarım işletmeleri bölgesinin ticaret ve idare merkezi. 25 km aşağısındaki limanı Belavan Deli'den, kauçuk, palmiye yağı, tütün, sisal, kereste ihraç edilir. Şehir batıda Langkat'a kadar uzanan demiryolu hattının başlangıç noktasıdır. (L)

MEDAN, Fransa'da, Seine-et-Oise idare bölgesinde (Saint - Germain - en - Laye idare çevresi) komün, Sen'in sol kıyısında; 590 nüf. Fransız yazarı Zola buradaki yazlık evine dostlarını toplardı. (L)

Medan Akşamları, 1880'de yayımlanan hikâye kitabı. İçinde yer alan altı hikâye sırasıyle şunlardır: Emile Zola'nın *Değirmene Hücum* (L'Attaque du Moulin; Guy de Maupassant'ın *Kartopu* (Boule - de - Suif); J. K. Huysman'ın *Sac au Dos* (Sırt Çantası); Henry Céard'ın *La Saignée* (Kan Alma); Léon Hennique'in *L'Affaire du Grand Sept* (Büyük Yediler Olayı) ve Paul Alexis'nin *Après la Bataille* (Savaştan Sonra). Bu hikâyelerin her biri 1870 olaylarıyle ilgilidir; savaşa ve orduya karşı bir suçlamayı dile getirir. Kitap bir bakıma natüralizmin bildirisi sayılabilir. (L)

MEDAR i. (ar. *devr*'den *medār*). *Esk.* Bir şeyin merkezinde dayandığı, çevresinde döneceği yer, nokta. ‖ Sebep, vasıta. ‖ Dayanak, yardımcı: *Benim neyim diyecek elde bir medarım yok* (Halk şiiri). ‖ *Medar olmak*, yardım etmek. ‖ *Medar-ı ibret*, ibret almağa yarayan. ‖ *Medar-ı iftihar*, övünme sebebi: *Medar-ı iftihar olacak isimlerin keşfedilmesine müsaade ederek...* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ *Medar-ı kelâm*, konuşma konusu. ‖ *Medar-ı maişet*, geçim vasıtası.

— Anat. *Medarül ayn*, göz çukuru.

— Astron. Bk. DÖNENCE.

— Coğ. Güneşin yanlarına kadar varıp döndüğü farzedilen Ekvatorun iki yanındaki daire, dönence. ‖ *Medarı Cedî*, Oğlak dönencesi. ‖ *Medar-ı Seretân*, Yengeç dönencesi.

— Huk. *Medarı tatbik imza.* Bk. İMZA.

◆ **Medareyn** ikil i. *Esk.* Yengeç ve Oğlak dönenceleri.

◆ **Medarî** sıf. *Esk.* Tropikal. (M)

MEDARİC çoğl. i. (ar. *derece*> *medrec*'den *medāric*). *Esk.* Derece derece yükselinen yollar, meslekler: *Seri hatvelerle medâric-i muvaffakiyeti tayyederek* (Cenab Şahabeddin). ‖ *Mec.* Basamaklı yollar, merdivenler. ‖ Keçi yolları. ‖ *Âric-i medaric-i feyz ü ikbal* («yükselme merdivenine çıkan»), yükselen, ilerleyen. (M)

MEDARİS çoğl. i. (ar. *ders*'ten *medrese*> *medāris*). *Esk.* Medreseler: *Bu temenniyi etme istiksar / O da azdır bizim medarise*

MEDELLIN'in bir görünüşü

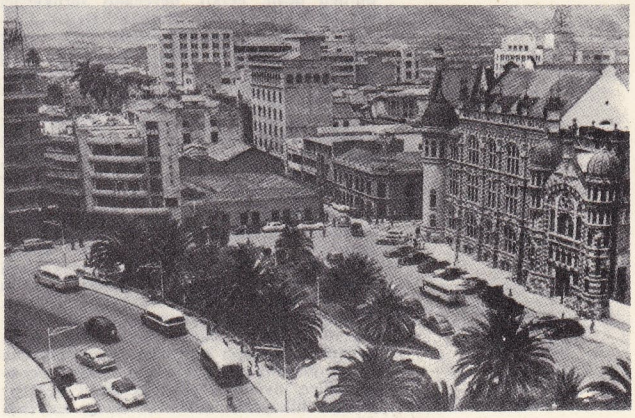

Foto. Dictionnaire des Personnages; Encyclopedia Americana

MEDENİN'den tipik bir sokak

az (Muallim Naci). *İlk adımdır, atacaktır bunu elbette ilim / Parprensip, gelin, ıslah-ı medaris diyelim* (M. Â. Ersoy). || *Medaris-i Sahn-ı Semâniye*, İstanbul'da Fatih camii çevresindeki sekiz medrese. (M)

MEDAYİH çoğl. i. ar. *medḥ*'ten *medīḥa > medāyiḥ*). *Esk*. Övülmeğe değer olanlar. || Övmeler: *Munis, açılan her leb ü âguşa koşarsın / Baksan, o dudaklardaki âvâz-ı medayih / Hep kendi sesindir* (Tevfik Fikret). [M]

MEDBUĞ sıf. (ar. *debāğet*'ten *medbūġ*). *Esk*. Tabaklanmış, kullanılacak hale getirilmiş (hayvan derisi). [M]

MEDCE i. (*Med*'den *Med-ce*). Leng. Medlerin dili; iran dil ailesine girer. (L)

MEDDAH i. (ar. *medḥ*'ten *meddāḥ*). Temş. santl. Taklit, hikâye ve fıkralarla halkı eğlendiren sahne sanatçısı: *Yalnız bu arslan gibi genç Tevfik, İstanbul'un biricik Karagözcüsü ve meddahı, mahallede bu kadar meşhur bir hastalıktan yatıyordu* (H. E. Adıvar). *Masalcılara masal söyleterek, meddahlara taklitler yaptırarak, saz şairlerine destanlar, koşmalar, maniler okutarak millî edebiyatı canlı bir surette âmmeye gösterebilirler* (Ziya Gökalp). || Bir sanatın uygulayıcısı.

— ANSİKL. Temş. santl. *Meddah*, bölümleri arasına söyleşmeli, taklitli, kişileştirmeli kesimler yerleştirilerek dramatik bir hikâye anlatır. İslâm ülkelerinde çok yaygın olan bu gelenek Araplarda *makame* adıyle çok eskiden beri yaşamaktadır. İran'da meddah tarzında hikâye anlatanlara *nakkal*, denir. Meddah hikâyesinin anlatılışına yakın daha başka türler de vardır; bunlardan *Kerbelâ* olaylarını anlatanlara *rûzehan*, bir perde önünde Hz. Muhammed ailesinin başından geçen acıklı olayları anlatanlara ise *perdedârî* denir. Meddahlar yalnız güldürücü değil, acıklı, heyecanlı sürükleyici ve dinî hikâyeler de anlatırlar. *Dede* Korkut, Köroğlu** gibi geleneksel türk halk edebiyatı ürünleri, islâm geleneğiyle ilgili dinî konular, *Seyit Battal Gazi Menkıbesi*, Kerbelâ olayının çeşitli bölümleri, Hamza ve halife Ali hakkında menkıbeler, efsaneler, destanlar, *Şehname*'den bölümler meddahların anlattığı hikâyeler arasında yer alır. Zamanla tanzimat dönemi romanları, meşrutiyet dönemi tiyatro eserleri de meddah hikâyelerinin konularını zenginleştirdi.
Meddahın iki aracı vardır: biri, boynuna doladığı mendili, öteki elinde tuttuğu sopasıdır: Mendili çeşitli etnik topluluklarm, meslek sahiplerinin kıyafetini taklit için değişik şekillerde başına sarar, terini siler; sopa ile oyunu başlatır. seyirciyi susmağa çağırır, kapı çalma taklidi yapar; saz, süpürge, tüfek ve at yerine kullanılır. Meddah hikâyesine şiir, tekerleme ve kalıplaşmış sözlerle başlar. Bitişte de özür diler, oyundan alınacak dersi belirtir; gelecek hikâyenin adını ve hangi kahvede anlatacağını açıklar. Yalnız kahvelerde ve halk arasında değil, saray çevresinde de çok tutulan bir sanat türü olmasına rağmen meddah hikâyeleri yazılı olarak toplanmamıştır. İstanbul Üniversitesi kitaplığında bulunan *Mecmûai Fevâid* adlı yazma eser, meddahlar ve anlattıkları hikâyeler hakkında önemli bir kaynaktır. Tanınmış meddahlar arasında Yıldırım Bayezid'in arap nedimi, Harman Danası (Murad II çağı), Mustafa, Balaban Lâl, Ömer, Halil, Ankaralı İvaz (Mehmed II çağı), Nakkaş Hasan, Çok Yedi Reis (Selim II çağı), Şirvanlı Nutkî, Meddah Eğlence, Lâlin Kaba, Derviş Hasan (Murad III çağı), Bursalı Hayalî Ahmed Çelebi, Saçakçızade, Manisalı Derviş Kâmili Mevlevî, Kurbânî Âli Hamza, Bursalı Nuhzade Seyit Mustafa Çelebi, Meddah Şerif Çelebi, Kıssahan Hareşne Mahmud, Kara Firuz, Tireli Ali Bey, Veysi, Pertevî Ahmed Çelebi, Maraşlı Ahmed Ramazan Efendi, İstanbullu Şair Hamdi, Trabzonlu Tıflî Ahmed Çelebi, Mustafa Efendi (XVII. yy.), Şair Derviş Mehmed, Dilencioğlu Şekerci Salih, Üsküdarî Zülüflü, İbrahim Çelebi, Sandalcı Halil (XIII. yy), Küpeli Çavuş, Musahip Çavuş, Abdi Bey, Musahib Said Efendi, Başmusahib Hâtif Efendi, Kör Osman, Âşık Hasan, Piç Emin Nazif, Tespihçioğlu, Musahib Nuri, Kız Ahmed, Kör Hafız, Ayvazoğlu, Mustafa Reis, Camcı İsmail, Mürekkepçi İzzet, Lüleci Mehmed, Yağcı İzzet, Şükrü, Nazif, İsmet Aşkî, Muhsin, Borozan Tevfik, Kadri, Süruri sayılabilir.

◆ Sıf. ve i. *Esk*. Metheden, öven, aşırı övgüde bulunan, dalkavuk: *Her devrin meddahı gibi, curnalcısı da kendine göredir* (F.R. Atay). [→ Bibliyo.] (M)

MEDDAHLIK i. (*meddah*'tan *meddah-lık*). Meddahın yaptığı iş: *Tevfik Kabasakal kıraathanesinde meddahlık ederken yepyeni bir «mirasyedi» hikâyesi söylüyormuş* (H. E. Adıvar). || Övücülük, dalkavukluk. (M)

MEDDE i. (ar. *medde*). *A* (elif) harfini uzun okutan med işareti. (M)

MEDDÜCEZİR veya **MEDCEZİR**, bls. i. (ar. *medd*, uzama ve *cezr*, çekilme'den *medd ü cezr > med-düceẓr* veya *med-ceẓr*). Coğ. *Esk*. Gelgit. (M)

MEDEA, Cezayir'de şehir, Medea idare bölgesi ve çevresinin merkezi, Cezayir şehrinin güneybatısında, Blida atlasıyle Titteri dağları arasındaki yaylada; 48 099 nüf. Şelif ovalarından İsser ovalarına ve Mitica'dan Yüksek Ovalara giden karayollarının kavşağında yer alan Medea'nın stratejik önemi büyüktür. —*Medea idari çevresi*, 130 701 nüf.

— Tar. X. yy.da magripli bir fatımî valisi tarafından kuruldu. Şehrin bulunduğu yerde bir Roma sitesi (Lambdia) vardı. Şehir bundan sonra Tlemsen hükümdarlarına ve Tenes sultanlarına bağlandı. Barbaros Hayreddin Paşanın Cezayir'e yerleştiği sıralarda Türklerin eline geçti (1533). Barbaros'un oğlu Hasan Paşa zamanında Cezayir, idarî bakımdan üç eyalete ayrıldı. Medea bu üç eyaletten Titteri eyaletinin merkezi oldu. 1830'da Cezayir'in Fransızlar tarafından istilâsından sonra 1840'a kadar Fransızlar ve Emîr Abdülkadir arasında birkaç defa el değiştirdi. 17 Mayıs 1840'ta Fransızlar tarafından kesin olarak alındı. (M)

Medea, Luigi Cherubini'nin üç perdelik trajik melodramı; Euripides'in aynı adı taşıyan eserinden ilham alınarak yazılan eser, fransız yazarı François Benoît Hoffman'ın librettosuna dayanır. Medea, önce 1797'de Paris'te Théâtre Feydeau'da oynandı (İtalya'da ise 1909'da Milano scala'sında). Eser, müzik değeri açısından (uvertürü ünlüdür) Cherubini'nin en büyük eserleri arasında yer alır ve Gluck'un ideallerine (daha dıştaki sahne görünüşleri çerçevesi içinde dram görünüşü altında müziğe hissedilir bir önem kazandırma) dönüşü belirtir; Cherubini, akademik biçimlere (aryalar, düetler, şarkılar v.b) geniş ve derin bir anlatımlılık kazandırdı, bu sayede bütünlüğünü bozmadan eserin trajik havasını vermeyi başardı. Beethoven'ın senfonilerini hatırlatan eser, Fransa ve Almanya'da hemen üne kavuşurken İtalya'da ancak Floransa (1953) ve Milano scala'sında (1953-1954 mevsimi) temsil edildikten sonra ismini duyurabildi. (M)

Medea, Seneca'nın trajedisi (M. S. 61 veya 62). Yazar, Euripides'ten ilham aldığı bu eserde, okuyucuya oldukça soğuk gelen derin bir bilgi verme çabasıyle, özellikle tabiatüstü bir konuya bağlı kalır. Bu yüzden, Seneca'nın *Medea*'sı Euripides'inki gibi heyecan uyandırmaz. Bir zamanlar, İason'u kurtarmak uğruna kurban ettiği kardeşinin hayaleti onu durmadan takip eder. Çocuklarını öldürür ve İason uğruna daha fazla kurban sunabilmek için, Niobe'nin döl bereketine sahip olamadığından yakınır. (→ Bibliyo.) [M]

MEDEA idare bölgesi, Cezayir'de idare bölgesi; 50 331 km^2; 757 000 nüf. (739 000 müslüman, km^2'ye 15 kişi). İdare merkezi, *Medea*; 7 idare çevresi (*Medea, Sur el-Gozlan Aumale, Bogari, Bu-Saada, Celfa, Ayn-Usera* [Paul Cazelles], *Tablat*). İdare bölgesinin ucu, Cezayir'in güneyinde ufku çizen Blida atlasına ulaşır. Medea'nın güneyine doğru, İsser vâdisindeki gerikalmış bir bölgede tahıl ve üzüm yetiştirilir. Bölge daha güneye doğru derin boğazların yardığı kalkerli kütlelerle (Titteri dağları ve Biban sıradağlarının başlangıcı) sınırlıdır. Daha ötede ancak bazı dar sıradağcıklarla kesilen büyük bozkır başlar: burası Hodna havzasının doğu kısmıyle Şelif'e veya bataklık çöküntütülere ulaşan vadların (Zahrez Garbî ve Şarkî) geçtiği ovadır. İdare bölgesi Sahra atlasının bir kolu olan Avlad Nail dağlarına da ulaşır. (L)

MEDEBE i. (ar. *meʾdebe*). *Esk*. Düğün yemeği. || *Medebe(t)-ül-hitan*, sünnet ziyafeti. (M)

MEDED i. Bk. MEDET.

MEDEİA. Yun. mit. Argonaut'lar devrinde efsanevî büyücü kadın. Önceleri iyi bir peri ve Argonaut'ların koruyucusu olan Medeia daha sonraki geleneklerde kötü büyüler yapan zalim bir rahibe olarak gönderildi. Kolkhis kralı Aietes'in kızı olan Medeia, Jason'a tutuldu ve onu babasına karşı korudu, sonra kendisine büyücülük sanatı ile ilgili öğütlerle sevgi iksirleri sundu ve Argonaut'larla birlikte kaçtı. Peşini kovalayanlara vakit kaybettirmek amacıyle erkek kardeşi Apsyrtos'u öldürdü, kol ve bacaklarını keserek denize attı. Evlendiği İason ile birlikte İolkos'a gelince kayınpederi Aison'u parçaladı ve kendisini kaynatmak suretiyle gençleştirdi. İason'un düşmanı olan Pelias'a da kendisini gençleştirmeğe söz verdi, fakat bu sözünü tutmayarak onu da öldürdü. Bu cinayetten sonra İason ile Medeia Korinthos'a kaçtılar. Burada kralın kızı Krensa'yı (veya Glanke'yi) seven İason, Medeia'yı terk etti. Medeia da bunun üzerine İason'dan olan çocuklarını öldürdü ve Atina'ya kaçtı. Burada belki de kral Aigeus ile evlendi ve Theseus'u zehirlemeğe çalıştı. Muhtemelen Herakles'in ruhî hastalığını da tedavi etti. Bunlardan başka daha birçok değişik serüven Medeia'ya mal edilirdi. Öyle görünüyor ki, Argonaut'ların ki ile birleştirilen Korinthos efsanesinin ayrı bir menşei vardır ve bu şehrin eski kültlerine bağlanır. Medeia efsanesî şairler için de bir ilham kaynağı oldu. Bunlar arasında Yunanistan'da Rodoslu Apollonios ve aralarında eserleri günümüze kadar gelen Euripides'in de bulunduğu birçok trajedi yazarı, Roma'da Ennius, Attius ve Ovidius'un dramlarıyle Seneca'nın oyunları: yenilerden Corneille (1635), Longepierre (1694), Legouve (1854), C. Mendès (1898) v.b.'nin trajedileri sayılabilir. Ayrıca çağdaş yazarlardan, I. Anouilh (1946) ile amerikalı Robinson Joffers, H. R. Lenormand'ın *Asie* (Asya) [1931] adlı eserin aktardığı eski temayı yeniden işlediler.

— İkonogr. Medeia'nın serüvenleri, çoğu zaman sanatçıların ilgisini çekti; özellikle *Kızgın Medeia* (Lille müzesi) adlı tablosunda Medeia'yı çocuklarını öldürmeğe hazırlandığı bir sırada çizen E. Delacroix'yı çok etkiledi. (L)

Medeia, Euripides'in trajedisi (M. Ö. 431). İason'un ihanetine uğrayan Medeia, rahibesi Kreusa'yı (veya Glanke) öldürür. Sonra da öz çocuklarını boğarak Atina'ya kaçar. Medeia'nın kıskançlığını ve çocuklarını öldü-

Foto. Dizionario Enciclopedico italiano

türken çektiği acıyı eşsiz bir güçle anlatan bu oyun, Euripides'in en dokunaklı eserlerinden biridir. (L)

MEDEİNA, Tunus'ta yer, Yukarı Tel'de, Kef'in güneyinde. Eskiçağdaki Althiburos şehrinin yıkıntıları. (L)

MEDEK (Rudolf), çek yazarı (Hradec Kralove 1890-Pra, 1939). Çekoslovak ordusunun Rusya'daki serüvenini anlatan bir roman dizisiyle ün kazandı: *Halka* (1914); *Ohnivy Dak* (Ateş Süvarisi) [1921]; *Velike Dny* (Büyük Günler) [1924]; *Ostrov v Bourji* (Fırtına İçinde Ada) [1925]; *Mohutny Sen* (Bir Büyük Rüya) [1926]; *Anabase* (1927). Şiirler de yazdı: *Lvi Srdee* (Arslan Yüreği) [1919]; *Aşk ve Ölüm* (1929). [M]

MEDELLİN, Kolombiya'da şehir, Antioquia idare bölgesinin merkezi, Orta Cordillera'da; 772 900 nüf. Büyük bir kahve ticareti merkezi olan Medellin, aynı zamanda Kolombiya'nın başlıca sanayi sitesidir: büyük ölçüde gelişen dokuma sanayiinin yanı sıra metalürji, kimya, makine, besin ve plastik maddeler sanayii de yerleşmiştir. Şehir hızla gelişmektedir. (L)

MEDELLİN, İspanya'da (Estremadura, Badajoz) köy, Guadiana yakınında; 2 300 nüf. XVI. yy.dan kalma büyük şato. Hernan Cortes burada doğdu. Fransızlar Cuesta yönetimindeki İspanyolları burada yendiler (1809). [L]

MEDEMİA i. Borassus'a benzeyen palmiye. (Bunun Madagaskar'da yetişen bir türünden [*Medemia nobilis*] sagu'yu andıran bir fekül elde edilir.) [L]

MEDENÎ sıf. (ar. *medine*'den *medenî*). Medeniyetin imkânlarından yararlanan veya bu imkânlardan yararlanılan bir ülkede yaşayan: ***Bizim piyasa etmek dediğimiz büyük şehir caddelerinde dolaşma, başlıca medenî zevklerimiz ve tabiî ihtiyaçlarımız arasındadır*** (F.R. Atay). ***Yabancıların gözü önünde soyunmak, çoraplarını ve şayet varsa takma dişlerini çıkararak yatağa girmek ve medenî hayat icaplarının çehrelere taktığı maskeyi çıkararak...*** (R. N. Güntekin). ***Medenî milletler.*** *Yeni.* Uygar. ‖ —*Esk.* Şehirli, şehirde yaşayan. ‖ Bir ülkeyle ilgili olan. ‖ Medine şehrine ait olan.

— Din. Medine şehrinde inen surelere verilen genel ad. (Mekke'de inenlere *Mekkî* denir.)

— Huk. *Medenî evlenme*, devletin, evlendirmeğe yetkili kıldığı resmî memur önünde yapılan evlenme. (Halk arasında ***medenî nikâh*** da denir.) [Bk. ANSİKL.] ‖ ***Medenî haklardan istifade ehliyeti.*** Bk. EHLİYET. ‖ ***Medenî hakları kullanma ehliyeti.*** Bk. EHLİYET. ‖ *Medenî hal*, bir kişinin diğerlerinden ayrılmasına ve toplumdaki yerinin tayinine yarayan, kanunen hukukî sonuçlar bağlanan ve kişiye sıkı şekilde bağlı olan niteliklerin tümü. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Medenî hukuk*, şahıs, aile, eşya, miras ve borç ilişkilerini düzenleyen hukuk dalı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Medenî semereler.* Bk. SEMERE. ‖ *Medenî usul hukuku*, adliye mahkemeleri önünde özel hukuka ilişkin bir ihtilâfın yargılanması sırasında göz önünde bulundurulması gereken, adliye mahkemelerinin hangi şartlar altında harekete geçeceğini tespit eden, taraftarların yargılamanın oluşuna ne derece etkileri olabileceğini belirleyen, adliye mahkemelerine görevlerini yerine getirebilmeleri için ne gibi vasıtaların verildiğini ve bu mahkemelerin hükümlerine ne gibi etkiler tanındığını gösteren kuralların bütünü. (Cebrî icrayı düzenleyen kurallar da geniş anlamıyle medenî usul hukukunun çerçevesi içinde ele alınmalıdır.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Esk. Medenî haklardan iskat*, Ceza kanununa göre belirli suçları işleyen kimselerin medenî haklarının bazılarından mahrum edilmelerine ilişkin ceza. (Bugün böyle bir ceza yoktur.) ‖ *Medenî ölüm*, müebbet hapis cezasına mahkûm edilmiş kimsenin kanunî durumu. (Fiilen yaşamakta olmasına rağmen, medenî haklarından istifade ehliyetini kaybettiği için hukuken ölmüş sayılırdı.)

— ANSİKL. Huk. Evlenmenin geçerli olabilmesi için bunun, belediye reisi veya onun yetkili kıldığı bir memur önünde yapılması gerekir (Med. kn. md. 108). Köylerde muhtarlar, *medenî evlenme*'yi yapmağa yetkilidir. Bu şekilde yetkili kişi önünde yapılmayan evlenmeler yoklukla sakattır. Dinî evlenme, ancak medenî evlenmeden sonra yapılabilir.

● *Medenî hal* üç çeşittir: 1. *ferdî hal.* Bu grupta, kişinin kendi özü yönünden olan nitelikleri toplanır: ad, yaş, cinsiyet, varlık, ikametgâh gibi; 2. *aile hali.* Bu da kişinin ailesiyle olan bağlarından doğan nitelikleridir: hısımlık, evlenme, evlâtlık gibi; 3. *siyasî hal.* Bir kişinin bağlı olduğu siyasî toplumla ilişkileri: vatandaşlık gibi.

● Özel hukukun en geniş ve önemli dalı *medenî hukuk*'tur. «Medenî» kelimesi burada, «yurttaşlara ait olan» anlamındadır. Medenî hukuk bir kimsenin doğumundan ölümüne kadar kişilerle ilişkilerinin en büyük bölümünü düzenler (kişilik kazanma, hak ve fiil ehliyeti, evlenme, miras hakkı, mülkiyet hakkı v.b.). Geniş anlamıyle medenî hukuk, borçlar hukukunu da kapsar. Türkiye'de borçlar hukukunun Medenî kanundan ayrı olarak düzenlenmiş olması, borçlar hukukunun, medenî hukuktan ayrı olduğu anlamına gelmez. Medenî hukuk alanında ilk kanunlaştırma hareketlerine Mecelle* ile başlandı. Ancak Cumhuriyetin ilânından sonra, hukuk alanında da batılılaşma ihtiyacı duyuldu ve İsviçre Medenî kanunu çevrilmek suretiyle medenî hukuk alanında bu ihtiyacın karşılanmasına çalışıldı. Bk. MEDENÎ KANUN.

Medenî usul hukuku, genellikle kamu hukuku içinde yer alan bir hukuk dalı sayılır. Türk hukukunda tarafların iradesinin, yargılamanın yürütülmesine yapabileceği etkiler göz önüne alınarak özel hukuka bağlı sayılan medenî usul hukukunun, mahkemeler teşkilâtına ilişkin hükümleri gibi bazı özellikleri bakımından kamu hukukuna bağlı olması gerektiğini savunan bir görüş de vardır.

Medenî usul hukukunun amacı, «hukukî barışın devamını sağlamak üzere hakların korunması» şeklinde özetlenebilir. Hakların korunması diye belirlenen bu gerçek amaç, ideal amacın (hukukî barışın korunması amacı) bir gereğidir. İdeal amaç, gerçek amacın sınırını meydana getirir. Bazı durumlarda, hukukî barışın korunması amacı, hakların korunması amacının haklı göstereceği işlemlerin engellenmesine yol açabilir. Meselâ, hakların korunması amacı açısından, aynı ihtilâf konusunun, aynı taraflar arasında, birden fazla davaya konu olması imkânı bulunmalıydı; fakat medenî usul hukuku, böyle bir imkânın doğrudan doğruya hukukî barışa aykırı olacağı düşüncesiyle *kaziyei muhkeme*'yi (kesin hüküm) kabul etmiştir. Bu yoldaki örnekler çoğaltılabilir: kanunda kabul edilmiş olan süreler; bunlara uymamağa bağlanan sonuçlar (davaya cevap süresi); gıyap ve dava değiştirme yasağı hükümleri gibi. Medenî usulün tek amacı olarak, hakkın korunması kabul edilseydi, bu hükümleri açıklamak mümkün olamazdı. (M)

MEDENÎ AZİZ EFENDİ. Bk. AZİZ EFENDİ *Medenî.*

Medenî kanun, kişi, aile, miras ve eşya hukukuna ilişkin münasebetleri düzenleyen kanun. 4 ekim 1926 tarih ve 743 sayılı Türk Medenî kanunu, İsviçre Medenî kanununun fransızca metninden tercüme edilerek daha önce yürürlükte olan Mecelle*'nin yerini aldı. İsviçre Medenî kanununun tercih edilmesinin sebebi, yeni bir batı medenî kanunu olması, İsviçre gibi çeşitli ırkların bulunduğu bir ülkede uygulanmasıydı. Türk Medenî kanununun özelliği, ferdiyetçi ve liberal oluşudur. Şahsî hürriyet ve ferdî teşebbüse geniş yer verir (Borçlar kn. md. 19). Bunun yanında toplumcu eğilimin de etkisi vardır. Nitekim nafaka, velâyet ve vesayete ilişkin hükümlerde bu eğilim görülür. Medenî kanun, bir başlangıç ile 4 kitaptan meydana gelir. Kitaplar bablara, bablar da fasıllara ayrılır. Başlangıç kısmındaki hükümler, hukukun genel ilkeleri niteliğindedir ve yalnız Medenî kanunda değil, onun dışındaki hukukî ilişkilerde de uygulanır. Bunun yanında Medenî kanundan ayrı olan ve borç ilişkilerini düzenleyen Borçlar kanununun genel hükümleri, uygun olduğu kadarıyle, medenî hukuk ilişkilerine de uygulanır (Med. kn. md. 5). Başlangıç hükümleri dışında Medenî kanunu teşkil eden 4 kitabın konuları şudur: birinci kitap, şahsın hukuku; ikinci kitap, aile hukuku; üçüncü kitap, miras hukuku; dördüncü kitap, aynî haklar. (M)

MEDİA
solda, med askeri; sağda, pers askeri, Persapolis sarayı

MEDENÎLEŞMEK dönşl. f. (*medenî*'den *medenî-le-ş-mek*). Medenî hale gelmek: ***Bir millet medenîleştiği kadar kendi kendini idare etmek ihtiyacını da duyar ve medenîleştiği kadar da buna hakkı vardır*** (F. R. Atay). *Yeni.* Uygarlaşmak.

◆ **Medenîleştirmek** ettrg. f. Medenî hale getirmek. (M)

MEDENÎLİK i. (*medenî*'den *medenî-lik*). Medenî olma hali, uygarlık. (M)

MEDENİN, Güney Tunus'ta şehir, Ceffara ovası kenarında il merkezi; 5 300 nüf. Depo veya ev olarak kullanılan ilgi çekici, rurfa'ları kapsayan hisar. — *Medenin ili*, 173 000 nüf. (L)

MEDENİYE sıf. (ar. *medenî*'den *medeniye*). *Esk.* Medeniyete ait, medeniyetle ilgili. ‖ *Akvâm-ı medeniye*, medenî kavimler. ‖ *Vezaif-i medeniye*, medeniyetin gerektirdiği ödevler.

— Huk. *Esk. Hukukı medeniye*, medenî hukuk. ‖ *Kavanin-i medeniye*, medenî kanunlar. (M)

MEDENİYECİ i. (*medeniye*'den *medeniyeci*). Medenî hukuk uzmanı. (M)

MEDENİYET i. (ar. *Medine*'den *medeniyet*). Bir memleketin veya bir toplumun düşünce ve sanat hayatıyle maddî ve manevî varlığına has niteliklerin tümü: ***Tanzimattan beri resmen mensup olduğumuz medeniyete gelince, bu da garp medeniyetidir*** (Ziya Gökalp). ***Bunların izinden Aztek, İnka medeniyetlerini buldu ve benimsedi*** (Ş. S. Aydemir). *Yeni.* UYGARLIK.

— ANSİKL. Her halk, *medeniyeti*'ni kendinde taşır (ve kendisiyle götürür): medeniyet yayıldığı zaman insanlığın ortak mirasını zenginleştirir; kendi üzerine kapanırsa, hiç bir şey vermez, hiç bir şey de almazsa, olduğu yerde gelişmeden kalır. İnsan toplumları tarihindeki bu karşıtlıklar, bu biyolojik diyebileceğimiz görünüş, tarihçilerin ve özellikle filozofların eskiden beri dikkatini çekmişti; çevrim düşüncesi de (Vico, A. Comte, Marx, A. Toynbee, P. Valery) medeniyetler tarihine kendini böylece kabul ettirmiş oldu.

Kimine göre, her medeniyet önce teolojik çağdan, sonra metafizik çağdan geçer ve sonunda en mantıkî ve en olgun şeklini pozitivist evrede bulur. Marx'çılar ise medeniyetin dört aşamadan geçtiğini ileri sürerler: ilkel aşama feodal aşama, kapitalist aşama, sosyalist aşama. Bu karmaşık tasnif, medeniyetlerimizin bütün altyapı ve üstyapılarını hesaba katması bakımından bir tasniften daha doyurucudur; buna karşılık A. Toynbee, çok idealist bir

Foto. LAROUSSE

medeniyet tarihi felsefesi ileri sürer, meydan okuma ve karşılık teorisi ile (bir insan topluluğu verimsiz tabiata, düşman bir insan ortamına meydan okuduğu zaman başarıya ulaşır) her medeniyeti kendi coğrafî ve beşerî çerçevesi içinde ele alır, sonra da, sadece tutarlı bir manevî hayatı olan üstün medeniyetler (yirmi tane kadar) üstünde durarak, öteki medeniyetleri hiç hesaba katmaz... Son olarak da, Paul Valéry'nin Birinci Dünya savaşı sonunda söylediği şu sözü hatırlatalım: «Biz medeniyetler artık ölümlü olduğumuzu biliyoruz». Topluluğu tabiat kanunlarına benzer kanunlarla açıklamağa kalkışan bu gibi görüşlerin birçok çekici yönü vardır: bu gibi çevrimlerin ilk örneklerine mitolojilerde ve ilk dinlerde rastlanır. Bu din ve mitolojilerin tutumunu günümüzde de benimsemiş olanlar, kendilerini bunların cazibesine kaptıranlar, insanlığın tüm gelişmesini bir tek kavramda toplamak isterler. Ne var ki bütün bu ustaca sistemler, bütün bu kurgular, tarihi, gerçeği zorlamadan, bir medeniyetin şu veya bu özelliğini, temel iddiaya daha kolaylıkla uysun diye değiştirmeden ayakta duramaz: meselâ Eski Çin'i «bir feodal toplum» diye tanımlayarak Marx'ın şemasına sokmak imkânsızdır; Toynbee'nin *challenge* teorisi ancak on örnekten birine uygun düşer... Ayrıca medeniyetlerin ölümlü olduklarını da söylemekte acele etmeyelim: yüzyıllar ve binyıllar süresince, çeşitli medeniyetlerin, kireçli topraklardaki kaynaklar gibi uzun süre kaybolduktan sonra tüm olarak veya kısmen tekrar ortaya çıktıklarını görüyoruz. Meselâ, tarihçiler, kelt medeniyetinin hâlâ yaşayan kalıntılarına rastlıyorlar: romalılaşmanın, sonra da hıristiyanlaşmanın Ortaçağ, hattâ modern Fransa'dan söküp atamadığı dinî inançlar, demircilik teknikleri v.b.

Gençlik, olgunluk, çöküş ve ölüm şeklindeki hayat çevriminin gelişigüzel bir şekilde insan topluluklarına uygulanması, alışverişsiz, etkisiz, kabul ve retsiz medeniyet olamayacağını unutturmamalıdır. «Anî ölüm» değil de, «az veya çok süren dinlendirici bir uyku» anlamına gelen siyasî kopmalar, büyük felâketler, kesiklikler ve süreksizlikler ötesinde medeniyetler bir sürü geçişmeyle zamanda ve mekânda bir sürü etki ve tepki ile varlıklarını sürdürürler. Meselâ Rönesans dediğimiz «uyanış», uzun süre ölü bilinen bir medeniyetin tekrar meydana çıkmasından başka bir şey değildir. Gerçi XV. ve XVI. yy.da bir Yunan ve roma medeniyetinden söz edilemez: bu medeniyet, ya fransız medeniyetidir, ya italyan medeniyetidir, fakat matbaa ve hümanist yazarlar sayesinde doğrudan doğruya antik kaynaklardan beslenir. Aynı şekilde katakomplar zamanındaki Hıristiyanlığın da XVII. yy. Hıristiyanlığıyle de, bugünkü Hıristiyanlıkla da benzeşmediğini söyleyebiliriz. Fakat her ikisinde de bir süreklilik olduğu meydandadır.

Gerçi bu iddiaya yapılacak bir itiraz var: meselâ maya medeniyeti tamamen ölmüş bir medeniyet değilmidir? Çok sınırlı bir coğrafî alanı kaplayan medeniyetlerde insanların ve eserlerinin tüm olarak yok edilmesi mümkündür. Fakat bu durumda bile Meksika'daki etnografya araştırmaları sona ermeden karar vermekte acele etmek doğru olmaz; birçok yerde maya kalıntılarının yaşamadığını, maya medeniyetinin etkisinde topluluklar bulunmadığını şimdiden ileri süremeyiz. Demek ki medeniyetler arasındaki alışverişlere, benimsemelere ve retlere, görünür ve gerçek kopmalara dayanarak, çok uzun süreli medeniyetleri incelerken *durum* gibi, *an* gibi kavramlara başvurabiliriz; buna karşılık, insanlığın gelişmesini bütünüyle ortaya koyacak her türlü toplu karşılaştırmadan ve kıyaslamadan da kaçınmamız gerekir. Tarih bilimi, öteki bilimlerin de yardımıyle, yakın veya uzak geçmişi araştırma metotlarını geliştirdikçe çeşitli medeniyetler arasındaki derin bağlılık daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Şu halde, Paleolitik devirden sanayi devrimine kadar geçen binyıllar boyunca medeniyetler arasındaki farklılaşma gittikçe arttığına göre, medeniyetler tarihini tek yanlı bir açıklamaya bağlamak boşuna ve verimsiz bir çaba olur. Fakat şunu da belirtelim ki, ulaştırma araçlarının hızlanması, düşünce ve sanatı yayma yollarının artması (radyo, sinema, televizyon...), teknik ilerlemenin gitgide bütün yeryüzüne yayılması, bugünkü medeniyetlerin tek bir medeniyet halinde birleşmeğe doğru gittiği fikrini benimseyenlerin sayısını günden güne arttırmaktadır. Ne var ki, böyle bir «dünya medeniyeti»nin doğmak üzere olduğuna inananlar, millî geleneklerin, dil ayrılıklarının, ekonomi, sosyal yapılar ve dinî duygular yüzünden beliren farklılaşmaların ne kadar büyük bir engel olduğunu hesaba katmalıdır.

◆ **Medeniyetsiz** sıf. *Mec.* Vahşî, kaba: *Medeniyetsiz isek de kusura bakma* (M. Ş. Esendal). [LM]

MEDENK i. (fars. *medenk*). *Esk.* Ağaç anahtar. || Kapı sürgüsü. (M)

MEDEOLA i. Bot. Zambakgillerden, köksaplı, çok yıllık bitki; Kuzey Amerika'da yetişir. (L)

MEDER i. (ar. *meder*). *Esk.* Kuru çamur, kerpiç. || Köy. (M)

MEDET veya **MEDED** i. (ar. *meded*). Yardım, imdat: *Medet, mürvet kapusuna dayandım / Evliyanın boyasına boyandım* (Kâzım Baba). || Ünl. «Yardım et, imdat, yetiş!» anlamında kullanılır: *Esti nesim-i nevbahar açıldı güller subh-dem / Açsın bizim de gönlümüz sâki medet sun câm-ı cem* (Nef'î). || *Medet etmek*, yardım etmek: *Bu iki hünerver-i yegâne / Pek çok medet ettiler lisâne* (Ziya Paşa). || *Medet istemek*, yardım istemek: *Ben, adama, cehennem zebanilerinden bile medet istetirim* (Namık Kemal).

— ÇEŞ. DEY. *Medet Allah!*, çok güç bir durumdayken söylenir: *Medet Allah medet; avn ü inayet senden* (Baki). || *Medet beklemek* (veya *ummak*), yardım beklemek: *Gözleri medet bekleyerek Ahmet Cemil'e bakıyordu* (H. Z. Uşaklıgil). *Olmuyor seni düşünmemek Tanrım / Ummamak senden medet* (C. S. Tarancı).

— *Esk. Meded-cû*, yardım isteyen, yardım arayan. || *Meded-cûyân*, yardım arayanlar. || *Meded-cûyâne*, yardımı aramayı gerektirecek şekilde. || *Meded-cûyî*, yardım arayıcılık. || *Meded - hâh*, yardım isteyen: || *Meded-hâhâne*, yardım istercesine, yardım istermiş gibi. || *Meded-hâhî*, yardım isteyicilik. || *Meded-kâr*, yardımcı, yardım eden. || *Meded-kârân*, yardımcılar, yardım edenler. || *Meded kârâne, yardım* edercesine, yardım eder gibi. || *Meded-kârî*, yardımcılık: *Eyledi Sun-i mededkâri-i Feyyaz-ı Ezel* (Nef'î). || *Meded-res*, yardımcı || *Meded-resân*, yardıma yetişenler, yardımcılar. || *Meded-resânî*, yardımcılık.

— Ask. *Esk.* Yardımcı kuvvet. (M)

MEDETSİZ tepesi, Orta Toroslar'ın Bolkar dağı kütlesinin doğu kesimindeki en yüksek doruğu; 3 524 m. 2 000 m'den yüksek bir yayla üzerindedir ve yamaçlarında dördüncü zaman buzullarının aşındırma izleri görülür. (M)

MEDEWAR (Feter Brian), ingiliz biyoloji bilgini (Brezilya 1915). Florey'nin öğrencisiydi. İkinci Dünya savaşında yanıklarla bozulan dokuların yeniden oluşumunu kolaylaştıracak maddeler üstünde çalıştı. Bir canlıya kendi türünden alınıp aşılanan organın o canlının bünyesince reddedilmesinin sebeplerini araştırmağa koyuldu, aşılanan organları benimseyebilecek hayvanlar hazırlamayı başardı ve daha önce görülen organ reddinin bağışıklıkla ilgili olduğunu gösterdi. Ayrıca genetik, büyüme meseleleri ve gerontoloji üstüne çalışmalar yaptı. 1960'ta avustralyalı bilgin Macfarlane Burnet ile birlikte Nobel Fizyoloji ve Tıp ödülünü paylaştı. (L)

MEDFA i. (ar. *defᶜ*'ten *medfaᶜ*). Ask. *Esk.* Top. (M)

MEDFEN i. Bk. METFEN.

MEDFORD, A.B.D.'de (Massachusetts) şehir. Mystic ırmağı kıyısında, ırmağın Boston koyundaki ağzı yakınında; Boston'un kuzey banliyölerinden biridir; 65 000 nüf. Ayakkabı ve kauçuk sanayii. Tersaneler. (L)

MEDFORD, Oregon'da şehir, Jackson idare bölümü merkezi; 24 425 nüf. Rogue ırmağı vâdisinden 421 m'ye kadar yükselir. Eugene sınırının 280 km güneyinde ve Kaliforniya sınırının 35 km kuzeyindedir. Meyvecilik, sütçülük, çiftçilik, kerestecilik ve madencilik. (M)

MEDFU sıf. (ar. *defᶜ*'ten *medfûᶜ*). *Esk.* Çıkarılmış, atılmış olan. || Vezneden verilmiş olan.

◆ **Medfuât** çoğl. i. *Esk.* Harcanmış olan paralar. || 1. Harcanan paraların defterde kaydedildiği sütun. (M)

MEDFUN sıf. Bk. METFUN.

MEDH i. Bk. METH.

MEDHAL i. Bk. METHAL.

MEDHİYAT çoğl. i. (ar. *medhiyye*'den *medhiyyât*). *Esk.* Methiyeler, övme amacıyle yazılmış eserler. (M)

MEDHİYE i. Bk. METHİYE.

MEDHÛL sıf. (ar. *dahl* ve *duhûl*'den *medhûl*). *Esk.* Ayıplanacak bir davranışta bulunan. || Dile düşen. || Kendine bir şey giren. || *Medhûl-ün bihâ*, kendisiyle gerdeğe girilmiş. || *Gayr-i medhûl-ün bihâ*, kendisiyle gerdeğe girilmemiş. (M)

MEDHUR sıf. (ar. *duhûr*, kovma'dan, *medhûr*). *Esk.* Kovulmuş, atılmış, uzaklaştırılmış, defedilmiş: *Hace-i bi-sermaye-âsâ melûm ü medhur* (Sümbülzade Vehbi). [M]

MEDHUŞ sıf. (ar. *dehşet*'ten *medhûş*). *Esk.* Korkmuş, dehşete düşmüş, ürkmüş: *Medhûş nigâhında köpürdükçe denizler / Beyninde bütün dalgalar öttükçe mükerrer* (M. Â. Ersoy). *Benim tayr-i huzurum bir melâlin / Gezer dest-i sitemkârında medhuş* (Tevfik Fikret).

◆ **Medhuşane** zf. *Esk.* Ürkmüş gibi, dehşete düşmüş gibi.

◆ **Medhuşiyet** i. *Esk.* Korkma, dehşete düşme hali. (M)

MEDİA. Esk. coğ. İran'ın kuzeybatısında bölge; batıda Yukarı Mezopotamya, güneyde Pers ülkesi, doğuda Parth ülkesi, kuzeyde Hazar denizi arasında. Medler bölgeye M.Ö. I. binyıl başında yerleşerek buraya adlarını verdiler. (Media'ya bir süre hâkim olan Asurlular'da *Madai* derlerdi.) Kyaksares ve Astyages'in Med imparatorluğunun (M.Ö. VII. -VI.yy.) merkezi olan şehir, Keyhüsrev I tarafından alındı ve Pers imparatorluğuna boyun eğdi. Dara, iktidara geldiği sırada şehirde çıkan bir ayaklanmayı bastırdı ve Media'yı bir satraplık haline getirdi. Kuzeybatı kısmı veya «Küçük Media» (VII.-VI. yy.da Zerdüşt orada yaşadı) IV. yy.da satraplıktan ayrıldı. Akamanış'lar devrinde Ekbatana (Hemedan), krallığın başkentlerinden biri olarak kaldı. Dara III'ün Media'daki son direnme çabasından sonra İskender, M.Ö. 330'da bölgeyi fethetti. Makedonya, Media'ya pers bir satrap bırakmakla birlikte, bölgeyi denetlemekle görevli bir yunan sitesi (Herakleia) kurdu. İskender'in ölümünde (323) diadokhos'lar arasındaki paylaşma sırasında Peithon Büyük Media'yı aldı; Küçük Media da (o tarihten sonra Atropatene [Azerbaycan] adıyle anıldı), pers generali Atropates'in payına düştü. Peithon'un Antigonos'un emriyle öldürülmesinden (M. Ö. 310) sonra Seleukos tarafından ilhak edildi. Önce Ptolemaios Euergetes'in (246), sonra da parth Artabanos'un (veya Arsakes) III. yy. sonundaki birer saldırısına rağmen, Media satraplığı, II. yy.a kadar Selefkiler imparatorluğunda kaldı. Yeni (Apameia, Laodikeia, Akhais [eskiden Aleksandros'un Herakleia'sı]) veya helenleşmiş (Europos, eski Rageia) şehirlerinde yunanlaştırma gelişti. Atropatene bir persin yönetimi altında, pek az helenleşen bir yerli devleti haline geldi ve dönem dönem Selefkiler hâkimiyetine boyun eğdi. M.Ö. II. yy.da Arsakes'in kurduğu Parth imparatorluğu gelişti. Mithridates I (170-136), fetihlerine parth ülkesinin komşusu Media'dan başladı. Yüzyılın sonunda Mithridates II, Atropatene'yi aldı.

Roma imparatorluğu bu bölgeleri hiç bir zaman ele geçiremedi. Antonius, Atropatene'nin başkenti Phraata'ya ulaştıysa'da orada yenildi Trajanus Yukarı Mezopotam-

ya'dan ileriye geçemedi. Ardeşir I'in Artabanos IV'ü yenmesi (224), Media'nın öbür parth eyaletleriyle birlikte Arsakes hanedanının'dan Sasanîlere geçmesine yol açtı. Sasanîler bölgeyi arap fethine kadar ellerinde tuttular (633-651). Araplar eski terimleri ortadan kaldırdı: Atropatene, Azerbaycan, Ekbatana ise Hemedan adını aldı. (L)

MEDİA [medya] çoğl. i. (amerikanca «toplum aracı» anlamına gelen *mass media*'nın kısaltması). Bir haberi, bir ilânı, bir bildiriyi yayma tekniği; bu teknik hem bir ifade yoludur, hem de hiç bir özel durumu olmayan bir grup insanı veya bir halk kütlesini bir bildiriden haberdar etme aracıdır: radyo, televizyon ve basım birer media'dır. (MAS MEDİA da denir.) [Toplumbilimcilere göre media, halk kültürünün yaygılmasını ve anlatımını sağlayan etkendir.] (L)

Media savaşları. Bk. MED SAVAŞLARI.

MEDİAŞ, macarca **Medgyes**, Romanya'da şehir, Erdel'de (Hunedoara bölgesi), Büyük Tirnava kıyısında; 23 200 nüf. Eski bir sakson sömürgesi (alm. *Mediasch*) olan şehirde XVI. yy.dan sonra Luther'cilik yayıldı. Eski surlar. Cam fabrikaları. Deri işçiliği. Dokuma ve besin sanayii. Bisiklet yapımı. Bölgede büyük üzüm bağları. (L)

MEDİCAGO i. (yun *medike*, yonca'dan lat.k.). Yoncanın ilmî adı. (L)

MEDİCİ (Cosimo DE'), floransalı bankacı ve siyaset adamı (Floransa 1389-Careggi, Floransa 1464). Giovanni di Bicci ve Piccarda de, Bueri'nin (*Nannina* denir) oğlu; ilköğrenimini camaldoli tarikatı rahiplerinin yanında yaptı; daha sonra, babası ticaretle uğraşmasını istediğinden dil öğrenimini derinleştirmeğe çalıştı: ünlü öğretmenlerden aldığı dersler sayesinde Latince, Yunanca ve Arapçayı ilerletti. Böylece özellikle doğulu tüccarlarla kolaylıkla iş yapma imkânını artırdı. 1415'te kilisece tanınmayan papa Johannes XXIII ile Köstence'ye gitti ve burada meşru papalık meselesini çözmek için toplanan imparator Sigismund taraftarı bir konsile katıldı. Konsilin aldığı kararlar Johannes XXII'nin lehine olmadı (sonunda Johannes XXIII sürgüne gönderildi), ama Cosimo hapse girmekten güçlükle kurtularak memleketine dönmeyi başardı. Burada özellikle bankacılık alanında çalıştı ve birçok bankanın (Sassi, Portinari, Benci, Tornabuoni) kontrolunu elinde tuttu. Cosimo para ile ilgili konularda çok yetenekliydi ve düşüncelerini benimseyen ve piyasayı büyük ölçüde etkileyen birçok bankacıyı çevresinde toplamayı başardı. Bundan başka göz kamaştırıcı ihtişamını tanıtlamak ve hanedanının prestijini kurtarmak için özel konaklar ve belediye sarayları yapımına büyük paralar harcadı. Bununla birlikte Milano, Lucca ve Bologna'da Floransa cumhuriyeti hesabına görev aldı ve babasının hayatta olduğu sürece siyaset adamlarından çok, memur olmayan halk ile ilişki kurdu. Ama babasının ölümünden sonra küçük burjuva ve zanaatçılar sınıfından destek alan Cosimo, Rinaldo degli Albizzi tarafından yönetilen hâkim oligarşi düzenine açıkça karşı çıkmağa başladı; Rinaldo'nun Lucca savaşını (1430) yönetme şeklini tenkit etti. Venedik ve Floransa'nın Visconti'lerde yaptıkları savaşı bitiren Ferrara barışından (1433) sonra (Cosimo, Ferrara barışı görüşmelerine delege olarak katıldı), iki grup arasındaki çekişme iyice kızıştı. Ortaya çıkan malî meseleler halkın hoşnutsuzluğunun artmasına yol açtı; Albizzi'ler, bu durumu düşmanlarından kurtulmak için en elverişli ortam saydılar. Bir üst halk sınıfına geçmek istemekle suçlanan Cosimo (o devirde bir floransalı için çok ağır bir suçtu), senyörlük önünde kendini temize çıkarmağa davet edildi. Ama, Cosimo'nun halk sınıflarındaki birçok taraftarı mırıldanmağa başladı; bu durum Cosimo'nun hayatını kurtardı (kanlı bir ayaklanma korkusu senyörlerin sert tedbirler almasını önledi), ama ailesiyle birlikte Floransa'dan sürülmesini engellemedi. Cosimo önce Padova'ya, az sonra Venedik'e gitti. Venedik'te San Giorgio adasında benediktin tarikatı için Michelozza Michelozzi'ye büyük bir kütüphane yaptırdı (daha sonra bu kütüphaneyi Venediklilere verdi). Bu arada Cosimo'nun taraftarları Floransa'da yeni bir senyör seçtirmeyi başardı; bu senyör, eylül 1434'te sürgün kararını kaldırarak Cosimo'yu Floransa'ya çağırdı. Albizzi'ler yönetimi yeniden ele geçirmek ve Medici'lerin dönüşünü engellemek için silâhlandılar ama sonunda Floransa'da bulunan papa Eugenius IV'ün araya girmesiyle bazı şartlarla silâhları bırakmayı kabul ettiler (bununla birlikte floransa sokaklarında bazı silâhlı çatışmalar oldu). 6 Ekim 1434'te Cosimo şehre girdi ve parlak bir şekilde karşılandı. Guicciardini'nin belirttiğine göre, Cosimo yurduna döndükten sonra, «İtalya'nın siyasî ve iktisadî hayatında Floransa'nın elde ettiği üstün yeri kaybetmemesi için yönetimi ele almayı gerekli gördü». Ilımlı bir tutumla iktisadî ve siyasî işlerle uğraşırken, öte yandan sürgün, ve müsadere gibi işlere el attı. Sonunda, Albizzi'lerden başka bütün güçlü rakiplerini sürdü (bazılarından ise öcünü kanlı bir şekilde aldı; kurbanlarının en ünlüleri arasında Bernardo Guadagni'nin oğlu, Senyörlük sarayı penceresinden aşağıya fırlatılan Baccio d'Anghiari de vardır). Kadastro reformuyle Cosimo'nun az gelirlilerin vergilerini indireceğini anlayan halk, Cosimo'yu daha da içten desteklemeğe başladı. Bu destekten güç alan Cosimo içeride daha geniş bir siyaset gütmeğe başladı: Arno ırmağı üstünde ulaşımı artırarak tarımı destekledi, Floransa'nın iktisadî prestijini hep yüksekte tutarak (floransa ekonomisini çok geliştirdi) ticarî faaliyeti artırdı, bilim ve sanat adamlarını korudu (Michelozzi dışında koruduğu sanatçılar arasında Landino, Leon Battista Alberti, Rinuccini, Brunelleschi, Angelico, Filippo Lippi, Ghiberti, Donatello sayılabilir). Öte yandan önemli görevlere Medici'lere bağlı adamları getirerek ve kendisine siyasî yönden destek olan Yüzler meclisini kurarak (1458) durumunu sağlamlaştırdı. Böylece eski kurumları yıkmadan veya kökünden değiştirmeden Cosimo, Floransa devletinin tek hâkimi ve senyörü oldu. Pius II'nin 1459'da Mantova'ya karşı hazırladığı haçlı seferine katılmayarak ve Aragonlular ile Anjou'lar arasındaki yeni çatışmalarda tarafsız kalarak dış siyasette barışı ustaca korudu: aralarında zaten kişisel dostluk bağları bulunan Milano dukası Francesco Sforza ile askerî alanda bir bağlaşma yaptı ve böylelikle dış siyasette destek olacak güçlü bir müttefik kazanmış oldu. Ayrıca zengin fakir bütün floransalıların savaş yüklerini azaltarak, son yıllarını barış içinde yaşamayı sağladı, ama uzun süredir çektiği damla hastalığı Cosimo'ya büyük acılar vermeğe başladı; buna bir de üzücü olaylar (1463'te oğlu Giovanni'nin ölümü; damla hastalığına tutulmuş öbür oğlunun çektiği büyük acılar) eklendi. Cosimo I, ağustos 1464'te öldü. Floransalılar Cosimo'ya parlak bir cenaze töreni yaptılar ve senyörlüğün aldığı bir kararla mezarının üstüne *Pater Patriae* («vatanın babası») yazıldı. (M)

MEDİCİ (Giovanni DE'), italyan mimarı (Floransa 1567 - 1621). Dukalık ailesindendir; Pisa'da San Stefano dei Cavalieri ve Floransa'daki Santa Maria del Fiore (tahta modeli, Katedral müzesindedir) kiliselerinin cephe süslemelerini yaptı. Buontalenti ile birlikte Floransa'daki Belvedere şatosunun ve Liverno'daki Fortezza Nouva'nın (1590) inşasını yönetti. Bütünüyle kendisine ait olan tek eser, San Lorenzo'daki Prensler kilisesidir (1604), bu kilisenin gösterişli mermer süslemeleri barok üslûbunun habercisidir. (M)

MEDİCİ (Lorenzino DE'), italyan edebiyatçısı (Floransa 1513 - Venedik 1548). Medici ailesinin küçük kolu olan Popolani ailesinden, Pierfrancesco ve Maria Soderini'nin oğlu. Yetim kaldıktan sonra Clemens VII'nin hizmetine girdi, ama 1533'te bazı davranışları (bir gece Tito kemerinin alçak kabartmalarını kirletti ve San Paolo bazilikası revakındaki Musa ve Apollon heykellerini kırdı) yüzünden Roma'dan kaçmak zorunda kaldı. Floransa'ya gitti ve burada duka Alessandro'nun sırdaşı oldu; Alessandro, Lorenzino ile Cosimo de' Medici (müstakbel Cosimo I) arasındaki veraset meselesinde Lorenzino'yu desteklemedi, böylelikle Lorenzino ile Alessandro'nun arası açıldı, hattâ Lorenzino'nun Alessanro'yu bu yüzden öldürdüğü bile ileri sürülür (dukaya, akrabası güzel Caterina Ginori ile gizlice buluşturacağına dair söz veren Lorenzino kiralık katil Baccio del Tavolaccino'nun yardımıyle 6 ocak 1537 gecesi Alessandro'yu öldürdü). Alessandro'yu öldürdükten sonra Bologna'ya kaçan Lorenzino, Floransa'da idareyi ele geçirmek için siyasî mültecileri ayaklandırdı; Cosimo de' Medici, Filippo Strozzi ve Medici'lere düşman başka soyluların hazırladığı komployu önlemeğe çalıştıysa da başaramadı. Türkiye, Fransa ve Venedik'e sürülen Lorenzino, Cosimo'nun kendisinden öç almasından korkuyordu; nihayet korktuğuna uğradı ve 25 şubat 1548'de Lorenzino sevgilisi Elena Barozzi'nin sarayına giderken iki kiralık katil tarafından öldürüldü. Çok kültürlü ve aydın bir edebiyatçı olan Lorenzino ünlü bir komedi (*Aridosia*), şiirler ve mektuplar yazdı; ama şaheseri, yoğun ve özlü bir nutuk olan *Apologia'*dır (Savunma) [1539]; bu eserde açıkça ortaya çıkan tutarlı mantıkta Machiavelli'nin etkisi görülür: Lorenzino, Alessandro'yu sert bir şekilde suçlar ve 1537'deki cinayeti siyasî bir olay gibi göstermeğe çalışır.

Lorenzino, Alfieri (bir eserinde Lorenzino'nun cesaretini över), Musset (*Lorenzaccio*), J. Shirley (*The Traytor* [Katil] 1631) ve S. Benelli (*La Maschra di Bruto* [Çirkinin Maskesi], 1908) gibi yazarlara ilham kaynağı oldu. (M)

MEDİCİ (Lorenzo I DE'), **Muhteşem** — denir, Floransa senyörü ve italyan şairi (Floransa 1449 - Careggi, Floransa 1492). Piero d' Medici ve Lucrezia Tornabuoni'nin oğlu. Geniş kültürlü ve şiire meraklı bir kadın olan annesi sayesinde iyi bir hümanist eğitimi gördü. Ders aldığı öğretmenler arasında Urbino'lu Gentile Becchi, Marsilio Ficino, Cristoforo Landino ve Giovanni Argiropulo sayılabilir. Siyasî hayata atılmaktan geri kalmadı: daha beş yaşındayken Anjou dükü Giovanni I'e ziyarete götürüldü; on altı yaşında Aragon'lu Alfonso (daha sonra Napoli kralı olan Alfonso II) ve İppolita Maria Sforza'nın düğününde bulunmak için Milano'ya gönderildi (bu, ilk gerçek siyasî görevidir); on yedi yaşında Roma'da papa Paulus II ve Napoli'de Aragon'lu Fernando I'in (Ferrante) yanında babasını temsil etti (babasının papa ve Fernando I ile dostluk bağlarını kuvvetlendirmesinde önemli rol oynadı); aynı yıl (1466) oligarşi taraftarlarının hazırladığı ayaklanmanın başarısızlığa uğramasından sonra Piero'nun devlette gerçekleştirdiği reformlar sayesinde yönetime katılmağa başladı ve Yüzler meclisinde babasının yerini aldı. Bir yandan ticaret ve bankacılıkla uğraşırken, öte yandan şiir, eğlence, aşk ve turnuvaları da ihmal etmedi. Lorenzo, aynı yılın haziran ayında Clarice Orsini ile evlenerek, Medici'lerin burjuva sınıfının daha üst aşamasına yükselmesini sağladı ve babasının yerine geçmeyi garantiledi (2 aralık 1469'da babası ölünce yerine geçti). Lorenzo'nun bütün tutumunun siyasî açıdan tek bir amaca yöneldiği görülür: Floransa senyörlüğünü ele geçirmek. Lorenzo, *Ricordi* (Hatıralar) adlı eserinde yönetimi istemeyerek ele aldığını belirtir; ama tarihçiler Lorenzo'nun bu sözlerini hükûmet yönetiminin «büyük yük ve tehlikelerini» açıkça kavramasına bağlarlar. Gerçekten de başa geçer geçmez Lorenzo önce kendi yerini sağlamlaştırmağa çalışmıştır. Bu amaçla, Yüzler meclisine kırk değişmez üye soktu ve cumhuriyet kurumlarında gerçekçi bir görüşle değişiklikler yaptı. Hükûmetinin prestijini yükseltmek için başkaldıran Volterra'yı yeniden ele geçirdi; ama paralı askerlerin şehirde yaptığı amansız yağmalar ona dert oldu. Dış siyasette, yalnızca Floransa devleti sınırlarını sağlamlaştırmağa çalıştı; bu arada Floransa aleyhine genişleme siyaseti güden papa Sixtus IV (1471'de seçildi) ile bozuştu. Bu genişleme siyasetleri 1473'te Galeazzo Maria Sforza'nın İmola'yı alması sonucunu

Francesco I Cellini'nin eseri Millî müze, Floransa

Giovanni di Bicci (1360 - 1429)

508. sayfanın devamı

Cosimo *ihtiyar* (1389 - 1464)

508. sayfanın devamı

Lorenzo (1463 - 1503), Appiano'lu Seniramide ile evlendi

Pierfrancesco (öl. 1525), Maria Soderini ile evlendi

Lorenzino veya Lorenzaccio (1513 - 1548) — Giuliano (öl. 1558), Albi piskoposu — Laudomia — Maddalena

Lorenzo *ihtiyar* (öl. 1440)

Pierfrancesco (öl. 1497), Laudomia Acciaiuoli ile evlendi

Giovanni (1467 - 1498), Caterina Sforza Riaro (öl. 1509) ile evlendi

Giovanni dalle Bande Nere (1498 - 1526) Maria Salviati ile evlendi

Cosimo I (1519 - 1574), Floransa dukası (1537), Toscana büyükdukası (1569 - 1574), 1° 1539'da Toledo'lu Eleonora (öl. 1562) ve 2° Camilla Martelli (öl. 1590) ile evlendi

Cosimo I Cellini'nin eseri Millî müze, Floransa

Giovanni dalle Bande Nere Uffizi, Floransa

TOSCANA (büyükdukalık dalı)

Francesco I [1] (1541 - 1587), 1° 1565'te Avusturya'lı Giovanna (öl. 1578) ve 2° 1578'de Bianca Capello (öl. 1587) ile evlendi

Isabella [1] (1542 - 1576), Bracciano düşesi, Bracciano dukası, Paolo Giordano Orsini ile evlendi

Giovanni [1] (1543 - 1562), Pisa kardinal başpiskoposu

Lucrezia [1] (1545 - 1561), Ferrara dukası, 1558'de Este'li Alfonso II ile evlendi

Garzia [1] (1547 - 1562)

Ferdinando I [1] (1549 - 1609), Toscana büyükdukası (1587 - 1609), 1589'da Cristina (veya Maria Cristina) di Lorraine (öl. 1636) ile evlendi

Virginia [2] (öl. 1615), 1586'da duka Este'li Cesare ile evlendi

Giovanni (1567 - 1621)

Eleonora (1569 - 1611), Mantova dukası Vincenzo I Gonzaga ile evlendi (1584)

Marie (1573 - 1642), Fransa kraliçesi (1600), 1600'de Fransa kralı Henri IV (öl. 1610) ile evlendi

Maria Fransa kraliçesi G. Dupré'nin eseri National gallery, Washington

Cosimo II (1590 - 1621), Toscana büyükdukası (1609 - 1621), 1608'de Avusturya'lı Maria Maddalena (öl. 1631) ile evlendi

Caterina (1593 - 1629), 1617'de Mantova dukası Ferdinando Gonzaga ile evlendi

Cosimo II J. Sustermans'ın eseri Galleria Palatina, Floransa

Francesco (öl. 1614), Capistrano prensi

Carlo (öl. 1666), kardinal

Claudia (öl. 1648), 1° Urbino dukası Federico Ubaldo Della Rovere ve 2° 1626'da Avusturya arşidükü, Tirol kontu Leopold V von Habsburg ile evlendi

Vittoria Della Rovere [1] (öl. 1695), Toscana büyükdukası Ferdinando II de Medici (öl. 1670) ile evlendi

Avusturyalı Ferdinand Karl [2] (1628 - 1662), 1646'da Cosimo II'nin kızı Anna de Medici ile evlendi

Ferdinando II (1610 - 1670), Toscana büyükdukası (1621 - 1670), Vittoria Della Rovere (öl. 1695) ile evlendi

Giovanni Carlo (1611 - 1663), kardinal (1644)

Margherita (öl. 1679), Parma dükası Odoardo Farnese ile evlendi

Ranuccio (öl. 1694)

Odoardo (öl. 1693)

Isabel Farnesio (öl. 1766), İspanya kralı Felipe V ile evlendi

Carlo III (öl. 1788), İspanya kralı (1759 - 1788)

Maria Luisa (Maria Ludovica) [öl. 1792], 1765'te Leopold von Habsburg (daha sonra Leopold II adıyle imparator oldu [1790 - 1792]) ile evlendi

Mattias (1613 - 1667)

Anna (öl. 1676), 1646'da Avusturya'lı Ferdinand Karl ile evlendi

Claudia Felicita (öl. 1676), 1673'te imparator Leopold I ile evlendi

Leopoldo (1617 - 1675), kardinal, Accademia del Cimento'nun kurucusu, (Floransa, 1657)

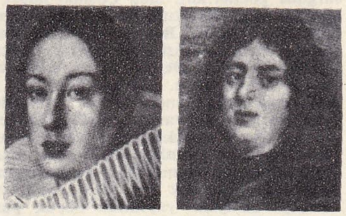

Ferdinando II ve Cosimo II J. Sustermans'ın eseri Galleria Palatina, Floransa

Cosimo III (1639 - 1723), Toscana büyükdukası (1670 - 1723), Margherita Luisa d'Orléans (öl. 1721) ile evlendi

Francesco Maria (1660 - 1711), kardinal, 1709'da Eleonora Gonzaga (öl. 1742) ile evlendi

Ferdinando (1663 - 1713), Bavyera'lı Violante Beatrice ile evlendi, vâris bırakmadı

Anna Maria Luisa (1667 - 1743), Pfalz seçici prensi Johann Wilhelm von Neuburg ile evlendi, vâris bırakmadı

Gian Gastone (1671 - 1737), Toscana büyükdukası (1723 - 1737), Maria di Sassonia-Lauenburg ile evlendi, vâris bırakmadı

doğurdu, İmola, daha sonra papanın yeğeni Girolamo Riario'ya, karısı Caterina Sforza tarafından çeyiz olarak verildi. Lorenzo, Pazzi ailesini, papayı desteklemekle suçladı; Lorenzo, bundan sonra papaya karşı Milano ve Venedik'in kurduğu birliğe girdi (1474) ve Pazzi'lerin Floransa'da güçlenmelerini ve işbaşına geçmelerini önlemek amacıyle bir veraset yasası çıkarttı. Bu durum sonucunda papanın ve Pazzi ailesinin (daima Medici'lerin hasmı olan bu ailenin şehirdeki çıkarları da tehlikeye girdiğinden, aile fertleri senyörlüğün yönetimini ele almak istiyorlardı) çıkarları birleşti ve 1478'de kanlı bir ayaklanma oldu (Pazzi ayaklanması). 24 Nisan 1478'de, Pisa piskoposu Francesco Salviati ve Riario'larla anlaşan Pazzi'ler, Santa Maria del Fiore'de âyin sırasında Lorenzo ve kardeşi Giuliano'yu ortadan kaldırmak istediler, ama yalnız Giuliano öldürüldü; hafif yaralanan Lorenzo, âyin eşyalarının saklandığı odaya sığındı ve kısa süre sonra duruma hâkim oldu; bu arada halk adaleti yerine getirdi ve piskopos Salviati ile komplonun öbür sorumlularını öldürdü. Pazzi ailesi sürgüne gönderildi ve hemen hemen büsbütün ortadan kaldırıldı. Bunun üzerine, Sixtus IV Lorenzo'yu aforoz etti, Floransa'da âyin yasağı koydu ve Napoli kralı Aragonlu Fernando I'in desteğiyle Floransa'ya savaş açtı. Savaş kısa süre içinde Floransa'nın aleyhine döndü ama Lorenzo ustaca bir siyasetle 1480'de bir antlaşma (Lorenzo bu antlaşma için Napoli'ye kadar gitti) yapmayı başararak papayı Fernando'nun desteğinden yoksun bıraktı. Sixtus IV Floransa'daki âyin yasağını kaldırmak zorunda kaldı, Lorenzo Floransa'ya döndü ve parlak bir törenle karşılandı; Lorenzo daha sonra Yetmişler meclisini (meclis üyelerinin tümü, koyu Medici taraftarıydı) kurarak siyasî gücünü artırdı. Bu dönemde Lorenzo siyasî bakımdan Floransa'dan başka bütün İtalyan yarımadası içinde etkili olmağa başladı. Lorenzo'nun siyasetini bu kadar genişletmek istemesindeki gerçek sebepleri belirlemek kolay değildir; kimi, Lorenzo'nun yüksek idealler (bütün yarımadada barışı korumak yabancılara karşı bir italyan federasyonu meydana getirmek veya geniş bir «Floransa imparatorluğu»nun kurulması) peşinde olduğunu öne sürerken, kimi de bu davranışı bencil ve kişisel amaçlara bağlar. Ayrıca Lorenzo'nun Sixtus IV ile Venedik'in yayılma emellerine karşı koymak amacıyle Ferrara savaşına (1482-1484) karışmasını ve İnnocentius VIII (1484'te Sixtus IV'ün yerine geçti) ile Napoli kralı Ferdinando I arasındaki savaş sırasında yaptığı önemli siyasî görüşmeleri de aynı sebeplere bağlamak gerekir. Floransa ve Medici etkisinin yarımadada ihtiyatlı ve barışçı gelişimi,

Foto. Rizzoli LAROUSSE

MEDİCİ HANEDANI

FLORANSA

Giambuono
(XII. yy.)

Chiarissimo
Filippo (XIII. yy.)

Averardo
Averardo,
adalet yüksek
görevlisi (1314)

Chiarissimo
Filippo
Alamanno
Salvestro (1331 - 1388)

Bonagiunta
(XIII. yy.)
Ugo
Galgano
Bonagiunta

Guccio,
adalet yüksek
görevlisi (1299)

Ardingo,
adalet yüksek görevlisi (1296)
Francesco,
adalet yüksek görevlisi (1348)

Chiarissimo
veya Salvestro Chiarissimo
(XIII. - XIV. yy.)

Mari (veya Mario)
(öl. 1369),
adalet yüksek görevlisi
(1354)

Giambuono
adalet yüksek görevlisi
(1349 ve 1356)

Giovenco (öl. 1320)

bk. devamı sayfa 510'da

Averardo,
Bicci denir,
1° Giovanna Cavolini ve
2° İacopo Spini ile evlendi

Giovanni di Bicci
(1360 - 1429),
«Yoksulların babası»,
adalet yüksek görevlisi (1421),
Piccarda de'Bueri (Nannia denir)
ile evlendi

Cosimo *İhtiyar*
(1389 - 1464),
adalet yüksek görevlisi
(1439),
Contessina de'Bardi
ile evlendi

Lorenzo *İhtiyar*
(öl. 1440)

bk. devamı sayfa 509'da

Giuliano I
Botticelli'nin
eseri
Bergamo,
Accademia
Carrara

Piero *Nıkrisli*
(1414 ? - 1469),
adalet yüksek görevlisi (1461),
Lucrezia Torrabuoni (öl. 1482)
ile evlendi

Filippo (öl. 1464),
Pisa başpiskoposu

Giovanni
(1421 - 1463),
Ginevra degli Alessandri
ile evlendi

Carlo
(öl. 1492)

Lorenzo I *Muhteşem*
(1449 - 1492),
Floransa senyörü,
1469'da Clarice Orsini (öl. 1488)
ile evlendi

Giuliano I
(1453 - 1478)

Giulio
(1478 - 1534),
Clemens VII adıyle
papa (1523 - 1534) oldu

Bianca
(öl. 1465),
Guglielmo dei
Pazzi
ile evlendi

Nannina
(öl. 1493),
Bernardo Rucellai
ile evlendi

Maria,
Leonetto Rossi
ile evlendi

Luigi Rossi,
kardinal

Lucrezia
(1470 - yaklş. ol. 1550),
İacopo Salviati
ile evlendi

Giovanni Salviati,
kardinal

Maria (öl. 1543),
Giovanni dalle
Bande Nere

Piero *Şanssız*
(1472 - 1503),
Floransa senyörü
(1492),
Alfonsina Orsini
ile evlendi

Lorenzo II
(1492 - 1519),
Floransa genel kumandanı (1513),
kilise genel başkanı (1516),
Urbino dukası (1516),
La Tour d'Auvergne'li
Maddalena ile evlendi

Maddalena
(1473 - 1519),1488'de
Franceschetto Cybo
ile evlendi

Innocenzo Cybo
(1491 - 1550),
kardinal

Lorenzo Cybo
(1500 - 1549),
Ricciarda Malaspina
(öl. 1553)
ile evlendi

Giovanni
(1475 - 1521),
Leo X adıyle
papa (1513 - 1521) oldu

Contessina
(öl. 1515),
Piero Ridolfi
ile evlendi

Niccolo Ridolfi,
kardinal

Giuliano II
(1478 - 1516),
kilise genel başkanı,
Nemours dükü,
Filiberta di Savoia
(öl. 1524) ile evlendi

İppolito
(1511 - 1535),
kardinal

Alessandro (1512 - 1537)
[daha sonra Clemens VII adıyle papa
olan Giulio'nun oğlu olduğu sanılır],
Floransa dukası (1532 - 1537),
1536'da imparator Karl V'in kızı Avusturya'lı
Margherita (öl. 1586) ile evlendi

Cathérine
(1519 - 1589),
Fransa kraliçesi (1547),
1533'te Henri de Valois
(daha sonra Henri II
adıyle Fransa kralı oldu)
ile evlendi

Giulio,
amiral

Giulia

Porzia

Caterina
F. Clouet
okulu
Condé
müzesi,
Chantilly,
Fransa

Lorenzo'nun hayatının son yıllarındaki başlıca olayları meydana getirir: Cenova yönetimine geçmiş Sarzana'nın yeniden fethi (1487); kızı Maddalena'nın İnnocentis VIII'in oğlu Franceschetto Cybo ile evlenmesi (1488); şehirde on yedi yüksek görevliden (biri kendisiydi) meydana gelen yeni bir meclisin kurulmasıyle Lorenzo'nun durumunu biraz daha sağlamlaştırması; on beş yaşındaki oğlu Giovanni'yi kardinal yaptırması (Giovanni daha sonra Leo X adıyle papa oldu). Uzun süreden beri üremiye tutulmuş olduğundan son yıllarını sürekli olarak Floransa'dan uzakta kaplıcalarda geçirdi. 8 Nisan 1492'de öldü ve Floransa'da San Lorenzo'ya gömüldü. (M)

MEDİCİ (Raffaele DE'), italyan amirali (öl. 1628). Castellina markileri ailesinin Medici kolundandır (Castellina markisi unvanını resmen ilk önce oğlu Lorenzo taşıdı); Santo Stefano şövalyelerinin kumandanı olarak Berberîlere karşı yapılan savaşlarda yararlık gösterdi. Ayrıca Toscana büyükdukalığı hesabına Ferrara (1586), Venedik (1588), Lorraine (1590) ve gene Ferrara'da (1597) diplomatik görevler aldı. Raffaele'nin soyundan gelenler kendilerini Medici ailesinin tek meşru vârisi sayarlardı. (M)

Medici çeşmesi, Marie de Medicis'nin isteği üzerine, Salomon de Brosse tarafından Luxembourg bahçesinde yapılan heykelli havuz; Birinci imparatorluk sırasında çeşme haline getirildi. 1861'de bugünkü yerine yerleştirildi. Sarkıtlarla süslü olan eser üç kemer ve dört sütundan meydana gelir. Kemerler heykeltıraş Ottin'in eserleriyle süslüdür: ortadaki heykel grubu, *Polyphemos'un Akis ve Galatea'yı Suçüstü Yakalaması*'nı (1852) canlandırır. (L)

MEDİCİ'LER, XVI. yy.dan XVIII. yy.a kadar Floransa'da saltanat süren bankacılar ailesi.

Ailenin kökleri

Medici'ler ilkin XIII. yy.da ortaya çıktılar: italyanca «hekim» anlamına gelen adlarına rağmen bankacılıkla uğraşıyorlardı. Medici'ler yüksek burjuvadan olmakla birlikte, geleneğe bağlı olarak halk sınıfından sayıldılar. SALVESTRO (Floransa 1331 - öl. 1388), bayraktar (1378), Ciompi*lerin ayaklanmasını başlattı (1378). Yüksek burjuvalar, iktidarı yeniden ele geçirince, sürgüne gönderildi. Sülâleyi başka bir dalın temsilcisi olan GIOVANNI *di Bicci* (1360 - 1429) güçlendirdi. Kilise çıkarlarını üstüne alarak aile bankasını geliştirdi; oligarşi taraflısı muhaliflerine hiç bir fırsat tanımayarak halktan yana göründü. İki oğlu (COSIMO *il Vecchio* [Floransa 1389-Careggi 1464] ve LORENZO [1395 - 1440]), aslında Floransa'ya hükmetmeğe aday sülâlenin iki dalını meydana getirir. Fakat Medici işletmesinin yönetimi Cosimo'ya kaldı (1429). Bk. MEDİCİ (Cosimo DE').

Foto. Rizzoli LAROUSSE

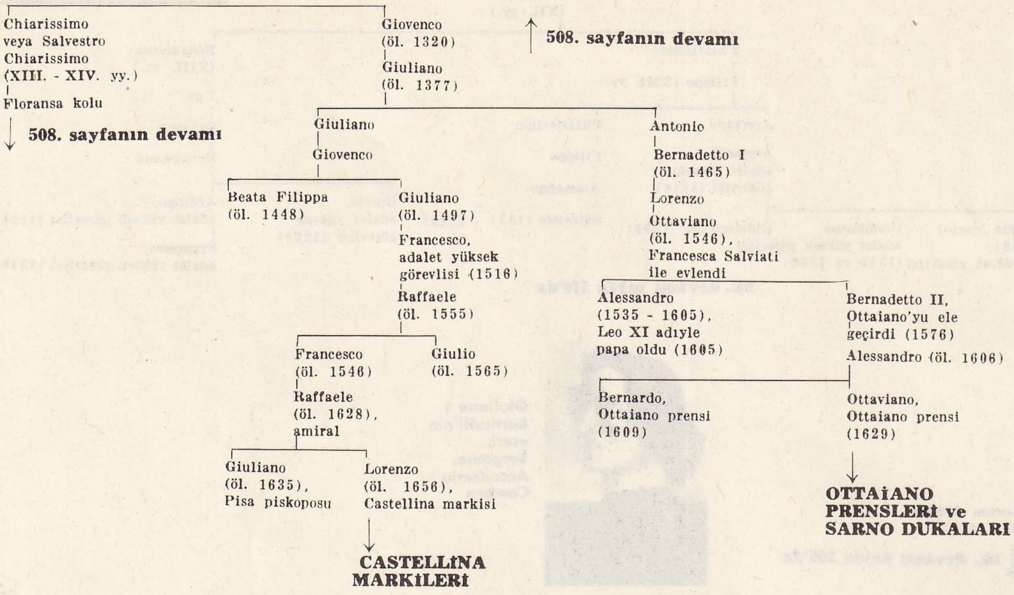

Onun oğlu Pietro, muhtemel bir haçlı seferi lehine Pius II'nin kurduğu şap tekelini işletmek için papa ile ortak oldu (1466). Medici'ler Floransa'da yüksek değerde üç işletmeye sahipti. Avrupa piyasasına kumaş ve mücevher satarlardı, böylece kredilerine başvurulurdu. Daha az verimli bir teşebbüs olmakla beraber, Brugge, İstanbul ve Rodos'a düzenli seferler kurdular. XIV. yy.da büyük kumpanyaların düştüğü kötü duruma gelmemek için daha esnek bir yapı benimsediler: çeşitli işleri, Floransa merkezlerinden ayrı ve bağımsız şubelere dağıttılar, fakat yönetimi denetleyebilmek için hisselerin çoğunu elde tuttular ve bu şubeleri genellikle kâra ortak yaptıkları genç akrabalarına emanet ettiler. Cosimo, kârlarının önemli kısmını, Floransa şehrine borç veren *Monte dei Dotti'ye* veya yapılara, saray ve kır villalarına yatırıyordu. Böylece Eflatun felsefesinin hayranı olan kurnaz tüccar, eski elyazmalarını da toplayarak, sanat alanında aydın bir amatör ve sanat koruyucusu oldu. Eflatun akademisini kurarak yönetimi Marsile Ficino'ya bıraktı ve Floransa'yı hümanizmin merkezi yaptı. Duomo veya Battezzario kapıları gibi şaheserlerin tamamlanmasına yardım etmekle kalmadı, aynı zamanda Donatello, Fra Angelico ve kendisi için Larga caddesindeki şatoyu ve San Marco kitaplığını yapan Michelozzo gibi sanatçıların gelişmelerine yardım etti. Siyasî alandaki muhaliflerine sertlikle davranan Cosimo, ölümünden sonra *Pater Patriae* («vatanın babası») unvanını aldı. Medici'lerin manevî otoriteleri o kadar büyüktü ki, oğlu PİERO *il Gottoso* (Floransa 1416 - ay.y. 1496), oturduğu yerden Floransa'yı yönetebiliyordu. Bununla birlikte oğlu LORENZO ona yardım etti (bk. MEDİCİ Lorenzo I DE') ve genç kardeşi GIULİANO (Floransa 1453 - ay.y. 1478) ile birlikte onun yerine geçti.

Sürgünler, Papalığın vasiliği

PİERO (Floransa 1472 - Cassino 1503), Lorenzo'nun büyük oğlu ve halefi (1492 - 1494). Başarılı olamadı. Savonarola'nın vaizlarıyle kışkırtılan Floransalılar, Fransa kralı Charles VIII'in gelmesi üzerine onu kovdular (9 kasım 1494). Sürgüne gönderilen ve serveti elinden alınan Piero, hâkimiyetini yeniden kazanmağa çalıştıysa da, bir sonuç alamadı. Ölümünde sülâlenin yönetimi küçük kardeşi GİOVANNİ'ye (Floransa 1475 - Roma 1521) kaldı. Giovanni ispanyol birliklerinin desteğiyle Floransa'ya girdi (1522). Aile geleneklerini kopardı: Medici'ler bundan böyle halka değil, fakat karışıklıkların korkusuyle onlarla birleşen büyük ailelere dayanmağa başladı. Leo* X adıyle papa olan Giovanni (1513-1521), Floransa'yı yönetmeğe devam etti ve akrabaları için italyan devletleri kurmağa girişti. Basit kişiler olan bu iki akrabasının kişiliği Michelangelo tarafından San Lorenzo kilisesinde ve Machiavelli tarafından *Prens*'in (Le Principe) ithafında ölümsüzleştirildi; Leo X'un kardeşi GIULİANO (Floransa 1479 - Roma 1516), François I tarafından Nemours dükü yapıldı ve genç yaşta öldü; LORENZO (Floransa 1492 - ay.y. 1519), Piero'nun oğlu. Papadan, Kilise ve Urbino dukalığı başkumandanı unvanını aldı (1515) ve fransız birliklerinin yardımıyle dukalığı ele geçirdi. Madeleine de La Tou d'Auvergne ile evlendi (1518). Tek kızı CATHERİNE*, daha sonra Fransa kraliçesi oldu. Floransa, Giuliano'nun (Muhteşem Lorenzo'nun kardeşi) evlilik dışı oğlu kardinal GIULIO (Floransa 1478 - Roma 1537) tarafından yönetildi. Giulio, akrabası kondotiyere GIOVANNİ *della Bande Nere*'ye (Kara Çete) [Forli 1598-Mantova 1526] dayanıyordu. Clemens* VII adıyle papa olunca (1523-1534), Floransa'yı kardinallere bıraktı. Kardinaller Nemours dükünün evlilik dışı oğlu İPPOLİTO (Urbino 1511-İtri 1535) ve ana-babası bilinmeyen ALESSANDRO (? - 1537), adına şehri yönettiler. Clemens VII, kendisine karşı protestan çetelerini yollayan Karl V'in düşmanlarıyle birleşti: Giovanni della Bande Nere öldürüldü (1526), Roma yağma edildi (1527); Medici'ler Floransa'dan kovularak cumhuriyet ilân edildi (1527-1530).

İmparatorluk metbuluğundan ispanyol hâkimiyetine

Papa ile barışan Karl V, başkaldıranlara Alessandro'nun hükümdarlığını zorla kabul ettirerek onu Floransa dükü (1532 - 1537) yaptı ve evlilik dışı kızı Margarethe ile nişanladı (1531). Ne var ki, Alessandro kaba ve sefihti. Beklenmeyen ölümüyle meydan, kardinal olan ve aleyhinde entrikalar çeviren İppolito'ya kaldı (1535), fakat o da kendisine büyük kin besleyen akrabası Lorenzino tarafından öldürüldü (1537). Bk. MEDİCİ (Lorenzino DE').
Floransalılar Giovanni della Bande Nere'nin oğlu Cosimo I'i (Floransa 1519-Villa di Castello Floransa yakınları 1574) hükümdar seçtiler. Cosimo Floransa dukası (1537-1569) ve Toscana büyükdukası (1569 - 1574) oldu. Karl V ispanyol garnizonlarının varlığını kendisine zorla kabul ettirdi. Zeki ve korkaktı. İlkin Strozzi'ler tarafından (1538'de Montemurlo'da yenildiler) cumhuriyetin kurulmasıyle tehdit edilen, daha sonra karısı Toledo'lu Leonor'un ülkeye ispanyol saray düzenini sokmasıyle krallık havasına bürünen iktidarını terör ve hafiyelikle savundu. Toscana'yı yarımadanın ticarî merkezi yapmak hayaliyle siyasî ve iktisadî iktidarı elinde tuttu. Floransa'da sanatın gerilemesine sebep olarak bu rejim gösterildi; fakat bütün Medici'ler gibi koleksiyon meraklısı olan Cosimo, akademiyi kurdu (1561), içinde yaşadığı ve çevresi ünlü Boboli bahçeleriyle çevrili Pitti sarayında tablolar topladı. Fransızların Siena'ya müdahaleye kalkışması, hâkimiyetinin bütün Toscana'da yayılmasına yol açtı (1559). Papa Pius V kendisine «büyükduka» unvanını verdi (1569). Oğlu ve halefi FRANCESCO (Floransa 1541 - ay.y. 1587), Toscana büyükdukası (1574 - 1587); yönetime fiilî olarak 1560'ta başladı; İspanya kralına bağımlılığını ilân etti; kimya ve koleksiyon meraklısı idi (Uffizi müzesi); ikinci kez Bianca Capello adlı güzel bir venedikli kızla evlendi, fakat erkek vâris bırakmadı; taht, kardeşi FERDİNANDO I'e (Floransa 1549–ay.y. 1609) geçti. Ferdinando I, Livorno limanını kurdu; Fransa ile anlaşmaya dayanan, bağımsız bir siyaset izledi: 1601'de yeğeni MARİE*, Fransa kralı Henri IV ile evlendi. Ferdinando I'den sona gerileme hızlandı: oğlu ve halefi COSİMO II (Floransa 1590 - ay.y. 1621), Toscana büyükdukası (1609 - 1621), krallığına yakıştırmayarak Medici bankasını kapattı: bununla birlikte ülkesinde ticareti teşvik ederek tüccarları dış düşmanlara ve Türklere karşı korudu. Oğlu FERDİNANDO II (Floransa 1610-ay.y 1670), Toscana büyükdukası (1621-1670). Papaz ve keşişlerin baskısı yüzünden hayran olduğu Galileo'yu etkili bir biçimde koruyamadı.

Son Medici'ler

Ferdinando II'den sonra büyük oğlu COSİMO III (Floransa 1639-ay.y. 1723), Toscana büyükdukası (1670-1723) oldu; aşırı dindardı; ülkeyi babası gibi yönetti. Cosimo III'ün oğlu GIAN GASTONE (Floransa 1671 - ay.y. 1737), Toscana büyüdukası (1723 - 1737), dalın son üyesidir. Babasına karşılık çok yetenekli olmakla birlikte, taht Lorraine düküne geçti. Kızkardeşi ANNA MARİA LUİSA (1667 - Floransa 1743), Medici'lerin sonuncusudur; ailenin koleksiyonlar hazinesini Toscana devletine bıraktı. (L)

Medici - Lorenzo kitaplığı (*Biblioteca Mediceo - Laurenziana*), Cosimo'nun kitaplığı temel alınarak Floransa'da kuruldu; 1434'te, Floransa'da San Marco Halk kitaplığındaki elyazmaların sayısı bilginler ve özellikle Muhteşem Lorenzo tarafından artırıldı. 1494'te Medici'ler Floransa'dan kovulunca, kitaplar papa Leo X'a satıldı, ama 1522'de yeniden Floransa'ya getirildi. Michelangelo'nun yaptığı binadaki kitaplık (1571'de halka açıldı), özellikle XVIII. yy.da zenginleştirildi. Kitaplıkta yaklaşık olarak 47 000 kitap, basımcılığın ilk döneminden kalma 4 245 eser ve 10 000 elyazması vardır. Kitaplıktaki başlıca derlemeler arasında Callimaco'nun *Chioma di Berenice* (Beenice'nin Saçları), Boccacio, Sacchetti, Cellini, Alfieri'nin orjinal nüshaları, Cicero'nun *De Oratore* (1465) ve *Epistolae ad Familiares* (1467) adlı eserlerinin ilk baskıları sayılabilir. Kitaplık binası, Michelangelo'nun en değerli mimarî eseridir. Clemens VII'nin papa olur olmaz inşasını emrettiği yapı (Michelangelo yapının ilk projesini 1524'te hazırladı; inşaata 2 ağustosta başlandı), San Lorenzo manastırı külliyesi içinde yer aldı. Avlu çevresi dehlizlerinin revak çatısında aralıksız sıralanan büyük pencereler sayesinde, yapı dışarıdan zengin bir görünüş kazanır. Okuma salonu yüksek tavanlıdır ve tepeden aydınlatılmıştır; salonda kalın sütunlar, kornişler aynalı duvar hücreleri ve süslemeler görülür. Michelangelo, tavan gibi salonu da ahşap yapmayı düşünmüştü; yapı, Michelangelo'nun kilden yaptığı makete göre Ammannati taafından tamamlandı (1558). Okuma salonu, sütunla-

rın, tavan kirişlerinin, döşemelerin sade ve göz kamaştırıcı ahengini çok iyi yansıtır. Dipteki kapıdan Michelangelo'nun icadı olan «Gizli kitaplık»a girilir; üçgen biçimli, kubbeli Gizli kitaplık, en değerli elyazmalarına ayrılmıştır. (M)

MEDİCİNA, İtalya'da kömün, Emilia'da (Bologna ili), Emilia yolunun kuzeyinde; 14 600 nüf. Tarım merkezi. (L)

MEDİCİNE HAT, Kanada'da (Alberta) şehir, Saskatchewan sınırı yakınında, Güney Saskatchewan kıyısında; 24 500 nüf. Tabiî gaz. Un fabrikaları. Çanak çömlek fabrikası. Besin sanayii. (L)

Medici vazosu, Medici'lere ait eski vazo. Bugün Floransa'dadır (Uffizi). *Teşm. yol.* kitle uyumu açısından floransa vazosuna benzeyen bütün vazolara *Medici vazosu* adı verilir; XVIII. yy.da çok tutulan bu vazoların Fransa'da Birinci İmparatorluk devrine kadar mermer, bronz, seramik kopyaları yapıldı (Strasbourg, Nancy, Lunéville, Sevr). [L]

Medici porselenleri, 1581'e doğru Bernardo Buontalenti tarafından büyükduka Francesco da Medici için yapılan ve porseleni andıran yarı saydam çanak çömlek işleri. (L)

MEDİCİS (Catherine ve Marie DE), Fransa kraliçeleri. Bk. CATHERİNE ve MARİE (L)

Medicis ödülü, 1958'de kurulan ve henüz pek tanınmayan bir yazarın bir romanını, bir anlatısını veya bir hikâye kitabını değerlendiren edebiyat ödülü. Bu ödül, özellikle Claude Ollier'yi (1958), Philippe Sollers'i (1961), Marie Claire Blais'yi (1966) ve Claude Simon'u (1967) tanıtmıştır. (L)

Medici villaları, Floransa yakınlarında Lippi'lerin şatosu olan Careggi villasını, 1417'de Medici'ler satın aldılar; bu villa Cosimo I devrinde (Cosimo'nun çok sevdiği bu villa bu dönemde Toscana'nın bilim ve sanat merkezi haline geldi) Michelozzo tarafından genişletildi ve yenilendi. Bazı yağma olaylarından sonra duka Alessandro ve Cosimo I'in onarttığı villa büyükdukalık tarafından 1779'da çevresindeki topraklarla birlikte satıldı; villa bugün Santa Maria Nuova hastahanesinin malıdır ve hastabakıcı koleji olarak kullanılmaktadır. 1427 Kadastrosunda «kale görevi yapan konut» olarak nitelendirilen Cafaggiolo villası da (1451'de Cosimo'nun malı oldu) Michelozzo tarafından büyük ölçüde onarıldı. Yapı, arka cephedeki yüksek kulesi ve dev giriş yeriyle bir kale görünümündeydi. Lorraine'ler devrinde de büyükdukalık konağı olarak kullanıldı; 1860'tan sonra İtalyan hükûmeti tarafından açık arttırmaya çıkarıldı ve Borghese prensleri tarafından satın alındı. Belcanto veya Palagio di Fiesole ismi de verilen villa, yaklaşık olarak 1451'de Michelozzo tarafından Cosimo'nun oğlu Giovanni için inşa edildi (villada şölenler verilir ve Eflatun akademisinin toplantıları yapılırdı). Cosimo III tarafından 1671'de Del Sera'lara satılan ve birkaç el değiştiren villayı 1772'de Oxford kontesi satın aldı ve 1780'de büyük kısmını yeniden yaptırdı. Brunelleschi'lerin, 1364'de Giovanni Acuto kuvvetlerinin yaptığı hücuma karşı koydukları Petraia tabyası daha ünlüdür. Yapı birçok el değiştirdikten sonra kardinal ve daha sonra büyükduka olan Ferdinando de' Medici tarafından 1575'te satın alındı ve aynı yıl bütünüyle onarılmak üzere Bernardo Buontalenti'ye verildi (eski yapıdan yalnız kule duvarlarının muhafaza edildiği sanılır). Medici'lerden Lorraine'lere, onlardan Savoia'lara ve sonunda 1919'da İtalyan hükûmetine geçen yapı, camlı avlu çatısında, Vittorio Emanuele II zamanında (1866 - 1870) salon mobilyalarında yapılan değişiklik ve İkinci Dünya savaşında gördüğü büyük zararlardan sonra yapılan onarım dışında, önemli bir değişikliğe uğramadı. Birçok fresk ile avlu revaklarında Medici ailesinin hikâyesini anlatan freskler (Volterrano'nun eseri), bahçedeki Tribolo'nun çok zarif mermer çeşmesi ve Giambologna'nın *Venüs*'ü çok ünlüdür. Petraia'dan biraz ötede Castello villası vardır; 1477'de Lorenzo di Pierfrancesco de' Medici bu villayı satın aldı, genişletti ve dekore ettirdi; bir ayaklanma sırasında hasara uğramasından sonra Cosimo I yapıyı mimar Vasari ve ressam Pontormo ile Bronzino'ya onarttı. Medici'lerden Lorraine'lere, onlardan da 1919'da İtalyan hükûmetine geçen villanın çeşitli onarım ve değişikliklerden sonra iç görünümü hemen hemen bütünüyle değişti (bugün yapının bir kısmı ilkokul ve mağaza olarak kullanılmaktadır). Günümüzde, ilk yapılan resimlerden hiç birine rastlanmaz; yalnız bazı salonlarda Volterrano ve öbür küçük ressamların süslemeleri görülür. Ayrıca 1540'ta Tribolo tarafından düzenlenen italyan tarzı ünlü bahçenin Pietro Leopoldo zamanında biçimi değiştirildi; savaş öncesinde bakımlı halde olan bahçeye bugün özen gösterilmemektedir. Bununla birlikte Tribolo çeşmesi, yapma mağaralar ile Ammannati çeşmeleri, Giambologna'nın ve okulunun yarattığı hayvan heykelleri ile park içindeki Ammannati'nin yaptığı eserler anılmağa değer. Caiano'daki Poggio villası daha ünlüdür; önceleri Kançılarlığın müstahkem mevki, sonra Strozzi'lerin konut olarak kullandığı yapıyı, 1480'de Muhteşem Lorenzo satın aldı ve Giuliano da Sangollo villayı, Lorenzo için yeniden inşa etti, papa Leo X ise restore ettirdi. Poggio villası Medici'lerin Toscana'daki en büyük villasıdır. Francesco I ve Bianca Cappello otuz altı saat ara ile ekim 1587'de bu villada öldüler. Villa, Medici'lerden Lorraine'lere, Savoia'lılara ve 1919'da hükûmete geçti. Anıtsal bir görünüşe sahip saray, iç avlu görevi yapan bir salonla birbirine bağlanan iki yapıdan meydana gelir. Cephedeki çok zarif galeri Leo X tarafından yaptırıldı. Salonun fresklerini (Muhteşem Lorenzo'nun imalı serüven ve hikâyeleri) A. Allori ve Andrea del Sarto yaptı. Bahçe ve Poccianti limonluğu, Poggio'yu Caiano ad Artimino ve «Ferdinandea» villasına (Ferdinando I tarafından av konağı olarak yaptırıldı; projesini Buontalenti çizdi [1594]) bağlayan büyük av parkı içine girer; köşeli iki kule arasındaki yan cephesi, iki limonluğu, galerisi ve arka cephedeki birinci kat galerisiyle bu geniş, beyaz ve sade yapı, sanatçının en özenli eserlerinden biridir. Ferdinando I ve Bianca Cappello için Pratolino'da Buontalenti tarafından yapılan villa terk edildi ve Lorraine hanedanından Ferdinand III tarafından yıktırıldı; başlangıçtaki park-tan ve güzelliklerinden geriye yalnız Giambologna'nın dev *Appennino*'su kalmıştır. 1568'de Franceseo I'in satın almasıyle Medici'lerin malı haline gelen villa, XIX. yy.-da rus prensi Demidov'a satıldı. (M)

Medici villası, Roma'da, Napolyon tarafından 1801'de satın alınan ve 1803'ten beri Roma'daki Fransız akademisinin merkezi olan villa. Pincio tepesi üzerinde, Lippi'nin planına göre, kardinal Ricci da Montepulciano için yapılmıştır (1544'e doğr.). Bir süre kardinal Alessandro de Medici'nin oturduğu villa, sonraları Toscana büyükdukaları tarafından dekore ettirilmiştir. Binanın ön cephesinde büyük bir filistin revakı vardır; merkez bina iki kanat ortasında yer alır, iki taraftaki dörtgen kuleler üzerinde dam köşkü bulunur. Duvarları antik kabartmalar, bahçeyi de heykeller süslemektedir. (L)

Medico de su Honra (EL) (*Şerefimin Hekimi*), Calderon'un eseri (1635). Don Gutierre, karısını, kral Don Pedro'nun kardeşi prens Enrique de Trastamara'ya mektup yazarken yakalar. Karısının âşığını öldüremeyince, cerrah çağırtarak karısından kan aldırır ve ölümüne yol açar. Sonra da, bu ölümün tabiî görünmesi için, kral Don Pedro'ya giderek suçu hekimin beceriksizliğine yükler. Bunun üzerine Don Pedro, Don Gutierre'ye Dona Leonor adlı başka bir kadınla evlenmesini teklif eder. Dona Leonor, kocasının kıskançlık nöbetine tutulunca kendini bekleyen akıbeti bilmektedir. Don Gutierre ona «Unutma ki ben şerefimin hekimiyim ve cerrahlarım her zaman hazırdır» deyince, Don Leonor, hiç yılmadan «Hastalanırsam beni iyileştirsin» diye karşılık verir ve sonunda evlenirler. Bu dramda kıskançlık, şeref duygusu, gaddarca öç alma, çok etkileyici bir yoldan dile getirilmiştir. (L)

MEDİD sıf. (ar. *medd*, uzatma'dan *medîd*). *Esk.* Uzun, uzun süren: *Karşında son terane-i ruhum benim, medid / Bir sayha-i ümid olacaktır, ümid, ümid* (Tevfik Fikret). *Madem ki uyandın o medid uykularından / Bir parçacık olsun, hadi, hiç yoksa, kımıldan* (M. Â. Esoy). *Kelimenin son medid hecası birden inkita edivermesin* (H.Z. Uşaklıgil). ‖ *Medîd-ül-basar,* uzaktan gören.

◆ **Medide** sıf. *Esk.* Medid'in dişili. ‖ *Müddet-i medîde,* uzun zaman: *Onlarda ise müddet-i medîde oturur, dinlenir* (Ahmed Rasim). [M]

MEDİH i. Bk. METH.

MEDİH sıf. (ar. *medh*'ten *medîh*). *Esk.* Övmeğe sebep olan şey, övme konusu. (M)

MEDİHA i. (ar. *medh*'ten *medîha*). *Esk.* Övgü için yazılmış şiir. ‖ Kadın adı. ‖ *Mediha-gû,* öven. ‖ *Mediha-senç,* övgü yazısı yazan. (M)

MEDİHA SULTAN, Abdülmecid'in kızı, Mehmed VI Vahidüddin'in kızkardeşi (1856-1928). Annesi Gülistû kadınefendidir. Önce Necip Paşa ile (1879), onun ölümü üzerine de Damat Ferid Paşa ile evlendi (1886). Kurtuluş savaşının kazanılması üzerine 22 eylül 1922'de onunla birlikte Türkiye'den çıkarak Fransa'nın Nice şehrine yerleşti. Saltanatın kaldırılmasından sonra (1924) Türkiye'ye dönemedi. (M)

Medik barajı, Tohma çayı (Malatya ili, Akçadağ ilçesinin 24 km güneydoğusu) üzerinde, toprak ve kaya dolgu tipinde sulama barajı (açılışı 1970). Barajın drenaj alanı 7 132 km², temelden yüksekliği 43 m, talvegden yüksekliği 42 m, kret uzunluğu 224 m, dolgu hacmi 854 000 m³, ölü hacmi 22 milyon m³ olarak hesaplandı ve buradan yararlanılarak sulanacak arazi 9 692 hektar olarak tespit edildi. Baraj, 30 milyon 28 bin liraya mal oldu. (M)

MEDİKOSOSYAL sıf. (fr. *médico-social*). Sosyal hekimlikle ilgili olan: *Medikososyal yardım.*

◆ İ. Sosyal hekimlik kurumu. (L)

Medikososyal merkezi, Türkiye'de üniversite öğrencilerinin, bedenî, ruhî durumları ve sosyal problemleriyle ilgilenen kuruluş (1961), İstanbul Üniversitesi rektörlüğüne bağlıdır. Merkez komitesi ve Merkez müdürlüğü adlı iki organdan meydana gelir. Merkez komitesi, rektörün başkanlığında Tıp Fakültesi Hijiyen enstitüsü müdürü, birer dahiliye, psikiyatri ve cerrahî profesörü, bir sosyoloji profesör veya doçenti, bir protez öğretim üyesiyle Millî Eğitim Bakanlığı Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar kurumu müdürü veya temsilcisinden ve Medikososyal merkezi müdüründen kurulur. Fakülte öğrenci temsilcilerinin aralarından seçecekleri üç öğrenci, Medikososyal Merkez komitesine oy sahibi olarak katılır. Merkez komitesi, kuruluşun malî işleriyle uğraşır. Merkez müdürlüğü ise, dahiliye mütehassısı olan bir müdür ve bu müdür emrinde gerekli uzman ve pratisyen hekimler, diş hekimi, eczacı, memur, ebe, hemşire, laborantlar ve hizmetlilerden meydana gelir. Bunların görevleri üç grupta toplanır: 1. koruyucu hekimlik; 2. iyi edici hekimlik; 3. sosyal çalışmalar. Medikososyal merkezinin bütçesi, Üniversite bütçesinden ayrılan tahsisat, özel idare ve belediyelerce yapılan yardımlar ve öğrencilerden her sömestr alınan sağlık harcından meydana gelir. (M)

MEDİMAREMETRE i. (fr. *médimarémètre*'den). Gelgitin etkisini hesaba katmadan denizin ortalama seviyesini ölçen âlet.

— ANSİKL. Fransız Lallemand tarafından icat edilen *medimaremetre*, pirinç bir boru ile alt ucuna takılmış gözenekli bir cisimden meydana gelir; bu gözenekli cisim, deniz seviyesinin kısa süreli çalkantılarına karşı tam bir eylemsizlik gösterir. Eğer âletin sıfır noktası, nivelmanların veya haritaların sıfırına uygun seçilirse, borunun içindeki su seviyesinin okunması, denizin ortalama seviyesindeki değişimleri ortaya koyar. (L)

MEDİMNOS i. (yun. k.). Metrol. Kuru maddeler için değeri 192 kotil veya 52 416 litre olan eski yunan hacim ölçüsü. (L)

MEDİNA (Bartolomé), ispanyol ilâhiyatçısı (Medina de Rioseco 1528'e doğr. —

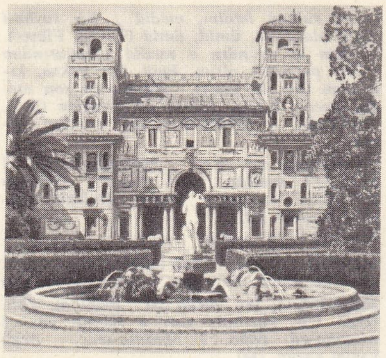

Medici Villası bahçe cephesi

Salamanca 1580). Dominiken tarikatına bağlıydı. Salamanca üniversitesinde ilâhiyat dersleri verdi (1576-1580); orada Aziz Tommaso'nun ateşli ve ünlü bir yorumcusu oldu. İhtimalcilik nazariyesini otaya attı; bu öğreti sonradan ahlâkçıların bölünmelerine yol açtı (L)

MEDİNA (Jose Toribio), şilili bilgin ve tarihçi (Santiago, Şili 1852 - ay.y. 1930). 1873'te hukuk diplomasını aldı. Peru'daki Şili elçiliğine tayin edildi (1874). 1876'da bu görevden ayrılarak A.B.D.'ye çeşitli yolculuklar yaptı. Bu arada, Avrupa'ya da gitti İspanya'daki araştırmaları sonunda *Historia de la Inquisicion en Lima*'yı (Lima'da Engizisyonun Tarihi) yazdı. 1878'de Şili'ye dönerek *Historia de la Literatura Colonial de Chile* (Şili Sömürge Devri Edebiyatı Tarihi) [1878] adlı eserini yazdı. Pasifik savaşı sırasında millî savunma danışmanı oldu (1879). 1880'de, Araucania'ya geçerek, yerli halkı ve geleneklerini inceledi. *Los Aborigines de Chile* (Şili'nin Yerlileri) adlı eseri, bu incelemenin sonucudur. 1902'de yeniden İspanya'ya giderek, eserleri için kaynak aradı. 1925'te kütüphanesini Şili Hükûmet kitaplığına verdi (bu kitaplar, Millî kütüphaneye katıldı). Diğer eserleri: *Coleccion de Documentos para la Historia de Chile* (Şili Tarihiyle İlgili Belgeler Koleksiyonu) [1882-1902]; *Biblioteca Hispanoamericana* (İspanyol - Amerikan Kitaplığı) [1898-1917]; *Diccionario Biografico Colonial de Chile* (Şili Sömürge Devri Biyografik Lûgati) [1906]; *La Primitiva Inquisicion Americana* (Amerika'da İlk Engizisyon Mahkemesi) [1914]; *Cartes de Pedro de Valdivia* (Pedro de Valdivia'nın Mektupları) [1929]. (M)

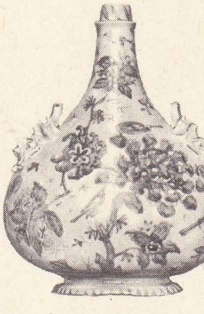

Medici porseleni
(XVI. yy.)
Louvre müzesi, Paris

MEDİNA (sir John Baptist), iskoç ressamı (Brüksel 1659 - Edinburgh 1710). Bir ispanyol subayının oğlu, 1689'a doğru Edinburgh'a yerleşti ve ünlü bir portre ressamı oldu. Manzara resimleri de çizdi ve Milton'ın *Kayıp Cennet*'ini (Paradise Lost) resimledi (1688). [L]

Medici vazosu
Uffizi, Floransa

MEDİNA (Vicente), ispanyol şairi (Archena Murcia 1866 - Murcia 1937). Murcia lehçesiyle geleneksel temalar üstüne şiirler yazdı: *Aires Murcianos* (Murcia Havaları) [1899]; *La Cancion de la Huerta* (Huerta'nın Şarkısı) [1905]. (L)

MEDİNACELLİ, İspanya'da (Castilla la Vieja, Soria ili) köy, Sierra Ministra'nın kenarında, Almazan'ın güneyinde; 800 nüf. Bir tepe üzerine kurulmuş olan bu güzel manzaralı köyde, Romalılardan kalma bir zafer takı ile bir arap kalesinin kalıntıları, gotik üslûbunda bir din okulu, birçok manastır ve derebeyi konağı vardır. (L)

MEDİNA DEL CAMPO
LA Mota şatosu

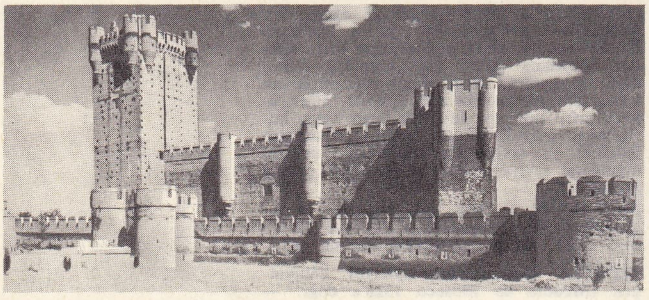

MEDİNA DEL CAMPO, ar. **Medine-tü'l-Velid**, İspanya'da (Castilla la Vieja, Valladolid ili) şehir, Duero'ya dökülen Zapardiel kıyısında; 14 300 nüf. Eski Castilla hanedanının ikametgâhı olan mudejar üslûbunda La Mota şatosunun (XV. yy.) eteğinde kurulan şehir, Ortaçağda panayırlarıyle meşhurdu. Başlıca anıtları şunlardır: San Antolin Din okulu (XV. - XVI. yy.); Duenas sarayı; rönesans üslûbunda Casa Blanca; XVII. yy. başından kalma herreriano tarzında büyük Simon Ruiz hastahanesi. Bir demiryolu kavşağı olması sayesinde şehirde, bugün sanayi gelişmektedir (metalürji).

— Tar. Çok eski bir şehir olan Medina del Campo, 715'te Tarık bin Ziyad kumandasında müslümanlar tarafından fethedildi ve 1077'de Castilla kralı Alfonso VI tarafından geri alındı. XVI ve XV. yy. cortes'leri, oturumlarını düzenli olarak şehirde yaptı ve Katolik İsabel burada öldü (1504). Medina del Campo'nun «commaneros» isyanına katılması, yağmalanmasına yol açtı. Şehir önemli bir iktisadî merkezdi; ince merinos yününün pazarıydı ve bu yünün bir kısmını işleyerek kumaş yapıyordu. İspanyol ve yabancı tüccarlar, Castilla'nın bu kavşak noktasında, yarımadanın bütün ürünlerini buluyor, altı aylık hesapları aktarma ve temizlemede, mayıs ve ekim panayırlarından yararlanıyorlardı. XVI. yy.da en parlak dönemini yaşayan bu faaliyet, XVII. yy.ın başında kesildi. İspanya savaşı sırasında Parque dükası, general Kellermann'ı burada yendi (15 kasım 1809). [L]

MEDİNA DE RIOSECO, İspanya'da (Castilla la Vieja, Valladolid ili) şehir, Valladolid'in kuzeybatısında; 5 000 nüf. Bu küçük tarihî şehir, XV. ve XVI. yy.dan kalma anıtlarla doludur: XV. yy.dan kalma Santa Maria de Mediavilla kilisesi (Rönesanstan kalma zengin süsleme); planlarını Rodrigo Gil de Hontanon'un çizdiği gotik ve rönesans üslûbunda Santiago kilisesi (Roma'daki Gesu kilisesinin İspanya'daki en başarılı taklididir). Bessières'in burada Blake'i yenmesi (14 temmuz 1808) kral Jose'nin Madrid'e girmesini sağladı. (L)

MEDİNA - SİDONİA, İspanya'da (Andalucia, Cadiz ili) şehir. Cadiz'in doğusunda; 16 200 nüf. XVI. yy.dan kalma birçok yapı. (L)

MEDİNASİDONİA, soylu ispanyol ailesi: ilk üyesi ALONSO PEREZ DE GUZMAN *el Bueno* (Leon 1256 - Sierra de Gaucin'de, Malaga 1309); birinci **Medinasidonia** dükü JUAN ALONSO (1410-1468), Castilla'lı Juan II'nin gözde adamıydı; — ALONSO, İspanya büyük amirali (1550-1615). Santa Cruz'un ölümü üzerine, *Yenilmez Armada*'nın başına getirildi (1588). Başarısızlığına rağmen, kralın sevgisini kaybetmedi. Andalucia başkumandanı oldu, orada ton balığı avı tekelini aldı. Beceriksizliği yüzünden İngilizlerin Cadiz'i kırıp geçirmesine engel olmadı (temmuz 1596); — GASPAR ALONSO (öl. 1664). Olivares'in yeğeni, kızkardeşi Luia tarafından Joao de Bragança'nın kayınbiraderi. Andalucia valisi oldu. Portekizlilerin ayaklanması sırasında kızkardeşinin kışkırtmasıyle kendi eyaletinde de kral olmak istediyse de, başarısızlığa uğradı (1641). [L]

MEDİNE i. (ar. *medine*). *Esk.* Şehir: *Nehr-i Dicle'yi geçip Medayin'in karşı tarafındaki medineleri de feth eylemek isterdi ki, Eyvân-ı Kisra dahi o tarafta idi* (Cevdet Paşa). ‖ *Medine-t-ün-Nebî* («peygamber şehri», Medine şehri (esk. *Yesrib*). ‖ *Medine-t-ür-Resulullah* («Allah'ın elçisinin şehri»), Medine şehri. ‖ *Medine-t-üs-Selâm*, Bağdat. (M)

MEDİNE esk. **Yesrib**, Arabistan'da kutsal şehir, Aramca* «şehir» anlamına gelen medine adı, sonraları Yesrib şehrinin adı olarak kullanıldı. Yahudilerin şehre göçleri, şehrin tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu. Yahudiler, burada tarımı geliştirdiler. Yerleşme bölgeleri gittikçe büyüyen Medine, bir şehir durumuna geldi. Yahudiler şehre küçük kaleler yaptılar, Hayber ve diğer bazı yerlerde kesin hâkimiyet kurdular; fakat Medine'de bu işi başaramadılar. Yemen'de Me'rib su seddinin yıkılması üzerine, güney arabistan kabilelerinden Evs ve Hazrec, Medine'ye yerleşti. Bu kabileler önceleri Yahudilerin hâkimiyetini kabul ederek onlara vergi ödediler. Sonraları yahudi hâkimiyetinden kurtularak onları yönetimleri altına aldılar. Yaygın bir söylentiye göre Fityevn adlı bir yahudi kralı, kuvvetlenince, *Jus primae noctis'i* («ilk gece hakkı») uygulamak istedi ve Arapların ayaklanmasına yol açtı. Hazrec'lerden Malik bin el Eclan, kızkardeşini bu ilk gece hakkından kurtarmak için Fityevn'i öldürdü. Evs ve Hazrec kabileleri, Medine'ye yerleştikten sonra, küçük kaleleri işgal ettiler; bunlara yenilerini de eklediler. Bu iki kabilenin yanında, Nezir ve Kureyza Yahudileri de varlıklarını korudular. Kısa bir süre sonra Evs ve Hazrec ile diğerleri arasında anlaşmazlıklar çıktı. Yapılan savaşlar, şehrin geleceğini tehlikeye düşürdü; şehir oturanlar için yaşanılmaz bir hal aldı. Medinelilerin kuvvetli bir öndere ihtiyaçları olduğu sırada, Hz. Muhammed şehre geldi. Şehrin güney kenar mahallesi Kuba'da kısa bir duraklamadan sonra oturacağı bir yer yapılıncaya kadar kalmak üzere, Hazrecli'lerden Ebu Eyyub Halid bin Zeyd'in evine yerleşti. Evs ve Hazrec'liler, Medine'ye geldikleri zaman, Arapların çoğu gibi *müşrik*'tiler. En büyük ilâhları, Menat idi. Lat'a da tapıyorlardı. Yahudilerle ilişkileri, fikrî gelişmelerinde önemli etkiler yaptı. Bu gelişmenin sonucu olarak Hz. Muhammed'in dinî fikirlerini anlayabilecek olgunluğa eriştiler. Hz. Muhammed'i kendi cemaatlerine kabule ve kendilerinden biri gibi korumağa karar verdiler. Hz. Muhammed, yahudi, Evs ve Hazrec kabileleriyle diğer göçmenler arasında iyi ilişkiler kurdu. Yahudiler, bir süre sonra, Hz. Muhammed'in vahiylerini alaya almağa, Evs ve Hazrec arasındaki eski anlaşmazlıkları tekrar canlandırmağa uğraşarak birliği bozmak istediler. Hz. Muhammed, ortak hedef olan Mekke'ye savaş açarak, birliği yeniden sağladı. Bedir savaşından (624) sonra Yahudi Kaymukaları, Uhud savaşından (627) sonra Nezîrler ve Kurayzaları şehirden kovdu. Hendek savaşında (627) Selmanı Farisî, Medine'yi korumak için şehrin etrafına hendek kazdırması konusunda Hz. Muhammed'i uyardı. Hz. Muhammed'in izlediği siyaset sonunda, Hudeybiye barışıyle Medine, Mekke ile eşit bir seviyeye yükseldi (628); böylece Kureyşlilerle savaş sona erdi. Mekke'nin alınması sırasında (630) Medineliler, Hz. Muhammed'in kendilerinden ayrılarak Mekke'de yerleşeceğinden endişe ettiler. Hz. Muhammed önceden verdiği sözde durarak ölümüne kadar (8 haziran 632) Medine'de kaldı. Naşı, Ayşe'nin evinde, yatağının bulunduğu yere gömüldü. Hz. Muhammed'in ölümü üzerine, şehirde çıkan karışıklığa, Ebubekir ile Ömer tarafından son verildi. Bundan sonra şehir Ali'nin buradan ayrılmasına kadar devlet merkezi olarak kaldı (654). Bu tarihten sonra sakin bir hayat geçirmek isteyenler, kutsal hatıralarla dolu olan bu şehre gelip yerleştiler. Şehir, bazı önemli olaylara daha tanık oldu. Halife Yezid zamanında medine halkı isyan etti (682), fakat, halifenin orduları, Harra savaşında onları yendi. Emevî saltanatının sonlarında Hariciler, Kubayd yakınında Medinelileri yendiler; fakat Mervan II bunların isyanını bastırdı (745). Abbasîler zamanında Ali taraftarlarının iktidarı ele geçirmek için Medine'de giriştikleri iki teşebbüs de (726 ve 762) sonuç vermedi. Vâsık'ın halifeliği zamanında, Süleym ve Benî Hilâl kabilelerinin saldırıları, şehir halkına çok zarar verdi. Fatımîler, Mısır'a hâkim olunca Hicaz'ın kutsal Mekke ve Medine şehirlerini tehdide başladılar. Buveyhoğullarından Adududdevle, Medine'nin iç kısmını bir surla çevirtti (974). Şehirlilerin büyük bir kısmı sur dışında oturduğundan, göçebelerin saldırılarına uğruyordu. Suriye atabeki Nureddin Mahmud bin Zengî, şehrin daha büyük bir kısmını içine alan, kapı ve burçları bulunan ikinci bir sur yap-

Foto. LAROUSSE

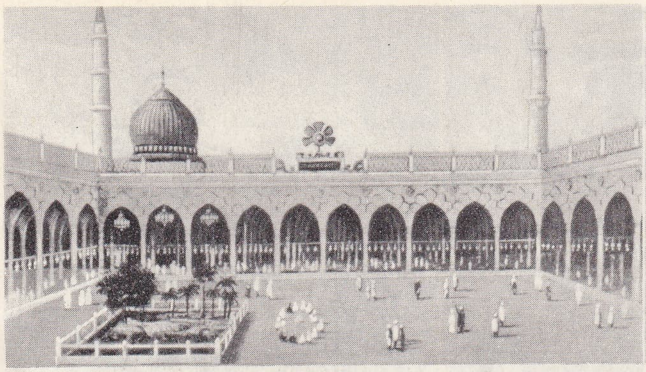

MEDINE camiinin iç avlusu

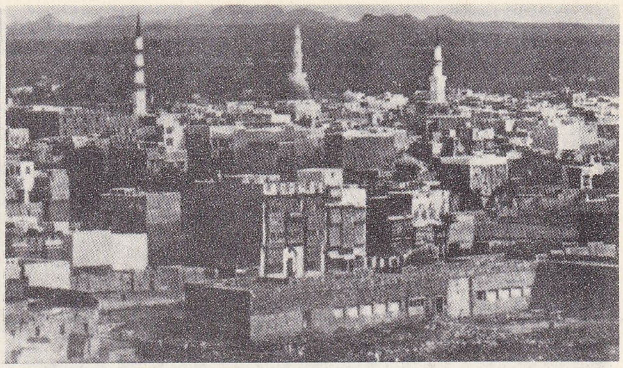

MEDINE'den bir görünüş

tırdı (1162). 35-40 ayak yükseklikteki bugünkü suru yaptıran Kanunî Sultan Süleyman'dır (1520-1566); Sultan Abdülaziz ise sur yüksekliğini 25 m'ye çıkardı.

Osmanlı devleti, Mısır'ı aldığı sırada, Memlûkların nüfuzu altında bulunan Hicaz emîri Şerif Ebu'l-Berekât, oğlu Ebu Numeyy'i göndererek Yavuz Sultan Selim'e bağlılığını bildirdi. Böylece Medine, türk hâkimiyetine girdi (1517). Mekke ve Medine'nin güvenliği için, her yıl sıra ile Mısır'daki yedi ocaktan muhafız asker gönderildi ve her iki şehre kadılar tayin edildi. Sonraki yüzyıllarda, Osmanlı devletinin zayıf durumundan yararlanan Şerif'ler, emîrliği ele geçirmek için mücadelelere giriştiler. Bölgede sürekli karışıklıklar oldu. 1804'te, Vahhabîler, Medine'yi ele geçirdiler. Burada bulunan değerli taşları, hazineleri yağmaladılar ve Hz. Muhammed'in türbesine yapılan ziyaretleri yasakladılar. 1813'te Mısır valisi Mehmed Ali Paşanın oğlu Tosun (Paşa), Vahhabîleri yendi; kutsal şehirler tekrar türk hâkimiyetine girdi ve hac yolu açıldı (1818). 1901'de Hicaz demiryolunun yapımına başlandı. Abdülhamid II, bu işe büyük önem verdi. Amaç, Hicaz'ı merkeze bağlamak, hacılar yolu ile islâm dünyasında halife lehine propaganda yaptırmaktı. Bunun için osmanlı ülkesinde ve diğer islâm ülkelerinde bağışlar toplandı, bazı vergiler kondu ve pullar bastırıldı. Demiryolu, eylül 1908'de Medine'ye ulaştı. Birinci Dünya savaşında, İngilizlerle işbirliği yaparak Osmanlı devletine isyan eden Şerif Hüseyin, savaş sırasında Medine'yi ele geçirdi (1916). Birinci Dünya savaşına son veren mütareke ile de türk kıtaları Medine'yi terk etti (1918). 1924'te Vahhabîlerden Abdülaziz bin Suudî, Hicaz'ı Şerif Hüseyin'den aldı. Bölge, bugün Suudî Arabistan krallığının hâkimiyetindedir. Medine halkının en büyük geçim kaynağı hacılardır. Şehirde, Hz. Muhammed'in mezarını da içine alan büyük cami, onun hayatıyle ilgili yerler her yıl yüz binlerce insan tarafından ziyaret edilir. Çevrede, Uhud dağındaki şehitlerin mezarları, Hz. Muhammed'in Medine'ye gelirken ilk indiği ve oturduğu yer olan Kuba kasabası da ziyaret yerlerindendir.

— DEY. *Medine dilencisi* (veya *fıkarası*), çok kötü giyimli, üstü başı perişan kimseler için kullanılır.

— Biyol. *Medine kurdu.* Bk. FİLARYA.

— Bot. *Medine çiçeği,* kuruduğu zaman bozulmayan bir çiçek. (İlmî adı *Gnaphalium*). [M]

MEDİNE, Mali'de (Kayes bölgesi) köy, Senegal ırmağının sol kıyısında, Kayes'in yukarısında. 1857'de El-Hac Ömer, Faidherbe'in müdahalesiyle Paul Holl'un savunduğu Medine kuşatmasından vaz geçmek zorunda kaldı. Yukarı kesimine doğru Senegal üstünde Fesu çağlayanları. (L)

MEDİNE MADİ, Fayyum'da (Mısır) yer, Medinet el-Fayyum'un birkaç kilometre ötesinde. 1936'da, Vagliano'nun başkanlığında bir heyet, Milano üniversitesi adına, Medine Madi'de kazılara başladı. Bu kazılar sonucu çağımızda bilinen en eski mısır tapınağı ortaya çıktı. Amenemhat III ve Amenemhat IV adlı firavunların (Orta Krallık devri) yaptırdığı küçük boyutlu, dikdörtgen planlı ve içi kabartmalarla süslü tapınak, tanrıça Ermuti ile tanrı Sebek'e adanmıştı. Bu kazılar sırasında ayrıca birçok papirüs bulundu. Kazılar 1966'da Milano üniversitesi tarafından yeniden ele alındı. (M)

Medinet Abu, bugün Ramses III'ün mezar-tapınağına verilen ad. Surları, Büyük kral zamanındaki ve sonraki bütün dinî yapılar, bu tapınağın tuğladan surları içinde yer almaktadır. Bu mezar-tapınak, Teb bölgesindeki yapıların en iyi durumunda olanıdır; çevre duvarı doğudan ve batıdan (Suriyelilerinkine benzeyen) kulelerle tahkim edilmişti. Dış duvarlar üzerinde bulunan

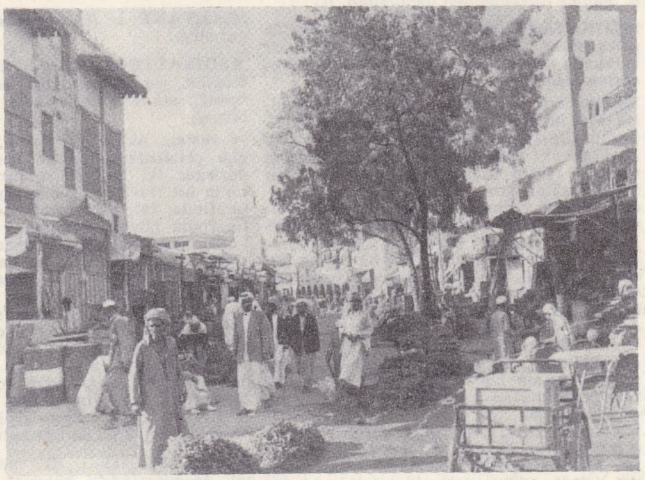

MEDİNE'den bir görünüş

pek önemli tarihî kabartmalar, hükümdarlığın büyük savaşlarını tasvir etmektedir. (L)

MEDİNET EL-FAYYUM, Mısır'da şehir, Yukarı Mısır'da, Fayyum ilinin idare merkezi; 117 800 nüf. *Şedit* adıyle kurulan, sonra *Krokodilopolis* ve *Arsinoe* adlarını alan site, papirüslerden anlaşıldığına göre Ptolemaios'lar zamanında çok zenginleşmişti. El sanatları: halı; pamuklular. İçki fabrikaları. (L)

MEDİNET ÜZ-ZAHİRE, Hacib El-Mansur'un 979'da Kurtuba'da kurduğu hükûmet merkezi. Şehir daha ziyade Kurtuba'nın yakınındaki Guadalquivir'in kuzeyinde kuruldu. Arap coğrafyacıları bu şehir hakkında bilgi vermezler. İbni İzarî'ye göre şehir iki yılda kuruldu. El-Mansur; 981'de buraya yerleşti. Bundan sonra Endülüs Emevî halifelerinin şehri olan *Medinet üz-Zehra*'yı bırakan tüccarlar bu şehre yerleştiler, El-Mansur'un oğlu Abdülmelik öldükten sonra yerine geçen kardeşi Abdurrahman'ı yenen emîr Muhammed bin Hişam bin Abd el-Cebbar şehri ele geçirdi. 3 Gün yağmaladı ve yıktırdı (1009). [M]

Medinî. Nümism. Osmanlı devleti zamanında Mısır'da basılan gümüş para. İlk olarak Mısır'da memlûklu sultanı El-Melik-ül Müeyyed, alışverişi kolaylaştırmak amacıyle *derahîmi müeyyidiyye* veya *müeyyidî* adını verdiği küçük boy gümüş sikkeleri (medinî) tedavüle çıkardı (1415). Bunlara sonra *midi,* Türkler tarafından basılanlara da *medinî* veya *medin* dendi. 1568'de sultanî altını ile venedik dukasının değeri 41 medinî idi. Mustafa III ve Selim III (XVIII. yy.) devirlerinde ve daha sonraki zamanlarda Mısır'da medin kelimesi, «para» anlamında kullanıldı. (M)

MEDİNİLLA i. (ispanyol siyaset adamı

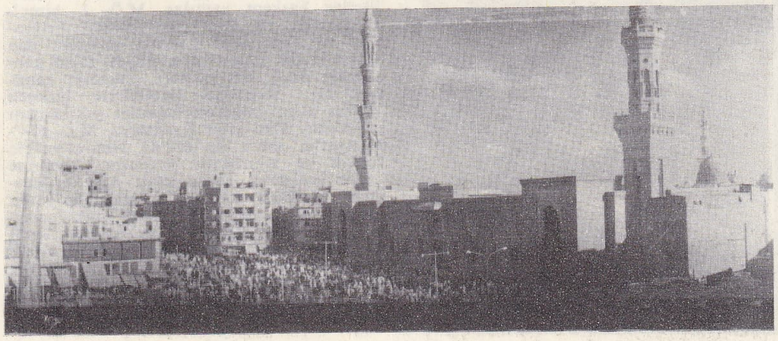

MEDİNE'den bir görünüş

Medinet Abu Ramses III tapınağının alçak kabartmaları

D.Ö. de *Medinilla* y Pineda'nın adından). Çiçekleri dal ucunda talkım halinde bulunan otsu veya ağaçsı bitki; tropikal bölgelerde yetişen altmıştan fazla türü bilinir. (Bazı türleri: *Medinilla magnifica, M. Curtisii, M. chionantha* v.b. *Malastomaceae* familyasından.) [L]

MEDİOLANUM. Esk. coğ. Roma imparatorluğunda çeşitli şehirlerin adı: 1. Gallia Cisalpina'da, *Milano;* 2. Galya'da, *Evreux* ve *Saintes* (*Mediolanum Santonum*). [L]

MEDİOMATRİCİ. Esk. coğ. I. Belgica'da galya halkı; Orta *Mosella*'nın (Moselle) her kıyısında yerleşmişti. İdare merkezi, *Divodurum* (Metz) idi. (L)

Méditations Poétiques (1820) ve **Nouvelles Méditations Poétiques** (1823), Lamartine'in şiirleri. Lamartine'in ilk şiirleri olan *Méditations,* fransız edebiyatında manzum romantik şiirin başlangıcıdır ve büyük bir başarı sağlamıştır. XVIII. yy.ın devam eden etkisine rağmen (özellikle Parny'nin etkisi), bu şiirlerle İncil'in, Ossian'ın, Byron'ın ve içten aşkların (Madame Charles, Graziella ve Elvire adıyle anılan bir başka kadın) etkilediği yeni bir lirizm doğuyor gibiydi. *Méditations*'daki güzel şiirler («İsolement, Le Soir, Le Vallon, Le Lac, Golfe de Baïa, L'Automne»), *Nouvelles Méditations*'da devam etti («İschia, La Sagesse, Les Préludes, Le Crucifix»). Kesinlikle hıristyan olmasa bile dindar olan Lamartine, Chateaubriand ve Lamennais'ye uyarak din ve ölümsüzlük (*La Foi* ve *L'İmmortalité*) konularını işler. Ona göre yaratılış, Tanrı'nın zaferini anlatır ve tabiata bir ruh verir. Mısraların bazen yumuşak olan akıcılığı, ifade edilemeyeni dile getirir: belirsizlik, sonsuzluk, öteki dünya ve soluk bir Petrarca'cılık. (L)

MEDİTERRANÉE idare bölgesi, Birinci imparatorluk zamanında (Fransa), İtalya'da kurulan idare bölgesi (1808); kuzeyde Lucca prensliği, batıda Tiren denizi, güneyde Piombino prensliğiyle sınırlıydı. İdare merkezi *Livorno* idi. (L)

MEDİTRİNALİA i. (lat. k.; *medius,* orta ve *trinus,* üç'ten). Esk. Rom. Tanrıça *Meditrina*'nın şöleni. (11 Ekimde kutlanan bu şölende yeni şarabın tadına bakılırdı.) [L]

«Méditations Poétiques» solda, Desenne'in «Mabet» için illüstrasyon'u Bibliothèque Nationale, Paris; sağda, T. Johannot'nun Lamartine'in «Göl»ü için illüstrasyon'u Mazarine kitaplığı, Paris

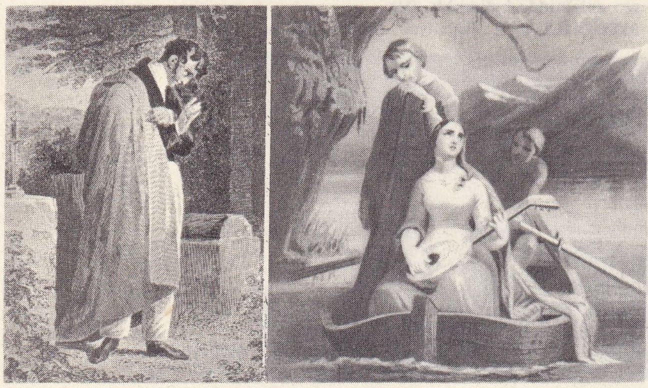

MEDİUM i. Müz. Sese veya çalgılara uygulandığı zaman pes ile tiz arasında kalan ses genişliğini belirten terim. (Ortaçağda, *cantus per medium* deyimi, «eldeki cümlenin her noktasını iki kat daha uzun bir nota ile değiştirerek kullanma veya tekrarlama» anlamına gelirdi.) [L]

MEDİYANT i. (fr. *médiante*). Müz. Bk. ORTANCA.

MEDİYASTİN i. (fr. *médiastin*'den). Anat. Göğsün, yanlardan akciğerler, önden göğüs kemiği, arkadan omurga ile sınırlanan orta bölgesi.

— ANSİKL. Anat. *Mediyastin,* nefes borusunun çatallandığı yerden geçen dikine bir düzlemle iki bölgeye ayrılır. *Ön mediyastin*'in üst tarafında timüs veya kalıntısı, alt tarafında kalp dış zarı vardır; kalbin üst tarafında büyük atardamar ve toplardamar kökleri, üst ana toplardamarı meydana getirmek üzere birleşen kol-baş toplardamarlarının kökleri, aort'un yükselen parçası ve akciğer atardamarı bulunur; yine bu bölgede sol akciğer-mide siniri (sol dönüşlü sinir buradan çıkar), sağ akciğer-mide siniri, sağ ve sol diyafram sinirleri ve kalp sinir ağları yer alır. *Arka mediyastin*'de, önden arkaya doğru, nefes borusu ve bronşlar, yemek borusunun göğüs parçası, göğüs aortu'nun inen kısmı, göğüs lenf kanalı ve azigos toplardamarları bulunur. (L)

MEDİYASTİNİT i. (fr. *médiastinite*). Patol. Mediyastindeki hücresel dokuların iltihabı. (L)

MEDİYASTİNOTOMİ i. (fr. *médiastinotomie*). Cerr. Mediyastindeki organlara ulaşabilmek amacıyle yapılan ameliyat. (L)

MEDKUK sıf. (ar. *dakk*'tan *medkūk*). *Esk.* Dövülerek toz haline getirilmiş, ince ince kıyılmış. (M)

MEDLER, Heredotos ve Strabon'a göre arî ırktan bir kavim. Başlangıçta göçebe olan Medlerin adı, ilk olarak Asur kralı Salmanasar III'ün (M.Ö. IX. yy.) bir metninde yer almıştır. Medler İran'a yerleştikten sonra VII. yy.da Hemedan'ı kendilerine başkent yaptılar. M.Ö. I. binyılda İran'da yaşamış olan İskitler, Frigyalılar ve Kimmerler halkına mensup olan Medlerin dili hint-avrupa diliydi, fakat kendilerine özgü bir yazıları olmadığı sanılmaktadır. Sonradan Babillilerle birleşen Medler Asur imparatorluğunun yıkılmasını sağladılar. Med kralı Kyaksares, M.Ö. 614'te Asur'u, sonra da 612'de Ninova'yı ele geçirdi ve sınırlarını Kızılırmak nehrine kadar genişletti. Lydia kralı Alyattes devrinde Medlerle Lydia'lılar arasında süren savaşlar M.Ö. 585'te bir barış antlaşmasıyle son buldu. M.Ö. VI. yy.da, pers kralı Kambyses, med kralı Astyages'in kızı Mandane ile evlendi ve bu evlilikten Büyük Keyhüsrev (Kuruş) doğdu. Keyhüsrev kral olunca Med imparatorluğunu ve zorba hükümdarı Astyages'i ortadan kaldırmağa karar verdi. Keyhüsrev Hemedan'ı ele geçirdi, Astyages'i esir aldı ve kızıyle evlendi. Bundan sonra da Medlerle Persler birleşti.

— G. santl. Tam bir med sanatından söz edilemez. «Luristan sanatı» adı altında toplanan ve göçebeler tarafından madenden yapılmış bazı eşyalar, Medlerin eseri olarak kabul edilebilirse de, Keyhüsrev'in zaferinden sonra med sanatı Akamanış dönemi iran sanatıyle karışır. Persepolis kabartmalarında İranlılar plili uzun bir gömlekle bir çeşit oluklu taç, Medler de kısa bir gömlek veya düz bir harmani ile oval biçimde bir başlık giyerler. (L)

MEDLİCOTTİA i. (ingiliz tabiat bilgini H.B. *Medlicott*'un adından). Değirmi yassı kavkılı, dil biçiminde dar seleli ammonit; Permiyen ve Alt Triyas'ın karakteristik fosillerindendir. (L).

MEDLÛL i. (ar. *delālet*'ten *medlūl*). *Esk.* Anlam, mânâ: *Osmanlı devleti, onun istikbali, padişah, halife, hükûmet, bunlar hepsi medlûlü kalmamış birtakım bimânâ elfazdan ibaretti* (Atatürk). *Feza içinde aşağı, yukarı tabirleri medlûllerini kaybederler. Çünkü kâinatta alt üst yoktur* (H. R. Gürpınar).

◆ Sıf. *Esk.* Delil olarak gösterilen.

◆ **Medlûle** i. Medlûl'ün dişili. ‖ *Maâni-i medlûle,* anlaşılan anlamlar. (M)

MEDMA i. (ar. *dem*ʿ'den *medma*ʿ). *Esk.* Gözyaşı bezi, göz. ‖ Gözyaşı. (M)

MEDMUĞ sıf. (ar. *dimağ*'dan *medmüğ*). *Esk.* Beyni yarılmış olan. (M)

MEDOC, Fransa'da Bordelais'de (Gironde) bağcılık bölgesi, Gironde ırmağının sol kıyısında; Bordeaux'nun aşağısında, Blanquefort'dan Grave burnuna kadar 85 km boyunca uzanır. Toprak az çok iri çakıllardan veya çakılların kumla karışmasından oluşmuştur. Yer yer çamlık haline getirilmiş olan bölgenin büyük kısmı bağlarla örtülüdür. Bölge, şaraplarıyle ünlüdür. Irmağın kenarındaki polder haline getirilmiş alçak topraklarda süt hayvanları yetiştirilir. (L)

MEDOKİA. Esk. coğ. Anadolu'nun kuzeyinde Trabzon (Trapezus) şehrini Satala şehrine bağlayan yol üzerinde antik şehir. Yeri kesin olarak belli değildir. Cramer, şehrin bugünkü Bayburt yakınlarında olduğunu ileri sürer. (M)

MEDOS. Yun. mit. Medlere adını veren kahraman, Medea ile Aigeus veya İason'un oğlu. Kolkhis krallığını zorla ele geçiren büyük amcası Perses'i, annesinin kışkırtması üzerine öldürdü ve yerine büyükbabası Aetes'i geçirdi, daha sonra onun yerine de kendi geçti. Medos'un, Medea ile evli bir asya kralı olduğu da ileri sürülmüştür. (L)

MEDRANO (Francisco DE), ispanyol yazarı (Sevilla 1570-öl. 1607). Horatius ve Tasso'dan ilham alarak lirik şiirler yazdı. Bu şiirler Pedro Venegas'ın *Sestinas*'ında yayımlandı (1617). [L]

Medrano sirki, fransız sirki. Önceleri kurucusu olan binicilik öğretmeni Ferdinand

Foto. X (LAROUSSE)

BEERT'in (Courtrai 1835-Brugge 1902) lakabı olan **Fernando** adını aldı. İlk zamanlar Paris'te Martyrs sokağına yerleşen ve üstü tenteyle kapatılan bu açıkhava sirki, iki yıl sonra kendisine taş bir bina yaptırdı, içinde birçok sanatçı bulunan semt sakinlerinin devamlı eğlence yeri oldu; babasının yerini alan Louis FERNANDO (Brugge 1851 - Paris 1917), yüzyılın sonlarında şehrin dış mahallelerine yerleşen eğlence yerleri arasındaki rekabet yüzünden sirki kapamak zorunda kaldı. Daha sonra, eski bir cambaz, dansçı ve palyaço olan «Bum-Bum» lakaplı Jerôme MEDRANO (Madrid 1849-Paris 1912), sirki satın aldı ve ona kendi adını verdi. En ünlü palyaçoları kendi çevresinde toplayan Medrano sirki, gittikçe gelişerek, o günlerin en ünlüsü Paris sirki Nouveau - Cirque'in (Yeni sirk) rakibi haline geldi ve 1963'te Bouglione sirkine devredildi. (L)

MEDRE i. (fars. *medre*). Metrol. *Esk.* Osmanlılarda ekin ölçeğine ve altı okkalık şarap kabına verilen ad. (Medre, «metre» anlamına gelir; şarap ve buğdaygillerin ölçülmesine kullanılırdı.) [M]

MEDREC i. (ar. *dürüc*'dan *medrec*). *Esk.* Adım adım yükselinen yol. ‖ Basamaklı yol, merdiven. ‖ Keçiyolu. ‖ Derece derece ilerlenen meslek.

— Ev eşyası. Yatak, şilte v.b. eşyanın rahatça taşınmasını sağlamak için kullanılan harar.

◆ **Medrece** i. Medrec'in dişili. (M)

MEDRESE i. (ar. *ders*'ten *medrese*). İslâm ülkelerinde, genellikle islâm dini esaslarına uygun bilgilerin okutulduğu öğretim kurumu.

— ANSİKL. «Ders verilen yer, öğretim ve öğrenim kurumu» anlamına gelen *medrese*, islâm dininin doğuşundan, cami ve mescit gibi ibadethanelerin belli bir düzene göre kuruluşundan sonra ortaya çıktı. Öğretim ve eğitim kurumlarının, islâm ülkelerinde islâm dininden önceki çağlarda da bulunmasına karşılık bunların medrese ile kuruluş amacı ve öğrenim düzeni bakımından bir benzerliği yoktur. İslâm dininin doğduğu, yayıldığı ülkelerde, daha önceki yüzyıllarda, gene dinî inanç ve ilkelere dayanan öğretim ve araştırma kurumları vardı. Çin, Hint, İran, Anadolu, Mısır, Sümer, Mezopotamya ve eski kültürlerin geliştiği ülkelerde bazen dine, bazen din dışı görüşlere dayanan öğretim kurumları olduğu biliniyor. Medreselerde, bu eski kurumlardan ayrı bir amaç ve nitelik vardır. Gerek kuruluşu, gerek kurulduğu yer, ayrı bir anlam ve önem taşır. İlk medreseler camilere, mescitlere bağlı, onların yanında veya içinde öğretime ayrılmış özel yerlerdi. İslâm dininin, özellikle sünnî inançlarının yayılmağa, tutunmağa başladığı ilk dönemlerde Kur'an ile ilgili öğretim, cami veya mescitlerde yapılıyordu. Zamanla gelişen, çoğalan islâm bilgilerinin belli bir düzen içinde öğretilmesi gereği doğunca, ibadethane dışında öğretim yapmak için, ayrı binalar yapılmağa başlandı. İslâm ülkelerinde, özellikle Fatımîlerde şiî inançlarına dayanan bilgilerin öğretildiği ilköğrenim kurmalarına *dârülilm* adı verildi. Sünnîlerin ise bağımsız öğretim kurumları yoktu. Sünnî bilginler ya evlerinin öğretime ayırdıkları özel bir bölümünde veya cami, mescit gibi ibadethanelerde ders verirlerdi. Bu çalışmalar, din bilgilerinin öğretimi gerekliliği, zamanla medreselerin doğmasına yol açtı.

● *Tarih.* Medresenin çekirdeği niteliğinde olan ilköğrenim kurumu Taberan'da, Hatimî adına açılan okuldur. İkinci okul Bağdat'ta El-İsmailî (öl. 1006) tarafından açıldı. Burada daha çok fıkıh öğrenimi yapılıyordu. Fıkhın yanı sıra kelâm, hadis, tefsir, Kur'an ve öteki islâm bilimlerinin okutulduğu bağımsız medrese Nişapur şehrinde açıldı.

Fıkıh bilgini Sâig* el-Nişaburî (öl. 960) adına X. yy. sonlarında açılan ilk sünnî medresesinin ardından, gene aynı ilde XI. yy. başlarında birçok öğretim kurumunun açıldığı, bunlardan bazılarının hadis, bazılarının fıkıh, bazılarının da bütün islâm bilgilerini kapsayan bir öğretim programı uyguladığı biliniyor. Ebu Ali el-Hüseynî, İbni Furak, Ebul Kasım el-Kuşeyrî tarafından açılan ve kendi adlarıyle anılan bu medreseler doğu islâm ülkelerinde zamanla çoğalmağa başladı. XI. yy.da Nişapur ilinde dört büyük medrese kuruldu. O çağın en ünlü medresesi, Beyhakî tarafından kurulan *Beyhakiye medresesi* idi. Sebüktiginoğlu Nasr tarafından yaptırılan ve kendi adıyle anılan medrese, Ebu Sad İsmail el-Esterâbâdî ve Ebu İshak el-İsferâinî gibi bilginlerin kurduğu medreseler de birer öğretim kurumuydu. Nişapur şehrinde kurulan medreselerin en önemlilerinden biri de selçuklu veziri Nizamülmülk tarafından kurdurulan *Nizamiye* medresesi*'dir. Nizamülmülk'ün kurduğu ikinci medrese, *Bağdat Nizamiye medresesi*'dir (1066). Doğu islâm dünyasının en büyük bilim kurumlarından biri olan bu medresede zamanla çağın bütün bilgileri (özellikle fıkıh, tefsir, kelâm, hadis, felsefe, riyaziye, heyet, mantık, tarih) okutulmağa başlandı. Sonraları Bağdat Nizamiye medresesi, uzak ülkelerden gelen birçok öğrencinin öğretim ve eğitiminden başka, öğrencilik süresince geçimini sağlayacak bir duruma getirildi. Nizamülmülk bu iki medreseden başka Musul, Merv ve Belh illerinde de kendi adıyle anılan birer medrese (*Medresetülnizamiye*) kurdurdu. Sonraki çağlarda aşağı yukarı bütün islâm ülkelerinde din kurallarını temel ilke olarak alan, öğretim ve eğitimi onlara göre düzenleyen medreseler açıldı. Gazneli Sultan Mesud (hük. 1030-1040) tarafından da bazı medreselerin yaptırıldığı bilinmektedir.

XI. yy. ortalarında ve sonlarında hızlı bir gelişim gösteren medrese yapımı, kısa bir süre içinde bütün doğu islâm ülkelerine yayıldı. Birçok bilgin ve devlet büyüğü tarafından medreseler yaptırıldı.

XII. yy. başlarında Merv şehrinde Ebu Said Muhammed bin Mansur tarafından yaptırılan bir medrese ile *Amidiye* ve *Hatuniye* adlı iki medrese kuruldu. Bağdat'tan sonra Irak ve Suriye'de de birçok medrese yapıldı. Nureddin Mahmud Zengi tarafından Şam, Halep, Hama, Hıms ve Baalbek'te birer medrese yaptırıldı; Kemaleddin, Musul, Nusaybin ve Şam'da birer medrese kurdu. Şucaüddevle Sâdir ise Emeviye camii yanında *Sâdiriye medresesi*'ni yaptırdı. Burada fıkıh okutuluyordu. Gene bu yörelerde XII. ve XIII. yy. ortalarında atabek Eminüddevle'nin kurdurduğu şafiî *Eminiye medresesi* (XII. yy. ortaları) önemlidir. Bunlardan başka gene bilginler veya devlet ileri gelenleri tarafından medrese ve kendi adlarıyle anılan *Şerifiye, Hatuniye, Ömeriye, İmadiye, Usruriye, Salahiye, Esediye, Mücahidiye, Belhiye, Naşiye, Muiniye, Reyhaniye, Âlime, Kellâse, Azreviye, Âdliye medreseleri* vardır. Bunlar, değişik mezheplere göre öğretim yapan kuruluşlardı.

İslâm ülkelerinde medreselerin çok geliştirildiği, sayılarının çoğaltıldığı dönemlerden biri de Eyyubîler zamanıdır. Kudüs'te ilk medrese kurduran Salâhaddin'dir. 1192'de St. Anna kilisesini medreseye çevirdi (*Selâhiye medresesi*). *El-Kamhiye* (malikîler için), *El-Şerifiye* (şafiîler için), *El-Nasiriye* (gene şafiîler için), Meşhedi Hüseyn'in yanında *El-Suyufiye* (hanefîler için) adlı medreseler kısa bir süre içinde Salâhaddin Eyyubî tarafından yaptırıldı. Salâhaddin'in veziri Kadiül Fadıl, kendi adıyle anılan *Fadıliye medresesi*'ni, kardeşleri ise *Medresetülâdil, Medresetülseyfiye* adı verilen kurumları yaptırdılar. Hicaz, İskenderiye, Kahire illerinde de Eyyubîler zamanında yapılan medreseler vardır. Memlûklar devrinde medrese sayısı arttı. Kahire'de eski fatımî sarayının zemini üzerinde medreseler kuruldu. İbn Dokmak, XIV. yy.ın sonu için 24, Makrizî (öl. 1442) ise 73 medresenin adını verir. Bunların içinde Kahire'deki *Sultanhasan medresesi* (XIV. yy.) en önemlilerindendir.

Kuzey Afrika'da ilk medrese yapımı Muvahhidler zamanında başladı. Yakub bin Yusuf'un (1184-1199) İfrikiye, Magrıp ve Endülüs'te bazı medreseler yaptırdığını bildiren kaynaklar vardır. Fakat bu bölgede medrese yapımı Salâhaddin zamanında gelişmiştir.

Tunus'ta ise medrese kurumu Hafsîlerle (1228-1534) gerçekleşti. Bunların yaptırdığı söylenen en eski medrese (XIII. yy. ortaları) *El-Marad medresesi*'dir. XIV. yy. ortalarında *Unkülcemal* (1344), *İbntâfiracin* (1364), *Şemmâiye, Belhalfev* (1393), *El-Kutubiyin* medreseleri. Magrıp'ta ilk medrese *El-Gaffanin medresesi*'dir. Fas'ta ilk medreseler Marinîler tarafından yapıldı. Ebu Said ile oğlu Hasan birçok medrese yaptırdı: *Dârülmahzen* (1321), *Medinetülbeyba, El-Sihric* (1323), *El-Attarin, Misbah* (1346), *Bû-Enâniye* (1385) medreseleri gibi.

İspanya'da, yükseköğrenim camilerde yapıldığı için medrese kurumu pek gelişmedi. Ancak Nâsırîlerden Ebul Haccac Yusuf tarafından Gırnata'da büyük bir medresenin yaptırıldığını (1349) bildiren kaynaklar vardır. Bağdat'ta ilk defa halife Mustansır, kendi adıyle anılan ve içinde dört mezhebe yer veren *Medresetül mustansıriye*'yi kurdu (1234). Zamanla Bağdat, islâm bilgilerinin okutulduğu en büyük bilim merkezlerinden biri olunca, orada, özellikle XIII. ve XIV. yy. ortalarında yeni yeni medreseler yapılmağa başlandı. Bu arada, *Abdülkadirgeylânî medresesi* (1286), *Ebuhanife medresesi* (aynı çağda), *Mercaniye medresesi* (1357) adlı öğretim kurumları açıldı.

Medreselerin en çok gelişme gösterdiği yer (Türklerin eline geçtikten sonra) Anadolu'dur. Anadolu'da açılan medreseler, Danişmendli medreseleri, Artukoğulları medreseleri, Selçuklu medreseleri, İlhanlı medreseleri, anadolu beylikleri ve osmanlı medreseleri olmak üzere altı bölümde incelenir.

Danişmendli medreseleri: *Yağıbasan medresesi* (1157) [Niksar]; *Çukurmedrese* (XII. yy. ortaları) [Tokat]; *Hocahasan medresesi* (1193) [Kayseri]; *Külükcamii medresesi* (1210) [Kayseri].

Artukoğulları medreseleri: *Ulucami medresesi* (XII. yy. başları) [Urfa]; *Mesudiye medresesi* (1191) [Diyarbakır]; *Zinciriye medresesi* (aynı çağda) [Diyarbakır]; *Harzem Tacüddinmesut medresesi* (1211) [Kızıltepe]; *Şehidiye medresesi* (XIII. yy. başları) [Mardin]; *Ahmetçelebi medresesi* (aynı yy.lar) [Gaziantep].

Selçuklu medreseleri: *Şemsettinaltunaba medresesi* (1202) [Konya]; *Boyalıköy medresesi* (1210) [Sincanlı]; *Ertokuş medresesi* (1224) [Isparta]; *Ümmühanhatun medresesi* (XIII. yy. başları) [Seyitgazi]; *Afgunu medresesi* (XIII. yy. başları) [Kayseri]; *Hondhatun medresesi* (1237) [Kayseri]; *Siraceddin medresesi* (1238) [Kayseri]; *Mübarizüddin Atabeyarmağan medresesi* (1239) [Antalya]; *Tacülvezir medresesi* (1239) [Konya]; *Sırçalımedrese* (1243) [Konya]; *Muzafferüddin medresesi* (1246) [Kırşehir]; *Karatay medresesi* (1250) [Konya ve Antalya]; *Taşmedrese* (1250) [Akşehir]; *Çifteminareli medrese* (1253) [Erzurum]; *Karahisar medresesi* (XIII. yy.) [Alaca]; *Aligav medresesi* (XIII. yy.) [Konya]; *Hüseyingazi medresesi* (XIII. yy.) [Alaca]; *Hacıkılıç medresesi* (XIII. yy.) [Kayseri]; *Ulucami medresesi* (XIII. yy.) [Malatya]; *Süleymanpervane medresesi* (1262) [Sinop]; *Sahibiye medresesi* (1268) [Kayseri]; *Gökmedrese* (1271) [Sıvas]; *Büruciye medresesi* (1272) [Sıvas]; *Cacabey medresesi* (1272) [Kırşehir]; *Yusufbinyakup medresesi* (1272) [Çay].

İlhanlı medreseleri: *Çifteminareli medrese*

Gümüştigin medresesi

Foto. MEYDAN

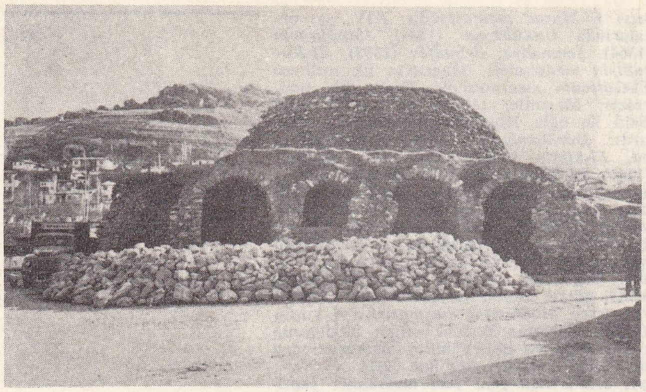

Çukurmedrese dış görünüş, Tokat

(1272) [Sıvas]; *Yakutiye medresesi* (1310) [Erzurum]; *Ahmediye medresesi* (1323) [Erzurum].

Anadolu beylikleri. Karamanlılar devrinde: Tolmedrese (XIV. yy.) [Ermenek]; *Taşkınpaşa medresesi* (Ürgüp yakınında); *Taşmedrese* (1358) [Beyşehir]. *Menteşeoğulları devrinde: Ahmetgazi medresesi* (1375) [Beçen]. *Saruhanoğulları devrinde: İshakbey medresesi* (1378) [Manisa]; *Hatuniye medresesi* (1381) [Karaman]; *Akmedrese* (1409) [Niğde].

Osmanlı medreseleri. Osmanlı devletinin kuruluşundan kısa bir süre sonra, öteki islâm ülkelerinde ve Anadolu'da, Osmanlılardan önceki Türk devletlerinde görülenlere uygun ölçüde medrese yapımına başlandı. İlk osmanlı medresesi İznik'te Orhan Gazi tarafından kurulan ve *İznik Orhaniyesi* (1331) adını alan medresedir. Ondan sonra yine İznik'te Süleyman Paşa (öl. 1357) kendi adına bir medrese kurdurdu. İznik Orhaniyesi'nin başına, çağın ünlü bilgini Mevlânâ Davudi Kayserî getirildi. İznik'ten sonra Bursa'da Orhan Gazi, Murad Hüdavendigâr, Yıldırım Bayezid, Mehmed I (Çelebi) ve Murad II tarafından medreseler yaptırıldı. Edirne başkent olunca çağın en büyük medresesi Murad II tarafından orada yaptırıldı. İstanbul'un alınışından sonra, medrese yapımı hızlandı. İlk defa Fatih Sultan Mehmed tarafından Zeyrek (Pantakrator) ve Ayasofya kiliselerinin papaz hücreleri onarılarak medreseye çevrildi. Daha sonra kendi adıyle anılan Fatih camii (ilk adı, *Yenicami*) çevresinde *Medarisi Semaniye* (*Sekizli medreseler* de denir) adı verilen çağın en büyük medreselerini yaptırdı (1470). Fatih Sultan Mehmed, daha sonra Eyüp camii yanında *Eyüp medresesi*'ni açtırdı. Bayezid II, *Beyazıt medresesi*'ni, Kanunî Sultan Süleyman ise Osmanlı devletinin en ileri durumdaki kurumlarından biri sayılan *Süleymaniye medreselerini* (1556), aynı çağda vezir Rüstem Paşa kendi adıyle anılan *Rüstempaşa medresesi*'ni yaptırdı. Mehmed IV zamanında medrese yapımı sürdürüldü, İstanbul'da küçüklü büyüklü on medrese açıldı. XVIII. yy.da yaptırılan Nuruosmaniye camii bitişiğinde öğretim yapan *Nuruosmaniye medreseleri* göreve başladı. Osmanlı devletinin kuruluşundan, XIX. yy. başlarına kadar gerek sultanlar, gerekse bilginler, devlet büyükleri tarafından kendi adlarıyle anılan birçok medrese yaptırıldı. Aşağı yukarı her büyük caminin yanında bir medrese kurmak, değişmez bir gelenek niteliği kazandı. Bu yüzden gerek İstanbul gerek Anadolu'nun değişik illerinde yaptırılan camilerin yanında, medrese yapımına da geniş yer verildi.

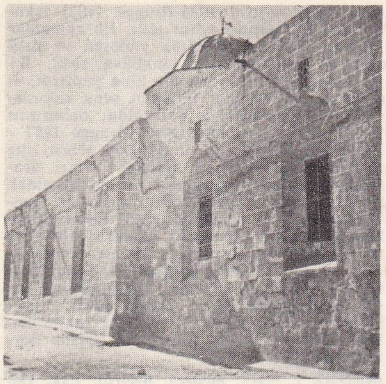

Ulucami medresesi, Urfa

Osmanlı medreseleri kuruluşları bakımından, *sultanî* (sultanlar tarafından yaptırılan) ve *husus*î (devlet büyükleri, zenginler, bilginler tarafından yaptırılan) olmak üzere ikiye ayrılır. Hayrat olarak cami, mescit, kütüphane yaptırmak isteyenlerin, bunların yanına bir de medrese ekledikleri, bu yüzden birçok medrese ortaya çıktığı görülür. *Mollagüranî medresesi, Gazanferağa medresesi, Amcazadehüseyinpaşa medresesi, Muratmolla medresesi,* başlangıçta özel olarak kurulan medreselerdir. Anadolu'nun müslüman Türkler tarafından alınışından sonra kurulan bu medreselerin belli bir gelişim çizgisi üzerinde olmasına karşılık, kuruluş, yapı, düzen ve öğretim anlayışı bakımından aralarında önemli ayrılıklar vardı. Bu farklılığın en belirli nitelikleri, Osmanlılarda görülür. Osmanlı medreseleri, devletin yayılma, gelişme imkânlarıyle eş doğrultuda yürür. Osmanlı ordularının gittiği, Türklerin yerleştiği her yerde cami ve medrese birbirinden ayrılamayan bir bütün olarak kurulur. Bir «külliye»nin ana bölümü niteliğinde olan medrese biraz da din ile yan yana gider. İslâm dininin, belli anlayış ölçüleri içinde bilime verdiği değer ve önem gereğince her yerde medrese açılır, öğretim yapılırdı. Bu yüzden Osmanlılarda, devlet kurumu olarak medresenin ayrı bir yeri ve değeri vardır.

● *Medreselerin işleyişi.* Osmanlı devleti dışında kalan islâm ülkelerinde, özellikle İran, Suriye, Irak ve Mısır'da medrese öğretimi tek ilkeye, yalnız islâm dinî kurallarına göre yapılıyor, mezhep ayrılıklarına uyularak düzenleniyordu. Medresenin işleyişi, bağlı olduğu mezhebin anlayışına, fıkıh görüşüne dayanıyordu. Bu medreselerde temel bilim, hadis veya öteki islâm bilgileriydi. Bu yüzden bazı medreselere, «hadis okutulan yer» anlamında *dârülhadis* deniyordu. Medresenin yönetimi başta bulunan bilginin, müderrisin görüşüne dayanıyordu. Bütün öğrenciler, başta bulunan bilginin düşünce doğrultusunda öğrenim ve eğitim görürdü. Medresede öğrenim gören öğrencilerin yiyeceği, içeceği, öğrenim süresi boyunca (medresede yatıp kalktıkları sürece) devlet tarafından sağlanırdı. Medreselerde devlet yönetimiyle ilgili konular, siyaset okutulmazdı. İlk medreselerde felsefe, riyaziyat, tıp, tarih gibi bilgilere yer verilmezdi. İlk defa Selçuklular zamanında

Gökmedrese avlunun kuzey cephesi, Tokat

(resimler «*Anadolu Medreseleri*» adlı kitaptan alınmıştır)

Gökmedrese avlunun güney cephesi, Tokat

Foto. MEYDAN

açılan büyük medreselerde, çağın bütün bilgileri, belli ölçüler içinde, öğretilmeğe başlandı. Medresenin başında bulunan kimse, medreseyi yaptıran (çoğu zaman vezir veya padişah) tarafından tayin edilirdi. Medrese yöneticisi, öğrencilerin bütün davranışlarından, eğitim ve öğretiminden sorumluydu.

Selçuklulardan sonra, medrese kurumunu geliştiren Osmanlılarda, medrese düzeni, zamanın ihtiyaçlarına göre birçok değişikliğe uğradı. Gerek içyapısı, gerek yönetimi zamanla değişen, çağın gereklerine uyan medrese, ilk defa Fatih Sultan Mehmed tarafından köklü bir düzene bağlandı, eski yönetim anlayışı değiştirildi. Daha önceki türk medreseleri öğretim düzeni bakımından, yükseköğrenim dışında, *telvih, miftah* ve *hâşiyei tecrit* olmak üzere üç bölüme ayrılıyordu. Din bilgilerine göre düzenlenen bu medrese anlayışının dışında sarf ve nahiv (dilbilgisi) okutan medreseler de vardı. Bu, Yıldırım Bayezid zamanında geçerli olan bir öğretim düzeniydi. Fatih Sultan Mehmed, *Medarisi Semaniye*'yi kurduktan sonra medresenin işleyişine yeni bir düzen getirdi. Sekiz medreseden kurulan bu öğretim ocağı Kuzey (Karadeniz) ve Güney (Akdeniz) bölümleri olarak ikiye ayrıldı. Kuzeydeki kurum kendi içinde Başkurşunlu, Çifte Başkurşunlu, Çifte Ayakkurşunlu, Ayakkurşunlu, güney yönündeki kurum ise Başkurşunlu, Ayakkurşunlu, Çifte Ayakkurşunlu, Çifte Başkurşunlu olmak üzere dörderden sekiz bölüme ayrıldı. Daha sonra bu sekiz bölümlü medreseye öğrenci yetiştirmek amacıyle *tetimme* (musilei sahn) adı verilen sekiz medrese daha kuruldu. Tetimme öğrencisinin (*suhte*) bütün ihtiyaçları, kurum tarafından görülürdü. Medresede yatıp kalkan suhtelerin eğitimi ve öğretimiyle görevlendirilerek onlar gibi medresede kalanlara *muid* denirdi.

Tetimmeyi bitiren bir öğrenci *semaniye*'ye girerdi. Böylece medresenin başlangıçta üçlü olan düzeni *hâşiyei tecrit, miftah, kırklı* (telvih), *hariç, dahil* olmak üzere beşe yükseldi. XVI. yy. başlarına kadar uygulanan bu işleyiş düzeni, Kanunî Sultan Süleyman'ın *Süleymaniye medreseleri*'ni yaptırması üzerine yeniden değiştirildi. Medarisi Semaniye'nin daha geliştirilmiş bir örneği olan Süleymaniye medreseleri, işleyiş bakımından yeni bir düzen getirdi. Bu medreseler tıp, riyaziyat, dârüşşifa, dârülhadis ve tetimme olarak beş ayrı bölümden kuruldu. Medarisi Semaniye'de dahil'den sonra fıkıh (islâm hukuku), ilâhiyat, edebiyat, Süleymaniye'de ise tıp ve riyaziyat okutulurdu. Süleymaniye medreselerine ancak medarisi semaniye öğrenimini bitirenler girebilirdi. Zamanla ortaya çıkan ihtiyaçlar yüzünden, medrese düzeninde yeni bir değişiklik yapılarak «altmışlı» adı verilen bir «derece» kondu. Böylece medreseler *hariç, dahil* ve *altmışlı* adı altında üç dereceli bir işleyiş düzenine bağlandı. Bu üçüzlü medrese düzeni *ibtida* ve *hareket* denen iki bölüme ayrıldı.

Daha sonra, yeni bir değişiklik yapılarak Süleymaniye medreselerine önce *havamis*, sonraları *hamse* denen dereceler eklendi.

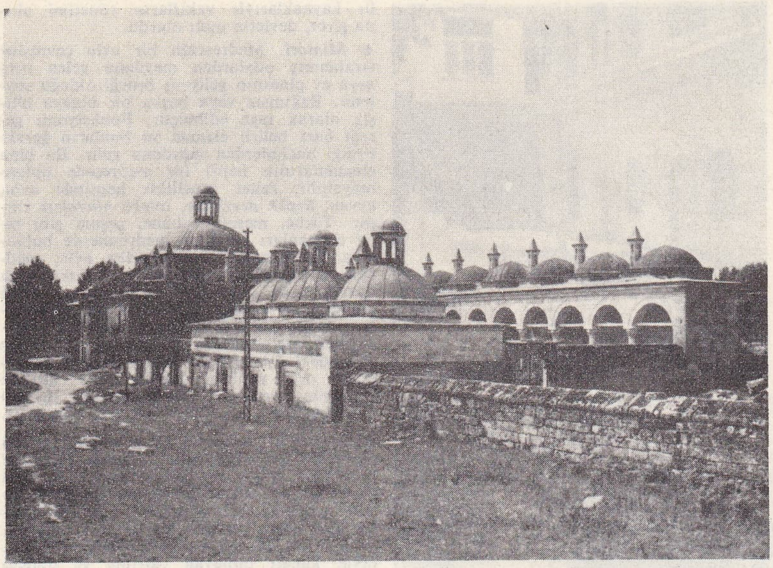

Beyazıt medresesi, Edirne

Fatih medresesi, İstanbul

Zinciriye medresesinin iç görünüşü, Diyarbakır (Anadolu Medreseleri adlı eserden)

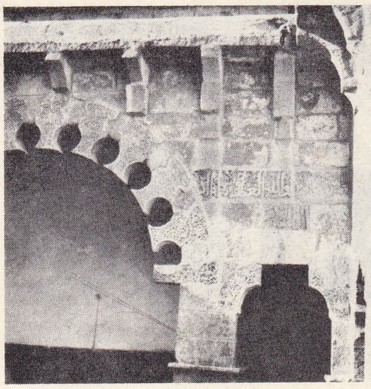

Bunlar, dört süleymaniye ve musilei süleymaniye adı verilen dereceler arasına kondu. Zaman zaman birtakım eklemelerle osmanlı medreseleri on iki dereceli öğretim kurumları niteliğini kazandı: *ibtidai hariç; hareketi haric; ibtidai dahil; hareketi dahil; musilei sahn; sahnıseman; ibtidai altmışlı; hareketi altmışlı; musilei süleymaniye; havâmisi süleymaniye; süleymaniye; dârülhadis.* Özellikle istanbul medreselerinde ortaya çıkan bu derecelenme, Edirne, Bursa medreseleri için de geçerliydi.

Medrese düzeni içinde görev alan müderrisler arasında en yüksek derecelisi *reisül müderrisîn* (müderrisler başı) denen dârülhadis müderrisiydi. Ondan sonra gelen ve belli derecelere göre sıralanan müderrislere (musile süleymaniye müderrislerine kadar), «müderrislerin büyükleri» anlamında *kibarı müderrisîn* denirdi. Her medresenin bir müderrisi vardı. Bazen, birden fazla müderris olunca, bunlara derecelerine göre *ûlâ, sâniye, sâlise* gibi unvanlar verilirdi. Her müderrise derecesine göre aylık ödenirdi. Müderrisler genellikle medreselerde görev yapar, öğrencilerin sayısı çoğalırsa camilerden birinde ders verirlerdi.

Osmanlı medrese düzeninde bütün dersler medreselerde ve belli kimseler tarafından öğretilmezdi. «Dersiye» denen bir ders daha vardı. Bu ders, belli bir yerde değil de camilerde okutulurdu. Bu dersiyelerin ibtidai hariçten musilei sahna kadar yükselen dereceleri vardı Bunlar arasında ûlâ ve sâniye derecesinde bölümlere ayrılanları da görülür.

Medreselerde okutulan dersler, cüziyat, ulûmi âliye ve ulûmi alîyye olmak üzere üç bölümdü. Hesap, hendese, hikmet okutulanlara *cüziyat*, kelâm, belâgat (maâni, bedî ve beyan) mantık, sarf, nahiv derslerine *ulûmi âliye* (yüce bilgiler), üçüncü bölüme giren tefsir, hadis, fıkıh gibi derslere de *ulumi alîyye* (en yüksek bilgiler) denirdi. Dersler belli düzene göre ve başlangıç niteliğinde olandan en karmaşığına doğru git-

Mesudiye medresesi, Diyarbakır (Anadolu Medreseleri adlı eserden)

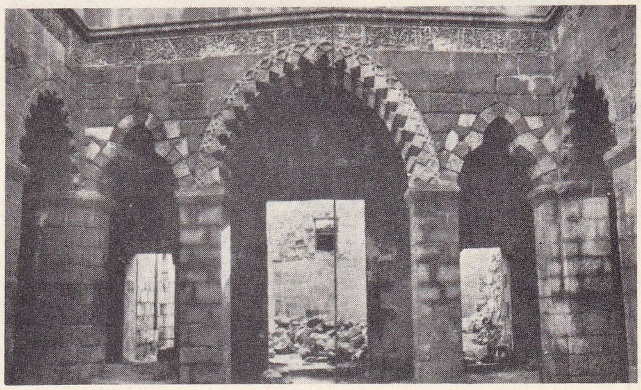

Foto. M. Erkmen, N. Erkılıç (MEYDAN)

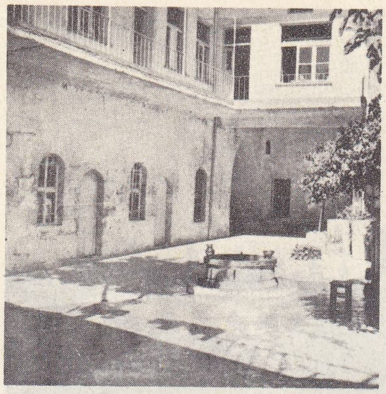

Ahmetçelebi medresesi, Gaziantep

Ertokuş medresesi, Atabey

(*resimler «Anadolu Medreseleri» adlı kitaptan alınmıştır*)

Cacabey medresesi, Kırşehir

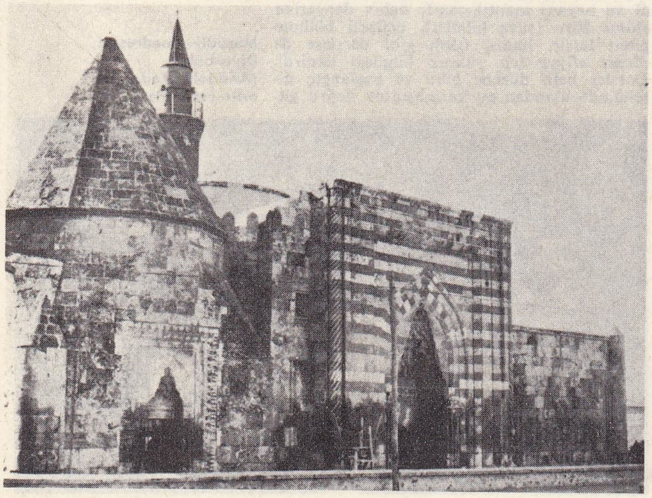

tikçe genişlerdi. Sınıf yükseldikçe dersin konusu en küçük ayrıntılarına, en derin sayılan meselelere kadar uzardı. Medreselerde oktulan dersler deneye dayanmaz, ele alınan meselelerin çözümü genel mantık kurallarına göre yapılırdı.

Medreselerin bakımı. İster padişahlar, ister devlet büyükleri veya özel kuruluşlar, bilginler tarafından yaptırılsın, bütün medreselerin giderlerini, orada okuyanların öğrencilik hayatı boyunca ve medresede yatıp kalktığı sürece ihtiyaçlarını karşılayan vakıfları, gelir kaynakları vardı. Medrese yaptırmayan fakat gelir kaynaklarını medreselere bağışlayan kimseler çoktu. Osmanlı devletinde (sonradan kamu yararına vakfedilen) birçok özel medrese de vardı. Bunlar büyük küçük bütün gelir kaynaklarıyle vakıfların yönetimi altına girer, devletin malı olurdu.

● *Mimarî.* Medresenin bir avlu çevresine sıralanmış odalardan meydana gelen orta asya ev planının gelişmiş örneği olduğu söylenir. Bağımsız veya başka bir binaya bitişik olarak inşa edilmiştir. Fonksiyonu gereği bazı belirli eleman ve bunların gerektirdiği hacimlerden meydana gelir. Bu bina elemanlarının hepsi bir medresede bulunmayabilir, fakat genellikle hepsinde *avlu, eyvan, kışlık dershane, talebe hücreleri* vardır. Türbe, mescit, aşhane, çeşme gibi bina elemanları ise bazı medreselerde bulunmaz. Bu mimarî elemanlardan avlu, medresenin en önemli parçasıdır. Çünkü bina düzeni avlu çevresine kurulmuştur. Üstü kapalı veya açıktır. Kapalı avlulu medreselerde avlu, kare veya kareye yakın bir dikdörtgen biçimindedir. Kubbe veya tonoz şeklindeki üst örtünün tepesi deliktir ve avlunun orta yerinde, deliğin tam altında rastlayan yerde bir havuz vardır. Bu tip medreselerde revaklara sık sık rastlanır.

Açık avlulu medreselerde avlu, dikdörtgen şeklinde olur; çevresine talebe hücreleri yerleştirilmiştir. Avlunun ortasında yine havuz vardır. Revaklar ise bu tip medreselerde avlunun bir parçasıdır, avluya estetik bakımdan hareket ve yön verir. Eyvan, medresenin güneş ve yağmurdan korunmuş, fakat kapalı olmayan çalışma ve dinlenme mekânıdır. Medreselerde eyvan sayısı, bir ile dört arasında değişir. Tek eyvanlı medreselerde eyvan, binanın uzunlamasına ekseni ucunda yer alır. Çift eyvanlı medreselerde ise iki ayrı düzen göze çarpar: eyvanlar ya avluyu orta yerinden kesen eksenlerin birer ucunda veya aynı eksenin iki ucundadır. Aynı büyüklükte olduğu gibi biri büyük öteki küçük olabilir. Üç eyvanlı medreseler ise ana eyvanın yanına eklenen iki küçük eyvandan meydana gelir. Dört eyvanlı medreseler girişte küçük, ortada büyük ve bunun yanlarında orta büyüklükte iki eyvan eklenmesiyle meydana gelir ve medrese mimarîsinin en gelişmiş örneklerinde görülür. Medreselerde, soğuk havalarda kullanılmak üzere kışlık dershaneler vardır. Bunlar ana eyvanın sağında veya solunda yer alır. Genellikle, önceleri dikdörtgen biçiminde ve beşik tonozlu, bazen çapraz tonozlu olarak inşa edilirdi. Bu kısım, bazı medreselerde mescit olarak da kullanılmıştır. Daha sonra medrese içinde bağımsız mescitler yapıldı. Minare, medrese binasına yapı elemanı olarak ilhanlı çağında girdi. Genellikle, girişin iki yanında yer alırdı. Selçuklu ve ilhanlı medreselerinde türbenin önemli bir yeri vardı. Bulunduğu yer genellikle avlu çevresidir. Külâhlı, kubbeli ve medrese eyvanına benzer planlıdır. Medreselerde talebe hücreleri, genellikle avlunun iki yanına konulmuş, sivri beşik tonozlu küçük odalardır. Duvarlarında dolap nişleri ile yanda veya köşede ocak vardır. Anadolu'da medreseler çapraz ve tek eksenli olmak üzere iki tiptedir. Fakat büyük bir kısmı tek eksenlidir. Bu tip medreselerde eksen genellikle giriş eyvanıyle ana eyvan tarafından tespit edilmiş, avlu bir yönde derinlik kazanmıştır. Bu tip medreselerde giriş eyvanı yoktur.

XIII. yy.ın ikinci yarısında Selçuklular büyük anıtsal medreseler yaptılar. Özellikle Doğu Anadolu'da görülen bu medreselerin en ünlüleri Sıvas ve Erzurum'da bulunan Çifteminareli medreselerdir. 1271'de yapılan *Çifteminareli medrese*'den (Sıvas) bugüne yalnız giriş cephesi ve minareler kaldı. Erzurum'daki ise 1250'de yapıldı; bu medrese, Anadolu'da az görülen çift katlı medreselerdendir. Selçuklu devrine ait *Cacabey medresesi* (1272) [Kırşehir], *Taşmedrese* (1250) [Akşehir], *Çiftemedrese* (1205) [Kayseri], önemlidir.

Osmanlılar devrinde yapılan medreselerin plan ve yapı düzenleri de selçuklu medreselerine benzer. Genellikle üstü açık ve çevresi revaklı bir avluları vardır. Bu avlu çevresinde öğrenci odaları ve selçuklu medreselerindeki eyvanın yerini alan büyük kubbeli bir oda görülür. (Bu oda aynı zamanda mescit olarak da kullanılırdı.) Avlularda bir havuz ve birkaç ağaç bulunur. Öğrenci odalarının üstü genellikle küçük

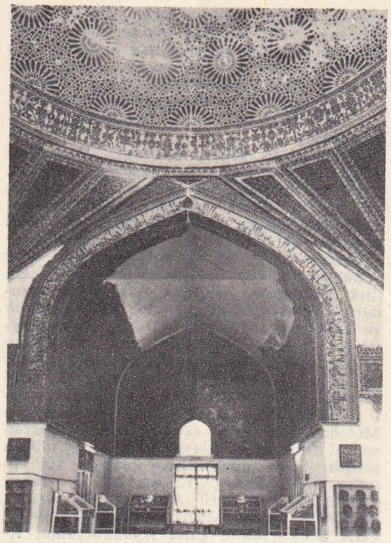

Karatay medresesinde eyvan, Konya

bir kubbeyle örtülüdür. Osmanlı medreseleri de bir veya iki katlı olarak yapılırdı. Planları bazen Merzifon'daki *Fatih medresesi* gibi haçvarî veya Amasya'daki büyük *Ağa medresesi* gibi çok köşeli olabilir. Bazen de arazinin durumuna uyarak, Süleymaniye külliyesinin *Salis* ve *Rabi medreseleri* gibi kademeli olur. Osmanlı medreselerinin en önemlileri Bursa'da *Yeşilcami medresesi* (1415), *Muradiye medresesi* (1426), *Çelebisultan medresesi* (1914) [Merzifon], *Üçşerefeli camiinin medresesi* (*Saatli medrese*) [Edirne], *Kapıağası medresesi* (1488) [Amasya] ile *Beyazıt* ve *Süleymaniye* medreseleridir (İstanbul). [→ Bibliyo.] (M)

Medresei Süleymaniye, Kanunî Sultan Süleyman tarafından Süleymaniye camii çevresinde kurulan medrese. Medrese açıldıktan sonra Fatih medreselerinde okutulan fıkıh, kelâm, arap edebiyatı, şerî ilimler, tabiiyat, riyaziyat, tababet gibi dersler burada okutulmağa başlandı. Süleymaniye medresesinden daha küçük medreselere *Musileî Süleymaniye* veya *Süleymaniye tetimmeleri* denirdi. (M)

Medresetül Eimme ve'l Huteba, imam ve hatip yetiştirmek amacıyle 1913'te açılan okul. Osmanlı devleti idare teşkilâtında imamların, dinî görevlerinden başka idarî görevleri de vardı. Bu yüzden biraz okumuş olmaları gerekiyordu. Hatiplerin de halkla ilişkileri daha fazla olduğu için öğrenim görmesi gerekliydi. Bu yüzden bilgili din görevlileri yetiştirmek için bu medrese açıldı. Öğrencisinin çok az olması yüzünden kısa bir süre sonra kapandı. (M)

Medresetülhattatin, islâm sanatlarını ve eski yazı türlerini öğreten okul. II. Meşruti-

İnceminareli medrese, Konya

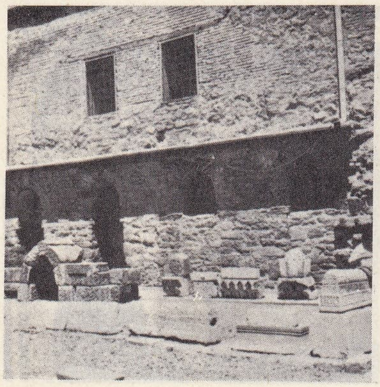

Foto. MEYDAN

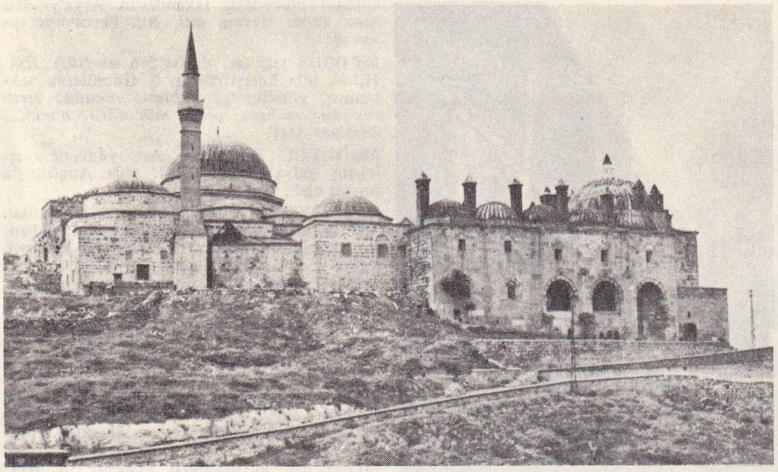

Ümmühanhatun medresesi, Seyitgazi

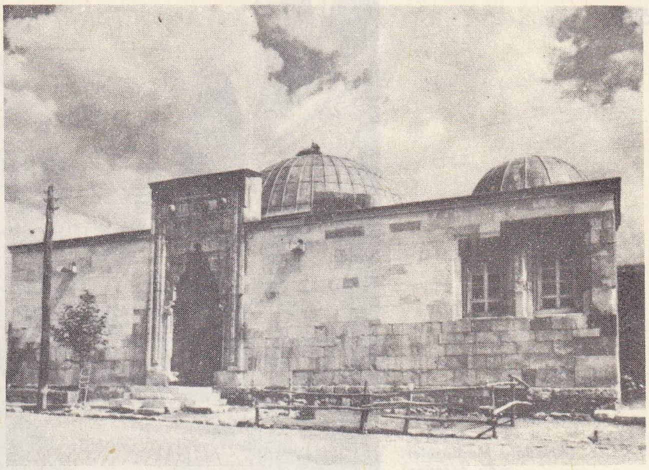

Yusufbinyakup medresesi, Çay

yet'in ilânından sonra şeyhülislâm ve Evkaf nazırı Hayri Efendinin çalışmalarıyle İstanbul'da kuruldu (1914). Daha önceleri, yazı, sarayda Enderunu Hümayun'da öğretilirdi. Saray memurları ve Enderun'a alınan gençler yazıyı burada öğrenirdi. Saray dışında ayrı bir mektep yoktu, isteyen, yazı öğrenmek için ünlü bir hattata giderdi. 1895'te sadrazam Ahmed Cevad Paşa, güzel yazıyı unutulmaktan kurtarmak için Babıâli'nin Divanı Hümayun adlı dairesinde Talimihat şubesini kurdu. Fakat, paşanın ölümüyle bu kurum ortadan kalktı. (M)

Medresetülirşat, vaiz, hatip ve imam yetiştirmek için Medresetül Vaizin ile Medresetül Eimme ve'l Huteba'nın birleştirilmesiyle İstanbul'da açılan okul (1919). Medresetülirşat, *Darülhikmetil İslâmiye*'ye bağlandı. İki kısımda öğretim yapardı. Öğrenci yatılıydı. Yemek ve her türlü gider, okul tarafından karşılanırdı. Vaizlik bölümüne her yıl on öğrenci alınırdı. Öğretim süresi Vaizlik ve Hatiplik bölümünde üç yıl, imamlık bölümünde iki yıldı. Okulu bitirenler yüksekokulu bitirenlere eşit sayılırdı. Rüus alan imamlar zeyil meşihatlarına, orduya imamlık göreviyle giderdi. Vaizler ise vilâyet, liva ve kaza merkezlerine vaiz olarak gönderilirdi. 1924'te Tevhidi Tedrisat kanunu ile bu medrese kapandı. Yerine İmam-Hatip okulu açıldı. (M)

Medresetülkuzat, İstanbul'da kadı yetiştirmek amacıyle kurulan yüksekokul. Meşihata bağlı olduğu için medrese adı verildi. Bu okulun ilk şekli 1853'te kurulan *Muallimhanei Nüvvap*'tır. Burada islâm hukuku, şerî yargılama usulü, şerî ilâm tanzimi ve mecellei ahkâmı adliye dersleri okutulurdu. 1869'da Hukuk mektebi açıldığı zaman Medresetülkuzat öğretime devam etti; çünkü miras, nafaka, evlenme ve boşanma gibi aile hukukuna ilişkin işlere şerî

Çiftemedrese, Kayseri

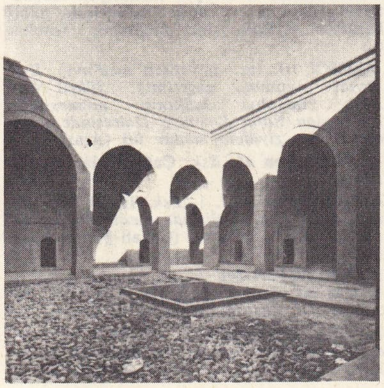

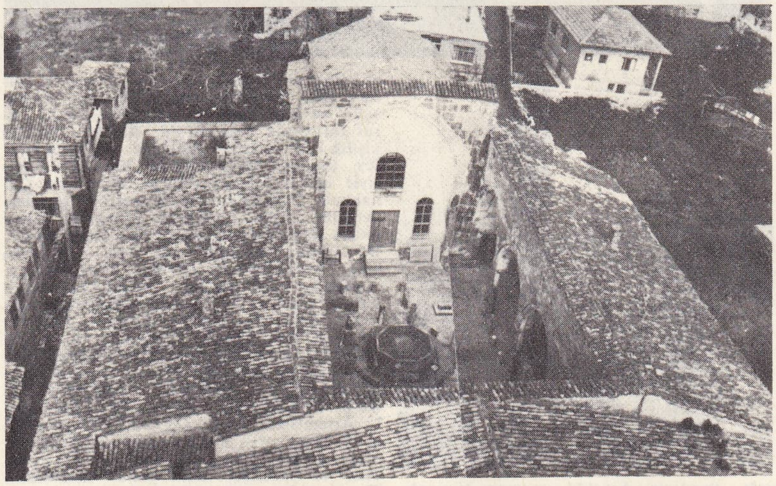

(*resimler «Anadolu Medreseleri» adlı kitaptan alınmıştır*)

Süleymanpervane medresesi, Sinop

mahkemeler bakmağa devam ediyordu. Okulu bitirenler, Hukuk mektebi öğrenci yetiştirinceye kadar nizamî mahkemelerde hâkimlik yaptılar. Önceleri yatılı öğrencilerin alındığı okula 1912'de öğretim süresi iki yıl olan gündüzlü kısım eklendi. Bu okul, Cumhuriyet devrinde İsviçre Medenî kanununun alınmasından sonra, şerî mahkemeler kaldırıldığı için gereksiz görülerek kapatıldı. (M)

Medresetülmütehassisin, Osmanlı devletinde medresede öğretim yapanları, konuları üstünde uzman olarak yetiştirmek amacıyle İstanbul'da açılan okul. 1. Tefsir ve Hadis, 2. Fıkıh ve Usuli Fıkıh, 3. Kelâm, Tasavvuf ve Felsefe bölümleri olmak üzere üç şubeye ayrıldı. II. Meşrutiyetten (1908) sonra medreseler yeniden düzenlenmek istenilince, Islahı Medaris nizamnamesine bağlı bir okul ve ihtisas dersleri gösterecek başka bir okul açılmasına karar verildi. 1917'de toplanan komisyon, Medresetülmütehassisin adını *Süleymaniye* olarak değiştirdi. Ders programı yeni biçime kondu. Okul, Cumhuriyet devrinde kapatıldı. (M)

Medresetülvaizin, İstanbul'da vaiz yetiştirmek amacıyle açılan okul (1913). Öğretim süresi üç yıl olan okula yatılı öğrenci alınırdı. Öğrencilerin her türlü ihtiyaçlarını okul karşılardı. Okulu bitirenler vaizden çok din propagandacısı olan misyonerler durumundaydı. Açılışından bir süre sonra Medresetül Eimme vel Huteba ile birleştirilerek *Medresetülirşat* adını aldı. (M)

MEDRUS sıf. (ar. *ders*'ten, *medrūs*). *Esk.* Ders konusu edilmiş, olunmuş. ‖ Eskimiş, yıpranmış. (M)

Med savaşları, M.Ö. V. yy.da Yunanlılarla Pers imparatorluğu arasındaki çatışmalar. Çatışmalara bu adın verilmesinin sebebi Yunanlıların Medlerle Persler arasında büyük bir ayırım yapmamaları ve Perslerin büyük kralına (VII. yy.da Kyaksares tarafından kurulan imparatorluğun vârisi olduğu için) «Medialılar kralı» denmesiydi. Bu terim bazen 490'daki (Birinci Med savaşı) ve 480-479'daki (İkinci Med savaşı) savaşları ifade ederse de, çarpışmalar aslında 499-449 arasında, kesintisiz devam etmiş ve yunan tarihini VI. yy.dan, IV. yy. ortasında İskender'in fetihlerine kadar etkilemiştir. Med savaşlarının kay-

Gökmedrese, Sıvas

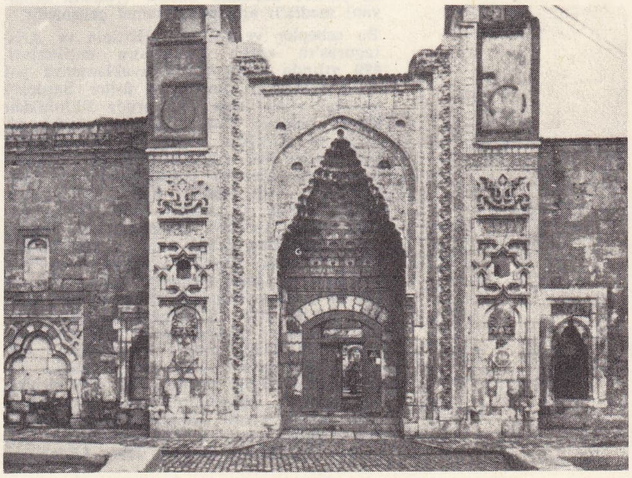

Foto. MEYDAN

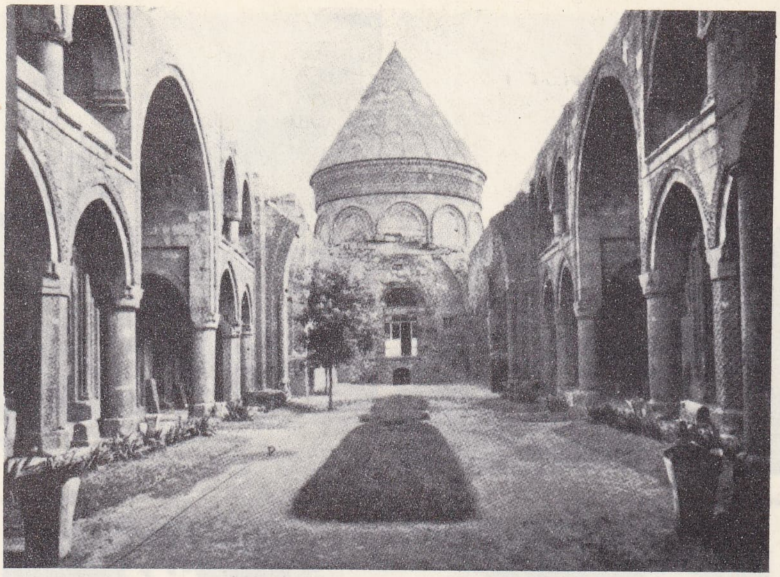

Çifteminareli medrese, Erzurum (Anadolu Medreseleri adlı eserden)

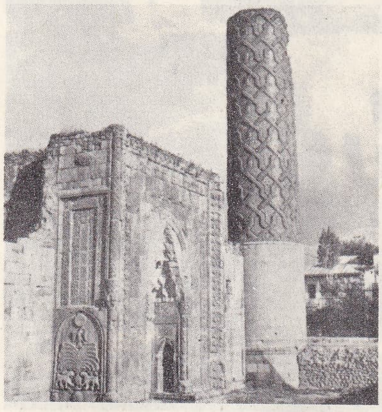

Yakutiye medresesi, Erzurum (Anadolu Medreseleri adlı eserden)

nağı, Perslerin Asya'da yerleşen Yunanlılara hâkimiyetlerini kabul ettirmeleri, Büyük Keyhüsrev'in İonia'ya (Ege bölgesi) boyun eğdirmesi, ada ve yarımada Yunanistan'ına hâkim olmak istemesidir. Bu sebeplere büyük kralın yunan zorba krallarına yardım etmesinin Yunanlılarda uyandırdığı hoşnutsuzluk Perslerin Batı Yunanistanı'na müdahaleleri ve Fenikelilere ionia ticareti zararına imtiyazlar verilmesi de eklenebilir. Daha geniş anlamıyle çatışmanın sebebi demokrasiye doğru ilerleyen ve olağanüstü medeniyetini kıskançlıkla savunan bireyci yunan vatandaşı ile, «büyük kral» karşısında yerlere kapanan barbar (yunanlı olmayan) media'lı arasındaki temel çelişmedir.

Bu sebepler ve Miletos, Histiaia ve Aristagoras'ın zorba krallarının entrikaları, 499 yılında İonia'da bir ayaklanmaya yol açtı. Atina'nın yardımıyle âsiler Sardeis'i yaktılar (498); isyan bu sırada Bitinia'dan (İzmit bölgesi), Karia (Muğla, Aydın civarı) ve Kıbrıs'a kadar yayılıyordu. Fakat Persler 497 yılından itibaren inisiyatifi ele geçirdiler ve isyan Miletos'un işgaliyle sona erdi (494). Âsiler 493 yılında teslim oldular. O tarihten sonra Dara, intikam almak ve Batı Yunanistanı'nı fethetmek hazırlığına girişti. İonia'yı yeniden teşkilâtlandırarak Asya'daki Yunanlıların Perslere asker ve gemi vermesini sağladı (bu asker ve gemiler Myakale [Samsundağı] olayına kadar [479] Akamanışlara sadık kaldı). Trakya ve Makedonya'da kısa süren ilk seferinden (492) sonra, Yunanistan'a denizden hücum etti (490). 600 Gemiyle hareket eden 50 000 kişilik ordu, Ege denizini geçti ve Marathon'a çıktı. Bu ordunun büyük kısmı Atina'ya hücum etmek için yeniden gemilere bindirildiğinden, geri kalanı Miltiades'e yenildi. Dara hücumdan vaz geçerek, donanmasını ve askerlerini vatana geri gönderdi. 486'da intikam duygusunu ve hazırlıklarını oğlu Kserkses'e miras bırakarak öldü. 481'de 300 000 - 400 000 kişilik bir orduyle harekete geçen Kserkses, kıyıları takip ederek 700 - 800 gemisiyle irtibat halinde ilerledi. Ordu için Çanakkale boğazında (Hellespontos) gemilerden bir köprü hazırladı; donanma içinse Athos dağı yarımadasında bir kanal açıldı. Bu arada Yunanlılar da pers hücumuna karşı hazırlık yapmışlardı; Themistokles, Atinalıları Laurion'daki gümüş madenlerinin gelirleriyle bir devlet donanması kurmağa ikna etti; yunan sitelerinin hepsinin (veya hemen hemen hepsinin), ilk olarak düşmanı ortaklaşa püskürtme kararını verdiği sanılır. Bununla birlikte Ispartalıların kahramanlığı Kserkses'i Thermopylai'de durduramadığı gibi, Eğriboz'un kuzeyindeki Artemision Burnu Deniz savaşı da (480, eylül başı) pers donanmasının ilerlemesine engel olamadı. Persler, Atina'yı ele geçirdiler ve yaktılar; fakat yunan donanması Themistokles sayesinde pers donanmasını Salamis'te tamamıyle yok etti (29 eylül 480). Kserkses, kuvvetlerinin bir kısmını general Mardonios kumandasında bırakarak Yunanistan'dan çekildi; Mardonios, Plataia'da yenildi ve öldürüldü (479); Yunanistan kurtulmuştu. Fakat Yunanlılar bununla yetinmeyerek 479'dan itibaren asya kıyılarına hücum ettiler ve Mykale burnunda bir zafer kazandılar; bunu İonialıların genel ayaklanması takip etti. Isparta kısa süre sonra doğu meseleleriyle ilgilenmemeğe başlayınca, Asya'daki Yunanlıların kurtuluş hareketinin başına Atina geçti. Aristides 476'da Delos birliğini kurdu (bk. ATİNA *konfederasyonu*); sitelerin «büyük kral»a karşı oldukça eşit bir şekilde ittifak yapması demek olan bu birlik, Miltiades'in oğlu Kimon'un teşvikiyle gerçek bir Atina imparatorluğu haline geldi.

Kimon, pers donanmasını Eurymedon ağzında imha etti (468). Kimon'un şüpheli görülerek halkoyuyle sürgün edilmesinden (461) sonra, Atinalılar Mısır'a bir sefer açtılar; başlangıçta başarıyle yürütülen bu sefer, büyük bir bozgunla sonuçlandı (459-454); bu sırada Artakserkses I'in serveti, Atina'nın müttefikleri arasında çeşitli çalkantılara yol açıyordu. Bağışlanarak geri dönen Kimon, Kıbrıs kıyılarına son bir sefer yaptı; bu sefer sırasında Kimon'un ölmesine rağmen (450), Atinalılar Kıbrıs'ta Salamiu savaşını kazandılar ve Kimon'un kayınbiraderi Kallias, Susa'da görüşmelerden sonra adını taşıyan antlaşmayı imzaladı: bu antlaşma pek parlak olmamakla birlikte, yunan sitelerinin hürriyetini onaylıyor ve Perslerin Ege denizine açılmasını yasaklıyordu (pers kralının, birliklerinin Anadolu kıyısına yaklaşmasını da yasakladığı sanılır). Yunanlılarla Persler arasındaki mücadele, İskender'in Asya'yı fethine kadar devam etti. Bk. PELOPONNESOS SAVAŞI. (L)

MEDSUS sıf. (ar. *desîse*'den *medsûs*). *Esk.* Hileli, hile karıştırılmış. || Gömülerek saklanmış, gömülmüş: *Tabiat-ı vücudda medsus ve mebsus olan mücazât-ı a'mali...* (Naima). [M]

MEDULLİ. Esk. coğ. Arc vâdisine yerleşmiş galyalı halk. M.Ö. 8'de Augustus'a boyun eğdi. (L)

MEDULLOSA i. Pteridospermae sınıfından fosil bitki; yapraklarıyle neuropteris'e benzer, ama tohumludur (*Neuropteris heterophylla*). [Sapı polisteli gösterir.] (L)

MEDULLOSAEA çoğl. i. Fosil pteridospermae sınıfından bitki familyası. (Bu familyaya, eskiden eğreltiotu sayılan fosil bitkiler girer: *neuropteris, odontopteris, dictyopteris* v.b.) [L]

MEDUSA. Yun. mit. Gorgo'lar veya Gorgona'lar denilen üç kızkardeşten biri. Aralarında yalnız Medusa ölümlüydü. Perseus, bir gün Okeanos ırmağının ötesinde yaşayan Medusa'yı buldu ve kafasını uçurdu. Medusa'nın gövdesinden Pegasos ile Krysaor doğdu. Athena, Perseus'un kendisine hediye ettiği Medusa'nın kesik başıyle kalkanını süsledi.

— İkonogr. Geometrik çağ vazolarıyle arkaik kabartmaları süsleyen Medusa tipi, Gorgona'nınkinden kolaylıkla ayırt edilemez. Medusa adı yalnız, Athena'nın kalkanını süsleyen veya mimarî dekorda nazarlık figür olarak kullanılan baş şekillerini belirtmekte kullanılır. Etrafı yılanlarla çevrili ve saçlarının arasında iki kanat bulunan güzel bir baş V. yy.da yaşamış bir heykeltıraş olan Kresilas'ın bir eseri olarak kabul edilir (*Medusa Rondanini*, Münih). [L]

Méduse deniz kazası. *Méduse* firkateyni, Paris antlaşmasıyle İngiltere'nin Fransa'ya geri verdiği eski ticaret acentelerini, 400 denizci ve askerle birlikte teslim almağa giden vali Schmalz'ı Senegal'e götürmekteydi. 2 Temmuz 1816'da kaptanın beceriksizliği yüzünden gemi Arguin'de karaya oturdu. Yolcuları bindirecek ve malzemeyi yükleyecek yeterli sayıda filika bulunmadığından, yüz elli kadar kişinin bindiği bir sal hazırlandı. Kıyıdan uzaklaşan sal yakıcı güneş altında, açlığın yol açtığı korkunç olaylara sahne oldu. *Argus* adlı yelkenli kazaya uğrayanları kurtardığı zaman, salda sağ olarak yalnız on beş kişi kalmıştı, bunların da hepsi ölüm halindeydi. (L)

Méduse'ün Salı, Géricault'un büyük tablosu (4,91 × 7,16 m) [1819, Louvre]. Bir deniz kazasından sağ olarak kurtulabilenler, salın direği dibine yığılmışlardır. Geminin batışına ait hatıralarını sonradan yayımlayan Corréard da onlara ufuktaki bir yelkenliyi göstermekte, bir fıçının üzerine çıkmış olan bir zenci elindeki bir bez parçasını sallamaktadır. Zamanında hükûmetin ilgisizliğine karşı halkın bir bildirisi olarak kabul edilen bu tabloyu tamamlayabilmek için Géricault birçok taslak yapmış, bu çalışmalarında özellikle cesetlerden ve işkenceye uğrayan insanların yüzlerinden yararlanmıştır (Louvre ve Rouen müzesi). [L]

MEDUSİTES i. İsveç'te kambriyen tabakasında bulunan ve fosil medüzlerin tabiî kalıpları sayılan yıldız biçiminde cisimler. (L)

MEDUV sıf. (ar. *da'vet*'ten *med'uvv*). *Esk.* Davet olunmuş, çağrılmış: *Şükrü Naili Paşa, İstanbul halkının mümessilleri tarafından Fatih Belediye Dairesinde tertip olunan bir ziyafete meduv idi* (Atatürk).

◆ **Meduvven** zf. *Esk.* Çağrılı olarak, çağrılarak.

◆ **Meduvvîn** çoğl. i. *Esk.* Davetliler: *Burada bir kibar meclisinde meduvvin bermutat iki fırkaya ayrılmış* (Cenab Şahabeddin). [M]

MEDÜLLEKTOMİ i. (fr. *médullectomie*). İçsalgı bil. Tedavi amacıyle böbreküstü bezinin orta kısmını çıkarma ameliyatı. (L)

MEDÜLLOSÜRRENAL sıf. ve i. (fr. *médullo-surrénale*). İçsalgı bil. Böbreküstü bezinin merkez kısmı, salgısı (adrenalin) ve

Foto. MEYDAN

rahatsızlıkları için kullanılan sıfat ve ad: *Medullosürrenal yetersizlik.* (L)

MEDÜLLOSÜRRENALOM i. (fr. *médullo-surrénalome*). Patol. Böbreküstü bezinin orta kısmında oluşan ur.

— ANSİKL. *Medüllosürrenalom,* az görülen ve kanser tabiatında olmayan bir urdur. Bazen iki yanda birden, bazen yalnız bir yanda ortaya çıkar. Aşırı miktarda adrenalin veya noradrenalin salgısına yol açarak çok ağır paroksistik veya sürekli bir hipertansiyona sebep olur. Fakat urun çıkarılması ile bu belirti kaybolur. Bu ur kromafin'dir (feokromositom). Teşhisi özel testlerle yapılır. (L)

MEDÜZ i. (yunan mitolojisinde adı geçen *medusa*'dan). Çeşitli selentere gruplarının serbestçe yüzen şekillerine verilen genel ad.

— ANSİKL. *Medüz*'ler, çoğunlukla denizde yaşayan jelatinimsi, saydam, yanardöner renkli organizmalardır; gövde kısmı küreye, çan veya şemsiyeye yahut yassı bir diske benzer. Gövdenin alt tarafı bir çeşit boru (*manubrium*) şeklindedir; borunun serbest ucunda ağız bulunur. Ağız basit bir delik şeklinde olabileceği gibi bir sürü emeç halinde de bulunabilir. Genellikle pek çok olan dokunaçlar, disklerin çevresinde duyarlı bir saçak meydana getirir. Basit göz ve denge aygıtı gibi duyu organları bunların arasında yer alır. Eşeysel bezler, bazılarında şemsiyenin altındaki özel ceplerde, bazılarında ise şemsiyenin çeşitli yerlerinde tomurcuk halinde bulunur. Hidratların, denizısırganlarının medüz şekli vardır. Afrika'daki büyük göllerde birkaç tatlı su türüne rastlanır. Kambriyen'e kadar fosil izleri bulunmuştur. (L)

MEDVEDNİCA («Ayılar dağı»), Hırvatistan'da, Sava ırmağının geçtiği ovaya hâkim kütle. *Slijeme*'de 1 035 m. Medvednica, kalker ve şistle çevrelenmiş billûlu bir çekirdekten oluşmuştur. Zagreb halkının gezinti yeri. (L)

MEDVİYEDİTSA, S.S.C.B.'de ırmak; Yukarı Volga yükseltilerinin batısında Volga'ya paralel olarak akar ve Don ırmağına dökülür; 695 km. (L)

MEDWAY, Büyük Britanya'nın güneydoğusunda (Kent) ırmak; Weald'ı akaçlar, North Downs'u aşar ve Thames halicine ulaşır; 113 km. (L)

MEDWİN (Thomas), ingiliz yazarı (Horsham, Sussex 1788-ay.y. 1869). Percy Bysshe Shelley'in yeğeni ve Brentford'daki Sion House'da okul arkadaşı. Yıllarca orduda hizmet gördükten sonra, ordudan ayrıldı. 1821 Sonbaharında İtalya'ya gitti. Shelley onu Pisa'da lord Byron ile tanıştırdı. Medwin, Byron ile yaptığı konuşmaları not ederek bunları *Journal of the Conversations of Lord Byron* (Lord Byron'ın Sohbetleri) [1824] adı altında yayımlandı. Basıldığından hemen sonra Fransızca ve Almancaya çevrilen bu kitap, birçok tartışmaya yol açtı. Bazı tenkitçiler Medwin'i kusurlu buldular, bazıları ise Byron'ın söylediklerinin doğru olmadığını savundular. Medwin, *Memoir of Percy Bysshe Shelley* (Percy Bysshe Shelley'in Hatıraları) [1833] adlı eserini genişleterek *The Life of Percy Bysshe Shelley* (Percy Bysshe Shelley'nin Hayatı) [2 cilt, 1847] adı altında yayımladı. Aiskhylos'un *Agamemnon* adlı eserini manzum bir şekilde İngilizceye çevirdi (1832). Ayrıca, *The Angler in Wales, or Days and Nights of Sportsmen*'i (Gal'li Balıkçı ve ya Avcıların Gündüz ve Geceleri) [2 cilt, 1834] ve *Lady Singleton, or the World As It Is* (Lady Singleton veya Olduğu Gibi Dünya) [3 cilt, 1843] adlı bir roman yayımladı. (M)

MEDYAL sıf. (fr. *médial*). *Medyal harf,* kelimelerin ortasında kullanılan matbaa harfi.

◆ İ. İstat. Bir toplamı iki eşit kısma ayıran merkezî değer: *Medyal, bir işçi topluluğunu, birinci grubun aldığı toplam para ikincinin aldığı toplam paraya eşit olacak şekilde ikiye ayırır.* (L)

MEDYEN, Suudî Arabistan'da (Arap yarımadasının kuzeybatısı, Filistin ile Hicaz arası) Kızıldeniz sahilinde bir bölge; kuzeyde Akabe körfezi, güneyde Yenbu ve Medine arasında; yaklş. 50 000 nüf. Bölge, üzeri kumtaşı, yer yer de bazalt akıntılarıyle örtülü olan billûrlu (granit ve porfir) dağlardan oluşur; Akabe körfezi ve Kızıldeniz'e hâkim olan (Cebeli Tehame'de 2 750 m) bu ıssız ve kurak dağlardan, ancak Mısır'dan Mekke'ye uzanan hac yolunu takip eden hacılar geçer. Bu arada çok seyrek göçebe bedevî kabileleri burada dolaşır. Bu yüzden Eskiçağda Mısırlıların ve Romalıların işlettikleri maden yatakları (bakır, gümüş, altın, kükürt ve demir), İkinci Dünya savaşından sonra (özellikle gümüş) yeniden araştırıldı. Kızıldeniz kıyısındaki küçük Vac limanı, Medyen'in başlıca merkezidir. (L)

Med savaşları

Greklerin gözüyle Perslerin kralı, bir vazodan detay Terme müzesi, Roma

MEDYUM i. (lat. *medium*'dan). Görünüşte tabiatüstü birtakım yollardan gerçek bilgi unsurlarını algılayabilen, daha dar anlamda ise, ruhlardan haber alabildiği kabul edilen kişi.

— ANSİKL. İspiritizma. *Medyum*'ların varlığı, çok eski inançlara dayanır. Eskiçağda tanrılar ve cinler (şeytanlar) bunların aracılığıyle duygu veya düşüncelerini açığa vururlardı. Tibet'te ruh çağırma seanslarında ölülerin verdiği haberleri yorumlayan çok sayıda medyum vardır. Batı Avrupa'da medyum, içinden gelen bir sesi dinlemek ve bilimsel araçlarla duyulmasına imkân olmayan bilgi unsurlarını alabilmek için dikkatini bir konuda yoğunlaştıran kimsedir. Kısaca, görünürdeki süreç (trans haline geçme, yoğunlaşma) ancak bir vasıtadır, medyumluk olayı falcılık alanına girer. İlham usulleri değişiktir: medyum ruh tarafından yönetilen eliyle bir masaya vurur veya çoğu zaman yazar, bir şekil gösterir veya ruhun yerine kendisi konuşur. Medyumluk olayını meydana getiren verilerin tümü bilimsel olarak ispatlanmıştır. Medyumluk, metafizik ve parapsikolojinin uğradığı bütün tenkitlere konu olmakta devam eder. (L)

MEDYUMLUK i. (*medyum*'dan *medyumluk*). Medyumun yaptığı iş. (M)

MEDYUN sıf. (ar. *deyn*'den *medyûn*). *Esk.* Verecegi olan. ‖ Borçlu: *Kâmilen imha edilmekten kurtulabilmişlerse bunu da hiç sevmedikleri Refet Paşa'ya medyun bulunduklarını söylemeliyim* (Atatürk). *Bir kavmi çiğnemekle bugün eğlenen denî / Bir lahza-i teahhura medyun bu keyfini* (Tevfik Fikret). ‖ *Medyun-ı şükran,* şükran borcu olan.

— Huk. *Esk.* Bk. ANSİKL. ‖ *Medyunı müflis,* borcu malına eşit veya fazla olan borçlu. ‖ *Medyunı mümâtıl,* ödeyecek gücü olduğu halde borcunu ödemeyi geciktiren, uzatan kimse.

— ANSİKL. Huk. *Esk.* Borçlu, borcunu ödemediği takdirde alacaklısı onu cebren takip edebilir, malını sattırarak alacağını alabilir. *Medyun*'un borçları alacağını karşılamazsa, alacaklının isteğiyle iflâsına ve hacir altına alınmasına karar verilir. İflâsına karar verilmiş medyuna, *medyunı müf-*

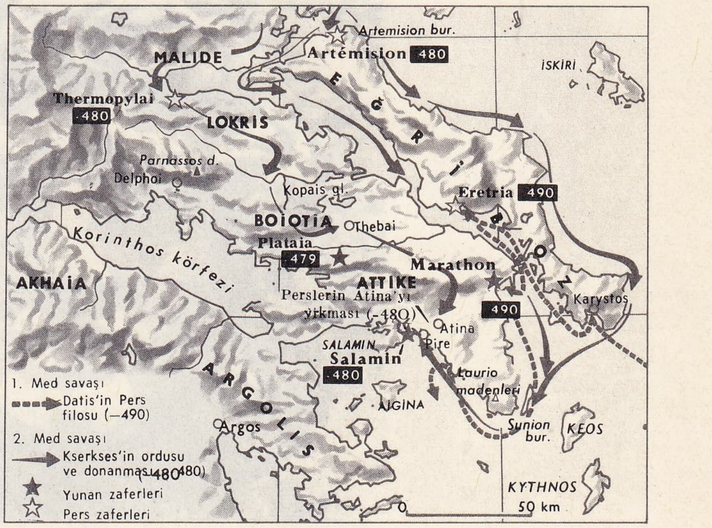

Med savaşları detay

Foto. Anderson - Giraudon (LAROUSSE)

«Méduse'ün Salı» Géricault'nun eseri Louvre müzesi, Paris

lis denir. Medyunı müflis, alacaklının isteği ile hâkimin belirteceği süreyle borcunu ödeyinceye kadar hapsedilir. Malları satılarak alacaklıları arasında garamaten (alacakları oranında) paylaşılır. Medyun hacir altına alınınca, hibe, sadaka ve bir kısım satış akitlerini yapamaz. Alacaklısı isterse hâkim, medyunun, bulunduğu yerden uzaklaşmasını, yani sefere çıkmasını engelleyebilir. (M)

MEDZUMURJE, Podravina'da (Yugoslavya) bölge, Drava ve Mur ırmakları arasında neojen kum ve kil tepelerinden oluşan bölge; nüfusun büyük köylerde toplandığı bir çeşitli tarım bölgesidir. Başlıca şehri *Çakovec.* (L)

medüz

MEEHAN (Thomas), amerikalı botanikçi (Potter's Bar, Londra yakınları 1826 - Philadelphia, Pennsylvania 1901). Babasının usta bir bahçıvan olarak tanındığı Wight adasında büyüdü. Çocuk yaşta bahçıvanlık denemelerine girişti. Melezleştirme yoluyle yeni bir küpe çiçeği türü ortaya çıkardı. Buluşları üstüne makaleler yayımladı. 1848'de Amerika'ya göç etti. Ertesi yıl Philadelphia'daki Bartram's garden'ın idare memuru oldu. Buradaki araştırmalarının sonucu olarak ilk kitabı, *The American Handbook of Ornamental Trees*'i (Amerikan Süs Ağaçları Elkitabı) [1853] yayımladı. Sonra Philadelphia'da kendi özel fidanlığını açtı. *Gardener's Monthly*'yi (1859-1887) yayımladı, *Meehan's Monthly*'yi (1891) kurdu. Yıllarca *Forney's Weekly Press*'in Tarım servisinin yayım müdürlüğünü yaptı. 1889'da Philadelphia Genel meclisine seçilen Meehan, City Parks Association'ı şehirdeki birçok küçük park tesisini geliştirdi. Yayımlanan en önemli eseri, *The Native Flowers and Ferns of The United States*'tir (Amerika'da Yetişen Çiçekler ve Eğreltiotları) [4 cilt, 1878 - 1880]. (M)

MEERANE, Almanya'da (Doğu Almanya, Karl Marx Stadt idare bölümü) şehir, Leipzig'in güneyinde; 25 000 nüf. Dokuma sanayii (yün). Makine ve kazan yapımı. (L)

MEERHOUT, Belçika'da (Anvers, Turnhout idare çevresi) komün, Büyük Nèthe kıyısında; 8 200 nüf. Deri işçiliği. (L)

MEERSBURG, Almanya'da (Baden-Württenberg, Überlingen idare bölgesi) kasaba, Bodensee'nin bağlarla kaplı kuzey yamacında; 2 800 nüf. Bir şarapçılık ve turizm merkezi olan Meersburg'da eski anıtlar çoktur; gotik üslûbunda kilise (XIV. yy.); Grethaus (XVI. yy.); Eski Şato (VII. yy.-da yapıldı, XVI. yy.da onarıldı) ve barok üslûbunda Yeni Şato (1740-1744). [M]

MEERSSEN, Hollanda'da (Limburg) şehir, Maastricht'in banliyösünde; 8 200 nüf. XIII. yy.dan kalma kilise. 870'te Lotharingia'yı yaklaşık olarak Meuse vâdisini takip eden bir sınırla ikiye bölen antlaşma, Germen Ludwid ile Kel Charles arasında burada imzalandı. (L)

MEERUT, Hindistan'da (Uttar Prades) şehir; 283 900 nüf. 25 km²'lik bir alana yayılan ordugâh. Pamuklu kumaş imalâtı. Kimya sanayii.

— Tar. Şehir 1398'de Timurlenk tarafından yıkıldı. Daha sonra birçok sikhî ve mahrat istilâsına uğradı. 1803'te İngilizlere geçen şehir, 1857'de Birinci Sipai ayaklanmasının beşiği oldu. (L)

MEES (Charles Edward Kenneth), amerikalı kimyager (Wellingborough, İngiltere 1882). Öğrenimini Londra ve Rochester (A.B.D.) üniversitelerinde yaptı. 1912'de Eastman Kodak şirketinde araştırmaları yönetti. Kızılötesi ışınlara karşı duyarlı ilk fotoğraf levhalarını buldu. (L)

MEESTER (Louis DE), belçikalı besteci (Roulers 1904). Mekrès konservatuvarı yönetmeni. Somut ve elektronik müzikle ilgilendi. Başlıca eserleri: *Maghrep* (1946); orkestra için *Capriccio* (1948); bir *Symphonie Bouffe* (1949); piyano için iki konçerto (1952, 1956); bir üfleme çalgılar beşlisi (1955); yaylılar için üç dörtlü; radyo yayını için bir partisyon: *Aziz Antonius ile Şeytan* (1961). [L]

MEFAHİM çoğl. i. (ar. *fehm*'den *mefhūm* > *mefāhim*). *Esk.* Kavramlar, mefhumlar. (M)

MEFAHİR çoğl. i. (ar. *mefharet*'ten *mefāhir*). *Esk.* Övünülecek şeyler: *Hani binlerce mefahirdi senin her adımın / Hani sinende yarıp geçtiği yol Yıldırım'ın?* (M. Â. Ersoy). [M]

MEFARİK çoğl. i. (ar. *fark*'tan *mefrak* > *mefārik*). *Esk.* Başın tepesi ve ortası sayılan, saçın ikiye ayrıldığı kısımlar. (M)

MEFARİŞ çoğl. i. (ar. *ferş*'ten *mefreş* > *mefāriş*). *Esk.* Yatak, şilte v.b.yi denk yaparak sarmağa yarayan meşin veya çadır bezinden yapılmış hararlar. (M)

MEFASIL çoğl. i. (ar. *fasl*'dan *mafsal* > *mefāsıl*). Anat. *Esk.* Eklemler. ‖ *Mefasılı beynel fıkarat*, omurgayı meydana getiren omurlar arasındaki eklemler. ‖ *Mefasıl-ı gayrı müteharrike*, hareket etmeyen, oynamaz, sabit eklemler. ‖ *Mefasılı müteharrike*, oynar eklem, oynak.

◆ i. Köy sakinlerinin ve verecekleri vergi miktarının yazıldığı defter. (M)

MEFASİD çoğl i. (ar. *fesād*'dan *mefsedet* > *mefāsid*). *Esk.* Bozgunculuklar, ara bozmalar, nifak sokmalar: *Âlemde mi ya bende mi bilmem bu mefasid / Peyderpey olur sehm-i sitem hatıra varid* (Ziya Paşa). *Vakıa nice mezalim ve mefasidleri tevatür ile sabit olmakla...* (Peçevi). [M]

MEFATİH çoğl. i. (ar. *feth*'ten *miftah* > *mefātih*). *Esk.* Anahtarlar. ‖ *Mefatih-ül-gayb* («gayb anahtarları»), fizikötesi sırları çözen hünerler, kimseler. (M)

MEFATİR çoğl. i. (ar. *fıtr*'dan *muftir* > *mefātir*). *Esk.* Oruç tutup iftar edenler. (M)

MEFAZE i. (ar. *mefāze*). *Esk.* Kumluk yer, sahra, çöl. (M)

MEFER i. (ar. *firār*'dan *meferr*). *Esk.* Sığınılacak, kaçacak yer. ‖ *Eyn-el-mefer*, kaçacak yer yok mu?

— Din. Kur'an dilinde «firar» anlamında kullanılır. (M)

MEFHAR i. (ar. *fahr*'dan *mefhar*). *Esk.* Övünmeğe sebep olan, övünmeyi gerektiren şey. ‖ Övünme, iftihar. ‖ *Mefhar-ı kâinât*, Hz. Muhammed. (M)

MEFHARET i. (ar. *fahr*'dan *mefharet*). *Esk.* Övünme, iftihar etme: *Her lahza bir nümâyiş-i handan-i mefharet / Yüzlerde, süngülerde, kılıçlarda berk urur* (Tevfik Fikret). ‖ Kadın adı. (M)

MEFHUM i. (ar. *fehm*'den *mefhūm*). *Esk.* Bir söz veya kelimeden çıkan anlam, kavram: *Nasıl ki para fikri de onda bizimkiyle hiç münasebeti olmayan başka bir mefhumdur* (R. N. Güntekin). *Tercüme esnasında, memleketimizce büsbütün yeni olan birçok mefhumlara ve mânâlara tesadüf edileceğinden, bunlar için mukabiller bulmak lâzım gelecek* (Ziya Gökalp). ‖ Sıf. Anlaşılmış olan, kavranan. (M)

MEFHUMİYE i. (ar. *fehm* > *mefhūm*'dan *mefhūmiyye*). *Esk.* Bk. KAVRAMCILIK.

MEFKARET i. (ar. *fakr*'dan *mefkaret*). *Esk.* Yoksulluk, ihtiyaç. (M)

MEFKUD sıf. Bk. MEFKUT.

MEFKÛK sıf. (ar. *fekk*, ayrılma'dan *mefkūk*). *Esk.* Ayrılmış, sökülmüş, çıkarılmış. (M)

MEFKUR sıf. (ar. *fıkra*'dan *mefkūr*). *Esk.* Omurga kemikleri kırılmış olan. (M)

MEFKÛRE i. (ar. *mefkūr*'den osmanlıca *mefkūre*). *Esk.* Ülkü, ideal: *Biz Türkler, kurtarıcılarımızın elindeki mukaddes ve hidayet şulelerinin aydınlattığı millî bir mefkûreye doğru yürüyecek ...* (Ömer Seyfeddin). *Filhakika Turan mefkûresi mâzide bir hayal değil, bir şe'niyetti* (Ziya Gökalp).

◆ **Mefkûreci** sıf. *Esk.* Ülkücü, idealist: *Bizim gibi mefkûreci gençler* [...] *geliyordu* (Ş. S. Aydemir).

◆ **Mefkûrecilik** i. *Esk.* Ülkücülük, idealizm: *Bu suretle meşrutiyet mefkûreciliği, ilk kahramanına maddî ve mânevi bir bağla bağlanmış oluyordu* (Ş. S. Aydemir).

◆ **Mefkûrevî** sıf. *Esk.* Ülküyle ilgili olan. (M)

MEFKUT veya **MEFKUD** sıf. (ar. *fıkdān*'dan *mefkūd*). *Esk.* Olmayan, bulunmayan: *Başka suretle idare-i umur eylemek imkânı mefkuttur* (Atatürk). *Marifet, farz edelim, var da, fazilet mefkud* (M. Â. Ersoy).

— Huk. *Esk.* Yapılan araştırmalara rağmen oturduğu yer ve hayatta olup olmadığı bilinmeyen kimse (*Gaybetimunkatıa* veya *gaip* de denir). Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Savaşa giderek dönmeyen,

Didima, Apollon tapınağında bir **Medusa** kabartması, Aydın

Foto. Giraudon, Fraas (LAROUSSE); Turizm-Tanıtma (MEYDAN)

ölü veya sağ olduğu bilinmeyen kimse, *mefkut* sayılır. Mefkudun mallarına, hâkim elkoyar ve yönetimini bir kayyuma bırakır. Bu malların gelirlerinden ödenmek üzere mefkutun nafakasına muhtaç olanlara nafaka tayin eder. Mefkut, mirasçı olamaz. Mefkutun ölümüne hâkim, iki şekilde karar verebilir: ya bir dava dolayısıyle mefkutun öldüğü, delilleri ortaya konarak ispat edilir (gerçek ölüm) veya mefkudiyetten itibaren bir sürenin geçmesiyle hâkimin tayin edeceği bir vekil önünde göreceği davada ölüm kararı verilir (hükmen ölüm). Hükmen ölüm için geçmesi gerekli süre konusunda farklı görüşler kabul edilmiştir: bir görüşe göre mefkudun 70, 90, 100 yaşını bitirdiği tarihte, diğer bir görüşe göreyse mefkut ile aynı yılda doğanların çoğunun öldüğü tarihte hükmen ölüm kararı verilebilir. Ölümü gerçekten veya hükümle belli olmadıkça mefkudun eşi başkasıyle evlenemez. Hâkim, istisnaî olarak, nafakası mefkudun malından sağlanamamış eşe, isteği üzerine evlenme izni verebilir. Başkasıyle evlenen eşin eski kocası zifaftan önce ortaya çıkarsa, evlilik iptal edilir.

◆ **Mefkudiyet** i. *Esk.* Yokluk, bulunmazlık. (M)

MEFLUÇ veya **MEFLUC** sıf. (ar. *felc*'den *meflûc*). *Esk.* Felce uğramış, kımıldayamaz durumda olan, inmeli: *Sertleşen damarları, bozulan tansiyonu, meflûç dili ve artık durmaya yaklaşan kalbi...* (Ş. S. Aydemir). *Ve bütün kudretinle sen meflûç Düşüyorsun...* (Tevfik Fikret).

◆ **Meflucen** zf. *Esk.* Felçli olarak. (M)

MEFLUK sıf. (ar. *felek*'ten *meflûk*). *Esk.* Yoksul, zavallı, çaresiz, bedbaht: *Ve ol Kahraman-ı meflûk tağyir-i şekl ü libas ile ...* (Sadeddin). [M]

MEFLUL sıf. (ar. *meflûl*). *Esk.* Çentilmiş, ufak parçalar halinde koparılmış. (M)

MEFRAĞ i. (ar. *ferâğ*'dan *mefrağ*). *Esk.* Mecra, bir sıvı, akarsu v.b.nin aktığı yer. (M)

MEFRAK i. (ar. *fark*'tan *mefrak*). *Esk.* Kafanın en üst ve orta yeri, saçların ikiye bölündüğü yer. (M)

MEFRED sıf. (ar. *mefred*). *Esk.* Cüsseli, iri, çok büyük: *Minare şeklinde dahi bir mefred-ül-aza siyah arabı vardı ki ...* (Veysi). [M]

MEFREŞ i. (ar. *ferş*'ten *mefreş*). *Esk.* Göç sırasında yatak v.b.yi sarmak için kullanılan, meşin veya çadır bezinden yapılmış harar. (M)

MEFRUG sıf. (ar. *ferâğ*'dan *mefrûğ*). Huk. *Esk.* Başkasına bırakılmış, verilmiş. || *Mefrugün bih*, bir kimseye verilen şey. || *Mefrugün leh*, bir şeyin tasarruf hakkı ve mülkiyetinin verildiği kimse. (M)

MEFRUK sıf. (ar. *fark*'tan *mefrûk*). *Esk.* Aralarına başka bir şey sokulmuş, birbirinden ayrılmış.

— Gram. *Esk. Lefîfi mefruk.* Bk. LEFİF. (M)

MEFRUK sıf. (ar. *mefrûk*). *Esk.* Ovulmuş. || Safranla boyanmış. (M)

MEFRUŞ sıf. (ar. *ferş*'ten *mefrûş*). *Esk.* Döşenmiş: *Ondan sonra «büyük bir bahçenin içinde, güzel Kalamış köşkünün mükemmel bir surette mefruş ve müzeyyen salonuna» dahil oluyor* (Atatürk). || Yere serilen, döşeme olarak kullanılan. (M)

MEFRUŞAT çoğl. i. (ar. *ferş*'ten *mefrûş* > *mefrûşât*). Ev döşemeğe yarar eşyaların tümü: *Bir binaya sarf olunan akçenin nısfı mikdarı mefruşatına gider* (Şemseddin Sami). || *Esk. Mefruşat-ı beytiye*, ev eşyası. (M)

MEFRUZ sıf. (ar. *farż*'dan *mefrûż*). *Esk.* Varsayılan farz olunan: *Bu mefruz şairle aynı şeyi duyduğunuz ayan beyan değil mi?* (C. S. Tarancı). *Hâlâ kalbinde bir şey o mefruz hayat-ı şarkın mutlaka mevcut olmasına inanmak ister* (H. Z. Uşaklıgil). || Farz kılınmış, boyun borcu olmuş. || *Mefruz-ül-edâ*, ödenmesi farz olmuş (borç).

— Huk. *Mefruz suç.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. Fail, kanunda yazılı tipe uygun bir fiili, yani suçu işlemek için ve bu kastla hareket ettiği halde fiilin kanunda yazılı suç tiplerinden hiç birine girmemesi durumunda, *mefruz suç* söz konusudur. Mefruz suça *sözde suç* da denir. Mefruz suç, hukukî yanılmanın bir başka şeklidir. Ancak hukuku bilmeme ve yanılmada fail, bir ceza kuralını bilmemekte veya yanlış yorumlamaktadır. Mefruz suçta ise yanılma hukukî ve fiilî olabilir. Hukuku bilmemeye dayanan mefruz suçta fail, kanunun yasaklamadığı bir fiili suç sanmaktadır. Meselâ evlenmesi yasak olan hısımlar arasında cinsî münasebeti türk kanunları cezalandırmamıştır. Bu durumda iki kardeş bu fiilin suç teşkil ettiği kanısıyle cinsî münasebette bulunsalar, hukukî yanılmaya dayanan bir mefruz suç hali söz konusu olacaktır. Bunun gibi, erkeğin zinası suçunun meydana gelebilmesi için, erkeğin karısından başka bir kadınla bir defa cinsî münasebette bulunması yeterli değildir, o kadınla karı-koca gibi ve herkesçe bilinir bir şekilde yaşaması gereklidir. Bu bakımdan evli olan bir erkek, karısından başka bir kadınla bir kere cinsî münasebette bulunmasının zina suçunu meydana getireceğini sanarak bu fiili işlerse, ortada mefruz suç vardır. Çünkü fiili yapan kimse, hukuk kuralının tanımında yanılmıştır. Mefruz suçun öteki çeşidini meydana getiren ve fiilî yanılmaya dayanan mefruz suçta ise fail, kanunî tanımın esasında değil, fakat bazı unsurlarda ve bazı maddî hususlarda yanılmıştır. Meselâ, başkasının sanarak kendi malını alan, başkasının karısı sanarak kendi karısıyle cinsî münasebette bulunan, başkasıyle evli olduğunu sandığı halde aslında bekâr bir kadınla cinsî münasebette bulunan kimsenin fiilinde mefruz suç durumu vardır. Ancak burada fail, kanundaki tanımın esasında yanılmış değildir, o, bu tanımı meydana getiren bazı maddî hususlarda yanılmıştır ve fiilî yanılmaya dayanan mefruz suç durumu ortaya çıkmıştır. Mefruz suçun cezalandırılmayacağı noktasında ceza hukuku doktrini birleşmiş durumdadır. Bazı kanunlar mefruz suçun, cezalandırılmayacağını açıkça belirtir. Meselâ yeni İtalyan Ceza kanununda bu yolda açık hüküm vardır. Türk kanunlarında mefruz suçun cezalandırılmayacağı yolunda açık bir hüküm yoksa da, kanunî unsurun eksik olması sebebiyle, aynı sonuca varmak gerekir, çünkü herhangi bir fiilin suç sayılabilmesi için gerekli olan unsurlar arasında en önemli husus, o fiilin suç olarak cezalandırılacağını gösteren kanunî bir kuralın varlığıdır. Bu sebeple böyle bir kuralı ihlâl etmeyen fiillerin suç olduğu kabul edilemez.

◆ **Mefruza** sıf. Mefruz'un dişili: *Baki milletin saadet-i hali için umur-i mefruzadan sayılır* (Namık Kemal). [M]

MEFSAH i. (ar. *fesh*'ten *mefsah*). *Esk.* Feshetme, bozma yeri. || Bozma işi. (M)

MEFSAKA i. (ar. *fısk*'tan *mefsaka*). *Esk.* Günah işlenen yer. (M)

MEFSEDET i. (ar. *fesâd*'dan *mefsedet*). *Esk.* Bozgunculuk, fitnecilik, fesatlık: *Devlet ve milletin istiklâlini teminden ibaret olan gaye-i mukaddesesini bozmaya çalışanlar da, İstanbul'daki erbab-ı mefsedettir* (Atatürk). [M]

MEFSUD sıf. (ar. *fasd*'dan *mefsûd*). *Esk.* Kan alınmış, kan alınan. (M)

MEFSUH sıf. (ar. *fesh*'ten *mefsûh*). *Esk.* Yürürlükten kaldırılmış, hükümsüz bırakılmış, feshedilmiş. || İptal edilmiş: *Nihal için bir valide olmak fikri bütün o esas şartları mefsuh bir nüsha hükmüne getirmişti* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Mefsuha** sıf. *Esk.* Mefsuh'un dişili.

◆ **Mefsuhiyet** i. *Esk.* Hükümsüz, geçersiz olma hali. (M)

MEFTAH i. (ar. *meftah*). *Esk.* Hazine. (M)

MEFTUH sıf. (ar. *feth*'ten *meftûh*). *Esk.* Açılmış, açık. || Zaptedilmiş, ele geçirilmiş.

— Gram. *Esk.* Üstün (*e,a*) ile okunan (harf).

◆ **Meftuhiyet** i. *Esk.* Açık, açılmış olma. (M)

MEFTUK sıf. (ar. *fıtık* veya *fatk*'tan *meftûk*). *Esk.* Fıtıklı, kasığı çıkmış. (M)

MEFTUL sıf. (ar. *fetl*'den *meftûl*). *Esk.*

MEERSBURG
Obertor

Fitil gibi, bükülmüş: *Teberrük aldı görüp fikr-i zülf-i meftulün / Hayal-i hâl-i lebin buldu yâdigâr gözüm* (Kemalpaşazade). [M]

MEFTUM sıf. (ar. *fıtâm*, çocuğu sütten kesme'den *meftûm*). *Esk.* Memeden kesilmiş (çocuk). [M]

MEFTUN sıf. (ar. *fitne*'den *meftûn*). Gönül vermiş, tutkun. || Bir şeyi beğenmekten şaşkına dönmüş olan. || *I.* Erkek adı. || *Meftun etmek*, kendine bağlamak, hayran bırakmak: *Boyu bir kadına yakışacak derecede uzun ve her erkeği meftun edecek kadar narin idi* (Namık Kemal). || *Meftun olmak*, gönül vermek, tutulmak.

◆ **Meftunane** zf. *Esk.* Kendinden geçmişçesine, tutkuncasına.

◆ **Meftuniyet** i. *Esk.* Meftunluk; *Behlül'ün ona bakışlarında öyle derin bir meftuniyet, dudaklarından çıkan bir kaç kelimede öyle samimî bir istirham vardı ki...* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Meftunluk** i. Aşırı tutkunluk, vurgunluk (M)

MEFTUR sıf. (ar. *fütûr*'dan *meftûr*). *Esk.* Ümitsiz, kederli, bezmiş, bezgin, bıkmış: *Muharrik olmada sevdama vaz'-ı mefturun* (Recaizade Ekrem). *Raci'nin vaziyetinden meftur olmayarak devam etti* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Mefturane** zf. *Esk.* Ümitsiz, bezgin bir şekilde.

◆ **Mefture** sıf. *Esk.* Meftur'un dişili.

◆ **Mefturiyet** i. *Esk.* Bezgin, bıkkın olma. (M)

MEFTUR sıf. (ar. *fıtrat*'tan *meftûr*). *Esk.* Yaratılmış, mahlûk. || Doğal, tabiî, cibillî. (M)

MEFTUT sıf. (ar. *fett*, ufalama'dan *meftût*). *Esk.* Ufalanmış, kırıntı haline getirilmiş. (M)

MEF'UL sıf. (ar. *fi'l*'den *mef'ûl*). *Esk.* Yapılmış, kılınmış, işlenmiş. || Bir eylemin etkisi altında olan. || *Argo.* Pasif homoseksüel (erkek).

— Dil bil. *Esk.* Tümleç. || *Mefulün anh*, çıkma hali, *-den* hali. (Bk. ABLATİF.) || *Mefulün bih*, yükleme hali, *-i* hali. (Bk. AKKUZATİF.) || *Mefulün fih*, kalma hali, *-de* hali. || *Mefulün ileyh*, yönelme hali, *-e* hali. (Bk. DATİF.) ||*Mefulü sarih*, nesne. Düz tümleç. Yükleme hali. (M)

MEGA—, yun. *megas*, büyük'ten alınan önek. (Bazen, ünsüz harflerin önüne geldiği zaman MEGALO, a'nın önüne geldiği zaman MEG, öteki ünlülerin önüne geldiği zaman da MEGAL şeklinde yazılır.) || Bir birimin önüne geldiği zaman, bu birimi bir milyonla çarpan önek (sembolü M): *Megawatt.* (L)

MEGABARİ i. (fr. *mégabarye*). Bir milyon bari (sembolü BAR). [L]

MEGABAZİT i. (fr. *mégabasite*). Miner. Tabiî manganez tungstat. (Hubnerit'in demirli bir çeşididir.) [L]

Foto. Der Grosse Brockhause

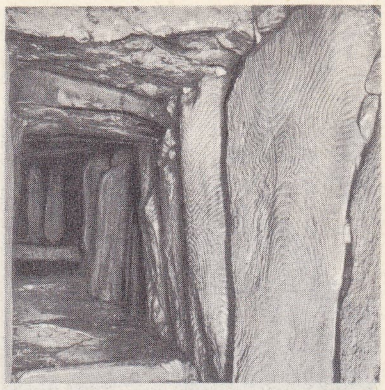

megalit
Gavr'inis tümülüsünün iç görünüşü (Morbihan)

MEGABYZOS, pers generali (M.Ö. 513'e doğr.-öl. 440). Artakserkses zamanında ayaklanan Babil'i yakıp yıktı (484), Atinalıları, Prosopitis adasında abluka ettikten sonra Mısır'dan sürdü (456-454) ve Susa'da esir edilen Maros'u yurduna gönderdi. Kendisi de Atinalı Kimon'a yenildi (450), Suriye'de krala önce baş kaldırdı, daha sonra da boyun eğdi (446). [L]

MEGACEROS i. Paleont. Geyikgillerden, gevişgetiren fosil memeli hayvan; uzun boyu ve bir uçtan bir uca genişliği 3 m'yi bulan kocaman boynuzlarıyle ilgi çeker.

— ANSİKL. *Megaceros*'un örnek tipi, *Megaceros hibernicus*'tur; İrlanda'da dördüncü zaman turba yataklarında bunların tam iskeletlerine rastlanır. Hayvan için çok güçlük yaratan büyük boynuzlar, hiperteli'nin tipik bir örneğidir. (L)

MEGACHİLE i. Yalnız başına yaşayan arı; yaşlı ağaçların içine veya yeraltına kazdığı silindir şeklindeki yuvasını döşemek için yaprakları biçmekteki ustalığıyle meşhurdur. (Molük adalarında bulunan *Megachlie Pluto*'nun çeneleri kocaman ve tırtıllıdır. *M. centuncularis* Avrupa'da her tarafta görülür; bu arı, gül ağaçlarının yapraklarını keser. Zarkanatlıların arıgiller familyasından.) [L]

MEGACHİROPTERA çoğl. i. Meyveyle beslenen büyük yarasaları kapsayan alt takım. (Cava yarasası v.b.) [L]

MEGADERUS i. Üzerinde enlemesine bir iki sarı şerit bulunan, kahverengi veya siyah gövdeli tekeböceği; Amerika'da Texas'tan Meksika'ya kadar yaygındır (İlmî adı *Megaderus bifasciatus*. Kınkanatlıların *cerambycidae* familyasından.) [L]

MEGADOLİKOKOLON i. (fr. *mégadolichocôlon*'dan). Kalınbağırsağın uzaması ve genişlemesi. (L)

MEGAELEKTRON—VOLT i. (fr. *méga - électron-volt*). Enerji biriminin bir milyon elektron volta eşit katı (sembolü MeV). [L]

MEGAFİR çoğl. i. (ar. *miğfer*'den *meğâfir*). *Esk.* Savaşta başa giyilen demir tolgalar, miğferler. (M)

MEGAFİTON i. (fr. *mégaphyton*). Taşkömür ve permiyen tabakalarında fosil olarak bulunan, iki sıra yapraklı eğreltiotlarının saplarına verilen ad. (L)

MEGAFON i. (fr. *mégaphone*). Ağız kısmından itibaren genişleyerek bir huniyle sona eren ve sesi uzağa iletmeğe yarayan, trompet biçiminde âlet.

— Denizc. *Eşanl.* SES YÜKSELTİCİ. (L)

MEGAHERTZ i. (fr. *mégahertz*). Değeri bir milyon hertz olan frekans birimi (sembolü MHz). [L]

MEGAİRA. Yun. mit. Kıskançlık ve kin'in simgesi olan Erinys'lerden biri. İnsanların arasına anlaşmazlık tohumlarını eker, aynı zamanda suçlularla tanrıların öfkesini üstlerine çekenleri de cezalandırırdı. (L)

MEGAK i. (fars. *meğâk*). *Esk.* Mezar, çukur. (M)

MEGAKARYOSİT i. (fr. *mégacaryocyte*). Dokubil. Kemik iliğinde bulunan çok iri hücre; içinde kesecikli ve tomurcuklu büyük bir çekirdek bulunur: *Megakaryositler parçalanarak kan pulcuklarını meydana getirir.* (L)

MEGAKLES, M.Ö. 632'de yaşamış atinalı arkhon, Alkmeonidai ailesinden. Taraftarları, zanaatçılar ve köylüler birlikte Akropolis'i kuşatarak Athena tapınağında Kylon'un suç ortaklarını öldürdü. Alkmenidai ailesi, kutsal şeylere saygısızlıkla suçlanarak sürgün edildi. — Aynı aileden bir başka **Megakles,** Paralia'lıların lideri idi. Düşmanı olan Peisistratos ile barıştı, iktidarı almasına yardım etti. Sonra, yeniden araları açılınca, Peisistratos'u tekrar sürgüne yolladı. (L)

MEGAKOLON i. (fr. *mégacôlon*). Patol. Kalınbağırsağın genişlemesi ve çeperlerinin kalınlaşması; genellikle müzmin ve inatçı bir kabıza sebep olur. (L)

MEGALADAPİS i. Makimsiler alttakımından fosil memeli hayvan; gövdesi iri, kafatasının uzunluğu 30 sm'den fazladır; Madagaskar'da dördüncü zaman tabakalarında bulunur. (L)

MEGALARTOS (*megal*, büyük ve *artos*, ekmek'ten). Yun. mit. Boitia'lı kahraman. Bir efsaneye göre buğdaydan ekmek yapma usulünü buldu. (L)

MEGALASPİS i. Çok uzun başlı trilobit; Kuzey yarımkürenin alt silüryen tabakalarında bulunur. (L)

MEGALE («büyük» anlamında yun. k. [«büyük tanrıça» Kybele'nin lakabı]). *Esk. Megale şenlikleri* (Megalesia), Kybele onuruna düzenlenen şenlikler.

— ANSİKL. Bu şenlikler Anadolu'da düzenlenirdi. Bunların bir benzeri olan ve *ludi Megalenses* denen oyunlar ise, Roma'da M. Ö. 204'ten itibaren her yıl 4-10 nisan arasında, imparatorluk devrinde de, mart ayında yapılan başka bir şenlikten sonra kutlanmağa başlandı. Senato, Pessinus'tan Roma'ya bir Kybele heykeli getirtmişti. Oyunların yanı sıra tiyatro gösterileri de düzenleniyordu. Anadolulu rahipler, heykeli gürültülü bir törenle bütün şehirde dolaştırırlardı. (L)

MEGALERİTEM i. (fr. *mégalérythème*). Döküntülü hastalıklara (kızamıkçık, kızamık) benzeyen bulaşıcı salgın hastalık. (Yüzde, kol ve bacaklarda lekeli döküntüler görülür. İç döküntü olmaz ve genel durumda bozukluk belirmez. Hastalığın özellikleri tam olarak bilinmemektedir.) [L]

MEGALİCHTYS i. Saçak yüzgeçli balık; uzunluğu 1-1,50 m, üzeri eşkenar parlak pulludur; Avrupa'da karbonifer, Teksas'ta permiyen tabakalarında fosil olarak bulunur. (*Osteolepidae* familyasından.) [L]

MEGALİT i. (yun. *megas*, geniş ve *lithos*, taş'tan fr. *mégalithe*). Tarihöncesi büyük taş anıtlar.

— ANSİKL. *Megalit*'ler, yüzyıllar boyu, halkın ve antika meraklılarının ilgisini çekti. Bu taş yapılara örnek olarak, İngiltere'de Wiltshire'daki Stonehenge ve Avebury, Fransa'daki Carnac dizileri, İrlanda'daki New Grange, Orkneys'deki Maes Howe ve Merkezî Fransa'daki Bagneaux gibi hücre veya odalar sayılabilir. Bu anıtlara, önceleri, *Devlerin Mezarları, Le Palet de Roland* (Roland'ın Diski), *Artur'un Halkası, Druid Taşları* veya *Peri Bacaları* (Grotte des Fées) gibi adlar verildi. Bu adlar, yapıların menşei ve hangi amaçla yapıldığını belirtmek için kullanılan, hiç bir bilgiye dayanmayan, tahminî isimlerdi. XIX. yy. başlarında bu yapılar için megalit kelimesi kullanılmağa başlandı ve megalitlerin Avrupa'da olduğu kadar, dünyanın birçok yerinde de bulunduğu gerçeği ortaya çıktı. Kuzey Afrika, Habeşistan, Filistin, Kafkasya, Dekkan (Hindistan), Burma ve İndonezya. M.S. VII. yy.a kadar japon imparatorlarının mezarları, megalitlerden yapılıyordu. Günümüzde de, Assam ve İndonezya'da, hâlâ megalit anıtları inşa edilmekte ve kullanılmaktadır.

Belki de, XIX. yy.da arkeoloji ve antropoloji alanındaki yayılma düşüncesinin tabiî gelişmesi sonucu, bütün megalit anıtlarının birbiriyle bağlantısı olduğu kabul edildi ve bir tek merkezden bütün dünyaya yayılan bir megalit «ırkı» veya «halkı»ndan söz edildi. Sir Grafton Elliot Smith ve William James Perry, bu merkezin Mısır olduğu düşüncesinde birleştiler. Günümüzde ise, megalit anıtları arasında hiç bir ortak bağlantı olmadığı ve megalitlerin dünyanın bir tek yerinde değil ayrı ayrı birçok yerinde icat edildiği kabul edilir. Megalit yapımcılarının, tek ortak noktası da, zaman zaman ağırlıkları 50 ilâ 100 tona varan büyük taşları taşımada ve dikmekte gösterdikleri hünerden başka bir şey değildir.

Megalitlerin, Avrupa'da bellibaşlı dört çeşidi bulundu: 1. menhirler veya tek başına ayakta duran taşlar; 2. taş halkalar; 3. taş sıraları veya dizileri; 4. odalar veya hücreler. Menhirlerin yüksekliği, 60 ilâ 90 sm'den birçok metreye kadar çıkabilir. Menhirlerin en büyüğü sayılan, Bretagne'daki Grand Menhir Brisé'nin önceleri yüksekliği 20 m'yi geçiyordu, fakat şimdi üç ayrı parçaya bölünmüş bir durumda yerde yatmaktadır. Bretagne, menhirlerin en çok bulunduğu bölgedir. Bunların, birini anma veya hatırlama amacıyle dikildiği sanılır. Taş halkalar British adalarında büyük bir yer kaplar. Bunlar genellikle, büyük taş parçalarının halka şeklinde yan yana dizilmesinden meydana gelmiştir. En güzel örnekleri İngiltere'deki Stonehenge ve Avebury taş halkalarıdır. Taş dizileri, Güneybatı İngiltere'de bulunur. Fa-

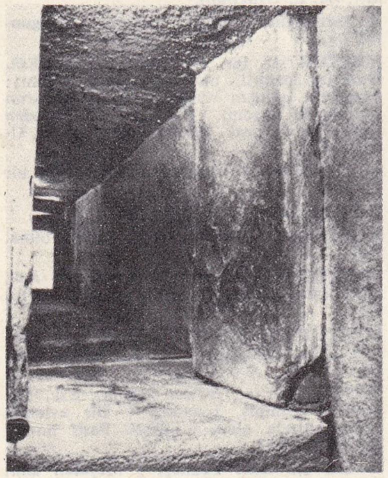

megalitlerden mezar olarak yapıldığı sanılan ve Maes House'a ulaşan, geçit (Orkney odaları)

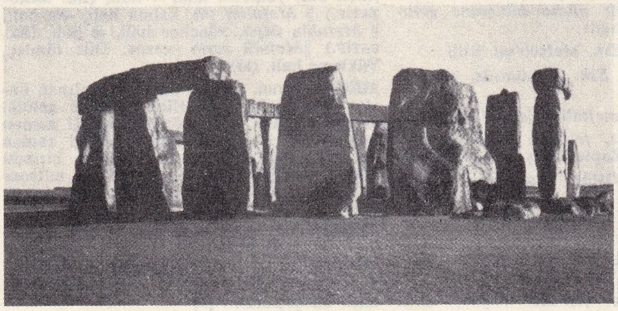

megalitlerden dairesel anıt (İngiltere)

Foto. LAROUSSE ; Encyclopedia Americana

kat bunların en ünlüsü Güney Bretagne'daki Carnac bölgesindekilerdir. Bu bölgedeki Kerlescan, Le Manio ve Menec dizileri, birçok km²'lik alan kaplar ve yarım daireler meydana getiren, birbirlerine paralel olarak sıralanmış binlerce taşı kapsar. Bu taş sıralarının bulunduğu yerlerin, bir çeşit, dinî veya din dışı törenlerin yapıldığı yerler olduğu sanılır. Taş odalar, çok uzun zaman kullanılmış mezarlardır. Ölüler buralara genellikle yakılmadan konulurlardı. Bu çeşit mezarlardan Fransa'da 6 000, Danimarka'da 4 000, Britsh adalarında ise 2 000 kadar bulunur. Bu sayılar, yalnızca günümüze kadar gelen anıtları belirtir. Bu çeşit yapılar başlangıçta çok daha fazlaydı. İlkçağlarda Avrupa'ya halkın akın etmesinde, megalit yapımcılarının büyük rolü oldu. Taş hücreler, dik bir şekilde, birbirine bitişik büyük taşlardan yapılırdı. Üstleri de ya kapak taşı veya küçük taşlardan meydana gelen bir tonozla örtülürdü. Mezarların büyük bir kısmının, büyük toprak veya taş yığınlarıyle örtülü olduğu sanılır. Bunların çoğu günümüze kalmıştır: New Grange'teki mezarlık tepe v.d. Hücre mezarlar genellikle üç çeşittir: 1. tek başına duran, çok köşeli veya dikdörtgen şeklinde hücreler, bunlara bazen *dolmen* de denir; 2. geçit mezarlar: bunlar daire şeklinde çok köşeli veya dikdörtgen hücrelere giden geçitlerden meydana gelir; 3. dehliz mezarlar veya uzun dikdörtgen hücreler (fr. *allée couverte*, «kapalı geçit»). Avrupa'da megalit anıtların en çok kullanıldığı yıllar M.Ö. 2 000-1 500 arasıdır, bununla birlikte birçok megalit daha sonra da kullanıldı. Mezarların çok büyük bir kısmında maden yoktur, bundan dolayı bunlar «neolitik anıtlar» denir. Bazı mezarlarda maden kullanılmamasının sebebinin dinî tabulara dayandığı sanılır. (M)

MEGALİTİK sıf. (fr. *mégalithique*). Arkeol. Megalitlerden (iri taşlar) meydana gelen yapılara denir. (L)

MEGALİTİZM i. (fr. *mégalithisme*'den). Megalitik mezarların yapılmasına yol açan manevî akım.

— ANSİKL. İlk megalitlerin Doğu'da yapıldığı fikrinin yanlış olduğu bugün anlaşılmıştır; çünkü bu yapıların Batı Asya'daki başlıca örnekleri, yani Filistin ve Ürdün'deki dolmenler, son araştırmalardan anlaşıldığı üzere 2300 - 1800 arasında Suriye çölünde yaşayan amorit çobanlarının eserleridir ve öte yandan karbon 14 testine göre Armorik'teki megalitik mezarların bir kısmı M.Ö. IV. binyıldan kalmadır. Tek bir yayılmadan çok, bu cenaze kaldırma usulünün ancak yerel *megalitizm*'in gelişmesi sırasında birbirleriyle teknik alışveriş yapmış olan bazı megalitik eyaletlerde birdenbire ortaya çıktığı sanılmaktadır. Bu eyaletlerin en eskileri arasında bellibaşlı olanları şunlardır: Armorik (3400 - 1400); Britanya adaları (2500 - 1500); Kuzey Avrupa (2800 - 1500'e doğr.) ve akdeniz ülkelerinde klasik biçimler yanında (Portekiz), önemli kişilerin mezarlarının bulunduğunu gösteren çok sayıda sunî mağara ve blok anıtın bulunduğu Akdeniz bölgesi; ayrıca mimarî ve oyma süslemelerinde görülen mimarî yetkinliğin Doğu Akdeniz'den gelen sanatçılardan yararlanıldığını gösteren büyük tapınakların bulunduğu Malta adası (2500 - 2000). [L]

MEGALOBATRACHUS i. Zool. Japon ve çin folklorunda meşhur olan büyük semenderin ilmî adı.

— ANSİKL. *Megalobatrachus* şimdiki amfibyumların en büyüğüdür (uzunluğu 1,60 m, ağırlığı 10 kg). Gözkapakları yoktur; boyun kısmında bir çift solungaç deliği vardır, ama iş görmez. (Gizlisolungaçlıların *amphisemidae* familyasından.) [L]

MEGALOBLAST i. (fr. *mégaloblaste*). Dokubil. Biermer hastalığı gibi hiperkrom kansızlıklarda kemik iliğinde görülen iri ve çekirdekli alyuvar (yaklaşık olarak 25 mikron çapında). [L]

MEGALOBLASTOZ i. (fr. *mégaloblastose*). Kemik iliğinde megaloblastların bulunması; Biermer hastalığının belirtici özelliğidir. (L)

MEGALODON i. Böcekbil. Sunda adalarında yaşayan dikenli çekirge. (Düzkanatlıların çekirgegiller familyasından.)

— Paleont. Triyas ve devonyen tabakalarında bulunan kalın ve eşit iki çenetli yumuşakça. (*Megalodontidae* familyasının örnek tipi.) [L]

MEGALOFTALMİ i. (fr. *mégalophtalmie*). Oftalmoloji. Göz çapının, özellikle saydam tabaka çapının doğuştan büyük olması. (L)

MEGALOHYRAX i. Bugünkü damanlara benzeyen fakat tapir büyüklüğünde olan fosil memeli hayvan. (Mısır'da oligosen tabakalarında bulunur.) [L]

MEGALOMAN sıf. ve i. (fr. *mégalomane*). Megalomaniye tutulmuş olan. (L)

MEGALOMANİ i. (fr. *mégalomanie*). Psikiyatr. Bir kimsenin, kendi bedenî ve zihnî yeteneklerine, kudretine, aşırı değer vermesi. (Bu ruhî bozukluk, kişisel değerini olduğundan biraz fazla görme eğilimi olarak da kalabilir.) ‖ *Teşm. yol.* Her şeyin büyüğünü yapma merakı: *Yaptırdığı ev, megalomanisini gösteriyor.*

— ANSİKL. Psikiyatr. *Megalomani*, insanın, gerek bedenî (vücudun iriliği, gücü, cinsel kudret), gerek zihnî ve sosyal değerini olduğundan üstün görmek eğilimidir. Bu bozukluk, ya sadece gerçek yeteneklerini mübalâğa etmek şeklinde sınırlı kalır veya acayip, gülünç, ilgi çekici davranışlara yol açan büyüklük budalalığına kadar varır. Megalomani, gerek düşünüp tartma ve tenkit duygusunun zayıflamasıyle (özellikle genel felç ve yaşlılıktan ileri gelen bunama), gerek anormal bir ruh yapısı (msl. paranoya, mitomanya, hadmanya v.b.) hastalığı sonucunda ortaya çıkar. (L)

MEGALONYX i. Kuzey ve Orta Amerika'da pleyistosen tabakasında bulunan fosil memeli hayvan. (Dişsizlerden olan Megalonyx, uzun pençeli büyük ve güçlü bir hayvandı. Başlıca türü *Megalonyx Jeffersoni*, Amerika Birleşik devletlerinde mağaralarda bulundu.) [L]

MEGALOP i. (fr. *mégalope*). Yengeçlerin, zoe döneminden sonraki kurtçuk hali. (L)

MEGALOPHRYS i. Sumatra'da yaşayan, kuru yaprak rengindeki bir kurbağanın ilmî adı. (Güneydoğu Asya'da daha başka türleri de bulunan bu kurbağayı yerden ayırt etmek çok güçtür. Hayvanın başında, boynuzsu maddeden diken gibi çıkıntılar bulunur. Çamurculkurbağagillerden.) [L]

MEGALOPODİ i. (fr. *mégalopodie*). Ayağın tamamen veya kısmen aşırı büyümesi. (L)

MEGALOPOLİS i. (yun. *megas, megalos*, büyük ve *polis*, şehir). Günümüzde kurulan ve şehir gruplaşmasından daha büyük olan yerleşme merkezlerine verilen ad (msl. Washington'da Boston bölgesi). [L]

MEGALOPOLİS («Büyük şehir»). Esk. coğ. Arkadia'da (Peloponnesos) yunan şehri, Alpheos ile Helisson'un kavşağı yakınında. Arkadialılar Megalopolis'i M.Ö. 370'te Epameinondas'ın yardımıyle inşa ettiler ve birçok köyün halkını orada topladılar. Şehir, Arkadia birliğinin merkezi haline geldi: Onbinler meclisi Thersileion'da (yıkıntıları bugüne kalmıştır) toplanırdı. İç anlaşmazlıklar (Mantineia'dan itibaren, 362) ve Isparta'nın düşmanlığı, Megalopolis halkını önce Atina'dan yardım istemek, sonra da Makedonyalı Philippos'a yanaşmak zorunda bıraktı, 331'de Antipatros, Isparta kralı Agis III'ü burada yendi. Megalopolis, daha sonra Akhaia birliğine katıldı (234'e doğr.). 222'de yerle bir edildi ve Philopoimen tarafından hemen tekrar inşa edildi. Bugün yoksul bir kasabadır (*Sinano*). [L]

MEGALOPOLİS, A.B.D.'nin kuzeydoğu kıyı cephesine sık sık verilen ad. Megalopolis Boston'dan başlar, New York, Philadelphia ve Baltimore'dan geçerek Washington'a kadar uzanır; 800 km uzunluğunda olan ve iç kısma doğru 100-150 km uzanan bu bölge, tek bir yerleşme merkezi sayılabilir (40 milyon nüf.). [L]

MEGALOPS i. Atlas okyanusunda bulunan kemikli balık. (İlmî adı *Megalops Atlanticus.*)

— ANSİKL. *Megalops*'un uzunluğu 2 m'yi, ağırlığı 100 kg'ı bulabilir; Amerika'da ırmakların ağzında yaşar; özellikle Florida kıyılarında bulunur. Bu balığı avlamak spor sayılır ve bunun için seğirtme olta kullanılır. Yakalanan balık suyun dışında harikulâde sıçramalar yapar ve yoruluncaya kadar insanı bir hayli uğraştırır. (L)

MEGALOPSİ i. (fr. *mégalopsie*). Oftalmoloji. Cisimleri olduğundan büyük görme olayı. *Eşanl.* MAKROPSİ. (L)

MEGALOPTERA çoğl. i. *Sialidae* ve *corydalidae* familyalarını kapsayan sinir kanatlı böcekler takımı.

— ANSİKL. *Megaloptera* takımında yetişkin böcekler oldukça iridir; öngöğüs dört köşeli, baş ileriye doğru uzundur; dördü de uzun olan kanatlar, karından geriye taşar; kurtçuklar suda yaşar; ağız çiğneyici-övütücüdür; karın eklentileri iri, nemfleri serbesttir. (L)

MEGALOPTERİS i. Kuzey Amerika'da devonyen ve alt karbonifer tabakalarında bulunan fosil eğreltiotu. (*Temopteridae* familyasından.) [L]

MEGALOSAURUS i. Yeryüzünün çeşitli bölgelerinde, jura ve tebeşir tabakalarında bulunan fosil sürüngen. (Dinozorlardan *megalosauridae* familyasının örnek tipi.)

— ANSİKL. *Megalosaurus*'lar büyük boylu hayvanlardır. (Uyluk kemiğinin uzunluğu 1 m). Ön ayakları beş parmaklıdır; arka bacakları daha uzundur ve bunlarda dörder parmak bulunur. Hançer gibi sivri ve keskin dişleri, bu hayvanların etçil olduğunu gösterir. Örnek türü, 1824'te Stonesfield'de batoniyen tabakasında ortaya çıkarılan *Megalosaurus Bucklandi*'dir. (L)

MEGALOSEFAL i. ve sıf. (fr. *mégalocéphale*). Başı büyük olan. (L)

MEGALOSİT i. (fr. *mégalocyte*). Kan bil. Bir megaloblast'ın olgunlaşması sonucunda, yeni megaloblastın çekirdeği yok olarak meydana gelen, fakat normal bir alyuvardan daha iri olan alyuvar. (Megaloblastoz ve megalositoz hastalıklarında, kanda ve kemik iliğinde megalositler görülür.) [L]

MEGALOSİTOZ i. (fr. *mégalocytose*). Kanda megalosit bulunması; megaloblastoz ile birlikte görülürse Biermer hastalığı söz konusudur. (L)

MEGALOSPLANKNİ i. (fr. *mégalosplanchnie*'den). Patol. Karındaki iç organlarından birinin büyümesi. (L)

MEGAMYS i. Çinçilya görünüşünde, gergedan büyüklüğünde fosil kemirgen memeli hayvan; Güney Amerika'da Üçüncü ve Dördüncü zaman tabakalarında bulunur. (L)

MEGANEURA i. Commentry maden kömürü yataklarında, çok iyi korunmuş izleri bulunan fosil böcek. (Meganeura, uzun boyu ve ilkel özellikleriyle [*Protodonata*] kızböceklerine benzer. *Meganeura Monyi*'nin kanat açıklığı 70 sm'yi bulur.) [L]

MEGANTHROPUS i. Paleont. 1941'de, Sangiran'da (Cava adası) bulunan bir alt çene kemiğine dayanarak, bu çene kemiğinin ait olduğu fosil varlığa Koenigswald'ın verdiği ad; diğer bir kısım bilginler ise bunu pitekantropus cinsine bağlamayı daha doğru bulur. (L)

MEGANTİC, Kanada'da (Québec) idare bölümü, Doğu kantonlarında, Chaudière ırmağının çıktığı *Mégantic gölü* yakınında; 57 400 nüf. İdare merkezi *Inverness*. (L)

MEGAPANOS. Bk. GALANİS PANOS.

MEGAPENTHES. Yun. mit. Menelaos ile köle Teridae'in oğlu. Evlilik dışı olduğu için Lakedaimon tahtından uzaklaştırıldı. (L)

MEGAPTERA i. Kutup denizlerinde yaşayan ve uzunluğu 15 m'yi bulan balina. (İlmî adı *Megaptera boops.*) [L]

MEGARA. Esk. coğ. Kartaca'nın kuzey varoşu; soyluların sarayları bu semtteydi. (L)

MEGARA, Yunanistan'da (Attike nomos'u) şehir, Atina'nın batısında; 13 900 nüf. Eskiçağdan kalma şehir yıkıntıları, boksit işletmesi.

— Tar. *Megara*'nın Karia'lı göçmenler ve Leleks'ler tarafından kurulduğu sanılır. Homeros çağında Attike'ye bağlı olan şehir, sonradan dor istilâsında Attike'den

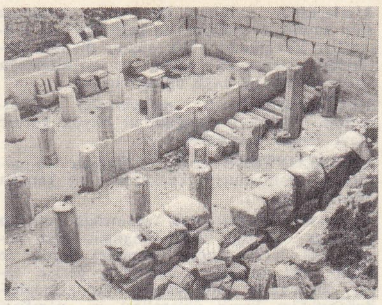

MEGARA
eski harabeler

ayrıldı. Kıstağın her iki yanında iki limanı (*Nisaia* ile *Pegai*) ve iki akropolisi (Karia ile Alkathus) vardı. VII. yy.da zenginleşen şehir, Sicilya, Karadeniz (Eukseinos Pontos) ile yaptığı ticaret sayesinde koloniler kurdu (Megara Hyblaia, Kyzikos, Byzantium ve Khalkedon). Daha sonra, Karadeniz'de Atina ile Miletos'un, Sicilya'da da Korkyra ile Korinthos'un rekabeti yüzünden etkisini katbetmeğe başladı. 570'e doğru Salamis'i Atina'ya kaptırdı. Toprak aristokrasisi, bir zorbalık ve demokrasi döneminden sonra, yerini bir tüccar oligarşisine bırakmak zorunda kaldı. Megara, Med savaşlarına katıldı, Atina'nın yardımıyle Korinthos ile savaştı (459) [Megara'dan Nisaia'ya uzanan surlar o tarihte yapıldı], sonra Peloponnesos partisi Atina garnizonunu kılıçtan geçirdi (445). Atina, buna etkili bir kara ablukasıyle karşılık verdi. Kendisine atina pazarını kapatan kararnamenin (432) yol açtığı Peloponnesos savaşında, Megara toprakları sık sık yakılıp yıkıldı ve şehir önemini yitirdi. Romalı bir göçmen sınıfı ile Hadrianus'un onarım çabaları sayesinde canlanan ve Ortaçağda korsanlar tarafından harap edilen Megara, 1500'den itibaren basit bir köy haline geldi. (L)

MEGARA. Yun. mit. Thebai kralı Kreon'un kızı. Kreon'u Orkhomenos'lulara karşı savunan, Herakles ile evlendi. Daha sonra Herakles, Hera'nın tahrikiyle geçirdiği bir çılgınlık anında Megara'yı çocuklarıyle birlikte öldürdü. Euripides *Herakles Nainomenos* (Çılgın Herakles) adlı eserinin konusunu bu olaydan almıştır. (L)

MEGARA HYBLAİA. Esk. Yun. M.Ö. 750'de Megaralılar tarafından Sicilya'da kurulan şehir. Etrafı sağlam surlarla çevriliydi. Bununla beraber, komşuları Syrakusai ve Leontinoi tarafından gelişmesine engel olundu ise, Megaralılar, 629'da Selinus adlı bir başka şehir daha kurdular. Megara Hyblaia, M.Ö. V. yy.da bir iç savaşta baştan başa harap oldu. (Bk. THEOGNIS.) 480'e doğru Syrakusai'li Gelon tarafından tamamıyle ortadan kaldırıldı. (L)

Megara okulu, İsa'dan önce 400'e doğru, Megaralı Eukleides tarafından kurulmuştu. Eukleides ile çömezleri (Miletoslu Ebulides, İkhthyas, Dioklides, Pasikles, Bryson, Diodoros Kronos, Megaralı Stilpon) özellikle diyalektikçi olarak ün kazandı. Burada yapılan tartışmaların inceliği. Megara okuluna «eristik» (tartışmacı) lakabını kazandırmıştı. Eukleides'in öğretisi Sokrates ile Parmenides'in düşüncelerinin bir karışımından meydana gelmişti. Eflatun, bu öğretiyi, *Sophistes* adlı diyalogda çürütmüştür. Megaralılar, Sokrates'in «iyilik»i ile Parmenides'in «Bir»inin özdeş olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu görüşe göre, idea'lar asıl gerçeği meydana getirir, fakat kendi aralarında hiç bir ilişkileri yoktur. Hareket, oluşum, yargı imkânsız, duyulur âlem ise, görünüşten başka bir şey değildir. Megara'lılar Elea'lı Zenon gibi, özellikle hasımlarının görüşlerindeki saçmalığı, imkânsızlığı belirtmeğe çalıştılar. İleri sürdükleri çekici kanıtlardan bazıları, bugün bile ünlüdür («*Yalancı*», «*Buğday Yığını*», «*Dazlak*»). Megara okulunun ahlâk anlayışı kiniklerin ahlâk görüşüne yakındır; Diodoros Kronos ile Stilpon'un çömezi olan Kition'lu Zenon'u, dolayısıyle kurduğu Stoa'cılığı da etkilemiştir. (L)

MEGARHİNUS i. Sıcak ülkelerde yaşayan sivrisinek. (İnce duyargalı sineklerin sivrisinekgiller familyasından.)

— ANSİKL. *Megarhinus* cinsinden sivrisinekler, parlak renkli iri sineklerdir. Amerika'nın tropikal bölgelerinde yaşayan *Megarhinus haemorrhoidalis*'in hortumu kıvrık olduğu için canlılara girmez; bu yüzden kelebekler gibi çiçeklerle beslenir. Kurtçukları ise etçildir ve diğer sineklerin kurtçuklarını yer; bunlar genellikle ağaçların su dolu kovuklarında yaşar. (L)

MEGARİKE. Esk. coğ. Hüdavendigâr vilâyeti (bugün *İzmit*) bölgesinde antik yerleşme. İzmit (Astakos) körfezi yakınlarında bir burun üzerinde bulunduğu sanılır. (M)

MEGARİS. Esk. coğ. Megara ülkesi. (L)

MEGARON i. Esk. Yun. Ortasında bir ocak bulunan dikdörtgen şeklindeki büyük oda; Proto-Helen'lerin ilk konutu olduğu sanılıyor. (Bu konutlara Truva'da, Mykenai'de, Tiryns'te ve Girit'te rastlanmaktadır. Mykenai'de bulunan megaronun genişliği 10, uzunluğu 12 metredir ve ortasındaki ocak dört sütunla çevrilidir. Aka'larda evin en önemli yeri olan bu oda, aynı zamanda kabul salonu, mutfak ve yemek odası olarak kullanılırdı.) [L]

MEGASİKL i. (fr. *megacycle*). Bazen yanlış olarak SANİYEDE MEGASİKL yerine kullanılan terim. (Bugün bu anlamda MEGAHERTZ kullanılır.) [L]

MEGASKOP i. (fr. *megascope*). Opt. 1780'de Charles tarafından tasarlanan ve bir nesnenin büyütülmüş görüntüsünü bir ekran üzerine yansıtmayı sağlayan âlet. (L)

MEGASOMA i. Amerika'da yaşayan büyük böcek. (Kınkanatlıların *scarabeidae* familyasından.)

— ANSİKL. *Megasoma*'lar, çok iri domuzlan böcekleridir (uzunluğu 12 sm kadar); Kaliforniya'dan (*Megasoma thersites*) Guyana'ya kadar (*M. Hector*) görülür; vücut genellikle siyahtır; gövdesinin üzeri bazen kızılımsı gri bir havla kaplıdır. Erkeklerin başında ve öngöğsünde çatal boynuzlar bulunur. (L)

Megaspileon (yun. **Mega Spilaion,** «büyük mağara»), Kalabryta - Patras yolu üstünde büyük bir mağara içinde yapılmış olan bir yunan manastırı. Bu mağaranın içinde bir manastır yapılmış olması da, mağarada Aziz Luka'nın eseri olduğu sanılan ve mucizevî bir erdeme sahip olduğuna inanılan bir meryem tasviri bulunmuş olması dolayısıyledir. Mağarada, Meryem'in gökyüzüne çıkmasının hatırasına bir manastır inşa edilmiştir. Birkaç kere ateşe verilmiş olan bu manastır, Konstantinos Palaiologos tarafından bitirildi. (L)

MEGASPOR i. (fr. *mégaspore*). Biyol. Bk. MAKROSPOR.

MEGASTHENES, anadolulu yunan tarihçisi ve coğrafyacısı (M.Ö. III. yy.). 302 - 297 Arasında Seleukos Nikator tarafından çeşitli görevlerle hint kralı Sandrakottos'un sarayına gönderildi. Hindistan'da gördüklerini, *İndika*'larında anlattı. Strabon, Arrianos, daha sonra da Diodoros'un bilgisi ölçüde yararlandıkları bu eser, Maurya*'lar devrinde hint halkları ve toplum hayatı üstüne ayrıntılı ve önemli bilgiler vermektedir. (L)

MEGASTİGMA i. Uzun oviskaptlı böcek. (Megastigma, zarkanatlılarla veya mazı sinekleriyle birarada yaşar veyahut kozalaklılarla gülgillerin tohumlarıyle beslenir. Zarkanatlıların *chalcididae* familyasından.) [L]

MEGATERM. i. (fr. *megatherme*). Bk. SICAKÇIL.

MEGATHERİUM i. Amerika'da Dördüncü zamanda yaşamış dişsiz memeli hayvan.

— ANSİKL. *Megatherium* dişsizlerin en büyüğüdür; uzunluğu 5, yüksekliği 2 metreyi aşan bir çeşit kocaman tembel hayvandır; başı çok iri, azıları prizmamsı, bacakları güçlü ve iri pençelidir; bu pençelerle ağaçları köküyle yerden çıkarıp yapraklarını yerdi. (L)

MEGATHYRİS i. Jüra devrinden beri fosil olarak bulunan ve halen avrupa denizlerinde de yaşayan kolsuayaklı eklemli hayvan. (*Megathyridae* familyasının örnek tipi.) [L]

MEGATOMA i. Üzeri beyaz benek ve şeritli esmer böcek; çiçeklerde ve ağaç kabuklarında yaşar. (İlmî adı *Megatoma undata*. Kınkanatlıların dermestidae familyasından.) [L]

MEGATON i. (fr. *megatonne*). Bir milyon ton değerinde kütle birimi (sembolü Mt). ‖ Nükleer bir bombanın veya merminin gücünü ölçmeğe yarayan birim; bu güç, nükleer bombanın veya merminin patlamasıyle meydana gelen enerji ile bir milyon ton trinitrotoluen'in (T.N.T.) patlamasıyle ortaya çıkan enerjiyi karşılaştırarak ölçülür. (L)

MEGAVOLTAMPER i. (fr. *megavoltampere*). Elektr. Alternatif akımda zahirî güç birimi, değeri 1 000 000 voltamper'dir (sembolü MVA). [L]

MEGAWATT i. (fr. *megawatt*). Elektr. Doğru akımda güç ve alternatif akımda etkin güç birmi; değeri 1 000 000 watt'tır (sembolü MW). [L]

MEGAZEM sıf. (fr. *megaseme*). Antropol. Alın genişliği ile kafatası genişliği arasındaki en yüksek orana (indis) verilen sıfat. (L)

MEGAZİL çoğl. i. Bk. MAGAZİL.

MEGE - MOURİÈS (Hippolyte), fransız bilgini (Draguignan 1817 - Neuilly-sur-Seine 1880). Bağ hastalıkları üstüne birçok eser yazdı. Şeker ve deniz tuzunun damıtılması, beslenmede diyastaz ve kalsiyum fosfatın önemini ispatladı. Ekmek yapma metotlarını geliştirdi. Meyve ve sebze konservesi yapımı için yeni usuller ortaya attı. Margarin yapımındaki buluşlarıyle tanındı. Napoleon III'ün emriyle denizcilikte kullanılmak üzere, daha dayanıklı ve daha ekonomik yağlı maddeler bulmağa çalıştı. (L)

MEGERLE (Ulrich). Bk. ABRAHAM A SANTA CLARA.

MEGES veya **MEKES** i. (fars. *meges*). *Esk.* Sinek: *Ey nalezen meges ki olursun sada-resan / Ezhar içinde uykuya dalmış iken şüban* (Muallim Naci). ‖ *Meges-gîr* («sinek kapan»), örümceğin yaptığı ağ. ‖ *Meges-rân* («sinek kovan»), yelpaze. ‖ *Meges-vâr*, sinek gibi. ‖ *Meges-i engübin* («bal sineği»), arı. (M)

MEGES. Yun. mit. Yunanlı kahraman Phyleaus'un oğlu ve Helene'nin taliplerinden biri. Truva kuşatmasına katıldı. (L)

MEGETOLOJİ i. (yun. *megethos*, büyüklük ve *logos*, söz, söylev > fr. *megethologie*' den). Mat. Cebir kelimesi yerine kullanılmak için Ampere'in ileri sürdüğü kelime. (L)

MEGEVE, Fransa'da Haute-Savoie idare bölgesinde (Bonneville idare çevresi) komün, Mont-Blanc kütlesi yakınında, Arly vâdisi ile Arve vâdileri arasındaki boğazda; Arbois ve Joly dağlarıyle Rochebrune ve Aravis dağlarının bir kolu olan Jaillet dağlarının eteğinde; 4 874 nüf. Büyük yükselti (1113 m) ve kış sporları merkezi. (L)

MEGHNA, Doğu Pakistan'da ırmak, Ganj ve Brahmaputra deltasında; yaklş. 210 km. Kalni'nin meydana getirdiği ırmak, debisi çok daha yüksek olan Padma'ya kavuşarak Ganj deltasının en önemli ve en doğudaki kolu haline gelir ve dört haliçle Bengal körfezine ulaşır. (L)

MEGİDDO, ibranice **Har Magedon,** İsrail devletinde, Yizreel ovasına hâkim arkeolojik yer, Megiddo, Filistin ovasından geçen Mısır - Suriye yolu üzerinde Kenan ilinin başlıca müstahkem şehirlerinden biriydi. Firavun Tutmosis III. M.Ö. XV. yy.da Suriyelileri burada yendi ve Seti I şehre bir garnizon yerleştirdi. Megiddo, Ramses VI'ya kadar mısır hâkimiyetinde kaldı. «Hâkimler» zamanında, Debora çevresinde toplanan İsrailoğulları, Kenanlılara karşı ayaklandılar. Megiddo yakınında firavun Neko'yu durdurmak isteyen yahuda kralı Yoşiya'ya yenildi ve öldürüldü (M. Ö. 608). Romalılar şehre bir garnizon yerleştirerek adını *Legio*'ya çevirdiler. İngiliz generali Allenby 1918'de Türkleri burada yendi.

Megiddo'da 1903-1905 ve 1925 - 1939 arası kazılar yapıldı. On beşi İsrailoğullarının yerleşmesinden önceye ait olan üst üste

Foto. Roger-Viollet (LAROUSSE)

yirmi yerleşme tabakası (M. Ö. IV. binyılın başından M.Ö. XII. yy.a kadar) ortaya çıkarıldı. Megiddo'ya ilk yerleşenler, daha o tarihte seramik sanatlarını geliştirmişlerdi. Önce mağara ve saz kulübelerde otururken, sonra evler inşa ettiler. Ortaya çıkarılan eserler arasında tapınaklar dışında başlıcaları Süleyman peygamber zamanında (M.Ö. IX. yy.) kalma kraliyet ahırları (120 at için ara sırıklarıyle ayrılmış bölmeler) ve hidrolik bir tesisat ile mısır temalarından ilham alan ve suriye-filistin sanatının örnekleri olan işlenmiş fildişleridir (M. Ö. XII. yy.). Profesör Yadin'in yönettiği son kazılar (ağustos 1966) ve yaptığı ekspertizler sonucunda meşhur «ahırlar»ın (aslında savaş arabalarının bağlandığı yer) Süleyman peygamber (M. Ö. X. yy.) değil, kral Aşab (M. Ö. IX. yy.) zamanından kaldığı ortaya kondu. Aslında Süleyman'ın burada sadece idare ve konut merkezi olan bir şehir kurduğu sanılır; Süleyman'ın 1867 martında bulunan suriye-fenike üslûbundaki sarayının yıkıntıları da bu varsayımı doğrulamaktadır. (L)

Megillot («tomarlar» anlamında ibranîce k.). Sinagoglar'da baştan başa okunması usulden olan Tevrat'ın 5 bölümüne verilen ad: Neşideler Neşidesi; Rut; Yeremya'nın Mersiyeleri; Vaiz ve Ester. (L)

MEGLENA RUMENCESİ. Leng. Selânik'in kuzeyinde Vardar yakınındaki Meglena vâdisinde yaklaşık olarak 15 000 kişi tarafından konuşulan rumen lehçesi. (L)

Meglin hapları. Eczc. İçinde çinko oksit, banotu ve kediotu hülâsası bulunan yatıştırıcı ilâç, (Fransız hekimi J. - A. *Meglin*'in [1756-1824] adıyle anılır.) [L]

MEGOHM i. (fr. k.). Elektr. Değeri 1 000 000 ohm olan elektrik direnci birimi (sembolü MΩ). [L]

MEGOHMMETRE i. (fr. *mégohmmetre*'den). Elektr. Yalıtkanlık dirençleri gibi çok yüksek elektrik dirençlerini ölçmeğe yarayan âlet.

— ANSİKL. Bir pil veya bir akümülatör bataryasıyle beslenen basit bir Wheatstone köprüsünden meydana gelen megohmmetre, bir «sıfır» âletidir. Göstergesi, kadran üzerindeki sıfır işaretinin çevresinde salınır. Bir reosta sürgüsü, derecelendirilmiş bir cetvel boyunca hareket ettirilerek gösterge sıfıra getirilir ve ölçülecek direncin değeri doğrudan doğruya cetvel üzerinden okunur. (L)

MEGREZ, Büyük Ayı*nın δ yıldızına veya δ *Ursae majoris*'e verilen ad. Kadiri 3,44. Tayf örneği A2. (L)

MEGRİN, Tunus'ta komün, Tunus'un sanayi banliyösünde; 5 400 nüf. Birçok sanayi tesisi. Önemli kurşun dökümhaneleri. (L)

MEĞER edat. (fars. *meger*). Başına veya sonuna geldiği öğrenilen geçmiş zaman fiilli cümleyi kendinden önceki cümleye bağlar ve sonradan anlaşılan bir durumu belirtir: *Zincire bağlı göründüğü halde hakikatte o güruhun âmiri olan bu adam, meğer kumanda vermiş imiş* (Ahmed Rasim). *Beni günden güne meğer genç eden / Daima değişen maceralarmış* (F. N. Çamlıbel). *Meğer öbürleri de bu işi duymuşlarmış* (Sabahattin Ali).

◆ **Meğerki** edat. İstek veya emir kipinde olan ve biri diğerini engelleyecek durumda olan iki cümleyi birbirine bağlar: *Meğerki dünyanın en kıt nimeti olsun; ve bir tek insan onunla şöyle iyice karnını doyurmak istedi mi etrafındakiler mutlak surette aç kalsınlar* (A. H. Tanpınar).

◆ **Meğerse** edat. Sonradan anlaşılan bir şeyi belirtmek için kullanılır: *Ben, herif lerle uğraşırken, meğerse oğlanlar koşup haber vermiş* (Kemal Tahir). [M]

MEĞRİ veya **MAKRI.** Bk. FETHİYE.

MEH i. Bk. MAH.

MEHABET i. (ar. *heybet*'ten *mehabet*). *Esk.* Büyük ve saygıdeğer kimselerin karşısında duyulan korkulu saygı: *Yâd-ı ulvîsi hayalimde bu sîmâyı taşır, / Bence Nef'i'ye bu simayı mehabet yaraşır* (Tevfik Fikret). ‖ Büyüklük, ululuk, yücelik: *Dağlar ufkunda mehabet / Ova ufkunda huzur* (Yahya Kemal).

◆ **Mehabetli** sıf. *Esk.* Heybetli: *Bir mehâbetli ve uzun kabir olup boyu tam on adımdır* (N. Araz). [M]

MEHABİL çoğl. (ar *mehbil*'den *mehâbil*). Anat. *Esk.* Dölyolları. (M)

MEHADİA, Romanya'da, yer, Banat'ta (Timişoara bölgesi), Retezat kütlesini Banat veya Semenitch kütlesinden ayıran çöküntüde (Caransebeş-Mehadia çöküntüsü). Romalılardan kalma yıkıntılar. Zayıf bir kömür yatağı işletmesi. (L)

MEHALİK çoğl. i. (ar. *mehleke*'den *mehalik*). *Esk.* Tehlikeli yerler: *Bütün hayatımı, mevcudiyetimi, bütün şeref ve haysiyetimi mehalike ilka ettim* (Atatürk). ‖ Tehlikeli işler: *Cebîn idiler; çünkü, teşkilât-ı milliyeye mensubiyeti dahi mehalik görüyorlardı* (Atatürk). *Âfâkına yüklense de binlerce mehalik, / Batmazdı bu devlet, «batacaktır!» demiyeydik* (M. Â. Ersoy). [M]

MEHALLA veya **WHEELUSFİELD,** Libya'da yer. Şehre 8 km uzakta Trablus havaalanı. 1948'de A.B.D. burada bir üs kurdu ve 1954'te imzalanan antlaşmasıyle bu üsten yirmi yıl yararlanma hakkını aldı. Fakat Libya 1967'de üssün boşaltılmasını istedi. (L)

MEHAM çoğl. i. (ar *mühim*'den *meham*). *Esk.* Önemli şeyler. Lüzumlu, gerekli, büyük işler. ‖ Düşündürücü şeyler. ‖ *Mehamşinâs*, işten anlayan, iş ehli kimse. (M)

MEHAN sıf. (ar. *mehân*). *Esk.* Küçümsenmiş, hor görülmüş.

◆ **Mehanen** zf. *Esk.* Küçümsenerek, horlanarak: *Nefy suretinde mahkûmen ve mehanen Girit'e gitmesi...* (Naima). [M]

MEHANET i. (ar. *mehanet*). Hakir, hor görülme, küçümsenme. (M)

MEHAR i. (fars. *mehâr*). *Esk.* Devenin burnuna geçirilen file burunluk. ‖ *Teşm. yol.* Yular, dizgin. (M)

MEHAYİF i. (ar. *havf*'tan *mehayif*, korku verenler'den). Teşk. tar. *Mehayif müfettişi*, Osmanlı hükûmetinin adalet işleriyle meşgul olmak ve halkın derdini dinlemek üzere şikâyeti çok olan yerlere özel olarak gönderdiği kadılara verilen ad. (Bunlar mahallî kadı ve naiplerden ayrı çalışır, gördükleri davaları ve yapılan şikâyetleri doğrudan doğruya Divanı Hümayuna bildirirlerdi.) [M]

MEHAZ i. (ar. *ahz*'dan *me'haz*). *Esk.* Bir eser yazarken başvurulan kaynak; bir şeyin alındığı, çıkarıldığı yer: *Memleketimizde ilk defa olarak Çin membalarına istinaden türk tarihi yazan Süleyman Paşa, bu eserinde bilhassa De Guignes'i mehaz edinmiştir* (Ziya Gökalp). *Mehazım bu kitaplardır* (Ömer Seyfeddin). [M]

MEHBİL i. (ar. *mehbil*). Anat. *Esk.* Dölyolu. ‖ Dölyatağı.

— Tıp. *Esk. İltihabı mehbil*, dölyolu veya dölyatağında meydana gelen yangı.

◆ **Mehbilî** sıf. *Esk.* Dölyolu veya dölyatağı ile ilgili olan. (M)

MEHBİT i. (ar. *hubüt*'tan *mehbit*). *Esk.* İniş yeri, inilen yer: *Sahil gunûde kütle-i deycûr, ufuk abus / Gök pür-senâb ü zıll, ona sen mehbit-i ukûs* (Tevfik Fikret). [M]

MEHBUT sıf. (ar. *habt*, yanılma'dan *mehbût*). *Esk.* Şaşıran, korkup yanlış bir davranışta bulunan. (M)

MEHCUR sıf. (ar. *hicr*'den *mehcür*). *Esk.* Uzaklaşmış, ayrı düşmüş, ayrılmış: *Yeter ki bu takarrüp, vaziyet-i umumiyeyi nazardan mehcur bırakacak derecede olmasın* (Atatürk). *Zavallı anne soluk bir lika-yı şefkattir / Bugün sekiz gün, o mehcur-ı hâb ü rahattır* (Tevfik Fikret). ‖ Bırakılmış, terk edilmiş.

◆ **Mehcuriyet** i. *Esk.* Ayrılık. ‖ Terk edilme. (M)

MEHCÜV sıf. (ar. *hiciv*'den *mehcüvv*). *Esk.* Yerilmiş, hicvedilmiş. (M)

MEHÇE i. Bk. MAYYA.

Mehçure, Mehmed Vecihi*nin (1869-1904) romanı (1895). Mehçure, sahaf Akif Efendinin iyi yetiştirilmiş ve güzel kızının başından geçen acıklı bir aşkın romanıdır. Genellikle romantik nitelikler taşıyan özentili bir üslûpta yazılmıştır. Zamanında çok okunmuş olan eserde gerçeğe uymayan anlatımlar olmakla birlikte, bazı bölümlerde gözlemlerden yararlanılarak gerçeğe uygun sahneler de vardır. O devrin ünlü mesiresi Kâğıthane ve Çırpıcı'nın tasviri başarılıdır. Yazarın, *Hikmet* adlı romanı bu eserin devamıdır. (M)

MEHD i. (ar. *mehd*). *Esk.* Beşik: *Bâziçe-i âmâl ederek hep hevesâtı / Bir mehd-i serabîde çocuklar gibi yattık* (Tevfik Fikret). *Ey mehd-i hayat, makber-i mevt* (Abdülhak Hâmid). ‖ *Mehd-i âsmanî* (veya *mehd-i mina*), gökyüzü. ‖ *Mehd-i ulyâ-yı saltanat*, padişahın annesi, valide sultan. ‖ *Mehd-i zuhur*, meydana çıkma beşiği. ‖ *Mehd-ârâ*, beşik süsleyen. ‖ *Mehd-ârâ-yi vücud olmak*, dünyaya gelmek. (M)

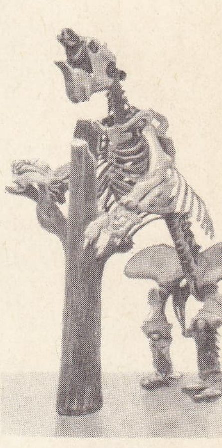

megatherium
Tabiat Tarihi Millî müzesi, Paris

MEHDEVİLER. Seyyid Muhammed Mehdî adına kurulan tarikata bağlanırlar. Seyyid Muhammed (1443 - 1504) oniki imamın sonuncusu olan Muhammed Mehdî'nin adını alarak, daha çok şia inançlarına dayanan bir tarikat kurdu. Onun düşüncelerini, inançlarını benimseyenler zamanla çoğaldılar; Ahmedâbâd ve Gucerat illerinde tekkeler, zaviyeler açtılar. Seyyid Muhammed'in Mehdî olduğunu, insanları doğru yola getirmek, din bakımından aydınlatmak için yeryüzüne indiğini, dünyaya yeni bir mutluluk getireceğini ileri sürdüler. Bu konuda, ölmediği, bir süre için göze görünmez olduğu söylenen onikinci imam Mehdî'nin adından ve onunla ilgili batınî inançlardan geniş ölçüde yararlandılar. Tarikatın sünnî inançlara dayandığını ileri süren Seyyid Muhammed Mehdî, vaizleri, dersleri ve konuşmalarıyle kısa bir süre içinde birçok kimseyi çevresinde toplamayı başardı. *Mehdevîler*, şeyhleri olan Seyyid Muhammed'in ölüleri dirilttiğine, hastaları iyi ettiğine, körlerin gözlerini açtığına, dilsizleri konuşturduğuna v.b. pek çok olağanüstü başarı gösterdiğine inanırlar; bu inançlarını her yerde yayarlardı. Kendileri gibi düşünmeyenleri düşman sayarlar, onlara *gayri mehdî* derlerdi. Mehdevîlerin kendilerine göre özel düğünleri, törenleri, ibadetleri vardır. Mehdî'nin son peygamber olduğunu, ondan sonra kimseye peygamberlik verilmeyeceğini, yeryüzündeki kötülüklerin ancak ona inanmakla, onun dediklerini yapmak ve yaymakla ortadan kalkacağını iddia ederler. Tarikat inançlarını serbestçe yayan mehdevîlerin davranışları, bazı devlet adamlarının ilgisini çekti. Tutumlarının, tarikat geleneklerinin hiç bir islâm mezhebiyle bağdaşmadığı, şia mezhebinden görünmelerine karşılık, inançlarının şia düşünceleriyle de uyuşmazlığı ileri sürüldü. Bu yüzden Gucerat sultanı Muzaffer I zamanında (1513-1526) tarikat faaliyetleri yasaklandı, yakalananlar ağır cezalara çarptırıldı; Bazıları öldürüldü. Mehdevîler, bütün bu ağır cezalar karşısında yılmadılar; tarikatlarının gelişmesine, inançlarının daha geniş çevrelerde yayılmasına çalıştılar. Kendilerini, bulundukları yerin, içinde yaşadıkları halkın dinine, inançlarına bağlı gösterdiler. İnanç bakımından *çevreye uyma* (takıyye) yolunu seçtiler. Ahmedâbâd valisi Evrengizib, 1645'te mehde-

MEGEVE
Rochebrune havaî hattı

Foto. Esso (LAROUSSE)

vîlerin gerçek inançlarını aralarına soktuğu casuslarla öğrenince, her türlü çalışmalarını, inançlarını yasakladı; tekkelerini kapattı, birçoğunu öldürttü. Buna karşılık mehdevîlerin sayısı gene çoğaldı. Başka illerde gelişme ve yayılma gösterdiler.

Mehdevîler, daha çok eski puta tapıcı çağlardan kalan, zamanla biçim değiştirerek islâm düşüncesinin içine sızan inançlara bağlıdır. Onikinci imam Muhammed Mehdî'nin mehdevî tarikatının kurucusu Seyyid Muhammed Mehdî'nin kişiliğinde ortaya çıkışı inancı, insan ruhunun ölmezliği, zamanla başka bir varlıkta, başka bir canlıda ortaya çıkacağı (tenasuh) görüşüne dayanır. Bu görüş, tek tanrıcı dinlerin ortaya çıkışıyle biçim değiştirdi; ruhların gövdelerden önce yaratıldığı, ölümsüz olduğu görüşünü savunan dini inançlarla kaynaştı. Hıristiyanlık ve Müslümanlıkla ortaya çıkan ruhun ölmezliği, ölümden sonra, geldiği yere (aslına) döndüğü inancı, eski felsefe akımlarının çoğunda, eski hint ve iran dinlerinde vardır. Mehdevîler tarafından değişik yollardan öğrenilerek benimsenen bu inançların kaynağı gene dinlerdir. Mehdevîlere göre dünya, haksızlıklarla, kötülüklerle doludur. Bunları yapanlar birtakım insanlardır. Zamanın yasaları, yönetimleri onları doğru yola getirmeğe, başkalarının hakkını yemekten alıkoymağa yetmez. Bunların önüne geçmek, insanları yuvarlandıkları kötülük, haksızlık uçurumundan kurtarmak için gökten dünya işlerini çok iyi bilen birinin, daha önce göklere çıkan, ölmeyen Mehdî'nin gelmesi gerekir. Mehdî'nin gelmesi bazı olağanüstü belirtilere bağlıdır. Bu belirtiler inançların, dinî söylentilerin bildirdiği nitelikte, kimde ortaya çıkarsa, Mehdî, o kimsenin varlığında görünüş alanına çıkar (zuhura gelir). Bütün bu olağanüstü belirtiler Seyyid Muhammed'de vardır. Öyleyse Seyyid Muhammed, din kitaplarının, günün birinde ortaya çıkacağını bildirdiği Mehdîdir, sözlerini yerine getirmek, düşüncelerini yaymak gerekir. Mehdevîlere göre insan, dünyanın durumuna, içinde olup bitenlere bakmalıdır. Kötülükler, adaletsizlikler, dinsizlikler hep kıyamet belirtileridir. İnsanların doğru yoldan çıkması, adaletsiz sultanların, devlet yöneticilerinin işbaşına gelmeleri, güçlülerin güçsüzleri ezmeleri dünyanın sonunun geldiğini gösterir. Dünyayı düzeltmek ve kötülüklerin önünü almak, insanların elinde değildir. Bunu yapmağa onların gücü yetmez. Bu yüzden, gökten gelecek kurtarıcıyı, daha önce adı bildirilen Mehdî'yi beklemek gerekir. İçinde bulunduğumuz zaman, Mehdî'nin geleceğini önceden bildiren inançlardaki zamana uygundur. (M)

MEHDÎ sıf. (ar. *hidâyet ve hüdâ*'dan *mehdi*). *Esk.* Doğru yolda olan, hidayete eren. ‖ **I.** Erkek adı.

— ANSİKL. *Mehdî* unvanı, «Allah tarafından hidayet'e erdirilen kişi» anlamıyle (başta Hz. Muhammed olmak üzere) bazı peygamberlere verilmiştir. Ayrıca, kıyamet gününden önce gökten inerek bütün insanları mutluluğa kavuşturacak, Deccal'i öldürerek yeryüzünü sonsuz bir barış ve sevinçle dolduracak olana da mehdî denir. Mehdînin ortaya çıkışı, kıyamet belirtilerinden biri sayılır. Gökten, Tanrı'nın izni ve emriyle inecek olan Mehdî, mutluluğun, insanları doğru yola getirmenin zamanı geldiğini bildirerek, yeryüzünden her türlü kötülüğü kaldıracaktır. İslâm mezhepleri arasında, özellikle oniki imam inancına bağlanan Şiaya göre Mehdî, onikinci imam olan Hasan Askerî'nin oğludur. Babası öldüğü zaman pek küçük olduğu halde onun cenaze namazını kıldırdı, sonra dünyadan el etek çekerek görünmez oldu. Buna *gaybubeti suğra* (kısa süre gözden kayboluş) derler. Mehdî'nin, bu gözden kayboluşu süresince dört naip bıraktığına, bunların aracılığıyle ümmetine buyruklar gönderdiğine inanılır. Ölümünden sonra naiplerinin de görevi bitti. Şiîler ise yüce bir imam olarak tanıdıkları Mehdî'nin ölümüne inanmazlar: imam Mehdî ölmedi, kendini gözlerden sakladı. Onu kimse göremez, bilemez. Kıyamete yakın bir zamanda saklandığı yerden çıkacak, Allah tarafından kendisine verilen görevi yerine getirecektir. Mehdî'nin bu ikinci kayboluşuna *gaybubeti kübra* (uzun süre gözden kayboluş) derler. Şiîlerin bu inançları birçok müslüman tarafından islâm dinine aykırı sayılır. (M)

MEHDÎ (Ebu Abdullah Muhammed), abbasî halifesi (öl. Masebezan 785). Halife Mansur'un oğlu. Babası tarafından Horasan valisi Abdülcebbar'ın isyanını bastırmak üzere bir orduyle Horasan'a gönderildi. Abdülcebbar'ın hapsedilmesinden sonra Taberistan üzerine yürüdü; bu ülkeyi Abbasîlere bağladı. Mansur'un ölümünden sonra halife oldu (775). Bizanslılara karşı yapılan seferleri sürdürdü. Anadolu'da Ankara'ya kadar uzanan bölge ele geçirildi. Fakat Mikhael Lakhanodrakon bir orduyle Abbasîlere karşı çıktı, Hadas kalesini yıkarak Suriye sınırına kadar uzanan bölgeyi tahrip etti. Mehdî, 782'de Bizanslılara karşı bir sefer hazırladı. Karadeniz boğazına kadar geldi. Bunun üzerine imparatoriçe Eirene anlaşma teklif etti. Her yıl müslümanlara bir miktar haraç vermeğe başladı. Fakat bir süre sonra Bizanslılar antlaşmayı bozdular. Devlet gelirinin gereksiz gösterişler için harcanması Mehdî zamanında başladı. Bu durum Abbasî halifeliğinin yıkılmasında etkili oldu. (M)

MEHDÎ (Muhammed bin Abdullah Hassan, El — denir), Somalili din ve siyaset adamı (1860-1920). Ogaden'in Bah Geri kabilesindendir. Gençliğinde din ve tasavvuf konularında incelemelerde bulundu. Mekke'ye gitti (1895). Burada Seyyid Muhammed Salih ile tanışarak taraftarları arasında yer aldı. Döndükten sonra Zulbahanta kabilesinin topraklarına yerleşti. Salihiye tarikatını yaymağa çalıştı. Bilgili ve güzel konuşan bir kimse olduğu için Ogadenler arasında kolayca taraftar kazandı. Önceleri ingiliz yöneticileriyle iyi geçinen Mehdî, 1899'da ayaklanma hareketini başlattı. Taraftarlarını toplayarak, mehdîliğini ilân etti. Ayaklanmanın bastırılması için Habeşistan'a gönderilen kuvvetler başarı kazanamadı. 1901'de Swayne yönetimindeki ingiliz kuvvetleri Mehdî'yi Farzizzin'de yenilgiye uğrattı. 1903'te İngilizler üç koldan Mehdî'ye saldırdılar; ancak isyanlar önlenemedi. Bunun üzerine İngilizlerle İtalyanlar aralarında anlaştılar; bu antlaşmaya göre Mehdî, Nugal vâdisinin İtalya'nın yönetim bölgesindeki İliğ'de oturacaktı (1905). Bir süre sonra Mehdî İngilizlerle İtalyanlara karşı küçük çapta hareketlere girişti; fakat üzerine kuvvet gönderilmedi. Birinci Dünya savaşı sırasındaki olaylar, Mehdî'nin, kuvvetinin ve siyasî nüfuzunun azalmasına yol açtı. 1920'de İngilizler, Mehdî'nin bulunduğu Taleh'e yürüdüler. Mehdî Karanla kabilesinin topraklarına kaçtı ve orada öldü. (M)

MEHDÎ (Muhammed bin Hişam), Endülüs Emevîlerinin ikinci halifesi (öl. Kurtuba 1010). 1009'da kendi taraftarlarının hazırladığı bir isyan sonunda halife Hişam'ı düşürerek Kurtuba sarayına girmeyi başardı. Medinetüzzahire şehrini yağma ederek Amirîleri tamamıyle ortadan kaldırmak istedi. Medinetüzzahire'nin kurucusu büyük hacib Mansur, onun bu hareketlerine karşı çıktı. Fakat askerleri kendisini terk ettiği için Mehdî'nin adamları tarafından yakalandı ve öldürüldü (1009). Böylece iktidara yerleşen Mehdî çok geçmeden bir isyanla karşılaştı. Berberîlerin desteklediği isyan bastırıldı. Fakat kendilerine Emevîlerden Süleyman bin Hakem'i önder seçen Berberîler, Kastilla'lılardan yardım alarak Kurtuba'yı ele geçirdiler. Mehdî Tuleytule'ye kaçtı (1009). Ertesi yıl Katalanlarla birleşerek Kurtuba üzerine yürüdü. Şehri yeniden aldı ve ikinci defa halife oldu (1010). Kısa süre sonra yakınlarının ihanetine uğradı ve amirî köleler tarafından öldürüldü. (M)

MEHDÎ (Ubeydullah, EL), ilk fatımî halifesi (909 - 934). İsmailî reislerinden iranlı şiî Abdullah bin Meymun el-Kaddâh'ın torunu olduğu sanılır. Kendisi, Fatma yoluyle Hz. Muhammedin torunu olduğunu ileri sürdü. 12. İmam Mehdî'nin kardeşi olduğu da iddia edildi. Ubeydullah'ın tahta çıkması, ihtilâlci bir dâi olan Ebu Abdullah el - Şiî'nin yardımıyle oldu. Ebu Abdullah, Kuzey Afrika'daki berberî kabileleri arasında, Şiî propagandalarına devam ettiği bir sırada Ubeydullah, Suriye'nin kuzeyindeki Selamiye'den Kayrevan'a gitti (902). Bu yolculuğu sırasında Abbasî taraftarı Benî Midrâr Berberîleri tarafından Sicilmasse'de hapsedildi. Fakat bir süre sonra taraftarı olan Beni Kitâme Berberîleri tarafından kurtarıldı; emîrliği ilân edildi (910) ve Aglebî şehri Rekkade'ye girdi. Başa geçtikten sonra ülkesinin sınırlarını genişletmek için çalışmalara başladı. Kendisinin «mehdî» olduğunu ileri sürüyordu. Fakat bu sıfatının gerektirdiği mucizeleri gösteremediği için taraftarlarını kaybetti. Aleyhinde harekete girişen kumandanı Ebu Abdullah ve iki kardeşini öldürttü (911); karışıklıkları önledi ve fatımî hanedanının dünyevî hâkimiyetini sağlamlaştırdı. Trablusgarp'taki Huvare ve Levate berberî kabilelerini yenilgiye uğrattı. Beni Kitâme berberîlerinin isyanını bastırdı; Mısır'a karşı harekete geçti. Oğlu Ebulkasım kumandasındaki ordu, Trablus'u, Barka'yı, sonra da İskenderiye'yi ele geçirdi (914). Fakat Fustat (eski Kahire) yakınlarında Abbasî valisi Munis'in emrindeki mısır ordusu tarafından durduruldu. 916'da başka bir ordu, delta bölgesine girdi, Fayyun'u yıktı; fakat yine aynı yerde durduruldu. Bu sırada Mehdî'nin ülkesi, Mısır sınırından Fas'taki İdrisî beyliğine kadar uzanıyordu. Denizde de kuvvetli olan Mehdî, 926'da başkentini, Kayrevan'dan Tunus kıyılarında kurduğu El-Mehdiye şehrine taşıdı. Ölümünden sonra yerine oğlu Ebulkasım geçti. (M)

MEHDÎCİLİK i. (imam *Mehdî*'nin adından *mehdîci* > *Mehdîci-lik*). İslâm dininde, oniki imamdan biri olan Mehdî'nin ölmediğine, günün birinde yeniden dünyaya dönerek insanlara adalet dağıtacağına, kötülüklere son vereceğine inananların tuttuğu yol. Bk. MEHDEVÎLER. (M)

MEHDÎ HAN (Mirza Muhammed bin Muhammed Nasir Esterâbâdî), iranlı tarihçi (XVIII. yy.). İran tarihinin en karışık devrinde başa geçen Nadir Şah, doğu ve batı sınırları arasında savaşırken Mehdî Han da onunla birlikte bulundu. Bu sırada kendisine vakanüvislik, emirlerin ve fermanların yazılması gibi görevler verildi. Bunun yanında İncil'i Farsça'ya tercüme etmekle görevlendirilen ermeni rahiplerine yardım etti ve bir de Çağatayca-Farsça lûgat hazırladı. Nadir Şah'ın hizmetine girdiği tarih belli değildir. Hükümdarın öldürülmesine kadar bu görevde kaldı (1747). Nadir Şahın Türklerle yaptığı anlaşmadan sonra elçilik göreviyle İstanbul'a gönderildi. Mehdî Han ve arkadaşları, yolculukları sırasında Bağdat ve Meşhed'i ziyaret ettiler. Bu sırada Nadir Şahın öldürülmesiyle İran'da karışıklıklar çıktı; Mehdî Han Bağdat'ta oturmak zorunda bırakıldı. Büyük bir dilci ve nesir ustasıydı. Eserleri: ***Tarih-i Cihanküşa-yi Nadirî*** (Nadir Şahın Dünyayı Tanıtan Tarihi); ***Dürre-i Nadirî*** (Nadirî'nin İncileri); ***İnşa*** veya ***Münşeat; Tarih-i Ruzane-i Nadir Şah*** (Nadir Şahın Günlük Tarihi); ***Senglah*** (Taşlık); ***Mabeni-ül-Luğa*** (Sözün Yapıları); ***Zevahir-üt-Tabiiye*** (Tabiattan Görünüşler). [M]

MEHDÎLER, Sudan'da 1881'de Mehdî Muhammed Ahmed (1843-1885) tarafından kurulan bir tarikata bağlananlar. (M)

MEHDÎ LİDİNİLLAH, Yemen zeydî imamlarından bazılarının adı ve unvanı. Zeydiyenin kurucusu El-Hadi Yahya'nın soyundan gelen İmam el-Mütevekkil; Seda, Necran, Zebid ve Sana'yı ele geçirdi. 1134'-1170 Yılları arasında, Zeydîler içinde Mehdî Lidinillah Ahmed adını taşıyanlar şunlardır: 1. AHMED BİN EL-HÜSEYİN, dağlık Huzur bölgesinde Sula'da imamlığını ilân etti (1248). Fakat Nureddin'e yenildi; Sula kuşatıldı. Nureddin'in ölümü Ahmed'i bu kötü durumdan kurtardı. Bir süre sonra, Beni Hamza'nın başkanı Ahmed ile anlaşarak onunla birlikte 1250'de Sana'yı ele geçirdi. Yönetimini güneyde Zamar'a kadar genişletti. Bir yıl sonra Sana'yı bırakmak zorunda kaldı. Biraş kalesi yüzünden Esad el-Din ile arası açıldı. Esad el-Din, El-Muzaffer tarafına geçti. Şemsüddin, Resulî'lerin yardımıyle Seda'da imamlığını ilân etti. Mehdî'nin elinde hükümdarlığının başlangıcındaki yerler

Mehmed I (Çelebi), Topkapı Sarayı Müzesi
Portre galerisi, İst.

Mehmed I'in diğer bir portresi
Topkapı Sarayı Müzesi Portre galerisi, İst.

Mehmed II (Fatih) Lokman'ın minyatürü Kıyafet-i İnsaniye fi Şemail-i Osmaniye, Üniversite Merkez kütüphanesi, İstanbul

Mehmed II, Ferrara'nın eseri Topkapı Sarayı Müzesi Portre galerisi, İstanbul

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

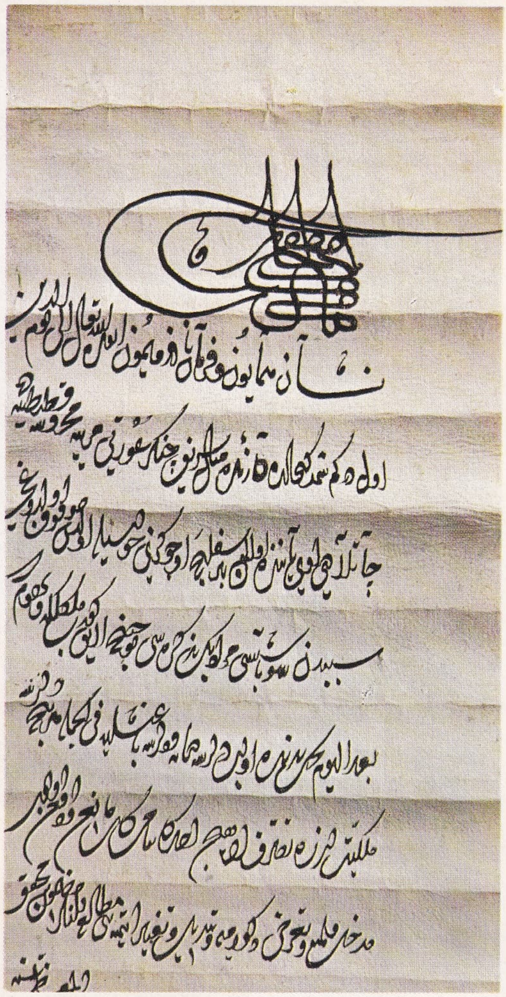

Mehmed II'nin tuğrası
Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv dairesi, İst.

Mehmed II, Bellini'nin eseri, Topkapı Sarayı Müzesi Portre galerisi, İst.

Mehmed II'nin türbesi, İstanbul

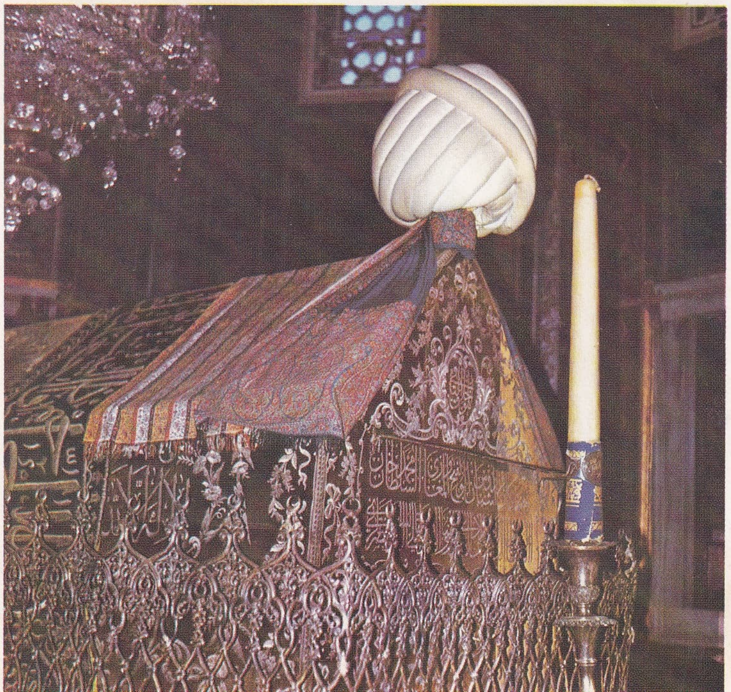

Mehmed II'nin doğduğu sanılan ev, Bursa

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

MEHMED III

Mehmed III, Topkapı Sarayı Müzesi Portreler gelirisi, İst.

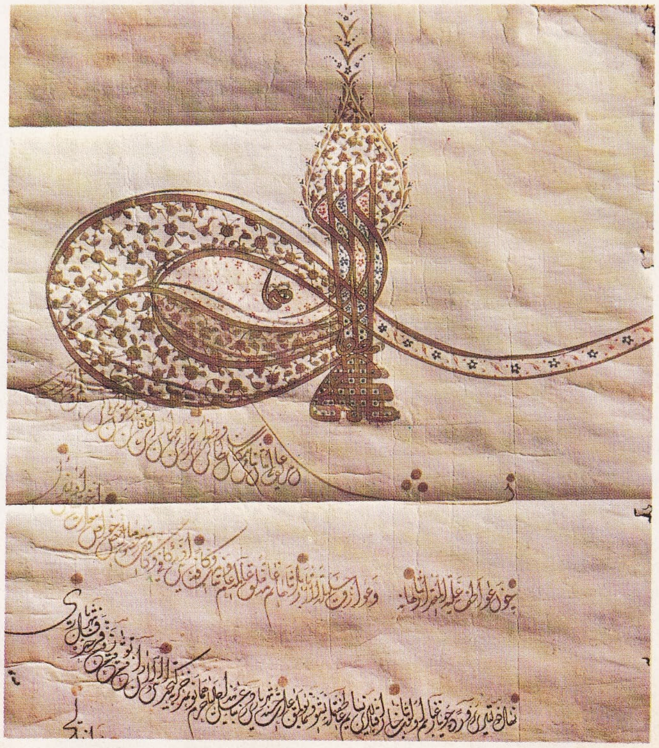

Mehmed III'ün tuğrası Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv dairesi, İstanbul

Mehmed III'ün kaftanı Topkapı Sarayı Müzesi Padişah Elbiseleri seksiyonu, İstanbul

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

MEHMED IV ve V

Mehmed V (Sultan Reşad)
Topkapı Sarayı Müzesi Resim galerisi, İst.

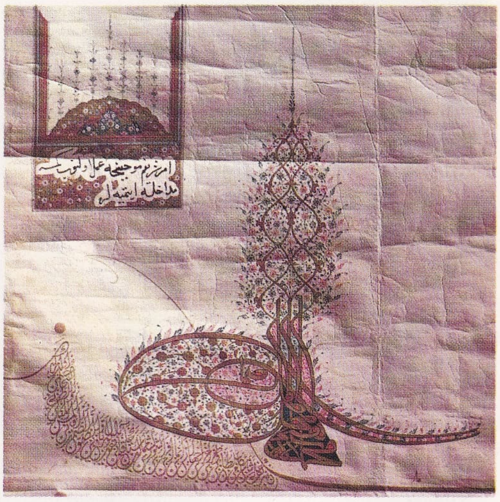

Mehmed IV'ün (Avcı Mehmed) tuğrası
Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv dairesi, İst.

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

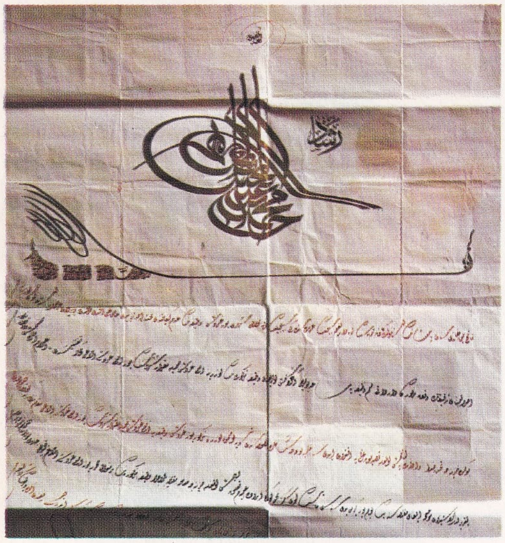

Mehmed V'in tuğrası
Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv dairesi, İst.

Mehmed IV (Avcı Mehmed)
Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv dairesi, İst.

kaldı. Bir yıl sonra görevini iyi yapamadığı gerekçesiyle tahttan indirildi. Bir süre sonra askerleri de onu bıraktı. 42 Yaşında öldürüldü. Mezarı Zeydîler için bir hac yeri oldu. *Dava* ve *Halife* adlı eserleri vardır. 2. AHMED BİN YAHYA BİN EL-MURTEZA (?-1437). Bozulan yönetimi düzeltmek isteyen bilginler Ahmed bin Yahya'yı imam seçtiler. İmam seçildiği gece ona karşı çıkan kadı El-Devvari, kendi adayının tanınmasını sağladı. Bunun üzerine Ahmed bin Yahya, Doğu Hemdanların bir kolu olan Beni Şıhab'ın yanına gitti. Eski imamın oğlu El-Hadi bin el-Müeyyed ile ibni Abil Fezail'den yardım gördü. Düşmanlarının baskısı karşısında teslim olmak zorunda kaldı; Sana'ya götürülerek 7 yıl hapsedildi. Ahmed bin Yahya'dan sonra (1516) Türkler Yemen'i ele geçirdiler. Ahmed bin Yahya'nın kelâm, fıkıh, şiir, mantık ve dilbilgisiyle ilgili eserleri vardır. 3. AHMED BİN EL-HASAN BİN EL-KASIM (?-1618), 1641'de Zamar'ı kuşattı. İsmail'in yönetimi sırasında Sula ve Cebel Vusab'da savaştı. İsmail adına Hadramut'u ele geçirdi (1659-1660). İsmail'in ölümü üzerine imam oldu. Amcasının oğlu Muhammed el-Müeyyed onun elinden imamlığı aldı. Ölümünden sonra yeniden aile kavgaları başladı. (M)

MEHDİYE, Fas'ta (Rabat ili) yer, Sebu ırmağının ağzında; 1250 nüf. XVI.yy. da Portekizlilerin, XVII. yy.da da İspanyolların işgal ettiği eski kartaca ticaret acentesi Mehdiye'de, Molla İsmail tarafından yaptırılan kasaba vardır. (L)

MEHDİYE, Tunus'lu (Sus ili) şehir, denize uzanan kayalık ve dar bir yarımadada; 10 800 nüf. Mehdiye, 912'de fatımî Halifesi Ubeydullah el-Mehdî tarafından eski bir fenike (sonra roma) ticaret merkezinin yerinde kuruldu. Önemli bir müstahkem mevki ve işlek bir ticaret limanı olan Mehdiye'nin tarihi oldukça hareketli geçti: XII. yy.'da Norman'lar, XVI. yy.'da İspanyollar tarafından işgal edilen şehir, Turgut Reisin üssü oldu. Şehirde birçok eski anıt vardır: güzel bir cami, bir eski çağ limanının yıkıntıları. Denizden 6 km içeride M.Ö. I. yy.dan kalma, atina sanat eserleriyle dolu «Mehdiye Kadırgası» bulunmuştur. Balıkçı limanı ve önemli el sanatları merkezi (dokumacılık, kumaş). Balık konserveciliği. (L)

MEHDİYE, Muhammed Ahmed Mehdî'nin kurduğu tarikat (1881). Mehdî'nin tarikatı önce Peygamberin sünnetlerine uydu. Bir süre sonra değişik bir nitelik kazandı; askerî bir kuruluş özelliğine büründü. Cihat, islâmın beş şartından biri olan hacdan üstün sayıldı. Mehdî'nin kurduğu tarikatın ilkeleri islâm dininin ana görüşlerine, çok yalın tasavvuf kurallarına dayanıyordu. Mehdîlerin tutumu çağdaş medeniyetin görüşleriyle bağdaşmıyordu. Bilimi hor görmeleri, bütün tefsir kitaplarının yakılmasını istemeleri, aydınları onlardan uzaklaştırdı. Onlara göre, Kur'an'dan başka ancak Mehdî'nin bildirileri geçerlidir. Birçok kararlarında süs, musikî, tütün, şarap, özellikle kutsal makamlara karşı koymalarında Zeydiliğin, sonra da bunun yerini alan Vahhabîliğin etkisi vardır. Mehdî'nin çevresinde dört halifesi vardı, en yakın El-Taâişî idi ve en kötü etkiyi de o yapıyordu. Tarikatta görülen asıl yenilik Kelimei şehadete eklenen parçalardır. Bunun erkânı şöyledir: 1. selât; 2. cihat; 3. Allah'ın emirlerine itaat; 4. kelimei şehadetin genişletilmesi; 5. Kur'an okumak; 6. ratıb (Zikr terimleri mecmuası okumak.) Günlük yaşayışa dayanan mehdiye, insanlar arasında eşitlik ve birliği sağlıyordu. Bu yüzden kölelerle köle tacirleri aynı safta savaştılar. Mehdiye dünya hâkimiyeti ilkesi üzerine kuruldu; Sudan'ın fethinden sonra, sıra Mısır, Mekke, Suriye ve İstanbul'a gelecekti. (M)

Mehdiye camii, Tunus'ta, Mehdiye şehrinde, Fatımîler devrinde yapılmış cami. Bugün yalnız mihrabın bazı kalıntılarıyle avluya geçit veren kapı revakı kalmıştır. Genişletilmiş orta sahnın sağında ve solunda dörder sahın, her iki ucunda da kayrevan tipine uygun birer kubbe vardır. Avlu, revaklarla çevrilidir. Minare, dış duvarın güneybatı yönündedir. Revaklı avluya, dışarıdan bir çıkıntı olarak görünen, bir kapı revakından girilir. Roma zafer taklarını hatırlatan revakın at nalı şeklinde bir kemeri vardır. Yine at nalı kemerli nişlerle süslüdür. (M)

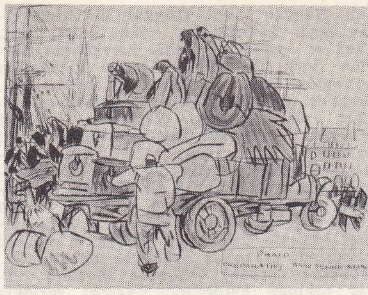

Mathurin MEHEUT Saint-Malo'da «Yeni Dünya'ya Hazırlık» Cabinet des Estampes, Paris

Mehdiye savaşları, Mehdîlerin Mısır'daki hıdivler ve ingiliz birliklerine karşı Seykân ve Hartum'da yaptıkları savaşlar (XIX. yy. sonları). Muhammed Ahmed 1881'de Mehdî olarak ortaya çıkınca, ona karşı hükûmetin Ebussuud kumandasında gönderdiği kuvvetler Mehdîler tarafından yenilgiye uğratıldı. Bu sırada Mısır'da İngilizlere karşı başlayan Arabî isyanı yüzünden, hükûmet ciddî tedbirler alamadı. Bu yüzden Mehdîler üzerine yollanan Faşoda valisi Reşid Paşa, Yusuf Paşa el-Şallâbî ve İngiliz Hicks Paşanın kumandasındaki birlikler başarılı olamadılar. Şeykân yakınında yenildiler. Böylece Mehdîlik, Kordufan ve Bahrel-Gazâl üzerinden Doğu Sudan'a kadar yayıldı; Sevakin'de evvelce köle ticareti yapan Osman Diğna da Muhammed Ahmed'in hizmetine girdi. Fakat Mehdî'nin batıya doğru genişlemek, El-Sünûsî ve Fas ile anlaşma teşebbüsü, sonuç vermedi. 1884'te Hartum'a karşı yaptığı bir saldırıyle İngiliz generali Gordon'un koruduğu şehri aldı (1885) ve burada öldü. Yerine Abdullah geçti. Mehdîler ingiliz generali Kitchener tarafından ortadan kaldırıldı (1898). [M]

MEHDUM sıf. (ar. *hedm,* yıkma'dan *mehdum*). *Esk.* Yıkılmış, harap olmuş. (M)

MEHD ZEHEB, Suudî Arabistan'da yer. Hicaz'da, Medine'nin güneydoğusunda. Bir amerikan şirketi tarafından işletilen altın ve gümüş ocakları. (L)

MEHEB i. (ar. *hebib,* rüzgâr'dan *mehebb*). *Esk.* Rüzgârın estiği yer. (M)

MEHENK i. Bk. MİHENK.

MEHERE çoğl. i. (ar. *māhir*'den *mehere*). *Esk.* Hünerli kimseler, üstatlar. (M)

Meherkapı veya **Çobankapı,** Van yakınlarında Urartulara ait kutsal alan. Tabiî bir kaya yüzünün kapı şeklinde işlenmesiyle meydana getirilmiştir. Bu kaya hücresi üzerinde urartu çivi yazısıyle urartu tanrılarının tam bir listesi ile krallığın Menua ve İşpuini zamanındaki sınırları gösterilmiştir. Bu bölgede henüz araştırma yapılmadığı için Meherkapı'nın hangi amaçla meydana getirildiği belli değildir. Bir açık hava tapınağı olduğu sanılmaktadır. (M)

MEHEUT (Mathurin), fransız ressamı ve gravürcüsü (Lamballe 1882- Paris 1958). Deniz, bitki ve orman resimlerinin yeraldığı birçok albüm hazırladı. Tablolarında Bretagne hayatını işledi. Ayrıca Loti'nin ve Chateaubriand'ın bazı kitaplarını resimledi. Gemiler, özel oteller, dükkânlar ve özellikle Pittsburgh'daki Milletler salonunu dekore etti. (L)

MEHİB sıf. (ar. *heybet*'ten *mehib*). *Esk.* Cüsseli, heybetli, iri, büyük. || Korkunç, tehlikeli: *Ben o seyyaha benzerim ki mehib / Çölde şemsin şuâ-i suzanı / Yakarak gözlerimde elvânı* (Tevfik Fikret).

◆ İ. Zool. *Esk.* Arslan. (M)

MEHİL veya **MEHL** i. (ar. *mehl*). *Esk.* Bir işe zaman bırakma, vade, vakit. *Eşanl.* MÜHLET. || *Mehil vermek,* zaman bırakmak. || *Alâ-mehlin,* vaktinde. (M)

MEHİL sıf. (ar. *hevl*'den *mehil*). *Esk* Korkunç, korku veren (yer). [M]

MEHİN sıf. (ar. *hevn*'den *mehin*). *Esk.* Hor, aşağı, önemsiz. (M)

MEHİRE sıf. (ar. *mihr*'den *mehire*). *Esk.* Nikâh bedeli çok olan (kadın). || [M]

MEHİRE sıf. (ar. *meharet*'ten *mehire*). *Esk.* Usta, çok mahir (kadın). || i. Kadın adı. [M]

MEHL i. Bk. MEHİL.

MEHLEKE veya **MEHLİKE** i. (ar. *helāk*'-tan *mehleke* veya *mehlike*). *Esk.* Tehlikeli yer: *Onlar mağrurane hareket ederek kendilerini mehlikeye düşürdüler* (Cevdet Paşa). || Helâk olunacak iş. (M)

MEHLİKA blş. sıf. (fars. *meh,* ay ve *likā,* yüz'den *meh-likā*). *Esk.* Ay yüzlü, güzel: *Evet bu şir-i ter ol mehlikaya aittir / Hayır bu zulmetin ol mehlikaya nisbeti yok* (Tevfik Fikret). *Ateş-i aşkın senin ey mehlika* (Ahmed Rasim). || İ. Kadın adı. (M)

MEHLİKE i. Bk. MEHLEKE.

MEHMAEMKEN zf. (ar. *meh-mā emken*). *Esk.* Mümkün olabildiği kadar. (M)

MEHMED i. Bk. MEHMET. MUHAMMED.

MEHMED, türk şairi ve bilgini (öl. 1747 Diyarbakır). Çerkezzadeler ailesindendir. Vâkidî'nin *Fütuh-üş-Şam* (Şam İlinin Alınması) adlı eserini türkçeye çevirdi. Yazma dergilerde şiirleri vardır. (M)

MEHMED I ÇELEBİ (Gıyaseddin), türk padişahı (? - 1421) [hük. 1412-1421]. Yıldırım Bayezid'in üçüncü oğlu. Annesi Devlet Hatundur. Çocukluğunda yaycılıkla uğraştığından *Kirişçi* lakabını aldı. Babasının sağlığında Amasya sancakbeyi oldu (1391). Ankara savaşında (1402) yedek kuvvetlerin başında bulundu. Osmanlı ordusu bu savaşta yenilince, birlikleriyle önce Bolu taraflarına çekildi; sonra Amasya'ya döndü, orada yerleşti. Timur'un Anadolu'yu ele geçirerek eski Anadolu beylerine geri verdiği bir sırada, Amasya'da yerleşen Mehmed Çelebi, siyaset ve askerlik alanında başarılı çalışmalara başladı. Önce Amasya'ya hâkim olmak isteyen Kara Devletşah'ı bir baskınla yok etti; Niksar'ı kuşatan Kubadoğlu Ali Beyi yenerek, Tokat bölgesinin en kuvvetli türkmen beyi İnaloğlu İbrahim üzerine yürüdü. Yakın adamı Bayezid Paşanın çalışmaları sonunda Sıvas, Tokat ve Amasya bölgelerine hâkim olan Mehmed Çelebi (1403), o sırada Anadolu'da Timur ile anlaştı ve onun yüksek hâkimiyetini kabul ederek ortaklaşa para bastırdı. Timur'un Anadolu'dan ayrılışından sonra Bayezid'in oğulları arasında başlayan saltanat mücadelesine karıştı. Bursa'yı elinde bulunduran kardeşi İsa Çelebi'ye başvurarak, Anadolu'yu aralarında bölüşmelerini teklif etti; bu isteği reddedilince, onu Ulubad'da yendi (1404). Yanında bulunan ünlü Ayna Bey Subaşı ile İsa Beyin adamı Şah Timurtaş Paşa bu savaşta öldüler. Bu savaştan sonra Bursa'ya giren Mehmed Çelebi, hükümdarlığını ilân etmesine rağmen, Timur adına para bastırdı. Babasının Germiyanoğlu Yakup Beyin yanında bulunan cesedini getirterek Bursa'daki camiinin yanına gömdürdü. Bu sırada Bizans imparatoru Manuel II'nin yanına çekilen ve oradan Edirne'ye giderek kardeşi Süleyman Çelebi ile birleşen öteki kardeşi İsa Çelebi, kuvvetli bir ordunun başında Bursa'ya yürüdü. Mehmed Çelebi, kendisine bağlı kalan bursalıların yardımıyle İsa Çelebi'yi yendi; ikinci saldırıda Eskişehir taraflarında yakalatarak öldürttü. Bunun üzerine önce İsa Çelebi ile birleşen Aydınoğlu, Menteşeoğlu ve Germiyanoğlu beylikleri, Mehmed Çelebi'nin hâkimiyetini tanımak zorunda kaldılar; karşı koymak isteyen Saruhanoğlu Hızırşah Bey ise öldürüldü. Böylece Anadolu'nun bir kısmına hâkim olan Mehmed Çelebi Edirne'de bulunan kardeşi Süleyman Çelebi ile mücadeleye hazırlandı. Ancak, daha önce kuvvetli bir ordunun başında Anadolu'ya geçen (1405) Süleyman Çelebi Bursa'yı alarak Mehmed Çelebi'yi yendi. Bunun üzerine Amasya'ya çekilen Mehmed Çelebi, mücadeleden vaz geçmedi. Ertesi yıl kardeşiyle Yenişehir ovasında çarpıştı; yenilince Amasya'ya çekildi. Kardeşini, Edirne'ye dönme zorunda bı-

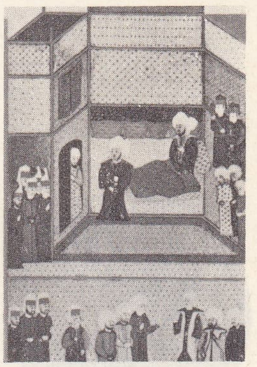

Çelebi MEHMED I'in ölümünün ordudan gizlenmesi (Hünername adlı eserden)

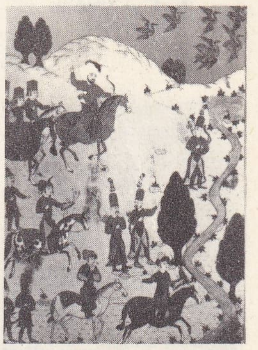

Çelebi MEHMED I Karaman seferine giderken Kızılırmak kenarında avlanıyor (Hünername adlı eserden)

Çelebi MEHMED I aynı yıl iki sefer sebebiyle yeniçerilere bahşiş dağıtıyor (Hünername adlı eserden)

Foto. LAROUSSE ; N. Erkılıç (MEYDAN)

Çelebi MEHMED I
(Fatih ve Fütûhatı adlı eserden)

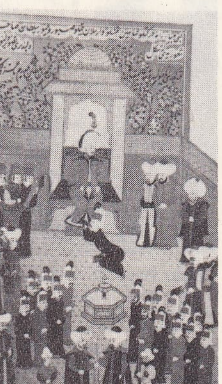

Çelebi MEHMED I'in Bursa'da tahta çıkışı
(Hünername adlı eserden)

Çelebi MEHMED I Eflak seferine giderken Rusçuk'ta bal çalanları cezalandırıyor
(Hünername adlı eserden)

rakmak için Karamanoğlu Mehmed Bey II ile ona karşı anlaştı (1409); öteki kardeşi Musa Çelebi'yi de ona karşı Rumeli'ye gönderdi. Musa Çelebi'nin, Rumeli'de kendini hükümdar ilân etmesi üzerine, Süleyman Çelebi, Anadolu'yu bırakarak Rumeli'ye geçmek zorunda kaldı. Süleyman Çelebi'yi öldürerek Edirne'de hükümdarlığını ilân eden Musa Çelebi (17 şubat 1411), Mehmed Çelebi'ye başkaldırdı. Mehmed Çelebi, kardeşi Musa Çelebi'ye karşı Manuel II ile anlaştı. Bunun üzerine Musa Çelebi, İstanbul'u kuşattı; Manuel II, Mehmed Çelebi'yi Rumeli'ye geçirerek İstanbul kuşatmasını kaldırttı. Mehmed Çelebi önce İstanbul'a geldi. Sonra (ekim 1412'de) Çatalca yakınlarında, İnceğiz'de Musa Çelebi ile savaştı. Fakat yenildi. Buna rağmen Manuel II ile işbirliği yaparak yeniden İncuez'e geldi ve Musa Çelebi'ye karşı tekrar savaşa girişti; Rumeli beylerinin kendisini desteklemeleri üzerine kardeşini yendi. Ardına düşerek Niş ve Morava'da ona yetişti. Sofya'nın güneyinde bulunan Samakov kasabası yakınında Çamurlu sahrasında onu ikinci bir savaşta yenerek öldürttü (5 temmuz 1413). Böylece *nizamı âlem* (bk. NİZAMI ÂLEM) için kardeşini feda eden Mehmed Çelebi, Edirne'de hükümdarlığını ilân etti. Musa Çelebi'nin beylerbeyi olan Mihaloğlu Mehmed Beyi tutuklattığı gibi Musa Çelebi'nin kazaskeri Simavna kadısı oğlu Şeyh Bedreddin Mahmud'u da İznik'te oturma zorunda bıraktı. Bundan sonra, Anadolu'ya geçen Mehmed Çelebi, Rumeli'den kaçan Musa Bey taraftarı İzmiroğlu Cüneyd Bey üzerine yürüdü; Menemen, Kayacık ve Nif (Kemalpaşa) kalelerini aldı, İzmir kalesini kuşattı. Cüneyd Beyin davranışlarından kaygılanan çevrenin türk ve hıristiyan beylikleri de donanmalarıyle İzmir kuşatmasına katıldılar. Rodos, Midilli ve Sakız adalarındaki hıristiyan donanmaları yanında Menteşe donanması da Mehmed Çelebi ile işbirliği yaparak İzmir'in alınmasında yardımcı oldu. Mehmed Çelebi, gene İzmir körfezinde Rodos şövalyeleri tarafından eski *Gâvur İzmir* kalesinin yerinde yaptırılmakta olan yeni kaleyi de yıktırdı. Ancak, şövalyelerin osmanlı hâkimiyeti altında bulunan Menteşe ilindeki Halikarnas'ta (Bodrum) Petronion kalesini yapmalarına izin verdi. Aynı zamanda annesinin ricası üzerine affettiği İzmir sancak beyi Cüneyd'i, Niğbolu sancak beyliğine getirdi. Onun yerine de Bulgar kralı Susmanos'un (Şişman) müslüman olan oğlu Süleyman'ı tayin etti (1413). Mehmed Çelebi'nin bu son tutumu üzerine, Cenevizlilerin Ege kıyılarında bulunan kolonilerinden Foça, Midilli ve Sakız adaları iktisadî alanda Osmanlılarla daha sıkı bağlantılar kurdular. Mehmed Çelebi, bu seferden sonra, Bursa'ya döndü. 1414'te Bursa'yı yakarak çekilen Karamanoğlu Mehmed Bey II'nin üzerine yürüdü. Daha önce Musa Çelebi ile birleşerek vergisini vermeyen Eflak beyi Mirçe'yi (Mircae Cel Matran) Yergöğü yakınında yendi. Mirçe, üç yıllık vergisini ödediği gibi oğlunu da rehin olarak gönderdi (1416). Mehmed Çelebi zamanında Venediklilerle ilk deniz savaşı yapıldı. 1415'te Çalı Bey emrinde Gelibolu'dan ayrılan bir osmanlı donanması, Venedikliler tarafından Türk ticaret gemilerine yapılan saldırılara karşılık olmak üzere Andros, Paras ve Milos adalarına saldırdı, birkaç venedik gemisini esir aldı. Ertesi yıl Pietro Loredano kumandasında Laspeki önüne gelen bir venedik donanması esir edilen gemilerin geri verilmesi isteğinde bulundu. 29 Mayıs 1416'da Marmara adası ile Gelibolu yöresinde büyük bir deniz savaşı oldu. Gelişme döneminde olan osmanlı donanması yenildi. Çalı Bey şehit düştü. İmparator Manuel II'nin aracılığıyle her iki taraf anlaştı (1417). Öte yandan Mehmed Çelebi, Sinop ve Kastamonu beyi olan İsfendiyar Beyi destekledi. Bu bey, Osmanlıların Karaman ve Eflak seferlerine, oğlu Kasım Beyi göndererek katıldı. Sonradan, Kasım Beyin tarafını tutan Mehmed Çelebi, İsfendiyar Bey üzerine yürüdü; Kastamonu ile Küre dışında Tosya, Çankırı ve Kalecik'i aldı (1416). Mehmed Çelebi, Canik bölgesinde meydana gelen olaylara da karışarak Cenevizliler elinde bulunan *Kâfir Samsun*'u aldı. Bundan sonra, Osmanlı devletini sarsan Şeyh Bedreddin'in isyanı olayı çıktı. Dinî ve sosyal bir ihtilâl hareketinin başı olan Şeyh Bedreddin, üzerine gönderilen kuvvetlere karşı koyamadı ve teslim oldu. Serez'de bulunan Mehmed Çelebinin emriyle kurulan ulema divanında «cemiyet nizamını» bozmakla suçlandırılarak Serez pazarında asıldı (mart 1420). [Bk. SİMAVNALI BEDREDDİN.] Mehmed Çelebi, Şeyh Bedreddin olayından sonra Ulahlardan ve Niğbolu sancakbeyi Cüneyd Beyden yardım gören ve Timur'un yanından dönen, kardeşi Mustafa Çelebi'nin Tesalya ve Selânik çevresinde çıkardığı isyanlarla uğraştı. (Bk. MUSTAFA ÇELEBİ.) Düzmece Mustafa olarak tanınan kardeşinin isyanını zorlukla bastıran Mehmed Çelebi, Anadolu'ya dönerken bir süre İstanbul'un Tophane kıyılarında kaldı. Manuel II ile Üsküdar'a geçti; sonra Edirne'ye döndü. Bir av sırasında yaralandı. Bunun üzerine büyük oğlu Amasya valisi Murad'ı yanına çağırdı. Ertesi gün hastalığı ilerledi ve öldü (haziran 1421). Tahnit edilerek Bursa'ya getirilip cesedi Yeşil türbeye gömüldü. Mehmed Çelebi, Bursa'da cami, medrese, imaret ve Yeşil türbe adı verilen binaları yaptırttı. 1419'da bitirilen bu binaların mimarı, vezir Hacı İvaz Paşadır. Türbesinin karşısında bulunan medresesi bugün müzedir. Cami ve türbesindeki çiniler ve ağaç oymalar değerli sanat eserleridir. Ayrıca, Edirne'de de bir cami (Camii Atik) yaptırdı. Bu camiye vakıf olmak üzere bir bedesten kurdurdu. Amasya'daki Şehzade türbesini yaptırdı (1410). Mehmed Çelebinin en büyüğü Murad (Murad II) olmak üzere Mustafa, Kasım, Ahmed, Yusuf ve Mahmud adlarında altı oğlu ile yedi kızı oldu. Mehmed Çelebi; Fetret devri (1402-1412) denilen en tehlikeli bir zamanda devleti bölmek isteyen kardeşlerini ortadan kaldırarak Osmanlı devletini yeniden kurdu. Onun usta bir siyaset adamı ve iyi bir asker olarak Osmanlı devletini ikinci defa kurduğu Doğu ve Batı kaynaklarınca kabul edilir. (→ Bibliyo.) [M]

MEHMED II FATİH (Fatih Sultan Mehmed denir), [*Ebulfeth*], türk padişahı (Edirne, 1432 - 1481). Murad II'nin oğlu. 1432 Martında bir pazar günü Edirne'de doğdu. 11 Yaşında Manisa'da valilik yaptı. 1443'te Amasya valisi olan ağabeyi Alâeddin Ali Çelebi ölünce, tahtın tek vârisi oldu. 1444'te Macarların sebep olduğu buhran sırasında Murad II, oğlu lehine tahttan çekildi, yerine Mehmed II sultan oldu; fakat buhranı yatıştıramadı; bunun üzerine Murad II, Varna'ya doğru ilerleyen Haçlıları karşılamak üzere ordunun başına geçti; Haçlıları Varna'da yendi. Bununla birlikte, Edirne'de kalan Mehmed'in saltanatı devam etti; yazılan fetihnamelerde onun ismi anıldı. Genç padişahın saltanatı 1446'ya kadar sürdü ve bu tarihte, yeniçerileri isyana zorlayan Çandarlı Halil Paşanın çabasıyle tahttan indirilerek yerine yine babası, tahta getirildi, Mehmed II, Manisa'ya gönderildi. Bu yüzden, Mehmed'in kudreti hakkında birtakım şüpheler uyandı; 18 şubat 1451'de, ikinci defa, babasının ölümüyle tahta çıktığı zaman Batılılar gibi Bizanslılar da yeni ümitlere kapıldılar; aynı yıl, Francesco Filelfo, Fransa kralı Charles VII'ye gönderdiği mektupta: «Batılılar, Osmanlı devletine son darbeyi vurmak zamanının geldiğine inanıyorlar» diyordu. Mehmed II, iş başına geçtiği bu sırada yeni bir buhranla karşılaştı. Bizanslılar, Çorlu'ya kadar olan toprakları ele geçirdiler ve Orhan Çelebiyi saltanat müddeisi olarak ilân ettiler, tahsisatının da 300 000 akçeye çıktığını açıkladılar. Öte yandan Karamanoğlu İbrahim Bey, Akşehir ile Seydişehir'i zaptetti: Sırplar, Mehmed'in tahta geçtiği sırada (memleketine) gönderdiği analığı Mara Sultanın masraflarına karşılık bazı kaleleri istediler. Mehmed II, bu buhrana karşı koymak için bazı tavizler verdi. Mara Sultanın masraflarına karşılık Alacahisar'ı (bugün Kruşvac) Sırplılara bıraktı; Bizanslıların isteğini uygun karşıladı; Venediklilerle 10 eylül 1451'de yapılan anlaşmayı yeniledi; Macarlarla 20 kasım 1451'de üç yıllık bir mütareke imzaladı. Bununla birlikte, Bizans'ın etkisinde kalarak genç padişahın tutumu hakkında yanılış sonuca varan Batılılar, Çanakkale boğazını kuşattılar; fakat, çok geçmeden, yanıldıklarını anladılar. Anadolu'ya geçen Mehmed II'nin ardından gelen Bizans elçilerinin yeni isteklerde bulunmaları ve onu, Orhan Çelebiyi salıvermekle tehdit etmeleri aleyhlerine oldu; çünkü buna Mehmed II'nin tepkisi, İstanbul fethinin başlangıcı sayılır. Karamanoğlu İbrahim Bey ile anlaşarak Edirne'ye dönen Mehmed II, Yeniçeri ocağını yeni bir düzene sokarak, malî ıslahat yaptıktan sonra, Çandarlı Halil Paşaya, yapacağı harekâtı sırasında bir üs olarak kullanmak, Karadeniz'den gelecek gemilerin İstanbul'a gelmesini önlemek amacıyle, eski hisarın (Anadoluhisarı) tam karşısına yeni bir hisar yapmasını emretti. Karadeniz boğazının türk denetimi altına girmesi amacını güden bu hisar, Çandarlı Halil Paşa, Şehabeddin Paşa, Zaganos Paşa ve Saruca Paşanın çabalarıyle şubat-ağustos 1452 arasında yapıldı. Boğazkesen (Rumelihisarı) de denilen hisarın yapımına ordu ve donanma ile gelen Mehmed II de katıldı; burç ve surlarının yapımını denetleyerek, askerî ve işçiyi teşvik etti. Hisarın bitirilmesi üzerine türk kuvvetleri, 1452 sonbaharında Turhan Bey oğulları emrinde Mara'da harekete geçerek Bizans imparatoru Konstantinos Dragases'in Mystra ve Patras'ta bulunan kardeşleri despot Demetrios ile Thomas'a baskı yaptılar; Edirne'de bir divan toplayan Mehmed II de İstanbul'un fethini görüştü. Zaganos ve Şehabeddin Paşalar, genç padişahı destekleyerek İstanbul'un fethini istediler. Fakat Çandarlı Halil Paşanın önderliğindeki muhalif grup, surların sağlamlığını, Batının müdahalesini ileri sürerek Mehmed II'ye karşı çıktılar. Sonunda, çoğunluğa uymak zorunda kalan bu grup, daha sonra gene güçlükler çıkardı.

Mehmed II, savaş kararı üzerine Boğazkesen hisarı dizdarı Akçaylı Mehmed Beyi göndererek İstanbul kapıları yakınındaki mallara ve sürülere el koydu. Bunun üzerine İmparator İstanbul'un kapılarını ördürdü; surları tamir ettirdi. Ağustos sonlarında 50 000 kişilik bir kuvvetle İstanbul surları önüne gelen Mehmed II, her tarafı denetleyerek kuşatma planını hazırladı; şubat 1453'te Rumeli beylerbeyi Dayı Karaca Beyi, İstanbul'un fethine hazırlık olmak üzere, Karadeniz kıyısı yakınındaki kaleleri ele geçirmekle görevlendirdi; Edirne'de büyük topların dökülmesini emretti. Bunun üzerine büyük bir çalışma sonunda kuşatmada kullanılacak toplar döküldü Muslihüddin ile macar (Erdelli) veya rumen aslından olan Urban tarafından dökülen bu toplardan bazıları çok büyüktü, bunların her birini 40-50 çift öküz veya 2 000 insan çekiyordu. Latin yazarlar, topların sayısını 200 olarak gösterirler. Mehmed II'nin emriyle, sayısı 400'ü geçen türk donanması, Gelibolu'dan ayrılarak Marmara'ya girdi. İstanbul gazası için her tarafa ilânlar yapıldı, birçok tarikat mensubu ve gezici derviş yollara düştü. Bizans da İstanbul'un savunmasını daha çok Doğudaki sömürgeleriyle ticaretlerini kaybetmek endişesi içinde bulunan Latinlere bıraktı. Son Bizans imparatoru Konstantinos Dragases, 12 ocak 1452'de, Batıyı harekete geçirmek için, papa ile daha önce imzalanmış kiliselerin birliği anlaşması esaslarına uyarak Ayasofya'daki ilk âyinde hazır bulundu ve buna benzer bazı tedbirler aldı. Fakat bu tedbirlerin hiç bir yararı olmadı; çünkü, «İstanbul'da latin külahı görmektense, türk sarığı görmek daha iyidir», sözünü eden Rumlar ve sonradan Gennadios lakabıyle İstanbul patrikliğine getirilen Georgios Skholarios'un başında bulunduğu papazlar, gerek bu âyini ve gerek alınan tedbirleri şiddetle protesto ettiler. Bu yüzden imparator nüfuzunu kaybetti. Aslında 8 000-9 000 kişiyi geçmeyen savunma ordusunun 3 000 kişilik kısmı latinlerden meydana geliyordu ve başkumandanlığa getirilen Justiniani Longus, latinleri sevmeyen megadük (büyük dük) Lukas Nataras ile anlaşmazlık halindeydi. Bütün emir ve kumandayı üzerine alan Justiniani, kara tarafındaki surların savunmasını cenevizli (bugün Cenova), venedikli ve öteki latinlere bıraktı. Eğrikapı yakınındaki surların savunmasını da üzerine aldı. Bu arada Venedik balyosu

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

da (elçisi) görev aldı; saltanat müddeisi Orhan Çelebi de maiyetindeki ücretli türkler (Turcopol) ile birlikte bir kuleyi savunmakla görevlendirildi. Öte yandan, 2 nisanda Yalı köşkü yakınındaki Kentenarion adlı kuleyle Galata surları arasına zincir gerildi ve latin gemicilerin yönetimindeki donanma da zinciri savunmakla görevlendirildi.

Mehmed II, bütün kışı savaş hazırlıklarıyle geçirdi ve 23 mart 1453 cuma günü Edirne'den hareket ederek, 5 nisanda Hagios Romanos (Topkapı) önüne geldi; hemen karşısına otağını kurdurdu. 80 000'in üstünde olan türk kuvvetleri, düzenli bir plana göre, aynı günde yerlerini aldılar. İmparatorun, teslim teklifini reddetmesi üstüne, 6 nisanda büyük topun ateşlenmesiyle kuşatma başladı ve 29 mayısa kadar devam etti. (Bk. İSTANBUL *Tar. böl.*)

İstanbul'a karşı ilk genel saldırı 18 nisanda yapıldı; 20 nisanda ise ilk deniz savaşı yapıldı. Türk donanması, Yenikapı açıklarında üç ceneviz ve bir bizans gemisinden meydana gelen küçük bir donanmanın Haliç'e girmesini önleyemedi. Fakat 21 nisana bağlayan gece içinde 67 gemi Mehmed II'nin emriyle karadan çekilerek Kasımpaşa'ya indirildi. Bundan sonra 12 ve 14 mayıs saldırılarına girişildi. 16 Mayıstan sonra karşılıklı lağım savaşları oldu. Mehmed II, 27 mayısta bir divan toplayarak genel saldırı kararını aldı ve 28 mayıs gecesinde bütün hazırlıklarını bitirerek ertesi sabah askerine son saldırıyı yaptırdı. Bu sırada Topkapı yakınında bulunan Kostantinos Dragases yedeklerini savaşa soktu; fakat esas savunmayı yapan Justiniani'nin yaralanması üzerine karışıklık meydana geldi ve panik başladı. Türk askerleri ise dalgalar halinde saldırdılar; bunlardan birinin başında bulunan Ulubatlı* Hasan, burca bayrağını dikmesine rağmen şehit düştü; fakat sonradan İstanbul'un ilk sancakbeyi olan Karıştıran Süleyman Bey türk bayrağını surlara dikmeyi başardı. Topkapı'dan Eğrikapı'ya kadar uzayan alanda iç ve dış surlar arasındaki yerde de çarpışmalar oldu; şehri savunanlar Topkapı yanındaki gedikten içeri giren türk askerini görünce, panik halinde şehre doğru kaçtılar. İmparator karışıklık sırasında öldü. Açılan kapılardan şehre giren birlikler, Haliç tarafından İstanbul'a giren Cebe Ali, Karaca Bey ve donanma kumandanı Hamza Bey, askerleriyle Aksaray meydanında birleştiler ve Ayasofya'ya doğru ilerlediler. Böylece 29 mayıs 1453 salı günü sabahından itibaren İstanbul'u alan Mehmed II, öğleden sonra Topkapı'dan şehre girdi; Atmeydanı'ndan (Hippodromos) geçerek Ayasofya'ya gitti ve burada toplananlara iyi davranarak güven içinde evlerine gitmelerini istedi. Fakat karşı koyanları, elinde silâh olanları yakalattı. Artık Fatih unvanını alan genç hükümdar, imparatorun hayatta olup olmadığını araştırdı; amcası Orhan Çelebiyi rahip elbisesiyle yakalatarak öldürttü. Ortodoks kilisesine taraftar Lukas Notaras'a başlangıçta iyi davrandı; hasta olan karısını ziyaret ederek ona idarî görev vermek istedi. Öte yandan fetihle birlikte bütün otoritesini kaybeden Çandarlı Halil Paşayı tutuklattı ve bugünkü Eminönü'nde bulunan bir kulede (Halil Paşa pyrgosu) hapsederek birkaç gün sonra da idam ettirdi.

Fetihten sonra karışıklık içinde kalan İstanbul'da güvenliği sağlayan Fatih, üç gün süren şenlikler yaptırdı; ziyafetler verdi. Fakat ziyafetten sonra ordu ve donanmayı yerlerine gönderdi; fetih sırasında gizlenen veya Galata'ya sığınan halkın din ve geleneklerine bağlı kalarak yaşayabileceklerini ilân ederek bir kısım esirleri de fidye ile kurtardı. Fatih fidyesini veren veya İstanbul'a dönen Rumlara şehirde yerleşme iznini verdiği gibi, esirlerden bir kısmını Haliç kıyısındaki evlere yerleştirdi ve ilk cuma namazını 1 haziran 1453'te Ayasofya'da kıldıktan sonra, Rumlara, patriklik makamına birini seçmelerini emretti. Bu makamı boş bırakmak elinde olduğu halde, Türkler ile hıristiyanlar arasında tam bir anlaşma meydana getirmek amacıyle, Gennadios lakabı ile patrik seçilen Georgios Skholarios'u yemeğe çağırdı ve ona patriklik asası ile tacını vererek sarayının kapısına kadar uğurladı; patriklik makamı olarak da Havariler kilisesini (bugünkü Fatih camii yerinde) tahsis etti. Bu arada fetih sırasındaki dürüst hareketlerinden dolayı yahudi cematine de havralarına sahip olma hakkını tanıdı ve Haham Rabbi Maise Kapsali'ye de iyi davrandı. Sonradan (1461'de), altı cemaat adı verilen Ermenilerin başına Ovakim adında bir patrik tayin ederek, cemaatler arasında bir denge kurdu. Bundan sonra 2 haziran 1453'te Zaganos Paşaya Galata'yı işgal ettirerek kara tarafındaki surları yıktıran Fatih, şehirde hemen imar faaliyetine girişti; bazı manastır ve kiliseler kendi adına, bazıları da yanındaki beyler veya din ulular tarafından cami veya mescide çevrildi. Bununla birlikte, manastır ve kiliselerin çoğu Rumların elinde kaldı. Nitekim Sulu Manastır tarafında Rumlara bırakılan manastır ve kiliseleri buna örnek gösteren bazı osmanlı yazarları, İstanbul'un Edirnekapı tarafından, barış yolu ile fethedildiğini ileri sürerler.

Fatih, İstanbul'un fethi üzerine Batıda yapılan toplantıları, papanın teşvikiyle kurulan birlikleri günü gününe izliyordu. Bu bakımdan kurulan birliklere katılmaları istenen devletlerden Venedik cumhuriyeti ile 18 nisan 1454'te bir antlaşma yaparak onlara ticaret serbestliği verdi; bunun üzerine Doğudaki ticarî çıkarlarını düşünen Cenevizliler de Fatih ile anlaştılar. Fatih, 1456'da güvenlik düşüncesiyle Taşoz, Enez, İmroz, Semendire ve Limni adalarını işgal ettirerek halkını İstanbul'a sürdü. Fakat onun amacı Tuna'ya kadar hâkim olmak ve sırp meselesini çözümlemekti. Bu amaçla 1454'te sırp despotu Georgi Brankoviç'e bir elçi göndererek ölen despot Lazar'ın ülkesi olan Morava vâdisinin kendisine miras yoluyle geçtiğini ileri sürdü ve sefere çıkarak Ostroviç, Omal ve Sivricehisar'ı ele geçirdi. Ertesi yıl Güney Sırbistan'da Trepça ve Novi Brdo kalelerini aldı. Bunun üzerine despot, Fatih ile anlaştı; Macarlardan ayrılarak türk maliyesine yılda 30 000 duka ödemeyi ve seferlere asker göndermeyi kabul etti. Bununla birlikte Sırbistan'ın türk hâkimiyeti altına girmesinin Belgrad'ın Macarlardan alınmasına bağlı olduğunu anlayan Fatih, 13 haziran 1456'da bu kaleyi ele geçirmek üzere harekete geçti; 150 000 asker ve 300 topla Belgrad'a saldırdı. Fakat Tuna'dan yukarı çıkan ince türk nehir donanmasının yenilgisi ve Rumeli beylerbeyi Dayı Karaca Beyin şehit düşmesi üzerine, şehrin varoşlarına giren yeniçeriler ve azablar gerilediler; savaşa katılan Fatih'in çabasına rağmen çekilme yayıldı. Bununla birlikte, çekilen türk kuvvetlerini takip eden Hunyadi Yanoş ile Fransisken rahibi Kapistrano, yetişen 6 000 türk atlısı önünde kaleye çekilmek zorunda kaldılar ve çok geçmeden aldıkları yaralar yüzünden öldüler (11 ağustos 1456). Bu başarısızlık Haçlıların ümitlerini artırdı; 1457'de papa Callistus III, Türklere güçlük çıkarmak için, Uzun Hasan'a ve Gürcülere adamlar gönderdi; halefi Pius II de hıristiyan devletlerini bir toplantıya çağırdı. Bütün bunlara rağmen sırp meselesini çözümlemeğe karar veren Fatih, despot Georgi Brankoviç'in sonra da oğlu Lazar'ın ölümü üzerine (1458), sırp veraseti meselesini yeniden ortaya çıkardı; Mahmud Paşanın kardeşi Mihail Angeloviç'in aracılığıyle Sırpları kendi tarafına çekti ve Mahmud Paşayı göndererek Sırbistan'da Reşava, Kuruca, Osiroviç ve Rudnik kalelerini aldırdı. 1459'da kendisi sefere çıkarak Semendire'yi (Smederevo) aldı.

Fatih, son Bizans imparatoru Kostantinos Dragases'in kardeşleri Isparta despotu Demetrios ile Patras despotu Thomas'ın, Mora'da ellerinde bulundurdukları topraklarla da ilgilendi; İstanbul'u ele geçirdiği için, bu yerlerin de kendisine geçtiğini ileri sürdü. Öte yandan Venedikliler, Mora'yı kendi nüfuz bölgeleri sayıyorlardı. Fatih, 1457'de, bu yerleri ele geçirmek için Mora'ya yürüdü. Tarsos, Pupeli, Patras, Agion ve Korinthos'u alarak birçok hıristiyan ailesini İstanbul'a sürdü; ele geçirdiği toprakları Tesalya ile birleştirerek Turhan Bey oğlu Ömer Beyin idaresine verdi ve aralık 1458'de Edirne'ye döndü. Fakat 1459'da

MEHMED II
(Fatih ve Fütühatı adlı eserden)

Thomas kardeşine karşı üstünlük sağlayarak Mora'ya hâkim oldu. Bunun üzerine, Fatih, 1460'ta İkinci Mora seferine çıktı; Isparta'da bulunan Demetrios teslim oldu, Thomas ise yanında çocukları ve Palaiologos hanedanından bazı prensler olduğu halde Porto Longo'da (Navarin yakınında) bir gemiye binerek İtalya'ya sığındı. Burada hanedanının armasını kızıyle evlenen Rus çarı İvan III'e sattı. Thomas'ın Mora'yı terk etmesi üzerine burası bazı yerler dışında bir türk vilâyeti oldu. Fatih Zaganos Paşayı Mora'ya vali tayin etti. Fatih, bundan sonra Eflak beyi Vlad III ile de çarpıştı; Bosna meselelerini çözümledi. Kendisine Tepeş (kazık), yani Kazıklı Voyvoda adı verilen bu Eflak beyi bağlılık şartlarını yerine getirmediği gibi, Fatih namına kendisini tutuklamağa gelen Niğbolu sancakbeyi Hamza Bey ile Rum rahip Katavolenos'u kazığa vurdurdu. Fatih'in Trabzon seferi sırasında da Tuna'yı aşarak Bulgaristan'ı yağma etti. Fatih, 1462'de bir imha seferine çıkarak Tuna'dan geçti. Vlad, gece türk ordugâhına gelip Fatih'i öldürmek istedi; fakat başaramayarak Transilvanya'ya (Erdel) çekildi; ancak orada Matyas tarafından ihanetle suçlanarak zindana atıldı. Fatih, onun yerine kardeşi Ra-

MEHMED II
son resimlerinden biri
(V. Türk Tarih Kongresi adlı eserden)

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

MEHMED II FATİH

MEHMED II FATİH'in divanı üzerindeki portresi

MEHMED II FATİH'in huzuruna Uzun Hasan'ın bayraklarının getirilmesi (Hünername adlı eserden)

dul'u getirdi. O da Fatih'e boyun eğerek vergisini ödedi. Yeni Bosna kralı Stepan Tomaseviç'in macar taraftarı olması ve Semendire üstünde hak ileri sürmesi üzerine, Fatih, 1462'de Bosna'ya girerek Bobovats kalesini aldı (22 mayıs 1463) ve Yayça'da (bugün Jayce) bulunan kralı yakalamak için Mahmud Paşayı gönderdi. Mahmud Paşanın gelmesi üzerine Klovaç kalesine çekilen kral, aman dileyerek teslim oldu. Ancak, kralı yok etme kararını veren Fatih, Mahmud Paşanın verdiği amannameyi kabul etmedi; ulemanın karşı koymasına rağmen Musannifek lakabı verilen Alâeddin Ali el - Bistamî'den fetva alarak amannameyi bozdu ve kralı öldürttü. Bu arada Midilli adasını ele geçiren Fatih (1463), Macarlar ve Venedikliler ile savaşmak zorunda kaldı. Venedikliler Mora'da Argos'u geri alarak halkı isyana teşvik ettiler; yarımada içindeki Türkler, kalelere sığındılar (aralık 1463). Böylece başlayan savaşlar, karada ve denizde 16 yıl sürdü. Mahmud Paşa, Mora'ya çıkarak, Venediklilerin elindeki Germehisar'ı (Heksamilion) aldı; isyanı bastırdı, Argos halkını İstanbul'a göndererek şehrin kalesini yıktırdı (3 nisan). Fatih, 1464'te Yayça'yı kuşattı; Swornik kalesini macar kuşatmasından kurtarmak üzere Mahmud Paşayı gönderdi. Bunun üzerine Macarlar geri çekildiler. İstanbul'un fethiyle Boğazlara hâkim olan Fatih, iktisadî bakımdan bu su geçidiyle yakın ilgisi bulunan Karadeniz kıyılarının geleceği meselesiyle de ilgilendi; Karadeniz kıyılarındaki ceneviz sömürgelerinin islâm dünyasına karşı kullanmak üzere devam ettirdikleri esir ticaretini, Boğazları kapayarak önledi; Kırım kıyılarına baskı yapmağa başladı. Kırım hanı Hacı Giray ile anlaşarak Kefe'yi kuşattırdı. Bunun üzerine Cenevizliler, Fatih'e vergi vererek bir antlaşma yapmak zorunda kaldılar. Yine aynı siyaset sonucunda, Akkerman yoluyle iktisadî bakımdan Boğazlara bağlı bulunan Boğdan beyi Petro Oron, 1455 eylülünde Türk devletinin hâkimiyetini tanıdı; Trabzon'daki Komnenos ailesi türk sultanına belirli bir vergi vermek gereğini duydu. Bununla birlikte Fatih, iktisadî bakımdan denetimi altına aldığı Karadeniz'i bir türk gölü durumuna getirmek istiyordu. Bu amaçla 1461 temmuzunda Cenevizlilerin elinde bulunan Amasra'yı aldı; sonra da İsfendiyaroğlu İsmail Beyin elinde bulunan Sinop'u ele geçirdi ve Trabzon'a karşı yürümeden önce de, bu şehri himayesine aldığını ilân eden Uzun Hasan ile çarpışmak üzere Yassiçemen'e kadar gitti; Uzun Hasan'ın amcası Hurşid Beyi yendi. Uzun Hasan yenilgiyi kabul ederek annesi Sara Hatun ile Çemişkezek beyini ricacı olarak gönderdi. Bunun üzerine Erzincan-Gümüşhane-Bayburt-Maçka yoluyle sarp dağları ve ormanları aşan Fatih, Trabzon üzerine yürüdü. Bir aydan beri denizden sarılan Trabzon, karadan da kuşatıldı. Ordu'da bulunan Mahmud Paşa önce şehirlileri, sonra da imparator David Komnenos ile ailesini teslim olmağa ikna etti; bu arada Mahmud Paşanın teyzesinin oğlu Georgios Amirutzes, David'in başmabeyincisi olarak iki tarafa aracılık etti (15 ağustos 1461). Fatih, imparator ile ailesini ve bir kısım Trabzonluları İstanbul'a gönderdi; yerlerine Bafra, Çarşamba ve Niksar'dan türk halkı yerleştirdi. Fatih, Trabzon'un fethinden sonra Karadeniz'in kuzey kıyılarıyle ilgilenmeğe başladı. Kırım hanı Hacı Giray, Türkler ile, Cenevizlilere karşı anlaşmıştı. Fakat Fatih'in teşebbüslerinden endişe ederek Cenevizliler ve Litvanya ile Lehistan'a hâkim olan Yagellonlarla (Jagiello'lar) birleşti; Menkûbe beyi ve Boğdan voyvodasını da kandırarak bir ittifak kurdu. Hacı Giray'ın 1466'da ölümüyle yerine geçen Mengli Giray da Fatih'e karşı cephe aldı. Bununla birlikte, Altınordu ile birlikte hareket eden Yagellonlar tehlikesi belirince Türklere yaklaşmak zorunda kaldı. Fakat bu sırada başbek olan Eminek'e yenilerek Cenevizlilere sığınması üzerine Türkler, Kırım işlerine karışmak zorunda kaldılar: Fatih, 1475 yazında Gedik Ahmed Paşayı kuvvetli bir donanma ile Kırım'a göndererek Kefe'yi ve aralık 1475'e kadar Güney Kırım kıyılarını, Kefe'ye bağlı Azak ve Menkub kalelerini aldı; Cenevizli olan muhafızlarını esir ettirdi. Soğdak'da Cenevizliler elinden kurtarılan Mengli Giray, Türklere sadık kalmak şartıyle Kırım tahtına döndü. Fatih, Eminek'in kumandasındaki kırım kuvvetleriyle Boğdan'a yürüdü; Mengli Giray da İvan III ile işbirliği yaparak Altınordu hanlığına saldırdı; fakat yenilerek Kırber'e (Çıfıt kale) sığındı; hanlığını kaybederek İstanbul'a getirildi ve Yedikule'de hapsedildi. Fatih onun yerine kardeşi Nuruddevlet Hanı gönderdi; fakat Eminek'in ricası üzerine Mengli Giray'ı yeniden Kırım'a göndermek zorunda kaldı (1478). Fatih, Kırım meselesini çözümlemek için Karadeniz kıyılarının fethi planını uygulamağa başladı; 1479'da Taman ve Çerkezistan kıyılarına bir donanma gönderdi. Anapa, Kopa ve Taman yarımadasındaki Matrega ele geçirildi.

Fatih, tahta çıkınca, Karamanoğlu İbrahim Bey, yeni ümitlere kapılmış, Batı ile birleşmek istemişti. Sonra Fatih'i hıristiyanların dostu ve koruyucusu olarak Memlûklu sultanına şikâyet etti, sonuç vermeyince de Fatih'e yaklaşarak, yaptığı antlaşmalara ölümüne kadar sadık kaldı. Fatih'in Sinop ve Trabzon seferlerine oğlu kumandasında asker gönderdi. Ancak 1464'te ölünce oğulları arasında çıkan anlaşmazlığa Fatih karışmak zorunda kaldı. Nitekim İbrahim Beyin oğullarından Pir Ahmed ile kardeşi Kasım ve İshak Beylerin birbirleriyle mücadeleye başlamaları üzerine İshak Bey Karaman iline hâkim oldu; Pir Ahmed de Fatih'in yanına sığındı. Fatih, halasının oğlu olan bu karaman beyini İshak Beye karşı destekledi. Buna karşılık İshak Bey, önce Fatih ile anlaşmak istedi; bunu başaramayınca da Uzun Hasan'dan yardım istedi. Bunun üzerine Uzun Hasan kuvvetleri Karaman iline girerek İshak Beye yardım ettiler. Buna karşı Fatih de kendisiyle anlaşan Pir Ahmed'i destekledi. Bu destek üzerine Karaman tahtına geçen Pir Ahmed, Orta Anadolu'ya hâkim oldu. Fatih'in Orta Anadolu bölgesinde nüfuz sahibi olmasını iyi karşılamayan Uzun Hasan ile Memlûklular bu Karaman beyini Fatih'in desteğinden ayırdılar. Nitekim, Fatih, 1467'de memlûk seferine çıkmak niyetiyle Afyon'a geldi; fakat Pir Ahmed tabiiyet şartlarına rağmen kendisine yardım etmedi. Bunun üzerine Fatih, Pir Ahmed'in Memlûklar ve Dulkadırlılar ile birleşmesine meydan vermemek üzere Afyon'dan hareket ederek Konya üzerine yürüdü; Konya'yı ve Gevele kalesini aldı; Mahmud Paşa, Pir Ahmed'in arkasından gitti; fakat onu yakalayamadı. Fatih, Konya'da bulunduğu sırada Karaman ilindeki halkın İstanbul'a sürülmesini Mahmud Paşaya emretti. Fakat Veli lakabıyle tanınan Mahmud Paşa, halka iyi davranınca rakipleri bundan yararlandılar ve Paşa, ordu Afyon'a geldiği sırada azledildi. Öte yandan Mahmud Paşanın yerine geçen Rum Mehmed Paşa, hiç bir ayırım yapmadan Karaman halkını İstanbul'a sürdü. Fatih, merkezi Konya olan Karaman vilâyetine Manisa'dan getirdiği şehzade Mustafa'yı tayin etti. Fakat türk kuvvetleri çekilince Pir Ahmed, Konya'da saldırdı. Burayı alamadı; ama 1469'a kadar Ereğli, Aksaray, Develi ve Niğde'yi eline geçirdi; kardeşi Kasım Bey, 1470'te saldırılarını Ankara'ya kadar uzattı ve Alanya beyi Kılıç Aslan Bey ile işbirliği yaptı. Bu hareketleri bastırmak üzere Fatih tarafından gönderilen Rum Mehmed Paşa, Ereğli ve Larende (Karaman) halkını yeni vergilerle ezdi; fakat Silifke yakınında, Varsak beyi Ulaşoğlu Hüseyin (lakabı Uyuz) Beye yenildi. Öte yandan Karamanlılar henüz beylerine sadık kaldıklarından Kasım Beyin çevresinde toplanarak Rum Mehmed Paşayı yeniden yenilgiye uğrattılar. Bunun üzerine Gedik Ahmed Paşa ve İshak Paşa kumandalarındaki türk kuvvetleri Karamanlıları yenerek Karaman, Ereğli ve Aksaray'ı ele geçirdiler; halkını İstanbul'a sürdüler (1471). Gedik Ahmed Paşa, Karamanlılar ile işbirliği yapan Alanya beyi Kılıç Aslan'ı teslim alarak İstanbul'a gönderdi. Karaman beyliğinin yıkıldığı bu sırada, Türkler ile savaş halinde bulunan Venedikliler ve Uzun Hasan, Karamanlıları kurtarmayı denediler. Uzun Hasan, Tokat'ı yağmalattı (1471) ve İç Anadolu'ya kuvvetler gönderdi. Öte yandan Venedikliler Pietro Mocenigo emrindeki donanmayı Karaman kıyılarına gönderdiler. (Bk. KARAMANLILAR.)

Fatih ve Uzun Hasan, XIV. yy.da Anadolu'nun doğusunda Van, güneyinde Urfa, Mardin ve kuzeyinde Bayburt olmak üzere Fırat ile Dicle arasındaki alanda bir beylik kuran Akkoyunlu Türkmenlerinin başında bulunan Uzun Hasan, 1467'de rakipleri Karakoyunluların ülkesini de eline geçirdi ve Fatih'e rakip olmağa başladı. Nitekim Tokat'ı yağma ederek İç Anadolu'ya kuvvetler gönderdi ve Rodos Üstadıazamına ve Kıbrıs kralına başvurarak onlardan ateşli silâhlar istedi. Fakat Konya valisi şehzade Mustafa, Konya önlerine kadar gelen akkoyunlu kuvvetlerini Eflatunpınarında yendi. Bunun üzerine Fatih, Uzun Hasan'a karşı sefere karar vererek, Mihaloğlu Ali Beyi ve kardeşi İskender Beyi emrindeki Rumeli akıncılarını kış aylarında Sıvas'a gönderdi, kendisi 11 nisan 1473'te 70 veya 100 000 kişilik türk kuvvetinin başında Erzincan'a doğru ilerledi. Bu arada Uzun Hasan, Karaman kıyılarında bulunan haçlı donanmasıyle ilişki kuramadı ve her şey, Fırat vâdisinde yapılacak savaşa bağlı kaldı. Uzun Hasan, üslerinden uzaklaşarak iaşesiz kalacak türk kuvvetlerini ezmek amacıyle önce Karakoyunlu beyi Cihan Şah ile Timur'un torunlarından Ebu Said'e uyguladığı bir çok tuzak kurdu. Nitekim Rumeli askeri Uzun Hasan tarafından hazırlanan tuzaklara düştüğü için bozuldu. Türkmen beyinin hilesini sezen Mahmud Paşanın bütün uyarmalarına rağmen Fırat'a geçen Rumeli beylerbeyi Has Murad Paşa şehit oldu; Turhanzade Ömer Bey ile Rumeli defterdarı Hacı Bey esir düştüler. Bu yenilgi üzerine orduda bozgunluk belirtileri görüldü. İstanbul'da heyecan arttı. Türklerin bozuldukları söylentisi üzerine Edirne'de babasına vekâlet eden Cem Çelebi çevresindekilerin teşvikiyle bazı devlet ileri gelenlerinden sadakat yemini aldı. Ancak bu söylentilerin aslı çıkmadı ve Fatih, dönüşünde bu olaya sebep olanları idam ettirdi. Fatih, Has Murad Paşanın ölümüyle duyulan heyecanı yatıştırdı ve süvarilerle birlikte sağında sipahi, solunda silâhdarlar ve sancakbeyleri olduğu halde esas türk kuvvetleriyle ileri yürüdü. 11 Ağustos 1473 çarşamba günü Otlukbeli'nde (Üç ağızlı; Tercan'da: başkent) yapılan savaşa, Bayezid Çelebi yanında Gedik Ahmed Paşa, kırk sancakbeyi ve 20 000 kapıkulu olduğu halde sağ kanat; yanında 24 sancakbeyi ve 20 000 zırhlı azap ile Mustafa Çelebi sol kanat kumandanı olarak katıldılar. Şiddetli bir savaştan sonra, şehzade Mustafa Çelebi, Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel'i; şehzade Bayezid Çelebi de Uzun Hasan'ın öteki oğlu Uğurlu Mehmed'i yendiler. Bununla birlikte, Bayezid'in yanında bulunan Gedik Ahmed Paşa, bu tarafın savaşında önemli rol oynadı. Kaynaklardan anlaşıldığına göre Davud Paşa kuvvetleriyle birlikte hareket eden Mahmud Paşanın, savaşın kazanılmasında önemli rolü oldu. Fatih, savaştan sonra esir düşen Karakoyunlu beyleriyle Akkoyunluları affetti ve Şebinkarahisar üzerine yürüyerek burayı ele geçirdi. Buradayken Uzun Hasan'ın elçisi gelerek Fatih'e barış teklifinde bulundu ve esir düşen Akkoyunlu beylerini kurtarmak istedi. Uzun Hasan, bir daha Osmanlı ülkesine saldırmamak ve Şebinkarahisar'ın fethini kabul etmek şartlarıyle Fatih ile anlaştı. Bununla birlikte Uzun Hasan sözünü tutmadı; Venedikliler ile yeniden temasa geçti. Nitekim, Fatih, Timuroğullarından Herat hükümdarı Hüseyin Baykara'ya mektup göndererek Uzun Hasan'ı ortadan kaldırmak için iki taraftan harekete geçmeyi teklif ettiği gibi, Uzun Hasan ile anlaşmaya kendisini ikna eden Mahmud Paşayı da İstanbul'a dönünce azletti. Anlaşmalara sadık kalan Fatih, Uzun Hasan 1478'de Tebriz'de ölünce, onun nüfuz alanı içinde bulunan Gürcistan ile Trabzon sancağında bazı yerleri, özellikle Gümüşhane ve Trabzon üstündeki Torul kalesini ele geçirdi. Fatih, Otlukbeli* savaşından sonra yeniden Karaman işleriyle ilgilendi ve Gedik Ahmed Paşayı Pir Ahmed üzerine gönderdi. Gedik Ahmed Paşa, hızla Karaman kıyılarını terkeden Venediklilerin arkasından Ermenek kalesi-

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

ne saldırarak burasını aldı. Pir Ahmed'in karısı ve hazineleriyle sığındığı Mennan kalesini de ele geçirdi. Bunun üzerine Pir Ahmed, dağlarda öldü. Bundan sonra Karamanlıların son direnme merkezlerinden sayılan Silifke, Gedik Ahmed Paşaya kapılarını açtığı gibi, Develihisarı ile Lülüe kaleleri de Karaman valisi şehzade Mustafa Çelebiye teslim oldu (1474).

Fatih'in güney siyaseti. Ümit burnunun henüz keşfedilmediği bir sırada Batı ile Doğu'yu birleştiren Mısır'ın iktisadî önemini anlayan Fatih, bu sultanlıkla dostça münasebetler kurdu. Ancak Karaman ilinin ele geçirilmesi sırasında Memlûk sultanlığının, gerek Karaman oğullarını ve gerek Akkoyunluları koruması, ilişkilerin bozulmasına sebep oldu. İlk anlaşmazlık Hicaz su yollarının onarımı meselesinden çıktı. Fatih, müslüman hacıları için büyük sıkıntılara sebep olan havuzları onartmak üzere birtakım ustaları görevlendirdi ve Mısır vali ve hâkimlerine bunlara yardım etmeleri için de mektuplar yolladı. Ancak kuyuları ve havuzları onarmak için giden türk ustalarını Memlûklar iyi karşılamadılar ve onları geri çevirdiler. Karamanoğlu Pir Ahmed, Memlûk sultanına elçi göndererek Fatih'in su yolları bahanesiyle Mekke sultanına yüklerle filori (Floransa parası) gönderdiğini ve onu Memlûklara karşı isyana teşvik ettiğini yazıyordu. Mısır yolunun güvenlik altına alınması bakımından Maraş ile Elbistan çevresini ellerinde bulunduran Dulkadıroğullarını türk hâkimiyeti altına almak gereğine inanan Fatih, bu bölgedeki nüfuzlarını devam ettirmek kararında bulunan Memlûk sultanlığının direnmesiyle karşılaştı. Gelecekte kendisi için büyük bir tehlike olacağı anlaşılan Fatih ile mücadeleye hazırlanan Memlûk sultanı Aynal, Fatih'i Trabzon seferinden dolayı tebrik etmedi. Fatih de yeni Memlûklu sultanı Hoşkadem'i tebrik etmedi. Mücadele Dulkadır topraklarında başladı. Fatih, Dulkadır beyledi. Şahsuvar Bey, yanında osmanlı kuvvetleri katarak onların Memlûklarla mücadelesini sağladı. Önce Süleyman Beyin oğlu Melik Arslan'ı destekledi; bu beyin ölümü üzerine Süleyman Beyin öteki oğlu Şahsuvar Beyi, Şahbudak'a karşı destekledi. Şahsuvar Bey, yanında Osmanlı kuvvetleri olduğu halde 1465 aralık ayında Dulkadır ülkesine gelerek Memlûklara karşı savaş açtı; 1467'de önce Berdi Bey kumandasındaki kuvveti, sonra da 1468'de yeni Memlûk sultanı Kayıtbay'ın, emîr Kulaksız kumandasında gönderdiği memlûk ordusunu yenerek Memlûklar elindeki Darende'yi aldı. Sonunda atabek Özbek kumandasındaki memlûk ordusuyle işbirliği yapan Üçokları da yenilgiye uğratarak El - Meliküi Muzaffer lakabını aldı. Türkler tarafından desteklenen Dulkadırlıların bu başarısı üzerine Memlûk sultanlığı sınırları içinde bulunan Şam ve Halep, Türkmen toplulukları da türk tarafını tuttular. Fatih, Dulkadırlıların bu başarıları üzerine kendisiyle dostça münasebetlere girmek isteyen Kayıtbay'a, âdet olmadığı halde, «Hadımı haremeyn ve Karındaşım Mısır sultanı» dedi. Türkler ancak memlûk sultanlarına «Sultan haremeyn Babam» derlerdi. Bunun sonunda Fatih'in mektubu ile hediyelerini Kahire'ye getiren türk elçisine Memlûklar hiç bir karşılama töreni yapmadılar. Ayrıca türk elçisi de bütün uyarmalara rağmen memlûk sultanı önünde eğilmekten çekindi ve «Ben yer öpmeğe gelmedim, padişahımdan Mısır sultanına selâm getirdim» dedi ve hakarete uğradı. Diplomatik ilişkilere büyük bir önem veren Fatih, bu olay üzerine durumu açıklamak için İstanbul'a gelen memlûk elçisine iyi davranmadı. Buna rağmen Fatih ile anlaşmayı gerekli gören Kayıtbay, Karamanoğlu Pir Ahmed'e yardım etmekten vaz geçti ve Fatih, Şahsuvar Beyi korumazsa Dulkadır topraklarını ona bırakacağına söz verdi. Türklerin Karamanoğlu ile ilgi kuran Şahsuvar Beye yardımı azaltmaları üzerine, atabek Özbek kumandasındaki bir memlûklu ordusu, Şahsuvar Beyi 1471'de Antep'te yendi ve Ceyhan ırmağı kıyısında yenilerek Zamantı kalesine sığınan bu beyi takip etti. Şahsuvar Bey söz üzerine teslim oldu; fakat Kahire'ye götürülerek üç kardeşiyle birlikte Züveyle kapısında idam edildi. Fatih, memlûklu sultanının sözünde durmayarak Dulkadır beyini öldürmesi üzerine Dulkadıroğlu Alâüddevle Bozkurt Beyi türk kuvvetleriyle birlikte Dulkadır topraklarına gönderdi. Fakat Dulkadır Beyi yenildi ve türk askerleri esir düştüler; bir kısmının başı kesilerek Kahire'ye gönderildi. Memlûk sultanlığının bu son hareketi üzerine Fatih, 1480 yılı başlarında Alâüddevle Bozkurt Beyi yeniden Dulkadır topraklarına gönderdiği gibi, kendisi de 29 nisan 1481'de hasta olmasına rağmen Üsküdar'a geçerek Mısır seferine çıktı. Ancak Gebze yakınındaki Hünkâr (veya Tekfur) çayırına geldiği bir sırada hastalığı arttı, 3 mayıs perşembe günü akşam üzeri öldü.

Fatih ve Batı. Türklerin Anadolu ile uğraştıkları bir sırada Batıda başta Venedik, Rodos ve Papalık olmak üzere birçok devlet arasında antlaşmalar imzalandı ve türk topraklarına karadan ve denizden saldırıldı. 1463'ten beri Türkler ile savaş durumunda bulunan Venedikliler, Limni ve İmroz adalarını işgal ettikleri gibi, Enez ve Yeni Foça'yı da tahrip ettiler. Fatih, karşılık olarak Gelibolu sancakbeyi Mahmud Paşayı gönderdi ve Eğriboz adası alındı (11 temmuz 1470). Fatih'in Uzun Hasan ile uğraştığı bir sırada Venedikliler, kurdukları haçlı donanması ile Antalya ve İzmir gibi Türk şehirlerini yağma ederek İstanbul'u tehdit ettiler (1471-1473). Fakat Batı ile birleşerek Türk devletini tehdit eden Akkoyunlu tehlikesini ortadan kaldıran Fatih, 1474-1478 yıllarında Venedik topraklarına saldırdı ve Arnavutluk'taki en önemli Venedik kaleleri olan İşkodra ile Kruya'yı (Akçahisar) kuşattı. Bu arada Süleyman Paşa Mora'da. İnebahtı'ya (Naupaktos) karşı yürüdü; 1477 yılı baharında ise Bosna beyi İskender Paşa, kuvvetli bir türk ordusuyle Venedik'in Kuzey İtalya'daki topraklarına bir akın yaptı; türk atlıları, İsonso (Aksu) ve Tagliamento ırmaklarını aştılar ve Venedik şehri karşısındaki zengin ovayı yağmaladılar. Sonunda 1478'de sefere çıkan Fatih, İşkodra'yı abluka altında aldırdı; Kruya (Akçahisar) ise açlıktan teslim oldu. Venedik, son osmanlı saldırıları üzerine gerek karada ve gerek denizde on altı yıldan beri devam eden savaşa son veren antlaşmayı imzaladı (25 ocak 1479). Antlaşmaya göre Venedik, İşkodra'yı boşaltmayı kabul ediyor, Kruya'yı, Limni ve Eğriboz adalarını bırakıyor, padişah da Mora'da aldığı bir kısım yerleri geri veriyordu. Yine aynı antlaşma uyarınca, Venedik, Doğuda ticaret serbestliğine karşılık her yıl 10 000 altın cizye (*cizyei maktua*) vermeyi ve borcu olan 100 000 dukayı da iki yılda ödemeyi kabul ediyordu. Böylece bu venedik tehlikesini ortadan kaldıran Fatih, Napoli, Venedik ve Milano arasındaki rekabetten de yararlanarak 23 mayıs 1480'de vezir Mesih Paşayı kuvvetli bir donanma ile Rodos'un fethine gönderdi. Fakat Rodos'u 90 gün kuşatan türk ordusu büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Buna karşılık İtalya seferine çıkan Gedik Ahmed Paşa, 1479'da Tocco hanedanına ait Aya-Mavra, Kefalonya ve Zanta adalarını ele geçirdi ve Napoli krallığının iç işlerine karışmak imkânını buldu. Ertesi yıl 26 temmuz 1480'de, 132 gemi ve 18 000 kişilik bir kuvvetle Avlonya'dan hareket eden Gedik Ahmed Paşa, Puglia (Pulya) kıyısına çıktı; 11 ağustosta Otranto'yu ele geçirdi ve burasını bir üs haline getirerek çevreye akınlar yaptı. Türk kaynaklarında Pulya seferi (*Seferi Pulya*) olarak belirtilen bu akınlar, Avrupa'da Roma'nın fethine bir başlangıç sayılıyordu. Nitekim Türklere karşı yeni bir haçlı seferi düzenlemek amacıyle Batı devletleri yanına kardinaller gönderen papa, Roma'yı bırakarak kaçmayı düşünüyordu. Bununla birlikte yeni kuvvetler getirmek üzere Rumeli'ye dönen Gedik Ahmed Paşa, topladığı kuvvetleri geçirmeğe hazırlandığı bir sırada Fatih'in ölüm haberini aldı ve geri dönme kararıyle Bayezid'in yanına gitti. Bu yüzden, Otranto'da kalarak ümitsizliğe düşen muhafızlar, düşmana teslim olmak zorunda kaldılar. Batı kaynaklarında belirtildiğine göre, teslim olan türk muhafızlar, İtalya iç savaşlarında rol oynamışlardır.

Fatih devrinde fikir hayatı. Kuvvetli bir asker olduğu kadar geniş görüşlü bir fikir adamı olarak da tanınan Fatih Sultan Mehmed, edebiyat, din felsefesi meselelerine, coğrafya, matematik ve astronomiye özel bir ilgi duydu. Bu yüzden fetihten sonra 8 manastır ve kiliseyi medrese haline getirdi. Zeyrek ve Ayasofya medreselerini açtı. 1470'te bitirilen ve kendi adıyle bilinen camiin çevresine sekizli medreselerini (Semaniye), sonra da gerilerine tamamlayıcı tetimmeleri yaptırarak bir imaret, bir dârüşşifa ilâve ederek bunları vakıflara bağladı. Ayrıca bugün Vefa adı verilen semtte Şeyh Ebul Vefâ için bir cami yaptırdı; Eyüp'te Ebu Eyyubi'l-Ensarî'nin mezarı yanına bir cami bina ettirerek, buna sonra medrese ve imaret ilâve etti. Bu yüzden bu semt manevî bakımdan büyük bir önem kazandı. Devrinin en büyük bilginleri: fıkıhta Molla Hüsrev, tefsirde Molla Güranî, Molla Yegân, İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey Çelebi, matematikte Ali Kuşçu ve özellikle sevdiği kelâm bilgini Hocazade'dir. Bu bilim adamları yanında, Anconalı Ciriaco ve başka İtalyanlar Fatih'e Batı tarihleri okuyorlardı. Öte yandan 1464-1472 yıllarında Fatih, rum bilginleriyle ilgilendi. Nitekim ilk İstanbul patriği Gennadios, hıristiyan dinini anlaması için *İtikatname*'sini Fatih için yazdığı gibi, trabzonlu âlim Georgios Amirutzes ile oğulları, Ptolemaios'un, kitabını Arapçaya çevirerek bir dünya haritası hazırladılar; Kritolulos da 1453-1470 yılları olaylarını kapsayan eserini bu sırada Rumca yazarak Fatih'e sundu. Yine Fatih'in ilgi duyduğu Trabzonlu Georgios Trapeziontios, Fatih'e eserler çevirdi. Bu bilgin, Fatih'in ölümünde bir de ağıt yazdı. Fatih'in yanında bulunan hümanistlerden Francesco Berlinghieri, *Geographia* adlı eserini Fatih'e sundu; türk sultanının isteği üzerine Gentile Bellini, İstanbul'a gelerek (eylül 1479 - ocak 1481), resmini yaptı ve yeni sarayın (Topkapı sarayı) duvarlarını Rönesans üslûbu fresklerle süsledi. Bu yüzden, Batıda, Fatih'in tutumu hakkında bazı yanlış yorumlar yapıldı ve papa Pius II, onu (iki damla su ile) vaftiz ederek bütün Batının imparatoru yapma teklifinde bulunan bir mektup gönderdi. Ancak bu mektup Fatih'in eline geçmedi; fakat Fatih'ten cevap gelmiş gibi hareket eden papa, kendi mektubuyle birlikte bunu İtalya'da yayımladı. Fatih aynı zamanda şair bir hükümdar olarak *Avnî* mahlâsıyle şiirler yazdı ve huzurunda edebî tartışmalar ve oturumlar yaptırdı. Özellikle ulemayı ikiye ayırarak Seyit Şerif Cürcani ile Sadeddin Teftazanî'nin fikirlerini münakaşa ettirmekten zevk duyardı; kendisi Sadeddin Teftazanî'yi tutardı. İran'dan, Horasan'dan ve Mısır'dan birçok yazar ve şair Fatih'in sarayına gelerek yazdıkları eserleri ona sundular. Bu arada bazı tarikat mensupları daha gençliğinde Fatih'e etki ederek onu kendi taraflarına çekmeğe çalıştılar. Nitekim hurufîler, Fatih'in sarayına girerek onu, kendilerine çekmeyi başardılar. Fakat tehlikeyi sezen Mahmud Paşa ile Edirne kadısı Fahreddin Acemî, hurufîleri halkın huzurunda yargılayarak yaktırdılar. Fatih devrini yansıtan şair ve yazarlarda Hamidî, Kabulî, Tirmizli Aynî gibi şairlerin eserlerinde buna ait kayıtlar vardır. Fatih hoşgörü sahibi bir hükümdar olarak tebaası üstünde eşitliğe dayanan bir adalet sistemi uyguladı ve Karamanî Mehmed Paşaya (öl. 1481) hazırlattığı kanunnamelerle devleti yönetmeğe çalıştı. 1457'de İstanbul'u merkez yapan Fatih, bir iç kale olarak Yedikule'yi inşa ettirip burayı devlet hazinesi olarak kullandı; 1454'te, bugünkü İstanbul üniversitesinin bulunduğu yerde Eski sarayı; 1478'de de Sarayburnu gerisinde Zeytinlik adı verilen yerde Yeni saray (Topkapı) yaptırdı; 1472'de Çinili köşkü yaptıran Fatih, İstanbul'un savunması için Çanakkale boğazında Kilitbahir ve Sultaniye kalelerini yaptırdı; tersaneyi Gelibolu'dan alıp 1462'de Kadırga limanına getirdi.

Fatih'in zehirlendiği ileri sürüldüyse de bunun doğru olmadığı ve bütün türk padişahlarının geçirdiği damla (gut'nikris) hastalığından öldüğü bilinir. Fatih, yeni bir çığır açan hükümdardır. Onu tamamen bir hümanist ve rönesans hükümdarı say-

MEHMED II FATİH'in Atmeydanında yılanlı sütuna şeşper atışı (Hünername adlı eserden)

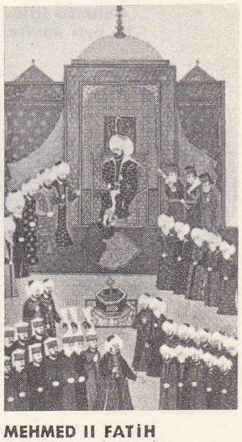

MEHMED II FATİH Edirne'de tahta çıkışı (1451) [Hünername adlı eserden]

MEHMED II FATİH'in Belgrad kalesine hücumu (1456) [Hünername adlı eserden]

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

mak doğru değildir. Ancak onun hoşgörüsünü çocukları ve torunları devam ettiremeyerek devletin gittikçe gerilemesine sebep oldular. Fatih'in öldükten sonra tahnit edilen cesedi, 3 mayıstan 22 mayısa kadar Yeni sarayda (Topkapı sarayı) kaldı ve 22 mayısta, Amasya'dan İstanbul'a gelerek tahta geçen oğlu Bayezid'in türk geleneğine uygun olarak hazırladığı bir törenle bugünkü türbesine gömüldü. (→Bibliyo.) [M]

MEHMED III, türk padişahı (1566-1603). Murad III'ün Safiye Sultandan doğan oğlu. Babasının tahta çıkışına kadar (1574) Manisa'da yaşayan Mehmed III, bu tarihte İstanbul'a geldi. Safiye Sultan gibi gözde bir hasekinin oğlu ve büyük şehzade olduğu için, iyi şartlar içinde yetişti; babasından da büyük ilgi ve özen gördü. Hocası Nasûh Nevâli Efendi, lalası Ali Bey, defterdarı Husam Beyzade, nişancısı Mekkeli Çavuş (Lala Mehmed Paşa) ve maiyeti ile birlikte Manisa sancağına gitti (aralık 1583). Babasının ölümü, kendisine gizli olarak bildirilince İstanbul'a döndü (27 ocak 1595) ve tahta çıktı. Devlet ileri gelenleri arasında bazı değişiklikler yaparak Koca Sinan Paşanın yerine sadrazamlığa kaymakam Ferhad Paşayı, Cigalazade Sinan Paşanın yerine kaptanlığa Halil Paşayı tayin etti. Öte yandan lalası Mehmed Paşaya vezirlik verdi. Bu sırada Erdel-Eflak ve Boğdan beyliklerindeki ayaklanmalar yüzünden iki yıldır süren Avusturya savaşları, çözümlenmesi gereken en önemli meseleydi. Avusturya imparatorunun kışkırtmasıyle, Eflak, Erdel ve Boğdan arasında Osmanlı devleti aleyhine bir antlaşma yapılarak Eflak voyvodası Mihal, Tuna ülkelerine saldırmıştı. Vayvodanın Tuna'yı geçerek Rusçuk kasabası ve yöresinde zulüm yaptığı haberi gelince, sadrazam Ferhad Paşa serdarlığında bir ordu gönderilmesine karar verildi. Ancak sadrazam yola çıkmadan önce, aleyhinde bir sipahi ayaklanması oldu; muhalifleri de bu fırsattan yararlanarak Ferhad Paşayı azlettirdiler. Mehmed III, sadrazamlığa yine Koca Sinan Paşayı tayin etti. Yeni sadrazamın Eflak seferi, başlangıçta bazı başarılar sağlamakla birlikte, yenilgiyle sonuçlandı ve Eflak'ın beylerbeylikle yönetilmesi gerçekleştirilemedi. Avusturya cepfesindeki harekât da Osmanlı türk devleti aleyhine gelişiyordu. Bu cephenin serdarı Sinan Paşazade Mehmed Paşanın tedbirsizliği ve düşmanın hareketleri hakkındaki bilgilere önem vermemesi, düşman ordusu tarafından kuşatılan Estergon ve Vişegrad kalelerinin düşmesine sebep oldu (1595). Bu olaylar üzerine sadrazam Sinan Paşa azledilerek yerine Lala Mehmed Paşa tayin edildi (19 kasım 1595). Mehmed Paşa kısa bir süre sonra ölünce, sadrazamlığa yeniden Koca Sinan Paşa getirildi. Koca Sinan Paşa, yalnız sadrazamın veya bir serdarın yönetiminde yapılacak seferin sakıncalarını belirterek, padişahın sefere çıkmasını sağlamağa çalıştı; bu konuda Hoca Sadeddin Efendinin desteğini de gördü. Sinan Paşanın ölümü (4 nisan 1596) üzerine bu sefer, İbrahim Paşanın sadrazamlığı sırasında gerçekleştirildi. (Bk. HAÇOVA MEYDAN SAVAŞI.) Zaferle sonuçlanan seferden sonra, devlet erkânı arasında bazı değişiklikler yapan Mehmed III, 26 aralık 1596'da İstanbul'a döndü. Bu arada Belgrad muhafızı Sokullu Hasan Paşayı Vidin muhafızlığına, Satırcı Mehmed Paşayı da serdarlığa tayin etti. Satırcı Mehmed Paşa, Tata kalesini ele geçirdi (1597); fakat Tuna kıyısındaki Vac kalesini almayı başaramadı, başarısızlığın sorumluluğunu da sefere gelmeyen Kırım hanına yüklemeğe çalıştı. İbrahim Paşa, tekrar sadrazam olunca, Fetih Giray'ı azlederek Gazi Giray'ı hanlığa getirmişti. Fakat Gazi Giray, kardeşi Fetih Giray'ı öldürttüğü için Mehmed III, Gazi Giray'ı destekleyen İbrahim Paşayı azlederek yerine Hadım Hasan Paşayı getirdi. Altı ay sonra Hasan Paşa da azledilerek Cerrah Mehmed Paşa sadrazam oldu. Yeni sadrazam, ilk iş olarak, Avusturya cephesine kuvvet göndermek için hazırlık yaparken, serdar Satırcı Mehmed Paşa yeni başarısızlıklara uğradı; Yanık Kale (Raab) elden çıktı; Mehmed Paşanın Varad'ı kuşatmasına karşılık Avusturyalılar da Budin'i kuşattılar. Bu arada Tuna kıyılarını korumakla görevli Hafız Ahmed Paşa, Niğbolu'da, Mihal'a yenildi (1598). Kanije kalesi dolaylarında da yer yer çarpışmalar oluyordu. Bu olaylardan dolayı, Cerrah Mehmed Paşayı sadrazamlıktan, Satırcı Mehmed Paşayı da serdarlıktan azleden Mehmed III, İbrahim Paşayı üçüncü defa sadrazam yaptı. İbrahim Paşa, sınır kalelerini denetleyerek yıkılmış olan kaleleri yeniden onarttı (1599). Batı sınırlarında savaşın durduğu ve Avusturyalılarla barış teşebbüsüne geçildiği bir sırada, Gürcistan'da Kârbil hâkimi Gürcü Simon Han ayaklanarak Küri kalesini kuşattı. Ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen Tebriz muhafızı Cafer Paşa, çok geçmeden, Simon Hanı, yakalayarak öteki gürcü beylerinden Aleksandr Hanın oğullarıyle birlikte İstanbul'a gönderdi. Aynı yıllarda ortaya çıkan önemli meselelerden biri de Anadolu'daki celâlî eşkıyasının ayaklanmalarıydı. Bu isyancılardan Karayazıcı'ya Amasya sancakbeyliği verilerek itaat etmesi sağlandı. Fakat zulümleri devam ettiği için Sokullu Hasan Paşa tarafından yenilerek öldürüldü. (Bk. KARAYAZICI ABDÜLHALİM.) Öte yandan 1599 kışını Belgrad'da geçiren İbrahim Paşa, İstanbul'dan gelen ve Gazi Giray Hanın gönderdiği kuvvetlerle birlikte 1600 yılı ağustosunda Zemlin'de orduyu topladı ve Estergon kalesini almak için kuzeye hareket etti. Bu sırada Baranyavar palankaları, Avusturyalılar tarafından yakıldı; o sırada Peçuy'da bulunan Tiryaki Hasan Paşa düşmanı yendi. Ösek köprüsü dolaylarında serdarla görüşen Hasan Paşa, ordunun Estergon'dan önce Kanije kalesini almasını kararlaştırdı. Budin'i korumakla görevli bulunan Rumeli beylerbeyi Lala Mehmed Paşanın da orduya katılmasından sonra, 10 eylülde Kanije kuşatması başladı; 44 gün süren bir kuşatma sonunda Kanije alındı (23 kasım 1600).

Kanije, bir beylerbeylik ve Sigetvar ile Peçuy, Siklos ve Ösek sancakları da arpalık olarak Tiryaki Hasan Paşaya verildi. Serdar, kışlamak üzere Belgrad'a döndü, İstanbul'da sadaret kaymakamı Halil Paşanın yerine Hafız Ahmed Paşa tayin olunmuş; bir süre sonra da bir göreve Yemişçi Hasan Paşa tayin edilmişti (1601). Üç ay sonra sadrazam İbrahim Paşanın Belgrad'da ölümü üzerine, Yemişçi Hasan Paşa sadrazamlığa getirildi. Yemişçi Hasan Paşa, İstanbul'dan hareket ederek Budin'e doğru yürüdüğü sırada, arşidük Ferdinand idaresindeki Avusturya ordusu Kanije kalesini kuşattı. Kanije kalesi, Tiryaki Hasan Paşa tarafından düşmanın eline geçmekten kurtarılarak avusturya kuvvetleri yenildi. 1601'de Erdel, Eflak ve Boğdan'da yeniden karışıklıklar çıktı. Bu sebeple Osmanlı devleti yeniden savaş hazırlıklarına girişti. Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa, İstolni - Belgrad'ı kuşatarak geri aldı (1602). Anadolu'da Celâlî ayaklanmaları yaygın bir durumdayken (bk. CELÂLÎ İSYANLARI). İstanbul'da Sipahiler Saatçi Hasan Paşadan şikâyet ederek onu kaymakamlıktan azlettirdi. Daha sonra padişahtan bir ayak divanı isteyerek, celâlî hareketleri ve ülkelerin içinde bulunduğu durum hakkında maruzatları olduğunu bildirerek kesin tedbirler alınmasını istediler (6 ocak 1603). Mehmed III, bu isteklere uyarak Kapıcıbaşı Gazanfer Ağa ile Dârüssaade ağası Osman Ağayı astırdı. Bu sırada Belgrad'da bulunan sadrazam Yemişçi Hasan Paşa, İstanbul'daki bu ayaklanmadan kendisine bir zarar gelmemesi için İstanbul'a döndü. Asker, idaresizliğini ileri sürdüğü Yemişçi Hasan Paşanın da asılmasını istiyordu; fakat padişah, onların bu isteğini reddetti. Yemişçi Hasan Paşa zorbaları astırdı; fakat sonradan azledilerek kendisi de idam edildi (16 ekim 1603). Yeniçeri ağalığından vezir olan Kasım Paşa, sadrazam tayin edildi. 1603'te savaş cephesindeki durum çok değişmedi. Yemişçi Hasan Paşanın serdar olarak cephede bıraktığı Lala Mehmed Paşa, önemli bir faaliyet gösteremedi. Yine bu yıl içinde, İranlılarla yapılmış olan Ferhad Paşanın 1590'da İstanbul'da İran ile yaptığı antlaşma hükümleri bozuldu. Tebriz eyaletinde meydana gelen huzursuzluklar sonucunda, Osmanlılar ile İranlılar arasında savaş başladı. Şah Abbas, Osmanlıları yenerek Tebriz'i aldı (21 ekim 1603); Nahçivan'ı ele geçirdi ve Revan'ı kuşattı. Bu sırada Mehmed III öldü ve savaşlara oğlu Ahmed I devrinde de devam edildi.

Mehmed III devrinde Osmanlı devletinin malî ve iktisadî durumu, sürekli savaşlar ve Kapıkulu ocağı nizamlarının bozulması yüzünden iyi değildi. Zaman zaman vergiler konuyor, bunları vermemek isteyen halk, ayaklanmalar çıkarıyordu. Öte yandan maaşları aylardan beri verilemeyenlerin şikâyetleri dolayısıyle sık sık yeni para bastırılıyordu. Sessiz, uysal ve çekingen bir padişah olan Mehmed III, Valide Safiye Sultanın etkisi altında kalmıştır. Ayasofya'da, Selim II türbesinin yanındaki türbede gömülüdür. (→ Bibliyo.) [M]

MEHMED III'ün iki ayrı portresi

MEHMED IV Avcı, türk padişahı (İstanbul 1642 - Edirne 6 ocak 1693). İbrahim I'in Hatice Turhan Sultandan doğan oğlu. Şehzadeliği sırasında Şamî Yusuf ve Şamî Hüseyin Efendilerden ders aldı. Babasının tahttan indirilmesi üzerine, yedi yaşında tahta geçti (8 ağustos 1648). İlk saltanat yıllarında isyanlar çıktı. Ocak ağaları padişahı etkileyerek istedikleri makamı rüşvet karşılığında değersiz kimselere satıyorlardı. Bu durumdan hoşlanmayan sipahiler, ulufelerinin zamanında ödenmediğini de bahane ederek günlerce süren bir isyanı başlattılar. Bu isyan, Yeniçeri ocağının önde gelen ağalarından Koca Muslihiddin Ağanın çabasıyle bastırıldı. Mehmed IV, küçük bir çocuk olduğu için devlet işleri Büyükvalide Kösem Sultan ile Valide Turhan Sultan tarafından yürütülüyordu. Bu yüzden iki nüfuzlu kadın arasında amansız bir rekabet doğdu. Daha önce başlatılan Girit seferinin gerektirdiği faaliyete hız verdirildi. Kaptanıderya Voynuk Ahmed Paşa kumandasındaki osmanlı donanması Akdeniz'e gönderildi. Foça'da venedik gemilerinin saldırışına uğrayan donanma düşmana kayıplar verdirdi; fakat yeniçerilerin savaşa katılmaması yüzünden başarı elde edemedi. Donanma Rodos limanında tunus ve mısır gemileriyle birleşerek Girit'e geldi. Mehmed IV, donanmanın bu başarısızlığından sorumlu tuttuğu sadrazam Sofu Mehmed Paşayı görevinden aldı. Yerine Yeniçeriağası Kara Murad Ağayı sadrazam tayin etti (21 mayıs 1649).

Sipahi isyanının kanlı bir şekilde bastırılması Anadolu'da büyük bir tepki uyandırmıştı. Eski bir sipahi olan Gürcü Abdünnebî, Niğde'de çevresine topladığı zorbalarla isyan etti; Konya üzerine yürüdü, Katırcıoğlu Mehmed'in kuvvetleriyle birleşti ve öldürülen sipahilerin kan davasını güderek intikam almak istedi. Hükûmet isyancılara karşı Tavukçu Mehmed Paşayı gönderdi. Ancak Paşa başarı elde edemeden İstanbul'a döndü. Bunun üzerine Üsküdar'a geçirilen Rumeli askeri, sadrazam Kara Murad Paşanın kumandasında, Abdünnebi'nin üzerine yürüdü. Üsküdar yakınındaki Bulgurlu'da yapılan savaşı Kara Murad Paşa kazandı (17 temmuz 1649). Kara Murad Paşa, devleti, içine düştüğü durumdan kurtaracak yetenekte bir vezir olmadığından ülkedeki isyanları bastıramadı; ayrıca, devletin bütün işlerine karışan ağalar, Kara Murad Paşaya söz geçiremiyordu; bu durum, ağalar sayesinde saltanat süren Kösem Sultanın da işini bozuyordu. Böylece padişah, paşa aleyhinde kışkırtıldı. Kara Murad Paşa, sadrazamlıktan çekilmek zorunda kaldı (5 ağustos 1650). Yerine Melek Ahmed Paşa tayin edildi, onun zamanında Ocak ağalarının baskısı gün geçtikçe arttı. Osmanlı donanması, Venediklilere Paros'da yenildi (10 temmuz 1651). Kadızadeliler ile tarikat mensupları arasında öteden beri süregelen anlaşmazlığın önü alınamadı. Ocak ağalarının parasızlığa çare bulmak için paranın değerini düşürerek piyasaya sürdükleri akçe, İstanbul esnafının ayaklanmasına sebep oldu. Bütün bu olaylar karşısında başarılı olamayan Melek Ahmed Paşa görevinden alınarak yerine Siyavuş Paşa getirildi. Yeniçerilere dayanarak her istediğini yaptıran Kösem Sultan ile Mehmed IV'ün annesi Valide Turhan* Sultanın arası iyice açıldı: Kösem Sultan, Mehmed IV'ü tahttan indirerek Turhan Sultanın hâkimiyetine son vermek istiyor-

MEHMED IV

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

du, fakat amacına erişemeden Turhan Sultanın adamları tarafından öldürüldü (2 eylül 1651). Bu tarihten sonra Ocak ağalarının hâkimiyeti zayıfladı, Mehmed IV üzerinde, Turhan Sultan ile haremağaları etkili olmağa başladılar. Sadrazam Siyavuş Paşa, kızlarağası Süleyman Ağa ile anlaşamayınca, Mehmed IV sadrazamı azletti, yerine Gürcü Mehmed Paşayı tayin etti. Ancak Mehmed Paşanın sadrazamlığı da uzun sürmedi. Mehmed IV, sadrazamlığa Tarhuncu Ahmed Paşayı getirmek zorunda kaldı (20 haziran 1652). Tarhuncu Ahmed Paşa alacağı malî tedbirlere kimsenin karışmaması şartıyle bu görevi kabul etti. Gümrük ve tersane giderlerini denetleyerek suistimalin önüne geçmeğe çalıştı. Bütün görevlileri kapsayan *isâliye* adlı bir vergi koydu. Zeamet ve hasları mîriye bağladı. Devletin gelirini 700 000 kuruş artırdı. Bundan başka değirmenlere koyduğu vergiyle, hazineye yılda 100 000 kuruş gelir sağlayacaktı. Bu vergi halkın hoşnutsuzluğuna yol açtığından padişahın emriyle yürürlükten kaldırıldı. Mehmed IV, sadrazamdan, devletin gelir ve giderini gösteren bir defter düzenlemesini istedi. Hazine açığını bütün ayrıntılarıyle gösteren bu defter, hazineyi yağmalamağa alışmış olanların işine gelmedi; sadrazamı padişahın gözünden düşürdüler ve azlettirerek öldürülmesini sağladılar. Yeni sadrazam Derviş Paşanın bir süre sonra hastalanması üzerine Mehmed IV sadrazamlığı, bir celâlî sergerdesi olan Halep beylerbeyi İbşir Mustafa Paşaya verdi. Fakat o da bir isyan sırasında öldürüldü. İbşir Paşadan sonra Mehmed IV, sadareti yeniden Murad Paşaya, onun da istifasıyle Süleyman Paşaya verdi. Paşa, para darlığına bir çare bulmak üzere sikkenin değerini düşürdü. Bu tedbir yeni bir isyanın başlangıcı oldu. Duruma hâkim olmak isteyen Mehmed IV ve annesi, Girit serdarı Deli Hüseyin Paşayı sadrazamlığa getirmeğe karar verdiler. Bu sırada, kaymakamlığa getirilen Zurnazen Mustafa Paşanın kışkırtmasıyle, çınar vakası adı verilen ayaklanma meydana geldi. (Bk. ÇINAR VAKASI.) Ayaklanmanın bastırılmasından sonra Mehmed IV, Siyavuş ve Boynuyaralı (Boynueğri) Mehmed Paşaları birbiri ardınca sadrazamlığa getirdi. Bu sırada Çanakkale boğazında meydana gelen Türk - Venedik deniz savaşı, Türklerin aleyhine döndü. Zurnazen Mustafa ve Kenan Paşaların denizdeki yenilgisi, devlet ilerigelenlerinin yönetiminde gösterdikleri ihmal ve Mehmed IV'ün zamanını av ve eğlencelerle geçirmesi, halk arasında büyük bir huzursuzluk uyandırdı. Ülkenin meselelerine bir çözüm yolu bulmak amacıyle toplanan meclisler de bir sonuç alamayınca, yeni ve kudretli bir sadrazam arandı. Turhan Sultana zeki ve kabiliyetli bir kişi olarak tavsiye edilen Köprülü Mehmed Paşa sadrazamlığa getirildi (15 eylül 1656). Mehmed IV ile Turhan Sultan'dan tam yetki alarak göreve başlayan Köprülü, İstanbul'da güvenliği sağladı. Donanmayı kuvvetlendirerek Çanakkale boğazında venedik donanmasını yendi. Bozcaada ve Limni'yi geri aldı. Erdel meselesini çözümlemek üzere sefere çıktı ve Yanova'yı ele geçirdi. Anadolu'da Abaza Hasan Paşanın çıkardığı isyanı bastırdı. Köprülü'nün bu başarıları üzerine Mehmed IV, bütün devlet işlerinin yönetimini ona bıraktı. Köprülü Mehmed Paşaya verdiği sözü tutarak onun ölümünden sonra yerine oğlu Fazıl Ahmed Paşayı tayin etti. Mehmed IV, bu isabetli tayinden sonra gene eğlence ve av ile vakit geçirmeğe başladı. Bu arada paşanın Avusturya ve Lehistan üzerine yaptığı seferlere de katıldı. Fazıl Ahmed Paşanın başarılı yönetimi, Mehmed IV'ün beceriksizliğini örttüğü gibi, Avusturya'dan Uyvar ve Venedik'ten Girit kalelerinin alınmasını da sağladı. Lehistan seferine çıkan Fazıl Ahmed Paşa ile İstanbul'dan ayrılan Mehmed IV, Kamaniçe kalesi önünde meydana gelen savaşı izledi. Teslim alınan kaleyi gezdi ve cami haline getirilecek altı kiliseden birine kendi, diğer ikisine Valide Sultan ile Haseki Sultanın adını verdi ve Bucaş antlaşması imzalandıktan sonra (18 eylül 1672) Edirne'ye döndü. Lehistan'ın, antlaşma şartlarını ağır bularak buna uymaması üzerine Mehmed IV, yeni bir sefere karar verdi. Ordusunun başında İsakçı'ya kadar geldi. Müteferrika Hüseyin Ağayı buradan Lehistan'a göndererek barış şartları yerine getirilirse seferden vaz geçileceğini bildirdi. Bu sırada Lehlilerin Hotin üzerine gönderdikleri kuvvetler, Silistre beylerbeyi Hüseyin Paşayı yendi ve Hotin'i ele geçirdi. Kışın birden bastırması üzerine ordusuyle kışlağa çekilen Mehmed IV, 1673 baharında tekrar Lehistan'a saldırdı. Bu sırada Rusların Kazaklara saldırdığı haberi geldi. Mehmed IV, bu saldırıyı önlemek düşüncesiyle Lehistan seferinden vaz geçti; öte yandan Şam beylerbeyi Hüseyin Paşa, Hotin kalesini geri aldı. Mehmed IV, bazı palankaların alınmasında hazır bulundu; bu sırada Lehistan savaşı sona erdi (27 ekim 1676). Fazıl Ahmed Paşanın ölümü üzerine Mehmed IV Köprülü ailesinin yetiştirmesi olan Rikâbı Humayun kaymakamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşayı sadarete getirdi. Kara Mustafa Paşa ile Çehrin seferine çıkmak üzere İstanbul'dan ayrılan Mehmed IV, Tuna'ya kadar geldi ve burada konakladı. Kara Mustafa Paşanın Çehrin kalesini almasından sonra Padişah İstanbul'a döndü (1678). Rusların savaşı sürdürmeleri üzerine yeni bir sefere karar verildi (1680). Mehmed IV ordunun başında Edirne'ye kadar geldi. Bu sırada rus çarı, Kırım hanının aracılığıyle barış teklifinde bulundu; Rusya ile yirmi yıl süreli bir saldırmazlık antlaşması yapıldı (1681).

Mehmed IV devrinin en önemli olaylarından biri de Osmanlı Türk devletini temelinden sarsacak olan İkinci Viyana kuşatmasıdır. (Bk. *İkinci* VİYANA KUŞATMASI.)

Bu sefere katılmak için Belgrad'a kadar gelen Mehmed IV sadrazam Kara Mustafa Paşanın Kuşatmada bozguna uğraması (12 eylül 1683) üzerine Edirne'ye döndü. Orada Kara Mustafa Paşayı görevinden aldı; sonra da idamı için emir verdi. Estergon, Peşte ve Budin kaleleri düştükten sonra İbrahim Paşayı sadrazamlığa getirdi, devletin zor durumundan yararlanan Venedik, Türklere karşı kurulan mukaddes ittifaka katılarak (25 nisan 1684) kara ve denizden saldırıya geçti. Papalık, İspanya, Cenova, Floransa ve Malta gemileri de yardıma gelerek Ayamavra'yı, sonra da Preveze'yi ve Mora'yı aldılar; üç aylık bir kuşatmadan sonra da Koron'u ele geçirdiler (1685). Bundan sonra Modon, Anaboli ve öteki Mora kaleleri Venediklilerin eline geçti. Mora'dan sonra venedik kuvvetleri Orta Yunanistan'daki Patras, Korinthos, İnebahtı ve Mizistre gibi önemli kalelere ve Atina'ya hâkim oldular. Türk devleti toprakları böylece kuzeyden ve güneyden saldırıya uğrarken iç buhran başgösterdi. Anadolu'da bazı âsiler türedi. Mehmed IV, devletin içine düştüğü bu durumla hiç ilgilenmedi. Bu ilgisizlik her sınıf halk üzerinde kötü etki yaptı. Müderrisler, şeyhler ve ocak halkı, Mehmed IV'ün aleyhine döndü. Türk ordusu Mohaç'ta yenilince ulufelerinin verilmediğini öne süren yeniçeriler Serdar Süleyman Paşayı istemediklerini bildirerek isyan ettiler ve Siyavuş Paşayı sadrazamlığa getirmek ve Mehmed IV'ü tahttan indirmek kararına vardılar. Asker, İstanbul'a doğru yürümeğe başladı. Mehmed IV, daha önce şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Efendi ile haberleşerek Siyavuş Paşayı sadrazamlığa getirdi. Ankaravî Mehmed Efendi, ulema ile görüşerek saltanat değişikliği konusunda onların da fikirlerini aldı. Ne yapacağını şaşıran Mehmed IV, eski sadrazam Süleyman Paşayı öldürterek başını askere gönderdi; avcılıktan vaz geçtiğini ve aşırı harcamalarda bulunmayacağını isyancılara bildirdi. Ancak, bu sırada Edirne'ye kadar gelen sipahi silâhdarlarıyle yeniçeri zorbaları sadrazamın otağını kuşatarak Edirne'de kalmak istemediklerini, davalarını görmek üzere İstanbul'a gitmek kararında olduklarını bildirdiler. Mehmed IV, tam isyan halinde bulunan ordunun Edirne'de kalmasını sağlamağa çalıştı; fakat başarılı olamayınca, orduyle birlikte Silifke'ye gelen Siyavuş Paşaya gönderdiği bir hattı hümayun ile bu hareketin kendisini hal için yapıldığını belirterek yerine oğlu Mustafa'nın tahta geçirilmesini istedi (6 ekim 1687). Hattı hümayunu alan Siyavuş Paşa, ocak ağalarını ve zorbaları topladı. Âsiler Mehmed IV'ün tahttan indirilerek yerine kardeşi Süleyman'ın geçirilmesi yolundaki isteklerini İstanbul'a bildirdiler; sadaret kaymakamı Köprülü Fazıl Mustafa Paşa, bütün ulemayı, sekbanbaşı ve ocak ihtiyarlarını Ayasofya camiine çağırarak âsilerin aldıkları kararı okuttu. Toplantıda bulunanlar padişahın tahttan indirilmesini ve yerine kardeşi Süleyman'ın geçirilmesini uygun buldular, bu karar yerine getirildi. Mehmed IV, iki oğluyle Edirne sarayına hapsedilerek hayatının son yıllarını orada geçirdi. 6 Ocak 1693'te cenazesi İstanbul'a getirilerek annesi Turhan Sultanın bitirdiği Yeni Cami yanındaki türbeye gömüldü.

Mehmed IV 42 yıllık saltanatıyle, Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra en uzun hüküm süren osmanlı padişahıdır. İyi yürekli, cömert, ailesine bağlı ve kan dökmekten hoşlanmayan bir kimse olduğu söylenir. Mehmed IV'ün haseki Avnetullah Gülnûş'tan dünyaya gelen oğulları Mustafa (Mustafa II) ile Ahmed (Ahmed II) Osmanlı padişahı oldular. (→ Bibliyo.) [M]

MEHMED V (Reşad), türk padişahı (İstanbul 1844-ay.y. 1918). Sultan Abdülmecid'in Gülcemal Kadınefendiden olan oğlu. Özel ve düzenli bir öğrenim gördü; Arapça, Farsça öğrendi. Babasının ve amcası Abdülaziz'in saltanatlarında oldukça serbest bir hayat geçirdi. Fakat Abdülhamid II zamanında hareketleri kısıtlandı.

Reşad MEHMED V

31 Mart olayından sonra Abdülhamid II'nin yerine Mehmed V adıyle tahta çıktı (27 nisan 1909). Mehmed V'in saltanatı, çeşitli güçlüklerle geçti. II. Meşrutiyetin ilânını sağlayan İttihat ve Terakkiye karşı çıkanlarla işbirliği yapmak zorunda kaldı, türk olmayan topluluklar, Kanuni Esasî (anayasa) ile ırk özelliklerini ve kültür imtiyazlarını devam ettirmek istiyorlardı. İttihat ve Terakkinin türk olan üyeleriyse, bunların hepsini türkleştirmeğe ve merkezci bir yönetim kurmağa çalışıyorlardı. Bu farklı görüşler, parlamentoda İttihat ve Terakkiye karşı güçlü bir muhalefetin başlamasına, ülkede yer yer ayaklanmalara yol açtı. Nitekim 1909'da Doğu Anadolu'da dağlılar, sonra da Adana'da Ermeniler, 1910'da Kosova'da Arnavutlar ayaklandı. Bütün bu ayaklanmalar bastırıldı. Arnavutlar, yabancı propagandanın etkisinde kalarak bağımsızlık için hazırlanmağa başladılar. Mehmed V, osmanlı birliğini bozma gelişimi gösteren bu olayları önlemek için 1911 yazında Rumeli'de bir geziye çıktı; Selânik, Manastır, Üsküp ve Priştine'yi ziyaret etti; sevgi gösterileriyle karşılandı. Öte yandan İttihat ve Terakki'nin etkisi altında bulunan hükûmetin, arap ülkelerinin imtiyazlı durumlarına son vermek istemesi, arap milliyetçiliğini kuvvetlendirdi; bunlar Araplar lehine ıslahat yapılmasını istediler.

Bu isteklerini ayaklanmalar izledi. Ancak devletin Arnavutlara karşı olduğu gibi bu ayaklanmalara karşı kuvvet kullanması, yabancı devletlerin fırsat bulmalarına yol açtı. Nitekim İtalya, bundan yararlanarak Trablusgarb'a saldırdı (5 ekim 1911). Türkler, İtalyanlara karşı savaşa girdi. İtalya, saldırılarını Akdeniz ve Ege adalarına kadar genişletti, 12 adayı aldı. Bu sırada yeniden ayaklanan Arnavutlara Türk devletinin muhtariyet vermesi, daha sonra Balkan savaşının başlaması İtalya'yı yenilgiden kurtardı. 15 Ekim 1912'de imzalanan Ouchy antlaşmasıyle Trablusgarp, halife adına bir naib gönderilmesi şartıyle İtalya'ya bırakıldı. Balkan devletleri, Meşrutiyetten sonra, Babıâli'nin giriştiği iç siyaseti beğenmiyorlardı. Önce Bulgaristan ile Sırbistan (13 mart 1912), sonra da Bulgaristan ile Yunanistan (29 mayıs 1912) arasında, Türk devleti ile savaş çıkarsa, Makedonya'nın bağımsızlığını gerçekleştirmek, bölgeyi aralarında paylaşmak üzere bir anlaşma yapıldı. Bu arada Mehmed V'e başvurarak Makedonya'da ıslahat yapmak istediler (18 eylül 1912). Bu istekleri Türk devleti tarafından olumlu karşılanmayınca, Karadağ Türklere karşı savaş açtı (8 ekim). Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan devletleri Karadağ'ın yanında

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

yer aldılar. (Bk. BALKAN HARBİ.) *Babıâli baskını*'ndan (23 ocak 1913) sonra sadrazam olan Mahmud Şevket Paşa Midye-Enez hattının batısında bulunan toprakları Balkan ülkelerine bırakmak, Girit üzerindeki hakkından vaz geçmek şartıyle Londra* antlaşmasını imzaladı (30 mayıs 1913). Bir süre sonra Mahmud Şevket Paşa, İttihat ve Terakkiye karşı olan bir grup tarafından öldürüldü (11 haziran 1913). Padişah yeni kabineyi kurmakla Said Halim Paşayı görevlendirdi. Paşa da yeni kabineye İttihatçı kimseleri aldı; olayın suçlularını astırdı. Olaylar padişahın isteği dışında, İttihat ve Terakkinin aşırı ölçüde devlet yönetimine karışmasıyle sonuçlandı. Bu durum Mehmed V'in hükümdarlığı boyunca sürdü. Talât, Cemal ve Enver Paşalar, panislamizm (bk. İSLÂM BİRLİĞİ) ve Turancılık ülküsünü yerleştirmek için devletin güçlü olması, güçlü bir devletle anlaşması gereğini savundular. Bu yüzden Mehmed V'e başvurarak bu isteklerini bildirdiler. Alman imparatorunun izniyle türk kolordusunu ıslah etmek üzere Liman Von Sanders, İstanbul'a getirtildi. Bu sırada ingiliz amirali Limpus donanmayı, fransız generali Baumann ise türk jandarmasını ıslah etmek üzere İstanbul'da bulunuyorlardı. Birinci Dünya savaşı başladığı zaman, Türk devleti Balkan savaşının kötü etkilerinden kurtulamamıştı. Rusya'nın İngiltere ve Fransa ile müttefik olması, Berlin antlaşmasından beri İngiltere ve Fransa'nın Türk imparatorluğuna karşı çıkması sonucu, sadrazam Said Halim Paşa, gizli tutulan görüşmelerinden sonra, İstanbul'daki alman elçisiyle Rusya'ya karşı bir savunma ittifakı yaptı (2 ağustos 1914). Avusturya'nın da katılması kararlaştırılan bu ittifaka göre, Rusya, Almanya veya Avusturya'ya karşı savaş açarsa, Türk devleti de onların yanında yer alacaktı. Başlangıçta tarafsız olduğunu açıklayan Osmanlı devletine, Almanların Göeben ve Breslau zırhlılarının Boğazlardan geçerek Odesa ve Sivastopol'u bombardıman etmesinden sonra İtilâf devletleri harp ilân etti (5 kasım 1915). Mehmed V, halife sıfatıyle, cihat ilân ederek, bütün müslümanları Türkiye ile müttefikleri olan Almanya ve Avusturya'nın düşmanlarına karşı savaşa çağırdı. Bu çağırı ile Fransa, İngiltere ve Rusya'nın hâkimiyetinde bulunan müslümanların ayaklanacağı sanıldı. Cihat ilânı boşa gittiği gibi, İngiltere ve Fransa savaşın sonlarına doğru müslümanlardan kurdukları savaş birliklerini Türklere karşı gönderdiler. (Bk. *Birinci* DÜNYA SAVAŞI.) Mehmed V, Osmanlı devleti ile müttefiklerinin başarısızlıklarıyle devam eden savaşın son aylarında kısa bir hastalıktan sonra öldü. Sultan Mehmed V bütün hükümdarlık süresinin yıkımlarla geçmesine karşılık bazı yenilikler yaptı. Meşrutiyetin yerleşmesine çalıştı. Zamanında kurumlar ve sosyal hayat, dinin etkisinden kurtulmağa başladı. Ordunun gençleştirilmesine, batılı bir duruma getirilmesine çalıştı. Eğitim ve öğretime çok önem verildi. Kadınlar için bir dârülfünun açıldı. Millî tarihle uğraşan, Tarihi Osmanî encümeni kuruldu. Osmanlı türk padişahlarının değerli yadigârları bir yere toplanarak bir İslâm Eserleri müzesi ve imparatorluk devrinin tarihî eserlerinin korunması için, cemiyetler kuruldu. Millî iktisadın gelişmesine engel olan kapitülasyonlar kaldırıldığı tek taraflı olarak ilân edildi. Kadınların ilk defa konferanslara katılması ve bazı görevlere tayin edilmesiyle sosyal hayat düzelme yoluna girdi. Türk milletinin genel tarihi, edebiyatı ve folkloru üzerinde araştırmalar yapılmağa başlandı. Sultan Mehmed V devri, türk imparatorluğunun devamını sağlamak için yapılan son deneme dönemidir. (→ Bibliyo.) [M]

Vahideddin MEHMED VI
Türkiye'yi terkederek
Malta'ya çıkışı

MEHMED VI (Vahideddin), son türk padişahı (İstanbul 14 ocak 1861-San Remo 16 mayıs 1926). Padişah Abdülmecid'in oğlu. Birinci Dünya savaşı sona ererken (3 temmuz 1918) tahta çıktı. Sadrazam Talât Paşa kabinesi çekilince, yeni kabineyi kurma ve barışı sağlama görevini Ahmed İzzed Paşaya verdi. Müttefiklerle Mondros'ta yapılacak barış antlaşması heyetinin başkanlığına Damat Ferid Paşayı getirmesine başta sadrazam olmak üzere, kabine karşı geldi. Mehmed VI, daha sonra Rauf Beyi (Orbay) heyetin başkanı yaptı. Antlaşmanın imzalanmasından sonra (30 ekim 1918) Yıldırım orduları grup kumandanı Mustafa Kemal Paşa, sadrazam Ahmed İzzed Paşaya, padişaha duyurulmak üzere verdiği raporda Mondros antlaşmasının açıklık kazanmayan maddelerini tenkit etti ve özellikle İtilâf devletlerine gerekli gördükleri yerleri işgal yetkisini veren yedinci madde üstünde durdu. İstanbul'da da askerî bir işgal idaresi kuruldu. Mehmet VI, İtilâf devletlerince savaş suçlusu sayılmaktan korktuğu için, bu olaylara seyirci kaldı. Ayrıca İtilâf devletleri tarafından savaştan sorumlu tutulan İttihat ve Terakki fırkasını tasfiye etmeyi tasarladı. Ahmed İzzed Paşa ile müzakere ederek kabinede bulunan ittihatçı nazırların görevlerine son vermesini istedi. Sadrazam, bunu kabul etmeyince Tevfik Paşayı sadrazamlığa getirdi. İstanbul'daki işgal kuvvetlerinin isteklerine uyarak Meclisi Mebusanı dağıttı; yeni seçimlerin, ancak kesin barışın sağlanmasından sonra yapılacağını halka duyurdu. İtilâf kumandanlarının isteklerine uyarak sık sık nazır ve sadrazam değiştirmeğe başladı. Tevfik Paşayı istifaya zorlayarak İtilâf devletlerinin isteklerini yerine getirecek olan Damat Ferid Paşayı sadrazamlığa getirdi (4 mart 1919). İttihatçılara düşman olan Ferid Paşa, Mehmed VI ile birlikte, İtilâf devletlerinin her isteğini yerine getirerek devletin devamını sağlayacağına inanıyordu. Bu durumdan yararlanan galip devletler, osmanlı topraklarını kendi aralarında paylaştıkları gibi bunu açıklamaktan da çekinmediler. Mondros antlaşmasının yedinci maddesine dayanarak, Yunanlılar İzmir'i (15 mayıs 1919); İtalyanlar, Güneybatı Anadolu'yu (Muğla ve yöresi); Fransızlar da Güney Anadolu'yu işgal ettiler. Bu işgaller Anadolu ve İstanbul'da yer yer protesto toplantılarının yapılmasına yol açtı. Mehmed VI, durumu kurtarmak için, Damat Ferid Paşa kabinesinin istifasını sağladı. Sadrazamlığı tekrar Damat Ferid Paşaya verirken kabineye daha yumuşak bir siyaset takip edecek kimseleri alması için kendisini uyardı. 16 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'i 9. Ordu müfettişliğine tayin eden Mehmed VI, İstanbul'dan hareketinden önce, Mustafa Kemal Paşa ile görüştü. Samsun'a gelen Mustafa Kemal Paşa, Karadeniz ordusu kumandanı general Miline'nin padişahı uyarması sonunda geri çağırıldı. Mustafa Kemal Paşanın bu çağrıya uymaması üzerine, padişah ve hükûmet ona karşı cephe aldılar. Bu arada Erzurum kongresi tarafından millî meselelerin tespit edilmesi ve Anadolu'da geçici bir hükûmet kurulması, padişahı endişeye düşürdü. İtilâf kuvvetlerinin de etkisiyle Rauf Bey ile Mustafa Kemal Paşanın tutuklanmaları emrini verdi; ancak, bu emri yerine getirecek hiç bir makam bulunamadı. Bunun üzerine Mehmed VI, Harput valisi Ali Galib'i kullanarak kongreyi dağıtmak istedi; fakat Ali Galib de bunu sağlayamadı. Anadolu'da başlayan direnme hareketinin bütün yurda yayılması üstüne Mustafa Kemal, Damat Ferid Paşa hükûmetini istifaya zorlamak için İstanbul ile olan bütün haberleşmeleri kesti. Bunun üzerine Mehmed VI, zaman kazanmak için, Damat Ferid Paşanın yerine millî mücadele taraftarı Ali Rıza Paşayı sadrazamlığa getirdi. Ali Rıza Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere Salih Paşayı Amasya'ya gönderdi; Salih Paşa, Mustafa Kemal Paşanın şartlarını kabul ederek İstanbul'a döndü. Mehmed VI, sadrazamın isteği üzerine Meclisi Mebusanı toplantıya çağırdı (12 ocak 1920). İşgal kuvvetlerinin kumandanları bu duruma karşı çıktılar ve 16 mart gecesi sabaha karşı İstanbul'u resmen işgal ettiler; mülkî ve askerî görevlilerden birçoğunu Malta'ya sürdüler. Ali Rıza Paşa kabinesi düştü. İtilâf devletlerinin her isteğini yapan Mehmed VI, Meclisi Mebusanı süresiz olarak kapattığı gibi, devlet ilerigelenlerinin uyarmalarını da dinlemeyerek Damat Ferid Paşayı tekrar sadrazamlığa getirdi. Mehmed VI, İstanbul'un Türklere bırakılacağını ve saltanat hukukunun İtilâf devletleri tarafından korunacağını düşünüyordu. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa Osmanlı devletinin hükümranlığını kaybettiğini bildirerek Ankara'da T.B.M.M. hükûmetini kurdu. Mehmed VI ve sadrazam bunu önlemek ve Ankara hükûmetini gayrimeşru duruma düşürmek için, şeyhülislâmdan aldıkları bir fetvayı çeşitli yollarla Anadolu'ya dağıttılar (24 mayıs 1920). Bu fetvada Anadolu'daki millî teşkilâtta görev alanların halife düşmanı oldukları ve öldürülmelerinin gerektiği bildiriliyordu. Mehmed VI, süresiz olarak kapattığı Meclisi Mebusanı da feshetti. İtilâf devletlerinden aldığı paralarla Anadolu'daki millî kuvvetlere karşı Bolu ve Düzce ayaklanmalarını düzenledi. Bütün bunlar etkisiz olunca, Mehmed VI'nın elinde yalnız İstanbul ve dolayları kaldı. Bu duruma da aldırmadı ve Sevr antlaşmasını imzaladı (10 ağustos 1920). Türk milletine hür yaşama hakkı tanımayan bu antlaşma ile Mehmed VI, yalnızca osmanlı soyunun devamını sağlamak istiyordu. Bununla birlikte maddî ve manevî iktidardan yoksun olduğunu da bu antlaşmayle ispatlıyordu. 30 Ağustos 1922'de büyük taarruzla gücünü bütün dünya devletlerine kabul ettiren T.B.M.M., İtilâf devletleriyle, Mehmed VI ile görüşmeyi gerekli görmeden, Mudanya mütarekesini imzalayınca Mehmed VI'nın durumu güçleşti. Refet Paşa T.B.M.M. orduları ile İstanbul'a girince Mehmed VI, T.B.M.M.'nin hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için Refet Paşa ile görüştü (29 ekim 1922). Refet Paşa, padişaha, T.B.M.M. hükûmeti yanında İstanbul'daki hükûmetin bir anlam taşımadığını ve İtilâf devletleri ile sürdürülen ilişkilerin kesilmesini istedi. Ayrıca bu istekler yerine getirilirse, T.B.M.M. hükûmetinin saltanat hakkında daha yumuşak kararlar verebileceğini belirtti. Mehmed VI, görüşe katılmadığını, meşru bir hükümdar olduğunu, hükûmetin dağılmasının söz konusu edilemeyeceğini Refet Paşaya bildirdi. Bu sırada İtilâf devletleri, İstanbul hükûmetiyle T.B.M.M. hükûmetini barış şartlarını görüşmek üzere Lozan'a davet ettiler. Bu daveti Mehmed VI hemen kabul etti; ancak T.B.M.M. hükûmeti tek başına Lozan'a katılabileceğini bildirdi. Bu hava içinde T.B.M.M., saltanatın hukukî durumunu görüştü. Sonunda hilâfet ile saltanatın ayrıldığını ve saltanatın kaldırıldığını bir kanunla kabul etti (1 kasım 1922). Bu durumu öğrenen Refet Paşa İtilaf devletleri komiserlerine başvurarak İstanbul'daki idareye T.B.M.M. adına el koyduğunu bildirdi. İtilâf devletleri Mehmed VI'yı bırakarak Türkiye'nin içişlerine karışmamağa karar verdiler. Bunun üzerine Tevfik Paşa hükûmeti Mehmed VI'ya istifasını verdi (4 kasım 1922). Mehmed VI da, yeni bir sadrazam seçmeyerek T.B.M.M.'nin isteğine uydu. Bunu yaparken de, halife olarak başta kalabileceğini umuyordu. Fakat İstanbul ve Anadolu basını, aleyhinde çok sert yazılar yayımlamağa başladı. Bu ve buna benzer yayımlar, Mehmed VI'ya taraftarlarını kaybettirdi; hattâ bir cuma selâmlığında yalnız kalmasına sebep oldu (10 kasım 1922). Bu arada Kurtuluş savaşı sırasında, millî mücadele aleyhinde yazılar yazan *Peyam*i Sabah* gazetesi başyazarı Ali* Kemal, İzmit'e kaçırıldı. Bu olay, Mehmed VI'yı hayatı konusunda endişelendirdi. 17 Kasım 1922'de general Harrington'a bir yazı ile başvurarak öldürülmekten korktuğunu bildirdi ve İstanbul'dan ayrılması için gereken yardımın sağlanmasını istedi. Aynı gün, general tarafından olumlu cevap verildiğinden Malaya adlı ingiliz zırhlısına binerek İstanbul'dan ayrıldı (17 kasım 1922). Bir gün sonra T.B.M.M. Mehmed VI'yı halifelikten ayırarak yerine Abdülmecid Efendiyi çoğunlukla seçti. Mehmed VI, önce Malta'ya gitti. İngiliz ve Arapların yardımıyle halifeliğini sürdüreceğini düşündü. Sonra melik Hüseyin'in çağrısına uyarak Mekke'ye geldi. Burada, hilâfet ile saltanatın ayrılmasının şeriat düzenine aykırı olduğunu islâm dünyasına bir bildiri ile duyurdu; fakat bunun hiç bir etkisi olmadı. Mekke'den San Remo'ya dönerek orada yerleşti. Bu şehirde öldü. (→ Bibliyo.) [M]

MEHMED ABDÜLAZİZ. Bk. AZİZ EFENDİ.

MEHMED ABİD EFENDİ Dürrizade, türk devlet adamı (öl. 1829). Kazasker Mehmed Nurullah Efendinin oğlu. Medrese-

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

den icazet alarak müderris oldu (1778). Süleymaniye müderrisiyken (1805), Yenişehir Fener kadılığına tayin edildi. Edirne (1817), Mekke (1819) ve İstanbul (1822) kadılıklarında bulundu. Anadolu kazaskerliği payesini aldı (1826). Mahmud II'nin Yeniçeri ocağını kaldırmak üzere topladığı meclise katıldı; ocağın kaldırılmasını isteyen Mahmud II'yi destekledi (1829). Anadolu kazaskerliğine getirildi. Birkaç ay sonra öldü. (M)

MEHMED ÂDİL EFENDİ Gelibolulu, türk din bilgini (Gelibolu ? - ay.y. 1895). Dersiâm oldu. Huzur derslerinde muhatap (1869-1876) ve mukarrir (1877-1895) olarak bulundu. Mekke ve İstanbul (1892) payelerine yükseldi. Son olarak Gelibolu müftülüğünde bulundu. (M)

Mehmedağa camii, İstanbul'da, Çarşamba semtinde cami. Dârüssaade ağası Mehmed Ağa tarafından yaptırıldı (1585). Mimarı Davud Ağadır. Kare planlıdır; merkezî kubbesi sekiz payeye dayanır. Köşelerde dört ve mihrabın üzerinde de bir yarım kubbesi vardır. Mihrap cephesi çinilerle süslüdür. Sol tarafında Mehmed Ağanın türbesi, avlu kapısında bir çeşme ve yakınında bir çifte hamam vardır. (M)

MEHMED AĞA Habeşî, türk dârüssaade ağası (?-İstanbul 1590). Murad III'e harem ağası oldu. Dârüssaade ağası tayin edildi (1582). İlk habeş asıllı dârüssaade ağasıdır. Pek çok hayrat yaptırdı. Bunlar arasında, Tuna üzerinde İsmail geçidinde bir kale ve civarında köy, İstanbul Çarşamba'da Sultan Selim camii yakınında bir cami, türbe, çifte hamam ve medrese, Üsküdar'da iki mescit (Yeni çeşme ve Ağa mescitleri, Divanyolu'nda medrese, sebil ve mektep, Çarşıkapı'da Makasçılar'da ve Parmakkapı'da iki sebil, Üsküdar'da iki çeşme ve İstanbul Çarşamba'da diğer bir çeşme sayılabilir.) [M]

MEHMED AĞA Fındıklılı, Silâhtar. Bk. SİLÂHTAR MEHMED AĞA *Fındıklılı.*

MEHMED AĞA Kayserili, türk mimarı (Kayseri ?-İstanbul 1742). Öğrenimini bitirdikten sonra Hassa Mimarları ocağına girdi. Ahmed III devrinde (1703-1730) Has başmimarı oldu; fakat kısa bir süre sonra azledildi. 1709'da ikinci defa bu göreve getirildi. 1740 Sonlarına kadar aralıksız 31 yıl bu görevde kaldı. Lâle devrinde yapılan pek çok yapım ve onarım çalışmalarına katıldı; büyük bir ün kazandı. Sultan Beyazıt camii yakınında yanan ahşap dükkânların kâgir olarak yapılması hakkındaki emre uymadı; rüşvet aldığı ileri sürülerek azledildi. Genellikle *sadâbâd mimarı* olarak anılan Mehmed Ağa, Ahmed III devrinde İstanbul'da ve Osmanlı imparatorluğunun çeşitli yerlerinde pek çok eser yaptı, birçoğunun da yapımına katıldı. Başlıca eserleri: *Kasrı hümayun, Havzı kebîr duvarları* (Kâğıthane), *Kasrı hümayun* (Hurremâbâd karyesi), *Mîriahur kasrı* ve *çeşme* (Sadâbâd yakını), *Yıldız Dede tekkesi* ve *camii* (Bahçekapı), *Ahmed III çeşmeleri* (Üsküdar ve Sultanahmet), *Azapkapı çeşmesi, Bereketzade çeşmesi* (Kuledibi), *Tophane çeşmesi, Su kemerleri;* Sultanhisarı, Seddülbahir, Erzurum, Trabzon, Hemedan, Tebriz, Revan, Gence, Tiflis, Azak, Acu, Ur, Kırburun, Kalei Cedid (Kırım'da), Hotin, Bender ve Özi kalelerinin yapım ve onarımları. (M)

MEHMED AĞA Küçük, türk besteci (öl. 1800 ?). Selim III devrinin önemli bestecilerindendir; bu padişahın buluşu olan evcârâ makamında bestelediği fasıl, ünlü eserlerinden biridir. Yüzden fazla beste yaptığı sanılıyor; bunlardan günümüze, 22 beste, 7 ağır semai, 7 yürük semai kaldı. (M)

Mehmedağa mescidi, İstanbul'da, Yerebatan semtinde. (*Üskübiye mescidi* veya *Yerebatan mescidi* de denir). Fatih Sultan Mehmed'in satırbaşısı Mehmed Ağa tarafından yaptırıldı. 1735'te Şekercizade Mehmed Bey tarafından tamir ettirildi. Duvarları kâgir, çatısı ahşaptır. Kalın gövdeli bir minaresi vardır. (M)

MEHMED AĞA Solak, türk devlet adamı (XVII. yy.). Saraydan yetişerek musahib, 1656'da hazinedar oldu. Sadrazam Köprülü Mehmed Paşanın evlâtlığı olduğundan, onun isteğiyle Kızlar ağalığına getirildi. Köprülü Mehmed Paşanın ölümünden bir yıl sonra azledilerek Mısır'a gönderildi (1663). [M]

MEHMED ÂKİF. Bk. ERSOY (Mehmed Âkif).

MEHMED ÂKİF PAŞA. Bk. ÂKİF PAŞA.

MEHMED ALİ, türk veterineri (İstanbul 1853 - 1923). Askerî Baytar Mektebi âlisini (Veteriner okulu) bitirdi (1874). 1877 Türk-Rus savaşı sırasında özellikle doğu illerinde görülen salgın hayvan hastalıklarıyle mücadele etmek üzere ilk defa nafia nezaretine bağlı Baytar müdürlüğünü, sonra da bu teşkilâta eleman yetiştirmek amacıyle İstanbul'da Halkalı'da sivil Baytar Mektebi âlisini kurdu (1889). Nezarette ve kurduğu okulda müdürlük ve öğretmenlik yaptı. 1911'de emekliye ayrıldı. (M)

MEHMED ALİ AYNÎ. Bk. AYNÎ (Mehmed Ali).

Mehmedali camii, Kahire'de cami. Mimar Boşnak Yusuf tarafından Kavalalı Mehmed Ali Paşa için yapıldı (1830-1848). 52 m yüksekliğinde ve 21 m çapında pandantifli büyük bir kubbesi vardır. Dört büyük kemere dayanır. Bu kemerlere de dört yarım kubbe bitişir. Daha küçük bir yarım kubbe de mihrabın bulunduğu dikdörtgen hücreyi kapatır. Cami, alttaki büyük, üstteki daha küçük olmak üzere, üst üste binmiş iki kareden meydana gelir. Karelerin köşelerindeki ince ağırlık kulesiyle minareler ve sivri kubbe camiye bir yükseklik verir. Şadırvanlı avlusu, dört yandan basık kubbeciklerin örttüğü revaklarla çevrilidir. İkişer şerefeli iki ince minare, cephenin uçlarında yükselir. Caminin üslûbunda Sultanahmet camiinin etkileri görülür. (M)

MEHMED ALİ EFENDİ, türk mimarı ve hattatı (Bolu 1879-1938). Bolu'da idadiyi, İstanbul'da Sanayii Nefise mektebinin mimarlık bölümünü bitirdi (1912). Bir aralık Dârülhilâfetülâliyye medresesinde yazı hocalığı yaptı. 1919'da Medresetülhattatin müdürlüğüne getirildi. Daha sonra Mısır'a giderek orada yazı dersleri verdi. Eldeki yazılarından anlaşıldığına göre özellikle tâlik yazıda ustaydı. (M)

MEHMED ALİ EFENDİ Efendizade, Rizeli, Hacı, türk din bilgini (Rize 1851-ay.y. 1922). İlköğrenimini Rize'de yaptı. İstanbul'da medreseden yetişerek icazet aldı (1890). Aynı yıl açılan rüus imtihanını kazandı; Fatih camiinde ders vermeğe başladı (1891). Bir süre Adana müftülüğü yaptı. İptida-yı hariç, hareketi hariç rüus derecelerine yükseldi. Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1916-1920). [M]

MEHMED ALİ FETHİ Osmanbeyzade, türk bilgini (Rusçuk 1804-İstanbul 1857). Medrese öğrenimi gördü. Müderris oldu. İstanbul'da Mektebi Maarifi Adliyede hoca, Fatih müderrisi, Meclisi maarif üyesi (1852), sonra Halep mollası oldu. Encümeni Dâniş üyeliğinde bulundu. Eserleri: *Elhayr-ül Hasen fi Şerhi Müsteşarı Mü'teman* (Müsteşarı Mü'temen Şerhi Hakkında En Güzel Hayır), *Tercüme-i Kelâm-ı Erbain-i Hazreti Ali* (Hazreti Alinin Kırk Kelâmının Tercümesi), *Sermaye-i Necat* (Kurtuluş Yolu), *Hilye-i Sultanî* (Sultan Hilyesi), *Tercüme-i Nesayih-i Eflatun* (Eflatun'un Öğütlerinin Tercümesi), *İlm-i Tabakat-ı Arz* (Jeoloji). [M]

MEHMED ALİ HİLMİ Baba, türk halk şairi (İstanbul 1842-ay.y. 1907). Babasıyle birlikte küçük yaştan itibaren Merdivenköy'deki Şahkulu Sultan tekkesine devam etti. Ali Babanın ölümü üzerine tekkeye şeyh oldu (1864). Hacı Bektaş dergâhına gitti (1870). Selânikli Hasan Dede Babadan, Türbedar Mehmed Yesarî Babanın rehberliğiyle hilâfet aldı. İstanbul'a döndükten sonra tekkesini genişletti. Bektaşîlik, Hurufîlik ve tasavvuf inançlarının hâkim olduğu şiirleri aruz ve hece vezniyledir. Divanı, Ahmed Mehdî Baba tarafından bastırıldı (1909). [M]

MEHMED ALİ NAZİMÂ. Bk. ALİ NAZİMÂ.

MEHMED ALİ NECATİ EFENDİ Ohrili, türk din bilgini (Manastır 1837-İstanbul-1908). İlköğrehimini Manastır'da yaptı. İstanbul'a gelerek (1858) Atikalipaşa medresesine girdi. Beyazıt camii dersiâmlarından Vezirköprülü Hasan Hilmi Efendinin derslerine devam ederek icazet aldı (1871). Beyazıt camiinde dersiâmlık yaptı. İbtidaî hariç İstanbul rüusu (1874), Musılei süleymaniye derecesine yükseldi (1910). Ayasofya camiinde Buhârii şerif okuttu. Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1888-1919). [M]

MEHMED ALİ PAŞA, türk kumandanı (Magdeburg ?-1878). Ali Paşa tarafından küçük yaşta Almanya'dan getirildi. 1845'te müslüman oldu. Harbiye'de okudu. Fransa ve Almanya'da askerî öğrenimini bitirdi. Kırım seferinde, Bosna ve Karadağ savaşlarında bulundu. Yanya kumandanı (1868), daha sonra Yenipazar kumandanı oldu. Rütbesi müşirliğe yükseldi (1876). Abdülhamid II tarafından Tuna ordusu başkumandanlığına tayin edildi (1877). Berlin antlaşmasında Aleksandr Karatodori ve Sadullah Paşalarla birlikte murahhas olarak bulundu. Arnavutların, Berlin antlaşmasına karşı çıkmaları üzerine, Arnavutluk'a komiser olarak yollandı. Bir süre sonra, Abdullah Paşa ile birlikte Arnavutlar tarafından öldürüldü. (M)

MEHMED ALİ PAŞA, türk devlet adamı (İstanbul 1845-ay.y. 1911). Rüştiye ve medresede okudu. Hariciye Mektupçu kaleminde çalıştı; Hicaz mektupçu muavini, Şehremaneti mektupçusu, Hariciye mühimme müdürü oldu. Edirne antlaşmasında Saffet Paşanın kâtibi, Sadaret mektupçusu (1884). Divanı Humayun amedisi görevlerinde bulundu. Sadaret müsteşarı ve Meşrutiyetten sonra evkaf nazırı oldu (1909). Bir süre sonra emekliye ayrıldı. (M)

MEHMED ALİ PAŞA Damat, türk devlet adamı (Hemşin 1813-İstanbul 1868). Kaptanıderya Ahmed Paşanın yardımıyle Enderuna girdi (1827). Üçüncü ve ikinci mabeyinci, ferik, Şûrayı Askerî üyesi (1837) ve Tophane feriki oldu (1838). Tophane müşiri olunca (1844) Abdülmecid'in kızkardeşi Adile Sultan ile evlendi (1845). Bir süre sonra kaptanıderya oldu. 1848'de bu görevden ayrıldı; aynı yıl içinde tekrar tayin edildi. Serasker (1849) ve üçüncü kere kaptanıderya (1851), Ali Paşanın azledilmesinden sonra sadrazam oldu (3 ekim 1852). Sadrazamlıktan ayrılınca ikinci kere seraskerliğe tayin edildi (13 mayıs 1853). Ancak azline Mustafa Reşit Paşanın sebep olduğunu düşünerek medrese öğrencilerini ayaklanmaya kışkırttığından Reşit Paşanın ısrarıyle azledildi. Bazı suistimalleri de görüldüğü için Kastamonu'ya sürüldü (1854). Affedilerek dördüncü defa kaptanıderyalığa getirildi (1855). Abdülmecid tarafından bu görevden uzaklaştırıldı fakat, aynı yıl yeniden kaptanıderyalığa getirildi. Tophane, Askerî Mühimmat ve Hazinei Hassa nazırlıklarıyle birlikte Mabeyin müşiri oldu (1861). 1863'te azledildi. İki yıl bir görev alamadı; sonra Tanzimat meclisi üyesi oldu. 1866'da altıncı defa kaptanıderyalığa getirildi. Bir yıl sonra kaptanıderyalık, Bahriye nazırlığı olunca açıkta kaldı. Yeniden Tanzimat meclisine memur oldu; bu görevdeyken öldü. (M)

MEHMED ALİ PAŞA Kavalalı. Bk. KAVALALI MEHMED ALİ PAŞA.

MEHMED ÂRİF BEY. Bk. ÂRİF BEY (Mehmed) *Hacı* (öl. 1884).

MEHMED ÂRİF BEY. Bk. ÂRİF BEY (Mehmed) [öl. 1897].

MEHMED ÂRİF BEY. Bk. ÂRİF BEY (Mehmed) [öl. 1919].

MEHMED ÂRİF EFENDİ. Bk. ÂRİF EFENDİ (Mehmed) [öl. 1813].

MEHMED ÂRİF EFENDİ (Fazıl), **Hacı Abdurrahmanzade, Vezirköprülü,** türk din bilgini (Amasya 1865 - İstanbul ?). Amasya'da medrese öğrenimine başladı (1884). İstanbul'a gelerek (1889) Fatih camii dersiâmlarından Ödemişli Mustafa Fehmi Efendiden ders aldı; ayrıca Nüvvap mektebine girdi. İcazet alarak (1895) Fatih camiine dersiâm oldu. Rüus imtihanını vererek Fatih camiinde öğretime

başladı (1896). Nüvvap mektebini bitirdi (1899). Amasya'ya sürülerek İstanbul'dan uzaklaştırıldı (1901). Meşrutiyetin ilânında (1908) İstanbul'a dönerek Fatih camiinde ders vermeğe devam etti. Amasya'dan mebus seçildi. İstanbul rüusu hümayunu oldu (1910); Dârülfünun Ulûmu Şer'iye şubesi usulü fıkıh öğretmenliğine (1912), aynı yıl Meclisi Mesalih Talebe üyeliğine tayin edildi. Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1914-1921). [M]

MEHMED ÂRİF EFENDİ Atâullah, Efendizade, türk şeyhülislâmı (? 1739-İstanbul 1826). Şeyhülislâm Aratzade Atâullah Efendinin oğlu. 1761'de müderris oldu; çeşitli medreselerde çalıştıktan sonra Yenişehirli Fener mollası (1785) ve İstanbul kadısı oldu (1789). Bu görevinden azledildi (1790). Anadolu payesiyle tekrar İstanbul kadılığına getirildi (1793). 1795'te Anadolu kazaskeri, 1798'de Rumeli payesini alarak Rumeli kazaskeri oldu (1800). Alemdar Mustafa Paşanın, Selim III'ü tekrar tahta çıkarmak için İstanbul'a gelişi sırasında saraya çağırılarak şeyhülislâmlığa getirildi (1808). Mahmud II padişah olunca (15 ağustos 1808) azledildi. (M)

MEHMED ÂRİF EFENDİ Dürrizade. Bk. ÂRİF EFENDİ (Mehmed) *Dürrîzade.*

MEHMED ÂRİF EFENDİ İskilipli, Hacı, Ali Osmanzade, türk din bilgini (İskilip 1842 - İstanbul ? 1917). İlköğrenimini İskilip'te yaptı; Tabakhane medresesinde bir süre okudu. İstanbul'da, Sultanahmed medresesine girdi (1861). Beyazıt dersiâmlarından Karacasulu Hafız Ali Efendinin derslerine devam ederek icazet aldı (1880). Aynı yıl rüus imtihanını kazandı. Hareketi dahil derecesiyle Osman Efendi dârülhadisinde müderris oldu (1906). Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1907-1909). [M]

MEHMED ÂRİF EFENDİ Kütahyalı, türk din bilgini (Kütahya ? - İstanbul 1843). Öğrenimini bitirerek müderrisliğe yükseldi. Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1821-1836). İzmir mollalığına getirildi. Mekkei Mükerreme (1831), İstanbul, Anadolu (1838), bir süre sonra da Rumeli payesine yükseldi. (M)

MEHMED ÂRİF EFENDİ Meşrebzade, türk şeyhülislâmı (öl. 1858). Anadolu ve Rumeli kazaskerliklerinde bulundu. Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliyye üyesiyken şeyhülislâmlığa tayin edildi (1854); ölümüne kadar bu görevde kaldı. Çok açık fikirli olan Mehmed Ârif Efendi, Mektebi Kuzâtı ve Eytam müdürlüğünü kurdu. Ayrıca kadılık mesleği için imtihan usulünü koydu. (M)

MEHMED ÂRİF HİLMİ EFENDİ Hafız, İstanbullu, türk din bilgini (İstanbul ? - ay.y. 1867). Öğrenimini medresede bitirerek müderris oldu. Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1827-1832). Edirne niyabetine tayin oldu (1833). İstanbul'a döndükten sonra yine huzur derslerinde muhatap olarak bulundu (1835-1843). Havassı Refia kadılığına (Eyüp mollalığı) getirildi (1843). Mekke (1846), daha sonra İstanbul payelerine yükseldi (1855). İstanbul kadısı oldu (1861). Anadolu payesine yükseldi (1862). [M]

MEHMED ATAULLAH DEDE. Bk. ATÂULLAH DEDE (Mehmed) *Şeyh.*

MEHMED ATÂULLAH EFENDİ Seyit, Dürrîzade, türk şeyhülislâmı (İstanbul 1729 - Gelibolu 1785). Şeyhülislâm Dürrîzade Mustafa Efendinin oğlu. Altı yaşındayken müderrislik payesini aldı. Selânik kadısı (1758), sonra İstanbul kadısı (1769) oldu. Anadolu kazaskeri (1774), Rumeli kazaskeri (1778) ve 1783'de ikinci defa Rumeli kazaskerliğine tayin edildi. Aynı yıl Seyit İbrahim Efendinin yerine şeyhülislâm oldu. Sadrazam Halil Hamid Paşanın, Abdülhamid I'i tahttan indirme olayına katıldığı için azledildi. Geliboluya sürüldü. Hacca gitmesine izin verildi. Hareketinden önce zehirlenerek öldürüldü. (M)

MEHMED ATÂULLAH MEFHARÎ. Bk. ATÂ BEY.

MEHMED ÂTIF BEY. Bk. ÂTIF BEY (Mehmed).

MEHMED ÂTIF EFENDİ. Bk. ÂTIF EFENDİ *Kuyucaklı* (Mehmed).

MEHMED ÂTIF EFENDİ İskilipli, türk din bilgini (İskilip 1875 - Ankara 1926). İlköğrenimini İskilip'te yaptı ve İstanbul'a geldi (1891). Medreseyi bitirerek icazet aldı (1902). Aynı yıl açılan rüûs imtihanını kazandı. Fatih camiinde ders vermeğe başladı (1905). İptidaî hariç derecesiyle İsmetiye medresesine beşinci müderris oldu (1909). Yeni açılan Dârülfünun İlâhiyat şubesine kaydolarak burayı da bitirdi (1903). Fatih camiinde dersiâmlık yaparken Kabataş lisesinde Arapça dersleri de verdi. Şeyhülislâm tarafından Bodrum'a sürüldü. Oradan Kırım'a gitti; Varşova'ya geçti ve Meşrutiyette İstanbul'a döndü. Bilimsel çalışmalarının yanı sıra *Sebilürreşad* dergisine yazılar da yazdı. Medreseler müfettişliğine tayin edildi (1908). 31 Mart olayında tutuklandı. Mahmud Şevket Paşanın öldürülmesi olayıyle ilgili görüldü, bir buçuk yıl Sinop ve Çorum'da sürgün hayatı yaşadı. İstanbul'a dönünce hareketi hariç derecesiyle Dârülhilâfetilâliye medresesi yüksek kısmı tefsiri şerif müderrisi oldu. Daha sonra padişah iradesiyle aynı yerin iptida-yı dahil müdiri umumiliğine getirildi (1918). Medresetülkuzatta hikmeti teşriiye müderrisliği yaptı. Fransa'daki şarkiyat dergilerinde makaleleri yayımlandı. Yunanlıların İzmir'i işgalini protesto eden bildiriyi yazdı. Taalii İslâm cemiyeti başkanlığında bulundu. Cemiyeti müderrisin dergisini kurdu. Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1921-1922). Yayımladığı *Frenk Mukallitliği ve Şapka* adlı eseri dolayısıyle tutuklanarak Giresun İstiklâl mahkemesinde yargılandı ve beraat etti. Ancak Ankara İstiklâl mahkemesinde tekrar yargılanarak idama mahkûm oldu. Hüküm 4 şubat 1926'da infaz edildi.

Başlıca eserleri: *Nazarı Şeriatte Kuvvei Berriye ve Bahriyenin Ehemmiyet ve Vücubu* (Şeriate göre Kara ve Deniz Kuvvetlerinin, Önemi ve Gerekliliği), *Mir'at-ül İslâm* (İslâmın Aynası), *İslâm Yolu, İslâm Çığırı, Din-i İslâmda Meni Müskirat* (İslâm Dininde İçkinin Yasaklanması), *Muîn-üt- Talebe* (Öğrencilerin Yardımcısı), *Medeniyeti Şeriye* (Şeriata Uygun Medeniyet), *Terakkiyat-ı Diniye* (Dinî İlerlemeler), *Frenk Mukallitliği ve Şapka.* (M)

MEHMED ÂTIF İstanbullu. Bk. ÂTIF İSTANBULLU (Mehmed).

MEHMED ÂYETULLAH BEY Subhipaşazade. Bk. ÂYETULLAH BEY (Mehmed) *Subhipaşazade.*

MEHMED AYNÎ EFENDİ Ermenekli, türk din bilgini (Ermenek? -İstanbul 1900). Zamanın ileri gelen bilginlerinden Mehmed Aynî Efendinin huzuru hümayun derslerine muhatap olarak katıldı (1870-1895). Mukarrirliğe yükseldi (1895). Aynı zamanda Buharii şerif hocalığı yaptı. (M)

MEHMED AZİZ BEY. Bk. AZİZ BEY *Kavurzade* (Mehmed).

MEHMED BEY AYDINOĞLU. Bk. AYDINOĞLU MEHMED BEY.

MEHMED BEY Eğri, Abdizade, türk devlet adamı (? 1514 - Peçuy 1566). Divan kâtibi olarak devlet hizmetine girdi. Reisülküttap (1552), nişancı (1557), başdefterdar (1557) oldu. Kendisini koruyan sadrazam Rüstem Paşanın ölümünden sonra istifa etti (1561). 1563'te tekrar nişancılığa getirildi. Bu görevdeyken katıldığı Zigetvar seferinde öldü. (M)

MEHMED BEY Hayalî. Bk. HAYALÎ (Mehmed).

MEHMED BEY Kadızade, türk devlet adamı (XVI. yy.). Kırım Hanı Mengli Giray tarafından Şah İsmail'e karşı kazanılan zaferi kutlamak için, Yavuz Sultan Selim'e gönderildi. Selim kendisini saraya aldı. Mısır fethinden önce nişancı; sonra defterdar oldu. Kanunî zamanında Hain Ahmed Paşa ile birlikte Mısır'a gönderildi (1522) ve onun veziri oldu. Ahmed Paşa isyan edince yeniçerilerle birleşerek onun ölümüne sebep oldu (1524). [M]

MEHMED BEY Kanunî, (Beykozlu Mehmed de denir), türk bestecisi (öl. İstanbul 1947). Muzikai Hümayundan yetişti. Latif Ağa ve Kanunî Edhem Efendiden ders aldı. Meşrutiyetin ilânından sonra (1908) Muzikai Hümayundan çıkarıldı. Adana'da ticaretle uğraştı, yeniden İstanbul'a döndü. Bir okula kapıcı olarak girdi. Kısa zaman sonra bu görevden ayrıldı. Ömrünün son yıllarını sıkıntı içinde geçirdi. Çeşitli makamlarda saz eserleri ve şarkıları vardır. (M)

MEHMED BEY Kıblelizade, türk devlet adamı (öl. 1731). Sirke Osman Paşanın kapı kethüdalığını yaptı. 1719'da Tophane nazırı, 1720'de tersane emini, 1727'de başmuhasebeci, 1728'de ruznamei evvel oldu. Kasımpaşa'da kendi yaptırdığı çeşmesi vardır. (M)

MEHMED BEY Nasırüddin, Karaman beyi (öl. Antalya 1423). Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey ile Murad I'in kızı Melek Hatunun oğlu. Babasının Yıldırım Bayezid tarafından öldürülmesinden sonra (1398), annesi ve Ali adlı kardeşiyle Bursa'da tutuklandı. Ankara savaşından sonra Timur'un torunu Mehmed Mirza tarafından kurtarılarak, Karaman beyi oldu (1402). Larende, Eğridir, Kayseri ve merkez yaptığı Konya'da Timur adına para bastırdı. Osmanlı padişahlarının dostu Germiyan hükümdarı Yakup Beyin topraklarından Afyon, Karahisar, Kütahya yörelerini işgal ederek Bursa'ya kadar geldi. Şehri kuşattı; fakat Çelebi Mehmed'in yaklaşması üzerine geri çekildi (1413). Arkasından gelen Çelebi Mehmed'in Konya kuşatması başarısız oldu. Yapılan antlaşma ile Mehmed Bey, Germiyanlılardan aldığı şehirleri Osmanlılara bıraktı (1414). Bu antlaşma Mehmed Bey tarafından bozulunca Anadolu beylerbeyi Bayezid Paşa tarafından esir alınarak Ankara'da bulunan Çelebi Mehmed'in yanına getirildi. Mehmed Bey, antlaşmaya uyacağına söz vererek serbest bırakıldı (1415). Ramazanoğlu Ahmed Beyin işgal ettiği Tarsus, oğlu Mustafa Bey tarafından geri alındı. Memlûkların yardımını sağlayan Ramazanoğlu, Tarsus'u yeniden ele geçirdi. Memlûk sultanı Melik Müeyyed Şah, oğlu İbrahim'i Karaman ülkesine göndererek Kayseri ve Larende'yi de ele geçirince, Mehmed Bey Taşeli'ne kaçtı (1419). Memlûklara esir düşerek Kahire'ye gönderildi (1420). Bir yıl sonra affedilerek Karaman'a döndü. Çelebi Mehmed'in ölümüyle çıkan karışıklıklardan yararlandı ve Hamidoğlu Osman Bey ile birleşerek Antalya'yı kuşattı. Bu kuşatma sırasında bir gülle isabetiyle öldü. (M)

MEHMED BEY Uğurlu, Akkoyunlu Türkmen devleti hükümdarı (öl. 1478). Uzun Hasan'ın büyük oğlu, Fatih'in damadı. Otlukbeli savaşında (11 ağustos 1473) babasının ordusunun sol cenahına kumanda etti. Şehzade Bayezid'e yenildi. Babası zamanında Isfahan valiliği yaptı. Babasıyle arası açılarak Fatih Sultan Mehmed'e sığındı; Fatih'in kızı Gevherhan Sultan ile evlendi. 1478'de Anadolu valiliğine getirildi. Bu görevdeyken babasının ölüm haberini duyarak izinsiz İran üstüne yürüdü ve orada ödürüldü. (M)

MEHMED BEYZADE. Bk. BEYZADE MEHMED.

MEHMED bin AHMED bin ÂDİL PAŞA, türk bilgini (öl. İstanbul 1543). Veziriazam Mustafa Paşa adına *Miftah Haşiyesi*'ni (*Miftah**ın Açıklanması), Ferhad Paşa adına *Şerh-i Mevafık Talikatı*'nı (*Mevafık** Açıklaması Üstüne Yorum) yazdı. Astronomiyle ilgili *El-Seb-ül-Şeddad* (Şeddat'ın Yedileri) adlı kitabından başka, *Risalet-ül-Heyula* (İlk Madde Üstüne Kitapçık) adlı bir eseri vardır. (M)

MEHMED bin İBRAHİM Niksarlı, türk din bilgini (öl. İstanbul 1500). Tokat'lı Hüsameddin Fenarizade Yusuf Bali ve Molla Yegân'dan ders aldı. İsfendiyaroğlu İsmail Bey tarafından Kastamonu medresesine müderris hakkında edildi. Daha sonra İstanbul'da Beyazıt camilerinde vaız verdi. Duhan suresine tefsiri; Beyzavî haşiyeleriyle (Açıklama) ilgili *Talikat* (Açıklayıcı Notlar) adlı eseri vardır. (M)

MEHMED bin ŞEYH ALİ Karahisarî, türk bilgini (öl. Mısır 1756). Öğrenimini

bitirdikten sonra Karahisar'da bir süre kadılık yaptı. Sonra Mısır kadısı oldu. Riyaziye ve astronomi konularında çalışan Karahisarî'nin önemli eserleri şunlardır: *Telmih-ül-Efvân fî Tertîb-il-Eşbah* (Benzerlerin Düzenlenmesi Konusunda Söylenen Sözler); *Resâil fî Hey'et ve'r-Riyâziyat* (Astronomi ve Matematik Hakkında Risaleler). [M]

MEHMED CAMİ EFENDİ, türk kazaskeri (öl. İstanbul 1505). Molla Yegân'dan ders aldıktan sonra sahnıseman müderrisliğine tayin edildi. Gelibolu ve Bursa kadılığına getirildi. İstanbul kadısıyken (1481 - 1482) Anadolu (1486-1487) ve Rumeli kazaskerliğine tayin edildi (1488). Bu görevde öldü. Kadı Beyzavî'nin Kur'an tefsirine bir haşiyesi ve çeşitli konularda risaleleri vardır. (M)

MEHMED CÂNİB EFENDİ. Bk. CÂNİB EFENDİ (Mehmed).

MEHMED CAVİD BEY. Bk. CAVİD BEY (Mehmed).

MEHMED CAZİM Çuhadarzade, Mevlevî, türk şairi (İstanbul ? - ay.y. 1869). Defterdarlık dairesi Başmuhasebe kaleminden yetişti. Divanı Hümayun kaleminde (1835), Mühimme odasında ve Maliye Mektopçuluğu dairesinde çalıştı. Hacegân payesini aldı. Erzurum defterdarlığı, İzmir tütün gümrüğü nazırlığı, Trabzon ve Erzurum defterdarlığı yaptı. Bazı dergilerde şiirleri yayımlandı. (M)

MEHMED CAZİM Zeyrekzade, türk şairi (İstanbul ? - ay.y. 1725). Devrinin tanınmış bilginlerinden Zeyrekzade Seyid Ahmed Efendinin oğlu ve Kara İbrahim Paşanın hocası. İlmiye sınıfına girdi ve anadolu kazaskeri Osman Efendinin yanında yetişti. Caferağa dârülhadisinde, sonra Revanî medresesinde ve Yunuspaşa medresesinde müderris oldu. Sahn müderrisiyken öldü. Yazma bir *Divan*'ı vardır. (M)

MEHMED CELÂL BEY, türk yazarı (1867 -1912). Düzensiz bir öğrenim gördü. Duyarlığı ve hayalî unsurlara geniş yer veren şiir ve hikâyeleriyle tanındı. Özellikle Büyükada'da geçen gençlik sevgilerini anlattı. Edebiyatı cedide akımına karşı tenkit yazıları yayımladı. Başlıca eserleri: *Cemile* (1886); *Bir Kadının Hayatı* (1890); *Vicdan Azapları* (1890); *Solgun Yadigârlar* (1899); *Nedamet* (1910); *Kuşdilinde* (1910). [M]

MEHMED CELÂLEDDİN AĞA. Bk. CELÂLEDDİN AĞA (Mehmed).

MEHMED CELÂLEDDİN DEDE, türk yazarı (İstanbul 1867 - ay.y. 1912). Düzenli bir öğrenim görmedi. Şiir, hikâye ve roman türlerinde birçok eser verdi. Nazımda yeniliğe karşı çıktığı halde eserlerinde batı etkisi görülür. Başlıca romanları: *Bir Kadının Hayatı* (1890); *Küçük Gelin* (1892). Ahmed Rasim, sanatçının derbeder hayatını, aşklarını *Muharrir, Şair ve Edip* adlı eserine konu yaptı. (M)

MEHMED CELÂLEDDİN DEDE, türk bestecisi (İstanbul 1849 - ay.y. 1907). Yenikapı mevlevihanesi şeyhi Abdülbaki Nâsır Dedezade Osman Sabahaddin'in oğlu. İlköğrenimini Davutpaşa rüştiyesinde yaptı. Tasavvuf, edebiyat, mesnevî ve müzik konularında çalıştı. Babasının dünya işlerinden eletek çekmesi üstüne Yenikapı şeyh vekili (1870), ölümü üzerine de şeyh oldu. Musikiyi ve tamburu İsmet Ağa, Nikoğos Ağa, Tamburî Büyük Osman Beyden öğrendi. *Şeyhî* mahlası ile şiirleri de vardır. Tek bestesi *Düğâh Mevlevî Âyini*'dir. (M)

MEHMED CELÂLEDDİN PAŞA. Bk. CELÂLEDDİN PAŞA (Mehmed).

MEHMED CEMALEDDİN Cemalî. Bk. CEMALÎ (Mehmed Cemaleddin).

MEHMED CEMALEDDİN EFENDİ. Bk. CEMALEDDİN EFENDİ (Mehmed).

MEHMED CEMALEDDİN EFENDİ. Bk. ZEYNİZADE CEMALEDDİN EFENDİ.

MEHMED CEMALEDDİN EFENDİ Halidefendizade. Bk. CEMALEDDİN EFENDİ (Mehmed), *Halidefendizade.*

MEHMED CEMALEDDİN EFENDİ Hazade. Bk. CEMALEDDİN EFENDİ (Mehmed), *Hazade.*

MEHMED CEMİL PAŞA. Bk. CEMİL PAŞA (Mehmed).

MEHMED ÇAKER EFENDİ, türk şairi (Zile 1790 - İşkodra 1857). İstanbul'a geldi (1821). Topçu ocağına girdi. Mehmed Reşid Paşanın yanında sefere katıldı (1824). Ocaktan ayrılarak Manastır'a döndü. Arzuhalcilik yaptı. Türk, arap ve iran edebiyatı üstünde çalıştı. Rumeli valilerinden Mehmed Hamdi Paşaya kâtip oldu (1835). Sonra İşkodra valisi Yenişehirli Hasan Rıfat Halit ve Dilâver Paşaların, 1843'ten sonra da on bir yıl Bosnalı Osman Mazhar Paşanın yanında kâtiplik yaptı. Şiirlerini ve *Divan*'ını İşkodra'da düzenledi. (M)

MEHMED ÇELEBİ. Bk. DERVİŞ MEHMED ÇELEBİ *Abdurrahmanzade.*

MEHMED ÇELEBİ. Bk. DİVANE MEHMED ÇELEBİ.

MEHMED ÇELEBİ Ladikli, türk yazarı (XV. yy.). Abdülmecid Efendinin oğlu. Sultan Bayezid II hakkında *Zübdetü'l Beyan* (Sözün Özeti) ve musıkiye ait *Fethiyye* adlı eserleri vardır. (M)

MEHMED ÇELEBİ Ladikli, türk şeyhülislâmı (Ladik ? - Bursa 1728). Şeyhülislâm Minkarizade Yahya Efendiden mülâzemet alarak öğrenimini bitirdi. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. İmamı sanî oldu (1675). 1680'de Edirne, 1681'de İstanbul payesi aldı ve İstanbul kadısı oldu. 1682'de İpsala ve Edincik kazaları arpalığı ile azledildi. 1684'te Anadolu kazaskerliği payesini aldı. 1688'de Rumeli kazaskeri tayin edildi. 1693'te ikinci defa Rumeli kazaskeri, sonra şeyhülislâmı oldu. 1695'te meşihattan azledildi. 23 Mayıs 1703'te Edirne olayında yeniçerilerin isteği üzerine ikinci defa şeyhülislâm oldu. 1704'te azledildi; Bursa'ya sürüldü. (M)

MEHMED ÇELEBİ Lalizade, türk başdefterdarı (XVI. yy.). Bâlî Çavuş adında bir yeniçerinin oğlu. Yeniçeri ocağından yetişti. Önce Budin, sonra Halep defterdarlıklarında bulundu. 1574'te başdefterdar oldu. Bir yıl kadar bu görevde kaldıktan sonra azledildi. (M)

MEHMED ÇELEBİ Pirî. Bk. PİRÎ MEHMED PAŞA.

MEHMED ÇELEBİ Ramazanzade, Yeşilce, Nişancı, türk devlet adamı (doğ. Merzifon XVI. yy.). Reisülküttaplık, nişancılık, başdefterdarlık gibi önemli görevlerde bulundu. *Nişancı Tarihi* diye tanınan bir genel tarih yazdı. Eserin büyük bir kısmı, osmanlı tarihine aittir. (M)

MEHMED ÇELEBİ Yirmisekiz. Bk. YİRMİSEKİZ ÇELEBİ MEHMED EFENDİ.

MEHMED DERVİŞ EFENDİ Seyit, türk kazaskeri (öl. İstanbul 1790). Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra İzmir (1764), Edirne (1772), Mekke (1777) payelerini aldı. İstanbul kadısı oldu (1785). Aynı yıl nakîbüleşraf tayin edildi; kısa bir süre sonra azledilerek Gelibolu'ya sürüldü. İstanbul'a dönüşünde ikinci defa nakîbüleşraf ve Rumeli kazaskeri tayin edildi (1788). Bu görevinden alındıktan sonra öldü. (M)

MEHMED DERVİŞ PAŞA. Bk. DERVİŞ PAŞA (Mehmed) [öl. 1606].

MEHMED DERVİŞ PAŞA. Bk. DERVİŞ PAŞA (Mehmed) [öl. 1777].

MEHMED DÜRRÎ EFENDİ Dürrîzade, türk şeyhülislâmı (İstanbul 1814 - ay.y. 1901). Öğrenimini bitirdikten sonra harici rüus payesiyle Alitûsî medresesine tayin edildi (1837). Gebze medresesi (1840), Hazretihalit medresesi müderrisliğine getirildi (1847). Haremeyn muhteremeyn payesini aldı (1863). Bursa ve daha sonra İstanbul kadısı oldu (1868). Anadolu kazaskerliği geçici müşaviri olarak görevlendirildi (1877). 1878'de Rumeli kazaskerliği rütbesine terfi ettirildi. (M)

MEHMED EBUBEKİR. Bk. AKŞİT *Mehmed Ebubekir.*

MEHMED EFE (KEL). Bk. KEL MEHMED *Atçalı.*

MEHMED EFE Çakırcalı. Bk. ÇAKIRCALI MEHMED EFE.

MEHMED EFE Demirci. Bk. DEMİRCİ MEHMED EFE.

MEHMED EFENDİ. Bk. DEDE EFENDİ.

MEHMED EFENDİ, türk din bilgini (? - İstanbul 1565). İstanbul'da öğrenim gördü. Sonra müderris ve Halep kadısı oldu (1551). İki yıl sonra görevinden alındı. 1564'te tekrar görev verilerek Amasya müftülüğüne gönderildi. Kadı Beyzavi'ye haşiye yazdı. Halk türkçesiyle de eserleri vardır. (M)

MEHMED EFENDİ, türk kazaskeri (öl. Kıbrıs 1745). Uşşakiye tarikatı kurucusu Şeyh Hasan Hüsameddin Uşşakînin (öl. 1592) torunu. Müderris ve sonra kadı oldu. Eyüp, Edirne (1718), Medine (1724) ve İstanbul (1727) kadılıklarında bulundu. 1735'te Anadolu kazaskeri oldu; ertesi yıl azledildi. 1745'te Kıbrıs'a sürüldü ve orada öldü. Kasımpaşa'da, karanlıkmescit'te bir çeşme yaptırdı. (M)

MEHMED EFENDİ (Mehmed bin Ömer), türk din bilgini (? - Tatarpazarcığı 1587). Halvetî şeyhlerindendir. Özel bir öğrenim gördükten sonra şeyhi Bali Efendiden boşalan makama oturdu. İstanbul'a gelerek Kadırga'da Sokullumehmetpaşa dergâhında Nureddinzade'nin yerine şeyh oldu. Eserleri: *Mürşidülenam ila Dârüs-selâm* (Kurtuluş Yolunda Halkın Kılavuzu); *Kafiye Tercümesi; Etvâr-ı Seb'a* (Yedi Tavır); *Tabirname; Vikaye Tercümesi.* (M)

MEHMED EFENDİ Abdülkerimzade, türk devlet adamı (? - İstanbul 1561). İstanbul'da öğrenim gördükten sonra müderris oldu. Bu görevden sonra Halep, Mısır, Şam ve Bursa mollalıklarında bulundu. Anadolu kazaskerliğine tayin edildi (1550). Eserleri: *Kadı Beyzavi'den Haşiye, Haşiyeyi Tecrid'e Haşiye,* Harirî tarzında *Makamatı.* (M)

MEHMED EFENDİ Ahîzade, türk devlet adamı (? 1523 - İstanbul 1581). Kadı Nurullah Efendinin oğlu. Müderris, sonra Halep, Bursa, Edirne kadısı ve 1571'de Anadolu kazaskeri oldu. (M)

MEHMED EFENDİ Allâme, Şeyhî, türk kazaskeri (Eğridir ? - Cidde 1635). Zeyniye tarikatından Mahmud Efendinin oğlu. Öğrenimini bitirdikten sonra şeyhülislâm Zekeriyazade Yahya Efendiden mülâzemet aldı. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. 1622'de Kudüs, 1626'da Galata kadılığına ve 1629'da Anadolu kazaskerliği payesine yükseldi. Murad IV aleyhine düzenlenen bir toplantıya katıldığı için görevinden atıldı. Şeyhî mahlâsı ile şiirler yazdı. *Divan*'ı ve *Sakiname*'si vardır. (M)

MEHMED EFENDİ Bahsî, türk devlet adamı (Isparta ? - İstanbul 1623). Ispartalı Yusuf Efendinin oğlu. Öğrenim gördükten sonra şeyhülislâm Çivizadeden mülâzemet aldı. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. 1606'da Mekke, 1608'de Mısır, 1613'te Edirne ve 1618'de İstanbul kadısı oldu. 1619'da Anadolu kazaskerliğine getirildi; sonra görevinden alındı. Sadrazam Merre Hüseyin Paşanın azil ve katlini isteyen ulema ile işbirliği yaptığından görev ve arpalıkları geri alınarak Bursa'ya sürüldü. Murad IV'ün cülusunda affedildi ve İstanbul'a döndü. (M)

MEHMED EFENDİ Balıkçı, Mevlevî, türk bestecisi (öl. 1875). Hacı Ârif Beyden ders aldı. Fakat onun etkisinde kalmadı. Ârif Beyden önceki şarkı tarzını devam ettirdi. Bazı parçaları bugüne kaldı. (M)

MEHMED EFENDİ Birgivî, türk din bilgini (Balıkesir 1522 - Birgi 1573). İlköğrenimini yaptıktan sonra İstanbul'a geldi. Burada öğrenimini bitirdi. Edirne'ye askerî kassam oldu. Selim II'nin hocası Atâullah Efendinin Ödemiş'te, Birgi nahiyesinde yaptırdığı medreseye hoca tayin edildi. Ömrünün sonuna kadar bu medresede ders verdi. Eserlerinde şeriat konularını çok sıkı kayıtlara bağladı. *Vasiyetname* adlı ilmihal kitabı birçok defa yorumlandı. *İzhar-ül-Esrar* (Sırların Meydana Çıkarılışı), *Tarikat-ül-Muhammediye* (Muhammedîlik Yolu) ve *İmtihan-ül-Ezkiyâ* (Zekilerin İmtihanı) adlı eserleri ünlüdür. (M)

MEHMED EFENDİ Bostanzade, türk dev-

let adamı (?, 1564 - İstanbul 1625). Şeyhülislâm Bostanzade Mehmed Efendinin oğlu. Babasından ders gördü ve mülâzemet aldı. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı; sonra kadı oldu. Selânik (1595), Edirne (1597), Galata (1597), Bursa (1601), Mısır (1602) ve İstanbul (1604) kadılıklarında bulundu. Celâlî isyanlarını bastırarak İstanbul'a dönen sadrazam Kuyucu Murad Paşanın teklifiyle Anadolu kazaskerliğine tayin edildi (1608). 1610'da azledildi; 1614'te Rumeli kazaskeri oldu ve 1615'te kendi isteğiyle çekildi. 1622'de ikinci defa Anadolu ve 1623'te tekrar Rumeli kazaskerliğine getirildi. Damadı olan sadrazam Kemankeş Ali Paşa öldürülünce azledildi (1624). Mehmed Efendinin türkçe, arapça ve farsça şiirleri vardır. (M)

MEHMED EFENDİ Çarşambalı, türk devlet adamı (öl. 1827). Mehmed Emin Efendiden ders aldı. Dersiâm ve müderris oldu. Yenişehir, Şam, Mekke mollalıklarında bulunduktan sonra İstanbul payesiyle Anadolu kazaskerliğine getirildi (1823) [M]

MEHMED EFENDİ Çelebi, Seyit, Feyzullahefendizade, türk din adamı (? - ?, 1748). Babası şeyhülislâm Feyzullah Efendinin zamanında molla oldu. Edirne mollası, Mekke payesiyle İstanbul kadısı olduktan sonra 1742'de azledildi. 1746'da Anadolu payesi aldı. (M)

MEHMED EFENDİ Çeşmî, türk devlet adamı (Aydın, ? - İstanbul 1634). Öğrenimini bitirdikten sonra İstanbul'a gelerek Budin valisi Kuyucu Murad Paşanın hizmetine girdi ve onunla birlikte Budin'e gitti. 1607'de Kalenderhane medresesine müderris oldu. Kuyucu Murad Paşa, Celâlî isyanlarını bastırmak için Halep'e giderken Orduyu Hümayun kadısı tayin edildi. 1608'de Halep, 1610'da Bursa, 1614'te Edirne kadısı oldu. 1622 ve 1623'te iki defa İstanbul kadılığına ve Anadolu kazaskerliğine getirildi (1631). 1632'de Rumeli kazaskeri olunca, Rumeli kadıları, Anadolu kadılarıyle birlikte aleyhinde bir dilekçeyi Murad IV'e sundular. Bu şikâyet üstüne, aynı yıl azledilerek Bursa'ya sürüldü. Şair olan Mehmed Efendi, bir gözü görmediği için şiirlerinde «Çeşmi» mahlâsını kullanırdı. (M)

MEHMED EFENDİ Çivizade, Hacı, türk kazaskeri (? - İstanbul 1651). Şeyhülislâm Çivizade Muhyiddin Mehmed Efendinin oğlu. Şeyhülislâm Sunullah Efendiden mülâzemet aldı ve çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Mısır (1620), Galata ve Bursa (1623), Edirne (1628) ve İstanbul (1632) kadılıklarında bulundu. İki defa Anadolu kazaskerliğine, (1639, 1646), 1647'de Rumeli kazaskerliğine tayin edildi. (M)

MEHMED EFENDİ Damat, türk devlet adamı. (Çebni, ? - İstanbul 1613). Öğrenimini bitirdikten sonra, kazasker Bostanzade Mehmed Efendiye tezkirecilik yaptı. Murad III'ün yakınlarından Raziye Hatunun kızıyle evlendiğinden «Damat Efendi» unvanıyle tanındı. Ümmüveled medresesinde müderris, 1589'da sahn müderrisi, 1591'de Galata, 1593'te Bursa, 1595'te İstanbul kadısı ve Anadolu kazaskeri oldu. 1596'da azledilerek Mısır kadılığına gönderildi. Kısa bir süre sonra Rumeli kazaskerliğine tayin edildi. Eğri seferine katıldı ve sefer dönüşünde azledildi. 1598'de tekrar Anadolu, 1603 ve 1608 yıllarında Rumeli kazaskerliklerinde bulundu. 1608'de azledildi, 1612'de Rusçuk kazası arpalık olarak verildi. Ölümünde kendi yaptırdığı Dârülhadise gömüldü. (M)

MEHMED EFENDİ Debbağzade, türk şeyhülislâmı (? - İstanbul 1702). Yedikule debbağları şeyhi Mahmud Efendinin oğlu. Devrinin bilginleri olan cerrah Şeyh Mahmud, Uzun Hasan ve Tarsusî Efendilerden ders gördü. Kazasker Kara Çelebizade Mahmud Efendiden mülâzemet aldı. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. 1667'de Şam, 1670'te Edirne, 1674'te İstanbul kadısı oldu. 1679'da Anadolu kazaskerliğine tayin edildi. 1683'te Rumeli payesini aldı. 1687'de Rumeli kazaskeri, aynı yıl şeyhülislâm oldu. Mehmed IV'ün tahttan indirilmesini hazırlayanlar arasında bulunan Mehmed Efendi, Köprülü Fazıl Mustafa Paşanın katline fetva vermediğinden ocak ağalarının etkisiyle 1688'de azledildi. Bir süre sonra Seyit Feyzullah Efendinin azli üzerine ikinci defa bu makama getirildi. *Fetavay-ı Numaniyye* (Numan'a ait Fetvalar) ve Sahih hadisleri konu edinen *Reşahat-ün-Nâsıh mine'l Hadîs-i Sahîh* (Gerçek Hadisten Damlalar) adlı eserleri vardır. (M)

MEHMED EFENDİ Derviş. Bk. DERVİŞ MEHMED EFENDİ.

MEHMED EFENDİ Dürrî. Bk. DÜRRÎ MEHMED EFENDİ.

MEHMED EFENDİ Ebussuudzade, türk devlet adamı (Bursa 1588 - Diyarbakır 1639). Rumeli kazaskeri Mustafa Efendinin oğlu. Öğrenimini bitirdikten sonra mülâzemet aldı. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Bursa (1620), Edirne (1623) ve İstanbul kadılıklarında (1626) bulundu. 1630'da Anadolu, 1637'de Rumeli kazaskerliğine getirildi. Murad IV ile Bağdat seferine katıldı. (M)

MEHMED EFENDİ Esirî. Bk. ESİRÎ MEHMED EFENDİ.

MEHMED EFENDİ Evliya, türk devlet adamı (Sinop, ? - İstanbul 1703). İstanbul'da öğrenim gördü. Şeyhülislâm Bahaî Efendiden mülâzemet aldı. Merzifonlu Kara Mustafa Paşaya kapılandı. Birçok medresede müderrislik yaptı. Şam (1681), Edirne (1684), Bolu, Sinop kadılıklarında bulundu. 1689'da İstanbul payesini aldı. 1693'te İstanbul kadılığına tayin edildi. Azlinde Anadolu payesiyle Güzelhisar, 1696'da Gelibolu ve Kirmasti kazaları kendisine arpalık olarak verildi. Anadolu kazaskeri oldu. 1698'de Birgi ve Lapseki kazaları arpalığı verilerek azledildi. Bazı şiirleri de vardır. (M)

MEHMED EFENDİ Fenarîzade, türk devlet adamı (?, 1634 - İstanbul 1696). Fener şeyhi Mehmed Efendinin oğlu. Kazasker Karaçelebizade Mahmud Efendiden mülâzemet aldı ve müderris oldu. Defteri Dârülihya (1651), Memişaliçelebi (1654), Mollagüranî (1657), Mihrimahsultan (1661), Gevherhansultan (1663) ve Vefa hakaniyesi medreselerinde (1665) çalıştı. Sonra kadılığa geçti; 1668'de Kudüs, 1670'te Şam payesiyle İzmir, 1680'de Edirne ve 1683'te Mekke payesi verildi. 1687'de İstanbul kadısı oldu. Aynı yıl azledildi, Balıkesir ve Balya kazaları kendisine arpalık olarak verildi. 1689'da Anadolu payesini aldı. 1694'te Anadolu kazaskerliğine getirildi. Rumeli payesini aldı (1694). Anadolu kazaskerliğinden Tokat kazası arpalık verilerek azledildi (1695). [M]

MEHMED EFENDİ Ganizade, türk devlet adamı ve şairi (İstanbul 1572 - ay.y. 1627). Anadolu kazaskeri Abdülgani Efendinin oğlu. Taşköprülüzade Kemaleddin Efendi ve Kethüda Mustafa Efendiden ders gördü. Ahîzade Abdülhalim Efendiden yazı meşketti. Hoca Sadeddin Efendiden mülâzemet aldı. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Edirne kadısı oldu (1602). Sonra Selânik (1604), ikinci defa Edirne (1605) kadılıklarına getirildi. Bir süre sonra Anadolu kazaskeri oldu (1612). Şiirlerinde Nadirî mahlâsını kullanırdı. Sülüs, nesih, rık'a, tâlik ve celî yazı türlerinde başarılı örnekleri vardır. Eserleri: *Tefsir-i Beyzavî* (Beyzavî'nin Tefsiri'nin Tercümesi), *Şehname,* şiirlerinin toplandığı *Divan, Münşeat* (mektuplar ve mansur yazılar), *Miraciye* (Mirac Hakkında Eser). [M]

MEHMED EFENDİ Hacı. Bk. EDİRNELİ HACI MEHMED EFENDİ.

MEHMED EFENDİ Hamidî, türk din bilgini (öl. İstanbul 1767). Babası Mirzazade Ahmed Neylî Efendidir; Akkirmanî Mehmed Efendiden ders aldı. Medresei hariç müderrisi oldu (1730). Şeyh Muhiddini Foçavî medresesinde iptida-yı dahil müderrisliğine getirildi (1733). Süleymaniye medresesi (1752), Selânik, Üsküdar, Edirne (1760), Mekke mevleviyeti rütbesini kazandı. İstanbul kadısı (1765), sonra Anadolu kazaskeri oldu. Şiir ve nesirleri vardır. (M)

MEHMED EFENDİ Hanefî, türk şeyhülislâmı (Nahçevan, ? - İstanbul 1658). İran'da öğrenim gördükten sonra İstanbul'a geldi. İcazet aldı. Müderris, sonra kadı oldu. Medine (1634), Mısır (1642), Edirne (1646) kadılıklarında bulundu. Bir süre sonra Anadolu kazaskeri (1648) ve şeyhülislâm (1651) oldu. Rumeli kazaskerliğine getirildi. İkinci defa şeyhülislâm oldu (1656), sonra azledildi. (M)

MEHMED EFENDİ Hocasadeddinefendizade, türk şeyhülislâmı (İstanbul 1567 - 1615). Şeyhülislâm Hoca Sadeddin Efendinin oğlu. Öğrenimini medresede yaptı. Müderris, İstanbul kadısı, Anadolu ve Rumeli kazaskeri oldu; iki kere, toplam olarak otuz yıla yakın bir süre, şeyhülislâmlık görevinde bulundu. Babasıyle birlikte Eğri savaşına katıldı. Babasının *Tac-üt-Tevarih* (Tarihlerin Tacı) adlı eserine bir zeyl yazdı; fakat bitiremedi. Türkçe, arapça ve farsça şiirleri vardır. (M)

MEHMED EFENDİ Hocazade. Bk. HOCAZADE MEHMED EFENDİ.

MEHMED EFENDİ Ispartalı (Davgana şeyhi de denir), türk din bilgini (Davgana XIX. yy. - Isparta, ?). Öğrenimini İstanbul'da tamamladı. Huzuru Hümayun muhataplığında bulundu (1838-1841). Hacı Bektaşı Veli dergâhında, padişahın iradesiyle kurulan Nakşibendî postnişinliğine getirildi (1841). Sultan Mahmud II'nin ölümüne kadar (1839) şeyhlik yaptı. Bu tarihte, Bektaşîlerin ayaklanmaları üzerine Kırşehir'e kaçtı; oradan Isparta'ya gitti. Isparta'da evinin bitişiğinde bir zikirhane yaptırarak Nakşî tarikatı şeyhliğinde ve Isparta müftülüğünde bulundu (1866-1868). [M]

MEHMED EFENDİ İmamısultanî, Hafız, türk devlet adamı (Kastamonu, ? - İsbul 1672). İstanbul'da Ayasafya hatibi Hafız Şaban Efendiye intisap etti. Şeyhülislâm Esirî Mehmed Efendiden mülâzemet alarak müderris oldu. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra 1659'da hünkâr imamı oldu. Mekke, Dimetoka ve Dağardı kazaları arpalık olarak verildi. 1660'ta arpalıkları Mihaliç ve Kirmasti kazalarıyle değiştirildi. 1661'de Anadolu payesini aldı. Anadolu kazaskerliğine getirildi (1665). Aynı yıl Gelibolu kazası arpalığı verilerek azledildi. İkinci defa Anadolu kazaskeri oldu (1669). 1670'te azledildi. Ayıntab kazası kendisine arpalık olarak verildi. (M)

MEHMED EFENDİ Kabakulakzade, Ebürreşad, türk devlet adamı (?-İstanbul 1651). Hamidî Şeyhzade Mehmed Efendinin oğlu. Öğrenimini bitirerek İskenderzade Abdürrahim Efendiden mülâzemet aldı. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra 1625'te Medine, 1630'da Bursa kadısı oldu. 1639'da Edirne, 1642'de İstanbul kadılığına tayin edildi. 1648'de Rumeli kazaskeri payesini aldı. (M)

MEHMED EFENDİ Karaçelebizade, türk devlet adamı (İstanbul 1562 - ay.y. 1633). Rumeli kazaskeri Hüsameddin Efendinin oğlu. Medrese öğrenimi gördü. Sonra müderrisliğe başladı. Bazı medreselerde görev aldıktan sonra Halep (1601), Şam (1602), Mısır (1603) kadılıklarına tayin edildi. Bursa kadısı oldu (1604). Edirne (1607), İstanbul (1610) kadılıklarına getirildi. Sonra Anadolu kazaskeri oldu (1614). Bir süre görevinden ayrıldı. 1625'te ikinci defa Rumeli kazaskerliğiyle görevlendirildi. Daha sonra bu görevden alındı. 1633'te üçüncü defa Rumeli kazaskerliğine getirildi; bu görevde çok kalmadan öldü. (M)

MEHMED EFENDİ Kâşif, türk yazarı (Amasya, ? - Bafra 1773). Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Daha çok kelâm konusunda eser verdi. *Makasid* (Maksatlar) ve *Mevakıf* (Duraklar) adlı eserler üstünde çalıştı. *Zübdet-ül-Mekasid* (Mekasid Özeti), *Kitab-ül-İstiâre* (Ödünç Alma Kitabı) adlı eserleriyle bazı haşiyeleri vardır. (M)

MEHMED EFENDİ Keçi, türk bilgini (?-1654). Arnavut asıllıydı. Molla Câmi'nin eserlerinin şeklini yaptı. (M)

MEHMED EFENDİ Kefevî, türk din bilgini (öl. Kudüs 1758). Öğrenimini bitirdikten sonra Medine'de mollalık yaptı; sonra Kudüs kadısı oldu (1754). Birçok eser veren Kefevî Mehmed Efendinin en tanın-

mış eserleri şunlardır: *Şerh-i Kaside-i Banat-ı Su'ad* (Banatı Suad Kasidesi Yorumu), *Şerh-i Binaî* (Binaî Yorumu), *Şerhi Emsile* (Emsile Yorumu), *İsbât-ı Vâcib* (Vacib'in İspatı), *Hâşiye-i Lârî fil-Hikmetil-Atika* (Eski Hikmet Üstüne Lârî Haşiyesi). [M]

MEHMED EFENDİ Kömürcüzade, Musahibişehriyarî, türk bestecisi (öl. 1835). Padişah musahipliğinde bulundu. Hüzzam beste gibi başarılı eserler bıraktı. Dede Efendi ile birlikte bestelediği *Şevkefza Faslı*'nı, bu makamı bulan Selim III'e sundu. *Pesendîde Faslı*'nın iki parçasını besteledi. Sadullah Ağanın canlandırdığı Bayatî-Araban ve Şakir Ağa'nın bulduğu Ferahnak ile Dede Efendinin yaptığı Araban-Kürdî makamlarında besteleri vardır. Bugüne gelen parçaları: *Neveser II. Beste Neveser Ağır Aksak Semai, Şevk-Efza II. Ağır Hafif Beste, Şevk-Efza Nakış Sengin Semai, Pesendîde Remel II. Beste, Pesendîde Aksak Semai, Araban-Kürdî Remel Beste.* (M)

MEHMED EFENDİ Kudsizade, türk devlet adamı (İstanbul 1600 - ay.y. 1674). Kazasker Nişancızade Kudsî Mehmed Efendinin oğlu. Babasından öğrenim gördü. Sonra Hoca Ömer Efendiden mülâzemet aldı. Hariç payesiyle Behramiye medresesinde göreve başladı. Nişancı Paşayıcedîd, Hadımhasanpaşa ve Sahnıseman medreselerinde bulundu. Genç Osman olayında azledildi. 1630'da Kudüs, 1633'te Filibe, 1640'ta Selânik, 1644'te Bursa, 1645'te Edirne ve 1647'de İstanbul kadılığına tayin edildi. 1650'de Anadolu kazaskeri oldu. 1651'de Rumeli kazaskerliğine getirildi. Aynı yıl sürgüne gönderildi. 1652'de affedilerek İstanbul'a döndü. 1654'te ikinci defa Rumeli kazaskerliğine, 1657'de nakîbüleşraflığa getirildi. «Şeyhî» takma adıyle şiirleri vardır. (M)

MEHMED EFENDİ Küçük, Torun, türk din bilgini (öl. 1776). Huzur derslerinde ikinci meclis muhataplığı (1758); VII. meclis mukarrirliği yaptı (1759). Filibe kadısı, sonra Kudüs kadısı oldu (1773). İmamı sultaniliğe getirildi (1745); bir yıl bu görevde kaldıktan sonra azledildi. Sırasıyle Belgrad mollası, Galata mollası, Filibe mollası (1754), tekrar Galata mollası (1757), Filibe mollası, Mısır kadısı (1763), Kudüs kadısı (1773) oldu. (M)

MEHMED EFENDİ Kürdî, türk yazarı (öl. Bursa 1673). İstanbul'a geldi. Enderunu Hümayun mektebinde ders verdi. Göreyle Bursa'ya gönderildi. Daha çok başkalarının kitaplarına yorum ve açıklama niteliğinde olan eserleri: *Haşiye alâ Ta'likat-i İsam* (Namuslu Kimselerle İlgili Konulara Ek), *Haşiye alâ Şerh-i Âdâb* (Edebler Yorumuna Ek), *Şerh-i Kaside-i Bür'e* (İyilik Kasidesi Yorumu), *Şerh alâ Tarikat-i Muhammediye el-Birgivî* (Birgivî'nin Tarikatı Muhammediyesine Ek). [M]

MEHMED EFENDİ Lâlezarî, Ahmed III'ün çiçekçibaşısı (? - İstanbul 1737). Lâlecilikteki geniş bilgisinden dolayı Ahmed III tarafından şükûfecibaşılığa getirildi (1725). Sürekli olarak artan lâle fiyatlarının düzenlenmesi için çaba gösterdi. Ahmed III, 2 eylül 1727 tarihli bir fermanla Mehmed Efendinin koyduğu narha çiçekçilerin uymasını emretti. Patrona Halil isyanı sonunda Ahmed III tahttan indirilince Mehmed Efendi de görevinden alındı. Bu arada lâleciliğe dair *Mizan-ül-Ezhar* (Çiçeklerin Ölçüsü) adlı bir eser yazdı. Bu eserde, iyi bir lâlenin taşıması gereken yirmi niteliği, lâlenin ekilmesi ve lâle toprağının özellikleri üstüne bilgiler vardır. (M)

MEHMED EFENDİ Lârî, reisülküttap (?- Tokat 1627). 1620'de reisülküttap oldu. (M)

MEHMED EFENDİ Malûlzade, türk şeyhülislâmı (İstanbul 1534 - ay.y. 1585). Kanunî devri kazaskerlerinden Malûl Mehmed Emin Efendinin oğlu. Önce kazasker, sonra nakîbüleşref, daha sonra şeyhülislâm oldu (1580). İki yıl bu görevde kaldı. (M)

MEHMED EFENDİ Memikzade, Tezkireci, türk devlet adamı (? - İstanbul 1689). Şeyhülislâm Mustafa Efendinin tezkirecisi olduğu için bu adla anılır. Şeyhülislâm Muid Ahmed Efendiden mülâzemet aldı. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Sonra kadılığa geçti. 1663'te İzmir, 1668'de Galata kadısı oldu. 1672'de Medine payesini aldı. 1675'te Bursa, 1679'da Edirne kadılığı görevlerinde bulundu. 1681'de İstanbul payesini aldı. 1686'da Anadolu kazaskerliği payesi ve arpalık olarak Ayıntab (Antep) kazası verildi. (1687'de Rumeli payesi ve Sakız kazası arpalığını aldı. (M)

MEHMED EFENDİ Mirzazade, Şeyh, türk şeyhülislâmı (? - İstanbul, 1735). Şeyhülislâm Mirza Mehmed Efendinin oğlu. İki defa Rumeli kazaskerliğinde bulundu (1721). Patrona Halil isyanında sarayda toplanan bilginler arasındaydı. Damat İbrahim Paşanın isteği üstüne Mahmud I'in başa geçmesiyle, şeyhülislâm oldu (1730). Mahmud I devrinde yedi ay kadar bu görevde kaldı ve ayrılmak isteyerek görevden çekildi (1731). [M]

MEHMED EFENDİ Müftü Abdürrahimzade, türk devlet adamı (? - 1675). Şeyhülislâm Hacı Abdürrahim Efendinin oğlu. Öğrenim gördükten sonra çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. 1648'de Galata kadısı oldu. 1653'te İstanbul payesiyle Kuşadası ve Bayındır kazaları kendisine arpalık olarak verildi. 1657'de Anadolu payesiyle İstanbul kadısı oldu. Pazarbaşı'yı cezalandırdığından yeniçerilerin isteğiyle azledildi ve bir süre sonra Tire kazasına sürüldü. Affedilerek İstanbul'a döndü. 1659'da Anadolu kazaskerliğine tayin edildi. 1661'de Balıkesir, Balya kazaları arpalık olarak verilerek görevden uzaklaştırıldı. (M)

MEHMED EFENDİ Müftüzade, Palabıyık, Alâiyeli, türk din bilgini (Antalya, ? - İstanbul 1804). Abdülhamid I ve Selim III devrinde, özellikle felsefe alanındaki bilgisiyle tanındı. Huzur derslerinde muhatap olarak bulundu (1782-1792). [M]

MEHMED EFENDİ Nişancızade, Kudsî, türk tarihçisi ve devlet adamı (Kudüs 1574- İstanbul 1621). Nişancızade Ahmed Efendinin oğlu. Mekke, Medine ve Mısır kadılıklarında bulundu. Şeyhülislâm Bostanzade Mehmed Efendiden mülâzemet aldı. Kirmasti medresesinde müderris olarak göreve başladı. 1606'da Sahnıseman, 1610'da Eyüp, 1612'de Süleymaniye müderrisi, daha sonra Selânik, Mekke, Bursa ve 1619'da İstanbul kadısı oldu. Genel tarih niteliğinde *Mir'at-ül-Kâinat* (Evrenin Aynası) adlı eseri basıldı (1873). [M]

MEHMED EFENDİ Osmanpazarlı, türk din bilgini (Osmanpazarı 1845 - İstanbul 1917). Osmanpaşa Çarşı camii medresesinde okudu. İstanbul'da Fatih camii dersiâmlarından Hacı Abdülkerim Efendinin derslerine devam ederek icazet aldı (1880). Aynı yıl rüus kazandı. Fatih camiinde öğretime başladı (1882), icazet verdi (1898). Abdülmecit türbesinde Buharîi Şerif okutmakla görevlendirildi (1902). Ahmetçelebi ve İsmetbey medreselerinde müderrislik yaptı. İbtidayı hariç rüus derecesine yükseldi (1888). Hareketi dahil derecesiyle Selimefendi medresesi birinci müderrisliğine getirildi (1907). Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1909-1914). [M]

MEHMED EFENDİ Paşmakçızade, türk devlet adamı (? - İstanbul 1770). Şeyhülislâm Paşmakçızade Seyit Abdullah Efendinin oğlu. Diyarbakır, Şam (1749) ve Mekke (1753) kadılıklarında bulundu. 1757'de İstanbul payesini aldı. 1766'da Anadolu, 1769'da Rumeli kazaskerliğine getirildi. (M)

MEHMED EFENDİ Ramî. Bk. RAMÎ MEHMED PAŞA.

MEHMED EFENDİ Şabanîzade, türk devlet adamı (öl. Edirne 1692). Bostancı Hürrem Ağanın oğlu. Şeyhülislâm Yahya Efendiden mülâzemet alarak müderris oldu. Birçok medresede müderrislik yaptı. Yenişehir (1672), Bursa (1678), Mekke (1680) ve İstanbul kadısı (1683) oldu. 1684'te Midilli kazası arpalığı verilerek azledildi. 1687'de Anadolu payesiyle Şam kazası arpalık olarak kendisine verildi ve emekliye ayrıldı (1688). 1691'de Kıbrıs'a sürgün edildi; kısa bir süre sonra affedildi. 1692'de Anadolu kazaskeri oldu. (M)

MEHMED EFENDİ Şamîzade, türk devlet adamı (öl. 1663). Beylikçi, sonra reisülküttap oldu (1651). Sadrazam İbşir Mustafa Paşa aleyhinde bulunduğu için azledildi (1655). Köprülü Mehmed Paşa devrinde tekrar reisülküttap tayin edildi (1656). Fazıl Ahmed Paşanın Uyvar kuşatması sırasında idam edildi. (M)

MEHMED EFENDİ Şarihimülteka, türk yazarı (Şam, ? - İstanbul 1692). Seyit Mahmud Efendinin (Halebî) oğludur. Şam'da öğrenim gördü. İstanbul'a gelince müderris, sonra Mısır ve Edirne mollası oldu. İstanbul kadılığına tayin edildi (1691). Eserleri: *Tarikat-ı Muhammediye Şerhi* (İslâm Tarikatları Üstüne Açıklama), *Gayet-ül-Gaye* (Amacın En Sonu), *Tulbet-ül-Hâkim ve Mebniyet-ül-Mehâkim* (Yargıçların İstekleri ve Mahkemelerin Dayandığı Temeller). [M]

MEHMED EFENDİ Şeyhizade, türk devlet adamı (? - İstanbul 1658). Şeyh Sinan Efendinin oğlu. Müderris olduktan sonra çeşitli medreselerde ders verdi. Halep (1641-1643). Şam (1647-1648), Edirne payesiyle Galata (1650), Edirne (1651) ve İstanbul kadısı (1653) oldu; üç gün sonra azledildi. 1656'da, tekrar Edirne kadısı oldu. İki ay kadar sonra Dağardı ve Dimetoka kazaları arpalığıyle azledildi. 1657'de Anadolu kazaskerliği payesi ve arpalık olarak Ankara kazası verildi. (M)

MEHMED EFENDİ Tevfikîzade, türk devlet adamı (öl. İstanbul 1709). Öğrenimini bitirdikten sonra Halep, Mısır, Mekke mollalıklarında bulundu. Kıbrıs'a sürüldü (1690). Kısa bir süre sonra İstanbul kadılığına tayin edildi (1692). 1700'de Anadolu, 1703'te Rumeli payesini aldı. Görevinden alındıktan sonra yeni bir görev verilmesini beklerken öldü. (M)

MEHMED EFENDİ Tezkireci, türk devlet adamı (? - İstanbul 1686). Kazasker ve nakîbüleşref Kudsîzade Mehmed Efendinin tezkirecisi. Öğrenimini bitirdikten sonra birçok medresede müderrislik yaptı. Kadılık mesleğine geçti. İzmir (1668), Bursa payesiyle Yenişehir (1669), Mısır (1674), Mekke (1677) ve İstanbul kadısı (1678) oldu. Mayıs 1679'da Konya kazası arpalığı verilerek azledildi. 1680'de arpalığı, Tire kazasıyle değiştirildi. 1683'te Anadolu kazaskeri oldu. (M)

MEHMED EFENDİ Vardarî, Şeyhzade, türk devlet adamı (öl. İstanbul 1817). Vardarî Şeyhzade Mehmed Efendinin (öl. 1745) torunu. Müderris ve sonra kadı oldu. Selânik, Şam, Mekke kadılıklarında bulundu. Anadolu (1812) ve Rumeli kazaskeri oldu (1816). [M]

MEHMED EFENDİ Vişnezade, İzzetî, Şeyh, türk kazaskeri (Filibe 1629 - İstanbul 1681). Şeyhülislâm Zekeriyazade Lutfullah Efendinin oğlu. Amcası Şeyhülislâm Yahya Efendinin yanında yetişti. Said Mehmed Efendiden ve Hamid Efendiden ders aldı. Yahya Efendi medresesinde müderrisliğe başladı (1645). Sahn, İsmihansultan (1648), Şehzade dârülhilâfesi (1650) ve Süleymaniye medreselerinde müderrislik yaptı. 1654'te Şam, 1655'te Mısır ve 1662'de İstanbul kadısı oldu. 1663'te Bolu kazası arpalığı verilerek azledildi. 1668'de Anadolu kazaskeri, 1669'da Rumeli kazaskerliğine yükseldi. Aynı yıl Balıkesir, Balya kazaları arpalığı verilerek görevden alındı. Mehmed Efendi, 1676'da ikinci defa Rumeli kazaskeri oldu. Şiirlerinde *Şeyhî* mahlâsını kullandı. *Divan*'ı vardır. (M)

MEHMED EFENDİ Zeyrek, türk bilgini (öl. Bursa 1506). Medrese öğrenimi gördü. Çağının bilginlerinden Hızırşah Efendiden icazet aldı. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Bursa'da müftülük yaptı. İstanbul'un Vefa semtinde zeyrek caddesine adı verilen Mehmed Efendi, çağının ünlü bilgini Hocazade ile bazı bilimsel tartışmalara girişti. Mehmed Efendinin, Hacı Bayram Veli'nin izinden yürüdüğü, onun düşüncelerini benimsediği bazı kaynaklarda yazılıdır. Mehmed Efendinin bazı önemli risaleleri vardır. (M)

MEHMED EMİN. ÂLÎ PAŞA *Mehmed Emin.*

MEHMED EMİN ÂLİ PAŞA Kıbrıslı, türk devlet adamı (Kıbrıs 1813 - İstanbul 1871). Amcası Hazinei Hümayun kethüdası Kıbrıslı Mehmed Emin Efendinin yardımıyle İstanbul'a gelerek Enderuna girdi, sonra da Paris'te öğrenimini bitirdi; Asakiri Mansure yüzbaşısı oldu (1828). Bir süre Londra'da kaldı (1833); iki defa Paris'e gitti. Abdülmecid'in cülûsunda İstanbul'a dönerek tophaneye miralay oldu ve mirlivalıkla Tophane meclisi üyeliğine getirildi. Bundan sonra Dârı Şûrayı Askerî üyesi (1840), Akkâ muhafızı (1844), Kudüs mutasarrıfı (1845), Tırnova kaymakamı (1847), Belgrad muhafızı, Tırhala mutasarrıfı ve Londra elçisi oldu (1848). 1850'de Halep'te çıkan kargaşalığı yatıştırmak için buraya vali olarak gönderildi; başarısından dolayı Girit valiliğine tayin edildi; fakat istifa etti. Ertesi yıl Arabistan ordusu müşirliğine getirildi. Türk-Rus ve Kırım savaşında Şam dolaylarında çıkan karışıklıkları bastıramadığı için azledildi; fakat 1853'te Sinop valisi, kaptanıderya ve Mustafa Nailî Paşanın azli üzerine sadrazam oldu (24 mayıs 1854). Mustafa Reşid Paşa ile geçinemediği için azledildi (23 kasım 1854). 1855'te Tanzimat meclisi reisi ve sadrazam Âli Paşa Paris kongresine gidince, sadaret kaymakamı oldu (2 şubat 1856). Barıştan sonra fevkalâde büyükelçi olarak Rusya'ya gönderildi. İkinci defa kaptanıderya oldu (1858). Aynı yıl meclis üyeliğine tayin edildi; çok geçmeden azledildi (1859). Aynı yıl tekrar sadrazamlığa getirildi; bir süre sonra da azledildi. 1860'ta üçüncü defa sadrazam oldu. Abdülaziz'in cülûsunda sadarette kaldı; fakat yeni padişahla anlaşamadı. 1,5 Ay sonra görevinden alındı (6 ağustos 1861) Aynı yıl Edirne valisi oldu; fakat istifa ederek İstanbul'a döndü. Meclisi vâlâ başkanı oldu. Ertesi yıl görevinden ayrıldı. (M)

MEHMED EMİN BEY. Bk. EMİN BEY (Mehmed).

MEHMED EMİN BEY Sağırahmedbeyzade. Bk EMİN BEY *Sağırahmedbeyzade.*

MEHMED EMİN DERVİŞ PAŞA. Bk. DERVİŞ PAŞA (Mehmed Emin).

MEHMED EMİN EDİB EFENDİ, türk vakanüvisi (? - İstanbul 1801). Divan kâtipliklerinde ve rikâbı hümayun teşrifatçılığında bulundu. 1786 ve 1792'de iki kere vakanüvis oldu. Aynı zamanda şairdi. *Tarih-i Edib* adlı eserinde 1787-1792 yıllarını inceledi; özellikle İstanbul olayları üstünde durdu. Eserinde Selim III'ün hattı hümayunu suretiyle Ahmed Vasıf Efendinin (öl. 1806) İspanya sefaretnamesi yer alır. (M)

MEHMED EMİN EFENDİ Ankaravî, türk şeyhülislâmı (Ankara 1618 - İstanbul 1687). Şeyhülislâm Yahya Efendiden mülâzemet alarak müderris oldu. Çeşitli medreselerde ve bu arada Nallı mescidi yanındaki Mehmedağa dârülhadisi (1650), Pervizefendi (1656), Caferkasımpaşa (1657), Sekbanalihaydarpaşa (1658), Ayşesultan (1658), Semaniye (1661), Zalpaşasultanı İsmihansultan (1662) ve Süleymaniye medreselerinde (1663) müderrislik yaptı. 1663'te Yenişehir kadısı, 1663'te Fetva emini, 1667'de Bursa, 1669'da Mısır, 1671'de İstanbul kadısı oldu. Anadolu kazaskerliğine (1672), Rumeli kazaskerliğine getirildi (1673). Ağustos 1675'te Ankara ve Çukurcuk kazaları arpalık verilerek azledildi. 1681'de ikinci defa Rumeli kazaskerliğine, 1686'da meşihat makamına getirildi. Eserleri: *Fetava-yı Ankaravî* (Ankaravî'nin Fetvaları) adlı bir fetva dergisiyle, fıkıh bilgini Şemseddin Muhammed'in *Tenvî-ül-Ebsâr* (Ülkelerin Çeşitlendirilmesi) adlı eserine haşiyesi, hayrat olarak da Ankara'da cami, medrese, hamam, çeşme, mektep ve kervansaray; İstanbul'da bir medresesi vardır. (M)

MEHMED EMİN EFENDİ Bağdatlı. Bk. EMİN EFENDİ (Mehmed) *Bağdatlı.*

MEHMED EMİN EFENDİ Malkaralı, Hafız, türk din bilgini (Malkara 1862- ?, 1923). İlköğrenimini Malkara'da yaptı İstanbul'a geldi (1879) ve Fatih camii dersiâmlarından Batumlu Hacı Hafız Mehmed Said Efendiden icazet aldı. Rüus imtihanını kazandı (1896). Fatih camiinde öğretime başladı (1901). Malkara müftüsü seçildi (1907). Hareketi hariç derecesiyle Eminiye dersiyesi müderrisliğine getirildi. Dârülhilâfetiâliyye medresesi yüksek kısmı fıkıh usulü müderrisliği yaptı. Sahn medresesi ilmi kelâm dersi müderrisliğine (1912), Medârisiâliye 3. ve 4. sınıf fıkıh usulü müderrisliğine (1916), Süleymaniye medresesi fıkhı hanbelî müderrisliğine tayin edildi (1918). Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1915-1921). [M]

MEHMED EMİN EFENDİ Özbek, Silifkeli, türk din bilgini (Silifke 1877- İstanbul 1955) İlköğrenimini Silifke'de yaptı. İstanbul'a gelerek (1891) Papasoğlu Mustafa Çelebi medresesine girdi. Süleymaniye camiinde Ödemişli Mustafa Fehmi Efendiden icazet aldı. Rüus imtihanını vererek aynı camide öğretime başladı; bir yandan da Dârülfünun Edebiyat şubesine devam ederek burasını bitirdi (1901). Bir süre Beşiktaş rüştiyesinde tarih ve coğrafya muallimliği yaptı. Üsküdar ve Gelenbevî rüştiyelerinde, Bezmiâlem Valide sultanîsi ve İstanbul sultanîsinde arapça, farsça ve ulûmu diniye dersleri verdi. Dârülhilâfetilâliye medreseleri tâli kısmında genel tarih müderrisliği yaptı. İstanbul rüusu ibtidai hariç rütbesine yükseldi (1908). Medresetül kuzata devam ederek bitirdi (1911). Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1921-1922). Son devirlerde yetişen önemli din bilginlerindendi. Uzun yıllar avukatlık da yaptı. (M)

MEHMED EMİN EFENDİ Salihzade, türk şeyhülislâmı (Edirne 1704 - Bursa 1777). Sultan Mustafa II zamanında Anadolu payesiyle padişah imamı olan Salih Efendinin oğlu. 15 Yaşında müderris tayin edildi. Selânik (1747), Şam (1752), Medine (1756) ve İstanbul kadılıklarında (1761) bulundu. 1767'de Anadolu, 1771'de Rumeli kazaskeri oldu. 1774'te ikinci defa Rumeli kazaskeri olduktan sonra 1775'te meşihat makamına getirildi; bir süre sonra azledildi (1776). [M]

MEHMED EMİN EFENDİ Seyit, Müftüzade, Antalyalı, Ayaklıkütüphane, türk din bilgini (Antalya 1700-İstanbul 1808). İlköğrenimini Antalya'da yaptı. İstanbul'a geldi (1733); öğrenimini bitirerek müderris oldu (1753). Yenişehir mollalığına getirildi (1769). Anadolu kazaskeri oldu (1796). Derin ve geniş bilgisi yüzünden «Ayaklıkütüphane» lakabıyle tanındı. Huzur derslerine muhatap ve mukarrir olarak katıldı (1758 - 1759). (M)

MEHMED EMİN EFENDİ Sunîzade, türk şeyhülislâmı (? - İstanbul 1665). Babasının yardımıyle Halep ulemasından çeşitli ilimleri öğrendi. Kazasker Mustafa bin Azmi Efendi ve Osman II'nin hocası Ömer Efendiden ders aldı. Yeni Nişancıpaşa medresesinde müderrisliğe başladı (1627). Yahyaefendi, Eski Muratpaşa, Semaniye, Şahsultan, Büyükayasofya ve Süleymaniye medreselerinde ders verdi. Selânik (1641). Edirne (1646), Halep (1647), Mısır (1648) ve İstanbul (1649) kadısı oldu. 1654'te Anadolu kazaskeri, 1657'de Rumeli kazaskeri oldu. 1658'de azledilerek Tırnova kazası kendisine arpalık olarak verildi ve 1661'de ikinci defa bu makama getirildi. 1662'de meşihata terfi etti. 10 Ay şeyhülislâmlık yaptıktan sonra azledildi. (M)

MEHMED EMİN EFENDİ Veliyüddinzade, türk devlet adamı (?-İstanbul 1805). Şeyhülislâm Veliyüddin Efendinin oğlu. Babasının etkisiyle küçük yaşta müderris oldu. 1767'de Edirne payesiyle Üsküdar, 1774'te Şam kadısı, 1779'da Mekke, 1786'da İstanbul ve 1787'de Anadolu kazaskerliği payelerini aldı; 1789'da bilfiil Anadolu kazaskeri oldu. Daha sonra, üç defa Rumeli kazaskerliği yaptı (1792, 1796 ve 1802) ve reisülulema unvanını aldı. (M)

MEHMED EMİN PAŞA. Bk. EMİN PAŞA (Eduard Carl Oscar Theodor SCHNITZER, — denir).

MEHMED EMİN PAŞA Divittar. Bk. DİVİTTAR MEHMED EMİN PAŞA.

MEHMED EMİN PAŞA Mühendis, türk mühendisi ve müşiri (öl. Şam 1850). Tophaneden yetişti. Fransa'da öğrenim görerek mühendis oldu. İstanbul'a dönüşünde paşalığa yükseltildi. Şurayı Askerî reisi ve buna ek olarak Meclisi Maarif reisi; sonra Rumeli müşiri, Arabistan ordusu müşiri oldu. Encümeni Daniş üyeliğinde bulundu. (M)

MEHMED EMİN RAUF PAŞA, türk devlet adamı (İstanbul 1780 - ay.y. 1860). Sadaret mektupçuluğu kalemine devam etti. 1806'da serhalifeliğe, sonra sadaret mektupçuluğuna getirildi. 1809'da süvari mukabelecisi, 1811'de rikâb defterdarı, 1813'te başdefterdar, 1815'te azledilen Hurşid Ahmed Paşanın yerine sadrazam oldu. 1819'da Teke ve Hamid sancağı, 1820'de Maden emanetiyle birlikte Diyarbakır valiliği, ertesi yıl şark seraskerliğiyle Erzurum valiliği görevlerine tayin edildi. 1823'te azledildi. 1824'te Kastamonu, üç yıl sonra Halep, 1828'de Kudüs sancağı ve Hacı emirliği göreviyle Şam valiliğine getirildi. 1831'de azledildi. Bursa'da oturmağa memur edildi. Sonra Menteşe ve Karahisar mutasarrıflığına, 1832'de Sadaret kaymakamlığına getirildi. Konya'da mısır kuvvetlerine yenilerek esir düşen sadrazam Reşid Mehmed Paşanın yerine ikinci defa sadrazamlığa getirildi (1833). 1838'de Dahiliye nezaretinin de ilâvesiyle görev yaptı ve bu tarihten sonra sadrazamlık unvanı yerine ilk olarak kullanılan Meclisi Vâlâ reisliğine (başvekil) getirildi. 1839'da azledildikten sonra üç defa daha sadrazamlığa getirildi (1840, 1842, 1852). [M]

MEHMED EMİR ÇELEBİ Tespihçizade, Bk. EMİR ÇELEBİ (Mehmed) *Tespihçizade.*

MEHMED ESAD BEY Pirizade, türk yazarı (Niğde 1851-İstanbul 1919). Harbiyeyi bitirdikten sonra, bazı askerî okullarda edebiyat öğretmenliği yaptı. Türk - Yunan savaşına katıldı (1896 - 1897). Askerlikle ilgili eserler yazdı. Bu yüzden kendisine 4. dereceden Mecidî nişanı verildi. Eserleri: *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye* (Harp Okulunun Aynası) [1892]; *Mir'at-ı Mekteb-i Berri-i Hümayun* (Kara Harp Okulunun Aynası) [1894]; *Gülistan* (Güllük); *Musellesat ve Kitabet Mecmuası* (Üçgenler ve Yazı Sanatı Dergisi), *Divan.* (M)

MEHMED ESAD EFENDİ. Bk. ESAD EFENDİ (Mehmed) [öl. 1625].

MEHMED ESAD EFENDİ. Bk. ESAD EFENDİ (Mehmed) [öl. 1778].

MEHMED ESAD EFENDİ. Bk. ESAD EFENDİ (Mehmed) [öl. 1848].

MEHMED ESAD EFENDİ. Bk. ESAD EFENDİ (Mehmed) [öl. 1918].

MEHMED ESAD EFENDİ Ahıskalı, Hoca, türk şeyhülislâmı (İstanbul 1846-ay.y. 1915'ten sonra). Ahıskalı Numan Efendinin oğlu. Özel bir öğrenim gördükten sonra Süleymaniye camiinde, Fetvahanei Âliyede derslere devam etti; huzur derslerine katıldı (1876-1890). Meclisi İntihabı Hükkâmı Şeri (kadıları seçen kurul) üyesi oldu. Bilâdı Hamse, Haremeyni muhteremeyn, İstanbul payelerini aldı. Anadolu kazaskeri oldu (1897). İkinci Meşrutiyetten sonra Meclisi Tedkikatı Şeriye başkanlığına, fetva emanetine getirildi. Bir yıl şeyhülislâmlık görevinde bulundu. (M)

MEHMED ESAD EFENDİ Ebuishakzade. Bk. ESAD EFENDİ (Mehmed) *Ebuishakzade.*

MEHMED ESAD EFENDİ Hoca Sadeddinzade, türk devlet adamı ve şairi (İstanbul 1570 - ay.y. 1625). İlköğrenimini babası Hoca Sadeddin Efendiden gördü. Edirne (1595), bir süre sonra İstanbul kadılığına getirildi. Rumeli kazaskeri (1603), Anadolu kazaskeri (1607) oldu. Kardeşinin ölümüyle boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. Osman II'nin yakınları arasında yer aldı. Onunla Revan seferine katıldı. Genç Osman'a verdiği öğütlerin tutulmadığını görünce görevinden ayrıldı (1622). Bir *Divan*'ı vardır. (M)

MEHMED ESAD EFENDİ İmamzade, türk din bilgini (İstanbul, ?-ay.y. 1850). Zeyrek camii imamı Konyalı Ahmed Efendinin oğlu. Öğrenimini bitirerek dersiâm ve müderris oldu. Kudüs mollalığı (1816), Mısır mollalığı (1823), Medine kadılığı (1827), Halep kadılığı (1829) görevlerinde bulundu. Mekkei Mükerreme payesine yükseldi. Daha sonra evkaf müfettişliğine getirildi. Ebediye ve İrfaniye okullarının açılışında

Anadolu payesiyle bu okulların nezaretiyle görevlendirildi (1838). Rumeli payesine yükseldi (1840). Meclisi vâlâ üyeliği yaptı. Huzur derslerine muhatap (1811-1824) ve mukarrir (1825-1835) olarak katıldı. Eserleri: *Dürrü Yekta Şerhi, Seraciye Şerhi, Halebî Şerhi* (Hilyetünnaci adıyle), *Feth-i Kostantiniye Risalesi* (İstanbul'un Alınışı Risalesi). [M]

MEHMED ESAD EFENDİ İstanbullu, türk din bilgini (İstanbul 1845-ay. y. 1922). Ayasofya camii dersiâmlarından Hacı Bekir Efendinin oğlu. İlköğrenimini Sarayı Hümayun Kilârı Âmire mektebinde yaptı. Arpacılar camii imamı şeyhülkurra Hafız Ahmed Efendiden ders gördü (1868). Ayaşlı Mustafa Tevfik Efendinin ve Hüseyin Hüsnü Efendinin derslerine devam ederek icazetname aldı. Beyazıt camiinde öğretime başlayarak birkaç defa icazet verdi. Dârülmuallimin mantık ve elifiye muallimliği yaptı (1891-1902). Encümeni teftiş ve muayene üyeliğine (1894), Dârülfünunu Şahane hadis ve ilmi usulü hadis müderrisliğine (1900) tayin edildi. Maarif nezareti kütübi diniye ve şeniye tedkiki müellefat üyesiyken Meclisi Maarif üyeliğine geçirildi (1906). Bâ iptida-yı hariç İstanbul müderrisiyken (1871) rüusu gittikçe yükselerek hâmisei süleymaniye derecesine çıktı (1901). Huzur derslerine muhatap (1876-1903) ve mukarrir (1904-1908) olarak katıldı. İstanbul payesi (1904), daha sonra da Anadolu kazaskerliği payesi (1905) verildi. (M)

MEHMED ESAD EFENDİ Vassafzade, türk devlet adamı (?, 1707-istanbul 1778). Şeyhülislâm Abdullah Vassaf Efendinin oğlu. Öğrenimini bitirdikten sonra 24 yaşında müderris oldu. 1754'te babasının meşihattan ayrılması üzerine ailesiyle birlikte Bursa'ya sürüldü. Affedildikten sonra 1758'de İstanbul payesini aldı, aynı yıl Anadolu kazaskeri oldu. 1769'da arpalık verilerek azledildi. 1772'de Rumeli kazaskeri, 1776'da şeyhülislâm oldu. (M)

MEHMED ESAD Hoca. Bk. ESAD HOCA (Mehmed Esad).

MEHMED ESAD SAFFET PAŞA. Bk. SAFFET PAŞA (Mehmed Esad).

MEHMED FAHREDDİN ÇAVUŞ. Bk. FAHREDDİN ÇAVUŞ (Mehmed).

MEHMED FAHREDDİN EFENDİ, türk hattatı ve din adamı (Balıkesir 1834-ay.y. 1884). Karesi nüfus müdürü İbrahim Efendinin oğlu. Medrese öğrenimi gördü. 1858'de icazet aldı. Rüştiye Mektebi muallimi oldu. Müfettişlik görevlerinde bulundu. Cami kâtipliği, vaız hocalığı yaptı. Sülüs ve nesih yazı türlerinde başarılı örnekler verdi. *Câmi-ül-Fevaid* (Yararlıklar Dergisi) adlı dilbilgisiyle ilgili bir eseri vardır. (M)

MEHMED FAZIL PAŞA. Bk. FAZIL PAŞA (Mehmed) *Dağıstanlı.*

MEHMED FEHMİ EFENDİ Safranbolulu, (soyadı ÜLGENER), türk din bilgini (Safranbolu 1864-İstanbul 1943). Beyazıt camii dersiâmlarından İsmail Necati Efendinin oğlu. Babasından ders görerek icazet aldı (1892). Rüus imtihanını kazanarak Beyazit camiinde öğretime başladı (-902). Derecesi iptida-yı hariç ve hareketi hariçe yükseldi. Süleymaniye medresesi fıkıh usulü müderrisliğine getirildi (1914). Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1915-1918). Dârülhilâfetilâliye medresesine müderris oldu (1918). Medresetülvaizin ve Medresetülmütahassisinde ders verdi. Dârülfünunun Hukuk ve İlâhiyat kürsülerinde, Mülkiye mektebinde fıkıh ve mecelle müderrisliğinde bulundu. Daha sonra Meşihatı İslâmiye Ders Vekâleti üyeliğine tayin edildi. İstanbul müftüsü seçildi (1921). Mülkiye'de okuttuğu derslerden bir bölümü *Hikmeti Hukuku İslâmiye* adı altında yayımlandı. (M)

MEHMED FENAİ EFENDİ Lâli, türk mutasavvıfı (? - Edirne 1700). Kastamonu'ludur. Gülşeniye tarikatı halifelerindendir. Tasavvuf konularını işleyen şiirleri ve bazı şerhleri vardır. Eserleri: *Divan, Mektubat-ı Sezaî* (Şeyh Sezaî'nin Mektupçuları). [M]

MEHMED FERİD PAŞA, tük devlet adamı (Yanya 1852-San Remo 1914), Avlonyalı Mustafa Paşanın oğlu. Yanya'da öğrenim gördü. Gazi Osman Paşaya kâtip oldu. Diyarbakır'da Adliye müfettişliği, İstanbul'da İstinaf mahkemesi üyeliği yaptı. Şûrayı Devlet üyeliği ve dört yıl Konya valiliğiyle görevlendirildi. 1902'de Sait Paşanın yerine sadrazam oldu. İkinci Meşrutiyetin ilânından birkaç gün önceye kadar bu görevde kaldı (1908). Meşrutiyetin ilânından sonra Âyan üyeliğine ve izmir valiliğine getirildi. Daha sonra Dahiliye nazırlığında bulundu. (M)

MEHMED FUAD PAŞA Keçecizade. Bk. FUAD PAŞA (Mehmed) *Keçecizade.*

MEHMET GİRAY I, Kırım hanı (1514-1523). Mengli Giray'ın oğlu. Babasının son saltanat yıllarında kalgaylığa yükseltildi. Han olunca Moskof beyleri üzerine akınlar yaptı. Jagellonlarla barış imzaladı (1520). Moskova önlerine geldi, şehri yıktı; Astarhan'ı aldı (1522). Bu seferden dönerken Nogayların bir baskını sonucu öldürüldü. (M)

MEHMED GİRAY II, Kırım hanı (öl. 1584). Devlet Giray'ın oğlu (öl. 1584). İran ile savaşan serdar Özdemiroğlu Osman Paşa tarafından savaşa çağrıldı (1579). Fakat serdarların, hanlara karşı kötü davrandıklarını ileri sürerek Osmanlı devleti aleyhine döndü. Kefe üzerinde hak iddia ederek şehri kuşattı. İstanbul'dan gönderilen İslâm Giray Han tarafından öldürüldü. (M)

MEHMED GİRAY III, Kırım hanı (öl. 1627). Saadet Giray Hanın oğlu. Hanlık yaptığı süre, isyanlarla, iç karışıklıklarla geçti. Kendinden sonra han olan Canbek Giray ile yaptığı bir savaşta öldü. (M)

MEHMED GİRAY IV, Kırım hanı (? - Dağıştan 1674). Selâmet Giray'ın oğlu. Önce nureddin (ikinci veliaht), sonra kalgay oldu. Bahadır Giray'dan boşalan Kırım hanlığına geçti. Üç yıl sonra görevinden alınarak Rodos'a sürüldü. İslâm Giray'ın ölümü üzerine ikinci defa han oldu. 12 Yıl hanlık yaptı. Azledilince Dağıstan'a kaçtı. (M)

MEHMED HALİFE, türk tarihçisi (XVII. yy.). Bosna'lıdır. 1630 Yıllarında İstanbul'a geldi. Gürcü Koca Kenan Paşanın hizmetinde bulundu. Sultan İbrahim zamanında sarayın seferli odasına girdi. Enderunda halifelik derecesine kadar yükseldi. *Tarih-i Gılmânî* adlı eseri, Osmanlı tarihinin 1623-1664 yıllarını ele alır. (M)

MEHMED HALİS EFENDİ Şirvanlı, türk din bilgini (Şirvan, ?-İstanbul 1912). İlköğrenimini Şirvan ve Amasya'da yaptı. İstanbul'a gelerek Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendiden icazet aldı. Fatih camiinde öğretime başlayarak icazet verdi. Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1897-1898). Dârüşşafakanın kurucularından ve ilk öğretmenlerindendir. Halep mevleviyeti payesine yükseldi. Ders vekâletinden emekliye ayrıldı. Eserleri: *Telhis-ün-Nahiv* (Gramer Özeti), *Mizan-ül-Ezhan-ı fil Mantık* (Mantıkta Zihinler Dengesi), *İlm-i Kelâm* (Kelâm İlmi), *Usûl-ü Akaid* (İnançlar Metodu). [M]

MEHMED HANİFE. Bk. ÇOKAN.

MEHMED HAYRİ EFENDİ İstanbullu, türk din bilgini (öl. İstanbul 1904). Nusretiye camii imamı Reisülkurra Hacı Ahmed Efendinin oğlu. Huzur derslerine muhatap (1883-1900) ve mukarrir (1900-1904) olarak katıldı. Anadolu kazaskerliğine kadar yükseldi. (M)

MEHMED HAYRİ EFENDİ İstanbullu, Hacı, türk din bilgini (XIX.-XX. yy.). Hareketi hariç derecesiyle Cedidei Refikiye medresesine ikinci müderris oldu (1910). Dârülhilâfetilâliye medresesinde hadis müderrisliği yaptı. Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1919-1922). (M)

MEHMED HİLMİ EFENDİ Bolulu, Mutapzade, türk din bilgini (Bolu 1844-İstanbul 1906). İlköğrenimini iptidaî mektebi hocası olan babasının okulunda yaptı. Bir süre Bolu'da medresede okudu; sonra İstanbul'a geldi (1866). Beyazıt camiindeki derslere devam etti. Daha sonra Irgatpazarı'nda Çorlulu Ali Paşa medresesine girdi. Beyazıt camiinde Âmidli Hüseyin Mahir Efendiden ders gördü. Dârülmuallimin, Hamidiye imtihanlarını kazandı, icazet aldı (1879). Üç yıl sonra (1882) öğretime başladı. İstanbul rüusuna yükseldi (1885). 1894'te icazet verdi. Hareketi dahil derecesiyle Bıçakçı Alâeddin mescidine müderris oldu. Dârülhilâfetilâliye medresesinde yardımcı müdürlük yaptı. Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1907-1914). [M]

MEHMED HİLMİ EFENDİ İskilipli, türk din bilgini (İskilip 1841-İstanbul 1918). İskilipli bilginlerden Hasan Efendinin oğlu. İlköğrenimini doğduğu yerde yaptı. İstanbul'a gelerek (1854) Cafer Ağa medresesine girdi Burada Ankaralı Said Efendinin derslerine devam etti. Keçecizade Süleyman Sırrı Efendiden icazet aldı. İmtihan vererek Büyük Ayasofya camiinde öğretime başladı (1871). Bâ iptida-yı hariç rüusa yükseldi (1875). 1885'te icazet verdi. Süleymaniye derecesiyle Siyavuşpaşa medresesi müderrisliğine getirildi (1905). İskilip'te bir süre müftülük görevinde bulundu. (1887-1889). Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1890-1914). Kemankeş Mustafapaşa camiinde ders verdi. İkincimahmut türbesinde Buharîi Şerif okuttu. (M)

MEHMED HİLMİ EFENDİ Tırnovalı, Hafız, türk din bilgini (Tırnova 1839-İstanbul 1915), İlköğrenimini doğduğu yerde yaptı. İstanbul'a gelerek (1859) zamanın tanınmış bilginlerinden ders gördü. Yusuf Efendiden icazet aldı (1873). Aynı yıl imtihanı kazanarak Fatih camiinde öğretime başladı. İcazet verdi (1890). Buharîi Şerif okuttu (1890-1896). İmtihanla Fetvahaneye girdi (1882). Tedkiki Müellefât Meclisine üye oldu (1897), Huzur derslerine muhatap (1896-1908) ve mukarrir (1909-1914) olarak katıldı. Hamidiye medresesi müderrisliğine tayin edildi. Hâmiseyi Süleymaniye derecesiyle Ayşesultan medresesi müderrisliğine getirildi. Dârülhilâfetilâliye medresesinde de müderrislik yaptı. (M)

MEHMED HULUSİ EFENDİ Eğinli, türk din bilgini (Eğin 1847 - İstanbul 1915). Eşrefzade Dervişoğlu diye tanınan Ömer Şaban Efendinin oğlu. İlköğrenimini Eğin'de yaptı. 1866 Yılında İstanbul'a gelerek medreseye girdi. Hamidiye medresesi imtihanını kazandı (1872). İcazetname aldı (1880). Tedrise başladı (1879) İcazet verdi (1892). İptida-yı hariç raddesinden devriye rüusu (1877), aynı raddeden İstanbul rüusu tevcih edildi (1885). Daha sonra (1892) rüusi Musılei Sahn raddesine çıkarıldı. 1904'te rüusu Süleymaniye derecesine yükseldi. Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Hamidiye türbesinde Buharîi Şerif okutmakla görevlendirildi (1892). Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1886). [M]

MEHMED HULUSİ EFENDİ Hadımlı, türk din bilgini (Konya, ?- İstanbul 1894), Nakşî tarikatından Abdullah Efendinin oğlu. İlköğrenime köyünde başladı, Konya'da bitirdi. İstanbul'a geldi. Ayaşlı Mustafa Efendiden icazet aldı. Bayezit ulûmu âliye ve âliye öğrenimi gördü. İcazet verdikten sonra Topkapı Sarayı Buharîi Şerif ve Şifai Şerif hocalığına getirildi. Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1874-1878). Mukarrirliğe tayin oldu (1879). Bir süre bu görevde kaldı. Mekke payesine kadar yükseldi. (M)

MEHMED HULUSİ EFENDİ İncesulu, türk din bilgini (İncesu 1848-İstanbul 1920). İlköğrenimini doğduğu yerde yaptı. Aynı yerdeki Karamustafapaşa medresesinde, Kayseri'de Hacızekeriyaefendi medresesinde okudu. İstanbul'a geldi. Fatih'teki Feyzullahefendi medresesine girdi. Gümülcineli Ahmed Asım Efendiden icazet aldı. Fatih camiinde öğrenime başladı (1878). Rüus imtihanını kazandı (1879). On beş yıllık bir öğretimden sonra öğrencilerine icazet verdi (1894). Mûsılei sahn derecesiyle Abdullah Efendi dersiyesi müderrisliğine getirildi (1904). Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1901-1913). Mahreç payesini aldı (1914). [M]

MEHMED HURŞİD EFENDİ Kalkandelenli, türk din bilgini (Kalkandelen 1869-İstanbul 1928). İlköğrenimini doğduğu yerde yaptı. İstanbul'a gelerek Fatih camii dersiâmlarından Hoca Rahmi Efendi-

den icazet aldı. Rüus imtihanını kazanarak dersiâm oldu. Fatih camiinde öğretime başladı (1904). Aynı yıl Dârülmuallimin-i Âliye'ye girdi. Edebiyat bölümünü bitirdi. İptida-yı hariç derecesiyle Ebubekirefendi medresesi ikinci müderrisliğine (1908), Mahmudiye rüştiyesi üçüncü muallimliğine getirildi (1906). Fatih rüştiyesi ikinci öğretmenliğine yükseldi (1907). Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1921-1922). [M]

MEHMED ibni ŞEYH BAYEZİD. Bk. BABA NAKKAŞ (Mehmed ibni Şeyh Bayezid).

MEHMED İLMÎ EFENDİ Küçük, Kadızade, türk yazarı (?-Amasya 1635). Zileli Abdurrahman Efendiden ders gördü. Şeyh Abdülmecidi Sivasîye halife oldu. Amasya'da Sultanbeyazıt II camiinde kürsü şeyhi oldu. Eserleri: *Kitab-ül makbul fi Hâl-il-Huyul* (Toplulukların Durumu Hakkında Kitap), *Mesmuat'ün Nekayih ve Mecmuat'ün Nesayih* (Öğütler Dergisi ve Duyulmuş Özlü Sözler), *Nush-ül-Hükkâm Sebeb-ün-Nizâm* (Hâkimlerin Öğüdü, Düzenin Sebebi), *Risâle fi Talim vet-Teallüm* (Öğretme ve Öğrenme Hakkında Risale). [M]

MEHMED İSMET PAŞA, türk devlet adamı (öl. 1865). Ramazanoğullarından Necib Beyin oğlu, Enderunda öğrenim gördü. Sonra Filibe, Trabzon, Tırhala valiliklerinde, Anadolu müfettişliğinde, Bursa, Kastamonu, Silistre, Vidin ve Halep valiliklerinde bulundu. (M)

MEHMED KABULÎ PAŞA, türk devlet adamı (İstanbul 1812-ay.y. 1877). Kâtip Emin Kabulî Efendinin oğlu. Mektebi Maarifi Adliyede okudu. Divan ve tercüme kalemlerinde çalışırken önce Berlin, sonra da Londra elçilik kâtiplerinde görev aldı. Atina elçiliğine tayin edildi (1851). Bir yıl sonra Tahriratı Hariciye kâtibi oldu. Hariciye müsteşarlığına getirildi (1859). Girit nizamnamesini hazırlamak için Âli Paşa ile birlikte oraya gönderildi. Dönüşünde Ticaret nazırı (1867), Viyana elçisi (1873), Şehremini (1874) ve ikinci defa Ticaret nazırı oldu. 1875'te Petersburg elçiliğine gönderildi. Birinci Meşrutiyetin ilânından sonra (1876) açılan Âyan meclisi üyeliğine seçildi. Bazı şiirleri vardır. (M)

Molla MEHMED MEKKÎ

MEHMED KADRİ EFENDİ İmamzade, Şeyh, türk kazaskeri (? 1600-İstanbul 1657). Mustafa Safî Efendinin oğlu. Öğrenimini bitirdikten sonra şeyhülislâm Yahya Efendiden mülâzemet aldı. Mehmedağa, Alipaşayıcedid, Ayşesultan, Sahnıseman, Gevhersultan dârülhadisi, Vefa hakaniyesi ve Süleymaniye medrelerinde müderrislik yaptı. 1643'te Selânik kadılığına tayin edildi. Bu görevinden alındı. Bir süre sonra gene Selânik ve Edirne kadısı (1645), Cinci Hüseyin Efendi yerine Anadolu kazaskeri oldu (1647). Üç gün sonra azledildi; sonra üç defa bu göreve getirildi. Rumeli kazaskerliği payesini aldı (1653), sonra azledildi (1654). [M]

MEHMED KADRİ PAŞA. Bk. KADRİ PAŞA (Mehmed) *Cenanizade.*

MEHMED KÂMİ Karamanlı, türk şairi (XVI. yy. başları). Zenbilli Ali Efendiden ders gördü. Müderrislik ve kadılık görevlerinde bulundu. Molla Câmî'nin *Yusufu Züleyha* adlı eserini genişleterek Türkçeye çevirdi. Gazellerinde dinî kavramların, sofiyâne söyleyişlerin yer aldığı görülür. Bir *Divan'ı* olan ve kasideler yazan Kâmi, daha çok gazel türünde başarı gösterdi. (M)

MEHMED KÂMİL EFENDİ, türk devlet adamı (İstanbul 1729-ay.y. 1801). Rumeli kazaskeri Kara Bekir Efendinin torunudur. Öğrenimini bitirdikten sonra meşihat dairesinde görev aldı (1744). Bir süre sonra Galata (1770), Mısır (1776) ve Medine (1778) kadılıklarında bulundu. 1784'te İstanbul payesiyle Nakıbüleşraf, sonra Anadolu payesiyle Meclisi mükâleme memuru oldu. Anadolu kazaskerliğine getirildi (1787). Bir süre sonra Rumeli payesini aldı ve şeyhülislâm oldu (1788). Selim III'ün tahta çıkışında görevinden alınarak Keşan'a gönderildi (1789). Sonra affedildi (1791). [M]

MEHMED KÂMİL EFENDİ Araçlı, türk din bilgini (Araç, Kastamonu 1857-?,1929). İlköğrenimini doğduğu yerde yaptı. İstanbul'a gelerek Köprülümehmetpaşa medresesine girdi (1872). Beyazıt camii dersiâmlarından Kayserili Mehmed Sıdkı Efendi ve Tokadizade Ahmed Nuri Efendinin derslerine devam etti. İcazet aldı (1888). Rüus imtihanını başararak öğretime başladı (1890). İcazet verdi (1901). İptida-yı dahil, Hankâhı Mütevekkilefendi medresesine müderris oldu (1910). Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1913-1914). [M]

MEHMED KÂMİL PAŞA. Bk. KÂMİL PAŞA (Mehmed).

MEHMED KÂMİL PAŞA. Bk. KÂMİL PAŞA *Kıbrıslı.*

MEHMED KÂMİL PAŞA Mühendis, türk devlet adamı (öl. 1859). Enderunda eğitim görerek askerliğe geçti. Avrupa'da mühendislik öğrenimi yaptı. Dönüşünde mirliva ve sonra da Mühimatı Harbiye livası oldu. Berlin orta elçiliğine gönderildi (1837). Aynı yıl ferik rütbesiyle Belgrad muhafızı, Bosna valisi ve vezir oldu. Bir yıl sonra (1838) Meclisi Vâlâya üye, ticaret nazırı (1848) ve Londra büyükelçiliği görevine getirildi. Rumeli müfettişliği ve Cidde valiliğinde bulundu. Seraskerliğe getirildi (1856); bu görevde ancak iki gün kaldı. Önce Halep, sonra İzmir valiliklerine tayin edildi. (M)

MEHMED KUDSÎ EFENDİ Kilisli, türk din bilgini (XIX. yy.). Öğrenimini bitirerek müderris oldu. Huzur derslerine mukarrir olarak katıldı (1800). İzmir mollalığına tayin edildi (1815). Mekke payesine yükseldi (1816). [M]

MEHMED KULUZADE CELİL (Molla Nasreddin de denir), azerbaycanlı yazar (Nahçevan 1868 - Bakû 1932). Kafkasya'da Gori öğretmen okulunu bitirdi (1888); on yıl öğretmenlik yaptı. Tiflis'teki *Şark-ı Rus* ve daha sonra *Molla Nasreddin* gazetesinde makaleler, küçük hikâye ve komediler yayımladı (1906). Sade bir dil ve konularını çağdaş hayattan alan eserleriyle açtığı edebî çığıra, «Molla Nasreddin» edebiyatı denir. Başlıca komedileri: *Ölüler* (1915'te oynandı), *Ananın Kitabı, Çay Destgâhı, Deli Yığıncağı, Danabaş Kendinin Mektebi;* hikâyeleri: *Posta Kutusu, Danabaş Kendinin Ehvalâtı, Buz, Usta Zeynel, Kurban Ali Bey, Sakallı Uşak, Zırrama Şehir Bülbülleri, Belki de Kaytardılar.* (M)

MEHMED LUTFİ EFENDİ Akşehirli, türk din bilgini (doğ. Akşehir 1843). İlköğrenimini Akşehir ve Konya'da yaptı. İstanbul'a gelerek Hocapaşa medresesine girdi. Beyazıt camii dersiâmlarından evkaf müftüsü Ahmed Nüzhet Efendiden icazet aldı. Fatih Askerî rüştiyesi Kavâidi osmaniye öğretmenliğine tayin olundu (1876). Sürrei Humayun niyabeti tevcih edildi (1884). Mülga arabî hocalığı (1889), Toptaşı Askerî rüştiyesi imlâ muallimliği (1892), Eyüp rüştiyesi muallimliği (1894), Kütüphanesi Hümayun memurluğu (1905) görevlerinde bulundu. 1907'de emekli oldu. Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1887-1913). Bilâdı Hamse payesiyle muhataplıktan ayrıldı (1914). [M]

MEHMED MEKKÎ EFENDİ, türk devlet adamı (Mekke 1714 - İstanbul 1797). Medreselerde öğrenim gördükten sonra Selânik, Şam, Medine ve İstanbul kadılıklarında bulundu. Daha sonra Anadolu ve Rumeli kazeskerliği yaptı. Şeyhülislâm oldu (1787). Bu görevden alındıktan kısa bir süre sonra tekrar bu göreve getirildi. Şiirleri, dinî eserlere şerh ve haşiyeleri, risaleleri vardır. (M)

MEHMED MEKKÎ Molla, türk şairi ve devlet adamı (Mekke 1843 - İstanbul 1910). Medreseyi bitirdikten sonra zamanının tanınmış bilginlerinden ders aldı. Farsça ve Arapçayı, bu dillerde şiir söylenebilecek kadar iyi öğrendi. Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinde kadılık yaptı. Eytam meclisi üyesi, Teftiş Evkaf müsteşarı oldu. Anadolu kazaskeri payesini aldı. Şiirleri kitap halinde basılmadı. (M)

MEHMED MEMDUH PAŞA, türk şairi (İstanbul 1839 - ay.y. 1925). Mazlum Fehmi Paşanın oğlu. Bayezid ve Valide Rüşdî'de öğrenim gödü. Mabeyn kitabetine, sonra Amedi kalemine girdi. Maarif nezareti (1872) ve Sadaret mektupçuluğunda (1875), Şûrayı Umuru maliye üyeliğinde bulundu. Konya (1887), Sıvas (1889) ve Ankara (1893) valilikleri yaptı. Vezaret rütbesiyle Dahiliye nezaretine girdi (1895). Meşrutiyetin ilânından sonra (1908) azledilerek Sakız'a sürüldü. Genel aftan sonra İstanbul'a döndü. Eserleri: *Berk-i Sebz* (Yeşil Yaprak); *Eser-i Memduh* (1872); *Tercеme-i Hikâye-i Jönevyö* (Fransızcadan tercüme) (1868]; *Divan-ı Eşâr* (Şiirler Divanı). [M]

MEHMED MOLLA Vaiz, Arap, türk din bilgini (Antakya? - Bursa 1531). Öğrenimini Antakya, Diyarbakır ve Tebriz'de yaptı. Süleyman I ile Engürüs savaşına katıldı. Üsküp'te on yıl kadar tefsir okuttu. Ömrünün sonlarına doğru Bursa'ya yerleşti. Bursa'da yaptırmağa başladığı cami bitmeden öldü. Hafızası çok kuvvetliydi; ezberden tefsir yapardı. Zamanının önde gelen bilginlerindendi. Kimya hakkında eserleri vardır. (M)

MEHMED MUHARREM EFENDİ Karacavirânlı, Saidağazade, türk din bilgini (Karacavirân 1857 - İstanbul 1915). İlköğrenimini Karacaviran'da yaptı. İstanbul'a gelerek Köprülüzade Mehmed Paşa medresesine girdi (1872). Kalecikli Hacı Hafız Mehmed Şükrü Efendinin derslerine devam ederek icazet aldı (1886). Bayezid camiinde öğretime başladı (1887). 1901'de öğrencilerine icazet verdi. İptida-yı dahil derecesiyle Dilfikâr Hatun medresesine müderris oldu (1910). Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1912-1914). (M)

MEHMED MURAD. Bk. MİZANCI MURAD

MEHMED MURAD EFENDİ, Damatzade (*Murad Molla* da denir), türk devlet adamı (İstanbul 1708 - Salihiye 1778). 1732'de öğrenimini bitirerek müderris oldu. Çeşitli medreselerde çalıştı. 1747'de Diyarbakır, 1755'te Kudüs payesiyle Edirne, sonra Mekke, 1761'de İstanbul kadısı oldu. 1769'da Anadolu kazaskerliğine tayin edildi. 1770'te arpalık verilerek azlolundu. 1773 ve 1777 tarihlerinde iki defa Rumeli kazaskerliğine getirildi; ayrıca reisülülemalık payesini de aldı; azledilerek Gelibolu'ya sürüldü (1778). Sürgünden bir süre sonra Medine kadılığına tayin edildi. Şam'a geldikten 6 gün sonra hastalandı ve öldü. Murad Efendinin Çarşamba'da bir nakşibendî tekkesi ve kütüphanesi vardır. Kütüphanesindeki elyazması kitaplar, bugün Süleymaniye Genel kütüphanesinde kendi adını taşıyan bölümdedir. Ayrıca büyükdere'de bir çeşmesi vardır. (M)

MEHMED MÜNİB EFENDİ, türk din bilgini (Antep, ?-? 1822). Antep'te öğrenimini bitirdikten sonra İstanbul'a geldi. Kısa bir süre eserleriyle tanınarak Anadolu kazaskerliği payesini kazandı. Şiirleri de bulunan Mehmed Münip Efendi, İmam Muhammed'in *Siyeri Kebir* (Peygamberlerin Hayatı Hakkında) adlı eserini Türkçeye çevirdi. Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendinin, şeyhülislâmların biyogafilerini veren eserine zeyl yazdı. Ayrıca din bilgilerine, arap diline ve edebiyatına ait eserleri de vardır. (M)

MEHMED NAFİ EFENDİ, türk devlet adamı (?, 1724-İstanbul 1784). Şeyhülislâm Seyit Feyzullah Efendinin torunu. Öğrenimini bitirdikten sonra müderris (1738) ve sonra kadı oldu. Üsküdar (1762), Edirne (1769), Medine (1774) kadılıklarında bulundu ve 1780'de İstanbul payesini aldı. 1781'de Anadolu kazaskeri oldu; ertesi yıl azledildi. Bu sırada Rumeli payesini aldı ve bilfiil Rumeli kazaskeri tayin edildi (1784). [M]

MEHMED NAMIK PAŞA, türk devlet adamı (Konya 1804-İstanbul 1892). Mahmud II zamanında, kaldırılan yeniçeri ocağının yerine yeni bir askerî teşkilât kurulduğu zaman, orduya asker olarak girdi. Paris'e gönderildi. 1832'de paşalığa yükseltildi. Londra'ya elçi olarak gönderildi. Londra dönüşü Firarî Ahmed Paşa ile Harbiye mektebini (Harp okulu) kurmakla görevlendirildi. Irak ve Hicaz müşirliğinde bu-

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

lunduktan sonra Bağdat valiliğine tayin edildi. Tophane müşiri, ticaret nazırı oldu. Bursa, Kastamonu valiliklerinde ve Arabistan ordu müşirliğinde görev aldı. 1860'ta Seraskerliğe getirildi. Daha sonra iki defa Bahriye nazırlığına tayin edildi. 1877'de Âyan azalığına seçildi. (M)

MEHMED NAZIM PAŞA. Bk. NAZIM PAŞA (Mehmed).

MEHMET NAZİF PAŞA, türk devlet adamı (Manastır 1832-Şam 1889). Arapça, Farsça, Fransızca Bulgarca öğrenim gördü. Bir süre Rusçuk'ta kâtiplik yaptıktan sonra Serdarıekrem Ömer Paşanın divan kâtibi oldu. Rumeli Beylerbeyi payesiyle Üsküp, Prizren ve sonra Kudüs, Saruhan mutasarrıflıklarında; Bosna, Yanya Kosova valiliklerinde bulundu. 1879'da evkaf nazırı, bir yıl sonra Trablusgarp ve Akdeniz Adaları valisi oldu. Bursa, Adana ve Suriye valiliklerinde de bulundu. (M)

MEHMED NAZMİ Edirneli. Bk. EDİRNELİ NAZMİ (Mehmed).

MEHMED NEBİH EFENDİ, türk din bilgini (öl. 1769). Huzur dersleri ikinci meclisi mukarriri (1759); Mekkei mükerreme payesiyle İstanbul kadısı oldu (1763). Anadolu payesini aldı. Kazaskerliğe geldiği sırada öldü. (M)

MEHMED NECİB PAŞA, türk devlet adamı (öl. 1850). Gürcü asıllı olan Necib Paşa, baruthane ve deavi vekilliğinde, sürre eminliğinde, Şam ve Bağdat valiliğinde bulundu. (M)

MEHMED NEVRES PAŞA, türk devlet adamı ve bestecisi (İstanbul 1826 - Nice 1872). Başmabeyinci Mehmed Beyin oğlu. Öğrenimini Enderunda yaptı. Musiki eğitimini, kayınpederi Beşiktaşlı Kemanî Rıza Efendiden aldı. Abdülaziz tahta çıkınca ikinci mabeyinci, daha sonra Çatalca kaymakamı oldu (1862). Kısa bir süre sonra Istablı Âmire (saray ahırları) müdürü, tekrar ikinci mabeyinci, sonra başmabeyinci oldu. Azlinden sonra (1862) Bursa mutasarrıflığına, aynı yıl vezir rütbesiyle maliye nazırlığına getirildi. Maarif nazırı (1863), Bursa mutasarrıfı (ikinci defa), Meclisi Vâlâ üyesi (1864), Kastamonu mutasarrıfı, ikinci defa başmabeyici (1866), Sultan Abdülaziz'in musahibi oldu. Padişahı temsil için, Hıdiv İsmail Paşanın kızının düğününe, Kahire'ye gitti (1869). Dönüşünde tekrar başmabeyinci oldu (1870). Tedavi için gittiği Fransa'da öldü. Keman çalan Nevres Paşanın çok az bestesi vardır. (M)

MEHMED NİYAZİ Mısrî, türk mutasavvıfı ve şairi (Malatya, ? - Limni 1693). Öğrenimini Mısır'da yaptığı (1638) için Mısrî adıyle anılır. Önce kadirî, sonra halvetî tarikatına girdi. Tasavvufla uğraşanlar, kendisini Halvetîliğin Mısrıye şubesinin kurucusu sayarlar. Şeyh olunca, Bursa'da Abdal Ali adında biriyle birlikte yaptırdığı tekkede verdiği vaızlarında «cifr» denilen gizli bir bilimden söz ettiği için, önce Rodos'a sürüldü; affedilince yine Bursa'ya döndü. Aynı suçtan Limni adasına sürüldü ve burada öldü. Mısrî'nin tasavvufî nitelikte 12 eseri olduğu söylenir. Üç kitabı (şiirlerini biraraya toplayan *Divan-ı İlâhiyat* bunlardan biridir) basıldı. (M)

MEHMED NURİ BEY Şatonöf, türk devlet adamı (İstanbul 1858 - ay.y. 1908). Abdülmecid zamanında İstanbul'da müslüman olarak Reşat adını alan ünlü Chateauneuf ailesinden bir fransız öğretmenin oğlu. Bu ailenin Süleyman II ile Ahmed II zamanlarında, on yıl (1689-1699) Türkiye'de kalan Marquis de Chateauneuf'ün soyundan geldiği söylenir. Nuri Bey, Galatasaray'ı bitirdi. Fransa'da yüksek zıraat mühendisliği öğrenimi gördü. İstanbul'a dönüşünde Halkalı Zıraat okuluna müdür oldu. Hariciye başkâtipliğine tayin edildi (1893). Ölünceye kadar bu görevde kaldı. La Haye Barış konferanslarında ve Roma'da, anarşistlere karşı açılan milletlerarası konferansta delege olarak bulundu. Çeşitli makale ve tercümeleri vardır. Yazar Reşat Nuri Darago* Mehmed Nuri Beyin oğludur. (M)

MEHMED NURİ EFENDİ Ahıskalı, türk din bilgini (Ahıska 1829-İstanbul 1900). Öğrenimini Fatih camiinde yaparak müderris oldu. Bu camide öğretimde bulunarak öğrencilerine icazet verdi. Topkapı sarayında Buharii Şerif okuttu. Vezneciler'de Kalender camiinde ders verdi. Ali Suavi olayındaki hizmetlerinden dolayı kendisine bir kılıç armağan edildiğinden *Kılıçlı Hoca* diye de anılırdı. Huzur derslerine muhatap ve başmuhatap olarak katıldı (1877 -1900). [M]

MEHMED NURİ EFENDİ Medenî, son türk şeyhülislâmı (XX. yy.). Müneccimbaşı Osman Kâmil Efendinin oğlu Rumeli kazaskerliğinden şeyhülislâm oldu (1920). Son İstanbul hükûmetiyle birlikte istifa etti (1922). [M]

MEHMED NURİ EFENDİ Refi, Hafız, Eğridereli, türk din bilgini (Edirne 1854 - ?, 1928). İlköğrenimini bitirdikten sonra İstanbul'a geldi (1870). Burada öğrenimine devam ederek icazet aldı (1886). Fatih camiinde öğretime başladı (1891). Hareketi hariç derecesiyle Geyvanbey medresesi üçüncü müderrisi oldu (1906). Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1914-1922). [M]

MEHMED NURULLAH EFENDİ Dürrîzade, türk din bilgini (İstanbul 1724 - ay.y. 1778). Şeyhülislâm Dürrîzade Mustafa Efendinin büyük oğlu. Medrese öğrenimini bitirdikten sonra, müderrislik yaptı. 1758'de mahreç mollası oldu; 1762'de Mekke payesi verildi. 1768'de İstanbul kadılığına getirildi. Bir yıl sonra azledildi. 1773'te Anadolu kazaskerliğine tayin edildi. 1775'te tekrar azledildi. Üç yıl sonra Rumeli kazaskeri oldu (1778).

MEHMED PAŞA, türk devlet adamı (öl. İstanköy 1718). Kapıcılar kethüdasıyken akıl hastalığına tutulduğundan görevinden alındı. Bir süre sonra iyileşerek 1689'da asker yollama görevine tayin edildi. 1695'te ikinci imrahor, 1697'de birinci imrahor oldu. Vezirlik rütbesiyle Halep (1700), Kudüs (1702), Halep (ikinci defa, 1703), Urfa (1704), Anadolu ve Musul (1706), Van (1707), Sıvas valisi (ikinci defa, 1710) oldu. 1711'de Anadolu eyaletiyle Bender muhafızlığı, 1712'de Halep, 1713'te Konya, 1714'te Raka ve Sayda valiliği yaptı. İstanbul kaymakamlığı (1715), Belgrad ve sonra Hırşova muhafızı, Belgrad ve Erzurum (1716), Halep valisi (1717) oldu. Aynı yıl vezirliği kaldırılarak İstanköy'e gönderildi ve sonra Hanya muhafızı oldu. (M)

MEHMED PAŞA (İzzet), türk devlet adamı (Beylik köyü, Çarşamba 1723 - Belgrad 1784). Rum Mehmed Paşanın soyundan Hüseyin Beyin oğlu. Önce Eski Saray Baltacılar ocağına girdi, daha sonra kapı hasekisi oldu. Darphane emini (1766), sonra vezirlik rütbesiyle rikabı hümayun kaymakamı (1774) oldu. Küçük Kaynarca antlaşmasından sonra sadrazamlığa getirildi (11 temmuz 1774). Bu ilk sadrazamlığı 7 temmuz 1775'e kadar sürdü. Aynı tarihte Aydın muhassılı tayin edildi. Bundan sonra Mısır (1775), Sıvas (1778), Erzurum valiliklerinde (1779) bulundu ve ikinci defa sadrazam oldu (1781); sadrazamlığı 24 ağustos 1782'ye kadar devam etti ve aynı yıl görevinden alınarak Filibe'de oturması emredildi. Ocak 1783'te Belgrad muhafızı tayin edildi ve burada öldü. (M)

MEHMED PAŞA (İzzet), türk devlet adamı (İstanbul 1827-ay.y. 1890). Hassa müşiri (1869), V. Ordu müşiri, zaptiye müşiri oldu. Devlet şûrası üyeliğinde ve Bursa valiliğinde bulundu. Seraskerlik (1876) ve Diyarbakır valiliği yaptı. Sonra Abdülhamid II'nin selâmlık resmi memurluğuna tayin edildi. (M)

MEHMED PAŞA (İzzet), Darendeli, Topal, türk devlet adamı (Darende 1792-İstanbul 1855). Bir süre Ispartalı İbrahim Paşanın kethüdalığında bulundu. Beylerbeyi olarak Bursa mutasarrıfı, Boğaz muhafızı (1820), Menteşe (1821) ve Anadolu valisi (1824), Boğaziçi muhafızı ve kaptanıderya (1826), daha sonra sadrazam oldu (1828); üç ay sonra azledildi. Vidin muhafızlığına (1831), Karahisar, Ankara, Kastamonu valiliğine, Boğaz muhafızlığına tayin edildi. Berriyetüşşam seraskeriyken savaşta ayağından yaralanarak İstanbul'a döndü. Abdülmecid zamanında ikinci defa sadrazamlığa getirildi (1841). Dokuz ay sonra azledilerek emekliye ayrıldı. Ankara'da sonradan yanan bir cami yaptırdı. (M)

MEHMED PAŞA (İzzet), Safranbolulu, türk devlet adamı (Safranbolu 1743 - Manisa 1812). Surat Topçuları ocağını girdi. Sırasıyle kapı hasekisi, ağa yazıcısı, başmuhasebeci, darphane emini, sultan kâhyası, şehremini, vezirlikle Konya valisi, Diyarbakır, Bender, Boğazlar muhafızı ve Anadolu valisi oldu. 1794'te sadrazam oldu. 1798'de Azledildi ve önce Sakız'a sonra Manisa'ya gönderildi. (M)

MEHMED PAŞA Ağa, Damat, Nişli, türk devlet adamı (XVIII. yy.). Yeniçeri ocağından yetişti. Yeniçeri ağalığına kadar yükseldi. Kaptanıderya oldu (1763); bir sultan ile evlendiği için «damat» unvanını aldı. Görevinden azledildikten sonra (1765) Vidin valisi ve daha sonra Anadolu beylerbeyi oldu. (M)

MEHMED PAŞA Ammarzade, türk kaptanıderyası (öl. 1648). Tersane kethüdası, sonra kaptanıderya oldu (1648). Girit savaşında Venedikliler ile savaştan çekindiği için idam edildi. (M)

MEHMED PAŞA Ayas. Bk. AYAS PAŞA (öl. 1539).

MEHMED PAŞA Bahrî. Bk. BAHRÎ MEHMED PAŞA.

MEHMED PAŞA Bakkalzade. Bk. DEFTERÎ MEHMED PAŞA *Bakkalzade*.

MEHMED PAŞA Baltacı, türk devlet adamı (Osmancık 1660-Limni 1713). Gençliğinde Trablusgarp, Tunus ve Cezayir'de bulundu; saraya yazıcı olarak alındı. Mehmed IV'ün ölümünden sonra yazıcılar halifeliğine yükseldi; daha sonra kızlarağası Ahmed Ağanın aracılığıyle Baltacılar ocağına girdi. Hâmisi Habeşî Ali Ağa dârüssade ağası olunca, şehzade Ahmed'in (Ahmed III) hizmetine verildi; bu arada Mustafa II'nin işlerine baktı. Kalaylıkoz Ahmed Paşa sadrazam olunca onun yardımıyle vezirlik rütbesine yükseldi, kaptanıderyalığa getirildi (1704); fakat yaptığı düzen sonucu sadrazamı azlettirerek kendisi sadrazam olduysa da beraber azledildi (1706); yazıcı İbrahim Efendinin aracılığıyle Erzurum valiliğine, daha sonra Sakız adası muhafızlığına (1707) ve Halep beylerbeyiliğine tayin edildi. Köprülüzade Numan Paşanın azlinden sonra, ikinci defa sadrazamlığa getirildi (1710); 1711 Prut yahut Rus seferi, Baltacı'nın kumandasında başladı. Seferin sonunda Ruslar ile Prut boyunda yapılan antlaşma da yine onun tarafından yapıldı. (Bk. PRUT SEFERİ.) Fakat antlaşmanın yapılmasından bir süre sonra aldatılmış olduğu anlaşıldı; Kırım hanı Devlet Giray ile İsveç kralı Karl XII'nin Baltacı aleyhindeki propagandaları da buna eklenince, bütün malları müsadere edilerek önce Midilli sonra da Limni adasına sürüldü; orada hastalanarak öldü. Baltacının şahsiyeti hakkında birbirine zıt fikirler ileri sürülmüştür. Yaptığı Prut seferi ve sonuçları, hâlâ tartışma konusudur. (M)

MEHMED PAŞA Baltacı, Bosnalı, türk devlet adamı (XVI. yy.). Sarayda yetişti. Antalya beyliği, Silistre ve İşkodra mirlivalığı yaptı. Sıvas, Bağdat (1549), Sıvas (2. defa 1550), tekrar Bağdat beylerbeyi (1552) oldu. 1560'ta görevden alındı. Kanunî Sultan Süleyman devrinin sonlarına doğru öldü. (M)

MEHMED PAŞA Beylerbeyi, türk devlet adamı (öl. 1588). Maraş köylerinden bir ermeninin oğludur. Üzeyir beyi Beşoğlu Kaya Beyin hizmetine girerek İslâmlığı kabul etti ve onun yanında yetişti. Kaya Bey, onu birkaç köleyle Selim II'ye hediye etti. Amasya'da Selim II ile birlikte bulundu ve onun tahta çıkışından sonra büyük imrahor oldu. 1583'te yeniçeri ağası oldu ve 1584'te beylerbeyi payesini aldı. 1586'da yeniçeri ağalığından Enderunu Hümayuna alındı. 1587'de vezirlik rütbesi verildi. Osman Paşa sefere gittiği zaman, Enderunu Hümayunda müdiri umur oldu. Padişahın güvenini kazandı ve malî yönden paranın ayarını düzeltmekle görevlendirildi. (M)

MEHMED PAŞA Bostancıbaşı, Hacı, türk kaptanıderyası (XIX. yy.). İzmir'lidir. Bostancıbaşıyken, vezaret payesiyle kaptanıderya oldu (1805). Bir yıl sonra azledilerek Hotin muhafızlığına tayin edildi; fakat Hotin'e gitmek istemediği için Bursa'ya sürüldü. Boğaz muhafızı, kaptanıderya oldu (2. defa 1809). Bir yıl sonra azledildi. (M)

MEHMED PAŞA Boyalı, Kara, Nişancı, türk devlet adamı (? - İstanbul 1593). Çok esmer olduğu için «Kara» ve «Boyalı» lakaplarıyle anıldı. Kanunî Sultan Süleyman devri bilim adamlarından, Halep kadısı Tosyalı Ahmed Çelebi'nin oğludur. Divan kâtibi oldu Bazı vezirlerin tekireciliklerinde bulundu ve reisülküttaplığa kadar yükseldi. 1567'de nişancılık görevine tayin edildi. Maraş beylerbeyliğine (1573), bir süre sonra Halep beylerbeyliğine tayin edildi (1575). 1577'de ikinci, 1588'de üçüncü defa nişancılığa getirildi. Bu iki nişancılık görevi arasında bir süre kubbealtında ikinci vezir olarak bulundu. İstanbul'da Paşa camiini yaptırdı. (M)

MEHMED PAŞA Boynueğri. Bk. BOYNUEĞRİ MEHMED PAŞA.

MEHMED PAŞA Burunsuz, türk devlet adamı (öl. 1739). Karayılanoğlu İsmail Paşanın oğlu. İlk görevi kapıcıbaşılıktır. 1702'de Alâiye sancağına mirimiran oldu ve muhafız sıfatıyle Babadağı'na gitti. Ohri sancağı mutasarrıfı, Maraş (1709), Konya (1722) ve Tırhala valisi (1725), Edirne bostancıbaşısı ve kapıcılar kethüdası (1726), İşkodra (1727), vezirlik rütbesiyle Rumeli valisi (1729), tekrar İnebahtı ve Bender muhafızı olan Kefe'ye memur (1732), Tırhala (1735), Özi valisi, Babadağı seraskeri ve sonra Kefe seraskeri oldu (1736). [M]

MEHMED PAŞA Cerrah. Bk. CERRAH MEHMED PAŞA.

MEHMED PAŞA Çavuşzade. Bk. ÇAVUŞZADE MEHMED PAŞA.

MEHMED PAŞA Çelebi, türk devlet adamı (öl. 1770). Nalbantlıktan Yeniçeri ocağına girerek kol kethüdası (1756) ve aynı yıl yeniçeri ağası oldu. Kısa bir süre Hanya muhafızı (1757), Eğriboz (1759), Rumeli (1760), Selânik ve Urfa (1761), Mısır (haziran 1767), Urfa (ikinci defa, 1768) ve Bender seraskeri (1769) oldu. Rusya ile Boğdan'da savaşırken Bender kalesini korudu. 1770'te savaşta yaralandığı halde ölünceye kadar çarpıştı. (M)

MEHMED PAŞA Çelik, türk devlet adamı (öl. Konya 1765). Polad Mehmed Paşanın oğlu. Kapıcıbaşılıktan mirmiranlığa yükseldi ve Hamid sancağı mutasarrıflığına tayin edildi. 1743'te vezirlik rütbesi verildi. Konya (1745), Diyarbakır (1746), Van ve Karahisarısahib (1747), Anadolu ve Trabzon (1748), Aydın (1750), Eğriboz ve İçel (1752), Adana ve Aydın (1754), başbuğluk ile Sayda, Trablusşam ve Şam valiliği yaptı (1759). Raka (1760), Konya (1761), Adana (1762), Anadolu (1763), Konya (1764) ve yeniden Adana valisi oldu. (M)

MEHMED PAŞA Çerkez. Bk. ÇERKEZ MEHMED PAŞA (öl. 1625).

MEHMED PAŞA Çerkez. Bk. ÇERKEZ MEHMED PAŞA (öl. 1909).

MEHMED PAŞA Darendeli, Cebecizade, türk devlet adamı (Darende, ? - ay.y. 1784). Cebecizade diye anılan ünlü bir ailedendir. Akrabası Sarı Abdullah Paşanın yardımıyle kapıcıbaşı oldu; 1747'de Nadir Şaha elçi olarak gönderilen Kayserili Ahmed Paşanın kethüdalığında bulundu. 1768'de imparatorluk merkiine getirildi. Boğaz muhafızlığındaki başarısı üzerine sadaret kethüdalığına getirildi (1776); sadrazam oldu (1777). Bir süre sonra azledilerek Bozcaada'ya sürüldü (1778). Aynı yıl vezaret payesi geri verilerek İnebahtı muhafızlığına, 1779'da İçel sancağına ve sonra Cidde valiliğine gönderildi. Bu görevden affını istedi; Erzurum valiliğine tayin edildi (1784); fakat bu göreve başlayamadan öldü. (M)

MEHMED PAŞA Defterdarzade, türk devlet adamı (öl. İstanbul 1656). Prevezeli Mustafa Paşanın oğlu. Maliyeden yetişti; vezirlik rütbesiyle başdefterdarlığa getirildi (1656). Bu görevdeyken sadrazam Abaza Siyavuş Paşa ve şeyhülislâm Memikzade Mustafa Efendi ile arası açıldı. Onların teşvikleriyle azledilerek öldürüldü. (M)

MEHMED PAŞA Derviş. Bk. DERVİŞ MEHMED PAŞA (öl. 1837).

MEHMED PAŞA Dervis, Bıyıklı. Bk. DERVİŞ MEHMED PAŞA.

MEHMED PAŞA Divrikli, türk devlet adamı (XVII. yy.). Başbakıkulu (maliye müfettişi), sonra Adana valisi oldu. Vezaret rütbesiyle Başdefterdar tayin edildi (1693); iki yıl sonra azedilerek Osijek (Eszek) seraskerliği, sonra da Mora valiliği yaptı. (M)

MEHMED PAŞA Durak, türk kaptanıderyası (öl. Resmo 1755). Enderunda yetişti; 1749'da vezirlikle Kubbealtına alındı. Bir yıl sonra kaptanıderyalığa getirildi. Akdeniz'e bir sefer yaparak Mayna kıyısında yatan korsanlara ait iki kalyonla bir şahtiye ve bir fırkateyn ele geçirdi. 1752'de azledilerek önce İnebahtı ve sonra Hanya muhafızlığına getirildi. Sürgün olarak bulunduğu Resmo'da öldü. (M)

MEHMED PAŞA El Hac, türk devlet adamı (Arapkir, ?-İstanbul 1723). Eski sarayda kilercibaşıyken Süleyman II tahta çıkınca valide sultana kethüda oldu. Defterdar vekilliği ve darphane eminliği yaptı. Padişah Mustafa II zamanında yirmi yıl valide sultan kethüdalığında bulundu. 1715'te vezirlik rütbesiyle İstanbul kaymakamlığına, aynı yıl Boğaz muhafızlığına getirildi. Şeyhülharem olarak Mısır'a gitti (1716); dönünce tekrar İstanbul kaymakamlığına getirildi. (M)

MEHMED PAŞA Elmas, türk devlet adamı (Kastamonu 1662-?, 1697). Divrikli Mehmed Ağanın mühürdarı oldu. Hazine dairesine, kısa bir süre sonra Hasodaya girdi; rikabdar oldu. Silâhtarlığa (1687), miralemliğe ve hazine kethüdalığına, daha sonra da nişancılığa (1689) getirildi; vezirlik rütbesi aldı. Mustafa II zamanında Rikabı Hümayun kaymakamı oldu (1695). Aynı yıl, Ali Paşanın azledilmesi üzerine, onun yerine sadrazam tayin edildi. Mustafa II'nin bütün seferlerine katıldı; Üçüncü Avusturya seferinde (1697), Zenta savaşında öldü. (M)

MEHMED PAŞA Giridizade, türk devlet adamı (öl. Gözleve 1855). Balıkesir mütesellimi, 1829'da mirmiranlık rütbesiyle Maraş ve Niğbolu mutasarrıfı oldu; sonra vezirlikle Silistre valiliğine tayin edildi. 1834'te vezirliği kaldırılarak görevinden alındı. Sıvas mutasarrıfı (1844), aynı yıl vezirlik rütbesiyle Bozok ve Musul valisi, sonra Karesi valisi oldu (1848). Şumnu mevki kumandanlığına getirildi (1853). Gözleve muharebesinde öldü. (M)

MEHMED PAŞA Gürcü, türk devlet adamı (öl. İstanbul 1626). Haremi Hümayun hadım ağalarındandı; 1604'te hasodabaşı oldu. Daha sonra, üçüncü vezirliğe getirildi (1604). Aynı yıl Mısır valisi tayin edildi, buradaki karışıklıkları bastırdı. 1605'te azledilerek İstanbul'a döndü. Belgrad ve Tuna yalıları muhafazasıyle Bosna beylerbeyi (1606), Belgrad'da serdar kaymakamı, altıncı vezirlik ile sadaret kaymakamı (1609) oldu. Bir süre bu görevde kaldıktan sonra, Divanda üçüncü vezir oldu. 1613'te İstanbul muhafızı, ikinci vezir, tekrar sadaret kaymakamı tayin edildi. Osman II'nin Hotin seferine katıldı. Mustafa I'in tahta çıkışından sonra, çok karışık bir zamanda sadrazamlığa getirildi. Sadarette kaldığı süre içinde, Osman II'nin öldürülmesi üzerine karışanları astırarak güvenliği sağladı. Ayrıca Abaza Mehmed Paşanın Erzurum'da başlattığı ayaklanmayı bastırdı. 1623'te Mere Hüseyin Paşanın kışkırttığı kapıkulu askerlerinin teşebbüsüyle azledildi ve Malkara'ya sürüldü. Mere Hüseyin Paşanın azlinden sonra İstanbul'a döndü. Murad IV'ün saltanatının ilk yıllarında sadrazam Kemankeş Ali Paşa tarafından kendisine rakip görülerek hapsedildi. Sadrazam Çerkez Mehmed Paşa, Abaza üstüne sefere çıkarken Güreü Mehmed Paşayı sadaret kaymakamlığına getirdi (1624). Sadrazam Hafız Ahmed Paşanın Bağdat kuşatmasındaki başarısızlığında kusurlu görülerek suçsuz olduğu halde idam edildi. İstanbul'da Halıcılar, Hırkai-Şerif ve Şehzadebaşı semtlerinde üç çeşmesi vardır. (M)

MEHMED PAŞA Gürcü, türk devlet adamı (? - Budin 1666). Sadrazam Koca Sinan Paşanın kölelerindendi. Enderunda yetişti. Cebecibaşı, çavuşbaşı, kapıcılar kethüdası, kapıcıbaşı, imrahorı evvel ve Rumeli beylerbeyi oldu (1623). Şam, Diyarbakır, Erzurum, Anadolu, Maraş, Halep beylerbeyliklerinde, kubbealtı vezirliğinde bulundu. Osman II'nin Hotin, Murad IV'ün Revan ve Bağdat seferlerine katıldı. Bir ara sadrazam oldu, başarısızlığı yüzünden azledildi ve Yedikule'de hapsedildi. Şeyhülislâm Bahaî Efendinin aracılığıyle affedilerek kendisine Ohri sancağı verildi. Daha sonra İstanbul'a dönmesine izin verildi. Kıbrıs beylerbeyliğiyle iki defa daha İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Son görevinin Budin beylerbeyliği olduğu söylenir. (M)

MEHMED PAŞA Hacı (Canım Hoca da denir), türk kaptanıderyası (?, 1660 - Kütahya 1737). Cezayiri Garp ocağından korsanlıkla yetişti ve bir çatışmada Venediklilere esir düşerek yedi yıl kürek mahkûmluğu yaptı. Daha sonra türk donanmasında görev aldı ve kalyon kocalığı, «kabudanlık» gibi görevlerde bulundu. Beylerbeyi payesiyle kaptanıderya oldu (23 aralık 1714). Şehit Ali Paşanın Mora seferi sırasında, Venediklilerden İstendil (Tinos) adasını aldı. Anapolis, Mudon ve Korone ile Navarin kalelerinin alınmasında denizden yaptığı kuşatmayle kara odusuna geniş ölçüde yardımda bulundu. Bu seferden dönüşte İğne (Niyo), Çuha (Serigo) ve Menekşe (Monevasya) adalarını aldı. Ayrıca Girit'te Venediklilerin elinde kalan Suda, İsperlonga (Spinalonga) ve Granbusa gibi en son kaleleri de alarak bu adayı tamamen türk hâkimiyetine geçirdi (14 eylül 1715). Seferin ikinci yılında Korfu adasını kuşattı (nisan 1716). Fakat sadrazam Ali Paşanın, Petervaradin'de şehit düşmesi üzerine Korfu kuşatmasını kaldırmak zorunda kaldı. Bu yüzden azledildi ve Yedikule'ye hapsolundu (14 şubat 1717). Daha az sonra, Korone ve buradan Hanya (1725) muhafızlığına gönderildi. Patrona Halil isyanından sonra, ikinci defa kaptanıderya oldu (25 ekim 1730). Bu görevi sırasında, zorbaların ortadan kaldırılması için yapılan çalışmalarda yararlı oldu; fakat Tersanei Âmire işlerinde serbest hareket etmesi, Mahmud I'in hoşuna gitmediği için azledildi ve önce Resmo sancağına (18 mayıs 1731), daha sonra Eğriboz sancağı muhafızlığına gönderildi. Donanmanın yeniden düzenlenmesine ihtiyaç duyulduğu için, üçüncü defa kaptanıderyalığa getirildi (7 mayıs 1733). Düzenlediği donanma ile önce Akdeniz'e bir sefer yaptı; daha sonra Rusya savaşı dolayısıyle Karadeniz'e çıktı (16 haziran 1736). Tuna nehri ağzındaki «ince donanma»yı takviye etti; Kırım'a asker çıkararak, kara kuvvetlerine yardımda bulundu. Ancak kış mevsimini Kırım'da geçirmesi emredildiği halde, bu emre uymayarak İstanbul'a dönmesi üzerine, tekrar kaptanıderyalıktan azledilerek (14 kasım 1736) Kütahya'da oturmağa memur edildi. (M)

MEHMED PAŞA Hacı, İvaz. Bk. HACI İVAZ PAŞA (Mehmed).

MEHMED PAŞA Hadım. Bk. MEHMED PAŞA *Gürcü.*

MEHMED PAŞA Haseki, türk devlet adamı (?-?). Enderunu Hümayundan yetişti. 1648'de silâhtar, 1650'de vezirlik rütbesiyle Şam valisi, sonra vezir oldu. Boğazhisarı muhafızlığında bulundu. Mısır (1652), Şam valisi (1656) oldu ve birkaç ay sonra görevden alındı. Bağdat valisi (1656), Halep valisi oldu (1659). Halep'te para basmağa kalkıştığı için azledildi (1661). Mısır'da bir cami yaptırdı. (M)

MEHMED PAŞA Hızırbeyzade, türk devlet adamı (öl. 1498). Yorgeçpaşazade Hızır Beyin oğlu. Fatih zamanında emîrlik yaptı. Vezirlik rütbesiyle Rumeli beylerbeyi oldu. Hersekzade Ahmed Paşanın

bir hatası yüzünden savaşta esir düştü. Esirlikten kurtulunca vezirlik rütbesi kaldırıldı ve şehzade Ahmed'e lala oldu (1484). İstinye'de bir medrese ve imaret, Amasya'da medrese ve tekkesi vardır. (M)

MEHMED PAŞA İmrahor, Bıyıklı, türk kumandanı (?-1522). Selim I'in, kardeşi Ahmed ile giriştiği savaşlara 2. imrahor olarak katıldı; Ahmed ile Osmancık ve Tosya civarında çarpıştı. Selim I'in iran seferine katıldı. Çaldıran savaşından (23 ağustos 1514) önce, türk ordusuna erzak sağlamak amacıyle Ardahan ve Oltu bölgesi hâkimi gürcü prensi Mirza Çabuk'a gönderildi; büyük erzak kafileleriyle döndü. Çaldıran savaşından sonra (7 ekim 1514) Safevîlerden Bayburt'u aldı. Erzincan valisi olarak Kemah'ı kuşattı. 1516'da, Şadi Paşa ve büyük bir osmanlı tarihi (*Heşt Bihişt*) yazmış olan İdrisi Bitlisî ile birlikte Diyarbekir bölgesini Safevîlerden aldı. Şah İsmail'in bu bölgeye gönderdiği Ustaçlu Karahan'ı Koçhisar savaşında yenerek öldürdü. Mehmed Paşa, Mısır seferine Diyarbekir beylerbeyi olarak katıldı; fakat Mercidabık (1516) savaşından sonra geri gönderildi. Safevîlerin elinde bulunan Mardin kalesini aldı (1517). [M]

MEHMED PAŞA Kalafat, türk devlet adamı (Bulgaristan, ? - Gelibolu 1782). Rusçuk âyanı Çelebi Mehmed Ağanın çiftliğinde çorbacıyken İstanbul'a geldi; Yeniçeri ocağına girdi; çorbacılığa tayin edildi. Bir ara görevinden alındıysa da yeniden çorbacı tayin edildi (1750). Bundan sonra ocak kanunu uyarınca çavuş, başçavuş, Edirne ağası ve sekbanbaşı oldu (1768). Kul kethüdalığından yeniçeri ağalığına yükseltildi (1770). Ancak görevini tam olarak yerine getirmediği gerekçesiyle azledilerek Tekirdağ'a sürüldü (1777). Sonra suçu bağışlanarak ikinci defa sekbanbaşı ve yeniçeri ağası oldu. Kısa bir süre sonra da Darendeli Mehmed Paşanın yerine sadrazamlığa tayin edildi (1778). 1779'da görevinden alınarak Bozcaada'ya gönderildi; sonra Hanya muhafızlığına tayin edildi. Emekliliğini istediği için buraya gitmedi. Gelibolu'da oturmasına izin verildi. Halil Hamid Paşa sadrazam olunca Mehmed Paşa, vezirlik rütbesiyle Belgrad muhafızlığına tayin edildi. Bir süre sonra da emekliye ayrılarak Gelibolu'ya geldi. (M)

MEHMED PAŞA Kaptan, İstanbul itfaiye kumandanı (İstanbul 1835-ay.y. 1911). Deniz mektebinde öğrenim gördükten sonra 30 yıl kaptanlık görevinde bulundu; Kırım ve Rus savaşlarına katıldı (1854 ve 1877). Aynı yıl Bahriye Silâhendaz taburu kumandanlığına getirildi. Ölünceye kadar ferik rütbesiyle İstanbul İtfaiye taburları kumandanlığı yaptı. (M)

MEHMED PAŞA Kara, türk devlet adamı (öl. 1684). Bostancılar odabaşılığı yaptı. Beylerbeyi payesiyle Viyana büyükelçiliğine tayin edildi (1664). Kapıcıbaşı ve sipahiler ağası oldu (1665). Vezirlik rütbesiyle Trablusşam (1671), sonra da Halep valiliğine getirildi (1676). Kumandan vekili olarak savaşa katıldı. Babadağı seraskerliğine tayin edildi (1680). Diyarbakır valisi (1681), Budin muhafızı (1683) ve Estergon seraskeri oldu. (M)

MEHMED PAŞA Kara, türk kaptanıderyası (öl. 1811). Dayazade Damat Küçük Hüseyin Paşanın kethüdalığını yaptı. Başimrahorluğa tayin edildi. Vezirlik rütbesi verilerek kaptanıderyalığa getirildi. Bu görevdeyken öldü. (M)

MEHMED PAŞA Karamanlı, türk devlet adamı (öl. 1481). Mahmud Paşanın yanında öğrenimini bitirdikten sonra müderrislik yaptı. Mahmud Paşanın müşaviri, 1464'te nişancı oldu. Gedik Ahmed Paşanın azlinden sonra onun yerine sadrazam tayin edildi (1478). Yeni kanunnameleri düzenledi; kazaskerlerin sayısını ikiye çıkardı. Fatih'in emriyle Kastalanî'yi (Kestelî) Rumeli, İstanbul kadısı Mevlânâ Hacı Hasanzade'yi de Anadolu kazaskerliğine tayin ettirdi. Vakıf ve emlâk işlerini düzene koydu. 1481'de Fatih Sultan Mehmed'in son seferine katıldı. Fatih'in yolda ölmesi üzerine Bayezid'den önce Cem'i İstanbul'a getirerek onu tahta çıkarmak niyetindeydi. Fakat çıkan karışıklıklarda Mehmed Paşa yeniçeriler tarafından öldürüldü. Karamanî Mehmed Paşa, Fatih'in takdirini kazanmıştı. Şairleri ve edipleri korurdu. Bu yüzden adına birçok kaside yazıldı. Kendisinin de çeşitli münşeat mecmualarında *Nişanî* mahlâsıyle yazdığı beyitleri ve mektupları vardır. Ayrıca iki risaleden meydana gelen bir tarih yazdı. Risalelerden birincisi Osman I'den Mehmed II'ye, ikincisi 1451'den 13 mart 1480'e kadar meydana gelen olayları içine alır. (M)

MEHMED PAŞA Kara, Topçubaşı, türk kaptanıderyası (XIX. yy. başları). Antakya Nuseyrîlerindendir. Önce türk donanması kara askerinin seraskeri, sonra da kaptanıderya oldu (1822). Mora'daki rum isyanının bastırılmasında (1829) başarılı olamadı. Anadolu kalesinin düşmesine sebep oldu. Bunun üzerine görevinden alınarak, Ankara ve Çankırı valiliğine getirildi. (M)

MEHMED PAŞA Katırcıoğlu, türk devlet adamı (öl. Girit 1668). Beylerbeylik rütbesine kadar yükseldi. Bir ara âsilerle birleşerek devlete isyan ettiyse de suçu bağışlandı. Konya, Silifke (1655) ve Yenişehir valiliklerinde bulunduktan sonra Anadolu valisi oldu (1667). Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa ile birlikte Girit seferine gitti, çarpışmalar sırasında öldü. (M)

MEHMED PAŞA Kayserili, türk devlet adamı (Kayseri 1670 - Hicaz 1728). Devlet hizmetine, bazı paşalara kâtiplik yaparak girdi. Sonra kapıcılar kethüdası, Divanı Hümayun tevkicisi oldu. Sadrazamlığa getirildi (1716). Bu görevden alındı (1717). Muhafızlık ve daha sonra Mısır ve Cidde valiliklerinde bulundu. (M)

MEHMED PAŞA Kethüda, türk kaptanıderyası (XVIII. yy. sonları). Ahıska'lıdır. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Önce kethüda, sonra kaptanıderya oldu (1762). Bir süre sonra Bekir Paşanın ölümüyle boşalan Mısır valiliğine tayin edildi. (M)

MEHMED PAŞA Kıbrıslı, türk devlet adamı (?, 1813 - İstanbul 1871). Enderunda yetişti. Hassa ordusunda yüzbaşıyken, yükseköğrenim yapmak üzere Londra ve Paris'e gitti (1833). Dönüşünde kolağası oldu. Miralay olduktan sonra Tophane'ye tayin edildi (1839). Bu görevdeki başarısı sebebiyle Tophane meclisine üye seçildi. Akkâ muhafızlığına, daha sonra Kudüs mutasarrıflığına tayin edildi. Belgrad muhafızı oldu. Kısa bir süre sonra azledirek Tırhala mutasarrıflığına tayin edildi. Vezirlik rütbesiyle Londra elçiliğine gönderildi (1850); bu görevden alınarak Halep valiliğine tayin edildi (1852). Arabistan müşirliğine, kaptanıderyalığa ve sadrazamlığa getirildi (1853). Abdülmecid zamanında başlayan Kırım savaşını uygun bulmadığı için görevinden alındı. Tanzimat reisliği, sonra da sadaret kaymakamlığı yaptı (1855). Bu görevdeyken emekliye ayrıldı. Bir süre sonra Petersburg elçiliğine gönderildi. Dönüşünde memur olarak Mecalisi Âliye'ye girdi. 1857'de ikinci defa tanzimat reisi ve bir yıl sonra da sadrazam oldu. Kabine ile anlaşmazlığa düştüğünden istifa etti; fakat kısa bir süre sonra tekrar aynı göreve getirildi. Aynı zamanda Rumeli müftülüğü görevini de yürütüyordu. Bu görevlerinden alınarak Edirne valiliğine getirildi (1859). Kısa bir süre sonra Mecalisi Âliye'de görev aldı (1865). (M)

MEHMED PAŞA Kocasinanpaşazade, türk devlet adamı (öl. İstanbul 1605). Babasının yardımıyle kapıcıbaşı, 1591'de yeniçeri ağası, 1592'de Şam valisi ve vezirlik rütbesiyle serdar oldu; 1596'da babası ölünce azledildi. Daha sonra Belgrad muhafızı, Şam valisi (1604) oldu; ertesi yıl tekrar görevden alındı. İstanbul'a geldiğinde kubbe veziri tayin edildi. Katıldığı savaşlarda başarı gösteremedi. (M)

MEHMED PAŞA Köprülü. Bk. KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA.

MEHMED PAŞA Lala (Bosnalı Mehmed Paşa da denir), türk sadrazamı (?-1606). Bosnalı Şahinoğlu ailesindendir. Sokullu Mehmed Paşa ile akrabadır. Haremi Hassadan çıktıktan sonra büyük imrahor ve yeniçeri ağası oldu. Bu görevdeyken birçok sefere katıldı. Arşidük Mathias'ın Estergon kalesini kuşatması ve arşidük Maximilian'ın ileri harekete geçmesi üzerine Sinan Paşa İstanbul'dan yardım isteyince, yeniçeri ağası olarak 15 000 yeniçeriyle, Sinan Paşanın maiyetine gönderildi; sadrazam Sinan Paşanın Macaristan seferine katıldı ve büyük yararlık gösterdi. Buna rağmen Tata kalesi kuşatmasının ertesi günü yeniçeri ağalığından azledildi. Önce Karaman beylerbeyliğine, sonra da Anadolu beylerbeyliğine ve Budin civarı muhafızlığına getirildi. Mehmed Paşa, 1595'te imparator Maximilian ordularının başkumandanı prens Manseld'in Estegon'u kuşatması üzerine Şemsipaşazade Mahmud Paşa ile birlikte şehre girerek savaşa katıldı. Estergon beyi Kara Ali Beyin ölmesi üzerine onun yerine geçti şehri Avusturyalılara teslim ederek Budin'e çekildi. 1596'da Mehmed III ile birlikte Eğri kuşatmasına vezir olarak katıldı. Türk ordusunun kaleye girmesi üzerine, kalenin muhafazasıyle görevlendirildi. Rumeli ordusunun kumandanı sıfatıyle Haçova Meydan savaşına (1596), veziriazam Satırcı Mehmed Paşanın yanında Macaristan seferine (1597) katıldı. Rumeli beylerbeyi oldu (1598), sadrazam İbrahim Paşa ile birlikte seferlerde bulundu. Papa kalesini aldıktan sonra Kanije kuşatmasına, 1602 ağustosunda Rumeli ordusu kumandanı ve Budin muhafızı olarak İstolni-Belgrad kuşatmasına katıldı. Kale, otuz dört günlük bir kuşatmadan sonra, Mehmed Paşanın çabasıyle geri alındı. Aynı yıl, Avusturyalıların Budin'i kuşatması üzerine Mehmed Paşa kaleyi savunarak düşmanı çekilmek zorunda bıraktı. Bu başarısı sebebiyle üçüncü vezirliğe terfi ettirilerek Macaristan serdarlığına getirildi. 11 Mayıs 1603'te Macaristan seferine çıktı; Celâlî Deli Hasan ile birlikte, düşmanın hâkim bulunduğu Peşte üstüne yürüdü. Daha sonra Mehmed Paşa, Budin'in savunmasını Rumeli beylerbeyi Murad Paşaya ve Ösek'in savunmasını da Deli Hasan'a bırakarak, Belgrad'a çekildi. Sadrazam Yavuz Ali Paşanın ölümü üzerine sadrazamlığa tayin edildi (1604), düşman Peşte'yi bırakarak kaçınca Budin'e geldi; Vaç, sonra Peşte ve Estergon'u kuşattı; fakat yeniçeri ağası Nakkaş Hasan Paşanın beceriksizliği yüzünden başarılı olamadı. Bir süre sonra kalgay Toktamış Giray ile Rumeli beylerbeyi Hasan Paşayı Macaristan topraklarına akına gönderdi. Bu sırada İstanbul'a geldi. Ahmed I tarafından çok iyi karşılandı; Macaristan işini çözümlemekle görevlendirildi. 21 Mayıs 1605'te Ösek'ten hareket eden Mehmed Paşa, Boesskay István'a gönderdiği mektupta ona ilk defa Macaristan kralı unvanıyle hitap ederek birlikte Uyvar'ı kuşatmayı teklif etti. 30 Ağustosta Estergon'a gitti. Vişegrad kalesini ve St. Thomas (Tepedelen) tepesini alarak Estergon'u ele geçirdi. Estergon'un alınmasından sonra Hüsrev Paşa kumandasındaki bir kuvvetin yardımıyle Boeskay tarafından kuşatılan Uyvar teslim alındı. Bunun üzerine Mehmed Paşa, Osmanlı devletinin itimadını kazanan Boeskay'a Rokos sahrasında krallık tacı giydirdi. Mehmed Paşa, türk ordusunun doğuda yenilmesi üzerine iran ordusu serdarlığına tayin edildi; İstanbul'a geldi. İran seferine çıkacağı sırada öldü. (M)

MEHMED PAŞA Lala, Manisalı (Tekelü Mehmed Çavuş da denir), türk devlet adamı (? - İstanbul 1595). Murad III'ün Manisa'daki valiliği zamanında onun hizmetinde bulundu. Murad III padişah olunca (1574), Mehmed Paşaya Haremi Şerif'in onarılması görevini verdi. Mehmed Paşa şehzade Mehmed III'ün Manisa valiliğinde onun da hizmetine girdi. Dadısına damat olarak defterdar, sonra şehzadenin lalası oldu. 1595'te Mehmed III tahta geçince vezir, bir süre sonra da sadrazam oldu. (M)

MEHMED PAŞA Melek, Damat, türk devlet adamı (Bosna 1719 - İstanbul 1801). Fındıklılı Süleyman Paşanın oğlu. Babasının görevli olduğu Taman'da denizcilik hizmetine girdi (1735). İstanbul'a dönünce Tersane kethüdalığı ile görevlendirildi. Sonra beylerbeyi rütbesiyle kaptanıderya oldu (1751). Bir süre sonra bu görevden alındı (1754); Selânik sancağına gönderildi (1755). Mus-

tafa III tahta çıkınca Mehmed Paşaya nişancılık görevi verildi. Ahmed III'ün kızı Zeyneb Sultan ile evlendirildi. Önce Vidin, sonra Belgrad muhafızı (1763), sadaret kaymakamı (1764), Rumeli valisi (1765), tekrar kaptanıderya (1766) oldu. 1769'da Hotin, 1776'da Belgrad valisi, 1779'da Mora muhassılı, Eğriboz muhafızı, Kandiye muhafızı, Vidin muhafızı (1785) olarak görev yaptı. Selim III'ün tahta çıkışıyle görevinden alındı, Kandiye valiliğine tayin edildi. Sonra sadrazam oldu. O sırada vezirlerin en eskisi olduğu için Şeyhülvüzera unvanıyle anıldı. (M)

MEHMED PAŞA Muhsinzade, türk devlet adamı (İstanbul 1706 - ay.y. 1774). Sadrazam Abdullah Paşanın oğlu. Özel bir öğrenim gördü. Silâhşör olarak saraya alındı. Kapıcıbaşı, kapıcılar kethüdası oldu. 1746'da Maraş valiliğine tayin edildi. Atina, Bosna (1748). Özi (1751), Bender, Köstendil, Halep valiliklerinde bulundu. Esma Sultan ile evlendikten sonra sadrazam oldu. Bu sırada, rus çariçesi Katherina II Lehistan'ı Rusya'ya bağlamak isteyince, Lehistan Osmanlı devletinden yardım istedi. Mehmed Paşa, Rusya ile savaşa girmenin iyi sonuç vermeyeceğini ileri sürünce görevinden alındı ve Rodos'a sürüldü. Bir süre sonra Mora seraskerliğine getirildi. Sadrazam Silâhtar Mehmed Paşa Bata dağında Ruslara yenilince, Muhsinzade ikinci defa sadrazam oldu (1771). Şumnu'yu ordu merkezi yaptı. Yeniden başlayan savaşa katıldı; bu savaşı kaybeden Osmanlı devleti Küçük Kaynarca antlaşmasını imzalamak zorunda kaldı (1774). Mehmed Paşa İstanbul'a dönerken yolda öldü. (M)

MEHMED PAŞA Öküz, Damat, türk devlet adamı (öl. Halep 1619). Bir öküz nalbantının oğlu olduğundan Öküz lakabıyle de tanınır. Enderundan yetişti; silâhtar oldu. Vezirlik rütbesiyle Mısır valiliğine tayin edildi (1607). Mısır'daki vergi meselesini çözüme bağladı. Bazı askerî gruplar vergi alamadıklarını ileri sürerek ayaklandılar. Mehmed Paşa isyanı bastırdı. Mısır'daki başarısından dolayı ikinci vezir yapılarak kaptanıderyalığa getirildi. Ahmed I'in yedi yaşındaki kızı Cevher Hatun ile nikâhlandı (1612). Fransa ve İngiltere'ye verilen imtiyazlara karşı çıkan malta ve floransa gemilerinin Silifke ve yakınlarına saldırması üzerine, otuz kadırga ile denize açıldı (1613). Hıristiyan devletlerle işbirliği yapan Manoğlu Fahreddin II'yi yendi. Sisam adası önlerinde floransa donanmasına yenilince görevinden alındı. Nasuh Paşanın idam edilmesinden sonra (1615) İran meselesini çözümlemekle görevlendirildi. 1615'te Halep'e gelen Mehmed Paşa, bir yıl sonra büyük bir orduyle Erzurum üstünden Kars'a gitti. Buraya asker bırakarak Revan üstüne yürüdü. İran kuvvetlerini burada yendikten sonra Revan'ı 44 gün süreyle kuşattı. İranlıların Nasuh Paşa antlaşmasına göre bir barış yapılması isteğini kabul ederek Erzurum'a döndü. Önce, seferde ihmali olduğu gerekçesiyle görevinden alındı. İstanbul'a döndüğü sırada ikinci vezirlik verildi. Sonra da sadrazamlığa getirildi (1619). Bir süre sonra azledilerek Halep beylerbeyliğine tayin edildi. Bu görevdeyken öldü. Karagümrük semtinde cami, çeşme, Ulukışla'da han, hamam, cami, çarşı, mektep, medrese ve köprü yaptırdı. (M)

MEHMED PAŞA Pekmezci, türk devlet adamı (XVIII. yy.). Sıvas'ta doğdu. Yeniçeri ocağından yetişerek önce kol kethüdalığına, sonra Özi azalığına getirildi. 1785'te yeniçeri ağası oldu. 1786'da görevden alındı. 1789'da vezirlik rütbesiyle Fethülislâm palankası muhafızı, 1790'da Vidin seraskeri oldu. Aynı yıl tekrar yeniçeri ağalığına getirildi. Rumeli valiliği, ordu seraskerliği, Vidin valiliği yaptı. 1796'da Konya valisi, 1798'de Kıbrıs muhafızlığı ile Karahisarısahip mutasarrıfı, aynı yıl Kandiye muhafızı oldu. (M)

MEHMED PAŞA Pepe, türk devlet adamı (Eyüp 1771?- 1866). Zor konuştuğundan dolayı «Pepe» denirdi. Bina eminliklerinde, ihtisap nazırlıklarında bulunduktan sonra 1842'de vezirlikle Bolu ve Trablusgarp valisi; 1846'da zaptiye müşiri oldu, 1851'de Sayda, daha sonra Girit, Tırhala, Bosna, Yanya, Şam valiliklerinde bulundu. 1857'de (2. defa), sonra 1866'da (3. defa) zaptiye müşirliğine getirildi. (M)

MEHMED PAŞA Pirî. Bk. PİRÎ MEHMED PAŞA.

MEHMED PAŞA Rami, türk devlet adamı ve şairi (Eyüp 1654 - Rodos 1706). Babıâli'ye kâtip yamağı ve şakirt olarak girdi. Şair Nabi* ile yakın ilişkiler kurdu. Onunla Hicaz'a gitti. Dönüşünde reis kesedarı, beylikçi ve sonunda da reisülküttap oldu (1694). Bir ara görevinden alındı, sonra tekrar aynı göreve çağrıldı (1697). Bu sırada Avusturya ile sürdürülen barış görüşmelerini yürütmesi için murahhas tayin edildi. Karlofça antlaşmasının az toprak kaybıyle imzalanmasını sağladı (1699). Başarısı üzerine kendisine vezirlik verildi. Daltaban Mustafa Paşadan sonra sadrazamlığa getirildi. Makamını korumak amacıyle önceleri Hoca Feyzullah Efendiye taraftar göründü. Bir süre sonra ondan kurtulmak için yeniçerileri ve cebecileri el altından kışkırttı. Edirne olayından sonra Mustafa II tahttan indirilince Kıbrıs'a gönderildi. Daha sonra Mısır valisi oldu. Mısır halkı onun yönetiminden hoşnut olmadığı için görevinden alınarak orada idam edildi. *Rami* takma adıyle şiir yazan Mehmed Paşanın başarılı bir *Divan*'ı vardır. (M)

MEHMED PAŞA Reşit, türk devlet adamı (? - 1836). Katıldığı savaşlarda gösterdiği kahramanlık sebebiyle, beylerbeyilik rütbesiyle Karahisar sancağı verildi. Vezirlik rütbesiyle Konya valiliğine tayin edildi. Tırhala ve Vidin valisi (1822), Rumeli seraskeri (1824) ve sadrazam oldu (1829). Türk - Rus savaşına katıldı. Anadolu'yu istilâya başlayan Mehmed Ali Paşa ordusunu durdurmak için Anadolu'ya geçti. Konya ovasında İbrahim Paşa kumandasında mısır kuvvetlerine yenilerek, esir edildi (1833). Kurtulduktan sonra Sıvas valiliğine, daha sonra Rakka ve Diyarbakır valiliklerine tayin edildi. (M)

MEHMED PAŞA Rum, türk devlet adamı (öl. 1470). Fatih Sultan Mehmed'in Arnavutluk seferinden sonra vezir oldu (1466). Karaman seferine katıldı (1468). Sadrazam Mahmud Paşanın Karamanoğlu Pir Mehmed'i yakalayamamasını bahane ederek onu suçladı. Karaman'da bulunan işçi ve zanaatçıların İstanbul'a nakli sırasında sadrazamın rüşvet aldığını ileri sürdü. Böylece orduyu kendi tarafına çekmek ve padişaha yaranmak istedi. Fatih, bir süre sonra bu suçlamaların etkisi altında kaldı; Mahmud Paşayı sadrazamlıktan alarak yerine Rum Mehmed Paşayı getirdi. Mehmed Paşa, Konya ve Larende halkını memleketlerinden ayırdı. Devlet büyükleri arasında görev değişikliği yaptı. Bu arada Karaman'ı tekrar ele geçiren Pir Ahmed üzerine gönderildi (1469). Pir Ahmed tarafını tutan Larende ve Ereğli halkını cezalandırmak için bu şehirleri tahrip etti. Pir Ahmed'i tutan Varsaklar üstüne yürüdü. Varsak beyinin pususuna düştü; kuvvetleri dağıldı. Ölümden kurtulmak için kaçtı. Maliye konusunda, özellikle mukataa ve iltizam usulü üzerine yetkili bir kişi olduğu için öldürülmedi, fakat görevinden alındı. Eğriboz seferine katıldı. Bu sefer sırasında bazı yararlıklar gösterdi, fakat düşmanlarının telkinleriyle görevinden alınarak öldürüldü. Üsküdar'da yaptırdığı bir imaret, medrese ve hamam vardır. (M)

MEHMED PAŞA Seydizade, türk kaptanıderyası (XVII. yy.). Kaptanıderya Seydi Ahmed Paşanın oğlu. 1677'de kaptanıderya oldu. Görevi sırasında, iki yıl üst üste fırtınaya tutularak, gemilerinin hasar görmesini önleyemediği için, azledilerek Niğde sancakbeyliğine tayin edildi. (M)

MEHMED PAŞA Silâhtar, türk devlet adamı (öl. Halep 1737). Sarayda yetişti. Çavuş, kiler kethüdası ve silâhtar oldu. Ayşe Sultan ile evlendi. Patrona isyanından sonra öldürülen Nevşehirli Damat İbrahim Paşanın yerine sadrazamlığa getirildi. İsyancıları sindirdi. İstanbul'un güvenliğini sağlamağa çalıştı. Görevinden alındıktan sonra Bağdat, daha sonra da Halep, valiliğine tayin edildi. Bu görevdeyken öldü. (M)

MEHMED PAŞA Silâhtar, türk devlet adamı (? 1710 - Kandiye 1788). Enderunda Helvahane ocağına girdi; rikap çuhadarı oldu (1732). Hasodaya alındı (1741). Peşkir ağası (1743), çuhadar ve silâhtar oldu. Vezir payesiyle Tırhala mutasarrıflığına tayin edildi (1756). Mustafa III padişah olunca, Mehmed Paşayı kızkardeşiyle evlendirerek Özi valiliğine tayin etti; Anadolu valiliği (1761), Aydın muhassıllığı yaptı (1763). Anadolu valisi (2. defa, 1764), sonra Selânik mutasarrıfı, Maraş valisi, Özi valisi (2. defa) ve 1767'de Hersek sancağı da katılmak suretiyle Bosna valisi oldu. Bu sırada çıkan Karadağ ayaklanmasını bastırdı ve İvazpaşazade Halil Paşanın yerine sadrazam oldu (1770); savaşlarda başarılı olmaması sebebiyle azledildi (1771). Ertesi yıl Eğriboz muhafızlığına tayin edildi; fakat bu göreve gitmeden Trabzon valiliğine getirildi. Selânik mutasarrıfı (1774), Bosna valisi (1775), Selânik mutasarrıfı (1776) ve Bender muhafızı, iki yıl sonra Bosna valisi (3. defa), tekrar Selânik mutasarrıfı oldu. 1780'de Anadolu eyaleti valiliği (3. defa), Erzurum valisi oldu (1782). Sadrazam Yeğen Mehmed Paşanın isteğiyle azledilerek mallarına elkondu ve Niğde'ye sürüldü. İdam edileceği sırada sadrazamın azliyle kurtuldu ve Fas muhafızlığına tayin edildi; yaşlılığını ileri sürünce, Resmo sancağı ve arkasından Boğazhisarı muhafızlığına getirildi. Aynı yıl Cidde sancağı verilerek yola çıkarıldı; Sakız'a geldiği zaman, Mısır valiliğine, Hanya mutasarrıflığı (1785) ve ertesi yıl Girit valiliği görevlerine tayin edildi. Kandiye'de öldü. (M)

MEHMED PAŞA Silâhtar, Kara, türk devlet adamı (1735 - İstanbul 1781). Küçük yaşta İstanbul'a geldi; sarayda Helvahaneye alındı. Sonra Zülüflü Baltacılar ocağına kaydedildi (1759). Burada gösterdiği başarıdan dolayı Hazine odası ikinci yazıcılığına tayin edildi. Bu sırada veliaht Abdülhamid in kahvecibaşısı olan kardeşi Mustafa Ağanın sayesinde Abdülhamid I'in dikkatini çekti. Abdülhamid padişah olunca hasoda mabeyinciliğine, üç hafta sonra da hazine kethüdalığına tayin edildi (1774). Bir yıl sonra da silâhtarlığa getirildi. Zekâsı sayesinde Abdülhamid I'e yaklaşan Mehmed Paşa, kendi rakiplerini ortadan kaldırdı. Küçük Kaynarca antlaşmasından sonra (1774), sadrazamlığa getirildi (22 ağustos 1779). [M]

MEHMED PAŞA Sofu, türk devlet adamı (Bosna ? - 1604). Kars muhafızı, sonra Rumeli, Halep ve Erzurum beylerbeyi (1517); Bosna (1584), Bağdat ve Erzurum (1591), Diyarbakır, Anadolu ve Şam (1595) ve tekrar Bosna valisi oldu (1601). [M]

MEHMED PAŞA Sofu, türk devlet adamı (Hezergrad, ? - ?, 1625). Enderunu Hümayundan yetişti. Silâhtar, sonra Mısır valisi oldu (1611). Vezirlik rütbesine yükseltildi. İstanbul'a çağrılarak kubbenişin oldu (1615). Budin valiliğine tayin edildi; sonra geri alınarak, sadaret kaymakamlığına getirildi. 1617'de bu görevinden de alınarak üçüncü vezir oldu. Daha sonra Rumeli ve Sıvas valiliği, sadaret kaymakamlığı ile görevlendirildi. Kubbenişin ve tekrar Budin valisi oldu (1623). [M]

MEHMED PAŞA Sofu, Mevlevî, türk devlet adamı (?- 1649). Defterdar Baki Paşanın yetiştirmesi. Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra yeniçeri ağası oldu (1628). Vezirlik rütbesiyle Budin valiliğine getirildi (1630). Bir yıl sonra Kastamonu valiliğine tayin edildi. Başdefterdar oldu (1636); azledildi (1639); tekrar aynı göreve getirildi (1641). Sadrazamlığa tayin edildi (1648). Padişah Deli İbrahim'in tahttan indirilerek öldürülmesinde önemli rol oynadı. Tahta çıkarılan Mehmed IV henüz çok küçük olduğundan, Mehmed Paşa idareye tek başına hâkim oldu. Maliye sahasında olan bilgisi sayesinde hazinenin gelir ve giderlerini inceledi. Sarayın fazla giderlerini azalttı; padişah İbrahim zamanında büyük bir nüfuz kazanmış olan Cinci Hoca'yı öldürttü. Bu sırada devlet içte ve dışta güç durumdaydı. İstanbul'da sipahi ayaklanması başladı. Sofu Mehmed Paşa bin kadar sipahi-

nin dirliklerini düzenleyerek bunları Girit'e göndermek istedi. Ancak İstanbul'dan ayrılmak istemeyen sipahiler daha önce öldürülen Sultan İbrahim'in kan davasını güdüyorlardı; Bıyıklı Mehmed'in çevresinde toplanarak Sultanahmet meydanına geldiler. Sofu Mehmed Paşa, sipahilere karşı yeniçerileri kullanarak isyanı bastırdı. Bu olaydan sonra Kösem Sultan yeniçerileri Mehmed Paşa aleyhine kullanarak onu gözden düşürdü. Donanma, Sakız'da yenilince Sofu Mehmed Paşa suçlu görüldü. Sadrazamlıktan alınarak Malkara'ya sürüldü (1649) ve kısa bir süre sonra öldürüldü. (M)

MEHMED PAŞA Sokullu. Bk. SOKULLU MEHMED PAŞA.

MEHMED PAŞA Sultanzade, türk devlet adamı (? 1600 - Girit 1645'ten sonra). Sadrazam Ahmed Paşanın torunu. Küçük yaşta saraya alındı. Osman II'nin Lehistan seferinde kapıcıbaşıydı. Sonra kubbe veziri oldu (1630-1631). Murad IV tarafından Rodos'a sürüldü. Sonra affedilerek ikinci vezirlik payesiyle Mısır valiliğine tayin edildi (1638). Mısır'da kendisine büyük gelir sağladı; İstanbul'a döndü (1641). Darphane nezaretinde memur oldu. Azak seferinde serdarlıkla görevlendirildi (1642). Kazakların yıktıkları kaleyi savaşmadan aldı. Bir süre sonra sadrazam oldu. Bu görevinden de alındı. Girit'e gönderildi. (M)

MEHMED PAŞA Şehsuvarzade, türk devlet adamı (Kalecik, ?-?, 1722). 1685'te mirimiranlık rütbesiyle Kars muhafızı oldu. Sonra Konya (1689), Maraş (1695), Musul (1697), Sıvas (1709), Adana (1710) valiliklerinde bulundu. Anadolu beylerbeyi, sonra Konya beylerbeyi oldu (1716). Vezirlik rütbesiyle Trablusşam (1717) ve Adana (1718) valiliklerine tayin edildi. (M)

MEHMED PAŞA Şerif, Emîr, türk devlet adamı (XVI. yy.). İran'dan İstanbul'a gelerek Maliye'ye girdi. Başdefterdar oldu (1589). Azledildi. İkinci defa başdefterdar (1595), sonra Mısır valisi, daha sonra kubbe veziri oldu. Revan (Erivan) beylerbeyi iken Safevîlere karşı başarı gösterdi (1604). Revan kalesi düştükten sonra Safevîler tarafından esir edildi. İran'a götürüldü. Ölünceye kadar Meşhed'de İmam Ali Rıza türbesinde yaşadı. (M)

MEHMED PAŞA Tabanıyassı, türk devlet adamı (?-İstanbul 1638). Dârüssaade ağası Hacı Mustafa Ağaya intisap etti. Önce imrahor oldu; sonra da Mısır valiliğine tayin edildi. 1631'de Recep Paşanın yerine sadrazamlığa getirildi. Kapıkulu ocaklarının düzenini tekrar sağladı. Padişah ile birlikte Revan seferine katıldı. Burada gösterdiği başarıdan dolayı sadrazamlık görevine ek olarak Rumeli beylerbeyliği de ona verildi. Murad II, İstanbul'a dönerken Mehmed Paşayı Diyarbakır'da bıraktı; fakat Mehmed Paşa, İran şahının Revan'ı geri almasına engel olamadı. Bunun üzerine görevinden alındı (1636). İstanbul'a dönünce Sırçasaray'a hapsedildi. Daha sonra suçu bağışlandı ve Özi valiliğine tayin edildi. Bu görevden Budin valiliğine getirildi (1638). Aynı yıl Murad II Bağdat'tan İstanbul'a dönerken Mehmed Paşayı sadaret kaymakamlığına tayin etti; Eflak ve Boğdan voyvodalarının görevlerinden alınmasında suçlu sayılarak aynı yıl azledildi. Önce Yedikule'de hapsedildi, sonra da öldürüldü. (M)

MEHMED PAŞA Tiryaki, türk devlet adamı (İstanbul 1680 - Resmo 1751). Yeniçeri ocağında yetişti. Ağa kapısı yazıcılığı, başyazıcılık (1736), mevkufatçılık (1739) ve yeniçeri kâtipliklerinde bulundu. Tersane yangınından sonra tersane eminliğine getirildi (1745). Tersaneyi kısa zamanda eskisinden çok daha iyi bir şekilde kurdu. 1746'da İstanbul'a gelen Nadir Şahın elçisi Feth Ali Hanın karşılanmasıyle görevlendirildi. Aynı yıl, önce sadaret kethüdalığı, sonra da vezirlik verilerek sadrazamlığa getirildi (9 ağustos 1746). Sadrazamlığının ilk günlerinde, büyük görevliler arasında değişiklik yaptı. İran ile süregelen savaşa son vermek için çalıştı ve bir antlaşma yaptı. Avusturya ve Rusya ile de eski antlaşmaları yeniledi. Niş kalesinde isyan eden yeniçeriler üstüne Rumeli valisi Yahya Paşayı göndererek isyanı bastırdı, Anadolu'daki levent eşkıyasını zararsız duruma getirdi. Ancak Mahmud I, devlet memurlarına iyi davranmadığı gerekçesiyle Tiryaki Mehmed Paşayı görevinden alarak Rodos'a sürdü. Daha sonra affedildi, İçel sancağı kendisine arpalık olarak verildi ve Bağdat valiliğine tayin edildi (1748). Bu görevden Habeş eyaleti valiliği ve şeyhülharemlik de eklenerek Cidde valiliği Mehmed Paşaya verildi (11 şubat 1750); fakat bu görevi kabul etmedi. Mehmed Paşanın bu tutumuna kızan padişah onun vezirliğini kaldırdığı gibi, 6 000 kuruş emekli maaşıyle Resmo kalesine hapsedilmesini emretti. (M)

MEHMED PAŞA Topal, türk kaptanıderyası (XVII. yy. ortaları). Tamışvar beylerbeyiydi. Bu görevden alınarak kaptanıderyalığa getirildi (1656). Limni adasına sürülerek görevine son verildi (1657). [M]

MEHMED PAŞA Tosun, türk kaptanıderyası (XVIII. yy. sonları). Önce yeniçeri ağası, sonra vezaret payesiyle kaptanıderya oldu (1766). Bir yıl bu görevde kaldıktan sonra azledildi. Eğriboz sancakbeyi olarak görevlendirildi. (M)

MEHMED PAŞA Yahyalu, türk devlet adamı (öl. 1551). Vezir Yahya Paşanın oğlu. Önce Vidin beyi oldu. Macaristan savaşlarında gösterdiği başarıdan dolayı Semendire ve Belgrad beylerbeyliğine getirildi. Mora'daki Koron kalesini aldı. Sonra Budin beylerbeyi oldu. O çevrede birçok kale fethetti. Belgrad'da medrese ve imareti vardır. (M)

MEHMED PAŞA Yeğen, türk devlet adamı (Antalya, ?- Kars 1745). Alâiyeli Gül Yusuf Efendinin kızkardeşinin oğlu olduğundan «yeğen» lakabıyle bilinir. Bir süre Antalya mültezimliğinde bulunduktan sonra İstanbul gümrük emini ve Topal Osman Paşanın kapıkethüdası oldu. Bu görevdeyken mevkufatçıbaşılığa (1733) ve ikinci defa gümrük eminliğine getirildi. Daha sonra 1736 - 1739 Türk - Avusturya - Rus seferinde sadaret kaymakamı Köprülüzade Hafız Ahmed Paşaya kethüda oldu. Ahmed Paşa, Avusturyalıların eline geçen Niş kalesini geri almakla görevlendirilince onun yerine sadaret kaymakamı tayin edildi. Mahmud I tarafından Muhsinzade Abdullah Paşanın yerine sadrazamlığa getirildi (1738). Savaşın sürdürülmesini isteyen Yeğen Mehmed Paşa İstanbul'a döndükten sonra, Rus cephesini bir serdara bırakarak, Avusturya cephesine hareket etti. Avusturyalılar, yapılan savaşlarda yenildi. Yeğen Mehmed Paşa İstanbul'a döndükten sonra Belgrad'ı almak için yeniden savaş hazırlıklarına başladı. Bu sırada Avusturya ve Rusya'nın barış istemesi üzerine, Belgrad ve Tamışvar'ın geri verilmesi şartıyle antlaşma yapılabileceğini ileri sürdü; fakat Kırım hanı Mengli Giray II ile kızlarağası Hacı Beşir Ağa şartsız barış istediklerinden, onlarla arası açıldı. Bunun üzerine azledilerek Sakız adasına sürüldü (1739). Bir süre sonra Girit valiliğine, daha sonra da Eğriboz muhafızlığına tayin edildi. Bosna valisi, Aydın muhassılı ve İran savaşlarının uzaması yüzünden Anadolu valiliği ile Kars cephesi seraskerliğine gönderildi. Kars-Revan savaşı sırasında öldü. (M)

MEHMED PAŞA Yeğen, Seyit, türk devlet adamı (Barla 1726 - ?, 1787). Belgrad serdengeçti ağalarından Hacı Yusuf Ağanın oğlu. Yeniçeri ocağından yetişti. Serdengeçti ağası oldu. İsakçı köprüsünün korunmasında turnacıbaşı olarak görev aldı. Daha sonra Varna ağası, seksoncubaşı ve zağarcı, kul kethüdası ve yeniçeri ağası oldu (1773). Aynı yıl vezaret rütbesi verildi. Küçük Kaynarca antlaşmasını imzalayan sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşanın yolda ölmesi üzerine orduyu İstanbul'a getirdi. Vidin muhafızı, Silistre valisi, Kırşehir mutasarrıfı, Anadolu eyaleti valiliklerinde bulundu. 1781'de tekrar vezirlik verilerek Hotin Tırhala muhafızlığına ve Rumeli eyaleti valiliğine (1782) getirildi. Bu görevdeyken sadrazam oldu. Sadrazamlığında bir başarı gösteremediğinden görevinden alındı ve mallarına elkonmadan Vidin muhafızlığına, buradan Mısır ve Diyarbakır valiliğine gönderildi (1786). Rusya'ya açılan sefere İsmail seraskeri olarak katılmak üzere yola çıktı ve İsmail'e gelirken öldü. (M)

MEHMED PAŞA Zaganos, türk devlet adamı (öl. Balıkesir 1460). Kaynaklarda, aslı hakkında çeşitli bilgiler vardır. Bazılarına göre rum, bir kısmına göre ise sırp asıllıdır. Bununla birlikte onun türk asıllı bir yetim olduğu da ileri sürülür. Küçük yaşta devşirilerek Enderuna alındı; burada öğrenim gördü. Murad II zamanında şehzade Mehmed'i (Fatih) yetiştirmekle görevlendirildi. Murad II'nin kızı Fatma Sultan ile evlendi ve «damadı şehriyari» oldu. Saraya olan yakınlığı, sözünü çekinmeden söylemesi, vezirlerle arasının açılmasına yol açtı. Halil ve Saruca Paşalar, Zaganos Paşanın aleyhinde çalışmağa başladılar. Buna rağmen babasının yerine padişah olan Mehmed II, onu vezir yaptı. Zaganos Paşa, Mehmed II'ye İstanbul'un alınması fikrini de bu sırada verdi. İstanbul'un alınmasını istemeyen Çandarlı Halil Paşa ve arkadaşları Sultan Mehmed II ile Mehmed Paşanın tutumunu Murad II'ye anlattılar. Haçlıların birleşerek türk sınırını geçmesi üzerine tekrar tahta geçen Murad II (1446) Zaganos'un vezirliğini geri aldı ve onu Gelibolu'ya sürdü; diğerlerine de aynı sürgün cezasını verdi. Murad II'nin ölümünden sonra tekrar tahta geçen Mehmed II (1451), Zaganos'a vezirliğini geri verdi. Zaganos Mehmed Paşa, Rumelihisarı'nın inşasında çalıştı ve adına bir burç yaptırdı ve İstanbul'un kuşatılması sırasında Galata üzerinde Beyoğlu kesimini tutmakla görevlendirildi. Fetihten sonra 2 haziran 1453'te Galata'yı Cenevizlilerden aldı. Gelibolu valiliği ve kaptanıderyalığa tayin edildiği zaman 40 gemiyle Taşoz ve Semendirek adalarını aldı. Fatih'in yanında Mora'nın ve Atina'nın fethine katıldı. 1458'de Mora valisi oldu. Trabzon'un alınmasında rol oynadı, buranın valiliğine getirildi. Trabzon'da hayır kurumları ve bir köprü yaptırdı. Bugün Trabzon'da kendi adıyle anılan bir mahalle de vardır. Balıkesir valiliği sırasında bu şehirde de bir cami ve çeşme yaptırdı. Birçok hayrat bıraktı. (M)

MEHMED RAHİM BAHADIR HAN, bağımsız Hive hanlarının sonuncusu (XIX. yy. sonu). Rahim Hanın torunu, Seyit Mehmed Hanın oğlu. Genç yaşta Hive hanı oldu. Sekiz yıl kadar sınır savaşlarıyle uğraştı. Ülkesi rus saldırısına uğradı (1872). Çarlık hâkimiyetinde de hanlık yaptı; yerini oğlu İsfendiyar'a bıraktı. *Firdevsî* mahlâsıyle şiirleri vardır. (M)

MEHMED RAHMİ BEY, türk bestecisi (?, 1865-İstanbul 1924). Sancak muhasebecisi Ahmed Hilmi Efendinin oğlu. Mektebi Mülkiyei Şahane'yi bitirdi. Şûrayı Devlet'te önce kâtip, sonra üye olarak çalıştı. Bir ara azınlık okullarında edebiyat dersi verdi. Dârülelhan (İstanbul konservatuvarı) müdürlüğünde bulundu. Ney çalardı, 34 bestesi (şarkı) vardır. (M)

MEHMED RASİM Eğrikapılı. Bk. EĞRİKAPILI MEHMED RASİM.

MEHMED RAUF

MEHMED RAUF, türk romancısı (İstanbul 1875-ay.y. 1931). Öğrenimini Soğukçeşme Askerî rüştiyesi ve Bahriye mektebinde yaptı (1888-1893). Staj için Girit'e gitti (1894). Kiel kanalının (Almanya) açılışında bulundu (1895). İstanbul'da (Tarabya) sefaret gemilerinin irtibat subaylığını yaptı. Edebiyatla ilgilenmeğe öğrenciliğinde başladı. 16 Yaşındayken yazdığı bir hikâyesi, İzmir'de Halit Ziya'nın (Uşaklıgil) çıkardığı *Hizmet* gazetesinde yayımlandı. Halit Ziya ile kurduğu ilişki, diğer servetifünun yazarlarını tanımasını sağladı; Edebiyatı Cedide topluluğuna ilk katılanlardan biri oldu. *Servetifünun*'da tefrika edilen (1900) *Eylül* romanı geniş bir yankı uyandırdı. Bu yıllarda mensur şiirler de yazdı (*Siyah İnciler* [1901]). Deniz subaylığından ayrıldıktan sonra (1908) geçimini yazarlıkla sağladı. Oyunlar yazdı. Bazı kadın dergileri çıkardı; ticaret yaptı. Mehmed Rauf, türk edebiyatında ilk psikolojik roman örneği sayılan *Eylül* romanıyle tanınır. Bu romanı gibi öteki eserlerinde de ana tema, kadın ve aşktır. Üslûbu, Halit Ziya gibi zamanının birçok

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

yazarınınkinden daha açık ve özentisizdir. Eserleri Romanlar: *Eylül** (1900); *Genç Kız Kalbi* (1911); *Ferdayı Garam* (1913); *Karanfil ve Yasemin* (1924); *Böğürtlen* (1926); *Define* (1927); *Son Yıldız* (ay.yıl); *Ceriha* (ay.yıl); *Kan Damlası* (1928); *Halâs* (1929); *Yara* (1935). Hikâyeler: *İhtizar* (1909); *Âşıkane* (ay.yıl); *Son Emel* (1913); *Hanımlar Arasında* (1914); *Menekşe* (1915); *Bir Aşkın Tarihi* (ay.yıl); *Üç Hikâye* (1919); *Pervaneler Gibi* (1920); *Kadın İsterse* (1923); *İlk Temas İlk Zevk* (ay.yıl); *Aşk Kadını* (ay.yıl); *Gözlerin Aşkı* (1924); *Eski Aşk Geceleri* (1927). Oyunlar: *Pençe* (1909); *Ferdi ve Şürekâsı* (Halit Ziya'nın [Uşaklıgil] romanından [1909]); *Yağmurdan Doluya* (1919); *Sansar* (1926). [→ Bibliyo.] (M)

MEHMED RAUF PAŞA, türk devlet adamı (İstanbul 1832-ay.y. 1908). Çerkez Abdi Paşanın oğlu. Özel öğretmenlerden ders alarak Babıâli kalemine girdi. Orduya er olarak katıldı. Subay oldu. 1849'da mülâzım rütbesiyle Ömer Paşanın yaveri olarak Kırım ve Bosna savaşlarına katıldı. Paris antlaşmasından (1856) sonra ataşemiliter olarak Fransa'ya gönderildi. Altı yıl Paris'te kaldı. Fransız Kurmay okulunu bitirdi. İstanbul'a döndükten sonra paşa oldu. Sultan Abdülaziz'in yanında Avrupa gezisine çıktı (1868). Dönüşünde Âli Paşanın maiyetinde Girit'e gitti. Müşirliğe yükseltilerek Girit valiliğine tayin edildi. Daha sonra Yanya, İşkodra, Kastamonu, Bağdat, Yemen, Selânik ve Bosna valiliklerinde bulundu. 1875'te bahriye nazırlığına getirildi. Abdülhamid II'nin tahta çıkışından sonra ikinci defa bahriye nazırı, sonra da serasker ve Tophane müşiri oldu. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra geri alınan Edirne'ye II. Ordu müşiri olarak gönderildi. 1881'de Hassa ordusu müşirliğine tayin edildi. Yirmi yedi yıl bu görevde kaldıktan sonra emekliye ayrıldı. (M)

MEHMED REFET PAŞA, türk devlet adamı (?-İstanbul 1884). Mektebi Harbiye'de okudu. Uzun süre Girit'te çalıştı. Çalışmalarını beğenen Âli Paşa onu İstanbul'a getirterek paşalık rütbesine yükselmesini sağladı. Dârı Şûra başkanı, vezirlik rütbesiyle V. Ordu müşiri oldu (1868). Şûrayı Devlet azalığına getirildi. Bir süre sonra Amasya mutasarrıflığına tayin edildi. Ankara (1872), Manastır (1874), Selânik (1875) valisi oldu. 1876'da görevinden alınarak emekliye ayrıldı. (M)

MEHMED REF'İ EFENDİ Kâtipzade, türk devlet adamı ve hattatı (İstanbul, ?-ay.y. 1768). Çavuşlar kâtibi Mustafa Efendinin oğlu. Medresede tıp öğrenimi gördü. Hat sanatı üstünde çalıştı. Kevkeb Hafız Mehmed Efendiden nesih ve sülüs, Rumeli kazaskeri Abdullah Ârif Efendiden tâlik yazı meşketti. Müderris oldu. Daha sonra kadılık mesleğine girdi. Galata ve Bursa mevleviyetlerinde bulundu. Mekke payesini aldı. Hekimbaşı oldu (1758). Aynı yıl içinde İstanbul kadılığına getirildi. Sonra Anadolu kazaskerliği payesini kazandı (1759); Anadolu kazaskeri oldu (1760). Rumeli kazaskerliğine tayin edildi (1763), sonra görevinden alındı (1764). Tıp konusunda bazı risaleleri vardır. (M)

MEHMED REFİK EFENDİ Hacı, türk şeyhülislâmı (Çelebipazar, Bosna 1813- İstanbul 1871). Bosnalı Ali Efendinin oğlu. Medresede okudu. Bosna Şeriye mahkemesinde çalıştı. Sonra İstanbul'a, oradan Şam'a gitti. Nakşıbendî tarikatına girdi (1840). Meclisi İntihabı Hükkam üyesi, bir süre sonra şeyhülislâm oldu (1866). Bu görevden alınarak Meclisi Âli'ye tayin edildi. (M)

MEHMED REŞİD EFENDİ, türk din adamı (Eğriboz, ? - İstanbul 1848). Eğriboz'dan göç ederek İstanbul'a geldi. Burada öğrenim gördü. Sonra Sofya mollası oldu (1830). Bu görevdeyken kendisine Mekke ve İstanbul payeleri verildi. 1842'de İstanbul kadılığına getirilen Mehmed Reşid'e aynı yıl Anadolu payesi de verildi. (M)

MEHMED RIFAT EFENDİ Alâiyeli, Hacı, türk din bilgini (Alâiye 1832 - İstanbul 1915). Öğrenimini Fatih'teki Çifte Beşkurşunlu medresesinde bitirdi. İcazet alarak (1880) rüus imtihanını da verdikten sonra Fatih camiine dersiâm oldu. 1892'de icazet verdi. Huzur derslerine muhatap ve başmuhatap olarak katıldı (1903-1904). [M]

MEHMED RIFAT Manastırlı. Bk. MANASTIRLI MEHMED RIFAT.

MEHMED RIZA EFENDİ Levhizade, türk tıp bilgini (?, Bursa - öl. Hicaz 1764). Tıp konuları üstünde zamanına göre, önemli sayılabilecek araştırma ve incelemeleri vardır. Eserleri: *Enmûzec-üt-Tıb* (Tıp Örneği); *Muhtesar-üt-Tıb* (Tıp Özeti). [M]

MEHMED RÜŞDİ PAŞA Şirvanizade, türk devlet adamı (Amasya 1828 - Hicaz 1874). Halvetî tarikatı şeyhlerinden İsmail Siracüddin Efendinin oğlu. 1850'de İstanbul'a geldi; medrese öğrenimi gördü. Amasya Evkaf müdürlüğüyle devlet hizmetine girdi (1853). Sonra İstanbul'a döndü. Babıâli'deki Arazi komisyonundayken Âli ve Fuad Paşalarla tanıştı. Fuad Paşa ile Suriye'ye gitti. Dönüşte Meclisi Vâlâ üyeliğine getirildi (1861). Vezirlik unvanıyle Suriye valisi oldu (1863). Evkaf nezaretine getirildi (1865). Maliye ve Hazinei Hassa nazırı oldu. Dahiliye nezareti kurulunca da buraya tayin edildi (1869). Sadrazama karşı çıktığı için görevinden alındı. Maliye nazırlığına getirildi. Abdülaziz ile çatıştığı için azledilerek Nafıa nezaretine, on beş gün sonra da Divanı Ahkâmı Adliye nezaretine tayin edildi. Mahmud Nedim Paşanın sadrazamlığı sırasında Amasya'ya sürüldü. Sonra affedildi. İstanbul'da orman ve maadin nazırı oldu. Yine evkâf nazırlığına tayin edildi. Bir ara Halep valiliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Oradan Hicaz'a gönderildi. (M)

MEHMED SABİT EFENDİ Alâiyeli, türk din bilgini (Alâiye 1855-İstanbul 1917). Antalya naibi Osman Efendinin oğlu. İlköğrenimini doğduğu yerde yaptıktan sonra İstanbul'a geldi. Ankaralı Mehmed Emin Efendiden ders gördü. 1871'de icazet aldı. Fatih camiinde öğretime başladı (1876). 1893'te öğrencilerine icazet verdi. İstanbul rüusuna yükseldi (1881). Musılei sahn derecesiyle Sadiçelebi medresesi müderrisliğine getirildi. Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1902-1906). Harbiye ve Tıbbiye mekteplerinde fıkıh ve kudûrî dersleri okuttu. Bir ara Kastamonu'ya sürüldü (1906). Meşrutiyetin ilânı üstüne İstanbul'a döndü. Huzur derslerine yeniden muhatap olarak katıldı (1909-1913). Mahreç payesi verilerek muhataplıktan alındı. (M)

MEHMED SADEDDİN EFENDİ Seyit, türk devlet adamı (XIX. yy. ortaları). *Tacüt-Tevarih* (Tarihlerin Tacı) yazarı Hoca Sadeddin Efendi soyundan Abdülhamid Efendinin oğlu. Medrese öğrenimi gördü. Önce Meclisi Vâlâ üyesi, sonra şeyhülislâm oldu (1858). [M]

MEHMED SADIK EFENDİ Arabzade, türk devlet adamı (İstanbul 1717 - ay.y. 1786). Arabzade Abdurrahman Efendinin oğlu. Medrese öğrenimi gördükten sonra müderris oldu (1727), 1762'de Mısır, 1773'te Mekke payesini aldı, Mekke (1774) ve İstanbul (1782) kadılığına tayin edildi. Sonra İstanbul kadılığından azledildi. Daha sonra kendisine Anadolu payesi verildi. 1783'te Anadolu kazaskeri tayin edildi. 1784'te Rumeli payesiyle Rumeli kazaskerliğine getirildi. (M)

MEHMED SADIK EFENDİ Erzincanlı, Müftüzade, türk din bilgini (Erzincan, ?-İstanbul 1808). Erzincanlı Müftüzade Mustafa Efendinin oğlu. Din öğrenimi gördükten sonra dersiâm ve müderris oldu. Huzur derslerine mukarrir olarak katıldı (1810). Eserleri: *Haşiye Alettasavvurat Minel Mantık* (Mantık Kavramları Haşiyesi); *Haşiye Alettasdikat Minel Mantık* (Mantık Önermeleri Haşiyesi). [M]

MEHMED SADIK PAŞA, türk devlet adamı (Bayındır 1825- Limni 1901). Müftü Abdullah Efendinin oğlu. İzmir gümrüğünde görev aldı. Orada Fuad Paşa ile tanıştı. İstanbul'a giderek Babıâli Tercüme odasına girdi. Beyrut emlâk tahriri memuru, sonra Selânik gümrük emini oldu (1867). Divan Muhasebat üyeliğine (1866), Umumî Esham emanetine tayin edildi (1867). Bazı malî meseleleri çözümlemek için Paris'e gitti (1868). Maliye nazırı oldu (1869). Dönüşte vezaret rütbesi verildi. Bir yıl sonra Evkaf nezaretinde görev aldı. Sonra Aydın valiliğine gönderildi. Maliye nezaretine getirildi (1871, 2. defa). Sonra azledildi, tekrar Aydın valisi, Midhat Paşanın sadrazamlığında maliye nazırı (1872, 3. defa), rüsumat emini (1873), bir süre açıkta kaldıktan sonra Paris elçisi (1875), Tuna valisi (1877) oldu. Daha sonra İstanbul mebusu seçildi. Rüsumat emanetine getirildi (1878). Cezeyiri Bahrısefit (Akdeniz adaları) valiliğine tayin edildi. Sakız'a gitti, görevden uzaklaştırıldı ve Limni adasında oturmağa memur edildi. (M)

MEHMED SADIK PAŞA. Bk. CZAJKOWSKI (Michal).

MEHMED SAHİB MOLLA Pirizade. Bk. SAHİB MOLLA *Pirizade*.

MEHMED SAİD EFENDİ Antakyalı, türk din bilgini (Antakya, ?-İstanbul 1854). Medrese öğrenimini bitirdikten sonra dersiâm oldu. Rauf Paşanın kitapçılığını yaptı. Huzur derslerine muhatap (1827-1835) ve mukarrir (1835-1838) olarak katıldı. Mahreç payesini alınca Mekke mollası oldu (1837). Daha sonra Mekke payesine (1838), İstanbul payesine (1847) ve Anadolu payesine (1852) yükseltildi. (M)

MEHMED SAİD EFENDİ Hacı, türk devlet adamı (XIX. yy. başları). Hayatı hakkında kesin bilgi yoktur. Bir ara baruthane nazırı, sonra başdefterdar oldu (1815). Bu görevinden alındı. Bir süre sonra Tophane nazırlığına getirildi (1817). [M]

MEHMED SAİD EFENDİ Hayatîzade, türk devlet adamı (İstanbul 1733 - ay.y. 1781). Şeyhülislâm Hayatîzade Mehmed Emin Efendinin oğlu. Medrese öğrenimi gördü, müderris oldu. Çeşitli medreselerde görev aldıktan sonra Üsküdar (1758), Bursa (1763), Mekke (1768) ve İstanbul kadısı (1774) oldu. Azledildi (1775); Anadolu payesini aldı (1779). Anadolu kazaskerliğine tayin edildi (1780). [M]

MEHMED SAİD EFENDİ İsmailefendizade, türk devlet adamı (öl. İstanbul 1762). Şeyhülislâm İsmail Efendinin oğlu. Medrese öğrenimi gördü. Müderris oldu. Sonra Mekke kadılığına tayin edildi. İstanbul (1746) ve Anadolu kazaskerliği payesini (1751) aldı. Anadolu kazaskeri oldu (1775). Azledildi (1756). Rumeli kazaskerliğine getirildi (1759). 1760'ta bu görevden alındı. (M)

MEHMED SAİD EFENDİ Karahalilefendizade, türk şeyhülislâmı (öl. Bursa 1755). Anadolu ve Rumeli kazaskerliği yaptıktan sonra şeyhülislâm oldu (1749). Ancak bazı davranışları sebebiyle azledilerek Bursa'ya sürüldü (1750). [M]

MEHMED SAİD EFENDİ Mendilyâtizade, türk din bilgini (öl. Mekke 1822). Medrese öğrenimi gördükten sonra dersiâm, daha sonra müderris oldu (1791). Dürrizade ve Samanîzade meşihatlerinde arzuhalcilik yaptı. Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1809-1812). Üsküdar mollası oldu (1817). Edirne payesine yükseldi. Son görevi Mekke mollalığıydı. (M)

MEHMED SAİD EFENDİ Şehrîzade, türk tarihçesi (öl. İstanbul 1764). Öğrenimi İstanbul'da yaptı. Çeşitli devlet dairelerinde çalıştı. Eserleri: *Nevpeyda* (Dört Halife devri ile türk tarihinin osmanlı türk hükümdarları dönemini içine alan bu eserde Kâtip Çelebi ile Naima'nın biyografileri de vardır); *Heşt Bihişt* (Sekiz Cennet); *Lübbüttevarih* (Tarihlerin Özü) *Tuhfetül Mustafaviye fî Beyan-ı Kabudanan-ı Devlet-i Aliyye* (Osmanlı Devleti Kaptanlarının Bildirileri Hakkında Mustafa'nın Armağanı); *Kuretü'e Basar fi Netayicit Tevarih ve'l Ahbar* (Haberlerin ve Tarihlerin Sonuçları Hakkında Göz Nuru Eseri); *Ravza tü's-Selatin* (Sultanların Bahçesi); *Revzat'ün Nefs* (Nefsin Bahçesi). [M]

MEHMED SAİD GALİP PAŞA, türk devlet adamı (İstanbul 1763 - Balıkesir 1828). Sadaret Mektupçuluğu kalemi başhalifesi Seyit Ahmed Efendinin oğlu. Sadaret mektupçusuyken, 1787 Rus seferi sırasında

orduda görev aldı. Başhalife (1795), iki yıl sonra amedci tayin edildi. Elçilikle Paris'e gönderildi (1801). İstanbul'a döndükten sonra büyük tezkireci, sonra reisülküttap (1806) ve nişancı oldu. Yenilik taraftarı olduğu için Alemdar Mustafa Paşaya sığınarak «Rusçuk yârânı» arasına katıldı. Alemdar ve arkadaşları öldürüldüğü halde, Rusya ile başlayan barış görüşmelerini yönetecek tecrübeli başka kimse bulunmadığı için öldürülmedi. Sadaret kethüdası (1811) ve üç yıl sonra reisülküttap oldu. Aynı yıl Kütahya'ya gönderildi. Kısa bir zaman sonra Bolu, Sıvas (1816), Niğde, Ankara ve Çankırı, Kastamonu, Bozok, Kayseri, İzmit, Bursa valiliği yaptı. Karadeniz muhafızıyken sadrazam tayin edildi (1823). Mahmud II'nin ıslahatçı düşünceleri karşısında görevinden ayrıldı (1824). Vezareti alınarak Gelibolu'ya, sonra Manisa'ya sürüldü. Erzurum valiliğiyle Şark seraskerliğine getirildi. Sonra Balıkesir'e sürüldü. (M)

MEHMED SAİD HALİM PAŞA. Bk. SAİD HALİM PAŞA.

MEHMED SAİD PAŞA Damat, türk kaptanıderyası (XIX. yy. ortaları). Bursalı'dır. Enderun'dan yetişti. Kaptanıderya oldu (1840). Sonra Mahmud II'nin kızı Mihrimah Sultan ile evlendi. Abdülmecid tarafından kendisine teklif edilen sadrazamlığı kabul etmedi. Ticaret nazırlığına getirildi (1847). [M]

MEHMED SAİD PAŞA İngiliz, türk devlet adamı (Erzurum 1838 - İstanbul 1914). Tahran maslahatgüzarlığında bulunan Ali Namık Efendinin oğlu. Erzurum medresesi ve İstanbul Ayasofya medresesinde okudu. Erzurum Vilâyet Tahrirat kaleminde görev aldı.

İstanbul'a döndü ve Maliye komisyonu tahrirat kâtibi (1858), Meclisi Vâlâ Mazbata odası hulefası (1863) oldu. Müfettiş kâtibi olarak Selânik, Manastır, Tırhala, Yanya'yı dolaştı. İstanbul Matbaai Âmire (1867) ve Takvimi Vekayi müdürü, Şûrayı Devlet başmuavini (1868), Divanı Ahkâmı Adliye Muhakemat dairesi başkâtibi, Ticaret nezareti mektupçuluğu (1873) gibi görevlerde bulundu. Abdülhamid II'nin başa geçmesiyle mabeyn başkâtibi, âyan üyesi (1877) ve hazinei hassa nazırı, dahiliye nazırı (1878), tekrar hazinei hassa nazırı oldu. Ali Suavi vakasından sonra Hüdavendigâr vilâyetine sürüldü. Üçüncü defa hazinei hassa nazırı, adliye nazırı (1879), sonra sadrazam olarak görev aldı. 1885'te azledildi. 1895'te tekrar sadrazamlığa getirildi. 31 Mart* olayından sonra Millî meclis başkanı seçildi. Yapılan ilk toplantıda Abdülhamid tahttan indirildi. 1911 Eylülünde yeniden sadrazam oldu. İttihat ve Terakki fırkasının desteğiyle meclisi feshetti. Yeni kurulan mecliste görev almadı. Mahmud Şevket Paşa kabinesinde Şûrayı Devlet başkanı (1913), sonra âyan reisi oldu. (M)

MEHMED SAİD PAŞA Yirmisekizçelebizade, türk devlet adamı (öl. Maraş 1761). Ahmed III devrinde elçilikle Fransa'ya gönderilen Yermisekiz Mehmed Çelebinin oğlu. Medrese öğrenimi gördü; sonra devlet hizmetine girdi. Sadaret Mektubî kalemi hulefasıyken, elçi olarak Paris'e giden babasına kethüda tayin edildi (1720). Döndükten sonra süvari kâtibi oldu. Şıkkı salis defterdarı rütbesiyle, Mahmud I'in cülusunu bildirmek için, Petersburg'a gönderildi. Sonra Rusya ve İsveç'e gitti (1732), Niyemirov'da Türkiye, Avusturya ve Rusya arasında yapılan görüşmelere katıldı. Rumeli beylerbeyi ile birlikte elçi olarak Paris'e gönderildi (1741). İstanbul'a döndüğü zaman Mısır'da çıkan bazı anlaşmazlıkları düzenlemekle görevlendirildi (1744). Ertesi yıl defter emini, sonra sadaret kethüdası (1746) oldu. Sadrazam Tiryaki Mehmed Paşa ile geçinemeyerek görevinden ayrıldı ve tekrar defter eminliğine döndü (1747). İkinci kere nişancı (1748) oldu. Divitdar Mehmed Emin Paşanın sadrazam olması üzerine sadaret kethüdası (1750) tayin edildi. Sonra azledilerek Gelibolu'ya sürüldü. Başmuhasebeci, sadaret kethüdası (1755) ve Bıyıklı Ali Paşanın öldürülmesinden sonra sadrazam oldu. Üç ay sonra azledilerek İstanköy adasına sürüldü (1756). Affedilerek Hanya muhafızlığına (1757), Mısır valiliğine (1759), Karaman (1760) ve Maraş valiliğine (1761) tayin edildi. Türkiye'de ilk matbaanın kurucularındandır. Tıbba ait türkçe bir eseri (*Ferâidu'l-Müfredat* [Ayrıntıların Tek Tek İncelenmesi]) ile bazı farsça eserleri vardır. (M)

MEHMED SALİH EFENDİ, türk şeyhülislâmı (öl. İstanbul 1762). Eski kadılardan Abdullahefendizade Yahya Efendinin oğlu. Medrese öğrenimi gördü. Şeyhülislâm Abdullah Efendiye kapılandı. Önce müderris, sonra Haremeyn müfettişi oldu. Galata, Halep, Şam, Medine kadılıklarında bulundu. İstanbul kadılığına getirildi (1746). Bir ara görevden uzaklaştırıldı (1750). Sonra Anadolu (1754) ve Rumeli (1757) kazaskeri, daha sonra şeyhülislâm oldu (1758). Bir yıl sonra bu görevinden de alındı. (M)

MEHMED SALİH EFENDİ Keçecizade, türk devlet adamı (?-İstanbul 1800). Mekke payesiyle hububat nazırı, orduyu hümayun kadısı (1790) oldu. İstanbul payesini aldıktan bir süre sonra görevine son verilerek Konya'ya gönderildi (1791). Konya'dan Gelibolu'ya sürüldü (1794). Bir süre de orada kaldı. 1797'de Anadolu payesini aldı. Anadolu kazaskerliğine getirildi (1798). 1800'de Rumeli payesini aldı. (M)

MEHMED SALİH PAŞA Ateş, türk kaptanıderyası (Trabzon, ?-?, 1889). Kırım savaşında Mahmudiye zırhlısında süvari olarak bulundu; çeşitli deniz görevleri aldıktan sonra gemi almak için Londra'ya gönderildi. 1866'da vezirlikle kaptanıderyalığa tayin edildi. (M)

MEHMED SALİH VESİM (veya BESİM) EFENDİ Canibî, türk devlet adamı (XIX. yy. başları). Medrese öğrenimi gördü. Çavuşbaşı oldu. Bazı önemli mevkilerde bulunduktan sonra reisülküttaplığa kadar yükseldi (1817). Sonra bu görevden uzaklaştırıldı (1821). [M]

MEHMED SAMİH EFENDİ Nasuhizade, türk şairi ve hattatı (öl. 1895 Cidde). Medrese öğrenimi gördü. Müderris, Kudüs naibi, Medine mollası oldu. Divan geleneğini sürdüren şiirleri kitap halinde toplanmadı. (M)

MEHMED SELİM SIRRI PAŞA Benderli, türk devlet adamı (XIX. yy. başları). Hotinli Mustafa Ağanın oğlu. Önce Silistre valisi, daha sonra sadrazam oldu (1824). Yeniçeri ocağının ortadan kaldırılması (Vakayı Hayriye) sırasında sadrazamdı. Bu görevden alındıktan sonra (1828), çeşitli valiliklerde bulundu. (M)

MEHMED SİYAHKALEM, türk ressamı (XIV.-XV. yy. arası). Topkapı Sarayı Hazine dairesindeki minyatür koleksiyonunda (*Fatih Albümü*), «Kârı Mehmed Siyahkalem» imzalı resimler bulundu. Bunun kendi imzası mı olduğu, yoksa başkaları tarafından mı yazıldığı bilinmiyor. Mehmed Siyahkalem'in resimleri Timur çağından beri gelen minyatür geleneğinden ayrı, bugünkü anlatımcılık (ekspresyonizm) tarzını andıran bir nitelik taşır. Hareketli insan figürlerinin bir mask'a benzeyen çehreleri korkunç ve trajiktir. Kaslar ve elbise büklümleri çok mübalâğalı ve plastiktir. Siyahkalem'in resimlerinde incelik ve yumuşaklıktan çok, korkunç şekiller görülür. Yüzlerdeki derin çizgiler, dışarıya fırlamış dişler, yılan ve alev gibi kıvrılan saçlar ve sakallar, el ve ayaklarda güçlü bir gerçekçilik görülmekle birlikte, tabiat dışı bir ifade vardır. Genellikle şeytan, cin, sihirbaz, dev gibi masal yaratıklarını işleyen bu resimler eski uygur ve klasik çin bronz ve resimlerindeki ejder, şeytan, cinlerle aynı köktendir. Bu da, Siyahkalem'in Uygur ve Çin ile bir ilgisi olabileceğini ve islâm minyatür sanatının, Türklerin hâkim olduğu bölgelerde, ilhanlılar yönetiminde çalışan türk ressamlarının etkisinde geliştiğini gösterir. Mehmed Siyahkalem'in Fatih Albümü'nde bulunan eserleri arasında *Dervişler, Kaplan ve Boğa Boğuşması, Ağaç Kesenler, Şeytan ve Melekler, Değnekli Kocakarı ve Yaşlı Kadınlar*'ı tasvir eden resimlerde, sert bir gerçekçilikle güçlü bir hareket vardır. (M)

MEHMED ŞAKİR EFENDİ Birgili, türk din bilgini (Birgi, ?-İstanbul 1880). Medrese öğrenimi gördükten sonra müderris oldu. Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1845-1866). İzmir mollalığı görevinde bulundu (1867). Mekkei Mükerreme (1868) ve İstanbul payelerini aldı. (M)

MEHMED ŞAKİR EFENDİ İskilipli, türk din bilgini (İskilip 1839 - İstanbul 1911). Müderris Ali Hafızzade Mehmed Efendinin oğlu. Doğduğu yerde öğrenim gördü. Sonra İstanbul'a geldi (1854). Sultanahmet medresesine girdi. Beyazıt camiinde Kasidecizade Süleyman Sırrı Efendiden ders görerek icazet aldı. 1871'de öğretime başladı. 1889'da icazet verdi. Bu iptida-yı hariç istanbul rüusu unvanını aldı (1875), Rüusu gittikçe yükselerek hamisei süleymaniye derecesine kadar çıktı. Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1889-1910). [M]

MEHMED Şehzade, Kanunî Sultan Süleyman'ın Hurrem Sultan'dan olan oğlu (İstanbul 1522 - Manisa 1543). Sarayda, özel hocalardan öğrenim gördü. Saruhan iline vali olarak gönderildi. Ölünce cenazesi İstanbul'a getirildi. Cenaze namazını Kanunî Sultan Süleyman kıldırdı. Bugün onun adıyle anılan Şehzadebaşı'nda, Kanunî tarafından bir cami ve türbe yaptırıldı. Şehzade Mehmed'in Âya adlı eşinden Humaşah adında bir çocuğu oldu. (M)

MEHMED Şehzade, Ahmed I'in ikinci oğlu (İstanbul 1605 - ay.y. 1627). Lehistan seferine çıkan Genç Osman, kardeşi Mehmed'den çekindiği için onu ortadan kaldırttı. Dârüssaade ağası Süleyman Ağanın kışkırtmasıyle yapılan bu idam için gereken fetvayı şeyhülislâm Hocazade Mehmed Esad Efendi vermedi. Rumeli kazaskeri Taşköprülüzade Kemaleddin Efendiden alınan fetva üzerine idam fermanı yerine getirildi. (M)

MEHMED ŞERİF EFENDİ Ahıskalı, türk din bilgini (Ahıska, ?- İstanbul 1890). Medrese öğrenimi gördükten sonra dersiâm, müderris, molla ve evkaf müfettişi oldu. Huzur derslerine muhatap (1860-1865) ve mukarrir olarak (1865-1866) katıldı. İstanbul ve Anadolu payelerini aldı. Bir süre sonra Anadolu, daha sonra Rumeli kazaskerliğine tayin edildi (1887). [M]

MEHMED ŞERİF EFENDİ Dürrîzade, türk kadısı (öl. İstanbul 1862). Şeyhülislâm Abdullah Efendinin oğlu. Medrese öğrenimi gördü, ilmiye sınıfına geçti. Önce müderris, sonra İzmir kadısı oldu (1823), daha sonra Yenişehir (1824) ve Bursa (1826) kadılıklarında bulundu. Mekke payesini kazandı (1827). Bir süre görevinden uzaklaştırıldı. Kendisine Kalonya ve Beypazarı ilçeleri arpalık olarak verildi. Sonra İstanbul payesine yükseltildi (1838). Anadolu kazaskerliğine getirildi (1853). Daha sonra Rumeli kazaskeri oldu (1858). [M]

MEHMED ŞERİF EFENDİ Esadefendizade, türk şeyhülislâmı (?, 1718 - İstanbul 1790). Şeyhülislâm Esad Efendinin oğlu. Önce babasından ders aldı, sonra Sahnı Seman medresesini bitirdi. Diyarbakır (1753), Bursa (1760) ve İstanbul (1766) kadılıklarında bulundu. Daha sonra Anadolu ve Rumeli kazaskerliklerine getirildi. Şeyhülislâm oldu (1778). Bir süre sonra bu görevinden çekildi. Selim II devrinde tekrar şeyhülislâmlıkla görevlendirildi. Kısa bir zaman sonra görevinden uzaklaştırıldı. (M)

MEHMED ŞERİF EFENDİ Şerifzade, Seyit, türk şeyhülislâmı (İstanbul 1703 -

MEHMED SİYAHKALEM ve Şeyh Bek'in ortak eseri

Foto. MEYDAN

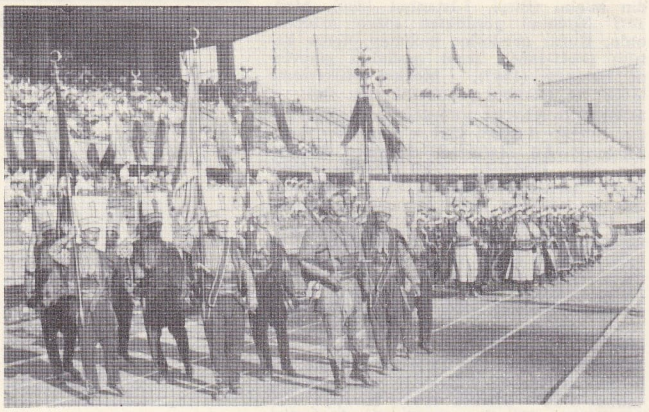

mehter

ay.y. 1779). Yenişehirli Kadı Şerif Efendinin oğlu. Medrese öğrenimi gördü. Müderris oldu. Diyarbakır (1746) ve Bursa (1751) illerinde kadılık yaptı. Nakibüleşraf oldu (1756), İstanbul kadılığına getirildi (1756). Sonra kadılık ve nakiplik görevlerine son verildi; Anadolu (1766) ve Rumeli (1769) kazaskerliğiyle görevlendirildi. İkinci defa nakibüleşraf (1772) ve şeyhülislâm (1773) oldu. Abdülhamid I'in tahta çıkışından sonra bu görevden uzaklaştırıldı (1774). [M]

MEHMED ŞERİF PAŞA Damat, Çavdaroğlu, türk devlet adamı (İran, ? - İran 1605). İran'dan İstanbul'a gelerek maliye sınıfına girdi. Muhasebeci, defterdar ve başdefterdar oldu (1592). Daha sonra valilikle Mısır'a gönderildi. Buradayken, vezirlik payesi verilerek kabanişin oldu. Revan valiliğine tayin edildiği sırada (1602) kaleyi İranlılar kuşattı. Bir yıl Revan'ı savundu; fakat yardım gelmeyince teslim oldu. (M)

MEHMED ŞEVKİ EFENDİ İstanbullu, Hafız, türk din bilgini (İstanbul 1842 - ay.y. 1905). Medrese öğrenimi gördü. Dârülmuallimin'i bitirdi. Cidde Rüştiye mektebinde muallimlikle görevlendirildi. İstanbul'a döndükten sonra Fatih camii dersiâmlarından İşkodralı Recep Efendiden icazet aldı. Rüus imtihanını vererek Fatih camiine dersiâm oldu. Fatih Rüştiye mektebinde Kur'an ve ulûmu diniye dersleri okuttu. Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1896-1904). Son görevi Meclisi Kebiri Maarif üyeliğiydi. (M)

MEHMED ŞEYHİ EFENDİ Kuddusîzade, türk devlet adamı ve şairi (öl. İstanbul 1674). Nişancızade Kuddusî Efendinin oğlu. Medrese öğrenimi gördü. Daha çok din bilimleri alanında çalıştı. İstanbul kadılığıyle görevlendirildi (1647). Sonra azledildi. Anadolu kazaskeri oldu (1651). Bir süre sonra bu görevinden de alındı. 1654'te ikinci defa Anadolu kazaskerliğine getirildi, 1657'de nakibüleşraf oldu. Ölünceye kadar bu görevde kaldı. Eski geleneği sürdüren şiirleri vardır. (M)

MEHMED ŞEYHİ EFENDİ Leyszade, türk din adamı (? - 1607). İmamı sultanî Abdülkerim Efendinin damadı. Mehmed III ve Ahmed I devirlerinde müderrislik yaptı. Galata, Bursa ve Edirne mollası oldu. (M)

MEHMED ŞİFAİ EFENDİ Şeyhhasanzade, türk devlet adamı ve şairi (?, 1605-Mısır 1672). Pir Hasan Efendinin oğlu. Özel bir öğrenim gördü sonra medresede okudu. Şeyhülislâm Yahya Efendiden mülâzemet aldı. Nişancıpaşa, Fatmasultan, Şahsultan, Sahnıseman, Kalenderhane ve Süleymaniye medreselerinde müderrislik yaptı. Sonra kadı oldu. İzmir ve Edirne payeleriyle Galata ve Kahire'de, Mekke payesiyle Şam ve Mısır'da kadılık görevlerinde bulundu. İstanbul payesiyle İstanbul kadısı oldu (1656). Sonra kendisine Anadolu payesi verildi. Mısır'da ölmek istediği için bütün mallarını sattı, karısını boşadı ve oraya yerleşti. *Safâî* takma adıyle yazdığı şiirlerini biraraya toplayan *Divan*'ı vardır. Şiirlerinde atasözleri, halk deyimleri yer alır. (M)

MEHMED ŞÜKRİ EFENDİ Bayındırlı, (soyadı ÇAKIROĞLU), türk din adamı (Bayındır 1868 - Ankara 1936). İlköğrenimini doğduğu yerde, yüksek öğrenimini İstanbul'da bitirerek dersiâm ve müderris oldu. 1913'te öğrencilerine icazet verdi. Huzuru Hümayun dersi muhataplığına tayin edildi (1915). Başmuhatap oldu (1922). Bir süre Meclisi Mesalihi Talebe üyeliğinde bulundu. Sahn ve Süleymaniye medreselerinde müderrislik yaptı. Son görevi Diyanet İşleri Müşavere heyeti üyeliğiydi. (M)

MEHMED ŞÜKRÜ EFENDİ Taşköprülü, türk din adamı (Taşköprü [Kastamonu] 1843 - İstanbul 1929). Müezzinzade Hüseyin Efendinin oğlu. İstanbul'da Sinanpaşa medresesinde okudu (1862). Beyazıt camii dersiâmlarından Karacasulu Ali Rıza Efendiden ders görerek icazet aldı (1880). Aynı camide öğretime başladı (1881). 1895'te öğrencilerine icazet verdi. Rüus imtihanını kazanarak müderris oldu (1885) ve musılei sahn derecesiyle Kepekçisinan medresesi müderrisliğine getirildi. Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1907-1914). [M]

MEHMED TAHİR Bursalı, türk yazarı (Bursa 1861 - İstanbul 1926). Harbiye'yi bitirdi (1879). Uzun süre askerî rüştiyelerde tarih ve coğrafya muallimliği, Üsküp, Manastır ve Selânik Askerî rüştiyelerinde müdürlük yaptı. II. Meşrutiyetin ilânından (1908) sonra Bursa'dan mebus seçildi. Gazete ve dergilerde yayımladığı makaleler, yazdığı kitaplarla biyografya ve bibliyografya alanında önemli hizmetlerde bulundu. Ahlâk, tasavvuf ve edebiyata ait eserler verdi. En ünlü eseri üç ciltlik *Osmanlı Müellifleri*'nde (1914) osmanlı şair, edip, mutasavvıf ve bilginlerini eserleriyle birlikte tanıttı. Eserleri: *Delil-ül-Tefasir* (Yorumlar Kılavuzu); *Fezail-i Şeyh-i Ekber* (Şeyhi Ekber'in Erdemleri); *Türklerin Ulûm ve Fününa Hizmetleri* (Türklerin Bilimlere ve Fenlere Hizmetleri); *Meşayih-i Osmaniyeden Sekiz Zatın Terceme-i Ahvali* (Osmanlı Şeyhlerinden On Sekiz Kişinin Hayatı); *Hacı Bayram-ı Veli; Aydın Vilâyetine Mensup Meşayih* (Aydın İli Şeyhleri); *Ulema ve Şuara* (Bilginler ve Şairler); *Müverrihin ve Etibbanın Terceme-i Ahvali* (Tarihçilerin ve Hekimlerin Hayatı); *Eski ve Yeni Ahlâk Kitaplarımız; Siyasete Müteallik Âsar-ı İslâmiye* (Siyasetle ilgili İslâm Eserleri); *Kâtip Çelebi; Müverrihîn-i Osmaniyeden Ali ve Kâtip Çelebi'nin Terceme-i Halleri* (Osmanlı Tarihçilerinden Âli ve Kâtip Çelebinin Hayatı). [M]

MEHMED TAHİR EFENDİ İpekli, türk din adamı (Kosova 1828 - İstanbul 1887). Şair Mehmed Âkif Ersoy'un babası. Doğduğu yerde bir süre okuduktan sonra İstanbul'a geldi. Yozgatlı Mahmud Efendiden ders görerek icazet aldı. Fatih camiine dersiâm oldu. Titiz bir kimse olduğundan *Temiz Tahir Efendi* diye de anılırdı. Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1886). [M]

MEHMED TAHİR EFENDİ Kadızade, türk şeyhülislâmı (?, 1512 - Küçük Karaman 1580). Bedreddin Mahmud Efendinin oğlu. Ebussuud Efendiden ders gördü. Rumeli kazaskeri, Sultan Murad III zamanında şeyhülislâm oldu. Birçok mescit ve medresenin yapılmasını sağladı. Şerh, haşiye ve talikatleri vardır. (M)

MEHMED TAHİR EFENDİ Lâlezari, türk din bilgini (İstanbul, ?- ay.y. 1789). Ahmed III'ün çiçekçibaşısı Lâlezarî Şeyh Mehmed Efendinin oğlu. Medrese öğrenimi gördükten sonra müderris oldu. Molla ve kadılığa kadar yükseldi. Eyüp kadısı oldu (1786). Bu görevden ayrıldıktan sonra Rumelihisar'daki evine çekildi. Eserleri: *El-Dürret-ül-Beyza* (Beyaz İnci, Önsöz); *El-Kevkeb-ül Dürri* (İnci Yıldızı); *Kasidei Nûriye Şerhi* (Nur Kasidesi Açıklaması); *Esrâr-ül-Cevahiril, Ruhâniyye fî Matla'il, Envar-il-Zevahir-il-Reyhaniyye* (Kokulu ve Görünen Nurların Kaynağı Hakkında Ruh Cevherlerinin Esrarı). [M]

MEHMED TAHİR EFENDİ Menemenlizade, türk şair ve yazarı (Adana 1862 - İstanbul 1902). İlköğrenimini Adana'da yaptı. Mektebi Mülkiye'yi bitirdi (1883). Adana, İzmir ve Selânik'te maarif müdürlüğü görevinde bulundu. İstanbul'a gitti. Mektebi Mülkiye'de edebiyat, Dârülfünun'da ahlâk okuttu. 15 Ocak 1886'da yayımına başladığı *Gayret* dergisinde Namık Kemal'in, Abdülhak Hamid'in yazılarına yer verdi. Recaizade Mahmud Ekrem'in savunmasını yaptığı Edebiyatı Cedide'ye bağlıydı. *Elhan* (Ezgiler) [1885], *Yad-ı Zafer* (Zafer Türküsü) [1895]; *Destan-ı Zafer* (Zafer Destanı) [1896] adlı şiir kitapları, *Edebiyat-ı Osmaniye* (Osmanlı Edebiyatı) [1898] adlı, yazı kuralları ve edebî sanatlar hakkında başka bir eseri vardır. (M)

MEHMED TAHİR MÜNİF PAŞA, türk devlet ve bilim adamı (Gaziantep 1830 - İstanbul 1910). Gaziantepli bilgin Abdünnafi Efendinin oğlu. Eğitimini doğduğu yerde, Mısır ve Şam'da yaptı. Elçilik ikinci kâtibi olarak (1854 - 1857) Berlin'de bulundu. Bu süre içinde fizik, felsefe ve hukuk okudu. İstanbul'a dönünce Babıâli Tercüme odasına girdi. Karadağ sınır meselesi dolayısıyle Kemal Efendi ile Hersek'e gitti (1860). Aynı yıl Ticaret mahkemesi ikinci reisi oldu. Aynı zamanda *Ceridei Havadis* kâtipliği de yaptı. Babıâli birinci mütercimi oldu (1862). Gazete ve dergilere yazılar yazdı. Fuad Paşanın yardım ve desteğiyle Cemiyeti İlmiyeyi Osmaniye adlı bir dernek kurdu. Aylık *Mecmuai Fünun* dergisini yayımlamağa başladı. Dernek daha sonra Abdülhamid tarafından kapatıldı; iki yıl sonra da Mecmua-i Fünun yayım hayatından çekildi. Münif Efendi daha sonra, zaptiye müsteşarı (1867), Divanı Temyiz reisi (1868), Maarif Meclisi reisi (1869), Tahran elçisi (1872) oldu. Abdülhamid II padişah olduktan sonra maarif nazırlığına getirildi (1877); iki ay sonra ticaret nazırı, daha sonra ikinci defa maarif nazırı oldu (1878, 2. defa). Vezir rütbesine yükseldi (1879). Aynı yıl nazırlıktan azledilerek Meclisi Sıhhiye fevkalâde reisliğine getirildi. Mecmuai Fünun'u tekrar yayımladı (1882). Bir makalesinde «yıldız böceği» deyimini kullandığından, dergi Abdülhamid II tarafından yeniden kapatıldı. Münif Paşa sarayda sorguya çekildi. Bir süre sonra üçüncü defa maarif nazırlığına tayin oldu (1896). Bu tarihten sonra resmî bir görev almadı; sadece İstanbul Hukuk mektebinde ders verdi. Eserleri: *Dasitan-i Âl-i Osman* (Osmanlı Soyu Destanı); *Telhis-i Hikmet-i Hukuk* (Hukuk Felsefesi özeti); *İlm-i Servet* (Ekonomi); *Hikmet-i Hukuk* (Hukuk Felsefesi). [M]

MEHMED TAKİYÜDDİN EFENDİ Ispartalı, türk din bilgini, Uluborlu Isparta 1843 - İstanbul 1934). İlköğrenimini Isparta'da yaptı; hafız oldu. İstanbul'da Oflu Mehmed Kâmil Efendiden ders aldı; müderris oldu. Muhatap olarak huzur derslerine katıldı (1904-1913). Mahreç payesine yükselerek muhataplıktan ayrıldı. (M)

MEHMED TALAT PAŞA. Bk. TALÂT PAŞA (Mehmed).

MEHMED TEVFİK EFENDİ Denizlili, türk din bilgini (Denizli 1859 - İstanbul 1919). İlköğrenimini Denizli Değirmenönü medresesinde yaptı. İstanbul'da Fatih camii dersiâmlarından Hafız Şakir Efendiden icazet aldı. İmtihan vererek aynı camide öğretime başladı (1892). Suriye vilâyetine vaiz tayin edildi (1899). Daha sonra İstanbul'da Fatih camiinde öğretime başladı. (1907). Fatih Akdeniz Çifte Ayakkurşunlu medresesinde müderrislik yaptı (1909-1911). Hareketi hariç derecesine yükseldi. Son görevi Şahn medresesi arap edebiyatı muallimliğiydi. Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1918-1921). [M]

MEHMED TEVFİK EFENDİ İstanbullu, Hafız, türk din bilgini (İstanbul 1844-ay.y. 1909). Tikveşli Yusuf İzzettin Efendiden icazet aldı. Rüus imtihanını kazanarak (1877) Beyazıt camiinde öğretime başladı. İstanbul rüusuna yükseldi (1879); icazet verdi (1895). Şehzadegân muallimliği yaptı (1902-1907). Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1898-1904). İstanbul payesine yükselerek muhataplıktan ayrıldı (1905). [M]

MEHMED VUSÛLİ EFENDİ, türk devlet adamı (? - İstanbul 1590). Kapıcıbaşı Abdullah Ağanın oğlu. Selim II ile, şehzade-

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

liği sırasında yakınlık kurdu; bu yüzden kendisine bazı görevler verildi. Selim II'nin 1566'da cülusundan hemen sonra Bursa mollası ve İstanbul kadısı, 1568'de Anadolu kazaskeri oldu. Daha sonra kısa aralıklarla 4 defa İstanbul kadılığına getirildi. *Sırac-ı Vehhac* (Parlayan Işıldak) adlı eseri Türkçeye çevirdi. İstanbul'da Fındıklı semtinde cami ve hamam yaptırdı. (M)

MEHMED ZARİFİİ CELVETİ Akbaba imamı, türk musikicisi, hattatı ve şairi (İstanbul, ?- ay.y. 1713). Babasının ölümünden sonra *Akbaba* köyü imamı oldu. Üftadezade şeyhi İbrahim Efendiye kapılanarak tarikata girdi. Celvetî tarikatı mensupları arasında bestelediği dinî ilâhilerle ün kazandı. Hattatlıkta Kanlıcalı Yusufoğlu Mustafa Efendiden icazet aldı. Şiirlerinde *Zarifî* mahlasını kullandı. (M)

MEHMED ZAİM, türk tarihçisi (1532 -?). *Camiü't-Tevarih* adında, başlangıçtan 1574'de kadar gelen bir osmanlı tarihi yazdı. Bu önemli eserde, Osmanlılar ile birlikte 25 devletin tarihini ele aldı. XVII. yy. yazarlarından Peçevî İbrahim Efendi, 1542'den sonraki olaylar için bu eserden yararlandı. (M)

MEHMED ZEKİ EFENDİ Edirneli, türk devlet adamı (Edirne, ?- İstanbul 1897). Öğrenimini bitirdikten sonra dersiâm ve müderris oldu. Uzun yıllar sadrazam müsteşarlığı yaptı. Mekke ve İstanbul payelerine yükseldi. Muhatap (1865-1874) ve mukarrir (1875-1877) olarak huzur derslerine katıldı. Anadolu kazaskeri oldu (1896). [M]

MEHMED ZEYNEL ÂBİDİN EFENDİ, türk şeyhülislâmı (XVIII. yy.). Kazasker Ak Mahmud Efendinin oğlu. Nakibüleşraf, sonra bu göreve ek olarak Rumeli kazaskeri oldu. Şeyhülislâmlığa tayin edildi (1746). Kısa bir süre sonra görevinden alındı. (1748). (M)

MEHMED ZEYNEL ÂBİDİN EFENDİ, türk şeyhülislâmı (XIX. yy.). Halep kadısı Seyid Mehmed Said Efendinin oğlu. Nakibüleşraflıktan azledildikten sonra şeyhülislâmlığa tayin edildi (1815). Islahat amacıyle bazı şiddet hareketlerine başvurduğu için bir süre sonra azledildi (1818). [M]

MEHMED ZİHNİ PAŞA Hacı, türk bilgini (? - İstanbul 1913). Kaymakam Mehmed Reşid Efendinin oğlu. Medrese öğrenimi gördü. Mülkiye mektebinde öğretmenlik ve Maarif meclisinde üyelik yaptı. Arap dili gramerine, sentaksına, edebiyatına ve din konularına ait eserleri vardır. Ayrıca, tanınmış müslüman kadınların biyografilerini topladığı *Meşahirün Nisa* (Kadınların Ünlüleri) ile ünlü yazarların biyografilerinin bulunduğu *Kitabü't Teracüm* (Biyografya Kitabı) adlı eserleri vardır. (M)

MEHMED ZİYA BEY İhtifalci, türk yazarı (İstanbul 1865 - ay.y. 1927). Çok sayıda tören (ihtifal) düzenlediği için kendisine «İhtifalci» lakabı verildi. Mektebi Sultanî'yi (Galatasaray lisesi) ve Sanayii Nefise mektebini (Güzel Sanatlar akademisi) bitirdi. Çeşitli okullarda öğretmenlik ve müdürlük yaptı. Maarif nezaretinde görevliyken emekliye ayrıldı. İstanbul Muharipleri cemiyeti ile Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Yönetim kurulu üyeliklerinde bulundu. Başlıca eserleri: *İstanbul ve Boğaziçi; Kariye Camii; Yenikapı Mevlevihanesi; Konya Seyahati Hatıraları; Açe Tarihi; Rehberi Usulü Terceme.* (M)

MEHMED ZUHURİ EFENDİ Karaçelebizade, türk şair ve devlet adamı (?, 1562 - İstanbul 1633). Hüsameddin Efendinin oğlu. Medrese öğrenimi gördü. Halep, Kudüs, Şam, Mısır ve daha başka illerde müderrislik yaptı. İstanbul kadısı (1612), Anadolu kazaskeri (1614), Rumeli kazaskeri (1615) oldu. Bir süre sonra görevinden alındı, 1625 ve 1632 yıllarında tekrar Rumeli kazaskerliğiyle görevlendirildi. Divan geleneğini sürdüren şiirleri vardır. (M)

MEHMED ZÜHDÜ EFENDİ, türk şairi (Trabzon 1854 - 1914). Medrese öğrenimi gördü. Trabzon Askerî rüştiyesinde Farsça öğretmenliği, vilâyet matbaası müdürlüğü yaptı. Ailesiyle birlikte İstanbul'a gelirken bindiği vapur Vakfıkebir önlerinde batınca boğularak öldü. Eserleri: *Mecmua-i Zühdî* (1888); *Temkin* (Edebî Risale) [1907]; *Nevbave* (Armağan); *Hediye-i Vatan* (Vatan Hediyesi) [1912]. (M)

MEHMED ZÜHDÜ EFENDİ Kalecikli, türk din adamı (Ankara 1870 - İstanbul ?). Huzur dersi muhataplarından Kalecikli Mehmed Şükrü Efendinin oğlu. İlköğrenimini Ayasofya İptidaî mektebinde yaptı. Mektebin hocası ve Ayasofya camii ikinci imamı Hacı Hüseyin Efendiden Kur'an hıfzetti, Hafız oldu (1884). Beyazıt camiinde öğrenime başladı (1886). Rebiî Molla Beyden icazet aldı (1892). Kayserili İsmail Efendinin derslerine devam ederek Köprülü medresesine girdi. İcazet aldı (1900). Rüus imtihanını kazanarak (1902) dersiâm ve müderris oldu. Beyazıt camiinde ders okutmağa başladı (1904). Medreselerin ıslahı sırasında kurulan Dârülhilâfetilâliye medreselerinde fıkıh müderrisliğine tayin edildi. İptidaî hariç derecesiyle İstanbul rüusu hümayunu unvanını aldı (1907). İmtihan kazanarak Fetvahane'de görevlendirildi (1909). Huzur dersleri muhataplığına tayin edildi, üç yıl bu görevi yaptı (1915-1918). Sonra yeniden muhataplığa getirildi (1921-1922). [M]

MEHMET veya **MEHMED** i. Muhammed*-in Türkçede değişmiş şekli. Erkek adı olarak kullanılır. (M)

MEHMETÇİK i. (*mehmet*'ten *mehmet-çik*). Türk askerine verilen ad. (M)

Mehmetpaşa camii, *Paşaçelebi* veya *Hocagıyasettin camii* de denir, İstanbul'da, Süleymaniye semtinde, Mehmetpaşa yokuşunda. XVI. yy. başlarında Gıyaseddin Mehmed Efendi tarafından yaptırıldı. Duvarları kâgir, öteki bölümleri ahşap, minaresi tuğladandır. Şerefeleri demir parmaklıklıdır. (M)

Mehmetpaşa camii, *Sokullumehmetpaşa* veya *Şehitmehmetpaşa camii* de denir. İstanbul'da Sultanahmet semtinde, Şehitmehmetpaşa yokuşunda. Önceleri, camiin yerinde bir kilise vardı. Cami, Sokullu Mehmed Paşa tarafından eşi Esmahan Sultan adına yaptırıldı (1571). Eğik bir düzlem üzerinde duran caminin mimarı Sinan'dır. Şadırvan avlusuna merdivenli kapılardan girilir. Avlunun üç yanında medrese odaları sıralanır. Şadırvan avlusunun cümle kapısı, kubbeli ve işlemelidir. Caminin planı dikdörtgene yakındır. Kubbe, cümle kapısı ve mihrabın yanındaki iki duvara bitişen altı sütun üzerine oturtuldu. Köşelerde birer yarım kubbe vardır. Dışta, eşitliği sağlayan ağırlık kuleleri bulunur. Caminin içi kubbe eteklerine kadar çinilerle süslüdür. (M)

MEHMUM sıf. (ar. *hemm*, düşünme'den *mehmûm*). *Esk.* Düşünceli, endişeli. (M)

MEHMUS sıf. (ar. *hems*, hafif gürültü'den *mehmûs*). *Esk.* Gizli, saklı.

◆ **Mehmusen** zf. *Esk.* Gizli bir şekilde. (M)

MEHMUZ sıf. (ar. *hemze*'den *mehmûz*). *Esk.* Hemzeli. || Ayıplanmış.

◆ **i.** *Esk.* Mahmuz.

— Gram. Arapça'da aslî harflerinden herhangi biri hemze olan kelime. || *Mehmuz-ül-ayn*, aslî ikinci harfi hemze olan kelime: *re'y, ye's* gibi. || *Mehmuz-ül-fâ*, aslî ilk harfi hemze olan kelime: *emr, emel* gibi. || *Mehmuz-ül-lâm*, aslî üçüncü harfi hemze olan kelime: *cüz', hey'et* gibi. (M)

MEHPARE bls. sıf. ve i. (fars. *meh*, ay ve *pâre*, parça'dan *meh-pâre*). *Esk.* Çok güzel kadınları nitelerken «ay parçası» anlamında kullanılır: *Nasıl sabah idi, Yârab, ne subh-i muğberdi / Ki uçtu ruhu o mehparenin semavâta* (Tevfik Fikret). || Kadın adı. (M)

MEHR i. Bk. MİHR.

MEHRE veya **MAHRA**, Arabistan'ın güney kıyısında sultanlık, ingiliz himaye bölgesinde (Doğu Aden), Hadramut'ta; 20 000 nüf. Mukellâ ile Re's Dharbat Ali arasında Re's Fertek'in her iki yanında, Umman sınırında uzanır ve sultanın oturduğu Sokotora adasını içine alır. Hamî kabilelerinin buradan topladığı mürrisafi ve günlük, Seyhut ve Kişin limanlarından ihraç edilir. (L)

MEHRİNG (Franz), alman siyaset adamı (Schlawe, Pomeranya 1846 - Berlin 1919). Sosyalizmi benimsedi (1863), bir ara liberal - milliyetçilere katıldı (1875), sonra yeniden Marx'çılığa döndü ve Rosa Luxemburg ile birlikte *Leipziger Volkszeitung*'u (Leipzig Halk Gazetesi) çıkarttı. Birinci Dünya savaşında barışsever olarak, Spartakus birliğinin kurucularından biri oldu. Eserleri: *Geschichte der Deutschen Sozialdemokratie* (Alman Sosyal Demokrasisinin Tarihi) [1897-1898]; *Karl Marx* (1918). (L)

MEHRİNG (Walter), alman yazarı (Berlin 1896). 1933'te sürgüne gönderildi; uzun süre Fransa, A.B.D. ve İsviçre'de yaşadı. Gençliğinde dadaizm doğrultusunda denemeler, tiyatro oyunları ve özellikle alaylı ve yergili eserler yazdı; en önemli eseri, bir medeniyetin otobiyografyası olan *Die Verlorene Bibliothek*'tir (Kayıp Kitaplık). [1952]. (M)

MEHRU bls. sıf. (fars. *meh*, ay ve *rû*, yüz'den *meh-rû*). *Esk.* Ay yüzlü (güzel kadın).

◆ **Mehruyan** çoğl. i. *Esk.* Ay yüzlü güzeller. (M)

MEHTA (Zubin), hintli orkestra şefi (Bombay 1936). Babasının eğitimi altında yetişti; Viyana ve Siena Müzik akademisinde kemancı ve orkestra şefi olarak çalıştı. 1958'de Liverpool Müzik akademisine müdür oldu. Üstün teknikli, en karmaşık parçaları bile ince ve duygulu bir şekilde çalan bir yorumcudur. Dünyanın en büyük müzik kurumlarında çalışmıştır. (M)

MEHTAB i. Bk. MEHTAP.

MEHTABİ i. (fars. *mehtâb*'dan *mehtâbî*). *Esk.* Mehtap seyretmek için yapılmış küçük kulübe. *Eşanl.* KAMERİYE. (M)

MEHTABİYE i. (fars. *mehtâb*'dan osmanlıca *mehtâbiyye*). Maytap, gece fişeği.

— Ed. *Esk.* Ay ışığı için yazılmış şiir. (M)

MEHTAP veya **MEHTAB** i. (fars. *māh* > *meh*, ay ve *tâb*, ışıklı, parlak'tan *meh-tâb*). Ay ışığı: *Mihrâbâd, mehtabın bütün Boğaziçinde en güzel görüldüğü yermiş* (A.Ş. Hisar). *Oklar gibi saplanmada kalbe / Vurdukça semadan yere mehtap!* (Ahmed Hâşim). || Dolunay: *Kandilli yüzerken uykularda / Mehtabı sürükledik sularda* (Yahya Kemal). *Fakat, bu mehtabın bu kadar koyu semadan yere mehtap!* (Ahmed Hâşim). || Dolunay: *Kandilli yüzerken uykularda / Mehtabı sürükledik sularda* (Yahya Kemal). *Fakat, bu mehtabın bu kadar koyu bir karanlıktan bu kadar umulmaz bir dakikada doğacağını aklıma getiremezdim* (R. N. Güntekin).

◆ **Mehtaplı** sıf. [Gece için] Dolunaya rastlayan veya ay ışığı olan: *Nisanın mehtaplı bir gecesi* (A. H. Müftüoğlu). *En sevdiğim saatler; güneşin batıda alçalmaya başladığı akşam saatleriyle mehtaplı gecelerdi* (Ş. S. Aydemir). [M]

MEHTER i. (fars. *mihter*'den). Teşk. tar. Mehterhane takımında görevli kimse. (Bk. MEHTERHANE.) || Yüksek rütbeli hizmetkâr. || Binek veya yük hayvanlarına bakan uşak, at uşağı. || Kavas, Babıâli çavuşu (Tanzimat'tan önce). || Memuriyete tayini çıkanlara, rütbe veya nişan kazananlara müjde götüren kimse, müjdeci. || Çadırlara bakan uşak. || Hicaz'a sürre alayı çıkarıldığı zaman mahallelerde darbuka çalarak para toplayan kimse. || *Mehter başı*, mehterhanenin başı; mehter takımının yetiştirilmesi ve çalışmasından sorumlu kişi. (Bk. ANSİKL.) || *Mehter takımı*, mehter musikisi çalan topluluk; mehterhane. (Birinci Dünya savaşından önceki yıllarda Celâl Esat'ın [Arseven] öncülüğüyle Askerî müzenin müdürü Ahmed Muhtar Paşa tarafından mehterhanenin tarihî özelliklerini taşıyan bir mehter takımı meydana getirildi: bir süre sonra bu kuruluş dağıldı. 1953'te mehter takımı yeniden kuruldu. Bugün Kurmay Başkanlığı Harp Dairesi Askerî müze müdürlüğüne bağlıdır. Şimdiki adı *Mehteran bölüğüdür.*) || *Mehteri raht*, çadır, yük v.b. ile uğraşan

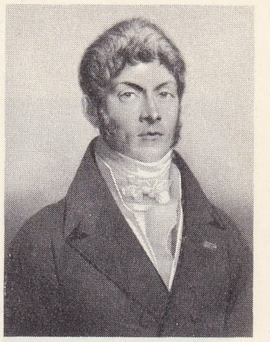

Etienne MHUL
Delpech'in eseri
(özel koleksiyon)

Foto. LAROUSSE

MEIJE
ve Chazelet köyü

maiyet memuru. ‖ *İç mehterleri,* saray ve konakların iç hizmetlerini yerine getiren görevliler.

— Mus. *Mehter musikisi,* mehter sazlarıyle çalınan ve askerî musiki ile eğlence musikisi türlerinde eserleri kapsayan musiki. Bk. ANSİKL.

— Tar. *Mehter duası,* mehter takımının çalmasından sonra yapılan dua. (*Eyyamı âdiye* [olağan günler] *gülbangi* de denirdi). [Bk. ANSİKL.] ‖ *Mehter harp duası,* savaşa başlamadan önce okunan dua. (*Cenk gülbangi* de denirdi.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Mehter yürüyüşü,* mehterhanenin çalarak yürüdüğü sıradaki özel hareket tarzı. (Yürüyüşe sağ ayakla başlanır, üç adım atıldıktan sonra sola doğru dönülerek durulur; sonra sol adımla yürüyüşe başlanır, üçüncü adımda durularak sağa doğru dönülür.)

MEİLHAC

— ANSİKL. Teşk. tar. Bayezid II devrinde *mehter başı*'lık görevi nakkarezen başıya verildi. XIX. yy.da zurnazen başılar, mehter başı olmağa başladı. Bu dönemde tablzen başı, baş mehter ağa adıyle, mehter başı'ya yardımcı oluyordu.

— Mus. *Mehter musikisi,* 24 sesten meydana gelen ses sistemi ve makamları bakımından klasik türk musikisinin özelliklerini taşır. Fakat üstünde etkisi olan ayrı ayrı tarzlar ve çalgıların özellikleri, üslûbunda bazı değişiklikler meydana getirdi. Bu musikide, ahlatî, yarım ahlatî, berefşan, cengi harbi v.b. gibi değişik zamanlı 26 usul kullanıldı. Kullanılan şekiller, daha çok peşrev, saz semaisi, söz semaisi, cengi harbi, türkü, murabba, raksiye ve kalenderî v.b.dir.

— Tar. *Mehter duası,* önceleri günde beş defa yapılıyordu; sonradan sabah ve ikindi olmak üzere iki defa okunmağa başladı. Bu duada Allah'ın adı anılır, sıfatları sayılır; öne doğru eğilip eller göğüse götürülerek Hz. Muhammed'in adı anılır; Hz. Muhammed soyundan gelenlerin, pirlerin, mürşitlerin, halifenin, üçler, yediler, kırkların v.b. adları anıldıktan sonra bütün davullar ziller şiddetle vurulur, dokuz «hu!» çekilir, sonunda da üç defa kös vurulurdu.

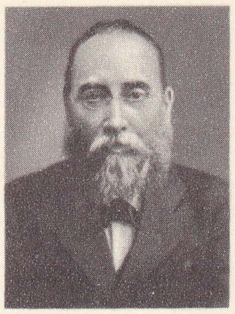

MEİLLET

● *Mehter harp duası*'nda Allah'ın adının anılmasından, birliğinin belirtilmesinden, Allah'a şükredilmesinden ve Hz. Muhammed'in anılmasından sonra Fetih suresinin birinci ayeti («Biz gerçekten de sana apaçık bir fetih yolu açtık») okunurdu. Daha sonra islâm halifesi olan türk padişahının dini ve şeriatı koruduğu belirtilir; hükümdarlığının uzun olması, savaşta başarı kazanması dilenir. Davullar ve kösler hafif hafif vururken hep bir ağızdan «Allah, Allah» denir; Allah yoluna şehit olunacağı, düşmanın yenileceği belirtilir. Eyyamı âdiye duasının Hz. Muhammed'in adının anıldığı bölümden sonrası okunur. «Yektir (birdir) Allah!» veya «Ya Fettah!» (çok fetheden) diye bağırılır; baş eğip geriye dönülerek dağılınırdı. (M)

MEHTERAN çoğl. i. (fars. *mihter* > *mihterân*'dan). *Esk.* Mehterler.

— Teşk. tar. *Mehteranı ahurı küçük,* Has ahırda bulunan araba atlarına bakanlar. (Bunların sayısı otuz kadardı.) ‖ *Mehteranı alem,* emîri alemin yanında bulunarak saltanat sancaklarını taşıyanlara denir. (Bunlara *alemdar* adı da verilir. Sayıları altıdır.) ‖ *Mehteranı Hayme* («Çadır mehterleri»), padişahın çadırlarını koruyan Otağı Hümayunu ve diğer çadırları kuran dört bölüğün adı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Mehteranı Hayme* halkı, dört odaya ayrılırdı: 1. ağa odası; 2. kethüda odası; 3. başbölükbaşı odası: 4. çadır mehterleri odası. Hayme mehterlerinin bu dört odasından başka yedi otağ yapıcı, nakşduzan (nakışçı) ve haymeduzan (çadır dikici) adı verilen altı çadır dikici, iki perdecisi vardı. Çadır mehterlerinin arasında bulunan bir sınıf da cellâd görevini yapardı. Mehteranı Hayme âmirine, hayme mehterbaşısı denilirdi. Mehteranı Haymenin XV. yy.daki mevcudu 38'di. XVII. yy. başlarında, bunların sayısı 835'e ve aynı yüzyılın sonlarında 2 000'e ulaştı. XVIII. yy.da sayıları 861'e indi. Mehteranı Hayme Yeniçeri ocağıyle birlikte ortadan kaldırıldı (1826). [M]

MEHTERHANE bls. i. (fars. *mihter* ve *hâne* > *mihter-hâne*'den). Teşk. tar. Zurna, nakkare, nefir, zil, davul ve kösten kurulu askerî mızıka takımı (padişahlara ait olanlarına *mehterhanei hakanî* veya *mehterhanei hümayun* denirdi): *Buradakilerden kimseyi tanımıyorum ama mehterhanede bir arkadaşım var* (Kemal Tahir). [Bk. ANSİKL.] ‖ *Mehterhanei Alem,* padişah sancaklarını taşıyan bölük. (Padişah sefere çıktığı zaman, Mehterhanei Tablı Alemin önünde yer alırdı. SANCAKTAR BÖLÜĞÜ de denirdi.) ‖ *Mehterhanei Hayme,* (veya *çadır mehterleri*), çadır, kumaş veya deri döşeme yapılıp saklanan yer. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Mehterhanei Tablı Alem,* saray mehterhanesi ve sancaktarların meydana getirdiği takım.

— ANSİKL. Teşk. tar. *Mehterhane,* islâm devletlerinde, Türklerde, Selçuklular ve Osmanlılarda hâkimiyet sembolü sayılmıştır. Selçuklu hükümdarı Gıyaseddin Mesud II'nin Osman Gazi'ye Söğüt ve çevresinin uç beyliğini veren fermanıyle birlikte gönderdiği tuğ, alem, tabl ve nakkare, Osmanlı devletinde mehterhanenin kuruluşuna başlangıç oldu (1284). Gıyaseddin'in gönderdiği armağanların bir ikindi vakti geldiği, Osman Gazi'nin ayağa kalkarak nevbet* çaldırdığı kabul edilir. Mehmed II devrine kadar mehterhane çalarken padişahların ayağa kalkarak dinlemesi geleneği devam etti.

Fatih devrindeki Mehterhanede 9 zilzen (zil çalan), 9 nakkarezen (küçük bir çeşit davul çalan), 9 boruzen (boru çalan), 9 zurnazen (zurna çalan), 9 tabizen (davul çalan), 9 çavuş ve 1 içoğlan başı yer alıyordu. Çavuşların elinde çevgân (çatal uçlu değnek) vardı. 64 Kişilik mehterhane takımına «9 kat mehter» adı veriliyordu. Mehterhanenin birinci zabiti mehterbaşı ağa idi; zurna çalardı. İkinci zabit, başmehterbaşı adı verilen tablzen başı idi.

Mehterhane sarayda her ikindi vakti çalardı. Vezir dairelerinde de mehterhane vardı. Vezir mehterhaneleri her gün ikindi ve yatsı namazları kılındıktan sonra iki defa çalardı.

Mehterhan çalarken ikindi ezanından önce içoğlan başçavuşu veya onun yerini tutan bir görevlinin çağrısı üzerine mehterbaşı ağa, vezirin veya yeniçerî ağasının arz odası önüne gelirdi. Burada vezire veya yeniçeri ağasına dilekçe vermek isteyenlerin dilekçeleri alınırdı. Daha sonra Mehterhane, daire şeklinde dizilerek çalmağa başlardı: borazan, davul, zurna, zil çalanlar ayakta durur, nakkarezenler bağdaş kurarak otururdu. Mehterbaşı, halkanın ortasında durur, mehter duası ile törene son verilirdi. Mehterhane başçavuşu sarı entari, yeşil sarıklı kavuk, sarı mest giyer, sarı kemer takar ve hançer taşırdı. Zurnazenlerin başı olan mehterbaşı ağa, Mehterhane takımının da başı idi; al veya çuha biniş, al destarlı kavuk, al çuha çakşır, sarı mest giyerdi. Takımın ikinci zabiti olan başmehter ağa, zilzen başı, borazan başı, nakkarezen başı da aynı şekilde giyinirdi. Zilzenler, boruzenler, nakkarezenler mor, lâcivert veya siyah çuhadan biniş, al çuha veya bez çakşır, al mest, yeşil destarlı kavuk giyerdi. Mehterhane, Mahmud II tarafından yeniçeri teşkilâtıyle birlikte kaldırıldı (1826); yerine batı ülkelerindeki bandolar örnek tutularak *Muzikayı Hümayun* kuruldu.

● *Mehterhanei Hayme*'de oba, otağ ve çeşitli çadırlar dikilir ve tamir edilirdi. Binişi hümayun sayebanları (bir yere gittiği sırada padişahın başına tutulan şemsiye), perde, nihali (sofra), makat (minder) gibi döşemeler de Mehterhanei Hayme tarafından yapılırdı. Mehterhanede saray, kasır, dairei hümayun ve obaların yedek döşemeleri, yemek takımları, şamdanları saklanırdı. Sadrazamlar, Topkapı sarayında Divanı Hümayun toplantısı için Kubbealtı'na geldiği zaman, Mehterhanei Hayme başı ağa, dışarıdan aldığı iki fodla ve bir tas çorbayı sadrazama tattırır; bir tas yeniçeri çorbası ve fodladan da vezirlere verirdi. Mehterbaşı ağaları, ulufe çıkarılırken yapılan törende ve sürre alayı törenlerinde de yer alırdı.

Mehterhanei Hayme, seferde iki gruba ayrılırdı. Bu gruplardan biri karargâhtan bir günlük yol giderek konaklanması öngörülen yerde, Otağı Hümayun ile öteki çadırları kurardı. İkinci grup, kurulu çadırların başında kalırdı. Büyük karargâh yeni yerine gitmek üzere hareket ettiği zaman bunlar da, boşalan çadırları kaldırır ve daha ileride yeniden kurmakla görevlendirilirdi. Mehterhanei Hayme teşkilâtı içinde cellâtlık yapan bir sınıf da vardı. Bu sınıfa mensup dört veya beş kişi, her gün saray kapıcılar dairesinin yakınında oturur, padişahın veya sadrazamın emirlerini yerine getirmek için nöbet beklerdi. (M)

Mehter marşı, İsmail Hakkı Beyin bestelediği kahramanlık marşı. (MEHTERHANEİ HAKANÎ, HARP MARŞI da denir.) XIX. yy. sonunda bestelendi. Ahmed Muhtar Paşaya ait olan sözleri şöyledir:

Gafil ne bilir neşve-i pür şevk-i vegayı
Meydan-ı celâdetteki envar-ı sefayı
Meydan-ı gazâ aşk ile tekbirler alınca
Titretti yine rûy-ı zemin arş-ı semâyı
Allah yoluna cenk edelim, şân alalım şân
Kur'an'da zafer vâdediyor hazret-i Yezdân. (M)

MEHTUK sıf. (ar. *hetk*'ten *mehtūk*). *Esk.* Yırtılmış, bozulmuş. ‖ *Perde-i mehtuk,* yırtık perde. (M)

MEHUB sıf. (ar. *heybet*'ten *mehūb*). *Esk.* Heybetli, korkunç. ‖ İ. Aslan. (M)

MÉHUL ((Étienne), fransız bestecisi (Givet 1763 - Paris 1817). On yaşında orgcu oldu. 1778'de Paris'e gönderildi, 1779'da, Gluck'un *İphigenia Tauris*'te operası ona yeni bir müzik dünyası tanıttı. Gluck onu opera müziği üstünde çalışmağa teşvik etti. Méhul, 1790'dan 1807'ye kadar, bazıları ortaklaşa, yirmi beş opera veya operakomik besteledi. Devrim günlerinde vatan sevgisini dile getiren çeşitli eserler yazdı: *Chant du Départ* (Sefer Şarkısı); *Chant Lyrique* (1811). Başlıca eserleri: *Stratonice* (1792); *Horatius Coclès* (1794); *Le Jeune Henri* (Genç Henri) [1797]; *Ariodant* (1799); *L'Irato* (1801); Kreutzer, Boieldieu ve Nicola ile *Le Baisier et La Quittance* (1803); *Uthal, Gabrielle d'Estrées* (1806); *Joseph* (1807); Paer, Berton ve Kreutzer ile *L'Oriflamme* (1814); dört bale (1793 - 1811); dört senfoni (1797-1810). Méhul, XIX. yy. başlarındaki orijinal bestecilere yol açan müzikçilerdendir. Uvertürleri, çağdaş uvertürlerin çoğundan daha ilgi çekicidir. Weber'in uvertürlerini ve senfonik şiirini müjdeler. Beethoven, Méhul'e değer vermiştir. Fransız bestecisinin *mi* minör senfonisi ile alman müzikçisinin 5. Senfoni'si arasında benzer noktalar varsa da kimin kimden ilham aldığı belli değildir. (L)

MEHUZ sıf. (ar. *aḫz*'den *meʾḫūz*). *Esk.* Alınmış, çıkarılmış. ‖ ödünç olarak alınmış, alıntı. (M)

MEHUZAT çoğl. i. (ar. *meʾḫūz*'dan *meʾḫūzāt*). Mal. *Esk.* Alınan paralar ve bu paraların deftere yazıldığı hane. ‖ *Mehuzat ve medfuat,* gelir ve gider hesabı. (M)

MEHVEŞ sıf. ve i. (fars. *meh,* ay ve *-veş,* gibi'den *meh-veş*). *Esk.* Ay gibi, güzel (kadın). ‖ İ. Kadın adı. (M)

MEHYUM sıf. (ar. *heym*'den *mehyūm*). *Esk.* Şaşmış, şaşakalmış. (M)

Foto. Boulanger, X, Feuillie (LAROUSSE)

MEHZUM sıf. (ar. *hezimet*'ten *mehzûm*). *Esk.* Yenilmiş, bozguna uğramış. ‖ *Mehzum kılmak,* mağlûp etmek. ‖ *Leşker-i mehzum,* bozguna uğramış asker. (M)

Mei (*Mayıs*), Herman Gorter'in lirik eseri (1889). Bu uzun manzume, Mei adlı küçük bir kızın sembollerle dolu Hollanda ülkesinde yaptığı uzun geziyi anlatır. Dalgalardan doğan bu kız, boşuna güneş tanrısına (Kör Baldur) doğru yükselmeğe çalışır ve şairin eşsiz bir lirik güçle dile getirdiği Hollanda'da ölür. (L)

MEİA - LUA i. («yarım ay» anlamında portekizce k). Portekiz kıyılarında kullanılan, ortalama 10 m uzunluğunda, iki ucu çok kalkık ve çoğunlukla dibi düz balıkçı teknesi. (L)

MEİBOM veya **MEİBOMİUS** (Heinrich), alman hekimi (Lübeck 1638 - Helmstedt 1700). Özellikle gözkapağı bezlerinin keşfi ve incelenmesiyle tanınır: *De Vasis Palpebrarum* (Gözkapağı Bezleri) [1666]. (L)

Meibomius bezleri, gözkapağı kıkırdaklarının içinde bulunan yağ bezleri; üstte otuz ilâ kırk, altta yaklaşık olarak yirmi tane bulunur. Bunlar gözkapaklarının açık kenarlarını örten ve gözyaşının yanaklara akmasına engel olan yağlı bir madde salgılar. Bol miktarda salgılanan ve kirpik bezlerinin salgılarıyle karışan bu madde, çapağı meydana getirir. (L)

MEİDERİH, Ruhr'da eski sanayi şehri, Duisburg ile birleştirilmiştir. (L)

MEİDİAS, attikeli çömlekçi (M. Ö. V. yy. sonu). Süslü çömlek ve testiler yaptı: *Leukippos'un Kızlarının Kaçırılması; Herakles Hesperis'lerin Bahçesinde.* (L)

Meidias'a Karşı Savunma, Demosthenes'in savunması. Demosthenes tiyatronun ortasında, siyasî düşmanı Meidias'ın saldırısına uğramıştı (M. Ö. 348). Mesele bir yıldan fazla sürüncemede kaldı ve bir uzlaşma ile son buldu. Demosthenes'in yaptığı çok sert savunma, Meidias'ın gerçek kişiliğini ortaya koyan ve üslûp bakımından güçlü bir savunma olarak dikkati çekmektedir. (L)

MEİFREN (Eliseo), ispanyol ressamı (Barcelona 1859 - ay.y. 1940). Antonio Caba'nın öğrencisiydi. Öğrenimini İtalya'da tamamladı. Önceleri portre çalışmaları yaptı, sonradan yalnız peyzajla uğraşmağa başladı. İzlenimci anlayıştaki çalışmalarında Mallorca, Costa Brava ve Kanarya adalarından görüntüler çizdi. (M)

Meigs belirtisi. Bk. DEMONS-MEIGS BELİRTİSİ.

MEİJE, Fransa'da Oisans kütlesinde billûrlu doruk, Romanche vâdisinin güneyinde, La Grave'ın yukarısında; 3 983 m. Doğu-batı yönünde uzanan yüksek bir duvar görünüşünde olan Meije, güneyde çok sarp bir yamaçla Etançons vâdisine hâkimdir; yapısının çeşitliliği, tırmanma yollarının çetinliği, kayanın niteliği ve duvarlarının genişliği dolayısıyle Meije, Alpler'in tırmanılması en güç ve dağcılar arasında en meşhur dağlarından biridir. (L)

MEİLEN, İsviçre'de (Zürich kantonu) şehir, Zürich gölü kıyısında; 6 000 nüf. XV. yy.dan kalma kilise. Bağcılık. Makine fabrikaları. Çikolata fabrikası ve besin sanayii. İçki fabrikası. Deri işçiliği. (L)

MEİLHAC (Henri), fransız oyun yazarı (Paris 1831 - ay.y. 1897). Bir kitapçının yanında çalıştı. *Journal Pour Rire* ve *La Vie Parisienne* dergilerinde mizahî fanteziler yazdı. 1855'te vodviller yazmağa başladı, sonra tek başına veya ortaklaşa, birçok oyun yazdı. Bu oyunlarla bulvar tiyatroculuğunun gerçek temsilcilerinden biri haline geldi. Halévy ile işbirliği yaptı ve yazdıkları opera buflarının çoğunun müziğini Offenbach besteledi: *La Belle Hélène* (Güzel Hélène) [1864]; *La Vie Parisienne* (Paris Hayatı) [1866]; *La Grande-Duchesse de Gérolstein* (Gérolstein Büyükdüşesi) [1867]; *La Périchole* (1868); *Les Brigands* (Haydutlar) [1869]; *Le Petit Duc* (Küçük Dük) [1878]; bunlara *Karmen** operasının librettosunu da eklemek gerekir (1875). Halévy ile birlikte yazdıkları komediler arasında en ünlüleri şunlardır: *Fanny Lear* (1868); *Froufrou* (1869); *Tricoche et Cacolet* (1872); *L'Eté de Saint-Martin* (Saint - Martin'de Yaz) [1873]; *La Boule* (Top) [1874]; *Le Mari de la Débutante* (Acemi Kadının Kocası) [1879]. (L)

MEİLLET (Antoine), fransız dilbilimcisi (Moulins 1866 - Châteaumeillant 1936). École des Hautes Études (1891) ve Collège de France'ta (1906) profesörlük yaptı. Önce islav dilleri, sonra hint-avrupa dilleri üstündeki çalışmalarıyle kendini tanıttı. Dil olgularının toplumsal niteliğini ortaya koydu. Eserleri: *Aperçu d'une Histoire de la Langue Grecque* (Yunan Dili Tarihine Bakış) [1913; 2. baskı 1921]; *Caractères Généraux des Langues Germaniques* (Germen Dillerinin Genel Nitelikleri) [1917; 2. baskı 1926]; *Les Langues dans l'Europe Nouvelle* (Yeni Avrupa'da Diller) [1918; 2. baskı 1928]; *Linguistique Historique et Linguistique Générale* (Tarihsel Dilbilim ve Genel Dilbilim) [1921] ve *L'Introduction à l'Etude Comparative des Langues Indo-Européennes* (Hint - Avrupa Dillerinin Karşılaştırmalı İncelemesine Giriş) [6. baskı, 1930]. Marcel Cohen ile birlikte *Les Langues du Monde* (Dünya Dilleri) [1924] adlı ortak eserin ilk baskısını yönetti. (L)

MEİNECKE (Friedrich), alman tarihçisi (Salzwedel 1862 - Dahlem 1954). Strassburg, Freiburg - im - Brisgau ve Berlin üniversitelerinde profesörlük yaptı. 1933'te görevinden alındı ve 1947'de Berlin'in batı bölgelerinde kurulan Frien Üniversität'in (Serbest Üniversite) rektörü oldu. Hareket noktası, geleneksel ideallere karşı devletin yararını her şeyi üstünde tutan Bismarck siyasetinin tenkidiydi. Bütün eserleri XVIII. yy. idealizmine (yeni-idealizm) dönüş düşüncesinden ilhamını alır. *Weltbürgertum unt Nationalstaat* (Kozmopolitik ve Millî Devlet) [1908] adlı eserinde bu düşüncelere değinir. Dünya çapındaki büyük çatışmaların başarısızlığı görüşlerinin doğruluğunu gösterdi: *Die Idee der Staatsraison in den Neueren Geschichte* (Çağdaş Tarihte Devlet Yararı Düşüncesi) [1924]; *Die Entstehung des Historismus* (Tarihçiliğin Doğuşu) [1936]; *Die Deutsche Katastrophe* (Alman Felâketi) [1946]. (L)

MEİNEKE (August), alman helenisti (Soest, Prusya 1790 - Berlin 1870). Yunan komedi yazarları (Aristophanes, Menandros, Philemon) ve iskenderiye şairleri üstüne incelemelerle, bu yazarların eserlerini yayımladı. (L)

MEİNERS (Christoph), alman din tarihçisi (Warstade, Hannover 1747 - Göttingen 1810). Göttingen'de profesörlük yaptı, din konusundaki incelemelerinde etnolojik teorileri uyguladı. Dinin bilgisizlikten doğduğu görüşünü savundu; tek tanrıcılığın mitolojiden türediğini öne sürenlere karşı çıktı; dinin ilk şeklinin fetişzm olduğunu ileri sürdü. Başlıca eserleri: *Versuch über die Religionsgeschichte der Ältesten Völker* (Eskiçağ Halklarının Dinleri Üstüne İnceleme) [1774-1775]; *Historia Doctrinae de Vero Deo* (Gerçek Tanrı Doktrininin Tarihi) [1780]; *Allgemeine Kritische Geschichte der Religionen* (Tenkidî Din Tarihi) [1806-1807] v.b. (M)

MEİNHOF (Carl), alman dilbilimcisi (Barzwitz, Pomeranya 1857-Greifswald, Pomeranya 1944). Berlin (1905) ve Hamburg'da (1909) profesörlük yaptı. Özellikle afrika dillerini inceledi. Eserleri: *Grundriss einer Lautlehre der Bantusprache* (Bantu Dilleri Fonetiğinin Temelleri) [1899]; *Grundzüge einer Vergleichenden Grammatik der Bantusprache* (Bantu Dillerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi Unsurları) [1966]. (M)

MEİNİNGEN, Almanya'da (Doğu Almanya, Suhl idare bölümü) şehir, Werra kıyısında, Rhön'ün eteğinde; 23 700 nüf. Meiningen, Würzburg piskoposuna, Henneberg kontlarına ve Saksonya düklerine (Saksonya - Meiningen dükalığı) geçti. Heinrich II zamanından (X. yy.) kalma eski kilise. Eski saray (Elisabethenburg). XIX. yy.dan kalma önemli tiyatro akademisi. Makine yapımı. Tahta işçiliği. (L)

Meininger, Meiningen dükü Georg II'nin 1870'te kurduğu tiyatro topluluğu. Dük, 1890'lara kadar, kendini sahne sanatının yenileşmesine adadı. Ludwig Chroneck'in yönetimi altında Meininger topluluğu, mizansene gerçeklik, oyuna bütünlük, diksiyona güzellik ve tarihî oyunlara anlam vermeğe çalıştı. Alman tiyatrosu üstündeki etkileri büyük oldu. (L)

Mein Kampf. Bk. KAVGAM.

MEİNONNG VON HANDSCHUCHSHEİM (Alexius), avusturyalı filozof (Lemberg 1853 - Graz 1920). Husserl gibi o da F. Brentano'nun öğrencisiydi. Graz üniversitesinde felsefe profesörü oldu; orada Avusturya'nın ilk psikoloji laboratuvarını ve felsefe seminerini kurdu. Bilgi ve değer nazariyesini inceledi. Eserleri: *Psychologisch ethische Untersuchungen zur Werttheorie* (Değer Nazariyesi Üstüne Psikolojik ve Ahlâkî Araştırmalar) [1894]; *Über Annahmen* (Varsayımlar Üstüne) [1902, bu kitapta fenomenolojik nesne teorisini açıklar]; *Über die Erfahrungsgrundlagen Unseres Wissens* (Deneyimlere Dayanan Bilgilerimizin Temelleri Üstüne) [1906]; *Über die Stellung der Gegenstandstheorie im System der Wissenschaften* (Bilgi Sisteminde Eşya Teorisinin Yeri) [1907]; *Über Möglichkeit und Wahrscheinlichkeit* (Olabilirlik ve Gerçeklik Üstüne) [1915]. (L)

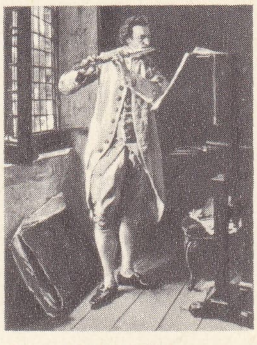

Ernest MEISSONIER
«Flüt Çalgıcısı»
Louvre müzesi, Paris

MEİO — yun *meion* daha az'dan gelen ve bazı kelimelerin bileşimine giren önek. (L)

MEİOLANİA i. Güney Amerika'da pliyosen ve Avustralya'da pleyistosen tabakalarında bulunan, çok büyük fosil kaplumbağa. (Kafatasında kemik kabartıları vardır, kuyruk omurları bir kın içindedir.) [L]

MEİONİT i. (fr. *méionite*). Miner. Klorürlü ve sülfatlı tabiî kalsiyum alüminosilikat; skapolit grubundandır ve tetragonal sistemde billûrlaşır. (L)

MEİR (Golda MEYRSON, kızlık adı **Mabovitz,** 1956'da evlenerek **Golda** adını aldı). İsrailli kadın siyasetçi (Kiev 1898). Ailesi 1906'da Amerika Birleşik devletlerine göç etti ve orada siyonist kuruluşlarla ilişki kurdu. 1921'de Filistin'e gitti ve önce kadın sendika kuruluşlarında çalıştı, sonra Histadruth sendikasında ve Mapai'de (İşçi partisi) çeşitli görevler aldı. 1948'de Geçici hükûmet komitesine ve Yahudi Ajansı Yürütme komitesine üye oldu. İsrail'in bağımsızlığından sonra S.S.C.B.'ye büyükelçi olarak gönderildi. 1949'dan 1956'ya kadar çalışma ve sosyal işler bakanı oldu, sonra haziranda dışişleri bakanı olarak Moşe Şaret'in yerini aldı. 12 Ocak 1966'ya kadar bu görevde kaldı, şubat 1966'da Mapai'nin genel sekreterliğine seçildi. 8 Temmuz 1968'de parti genel sekreterliğinden istifa etti. Başbakan Levi Eşkol'un ölümüyle bu göreve getirildi ve İsrail'in dördüncü başbakanı olarak 17 mart 1969'da göreve başladı. 28 Ekim 1969 seçimlerinden sonra sandalye çoğunluğunu Mapam'ın alması üzerine koalisyon hükûmetini kurmakla görevlendirildi ve israil tarihinin en büyük (24 bakan) kabinesini kurdu (15 aralık 1969). [LM]

MEİRA, İspanya'da kasaba, Galicia'da (Lugo ili); 2 100 nüf. Eski Santa Maria abeyinin proto-gotik üslûbunda önemli kilisesi. (L)

MEİRİNGEN, İsviçre'de (Bern kantonu) komün, Aar ırmağı kıyısında; 3 700 nüf.

Justin - Aurèle MEISSONIER
gümüş çorba kâsesi (1740)
[özel koleksiyon]

Foto. X, Bulloz (LAROUSSE)

Bıçkıhaneler. Kimya sanayii. Aar boğazları ile Reichenbach çağlayanlarına buradan geziler düzenlenir. (L)

MEİS adası, esk. **Kastellorizo** veya **Megiste,** Teke yöresinin güneydoğu kıyısında, Kaş (Andiphyllar) ilçe merkezi açıklarında, Türkiye kıyılarından 2 km uzaklıkta ada. Batısındaki Ro (Kara) ve doğusundaki Strongili (Çam) adalarıyle birlikte 11,5 km²; 1 500 nüf. Balıkçılık ve süngercilik.

— Tar. Meis adası önceleri osmanlı hâkimiyetindeydi. 13 Mayıs 1912'de İtalyanların eline geçti. Sonra Fransızlar tarafından işgal edildi (1915). Tekrar İtalyanların eline geçti. 1944'te Yunanistan'a katıldı. (M)

MEİSER (Hans), alman protestan din adamı (Nürnberg 1881 - Münih 1956). Nazilere karşı protestan direnişinin ilerigelenlerindendir. Almanya Birleşik Protestan kilisesini teşkilâtlandırdı ve başkan - piskopos seçildi. (L)

MEİSSEN, Almanya'da (Doğu Almanya, Dresden idare bölümü) şehir, Elbe kıyısında; 47 900 nüf. Gotik üslûbunda katedrali (Schlossberg kıyısında), Saksonya prenslerinin mezarlarını, L. Cranach'ın yaptığı ***İsanın Çarmıhtan İndirilmesi*** ve koro yerinde ***Kâhin Kralların Tapınması***'nı (triptik) kapsar. Eski Albrechtsburg şatosu (XV. yy.ın sonu), 1543'te din okulu, daha sonra da porselen imalâthanesi haline getirildi. Önemli seramik sanayii. Makine yapımı. (L)

MEİSSEN, Doğu Saksonya uç eyaletinin parçalanması sonucu 965'te Otto I'in kurduğu kutsal imparatorluğun eski markgraflığı. Bu markgraflığın merkezi, Messein şehriydi. ***Doğu Saksonya*** olarak da adlandırılan Meissen, 1422'de Saksonya'nın seçimle başına gelen Wettin (1130) hanedanının markgrafları ile birlikte Saksonya'ya katıldı. (L)

MEİSSNER (Alexander), avusturyalı mühendis (Viyana 1883 - Berlin, Dahlem 1958). Radyoelektrik tekniğinin öncülerindendir. Yüksek frekanslı osilatörün gerçekleşmesi için zıt bağlantının önemini ilk olarak o keşfetti. Bu icadın beratını 1913'te aldı. Diğer araştırmaları: piezo-elektrik; atmosferin yüksek tabakalarının kısa dalgalar üstündeki etkisi; televizyonun geliştirilmesi için çeşitli usuller. (L)

MEİSSNER (Bruno), alman şarkiyatçısı (Graudenz 1868 - Zeuthen 1947). Babil kazılarına katıldı (1899 - 1900), Breslau (1904) ve Berlin Üniversitelerinde profesör oldu (1921). Eserleri: ***Grundzüge der Babylonichen - Assyrischen Plastik*** (Babil - Asur Plastik Sanatlarının Esasları) [1905]; ***Babylonien und Asyrien*** (Babil ve Asur) [1920, 1925]. (L)

Meissner cisimcikleri, altderi memecikleri içinde bulunan silindir eksenlerle duyu sinirlerine bağlanan, yumurta şeklinde dokunma cisimcikleri. (Bu cisimcikler, değme, baskı, vurma, kesme olaylarına karşı duyarlıdır; yanak, burun, şakak, alın, parmak ucu v.b. gibi dokumaya karşı duyarlı olan bölgelerde bol, buna karşılık sırt, but gibi yerlerde çok daha az bulunur. Alman anatomi bilgini Georg ***Meissner***'in [Hannover 1829 - Göttingen 1905] adıyle anılır.) [L]

MEİSSONİER (Ernest), fransız ressamı (Lyon 1815 - Paris 1891). L. Cogniet'nin öğrencisiydi. 1834'te ***Belediye Başkanını Ziyaret*** adlı tablosu Salon'da sergilendi. Bu tabloyu ***Kontrbas Çalgıcısı, Küçük Haberci*** (1836), ***Mızraklı Asker*** (1840), ***Tütün Tiryakisi*** (1842), ***Okuyan Adam*** (1851), ***Braviler*** (1852), ***Estamp Meraklısı*** (1854), ***Diderot'nun Evinde Kitap Okurken*** (1859) adlı eserleri izledi. Napoléon III'ün kurmay heyeti ile birlikte İtalya'ya gitti (1859). Napolyon «destanı»nı o zaman tasarladı: ***Fransa Seferi; Castiglione; Zırhlı Süvariler; Jena*** (1807). 1870 - 1871 Olaylarından ilham alarak iki kompozisyon taslağı yaptı: ***Tuileries Yıkıntıları*** ve ***Paris Kuşatması.*** Meissonier, gerçeği olduğu gibi yansıtmak ve tarihî olayları canlandırmak kaygısındaydı. Hollandalı küçük ressamların tekniğini aşmağa çalışan titiz tekniğiyle sağlığında büyük başarıya ulaştı (Louvre'da 38 tablosu vardır). [L]

MEİSSONNİER (Justin - Auréle), fransız ressamı, heykeltıraşı, dekoratörü ve kuyumcusu (Torino 1695 - Paris 1750). Oppenordt ve Pineau gibi, çakıl ve deniz kabuklarıyle bezeme sanatı ustalarındandır. Louis XV tarafından kendisine «kral dairesi desinatörü ve kuyumcusu» unvanı verildi. Saray eğlenceleri için yaptığı çeşitli desenlerin dışında kitaplar da yazdı: ***Livre d'-Ornement en Trente Pièces*** (Otuz Parçalık Süsleme Kitabı); ***Livre d'Orfevrerie d'Église en six Piéces*** (Altı Parçalık Kilise Kuyumculuğu Kitabı); ***Ornements de la Carte Chronologique du Roi*** (Kralın Kronolojik Haritasının Süsleri). [L]

MEİSTERSİNGER i. («usta şarkıcılar» anlamında alm. k.). XIV. yy.dan XVI. yy.a kadar lonca grupları halinde teşkilâtlanmış ve bir tablatura'nın dar şekilciliğine bağlı kalmış, alman şair ve müzikçileri. (Meistersinger'lerin en ünlüsü, Nürnberg'deki kunduracı - şair Hans Sachs'tır [Nürnberg 1497 - ay.y. 1576]. Wagner'in yazdığı bir müzikli komediye konu olmuşlardır [1862-1867].) [L]

MEİT (Conrad), alman heykeltıraşı ve oymacısı (Worms 480'e doğr. - Anvers [?] 1550'ye doğr.). XVI. yy.ın ilk yarısının en önemli alman heykeltıraşlarından İtalyan rönesansını örnek alan bir sanat dünyasında yetişti. Worms'ta (katedralde ***İsa'nın Hayatı***'nı anlatan kabartmalar) Wittenberg'de ve Mechelen'de çalıştı. 1526 - 1531 Arasında Felemenk kraliçesi Margarete'nin hizmetine girdi. Brou'da, Saint-Nicolas de Tolentin manastırındaki kilisenin koro yerini, Savoia dükası Filiberto II'nin karısının (kraliçe Margarete) ve annesi Margherita di Borbone'nin mezarlarını yaptı. Meit'in yarım büst biçimindeki heykelleri yanında, şimşir ve kaymaktaşından yaptığı küçük heykelleri de (***Judith,*** Münih National museum) ünlüdür. (M)

MEİTNER (Lise), avusturyalı fizikçi (Viyana 1878). Viyana üniversitesinde öğrenimini ve doktorasını yaptı, sonra 1912'de Berlin'e gitti. Orada Max Planck'ın asistanı oldu; gama ışınlarının dalga uzunluklarını ölçtü. Berlin üniversitesinde fizik profesörü oldu (1917). 1938'de yeğeni ve iş arkadaşı O.R. Frisch ile birlikte Kopenhag'a sığınmak zorunda kaldı. 1918'de O. Hahn ile birlikte protaktinyum'u buldu, sonra da Frisch ile Kopenhag'da elemanların başka maddeye çevrilmesi ve özellikle uranyumun fisyonu üstünde çalışmalar yaptı (1939). [L]

MEİTZEN (August), alman iktisatçısı (Breslau 1822- Berlin 1910). Berlin'de profesörlük yaptı (1875). Klasik nitelikte eserler yazdı: ***Der Boden und die Landwirtschaftlichen Verhältnisse des Preussischen Staats*** (Prusya Devletinde Toprak ve Köylerin Durumu) [1868-1873] ve özellikle ***Siedelung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten Römer, Finnen und Slawen*** (Germenlerin, Keltlerin, Romalıların, Finlerin ve İslavların Tarımsal Tesis ve Kurumları) [1895]. (L)

MEİUROS sıf. («kuyruğu kesik olan» anlamında yun. k.). Esk. vezin. Bir ***spondeios*** ile bitecek yerde bir ***iambos*** ile son bulan veya öyle görünen yunan veya latin mısraı. (L)

MEJDU-REÇEYE («Irmaklar arası»), özellikle eski rus coğrafyacı ve tarihçileri tarafından Moskova'nın Yukarı Volga ile Oka arasındaki bölgesine verilen ad. (L)

MEJENG i. (fars. *mejeng*). *Esk.* Üzüntü, tasa, keder. || İğrençlik, hoş olmama. (M)

Mejor Alcalde el Rey (EL) [***En İyi Hâkim Kraldır***], Lope de Vega'nın 3 perdelik dramı (1635). Olay XVI. yy.da Galiçya'da geçer. Sevgilisi Elvira'nın, efendisi Don Tello de Neyra tarafından kaçırıldığını gören genç Sancho de Roelas, kral Alfonso VII'nin adaletine başvurur. Oyunun adından da anlaşıldığı gibi, kralın verdiği karar, onun hâkimlerin iyisi olduğunu ortaya koyar: Elvira ile evlendikten sonra Don Tello'nun boynu vurulacak ve böylece Elvira zengin bir dul olarak Sancho ile evlenecektir. (L)

MEKABİR çoğl. i. Bk. MAKABİR.

MEKADİR çoğl. i. Bk. MAKADİR.

MEKAİD çoğl. i. (ar. *mekîde*'den *mekâ'id*). *Esk.* Hileler, aldatmalar. || *Mekâid-i âdâ,* düşmanların hileleri. (M)

MEKÂİL çoğl. i. Bk. MEKÂYİL.

MEKAMBO, Gabon'un kuzeydoğusunda yer, önemli demir filizi yatağı (rezervi 750 milyon tondur). Mekambo'nun demir filizini Gabon'un limanı Ovendo'ya taşımak için, tek hatlı bir demiryolu düşenmesine başlanmıştı. Uzunluğu, düz hat üzerinde yaklaşık olarak 760 km olacak, taşıma gücü yılda 20 Mt'u bulacaktır. (L)

MEKÂMİN çoğl. i. (ar. *mekmen*'den *mekâmin*). *Esk.* Gizlenilecek yerler. (M)

MEKÂN i. (ar. *kevn*'den *mekân*). *Esk.* Yer, bulunulan yer: ***Zira diyor, o kürsü erenler mekânıdır*** (N. Araz). ***Zaman ıssız, mekân ıssız görünmez kimse meydanda*** (M. Â. Ersoy). || Oturulan yer, ev. || ***Mekân tutmak,*** bir yeri yurt edinmek, yerleşmek: ***Bu setin üzerinde mekân tutan kadın evliyayı size anlatmakta, anlatabilmekte ne derece güçlük çekeceğimi...*** (N. Araz). || ***Mekândan münezzeh*** («yeri olmayan»), Tanrı. || ***Mekân-i refi,*** yüksek yer. || ***Bî-mekân,*** yeri olmayan. || ***Cennetmekân.*** Bk. CENNET. || ***Lâ-mekân.*** Bk. LÂMEKÂN.

— Dil. bil. *Mekân zarfı.* Bk. ZARF.

— Fiz. *Esk.* Uzay.

— Deneysel psikol. Bk. ANSİKL. || ***Vasıflar mekânı,*** iki sayısal boyutla tanımlanan bir kişiyi (özneyi) vasıflandırmağa yarayan bir koordinatlar sistemi. (Bu sayısal boyutlar, meselâ iki ayrı test serisinden elde edilen puanlardır; böylece kişi, bu puanların yerleştirildiği iki dikey eksenle grafik olarak temsil edilebilir.) Bk. ANSİKL.

— Psikol. Bk. ANSİKL.

— Tasav. Oluş (kevn) eyleminin gerçekleştiği yer, varlıkların görünüş alanı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Deneysel psikol. *Mekân*'ın algılanması, işitme, görme ve içduyu yoluyle gerçekleşir. Algısal mekânları kavramanın ne kadar tarzı varsa, o kadar da mekân vardır. Ama işitme, görme ve içduyunun edinebildiği bilgiler, zenginlik bakımından birbirine eşit değildir. Nesneler arasında metrik ilişkiler ihtiva eden tek mekân, görsel mekândır. Çünkü birçok eşyayı aynı zamanda, birlikte kavramak ve uzak mekânı algılamak imkânını sağlayan, yalnız ve ancak görmedir. İçduyu mekânı ile işitme mekânı, ilişkilerin, adım adım gelişecek tarzda kurulmasına elverişlidir ve verdiği bilgiler de ancak sınırlı bir mekânı kapsar. İşitme, bir ses kaynağının oldukça iyi bir yerlendirilmesini, ancak medyan plana oranla, yandan gerçekleştirebilir. Normal hayat şartları içinde, bu üç tarzın sağladığı bilgiler, birbirleriyle tekabül haline getirilir. Bununla beraber, bu sindirip bütünlendirme, hemen gerçekleşmez. Mekânın algılanmasının oluşumunu incelerken, Piaget, bu sindirip bütünleme sürecinde hareket edebilmenin rolünü iyice ortaya koymuştur. Mekânın algılanmasında her duyarlığın (görme, işitme, tutma) kendisine düşen pay, bu duyarlıkları çatışma haline getirmek yoluyle yapılan deneyler sonunda açıklanmıştır.

1952'de ileri sürülen *sensori-tonik alan* teorisi, görsel mekânla sınırlı kalmaksızın mekânın algılanması hakkında tutarlı bir yorum getirdi.

Yakın zamanlarda yapılan inceleme ve laboratuvar çalışmaları, görsel mekânın, bize sağladığı bilgilerin zenginliği ve çeşitliliği sayesinde diğer algısal mekânlara üstün olduğu ve bizim algısal referans çerçevemizi meydana getirdiği hakkındaki yaygın fikri doğruladı. Ayrıca, ağtabaka disparasyonunu mümkün kılan ikili görme de, mekânın görsel algılanmasının esaslı etkenlerinden biridir. R. K. Luneburg, 1947'de yayımladığı ***Mathematical Analysis of Binocular Vision*** (İkili Görmenin Matematik Analizi) adlı eserinde, ikili görmeye dayanan görsel mekânın eukleides'çi geo-

metriden çok, lobaçevski'ci bir geometri ile daha iyi tasvir edildiğini açıklamağa çalıştı. Luneburg'un teorisinin temellerinden biri şudur: bir nesneyi tuttuğumuzda, elimizin aldığı mesafeyi bu nesnenin ağtabakadaki imajının büyüklüğü ile (görsel açı) ilinti haline getirdiğimiz ve ağtabaka üzerine, aynı görsel açıya göre yansıyan noktalara aynı uzaklığı atfettiğimiz zaman, bu nesneleri, geometrik yerleri, merkezini kendimizin meydana getirdiği bir daire parçası olarak algılarız.

Luneburg'un teorisi şimdiye kadar, ancak özel deneysel şartlar içinde doğrulanabilmiştir. (Burada, uyartılar, deneğin az ötesinde bulunur ve deneğin görsel yuvarlarının dönme merkezinden geçen aynı plandadır. Kullanılabilir tek görsel indis de, ikili görme yakınsamasıdır.) Görsel algısal mekân, çeşitli planlara göre düzenlenmiştir; bu planlar, deneysel olarak tespit edilebilir. Bunların en önemlileri, şunlardır:

1. *görünür medyan plan.* Bakışımız, doğruca karşımıza yönelmiş bulunduğu zaman algıladığımız nesneler bu planda yer alır;

2. *görünür ufuk,* yatay bir plandır. Ayrıca, görsel alanımızda, bize, yukarıdan ve aşağıdan eşit mesafede görünen noktaların bulunduğu yerdir. İkili veya tek görmede, bu plan, gerçek ufuktan yaklaşık olarak 1 santimetre yukarıda bulunur (bu, tam karşımıza baktığımızı hissettiğimiz zaman gözbebeğinin ortasıyle zemini ayıran mesafedir);

3. *görünür ön plan,* özne tarafından, kendisinden eşit uzaklıkta bulunuyormuş gibi algılanan noktaların geometrik yeri. Eğer bu mesafe (yani *m*) azsa, görünür ön plan özneye oranla içbükey bir kesim gibi görünür. Mesafe (*m*) arttığı zaman, bu içbükeylik artar ve görünür ön plan belli bir ölçüde, gerçek ön planla çakışır. Bu belli ölçü, *m*'ye nispetle, «abatik mesafe» adını alır. Bu mesafe ortalama olarak 1 metredir. Eğer *m*, kendi abatik değerini aşarsa, ön plan bu takdirde dışbükey olur. Meselâ ön-paralel bir planda bulunan bir nesnenin yerlendirilmesi, iki boyuta oranla meydana gelir. Bu, nesnenin ağtabaka üzerindeki imajının yerlendirilmesinden hareket eden dikey ve yatay planlardır (msl. görsel alanın sol alt kısmında bulunan bir nesne her ağtabakanın sağ üst kısmında bir imaj meydana getirir). Bir çizginin görünür yataylığı veya dikeyliği, ikili görmede 30 derece kadar bir kesinlikle değerlendirilebilir. Ama tek görmede, her iki ağtabakanın dikey meridyenlerinin simetrik olmayışı (bu meridyenler, ağtabakanın yukarısına doğru yakınsama gösterir), sistemli bir hatanın meydana gelmesine yol açar (bu hata, her göz için aynıdır, fakat öznelere göre değişir). Bir plandaki mesafenin algılanması biseksiyon metoduyle incelenir (bu suretle özne, iki sabit noktanın sınırladığı bir bölütün ortasını belirleyecektir). Bu algılama, ikili görmede çok daha kesin ve bir görsel alan karşısında algısal işaretler bakımından zengindir. Fakat tek görmede öznel ortam, sağ gözle sol göz için aynı değildir. Bu hata sürekli ve düzenlidir.

● *Vasıflar mekânı* kavramı, boyutları değişik tipler yardımıyle kullanılabilir. Pratik bazı sebeplerle, meselâ psikoloji testleri yoluyle elde edilmiş bulunan dereceler bütününün, salt sayısal değeri yerine ondalığı veya yüzdeliği alınabilir. Böylece, kişileri sınıflara göre ayırmak mümkün olur. Ama, çoğu zaman, vasıflar mekânının boyutları, niteliksel bazı kategorileri temsil eder (msl, doğum yeri, askerlik rütbesi, meslek). Bu kategorilerin kendileri de, sıralı bir bütün meydana getirmeğe elverişli olabilir veya olmayabilir (bu durum, doğum yerleri için geçerli değilse de, rütbe ve gelir açısından ele alınan meslek için geçerlidir). En basit boyut tipi, ikiye ayrılan vasıftır; kadın-erkek, tutucu-ilerici gibi. Niteliksel özelliklerin sağladığı bir vasıflar mekânı, sürekli bir plan üzerinde temsil edilemez, ancak küçük dikdörtgenler dizisiyle temsil edilebilir. Ayrıca meselâ, 3'lü, 4'lü ve *n* boyutlu vasıflar mekânları meydana getirmek ve hiç bir geometrik tasarım yapmak mümkün olmasa da, bu mekânlar üzerinde aynı matematik işlemleri yürütmek kabildir. Bununla beraber dört boyutlu bir vasıflar mekânını, iki boyutlu bir mekân üzerine yansıtmak, daha sık görülen bir durumdur. Bunu yaparken bu mekân, her değişken için dört tablo ile temsil edilir:

1. birtakım *indirgeme*'lere girişmek (daha az sayıda kategori elde etmek) için birkaç sınıfı bileştirmek ilgi çekici olabilir; birçok indirgeme tipi vardır:

a) *boyutların basitleştirilmesi amacını gözeten indirgeme,* sürekli değişkenleri, sıralı sınıflara veya bir sınıflar tümünü bir ikiye bölmeye indirgemekten ibarettir. Pratikte, her boyut bir ikiye bölmeye indirgenebilirse vasıflar mekânı çok basitleşir;

b) aynı kapalı vasfı veya özelliği belirtir görünen iki ölçü mevcut olduğu zaman, tek bir formül elde etmek amacıyle bu ölçülerin bileştirilmesi istenebilir. Birtakım kişilerin, televizyon, okuma ve müzik konusundaki zevklerini tespit etmek için, her boyut üzerinde, «yüksek, orta, aşağı» gibi üç kültür seviyesinin tespit edildiği farz edilirse, ölçülerin puanlanarak değerlendirilmesinden sonra, yirmi yedi bölme ihtiva eden üç boyutlu bir mekân elde edilir. Bu değişik seviyeler için sıfır bir ve iki değerleri tespit edilince, cevaplar, yedi grupta toplanır ve sonuçlar da, sıfırdan altıya kadar sıralanır;

c) bu indirgeme metodunun, aynı zamanda, değişkenleri sürekli olan bir vasıflar mekânına uygulanması tabiîdir. Meselâ, iki değişkenden meydana gelme bir vasıflar mekânınında (bunlar, bir lûgat testi ile bir aritmetik işlemler testinin sonuçlarıdır) daha geniş bir zihinsel kabiliyeti belirleyebilmek için, toplamı eşit olan bütün vasıflar mekânının puanları, grafik olarak biraraya getirilir ve her iki boyutta, değişik derecelerle meydana gelen toplamlar, birbirine eşdeğer sayılır;

ç) en sık başvurulan indirgeme yolu, *pragmatik indirgeme*'dir. Bu indirgeme, konusuna göre, büyük değişikliğe uğrar. Meselâ bir grup insanın, bir başkan seçiminin başlangıcında ve ayrıca tam oy verme zamanında, altı tane aday hakkında sorguya çekildiği kabul edilirse (adaylar arasında belli bir karar vermeme durumu da hesaba katılınca), 49 bölmeli bir vasıflar mekânı elde edilir. Oysa adaylar arasındaki ayırımın eşit olmayacağı besbellidir: A adayı ile B adayı arasındaki seçme, birçok mesele bakımından, aslında pek önemli değildir. Burada, çok daha ilgi çekici olan, kanaatlerdeki değişmedir. Böylece tablo, beş kategoriye inmiş olur; sebatlılık, değişme, ilk kararsızlık ve oy, ilk karar ve çekimserlik, devamlı kararsızlık;

2. vasıflar mekânı kavramı, indirgemeye ters düşen bir tarzda da kullanılabilir. Bu da, gözlenen tiplerin tümünden, bir vasıflar mekânı çıkarsamaktır. Ancak bunlar, çıkarsanan bölmeleri kısmen doldurabilir. Bu davranış, özellikle sosyolojik veya psikolojik tipolojide kullanılır.

— Psikol. *Mekân algısı,* yani duyumların sağladığı işaretlerin düzenleşik bir bütün halinde birleştirilmesi (veya başka deyimle, mekânın kavranmasını mümkün kılan duyusal yolların verdiği işaretlerin bütünlenip sindirilmesi), bir anda gerçekleşmez; zamanla yavaş yavaş meydana gelir. Piaget, yakın duyu-hareket mekânının, hayatın ilk 18 ayları sırasında oluştuğunu gösterdi. Piaget, bu genetik evrimin aşamaları olduğunu ileri sürdü:

— doğumdan itibaren ilk 4 aya kadar, çocuk, ancak ve yalnız heterojen mekânlar algılar. Meselâ çıngıraklı oyuncağın sesini, bu oyuncağın görünüşüyle birleştiremez. Görme, işitme ve içduyu mekânları, çocuk için, birarada mevcuttur, ama içduyusal ağız mekanı, bunların en önemlisidir. Bir duyusal tarzın içinde algılanan ilişkiler, sakce, topografiktir;

— dördüncü aya doğru, sinir olgunlaşması, bu heterojen mekânların düzenleşmesini mümkün kılar. Bu düzenleşme, önce görme ve tutma arasında gerçekleşir. Bununla beraber eşyanın sabitliği kavramı, çocuğun zihninde henüz meydana gelmiş değildir. Nitekim çocuk, meselâ, bir ekran arkasına saklanan ve gözü önünden kaldırılan bir nesneyi aramağa koyulmaz. Biberon, çocuğa değişik bir şekilde gösterildiği zaman, çocuk, bu nesneyi tanımaz. Çocuğun mekânı, sadece, tutma alanına kadar gelişmiş haldedir;

— dokuzuncu aya doğru, nesne, çocuk için artık bir sabitlik ve süreklilik kazanır. Nitekim nesne, çocuğun ağtabakasında uğradığı değişikliklere rağmen çocuk tarafından yine de tanınır. Ayrıca çocuk, kendisinden saklanan nesneyi artık aramağa başlar;

— on sekizinci ayda çocuk yürümeğe başlamışsa, mekânı, yürüme alanına göre genişlemiş bulunur. Çocuk, artık nesnenin durumundaki ve özelliklerindeki değişmeleri fark eder;

— nesneleri elleme ve yoklama (msl. nesneleri uzaklaştırmak, yaklaştırmak, tersine çevirmek v.b.) türünden davranışları, çocuğa, nesnenin hareketlerine nispetle kendi hareketleri ve kendi hareketlerine nispetle nesnenin hareketleri arasında bir ayırım yapma imkânını verir. Çocuk, aynı nesneye ulaşmak için, değişik yollar izleyebilince, nesneleri birbirlerine, nispetle yerlendirme yatkınlığını da kazanır. Böylece, mekân ilişkileri, metrik bir özellik kazanmış olur. Bununla beraber, çocuğun kendi bedeni, gene kendisi için, başvurma (referans) merkezi olarak kalır: görüş noktaları karşılıklı değildir. Başvurma sisteminin gerek kişiden gerek nesnelerden bağımsız hale gelmesi, ancak ertesi yıllarda, çocukta bir tasarımsal mekânın kurulması sayesinde olur. Beşinci yıla doğru meydana gelen bu tasarımsal mekân, duyu-hareket mekânının geçtiği aşamalardan geçer. Bu mekân önce topografik, sonra yansıtmalı ve tasarımsal hale gelir. Tamamlanması ise, ancak on yaşlarına doğru gerçekleşir.

— Tasav. Mutasavvıflara göre içinde bulunduğumuz evren, mutlak varlık olan Tanrı'nın görünüşü sonucu var oldu. Bu bakımdan oluş (kevn), Tanrı'nın görünüşünden başka bir şey değildir. İşte oluş, var oluş, yaratılma gibi değişik anlamlara gelen kevn'in gerçekleşmesi sonucu mekân ortaya çıktı. Sofîlere göre mekân, bağımsız bir varlık değildir, oluş eylemine (kevn'e) bağlı, yalnız zihinde, düşüncede bulunan soyut bir kavramdır. «Tanrı'nın görünüşü» anlamına gelen kevn'in dışında, geçerliği yoktur. İnsanın içinde bulunduğu mekân âlemi, Tanrı'nın görünüş (tecelli) alanı olduğundan, o da gerçek değildir. Gerçekte var olan yalnız Tanrı'dır. Bu gerçek âlem, *lâmekân âlemi*'dir. Mekânın düşüncede bulunmasını sağlayan mekân âlemi, gerçek olan lâmekân âleminin görünüşüdür. Tanrı için, sınırlı, birtakım geçici şartlara bağlı bir mekân veya âlem düşünülemeyeceğinden, onun kapladığı varlık âlemine lâmekân denir. Bu sonsuzluk, sınırsızlık ülkesinden Tanrı'nın görünüş alanına çıkması, insanlarla öteki varlıkların (mahlûkat) bulunduğu duyu âlemini (kâinat) meydana getirdi. Bu yüzden bazı büyük sofîlere göre mekânsız olmak (mekândan münezzeh olmak), var olmak, gerçek olmak demektir. Mekân, başka bir anlamda yokluk, lâmekân ise varlıktır.

◆ **Mekânî** sıf. *Esk.* Mekânla, yerle ilgili. (M)

MEKÂNEN zf. (ar. *mekân*'dan *mekânen*). *Esk.* Yer bakımından.

— Huk. *Esk. Mekânen muhâyee,* iki kişinin, ortak malları olan bir meskeni nöbetleşe kullanmaları. (M)

MEKÂNET i. (ar. *mekânet*). *Esk.* Güç, kuvvet, nüfuz. || Ağırbaşlılık, dayanıklılık: *Reftarına ol kadar muvafık / Etvar-ı mekânet-iltizamın* (Recaizade Ekrem). [M]

MEKANİK sıf. (yun. *mekhane,* makine'den *mekhanikos;* lat. *mechanicus* > fr. *mécanique*). Hareket ve denge kanunlarıyle ilgili: *Mekanik kuvvetler.* || El veya makine çalışmasını gerektiren: *Mekanik sanatlar. Mekanik yapım.* || *Mec.* Makine gibi olan, düşünce veya iradenin rolü olmadan meydana gelen: *Mekanik hareketler.*

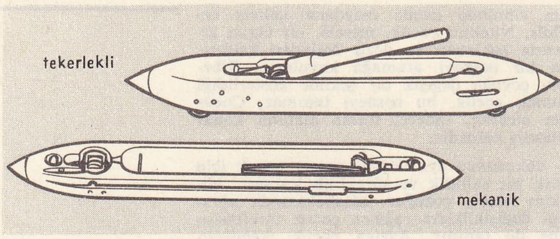

mekikler (tekst.)

— Fiz. ve Mekan. *Mekanik birimler.* Bk. BİRİM. || *Mekanik enerji.* Bk. ENERJİ.

— Kim. Kimyasal olarak değil de, hareket kanunlarına göre etki eden: *Bir ayıracın mekanik etkisi.* || Bir maddenin, sertlik, dayanıklılık, esneklik, dövülgenlik, tel haline gelebilme, viskozite v.b gibi fiziksel özellikleri için kullanılır.

— Mat. *Mekanik eğriler,* âlet yardımıyle çizilen eğriler. (Eskiler, açının üçe bölünmesi veya küpün iki katını alma gibi saf geometri problemlerinin çözümünde mekanik eğrilere başvurmazlardı.)

— Tekst. *Mekanik armür,* otomatik dokuma tezgâhlarında, ayakların, istenilen desene göre kalkıp inmesini sağlayan mekanizma. (Bu mekanizmada, kaldırılacak ayağın seçilmesi, desene göre delinmiş kartonlarla sağlanır.) [L]

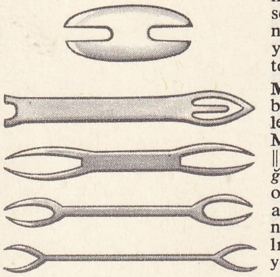

balık ağları için

mekikler (teknol.)

MEKANİK i. (fr. *mécanique*). Kuvvetleri ve bunların etkilerini inceleyen bilim. || Makinelerin, yapım ve çalışmalarının incelenmesi. || Mekanik üstüne eser: *Laplace'ın mekaniği.* || *Akışkanlar mekaniği.* Bk. AKIŞKAN. || *Bağıllık mekaniği,* bağıllık teorisine uygun olarak yeniden ele alınan klasik mekaniğin aldığı şekil. || *Gök mekaniği,* gökcisimlerinin hareket kanunlarını inceleyen bilim dalı. || *Rasyonel mekanik,* mekaniğin teorik yönünü inceleyen mekanik.

— Biyol. *Gelişme mekaniği,* embriyolojinin deneysel incelemesi; öncüleri alman W. Roux (1885-1887) ve fransız Chabry (1887) oldular.

— Fiz. *Dalga mekaniği.* Bk. DALGA, ATOM. || *Kuvanta mekaniği,* mikroskopik fiziksel sistemlerin gelişimini tanımlayan kanunların bütünü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mekan. ● *Mekaniğin konusu.* Tabiî âlemin kesinlikle bilinmesini amaç edinen bütün bilimler gibi, mekaniğin de hem birbirinden farklı, hem birbirine bağlı iki yönü vardır: teorik veya rasyonel yön; deneysel veya uygulamalı yön. Teorik yönüyle mekanik, bir matematik bilimdir. Maddesel nokta, bükülmez cisim, bir andaki hız, hareket miktarı (momentum), kuvvet, ivme v.b. gibi ideal veya idealleştirilmiş kavramlar kullanır. Demek ki mekaniğin kurulmasına elverişli kanunlar da matematik nitelik taşıyan kanunlardır. «Klasik» denilen mekanikte, bu kanunların başında Galilei'ye borçlu olduğumuz eylemsizlik ilkesi ile kuvveti, hareket* miktarının zamana göre türeviyle orantılı sayan Newton kanunu gelir. Deneysel yönüyle mekanik, ele aldığı olayları, teorik yolla hazırlanan matematik kalıplara veya modellere az veya çok «uygun düştüklerini» farz ederek açıklamağa çalışır. «Klasik» mekanik, uzun bir süre, bu rolü oynayabilecek tek model sayılmıştır. Fakat, özellikle çok büyük hızlarla hareket eden cisimler üstünde yapılan çok hassas gözlemler, klasik mekaniğin ancak ışık hızından düşük hızlar için geçerli olabileceğini ortaya koydu. Büyük hızlara uygulanabilecek teorik bir model elde etmek için klasik mekaniği yeniden ele alarak bir bağıl mekaniğe varmak gerekir. Rasyonel mekanik üç bölüme ayrılır: hareketleri, kendilerini meydana getiren kuvvetlerden bağımsız olarak ele alan *kinematik;* her türlü hareketin dışında cisimlerin dengesini ve kuvvetlerin cisimler üstündeki etkilerini inceleyen *statik;* kuvvetlerin etkisiyle meydana gelen hareketler üstünde duran dinamik.

● *Gök mekaniği*'nin konusu, yıldızların çeşitli hareketlerinin teorisini kurmaktır. Uygulamada gök mekaniği denince Newton'un evrensel çekim kanununa dayanarak Güneş sistemindeki gezegenlerin hareketlerinin incelenmesi anlaşılır. Dolayısıyle de, genel bağıllık teorilerinin getirdiği tedirginlikler hesaba katılmaz, bunlar ayrı olarak ele alınır.

İki yıldızın karşılıklı etkilerini incelemek nispeten kolaydır («iki cisim» problemi). Bu inceleme, bir üçüncü cismin tedirgin edici etkisi de işe karıştığı zaman son derece karmaşık bir hal alır («üç cisim» problemi); kendileri de hareketli birçok cismin aynı andaki tedirgin edici etkileri de hesaba katılınca, karmaşıklık daha da artar. Bu problem analizin imkânlarını aşar. Buna rağmen, incelenen yıldızın teorik yörüngesine ait altı temel elemanın her biri üstüne mümkün bütün tedirgin edici cisimlerin tedirgin edici etkileri ayrı ayrı incelenerek pratik bakımdan olumlu çözümlere varılabilmiştir. Şu halde bu metot, bir cismin yörüngesindeki sürekli deformasyonları, bu yörüngedeki her elemanının anlık değerini her an bilecek şekilde incelemek demektir. Bu metoda *sabitlerin değişimi* metodu denir. Le Verrier, Uranüs gezegeninde meydana gelen ve o güne kadar açıklamasız kalan birtakım tedirginliklerin sorumlusu saydığı bilinmeyen bir gezegenin verilen bir andaki konumunu, bu metotla bulmuştu; işte Neptün* gezegeni bu sayede keşfedilmiş oldu. Gök mekaniği ayrıca yerküreyle ilgili olan özel meseleleri de inceler: ılım noktalarının devinmesi; üğrüm; gelgit olayları. Gylden, Tisserand ve H. Poincare'nin çalışmaları, XIX. yy.ın başında Laplace ve Lagrange tarafından temeli atılan hesap usullerini hayli geliştirdi.

● *Tarihî gelişim.* Tarihî çağa ulaşabilen milletlerin hepsi, yavaş yavaş az veya çok makine kullanmağa başladılar. İlk teorik denemeler arasında, çok fazla yanlışla dolu olmasına rağmen Aristoteles'in *Mekanik Meseleleri* ve *Fizik* adlı eserleri yer alır.

Teorik mekanik, gerçekte, paralel iki kuvvetin etkisi altındaki kaldıracı inceleyen Arkhimedes (M. Ö. 287-212) ile başlar. Arkhimedes daha o devirde, integral hesabın çerçevesine giren bir muhakeme yoluyle ağırlık merkezini tanımlamış ve parabolün ağırlık merkezini bulmuştu. Sıvılar üstündeki incelemelerinin hareket noktası, «Arkhimedes ilkesi» denilen ünlü ilke idi. Vidayı, dişli çarklarda kullanılan sonsuz vidayı ve palangayı da tasarlayan Arkhimedes'tir.

M. S. IV. yy.da, J. C. Pappus, *Yorumlar* adlı eserinde, «Gulden teoremleri» diye bilinen ünlü teoremleri ortaya koydu; Gulden de (1557 - 1643) çok daha sonraları bu teoremler üstünde çalıştı. Ktesibios emme basma tulumbayı, canavar düdüğünü ve bir cins hava tüfeğini yaptı. Öğrencisi Heron bir çeşit kriko çizdi ve su saatleri, otomatları ve rüzgâr makineleriyle ün kazandı; ilk ağırlıklı saatlerin de o devirde (IV. yüzyıl) yapıldığı sanılır.

XVI. yüzyılda Cardan (1501-1576) bir mekanik kitabı yazdı ve adını taşıyan üniversal kavramayı buldu. 1585'te G. Benedetti, merkezkaç kuvvet üstünde çok doğru bilgiler verdi. Stevin, statik ve hidrostatikle ilgili dikkate değer eserini yazdı (1586). Kapların dibine sıvıların yaptığı basınçla ilgili ilke bu eserde yer alır. Daha sonra Galilei cisimlerin düşüş kanunlarını ve kuvvet etkilerinin binişme ilkesine temel olan mermilerin parabolik hareketini açıkladı. Öğrencisi Torricelli (1608-1647) havanın ağırlığını buldu ve hocasının araştırmalarını tamamladı. Huygens (1629 - 1695), ağırlıklı saatleri ve sarkaçları inceledi. Katılar dinamiğini, katıları ağırlık merkezlerine indirgemekten vaz geçerek incelemeyi ilk olarak akıl eden de odur. Bir hareketli noktaya uygulanan kuvvette, normal ve teğetsel bileşenlerin yaptığı etkileri birbirinden ayırt etti.

Newton (1642-1727), etki ve tepki arasındaki eşitlik ilkesini doğruladı ve evrensel çekim kanununu buldu.

Bernoulli'ler (Jacques [1654 - 1705]; Jean [1667-1748]) mekanik teorilerin dinamik problemlerine uygulamalarını çoğalttılar. Varignon (1654-1722) momentler teorisini kurdu. Euler (1654-1722), serbest bir katı cismin hareket problemini tamamen analitik araştırmalara götürdü. Daniel Bernoulli (1700-1782), sıvı ve gazların hareketlerine analizi uyguladı. D'Alembert (1717 - 1783), bütün dinamik meselelerini denge problemi gibi düşündü ve Lagrange (1736-1813) *Analitik Mekanik* kitabında, meşhur gücül hızlar teoremini açıkladı. Nihayet Poinsot (1777-1859) çiftler teorisini ortaya atarak statiği büyük çapta sadeleştirdi.

Uygulamalı mekanik ise bilhassa Navier, Coriolis, Poncelet, Coulomb, Morin, Beghin v.d.'nin çalışmalarıyle gelişti.

— Fiz. Newton'un klasik mekaniği, ışık hızından daha küçük hızlar söz konusu olduğu zaman makroskopik ölçekte fiziksel sistemlerin gelişimini belirtir. *Bağıllık mekaniği* de aynı konuyu inceler, fakat hızlar, ışığın hızına yakın olduğu zaman geçerlidir. Bununla beraber, inceleme ölçeğimiz küçülünce araya birtakım yeni olaylar karışır: bunlar kuvanta ile ilgili olaylardır. Mikroskopik seviyede, iç etkiler kuvantalaştırılmıştır; bu etkiler sürekli olarak değil ancak sıçrama ile meydana gelir. Bu olayın ilk açıklaması, Planck'ın ışıma teorisinde (1900) bulunur. Çalışmalarında Planck, ışığın yayılım ve soğurulmasının kuvantalarla gerçekleştiğini ileri sürdü; bu kuvanta* veya fotonların her biri $E = hn$ olan bir enerjiye sahiptir, h evrensel bir sabit, n de ışığın frekansıdır. Einstein (1905) bu düşünceyi genelleştirerek, doğrudan doğruya ışığın kuvanta şeklinde olduğunu öne sürdü; böylece fotoelektrik etkiyi açıkladı: atomun bir elektronu bir ışık kuvantumu ile fırlatılıyordu. Böyle olunca, o güne kadar dalgasal olarak düşünülen ışıma, tanecikli bir yapıya bürünüyordu.

L. de Broglie'nin varsayımı (1924) bu kavramları tamamladı. p hareket miktarına (momentum) sahip her taneciğin $\lambda = \frac{h}{p}$ bağıntısıyle verilen bir dalga uzunluğu ile uyuşturulmasını teklif etti, böylece her taneciğe dalgasal bir nitelik kazandırdı; burada *h, Planck sabiti* diye adlandırılan aynı sabitti.

Kuvanta mekaniği'nin kanunları, 1926'da birbirinden farklı, fakat eşdeğer de iki usulle ortaya kondu; biri Schrödinger'in dalga mekaniği, öbürü Born, Heisenberg ve Jordon'ın matris mekaniğidir. Böylece bağıllığı hesaba katmayan bir kuvanta mekaniği doğdu. 1928'de Dirac, kuvanta mekaniğine bağıllık kanunlarını da ekledi, böylece kuvantaya uygun özellikleri olan parçacıkların spin hesabını yapmak mümkün oldu. Daha kesin ve daha geliştirilmiş teoriler, alanların kuvanta mekaniğini doğurdu; bu mekaniği elektromagnetik etkilemelere uygulamakla Schringer, Bethe, Dyron ve Feynman çok kesin sonuçlara vardılar. [L]

MEKANİKÇİ sıf. ve i. (*mekanik*'ten *mekanik-çi*). Fels. Mekanikçiliğe ilişkin veya mekanikçilikten yana olan: *Mekanikçi bir felsefe.* || *Mekanikçi maddecilik.* Bk. MADDECİLİK. [M]

MEKANİKÇİLİK i. (*mekanikçi*'den *mekanikçi-lik*). Fels. Bütün olayları mekanikçi etkilerle açıklayan sistem. (Hayvan faaliyetinin bir otomattan farksız olduğunu ileri süren descartes'çı felsefenin makine-hayvan teorisi, mekanikçiliğin örneklerinden biridir.) Bk. DESCARTES, MADDECİLİK.

— ANSİKL. Fels. Nasıl ki her maddecilik mutlaka mekanikçi değilse, *mekanikçilik* de mutlaka maddeci değildir. Mekanikçilik her şeyi hareketle açıklar, ama hareket, Tanrı'nın maddeye verdiği bir itkiden meydana gelebilir. Mekanikçilik Demokritos ile Epikuros felsefesinde maddeci bir özellik taşır (bu görüş, *mekanikçi maddecilik*'tir). Epikuros'un mekanikçiliği, Demokritos'unki kadar kesin değildir. Çünkü Epikuros, atomlarda, bir ağırlık ve bir sapma (*klinamen*) olduğunu söyler. Descartes'a göre, maddenin özü uzamdır ve ne-

rede uzam varsa, orada madde vardır: bu madde ise sonsuz bölünebilir ve sonsuz uzamlı olarak kavranır. Cisimler uzayın bölümlerinden, bir bakıma da var oluş tarzlarından başka bir şey değildir. Daha sonra, hareketin kanunlarını çıkarsayan Descartes, yalnız uzam ve hareketle, evrendeki bütün varlıkların nasıl meydana geldiğini açıklamağa çalışır. Eskilerin fizik mekanikçiliği yerine Descartes, geometrik bir mekanikçilik koyar. Descartes'ın mekanikçiliğine, bazı çağdaş bilginlerin birtakım teorilerinde rastlamak mümkündür. Bu bilginler, eski atomculuğun postulat olarak kabul ettiği boşluğu inkâr ederler, kendi kendine bölünmeye uğramayan ve «bircinsten» olan, ama sonsuz bölünmeye uğrayabilen maddede, bütün farklılaşmaları hareketin sonucu diye görürler. Aynı bilginler, atomu da, büsbütün bir yana bırakmazlar, ancak atomları yönleri ve hızları bakımından sabit olan hareketlerden meydana gelen bir sistem olarak düşünürler. İngiliz fizikçisi W. Thompson bu varsayımı, *burgaç-atom varsayımı* adı altında işlemiştir. (L)

MEKANİZE sıf. (fr. *mécanisé*). Ask. Kuruluş tarzı değiştirilerek motorlu ve hafif zırhlı savaş taşıtlarıyle donatılan birliklere denir. Bk. MOTORLAŞTIRMA. (L)

MEKANİZMA i. (lat. *mechanisma*'dan). Belli bir sonuç elde edecek şekilde düzenlenmiş organlar veya parçalar bileşimi: *Bir saatin mekanizması.* (Bk. ANSİKL.) || Organların çalışma tarzı: *İnsan vücudunun mekanizması.* || *Mec.* İşleme tarzı: *Siz farkında olmadan tarihin büyük bir sırrını, bir çeşit psikolojik mekanizmayı keşfettiniz* (A. H. Tanpınar). *Dilin mekanizması.*

— Müz. İcranın sadece nazarî olan kısmı. (Mekanizma alıştırmaları çalgıcının ellerine veya şarkıcının sesine yumuşaklık, çeviklik, güçlülük kazandırır.)

— Sil. Ateşli silâhların işlemesini sağlayan mekanik sistem. (Bk. SİLÂH.) || *Mekanizmayı kapama,* merminin atılmasından önce namlu-kuyruk (mekanizma) blokunu bir sürgü yardımıyle birbirlerine doğru iterek bir ateşli silâhın çalıştırılması. (Mekanizması desteksiz otomatik silâhlarda, hareket ettirme kuralı olarak silâhın geri tepmesinden yararlanılır; bunlarda mekanizma kapanması yoktur; mermi namlu ağzından çıkmadan önce kapama işleminin güvenle yapılabilmesi için, mekanizmanın geri tepmesi biraz geciktirilir; bunlara «geç açılmalı» silâhlar denir.) || *Ateşleme mekanizması,* silâhın kurma* ve ateşleme* safhalarını gerçekleştiren mekanizma: *Ateşleme mekanizması, müsademe mili ile yayından, tetiğin üst parçasından ve tetikten meydana gelir.* (MÜSADEME MEKANİZMASI da denir.) || *Besleme mekanizması,* otomatik silâhlarda boş kovanlar dışarı atılır atılmaz, yerine yeni fişek veya mermileri süren tertibat. || *Motor mekanizma,* silâhın işlemesi için gerekli gücü sağlayan mekanizma. (Motor mekanizma, «silâh levyesi» denilen bir kol üzerine etki yapan nişancının adele gücü olabileceği gibi, bir yay, merminin atılmasından sonra gazların genleşmesinden doğan kuvvet veya bu çeşitli etkenlerin bileşkesi olabilir.) || *Tıkama mekanizması,* silâhta açılmayı, kapanmayı, mermi sürmeyi ve boş kovanı atmayı sağlayan mekanizma: *Tıkama mekanizması, kuyruk ile kuyruk mahfazasından meydana gelir.*

— ANSİKL. Mekan. Her makinede üç ana organ bulunur: 1. motorun hareketini alan organ; 2. makinenin çalışmasına konu olan parçaların işlenmesini ve hareket ettirilmesini sağlayan âlet veya operatör; 3. alıcı organın sağladığı kuvveti operatöre ileten ve bu yüzden genellikle *transmisyon organları* denilen mekanizma. (LM)

MEKANO i. (tes. edil. ad). Madenî inşaat oyuncağı. (F. Hornby'nin buluşu olan eşit uzaklıktaki delikler sistemine göre ve aralarında yer değiştirebilen parçalar esasına göre düşünülmüştür.) [L]

MEKANOGRAFİ i. (fr. *mécanographie*). İdare, muhasebe, sanayi veya ticaretle ilgili belgeleri hesap makineleriyle düzenleme ve hazırlama metodu. (L)

MEKANOTERAPİ i. (fr. *mécanothérapie*). Ted. Bazı kemik-eklem, kas veya sinir hastalıklarının, mekanik âletler yardımıyle yaptırılan hareketlerle tedavisi.

— ANSİKL. *Mekanoterapi*'nin amacı, vücudun tümünü veya bazı parçalarını ve çeşitli eklemleri yeniden oynaklık kazandırmak için harekete geçirmektir. Mekanoterapi âletleri, hastaya istenilen hareketleri yaptırır; bir kısım âletleri ise hastanın kendisi çalıştırır ve böylece vücudunu hareket ettirir.

Pasif mekanoterapi'de, hasta kendini makinelere bırakıverir; makineler her ekleme normal hareketlerini yaptırır. Hareketler önceleri sınırlıdır, sonra gitgide genişler. Eklemlerin ve kasların birlikte hareketi için ancak bir ilk adım sayılabilecek olan pasif mekanoterapinin ardından mutlaka aktif hareketler gelmelidir. Dumura uğramış kas kitlelerine eski gücünü esnekliğini yalnız *aktif mekanoterapi* kazandırabilir. Eklem ve kaslardaki sertliklerin, kırık, çıkık ve burkulmalar sonucunda ortaya çıkan sekellerin tedavisi için mekanoterapiye ihtiyaç vardır. Bazı sinir hastalıklarında da (hemipleji, felç, çocuk felci) mekanoterapi, tedavi aracı olarak kullanılır. Felce sebep olan travma veya yara sekellerinin tedavisinde mekanoterapinin büyük faydası oldu. Gövdenin veya kol ve bacakların her bir parçası için özel âletler yapıldı. Mekanoterapinin bir hekimin sorumluluğu altında yapılması gerekir. (L)

MEKÂRİH çoğl. i. (ar. *mekrūh*'tan *mekârih*). *Esk.* Mekruh olan şeyler. || Sıkıntılar, dertler. (M)

MEKÂRİM çoğl. i. (ar. *kerem*'den *mekârim*). *Esk.* Cömertlikler, el açıklıkları: *Artık bu böyle gittikçe / İçim zehirlenecek yad edip mekârimini* (Tevfik Fikret). || *Mekârim-penâh,* cömertliğe sığınan. || *Mekârim-perver,* cömert, eli açık.

◆ **Mekârimkâr** sıf. *Esk.* Cömert, eli açık. (M)

MEKÂSİB çoğl. i. (ar. *mekseb* ve *meksib*'den *mekâsib*). *Esk.* Kazançlar, kazanç yerleri ve araçları. (M)

MEKÂTİB çoğl. i. (ar. *mektūb*'dan *mekâtib*). *Esk.* Mektuplar. || *Mekâtib-i vâride,* gelen mektuplar. (M)

Mekâtibi Umumiye nezareti, Mekâtibi Rüşdiye nezareti yerine kurulan (1846) nezaret. Bir nezaretten çok, millî eğitim işlerini düzenleyerek yöneten bir kurum niteliğindeydi. İlk yöneticisi vakanüvis Esad Efendi, yardımcısı da Sadaret Mektubi kalemi mümeyyizi farsça mütercimi Kemal Efendidir. Rüşdiye okullarının temeli, Mekâtibi Umumiye nezareti tarafından atıldı. (M)

Mekâtibi ibtidaiye dairesi. Bk. İLKOKUL.

Mekâtibi idadiye dairesi. Bk. ORTAÖĞRETİM.

MEKÂTİP veya **MEKÂTİB** çoğl. i. (ar. *mekteb*'den *mekâtib*). *Esk.* Okullar: *Avrupa'nın mekâtib-i tıbbiyesinden hiç bir fark yoktur* (Namık Kemal). || *Mekâtib-i âliye,* yüksek okullar. || *Mekâtib-i hususiye,* özel okullar. || *Mekâtib-i ibtidâiye,* ilkokullar. || *Mekâtib-i idâdiye,* lise ve dengi okullar. || *Mekâtib-i leyliye,* yatılı okullar. || *Mekâtib-i rüşdiye,* rüştiyeler. (Bk. RÜŞTİYE.) || *Mekâtib-i sıbyâniye,* sıbyan okulları. (M)

MEKAYİL veya **MEKAİL** çoğl. i. (ar. *mikyā*'dan *mekâyil* veya *mekâil*). *Esk.* Tahıl ölçekleri. (M)

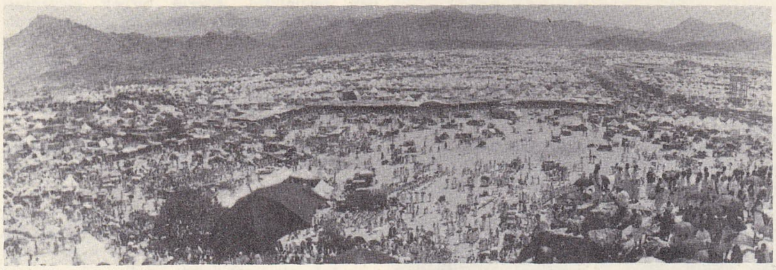

MEKKE

MEKBUL sıf. (ar. *mekbūl*). *Esk.* Hapsolunmuş. (M)

MEKECE, Marmara bölgesinde (Sakarya ili, Gevye ilçesi, Pamukova bucağı) köy; 700 nüf. (1965). Demiryolu istasyonu; burada Adapazarı - Bilecik yolundan İznik yolu ayrılır. (M)

Mekecehöyük, İznik gölünün kuzeyinde Mekece yakınında. Ş. Aziz Kansu tarafından bulundu ve araştırıldı (1915). Kalkolitik ve preklasik (erken tunç çağ) yerleşme gösterir. (M)

MEKE dağı, İç Anadolu'da (Konya bölümü). Karapınar kasabasının güneyinde; 1 300 m; volkanik bir dağdır. Çevresinde rüzgâr aşınım şekilleri. (M)

MEKEL i. (ar. *ekl*'den *meʾkel*). *Esk.* Geçim sağlanacak yer. || Yiyecek. Bk. MEKELE. (M)

MEKELE i. (ar. *meʾkel*'den *meʾkele*). *Esk.* Yenecek şey, yiyecek. (M)

MEKER i. [Yalnız *teker meker* sözünde geçer.] Bk. TEKER.

Meker beki, madenî bir ızgara ile alevin dönüşünü önleyen Bunsen beki'nden türemiş gaz brülörü. (Bu bekin adı, 1903'te âletin patentini alan *Meker*'den gelir.) [L]

MEKES i. Bk. MEGES.

MEKFUF sıf. (ar. *keff*'ten *mekfūf*). *Esk.* Kapalı, kapatılmış. || Yasak edilmiş. || Kör. || *Mekfuf-ül-ayn,* gözleri kör. (M)

MEKFUL sıf. (ar. *kefâlet*'ten *mekfūl*). Huk. *Esk.* Kefil olunmuş, kefil olmuş. || *Mekfulün anh,* kefili bulunan, kendisine kefillik edilen kimse. || *Mekfulün bih,* kefalet olunan nesne veya kimse. || *Mekfulün leh,* alacağı kefaletle temin edilmiş kimse. (M)

MEKHE, Senegal'de (Thies seçim çevresi) komün, Cayor'da, Dakar-Saint-Louis demiryolu hattı üzerinde; 5 600 nüf. Fosfat madenleri. Yerfıstığı ticareti. (L)

MEKHUL sıf. (ar. *kühl*'den *mekhūl*). *Esk.* Sürme çekilmiş, sürmeli. (M)

MEKİDE i. (ar. *keyd*'den *mekide*). *Esk.* Hile, düzen. (M)

MEKİL sıf. (ar. *kuyl*'den *mekil*). *Esk.* Kile ile ölçülen. || İ. Ölçme.

◆ **Mekîlat** çoğl. i. Arpa, buğday v.b. gibi kile ile ölçülen şeyler. (M)

MEKİK i. (fars. *mekūk*'tan). Tekst. El veya otomatik dokuma tezgâhlarında çözgü iplikleri arasından atkı ipliklerini geçirmeğe yarayan masuralı âlet. (Bk. ANSİKL.) || *Mekik iği,* mekiğin içine yerleştirilmiş, üzerine atkı masuralarının geçirilmesine yarayan yaylı maden çubuk. || *Mekik masurası.* Bk. MASURA. || *Mekik tablası,* mekanik dokuma tezgâhlarında tefeye oturtulan, üzerinde mekiğin kaydığı tabla.

— ÇEŞ. DEY. *Mekik dokumak,* iki yer arasında sürekli gidip gelmek: *Bahçedeki kuyudan su taşıyor. Rabia'nın gösterdiği yere döküyor, bahçe ile ev arasında mekik dokuyordu* (H. E. Adıvar). || *Mekik gibi,* bir yerde durmayan, hareketli.

— Ask. havc. *Mekik dokuma sistemi,* ikinci Dünya savaşında müttefikler tarafından sık sık başvurulan bombardıman usulü. (Bombardıman uçağı, kendi üssü ile bir dost üs arasında mekik dokuyordu; yani, biri giderken, öteki dönerken olmak üzere düşman hedeflerini iki kere bombalıyordu.) Bk. ANSİKL.

— Teknol. Balıkçıların ağları yapmak veya onarmak için kullandıkları âlet. || İ-

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

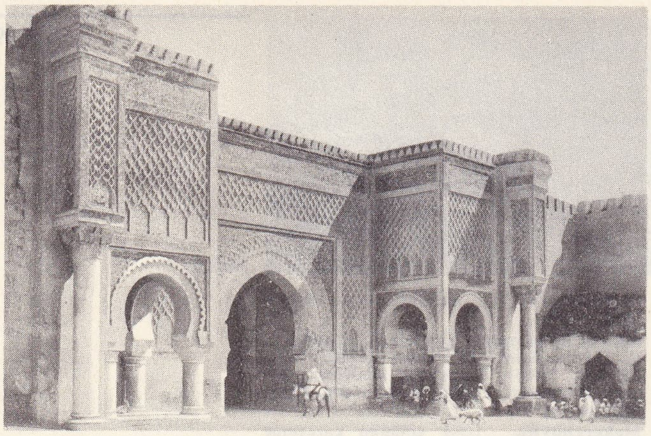

MEKNES
Bab el-Mansur
kapısı

çinde masura bulunan ve ipliğe alttan yön veren dikiş makinesi parçası. || *Madenî doku mekiği,* madenî dokuların yapımında kullanılan, uçları bir çeşit çatal biçiminde tahta çubuk.

— ANSİKL. Ask. havc. 1943 ile 1945 arasındaki hava akınlarında, Royal Air force uçakları Kuzey Afrika'ya giderken Almanya'yı bombalıyor, buna karşılık amerikan uçakları da, Sovyet Rusya hesabına gerekli yerleri bombaladıktan sonra sovyet havaalanlarına dönüyorlardı. *Mekik dokuma sistemi,* bombardımandan dönen uçakların düşman avcı uçakları tarafından yok edilmesini bir dereceye kadar önlemesi bakımından ilgi çekicidir. Ayrıca, o devir uçaklarına, uçuş menzillerini aşan noktalara ulaşma imkânını da sağlamıştı.

— Tekst. Otomatik dokuma tezgâhlarında kullanılan *mekik*'ler genellikle şimşir, elma veya kayacık ağacından yapılır, biçimi bakımından da gemiyi andırır. İki ucunda, kendisini taka'nın darbelerinden korumak için, ağaca geçirilmiş sivri uçlu iki çelik koni bulunur. Mekiğin tam ekseninde, madenî bir yaylı iğ vardır; buraya ağaç veya karton masuralar üzerine sarılmış atkı iplikleri geçirilir ve bu iplerin uçları, mekik eksenine göre uçta bulunan bir porselen boncuk yoluyle dışarıya çıkarılarak masuranın kolayca sökülmesi sağlanır. Ayrıca, tabiî veya sunî ipek gibi kayıcı ipliklerle çalışıldığı zaman ipliğin sürekli gergin kalmasını sağlamak için genellikle özel bir düzenek kullanılır. Çok geniş tezgâhlarda, 3-7 m veya daha geniş dokumalar için, mekiğe kolay hareket etmesine imkân veren tekerlekler takılır.

Çok kaba işlerin yapımında (jüt veya ştrayhgarn yün) mekik içinde atkı masurası takılacak yaylı iğ bulunmaz. Bu tür mekiklere «tulum mekik» denir; içlerine masurasız sarılmış iplik yerleştirilir.

Atkı ipliği değiştiren otomatik dokuma tezgâhlarındaki mekiklerin içi tamamen boştur ve iğsizdir; değiştirme sırasında atkı masurasına takılan bir yaylı çengeli vardır. (LM)

MEKİN sıf. (ar. *mekân*'dan *mekîn*). *Esk.* Oturan, bir yere yerleşen. || Nüfuz sahibi. || *Şeref-ül mekân bil-mekîn,* «yerin şerefi oturan iledir». (M)

MEKİN (Circis, EL—), hıristiyan arap tarihçisi (Kahire 1205-Şam 1273). Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Yalnız Mısır idarî teşkilâtında sekreter olarak çalıştığı bilinir. İki bölümden meydana gelen *El-Mecmu-ül-Mübarek* adlı ünlü genel tarihi yazdı. Eserin birinci bölümü dünyanın yaratılışından İslâmlığa, ikinci bölümü ise İslâmlığın başlangıcından 1260'a kadar geçen olayları içine alır. Genel tarih bölümü, İncil ve Taberî'nin tarihi esas alınarak yazıldı; Âdem'den başlayarak büyük tarihî kişilerin hayat hikâyelerini, ön asya devletlerini, roma ve bizans tarihlerini, bazı iklim meselelerini anlatır. İkinci bölümde çeşitli tarihçilerin (Taberî, Entykhos v.b.) eserlerinden yararlanıldı. Bu bölüm, özellikle doğu kilise tarihi bakımından önemlidir Eserin birçok elyazması nüshası ve çeşitli dillere tercümeleri vardır. (M)

MEKİNET i. (ar *mekinet*). *Esk.* Ağırbaşlılık, vakar, onur. || Nüfuz, kuvvet. (M)

MEKİS sıf. (ar. *meks*'ten). *Esk.* Ağırbaşlı, temkinli (kimse). [M]

MEKKÂR sıf. (ar. *mekr*'den *mekkâr*). *Esk.* Çok hile yapan, düzenbaz.

◆ **Mekkârî** i. Hilekârlık. (M)

MEKKÂRE i. (ar. *kirâ* > *mükâra* > *mekâre* veya *mekârî*'den *mekkâre*). *Esk.* Kira ile tutulan yük hayvanı.

— Ask. tar. Osmanlı ordusunda taşıma işlerinde kullanılan hayvanlara verilen ad. (Mekkâre denilen, at, deve, katır gibi hayvanlar, savaş zamanlarında halktan satın alınırdı. Bazen geçici bir süre için, savaş bölgesindeki halktan hayvan toplanır ve belirli miktar ücret ödenirdi.) [M]

MEKKÂRECİ i. (*mekkâre*'den *mekkâreci*). Hayvan kiralayarak taşıma işi yapan kimse.

— Ask. *Esk.* Levazımatı taşıma ve koruma işleriyle görevli kimse: *Hizmetçimle silâhlı mekkâreciden başka köyde asker kalmamıştı* (Ömer Seyfeddin). [M]

MEKKÂS i. (ar. *mekkâs*). Mal. *Esk.* Tüccardan öşür ve baç denilen vergileri toplamakla görevli kimse. (Bugünkü gümrük memurunun karşılığıdır. Tacirlerin mallarından öşür ve baç vergilerini tahsil etmekle görevliydi.) [M]

MEKKE, ar. **Makka,** Suudî Arabistan'da şehir, islam dünyasının din merkezi, Cebel Ebu Kubaynas'ın eteğinde bir vâdide, 150 000 nüf.

● *Tarih.* Mekke, Arabistan'ın en eski şehirlerindendir. Coğrafyacı Ptolemaios, Mekke'den *Macoraba* adıyle bahseder. Mekke'nin en eski sakinlerinden olan Kureyşliler, Mekke etrafındaki dağlarda fakir bir hayat sürüyorlardı. İlk defa Kuzey Hicaz'dan gelen ve ücretli bir asker olan Kussay, Mekke'yi Huza'a kabilesinden olarak Kureyşlileri buraya yerleştirdi. Şehrin ilk yerleşme alanı zemzem kuyusu sularının biriktiği El-Batha ile Kâbe'nin bulunduğu çukur yerdi.

Mekke'nin önemi Asya ile Afrika'nın önemli ticaret yollarının birleştiği noktada bulunmasındandı. Mekkeliler çok eski devirlerden beri Arabistan'ın komşu devletleriyle ticaret yaparlardı. Bizans ve İran'dan çeşitli ticarî imtiyazlar almışlardı. Bu imtiyazlara «Kayzer ve Husrev teminatı» denirdi. Şehrin bu ticarî durumundan dolayı Mekke'ye *Tacirler cumhuriyeti* de denirdi. Şehir, ileri gelenlerden meydana gelen Dârü'lnedve adlı meclis tarafından idare edilirdi. Mekke kervanları Yemen'den hint ürünleri, çin ipeklileri ve adenî denilen kıymetli kumaşlar, Afrika'dan altıntozu, fildişi ve köle getirirlerdi. Mısır ve Suriye'den ise çeşitli sanayi mamulleri, özellikle pamuklu, yünlü, ipekli kumaşlar, silâhlar, hububat ve nebatî yağ getirirlerdi.

Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç etmesi, Medine'nin İslâmlığın merkezi durumuna gelmesine, Mekke'nin iktisadî durumunun gerilemesine yol açtı. Büyük aileler Medine'ye göçetti. Dört halife zamanında İslâm fetihleri gelişince Kureyşliler eyaletlerde kumandan ve vali olarak görev almağa başladılar. Bu sebeple Mekkelilerin ticarete olan ilgileri büsbütün azaldı. Irak'ın Araplar tarafından alınması bu iktisadî çöküntüyü daha da artırdı. Hint ticareti Basra körfezi ve Fırat vâdisi yoluyle yapılmağa başlandı.

İslâm ve Türk devri. Dört halifeden sonuncusu olan Ali'nin öldürülmesinden sonra Emevî hilâfetini kuran Muaviye, doğduğu şehir olan Mekke'ye ilgi gösterdi. Burada binalar yaptırdı ve tarımı geliştirdi, daha sonra Mekke'nin durumu gelişti. Birçok sahabe, yeni ele geçirilen eyaletlerin yönetiminde görev aldı. Zenginler dinlenmek için Mekke'de toplanmağa başladılar. Mekke'nin önemi zamanla arttı. Daha sonraki emevî halifeler de şehre gereken ilgiyi gösterdiler. Mekke için tehlikeli olan selin önünü almak için setler yapıldı. Ömer tarafından başlanan ve Velid I tarafından sürdürülen onarımlarla Kâbe'nin avlusu genişletildi. Mescidül Haram'ın planı yapıldı. Yezid I zamanında Abdullah bin Zübeyr'in isyanı, Mekke'ye suriyeli birliklerin gelmesine yol açtı. Abdullah genel karargâhını büyük caminin avlusunda kurdu. Bu sırada Kâbe'yi, kaba hasırlarla kaplı ahşap bir iskele koruyordu. Kâbe, mekkeli bir askerin dikkatsizliği yüzünden çıkan yangın sonunda yandı. Abdullah bin Zübeyr mabedi yeniden yaptırdı. Haccac, Zübeyr'i yenince Kâbe'ye eski genişliğini verdi. Yemen'den gelen haricîler Mekke'yi aldılar (747). Kısa bir süre sonra Mervan II'nin birlikleri tarafından yenilerek Mekke'yi bıraktılar. 750'de Mekke, Emevî hilâfetini yıkan Abbasîlerin eline geçti. Bu devirde ağırlık merkezi Bağdat idi. Haremeyn'in yönetimi, eskiden olduğu gibi halife ailesine yakın olanlara verildi. Mekke ile Taif, aynı zamanda hac reisi olan bir valinin yönetimine bırakıldı. Medine'de ayrı bir vali bulunuyordu. Harun-ür-Reşid, yaptığı 9 hac sırasında Mekke için çok para harcadı. Ancak harcanan paralar mekke halkında kötü etki yaptı. Bunun sonucu halk, başkalarının sırtından yaşamağa ve hoşnutsuzluklarını kargaşalık çıkararak gidermeğe başladı. El-Memun zamanında (813-833), yine Ali soyundan Hüseyin ile İbrahim bin Musa, hâkimiyet sınırlarını Medine, Mekke ve Yemen'e kadar genişlettiler. Ayrıca, Batı Arabistan'da savaşlar yaptılar. Kâbe'nin hazinelerini soydular. Memun bu aileden iki kişiyi, vali olarak Mekke'nin başına getirdi. Abbasî halifeliğinin yıkılmasından sonra Mekke'de pahalılık ve kıtlığın yanı sıra kargaşalıklar da başladı. Hac sırasında çeşitli hükümdar ailelerinin kendilerini Arafat'ta temsil ettirmeleri ve özel bayraklarını açtırmaları o zaman bir gelenek niteliği kazandı. Bu yüzden Mekke'de sık sık çarpışmalar oldu. Bu dönemde Taberistan'da Hasan'ı tutan bir sülâlenin kurulması, Mekke'deki Ali soyundan olanların davasını kuvvetlendirdi (866). Karmatî*'lerin meydana çıkmasiyle Mekke, elli yıl karışıklıklar içinde kaldı. Bunların etkisinde kalan halifeler, Mekke'ye gereken önemi vermediler. 916'dan sonra Karmatîler, hac kervanlarının yolunu kapadılar. 930'da 1 500 karmatî birden saldırarak Mekke'yi yağmaladı. Haceri Esved'i Bahreyn'e götürdüler. Fakat 950'de Haceri Esved'i geri verdiler. Böylece Mekke için Karmatî tehlikesi önemini kaybetti. Sonraki yıllarda Fatımî hâkimiyetinin doğuya doğru yayılmasıyle Bağdat'ta Büveyhîlerin ve Batı Arabistan'da Ali soyundan gelenlerin güçleri arttı. Ali soyundan gelenler şerif unvanıyle anılmağa başladı (960). Mekke'de Ali soyuna bağlı Hasanîlerin hâkimiyeti Cafer ile başladı. Mekke'de Şeriflerin ortaya çıkışı ve devamı, diğer islâm ülkelerine karşı, Batı Arabistan'a siyasî ve dinî bakımdan sınırlı bağımsızlık kazandırdı. Şerifliğin kuruluşundan sonra Mekke o zamana kadar Medine'nin sahip olduğu üstünlüğü ele geçirdi. Bu dönemde Mekke şerifliğinin bağımsızlığını korumak için çok çaba gösterildi. Fatımî halifesi adına Mekke'de hutbe okunması reddedildi (976). Halife, Mısır ticaret yolunu kesti ve şehri kuşattı. Mekke halkı hemen teslim oldu. Mekke'de Ebul Futuh'un oğlu Şükr (1039-1061) ile Musa bin Abdullah soyu sona erdi. Şükr, erkek evlât bırakmadan ölünce Hasanî ailesi içinde, Mekke için zararlı çekişmeler başladı. Kısa bir süre sonra şehre hâkim olan Yemen melikî El-Süleyhî yeniden güvenliği sağladı. Bir yabancının işe karışması Mekke Hasanîlerinin durumunu sarstı. Bundan dolayı El-Süleyhî'den, kendilerinden birini hükümdar olarak seçmesini ve şehri bırakarak gitmesini istediler. Bunun üzerine El-Süleyhî, Ebu Haşim Muhammed'i (1063-1094) büyük şerif tayin etti. Onunla Mekke'de Haşim sülâlesi başladı. Ebu Haşim, hutbede anılma hakkının, Fatımî sultanı ile Selçuklu sultanı arasında en çok para verene ait olmasının gerektiğini ileri sürdü.

Hutbede anılan adın birkaç defa değiştirilmesi üzerine, Selçuklular, Mekke'ye türkmen birlikleri gönderdiler. Sultan ile şerif ara-

Foto. X (LAROUSSE

sındaki anlaşmazlık Irak'tan gelen hacıları da çok güç durumda bıraktı. Selçuklular zamanında, bu bölgeden gelen hacı kervanlarının yönetimi Ali ailesinden, yavaş yavaş türk görevlilerinin eline geçti. Salâhaddin Eyyubî, hacda şeref mevkiini Eyyubîlere verdi. Hutbede, Abbasî halifesi ile şeriften sonra, bu ailenin adı okundu. Şafiî mezhebi Mekke'de hâkim bir mezhep durumuna geldi. Bu sırada Musa soyundan gelen Katade, hâkimiyetini Yenbu'dan Mekke'ye doğru genişletmeğe başladı. Mekke'de kendine taraftar buldu. Miraç töreninde, bütün halkın şehirden çıktığı bir sırada, Katade şehri aldı (1200). Önce bütün devletlerle bozuştu. Eyyubîlerden El-Melikül Âdil'in (1145-1218) oğluna iyi davranmadı. Irak hacılarının işlerine karıştığından halifeyi kırdı. Fakat halifenin kızgınlığını yatıştırdı. Yemen'de bir emîrliğin kurulması için Hasan soyundan gelen bir imamı destekledi. Bu sırada Katade öldürüldü. Eyyubî şehzadesi Mesud, Mekke'nin yönetimini kumandanlarından birine verdi; fakat onun ölümünden sonra, iktidar yeniden şeriflerin eline geçti. Hulagû, Bağdat'ı alınca halifeyi öldürdü (1258). Bu yüzden halifelik sona erince Irak hacı kafilesinin Mekke için önemi kalmadı. Mısır'da hâkimiyet Eyyubîlerden Memlûklara geçti. Sultan Baybars (1260 - 1277) Mekke'nin yönetimini şerif Ebu Numeyy'e (1254 - 1301) verdi. Aclan zamanında (1346 - 1375) Mekke'de siyasî karışıklıklar arttı. Aclan 1361'de oğlu veliaht Ahmed'i naip tayin etmek ve kardeşler arasında çıkacak kavgaları önlemek istedi. Aclan'ın yerine geçenlerden Hasan (1396 - 1426), soyunun hâkimiyetini bütün Hicaz'a yaydı. Hasan'ın üç oğlundan Berekât, sultan tarafından naip olarak tanındı. Berekât, 20 yıl sonra babasının yerine geçerek 1455'e kadar saltanat sürdü. Berekât'ın oğlu Muhammed devrinde (1455 - 1497) Mekke gelişti. Muhammed'den sonra yerine Berekât II (1497 - 1525) geçti. Onun zamanında Mısır Yavuz Sultan Selim tarafından alındı (1517). Türkler zamanında Mekke, şerif Muhammed Ebu Numeyy (1526-1566) ve Hasan (1566-1601) tarafından yönetildi. Türk himayesindeki Mekke şeriflerinin toprakları; kuzeyde Hayber'e, güneyde Hali'ye, doğuda Necd'e kadar genişledi. Hasan'ın ölümüyle Mekke'de yeniden karışıklar başladı. Abadile, Zavi Zeyd ve Zavi Berekât karışıklığın içindeydi. Bunlardan Zeyd (1631-1666) zamanında sünnî türkler ile şiî iranlılar arasındaki ilişkiler gerginleşti. Murad IV'ün bütün iranlıların Mekke'den çıkarılmasını emretmesi ve bunların hacca gelmelerini yasaklaması, bu çatışmanın Mekke'ye kadar yayılmasına yol açtı. Mekke valisi iranlıların yurtlarına dönmelerini emretti.

Ancak şerifler şiîlerin eskisi gibi, hacca katılmalarına ve şehirde kalmalarına izin verdiler. Ayrıca Zeydîleri de korudular. Mekke'nin bundan sonra Vahhabîlerin meydana çıktıkları zamana kadarki tarihi, birbirini izleyen şerif aileleri, Zavi Zeyd, Zavi Berekât, Zavi Mesud çekişmeleriyle geçti. İlk Vahhabî tehlikesi Galib zamanında (1788-1813) görüldü. Galib tehlikeyi atlatmak için bütün imkânlara başvurdu. 1799'da Zaviye emîriyle anlaştı; fakat karışıklıkların önünü alamadı. Mesud'un, kuvvetleriyle Mekke'ye yürümesi üstüne Galib Cidde'ye doğru çekildi (1803). Mekke'ye giren Mesud, bütün türbeleri yıktırdı. Peygamber'i yücelten sözler ezandan çıkarıldı. Aynı yıl Galib, Mekke'ye döndü. Ağustosta şehri kuşattı. Şehirde kıtlık ve vebâ başladı. Ertesi yıl Galib, yerini korumakla birlikte, Vahhabî hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldı. Onların emirlerine uygun bir siyaset takip etmeğe başladı. Türkler bu olaylara, önce karışmadılar. Vahhabîler 1807'de Suriye ve Mısır'a ait hacı kervanlarını soydular. Kavalalı Mehmed Ali Paşaya Hicaz'ı alma görevi verildi. Mehmed Ali Paşa, 1813'te Mekke'yi aldı. Galib'in yeğeni Yahya bin Serûr'u (1813-1827), şerif yaptı. Vahhabîlerin Mekke üzerindeki ilk hâkimiyetleri son buldu. 1827'de Mehmed Ali Paşa yeniden şeriflerin aile işlerine karıştı. Daha önce anlaştığı Yahya'nın görevine son verdi; Zavi Zeydîleri ortadan kaldırarak Muhammed bin Avn'ı (1827-1851) onun yerine tayin etti. Hicaz tekrar Osmanlı hâkimiyeti altına alındı. Bu sırada Zavi Zeyd'in reisi Abdülmuttalib (1851-1856), İstanbul'da sadrazamla dostluğundan yararlanarak Zavi Zeyd'in iktidara getirilmesini sağladı. Fakat Abdülmuttalib daha sonra Türklerle iyi geçinemedi. 1855 Türk hükümeti onu görevinden alarak Muhammed bin Avn'ı yeniden göreve çağırmağa karar verdi. Abdülmuttalib, yerini Muhammed bin Avn'a bıraktı. Ölümünden (1858) sonra yerine halk tarafından tutulan Abdullah geçti; Mekke'de güven ve asayişi sağladı. Süveyş kanalını açtırdı (1869). Abdullah'tan sonra yerine büyük kardeşi Hüseyin (1877-1880), onun öldürülmesinden sonra Abdülmuttalib getirildi (1880-1882). 1882'de vali tayin edilen Osman Paşa, Abdullah'ın şerif olması için çalıştı. Ancak Osmanlı devleti, Avnülürrefik'i (1882-1905) şerif tayin ederek Osman Paşayı geri çağırdı (1886). Yerine Cemal Paşa getirildi. Kısa bir süre sonra bu görev Safvet Paşaya verildi. Avn'ın ölümünden sonra ona halef olarak, Abdullah tayin edildi; fakat İstanbul'dan yola çıkmadan önce öldü. Bunun üzerine bu görev Avn'ın yeğeni Ali'ye (1905-1908) verildi. 1908 Meşrutiyetinden sonra, Ali çekilmek zorunda kaldı. Yine Avn'ın başka bir yeğeni olan Hüseyin (1908-1916-1924), son şerif olarak iktidara geldi. Türk devletinin Birinci Dünya savaşına girmesinden sonra Hüseyin bağımsızlığını ilân etti. Çok geçmeden, Necd sultanı Abdülaziz ibni Suud, Taif'i ve Mekke'yi aldı. Hüseyin önce Akabe'ye kaçtı. Oradan Kıbrıs'a gitti (1925). Oğlu Ali, Cidde'ye çekildi. 1926'da İbni Suud Hicaz kralı ilân edildi.

— G. santl. *Mekke toprağı*, toz haline getirilmek istenen bir maddenin dövülürken yapışmasını önlemek için kullanılan toprak. (Eskiden, özellikle İmparatorluk döneminde altın *tirşe* ve *zar* denen özel kaplarda dövülür, toz haline getirilirdi. Dövülen tozların birbirine yapışmasına engel olmak için Anadolu yakasından getirilen bir toprak kullanılırdı. Anadolu yakasına «mekke toprağı» dendiği için, oradan getirilen toprak da bu adla anılırdı.) [M]

MEKKÎ EFENDİ. Bk. MEHMED MEKKÎ EFENDİ.

MEKKÎ MEHMED EFENDİ, türk şairi (Mekke 1843-İstanbul 1910). Öğrenimini bitirdikten sonra on altı yaşında kendisine İstanbul müderrisliği payesi verildi. İstanbul Bab Mahkemesi kitabetinde, Adana Divanı Temyiz reisliğinde, Teke, Sakız, Musul, Diyarbakır, Sıvas, Adana, Halep, Suriye, Bursa, Selânik naipliklerinde ve Emvali Eytam İdare meclisi üyeliğinde bulundu. 1904'te Teftişi Evkaf müsteşarlığına (1904), Anadolu kazaskerliğine (1907) tayin edildi. II. Meşrutiyetten sonra emekliye ayrıldı. Divan geleneğini sürdürür nitelikte *Mekkî* adıyle şiirler yazan Mehmed Efendi'nin bir *Divan*'ı vardır. (M)

MEKKÎ MOLLA. Bk. MEHMED MEKKÎ MOLLA.

MEKLA, Cezayir'de (Tizi-Uzu idare bölgesi, Azazga idare çevresi) komün, Büyük Kabiliye'de; 13 294 nüf. (L)

MEKLÛM sıf. (ar. *kelem*, yaralama'dan *meklûm*). *Esk.* Yaralı, yaralanmış. (M)

MEKMEN i. (ar. *kemîn*'den *mekmen*). *Esk.* Pusu kurulan yer. Pusu yeri: *Viraneler, ey mekmen-i pür-hâb-ı eşirra* (Tevfik Fikret). [M]

MEKMENE i. (ar. *kemin* > *mekmene*, pusu yeri'nden). *Esk.* Hazine. (M)

MEKMUN sıf. (ar. *kemîn*'den *mekmûn*). *Esk.* Saklı, gizli. (M)

MEKMURE i. (ar. *kemer*, örtme'den *mekmûre*). *Esk.* Cinsî münasebette bulunmuş kadın. (M)

MEKNES, Fas'ta şehir, il merkezi, Fas mesetası ile Riföncesi kıvrımlar arasındaki bir yaylada, Zerhun dağının güneyinde; 177 100 nüf. Büyük sultan Mulay İsmail (1672-1727), Meknes'i «Fas'ın en zengin şehri» haline getirdi. Bu imparatorluk şehri, çok güzel kapıları olan, her iki yanında birçok kule ve kasaba yer alan 25 km'lik bir surla çevrilidir; eskiden şehirde birçok büyük saray ve köşk, büyük ahırlar, bahçeler, havuzlar v.b. vardı. Fakat bugün bu yapıların çoğu yıkıntı halindedir. Merkezî Yayla'daki ve Orta Atlas'taki dağlı Berberîleri gözleyen müstahkem bir ordugâh olan Meknes, Taza'dan Rabat'a ve Tanca'dan Tafilalet'e giden yolların meydana getirdiği önemli kavşağı da korurdu. Bu önemli stratejik durumu ve çevresinde zengin bir yerleşme kuşağının meydana gelmesi, ırmağın (Sebu'nun alt kolu) sağ kıyısında canlı bir şehrin gelişmesine yol açtı; Meknes bir ticaret ve sanayi (dokuma ve besin sanayii, çimento fabrikaları) merkezidir. — *Meknes ovası*, himaye döneminden önce kışın merkezî ovaya inen Beni M'Tir veya Gerruan'ların sürüleri ile «giş» kabilelerinin yaşadığı verimli ova, bugün bir tarım bölgesidir; berberî çobanları dağlara püskürtülmüştür. Büyük tarım işletmelerinde, tahıl, baklagiller, turunçgiller, zeytin, üzüm ve büyük baş hayvan yetiştirilir. — *Meknes ili*, 577 000 nüf. Orta Atlas ile vad Sebu vâdisinin bir kısmı üzerinde uzanır. (L)

MEKNÎ sıf. (ar. *künün*'dan *meknî*). *Esk.* Gizli, saklı, örtülü, dikkatle korunan. (M)

MEKNİYE sıf. ve i. (*meknî*'den *mekniye*). *Esk.* Gizli, örtülü, saklı bir şey.

— Ed. *Esk.* Bk. İSTİARE. (M)

MEKNUN sıf. (ar. *künün*'dan *meknûn*). *Esk.* Saklı. ‖ Dizilmiş. ‖ *Dürr-i meknûn*, dizilmiş inci. (M)

MEKNUNÎ, türk halk şairi (Bor ?-? 1879 -1882 arası). Ünlü Battalzadeler ailesinin uşağıydı; tarımla uğraştı. Çağının en iyi saz şairlerindendi. Bütün eserleri rindane ve kalenderanedir. Şiirlerinin çok azı ele geçti. (M)

MEKNUS sıf. (ar. *kenâset*'ten *meknûs*). *Esk.* Süpürülmüş. (M)

MEKNUZ sıf. (ar. *kenz*, toprağa gömülmüş para, define'den *meknûz*). *Esk.* Hazineye konmuş, saklı. (M)

MEKO—, yun. *mekos*, uzunluk'tan gelen ve bazı kelimelerin bileşimine giren önek. (L)

MEKONG, Çinhindi'nin başlıca ırmağı ve Asya'nın en güçlü ırmaklarından biri; 4 180 km. Yukarı çığırı, çağlayanlarla kesilen derin ve vahşi bir boğazdır. Irmak çin topraklarından çıktıktan sonra Birmanya ile Laos arasındaki sınırı takip eder, doğudan gelen Nam Hou'yu alır, Luang Prabang'dan geçer, sonra Laos ile Tayland arasında sınırı çizer. Çığırının bu kısmının eğimi yüksektir ve birçok çağlayanla kesilir. Daha ötede Aşağı Laos'a doğru Mekong'un hızı azalır. Khammarat çağlayanlarının güneyinde, batıdan gelen Mun'u alır, Khone, Preapatang ve Lambor çağlayanlarını aşar, Kratie'den geçer. Irmak, Dört Kol'da birçok kola ayrılır; kolların biri kuzeybatıya doğru akar ve Tonle Sap'a ulaşır; iki başka kol deltanın başını meydana getirir (girişlerinde Phnom Penh kurulmuştur); batı kolu veya Bassac, Chau Doc, Lang Xuyen ve Cantho'yu sular; doğu kolu veya ön ırmak, Vinh Long'dan geçer ve dört ağıza bölünür. Delta, güçlü kuzeydoğu kıyı akıntılarının etkisiyle güneye doğru devamlı olarak büyür. Kurak mevsimde 15 000 m³/saniye'ye düşen debisi, suların kabardığı mevsimde 60 000 m³/saniye'yi bulur. Yıllık kabarması hazirandan şubata kadar sürer; en yüksek derecesine Laos'ta ağustos ayında, Kamboç'ta eylül-ekim ayında ulaşır. Bu aylarda ırmağın seviyesi etiyaj noktasının 12 m yukarısına çıkar ve kabarma *Tonle-Sap*'a (sularını ekim - mayıs arası ters yöne akıtır) yönelir; sular 20 000 km²'lik bir alanı kaplar ve aşağı mekong şehirlerinde yaşayanlar arazi tümseklerinde veya kazıklar üstüne kurulmuş kulübelerde otururlar. Mekong'da sefer şartları pek iyi değildir. 2500-3000 Tonluk şilepler *Phnom Pehn*'e kadar çıkabilir; ırmak vapurları şehirlerarası ulaşımı sağlar. Savannakhet ile Vientiane arasında sampan'lar çalışır. Daha yukarıda, Luang Prabang'a kadar ancak ağaçtan yapılmış kayıklar (pirog) kullanılabilir. Irmakta büyük kereste salları yüzdürülür. Sefer şartlarını iyileştirmek, geçtiği ovaların sulanmasını artırmak için, ırmağın düzenlenmesine başlanmıştır. Mekong öteden beri Çin-

hindi yarımadasının çeşitli bölgelerini birleştiren bir çizgidir, ilişkileri ve mübadeleleri kolaylaştırarak dağlardakinden daha gelişmiş bir medeniyetin ve Khmer imparatorluğu gibi teşkilâtlı devletlerin kurulmasına imkân vermiştir. (L)

MEKONİK sıf. (yun. *mekon*, haşhaş'tan *fr. méconique*). Formülü $C_7H_4O_7$ olan, γ—piron türevi bir asit için kullanılır; haşhaştan çıkarılır.

— ANSİKL. *Mekonik asit*, ısı etkisiyle önce bir, sonra da iki molekül karbon dioksit kaybederek önce komenik aside, sonra da pirokomenik aside dönüşen bir diasittir. (L)

MEKONİN i. (fr. *méconine*). Kim. Narkotin'in hidrolizi sırasında kotarnin ile birlikte meydana gelen ve 99°C'ta eriyen lakton.

— ANSİKL. *Mekonin*,

$$(CH_3O)_2\ C_6H_2\ (CH_2OH) — CO_2H$$

mekonik asit adı verilen bir asit alkolün laktonunu meydana getirir ve bu asidin hidratlanmasıyle yeniden elde edilir. Oksitlenerek önce bir asit-aldehit veya opiyanik aside, daha sonra da bir diaside (hemipinik asit) dönüşür. (L)

MEKONYUM i. (yun. *mekon*, haşhaş'tan *mekonion* > fr. *méconium*). Çocuğun ilk dışkısını teşkil eden esmer yeşilimtırak madde. (Mekonyum, koyu esmer renkte yumuşak bir maddedir; özellikle safradan meydana gelir ve dölütte beşinci aydan itibaren görülür. Doğduktan sonra çocuk, mekonyumun hepsini atabilmek için üç dört gün sarfeder. Doğum esnasında mekonyumun görülmesi çocuğun zorlandığına işarettir. Makattan geliş bu kaidenin dışında kalır.)

— Böcekbil Nemf halindeyken böceklerin bağırsaklarında bulunan sıvı; böcekler yumurtadan çıktığı sırada bunu dışarı atar. (Bazı kelebeklerde, özellikle *vanessa* cinsinden kelebeklerde, mekonyum kana benzer kırmızı renktedir. Kırda, böceklerin duvarlara, taşlara, beklenmedik şekilde bu sıvıdan bol bol bırakması, bazı memleketlerde gökten kan yağdığı inancını doğurmuştur.) [L]

MEKOSERAS i. (fr. *meekoceras*'tan). Hafifçe göbekli değirmi kavkılı ammonit; Alt Triyasta bulunur. (*Ceratitidae* familyasından.) [L]

MEKR i. (ar. *mekr*). *Esk*. Hile, düzen: *Sendendir ilâhi yine bu mekr ü bu fitne* (Ziya Paşa). ‖ Aldatma. ‖ *Mekr-i mahmûd*, bir kimseyi maksadından vaz geçirmek için yapılan iyi niyetli hile. ‖ *Mekr-i mezmûm*, bir kimsenin kötü niyetine karşı başvurulan hile. (M)

MEKRAN, Batı Pakistan'da eski eyalet, Bülucistan'da, İran'ın doğusunda. Çok kurak yaylalar ve tepeler üzerinde uzanırdı. Merkezi *Turbat* idi. (L)

MEKREHET i. (ar. *kerh*'den *mekrehet*). *Esk*. Tiksinilecek, tiksinti veren şey. (M)

MEKREMET veya **MEKRÜMET** i. (ar. *kerem*'den *mekremet*). *Esk*. Kerem. Cömertlik. ‖ İzzet, saygı. ‖ *Mekremet-güster*, cömertlik gösteren.

◆ **Mekremetlû** veya **mekrümetlî** sıf. *Esk*. Müderrislere hitapta kullanılan resmî unvan. (M)

MEKRUB sıf. (ar. *kerb*, tasa'dan *mekrûb*). *Esk*. Kederli, kaygılı.

◆ **Mekrubiyet** i. *Esk*. Kederli olma. (M)

MEKRUH sıf. (ar. *kerh*'ten *mekrûh*). *Esk*. Tiksinti veren, iğrenç: *Ben ki bâzîçesiyim bir emel-i mekruhun / Bana ölmek yaraşır, başka saadet mi olur?* (Tevfik Fikret).

— Din. İslâmiyette, dince yasaklanmadığı halde yapılmaması istenen.

◆ **Mekruhat** çoğl. i. *Esk*. Mekruh olan şeyler.

◆ **Mekruhiyet** i. *Esk*. İğrenç olma hali. (M)

MEKRÜMET i. Bk. MEKREMET.

MEKS i. (ar. *meks*). *Esk*. Pazar vergisi. ‖ Vergi alma. (M)

MEKS i. (ar. *meks*). *Esk*. Durma, bekleme. ‖ *Meks etmek*, durmak, dinlenmek. (M)

MEKSEB i. (ar. *kesb*'den *mekseb*). *Esk*. Kazanç. ‖ Bir şey kazanılacak yer. ‖Kazanç vasıtası. (M)

MEKSİKA, isp. **Mexico** veya **Mejico**, Amerika'da devlet; kuzeyde A.B.D., güneyde Guatemala ile sınırlıdır; 1 969 000 km²; 48 600 000 nüf. Başkenti, *Mexico* (3 192 800 nüf. banliyölerle birlikte 5 milyondan çoktur). Başlıca şehirleri: *Guadalajara* (1 048 400 nüf.); *Monterrey* (821 800 nüf.); *Ciudad Juarez* (385 100 nüf.); *Puebla* (338 700 nüf.); *Mexicali* (288 600 nüf.); *Leon* (275 300 nüf.); *Tijuana* (244 300 nüf.); *Torreon* (212 900 nüf.); *Chihuahua* (198 500 nüf.); *Merida* (187 000 nüf.); *San Luis Potosi* (180 900 nüf.). *Veriacruz* (173 300 nüf.); *Aguascalientes* (147 700 nüf.); *Hermosillo* (143 200 nüf.); *Tampico* (139 900 nüf.); *Matamoros* (131 600 nüf.); *Morelia* (127 800 nüf.); *Durango* (124 500 nüf.); *Saltillo* (117 800 nüf.); *Nuevo Laredo* (117 700 nüf.), Kuzey Amerika ve Orta Amerika'nın ucunda uzanan ve latin amerika ülkeleri grubundan olan Meksika, yirmi dokuz eyalet, iki arazi ve bir federal idare bölümünden meydana gelen federal bir cumhuriyettir.

COĞRAFYA

Fizikî coğrafya

Meksika'da gerek yüzey şekilleri gerek iklim bakımından birbirinden çok farklı tabiî bölgeler vardır. Ülke topraklarının üçte ikisi yüksek topraklar, yaylalar veya dağ kütleleridir.

● *Kuzey yaylaları*. Meksika'daki en geniş tabiî bütün, kuzey yaylalarıdır. A.B. D.'nin batısını meydana getiren yüksek bölgelerin uzantısı olan bu yaylaların yükseltisi 1 000 m'yi aşar ve kenarlarında iki yüksek sıradağ uzanır: Batı Sierra Madre; Doğu Sierra Madre. Sıradağları derin kanyonlar birçok kısma böler. Bu karmaşık yüzey şekli uzun bir evrimin sonucudur: batıda yüzeye temas eden eski billûrlu taban, kuzeybatı - güneydoğu yönünde kıvrılmış ve kırılmış bir tortul tabaka ile örtülüdür. Bunun sonucunda ortaya bir hendekler (denizle örtülen en belirlisi Kaliforniya körfezini meydana getirir) ve horstlar (Aşağı Kaliforniya yarımadası) dizisi çıkmıştır. Büyük kırıklar boyunca beliren birçok yanardağın lavları, özellikle eski topografyanın eşitsizliklerini örter. Ayrıca yeni yükselme ve yeni aşınmalar, yüzey şekillerinin parçalanmasını tamamlamıştır; eski aşınma yüzeyleri derin boğazlarla yarılıdır: küçük dağlık bloklar alüvyonların yığıldığı kapalı havzalara (*bolsones*) hâkimdir. Volkanik ve billûrlu topraklardan oluşan Batı Sierra Madre, çok dar bir kıyı ovası yanında 3 000-4 000 m'ye yükselir; daha az yüksek olan ve tortul kayaçlardan oluşan doğu sıradağları çok daha geniş bir kıyı bölgesine hâkimdir. Meksika'nın bu kuzey kesiminde, özellikle kuzeybatıda (Aşağı Kaliforniya), nispeten kurak bir iklim hüküm sürer. Oysa Afrika'da aynı enlemlerde sahra toprakları uzanır. Büyük Okyanus kıyısından ve iç yaylalardan çok daha yağışlı olan doğu kıyısının her yeri yılda 700 mm'den çok yağış alır. En çorak bölgelerde asçölsü olan bitki örtüsü, en az kurak kısımlarda yerini savanalara ve seyrek ormanlara bırakır.

● *Volkanik orta bölge*. Meksika'nın ortasını meydana getiren volkanik bölge, iki Sierra Madre'nin birbirine yaklaştığı kesimi içine alır; bu kesimin başlıca özelliği doğu - batı kırıklarının çoğalması ve tektonik bakımdan çok karmaşık olmasıdır. Burası depremler ve büyük faal yanardağlar bölgesidir. Popocatepetl (5 452 m) ve Oriraba (5 702 m) başlıca yanardağlardır. Bu büyük kütleler, batıda Guadalajara havzasından doğuda Puebla havzasına kadar birbirini takip eden bir havzalar dizisine hâkimdir. Havzaların en tanınmışı Anahuac (Mexico ırmağının havzası) 2000 m yükseltiden yukarıdadır.

Meksika'nın bu kısmında hüküm süren iklimler, kuzey yaylalardakinden çok daha yağışlıdır. Yükselti alçak topraklarda yağışlı sıcak iklimden, en yüksek tepelerde kar ve buza kadar kat kat iklim bölgeleri sıralanmasına yol açmıştır. Ormanlarla kaplı *tierras calientes* (sıcak topraklar), *tierras templedas* (ılıman topraklar), *tierras frias* (soğuk topraklar) ve *tierras heladas* (buz tutmuş topraklar) birbirini takip eder. İklimlerin kat kat sıralanması, tropikal ürünlerden (muz, şekerkamışı, kakao) orta enlemlerde yetişen ürünlere (buğday, patates, serin iklimlerin meyve ağaçları) kadar çok çeşitli tarım yapılmasını sağlar

● *Güney bölgeler*. Bu bölgelerin başlıca özelliği iklimlerinin sıcak ve yağışlı olması ve büyük ormanların geniş alanlar kaplamasıdır. Ama yüzey şekillerinde iki kısım birbirinden iyice farklıdır: Büyük Okyanus kıyısında ormanlarla kaplı, kolay geçit vermeyen billûrlu Chiapas sıradağları yükselir. Kuzeyde, Meksika körfezine doğru karst çözünmesinin kazdığı çöküntülerin çokluğu yüzünden, sünger gibi delik deşik olmuş kalkerli bir masa biçimi uzanır: (*Yucatan yaylası*).

İktisadî ve beşerî coğrafya

● *Nüfus*. Meksika nüfusunun yüzde 60'ını beyazlarla kızılderililerin karışmasından doğan melezler, yüzde 30'unu kızılderililer, yüzde 10'unu beyazlar (ispanyol asıllı) meydana getirir. Kızılderili halk çok çeşitlidir. Çorak bölgelerde göçebe kabileler hemen tamamıyle kaybolmuştur. Mayaların medeniyeti geçmişte, Yucatan'ın alçak topraklarında gelişmişti, ama kızılderililerin en sağlam yerleşmesi, verimli volkanik topraklı, ılıman iklimli, yüksek topraklarda oldu. Aztek imparatorluğunun doğduğu yüksek havzalar, bugün de Meksika devletinin hayatî merkezidir. Havzalarda nüfusun yarısından çoğu yaşar ve birçok büyük şehir (Mexico, Guadalajara, Puebla, Leon v.b.) burada kurulmuştur. Kuzeydeki çok geniş yarı-çorak topraklarda nüfusun ancak yüzde 20'si, Atlas okyanusu kıyısında yüzde 12'si ve Büyük Okyanus kıyısındaki topraklarda yüzde 19'u yaşar. Meksika, değerlendirilmesi güç ormanlık bölgeler ve çöllerle çevrili, gerçek bir kara ülkesidir.

● *İktisadî coğrafya*. İklim şartları ve yüzey şekileri, ekilebilir alanları kısıtlanmıştır: tarıma elverişli topraklar ülke yüzölçümünün yüzde 12'sini kaplar; geri kalan kısım, çorak topraklar (yüzde 40), ormanlar (yüzde 20), cılız otlaklarla (yüzde 28) örtülüdür. Kolayca ekilebilecek toprakların darlığına meksika nüfusunun çok hızlı bir ritimle artması da (yılda yüzde 3) eklenince, durum daha güçleşir. Sanayide istihdam imkânları daha da sınırlıdır. Birçok meksikalı, rio Grande'yi yüzerek aşar (bu yüzden bunlara *wet back* adı verilir) ve kaçak olarak A.B.D.'ye girer: A.B.D.'de dörtte üçü kaçak olarak girmiş 800 000 işçi, geçici işlerde çalışmaktadır.

Meksika azgelişmiş bir ülkedir: nüfus artışı yeterli bir iktisadî kalkınma ile karşılanamaz; çünkü ülke birçok engelle karşı karşıyadır: elverişsiz tabiî şartlar (kuraklık, aynı zamanda da aşırı yağışlılık; dağlık topraklar), ispanyol sömürgeciliğinden kalan çoğunluklar olumsuz usuller, büyük kuzey amerika şirketlerinin iktisadî hegemonyası, toprakların, toprak aristokrasisi elinde toplanması v.b. Bununla birlikte 1917 Devriminden beri Meksika hükûmeti, çabalarını halkın sosyal şartlarını iyileştirmeğe ve millî ekonomiyi geliştirmeğe yöneltmiştir.

Gerçekleştirilen en önemli işlerden biri toprak reformudur; bu reformla 1934'te büyük toprak sahiplerinden alınan 25 milyon hektarlık az-çok işlenmemiş toprak, 2 milyondan çok köylüye dağıtıldı. Toprakların tarım değeri çok eşitsizdir. Köylüler, kızılderililerin kolektivist geleneklerinden ilham alan *ejido*'lar halinde gruplaştırıldı ve her birine topraktan başka (ekilebilir toprakların yüzde 50'si) malî ve teknik yardım da yapıldı. Üstelik toprak reformu, mülk sahipleri, işlenmeyen veya kötü işlenen toprakların dağıtılmasından korktukları için, kolektifleştirilmeyen toprakların değerlendirilmesini de sağladı. Devlet ayrıca sulama ve akaçlama işlerini de des-

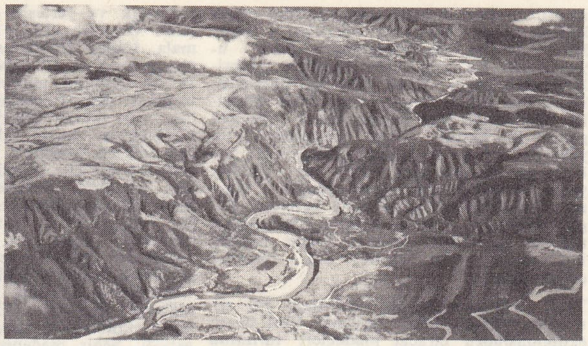

solda, Palenque bölgesinde bakir orman; sağda, dağlar ve Papagayo ırmağı vâdisi

tekledi. Bu üç sebep yüzünden Meksika'da tarım alanında ilgi çekici gelişmeler gerçekleştirildi; ama bu gelişme besin tarımından çok ticarî bitkiler tarımındadır. Halkın temel besini olan mısır ve barbunya fasulyesi tarımı gelişmedi; buna karşılık kuzeyde buğday, güneyde pirinç tarımı ilerlemektedir. Kahve tarımı çok hızlı gelişmektedir. Ayrıca kuzeydeki sulanan topraklarda pamuk tarımı çok ileridir ve Meksika bugün dünyanın en çok pamuk ihraç eden ülkeleri arasındadır. Güneyde kakao, muz, şekerkamışı ve sisal tarımı da gelişmektedir. Tarımda en büyük değişiklik kuzey yaylalarında oldu; çok sayıda ama orta vasıflı hayvan yetiştirmeğe elverişli geniş otlaklar, günden güne ince tarım alanları haline getirilmektedir. Bununla birlikte orta bölgedeki en kalabalık topraklarda henüz bu kadar önemli değişiklikler yoktur.

Sanayinin büyük kısmı yeraltı kaynaklarının işletilmesine dayanır. Meksika'da dünya gümüş üretiminin (Pachuca ve Parral madenleri) beşte biri, kurşun üretiminin (Santa Barbara, Lampazos, Zimapan madenleri) yaklaşık olarak yüzde 12'si üretilir. Bununla birlikte bu geleneksel üretimleri bazı yeni ürünler aşmağa yönelmiştir: petrol, ülkenin büyük gelir kaynaklarından biridir. Texas ve New Mexico petrol bölgelerinin uzantısı olan yataklar, özellikle Meksika körfezi kıyısı boyunca (Tampico, Tuxpan, Veracruz, Minatitlan) uzanır. 1921'de Meksika'nın petrol üretimi dünya üretiminin dörtte biriydi. 1938'de petrol işletmelerinin millîleştirilmesi (o tarihe kadar yabancı şirketlerin elindeydi) milletlerarası ithalâtçıların meksika petrolünü boykot etmesine yol açtı. Bir buhran döneminden sonra bugün meksika petrolü, başlıca enerji kaynağı olduğu millî pazarda günden güne daha çok kullanılmaktadır. Gerçekten Meksika'da büyük maden kömürü yatakları (kuzeydoğuda Sabinas havzası) yoktur. Bununla birlikte hidroelektrik üretimi gelişmektedir.

İkinci Dünya savaşından beri sanayileşme hareketi hızlandı. Monterrey ve Monclova çelik fabrikaları sayesinde Meksika, Latin Amerika'nın metalürji bakımından ikinci ileri ülkesi haline geldi. Çoğunlukla imalâthane özelliğini muhafaza eden besin sanayiinden sonra dokuma sanayii, sınaî üretimin üçte ikisini (Mexico, Puebla) temsil eder. Bazı makine ve kimya sanayileri ihtiyacı karşılar. Bununla birlikte iktisadî düzelmelerden halk kütleleri henüz yararlanamamakta ve hayat seviyesi millî ekonomiyle aynı ritimde artmamaktadır. Millî hasılanın yarısını hâlâ ticarî ve malî faaliyet meydana getirir; ticarî açık, turizmden sağlanan kârlarla kısmen kapatılmaktadır.

1960-1965 (dahil) arasında sabit fiyatlarla gayrısafi millî hasıla yüzde 35, yani yılda yüzde 5 oranında arttı. Ama ortalama hayat seviyesi buna paralel olarak yükselmedi: nüfus artışı kişi başına yıllık üretimi yüzde 2,5'a düşürürken, büyük sosyal eşitsizlikler azaltılamadı. Millî üretimdeki gelişme büyük ölçüde sanayi kesiminin gelişmesine bağlıdır; sanayi gelişmesi ritmi, faaliyet kollarına göre büyük ölçüde değişir. Maden üretiminin yavaş artmasının sebebi, geleneksel gümüş (dünyada en çok gümüş üreten ülke gene de Meksika'dır), bakır, kurşun ve çinko ocaklarındaki duraklamayı veya gerilemeyi geniş ölçüde karşılayan petrol (1960-1965 arası üretim 14 Mt'dan 18,5 Mt'a çıkmıştır) tabiî gaz (9,7'den 16 milyar m^3'e çıktı [1966]) ve demir (0,5'ten 1,8 Mt'a çıkmıştır) üretiminin artmasıdır; özellikle kimya (petrokimya) ve makine sanayii (kısmen 1965'te, 2,7 Mt çelik üreten ve beş yıl içinde üretimi yüzde 76 artan demir-çelik fabrikaları tarafından beslenmektedir) hızla gelişti. Büyük ölçüde gelişen otomobil sanayii, yılda 100 000 araba çıkarır: Meksika, Puebla ve Sahagun'da üç montaj fabrikası (ikisi Batı Almanya, biri fransız firması tarafından) kuruldu. Elektrik üretimi 1966'da 20 TW/saate yaklaştı ve böylece 1960'taki üretimin hemen hemen iki katına çıktı. Tarım alanında, ekim işleri, hayvancılıktan daha hızlı gelişti: 1960-1965 arası buğday üretimi hemen hemen iki kat, mısır üretimi yüzde 65, kahve ve şeker üretimi yüzde 20, pamuk elyafı (mahallinde işlenen kısmı günden güne artmaktadır) yüzde 10 arttı.

Bununla birlikte ticarî bilanço hâlâ açık verir ve ithalât kuvertürü oranı henüz yüzde 75'ten aşağıdır; öte yandan ihracatta tarım ürünleriyle sanayi hammaddelerinin ağır basması da (1965'teki toplam ihracatın yüzde 75'i) giderilemedi.

Sanayi üretimindeki artış ülkede tüketildiği halde, satın almalarda mamul malların (1965'te toplam ithalâtın yüzde 80'inden fazlası) önemi azaltılamadı. Yabancı yardımı gerektiren mahallî yatırımların yetersizliği ve nüfusun aşırı ölçüde artışı (1960-1967 arası 9,5 milyon arttı), ekonominin gerçek gelişmesini sınırlar; ekonomi büyük ölçüde A.B.D.'ye bağımlıdır: ithalâtın üçte ikisi ve ihracatın yüzde 60'ı A.B.D. ile yapılmaktadır.

HAYAT SEVİYESİ VE İKTİSADÎ GELİŞME

1910 - 1940 Arasındaki ilk dönemde, Meksika'nın gelişmesinde özellikle ana kurumlardaki değişme ağır basmıştı: tarıma dayanan yarı feodal ekonominin değiştirilmesi; büyük toprakların devletleştirilmesi ve bölünmesi; toprakların küçük köylülere dağıtılması; «*ejido*»ların kurulması, işçi sendikalarının sağlamlaştırılması, kızılderililere yeni haklar tanınması, özellikle de meksika işletmelerinde yabancı iştiraklerin ve denetiminin sınırlanması. Bu son alanda köklü bir değişiklik oldu. Meksikalılarca yapılan değerlendirmelere göre 1903'te yabancılar ülkedeki millî servetlerin yüzde 20'sini kontrol ediyorlardı. 7 Yıl sonra, devrim arifesinde bu oran, yüzde 42'ye ulaştı; gene aynı kaynaklara göre 1930'da yabancıların yatırımları, tarımda yüzde 9, petrolde yüzde 99, madenlerde yüzde 98, elektrik üretiminde yüzde 99, ticaret ve kamu hizmetlerinde yüzde 42, demiryolları ve tramvaylarda yüzde 79 oranındaydı.

Cardenas'ın petrol sanayiini devletleştiren, yabancı sermayeyi ve yabancıların yerli kurumların yönetimindeki rollerini sınırlayan başkanlığı sırasında, yabancıların elindeki millî servet oranı yüzde 33'e düştü.

1940'tan sonra ekonominin modernleştirilmesine ağırlık verildi. Savaşlar da ülkeyi kendi imkânlarıyle yetinmeğe zorladığından, sanayi üretimi yoğunlaştırıldı ve iktisadî faaliyet geliştirildi. Bu hamle sonradan eşsiz bir gelişmeye devam ettirildi. 1946 - 1951 Arası kişi başına üretim artışı oranı Amerika'dakinin çok üstüne çıktı. 1950'den sonra iktisadî gelişme son on yıldan da fazla oldu. 1954'ten itibaren millî gelir yüzde 6 oranında arttı, tarımda çalışan nüfus iki kat çoğaldı ve sanayi üretimi yüzde 80'e vardı. Bu gelişme Venezuela'da olduğu gibi çok büyük yeni tabiî kaynaklar bulunması sonucunda değil, devamlı çalışmalar sonucunda ve çok az yabancı sermaye kullanılarak gerçekleştirildi (1940'tan sonra yabancı sermaye hiç bir zaman toplam millî yatırımın yüzde 15'ini geç-

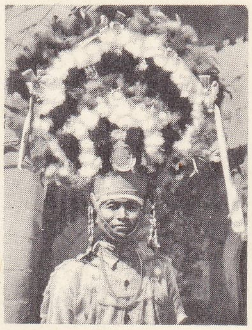

kuştüyü dansı için süslenmiş meksika kızılderilisi (Oaxaca eyaleti)

meksikalı

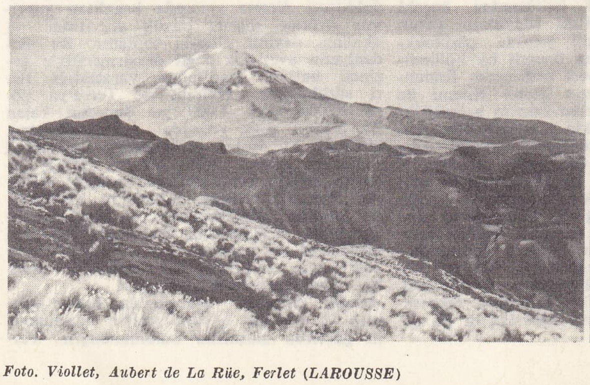

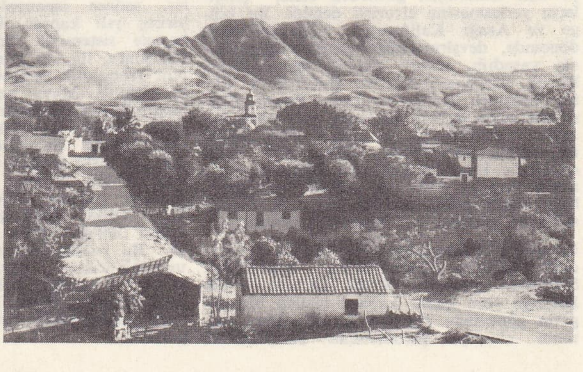

solda, Popocatepetl; sağda, Guerrero'nun görünüşü

Foto. Viollet, Aubert de La Rüe, Ferlet (LAROUSSE)

medi). Ayrıca meksika ekonomisinin çeşitli kesimlerindeki kalkınma yüzdeleri, öbür latin amerika ülkelerininkinden daha uyumluydu. Bu gelişmeler sayesinde Meksika'da kişi başına yıllık gelir 256 dolara ulaştı; bu miktar bütün öbür latin amerika ülkelerinde kişi başına düşen ortalama gelirin iki katıdır. Hayat seviyesindeki bu yükseliş çeşitli konularda gözlenebilir: eskiden yerde yatarken, bugün bir yatakta yatan meksikalıların sayısı günden güne artmakta, eskiden yalın ayak gezerken bugün ayakkabı giyenler çoğalmakta, ekmek tüketimi artmakta, sihirbaz yerine hekime başvuranlar, tren, otobüs v.b. binenler çoğalmaktadır.

Tabiî engellerin büyük sıkıntılara yol açmasına rağmen, tahıla dayanan ilkel tarım ekonomisinden ihracat maddeleri tarımına dayanan (pamuk, kahve) pazar ekonomisine geçiş dolayısıyle, en ilgi çekici gelişmeler gene de tarım alanında kaydedildi.

Bugün tarım ürünleri toplam ihracatın hemen hemen yüzde 60'ını karşılayarak ihracatta eskiden madenler ve petrolün tuttuğu yeri almıştır. 1950-1955 Arası nüfusun yüzde 15 ve gayrısafi millî hasılanın yüzde 27 artmasına karşılık tarım ürünleri yüzde 43 oranında arttı.

Bununla birlikte birçok mesele henüz çözülememiştir. Sanayi bakımından Meksika'da sömürge ekonomisinin birçok özellikleri hâlâ devam etmektedir: özellikle sanayileşmesi henüz çok yetersiz olan ülkeye gerekli mamul maddelerin ve donatımın satın alınmasını sağlayacak dolarlar, ancak tarım ürünleri ve hammadde satılarak elde edilebilmektedir. Bu durumun sonucu olarak Meksika, yabancı ülkelere, özellikle de hâlâ, bazı temel sanayiini (madenler, telefon, elektrik, otomobil imalâtı) kontrolu altında tutan A.B.D.'ye büyük ölçüde bağımlıdır.

Gene bu durumun sonucu olarak ülkede enflasyon da müzminleşmiştir. Tarım alanında sanayi gelişmesinin henüz istihdam etmede yetersiz kaldığı nüfus artışı, modernleştirme hareketini büyük ölçüde engeller. Makineleşmenin ve sulama tekniklerinin geliştirilmesine daynan bu hareket, toprak azlığı (aşırı ölçüde işlenen toprakların aşınması bu meseleyi daha da ciddîleştirir), müzmin işsizlik ve eksik istihdam gibi meselelerle karşılaşır. «Ejido»ların toprakları genellikle küçüktür ve bu toprakların ancak yüzde 5'i sulanabilir. ayrıca ulaşım yollarının yetersizliği de önemli bir engeldir. Bu yüzden Meksika'nın ithal etmek zorunda kaldığı besin maddelerinin oranı günden güne artmaktadır.

Sosyal bakımdan gelirlerin 1940'tan beri artmasına rağmen servetler hâlâ çok eşitsiz bir şekilde dağılır; hattâ bu eşitsizlik artmıştır: nüfusun yüzde 1'i ücretli gelirinin yüzde 66'sını alırken, nüfusun yüzde 99'u geri kalan üçte biri paylaşır.

TARİH

Tarihöncesi ve İspanyolöncesi

Meksika'nın coğrafî zıtlıklarla dolu bir ülke olması, yerli medeniyetleri büyük ölçüde etkiledi. Doğu Sierra Madre'in doğusuna kadar uzanan kıraç topraklar, ülkeye batı teknolojisi girmeden önce, çiftçilerin yerleşmesine elverişli değildi. Bu bölge ve Aşağı Kaliforniya, İspanyolöncesi dönemde, devşirmecilikle geçinen göçebelerin yaşadığı, seyrek nkfuslu bir kesimdi. Büyük Okyanus kıyısı ve Kaliforniya körfezi boyunca uzanan ve Doğu Sierra Madre'den gelen sularla beslenen alüvyonlu kuzeybatı ovaları ve bol yağış alan dağlar ise tarıma elverişliydi. Meksika'nın fethi sırasında kuzeybatıdaki bu bölgelere, güneyin medenî halkı ile A.B.D.'nin güneybatısındaki çiftçi halklar arasında ilişkiyi sağlayan tarımcı bir topluluk yerleşti.

Panuco ırmağının Meksika körfezi kıyısındaki ağzından (Veracruz'un kuzeyinde), Santiago ırmağının Büyük Okyanus'a döküldüğü yere kadar kabaca çizilen bir çizginin güneyinde yaşayan Kızılderililer, çevrenin elverişli şartlarından yararlanarak karmaşık ve yerleşik medeniyetler geliştirdiler. Orta ve Güney Meksika ile Guetamala, İngiliz Hondurası, Honduras'ın güney parçası ve El Salvador'u da içine alan ve bu çizginin güneyinde kalan kesimde, tropikal yağışlı ormanlık alçak bölgelerden, yarı kurak çayırlıklar, verimli yarı tropikal ve ılıman iklimli vâdiler ve soğuk yüksek bölgelere kadar çeşitli iklim bölgeleri yer alır. Küçük bölgelerdeki bu iklim çeşitliliği, birbirine yakın ama çok farklı yaşanan kesimler meydana gelmesine yol açtı; birbirini tamamlayan tabiî gelir kaynakları bulunması, ticaretin ve fethin gelişmesine imkân verdi Bu iç ilişkiler sayesinde bütün bölgede, birbirine benzeyen medeniyetler kuruldu ve mahallî farklara rağmen, bilginlerin «Orta Amerika alanı» adını verdikleri medeniyet alanını meydana getirdi. Şehir medeniyeti seviyesine ulaşan en ileri kızılderili medeniyetleri bu alanda gelişti.

Tarihî bilgi kaynakları. 3 000 Yılı kapsayan ve ispanyol istilâsıyle sona eren medeniyet gelişmesinin izlerine, ancak Orta ve Güney Meksika'da rastlanabilir. Buralarda elde edilen bilgiler, arkeoloji buluntularının yorumlanarak tarihî tahminler yapılmasına dayanır. Tabiî tarih kaynakları bu dönemin ancak son birkaç yüzyılı için bilgi verir.

Kızılderili kaynakları üç grupta toplanabilir:

1. resim - yazı ile hazırlanmış orijinal kitaplar. Kızılderili yazısının resim özelliği yüzünden bu kitaplar daha çok özel isimler, tarihler, doğum, evlenme ve ölüm kayıtları, fetihler v.b.yi kapsayan özetlerdir. Ayrıntılar, sözlü gelenekle destan şeklinde nesilden nesle aktarıldı. Bu epik şiirlerin bir kısmı, ikinci gruptaki tarih eserlerinde yazılıdır. Çoğu fetihler sırasında kaybolan, yobaz rahipler tarafından sistemli bir şekilde yok edilen veya zamanla çürüyen bu eserlerden pek azı bugüne kalmıştır. Kuzey Oaxaca-Güney Puebla bölgesinde hazırlandığı bilinen bir kısım resimli kitaplara dayanan Alfonso Caso, Mixtec kral sülâlesinin M. Ö 692'ye kadar uzanan bir listesini çıkardı;

2. ispanyol istilâsından sonra latin harfleriyle yazılmış kızılderili dillerinde veya ispanyolca tarihler (sözlü geleneğe dayanarak veya resim - yazıların yorumlanmasıyle). Bu eserlerin bazıları Orta Meksika hakkında bilgi verir, ama Toltek döneminden (900 - 1200 yılları) geriye gitmez. Bu gruptan olan *Relacion de Michoacan* ve Yucatan'da bulunan *Chilam Balam*, ispanyol istilâsından önceki iki yüzyılı anlatır. Bu kitaplar V. yy.a kadar bilgiler verir, fakat ancak X. yy.dan sonrasıyle ilgili bilgileri tutarlıdır;

3. sömürge döneminin ilk yıllarında ispanyol yöneticilerin yaptıkları soruşturmalara verilen cevaplarda (özellikle *Relaciones Geograficas*'ta [1579-1582]), Kızılderililerin İspanyollara verdikleri dilekçeler v.b. kaynaklarda ilgi çekici tarihî bilgiler vardır. Bunlar, kişisel hatıra ve kişilerin tarih bakımından önemli bulduğu konuları yansıtması bakımından değerlidir. Olayların mahallî yorumlarını ortaya koymaları bakımından resmî tarihlerle mukayese edilebilir. Bu şekilde elde edilen bilgiler, sadece ispanyol istilâsından önceki birkaç yılı kapsar. Eski Maya'nın «uzun hesap» sistemiyle ilgili yazılar çözüldükten sonra, ilk bin yılın önemli bir bölümünün kronolojik çerçevesi belli oldu. Bununla birlikte, Maya uzun hesap sistemi ile bugün Batı'da kullanılan takvim arasındaki ilişki henüz kesinlikle belirtilememiştir. Uzun hesap ile Gregoryen takvimi arasındaki ilişki üstüne çok farklı görüşler ileri sürüldü. J. Eric S. Thompson'un ileri sürdüğü bağıntı birçok uzman tarafından kabul edilir. Buna göre, uzun hesap işaretleri 300'den 900'e kadarki dönemi kapsar. Bu yazıda verilen tarihler Thompson'un bağıntısına dayandırılır. Ticaret ilişkileri ve üslûp belirtilerine dayanılarak aynı tarihler, böyle bir kronoloji çerçevesinin bulunmadığı Orta Meksika'ya da uygulandı.

Karbon izotop 14'ün organik kalıntılarının radyoaktivitesine dayanarak tarihleri tespit etme metodu, orta amerika malzemesi için de kullanıldı; ama bu metot henüz deneme döneminde olduğu için, kesinlikle güvenilen sonuçlar vermedi. Gerçekten Orta Amerika için verilen tarihlerin bazıları başka kaynaklarla çelişki içindedir.

● *Avcılık ve devşirmecilikle geçinen halklar.* Meksika'da ilk yaşayan insanlarla ilgili belirtiler, Becerra adı verilen jeoloji tabakalaşmasının üst katlarında bulundu. Bu tabakalaşma Pleyistosenin sonunda başladı. Becerra faunası, mamutlar, amerikan atları ve nesli tükenmiş başka hayvanları kapsıyordu.

XIX. yy.ın ikinci yarısında Fransa'nın Meksika Bilimsel komisyonu, jalisco'da (Juchipilla bölgesi) jeoloji tabakalaşmaları arasında fil ve bizon fosilleri ile taş âletler buldu; aynı kalıntılara Guanajuto eyaleti ile Federal bölgenin sınırları içindeki Tacubaya'da da rastlandı. 1946'da, büyük bir mamut (*Archidiskodon imperator*) başının yanında, insan tarafından yapıldığı anlaşılan sert bir püskürük külte levhası bulundu (Mexico eyaleti, Tepexpan yakınları, Becerra yatağı). 1947'de aynı yerde ve aynı jeoloji tabakasında 55-60 yaşlarında bir erkek iskeleti ortaya çıkarıldı; fakat, bu iskeletin *tepexpan adamı* adı verilen (10 000 yıl kadar önce yaşamış) bir insana ait olup olmadığı konusunda farklı görüşler ortaya atıldı ve sonradan buraya gömülen birinin iskeleti olabileceği de ileri sürüldü. Sonunda mart 1952'de gene Becerra tabakasındaki kazı sonucunda Santa İsabel İxtapan'da (Tepexpan yakınları) başka bir Archidiscodon iskeleti bulundu. İskeletin omurga kemikleri arasında sivri uçlu bir çakmak taşı, başka yerlerinde beş tane daha çakmak taşı veya püskürük külteden yapılmış âletler vardı. Sivri uç, scottsbluff tipi denilen türdendir ve A.B.D.'nin yüksek düzlüklerindeki hayvan kalıntılarında bulunanlara benzer. Becerra zamanından kaldığı ileri sürülen öbür kalıntılar şunlardır: 1870'te Tequixquiac'ta bulunan, hayvan başı biçiminde oyulmuş bir lama fosili kemiği; çeşitli sert taşlardan ve kemikten yapılmış âletler (1946'dan Tequixquiac, El Risco ve San Fransisco Mazapan'da bulundu).

Jeologlar, Becerra döneminin 10 000 yıl önce sona erdiğini ileri sürer Radyokarbon metodu, bu tarihlendirmeyi, yukarı becerra tabakalaşmalarındaki malzeme için (ağaç, turba, su bitkilerinin sapları ve kökleri) 16 000 ile 4 000 yıl önceye götürür. Bu son tarih, beklenenden çok daha yakındır ve ilk ağızda kabul edilecek kadar emin değildir. Bununla birlikte 8 000 ve 4 000 yıl öncesini gösteren Buzulsonrası dönemin yüksek ovalarında bulunan sivri uçlu scottsbluff tipi âletler, Santa İsabel İxtapan'daki buluntuların 10 000 yıldan daha yakın bir tarihten kaldığını ortaya koyar. Bulunan insan iskeletleri ve taş âletler, çok değişik yerlerde ve çok değişik tarihlerde yapılmış olduğundan eskilikleri üzerine yeterli delil yoktur.

Orta meksika tarihinde Avcı Halklar ve Mamutlar çağı ile, bilinen ilk yerleşik çiftçiler arasında binlerce yıllık bir bilgi boşluğu vardır; bu boşluğu birçok âletin ortaya koyduğu bir medeniyetin varlığı nispeten doldurur; âletler arasında bazalttan yapılmış övütme taşları büyük yer tutar ve «kalko» deyimi altında toplanır. Bu medeniyetin avcılıkla değil devşirmecilikle geçinen halklar tarafından yaratıldığı ileri sürülmüştür. Helmut de Terra'ya göre 10 000 veya 4 000 yıl önceden kalan bu âletler, çoğu yüzeyde bulunduğundan, güvenilir bir jeoloji tarihlendirmesine temel olamzlar. Ayrıca, basit bir taş işçiliği geleneği içinde toplanmaları tartışma götürür. Bununla birlikte, Kuzeybatı Meksika'da yapılan araştırmalar bu medeniyetin Güneybatı A.B.D.'deki devşirmeci halkların medeniyetinin güneye doğru (Sonora'da ve belki aynı zamanda Chihuahua'da) uzantısı olduğunu ortaya koymuştur.

Arkaik çiftçiler. Meksika'da henüz tarımın ve yerleşik hayata geçişin başlangıcını gösteren kalıntılar bulunmamıştır. Yer-

leşik çiftçilerin bilinen en eski kültürleri (arkeologlar buna arkaik veya «orta» kültürler adını verirler) çok karmaşıktı. Bunların uzun bir yerleşik yaşama geleneğinin ürünleri ve daha önceki durumları henüz bilinmeyen sanatların gelişmiş şekilleri olduğu sanılır.

Bugüne kadar hiç bir arkaik yerleşme merkezi kazılmadı; bununla birlikte deneme hendekleri ve çukurlarındaki buluntular, bu dönemdeki yaşayışın kabaca bir görünüşünü vermeğe yeterlidir. Kalın, verimli ve alüvyonlu topraklar, ılıman iklim, göllerde balık ve bataklık kıyılarında yabanî kuşlar yaşaması, bölgeyi çevreleyen dağlardaki av hayvanları, Meksika vâdisini yerleşmeğe elverişli hale getirmişti. Halk, mısır tarımıyle geçiniyordu (fasulye ve kabak yetiştirildiği de sanılır). Avcılık ve balıkçılık, ikinci derecede iktisadî faaliyetlerdi. Çöp yığınları içinde bulunan geyik kemiklerinin çokluğu, bu dönemin ilk kısmında avcılığın önemli yer tuttuğunu gösterir. Daha sonraları av hayvanları azaldı. Buluntularda pamuklu dokuma kalıntılarına da rastlandı. Meksika vâdisinin yüksekliğinin pamuk yetiştirmeğe elverişli olmaması, Morelos, Guerrero veya Puebla'nın güney kısmı gibi komşu yarı-tropikal iklimli bölgelerle ticarî ilişkileri geliştirdi. Bu ilişkileri, seramik tiplerinin çeşitliliği ve pişmiş topraktan heykelcikler de ortaya koyar. İki kıyının (erken bir tarihte Büyük Okyanus kıyısı ve sonraları Meksika körfezi) deniz kabukları da süs olarak kullanılmış ve vâdinin dışından getirildiği anlaşılan yeşim ve başka değerli taşlar bulunmuştur. Âletler taştan ve kemikten yapılıyordu. Başlıca teknoloji usulleri Arkaik çağda yerleşerek küçük eklemler ve değişikliklerle ülkeye avrupa tekniğinin sokulmasına kadar devam etti.

Uzun zamanları kapsayan sürekli yerleşme yerleri kalın çöp tabkalarıyle belirlenir. Ev tiplerini gösteren çok az buluntu vardır; bununla birlikte, duvarların ağaç çubuklardan yapıldığı, çamurla sıvandığı anlaşılır. Bu yapı biçimi, bugün de meksika köylerinde kullanılır. Evlerin saz çatılarla örtüldüğü sanılmaktadır. Taş yapılara ancak Arkaik dönemin sonlarında rastlanır. Bu dönemin siyasî düzeni hakkında hiç bilgi yoktur; sosyal yapının nasıl olduğu çok az biliniyor. Mezarlardaki buluntulardan, sosyal farklılıkların olduğu anlaşılmaktaysa da bu farklılaşmaların kesin sınıf ayrımlarını ifade etmediği sanılır. Arkaik çiftçilerin dinî düşünceleri, bereket kültünde yansır. Pişmiş kilden birçok küçük kadın heykelinde bu inanışla ilgili şekiller görülür. Kültün temelinin İspanyolöncesi dönemde önemli yer tutan tanrıların annesine (toprak tanrıçası) tapınma olduğu sanılmaktadır. İki başlı heykelcikler ve iki kısımlı maskeler («hayat ve ölüm» kavramlarını temsil eder) daha sonra çok önem kazanan ikilik ilkesinin ilk tohumlarıdır. Bu inançlarda, daha sonraları klasik medeniyetler döneminde çok geliştirilen tanrıların ve sembollerin rahipler tarafından temsil edilmesine rastlanmaz.

Arkaik çöplüklerde bulunan mangal kömürünün radyokarbon tarihlendirmesi, bu dönemin M.Ö. 1500'den önce başladığını gösterir. Radyokarbon tarihleri kabul edilirse 1 000 yıllık bir dönem önemli bir kültürel gelişme olmadan geçmiş ve kültür alanında dikkate değer bir süreklilik sağlanmıştır.

Hıristiyanlık döneminden önceki son yüzyıllarda, yapıları birbirine benzeyen köylü toplulukları Orta Amerika'nın birçok yerinde çok farklı toplumlar meydana getirmeğe başladı. Orta ve Güney Meksika'nın her yerinde, Guatemala'nın yüksek bölgelerinde ve Büyük Okyanus kıyısında, köyler büyüyerek şehir haline geldi. Meksika vâdisindeki Tlatilco (Mexico City'nin kuzeybatısında geniş bir bölge) bu geçişe iyi bir örnektir.

Henüz bu bölgedeki kazılarla ilgili yayın yapılmadı. Bununla birlikte, büyük mezarlıkta bulunan kalıntılar (1940 kazısında) tek yönlü köy medeniyetinden çeşitli ve karmaşık şehir medeniyetine geçişi belirten sosyal yapı değişiklikleriyle ilgili bilgiler verdi. M.Ö. 500'den önce bile (radyokarbon tarihlemesine göre) bazı şehirler, dinî amaçlarla kullanılan sunî tepecikler yapacak kadar iktisadî bakımdan güçlenmiş ve kalabalıklaşmıştı. Vâdinin güneyinde, Tlalpan yakınındaki Cuicuilco'da kesik koni biçiminde platformlar (en büyüğünün temelde çapı 120 m, yüksekliği 23 m) mihraplara temel olarak yapıldı. Bu büyük yığının çamurdan bir çekirdeği ve taş kaplama bir cephesi vardı. Yucatan'daki Yaxuna'da bulunan piramit biçimindeki bir tepecik de bu dönemden kalmadır. Dönemin özelliklerinden biri takvim ve hiyeroglif tarzında yazılardır; bunların ilk örnekleri Monte Alban yıkıntılarında daha geç bir dönemden kalma yapıların altından çıkarılan taş üzerine kazılı takvim yazılarıdır.

● *Klasik medeniyet.* Orta Amerika'da arkeologların «Klasik» adını verdikleri dönem, Milâdın başından M.S. 900 yılarına kadar sürer; bu dönemde parlak medeniyetler gelişti ve yok oldu. Bu medeniyetlerde maden işleme bilinmiyordu. Yalnız, 750 yıllarında, Orta Amerika'ya (Honduras, El Salvador ve Guatemala) Panama ve Kosta Rika'dan ticaret yoluyle gelen altın-bakır alaşımı bazı süs eşyaları bulunmuştur.

Bölgeler arası ulaşım çok zayıftı. Orta Amerika'da ehlîleştirilip yük hayvanı olarak kullanılabilecek hayvanlar (çekim ve binek hayvanı olarak kullanılan peru laması gibi) yoktu. Tekerlek biliniyor, fakat sadece bir oyuncak olarak kullanılıyordu. Toprakların büyük kısmının dağlık olması ulaşımı güçleştiriyor, mallar bölgeden bölgeye insan gücüyle taşınıyordu. Orta Amerika ırmakları da ulaşıma elverişli değildi. Yalnız, Meksika vâdisinde ve Michoacan'daki göllerde (aynı zamanda Guatemala'daki Atitlan gölü) kanolarla ulaşım yapılabiliyordu. Bu yüzden bu bölgeler, İspanyolöncesi dönemde önem kazandı. Kıyı boyunca deniz ulaşımının sadece Yucatan yarımadası çevresinde yapıldığı sanılır. Bununla birlikte, tarım kalabalık bir nüfusu besleyecek kadar gelişmişti; bu nüfusun bir kısmı büyük dinî merkezlerde veya gerçek bir şehir hayatı yaşayan merkezlerde toplanıyordu. Bu topluluklardaki üretim fazlası, tanrılara, yeryüzündeki temsilcileri olan din adamlarına ve ölülere sunuluyordu.

Orta Meksika'da bu dönemin en büyük şehri, kalıntıları Mexico City'nin 40 km kadar kuzeydoğusunda olan Teotihuacan'dır. 300 Yıllarında, 2,2 km²'den çok bir alanı kapsayan şehir 700 yıllarında 8 km²'ye yayıldı. Dış mahallelerinin nereye kadar uzandığı bilinmeyor. Şehrin merkezini meydana getiren tapınakların en büyüğü olan Güneş piramidinin yüksekliği 64,46 m idi. Temeli en geniş olan tapınak, kare planlıydı (bir kenarı 400 m) ve Tüylü Yılan (deniz tanrılarının sembolü) Qetzalcoatl'a adanmıştı. Duvarla çevrili olan bu tapınak, asıl tapınağın temeli olan bir piramidi ve büyük bir tören alanı ile rahiplerin yaşadığı yapıları kapsıyordu. Şehrin eksenini meydana getiren Ölüler caddesi ile öteki sokaklar, kerpiç bloklarla döşenmişti. Konut semtinde evler üst üste yığılmıştı. Kazılarda bulunan evlerin pek azı birden çok odalıdır; iç süslemeleri ve özellikle duvar resimleri, bu konutlarda yüksek sınıftan insanların oturduğunu gösterir. 200'den çok oda ve avludan meydana gelen bir bina yığını 1935'te Sigvald Linné tarafından kazıldı. Şehrin güney ucundaki bu bütünün orta sınıf tüccarların özel konutları olduğu sanılır. Aşağı sınıftan halkın evleri üstüne bilgi yoktur.

Bir tepe üstünde kurulan Monte Alban, Oaxaca'nın orta vâdilerinin başlıca şehriydi. Burada birçok tapınak ve evlerin altına yapılmış sağlam mezarlar bulundu. Quintana Roo'daki Coba, dış bölgelere yayılan bir karayolu şebekesinin merkeziydi. Bu yollardan en uzunu, batıya, Yaxuna'ya uzanan 1000 km'lik bir karayoluydu. Bu dönemin önemli merkezlerinden biri de, Kuzey Veracruz'un kıyı ovasında El Tajin ve Maya bölgesinin batı ucundaki bölgelerden biri olan Chiapas'taki Palenque idi. Güney Veracruz ve Tabasco'da olmek medeniyetinin bu dönemde geliştiği sanılır. Klasik dönemin anıtsal mimarîsi, iyi teşkilâtlandırılmış bir insan gücünden yararlanıldığını gösterir. Hiyeroğlif tarzı yazılar, sıfırın kullanılması ve sayıların belli bir sıraya göre yazılması kavramı, astronomi, takvim, gelişmiş bir medeniyetin varlığını ifade eder.

Ticaret çok gelişmişti, hattâ lüks sayılabilecek eşyalar da yapılıyordu. Ayrıca âlet imalinde kullanılan çakmaktaşı gibi sert maddeler ve bunlarla yapılmış âletler de ticarette önemli yer tutuyordu. Güney Puebla'da yapıldığı sanılan iyi çeşit seramikler Meksika vâdisindeki Teotihuacan'dan batıda Colima'ya ve Honduras'taki Copan'a kadar uzanan geniş bir bölgede satılıyordu. Şehirlerin kalabalıklığı göz önünde tutulursa, besin maddelerinin de önemli bir ticaret maddesi olduğunu kabul etmek gerekir. Teotihuacan ve Monte Alban gibi büyük merkezleri çok geniş bir bölgenin beslemesi gerekiyordu.

Tapınakların önemi ve dinî sanatın gelişmesi, insanları biraraya getiren en kuvvetli sebebin din olduğunu gösterir. Başlıca tanrılar, su tanrıları, besi ve mısır tanrıları, ateş tanrısı ve güney bölgelerde (Oaxaca ve Maya bölgesi) yarasa tanrıydı. İlgi çekici bir nokta, savaş tanrılarına tapmağa rastlanmamasıdır.

Şehirlerin çoğu açık arazideydi ve savunma göz önünde tutulmadan inşa edilmişti; sunî savunma tesislerine de yer verilmemişti. Yalnız Monte Alban, çevresindeki vâdiden 400 m yüksekte olan ve kolayca savunulabilecek bir tepenin üzerine kurulmuştu. Fakat kazılarda, yerleşmenin bir savunma düşüncesiyle kurulup kurulmadığını veya bir müstahkem yer olarak kullanılıp kullanılmadığını gösteren bir ize rastlanmaz.

● *Geçiş dönemi.* Yerleşmelerin durumu, savunma tesislerinin yokluğu ve sanat eserlerinde savaşçıların temsil edilmemesi, Klasik dönemin en yüksek çağında dış ilişkilerin barışçı olduğunu ifade eder. Daha sonraları savaş daha büyük önem kazandı. Savaşçılar ve savaş sahneleri, sanat eserlerinde büyük yer tuttu. Bugünkü buluntulara göre, bunların ilk örnekleri, Usumacinta ırmağı yatağında (Batı Maya bölgesi) bulunan ve M.Ö. 630 yıllarından kalan eserlerdir. Orta Amerika geleneklerinden edinilen bilgiye göre, Chololllan'ın (bugün Puebla yakınında Cholula) tolmec Xicalanca halkı tarafından fethi, VIII. yy.ın sonlarına rastlar. Aşağı yukarı aynı zamanlarda, Teotihuacan vahşîce tahrip edildi ve bir daha yeniden yapılmadı. Monte Alban terk edildi, binaları harap oldu ve şehir daha sonra yalnız ölülerin gömüldüğü bir yer olarak kullanıldı. Ülkenin güney ucunda maya medeniyeti merkezleri, daha önceki yüzyıllarda birer birer terk edilmeğe başlanmıştı. Sebepleri henüz bilinmeyen bu genel buhranın sonucu olarak, dinî temellere dayanan topluluklar yavaş yavaş dünyevî-askerî bir temele dayanmağa başladı; buna paralel olarak şehir tipleri de değişti. IX. ve X. yy.dan sonra açık arazide kurulan birçok şehir ve kasaba, taş duvarlar veya şarampoller ve hendeklerle çevrildi. Ayrıca, daimî toplulukların yaşadığı kalabalık merkezler de tepeler üzerinde kuruldu ve birçoğu tahkim edildi.

Morelos'taki Xochicalco yıkıntılarının IX. ve X. yy.dan kaldığı sanılır. Bu yerleşme üç kısımdan meydana gelir: surlar ve hendeklerle çevrilmiş bir tören ve konut semtini (yüksek sınıf için olduğu sanılır) kapsayan ve sarp bir tepenin üstüne kurulan akropol; yanındaki daha yüksek bir tepe üzerinde kale; düz arazide kurulan ve bu tepelerle korunan bir dış konut bölgesi

● *Tolteka dönemi* (yaklş. 900-1200). X. yy.ın başlarında Ce Tecpatl Mixcoatl adlı bir fatih, Meksika vâdisine girdi. Kuzeydoğudan (Zacatecas, Jalisco veya Lerma ırmağı havzası) gelen barbar bir halkın önderi olan Mixcoatl, Meksika vâdisindeki Culhuacan'ı kendine başkent yaptı ve güneyde komşu Morelos vâdisi ile Kuzey Guerrero'ya kadar uzanan bölgeleri ele geçirdi.

Tampico'da petrol rafinerileri

Kısa süre sonra bu istilâcılar orta meksika medeniyetini benimsediler. Tollan'ın Aztekler ve öteki Çiçimeka toplulukları tarafından alınmasından sonra da aynı medeniyet benimsendi. Mixcoatl'ın oğlu Ce Acatl Topiltzin, toltek tarihinin başlıca kişisidir. Tollan'ı (bugün Hidalgo'da Tula) kuran ve kendine başkent yapan Topiltzin'in yönetimine iç huzursuzluklar son verdi ve kral sürgün edildi. Tollan'da, ilk kralları Matlacxochitl olan yeni bir sülâle iktidarı ele geçirdi. Bu dönem kıtlık, salgın hastalıklar ve savaşlar devridir.

Sonunda Tollan tahrip edildi; son kral Huemac öldürüldü veya Chapultepec tepesinde kibir mağarada kendini öldürdü.

Tolteka soyluları güney ve güneydoğuya sığındılar. O sırada Çiçimekalar Orta Meksika'daki birçok tolteka bölgesini ele geçirmişlerdi; bununla birlikte Culhuacan'da tolteka gelenekleri yaşadı.

Yabancı istilâcıların X. yy. sonunda Yucatan'a geldiği, mahallî kayıtlardan anlaşılıyor. Bunların efsanevî önderleri Kukulcan'ın adı, nahua dilindeki Quetzalcoatl («tüylü yılan») kelimesinin maya diline tercümesiydi ve Ce Acatl Topiltzin'in unvanıydı. Bu durum yucatan ve tollan tarihi arasında bir ilişki olduğunu ortaya koyar. Tula (Tollan) ve Yucatan'daki Chichen Itza kazıları da bu iki bölge arasındaki kültürel bağları ortaya çıkardı. Fakat çeşitli belgelerden Quetzalcoatl veya Kukulcan unvanlarının farklı zamanlarda yaşayan farklı kişilere uygulandığı anlaşılmaktadır.

Tolteka istilâcıları, aynı zamanda, Guatemala'nın yüksek bölgelerine de ulaştılar. Mayaların yükseklerde yaşayan kollarına hâkim oldular ve ispanyol istilâsına kadar süren hanedanlar kurdular.

Tolteka döneminde Puebla ve Tlaxcala vâdileriyle Meksika ve Morelos vâdilerinin bir kısmının, VIII. yy.da Chalollan'ı ele geçiren olmek-xicalanca halkının hâkimiyeti altında olduğu anlaşıldı. Bunların, Toltekaların meydana getiren ırklardan biri olan Nonoalca ile aynı veya akraba bir halk oldukları ve Chocho-Popoloca ve Mixtec'ten geldikleri sanılır. Bu dönemde sarayların duvarlarındaki kabartma taş mozaikleriyle ün kazanan bir şehir (Oaxaca'da Mitla) Monte Alban'ın çöküşünden sonra gelişti.

Orta Amerika'da madencilik, Tolteka döneminde yaygınlaştı. Bununla birlikte, madenler yalnız süs eşyasında kullanılıyordu. 900 yıllarından önceki dönem için, daha önce de belirtildiği gibi, Panama'dan ticaret yoluyle getirilenler dışında, Orta Amerika'da madenlerin varlığını gösteren bir buluntu yoktur; fakat, arkeolojik bakımdan çok az tanınan Batı Meksika bölgesinde madencilik tekniklerinin daha önce de var olması mümkündür. Bu bölgede bakır (veya tunç) madenciliği daha sonraki dönemlerde çok gelişti ve Batı Meksika'dan geldiği anlaşılan bakır çanlar, 1000 yıllarında kuzeyde, Güney Arizona'ya kadar satılıyordu.

● 1200 *Yıllarından ispanyol istilâsına kadar.* Tollan'ın düşmesinden sonra Orta Meksika'da karışık bir dönem başladı. Daha önceki salgın hastalıklar ve savaşlar nüfusu son derece azaltmış ve siyasî çözülüş, karışık bir durum yaratmıştı. Bu sırada çeşitli topluluklar (kızılderili tarih kaynaklarınca toplu olarak Çiçimekalar adı verilir), Meksika vâdisini ve komşu bölgeleri istilâ ettiler. Bunların arasında Aztekler de vardı.

XIII. yy., yeni sülâlelerin, Meksika vâdisine yeni gelen topluluklar tarafından kurulduğu karanlık bir dönemdir; bu toplulukları olmec-xicalanca halkının ve müttefiklerinin, vâdideki güney bölgelerle, Moreles, Puebla ve Tlaxcala'daki sömürgelerini işgal ettiler. Chalollan (Cholula) 1292'de Çiçimekaların eline geçti ve Olmek-Xlcalanca kuzeydoğu ve güneydoğuya püskürtüldü.

● *Meksika vâdisindeki şehir devletleri.* Bu karanlık dönem sonucunda XIII. yy. sonuyle XIV. yy. başlarında birçok şehir devleti kuruldu ve birbirleriyle üstünlük

MEKSİKA
ekonomi haritası

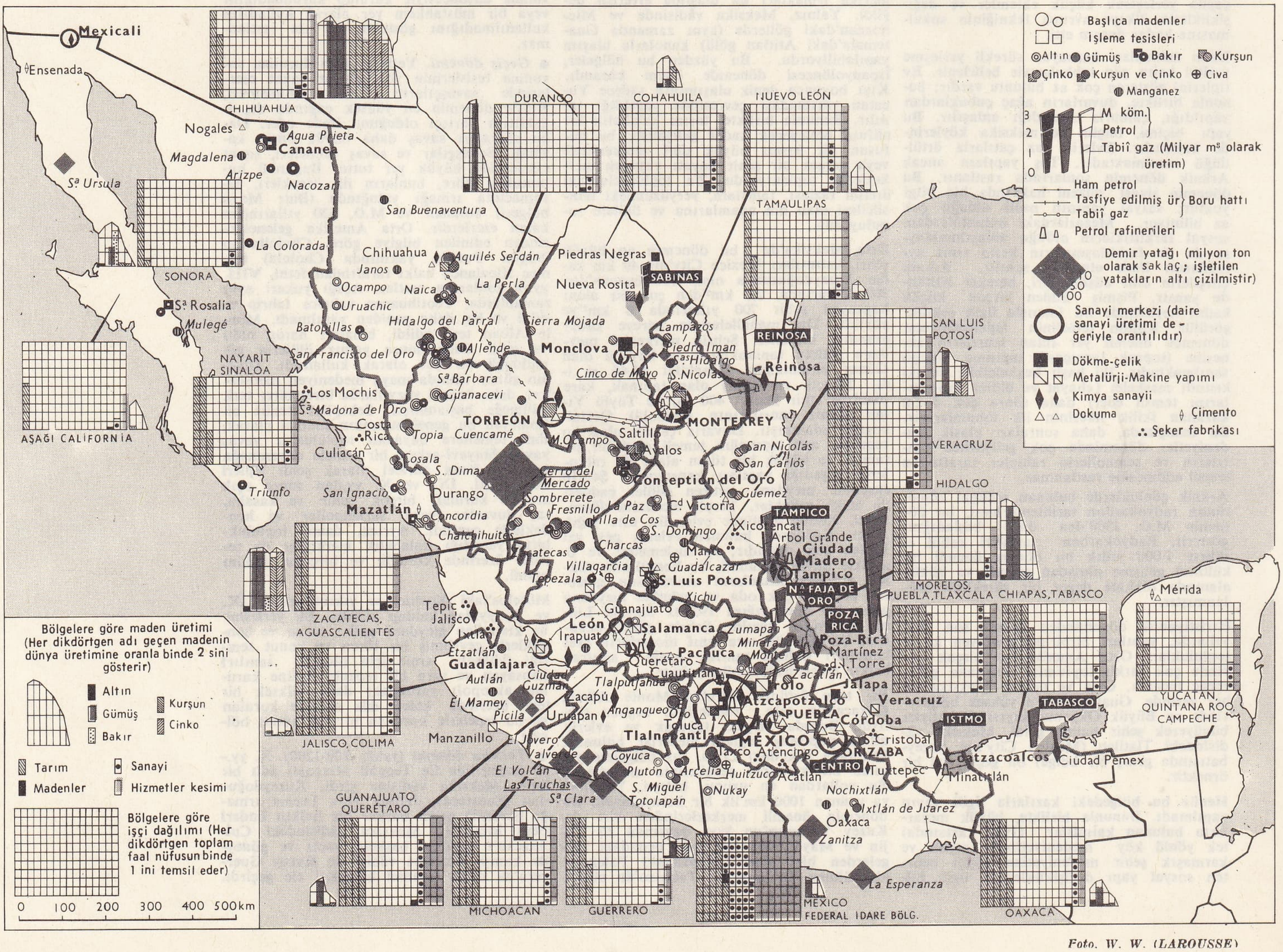

Foto. W. W. (LAROUSSE)

mücadelesine girdi. Meksika vâdisinin kuzeyinde Xaltocan şehrini başkent yapan bir Otomi krallığı kuruldu. Bu krallık, Huaktekler bölgesinin sınırındaki Oxitipan'a kadar uzanıyordu; 1395'te Tepaneler Xaltocan'ı ele geçirince bu krallık da son buldu.

Vâdideki öbür büyük devletler: Culhuacan (Toltec geleneğinin ve kanunların yaşatıldığı son yer) ve yeni bir Çiçimek krallığıydı; bu ikincisi, önce Tenayocan'da (Meksika vâdisinde Mexico City'nin kuzeybatısında) kuruldu ve sonra Tetzococo'ya (veya Texcoco) taşındı. Culhuacan, kesin olarak 1347'de yenilgiye uğratıldı ve bunu 80 yıl süren tepanek hâkimiyeti izledi; Tepanekler Azcapotzalco'yu başkent haline getirerek Coatlichan, Huexotzinco (bugün Huejotzingo), Amaquemecan (bugün Amecameca) ve Cuauhnahuac (bugün Cuernavaca) ile ittifak yaptılar. Tepanekler, Meksika vâdisine komşu Toluca vâdisinden geldiler. Irk bakımından Otomi-Matlatzinca -Mazahua grubundandılar. Sömürgelerinin çekirdeğini, Otomilerin ve onlara akraba toplulukların oturduğu Meksika vâdisinin kuzeybatı bölümü ile bu kesimin kuzey ve batısı meydana getiriyordu. Tepaneclerin en parlak devirlerini yaşadıkları sırada Tepanec imparatorluğu, doğuya ve güneye yayılmıştı, fetihler ve siyasî ittifaklarla, nahua halklarının yaşadığı ve 40 000 km^2'lik bir bölgeyi kapsıyordu; sınırları kuzeyinde İtzmiquilpan'dan (bugün İxmiquilpan) Tlachco'ya (bugün Taxco), güneyde Balsas ırmağına, batıda Tollocan'dan (bugün Toluca) ve İxtlanhucan'dan Tolantzinco'ya (bugün Hidalgo'da Tulancingo) ve doğuda Huexotzinco'ya kadar uzanıyordu. Tepanecler böylece, Meksika vâdisindeki ve öteki düzlüklerdeki yoğun tarım yapılan sık nüfuslu bölgelerin yanı sıra, onlara yüksek düzlüklerde yetişmeyen pamuk, kâğıt, yeşim, bakır ve tüy sağlayan yarı tropik Morelos toprakları ve Kuzey Guerrero'da da hâkimiyet kurmuşlardı.

Pepanek hâkimiyeti döneminin tek azcapotzalco kralı Tezozomok, derebeylerinin ayaklanmasına engel olmak için gerektiği zaman yerli sülâlelerin krallarını öldürterek, oğullarını şehir devletlerine kral yaptı. Bununla birlikte, Tezozomoc ölünce (1427), Tenochitilan kralı İtzcoatl ile Tetzeceo krallığının meşru vârisi Nezahualcoyotl'un yönettiği bir ayaklanma başladı. Bu ayaklanma her şehir devletinde bir iç savaş halini aldı. Ayaklanma, hanedan kavgaları sayesinde başarıya ulaştı; Tezozomoc'un yerine geçen Maxtla, en büyük evlât olmadığı için gasıp sayıldı. Tepanek imparatorluğunun komşusu olan Tlaxcalanlar, onların genişlemesinden korkarak ayaklanmaya yardım ettiler. Azcapotzalco'ya yapılan bir saldırıyle başlayan (1428) savaş, âsilerin Maxtla'nın tımarı Goycacan'ı alarak Tetzcoco'yu bağımsızlığına kavuşturmalarıyle son buldu (1431). Savaşın sonunda Tepanek imparatorluğunun yıkılmasıyle meydana gelen siyasî boşluğu doldurmak için galip iki kuvvet (Tenocchtitlan ve Tetzcoco) ile zayıf bir üye olarak yenilenleri temsil eden Tlacopan arasında üçlü bir ittifak kuruldu. Aralarında sürtüşmeler olmakla birlikte bu üçlü birlik siyasî istikrarı sağlamayı (vadiye İspanyollar gelinceye kadar) ve dış fetihler için kuvvetlerini birleştirmeyi başardı. 1431-1440 Arasında Nezahualcoyotl, Tetzcoco'nun hâkimiyetini Huakstek bölgesinin sınırındaki Tziuhcoac'a (kuzeydoğuya) kadar genişletti.

Aztek yayılması. İtzcoaltl, aztek topraklarını güneye doğru, Morelos ve Kuzey Guerrero'dan Balsas ırmağına kadar genişletti. Montezuma I (Moteczuma İlhuicamina; hük. (1440-1468) zamanından sonra Tenochtitlan Aztekleri, birliğe hâkim oldular ve müttefiklerinin dış siyasetlerini kendi çıkarlarına göre düzenlediler. Montezuma I sınırlarını Orta Veracruz'da körfez kıyılarına kadar genişletti. Axayacatl (1469 - 1481), Tlaxcala'nın kuşatmasını tamamladı ve 1470'lerde Toluca vâdisindeki Matlatzinca bölgelerini ele geçirdi fakat Michoacan'ı istilâ edemedi. Ahuitzotl (hük. 1486-1502) büyük bir fatihti. Kuzeydoğudaki Huaks bölgesinin bir kısmını ele geçirdi. Güneyde Guerrero kıyısına ulaştı ve Oaxaca'da kurduğu üslerle kendisinden sonra gelenlerin fetihlerini kolaylaştırdı. Tehuantepec kıstağını geçerek Soconuso'yu (Chiapas kıyısı) işgal etti ve Chiapas'ın yüksek bölgelerinde bugünkü Guetamala'ya kadar garnizonlar kurdu.

Montezuma II (Moteczuma Xocoyotzin; 1502 - 1520), Mixtecleri ve Oaxaca Zapoteklerini yendi; yalnız Büyük Okyanus kıyısında Tututepec'teki Mixtec derebeyliği bağımsızlığını İspanyollar gelinceye kadar korudu.

Böylece, 90 yıla yakın bir süre içinde, Aztekler ve müttefikleri, 200 000 km^2'lik bir bölgede 5-6 milyon insanın yaşadığı bir imparatorluk kurdular. Bunların fetihlerinde, sömürgeleştirmek için toprak kazanmaktan çok, ele geçirilen ülkelerin siyasî ve askerî güçlerini birleştirmek, ticaret yolları açmak, pazarlara hâkim olmak ve haraç almak amacı güdülmüştü. İmparatorluğun vergi defterleri bu konuda bilgi verir; taşranın teşkilâtlanması ve ödemek zorunda olduğu ağır vergileri belirtir.

Çevresel şartlar ve kültürel sebepler dolayısıyle Aztekler, Çiçimeka bölgesine (kuzeye) doğru yayılmadılar. Coğrafî şartlar sömürgeciliğe elverişli değildi ve göçebe avcılardan haraç almak imkânsızdı. Doğuya ve güneye doğru, medenî insanların yaşadığı bölgeleri içine alan ülkeleri fethettiler; bu bölgeler siyasî bakımdan küçük parçalara ayrılmıştı. Bunlar dışında merkezî devletlerle karşılaştıkları zaman başarısızlığa uğradılar.

Tlaxcalanlar. Yukarıda açıklanan sebeplerle, Tlaxcalanlar (veya Tlaxcaltecler) Meksika vâdisinin doğusunda (yaklş. ol. 4 000 km^2'lik bir bölgede oturan 20 000 kadar nüfuslu bir topluluktu) aztek saldırılarına başarıyle karşı koydular. 1519'a kadar 600 yıllık süre boyunca Tlaxcalanlar, Aztek imparatorluğunun eyaletleriyle çevrili oldukları ve bu yüzden sürekli bir askerî baskı ve iktisadî abluka altında bulundukları halde, bağımsızlıklarını korudular. Sınırlar boyunca Tlaxcala bölgesi askerî tahkimatla çevriliydi.

Tarascanlar. Aztek kralı Axayacatl, 1470'e doğru batıdaki Toluca vâdisini ele geçirince geriye kalan tek düşman Michoacan'daki Tarascan krallığıydı. Axayacatl'ın Tarascan bölgesini istilâ teşebbüsü, Taximaroa'da (bugün Michoacan'da Ciudad Hidalgo) kesin başarısızlığa uğradı. O tarihten sonra iki ülke, sürekli olarak birbiriyle savaştı ve karşılıklı kaleler, garnizonlar kurularak ihtilâflı sınır bölgesi tahkim edildi. İspanyol istilâsı sırasında, Tarascan krallığı 65 000 km^2'lik bir bölgede uzanıyordu, nüfusu bir milyon kadardı. Krallığın çekirdeği, Patzcuaro gölü bölgesiyle gölün batısındaki sierra idi. Tarascanlar siyasî ve sosyal birlik gösteren, Aztekler gibi yayılma eğilimleri olan bir topluluktu; fakat, Meksika vâdisindeki topluluklara oranla daha az şehirleşmişlerdi. Tarascan devletinin toparlanması, 1370'lerde Tariacuri'nin zamanına rastlar; bu kral, Michoacan'ın kuzeybatısını ve ona bitişik Jalisco'yu, güneyde de Balsas ırmağının orta havzasını ele geçirdi. Tariacuri ölünce krallık üçe bölündü. Patzcuaro, Tzintzuntzan ve Coyuca (bugün Guerrero'da Coyuca de Catalan), bölünen bu üç devletlerin başkentleriydi. Kral Tzitzic Pandacuare, devletleri birleştirdi; güneybatıya doğru fetihler yaptı ve 1460'larda Büyük Okyanus kıyılarına ulaştı. Taximaroa'yı istilâ etmek isteyen Axayacatl'a yenildi. Ondan sonra Tarascanlar Büyük Okyanus kıyısındaki hâkimiyetlerini kaybettiler, fakat Azteklere karşı başarılı oldular. 1500'lerin başında İndaparapeo'ya yapılan bir istilâ teşebbüsüne karşı koyarak tarascan-aztek sınırına kuzey sınırda El Bajio'daki (bugün Guanajuato ve Querexaro eyaletleri) Çiçimekalara akınlar yaptılar; sınırları korumak amacıyle yapılan bu saldırılar, bölgenin ele geçirilmesi amacını gütmüyordu.

İspanyol istilâsı

Meksika'nın ispanyollar tarafından istilâsı önceleri bir kültür çatışması şeklindeydi; fakat zamanla kültürler arasında bir kaynaşma oldu. Bir yanda kuvvetli bir ortaçağ özelliği taşıyan ispanyol medeniyeti, öte yanda Orta Meksika'daki Azteklerin hâkim olduğu ve homogen bir hale getirdiği kızılderili medeniyeti. İspanyolların başlıca iki hedefi vardı: katolik inancını yaymak ve kazanç sağlamak.

İstilâ Küba'dan başladı. 1517 Yılında Fransisco Hernandez (veya Fernandez) de Cordoba, yaptığı seferde Yucatan'a ulaştı, fakat Mala Pelea (Kötü Savaş) körfezinde yenildi. Sonra Campeche kıyısını keşfetti. 1518'de Juan de Grijalva yönetiminde ikinci bir seferde kıyı, Kuzeyde San Juan de Ulua'ya, bugünkü Veracruz şehrine kadar keşfedildi. Elde edilen sonuçlar öteki serüvencileri de cesaretlendirdi ve başlarında Hernan Cortes (1485-1547) olan bir topluluk, Küba valisi Diego Velazquez'in emriyle yeni bir sefere çıktı. Vali tarafından seçilmiş olmakla birlikte Cortez, valinin sonradan onu değiştirmek için yaptığı teşebbüslere karşı koymak zorunda kaldı ve 18 şubat 1519'da yetkisi olmadığı halde denize açıldı. Sefer sırasında şu yol izlendi: Yucatan açıklarındaki Cozumel adası, Grijalva ırmağı (Tabasco'da), İsla de Sacrifios ve San Juan de Ulua; sonunda bugünkü Veracruz bölgesinde karaya çıkıldı.

Aztek imparatoru Montezuma II (daha doğrusu Moctezuma), kötü işaretlerden ve doğudan dönecek bir tanrıdan bahseden Quetzalcoatl efsanesinden korkarak, Cortes'in ülkenin içlerine doğru ilerlemesini engellemek için şiddete başvurmadı. Cortes, ülkedeki ayrılıkları ve korkuları anladığı için yaptığı seferi, bir istilâ haline getirdi.

27 Nisanda Veracruz şehri kuruldu ve Velazquez ile haberleşme kesildi. Cortes bundan sonra yeni şehrin belediye yetkililerine kendini genel kumandan seçtirdi ve İspanya'ya bir gemi göndererek kralın da onayını sağlamak istedi. Öteki gemiler 14 ağustosta yakıldı ve Cortes, Veracruz'da küçük bir garnizon bırakarak, bugünkü Mexico City bölgesinde Texcoco adasındaki aztek başkenti Tenochtitlan'a doğru

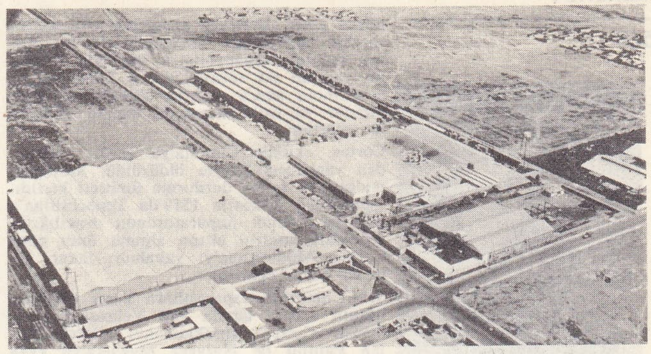

Mexico'da Volkswagen otomobil fabrikası

Santo Domingo vâdisinde buğday hasatı

Foto. LAROUSSE ; Encyclopedia Britannica

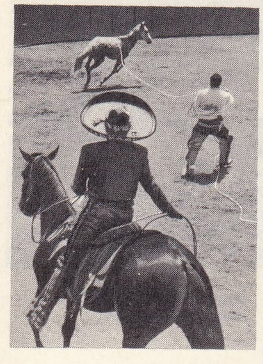

vahşî bir atın terbiye edilişi

Taxco Guerrero eyaleti katedralin kuleleri

Rio Lerma yerlisi

Tula'da insan başlı disk

sefere çıktı. İlerleyişi sırasında, Azteklerin sürekli düşmanları Tlaxcalanlarla bir ittifak yapıldı; İspanyolların kuvvetli olduğunu yapılan iki savaşta gören Tlaxcalanlar, o tarihten sonra onların sürekli müttefiki oldular ve istilâ sırasında önemli yardımlar yaptılar.

Cortes, ekimde Cholula'ya vardı; yerlilerden yüzlercesi hileyle öldürüldü. Montezuma'nın bu seferi durdurma ümitleri kırıldı. İspanyollar 8 kasım 1519'da Tenochtitlan'a ulaştılar. Aztek imparatorunun aracılığıyle Aztekleri kontrol altına almayı ümit eden Cortes, Montezuma'yı yakaladı; fakat Aztekler boyun eğmediler.

Şehir halkının İspanyollara karşı düşmanlığının arttığı sırada vali Velazquez tarafından Cortes'i tutuklamakla görevlendirilen Panfilo de Narvaez Meksika'ya ayak bastı. Pedro de Alvarado'yu (1495 ? - 1541) Tenochtitlan kumandanı olarak bırakan Cortes, küçük bir kuvvetle Cempoala'ya döndü ve orada bir baskınla Narvaez'i yakaladı; kuvvetlerini emrine aldı. Bu arada Tenochtitlan'da Azteklerin dinî bir tören için toplanmalarını yanlış anlayan ve bunu İspanyollara karşı bir saldırının başlangıcı sanan Alvarado, çok sayıda kızılderiliyi öldürttü. Cortes döndüğü zaman İspanyollar kuşatılmıştı. Montezuma halkını yatıştırmağa çalıştı, fakat taşlanarak öldürüldü.

30 Haziran - 1 temmuz 1520 gecesi İspanyollar ve Tlaxcalanlar ele geçirdikleri servetin büyük kısmını yanlarına alarak şehir dışına, Tlacopan'a giden karayoluna çıkmak için savaştılar ve çok kayıp verdiler. Esir olanlar Aztekler tarafından kurban edildi. Tlaxcala'ya çekildi.

Tenochtitlan'ı savunan Cuitlahuac (Montezuma'nın kardeşi) imparator oldu. Kızılderili derebeyleriyle ittifaklarını yeniledi; fakat salgın hastalıklar sonucu nüfus azaldı ve bu salgınlardan birinde Cuitlahuac da öldü. Yerine son imparator olan Cuauhtemoc geçti.

Cortes, Tenohtitlan'ı almak için birçok sefer yaptı: önce Segura de la Frontera'dan (bugün Puebla'da Tepeaca), sonra Texcoco'dan ve en son Tenochtitlan'ın gineyinden saldırdı. Bu hazırlık seferlerinden sonra, ertesi yıl, Küba'dan gelen kuvvetlerle birliklerini takviye ederek aztek başkentine tekrar hücum etti. Kuşatma 26 mayıs 1521'de başladı ve 13 ağustosa kadar sürdü; şehir tahrip edildi, Cuauhtemoc yakalandı; sonra Cortes'in seferi sırasında rehin olarak Honduras'a götürüldü ve idam edildi (1525).

Tenochtitlan'ın alınmasından sonra İspanyollar çeşitli yönlerde yayıldılar, Cortes'in Panuco ırmağına yaptığı seferle: kuzeye (1522); Cristobal de Olid'in Colima ve Jalisco'ya yaptığı seferlerle batıya (1522 - 1524); Cortes'in Aşağı Kaliforniya'ya yaptığı seferle (1535) kuzeybatıya. Bugünkü Guatemala ve El Salvador bölgeleri Pedro de Alvarado tarafından ele geçirildi (1524 - 1526). Olid, 1524'te Honduras'a bir sefer yaptı ve burada güneyden ilerleyen kuvvetlerle çalıştı. Bunları yenerek Cortes'ten ayrı hareket etmeğe çalıştı, fakat Fransisco de las Casas'a yenilerek öldürüldü. Cortes de kendi başına Honduras'a bir sefer yaptı (1524-1526). Yucatan'da Maya'ya da birçok sefer yapıldı, fakat bu bölge Fransisco de Montej'o tarafından yapılan seferlere kadar (1540-1546) alınamadı.

Sömürge dönemi

Orta yaylanın bir kısmı ve kuzey bölgeler henüz fethedilmemişti. Bu bölgelerdeki faaliyetler, sömürgeci grupların özelliklerine uygun olarak gelişti. İspanyol ailesinde veraset geleneğine göre erkek evlât hakkı başta geldiği için, küçük oğullar genellikle serüvenci oldular. İspanya tahtının dağıttığı toprak imtiyazları, dağınık nüfuslu büyük bölgeleri kapsıyordu. İmtiyaz elde edemeyenler de ele geçirilmemiş uzak bölgelere gidiyordu.

● *Sosyal ve iktisadî teşkilâtlanma kanunu.* İspanyollar gerek maddî, gerek sosyal bakımdan kızılderililere hâkimiyetlerini kabul ettirmeğe çalıştılar. Kızılderililer ispanyol hukuk ve iktisat kurumlarına bağlandı; en üstte İspanyolların bulunduğu bir derebeylik düzeni kuruldu. Kolonlar, Amerika'ya kendilerine sosyal bakımdan daha iyi şartlar sağlamak için geldiklerinden, Avrupa'daki XV. ve XVII. yy.ın derebeylik sistemini sürdürdüler: aşağı tabaka emek gücünü ortaya koydu, üst tabaka da yönetim ve askerlik görevlerini üzerine aldı. Bu üst sınıflar, aynı zamanda, İspanya'dan gelen misyonerleri ve hükûmet memurlarını da kapsıyordu.

Bütün ülke ele geçirilince, kral ile istilâcılar arasında anlaşmalar yapılarak uzlaşma sağlandı. Savaşta elde edilen, esir, altın, inci ve değerli tüyler gibi ganimetlere karşılık alınan devamlı imtiyazlar (kralın verdiği markilikler, encomienda'lar ve repartimiento'lar) birbirinden farklıydı. Bu imtiyazları elde edenlerin, Kızılderilileri sömürmek ve sömürgeye bağlanmalarını sağlamak gibi ikili bir görevleri vardı. Kızılderilileri yeni sosyal ve iktisadî düzene uydurmanın yanı sıra hıristiyanlaştırmakla da görevliydiler.

Kızılderili işçiler ve inanç meselesi. Tarım, madencilik, sanayi ve inşaat için gerekli emek gücü Kızılderililer tarafından sağlanıyordu; ayrıca, zenci esirler ve Mestizolar da (ispanyol ve meksikalı karışımı melezler) istihdam ediliyordu. Çıkarılan çok sayıda işçi kanununun amacı bu işçilere kötü davranılmasını önlemekti.

Kızılderililerin köleleştirilmesi, istilânın önemli sonuçlarından biri ve mantıkî sonucuydu; ilke olarak Romalıların esir anlayışını uygulayan İspanyollar, Kızılderilileri eşya ile bir tutuyorlardı; fakat uygulamada Kızılderililer çeşitli serbestlik derecelerine ayrılıyor ve Romalıların anlayışına ender olarak (pazarlarda esirlerin satılması gibi) uyuluyordu. İstilâcıların esirlere kötü davranması ve esirliğin farklı derecelerde uygulanması, din gruplarının, hükûmet memurlarının ve askerlerin karşı la şikâyetlerde bulunmalarına yol açtı. Kızılderililerin bağımsızlığı için mücadele edenler arasında tarihçi ve misyoner Bartolomé de las Casas'ın (1474-1566) çalışmaları önemli yer tutar.

İspanya tahtına, birbiriyle çatışan gruplardan çeşitli baskılar geliyordu. Krallık bir yandan dinî ve ruhanî görüşleri benimserken, köleliğin iktisadî etken olarak maddî değerinin de farkındaydı. İspanya tahtı bir süre tereddüt ettikten sonra 20 kasım 1542'de köleliğin kaldırılmasını ilke edinen *Leyes Nuevas*'ı (Yeni kanunlar) çıkardı. Haklı savaşların bile kadın ve çocukları köleleştirmek için bir kanunî sebep olamayacağı kabul edildi. Kölelik kurumu ancak sömürge sistemine karşı direnenler için bir ceza olarak devam etti. Kızılderili, haraç ödeyen ve hizmette bulunan bir serf olarak kaldı. Ama kızılderilinin kısmen bağımsız olması zenci köle çalıştırmanın gelişmesine yol açtı ve yabancı tüccarlar «Yeni İspanya»'ya köle taşımağa devam ettiler.

1549'a kadar kızılderili işçi çalıştırmanın başlıca yolu, encomienda sistemiydi. Encomienda bir ispanyola (genellikle istilâcılardan birine) emek ve mal haracı olarak verilen krallık imtiyazıydı.

Önce Antiller'de uygulanan ve yerli halk için çok kötü sonuçlar doğuran encomienda. Cortes tarafından düzenlenen şekliyle Antiller'deki kötüye kullanılmaların önlenmesi amacını güdüyordu. Ne olursa olsun, sömürgenin ayakta durabilmesi için, kızılderili emeğinden yararlanmak gerekiyordu; Kızılderililer de, kendi açılarından, geçim durumlarıyle ilgilenecek bir koruyucuya ihtiyaç duyuyorlardı.

Bununla birlikte, Yeni İspanya'da encomienda sisteminin yayılmasına krallık karşı koydu; bu direnişin insanlık adına yapılan bir hareket olduğu kadar, merkezî ve mutlakıyetçi bir iktidarın karşısına derebeylik gücünün çıkmasını önlemek amacının da güttüğü de anlaşılmaktadır. 20 Haziran 1523'te Carlos V, Cédula de Valladolid emirnamesiyle encomienda sistemine son vermek istedi; fakat sömürgenin şiddetle karşı koyması üzerine uygulanamayan emir kaldırıldı.

Benzer bir teşebbüs de 20 kasım 1542 tarihli Leyes Nuevas ile yapılmak istendi; buna göre, yeni encomienda imtiyazları verilmeyecek ve genel valilerin, valilerin, krallık memurlarının, piskoposların, manastırların ve hastahanelerin elindeki imtiyazlar kaldırılacaktı. Encomiendalar artık veraset yoluyle geçmeyecek, encomendero'nun ölümünde krallığı kalacaktı. Amaç, bir nesilde bütün sistemin ortadan kaldırılmasıydı; fakat bu kararname de uygulanamadı. Carlos, Cédulas de Malinas ile isteklerini geri aldı, fakat angaryanın kaldırılmasında diretti.

1573'ten sonra encomendero'ların imtiyazları, sadece Kızılderililerden haraç toplamaktı. Kızılderilileri korumak ve eğitmekle gene yükümlüydü; fakat onlar üstündeki derebeylik gücü kaldırılmıştı. Son encomiendalar da XVIII. yy.da kaldırıldı. Encomienda sistemi zayıfladıkça yerini, zorla uygulanan repartimiento aldı. Bu eski ispanyol usulüne göre, zorla sağlanan işçiler, tarım, madencilik ve inşaat işlerinde çalışıyorlardı; hizmet geçiciydi; mukaveleye bağlıydı ve işveren, ücretleri ödemek zorundaydı.

Genel valilik. Yeni İspanya'nın ilk genel valisi 1529'da tayin edildi ve 1535'ten 1550'ye kadar görevde kaldı.

Genel valiler, genellikle altı yıldan fazla görevde kalmadıkları halde, bu sık değişme, residencia mahkemelerinin sağladığı sıkı sistem sayesinde dengeli bir şekilde yürütüldü: her yeni genel vali, kendinden önce gelenin *relacion*'unu (rapor) izliyor ve oidorelerin fikrini alıyordu. Aynı zamanda audiencia'ya başkanlık ediyor ve vali, krallık hazinesi nazırı ve kilisenin baş koruyucusu olarak görev yapıyordu.

Audiencia, önemli bir yargı organıydı. Oldukça önemli davalardaki kararı kesindi; çok önemli davalarda ise İspanya'daki Hint Adaları konseyine başvurulabiliyordu. Genel valinin bulunmadığı zamanlar, audiencia başkanı veya üyeleri, onun yerine yönetim görevlerini üzerine alabiliyordu.

Daha aşağı yönetim işleri taşra valileri tarafından yönetiliyor, daha küçük bölgelerde ise aynı görevler *corregidoreler* ve *alcaldes mayores* denilen memurlar aracılığıyle yürütülüyordu. Kızılderililerin kasabalarını yönetmek üzere özel corregidoreler tayin ediliyordu. Bunlardan başka kendi meclisleri (ayuntamientos) tarafından yönetilen muhtar *municipio*'lar (belediyeler) vardı.

Genel valilerin kişilikleri önemliydi; kişiliklerinde bütün hükûmet gücünü, bütün yasama, yargı ve yürütme kuvvetini topluyorlardı. Kral, Allah'ın temsilcisi olarak tanındığına göre, hükûmetin de yönetme hakkı tabiî ve ilâhiydi.

Antonio de Mendoza, iyi bir genel valiydi ve sonradan gelenlere etkili bir örnek oldu. İkinci audiencia ile sıkıca işbirliği yaptı ve dönemi adalet ve düzen içinde geçti; Yeni İspanya'da düzenli bir yönetim geleneği kurdu. Mendoza, aynı zamanda çeşitli kızılderili savaşlarına da girişti; bunların en önemlisi Mixton savaşıydı (1541); Jalisco'da yapılan bu savaştan başka Fransisco Vazquez Coronado kumandasında, efsanevî Cibola'nın Yedi Şehrine başarısız bir sefer düzenledi (1540).

Mendoza'nın yerine geçen Luis de Velasco, ekim 1550'den temmuz 1564'e kadar görevde kaldı; ispanyol medeniyetini kuzeye doğru ilerletmekle ve Kızılderililerin haklarını korumakla ün kazandı; kendisine «Kızılderililerin Babası» unvanı verildi.

Önemli bir genel vali de 1673-1680 arasında görev yapan Enriquez de Rivera'dır. Yönetimi sırasında önemli bir olay olmadı; fakat âdil ve ilerici bir kişiydi ve gözle görülür ilerlemeler sağladığından halk tarafından seviliyordu.

Krallığın denetlemesi. Genel vali, Yeni İspanya'da kralın temsilciydi. Genellikle kral, sömürgelerini Hint Adaları konseyi (Consejo de Indias) aracılığıyle yönetirdi; fakat bazen doğrudan doğruya krallık emirnameleri de gönderirdi. 1524'te Carlos

Foto. Higgins-Globe-photo, Viollet, Aubert de La Rüe (LAROUSSE)

V tarafından Hint adalarını ilgilendiren meseleler hakkında krala danışmanlık yapması amacıyle kurulan Hint Adaları konseyi zamanla sömürgeler üstünde yasama, yürütme ve yargılama hakları olan bir kurul haline geldi ve 1714'te Hint Adaları Evrensel sekreterliği kurulunca sadece yüksek bir mahkeme olarak kaldı. Cadiz İspanya anayasasının yürürlükte olduğu süre içinde (1812-1814, 1820-1824) konsey ortadan kalktı, fakat sonra on yıl için (1824-1834) tekrar kuruldu.

Casa de Contratacion (Ticaret odası) sömürgenin yönetiminde görev alan başka bir önemli kuruluştu. 1503'te kuruldu ve yavaş yavaş bütün Hint adalarında ticareti ele geçirdi; göçlerle, keşiflerin artmasında ve tüccarlarla gemi sahipleri arasındaki meselelerin çözülmesinde önemli bir etken oldu. Hint adalarıyle ilgili bütün gemicilik faaliyetine yetkili tek ispanya limanında bulunan Casa'nın bütün meşru sömürge ticareti üstünde mutlak bir denetimi vardı. Yeni İspanya'ya giriş limanları da Körfez'deki Veracruz ve Büyük Okyanus kıyısındaki Acapulco idi. Bu tekelcilik İspanya imparatorluğuna zararlı oldu; çünkü İspanyolların ve yabancıların yaptıkları kaçakçılık gelişti ve bunun sonucu olarak kanuna ve otoriteye saygı azaldı. Casa da Contratacion 1717'de Cadiz'e nakledildi.

Casa de Contratacion'un keşif faliyetleri de önemliydi. Casa'nın Amerigo de Vespuci (1451-1512) tarafından yönetilen bir denizcilik okulu vardı; bu büyük denizciye dünyaca tanınmış başka denizciler de yardım ediyordu. Okulu Vespuci'den sonra gene tanınmış denizciler yönetti. Consulados denen bilinen ticaret mahkemeleri önce İspanyol Amerikası'nda ve sonra bütün dünyada kuruldu ve Casa de Contratacion tarafından geliştirildi.

Bourbon dönemi

Bourbonların İspanya'ya girişiyle (1700), Fransa kralı Louis XIV'ün torunu Philippe V'in kişiliğinde ispanyol düşüncesi büyük ölçüde değişti. Fransız usulü merkeziyetçilik kuvvetlendi ve krallığın gücünü zayıflatabilecek muhtariyet ve serbestlikler kaldırıldı. Cizvitlerle çıkan anlaşmazlıklar büyüdü ve 1767'de sürgün edilmeleriyle sonuçlandı. Zenginlik anlayışı değişti, üretim güçlerinde yeni değerler ortaya çıktı. Emeğe saygı duyuldu, bilim gelişti ve sosyal kanunlar tasarlandı.

Genel valiler. Bourbon krallarının ilk genel valisi olan Linares dükü ve Valdefuentes markisi Fernando ve Alencmastre Norona y Silva, 1711'den 1716'ya kadar görevde kaldı. Yeniçağın ilk büyük genel valilerinden biri olan Silva, *acordada* mahkemesiyle işbirliği yaptı; bu mahkeme, genel valiliğin başına dert olan eşkıyalık salgınını önleyerek yolların güven altına alınmasına çalışıyordu. Silva, başkentte Arcos de Belen su kemerini yaptırdı. Aynı zamanda kuzeyde şehirler kurdurdu, din adamlarının ve devlet memurlarının esaslı bir incelemesini yaparak onların meziyetlerini, kusurlarını ve iş görme usullerini açık bir şekilde tespit etti; bu çalışması kendinden sonra gelen genel valiler için çok yararlı oldu.

Casa Fuerte markisi Juan de Acuna'ya (1722 - 1134), «büyük vali» denilir. Kuzey eyaletlerde dört yıl süren tahkimat işleri yaptırdı. Başkentte hazine ve gümrük binalarını inşa ettirdi.

Antonio Maria Bucareli y Ursula (1771-1779), kuvvetli kişiliği ve yönetim yeteneği ile sivrildi. Kişiliğine örnek olarak, bavulunu Mexico City gümrükçülerine vererek arattırması ve yeni genel valilere şehir tarafından verilmesi gelenek haline gelen hediyeyi reddetmesi gösterilebilir. Yönetici olarak da denk bütçe yapmayı başardı. 1762'de Havana'nın İngilizler tarafından alınmasından etkilenerek Yeni İspanya için bir savunma düzeni kurdu. Jalapa yakınındaki San Carlos de Perote kalesini tamamlattırdı, Acapulco kalesini yaptırdı ve Veracuz'daki San Juan de Ulua savunma tesislerini kuvvetlendirdi. Orduyu yeniden teşkilâtlandırmak için 1 299 000 pesoluk bir bağış toplayarak yeni savaş gemileri yapımına girişti. Yeni hayır kurumları meydana getirdi. İlkokullar açtırdı ve İspanyolların, Kızılderililere İspanyolca öğretmesini hızlandırdı.

Juan Vicente de Güemes Pacheco y Padilla (1789-1794), etkili bir yöneticiydi; kuvvetli ve akla dayanan bir yönetim kurdu. Mexico City'nin yollarının döşenmesini ve aydınlatılmasını sağladı.

Geçiş dönemi. Bourbonların getirdiği ideolojik değişiklik, sömürgeye XVIII. yy.ın ortalarında girdi; bu değişmenin başlangıcı Bucareli ve Revillagigedo gibi kudretli genel valilerin ülkeye gelerek gerçekten sömürgenin refahı için uğraşmalarıdır. 1786'da Fransızların sömürge yapısı anlayışına uygun olarak Yeni İspanya 12 *intendencia*'ya ayrıldı; intendenciaların başına yalnız tahta karşı sorumlu olan yöneticiler getirildi; böylece yabancı tehditlerine karşı sömürge üstündeki ispanyol denetimi kuvvetlendi. Encomienda, repartimiento ve corregidore'ler (kızılderili kasabalarından kaldırılmasına rağmen), küçük birer despotluk haline gelerek sosyal ve idarî reformların yapılmasını çok geciktirdiler.

Ülkede huzursuzluk arttı. Revillagigedo'nun yerine gelen Branciforte markisi genel vali Miguel de la Grua Talamanca y Branciforte, boş yere Fransız devrimi düşüncelerinin ülkede yayılmasını engellemeğe çalışırken, A.B.D.'ye gönderilen sürgünler meşrutî fikirleri yaydılar.

Çözülme. İspanya'nın Napolyon tarafından istilâ edilmesiyle 1808'de siyasî çözülme başladı. Carlos IV ve oğlu Fernando VII'nin tutuklanmasıyle ortaya çıkan hükümdarlık meselesi, Fransızların yarattığı şehir cuntalarına (konseyler) karşı İspanyolların ayaklanması, Fernando'nun tekrar tahta çıkması içindi. Buna benzer bir hareket de ayuntamiento'nun kralın yokluğunda genel vali José de Iturrigaray'ın yüksek emirlere dayanmadan hüküm süreceği hakkında bir irade çıkardığı Mexico City'de oldu.

Karşı görüşte olan audiencia üyeleri (hepsi ispanyol) halkın iradesini temsil ettiklerini ileri sürdüler. Iturrigaray'ın yerine genel valiliğe Pedro de Caribay getirildi ve audiencia halkın temsilcisi olarak ortaya çıktı.

Bu irade ilk bağımsızlık hareketine yol açtı. Fransız emirnamelerine karşı çıkıldı ve Fernando'nun tahta çıkması kararında ısrar edildi; sonunda rahip Miguel Hidalgo, Dolores kasabasında ülkenin mutlak bağımsızlığını ilân etti (16 eylül 1810).

1810-1830 *arası Meksika.* İspanya'nın Napolyon tarafından istilâ edildiği ve Carlos IV ile oğlu Fernando VII'nin tahttan çekildiği haberleri 1808'de duyulduğu zaman ülkede durum, ayaklanmaya çok elverişliydi. İspanya tahtına Joseph Bonaparte oturdu, fakat Amerika'daki ispanyol sömürgeleri onu tanımadı.

Meksika'da kreoller, hükümranlığın halka geçtiğini ileri sürdüler; fakat peninsulareler (İspanya'da doğmuş olanlar) bağımsızlık hareketinden korktukları için, İspanya'da Fransızların istila etmediği yerleri yöneten cuntaları desteklediler. Kişisel hırsları yüzünden kerolleri destekleyen genel vali Pedro de Garibay getirildi. Bununla 16 eylül 1808 gecesi bir grup zengin peninsulare tarafından yakalanarak yerine geçici genel vali Pedro de Garibay getirildi. Bununla birlikte, meşru otoritenin yokluğu ve ideolojik huzursuzluklar yüzünden ayaklanmaların sonu gelmedi. Garibay'ın yerine başpiskopos Francisco Javier de Lizana getirildi ve 14 eylül 1810'da Grito de Dolores ile bağımsızlık hareketinin ilân edilmesinden iki gün önce, krallığın gönderdiği genel vali Fransisco Javier Venegas, Meksika'da göreve başladı.

Bağımsızlık

Queretaro'da bir ılımlı kreol grubu ile Mestizolar (ispanyol - kızılderili melezi), aydınlar ve askerler gizli bir harekete hazırlanıyorlardı. Bunlar arasında Dolores bölgesi rahibi ve Meksika bağımsızlığının babası Miguel Hidalgo (1753-1811) ihtilâlci düşünceyi temsil ediyordu; kraliçenin muhafız alayı kumandanı Ignacio Allende de (1779-1811) ordunun temsilcisiydi. Başkalarını da bu yolda çalışmağa teşvik etmeleri hükûmetin dikkatini çekti ve tutuklanmaları için emir çıktı. Durumu zamanında haber alan Hidalgo, cesaretli bir çıkışla 16 eylül 1810'da şafak vakti Dolores kasabasında (bugün Guanajuato'da Dolores Hidalgo) *Grito de Dolores* adı verilen bildiriyle bağımsızlığı ilân etti ve Kızılderililerden kurduğu zayıf bir orduyle bağımsızlık kampanyası açtı; ordusu hızla büyüdü. Ayaklanma, kısa süre içinde ezilmiş kitlelerin başkaldırması haline geldi; biriken bütün hırsların birdenbire ortaya çıkışıyle korkutucu bir hareket halini alan isyan, zengin kreollerin hükûmeti desteklemesine yol açtı. Hidalgo, zengin bir şehir olan Guanajuato'nun komşusu Celaya'yı aldı; sonra da Valladolid'i (bugün Morelia) ele geçirerek köleliğin kaldırıldığını ilân etti. Zacatecas, San Luis Potosi, Guadalajara ve Saltillo şehirleri, başka âsi grupları tarafından ele geçirildi.

Hidalgo, sonra başkente yürüdü. Fakat, 30 ekim 1810'da Toluca ve Meksika vâdileri arasındaki Monte de las Cruces'te 80 000 kişilik kötü düzenlenmiş ordusuyle 7 000 kişilik ispanyol kuvvetlerini yendikten sonra, Vallodolid'e döndü ve Guadalajara'da hükûmetini kurdu. Bu sırada askerleri onu terk etmeğe başladı.

Krallık subaylarının en beceriklisi ve meşhuru olan Felix Calleja, Guanajuato'yu Allende'den geri aldı ve Allende, Guadalajara'daki Hidalgo kuvvetlerine katılınca, Lerma ırmağı kıyısındaki Calderon köprüsünde âsi birlikleri kesin yenilgiye uğrattı. Hidalgo ve Allende, A.B.D. sınırına ulaşmak için kuzeye doğru kaçmağa çalıştılar, fakat 21 martta Coahuila'daki Acatita de Bajan'da yakalandılar. Hidalgo yargılandı ve 30 temmuz 1811'de Chihuahua'da kurşuna dizildi.

Morelos. Ayaklanmanın ilk şiddeti geçince, onu haklı çıkarmak isteyen teşebbüsler oldu. Hidalgo'nun başlattığı hareketi sürdüren rahip José Maria Morelos (1765 - 1815) siyasî ve askerî çalışmalarıyle tanındı. Morelos, bugünkü Guerrero eyaletinde 9 000 kişilik bir ordu kurdu. Maiyetinde Mariano Matamoros (1770?-1814) ve Vicente Guerrero (1783 - 1831) gibi güçlü kimseler vardı. Morelos, âsi kuvvetlerin başkanı olarak bugünkü Guerrero, Oaxaca ve Morelos eyaletlerinde savaşı durdururken başka topluluklar da Orta yayla v.b. de savaştılar.

Calleja kuzeyde ve Michoacan'da ayaklanmayı bastırmak için çok uğraştı, fakat 1812 başlarında güneye doğru indi. Morelos, ona, tarihî Cuautla kuşatmasında karşı koydu (bugün Morelos eyaleti; 5 mart-2 mayıs 1812), sonra, savaşarak kuşatmadan kurtuldu. Calleja, başkente dönünce Morelos, Cuautla'yı yeniden işgal etti ve Orta Meksika'nın doğusunda bir sefer yaparak Veracruz'un batısındaki Orizaba'yı ve öteki

MEKSİKA arması

«fransız ordusunun Mexico'ya girişi» (10 temmuz 1863) A. Beaucé'nin eseri Versailles müzesi, Paris

Foto. Neurdein-Giraudon (LAROUSSE)

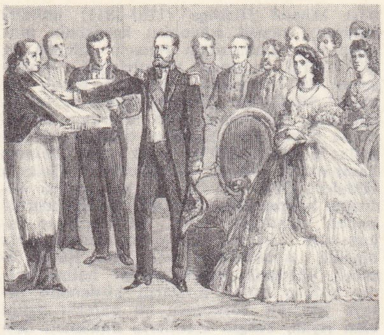

imparator Maximilian Miramar'da ant içerken (1864) Cabinet des Estampes, Paris

Benito Juarez

Lopez Mateos

şehirleri aldı. 1813'te Chilpancingo'da toplanan millî bir kongrenin bağımsızlığı ilân etmesi ve 22 ekim 1814'te Apatzingan anayasasını yayımlaması, Morelos'un kararlı ve hırslı çalışmalarıyle gerçekleşti Bununla birlikte 1813 şubatında Venegas İspanya'ya döndü ve yerine Calleja geçti. Ülkenin harap olması yüzünden halk, yavaş yavaş hükûmeti desteklemeğe başladı. Morelos Valladolid'i almak istediyse de, krallık subaylarından Agustin de İturbide'nin çabaları yüzünden başarılı olamadı; Puruaran'da tekrar yenilgiye uğradı, Matamoros yakalandı, sonra kurşuna dizildi. Oaxaca, Cuanutla ve Chilpancingo kralcıların eline geçti; Morelos da, isyanın ortasında, Guerrero'daki Tezmalaca yenilgisinden sonra Tehuacan'daki Millî kongreyi yönetirken yakalandı. Yargılanarak başkent yakınındaki San Cristobal Ecatepec'te kurşuna dizildi (22 aralık 1815).

Morelos'un ölümü üzerine Guerrero'nun yönettiği son âsi gruplar, güneydeki ve Guanajuato'daki dağlara çekildiler.

1816'da genel vali olarak Calleja'nın yerine geçen Juan de Apodaca, teslim olan herkes için İspanya tahtının emriyle af çıkarıldığını bildirdi ve böylece ülkeyi yatıştırmayı oldukça başardı. 1817'de barışı tehdit eden tek olay, gerçek bir liberal savaşçı olan ispanyol Fransisco Javier Mina'nın (1789 - 1817), ispanya'dan gelerek Guanajuatodaki âsilerle birlikte çarpışmasıdır. Mina'nın ekimde yakalanarak kurşuna dizilmesiyle bu tehlike de savuşturuldu.

İturbide. Cadiz'de 1820'de general Rafael de Riego, Ferdinando VII'nin mutlakıyetçi rejimine isyan etti ve kral yerinde kalabilmek için liberal 1812 Anayasası üstüne yemin etmek zorunda kaldı. Anavatandaki bu değişikliğin Meksika'da önemli yankıları oldu. Peninsulareler, liberal reformlardan korktular; meksikalı âsiler de harekete İspanya ile anlaşabilmek için yeni bir imkân gözüyle baktılar.

1820'de Vicente Guerrero'nun güneydeki isyanını bastırmakla görevlendirilen Bajio bölgesinin eski kumandanı Agustin de İturbide, artık silâhlı mücadeleden usanan Meksika'nın siyasî partilerini uzlaştırmak için bir fırsat çıktığını gördü. Guerrero'nun güvenini, rahip sınıfının desteğini (bunlar liberal İspanyol hükûmetinin kilise tarafından kullanılan mallara elkoymasından korkuyorlardı) ve kreollerin onayını sağladı. İturbide, Guerrero'nun da onayladığı 24 şubat 1821 tarihli İguala planını benimsedi. Bu plan reformlar ve siyasî değişiklikler sağlayan ve Üç Garanti adıyle de tanınan bir programdı: 1. Meksika'nın bağımsızlığı; 2. peninsularelerin ve Amerikalıların birleştirilmesi; 3. tek din: Katoliklik. 1921 Yazında bütün Meksika, bu plan çevresinde toplandı.

30 Temmuzda liberal bir genel vali olan Juan O'Donoju, Apodaca'nın yerini almak üzere Veracruz'a geldi. İturbide, ordusunu yeni genel vali ile başkent arasına koyarak, 24 ağustos 1821'de Cordoba meclisinin İguala planını kabul etmesini sağladı. Böylece etkili bir askerî çalışma ve propaganda sonucu İturbide'nin ordusu, yeni ülkenin başkentine girdi (27 eylül 1821). Chiapas ve Meksika ile Panama arasındaki beş modern devleti kapsayan Guatemala Genel kumandanlığı da 1821'de bağımsızlığını ilân etti ve ertesi yıl İturbide'nin imparatorluğuna katıldı. Bu katılma sırasında birçok güçlük çıktı ve İturbide'nin iktidardan çekilmesinden sonra Chiapas, 1823'te Meksika'dan ayrıldı.

Devleti kurmak için mücadele. O tarihten sonraki 36 yıl içinde Meksikalılar, eski sömürge yapısını değiştiren kurumlar meydana getirmeğe uğraştılar. Siyasî liberalizmin parolalarına bağımsızlık ve eşitlik ülkülerine kendilerini kaptırarak gerçeklere karşı savaştılar ve birçok hayal kırıklığından sonra 1857 Anayasasını hazırladılar.

Meksika'nın bağımsız bir millet olarak yaşaması için hangi hükûmet şekli seçilecekti? Kralcılar ve din adamları tarafından desteklenen İturbide, meşrutî bir krallığa taraftardı; çünkü ülkenin siyasî alışkanlıklarının cumhuriyetten çok krallığa uygun olduğuna inanıyordu. Halk, bağımsızlığını sonuna kadar kullanmanın coşkunluğu içindeydi; fakat kısa süre içinde bağımsızlığın güçlüklerini de kavradı. İspanya'dan ayrılma sırasında kaybedilen hayatların ve servetlerin acısı bir an için unutulmuştu; fakat kısa süre içinde yoksulluk, düzensizlik ve huzursuzluk yönetici gruplar arasında çatışmalara yol açtı. İspanya, Cordobo anayasasını tanımayı reddetti ve İspanya'nın ticaret siyasetinin yerini alması beklenen serbest ticaret ilkeleri bir türlü düzenlenemedi. İflâs etmiş bir maliye ve aç bir halk, yönetim işlerini güçleştirdi.

Ülkeye bir düzen getirmek ümidiyle ordu, 18 mayıs 1822'de İturbide'yi imparator ilân etti; kongre dağıtıldı. İmparatorluk sarayının inşaı masrafların artmasından başka işe yaramadı ve kısa süre sonra halk temsilcileri hükûmetinin kurulmasına taraftar olanlar ayaklandı; aralıkta general Antonio Lopez de Santa Anna, Veracruz'da cumhuriyeti ilân etti; İspanya'ya karşı girişilmiş olan savaşın önderleri de (Guerrero dahil) ona katıldılar. İturbide, yeni ihtilâli bastıramadı. 19 Mart 1823'te tahtan feragat ederek yurt dışına çıktı. Kongrenin çıkardığı bir irade ile kanun dışı ilân edilerek ülkeye dönmesi yasaklandı; İturbide yeni ümitlerle ertesi yıl Soto La Marina'da karaya çıktığı zaman bu yasak uygulandı ve 19 temmuz 1824'te Padilla'da kurşuna dizildi.

Monarşi ortadan kaldırıldıktan sonra, Meksika'nın federal veya merkezî bir devlet olması meselesi mücadelelere yol açtı. Federasyonun büyülü bir çare olduğuna ve halka mutluluk getireceğine inanıldı; fakat, merkeziyetçiliğe karşı bazı hareketlere de girişildi. 31 Ocak 1824 Federal anayasası liberallerin ordunun ve din adamlarının tavizlerine dayanan bir anayasaydı. Bu anayasa 1836'ya kadar uygulandı; sonra merkezî ve federal hükûmet şekilleri üstünde kısa süreli denemeler yapıldı.

Siyasî partilerden görüşlerini «liberal» adı altında tanımlayanlar, genellikle federalistlerdi ve kilisenin gücünün azaltılmasını istiyorlardı; muhafazakârlar genellikle merkeziyetçiydi (bazıları kralcı) ve büyük toprak sahipleri tarafından destekleniyordu. Masonlar da siyasî bakımdan etkiliydi ve İskoçya locasından olanlar Muhafazakâr partiye bağlıydı; York locasından olanlar ise liberalleri destekliyordu. Hiç bir parti, ülkenin görüşlerini birleştirecek ve halkın desteğini sağlayacak kadar güçlü değildi. Bu durum askerî caudillolar için de aynıydı; herkes kendine göre birini tutuyordu.

İlk cumhurbaşkanı, bağımsızlık mücadelesinin emektarlarından biri olan ve 1824'ten 1829'a kadar görev yapan Guadalupe Victoria'dır. Onun yerine bir isyan sonucu Vicente Guerrero geçti. Birkaç ay sonra Guerrero da kendi başkan yardımcısı Anastasio Bustamante tarafından devrildi (1829); Bustamante 1832'de caudilloların en tanınmışı olan Santa Anna tarafından görevinden alındı (Santa Anna 1829'da kral Fernando'nun Meksika'yı tekrar ele geçirmek için son denemesini başarısızlığa uğratmıştı).

Santa Anna, yetkilerini başkan yardımcısı Valentin Gomez Farias'a bıraktı; Farias'ın yönetimi sırasında 1833 Reformu yapıldı: kilise ile devlet ayrıldı ve laik eğitim sağlandı. Bununla birlikte ertesi yıl Santa Anna, muhafazakârlar adına iktidarı aldı ve bu reformun büyük kısmı yürürlükten kaldırıldı. 29 Aralık 1836'da «Yedi Anayasal kanun» adı verilen yeni bir anayasa yürürlüğe girdi; bu anayasa iktidarı merkezîleştiriyordu. Yeni anayasa ve A.B.D.'den gelerek Texas'ta yerleşenlerin faaliyetleri Texas'ın aynı yıl Meksika'dan ayrılmasına yolaçtı. Santa Anna, ayaklanmayı bastıramadı ve Veracruz'daki çiftliğine çekildi. Kısa bir aradan sonra, Bustamante yeniden cumhurbaşkanı oldu (1837-1841). 1833'te, bir fransız donanması, vatandaşlarının alacaklarını istemek bahanesiyle, Veracruz'a saldırarak limanı işgal etti. Savunmaya katılan Santa Anna eski ününü bir dereceye kadar yeniden kazandı ve tekrar cumhurbaşkanı olmayı başardı (1841 -1842). 12 Haziran 1843'te *Bases Organicas* denen, son derece merkeziyetçi bir anayasa kabul edildi ve Santa Anna, bu anayasa ile 1844'te cumhurbaşkanı oldu fakat Jose Joaquin Herrera tarafından devrildi ve Herrera cumhurbaşkanlığına (1844 -1845) getirildi. 1846'da yerine geçen Mariano Paredesin cumhurbaşkanlığı sırasında A.B.D. ile savaş başladı.

Bu karışık dönemde tarım ihmal edildi, madencilik gelişemedi ve yeni yeni başlayan sanayileşme korunamadı. Hükûmetin aldığı vergilerin çoğu orduya gitti; isyanları bastırmak için orduyu iyi beslemek gerekiyordu. Hazine, iç ve dış istikrazlarla desteklendi; birbirini izleyen hükûmetlerin para ihtiyacı birtakım dürüst olmayan alışverişlere yol açtı. Bu güç durum, yabancı tüccarlar ve spekülâtörler tarafından istismar edildi.

Yüzyılın başından beri gelişen anlaşmazlıklar, A.B.D. ile 1846-1848 yılları arasında yapılan savaşa yol açtı; bu savaş Meksika'yı çok bitkin olduğu bir zamanda yakalamıştı. Askerî mücadele Meksikalıların nasıl düzensiz ve zayıf olduğunu ortaya koydu. Meksika, Guadalupe Hidalgo antlaşmasıyle (2 şubat 1848) topraklarının yarısını A.B.D.'ye bırakmak zorunda kaldı.

Karar dönemi (1857-1867). 1846'da Paredes'in devrilmesinden sonra, savaş sırasında halkı birleştirmek amacıyle 1824 Federalist anayasası yeniden yürürlüğe konuldu. Savaş için geriye dönen Santa Anna 1848'de ülkeyi terk edince Jose Joaquin Herrera tekrar cumhurbaşkanı oldu (1848 -1851); yerine 1851'de meksika tarihinde ilk defa barışçı yoldan Mariano Arista geçti (1851-1853) Arista, muhafazakârlar tarafından görevden uzaklaştırıldı. Muhafazakârlar Santa Anna'yı diktatör olarak işbaşına getirdiler; fakat bu sırada siyasî meseleler en gergin dönemine varmıştı.

Bir zamanlar Morelos'un subaylarından olan Juan Alvarez ve İgnacio Comonfort'un yönetimindeki grup, Santa Anna'yı 1855'te son defa devirdi ve 10 mart 1854 tarihli Ayutla planıyle ortaya çıktı; bu plan, federalist bir anayasa öngörüyordu. İmtiyazlara ve oligarşik gruplara son verme isteği, bundan sonraki dönemi, bir sosyal devrim dönemi haline getirdi. Alvarez'in cumhurbaşkanlığı sırasında, ağustos - aralık 1855'te adalet bakanı Benito Juarez, *Ley Juarez* (Juarez kanunu) ile ordunun ve kilisenin imtiyazlarını kaldırdı. Alvarez'in yerine geçen Comonfort'un hazine bakanı Miguel Lerdo, *Ley Lerdo* ile (1856) dinî toplulukların mal ve mülklerini tedavüle koyabilmek için vakıf mallarını otadan kaldırdı. Bu kanunlar, ülkenin iktisadî ve siyasî gelişmesinin temelleri oldu.

Bu arada bir kurucu meclisin hazırladığı yeni anayasa 5 şubat 1857'de yürürlüğe girdi. Bununla ortaya konulan çok cesur ve ilerici ilkeler muhafazakârların muhalefetiyle karşılaştı. Başkan Comonfort da anayasaya karşı çıktı ve muhafazakâr grup başkentte general Felix Zuloaga'nın önderliğinde bir hükûmet darbesi yaptı. Comonfort'un ihanetiyle Reform savaşı denilen çatışma başladı (1858-1861).

Liberal kurumları savunmak görevi, Yüksek mahkeme başkanı Benito Juarez'e (1806-1872) düştü. Kurduğu hükûmet, Zu-

Foto. Keystone, Viollet (LAROUSSE)

loaga ve general Miguel Miramon'un yönettiği muhafazakârların muhalefetiyle karşılaştı ve sonunda Juarez, Veracruz'da hükûmeti yerleştirerek *Leyes de Reforme* (Reform kanunları) denilen (1859-1860) ve liberallerin iktisadî ve sosyal siyasetini en aşırı şekliyle ortaya koyan kanunları yürürlüğe koydu. Bu kanunlar, kilise mülklerinin millîleştirilmesini, medenî nikâhı mezarlıkların laikleştirilmesini, manastır tarikatlarının kaldırılmasını, kilise ile devletin ayrılmasını ve ibadet hürriyetini kapsıyordu. Veracruz, Miramon tarafından alınamayınca, Santos Degellado ve Jesus Gonzalez Ortega kumandasındaki liberal ordu, 22 aralık 1860'ta Miramon'u Calpulalpam savaşında yenilgiye uğrattı. Liberal birlikler başkenti tekrar işgal etti ve Juarez, mart 1861'de cumhurbaşkanı seçildi.

Üç yıl süren bu savaştan sonra ülkenin yeniden düzene konması güç bir işti. Bazı bölgelerde çeşitli muhafazakâr gruplar henüz savaşa devam ediyor ve eşkıyalık yüzünden karayollarında yolculuk güvenliği sağlanamıyordu. Savaş masrafları ve millî servetin tahrip olması hazineyi boşaltmıştı; Juarez kamu borçlarının ödenmesini ertelemek zorunda kaldı (17 Temmuz 1861 kararnamesi).

Meksikalı muhafazakârların teşvik ettiği Fransa ve İspanya, İngiltere ile birleşerek borçlarının ödenmesini istemek bahanesiyle bir üçlü ittifak kurdular (Londra antlaşması, 31 ekim 1861). Fakat Napoléon III, Meksika'ya doğrudan doğruya müdahale etmeğe karar verdi; çünkü A.B.D.'deki iç savaşta kurulan konfederasyona yardım etmeyi ve Meksika tahtına bir prens çıkarmayı tasarlıyordu. Yabancı birlikler Veracruz'a varınca (aralık 1861-ocak 1862 arası), Juarez delegeler yollayarak meseleyi barışçı yollardan tartışmak istedi. İspanya ve İngiltere'nin temsilcileri Juan Prim ve sir Charles Wyke, Meksika'nın haklarını tanıdılar ve birliklerini geri çektiler. Yalnız Fransızlar uzlaşmaya yanaşmadılar ve ülkeyi işgal ederek asıl amaçlarını ortaya koydular. Dindar ve muhafazakâr grupların da katıldığı Fransızlar, başkente doğru yürümeğe başladı; fakat Puebla'da 5 mayıs 1862'de yenildiler. Meksika ordusu büyük bir zafer kazandı. Napoléon III, ülkeyi ele geçirmek için destek kuvvetler göndermek zorunda kalınca güneyliler safında savaşan birliklerini geri çekti. Buda Amerika'da kuzeylilerin ağır basmasına yol açtı. Takviye edilen fransız ordusu (general Elie Frédéric Forey ve Achille Bazine'in kumandasında) Meksikalıları yendi ve haziran 1863'te başkente girdi. Kuzeye doğru takip edilen Juarez kuvvetleri San Luis Potosi, Saltillo ve Monterrey yoluyle Paso del Norte'ye (bugün Ciudac Juarez) kaçtı. *Junta de Notables* (İlerigelenler topluluğu) adı verilen zengin meksikalı muhafazakârlardan meydana gelen grup, Napoléon III ile anlaşarak avusturyalı arşidük Maximilian'a Meksika tacını teklif etti. Maximilian, Avrupa'daki haklarından vaz geçti ve Napoléon'a, onu desteklenmesi karşılığında ağır tavizler verdi. Maximilian ve karısı bütün Meksika'nın kendilerini beklediğine inanıyorlardı; fakat haziran 1864'te çok soğuk karşılaşınca hayal kırıklığına uğradılar.

Maximilian önce muhafazkârların desteğini kazandı; fakat âdil ve ılımlı bir siyaset izlemek isteyince ve reform kanunlarını iptal etmeyince, muhafazakârların ve din adamlarının desteğini kaybetti. Ülkedeki isyancı tutum da sona ermedi; hiç beklenmeyen yerlerde vatansever hareketler ortaya çıktı.

Çok uzayan bu serüven Fransızlara pahalıya mal oldu. Önemli ticarî kazançlar elde etme ümitleri söndü. Amerika'da kuzeylilerin zaferi (1865) üzerine Monroe doktrinine başvuruldu ve Napoléon III, 1866'da Meksika serüveninden vaz geçti. Tahtlarını korumak için Maximilian ve Carlota, avrupa saraylarına başvurdular, hattâ Juarez ile anlaşmayı denediler. A.B.D.'den yardım sağlayan Juarez'in generalleri yavaş yavaş imparatorluk kuvvetlerini yenmeğe başladı. Maximilian 14 mayıs 1867'de Queretaro'da teslim oldu ve 19 haziranda kurşuna dizildi.

Cumhuriyetin yeniden kurulması. 15 Temmuz 1867'de Benito Juarez, milletine düşmanın yenildiğini bildirdi ve «barışın kişiler arasında olduğu kadar milletler arasında da başkalarının haklarına saygı duymak» olduğunu ilân etti. Juarez savaş sonrası meselelerle karşılaştı; âsi grupları tasfiye etmek, 1857 Anayasasını ve reform kanunlarını yürürlüğe koymak, Meksika'da yeni bir çağı açacak olan «ilerici devrim»i başlatmak.

Juarez, generallerinden Porfirio Diaz'a (1830-1915) karşı 1867 seçimlerini kazandı. 1871 Seçimlerinde de Diaz ve Lerdo de Tejeda'ya (1825-1889) karşı üstünlük sağladı. Seçimin sonuçlarından memnun olmayan Diaz, La Noria planı ile ortaya çıktı (1871) ve başkanın iki kere üst üste seçilmesine itiraz etti. Juarez'in itibarı, silâhlı ayaklanmanın başarıya ulaşmasını engelledi; fakat kısa süre sonra Juarez öldü (18 temmuz 1872),. Yerine fransız istilâsı sırasında Juarez ile birlikte kaçan, çok yetenekli ve ünlü bir liberal olan Yüksek mahkeme başkanı Sebastian Lerdo de Tajeda geçti. Başlangıçta Lerdo'nun hükûmeti herkes tarafından tutuluyordu. Reform kanunlarını Lerdo, bir anayasa içinde birleştirdi ve A.B.D.'nin emperyalizminden korktuğu için demiryolu yapımını durdurdu. Aydın bir kişi olarak uzlaşma siyasetine yanaşmaması ve herkese yüksekten bakması yüzünden, birçok düşman kazandı ve taraftarlarını kaybetti. Yeni seçimlere gidileceğini ilân edince, Diaz, başkanın tekrar seçilmesine karşı çıkarak Tuxtegec planı ile tekrar isyan etti (1876); general Manuel Gonzalez'in Tecoac savaşında Lerdo'nun kuvvetlerini yenilgiye uğratmasından sonra savaşı kazanarak başkente girdi (23 aralık 1876).

Porfirio dönemi. Porfirio Diax, düzen ve barış vadetti. İyi bir yönetici, tanınmış bir asker ve ileriçiliği seven bir kişiydi. Başkanlığa seçilince ülkenin görünüşünü değiştiren uzun bir rejimi başlattı. İlk başkanlık döneminden sonra görevi general Manuel Gonzalez'e (1880-1884) bıraktı; sonra anayasada değişiklik yaparak kendini belirsiz bir süre için tekrar başkan seçtirdi. 1904'te başkan yardımcılığı kuruldu ve Diaz bu göreve Ramon Corral'i getirdi.

Diaz'ın diktatörlüğü yabancı yatırımları tarafından iyi karşılandı; demiryolu yapımını teşvik etti ve ticarî anlaşmalara girdi; maliye bakanı Jose Limantour'un yönetiminde sömürge ekonomisine son verdi. Yeni bölgelere yerleşme, kadastro çalışmaları yapmak için gerekli kanunların çıkarılması çabuklaştırıldı; fakat göçleri teşvik, tarımı koruma gibi konularda etkin tedbirler alınamadı. Madencilikte imtiyaz ve işletilmeyen malların müsaderesi ilkeleri korundu. Bununla birlikte petrolün, toprağın sahibine ait bir hak kabul edilmesinin Porfirio'dan sonraki dönemde önemli sonuçları oldu. Sanayi gelişti ve özellikle ingiliz sermayesiyle yeni limanlar, tesisler ve kanallar yapıldı.

Eğitim, laik kurumlarla geliştirildi; bu iş fransız pozitivizm doktrinine dayanan 1867 Millî Eğitim kanunuyle sağlandı. Diaz rejiminin sonuna doğru büyük kültür işlerine girişildi ve Millî kütüphane, Millî müze gibi kurumlar geliştirildi; birçok yazar ve şair, kültürün avrupalılaştırılmasına katkıda bulundu.

Ülkede gözle görülür maddî bir ilerleme oldu; fakat diktatörlük siyasî ilerlemeyi engelledi ve yeni bir zengin sınıf yaratılması, sosyal meselelerin çözümünü geciktirdi. İlerici çalışmalar büyük kızılderili nüfusa ulaşmadı; bunlar tarlalarda gündelikçilik yaparak yoksulluk ve borç içinde yaşamağa devam ettiler. Kızılderili köylerindeki köylünün ortak toprakları (ejidolar) şahıslara geçti ve topraklar günden güne daha az insanın elinde toplanmağa başladı.

General Diaz ve bakanlarının iktidarı zamanla yıprandı; muhalefet arttı ve diktatörün ölümüyle meydana gelecek karışıklıktan korkulmağa başlandı. Corral'dan daha çok sevilen bir başkan yardımcısı istendi. Toplumun huzursuzluğunu ifade eden Madero, 1910 seçimine katıldı, fakat Diaz kendini tekrar seçtirdi ve Ramon Corral'i de gene başkan yardımcısı yaptı. 20 Kasım 1910'da Madero rejimin devrilmesiyle sonuçlanan isyanı başlattı.

Modern Meksika

İhtilâlin çıkışı. Fransisco Madero, Diaz rejimine karşı silâhlı harekete geçmesinin sebeplerini San Luis Potosi planıyle (5 ekim 1910) açıkladı: «dayanılmaz bir diktatör utanç verici bir barışı kuvvetle sağlamıştır ve bunu çok az kimse desteklemektedir; ülkenin anayasası tamamen küçümsenmektedir; adalet rüşvete dayanaktadır; meclis diktatörün emirlerine göre çalışmaktadır; her şey Diaz'ın iktidarda kalmasını sağlamak esasına göre düzenlenmiştir». Bu siyasî gerileme ülkede kötü etkiler yapmıştı ve durum 1910'da Ramon Corral'in tekrar başkan yardımcılığına getirilmesiyle şiddetlenmişti. Sosyal bakımdan da toprak ve gündelikçiler meselesi çözüm gerektiriyordu.

Madero'nun partisi *«sufragio efectivo, no reeleccion»* (Hakikî bir seçim, yeniden seçime hayır) sloganını benimsedi. Partinin önderi, siyasî mücadeleye dürüst bir şekilde katıldığını ve seçim hileleri olmasaydı seçileceğini ileri sürdü. Böylece silâh zoruyle hileli seçime ve millî iradenin bozulmasına karşı çıkmak isteyen bütün Meksikalıların başına geçti.

Devrim hızla yayıldı. Puebla'da Santa Clara'da Aquiles Serdan, kasım 1910'da ayaklanmayı ilân etti, fakat hemen öldürüldü. Aynı zamanda Pascual Orozco da, Ciudad Guerrero'da (Chihuahua) isyanı başlattı. İsyana kuzeyde Fransisco Villa katıldı. 1911 Martında Emiliano Zapata, Morelos'ta isyan ederek toprak ve *peonlar* (gündelikçiler) için daha iyi yaşama şartları istedi.

Diaz'ın generalleri kumandasındaki federal ordu, ayaklanmaları bastıramadı. 21 Mayıs 1911'de federal kuvvetlerle devrimciler arasında bir mütareke imzalandı. Diaz, âsilerle bir antlaşma imzalamaları için temsilciler gönderdi ve 25 mayısta başkanlıktan vazgeçti. Dışişleri bakanı Fransisco Leon de la Barra geçici cumhurbaşkanı oldu. Özel seçimlerle ekim 1911'de başkanlığa Fransisco Madera seçildi ve 6 kasımda cumhurbaşkanı olarak yemin etti. Madero son derece meşru bir şekilde seçilmişti, fakat ülkede demokratik seçimden başka meseleler de vardı. Yeni başkanın, paralı sınıfla ve Porfirio rejiminin öteki nüfuzlu gruplarıyle anlaşmasıyle, iktisadî etkili gruplarıyle iktidara gelmesi üzerine sosyal ve dinî meseleleri çözülmeden kalınca, devrimci gruplar silâhlarını bırakmadılar.

Morelos'taki Zapata taraftarları durumdan memnun değildi; çünkü bu kadar başarılı bir şekilde başlayan devrim yürütülmemişti. Bunlar durumu, 25 kasım 1911 tarihli Ayala planıyle protesto ettiler. Sloganları «tierra y libertad» (toprak ve hürriyet) idi; Porfirio rejiminin ortadan kaldırılmasını ve tarım reformu yapılmasını istiyorlardı. Pascual Orozco, Madero'ya karşı 1912 martında tekrar isyan etti; fakat general Victoriano Huerta tarafından Meksika'nın dışına sürüldü. Bernardo Reyes, Nuevo Leon'da, eski diktatörün yeğeni olan Felix Diaz da Veracruz'da ayaklandılar; fakat bu isyanlar da bastırıldı.

Madero'nun meselelerinden biri de milletlerarası kritik durumdu. A.B.D., olayları izleyerek uyanık bekliyor, özellikle sınır bölgesinde çok dikkatli davranıyordu. A.B.D. elçisi Henry Lane Wilson ise Madero hükûmetine karşı silâhlı müdahaleye taraftardı. 1912 Nisanında Wilson, devrim savaşlarından dolayı amerikan vatandaşlarının can ve mal güvenliğinin bozulduğunu ileri sürdü ve ülkesinin, Meksika içişlerine karışmasını sağlamak için elinden geleni yaptı.

9 Şubat 1913'te başkentte tutuklu bulunan

edebiyat

Torres Bodet

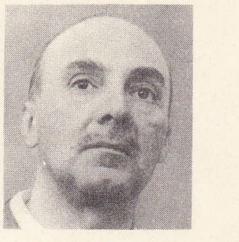

Carlos Pellicer

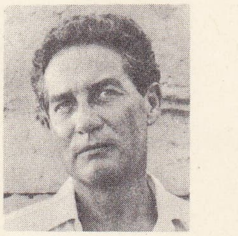

Octavio Paz

Juan Rulfo

Foto. X, Keystone (LAROUSSE)

Felix Diaz ve general Reyes, Madero'ya isyan eden birlikler tarafından serbest bırakıldı. Reyes öldürüldü, fakat Diaz ve âsiler Ciudadela'ya (Hisar) sığınmayı başardılar. Şehirde karışıklık, entrika ve savaşla geçen ve «Trajik On Gün» adı verilen dönemden sonra Madero'nun kumandanı Huerta, kanlı çarpışmaları fırsat bilerek cumhurbaşkanıyle başkan yardımcısı Jose Maria Pino Suarez'i 18 şubatta tutukladı ve istifa etmelerini sağladı; 22 şubatta Millî Saray'dan hapishaneye nakledilirlerken ikisini de vurdurdu. İktidarı ele geçiren Victoriano Huerta, büyükelçi Wilson ve gerici Porfirio grubunun desteğiyle başkanlığı aldı. Kurduğu hükûmet, Büyük Britanya ve diğer birçok ülke tarafından tanındı; fakat A.B.D. tarafından tanınmadı.

Carranza. Huerta'nın ihaneti, Zapata, Villa ve öbür önderler gibi devrimin düzenleyicilerinden biri olan Coahuila valisi Venustiano Carranza'yı kızdırdı. Birçok askerî lider tarafından da desteklenen Carranza, 26 mart 1913'te Guadalupe planını ortaya atarak Huerta hükûmetini tanımadı. Huerta, A.B.D. cumhurbaşkanı Wilson'ın başkanlık seçimlerinden sonra istifa eden büyükelçi Wilson'ın desteğinden de yoksun kalmıştı.

9 Nisan 1914'te erzak almak üzere Tampico'da karaya çıkan A.B.D. denizcileri meksikalı askerler tarafından tutuklandılar ve milliyetleri anlaşılınca serbest bırakıldılar. Bu olay üzerine A.B.D. ve Meksika arasında karşılıklı notalar verildi. Huerta'nın tahrikçi bir tutum takınması, yeni A.B.D. hükûmetinin onunla ilişkilerini kesmesine ve Huerta'nın düşmanlarına silâh göndermeğe engel olan ambargoyu kaldırmasına yol açtı; A.B.D. hükûmeti sonra da deniz kuvvetlerinin Veracruz'da karaya çıkmasını emretti (21 nisan 1914). Bu müdahale ve istilâ, meksika'lı vatanseverlerin sert tepkisiyle karşılaştı.

Bu arada öbür devrimci gruplar Carranza'ya katılarak onu anayasacı ordunun başkanı ilân ettiler. Mart 1914'te Torreon şehrine saldırdılar ve haziranda Zacatecas'ı ele geçirerek Huerta'nın kuvvetlerine kesin darbeyi indirdiler. Anayasacı ordu, general Alvaro Tobregon kumandasında Teoloyucan'a ilerledi ve Mexico City yakınında, federal ordunun geri kalan kısmı teslim oldu. Huerta, başkenti 15 Temmuz 1914'te terk ederek yurt dışına kaçtı. Carranza, ağustosta Mexico City'ye girdiği zaman, A.B.D. meselesiyle uğraşmak zorunda kaldı. Bu mesele iktidarı haksız olarak eline geçiren eski hükûmetle ilgili olduğu için Carranza A.B.D. kuvvetlerinden Veracruz'u terk etmelerini istedi ve kasım 1914'te liman boşaltıldı.

Kuzeyde çok sevilen Villa ve güneyde, ülkülerini gerçekleştirmek için savaşan Zapata, Carranza'ya devrimin yalnız siyasî tarafıyle ilgilenen, sosyal ve iktisadî tarafına aldırmayan biri gözüyle baktıkları Carranza'yı tanımak istemediler. Villa ve Carranza'nın partizanları bir toplantı yaparak gelecekteki reformlar üstünde anlaşmaya karar verdiler, önce Mexico City'de, sonra tarafsız bir şehir olan Aguascalientes'te toplanan kongrelere rağmen (ekim 1914) Villa, güvenmediği Carranza'nın otoritesini tanımadı ve Mexico City'ye yürüdü.

Carranza başkenti terk ederek Veracruz'a gitmek zorunda kaldı; bununla birlikte bu liman şehri onun için daha iyi bir yerdi; düşmanları buraya ulaşamazdı ve gümrük vergileri önemli gelir sağlıyordu. Carranza Veracruz'da hükûmeti teşkilâtlandırmağa başladı ve 6 Ocak 1915 kanunuyle tarım reformunu yaptı. Bu arada generalleri de Villa ve Zapata ile savaşıyordu. Bu gruplar başkentte millî bir hükûmet kurmağa çalıştılar ve Yüksek Devrim kongresinde sosyal reformları ve toprak reformunu tartıştılar. Fakat ocak 1915'te Mexico City'den çıkarıldılar ve Alvaro Obregon, Villa'yı martta, Celaya savaşında kesin bir yenilgiye uğratarak kuzeye çekilmeğe zorladı. Yüksek Devrim kongresi savaşın gidişatına göre sık sık yer değiştiren, sonunda Morelos'a sığınarak Carranza'nın birlikleri şehre girerken dağıldı. Zapata, 1919'da öldürülünceye kadar direnmesini sürdürdü.

A.B.D., Carranza hükûmetini ekim 1915'te tanıdı. Emellerini gerçekleştirmekten ümidini kesen ve bu tanıma ile A.B.D.'den silâh sağlama imkânı kalmayan Villa, 1916'da bir grup Amerikan vatandaşını kurşuna dizdi ve 9 martta New Mexico'daki Colombus kasabasına saldırdı. A. B. D. onu cezalandırmak için general John Pershing kumandasında bir sefer düzenledi. Carranza, Meksika sınırının korunması emrini verdi ve böylece güç bir durum yarattı. A.B.D. birlikleri Meksika'da kaldıkça anlaşmağa yanaşmadı. 1917 Şubatında birlikler ülkeyi terkedince de iki ülke anlaşmaya varamadı; Pershing'in birlikleri Villa'yı yakalamayı başaramadı.

Meksika'da anayasal usulleri geri getirmek için Carranza, 1916 eylülünde kurucu bir meclis için seçimler yapılacağını ilân etti; böylece 1857 Anayasasında devrimci kanunların birleştirilmesi için Guadalupe planıyle söz vermiş olduğu işleri yapmış oluyordu. Bu meclis Queretaro şehrinde 1 aralık 1916-31 ocak 1917 tarihleri arasında toplandı; yeni bir anayasa hazırlayarak 5 şubat 1917'de yürürlüğe koydu. Anayasacı kuvvetlerin birleşmesi sağlandıktan sonra Carranza başkanlık, temsilcilikler ve senatörlükler için özel seçimler yaptırdı ve kendisini cumhurbaşkanı seçtirdi. 1917 Anayasası temsilî, demokratik ve federal bir cumhuriyet meydana getirdi.

Devrim sonrası hükûmetleri. 1920 Seçimlerinde Carranza, kendi yerine İgnacio Bonillas'ın geçmesini sağlamağa çalıştı, fakat Carranza partizanlarının liderlerinden biri olan Alvaro Obregon, eski günlerde olduğu gibi gene silâh zoruyle iktidarı aldı. Obregon halkoyunu savunan Agua Prieta planıyle (23 nisan 1920) ortaya çıktı ve başlıca subaylar, özellikle general Plutarco Elias Calles ve general Adolfo de la Huerta ona katıldı. Carranza başkentten kaçtı ve 21 mayıs 1920'de Tlaxcalantongo'da öldürüldü. Huerta geçici cumhurbaşkanı oldu; Carranza'ya karşı olan öteki kuvvetler de mücadeleyi bıraktı. 27 Temmuz 1920'de kuzeyde yıllardır boşuna hükûmete karşı koyan Villa, hükûmete boyun eğdi. Zapata'nın yeni taraftarları da uzlaşmaya yanaştılar. Obregon cumhurbaşkanı seçildi (5 eylül) ve 1 aralık 1920'de göreve başladı.

Obregon. Obregon yönetiminde hayat seviyesi yükseldi ve işçi sendikaları, özellikle 1918'de teşkilâtlanan Confederacion Regional de Obreros Mexicanos gelişti. Modern eğitim de Obregon döneminde eğitim bakanı Jose Vasconcelos (1921-1924) tarafından başlatıldı. İlköğretim süresi arttırıldı ve okuma yazma öğrenme, okul binası yapma kampanyaları açıldı. 1923'te Obregon, papalık delegelerini kanunları çiğnedikleri gerekçesiyle ülkeden çıkarınca kiliseyle çatıştı. Katolikler açıkça bu tedbire karşı çıktılar; fakat asıl mücadele, 1924'te Obregon'un yerini alan Calles döneminde oldu ve Huerta'nın isyanına ka dar (1923-1924) çözümlenemedi.

Calles. Yeni yönetim döneminde de hayat seviyesi yükseldi ve işçi hareketi genişleyerek daha çok işçinin ilgisini çekmeğe başladı. Malî sistem daha esaslı temellere oturtuldu. Aynı yıl Banco de Mexico kuruldu. Calles yönetimi sırasında ve daha sonra kalkınma planları sayesinde ulaşım ve haberleşme imkânları geliştirildi ve o zamana kadar, yüzyıllar boyunca ülkenin başka yerlerinden tecrit edilmiş bir halde kalan kasabalar ve şehirler, öteki bölgelerle temasa geçti; okullar, kamu binaları ve hastahaneler, ülkenin Sömürge ve Porfirio dönemindeki görünüşünü değiştirdi.

1925-1926'da meclis, 1917 Anayasasında öngörülen, yabancı mülkiyetli topraklar ve maden yatakları hakkındaki kanunları yürürlüğe koydu. Bunların müsadere kanunları olduğunu ileri süren A.B.D. ile Meksika arasında diplomatik bir mücadele başladı. Bu anlaşmazlık 1927'de ortadan kalktı; Meksika hükûmeti haklarının hiç birinden vaz geçmedi.

1927 Şubatında kilise, 1911 Anayasasına açıkça karşı çıktı. Calles, 1917'deki kilise aleyhtarı tedbirleri yürürlüğe koyarak çatışmayı göze aldı. Kilisenin malları millîleştirildi ve yabancı rahiplerle piskoposlar yurt dışına çıkarıldı. Ekimde Cristeros adı verilen bir isyan çıkarılarak Cristo Rey (Kral İsa) için savaş başladı. İsyan, Jalisco ve Guanajuato'da merkezlendi; fakat orada ve başka eyaletlerde kanlı bir şekilde bastırıldı.

Calles'in görev süresi bitince bir başkanın yeniden seçilmesine karşı konulmuş olan anayasa hükmüne uyulmadı; bunun üzerine Obregon adaylığını koydu ve seçildi. Fakat göreve başlayamadan katolik bir yobaz olan Leon Torral'ın yaptığı suikastte öldürüldü (17 temmuz 1928). Meclis, avukat Emilio Portes Gil'i geçici başkan seçti.

Portes Gil, Ortiz Rubio ve Rodrigez. 1929'da kilise ve devlet arasındaki ilişkiler biraz yumuşadı. Aynı yılın mart ayında Calles, sırasıyle, Partido Nacional Revolucionario, Partido de la Revolucion Mexicana ve Partido Revolucionaro Institucional adlarını alan, Meksika'nın başlıca partisini kurdu ve Portes Gil'den sonra gelen bütün cumhurbaşkanları bu partidendir. Partinin ilk adayı Pascual Ortiz Rubio, 1929'da yapılan özel seçimlerde Jose Vasconcelos'u yenilgiye uğrattı.

Yeni cumhurbaşkanı göreve başladıktan sonra Meksika, dünyanın en büyük iktisadî buhranının içine girdi. Bu iktisadî durum ve yönetimin iç çatışmaları yüzünden, Calles'in de muhalefetiyle karşılaşan cumhurbaşkanı 3 eylül 1932'de istifa etti. Meclis, geri kalan görev süresini tamamlamak üzere general Abelardo Rodriguez'i seçti.

Cardenas. 29 Nisan 1933'te yapılan anayasa reformuna uygun olarak, 1934'te Lazaro Cardenas altı yıllık bir süre için cumhurbaşkanı seçildi. Sosyal kanunlar, tarım reformu ve iktisadî gelişme, resmî partinin daha liberal kanadını temsil eden Cardenas döneminde yeni bir hız kazandı. Cumhurbaşkanı 1935'te Calles ile çatıştı ve ertesi yıl Calles sınır dışı edildi.

Cardenas rejiminin temel direklerinden biri, 1936'da kurulan yeni işçi teşkilâtı Confederacion de Trabajadores Mexicanos idi. Yöneticisi Vicente T. Toledano olan bu teşkilât, eski Confederacion Regional Odrera Mexicana'ya karşı çıktı. Ülkenin siyasî ve iktisadî bakımdan yönetimine katılmalarını sağlamak için işçileri ve köylüleri de 1938'de içine alan resmî partinin çevresi genişledi.

1936'da Anayasanın eğitimle ilgili 3. maddesinde bir reform yapmak isteyen Cardenas, dinî durumun gerginleşmesine yol açtı; fakat bundan sonra kilise ile devletin ilişkileri düzeldi. Bunda, kanunlarda yapılan değişikliklerden çok hükûmetin uzlaştırıcı tutumu etkili oldu.

Cardenas yönetiminin temel hedeflerinden biri de tarım reformuydu. Reformu gerçekleştirebilmek için, bir dereceye kadar gevşemiş olan toprak dağıtımı artırıldı ve çiftçinin kredi alabileceği çeşitli kurumlar meydana getirildi.

1938'de hükûmet, yabancıların sahip olduğu petrol şirketlerini millîleştirerek meksika petrolünün millî denetim altına alınması amacını güden uzun çalışmaları tamamladı. Bu önemli hareket Meksika'da büyük bir coşkunluk yarattı ve İngiltere ve A.B.D. ile, uzun süren diplomatik çatışmalara yol açtı. Anlaşmazlık 1944'te eski sahiplere tazminat ödenmesi konusunda bir antlaşmaya varılmasiyle çözümlendi.

Avila Camacho. 1940 Seçimlerinde general Manuel Avila Camacho, general Juan Andreu Almazan'ı yenilgiye uğratarak cumhurbaşkanı oldu. Yeni yönetim, sanayileşme oranını yükseltti ve ülkeye İkinci Dünya savaşında, Avrupa'dan kaçırılan birçok sermayenin girmesini sağladı. Hükûmet, Japonya ile Parl Harbor baskınından bir gün sonra 8 aralık 1941'de, Almanya ve İtalya ile de 11 aralıkta diplomatik ilişkilerini kesti. Üç mihver devletine karşı 28 mayıs 1942'de savaş ilân edildi. Meksika,

7 kasım 1947'de Birleşmiş Milletler'e üye oldu.

Aleman ve Ruiz Cortinez. 1946'da Camacho'nun yerine Miguel Aleman geçti; yeni başkan, 1911'den beri seçilen ilk sivil cumhurbaşkanıydı. Başkanlığı sırasında sanayileşme hızla arttı. 1952'de yerine başka bir sivil olan Adolfo Ruiz Cortinez geçti. Ruiz Cortinez, kendinden önceki cumhurbaşkanının, sanayinin gelişmesi siyasetini devam ettirdi. Meksika, günden güne zenginleşti; bu gelişmede A.B.D.'li iş adamlarının yatırımları da etkili oldu.

1958'de başkan seçilen eski çalışma bakanı Adolfo Lopez Mateos'un devri, önceki başkan Cortinez'in tutumuna oranla, ekonomik liberalizme tam bir dönüşü temsil etti; elektrik üretim ve dağıtımı, kimya sanayii gibi bazı alanlardaki devletleştirme tedbirlerine rağmen, Kuzey Amerika'dan Meksika'ya sermaye akımı yeniden başladı. Başkan, sanayiyi teşvik siyasetine önem verdi.

Meksika'da sanayi gelişmesi hızı, dünyanın en yüksek seviyelerinden birine ulaştı. Mateos'un başlattığı toprak ve tarım reformu çalışmaları, zamanla uygulamada beliren tutukluğa rağmen sürdürüldü.

Calles'ten beri bütün başkan adaylarını seçtirmiş olan Devrimci Kuruluş partisinin (*Partido Revolucionario Institucional*) 1964'teki adayı G. Diaz Ordaz da seçimi kazandı; onun aldığı 8 milyon oya karşı, ardından gelen adayın oy sayısı 1 milyondu. Ordaz'ın başkanlık dönemi de kuzey amerikalı sanayicilerin yoğun yatırımlarına ve ekonomik alanda ciddî gelişmelere sahne oldu. Buna rağmen Ordaz, Washington'a karşı siyasî bağımsızlığını korumağa ayrı bir önem verdi; Küba ile gizli bazı ilişkilerin sürdürülmesi, amerikalılararası barış gücü tasarısına cephe alınması, bu tutumun başlıca belirtileriydi.

Ne var ki, Devrimci Kuruluş partisi, hükûmete karşı bu tutumu benimsemişti. Partinin lideri Carlos Madrazo, kasım 1965'te çekilmek zorunda kaldı Ama bu kargaşalıklar, tarım işletmelerinin kolektifleştirilmesi konusunda parti sol kanadının cesaretle tavır almasına engel olmadı. 19 Temmuz 1967'de iktidar, Komünist Çin tarafından desteklenen bir darbe teşebbüsünü açıkladı. Buna göre, darbecilerin amacı, hükûmeti devirerek Mao Çe-tung'un fikirlerine dayanan bir sosyalist rejim kurmaktı. Biri venezuelalı, biri salvadorlu 13 kişi tutuklandı. Duruşma savcısına göre, teşebbüsün lideri, Meksika Komünist partisi ileri gelenlerinden, Küba taraftarı Javier Fuentes Gutierrez idi.

1968 Yılının yaz ve sonbahar aylarında, 150 000 öğrencinin katıldığı Mexico şehrindeki gösteriler bir ayaklanma niteliği aldı. Öğretim durdu; öğrencilerle silâhlı kuvvetler arasındaki çatışmalarda pek çok ölen oldu; yüzlerce öğrenci ve öğretmen tutuklandı (2 ekim günü 28 kişinin öldüğü bildirildi). Öğrenciler, 12 ekim günü başlayan Olimpiyat oyunları süresince olay çıkarmadılar ve dördüncü ayın sonunda boykota son verdiler (22 kasım). Başkan Ordaz'ın temsilcileriyle öğrenci yöneticileri biraraya gelerek, meselelerini tartıştılar.

1970'te, yine iktidardaki Devrimci Kuruluş partisinin adayı olan Luiz Eckeverria Alvarez, geçerli 14 milyon oyun 11,7 milyonunu alarak, beş yıllık bir süre için cumhurbaşkanı seçildi (5 temmuz).

Hükûmet ve anayasa

Yönetim. Önceleri yönetim, Santo Domingo Audencia'sına bağlıydı. Fakat İspanya'nın hâkimiyeti bütün kıtaya yayılınca durum değişti; ana hükûmet merkezîleşmeğe başladı. Cortes 30 ekim 1520'de sömürgeyi teşkilâtlandırarak *Nueva Espana* (Yeni İspanya) adını verdi; 1522'de de vali kumandan oldu. Hükûmet merkezi bugünkü Mexico City olan ülke, bugünkü Meksika'yı kapsıyordu. Guetemala eyaleti ve bugünkü A.B.D.'nin batı kıyıları keşfedildikten sonra da Alaska'ya kadar bütün kuzey bölgeleri ni içine aldı.

Cortes'in Hibueras (Honduras) seferi sırasında yönetimi (başlangıcı 12 ekim 1524) krallık hazinesinin memurları ele aldılar. Cortes'in yokluğunda adamlarıyle yeni gelen memurlar arasında mücadeleler oldu. Bu durum, Cortes'in 1528'de dönüşüyle yatıştırıldıysa da, ertesi yıl Cortes İspanya'ya giderek kendini kralın önünde savunmak zorunda kaldı.

tüylü yılan başı Quetzalcoalt mabedi (Teotihuacan)

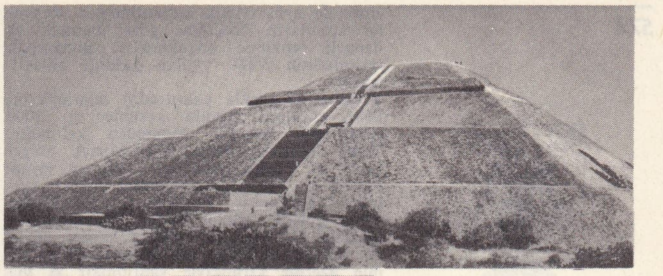

Güneş piramidi kolomböncesi sanat

Monte Alban'da dansçılar avlusunun steli (Oaxaca)

İlk *audiencia* (yönetici fonksiyonu olan bir yüksek mahkeme) İspanya'dan gönderildi ve aralık 1528'den 1530'un sonuna kadar kamu işlerini düzenlemekle uğraştı; bu dönem meksika tarihi için bir felâket devridir. İlk *oidoreler* (audiencia'nın üyeleri) başkan Beltran Nuno de Guzman ve Alonso Parada, Fransisco Maldonado, Juan Ortiz de Matienzo ve Diego Delgadillo idi. Parada ve Maldonado, Meksika'ya geldikten kısa süre sonra öldüler. Guzman, Matienzo ve Delgadillo kaldılar ve Cortes'i, kumandanlarını ve askerlerini soyarak, Kızılderilileri hiç bir kayıt tanımadan istismar ederek zengin oldular. Encomienda'nın 100 000 kızılderilisini kendilerine ayırdılar ve bunlardan çok ağır haraçlar aldılar.

Cortes 1530'da Yeni İspanya'ya artık genel vali olarak değil, sadece genel kumandan ve Oaxaca markisi olarak döndü; ertesi yıl da ilkinin yerini almak üzere yeni bir audiencia geldi. Kendilerinden önce gelenlere oranla daha dikkatle seçilen bu yeni audienca'nın üyeleri Sebastian Ramirez de Fuenleal, Santa Domingo piskoposu Juan Salmeran Fransisco Ceynos, Vasco de Quiroga ve Alonso Maldonado idi. Bunlar, Meksika başpiskoposu olan ve ilk audiencia'nın aşırılıklarına karşı çıkan Juan de Zumarraga (1468-1548) ile işbirliği yaptılar. Esas işlerinin dışında, ilk audiencia'ya karşı suçlamalarla ilgili olarak yapılan *residencia* duruşmalarını yönettiler; Cortes'in yaklaşık olarak 23 000'i bulan kölelerinin sayımını yaptılar ve Meksika fatihinin karışık işleri hakkında soruşturma açtılar. Oidoreler, Cortes'in emellerine karşı tahtın çıkarlarını savunmakla görevliydiler; fakat bu görevi kendilerinden önce gelenler gibi şiddete başvurarak yerine getirmediler. 1540'ta, genel valiyle uzun bir mücadeleden sonra, Cortes Yeni İspanya'dan bir daha dönmemek üzere ayrıldı.

Bugünkü şekliyle Meksika Birleşik devletleri yirmi dokuz eyalet, bir idare bölümü (Mexico idare bölümü) ve iki araziden oluşur. Her eyaletin kendi anayasası, hükûmeti, meclisi ve kanunları vardır. Birlik, 1917 Anayasasına göre kurulmuştur. Yürütme gücü cumhurbaşkanındadır (genel geçimle altı yıl için seçilir, ancak yeniden seçilemez), bu başkana müsteşarlar yardım eder. Yasama gücü iki meclisli bir kongrededir: üyeleri genel seçimle üç yıl için seçilen millet meclisi; her eyalet için 2 temsilci olmak üzere, 29 eyalet ile federal idare bölümünün temsilcilerinden meydana gelen senato.

GÜZEL SANATLAR

İspanyolöncesi sanatı

● *Duvar resimleri.* Kızılderililerin büyük duvar resimleri (freskler) dönemi, arkeologların «Klasik çağ» dediği III.-IX. yy.-lara rastlar. Orta Meksika'nın büyük şehirlerinden Teotihuacan'da çok sayıda fresk bulundu. Buradaki ilk eserler (II. yy.) geometrik biçimlere ve dinî motiflere dayanır. Son üslûp, natüralist, fakat gerçekçi olmayan özellikler taşır (IV.-VIII. yy.). Konular dinden alınmıştır: tanrılar, rahipler ve kutsal hayvanlar. Bitki resimlerine ve bazı manzara resmi izlerine de rastlanır. En tanınmış eserlerden birinde «su tanrılarının cenneti» temsil edilir.

Bu resimlerde düz renkli yüzeyler kalın çizgilerle çevrelenir, hacim ve perspektif çalışması yoktur. Kullanılan teknik, kısmen fresk tekniğidir. Zemin kuvars kumuyle karıştırılmış kalsiyum karbonattır. Analiz edilen renklerde madenî oksitler kullanılmıştır.

Oaxaca yakınındaki Monte Alban'da bulunan mezarların duvar resimleri de aynı dönemden kalmadır: mücevherlerle süslü tanrılar, tanrıçalar ve rahipleri.

1946'da Bonampak'ta tropikal Chiapas ormanında klasik maya medeniyetinin kalıntıları bulundu. Burada, üç odalı bir evde zengin elbiseli reisleri, efendilerini giydiren hizmetçileri, müzisyenleri ve dansçıları gösteren resimler ele geçti. Aynı evde savaşları, zafer kazanmış reisleri ve esirleri gösteren başka bir resimle, reisleri ve dansçıları da gösteren bir resim vardır. Bu resim-

Diego Rivera «Kızılderililerin reform ve vaftizi» Millî saray, Mexico

Puebla katedrali ispanyol-amerika sanatı

Foto. Viollet (LAROUSSE)

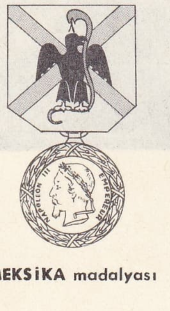

MEKSİKA madalyası

lerde de aynı teknik kullanılmıştır. Resimler konuların özelliğine göre dinamik ve dengeli renklerle boyanmıştır. Bonampak resimlerinin VIII. yy.dan kaldığı anlaşılmıştır.

Tızatlan (Tlaxcala yakınında) mihraplarındaki, mitolojik konulu resimler de 1000 yıllarından sonraki dönemden kalmadır. Tanrı figürleri, Oaxaca'nın Mixtec bölgesinde ve Puebla vâdisinde bulunan elyazmaları ve çok renkli seramiklerle aynı teknikte yapılmıştır. Bu yüzden, bu üslûba mixtec-puebla üslûbu denir. Oaxaca yakınındaki Mitla'da da bunlara benzer duvar resimlerine rastlandı. Bu resimler beyaz zemin üzerine kırmızıyla yapılmıştır ve mitolojik sahneleri gösterir. Bu üslûbun kuzeye doğru yayılmış bir şekli, Valles yakınındaki San Luis Potosi'de Tamuin mihrabında bulundu.

Yucatan'da Chichen İtza'da, Jaguar tapınağı ile Savaşçılar tapınağında bulunan duvar resimleri, tolteka etkisi dönemi olan 1000-1200 yıllarından kalmadır. Ülkenin İtza tarafından fethini anlatan bu resimlerde, manzarayı gerçekçi şekilde ifade etme ve yüzey izlenimleri verme çabası görülür. Quintana Roo'da Tulum'daki maya kalıntılarında da duvar resimleri bulundu. 1000 Yıllarından kalma bu resimlerde mitolojik sahneler yer alır.

İspanyol istilâsından önceki son yüzyıllardan kalma başka bir duvar resmi de Toluca şehrine 40 km uzaktaki Malinalco tapınaklarının bir odasını süsler. Bu resimde mızraklar ve kalkanlarla silâhlanmış savaşçıların geçit resmi temsil edilmiştir.

● *Resimli kitaplar*'da bulunan minyatürler, kızılderili sanatının önemli bir bölümüdür. Bunlar bir yandan duvar resimleri, öte yandan süslü seramiklerle kıyaslanabilir. Bazı minyatürlerde zarif kompozisyon, çizgi, hareket ve renklendirme görülür. Bunlar, geyik derisi üzerine veya kâğıt üstüne yapılmış ve tebeşirle süslenmiştir. Bulunanların en eski tarihlisi 1000 yıllarından kalmadır. Bununla birlikte daha eski yüzyıllardan kalma mezarlarda da bazı kitap kalıntıları ele geçti.

Bugüne kalan ispanyolöncesi elyazmaları, üslûplarına göre şöyle sınıflandırılabilir:

1. *aztek*. Sanat bakımından bunların en önemlisi, tanrısal bir takvim ve aylarla ilgili âyinleri anlatan *Codex Borbonicus*'tur;

2. *tarihî mixtec*. Bu grupta mixtec derebeylerinin sülâlerinden ve onların kahramanlıklarından bahseden elyazmaları bulunur;

3. *Codex Borgia grubu*. Takvim, astronomi, ilâhiyat ve mitoloji ile ilgilidir (2. ve 3. grup elyazmaları canlı renkler ve kuvvetli çizgiler taşır);

4. *maya*. Çizgideki serbestlik ve duyarlıkla dikkati çeker; maya sanatının ileri özelliklerini taşır.

● *Süslü seramikler ve sırlı eserler*. İspanyolöncesi çömlekçileri, çömlekçi çarkını bilmiyorlar, çömleği elle biçimlendiriyorlardı; fakat kalıp almayı öğrenmişlerdi. Süsleme için de çok çeşitli teknikleri vardı. Seramik sanatında başlıca üç üslûp ayırt edilir;

1. *mixtec-puebla üslûbu*, 1000 yıllarında gelişti. Renkli bir seramik tekniği, duvar resimlerine ve elyazmalarına benzer bir şekilde kullanıldı. Tlaxcala, Mixtec ve Puebla'da yayıldı. Seramikler tanrı ve hayvan figürleriyle, basit dekoratif biçimlerle süslendi;

2. *teotihucan üslûbu*'nda (300, 200 yılları), mineli süslemeler önem kazandı. Bunlar önce kızıl-kahverengi ve kahverengi renklere boyanıyor, cilâlandıktan sonra pişiriliyordu. Sonra yüzey kazınarak oyma tekniğiyle figürlerin ayrıntıları belirtiliyordu. Süsleme, bir resim görüntüsü alıyordu. Duvar resimlerinde kullanılan dinî semboller, bu seramiklerde de kullanıldı;

3. *alçı süslemeli seramikler*. Çömlek pişirildikten sonra üzerine bu alçıdan süsler yapılıyor, sonra kazınarak kabartmalı şekiller meydana getiriliyordu. Bu usul, Orta ve Güney Meksika ile Guetamala'da kullanırdı.

● *Anıtsal heykeller*. İspanyolöncesi dönemin birçok heykeli, kütle halinde bloklar veya iki boyutlu resimler şeklindedir. Teknik yetersizlikler, üç boyutlu heykel yapmayı engelliyordu. Taşı üç boyut biçimlendirme güçlüğünün yanında, bazı estetik ve pratik düşünceler, formu, kapalı bir biçim olarak ele almağa sebep oldu. Heykel, mimarînin bir parçası gibi düşünüldü; düz veya alçak kabartmalı oymalara önem verildi. Bununla birlikte aynı çeşit kabartmalara kil ve değerli taşlardan yapılan eşyada da rastlanır. Bu eserler, genellikle bir taraftan bakılacağı düşünülerek yapılmıştır.

Monte Alban'ın erken çağlarında yapılan *danzantes* (dansçılar), yassı kütüklere veya düz kabartmalara, oyma olarak işlenmiştir. Bunlar çok canlı figürlerdir ve modelciliğin yer almadığı bu eserlerin, Hıristiyan çağının başlangıçlarından kaldığı anlaşılmıştır.

Orta Meksika'nın en eski taş heykelleri Teotihuacan'dadır; 200-500 yıllarından kalan bu eserler, mimarî amaçla yapılan ve çok az şekillenmiş taş bloklardır. Xochicalco'daki (Morelos), Tüylü Yılan tapınağının kabartmaları, biçim bakımından daha bağımsızdır (IX. yy.).

Tollan'daki (bugün Tulla) başlıca heykeller büyük piramitteki tapınağın ana sütunlarındaki düz kabartmalardır. Tolteka dönemi (900-1200 yılları) heykelciliğinin, revaktaki taşıyıcı savaşçı heykellerinde de aynı özellikler görülür. İspanyolöncesi dönemin son yüzyıllarında anıtsal heykelcilik en parlak dönemini yaşadı. Mexico City'de Millî müzedeki kartal şövalye başı buna örnektir. Ayrıca Quetzalcoatl heykeli (Museé de l'Homme, Paris) ve toprak tanrıçası Coatlicue (Millî Antropoloji müzesi, Meksika) gibi örnekler sayılabilir.

Veracruz, San Luis Potosi ve Hidalgo'daki Huakstek bölgesinden çok az örnek vardır. Totonac bölgesinde El Tajin kabartmaları (600-900 yılları) önemlidir. Taş boyunduruklar, palmat taşları (palmas) ve düz taştan baş heykelleri de Totonac bölgesindedir. Güney Veracruz'daki Olmec bölgesi ve Batı Tabasco, büyük baş heykelleri, yekpare taştan oyma kabartmalı mihrapları, Tres Zapotes, San Lorenzo ve La Venta'daki heykelleriyle ünlüdür. Olmec heykelciliğinin ve meksika sanatının en büyük eserlerinden biri de *Güreşçi* adlı heykeldir. Mnatitlan'da bulunan bu üç boyutlu heykel, beline bir peştemal sarmış ve göğüs adalelerini gösteren bir adamı, oturmuş halde temsil eder. Olmec heykellerinin 300-600 yıllarından kaldığı sanılır.

Palenque (Chiapas) bölgesi maya medeniyetinde, derin kabartma alçı süslemeler ve düz kabartma taş oymacılığı çok gelişti. Taş kabartmalar, aynı zamanda boyanıyordu. Haç tapınağı (642), Güneş tapınağı ve Katlanmış Haç tapınağı (692) mihraplarındaki kabartmalar, bunların en meşhurlarıdır. Yazmalar tapınağında da gizli bir odada buna benzer kabartmalar bulundu. Palenque sanatı, natüralist üslûbu, insan biçim ve hareketlerindeki zarafet ile süsleme zevki bakımından dikkati çeker. Palenque oymacıları, heykeltıraş değil, Holbein ve İngres gibi, çizgiyi kütlenin ifadesinde kullanan sanatçılardı. Chiapas, Tabasco ve Yucatan yarımadasındaki maya harabelerinde bulunan dikili taşlar, eşikler, kapı pervazları ve panolarda 500-900 yıllarından kalma düz kabartmalar görülür. Sonra Yucatan'a tolteka etkisi ulaştı; bunun örnekleri de chichen itza heykel ve oymalarında (987-1204 arası) görülür.

Michoacan heykelleri ise kübik ve kaba eserler olarak bilinir.

● *Seramik heykelciliği*. Meksika'da küçük kil heykelcikler Arkaik döneme aittir ve Hıristiyan çağa kadar sürmüştür. Bunların en eskileri, kadın heykeli olarak gösterilen bereket sembolleridir. Dinî heykel geleneği Teotihuacan döneminden ispanyol istilâsına kadar sürdü. Oaxaca'daki kil heykeller genellikle ölü küllerinin korunduğu kaplardı ve çağlara göre değişik tiplerde yapıldı. Bunların en çok yapıldığı dönem, Monte Alban III (400-700 arası) devridir. Maya çağında Jaina adasının eski heykelcikleri, gerçekçi sanatın değerli eserleridir. Elle şekillendirilmiş bu eserler, savaşçıları, rahipleri top oyuncularını ve kadınları gösterir. 600 Yıllarına tarihlenen bu eserlerden sonra, beylik bir üslûpla yapılmış kadın ve hayvan heykelleri gelir (700-1000 yılları).

Batı Meksika'da (Colima, Jalisco ve Nayarit) heykeller, pişirilmiş kilden yapıldı ve sanat bakımından büyük gelişmeler gösterdi. Duyguları neşeli bir istihza ile yansıtan bu heykeller, biçim bakımından çok sadeydi ve cenaze törenleri için hazırlanmış olmakla birlikte günlük hayattan sahneleri canlandırıyordu.

● *Maskeler*. İspanyolöncesi sanatın önemli bir kısmı da taş, tahta, pişmiş kil ve kemik maskelerdir. Bunlar büyü, dinî törenler ve cenaze törenleri için yapılıyordu. Dinî törenlerde rahipler, temsil ettikleri tanrıları ifade etmek için yüzlerine maskeler takarlardı. Cenaze törenlerinde ceset, kumaşlara sarılır, yığının üzerine de bir maske konulurdu. Yazmalar tapınağındaki ölülerin yüzleri, alçı üzerine yapıştırılmış yüzlerce yeşim taşından meydana gelen maskelerle örtülüydü. Maskenin gözleri, deniz kabuğundan yapılmış gözbebekleriyle kaplıydı.

Sanat değeri bakımından teotihuacan kültürünün maskeleri ilgi çekicidir. Ölü gömme sırasında kullanılan bu maskeler, bir yüzü ifade etmekten çok bir anlayışı gösteren sembolik eserlerdi. Pişmiş kilden yapılmış ve çok renkli boyanmış teotihuacan maskeleri de vardı. Oyma sanatının en güzel örnekleri, olmec üslûbunda yapılan ve değerli taşların (msl. yeşim) oyulmasıyle meydana gelen maskelerdi. Günümüze bazı tahta maskeler de kalmıştır. Bunlar değerli taşlarla süslenmişti. İnsan kafatasının ön kısmından yapılan ve mozaiklerle süslenen maskeler de vardı.

● *Taş işçiliği ve mozaik*. İspanyolöncesi sanatçıları, yeşim, firuze, kristal v.b. sert taşları işleyerek küçük figürler, maskeler ve insan biçiminde adak baltacıkları gibi eserler meydana getirdiler. Değerli taşlardan aynı zamanda küçük kaplar, süs eşyası, vazolar ve gerdanlıklar da yapıldı. Mozaik, genellikle tahta veya deri bir tabana, bazen de taş veya kemik üzerine yapıştırılıyordu. Bu eserler, bugün dünyanın çeşitli müzelerine (British museum, Roma, Kopenhag, New York ve Meksika Millî müzesi gibi) dağılmıştır.

● *Tahta, kemik ve deniz kabuğu oymacılığı*. Tahta eserlerden, bugüne çok azı kalmıştır. Parçalı davullar (teponaztlis) ve deri kaplı davullar (huehuetls) bugüne gelen önemli eserlerdir. Bunların üzerine mitolojik olayları anlatan süsler yapılmıştır. Bunun dışında bugüne kalan eserler arasında Monte Alban'daki mezarlarda bulunan kemik malalar (bunlar mixtec-puebla üslûbunda süslenerek üzerlerine takvim yazıları ve mitolojik resimler yapılmıştır), Huakstek bölgesinde bulunan (Veracruz eyaletinin kuzeyinde) oyma deniz kabuğu gerdanlıklar da vardır.

● *Dokumacılık ve tüy işçiliği*. İspanyolöncesi dokumacılık eski yazarların eserlerinde anlatılır, resim ve heykellerde gösterilir. Yüksek kaliteli dokumalar pamuktan yapılıyordu. Tüylerden yapılan süsler, resimlerden anlaşıldığına göre, 300 yıllarından sonra gelişti, klasik çağda çok yaygınlaştı. İspanyol istilâsı sırasında, tüyden başlıklar, yelpazeler, pelerinler yapılıyor ve kalkanlar tüy mozaiklerle süsleniyordu.

En tanınmış örnekleri, quetzal (bir orta amerika kuşu) tüylerinden yapılan Montezuma II'nin başlığı ve bir masal hayvanı olan auhitzotl figürüyle süslü kalkandır (Kaiserliche Schatzkammer, Viyana).

● *Maden işleri*. Maden işçiliği, geç gelişti; 900 yıllarından sonra önemi artan işlerinde altın, gümüş, bakır ve ender olarak da teneke ve kurşun kullanıldı. Dövme, dökme, kaynak, kaplama ve kakma işçiliği biliniyordu. Mise-en-couleur metoduyle yaldızlama işlemi yapılıyor, dökümde balmumu usulü uygulanıyordu. Yaldız kaplamada altın ve bakır kullanılıyor ve parçalar kaynatılarak birbirine ekleniyordu. Kuyumculukta telle yapılmış süslemeler yaygındı.

En iyi işler Mixtec bölgesinde yapıldı. Mon te Alban mezarlarında birçok mücevher bulundu. Michoacan'da da bakır ve altın işleri yapılıyordu. Yucatan'da, ithal edilen altınlarla yapılan, maya fetihlerini gösteren sahnelerin işlendiği tabakların sanat değeri yüksektir.

Sömürge sanatı ve modern sanat

Sömürge döneminin resim sanatı kızılderili sanatından pek az etkilendi; yeni sanat genellikle katolik dininin, dolayısıyle de avrupa sanatının etkisinde gelişti. Yeni İspanya'nın bir ürünü olan sömürge sanatı dört döneme ayrılabilir. Meksika'nın fethinden (1521'den sonra) sonraki ilk 50 yılda İlkel Sanat dönemi; İspanya'dan alınan Avrupa Rönesansı dönemi (25-30 yıl); XVII. ve özellikle XVIII. yy.da gelişen Barok dönem; XVIII. yy.ın son yıllarından bağımsızlık mücadelesine (1810) kadar süren Yeni-Klasik Akademiciler dönemi.

● *Resim. İlkel dönem.* İspanyolöncesi dönemin, yeni ispanya sanatında etkisi yoktur; istilânın ilk yıllarında kızılderili ressamlar eser vermeğe devam ettilerse de, ispanyolların getirdiği avrupa sanatının biçimlerini kullandılar. Yeni İspanya'da ilk resim okulunu 1525'te fransisken rahibi Pedro de Gante kurdu; Cuauhtli, Xochitototl, Marcos Cipac v.b.nin temsil ettiği bu dönemden kalan pek az eser arasında Cipac tarafından yapıldığı sanılan *Fray Domingo de Betanzos*'un portresi ve *Guadalupe Bakiresi* sayılabilir.

Bu arada kilise ve manastırlarda fresk tekniğiyle ilk duvar resimleri yapıldı. Kızılderili ressamlar tarafından yapıldığı sanılan bu eserlerde «İsa, havariler» gibi konuların yanı sıra, italyan süslemeleri (grotesk) yer alıyordu. Avrupa resimlerinden ilham alan ve rönesans etkisinin çok kuvvetli olduğu bu fresklerin en güzel örnekleri manastırlardadır (Huejotzingo [Puebla], Acolman [Mexico eyaleti], Actopan [Hidalgo] manastırları).

Rönesans dönemi. Flaman ve italyan etkisi altındaki İspanyol rönesansından ilhamlı rönesans döneminin başlıca ressamları Andrées de Concha (1556-1637) ve Simon Pereyns'tir. Bir flaman ressamı olan Pereyns (doğ. 1550); 1566'da Meksika'ya geldi. Başlıca eseri *La Virgen del Pardon*'dur (Af Bakiresi) [Mexico City katedrali]; Huejotzingo'da da önemli resimleri vardır.

Rönesans dönemini izleyen Barok'a Geçiş döneminin başlıca ressam, bask asıllı Echave el Viejo'dur (1548'e doğr.-1612'den sonra). İtalyan ve flaman etkisinde olan Viejo, zengin ve canlı renkler kullandı; eserlerinin bazıları Palacio de Bellas Artes'tedir (Mexico City). Oğlu Baltasar de Echave Ibia (1583-1640) mavi renkleri tercih ettiği için, «Mavi Echave» diye anılır. Birçok resmi bugüne kalmıştır. Sebastian Lopez de Arteaga (1610-1656) ve Alonso Lopez de Herrera'da (öl. 1654 sıraları) bu dönemin meşhur ressamlarındandır. Usta bir ressam olan Herrera, Tiziano'nun etkisinde kaldı. Luis Juarez (1610-1630) ise barok etkilerinin görülmeğe başlandığı mistik resimler yaptı.

Barok dönem. Mimarîde parlak eserlerin verildiği bu dönemde, resim çok gelişmedi. Aynı tarihlerde İspanya'da Velazquez, Zurbaran ve Murillo ile en parlak çağını yaşayan barok, Meksika'da, aradaki büyük uzaklıktan dolayı ancak kötü kopyalar verebildi. Hareketli resimlerle dramatik etkiler uyandırmayı başaran Baltasar de Echave y Rioja (Echave el Viejo'nun torunu, 1632-1682) Barok dönemin eksiksiz bir temsilcisidir. Eserleri genellikle birbirine benzeyen Juan Correa, Cristobal de Villalpando, Juarez kardeşler (Juan ve Nicolas) v.b., dinî eserlerde ışık ve renkleri ustaca kullandılar. Resimleri dekoratif ve karmaşık özellikler taşır.

Barok üslûbu XVIII. yy.da Meksika'da ifade imkânları azalınca, yeni bir devreye girdi. İspanya'da barok geriliyordu. Murillo'nun izleyicilerinden etkilenen meksikalı sanatçılar da yumuşak pembe ve mavilerle kötü bir döneme girdiler. İnsan tenini, sarı rengi tercih eden dinî ressamlardan farklı olarak pembeleştirdiler, elbiseleri ihmalci bir şekilde çizdiler, karanlık fonlar yaptılar, kusurlu metotlar uyguladılar. Bunlar arasında Jose de İberra'nın (1688 - 1756), bu kusurların yanı sıra tekniği iyiydi. Miguel Cabrera'nın (1695-1768), iyi bir ressam olarak tanınmamasının sebebi devrin zevksizliğiydi; eserlerinde çalakalem resim yapmaktan ileri gelen dengesizlik ve kompozisyon kötülüğünün yanı sıra desenleri iyidir.

Akademiciler. Güzel sanatlar öğretimi yapmak amacıyle 1781'de San Carlos Krallık akademisi açıldı. Böylece Barok dönem sona erdi ve Yeni-Klasik dönem başladı. Sömürge döneminin sonuna kadar bu okuldan iki büyük ressam yetişti: José Luis Rodriguez Alconedo (1749-1815) [iyi bir ressam ve gümüşçü ustasıydı; Pastelle yaptığı kendi portresi önemlidir]; Rafael Ximeno y Planes (1761-1825), İspanya'da doğdu, Meksika ve Roma'da yetişti. 1795'te akademiyi yönetmeğe başladı. Başlıca eserleri arasında heykeltıraş ve mimar *Manuel Tolsa*'nın portresi sayılabilir. Yağlıboya ve tempera (duvar resimlerinde) kullanan Planes, Meksika katedralinde ve Madencilik Okulu kilisesinde birçok duvar resmi yaptı. Bunlarda Tiepolo'nun etkisi görülür.

● *Heykel. İlkel dönem.* Resimde olduğu gibi heykelde de önce kızılderili sanatçılar avrupa figürlerini uyguladılar ve duyarlıklarını gösteren bazen çocukça, bazen sert ifadeli, gerçekten ilkel heykeller yaptılar. Bu dönemden kalan bazı çarmıh heykelleri ispanyol asıllarından kopyadır ve yumuşak ağaçtan yapılmıştır. Manastır ve kiliselerin duvarlarına yapılan kabartmalar da heykel sayılabilir. Azizleri temsil eden eserlerin yanı sıra, semboller ve süsleyici motifler de kapsayan kabartmaların en iyi örnekleri manastırlardır (Calpan [Puebla], Tepoztlan [Morelos], Tlalmanalco [Mexico eyaleti] v.b.). Bu kabartmaların o sıralarda yapılan freskler gibi bakır veya tahta oymalarına modelleri yapılmıştır.

Rönesans ve Barok dönem. Bu dönemde kiliselerin dışına yapılan taş oyma figürlerin yanı sıra içine de alçı veya sıva ile kaplanan ve üzerine altın yapraklar yerleştirilen çok renkli tahta heykeller (estafado) yapılıyordu. Estofado'ların üzerine oymacı kalemiyle desenler çizilirdi.

Heykel ve mimarî ustaca kaynaştırıldı. büyük mihrap perdeleri üç kat yapılır, üzeri motiflerle süslenir, çevresine büyük panolar yerleştirilirdi. Nişlerin içine de yağlıboya resimler ve heykeller konulurdu. Her bölüm ayrı bir mimarî üslûptaydı; boş kalan her yer, çeşitli sanatçıların yaptığı eserlerle, altın kaplı tahta heykellerle doldurularak gerçek bir barok fantezisi meydana getirilirdi.

Avrupa rönesansı etkisindeki ilk reredo'lar (mihrap perdeleri), çok süslü kaplama tekniğiyle yapıldı; başlıcası Huejetzingo'da, Simon Pereyns'in yaptığı rerero'dur. XVII. yy.da barok etkisinde yapılan asıl büyük reredo'lar çelenkler, melekler, sembollerle süslü ve resimlerin az yer tuttuğu burma kolonlu eserlerdi. XVIII. yy.da churriguéresque üslûbunda yapılanlar (Tepotzotlan, Querera ve Salamanca'da) heykeltıraş ve oymacılara büyük imkânlar verdi.

Akademiciler. San Carlos akademisi, barok sanatına son vererek reredo'ların gelişmesini durdurdu. Heykel, süsleme unsuru olmaktan çıkarak ve dekorun içinde özelliklerini kaybetmekten kurtularak bağımsız bir özellik kazandı. Genel Valiler döneminin sonlarında Puebla ve Querérato, başlıca heykelcilik örnekleriydi. Puebla'da, Cora ve Villegas ailelerinde önemli heykeltıraşlar yetişti. Dönemin başlıca ustaları Querétara'da Mariano Arce ve Mariano Perusquia, Celaya'da Eduardo Tresguerras (1759-1838) ve Meksika'daki akademik hareketin en büyük sanatçısı sayılan Manuel Tolsa'dır (1757-1816). Aynı zamanda mimar olan Tolsa, Mexico City'nin başlıca anıtlarından biri olan *Carlos IV*'ün atı heykelini yaptı.

● *Küçük sanatlar.* Gümüş işçiliği ve tüy mozaikçiliği gibi küçük sanatlar zamanla kayboldu. Bunların yerine seramik ile Michoacan ve Guerrero'da jicara'lar (tahta çanaklar) gelişti. Fakat küçük sanatlar da avrupa etkisinde kaldı ve ihmal edilmeğe başlandı.

Sömürge rejiminin gelişmesi, halkın büyük şehirlere akınının artması ve zengin sınıfların barok'a ilgisinin çoğalması, XVII. ve XVIII. yy.da sınaî sanatların ilerlemesine yol açtı. Meksika küçük sanatları geniş bir alıcı kitlesi buldu, süs eşyası yapımı arttı. Tahta eserler, oyma mobilyalar, hayvan kabuğundan eşyalar yapıldı. Yaldızlı deri, guadameci (kakma süslü deri işleri), dokuma ve dantelcilik gelişti. İspanyolöncesi dönemin ve İspanya Araplarının seramik teknikleriyle, ünlü eserler yapıldı. Puebla'da sırlı çinilerin yapımında talavera üslûbu uygulandı.

XIX. yy. sanatı

Meksika'nın Bağımsızlık dönemi sıkıntılarla geçtiği için, sanat çalışmalarının seviyesi düşüktü. Sömürge sanatının kalıntılarını devam ettiren plastik sanatlarda yenilik yapılamadı. 1839'da San Carlos akademisi yeniden düzenleninceye kadar gelişme olmadı. 1846'da Meksika'ya gelen Pelegrin Clavé (1810-1880), akademi müdürlüğüne tayin edildi. Öğreticiliğinin yanı sıra birçok resim yapan Clavé, sanata yeni bir hava getirdi. Dinî konuların yanı sıra tarihî ve edebî konuları da işledi; Sömürge döneminin karanlık renkleri yerine parlak ve canlı renkler kullanarak İngres'in üslûbunu izledi. Heykeltıraş Manuel Vilar da yeni dönemin gelişmesinde yararlı oldu.

Clavé'nin öğrencilerinden Santiago Rebull (1829-1902), Felipe Gutiérrez (1824-1904) ve José Salomé Pina (1830-1909), Roma'da da öğrenim yaptılar. Daha sonraki dönemden Ramon Sagredo (1834-1872) ve Juan Cordero (1824-1884) ile Félix Parra (1845-1910) portreler, dinî ve tarihî resimler yaptılar. Değerleri, sanatlarını iyi bilmeleriydi; fakat sınırlı olmaları, sunî ve beylik eserler vermeleri, akademik hareketin etkisini ortaya koyar.

Meksika'ya Clavé ile gelen Manuel Vilar, heykelde doğru bir akademik öğretim sağladı. Meksika'da az kaldı. En tanınmış öğrencileri olan Miguel Norena ve Gabriel Guerra'nın başlıca eserleri, Mexico City'deki Pasco de la Reforma'da *Cuauhtemoc* anıtıdır: Norena kahramanın heykelini, Guerra da temeldeki dört yüksek kabartmayı yaptı.

Manzara ressamlığı XVIII. yy.ın ikinci yarısında başladı; San Carlos akademisinin getirttiği italyan manzaracısı Eugenio Landesio 20 yıl ders verdi. En meşhur olan öğrencisi José Mario Velasco (1840-1912), aralarında Meksika vâdisini gösteren iki büyük tuval de bulunan birçok peyzaj yaptı.

1903'te katalonyalı ressam Antonio Fabrés akademi müdürü olunca, «fotoğrafçı gerçekçilik akımı» yayıldı ve meksika resmi yeni bir çöküş dönemine girdi. Bu dönemden iki ressam sayılabilir: Leandro İzaguirre (1867-1941) ve iyi bir desenci olan Julio Ruelas (1871-1907). Aynı dönemde yetişen meşhur heykeltıraş Jesus F. Contreras (1866-1902), tek kollu olmasına rağmen başkenti ve birçok şehri anıtlarıyle süsledi.

Bu arada Avrupa'da veya ülkede çalışan bazı ressamların sanatın bu durumundan memnun olmadıklarını açığa vurmaları, kısa bir süre içinde büyük değişiklere yol açtı. Asıl sanat çabalarının küçük baskı atelyelerinde harcandığının pek az kimse farkındaydı, atelyelerde hikâyeler, dualar, kukla oyunları ve corrido'lar (hikâyeli halk şarkıları), iki üç centavos'a satılan broşürler basılıyordu. Yeni İspanya'da XVI. yy.dan beri tahta ve bakır gravürler yapılıyordu. İlk taşbasma matbaa 1826'da kuruldu. Buna benzer çalışmalar XIX. yy.da geliştirildi.

Manuel Manilla (1830-1890) ve José Guadalupe Posada (1851-1913), yayımcı Antonio Venegas Arroyo'nun halk için bastığı (Mexico City'de) eserlere gravürler yaptılar. Posada'nın eserleri, Goya ve Dumier'nin etkisinde olmasına rağmen, Meksika'dan kuvvetli izler ve canlılık taşır. XIX. yy. meksika sanatının en iyi ürünleri olan bu eserler sonraki dönemin ha-

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano

bercisi olduğu gibi, modern sanatla ilişki de kurdu.

Modern sanat

Meksika'da etkisini duyuran son avrupa sanat hareketi izlenimcilikti. Avrupa'da çok kuvvetli etkiler yapan bu hareket, Meksika'da çok zayıf olarak hissedildi. Meksikalı ressamlar arasında İtalya ve Fransa'da yıllarca yaşayan Alfredo Ramos Martinez (1875-1946) ve Dr. Atl (1877) izlenimcilerin en meşhurlarıdır. Fakat bu iki ressamın öğrencileri izlenimci hareketi başlatmaktan çok reformcu ve çok yeni bir hareketin özlenimini ortaya koydular.

Joaquin Clausel (1885-1936) ve Saturnino Herran (1887-1918), izlenimciliğin en meşhur temsilcileridir.

1914-1916 Yılları devrim hareketinin çalkantısıyle geçti. Bazı ressamlar Avrupa'daydı; Dr. Atl ve José Clemente Orozco gibi bazıları da sanatlarını gazetelerde siyasî bir silâh olarak kullanıyordu. 1921'de barış sağlanınca millî eğitim bakanlığına aydın bir kimse olan José Vasconcelos (1882) tayin edildi. Yeni bakan kamu binalarını yeni sanatçıların eserlerine açarak onların yaratıcı gücünü geliştirdi.

Yüzyılın başında akademinin verdiği bir bursla Avrupa'ya giden Diego Rivera, bu sıralarda Meksika'ya döndü. Xaiver Guerro (1896), Alva dela Canal, Jean Charlot (1898), David Alfaro Siqueros, Orozco v.b. ile Ressamlar ve Heykeltıraşlar sendikasını kurarak hükûmetin sağladığı eski ve yeni binaları süslemeğe başladı. Duvarlara freskler ve yakma resimler yaparak halka daha kolay ulaşmağa ve eskilerin yağlıboya ve suluboya resimlerinin odalara kapalı kaderinden kurtulmağa karar verdiler. Heykelde de alçı ve bronzu bırakarak ispanyolöncesi sanatçıların taş oymacılığını yeniden ele aldılar. Böylece Meksika'ya yeni bir görünüş kazandıran ihtilâlsonrası sanatı meydana geldi. Her sanatçı kendi yolunu izledi. Sonra yeni bir grup ve XX. yy.ın ortalarında üçüncü grup kuruldu.

Çağdaş ressamlar arasında yoksulların sefalet ve üzüntüsünü ifade eden ve modern sanatın en dramatik resimlerinden biri olan *Tata Jesucristo*'yu yapan Fransisco Goitia (1884), Doktor Atl (Gerardo Murillo'nun takma adı [1877]), 1940'tan sonra üslûbu daha evrensel özellikler kazanarak meksika resminden uzaklaşan Rufino Tamayo sayılabilir. Bunlardan sonra gelen ve modern meksika resminin ikinci neslini meydana getiren ressamların başlıcaları şunlardır: Carlos Orozco Romero (1898); Julio Castellanos (1905 - 1947); Federico Cantu (1908); Agustin Lazo (1900) ve Jesus Guerrero Galvan (1910). Son grup veya üçüncü nesilden ise, Raul Anguiano (1915), Juan Soriano (1920) ve Ricardo Martinez de Hoyos (1918) sayılabilir.

Heykel. Modern heykel de resimle birlikte 1922'de başlamadı, fakat aynı gelişmeyi göstermedi. Escucia de Tella Directa'nın (Doğrudan Doğruya Oymacılık okulu) İspanyolöncesi Meksika'nın sade ve dürüst tekniğini savunarak yaptığı ilgi çekici denemeler, başarılı ve uzun süreli olmadı. Janitzio'daki José Maria Morelos'un çok büyük oyma heykeli gibi esrler yapıldı, fakat sonuç kötü oldu. Meksika heykelcileri gerçekçilikten soyut sanata kadar çeşitli yolları denedilerse de pek başarılı olamadılar. En tanınmış heykeltıraşlar Ignacio Asunsolo (1890), Luis Albarran Carlos Bracho (1899), Manuel Centurio (1865 - 1948), Luis Ortiz Monasterio (1906), Federico Canessi (1866-1947), German Cueto (1893), Guillermo Toussaint, Guillermo Ruiz ve Francisco Zuniga'dır.

Gravür. Posada'nın ihtilâlöncesi dönemde büyük önem kazanan gravür sanatı gelişmeğe devam etti. Mexico City'de başlıca gravür yapılan yerler şunlardır: Taller de Grafrica Popular (Popüler Matbaa atelyesi); Escuela de Artes de Libro (Kitap Sanatları okulu); üniversitenin ve Millî Eğitim bakanlığının plastik sanatlar okulları. Tanınmış grafikçiler arasında Francisco Diaz de Leon (1897), Leopoldo Méndez (1903), Carlos Alvarado Lang (1905), Alfredo Zalce (1908), Abelardo Avila (1909), José Julio (1912) ve Julio Prieto (1912) sayılabilir.

Halk sanatı

Meksika, halk sanatları bakımından Çin ve Japonya'dan sonra dünyada üçüncü sırayı alır. Daha çok dinî konuları işleyen halk resmi, yaprak metal veya kumaş (retblos) üzerine yapılır; bu küçük resimler çocukça bir acemilik yanında, zarifliğiyle dikkati çeker. Dinî olmayan resimler, *pulquerias* adı verilen meyhanelerin süslemesinde kullanılırdı. Bu gelenek kaybolmağa yüz tutmuştur.

Halk sanatının en iyi örnekleri dokumacılıktadır (masa örtüleri, serape'ler [giyilen yün battaniyeler], rebozo'lar [pamuk veya ipek atkılar], elbiseler ve süs parçaları en çok yapılan dokuma çeşitleridir). Uygulanan teknikler genellikle ispanyol asıllıdır; fakat Oaxaca, Chiapas ve Michoacan gibi bölgelerde mahallî özellikler de görülür.

Sırlı eşya (kaplar, kutular, oyuncaklar, bazı mobilya v.b.) genellikle Olinala (Guerrero ve Patzcuaro ve Uruapan'da [Michoacan]) yapılır. Ya siyah fon üzerine yapılan çok renkli resimler, veya yine siyah üzerine yapılan ve sonra bazı kısımları kazınan tek renkli resimlerle süslüdür.

Deri ve demir, ispanya geleneklerine uygun olarak işlenir. Altın ve gümüş işçiliği azalmıştır. Altında Oaxaca, gümüşte Taxco (Guerrero), geleneği devam ettirir.

Kilden ve camdan çeşitli kaplar oyuncaklar, süs eşyaları yapılır. Seramikçilik bütün Meksika'da yaygındır ve bölgelere göre değişen özellikler gösterir. Bununla birlikte son zamanlarda belirli bir seramik süslemesi yayılmakta ve farklar kaybolmaktadır. Ucuz oyuncak yapımı bütün ülkeyi kaplayan bir sanat haline gelmiştir. Pişmiş kil, ağaç, paçavra, tel, kâğıt, karton, teneke, balmumu ve hattâ çiklet gibi değişik malzeme kullanılır; çeşitli hayvanlar ve bebekler yapılarak genellikle canlı ve zıt renklere boyanır.

Kuklalarda kullanılan insan formu, maskelerde komik, dehşet verici yüzlere ve kafatası biçimlerine bürünür. Maskeler genellikle çocuk oyuncaklarıdır; fakat dinî oyunlar veya danslarda oyuncular tarafından da kullanılır. İnsan formu *Judase* denilen ve karton veya kurutulmuş kâğıt hamurundan yapılan (2 m'ye kadar boyda olanları vardır) figürlerde de kullanılır; bunlar havaî fişekler takılarak Paskalyadan önceki cumartesi günü yakılır.

Pintalar (hayvan, gemi, yıldız v.b. biçiminde yapılan ve renkli kâğıtlarla kaplanan kil kaplar) ile kutsal kitap'tan sahneler gösteren kil veya balmumu figürler yaygındır.

Şekerler bir halk sanatı yaratacak biçimde yapılır. Alfenique (kaynatılmış şekerden yapılan renkli şekerlemeler) ve çeşitli macunlar ilgi çekicidir. Bunların büyük bir kısmı iskeletler, kafatasları şeklindedir ve 2 kasımyortusunda satılır; bu arada birçok bölgede de *pan de muerto* (ölü ekmeği) hazırlanır.

Kuzey eyaletlerde halk sanatları zayıftır ve sanayinin gelişmesi karşısında ortadan kalkmak üzeredir. İmalâtçıların turist zevkini göz önünde tutmaları ve çok satmayı amaç almaları yüzünden gerçek sanatlar kaybolmaktadır.

Halk sanatlarında süs motifleri genellikle çiçekler, kuşlar, tabiattan alınan sahnelerdir; bunlar bölgelere göre ve sanatkârların zevkine uygun olarak çeşitli görünüşler kazanır. Bazen eski geometrik biçimler kullanılır. İnsan formu çok az uygulanır; en yaygın temalardan biri ölümdür; kafatasları, iskeletler, kemikler, tabutlar, cenaze törenleri, mezarlar v.b. Bunun sebebi atavizm, eski sembollerin canlandırılması, insan karakterinin verilmesi, hayatın yorumu gibi temalarda toplanabilir.

MÜZİK

Çağdaş meksika müziği, oluşumunu iki kaynaktan sağlamıştır: ispanyol çok sesli müziği ve meksika folkloru; meselâ ispanyol romans, corrido haline bu yoldan gelmiştir; gene bugün *mariachis* (evlenme) törenlerinde düzenlenen alaylarda, ülke fatihlerinin bundan beş yüzyıl önce dinlediği çalgılardan yararlanılmaktadır. XIX. yy.ın ilk müzikçisi Morales'tir; arkasından Felipe Villanueva (*danza mexicana* [meksika dansı] yaratıcısı) ve Aniceto Ortega geldi, bunları da bir yıldızlar takımı izledi: Gustavo Campa, Ricardo Castro, Miguel Bernal Jimenez v.b. Bu dönemin en önemli müzikçisi Julian Carillo'dur. 1899 Yılı Eduardo Hernandez, Moncada, Juan Leon Mariscal, Silvestre Revueltas ve Carlos Chavez'in doğuşunu gördü. Bundan sonra meksika okulu, Avrupa'nın en ön sıralardaki yerine yerleşti. Carlos Chavez'in etkisi, kendisini izliyenlerde, bu arada kısa ömürlü «Dörtler grubu»nda (Ayala, Galindo, Conureras ve Moncayo, 1935) görüldü. Meksika'nın tamamen kendine has müzik bilimi alanındaki çalışanları olduğu kadar Meksika'da yerleşmiş, *Nuestra Musica* dergisini çıkaran İspanyolları da belirtmek gerekir.

EDEBİYAT

- Kolomböncesi edebiyat için bk. MAYA'LAR ve AZTEKLER.
- Koloni devri sırasındaki aydın hareketi için bk. *Amerikan* İSPANYOLCA'*sı*.
- *Şiir.* Romantik eğilim Ignacio Rodriguez Galvan (1816 - 1842) tarafından temsil edilir. Yerli ırktan Ignacio Ramirez (1818 - 1879) ile meksika şiiri orjinal anlatımına kavuşur; Ignacio Manuel Altamirano (1834 - 1893), Juan de Dios Peza (1852-1910) ve Justo Sierra (1848-1912) bu şairin çömezidir. Meksika şiirinin ikinci dönemi, ülkelerinde modernizmin temsilcileri olan Manuel Gutierez Najera (1859-1895) ve Salvador Diaz Miron'un (1853-1928) eseriyle belirlenir. Manuel Othon (1858-1906) ise küçük kır şiirleri işleyen bir münzevî olarak ortaya çıkar. Daha sonra üç yazar şiire yeni bir parlaklık getirmiştir: Luis Urbina (1868-1934), fransız sembolizminden ilham alan ve devrinde çok ün kazanan Amado Nervo (1870-1919) ve Enrique Gonzalez Martinez (1871-1952); bu şairlerin yanı sıra Francisco A. de Icaza (1863-1925), José Juan Tablada da (1871-1945) etkili oldu. XX. yy. şiirine gerçek yönünü veren Ramon Lopez Velarde (1888-1921) ve özellikle Alfonso Reyes'tir (1889-1959); Alfonso Reyes, aztek ırkı özlemlerinin içten anlatımını ince bir kavramcılığa bağladı ve estetik düşünceleri sayesinde çağdaş meksika edebiyatının tartışma götürmez ustası oldu. Daha genç şairler arasında en çok ün kazananlar şunlardır: ince ve zarif ayrıntılara yer veren Jaime Torres Bodet (doğ. 1902); çocukluğunu hatırlayan ve Salvador Novo (doğ. 1904); şiir ilhamını Bernardo Ortiz de Montellano (1899-1949); modern hayatın heyecanlı ritmini yansıtmağa çalışan Carlos Pellicer (doğ. 1897) ve Salvador Novo (doğ. 1904); şiir ilhamını toplumsal uğraşlardan alan Manuel Maples Arce (doğ. 1898); şekilci ve renkçi Xavier Villaurantia (doğ. 1903); Miguel N. Lira (doğ. 1905); Quintero Alvarez (1914-1944); Rafael Solana (doğ. 1915).

Şiir bugün de fransız ve ingiliz edebiyatlarından beslenen ve toplum meselelerine karşı ilgisiz olan *Contemporaneos* dergisinin çevresinde 1928-1931 arasında toplanan grubun etkisindedir. Jaime Törres Bodet (doğ. 1902), bu grubun en ünlü temsilcisidir: az çok kıyıda duran Carlos Pellicer (doğ. 1897) günün en büyük lirik şairi sayılır. Meksika geleneğini evrensel kültüre bağlamak isteyenleri *Taller* dergisi (1938-1940) ile Octavio Paz (doğ. 1914) temsil eder. Efrain Huerta (doğ. 1914) şiire siyaseti karıştırdı. Bunun yanında, Ali Chumacero'nun (doğ. 1918) canlılık kattığı yeni bir okul gelişti, bu okulun temsilcileri *Tierra Nueva* (1940-1942) dergisinde toplandılar, bu şairler yeni şiire sadece sesli mısralar, zengin imajlar getirmeğe çalıştılar. Bu anlayış Jesus Arellano (doğ. 1923), Jaime Sabines (doğ. 1926) ve *Metâfora* grubu (1955-1958) şairleriyle gelişti. Margarita Michelena (doğ. 1917), Guadelupe Amor (doğ. 1920), Rosario Castellanos

yeşim taşından cüce çocuk heykelciği, klasik-öncesi olmek medeniyeti (M.Ö. 800-M.S. 1000), Antropoloji Millî müzesi, Mexico

oyma ve boyalı ağaçtan melek, Nueva Espana barok sanatı (XVIII. yy.), Tepotzotlan Eski Manastırı Özel şapeli

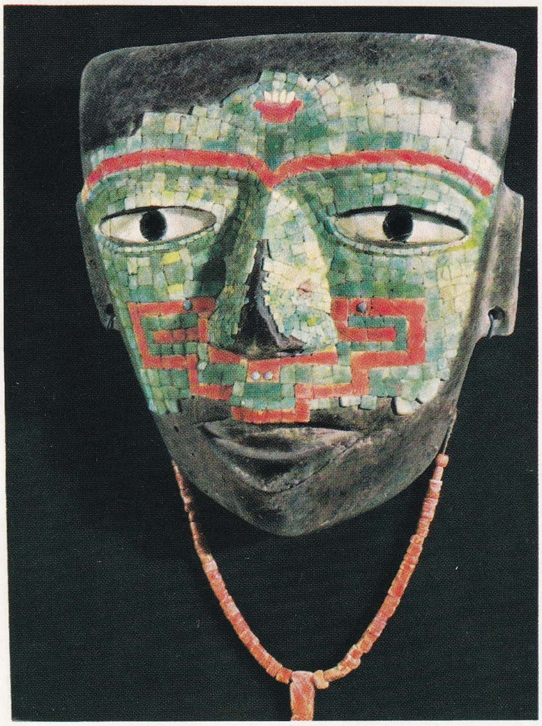

cenaze maskesi firuze ve kırmızı deniz kabuğu mozaik, obsidiyen ve sedef kakma gözler, yeşil serpantin, Teotihuacan III medeniyeti (M.S. 300-650), Antropoloji Millî müzesi, Mexico

köprü kurmuş akrobat biçimli vazo (pişmiş toprak), batı kıyıları medeniyeti (M.S. 300-1250), Antropoloji müzesi, Guadalajara

David Alfaro SIQUEIROS: «Köylü Ana» (1929), Güzel Sanatlar Millî enstitüsü, Mexico

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

MEKSİKA
Çorak bölge
Göçebe hayvancılık
Daha yoğun hayvancılık: sulama yoluyle bazı tarımlar
Mısır, kaba yonca, sebzeler
Özellikle pamuk ve buğday
Özellikle şekerkamışı
Sulama yoluyle ince tarım
Yüksek ılıman bölge
Yayvan ve iğne Yapraklı orman
İnce tarım: mısır, fasulye, kaba yonca, arpa, bezelye ılıman iklim meyveleri, turunçgiller, buğday
Tarıma bağlı hayvancılık
Daha kaba tarımlar, yarı göçebe hayvancılık
Yüksek otlaklar
Tropikal bölge
Tropikal ve kurak tropikal orman
Tropikal ince tarım: şekerkamışı, pirinç, mısır, tropikal meyveler (muz, ananas v.b. turunçgiller, kakao)
Savan, yarı göçebe hayvancılık, kaba tarım
Alçak yamaçlar: kahve, tütün
Engebesiz bölgeler, çıplak çöl
1 AŞAĞI KALİFORNİYA
2 AŞAĞI KALİFORNİYA (Güney bölge)
3 SONORA
4 SİNALOA
5 COAHUİLA
6 NUEVO LEON
7 TAMAULİPAS
8 NAYARİT
9 JALİSCO
10 HİDALGO
11 MEXİCO
12 FEDERAL İDARE BÖLÜMÜ
13 VERACRUZ
14 MİCHOACAN
15 MORELOS
16 GUERRERO
17 CHİAPAS
18 TABASCO
19 YUCATAN
20 QUİNTANA ROO (Bölge)
Meksika eyalet merkezlerinin altı çizgilidir
İsimleri yazılmayan eyaletler başkentlerinin adını taşırlar
BÜYÜK OKYANUS
MEKSİKA KÖRFEZİ
Yengeç dönencesi
Chihuahua
Monterrey
Torreon
San Luis Potosi
Aguascalientes
Guadalajara
Veracruz
Puebla
Tampico
Mérida
Yucatan yarımad.
Campeche
Acapulco
Mazatlan
Durango
Zacatecas
Saltillo
Matamoros
Nuevo Laredo
El Paso
Ciudad Juárez
Tijuana
Mexicali
Hermosillo
Culiacán
San Antonio
Corpus Christi
Houston
Austin
Dallas
Fort Worth
Phoenix
Tucson
GUATEMALA
HONDURAS
EL SALVADOR
BRİTANYA HONDURASI
0 100 200 300 400 500 km

(doğ. 1925) gibi kadın şairlerin şiiri daha duygulu ve daha tutkuludur. Çağdaş yaşayışın verdiği yorgunluğa karşı Ruben Bonifaz Nuno (doğ. 1923) ve Jaime Garcia Terrés'de (doğ. 1924) bir sosyal başkaldırma, Marco Antonio Montes de Oca'da da (doğ. 1932) bir hayal dünyasına sığınış göze çarpar.

● *Roman.* Meksika romanının öncüsü, hoş tiplerle dolu pikaresk bir roman (*El Periquillo Sarniento*) ile ahlâkçı eğilimli iki roman yazan José Joaquin Fernandez de Lizardi'dir (1771-1827). Romantik dönemde birçok romancı yetişmiştir: Manuel Payno (1810-1894), Justo Sierra (1814-1861), Fernando Orozco y Berra (1822-1851), José Tomas de Cuellar (1830-1894), Ignacio Manuel Altamirano (1834-1893), Juan Diaz Covarrubias (1837-1859) ülke âdetlerinden ilham alarak meksika romanına millî niteliğini kazandırdılar. Bu romancılardan sonra, natüralist romancılardan José Lopez Portillo (1850-1923) ve Rafael Delgado (1853-1915) ile Federico Gamboa (1864-1939) ve Manuel Gutierrez Najera (1859-1895) gibi usta hikâyeciler yetişti. Şair Amado Nervo aynı zamanda sevimli bir hikâyecidir. Meksika ihtilâlini güçlü bir şekilde anlatan Mariano Azuela (1873-1952) ve Martin Luis Guzman (doğ. 1887) ile roman gerçek orjinalliğini kazandı: Azuela'nın *Los de Abajo*'su (Aşağıdakiler), Guzman'ın *El Aguila y la Serpiente* (Kartal ve Yılan) ve *La Sombra del Caudillo* (Caudillo'nun Gölgesi) adlı eserleri gerçek birer şaheserdir. Bu alanda Alfonso Reyes de çok önemli bir yer tutar: *Vision de Anahuac* (Anahuac'ın Görünüşü) adlı eserinde hoş ve ince bir şair ve eşsiz bir nesirci olarak ortaya çıkar. Çağdaş romancılar arasında Antonio Mediz Bolio (doğ. 1884), Artemio de Valle Arizpé (doğ. 1888), Francisco L. Urquizo (doğ. 1891), güçlü ve insancıl yazar José Mancisidor (doğ. 1894), Alfonso Taracena (doğ. 1899), sıla hasretiyle dolu inceleme romanları J. Giraudoux'yu hatırlatan Jaime Torres Bodet Rafael Munoz (doğ. 1902) sayılabilir. Dış etkilere, özellikle Joyce ve Faulkner'dan gelen anlatı tekniğine geniş ölçüde açık olan bugünün romanı, sertlikleri, folklor değerlerini dile getiren yanıyle meksikalıdır, Efren Hernanidez (1903 - 1958), Augustin Yanez (doğ. 1904), Ruben Salazar Mallen (doğ. 1905), Fernando Benitez (doğ. 1912), Jose Revueltas'ın (doğ. 1914) romanlarında bu anlayış görülür. Hikâye, Juan José Arreola (doğ. 1918) ve Juan Rulfo'nun (doğ. 1918) eserleriyle zengin bir tür haline geldi. Gerçekçilikle hayalciliğin uyuşumu Luis Spota (doğ. 1925), Sergio Galindo (doğ. 1926), Carlos Fuentes (doğ. 1928) gibi, yeni nesilden nesircilerin eserlerinde hâkim unsur gibidir.

● *Tenkit ve tarih.* Özellikle meksika düşüncesinin millî amaçlarını ortaya koymağa çalışan romancı babasıyle aynı ismi taşıyan tarihçi ve sosyolog Justo Sierra'nın (1848-1913) kişiliği, XIX. yy.ın ikinci yarısını bütünüyle etkilemiştir. XX. yy.da Alfonso Reyes'in yanı sıra ülke aydınları üstüne en büyük etkiyi Jose Vasconcelos (1881-1959) yaptı (kültürün, aztek halkı millî geleneklerine doğru yönelmesine diğer yazarlardan daha fazla katkıda bulundu). Antonio Caso ise (1883 - 1945) Meksika'da felsefî düşüncenin yenilenmesinde önemli rol oynadı.

Samuel Ramos (1897-1959) ve Leopoldo Zea (doğ. 1912) felsefe çalışmaları yaptılar; edebî tenkit, özellikle Julio Torri (doğ. 1889), Francisco Monterde (doğ. 1894), Ermilo Abreu Gomez (doğ. 1894), Julio Jimenez Rueda (1896-1960) ve Jose Luis Martinez (doğ. 1918) ile parlak bir gelişme gösterdi. (L)

Meksika çayı bls. i. Bot. Bahçelerde yetiştirilen ıtırlı bir bitki (İlmî adı *Chenopodium ambrosiodes*. Ispanakgillerden.) [L]

Meksika işi, bol acurlu, büyük kısmı örgü parçaları ve tekerlek biçiminde şekillerden meydana gelen işleme. Bunların alt kısmında kumaşa daha sağlam bir şekilde uygulanmasını sağlayan ilâve iplik ve düğümler vardır. (L)

MEKSİKA körfezi, Atlas okyanusunda kıyı denizi, Meksika, A.B.D. ve Küba arasında. Geniş bir kıta yaylasının çevrelediği alçak kıyılarla sınırlı olan körfez, derinliklerin merkeze doğru 4 023 m'yi bulduğu az engebeli bir çanağı kaplar. Kuzey ekvator akıntısından gelen bir ılık su akıntısı Yucatan ile Küba arsında girdiği körfezden Florida'nın güneyinde çıkar ve Gulf Stream'in meydana gelmesine yardımcı olur. (L)

MEKSİKO. Bk. MEXİCO.

MEKSUB sıf. (ar. *kesb*'den *meksûb*). *Esk.* Kazanılmış, elde edilmiş. ‖ Öğrenilmiş. (M)

MEKSUF sıf. (ar. *küsûf*'tan *meksûf*). *Esk.* [Ay veya güneş için] Tutulmuş. (M)

MEKSUR sıf. (ar. *kesr*'den *meksûr*). *Esk.* Kırılmış.

— Gram. *Esk.* Kesre (*i* sesi) ile okunan (harf). [M]

MEKŞUF sıf. (ar. *keşf*'ten *mekşûf*). *Esk.* Keşfolunmuş, meydana çıkarılmış. ‖ Açık bilinen ‖ *Mekşuf-ül-avre,* görülmemesi gereken yeri açık. ‖ *Mekşuf-ür-re's,* başı açık. ‖ *Gayrı mekşuf,* henüz keşfedilmemiş.

◆ **Mekşufe** sıf. *Esk.* Mekşuf'un dişili. ‖ *Maâdin-i mekşufe,* keşfedilmiş madenler. (M)

MEKTEB i. Bk. MEKTEP.

Mektebi Fünunu İdadî, Harbiye mektebinin lise (idadî) kısmı. 1845'te Maçka'da açıldı. Bir yıl sonra derslere başlandı. Daha sonra Kuleli*ye taşındı. (M)

Mektebi Fünunu Maliye, İstanbul'da, Divanı Muhasebat memurlarının, bilgilerini artırmak amacıyle öğrenim gördükleri okul. Sadrazam Said Paşanın çalışmaları sonucu açıldı (1878). Büyük devletlerin maliye usulleri, vergileri, vergi kanunları, maliye teşkilâtları, genel muhasebe kanunları, servet ve iktisat derslerini öğreten okul 1881'de kapatıldı. (M)

Mektebi Fünunu Nücum, İstanbul'da, yıldızlarla ilgili bilgileri öğreten okul. Açılış tarihi bilinmiyor. 1843 Yılında 5 500 kuruş tahsisatı vardı. Okulu bitirenler büyük camilerin yanındaki muvakkithanelere tayin edilirlerdi. Müneccimbaşılar bunlar arasından seçilirdi. (M)

Mektebi Harbiye. Bk. HARP OKULU.

Mektebi Maarifi Adliye, İstanbul'da devlet dairelerine memur yetiştiren okul. Mahmud II devrinde açıldı (1838). Okulun, «Adlî'ye ait bilgi okulu» anlamına gelen adı, Mahmud II'nin mahlası *Adlî* olduğu için verildi. Yüz öğrenci alan okul binası, bugünkü İstanbul Vilâyeti binasındaydı. Daha sonra Sultanahmet camiinin hünkâr mahfiline taşındı. Öğrencilere elbise, çamaşır, kahve, yiyecek, giyecek ve harçlık verilirdi. Kıyafetleri Harbiye ve Muzıkai Hümayun mektepleri öğrencilerinin aynıydı. 1862'de Mahreci Aklâm kurulunca kapatıldı. (M)

Mektebi Mülkiye. Bk. SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ.

Mektebi Nüvvab, İstanbul'da, kadı yetiştiren okul. *Muallimhanei Nüvvab* adıyle kuruldu (1853); 1884'te Mektebi Nüvvab adını aldı Burayı bitirenler, şer'î ve nizamî mahkemelere tayin edilirdi. Adı 1911'de *Medresetülkuzat* (Kadılar Medresesi) olarak değiştirildi. (M)

Mektebi Osmanî, Paris'teki türk öğrencilerine, genellikle askerlik öğrenimi imkânı sağlamak amacıyle açılan okul. Paris elçisi Cemil Beyin çabalarıyle öğretime başladı (1855). Okulda Paris Askerî lisesinin programı uygulandı. Öğrenci sayısı bir süre sonra 60'a çıktı (1862). Okulun ilk müdürü, öğrenimini Viyana'da yapmış olan Ali Nizamî Paşa idi. Dersler fransız öğretmenler tarafından veriliyor, ayrıca öğrencilere Tahsin, Kerim ve Selim Sabit Beyler tarafından millî ve dinî eğitimi sağlayacak dersler de okutuluyordu. Mektebi Sultanî'nin açılması ve bazı dış ödeme güçlükleri yüzünden kapatıldı (1874). [M]

Mektebi Sanayi, İstanbul'da, fabrikalarda çalışacak uzmanları yetiştiren okul. Barutçubaşı Dadyan ailesinin çalışmalarıyle Zeytinburnu'nda açıldı (1848). Riyaziye, kimya, tabakat, madeniyat, resim, nafıa mühendisliği dersleri okutulması kararlaştırıldı. Fakat öğretime geçilemedi. Biriken öğrenci aylıkları verilemeyince dağıldı. (M)

Mektebi Sultanî. Bk. GALATASARAY LİSESİ.

Mektebi Tıbbiyeî Mülkiye. Bk. TIP FAKÜLTESİ.

Mektebi Ulûmu Edebiye, İstanbul'da, Sıbyan mekteplerini bitiren yetenekli çocukların dinî bilgiler öğrenimi için devam ettikleri okul. Mekâtibi Rüştiye nazırı Esad Efendinin çalışmalarıyle kuruldu (1839). Okulda öğrenciler on sekiz yaşına kadar öğrenim görürler ve Evkaftan maaş alırlardı. İlk mezunlarını 1842'de verdi. Bunlar padişah huzurunda yapılan imtihandan sonra isteklerine göre çeşitli dairelerde görevlendirildiler. (M)

Mektebi Ulûmu Harbiye. Bk. HARP OKULU.

MEKTEP veya **MEKTEB** i. (ar. *ketb* ve *kitâbet*'ten *mekteb*). Okul: *Dünya kadar büyük bir günüydü çocukluğumun / Mektebe ilk gittiğim o altın sabah* (F. H. Dağlarca). *Mektebe gitmişler, orada hocaları birtakım şeylerin nasıl yetiştiğini, nasıl yapıldığını öğretmiş, sanıyorlar ki şiir de öyle öğretilir* (N. Ataç). [Bk. OKUL.] ‖ —*Argo.* Genelev. ‖ Hapishane. ‖ *Esk.* Yazı yazılan yer.

— ÇEŞ. DEY. *Mektep çocuğu,* öğrenci. *Argo.* Acemi, tecrübesiz. ‖ *Mektep görmemiş,* okula gitmemiş. *Argo.* Kaba, saygısız. ‖ *Mektep* (veya *okul*) *kaçağı.* Bk. OKUL. ‖ *Mektep medrese görmüş,* okumuş, tahsilli. ‖ *Mektebe başlatmak* (veya *vermek* veya *mektep etmek*). *Argo.* Satmak. ‖ *Mekteb* (veya *okulu*) *asmak.* Bk. OKUL.

— *Esk. Mekteb-i âlî,* yüksekokul. ‖ *Mekteb-i hususî,* özel okul. ‖ *Mekteb-i ibtidaî,* ilkokul. ‖ *Mekteb-i idadî,* lise. ‖ *Mekteb-i leylî,* yatılı okul. ‖ *Mekteb-i rüşdî,* ortaokul. (M)

Mektep, İstanbul'da kitapçı Karabet Efendi tarafından yayımlanan dergi. Çocuk dergisi olarak çıktı (temmuz 1891). Dergide ilkokul çağındaki çocuklara bilgi veren yazılar yayımlanıyordu. Hakkı Paşa tarih, Salih Zeki fizik, İbrahim Aşkî matematik konularını yazdılar. Dergi iki yıl yayımlandıktan sonra on beş günlük edebiyat dergisi olarak çıkarılmağa başlandı (ocak 1894). Dergiye, Cenab Şahabeddin, Hüseyin Suad (Yalçın), Hüseyin Sîret (Özsever), Tevfik Fikret, Mehmed Rauf, Faik Âli (Ozansoy), Süleyman Nazif, Süleyman Nesib (Süleymanpaşazade Sami), Hüseyin Cahid (Yalçın), Menemenlizade Tahir, Rıza Tevfik, İsmail Safa gibi edebiyatçılar yazı yazdılar. *Mektep,* okurları arasında anket düzenleyen ilk dergidir. (M)

MEKTEPLİ sıf. ve i. (*mektep*'ten *mektepli*). Öğrenci: *Biz ne gördükse, onu okutuyoruz, kızım. Sizin bildiklerinizi bilmeyiz, ne yapalım, mektepli değiliz ki* (R. N. Güntekin). *Aynen mektepli gibi oldun* (Yaşar Kemal). ‖ *Esk.* Okuldan yetişmiş olan: *Şimdiye kadar memleketin başına ne geldiyse hep mekteplilerden, siz mekteplilerden geldi* (S. Kocagöz). *Zt.* ALAYLI. (M)

MEKTUB i. Bk. MEKTUP.

MEKTUBÎ i. (ar. *mektûb*'dan *mektûbî*). *Esk.* Resmî dairelerde yazı işlerine bakan memur, mektupçu. ‖ *Mektubî* (veya *mektupçu*) *kalemi,* bakanlık ve vilâyetlerde yazı işlerine bakan kalem. ‖ *Mektubî-i sadr-i âlî,* sadrazamın mektupçusu. (M)

MEKTUF sıf. (ar. *ketf*'ten *mektûf*). *Esk.* Elleri arkasında bağlı. (M)

MEKTUM sıf. (ar. *ketm*'den *mektûm*). *Esk.* Gizlenmiş, saklı tutulmuş: *Daha bunlar gibi nice mektum sırlar ve hafî haberler vardır ki sen onlardan gafil idin* (Cevdet Paşa). ‖ Hükûmetten gizli tutulan. ‖ *Mâl-i mektum,* gizlenmiş mal.

— İda. *Esk. Mektum mühimme,* Osmanlı devletinde, Babıâli'den gizli olarak yazılan hüküm veya fermanların kopyaları. ‖ *Mektum mühimme defteri,* sadrazam tarafından gizli olarak yazılan hüküm ve fermanların örneklerinin derlendiği defter.

◆ **Mektumat** çoğl. i. *Esk.* Hükûmetten

gizlenerek kayda geçirtilmeyen insanlar, mallar veya gelirler.

◆ **Mektume** sıf. *Esk.* Mektum'un dişili. || *Emval-i mektume,* vergiden kaçırılan mallar. || *Esnan-ı mektume* (veya *nüfus-ı mektume*), askere göndermemek için nüfusa kaydettirilmeyen insanlar. || *Varidat-ı mektume,* deftere geçirilmeyen devlet gelirleri. (M)

MEKTUP veya **MEKTUB** i. (ar. *kitâbet'*den *mektûb*). Başka yerde bulunan bir kimseyle haberleşmeyi sağlayan yazılı kâğıt: *Artık benim değildir / Üstünde ismim adresim yazılı mektuplar* (C. S. Tarancı). *Kim bilir, sana ne güzel şeyler söylüyor, ne güzel mektuplar yazabiliyordu* (R. N. Güntekin). *Ellerin mektubu gelmiş okunur / Benim yüreğime hançer sokulur* (Halk türküsü). || Sıf. *Esk.* Yazılmış, yazıya geçirilmiş. || *Mektup atmak,* postaya mektup vermek. || *Mektup üstü,* mektubun üzerindeki adres. || *İmzasız mektup,* yazarın, altına imza atmayarak kimliğini gizlediği mektup.

— *Esk. Mektub-ı sami,* sadaret makamından yazılan resmî mektup.

— Büro. Bk. ANSİKL.

— Denizc. Gemi kaptanı tarafından gemiyi kira ile tutanlara veya gemideki yükü teslim alacaklara, geminin geldiğini, yükleme veya boşaltmaya hazır bulunduğunu bildirmek üzere verilen mektup: *İş günleri, geminin hazır olduğunu bildiren mektubun ilgililere ulaştırılıp, onlar tarafından kabul edildiği andan başlar.* || *Garanti mektubu,* verilecek konişmentonun yol açabileceği sonuçlardan, armatörün itiraz hakkı olmaksızın kendisinin sorumluluğunu bildirmek üzere gemiye mal yükleyen tarafından gemi kaptanına verilen mektup. || *Tanıtma mektubu,* korsanlık yapan silâhlı bir gemi kaptanına hükûmetin verdiği izin belgesi.

— Ed. Bk. ANSİKL. || *Açık mektup,* herhangi bir düşüncenin, görüşün açıklanması veya bir tezin savunulması için yazılan ve gazete veya dergide yayımlanan mektup.

— Huk. Bk. ANSİKL.

— Litürji. Havari mektuplarından, *Vahiy'*den veya *Eski Ahit* kitaplarından alınan ve âyin sırasında *İncil'*den önce okunan metin. (Törenli âyinlerde mektubu Asdiakos, makamla okur.)

— Ulaştırma. *Mektup postası maddeleri.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Büro. Özel yazışma hiç bir sıkı kurala bağlı değilse de, ticarî yazışma çoğu zaman normal boyda (yaklş. 20×28 sm dolaylarında), işletmenin başlığını taşıyan kâğıda daktilo ile yazılır. *Mektup* gönderilenin adı ve adresi her zaman kâğıt üzerine, çoğu zaman pencereli zarf kullanılmasına elverişli bir yere yazılır.

— Ed. *Mektup* türü, gerçek mektuplaşmaların derlemelerini kapsar: şu halde mektup biçimindeki romanları, incelemeleri, yergi yazılarını bu türden ayırt etmek gerekir.

Mektup edebiyatı da iki şekilde belirir: çoğunluğunu yayımlama niyeti olmadan yazılmış kişisel mektuplar meydana getirir; eğer yazarın kişiliği zengin ve yazarlık yeteneği de kendiliğinden geliyorsa bu mektuplar şaheser olabilir: eskiçağda Cicero, modern çağda Voltaire veya Diderot'nun mektupları, çeşitli değerlerle XVII. ve XVIII. yy.ın birçok mektup derlemesi böyledir. Ama toplum hayatı mektubu yüksek tabakanın bir edebiyat biçimi haline getirmeğe yöneldi: mektuplaşmaları mektup türünün şaheserleri olan Madam de Sévigne, tabiîliğini kaybetmeden kalemine hükmetmesini bildi, ama bu türün yayımlanmak için sanatlı olarak işlenen en tipik örneği Genç Plinius'unkidir. Bunlara yunan (Libanios) ve latin belâgatçilerinin (Symmachus) üslûp alıştırmalarını ekleyebiliriz. Buna karşılık çoğunlukla yönetim mektupları biçiminde olmalarına rağmen kilise babalarının bıraktıkları mektuplar (Aziz Basileios, Aziz Naziauzos'lu Gregorios, Aziz İoannes Khrysostomos, Yunanlılarda: Aziz Cyprianus, Aziz Ambrosius, Aziz Hieronymus, Aziz Augustinus, Latinlerde) çoğunlukla samimî ve kişisel bir anlatıma sahiptirler. Günümüzde çok modern bir yazarın ardındaki insanı bulma arzusu veya sanatta yaratıcılığın sırlarını çözmek, geniş mektuplaşmaların başarısını sağlar (Flaubert, Balzac, Stendhal, Sainte - Beuve, Delacroix, Van Gogh v.b.); bu yüzden bu merak çağımız yazarlarını da sardı (Romaine Rolland, Gide, Valéry, Claudel v.b. mektupları). Bunun sonucunda bu derlemeler edebî değerlerinden çok psikolojik ve ahlâkî yönden önem taşırlar.

Mektup türündeki edebî eserler arasında manzum metinler de vardır. Roma'da Horatius, I. yy.da gerçek veya hayalî kişilere yazılan bu türlü mektupların ilk örneklerini verdi. İlk manzum mektuplarda serbest bir sohbet tonuyle edebî ve ahlâkî konular ele alınır. Latince modelinden daha mütevazı olarak Marot, XVI. yy.da manzum mektubu nükteci şakraklığın bir şaheseri haline getirdi (Krala, Lyon Jamet'ye mektup v.b.). Ama daha o zamanlar Pléiade bu türde daha ağırbaşlı davrandı (Ronsard'ın mektupları). La Fontaine, daha sonraki yüzyılda mektuba, konuşmanın rahat tonunu kazandırdı, ahlâkî ve edebî mektuplarında daha özentili olan Boileau yergiye yönelen düşüncesine rağmen türü didaktik biçime yöneltti. Mektup türü en parlak dönemi olan XVIII. yy.da didaktik biçim aldı. Bununla birlikte, Voltaire bu türde rahatça en değişik söyleyişleri denedi (*Epître sur la Philosophie de Newton* [Newton'un Felsefesi Üstüne Mektup], *Epîtres à Boileau, à Horace* [Boileau'ya, Horatius'a Mektup] v.b.) ve J.-J. Rousseau, Delille, M.-J. Chénier v.b.nin mektuplarını kolayca unutturdu. İtalya'da Foscolo, Horatius'un mektup üslubuna uygun olarak *Sapoleri'*yi (Mezarlar) tasarladı. Buna rağmen bu eser epik ve anlaşılması güç bir şiir olarak tanımlanabilir, Deopardi'nin 1826 tarihli ve *Al Conte Carlo Pepoli* (Kont Carlo Pepoli'ye) başlıklı mektubu ise akılcı kapsamıyle, yazarın *Operette* adlı eserinin nesrine yaklaşır. Ancak şiirsel esin ve gelişmesi bakımından *Canti'yi* (Lirik Şiirsel) hatırlatır. Romantizm, klasik türle ilişkisini keserek ve şiiri düşüncelerin değil duyguların anlatımına yönelterek manzum mektubu kesinlikle gözden düşürdü.

● İslâmiyetin kabulünden sonraki arap ve iran edebiyatlarında mektuplar sanatlı nesrin klişeleşmiş yapısı ve özellikleriyle yazıldı. Bu mektupların başındaki mukaddemede besmele, Tanrı'ya hamd, Hz. Muhammed'e salâvat, dua bölümü yer alır. Asıl metinden sonra belirli dualarla sonuçlanan hatime gelir. Üslûpta seci (nesir kafiyesi), teşbih (benzetme), istiare (ad değişimi), leff ü neşir (sıralanmış isimlerden sonra onlarla ilgili sıfat ve fiillere yer verme) gibi sanatlar uygulanır; itnap (sözü uzatma) ve mübalâğaya geniş yer verilir. Resmî mektuplardan birçoğu usta nesir yazarları tarafından bu özellikler gözetilerek kaleme alınmıştır. (Msl. Nasreddin Tusî tarafından Hulâgu adına yazılan mektup.) Mevlânâ, Camî gibi yazarların toplu eserleri arasında bağımsız bir eser sayılacak değerde mektupları vardır. Din ulularının, tarikat adamlarının mektupları, tasavvuf alanındaki görüşlerini açıklayan metinlerdir (Muhyiddin Arabî, Gazzalî v.d.nin mektupları). Osmanlı devletinin ilk dönemine ait resmî mektuplardan bazıları *Münşeat-ı Feridun Bey'*de toplanmıştır. Abdülcelil bin Yusuf, Celâlzade, Lâmiî, Kınalızade Ali'nin (XVI. yy.); Okçuzade Mehmed Şahî, Dukakinzade Osman Nakî, Veysî, Nergisî'nin (XVII. yy.); Kânî, Ragıb Paşa v.d.nin (XVIII. yy.) münşeat mecmualarında sanatlı nesir geleneğine bağlı mektup örnekleri yer alır. XIX. yy.da Çelebizade Âsım, Şeyh Vasfî v.d. eski nesir yolunda mektuplar kaleme aldı. Âli Paşa, Fuad Paşa, Reşid Paşa, Âkif Paşa v.d.nin mektupları yazışma dilinde sade nesrin örnekleri oldu.

Divan edebiyatında mesnevîlerle konu gerektirdikçe manzum mektuplara yer verilmiştir (Şeyhî'nin *Husrev ü Şirin'*inde Ferhad'ın ölümü üstüne Husrev'in, Şirin'e yazdığı mektup; Fuzulî'nin *Leylâ ile Mecnun'*unda İbni Selâm ile evlenen Leylâ'ya Mecnun'un mektubu v.d.).

Tanzimattan sonraki türk edebiyatında İsmail Safa; Millî edebiyat döneminde Ziya Gökalp, Halid Fahri Ozansoy, Kemalettin Kamu; cumhuriyetten sonraki dönemde Necip Fazıl Kısakürek, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Nâzım Hikmet Ran v.d.nin manzum mektupları dikkati çeker. Namık Kemal, Muallim Naci, Ahmed Midhat Efendi, Fuat Köprülü v.d.nin siyaset, edebiyat, dil konularındaki düşüncelerini mektup tarzında işleyen eserleri vardır. Bazı gezi notları (*Hac Yolunda,* Cenab Şahabeddin); kısa gözlem ve hatıralar (*Şehir Mektupları,* Ahmed Rasim) mektup şeklinde yazılmıştır. Mektup tarzında hikâyeler (*Bir Valide Tarfından, Yeni Gelinden,* Halid Ziya Uşaklıgil; *İmzasız Mektuplar,* Halide Edib Adıvar; *Kalbe ve Aşka Dair,* Yakup Kadri Karaosmanoğlu; *Memlekete Mektup,* Ömer Seyfeddin v.d.) ve kahramanların karşılıklı mektuplarından meydana gelen romanlar da (*Mutalâka, Sevda Peşinde,* Hüseyin Rahmi Gürpınar; *Bir Kadın Düşmanı* Reşat Nuri Güntekin v.d.) vardır. Yazarların akraba ve arkadaşlarına gönderdikleri özel mektupların düşünce ve sanat değeri taşıyanları, kendileri tarafından veya ölümlerinden sonra yayımlanmıştır. (*Mektuplarım,* Muallim Naci; *Mektuplar,* Abdülhak Hâmid; *Ziya'ya Mektuplar,* Cahit Sıtkı Tarancı; *Hapishuneden Kemal Tahir'e Mektuplar,* Nâzım Hikmet Ran v.d.).

— Huk. Mektuplar, eser niteliğinde olmasa bile izinsiz yayımlanamaz (Bk. ESER). Yayımlanabilmesi için yazanın, yazan ölmüşse vasiyeti infaz memurunun, bunun bulunmaması durumunda, sırasıyle, sağ kalan eşinin ve çocuklarının, mansup mirasçılarının, ana ve baba veya kardeşlerinin izni gereklidir. Aynı şekilde, yukarıda yazılı olan kimselerden başka, mektubun yazıldığı kimse veya onun mirasçılarının da yayıma izin vermeleri şarttır. Bu hükümlere aykırı hareket durumunda, mektubun yazarı veya onun mirasçıları, manevî tazminat isteyebilirler. Fiil, ayrıca Ceza kanununa göre de cezalandırılır. Ancak yazarının ölümünden itibaren on yıl geçmişse, mirasçıların izni aranmaz. Mektubun yayımının mümkün olduğu durumlarda da yayım, kişiliğe tecavüz teşkil ediyorsa tecavüzün meni davası ile manevî tazminat davası açılabilir (Med. kn. md. 24).

— Ulaştırma. *Mektup postası maddeleri,* mektuplar, posta kartları, tam ve indirilmiş ücrete tabi basılmış kâğıtlar, körlere mahsus yazılar ve küçük paketlerdir. En küçük ölçekte olanlarının boyutları 10 × 7 sm'dir. En büyük ölçekte olanlarının boyu 60 sm; eni, boyu ve kalınlığı toplamı 90 sm'dir. Bunlar; *âdi, uçak, tahhütlü, alıcının kendisine verilecek, alma haberi, özel ulak, postrestant* işaretlerinden biri veya birkaçıyle işaretlenerek gönderilir. Posta ücretlerinde, 10-2 000 gr arasında ağırlık grupları, yurt içi veya yurt dışı gönderilişleri dikkate alınır. (ML)

MEKTUPÇU i. (*mektup'*tan *mektup-çu*). İda. *Esk.* İllerin merkez teşkilâtında yazışma ve haberleşme işlerine bakmakla görevli kurulun başkanı. (1426 Sayılı Vilâyet İdaresi konunu ile konulan bu görev, 10 haziran 1949 tarih ve 5442 sayılı İl İdaresi kanununun yürürlüğe girişiyle kaldırıldı.) || *Mektupçu* (veya *mektubî*) *kalemi.* Bk. MEKTUBÎ. (M)

MEKTUPÇULUK i. (*mektupçu'*dan *mektopçu-luk*). Mektupçunun yaptığı iş. (M)

Mektuplar (*Epistolai*), Eflatun'a mal edilen on üç mektup derlemesi (M.Ö. 428-347). Çağdaş tenkitçiler bu mektupların yalnız yedinci ve sekizincisinin Eflatun'a ait olduğunu kabul ederler. Mektupların hemen hepsi Eflatun'un Syrakusai'deki hayatı ve tiran Dionysos ile olan ilişkileri üstünedir. Dionysos'a hitap eden ilk mektupta yazar, ona hayatının büyük bir facia ile sonuçlanacağını haber verir. Kaba bir taklit olan bu mektubun bir söz sanatı öğretmeni tarafından yazılmış olabileceği sanılır. Dionysos'un halefine hitap eden ikinci mektupta, Eflatun Dionysos'a niçin saldırdığı konusunda kendini savunur. Eflatun'un Syrakusai'ye yaptığı üçüncü yolculuktan sonra yazılan üçüncü mektup, son derece ilgi çekici tarihî bilgiler verir. Genç Dionysos'un halefi Dion'a hitap eden dör-

düncü mektup, Eflatun'un Syrakusai'ye varışından az sonra yazılmıştır. Eflatun, Dion'un başarısından duyduğu memnunluğu ifade eder, bu arada bir savaş olacağını haber vererek ona ihtirasını yatıştırmasını ve halk kitleleriyle iyi geçinmesini öğütler. Beşinci mektubun Eflatun'a ait olduğunu kabul edenler varsa da, onun yazmadığı kesindir. Eflatun bu mektupta Makedonya kralı, Philippos'un kardeşi ve halefi Perdikkas III'e hitap eder ve onu bakan olarak çömezlerinden Euphraios'u seçmesini salık verir. Bu mektubun amacının Eflatun'u Makedonya meselesini yüklenmiş olarak göstermek olduğu görülür. Birçok bilim adamının Eflatun'a ait olduğunu savunduğu altıncı mektupta Eflatun, Küçük Asya tiranı Hermias'a, bilim yönünden gelişmiş olan iki çömezi, Erastos ve Coriscos'u siyasî yönden de eğitmesini söyler.

Hepsinin önemlisi olan yedinci mektupta Eflatun, Syrakusai'li Dion'un öldürülmesinden sonra, bu sonuncunun akrabalarına ve dostlarına hitap eder. Dion'un taraflılarına zaferden sonra şiddetten sakınmalarını öğütleyerek, özellikle bilgelik, ılımlılık ve adalet gibi ahlâkî değerlerin üstünde durur. Sekizinci mektup da büyük önem taşır. Bu mektupta Eflatun, Dion'un akraba ve dostlarına, onların Dionysos II ve özellikle Calippos gibi iktidar rakipleri tarafından tehdit edildikleri bir sırada hitap eder ve Dion'un böyle bir anda düşüncelerinin ne olabileceğini yorumlar. Taranto'lu Archytas'a hitap eden dokuzuncu mektupta Eflatun, Archytas'a felsefe uğruna yüklü siyasî görevini bırakmamasını öğütler. Onuncu mektupta Eflatun, Dion'un arkadaşı Aristodoros'u felsefeye duyduğu ilgiden ve Dion'a bağlılığından ötürü över. Trakya'da bir sömürge kuran Laodamas'a hitap eden on birinci mektupta Eflatun bizzat gelip yardım edemediğinden dolayı ondan özür diler. On ikinci mektupta Eflatun, Taranto'lu Archytas'a, kendisine pythagoras'çı bir yazarın yazılarını gönderdiğinden dolayı teşekkür eder. On üçüncü mektupta ise Eflatun, Dionysos II ile birlikte Syrakusai'deki ortak yaşayışlarından söz eder. (M)

Mektuplar (YENİ AHİT veya HAVARİ—*ı*), havariler tarafından yazılmış mektuplar. Vulgat'da Aziz Paulus'a ait on dört ve *katolik* denen yedi mektup vardır. Bunlar mektup biçiminde, öğütlerle ahlâkî irşatlara geniş yer veren yazılardır. Bir kiliseye veya belirli bir topluluğa hitaben yazıldığı ve belli bir durumu mesele edindiği halde bu mektupların, bütün olarak, çok tutarlı ve hem de tamamlanmış bir öğreti niteliği taşıdığı da söylenemez: Aziz Paulus'un mektupları Romalılara (öğreti açıklaması), Korinthos'lulara (I ve II) [hıristiyan topluluklarının hayatı], Galatia'lılara, Efeslilere (cisimleşmenin sırrı), Philip pi'lilere Kolossai'lilere (aziz'in Roma'da tutuklu olduğu sırada), Seâniklilere (I ve II), Timotheus'a (I ve II), Titus'a Philemon'a («Kır Mektupları») ve İbranîlere yazılmıştır. Paulus'un mektupları içinde yaşadığı toplulukların somut hayatlarını canlandırmakla kalmaz, bunlardan bazılarında hıristiyan dininin şu veya bu görüşü daha geniş bir açıdan ele alınarak işlenir. Aziz Paulus mektuplarının metin incelemesi, *Resullerin İşleri* ve *İncil* metinlerine göre çok daha kolaydır, zira bunlarda uyum ve büyük farklılıklar gibi üslûp özellikleri yoktur. Katolik mektupları Aziz Yahya'nın «On İki Kavim'e», Aziz Petrus'un (I ve II), Aziz Yuhanna'nın (I, II ve III) ve Aziz Yahuda'nın mektuplarıdır.

● *Düzmece mektuplar*. Özellikle IV. yüzyılda, Aziz Paulus'a mal edilen bazı sahte mektuplar ortaya çıkarıldı: başlıcaları *Laodikeia'lılara Mektup* ve *Seneca ile Aziz Paulus'un Yazışmaları*'dır. (L)

MEKTUPLAŞMA i. (*mektuplaşmak*'tan *mektuplaş-ma*).

— Denizc. *Denizden radyo ile mektuplaşma*, verici veya alıcı geminin telsiz istasyonu ile karadaki transit istasyonu arasında telsizle ve bu son istasyon ile verici veya postahane arasında posta ile (âdi veya havayolu) geliştirilip yapılan muhabere. (ML)

MEKTUPLAŞMAK ortaklş. f. (*mektup*'tan *mektup-la-ş-mak*). Birbirine mektup yazmak. (M)

MEKÛL sıf. (ar. *ekl*'den *me'kūl*). *Esk*. Yenmiş. ‖ İ. Yiyecek.

◆ **Mekûlât** çoğl. i. *Esk*. Yiyecekler: *Bu cihetle pek çok hayvanat iğtinam olunageldiğinden orduda et ve sair mekûlât mebzul idi* (Cevdet Paşa). ‖ *Mekûlât ve meşrubat*, bazı yiyecek ve içecekler: *Bahçe dahilinde mekûlât ve meşrubat satmak için...* (Recaizade Ekrem). [M]

MEKYUL sıf. (ar. *kile*'den *mekyūl*). *Esk*. Kile ile ölçülmüş. (M)

MEKZEBE veya **MEKZUBE** i. (ar. *kizb*'den *mekzebe* veya *mekzube*). *Esk*. Yalan söz. (M)

MEKZUM sıf. (ar. *kezm*'den *mekzūm*). *Esk*. Kederli, gamlı. ‖ Öfkesini yenmiş. (M)

MEL (René DEL), fransız flaman besteci (Mechelen 1554'e doğr. - 1607'den sonra), 1580'e kadar Lizbon'da kapella müzik yöneticiliği yaptı, sonra Roma'da kardinal Paleotto'nun hizmetine girdi, 1587-1589 arasında Liège'de Piskoposluk kapellası müzik yöneticisi oldu. 3-6 Sesli on iki kitap *Madrigal* (1583-1696), bir kitap *Madrigaletti Spirituali* (1596), 4-12 sesli dört kitap *Motet* (1581-1595) ve 5 sesli *Litaniae della B.V.* (1589) besteledi. (L)

MELA i. (ar. *melā*). *Esk*. Sahra, ova. (M)

MELÂ i. (ar. *melā'*). *Esk*. Dolu olma, doluluk. ‖ Kalabalık, topluluk. (M)

MELA (Pomponius). Bk. POMPONİUS MELA.

MELÂB i. (ar. *luʿb*'dan *melʿab*). *Esk*. Eğlence, oyun yeri. (M)

MELÂBE i. (ar. *luʿb*'dan *melʿabe*). *Esk*. Oyun. ‖ Oyuncak: *Her parçası bir melâbe eyyamın elinde* (M. Â. Ersoy). ‖ *Melâbe-i sıbyan*, çocuk oyuncağı. (M)

MELÂBİS çoğl. i. (ar. *melbes*'ten *melābis*). *Esk*. Elbiseler, giyecek şeyler. (M)

MELÂCİ çoğl. i. (ar. *melce*'den *melāci*). *Esk*. Sığınılacak yerler, sığınaklar. (M)

MELAENA i. (yun. *melaino, melas, -anos*, siyah'tan). Makattan çıkan siyahımsı bağırsak akıntısı; dışkı ile karışık veya karışık olmayan kandan meydana gelir.

— ANSİKL. *Melaena*, bir süre bağırsakta kalan, oldukça bol miktarda kandan ileri gelir. Melaena, genellikle bir mide (ülser veya kanser) veya bağırsak (kanser, tüberküloz) kanamasının belirtisi sayılır. Bir siroz veya bir dalak hastalığı belirtisi olabileceği gibi bir travma sonucu da olabilir ve bir mide-bağırsak yarasından ileri gelebilir. Kanamaya yol açan yaraya ve hastalığa uygulanması gereken tedaviden başka tedavisi yoktur. (L)

MELAFA veya **MELHAFA** i. (ar. *milḥafe*, örtü'den). Cezayir'de çekirgelerin akınını durdurmak için kullanılan büyük ve beyaz çadır bezi. (Melafalar genellikle, 8 m uzunluğunda 4 m. genişliğindedir: alt kısmı toprağa değer; diğer kenarı dimdik kaldırılarak set meydana getirir. Çekirgeler beze dolar; bez iki ucundan kıvrılarak içindekiler bir çukura boşaltılır ve yok edilir. (L)

MELAFİR i. (fr. *melaphyre*). Paleozoik çağda oluşmuş ve genellikle albitleşmiş ve epidotlaşmış bazalt. (L)

MELAH i. (fars. *melah*). *Esk*. Çekirge. ‖ *Pây-ı melah* («çekirge ayağı»), ufak hediye.

— Zool. *Esk*. *Melahı âbî*, bir cins deniz böceği, teke. (M)

MELÂHAT i. (ar. *melaḥat*, tuzluluk'tan). *Esk*. Güzellik: *Kız, mahalle ve civarında şöhret bulmuş olan hüsn ü melâhatine ve edeb ü iffetine mebni halleri vakitleri yolunda bazı familyalar tarafından istenilir idiyse de...* (Ahmed Midhat). *Hakikaten doyamaz dideler melâhatine / Fakat yabancılar üşmüş civar-ı ismetine* (M. Â. Ersoy). ‖ Kadın adı.

◆ **Melâhatli** sıf. *Esk*. Güzel, tatlı. (M)

MELÂHAT veya **MİLÂHAT** i. (ar. *melaḥat* veya *milāḥat*). *Esk*. Gemicilik. (M)

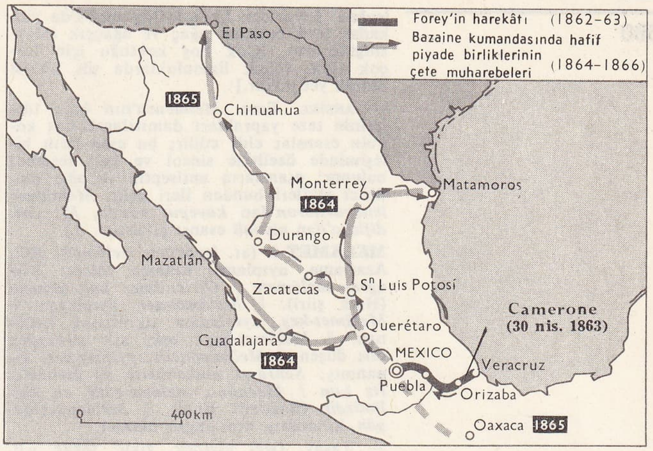

MEKSİKA savaşı

MELÂHÎ çoğl. i. (ar. *milha'*'dan *melahi*). *Esk*. Oyunlar, eğlenceler. ‖ *Âlât-ı melâhî* («eğlence âletleri»), çalgılar. (M)

MELÂHİDE çoğl. i. (ar. *mülḥid*'den *melaḥide*). *Esk*. Tanrı'yı inkâr edenler, dinsizler. (M)

MELÂHİM çoğl. i. (ar. *melḥame*'den *melahim*). *Esk*. Kanlı savaşlar. ‖ Savaş yerleri. (M)

MELÂİB çoğl. i. (ar. *melʿab*'dan *melaʿib*). *Esk*. Oyun oynayacak yerler. ‖ Oyunlar: *Gölge yok, ziya, her yerde göz kamaştıran bir ziya-yı muttarid melâib-i ziyadan başka bir nişâne-i hareket görülmüyor* (Cenab Şahabeddin). ‖ Oyuncaklar. (M)

MELÂİK çoğl. i. (ar. *melek*'ten *mela'ik*) *Esk*. Melekler: *Artık yürürüm, yıldırım insin beni yakmaz, / Boğmaz beni Tûfân; / Ben hıfz-ı melâikteyim, elbette bırakmaz / Onlar beni düşmanlara...* (Tevfik Fikret). *Nasıl olmak gerektir şimdi ef'âlin ki, hempâyen / Behâim olmasın, kadrin melâikten muazzezken* (M. Â. Ersoy). ‖ *Melâik-pey*, ayağı uğurlu (kimse). ‖ *Melâik-sıfat*, melek yaradılışlı, melek huylu, huyu melek gibi olan (kimse). [M]

MELÂİKE i. (ar. *melek*'ten *mela'ike*). *Esk*. Melek: *Ebû Râfi dahi: «O gördüğünüz süvari, melâike idi» deyince, Ebû Leheb, gazaba gelip ona bir sille vurdu* (Cevdet Paşa). *Ha melâikeye binmişsin, ha deveye! Deveye yalnız Kâbeye giderken binmek caizdir* (Ömer Seyfeddin). [M]

MELÂİKE (Nazik EL), ıraklı kadın edebiyatçı (Bağdat 1923). Tenkitleri (*Çağdaş Şiirin Meseleleri*) [1962] ve şiirleri (*Gecenin Sevgilisi* [1949]; *Dalgaların Oyuğu* [1957]) ile çağdaş ırak şiirine öncülük yaptı. (L)

MELÂİN çoğl. i. (ar. *melʿūn*'dan *melaʿin*). *Esk*. Melun kimseler. (M)

MELÂİN çoğl. i. (ar. *melʿanet*'ten *melāʿin*). *Esk*. Lânet edilecek işler. (M)

MELAKHRİNOS (Apostolos), yunan şairi (İbrail, Romanya 1880-Atina 1952). Hayatının bir kısmı İstanbul'da geçti. Burada *Hayat* adlı yunanca bir dergi çıkardı, Atina'da 1936'da *Çevre* adlı dergiyi çıkardı. Sembolist bir şairdi. Eserleri: *Hayat* (1920); *Sihir İksirleri* (1935); *Apollonios* (1938). [L]

MELAKONİT i. (yun. *melas*, siyah ve *konis*, toz'dan fr. *melaconite*). Miner. Formülü CuO olan bakır oksit; kübik sistemde billûrlaşır. *Eşanl*. TEMORİT. (L)

MELÂL i. (ar. *melal*). *Esk*. Üzüntü, hüzün: *Melâli anlamayan nesle aşina değiliz* (Ahmed Hâşim). *Bu denizin uyuşturan sükûnunda öyle nüfuz eden bir hazin mâna, o kadar ruha yakın bir melâl vardı ki...* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ Sıkıntı, usanç, bıkma. ‖ *Melâl-âver*, sıkıntı, usanç veren. (M)

MELÂLET i. (ar. *melalet*). *Esk*. Üzüntü, sıkıntı, usanç, melâl: *Buyurun sultanım, simanızda âsar-ı melâlet müşahade olunur, aslı nedir?* (Naima). [M]

MELALEUCA i. (yun. *melas*, siyah ve

leukos, beyaz'dan lat. k.). Okyanusya'da yüz kadar türü bulunan ağaç ve ağaççık (Mersingillerden). [Çok hoş koktuğu için birçok türü, soğuk limonluklarda süs bitkisi olarak yetiştirilir.]

— ANSİKL. Eczc. *Melaleuca*'nın bazı türlerinin taze yaprakları damıtılarak hoş kokulu esanslar elde edilir; bu esansların bileşiminde özellikle sineol ve katı terpinol bulunur; esansların antiseptik ve ağrı dindirici etkileri bundan ileri gelir. *Melaleuca leucodendron*'dan *kayeput* esansı, *M. viridiflora*'dan *niyauli* esansı çıkarılır. (L)

MELÂMET i. (ar. *levm*'den *melāmet*). *Esk.* Azarlama, ayıplama, kınama, sitem: *Kişi uğrar melâmete / Güvenilmez kad kamete* (Halk şiiri). ‖ *Melâmet-ger,* ayıplayan. ‖ *Melâmet-keş,* ayıplanma sıkıntısına katlanan. ‖ *Melâmet-keş-i aşk,* aşk yüzünden dile düşen. ‖ *Melâmet-zede,* ayıplanmış, kınanmış: *Sahra-yı muhabbette şu divaneleriz kim / Mecnûn-ı melâme-zede en âkilimizdir* (Bağdatlı Ruhi). ‖ *Melâmet-zedegân,* kınanmış, azarlanmış olanlar.

— Tasav. Özel giyecek, zikir, tekke v.b. âdet ve törenleri tanımayan bir tarikat anlayışı. ‖ *Melâmet ehli,* Melâmîlik anlayışını benimseyen. ‖ *Melâmet erenleri,* melâmetîler. (M)

MELÂMETÎ sıf. (ar. *melāmet*'ten *melāmetî*). Tasav. Melâmetiye inancına bağlı olan. ‖ İ. İlk dönem melâmîlerine verilen ad.

— ANSİKL. Melâmet inancı IX. yy.da Horasan'da ortaya çıktığı için melâmetîlere *Horasanî* adı da verilir. İlk melâmetîler şunlardır: IX. yy.da: Ebu Türab-ı Nahşebî, Hamdun-ı Kassar, Hâtem-i Asam, Ahmed Hıdraveyh, Ebu Hafs-ül-Haddad (*Ehl-i Melâmet şeyhi* denir), Ebu Osman-ül-Hıyrî; X. yy.da: Abdullah bin Munazil (*Melâmetîler şeyhi* denir), Ebu Amr bin Nuceyd, İsmail bin Nuceyd.

Daha çok Horasan'da gelişen bu inanca, Anadolu'dakinden ayırmak amacıyle, melâmetî dendi. Gerçekte Melâmîlik'ten ayrı bir yanı yoktur. Bk. MELÂMÎLİK. (M)

MELÂMETİYE i. (ar. *melāmet*'ten *melāmetiyye*). Tasav. Bayramî Melâmiliğinden (X. yy.) önceki ilk dönem Melâmîliğine verilen ad. Bk. MELÂMÎLİK. (M)

MELÂMİ çoğl. i. (ar. *lemᶜa*'dan *melāmiᶜ*). *Esk.* Parıltılar: *Pistanları, sinesi bu mâhın / Tanzir ediyor metâlii bu / Tenvir ediyor melâmii bu* (Cenab Şahabeddin). [M]

MELÂMÎ sıf. ve i. (ar. *melāmet*'ten *melāmî*). Tasav. Melâmîliğe bağlı olan (kimse).

— ANSİKL. *Melâmî,* her türlü gösterişten, dünya malından yüz çeviren, dervişliği, rindane yaşamayı kendine ilke edinen kimsedir. Dünya kaygısından, ahret korkusundan uzak kalmak, kendini Tanrı'ya vermek onun başlıca düşüncesidir. Melâmî, her türlü zevk ve eğlenceden mahrumdur; *fakr*'ı, şaşmaz bir yaşama kuralı olarak benimser. Gönlünde Tanrı sevgisinden, Tanrı *zikr*'inden başka bir şey bulunmaz. Melâmî, kendini içinde yaşadığı halktan, toplumdan ayırmaz. Fakirane ve kalenderane bir davranışla, gerçek özünü gizler. Dış görünüş bakımından halka açık olan melâmînin gönlü, kendini Hakka veren ermişlere, kendini Tanrı'ya adayanlara açıktır. Melâmî inancına göre, Tanrı katında en çok değer kazanan tutumlardan biri de *melâmîlik*'tir. Bir insanın, melâmilik sırrına ererek melâmî olabilmesi için «la mevcudu illallah» diyerek, Tanrı'dan başka bir varlık tanımaması, gönlünü Tanrı aşkıyle doldurması gerekir. Melâmî, tasavvufta manevî mertebelerin en yücesi sayılan melâmete vardığı için *ilâhî nâr*'a kavuşmuş, gönlünü Tanrı *tecelli*'si doldurmuştur. Bu basamağa ulaşan bir melâmî ile Tanrı arasına kimse giremez, aradaki boşluk, gönülde varılan birlikte ortadan kalkmış, melâmî, Hak ile hak olma sırrına ermiştir. Anadolu'da melâmî inancının yayılmasına, ondan yeni kolların çıkmasına yol açan Hacı* Bayram Veli'dir. Bayramî-Melâmî denen kolun kurucusu olarak bilinen Hacı Bayram Veli'den sonra Pirî Ömer Dede, Pir Ali, İsmail Maşukî (Oğlan Şeyh), Sarban Ahmed, Haşimî Seyid Osman, Hüsameddin, Hamza Bâlî, Lâmekânî Hüseyin, Hüsamî, Ahmedi Rumî, Oğlan Şeyh İbrahim ve halifesi Gaybî Sunullah, İdrisi Muhtefî ve müridi Muhiddin (Muhyî mahlasıyle şiirleri vardır), Sarı Abdullah, Neşatî Ahmed Dede ve Cevrî, Anadolu'da yetişen en ünlü melâmîlerdir. Birçoğu şair olan bu melâmîlerin düşünce ve inançlarının yayılmasında, benimsenmesinde eserlerinin önemli etkileri oldu. Bu dönem melâmîleri, Osmanlı devletinin toplum yapısını etkileyecek ölçüde olayların doğmasına yol açtılar. Zamanla, bu tarikat inançları arasına birtakım siyasî düşünceler de karıştı.

Melâmîliğin son dönemi, Seyit Muhammed Nur ile başlar. Bu dönem melâmîlerinin kutb'u, gavs'ı sayılan Seyit Muhammed, melâmî inançlarıyle Muhyiddini Arabî'nin görüşlerini bağdaştırmağa, melâmî anlayışına yeni bir nitelik kazandırmağa çalıştı. Bazı hurufî inançlarını melâmîliğe soktu. Abdurrahim Fidaî, Ali Ulvi Efendi, Salih Rifat, Hoca Mahmud, Abdullah Hulûsi, Şeyh Ahmed, Şeyh Kemal, Abdülkerim Efendi gibi melâmîler Muhammed Nur'un öğretisine bağlandı.

İstanbul'daki melâmîlerin çoğu Kırkçeşme'deki Peştemalcı hanında yaşar ve çalışırdı. Törenleri, ibadetleri gizliydi. Melâmî müritleri kendi aralarında şeyhlerinin bildirdiği bazı işaretlerle anlaşırlar, toplanırlardı. Ortasında güneş bulunan iki boynuzlu bir işaretleri vardı. Bir melâmî ölünce, bu işaret mezar taşına kazılırdı. Bir kimsenin melâmî olduğu, yaşarken pek bilinmezdi. İstanbul melâmîleri daha çok dokumacı esnafıydı. Dokuma işlerinde çalışırken, mekiği sağ elden sola atış sırasında gönülden «Allah» derlerdi. (Buna zikri hafî [gizli zikr] denir.) Melâmîler, birbirlni tutar, birbirine gizli olarak yardım ederlerdi. Kimsenin işine karışmayan, kimseye zararı dokunmayan, görünüşe, gösterişe değer vermeyen melâmîlerle en çok medrese uleması, softalar uğraşırdı. Bunlar, padişaha şikâyet ederek bazı melâmîlerin öldürülmesine bile yol açtılar.

Melâmîlerin İstanbul'dan başka Selânik, Doyran, Köprülü, İştip, Tikveş, Manastır, Üsküp, Pirzen gibi il ve ilçelerde tekkeleri vardı. Yakın zamanlara kadar açık olan bu tekkelerin Türkiye sınırları içinde bulunanları Cumhuriyetin İlânından sonra bütün öteki tekkelerle birlikte kapatıldı. (M)

MELÂMİH çoğl. i. (ar. *lemḥa*'dan *melāmiḥ*). *Esk.* Lemhalar. Bk. LEMHA. ‖ Bir şeyin başka bir şeye benzeme noktaları. ‖ İnsanın yüzündeki güzellik veya çirkinlik eserleri. (M)

MELÂMÎLİK i. (*melāmî*'den *melāmî-lik*). Tasav. Melâmet inançlarını benimseyen akımın (tarikatın) adı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Sünnî tarikatlarından biri olan Melâmîliğin, kuralları belli bir tarikat olmadığını, her türlü gösteriş ve dünya kaygısından kalmayı benimseyenlerin genel adı olduğunu söyleyenler vardır. Melâmîliğin, bir tarikat olmadığı düşüncesi, öteki tarikatlar gibi belli bir kuruluş tarihi ve kurucusu olmayışından dolayıdır. Arapça kınamak, azarlama, çıkışmak anlamına gelen *melâmet* sözünden doğan Melâmîlik, daha çok Anadolu'da gelişerek yayıldı. Bazı araştırıcılar bu tarikata, Muhyiddini Arabî'nin kullandığı melâmiye deyimine dayanarak bu adın verildiğini söylerler. Muhyiddini Arabî, kendini Tanrı'ya adayan, kemale ermiş bir sofînin *ubbad, sofiye* ve *melâmiye* gibi üç yüce kottan geçtiğini söyler. Bu görüşü benimseyen melâmîler, manevî katların en yücesinin melâmet mertebesi olduğunu, insanın ancak bu basamağa ulaştıktan sonra kemale erebileceğini, Hakka ulaşacağını ileri sürerler. Melâmîlere göre melâmet, bir *makamı muallâ*'dır (yüce kat). İnsanın bu makama ulaşabilmesi için gönüllü olması, iradesini bir bütünlük içinde Tanrı'ya vermesi, teslim olması gerekir. Halk içinde kimsenin ilgisini çekmeden, başkalarının gözüne kalabalıklardan ayrı bir nitelikte görünmeden yaşamak, bir bakıma herkes tarafından kınanmak, küçümsenmek, Tanrı'dan başka varlık tanımayarak onun dışında her şeyi, halkın, insanın davranışları hakkındaki yargılarını bile hiçe sayarak yaşamak, her türlü görünüşten, gösterişten sıyrılıp nur olmak anlamına gelir.

Melâmîlere göre, Melâmîliğin ulusu Ebubekir'dir. Tarikatları ona bağlıdır. *Melâmiyei kassariye, melâmiyei bayramiye* ve *melâmiye* gibi üç ayrı kolun birleşmesinden doğan Melâmîliğin birçok kolları vardır. Melâmîlikte, insanın içini her türlü dünya zevkinden, kaygısından arıtması, Tanrı'dan başka bir varlık tanımaması kendini bir bütün olarak Tanrı'ya adaması gereklidir. Bunlardan birini yapamayan, gerçekleştiremeyen kimse melâmî olamaz. Törenlerini zikr ile yapan melâmîler, önce bir şeyhin çevresinde toplanırlar. Şeyh ortada oturur, müritler çevresinde diz çökerler. İçlerinden en güzel seslisi Kur'an okur. Kur'an okunmağa bir dua ile başlanır. Sonra topluca zikr başlar ve tevhide dalarlar. Melâmîliğin ana kuralına *tevacüd* denir. Bunun amacı *vecd*'dir (insanın, kendini Tanrı'ya verecek ölçüde coşkunluğa kapılması). Vecdin amacı ise *vücûd*'dur. Vücûd, geçici nitelikte olan dünya bağlarından sıyrılarak Hak ile olmak, Tanrı özünden eriyerek ölümsüzlüğe ulaşmaktır. Tevhit kuralına kesinlikle bağlı kalan melâmîlere göre bunun üç ayrı anlamı vardır. *Lâ mabudu illallah* (Tanrı'dan başka tapılacak bir varlık yoktur), *Lâ maksudu illallah* (insanın Tanrı'dan başka bir amacı, bir ereği yoktur). *Lâ mevcudu illallah* (Tanrı'dan başka varlık yoktur. Görünen bütün varlık türleri, içinde bulunduğumuz evren, onun görüşünden başka bir şey değildir). Melâmîlerde bir de *tevhidi vicdanî* denen bir *tevhit* vardır: Zikri bu tevhitle yaparlar: *Şüphem yok evvelsin, âhirsin ya Allah. Sen hadi, ben nadi illallah allah* (*ullah*). [→ Bibliyo.] (M)

MELAMİN i. fr. *mélamine*). Kim. Siyanamidin 150° C'ta polimerleşmesiyle elde edilen çevrimsel trimer. *Eşanl.* SİYANÜRAMİT. (L)

MELÂMİYUN çoğl. i. (ar. *melāmî*'den *melāmiyyūn*). *Esk.* Melâmîler. (M)

MELAMPAGOS. Esk. coğ. Sipylos (Manisa) dağının kuzey yamacında yer alan bir Aiol yerleşmesi. Şehrin adı Emiralem tren istasyonuna bir saat uzaklıktaki kayalar üzerine kazılı bir yazıtta geçer. Buna dayanılarak Melampagos'un bugünkü Gökkaya yakınında olduğu ileri sürülür. (M)

MELAMPHAES i. Atlas okyanusunda derin yerlerde yaşyan balık. (Uzun gövdeli ve iri başlıdır; başı geniş plakalarla kaplı, gözleri kör denecek kadar küçüktür; boyu 8 sm'yi aşmaz, rengi siyahtır.) [L]

MELAMPİRİN i. (fr. *mélampyrine*). Kim. *Eşanl.* DÜLSİT.

Melampos, M.Ö. III. yy.da yazılmış, kehanet ve tıpla ilgili iki inceleme kitabı. (L)

MELAMPSORA i. Pasmantarları takımından mantar cinsi. (*Melampsora pinitorqua* heteroyiktir; hem titrekkavakta, hem orman çamında pas hastalığına sebep olur.) [L]

MELAMPSORACEAE çoğl. i. Pasmantarları takımından, telentosporları sapsız olan mantar familyası. (Başlıca cinsi *melampsorella.*) [L]

MELAMPSORELLA i. Pasmantarları takımından mantar cinsi. (*Melampsorella caryophyllacearum,* karanfilgillerde pas hastalığına, köknarda ise *cadı süpürgesi* denilen urlara sebep olur.) [L]

MELAMPUS («siyah ayaklı adam»). Yun. mit. Amithaon ile İdomenea'nın oğlu, Bias'ın kardeşi. Küçük yılanlardan kâhinliği ve hayvanların dilini öğrendi. Hekimlik ve kâhinlik yaptı. Bütün «otçuların» piri idi. Dionysos kâhini olarak, ilâç yapmağa yarayan bitkileri bilirdi. Argos kralı Proetos'un deli kızlarını, çöpleme otuyle tedavi etti. Karşılık olarak krallık topraklarının üçte ikisini aldı ve kardeşiyle paylaştı. Herodotos, daha sonraki bir geleneğe dayanarak, Melampus'un orgiastikos ilmini mısırlı rahiplerden öğrendiğini yazar. (L)

MELAMPYRUM i. (yun. *melas,* siyah ve *puros,* buğday'dan lat. k.). Buğdaygillerde ve çeşitli otsu bitkilerde yarı asalak yaşayan bitki. (Sıracagillerden.)

— ANSİKL. *Melampyrum*'lar, ince uzun yapraklı, sarı veya morumsu çiçekli, biryıllık otsu bitkilerdir. *Melampyrum arvense* klorofilli olmasına ve bazen kendi başına ya-

şayabilmesine rağmen, köklerini etrafında bulunan buğdaygillerin köklerine sokup onların sırtından geçinir. (L)

MELAN sıf. (ar. *melā'*'dan *mel'ān*). *Esk.* Dolu olan. (M)

MELANARGİA i. Böcekbil. Siyah ve beyaz renkli gündüz kelebeği. (İlmî adı *Melanargia Galathea. Satyridae* familyasından.) [L]

MELANCHTHON (Philipp SCHWARZERD, — denir), alman reformcusu (Bretten 1497 - Wittenberg 1560). Parlak bir öğrenimden sonra 1518'de Wittenberg üniversitesinde yunanca profesörü oldu. O günlerde Luther ile dostluk kurarak 1519'da Dr. Eck ile tartışmak için onunla birlikte Leipzig'e gitti. 1521'de Luther'in Sorbonne'a karşı savunmasını (*Apologia pro Luthero*) ve ilk protestan dogmatik eserini (*Loci Communes Rerum Theologicarum* [İlâhiyatta Ortak Noktalar]) yayımladı. Hessen landgrafı için *Epitome Doctrinae Christianae* (Hıristiyan Doktrinleri Derlemesi) [1524] adlı eserini yazdı. Saksonya seçicisiyle birlikte 1529'da Speyer diyetine katıldı ve bu diyetin aldığı kararları «protesto» etti. *Augsburg İnanç bildirisi*'ni hazırlayarak bununla ilgili bir *Apologia* (1530-1531) yazdı. Luther'in ölümünden sonra Protestanlığın başlıca lideri oldu. *Leipzig İnterim'i* adıyle anılan ve bir konsilin toplanmasına ilişkin olarak Karl V tarafından Augsburg diyetine sunulan formül dergisini hazırladı (1548). Uzlaşmaya yanaşmayanların şiddetli tenkitlerine rağmen, reformcu bütün akımlar arasında, hattâ Reform ile Katoliklik arasında bile bir anlaşma kurmağa çalıştı. *Loci* adlı eserinin son baskılarında sinerjizme kayar.

Melanchthon, üç yüzden fazla yazı bıraktı. Eserlerinin ilk baskısı 1541'de Basel'de yayımlandı. En önemlisi 1834'te Bretschneider tarafından başlanan ve Bindseil tarafından devam ettirilen baskıdır ve *Corpus Reformatorum*'un (Reform Külliyatı) [İtalya] ilk bölümünü meydana getirir. 1951'den bu yana başlıca eserlerini kapsayan bir baskı hazırlanmaktadır. (L)

MELANCONİALES i. Yastık gibi yumuşak spor keseli basit mantarlar takımı. (L)

MELANDRION veya **MELANDRYUM** i. Genellikle kayalıklarda veya nemli yerlerde yetişen bitki; silene'ye ve lychnis'e benzer. (Karanfilgillerden.) [L]

MELANDRYA i. Siyah veya koyu mavi renkli, ince uzun böcek; mantarlı, yaşlı ağaçların içinde yaşar. (*Melandrya caraboides*'e Batı Avrupa'da rastlanır. Kınkanatlılardan *melandryidae* familyasının örnek tipi.) [L]

MELANELLA i. *Melanellidae* familyasından yumuşakça. (Melanella'nın kavkısının ucu biz gibi sivri, bazılarında küt veya kıvrık, hepsinde deliksiz ve parlaktır; üzerinde boynuzsu maddeden bir kapakçık bulunur. Sıcak ve ılık denizlerde yaşayan pek çok türü vardır. Bir kısmı serbest, bir kısmı denizhıyarlarında asalak yaşar. İkinci zamanın başından itibaren fosiline rastlanır; Üçüncü zamanda çok büyük gelişme gösterir.) [EULİMA da denir.] (L)

MELANELLİDAE çoğl. i. Öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakçalar familyası. Denizde yaşayan *melanella, niso, strombiformis* cinslerini kapsar. (Bu familyadaki hayvanların hemen hepsi asalaktır; derisidikenlilerin [denizhıyarları, denizyıldızları, denizkestaneleri] ve bazen süngerlerin içinde yaşar.) [L]

MELANERPES i. Yer yer alacalı siyah, beyaz, kırmızı ve sarı renkli saksağan; Amerika'da, özellikle tropikal bölgelerde yaşar. (L)

MELANERPETON i. Semender'e benzeyen zırhlıbaşlı amfibyum. (Bohemya, Saksonya ve Moravya'da Permiyen'de fosil olarak bulunur. *Branchisauridae* familyasından.) [L]

MELÂNET i. (ar. *la'n*'dan *mel'anet*). *Esk.* Melunluk, lânet edilecek derecede büyük olan kötülük, olumsuz davranış: *Bazı kimselerin bu hususta tamamen samimiyetten uzak, bilâkis maksad-ı melânet takip ettiklerine daha o zaman şüphem kalmamıştı* (Atatürk). *Nümâyan melânet sâkisinin çirkin cemâlinde / Ne mazi var, ne âti bak şu ayyaşın hayalinde* (M. Â.. Ersoy). || *Melânet-kârâne*, lânet edilecek şekilde. || *Melânet-pîş*, işi gücü kötülükten ibaret olan. (M)

MELANEZYA, Avustralya'nın kuzeyinde ve Indonezya'nın doğusunda Okyanus adaları; Yeni Gine (Çinhindi ile Avustralya arasında bölüşülmüştür), Bismarck takımadaları, Louisiade takımadaları (Avustralya'nın), Salomon, Santa Cruz ve Fici adaları (ingiliz sömürgeleri), Yeni Kaledonya ve ona bağlı adalar (fransız sömürgesi) ile Yeni Hebrides adalarıyle onlara bağlı adalardan (ingiliz-fransız ortak sömürgesi) meydana gelir; yaklş. 965 000 km (830 000'i Yeni Gine'de). Bütün bu adalarda tropikal iklim hüküm sürer: Yeni Gine'nin kuzeyinde, Salomon ve Yeni Hebrides adalarında nemli ve sağlığa zararlı (malarya) olan iklim, güneydoğuda (Yeni Kaledonya, Fici) nispeten elverişlidir. Mercanlar, birçok mercan kayası ve adası meydana getirmiştir. (Fici'lerde, Lau adalarında, Louisiade adasında v.b.); fakat bütün büyük adalar, kıvrılmalar (Yeni Gine 5 040 m'ye ulaşır; Yeni Kaledonya, 1 640 m) veya volkanik yığışmalar (Bougainville'de Balbi dağı, 3 100 m'ye ulaşır) sonucunda oluşmuştur; bazı yanardağlar hâlâ tehlikeli şekilde püskürür: Salomon ve Yeni Hebrides adaları «Büyük Okyanus ateş kuşağı»ndadır. Yeni Kaledonya ile Fici'ler dışında, dağlık yüzey şekilleri özellikle Yeni Gine ve Salomon adalarında sık orman örtüsüyle daha vahşî bir görünüş alır; bu ormanlara çok ilkel halklar sığınmışlardır. Melanezya adaları halkının (bk. MELANEZYALILAR) derileri, adalara verilen adı haklı çıkaracak kadar koyu renklidir (Melanezya, «siyah» anlamına gelen *melas* kelimesinden türetilmiştir). Gelişmiş ve hıristiyanlaşmış kıyı halkıyle çoğu pagan ve daha vahşî olan iç kısım halkı (Yeni Hebrides adaları) derinden çelişir. Fransız etkisinin çok kuvvetli olduğu sağlığa elverişli Yeni Kaledonya adasını bunlardan ayrı tutmak gerekir. Melanezya nüfusunun yaklaşık olarak 2 500 000'i yerli, 200 000'den çoğu da yabancıdır: hintliler (Fici): malezyalılar (Batı Yeni Gine, Yeni Kaledonya); vietnamlılar (Yeni Kaledonya); avrupalılar (Yeni Kaledonya).

— Leng. *Melanezya dilleri*, geniş anlamıyle Mikronezya'nın Palao ve Marian adaları dışındaki bölümünde, Melanezya'da (Doğu Salomon takımadasındaki büyük adalarının iç kısımları, Yeni Bretagne ve Yeni İrlanda hariç), Yeni Gine'nin doğu kıyısında ve Polinezya'da konuşulan dillerin doğu öbeği.

— ANSİKL. Leng. Polinezya dilleri birbirine çok benzer ve bazı takımadaların bütününe yayılır; oysa Mikronezya'da konuşulan diller birbirinden çok daha farklıdır ve her takımadada birçok dile rastlanır. Adaların daha büyük olduğu Melanezya'da genellikle her adada birçok dil konuşulur; meselâ, Yeni Kaledonya'da otuzdan fazla lehçesi olan on kadar dil vardır. Bazı melanezya dillerinin fonoloji sistemi çok zengin, bazılarınınkiyse çok fakirdir: en fakirleri Tahiti ve Havaii'deki polinezya dilleridir: Yalnız beş ünlü (uzun veya kısa), sekizden az ünsüz ve bir gırtlaksı. Buna karşılık, Yeni Kaledonya'nın güneyinde ünlü tınısı bakımından büyük bir çeşitlilik gösteren dillere, kuzeyinde ise kelime başında yer alan kırk kadar ünsüze sahip dillere rastlanır. En yaygın ünsüzler Fici ve Yeni Kaledonya'da *b, d, g* ile gösterilen *mb, nd, ng* yarı genizsileridir. Dudaksı-artdamaksılara da rastlanır: *kp, kw.* veya *pw.* Yeni Kaledonya'nın güneyinde ses tonları, kelimeleri ayırt etmeğe yarar; bu dillerin morfolojisi, aslında zamir bükünlerine bağlıdır. Zamir bükünleri kelime sonuna gelen ünsüzleri aldığında, zamir sonekini muhafaza eder: birinci şahıs *-k* veya *-hg;* ikinci şahıs *-m;* üçüncü şahıs *-n;* bu sonekler yalnız vücut uzuvlarına, aile üyelerine ve bazı âlet ve nesnelere uygulanır. Başkasına devredilebilen nesnelerin iyeliği için şahıs zamiri kullanılır (balad dilinde olduğu gibi): *nat*, isim, *nava-ng*, ismim; *nât*, fırın, *nâr-i-na*, fırınım veya Fici'de, *yaçangu*, ismim, *nongu yaça*, adaşım. Kelimeleri ünsüzle bitmeyen dillerde bu iki kategori farklı unsurlarla belirtilir; Yeni Kaledonya'nın güneyinde ve Polinezya'da: meselâ tonga dilinde, *hoku hingoa*, ismim; *eku'umu*, fırınım. Fici'de iyelik zamirinin dört biçimi vardır, ayrıca yukarıda sözü edilen iki kategoriden başka içecekler için bir üçüncü, yiyecekler için de bir dördüncü kategoriye rastlanır: meselâ bu dilde, *nanongu yangona*, benim kavam (devredilebilen iyelik, ektiğim veya sattığım) biçimi, *na mengu*, benim kavam (içtiğim kava) biçiminden ayırt edilir.

Şahıs kategorilerinde daima tekil, ikil ve çoğul (hattâ Fici'de bir üçül) görülür. Birinci şahıs ikincinin içinde veya dışındadır; birinci şahıs çoğul ve ikil biçimi, ikinci şahsı içine alır (bu ayırım tonga, samoa, walles, futuna ve rotuma dilinde tekilde de görülür). Fiil morfolojisi, ettirgen veya geçişli çatıyı belirtmek için birkaç önek ve sonek kullanır. Zaman ve görünüşler, küçük unsurlar (öğecik) aracılığıyle belirtilir. Dillerin büyük bir kısmında sözdizimi, fiil grubunu cümle başına koyar; fiili tümleçler izler; özne ise en sondadır. Çoğunlukla avrupalılar tarafından ya tanım edatı veya yardımcı fiil olarak kabul edilen küçük unsurlar, melanezya dillerinde çok önemli rol oynar. (L)

MELANEZYALILAR, melanezya halkı. Bütün Melanezya'da, *melanezyalı, melanezya - okyanusya ırkı* veya *zenci-okyanuslu* denilen tek bir ırk oturur. Ama gerçekten tek bir ırkın söz konusu olup olmadığı meselesi de henüz çözmlenmemiştir; zira bu ırk, bir kısmı zenci afrikalıları, bir kısım ilkel ırkları (Avustralyalılar, Veddalılar) andıran değişik tipler gösterir.

Ortak özellikler şunlardır: kızıl kahve, çikolata rengi koyu ten, 1,60-1,65 m boy, tıknaz beden, güçlü azalar, dolgun bacaklar, tepesi sivri dolikosefal kafa, ablak ve elmacık kemikleri çıkık yüz, göz üstü kavsi iyice belirli dar alın, kalın ve düz dudaklar, az çıkık çene, çukur gözler. Saçlar uzun, genellikle kıvırcık, bazen dalgalıdır; kıvırcıklık, Afrika Zencilerinde doğuştan olmasına karşılık Melanezyalılarda üç yaşına doğru başlar.

Başlıca ırk tipleri şunlardır:

1. *Melanezya Pigmeleri* veya *Tapiro'lar*, erkeklerin boyu 1,45-1,50 m arasında değişir. Bunlar ne Afrika Zencilerine veya Negril'lere, ne de Filipin Negritolarına benzetilebilir. Başlıca özelliği kısa boy olan tipik Melanezyalılardır. Yalnız Yeni Gine'de rastlanır;
2. Yeni Gineli *samî benzeri Papular;* boyları ince uzun, burunları iyice kemerlidir;
3. özellikle Yeni Kaledonya'da ve komşu takımadalarda yaşayan *kanak* veya *kaba melanezyalı* tipi. Görünüşleri kabadır, dolikosefallik daha az belirgindir.

Melanezya halkının tarihi karanlıktır. Melanezyalılar uzun süreden beri Batı Pasifik adalarına yerleşmişlerdir, ama göç yolları konusunda tahminlerle yetinmek gerekmektedir. Hiyerarşisi gelişmiş, karmaşık bir toplumsal düzenleri vardı; Polinezyalıların aksine denizci değildiler, iç bölgeleri kıyılara tercih eder ve geçimlerini özellikle tarımdan sağlarlardı. Avrupalı sömürgecilerin etkisiyle kabile düzenleri dağıldı. Hıristiyanlığı benimseyen bu halkın geleneksel hayat tarzı da çok değişti. Küçük tarlaları kara sapanla sürer ve manyok, japon patatesi ve patates yetiştirirler. (L)

MELANEZYA - OKYANUSYA ırkı, avrupalıların ve Güney Mongollarının gelişinden önce, Güney Hindistan, İnsulinde, Melanezya ve Avustralya'da oturanları meydana getiren halkların genel adı. (L)

MELANİDROZ i. (fr. *mélanidrose*). Patol. Siyahımsı ter. (L)

MELANİİDAE çoğl. i. Öndensolungaçlı, karındanbacaklı yumuşakçalar familyası; melanatriinae, melanopsinae, pleurocerinae, amphimelaniinae, paludominae ve melaniinae alt familyalarını kapsar. (Bu yumuşakçaların kavkısı düz veya oymalı, kavkı ağzı oval, kapağı iç içe ve gittikçe küçülen daireler halinde çizgili, iri çekirdeklidir.) [L]

MELANİK sıf. (fr. *mélanique*). Patol. Hücrelerinde melanin bulunduğu için bazı bozuk ve hasta dokulara denir.

— Biyol. *Melanik değişinim*, açık renkli bir organizmanın renginin koyulaşmasına sebep olan kalıtsal değişiklik. (Böceklerde, memelilerde sık görülür.) [L]

MELANİ'LER, XVII. yy.ın ünlü italyan müzikçi ailesi. — JACOPO (Pistoia 1623-ay.y. 1676), italyan opera-komik türünün doğuşunda payı oldu. Başlıca sahne eserleri: *La Tancic, Ovvero il Podesta di Colognola* (1656), *La Serva Nobile* (1669), *Il Girello* (1670). Eseri, özellikle bassa ostinato üzerine kurduğu şarkıları ve güçlü bir dramatik karakter taşıyan «secco recitativo» bakımından ilgi çekicidir. — Kardeşi ATTO (Pistoia 1626-Paris 1714), Mazarin tarafından gizli polis olarak kullanıldı. Mazarin'in ölümünden (1661) sonra gözden düştü; Louis XIV'ün sarayının imtiyazlı kişilerindendi, zaman zaman Fransa'da yaşadı. Altı şarkı ve *Canzonette da Camera a Voce Sola*'nın (Tek Ses için Ada Şarkıları) [1670] bestecisidir. —FRANCESCO MARİA (dinî adı *don Filippo*) [Pistoia 1628-Avusturya'da ? 1663'ten sonra], öncekilerin kardeşi, ünlü bir kastrato olan Francesco, din adamı olmadan önce Avusturya arşidükü Sigismund'un hizmetine girdi (1657), 1659'da davet üzerine Paris'e giderek Cavalli'nin *Serse* operasında Amastris rolünü oynadı ve 1661'de Lully'nin *L'Impatience* (Sabırsızlık) adlı balesinde şarkı söyledi. — ALESSANDRO (Pistoia 1639-Roma 1703), öncekilerin kardeşi, seçkin bir besteciydi; 2, 3, 4, 5 sesli motetler besteledi (1670, 1673, 1682). Oratoryoları, kantatları ve melodramları, elyazması olarak saklanmaktadır: *Il Carceriere di se Medesimo L'Empio Pnito* v.b. — ANTONİO (Pistoia'da doğdu), öncekilerin kardeşi, kilise müzik yöneticisi ve besteci. *Scherzi Musicali, Ossia Capricci e Balletti da Sonasi a* 1, 2 *Violini e Violao* Senza adlı eseri vardır. (L)

MELANİN i. (fr. *mélanine*). Biyokim. Suda eriyen koyu renkli pigmentler grubu. (Fenol çekirdekli aminoasitlerin yoğunlaşması sonucunda oluştuğu sanılmaktadır. Saçlara, gözün damar tabakasına, zencilerin derisine koyu rengi veren budur. Bazı hastalıklarda [melanik urlar, Addison hastalığı] artar, hattâ kana ve sidiğe karışabilir. Melaninlerde daima demir ve kükürt vardır. Adrenalin bunun oluşumunda önemli rol oynar; melanin metabolizması genetik etmenlere ve içsalgılara [hipofiz, böbreküstü bezi] bağlı bir olaydır.) [L]

MELANİPPE. Esk. coğ. Likya bölgesinin güneydoğusunda yer alan Khelidon adalarından biri. Hieraakra yakınlarında şehir. Yeri kesin olarak belli değildir. (Bugün *Beşada*.) [M]

MELANİPPE. Yun. mit. Eole ile Hippe'nin kızı, Khiron'un torunu. Poseidon'un sevgilisiydi, ondan iki ikiz dünyaya getirdi. Babası aşklarını öğrenince, Melanippe'nin gözlerini oyarak onu hapsetti, ama Poseidon onu hapisten kurtardı ve gözlerini iyileştirdi. Melanippe sonradan kısrak haline getirildi. Euripides, bu efsane üstüne iki dram yazdı. (L)

MELANİPPE. Yun. mit. Ares'in kızı ve Hyppolyte'nin kardeşi, Amazonlar kraliçesi. Herakles'e esir düştü, savaştan sonra Telamon tarafından öldürüldü. (L)

MELANİPPİDES Melos'lu, lirik yunan şairi (M.Ö. V. yy.). Atina'da, sonra Makedonya kralı Perdikkas'ın sarayında yaşadı ve orada öldü (425'e doğr.). Destan, eleji ve dithyrambos'lar yazdı. Bu sonuncu türün müzik yapısında değişiklikler yaptı. *Danaidler, Marsyas* ve *Persephone* adlı eserlerinden bazı parçalar kalmıştır. (Suidas'a göre iki Melanippides vardı: *Büyük Melanippides* [520'lerde yaşadı]; *Küçük Melanippides* [öncekinin torunu]. Bu görüşün yanlış olma ihtimali kuvvetlidir.) [L]

MELANİPPOS. Yun. mit. Patraslı delikanlı; Artemis rahibesi Komaitho'ya âşık oldu, genç kızla tapınak içinde birleşmeğe kalkınca ikisi birden ölüverdi ve bütün ülkeyi veba salgını kapladı. Kâhin, her yıl Artemis'e bir delikanlı ile bir genç kızın kurban edilmesi gerektiğini bildirdi. (L)

MELANİPPOS. Yun. mit. Thebai'li. Astakos'un oğluydu. Thebai'yi Yedi Şef'e karşı savunurken Tydeus'u yaraladı, ama Amphiaraos tarafından öldürüldü. (L)

MELANİT i. (fr. *mélanite*). Miner. Tabiî demir ve kalsiyum silikat; siyah renklidir, grenalar grubundandır. (L)

MELANİTİS i. Kuru yaprağa benzeyen koyu renkli kelebek; tropikal bölgelerde yaşar. (Pulkanatlıların *satyridae* familyasından.) [L]

MELANİTTA i. Oldukça iri gövdeli, erkeği siyah, dişisi esmer renkli ördek. (Erkeğin gagasında türlere ve ırklara göre değişen renkli kabarıklar vardır.)

— ANSİKL. Zool. *Melanitta*'lar, Kuzey kutbunda, tundralarda yuvalanır; kışın güneye doğru iner; göç sırasında çoğu zaman büyük sürüler halinde kıyıları izler. Suya çok rahat dalar, dipte bulduğu yumuşakçaları ve küçük kabukluları yer. Avrupa'da bulunan başlıca türleri *Melanitta nigra* ve *M. fusca*'dır; birincisi tüm siyahtır, ikincisinin kanatlarında geniş beyaz bir leke bulunur.

— Avc. Melanitta'lar kışın deniz kıyısına gerilen ağlarla kolayca yakalanır. Bu kuşlar çok uzaktan ürker ve kaçar; tüyleri çok kalın olduğu için kurşun zor işler. (L)

MELANİZM i. (fr. *mélanisme*). Biyol. Fanerlerin siyahlaşmasına yol açan çekinik değişinim. (Siyahlaşmayı tabiî ayıklanmanın kolaylaştırdığı sanılmaktadır. Melanizm albinizmusun tersi sayılabilir.) || *Sınaî melanizm*, sanayi bölgelerinde, geometridae familyasından kelebekler (biston, boarmia, v.b.) arasında melanik mutantların belirmesi ve çoğalması. (Bu çeşit kelebeklerin yaygın bulunduğu çevrenin merkezi, içinde demir sanayii ve kömür ocakları bulunan bir şehirdir. Melanik değişinimle sanayi merkezleri arasında ne gibi bir ilişki bulunabilir. Yapılan deneyler beslenmenin bu olayda etkisi olmadığını, sınaî melanizmde muhtemelen ayıklanmanın rol oynadığını, göstermektedir. Melanik mutantlar, yaşama alanı kirlenmemiş bir bölgede yüzde 17 azalırken kirlenmiş bir bölgede yüzde 10 artar. Eskiden siyah mutantlar kelebek sayısının yüzde 1'i kadarken bugün yüzde 99'u kadardır.) [L]

MELANJÖR i. (fr *mélangeur*). Teknol. Bk. KARIŞTIRICI.

MELANKOLİ i. (yun. *melas*, kara ve *khole*, safra'dan *melankholia* > fr. *mélancolie*). Ruhça ve bedence çöküntü şeklinde beliren hastalık hali, karasevda: *Belli ki kapıldığım melankolinin azgınlık şeklini alacak akıbetinden ürkmüştür* (R. H. Karay). *Uzatmayalım, evlendiler. Oğlanın melankolisi geçti* (B. Felek). *Üstüne devamlı bir melankoli çöktü* (P. Safa). || Konusu belirsiz sürekli hüzün hali: *Bu melankoli insanın kendi içine dönüşü ile başlar* (Ş. S. Aydemir). *Bu çocukların köyü toprağı başka türlü işleyecek, şarkılarını daha gür ve göğüsten sesle söyleyecek, sazı, engin, derin ve eski melankolinin durgunluğunu ürpertecektir* (F. R. Atay). || Romantik devirde, ağır, belirsiz, tatlı bir üzüntüye karşı eğilim; yalnızlık içinde hayal kurmak ve düşünmekten duyulan zevk.

— ANSİKL. *Melankoli* oldukça sık rastlanan bir ruh hastalığıdır. İnsanlarda yüzde bir oranında görülür. Genellikle otuz ile kırk yaşları arasında başlar. Burada soyaçekimin rolü büyüktür. Melankoli, depreşen bir hastalıktır; yıllar süren aralarla tekrarlayabilir. Bir başka özelliği, daha seyrek bir hastalık olan mani ile beraber görülmesi, iki hastalığın birbirini izlemesidir. Bu hale «manyakodepresiv psikoz» denir Melankolinin, ansefal merkezinde bulunan bir bölgedeki bozukluktan ileri geldiği sanılmaktadır. Melankoli, aşırı bir sevinçle kendini gösteren mani'nin tersine aşırı bir üzüntüyle ortaya çıkar. Klinik olarak üzüntüyle ilgili bozukluklar ön plandadır. Hastanın duyduğu ruhsal acının büyük önemi vardır. Bu acı, bazen her türlü beden ağrısını bastıracak kadar şiddetlidir. Hasta kendini horgörür, bütün kabahatleri üstüne alır ve şiddetle cezalandırılmasını ister. Bu iç dram, fiziksel bozukluklar da ortaya çıkarır, melankoli başlar başlamaz hastanın yüzünde kaygı ve üzüntü ifadesi belirir; hasta inatçı bir uykusuzluktan, iç organ bozukluklarından şikâyet eder. Muayenede, zekâ yeteneklerinin (dikkat, hafıza, hayal gücü v.b.) oldukça azaldığı görülür. Önemli olan, hastanın çektiği acıdır. Acısını artırmayan şeyler onun için sıkıcıdır, ilgi dışıdır. Yaşama isteği kırılmıştır. Hasta kararsız, iradesiz ve ilgisizdir. Daha ileri safhada uyuşuk ve kıpırdamaz olur. Müdahale edilmezse, hastalık dört ile sekiz ay içinde gelişimini tamamlar. Yeni tedavi usulleriyle bu süre oldukça kısaltılabilir; ama depreşme tehlikesi yok edilemez. Hastalığın tekrarlaması halinde, acele müdahale gerektir. Çünkü, hasta intihar edebilir. Açık üzüntü hallerinde hastanın böyle bir işe kalkmasını önlemek mümkünse de, üzüntünün dışarı vurulmadığı diğer durumlarda çok güçtür. Melankolinin birçok klinik şekli tanımlanmıştır: tepkimeli (doğuştan bir yatkınlık gerektirir), uyuşuk, kaygılı, sayıklamalı, hipokondriyak, gerilemeli melonkoliler.

— İkonogr. Melankolinin en ünlü temsili Albrecht Dürer'in (1514) gravürüdür; sanatçı, eserinde insan bilgilerinin boşluğunu simgelemek istemiştir. Aynı düşünce, Louvre müzesindeki Feti'nin tablosuna da ilham vermiş olabilir. Lagrenée (Louvre) ve Falconet de (Sevr fabrikası için model) melankoliyi temsil etmişlerdir. (L)

MELANKOLİK sıf. (fr. *mélancolique*). Melankoliye tutulmuş, sebebi belirsiz bir hüzne kapılmış olan: *Melankolik bir kız.* || Melankoli belirtisi olan veya melankoli duygusu uyandıran: *Kazak türküleri, Volga türküleri, monoton ve melankolik tatar havaları, gecenin geç vakitlerine kadar ormanlara yayıldı* (Ş. S. Aydemir). *Yağmur damlaları hafif, melankolik bir tıpırdı çıkarıyor* (Sabahattin Ali). *Bu hislerin melankolik olduğunu lûtfen teslim buyuracaksınız ya?* (Ahmed Midhat). *Melankolik bir çehre.* (M)

MELAN(O), MELANİ—, yun. *melas, melanos*, siyah'tan gelen ve birçok kelimenin bileşimine giren önek. (L)

MELANOBLAST i. (fr. *mélanoblaste*). Biyol. Melanin meydana getirebilen hücre. (L)

MELANOCETUS i. Atlas okyanusunun derin yerlerinde yaşayan balık. (Gövdesi kısa, başı iri, ağzı çok geniştir; başının üzerinde avlanmasına yarayan bir tel bulunur.) [L]

MELANOCORYPHA i. Calanda cinsinden tarlakuşlarının ilmî adı. (L)

MELANODERM sıf. (fr. *mélanoderme*). Antropol. Siyah derili (ırk). [L]

MELANODERMİ i. (fr. *mélanodermie*). Patol. Derinin tamamen veya kısmen esmerimsi veya siyahımsı bir renk alması. (L)

MELANODONTİ i. (fr. *mélanodontie*). Diş cerr. Süt dişi hastalığı. (Hasta dişler siyah veya esmer bir renk alır; hastalık gitgide ilerler ve dişlerin taç kısmını tamamen tahrip eder.) [L]

MELANOFOR i. (fr. *mélanophore*). Biyol. Melanin'i depo edebilen hücre. (L)

MELANOGLOSİ i. (fr. *mélanoglossie*). Patol. Dilin siyaha boyanması. (L)

MELANO-HİNDU'LAR veya **MEZORİNYEN DRAVİD'LER**, Dekkan ve Seylan'ın, beyazla kara ırk arasında özel bir ırk meydana getiren halkları; ten rengi dışında, beyaz ırkın bütün özelliklerine sahiptirler. (L)

MELANOKARSİNOM i. (fr. *mélanocarcinome*). Patol. Melanik menşe hücrelerden oluşan habis ur. Bk. KARSİNOM. (L)

MELANOKRAT sıf. (fr. *mélanocrate*). Petrografi. *Melanokrat kaya*, yüzeyin üçte ikisinden fazlası koyu renkli madenlerle (amfibol, piroksen, zebercet v.b.) kaplı olan iç kaya. (Genellikle koyu renklidir.) [L]

MELANOKROYİT i. (fr. *mélanochroïte*) Miner. Tabiî kurşun kromat. *Eşanl.* FENİSİT. (L)

MELANOM i. (fr. *mélanome*). Patol. Melanin meydana getirebilen (melanoblastlar) veya biriktiren (melamoforlar) hücrelerden oluşan urların genel adı.

— ANSİKL. *Melanom*'lar, deride beliren pigment oluşumlarıdır (az çok koyu renkli, kıllı veya siğilimsi düz lekeler, benler, et benleri, karsinomlar). Habis melanomlara melanokarsinom veya melanosarkom denir. Bunlar deride (özellikle ayak tabanında, topukta, yüzde, sırtta), damartabakada, daha seyrek olarak da beyin-omurilik zarlarında ve bağırsakta bulunur. (L)

MELANOPHİLA i. Kırmızı veya turuncu benekli, koyu mavi veya esmer renkli böcek; kurtçuğu ağaç kabuklarının altında yaşar; Batı Avrupa'da bulunan *Melanophila cyanea*'ya çamlarda rastlanır. (Kınkanatlıların *buprestidae* familyasından.) [L]

MELANORHOEA i. İndonezya ve Koşinşin'de yetişen ve boyu 20-30 m'ye varan ağaç. (Antepfıstığıgillerden.)

— ANSİKL. *Melanorhoea laccifera*, almaşık yapraklı bir ağaçtır; çiçeklerinde taçyaprakların ucu birbirine bitişik, yumurtalık tek meyveyapraklı, meyvesi zeytinsidir. Odunu kızıl renkte ve sık dokuludur; ince marangozlukta kullanılır. Bu ağaçtan Khmer'lerin «morak» (veya mereak) dedikleri mükemmel bir lake elde edilir. Kamboçya'daki bütün yaldızlı heykeller, altına çok benzeyen bu lake ile boyanır. (L)

MELANOSELİNUM i. Şemsiye biçiminde toplu beyaz çiçekli, parçalı büyük telek yapraklı ot veya ağaçsı bitki. (Yeşilburun adalarında ve Madera'da yetişen beş türü bilinmektedir. Maydanozgillerden.) [L]

MELANOSERİT i. (fr. *mélanocérite*). Miner. Tabiî seryum, itriyum ve kalsiyum borosilikat. (L)

MELANOSİT i. (fr. *mélanocyte*). Kan bil. İnsanların ve omurgalı hayvanların derisinde bulunan ve içinde siyah pigment (melanin) tanecikleri olduğu için iç organları güneş ışınlarından, özellikle morötesi ışınlardan koruyan hücre. || Melanik pigmentli akyuvar.

— ANSİKL. *Melanosit*'ler altderide oluşur, sonra buradan üstderinin büyütken tabakasına doğru göç eder. Vücut güneş gördükçe bunlar büyütken hücrelerin dışa dönük uçlarını örtecek şekilde yeniden göç eder, sonra fazlaca melanin toplar.

Böylece deri esmerleşir (bronzlaşma). Melanin, derideki tirozinin'in oksitlenmesiyle meydana gelir. Bazı hipofiz hormonları bu olayı çok hızlandırabilir. Ayrıca, insan derisindeki melanin miktarı ırka göre değişir. (L)

MELANOSTİBİAN i. (fr. *mélanostibiane*). Miner. Tabiî demir ve manganez antimonyat. (L)

MELANOTALİT i. (fr. *mélanothallite*). Miner. Tabiî bakır oksiklorür; atakamit'e benzer. (L)

MELANOTEKİT i. (fr. *mélanotékite*). Miner. Tabiî demir ve kurşun silikat. (L)

MELANOTHORES i. Bk. ZELOTES.

MELANOTUS i. Esmer veya siyah renkte, ince uzun, kazıcı böcek; reçineli ağaçların yetiştiği bölgelerde yaygındır; kurtçuğu çürümüş ağaçların içinde yaşar. (İlmî adı *Melanotus castaneipes*. Kınkanatlıların *elateridae* familyasından.)

— Balıkbil. Bk. İDUS. (L)

MELANOXYLON i. Brezilya'da yetişen, bileşik salkım çiçekli, telek yapraklı ağaç (*Melanoxylon brauna*); bu ağaçtan *guarauna* denilen ve ticarette *brauna* adıyle bilinen, çok makbul, siyah ve sert bir odun elde edilir. (Erguvangillerden.) [L]

MELANOYİT sıf. (fr. *mélanoïde*'den). Melanom'a benzeyen urlar veya melanoz'a yakın anormal pigmantasyonlar için kullanılır. (L)

MELANOZ i. (fr. *mélanose*). Bot. Çeşitli bitki hastalıklarına verilen ad. || *Bağ melanozu, Septoria ampelin*, adlı mantardan ileri gelen ve yapraklarda çok köşeli küçük lekeler halinde beliren asma hastalığı. || *Fasulye melanozu, Mycosphoerella pinodes* adlı mantardan ileri gelen ve yaprak, sap ve badıçlar üzerinde morumsu lekeler halinde beliren hastalık.

— Vet. Aşırı pigment üremesiyle beliren hastalık hali; neoplazi ile beraber olabilir. (Bu anormal pigmantasyon, «melanin» denen bir maddeden ileri gelir. Neoplazilerde, bu madde altderide, derialtı dokusunda, bütün organlarda birikebilir.)

— ANSİKL. Vet. *Melanoz*, bazen ufak, çıkıntılı tanecikler görünüşünde anus çevresinde, bazen kabartı şeklinde ciğerlerde, bezlerde, karaciğer ve dalakta görülür; bazen de basit veya bileşik urlar meydana getirir. Basit melanoz ve melanik urlar atlarda, katırlarda, sığır, koyun, domuz ve köpeklerde görülür. At melanozu gayet yavaş seyreder, kaşeksi ve genelleşmeyle sonuçlanır. Melanoza yakalanmış atların eti yenmez.

Hastalık irsî olduğundan üretimde değer düşüşüne sebep olur. Cerrahî bakımdan ise, ur çıkarıldıktan sonra da depreşebilir. Melanik urlar da (msl. köpek sarkomu), ameliyatla çıkarıldıktan sonra çabucak depreşir ve genelleşir. (L)

MELANTERİT i. (fr. *mélantérite*). Miner. Formülü $FeSO_4$, $7H_2O$ olan hidratlı tabiî demir sülfat; yeşil renklidir. (L)

MELANTHİA i. Yazın orman ve bahçelerde görülen kelebek; tırtılı filbaharın üzerinde yaşar. (İlmî adı *Melanthia ocellata:* pulkanatlıların *geometridae* familyasından.) [L]

MELANTHİOS. Yun. mit. Dolios'un oğlu ve Odysseus'un keçi çobanıydı. Efendisine ihanet ve hakaret etti. Penelope'nin talipleri öldürüldükten sonra, o da parçalanarak öldürüldü. (L)

MELANTHİOS. Yun. mit. Atina'nın efsanevî kralı. Herakleides tarafından Messenia'dan kovulunca, Attike'ye sığındı. Boiotia'lılar kralı Ksanthos'u başabaş dövüşerek yendi ve Atina kralı ilân edildi. Kendisinden sonra oğlu Kodros kral oldu. (L)

MELANTHİOS, atinalı trajedi şairi (M. Ö. V. yy.). Aristophanes'in saldırılarına uğradı. Eserleri kayıptır. *Medea* adlı bir trajedi yazmıştı. (L)

MELANTİAS. Esk. coğ. Trakya bölgesinde, Marmara (Propontis) kıyısında şehir. Batı ve kuzeybatıdan gelerek Silivri'de (Selymbria) birleşen yol üzerinde olduğu bilinmektedir. Büyük ve Küçükçekmece gölleri arasında yer aldığı sanılır. 378'de imparator Valens, Gotlara karşı yaptığı sefer sırasında bu şehirde konakladı. Antik yazarlara göre şehirde büyük bir krallık konağı vardı. Hunlar 558 ve 559'da İstanbul'a yaptıkları akınlardan önce burada karargâh kurdular. İstanbul'da Theodosius surlarında bulunan bir kapıya Melantias adı verildi. Bilim adamları bu kapının bugün Mevlevîhane adını taşıyan kapı olduğunu ileri sürerler. (M)

MELANURYA i. (lat. *melanura*'dan). Akdeniz'de yaşayan kemikli balık türü. (Gövdesi boylamasına çizgili gümüşî renktedir; kuyruk kökünde siyah bir benek bulunur. Akdeniz kıyılarında çok yaygın ise de eti pek makbul değildir. İlmî adı *Oblada melanura*, İzmaritgillerden.) [L]

MELANÜRİ i. (fr. *mélanurie*). Patol. Siyaha yakın renkte sidik çıkarma; bu olaya, melanik pigmentler sebep olur. (Bazı melanik urlar esnasında görülür.) [L]

MELAS i. (isp. *melazabal*'dan fr. *mélasse*). Billûrlaşmış şeker, şuruptan çıkarıldıktan sonra elde edilen billûrlaşmaz posa.

— ANSİKL. *Melas*, yoğun, yapışkan, billûrlaşmaz bir şuruptur; Baumé areometresinde 41° ilâ 44°C yoğunluk gösterir. Kullanılan maddeye göre rengi koyu sarı, açık kahve yahut siyaha yakın olur. İçinde yüzde 85 kuru madde bulunur; bunun yüzde 40 ilâ 60'ı şekerdir.

Pancar melasından birçok alanda yararlanılır: alkol yahut maya üretiminde kullanılır; sakarat fabrikalarında şekeri çıkartılır; melas gübre olarak da kullanılır. Sürdürücü niteliklere sahiptir ve bundan ötürü özellikle sindirim organlarının çalışmasını düzenlediği atlara ferahlatıcı etki yapar; ancak, hayvanlara melas yedirmekte ölçülü davranmak gerekir. Genellikle melas, hayvan yetiştiricilerine ya olduğu gibi veya besinlere karıştırılmış olarak satılır (melaslı saman, melaslı kepek, melaslı pulp v.b.); bu besinlerdeki melas oranı yüzde 15 ilâ 50 arasında değişebilir. Bundan ötürü bu yemlerin besi değeri de çok değişik olur.

Şekerkamışı melasından da pancar melası gibi yararlanılır; fakat aynı zamanda, gerek saf durumda, gerek şekerkamışı özüyle karıştırılarak, rom yapımında, hattâ şekercilikte şeker yerine de kullanılır. (L)

MELAS («siyah» anlamında yun. k.). Esk. coğ. Sularının siyah rengi dolayısıyle bu ad verilen birçok ırmak (Boiotia'da, Phtiotis'te, Trakya'da, Kappadokia'da v.b.). [L]

MELAS, yunanlı heykeltıraş, Plinius'a göre Mikkiades'in babası, Arkhermos'in göre de Poseidon ile Klisos'lu (Sakız'lı) bir perinin oğlu. Delos adasında meydana çıkarılan ve bugün Atina Millî Arkeoloji müzesinde bulunan bir kaidenin üzerinde «Bu eseri Melas ile aynı şehirde yaşayan Sakız'lı Mikkiades ve oğlu Arkhermos yaptı» sözleri kazılıdır, buna dayanarak bazı çağdaş araştırmacılar Plinius'un Melas hakkında yanılmış olduğunu ileri sürerler. (M)

MELAS (Michael Friedrich Benedikt, — baronu), avusturyalı general (Radeln, Transilvanya 1729-Elbeteinitz, Bohemya 1806). Suvorov ile birlikte İtalya'da savaştı (1799) ve Marengo'da yenildi (14 haziran 1800), İskenderiye sözleşmesiyle Mincio'nın gerilerine çekilmek zorunda kaldı. (L)

MELÂSET i. (ar. *melâset*). *Esk.* Yumuşaklık. (M)

MELASİDAE çoğl. i. Böcekbil. *Eşanl.* EUCNEMİDİDAE.

MELASOMA i. Esmer renkli, kırmızımsı elitralı böcek; mavi veya bakır renginde olanları da görülür; nemli bölgelerde bulunur; kurtçuğu hus, söğüt ve kavak yapraklarını kemirir. (Kınkanatlıların *chrysomelidae* familyasından.) [L]

MELASTOMA i. Asya ve Okyanusya'da yetişen ve meyvesi yenen ağaççık. (*Melastomaceae* familyasının örnek cinsi.)

— ANSİKL. *Melastoma*'lar karşıt yapraklı ağaççıklardır; çiçekleri dalların ucundan veya yaprakların koltuğundan çıkar. Meyvesi üzümsü, etli, tatlı ve hoştur. Melastomalar çoğunlukla Asya ve Okyanusya'nın tropikal bölgelerinde yetişir. *Melastoma malabathricum* ve *septemnervia*, peklik verici özellikleri için kullanılır. (L)

MELASTOMACEAE i. Mersinler takımından alt yumurtalıklı, ayrı taçyapraklı, iki çenekli çiçekli bitkiler familyası.

— ANSİKL. *Melastomaceae* familyasındaki bitkiler, karşılıklı veya çepeçevre basit yapraklı ağaççıklar veya otlar halindedir; çiçekleri erdişi ve düzgündür. Kadeh şeklindeki çiçekliğinde beş taçyaprak, başçıkları çiftbölmeli iki dizi erkek organ, çok bölmeli bir yumurtalık halinde birbiriyle kaynaşmış beş meyveyaprakı bulunur. Meyvesi kuru veya etli kapsül yahut üzümsü yumru halindedir. Yüz elli cinsi (*tetrazygia, miconia, tibouchina, leandra, memecylon* v.b.) ve dört bin türü bilinir. [L]

MELATO (Maria), italyan kadın tiyatro oyuncusu (Reggio Emilia 1885-Forte dei Marmi 1950). 1906'da Gramatica-Ando topluluğunda başrollere çıktı; 1909-1918 arasında Virgilio Talli'nin yönettiği topluluklarda, Bernstein, Bataille, Pirandello ve Rosso di San Secondo'nun eserlerini yorumladı, böylelikle oyun gücünü ortaya koyarak büyük başarı kazandı. 1922'den sonra, kendi adına kurduğu topluluklarda, gerçekçi-dramatik repertuvarına, D'Annunzio, Betti ve Maugham'ın eserlerini de kattı. (M)

MELÂZ i. (ar. *melâz*). *Esk.* Sığınılacak yer, sığınak: *Arar biçare kuşlar bir melâz-ı nevbahârîyi* (Tevfik Fikret). [M]

MELBA (Helen MITCHELL, **Nellie** — denir), avustralyalı opera şarkıcısı (Richmond, Melbourne 1861-Sydney 1931). Paris'te Madam Marchesi'nin öğrencisiydi. 1887'de Brüksel'de çalışmağa başladı ve Monnaie tiyatrosunda üstün bir başarı sağladı. İki yıl sonra Paris operasına çağırıldı. ***Hamlet, Faust*** ve ***Romeo ve Juliet*** operalarında oynadı. Paris'te üç yıl kaldı, Londra'da, Petersburg'da, Reszka i-

melampyrum

MELANCHTHON
Lucas Cranach'ın eseri, Uffizi, Floransa

Foto. X (LAROUSSE)

le Amerika'da ve Avustralya'da sahneye çıktı. Paillasse'daki *Nedda* rolünü ilk temsilde canlandırdı. 1926'da tekrar Londra'da sahneye çıktı. (L)

MELBES i. (ar. *libās*'tan *melbes*). *Esk.* Giyecek, elbise. || *Melbes ü mekel*, giyecek ve yiyecek. (M)

MELBOURNE, Avustralya'da şehir, Victoria eyaletinin merkezi, Port Phillip koyu kıyısında; 2 228 500 nüf. Melbourne, büyük rakibi Sidney'den daha sonra kuruldu: tasmanyalı birkaç kolon şehri ancak 1835'te kurdular. Victoria ovalarında hayvancılığın gelişmesi ve Bendigo ile Bollarat'taki altın yataklarına büyük akın (1851-1861) sayesinde şehir hızla kalkındı. Melbourne, Port Phillip körfezinin birkaç kilometre kuzeyinde inşa edildi; ticarî semtler Yarra ırmağının kuzey kıyısında uzanır. Birbirini dik açılarla kesen sokakların (Collins Street, Swanston Street, Elizabeth Street) kenarında çeşitli mimarî üslûplarda büyük yapılar yükselir. Sanayi kuruluşlarının büyük kısmı, Port Phillip koyu kıyısında, liman yakınında toplanmıştır (makine ve uçak yapımı; otomobil; plastik maddeler; konservecilik). Konut semtlerinin (South Yarra) ve varoşların (Essendon, Saint-Kilda, Caulfield, Preston v.b.) genişlemesi, şehirde büyük ulaştırma meselelerine yol açmıştır. Melbourne büyük bir yün pazarıdır. (L)

MELBOURNE (William LAMB, ikinci — vikontu), ingiliz siyaset adamı (Londra 1779-Melbourne House, Derbyshire 1848). Grey hükûmetinde içişleri bakanı oldu (1830-1834). İngiltere ve İrlanda'daki ayaklanmaları bastırdı. Başbakan oldu (1834, 1835-1941). Palmerston'unki dışında, birçok zayıf kabinede başbakanlık yaptı. 1837'den itibaren genç kraliçe Victoria'nın siyasî eğitimini üstüne aldı. Bundan dolayı büyük bir etkisi oldu. (L)

MELBUS sıf. (ar. *libās*'tan *melbūs*). *Esk.* [Giyecek için] Kullanılmış, giyilmiş. || Giyinmiş (kimse). || Giyecek (şey).

◆ **Melbusat** çoğl. i. *Esk.* Giyecek şeyler, elbiseler. (M)

MELCE i. (ar. *ilticā*'dan *melceʾ*). *Esk.* Sığınılacak yer, barınak.

— Huk. *Melce hakkı.* Bk. SIĞINMA *hakkı.* (M)

MELCHERS (Henrik Melcher), isveçli müzikçi (Stockholm 1882). Stockholm konservatuvarında ve Paris konservatuvarında okudu. Stockholm konservatuvarında 1925-1934 arasında armoni, 1934'ten sonra da kontrapunto, kompozisyon ve çalgılama dersleri verdi. 1939'da İsveç Kraliyet Müzik akademisine üye seçildi. Bazılarında fransız etkisi görülen kompozisyonları arasında, orkestra eşliğindeki *Sekiz Çingene Şarkısı* (1910), bir orkestra eseri olan *İsveç Rapsodisi* (1914), *Deniz Tanrısı* senfonik parçası (1915) ve *Köy Fuarı* (1919) sayılabilir. (M)

MELCHIOR (Carl Joseph), alman bankacısı (Hamburg 1871-ay.y. 1933). Hamburg, Bonn ve Berlin'de okudu. 1909'da M.M. Warburg ve Arkadaşları Bankacılık firmasının ortaklarından biri oldu. Ömrünün sonuna kadar bu firmaya bağlı kaldı. Birinci Dünya savaşından sonra, bütün savaş sonrası siyasî ve onarım konferanslarında Alman hükûmetinin ekonomi danışmanı olarak çalıştı. 1919'da Versailles'daki antlaşmayı görüşen altı alman delegesinden biriydi. 1926-1930 Arasında Milletler Cemiyeti Malî komitesinde Almanya'yı temsil etti. 1930'da komite başkanı oldu. Aynı yıl İsviçre'nin Basel şehrindeki milletlerarası görüşmelerin Banka meclisinde Almanya'yı temsil etmekle görevlendirildi. Aynı yıl meclisin asbaşkanı seçildi. 1933'te Nazi hükûmeti tarafından uzaklaştırılıncaya kadar bu görevde kaldı. Melchior, ayrıca, Milletler cemiyeti ve Milletlerarası Carnegie Barış vakfının kefalet ettiği, «Birinci Dünya Savaşının İktisadî ve Sosyal Tarihi»nin hazırlanmasında yardımcı oldu. (M)

MELCHIOR (Lauritz), danimarkalı tenor (Kopenhag 1890). Sanat hayatına 1913'te bariton olarak başladı, asıl repertuvarını 1918'de tespit etti. 1924'te Londra'da, zamanın en büyük Wagner tenorcusu olarak kabul edildi. Aynı yıl Bayreuth festivalinde, 1926'da New York metropolitanında çalıştı. 1949'da birçok filimde rol aldı. 1965'te yine konserler verdi. Tristan rolünü iki yüz defa söyleyen Melchior, Kristen Flagstad'a büyük başarıyle eşlik etti. (L)

MELCHTAL (Arnold VON), ARNOLD AN DER HALDEN de denir, XIII. yy. sonlarıyle XIV. yy. başlarında yaşamış efsanevî isviçreli yurtsever. Johann Christoph Friedrich Schiller'in *Wilhelm Tell* (1804) adlı oyunuyle ölümsüzleştirildi. Bugün Unterwalden kantonu adıyle bilinen yerde yaşamış olan Melchior, Avusturya valisinin gazabına uğrayarak kaçmak zorunda kalmış, bunun üstüne vali Arnold'un yaşlı babasını yakalıyarak gözlerini kör etmişti. Bu gaddarlığa fena halde öfkelenen oğlu, Walter Fürst von Uri ve Werner Stauffacher von Schwyz adlı iki arkadaşıyle birlikte avusturyalı zalim valiye karşı bir ayaklanma hareketi düzenledi. İsviçre'de Brunnen yakınlarındaki Rütli'de (veya Grütli) bu üç adamın, kantonlarını, Avusturyanın zalim yönetimine karşı mücadelede birleştireceklerine dair and içtikleri çayır bulunur. (M)

MELCHTHAL, İsviçre'de (Unterwald kantonu) vâdi, *Melch Aa* tarafından sulanır. Güneyden kuzeye doğru 16 km boyunca uzanır ve Sarnen yakınında sona erer. (L)

MELCOMBE (George BUBB DODDINGTON, — baronu), ingiliz siyaset adamı (1691-Hammersmith 1762). İktidar heveslisiydi. Whig partisi hizipleri arasında dolambaçlı yollara başvurdu. Sonra iktidardan uzaklaştırılınca partilerüstü bir hükûmetin savunucusu oldu. 1761'de Lordlar kamarasına seçildi, birçok yazarı korudu. (L)

MELDA sıf. (ar. *emled*'den *melda*). *Esk.* [Kadın için] Daha genç, en genç, körpe. (M)

MELDE (Franz), alman fizikçisi (Grossenlüder, Fulda yakınları 1832-Marburg 1901). 1866'dan itibaren Marburg'da fizik ve astronomi profesörlüğü yaptı. Matematik-Fizik enstitüsü müdürü oldu. Akustik çalışmaları ve titreşimler üstündeki incelemeleriyle tanındı. Titreşen iplerdeki durakli dalgaları ortaya koyan bir deney yaptı (1852). [L]

MELDLER, lat. **Meldi.** Esk. coğ. Galya'da halk; Meldler, Augustus zamanında Celtica'da, 235-476 arasında IV. Lugdunensis'te yaşarlardı. Başlıca şehirleri *Meldi* (Meaux) idi. (L)

MELDOLA, İtalya'da komün, Emilia'da (Forli ili), Ronco kıyısında; 10 800 nüf. Tarım merkezi. (L)

MELDOLLA (Andrea). Bk. SCHIAVONE.

MELDUG sıf. (ar. *ledğ*'den *meldūğ*). *Esk.* Yılan, akrep v.b. tarafından ısırılmış veya sokulmuş. (M)

MELEAGRIDES. Yun. mit. Meleagros'un kızkardeşlerine verilen ad. Kahramanın ölümünden sonra uzun süre gözyaşı döktüler. Artemis onları beç tavuğu haline soktu ve Leros adasına götürdü. (L)

MELEAGRIS i. Hindinin ilmî cins adı. (L)

MELEAGROS, yunan şairi (Gadara, Filistin M.Ö. 140-130 arası-Kos, İporad adası 60'a doğr.). Başlangıçta, yurttaşı kinik filozof Menippos'u taklit etti ve *Kharites* adlı felsefî bir eser yazdı. Sonra Sur şehrine gitti ve aşk şiirleri yazmağa başladı. *Çelenk* veya *Deste* adı altında, M.Ö. VII.-II. yy. arasında yaşamış olan kırk kadar şairden seçtiği şiirleri biraraya getirdi. Bu derleme, *Anthologia*'nın başlangıcı oldu. Meleagros'tan günümüze, çeşitli temada, canlı ve ince 140 kadar epigram kalmıştır. (L)

MELEAGROS, makedonyalı general, Büyük İskender'in kumandanlarından. İskender'in ölümünden (M. Ö. 323) sonra, Perdikkas'a karşı önce Roxane'ın oğlunu, sonra Arrhidaios'u tuttu. Bu sonuncu ile ortaklaşa naiplik yaptı ve onun tarafından öldürüldü. (L)

MELEAGROS, Makedonya kralı (M.Ö. 280). Ptolemaios Soter'in oğlu. Kardeşi Ptolemaios Keravnos'tan sonra tahta geçti. Ama ancak iki ay saltanat sürdü. Askerleri tarafından tahttan indirildi. (L)

MELEAGROS. Yun. mit. Argonaut'lardan Etolia'lı kahraman. Ares'in veya Kalydon kralı Oenee ile Althaia'nın oğlu. Atropos, ocaktaki odunun yanıp biteceği ana kadar yaşayacağını bildirdi. Anası odunu hemen söndürdü ve sakladı. Meleagros Kleopatra ile evlendi ve Argonaut*lar seferine katıldı. Daha çok, Kalydon domuzunu avlamasiyle tanındı. Yaban domuzunun postunu Atalante'ye sundu. Ama dayılarıyle arasında post yüzünden kavga çıktı ve Meleagros onları öldürdü. Kardeşlerinin öldürülmesine kızan Althaia odunu ateşe attı ve Meleagros can verdi. (L)

MELECTA i. Beyaz benekli siyah arı. (Anthophora'ların ve diğer yalnız yaşayan arıların yuvalarına girer, yumurtalarını, bu arıların kendi kurtçukları için hazırladıkları ballı bulamacın üzerine bırakır. İlmî adı *Melecta armata.* Zarkanatlıların arıgiller familyasından.) [L]

MELEG (VAD), Kuzey Afrika'nın doğusunda vad, Mecerda'nın kolu; yaklş. 150 km. Vad Meleg, Doğu Konstantin ovalarında bir çok vad'ın (başlıcası Meskiana) birleşmesiyle meydana gelir; Tunus Yukarı Tel'indeki bir havzalar dizisini boğazlarla birbirine bağladıktan sonra Dakrla ovasında Mecerda'ya kavuşur. (L)

MELEGNANO, esk. **Marignano,** İtalya'da komün, Lombardia'da (Milano ili), Lambro kıyısında; 17 400 nüf. Plastik maddeler. Müstahkem bir kasaba olan Melegnano, 1239'da Friedrich II tarafından yıkıldı, ama kısa bir süre sonra yeniden inşa edildi; François I, İsviçrelileri (1515), mareşal Baraguay d'Hilliers de, Magenta'dan sonra, Avusturya'nın artçı birliklerini burada yendiler (1859). [L]

Melegnano savaşı (13-14 eylül 1515). François I, İsviçrelilerin hiç ummadığı bir yerden, Argentera boğazından İtalya'ya indi. İsviçreliler Sion kardinalinin müdahalesi olmadan François I ile anlaşmaya yanaşacaklardı. Milano'ya doğru çekilirken, şehrin yakınlarında François I onlara karşı saldırıya geçti. Ağır topçu ateşine rağmen isviçre mızraklı birlikleri 13 eylül günü dayanmayı başardı, fakat 14 eylülde François I'in müttefiki Alviano kumandasındaki Venedikliler tarafından çevrilince, çekilmek zorunda kaldı. O günün akşamı da, Bayard, krala şövalye zırhını giydirdi. (L)

MELEK i. (ar. *melek*). Tanrı ile insan arasında aracılık yaptığına ve nurdan yaratıldığına inanılan manevî varlık: *Edebî bir metni okuyorken, daha düne kadar zinde bir mânası olan «melek» kelimesinin, bugün tamamen hayatiyeti tükenmiş, renksiz ve şekilsiz bir laf haline geldiğini hissettim* (Ahmed Hâşim). *Görmüş İstanbul'a yüz bin meleğin uçtuğunu; / Saklamış durmuş, asırlarca, hayâlinde bunu* (Yahya Kemal). *Kendime söylemesem de beni melekler dinler, onlara söylerim...* (N. Araz). || Kadın adı.

— DEY. *Melek gibi,* çok temiz, iyi huylu kimseler için kullanılır: *Anneme sen bakma, o melekler gibi iyi kadındır* (S. F. Abasıyanık). *Zaten - söz aramızda - pek de melek gibi kadın olmadığını herkes bilir...* (B. Felek). Huzur verici bir güzelliği olan (kız veya kadın): *Yine kocaman kocaman elli, kimi tarafları kalın, kimi tarafları pek ince delikanlılar melek gibi kızları öpüyorlardı* (S. F. Abasıyanık).

— *Esk. Melek-çehre,* melek yüzlü: *Olunca tıfl-ı melek - çehre leb-küşâ-yı firak* (Tevfik Fikret). || *Melek-haslet,* melek huylu. || *Melek-i mukarreb,* Tanrı'ya yakınlıkla şereflenmiş melek (Cebrail). || *Melek-per,* melek kanatlı. Kadın adı. || *Melek-rû,* melek yüzlü. || *Melek-sıfat,* melek gibi olan (kimse). || *Melek-sima,* melek yüzlü: *Ey melek-sima, ki senden özge hayrandır sana / Hak bilir insan demez her kim ki insandır sana* (Fuzuli). *Allarla kana girmiş ol melek-simaya bak / Filmesel gökte şafak içinde doğmuş aya bak* (Hayalî). || *Melek-ül-mevt.* Bk. MELEKÜLMEVT. || *Melek-üs-siyâne,* koruyucu melek.

— ANSİKL. İslâm inançlarına göre, 2,3 veya 4 kanadı olan *melek*'ler, erkeklik ve dişilik gibi cinsiyet özellikleri göstermezler. Doğarak meydana gelmemişlerdir; doğurmazlar. Tanrı'ya kesin bir bağlılık göste-

lir, sürekli olarak ibadet ederler. Şeytan ve cinlere karşı gökleri, gök varlıklarını korurlar. İlk insan olan Âdem, balçıktan yaratıldığında, Tanrı bütün meleklerine ona secde etmelerini buyurdu. Fakat, ateşten yaratıldığını ileri süren İblis (Şeytan), bu emri dinlemeyerek cennetten kovuldu, cinlerin başına geçti. Başlangıçta Şeytan da bir melekti; sonra gök katlarından kovuldu. Meleklerin ışıktan (nur), cinlerin ise ateşten (nar) yaratıldığı inancı yaygındır. Genellikle, insanlardan daha olgun varlıklar olan melekler, günah işlemez. Kur'an'da, nefislerine aldanarak Babil'de bir kuyuya kapatılan ve insanlara, büyü yapmayı öğreten *Harut** ile *Marut* adlı iki melekten söz edilir; fakat bu çok eski bir iran efsanesine dayanır. İslâmlıkta, adlarıyle anılan melekler şunlardır: *Azrail**, dünyayı kaplayacak kadar büyüktür ve Tanrı'nın emriyle insanların canlarını alan ölüm meleğidir. *Cebrail**, Hıra dağındaki mağarada, Hz. Muhammed'e ilk vahyi egtiren Tanrı elçisidir. Meryem'e Tanrı tarafından gönderilen ve «kutsal ruh» denilen melektir. Genellikle insan biçiminde görünür. *Mikail**, Cebrail ile birlikte Âdem'e ilk secde eden ve Hz. Muhammed'e Tanrı buyruğunu ileten melektir; hiç gülmez. *İsrafil**, ayakları yedi kat yerin altında, başı göğün sütunlarında, 4 kanadından biri doğu, biri batıda olan, vücudu kıllarla örtülü, ağzı ve dili bulunan melektir. İlk vahiyden 3 yıl önce Hz. Muhammed'e peygamberliğini bildirdi. Kıyamet günü sûrunu çalarak ölüleri kaldıracak olan da bu melektir. *Münkir** ve *Nekir*, ölüleri, mezarlarında sorguya çekerek, günahkârları, Tanrı'nın emriyle cuma günleri dışında kıyamete kadar dövecek olan iki melektir. *Zebani**ler, cehennemin koruyucusu olan, 19 azap meleğidir. En büyükleri *Malik*'tir. *Rakîp** ve *Atîd*, insanların sağ omuzunda sevaplarını ve sol omuzunda günahlarını yazmak için duran meleklerdir. *Rıdvan**; cennetteki meleklerin başıdır. Evrende durmadan, Tanrı'yı öven ve ona yakın olan meleklere *Mukarrebûn** (Kerrubiyun) denir. Bunların dışında, Kur'an'da «Ruh» olarak sözü edilen kavramın bir melek mi yoksa ruhların bütününü mü anlattığı kesinlikle bilinmiyor.

● ***İslâm sanatında melek.*** İslâm dininde, meleklerin nitelikleri, biçimleri, görevleri bilinir fakat resimleri, heykelleri yapılmaz. Puta tapmayı yasaklayan islâm dini, resim ve heykeli de put saydı. Bu yüzden bu sanat dalları, müslümanlar arasında tutunmadı. Araplardan daha eski ve zengin bir kültür tarihi olan İranlılar, islâm dinini kendi inançlarına göre değiştirerek aldılar. Bu arada Çin'de olduğu gibi İran'da da gelişme gösteren minyatür sanatı, melekleri konu edinmeğe başladı. İran minyatür sanatının etkisi altında kalan Selçuk ve Osmanlı Türkleri de melek suretleri çizdiler. Bu tasvirlerde melekler, dindeki görev ve niteliklerine göre, kanatlı, insan yüzlü, cinler ise boynuzlu, korkunç varlıklar olarak gösterilir. Özellikle cehennem ve ölüm melekleri insana korku verici bir biçimde çizilir. Son çağlarda batı resim anlayışının bazı islâm ülkelerinde benimsenmesi üzerine eski avrupa ressamlarına özenilerek melek resimleri yapılmağa başlandı.

— Koreografi. *Melek sıçraması*, kollar açık, bacaklar bitişik ve geriye doğru gerili olarak yapılan sıçrama.

◆ **Melekane** zf. *Esk.* Melekçesine, meleklere yakışır şekilde: *Sizde görülen masumiyet-i melekânenin...* (Ahmed Midhat).

◆ **Melekî** sıf. ve i. *Esk.* Meleğe mensup, melekle ilgili. ‖ Temizlik, paklık. ‖ Melik'e, hükümdara ait, melikle ilgili.

◆ **Melekiye** sıf. ve i. *Esk.* Melekî'nin dişili. (→ Bibliyo.) [M]

MELEK AHMED PAŞA. Bk. AHMED PAŞA *Melek*.

MELEKÂT çoğl. i. (ar. *meleke*'den *melekat*). *Esk.* Melekeler, yetiler. ‖ *Melekât-ı akliye*, akıl yetenekleri: *Melekât-ı akliyesi incimâd etmiş gibi bir beht içinde kaldı* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ *Melekât-ı fâzıla*, «cömertlik, yiğitlik, doğruluk ve namus»tan ibaret dört nitelik. (M)

MELEKBALIĞI blş. i. Yaklaşık olarak 15 sm boyunda, yassı gövdeli akvaryum balığı; anayurdu Güney Amerika'dır; ilmî adı *Pterophyllum eimekei*. Sihlidgillerden. (Melekbalığının akvaryumda yumurtlaması güçtür, çünkü yumurtlamak için su bitkilerinin [*valisneria*] büyük yapraklarına ihtiyaç vardır. Kuluçka süresi 26-27°C suda iki gün kadardır. Melekbalıkları böceklerle, kurtçuklarla beslenir.) [L]

MELEKE i. (ar. *meleke*). Tekrarlama sonucu meydana gelen alışkanlık, yatkınlık: *Ekonomi ve çalışma melekesi her yaratıktan fazla bu iki cinste kendini gösteriyor* (Y.K. Karaosmanoğlu).

— Psikol. Yeti. (M)

MELEKESS, S.S.C.B.'de şehir, Kuybişev'in kuzey-kuzeydoğusunda; 51 000 nüf. Tarım sanayii. 70 MW gücünde nükleer santral. (L)

MELEK HATUN, Nefise hatun da denir, Murad, II'nin kızı (XIV. yy.). Karamanoğlu Alâeddin Halil Beyin oğlu Alâeddin Ali ile evlendi. Bengi, Mehmed ve Oğuz adlı üç oğlu oldu. (M)

MELEKÎ i. (Suriye ar. *melik*, hükümdar'dan). Eutykhes* taraftarlarının katoliklere verdiği ad. Bugün, yakındoğu islâm ülkelerinde, bizans kilisesinin kurallarına göre tören yapan hıristiyanlara bu ad verilir.

— ANSİKL. Melik (imparator) Markianus, Kadıköy konsilinde (451) kendi görüşlerine karşı çıkanları bir fermanla suçladı. Bu fermanın hükümlerini benimseyenlere sonradan Melik'in izinden gidenler anlamında melekî dendi. Melekîlere bu adı verenler monofizit Eutykhes tarafını tutanlardır. Araplar, bu mezhebe bağlananlara bizans kilise kurallarına uyduklarından «romalı» anlamında «rum» da derler. Bugün geleneksel dilleri arapça ve yunancadır, oturdukları ülkenin dilini konuşanları da vardır. Melekî kilisesi, biri ortodoks (Roma'dan ayrılma), öteki katolik olmak üzere ikiye bölündü (1724).

Ortodoks kolun İskenderiye (150 000), Antakya (300 000), Kudüs (50 000) adı altında üç ayrı patrikliği vardır. Katolik kol «Antakya ve bütün Doğu, İskenderiye ve Kudüs patriği» unvanını taşıyan, Şam veya Kahire'de oturan tek bir patrik tarafından yönetilir. Osmanlı imparatorluğu sınırları içindeki ülkelerde yaşayan ve başta Amerika olmak üzere çeşitli batı ülkelerine göç eden 200 000 kişi dışında sayıları 225 000 olan bütün melekîler üstünde bu patriğin yargılama yetkisi vardır. Bu patrik kendine bağlı üç piskoposluğu (Mısır-Sudan, Şam, Kudüs) doğrudan doğruya yönetir, yargı yetkisi alanına giren başpiskoposlar yönetimindeki piskoposlukların sayısı ise, altısı Lübnan'da (Beyrut, Trablus, Zahle, Baalbek, Sayda, Sur), beşi Suriye'de (Halep, Baniyas, Lazkiye, Humus, Havran), biri Ürdün'de (Amman) ve biri de İsrail'de (Akkâ) olmak üzere on üçtür. (L)

Melekler nişanı, isveç nişanı, XIII. yy. sonunda ihdas edildi, Frederik I tarafından 1478'de yeniden düzenlendi. Lorraine haçıyle çerçeveli, üzerinde altından dört melek bulunan, beyaz mineli haç biçimindedir; ortasındaki mavi mineli dörtgenin üzerinde İ.H.S. harfleri yer alır. Şeridi gök mavisi rengindedir. Tek rütbesi vardır. (L)

MELEKOTU blş. i. Maydanozgillerden, hoş kokulu, otsu bitki; dere kenarlarında, ormanlardaki ağaçsız alanlarda ve çayırlarda yetişir; boyu 3 m'yi bulabilir. (İlmî adı *angelica*.) [L]

MELEKÛT i. (ar. *melekût*). *Esk.* Saltanat, hükümdarlık.

— Tasav. Gayb âlemi, ruhların ve nefslerin bulunduğu âlem.

— ANSİKL. *Melekût*, islâm felsefesinde ve tasavvufta duyularla algılanan evrenin dışında kalan, yalnız düşüncede yaşayan görünmeyen varlıkların bulunduğu sonsuz ve sınırsız ülkedir. İslâm düşüncesine, Eflatun'un «duyularüstü evren» dediği tanrısal âlemin karşılığı olarak ve yeni eflatun'cu felsefe akımının etkisiyle geçti. Eflatun, varlıkları ikiye ayırıyordu. Birinciler geçici, sınırlı olan gölge varlıklardır. Bunlar insanı duygularıyle tanıdığı çevresini saran, içinde bulunduğu dünyadaki varlıklardır ve bir bütün olarak zaman ve mekânla sınırlıdır. İkinciler ise zaman ve mekânla sınırlı olmayan, sonsuz, yüce, duyular dünyasının üstünde olan varlıklardır. Bunlar en olgun örnekler, en yüce ilkelerdir. Zaman ve mekânla sınırlı olan duyulur varlıklar o yüce örneklere benzediği ölçüde yetkin (mükemmel) olur. Her varlık türü, o yüce evrende (melekût âleminde) bulunan genel ilkelerin birer gölgesi, birer kopyasıdır. Eflatun'un bu görüşü, önce yeniflatun'u Piotinos tarafından Hıristiyanlığa, daha sonra islâm filozofları tarafından da Müslümanlığa uygulandı. Mutasavvıflar bunu kendi görüş ve anlayışlarına göre yorumlayarak, tanrısal varlıklar evreninin adı olarak kullandılar. İnsan ruhları bedene girmeden önce ve ölümle bedenden ayrıldıktan sonra melekût âleminde yaşarlar. Bütün manevî varlıklar bu âlemdedir. Melekût, duyularla algılanan bütün varlık türlerinin üstündedir.

◆ **Melekûtî** sıf. *Esk.* Manevî âlemle ilgili olan.

◆ **Melekûtiyan** çoğl. i. *Esk.* Manevî âlemle ilgili olanlar. (M)

MELEKÜLMEVT blş. i. (ar. *melek* ve *mevt*'ten *melek-ül-mevt*). Ölüm meleği: *Vermem sana çek candan elin ey melek-ül-mevt / Cânânıma nezr eylediğim cana dokunma* (Âşık Ömer). [İslâm inançlarına göre, insanların canını almak için Tanrı tarafından görevlendirilen melek.] Bk. AZRAİL. (M)

MELEL i. (ar. *melel*). *Esk.* Melâl.

MELEME i. (*melemek*'ten *meleme*). Koyun veya keçinin çıkardığı ses.

— Müz. Çok zaman yorgunluk sonucu veya kötü teknik yüzünden sesin istemeyerek titrek çıkması. (Boru türünde âlet çalanlarda da olur.)

◆ Sıf. Tembel, çekingen. (LM)

MELEMEK geçz. f. (onomatope, *me* sesinden *me-le-mek*). [Koyun veya keçi için] «Me» sesi çıkarmak: *Gel koyun meleme vazgel kuzundan* (Pir Sultan Abdal).

◆ **Meleşmek** ortaklş. f. Birlikte melemek: *Oğlaklar, kuzular dilleri dışarda meleşiyorlar* (N. Araz). [M]

MELENDEZ (Consha), Porto Riko'lu kadın yazar (Caguas 1904). Başlıca eserleri: kişisel duygularını dile getirdiği *Psiquis Doliente* (Kırgın Ruh) [1923]; *Amado Nervo* (1926); *La Novela İndianista en Hispanoamerica* (İspanyol Amerika'sında Kızılderili Hikâyeleri) [1933]; *Signos de İberoamerica* (İspanya Amerikası'ndan Belirtiler) [1936]; *Entrada en el Peru* (Peru'ya Giriş) [1941]; *La İnquietud Cosegada* (Yatıştırılmış Kuşku) [1946]. (L)

MELENDEZ VALDES (Juan), ispanyol şairi (Ribera del Fresno, Badajoz 1754 - Montpellier 1817). Önce Salamanca'da profesörlük yaptı, sonra Zaragoza sorgu hâkimliğine getirildi (1789), daha sonra Valladolid kançılarlığında görev aldı (1791). Koruyucusu Jovellanos'un düşmesiyle (1798), Medina del Campo ve Zamora'ya sürgüne gönderildi. Joseph Bonaparte'a katıldı, Bonaparte düşünce o da İspanya'dan ayrılmak zorunda kaldı. XVIII. yy.ın bü-

MELBOURNE

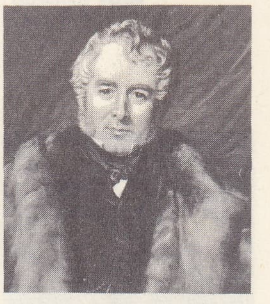

W. L. MELBOURNE John Partridge'in eseri, National Portrait gallery, Londra

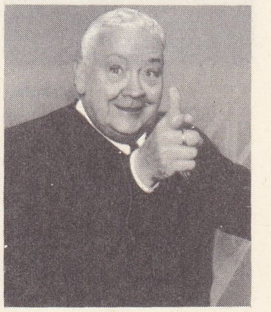

Lauritz **MELCHIOR**

Foto. LAROUSSE

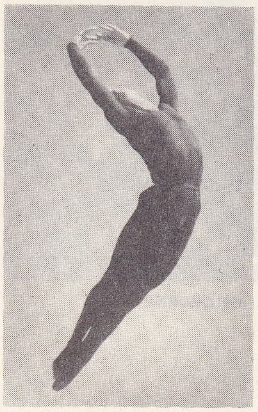

melek sıçraması (koreogr.)

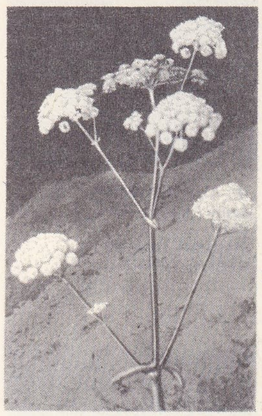

melekotu

yük felsefe akımlarından etkilenen Melendez Valdes'in şiirinde klasik özellikler ağır basar. Bükolik ve anakreonik şiirde başarılı oldu. En güzel şiirleri, *Poesias* (Şiirler) [1795] adlı eserindedir. (L)

MELENDİZ dağı, İç Anadolu'nun Konya ile Orta Kızılırmak bölümü arasında, doğu-batı doğrultusunda volkanik yapılı sıradağlar; yüksl. 2 898 m. Batıda taze volkan konisi biçimindeki Hasan dağı (3 268 m) ile birleşir. Kuzey eteklerindeki ovaları sulayan Melendiz suyu ile öteki akarsuları besler. (M)

Melendiz medresesi, Konya'nın Aksaray ilçesinin lise bahçesinde, Melendiz suyu kıyısında medrese. Burada işlenmiş bir portal kalıntısı vardır. Anıtsal bir selçuklu portalinin bir kanadı olan bu parçanın *Taciye* adı da verilen bu medreseye ait olduğu ve bir başka yerden sökülerek lisenin bahçesine getirildiği söylenir. Medrese, lisenin bulunduğu yerdeydi. Lise yapılırken yıktırıldı. Hatırasını korumak amacıyle portalin bir kanadı bahçede bir dikilitaş gibi bırakıldı. Taciye adının nereden geldiğini ve bu portal kalıntısının Taciye medresesinin portali olup olmadığını tespit etmek güçtür. Kalan parçanın arabesk fonlu ayet şeridiyle bitki motifli iç bordürü, bu medresenin XIII. yy.ın ikinci yarısında (1260 ile 1280 yılları arasında) yapılmış olabileceğini gösterir. (M)

MELENDİZ suyu, İç Anadolu'da akarsu; Melendiz dağlarının kuzey yamaçlarından inen sel yataklarının birleşmesiyle oluşur. Kuzeybatıya doğru akar. Beyazsu adını alarak Aksaray şehrinin bahçelerini sular. Kollara ayrılarak Tuz gölünün güneydoğusundaki bataklık alanda sona erer. (M)

MELENGİÇ i. *Halk dili.* Çitlembik. (M)

MELEN suyu, Batı Karadeniz bölümünde akarsu; 149 km. Düzce ovasının güney kesimindeki sığ Melen gölünden geçerek Akçakoca ile Karasu arasında denize dökülür. Düzce ovasını çevreleyen dağlardan inen birçok derenin Melen gölünde toplanmasıyle oluşur; suların fazlası ovanın kuzeybatı kenarında Kaplandere ve Çam dağlarını yararak denize iner. (M)

MELES i. Porsuğun ilmî adı. (L)

MELES sıf. *Halk dili.* Beli çökmüş (at). [M]

MELEŞ i. *Halk dili.* İki kuzusu olan koyun. (M)

MELETİOS Aziz, Antakya patriği (Malatya 310'a doğr. — İstanbul 381). Sıvas piskoposu (357). Antakya patriarkı (360) oldu. Arius'çularla durmadan savaştı. Onların koruyucuları tarafından üç kere sürgün edildi. Bu durum seksen beş yıl süren Antakya Skhisma'sına yol açtı. Arius'çuları afaroz eden Antakya konsili (363) ile ilk İstanbul ökümenik konsiline (381) başkanlık etti. (L)

MELETOS, atinalı trajedi yazarı (M. Ö. V. yy. sonu), Sokrates'i suçlayanlardandı. (L)

MELET suyu, Karadeniz bölgesinin doğu ve orta kesimi arasında akarsu; 118 km. Mesudiye doğusundaki dağlık alanda *Meşe suyu* adıyle çıkar; Mesudiye'den sonra ormanlık bir kesimde kuzeybatıya doğru akarak Ordu şehrinin doğusunda denize dökülür. (M)

MELEVAN çoğl. i. (ar. *levn*'den *melevān*). *Esk.* Gece ile gündüz. ‖ *Mâ-dâm-el-melevan,* gece ve gündüz devam ettikçe. ‖ *Mateâkab-el-melevan,* gece ve gündüz birbirini takip ettikçe. (M)

MELEZ sıf. ve i. (ar. *meles*'ten). Değişik türden hayvan veya bitkiden doğmuş olan (hayvan veya bitki): *Melez hayvan. Melez bitki.* ‖ Değişik ırktan (siyah ve beyaz) ana babadan doğmuş olan (kimse): *Her derecede melezlerin adedi zencilerden daha çoktur* (F.R. Atay). [Bk. ANSİKL. *Antropol bölümü.*] ‖ *Teşm. yol.* Kanı karışık (kimse). ‖ *Mec.* Katışık, karışık olan veya kesinlikle bilinemeyen (nesne): *Melez sanat.*

— Biyol. Bk. ANSİKL.

— Bot. Anacı veya aşısı başka çeşitten olan meyve ağacı: *Melez armut.* ‖ Süreksiz yapraklı olan ve Batı Avrupa'da yetişen kozalaklı ağaç. (Bu bölgede yetişen diğer bütün kozalaklılar sürekli yapraklıdır.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Aşı melezi,* aşılı bir bitkide aşı ile anacın birleştiği noktadan çıkan ve bazı bilginlere göre ikisi arası özellik gösteren dal. (Msl. alıç üzerine aşılanan muşmuladan melez bir dal elde edilir, alıç-muşmula [*Cratego mespilus*] denilen bu melez dalda oluşan meyvelerin büyüklüğü ve biçimi muşmula ile alıç arası bir şey olur.)

— Denizc. *Melez yapmak,* [kazan suyu için] kondansör borularındaki sızma yüzünden deniz suyu ile karışmak.

— Elektron. *Melez parametre,* dört kutuplu şemaların incelenmesinde, akımlarla gerilimler arasındaki bağlantıları ifade etmek için kullanılan özel parametre. Bk. ANSİKL.

— Leng. Farklı dillerden alınan iki veya daha fazla unsurdan meydana gelen kelime: *otomobil* (*oto,* Yunancadan; *mobil,* latinceden) melez bir kelimedir.

meleklerle Hz. Muhammed (miraç)
[Welt des Islam adlı eserden]

— ANSİKL. Antropol. Yeryüzündeki insanlar birbirleriyle öyle karışmışlardır ki bugün insan türünü çoğunlukla *melez*'ler teşkil eder. Melez ırkların niteliklerinin ve şu veya bu biçimdeki melezleşmelerin vereceği sonuçlar hakkında kesin bir fikir söylemek imkânsızdır; ancak tek tek olaylar ele alınabilir. Zaten genetik etkenler yüzünden melez ırk durmadan değişikliğe uğrar. Bazen bir ırk yakın ırklar arasında geçici özellikleriyle ağır basar, bazen yakın ırklardan biri ötekinin özelliklerini siler, bazen de melezler arasında birçok birleşme olduktan sonra belirli oranlarda bir ayrışma, ilk birleşen fertlerin özelliklerine doğru bir dönüş görülür. *«Rehoboth kırmaları»* düzenli bir melez ırk örneğidir: bunlar Hotanto'larla hollanda kolonlarının karışmasından meydana gelmiştir. Beyazlar grubunda boyu uzatan etkenlerden birinin beyaz ırklar arasındaki melezleşme olduğu kabul edilmektedir. Melezin antropolojik özellikleri, ana ve babadan gelen özelliklerin ortalamasıdır, ama beyazlara göre bunlarda zencilik daha belirlidir. Genetik sebeplerden dolayı melezlik, çoğu zaman beden ve zihin yapısı bakımından ilgi çekici sonuçlar doğurur. Bir melezin ana veya ırkından biriyle birleşmesinden *üçte bir melez,* bunun yeniden aynı ırktan biriyle birleşmesinden *dörtte bir melez* meydana gelir.

— Biyol. Melezler, ana ve babalarına ait karakterleri karma olarak taşır. Bunun en iyi bilinen örneği bir beyazla bir zenciden doğan ve ikisi arası bir renkte (sütlü çikolata) olan melezlerdir. Gerçekten de ırkların rengi birçok gen'e bağlıdır; meselâ esmer rengin, etkilerini birleştirerek ortak bir etki yapan üç gen'e bağlı olduğu sanılmaktadır. Siyahlık sağlayan genler beyazlık sağlayan genlere baskın değildir. İkisi birleştiği zaman ikisi arası bir renk meydana gelir. Melezliğin çeşitli dereceleri vardır: bir beyazla bir zenciden doğana yarı melez, bir beyazla bir yarı melezden doğana sekizde bir melez denir. İnsanlarda melezler kısır değildir.

— Bot. Melezler (*larix*) piramit doruklu sarkık dallıdır. İğne yaprakları yaşlı dallarda demetler halinde genç sürgünlerde dağınık haldedir. Meyvesi koni biçimindedir ve kat kat kabuklardan oluşmuştur. Güney ve orta avrupa dağlarında rastlanan avrupa melezinin boyu 30 m'ye ulaşır. Bu ağaçtan yalancı odunu belirli olan kırmızı, sert, bol reçineli bir kereste çıkar. Ev eşyası ve demiryolu traversi yapımında, marangozlukta kullanılır. Öğütülerek toz haline getirilmiş kabuğu, dericilikte kullanılır. Melezden venedik teremerti ve brionson macunu elde edilir. Çabuk gelişen ve iyi nitelikte bir kereste veren japon melezi (*Larix leptolepis*) ağaçlandırmada kullanılır.

— Elektron. *Melez parametre*'ler, diğer sistemlerde kullanılan parametrelerin aksine, aynı fiziksel yapıyı taşıyamadıklarından böyle adlandırılır. Genellikle h sembolüyle gösterilen bu parametreler dört tanedir:

h_{11} kapalı çıkışta giriş empedansını; h_{12} açık girişte zıt fazlı gerilim aktarma oranını h_{21} kapalı çıkışta akım aktarma oranını (kolektör-verici devresindeki akımın değişme miktarının taban-verici devresindeki akımın değişme miktarına oranı), h_{22} açık girişte çıkış geçirgenliğini gösterir.

$$h_{22} = \frac{1}{\varrho} + h_{21}\,S$$

(ϱ kapalı girişte çıkış empedansını, S de eğimi gösterir.) [LM]

MELEZİTOZ i. (fr. *mélézitose*). Kim. Formülü

$$C_{18}H_{32}O_{16},\ 2H_2O$$

olan triholozit; iran çis'inde bulunur. (Hidrolizi, bir mol früktoz için iki mol glikoz verir.) [L]

MELEZLEME i. (*melezlemek*'ten *melezleme*). Biyol. Aynı türden farklı ırkların ve çeşitlerin çaprazlanması. (Bu çaprazlanmadan doğan yavrular melez olur.) ‖ Melezlerin, yani farklı iki ırk veya çeşidin çaprazlanmasından doğan yavruların kendi aralarında çiftleştirilmesi.

— Zootekn. *Melezleme,* birleştirilen ırklara ait karakter, nitelik ve kabiliyetlerin karşılaştırılması amacıyle yapılan bir işlemdir. Melezleme tutarsa her iki hayvanın faydalı karakterlerini taşıyan bir tip, yani saf bir ırk gibi değişmeden art arda benzer döl veren bir hayvan ortaya çıkar. Melezleme işlemleri çok vakit alan, masraflı ve külfetli işlemlerdir; başarısı ise, birleşen karakterlerin ileriki döllerde yeniden ayrılması ihtimali yüzünden kesin değildir; onun için melezleme çok sıkı bir ayıklanmaya ihtiyaç gösterir. Yeni ırk kesin bir şekilde sabitleşmedikçe ileride ister istemez esas tiplerden birine dönüşme tehlikesi daima vardır.

Bütün bu zorluklara rağmen hayvan yetiştiricileri melezleme yoluyle bir hayli sayıda sabit melez ırz meydana getirdiler. Normal atı, maine-anjou sığırı, charmoise koyunu gibi. (LM)

MELEZLEMEK geçl. f. (*melez*'den *melezle-mek*). Ayrı iki türü çiftleştirip birleştirmek: *Erkek eşekle kısrak veya aygırla dişi eşek melezlenirse katır elde edilir.* (LM)

MELEZLEŞME i. (*melezleşmek*'ten *melezleş-me*). Biyol. Farklı iki tür arasında veya aynı türden iki ırk, iki çeşit arasında yapılan çaprazlanma.

— ANSİKL. Biyol. Bir tür içindeki çaprazlanmalar en yakın türler arasındaki çaprazlanmalardan çok daha kolaydır. Bu çaprazlanmalar sonucunda elde edilen me-

Foto. MEYDAN; LAROUSSE

lezler döl verme bakımından farklılık gösterir. Kimisi döl verir: meselâ koyunla muflon (yabanî koyun), köpekle kurt, evcil ördekle yabanî ördekten olan melezler sonuna kadar döl verebilir. Melezlerin bazıları da kısırdır ve kısırlığın her derecesi görülebilir. Aynı türden olan kuşlar arasındaki *melezleşme*'lerde çoğu zaman erkek melezler verimli, dişi melezler kısır olur (iskote ve kanarya).

Memelilerde dişi melezler doğurgan, erkek melezler kısırdır (erkek katır kısırdır, fakat dişi katır bazen doğurur). Melezleşmeyle birlikte bazen araeşeylilik de görülür.

Tür içi çaprazlanmalardan doğan melezlerin kısırlığı çoğu zaman kromatinler arasındaki uyuşmazlıktan veya fiziko - kimyasal uyuşmazlıklardan doğar. Bu takdirde amfimiksi imkânsızdır.

● *Hücre melezleşmesi.* Harris (Oxford), zayıflatılmış enflüenza virüsü ile hücre zarını yok ederek insan hücresi çekirdeğiyle çeşitli hayvanların (fare, tavşan, piliç) hücre çekirdeklerini aynı sitoplazmada yaşatmayı ve çoğaltmayı başardı. Böyle bir hücrede normal mitoz bölünmeye uğrayan melez çekirdekler oluşabilir. Eğer bu görüş doğrulanırsa bundan genetik şifrenin evrensel olduğu sonucunu çıkarmak gerekecektir.

— Bot. Farklı iki türün melezleşmesinden elde edilen bitkinin özellikleri her iki tipe de benzer. Fakat botanikte doğurganlık ve kısırlık kavramları zoolojidekiyle aynı anlamda değildir ve çoğu zaman *melez* ve *metis* terimleri birbirine karıştırılır. Genellikle melezleşme aynı cinsin farklı türleri arasında ve her şeyden önce aynı türün değişik çeşitleri arasında olur. Sonuçlar cinsten cinse değişir; melezleşme ya hiç olmaz veya çok az olur. Hele değişik familyalar arasında hiç sonuç vermez. Melezleşme sayesinde çiçek ve meyvelerin çeşidi istendiği kadar çoğaltılabilir.

Melezleşme tabiî (tesadüfî de denir) olarak rüzgâr veya böcekler vasıtasıyle olur; sunî melezleşme ise insanlar tarafından yapılır.

Bitkileri melezleştirmek için tohum alınmak istenen çiçeğin erkek organları yok edilir (kısırlaştırma) ve çaprazlama için seçilen bitkinin çiçektozu elverişli bir zamanda o çiçeğin dişicik tepesine konur. Sonra yabancı bir çiçektozu getirerek döllenmeye sebep olmasın diye bir süre böceklerden korunur. Melezleşme genellikle karşılıklıdır, yani A türünden bir bitkinin anterozoiti ile B bitkisinin oosferi veya B bitkisinin anterozoiti ile A bitkisinin oosferi döllenebilir. Melez bitki çoğu zaman ana bitkilerden daha çok gelişir ve daha uzun ömürlü olur. Buna karşılık ve dolayısıyle melezlerin döllenme gücü daha zayıftır. İkinci dölden itibaren karakterlerin geçişi kalıtımla sağlanır. Bir bitki türünün bir başkası üzerine aşılanmasından elde edilen melez bitkiye «aşı melezi» adı verilir.

— Etnol. ve Antropol. «Saf» ırkların varlığına dair hiç bir delil yoktur. Bugünkü büyük ırklar çok uzun zamandır insanlar arasında devam eden melezleşmelerin sonucudur. Fakat melezleşme olayları insan yığınlarının durmadan yer değiştirdiği son üç yüzyılda özellikle artmıştır. Melezleşme birbirine nispeten yakın ırk gruplarına giren insanların birleşmesinden çok, aralarında somatik fark olan ırklara («siyah», «beyaz», «sarı» ırklar) ait bireylerin birleşmesini belirtir. Somatik olarak çok farklı insan gruplarının birden karışması, melezlik özelliklerinin daha iyi ortaya çıkmasını sağlar.

Melezleşmenin en yaygın olduğu alan Amerika kıtası, özellikle de astropikal bölgelerdir. Melezler latin amerika halkının üçte ikisini meydana getirir. Kuzey Amerika'da yerlilerle avrupalılar az karışmıştır, ama afrikalılarla beyazların melezleşmesi oldukça fazladır. Latin Amerika'da yerliler, afrikalılar ve avrupalılar, bazı bölgelerde de Japonlar birbiriyle büyük ölçüde karışmışlardır. Şahıslara, ırk karışımlarına göre birkaç isim birden verilir. Sosyal bakımdan melezlerin durumu ülkelere göre değişir. Bazen kendilerine has nitelikleri olan ayrı bir grup meydana getirirler. Amerika Birleşik devletlerinde afrikalı ataları belli olmayan insanlar bile «renkli ırk»tan sayılır. Afrika ve Latin Amerika'nın bazı bölgelerinde koyu derili insanlar kendilerini beyazlardan sayar.

Biyolojik bakımdan melezleşmenin kötü etkileri olduğu söylenemez. Melezleşmenin iyi, kötü veya toplumsal sonuçları, biyolojik değil, sosyal sebeplere bağlanabilir. Bununla beraber çok defa melezleşme farklı ırklar arasında gerçek bir kaynaşma ve birleşme yaratamamaktadır. (LM)

MELEZLEŞMEK f. (*melez*'den *melez-leş-mek*). [Bir bitki türü için] Başka bir bitki türü çiçekleriyle döllenmek. ‖ *Mec.* Yabancı unsurlar edinmek: *Melezleşen millî bir dil.* (LM)

MELEZLİK i. (*melez*'den *melez-lik*). Melez olma hali.

— Leng. Unsurları (kökler, sonekler, önekler) yabancı dillerden aktarılan kelimenin niteliği. (LM)

MELFİ, İtalya'da şehir, Basilicate'de (Potenza ili), Vulture'nin hâkim olduğu volkanik bir tepede; 19 200 nüf. Daha Ortaçağda piskoposluk olan Melfi, Normanların bir kalesi (1041) ve Apulia'nın başkenti haline geldi. XII. ve XIII. yy.da pisalı, cenevizli, floransalı v.b. tüccarlar sayesinde ticareti biraz gelişti. 1231'de Sicilya'yı modern bir devlet haline getiren Melfi, yasalarını orada ilân eden Federico II'nin gözde merkezlerindendi. Sonradan sık sık şehirler arası çatışmalardan zarar gördü. 1851 ve 1930 depremlerinde yıkıldı. İlk deprem, katedralin büyük kısmını yıktı. Roberto Guiscardo'nun şatosunun yıkıntıları. (L)

MELFUF sıf. (ar. *leff*'ten *melfûf*). *Esk.* Sarılmış, bağlanmış. ‖ Mektup v.b. şeylerin yanına ek olarak konmuş, ilişik: *Bu tezkereye melfuf muhaberatta şayanı dikkat olan noktalar şunlardı...* (Atatürk).

◆ **Melfufat** çoğl. i. *Esk.* Mektuba ilişik evrak.

◆ **Melfufen** zf. *Esk.* Eklenmiş olarak. (M)

MELFUZ sıf. (ar. *lafẓ*'dan *melfûẓ*). *Esk.* Söylenmiş, telaffuz olunmuş.

— Fonet. *Esk. Gayrı melfuz,* bir kelimenin içinde yazılıp da okunmayan harf.

◆ **Melfuzat** çoğl. i. *Esk.* Bir kimsenin söylediği sözler. (M)

MELGIR (ŞOT), Güney Cezayir'de kapalı çöküntü, Ziban'lar bölgesinin doğusunda, Avras kütlesinin eteğinde; yüksl. 30 m. (L)

MELHAME i. (ar. *laḥm*'dan *melḥame*). *Esk.* Kanlı savaş: *Fenn-i harbde yeni bir devir açabilecek bir melhame-i kübrâ gibi göstermek ister* (Namık Kemal). [M]

MELHAME PAŞA Necib, türk devlet adamı (XIX. yy.). Beyrutlu Melhame Beşare Efendinin oğlu. Beyrut'ta hukuk öğrenimi gördü. Tunus Maliye nazırlığında görev aldı. Burada bir gazete çıkardı. Sonra Osmanlı devleti hizmetine girdi. 1908 Meşrutiyetinden sonra Ticaret ve Nafıa nezareti müsteşarı oldu. Curnalcılığı ve rüşvetçiliği yüzünden halkın, aleyhine dönmesi üzerine kardeşi Selim ile Avrupa'ya kaçtı ve orada öldü. (M)

MELHEM i. Bk. MERHEM.

MELHUB sıf. (ar. *leheb*'den *melhûb*). *Esk.* Alevlenmiş, tutuşmuş. (M)

MELHUD sıf. (ar. *laḥd*'den *melḥûd*). *Esk.* Lahit içine konmuş. (M)

MELHUF sıf. (ar. *lehf*'ten *melhûf*). *Esk.* Üzgün, kederli: *Neden bilmem beni melhûf ü bî-âram eder bülbül* (Recaizade Ekrem). ‖ *Melhuf-ül-kalb,* gönlü tasalı olan.

◆ **Melhufan** çoğl. i. *Esk.* Üzgün olanlar, tasalılar. (M)

MELHUK sıf. (ar. *laḥk*'tan *melḥûk*). *Esk.* Karışmış, iltihak etmiş. (M)

MELHUZ sıf. (ar. *mülâḥaẓa*'dan *melḥûẓ*). *Esk.* Umulan, olabileceği düşünülen: *Bağteten Mekke'ye girilecek olursa bir büyük fenalık olmak melhuzdur* (Cevdet Paşa). *Giderken melhuz olan tehlike ayniyle gelirken de mevcut idi* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Melhuzat** çoğl. i. *Esk.* Olabilir şeyler. Hatıra gelenler. (M)

MELİ— veya **MELLİ—**, lat. *mel, mellis,* veya yun. *meli,* bal'dan gelen ve birçok kelimenin bileşimine giren önek. (L)

MELİ (Giovanni), sicilyalı şair (Palermo 1740 - ay.y. 1815). Sicilya lehçesiyle yazdığı şiirleri 1814'te yayımlandı. İnce bir tabiat duygusu taşıyan bu şiirlerde halkın yaşayışını dile getirdi. İtalyan nesrinin en iyi örneklerinden sayılan *Favuli Murali* (Ahlâk Masalları) adlı eserinde XVIII. yy.ın felsefî idealini yansıtır. (L)

MELİA i. Almaşık yapraklı ağaç veya ağaççık. (Çiçekleri salkım başak şeklinde toplu, nadiren çok eşeyli, meyvesi zeytin biçimindedir. Asya ve Okyanusya'da yetişen on iki türü bilinir. *Melia azedarach* bahçelerde yetiştirilir. Tespihağacıgillerden.) [L]

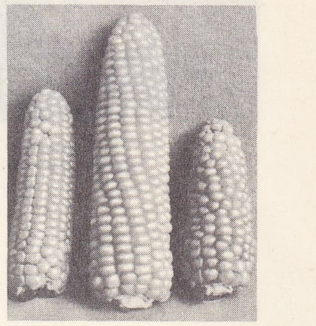
iki ayrı cinsten meydana gelen **melez** (ortada)

MELİA. Arkeol. Anadolu'da (Karia bölgesi) şehir. Mykale dağının kuzeyinde, Sisam (Samos) boğazına hâkim bir yerde kale niteliğindedir; kuzeyinde Efes*, güneyinde Miletos* yer alır. Batıda kayalıklarla korunan, fakat bugün dolmuş bir limanı vardı. G. Kleiner başkanlığında 1957, 1958 ve 1960'ta kazılar yapıldı. Kalenin yamacında teras duvarlarına, tahkimat kalıntılarına ve antik yerleşme izlerine rastlanıldı. Doğuda anıtsal bir kapı yer alır. Kapı duvarları, düzgün olmayan kireçtaşı bloklarından yapılmıştır; teras ve tahkimat duvarı vazifesi görür. Kalenin güneydoğusunda M. Ö. VII. yy.a ait 12X9 m boyutunda oval bir yapı (ev) yer alır. Güneyde de sur duvarına bitişik ve megaron planlı ikinci bir ev daha vardır. Duvar tekniği bakımından bu evin M. Ö. VI. yy.a ait olduğu ve IV. yy.a kadar kullanıldığı anlaşıldı. Tepede ikinci bir kale daha vardır ve elips şeklinde bir sur duvarıyle çevrilidir. Kalenin ana kapısı doğudadır; çevresinde M.Ö. VI. yy'a ait bir yazıt bulundu. Ana kapının güneyinde, sonradan sura bitiştirilen bir kule vardır. Tahkimat sisteminin, seramik ve diğer buluntulardan M. Ö. VII. - VIII. yy.a ait olduğu anlaşıldı. Aynı yüzyıllarda şehir, Kimmerlerin istilâsına uğrayarak tahrip edildi. Tepenin kuzeydoğusundaki eğimli alanda nekropolis (mezarlık) yer alır. Winter tarafından bulunan arkeoloji bölgesi Wigant tarafından araştırıldı (1897); G. Kleiner'in yaptığı kazılarda protogeometrik ve geometrik seramik parçalarıyle insan kemikleri ele geçirildi. (M)

MELİANTHACEAE çoğl. i. Ayrıtaçyapraklı ikiçeneklilerden sapindaceae familyasına yakın küçük bir familya.

— ANSİKL. *Melianthaceae*'nin çiçekleri bir bakışımlıdır. Erkek organların dışında çepeçevre bir kurs vardır. Tohumlarında etli bir besi dokusu ve dik bir embriyon bulunur. Hepsi Afrika'da yetişen bu bitkilerin sadece üç cinsi (*melianthus, greya, bersama*) ve on kadar türü vardır. (L)

MELİANTHUS i. Kap'ta yetişen ağaçsı bitki. (*Melianthaceae* familyasının örnek tipi.)

— ANSİKL. *Melianthus*'un sapı 2-3 m yüksekliğinde, yaprakları almaşıktır; çiçekleri koyu kırmızı veya kırmızımsı sarı ve küçüktür; dalların ucunda salkım şeklinde bulunur. Bazı türleri süs bitkisi olarak yetiştirilir. (L)

MELİBİYOZ i. (fr. *mélibiose*). Kim. Rafinoz'un hidrolizinde levüloz ile birlikte meydana gelen diholozit. (Melibiyoz, hidrolizle glikoz ve galaktoz verir.) [L]

MELİBOEUS i. Güzel bir böcek. (*Meliboeus eratus* kekikte, *M. gibbicolis* andızotunda, *M. amethystinus* sakızotunda yaşar. Kınkanatlıların *buprestidae* familyasından.) [L]

Meliboeus, Vergilius'un ilk çoban şiirinde bir çobana verdiği ad. (L)

MELİBOİA. Yun. mit. Niobe'nin kızlarından biri. Erkek kardeşi Amyklas gibi onu da Artemis kurtardı. (L)

MELİCA i. Genellikle çokyıllık otsu bitki; yaprakları yumuşak, çiçekleri iri başak ha-

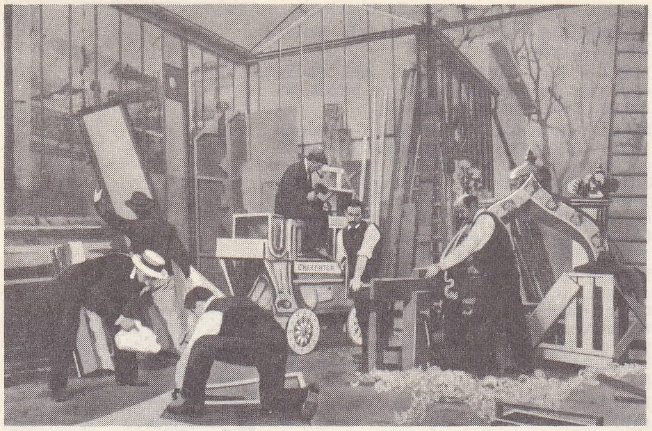

MELİES
1908'de stüdyosu

lindedir; bazen süs bitkisi olarak kullanılır. (Buğdaygillerden.) [L]

MELİCOCCA i. Tropikal Amerika'da yetişen ağaç.

— ANSİKL. *Melicocca*'nın yaprakları almaşık dizilidir; her yaprak iki veya daha çok çift sürekli yapracıklardan meydana gelir. Genellikle beyaz ve kokulu, bazen bir eşeyli olan çiçekleri salkım-başak, demet-kömeç veya uç başağı şeklinde olur. Meyvesi zeytinimsi, katı bir yemiştir. Jamaika'da *Melicocca bifuga*'nın tatlı ve buruk meyvesi ve meyve çekirdeği yenir. (L)

MÉLİES

MELİDDU krallığı, Hitit devletinin yıkılışından bir süre sonra bugünkü Malatya şehrinde kurulan krallık (M. Ö. VII. yy. sonuyle VIII. yy. başları). Bunun Geç Hitit şehir devletlerinden biri olduğu Asur ve Urartu devletlerine ait çivi yazılı vesikalarda ve Arslantepe'de yapılan fransız kazılarında bulunan kitabeler gösterir. Ayrıca Arslantepe'de Meliddu krallığına ait dikdörtgen planlı, sağlam duvarlarla çevrili bir saray ortaya çıkarıldı. Saraya anıtsal aslan heykelleri bulunan bir kapıdan girilir ve geniş bir avludan sonra kralın özel odalarının toplandığı hilani planlı bir yapı yer alır. Kapının sağ ve soluyle, iç avlu kabartmalarla süslüdür Bu kabartmalar üzerinde kral Şulumeli'nin adının, hem kabartma, hem de kazıma suretiyle yazıldığı tespit edildi. Böylece kabartmaların aynı adı taşıyan ikinci bir kral tarafından da kullanılmış olduğu anlaşıldı. Meliddu krallığı, Asur ve Urartuların devamlı saldırılarına uğrayarak kısa bir süre sonra yıkıldı. (M)

MELİERAX i. Tropikal Afrika'da bulunan, siyah beyaz çizgili, külrengi tüylü yırtıcı kuş. (Gagası ve bacakları kırmızı olan bu kuşa ahenkli ötüşünden dolayı yaşadığı yerde *«şarkıcı doğan»* da denir. Bir türüne Fas'ta ve Arabistan'da da rastlanır.) [Kartalgillerden.] (L)

MELİES (Georges), fransız sinema uzmanı ve yöneticisi (Paris 1861 - ay.y. 1938). Sinematografik gösterinin yaratıcısıdır. Bir süre gözbağcı olarak çalıştı. Lumiere kardeşlerden önce canlı resmin parlak bir geleceği olacağını gördü ve dünyanın ilk sinema yöneticilerinden biri oldu. İlk filmini (*Une Partie de Cartes* [Bir İskambil Partisi]) 1896'da çevirdi ve 1897'de Montreuil'de dünyanın ilk stüdyosunu kurdu. Yüzlerce filim yaptı, ayrıca sinema hilelerini buldu. Çektiği komedi filimlerini, yönetimi altındaki Robert - Houdin tiyatrosunda gösterdi (daha önce burada illüzyonist ve fantastik numaralar yapmaktaydı). 1912'de sinema ile ilişkisini kestiği zaman birçok filim bırakmıştı: *L'Affaire Dreyfus* (Dreyfus Davası) [1899]; *Le Voyage dans la Lune* (Ayda Seyahat) [1902]; *Le Royaume des Fees* (Periler Ülkesi) [1903]; *Les Quatres Cents Farces du Diable* (Şeytanın Dört Yüz Düzeni) [1906]; *Les Halucinations du Baron de Münchhausen* (Münchhausen Baronunun Gözüne Görünen Hayaller) [1911]. Sinemaya peri oyunlarını, harikaları, esrarengiz konuları getiren Melies, beyaz perdenin başlangıç döneminde büyük bir rol oynadı. Fransız Sinema ve Televizyon Tenkitçileri derneği her yıl bir *Melies ödülü* vermektedir. (L)

MELİFANİT i. (fr. *méliphanite*). Miner. *Eşanl.* MELİNOFAN.

MELİGETHES i. Çiçeklerin üzerinde çok görülen ve kurtçukları çiçektozuyle beslenen böcek. (Kınkanatlıların *nitidulidae* familyasından.)

— ANSİKL. *Meligethes aeneus* ve *M. viridescens* ilkbaharda hardal, şalgam ve kolza çiçeklerine üşüşür; çiçeklerin körpe kısımlarını örtecek kadar bol olur ve zarar yapar. *Meligethes*'e karşı sübye haline getirilmiş bitkisel yağlar püskürtülür. (L)

MELİH sıf. (ar. *melāhat*'tan *melīḥ*). *Esk.* Güzel, sevimli. || İ. Erkek adı. || *Melih-ül-kelâm,* konuşması hoş.

◆ **Meliha** sıf. *Esk.* Melih'in dişili. || İ. Kadın adı. (M)

MELİHÎ, türk divan şairi (XV. yy. sonları). Tokat'lıdır. Öğrenimini doğduğu yerde yaptıktan sonra İran'a gitti. Molla Câmî ile arkadaş oldu. Bir süre sonra İstanbul'a gelince, Ahmed Paşa ile tanıştı; Fatih'in ilgisini gördü. Melihî'nin düzenlenmiş *Divan'ı* bulunamadı. Şiir mecmualarındaki eserlerindeki başarılı bir şair olduğu anlaşılır. Şiirlerini açık bir türkçeyle yazan Melihî, başta Ahmed Paşa olmak üzere çağının birçok şairini etkiledi. Ahmed Paşa, Zatî, Gedaî, Fehimî, Muhibbî onun bazı şiirlerine nazireler yazdılar. (M)

MELİK i. (ar. *mülk*'ten *melik*). *Esk.* Hükümdar: *Hz. Muhammed'in ibtida nasb ettiği vali budur ve Acem meliklerinden ibtida imana gelen dahi odur* (Cevdet Paşa). || Tanrı'nın adlarından. || Erkek adı. || *Melik-i müteal,* ulu Tanrı.

— ANSİKL. Hükümdar veya sultan anlamında kullanılan *melik* kelimesi *Kur'an*'da, bütün âlemlerin sahibi, padişahı diye nitelenen Tanrı karşılığı olarak da geçer. İslâm dininin doğuşundan kısa bir süre sonra kurulan ilk islâm devletlerinin başında bulunanlar, melik kelimesinin Kur'an'da Tanrı karşılığı olduğunu görünce onu bir unvan olarak almadılar. İslâm tarihinde melik unvanını ilk kullanan Muaviye'dir. Aşırı şeriatçı çevreler tarafından kınanmasına rağmen sonraki dönemlerde melik sözü birçok islâm hükümdarlarının genel unvanı oldu. Daha sonraki çağlarda bu kelime «şah» anlamında kullanılmağa başlandı. Samanoğulları, Büveyhîler ve özellikle Türkler, melik sözünü bir şeref unvanı olarak hükümdar kelimesiyle birlikte kullandılar. Suriye'de hüküm süren eyyubî beyleri için, özellikle, melik unvanı kullanıldı. Aynı unvana memlûk ve selçuklu sultanlarında da rastlanır. Bazı türk hanımlarına bu kelimenin dişili olan *melike* unvanı verildi. Hindistan'da türk asıllı hanımlar bu unvanı taşırdı. İslâm âleminde, birkaç yüzyıldan beri kalkan melik kelimesi, XX. yy. da Hicaz, Irak ve Afganistan'da yeniden kullanılmağa başlandı.

◆ **Melikane** zf. *Esk.* Hükümdara yakışır tarzda.

◆ **Melikî** sıf. *Esk.* Hükümdar ile ilgili.

◆ **Melikiyet** i. *Esk.* Hükümdar olma hali. (M)

MELİK sıf. (fr. *mellique*). Kim. Formülü $C_6(CO_2H)_6$ olan benzen - heksakarboksilik asit için kullanılır.

— ANSİKL. *Melik asit,* bir mineralde rastlanan tek organik asittir. Bazı linyit yataklarında bulunan *melit* veya alüminyum melatın (bal sarısı renginde mumlu madde) bileşimine katılır. Melik asit, sentez yoluyle, heksametilbenzen'in yükseltgenmesinden elde edilir. Su ve alkolde eriyen billûrlar meydana getirir. Isıtılınca iki mol karbon dioksit kaybederek piromelik aside dönüşür. (L)

MELİK (Cemaleddin Muhammed Bin), arap gramerci (Şam 1203 - ay.y. 1273). En önemli eserleri, 1851'de Walline tarafından yayımlanan fiil çekimiyle ilgili *Lamiyyat al-Af'af* ve Sacy tarafından yayımlanan 1 000 mısralı *Alfiyya* adlı gramer inceleme. (L)

MELİK (VADİ EL) [«Kral vâdisi»], Sudan'da (Kuzey ili) Nil'in eski bir kolunun (sol kıyı) uzun, kurak vâdisi. Vâdinin kaynaklara doğru zayıf yaz yağmurları alan kısmında yetişen cılız otlaklarda, göçebe Kababişler sürülerini (deve, keçi, koyun) otlatır. (L)

MELİK AMBER Habeşî, dekkanlı devlet adamı (öl. 1626). 1600'de Nizamşahlar devleti başkenti Ahmednagar'ın şehzade Daniyal tarafından alınmasından sonra Melik Amber ile Raca Minnan, kalan toprakları bölüştüler. Ekber'in ölümü ve Sultan Husru'nun ayaklanması Amber'in kuvvetlenerek imparatorluğun birçok toprağını ele geçirmesine yaradı. Dekkan'da yeni bir vergi sistemi kurdu. İmparator Cihangir'in yollladığı kuvvetler Amber'i yenemedi. Sonunda Amber, aldığı yerleri Şah Cihan'a geri verdi ve onun yönetimi altına girdi; ölümüne kadar ona bağlı kaldı. (M)

MELİK ARSLAN BEY. Bk. ARSLAN BEY *Melik.*

MELİKE i. (ar. *melik*'ten *melike*). *Esk.* Kadın hükümdar: *Başı bir iklîl-i saltanatla tetvic edilmiş bir melike vekar-ı şûhânesi verirdi* (H. Z .Uşaklıgil). || Kadın adı. (M)

MELİKERTES. Yun. mit. Athamas ile İno'nun oğlu. Anası tarafından bir su kazanına veya denize atıldı, deniz tanrısı oldu ve zamanla Palemon ile bir sayıldı. Melikertes'e Korinthos'ta tapınılırdı; şerefine İsthmia şenlikleri düzenlendi. Melikertes, fenike asıllı bir tanrı da olabilir (isim bakımından *Melkart*'ı hatırlatmaktadır). [L]

Melikesafiye camii, Kahire'de cami (1610). İç plan yönünden, Edirne'deki Üçşerefeli camiyi andırır. Ortada, bir altıgenin köşelerindeki alt sütuna dayanan geniş kubbeyle yanlardaki ikişer kubbe, dikdörtgen bir alanı örter. Mihrabı bir kubbe kapatır. Mahmutpaşa camiinde (İstanbul) olduğu gibi, mihrabın karşısına gelen yüzde, haremin bir parçası olan ve uçlardaki birer küçük kubbeyle ortalarındaki bir tonozdan kurulan bir iç revak vardır. Caminin içi üç taraftan küçük kubbelerin örttüğü galerilerle çevrilidir; önünde de büyük türk camilerinde olduğu gibi, revakların küçük kubbelerini taşıyan pekitme ve bağlama kemerleri, konsollara dayanır. Avlunun her kenarının ortasında, küçük kubbenin yerini bir geçme tonoz alır. (M)

Melikgazi höyüğü, Çorum'un 5 km güneyinde. 1966'da Türk Tarih kurumu adına H. Z. Koşay tarafından tespit edildi ve araştırıldı. Sivri bir tepe olan bu höyük, hitit ve frig yerleşmesi gösterir. Çokrenkli frig seramikleri bulundu. (M)

MELİKOS sıf. (yun. k.). Yun. ed. Lirik yunan şiirine ve özellikle koro şiirine verilen ad. (L)

MELİKOV (Mihail Tareloviç TAYNON). Bk. LORİS - MELİKOV.

MELİKOVA (Yevgeniya, **Genia** — denir), rus asıllı amerikalı balerin (Marsilya 1924). Ballet Theatre topluluğunda çalıştı (1949-1950). Cuevas markisinin Büyük bale'sine girdi (1754), bu topluluğun yıldız dansçısı oldu, 1964'te konuk sanatçı olarak Londra Festival ballet topluluğunda çalıştı. Parlak tekniği ve usta yorumuyle birçok balenin yaratıcısı oldu: *Concerto* (B. Nijinska'nın, 1954); *Akhilleus* (G. Skibine'nin, 1955); *Corrida* (D. Lichine'nin, 1957'de tekrarlandı); *L'Amour et Son Destin* (S. Lifar'ın, 1957); *Cat's Cradle* (J. Cranko'nun, 1958); *Ormanda Uyuyan Güzel* (B. Nijinska ve R. Helpmann'ın, 1960); *Walpurgis Gecesi* ve *Kuğu Gölü* (V. Orlikowski'nin düzenlemesi, 1964). 1964'ten beri Grand Ballet de France topluluğunda yıldız dansçıdır. (L)

MELİK SERVER Hacei Cihan, Hindistan'daki Tuğlukşahların veziri (? - 1400). Firuz Şah Tuğluk'un oğlu Muhammed'in sarayına girdi; sonra başhadımlığa, fil ahırları murakıplığına yükseldi. Efendisine bağlı kalarak Hacei Cihan unvanıyle vezirliğe tayin edildi (1389). Mahmud Şah, 1394'te onu, Cavnpur ve doğu eyaletlerini yönetmekle görevlendirdi. Aynı zamanda *Şark hükümdarı* unvanını aldı. Yönetimi başarılı geçti. Timur istilâsından sonra, Tuğluk sülâlesinin kurmuş olduğu devletin

Foto. Roger-Viollet (LAROUSSE)

dağılması üzerine Melik Servar, *Sultan üş-şark* unvanını alarak Cavnpur'da bağımsızlığını ilân etti. Ölümünden sonra yerine evlâtlığı Karanful geçti. (M)

MELİKŞAH II Celâlüddevle, iran türk selçuklu hükümdarı (1123-1160). Sultan Melikşah I'in torunu. Amcası Mesud'un ölümünden sonra İran tahtına geçti (1152). Emîrleri ile iyi ilişkiler kuramadı. Onların çoğunu öldürmek için planlar kurdu. Kendine bağlı bildiği emîrlerin, planlarını ötekilere bildirmesi üzerine, aleyhine olanlar tarafından tahttan indirilerek hapsedildi. Yedi yıl hapiste kaldı. Sultan Mehmed'in ölümü üzerine tekrar tahta geçirildi (1159). [M]

MELİKŞAH Celâlüddevle (Muizzüddin Ebul Feth), büyük selçuklu hükümdarı (1055-1092). Babası Alparslan tarafından özel olarak yetiştirildi. Daha on yaşındayken yönetim işlerinde görev aldı, bazı kalelerin alınmasında yararlı oldu, babası tarafından (daha yaşlı kardeşleri bulunduğu halde), cesareti ve zekâsı yüzünden veliaht ilân edildi (1066). Veliahtlığı sırasında Harizm, Huzistan, Rey, Şiraz ve Isfahan'da bulundu. Babasının ölümü üzerine 18 yaşındayken selçuklu sultanı ilân edildi (1072). Saltanatının ilk iki yılını, ülkesinin sınırlarını korumakla geçirdi. Bu arada Karahanlılardan Semerkant hanı Şemsülmülk Nasr I ve Gaznelilerle savaşmak zorunda kaldı. Ayrıca kendisine karşı ayaklanan amcası Kirman meliki Kara Arslan Kavurd ve taraftarlarıyle savaştı, Kavurd'u yenerek esir etti (1073). Böylece, Selçukluların Kirman kolu, merkeze bağlandı; Melikşah'ın saltanatı halife tarafından onaylandı. Hükümdarlığı sırasında çok genişleyen Büyük Selçuklu imparatorluğunu, zamanın en büyük siyasî kuruluşlarından biri durumuna getirdi. Doğuda Karahanlıları ve Gaznelileri yenerek sınırlarını genişletti. Alparslan zamanında Anadolu içlerine gönderilen Kutalmışoğullarından Mansur, Süleyman Şah, Alp İlig ve Dolat'ın hareketleri, Melikşah tarafından da onaylandı. Fakat Süleyman Şah ile kardeşi Mansur arasında başkanlık için çıkan uyuşmazlık üzerine ayaklanan Mansur'u, emîr Porsuk kumandasındaki hassa ordusuyle ortadan kaldırttı. Anadolu hükümdarlığı menşurunu Süleyman Şaha verdi. Anadolu'yu bir türk ülkesi durumuna getirmeğe çalışan Süleyman Şah, Antakya'ya giderken yerine vekil olarak Ebül Kasım'ı bıraktı. Ebül Kasım, Marmara bölgesine hâkim olmak için Melikşah'tan daha önce hâkimiyet menşuru istedi, kabul edilmeyince Bizans imparatoru Aleksios Komnenos ile anlaştı. Bu yüzden Melikşah, Ebül Kasım üstüne önce Porsuk'u gönderdi. Porsuk başarı kazanamayınca, Urfa valisi Bozan'a tam yetki vererek İznik'e gönderdi. Ebül Kasım, Melikşah ile görüşmek için Isfahan'a gitti, fakat reddedildi. Dönüşte Bozan tarafından yakalandı ve Melikşah'ın emri uyarınca kendi yayının kirişiyle boğularak öldürüldü. Ebül Kasım'ın yerine Ebül Gazi geçti. Bu olaylar meydana gelirken Mervanoğullarının hâkimiyeti altında bulunan Âmid, Meyyafarikin, Mardin, Hasankeyf, Cezireti İbni Ömer gibi 30'a yakın kalenin bulunduğu Diyarbakır bölgesinin alınması için hazırlıklara başlandı. Diyarbakır emareti, daha önce Mervanoğullarının vezirliğini yaparak sultanın yanına gelen Fahrüddevle'ye verilerek bölgenin fethi istendi. Fahrüddevle, kendisine yardımcı olarak verilen büyük türkmen beylerinin yardımıyle Mervanoğullarını ortadan kaldırdı ve Diyarbakır bölgesini büyük selçuklu topraklarına kattı. Melikşah Musul'u ele geçirmek istiyordu; çünkü Musul hükümdarı Şerefüddevle, Âmid kuşatmasında Melikşah ordusuna karşı cephe almıştı. Melikşah bu görevi Fahrüddevle'nin öteki oğlu Âmidüddevle'ye verdi. Aksungur ve öteki büyük türkmen emîrleriyle Musul'a gelen Âmidüddevle, şehri savaş yapmadan teslim aldı (1085). Melikşah, şehre büyük bir törenle girdi. Ancak kardeşi Tekiş'in ikinci isyanı üzerine Musul'da fazla kalamayarak Belh'e döndü. O sırada Halep'ten gelen Şerefüddevle, özür dileyerek eski emaretinin kendisine bırakılmasını istedi. Bu isteği sultan tarafından kabul edildi. Alparslan zamanında Suriye'nin fethine gönderilen Oğuzların Yıva boyundan Adsız, bazı yerleri almıştı. Melikşah tahta geçince, Adsız, fetihlere devam ederek Şam'ı aldı (1076), fakat fatımî ordusu başkumandanı Bedrülcemali'nin direnişi karşısında fazla tutunamayarak yenildi. Bu yenilgi üzerine Melikşah, kardeşi Tutuş'u Suriye melikliğine getirdi. Tutuş, Antakya çevresine gelen Anadolu fatihi Süleymen Şah ile savaştı (1086), savaşı kaybeden Süleyman Şah intihar etti. Durumu haber alan Melikşah, yanında Porsuk, Bozan ve Aksungur olduğu halde Halep'e geldi. Buranın valisi İbnül Hutaytî'yi Diyarbakır'a sürdü. Aksungur'u bölgenin valiliğine getirdi. Melikşah, Halep'te bulunduğu sırada Lazkiye, Şeyzer, Kefertab ve Famiye şehirleri sultana teslim oldu, bu arada Bozan, Urfa'yı aldı (1087). Urfa valiliğine Bozan'ı ve Antakya valiliğine de Yagı Sıyan'ı tayin eden Melikşah, Bağdat'a gitti (1087). Hilâfet merkezini ve halife Muktedî'yi ziyaret etti. Halife Muktedî, sultan Melikşah'a saltanat timsali olan iki kılıç kuşattı (1087) ve Melikşah'ın kızı Mahmelek Hatun ile evlendi. Melikşah'ın buraya gelmesi karışıklığa son verdi; Suriye, Şam melikliği durumuna geldi. Fakat, fatımî meselesi olduğu gibi kaldı. Fatımî kumandanı Bedrülcemalî, kıyı şehirlerini geri aldı. Öte yandan abaza ve gürcü ülkelerine birçok sefer yapılması gerekti. Melikşah, Erran ve Kafkasya'daki tabi bölgeleri amcasının oğlu, Azerbaycan genel valisi Kutbeddin İsmail'e verdi, böylece Azerbaycan melikliği kuruldu. Melikşah, bundan sonra Maveraünnehir seferine çıktı. Bu seferin sebebi, görünüşte Semerkant hanı Karahanlı Ahmed bin Hızır'ın halka yaptığı baskıydı. Bunu savaş için yeterli sebep olarak kabul eden Melikşah, Maveraünnehir'e yürüdü. Horasan'dan aldığı yardımcı kuvvetlerle Ceyhun ırmağını geçerek Buhara ve Semerkant'ı aldı. Ahmed Han, esir düştü. Böylece Karahanlıların batı kolu, Selçuklu imparatorluğuna bağlandı. Melikşah, oradan Kâşgar'a yönelerek Taraz hâkimi Kırhan'ı emrine aldı, Balasagun ve İspicab şehirlerini vergiye bağladı, Özkent'e gelince Kâşgar hükümdarı Harun Buğra Hanı tabiliğine kabul etti. Böylece Karahanlıların doğu kolu da Selçuklu imparatorluğuna katıldı (1089). Aynı yılın sonlarına doğru Semerkant valiliğine tayin edilen Ebu Tahir ile şehirdeki Çiğiller arasında bir anlaşmazlık çıktı. Bu durum, Melikşah'ın ikinci defa Maveraünnehir seferine çıkmasına yol açtı. Semerkant'a gelen Melikşah, emîr Üner'i Semerkant valiliğine getirdi, kendisi de Isfahan'a döndü. Melikşah ikinci defa geldiği Bağdat'ta, Hicaz bölgesinin imparatorluğa katılması ve Fatımî halifeliğinin ortadan kaldırılması meselesini ele aldı. Aksungur, Bozan ve Gevherâyin gibi ünlü emîrlerini bu işle görevlendirdi. Giden emîrler Mekke ile Medine'yi alarak hutbeyi, Muktebî ile Melikşah adına çevirdiler, Hicaz ve Yemen'den başka Aden'i de Selçuklulara bağladılar. Melikşah, daha sonra şiî ve sünnî çatışmalarını ele aldı. Hasan Sabbah'ın başında bulunduğu gizli batınî tarikatı, sünnîler aleyhine çalışıyordu. 1090'da Alamut kalesini ele geçiren Hasan Sabbah, vezir Nizamülmülk'e karşı cephe aldı. Bunun üzerine Melikşah, Hasan Sabbah ve taraftarlarının kısa zamanda cezalandırılmasını emretti. Melikşah ile Arslantaş, Hasan Sabbah ile yaptıkları savaşlarda başarı kazanamadılar. Melikşah'ın ölümü üzerine Alamut kuşatması yarıda kaldı. Yediği bir av etiden dolayı öldüğü söylenen Melikşah, türk tarihinin en büyük sultanlarından biriydi. Şairleri, yazar ve bilginleri korurdu. Celâlî adıyle bilinen takvimi düzenletti. Mülkiyet ve kadın haklarına dair özel kanunlar çıkarttı. Kaynaklar onun iyi ve âdil bir hükümdar olduğunu kaydeder. Ülkesinde bulunan azınlıkların din ve inançlarına dokunmaz, düşünce bağımsızlığı hakkına saygı gösterirdi. Zamanında düzenli işleyen bir hükümet kuruldu ve Osmanlı Türklerine kadar birçok müslüman türk devletine örnek oldu. (→ Bibliyo.) [M]

MELİKÜLÂDİL (EL) [**Seyfeddin** denir] (Suriye 1143 - Filistin 1218), eyyubî sultanı (1198 - 1218), Salâhaddin'in kardeşi, Mısır'da Salâhaddin'e vekâlet etti (1175-1182), sonra Halep hükûmet başkanı oldu. Naip olmak üzere Mısır'a çağırıldı (1186), oradan da vali olarak El-Karak'a gönderildi. Üçüncü Haçlı seferinde Franklara karşı savaşa katıldı (1188) ve 1191'de Salâhaddini Eyyubî ile Aslan Yürekli Richard arasındaki barış görüşmelerini yönetti. Richard, kızkardeşini Meliküládil'e vermeyi tasarladı. Salâhaddin'in ölümünden (1193) ve mirasçıları arasındaki çekişmeden sonra, Meliküládil, yeğeni Aziz'in (öl. 1198) hâkimiyeti sırasında Suriye'ye ve Mısır'a sahip oldu. 1200'den sonra Mısır, Suriye ve Mezopotamya'yı hâkimiyeti altında topladı, böylece Salâhaddin'in imparatorluğunu yeniden kurarak hanedanın başına geçti. Oğlu Kemal'i Kahire'de bırakarak, Filistin'de Beşinci Haçlı seferine karşı savaştı ve Franklar mayısta Dimyat önünde karaya çıktıkları sırada öldü. (L)

MELİKŞAH
(Silsilename adlı eserden)

MELİKÜLEFDAL (EL), eyyubî prensi (Kahire 1170 - Samsat 1225), Salâhaddin'in oğlu. 1186'da Şam'ın yönetimini aldı ve babasıyle Franklara karşı yapılan savaşlara, özellikle Hattin savaşına (1187) katıldı. Salâhaddin ölünce, iktidarı kardeşi Aziz'e kaptırmamağa çalıştı. Kardeşinin ölümü üzerine (1198) Mısır'ı almağa kalkıştıysa da, Âdil tarafından kovuldu. Fırat üzerindeki Samsat'ı ele geçirdi, orada daha önemli bir kırallık kurmak istedi, fakat başarısızlığa uğradı. (L)

MELİKÜLKÂMİL (EL) [Kahire 1180 - ay.y. 1283], eyyubî sultanı (1218-1238), Âdil'in oğlu. 1192'de Arslan Yürekli Richard'dan şövalye unvanını aldı. Latinler Dimyat'ı tehdit ettiği sırada, Melikülkâmil babasının yerine geçti. 1219'da Latinler Dimyat'ı alınca, karargâhını Nil'in doğu kolu üzerindeki Mansura'da kurdu (1221), yaptığı barış teklifleri reddedildi. Kahire üstüne yürüyen ve Nil'in taşması yüzünden Dimyat ile irtibatı kesilen frank ordusunu teslim aldı. Bir mütareke yapıldı, Franklar Dimyat'ı boşalttılar. Melikülkâmil, Şam'daki kardeşi El-Melikülmuazzam'ın entrikaları karşısında Latinlerle ittifak yapma çareleri aradı, Friedrich II ile ilişki kurdu, ona 1229'da Kudüs'ü bıraktı. Kudüs, 1240 yılına kadar Frankların elinde kaldı. Kâmil, Şam'ı ve Mezopotamya'yı öteki Eyyubîlerin elinden aldı. Fakat Anadolu Selçuklularına karşı başarısız bir mücadeleye girişti ve Yemen'de başka bir hanedanın kurulmasını sağladı (Resulîler). Kâmil, usta bir diplomattı. Friedrich II gibi o da bilimle ve felsefeyle ilgilendi, Mısır'ın sulama sistemini düzeltti ve Kahire kalesini tamamlattı. (L)

Genia **MELIKOVA**

MELİKÜLMANSUR NÂSIREDDİN, Artuk Arslan. Bk. ARTUK ARSLAN (Melik ülmansur Nâsıreddin).

MELİKÜSSALİH (El - Melikülssalih İsmail, İmadeddin), eyyubî meliki (1202 - 1251). Meliküládil I Ebu Bekr'in oğlu. Kardeşlerinin en zayıfı olan İsmail, El-Melikülmuazzam İsa'nın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Melikünnâsır Davud'un tarafını tuttu (1229); Şam ve Baalbek kuşatmalarına yanında bulundu. 1231'de Melikülkâmil'in kuvvetleri arasında, Âmid'in alınmasıyle sonuçlanan savaşlara katıldı. Kardeşi Musa'nın ölümü ve vasiyeti üzerine Şam, İsmail'e kaldı. Fakat Melikülkâmil, İsmail'e bırakmayı tehlikeli bulduğu Şam'ı başka yerler karşılığında aldı. Bir süre sonra İsmail, Hims meliki ile anlaşarak Şam'ı geri aldı (1240). Ancak Kerek hâkimi Ennâsır Davud ile birleşen Necmeddin Eyyub'a karşı yaptığı savaşta yenildi. Bunun üzerine bazı kaleleri hıristiyanlara teslim etti; Şam'ı ele geçirmek isteyen Necmeddin Eyyub'un Harizmlileri kışkırtması üzerine Akkâ Frankları ve Kıbrıslılarla anlaştı. Fakat Gazze'de yapılan savaşta olduğu gibi Şam önünde de yenildi. Şam Necmeddin Eyyub'un eline geçti (1245). Bu arada İsmail'in, Eyyub'u öldürtme teşebbüsleri bir sonuç vermedi; Harizmlilerle birlikte Mercussuffar'da yenildi. Halep'te Melikünnâsır Yusuf II'ye sığındı. Baalbek, Necmeddin Eyyub'un eline geçti. Ha-

Foto. LAROUSSE

lep hükümdarı Yusuf II'nin hizmetine giren İsmail, Bahriye Memlûklarına karşı olması yüzünden Abbasa'da Aybeküttürkmanî tarafından öldürüldü. (M)

MELİKÜSSALİH (El - Meliküssalih Necmüddin Eyyub), eyyubî sultanı (1205-1249). El-Kâmil Muhammed'in oğlu. Annesi sudanlı bir esirdi. Babasının Suriye seferi sırasında Mısır'da saltanat naibi olarak kaldı (1228). Veliahtlık yüzünden babasıyle arası açılınca, Suriye'ye gönderilen kuvvetlerin başına geçirilerek naiplikten uzaklaştırıldı, fakat Hasankeyf kalesini alınca (1232) doğu ülkelerine veliaht oldu. Âmid kalesini Selçuklulara karşı korudu; Elcezire şehirlerini ele geçirdi. Sonra da Selçuklulardan kaçan Harizmlileri çevresine toplayarak Sincar ve Nusaybin'i aldı. Rahba kuşatması sırasında babasının ölüm haberini alınca kuşatmayı kaldırdı; fakat Harizmliler ayaklandılar. Öte yandan selçuklu sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev II, Âmid'i almak istedi ve Eyyub'un elindeki şehirleri daha ele geçirmeden, eyyubî melikleri arasında dağıttı. Eyyub bu karışık ve tehlikeli durumdan yılmadı ve Gıyaseddin'in kuvvetlerini yenilgiye uğrattı; bir süre sonra da Şam'ı elde etti. Bu sırada Melikülâdil II yönetiminden memnun olmayan Eyyubî emîrleri, Eyyub'u Mısır'ı almağa zorladılar. Bunun üzerine oğlunu Şam'da bırakarak yola çıkan Eyyub, Kerek melikinin Melikülâdil ile anlaşması ve Baalbek ve Hims meliklerinin Şam'ı kuşatmaları üzerine zor bir durumda kaldı; esir düşerek, memlûklarla birlikte Kerek'e gönderildi. Fakat Kerek meliki Davud tarafından hapisten çıkarıldı. Eyyub, Davud ile işbirliği yaparak Fevvare'de Melikülâdil'i yendi ve onun öldürülmesi üzerine Kahire'ye gelerek eyyubî tahtına geçti (1239); halk tarafından sevinçle karşılandı. Eyyub ilk iş olarak Said Araplarının isyanını bastırdı; Gazze ile Askalan arasında yaptığı savaşta Frankları yendi. Hıristiyanlarla müttefiklerine karşı kuvvetli bir ordu hazırlayarak, öncü kuvvetlerinin başına Memlûk devletinin kurucularından Rükneddin Baybars'ı getirdi. Frank ve Kıbrıslıların da bulunduğu ordusuyla Gazze'ye gelen Meliküssalih İsmail'i Harizmlilerin de yardımıyle Gazze önünde yendi (1244). Şam ve Kudüs'ü eline geçirdi (1245). Daha sonra Harizmlilerle arası açılan Eyyub, diğer eyyubî meliklerini de yanına alarak onları Mercussuffar'da yendi; sonra da 1247 yılında Suriye Franklarını yenilgiye uğratarak Askalan ve Taberiye'yi ele geçirdi. Bu sıralarda Fransa kralı Louis IX Kudüs'ün alınması üzerine bir haçlı seferine çıkarak Dimyat'ı aldı (1249); fakat, yeni kurulan türk memlûk ordusu aldatıcı bir çekilmeyle Fransızları esir etti. Louis IX'un esir olduğunu göremeyen Eyyub, Mansure'de öldü. Eyyub'un düşüncesi Mısır, Filistin, Suriye ve Irak'ı içine alan ve Salâhaddin ile El-Kâmil'in yönetimine benzer bir devlet kurmaktı. Türklerden ayrı bir memlûk topluluğu (Memaliki Bahriye) kurmakla kendi kuvvetini sağlamlaştırdı; fakat bu kuruluş sonradan sülâlesini yıktı. Bk. MEMLÛK SULTANLIĞI. (L)

MELİNE

MELİKÜSSALİH (El - Meliküssalih İmadeddin İsmail), memlûk hükümdarı (1325-1345). Melikünnâsır Muhammed'in dördüncü oğlu. Kardeşinin Kerek'e çekilmesi üzerine sultan oldu. İlk iş olarak büyük türk emîri Kosun'un emîrlerini ve İskenderiye'de hapse atılan ümerayı serbest bıraktı; kardeşi Ahmed'in Kerek ve Şevbek'te kalmasına izin verdi. Bir süre sonra onun Mısır'a doğru yürüdüğünü öğrenince üzerine emîr Hüsameddin el-Başmakdar yönetiminde bir ordu gönderdi. Ayrıca 1343'te Delhi sultanı Muhammed Tuğluk'un müracaatı üzerine ona ulema ve fakihler gönderdi. Bu arada sultanlığı ele geçirmek için ayaklanan diğer kardeşi Melik Ramazan'ı ve daha önce ayaklanan Ahmed'i öldürttü. Bozulan *fülus*'ları (bakır para) kaldırarak yerine yenilerini bastırdı. Genç yaşında ölen İsmail, Mensure'de babasının türbesi yanına gömüldü. (M)

MELİKÜSSALİH (El - Meliküssalih Salâhaddin Hacci), Türk Memlûklarının son Mısır ve Suriye sultanı (1315 - 1412), El-Meliküleşref Şaban'ın oğlu. Sultan El-Mansur Ali'nin ölümünden sonra atabek Berkuk kendini sultan ilân etti. Fakat emîrlerin karşı çıkması üzerine yerine Meliküssalih Hacci sultan oldu (1381). Bir süre sonra atabek olarak kuvvetlenen Berkuk, önce halifeyi kandırarak bazı emîrleri kendi tarafına çekti ve sultanlığı ele geçirdi. Hacci, Kaletülcebel'e çekildir; ancak Halep atabeki Yulbuga, Malatya naibi Mintaş ile Mısır'a gelerek Berkuk'u tahtından indirince El - Melikülmansur lakabıyle ikinci defa sultan oldu. Bu ikinci saltanatı sırasında Halep atabeki Yulbuga Ennâsırî ile Malatya rahibi Mintaş, Memlûk sultanlığına hâkim oldular. Daha sonra aralarında savaştılar ve Yulbuga, Mintaş tarafından ortadan kaldırılınca Hacci, Mintaş'ın «naibül hükûme» olmasını kabul etti, sonra onunla birlikte yeniden ortaya çıkan Berkuk üstüne yürüdü. Fakat Şakhab'da yapılan savaşta Berkuk'a esir düştü (1390). Mintaş, Şam'a çekildi. Hacci, sultan Berkuk zamanında Kaletülcebel'de yaşadı ve orada öldü; böylece Kalavun ailesi son buldu. (M)

MELİKÜZZAHİR Gazi, Salâhaddin Eyyubî'nin ikinci oğlu (Kahire 1172-1216). Çocukluğunda Halep valiliğine tayin edildi. Burasının, amcası Melikülâdil'e verilmesi üzerine Şam'a gitti. Haçlıların yapılan savaşlarda babasının yanında bulundu. Sur kuşatmasına katıldı. Daha sonra babasının emriyle Serminiye kalesini hıristiyanlardan geri aldı. 1190'da Akkâ ve Yafa için başlayan savaşlarda görev aldı. Trablus kontu Bohemond III, emrinde bulunan almanlarla birlikte Halep üstüne yürüdü. Fakat yenilerek geri çekildi. Malatya emîrine yardım etmek amacıyle Besni ve Maraş kalelerini aldı (1191). Salâhaddin'in 1193'te ölmesiyle, ülke, kardeşler arasında bölündü. Gazi'ye Halep, Harim, Tel Beşir, Azaz, Barziye, Derbsak ve Manbic verildi. Kardeşler arasında başlayan taht kavgalarında önceleri arabuluculuk yaptı. Aziz'in saldırıları karşısında Gazi, diğer kardeşi Melikülefdal ile birleşti. Sonunda yapılan anlaşmaya göre Mardin, Hama, Tel-Beşir emîrleri ve Yarukiye Memlûkları Gazi'nin yönetiminde olacaklardı. Emîrler buna karşı koydularsa da Gazi onları affetti. Bir süre sonra Gazi, bütün sülâleyle Melikülâdil'in hâkimiyetini tanımak zorunda kaldı. 1203'te Kalat Necm'i ele geçirdi. Daha sonra Gazi, Trablus kontu ile anlaşan Leon I'in Antakya'ya saldırısını önledi. Leon I'in yeniden başlayan saldırıları üzerine Meymun ül-Kasri kumandasında bir ordu gönderdi. Yapılan antlaşma ile Leon Antakya'ya saldırmayacak ve Derbsak yakınındaki kaleyi yıkacaktı. Gazi, Musul emîri Nureddin Arslan Şah ve Gıyaseddin Keyhüsev I ile birlikte Melikülâdil üzerine yürüdü; fakat halifenin aracılığıyle barış yapıldı. (M)

MELİLİT i. (fr. *mélilite*). Miner. Tabiî kalsiyum alüminosilikat; vernerit grubundandır. Vezüv volkanının lavları içinde bulunur. (L)

MELİLLA, Akdeniz kıyısında şehir, Fas topraklarında İspanyol sömürgesi, Üç çatal burnunun doğu yamacında; 86 000 nüf. Eski bir Kartaca ve Roma ticaret acentesi (*Rusadir*) olan ve Ortaçağda Fas ve Taza şehirlerinin Akdeniz limanı haline gelen şehir, 1497'de ispanyollar tarafından alındı; İspanyollar birçok saldırıya ve XX. yy.a kadar devam eden bir ablukaya rağmen, şehri muhafaza ettiler. XVI. yy.dan kalma surlarla çevrili olan eski şehir, yeni şehrin geliştiği alçak ve kenarında kıyı gölleri uzanan kıyıya hâkim kayanın üzerindedir. Doğu Rif yataklarından çıkarılan kurşun ve demir filizi limanından ihraç edilir. (L)

MÉLİNE (Jules), fransız siyaset adamı (Remiremont 1838-Paris 1925). Oportünist bir milletvekiliydi (1872-1903), Adalet bakanlığı müsteşarı oldu (1876-1877). Koruyucu gümrük siyaseti uyguladı ve 1881 gümrük tarifelerinin konmasını sağladı. Tarım bakanıyken (1883-1885), dışarıdan gelen şeker ve buğdaya vergi konması görüşünü kabul ettirdi ve tarımda değer ilkesini koydu. Gümrükler komisyonu başkanı olarak, 1892 tarifelerini hazırladı. Başbakan olunca (nisan 1896), yatıştırma siyaseti güttü, din adamlarına hoşgörülü davrandı, iş kazaları ve karşılıklı yardım dernekleriyle ilgili kanunlar çıkarttı (1898 - Dreyfus davasının yeniden görülmesine karşı çıktı, 1898 seçimlerinden sonra görevinden çekildi. Demokratik sol senatörü (1905 -1925) ve tarım bakanı oldu (1915-1916). *Retour à la Terre* (Toprağa Dönüş) [1905], *Salut par la Terre* (Toprak Yoluyle Kurtuluş) [1919] adlı iki eser yayımladı. (L)

MÉLİNGUE (Etienne MARİN, — denir), fransız oyuncusu ve heykeltıraşı (Caen 1807-Paris 1875). Bakkal ve marangoz çıraklığı yaptı, heykeltıraşlıkla ilgilendi, gezici bir tiyatro topluluğuna katıldı, kazandığı başarıdan sonra gittikçe sevilen bir oyuncu haline geldi. Silahşör rollerinde ustaydı. (L)

MELİNİT i. (lat. *melinus*, ayva rengi'nden fr. *mélinite*). Piroteknik. Temel maddesi pikrit asit olan patlayıcı madde. ‖ *Parafinli melinit*, melinit ile parafin karışımından meydana gelen ve Birinci Dünya savaşında patlayıcı top mermilerinin doldurulmasında kullanılan madde.

— Miner. Aşı boyalı sarı renkte, dile yapışan kil. (L)

MELİNOFAN i. (fr. *mélinophane*). Miner. Tabiî berilyum, kalsiyum ve sodyum flüorosilikat. *Eşanl.* MELİFANİT. (L)

MELİNOZ i. (fr. *mélinose*). Miner. Formülü $PbMoO_4$ olan kurşun molibdat, bal sarısı renktedir. (KURŞUN SARISI veya VÜLFENİT de denir.) [L]

MELİOYDOZ i. (fr. *mélioïdose*). Doğu'da (Hindistan, İndonezya, Çinhindi) insanlarda ve hayvanlarda görülen bulaşıcı virüs hastalığı. (Sakağı mikrobuna çok benzeyen Whitmore basilinden ileri gelir; kemirgenlerle ve bazı böceklerle bulaşır.) [L]

MELİPONA i. (yun. *meli*, bal'dan). Tropikal Amerika'da yaşayan arı. (Zarkanatlıların arıgiller familyasından.)

— ANSİKL. *Melipona*, kısa gövdeli ve tüylü bir arıdır. Yaşayışı diğer arılarınkine benzer, ama bunun iğnesi yoktur. Peteklerini yatay yapar, kurtçuklarını bunun içinde büyütür. Petekler labirent şeklindeki balmumu bölmelerle birbirine bağlıdır. Bunların arasında bulunan tulum biçimindeki petek gözlerinde yedek bal vardır. Bazı meliponaların balı çok makbuldür. En tanınmış melipona türü Brezilya'da yaşayan *Melipona cutellaris*'tir; Brezilyalılar buna *urussu* derler. (L)

MELİSİK sıf. (fr. *mélissique*). Kim. Balmumunda palmitat şeklinde bulunan ve 85°C'ta eriyen primer alkol. *Eşanl.* MİRİSİK. (L)

MELİSSA i. Bot. Oğulotu'nun ilmî adı. (L)

MELİSSA. Yun. mit. Demeter rahibesi; bütün sırları tanrıça Demeter'den öğrendi. Bildiklerinden hiç birini kimseye söylemediği için, kadınlarca taşa tutularak öldürüldü. Demeter onun cesedinden bir arı oğlu yarattı ve suçlu kadınları bir veba salgınıyle ortadan kaldırdı. (L)

MELİSSA. Yun. mit. Peri, Girit kralı Melissos'un kızı. Kızkardeşi Amalthea ile birlikte büyüttüğü Zeus'u bal ile besledi. (L)

MELİSSA, Korinthos tiranı Periandros'un karısı (M.Ö. VI. yy. başları). Periandros, bir delilik nöbetinde Melissa'yı öldürttü. (L)

MELİSSODA i. Uzun duyargalı, madenî mavi-mor renkli kızıl tüylü arı. Brezilya'da bulunur; yalnız yaşar. (İlmî adı *Melissoda Latreilli*. Zarkanatlıların arıgiller familyasından.) [L]

MELİSSOS, yunan filozofu (Sisam M.Ö. V. yy.). 442'de Sisamlıların Atinalılara karşı kazandığı zaferde donanmaya kumanda etti. Eleua okulunun son temsilcisidir. Bu okulun felsefî görüşünü, ruhuna bağlı kalmak şartıyle değiştirdi. Kendi felsefesini açıklayan bir eser, yanlış olarak Aristoteles'e mal edilmiştir. Oysa Aristoteles, Melissos'a şiddetle karşı çıkar. Fakat Eflatun onu hemen hemen Parmenides ile aynı düzeye koyar. *Varlık* adlı eserinin yalnız

Foto. LAROUSSE

on parçası ile Simplicus tarafından yapılan özeti günümüze kalmıştır. (L)

MELİSSUS (Caius), Augustus devri latin şairlerinden, spoleto asıllı olan Melissus Maecenas'ın azatlı kölesiydi. Kütüphaneci oldu. *Trabeata* denen burjuva komedi türünü canlandırmağa çalıştı. Eserlerinden hiç biri bugüne kalmamıştır. (L)

MELİSSUS (Paulus). Bk. SCHEDE.

MELİT i. (fr. *mellite*). Miner. Formülü $Al_2C_{12}O_{12}$, $18H_2O$ olan inorganik madde; kükürt sarısı renginde oktaedrik billûrlar halinde bulunur.

— Eczc. Balın su (basit melit) veya bir özüt içinde eritilmesiyle elde edilen şurup. (Çoğu zaman pembe kırmızı melit kullanılır.) [L]

MELİTEA i. Sarı bezekli gündüz kelebeği. (L)

MELİTENE veya **MELİTA**. Esk. coğ. Kapadokia'da şehir. Pers kraliyet yolu üzerindeki bir köprü yakınında. Vespasianus'tan itibaren XII. Fulminatrix legio'nun («ateş püskürep lejyon») karargâhı olan Melitene, Trajanus'tan sonra şehir haline getirildi. Kale veya kervansaray. Yıkıntıları Eski Malatya'dadır. (L)

MELİTENE. Esk. coğ. Kappadokia'da idare bölümü; Melitene şehri dolaylarında, Yukarı Fırat boyunca uzanırdı. (L)

MELİTENİOTES (Theodoros), bizanslı din adamı (XIV. yy.). Astronomi çalışmaları yaptı, *Astronomike Tribiblos* adlı önemli bir kitap yazdı. Yazar, bu çalışmasında, farsça kitaplardan, Ptolemaios ve Theon'un eserlerinden yararlandı. Bundan başka dört İncil üstüne açıklamalar yazdı. (L)

MELİTİN i. (fr. *mélitine*). Bakteriyol. *Brucella*'nın (malta hummasının mikrobu) et suyundaki kültüründen elde edilen süzüntü; malta hummasının teşhisi için deri içine şırınga edilerek kullanılır. (L)

MELİTİOS, Mısır'da Lyeopolis piskoposu (öl. 326). Melition'çu skhisma'nın kurucusudur (L)

MELİTİOS, S.S.C.B.'de (Ukrayna) şehir, Zaporoje'nin güneyinde; 15 000 nüf. Tarım donatımı, tahıl transiti ve büyükbaş hayvancılık merkezi. Metalürji sanayii. Zaporoje fabrikası için otomobil motoru yapımı. (L)

MELİTOZ i. (fr. *mélitose*). Kim. *Eşanl*. RAFİNOZ.

MELİTTİS i. Ballıbabagillerden bitki.

— ANSİKL. *Melittis melissopfyllum*, çokyıllık büyük bir bitkidir. Kökleri yer yüzüne yakın yatay olarak yayılır. Yaprakları karşıt ve saplı, çiçekleri büyük ve kırmızılı beyazdır. Çiçekler yaprakların koltuğundan tek tek veya toplu halde çıkar. *Melittis* Orta ve Güney Avrupa'da orman aralıklarında yetişir. Sidik söktürücü niteliği vardır. (L)

MELİTUTTA i. Eski Yunanlıların yediği, bal ve çavdar ununda yapılmış ekmek. (L)

MELİUS (Spurius), romalı şövalye (M.Ö. V. yy.). Bir kıtlık sırasında halkı açlıktan kurtardı. Patrici'ler onu krallık istemekle suçladılar ve öldürttüler. Evi yerle bir edildi ve evinin bulunduğu yere *Aequimelium* adı verildi. (L)

MELİZM i. (yun. *melismos*, bölüm > fr. *mélisme*'den). Uzun müzik süresinin, melodiyi zenginleştirmek için kısa süreli nota gruplarına bölünmesi. (Bilinen süslemelerden daha uzun, gerçek bir vokalizden ise daha kısa olan melizm'e plenşanda, sonra da eski kontrapuntocuların eserlerinde sık sık rastlanır. Bir anlatım aracı olarak opera müziğine de giren melizm, zaman zaman melodik çeşitleme halini almıştır.) [L]

MELK, Avusturya'da (Aşağı Avusturya) kasaba, Tuna'nın sağ kıyısında; 3 100 nüf. 1089'da kurulmuş meşhur benediktin manastırı. Gotik üslûbunda kilise ve XVI. yy.dan kalma belediye sarayı. (L)

MELKART, bir fenike tanrısının adı, özellikle Sur'da muzaffer bir savaşçı ve büyük bir denizci olarak kutsanan tanrı Baal'in sureti. İlkbaharda, Melkart'ın uyanışı şenlikleri beş gün sürerdi; amaç, ateş yoluyle tanrıyı yeniden canlandırmaktı. Sur'luların koloni kurdukları her yerde, tapınaklarına rastlanır: en ünlüleri, Cebelitarık boğazının iki kıyısındaki Gadir (Cadiz) ve Liksos tapınakları idi. Ahab'ın karısı İzabel onun kültünü İbranîler arasında yaydı. Melkart, Yunanlılar tarafından Herakles ile bir sayıldı. (L)

MELKİSEDEK («Doğruluk kralı»), İbrahim zamanında, Kenan'da Salem (Kudüs) kralı. Melkisedek, Elam fatihi İbrahim'i kutsadı. O da ona «Yüce Tanrı'nın kâhini» (Elyon) unvanını verdi; ona ganimetinden ondalık ayırdı. Melkisedek'çiler tarikatı (III. yy.) Melkisedek'i tanrısal faziletin bir timsali, ilâhiyatçılar da büyük din adamı kabul ettiler. (L)

MELKUT sıf. (ar. *luḳāt*'tan *melḳūt*). *Esk*. Yerde bulunan. Yerden kaldırılıp alınan. ‖ Sokağa bırakılmış (çocuk). [M]

MELL (Max) avusturyalı yazar (Marburg 1882). Özellikle oyunlarıyle tanındı. Biçim bakımından hıristiyan geleneğine bağlı mister tarzındaki bu oyunlarında modern konuları işleyerek halk tiyatrosunu yenilemeyi denedi: *Das Apostelspiel* (Havarilerin Oyunu) [1922]; *Das Nachfolge-Christi-Spiel* (İsa'yı Örnekseme Oyunu) [1927]. Ayrıca efsaneleri ve mitleri katolik görüşüne uygun bir anlamda yeniden ele aldı: *Die Sieben Segen Theben* (Yediler Thebai'ye Karşı) [1932]; *Der Nibelunge Not* (Nibelungen'lerin Mutsuzluğu) [1944-1951]; *Paracelse* (1964). [L]

MELLAART (James), ingiliz arkeoloğu (Londra 1925). Arkeoloji öğrenimini Londra ve Leiden üniversitelerinde egiptoloji üstüne yaptı. Ankara Arkeooji enstitüsüne üye oldu. Anadolu'da Canhasan (1951), Beycesultan (1952), Hacılar (1956) ve 1958-1963 yılları arasında Çatalhöyük'te kazılar yaptı. Bu arada İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji-Prehistorya bölümünde, Anadolu ve Güneydoğu Anadolu prehistoryası ile ilgili dersler verdi (1961-1963). Anadolu dışında, Eriha'daki prehistorya çalışmalarına katıldı. Halen Londra üniversitesinde arkeoloji profesörüdür. Başlıca eserleri: *Beycesultan* (James-Seton Lloyd ile; I, II; 1961-1965); *Çatalhöyük* (1967). [M]

MELLACORÉE, Gine'de ırmak; muz gemileri kaynağına doğru Benty'ye kadar çıkar; «Güney ırmakları»nın başlıcalarından biridir; bir haliçle Atlas okyanusuna dökülür. (L)

MELLÂH i. (ar. *mellāḥ*). *Esk*. Gemici, denizci, kaptan: *Babası Avustralya açıklarında gemisiyle beraber kaybolmuş bir mellâh deniyordu* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Mellâhan** veya **Mellâhîn** veya **Mellâhun** çoğl. i. *Esk*. Gemiciler, kaptanlar. (M)

MELLAH i. (ar. *mellāḥ*). Fas şehirlerinde yahudi mahallesi. (L)

MELLAN (Claude), fransız desinatörü ve gravürcüsü (Abbeville 1598-Paris 1688). Koruyucusu Peiresc tarafından Roma'ya gönderildi. Orada Villamena ile çalıştı, sonra Simon Vouet'nin atelyesine girdi. Portre ressamı Ottavio Leoni'nin etkisinde kaldı. 1637'de Paris'e döndü. Louvre yayınlarının resimlendirilmesiyle görevlendirildi. Kralın çalışma odasının antik üslûptaki oymalarını yaptı. Yeni bir gravür tekniği buldu. 300 Levha kadar eseri, kara kalemle yapılmış tarihî değer taşıyan portreleri vardır: *Richelieu; İngiltere Kraliçesi Henriette ve Savoia Kralı Enrico II; Nemours Dükü* (Stockholm müzesi); *Girolamo Frescobaldi* (École Nationale Supérieure des Beaux-Arts, Paris); *Simon Vouet* (Louvre). [L]

MELLE, Belçika'da (Doğu Flandre, Gand idare çevresi) komün, Gand'ın güneydoğusunda, Escaut ırmağı kıyısında; 8 800 nüf. Sebze yetiştiriciliği; fidanlıklar; otlaklar. (L)

MELLERS (Wilfrid), ingiliz bestecisi ve müzik tarihçisi (Leamington 1912). Cambridge ve Birmingham'da öğretmenlik yaptı. Lirik parçalar (*The Trajical History of C. Barlowe* [C. Marlowe'un Trajik Hikâyesi], 1953; *The Shepherd's Daughter* [Çoban Kızı], 1954; *Mary Easter*, 1957; *The Borderline* [Sınır Çizgisi], 1959), bir senfoni (1953), orkestra için bir konçerto grosso, bir dans süiti (*Brother Lucifer*), insan sesi için çeşitli eserler (*Nausicaa's Welcome* [Nausikaa'nın Gelişi], 1952; *Chants and Litanies*, 1963) besteledi. Müzik tarihi alanında, *François Couperin* üstüne yazdığı bir kitap dışında, *Music and Society* (Müzik ve Toplum) [1946], *The Sonata Principle* (Sonatın İlkeleri) [1957]; *Romanticism and the 20 th Century* (Romantizm ve XX.yy.) [1957] adlı eserleri yazdı. (L)

MELK
gotik kilise
ve belediye sarayı
(XVI. yy.)

MELLİ—. Bk. MELİ.

MELLİ (Guido), italyan hekimi (Ferrara 1900). Milano üniversitesinde patoloji ve klinik metodolojisi profesörü ve Milano enstitüsü müdürü. Atardamar hipertansiyonu, yarım başağrısı, alerjik hastalıklar v.b. ile ilgili önemli çalışmalar yaptı. (M)

MELLİ (Roberto), italyan ressamı ve heykeltraşı (doğ. Ferrara 1885). Sanat hayatına heykeltraş olarak atıldı, orijinal sayılabilecek eserlerinde, U. Boccioni'nin başlattığı plastik anlayışını geliştirdi. Resim alanında verdiği eserlerle (tablolarında, tonların ölçülü uyumunda, plastik unsurlarla renklerin sentezini yapmağa çalıştı) ve canlı polemik yazılarıyle «Roma okulu»nun oluşmasında büyük rol oynadı. 1939-1945 Arasında gözden düştüyse de Roma, Floransa ve Milano'da açtığı sergilerle kişiliğini yeniden kabul ettirdi. Melli, İ.S.A.'nın (Sanatçılar Arası Dayanışma enstitüsü) kurucusudur. (M)

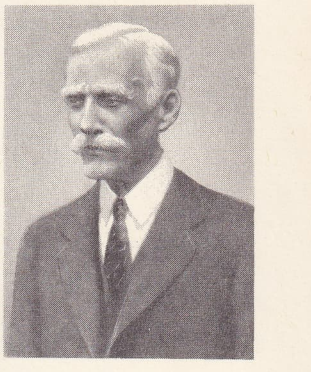

A.W. MELLON

MELLİNUS i. Beyaz ve sarı çizgili, siyah renkli böcek; yuvasını kumlara yapar, sinekle beslenir. (İlmî adı *Mellinus arvensis*. Zarkanatlıların *sphegidae* familyasından.) [L]

MELLİTUS Aziz, piskopos (öl. Canterbury 624). Roma Benediktin manastırı başrahibi olarak 601'de Aziz Büyük Gregorius tarafından Canterbury'li Aziz Augustinus ile birlikte İngiltere'ye gönderildi. Londra'nın ilk piskoposu oldu, kral Aethelberth'in ölümünde (616) sürgün edildi ve 619'da Canterbury başpiskoposluğuna getirildi. (L)

MELLON (Andrew William), amerikan siyaset adamı (Pittsburgh, Pennsylvania 1855 Southampton, New York 1937). Mellon Bankası müdürü oldu, büyük sanayi ortaklıklarını kurdu, hazine bakanlığına (1921-1932) getirildi. İngiltere (1923) ve Fransa (1926) ile borç konusunda müzakerelere girişti. Başkan Herbert Hoover'in milletlerarası alacaklılara karşı moratoryum ilân etmesini sağladı (1931). 1932'den 1933'e kadar Londra elçiliğinde bulundu. (L)

MELLONİ (Macedonio), italyan fizikçisi (Parma 1798 - Portici, Napoli yakınları 1854). Parma'da fizik profesörü oldu (1824). 1831 Siyasî olaylarından sonra yurdundan ayrıldı ve Fransa'ya gitti, Dole'de bir süre profesörlük yaptı, oradan Cenevre'ye geçti, sonra Paris'e gitti. Yayımladığı birçok inceleme yazısıyle kendini tanıttı. İtalya'ya dönerek, 1839'da Napoli'de fizik profesörlüğü yaptı, sonra Vezüv Meteoroloji rasathanesi müdürü oldu (1847). Termoelektrik pilini icat etti ve bunun 1830'dan beri ısıyan ısı üstünde yaptığı incelemelerde kullandı. Işık gibi ısı ışınlarının da yansıma, kırılma, polarılma ve girişim olaylarına konu olduğunu ispatladı (1842). 1841'de yer alanının etkisini nötrleştirmek

Foto. «İllüstrasyon» (LAROUSSE)

için galvanometrelerde dengeleyici mıknatısın kullanılmasını tasarladı. (L)

MELMUS sıf. (ar. *lems*'ten *melmûs*). *Esk.* El ile dokunulmuş.

◆ **Melmusat** çoğl. i. *Esk.* Dokunulan şeyler. || Ellemeler, dokunmalar. (M)

MELNATİ (Umberto), italyan tiyatro oyuncusu (Livorno 1900). Özellikle komedilerde oynadı (1947-1952 arasında bir komedi tiyatrosunu yönetti). Komedi alanındaki, duygusal şüpheciliğe dayanan sinirli anlatımını beyaz perdeye de aktardı: *Due Cuori Felici* (İki Mutlu Kalp) [1932]; *Mille Lire al Mese* (Ayda Bin Liret) [1939]; *Rose Scarlatte* (Kırmızı Gül) [1940]; *Un Mare di Guai* (Bir Mutsuzluklar Denizi) [1940]; *Frou-Frou* (1955) v.b. Radyo ve televizyon programlarına da çıktı. (M)

MELNİK, Çekoslovakya'da (Orta Bohemya bölgesi) şehir, Labe ile Vltava'nın kavuştuğu yerde; 11 300 nüf. Zengin Polabi tarım bölgesinin ticaret merkezi. Meşhur şaraplar. Besin sanayii. Gotik üslûbunda kilise. (L)

MELNİKOV (Pavel İvanoviç), **Andrey Peçerskiy** takma adıyle tanınan rus yazarı (Nijni Novgorod 1819-ay.y. 1883). Doğduğu ilin valisi tarafından raskolnik tarikatını incelemekle görevlendirildi ve bu konuda çok önemli iki belgesel roman yazdı: *V Lesah* (Ormanlarda) [1871 - 1874] ve *Na Garah* (Dağlarda) [1875-1881]. (L)

MELO, «uzuv», daha sonra da «ritimli şarkı» anlamına gelen yun. *melos*'tan alınan ve birçok kelimenin bileşimine giren unsur. (L)

MELO, Uruguay'da şehir; *Cerro Largo* idare bölgesinin merkezi; 33 740 nüf. Demiryolu ile Montevideo'ya bağlıdır. Önemli tarım pazarı. Havaalanı. (M)

MELO (Francisco Manuel DE), portekizli yazar (Lizbon 1611 - ay.y. 1667). İspanya hesabına Flandre ve Katalonya'da savaştı, 1641'de ülkesinin bağımsızlık savaşına katılmak için döndü ve haksız yere adam öldürmekle suçlanarak, on bir yıl hapiste kaldı (1644-1655), sonra da Brezilya'ya sürüldü (1655-1658). Daha sonra ülkesine döndü. Başlıca eseri, ispanyolca olarak yazdığı *Historia de los Movimientos y Separacion de Cataluna*'dır (Katalonya Ayaklanması Tarihi). Quevedo'nun etkisiyle ispanyolca şiirler yazdı: *Doze Sonetos en la Muerte de la Senora Dona Inès de Castro* (Dona İnès de Castro'nun Ölümü Üstüne Soneler), portekizce şiirler ve oyunları da vardır: Molière'in *Kibarlık Budalası* adlı eserinden ilham aldığı sanılan *Auto do Fidalgo Aprendiz* (Acemi Kibar) [1666]. (L)

MELOCACTUS i. Küremsi veya konik saplı, üzeri uzunlamasına çıkıntılı ve dikenli bitki. (Kaktüsgillerden.)

— ANSİKL. *Melocactus*'un sapının ucundan gene küremsi veya konik biçimde, çok sıkışık memeciklerden meydana gelen bir demet fışkırır; bundan da birçok güzel pembe çiçek çıkar. Sonra bu çiçeklerin yerini koyu kırmızı, parlak, üzümsü meyveler alır. Amerika'nın sıcak bölgelerinde *melaleuca*'nın otuz kadar türü bilinir; bunların birçoğu limonluklarda yetiştirilir. (L)

MELOCRİNUS i. Çanağı armut veya kavun biçiminde olan fosil denizlâlesi; Avrupa ve Kuzey Amerika'da silüryen ve devonyen tabakasında bulunur. (L)

MELODİ i. (yun. *melodia*, müzik eşliğinde söyleyen şarkı > ortaçağ lat. *melodia*'dan fr *mélodie*). Ezgi: *Bu tabiî sesten ilâhî bir melodi çıkarmak için bir Verdi, bir Wagner, bir Beethoven doğmasını temenni ediyorlardı* (Ömer Seyfeddin). [M]

MELODİCİ i. (*melodi*'den *melodi-ci*). Melodi bestelemekte usta kişi. || Müzikte en önemli unsurun melodi olduğunu ileri süren müzikçi: *Melodiciler, armoniciler.* (M)

MELODİK sıf. (fr. *mélodique*). Melodi ile ilgili. (M)

MELODİNUS i. Karşıt yapraklı, talkım çiçekli ağaççık; meyvesi etlidir ve çoğu zaman yenir. (Asya ve Okyanusya'da yetişen yirmi kadar türü bilinir. *Melodinus Tournieri*, Annam ve Laos'ta yetişen sarmaşıcı bir ağaçtır; bundan bir çeşit kauçuk elde edilir. Zakkumgillerden.) [L]

MELODOS i. Doğu Hıristiyanlığının ilk yüzyıllarından IX. yy.ın sonuna kadar dinî şarkı bestecilerine verilen ad. (Nazianzos'lu Aziz Gregorios [IV. yy.], Rhomanos Melados [VI. yy.], İoannes Damaskenos ve Kosmas Melodos [VIII. yy.], kadın şair Kassiane [IX. yy.] en ünlü melodlardır.) [L]

MELODRAM i. (yun. *melos*, şarkı ve *dram*, oyun'dan fr. *mélodrame*). Tiyat. Yunan trajedisinde, koro başı ile bir oyuncu arasında geçen şarkılı diyalog. || Eskiden, oyuncuların sahneye müzik eşliğinde girip çıktıkları oyun türü. || Çağdaş tiyatroda, hareketli ve duygusal olaylar üstüne kurulmuş, sürekli olarak dokunaklı etkilerden yararlanan oyun türü.

— ANSİKL. Tiyat. Bir halk tiyatrosu türü olan *melodram*, XVIII. yy. sonunda ortaya çıktı. Devrimci tiyatro repertuvarı ile panayır tiyatroları geleneklerini sürdüren bu türde trajedi, burjuva dramı, acıklı veya gülünçlü komedi ve pandomima gibi bütün türler iç içedir. Oyun içinde abartmalı dramatik etki imkânları (olağanüstü durumlar, düellolar, korkunç tuzaklar, tüyler ürpertici dekorlar v.b.) yardımıyle duygusal, hareketli ve gözyaşartıcı bir olaylar dizisi gelişir. Kişilikleri kabataslak çizilmiş oyun kahramanları kalıplaşmıştır: zalim adam, güç durumdaki genç kız, yiğit kahraman, soytarı v.b. Melodram, bütün XIX. yy. boyunca Paris'in bulvar tiyatrolarında büyük ilgi gördü (Temple bulvar tiyatrosuna bu yüzden «Cinayet bulvarı» adı takıldı). Usta oyuncular, bazı çok verimli yazarlar melodramın gelişmesine katkıda bulundular. Edebî değeri olmamakla birlikte bu tür, üç birlik kuralını yıkması, türleri karıştırması, olay ve tarihî konu zevkini getirmesi bakımından romantik dramı hazırladı. Romantizmin de ötesinde, yalnız modern tiyatroyu değil, çeşitli dramatik etkilerde sinema sanatı da zenginleştirdi.

● *Türkiye*'de. Batılı tiyatro geleneğinin Türkiye'ye yerleşmeğe başlamasıyle (1890-1908), bu tür oyunlar, sahnelerde göründü. Türk melodramlarının çoğu, fransızca eserlerden adapte ediliyor, bazıları da taklit yoluyle yazılıyordu. Tuluat kumpanyaları ve Mınakyan Dram tiyatrosu bu tür oyunlara büyük ilgi gösterdi. Zamanla türk tiyatrosunun önemli unsurları olan *komiki şehir*'ler de melodram türünün ilkelerini benimsediler. Halkın bu tür oyunları tutması, sahnelerde melodramlara daha fazla yer verilmesine yol açtı. Ancak oyunların sanat değeri de o oranda azaldı. *Othello*, «Arabın İntikamı», *Hamlet*, «Hain Kral» gibi adlarla oynandı. Bu akım, türk sinemasını da uzun süre etkiledi. Devlet tiyatrosunun kurulması (1949), özel tiyatroların sanat değeri olan eserlere yer verişi, tiyatroda melodram türünün ortadan kalkmasına yardım etti.

— Müz. *Müzikli melodram*'ın ilk örnekleri, İtalya'da Metastasio (*Didone Abbandonata* [Terkedilmiş Dido], 1724) ve Fransa'da J.J. Rousseau'nun (*Pygmalion*, 1762) eserlerinde görülür. Beethoven de *Fidelio*'nun zından sahnesinde bu yoldan yararlandı. Stravinski'nin *Askerin Hikâyesi* eserinde de aynı unsurlar görülür. Melodram kelimesi, XIX. yy.dan itibaren sahne müziği, pandomima için düzenlenmiş bir beste veya bir oyuncunun sahnedeki davranışı için de kullanılmağa başlandı. Melodram, estetik açıdan yozlaşmış bir türdür, çünkü, karışık anlatım yollarının kaynaşmasından meydana gelen bu tür, her sanat eserinde bulunması gereken birlik anlayışından uzaktır. (LM)

MELODRAMATİK sıf. (fr. *mélodramatique*). Melodramla ilgili. (M)

MELOE i. Madenî parıltılı, siyah veya mavi renkli, kanatsız, büyük ve hantal böcek; kısa ve ayrık olan elitraları karın kısmının ancak dip tarafını örtecek kadardır; karın kısmı dişlerde çok büyüktür. (Kınkanatlıların *meloidae* familyasından.)

— ANSİKL. *Meloe*'lerin deriye dokunduğu yerde, kabarcıklar belirir; bu yüzden deri kabartıcı ilâçların yapımında kullanılır (özellikle *Meloe Mejalis*). Diğer bazı türleri: *M. proscarabaeus, M. violaceus, M. autumnalis.* (L)

MELOFANİK sıf. (fr. *mellophanique*). Kim. Formülü

$C_6H_2(CO_2H)_4$ 1-2-3-5

olan benzen-tetrakarboksilik asit için kullanılır; prenitik ve piromelik asitlerin izomeridir. (L)

MELOGRAF i. (fr. *mélographe*). Org veya piyanoya takılınca, bestecinin çaldığı parçayı, mekanik olarak özel işaretlerle kaydeden âlet. (L)

MELOİDAE çoğl. i. Kınkanatlı böcekler familyası; *meloe, mylabris, cantharis* veya *lytta* ve bunlara yakın cinsleri kapsar. (Bunlar eski zooloji bilginlerinin «ısırgan» dedikleri böceklerdir. Kurtçukları «hipermetamorfoz» denilen karmaşık değişiklikler geçirir.) [L]

MELOLOG i. (fr. *mélologue*), Berlioz'un lirik «monodram»ını anlatmak için seçtiği bir terim; sözle müziğin nöbetleşe duyulduğu bu karma beste, *Fantastik Senfoni*'yi tamamlamak amacıyle yazılmış ve *Lélio ou le Retour à la Vie* (Lélio veya Hayata dönüş) adını almıştır. (L)

MELOMAN i. (fr. *mélomane*). Müziği çok seven, bazen bu sevgisi aşırılığa varan, fakat kendisi doğrudan doğruya müzikle uğraşmayan kimse. (M)

MELOMELİ i. (yun. *melos*, organ'dan fr. *mélomélie*). Normal kol ve bacakların üzerinde fazladan kol ve bacak bulunması şeklindeki ucubelik. (L)

MELON i. ve sıf. («kavun» anlamında fr. k.). *Melon şapka* veya sadece *melon*, yuvarlak ve tombeli şapka. (L)

MELON i. (fr. *mellon*). Kim. Amonyum sülfosiyanür, melamin, siyanamit gibi maddelerin akkor derecede ısıtılmasından elde edilen şekilsiz, sarı bileşik. (L)

MELON (Jean-François), fransız iktisatçısı (Tulle 1680-Paris 1738). Bordeaux'da avukattı, bu şehirde akademinin kurulmasında yardımcı oldu, ardından da Paris'e gitti; orada Maliye konseyinin, sonra kendisini Bordeaux'da iltizam genel müfettişliğine tayin ettiren Argenson'un katibi oldu. *Essai Politique sur le Commerce*'i (Ticaret Üstüne Siyasî Deneme) [1734] yazdı. Melon, bazen bir yeni-merkantilist, bazen de fizyokratların öncüsü kabul edilir. (L)

MELONE veya **MELONİ** (Altobello), italyan ressamı (Cremona, XVI. yy.ın ilk yarısında faaliyet gösterdi). Marco Antonio'nun oğlu; hayatı üstüne fazla bilgi yoktur. Eserlerinden yalnız biri kesinlikle bilinir: Cremona katedralinin orta sahınındaki freskler (*Mısır'a Kaçış* ve *Masumların Başkanı* bu fresklerin bir bölümüdür). Melone mart 1517'de sağ duvar üstüne *İsa'nın Yakalanması, İsa Kayafa'nın Önünde, Dua, İsa'nın Ayaklarının Yıkanışı* ve *Son Yemek* tablolarını çizmekle görevlendirildi (eserlerde Altobello'nun imzası vardır). Altobello, Armannino'nun çömezi olarak bilinir. *Calvarium'a Gidiş* (Cremona, Resim müzesi) adlı eserinden anlaşıldığı gibi, Altobello gençlik döneminde venedik geleneği dışında kalan akımlarla ilgilendi. Melone, *Meryem, İsa ve Aziz Yuhanna ile*, Bergamo'daki Carrara akademisinde bulunan *Soylu Adamın Portresi* ve Cremona piskoposluğunda bulunan *Rahipler ve Azizler* adlı eserlerini Cremona fresklerinden önce, Brera Resim müzesindeki *Pietà*, Londra National gallery'deki *Emvas'a Gidiş* ve Washington National gallery ile Oxford Astmolean museum tarafından paylaşılan üç kanatlı tabloyu ise Cremona fresklerinden sonra yaptı. (M)

MELONECHİNUS i. İlkel, fosil denizkestanesi; suborları ile suborları arasında kalan kısımlarını kaplayan plakalar dıştan kavun dilimleri görünüşündedir. (Karbonifer ve permiyen tabakalarında bulunur.) [L]

MELO NETO (Joao Cabral DE), brezilyalı yazar (Recife 1920). Biçim meseleleri ve söz oyunları peşinde koşan yeni şiir okulunun başlıca temsilcilerinden biridir. Eserleri: *Duas Aguas* (İki Irmak) [1956], *Qu-*

afrika fili

lama

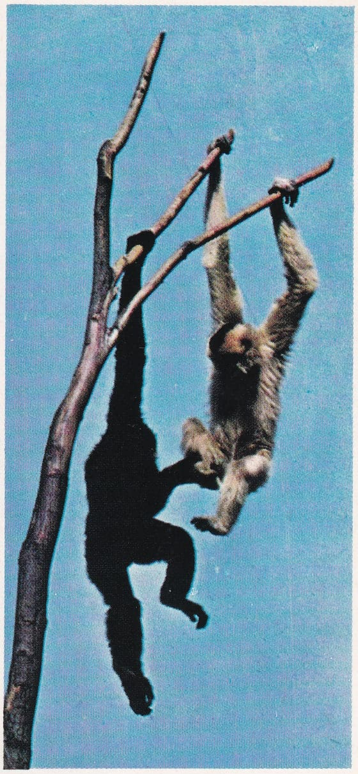

jibon

▲ bizon ▼ zürafa ve yavrusu

▼ suaygırı ▲ afrika gergedanı

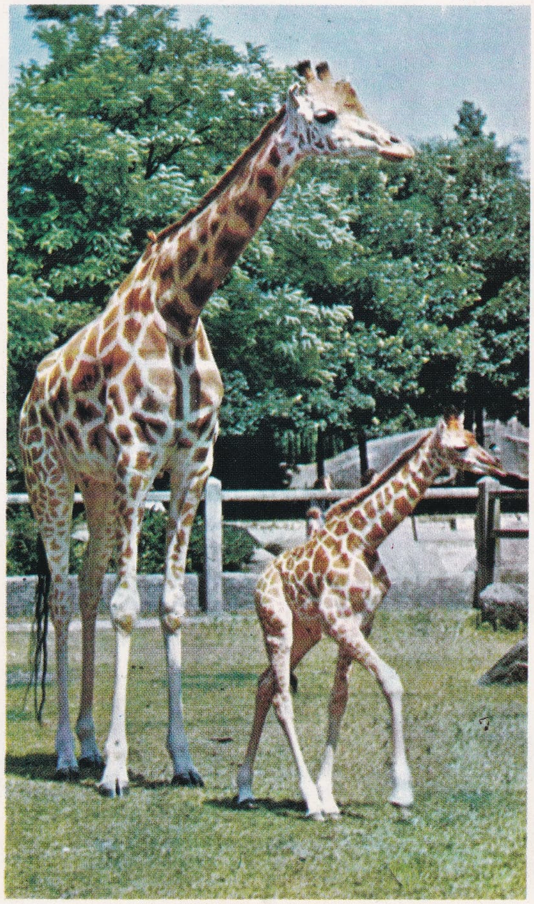

▲ makak ▼ şempanze

Foto. G. Broihanne (LAROUSSE)

deniz memelileri

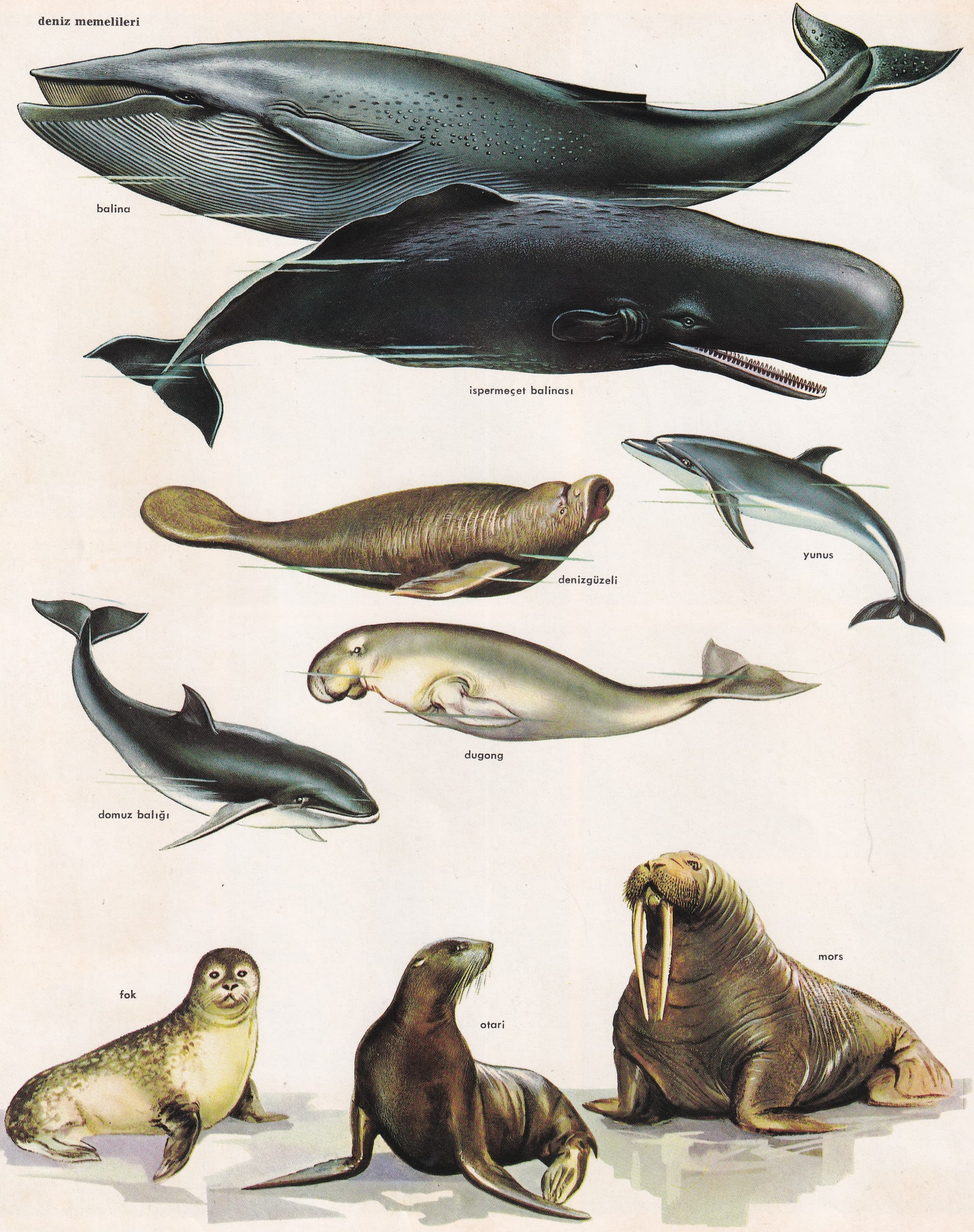

kokarca
vizon
çamaşırcı ayı
su samuru
zerdeva
marmot
amerika kokarcası
tilki
kunduz
pampa tavşanı
yünlü opossum
bataklık kunduzu
karagül kuzusu
misk sıçanı
çinçilya

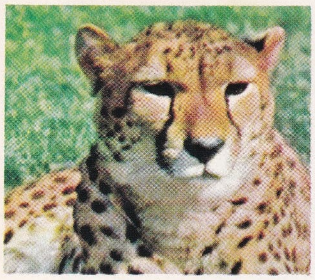

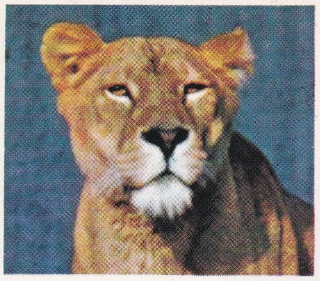

çita
pars

dişi aslan
kaplan

aslan

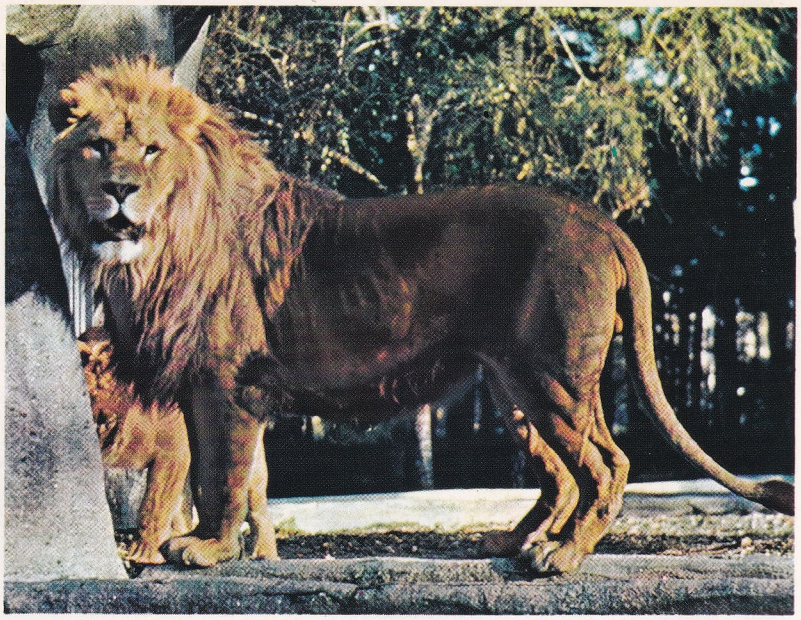

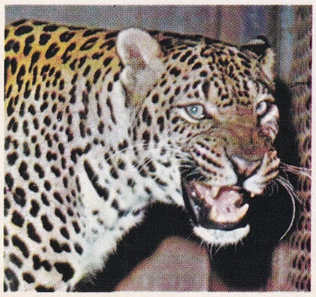

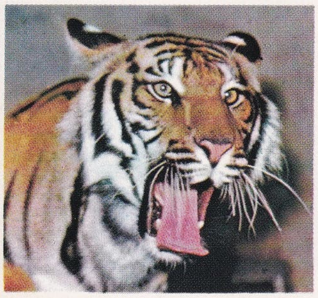

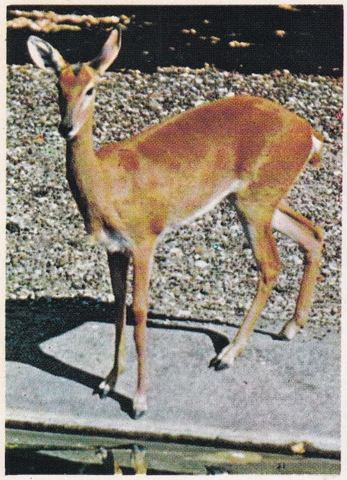

gazal

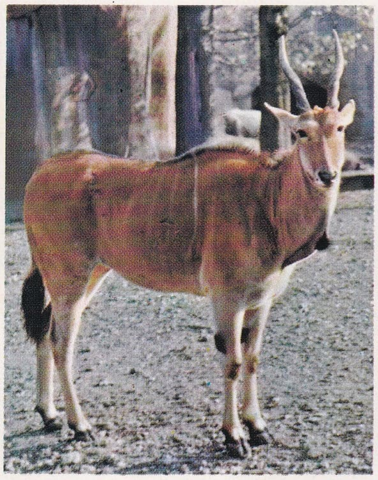

kap ceylânı

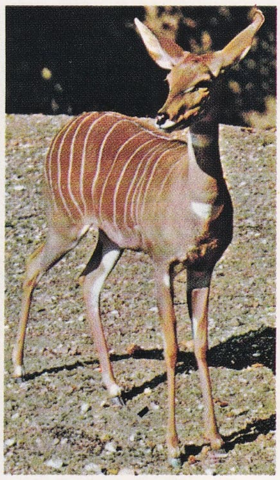

genç kudu

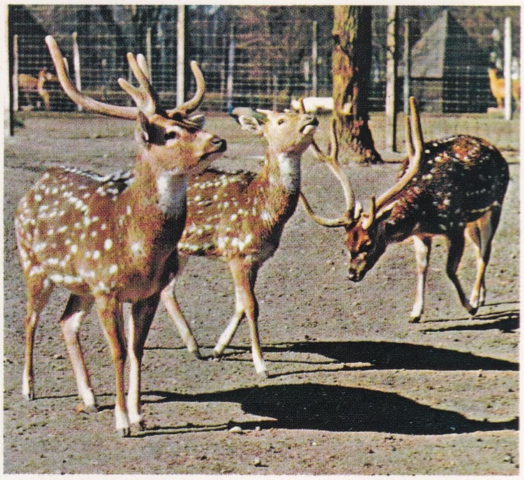

çift boynuzlu geyik

hecin devesi

afrika mandası

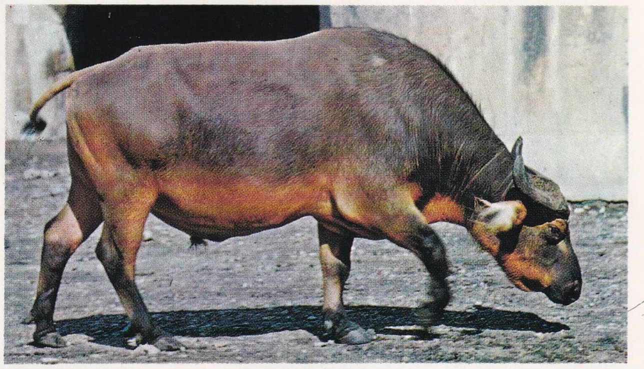

aşağıda sağda yaban domuzu yavruları

tapir

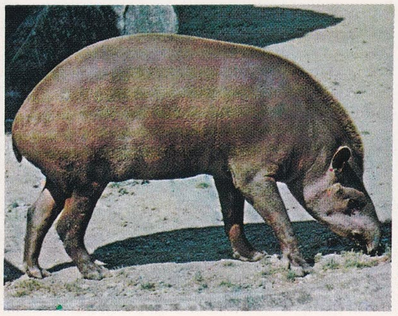

Foto. G. Broihannc (LAROUSSE)

aderna (1960), *Dois Parlamentos* (İki Parlamento) [1961]. (L)

MELONİ (Altobello). Bk. MELONE.

MELONİT i. (fr. *mélonite*). Miner. Formülü $NiTe_2$ olan tabiî nikel tellür; uçuk pembe renklidir ve ortorombik sistemde billûrlaşır. (L)

MELONİTES i. Paleont. Bk. MELONECHINUS.

MELOPAS i. (tes. edil. ad). Plast. mad. Temel maddesi melamin formaldehit olan döküm maddesi. (L)

MELOPE i. (yun. *melos*, kadans ve *poiein*, yapmak'tan). Yunanlıların, bir sanat eseri yaratmak için, bütün melodi unsurlarının (ses, aralık, makam, aktarma tonları) kullanılmasını belirtmek amacıyle kullandıkları terim.

— ANSİKL. Şiddet vurgusundan çok bir müzik vurgusu olan konuşma dilinden doğan yunan *melope*'si küçük aralıklarla ilerler, aynı kalıpları tekrarladı. Melodi çizgisi çok saf ve belirliydi. (L)

MELOPSİTTACUS i. Muhabbetkuşu'nun ilmî adı. (Avustralya'da yaşayan uzun kuyruklu küçük bir papağandır; kafes kuşu olarak pek yaygındır.) [L]

MELOREOSTOZ i. (yun. *melos*, organ, *rhein*, akmak ve *osteon*, kemik'ten fr. *mélorhéostose*). Patol. Bir kol veya bacak kemiği boyunca «eriyen mum» gibi ilerleyen hiperostoz. (L)

MELORIA, Cenova körfezinde ada. Yakınında iki deniz savaşı oldu. 1248'de Pisa donanmasının Cenevizliler karşısında bozguna uğramasıyle Pisa'nın denizlerdeki hâkimiyeti sona erdi. 1410'da ceneviz donanmasının atıcılarını yok etti. (L)

MELOS i. (yun. k.). Yunan müziğinde, değişik yükseklikteki seslerin, hoş veya hoş olmayan bir şekilde birbirlerini izlemeleri veya sanatla yazılmış melodi çizgisi; iki halde de herhangi bir ritme bağlı kalmak söz konusu değildir. || Sözsüz, fakat ritimli melodi, teşmil yoluyle de çalgı müziği. || Sözlü melodi, dolayısıyle de ritimlenmiş şarkı. (Manzum söz anlamındaki *metron*'un karşıtıdır.) [L]

MELOTHRİA i. Kabakgillerden sürüngen saplı, parçalı yapraklı bitki.

— ANSİKL. *Melothria*'nın çiçekleri bireşeylidir ve ayrı saplarda bulunur. Meyvesi, yumurtamsı, uzunca, üç köşeli çok tohumlu ve küçüktür. *Melothria pendula* Kuzey Amerika'da yetişir ve Kanada'da tarlaları istilâ eder. Bir zeytin büyüklüğünde olan meyvesinden turşu yapılır. (L)

MELOZZO da Forli, italyan ressamı (Forli 1438 - ay.y. 1494). Piero Della Francesca'nın sanatından etkilendi ve perspektif ustası oldu. *Vatikan Kütüphanesi'nin Açılışı* (1477, Vatikan müzesi) ve 1480'de Santi Apostoli kilisesinin apsidine yaptığı *Uruç* (Quirinale'nin orta kısmı, Quirinale sarayında; melek figürleri Vatikan Pinacotea'sında) adlı tablolarıyle Forli'de, Urbina'da ve Loreto'da da (Tesoro şapeli, 1477'den sonra) aynı anlayışla çalıştı. (L)

MELPOMENE («kadın şarkıcı» anlamında yun. k.). Yun. mit. Musa'lardan biri. Önceleri şarkı perisiyken daha sonra, herhalde Dionysos ile ilişkisi olduğu için, trajedi perisi sayıldı. Elinde bir trajedi maskesi, başında asma dalından bir taç ile temsil edilirdi. (L)

MELROSE, Büyük Britanya'da köy, İskoçya'nın güneydoğusunda (Boxburghshire), Tweed ırmağı kıyısında; 2 100 nüf. Gezinti merkezi. XV. yy. sonundan kalma güzel bir manastır kilisesinin yıkıntıları. Eski evler. (L)

MELROSE, A.B.D.'de (Massachusetts) şehir, Boston'un kuzeyinde; 30 000 nüf. Laboratuvar malzemesi. Dokuma ve kimya sanayii. (L)

MELS, İsviçre'de (Sankt Gallen kantonu) komün, Seez'in Weisstannen vâdisinden çıkarak Wallensee'ye kavuştuğu noktada; 5 250 nüf. Dokuma ve kimya sanayii. Hidroelektrik santral. Bağcılık. (L)

MELSA sıf. (ar. *melsā*). *Esk.* Pürüzsüz, düz. || *Arz-ı melsa*, kıraç toprak. || *Saha-yı melsa*, düz alan.

◆ İ. *Esk.* Şarap. || *Hamr-ı melsa*, tatlı şarap. (M)

MELSBROEK, Belçika'da (Brabant, Hal-Vilvorde idare çevresi) komün, Brüksel'in kuzeydoğusunda; 2 100 nüf. Brüksel'in havaalanı. (L)

MELSENS (Louis), belçikalı fizikçi ve kimyacı (Louvain 1814-Brüksel 1886). Sorbonne'da Dumas laboratuvarında, sonra Almanya'da çalıştı. Brüksel Veteriner okulunda fizik ve kimya profesörlüğü yaptı. Sivri uçlu, iletkenli, birkaç toprak hatlı yıldırımsavarları icat etti. Ayrıca tahta ve derilerin katranla korunması ve renk giderici kömürler üzerinde de çalışmaları vardır. (L)

MELSUK sıf. (ar. *lüşuk*'tan *melşūk*). *Esk.* Yapıştırılmış, bitişmiş. (M)

MELTEM i. Yaz mevsiminde karadan denize doğru esen rüzgâr: *Sen büyüdüğün vakit çocuğum, / Yine meltemler geçecek denizlerden* (F. H. Dağlarca). *Sabaha karşı başlayan meltem, yağmur bulutlarını önüne katıp Salihli'ye doğru sürmüş, arkasında, ıslak bir serinlik bırakmıştı* (Kemal Tahir). [M]

MELTON MOWBRAY, Büyük Britanya'da (Leicestershire) şehir, Leicester'in kuzeydoğusunda; 15 900 nüf. Gotik üslûbunda kilise. Sayfiye merkezi; avcılık. Besin sanayii. Ayakkabı imalâtı. (L)

Meltzer-Lyon deneyi. Tıp. Onikiparmak bağırsağı tübajı sırasında, ödkesesinin kasılmasını sağlayacak magnezyum sülfat eriyiğinin sonda ile şırınga edilmesi. Bu deney öd yolu hastalıklarının teşhis ve tedavisinde kullanılır. Amerikalı hekim Samuel James *Meltzer* (1851-1920) ve B.B. Vincent *Lyon*'un (1880) adlarıyle anılır. (L)

MELÛB sıf. (ar. *lu'āb*'dan *mel'ūb*). *Esk.* Salyalı, salyalar akan (ağız). [M]

MELÛF sıf. (ar. *ülfet*'ten *me'lūf*). *Esk.* Alışılmış, huy edinilmiş. || Alışmış: *Ey bâr-i hazerle iki kat gezmeye me'lûf / Eşraf ü tevabi, koca bir unsur-ı mâruf* (Tevfik Fikret). *Vatan-me'lûf olanlar bî-sebep terk-i diyâr etmez / Zaruretsiz cihanda kimse gurbet ihtiyâr etmez* (Ziya Paşa).

◆ **Melûfiyet** i. *Esk.* Alışıklık: *Mevaki-i malûmede erkeklerle bimuhâbâ muamele-i naz ü niyaza melûfiyet tekessür ederek* (Namık Kemal). [M]

MELÛL veya **MELÜL** sıf. (ar. *melāl*'den *melūl*). Üzgün, mahzun, garip: *Melûl bir enkaz kümesi şeklinde serilmiş bir sofra* (H. Z. Uşaklıgil). || *Esk.* Bıkkın, usanmış. || İ. Erkek adı. || *Melûl olmak*, mahzun, üzüntülü olmak: *Evet, sabah olacaktır, sabah olur; geceler / Tulû-ı haşre kadar sürmez, akıbet bu sema / Bu mai gök size birgün acır; melûl olma!* (Tevfik Fikret).

◆ **Melûlane** zf. *Esk.* Acıklı bir şekilde: *Yaşlar, yiyemedikleri lokmaları melûlane duran tabaklara damlar* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Melûl melûl** zf. Mahzun bir şekilde: *Köpek kuyruğunu bacaklarının arasına büsbütün sıkıştırmış [...] melûl melûl bekliyordu* (R. H. Karay). [M]

MELUM sıf. (ar. *levm*'den *melūm*). *Esk.* Azarlanmış: *İnsan / Masum u melum asim ü nâdim vatanından* (Tevfik Fikret). [M]

MELÛM sıf. (ar. *elem*'den *me'lūm*). *Esk.* Üzgün, elemli. (M)

MELUN sıf. (ar. *la'n*'dan *mel'ūn*). Tanrı tarafından lânetlenmiş olan: *Melun şeytan.* || Lânet ve nefretle karşılanan, kötü: *Pek sevdiği biricik kızına fenalık eden mel'un bir adamın yatak odasına gizlice sokulur* (R.H. Karay). *Fakat bu melun hastalık onu beklemeye, hem de en azaplı bir vaziyette beklemeye mecbur ediyordu* (Sabahattin Ali). || İ. Lânetlenmiş kimse: *O melun, kalbine öyle yer etmiş ki, söküp atmak mümkün değil* (R. N. Güntekin).

◆ **Melune** sıf. *Esk.* Melun'un dişili (M)

MELUN, Fransa'da Seine-et-Marne idare bölgesinin merkezi, Paris'e 45 km uzakta, Sen ırmağı kıyısında, Brie'nin kenarında; 28 796 nüf. Sen ırmağındaki bir adada kurulan kelt oppidum'u Melun, galya-roma devri sonunda bir surla çevrildi ve sonradan ırmağın her iki kıyısında gelişti. Adanın batı burnunda yükselen ve Philippe Auguste zamanında güçlü bir şekilde tahkim edilen kraliyet şatosundan bugüne hiç bir iz kalmamıştır. Saint-Sauveur kilisesinin yıkıntıları. Notre Dame kilisesi (XI. yy.dan kalma sahın; XII. yy.dan kalma koro yeri; XVI. yy.dan kalma süslü cephe); Sen'in sağ kıyısında XVI. yy.dan kalma Saint-Aspais kilisesi (XVI. yy.da yapılan güzel vitraylar). Melun önemli bir sanayi merkezidir: karosercilik; uçak motorları, sepicilik, ecza malzemesi, esnek kumaşlar; bira fabrikası; çalgı yapımı v.b. (L)

MELUN (Arman DE, vikontu), fransız siyaset adamı (Brumetz, Aisne 1807-Paris 1877). Yasama meclisinde İle-et-Vilaine milletvekili (1849). Birçok sosyal kanunun çıkarılmasına önayak oldu. Kendini İkinci İmparatorluk devrindeki hayırseverlik hareketine verdi. (L)

Melusine, hikâyesi ilk defa Jean d'Arras'nın (1387) romanında anlatılan efsane kahramanı. Melusine'e, cumartesi günleri vücudunun alt kısmının yılan biçimine girme yeteneği, bir peri olan annesinden kalmıştı. Kont Raymondin ile evlenirken ondan, cumartesi günleri kendisini hiç görmeyeceğine dair söz aldı. Kont için Lusignan şatosunu yaptırdı. Raymondin bir gün banyoda, Melusine'in sırrını öğrendi ve Melusine korkunç çığlıklar atarak şatonun bir penceresinden kaçtı. Lusignan beylerinin başına ne zaman bir felâket gelse, Melusine'in çığlıklarının işitildiği söylenirdi. Melusine'in çığlığı deyimi de buradan gelir. Melusine efsanesi, XV. yy.da Almanya'da halk tarafından çok benimsendi. *Mère* (anne) *Lusigne, Merlusine* adıyle de anıldı. (L)

MELÛL. Bk. MELÛL.

MELVİLLE (Andrew), iskoçyalı reformcu (Baldovy 1545-Sédan 1622). Paris'te ve Cenevre'de okuduktan sonra, İskoçya'ya döndü, Glasgow üniversitesinde profesör oldu, presbiteryen kilisesinin yeniden düzenlenmesine çalıştı. Anglikanizme muhalefeti yüzünden Londra kalesine kapatıldı (1607). Hapisten çıkınca, Fransa'ya sığındı ve Sédan üniversitesinde ders verdi (1611). [L]

MELVİLLE (Henry DUNDAS, birinci — vikontu), ingiliz siyaset adamı (Edinburgh 1742-ay.y. 1811). Whigy partisinden milletvekili seçildi (1774). Lord North'a yaklaştı. Onun amerika siyasetini destekledi. Sonunda, Pitt'in (1759-1806) tarafına geçti; onun güvenini kazandı. Avam kamarasında Pitt'in başlıca adamlarından biri oldu. İrlanda birliği çerçevesinde katoliklerin Hastings meselesinde ve kölelik konusunda uzlaşmadan yana olan Melville, İngiltere-muhtariyetinin tanınması için çalıştı. Pitt hükümetinde İçişleri bakanlığı (1791-1794), Savaş bakanlığı (1794-1801) yaptı, İskoçya'nın denetimini ele aldı. Savaş sırasında başarılı görülmedi ve deniz işleri hazine yöneticisi (1782-1800) olarak şüpheleri üzerinde topladı. Denizcilik bakanı olunca (1804-1805) yeni yolsuzluklarla suçlandı (1805-1806), serbest bırakıldı, ama siyasetten çekildi. (L)

MELVİLLE (Herman), amerikalı yazar (New York 1819-ay.y. 1891). Varlıklı bir ailedendi, babası ölünce çalışmak zorunda kaldı. Çeşitli küçük işlere girip çıktıktan sonra, 1839'da New York-Liverpool arasında çalışan bir yelkenliye tayfa olarak girdi. Amerika'ya dönüşünde, 1841'de bir balina gemisine geçerek Güney denizinde dört yıl süren bir gezi yaptı. Hemen hemen bütün kitaplarında bu gezisinde gördüklerinden yararlandı. 1846'da Markiz adalarında Fayaway adlı güzel bir yerli kız ile arasındaki temiz aşkı anlattığı *Typee*'yi yayımladı. *Omoo*'da (1847) Polinezya hatıralarının devamını dile getirdi. Daha sonra *Redburn* (1849) ve o devrin denizciliğinde uygulanan sert disiplini tenkit eden *White-Jacket* (Beyaz-Ceket) [1850] adlı eserlerini yayımladı. Nihayet 1851'de, şaheseri sayılan

MELPOMENE
Louvre müzesi, Paris

Armand De **MELUN**
Cabinet des Estampes, Paris

Henry **MELVILLE**
J. Kay'in eseri
Cabinet des Estampes, Paris

Foto. Giraudon, B. N. (LAROUSSE)

J. - P. MELVİLLE
«Doulos»un bir sahnesi

Herman MELVİLLE

Francesco MELZİ
G. Boggi'nin eseri
Longhi'den

MELUN

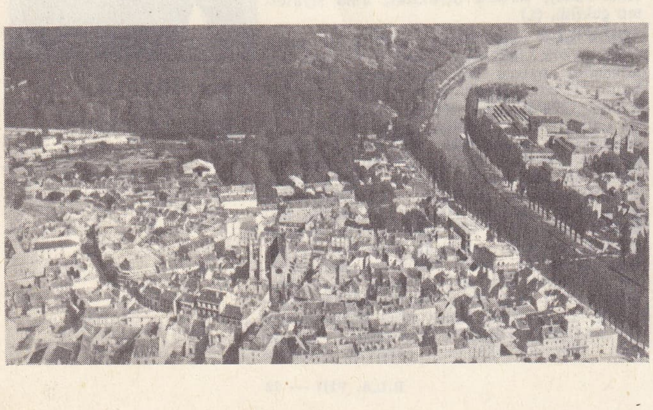

Moby Dick Orthe White Whale*'i (Moby Dick veya Beyaz Balina) çıkardı, fakat kitap pek tutulmadı. Karışık, tuhaf bir roman olan *Pierre or the Ambiguities* (Pierre veya Yanlış Anlamalar) [1852] daha da kötü karşılandı. Hayatını kazanmak için New York gümrüğünde küçük bir işe girdi. 1866-1885 Arasında burada çalıştı. Bu yıllar boyunca birkaç hikâye ve roman yayımladı: *İrael Potter* (1855), *Benito Cereno* (1856), *Piazza Tales* (Piazza Masalları) [1866], *The Confidence Man* (Güvenilir Adam) [1857]. Bunların dışında özellikle şiirle uğraştı: Kutsal topraklardaki haccı anlatan 20 000 mısralık *Clarel* (1876), *John Marr and Other Sailors* (John Marr ve Öbür Denizciler) [1888], *Timoleon* (1891). Romanı *Billy udd* (1924), *Poetry* (Şiir) [1924] ve *Journal up the Straits* (Boğazların Ötesinden Günlük) [1935] ölümünden yıllar sonra yayımlandı. Melville, değeri bilinmeyen yazar tipinin canlı bir örneğidir; öldüğü sırada, *Moby Dick* yazarının elli yıl sonra en büyük amerikalı yazarlardan biri sayılacağı hiç kimsenin aklına gelmezdi. (L)

MELVİLLE (Jean-Pierre), fransız filim yönetmeni (Paris 1917). 1947'de Vercors'un romanından hareket ederek yaptığı *Le Silence de la Mer* (Denizin Sessizliği) adlı filimle adını duyurdu. Sürümlü yapımcılığın dışında ve güç şartlar altında meydana getirdiği bu eser onu fransız yeni dalga akımının öncüleri arasına soktu. Amerikan sinemasının etkisinde birçok serüven filmi yaptı. Başlıca eserleri: *Müthiş Çocuklar* (Les Enfants Terribles) [1949], *Bob le Flambeur* (1955), *Deux Hommes dans Manhattan* (Manhattan'dan İki Adam) [1958], *Leon Morin, Prêtre* (Papaz Leon Morin) [1961], *Le Doulos* (1962), *L'Ainé des Ferchaux* (Ferchaux'ların Büyüğü) [1962]; *Le Deuxième Souffle* (İkinci Soluk) [1966], *Kiralık Katil* (Le Samourai) [1967]. (L)

MELVİLLE (sir James), iskoçyalı tarihçi (1535-Halhill 1617). 1683'te yayımlanan *Hatıralar*'ı, zamanının tarihi, özellikle presbiteryenlik tarihi bakımından ilgi çekici bir kaynaktır. (L)

MELVİLLE adası, Avustralya'nın kuzey kıyısında ada, Van Diemen koyunun ağzında, Arnhem toprağının kuzey kıyısında; 2 400 nüf. Kısmen mangrov ile kaplı olan bu ada, yerlilerin toplandığı bir rezervdir. (L)

MELVİLLE adası, Kanada arktik takımadalarında ada, Parry adalarının en büyüğü, Melville Sound'un kuzeyinde. (L)

MELVİLLE koyu, Grönland'ın kuzeybatı kıyısında koy, Baffin denizinde. Uzun zamandan beri balina avcılarının uğrağıdır. (L)

MELVİLLE yarımadası, Kanada arktik kıyılarında (Kuzeybatı Toprakları) yarımada, Botten körfeziyle, Foxe havzası arasında. (L)

MELZİ (Francesco), italyan ressamı (Milano [?] 1493'e doğr.-Vaprio d'Adda 1570'e doğr.). Ustası Leonardo da Vinci onu Fransa'ya götürdü, eserlerini ve kitaplarını da ona bıraktı. Melzi'den az sayıda resim kaldı. *Vertumnus ve Pomona* adlı eseri Berlin müzesindedir. (L)

MELZİ D'ERİL (Francesco), italyan siyaset adamı (Milano 1753-Bellagio 1816). Londra ve Paris'te filozoflarla ilişki kurdu. Liberal fikirliydi, Napolyon'a yakınlık duydu. Napolyon, Rastatt kongresine (1798) Melzi'yi Cisalpina'yı temsilci olarak gönderdi, sonra onu Lyon Adalet divanına çağırdı (1801), İtalya cumhuriyeti başkan yardımcısı (1802), İtalya krallığı büyükkançılarI (1805) ve Lodi dükası (1807) yaptı. *Hatırat*'ı 1865'te yayımlandı. (L)

MELZUM sıf. (ar. *lüzûm*'dan *melzûm*). *Esk.* Bir şeyden ileri gelen, bir şeyin varlığı kendisini gerektiren, bir şeye sıkı sıkıya bağlı olan.

◆ **Melzumiyet** i. *Esk.* Melzum olma hali, gereklilik. (M)

MEMALİAJ, Arnavutluk'ta maden kömürü merkezi, Tepelene yakınında; 5 000 nüf. (L)

MEMALİK çoğl. i. (ar. *memleket*'ten *memâlik*). *Esk.* Memleketler, ülkeler: *Söyletip başka memalikteki mahkûmini / Hâkimiyet ne imiş, öğreniniz kıymetini* (M. Â. Ersoy). *Trablusgarb'dan Tanca'ya kadar olan memalike mutasarrıf olup merkezi hükûmet Subeytıla idi* (Cevdet Paşa). ‖ Bir devletin toprağı. ‖ *Memalik-i harre,* sıcak memleketler. ‖ *Memalik-i mahruse* (*memalik-i mahrûse-i şâhâne, memalik-i Osmaniye* veya *memalik-i şâhâne*), Osmanlı imparatorluğu. ‖ *Memalik-i müctemia'yı Amerika,* Amerika Birleşik devletleri. (M)

MEMALİK çoğl. i. (ar. *memlûk*'tan *memâlik*). *Esk.* Köleler, kullar. (M)

MEMAT i. (ar. *memât*). *Esk.* Ölüm: *Şeametin ne de etmiş kî cevvi istilâ / Hayatın ayrı felâket ematın ayrı belâ* (M. Â. Ersoy). *Gurub edip de güneş bir veremli taze gibi /Çökünce mağribe reng-i memat olan zulmet* (Tevfik Fikret). ‖ *Ba'd-el-memat,* öldükten sonra.

— DEY. *Hayat memat meselesi.* Bk. HAYAT. (M)

MEMBA veya **MENBA** i. (ar. *nebe'ân* > *menba'*dan). Bir suyun çıktığı yer, pınar kaynak: *Ta menbadan içmek için dudaklarını uzatıyordu* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ *Mec.* Menşe, bir şeyin çıktığı yer: *Millî tarih kütüphanesi ise yalnız millî harsımızı teşkil eden müesseselere ait tarihleri ve tarihî membalarla vesikaları muhtevi olmalıdır* (Ziya Gökalp). *Kurursa bir gün o memba ne his kalır ne hayat / Beka-yı din ile kaim hayat-ı cemiyet* (M. Â. Ersoy). ‖ *Memba suları.* Bk. MADEN *suları.* (M)

MEMBRADCİDAE çoğl. i. Membracis'leri ve ona yakın cinsleri içine alan eşkanatlı böcekler familyası.

— ANSİKL. *Membracidae* familyasındaki böcekler ufak boylu, acayip şekilli hayvanlardır: Göğüs geriye doğru sivrilerek uzamır; başta olduğu gibi bu kısımda da çıkıntılar, uzun sivri kıllar, ucu topuzlu uzantılar bulunur. Bazı türleri yaşadığı ortamda benzeşme gösterebilir. (Bk. UMBODİA.) [L]

MEMBRANİPORA i. Çeşitli denizlerde kireçli topluluklar halinde yaşayan yosun hayvanı. (Tebeşir devrinden beri fosiline rastlanır. *Membronipora* familyasının örnek tipi.) [L]

MEMBRİVES (Lola), ispanyol asıllı arjantinli kadın oyuncu (Buenos Aires 1888-ay. y. 1969). Çocuk tiyatrolarında çalıştıktan sonra, 1920'de kendi topluluğunu kurdu. Jacinto Benavente ile Güney Amerika turnesine çıktı (1926 - 1928). Benavente ve Quinteros kardeşler tiyatrosunun en iyi yorumcularından biri oldu. Arniches, Marquina, Garcia Lorca ve Peman'ın eserlerini başarıyle yorumladı. Ocak 1964'te Madrid'de Goya tiyatrosundan uzaklaştırıldı. (L)

MEMDUD sıf. (ar. *medd*'den *memdûd*). *Esk.* Uzamış, uzatılmış, çekilmiş: *«Anneciğim!» aksedip hazin memdud / Yattı öksüz bu aksi dinleyerek* (Tevfik Fikret). *Bırak leyâle bu cism-i garib ü memdûdu* (Ahmed Hâşim).

— Gram. *Esk. Memdud sait,* uzun ünlü. (M)

MEMDUH sıf. (ar. *medh*'ten *memdûh*). *Esk.* Methedilmiş, övülmüş. ‖ Övgüye lâyık olan. ‖ İ. Erkek adı.

◆ **Memduha** sıf. *Esk.* Memduh'un dişili. ‖ İ. Kadın adı.

◆ **Memduhat** çoğl. i. *Esk.* Övülen şeyler.

◆ **Memduhiyet** i. *Esk.* Makbul olma hali. (M)

MEMDUH (Abdülhalim), türk şairi (İstanbul 1869-İngiltere 1905). Ali Ragıb Beyin oğlu. Sürekli öğrenim görmedi. Kısa bir süre Hukuk mektebinde okudu. Hariciye nezaretinde kâtiplik yaptı. *Mizan* gazetesi yazarıyken, siyasî bir suçtan Konya'ya, sonra da Trablusgarb'a sürüldü; buranın havasına alışamadığı için İzmir'e getirildi. İzmir'den Avrupa'ya kaçtı. Tunus, Fransa ve İngiltere'de yaşadı. Eserleri: *Tarihi Edebiyatı Osmaniye* (Osmanlı Edebiyatı Tarihi), *Tasviri Vicdan, Tasviri Hissiyat, İğbirar, İclâl, Viyana Muhasarası, Burhan* (küçük şiir dergileri), *Bedriye, Nalân* (küçük piyesler). [M]

Memduhiye altını, Abdülmecid zamanında (1839-1861) kesilmiş 20 kuruşluk altın sikke. 20 mm çapında, 1,60 gr. ağırlığında ve 22 ayardı. Resim ve süslerinin güzelliğinden dolayı «beğenilmiş» anlamına «memduhiye» adı verildi. Bu altının ön yüzünde Abdülmecid'in tuğrası, bunun sağında bir çiçek resmi, arka yüzünde ise *Duribe fi Kostantiniyye* (İstanbul'da basıldı) yazısı yer alıyordu. Altının yarım ve çeyreklikleri de kesildi. (M)

MEMDUH PAŞA (Mehmed Faik), türk devlet adamı ve şairi (İstanbul 1839 - ay.y. 1925). Rüştiyede öğrenimini bitirdikten sonra, Hariciye Mektubî kalemine girdi, Abdülaziz tahta çıkınca Mabeyin kâtipliğine getirildi. Maliye, Maarif ve Sadaret mektupçuluklarında, Şûrayı Devlet (Danıştay) üyeliğinde bulundu. 1877'de Konya, iki yıl sonra da Sıvas valisi oldu. 1893'te Ankara valisiyken kendisine vezirlik verildi. 1895'te Dahiliye nazırlığına getirildi. İkinci Meşrutiyetin ilânı üzerine Büyükada'ya, sonra Sakız'a sürüldü. Genel af çıkınca İstanbul'a döndü. Gençliğinde «Faik» mahlası ile şiirler yazdı. Eserleri: *Bedayi-i Asar* (Sanat Eserleri), *Esvatı Sudûr* (Gönülden Sesler), *Mir'at-ı Şuunat* (Günlük Olayların Aynası), *Haller İclaslar* (Tahttan İndirmeler ve Tahta Çıkarmalar), *Tasviri Ahval* (Günün Tasviri), *Feveranı Ezman* (Zamanın Coşması), *Yemen Hakkında Bazı Malûmat, Kuvveti İkbâl* (Mutluluğun Gücü). [M]

MEMDUH ŞEVKET ESENDAL. Bk. ESENDAL (Memduh Şevket).

MEME i. (çocuk dilinden k.). Kadınlarda ve bazı hayvanların dişilerinde süt salgılayan organ: *Ak memeden sütler akar / Kavim kardaş yola bakar* (Halk türküsü). [Bk. ANSİKL. *Anat. bölümü.*]

— ÇEŞ. DEY. *Meme vermek,* emzirmek: *Doğurduğu, meme verdiği, büyüttüğü, ismini koyduğu oğlu...* (Ömer Seyfeddin). *Meme verdi çocuğunu eyledi / Erzurumlu olduğun söyledi.* (Halk türküsü). ‖ *Memede* (veya *memede olmak*), memeden süt emerek beslenir durumda (olmak). ‖ *Memeden kesmek,* çocuğa artık meme vermemek.

— Anat. *Meme atardamarı,* göğüs çeperinde bulunan iki atardamarın adı (iç ve dış meme atardamarları). ‖ *Meme başı* (veya *düğmesi, gülü, tepesi, ucu*), memenin ucunda bulunan ve emmeğe yarayan ufak çıkıntı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Meme bezi,* memenin süt salgılayan dokusu. *Esk.* Guddei sediye. ‖ *Meme süngeri,* meme başının çevresindeki koyu renkli daire biçimli kısım. ‖ *Kulak memesi,* dış kulağın alt ucundaki yumuşak kısım.

— Bot. *Keçi memesi* (veya *meme üzümü*), taneleri keçi memesine benzeyen bir cins üzüm. ‖ *Kız memesi.* Bk. KIZ.

— Cerr. *Meme plastiği,* çoğu zaman estetik amaçla yapılan memeyi düzeltme ameliyatı.

— Çocuk bakımı. *Meme çocuğu,* doğumdan bir yaşına kadar çocuk. Bk. ANSİKL.

— Denizc. Gemi çapası kollarının birleştiği yerde meydana gelen şişkinlik. ‖ *Çapa memesi,* çapanın üzerinde bulunan büyük halka. ‖ *Demir* (*çapa*) *memesi,* bir çapanın kollarıyle çapa bedeninin birleştiği yer.

— Patol. Bk. ANSİKL. ‖ *Meme ağrısı,* me-

Foto. LAROUSSE

melerde paroksizmden ileri gelen ve kola kadar bütün yakın organlara yayılabilen ağrı. (Aybaşı öncesinde daha sık görülür.)

— Sil. Ateşli silâhların ateşlendiği küçük çıkıntı: *Tüfek memesi. Top memesi.*

— Ted. *Meme başlığı,* emzirme sırasında meme başını koruyarak çatlakları önleyen aygıt.

— Teknol. Bazı araçların meme başına benzeyen kısmı: *Gazocağı memesi.* || *Enjektör memesi,* Dizel motorlarında, enjektörün ağzında bulunan ve sıkıştırılmış yakıtın yanma odasına püskürtülmesini sağlayan eleman. || *Karbüratör memesi,* karbüratörde bulunan yakıtı, havayla karışmak üzere Ventusi kanalına akıtan, ucu delik boru.

— Tıp. Vücudun herhangi bir yerinde çıkan ur, kabarcık. || *Basur memesi,* göden bağırsağının iltihaplanmasıyle oluşan mememsi ur. || *Köpek memesi,* koltuk altında çıkan bir cins çıban.

— Vet. *Meme hastalıkları.* Bk. ANSİKL. || *Meme iltihabı.* Bk. ANSİKL.

— Zool. *Meme pusu,* yeni doğurmuş koyunun memesinden akan yapışkan sıvı.

— Zootekn. *Memeden kesme.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Anat. *Meme*'ler üreme organlarına bağlı süt bezleridir; tam olarak sadece dişilerde gelişir ve yavrunun doğumundan sonra süt salgılamağa başlar. Her memenin üstünde meme başı denilen bir kabarıklık vardır, yalnız birdeliklilerde meme başı bulunmaz. Meme başının etrafında koyuca renkli ve pürtüklü bir hale bulunur; pürtüklülük buradaki yağ bezlerinden ileri gelir. Yağ bezleri, meme emen yavrunun tükürüğünün yapabileceği irkilmeleri önler. Memelerin sayısı bir batında doğurulan yavru sayısı ile orantılıdır, ama daima karşılıklı ve çift sayıdadır. Maymunların ve denizineklerinin göğsünde, etçillerin karnında, atgillerle gevişgetirenlerin kasığında bulunur. Atgillerde, keçi ve koyunlarda bir çift, inekte iki çifttir. Dişi köpek ve kedide dört veya beş çift, domuzda altı çifttir; bunlar göğüs ve karında uzunlamasına iki çizgi üzerine dizilidir. İnsanda meme iki tanedir; göğsün ön yüzünde bulunur. Genç kızlarda az çok yarım küre şeklindedir; yaşlı kadınlarda sarkmağa başlar. Memenin ortasında meme başı denilen konimsi küçük bir çıkıntı, bunun ucunda da süt kanallarının ağzı, yani süt deliği bulunur. Memeler bağımsız birçok bezden (10 ilâ 20 tane) meydana gelir. Bu bağımsız lobların her birinde, süt verme esnasında sütü meme başına kadar götüren süt taşıyıcı bir kanal vardır. Memeler erkekte pek az gelişir. Her iki cinste de bazen fazla sayıda meme görülebilir.

● *Meme başı* ile etrafındaki hale doğurmamış kadınlarda pembedir; bu renk sarışınlara kıyasla esmerlerde daha açıktır; doğurmuş kadınlarda ise meme başı daha koyu bir renge döner. Bazı hallerde meme başı yoktur veya çukura göçmüştür ve çocuğun ağzına gelmez, buna *göbekli meme başı* denir.

— Çocuk bakımı. Çocuk doğduktan sonra, dışkı, su kaybı ve hareket yüzünden biraz zayıflar, fakat üçüncü haftanın sonunda ilk ağırlığını bulur; göbek yeri iyileşip yarası kapanır; acıkma zamanlarını gece ve gündüz vaktine göre ayarlamağa alışır; klasik bir deyimle çocuk bir «sindirim borusu» haline gelir. Üçüncü haftada ortalama 3,500 kg olan ağırlığı, ikinci senenin sonunda 12 veya 13 kiloya çıkar. İlk zamanda beslenme sadece sütle, mümkün olduğu takdirde anne sütüyle olmalıdır. Bir süre sonra (bu süre hekimine göre birkaç haftadan altı veya sekiz aya kadar değişir) süte daha besleyici besin maddeleri (lapa, meyve suyu, et suyu, sebze püresi) eklenir. İlk dişlerin çıkması ve çiğnemenin başlamasıyle sert yemekler (pasta, şeker, meyve); azı dişlerinin çıkmasıyle (16. ay) et verilmeğe başlanır. Çocuk hekimliği bu bakımdan değişik devirlerde değişik görüşleri benimseyerek çocuğu iki yaşına kadar sadece sütle beslemek ile daha erken sert besin maddelerine alıştırmak arasında bocaladı durdu; ayrıca bu ikisi arasında daha birçok beslenme rejimleri öne sürüldü. Bu konuda herkesçe kabul edilen ortak düşünceler şöyle özetlenebilir: biricik kalsiyum kaynağı olan sütü, kemiklerin ve dişlerin tam oluşumuna kadar uzun süre devam ettirmek; en uygun beslenme düzenini her çocuğa göre belirlemek ve bunu hekim gözetimi altında yapmak. İlk iki sene içinde çevreyle ilişki fonksiyonlarının gelişmesi çok önemlidir, çocuk bu süre içinde sindirim borusu olmaktan çıkar, düşünen, hareket eden bir kişi haline gelir.

● *Memeden kesme,* üçüncü aydan itibaren başlar ve daima kademeli olarak yapılır; çocuklara yavaş yavaş meme yerine süt mama verilmeğe başlanır. Daha sonra bu mamalara hafif çorbalar, sütle çalkanmış yumurta v.b. karıştırılarak besin değeri artırılır. Sütten tamamen kesilmek için çocuğun ağırlığı, genel durumu v.b. göz önüne alınmalıdır. Artık meme vermeyen kadının sütünü kesmek için bazen müshil kullanmak faydalıdır; birkaç gün için annenin yemeği, özellikle içtiği su azaltılır. Memeler pamuklu bir sargıyle oldukça sıkı bir şekilde sarılır; doğumdan hemen sonra çoğalan sütü kesmek için yararlı olabilen cinsel hormonlar, uzun süre emzirmeden sonra aynı faydayı sağlamaz.

— Patol. Memede iltihaplar, urlar ve şekil bozuklukları ortaya çıkabilir. Had meme iltihaplarının en çok görüleni doğumdan ve ilk emzirmeden hemen sonra oluşan meme iltihaplarıdır (loğusa meme iltihabı); bu iltihap genellikle memelerde çatlakların mikrop kapmasından ileri gelir. Bunun ilk evresi lenfanjit şekilde ve şiddetli olur. İltihap tedavi ile hafifleyebilir. Fakat azarak önce galaktoforite, sonra göğüs, yani tüm meme iltihabına dönüşebilir. Meme iltihabı, doğrudan doğruya veya başka bir hastalığın belirtisi olarak müzminleşebilir. Asalaklardan ileri gelen meme hastalıkları, memelerde yerleşen tüberküloz, frengi ve aktinomikoz da iltihap sayılabilir. Meme urları habis veya tehlikesiz olabilir; urun habis olup olmadığını anlamak güçtür. Bundan ötürü memede görülen her ur çıkarılmalı ve dokusu muayene edilmelidir. Bu yolla, tehlikesiz urlar (kanalcık papillomatozu, adenom, adenofibrom), çeşitli şekillere bürünebilen habis urlar (meme epitelyomaları) ve başlıca tipi Reclus hastalığı olan çeşitli meme distrofileri ayırt edilebilir. Meme distrofilerinin zararsız oldukları kesinlikle belli değildir. Memelerde görülen şekil bozuklukları ise şunlardır: aplazi, fazla meme, ptoz veya hipertrofi.

— Vet. Hayvanlarda *meme hastalıkları* pek çoktur. Meme üzerindeki yarıklar, çatlaklar kirli ahır yataklarıyle temasa gelirse çabucak mikrop kapar. Bu yarık ve çatlaklar en çok, yavrunun süt emerken meme uçlarına yaptığı kuvvetli itme çekme hareketlerinden ileri gelir; hayvanın sütü azsa, meme derisi inceyse ve en önemlisi hayvan ilk defa doğurmuşsa meme uçları kolayca çatlar. Bu durumda yavruyu sütten kesmek, memeyi elle, daha iyisi mikroptan arınmış tüplerle sağmak gerekir. Yaralar üzerine rahatlatıcı, hafif kurutucu, kokusuz ilâçlar sürülür. Bazen yaralar abse ve süt fistülleriyle büyür ve meme başları tıkanır. Doğurmadan önce veya doğurduktan sonra hayvanın (inek, koyun, keçi) memelerine kan hücum eder; ilk defa doğuran hayvanlarda bu durum daha çok görülür; kan hücumuyle memeler birdenbire kısmen veya tamamen şişer; gerilir ve hayvana acı verir. Süt önce az gelir ve normal görünüştedir; fakat çoğu zaman kanlı olduğu için pembemsidir.

● *Meme iltihabı,* en çok inekte görülür (köpek ve kedide seyrek, domuz ve koyunda oldukça sık rastlanır). İnekteki meme iltihabı, ister had, ister müzmin olsun, süt ve yağ kaybına sebep olduğu için, iktisadî bakımdan büyük sakıncalar doğurur; özellikle en iyi süt ineklerine zarar verir. Ahırların bakımında ve sağımda sıkı sağlık kurallarına uymak, gizli enfeksiyonları meydana çıkarmak, hasta hayvanları ayırmak, başta gelen önleyici tedbirlerdir. Hasta hayvanı sık sık sağmak tedavi çarelerinden biridir. İsabetle seçilmiş antibiyotik ilâçlar genellikle iyi sonuç verir. Fakat bazı mikropların ilâçlara karşı özel bir direnci vardır. Tüberküloz meme iltihabı, kanunen bulaşıcı hastalık sayılır.

Kangrenli ve bulaşıcı meme iltihabı, koyunlarda hayvancılık bakımından en korkunç hastalıktır. Aşılama değişik sonuçlar verir. Erken başlanan antibiyotik tedavisi can kaybını önler. Domuzda meme iltihabı, evlerde beslenen domuzlardan çok, yüksek randımanlı iyi cins hayvan yetiştiren toplu üretim ahırlarında daha sık görülür.

— Zootekn. *Memeden kesme,* yavruların gelecekteki gelişmesi bakımından büyük önem taşır. Yabanî hayvanlarda annenin sütü gitgide azalır, memeden kesme kendiliğinden ve tedricen gerçekleşir. Tabiî ve devamlı emzirmenin esas olduğu bazı evcil hayvanlarda da (msl. kasaplık danalar) memeden kesme bu şekilde olur. Fakat çoğu zaman, hayvan yetiştiricisi, yavruların memeden kesilmesini bizzat sağlar. Yavruları memeden kesmede çok acele etmemek gerekir. Çünkü çok küçük yavrulara süt kadar besleyici, sindirimi ve içimi kolay, aynı zamanda, az masraflı başka bir besin bulmak, imkânsız değilse de zordur. Memeden kesme, tedricî şekilde olmalıdır. Çünkü sütlü besinden doğrudan doğruya başka türlü bir besine geçilirse, beslenme düzensizlikleri başgösterir. Tabiî veya sunî emzirmede, yavruları sütten başka besinlere alıştırmak için, emzirme süresince gittikçe artan miktarlarda iştah açıcı ve kolay sindirilen besinler verilir. Domuz yavruları 2, danalar 3 ilâ 6, taylar 6 aylık olunca memeden kesin olarak kesilir. (LM)

MEMECİK i. (*meme*'den *meme-cik*). Anat. Deri ve mukoza üzerinde görülen küçük ve sivri çıkıntı.

— ANSİKL. Anat. *Deri memecikleri,* altderinin yüzey kısmını meydana getirir ve duyarlıdır. Bu memeciklerin içinde, atardamar ve toplardamar yumaklarından başka, iki çeşit dokunma cisimciği (Krause cisimcikleri) bulunur.

Dil memecikleri, dil mukozasında yer alır: bunlar, içinde Krause cisimcikleri bulunan telsi dokunma memecikleri ve dil üzerinde V şeklinde sıralanmış olan çanaksı tat alma memecikleridir. (L)

MEMECYLON i. Karşıt yapraklı ağaç veya ağaççık. (Çiçekleri yaprakların koltuğunda bulunur; Asya'da, Tropikal Afrika'da ve Okyanusya'da yüzden fazla türü yetişir; birçoğunun meyvesi yenir; diğer bir kısmı boya yapımında kullanılır. *Melastomaceae* familyasından.) [L]

MEMEL. Bk. KLAİPEDA.

MEMELİ sıf. (*meme*'den *meme-li*). Memesi olan: *Memeli hayvanlar.* || Meme ucu biçiminde çıkıntısı olan. || [...] Memesi olan: *Bu şimdi bazan evinin önünden geçtikçe uğradığım kocaman memeli bir hâkim karısı olan kadın ...* (S. F. Abasıyanık).

◆ **Memeli hayvanlar bilimi,** zoolojinin, memeli hayvanları inceleyen bölümü. *Eşanl.* MAMALOJİ. (ML)

MEMELİK i. (*meme*'den *meme-lik*). Hayvanc. Hayvanların yaralı memelerini korumak veya yavrularının emmesini önlemek için memelerine takılan bez torba. (M)

MEMELİLER çoğl. i. Zool. Yavrularını memeleriyle emziren omurgalı hayvanlar sınıfı.

— ANSİKL. *Memeliler,* omurgalı hayvanların beş büyük sınıfından biridir; hepsi dört üyelidir; kurbağalardan ve sürüngenlerden türemişlerdir; genel yapıları onlarınkine benzer; genel olarak *kuyruk*'la son bulan bir omurga, kemerlerle (omuzlar ve leğen) desteklenmiş iki çift *üye,* bir *göğüs kafesi,* nihayet bir kafatası ile üzerinde dişler bulunan eklemli iki çeneden meydana gelen bir *baş.* Bununla beraber memeliler, birçok özellikleriyle sürüngenlerden ayrılır: derileri kısmen veya tamamen kıllarla kaplıdır; bu kıllar hayvanı soğuktan korur ve ancak *kış uykusuna yatan* hayvanlarda kışın uyurken düşen iç sıcaklığının sabit ve yüksek (35-39°C) kalma-

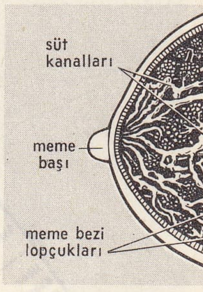

meme (anat.)

sını, yani *homeotermiyi* sağlar; bu sıcaklık, kanların karışmasını önleyen *dört gözlü bir kalbe* bağlı *çift ve tam bir dolaşım* sayesinde hücrelerde meydana gelen yoğun oksitlenme ile elde edilir.

Homeotermi memelilerin *doğurarak üreme*'lerini sağlar. Dişi hayvanda yedek besinlerden yoksun yumurtalar oluşur; bunlar çiftleşme ile üreme yollarında döllenir ve kan damarları bakımından gayet zengin bir alışveriş yüzeyi olan *etene* (keseliler ve birdeliklililer gibi çok ilkel memelilerde bulunmaz) vasıtasıyle, bir kuluçka organı olan *dölyatağı*'nın çeperine yapışır. Dölütün başka «parçaları» da vardır (amniyos, alantoit), fakat değişik bir *gebelik* süresinden sonra dünyaya gelen yavru, türünün özelliklerini kazanmış olarak doğar. Bununla beraber, bir süre, annenin deri bezleri olan *memeler*'inden emdiği *süt*'ten başka bir besin alamaz. Dudakları yumuşak ve emmeye elverişlidir. Daha sonra, çenelerin diş çukurlarında kesici, köpekdişi, azı gibi çeşitli tipte ve *farklılaşmış* dişler belirir: *art arda çift sıralar* halinde çıkan bu dişlerin sayısı («diş formülü») ve şekli (katı besinleri kesmeğe, delmeğe, ezmeğe, kemirmeğe uygun şekiller) hayvan gruplarına göre değişir. Ağız hareketlerini ve ona bağlı olarak dişlerin kullanılmasını (hattâ aşınmasını), *alt çeneyi kafatasına bağlayan eklemin yapısı* (*lokmalar*'ın şekli ve yönü) tayin eder. Memeli hayvanların bilinen 2 500 türü bu özelliklere ve ayağın özelliklerine (parmak sayısı, *pençe*, toynak şeklinde veya düz tırnak) göre takımlara ayrılır.

Suda yaşayanlar dahil bütün memeliler ciğerleriyle solunum yapar; ciğerlerin iç yüzü peteklerden meydana gelir; bronşlar bu peteklerde son bulur. Göğsü karından ayıran bir kas olan diyafram, solunum hareketlerine yardımcı olur. Memelileri belirleyen diğer özellikler şunlardır: gırtlak, kemikli ve kepçeli kulak, kafatasına bağlanan iki lokmalı çene eklemi. Ama memelilerin asıl üstünlüğü tümbeyinlerinin çok gelişmiş olmasıdır; tümbeyin birçok kısımları (nasırlı cisim, arka dördüz cisimler, beyin yarımküreleri, çıkıntı v.b.) ancak memelilerde görülür.

Yapılarındaki benzerliğe rağmen, memelilerin yaşayış ve hareket tarzları çok değişiktir: köpek koşar, tavşan zıplar, maymun tırmanır, yarasa uçar, balina, fok ve yunusbalığı yüzer ve dala:. Her çevrede ve her iklimde memelilere rastlanır. (L)

MEMEMSİ sıf. (*meme*'den *meme-msi*). Meme biçiminde olan. *Esk.* Huleymî.

— Anat. *Mememsi çıkıntı*, şakak kemiğinin alt ve arka tarafında bulunan, meme başı şeklindeki çıkıntı.

— ANSİKL. Anat. *Mememsi çıkıntı*, boyun kaslarından birçoğunun (göğüs-köprücük-çene kası, ikikarınlı kas, somun kas, küçükkompleks kas) bağlandığı yerdir. Mememsi çıkıntıda, hem birbiriyle, hem ortakulakla ilintili boşluklar bulunur. (L)

MEMEN i. (ar. *emn*'den *me*ʾ*men*). *Esk.* Sığınılacak güvenilir yer: *Bakınırdım hazerle dört yanıma / Aranırdım yakında bir memen* (Tevfik Fikret). *Öyle memende ne hacet olacak karakola* (Ziya Paşa). ‖ *Memen-i rıza*, Kâbe. (M)

MEMER i. (ar. *mürür*'dan *memerr*). *Esk.* Geçilecek yol. ‖ *Memerr-i has*, herkesin geçtiği yol. *Mec.* Ölüm. (M)

MEMEŞ i. *Halk dili.* Sığırın ağzından akan salyaya verilen ad. (M)

MEMET FUAT (Memet Fuat BENGÜ, — denir), türk edebiyat tenkitçisi (İstanbul 1926). İstanbul Edebiyat fakültesini bitirdi (1961). «de» yayınevini kurdu (1960). Aylık sanat dergisi *Yeni Dergi*'yi çıkarmağa başladı (1964). 1963'ten beri her yıl, önceki yılın şiir, hikâye ve denemelerinden seçtiklerini, *Türk Edebiyatı* adıyle bir yıllıkta topladı. Tenkit yazılarıyle ilk Ataç ödülünü (1959); *Düşünceye Saygı* adlı kitabıyle Türk Dil Kurumu Deneme - Eleştirme ödülünü (1961) kazandı. Eserleri: *Yaşadığımız* (hikâyeler, 1951); *Düşünceye Saygı* (denemeler, 1960); *Başlangıcından Bugüne Türk Tiyatro Tarihi* (derleme, 1961). [M]

MEMHUR sıf. (ar. *mühr*'den osmanlıca *memhür*). *Esk.* Mühürlenmiş.

— Teşk. tar. Yeniçeri ağalarının yeniçeri olacak kimselere verdikleri mühürlü pusula. (Yeniçeri kâtibi, bu mühürlere bakarak yeni efradı kütüğe kaydederdi. Son zamanlarda birtakım açıkgözler, bu mühürlü kâğıtları sahiplerinden satın alarak ulufe çıktığı zaman, hak sahibiymiş gibi, kâğıtta yazılı parayı almağa kalkıştılar. Bu durumun anlaşılması üzerine *memhur*'ların satılması yasaklandı.) [M]

MEMHURE i. (ar. *mehr* > *memhūr*'den *memhūre*). *Esk.* Nikâh bedeli verilmiş kadın. (M)

MEMHUS sıf. (ar. *memhūş*). *Esk.* Parlayan, cilâlanmış. ‖ [İnsan için] Tıknaz, etine dolgun. (M)

MEMHUV sıf. (ar. *mahv*'dan *memhuvv*). *Esk.* Mahvolmuş. (M)

MEMİL i. (ar. *meyl*'den *memil*). *Esk.* Eğilme, bir yana meyletme. (M)

MEMİN'LER, lat. **Memini.** Esk. coğ. Sezar zamanında galya halkı; başlıca merkezi *Forum Neronis* (Forcalquier) idi. (L)

MEMİ PAŞA Koca, türk kumandanı (? — Eğriboz 1639). 1607'de Dergâhı âli çavuşu, daha sonra Kastamonu ve Çankırı savaşları nazırı ve mirliva oldu. Canik, Antalya, Sakız, Eğriboz sancakları-

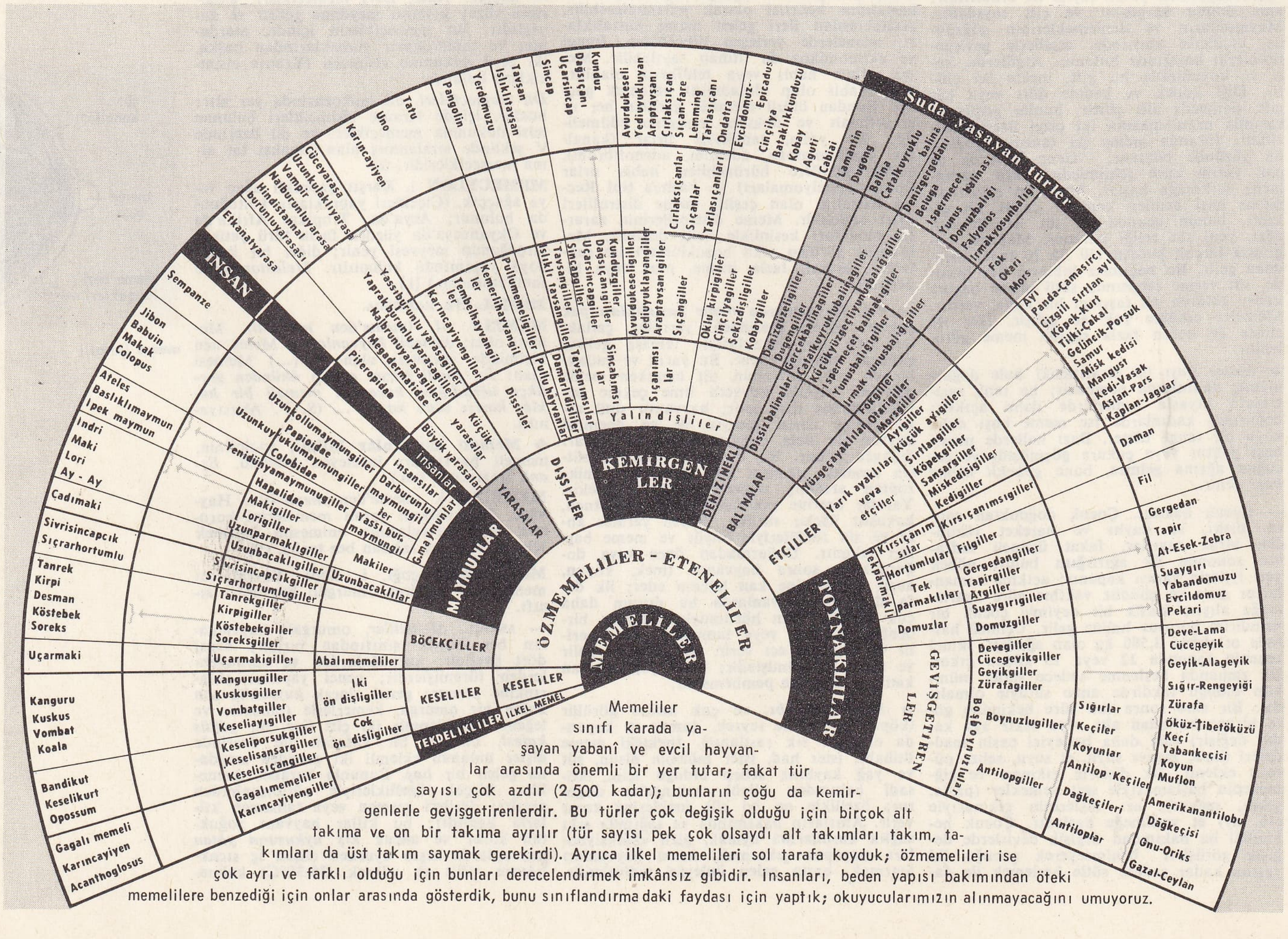

Memeliler sınıfı karada yaşayan yabanî ve evcil hayvanlar arasında önemli bir yer tutar; fakat tür sayısı çok azdır (2 500 kadar); bunların çoğu da kemirgenlerle gevişgetirenlerdir. Bu türler çok değişik olduğu için birçok alt takıma ve on bir takıma ayrılır (tür sayısı pek çok olsaydı alt takımları takım, takımları da üst takım saymak gerekirdi). Ayrıca ilkel memelileri sol tarafa koyduk; özmemelileri ise çok ayrı ve farklı olduğu için bunları derecelendirmek imkânsız gibidir. İnsanları, beden yapısı bakımından öteki memelilere benzediği için onlar arasında gösterdik, bunu sınıflandırmadaki faydası için yaptık; okuyucularımızın alınmayacağını umuyoruz.

na mirliva ve beylerbeyi tayin edildi. 1635'te İranlılara esir olan Memi Paşa, Eğriboz muhafızlığına getirildi. Eğriboz'da bir okulu ve camii vardır. (M)

MEMİŞHANE veya **MEMİŞANE** blş. i. (ar. *memşā* ve fars. *ḫāne* > *memşā-ḫāne*'den). *Halk dili.* Apteshane, tuvalet: *...koğuşunun memişane deliği iki günde bir neden tıkanıyor bakalım?* (Kemal Tahir). [M]

MEMİŞ PAŞA, türk sadrazamı (Arnavutluk [?] -Sakız 1809). Sadrazam Yusuf Paşanın hizmetine girdi. Sonra Divanı Hümayunda görev aldı. 1807'de çavuşbaşı, Alemdar Mustafa Paşanın ölümü üzerine önce sadaret kaymakamı ve 1808'de sadrazam oldu. Kırk gün sadrazamlık yaptıktan sonra görevinden alındı. Bursa'ya, sonra Sakız adasına sürüldü. (M)

MEMKÛR sıf. (ar. *mekr*'den *memkūr*). *Esk.* Kırmızı renge boyanmış. ‖ Av kanıyle kirlenmiş.

◆ **Memkûre** sıf. *Esk.* Memkûr'un dişili. (M)

MEMLEHA veya **MEMLAHA** i. (ar. *milḥ*'ten *memlaḥa*). *Esk.* Tuz çıkan yer. Bk. TUZLA. (M)

MEMLEKET i. (ar. *memleket*). Bir milletin, bir devletin toprakları, ülke, vatan, yurt: *Memleketin dahilinde iktidara sahip olanlar, gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde olabilirler* (Atatürk). *Bu memlekette de bir gün sabah olursa Halûk* (Tevfik Fikret). ‖ İklimi, verimliliği v.b. bakımından ele alınan bölge: *Sıcak bir memleket.* ‖ Bir kimsenin doğup büyüdüğü yer: *Lâkin Edirne'den, doğru kendi memleketine dönmedi, Gelibolu'ya geçti* (N. Araz). ‖ Bir şey üreten toprak, yer, bölge: *Çukurova pamuk memleketidir. Türkiye tarım memleketidir.* ‖ *Teşm. yol.* Bir ülkede oturan, bir milleti meydana getiren bireylerin tümü: *Bütün memleket onu alkışlıyor.*

— DEY. *Memleket hasreti,* sılaya karşı duyulan özlem: *Memleket hasretleri yüzünden İstanbul'a ne umulmaz rakipler çıkıyor* (F. R. Atay).

— Huk. *Memleket dışına çıkma.* Bk. *Seyahat* HÜRRİYET*'i.* ‖ *Memleket parası.* Bk. PARA.

◆ **Memleketli** sıf. ve i. Aynı memleketten olan (kimse), hemşehri: *Dün bir memleketlimi gördüm.* ‖ Bir memekette yaşayan kimseler, halk. (M)

MEMLEKETEYN ikil. i. (ar. *memleket*'ten *memleketeyn*). *Esk.* İki memleket. ‖ Eflak ve Boğdan'ın ortaklaşa adı. (M)

Memleket Hikâyeleri, Refik Halid Karay'ın hikâye kitabı (1919). Yazar bu eseri, Sinop, Çorum, Ankara ve Bilecik'te siyasî sürgün olarak geçirdiği yılların (1913-1918) gözlemleriyle yazdı. Türk hikâyeciliğinde Anadolu insanını ve onun hayatını bilinçli olarak konu edinen ilk eserdir. *Yatık Emine, Şeftali Bahçeleri* gibi hikâyeler gerçekçi çizgiler yanında ruh çözümlemelerine de yer verişiyle dikkati çeker. *Sarı Bal, Boz Eşek* v.b. hikâyelerde kapalı bir mizah havası da görülür. (M)

Memleketimden İnsan Manzaraları, Nâzım Hikmet Ran'ın eseri (Basılışı 1966-1967). Sonuncusu tamamlanmamış 5 kitaptır. İkinci Meşrutiyet yıllarından ikinci Dünya Savaşı yıllarına kadar geçen sosyal ve siyasî olayları ele alışı ve köylüler, işçiler, siyaset adamları, toprak sahipleri, iş adamları, yazarlar v.d. den meydana gelen kalabalık bir kahramanlar kadrosuna sahip oluşu bakımından manzum bir roman niteliği gösterir. 1. ve 2. kitaplarında *Kuvayı Milliye Destanı*'nın bazı bölümlerine yer verilmiştir. *Şu 1941 Yılında* adıyle de yayınlanmış olan bölüm. 3. Kitabı; *İkinci Dünya Savaşı Senfonisi* adlı bölüm 4. kitabı meydana getirir. (M)

MEMLİNG veya **MEMLİNC** (Hans), flaman ressamı (Seligenstadt, Aschaffenburg yakınları 1453'e doğr. - Brugge 1494). Çıraklık yıllarını Ren bölgesinde mi, yoksa Brüksel'de mi geçirdiği bilinmez. Brüksel'de yaşayan, kendisinden otuz yaş büyük ressam Rogier Van der Weyden'in etkisinde kaldı, fakat öncüsünün eserlerindeki trajik özelliği insanîleştirdi. 1465'te Brugge'de burjuva çevrelerine girdi; bütün sanat hayatı bu şehirde geçti. Memling, ilkel flaman resminin büyük ustalarındandır. Başlıca eserleri Brugge belediye müzesinde ve Sint-Jan hastahanesindedir: *Azize Caterina'nın Mistik Evlenişi* ve *Kâhin Kralların Tapınışı* adlı üç kanatlı tabloları ve *Martis Van Nieuwenhoven* iki kanatlı tablosu, bir kadın portresi (muhtemelen Maria Moreel'in) ve özellikle ünlü *Azize Ursula'nın Avlanması* (1489).

Memling olgunluk çağı eserlerini vermeden önce, 1468'e doğru, *John Donne'un Meryem'e ve Çocuk İsa'ya Saygıları* (Chatsworth), *Meryem, Aziz Antonius ve Bir Bağışçı* (1472, Viyana Liechtenstein galerisi) adlı eserleri yaptı. *Kıyamet Günü* adlı tablosu 1467'de Iacopo Tani tarafından ısmarlanmıştı; bu tablo 1473'te İtalya'ya gönderilmek üzere Floransa bandıralı bir kadırgaya teslim edildi, fakat gemiyi ele geçiren bir korsan, tabloyu doğduğu şehir olan Danzig'e hediye etti; bu değerli eser oradaki Marienkirche'dedir.

1475'ten sonra Memling, yalnız, kendisini çok tutan Brugge burjuvaları için çalıştı, ustalığını dinî eserlerde olduğu gibi, ısmarlama yaptığı portrelerde de gösterdi (portrelerinin yalnız yirmi beş tanesi günümüze kalmıştır). Çağının ve benimsediği şehrin anlayışını eserlerinde ustalıkla dile getiren Memling'in üslûbu, hülyaya dalan bir ruhun canlılığını yansıtır. Ressamın dingin kişiliği, figürlerin rahatlıkla hareket ettiği yalın ve düzenli kompozisyonlarında da belirir. Memling'in eserlerinde hareketler yavaştır; yüz ifadeleri sadedir ve herkesin kavrayabileceği bir din duygusu taşır. Memling, hem insanî, hem tanrısal bir niteliği olan Meryem'leri şiirsel bir biçimde tasvir etti. Ressam, ayrıca modern portrenin kurucularından sayılır; onun elinden çıkan portreler modele bağlılık ve aynı zamanda çevrenin özelliklerine uyma kaygısı taşır. Başlıca eserleri: *Pieta* (1475, Melbourne müzesi); *Dua Eden İsa* (1478, Hamilton Rice koleksiyonu, New York); *Meryem'in Yedi Sevinci* (1480, Pinakothek, Münih); *Aziz Maurus, Aziz Christophus ve Aziz Gilles* (1484, Brugge müzesi); *Calvarius* (Lübeck'li bir bankacının Marienkirche için sipariş ettiği üç kanatlı tablo, 1491); *Aziz Sebastianus'un Şehit Olması* (Brüksel müzesi); *Bir Genç Adam Portresi* (Uffizi, Floransa); *Bir Madalyon Koleksiyoncusunun Portresi* (Anvers müzesi); *Yaşlı Kadın Portresi* (Louvre).

Memling hayatının son zamanlarında zengin ve sayılan bir kişi olarak, Brugge burjuvalarının en çok vergi ödeyenlerinden biriydi. Sint-Gillis kilisesinin mezarlığına gömüldü. Birçok ressamı, özellikle XV. yy. sonlarında Brugge'li ustaları etkiledi. (L)

MEMLÛ sıf. (ar. *melā*'dan *memlū'*). *Esk.* Dolu, dolmuş: *Ancak itiraf edilmiş günahlarla memlu kiliselerden ölümü tahattur edebilirsiniz* (Cenab Şahabeddin). [M]

MEMLÛH sıf. (ar. *milḥ*'ten *memlūḥ*). *Esk.* Tuzlanmış.

◆ **Memlûhat** çoğl. i. *Esk.* Tuzlanmış şeyler. (M)

MEMLÛK i. ve sıf. (ar. *mülk*'ten *memlūk*). *Esk.* Köle, birinin malı olan kimse.

— Huk. *Esk.* Malik olunan ve özellikle tasarruf olunan şey. Bk. ANSİKL.

— Tar. Kölemenlerden olan kimse.

— ANSİKL. Huk. *Esk. Memlûk,* malikin mülküne dahil olduğu için sahibi onu istediği gibi kullanır; dilerse, yok eder. Kimsenin tekeli altında bulunmayan veya özellikleri yüzünden bulunmasına imkân olmayan şeyler, memlûk değildir: açık hava, deniz, umumî yollar ve ırmaklar (*gayrımemlûk enharı amme*) gibi. Ancak, bazı ırmaklar sadece kıyısındaki yerlerin sahiplerine yaradığı ve tasarrufuna bırakıldığı için memlûktur. Bunlara *memlûk enharı amme* denir. Din kuralları gereği, bazı şeyler memlûk değildir, mülk edinilemez, alım satıma konu olamaz: Kâbe toprağı, hür insan, ölü hayvan, vakıf mal gibi. Bağımsız niteliği olmayan veya ekonomik önem taşımayan şeyler memlûk değildir: limonun suyu kabuğundan ayrılmadan memlûk değildir, bir tek zeytin tanesi veya bir sap maydanoz ekonomik önem taşımadığından memlûk sayılmaz.

◆ **Memlûkane** zf. *Esk.* Köleye yakışır tarzda.

◆ **Memlûkiyet** i. *Esk.* Kulluk, kölelik: *İşte size vakf-ı memlûkiyet edecek bir el* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

MEMLÛKLAR veya **KÖLEMENLER,** Mısır, Suriye, Hicaz ve Güney Anadolu'ya hâkim olan devlet. 1250'den 1517'ye kadar 267 yıllık bir süreyle önce Bahriye, sonra da Burciye Memlûklarına dayanarak güçlü bir teşkilât kurdular. Her ferdin yeteneği elverişli ise en yüksek mevkilere kadar yükselebildiği bu Türk devleti teşkilâtında en kabiliyetli gençlerin seçilmesi, yönetimin temel ilkesiydi. Bu devlette ancak en güçlü kimseler iş başına geçebilirdi. Yöneticiler en kabiliyetli kimseler arasından seçilir, özel bir eğitim ve öğrenim görürlerdi. Bu eğitimle yetişen beyler, kendilerine bağlı yeni Memlûk grupları kurarak, devleti merkezîleştirdiler. Kurdukları ordular, yakındoğu tarihinde önemli bir rol aynadı ve tarihin gidişini değiştirdi. İlk Bahriye Memlûk topluluğu, Nil ortasında Ravza adasındaki kışlalarda, Meliküssalih Necmeddin Eyyub tarafından kuruldu. Fakat çoğu Kıpçak ve As (Allan) olan bu topluluk, yönetimi Eyyubîlerin elinden alarak kendi başkanlarının çevresinde toplandı (1250). Bahriye'nin ilk sultanı Oğuz-Türkmen topluluğunun başı Muizzüddin Aybey et Türkmânî'dir (1250-1257). Aybey, Meliküssalih'in dul karısı Şeceretüddür ile evlendi. Fakat kendi adına yeni memlûk topluluğu (Muizzî) kurması yüzünden, Bahriyeliler ile anlaşmazlığa düştü. Bunun üzerine Suriye'deki Eyyubî meliklerine sığınan Bahriyeliler, Şam ve Filistin'e yayıldılar; 130 bahriyeli de anadolu selçuklu sultanına sığındı. Ancak, Aybey, Bahriyelileri koruyan Halep hükümdarı Yusuf II ve Şam meliki Meliküssalih İsmail'in teşebbüslerini önledi. Aybey'in kıpçak kölesi, saltanat naibi Kutuz, Aybey'i ortadan kaldırarak Bahriyelileri Mısır'a getirtti. Böylece iş başına geçen Kutuz, Ortadoğu'da büyük kargaşalıklara yol açan Moğolları Ayn Galut'ta yenilgiye uğrattı (1260); Moğolların, Suriye'den sonra Mısır'ı ele geçirmelerini önledi; İslâmlık ve türklük için çok kötü sonuçlar doğurabilecek olan moğol tehlikesini önleyince halkın güvenini kazandı. Mısır, Türklerin ve Moğollar önünden kaçan halkın sığınağı oldu. Fakat kendi adına bir memlûk topluluğu (Uşakiye) kurması, halka ağır bir vergi yüklemesi hoşnutsuzluk uyandırdı. Bu yüzden Kıpçakların Borlu kolundan Baybars (1223-1277) Kutuz'u öldürerek işbaşına geçti; Bahriyelileri çevresinde topladı; ilk iş olarak Kutuz'un koyduğu ağır vergileri kaldırdı; Bahriyelilere, türkmen boy ve uluslarına iktalar verdi. Memlûk sultanlığına meşruiyet (legitimisme) vermek için, Moğollardan kaçan Halife Zâhir'in oğlu Ahmed'i Kahire'ye getirterek, ona biat etti. Mustansır Billah II lakabı verilen yeni halife, Baybars'a Kasîmüddevle unvanı ve saltanat menşuru verdi. Kahire'deki halifelik kurumunun başına Ebul Abbas Ahmed geçti (1262). Baybars, devleti merkezîleştirdi, kendi adına bir memlûk topluluğu (Zâhirî) kurdu. Zamanında Deşti Kıpçak (Kıpçak çölü), Moğol saldırısına uğrayan yerlerden pek çok Türk, Mısır'a gelerek yeni topluluklar kurdu. Baybars, hıristiyanlarla işbirliği yapan Moğollar, Franklar, Kıbrıs krallığı, Suriye ve Mısır'daki İsmailîler ile savaştı. Filistin ve Suriye'deki kaleleri aldı. Kilikya'ya saldırdı, 1271'de başarısız bir Kıbrıs seferi düzenledi. Moğolları Elbistan'da yenerek Kayseri'ye girdi (1277). Anadolu'yu Moğollardan kurtarmağa çalıştı. Baybars'ın ölümüyle yerine Berke, sonra kardeşi Sülemiş geçti. Kısa bir süre sonra bunların atabeyi Kalavun (öl. 1290) yönetimi eline geçirdi. Kalavun, Suriye'yi yıkmağa hazırlanan Moğollar ile savaştı, onları Humus'ta yendi (30 kasım 1281); Suriye kıyılarında tutunan Frankları da yenerek ellerindeki kaleleri aldı (1289). Bunun üzerine Moğollar, papa ve Fransa kralı ile Memlûklara karşı birleştiler. Kalavun, Ceneviz Cumhuriyeti, Kastilya kralı Alfonso ve Sicilyalı Jacob ile anlaştı. Akkâ'yı fethe hazırlanırken öldü. Kalavun, 1382'ye kadar süren,

Lippo **MEMMI**
«Tebşir»in detayı
Uffizi, Floransa

«Yaşlı Kadın Portresi»
Louvre müzesi, Paris

bir hanedan kurdu. Bu hanedanı sürdürmek amacıyle Meliküssalih'e özenerek Çerkezlerden yeni bir memlûk topluluğu kurması, hanedanın ve Bahriye'nin aleyhine oldu. Karadeniz limanlarında kurulan büyük pazarlardan, Mısır esir pazarlarına gönderilen Çerkez Memlûkları gittikçe çoğalarak, Mısır'ın yönetimini ellerine geçirdiler. Kalavun'un 12 000 Memlûk arasından seçerek Kaletülcebel'e yerleştirdiği 3 700 As (Allan) ve Çerkez, kale burçlarıyle ilgili olarak, Burciye Memlûkları adını aldı. Çerkezlerin gittikçe çoğalması, çok geçmeden, Kalavunoğullarının ilgisini çekti; yeni memlûk birlikleri kurarak denge sağlamağa çalıştılar. Bu yeni memlûk birlikleriyle Çerkezler arasında uzun süreli çatışmalar oldu. Çerkezler zaman zaman Mısır'a hâkim oldular. Başlangıçta, Burciye Memlûkları, Kalavunoğlularına bağlı kalarak Kalavun'un oğlu Halil'in Akkâ, Sayda, Sur, Hayfa ve Beyrut'u ele geçirmesine yardımcı oldular (1293). Sonra onun kardeşi Melikünnasır Muhammed'i tahta çıkardılarsa da, tatar soyundan olan topluluklarla çatışmalar yüzünden Mısır'da gerginlik arttı. Tatar topluluğunun başında bulunan Kit Buga, memlûk sultanı (1294-1296) oldu. Fakat 10 000 Oyrat'a sınırlarda toprak vermesi yüzünden yerini Uşakiye grubu başkanı Laçin aldı (1296-1298). Bundan yararlanan Burciye Memlûkları kendi başkanları Seyfeddin Gürci ve Seyfeddin Tuğcı'nın çevresinde toplanarak Laçin'in yerine Melikünnasır Muhammed'i yeniden memlûk sultanı ilân ettiler (1298) ve onun yönetimi altında Moğolları önce Humus'ta sonra Mercussoffer'de de yendiler. Sonra Oyratların reisi Sallar'ın da yardımıyle başkanları Baybars II'yi (1308-1309) ilk çerkez sultanı olarak tahta geçirince halkın ve öteki memlûk topluluklarının direnişiyle karşılaştılar. Bunun üzerine filistin'deki Kerâk'a çekilmiş olan Malikünnasır Muhammed üçüncü defa tahta çıktı (1309-1341); ayaklanan Çerkez Memlûklarını ezdi; çoğalmalarını önlemek için sayılarını sınırladı. Bu memlûk sultanı zamanında Şam ve Halep Türkmenleri önemli işler başardılar. Anadolu'dan gelen birçok kimse sultanlığın emrine girdi. Böylece Türkçe, din ve hukuk alanında büyük bir önem kazandı. Öte yandan Melikünnasır Muhammed'in, Deşti Kıpçak ile olan siyasî ilişkileri Altınordu hükümdarları üzerinde, Müslümanlık bakımından önemli etkiler yaptı. Bu bölge halkının bir kısmı Mısır'a gelerek Memlûk sultanlığının hizmetine girdi. Bu türk soyundan gelen emîrler, Melikünnasır Muhammed ölünce (1341) onun oğullarını işbaşına getirdiler. Şam naibi Yulbuga, Meliküssalih İsmail (öl. 1345) ve Şaban'ın tahta geçmelerinde etkili oldu. Naibussaltana Şeyhun, Hasan'ın (öl. 1347) tahta geçmesini sağladı (1346); Çerkezleri sattırdı. Bu emîrler arasında en tanınmışı, Halep ve Şam Türkmenlerine dayanarak 1360'ta Hasan'ı ortadan kaldıran Naibussaltana (Sultan temsilcisi) Yulbuga el-Hasseki'dir. Bu emîr, çok sayıda çerkez memlûku satın alarak yeni bir memlûk topluluğu (Yulbugaviye) kurdu; Çerkezlerin sayısını arttırdı. Bu toplulukta bulunan Berkuk, çok geçmeden kendi yakınlarının çalışmalarıyle işbaşına geçti. Fakat Türkmenlerden olan emîrler bu yeni memlûk topluluğuyle çarpıştı. Yulbuga'yı öldürdüler; taraftarlarını dağıttılar (1367); buna rağmen memlûk sultanı Şaban onları bağışladı, Mısır'a çağırdı. Bunlar, başkanları Berkuk'un çevresinde toplandılar. Berkuk, efendisi Yulbuga'ya özenerek, kendi soyundan Çerkezlerden yeni bir memlûk topluluğu (Zâhiriye) kurdu; bunlar gittikçe çoğalarak Sultanlığı ele geçirdi. Böylece Çerkezleri işbaşına getirmeyi başaran Berkuk, rakiplerinden Timur'un kuzeyde Toktamış, Bayezid'in batıda Macarlar ve Haçlılar ile uğraştığı bir sırada iç karışıklıklarla yıpranan Memlûk sultanlığını merkezîyetçi bir devlet haline getirdi, teşkilâtını güçlendirdi. Çerkezleri işbaşına getirmek amacıyle türk emîrlerine karşı giriştiği mücadele, Memlûk sultanlığının geleceği için yararlı olmadı. Türk ve çerkez rekabetinin doğurduğu ayrılık devleti temelinden sarstı. Çerkezler, Berkuk'un ölümüyle (1399) ortaya çıkan yeni siyasî ve iktisadî sarsıntılar karşısında ezildiler. Berkuk'un yerine geçen oğlu Ferec (öl. 1412), Timur ve Bayezid I'in karşısında iş göremedi. Başta bulunduğu süre emîrleriyle çatıştığı ve emîrlerin birbirleriyle çekişme halinde olduğu dönemdir. Bundan cesaretlenen Akkoyunlular gibi, akınlarına ara vermiş bulunan hıristiyanlardan Meréchal Boucicaut ve Kıbrıs kralı Janus, 1403'te İskenderiye ve Suriye kıyılarına saldırmak istediler. Ferec, önce sultanlığı içindeki hıristiyanlara karşı tedbir aldı; fakat Bizans imparatoru Manuel II'nin ricası üzerine bundan vaz geçti. Ferec, Suriye'de Şeyh Mahmudî ve Halep naibi Nevruz ile uğraştı; bunların kurdukları memlûk toplulukları (Müeyyediye-Nevruziye) ile çarpıştı, onlar tarafından öldürüldü (1412). Halife El-Mustain Billah, Şam'da sultan ilân edildiyse de çok geçmeden, Melik-ül-Müeyyed Şeyh Mahmudî (1412-1421), memlûk tahtına geçti. Venedikliler ile dostça ilişkiler kurdu. Karamanoğulları ile ilgilendi; birçok tesisler kurdu. Yerine oğlu Ahmed geçti. Fakat Atabeyi Tatar, yönetimi eline aldı. Frankların Mısır'da oturmalarını kısıtladı; Kahire'de esir bulunan Karamanoğlu Mehmed II'yi serbest bıraktı. Yerine 10 yaşında bulunan oğlu Muhammed geçti; fakat yönetimi atabeyi olan Melik-

MEMNON
Tep'te
Amenophis III
dev
heykelleri

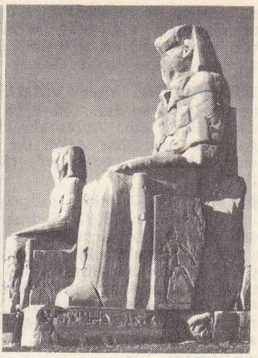

ül-Eşraf Seyfeddin Barsbay (1422-1438) ele aldı. Memlûk sultanlığı tarihinde büyük ün yapan Barsbay, kendi hakkında kötü propaganda yapan Cani Bey es-Sûfi ile uğraştı. Propagandasının etkisini azaltmak için Mısır ve Suriye'de müslümanlar yararına tedbirler aldı; huzurda yer öpmek geleneğini kaldırdı; Kıbrıs'a ordu göndererek kral Janus'u yendi (1425-1426), esir alınan kralı Mısır'a getirtti. Venedik, Ceneviz ve Fransız konsüllerinin aracılıkları ve 200 000 duka karşılığı kralı serbest bıraktı. Kıbrıs kralı, memlûk sultanını metbu tanıdı ve her yıl ona belli bir vergi ödedi. Barsbay, Cidde'de yeni bir teşkilât kurdu, hintli tüccarlara karşı iyi davrandı. Mallarının Kızıldeniz yoluyle Mısır'a gelmesini sağladı. Ayrıca yeni bir ticaret siyaseti güderek bazı maddelere tekel koydu. Kereste ve tahıl satışlarını sınırlandırdı. Bu tedbirler yüzünden ticaret geriledi, Mısır ve Suriye şehirleri boşaldı. Barsbay, Dulkadıroğulları, Ramazanoğlu ve Akkoyunlular ile uğraştı; 1438'de öldü. Yerine oğlu Yusuf geçti; fakat Atabeyi Çakmak (öl. 1453) yönetimi onun elinden aldı. Barsbay'ın siyasetini sürdürerek Kıbrıs ve Rodos'a donanmalar gönderdi (1442); Frankların Şam ve İskenderiye'de 6 aydan fazla kalmalarını yasakladı; Şahruh'un Kâbe'ye örtü (puşide) göndermesini kabul etti; ayrıca Karamanoğulları ve Osmanlılar ile iyi ilişkiler kurdu. Çakmak, yerini oğlu Osman'a vasiyet etti. Fakat, Osman, Çakmakiye ve Esrefiye Memlûklarıyle para yüzünden anlaşmazlığa düşünce, yerine Ferec'in yetiştirmelerinden Aynal el-Ecrut (Tüysüz, 1453-1460) geçti. Aynal, İstanbul fethini büyük şenliklerle kutladı; Karamanlılar üzerine Hoşkadem emrinde kuvvetler göndererek Karamanelini yağmalattı; uzun Hasan'a karşı tedbirler aldı. Ayrıca Yakındoğu, özellikle Kıb-

Hans **MEMLING**

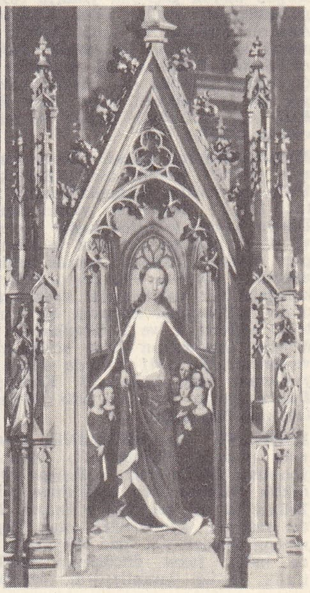

«Azize Catherina'nın Mistik Evlenişi» (bütün ve iki detay) sağda, «Azize Ursula'nın Avlanması» Jaint - Jean hastahanesi, Bruges

Foto. Anderson-Giraudon, X (LAROUSSE)

rıs'ta hâkimiyet kurmağa çalıştı. Jean de Lusignan II'nin (öl. 1458) Kahire'ye sığınan oğlu Jaques le Bâtard'ı memlûk kuvvetleriyle birlikte, kraliçe Charlotte'a karşı Kıbras'a gönderdi, Lefkoşe'yi işgal ettirdi.

Aynal ölünce, yerine vasiyeti üzere oğlu Ahmed geçti; fakat Atabeyi Hoşkadem (1461-1467) çok geçmeden yönetimi eline aldı; ilk iş olarak isyan eden Şam ve Cidde valileriyle uğraştı; Kıbrıs kralı Jacquesle Batârd'ı Rodoslulardan yardım isteyen kraliçe Charlotte'a karşı korudu; Osmanlılara karşı da Uzun Hasan ve Karamanoğlu İshak Beyi tuttu; Dulkadırlılar ile işbirliği yaparak Fatih ile rekabete girişti. Hoşkadem'in halefleri Atabek İlbay ile Temurbuga, ancak birkaç ay saltanat sürdüler. Son kuvvetli memlûk sultanı, Çakmak'ın yetiştirmesi, Kayıtbay'dır (1468-1495). Hoşkadem'in siyasetine bağlı kalarak Osmanlılar ile rekabeti sürdürdü; Osmanlılar tarafından desteklenen Şahsuvar Bey ile savaştı; Karamanoğlu Pir Ahmed'i korudu; Şahsuvar Beyi hileyle yakalatarak Kahire'de idam ettirdi (1472); fakat bu olay birçok anlaşmazlığın çıkmasına yol açtı. Öte yandan Uzun Hasan ve oğlu Yakup Bey ile anlaşmazlığa düştü. Fakat, onun 1481'de Bayezid II ile anlaşmazlığa düşen Cem Çelebiyi dostça kabul ederek Osmanlı ülkesine yollaması, Osmanlılar ile savaşa sebep oldu. 1485-1491 Yılları arasında Çukurova'da yapılan savaşta iki taraf da yıprandı; Çukurova'nın gelirinin Mekke ile Medine'ye bırakılması şartıyle antlaşma yapıldı. Kayıtbay, büyük kurumlar ve onarımlar yaptırdı, denetim amacıyle pek çok gezilere çıktı; yerini oğlu Muhammed'e vasiyet ederek öldü. 2 Yıl dokuz ay saltanat süren oğlu, emîrlerin nefretini kazandığından öldürüldü (1498). Yerine dayısı Kansuh I geçti. Ancak Çerkezistan'dan yeni gelen ve bu yüzden Türkçe bile bilmeyen Kansuh, 1499'da tahttan indirildi; yerine Canbulat (1501); sonra da kudretli Şam valisi Kansuh el-Gurî (1440-1516) geçti. Kayıtbay'ın yetiştirmelerinden olan Kansuh el - Gurî, Memlûk sultanlığını tehdit eden önemli meselelerle karşılaştı. Osmanlılar kuzey sınırlarını tehdit ediyor, Şah İsmail ise yeni bir inanç yayarak Yakındoğu'yu ele geçirmeye hazırlanıyordu. Bu sırada Vasco da Gama, Ümit Burnu'nu dolaşarak Hindistan'a gitti; Mısır'ın iktisadî durumuyle yakın ilgisi bulunan Hint ticaret yolu Portekizliler tarafından tahrip edilmeğe başladı, önemli mal depolarının bulunduğu kıyılara saldırı ihtimalleri belirdi. İspanya'daki son müslüman kalesi Gıranata düşünce şehir halkının durumu sarsıldı. Fas ve Tunus emîrleri Kansuh'un bir federasyonun başına geçmesini, tüccar, ziyaretçi ve hacılar ise hıristiyanların Memlûk sultanlığı topraklarından kovulmasını istediler. Fakat Aragon kralı Ferdinand ile Castilla kraliçesi Isabelle Kansuh'u ikna ettiler. Portekizliler, Hindistan kıyılarına yerleşince Mısır önemli gelir kaynaklarından birini kaybetti. Kansuh, Portekiz genel valisi Albuquerque'in Hürmüz'ü alarak acem körfezini kapatması üzerine Bayezid II'den yardım istedi. Osmanlılarla iyi geçinen Kansuh'un Şah İsmail ile ilişki kurması aleyhine oldu. Selim, onun aleyhine propaganda yaparak halkla arasını açtı: memlûklu naiplerini (vali) kendi tarafına çekti. Merci Dabık'ta yapılan savaşta, Osmanlılar 6 saatte Memlûkları yendiler; Kansuh el-Gurî, savaşta atından yere yuvarlanarak öldü; fakat cesedi bulunamadı. Selim, savaştan sonra, Halep, Hama, Humus ve Şam'ı aldı; daha Halep'teyken Halife El-Mütevekkil Allah Muhammed III ile kadıları kabul etti. Mısır'da, Kansuh'un yerine, Tumanbay memlûk sultanı ilân edildi (kasım 1516). Selim aralık 1516'da Tumanbay'a bir name göndererek, kendisine tabi olması şartıyle, Gazze'den öteki toprakları Memlûklara bırakacağını söyledi. Ancak Tumanbay bu teklifi reddetti; karşı koymak istediyse de Reydaniye'de Selim'e yenildi (23 ocak 1517); sonra, Kahire'de ve Sait taraflarında Selim ile çarpıştı; fakat yakalanarak Dulkadıroğlu Şahsuvaroğlu Ali Beye teslim edildi. Genç Dulkadır beyi, babası Şahsuvar Beyi hile ile asan Memlûklara duyduğu kinden dolayı, onu, Kahire'nin Zuveyle kapısında astı. Böylece 1250'de kurulan ve 267 yıl süren Memlûk sultanlığı sona erdi. 13 Nisan 1517'de Selim, İstanbul'a dönmeden önce Kahire'deki bazı hükümdar oğulları ile Halife el-Mütevekkil Alallah Muhammed III'ü ileri gelen bey, bilgin ve şeyhlerden bir kısmını, Mısır'ın sayılı mimar, mühendis tüccar ve sanatkârlarını deniz yoluyle, İstanbul'a gönderdi. Bu arada, Memlûk sultanlığının tarih ve teşkilâtıyle ilgili kitapları da İstanbul'a yolladı. Yanında amcası, Halil'in oğulları olduğu halde, denizyolu ile, İstanbul'a gönderilen halife, burada kendisine emanet edilen mallara el koyarak eğlenceli bir hayat geçirdi. Bu yüzden, 1520'de, Yedikule'ye hapsedildi. Selim'in ölümü üzerine hapisten çıkarılarak günde 60 dirhemlik bir görevle Mısır'a gönderildi ve orada öldü. Halifenin İstanbul'da bulunduğu sırada Halifeliği törenle Selim'e bıraktığı söylentisi varsa da gerçek değildir. Çünkü Selim, daha Halep'teyken Halifelik alâmetlerini (kaftan, kılıç, Kur'an v.b.) halifeden aldı ve Halep'te adına hutbe okundu. Bu tarihten, Türkiye Büyük Millet meclisinin 3 mart 1924'te Halifeliği kaldırmasına kadar osmanlı padişahları dört yüzyıl süreyle büyük bir islâm kitlesi tarafından halife olarak tanındı.

● *Memlûk Sultanlığı teşkilâtı*: *İdarî teşkilât*, sultan, savaş ve barış kararlarını Meclis üs Saltana'yı toplayarak verirdi. Devlet ileri gelenleri (erbabussuyuf vel-kalem) bu toplantıya katılır, müşir, sultan adına konuşurdu. Sultan, pazar ve çarşamba günleri adalet dağıtır, davaları çözümlerdi. Sultanın yardımcıları Kaletülcebel'deki evlere nezaret ederlerdi. Bunlara Şad ve Mihtar denirdi. Sultanın atlarını hazırlayan Taşdariye, içkilerinin bulunduğu şarap-haneye, çalgı takımının bulunduğu tabıl-haneye bunlar bakardı. Ayrıca hazinedar, çeşnigir, mihmandar, imrahor, emîri silâh (silâhlara bakan kimse), hacib (perdedar) sultanın yardımcılarıydı. İdareciler de, naibussaltana (sultana vekâlet eder), atabek-ül-asâkir (başkumandan) vezir, Kahire valisi, Dimaşk naibi, Halep naibi gibi görevlilerdi. Devleti yöneten birçok divanlar (daire) vardı. Divan-ül-ceyş (askerî işlerle uğraşan daire); divan-ül-inşa (devletler arası haberleşmeyi yöneten daire; türkmen ve urban reislerine mektup gönderir); divan-ül-ahbas (veya divan-ül-evkaf); divan en nazar (Maliye divanlarını denetler), divan-ül-hass (sultana ait araziyi, şerî ve şerî olmayan vergileri denetler) divan-ül-ehra (Bulak'a gelen erzak gemilerini denetler) divan-ül-tavvâhin (değirmenlere bakar); divan-ül-mürteceat (azledilenler veya ölenlerin işleriyle uğraşır); divan-ül-cihat (gelirlerin toplanması ve harcanmasına bakar); divan-ül-mevaris il, haşriye (ölenlerin verâset işleriyle uğraşır); divanül-eşraf (halife Ali'nin soyundan geldiklerini ileri sürenlerle uğraşır); divan-ül-emâir (mühendis ve mimarlarla ilgilidir); divan-ül-ehvaş (av işleriyle uğraşır).

Dinî, ilmî ve hukukî teşkilât, bu teşkilâta bağlı olanlar şu sıraya göre yer alırlar: Halife, kadılkudat (başkadı), kadılasker (askerî kadı), dârüladl (adalet sarayı) müftileri, nazırulhisbe (şehirlerin beledî işleriyle uğraşır).

Ordu: Memluk sultanlığı teşkilâtında ordu, divan-ül-ceyş'e (askerî divan) bağlıdır ve dörde ayrılır: a) el-Memalik üs Sultaniye (Sultanın memlûkları) Kaletul cebel'de 12 tabakadan (kışla) kurulu kışlalarında otururlar; b) iktalı askerler; toprağı olan sultana bağlı askerleri; emîrlerin çocukları, türkmen, arap reisleri de iktalı askerlere girer; c) Memâlik-ül-ümera; emîrlerin özel olarak yetiştirdiği memlûk topluluğu; sultanın memlûkları ile eş durumdadır; d) yardımcı kuvvetler: konar göçer kabilelerin savaş sırasında vermekle görevli oldukları askerler. Bunlar Arap, Türkmen ve öteki boyların adlarıyle anılırlar. (→ Bibliyo.) [M]

MEMLUL sıf. (ar. *melâl*'den *memlûl*). *Esk.* Bıkılmış, usanç vermiş. (M)

MEMMİ (Lippo), sienalı ressam (1317 - 1347 arasında adı geçer). Simone Martini'nin kayınbiraderi ve çalışma arkadaşıydı. *Tebşir* (Uffizi) adlı eserini iki aziz resmiyle tamamladı. *Madonna del Popolo* (Halkın Meryem'i) [1319-1320'ye doğr. Siena, chiesa dei Servi] ve *Madonna dei Raccommandati* (1339) [Orvieto katedrali] adlı eserleri ünlüdür. (L)

MEMMİA'LAR, birçok halk tribünü yetiştirmiş romalı pleb ailesi. (L)

MEMMİNGEN, Almanya'da (Batı Almanya, Bavyera) şehir, Bavyera yaylasında, Münih'in batısında; 28 300 nüf. Rönesans üslûbunda belediye sarayı ve eski evler. Schwaben'in önemli fikir merkezi olan şehir, aynı zamanda da bölgesel bir pazar yeridir. Yün iplikçiliği ve dokumacılığı. Elektrik, makine, dokuma, kimya ve besin sanayii. Sigara fabrikası.

— Tar. Adı metinlerde ilk olarak 1010'da geçen şehir, 1286'da serbest imparatorluk şehri oldu; 1351'de Schwaben şehirleri birliğine katıldı. Moreau 1800'de Avusturyalıları burada yendi. Şehir 1802'de Bavyera'ya katıldı. (L)

MEMMİUS (Caius), romalı tribün (öl. M. Ö. 100). 111'de tribün oldu. Jugurtha'yı Roma'ya getirtti ve Afrika'daki savaşın kumandanlığını önce Metellus'a, daha sonra Marius'a verdirdi. Konsül olmağa çalışırken, bir ayaklanma sırasında öldürüldü. (L)

MEMMİUS GEMELLUS (Caius), M.Ö. I. yy.da yaşamış romalı hatip. 66'da halk tribünü, 60'ta aedilis, 58'de praetor oldu. Clodius, Vatinius ve Sezar ile mücadele etti. Sezar konsüllük vadederek onu satın aldı. Entrikacılıkla suçlandırıldı, Midilli adasına kaçtı. Edebiyata meraklıydı. Lucretius, *De Natura Rerum* (Varlıkların Yapısı Üstüne) adlı şiirini ona ithaf etti. (L)

MEMMO (Andrea), venedikli soylu (Venedik 1729 - 1793). Carlo Lodoli'nin çömeziydi. Çeşitli yazılarında ustasının benimsediği mimarî ilkelerini savundu ve Lorenzo Da Ponte'yi korudu. Meclis danışmanı, senatör (1769), İstanbul'da balyoz (1777), Roma'da büyükelçi (1781), San Marco valisi (1785) oldu. (M)

MEMNON, yunanlı kahraman; Habeşlerin kralı. Tithonos ile Eos'un (Şafak) oğlu. Bir ordunun başına geçerek, Yunanlılar tarafından kuşatılan Truva'ya yardıma gitti, Akhilleus tarafından öldürüldü. Annesi Eos üzüntüsünden her sabah ağlar, bu gözyaşlarının da çiğ haline geldiği söylenirdi. Roma imparatorluğu zamanında Teb'de, iki büyük Amenofis III heykelinden birinin onu canlandırdığı sanılır. Bu dev heykelin üst yarısı M.Ö. 27 depreminde yıkıldı; kırık yerden, gün doğarken ahenkli sesler çıkıyordu; böylece Memnon'un annesini selâmladığı ileri sürüldü ve seslerin şiddetine ve yaya yokluğuna bakarak gaipten haber ğinin ilk güneş ışınlarının etkisiyle çatlaklardan birtakım çıtırtılar ses veren titreverilmeğe başlandı, gerçekte ise sabah çişimler meydana geliyordu. Heykel restore edilince bu özelliği de kayboldu. (L)

MEMNON Herakleia'lı, Pontos Herakleia'sında Erken imparatorluk zamanında doğduğu sanılan yunan tarihçisi. Photios'un bazı parçalarını sakladığı bir Herakleia kroniği yazdı; eserin Photios tarafından saklanan bazı parçaları günümüze kaldı. (L)

MEMNONİS'LER. Yun. mit. Tithonos'un oğlu Memnon'un yakıldığı ateşin küllerinden doğan kuşlar. Bu kuşların her yıl, Memnon'un mezarı etrafında göründüğüne inanılırdı. Bir inanca göre de bunlar, Memnon'un eski arkadaşlarıydı. (L)

MEMNON Rodos'lu, pers generali (Rodos - öl. Midilli M.Ö. 333). Satrap Artabazos'un kayınbiraderi. Batı Anadolu kıyıları valisiydi. Granikos'ta (334) yararlık göstердi (daha önce bu savaşa karşıydı). Halikarnasos'u savundu, İstanköy (Kos) adasına geçti, Yunanistan'ı ayaklandırmayı düşündü, Sakız'ı (Khios) ele geçirdi, Midilli'yi abluka etti, fakat hastalanarak öldü. (M)

MEMNU sıf. (ar. *men*ᶜ'den *memnû*ᶜ). Menedilmiş, yasak: *Bu artık kendisi için memnu, muhal bir şey değil miydi* (H. Z. Uşaklıgil). *Fakat hareme nasıl girecekti? Oraya girmek kendisi için katiyen memnu idi* (H. R. Gürpınar).

— DİN. TELM. *Memnu meyve,* (Tanrı'nın menetmesine rağmen Âdem'in, Havva'nın elinden yediği meyve. Bugün alınması, elde edilmesi yasaklanan şeyler için telmih olarak kullanılır.

— Huk. *Memnu hakların iadesi.* Bk. ANSİKL. || *Memnu mıntıkalar* (yasak bölge), mevki durumunda bulunması sebebiyle, genel yararlanmaya kısmen veya bütünüyle kapalı tutulan, sınırları belli, kara, deniz ve hava kamu emlâki. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. *Memnu hakların iadesi,* ceza mahkûmiyetinden doğan müebbet yasaklılık ve ehliyetsizliklerin ortadan kaldırılmasını sağlayan ve bu suretle yasaklılık ve ehliyetsizliklerden kurtulmak isteyen kimseyi namuslu bir şekilde yaşamağa teşvik eden bir kurumdur. Memnu hakların iadesi yoluyle ortadan kaldırılması mümkün olan ehliyetsizlikler ve yasaklılıklar müebbet olanlardır. Geçici olanlar ya infaz edilmek veya zamanaşımı süreleri geçmek suretiyle esasen kendiliğinden sona erdiğinden, bunları ortadan kaldırmak için ayrıca bir karar verilmesi gereksizdir. Türk Ceza kanunu, memnu hakların iadesini 121. ve devamı maddelerinde düzenlemiştir. Amme hizmetlerinden müebbet yasaklılık veya diğer müebbet ehliyetsizliklerin kaynağı olan mahkûmiyetin, bir türk mahkemesince verilmiş olması şarttır. Türk Ceza kanunu, memnu hakların iadesinin ancak mahkûmun isteği üstüne, mahkeme tarafından verilecek hükümle mümkün olacağını kabul etmiştir. Bu hak sadece evvelce kesinleşmiş bir hükümle mahkûm olan ve bu hükmün sonucu birtakım ehliyetsizliklere uğrayan kimseye tanınır. Bu sebeple mahkûmun ölmesi durumunda, bu hak da sona erer. Memnu hakların iadesini isteyebilmek için ilk şart, aslî cezanın ortadan kalkması; ikinci şart ise belli bir sürenin geçmesidir. Kanun, mahkûmun iyi hali hakkında yeterli bilgi edinilmesine elverişli olacak bir sürenin geçmesini, memnu hakların iadesini isteyebilmek için şart koşmuştur. Memnu hakların iadesi bu şekilde istendikten sonra, mahkemenin bu yolda bir karar vermesi gerekir. Kanun, karar için de iki şart arar. Bunlardan mahkûmun iyi hal göstermesiyle ilgili şart, gerek Ceza kanununda (md. 122) ve gerek Ceza Muhakemeleri Usulü kanununda (md. 417/3) düzenlenmiş bulunmaktadır. Her iki kanunda da, failin yalnızca iyi hal göstermesi yeterli sayılmaz, bu iyi halin evvelce işlenen suçtan dolayı gerçek bir pişmanlık ve nedameti de ifade etmesi gerekli görülür. Memnu haklarının iadesini isteyen mahkûm, iyi halini gösteren belgeleri dilekçesine ekleyerek mahkemeye başvuracaktır. Bundan sonra gerçek bir nedametin varlığı hakkında takdir mahkemeye ait olur. Memnu hakların iadesi yönünden diğer şart, mahkûmiyet borçlarının ödenmesidir. Mahkûmiyet borçlarından amaç, hükmedilmiş olduğu takdirde, şahsî haklar ile mahkeme masraflarıdır. Memnu hakların iadesi istendiği zaman, bu istemi incelemeğe yetkili merci, mahkûmun ikamet ettiği yerin Ağır Ceza mahkemesidir. Bu mahkeme, konuyu, evrak üstünde inceler ve gizli şekilde karar verir. Memnu hakların iadesi istemi reddedilirse, bu karar aleyhine gerek mahkûm ve gerek savcı temyize başvurabilirler. Memnu hakların iadesi isteminin kabulü durumunda, bu kararın hukukî sonuçları doğar; karar adlî sicile işlenmek üzere Adalet bakanlığına bildirilir. Memnu hakların iadesi durumunda, mahkûmun ehliyetsizlikleri ve yasaklılıkları ortadan kalkar.

● *Memnu mıntıkalar, Askerî Memnu mıntıkalar* veya *yasak mıntıkalar,* müstahkem mevkileri çevreleyen bölgelerdir. Bunlar iki çeşittir. Birinci yasak bölge: bir tabya, bir istinat noktası veya bir batarya manzumesinin savunması için çevresine yapılacak tahkimat hattından ve diğer askerî tesisattan itibaren 300-600 m mesafedeki yerlerdir. Bu bölge içine görevlilerden başka kimse giremez. Özel kişilere ait gayrımenkuller varsa bunlar da kamulaştırılır (bk. KAMULAŞTIRMA). Genelkurmay başkanlığı kararıyle 300 m'lik asgarî haddin daha aşağıya indirilmesi mümkündür. Birbirine 600 m veya daha yakın uzaklıktaki tesisler için, hepsini içine alacak biçimde, tek bir yasak bölge ilân edilir. İkinci yasak bölge; birinci bölgenin dış sınırından başlayarak, arazinin durumuna göre, en çok 15 km uzaklığa kadar tespit edilecek noktalardan geçirilen hat içindeki yerlerdir. Bu bölgeye yabancıların girmesi yasaktır: türk vatandaşları girebilir. Ancak, valiler, demiryolu yapımı gibi önemli teknik sebeplerle yabancı uzmanların girmesine izin verebilir. Yabancı turistlerin girmeleri de valilik izniyle mümkündür. İkinci derecedeki memnu mıntıkada yerli halk, ikamet edebilir ve tarım yapabilir. Ayrıca, birinci memnu mıntıkanın sınırından itibaren beş kilometrelik alan içinde mahallî halkın, müstahkem mevkiin savunma değerini düşürmeyecek şekilde kazı ve inşaat yapması, ağaç yetiştirmesi, müstahkem mevki kumandanlığının iznine bağlıdır. Karalarda ikinci derecedeki memnu mıntıkaların kıyıda son bulması durumunda, 3-6 deniz mili uzaklıkta kıyıya paralel olarak çizilen hat arasında kalan bölge de memnu mıntıkadır. Müstahkem mevki kumandanlığının izniyle, bu bölgede, ağ ve dalyan gibi gerektiğinde kaldırılması kolay balıkçılık tesisatı kurulabilir. Tesisatı gerektirmeyen balıkçılık serbesttir. Türk askerî uçakları dışında kalan hava araçlarının üstünden uçmayacağı ve üzerine inemeyeceği yerler de *hava yasak bölgeleri*'ni meydana getirir. Bu bölgelerin tespitini Genelkurmay başkanlığı yapar. Memnu mıntıka tayin edildikten sonra, müstahkem mevki kumandanlığı tarafından bir mıntıka planı ve bir mıntıka defteri tutulur. Mıntıka planı gizlidir. Deftere ise, bölgedeki gayrımenkul sahiplerinin kimlikleri, ekilmiş yerlerin değerleri, mezarlıklar, korular, ormanlar, deniz hamamları, dalyanlar gibi hususlar kaydolunur. Kanuna göre, her nevî patlayıcı madde imal veya muhafaza edilen bina ve depoların 100-200 m uzaklığa kadar olan güvenlik bölgelerine, askerî görevlilerden başka kimse giremez; 400 m'ye kadar olan yerlerde yangın tehlikesi yaratacak inşaat v.b. yasaktır.

◆ **Memnua** sıf. *Esk.* Memnu'nun dişili. || *Esliha-yı memnua,* yasak silâhlar. || *Mıntaka-i memnua,* yasak bölge. (M)

MEMNUAT çoğl. i. (ar. *memnūᶜ*'dan *memnūᶜāt*). *Esk.* Yasak şeyler: *Hayatının ilk senelerini etrafı memnuat duvarlarıyle çevrilmiş bir muhitte geçirdi* (H. E. Adıvar).

— Huk. *Esk. Memnuatı şeriye,* işlenmesi dince yasaklanmış olan şeyler. *Zt.* CEVAZI ŞERİYE.

— ANSİKL. Huk. *Esk.* Helâl'in karşıtıdır. Din yasaklarına aykırı hareketler, aykırılığın şiddetine göre farklı adlarla anılır: kesin şekilde yasaklanmış şey, *haram*'dır; dince yasaklanmakla birlikte müeyyidesi olmayan şey ise *mekruh*'tur. (M)

MEMNUİYET i. (ar. *memnūᶜ*'dan *memnuᶜiyyet*). *Esk.* Yasak olma, yasak edilme, yasaklık: *Matmazel de Courton bir memnuiyet-i katiye ile çalışmasına mâni oluyordu* (H. Z. Uşaklıgil).

— Huk. Bk. YASAKLIK. || *Memnuiyet müddeti,* dul kadının yeniden evlenebilmesi için beklediği süre. Bk. EVLENME. İDDET. (M)

MEMNUN sıf. (ar. *memnūn*). İstediği bir şeyi elde etmekten sevinç duyan, sevinçli: *Muhabbetle yaşayanlar, nasıl yaşasa, memnun yaşıyor; muhabbet için ölenler, nasıl ölse memnun ölüyor* (Namık Kemal). *Bütün yüzünü memnun bir tebessüm kapladı* (Sabahattin Ali). || Hoşnut: *Bir çok gidenin her biri memnun ki yerinden / Bir çok seneler geçti; dönen yok seferinden* (Yahya Kemal). *Evet, evimizden çok memnunuz* (R. N. Güntekin). || *Esk.* Minnet altında olan. || *Memnun etmek,* sevindirmek, hoşnut etmek: *Bunca yıl bizi memnun etti / Daha da eder* (F. H. Dağlarca). || *Memnun olmak,* hoşnut olmak, sevinç duymak: *Şimdi Bihter, bir evin içinde bulunmakla beraber bu çocuktan böyle ayrı kalışına memnun oluyordu* (H. Z. Uşaklıgil). || *(Birinden* veya *bir şeyden) Memnun olmak,* bir kimsenin davranışlarını beğenmek: *Kızlarımdan çok, ama pek çok memnunum* (R. N. Güntekin).

◆ **Memnunen** zf. *Esk.* Memnunlukla.

◆ **Memnunluk** i. Kıvanç, hoşnutluk: *Yusuf'un buraya kadar sırf kendisi için, Muazzez için gelişinden unlatılmaz bir memnunluk duyuyordu* (Sabahattin Ali). [M].

MEMNUNİYET i. (ar. *memnūn*'dan *memnūniyyet*). Sevinç duyma, hoşnutluk, kıvanç: *Verdiğim izahatı dinledikçe memnuniyeti artıyordu* (A. H. Tanpınar). *Babasının tekrar başlamak için bir şey söylemediğine kin duymakla beraber, gizli memnuniyet hissetti* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Memnuniyetle** zf. Sevinçle, hoşnutlukla: *Mevlânâ bu arzuyu memnuniyetle kabul etti* (N. Araz).

◆ **Memnuniyetsizlik** i. Hoşnut olmama, memnunluk duymama hali: *Bazı çevreler ve yazarlar, Çar'ın harbe sürüklenişini, eğer bir zafer kazanırsa, içerideki memnuniyetsizliği ezmeğe vesile bulmak ve zaman kazanmak için ister istemez seçilmiş bir yol olarak sayarlar* (Ş. S. Aydemir). [M]

MEMORANDUM i. («hatırlanması gereken şey» anlamında lat. k.). Bir meselenin durumunu açıklamak veya alınmış yahut alınacak bazı tedbirleri doğrulamak amacıyle bir hükûmetin başka hükûmetlere verdiği diplomatik nota. Bk. MUHTIRA. (M)

MEMPHİS, A.B.D.'de (Tennessee) şehir, Mississippi'nin sol kıyısında; 497 500 nüf. Ticaret limanı. Ozarks dağlarının çevresini güneyden, batıya ve güneybatıya doğru dolaşan demiryollarının kavşağı. Büyük pazar (pamuk, büyükbaş hayvan ve tahıl) yeri ve sanayi merkezi: besin ve kimya sanayii; petrol rafinerileri; makine yapımı; dokumacılık; cam fabrikası. (L)

MEMPHREMAGOG gölü, Kanada'da (Québec) göl, Doğu kantonlarında, A.B.D. sınırı yakınında. Turistik yer. (L)

MEMSUH sıf. (ar. *mesḥ*'ten *memsūḥ*). *Esk.* El ile sıvazlanmış. (M)

MEMSUH sıf. (ar. *mesḫ*'ten *memsūḫ*). *Esk.* Yüzü daha çirkin şekle sokulmuş. (M)

MEMSUN sıf. (ar. *meṣāne*'den *memṣūn*). Tıp. *Esk.* Mesane hastalığına tutulmuş (kimse). [M]

MEMSUS sıf. (ar. *maṣṣ*'tan *memṣūṣ*). *Esk.* Emilmiş, soğurulmuş.

◆ İ. Anat. *Esk.* Baldır. (M)

MEMSÛS sıf. (ar. *mess*'ten *memsūs*). *Esk.* Elle dokunulmuş. (M)

MEMŞA i. (ar. *meşy*'den *memşā*). *Esk.* Apteshane, helâ. (M)

MEMŞÛK sıf. (ar. *meşḳ*'ten *memşūḳ*). *Esk.* Meşkedilmiş. || Yazılmış. (M)

MEMTUL sıf. (ar. *maṭl*'dan *memṭūl*). *Esk.* Çekiçle dövülmüş (kılıç, hançer v.b.). [M]

MEMTUR sıf. (ar. *maṭar*'dan *memṭūr*). *Esk.* [Toprak için] Üzerine yağmur yağmış. (M)

MEMUL sıf. (ar. *emel*'den *meᵓmūl*). *Esk.* Düşünülen, ümit olunan, umulan. || İ. Ümit: *Memulüm o dur ki ehl-i irfan / Bu özrü tutar kabule şayan* (Ziya Paşa). *Hamile iken kocası İmran vefat etti. Kendisi dahi memulünün hilâfı olarak kız doğurdu* (Cevdet Paşa). || *Memul etmek,* ummak, ümit etmek: *İşaratım dairesinde teşebbüse devam halinde daha müsait safhaya geçeceğinizi memul ederim* (Atatürk). *Senden bu kadar insanlık memul etmezdim* (Namık Kemal). || *Gayrı memul,* umulmadık: *Gayr-ı memul bir hiffetle sandalda ayağa kalktı* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Memule** sıf. ve i. *Esk.* Memul'ün dişili. (M)

MEMUN sıf. (ar. *emn*'den *meᵓmūn*). *Esk.* Emin, tehlikesiz: *Verip küreklere hâlâ olanca kuvvetimi / Yetişmek istiyorum bir kenar-ı memnune* (Tevfik Fikret). *Sâbit kadem ol merkez-i memun-i rızada / Vâreste olup daire-i havf ü recadan* (Ziya Paşa). || *Memun-ül-âkıbe,* geleceği emin. (M)

MEMUN (Ebul Alâ İdris bin Yakub el-Mansur), Muvahhidîler sülâlesinin dokuzuncu hükümdarı (1185-1232). Memun, önceleri İspanya tahtında bulunan kardeşinin naibiydi: onun âsi reis Beyyasî tarafından öldürülmesinden sonra hükümdarlığını ilân etti. Başa geçtiği zaman birçok ayaklanmayı bastırmak zorunda kaldı. Önce Beyyasî'yi ortadan kaldırdı, Murcia'da halife-

liğini ilân eden Benî Hud ailesinden Muhammed bin Yusuf'u yendi; Fas'ta kuvvetlenen Yahya el-Mutasım'a karşı Castilla kralıyle anlaştı. Kraldan yardım görerek Magrıp'a gitti; Mutasım kuvvetlerinin yenilmesi üzerine Marakeş'e girdi (1230). Burada şüphelendiği şeyhleri öldürttü. Sonra Magrıp'ta çıkan ayaklanmaları bastırdı. Septe şehrini kuşatırken Marakeş'in Mutasım'ın eline geçtiğini öğrendi; hemen geri döndü, fakat yolda hastalanarak öldü. Memun, edebiyat ve bilimle yakından ilgilenen bir hükümdardı. Muvahhidîler sülâlesinin sarsılmış bulunduğu bir sırada çalışmalarıyla beklenen çöküşü bir süre daha geciktirdi. (M)

MEMUN (Abdullah bin Harun-ür-Reşid), yedinci abbasî halifesi (786-833). Harun-ür-Reşid'in oğlu. 798'de ikinci veliahtlığa getirildi; Horasan ve Hemedan'a kadar olan yerlere vali olarak tayin edildi. Önceleri kardeşi Emin'in hükümdarlığını kabul etti. Onun, oğlu Musa'yı kendi yerine veliaht seçmesi üzerine Emin ile araları açıldı. Memun, Emin'e karşı isyanında İran'ın şiî halkını kazanmağa çalıştı; sonunda Emin öldürüldü (813). Böylece Abbasî devletine bağlı islâm toprakları Memun yönetiminde birleşti. Fakat içteki anlaşmazlıklar uzun zaman sürdü; büyük görevlerin arap olmayanların eline geçmesi batı eyaletlerindeki arap halkının ayaklanmasına yol açtı. Ayaklananlar arasında bulunan İbni Tabataba, gönderilen kuvvetleri yendi; sonra öldürüldü. Memun, Irak'taki ayaklanmaların bastırılmasında, arap kumandanlarını görevlendirdi. Bir süre sonra yeniden başlayan ayaklanmalar yüzünden Memun, Irak'a gelerek yönetimi eline aldı. Bağdat'a girdi (819); kumandanı Tahir'i burada, oğlu Abdullah'ı Rakka'da bıraktı ve Horasan'a döndü. Horasan'da Haricîlerin çıkardığı Harurî isyanı başladı. Memun bu isyanı bastırmak için Tahir'i görevlendirdi. 812'den beri karışıklıklar içinde olan Mısır'ı yönetimi altına almak amacıyle Abdullah bin Tahir'i oraya gönderdi. Tahir, İskenderiye'yi Endülüslülerin elinden geri aldı. Tahir'in Azerbaycan valiliğine tayini üzerine (828) yemenî-kaysî çekişmeleri yeniden başladı. Bu ayaklanmalar 832'de bastırıldı. Memun hayatının sonuna doğru Bizans ile savaştı. Halifenin katıldığı savaşlar 3 yıl sürdü. 830'da Bizanslılardan Mecid Kurra, daha sonra Sundus ve Sinan kaleleri alındı. Ertesi yıl imparator Theophilos, müslüman ordularını yendi. Bunun üzerine 831'de Anadolu'ya giren Memun, Herakleia Kybistra'yı (Ereğli) ele geçirdi. Daha sonra Memun kuvvetleri Tiana (Kemerhisar), Cardiliya, Hasın ve El-Ahrab kalelerini alarak imparator Theophilos'u yendiler. Antlaşma olmayınca Memun Lülüa'yı kuşattı. Bir süre sonra da öldü. (M)

MEMUN (Yahya bin İsmail), XI. yy. başında Endülüs'te (Tuleytula'da) devlet kuran Beni Zinnun berberî sülâlesi hükümdarı. 1037'de babasının yerine geçti; uzun süren hükümdarlığı sırasında Zaragoza, Valencia, İşbiliye ve Kurtuba hükümdarlarıyle savaştı. Zaragoza hükümdarı Süleyman bin Hud el-Mustain ile yaptığı savaşı kaybedince, ona karşı Leon ve Castilla kralı Fernando I ile bir antlaşma yaptı. Fakat Süleyman bin Hud'un 1046'da ölmesi Memun'un yönetimini kurtardı. Memun, bundan sonra Badajozlu aftasî hükümdarı Muhammed bin Abdullah ile savaştı; 1065'te Valencia'yı, Cremona'yı bir süre sonra da Kurtuba'yı aldı (1068). Fakat 1075'te zehirlenerek öldürüldü; yerine oğlu Yahya el-Kadir geçti. (M)

MEMUNÎLER, Harizm'de bir hükümdar ailesinin adı. X. yy.da bugünkü Hive'nin kuzeyinde Cürcaniye'de oturuyorlardı. Bu bölge, Memunîler tarafından yönetiliyordu. —Bu hanedanın kurucusu MEMUN, 995'te Harizm hâkimi Ebu Abdullah'a saldırdı ve onu esir ederek Harizm'i aldı. — Memun 997'de öldürülünce oğlu EBUL HASAN ALİ, onun da yerine kardeşi EBUL ABBAS MEMUN geçti; onun Gazneli Mahmud'a sığınması üzerine ayaklanan ordu kumandanları Ebül Abbas'ı öldürerek yerine oğullarından birini geçirdiler (1017). Bunun üzerine Gazneli Mahmud, Harizm'e yürüdü; âsileri Hezaresp'te yenerek ortadan kaldırdı; ülke, Harizmşah unvanıyle Altuntaş'ın yönetimine verildi; sülâle de böylece son buldu. Sülâlenin kurucusu Memun, bilim ve sanata ilgi gösterirdi; astronomi bilgini Ebu Reyhan el-Birunî, hekim ve feylesof İbni Sina ve matematikçi Ebu Nasr bin Irak, Memun'un sarayında saygı gördüler. (M)

MEMUR i. (ar. *emr*'den *me'mūr*). İda. huk. Devlet kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslî ve sürekli işlere devamlı vazife görmek üzere tayin edilen genel ve katma bütçelerden veya bunlara benzer döner sermayeli kuruluşlardan yahut kefalet sandıklarından aylık alan kişi.

— ANSİKL. İda. huk. İdarenin, kamu hizmetlerini yerine getirebilmek için mal ve paraya olduğu gibi gerçek kişilere de ihtiyacı vardır. Bu şekilde idarî faaliyetlere katılan, hizmetlerin yürütülmesini sağlayan kişilere idarenin personeli veya kamu görevlileri adı verilir. Kamu görevlileri arasında en önemli yeri *memur*'lar alır. Çünkü memurların objektif ve genel statülerine ve süreklilik gösteren durumlarına karşılık, diğer görevlilerin vazifeleri geçicidir ve çok kere statüleri, bir sözleşmeyle yani sübjektif bir işlemle belirlenir. Bunlara Devlet Memurları kanununun deyimiyle, *sözleşmeli* veya *yevmîyeli personel* adı verilir. Seçimle gelen fahrî görevlilerle, bir yükümlülük sonucu kamu hizmetine katılan mükellefler de memur kavramı içine girmez. Bir belediye meclisi üyesi, bir milletvekili memur sayılmadığı gibi, bir er de memur sayılmaz. Bununla birlikte, Ceza kanununun uygulanmasında memur kavramı, klasik ve teknik anlamına göre daha geniş tutulmuştur. Sürekli veya geçici olarak yasama ve idare işleri ile adlî işlere ait bir kamu görevi yapan devlet veya öteki kamu kurumlarının memur ve müstahdemleri, memur sayılır (T. Cz. kn. md. 279). Ceza kanunu, bu gibi kimselerin hem belli birtakım suçları işleme imkânına veya kolaylığına sahip bulunmaları, hem de görevleri sonucu, özel olarak korunmaları gereğini düşünerek bu hususta cezalandırıcı ve koruyucu müeyyideler koymuştur. Klasik anlamıyle memur, genel ve katma bütçelerden veya bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşlardan veya kefalet sandıklarından aylık alması (bk. MAAŞ), görevinin sürekli olması ve herhangi bir sözleşmeyle değil tayinle göreve getirilmiş bulunmasıyle tanımlanır. Anayasa 117. maddesinde devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin, «genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslî ve sürekli görevler, memurlar eliyle görülür» hükmünü koymuştur. Memurların böyle bir niteliği olması, onları, hem hizmete bağlar, hem de yine bu hizmete bağlılıktan çıkan yetki, ödev ve sorumlulukları objektif bir statü içinde düzenler. Memurların nitelikleri, tayinleri, ödev ve yetkileri, hakları ve yükümleri, aylık ve ödenekleri v.d. özlük işleri, kanunla düzenlenir (Anayasa md. 117/2). Türkiye'de Osmanlı devleti zamanında da memurlarla ilgili düzenlemeler yapıldı. Tarihî gelişim içinde idare memurları, daima kamu hukuku rejimine bağlı oldu; özellikle Tanzimat sonrası batılılaşma çabaları sırasında, Fransa'daki sistem örnek olarak kabul edildi ve memurlar teminatlı bir statüye kavuşturuldu. Üstelik Fransa'da idarenin düzenleyici işlemleriyle tespit edilen bu statünün, Osmanlı devletinde bugün olduğu gibi yasama işlemiyle, yani kanunla tespiti yolu tercih edildi.

Bugün memur statüsü, iki sisteme dayanır; **1.** SINIFLANDIRMA. Buna göre, devlet memurları, yetişme şekilleri ve meslek niteliklerine göre genel idarî hizmet, teknisyenlik, sağlık hizmetleri gibi sınıflara ayrılır. Her sınıf içinde, elde edilen bilgi ve yapılan hizmetlere uygun biçimde dereceler bulunur ve memurun, bu dereceler içinde yükselme imkânı vardır. *Derece atlaması* adı verilen bu dikey yükselme yanında, memurun yaptığı görevin önemi ve sorumluluğu artmadan da aylığında artma olabilir. Belli bir hizmet süresinin sonundaki bu yatay ilerlemeye *kademe ilerlemesi* denilir; **2.** KADRO. Sınıflar, ortak yetişme ve meslek niteliklerini gerektiren devlet kamu hizmetleriyle, bu hizmetler için tespit edilen kadrolara tayin edilen devlet memurlarının toplamından meydana gelir (bk. KADRO). Bugünkü memur statüsünde eskiye göre önemli bir değişiklik de şudur: memur işleri önceleri her bakanlığın ve kamu hizmeti kuruluşunun içindeki zat işleri müdürlüklerine bağlı teşkilâtla yürütülüyordu; bugün bunun yerine, merkezî bir sistem vardır ve Devlet Personel dairesi, Görüşme ve Danışma kurulları, Kamu Personeli Yüksek kurulu gibi merkezî organlara yer verilmiştir.

İlkeleri kanunla tespit edilen memur statüsüne giriş için aranan şartlar şunlardır: 1. türk vatandaşı olmak; 2. kamu haklarından mahrum bulunmamak; 3. ağır hapis veya 6 aydan fazla hapis yahut affa uğramış olsalar bile zimmet, ihtilâs, irtikâp, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolaylı iflâs gibi yüz kızartıcı bir fiilden dolayı hapis cezasından hükümlü bulunmamak; 4. askerlikle ilgisi bulunmamak (askerlik çağına gelmemiş veya eylemli askerlik hizmetini yapmış yahut ertelenmiş veya yedek sınıfa geçirilmiş olmak); 5. sürekli görev yapmasına engel olabilecek vücut veya akıl hastalığı veya vücut sakatlığıyle özürlü bulunmamak; 6. 18 yaşından küçük olmamak; 7. ortaokulu bitirmiş olmak. Bazı durumlarda bu şartlardan bir kısmı değişebilir: Bir de her hizmet sınıfının özelliğine göre aranacak öğretim veya eğitim kurumları diplomaları ve diğer hususlar vardır. 657 Sayılı Devlet Memurları kanunu, memurluğa girişte ehliyet ve liyakat da arar; genel ve özel giriş şartlarına sahip olanların bir yarışma sınavına gireceklerini ve ancak bu sınavı kazananların memur olabileceklerini belirtir. Bk. TAYİN.

Memur statüsüne göre memurların yapmak veya yapmamak zorunda oldukları bazı hususlar vardır: **1.** Türkiye Cumhuriyeti anayasasına bağlı kalmak ve kanunları sadakatle uygulamak; **2.** âmirlere itaat ve bağlılık (devlet memurları bu ilk iki zorunluktan birini seçmek zorunda bırakılırsa, birincisi tercih edilecek, eğer bir âmir «kanunsuz emir» adı verilen ve Anayasa, kanun, tüzük, yönetmelik hükümlerine aykırı görülen bir emrin yapılmasında ısrar ederse, memur hem Anayasa ve kanunlara bağlı kalma, hem de âmire itaat borcunu bağdaştırarak yazılı tekrar şartıyle emri yerine getirip sorumluluktan kurtulacaktır. Emrin konusu suç teşkil ediyorsa memur hiç bir şekilde bu emri yerine getiremez; yoksa kendisi de sorumlu olur [Anayasa md. 125]. Bu sistem, yalnız askerî hizmetlerin görülmesi ve acele durumlarda kamu düzeni ve kamu güvenliğinin korunması bakımından istisnaî hükümler konabilmesine imkân vermektedir); **3.** hizmeti şahsen ve sürekli olarak görmek; **4.** görev ve memurluk sırlarını saklamak; **5.** görevlerinin gerektirdiği fedakârlığı yapmak; **6.** mal bildiriminde bulunmak (bk. MAL *beyanı*); **7.** işbirliği içinde çalışmak ve resmî sıfatlarının gerektirdiği itibar ve güvene lâyık olduklarını hizmet içinde ve dışındaki davranışlarıyle göstermek; **8.** görevin sona ermesinde, göreviyle ilgili elde bulunan resmî belgeleri, araç ve gereçleri geri vermek (memurun ölümü durumunda bu borç, mirasçılarına da geçer); **9.** başka bir görev almamak (hiç bir devlet memuru, sınıfının ve sınıfının içindeki derecesinin görevlerinden başka bir görevde çalıştırılamaz ve kural olarak devlet memurlarına ikinci görev verilemez. İkinci görev, yani *ek görev* verilebilecek olan durumları 657 Sayılı kn. md.88'de ayrıntılarıyle belirtmiştir); **10.** ticaretle meşgul olmak; **11.** görevin yerine getirilmesinde tarafsız olmak; **12.** kamu hizmetlerini aksatacak biçimde toplu olarak memurluktan çekilmemek ve grev yapmamak; **13.** yabancılarla evlenmemek (böyle bir yasak 657 Sayılı kanunda öngörülmemiş olmakla birlikte, eski 788 Sayılı Memurin kanununun koyduğu yasak hükmü aleyhine açılan davada Anayasa mahkemesi, sözkonusu hükmü, Anayasanın 58. maddesine aykırı bularak iptal ettiği halde Millî Savunma ve Dışişleri memurları hakkındaki hükmü muhafaza etmiştir. Bugün için, Dışişleri ve Millî Savunma memurları ve bu arada subaylar yabancılarla evlenemezler; yoksa görevden çıkarılırlar).

Memurların, bu şekilde bağlı oldukları birtakım kayıtlara, borç ve yasaklara uyup uymadıkları, âmirleri veya denetleme teşkilâtı tarafından denetlenme sonucunda tespit

Gilles MENAGE
Robert Nonteuil'ün eseri,
Cabinet des Estampes, Paris

Foto. Sauvanaud-Longlois (LAROUSSE)

Pedro de MENA-MEDRANO «Azize Maria-Magdelena» Vallodolid müzesi

edilir. Her memurun bağlı olduğu kurum, memurlar hakkında bir kütük düzenler ve memurlarını bu kütüğe kaydeder. Ayrıca, her memura bir numara verilerek, bir memur cüzdanı düzenlenir ve bir özlük dosyası tutulur. Bir de, genel olarak *memur sicili* denilen, her devlet memuruna ait bir sicil dosyası bulunur. Bk. SİCİL.

Memurların, statüleri gereği birçok yükümlülüğe ve yasağa tabi olmalarına karşılık, Anayasa ve kanunlarla düzenlenen önemli hakları vardır. Bunların başında malî haklar gelir. Memurun aylık veya maaşından başka ilerleme ve yükselme hakkı, idarenin resen yer değiştirmesi yanında, kendi isteğiyle ve karşılıklı olarak yer değiştirme imkânı vardır. Memurlar, bulundukları görevlerde en az iki yıl hizmet görmek şartıyle yer değiştirme isteğinde bulunabilirler. Sağlık durumu söz konusu ise veya her ikisi de devlet memuru olan karı kocanın aynı yerde çalışmaları zorunluğu varsa, iki yıllık sürenin dolması şart değildir. Aynı şekilde, memurun çocuğunun öğretim durumu da nakil için bir sebeptir. Farklı yerlerde bulunan aynı sınıf ve derecedeki devlet memurları, karşılıklı olarak yer değiştirme suretiyle tayinlerini isteyebilirler. Eskiden *becayiş* adı verilen bu türlü yer değiştirme isteğinin, kurumun tayine yetkili âmirince uygun bulunması gerekir.

Memurların başta gelen haklarından biri de izindir. Devlet Memurları kanunu, çalışma saatleri gibi izin ve dinlenme sürelerini de ayrıntılarıyle göstermiştir. Yıllık izin, âmirin uygun bulacağı zamanlarda toptan veya kısım kısım kullanılabilir. Öğretmenler yaz tatili ve dinlenme tatillerinde izinli sayılırlar; ayrıca yıllık izin kullanamazlar. Yıllık izin yanında mazeret izni de öngörülmüştür. Mazeret izni, doğum, evlenme, ölüm veya âmirin kabul edeceği başka sebeplerle verilir. Âmirin bu şekilde verebileceği mazeret izni yılda 10 günden fazla olursa bu fazla süre yıllık izinden düşülür. Kadın memurlar, doğum sebebiyle doğumdan önce 3 hafta, doğum tarihinden sonra da 6 hafta olmak üzere 9 hafta izin kullanabilirler.

Kanunun memurlara tanıdığı sosyal haklarsa, başta emeklilik (bk.EMEKLİLİK) olmak üzere, hastalık ve analık sigortası, emeklilik ikramiyesi, bazı memurlar için mesken tahsisi, mahrumiyet yeri ödeneği, aile ve çocuk yardımı, ölüm yardımı ödenekleri, tedavi yardımı, cenaze masrafları, giyecek, yiyecek, yakacak yardımlarıdır. Memurların meslekî menfaatlerini korumaları ve sosyal yönden dayanışmalarını sağlamaları amacıyle dernek kurabilecekleri, Anayasada öngörülmüştür.

● *Memur teminatı.* Anayasa, üniversite öğretim üyeleri ve hâkimlerin özel şekilde korunmaları yanında, genel bir teminat hükmü koymuş ve memurların disiplin kovuşturmalarında, yargılamaya benzer bir usulü öngörerek, memura savunma hakkı vermiş; ayrıca, memur statüsünün de kanunla düzenleneceğini belirtmiştir. Memur teminatını sağlayıcı önemli bir hüküm de Devlet Memurları kn. md. 13'te yer alır. Buna göre kişiler, kamu hukukuna bağlı görevleri yerine getiren personel aleyhine değil, ilgili kurum aleyhine dava açmalıdır.

● *Memurların yargılanması.* Memurların görevlerinden doğan veya görev yaptıkları sırada işledikleri suçlardan dolayı mevcut genel ceza yargılama usulünden farklı bir yargılamayı öngören Memurin Muhakematı kanunu, 1913 yılında kabul edildi. Bugün de yürürlükte olan bu kanundan önce 1871 tarihli Memurin Muhakematına Dair nizamname yürürlükteydi. Çıkarıldığı zaman geçici bir kanun olan Memurin Muhakematı kanununun asıl amacı, memurların şeref ve haysiyetlerini korumak ve bu yoldan memur teminatını sağlamaktı. Memurin Muhakematı kanunu görev suçları hakkında uygulanır. Ancak, özel bir kanun gereği olarak, irtikâp, rüşvet alma, ihtilâs gibi suçlardan dolayı, valinin veya bakanın izniyle savcıların kovuşturma yapabilecekleri kabul edilir. Ceza kanunundaki memur kavramı ve kapsamı, memurların yargılanması bakımından da geçerlidir. Bu özel yargılama usulünde, *idarî* ve *adlî* olmak üzere iki bölüm vardır. Bunlardan idarî olanı ilk soruşturma ve idarî inceleme olmak üzere iki safhada gerçekleşir. Herhangi bir memurun, görev suçu işlediği ileri sürülürse, âmirin emriyle ilk soruşturma yapılır. Bu soruşturmayı âmir, doğrudan doğruya yapabileceği gibi, görevlendireceği başka bir memura da yaptırabilir. İlk soruşturmada, soruşturucular sorgu hâkimi gibi hareket edebilir ve ona ait birçok yetkiyi kullanabilirler. Memurin Muhakematı kanununda açıklık bulunmayan durumlarda, Ceza Muhakemeleri Usulü kanunu uygulanır. Soruşturma raporu hazırlanınca idarî incelemeye geçilir. İdarî incelemeyi, sanık olan memurun görev yeri ve derecesine göre, ilçe veya il idare kurulu yahut kural olarak Danıştay ikinci dairesi yapar. İdarî incelemenin sonunda, memur hakkında son soruşturma açılıp açılmayacağına, yani, lüzumu muhakeme veya meni muhakeme kararına varılır. Meni muhakeme kararı verilmişse ceza mahkemesinde son soruşturma açılamaz. Memurların bu şekilde, öteki kişilere göre korunmuş olması, Anayasanın (başta eşitlik ilkesi olmak üzere) sistemine aykırı görülerek kanun aleyhine Anayasa mahkemesine başvurulmasına sebep oldu. Ancak Anayasa mahkemesi, kanunu anayasaya aykırı bulmadı. Başka bir kararında, sadece soruşturucunun emri üzerine mülkî âmirin tutuklama kararı verebilmesini, kefalet vermeme şartına bağlayan hükmünü iptal ederek memurları koruyan bir hükmü kaldırdı. Oysa, bugün hukuk alanında genellikle memurların ayrı bir şekilde korunmasının artık gerekmediği, bağımsız yargı mercilerinin bu işi yapacağı ve bir korunma gerekiyorsa bunun herkes için söz konusu olduğu ileri sürülür ve memurin muhakematı diye ayrı bir usulün kaldırılması uygun bulunur.

● *Memurluktan ayrılma.* Memur statüsünden çıkış, objektif birtakım şartların gerçekleşmesiyle olur. Bunlardan bir kısmı tabiî olaylara dayanır: ölüm, belli bir sürenin dolmasıyle emekliye ayrılma gibi. Memurun iradesiyle statüden çıkması ise, genel olarak istifa diye bilinen çekilmeyle olur. Çekilme, memurun bağlı olduğu kuruma yazılı şekilde başvurarak, memurluktan çıkma isteğinde bulunmasıdır. Ancak, çekilme isteğinde bulunan memur, işi derhal bırakamaz. Olağanüstü mazeret dışında çekilmek isteyen memur, yerine tayin edilecek kimsenin göreve başlamasına kadar beklemek zorundadır. Bu bekleme süresi bir aydır. Savaş gibi olağanüstü durumlarda veya genel yaşayışı etkileyebilecek âfetlere uğrayan yerlerde devlet memurları, bir ayı geçse bile, yerlerine tayin edilecek kimsenin göreve başlamasını beklemekle yükümlüdürler. Memurun görevden ve memur statüsünden ayrılması sonucunu doğuran bir durum da, idarenin işlemiyle çıkarmadır. Bu çıkarma sistemi eski hukuktaki azilden de, ihraçtan da farklıdır. 657 Sayılı Devlet Memurları kanunu, memurluktan ihraç yerine, aynı sonucu doğurabilecek değişik usuller koymuştur. Bunlardan ihraçla nitelik bakımından en fazla benzerlik göstereni, disiplin cezası olarak çıkarmadır. Tayin şartlarından birini kaybetme, iki defa üst üste olumsuz sicil alma da devlet memurluğundan çıkarılma sonucunu doğurur. Yer değiştirme suretiyle tayin edilen memurlardan, belgeyle ispatı mümkün zorlayıcı sebepler dışında ve kanunî süre sonunda yeni göreve başlamayanların görevlerine son verilir. Kamu hizmetlerinin gerektirdiği durumlarda görevi başında kalmasında sakınca görülecek devlet memurları için, haklarındaki soruşturma sebebiyle görevden uzaklaştırma tedbiri alınabilir. Ancak bu sadece bir tedbirdir ve görevden uzak bulunduğu süre içinde memurun her türlü hak ve yükümlülüklerininin devamına engel olmaz.

● *Memurun şahsî kusuru.* Memurların hukukî ve cezaî sorumlulukları da vardır. Memur, görevi ve elinde bulundurduğu, idareye ait para ve mal sebebiyle idareye karşı doğrudan doğruya sorumludur. Ayrıca, kişilere verilen zararlardan dolayı idarenin bir tazminata mahkûm olması ve memurun şahsî kusurunun da idarenin eylemine karışması durumunda, dolaylı olarak sorumluluğu vardır. İdarenin, hizmet kusuru yüzünden zararın tamamını ödemesi durumunda, memurun bütünüyle şahsından doğan bir kusuru varsa, idare bu kusur oranında memuruna rücu edebilir. Memurun şahsî kusuru, kendine veya başkasına menfaat sağlamak veya başka türlü açıklanması zor olan ağır bir ihmalle idareye zarar vermek gibi kötü bir niyete dayanır. Hizmetin gereği içinde kalabilen ve olağan sayılan kusurlar, kural olarak memurun şahsî kusurunu ortaya koymaz ve sorumluluğunu gerektirmez. Memurun şahsî kusurunun bulunması durumunda idarenin memuruna rücuu, Devlet Memurları kanununa göre ancak genel hükümler uyarınca olabilir. İdare, kamu kudretine dayanarak, memurun sorumlu olduğu miktarı resen tahsil yoluna gidemez. Memurların cezaî sorumlulukları ise, oldukça ayrıntılı bir biçimde ve ceza kanunuyle düzenlenmiştir. Yalnız memurların işleyebileceği suçlar vardır: zimmet, rüşvet gibi. Evrakta sahtekârlık gibi bazı suçlarda ise memurun fail olması, cezayı ağırlaştırıcı bir sebeptir.

◆ Sıf. Görevli, yükümlü: *Ey girre sütunlar ki birer div-i mukayyed / Mazileri atilere nakletmeye memur* (Tevfik Fikret). *Sen de kaçmamasına dikkat edeceksin. Muhafazasına memursun* (R. H. Karay). ‖ Emirle yaptırılan. ‖ *Memur etmek,* bir şey için görevlendirmek: *Biz burada Padişah'ın adalete memur ettiği adamlarız* (H.E. Adıvar). *Bazı kuvvetlerin cepheden alınıp dahilî isyanların bastırılmasına memur edilmesi...* (Atatürk). ‖ *Esk. Memurün-bih,* emredilen şey.

◆ **Memure** sıf. ve i. Memur'un dişili.

— *Esk. Hidmet-i memure,* yapılması emredilen iş. ‖ *Umur-ı memure,* yapılması emrolunan işler.

◆ **Memuren** zf. *Esk.* Memur olarak.

◆ **Memurluk** i. Memur olma hali, görevlilik: *Memurluk hayatında her oturduğu koltuğu doldurmuş, yalnız hepsinden de birer nükte uğruna yuvarlanıp gitmiştir* (Y. Z. Ortaç). [→Bibliyo.] (M)

MEMURİN çoğl. i. (ar. *me'mūr*'dan *me'mūrīn*). *Esk.* Memurlar: *Emr-i istıtla ile mükellef bir sınf-ı memurini vardır ki...* (Cenab Şahabeddin). *Öyle azil nasp, keyfî yağma yok. Bir memurin nizamnamesi...* (M. Ş. Esendal). ‖ *Memurin-i askeriye,* askerî memurlar. ‖ *Memurin-i mülkiye,* mülkî memurlar.

— Huk. *Memurin Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkata.* Bk. MEMUR. ‖ *Memurin muhakematı usulü,* memurların memurluk görevlerinden doğan veya bu görevlerin yerine getirilmesi sırasında meydana gelen suçlarından dolayı adliye mahkemelerinde yargılanmaları için izlenecek usul. (M)

MEMURİYET i. (ar. *me'mūr*'dan *me'mūriyyet*). Görevli, memur olma, görevlilik, memurluk: *Birbirlerinden memuriyet, rütbe, nişan, sıhhat, düğün* [...] *haberlerini alırlar ve yine birbirlerine böyle haberler verirlerdi* (A. Ş. Hisar). ‖ Görev, vazife: *Sizin memuriyetiniz nedir? Gazeteciyim* (B. Felek). *Rüyada at görmek: Yüksek memuriyete çıkmak* (Kemal Tahir). *Memuriyete girmek.* (M)

MEMZUC sıf. ve i. (ar. *mezc*'den *memzūc*). *Esk.* Karışmış, karıştırılmış (şey): *Kuşlar gibi teraneye başlar bu nağmede / Memzucudur, sürud-ı hazan netha-yı bahar* (Tevfik Fikret).

◆ İ. Hat. Bir yazı biçimi.

◆ **Memzuce** sıf. *Esk.* Memzuc'un dişili. (M)

MEN i. (ar. *men'*). Bir şeyin yapılmasını veya olmasını engelleme, durdurma, yasak etme: *Mümkün değildi men'i fakat ıstırabımın* (Tevfik Fikret). ‖ *Men etmek.* Bk. MENETMEK.

— Huk. *Men davası.* Bk. MÜDAHALE'nin *men'i davası.* (M)

MEN zam. (ar. *men*). *Esk.* «O kimse ki, kim, kim ki» anlamıyle terkiplerde kullanılır. ‖ *Emr ü ferman hazret-i men lehül-emrindir.* Bk. EMİR. (M)

MEN i. (ar. *menn*). *Esk.* Kudret helvası. ‖ Bağışlama, iyilikle davranma. ‖ Yapılan iyiliği başa kakma, minnet altında bırakma. ‖ Eskiden İstanbul'da bir ağırlık öl-

Foto. Vernacci (LAROUSSE)

çüsü, batman. || *Menn-i kıttîs,* amber balığından elde edilen ve mum yapmakta kullanılan yağlı bir madde. (M)

MENA i. (ar. *men'â*). *Esk.* Ölüm haberi. (M)

MENA (Juan DE), ispanyol şairi (Cordoba 1411-Torrelaguna 1456). Saray tarihçisi oldu; Mena, kral Joao II'nin çok sevdiği bir şairdi. Şaheseri *El Laberinto* (Labirent), Dante tarzında yazılmış manzum bir alegoridir; Labirent, bir yandan okuyucuyu göğün yedi katını dolaştırırken, öte yandan şaire geçmişteki, o günkü ve hattâ gelecekteki birçok olayı övme imkânı verir. (M)

MENA (Juan Pascual DE), ispanyol heykeltıraşı (Villaseca de la Sagra 1707-Madrid 1784). Yeni-klâsik tarzda taş heykeller (Madrid Krallık sarayının cephesi için kral heykelleri, Prado caddesindeki *Neptün'lü çeşme*) ve çokrenkli tahtadan dinî resimler (Los Navarros kilisesindeki *Vaftizci Yahya*) yaptı. (L)

MENA (Felipe Gil DE), ispanyol ressamı (Valladolid 1600 - ay. y. 1674). Valladolid'de bir meccanî resim okulu kurdu. Tablolarının en iyisi *Engizisyon İskencesi*'dir. (L)

MENAAT i. (ar. *menâ'at*). *Esk.* Güçlük, zor olma hali. || Çetinlik, sarplık: *Bu halk, bir sedd-i senginin kenar-ı menaatine düşüp bayılan dalgalar acziyle...* (H. Z. Uşaklıgil). || *Menaat-ı mevki,* arazinin sarplığı. (M)

MENAB i. (ar. *nevb*'den *menâb*). *Esk.* Birinin yerini tutma, birinin yerine vekil olma. || Vekillik, naiplik yeri. (M)

MENABEA i. Basit, sert ve karşıt yapraklı ağaççık; Madagaskar'da yetişir. (*Menabea venenata*'nın kökünde son derece keskin bir zehir vardır; Sakalav'lar bunu deneme zehiri olarak kullanırlar. Küçük dozda alındığı taktirde frengiyi iyileştirici etki gösterir. Tohumlarıpekligillerden.) [L]

MENABİ çoğl. i. (ar. *menba'*'dan *menâbi'*). *Esk.* Membalar, pınarlar. || *Mec.* Kaynaklar, menşeler: *Bunu takviye için hangi menabiden istifade edilmektedir?* (Atatürk). *Kevser-i hulyayı semaların menabi-i esiriyesinde aramaya muhtaçtır* (H. Z. Uşaklıgil). || *Menabi-i tabiiye,* tabii, doğal kaynaklar. (M)

MENABİR çoğl. i. (ar. *minber*'den *menâbir*). *Esk.* Mimberler. || *Menabir-i cevâmi,* cami mimberleri. (M)

MENABİT çoğl. i. (ar. *menbet*'ten *menâbit*). *Esk.* Çayırlar, otlaklar. (M)

MENACİK çoğl. i. (ar. *mencenik*'ten *menâcîk*). *Esk.* Mancınıklar. (M)

MENACİM çoğl. i. (ar. *mencem*'den *menâcim*). *Esk.* Terazinin kolları. (M)

MENADİL çoğl. i. (ar. *mindîl*'den *menâdil*). *Esk.* Mendiller, el havluları. (M)

MENAF, Arapların İslâmiyetten önceki putlarından biri. (M)

MENAFİ çoğl. i. (ar. *menfa'at*'tan *menâfi'*). *Esk.* Elde edilen faydalar, istifadeler: *Teselli ettirmeniz ve daima kendisine ümitbahş beyanatta bulundurmanız menafiimiz icabındandır* (Atatürk). *İşin bir düşünülecek yeri de menafi-yi nakdiye hususudur* (Namık Kemal). || *Menafi-i kesîre,* büyük faydalar. || *Menafi-i umumiye,* genel faydalar. || *Menafi-i umumiyeye hadim,* kamu çıkarına faydalı olan.

— Huk. *Esk. Menafii emriye,* Osmanlı devletinde araziden, mahsulden, devir ve ferağ işlerinden, harç, resim veya vergi şeklinde alınan hazine geliri. (MENAFİİ HAZİNE de denir.) || *Menafii umumiye kararı.* Bk. KAMULAŞTIRMA. (M)

MENAFİZ çoğl. i. (ar. *menfez*'den *menâfiz*). *Esk.* Yarıklar, delikler. (M)

MÉNAGE (Gilles), lat. **Aegidius Menagius,** fransız bilgini (Angers 1613 - Paris 1692). Dinî ve siyasî görevlerde bulundu. Molière, *Bilgiç Kadınlar*'da Vadius tipini Ménage'ı düşünerek yarattı. Bilim adamları arasında da oldukça önemli bir yer edinen Ménage, fransızca, italyanca, latince ve yunanca şiirler yazdı; fakat asıl ününü dilbilimciliğine borçludur. Başlıca eserleri: *Origines de la Langue Française* (Fransız Dilinin Kaynakları) [1650]; bu eser daha sonra *Dictionnaire Étymologique* (Etimolojik Lûgat) adıyle yayımlandı; *Observation sur l'«Aminta» du Tasse* (Tasso'nun «Aminta»sı Üstüne Gözlemler) [1653]; *Observations sur les Poésies de Malherbe* (Malherbe'in Şiirleri Üstüne Gözlemler) [1666]; *Origines de la Langue Italienne* (İtalyan Dilinin Menşeleri) [1669]; *Observations sur la Langue Française* (Fransız Dili Üstüne Gözlemler) [1672]; *Histoire de Sablé* (Sablé Tarihi) [1682]; *L'Anti-Baillert* (1690). 1693'te yayımlanan, 1694'te yeniden basılan, 1715'te genişletilen *Menagiana*'da konuşmalar, gözlemler, nükteli sözler yer alır. (L)

MENAGEOT (François Guillaume), fransız ressamı (Londra 1744-Paris 1816). *Polyksene'nin Hekabe'ye Vedaı* adlı tablosu Krallık akademisi tarafından beğenildi (1777). *Çalışma ile Durdurulan Zaman* (Calais müzesi) adlı tablosuyle bu akademiye kabul edildi. *Ölmek Üzere Olan Leonardo da Vinci François I'in Kollarında* (1781) [İnstitut, 1809] adlı eseri ünlüdür. (L)

MENAHA i. (ar. *nevha*, ölünün erdemlerini sayarak ağlama'dan *menâha*). *Esk.* Ölünün arkasından ağlanan yer, matem yeri. (M)

MENAHEM (öl. M. Ö. 738), İsrail kralı (743-738). Şallum, tahta geçmek için kral Zekeriya'yı öldürünce çetebaşı Menahem Şallum'a başkaldırdı ve onu öldürdü. Zalim ve dinsiz olarak tanındı. Asur kralı Tiglatpleser III'e haraç ödemek zorunda kaldı. (L)

MENAHİ çoğl. i. (ar. *menhî*'den *menâhî*). *Esk.* Yapılması dince yasaklanmış şeyler. (M)

MENAHİC çoğl. i. (ar. *menhec*'den *menâhic*). *Esk.* Açık ve geniş yollar. (M)

MENAHİL çoğl. i. (ar. *menhel*'den *menâhil*). *Esk.* Hayvanlara su içirilen yerler. || Konaklamağa elverişli, sulak yerler: *Menzil bemenzil yürüyüp ol mevazi-i hurrem menahili seraser aldılar* (Lamiî Çelebi). [M]

MENAHİR çoğl. i. (ar. *menhir*'den *menâhir*). Anat. *Esk.* Burun delikleri. (M)

MENAHİR çoğl. i. (ar. *nahr*, boğazlama'dan *menhar* > *menâhir*). *Esk.* Hayvan kesilen yerler, salhaneler. (M)

MENAHİS çoğl. i. (ar. *nahs*'tan *menâhis*). *Esk.* Uğursuz şeyler. (M)

MENAİ çoğl. i. (ar. *men'â*, ölüm haberi'nden *menâ'î*). *Esk.* Ölüm haberleri. (M)

MENAİ boğazı, İngiltere kıyılarında boğaz, Anglesey adasını Caernarvonshire'dan ayırır; üzerinden iki köprü geçer. Uzunluğu 22 km. (L)

MENAİKHMOS, yunan matematikçisi (Marmara adası [Prokonnesos] M. Ö. 375'e doğr. - öl. 325'e doğr.) Eudoksos'un ve Eflatun'un öğrencisiydi. Üç konik kesiti buldu veya hiç değilse bu kesitleri sistemli olarak inceledi. Küpün iki katını almağa ilişkin ünlü Delos problemini çözmeğe çalışırken, biri eşkenar hiperbol ile bir parabolün, öbürü iki parabolün kesişmesiyle elde edilen iki çizim öne sürdü. Apollonios'a kadar konikler «Menaikhmos triasları» diye anıldı. (L)

MENAİR çoğl. i. (ar. *nûr*'dan *minâre* > *menâ'ir*). *Esk.* Minareler: *Menâirden ezan tezir olundukça hemen Allah* (Şinasi). *Hidâyet-i reh-i şer'î için alâimdir / Değil abes bu görünen menâir-i hemvâr* (Ziya Paşa). [M]

MENAKANİT i. (fr. *menaccanite*'ten). Miner. Titanlı demir; Menaccan kumları içinde taneler veya yumrular halinde bulunur. (İlmenit çeşididir.) [L]

MENAKIB çoğl. i. (ar. *nakb*, yayma'dan *menkabe* > *menâkıb*). *Esk.* Menkıbeler, destanlar: *Sensin o saf-şiken kim yazılsa menakıbın / Her muhtasar rivayeti bir dâstan olur* (Nef'î). *Fısıldıyordu derinden sükûnu hoş-sohbet / Leyâl-i maziye ait menakıb-ı sevda* (Hüseyin Siret). [M]

Menakıb-ı Hünerveran (*Hünerli Kimselerin Menkıbeleri*), divan edebiyatı şair ve tarihçilerinden Gelibolulu Âli'nin biyografik türündeki eseri (1586). Eserde, ünlü tezhipçilerin, hattatların, mücellitlerin hayat ve sanatları hakkında bilgi verilir. Kitabın tıpkıbasımı 1926'da yapıldı. (M)

MENAKIBNAME i. (ar. *menakıb* ve fars. *-nâme*'den *menâkıb-nâme*). Menkıbeleri konu edinen eserlerin ortak adı.

— ANSİKL. *Menakıbname,* özellikle tasavvuf edebiyatında yaygın olan bir türdür. X. yy.dan sonra gelişmeğe başladı. Tarikat ulularının ermişlerin, şeyhlerin olağanüstü işlerini, başarılarını konu edinen eserler yazıldı. Menakıbnamelerde işlenen olaylar, tarih ve bilim bakımından güvenilir nitelikte kesinlik taşımaz; fakat içinde yazıldıkları toplumun inançlarını, hayatlarını, gelenek ve göreneklerini yansıtır. Türk, İran ve arap ülkelerinde yaygın olan menakıbname yazımı, zamanla dinî bir nitelik kazandı. XVI. Yüzyıldan sonra İran'da şiî inançlarını, Ali ve evlâdı sevgisini konu edinen menakıbnameler yazıldı. Menakıbnameler, tarikatlar arasındaki görüş ve inanç ayrılıklarını gösterdiğinden, tasavvuf tarihi bakımından önemlidir. Bugün menkıbnameler, daha çok toplumların gelenekleri, görenekleri ve inanç düzenleri üstünde çalışan araştırıcıların başvurdukları kaynaklardır. (M)

MENAKİB i. (ar. *menkib*, omuz'dan *menâkib*). Anat. *Esk.* Kol kemiğinin omuzla birleştiği yerler. (M)

MENAKİR çoğl. i. (ar. *nekr*'den *münker* > *menâkir*). *Esk.* Kötü ve günah şeyler. (M)

MENAKIR çoğl. i. (ar. *nakr*, taş üzerine yazı kazıma'dan *minkar* > *menâkır*). *Esk.* Taş yontulan, taşların üzerine yazı kazılan âletler. || Yırtıcı kuşların gagaları. (M)

MENAJER i. Bk. MENECER.

MENAL i. (ar. *menâl*). *Esk.* Ele geçirilen, sahip olunan şey, mal, mülk. || Erme, nail olma.

— *Esk. Asîr-ül-menâl* (veya *sa'b-ül-menâl*), elde edilmesi, sahip olunması güç şey. || *Mal ü menal,* servet: *Vakfedip her neye malikse, bütün mal ü menal* (Yahya Kemal). [M]

MENAM i. (ar. *nevm*'den *menâm*). *Esk.* Uyku. || Uyunacak yer, yatak odası. || Düş, rüya.

◆ **Mename** i. *Esk.* Döşek, üzerine yatacak şey.

◆ **Menamî** sıf. *Esk.* Rüya ile ilgili olan. || Rüya tabir eden. (M)

MENAM veya **ÇAOPHRAYA,** Tayland'da ırmak; yaklş. ol. 1 200 km. Menam, Birmanya sınırındaki dağlardan gelen ve yukarı kesiminde Vang'ı alan Ping ırmağının, Nahon Savan'da Nan ırmağına kavuşmasıyle meydana gelir; güneye yönelir, alüvyonlarıyle dolmuş eski bir deniz körfezi olan delta ovasında çeşitli kollara ayrılır, Ayuthia ve Bangkok'tan geçer ve Siyam körfezine dökülür. Yıllık kabarması mayısta başlar, ekim-kasım aylarında debisi en yüksek noktasına çıkar ve şubata kadar azalır. Menam, Tayland'ın başlıca ulaşım yoludur (özellikle pirinç ve tek ağacı kerestesi nakliyatı). Geniş bir sulama şebekesi sayesinde, deltadaki pirinç tarlalarının sulanmasını sağlar. Irmak üzerinde Bangkok *klong*'larında demirlemiş kayıklarda birçok insan yaşar. (L)

MENA-MEDRANO (Pedro DE), ispanyol heykeltıraşı (Granada 1628 - Malaga 1688), Alonso de Mena y Escalante'nin oğlu. Alonso Cano'nun çömeziydi, ömrünün büyük bir kısmını Malaga'da geçirdi. Başlıca eserleri: Malaga'daki San Domingo katedralinin koro kısmında bulunan alçak kabartmalar ve *Meryem* heykeli, Granada katedralindeki dua eden katolik krallarin heykelleri, Toledo Katedralinin Hazine bölümünde bulunan *Assisi'li Aziz Francesco,* Valladolid müzesindeki *Azize Maria-Magdalena.* (L)

MENANDROS, bizanslı tarihçi (VI. yy.). Hukuk okudu, İmparatorun Muhafız alayında görevliydi. Maurikios tahta geçince, Menandros tarihçi olarak Agathias'ın eserine devam etti; ayrıca şiirler yazdı. *Historikon Syngramma* (Tarihle İlgili Eser) adlı tarihi, VI. yy.ın en önemli tarih kaynaklarındandır. Şiirlerinden, hıristiyan ol-

Erich MENDE

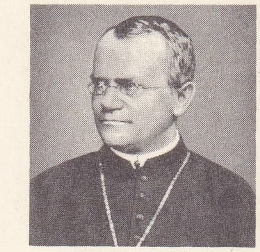

MENDEL

duktan sonra işkenceyle öldürülen iranlı Magos için yazdığı bir epigram kaldı. (L)

MENANDROS, yunan komedi şairi (Atina M. Ö. 342'ye doğr. - ay.y. 292'ye doğr.). Atinalı zengin bir burjuva ailesinin çocuğuydu. Amcası şair Aleksis'ten şiir üstüne dersler aldı. Felsefede Theophrastos ve Epikuros'un çömezi oldu. İncelikli, beğenili bir insandı; yalnız Atina'da yaşamaktan hoşlanırdı, bu yüzden kendisini Mısır'a çağıran kral Ptolemaios Soter'in teklifini reddetti. Söylentiye göre yüz sekiz komedi yazdı. İlk eseri 322'de oynandı. Menandros sekiz kere ödül kazandı. Eseri, bir zaman sadece Plautus ve Terentius'un onu taklit ederek yazdıkları eserler sayesinde biliniyordu. Ayrıca bazı antolojilerde eserlerinden parçalar vardı. Komedilerinden alınan parçalarla hazırlanmış *Sententces Monastiques* adlı eser de onu tanımakta yardımcı oluyordu. XX. yüzyılın başında en önemlileri G. Lefebvre tarafından eski Aphroditopolis kazılarında (1905) bulunan çeşitli Mısır papirüsleri üzerinde Menandros komedilerinden birçoğunun az çok önemli parçaları bulundu: *Georgos* (Çiftçi); *Kolaks* (Dalkavuk); *Heros* (Kahraman); *Epitrepontes* (Hakemlik); *Perikeiromene* (Saçı Kesilmiş Kadın); *Phasma* (Korkunç Görüntü). Menandros «yeni komedi» türünün başlıca temsilcisidir. Komedi tarihinde ilk defa olayların birbirine iyice bağlandığı konulu piyesler verdi (konu çoğu kere engellenen aşktı). Getirdiği yenilikler arasında gerçek ve canlı karakterleri de saymak gerekir. Tiyatro yoluyle bize Yunanlıların günlük hayatını doğru ve renkli bir tarzda yansıttı. Canlı, hareketli, esnek üslûbu da konuşulan dilin çekiciliğini verir. (L)

MENANDROS, Baktriane'nin yunanlı kralı (M.Ö. II. yy.ın ikinci yarısı). Başkenti, Pencap'ta Sangala (Sialkot) idi. İskender'in kumandanlarının soyundan geliyordu, belki de Baktriane'li Euthydemos'un halefi olan Demetrios'un kumandanı olduğu sanılır. Yukarı Ganj'da Pataliputra'ya (Patna) kadar yunanca ve prakritçe olan sikkeler bastırdı. Hint edebiyatında adı geçen tek yunanlıdır: *Milindapanha* adlı eserde, bonz Nagasena'nın Buddha'cılığa giriş konferansının özü yer alır; bu konferansta Menandros ile Nagasena felsefî tartışmalara girişmişlerdi. (L)

MENANDROS Laodikeia'lı, yunan retorikçisi (M.S. III. yy.). Hitabet sanatı üstüne iki kitap yazdı; Demosthenes'in nutuklarını sıraya koydu. (L)

MENANGKABAU, Sumatra adasında (İndonezya) bölge, Batak ülkesinin güneyinde. Batıdaki dar kıyı ovası ile, kıyının gerisindeki derin vâdiler ve göllerin kapladığı çukurlarla kesilen yüksek (1 000 m) yaylalar bölgesinde uzanır. Bütün bu topraklara yanardağlar hâkimdir: Singgalang (2 877 m); Merapi (2 892). Müslüman Menangkabau'lular, sumatra nüfusunun dörtte birini meydana getirir. Sulama ile pirinç tarımı yapar, hindistancevizi yetiştirir, ek gelir kaynağı olarak da mısır, filipin muzu ve yerfıstığı üretirler. Başlıca ticaret ürünleri olan kahve, tütün ve kauçuk Bukittinggi'de toplanır ve Padang yoluyle ihraç edilir. Usta tüccarlar olan Menangkabau'lular bütün Batı İndonezya ile Malezya ve Hindistan'a doğru göçmüşlerdir. (L)

MENANT (Joachim), fransız asiriyoloji uzmanı (Cherbourg 1820 - Paris 1899). Çivi yazısını inceledi; Oppert ile birlikte Fransa'da asiriyolojinin kurucusudur. Eserleri: *Grammaire Assyrienne* (Asur Dili Grameri) [1868]; *Syllabaire Assyrien* (Asur Dili İlk Okuma Kitabı) [1873]; *Les Langues Perdues de la Perse et de l'Assyrie* (İran ve Asur Ülkesinin Kaybolmuş Dilleri) [1885 -1886] v.b. (L)

MENAPİİ veya **MENAPUSLAR.** Esk. coğ. Gallia Belgica'da halk; Flandre, Waes ülkesi, Campine, Aşağı Bueldre ve Meuse ile Ren'in vâdilerinin bir kısmında yaşardı. Sezar'ın M.Ö. 53'te küçülttüğü Menapii toprakları, Roma Belgicası'nın en sekiz sitesinden biri haline geldi. Başlıca merkezi *Castellum Menapiorum* (Kassel) idi. (L)

MENĀR i. (ar. *nūr*'dan *menār*). *Esk.* Minare. || Yol göstermek için konulan ışık. || Deniz feneri kulesi. (M)

MÉNARD (Emile René), fransız ressamı (Paris 1862 - ay.y. 1930). René Joseph Ménard'ın oğlu. Resimlerinde ilkçağla veya çobanlarla ilgili temaları işledi. Başlıca eserleri: *Kergos Koyu* (1894); *Homeros* (1896); *Akşamın Uyumu; Eski Topraklar* (1899); *Sürü; Eski Topraklar (Tapınak)* [1901]; *Toprağın Sürülmesi* (1911). [L]

MÉNARD (Louis), fransız yazarı ve bilgini (Paris 1822 - ay.y. 1901). Önce şiirle, sonra kimya ile ilgilendi. Kollodyonu buldu (1846). Ateşli bir cumhuriyetçiydi. 1848'de Proudhon'un gazetelerine yazılar yazdı. 1849'da *Prologue d'une Révolution* (Bir Devrime Başlangıç) adlı eserinden ötürü on beş ay hapse mahkûm oldu. İngiltere'ye geçti. 1852'de Paris'e döndü, faal siyasetten ayrıldı. 1857-1869 Arasında Salon'da manzaralarını sergiledi. 1887'de Süsleme Sanatları okulunda dersler vermeğe başladı; 1889'da tarih profesörü oldu, şiirler, felsefe, tarih ve estetik incelemeleri yazdı. Başlıca eserleri: *Poèmes* (Şiirler) [1855]; *De la Morale Avant les Philosophes* (Filozoflardan Önce Ahlâk) [1860]; *Du Polythéisme Hellénique* (Yunan Çoktanrıcılığı Üstüne) [1863]; *Hermes Trismegistos* (1866) [bir önyazıyle sunulan tercüme]; nesir ve nazım karışımı *Rêveries d'un Païen Mystique* (Mistik Bir Paganın Hülyaları) [1876]; *Histoire des Anciens Peuples de l'Orient* (Eski Doğu Halkları Tarihi) [1882]; *Histoire des Israélites* (Yahudi Tarihi) [1883]; *Histoire des Grecs* (Yunan Tarihi) [1886]; *Études sur les Origines du Christianisme* (Hıristiyanlığın Kaynakları Üstüne) [1894]; *Symbolique des Religions Anciennes et Modernes* (Eski ve Yeni Dinlerin Sembolleri) [1897]. Yunan medeniyetine büyük hayranlık duyan bu kötümser şair, mistik bir pagandı. Dinde senkretizmden yana olan Ménard, Hıristiyanlık ve eskiçağ çoktanrıcılığı arasında evrensel bir dine ulaştıracak yolu bulmağa çalışıyordu. (L)

MÉNARD (René Joseph), fransız sanat yazarı ve ressamı (Paris 1827 - ay.y. 1887). Louis Ménard'ın kardeşi. Önce resim yaptı; 1866'ya kadar Salon'da manzaralar ve hayvan resimleri sergiledi. Başlıca eserleri: *Histoire des Beaux-Arts* (Güzel Sanatlar Tarihi) [1870-1873]; *La Mythologie dans l'Art Ancien et Moderne* (Eski ve Yeni Sanatta Mitoloji) [1876]; *Histoire Artistique du Métal* (Maden İşleme Sanatı Tarihi) [1881]; *La Vie Privée des Anciens* (Eskilerin Özel Hayatı) [1882]; *Histoire des Arts Dècoratifs* (Dekoratif Sanatlar Tarihi) [1884]. (L)

MENARE i. (ar. *nūr*'dan *menār* > *menāre*). *Esk.* Minare. || Işık kulesi. (M)

MENARS, Fransa'da Loir-et-Cher idare bölgesinde (Blois idare çevresi) komün, Loire vâdisinde; 422 nüf. XVII. ve XVIII. yy.dan kalma şato. (L)

MENAS i. (ar. *menāṣ*). *Esk.* Sığınak, barınak. || *Cây-ı menas*, sığınılacak yer. (M)

MENAS Aziz, İstanbul patriği (İskenderiye - öl. İstanbul 552). 536'da papa Agapetus I tarafından götevden uzaklaştırılan Antimos I'in yerine patrik oldu. İustinianos'un Tres Capituli'yi (544) yasaklayan buyrultusunu onaylaması üzerine, papa Vigilius tarafından afaroz edildi. (L)

MENAS (Sextius), romalı general (öl. M. Ö. 35). Sextus Pompeius, Menas'ı kendisine yardımcı seçti ve ona bir filonun kumandanlığını verdi. Fakat Menas, Octavius'un tarafına geçti, Sextus Pompeius'u Korsika ve Sardinya'ya teslim etti. Menas, Siscia kuşatmasında öldü. (L)

MENASCE (Jacques DE), avusturya asıllı amerikalı besteci ve piyanist (Bad Ischl 1905-Gstaad 1960). Sauer, Weingartner ve Berg'in öğrencisiydi. 1942'de A.B.D.'ye yerleşti. İki bale, piyano için iki konçerto (1935, 1939), keman (1940), alto (1955), piyano (1936, 1947) sonatları, sonatinler, melodi çevrimleri (*Gecenin Ötesinde, Köpükten Yol, Bir Prenses İçin*) besteledi. (L)

MENASE, Yusuf peygamberin en büyük oğlu ve on iki kabilesinden birinin reisi. Büyükbabası Yakup peygamber de onu, kendi çocuklarının sırasına koydu. Adını taşıyan kabile, Ürdün nehrinin sağ ve solunda yaşayan iki bölüme ayrıldı. (M)

MENASIB çoğl. i. (ar. *naṣb*'dan *manṣıb* > *menāṣıb*). *Esk.* Aşamalar, rütbeler, dereceler, basamaklar: *Biri tertib-i menasıb, biri tedbir-i umur / Biri teşhis-i mekaadir, birisi vaz'-ı hüküm* (Nabi).

— Teşk. tar. *Menasıbı divaniye* (veya *sitte*), nişancı, defterdar, reisülküttap, defter emini, şıkkı sani ve şıkkı salis'ten meydana gelen defterdarlık görevlerinin genel adı. || *Menasıbı kalemiye*, mülkî ve malî hizmetler. || *Menasıbı seyfiye*, askerî hizmetler. (M)

MENASİK çoğl. i. (ar. *nesk*, kulluk'tan *mensek* > *menāsik*). *Esk.* İbadet, tapınma yerleri. || Hacıların Mekke'de hacı olmaları için yapmaları gereken ibadetler ve ibadet metotlarını gösteren kitap: *Ziyaret-i revza-i mutahhara-i seyyid-il-enam müyesser olursa menasiklerde yazılan âdâb üzre ...* (Kâtip Çelebi). [M]

MENASİM çoğl. i. (ar. *mensim*'den *menāsim*). *Esk.* İzler, alâmetler. || Yollar. (M)

MENASİR çoğl. i. (ar. *minser*'den *menāsir*). Taşçı kalemleri. || Yırtıcı kuşların gagaları. (M)

MENASPİS i. Paleont. Birinci zamanda yaşamış, başı uzun dikenli fosil köpekbalığı. (Almanya'da permiyen tabakasında bulunur.) [L]

MENAŞİR çoğl. i. (ar. *minşār*'dan *menaşir*). *Esk.* Testereler, bıçkılar. (M)

MENAŞİR çoğl. i. (ar. *menşūr*'dan *menāşir*). *Esk.* Padişah tarafından verilen vezirlik veya mareşallik beratları.

— Mat. *Esk.* Prizmalar. (M)

MENAT i. (ar. *menāt*). İnsan asılacak yer. (M)

MENAT veya **MANAT,** Cahiliye devrindeki arap tanrıçalarından biri. Kur'an'da Lat ve Uzza ile birlikte anılır, batıl sayıldıkları belirtilir (Necm suresi, 19-23). Mitolojiye göre Menat ölüm tanrıçasıydı. Menat'ı sembolleştiren put Mekke'nin kuzeyinde, Medine yolu üzerinde Muşallal'da bulunuyordu. Bu puta birçok arap kabilesi (özellikle Medine'deki Evs ve Hazrec) tapıyordu. Putlar hakkında bir kitap (*Kitab-ul-Esnam* [Putlar Kitabı]) yazmış olan İbnül Kelbî, Menat'ın en eski putlardan olduğunu belirtir. (M)

Menat gerdanlığı, Eski Mısır'da, cenaze törenlerinde kullanılan âyin gerdanlığı; aynı renkte birkaç dizi inciden meydana gelir, bunlar uçlarından küre veya silindir biçimi incilerle süslü kordonlarla birleştirilirdi. İlkin tanrıça Hathor, sonra İsis Nephtys gibi tanrıçalar tarafından da kullanıldı. (L)

MENATIK çoğl. i. (ar. *niṭāk*'tan *mınṭaka* > *menāṭık*). *Esk.* Mıntıkalar, bölgeler: *Ancak istiklali tam talep ettiğimiz halde mülkün menatık-ı müteaddiye taksimi, kat'i ve şüphesizdir* (Atatürk). || *Menatık-ı dûşize*, insan ayağı basmamış bölgeler: *O belde / Durur menatık-ı dûrîze-i tahayyülde* (Ahmed Hâşim). || *Menatık-ı mütesâvi-yül-harâre*, aynı yarı kürede bulunan eşsıcak bölgeler. (M)

MENÂYA çoğl. i. (ar. *meniyye*'den *menāyā*). *Esk.* Ölümler. (M)

MENA Y ESCALANTE (Alonso DE), ispanyol heykeltıraşı (Granada 1587 - ay.y. 1648). Pedro de Mena-Medrano'nun babası. Klasik öğrenim gördü; endülüs heykelciliğine natüralizmi getirenlerdendir. Granada kiliselerinde birçok heykel yaptı (*İmmacule* anıtı [1626-1631] ve katedralde Vaftizci Aziz Yahya'nın atlı heykeli). [L]

MENAZIM çoğl. i. (ar. *niẓām*'dan *manẓam* > *menāẓım*). *Esk.* Sıralar, saflar, diziler. (M)

MENAZIR çoğl. i. (ar. *naẓar*'dan *manẓara* > *menāẓır*). *Esk.* Manzaralar, görünümler: *Bütün menazır sabahlara mahsus o rengin mübhemiyeti içinde durur* (H. Z. Uşaklıgil). *Bütün menazıt-ı hüzn-ü gurûb ile yalnız / Yükselen reng-i şâmın altında / Öksürür nâtüvan ü nâlende / Hasta*

Foto. LAROUSSE

bir genç kız (Ahmed Hâşim). ‖ Perspektif. ‖ *Menâzır-üt-tasvir,* düzlem üzerinde varlıkların resmini yapma sanatı. ‖ *Menazır-üt-tasvirî,* bu yolda yapılmış resim.

◆ **Menazırî** sıf. *Esk.* Perspektife göre yapılmış (resim). [M]

MENÂZİ çoğl. i. (ar. *nizā'*, çekişme'den *minza'* > *menāzi'*). *Esk.* Kavga meydanları, dövüşülecek yerler. (M)

MENAZİL çoğl. i. (ar. *nüzl'* inme'den *menzil* > *menāzil*). *Esk.* Duraklar, konak yerleri, menziller.

— Astron. Ayın konak yerleri. *Menazilül kamer* de denir. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Astron. Güneşin burçlar bölgesinde, bir yılda ve kendi yörüngesi üzerinde, 30 derecelik 12 durak yeri vardır. Ayın da, gene kendi yörüngesi üzerinde, her biri bir günlük yol tutarında ve 13 derecelik 28 konak yeri vardır. Arap takviminde *menazil* denen bu konak yerlerinin hava değişimleri üzerinde etkisi olduğu bilindiğinden, uzun zaman onlarla ilgili gözlemler yapıldı. Güneşle birlikte doğup batışları, süreleri, dereceleri hesaplandı. Özellikle çiftçiler, tarımla uğraşanlar için yılın verimli olup olmayacağını bu gök varlıklarına bağlı hava değişimleriyle açıklayan takvimler düzenlendi. Bu burçlar arap takviminde, şu adlarla anılırlar: Şeretan, Buteyn, Süreyya, Deberân, Hek'a, Han'a, Zirâ, Nesre, Tarf, Cebhe, Zubre, Serfe, Sevvâ, Simâk, Gefr, Zubâne, İklil, Kalb, Şevle, Neâim, Belde, Sa'dülzebih, Sa'd bube, Sa'd-üssuud, Sa'dül ehliye, Fergul evvel, Fergüssâni, Batnulhût. (M)

MENBA i. Bk. MEMBA.

MENBET veya **MENBİT** i. (ar. *nebāt*'tan *menbet* veya *menbit*). *Esk.* Otlak, çayır. (M)

MENBUŞ sıf. (ar. *menbūş*). *Esk.* Açılmış, soyulmuş. ‖ *Meyt-i menbuş,* soyulmuş ölü. (M)

MENBUZ sıf. (ar. *menbūz*). *Esk.* Piç, anası babası belli olmayan. (M)

MENCÂ i. (ar. *necāt*'tan *mencā*). *Esk.* Kurtulma. ‖ Güvenle sığınılacak yer, kurtuluş yeri. (M)

MENCÂT i. (ar *necāt*'tan *mencāt*). *Esk.* Kurtulma, esenliğe kavuşma. (M)

MENCELÂB i. (fars. *mencelāb*). *Esk.* Çirkef çukuru. ‖ Kirli ve pis kokulu su. (M)

MENCEM i. (ar. *mencem*). Terazi kolu. (M)

MENCENİK i. Bk. MANCINIK.

MENCHİK (Vera), çekoslovakyalı kadın eskrimci (Moskova 1906 - Londra 1944). 1938'de ingiliz uyruğuna girdi. Eşsiz bir eskrim ustasıydı; 1923-1940 arasında 40'ı aşkın milletlerarası eskrim turnuvasına katıldı. İlk yedi dünya şampiyonasını (1927-1939) kazandı. (M)

MENCİUS (Dzu, Şandung M.Ö. 372 - öl. 289), çinli filozof Ming-dzı'nın latinceleştirilmiş adı. Ona mal edilen ve onun adını taşıyan eser, çin ilâhîlerindendir. Konfuçius okulunun ilk usta yazarıydı. Üslûbunda canlı bir kişilik sezilir. Mencius bir hümanist kültür idealini savundu ve insanlık (*jen*) ve eşitlik (*yi*) erdemleri üstünde ısrarla durdu. (L)

MENCKEN (Henry Louis), amerikalı gazeteci ve edebiyat tenkitçisi (Baltimore, Maryland, 1880'-ay.y. 1956). ***The Smart Set*** ve ***The American Mercury*** dergilerini yönetti. 1920'ye doğru A.B.D.'de ortaya çıkan püritanlık aleyhtarı hareketin öncülerindendir. Eserleri: ***Prejudices*** (Önyargılar) [1919-1927], ***In Defense of Women*** (Kadınların Savunması) [1919], ***Treatise on Right and Wrong*** (Yanlış ve Doğru Üstüne Notlar) [1934]. ***American Language*** (Amerikan Dili) [1919] adlı kitabı, A.B.D.'nin toplumsal tarihini dil açısından ele alan bilimsel bir eserdir. (L)

MENCUD sıf. (ar. *necd,* üzüntü'den *mencūd*). *Esk.* Gamlı, tasalı. (M)

MENCUK i. (ar. *mencūk*). *Esk.* Bayrak direği, minare tepesi gibi yerlere takılan küçük hilâl, alem. ‖ Şemsiye. ‖ Sancak, bayrak. (M)

MENÇİKOV (Alensandr Sergeyeviç, — prensi), rus amirali (Petersburg 1797-ay.y. 1869), Aleksandr Daniloviç'in torununun oğlu. İran büyükelçisiydi (1826), 1828'de Türklere karşı savaştı. 1831'de Finlandiya genel yöneticisi, 1836'da deniz bakanı oldu. İstanbul'da tam yetkili büyükelçi olarak bulundu (mart 1853). Kutsal yerlerdeki ortodoks din adamlarına birtakım haklar tanınması ve Osmanlı imparatorluğundaki ortodoksların Rusya tarafından korunması için Sultanla görüştü. Birinci konuda başarı elde ettiyse de, ingiliz baskısı yüzünden ikinci konuda sonuç alamadı ve 21 mayısta geri döndü. Kırım ordusu kumandanı oldu ve Alma'da (20 eylül 1854), Balaklava'da (25 ekim), İnkerman'da (5 kasım) yenildi. (Bk. KIRIM SAVAŞI.) Hastalandı, yerine Gorçakov getirildi (mart 1855), Kronştadt yöneticiliğine tayin edildi (1855-1856). [L]

MEND edat (fars. *mend*). *Esk.* Sonuna eklendiği kelimelere *-li, -lı* anlamı kazandırır. ‖ *Derd-mend,* dertli. ‖ *Hıred-mend,* akıllı. ‖ *Sûd-mend,* yararlı. ‖ *Şeref-mend,* şerefli. ‖ *Zor-mend,* zorlu. (M)

MENDANA DE NEİRA (Alvaro DE), ispanyol denizcisi (1541 - Santa Cruz adası 1595). 1568'de Salamon adalarını keşfetti. Yirmi yıl sonra bu adaları sömürge haline getirmek için yola çıktı, Markiz adalarını (1595), daha sonra Santa Cruz adasını buldu ve orada bir sömürge kurmak istedi. Ölümünden sonra eşi, kılavuz kaptan Queiros'un yardımıyle, ispanyol kalıntılarını Manilla'ya götürdü. (L)

MENDE, Fransa'da Lozère idare bölgesinin merkezi, Lot'nun sol kıyısında; 10 061 nüf. — İdare çevresi, 67 844 nüf. (L)

MENDE (Erich), alman siyaset adamı (Gross-Strehlitz, Silezya 1916). 1948'de Alman Liberal partisinin (Freie Demokratische partei [F.D.P.]) kurucuları arasında yer aldı. 1949'da bu partinin Federal Yürütme kuruluna girdi ve Bundestag'a seçildi. 1957'de Bundestag'da partinin parlamento grubu başkanı, 1960'ta Maier'in yerine parti başkanı oldu. 1960'ta Konrad Adenauer'ın içişleri bakanlığı için yaptığı teklifi reddetti. Şansölye Erhard'ın (ekim 1963), şansölye yardımcılığı ve alman birliği işleri bakanlığı teklifini kabul etti. Mende'nin ve liberal bakanların istifası (ekim 1966), Erhard'ın düşüşüyle sonuçlanan bir bunalıma yol açtı. 30 Ocak 1968'de F.D.P.'nin başkanlığından ayrıldı. Yerini Walter Scheel aldı. (L)

MENDEBUR sıf. ve i. (fars. *mendbūr,* evlât sahibi'nden). «Sünepe, pis, iğrenç, aksi» anlamlarıyle sövgü sözü olarak kullanılır: *Sus mendebur herif! Bilmediğin kadına bakalım karımdır demek nasılmış* (B. Felek). *Mesut, kalın kara kaşlı, kısa boylu, ters ve mendebur bir herifti* (Ömer Seyfeddin).

◆ **Mendeburluk** i. Mendebur olma hali. (M)

MENDEL i. (fars. *mendel*). *Esk.* Büyücülerin, büyü yaparken çevrelerine çizdikleri daire.

— Bot. *Esk.* Ödağacı. (M)

MENDEL (Hermann), alman müzik bilgini (Halle 1834 - Berlin 1876). *Musikalisches Konversation-Lexion* (Müzik ve Müzikçiler Lûgati) adlı eseriyle tanındı. Yarıda kalan ve Reissmann tarafından 1883'te tamamlanan bu eserden günümüzde de yararlanılır. (L)

MENDEL (Johann, dinî adı **Gregor**), avusturyalı din adamı ve botanikçi (Heizendorf, Avusturya 1822 - Brünn 1884). Babası, Napolyon savaşlarında çarpışmış bir asker, annesi ise bir bahçıvanın kızıydı. Küçük bir çiftlikleri vardı. Mendel, bahçıvanlığı küçük yaşta öğrendi. Deipniz okulunu, Troppau yüksekokulunu bitirdi. 1843'te papaz oldu. 1853'te Brünn okuluna yardımcı profesör tayin edildi, araştırmalarını bu okulda yaptı, 1856'da ilk melezleştirme denemelerine girişti. Elde ettiği sonuçları ***Versuche über Pflanzenhybriden***'de (Bitki Melezleri Üstüne Denemeler) [1866] açıkladı. Bu ünlü eserle, Mendel, genetiğin kurucusu oldu. Eseri 1900'e kadar ilgi uyandırmadı, bu yüzden Mendel'in cesareti kırıldı. 1868'de dinî bir görev aldı ve bilimden uzaklaştı. (L)

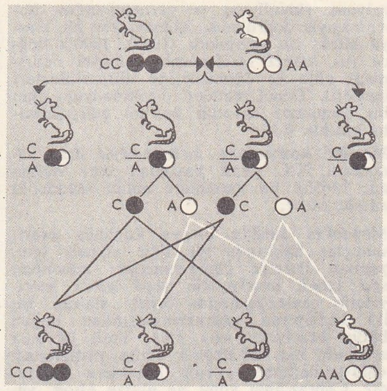

Mendel kanunları

Gri fare (CC, başat karakter) ile beyaz fare (AA, çekinik karakter) arasında melezleme. Birinci dölde bütün fareler, yani melezler gridir ($\frac{C}{A}$); ikinci dölde yüzde 75 gri fare (yüzde 25 CC homozigot ve yüzde 50 $\frac{C}{A}$ melezi) ve yüzde 25 homozigot (AA) beyaz fare bulunur.

MENDELCİLİK i. (*Mendel* > *Mendel-ci'*-den *Mendel-ci-lik*). Biyol. Mendel kanunlarına dayanan ve kalıtımın genel mekanizmasını açıklayan teori.

— ANSİKL. Önce *Mendel* (1866), sonra da Vries, Correns ve Tschermak (1900) tarafından bitkilere uygulanan *Mendel'cilik* Bateson ve Cuénot tarafından zoolojiye uygulandı. Mendel kanunlarının özel kanunlar olduğu ve bütün kalıtsal olaylara uygulanamayacağı iddia edildi. Hiç şüphesiz Mendel kanunları ancak tek bir geni ilgilendiren karakterlere uygulanabilir. Oysa birçok gene bağlı olan irsî karakterler (deri rengi, boy, ağırlık) çoktur. Fakat bu genler birbirinden bağımsız ve ayrı da bulunabilir ve o zaman bu genlere de Mendel kanunları uygulanabilir. Karakter-birimlerin görünür Mendel'ciliği ile karmaşık karakterlerin görünmeyen Mendel'ciliği biraraya gelince, genel bir Mendel'cilik teorisi ortaya çıkar; çünkü istisnasız bütün genler mendelci bir ayrılık gösterir. (L)

MENDELE-MOŞER-SEFA RİM. Bk. ABRAMOVİÇ.

MENDELEVYUM i. (*Mendeleyev*'in adından fr. *mendélévium*). Kim. Atom numarası 101 olan kimyasal elemente verilen ad (sembolü: Mv); kütle numarası 256 olan izotopu 1957'de sunî olarak elde edildi. (L)

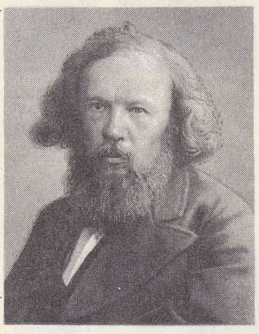

MENDELEYEV

MENDELEYEV (Dimitriy İvanoviç), rus kimyacısı (Tobolsk 1834 - Petersburg 1907). Öğrenimini bitirmek için Paris'e gitti, Wurtz'ün laboratuvarında çalıştı. Petrol konusunda incelemeler yapmak için bir süre Pennsylvanie'de ve Kafkasya'da kaldı, sonra Petersburg Üniversitesi Kimya kürsüsüne tayin edildi. Eşbiçimlilik, gazların sıkıştırılması, seyreltik havanın özellikleri üstünde çalışmalar yaptı. Fakat asıl şöhretini kimyasal elementlerin 1869'da yayımladığı periyodik sınıflamasına borçludur. Bu tabloda, özelliklerini tahmin ettiği, fakat henüz bilinmeyen bazı elementlerin yerlerini boş bıraktı; tahminleri sonradan,

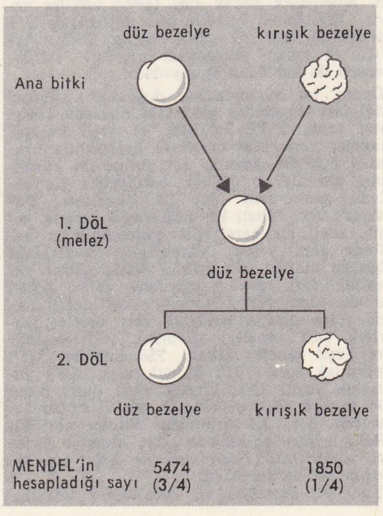

Mendel kanunları

MENDELSSHON-BARTOLOY
Magnus'un eseri

Adnan MENDERES

galyom, skandiyum ve germanyum'un bulunmasıyla doğrulandı. Mendeleyev bir kimya kitabı da yayımladı (1868). 1890'a doğru rus askerî servislerinin bilimsel danışmanı oldu ve öğrencilerine nitroselülozları inceletti. Temel maddesi pirokolodyum olan bir dumansız barutun üretimi çalışmalarına katıldı. (L)

Mendel kanunları, melezlemeyle ilgili kanunlara XX. yy.ın başından beri verilen ad; 1865'te bu kanunları bulan Mendel'in adıyle anılır.

Mendel'in 1865'te ortaya koyduğu esaslı sonuçlar hakkında bir fikir vermek için, yapılan bezelye çaprazlamaları arasından sarı taneli bezelyelerle yeşil taneli bezelyelerin melezlenmesini örnek alalım. Bu iki bezelyenin çaprazlanmasından doğan bütün bezelyeler sarı olur. Yeşil ile sarı arasında hiç bir değişik renge rastlanmaz. «Sarı» karakter «yeşil» karaktere baskındır. Çaprazlama yönü ne olursa olsun, yani çiçektozu ister sarı bezelyeden, ister yeşil bezelyeden gelsin, sarı renk *başat*'tır. Melez sarı tanelerden meydana gelen bitkiler kendi aralarında döllenince, bu sefer asıl ana babalarının renginde sarı ve yeşil taneler meydana gelir. Bir önceki dölde saklı bulunan «yeşil» karakter böylece ortaya çıkar; Mendel buna *çekinik* karakter adını verir. Çekinik «yeşil» karakter, dikkati çekecek derecede sabit bir oranda belirir: deneyler çok sayıda bezelyeyle yapılırsa *bir* yeşil tane için *üç* sarı tane bulunur. Meselâ Mendel 258 melez bitkiden elde ettiği 8 023 tane içinde 6 022 sarı bezelye, 2 001 yeşil bezelye bulmuştur: oran 1'e karşı 3,01'dir. Bu sabit oran Mendel'in dikkatini çekti. Bu bir tesadüf olamayacağına göre bunun sebebini açıklamağa çalıştı.

Melez bitki hem «sarı» hem «yeşil» karakteri alır; fakat bitki üreme hücrelerini yaparken, iki karakter birbirinden ayrılır, öyle ki yumurta ve çiçektozu bu karakterlerden yalnız birini, yani ya sarıyı, ya yeşili taşır. Mendel, yumurta hücrelerinin yarısının yeşil karakteri, yarısının da sarı karakteri taşıyacağını varsaydı. Aynı şeyi çiçektozu için de düşündü. Bu duruma göre döllenmede dört çeşit birleşme imkânı vardır: «yeşil» çiçektozuyle döllenen «yeşil» yumurta yeşil tane yapar; «yeşil» yumurta «sarı» çiçektozu ile birleşirse «sarı» tane yapar; «sarı» yumurta «sarı» çiçektozuyle birleşirse sarı tane oluşur; «sarı» yumurta «yeşil» çiçektozuyle döllenirse gene sarı tane verir. Sonunda *bir* yeşil taneye karşılık *üç* sarı tane ortaya çıkar. *Karakterlerin ayrılması* varsayımı denen bu kanun deneyle doğrulandı. İkinci kuşağın yeşil taneleri her iki «yeşil» üreme hücresinin birleşmesinden meydana gelir. Her iki hücre de katışıksızdır ve ancak aralarında döllenmek suretiyle yeşil tane yapabilir. Sarı tanelerse iki çeşittir; ya iki «sarı» hücreden veya bir «sarı» ve bir «yeşil» hücreden oluşur. Birinciler birbirini dölleyerek ancak sarı taneli bitkiler verir. İkincilerse birbirleriyle döllenerek 3/1 oranında sarı ve yeşil taneler verir. Ayrıca birinciler (katışıksız olanlar), ikincilerden iki kat daha az sayıdadır.

Deney bu varsayımları doğruladı. İkinci döl sarı tanelerden gelen 519 bitkiden 116'sı sırf tane, 353'ü ise sarı ve yeşil karışık taneler verir. Saf tanelerin karışıklara oranı 1/2,13'tür. Mendel bir yerine iki karakteri ele alarak değişik bezelyeleri çaprazladı, gene aynı olay ile karşılaştı. Yuvarlak sarı taneli bir bezelyenin kırışık yeşil taneli bir bezelyeyle çaprazlanması halinde sarı yeşile, yuvarlaklık kırışıklığa baskın olduğu için birinci dölde sadece yuvarlak sarı taneler meydana gelir. İkinci dölde elde edilen taneler çok değişiktir: bu sefer ortaya yuvarlak sarı taneler, kırışık sarı taneler, yuvarlak yeşil taneler ve yeşil taneler çıkar: 556 taneden 315'i yuvarlak sarı, 101'i kırışık sarı, 108'i yuvarlak yeşil, 32'si kırışık yeşil olur; bunu 16 taneye göre oranlarsak çeşitli tipten tanelerin 9,3, 3,1 oranında olduğu görülür. Bu olayları açıklamak için Mendel birinci varsayımına *karakterlerin bağımsız ayrılığı* varsayımı ekledi.
Yani bu demektir ki, karakterler birbirinden bağımsızdır. Yuvarlak karakter yeşil karakter yanında tam bağımsızdır. Ana babadan gelen karakterler melezin gametlerinde rastgele biraraya gelir. Mümkün dört birleşme tarzı eşit sayıda yer alabilir. Demek ki dört çeşit spermatozoit ve dört çeşit yumurta bulunur, bunlar da $4 \times 4 = 16$ $(9 + 3 + 3 + 1)$ kombinezon (birleşme tarzı) gösterir. Varsayımını ispatlamak için Mendel üçer karakterli iki ayrı ırkı çaprazladı. Melezde sekiz karakter kombinezonu mümkündür. Demek ki sekiz melez spermatozoit ile sekiz melez yumurta döllenecek olursa bu sefer 64 kombinezon mümkün olacaktır.

Mendel'in üç kanunu (başatlık kanunu, karakterlerin ayrılığı kanunu, melezin gametlerinde karakterlerin bağımsız ayrılığı kanunu) kalıtım biliminde kesin bir dönüm noktasıdır. Bu kanunlar soydan gelen karakterlerin sürekli olarak belirmeyeceği kavramını ortaya çıkararak birçok karışık ve esrarlı meseleye matematik bir sağlamlık kazandırdı. Bu kanunların dayandığı biyolojik esaslar ise şöyle açıklanabilir:

1. *karakterlerin ayrılığı kanunu.* Sadece bir tek karakter bakımından farklı olan iki saf soyun çaprazlanması, birinci dölde (F_1) ana babadan birine benzeyen homojen bireyler verir. F_1 melezlerin birbiriyle çaprazlanması ise F_2'de, yani ikinci dölde homojen olmayan bireyler verir; bunlarda, ana babaya ait olup da F_1'de belirmeyen karakter ortaya çıkar: F_1'de beliren karakter ile F_1'de belirmeyen karakter bu ikinci dölde 3/4 ve 1/4 oranında ortaya çıkar. Demek ki birinci karakter başat ikincisi ise çekinik'tir. F_2'nin 1/4'ü çekinik karakter taşıdığı için F_3 ve F_4'te saf kalır, diğer 3/4'ü ise yeniden homojen olmayan bireyler verir. Bu karakterlerin F_1'de belirmemesi, ancak F_2'de ortaya çıkması birinci döle ana ve babadan geçen kalıtsal etmenlerin fenotipte ortaya çıkmamakla beraber, bireyselliklerini koruduklarını gösterir.

Aşağıdaki şema düz bir bezelye ile kırışık bir bezelye arasındaki çaprazlamayı göstermektedir. F_1 homogen ve düzdür; F_2'de ise 3/4 düz bezelye, 1/4 kırışık bezelye bulunur.

Bu oranlar her bitkide her karakter için iki allel bulunmasıyle açıklanabilir. Eğer A'yı başat karakter, *a*'yı çekinik karakter sayarsak, kırışık bezelyeler *aa*, düz bezelyeler ise AA veya A*a* olur (fakat Mendel'in kullandığı bezelyelerin titizlikle ayıklandığı ve bu yüzden AA olduğu düşünülebilir).

F_1 çaprazlaması yalnız A*a*, yani düz bezelye verir.

F_1'lerin birbiriyle döllenmesi, eşit sayıda A ve *a* gameti, F_2'de ise üç tip zigot verir: 1/4 AA, 2/4 A*a*, 1/4 *aa*; bu da 1/4 AA + 2/4 A*a* = 3/4 düz ve 1/4 *aa*, yani kırışık bezelyeye tekabül eder.

AA x *aa* — ana - baba
A *a* — gametler
A*a* — F_1
A *a*

	A	*a*
A	AA	A*a*
a	A*a*	*aa*

F_2

Mendel, kromozomları hiç bilmiyordu; bu yüzden kalıtımla ilgili belirtici karakter çiftinin yalnız bir parçasının gametlerde olduğunu, ancak döllenmiş yumurtada bunların çift olarak bulunduğunu düşündü. Bu belirtici karakterlerin, meyoz bölünme sırasında meydana gelen indirgenme sayesinde kromozomlar tarafından taşındığı daha sonra anlaşıldı;

2. *karakterlerin bağımsız ayrılığı kanunu.* Eğer allel eşliğine dayanan bir karakter çifti (msl. düz-kırışık) yerine iki (veya daha fazla) karakter çifti (msl. düz-kırışık ve sarı-yeşil) alınacak olursa, bunlar *bağımsız* bir tarzda ayrılık gösterecektir. F_1, her iki başat karakter (düz ve sarı) bakımından melez ve homogen olarak, F_2'de 9:3:3:1 oranına göre dört kategori ortaya çıkacaktır.

Bu gözlemler, karakter çiftlerinin bağımsız taşıyıcılarla, yani bağımsız kromozomlarla taşınan allel çiftler tarafından belirlendiği varsayımına uygundur. Çok nadir hallerde söz konusu iki karakter bağımsız tarzda ayrılık göstermez, bunlar aynı kromozom üstünde birbirine çok yakın bulunduğu için birbirine bağlı kalır. Bu takdirde, «genler arasında ilinti vardır» denir. (L)

MENDELSOHN (Erich), alman mimarı (Allenstein 1887 - San Francisco 1953). Potsdam'da Einsteinturm rasathanesini, Luckenwal'de şapka fabrikasını, Stuttgart ve Chemnitz'de büyük Schocken mağazalarını yaptı. İngiltere'ye gitti (1933), Chelsea ve Bexhill'de çalıştı. Filistin'de birkaç bina yaptı, 1941'de A.B.D.'ye sığındı, orada birçok havra yaptı (en önemlisi Cleveland havrası). Betondan yaptığı binalara zarif şekiller vermesini bildi. (L)

MENDELSSOHN (Arnold), alman bestecisi (Ratibor [bugün *Raciborz*], Silezya 1855 - Darmstadt 1933). Felix Mendelssohn'un yeğeni; Tübingen üniversitesinde hukuk ve Berlin'de müzik öğrenimi yaptı. Bonn üniversitesinde orgcu ve müzik öğretmeni oldu; daha sonra Köln konservatuvarında ve 1891'den sonra da Darmstadt konservatuvarında görev aldı. 1912'den sonra Frankfurt konservatuvarında ders verdi (buradaki öğrencileri arasında Hindemith de vardı). *Kilise Yılı İçin On Dört Motet* (1926) adlı eseri alman protestan müziğinde yeni bir çığır açtı. Mendelssohn'un ayrıca üç operası, üç senfonisi, kantatları, çalgılar için besteleri, koro müziği, dinî müzik parçaları ve oda müziği besteleri de vardır. *Gott, Welt und Kunst* (Tanrı, Dünya ve Sanat) adlı eseri 1949'da yayımlandı. (M)

MENDELSSOHN (Moses), alman filozofu (Dessau 1729 - Berlin 1786). Çok yoksul bir yahudi çocuğuydu, Berlin'e gitti ve orada edebî Almanca ve Latince öğrendi. Dindaşı olan zengin bir tacir, onu önce özel öğretmen ve kitaplık memuru olarak yanına aldı, sonra da işine ortak etti. Başlıca eserleri: Lessing'in gizlice bastırdığı *Philosophische Gespräche* (Felsefî Sohbetler) [1755]; *Duyumlar Üstüne Mektuplar* (1756); *Güzel Sanatlarla Edebiyatın Kaynakları ve İlişkileri Üstüne Belirlemeler* (1757); *Metafizikte Belirginlik Üstüne* (1763); üç diyalog halinde *Phadon oder über die Unsterblichkeit der Seele* (Phadon veya Ruhun Ölümsüzlüğü Üstüne) [1767]; *Morgenstunden oder Vorlesungen über das Dasein Gottes* (Sabah Sohbetleri veya Tanrı'nın Varlığı Üstüne Konuşmalar) [1785]. Mendelssohn, Voltaire'e karşı Leibniz'in iyimserliğini, maddecilere karşı da tabiî dini savunur. 1785'te Jacobi'nin panteizm taraftarı olmakla suçladığı Lessing'in görüşlerini destekledi. Yahuda'cılığa modern anlamda ilk reformcu atılımları kazandırdı. Kutsal Kitap'ı Almancaya çevirerek Orta Avrupa Yahudilerinin kültürüne katkıda bulundu. (L)

MENDELSSOHN - BARTHOLDY (Felix), alman bestecisi ve orkestra yöneticisi (Hamburg 1809 - Leipzig 1847). Moses Mendelssohn'un torunu. Berlin'de sosyete, sanat ve bilim çevrelerinin ekseni haline gelen ünlü bir bankacı ailesinin çocuğudur. Ludwig Berger'den piyano dersleri aldı, müzik nazariyesini K.F. Zelter'den öğrendi. Dokuz yaşında dinleyici önünde piyano çaldı, on iki yaşında müzik bestelemeğe başladı. *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'nın uvertürünü bitirdiği zaman on yedi yaşındaydı. İngiltere, İtalya ve Fransa'ya yaptığı yolculuklarla bilgi alanını ve düşünce ufkunu genişletti. 1829'da Berlin'de, Bach'ın *Matthäuspassion*'unu yönetti (bu eser Kantor'un ölümünden beri icra edilmemişti). Yirmi dört yaşında Düsseldorf'a müzik yönetmeni tayin edildi. 1835'te Leipzig'de Gewandhaus'un yönetimi aldı, Leipzig'de kurduğu konservatuvarı Almanya'nın müzik merkezi haline getirdi. 1842'de Friedrich - Wilhelm IV'ün isteği üzerine Prusya genel müzik yönetmenliğine getirildi ve Berlin'e çağrıldı. Mendelssohn, Leipzig'i bırakamadı ve 38 yaşında o şe-

Foto. LAROUSSE; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

hirde öldü. Başlıca eserleri: *Paulus* ve *Elias* oratoryoları (1835 ve 1846); *Reformatino* (1829-1830); *İtalyan* (1833) ve *İskoç* (1842) *senfonileri* dahil, orkestra için beş senfoni, *Die Hebriden* (1830-1832); *Meeresstille und Glückliche Fahrt* (Denizin Sükuneti ve Mutlu Yolculuk) [1832]; *Die Schöne Melusine* (Güzel Melusine) [1833]; *Ruy Blas* (1839) uvertürleri, iki piyano konçertosu (1831, 1837), bir keman konçertosu (1844), yalnız piyano için *Lieder ohne Worte* (Sözsüz Romanslar) [sekiz defter, 1829-1845]; *Kinderstücke* (Çocuklar İçin Parçalar) [1842]; dört sonat (1821, 1826, 1827, 1833); *Çeşitlemeler* (1841). Bunlardan başka, tek ses ve piyano için lied'ler, iki ses için parçalar, org müziği (üç prelüd ve füg, altı sonat), *a cappella* koro müziği, kilise müziği, içinde yaylı çalgılar *Sekizli*'sinin de bulunduğu oda müziği yazdı. Romantik müziğin çok geçerli olduğu bir devirde Mendelssohn'un eserleri, oldukça katı bir klasik kontrapunto üslûbunun etkisinde kalmıştır. Buna rağmen eserleri o kadar hoş karşılandı ki bu yönüyle meşhur oldu. En çok bilinen eseri hiç şüphesiz Shakespeare'in *Bir Yaz Gecesi Rüyası* için yazdığı parçadır. *Lieder Ohne Worte*'si, XIX. yy. lirik repertuvarının en ilgi çekici eserlerindendir. Koro için bestelediği müzik bütün koro toplulukları ve okul koroları tarafından icra edilmiş, lied'leri dünyanın çeşitli konser salonlarında okunmuştur. Keman konçertosu, *İtalyan* ve *İskoç Senfonileri*, *Paulus* ve *Elias* oratoryoları konser programlarında hâlâ geniş bir yer tutar, fakat eserlerinin büyük bir kısmı, yazılış üstünlüğüne, çalgılama zenginliğine rağmen bugünün zevkine aykırı düşer. Buna rağmen, romantizm öncesi alman müzik tarihindeki yeri hiç bir zaman sarsılmamıştır. (L)

MENDEME i. (ar. *nedâmet*'ten *mendeme*). *Esk.* Pişman olma. ‖ Pişman olunan yer. (M)

MENDEN, Almanya'da (Batı Almanya, Rheinland - Westfalen) şehir, Sauerland'ın kuzey eteğinde, Dortmund'un doğusunda; 27 600 nüf. Makine ve kimya sanayii. (L)

MENDERES i. (yun. *Maindros*, Büyük Menderes'ten). Hidrogr. ve Jeomorfol. Bir ırmağın çizdiği düzenli dolambaç; dışbükey kıyının aşınması ve içbükey kıyıda meydana gelen yığışım, menderesin başlıca özelliğidir. ‖ *Serbest menderes*, kıyıları dik olmayan ve alüvyonlu bir ovada aşağı kesime doğru hızla yatak değiştiren menderes.

— ANSİKL. Hidrogr. ve Jeomorfol. Menderes'lere alüvyon ovalarında sık rastlanır; buralarda gereçlerin tane boyu, ırmağın sürükleyemeyeceği büyüklükte olduğundan akarsu alüvyon gerecini çenter (bir sonraki dışbükey kıyıda akıntı azalınca kıyının içbükey yanında kazılma sonucu ortaya çıkan gereçleri sürüklemeden bırakır). *Serbest menderesler* adı verilen bu menderesler, belli bir debi sayesinde, meselâ suların normal seviyede olduğu sırada oluşabilir ve gelişebilir; oysa suların yükselme döneminde bütün ovada alüvyonlanma devam eder. *Gömük menderesler* yalnız ırmak yatağını değil, vâdinin bütününü ilgilendirir. Art arda sıralanan içbükey ve dışbükey kıyıların görünümünü, toprak yüzeyinden aşağıda akan ırmağın yamaçları şekillendirir. Bazı sağlam görünüşlü, ama gerçekte kolay ufalanan kayaçların (kireçtaşları, şistler v.b.) oyulması sırasında da menderesler oluşabilir. Granit, gnays veya kuvarslı yataklarda menderes'lere çok az rastlanır. Arazideki yavaş yükselmeler, faylar veya kıvrılmalar, menderes'lerin oluşumunu kolaylaştırır. İçbükey kıyıların eğimi aşınma yüzeyi boyunca yana doğru kaymasıyle, gömük menderesler genişler. Yukarı kesimdeki içbükey kıyı aşağı kesimdeki eski dışbükey kıyıyı kazdığından menderes'lerin bütünü aşağı kesime doğru kayar. Böylece, menderes'lerin çizdiği kıvrılmalar aşırılaşınca dışbükey kıyı bütünüyle kemirilir ve menderes'te kopma meydana gelir. (L)

MENDERES (Adnan), türk siyaset ve devlet adamı (Aydın 1899 - İmralı adası 1961). İzmir'in tanınmış ailelerinden Kâtipzadeler'e mensup İbrahim Ethem Bey ile Aydın'ın büyük toprak sahibi ailelerinden Hacıalipaşazadeler'e mensup Tevfika Hanımın oğludur. Bu iki aile birkaç yüzyıl önce Rumeli'den gelerek, Ege'de yerleşmiştir. Ana soyunun Kırım Türklerinden olması ihtimali vardır.

Adnan Menderes, İzmir İttihat ve Terakki mektebinde, sonra Kızılçullu Amerikan kolejinde öğrenim gördü. Yükseköğrenimini çok yıllar sonra Ankara Hukuk fakültesinde yaptı. Birinci Dünya savaşına yedeksubay olarak katıldı (1916), Suriye'ye giderken hastalanınca İzmir'de görevlendirildi. Mütareke yıllarında ve İzmir'in işgalinden sonra, Aydın'da iki arkadaşıyle kurdukları «Ay-Yıldız çetesi» ile, daha sonra Söke'de piyade alay yaveri, Sandıklı Süvari bölüğü subayı olarak Millî Mücadele'ye katıldı. (Kırmızı şeritli istiklâl madalyası aldı.)

Adnan Menderes'in siyasî hayatı, Fethi Okyar ve bazı arkadaşları tarafından kurulan (1930) Serbest Cumhuriyet fırkasıyle başladı; partinin Aydın teşkilâtını kurdu, il başkanı seçildi. Bu parti dağılınca C.H.P.'ye girdi, partinin il teşkilâtını yeniledi, yine il başkanıydı (Atatürk ile bu görevdeyken karşılaştı). C.H.P. Aydın milletvekili oldu (1931). T.B.M.M.'de 1945'e kadar komisyon raportörlüğü yaptı, bir ara parti müfettişi olarak da çalıştı. 1945 Yılında Saracoğlu hükûmetinin getirdiği Toprak Kanunu tasarısı tartışılırken, Menderes, Meclisin en canlı simalarından biri haline geldi. Bu tasarı zıraî mülkiyeti, esasına dokunmaksızın, toprak sahibi ailenin ortak çalışması ve belli bir miktarın üstüne çıkılmaması şartlarıyle kayıtlıyordu. Menderes, tasarıyı inceleyen geçici komisyon üyesi ve raportörü olarak fikirlerini söyledikten sonra, komisyondan istifa ve Mecliste tasarıyı şiddetle tenkit etti (16 mayıs 1945). Kısa bir süre sonra, Celâl Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü ile birlikte Dörtlü* takriri imzaladı. Ana hatlarıyle meclis murakabesini Anayasanın yalnız şekline değil, ruhuna da uygun olarak gerçekleştirecek tedbirlerin alınmasını, vatandaşların siyasî hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilâtı Esasiye kanununun gerektirdiği genişlikte kullanmaları imkânının sağlanmasını, bütün parti çalışmalarının bu esaslara uygun olarak yeniden düzenlenmesini isteyen bu takrir, C.H.P. grubunda reddedildi (12 haziran 1945). Takrir sahipleri, bu arada Adnan Menderes de aynı görüşleri basında savundular. Bu tutumları parti disiplinine aykırı görülerek Menderes, Köprülü ve Koraltan partiden çıkarıldı. Bayar, önce milletvekilliğinden, sonra C.H.P.'den istifa etti. Bu hareketler Demokrat* partinin kurulmasıyle sonuçlandı (7 ocak 1946). Bu tarihten itibaren Menderes Türkiye demokrasi tarihinin bellibaşlı bir siması olarak belirdi. Uygulaması büyük şikâyetler doğuran 1946 seçimlerinde Demokrat partinin meclise getirebildiği 62 milletvekili arasında, Kütahya temsilcisi olarak Menderes de yer aldı. Menderes, Demokrat partinin kurucularından ve Genel İdare kurulu üyelerinden biri olarak hem B.M.M.'de, hem bütün memlekette yeni partinin Bayar'dan sonra gelen temsilcisi durumuna geldi. Başta hürriyetler, çeşitli konularda mecliste ve memleketin her köşesinde yaptığı konuşmalar, halkoyunda yankılar uyandırdı. Bu muhalefet devresinde ortaya çıkan hatiplik gücü, siyasî hayatının en keskin silâhlarından biri oldu. Demokrat parti içinde daha muhalefet devresinde başgösteren ayrılıkların çözümlenmesinde de önemli rol oynayan 14 Mayıs 1950 seçimlerini Demokrat parti büyük çoğunlukla kazanınca, yeni iktidarın başı diye ilk akla gelen isim oldu.

Menderes on yıl süren Demokrat parti iktidarı devrinin tek başbakanıdır. 22 Mayıs 1950'den 27 Mayıs 1960'a kadar beş hükûmet kurdu (22 mayıs 1950, 9 mart 1951, 17 mayıs 1954, 30 kasım 1955, 21 kasım 1957). Demokrat partinin ve Menderes'in bu on yıllık iktidarı, Türkiye'nin iç ve dış siyaset tarihinde özelliklerle dolu bir devreyi meydana getirdi; tarım alanının hızla makineleştirilmesine, memleketin anayolları yapılmağa, tüketim sanayiine daha çok önem verilmekle birlikte bütün sanayi kollarında esaslı tesisler, sulama ve enerji sağlama amacıyle büyük küçük barajlar yapımına, başta İstanbul olmak üzere, büyük şehirlerin imarına başlandı. Sosyal alanda ihtiyarlık sigortası genişletildi, ölüm sigortası nispeti artırıldı, büyük işçi hastahaneleri yapılmasına önem verildi, işçi sendikaları kuvvetlendirildi, ücretli hafta tatili kanunu çıkarıldı. Kültür alanında başta Ege üniversitesi olmak üzere Erzurum Atatürk, Ortadoğu Teknik üniversiteleri, birçok yüksekokul, lise, ilkokul açıldı. Büyük çapta bir kalkınma hareketinin gerektirdiği millî kaynakların yetersizliği, yabancı sermayeye yardım ve yatırım şeklinde başvurma mecburiyetini doğurmuştu. Bunun sonucu olarak bir yandan borç yükü arttı, bir yandan da enflasyon belirtileri başgösterdi. Bu krizler Demokrat parti ve Menderes iktidarının karşılaştığı iç siyaset zorluklarında esaslı rol oynadı.

Menderes'in başbakanlığı yılları dış siyaset bakımından da çok hareketli geçti: Kore savaşına katılma kararı (20 temmuz 1950), NATO'ya giriş (18 ocak 1952), Türkiye-Yugoslavya-Yunanistan dostluk ve işbirliği antlaşması (28 şubat 1953), Balkan antlaşması (9 ağustos 1954), Bağdat paktı (24 şubat 1955) [İngiltere aynı yıl 4 nisanda, Pakistan 23 eylülde, İran 3 kasımda katıldı], Kıbrıs konusunda Zürich (11 şubat 1959) ve Londra antlaşmaları (19 şubat 1959) v.d. Menderes ve hükûmetlerinin dış siyaseti, ana prensip olarak batı ittifak bloklarına dayanmak, bunun yanında balkan devletleri, Yakındoğu'da İran, Irak, Pakistan arasında huzur ve anlaşma sağlayarak S.S.C.B.'nin dış siyasetine karşı denk bir siyaset gütmek diye özetlenebilir. Bu arada türk başbakanlarının dünyaca en çok tanınanlarından biri durumuna giren Menderes'in, dış siyasetinde de bazı olumsuz neticeler belirdi: Kıbrıs meselesinin varılmış antlaşmalara rağmen sürüncemede kalması, NATO antlaşmasına dayanan ikili antlaşmaların, bazı haklı tepkilere yol açması, Bağdat paktına karşı arap devletlerinin tepkisi gibi.

Menderes ve hükûmetlerinin iç siyasetteki durumu, Demokrat partinin iktidara geçtiği ilk günden itibaren çeşitli sebeplerle çok hareketli ve dalgalı oldu. Çok partili sistem, ileri sağdan ileri sola kadar ideolojilerin siyasî teşkilâtlanmasına, böylece su üstüne çıkmasına imkân verdi. Fikir ve basın hürriyetleri, tek parti yönetiminin baskısından kurtulan her çeşit sosyal görüş ve felsefeye rahat çalışma alanı sağlıyordu. Demokrat partinin kuruluş hedeflerinden biri, 1924 Anayasasının temel ilkesi olan «kuvvetler birliği»ni yalnız şekil olarak değil, ruhu ve mânâsıyle de uygulamaktı; bir yandan bu ilkeye karşı, millî irade ve hâkimiyeti temsil yetkisini B.M.M. ile üniversite, Anayasa mahkemesi gibi diğer bazı kuruluşlar arasında paylaştırmayı öngören tezler ortaya atılıyor, bir yandan Atatürk devrimlerinin tehlikeye girdiği öne sürülüyor, sosyal adalet kavramının sınıf kavgası sınırlarına yaklaştıran fikirler işleniyordu. Bu arada Menderes'in, D.P. kurucularından biri olarak siyasî mücadele bayrağı yaptığı, 1924 Anayasası'nın ruhu ve mânâsıyle uygulanması ve bu Anayasa gereğince insan ve vatandaş haklarının, hürriyetlerinin korunması ideali, o günlerde ortaya çıkan çeşitli görüş ve iddialar arasında sıkışmış ve yetersiz kalmışa benziyordu. Böylece Adnan Menderes ve başında bulunduğu parti, iktidarlarının ilk gününden itibaren bir ideolojiler çatışmasının içine düştü.

Bu kavganın yanında farklı nitelikte olanlar da vardı: uzun ve tek parti halinde bir iktidar devresinden sonra muhalefete geçen C.H.P. ile çekişme, daha 1950'den önce D.P.'den kopmuş olan Millet partisiyle çekişme, 1952'de yine D.P.'den ayrılanların kurduğu Köylü partisiyle çekişme ve Demokrat partinin kendi içinde, çeşitli sebeplere dayanan çekişmeler. Bir yandan her sahada girişilmiş kalkınma hareketlerinin, bir yandan birkaç cephede birden açılmış kavgaların idaresinde en büyük sorumlu Adnan Menderes'ti. Bu kavgaların 1954 seçimlerine kadarki ilk tepkileri de, 1951'den itibaren başladı: halkevlerini hazineye in-

Catulle MENDÈS
E. la Jeunesse'in karikatürü
Bibliothèquo Nationale, Paris

Foto. LAROUSSE

MENDEZ DE HARO Y SOTOMAYOR (sağda) ve Mazarin (solda) Pirene barışıyle ilgili sahne Nevers fayansı Sèvres Seramik Millî müzesi, Fransa

Pierre **MENDÈS-FRANCE**

Bernardino **DE MENSOZA** 1595'te Cabinet des Estampes, Paris

tikal ettiren kanun (2 mayıs 1951), Atatürk'e Saygı kanunu (21 temmuz 1951), Sosyalist partisinin kapatılışı (18 haziran 1952), Milliyetçiler derneğinin kapatılışı (23 ocak 1953), Millet partisinin kapatılışı (8 temmuz 1953), profesörlerin partilerde fiilî görev almalarını önleyen kanun (21 temmuz 1953), Vicdan Hürriyeti kanunu (23 temmuz 1953), C.H.P. mallarını hazineye intikal ettiren kanun (14 aralık 1953).

1954 Seçimleri, iç siyaset alanındaki çekişmelere rağmen, halkın Demokrat parti iktidarını 1950'ye göre çok daha fazla tuttuğunu gösterdi. Demokrat parti ve Menderes için tam bir zafer olarak beliren bu sonucun sebepleri vardı: iktisadî gelişme hızla ve köylere kadar yayılmıştı, Demokrat parti iktidarı halk kitlelerine daha önceki iktidarların göstermediği bir yakınlık ve ilgi göstermişti, halk kitlelerinde C.H.P. iktidarının kötü hatıraları devam ediyordu, aydınlar D.P. ikitdarından henüz şikâyetçi değildi.

1955 Yılı iktisadî krizlerle başladı. Hızlı kalkınma hareketinin sonucu sayılabilecek dış borç yükünün ve enflasyonun ağırlığı birçok şehirde duyuldu. Bu zorluklar bir yandan muhalefete yeni sloganlar sağlarken, bir yandan da Demokrat parti içinde yeni kaynaşmalara yol açtı. Bunların yanı sıra, sol ideolojilerce sınıf kavgası sloganları açıkça kullanılmağa başladı. O güne kadar iç siyaset kavgalarında ortaya atılmamış yolsuzluk iddiaları birbirini kovaladı. Aydınlar arasında da D.P.'den ve Menderes'ten şikâyetler başladı. Ortaya atılan yeni görüşlerden biri, 1924 Anayasasının temel ilkesine karşıydı: millî hâkimiyet, çoğunluğun istibdadı demek değildir; çoğunluk istibdadını önlemek gerekir; bunun için de Anayasa mahkemesi, Yüksek Hâkimler kurulu teşkil edilmeli, üniversiteler, radyo, basın muhtar kılınmalıdır; seçim kanunu nispî sisteme göre değişmelidir. Sol ideolojilerin sözcülerine göre, demokrat iktidar ve lideri Menderes, 1946'da başlamış büyük halk hareketini burjuva sınıfı lehine dejenere etmişlerdi, Menderes burjuvazinin ve büyük toprak ağalarının temsilcisiydi. Bu arada sağ ideolojiler de demokrasi iktidarı ve Menderes'i sola taviz vermekle suçlamağa başladılar. İktisadî buhranlarla partiler arası mücadelenin yanı sıra, Demokrat partinin kendi içinde de ciddî kaynaşmalar başgösterdi. Menderes aralarında yakın arkadaşları bulunan bir kısım demokrat milletvekilleri tarafından da şahsî davranmakla suçlandı. 1955'te 6/7 Eylül olaylarının, İstanbul'da sıkıyönetim ilânının, Menderes'in bazı yakın arkadaşları ve eski bakanları tarafından Hürriyet partisinin kurulmasının (19 kasım 1955), Demokrat Parti grubunun

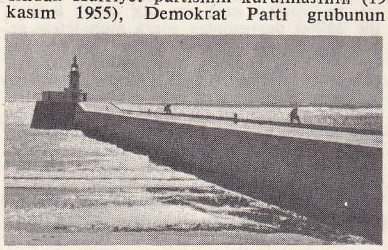

mendirek

Menderes dışında hükûmeti istifaya zorlamasının (29 kasım 1955), toplantı ve yürüyüşleri kısıtlayan yeni bir kanun çıkarılmasının (27 haziran 1956), bütün muhalif partilerin «Güçbirliği» şeklinde birleşmesinin (4 eylül 1957) ve nihayet partilerin aday gösterme imkânlarını daraltan ve aday listelerinde değişiklik yapılmasını önleyen yeni bir kanun çıkarılmasının (11 eylül 1957) yarattığı gergin hava içinde 1954 seçimlerine oranla önemli azalma olmakla beraber, D.P. ertesi seçimi de kazandı.

1957 seçimleri sonuçları bakımından ilgiye değerdi. Demokrat parti ve Menderes, ya C.H.P.'nin Anayasa konusunda ortaya attığı yeni tezi hiç olmazsa kısmen benimseyecek, ya da Anayasanın temel ilkesi olan «millî iradenin tek temsilcisi Büyük Millet meclisidir» esasına ve meclisteki çoğunluğa dayanarak kavgaya devam edecekti. Menderes ikinci yolu tercih etti ve partiler arası çekişme gittikçe şiddetini arttırıp bu defa meclis dışına da taşarak yeniden başladı. Menderes'i ve onun yönetimindeki D.P. iktidarını bu karara götüren sebepler arasında iktisadî sıkıntılara, siyasî çatışmaların yarattığı sinirliliğe rağmen halk kitlelerince Menderes'in şahsına karşı gösterilen sevgi belirtilerinin azalmayışı da bulunsa gerekti. Nitekim 1954'ten sonra Menderes, aydınların kendisinden ve partisinden gittikçe uzaklaşmasından doğan Demokrat parti grubundaki endişeleri bu belirtileri göstererek ağır yükü omuzlarına yüklendiği nispette, arzularını yakın mesai arkadaşlarına ve D.P. milletvekillerine kolaylıkla kabul ettirir olmuştu. Bu etkisi, istediği tedbirlerin T.B.M.M. çoğunluğunca alınmasına imkân veriyor ve bu durum aydınlar arasında, Menderes'i şahsî yönetim kurmakla suçlamağa kadar varan tereddütler yaratıyordu. Menderes bu tereddütlere ve suçlamalara da, yine Anayasanın temel ilkesine dayanarak önem vermedi. T.B.M.M. hür bir seçimle iş başına geldiğine ve bu Meclisin çoğunluğu kendisini onayladığına göre, aldığı kararların milletin iradesine uygun olduğunu savunarak mücadeleye devam etti.

Dokuz subayın hükûmet aleyhinde komplo suçuyle tutuklanması (15 ocak 1958), basın yoluyle işlenen suçların alanını genişleten kanunun çıkarılması (8 haziran 1958), Büyük Millet meclisinde kavgalara kadar giden tartışmaların devamlı bir hal alması, Meclis İç tüzüğünde milletvekillerinin kürsüde konuşmalarının, gerektiği taktirde tutanaklara geçirilmemesini sağlayan değişiklik yapılması v.b. iktidar muhalefet çatışmasına, bütün memlekete yaygın ve tehlikeli bir nitelik getirdi. Kıbrıs anlaşmasını imzalamak için Londra'ya giderken uçağı düşen (17 şubat 1959) Menderes'in, birçok yolcunun ölümüne rağmen kazadan sapasağlam kurtulmasından doğan durgun hava kısa sürdü. Uşak'ta, Çanakkale'de, Yeşilhisar'da, Topkapı'da olaylar patlak verdi. Türkiye Büyük Millet meclisinde, C.H.P.'nin ve bir kısım basının memleketi, ihtilâle götürdüğü iddialarını tahkik için bir Tahkikat komisyonu kuruldu (18 nisan 1960); bu komisyonun yetkilerini parti ve gazete kapatmağa, tutuklama kararları almağa kadar götüren bir kanun çıkarıldı (27 nisan 1960). Komisyon ve kanun aleyhine 28 nisanda İstanbul'da, 29 nisan ve 5 mayısta Ankara'da büyük öğrenci hareketleri başladı. Ankara ve İstanbul üniversitelerinin profesörleri de aynı konularda bildiriler yayımladılar. Hükûmet her iki şehirde sıkıyönetim ilân etti. 21 Mayıs'ta Ankara'da Harp okulu öğrencileri büyük bir yürüyüş yaptılar. 27 Mayıs 1960 cuma günü de Türk Silâhlı kuvvetleri, kardeş kavgasını önlemek ve en kısa zamanda yeni seçime gitmek amacıyle yönetime elkoyduğunu türk milletine ilân etti.

25 Mayıs günü Eskişehir'e gitmiş olan Menderes, yanındaki bakan ve milletvekilleriyle tutuklanarak Ankara'ya getirildi. Cumhurbaşkanı, hükûmet üyeleri, milletvekilleri de Ankara'da tutuklanmışlardı. Ordunun yönetime kardeş kavgasını önlemek amacıyle elkoyduğunu ilân etmiş olmasına rağmen, müdahale, Demokrat parti iktidarının meşruiyetini yitirmiş olduğunu bildiren bir profesörler topluluğunun bildirisiyle, Demokrat partiye karşı bir hare-

P. Gonzalez **DE MENDOZA** gravür Cabinet des Estampes, Paris

ket halini aldı. Menderes ve bütün tutuklular Yassıada'ya götürüldüler. Diğer D.P. yöneticileriyle birlikte Menderes, Yassıada'da 16 ay boyunca Millî Birlik komitesince kurulmuş Yüksek Adalet divanı tarafından çeşitli konularda muhakeme edildikten sonra, ölüm cezasına mahkûm oldu. Bu karar Millî Birlik komitesince onaylandı ve ceza infaz edildi (İmralı adası, 17 eylül 1961). [→ Bibliyo.] (M)

MENDERES (BÜYÜK), esk. **Maiandros,** İçbatı Anadolu'da Menderes, Kûfi suyu ve Banaz çayı kollarının birleşmesiyle meydana gelir; Sarayköy önünde ovaya çıkarak Denizli önünden geçen Çürüksu ile birleşir ve batıya doğru akar; kuzeyde Nazilli, Aydın, Söke şehirleri önünden geçer, güneybatıya döner ve Miletos harabeleri önünden geçerek Ege denizine dökülür; uzunluğu 450 km; havzası 24 250 km². Menteşe yöresinden gelen Vandalas çayı, Akçay ve Çine suyu ile beslenir. Alüvyonları, tarih devirleri başında Söke'ye kadar uzanan bir ovayı doldurur; Latmos körfezinin önünü tıkayarak Bafra gölünü oluşturdu ve Miletos limanını kara içinde bıraktı. Büyük Menderes ovası, bataklıkları kurutulduktan sonra Türkiye'nin en verimli alanlarından birisi oldu. (M)

MENDERES (ESKİ) [**Küçük Menderes** de denir], esk. **Skamandros,** Biga yöresinde Kaz dağı (Truva İda veya İde'si). Kocakatran dağı kuzey yamaçlarından inen suların birleşmesinden oluşarak Bayramiç ovasından geçer; Ezine'ye kadar batıya doğru aktıktan sonra kuzeybatıya döner ve Çanakkale boğazının ağzında denize dökülür; uzunluğu 12 km. Eski Menderes'in ve onun kolu Dümrek çayının getirdiği alüvyonlar Truva şehrini şimdiki kıyıdan uzakta kara içinde bırakmıştır. (M)

MENDERES (KÜÇÜK), esk. **Kaüstros,** İzmir Bozdağları ile (Tmolos) Aydın dağları arasındaki geniş ovadan geçerek Kuşadası körfezinde Ege denizine dökülür; uzunluğu 145 km; havzası 3 140 km². Küçük Menderes doğuda dağlardan inerek Kiraz (Keles) yüksek ovasında birleşen derelerden oluşur ve bir dirsek çizerek kendi ovasına çıkar, bu ova ortasında batıya doğru akıp kuzeyde Ödemiş ve Bayındır, güneyde Tire şehirleri önünden geçer, Torbalı hizasında bir dirsekle güneye dönüp dağlar arasından akarak Selçuk (Ayasuluk) önünde deltasını yayar. Akarsuyun getirdiği alüvyonlar Efes* liman şehrini denizden uzaklaştırmıştır. Aşağı kesiminde bulunan birtakım bataklıklar şimdi boşaltma kanallarıyle kurutularak ovanın verimliliği arttırıldı. (M)

MENDES. Esk. coğ. Nil deltasında çok eski şehir ve nomos merkezi. Şehirde bir koçtanrıya tapılırdı. XXIX. firavun sülâlesi Mendes'liydi. (L)

MENDÈS (Catulle), fransız yazarı (Bordeaux 1841-Saint-Germain-en-Laye yakınları 1909). 1859'da Parnasse hareketinin ilk adımı sayılan *Revue Fantaisiste*'i kurdu. Bu hareketin nasıl başladığını Mendès, *La Légende du Parnasse Comtemporain*'de (Çağdaş Parnasse Efsanesi) [1884] anlatır. Yazar, 1866'da evlendiği Judith Gautier*'den, bir süre sonra ayrıldı. İlk şiirleri (*Philomela* [1864] ve Swedenborg'dan ilham alarak yazdığı destanı *Hespérus* [1869]) büyük ilgi gördü. Mendès daha sonra tiyatro eserleri yazdı: *La Part du Roi* (Kral Payı) [1877]; *La Reine Fianmette* (Kraliçe Fian-

Foto. LAROUSSE

mette) adlı dramatik bir hikâye; *Medee* (1898) adlı bir trajedi; *Scamon* (1905); *La Vierge d' Avila* (Avila Bakiresi) [1905]; *Galtigny* (1906). Romanları: *Les Folies Amoureuses* (Aşk Çılgınlıkları) [1871]; *La Vie et la Mort d'un Clown* (Bir Soytarının Hayatı ve Ölümü) [1879]; *Le Roi Vierge* (Bakir Kral) [1881]; *Demoiselle en Or* (Altın Kız) [1886]; *Zo'har* (1886); *La Primière Maîtresse* (İlk Metres) [1887]. Öbür eserleri: *Les Soixante-Treize Journées de la Commune* (Komünün Yetmiş Üç Günü) [1871]; R. Lesclide ile birlikte, *La Diving Aventure* (Tanrısal Serüven). Bir çöküş dönemi romantiği olan Mendès'in eserlerinde yozlaşmış bir şehvet havası vardır. —İkinci karısı olan Jane Catulle Mendès (kızlık soyadı METTE) [Paris 1867 - ay.y. 1955], şiir kitapları yayımladı: *Les Charmes* (Güzellikler) [1904]; *Le Coeur Magnifique* (İyi Yürekli) [1909]; bale libretosu *Espana* (Chabrier'nin müziği ile, 1911); *France, ma Bien-Aimée* (Fransa, Sevgilim) [1925]. (L)

MENDES (Manuel), portekizli besteci (Evona-öl. ay.y 1605). Evona katedralinde kapella yöneticiliği yaptı, Duarte Lobo ve Filipe de Magalhaes'i yetiştirdi. 4 sesli bir missa, 5 ve 6 sesli motetler besteledi: *Ductus est Jesus; Boleo Super te; Domino Quando Veneris.* (L)

MENDÈS-FRANCE (Pierre), fransız siyaset adamı (Paris 1907). Avukattı; Eure'den Radikal Sosyalist parti milletvekili oldu (1932-1940), ikinci Blum kabinesinde Maliye bakanlığı müsteşarlığı yaptı (1938). Hava kuvvetlerine gönüllü olarak katıldı (eylül 1939). *Massilia* gemisiyle Fas'a gitti, ağustos 1940'ta tutuklandı, hapisten kaçtı. Şubat 1942'de Londra'ya ulaştı, «Lorraine» bombardıman grubuna katıldı. Cezayir Fransız Millî Kurtuluş komitesinin (C.F.L.N.) maliye komiseri (kasım 1943), general de Gaulle kabinesinde iktisat bakanı (eylül 1944) oldu, hazırladığı bir planın reddedilmesi üzerine istifa etti (nisan 1945). Eure'den milletvekili seçildi (1946-1958), başbakan oldu (haziran 1954-şubat 1955), Çinhindi savaşına son veren Cenevre antlaşmalarını imzaladı, Tunus'un muhtariyetini tanıdı, Avrupa Savunma birliğine karşı çıktı. Cumhuriyetçi cephenin (1955) öncülerinden olarak, Mollet kabinesinde devlet bakanı oldu (ocak 1956) ise de kısa zamanda ayrıldı (mayıs). Radikal partinin başkan yardımcılığına seçildi (mayıs 1955-mayıs 1957). 13 Mayıs 1958 buhranından sonra demokratik güçler arasında birlik kurulmasına önayak oldu (temmuz 1958). Seçimlerde kaybedince (kasım 1958), Radikal partiden ayrıldı (şubat 1959), Birleşik Sosyalist partisine girdi (eylül 1959). Eure'de yine seçimleri kaybedince (1962), *La République Moderne* (Modern Cumhuriyet) [1962] adlı kitabını yayımladı. Bu eserde yasama hükûmeti ve demokratik planlama ile ilgili düşüncelerini açıkladı. Hükûmetin siyasetine şiddetle karşı koydu. (L)

MENDES LEAL (José DE SILVA). Bk. LEAL.

MENDES PINTO (Fernao), portekizli gezgin (Montemor-o-Velho 1510-Almada 1583). 1537'de Doğu Hint adalarına gitti, orada yirmi yıldan fazla kaldı. Portekiz'e döndükten sonra kaleme aldığı *Peregrinaçao* (1614) adlı yolculuk hatıraları hemen bütün avrupa dillerine çevrildi. (L)

MENDEZ DE HARO Y SOTOMAYOR (Luis), ispanyol devlet adamı (Valladolid 1598-Madrid 1661). Olivares dükünün yeğeni. Felipe IV'ün isteği üzerine onun yerine geçti. 1645-1654 Arasında başbakan, daha sonra başkumandan oldu. Mazarin ile Pireneler barışını görüştü (1659). Orta çapta bir devlet adamıydı; ispanyol monarşisinin çökmesini önleyemedi. (L)

MENDEZ MONTENEGRO (Julio Cesar), guatemalalı siyaset adamı (Guatemala City 1915). Hukuk profesörüydü. Devrimci partinin lideri oldu. 1957'den beri ilk defa (6 mart 1966) yapılan yasama meclisi seçimlerinden sonra, 5 mayıs 1966'da Kongre tarafından cumhurbaşkanı seçildi. (L)

MENDİETA (Carlos), kübalı siyaset adamı (Santa Clara 1873 - Havana 1960). Bağımsızlık savaşına katıldı. 1901-1923 Arasında Liberal parti milletvekili oldu. Millî Birlik partisini kurdu. Machado'nun diktasına karşı direndi (1924-1933). İhtilâl yapmağa kalkınca Machado tarafından sürgün edildi (ağustos 1931). 1934 Ocağında geçici başkan oldu, 1935 aralığında çekildi. (L)

MENDİL i. (ar. *mendil*). Burun silmek, yüz kurulamak v.b. işlerde kullanılan, kenarları çekilmiş veya işlenmiş, küçük ve kare biçiminde dokuma: *Yere yasak diye, mendile yazık diye tüküremem...* (B. Felek) *Üsküdar'a gider iken bir mendil buldum / Mendilimin içine lokum doldurdum* (Halk türküsü). || Aksesuar olarak erkek ceketlerinin üst cebine konulan küçük dokuma.

— ÇEŞ. DEY. *Mendil kadar,* çok küçük, az bir parça: *Pencereden mendil kadar deniz görülebiliyor.* || *Mendil sallamak,* bir kimseyi mendil sallayarak uğurlamak veya selâmlamak: *Çok mudur mendil sallamam / Her yolcu az çok âşinam* (C. S. Tarancı). || *Mendili kurumaz,* çok ağlayan veya namazında aptesinde olan kimseler için kullanılır.

— ANSİKL. Folk. Halk arasında geleneksel bir önem taşıyan *mendil,* süs ve özel temizlik eşyası olmak üzere iki türlüdür. İşlemeli, oyalı, düz, kenarları dantelli, sim ve altın işlemeli türleri vardır. Mendiller genellikle üç boydur. Küçük boyları süs, orta boyları ağız, burun, bazen de el silmek, büyük boyları öteberi koymak ve çıkın yapmak için kullanılır. Mendillerin oyaları, işlemeleri, çevreye, çevrenin geleneğine göre değişir. Yavuklular arasında hatıra, armağan olarak kullanıldığı gibi, üzerindeki nakış ve renkler dolayısıyle haberleşme aracı olarak da kullanılır. Mendile işlenen oyalar ve ipliklerin renkleri, düşünceleri ve yavuklular arasında karşılıklı anlaşmayı dile getirmeğe de yarar. Bazı çevrelerde mendil, iki kimse arasında bağlantı kurma veya ilgi kesme işlerini de görür. Oğlanın gönderdiği mendil kız tarafından kabul edilirse, bu, teklife «evet», geri çevrilirse «hayır» anlamına gelir. Bu gibi gönül işlerinde anlaşma aracı olarak kullanılan mendiller genellikle saklanır. Arada kırgınlık veya anlaşmanın bozulmasını gerektiren bir olay geçerse mendil geri gönderilir. Bu davranış, iki yavuklu arasındaki ilişkinin kesildiğini gösterir. Nişan ve nikâhla çiftler arasında karşılıklı olarak mendil alıp verme geleneği vardır. Mendil, ayrıca halay, bar gibi halk oyunlarında oyun başının elinde oyunu yönetme aracı olarak da kullanılır. (M)

MENDİ'LER, Sierra Leone'nin avcı ve balıkçı halkı (500 000 kişiden fazla); bu halkı yöneten dinî derneklerin başlıcası olan Poro, geleneklerin bekçisidir ve gençlerin eğitimiyle görevlidir. Uzun örgü mantoların tamamladığı maskelerinde (özellikle kadın maskeleri) üzerinde koni başlıklar bulunan üçgen biçimli küçük yüzler temsil edilir. Mendi'lerin boynu halkalarla süslü zarif kadın heykelcikleri vardır; bunlar dinî törenlerde de kullanılır. (L)

MENDİPİT i. (Somersetshire'da *Mendip* Hills'lerin adından fr. *mendipite*). Miner. Tabiî kurşun oksiklorür. (L)

MENDİREK i. (yun. *mandraki,* küçük körfez'den). Bayınd. Bir limanda veya akarsu yatağında su yapılarını korumak yahut bir su akımını istenilen yöne çevirmek için kullanılan su engeli. (Mendirekler ahşap, maden veya betonarme kazık dizilerinden meydana gelir. Kâgir mendirekler de inşa edilir.) || *Mendirek başı,* bir ucu karada son bulan mendireğin deniz yönündeki ucu. || *İç mendirek,* bir limanın iç tarafında bulunan ve ufak tonajlı gemilerin yanaşmasını sağlayan küçük mendirek.

— ANSİKL. *Mendirek*'ler, limanlara has yapılardır ve sahile, kıyı tabanından bağlıdır; gemilerin yeterli derinlikte sulara girmesini sağlar. Mendirekler hâkim rüzgâr doğrultusuna dik olarak inşa edilir ve çeşitli uzunlukta kısımlardan meydana gelir. En uzun mendirek, hâkim rüzgârı karşılayacak olandır. Mendireklerin genişlikleri, üzerlerindeki donatıya bağlıdır. Platformları en yüksek deniz seviyesinin 2 ilâ 3 m üzerinde bulunur. Mendireklerin etek kısımları, genellikle 600 tona kadar ulaşan yapma bloklardan inşa edilir. Kâgir, ahşap veya madenden yapılan mendireklerin ucunda bulunan set başında sinyal direkleri, liman fenerleri ve vinçler vardır. Maden veya ahşaptan yapılan mendirekler ekonomiktir ve kolayca tamir edilebilir. (ML)

MENDONCİA i. Ayrı çiçekli, zeytinsi meyveli, sarmaşıcı bitki; Amerika ve Madagaskar'da yirmi dört türü yetişir. (*Acantaceae* familyasından.) [L]

MENDOZA, Arjantin'de şehir, il idare merkezi, And dağeteğinde; 115 000 nüf. İspanyol Pedro del Castillo tarafından 1561'de kurulan şehir, And dağlarını aşan koca yolun ağzındaki ticarî önemini muhafaza eder. Şehir 1861'de, 15 000 kişinin ölmesine yol açan depremde tamamıyle yıkılmıştı. Barajlar, kanallar ve artezyen kuyuları sayesinde geniş üzüm bağları sulanır. Bölgedeki şarap üretimi 10 milyon hektolitredir ve Arjantin'in toplam üretiminin dörtte üçüne yaklaşır. Bazıları fransız asıllı olan mahzen yöneticileri (*bodegueros*), bağcıların üretimiyle beslenen pazarı kontrol eder. Yakın tarihte kütükleri asmabitinin sarması, bağların San Rafael'e doğru kaymasına sebep olmuştur. Bölgede uranyum madeni işletmesi. — *Mendoza ili,* 830 600 nüf. Bk. CUYO. (L)

MENDOZA (Antonio DE), ispanyol yazarı (1590'a doğr. - 1644). Felipe, IV'ün hizmetinde çalıştı. Calatrava tarikatının başı ve engizisyon üyesi oldu. Tiyatrocu olarak Lope de Vega'yı örnek aldı. En iyi oyunları: *Celos sin Saber de Quién* (Kimi Kıskandığını Bilmeden Kıskanmak) ve *Celestina*'dır. (L)

MENDOZA (Bernardino DE), ispanyol diplomatı ve tarihçisi (Guadalajara 1541-Madrid 1604). Alba düküyle Flandre'a gitti (1567). Londra (1578) ve Paris (1584-1591) büyükelçiliklerinde bulundu. (L)

MENDOZA (Diego HURTADO DE). Bk. HURTADO DE MENDOZA.

MENDOZA (İnigo LOPEZ DE), **Santillana** markisi. Bk. SANTILLANA.

MENDOZA (Juan GONZALEZ DE), ispanyol rahibi (Toledo 1540'a doğr. -Papayan, Yeni Granada 1617'ye doğr.). Askerdi; sonradan Augustinus tarikatına girdi, 1580'de Çin'e görevle gönderildi. 1593'te Lipari, 1607'de Ciudad Real, 1608'de Popayan piskoposu oldu. *Con un Itinerario del Nuevo Mundo* (Yeni Dünya Güzergâhı) [1589] adlı önemli bir eser yazdı. (L)

MENDOZA (Pedro DE), ispanyol savaşçısı (Cadiz 1487-denizde 1537). Rio de la Plata bölgesi valiliğinde bulundu (1534). 1536'da Buenos Aires şehrini kurdu, şehrin kumandasını Jan de Ayolas'a bıraktı, İspanya'ya dönerken Kanarya adalarında öldü. (L)

MENDOZA (Pedro GONZALEZ DE), Castilla'lı devlet adamı (Guadalajara 1428 - ay. y. 1495). 1454'te Calahorra piskoposu, 1465'te Siguenza piskoposu, 1473'te kardinal, 1474'te Sevilla, 1481'de Toledo başpiskoposu oldu. Castilla kralı Enrique IV ölünce, Mendoza, İsabel'in tarafını tuttu. Kristof Kolomb'u destekledi ve Valladolid'de Santa Cruz kolejini kurdu. (L)

MENDOZA Y LA CERDA (Ana), **Eboli** prensesi. Bk. EBOLİ.

MENDOZİT i. (Arjantin'de yer adı *Mendoza* > fr. *mendozite*'den). Miner. Formülü Na Al $(SO_4)_2$, $12H_2O$ olan hidratlı tabiî alüminyum ve sodyum sülfat; beyaz elyaflı kütleler halinde bulunur. *Eşanl.* SODYUM HİDROKSİT ŞAPI. (L)

MENDUB sıf. (ar. *nedb*'den *mendûb*). *Esk.* Dince yapılması gerekli ve uygun olan. ||

menekşe

menekşe

MENELİK II
Paul Buffet'nin eseri

MENELAOS (solda)
Paris'e karşı savaş
Calliades vazosunun
kesiti; Douris'nin eseri
Louvre müzesi, Paris

Foto. LAROUSSE

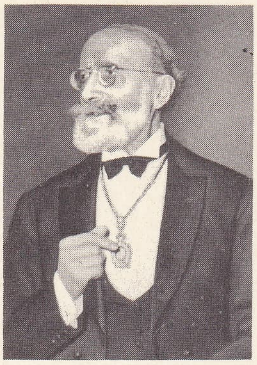

Ramon MENÉNDEZ PİDAL

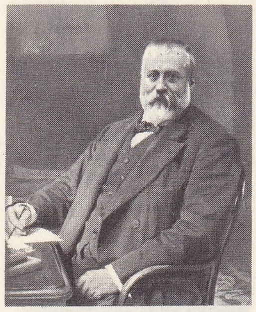

MENENDEZ Y PELAYO
Moreno Carbonero'nun eseri

Aleixo De MENESES
Cabinet des Estampes, Paris

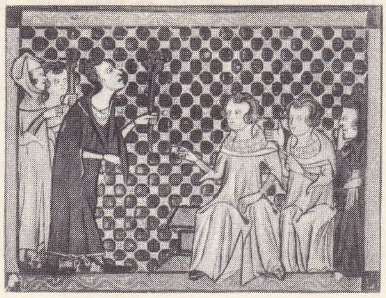

«Soytarı Menestrel»
XIV. yy. minyatürü
Arsenal kitaplığı, Belçika

1. İyilik ve meziyetleri sayılarak ağlanan ölü.

◆ **Mendube** sıf. *Esk.* Mendub'un dişili. (M)

MENDUF sıf. (ar. *mendūf*). *Esk.* [Pamuk için] Didilmiş, atılmış. (M)

MENEA çoğl. i. (ar. *māniʿ*'den *meneʿa*). Huk. *Esk.* Bir kimseyi, bir topluluğu temsil edeni koruyan, ona yapılacak tecavüzleri önleyen kuvvet veya kimseler. ‖ *Sahibi menea,* en az dört veya on kişilik bir koruma kuvvetine sahip olan kimse (*zimenea* da denir). [M]

MENECER veya **MENAJER** i. (ing. *to manage,* yönetmek > *manager*'den). Bir sanatçının, bir sporcunun veya bir kuruluşun meslekî işlerini yöneten kimse. (M)

MENEDEMOS Eretria'lı, yunan filozofu (öl. M.Ö. 278). M.Ö. III. yy. Elea (Elaia) okulunu, Eğriboz (Euboia) yarımadasındaki Eretria'ya taşıdı. Menedemos siyasî alanda önemli bir rol oynadı ve yurdunda demokrasi düzenini yeniden kurdu. Megara'lı Stilgon'un öğrencisiydi, özellikle pratik ahlâk konularına önem verdi. (L)

MENEGİNİT i. (fr. *méneghinite*'ten). Miner. Tabiî kurşun antimonyosülfür; Toscana'da bulunur. (L)

MENEKLES, yunanlı tarihçi (doğ. Barka M.Ö. II. yy) Bir tarih eseri (*Peri Athenon* [Atina Üstüne]) yazdı. *Libykai Historiai* (Libya Hikâyecileri) adlı eserin kendisine veya aynı adı taşıyan başka birine ait olduğu sanılır. (L)

MENEKLES Alabanda'lı, Karia'lı yunan retorikçisi (M.Ö. I. yy. başları). Hyperides'i örnek aldı. (L)

Meneksenos, Eflatun'un diyaloğu, Sokrates'in muhatabı Meneksenos, savaşta ölen askerlerin cenaze töreninde konuşacak hatibi seçmekte olan Senato'dan döner. Sokrates bu tür basmakalıp hitabetle alay eder. Ancak Meneksenos'un bunun hiç de kolay bir şey olmadığını söylemesi üzerine, Sokrates, Aspasia'ya atfettiği, zamanın belâgat hocalarına alaylı bir nazire olan bir cenaze nutku söyler. Bir ara şüphe edildiyse de, bu diyaloğun Eflatun'un kaleminden çıktığı günümüzde kabul edilmiştir. (L)

MENEKŞE i. (fars. *benefşe*'den). Çiçekleri tek renkli, bir veya çokyıllık otsu bitki. (İlmî adı *viola.* Menekşegillerden.) ‖ Aynı bitkinin çiçeği.

— DEY. *Menekşe gözlü,* koyu lâcivert renkte gözleri olan kimseler için kullanılır.

— Kozmetik. Çok eskiden beri bilinen veya menekşe çiçeğinin tatlı kokusunu andıran lavanta esansı. (Menekşe esansı tabiî olarak menekşeden çıkarıldığı gibi kimyasal sentez yoluyle de elde edilir.)

— ANSİKL. Çiçekç. *Menekşe*'nin çiçeği bir bakışımlı ve mahmuzludur; genellikle az veya çok koyu mor renkte olur, beyazları da vardır. Yaprakları yürek biçiminde ve hemen hemen sapsızdır.

Menekşe, en makbul bahçe bitkilerinden biridir. Bahçelerde çoğu zaman kokulu menekşe yetiştirilir; bunun pek çok çeşidi vardır; kokulu menekşenin çiçekleri basit veya katmerli ve değişik renkli olabilir. En çok aranan çeşitleri, uzun, kalın ve nispeten sert saplı olanlarıdır. Menekşenin iyi bilinen bir türü de hercaî menekşedir (*Viola tricolor*). Kokulu menekşenin aksine, hercaî menekşenin çiçekleri genellikle çift renklidir. Bunun yabanî olarak veya bahçelerde yetiştirilen pek çok çeşidi vardır. Menekşeler fidelere ayrılarak kolayca çoğaltılır; ilkbaharda çiçek açar.

— Eczc. *Menekşe çiçeği,* terletici, öksürük kesici, balgam söktürücü, göğsü yumuşatıcı nitelikler taşır; yaprakları kan arındırıcı, sidik söktürücü, kökleri iç sürdürücü ve kusturucudur. Yabanî hercaî menekşe de (*V. tricolor arvensis*) aynı nitelikleri taşır. (L)

MENEKŞEGİLLER çoğl. i. Çiçekleri ayrıtaçyapraklı ve bir bakışımlı olan ikiçenekli bitkiler familyası. (Parietales takımından.)

— ANSİKL. *Menekşegiller,* basit almaşık yapraklı, otsu veya ağaçsı bitkilerdir. Başlıca cinsleri: *hymenanthera, viola* (*menekşe, hercaî menekşe*). [L]

MENEKŞEGÜLÜ bls. i. Küçük çiçekli, tırmanıcı gül (*Rosa Chinensis*). [M]

Menelaion. *Esk.* Yun. Lakonia'da eski Therapne yakınındaki bir tepede, Menelaos ile Helene'nin mezarlarının bulunduğu tapınak. (L)

MENELAOS. Yun. mit. Akhai'li kral. Lakedaimon'u, Eurotas ırmağının geçitlerini gözlemeğe imkân veren bir tepeye kurdu ve yerli kral Tyndareos'un yerine geçti. Yedi yılını, zamanında şerefli bir meslek sayılan korsanlıkla geçirdi, Mısır'da Teb'i yağma etti, sonra korsanlığı bıraktı. Argoli ülkesinin köylerinde hüküm sürdü. Efsane onu, kendisine sadık kalmayan karısı Helene'yi geri almak için bütün Akhaia'ları silâhlandıran, umutsuz bir koca olarak tanıttı. (L)

MENELAOS, yahudi rahibi (M.Ö. 172 - 163). Bünyamin kabilesinden olmasına rağmen Ahtiokhos IV Epiphanes tarafından rahip tayin edildi. Yahudi halkının helenleştirilmesine yardımcı oldu ve kendi ihtirası için Süleyman peygamberin tapınağının hazinelerinden yararlandı. Antakya'ya (Antiokheia) sığınan eski büyük rahip Onias III'ü öldürttü. Yolsuzlukları ve Antiokhos Epiphanes'i desteklemiş olması, Makkabilerin ayaklanmasına yol açtı. (L)

MENELAOS, iskenderiyeli yunan matematikçisi (M.S. I. yy.ın sonları). *Sphairika* («Küre Üstüne») adlı incelemesinde küresel trigonometrinin temellerini inceledi. Bugüne eserin, Sabit bin Kurra tarafından *El-Kavl* (Kitab) *fi'ş-Şekl* (El-Mulakkab bi) *el-Katta ve'n-Nisbe el-Muallefe* adıyle yapılan arapça tercümesi kaldı. Menelaos'un bir üçgenin kesenleriyle ilgili teoremi de (Menelaos teoremi) Sabit bin Kurra tarafından Arapçaya tercüme edildi. (M)

MENELİK II, Habeşistan necaşisi (1844-Addis-Ababa 1913). Şoa ras'ının oğluydu; babası ölünce (1855) Teuodros II tarafından rehine olarak tutuklandı; kaçtı ve babasının unvanını aldı (1865). Johannes IV ile savaştı ve kendini ona tahtın mirasçısı olarak kabul ettirdi (1878). İtalya tarafından desteklendi, Harrar ve Gallalar'ın ülkelerini ele geçirmek için necaşi ile Mehdi'ler arasındaki savaştan yararlandı ve Entotto'nun yerine Addis-Ababa'yı başkent yaptı (1888). Johannes IV ölünce, Menelik necaşi oldu (1889); ras'larla savaşmak için İtalya ile Uccialli antlaşmasını imzaladı, Crispi bu antlaşmayı himayecilik olarak yorumladı (mayıs 1889). Bu yorumu reddeden Menelik antlaşmayı bozdu (1893), Habeşlerin Adua zaferinden sonra (1 mart 1896) İtalya, Habeşistan'ın bağımsızlığını tanıdı (ekim). Menelik Arussi, Kaffa, Ogaden ve İç somali ile ülkesini genişletti. Makonnen'in yardımıyle imparatorluğunu yenileştirdi: köleliği kaldırdı, zorunlu öğrenim sistemini getirdi, Cibuti ile Addis-Ababa arasındaki demiryolunun yapım imtiyazını Fransa'ya verdirdi. İnmeye tutulunca (1906) bir taht meclisi kurdu (1907), iktidarı oğlu Jossu'ya bırakarak çekildi (1909). Oğlu zamanında ülke, naibe Taitu'nun etkisiyle anarşiye sürüklendi. (Bk. HABEŞİSTAN.) [L]

MENEMEN, Ege bölgesinde (İzmir ili) ilçe merkezi şehir; 17 514 nüf. (1970). Aynı adı taşıyan boğazın batı ucunda Gediz ovasının genişlemeğe başladığı kesimde. Bu ovanın kenarında Değirmendağı ve Hıdırlıktepe adı verilen iki tepe üzerinde kurulmuştur. İzmir - Bergama karayoluna bağlantısı ve (İzmir (Basmane) - Afyon demiryolu üzerinde istasyonu vardır. Şehir son yıllarda Bergama asfaltına doğru büyümektedir. — *Menemen ilçesi,* 1 014 km²; 67 671 nüf. (1970). Merkez, Aliağa ve Emiralem bucakları; 50 köy. Pamuk ekimi, bağcılık ve zeytin. (M)

MENEMEN boğazı, Ege bölgesinde, Gediz ırmağının aşağı kesiminde, güneyde Yamanlar dağı, kuzeyde Dumanlı dağı arasında boğaz. Manisa - İzmir demiryolu ve Manisa - Menemen karayolu buradan geçer (M)

MENEMENCİOĞLU (Numan), türk diplomatı ve devlet adamı (Bağdat 1893 - Ankara 1958). Ortaöğrenimini Selânik ve İstanbul'da yaptı, Lozan Hukuk fakültesini bitirdi. Viyana elçiliğine, üçüncü kâtip tayin edildi (1914), Hariciye vekâleti umumî kâtipliğine getirildi (1933). Gaziantep milletvekili olarak bakanlık siyasî müşavirliğinde bulundu (1937), aynı yıl yeniden umumî kâtip oldu. İstanbul'dan milletvekili seçildi. Dışişleri bakanı olarak kabineye girdi (1942), büyükelçi olarak Paris'e gönderildi (1944), bu görevden emekliye ayrıldı (1956). Fransız hükûmetinin Grandes Croix de La Légion d'Honneur nişanı ile Mısır, Rumen, Yunan, Bulgar, Yugoslav, İsveç ve Alman hükûmetlerinin büyük nişanlarını aldı. (M)

MENEMENLİZADE MEHMED TAHİR EFENDİ. Bk. MEHMED TAHİR EFENDİ *Menemenlizade.*

MENEMERUS i. Orta boyda, kuvvetli, gövdesi gri, kızılımsı ve beyaz tüylerle kaplı sıçrayıcı örümcek; Akdeniz bölgesinde (*Menemerus semilimbatus*) ve dönencelere kadar uzanan bölgelerde yaşar. (*Salticidae* familyasından.) [L]

MENEN, fr. **Menin,** Belçika'da (Batı Flandre, Courtrai idare çevresi) şehir, Lys kıyısında; 22 100 nüf. Bölgesel keten pazarı. Dokuma sanayii. Bira fabrikası. Dikiş makinesi fabrikası. Aynacılık. Şehri 1685'te Vauban tahkim etmişti. (L)

MENEND i. (fars. *mānend*'den). *Esk.* Benzer, eş: *Hele eğlence «Parti»leri tertip etmek hususunda naziri menendi bulunmazdı doğrusu* (Vâ - Nû). *Benim dostumun da karadır kaşı / Arasan bulunmaz menendi eşi* (Karacaoğlan). ‖ Edat. Gibi. (M)

MENÉNDEZ PİDAL (Ramo'n), ispanyol filoloğu (La Corogne 1869). Birçok inceleme yayımladı ve eski eserlerin baskılarını yaptı. *La Leyenda de los İnfantes de Lara* (Lara'nın Çocuklarının Efsanesi) [1896], *Cronica General* (Genel Kronikleri) [1898], *Cantar de Mio Cid* (Mio Cid'in Destanı) [1908-1911], *La Epopeya Castellana* (Castilla Destanı) [1910], *La Espana del Cid* (Cid'in İspanyası) [1930], *Romancero Hispanico* (İspanya Romancero'su) [1953] adlı eserleri ortaçağ İspanya'sı edebiyat tarihine yenilik getirdi; «Eski İspanyolca Dilbilgisi Elkitabı» (1926), *Origenes del Espagnol* (İspanyolcanın Menşeleri) adlı eserleri ve 1912'de kurduğu *Revista de Filologia Espanola*'da yayımladığı çalışmaları, İspanya'da filoloji incelemelerinin sağlam temeller üstüne oturmasını sağladı. (L)

MENENDEZ Y PELAYO (Marcelino), ispanyol edebiyat tenkitçisi (Santander 1856 - ay.y. 1912). Madrid üniversitesinde profesör (1878), sonra Millî kütüphanenin müdürü oldu; çağının İspanya'sında bilimsel edebiyat tenkitçilerinin başta gelen temsilcisiydi. Başlıca eserleri: *Historia de los Heterodoxos Espanoles* (İspanyol Heterodoksların Tarihi) [1880-1882]; *Historia de las İdeas Esteticas en Espana* (İspanya'da Estetik Düşüncelerin Tarihi) [1883-1891]; *Origenes de la Novela* (Hikâyenin Menşeleri) [1905-1910]; *Estudios de Critica Literaria* (Edebiyat Tenkidi İncelemeleri) [1884-1908]. (L)

MENENGOANSEFALİT i. (fr. *méningo-encéphalite*). Patol. Beyin ve beyinzarı iltihabı. (L)

MENENGOKOK i. (fr. *méningocoque*). Beyin - omurilik zarlarında hastalığa sebep

Foto. LAROUSSE

olan mikrop (menenjit mikrobu).

— ANSİKL. *Menengokok,* yassı yüzleri birbirine dönük iki kahve tanesini andıran bir diplokok'tur; anilin boyalarla boyanır, fakat gram almaz. 37°C sıcaklıkta sulu jeloz üzerinde üretilir; «hava ile yaşar» olmasına rağmen üretilmesi nazik bir iştir; 80°C'ta kurutulursa hemen ölür. Mikrop 1886'da A. Weichselbaum tarafından menenjite yakalanmış kimselerin beyin-omurilik sıvısında bulundu; başka hastalıklarda da başlı başına veya başka mikroplarla karışık olarak görülür ve ağır hastalıklara yol açabilir. (L)

MENENGOKOKSEMİ i. (fr. *meningococcemie*). Patol. Kanda menengokokların bulunmasından ileri gelen septisemi. (Mutlaka ansefal ve ilik memenjiti şeklinde ortaya çıkmaz; kırmızı döküntü gibi genel belirtilerle de kendini gösterir.) [L]

MENENGOMİYELİT i. (fr. *meningo - meyelite*). Omurilik ve beyinzarı iltihabı. (L)

MENENGORADİKÜLİT i. (fr. *meningo - radiculite*). Menenjitle ilgili olarak omurilik sinir köklerinin iltihaplanması. (Bu durumda, menenjit belirtilerine radikülit belirtileri de eklenir.) [L]

MENENGOSEL i. (fr. *meningocele*'den). Spinabifida gibi bir çeper çatlağındaki beyin - omurilik zarları fıtığından meydana gelen ur; menengoselin içinde beyin - omurilik sıvısı bulunur. (L)

MENENİUS AGRİPPA, romalı konsül (M. Ö. 503). Son derece ağır borçlar altında bulunan ve Aventinus tepesine çekilmiş küskün pleblerle senatoyu, *Üyeler ve Mide* adlı söyleviyle barıştırdı. (L)

MENENJİT i. (fr. *meningite*). Beyin-omurilik zarlarının iltihabı.

— ANSİKL. Beyin - omurilik zarlarının had veya yarı had iltihabı, baş ağrısı, kusma ve daha seyrek olarak da kabızlıkla kendini belli eder; omur çevresindeki kaslaрın iltihaplı beyin - omurilik zarları etrafında kasılması, ensede bir sertlik yaratır ve Kernig belirtisinin ortaya çıkmasına sebep olur. *Menenjit*'in teşhisi, ancak belden alınan beyin-omurilik sıvısının muayenesi ile mümkündür. Bu sıvının irinli veya duru olmasına göre, menenjit başlıca iki kategoriye ayrılır:

1. çeşitli mikroplardan ileri gelen irinli menenjitler; bunlar en çok menengokoktan olur (beyin - omurilik menenjiti); pnömokok, streptokok v.b. mikroplar da menenjit yapabilir; bu çeşit menenjitler, sülfamitler ve mantarlardan elde edilen antibiyotiklerle tedavi edilir;

2. beyin - omurilik sıvısının duru olduğu menenjitler; bu kategoride en çok tüberküloz menenjit görülür ve ağır seyreder; belirtileri, irinli menenjitinkinden daha hafiftir; beyin-omurilik sıvısında Koch basili bulununca kesin teşhis konulur; bir zamanlar mutlaka ölümle sonuçlanan bu hastalık streptomisin'in ve izonikotinik asit hidrasid'in (izoniyazit) tedavi alanına girmesiyle, öldürücü niteliğini kaybetmiştir. Beyin - omurilik sıvısının duru olduğu öteki menenjitler çeşitli sebeplerden ileri gelir; başlıca sebep virüslerdir; bu tür menenjitlerin sonucu hakkında genellikle iyimser tahminde bulunulabilir; bunlara *lenfositli menenjit* adı da verilir, çünkü bu hastalık sırasında beyin-omurilik sıvısının içinde en çok lenfosit bulunur.

— Vet. Hayvanlardaki sinir semiyolojisinin fakirliği yüzünden klinikçiler beyin - omurilik zarlarının iltihabını ansefalitten ayırt edemezler; bu yüzden, bu iki çeşit iltihap süreci de *menengoansefalit* adı altında birleştirilmiştir. Tüberkülozun beyin - omurilik zarlarında yerleşmesi, sığırlarda oldukça sık görülür. (L)

MENENJİZM i. (fr. *méningisme*). Patol. Grip, tifo v.b. gibi çeşitli bulaşıcı hastalıklarda görülen ve menenjit belirtilerini andıran rahatsızlıkların tümü. (L)

MENEPTAH veya **MİNEPHTAN** veya **MERNEPTAH** («Tanrı Ptah'ın seçtiği»), XIX. sülâle firavunu (M. Ö. 1235 - 1224), Ramses II'nin oğlu ve halefi. Mısır'ı bir libya istilâsından kurtardı (1230). Bazı bilginler onu, Eski Ahit'in çıkış bölümünde adı geçen firavun olarak kabul ederler. İsrail'in adı ilk olarak onun yazıtlarında geçer. İsrail'de bir isyanı bastırdığı sanılır. Mezarı, Krallar vâdisindedir. (L)

MENES, eski mısır geleneğince, tanrılarla kahramanlardan sonra yaratılan ve I. Firavunlar hanedanını kuran ilk insana verilen *Menei* adının helenleştirilmiş şekli. Bu efsanevî sima, anıtlarda adı geçen hükümdarlardan biri (msl. M. Ö. III. binyılda Mısır'ı siyasî birliğe kavuşturan Narmer veya firavun Aha) olabilir. Fetihler yapan, yasalar koyan, konforu icat eden ve imarcı bir hükümdar olan Menes'in, Memphis ovasını kuruttuğu, orada «Beyaz Duvar» ile Ptah tapınağını yaptırdığı sanılır. (L)

MENESTHEUS. Yun. mit. Erekhtheus'un soyundandı. Theseus'u tahtından indirdi, Theseus Cehennemdeyken Atina kralı oldu ve Truva kuşatmasına katıldı. (L)

MENESTREL i. («hizmet görevlisi» anlamında halk. lat. *ministerialis*'ten). XIII. yy.da ikinci sınıf fransız müzikçilerine verilen ad.

— ANSİKL. 1321'de *menestrel*'ler Paris'te Saint-Julien-des-Menestriers adı altında bir lonca kurdular. Aynı adı taşıyan sokakta kurulmuş olan bu lonca, devrimde yıkılmıştı. Loncanın başkanı «kral» unvanını taşıyordu. «Kemancılar kralı» şekline giren bu unvan 1773'e kadar sürdü. «Menestrier'ler kralı» deyimi daha XIII. yy. da ordu çavuşları için kullanılırdı. Yakın zamanlara kadar kullanılan bu deyim köy müzikçilerini, özellikle kötü keman çalanları belirtiyordu. (L)

Mene, Tekel, Ufarsin («Sayılmış, tartılmış, bölünmüş»). Balthazar şöleni sırasında duvarda görülen ve kimin tarafından yazıldığı bilinmeyen kelimeler. Danyal peygamberin tercüme ettiği bu kelimeler, Babil imparatorluğunun yıkılışını haber veriyordu (Danyal, V, 25). [L]

MENETMEK geçl. blş. f. (ar. *men*c ve türk. *etmek*'ten *men*c*etmek*). Yasak etmek, yasaklamak: *Bir gün Harbiye Nezaretinden Vicdanî imzalı «Ordu ve Gençlik» makalelerini meneden bir emir geldi* (F. R. Atay). ‖ Engellemek, mani olmak: *Artık mücadeleyi açık bir harp olmaktan menedecek bir kuvvet kalmamış idi* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Menedilmek** edilg. f. Yasak edilmek, önüne geçilmek, engellenmek: *Bu vilâyetlerin şimalinde yerleşmek tasavvur ve hazırlıkları menedilmiş olacaktır* (Atatürk). [M]

MENEVAL (Claude François, — baronu), fransız yazarı (Paris 1778 - ay.y. 1850). Joseph Bonaparte'ın, sonra Napolyon'un sekreteri (1802) oldu. 1810'da baron payesini aldı. Marie-Louise'in birinci sekreterliğine tayin edildi (1812), hasta olduğu halde onunla Viyana'ya gitti. Başlıca eserleri: *Lettre a Thiers sur L'Histoire de Napoleon* (Thiers'e Napolyon Tarihi Üstüne Mektup) [1839]; oğlu tarafından tamamlanarak 1849'da *Mémoires Pour Servir a l'Histoire de Napoleon* (Napolyon Tarihine Yardımcı Olacak Hatıralar) adıyle yayımlanan *Napoleon et Marie - Louise, Souvenirs Historiques* (Napolyon ve Marie - Louise, Tarihî Hatıralar) [1845]. (L)

MENEVÎ sıf. (ar. *meni*'den *menevi*). Fizyol. *Esk.* Sperma ile ilgili olan. ‖ *Sâil-i menevî*, sperma sıvısı, döl suyu.

◆ **Meneviye** sıf. Fizyol. *Esk.* Menevî'nin dişili. ‖ *Huveynât-ı meneviye*, sperma hayvancıkları. ‖ *Hüceyrât-ı meneviye*, sperma hücreleri. (M)

MENEVİŞ i. Renk dalgalanmaları, hare: *Çölde fırtınalardan sonra gördüğümüz yılan derisi menevişleri gibi acayip süslü kararsız çizgiler...* (R. H. Karay).

— Bot. Terementi ağacının tohumu.

— Metalürji. Tavlama ve menevişleme işlemlerinden sonra çeliklerin yüzeyinde görülen ve menevişleme sıcaklığına bağlı olan renk dalgalanmaları. (MENEVİŞ RENKLERİ de denir.)

— ANSİKL. *Meneviş,* tabiî veya sunî olabilir. Çok uzun süre toprak altında kalmış camlarda, kendiliğinden menevişler meydana gelir. Eskiçağ mezarlarından çıkarılan gözyaşı şişeleri çoğunlukla menevişlidir. Çelik bıçaklar ateşte kızdırılınca, ağız kısımlarında menevişler meydana gelir. Camlarda sunî meneviş elde etmek için de, ateşte kızdırılan cam, bazı kimyasal maddelerin buharına tutulur.

◆ **Menevişli** sıf. Menevişleri olan, hareli: *Menevişli dalga dalga saçlarının arasına* [...] *birkaç iğne kondurmuş* (Ahmed Rasim). [LM]

MENEVİŞLEME i. (*meneviş* > *menevişleme*k'ten *meneviş-leme*). Metalürji. Daha önce tavlama* işleminden geçirilmiş bir madenî parçayı, tavlamadan ileri gelen yalancı denge durumundan kurtarmak için, dönüşüm sıcaklığının altındaki bir sıcaklık derecesinde ısıtma ve sonradan soğutmağa dayanan termik işlem.

— ANSİKL. Metalürji. Bir çelik tavlandığı zaman, sert ve çok kırılgan hale gelir; bu yüzden tavlanmış çelikleri, dönüşüm sıcaklığının altında kalmak şartıyle, yeterli bir sıcaklık derecesinde yeniden ısıtarak bir *menevişleme* işleminden geçirmek gerekir. Bu işlemin tavlanmış çelik üstündeki etkisi, tavlamadan ileri gelen iç gerilimleri ortadan kaldırmak ve çeliğe, fiziko-kimyasal bakımdan kararlı bir yapı kazandırmak için, tavlama sırasında meydana gelen mar-

MENFİS
ptah tapınakları kalıntısı ön planda, motifli sütun ayakları

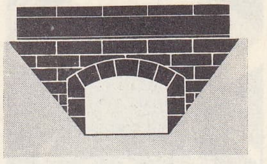

menfez

mengeneler

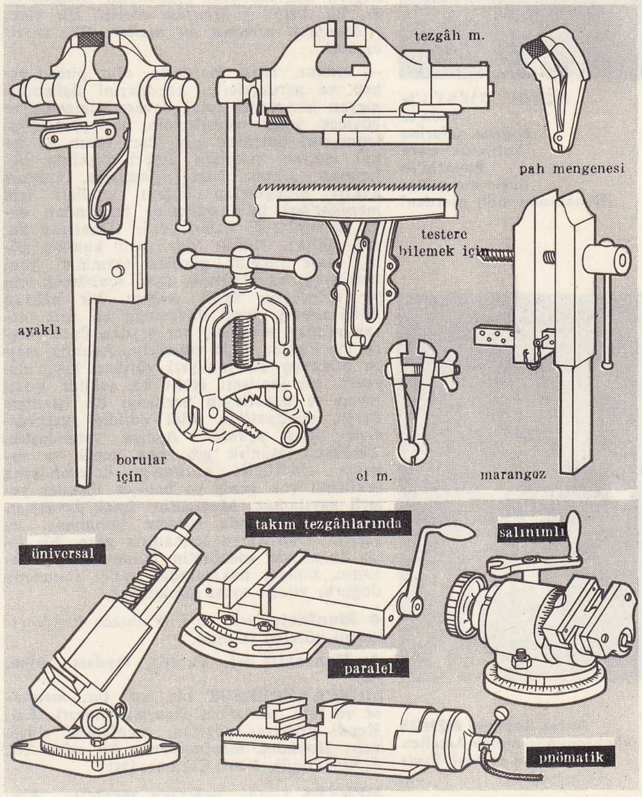

Foto. LAROUSSE

MENGLİ GİRAY I
ve oğlu Mehmed Giray I

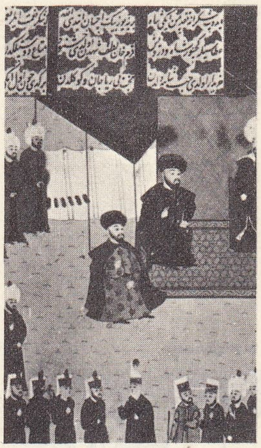

MENGLİ GİRAY I'in 1484'te Boğdan seferine katılmak üzere Bayezid'in huzuruna çıkışı (Hünername adlı eserden)

Anton Raphael MENGS «Saksonya'lı Maria-Amelia» Louvre müzesi, Paris

tensitli yapıyı, yeniden ısıtma yoluyle değiştirmektir. Böylece çeliğin sertliği, çekmeye karşı direnci ve esneklik sınırı küçülür; buna karşılık esneme özelliği artar. Genellikle 300°C ile 700°C arasında olan işlem sıcaklığını ve menevişleme zamanını iyi seçmekle, çeliğe değişik özellikler kazandırmak ve kullanma alanlarını çoğaltmak mümkün olur. Menevişleme sıcaklığının bazı safhalarında tavlanmış çelikler, «menevişleme kırılganlığı» veya «Krupp hastalığı» denilen anormal bir kırılganlık gösterir; bu, parçanın kimyasal bileşimine, soğutma hızına ve menevişleme sıcaklığında tutma süresine bağlıdır. Daha çok nikel-kromlu çeliklerde görülen bu önemli kusuru gidermek için, az miktarda molibden katılır. Menevişleme işlemi, parçanın niteliklerini artırmak için, genellikle bütün tavlanmış alaşımlara (msl. kuproalüminyum, kuproberilyum ve düralümin tipi hafif alaşımlar) uygulanabilir. Düralümin tipi alaşımlarda tavlama, çeliklerin aksine sertliği azaltır; menevişleme de, alaşımın sertliğini artıran bileşenleri çökeltmek suretiyle yapılır. İstenen sıcaklıkta menevişleme uygulamak için parçalar, yağ, erimiş tuz veya ergimiş maden (kurşun) banyosuna batırılır; yüksek sıcaklıklarda çalışılacağı zaman banyo bir fırın içine yerleştirilir. (L)

MENEVİŞLENMEK dönşl. f. (*meneviş'*-ten *meneviş-le-n-mek*). Kımıldadıkça rengi dalgalanmak, harelenmek: ***Hiçbir rüzgâr esmezken sular bazan sanki kendi içlerinden gelen hafif bir ürperişle menvişlenirlerdi*** (A. Ş. Hisar). [M]

MENFA i. (ar. *nefy*, sürgüne gönderme'-den *menfâ*). *Esk.* Sürgün yeri, bir kimsenin sürüldüğü yer: ***Gurbet nedir bilir mi o menfaya gitmeyen?*** (Yahya Kemal). [M]

MENFAAT i. (ar. *nef*ʿ'ten *menfaʿat*). Fayda, yarar, çıkar: ***Eğer memleketin menfaati bu fedakârlığı yapmanıza bağlı ise neden çekinmelisin*** (F. R. Atay).

— *Esk. Menfaat-bahş*, faydalı. ‖ *Menfaatdâr*, yarar görmüş olan.

— Huk. İptal davasında, dava ehliyetini etkileyen ve davacı ile iptali istenen işlem arasında bulunması gereken, meşru, gerçek ve ciddî ilişki. (Bk. ANSİKL.) ‖ ***Menfaat değeri.*** Bk. SİGORTA. ‖ ***Menfaat uyuşmazlığı.*** Bk. GREV. ‖ ***Menfaat teorisi.*** Bk. HAK. ‖ ***Menfaati umuma ait mallar.*** Bk. KAMU *emlâki.*

— ANSİKL. Huk. Herkesin, olur olmaz sebep ve gerekçelerle, kendilerini ilgilendirmeyen konularda iptal davası açmasını ve böylece yargı mercilerinin boş yere oyalanmasını önlemek için idarî işlem ile iptali isteyen arasında asgarî ilişkinin bulunması aranır. İdarî işlemlerin, kanuna aykırı olduğundan dolayı iptalleri için *menfaat*'leri ihlâl edilenler tarafından dava açılabileceği kabul edilir (Danıştay kn. md. 30/A). Ancak yine aynı kanuna göre, idarî yargıda görülen tazminat, yani tam yargı davalarında, dava açabilmek için bir menfaatin ihlâli yetmez, bir hakkın ihlâli aranır. İptal davasında bir şart olarak aranan menfaat, her şeyden önce meşru bir ilişkiyi ifade etmelidir. Aslında meşru olmayan bir faaliyeti yürüten kişi, idarenin, bu faaliyeti etkili bir şekilde kısıtlayan ve denetleyen herhangi bir işlemine karşı, menfaatinin ihlâl edildiği gerekçesiyle dava açamaz. Ayrıca vatandaşlık, Türklük, insanlık gibi pek genel ve davanın ciddiliğini korumayı önleyebilecek şekildeki çok geniş ve belirsiz ilişkiler yeterli sayılamaz. Menfaatin, iptal davasının açılması sırasında mevcut bulunması da şarttır. Danıştayın içtihadına göre, bir iptal davasında menfaatin bulunmaması, davanın, ehliyet noktasından reddi sonucunu doğurur ve işin esası incelenmez.

◆ **Menfaatçi** sıf. ve i. Yalnızca kendi çıkarını gözeten (kimse).

◆ **Menfaatli** sıf. Yararlı, faydası olan. (M)

MENFAATPEREST blş. sıf. (ar. *menfaʿat* ve fars. *perest*'ten *menfaʿat-perest*). *Esk.* Kendi çıkarını gözeten, menfaatini düşünen: ***Hodkâm, menfaatperest bir adam*** (H. Z. Uşaklıgil). *Yeni.* Çıkarcı. (M)

MENFES i. (ar. *nefes*'ten *menfes*). *Esk.* Nefes deliği, nefes alacak yer. (M)

MENFEZ i. (ar. *nüfûz*'dan *menfez*). *Esk.* Delik, pencereye benzer açıklık: ***Madem ki hava yahut ziya için açılmışlardı, bu menfezlere perde takmanın manası var mıydı?*** (Ömer Seyfeddin).

— Bayınd. Suları bir taraftan diğer tarafa akıtabilmek için küçük bir göl bendinin veya üzerinden yol geçen toprak dolmanın altında açılan küçük kanal. ‖ *Kemerli menfez*, küçük açıklıkta (1 - 8 m) tek kemerden meydana gelen yapı. (Genellikle yılın belirli zamanında susuz bulunan akarsu yataklarında veya dereler üzerinde kâgir olarak inşa edilir.) [ML]

MENFİ sıf. (ar. *nefy*'den *menfi*). Olumsuz: ***Onu siz de beğenecek, hakkında söyleyecek tek menfi söz bulamayacaksınız*** (Vâ - Nû). ‖ Olumsuz yanları olan, kötü: ***Her yerde, eksik olmayan menfi ruhlu kimseler, derhal aleyhimde propagandaya ve faaliyete geçmişler*** (Atatürk). ‖ Her şeyi kötü yönden ele alan: ***Ortaya konanda kusur ararsanız, kusur bulursanız, o zaman menfi adamsınız, yıkıcı adamsınız*** (N. Ataç). ‖ *Esk.* Sürülmüş, sürgün.

— Dil bil. *Menfi cümle*, olumsuz cümle. ‖ *Menfi fiil*, olumsuz fiil.

— Huk. *Menfi edim.* Bk. *Olumsuz* EDİM. ‖ *Menfi irtifak.* Bk. İRTİFAK. ‖ *Menfi müdahale davası.* Bk. MÜDAHALE'*nin meni davası.* ‖ *Menfi şart.* Bk. ŞART. ‖ *Menfi tespit davası.* Bk. *Tespit* DAVA'*sı.* ‖ *Menfi zarar.* Bk. ZARAR.

— Mat. *Esk.* Negatif.

— Tıp. *Menfi* muayene, aranılan hastalık unsurunun yokluğunu gösteren klinik veya laboratuvar muayenesi. (Çoğu hallerde patolojik bir durumun mevcut olmadığı sonucuna varmak için tek başına yeterli değildir.)

◆ **Menfiyen** zf. *Esk.* Sürgün olarak. (M)

MENFİ, İtalya'da komün, Sicilya'da (Agrigento ili), adanın güney kıyısında, Belice yakınında; 12 500 nüf. (L)

MENFİS, Eski Mısır'da şehir, Kahire'nin 35 km güneyinde. «Menfis» terimi, VI. sülâlenin ikinci kralı Pepi I tarafından yaptırılan «Piramit şehri»nin mısır dilindeki adı olan *Men-Nefru*'nun (*Pepi*) yunanca telaffuzudur. Yani, Menfis Aşağı Mısır'ın başkentinin en eski adı değildir; başkentin Menes (Merinari) zamanından beri adı *An-bu-hec* («beyaz duvarlar») idi. Kuruldıuğu sırada krallığın başkenti, aynı zamanda da idarî ve askerî bir merkez olan şehir, delta başlangıcının biraz yukarısındaki konumu sayesinde Mısır'ın her iki yarısını gözaltında tutmağa imkân veriyordu. Orta imparatorluk sırasında ilk Teb kralları, kendilerine daha güneyde, bugünkü Meydum köyü yakınında başka bir merkez kurdular. Bununla birlikte Menfis önemli bir şehir haline geldi; mahallî tanrısının (Ptah) tapınağı Heliopolis'teki tanrı Ra'nınki kadar etkiliydi. Yeni İmparatorluk dönemindeki Teb kralları, Teb'de oturdular. Ama Ramses'ler Menfis'i geliştirmek ve ptah dinini yaymak için büyük çaba harcadılar. Başlıca anıtları, Apis ve ptah tapınakları ile Serapion olan şehirde, kalabalık ve kozmopolit bir halk yaşıyordu; bazı semtler ve *suk*'lar dış ülkelerle (Kenan ülkesi, Suriye-Fenike, Hurri) ticarete ayrılmıştı. Menfis yabancı hâkimiyeti sırasında en büyük yerli şehriydi. Önce İskenderiye'nin kurulması, sonra Arapların istilâsı ve Fustat'ın (Eski Kahire) kurulmasıyle gerilemeğe başladı. (L)

MENFUH sıf. (ar. *nefh*, üfürme'den *menfûh*). *Esk.* Şişman. ‖ Şişirilmiş, üfürülerek şişirilmiş: ***Ol etrafın Kürtleri menfuh tulumlardan kelekler bağlayıp...*** (Naima). [M]

MENFUR sıf. (ar. *nefret*'ten *menfûr*). *Esk.* İğrenç, nefret uyandıran: ***Harekât-ı milliye, âlem-i medeniyette menfur gayeler suretinde tecelli ettirildi*** (Atatürk). [M]

MENFUŞ sıf. (ar. *menfûş*). *Esk.* Didilmiş (pamuk veya yün). [M]

MENGEÇ i. *Halk dili.* Yün eğirmek için kullanılan büyük mekik. (M)

MENGEL i. (ar. *menkel*'den). *Halk dili.* Süs olarak ayak bileğine takılan halka. (M)

MENGELBERG (Josef Willem), hollandalı orkestra yöneticisi (Utrecht 1871 - Zuort 1951). Luzern'de müzik yönetmenliği yaptı (1891). 1895'te Amsterdam Concertgebouw orkestrasının başına geçti, sonra Frankfurt-am-Main Muzeum - Konzerte orkestrasını (1907), Londra Kraliyet Philarmonic Society orkestrasını (1911 -1914) yönetti. Dünyanın bellibaşlı sanat merkezlerinde konserler yöneterek, özellikle R. Strauss'un, Mahler'in ve çağdaş bestecilerin müziğini tanıtmağa çalıştı. National Symphony orkestrasını ve New York Filarmoni orkestrasını yönetti. 1934'te Utrecht üniversitesinde ders verdi. Mengelberg ayrıca ünlü bir piyanistti.

— Yeğeni RUDOLF, hollandalı besteci ve müzik bilgini (Krefeld 1892), Concertgebouw'un yönetmeni oldu (1935-1956). Çok sayıda yazdığı ses eserlerinin başlıcaları: *Weinlese* (Bağbozumu) [1929]; *Missa pro Pace* (1932); *Hymn op Amstelredam* (Amsterdam Marşı) [1935]; *Magnificat* (1942); *Stabat Mater* (1944) v.b. Orkestra için bir *Symphonie - Elegie* (Serfonik Ağıt), *Serfonik Çeşitlemeler*, bir flüt *Konçertino*'su. *Gustav Mahler* üstüne bir incelemesi vardır (1923). — KAREL (Utrecht 1902), Willem'in yeğeni; bugünün hollanda müziğini temsil eden bestecilerdendir. (L)

MENGEN, esk. **Türkbeşli**, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Bolu ili) ilçe merkezi; 2 310 nüf. (1970). Devrek suyuna katılan bir vâdi boyunda ve Bolu-Zonguldak yolu üzerinde; yüksl. 630 m. — *Mengen ilçesi*, 883 km²; 18 828 nüf. Merkez, Pazarköy ve Gökçesu bucakları; 55 köy. (M)

MENGENE i. (yun. *manganon*'dan). Sıkıştırıcı âletlere verilen genel ad. ‖ *Mec.* Sıkıştıran, baskı yapan şey: ***Bu hissin içinde Behlûl'le Nihal'i birleştiriyor, onları aynı gaye ve adavetin mengenelerinde boğmak istiyordu*** (H. Z. Uşaklıgil).

— DEY. *Mengene gibi*, çok sıkan, kuvvetlice sıkıştıran.

— Fıçıcılık. Fıçıların, fıçı yapımı sırasında tahtaları birleştirmek ve yerinde tutmak için kullandıkları âlet.

— Teknol. Bir vida yardımıyle istenildiği kadar birbirine yaklaştırılan iki çeneden meydana gelen ve işlenecek maddeyi çeneler arasında sıkıştıran âlet. (Bk. ANSİKL.) ‖ ***Mengene ağızlığı***, mengene ağzındaki yivlerin sıkıştırılan parçaya gömülmesini önlemek için bir mengenenin ağzına eklenen yumuşak maden (kurşun, bakır) levhası. ‖ ***Mengene çenesi***, bir mengenenin işlenecek parçaları sıkıştırmağa yarayan kısmı. (Mengene çeneleri genellikle su verilmiş sert çelikten yapılır. Sıkıştırılan parçanın çizilmemesi istendiği zaman yumuşak madenden çeneler kullanılır. Bunlara ***yumuşak çeneli mengene*** denir.) [*Eşanl.* MENGENE AĞZI.] ‖ ***Demirci mengenesi***, eğelenecek madenî eşyanın sıkıştırıldığı kıskaç. ‖ ***El mengenesi***, küçük parçalar için kullanılan mengene çeşidi. ‖ ***Kumaş mengenesi***, yeni dokunmuş kumaşların geçirildiği sıkıştırıcı âlet. ‖ ***Marangoz mengenesi***, tutkallanmış tahtaların birbirine yapışması için kullanılan kıskaç.

— ANSİKL. Teknol. *Mengene*, biri sabit, öbürü hareketli iki çene ile bu iki çeneyi birbirine yaklaştıran ve sıkmayı sağlayan bir organ ve bir gövdeden meydana gelir. Hareketli çenenin sabit çeneye nazaran yaptığı harekete göre mengeneler iki tipe ayrılır: ***paralel ağızlı mengeneler ve âdi mengeneler.*** Paralel ağızlı mengenelerde ağız yüzleri daima birbirine paralel kalır. Âdi mengenelerde ağız düzlemleri hareketli çenenin dönme ekseni boyunca kesişir.

Hareketli çenenin kumandası genellikle vida - somun sistemiyle sağlanır. Bu sistemde hareketli çene, somunu meydana getirir ve vidaya bir çevirme koluyle kumanda edilir. İşlenecek parçanın montaj süresini azaltmak için kamlarla sıkıştırma yapan bir düzenek kullanılır. Çeşitli mengene tipleri vardır: mafsallı iki parçadan meydana gelen ***pah mengenesi;*** bu tipte

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN) ; *Neurdein-Giraudon* (LAROUSSE)

tutucu ağızlar düşey yüzlerle geniş açılar yapar; biri sabit diğeri hareketli iki uzun çeneden meydana gelen ve çiftçilikte kullanılan *kambura mengenesi;* eğri kolları yay olarak çalışan bir çeşit çelik pensten meydana gelen *pimli mengene,* sabit kolu üzerinde bir tespit çengeli bulunan *kancalı mengene;* bir çeşit vidalı pensten meydana gelen ve küçük parçalar için kullanılan *el mengenesi;* tahta bir vidanın sıkıştırdığı levhadan meydana gelen *marangoz mengenesi,* kendine paralel hareket eden bir kolu bulunan *paralel mengene; ayaklı mengene; döner mengene* v.d. (ML)

MENGENE dağı, Van gölü doğusundaki yaylalar üzerinde, Başkale'nin kuzeyinde; 3 500 m. (M)

MENGER (Anton), avusturyalı hukukçu ve profesör (Maniow, Galiçya 1841 - Roma 1906). Carl Menger'in kardeşi. *Neue Staatslehre*'de (Yeni Devlet Doktrini) XIX. yy.ın sosyalist nazariyelerini hukuk açısından inceledi (1903); ayrıca iktisadî fonksiyonların merkezden idare edildiği ve komünlere bırakıldığı, merkezî bir siyasî hükûmet sistemi kurdu. (L)

MENGER (Carl), avusturyalı iktisatçı (Neue Sandec [Nowy Sacz], Galiçya 1840 - Viyana 1921). Viyana üniversitesinde profesördü, 1900'de Senyörler meclisine girdi. Avusturya psikolojik iktisat okulunun başlıca üyelerindendir. *Grundsatze der Volkswirtschaftslehre* (İktisat İlkeleri) [1871] adlı eserinde ortaya koyduğu nazariyeye «en az yararlanma» nazariyesi adını verdi. Aşağı yukarı aynı sıralarda fransız Walras bunu «giderilmiş sonuncu ihtiyacın şiddeti», ingiliz Jevons da «son yararlık derecesi» diye adlandırdı. Bk. MARJİNALİZM. (L)

MENGER (Christian Friedrich), alman iktisatçısı (Oppeln 1915). Wilhemshaven (1952), Speyer (1955), Kiel (1956) üniversitelerinde ders verdi. *Der Begriff des Sozialen Rechtsstaates* (Sosyal Hukuk Devleti Kavramı) adlı eseriyle tanınır. (L)

MENGHİNİ (Mario), italyan tarihçisi (Roma 1865 - 1945). Carducci'nin öğrencisi idi. Önce edebiyat tarihiyle ilgili çalışmalarda bulundu: *La Vità e le Opere di G. B. Marino* (G. B. Marino'nun Hayatı ve Eserleri) [1888]; *Tommaso Stipliani* (1890); *Canzoni Antiche del Popolo Italiano* (Eskiçağ İtalya Halkı Şarkıları) [1891-1892]. Daha sonra özellikle rönesans tarihiyle uğraştı (*La Spedizione Garibaldina di Siciliae di Napoli* (Garibaldi'nin Sicilya ve Napoli Seferleri) [1907]; *L. Frapollie le Sue Missioni Diplomatiche a Panigi* [L. Frapolli ve Paris'teki Siyasî Görevleri], 1930) ve Giuseppe Manzini'nin eserlerini yayımladı. Menghini, *Enciclopedia Italiana*'nın (İtalyan Ansiklopedisi) [Treccani] hazırlayıcılarındandır. (M)

MENGLİ GİRAY I, Kırım hanı (öl. 1514). Kırım hanlığını kuran Hacı Giray'ın ölümünden sonra (1466) kardeşi Nurdevlet ile giraylık için savaştı; yenilince ceneviz hâkimiyetinde olan Kefe'ye sığındı. Cenevizlilerin ve Şirin kabilesi beyi Eminek'in yardımıyla Kırım tahtını yeniden eline geçirdi (1468). Kırım'da kuvvetli bir hanlık kuran Mengli Giray, Hacı Giray'ın siyasetine bağlı kalarak, Fatih'e karşı cephe aldı; Litvanya ile Lehistan'a hâkim bulunan Jagellon'lar, Menkub beyi ve Boğdan voyvodasıyle anlaştı. Bunun üzerine Fatih, Yakub Bey kumandasında bir donanma göndererek kırım sahillerinde iki şehri yaktırdı. Mengli Giray 25 ekim 1469'da «Karındaşım» hitabıyle Fatih'e mektup göndererek, bunu şikâyet etti. Fakat, çok geçmeden, Altınordu ile birlikte hareket eden Jagellon'ların tehdidi karşısında, Osmanlılara yaklaşmak zorunda kaldı. Bu arada Cenevizlilerin ısrarıyle Eminek'i görevinden uzaklaştırınca, bu Şirin beyi tarafından yenildi; Cenevizlilere sığındı. Ancak kardeşi Nurdevlet ile anlaşan Cenevizliler, onu tutukladılar. Eminek, bir süre sonra Nurdevlet ile de bozuşarak Cenevizlilere karşı Fatih'e başvurdu; ondan yardım istedi. Bunun üzerine Kırım işlerine karışmağa karar veren Fatih, 1475 yılı yazında Gedik Ahmed Paşayı bir donanma ile Kırım sahillerine gönderdi. Gedik Ahmed Paşa, aralık ayına kadar Kefe, Azak ve Menkub kaleleri başta olmak üzere, bütün ceneviz kolonilerini zaptederek muhafızlarını esir aldı; Soğdak'ta, Cenevizliler tarafından üç kardeşi ile hapsedilen Mengli Giray'ı kurtardı. Mengli Giray, Osmanlılara bağlı kalmak ve «Padişahın dostuna dost düşmanına düşman olmak» şartıyle tekrar tahta çıkarıldı. Böylece, osmanlı tabiiliğini kabul eden Mengli Giray, Altınordu hanlığına saldırdı (1476); fakat yenildi. Altınordu hanı Seyyid Ahmed, onu izleyerek Kefe önüne kadar geldi; Mengli Giray Kırker'e (Çıfıtkale) sığındı. Seyyid Ahmed Han, Osmanlıların tehdidi üzerine çekildiyse de, Mengli Giray, hanlığını kaybederek İstanbul'a getirildi ve Yedikule'de hapsedildi; yerine Nurdevlet geçti. Fakat, osmanlı taraftarı Eminek'in ricası üzerine, Mengli Giray, 1478'de, kendisine sancak verilerek Kırım hanlığına getirildi. Mengli Giray, bu üçüncü hanlığında Osmanlılara bağlı kalarak hanlığı yeniden teşkilâtlandırdı. Altınordu hanlığının genişleme siyasetine karşı sıkı tedbirler aldı; 1484'te Bayezid'in Boğdan'a karşı yaptığı Kili ve Akkerman seferine katıldı; Yavuz Sultan Selim'e kızını vererek onunla akrabalık bağları kurdu; onu babası ve kardeşleriyle yaptığı mücadelelerinde destekledi. Bu yüzden Altınordu hanlığıyle yaptığı savaşlarda başarı kazandı. 1502'de Saray şehrini tahrip ederek Altınordu devletini yıktı; mirasına sahip olmak için Moskova ile mücadeleye girişti; Jagellon'larla ilişkilerini sıklaştırdı. Oğlu Mehmed Giray I (1514-1523), kalgay sıfatıyle, Moskova'ya karşı şiddetli akınlarda bulundu; babası ölünce aynı siyaseti sürdürdü. Mengli Giray I, Kırım'da birçok cami, medrese kurdurmuştu; şair olarak da tanınır. (M)

MENGLİ GİRAY II, Kırım hanı (Kırım 1682 - Bahçesaray 1739). Hacı Selim Giray'ın oğlu. Silivri'de çiftliğinde oturduğu bir sırada Osmanlı devleti tarafından, Saadet Giray III'ün yerine Kırım hanlığına getirildi (1724). Kırım'da büyük yetki sahibi olan Şirin beylerinden Can Timur'un isyanını bastırdı. İç düzeni sağladıktan sonra, Osmanlı devletinin isteği üzerine İran'a kalgay Âdil Giray kumandasında kuvvet gönderdi. Fakat Âdil Giray, Bucak tarafına kaçarak Nogaylara sığındı. Mengli Giray'a karşı bir isyan hazırladı. Bu isyanın büyümesi üzerine Mengli Giray, Bucak'a giderek isyanı bastırdı (1728). Patrona Halil isyanından sonra görevinden alındı. Önce Rumeli'deki Yanbolu'ya, sonra Rodos'a sürgün edildi. 1737'de Fetih Giray II'nin azlinden sonra ikinci defa Kırım hanı oldu. Bu sırada devam eden türk-rus savaşına katıldı. Urkapı'da Rusları yendi ve geri çekilmek zorunda bıraktı (1738). Kırım'da Karasu kasabasında cami, Halvetiye tekkesi, Bucak'ta, Tatarpınarı'nda medrese, İstanbul'da Tophane'de Gülşenî tekkesini yaptıran Mengli Giray'ın *Nevâyî* mahlaslı şiirleri vardır. (M)

MENGONİ (Giuseppe), italyan mimarı (Fontanelice, Bologna 1829-Milano 1817). Milano galeri binaları ve katedral meydanı çevresindeki yapıları ün kazandı (bu binaların yapımı 1861'de açılan br yarışma sonucunda Mengoni'ye verilmişti). Mengoni ayrıca Malalbergo Belediye sarayının (1867), Bologna'daki Maliye sarayının v.b.-nin de mimarıdır. (M)

Karnak'ta mehnirler

MENGOTTİ (Francesco, kont), italyan iktisatçısı (Fonzaso, Feltre yakınları 1749 - Milano 1830). Fransız hâkimiyeti altında (1806-1808), Venedik'in ve Romagna'nın malî rejimini düzenledi. Napolyon kendisini İtalya krallığı senatörü (1809), daha sonra kont (1810) yaptı. «Corbert'çilik» terimi ona mal edilir. Serbest tedavül taraftarı olan Mengotti'nin para nazariyesi liberaldi. (L)

MENGS (Anton Raphael), alman ressamı (Aussig 1728 - Roma 1779), ressam İsmael Mengs'in (1688-1764) oğlu. Dresden Krallık Resim akademisi müdürüydü; Roma'da beş yıl kalarak eskiçağ heykellerini inceledi. 1746'da Dresden'e dönünce sarayın başressamı oldu. Bir yıl sonra İtalya'ya döndü; portreler çizdi, Roma'da Villa Albani'nin süslemelerini yaptı (bu süslemelerden biri Apollon'u, Parnassus'ta etrafı dokuz ilham perisiyle çevrili olarak gösterir). Carlos III tarafından Madrid'e çağrıldı. Madrid'de «kralın başressamı» unvanını aldı (1761), *Tanrılar Meclisi, Haçın İnişi, Uruc* gibi eserleri yanında birçok portre yaptı. 1769'da İtalya'ya döndü. Floransa'da büyükdukanın portresini çizdi ve «San Luca akademisi romalı büyükprensi» unvanını aldı. Mengs'in sanat üstüne yazıları Azara şövalyesi tarafından derlenerek yayımlandı (1780). Tabloları Avrupa'nın bellibaşlı müzelerinde yer alır. (L)

MENGÜŞ i. (fars. *mengûş*). *Esk.* Küpe.

— ANSİKL. Tasav. Dervişlerde, genellikle alevî-bektaşîlerde kulağa *mengûş* takma geleneği vardı. Bazı bekâr bektaşîlerin her zaman küpe taktıkları da olurdu. (M)

MENGÜCÜKLER, Erzincan, Kemah, Divriği ve Şebinkarahisar şehirlerini içine alan bölgeyi fethederek, XIII. yy.ın ilk yarısına kadar elinde tutan türk sülâlesi.

Aileye adını veren Mengücük Gazi, Alparslan'ın Malazgirt savaşında bulundu. Zaferden sonra, Erzincan, Kemah ve Şebinkarahisar gibi şehirleri aldı. Alparslan bu bölgeyi Mengücük Gazi'ye mülk olarak verdi (1072). Mengücük, bölgede fetih hareketlerine devam ederken şehit düştü. 1118'de Kemah emîri olan oğlu İshak, Malatya'yı yağmaladı. Bu tarihte Malatya'yı, oğlu Tuğrul Arslan adına yöneten Kılıç Arslan'ın karısı Ayşe Hatun, Urfa kontundan yardım istedi. 1120'de Artuklu emîri Belek, Tuğrul Arslan'ı yanına alarak

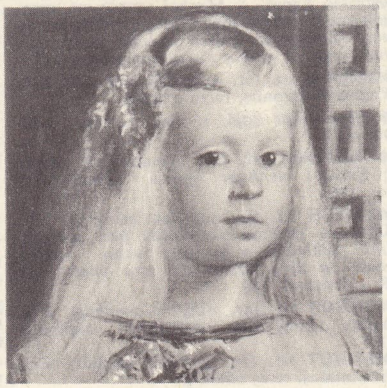

«Las Meninas» Velasquez'in eseri solda, infante Marie-Marguerite'in detayı, Prado müzesi, Madrid

Foto. Anderson-Giraudon (LAROUSSE)

Kemah bölgesine girdi. Mengücükoğlu İshak, Bizans imparatorluğunun Trabzon valisi Konstantinos Gabras'ın yardımıyle Danişmend Gazi ile anlaşan Belek'in üstüne yürüdü. Erzincan'a bağlı Serman kalesi yanında yapılan savaşta Gabras ve Mengücükoğlu İshak, Belek'e esir düştü. İshak, kaynatası Danişmendli Mehmed Beyin araya girmesiyle kurtuldu. 1142'de Kemah emîri ölünce, Danişmendli Mehmed Bey burayı aldı. Mehmed Beyin ölümü üzerine bölge İshak Beye kaldı. İshak Beyin ölümünden sonra Mengücükler biri Kemah-Erzincan, öteki Divriği olmak üzere iki kola ayrıldı. Bunlardan Kemah-Erzincan koluna İshak'ın oğullarından Davud, Divriği koluna da Süleyman Bey hâkim oldu. Kemah-Erzincan kolu, Anadolu Selçukluları sultanı Kılıç Arslan II'ye bağlı kaldı. Danişmendli Yağıbasan, Kemah üstüne yürüdü ve Davud'u öldürdü (1162). Davud'dan sonra, yerine Fahreddin Behram Şah geçti. Kılıç Arslan II'nin damadı olan Behram Şah, Kılıç Arslan II'ye karşı isyan eden Kutbeddin Melikşah ile Kılıç Arslan II'nin arasını bulmak üzere Konya'ya geldi. Mengücek beyi, baba ile oğulun aralarının açılmasına sebep olan Kılıç Arslan'ın veziri İhtiyareddin Hasan'ı tevkif ederek Sıvas'a götürmek için izin aldı. Ancak, vezir İhtiyareddin'e büyük bir kin besleyen Türkmenler, yolda onu ailesiyle birlikte öldürdüler. Daha sonraki mengücük meliki Davud Şah II, Selçuklulardan Erzurum meliki Cihan Şah ile Alâeddin aleyhinde bir antlaşma yapmağa kalkıştı. Ayrıca Cezire-Ahlat meliki Eşref ile Harizmşah Celâleddin'den de yardım istedi. Alâeddin, Davud Şah II'nin üstüne yürüdü, onu yakalattığı gibi, Erzincan'ı da ele geçirdi. Kemah kalesi, sultana karşı koymak istedi; fakat Davud Şah II'nin dileği üzerine teslim oldu (1228). Davud Şah II'nin kardeşi Muzafferuddin Muhammed ise bu sırada, Şebinkarahisar'da bulunuyordu. Alâeddin bunun üzerine Ertokuş'u gönderdi. Muzafferuddin, bu kumandana karşı dayanmak istedi; sonra dirlik verilmesi kaydıyle teslim oldu.

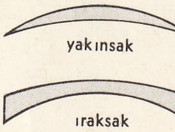

meniskler (opt.)

Divriği kolu hakkındaki tarihî bilgiler, bu kolu yöneten mengücük beylerinin burada yaptırdıkları hayır kurumlarından edinildi. Bunlara göre, Divriği kolunun başında bulunan ilk bey İshak Beyin oğlu ve Mengücük Beyin torunu Süleyman'dır. Bundan sonra beyliğin başına Şehinşah geçti. Şehinşah'ın, zamanına ait sikkelerden birinde Kılıç Arslan II'ye, ötekinde de Rükneddin Süleyman Şaha bağlı bulunduğu görülüyor. Zamanının çoğunu hıristiyanlarla savaşarak geçiren Şehinşah'ın Süleyman ve İshak adında iki oğlu vardı. Bunlardan Süleyman hakkında bilgi yoktur. İshak ise yapılan bir savaşta öldü. Divriği kolu, Süleyman'ın oğlu Ahmed tarafından geliştirildi. Ahmed, Alâeddin Keykubad'a bağlı kaldı. Divriği'de bir cami kurdurdu. Ölümünden sonra yerine oğlu Salih geçti. Melik Salih, kaynakların bildirdiği en son mengücük beyidir. Kendisinin ne zaman öldüğü ve Mengücüklerin ön kolunun ne zaman yıkıldığı kesin olarak bilinmiyor. Yalnız, Anadolu beylerinden bazılarının çağrısına uyarak Anadolu'ya gelen Mısır memlûklu sultanı Beybars'ın Mısır'a geri dönmesinden sonra moğol hanı Abaka, Anadolu'ya gelince Divriği'ye uğradı, şehir surlarını yıktırdı.

Mengücükler, bulundukları şehirleri kalkındırdılar, çeşitli hayır kurumları kurarak bilgin ve şairleri korudular. İlk mengücük beylerinin merkezleri ve oturdukları yer Kemah idi. Behram Şah zamanında merkez Erzincan oldu. (M)

MENGÜ HAN, moğol hanı (1207-1259). Cengiz Hanın baş veziri karahıtay Yeluçu-tsay ile çinli öğretmen Pao-şo'dan özel ders aldı. Edebiyat, coğrafya, heyet ve tarih öğrendi. Babasının ölümünden sonra moğol tahtına oturdu (1251). Mengü Hanın cülus kurultayına, Alâeddin Keykubad II vezirleriyle katıldı. Tahta geçtikten sonra kardeşi Hulâgu'yu İran ve Ön Asya'nın fethine gönderdi. Tahtta kaldığı süre içinde moğol sınırlarını genişletti. Ölünce yerine Kubilay Han geçti. (M)

MENGÜ TİMUR, Altınordu devletinin beşinci hükümdarı (?-1280). Tutuka'nın oğlu. Berke Hanın yerine geçti. Berke Hanın komşu devletlerle olan siyasetini sürdürdü. Mısır Memlûklarıyle kurulan dostluk ilişkilerini geliştirdi. Altınordu'ya bağlı Kefe'de, Mısır ticaret merkezleri vardı. Mengü Timur zamanında buraya Cenevizliler yerleşmeğe başladı. Mengü Timur'un saltanatı boyunca Mısır ve Altınordu arasında elçi alışverişi devam etti. Mısır kaynakları, Mengü Timur'un 1270'te İstanbul üstüne ordu gönderdiğini, Mısır elçisinin aracılığıyle savaş yapılmadığını yazar. Yine aynı kaynaklarda, anadolu selçuklu sultanı İzzeddin Keykâvus II'nin bizans esaretinden kurtarılması bu sefere bağlanır. Daha önceden olduğu gibi Mengü Timur zamanında da Altınordu'nun, rus beylikleri üstünde kesin bir hâkimiyeti vardı. Don ile Dnyeper arasındaki bölgenin yönetimini elinde tutan Nogay'ın gittikçe kuvvetlenmesi, altınordu tahtındaki değişmeleri etkiledi. Bu yüzden devlet zamanla sarsılmağa başladı. (M)

MENHAR i. (ar. *naḥr*, boğazlama'dan *menḥar*). *Esk.* Kasaplık hayvanların kesildiği yer, salhane. (M)

MENHAR veya **MENHİR** i. (ar. *menḥar* veya *menḥir*). Anat. *Esk.* Burun deliği. (M)

MENHEC i. (ar. *menhec*). *Esk.* Açık ve geniş yol. ‖ *Menhec-i sedâd*, doğruluk, dürüstlük yolu: ***Hikmet budur ki aharına hasm olur bilip / Her kavm kendi mesleğini menhec-i sedâd*** (Ziya Paşa). [M]

MENHEL i. (ar. *menhel*). *Esk.* Hayvanlara su verilen, hayvan sulanan yer. ‖ Konak yeri, konaklamağa elverişli sulak yer. (M)

MENHİ i. (ar. *nehy*'den *menhî*). *Esk.* Yapılması din bakımından yasak ve sakıncalı olan eylem veya iş: *Memurun husulü ve menhinin zevali rica olunur* (Kâtip Çelebi).

◆ **Menhiyat** çoğl. i. *Esk.* Dince yasak olan eylem veya işler.

◆ **Menhiye** i. *Esk.* Menhi'nin dişli. (M)

MENHİR i. Bk. MENHAR.

MENHİR i. (bretonca *men*, taş, ve *hir*, uzun'dan). Dik bir taştan meydana gelmiş megalitik anıt.

— ANSİKL. *Menhir*'ler, şüphesiz anma töreni taşları veya kült yapılarıydı. Çoğu zaman «kromlek» meydana getiren daireler halinde dizilidir. Bretagne'da bunlardan 5 000 kadar vardır. Locmariaquer'de 20, 30 m yüksekliğindeki Men-er Hroec'in (Peritaşı), yıldırım tarafından yıkıldığı kesindir. Karnak'ın ünlü dizilerinde 2 935 menhir vardır; bunlar 3 ilâ 4 km boyunca otuz kadar sıra halindedir ve muhtemelen güneş kültü ve büyük tarım işleri bayramlarıyle ilgili büyük bir tapınak meydana getirir.

Galya'da Hıristiyanlığın zaferinden sonra menhirler, yüzlerinden birine bir haç oyularak veya yekpare taşın tepesine bir haç dikilerek «hıristiyanlaştırılmıştır». (L)

MENHOL i. Denizc. Muayene, temizlik veya onarım amacıyle, gemilerin tanklarına, güvertelerine, kazanlarına v.b. yerlerine açılan, bir insanın geçebileceği çapta yuvarlak veya oval delik. ‖ *Menhol ağzı*, güverteye açılan menhollerin kenarına geçirilen bilezik ‖ *Menhol kapağı*, menhollerin üzerine su, yağ veya buhar geçirmez biçimde yerleştirilen kapak. ‖ *Menhol merdiveni*, menhollerden aşağıya inmek için yapılan merdiven. (Bunlardan sadece ambara inmek için yapılanlarına *ambar merdiveni* denir.) [M]

MENHUB sıf. (ar. *nehb*'den *menhûb*). *Esk.* Yağmaya uğramış, talan edilmiş.

◆ **Menhubat** çoğl. i. *Esk.* Yağma edilmiş şeyler.

◆ **Menhube** sıf. *Esk.* Menhub'un dişili. ‖ *Emval-i menhube*, yağma edilmiş mallar. (M)

MENHUS sıf. (ar. *naḥs*'tan *menḥûs*). *Esk.* Uğursuz, meşum: ***Deminden beri sabırsızlıkla beklediği o menhus saatin yaklaşması bu defa tersine bir tesir yaptı*** (H. R. Gürpınar). [M]

MENHUŞ sıf. (ar. *nehş*'ten *menhûş*). *Esk.* Yılan, akrep v.b. tarafından sokulmuş. (M)

MENHUT sıf. (ar. *naḥt*'tan *menḥût*). *Esk.* Yontulmuş, tıraş edilmiş.

◆ **Menhute** sıf. *Esk.* Menhut'un dişili.

— Gram. *Esk. Elfaz-ı menhute* (veya *kelime-i menhute*), iki ayrı kelimeden yapılmış bileşik kelime. (M)

MENİ sıf. (ar. *menâʿat*'ten *meniʿ*). *Esk.* Sarp, yalçın, ele geçirilmesi, zaptedilmesi zor. ‖ *Mevki-i meni*, sarp, yalçın yer. (M)

MENİ i. (ar. *meni*). Fizyol. *Esk.* Sperma, atmık. (M)

MENİ i. (fars. *men*'den *meni*). *Esk.* Benlik. (M)

Ménière hastalığı, baş dönmesiyle birlikte kulaklarda uğultu ve bir kulakta işitmenin azalması şeklinde beliren içkulak hastalığı. (Ayrıca çoğu zaman yaşatkan sinir sistemindeki bozukluklardan ileri gelen bulantı, kusma ve genel rahatsızlıklar da görülür. Hastalığın sebepleri çeşitlidir; en sık görülen sebepler içkulaktaki dolaşım bozuklukları, kafatası travmaları, yaşatkan sinir distonileridir.) [L]

MENİHA i. (ar. *meniha*), *Esk.* Hediye. ‖ Bahşiş. (M)

MENİLİT i. (fr. *ménilite*). Miner. Yumru halinde bulunan magnezyumlu opal çeşidi. (L)

MENİN i. (ar. *menin*). *Esk.* Toz. (M)

MENİN i. (isp. *menino*'dan). İspanya'da, kral ailesinin çocuklarıyle arkadaşlık eden genç soylular. ‖ Fransa'da, Manche asilzadelerinin öbür adı. (L)

MENİNA i. (isp. k.). Kraliçenin veya kral çocuklarının şahsına bağlı olarak hizmet gören soylu kadın. (L)

Meninas (LAS), Velasquez'in tablosu (1658), Madrid'de Prado müzesinde. Odanın ortasında kralın ikinci kızı Maria Margarita de Austria durur; ön tarafta cüce Nicolas de Pertusato'nun oynamak istediği iri bir köpek, yanda cüce Maribarbola görülür; ikinci planda, sağda, bahriye onbaşısı Jose Nieto ile rahibe ve saraylı dona Marcela de Ulloa konuşarak olanları seyrederler; solda Velasquez resim yapar. Bu tablo ressamın son önemli şaheseridir. Renk serbestliğinin yanında gerçekçilik, baş döndürücü bir noktaya kadar götürülmüştür. Sık sık taklit edilen *Las Meninas*, özellikle Picasso'nun cüretli deformasyonlarla işlediği değişik kompozisyonlara ilham kaynağı oldu. (L)

MENİNSKİ (François DE MESFNİEN veya MENİN, lehçe **Franciszek),** fransız asıllı polonyalı şarkiyatçı ve gramer uzmanı (Lorraine 1623 - Viyana 1698). Polonya büyükelçisiyle İstanbul'a geldi, doğu dillerini inceledi, Polonya yurttaşı oldu, Sobieski'den soyluluk unvanı aldı, 1661'de imparator Leopold'un hizmetine girdi. Başlıca eserleri: *Thesaurus Linguarum Orientalium* (Doğu Dillerinin Zenginliği) [1680] ve 1749'da Danzig'de basılan *Grammatica seu Institutio Polonicae Linguce* (Gramer veya Polonya Dilini öğretme Metodu.) [L]

Menippeae Saturae, Terentius Varro'un 150 kitaplık eseri. Zamanında ilgi uyandırmış siyasî ve ahlâkî bütün meseleleri alaycı bir dille ele alır. Yunanlı Menippos'un eserini örnek alan Varro, okuyucularının merakını çekmek için en değişik yazı şekillerini (nesir ve nazım) kullandı. Bu eserden günümüze birkaç parça kalmıştır. (L)

MENİPPOS yunan şairi ve filozofu (Gadara, Koilesyra M. Ö. IV-III. yy. - öl. ?). Fenikeli bir köleydi, efendisi ile Sinop'a gitti. Azat edilince tefecilik yaparak zengin oldu. İşleri bozulunca, ümitsizliğe kapılarak kendini astı. Kinikler okuluna bağlı Menippos'un başlıca eserleri: bir Homeros parodisi olan *Nekyia* (Ölülerin Anılması); *Epikuros'un Doğuşu; Vasiyetler; Mektuplar* veya tanrıların diyalogları; *Eikas'lar;* bilginlere karşı nesir ve nazım karışımı hicivler. Menippos'u örnek alan Varro ve başka yazarlar Eskiçağda *Menippo*'lar yazdılar. Bu yazarların en ünlüsü Lukianos'tur. (L)

MENİSCOTHERİUM i. Paleont. Ayak bilekleri sıra sıra kemikli, toynaklı, taban üstü yürüyen memeli; Kuzey Amerika'nın Alt eyoseninde bulunmuştur. (L)

MENİSEKTOMİ i. (fr. *meniscectomie*'den).

Bir eklem menisk'inin ameliyatla çıkartılması. (L)

MENİSİT i. (fr. *méniscite*'ten). Patol. Eklem içi menisklerin bozulması. (L)

MENİSK i. (yun. *meniskos*, küçük ay'dan fr. *ménisque*). Bir yüzü içbükey, öbür yüzü dışbükey olan mercek.

— Anat. Eklemlerde bulunan ve birbirine tam uymayan eklem yüzeylerinin tam uyumunu sağlayan telsel kıkırdaktan lam. (Menisk'lerin en çok gelişmiş olduğu yer dizdir. Menisk'in yerinden oynaması veya yırtılması eklemde ağır bozukluklara yol açar. Bu bozuklukların en önemlisi eklemin oynamaz hale gelmesidir. Menisk'lerin ameliyatla çıkarılması, ancak önemsiz bozukluklara yol açar.)

— Fiz. Bir tüp içindeki bir sıvı sütununun üst kısmında, kılcal kuvvetlerin etkisiyle meydana gelen içbükey veya dışbükey yüzey.

— Opt. *Yakınsak menisk*, dışbükey yüzünün çapı içbükey yüzüne oranla daha küçük olan mercek. || *Iraksak menisk*, dışbükey yüzünün çapı. (L)

MENİSKOS i. («küçük ay» anlamında yun. k.). Esk. çağ. Eskilerin, heykellerin başı üzerine, koruma amacıyle koydukları sanılan parça. (L)

MENİSPERMACEAE çoğl. i. Düğünçiçekleri takımından ikiçenekli ayrı taçyapraklı çiçekli bitkiler familyası.

— ANSİKL. *Menispermaceae* familyasındaki bitkiler, toplu salkım veya yumacık durumunda bireşeyli çiçekleri olan, tüm, basit normal yapraklı, sarmaşıcı, tırmanıcı otlar veya ağaçsılardır. Meyvesi zeytinsi veya üzümsüdür. Daha çok tropikal bölgelerde yetişen yetmiş cinsi (*menispermum*, *cocculus*, *calocarpum*, *cissampelos* v.b.) ve üç oymağa dağılmış üç yüz elli kadar türü bilinmektedir. (L)

MENİSPERMUM i. Odunsu ve sarmaşıcı saplı ağaçsı bitki; bireşeyli, yeşilimsi küçük çiçekleri vardır; çiçek sepetlerini süslemekte kullanılır. (*Manispermaceae* familyasının örnek tipi) [L]

MENİŞ i. (fars. *meniş*). *Esk.* Yaradılış, karakter, huy: *Setr eder zâhid-i alûde-meniş bâdesini* (Sabit). || *Bed-meniş*, kötü huylu, kötü yaratılışlı. (M)

MENİUS (Jost MENİG, **Justus** — denir), alman ilâhiyatçısı (Fulda 1499 - Leipzig 1558). Saksonya'da, Luther kilisesinin kurucularından ve yöneticilerindendi. «*Interim*» taraftarlarıyle, daha sonra Osiander ve Amsdorf ile kalem tartışmaları yaptı. Başlıca eseri *Deconomia Christiana*'dır [1529]. [L]

MENİYE i. (ar. *meniyye*). *Esk.* Ölüm.

— Sil. *Esk.* Osmanlı devletinde 1863'te Sultan Aziz zamanında, İngiltere'den satın alınan tüfeklerin adı. (Satın alınan 60 000 tüfek, bölüm bölüm getirildi.) [M]

MENKIBE veya **MENKABE** i. (ar. *menkabe*). Tanınmış veya tarihe geçmiş kişilerin iyi ve yüce taraflarını anlatan hikâye: *Menkıbeler, Abdal Musa'yı Bursa fethinden evvel Buhara'dan gelen kırk Abdal'dan biri olarak göstermektedir* (N. Araz). || *Esk. Menkabe(t)-hân*, menkabe okuyan.

— ANSİKL. *Menkıbe*, bir toplumun kahraman bildiği bir şahıs hakkında, dilden dile anlatılan ve olağanüstü nitelik taşıyan hikâye anlamına gelir. Bu hikâyeler, gerçekte hiç geçmemiştir veya geçmiş bir olayın şekil değiştirmiş, abartılmış hali olabilir. Halk, menkıbeleri çoğunlukla olmuş ve olabilir kabul eder. Bir şahıs hakkında söylenegelen menkıbeler zamanla birikir, çoğalır, bunların derlenip yayımlandığı kitaba menakıbname* denir. Konuları bakımından menkıbeler ikiye ayrılır: 1. kahramanlık menkıbeleri; 2. din büyükleriyle ilgili menkıbeler. Menkıbe kahramanları anlatılan davranışlarıyle topluma adalet, cesaret, başka insanlar için yaşama, sevgi, fedakârlık örnekleri verdikleri gibi, bir anda birkaç yerde bulunma, ateşte yanmama, hayata ve ölüme hükmetme, hayvanlara söz geçirme, tabiat olaylarını yaratma (istediği zaman yağmur, kar v.b. yağdırma, fırtına çıkarma v.b.), suları durdurma, ölüyü konuşturma, hastayı iyi etme, fena huyları iyiye çevirme gibi, tabiatüstü olayları da yaratarak insanüstü güçlerini ispat ederler. Bu olaylara *keramet** adı verilir. Menkıbelere konu olan kerametler ancak iman gücü ve Tanrı sevgisi sayesinde gerçekleşir ve halka, bu uluların yaptıklarının taklit edilemeyeceği, ancak seyredilip onlardan ibret alınacağı telkin edilir.

◆ **Menkıbevî** sıf. *Esk.* Efsanevî. [M]

MENKİB i. (ar. *menkib*). Anat. *Esk.* Kol kemiğinin omuz ile birleştiği yer. (M)

MENKU sıf. (ar. *nakᶜ*, suda haşlama'dan *menkūᶜ*). *Esk.* Suda kaynatılmış. || İ. Bitkilerin haşlanmasından elde edilen su.

◆ **Menkuat** çoğl. i. *Esk.* Haşlanmış bitki suları. (M)

MENKUB sıf. (ar. *nakb*'den *menkūb*). *Esk.* Delinmiş, delik açılmış. (M)

MENKÛB sıf. (ar. *nekbet*'ten *menkûb*). *Esk.* Bahtsız, mutsuz, talihsiz. || Gözden veya bulunduğu mevkiden düşmüş olan, düşük. (M)

MENKÛBİYET i. (ar. *menkûb*'dan *menkûbiyyet*). *Esk.* Düşkünlük. (M)

MENKÛHA i. (ar. *nikâh*'tan *menkûh* > *menkûha*). *Esk.* Nikâhlı, nikâhlanmış kadın: *İbrahim Paşa sarayın padişah hazretleri kendi menkûhası olan sekizinci Hasekiye verip...* (Naima). [M]

MENKUL sıf. (ar. *nakl*'den *menkūl*). *Esk.* Bir yerden başka bir yere taşınmış olan. || Taşınabilen, taşınır: *Rehine konacak menkul, menkul olmayan bir mal kalmadı* (H.R. Gürpınar). || Ağızdan ağıza söylenerek gelmiş, nakledilmiş: *Şeyhin kerameti kendinden menkul* (Atasözü). || Başka bir anlam kazanmış. || İ. Menkul nitelikli şey.

— Huk. *Menkul davası*. Bk. ZİLYETLİK. || *Menkul inşaat*, sürekli kalmak amacı olmadan bir arsa üzerine yapılmış kulübe, baraka gibi hafif inşaat. || *Menkul ipoteği*. Bk. REHİN. || *Menkul mallar* (veya *eşya*). Bk. EŞYA. || *Menkul mülkiyeti*. Bk. MÜLKİYET. || *Menkul rehni*. Bk. REHİN. || *Menkul kıymet borsaları*, devlet, il ve belediyeler tarafından çıkarılan istikraz, hisse senetleri ve tahviller ile hazine bonolarının, türk anonim ortaklıkları tarafından çıkarılan hisse senetleri ve tahviller gibi, borsaya kabulüne Maliye bakanlığınca izin verilen yabancı hisse senetleri ve tahvillerin alınıp satıldığı yer. (Bu borsalar, maliye bakanının teklifi üzerine Bakanlar kurulunun kararıyle, gerekli olan yerlerde açılır [Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları kn. md. 1 ve 2].)

◆ **Menkule** sıf. *Esk.* Menkul'ün dişili. || *Emvâl-i menkule*, taşınır mallar. || *Emvâl-i gayr-i menkule*, taşınmaz mallar.

◆ **Menkulat** çoğl. i. *Esk.* Nakledilen şeyler. || Tefsir ve hadisle ilgili bilgiler. (M)

MENKULLEŞTİRME i. (*menkul* > *menkulleştirmek*'ten *menkulleştir-me*). Bank. ve Bors. Bir kambiyo mektubu (meselâ bir poliçe) ile tespit edilmek yoluyle vadeli bir borcun tedavülünü kolaylaştırmak amacını güden malî işlem: *Menkul kıymetler, ticaret ve sanayi işlerinin menkulleştirilmesini sağlar*. (LM)

MENKUR sıf. (ar. *nakr*, oyma'dan *menkūr*). *Esk.* Oyulmuş.

◆ **Menkure** sıf. *Esk.* Menkur'un dişili. (M)

MENKÛR sıf. (ar. *nekr* > *inkâr*'dan *menkûr*). *Esk.* İnkâr edilmiş, inkâr olunmuş. (M)

MENKUS sıf. (ar. *nakş*, eksik'ten *menkūş*). *Esk.* Eksik, eksik olan, noksan.

◆ **Menkusa** sıf. *Esk.* Menkus'un dişili. (M)

MENKÛS sıf. (ar. *nüks*'ten *menkûs*). *Esk.* Tersine dönmüş, baş aşağı çevrilmiş.

— Tıp. *Esk.* Hastalığı nüksetmiş.

— İ. Atçılık. *Esk.* Öndeki sol ayağında beyaz bir leke bulunan at cinsi.

◆ **Menkûse** sıf. *Esk.* Menkûs'un dişili. (M)

MENKUŞ, sıf. (ar. *nakş*'tan *menkūş*). *Esk.* İşlenmiş, hafızada, bellekte yer etmiş: *Hepsinin dimağından menkuş olan o çehre gûya henüz orada karılarında imişcesine o, yeneğe başlamadan ellerini uzatmazlardı* (H. Z. Uşaklıgil). || Boyanmış, resim yapılmış.

◆ İ. G. santl. *Esk.* Alçıdan yapılmış nakışlı pencere. (M)

MENKUT sıf. (ar. *nokta*'dan *menkūt*). *Esk.* Noktalı, noktalanmış.

— Bot. *Esk.* Benekli, üzerinde noktaları olan.

— Ed. *Esk.* *Tarihi menkut*, bir beytin veya mısraın arap alfabesine göre yalnız noktalı harflerinin ebcet hesabına uygun şekilde toplanmasıyle bulunan tarih. || Bu esasa göre yazılmış mısra veya beyit.

◆ **Menkuta** sıf. *Esk.* Menkut'un dişili.

— Dil. bil. *Esk.* *Hurufi menkuta*, noktalı harfler. (M)

MENKUZ sıf. (ar. *nakż*, bozma'dan *menkūż*). *Esk.* Bozulmuş, geçerlikten ve yürürlükten kaldırılmış.

— Huk. *Esk.* *Kararı menkuz*, bozulmuş karar. (M)

MENN (Barthélemy), isviçreli ressam (Cenevre 1815 - ay.y. 1893). İngres'in öğrencisiydi. Cenevre «Hümanistler» grubunun kurucusudur. Corot'nun dostu olan Menn, ışıklı, küçük manzaralar yaptı (Cenevre müzesi). [L]

MENNA sıf. (ar. *menᶜ*'den, *mennâᶜ*). *Esk.* Engel olan, önleyen. || *Menna-ül-hayr*, iyiliğe engel olan, iyiliği önleyen: *Allah versin ben menna-ül-hayr değilim* (Naima). [M]

MENNAC sıf. (ar. *mennâc*). *Esk.* Çok hediye veya bahşiş veren, cömert. (M)

MENNAN sıf. (ar. *menn*, ihsan'dan *mennân*). «Çok ihsan eden, ihsan edici» anlamında Tanrı'nın bir sıfatı. (M)

MENNANE i. (ar. *minnet*'ten *mennân* > *mennâne*). *Esk.* Yalnız zenginliği için evlenilen kadın. (M)

MENNİNGER (Karl Augustus), amerikalı psikiyatri uzmanı (Topeka, Kansas 1893). 1917'de Harvard'da tıp öğrenimini tamamladı. 1941'de kardeşi William ile birlikte psikiyatri öğrenimi, tedavisi ve araştırmaları için Menninger vakfını kurdu. Sonradan psikiyatri öğreniminin merkezi haline gelen, Topeka'daki Winter Askerî hastahanesinin gelişmesinde etkin bir rol oynadı. Yayımladığı başlıca eserler: *The Human Mind* (İnsan Zihni) [1930, düzeltilmiş 3. basım 1945]; *Man Against Himself* (Kendine Karşı İnsan) [1938]; *Manuel for Psychiatric Case Study* (Psikiyatri Çalışmaları için Elkitabı) [1912] ve *Theory of Psychoanalytic Technique* (Psikoanalitik Teknik Teorisi) [1958]. (M)

MENNO'CULUK i. (*Menno* > *Menno-cu'*dan *Menno-cu-luk*). Menno Simonsz tarafından XVI. yy.da Hollanda'da kurulan anabatist mezhebinin doktrini. (L)

MENNONİT sıf. Menno'cular ve onların doktrini ile ilgili olan. || Menno Simonsz reformuna bağlanan anabatist.

— ANSİKL. Eskiden özellikle Hollanda'da bulunan *mennonit*'lere, eski rus mennonit-

Basileios II'nin **monologion'u** Vatikan kitaplığı

MENOTTİ

general **MENOU**
Fr. Bonneville'in eseri Cabinet des Estampes, Paris

Foto. LAROUSSE

lerinin göçü sonucu, günümüzde, A.B.D.'de, Kanada'da ve Güney Amerika'da rastlanır. Almanya'da, İsviçre'de ve Fransa'da da (Belfort, Montbéliard ülkesi ve olayları) önemli yuvaları vardır. Bunlardan Hollanda'da 67 000, A.B.D.'de 64 000 kişi vardır. Amerikan amishe'leri bir yana, giyecek ile ilgili geleneksel özellikleri yok olmuştur. Ama özellikle tarıma bağlı kalmışlardır. Hollanda'da tüccar ve aydın bir sınıfları vardır ve askere gitmemeye kadar varan bir barışçılığa inanırlar. (L)

MENNUBİYE (Ayşe), tunuslu kadın veli (1183-1257). Doğduğu köyün adıyle ilgili olarak Mennubiye diye anılır. Asıl adı *Ayşe İmran bint ül - Hac Süleyman*'dır. Çağdaşı olan tarihçiler Mennubiye'den bahsetmezler. Hayatı hakkında bilgi, menkıbelerini toplayan küçük bir kitaptan öğrenildi. Amcazadesiyle evlenmesi için babasının zorlamalarına boyun eğmedi ve Tunus'a kaçtı. Burada Babûl Gürcani şehrinin dışındaki Kayseriye diye anılan bir kervansaraya yerleşti, o sırada Tunus'ta bulunan Ebul Hasan Şezili'ye intisap etti; 74 yaşında öldü. Ayşe'nin mezarına müritlerinden biri ahşap bir türbe yaptırdı. Türbe kısa zamanda işlek bir ziyaret yeri oldu. Ayşe'nin yaşadığı Kayseriye'de de bir tekke kuruldu. Bugün Tunus'ta kız çocukları *Seyyide, Mennubiye*, erkek çocuklar da *Mennubi* adıyle bu veliye bağlanır. (M)

MENO - yun. «ay» anlamında *men, mena'*-dan gelen ve birçok kelimenin bileşimine giren önek. (L)

MENOCHİO (Giovanni) veya **MENOCHİUS**, italyan rahibi (Pavia 1575 - Roma 1655). Cizvit tarikatındandı. Kutsal Kitap profesörü ve Collegio Romano rektörü oldu. Özellikle, *Brevis Explicatio Sensus Literalis Sacrae Scripturae* (Kutsal Kitap'ın Anlamının Kısa Açıklaması) [1630] adlı eseriyle tanınır. (L)

MENODORA i. Güney Afrika ve Doğu Amerika'da yetişen, karşıt yapraklı, salkım çiçekli, yasemine benzer ağaççı bitki. (Zeytingillerden.) [L]

MENOİKEUS. Yun. mit. Thebai kralı Kreon'un babası. — İkinci bir Menoikeus da Kreon'un oğludur. Thebai'nin «Yeni Önder» tarafından kuşatılması sırasında kâhin Teiresias, kralın oğlu kurban edilirse şehrin kurtulacağını söyledi. Kreon bunun üstüne Menoikeus'u öldürdü. Euripides'a göre ise, Menoikeus kendi kendini kurban etmiştir. (L)

MENOLOGİON i. («ayların tablosu» anlamında yun. k.). Her ayın gün sırasına göre düzenlenen yunan kilisesi azizlerinin hayat derlemesi.

— ANSİKL. En ünlü *menologion*'lardan biri X. yy'da Symeon O Metaphrastes tarafından yazılmış olandır. Daha birçok menologion vardır ve bunların çeşitli elyazmalarında kopyaları sık sık yapılmıştır. X. yy'ın sonunda imparator Basileios II için yazılmış olan menologion Vatikan'da muhafaza edilmektedir. Yedi ressamın imzasını taşıyan bu eser dört yüz minyatürle süslenmiştir. Mimarî bir fon üzerinde kişilerin yer aldığı bu resimler bazı ayrıntılarıyle Ravenna ve Selânik mozaiklerini hatırlatır. (L)

MENOLUNMAK edilg. bls. f. (ar. *men'* ve türk. *olunmak*'tan). Yasaklanmak, engellenmek: *O binaya giriş çıkış menolundu.* (M)

MENOMİNE'LER, Cris ve Fox'larla akraba olan Kuzey Amerika Algonkin yerlileri. Bugün yaklaşık olarak 2 000 kişi olan Menomine'ler, Superior gölü ile Michigan arasında yaşarlar. (L)

Menon, Eflatun'un diyaloğu; burada *Protagotas* diyaloğunda olduğu gibi, erdemin öğretilip öğretilmeyeceği konusu ele alınır. Filozofun olgunluk devresinin (380?) ilk diyaloglarından biri olan bu eser, düşünürün temel tema'larından «anımsama»yı inceler: öğrenme, hatırlamadır; öğrenme, ruhumuzun dünya hayatından önce edinmiş olduğu bilgileri, insanın yeniden kendi içinde bulmasıdır. Şu halde erdem, belki de açık ve seçik bir bilgiden çok, böyle bir anımsamadan doğan bir çeşit «içgüdü»ye dayanır. (L)

Aleksandr Daniloviç MENŞİKOV
S. Londini'nin gravürü
Cabinet des Estampes, Paris

MENON (Vengalil Krişnan KRİŞNA). Bk. KRİŞNA MENON.

MENOPON i. Kuş biti. (Mollophaga takımından *menoponidae* familyasının örnek tipi.)

— ANSİKL. *Menopon*'lar çok ufak, uzun böceklerdir. Başlarının arka kısmı geniştir. Örnek tipi açık sarı renkli *Menopon pallidum*'dur; evcil tavuklarda çok bulunur. (L)

MENOPOZ i. (fr. *ménopause*). Fizyol. Kadında aybaşı halinin ve yumurtlamanın tamamen durması.

— ANSİKL. Klinik olarak *menopoz*, âdet halinin kesilmesinden önceki ve sonraki bir dönemi belirtir. Menopoz genellikle kırk beşelli yaşları arasında olur. Menopoz yaşı belli bir derecede soyaçekime bağlıdır.

Âdetin tamamen kesilmesinden önce çok zaman âdet hallerinde bir düzensizlik veya âdetlerde bir bozukluk görülür. Menopozda normal olarak hiç bir patolojik belirti görülmez. Bununla beraber bazı fizyolojik, bedenî ve ruhsal değişiklikler meydana gelir. Vakaların üçte ikisinde yaşatkan sinir sistemi rahatsızlıkları görülür. Sıcak basması bunun en genel belirtisidir. Birinci derecedeki cinsel karakterler devamlı olarak değişir. Cinsel körelmeyle sonuçlanır. İkinci derecedeki cinsel âlametler de hafifler; ruhsal davranışta değişiklik, zihnî kabiliyette ve karakterde bir değişme izlenebilir. Cinsel davranış çok değişik yönlere doğru sapabilir. Âdet olmaması muhtelif sebeplerden ileri gelir. Gebelik dışında şu ihtimaller akla gelir:

1. bütün had intanların seyrinde veya nekahatinde genel durumu zayıflatan bütün hastalıklarda, içsalgılarla ilgili bütün hastalıklarda gölgeolay olarak âdet kesilmesi olur; 2. cinsel organlarla ilgili âdet kesilmesi. Cinsel organ kusurları (aplazi, cinsel sistemde kısmî eksiklik), cinsel organlarda iltihap (fallope borusu, yumurtalık) veya verem, iç yapışıklık (veya özellikle kürtajdan ileri gelen yapışmalar); 3. cerrahî veya radyoterapik kısırlaştırma; 4. yaşatkan sinir sistemiyle ilgili âdet kesilmeleri: iklim değişiklikleri, soğuk banyolar, heyecan şokları v.b.

— Vet. Memeli hayvanların dişilerinde menopoz görülmez; yumurtalık, faaliyetini yavaş yavaş azaltır. Koşum kısrağında üreme faaliyeti on beş yaşlarında, binek kısrağında on sekiz - yirmi yaşlarında durur. Yirmibeş-otuz yaşlarına kadar yavrulamış kısraklar da görülmüştür. Kasaplık hayvanlarda bu yaşı kestirmek zordur, çünkü hayvanlar, genellikle bu devreye varmadan çok önce kesilir. Çok yaşlı (on beş yaşında) dişi köpekler ve kediler de döllenir ve doğurabilir. (L)

MENORRAJİ i. (fr. *ménorragie*). Aybaşıların sayıca artması.

— ANSİKL. *Menorraji*, gerçekten patolojik ise bir dölyatağı hastalığının ve özellikle dölyatağı fibromiyomunun belirtisidir. Tedavi ancak tam bir jinekolojik muayeneden sonra kararlaştırılıp uygulanmalıdır. (L)

MENOSİT i. (fr. *ménocyte*). Hücre bil. Genç histiyosite benzeyen hücre. (Sunî olarak sağlanan âdet ve dölyatağı kanaması sırasında veya dölyatağı iç zarında doku kangreni bulunması hallerinde görülen bu hücreleri Yaneva ile Netter dölyolu ve dölyatağı içzarı fratileri içinde bulup ortaya çıkardılar.)

MENOTOKSİN i. (fr. *ménotoxine*). Jinekoloji. Aybaşı sırasında kanda bulunan toksin. (Amerikalı bilginler bu maddenin gebeliğe bağlı böbrek hastalıkların oluşumunda rol oynayabileceğini düşünmektedirler.) [L]

MENOTTİ (Gian Carlo), italyan bestecisi (Cadegliano 1911). Müzik öğrenimini A.B.D.'de yaptı ve oraya yerleşti. Bir üçlüsü ve baleleri vardır: fakat özellikle operalarıyle üne ulaştı: *The Medium* (1946); *The Telephone* (Telefon) [1947]; *The Consul* (Konsolos) [1950]; *Amahl and the Night Visitors* (Amahl ve Gece Ziyaretçileri) [1951] ve *The Saint of Bleecker Street* (Bleecker Sokağındaki Aziz) [1954]. Operalarında geleneksel italyan verismo okuluna bağlıdır. Öbür eserleri: *Maria Golovin* (1958); *Labyrinth* (1963); *Son Vahşî* (1963); *Martin's Lie* (Martin'in Yalanı) [1964]. (L)

MENOU (Jacques François, DE — baronu), fransız generali (Boussay, Touraine 1750-Venedik 1810). 1789'da milletvekili, 1792'de general oldu. Vendée'de savaştı (1793), Saint-Antoine varoşu halkını yenilgiye uğrattı (20 mayıs 1795), fakat şüpheli görüldüğünden 13 Vendémiaire günü için yurt içi kuvvetlerinden çıkarıldı. Mısır'da Kléber'in yerini aldı. Bir yerliyle evlendi, islâm oldu, ABDULLAH adını aldı. Kanobos'ta yenildi (21 mart 1801), 1802'de tribün, 1803'te Piemonte genel yöneticisi, 1805'te Alplerötesi vilâyetleri genel kumandanı, 1808'de Toscana, 1809'da Venedik genel valisi oldu. (L)

MENSA, Masa* takımyıldızının latince adı (kısaltması Men). [L]

Mens agitat molem (*«ruh dünyayı harekete geçirir»* anlamında lat. dey.) Vergilius'un bir mısraının başlangıcı (*Aeneis*, VI. kitap, 727. mısra). Bu söz, Anhises'in, oğlu Aineias'a dünya düzenini ve evrende insanın ortaya çıkışını açıkladığı nutukta geçer. (L)

Menschenhass und Reue (*İnsanlardan Kaçma ve Pişmanlık*), Kotzebue'nun dramı (1789). Baron von Mello'nun karısı, sekreteriyle kaçar. Aldatılan koca herkesten ürkerek yalnızlık içinde yaşamağa başlar. Bir rastlantı sonucu, kendisini terk eden karısıyle karşılaşır; kadın pişman olmuştur ve evine döner. Teknik yönden başarılı olan oyunda, duygu derinliği ve karakter incelemesi yoktur. (L)

Menschliches, Allzumenschliches (*İnsanca, Fazla İnsanca*), Nietzsche'nin eseri (1878-1880). Yazar, *Ecco Homo*'da şöyle der: «Sizlerin ideal gördüğünüz şeylerde ben insanca şeyler görüyorum, ne var ki biraz fazla insanca». *İnsanca, Fazla İnsanca*, Nietzsche'nin en karamsar eseridir. «Bir bakıma, günümüzde başarılanların hepsi sıfırdır, çünkü insan zekâsının bugün erişebileceği en yüksek nokta, şüphesiz gelecekte aşılacaktır; işte o zaman bütün davranışlarımız, yargılarımız ve ideallerimiz bize en gerikalmış halkların davranış ve yargıları kadar zekâ ve düşünceden yoksun görünecektir.» (L)

MENSEC i. (ar. *nesc*'den *mensec*). *Esk.* Dokuma yapılan yer, dokuma fabrikası. (M)

MENSEK i. (ar. *nesk*, kulluk'tan *mensek*). *Esk.* Tapınma yeri, tapınak. ‖ Arafat'ta kurban kesilen yer. (M)

MENSİ sıf. (ar. *nisyān*, unutma'dan *mensî*). *Esk.* Unutulmuş, unutulan: *Ey seyf ü kalem, ey iki mahkûm-ı siyasî / Ey behre-i fazl u edep ey çehre-i mensi* (Tevfik Fikret). ‖ *Mec.* Terk edilmiş, bırakılmış.

◆ **Mensiyat** çoğl. i. *Esk.* Unutulmuş, unutulan şeyler.

◆ **Mensiyen** zf. *Esk.* Unutularak. ‖ *Nesyen mensiyen*, büsbütün unutulmuş.

◆ **Mensiyet** i. *Esk.* Unutulmuş olma hali: *Kardeşim kurduğum âmâli devirmekte ölüm.. / Beni göm hufre-i mensiyete, âtini de göm* (M.A. Ersoy). [M]

MENSİM i. (ar. *mensim*). *Esk.* Belirti, iz. ‖ Yol. ‖ Deve tırnağı. (M)

MENSUB sıf. Bk. MENSUP.

MENSUBİYET i. (ar. *mensūb*'dan *mensūbiyyet*). *Esk.* İlgililik, bir yerle veya kimseyle ilgili olma hali: *Tamamen âlem-i kibara iddia-yi mensubiyet edecek kadar asaleti olmayan...* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

MENSUC sıf. (ar. *nesc*'den *mensūc*). *Esk.* Dokunmuş, örülmüş: *Şimdi ekâzipten mensuc bir sâyebân-ı münevverden...* (Cenab Şahabeddin). [M]

MENSUCAT çoğl. i. (ar. *mensucāt*). *Esk.* Dokunmuş şeyler, dokumalar. *Eşanl.* DOKUMA. TEKSTİL.

— *Esk.* *Mensucat-ı haririye*, ipek dokumalar. [M]

Foto. LAROUSSE

MENSUH sıf. (ar. *nesh*'ten *mensūh*). *Esk.* Hükümsüz bırakılmış, geçerliği ortadan kaldırılmış: *Bu âyetlerin hepsi artık mensuh hükmündedir* (F. A. Atay).

◆ **Mensuhat** çoğl. i. *Esk.* Çeşitli sebeplerle hükûmete intikal eden tımarlar. (M)

MENSUK sıf. (ar. *nesk* ve *nesak*'tan *mensūk*). *Esk.* Düzgün olarak dizilmiş, dizili olan, sıralanmış, düzenlenmiş. (M)

MENSUP veya **MENSUB** sıf. (ar. *nisbet*'den *mensūb*). Bir kimse veya şeyle bağıntısı olan: *İstanbul'un en asil bir ailesine mensuptur* (R.N. Güntekin). ‖ İlgili, ait: *Çünkü her medeniyet başka bir sisteme mensuptur* (Ziya Gökalp). ‖ *Mensup olmak,* bir kimse veya şeyle bağıntılı olmak: *Her mıntakadaki ecnebî zâbitanı aynı millete mensub olacaktır* (Atatürk).

— Dil. bil. *Esk. İsmi mensub.* Bk. İSİM.

◆ İ. Bir yerin veya kurumun üyesi: *Nihayet böylelikle o da koğuşun artık varlığı kabul edilen bir mensubu olur çıkardı* (Ş.S. Aydemir).

◆ **Mensubat** çoğl. i. *Esk.* Bir yerle ilişiği olanlar, bir dairede çalışan kimseler.

◆ **Mensube** sıf. *Esk.* Mensup'un dişili.

◆ **Mensubîn** çoğl. i. *Esk.* Meslek adamları: *Merhumun etvar ve ahvalinden tarikat mensubîninden olduğu anlaşılıyordu* (Atatürk). ‖ Bir şeyle veya kimseyle ilgili olanlar. (M)

MENSUR sıf. (ar. *neşr*'den *menşūr*). *Esk.* Nesir şeklinde yazılmış olan, vezin ve kafiyesi olmayan: *Bu sene ona eski yeni, manzum, mensur müntehap parçalar yazdırılacak seçme yazılardan bir defter vücuda getirilecek* (H.Z. Uşaklıgil). ‖ *Esk.* Saçılmış, dağılmış. ‖ *Mensur şiir,* türk edebiyatında XIX. yy. sonunda yaygınlaşmış şiir türü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ed. *Mensur şiir,* beyit veya mısra yerine vezinsiz ve düzyazı (nesir) olarak yazılır. Cümle sonlarında bazen kafiye bulunur. Cümleler, nesir cümlelerindeki kurallara aykırı da olabilir. Türk edebiyatında pek tutunmamış olan mensur şiir, ilk olarak Halid Ziya Uşaklıgil tarafından denendi. Türk edebiyatına batı edebiyatından geçen mensur şiir, Cumhuriyetten sonraki türk şiirinde de bazı şairlerce (Oktay Rıfat, İlhan Berk v.d.) kullanıldı. (M)

MENSUR i. (alm. k.). Alman öğrencilerinin yaptığı kılıç düellosu. (Bir ara kaldırılan bu düelloya 1353'te yeniden izin verildi.) (L)

MENSURE i. (ar. *menşūr*'dan *menşūre*). Ed. *Esk.* Mensur şiir türündeki yazılara verilen ad. (Bk. MENSUR *şiir*). [M]

MENŞE i. (ar. *neş'et*'ten *menşe'*). Başlangıç, kök, kaynak, bir şeyin çıktığı yer: *Halbuki Bizans menşeine çıkarsak bunu da eski Yunanlıların harsı dahilinde görürüz* (Ziya Gökalp). *Yeni.* Köken.

— *Esk.* Bitirilen okul, yetişilen yer.

— Huk. *Menşe ve mahreç işaretleri.* Bk. FİKRÎ *hukuk.*

— Teşk. tar. *Menşei küttâb,* Babıseraskerî'de çalışan sivil memur. Kâtip yetiştiren okul.

— Tic. *Menşe işaretleri,* başka ülkeden getirtilen malın üzerindeki işaretler. ‖ *Menşe şahadetnamesi,* bir malın hangi ülkeden getirildiğini gösteren belge.

◆ **Menşeli** sıf. Kökeni, kaynağı [...] olan: *Yabancı menşeli mallar.* (M)

Menşei Küttabı Askerî, Osmanlı imparatorluğunda İstanbul'da askerî kâtip yetiştiren okul (açılışı 1876). Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra ordu hizmetinde çalışacak görevliler, bu okulda yetiştirildi. Okula mülkî ve nizamî rüştiye mezunları alınırdı. Öğretim süresi üç yıldı. Okulda tatbikatı kavaidi arabiye (arap dili kuralları uygulanması), Baharistan, ilmi hesap, kavaidi osmaniye (osmanlıca kuralları), coğrafyayı umumî, tarihi osmanî, tarihi umumî, mecelle, hüsnühat ve imlâ öğretilirdi. 1880'e kadar öğretime İstanbul Babıseraskerî binasında devam eden okul, sonra bugünkü Eczacılık ve Dişçilik fakültesi binasına taşındı. Bir süre daha öğretim yaptıktan sonra kapatıldı. (M)

Menşei Muallimîn, İstanbul'da askerî okullara öğretmen yetiştiren öğretim kurumu. Dârüşşafaka'da ders nazırı Süleyman Hüsnü Paşa tarafından kuruldu (1875). Programları askerî idadîlerin aynıydı; yabancı dil özellikle Fransızca idi. Beş sınıf olan okulun dördüncü sınıfını bitirenler, fen ve edebiyat diye iki bölüme ayrılırdı. İdadîyi bitirenler olgunluk sınavına girerek öğrenim süresi 2 ilâ 4 yıl olan yüksek kısma giderlerdi. Okulu bitirenler, iki yıl muallim muavinliği yapar, bu sürede kendilerine yabancı dilden tercüme yaptırılır, bunu başaramayanlar muallim olamazdı. Her öğretmen, okuttuğu dersin kitabını tercüme suretiyle yazarak Meclisi Maarifi Askerî'ye sunar, bu emeğinden dolayı para alırdı. Öğretmenlere verilen aylık, ders gruplarının önemine göre 1 200 kuruş ile 3 500 kuruş arasında değişirdi. Hicaz, Yemen, Bağdat ve Trablusgarp gibi uzak vilâyetlere gönderilenlere 500 kuruş zam yapılırdı.

Menşei Muallimîn'den çıkanlar 15 yıl mecburî hizmet yaparlar, sonra emekliye ayrılırlardı. On beş yılı bitirenlerden birinci sınıf muallimler 5 000, ikinci sınıf 4 000, üçüncü sınıf muallimler 3 000 kuruş maaşla yüksekokullarda muallim olurlardı. Menşei Muallimîn idadîsinin ilk sınıfında 50 öğrenci vardı. Bosna-Hersek isyanları ve Rus savaşı yüzünden öğrencilerin sayısı azaldı. Mektebi Harbiye dahiliye müdürü Zülüflü İsmail Paşanın, Abdülhamid II'ye verdiği curnal yüzünden kapatıldı (1882). [M]

MENŞELE i. (ar. *menşele*). *Esk.* Küçük parmağın yüzük takılan yeri. (M)

MENŞEVİK i. ve sıf. (rus. k.). Tar. Rus Sosyal-Demokrat partisinde azınlıkta kalanlara verilen ad. (Çoğunlukta olanlara *bolşevik* denir.) Bk. BOLŞEVİKLİK. (L)

MENŞİKOV (Aleksandr Daniloviç, — prensi), rus siyaset adamı (Vladimir 1672 - Beryozovo, Sibirya 1729). Büyük Petro'nun gençlik arkadaşıydı, onun batı yolculuğuna katıldı (1697) ve gözde adamı Lefort'un yerini aldı (1699). Doğu eyaletleri valiliğine getirildi (1702), Kalisz zaferinden sonra prens (1707), Poltava'dan sonra mareşal (1709) oldu, Kurzeme'yi (1711) ve Pomeranya'yı (1712) fethetti. Rüşvetçiliği yüzünden mahkûm olmak üzereyken, çarın ikinci karısı Katerina'nın araya girmesiyle yakayı kurtardı. Petro ölünce (1725) Katerina'yı imparatoriçe ilân ettirdi ve daha önceki siyaseti devam ettirerek iktidara fiilen hâkim oldu. Asiller sınıfının muhalefeti yüzünden imparatoriçeye yardımcı bir yüksek konseyin kurulmasını kabul etmek zorunda kaldı (1726). Avusturya büyükelçisinin teşvikiyle kızının nişanlısı Pyotr Alekseyeviç'i Katerina I'e vâris seçtirdi. Katerina ölünce (mayıs 1727), Menşikov Naiplik konseyi üyelerini sürgün etti; sert davranışı yüzünden kendine düşman ettiği Dolgorukiy prenslerince Sibirya'ya sürüldü. (L)

MENŞUR sıf. (ar. *neşr*'den *menşūr*). *Esk.* Neşredilmiş, yayılmış, dağıtılmış: *Safha-i âleme menşur olarak unvanın / Etti tevkîî-yi gümgeşteyi bînam ü nişan* (Şinasi).

◆ İ. Mat. *Esk.* Prizma. ‖ *Menşuri kaim,* dik prizma. ‖ *Menşuri mâil,* eğik prizma. ‖ *Menşuri muhammesî,* beşgen prizma. ‖ *Menşuri münhcrifî,* dörtgen prizma. ‖ *Menşuri müseddesî,* altıgen prizma.

— Teşk. tar. Fatımî, Eyyubî ve Memlûk sultanlığı devirlerinde Mısır ve Suriye'de, sonra da Osmanlı devleti idaresinde, kimlik belgesi veya irade yahut şeref ve ıkta (tımar) fermanı anlamlarında kullanılmış olan terim.

— ANSİKL. Teşk. tar. XI. yy. da Mısır'a yerleştirilen urban ve berberî göçmenler bulundukları bölgelerden kaçınca Fatımî halifeliği bunları, yanlarında kimlik belgeleri taşımağa mecbur tuttu; bu belgelere *menşur* denirdi. Fatımîlerin bazı tayin yazıları da bu adla anılırdı. Öte yandan Eyyubîler, resmî yazılarına genel olarak menşur adı verdiler. Memlûklar ise yazı ve belgelerin çok çeşitliliği karşısında menşur teriminin anlamını sınırlandırarak ancak özel durumlarda kullandılar. Yönetimin, zamanla yumuşayarak halka dönük olması, belgelerin değişik adlar altında açık ve seçik olarak birbirinden ayırt edilmesini gerektirdi. O tarihlerden itibaren, yalnız *ıkta* (tımar) tevcihi begelerine menşur denildi; iradeyi gösterenler *mersum* adını aldı. Bu menşurlar Kahire'de, *Divanül İnşa*'da sultan adına düzenlenirdi. Osmanlı devleti idaresinde vezirlik, beylerbeyliği v.b. rütbelerin veya serdarlık görevinin verilmesine dair olan fermana menşur denirdi. Menşurlar nişancı paşa (tugrâî) ile reisülküttap tarafından divanî yazı ile kaleme alınır veya onaylanırdı. Yazı, Cenabı Hakka şükran ve Hz. Muhammed'e saygı sözleriyle başlar, menşurun verilme sebebi açıklandıktan sonra tebanın çalışma isteğini artırmak için mükâfatlandırılmasını emrederdi. Bu arada ayet ve hadislerden bahsedilir, menşur sahibi tanıtılarak bu konudaki padişah buyruğu açıklanır, sonunda da menşura konu olan hizmetlerin hakkıyle yapılması, aksine hareketlerden sakınılması tavsiye edilirdi. (M)

MENTADİEN i. (fr. *menthadien*). Kim. Tek çevrimli terpen sınıfı hidrokarbonların genel adı; limonen bu gruptandır. (L)

MENTAN i. (fr. *menthane*). Kim. Heksahidrosimeni meydana getiren doymuş hidrokarbon; 170°C'ta kaynar; zincirine çoğu zaman tek çevrimli terpenlerde rastlanır. (L)

MENTANA, İtalya'da komün, Latium'da (Roma ili), Sabini dağlarında; 10 600 nüf. 3 Kasım 1867'de Fransız-papalık ordusu Garibaldi taraftarlarını burada yendi. (L)

MENTANOL i. (fr. *menthanol*). Kim. Mentan'dan türeyen alkollerin genel adı. (L)

MENTANON i. (fr. *menthanone*). Kim. Mentandan türeyen ketonların genel adı. (L)

MENTAVAİ veya **MENTAWAİ,** İndonezya'da takımadalar, Hint okyanusunda, Sumatra'nın batı kıyısı açıklarında; 18 000 nüf. (L)

MENTEN i. (fr. *menthène*). Kim. Formülü $C_{10}H_{18}$ olan terpen sınıfı hidrokarbonlara (tetrahidrosimenler) verilen genel ad; mentanollerin (mentol, pülegol v.b.) su kaybetmesiyle elde edilir. (L)

MENTENOL i. (fr. *menthénol*). Kim. Menten'den türeyen alkollerin genel adı. (L)

MENTENON i. (fr. *menthénone*). Kim. Mentenden türeyen ketonların genel adı. (L)

MENTEŞ (Halil), türk devlet adamı (Milas 1874 - Ankara 1946). Milas'lı Salih Efendinin oğlu. Orta öğrenimi İzmir'de yaptı. İstanbul Hukuk fakültesinde ve Paris'te hukuk öğrenimi gördü. Türkiye'ye döndükten sonra çiftçilikle uğraştı. Meşrutiyetten (1908) sonra açılan Meclisi Mebusana, Menteşe mebusu seçildi. Aynı yıl İttihat ve Terakki fırkası genel başkanı oldu. Hakkı Paşa kabinesinde Dahiliye nazırlığı yaptı. Said Paşa kabinesinin kuruluşunda Şurayı Devlet reisliğinde bulundu. Balkan savaşından (1912) sonra kurulan (1914-1918) Said Halim Paşa kabinesinde Hariciye nazırlığı yaptı. Talât Paşa kabinesinde adliye nazırıydı. Meşrutiyet devrinin son meclisinde gene reisti. Bu dönemden sonra memleketine çekilerek çiftçilik yaptı. Türkiye Büyük Millet meclisinde

menteşeler

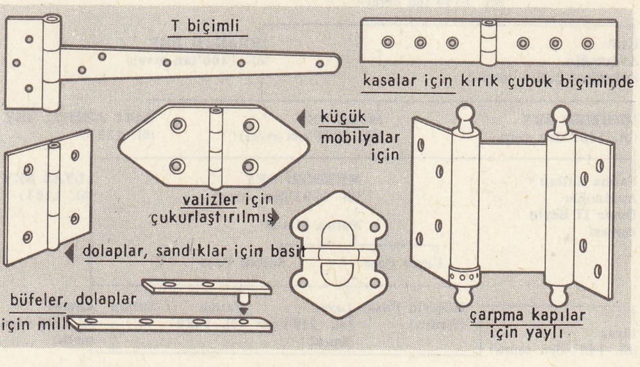

dördüncü dönemden ölümüne kadar İzmir milletvekili olarak bulundu. (M)

MENTEŞE i. (fars. *bend* ve *keşiden*, çekmek> *bend-keşe*'den *menteşe*). Bir mille birbirine tutturulmuş, biri sabit, öbürü hareketli iki dikdörtgen lamadan meydana gelen madenî parça. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Menteşe mili* veya *menteşe pimi*, bir menteşenin kovanına giren silindirik kısım. ‖ *Menteşe mil yuvası*, menteşenin uç tarafına açılan ve içinden bir milin veya bir araba kapısı dikmesinin geçmesini sağlayan delik.

— Anat. *Artkafa-omurga menteşesi*, artkafa ile atlas, atlasla eksen kemik arasındaki eklemlerin tümü. ‖ *Bel-sağrı menteşesi*, beşinci bel omuru ile sağrı arasındaki eklem. (Omurganın en kolay zarar gören noktası burasıdır: artroz, disk fıtığı v.b. burada görülür.)

— Böcekbil. İki çenetli yumuşakçalarda kavkının, iki çeneti hareket ettirmeğe yarayan kısmı. (İki çeneti birbirine geçiren dişlilerden kuruludur.)

— ANSİKL. Marang. *Menteşe*'ler, iki parçadan birinin hareketli olmasını sağlayan bir birleştirme aracıdır. İç ve dış kapılarda, kepenk ve pancurlarda, mobilya kapaklarında, açılır yemek masalarında, kutu, sandık ve sıra kapaklarında, pencerelerde çeşitli tipte ve değişik boyda menteşeler kullanılır. Menteşeler yumuşak demir, çelik, bronz veya pirinç levhalardan presle veya dövülerek yapılır. Bir menteşede, üzerinde vida delikleri bulunan iyi parça bulunur, bunlara *yaprak* denir. Yaprakların birer yanı ince ve boydan boya bir pim geçecek şekilde kıvrıktır, bu pime *mil* adı verilir. Milin alt ve üstünde bulunan yuvarlak çıkıntılara da *tepe* denir. Bazı menteşelerde mil, yapraklardan birine sabit olarak bağlanır. Yaprakların biri hareket eden parçaya, diğeri ise sabit parçaya vidalanır. Bazı menteşe kovanlarında, kapı kanatlarını eski durumlarına getiren bir yay vardır. Yaylı menteşeler ağırlığı az olan kapılarda otomatik olarak kapanmayı sağlar. Çok çeşitli yerlerde kullanıldığı için menteşelerin çok değişik şekilleri ve adları vardır: *amerikan kapı menteşesi*, kasa üzerine binisiz (lambasız) oturan *çarpma kapı menteşesi*, kapının her iki tarafa da açılmasını sağlar ve çarpma kapılarda kullanılır; kapının açılması sırasında kovan içinde gerilen yay, kanadı tekrar eski duruma getirir; *düşme kapak menteşesi*, düşme kapaklarda veya tabloları üst üste kapanan yemek masalarında kullanılan çift pimli özel bir menteşedir; *germen menteşesi*, telöre ve kasa üzerine binili pencere veya kapılarda kullanılır; *kapazlama menteşe*, bir yaprağı dolabın iç yanına gömülen, öbürü de kapak içine bağlanan çift pimli bir menteşedir; *kuyruklu menteşe*, dökme demirden yapılır, çakma kapı ve kepenk gibi ağır kapılarda kullanılır; *piştivan menteşe*, iki katlı çakma kapılarda veya pancurlarda kullanılan ve kuyruklu menteşeye benzeyen ağır kapı menteşesidir; *piyano menteşesi*, büyük mobilya kapaklarında kullanılır ve çok uzun lamalardan meydana gelir; *pomel menteşe*, mili taşıyan yaprağı sabit, öbürü hareketli ve yaprakları milinden daha büyük olan bir menteşedir v.b. (ML)

MENTEŞEOĞULLARI

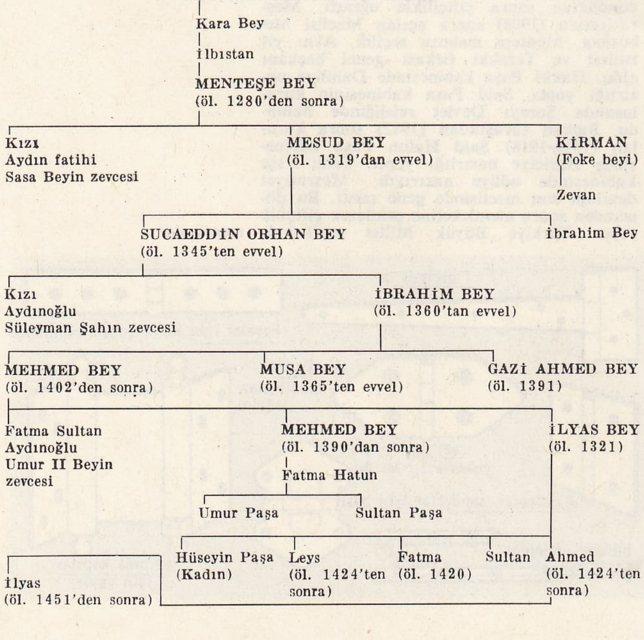

MENTEŞE ELİ. Bk. MUĞLA.

MENTEŞEOĞULLARI, Anadolu'nun güneybatı ucunda beylik kuran ve buraya adını veren aile (1282-1452). Menteşeoğullarının ilk atası olarak bilinen kişi Kara Beydir (Karatay-Kuru). Kara Bey, uç beyi olarak başında bulunduğu kuvvetlerle Milas ve çevresine yerleşti; kıyılara saldıran Bizanslıları durdurdu. Burada konargöçer bir yaşama düzeni süren Kara Beyin ölümünden sonra yerine geçen İLBİSTAN, batı yöresindeki rum şehirlerine saldırdı. Ölümünden sonra yerine geçen Menteşe Bey, 1284'te Bizans'a karşı Tralles (Güzelhisar - Aydın) savaşını kazandıktan sonra, damadı Sasa Beyi İzmir ve bölgesinin alınması için görevlendirdi. Kendisi de Çine yöresine girdi. Muğla'ya kadar gitti. Buradayken kendisine Anadolu Selçuklu sultanı Gıyaseddin Mesud II tarafından Emirüssevahil (Sahil beyi) unvanı verildi. İzmir çevresine yerleşen Aydın Bey ile birleşerek kurdukları donanmayle Ege denizinde Sakız, Rodos gibi başlıca adaları yağmaladı; Karia'yı (Menteşe bölgesi) ele geçirmeğe çalıştı. Kaynaklara göre 1291'de tamamlanan Karia fethinden sonra bu bölge «Menteşe ili» diye anılmağa başlandı. Beyliği, Anadolu Selçuklu sultanlığına bağlı olarak yöneten Menteşe Bey ölünce yerine oğlu Mesut Bey geçti. MESUD BEY, 1300'de babası zamanında fethi düşünülen Rodos üzerine sefer hazırladı. Rodos kalesinde bulunan St. Jean L'Hospitalier tarikatı kumandanı Delkavo, Mesud Beyin kuşatmasına uzun süre karşı koydu; fakat çok geçmeden kaleyi teslim etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine bu ağır yenilginin öcünü almak isteyen Hıristiyanlar bir birlik kurdu ve bir donanma meydana getirerek 1308 yazında Brindizi'den hareket ederek Limasol'a geldiler ve Fethiye (Mekri-Makri) limanına inen şövalyelerle birleştiler.

Bu arada Bizans imparatoru Andronikos II'ye de haber yollayarak birleşme ricasında bulundular ve Rodos kalesini Bizanslılara vermeyi teklif ettiler. Buna karşı Andronikos II de Rodos ile çevresindeki adaları korsanlardan temizleyecekti. Fakat Andronikos II bu teklifi kabul etmedi. Grand Maritre bu durum üzerine Rodos kalesine elde bulunan kuvvetlerle saldırmağa karar verdi. Fakat daha ilk anda küçük bir menteşe birliği onu kale önlerinden çekilmeğe zorladı. Bir süre sonra Rodos ile Menteşe arasındaki deniz yolu kesildi. Menteşe donanması, Haçlılarınkinden daha zayıf olmasına rağmen, 1308'e kadar denizyoluna hâkim oldu ve haçlı donanmasını dağıttı. Türkler, bu durumdan yararlanarak Menteşe kıyılarından kalkan gemilerle adaya asker çıkardılar; Grand Maitre'i iki ateş arasında bıraktılar. Fakat 1309 yazında katolik dünyası asker ve para yardımı göndererek Rodos'ta bulunan Menteşe kuvvetlerini zor bir duruma düşürdü. Rumların hileyle kapılardan içeri girmesi sonunda Rodos kalesi Grand-Maitre'in eline geçti; kalede bulunan kadın, ihtiyar ve çocuklar kılıçtan geçirildi. Rodos'un elden çıkışına çok üzülen Mesud Bey saltanat yıllarını daha çok Milas'ta geçirmeğe başladı; Eğridir'de oturan Hamitoğlu Feleküddin Dündar Beyin hâkimiyetini kabul ederek ona vergi vermeğe başladı. Bu olaydan sonra çok yaşayamayan Mesud Beyin yerine Şücaeddin Orhan Bey geçti. Milas Sultanı olarak tanınan ŞÜCAEDDİN ORHAN BEY, Rodos'ta kurulan hıristiyan birliğine karşı harekete geçti. Mevlevî tarikatı reisliğini kabul ederek 1322 yazında 23 gemiyle Rodos sularında göründü. Türkler, adaya giden yük gemilerine saldırdı. Şücaeddin Orhan Bey ganimetlerle Milas'a döndü. Böylece ünü çevreye yayılan Orhan Bey, Bizanslılarla savaşan Aydın beyi Mehmed'in yardımına kuvvet gönderdi (1326) ve savaşı kazanmasını sağladı. Bunun üzerine Mehmed Bey, Şücaeddin Orhan Beyin kızını, oğlu Süleyman Şaha alarak Menteşe beyliği ile akrabalık kurdu. Bu akrabalık ve daha önceki dostluk birleşince kuvvetli bir donanma meydana geldi; Sakız, Midilli, Sisam, Rodos, Kerpe, Limni, Girit, Malta adalarına karşı seferler düzenlendi. Şücaeddin Orhan Bey devrinin ilgi çekici bir olayı da ünlü gezgin Tancalı İbni Battuta'nın Menteşe yöresine 1333 yazında yaptığı gezidir. Menteşe beyliği, Orhan Bey zamanında büyük gelişmeler gösterdi. Orhan Bey, Germiyan beyliği dışında bütün komşularına karşı güçlü bir hükümdar olarak kaldı. Beyliğin elinde 50 şehir 200 kale ve 100 000'in üzerinde savaşçı asker vardı. Orhan Beyin ölümünden sonra İBRAHİM BEY Menteşe tahtına çıktı. Babasının ölümünden önce beyliğin eski merkezi olan Muğla'da uzun süre beylik yapan İbrahim Bey, Aydın beyi Mehmed Beyin oğlu Gazi Umur Bey ile birleşti ve yanında oğulları da olduğu halde 1333-1335 yıllarında bir hıristiyan donanmasına karşı Arkaeli savaşlarını kazandı. Umur Bey ile birlikte, 1344'te elden çıkmış olan, İzmir'i tekrar almak için çaba gösterdi. 1348 Mart ayında yapılan bir saldırı sırasında Umur Bey öldü. Bu durum hıristiyanların yörede tekrar kuvvet kazanmasına yol açtı. Girit dükası Marino Morosini, 1352'de Ayasuluk (Selçuk) ve Balat limanlarını hâkimiyeti altına aldı. 1355'te ise İbrahim Bey, Girit dükası ile bir antlaşma yaparak donanmasını bıraktı. Ayrıca, Venediklilerin Balat'ta bir kilise yapmalarına izin verdi. İbrahim Beyin ilk saltanat yılları başarılı geçti. Son dönemlerinde gerilemeler başladı. Kendisinin Mehmed, Musa, Gazi Ahmed adlı üç oğlu oldu. Bu oğullar daha babalarının sağlığında Menteşe elini paylaştılar. Mehmed Bey, İbrahim Bey'in ölümünden sonra, büyük oğlu olması sebebiyle, Muğla ve Çine'yi Musa Bey Milas, Beçin ve Balat'ı, Gazi Ahmed Bey de Marmaris ve Fethiye yöresini hâkimiyetleri altına aldılar; bulundukları bölgelerde bağımsız olarak harekete başladılar. Menteşe tahtına geçen MEHMED BEY'in Menteşe'ye hâkim olduğu dönem iki ye ayrılır. İlk devresini (1359-1390) hükmettiği yöreyi kardeşlerinden korumakla geçiren Mehmed Bey, 1386'da osmanlı padişahı Murad Hüdavendigâr'ın Kosova'ya gitmesini fırsat bilerek Karamanoğlu Alaeddin Ali Beyin ayaklanmasına katıldı (1389). Fakat bu ayaklanma, Yıldırım Bayezid'in, ölen babasının yerine geçmesiyle bir sonuç vermedi; Menteşe ve yöresi osmanlı tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Yıldırım Bayezid'in topraklarına girdiğini haber alan Mehmed Bey, önce denizyoluyle Mısır'a oradan da Sinop beyi İsfendiyar Bey'in yanına kaçmak zorunda kaldı. Sonra Timur'a sığındı. Yıldırım ile Timur arasındaki Ankara savaşının Osmanlılar aleyhine sonuçlanmasıyle tekrar Muğla'ya döndü (1402). Böylece hükümdarlığının ikinci dönemine başladı. Ancak bu süre bir yıl sürdü. 1403 Ortalarında, oğlu İlyas Bey Menteşe tahtına oturdu. Mehmed Beyin İlyas'tan başka Mahmud adlı bir oğlu ile Aydınoğlu Umur II ile evlenen Fatma Sultan adında bir kızı vardı. Mehmed Bey, Muğla'da Menteşe tahtına otururken, kardeşi Musa Beyin elindeki Milas, Beçin, Balat şehirlerini alan öteki kardeşi Gazi Ahmed Bey ona komşu oldu. Kaynaklarda bu iki kardeşin birbirleriyle mücadele ettikleri kayıtlıdır. Nitekim Mehmed Bey Muğla'dayken Ahmed Bey Beçin'de bağımsız olarak hüküm sürüyor, yalnız başına hareket ediyordu. Büyük bir mücahit olan GAZİ AHMED BEY, Emîrüssevahilliği (Sahiller emîrliği) yeniden kurdu. Rodos ile Kıbrıs arasında seferler yaptı. Kıbrıslılarla savaş halinde olan Memlûklu sultanlığının da teşvikiyle 1365 yazında kuvvetli bir donanmayle Rodos önlerinde göründü. Gazi unvanını, başarısı sonucunda alan ilk Menteşe beyi oldu; gösterdiği bu başarı Venediklileri kay-

gıya düşürdü. Rumeli'de fetihlere başlayan Osmanlıları durdurmak amacıyle haçlı ordusuna yardım etmesi için Ahmed Beye teklifler yapıldı. Macar kralı Ludvig'in yaptığı bu teklifi Gazi Ahmed Bey reddetti. 1381'de Yıldırım Bayezid'in Germiyanoğlu Süleymanşah'ın kızıyle evlenme törenlerine katılarak Osmanlılara bağlı olduğunu gösterdi; Kosova'da Murad Hüdâvendigâr'ın ölmesiyle sonuçlanan savaşa asker yolladı. Yıldırım Bayezid'e karşı gösterdiği bu yakınlık, 1391'de bölgeye sefer yapan türk padişahının Beçin'de bulunan Ahmed Gazi Bey üzerine yürümeyerek, Muğla'da Mehmed üzerine gitmesine yol açtı. Gazi Ahmed Bey, aynı yılın temmuz ayında bir salgın hastalık sonunda öldü. Kendisi Gazi unvanından başka, Taceddin, Emrülkebir, Sultan Dede unvanlarıyle de anıldı. Babası Mehmed Beyin ölümünden sonra Menteşe sultanı olmak isteyen İlyas Bey, kardeşi Mahmud Bey ile Menteşe beyliği için çarpışarak tahtı ele geçirdi. İLYAS BEY, daha önce Venediklilerle yapılan ticaret antlaşması (1414) dolayısıyle gücenen Mehmed Çelebi ile barışmak amacıyle oğullarından Üveys (Leys) Bey ile Ahmed Beyi rehin olarak osmanlı sarayına gönderdi (1415); aynı yıl türk padişahı Mehmed Çelebi adına para kestirdi. 18 Yıl saltanat sürdükten sonra öldü (1420). British museum'da bulunan islâm kataloğunda adına kesilmiş gümüş sikesinden babasının yerine geçtiği anlaşılan Leys Bey, kardeşi Ahmed Bey ile birlikte babalarının ölüm haberini alır almaz Menteşe'ye geldiler ve Menteşe elini aralarında paylaştılar. Beyler, 1424'e kadar Menteşe'de saltanat sürdüler. Bu tarihte Murad II tarafından toprakları alınınca Tokat'a sürüldüler. Burada 2 yıl kalan kardeşler, tekrar kaçmayı başardılar. Üveys (Leys) Bey 1424'te hapsedildikleri Tokat'ta Bedevî çardağından kardeşi Ahmed Beyi kaçırdı. Ahmed Bey, Akkoyunlu beyi Karayölük Osman'a sığındı, bir süre sonra da oradan Mısır'a kaçtı. Mısır'dan Menteşe'ye geçen Ahmed Bey, Murad II, Menteşe'yi osmanlı topraklarına kattığı için taraftar bulamadı. Böylece osmanlı idaresine giren Menteşe eli bir sancak sayılarak merkezi Muğla oldu (1425). (Bk. MUĞLA. *Tar. böl.*) 1444'te tahtı genç oğlu Mehmed'e bırakarak Manisa'ya çekilen Murad II Saruhan ve Aydın ile birlikte Menteşe'yi kendine has olarak ayırdı; sancakbeyliğine Balaban Paşayı getirdi. Murad II, 18 şubat 1451'de ölünce, öteki beylikler gibi Üveys Beyin oğlu İlyas II de babasının vârisi olarak ortaya çıktı; fakat Mehmed II (Fatih) bunun üzerine İshak Paşayı yolladı, çarpışmada yenilen İlyas Bey, Rodos'a kaçtı. Onun kaçışıyle Menteşeoğulları beyliği de son buldu (→ Bibliyo.) [M]

MENTEŞE yöresi, Anadolu'nun güneybatısında, Büyük Menderes ovası, Ege denizi ve Akdeniz ile sınırlanan alan. Yöre, Saruhan - Menteşe billûrlu kütlesinin güney yarısıyle, bunu doğudan, güneyden ve batıdan sınırlayan daha yeni kıvrımlı yereylerden oluşur. Menteşe yöresi, kuzey yarısında genel doğrultuları güneydoğu - kuzeybatı olan ve Büyük Menderes ovasına açılan vâdilerle (Vandalas çayı, Akçay ve Çine suyu) genişçe yarılır; batı ve güney kesiminde ise Ege denizi ve Akdeniz'in körfezleriyle (Mandalya, Kerme, Marmaris ve Fethiye) kemirilir veya yarımadalarla (Bodrum, Datça, Daraçya) denize uzanır. Önünde, çoğunlukla Yunanistan'a ait bulunan adalar sıralanır. Menteşe yöresinin vâdiler ve deniz tarafından derin bir şekilde, yarılmasına rağmen dağlık bir görünüşü vardır. Ovalar az yer tutar (Çine-Karpuzlu, Bozdoğan, Milâs ve Tavas ovaları gibi). Batı kesiminde genellikle 1 200 - 1 800 m yüksekliğinde olan dağlar (Labada, Beşparmak, Madran, Karıncalı, Marçal, Gökbel, Göktepe dağları), doğuda 2 000 m'yi aşar (Denizli Baba dağı, Sandıras dağı ve Bozdağ). Menteşe yöresinde genellikle Akdeniz iklimi hâkim olmakla birlikte yükselti ve denizden uzaklık etkisiyle bu iklim az çok sertleşir. Yazlar genellikle kurak geçer; fakat kış mevsiminde bol yağış olur. Bu yağışlar, dağlık kesimlerde kar şeklinde düşer. Bitki örtüsü alçak kesimlerde Akdeniz makisi tipindedir. İç kısımlarda ve yükseklerde kurakçıl ormanlar (Kızıl ve Karaçam v.b.) hâkimdir. Ovalarda ise ağaçlar su boylarında gelişir. Adını Menteşe* Türk beyliğinden alan yöre, bugün güneyde Muğla ili (ilin eski adı Menteşe), kuzeyde Aydın ve kuzeydoğuda Denizli illeriyle kaplanır. Yörede nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasının yarısına kadar düşer. Şehirler seyrek ve az gelişmiştir (iç kesimde Muğla, Milas ile kıyıda Marmaris ve Bodrum gibi). Buna karşılık hem tarih ve arkeoloji, hem yaz sporları bakımından yöre büyük bir önem taşır.
Ekonomik bakımdan tarım başta gelir. İç kesimlerde tahıl türleri (başta buğday) ve tütün, alçak yerlerde ise pamuk ve turunçgiller yetiştirilir. Yörede zımpara ve krom gibi maden yatakları da oldukça yaygındır. Ulaşım kısmen denizden, daha çok da karayollarıyle sağlanır. Menteşe yöresinin doğu iç kesiminde işlek yol bulunmaz. Akçay üzerinde önemli bir baraj (Kemer barajı) ve hidroelektrik santral vardır. (M)

MENTİL i. (fr. *menthyle*). Kim. Formülü $C_{10}H_{19}$ olan kök; mentol'den bir hidroksidin giderilmesiyle türer. (Mentil klorür $C_{10}H_{19}Cl$ 204°C'ta kaynar.) [L]

MENTOL i. (fr. *menthol*). Kim. Formülü $C_{10}H_{20}O$ olan terpen sınıfından tek çevrimli alkol; mentandan türer.

— ANSİKL. Kim. *Levojir mentol,* yakıcı nane esansının temel maddesini meydana getirir ve bu esanstan dondurularak çıkarılır. Büyük prizmalar halinde billûrlaşan ve 44°C'ta eriyen, yakıcı tatta beyaz bir katıdır. 212°C'ta kaynar. Kromla yükseltgenerek menton, su kaybederek menten verir; timol'ün katolitik hidrojenlenmesiyle mentolün etkin olmayan 8 izomer karışımı elde edilir.

— Eczc. *Mentol,* suda çözünmeyen, alkolde ve birçok organik eriticide çözünen, fenoller (Bonain çözeltisi) temasıyle sıvılaşan billûrlardan meydana gelir. Kulak-burun-boğaz, cilt hastalıkları ve kozmetolojide (yarım baş ağrısına karşı kalem, kaşıntıya karşı losyon) kullanılan bir antiseptik ve hafif anesteziktir. (L)

MENTON i. (fr. *menthone*). Kim. Formülü $C_{10}H_{18}O$ olan terpenik keton; 208°C'ta kaynayan levojir şekli nane esanslarında mentol ile birlikte bulunur. (L)

MENTON, Fransa'da Alpes-Maritimes idare bölgesinde (Nice idare merkezi) kanton merkezi, Côte d'Azur'de, İtalya sınırı yakınında; 25 271 nüf. (turistik mevsim dışında). Monako Grimaldilerinin eski mülkü olan, 1848'de bağımsız bir cumhuriyet haline gelen şehir, 1860'ta Fransa'ya katıldı. (L)

Menton adamı, 1872'de E. Rivière'in, Menton yakınındaki, Grimaldi* mağaralarıı topluluğundan olan, Cavillon mağarasında bulduğu fosil insan iskeleti. Ren çağında yaşamış, Cro-Magnon ırkından bir erkektir. Günümüzde, Paris'teki Musée de l'Homme'dadır. (L)

MENTOR, pers generali (Rodos - öl. M. Ö. 340'a doğr.). Memnon'un kardeşi. İsyancı satrap Aratavasdes'e, Mısır kralı Nektanebo'ya (352'ye doğr.), Sayda kralı Tennes'e ve Dara II Okhos'a hizmet etti. Mısır'ı pers hâkimiyetine sokarak (344-343) Batı Anadolu kıyılarının satraplığını elde etti. (L)

MENTOR, *Odysseia*'nın kişilerinden. Odysseus Truva'ya giderken evinin yönetimini ona bıraktı. Athena birkaç defa Mentor kılığına girdi; Telemakhos'a, Pylos ve Lakedemonia yolculuğunda eşlik etmek, evinin yönetimini ele geçirmek istiyenlerin öldürülmesinde Odysseus'a yardımcı olmak v.b. için, Fénelon bu efsaneyi *Telemaque* adlı eserinde ele aldı. (L)

MENTOR (Mentor BLASCO, — denir), ispanyol ressamı (Barcelona 1919). 1945'te Paris'e yerleşti, sağlam bir yapısı olan, ışıl ışıl ve büyük kompozisyonlarıyle dikkati çekti: *Basımevi* (1959); *Provence'da Bağbozumu* (1965) v.b. La Courneuve'deki kültürevinin duvar süslemesi onun eseridir: *Mutluluğa Kavuşma* adlı bu dev eser (500 m²) insanlığın evrimini temsil eder. (L)

MENTU veya **MONTU,** Mısır tanrısı. Önce güneş tanrısıydı, sonra savaş tanrısı oldu. Şahin ve boğa başlı olarak temsil edilirdi. Re ile özdeştirildi ve Mentu-Re adını aldı. Başlangıçta Hermonthis'in ve Teb bölgesinin tanrısı iken, Orta imparatorluktan sonra yerini Ammon'a bıraktı. (L)

MENTON

MENTUHOTEP veya **MONTUHOTEP** («tanrı Mentu hoşnut olsun»), XI. hanedandan (M.Ö. XXI. yy.) birçok firavunun kullandığı ad. (L)

MENTUM i. (lat. k.). Kuşlarda iki gaga parçasının birleştiği yer: *Mentum açısı.* (L)

MENTZELİA i. Amerika'nın sıcak bölgelerinde yetişen bir veya çokyıllık bitki; üzeri sert ve ısırgan tüylerle kaplıdır; yaprakları almaşık, çiçekleri dalların ucunda toplu halde bulunur, sarıya veya kiremit rengine çalar. (Meyvesi, çok tohumlu, silindirimsi kapsül halindedir. Altmış kadar türü vardır. *Mentzelia Lindleyi* parlak sarı çiçeklidir; taçyapraklarının dip kısmında kırmızı lekeler bulunur; bahçelerde süs için yetiştirilir.) [L]

Yehudi MENUHIN

MENUA veya **MENUAS,** urartu kralı (M. Ö. 816-807). İşpuini'nin oğlu. Babil kraliçesi Semiramis (Şamuramat) adına, Van ovasını sulayan ve bugün de kullanılan Şamram kanalını yaptırdı. Geç Hitit şehir devletlerinden Malatya ile savaştı ve kral Şulumeli'yi yendi. Yerine oğlu Argistis I geçti. (M)

MENUET [Mönüe] i. (fr. k.). Poitou'dan çıkma eski fransız dansı. (Brossard'a göre adı, ufak adımlar anlamına gelen «pas menus» eden türetilmiştir.)

— ANSİKL. *Menuet* 1670'te ortaya çıktı ve kısa zamanda Fransada moda oldu. Sully, 1673'ten itibaren operalarına menuet'ler katmağa başladı, bu tarihten sonra bu dansa yer vermeyen opera veya opera-bale, hemen hemen kalmadı. Menuet Louis XIV'ün sarayına da girdi; aslında tek kişinin oynadığı bir dans olduğundan Lully, kral için de birçok menuet yazdı. Zamanla dört kişiyle icra edilmeğe başlanan menuet üç zamanlı olarak bestelenir. İlk zamanlar hızlı olan temposu gitgide yavaşladı. XVIII. yy. içinde oldukça ağır bir dans haline geldi. Temel kuruluşu bakımından dört veya sekiz ölçüde tamamlanır. XVIII. yy. orkestra veya klavsen süitlerinde birbirine bağlı iki menuet olarak yer aldı, sonra senfonilere girdi. J. Stamitz'de menuet senfoninin üçüncü bölümüydü; bu menuet'ye bir de trio katarak eserin bu bölümünü genişletmişti. Menuet aynı şekilde sonatlara da geçti; temposu gitgide süratlenecek Beathoven tarzı scherzo'lar biçimini aldı. Bununla beraber Beethoven *tempo di minuetto* terimiyle, daha ağır bir tempoyu belirtir. Menuet, bazı eskiçağ karakteri taşıyan yeni eserlerde tekrar ortaya çıktı; Berlioz gibi romantik besteciler bu müzik türünü çok kullandılar. Klasik biçimiyle menuet üç bölümden meydana gelir: 1. giriş: a) tema ve

Robert G. MENZIES

Menton adamı
musée de l'Homme, Paris

Foto. LAROUSSE

MEO köyü

«Mephistopheles süzülerek uçarken» Delacroix'nın eseri Cabinet des Estampes, Paris

temanın tekrarı; b) kısa bir gelişme, temaya dönüş ve tekrar; 2. girişin şemasına uygun olarak tasarlanan trio; 3. birinci kısmın tekrarsız olarak yeniden başlaması ve isteğe bağlı olarak coda. Bazı önemli eserlerde ikinci bir trio kısmı bulunur; bu durumda, birinci kısmın tekrarından ibaret olan beşinci bir kısım eklenir. (L)

MENUF, Mısır'da şehir, Aşağı Mısır'da (Menufiye ili), Kahire yakınında, büyük ölçüde tarım yapılan kalabalık bir idare bölümünün ortasında; 36 900 nüf. (L)

MENUFİYE ili, Mısır'da il, Aşağı Mısır'da, Delta'nın en yüksek noktasında; 1 165 000 nüf. İdare merkezi, *Şebin el-Kom*. (L)

MENUHİN (Yehudi), amerikalı kemancı (New York 1916). Persinger, Enesco ve Busch'un öğrencisiydi. Müzik okuluna veya konservatuvara devam etmeden kendi kendini yetiştirdi. Dünya çapında bir virtüozdur. (L)

MENUN i. (ar. *menün*). *Esk.* Vakit, zaman. ‖ Dünya: *Sadmeler, zelzeleler hadşeres-i kalb-i menun* (Tevfik Fikret). ‖ Ölüm, ecel, akıbet, kader. ‖ *Reyb-ül-menun*, günün, zamanın olayları, dünya olayları. (M)

MENUS sıf. (ar. *üns*'ten *me'nüs*). *Esk.* Alışılmış olan. ‖ Alışmış, yabancılık çekmeyen.

◆ **Menusiyet** i. *Esk.* Alışma, alışık olma. (M)

MENUT sıf. (ar. *menüt*). *Esk.* Asılmış, asılı. ‖ Varlığı başka bir şeyin varlığını gerektiren, bağlı: *Bu dahi satvet ve kuvvete menuttur* (Cevdet Paşa). [M]

MENÜ i. Bk. MÖNÜ.

MENVİ i. (ar. *niyyet*'ten *menvi*). *Esk.* Amaçlanan şey, maksat, gaye. ‖ *Menvi-i zamir*, içteki maksat. (M)

MENYE. Bk. GÖKÇEÖREN.

MENZEL (Adolf VON), alman ressamı ve litografyacısı (Breslau 1815 - Berlin 1905). *Bir Sanatçının Gezileri* (1833) adlı litografya dizisiyle dikkati çekti. Eserlerini Paris'te birçok defa sergiledi: *Büyük Friedrich Sans-Souci'de Dostlarıyle Masa Başında* (1850); *Sans-Souci'de Bir Konser* (1852); *Büyük Friedrich Hochkirch Gecesinde* (1867). 1878, 1889 ve 1900 Paris milletlerarası sergilerine katıldı. (L)

MENZEL (Wolfgang), alman yazarı (Waldenburg, Silezya 1798 - Stuttgart 1873). Uzun zaman, *Morgenblatt**'ın (Sabah Gazetesi) sanat ilâvesini yönetti. Yazılarında tutucu görüşleri savunarak Goethe'ye, Heine'ye, Genç Almanya hareketine karşı çıktı. (L)

MENZEL-BURGİBA, esk. **Ferryville,** Kuzey Tunus'ta şehir, Bizerte gölü kıyısında; 34 700 nüf. Askerî üs, Sidi Abdullah askerî tersanesi. Otomobil lastiği. Çelik fabrikası. (L)

MENZELE i. (ar. *nüzül*'den *menzele*). *Esk.* Derece, sıra. ‖ Durak yeri. (M)

MENZEL-TEMİME, Tunus'ta (Nabeul ili) komün, Bon burnunun doğu kıyısı yakınında; 11 350 nüf. (L)

MENZİES (Robert Gordon), avustralyalı siyaset adamı (Jeparit, Victoria 1894). Victoria'dan muhafazakâr milletvekili seçildi (1928), eyalet hükûmetine girdi; Muhafazakâr parti adını alan «Birleşik Avüstralya»nın lideriydi, Lyons ölünce (nisan 1939) başbakan oldu. İşçi partililer onun kurduğu kabineye girmeyi reddettiler, bunun üzerine Menzies yerini onlara bırakmak zorunda kaldı (1941). Aralık 1949'da yeniden başbakan oldu. 1966'da başbakanlıktan çekildi ve milletvekilliğinden de istifa etti. (L)

MENZİESİA i. Asya ve Amerika'da yetişen ve rhododendron'a benzeyen ağaççık. (*Menziesia pilosa* kayalık yerlerde bulunur. Fundagillerden.) [L]

MENZİL i. (ar. *nüzül*'den *menzil*). Konaklanan yer, konak: *Gündüz yürüdük hep, gece bir menzile geldik* (M. Â. Ersoy). *Tanrı yardımcı olsun gayrı yolda kalana / Biz menzile vararak atları çektik hana* (F. N. Çamlıbel). ‖ Ordunun cephe gerisi hizmetlerinin tümü: *Nihayet menzil kumandanı bir gün pazar yerine küçük bir baskın yaptırdı* (Ş. S. Aydemir). ‖ *Mec.* Amaç, erek: *Tiz-reftâr olanın payına dâmen dolaşır / Erişir menzil-i maksûduna aheste giden* (Ziya Paşa). ‖ İki konak arasındaki mesafe. ‖ Mesken, konak, ev. ‖ Posta tatarı atlarının bulunduğu yer. ‖ *Esk. Menzil-gâh* (veya *menzil-geh, menzil-hane*), konaklanan yer. *Menzil-şinas*, konak yerlerini iyi bilen kimse.

— DEY. *Menziline varmak*, amacına ulaşmak.

— Ask. *Menzil saha kumandanlığı*, ikmal harekâtından ve harekât alanındaki kara, deniz, hava kuvvetlerinin ve müttefik kuvvetlerin ikmalinden, sivil teşkilâtın her cins ihtiyaç maddesinin sağlanmasından sorumlu kumandanlık. (Menzil sahası bölge kumandanlıkları bu kumandanlığın emrindedir.) ‖ *Menzil sahası*, harekât alanının, muharebe alanı gerisinde ve buna bitişik bölümü. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Menzil sahası bölge kumandanlığı*, menzil sahası bölgelerinden birinin başında bulunan kumandanın makamı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Esk.* Yürüyüş yapan birliğin bir günlük yol gittikten sonra gecelediği yer. (Bk. KONAK.) ‖ *Menzil cetveli*, osmanlı ordusunda, toplara atış menzillerine göre verilmesi gereken yüksekliği gösteren cetvel. ‖ *Menzil emini*, osmanlı idaresinde, sefere çıkan orduya konak yerlerinde yiyecek sağlamakla görevli memur. (Asker için gerekli yiyecek, *sürsat* usulüyle menzil çevresindeki köylülerden satın alınırdı. Menzil emini, yiyecek sağlamak için ocak yayabaşlarını fermanla kadılara göndererek, menzillerinde zahire bulundurmalarını bildirirdi. Yiyecek bedelleri, hazineden bu amaç için ayrılan parayla ödenirdi.)

— Astron. Büyükayı yıldız kümesinin en ucundaki sönük yıldız. *Esk.* Banâtı na'ş, Berâtün na'ş. ‖ *Menzil-i kamer*, Ay'ın Dünya çevresindeki yörüngesi ve bu yörüngeyi katettiği zaman.

— Okçuluk. *Esk. Menzil atmak*, Osmanlılarda, okçulukta rekor kırmak için yarışmak. (Rekor yarışmaları, üyeleri ihtiyar okçular arasında seçilen kurul önünde yapılırdı.) ‖ *Menzil bozmak*, rekor kırmak. (*Meydan şeyhi*'nin başkanlığındaki ihtiyar okçuların önünde yapılan yarışmada en uzağa düşen okun yerine taş dikilirdi. Yarışmacılar arasında ondan daha uzağa atanlar olursa taşın yeri değiştirilir ve buna menzil bozmak denirdi.) ‖ *Menzil dikmek*, okçuluk yarışmasında en iyi derecenin yerini belirtmek için taş dikmek. (*Taş dikmek* de denir. Menzil dikmenin [rekorun] süresi altı aydı. Bu süre dolunca rekorun yenilenmesi gerekirdi. Menzil diken, yani rekor kıran okçu, başta meydan şeyhi olmak üzere bütün meydan ihtiyarlarına ve yarışmaya katılan okçulara ziyafet çekerdi.) ‖ *Menzil taşı*, okçuluk yarışmalarında en uzağa atılan okun yerini belirtmek için dikilen taş. (Bu taşın üzerine rekoru kıranın adı ve rekor tarihi yazılırdı.)

— Sil. *Azamî menzil* veya *sınır menzil*, bir silâhın bir mermiyi gönderebileceği en büyük uzaklık. ‖ *Etkili menzil*, atışın oldukça hassas kaldığı ve merminin istenen etkiyi yapacak hızla seyredebileceği uzaklık. ‖ *Pratik menzil*, bir atışın çok hassas olduğu ve normal kullanılış ölçüsü içinde istenen etkiyi en iyi yaptığı menzil. (Lebel silâhı için azamî menzil 4 200 m, etkili menzil 800 m, pratik menzil 400 m idi; 75'lik top için bu menziller sıra ile 11,6 ve 5 km'dir, bu menziller silâhlarda kullanılan mühimmata göre değişir.)

— Tasav. Tarikata giren kimsenin hakikata ulaşmak için geçmesi gereken manevî duraklar.

— Teşk. tar. *Menzil halifeliği*, maliyenin mevkufat kalemine bağlı dört halifelikten biri. (Görevi, hayvanlarla yapılan posta ve menzil işlerine bakmak ve bunların gider hesaplarını tutmaktı.) ‖ *Menzil teşkilâtı*, osmanlı devletinde konak yeri düzenleme kurumları. Bk. ANSİKL.

— Ulaştırma *Esk. Menzil atı*, devlet habercilerinin (ulakların) hızla yol alabilmelerini sağlamak üzere yorgun atların değiştirilmesi için menzillerde daima hazır bulundurulan atlar. (Haberci, bunlarla iki menzil arasını aşar, orada atını değiştirerek yenisine binerdi. Bıraktığı at eski menzile geri gönderilirdi. Menzil atları mîri olduğu gibi gereğinde kira ile de tutulurdu.)

— ANSİKL. Ask. *Menzil sahası*. Ulaştırma hatlarını, ikmal ve tahliye tesislerinin ve sahra kuvvetlerinin hemen desteklenmesi ve bakımı için gerekli diğer unsurları içine alır. Sınırları, muharebe alanındaki muharip birliklere en iyi hizmet edecek şekilde düzenlenir.

● *Menzil sahası bölge kumandanlığı*, emrindeki kıtalar tarafından yapılan bütün ikmal harekâtından ve birliklere lojistik destek sağlamaktan sorumludur. Muharebe alanında desteklenecek birlikler ve menzil sahasındaki öteki makamlarla işbirliği kurmak ve kendi çalışmalarını buna göre koordine etmek, menzil sahası karargâhından alınan talimata göre bölgenin ikmal maddelerinin stok kontrolünü sağlamak görevleri gibi hizmetler, görevleri arasındadır.

— Teşk. tar. Kervanların, posta tatarlarının, ulakların, sefer sırasında da ordunun, konakladığı yerlerin işleyişleri belli bir düzene bağlıydı. Genellikle menzilin işlemesinden, burada toplanacak yiyeceklerin sağlanmasından menzil emini sorumluydu. Menzil emini, gerekli zahireyi sürsat* usulüyle menzil etrafındaki köylülerden toplar, yapılan giderleri Mevkufat kalemine gönderir; burada deftere geçirilirdi. Hayvanlarla yapılan posta ve menzil işlemlerine menzil halifesi kalemi bakardı. Yayabaşıları kadılara gönderilerek menzillerde, zahire bulundurmaları emredilirdi. Ulak ve tatarların menzil ücretleri, halktan tekâlifi örfiye (şerî olmayan) olarak alınırdı.

◆ **Menzilli** sıf. Atım mesafesi [...] olan: *Uzun menzilli silâhlar*. ‖ Konak yeri bulunan. (M)

MENZİLCİ i. (*menzil*'den *menzil-ci*). Eskiden menzil beygirleriyle giden tatar, postacı.

— Teşk. tar. Osmanlı devletinde daha çok sefer sırasında ordunun gerekli ihtiyaçlarını karşılamakla görevli kuruluşların (menzil) işlemesinden, rüzgün çalışmasından sorumlu kimse.

— ANSİKL. *Menzilci*'ler, kendilerine verilen görevlere göre yiyecek, giyecek, yakacak, içecek gibi gereçleri sağladıktan başka birlikler arasında haberleşmeyi sağlayan posta teşkilâtının da iyi işlemesine bakarlardı. Menzilciler, büyük konak yerlerinde olduğu gibi küçük konak yerlerinde de görev yaparlardı. Bazı menzilciler karakol görevlisi durumundaydı. Konaklardan gelip geçen posta tatarlarına at kiralar, ulaklardan toplanan paraların hesabını tutarlar, gereğinde bu konuda devlete bilgi verirlerdi. (M)

MENZİLE veya **MENZİLET** i. (ar. *nüzül*'den *menzile* veya *menzilet*). *Esk.* Aşama, derece, mevki, durum: *Burda tamamen sığınmış bir mahlûk menziletinde kalmamak* (H. Z. Uşaklıgil). *Sen Kâbe menzilesindesin. Sana gelirler, sen gitmezsin* (Cevdet Paşa). ‖ Konak yeri. (M)

MENZİLHANE bİş. i. (ar. *menzil* ve fars. *hane*'den *menzil-hâne*) Mim. *Esk.* 25 - 30 km aralarla yapılan, at değiştirmeğe ve dinlenmeğe yarayan bina. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Eskiden hükûmetin buyruk ve mektuplarını iyi ata binen ve *tatar* adı verilen kimseler götürürdü. Bunlar atlarını

Foto. LAROUSSE

daima koşturdukları için yorulan hayvanlarını değiştirirler ve başka konakta bekleyen dinlenmiş atlara binerlerdi. Bu yüzden *menzilhane*'lerin oda ve ahırları vardı. Mimarî bakımdan büyük bir değeri olmayan bu yapılar, ahşap ve kerpiçten yapılırdı. Bunlar kemerli yapılardı ve yalnız kapılarına önem verilirdi. (M)

Menzilhane hamamı, Gebze'de Orhangazi camiinin yakınındadır. Orhan Gazi devrinde (1326-1360) yapıldığı sanılır. Hamamın girişinde ahşap ve düz bir tavanla örtülü bir hol vardır. Holün üç yanında ve yüksekte ikişer pencere, bunların altında iki metre genişlikte sedirler sıralanır. Holün ortasında bir havuz yer alır. Hamamın tabanı düzgün taş levhalarla kaplıdır. Soğukluğun bir bölümü kubbe ile örtülüdür. Sol kapıdan, yapının en büyük kubbeyle örtülü bölümüne girilir. Kubbelerin altındaki bölüm üçgen tabanlıdır. Bunun karşısında halvetlere açılan iki kapı görülür. Oturmak için, buralara sedirler yapılmıştır. (M)

MENZİNİ (Benedetto), italyan şairi (Floransa 1649 - Roma 1704). Rahip oldu, papa Innocentius XII'nin desteğiyle Roma'da hitabet dersleri verdi. İtalyanca ve Latince birçok eser yazdı. Eserleri arasında, şiddetli ve cesur, fakat sanat yönünden zayıf hicivleri (1718'de basıldı) ve *Arte Poetica*'sı (Şiir Sanatı) [1690] önemlidir. (L)

MENZU sıf. (ar. *nezᶜ*'den *menzûᶜ*). *Esk.* Koparılmış, yerinden ayrılmış. (M)

MENZUF sıf. (ar. *nezf*'ten *menzûf*). *Esk.* Kan kaybı yüzünden dermansız kalmış (kimse). || Susuzluktan dili damağı kurumuş (kimse). [M]

MENZUL i. ve sıf. (ar. *nüzûl*'den *menzûl*). *Esk.* İnmeli, kötürüm. (M)

MENZUR sıf. (ar. *nezr*'den *menzûr*). *Esk.* Vaat edilmiş, adanmış: *Ol zamandaki menzûr hâsıl oldu mu?* (Taşköprülüzade). || Adak olarak belirtilmiş. (M)

MEO del caprina, italyan mimarı (XV. yy.ın ikinci yarısı). Settignano'da doğdu; papa Sixtus IV devrinde roman mimarîsinin yenilenme hareketine katılan Toscana'lı sanatçılar arasında yer aldı. Venedik sarayının yapımında çalıştığı sanılır ve Santa Maria del Popolo'nun ön yüzü de Meo'ya mal edilir. Meo, papa Sixtus IV'ün yeğeni olan kardinal Domenico Della Rovere tarafından Torino'ya gönderildi ve burada San Giovanni Battista katedralini yaptı (1491-1498). Birçok yönden Santa Maria del Popolo'nun taklidi olan bu katedral rönesans devri Toscana mimarîsinin Piemonte'deki tek örneğidir. (M)

MEO'LAR, Çinhindi ve Güney Çin halkı. Sayıları 100 000 kadardır. XIX. yy. başlarında, çok kere silâh zoruyle güneye doğru göçtüler. Büyük bir kısmı Kızıl nehir ile Kara ırmak arasında ve Laos'da Tran Ninh sınırlarında yerleşti, bir kısmı ise Vietnam'da Ay-Lao boğazına kadar olan bölgede yaşar. Kazıksız kulübelerde otururlar. 800 m'den yüksek dağlar üzerindeki ormanarda bitki örtüsünü yakarak açtıkları tarlalarda pirinç, mısır, tatlı patates, kenevir, haşhaş yetiştirirler, büyük baş hayvan ve domuz beslerler. Dut ağacından kâğıt yaparlar. Kadınlar dokumacılıkla uğraşır. Kabileler, kadınlarının giyeceklerinin rengine göre ayırdedilir (beyaz, kırmızı, siyah v.b. Meo'lar): kadınların tören giyecekleri, işlemelerindeki zenginlikle dikkati çeker. Meo'ların, sosyal ve dinî kurumları ve kültürlerinin maddî unsurları onların Çin'in güneyindeki eski halklarla bağlantılarını ortaya koyar. (L)

MEONTOLOJİ i. (yun. *me*, değil, *on, ontos*, varolan ve *logos*, bilim'den fr. *méontologie*). Varolmayış hakkındaki teori.

— ANSİKL. Günümüzde bu terim, varlık'tan (ontoloji) çok varlık olmayana yönelen metafizik araştırmayı konu edinen felsefeleri belirtmek için kullanılır. Varoluşçuluğun olumsuz yönü gözönünde tutularak özellikle bu felsefeyi belirtmek için de bu terim kullanılmaktadır. (L)

Meo-Patacca, italyan komedisi tiplerinden. Trastèvere kenar mahallesindendir. Elinde sopası, vurmağa hazır, nükteci fakat küstahtır. Roma lehçesi konuşur. (L)

MEPHAS veya **MEBHAS** i. (ar. *baḥs*'ten *mebḥaṣ*). *Esk.* Bir şeyin araştırıldığı, arandığı yer. || Bir konuyle ilgili olan bahis, bölüm. || Bazı tamlamalarda «ilim, bilim» anlamıyle kullanılır. || *Mebhas-i vücud,* ontoloji. || *Mebhas-ül-ezhâr,* çiçekler bilgisi. (M)

Mephistopheles, Faust* efsanesinde yer alan kişilerden biri. Daha 1587'deki Faustbuch'ta «Mephostophiles» (Işığı kim sevmez?) adıyle ortaya çıktı. O sıradaki anlamıyle Faust'un tutkularını tatmin etmek üzere yeryüzüne gelmiş bir kötü adamdan başka bir şey değildi. Marlowe'un piyesinde daha da ilgi çekici bir kişilik kazandı. Baştan çıkarıcı şeytan, umutları kırılan meleğin acılarını yansıtıyordu. Ama Mephistopheles'e güçlü bir anlam kazandıran eser Goethe'nin *Faust*'udur: Mephistopheles insana, evrende her şey anlama ve her şeye hâkim olma kuruntusunu sağlayan entelektüel şeytanın sembolü oldu; o her şeyi tenkit eden ve her şeyi yıkan ters bir adamdır. Goethe'nin şiiri, Faust'taki sonsuzluk ve eylem özlemini söndüremeyen Mephistopheles'in başarısızlığıyle son bulur. Gounod'un operası, Goethe'den sonra, Faust kişisinin ilham verdiği bütün eserlerde yeniden beliren Mephistopheles'in herkesçe tanınmasında payı oldu. (L)

MEPHİTİS i. Zool. Amerika kokarcalarının ilmî adı. (L)

MEPSUTEN veya **MEBSUTEN** zf. (ar. *mebsûṭ*'tan *mebsûṭen*). *Esk.* Mebsut olarak, yayılmış, açılmış olarak.

— Mat. *Esk. Mebsuten mütenâsib,* biri ötekinin sayısına göre büyüyen veya küçülen iki adedin aralarındaki nispet. (M)

MER, Mısır'da şehir, Yukarı Mısır'da (Asyut ili), Nil kıyısında; 11 000 nüf. Mer, Eskiçağdaki *Kus* yeraltı mezarlığının yerinde kurulmuştur. (L)

Mer (LA) [Deniz], Debussy'nin orkestra için *Üç Senfonik Taslak*'ı: «Şafaktan Öğleye Kadar Denizde», «Dalga Oyunları», «Rüzgârla Denizin Söyleşmesi». Bu eser, Debussy'nin izlenimci tarzını en iyi yansıtan örnektir. (L)

MER i. (ar. *merr*). *Esk.* Erkek, adam. (M)

MERA i. (ar. *raᶜy*'dan *merᶜâ*). Hayvanların otlatıldığı yer, otlak: *Davarı yoldan meraya ayırdığın günse, artık davar elden çıkmış demektir* (Ş. S. Aydemir).

— Huk. Arazinin hayvan otlatılmağa tahsis edilmiş alanına verilen ad.

— ANSİKL. Huk. *Mera* türk mevzuatında, *otlak, yaylım* gibi değişik adlarla da ifade edilir. Meralar, kişisel mülkiyete de konu olabilir. Ancak meranın önemli yönü, kamu hukuku bakımındandır; çünkü, köy kanununa göre mera, yani otlak, köy tüzel kişiliğini oluşturan ve onun önemli unsurlarından biri olan araziyi ifade eder. Nitekim, köy sınırlarının çiziminde veya köye ait malların tespitinde meralar da göz önünde tutulur. Bir meranın gerek büyüklüğü, gerek uzun zamandan beri kullanılışı sebebiyle birkaç köy arasında ortak sayılması durumunda, meranın hangi köy sınırları içinde ise o köye ait olduğu kabul edilmekle birlikte öteki köylerin de yararlanmasına imkân verilir. Bugünkü mevzuat, merayı köyün ortak mallarından kabul etmiş olmakla birlikte, bunu her zaman tam anlamıyle bir kamu emlâki saymak mümkün değildir. Özel kişilere ait meralar bulunabileceği gibi, kamu tüzel kişilerine ait meralar da vardır; ancak, bunlardan bir kısmı, tahsisi itibarıyle kamu emlâki statüsünde bulunur; yani herkes eşit olarak bu araziden yararlanabilir. Bir kısmı da, idarenin özel emlâk statüsünde kalarak kira sözleşmesine konu olabilir. Yalnız, bir meranın veya otlağın kiraya verilebilmesi için o yerde genel yararlanmaya yetecek miktardan fazla ot bulunması gerekir. (M)

MERABİH çoğl. i. (ar. *ribḥ*'ten *merâbiḥ*). *Esk.* Ticaretten elde edilen kazançlar: *Anın merabihinden intifa edip asl-ül-mâlî teleften imtina eyleye ki ...* (Hümayunname-i Ali Çelebi). [M]

MERACİ çoğl. i. (ar. *merciᶜ*'den *merâciᶜ*). *Esk.* Başvurulacak yerler, merciler. (M)

MERADET i. (ar. *merâdet*). *Esk.* Kuvvetli olma hali, kuvvetlilik. (M)

MERAFIK çoğl. i. (ar. *mirfak*'tan *merâfık*). *Esk.* Dirsekler. || Mutfaklar, kilerler. (M)

MERAGA veya **MARAGA,** İran'da şehir. Sahand dağının güney eteğinde Urumiye gölüne 29 km uzaklıkta; 37 000 nüf. Bağcılık ve meyvecilik gelişmiştir. Doğuya doğru Sahand dağı eteği boyunca giden yol, burayı Erdebil ve Zencan'a bağlar. Bugün de bu yolla Erdebil üzerinden Rusya'ya meyve ihraç edilir. Urumiye ve Hazar denizine dökülen birçok ırmak burayı sular. Bu ırmaklardan Murdi-Çay'ın vâdisi, Khanykov'un yaptığı kazılarla ortaya çıkarılan omurgalı hayvanlara ait fosiller yatağıyle tanınır.

— Tar. Şehrin adı konusunda çeşitli görüşler vardır; bunlardan çıkarılan sonuca göre, kuruluşu tarihöncesi devirlere dayanır. Bazı araştırıcılara göre de Meraga'nın ilk adı Akra - Ruz'dur ve Marc Antonius'un M.Ö. 36'da kuşattığı şehrin adına benzemektedir. Araplardan Mugie bin Şuhe üs - Sakafî'nin 22 yılında kuşattığı Azerbaycan şehirleri arasında Meraga'nın da olduğu söylenir. Burada arap valileri tarafından basılmış sikkeler ve daha sonraları (332), Deylemli Müsafirilerin hâkimiyet yıllarında, Merzuben'ın oğulları adına basılmış meraga dirhemleri bulundu. Meraga, Deylemlilerin ortadan kalkmasından sonra sırasıyle Kürt Revvadi sülâlesinin, Selçukluların Ahmedî sülâlesinin hâkimiyetine girdi. 628'de ise Moğollar şehri kesin olarak ele geçirdiler. Bu devirde Meraga, Hıristiyanlığın önemli bir merkeziydi. Şehir Moğollardan sonra türkmen ve kürt beylerinin, daha sonraki yıllarda da Osmanlı Türklerinin işgali altında yaşadı. Nadir Şah zamanında Türk Mukaddamlar kabilesi buraya yerleşti (1800). 1828'de Meraga, rus kuvvetleri tarafından işgal edildi. (M)

MERAH i. (ar. *meraḥ*). *Esk.* Çok sevinme, aşırı neşe hali.

◆ **Merahan** çoğl. i. *Esk.* Aşırı neşe halleri, çok sevinçli olma halleri. (M)

MERAH i. (ar. *râḥat*'tan *merâḥ*). *Esk.* Rahat edecek yer, ferahlanacak yer. || Yer, mekân. || Yuva. (M)

MERAHİL çoğl. i. (ar *merḥale*'den *merâḥil*). *Esk.* Konaklar, duraklar, menziller, mesafeler: *Tayy-i merahil ederek yabanda Diyarbekir'e vardılar* (Naimâ). || *Merahil-i baîde,* uzak konaklar. || *Merahil-peymâ,* yolcu, gezgin. (M)

MERÂHİM çoğl. i. (ar. *merhem*'den *merâhim*). *Esk.* Merhemler. (M)

MERAHİM çoğl. i. (ar. *merhem*'den *merâhim*). *Esk.* Merhametler, acımalar: *Ol hususta dahi merâhim-i padişahî zuhura gelip kat'a bir vechile taaddiye rıza vermediler* (Peçevî). [M]

MERAÎ çoğl. i. (ar. *merᶜâ*'dan *merâ*). *Esk.* Meralar, çayırlar, otlaklar. (M)

MERAK i. (ar. *merâk*). Görmek veya öğrenmek arzusu: *Bende de bir merak uyanmıştı. Zaten böyle sergüzeştleri dinlemeyi pek severim* (Ahmed Rasim). || Bir şeyle uğraşmak, bir şeye sahip olmak arzusu: *Kedilere, çiçeklere çok merakı var.* || Heves, düşkünlük: *Halbuki adamlar bilirim, cenazeye koşa koşa gider. Acayip bir meraktır* (B. Felek). || Endişe, kaygı, tecessüs: *Adamın içine hem bir merak, hem bir korku düşmüştü* (N. Araz). *Oradakiler de, son derece merak ve heyecan içindeydiler* (Vâ-Nû). || *Esk.* Karasevda. || *Merak etmek,* öğrenmek istemek: *Şehirde herkes benden bahsediyor, herkes, beni merak ediyordu* (R.N. Güntekin). || Kaygılanmak, endişe etmek: *Evinde de yokmuş. Oradan da merak ediyorlarmış* (Ahmed Rasim).

— ÇEŞ. DEY. *Merak getirmek,* melankoliye tutulmak. || *Merak sarmak* (veya *sardırmak*), bir şeye karşı çok fazla heves duymak, eğilimli olmak: *Civar köyler, hattâ biraz uzakça şehirler halkı da bu işe merak sardılar* (A. H. Tanpınar). || *Meraka düşmek,* kaygılanmak: *Hepsi bir bir Konya'ya gönderilince, Çelebi Efendi de meraka düştü* (N. Araz). || *Merakı kalkmak,* bir şeyi öğrenme hevesine kapılmak. || *Merakına dokunmak* (veya *merakını mu-*

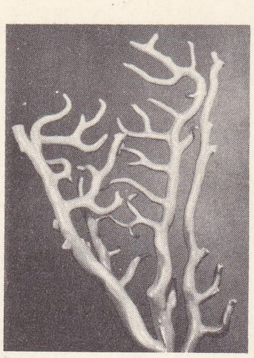

kırmızı mercan

cib olmak), ilgisini çekmek. || *Merakta bırakmak*, endişe içinde bırakmak. || *Merakta kalmak*, endişe içinde kalmak: *Siz merakta kalmayasınız diye beni gönderdiler* (Sabahattin Ali). || *Meraktan çatlamak*, çok fazla öğrenme isteği veya endişe duymak: *Tarif et. Meraktan çatlaycağım. Ben de gidip göreyim bari* (H. R. Gürpınar). [M]

MERAK i. (ar. *merakk*). *Esk.* Atın sağrısı.
— Astron. *Esk.* Büyük Ayı*nın β yıldızına veya β *Ursae majoris*'e verilen ad. Kadiri, 2,4. Tayf örneği A0.

MERAK, İndonezya'da liman şehri, Cava'nın kuzeybatısında, Sunda boğazı kıyısında; Cava-Sumatra arasında işleyen arabalı vapurun iskelesi. (L)

MERAKEŞ. Bk. MARAKEŞ.

MERAKID çoğl. i. (ar. *merḳad*'dan *merāḳıd*). *Esk.* Mezarlar, kabirler. || Yatılıp uyunacak, dinlenilecek yerler. (M)

MERAKÎ sıf. (ar. *mirḳāt*'tan *merāḳī*). *Esk.* Merdivenler. || Merdiven basamakları. || Dereceler. (M)

MERAKÎ sıf. (ar. *merāḳ*'tan *merāḳī*). *Esk.* Kuruntu, vesvese içinde bulunan (kimse). || Meraklar. (M)

MERAKİB çoğl. i. (ar. *merkeb*'den *merākib*). *Esk.* Binilecek şeyler. || *Merakib-i berriye*, kara taşıtları.
— Denizc. *Esk. Merakibi bahriye*, deniz taşıtları. || *Merakibi cesime*, yüz tonilatodan yukarı olan gemiler. || *Merakibi sağīre*, yüz tonilatoya kadar olan gemiler. (M)

MERAKİZ çoğl. i. (ar. *merkez*'den *merākiz*). *Esk.* Merkezler. (M)

MERAKLANMAK geçz. f. (*merak*'tan *merak-la-n-mak*). Kaygılanmak, endişe duymak: *Meraklanma. Buranın komiseri yabancı değilmiş. Öğrenip bildirseler bile, biz savuşmadan, soruşturmaya başlamazmış* (Kemal Tahir). || Üzüntü duymak: *Mişel, Kartacalıların mağlûbiyetine meraklandı, ona ağlıyor, dedim* (R. N. Güntekin). [M]

MERAKLI sıf. (*merak*'tan *merak-lı*). Herşeyi öğrenmek isteyen: *Meraklı gözleri ovadan gelen şimendiferi takip eder* (F. R. Atay). || Bir şeye düşkün olan, sürekli onunla uğraşan: *Kitap okumaya meraklı. Spora meraklı.* || Belirtilen konuda titizlik gösteren: *Mutlaka vaktile orada çamaşır yıkamağa meraklı bir kadın yaşamıştı* (H. E. Adıvar). || Kendisini ilgilendirmeyen bir konuda bilgi sahibi olmaya çalışan. || Merak, ilgi uyandıran: *Söz pek meraklı bir noktada bırakıldığı için bütün o kadın cemaati Şeyh Efendi'nin arkasından ayrılmaz* (H. R. Gürpınar).

◆ İ. Meraklı olan kimse: *Kitap meraklısı.* (M)

MERAKSIZ sıf. (*merak*'tan *merak-sız*). Endişeye kapılmayan, aldırışsız: *Ne kadar meraksız bir kadın, çocuğu sokağa bırakıvermiş.* || Öğrenmeğe, anlamağa hevesi olmayan.

◆ **Meraksızlık** i. Meraksız olma hali. (M)

MERAL i. Bk. MARAL.

MERALJİ i. (yun. *meros*, uyluk ve *algos*, ağrıdan fr. *Méralgie*). Nörol. *Parestezik meralji*, uylukun dış yüzünde, uyluk-deri sinirinin dallandığı bölgede parestezilerle beliren hastalık. (Sinir ağrısı, sinirin yahut köklerinin geçtiği yollardaki doku bozukluklarından, meselâ omur veya omurlararası bozukluklardan ileri gelebilir. Çoğu zaman, hiç bir sarih sebep ortaya çıkarılamaz.) [L]

MERAM i. (ar. *merām*). İçten geçirilen niyet, istek, maksat: *Peki, derdi, meramı ne imiş ki?* (R.H. Karay). || Niyet: *Tahire Hanım ... —Ben biliyorum, sizin asıl meramınız kızı Atâ'ya vermek* (Namık Kemal). || *Meram etmek*, istemek, üstüne düşmek.
— DEY. *Meram* (veya *meramını*) *anlatmak*, isteğini, derdini anlatmak: *Bir müddetten beri böyle hizmetinin noksan görüldüğünden, hiç bir şeye bakılmadığından, hanımsız evde ne kadar dikkat edilse hizmetçilere meram anlatmak mümkün olmadığından bahsetmeyi âdet etmiş idi* (H.Z. Uşaklıgil). *Eğer Tevfik meramını anlatabilseydi san'atın yazıda değil, her an değişen hayatta olduğunu söylecekti* (H. E. Adıvar).
— *Esk. Meram-bahş* (veya *meram-bahşa*), birinin meramını yerine getiren, istediğini veren. (M)

MERAMET veya **MEREMET** i. (ar. *meremmet*'ten). *Halk dili.* Eğreti onarım. || *Meramet etmek*, onarmak, tamir etmek.

◆ **Merametçi** i. *Halk dili.* Ayakkabı tamircisi. || Lehimci. (M)

MERAMETLEMEK veya **MEREMETLEMEK** geçl. f. (*meramet* veya *meremet*'ten *meramet-le-mek* veya *meremet-le-mek*). *Halk dili.* Onarmak. Eğreti olarak tamir etmek. (M)

Meram hamamı, Konya'da. Karaman devrinde yapıldı. Kitabesinden 1424'te yapıldığı anlaşılan bu hamamın kadın ve erkeklere ayrılmış iki bölümü vardır. Planı, dörtgenin altı eşit kareye bölünmesiyle düzenlenir. Birbirinin aynı olan her kısmın ayrı bir kapısı vardır. Bu kapılardan üstü kubbeli bir soyunmalığa girilir. Câmegâh denilen bu bölümün ortasında bir havuz ve etrafında setli soyunma yerleri vardır. Buradan soğukluk denilen ikinci bölüme, oradan da orta kısmı kubbeli olan sıcaklığa girilir. Bunların köşelerinde birer halvet ve eyvan şeklinde setli oturma yeri vardır. Sıcaklık kısmı da bunun aynıdır; köşelerinde halvetler yer alır. (M)

Meram mescidi, Konya'da. Karamanoğlu Mehmed II zamanında yaptırıldı. Mimarî bakımdan özelliği, büyük ve ilgi çekici son cemaat yeridir. Cemaat yerinin batı yanı, kesme taş duvarla örtülüdür. Taş taban üzerinde altı tane sekiz köşeli ahşap direk vardır. Mescide son cemaat yerinin doğusundaki kapıdan girilir. Tavan yüksekliği 6,50 m'dir. Kuzey duvarı dışında, her üç duvarda tavana yakın pencereler vardır. Mescidin doğusunda kesme taştan yapılmış bir dârulhüffaz yer alır. (M)

MERAN düklüğü, Tirol'de arazi, XII. yy.-da Bavyera'dan ayrıldı. Meran sülâlesi kısa süre içinde söndü ve toprakları önce Goritz'lere, sonra XIV. yy.da Avusturya hanedanına geçti. (L)

MERÂNET i. (ar. *merānet*). Fiz. *Esk.* Bir madenin dövüldüğü zaman yayılması özelliği. (M)

MERANO, İtalya'da şehir, Trentino'da (Bolzano ili), Passirio kıyısında, ırmağın Adigo ile kavuştuğu yer yakınında; 33 100 nüf. Şehir büyük bir kavuşma havzasına ve Adigo'nun yukarı vâdisine hâkimdir. XIV. yy.dan kalma katedral ve XV. yy.dan kalma şato. Merano'da iklimin çok yumuşak olması, bağcılık yapılmasına ve meyve yetiştirilmesine imkân verir. Soğuk ve radyoaktif suları meşhurdur. Kimya sanayii. (L)

MERANŞİM i. (yun. *meros*, kısım ve *enkhyma*, ara doku'dan fr. *mérenchyme*). Birbirine sımsıkı bağlı olmayan hücrelerden oluşan gevşek doku. (L)

MÉRANTE (Louis), fransız dansçı, koreograf ve bale yöneticisi (Paris 1828 - Courbevoie 1887). Çok genç yaşta Liège tiyatrosuna girdi; 1846'da Marsilya Grand-Théâtre balesinde birinci dansçı oldu, Paris operasına geçti (1848), Lucien Petipa ile çalıştı; 1868'de onun yerine bale yöneticiliğine getirildi. Mazilier'nin (*Jovita*, 1853), Saint-Léon'un (*La Source* [Kaynak], 1866), Lucien Petipa'nın (*Namouna*, 1882) balelerinde ve kendi eserlerinde (*Sylvia ou la Nymphe de Diane* [Sylvia veya Diana'nın Su Perisi] 1876; *La Korrigane*, 1880; *Les Deux Pigeons* [İki Güvercin], 1886) oynadı. (L)

MERAPİ, İndonezya'da yanardağ, Cava adasında, Cogcakarta'nın kuzeyinde; 3 183 m. Sık sık püsküren yanardağ, kızgın bulutlar, bazen de lavlar çıkarır. 1867'deki püskürme sırasında Cogcakarta'nın bir kısmı yıkılmıştır; bununla birlikte yanardağın aşağı ve orta yamaçları çok kalabalıktır. (L)

MERAPİ, İndonezya'da (Sumatra) yanardağ, Menangkabau bölgesinde; 2 891 m. Faaliyeti bir yüzyıldan beri azalmıştır, ama ara sıra püskürerek bazik küller çıkarır. (L)

MERARE i. (ar. *merāre*). Anat. *Esk.* Öd kesesi. (M)

MERARET i. (ar. *merāret*). *Esk.* Acılık: *Gönlümü israf ü tebah ettiğimi / Bin merâretle bugün anlıyorum* (Tevfik Fikret). *Şimdi bu seste vahşî bir eda, bir tehevvür tarakası, bir merâret tuğyanı vardı* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Meraretli** sıf. *Esk.* Acı. (M)

MERARİ'LER çoğl. i. İbranî tar. Merari tarafından, Yakub'un oğlu Levi'nin soyundan gelenler. Levililerin bir koludur. Krallar çağında tapınağın şarkıcıları ve çalgıcıları Merari'lerden yetişirdi. (L)

MERASID veya **MERASİD** çoğl. i. (ar. *mırṣad*'dan *merāṣıd*). *Esk.* Rasat yerleri. (M)

MERASİ çoğl. i. (ar. *merṡiye*'den *merāṡī*). *Esk.* Mersiyeler, ağıtlar. (M)

MERASİ çoğl. i. (ar. *mersā*'dan *merāsī*). *Esk.* Limanlar, gemi barınakları. (M)

MERASİM i. (ar. *resm* > *merāsim*, resmî işlemler). Tören: *Kongrenin kapanış merasiminde iki saat konuştu* (A. H. Tanpınar). || Resmiyetin gerektirdiği kuralların bütünü: *Parti veya meslek teşekküllerinden gelen bu yaşları birbirine yakın insanları, gençliğin başarı ve merasim tanımaz havası kolayca birbirlerine kaynaştırabiliyordu* (Ş. S. Aydemir). || Yol, yordam.
— *Esk. Merasim-perest*, resmiyete, formaliteye önem veren. || *Merasim-i teşrifatiye*, protokol seremonisi.
— Ask. Bk. TÖREN.
— Dekoratif santl. *Merasim adası* veya *salonu*, şeref konukları için ayrılan oda veya salon. || *Merasim kılıcı*, tören kılıcı. || *Merasim yatağı*, kralın ciddî bir toplantı sırasında oturduğu, cibinlikle örtülü ve yastıklarla süslü koltuk. || *Merasim mobilyası*, törenlerin yapıldığı oda ve salonları süsleyen gösterişli mobilyalar.

◆ **Merasimli** sıf. Resmiyetin gerektirdiği kuralların uygulanmasını gerekli kılan: *Merasimli işlerden hiç hoşlanmaz.*
— Huk. *Merasimli akitler.* Bk. ŞEKİL.

◆ **Merasimsiz** sıf. Merasimi olmayan. || Zf. Merasim olmadan: *Merasimsiz defnedilmek.* (ML)

MERASİM çoğl. i. (ar. *mersūm* ve *mersūme*'den *merāsim*). *Esk.* Fermanlar, buyruklar. (M)

MERAŞİD çoğ. i. (ar. *merşed*'den *merāşid*). *Esk.* Amaca götüren doğru yollar. (M)

MÉRAT (Albert), fransız şairi (Troyes 1840 - Paris 1909). Parnasse'çılar tarzında, sağlam ve kıvrak mısralarla, Paris'i, günlük hayat sahnelerini, aşklarını dile getirdi. Bunlar arasında *Les Chimères* (Hayaller) [1866], *Les Souvenirs* (Hatıralar) [1872], *Poèmes de Paris* (Paris Şiirleri) [1880] ve *Les Joies de l'Heure*'ü (O Anın Sevinçleri) [1902] sayabiliriz. İntihar etti. (L)

MERÂTİ çoğl. i. (ar. *merta*ʿ'dan *merātiʿ*). *Esk.* Çayırlar. (M)

MERATİA i. (fransız botanikçisi François Victor *Merat*'nın [1780-1851] adından). Çin'de ve Japonya'da yetişen süs ağaççığı. (*Meratia praecox* bahçelerde yetiştirilir. *Calycantaceae* familyasından.) [L]

MERÂTİB çoğl. i. (ar. *mertebe*'den *merātib*). *Esk.* Mertebeler, rütbeler. || *Meratib silsilesi* (veya *silsile-i meratib*). Bk. SİLSİLE. (M)

MERÂVİH çoğl. i. (ar. *mervaḥa*'dan *merāviḥ*). *Esk.* Çöller. || Etrafı açık yerler, ovalar. (M)

MERÂVİH çoğl. i. (ar. *mirveḥa*'dan *merāviḥ*). *Esk.* Yelpazeler. (M)

MÉRAY (Charles), fransız matematikçisi (Chalon-sur-Saône 1835 - Dijon 1911). Lyon Fen fakültesinde öğretim görevlisi (1866), Dijon Fen fakültesinde profesör (1867) oldu; gerçek sayılar cümlesi veya süreklisinin (*kontinium*) kurucularındandır. (L)

MERÂYA çoğl. i. (ar. *mir*ʾ*at*'tan *merāyā*). *Esk.* Aynalar: *İnikâsından olur mahın merâyâ gark-ı nur* (Muallim Naci). [M]

MERAZİBE çoğl. i. (fars. *merzban* > ar. *merzubān*'dan *merāzibe*). *Esk.* Hudut muhafızları. || Sınır beyleri. (M)

MERBA i. (ar. *rebi*ʿ'den *merba*ʿ). *Esk.*

Foto. LAROUSSE

Yazın oturulan ev, yazlık. || *Merba-nişin*, yazlıkta oturan. (M)

MERBAT i. (ar. *rabṭ*'tan *merbaṭ*). *Esk.* Koyun, keçi bağlayacak yer. || Tekke. || Manastır. (M)

MERBUB i. (ar. *rabb*'dan *merbûb*). *Esk.* Terbiye olunmuş. Yetiştirilmiş köle. (M)

MERBUT sıf. (ar. *rabṭ*'tan *merbûṭ*). *Esk.* Bağlanmış: *Bu damgâha senin saçlarınla merbutum* (Tevfik Fikret). || Ulaşmış, bitişmiş. || Bağlı, ait: 61'inci ve 56'ncı Fırkalar *karargâhı Bandırma'da bulunan İstanbul'a merbut 14'üncü Kolorduyu teşkil ediyorlardı* (Atatürk). || Bir kimseye uymuş, bağlı: *Şimdi bu baba kız yaşamak için birbirine merbut, muhtaç idiler* (H. Z. Uşaklıgil). *O, iyi bir aile babası ve bilhassa karısına merbuttur* (H. E. Adıvar) || *Merbut olmak*, bağlı, raptedilmiş bulunmak: *Dahiliye Nazırı Şerif Paşaya, onun da Ferit Paşaya tabi ve merbut olduğu anlaşılıyor* (Atatürk).

◆ **Merbutan** veya **merbuten** zf. *Esk.* Merbut, bağlanmış olarak: *Bir elmas çelenge merbutan sallanan kırmızı tüy ile...* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

MERBUTAT çoğl. i. (ar. *merbûṭ*'tan *merbûṭat*). *Esk.* Bağlanmış olan şeyler.

— Huk. *Esk. Merbutâtı hâdise*, eskiden tapu ile tasarruf olunurken sonradan bir ruhban eline geçen ve tapusuz tasarruf olunan manastır arazisi. || *Merbutâtı kadîme*, bir manastıra tapu ile ait olan arazi. (Tapu ile tasarruf olunmaz ve alınıp satılmaz.) [M]

MERBUTİYET i. (ar. *merbûṭ*'tan *merbûṭiyyet*). *Esk.* Bağlılık, ilgi: *Büyük işler yapmış ve yaptırmış adamsın. Sana merbutiyetim bir kat daha artmıştır* (Atatürk). *Merbutiyetimi de bozmadım. Herkes istifa etti, bendeniz gene aidatımı verdim* (M. Ş. Esendal). || Birlik, ortaklık. || İtimat, güvenme. (M)

MERC i. (ar. *merc*). *Esk.* Çayır, çayırlık yer. (M)

MERC i. (fars. *merc*). [Yalnız *hercümerc* şeklinde geçer] Bk. HERCÜMERÇ.

MERCA veya **MERJA** i. (ar. *marca*). Kuzey Afrika'da bataklık. (M)

MERCADANTE (Saverio), italyan bestecisi (Altamura 1795 - Napoli 1870). Zingarelli'nin öğrencisiydi; Novara katedralinde kapella yöneticiliği yaptıktan sonra, Napoli konservatuvarında, Zingarelli'nin yerine müdür oldu. Yetmiş kadar opera yazdı. Bunlar arasında *Elisa e Claudio* (Elisa ile Claudio) [1821]; *I Briganti* (Haydutlar) [Paris, 1830]; *Il Giuramento* (Yemin) [1837] ve *Virginia*'yı (Napoli, 1866) sayabiliriz. Ayrıca dini müzik ve orkestra için fanteziler besteledi (*Omaggio a Rossini* [Rossini'ye Saygı], *Omagio a Bellini* [Bellini'ye Saygı]). [L]

MERCAN i. Sıcak ve ılıman denizlerde yaşayan kemikli balık. (İlmî adı *pagellus*. İzmaritgillerden.)

— ANSİKL. *Mercan*, yandan basık, uzun gövdeli ve iri başlı bir balıktır; sırt yüzgeçlerinde genel olarak on iki kılçık bulunur. Vücudu iri pullarla kaplıdır. Mercan Karadeniz'de bulunmaz, Marmara'da çoktur. Kayalık ve taşlık kısımlarda yaşar. Tutulduğu zaman koyu pembedir; sudan çıktıktan sonra bekledikçe rengi açılır. Başı kırmızı, yer yer yaldızlıdır. Akdeniz'de altı türü vardır; bunlardan ikisi Atlas okyanusuna geçerek Manş denizine kadar çıkar. Başlıca türleri mercan (*Pagellus erythrinus*); mandagöz mercan (*Pagellus centrodontus*); çizgili mercan (*Pagellus mormyrus*). [LM]

MERCAN i. Denizlerde, kayalık yerlerde yaşayan, kalker iskeletli hayvan. (İlmî adı *corallium rubrum*. Selenterelerden.) || Aynı hayvanın çalı görünüşündeki iskeleti. || Bu hayvanın iskeletinden elde edilen ve boncuk gibi kullanılan kırmızı renkli madde.

— Ayakkabıcılık. *Esk. Mercan terliği* (veya *mercan terlik*), ayak topuğunu kavrayacak kısmı olmayan ve genellikle kırmızı deriden yapılmış terlik.

— Denizc. *Mercan kayığı*, yakın doğuda mercan avlamak için kullanılan küçük ve sereni bulunmayan, bir direğe dört köşe bir yelken ve flok açan bir tür balıkçı kayığı.

— Ed. *Esk.* Dudak.

— Kuyumc. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Mercan*, selenterelerin mercanlar sınıfından bir poliptir; iskeleti kalkerden çalı görünüşünde ve kırmızıdır; iskeletin üzeri sarkozom denilen yumuşak bir dokuyle kaplıdır: bu dokunun üzerinde sekiz kollu bir sürü polip yer alır. Polipler kasılıp büzülerek sarkozoma gömülebilir. Sarkozom'un içi kalkerden kırmızı iğneciklerle doludur; iğneciklerin arasında, bütün polipleri birbirine birleştiren büyük bir kanal şebekesi bulunur. Poliplerden solucanımsı, kirpikli ve yüzücü küçük kurtçuklar çıkar; akıntıyla sürüklenen kurtçuklar tuşlara yapışık tutunur. Her kurtçuk koloninin başlangıç polibini (oozoit) meydana getirir; koloninin bütün öteki bireyleri (blastozoit) tomurcuklanma yoluyle bu polipten türer. İskelet yüzeyde biriken kalker tabakasıyle büyür; tomurcuklanma özellikle dalların ucunda oluşur. Akdeniz kıyılarında özel araçlarla toplanan kırmızı mercanlar Sicilya, Marsilya, Cenova ve Napoli'de önemli bir ticaret maddesidır.

● *Mercan resifleri*. *Mercanlar* okyanuslarda su yüzüne kadar yükselen kayalar meydana getirir; mercan resimleri denen bu kayalar ekvatorun her iki tarafında 30. enleme kadar, en başta Pasifik ve Hint okyanuslarında ve seyrek olarak da Atlas okyanusunda bulunur. Mercan polipöbekleri 40 m'den daha derine inmez; ancak sıcak (20°C'tan aşağı asla olmaz), çok temiz ve yeter derecede oksijenli ve tuzlu sularda yaşar; nehir ağızlarında kesintiye uğrayan resif dizileri de meydana getirebilir. Mercan resiflerinin en tipik örneği Yeni Kaledonya'yı kuşatan ve *lagon* denilen bir aralıkla bu adadan ayrılan resiflerdir. Diğer resifler, lagonları çepçevre kuşatan halkalar halindedir; bunlara *atol* denir. Resiflerin en büyüğü Avustralya'dadır; Büyük Engel denilen bu resif hattının uzunluğu 2 km'den uzundur.

Resifleri meydana getiren polipöbekleri, kireçli suyosunlarıyle birarada yaşar; mercanlar gibi bu suyosunları da dalgalı ve oksijenli suya muhtaçtır; onun için özellikle resifin en çok rüzgâr alan yönünde, yani denizin en çalkantılı yerinde gelişir. Bunların kırıntıları, dalgalarla resiflerin üzerine atılır, resifi büyüktür; yahut resifin önüne yığılarak yüzyıllar boyunca birikir ve deniz yüzüne 40 m'den daha yakın hale gelince, yeni polipöbeklerinin oluşmasına desteklik eder.

Resiflerin oluşumu çok uzun zamandan beri devam etmektedir; yapılan sondajlar, bunların kalınlığının 400 m'ye yakın olduğunu ortaya çıkardı. Meselâ; Tahiti'de, yüksekliği yüzlerce metreyi bulan dağların tamamen madrepor kalıntılarından oluştuğu ve aynı cinsten canlıların adanın kıyısında da aynı oluşuma devam ettiği anlaşıldı. Mercan resiflerinin oluşumu sadece mercanların biyolojik etkinliğine bağlı değildir. Bunların oluşumunda Dördüncü zamandaki iklim değişikliklerinin, deniz seviyesindeki glasyo-üstatik dalgalanmaların ve tektonik hareketlerin de büyük etkisi vardır. Son zamanlarda yapılan incelemeler mercan resiflerinin çok karışık bir yapıda olduklarını, durmadan oluşmaya devam ettiklerini, yer yer su ve hava etkisiyle aşındıklarını (gerileme devresi), flandriyen devrinde yeniden gelişme gösterdiklerini ortaya çıkardı. Resifler ayrı devirlerdeki mercan tabakalarının üst üste yığışması ve kaynaşması sonucunda şimdiki duruma gelmiştir; en alttaki mercan tabakası sabit kayalar halinde bulunan bir zemine oturur.

— Kuyumc. Süsleme sanatlarında, mercan önemli bir yer tutmuş ve her devirde kullanılmıştır. Romalılar Malta ve Kızıldeniz'de bazı balık av yerleri işletiyorlardı; buralardan elde edilen ürünler, koruyucu özellikleri olduğu kabul edilen kolyelerin yapımında kullanılıyordu. Ortaçağ'da bu inancın mercandan tılsımlı mücevherler yapılmasında payı oldu. Böylece mercan mücevher yapımında geniş ölçüde kullanıldı. İtalya bu sanat dalında uzmanlaştı.

Çeşitli mercan türleri vardır: *ölü* veya *çürük* mercan köklerden ve embriyonlardan elde edilir ve değersizdir; *renkli* mercan, düşen parçaların çamura bulanarak çeşitli kimyasal bozunmalar geçirmesi yüzünden renklidir; *canlı* mercan, çok çeşitli tonlarda olur ve kayalardan koparılır; *beyaz* mercan, az bulunduğu için en kıymetli türdür. Günümüzde, selüloit ile mermer tozu, çin zincifresi ve balık zamkı karıştırılarak mercanın tabiî maddesi taklit edilmiştir ve mücevherlerde kullanılır.

◆ Sıf. Mercandan yapılmış: *İşin ucunda yalnız mercan küpe değil canfes entari de var* (H. E. Adıvar). [LM]

mercanköşk

MERCANADA bls. i. Bk. ATOL.

MERCAN AĞA, kızlarağası (? - İstanbul 1721). Saraydan yetişti. Dârüssaade ağası oldu (1717). Ölümüne kadar bu görevde kaldı. (İstanbul Beyazıt çevresinde bir semte onun adı verildi. Çarşıkapı'da adını taşıyan bir cami vardır. (M)

Mercanağa camii, İstanbul'da Beyazıt semtinde, Mercan çarşısında. *Dârüssaadeağası camii* de denir. Camii ilk yaptıranın kim olduğu belli değildir. Kitabeden 1721'de ölen Mercan Ağa tarafından onartıldığı anlaşılıyor. Birkaç kere onarım gören cami son defa 1946'da onarıldı. Camiin duvarları kesme taş ve tuğla, çatısı ahşaptır. Minare, camiin sağındadır. Cami avlusunun üç kapısı vardır. (M)

MERCANAĞACI bls. i. Sıcak bölgelerde yetişen, çok sayıda güzel kırmızı çiçekler açan ağaççık. (İlmî adı *erythrina*. Fasulyegillerden.)

— ANSİKL. *Mercanağacı* bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Hindistan ve Birmanya'da kuru ormanlarda rastlanan mantarlı mercanağacının odunu eskiden Doğu'da laka kutusu, kılıç, kın v.b. yapımında kullanılırdı. Yetiştiği yerlerde ölümsüz ağaç da denen mercanağacı 4-5 metre yüksekliğinde bir ağaççıktır; gözkamaştıran kırmızı çiçekleri yapraklarından önce çıkar. Üzerinde siyah bir benek bulunan parlak, kırmızı tohumlarından bilezik, gerdanlık, tespih v.b. yapılır. (L)

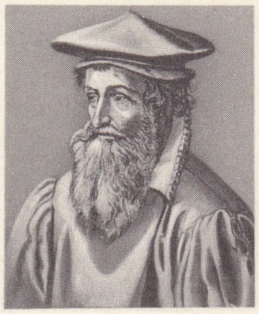

Gerhard MERCATOR
Cabinet des Estampes, Paris

MERCAN AĞA Küçük, kızlarağası (? - İstanbul 1808). Eski saraydan getirilerek hazine vekili ve daha sonra haznedar oldu (1807). Mustafa IV'ün kendisine gösterdiği ilgiye güvenerek görevini kötüye kullanmağa ve servet toplamağa başladı. Bu yüzden öldürüldü. (M)

MERCANÇİÇEĞİ bls. i. Zool. Körpe polip öbeklerinde, dalların ucunda bulunan değirmi ve yayvan kısım. (L)

MERCAN dağları, Doğu Anadolu'nun Orta Fırat bölümünde *Munzur dağları**nın doğu kesimi; 3 449 m yüksl. Yüksek yerlerinde IV. zaman buzullarının bıraktığı aşınım izlerine geniş ölçüde rastlanır. (M)

MERCAN denizi, Büyük Okyanus'un bir kısmı; Avustralya'nın kuzeydoğusu, Yeni Gine, Salomon adaları, Yeni-Hebrides adaları ve Yeni Kaledonya arasında. Bu denizin adını verdiği kıyıların yakınındaki mercan oluşumlarının başlıcaları Avustralya'nın kuzeydoğusu kıyısındaki Büyük Set kayalarıdır. (L)

Mercan Denizi muharebesi, ingiliz-amerikan hava-deniz kuvvetlerinin Japonlara karşı kazandığı zafer (4-8 mayıs 1942). Bu muharebe çağdaş deniz harp tarihinde, torpil ve top kullanmadan yapılan ilk muharebedir. Çarpışma, uçak gemilerinden Yeni Gine'deki (Japonların) veya Avustralya'daki (müttefiklerin) üslerden kalkan uçaklar arasında geçti. Japonlar bir uçak gemisi, dört kruvazör ve iki muhrip; Amerikalılar da bir uçak gemisi kaybettiler. Japon ilerlemesine karşı müttefiklerin ilk durdurma hareketi olan bu zafer, Avustralya ile Yeni Kaledonya arasındaki bağıntıların yeniden kurulmasına imkân verdi. Bk. PASİFİK SAVAŞI. (L)

MERCANİ EFENDİ Şehabeddin, kazanlı tatar bilgini (Kazan 1808 - ay.y. 1888). Babasından icazet aldıktan sonra Buhara'ya gitti ve orada öğrenim gördü. İstanbul'a gelerek Cevdet ve Münif Paşalarla tanıştı. Otuz kadar eseri vardır. Bunlar arasında en önemlileri *El-Hikmet-ül-Baliga* (Erginlerin Hikmeti); *Vefiyat-ül-Eslaf* (Önceki-

Foto. LAROUSSE

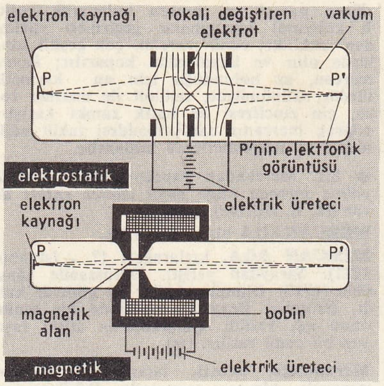

elektronik mercek

lerin ölümleri); *Müstefad-ül İhtiyar* (Seçmenin Faydaları) adlı eserleridir. (M)

MERCAN kıyısı, eskiden Doğu Cezayir ve Kuzey Tunus sahiline, büyük mercan yatakları yüzünden verilen ad.

Marsilya'ya yerleşen Korsikalılar (Lenche kardeşler) 1552'de Cezayir dayısından Bon burnunun doğusunda 200 km'lik kıyıda mercan avlama tekelini ve La Calle yakınında müstahkem olmayan bir hisar kurma imtiyazını aldılar; bu imtiyaza sonradan Annaba, Kollo, La Calle ve Rosa burnundaki depolar da katıldı. Şirket gizlice tahıl ihraç ettiği için Berberîler 1568'de hisarı ele geçirdiler; bu çarpışma birbiri ardına kurulan şirketlerin (1628, 1640, 1694) zaman zaman bölgeden ayağının kaydırılmasına (1604-1634) sebep olan çatışmaların başlangıcı oldu. Buna benzer bir Marsilya şirketi de XVII. yy. sonunda Tunus beyi ile bir antlaşma yaptı; fakat o da kısa süre sonra yıkıldı (XVIII. yy.da bütün bu imtiyazların yeni bir Afrika şirketi halinde birleşmesi, son şirketin ancak bir süre daha yaşamasını sağladı). [L]

MERCANKÖŞK veya **MERCENGÛŞ** bitş. i. (fars. *merzengûş* > *mercengûş*'tan). Bot. Ballıbabagillerden küçük yapraklı ıtırlı bitki. (İlmî adı *Origanum maiorana.*) ‖ *Yabanî mercanköşk*, mercanköşkün başka bir türü (*O. vulgare*).

— ANSİKL. *Mercanköşk*, kuru yerlerde yetişir; güzel kokulu ve genellikle pembe renkli çiçekler açar. Su buharıyle damıtılan mercanköşkten lavantacılıkta ve gıda sanayiinde kullanılan bir yağ elde edilir. Mercanköşkün dal uçları, kuvvet verici ve uyarıcı olarak, kokulu alkole ve bitki özlü alkole katılır; kurutulmuş halde ise yaralar için kullanılan ilâçların bileşimine girer. (LM)

MERCANLAR çoğl. i. Selenterelər şubesinden hayvan sınıfı; örnek tipi *mercan*'dır. (İlmî adı *anthozoa.*) [M]

MERCANLI sıf. (*mercan*'dan *mercan-lı*). İçinde mercan bulunan.

— Jeol. *Mercanlı kat*, üst Jura'nın asbölümlerinden biri olan Luzitaniyenin eski adı. ‖ *Mercanlı kireçtaşı*, fosil mercan kalıntılarından meydana gelen kireçtaşı. (L)

MERCANLI HİDRALAR çoğl. bitş. i. Mercan resifleri arasında yaşayan tıkız kalkerli hidralar altsınıfı. (Polipleri çok küçük boşluklarda bulunur; kalker içindeki bazı çukurlarda oluşan küçük medüzlerle çoğalır.) [L]

MERCANOTU bitş. i. Yaygın saplı, beyaz çiçekli, otsu bodur bitki. (Çok iyi çim verir, bahçeleri süslemekte ve mozaik ekimde kullanılır. İlmî adı: *Sagyna procumbens.* Karanfilgillerden.) [L]

MERCANTİNİ (Luigi), italyan şairi (Ripatransone, Marche 1821 - Palermo 1872). 1848 Olaylarından sonra bir süre yurdundan ayrılmak zorunda kaldı; Bologna'da ve 1865'te Palermo üniversitesinde tarih dersi verdi. Şiirlerinde ve 1865'te yayımladığı halk şarkılarında İtalyan devriminin büyük olaylarını dile getirdi. Bunların en ünlüsü, A. Olivieri tarafından bestelenen *L'inno di Garibaldi*'dir (Garibaldi Marşı). [L]

MERCANTON (Jacques), fransızca yazan isviçreli yazar (Lozan 1910). Romanlar (*Thomas l'Incrédule* [İnansız Thomas] 1943; *Le Soleil ni la Mort* [Ne Güneş Ne de Ölüm] 1950), tenkitler (*Poètes de Univers* [Dünya Şairleri], 1947; *Celui qui Doit Venir* [Gelmesi Gereken Kimse], 1956; *De Peur que Vienne l'Oubli* [Unutulur Korkusuyle], 1962), gezi notları (*Andalousie* [Andolucia], 1957), denemeler (*Racine*, 1966). James Joyce ve Thomas Mann üstüne incelemeler yazdı. (L)

MERCANTOUR (LE), Fransa'da (Alpes - Maritimes) Güney Alplerinde billûrlu kütle, İtalya sınırında, Vésubie ile Tinée'nin yukarı vâdileri bölgesinde; 2 775 m. 12,4 km uzunluğunda bir karayolu tünelinin külteyi delmesiyle Nice ve Cuneo arasındaki bağlantı kolaylaşacaktır. (L)

MERCANYILANI bitş. i. Vücudunda art arda kuşak şeklinde siyah lekeler bulunan kırmızı renkli amerika yılanı (*Elaps corallinus*). [M]

Mercan yokuşu veya **Mercancılar çarşısı,** İstanbul'da Bahçekapı semtinden Beyazıt'a, Bakırcılar'a çıkan yokuş. Eski Mercan idadîsinin (lise) bulunmasından bu adı alır. Ayrıca burada mercan işleyen ve mercan terlik yapıp satan esnaf dükkânları vardı. Bugün bu dükkânların yerini iş hanları almıştır. (M)

MERCARA, Hindistan'da (Maisur) şehir, Coorg eyaletinin eski merkezi, Kaveri ırmağının kaynakları yakınında; 7 000 nüf. Bir tarım işletmeleri bölgesinin ortasında yer alan Mercara, kahve, çay ve kauçuk pazarıdır. (L)

MERCATİ (Michele), italyan bilgini (San Miniato, Toscana 1541-Roma 1593). Tıp okudu, felsefe doktorası yaptı; 1585'te Vatikan'da Avrupa'nın ilk mineraloji galerisini kurdu. 1574'te *Methallotheca Vaticana* (Vatikan Maden Kitaplığı) adlı bir kitap yayımladı. (L)

MERCATOR (Gerhard KREMER), flaman matematikçisi ve coğrafyacısı (Rupelmonde 1517-Duisburg 1594). 1530'da Louvain üniversitesinde ünlü astronom ve haritacı Frisius'un öğrencisi oldu, ondan küre yapmayı öğrendi. 1537'de, kutsal toprakların haritasını, ertesi yıl da ilk dünya haritasını çizdi. 1541'de Karl V hesabına, biri göğü, biri yeri gösteren iki küre yaptı. 1552'de Duisburg'a yerleşti; orada bir büyük Avrupa haritası yaptı ve bir izdüşüm sistemi hazırladı (daha sonra buna Mercator izdüşümü adı verildi). 1569'da bu sistemle denizciler için ilk büyük dünya haritasını yaptı. 1578'de *Tabulae Geographicae ad Mentem Cl. Ptolemaei*'yi (Ptolemaios'un Coğrafya Haritaları Üstüne Düşünceleri) yayımladı ve 1585'te *Atlas, Sive Cosmographhicae Meditationes de Fabrica Mundi et Fabricati Figura* (Kozmografya Atlası veya Dünyanın Yapısı ve Biçimleri Üstüne Düşünceler) adıyle yayımlanan büyük coğrafya eserini hazırlamağa başladı; bu eser ölümünden sonra 1595'te oğulları Rumold ve Arnold tarafından yeniden yayımlandı. (L)

MERCATOR (Nicolaus KAUFMANN, — denir), alman matematikçisi (Wismar, Holstein 1620'ye doğr. - Paris 1687). Özellikle yakınsak seriler üzerine incelemeleri ve x'in artan kuvvetlerine göre Log $(1+x)$'in açılımını keşfetmesiyle tanınır:

$$\text{Log}\,(1+x) = x - \frac{x^2}{2} + \frac{x^3}{3} - \frac{x^4}{4} + \ldots + \frac{x^{2n-1}}{2n-1} - \frac{x^{2n}}{2n} + \ldots,$$

şeklindeki bu seri x'in —1 ile +1 arasındaki değerleri ve $x=1$ için yakınsaktır. *Logarithmotechnia* (Logaritma Tekniği) [1668] adlı eserinde, bu formülün ispatlamasını verdi ve hiperbolün hesabında bu formülü kullandı. (L)

Mercator izdüşümü, Yer'in düzlem şeklinde gösterilmesi; ilk defa Mercator tarafından tasarlanan bu sistemde izdüşüm yüzeyi, küresel ekvatora teğet olan bir silindirin yüzeyidir. Bu izdüşümde, art arda gelen meridyenler eşit uzaklıkta paralel doğrularla gösterilir. Paraleller ise, meridyenlere dik ve aralıkları 1/cos ψm ile orantılı doğrularla belirtilir (ψm, art arda iki paralel arasındaki ortalama enlemi ifade eder). Bu uygun bir izdüşümdür.

İzdüşümde, iki noktayı birleştiren doğru bir loksodrominin görüntüsüdür; geodezik çizgiler ise bir eğri ile gösterilir ve enlemi ψ olan bir noktada, haritanın gerçek ölçeği 1/cosψ ile orantılı olarak değişir. Mercator izdüşümü, 60°lik enlemlere kadar denizcilikte ve havacılıkta kullanılır. Bu enlemden sonra ölçek sonsuza gittiği için kullanışlı değildir. (L)

MERCATO SAN SEVERİNO, İtalya'da komün, Campania'da (Salerno ili), Sarno kıyısında; 16 700 nüf. Avellino - Salerno yolu üzerinde ticaret merkezi. (L)

MERCAYUN («Kaynaklar ovası»), Lübnan'da şehir, Lübnan dağı ile Hermon dağı arasında, İsrail ve Suriye sınırları yakınında; 5 000 nüf. (çoğu ortodoks yunanlı). Sulama yoluyle çeşitli tarım yapılan bir bölgenin tarım pazarı (tütün, buğday, portakal); ipekböceği yetiştiriciliği. (L)

MERCEDARİO, Arjantin And'larının en yüksek doruklarından biri, San Juan eyaletinde; 5 770 m. Lavlarla kaplı mezozoik tabakalardan oluşmuştur. (M)

MERCEDES, Arjantin'de şehir, Lujan ırmağı kıyısında, Buenos Aires'in (Buenos Aires ili) batısında; 21 680 nüf. Tarım ve hayavancılık merkezi. (M)

MERCEDES, Uruguay'da şehir, rio Negro kıyısında, ırmağın rio Uruguay ile kavuştuğu yer yakınında; 35 000 nüf. Aşağı şehir, XVIII. yy. sonundan kalmadır. Kâğıt fabrikası. (L)

MERCEDES veya **VİLLA MERCEDES,** Arjantin'de (Corrientes ili) şehir; 25 900 nüf. Ticaret merkezi. Besin sanayii. Kurşun dökümhanesi. (L)

MERCEK i. (*mercimek*'ten). Opt. Camdan veya ışık kırıcı herhangi bir maddeden yapılmış ve genellikle küresel yüzeylerle sınırlanmış disk. (Mercekler, optik görüntüler elde etmek için kullanılır.) *Esk.* Adese. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Fresnel merceği*, merkezi bir mercek ile onu çevreleyen kırıcı veya yansıtıcı halkalardan meydana gelen ve paralel ışınlı geniş bir demet elde etmek için deniz fenerlerinde kullanılan optik sistem. ‖ *Takma mercek*, odak uzaklığını değiştirmek için bir objektifin önüne yerleştirilen mercek. (Belirli bir mesafeden daha yakın nesnelerin fotoğrafını çekmeğe elverişli olmayan makinelerde, odak uzaklığı aşağı yukarı nesnenin makineye olan uzaklığına eşit yakınsak mercekler, bazen de uzaktaki nesnelerin büyük bir görüntüsünü elde etmeğe yarayan ıraksak mercekler kullanılır.)

— Elektron. *Elektronik mercek*, optik merceklerin ışık ışınlarını saptırması gibi, elektron (veya elektrik yüklü başka tanecikler) demetlerini saptıran eksenel simetri sistemi; bir elektronik mercek, kondansatörlerden (elektrostatik mercek), bobin veya elektromıknatıslardan (*elektromagnetik mercek*) meydana gelebilir. (Elektron akısını yakınsaklaştıran elektronik mercekler birçok cihazda, özellikle elektronik mikroskoplarda kullanılır.)

— Jeol. Aşınma veya yersel çökelme nedeniyle alanı sınırlı oluşuk.

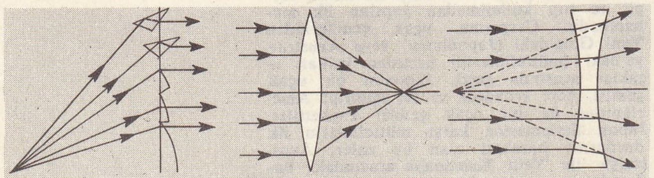
Fresnel merceği — çift dışbükey — çift içbükey

mercekler (opt.)
1 Çift dışbükey
2 Düzlem-dışbükey
3 Yakınsak menisk
4 Çift içbükey
5 Düzlem-içbükey
6 Iraksak menisk

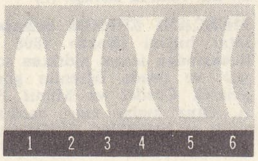

— Oftalmoloji. *Saydam tabaka merceği,* gözdeki bazı kırılma kusurlarını gidermek için gözün saydam tabakası üzerine doğrudan doğruya tatbik edilen, plastik maddeden yapılmış, bir yüzü içbükey, öbür yüzü dışbükey küçük mercek. (Saydam tabaka mercekleri kontak camlarından daha hafif ve daha estetiktir ama, bazen eksenleri etrafında döndükleri için astigmatlık tedavisine elverişli değildir.)

— ANSİKL. Opt. Bir *mercek,* iki küresel yüz, yani diyoptr ile sınırlanmış ışık kırıcı bir maddeden meydana gelir. Bazen, ortak eksenli iki dönel yüzeyle sınırlanmış bütün cisimlere de mercek adı verilir. Bu cisimler katı veya sıvı olabilir. Uygulamada kullanılan mercekler, iki küresel yüzeyle sınırlanmış bir cam kütlesidir; iki kürenin yarıçapları eşit veya farklı olabilir. Kürelerden birinin yarıçapı sonsuz olursa, yüzeylerden biri düzlemdir. Şekilde ince ve kalın kenarlı mercekler gösterilmiştir. Bu mercekler, orta kısımlarının kalınlığıyla birbirinden ayırt edilir. Şekil 1, 2 ve 3'teki ince kenarlı merceklere aynı zamanda *yakınsak* mercek denilir; çünkü gelen ışınları eksene doğru yaklaştırırlar. İki kürenin merkezlerini birleştiren çizgiye *ana eksen* adı verilir.

Işık ışınlarının giriş ve çıkış yüzeyleri, şekil 4,5 ve 6'daki gibi içbükey olabilir. Bunlara *kalın kenarlı* ve *ıraksak* mercek denilir; çünkü mercekten geçmeden önce paralel olan ışınları eksenden uzaklaştırırlar.

Merceğin kalınlığı, ışınların eğikliği ve optik eksene olan uzaklığı az olduğu zaman gözlem sonuçlarını veren teori çok basittir. Mercek kalın olsa bile, son iki şartın (ışınların eğikliğinin ve eksene uzaklığının az olması) sağlanması şartıyle, mercek sistemlerinin incelenmesinde oldukça basit bir teori kurulabilir (eksene yakın bölgenin incelenmesi veya Gauss yaklaşıklılığı); odak düzlemleri, düğüm noktaları ve asal düzlemler bu incelemeyle belirlenir. Yakınsak çift içbükey ve yeterli derecede ince bir mercek alalım: asal eksene paralel olarak bu mercek üzerine düşen demetteki ışınlar, odak noktası denilen bir F noktasında kesişirler.

F noktasının merceğe olan uzaklığına *odak uzaklığı* denir. f ile gösterilen bu uzaklığı

$$f = \frac{RR'}{(n-1)(R+R')}$$

formülü verir. Burada *n* merceğin yapıldığı maddenin kırılma indisi, R ve R' yüzeylerin eğrilik yarıçaplarıdır.

İnceleme, eksene yakın ışınlarla yetinilmeyecek kadar genişletildiği zaman çok değişik kusurlar ortaya çıkar (Bk. SAPMA). Paralel olmayan, fakat eksen üzerindeki bir P noktasından gelen bir ışık demetini alalım: mercek bu demetteki ışınları bir P' noktasında toplar. P' noktası P noktasının gerçek görüntüsü'dür; çünkü ışınlar gerçekten birbirini kestiği için bu görüntü bir ekran üzerine düşürülebilir. P ve P' noktalarına karşılıklı noktalar denir, gerçekten ışığın ters dönüşü ilkesine göre eğer P noktası P' yerinde olsaydı, görüntüsü P'de olacaktı. Bu iki noktanın merceğe olan uzaklıkları sırasıyle *p* ve *p'* ile gösterilirse

$$\frac{1}{p} + \frac{1}{p'} = \frac{1}{f} = (n-1)\left(\frac{1}{R} + \frac{1}{R'}\right)$$

bağıntısının geçerli olduğu ispat edilir. Eğer P noktası F odağında ise, ışınlar paralel bir demet halinde çıkacaktır; P noktası F odağı ile mercek arasında bulunduğu zaman ıraksak bir demet meydana getirecek ve bunun sonucu gerçek bir görüntü meydana gelmeyecektir; fakat ışınlar, P'nin zahirî görüntüsü denilen bir P' noktasından geliyormuş gibi olacaktır.

Bir doğrunun görüntüsü, onu meydana getiren noktaların görüntülerinin tümüdür.

Iraksak mercekler de aynı teoriye göre incelenir ve gerçek nesnelerin daima zahirî görüntülerini verirler.

Kullanma alanları. Yakınsak mercekler şu amaçla kullanılır: 1. nesnelerin daha büyük veya daha küçük gerçek görüntülerini etmekte (fotoğraf ve projeksiyon makineleri); 2. ışık kaynağını odağa yerleştirmekle *projektör* olarak; 3. optik âletlerde (bk. DÜRBÜN, MİKROSKOP v.d.); 4. odak ile mercek arasına küçük bir nesne yerleştirerek, büyütülmüş bir görüntü elde etmekte (bk. BÜYÜTEÇ). Presbit ve hipermetroplar da yakınsak mercekler kullanırlar (miyoplar ise ıraksak mercek kullanır).

Galilei dürbününün göz merceği ıraksaktır.

Nihayet, renkser sapma'nın (çeşitli ışınların eşit derecede kırılmamasından dolayı görüntünün kenarlarında renkli çizgilerin meydana gelmesi) etkilerini düzeltmek için ıraksak ve yakınsak mercekler bir sistem halinde birleştirilir.

— Teknol. Bir *optik merceğin,* bir ayna, bir prizma veya bir lamın yontulması başlıca üç işlemi gerektirir: genellikle iri taneli aşındırıcı maddeler kullanarak tornada yapılan *kaba işleme;* daha ince taneli bir aşındırıcı yardımıyle düzgün bir yüzey elde etmeğe yarayan *pürüz giderme* veya *orta işleme;* çok ince aşındırıcılarla (ingiliz kırmızısı, seryum oksit v.b.) yapılan ve yüzey kusursuz derecede düzgün ve parlak oluncaya kadar sürdürülen *ince işleme* veya *perdahlama.* (LM)

MERCENARIUS. Bk. ÜCRETLİ ASKER.

MERCENGÛŞ i. Bk. MERCANKÖŞK.

MERCHTEM, Belçika'da (Brabant, Hal-Vilvorde idare çevresi) komün, Brüksel'in kuzeydoğusunda; 8 600 nüf. Besin sanayi. Büyük kümes hayvanları pazarı. (L)

MERCİ i. (ar. *rücû*'dan *mercic*). Başvurulacak, müracaat edilecek makam: *Telgrafname-i âlilerinin beş gün evvelsine kadar mercilerine tebliğ edilmesi yüzünden...* (Atatürk). || *Esk.* Dönülecek, şeri gelinecek yer.

— *Esk. Merci-i hal,* bir işin çözümü için başvurulacak makam. || *Merci-i has ü âm,* her sınıftan halkın başvurabileceği yer. || *Merci-i küll,* işlerin çözümü için başvurulacak yer. || *Merci-i resmî,* bir idare veya bir memurun bağlı bulunduğu yüksek makam.

— Huk. Bk. İCRA *tetkik mercii.* || *Esk. Merci'i rü'yet,* bir işin görülmesi için başvurulan makam. (M)

MERCİA («Bataklık halkı ülkesi») Penda tarafından kurulan angl krallığı (632-654), irili ufaklı ve çeşitli merkezî angl krallıklarının fethinden ve birleştirilmesinden meydana gelmiştir. Başkenti *Liccidfeld*'in (Lichfield) bulunduğu Midland'lara, doğuda Fens'lerden Humber'e kadar uzanıyordu. Öbür krallıklarla (özellikle Northumbria ve Wessex) savaşarak VIII. yy.da üstünlüğünü kabul ettirdi. Fakat IX. yy.da, Wessex'lerin yeniden canlanmasını önleyemeyen Merci krallığı iç savaşlarla zayıfladı, Dan'ların saldırılarıyle yıkıldı.

— Leng. *Mercia lehçesi,* Orta İngiltere'de konuşulan eski ingiliz lehçesi. (L)

MERCİ DABIK, Halep'in kuzeyinde Kuveyk ırmağı üzerinde bulunan Dabık kâsabası yakınında yer. Dabık'ın adı, Emevî hükümdarlarından Süleyman bin Abdülmelik'in Bizanslılara karşı yaptığı sefer sırasında geçer. Süleyman, Ubeyde tarafından kumanda edilen ordularıyle birlikte buradan Anadolu'ya girdi; dönüşte aynı yere gelerek öldü. Harun-ür-Reşid de bu sahrada karargâh kurdu; Mirdasîlerden Mahmud, 1065'te amcası Atiye'yi burada yendi. 1098'de Franklar Antakya'yı ele geçirince, Musul hâkimi Kerboğa, onlara karşı burada büyük bir ordu topladı ve bu orduyle Antakya'yı kuşattı. 1124'te Timurtaş, burada Dübeys bin Sadaka'yı yendi. 1305'te Halep meliki Melikûzzahir, Kilikya seferi sırasında burada karargâh kurdu; 1315'te Memlûk emîri Seyfeddin Tonguz, Moğolara karşı giriştiği savaş dönüşü burada dinlendi. (M)

Merci Dabık savaşı, Yavuz Sultan Selim ile Kansu Gavri arasında yapılan savaş (1516). Selim I, Çaldıran savaşıyle Şah İsmail'e bir darbe vurduktan sonra, ikinci bir İran seferine hazırlandı. Fakat Şah İsmail, Memlûk Sultanı Kansuh el Gurî'ye elçiler göndererek sıranın Memlûklara geleceğini bildirdi. Bunun üzerine Kansuh

Antonin MERCIÉ
«Sanatın Dehası»
Louvre müzesi, Paris

el Gurî, Yakındoğuda yeni bir öğreti yayan Şah İsmail ile anlaştı ve yanında halife El Mütevekkil Alallah Muhammed III, Mısır'ın baş kadıları ve osmanlı tahtının vârisi ilân ettiği Şehzade Ahmed'in oğlu Kasım Çelebi olduğu halde önce Şam'a sonra da Halep'e geldi. Öte yandan daha 1515'te Alâüddevle Bozkurd Beyi öldürerek başını Memlûk Sultanına göndermek suretiyle bir memlûk seferine karar veren Selim, görünüşü kurtarmak için Sinan Paşa kumandasında 40 000 kişilik bir osmanlı kuvvetini doğuya gönderdi; Fırat ırmağını geçmeleri için Memlûklardan izin almalarını istedi. Fakat memlûk valileri geçiş izni vermediler. Selim, bunu propaganda için fırsat bildi; bütün Osmanlı ve Memlûklu halkına, valilerine Kansu Gavrî'nin kendisini, mülhidler (yolunu şaşırmış) üzerine gitmekten alıkoyduğunu yaydı; sünnî halkı Memlûklardan soğuttu. Bu yüzden Antep, Halep ve Şam valileri Selim'in tarafını tuttular ve Kansu Gavri'ye ihanete hazırlandılar; Suriye şehirleri halkı gizlice Selim'e taraftar olduklarını bildirdiler. Bunun üzerine Selim, Cafer Kapudan emrindeki osmanlı donanmasını İskenderiye sularına gönderdiği gibi ulemaya başvurarak müslüman bir devlete karşı girişeceği seferin meşruluğuna dair fetva istedi. Devrin en tanınmış din ulusu Zenbilli Ali Cemalî Efendi istenilen fetvayı verdi (1525); «mülhidlere yardım eden de mülhiddir» şeklinde olan bu fetva üzerine harekete geçen Selim, osmanlı ordusu ile Kayseri'ye geldi; fakat savaş suçunu memlûk sultanına atmak amacıyle, Halep'e Bursa kadısı Zeyrekzâde ile Karaca Paşayı elçilikle gönderdi; elçilerin hakarete uğraması üzerine, Kansuh el Gurî'nin gönderdiği Mogulbay'ı tahkir eden Selim, ileri yürüyerek yolu üzerindeki kaleleri aldı. Bunun üzerine Kansuh el Gurî, Kertbay kumandasında 30 000 kişilik bir orduyu ileri gönderdi ve kendisi de Merci Dabık'a doğru yola çıktı. Bu sırada osmanlı öncüleri ile memlûk kuvvetleri karşılaştılar ve ilk çarpışmalar başladı; Kansuh, 2 ağustos 1516 günü sabahı Merci Dabık'a geldi; aynı gün Selim de göründü ve Davud peygamber türbesi yakınında otağ kurdu. İki ordu o geceyi hazırlık içinde geçirdiler. Merci Dabık savaşı 24 ağustos 1516 günü güneşin doğmasıyle başladı. Osmanlı ordusunun sağ kolunda Anadolu beylerbeyi Zeynel Paşa, Karaman beylerbeyi Hüsrev Paşa, Dulkadır oğlu Şahsuvaroğlu Ali ve Ramazanoğlu Mahmud Beyler; solda ise Rumeli beylerbeyi Küçük Sinan Paşa, Diyarbakır beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa yer aldılar. Merkezde Yavuz Sultan Selim, âdet olduğu üzere, yanında kapıkulu, sipahiler, azaplar olduğu halde yerini aldı; ön tarafa zincirlele birbirine bağlı toplar dizildi. Osmanlıların bu dizilişlerine karşı, Kansu Gavri, yanında halife El Mütevekkil Alallah Muhammed III, Başkadılar ve Kasım Çelebi olduğu halde merkezde yerini aldı; maiyetlerinde Mısır, İskenderiye, Hicaz, Kudüs, Nablûs, Cebel, Trablusşam ve Urban askeri olduğu halde, sağ kola Ha-

kardinal MERCIER

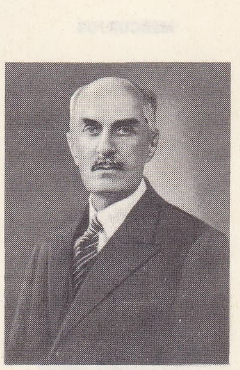

Ernest MERCIER

Louis Sébastien
MERCIER
Lorieux'nün eseri
Preudhomme'dan
Carnavalet müzesi, Paris

gallo-romen sanatı Saint-Germain-en-Laye, Eski Eserler Millî müzesi

MERCURIUS

«Topuk Kanatlarını Takan Mercurius»

yırbay, sol kola Sibay getirildi, karanisa askeri ön tarafa yerleştirildi; culban yedeğe alındı. Karanisa Cündiler (süvariler) yanlarda yerlerini aldılar. Savaş, cündilerin saldırısıyle bşaladı ve osmanlı kollarını sarstı; Selim sağ kola Küçük Sinan Paşa, sol kola Yunus Paşa emrinde yardımcı kuvvetler gönderdi; memlûk saldırılarını önleyerek topları ateşletti. Böylece girişilen ve ikindiye kadar süren saldırılar sonunda memlûk ordusu bozuldu; top ve tüfek ateşi altında kaçanlar öldüler; Hayırbay ve Sibay kendilerine bağlı kuvvetlerle hızla çekildiler; geri kalanlarını, Yunus Paşa kuvvetleri ve Dulkadir Türkmenleri takip ettiler; ele geçenler öldürüldü. Halep halkı, şehirden çıkarak Selim'i karşıladı. Selim, törenle Halep'e girerek valinin sarayına yerleşti. Halifeyi huzuruna kabul ederek ondan halifelik alâmetlerini aldı; Ulu camide hutbe Sellim namına okundu ve Hâdım ülharemeyn iş Şerifeyn (mukaddes yerlerin hizmetçisi) unvanını aldı. Kansu Gavri'nin sonu hakkında bir haber alınamadı. Memlûkların bozularak etrafa kaçıştıkları bir sırada, onun da kaçtığı, çölde dinlenirken öldüğü sanılıyor.

Osmanlıların kısa bir süre içinde Merci Dabık'ta Memlûkları yenmesinde, teknik ve ateşli silâhlara sahip olmaları etkili oldu. Selim I'in savaşı idaredeki ustalığı, beylerbeylerinin, sancak beylerinin görevlerini aksatmadan yapmaları ve askerin fedakârlığı da rol oynadı. Bu arada Memlûk ordusununun tam bir anlaşmazlık içinde olması, kumandanların Selim ile yakın ilişkiler kurması, yerli halkın Memlûkları desteklememesi, savaşın Osmanlılar lehine sonuçlanmasını sağladı. Nitekim, bu savaştan sonra Selim, Hama, Humus ve Şam şehirlerini kolaylıkla elde etti; halkı tarafından sevinçle karşılandı. (M)

MERCIÉ (Antonin), fransız ressamı ve heykeltıraşı (Toulouse 1845 - Paris 1916). 1876'da Louvre'un büyük avlu kapısı için bir yüksek kabartma yapmakla görevlendirildi: *Sanatın Dehası*. Eserleri arasında bundan başka kral Louis Philippe'in ve kraliçe Amélie'nin mezarları (1886), Lozan'da *Wilhelm Tell* heykeli, Domremy-la-Pucelle'de *Jeanne d'Arc* heykeli vardır. (L)

MERCIER (Auguste), fransız generali (Arras 1833 - Paris 1921). École Polytechnique'i bitirdi; Meksika'da hizmet gördü ve 1870'te Metz'teki çarpışmalara katıldı. Casimir-Perier (1893-1894) ve Dupuy (1894-1895) hükûmetlerinde savunma bakanı oldu. Dreyfus'ü Harp divanına verdi. 1898'de ordudan ayrıldı ve muhafazakâr kanattan Loire-Inférieure senatörü oldu (1900-1920). Dreyfus davasının yeniden gözden geçirilmesi sırasında saldırılara uğradı, ama hiç bir zaman iddialarından vaz geçmedi. (L)

MERCIER (Désiré Joseph), belçikalı kilise adamı (Braine-l'Alleud 1851 - Brüksel 1926). Mechelen Papaz okulunda, sonra (1882) Louvain üniversitesinde felsefe okuttu; dersleri ve birçok büyük incelemesiyle (*Ontologie* [Ontoloji]; *Logique* [Mantık]; *Psychologie* [Psikoloji], *Critériologie* [Kıstas Bilimi], 1892-1899) Leo XIII'ün savunduğu Yeni-Tommaso'culuğu değerlendirdi. Mechelen başpiskoposu ve Belçika başrahibi (1906), kardinal (1907) oldu. Birinci Dünya savaşı sırasında alman işgali karşısındaki vakur tavrı ona dünya çapında bir itibar kazandırdı. Lord Halifax ile «Mechelen Konuşmaları»nı düzenleyerek Anglikan'cılık ile bir uzlaşmaya varmak istedi. Yayımladığı konferans derlemeleri arasında en ünlüsü *A mes Séminaristes*'tir (öğrencilerime) [1908]. (L)

MERCIER (Ernest), fransız sanayicisi (Konstantin 1878-Paris 1955). Mütarekeden sonra malî bir görevle Almanya'ya gönderildi; 1919'da, Paris bölgesinin elektriklenmesi amacıyle Elektrik şirketini kurdu. 1925'te mareşal Foch'un desteğiyle Fransa'nın geleneksel değerlerini canlandırmayı amaç edinen ve «Fransa'nın Kalkınması» diye adlandırılan siyasî hareketi başlattı. (L)

MERCIER (Louis Sébastien), fransız yazarı (Paris 1740-ay.y. 1914). Yirmi yaşında *Héroïdes*'i yayımladı; birkaç roman yazdı. Bunlar arasında, en çok ilgi uyandıranı *An 2440 ou Rêve s'il en fut jamais'dir* (2440 Yılı veya Tam Bir Rüya) [1770]; bu eserinde yazar, Fransız devrimi sırasında geçecek olayları önceden haber verir. *Traité de Théâtre ou Nouvel Essai sur L'Art Dramatique*'te (Tiyatro Bilgisi veya Oyun Sanatı Üstüne Yeni Bir Deneme) [1773] Diderot'nun halka dönerek tiyatroyu zenginleştirme hakkındaki fikirlerini, mübalâğalı bir şekilde yeniden ele aldı. Birçok oyunu, bu arada *Le Juge* (Hâkim) [1774], özellikle *La Brouette du Vinaigrier* (Sirkecinin El Arabası) [1775] ve *Le Déserteur* (Asker Kaçağı) [1782], tiyatro sanatı hakkındaki bu görüşle kaleme alındı. Bu eserler yazarına ami zamanda Marie Antoinette'in himayesini ve kendisine maaş bağlanmasını sağladı. Mercier bundan başka ingiliz ve alman edebiyatındaki örneklere özenerek tarihî trajediler yazdı: *Jean Hennuyer* (1772); *La Destruction de la Ligue* (Birliğin Çözülüşü) [1782]; *La Mort de Louis XI* (Louis XI'in Ölümü) [1783]. 1781'de *Tableau de Paris*'yi (Parisin Tablosu) yayımlamağa başladı, 1790'da on iki cildi bulan bu eser, Eski Rejim'in sonlarında fransız toplumu ve düşünüşü hakkında son derece canlı bir kaynaktır. Mercier'nin 1799 - 1800 yıllarında kaleme aldığı *Le Nouveau Paris* (Yeni Paris) bu eserin bir devamıdır. Mercier Devrim sırasında Konvansiyon'da Seine-et-Oise milletvekili oldu, daha sonra Beşyüzler meclisinde bulundu. İmparatorluk döneminde de cumhuriyetçi kaldı. Son eserlerinden olan *Néologie ou Vocabulaire des Mots Nouveaux ou à Renouveler* (Yeni Kelimeleri Kullanma veya Yeni veya Yenileştirilecek Kelimeler Dağarcığı) [1801] ve *Satire Contre Racine et Boileau*'da (Racine ve Boileau'ya Yergi) [1808], klasik düşüncenin geleneklerine karşı olduğu açıkça görülür. (L)

MERCIER DE LA RIVIÈRE (Pierre Paul). Bk. LE MERCIER DE LA RIVIÈRE DE SAINT-MÉDARD.

MERCIER - LACOMBE, Cezayir'de (Oran idare bölgesi, Sidi-bel-Abbes idare çevresi) komün, Beni Şugran dağlarının eteğinde; 13 395 nüf. Önemli bir tarım bölgesinin ticaret merkezi (şeker pancarı ve üzüm). Kimyasal ürünler fabrikası. Şeker rafinerisi. (L)

MERCİMEK i. (fars. *merdümek*'ten). Baklagillerden bir tarım bitkisi ve bunun besin olarak kullanılan yuvarlak yassı tohumu. Bk. ANSİKL.

— ÇEŞ. DEY. *Mercimek kadar* (veya *gibi*), çok küçük ve yuvarlak: *Sonra tütünün arasına mini mini mercimek kadar koparttığı esrar parçalarından on beş yirmi tane yuvardı* (Vâ-Nû). *İsviçre ilâcı vardır. Mercimek gibi haplar* (B. Felek). || *Mercimeği fırına vermek. Teklz.* [Kadınla erkek için] Gizlice aşk ilişkisi kurmak.

— Anat. *Mercimek kemiği*, orta kulakta, örsle üzengi arasında bulunan küçük kemik.

— ANSİKL. Bot. *Mercimek* (lens), alçak boylu, sarılgan bir bitkidir, yapraklarında sülükler bulunur. Pek çok türü vardır. Yemeklik mercimek (*Lens esculenta* veya *Ervum*) Akdeniz çevresinde ilkçağın başlangıcından beri yetiştirilir. Mercimek beyaz çiçekli, biryıllık bir bitkidir. Geniş ve kısa badıcında sarı renkte çok besleyici iki tane bulunur. Tohumu mart-nisan aylarında ekilir (güzün ekildiği yerler de vardır); hasadı ekilme tarihine göre haziran-dan ağustosa kadar yapılır. Mercimek, yem bitkisi olarak da yetiştirilir. (LM)

MERCİMEK AHMED İlyasoğlu, türk yazarı (XV. yy. ortaları). Farsçadan Türkçeye tercüme ettiği *Kabusname** adlı eserin önsözünden, XV. yy. ortalarında yaşadığı ve saray hizmetinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Kûhistan hükümdarı Keykâvus'un *Kabusname*'sinin Şeyhoğlu Mustafa tarafından yapılan ve Germiyanoğlu Süleyman Şaha sunulan tercümesini okuyan Murad II, bu tercümeyi açık bulmayınca, hükümdarın emri üzerine ikinci defa tercüme etti. Mercimek Ahmed'in bu tercümede kullandığı dil, türk edebiyatının gelişimi bakımından önemlidir. Tercümenin dili kolay, anlatımı sade ve akıcıdır. Farsçayı ve o zamanın saray dışında konuşulan Türkçesini çok iyi bildiği anlaşılan Mercimek Ahmed XV. yy. ortalarındaki edebî dilin en açık nesir örneğini verir. Secili divan nesrinin doğmağa başladığı bir çağda, Mercimek Ahmed'in her türlü özentiden uzak, halkın konuştuğu Türkçeyle eser çevirmesi, halk dilinin edebî nesir dili olarak benimsenmesi yolunda atılan ilk adım sayılır. Onun türk nesir dilinde başlattığı bu akım, Edirneli Nazmî ile şiiri etkiledi; sonraki çağlarda kolay anlaşılır, düz ve akıcı bir dille yazma geleneğini doğurdu. (M)

MERCİMEKKALE, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Muş ili, merkez ilçesi) bucak; 32 köy, 15 252 nüf. (1965). — Bucak merkezi; 855 nüf. (1965); eski adı *Akçan*. İl merkezinin 23 km kuzeyinde; Muş'u Erzurum'a ve Karaköse'ye bağlayan yol üzerindedir. Yüksl. 1 200 m. (M)

MERCK (Johann Heinrich), alman yazarı (Darmstadt 1741 - ay.y. 1791). Edebiyat tenkitleri yazdı, İngilizceden tercümeler yayımladı; fakat asıl ününü *Götz von Berlichingen*'in (1773) yazıldığı yıllarda Goethe ile kurduğu dostluğa borçludur; alaycı ve iğneliyici bir zekâsı vardı; Goethe'nin, Mefistoteles tipini işlerken (*Faust*) onu örnek aldığı söylenir. (M)

MERCOEUR (Philippe Emmanuel DE VAUDÉMONT DE, — dükü), **Penthièvre dükü,** fransız soylusu (Nomeny 1558 Nürnberg 1602). Henri II'ün kayın biraderiydi; Bretagne valiliğine getirildi (1582). Ligue'e katıldı, kendini Bretagne dükü ilân etmeğe kalkıştı. Kral birliklerine karşı Craon zaferini kazandıktan (nisan 1592) sonra, hem İspanya, hem de Fransa ile iyi geçinmeğe çalıştı. Dinan düşünce (şubat 1598), Ponts-de-Ce buluşmasında, Henri IV'e boyun eğdi; Henri IV'ün kızı Françoise Mercoeur'ün evlilik dışı oğlu César de Vendôme ile nişanlandı. 50 000 lira karşılığında Bretagne'dan vaz geçen Mercoeur Macaristan'da kralın hizmetine girdi. 1600'de Türkler Kanije kalesini kuşattıkları zaman (8 ekimde) 20 000 kişilik bir kuvvetle kalenin yardımına gitti; fakat 14 ekime kadar süren savaşlarda yenilerek çekilmek zorunda kaldı; Kanije türklere teslim edildi. Mercoeur, 1601'de Erdel'deki Stuhlweiszenburg'ı (Istolni-Belgrad) serdarı ekrem Yemişci Hasan Paşayı yendi; esir düşen türk kumandanlarının kesik başlarını Kanije'yi kuşatan hıristiyan ordusuna gönderdi; kaleyi aldı. (LM)

MERCU sıf. (ar. *recâ*'dan *mercû*). *Esk.* Umulan: *Buna nazaran icap eden tedabirin ittihazı ve mütalâatınızın iş'arı mercudur* (Atatürk). || Yalvararak istenen. (M)

MERCUH sıf (ar. *rüchân*'dan *mercûh*). *Esk.* Bir başka şeye göre üstün tutulan, tercih edilen şey.

— Huk. *Esk.* Hasmından evvel iddiasını ispata yetkisi olmayan. (M)

MERCUM sıf. (ar. *recm*'den *mercûm*). *Esk.* Taşlanmış. || Recm cezasına çarptırılmış.

Mercure de France, 1889'da Alfred Vallette'in, Jacob sokağındaki Mère Clarisse kahvesinde toplanmakta olan J. Moréas, E. Raynaud, P. Arène, R. De Gourmont, A. Samain, Ch. Cros ve L. Tailhade ile birlikte kurduğu edebiyat dergisi. İlk sayısı 1 ocak 1890'da çıkan bu edebiyat ve sanat dergisi sembolizme yatkın görünmekle beraber, kısa zamanda her çeşit etkiye açık bir dergi haline geldi. Başlangıçta ayda bir defa, 1905'ten sonra ise iki defa çıkan dergi, 1 haziran 1940'a kadar yayımlandıktan sonra yasaklandı. Daha sonra S. de Sacy'nin yönetiminde 1 aralık 1946'dan itibaren tekrar aylık olarak yayımlanmağa başlandı. Alfred Vallette aynı adı taşıyan bir de yayınevi kurarak, yönetimi Remy de Gourmont, L. Dumur. P. Morisse ve P. Léautaud ile paylaştı. Alfred Vallette'in ölümünden sonra yayınevi 1938'e kadar G. Dulhamel, 1944'ten sonra da P. Hartmann tarafından yönetildi. 1963 - 1965 Arasında Gaëton Picon tarafından yönetilen dergi 1965'te kapandı. (L)

MERCURIALES i. (lat. k.). Tar. Mercurius şerefine on beş temmuz arefesinde Roma'da kutlanan bayram. (L)

Foto. LAROUSSE

MERCURİUS, Roma'da Ticaret ve Hırsızlar tanrısı, tanrıların habercisi ve Jupiter'in oğlu. Eski Yunanistan'daki Hermes'in özdeşi Mercurius Roma'da iki kanatlı şapkası, elinde asası, ayaklarında küçük kanatları bulunan bir tanrı olarak tasvir edilirdi. Roma'da Mercurius kültü V. yy.a doğru başlar. O sıralarda çarşıların, satıcıların ve kazancın koruyucusu idi. Hermes'in etkisiyle Yolcular tanrısı, bunun sonucu da koruyucu bir tanrı oldu. Nihayet adı, aynı nitelikteki bir galya tanrısını belirtmek için kullanıldı ve onunla birleşti. Sanatlar ve Sanayi tanrısı olan bu *Galya Mercurius*'unun Dôme tepesinde ve Donon'da birer tapınağı vardı. Mercurius'un M.Ö. 495'te Aventin'de yapılmış bir tapınağı vardı. Tanrı, mayıs ayının ilk yarısında törenle anılırdı. (L)

Mercury, Amerikalıların uzaya insan göndermek amacını güden ve sonradan gerçekleştirilen ilk uzay programı. Bu ilk programı *Gemini** ve *Apollo** programları izledi. 5 mayıs 1961'de Alan B. Shepard, Mercury programı gereğince, saatte 8 260 km hızla ve 186 km yüksekliğe kadar balistik bir uçuş yaptı. Bu deneme, 21 temmuzda Virgil Grissom tarafından tekrarlandı. 20 Şubat 1962'de John Glenn, 160 ile 260 km yükseltiler arasında ve üç dolanımdan biraz daha uzun süreli bir yörünge uçuşu yapan ilk amerikalı unvanını kazandı. Daha sonraki üç etap, 1962 ve 1963'te dolanım süresi gittikçe artarak ve 15-16 mayıs 1963'te yörüngede bir günden fazla kalınarak gerçekleştirildi. Astronotun bulunduğu kabin, aşağı yukarı 1 500 kg ağırlığında ve ucuna, çapı 0,50 m ile 1,80 m arasında değişen bir silindir eklenmiş kesik koni biçimindeydi. (L)

MERCY (Claudius Florimund, —kontu), avusturyalı mareşal (Longwy 1666 - Crocetta, Parma yakınları 1734), Franz Mercy'nin torunu. Prens Eugène devrinde Petervaradin'de hizmet gördü (ağustos 1616); Sicilya valiliğine getirildi (1719), 1720'de İspanyolları Sicilya'dan uzaklaştırdı. 1721'de Banat valisi, 1723'te mareşal, daha sonra İtalya'da başkumandan oldu. (L)

MERCY (Franz VON, — baronu), avusturyalı mareşal (Longwy 1590'a doğr. - Alerheim, Nördlingen yakınları 1645). Otuzyıl savaşlarında Katolik Birliği kuvvetlerine kumanda etti. İsveçlileri Tuttlingen'de (1643) ve Turenne'i Marienhal'de (mayıs 1645) yendi. (L)

MERCY D'ARGENTEAU (Florimund, — kontu), avusturyalı diplomat (Liège 1727 - Londra 1794). Claudius Florimund'un evlâtlığı. Paris büyükelçisi (1766-1790) oldu; veliahtın Marie-Antoinette ile evliliğini hazırladı; Marie-Antoinette ile Maria-Theresia arasında bağlantı kurdu. Marie-Antoinette'e perde arkasından sık sık danışmanlık yaptığı için, avusturya çıkarlarını korumakla suçlandı. Belçika genel valisi oldu, Brüksel'i bir karşıdevrim ocağı haline getirdi ve 1794'te Londra'ya büyükelçi tayin edildi. *Correspondance avec Marie-Thérèse* (1874) *et Joseph II* (1889) [Maria-Theresia (1874) ve Joseph II (1889) ile Mektuplaşmalar], Alfred von Arneth tarafından yayımlandı. (L)

MERD sıf. Bk. MERT.

MERDAN çoğl. i. (fars. *merd*'den *merdân*). *Esk.* Mert kimseler, yiğitler. ‖ *Merdân-ı hüda,* erenler. ‖ *Merdan-ı merd,* yiğitlerin yiğidi. ‖ *Merdan-ı ulvî,* yedi gezegen. Müminlere haber getiren yedi ulvî varlık. (M)

MERDANE zf. (fars. *merd*'den *merdâne*). *Esk.* Erkeğe yakışacak gibi, mertçe: *Merdane mürûra bak yanından* (Muallim Naci). *Halid ibni Velid'in çadırı önünde cümleten mecruh olarak düşünceye dek merdana cenk eylediler* (Cevdet Paşa).

◆ **Merdanegî** i. *Esk.* Yiğitlik, mertlik. (M)

MERDANE i. (ar. *verdâne*'den). Çeşitli işlerde kullanılan silindir biçiminde âlet, yuvak: *Lastik merdane.*

— Büro. Hesap ve yazı makinelerinde hem kâğıdı sürüklemeğe yarayan, hem de harf vuruşuna desteklik yapan sert kauçuktan yapılmış silindir. (SİLİNDİR de denir.)

— Camc. Kalıplama yoluyle pencere camı yapımında, camı yaymağa ve inceltmeğe yarayan, dökme demirden silindir. ‖ *Merdaneden geçirme,* ham veya dökme cam elde etmek için, ergimiş camı iki hadde silindirinin arasından geçirme.

— Ciltc. Kitap sırtını yuvarlaklaştırmak ve kapaklar ile sırt arasında boşluk bırakmak için kullanılan makine.

— Matbaac. *Mürekkep merdanesi,* formayı mürekkeplemeğe yarayan silindir. Bk. ANSİKL.

— Mutf. Hamur açmağa yarayan iki kollu tahta silindir.

— Seram. *Merdaneden geçirme,* seramik hamurunu karıştırmak maksadıyle, bu hamuru, birbirine gittikçe yaklaşan bir hadde silindiri dizisinden geçirme işlemi.

— Zır. Kesekleri kırmağa, toprağı sıkıştırmağa yarayan tarım âleti. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Matbaac. XIX. yy.ın başlangıcına kadar tipograf baskıda forma, üzerine yün sarılmış yumuşak deriden tamponlarla mürekkepleniyordu. 1790'da Nicholson, üzeri deriyle kaplanmış bir ağaç *merdane* kullandı; König, otomatik mürekkepleme cihazına da bu sistemi uyguladı. 1819'da eczacı-kimyager Gannal, jelatin ve melas karışımıyle hazırlanmış hamurdan bir merdane yaptı. Bugün bile merdaneler, bir parça değişmiş olmakla birlikte aynı formüle göre yapılır, yalnız esnekliği sağlamak için karışıma gliserin katılır. Mürekkebi emen bu merdaneler, formanın mükemmel bir şekilde mürekkeplenmesini sağlar. Ayrıca vülkanize yağlardan, sentetik reçinelerden ve kauçuktan yapılmış merdaneler de kullanılır.

Litografi baskısında, 1816'da Schmautz'un yaptığı gibi yün ve pürtüklü deriyle kaplı merdaneler kullanılır. Ofset makinelerde kullanılan mürekkep merdaneleri, deri veya kauçuktandır, ıslatıcı merdaneler ise yumuşak yün kaplıdır.

— Zır. Merdaneler, çekmeğe yarayan bir çatıya bağlı eksen etrafında dönen bir veya birçok silindirden meydana gelir. Bellibaşlı iki çeşide ayrılır: düzleme merdaneleri ve kesek kıran merdaneler.

Düzleme merdaneleri ya ağaçtan, ya dökme demirden veya çelik levhadan yapılır. Ağaçtan olanlar pek tavsiye edilmez, çünkü büyük bir çekiş gücüne ihtiyaç gösterir ve çabuk aşınır. Demir merdaneler ya tek bir silindirden veya birbirine değmekle beraber, birbirinden bağımsız olarak aynı yatay eksen üzerinde dönebilen birçok silindirden meydana gelir.

Kesek kıran merdaneler ise yan yana dizili çok sayıda bağımsız diskten yapılır. Disklerin üzerinde bir sürü diş veya kavila bulunur. (L)

MERDANELEME i. (*merdanelemek*'ten *merdaneleme*). Tar. Sürülmüş bir tarladan, kesekleri kırmak ve toprağa bastırmak amacı ile merdane geçirme eylemi.

— ANSİKL. *Merdaneleme,* toprak fazla nemli olmadıkça her mevsimde yapılabilir. Yeni sürülmüş bir tarlanın merdanelenmesine, «kesek kırma» denir. Aynı eylem ekilmiş bir tarlaya uygulanırsa, toprağın üst katı bastırılır ve buna, «baskı» denir. İlkbaharda buğday tarlasından merdane geçirilirse, kışın kabarmış olan toprak basılır ve kökleri sıkıştırır. (M)

MERDANELEMEK geçl. f. (*merdane*'den *merdane-le-mek*). Bir şeyin üstünden merdane geçirmek.

— Zır. *Toprağı merdanelemek,* sürülmüş toprağı, bir merdane vasıtasıyle düzleştirmek. (M)

MERDAVİÇ (Ebul Haccac bin Ziyar), Ziyarî sülâlesinin kurucusu (?-935). Taberistan'ın Ali taraftarı hâkimleri hizmetinde ve Esfar bin Şireveyh zamanında orduda subay olarak bulundu. Bir süre sonra Esfar'a karşı isyan ederek, Zencan'da bağımsızlığını ilân etti ve Alamut kalesi civarında Esfar'ı öldürerek Rey ve Taberistan'ı yönetimi altına aldı; bu arada Makân'ın Taberistan'ı geri alma çalışmaları sonuç vermedi; Büveyh'in Makân ordusunda bulunan oğullarının üçü de Merdaviç tarafına geçtiler. Merdaviç 931'de Cibal'i, Havlân sınırlarına kadar ele geçirdi. Halife Muktedir, Isfahan'ı boşaltması şartıyle, onu fethettiği eyaletlerin valisi tanıdı. Fakat halifenin ölümüyle Merdaviç bu şartı yerine getirmedi; Kereç valisi Ali bin Büveyh'in Isfahan'ı alınca, kardeşi Veşmgir'i Ali'nin üzerine yolladı. Boyun eğmeğe mecbur olan Ali, kardeşi Hasan'ı rehine olarak gönderdi. 934'te halife Kahir tarafından Isfahan'ı boşaltmak şartıyle valilikte bırakılan

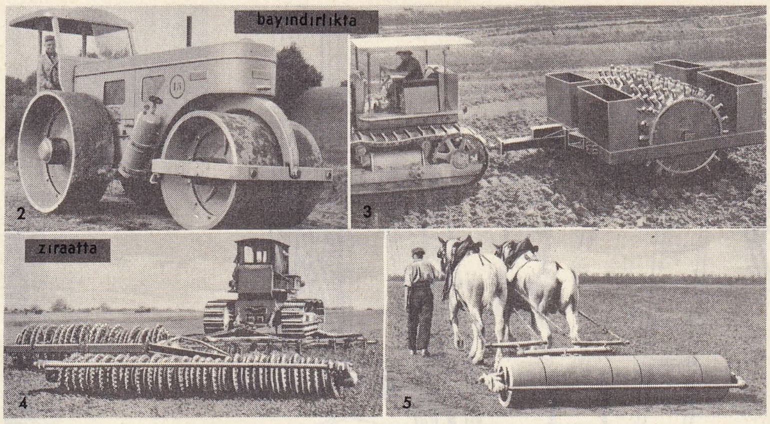

merdaneler
1. lastik tekerlekli
2. kompresörlü
3. keçi ayağı
4. kesek kırıcı
5. dökme demirden

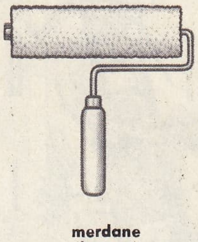

merdane (boyac.)

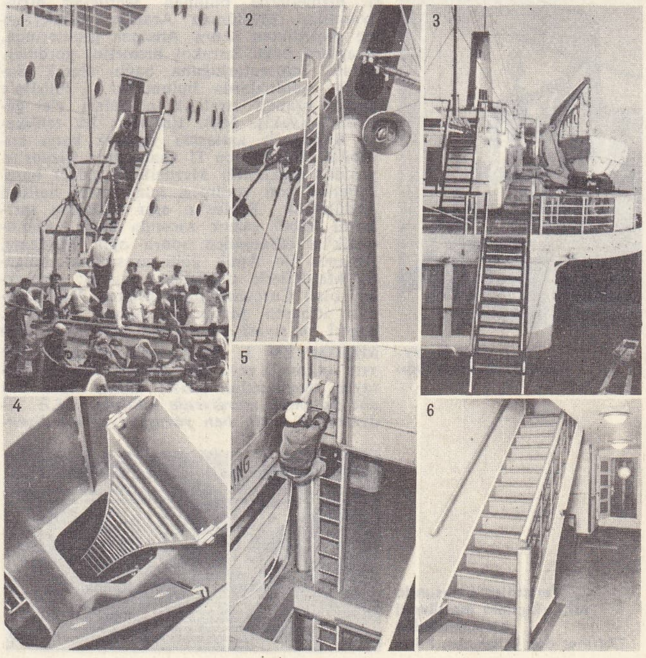

merdiven'ler
1. lumbar ağzı m.
2. direk m.
3. dış m.
4. borda m.
5. ambar m.
6. kamaralara giden merdiven

Foto. LAROUSSE

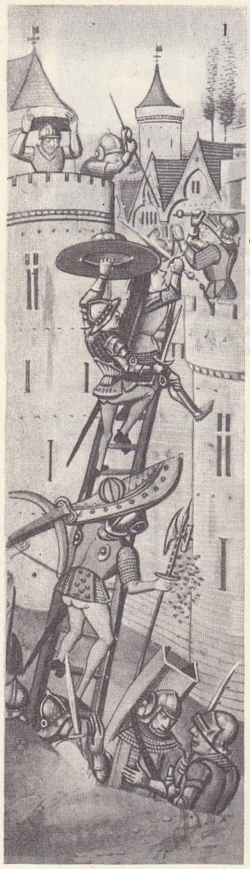

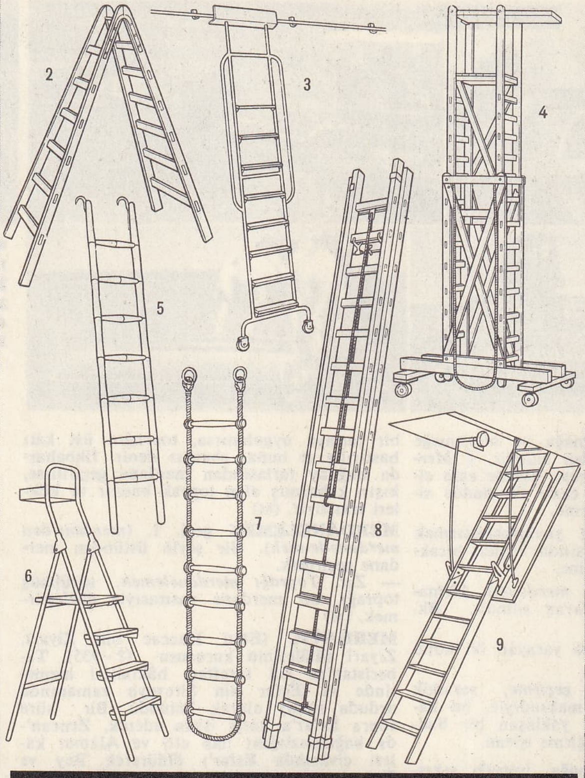

merdivenler: 1. kale ve şato kuşatmalarında tırmanma merdiveni; 2. katlanır çift; 3. kütüphane merdiveni; 4. iskele merdiveni; 5. çengelli; 6. basamaklı; 7. ip; 8. kayar; 9. katlanabilir tavan arası merdiveni; 10. büyük kayar itfaiye merdiveni.

çeşitli merdivenler

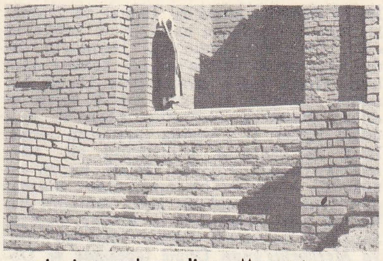

pişmiş toprak merdiven, Mezopotamya

Merdaviç, bir sene sonra türk köleleri tarafından Isfahan'da öldürüldü. Merdaviç'in amacı Bağdat'ı ele geçirmek ve eski İran imparatorluğunu yeniden kurmaktı. (M)

MERDEÎLER, arap asıllı savaşçı kavim. Amanos ve Toros dağlarının sarp bölgelerinde, Antakya'nın bataklık kısımlarında yarı göçebe hayatı yaşadılar. Zaman zaman Bizanslılara ve müslümanlara askerî hizmetlerde bulunan Merdeîler hıristiyandılar. Müslüman Araplar Antakya'yı ele geçirdikten sonra Amanos geçitlerinde, Araplara bağlı karakol hizmetini gördüler. Bizans imparatorluğuna bağlı olarak Suriye'ye saldırılarda bulundular. Filistin'e kadar uzanan stratejik noktaları ele geçirdiler (yaklş. 666). Emevîler bu tehlikeye Bizans ile antlaşma yaparak karşı koyabildi. Justinianos II zamanında Bizans'ın yeniden kışkırttığı Merdeîlerin şiddet hareketlerine son verilmesi için emevî halifesi Abdülmelik, Bizans'ın ağır antlaşma şartlarını kabul etmek zorunda kaldı. Abdülmelik'in ölümünden sonra oğlu Mesleme, Amanos ile Amik gölü arasındaki bölgede Merdeîlerle mücadeleye girişti; merkezleri olan Curcume'yi ele geçirdi. VIII. yy.dan itibaren Merdeîler sayıca azaldılar; askerî ve siyasî önemlerini kaybettiler. (M)

MERDİVEN i. (fars. *nerd-bān*'dan). Bir yere çıkmağa veya bir yerden inmeğe yarayan basamaklar dizisi: *İkinci kata beş altı basamak merdivenle çıkılıyor* (H.E. Adıvar). *O vakit, ben yavaş yavaş merdivenlerden ineceğim* (Y. K. Karaosmanoğlu). [Bk. ANSİKL. *İnş. bölümü*.] ‖ *Merdiven babası*, merdivenlerde, korkuluğun bitiminde bulunan ve çıkışın başlangıcını gösteren basamakların ön kenarlarını birleştiren eğim çizgisi ile tavan yüzeyi arasındaki düşey mesafe. (Meskenlerde bu yüksekliğin mutlaka 2 m'den fazla olması gerekir.) ‖ *Merdiven boşluğu*, bir yapıda, merdiven için bırakılan boşluk. ‖ *Merdiven böğürü*, merdivenin iki yanında bulunan ve basamakları tutan kertikli kalın tahta. ‖ *Merdiven çatması*, merdiven kirişleri, kiriş pabuçları ve korkuluklardan meydana gelen iskelet. ‖ *Merdiven duvarı*, üst kısmı eğimli olarak inşa edilen ve merdiven basamaklarını taşıyan duvar. ‖ *Merdiven kirişi*, merdivenin boşluk tarafındaki sınırını çizen ve basamaklar ile rıhtları taşıyan kiriş. (*Limon kirişi* veya *omurga kirişi* de denir.) ‖ *Merdiven kolu*, merdivenin, iki sahanlık arasında yükselen kısmı. ‖ *Merdiven korkuluğu*, merdivenden çıkanların veya inenlerin düşmesini önlemek ve küpeşteye tutunmalarını sağlamak için merdiven boyunca yerleştirilen ahşap, demir veya taştan yapılmış parmaklık. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Merdiven küpeştesi*. Bk. KÜPEŞTE. ‖ *Merdiven rampası*, bir merdivende üzerine, basamakların yerleştirildiği eğimli döşeme. ‖ *Merdiven sahanlığı*. Bk. SAHANLIK. ‖ *Asma merdiven*, basamaklarının bir ucu duvara oturan, öbür ucu serbest olan merdiven. ‖ *Burma* (*helisel* veya *spiral*) *merdiven*, basamakları, merkezî bir sütun veya çekirdek etrafında dönerek yükselen merdiven. ‖ *Dönel merdiven*, liman kirişleri kemer şeklinde ve basamakları üçgen biçiminde olan merdiven. ‖ *Yürüyen merdiven*, insanları bir kattan öbür kata taşıyan ve basamakları sonsuz bir zincir üzerine oturtulmuş eğik düzlem.

— DEY. *Merdiven dayamak*, [yaş için] yaklaşmak: *Seksene merdiven dayadı*.

— Ask. *Esk. Merdivenle hücum*. Bk. ANSİKL.

— İtfaiyecilik. *Yangın merdiveni*, itfaiyecilerin yangında ve kurtarma işlerinde kullandıkları merdiven. Bk. ANSİKL.

— Mim. Bk. ANSİKL.

— Teknol. *İp merdiven*, dikme ve basamakları kalın halattan yapılan ve asılarak kullanılan merdiven. ‖ *Taşınır* (veya *portatif*) *merdiven*, inip çıkmağa yarayan ve eşit aralıklarla yerleştirilmiş yatay parçalarla (basamaklar) birbirine tutturulan iki dikmeden meydana gelen, istenilen yere taşınabilen hafif merdiven. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. İnş. *Merdiven*, ahşaptan, taştan, madenden veya betonarmeden inşa edilir. Kullanılan malzemenin cinsi ne olursa olsun, merdiven daima aynı elemanlardan meydana gelir: eşit düşey aralıklarla yerleştirilmiş, birbirlerine paralel olan ve üzerlerine basılan basamaklar. Arka arkaya gelen iki rıht* yüzeyi arasındaki yatay mesafeye ***basamak genişliği***, basamakların boyuna da ***merdiven genişliği*** denir. Basamağı dış taraftan sınırlayan düşey yüze «rıht» denir. Art arda iki sahanlık arasındaki kısma ***merdiven kolu*** veya ***rampa***, merdivenin içinde yer aldığı boşluğa da ***merdiven boşluğu*** denir. Merdiven kolunda yirmi birden fazla basamak bulunmamalıdır. Eğer basamak sayısı daha çok yapılacaksa merdiven koluna bir dinlenme sahanlığı eklemek gerekir. Merdivenden rahatça çıkılabilmesi için, y basamak yüksekliği ile g basamak genişliği arasında $2y+g=64$ sm formülünün mümkün mertebe gerçekleştirilmesine dikkat edilmelidir. h yüksekliği genellikle 12 sm ile (anıtsal yapıların merdivenleri) 18 sm (normal merdivenler arasında değişir. Konutlardaki merdivenler için 16 ile 17 sm'lik yükseklik iyi bir ortalama sayılır.

Merdivenler, şekilleri bakımından *düz* ve

XVIII. yy. merdiven korkuluğu

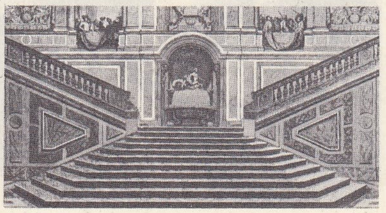

Versailles şatosunda eski «Elçiler» merdiveni bir gravürden Cabinet des Estampes, Paris

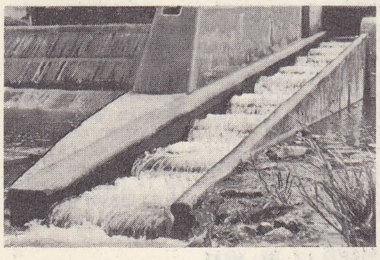

balık merdiveni

Paris operasının büyük merdiveni

Foto. LAROUSSE

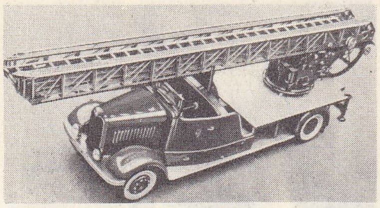

itfaiye arabası **merdiveni**

dönel diye ayrılır. Merdivenin doğrultusu merdiven boşluğunun kenarlarına dik olursa, merdiven kolu düzdür. Eğer merdiven kolu eğrisel yapılmışsa, merdiven dönel veya burma tiptedir. Düz merdivenlerde basamaklar dikdörtgen biçiminde ve birbirine eşittir, rıhtlar ise paraleldir. Dönel merdivenlerde, basamaklar üçgen şeklindedir ve rıhtlar birbirine paralel değildir. Yatay izdüşümde, kova hattındaki merdiven basamaklarının genişliklerini birbirine eşit yapabilmek ve merdivenin toplam alanını basamaklar arasında en iyi şekilde dağıtabilmek, böylece rahat, güzel, emniyetli bir merdiven elde edebilmek için yapılacak çizime *merdiven basamaklarının dengelenmesi* denir.

Merdivenler aşağıdaki şekilde de sınıflandırılabilir: *fransız merdiveni,* bu merdivende basamaklar ve rıhtlar bir yandan merdivenin boş yanındaki merdiven kirişine, öte yandan da merdiven boşluğunun duvarı boyunca tutturulmuş merdiven kirişine dayanır; *ingiliz merdiveni* ve *kremayerli merdiven*'de limon kirişi dişli yapılmıştır. Basamaklar ve rıhtlar bir yandan merdivenin boş yanındaki kremayere, öte yandan da merdiven boşluğunun duvarı boyunca tutturulmuş merdiven kirişine dayanır.

Taş basamaklı merdivenlerde, merdiven kolu düzse, her basamağın ucu merdiven boşluğunun duvarlarına gömülür. Merdiven genişliği çok fazla olduğu zaman, merdiven kolu ister düz, ister dönel olsun basamaklar eğimli tonozlara oturtulur.

Eğer düz merdiven kolunun yerine, kendi üzerinde kıvrılan bir rampa yapılırsa, merdivenler değişik adlar alır: sarmal merdiven, burma merdiven, tek veya çift limon kirişli merdiven, dolu çekirdekli merdiven veya dolu çekirdeksiz merdiven.

Betonarme merdivenlerin basamakları, duvarlar, eksenel limon kirişleri, yan taraflarda bulunan limon kirişleri veya eğik döşemeler üzerine oturtulur. Madenî merdivenler daha çok sanayi yapılarında kullanılır. Bu merdivenlerde limon kirişleri genellikle madenî profillerden ve basamaklar ahşaptan yapılır.

Yürüyen merdivenler, ya doğrudan doğruya asansör yerine veya asansöre yardımcı olarak kullanılır. Özellikle büyük mağazalarda ve metro istasyonlarında tercih edilen bu merdiven, ancak kullananların sayısı fazla olursa gerekli ve yararlı olabilir. Merdivenle inip çıkanların sayısı her zaman eşit değilse, merdivenin hareketi fotosellerde ayarlanır.

● *Merdiven korkuluğu.* Ortaçağ merdivenlerinde korkuluğa pek rastlanmaz. XVI. yy.da korkuluklar ahşaptan yapılır ve üzerleri mitolojik kişilerin resimleriyle süslenirdi. XVII. yy.da korkuluklar madenden yapılmağa başlandı. XVIII. yy.dan itibaren korkuluklara, sert ve cilâlı ağaçtan yapılan küpeşteler eklendi.

— Arkeol. Neolitik devir başlarında nehir ve göl kıyısı yerleşmelerinde zeminden birkaç metre yükseklikteki evlerde sarmaşık veya ağaç dallarından yapılmış merdivenler kullanılırdı. Kalkolitik devirde ise savunma amacıyle yapılan çatıdan kapılı evlere merdivenle girilirdi. Bu tip evler M.Ö. 4700'e tarihlenen Hacılar* I katında görüldü. Hitit ve Urartular, saraylarının girişlerine anıtsal taş merdivenler yaptılar.

— Ask. *Esk. Merdivenle hücum.* Elde yeterli zaman ve gerekli araçlar bulunmadığında, müstahkem bir şehre, gedik açarak ve hücuma geçerek taarruz edilemezse, merdiven vasıtasiyle baskın tarzında bir harekete girişilebilirdi; bunun amacı kale dış duvarlarına ayak basarak savunanları geri atmaktır.

— İtfaiyecilik. *Yangın merdiveni,* çeşitli tiplere ayrılır: yapıların dış tarafında bir kattan öbür kata çıkmayı sağlayan ve bir kişi tarafından kullanılabilen sürgülü veya çengelli *taşınır yangın merdivenleri;* ekşen, çıkrık ve bir manevra cihazıyle donatılmış bir çatma veya küçük kulenin merdiven düzlemlerinden meydana gelen *büyük yangın merdivenleri* (çatma veya küçük kule, bir taşıyıcı üzerine monte edilebilir veya römork halinde bulunur); motorla çalıştırılan ve büyük merdiven tipinde olan *mekanik yangın merdivenleri.*

— Mim. *Merdiven,* binaların ya içinde (iç merdiven) veya dışında (dış merdiven) yer alır. İç merdivenler, plan itibarıyle düz veya devirli (dönel merdiven şeklinde) olur. Ortaçağdaki merdivenler çok dar ve dönel olarak yapılırdı (Bursa Yeşilcami hünkâr mahfilinde olduğu gibi). O zamanlar merdivenlerin bu tip yapılmasının sebebi yer kaybetmemek ve düşman saldırısında üst kattakileri müdafaa etmek içindi. Özellikle minarelerde görülen dönel merdivenlerin aynı yuva içinde ve birbiri üstünde olmak üzere çifte olarak yapılmış olanları da vardır. Bunlara iki kişi aynı anda birbirlerini görmeden inip çıkabilir. Edirne'deki Üçşerefeli camide her şerefeye ayrı çıkan bu tip merdivenler vardır. Avrupa'da bu tip yapılan merdivenler Rönesanstan sonra yerini düz ve genişlerine bıraktı. Avrupa'nın etkisinde kalan Osmanlılarda da bu tip merdivenler binanın merkezî kısımlarına yapıldı ve bir süs unsuru oldu. Eski anadolu evlerindeki ahşap merdivenler, genellikle «yazlık» denilen önü açık sofaya çıkmak üzere ahşaptan yapılırdı. Birçok yerde bugün bu gelenek devam etmektedir. İstanbul ve edirne evlerinde merdivenler içtedir. Merdivenler, bina içinde bulunduğu duruma ve yapılış şekline göre adlandırılır. Birkaç merdivenli büyük yapılarda ve resmî dairelerde en büyük merdivene *baş merdiven,* bina girişlerinde zeminden biraz yüksekte, kapı önünde yer alan merdivenlere *binek merdiveni,* yine büyük yapılarda hizmetlilerin inip çıktığı ve servis yaptığı merdivenlere *hizmet merdiveni* adı verilirdi. Dört köşeli bir yuva içinde yapılan merdivenlere de *köşeli merdiven,* at nalı şeklinde olanlara *nal merdiven,* her birkaç basamaktan sonra bir düzlüğü olanlara *sahınlıklı merdiven* ve her sahınlıklı kısımdan sonra yön değiştiren merdivenlere de *yelpaze merdiven* adı verilir. Merdivenlerin altında eğik tavanlı bir boşluk meydana gelir; buna *merdiven altı* adı verilir. Bu kısmın etrafı kapatılarak dolap gibi kullanılır. Merdivenlerin yukarısında ve diğer katın merdiveninin başladığı yerdeki düzlüğe *merdiven başı,* ilk kademeye (basamağa) *merdiven başlangıcı* denir. Merdivenlerin her iki yanı veya bir tarafı duvara dayalı olanların tek yanları bel hi-

merdiven (mat.)

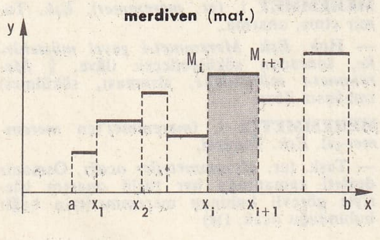

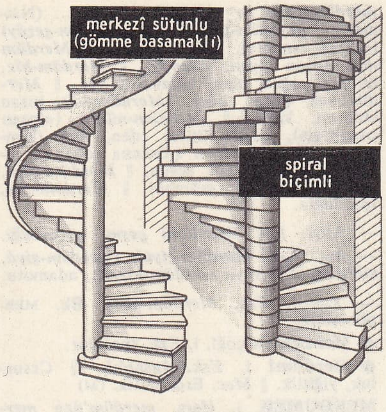

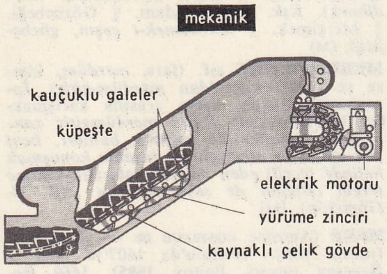

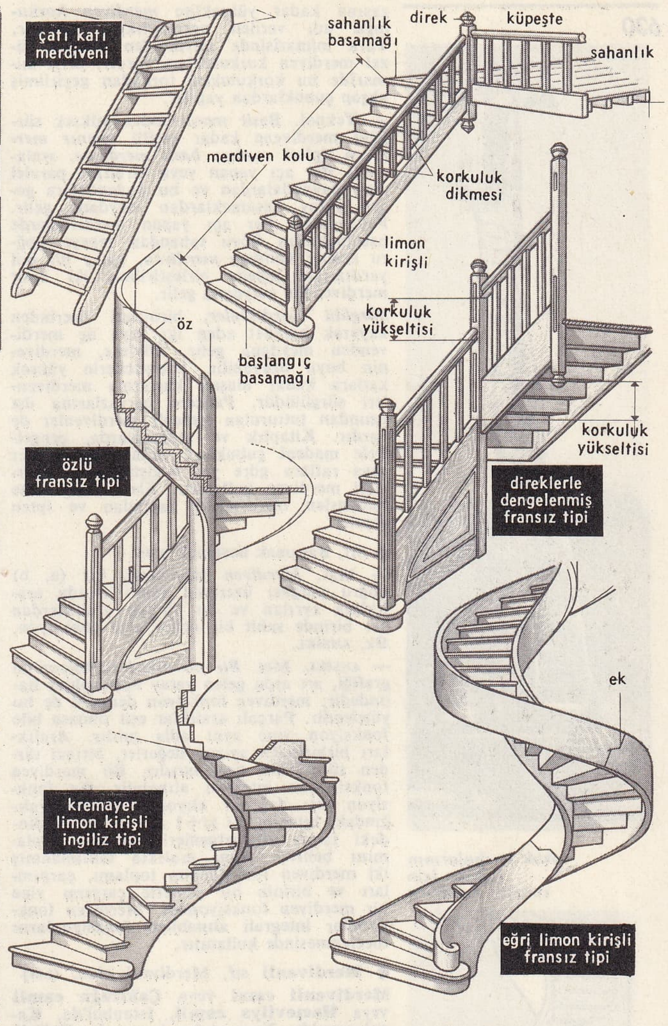

merdivenler

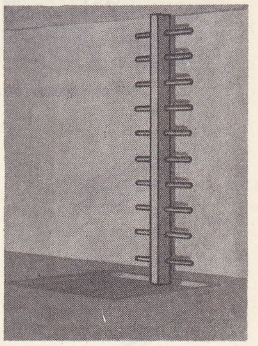

değirmen **merdiveni**

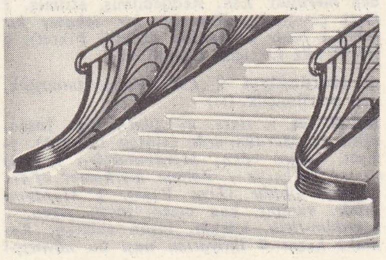

merdiven korkuluğu pabuçları Champs - Elysées tiyatrosu, Paris

Foto. LAROUSSE

sokak lambalarının bakımı için sürgülü merdiven

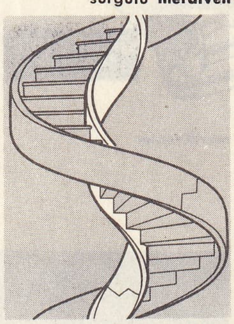

dönel merdiven

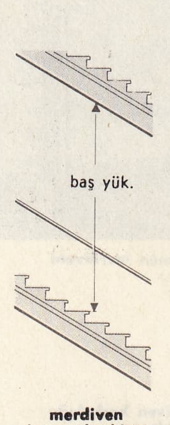

merdiven baş yüksekliği

zasına kadar yükseklite *merdiven korkuluğu* adı verilen parmaklıkla kapatılır. Türk mimarîsinde mermerden oymalı güzel merdiven korkulukları vardır. Sivil mimarîde bu korkuluklar tornadan geçirilmiş ahşap çubuklardan yapılır.

— Teknol. Basit merdivenden yüksek sürgülü merdivene kadar çeşitli *taşınır merdiven* tipleri vardır: *basit merdiven,* aralarında dar açı yapan veya birbirine paralel olan payandalardan ve bu payandalara geçen yatay basamaklardan meydana gelir. Payandaları dar açı yapan merdivenlerde basamakların boyu tabandan tepeye doğru azalır; *katlama merdiven,* yatay bir mil yardımıyle tepede birleştirilmiş iki basit merdivenden meydana gelir. *Sürgülü merdivenler,* birbirleri üzerinden kayarak hareket eden iki veya üç merdivenden meydana gelir. Böylece, merdivenin boyu uzayabilir. İtfaiyecilerin yüksek katlara kadar ulaşan kurtarma merdivenleri sürgülüdür. Pencere pervazlarına üst ucundan tutturulan kancalı merdivenler de vardır. Kitaplık ve mağazalarda, çengellerle madenî çubuklara asılan merdivenler veya raflara göre yer değiştirebilen tekerlekli merdiven kullanılır. Âletli jimnastikte kullanılan merdivenler tahtadan ve ipten yapılır.

◆ Sıf. Basamak basamak olan.

— Mat. *Merdiven fonksiyon,* bir (a, b) doğru parçası üzerinde sonlu sayıda aralıklara ayrılan ve bu parçalı aralıklardan her birinde sabit bir değer alan fonksiyon. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mat. *Bir merdiven fonksiyon*'un grafiği, art arda gelen yatay basamaklar halindedir; merdiven fonksiyon denmesi de bu yüzdendir. Parçalı aralıklar eşit olmasa bile fonksiyon yine aynı adla anılır. Aralıkları birbirinden ayıran değerler, birinci türden süreksizlik noktalarıdır. Bir merdiven fonksiyonun integrali alınabilir. Bu fonksiyon artı değerler alıyorsa, *(a, b)* aralığındaki integral, $x_i\, x_{i+1}\, M_i\, x_{i+1}\, M_i$ şeklindeki farklı dikdörtgenlerin alanları toplamını belirtir. Aynı aralıkta tanımlanmış iki merdiven fonksiyonun toplamı, çarpımları ve birinin bir skalerle çarpımı yine bir merdiven fonksiyondur. Merdiven fonksiyonlar integrali alınabilen fonksiyonların incelenmesinde kullanılır.

◆ **Merdivenli** sıf. Merdiveni olan. (LM)

Merdivenli cami veya **Çakırağa camii** veya **Hacıevliya camii,** İstanbul'da, Kapalıçarşı'da, Yorgancılar kısmında. Değişik adlarla anılan bu camiyi kimin, ne zaman yaptırdığı kesinlikle bilinmez. 24 Ayak merdivenle çıkılan, kalın kâgir duvarlı, çatısı ahşap, minaresi küçük olan caminin yanında eskiden Hacı Evliya hanı vardı. (M)

Merdivenlimescit veya **Mollagürani mescidi,** İstanbul'da, Rızapaşa yokuşunda. Fatih'in hocası şeyhülislâm Molla Gürani tarafından yaptırıldı (XV. yy.). Duvarları, iki sıra tuğla ve bir sıra kesme taştan yapılmıştır: kasnağı, sekiz köşeli bir kubbesi vardır. (M)

MERDİVENSİ sıf. (*merdiven*'den *merdiven-si*). Zool. Sarımları merdiven basamağı gibi düz ve anormal olan kavkılara verilen sıfat.

— Dokubil. *Merdivensi çizgiler,* kalp kası ipliklerini gümüş nitratla boyadıktan sonra meydana çıkan siyah çizgiler; uç uca birleşmiş olan kalp hücrelerinin sınırlarını belli eder. (LM)

MERDUT veya **MERDUD** sıf. (ar. *redd*'-den *merdûd*). *Esk.* Reddedilmiş, atılmış. || Geri çevrilmiş: *Karanlık bir sabavet bir şebâb-ı hasir ü merdud* (Tevfik Fikret). || [Delil, söz v.b. için] Çürütülmüş.

◆ **Merdudiyet** i. *Esk.* Reddolunmuşluk, geri çevrilmişlik. (M)

MERDÜM i. (fars. *merdüm*). *Esk.* İnsan, şahıs. || *Merdüm-âzâr* («insan inciten»), eziyet, zulüm eden: *Merdüm-âzâr-ı nevaziş siteme rağbettir / Zâlime merhamet ef'ayı sıyanet gibidir* (Ziya Paşa). || *Merdüm-evbâr,* vampir, kan emen, insan yiyen. || *Merdüm-firib,* hilekâr, insan aldatan: *Kemal-i hazm ü ihtiyattan naşi bu nâvaziş-i merdüm-firîb ile münhadi olmayıp...* (Naima). || *Merdüm-gezâ* (veya *merdüm-gezây*) [«insan ısırıcı»], zalim, gaddar. || *Merdüm-hâr,* insan yiyen, yamyam. || *Merdüm-hîz,* nüfusu yoğun olan, kalabalık yer. || *Merdüm-keş,* önder, lider. ||*Merdüm-küş,* insan öldüren, katil. || *Merdüm-nüvâz* («insan okşayıcı»), nazik, iltifat eden, ince (kimse). || *Merdüm-perest* («insana tapan»), insancıl, insanları çok seven. || *Merdüm-pîrâ,* eğitici, öğretmen, mürebbi. || *Merdüm-zâd,* insanoğlu.

— Anat. *Esk. Merdümi çeşm,* gözbebeği.

— Bot. *Esk. Merdüm-giyah* (*merdüm-giyâ, merdüm-kiyâ* veya *merdüm-kiyah*), adamotu.

— Psikol. *Esk. Merdüm-giriz.* Bk. MERDÜMGİRİZ.

◆ **Merdüman** çoğl. i. *Esk.* İnsanlar.

◆ **Merdümî** i. *Esk.* İnsanlık. || Cesurluk, yiğitlik. || *Mec.* Erdemlilik. (M)

MERDÜMEK i. (fars. *merdüm*'den *merdümek*). *Esk.* Küçük adam. || Gözbebeği. || Mercimek. || *Merdümek-i çeşm,* gözbebeği. (M)

MERDÜMGİRİZ sıf. (fars. *merdüm,* kimse ve *-giriz,* kaçan'dan *merdüm-giriz*). İnsanlardan kaçan, insan arasına karışmaktan hoşlanmayan: *Hattâ merdümgiriz zannedilmek tehlikesine rağmen bunları, beni pek alâkadar etmeyen bir insanla konuşmak halinde tecelli eden üçüncü yalnızlık şekline tercih ettiğimi de söyleyebilirim* (R. N. Güntekin). [M]

MÉRÉ (Antoine GOMBAUD DE — şövalyesi), fransız yazarı (Poitou'da 1607'ye doğr. - Baussay şatosu, Poitou 1685). 1660 öncesi paris sosyetesi ve edebî çevreleriyle ilişki kurdu. 1652'ye doğru Pascal'i tanıdı. Aralarında geçen konuşmaların, Pascal'in «bahse tutuşma» diye tanınan tanıtlamasıyle ilgili bazı düşünceleri etkilediği sanılır. (L)

MÉRÉ (Charles), fransız oyun yazarı (Marsilya 1883). 1906'da *L'Hydre* (Deniz Canavarı) adlı yunan trajedi üslûbunda bir oyun ile tiyatroya başladı; sonra birçok lirik dram yazdı. En başarılı oyunu *La Captive*'dir (Tutsak Kadın) [1920]. (L)

MÉREAUX (Jean Nicolas LE FROID DE), fransız orgcusu ve bestecisi (Paris 1745-ay.y. 1797). Özellikle operalar ve oratoryolar besteledi. — Oğlu JEAN NICOLAS (Paris 1761-ay.y. 1838), piyano için sonatlar ve fanteziler yayımladı. — JEAN AMÉDÉE, **Amédée Méreaux** denir (Paris 1803-Rouen 1871), Jean Nicolas'nın oğlu; 1867'de önemli bir piyano müziği antolojisi yayımladı: *Les Clavecinistes de 1637 à 1790* (1637-1790 Yılları Arasındaki Klavsenciler). [L]

MEREBE i. (ar. *me'rebe*). *Esk.* İş, meslek, meşguliyet. (M)

MEREC i. (ar. *merec*). *Esk.* Karışma, karışıklık.

— Tasav. *Merec-el-bahreyn* (iki denizin buluştuğu yer), Konya'da Mevlânâ Celâleddin* Rûmî ile Şemseddin* Tebrizî'nin ilk defa görüştüğü yer. (M)

MEREDE çoğl. i. (ar. *merid*'den *merede*). *Esk.* İnatçı kimseler. (M)

MEREDİTH (George), ingiliz yazarı (Portsmouth, Hampshire 1828-Box Hill, Surrey 1909). 1851'den sonra bir çiftlik *Poems*'i (Şiirler), sonra da, konusunu arap edebiyatından alan güldürücü mensur şiiri *The Shaving of Shagpat*'ı (Shagpat'ın Tıraşı) [1855] ve *Farina*'yı (1857) yayımladı. Şiir türünden öbür eserleri: *Modern Love* (Modern Aşk) [1862]; *Poems and Lyrics of the Joy of Earth* (Yaşama Sevinci Üstüne Şiirler ve Lirik Şarkılar) [1883]; *Ballads and Poems of Tragic Life* (Trajik Hayat Üstüne Baladlar ve Şiirler) [1887] ve *Odes in Contribution to the Song of French History* (Fransız Tarihinin Hatırasına Odlar) [1898]. Başlıca romanları: ahlâk eğitiminin bellibaşlı meselelerini ortaya koyan *The Ordeal of Richard Feverel* (Richard Feverel'in Ölüm Sınavı) [1859]; *Evan Harrington* (1860); *Rhoda Fleming* (1865); *Vittoria* (1867); *Beauchamp's Career* (Beauchamp'ın Meslek Hayatı) [1875]; *The House on the Beach* (Kumsaldaki Ev) [1817]; *The Egoist* (Bencil) [1891]; sosyalist Lasalle'in hayat ve ölümünden ilham aldığı *The Tragic Comedians* (Trajik Oyuncular) [1880]; *One of Our Conquerors* (Fatihlerimizden Biri) [1891]; *The Amazing Marriage* (Şaşırtıcı Evlenme) [1895]. Bunun dışında *On the Idea of Comedy and the Comic Spirit* (Komedi ve Güldürme Sanatı Üstüne) adlı, tenkit türünden bir eseri vardır. Meredith, XIX. yy.ın en büyük romancılarından biridir. Güçlü ve yer yer çetin bir üslûbu vardır. Meredith'in insanın iç dünyasını açıkça görmekteki ustalığı, eserlerini büyük bir hayalgücüyle işlemesine engel olmadı. (L)

merdiven korkuluğu (XX. yy.)

MEREDİTH (James Howard), birleşme taraflısı amerikalı zenci lider (Kosciusko, Mississippi 1933). Mississippi üniversitesine girişi federal birliklerin müdahalesini (kasım 1962) gerektiren şiddetli ırk çatışmalarına yol açtı. Bu olay Yüksek mahkemenin öğretim kuruluşlarında ırk ayrımını kaldırmak için aldığı çeşitli kararların uygulanmasındaki güçlüğü ortaya koydu. Meredith haziran 1966'da medenî haklar kampanyası sırasında bir meczup tarafından yaralandı. 1966'da *Three Years in Mississippi* (Mississippi'de Üç Yıl) adlı bir eser yayımladı. (L)

MEREJKOVSKİY (Dmitriy Sergeyeviç), rus yazarı (Petersburg 1865-Paris 1941). Kötümser şiirlerle edebiyata atıldı, rus sembolizminin ünlü bildirgesini yayımladı (*O Priçinah Upadka i o Novıyh Teçeniyah Sovremmennoy Russkoy Literaturıy* [Çağdaş Rus Edebiyatının Gerileme Sebepleri ve Yeni Eğilimleri Üstüne], 1893) ve bu eserde 1860 yıllarındaki gerçekçiliği şiddetle yerdi. Hıristiyanlığın paganlığa karşı yaptığı mücadeleyle ilgilendi ve *Hristos i Antihrist* (İsa ve Deccal) [1892], *Yulian Otstupnik* (Dönme Yuliana) [1894] ve *Voskreseniye Bogi* (Tanrıların Dirilişi) [1896] adlı üçlemesiyle büyük ün kazandı. Bu meseleyi rus tarihine uygulayarak bir roman dizisinde yeniden ele aldı: *Pyotr i Aleksey* (Pyotr ve Aleksey) [1902]; *Pavel I* (1908); *Aleksandr I* (1911); 14 *Dekabrya* (14 Aralık) [1918]. Kötülüğün temsilcisi saydığı devrimden sonra göç etti, Fransa'ya yerleşti, orada birçok eser yayımladı: *Mesiya* (Mesih) [1924]; *İsus Neizyestnıy* (Bilinmeyen İsa) [1935] ve *İsus Gryaduşçiy* (Gelen İsa) [1937]. (ML)

MERELBEKE, fr. **Meirelbeke,** Belçika'da (Doğu Flandre, Gand idare çevresi) komün, Escaut kıyısında, Gand'ın güneyinde; 13 100 nüf. Sebze ve çiçek yetiştiriciliği. Bira fabrikaları. (L)

MEREMET i. Bk. MERAMET.

MEREMETLEMEK geçl. f. Bk. MERAMETLEMEK.

MEREMMET i. (ar. *meremmet*). *Esk.* Tamir etme, onarma.

— Huk. *Esk. Meremmet-i gayri müstehleke,* sonradan sökülebilecek ilâve. || *Meremmet-i müstehleke,* alınması, sökülmesi imkânsız ilâve.

MEREMMETÇİ i. (*meremmet*'ten *meremmet-çi*). *Esk.* Tamirci.

— Teşk. tar. *Meremmetçiler ocağı,* Osmanlı devleti zamanında her türlü onarım işleriyle görevli bulunan meremmetlerin bağlı bulunduğu ocak. (M)

Foto. LAROUSSE

MERENDERA i. Pembe çiçekli, soğanlı, çokyıllık otsu bitki; çiçekleri yapraklarından önce açılır. (Akdeniz bölgesinde ve Asya'da kayalıklarda ve kireçli yerlerde çimen şeklinde yetişir; başlıca türleri: *Merendera Caucasica, M. Pyrenaica.* Zambakgillerden.) [L]

MERET sıf. (ar. (*mārid*'den). Kaba, can sıkan, hoşlanılmayan kimse veya şeyler için sövgü sözü olarak kullanılır: *Mirat, namünasip bir halt yeyip beni kızdırdığı zaman ben de ona sen de Miratsın ne Murat, ancak bir meretsin, derim* (R. N. Güntekin). [M]

MERETRIX i. Akdeniz, Manş denizi ve Atlas okyanusunda yaygın ikiçenetli yumuşakça. (*Meretrix meretrix* türü yenir. *Veneridae* familyasından.) [L]

MEREY DE KAPOSMERE (Kajetan), avusturyalı diplomat (1861-1931). Soylu bir macar ailesindendi; La Haye konferansında (1907) Avusturya - Macaristan imparatorluğunu temsil etti. Roma büyükelçisi olduğu sıralarda (1910-1914), İtalya ve Antant devletlerinin yaklaşmasını önlemeğe çalıştıysa da başaramadı. (M)

MERFU sıf. (ar. *ref*ᶜ'ten *merfūᶜ*). *Esk.* Kaldırılmış, yükseltilmiş. || Hükümsüz kalmış.

— Gram. *Esk.* Zamme ile harekelenmiş (harf).

— İda. *Esk. Merfu-ül-vezare*, bir vezirin görevine son verilmesi ve vezirlik rütbesinin alınması. (Azledilen vezirin tuğ ve sancağı alındığı gibi «paşa» unvanı da kaldırılırdı. Bunlar genellikle bir taşra şehrine sürgün edilir, orada gözaltında tutulurlardı. Affedildikleri takdirde sancak ve tuğları iade edilir, eski hakları kavuşurlardı.)

— Mat. *Esk.* Söylenen bir kuvvete yükseltilen (miktar).

◆ **Merfuat** çoğl. i. *Esk.* Bir yere kaldırılmış eski eşya.

— Gram. *Esk.* Zamme ile harekelenmiş harfler. (M)

MERFUD sıf. (ar. *refed*'den *merfūd*). *Esk.* Bağışlanmış, hediye olarak verilmiş. (M)

MERG i. (fars. *merg*). *Esk.* Ölüm: *Kefenin olsa zülf-i zertārın / Bir müzehhep firâş olur bana merg* (Cenab Şahabeddin). || *Merg-amerg*, salgından ölme, kırım. (M)

MERG i. (fars. *merğ*). *Esk.* Çayır, yeşillik.

◆ **Mergzar** bls. i. *Esk.* Çayırlık, çimenlik yer: *Dolar derun-i mergzar tarabla cûş-ı naleden* (Recaizade Ekrem). [M]

MERGENHEİM, Almanya'da (Baden-Württemberg) şehir, idare bölgesi merkezi 10 900 nüf. Çeşitli meslek okulları. Tarım okulu. Kereste sanayii; makine ve elektrik malzemesi yapımı; bira fabrikası. Ilıca merkezi. Eski anıtlar. — *Mergentheim idare bölgesi*, 41 800 nüf. Patates, tahıl, şekerkamışı ve üzüm yetiştiriciliği; hayvancılık (domuz). Bölgenin yüzde 19'u ormanlarla kaplı olan bölgede sanayi fazla gelişmemiştir. (M)

MERGENTHALER (Ottmar), alman saatçisi ve mucidi (Hachtel, Württemberg 1854-Baltimore 1899). 1872'de A.B.D.'ye göç etti, Baltimore'da elektrik cihazları yapan bir kurumda çalıştı. 1884'te yazı makinesindeki klavyeye benzeyen bir klavye yardımıyla, harfleri otomatik olarak düşürebilen linotip dizgi makinesinin çalışma ilkesini buldu. (L)

MERGİ veya **MERGUİ**, Birmanya'da takımadalar, Bengal körfezinde, başlıca şehri Tenasserim ırmağı deltasındaki bir adada *Mergi* (20 400 nüf.). Tungsten ve kalay madenleri. (L)

MERGİNANİ Burhaneddin, Ebul-Hasan Ali, arap fıkıh bilgini (Merginan ?-ay.y. 1197). Çeşitli islâm ülkelerini dolaşarak öğrenimini bitirdi. Necmeddin Ebu Hafs Ömer bin Ahmed (öl. 1142), Ebu Amr Osman bin Ali el-Baykendî (öl. 1157) gibi devrinin ünlü hocalarından ders aldı. Hanefî fıkhı üstünde çalışmalar yapan Merginanî'nin en önemli eserleri: *Neşr-ül-Mezheb* (Mezhebin Yayılması); *Kitabu Menasık-il-Hac* (Hac Yolları Kılavuzu); *Mecid fi Furû-il-Hanefiye* (Hanefî Fıkhına Ekler); gene hanefî fıkhı konusunda *Hidaye* (Doğru Yollu Gösterme). [M]

MERGUB sıf. (ar. *rağbet*'ten *merğūb*). *Esk.* Rağbet gören, istenen, aranan: *Mergub-ı kariin olmak isteyen muharrirîn...* (Cenab Şahabeddin).

◆ **Mergube** sıf. *Esk.* Mergub'un dişili: *Ol nüsha-i mergubeye yazdı kaza bir taze zeyl* (Recaizade Ekrem). || İ. Kadın adı.

◆ **Mergubiyet** i. *Esk.* Beğenilme, istenir ve aranılır olma: *Şeref-i mergubiyetinden hissemend olmasına...* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

MERGUL sıf. (fars. *merğūl*). *Esk.* Bükülmüş (saç). || *Zülf-i mergul*, kıvrımlı saç.

◆ İ. Kuş sesi. || Ahenkli ses. (M)

MERGULA i. (lat. k.). Sırtı siyah, karnı beyaz tüylü küçük deniz kuşu; kutup bölgesindeki yalıyarlarda büyük sürüler halinde yaşar. (*Cüce mergula* [Plautus alle] kışın bazen batı avrupa kıyılarına kadar iner. Dalıcımartıgillerden.) [L]

MERHABA ünl. (ar. *merḥabā*, rahat olun, yadırgamayın). «Günaydın» v.b. anlamlarında kullanılan selâmlaşma sözü: *Komiser içeri girdi. Ahmed Efendiye — Merhaba! dedi. O da — Merhaba! dedi* (B. Felek).

— ÇEŞ. DEY. (*Biriyle*) *Merhabası olmak*, tanışıklığı, yakınlığı olmak. || (*Biriyle*) *Merhabayı kesmek*, bir kimseyle bütün ilişkisini kesmek.

— Ed. *Esk.* Övülen kimseye hitapta kullanılır: *Merhaba ey kâni irfan merhabâ* (Süleyman Çelebi).

— Mim. *Esk. Merhaba siperi*, kalelerde kapının karşısındaki duvara açılmış mazgal deliği. (Kapıdan girmeyi başaran düşman kuvvetlerine karşı bu mazgal deliğinden ok atılarak savaşılırdı.) [M]

MERHABALAŞMAK ortaklş. f. (*merhaba*'dan *merhaba-la-ş-mak*). Karşılıklı «merhaba» diyerek selâmlaşmak. (M)

MERHALE i. (ar. *rıhlet*'ten *merḥale*). Evre, aşama: *Her kavim, ancak bu merhaleden geçtikten sonradır ki cemiyet ve millet haline gelebilmiştir* (Ziya Gökalp). *O bizim için, kendi duygularımızın kendi düşüncelerimizin bir merhalesi belki de en esaslı olan merhalesidir* (N. Ataç). *Daha ilk elime aldığım gün zihnî hayatım birkaç merhaleyi birden atladı* (A. H. Tanpınar). || Varılmak istenen noktaya kadar aşılması gereken yerlerin her biri, konak, menzil: *Uteybe Şam'a giderken Zerka merhalesinde bir arslan çıkıp onu parçaladı* (Cevdet Paşa).

— *Esk.* İki konak arası. || Bir günlük yol. || *Merhale-nişin*, yolcu. (M)

MERHAMET i. (ar. *raḥm*'dan *merhamet*). Başkalarının acılarından etkilenen ve bunları gidermeğe yönelen bir kimsenin duygu veya eğilimi, acıma: *Yüreğim, merhametten eziliyor, dizlerim, vücudumun yükü altında çökecek gibi oluyordu* (R. N. Güntekin). || *Merhamet etmek*, acımak: *Babanın canı için merhamet et, evlâdım* (M. Â. Ersoy). || *Merhamete gelmek*, acıma duygusuna kapılmak: *En katı yürekliler bile Kübra'nın yüzüne bir bakınca merhamete gelirler de sözlerime inanırlar* (Sabahattin Ali).

— *Esk. Merhamet-bahş* (veya *merhamet-disâr*), acıyan, merhametli. || *Merhamet-güster* (*merhamet-perver, merhametşiâr* veya *merhamet-penah*), acıma duygusu olan, merhametli. || *Merhamet-güsterî* (*merhamet-perverî* veya *merhamet-şiarî*), merhametlilik, esirgeyicilik. || *Merhamet-perverâne*, merhametli olarak. || *Bî-merhamet*, acımayan, merhameti olmayan.

◆ **Merhameten** zf. *Esk.* Merhamet göstererek, acıyarak: *Ben onsuz edemem. Ak saçlarıma, yalnızlığıma merhameten onu bana bağışlayınız* (H.R. Gürpınar). [M]

MERHAMETLİ sıf. (*merhamet*'ten *merhamet-li*). Başkalarına karşı acıma duygusu olan, yufka yürekli: *Hayır sahibi bir kadın, merhametli ve atıfetli, sağ elinin verdiğini sol eli duymaz* (H.E. Adıvar). [M]

MERHAMETSİZ sıf. (*merhamet*'ten *merhamet-siz*). Merhameti olmayan, acımasız: *Bunlar en müthiş, en kanlı, en merhametsiz, en gaddar komitalardı* (Ömer Seyfeddin).

◆ **Merhametsizlik** i. Acımasızlık, katı yüreklilik: *Adamın merhametsizliği bakışlarından belli oluyor.* (M)

MERHEM veya **MELHEM** i. (ar. *merhem*). Eczc. Deriye sürülerek kullanılan, içinde eriyik veya emülsiyon halinde bir veya birçok etkili madde bulunan, yumuşak ve koyu kıvamda yağlı veya yağsız ilâç: *Kafası yarılmış, kolu bacağı kırılmış, siz melhem sürdüğünüz için koşup oyuna gitmiş* (Ahmed Vefik Paşa). *Merhem tutmuyor yarada / Kırıldı kolum kanadım* (C. S. Tarancı). [Bk. ANSİKL.] || *Mec.* Çare: *Her merhemi her yareye merhem mi sanırsın?* (Ziya Paşa). || *Merhem havanı*, merhem hazırlamakta kullanılan geniş ve yayık havan. || *Merhem olmak*, bir derde çare olmak: *Ya içindeki derde merhem olacak bir kalbe rastlayacak...* (H. R. Gürpınar).

— *Esk. Merhem-sâ*, merhem süren. *Mec.* Çare bulan.

— ANSİKL. Eczc. Deriden geçsin veya geçmesin, *merhem*'ler için kullanılan sıvağ maddesinin seçimi çok önemlidir. Çünkü merhemin içindeki etkili maddenin derine veya yüzeye etki yapması buna bağlıdır. Merhemlerin çoğu ısıtılmaksızın karıştırılarak hazırlanır. Merheme katılabilen etkili maddeler çok çeşitlidir: antiseptikler (iyodoform, civa oksidi), eriyen ilâçlar (kâfur, iyot, iyodürler), analjezikler (kloroform, prokain), antibiyotikler (penisilin, aureomisin, basitrasin), koloitler (koloidal gümüş, mikrop kültürü sızıntıları, aşılar). Merhemler sırlı çini veya madenî kaplarda veyahut yumuşak madenî tüplerde saklanır. Bu son şekil, sterilizasyonu kolaylaştırır ve ilâcı, hava temasından ileri gelen oksidasyona karşı daha iyi korur. (ML)

MERHUB sıf. (ar. *reheb*, korku'dan *merhūb*). *Esk.* Korkunç (şey) || İ. Aslan. (M)

MERHUM sıf. (ar. *raḥmet*'ten *merḥūm*). Ölmüş bir müslümandan bahsederken «Tanrı'nın rahmetine kavuşmuş» anlamında kullanılır: *Eğer fena bir şey yapıyorlarsa bunun mesuliyeti daha ziyade Yusuf'a hattâ merhum kocasına aitti* (Sabahattin Ali). || *Esk.* Tanrı tarafından bağışlanmış olan. (kimse). || İ. Ölmüş müslüman erkek: *İlk işi imam çağırtmak ve ona merhumun bütün elbiselerini, geçmiş hayatında hatıra diye sakladığı şeyleri vermek oldu* (A.H. Tanpınar). || *Merhum olmak*, ölmek: *Kocan rahat mıdır? Meğer kocası merhum olmuş* (B. Felek).

◆ **Merhume** sıf. ve i. *Esk.* Merhum'un dişili: *Evimiz valde merhumenin idi, sonra bendenize intikal etti* (M. Ş. Esendal).

— *Esk. Ümmet-i merhume* (veya *millet-i merhume*), müslümanlar: *Olunca ümmet-i merhume büsbütün meyus / Muhit-i fikrine çullandı kanlı bir kâbus* (M. Â. Ersoy). [M]

MERHUN sıf. (ar. *rehn*'den *merhun*). Huk. *Esk.* Rehine konmuş. || *Merhunun-bih*, rehine konulan malın karşılığı olan hak. (M)

MERHUZ sıf. (ar. *merḥūż*). *Esk.* Yıkanmış. || Terlemiş. (M)

MERİ i. (ar. *meri*). Anat. *Esk.* Yemek borusu. (M)

MER'İ sıf. (ar. *riᶜāyet*'ten *merᶜī*, saygı gösterilen). *Esk.* Yürürlükte olan, geçerli: *Mer'i kanunlar.* || *Mer'i(y)ül-hâtır*, hatırlı sözü geçer. || *Mer'i (y)ül-icrâ*, icra olunan, yapılan: *Kanun-ı esasinin işbu mevzuat ile tearuz etmeyen ahkâmı kemakân mer'iy-ül-icradır* (Atatürk). [M]

MERİ sıf. (ar. *ru'yet*'ten *mer'î*). *Esk.* Gözle görülen. || *Gayr-ı merî*, gözle görülmez: *Gayr-ı merî kanatlarla camlar arasında çırpınarak...* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Meriyat** çoğl. i. *Esk.* Gözle görülebilen şeyler.

◆ **Meriye** sıf. *Esk.* Merî'nin dişili.

◆ **Meriyet** i. *Esk.* Gözle görülür olma: *Çehre-i abûs-ı hakikat ayaniyet-i tamme ile mer'iyet-i sabıkasını bulmuş idi* (Recaizade Ekrem). [M]

MERİ (Veijo), finlandiyalı yazar (Viipuri 1928). Romanlarında babasının öldürüldüğü savaşı, ıssız köylerin veya modern şehiplerin amansız günlük hayatını işledi.

Antoine G. **MÉRÉ**

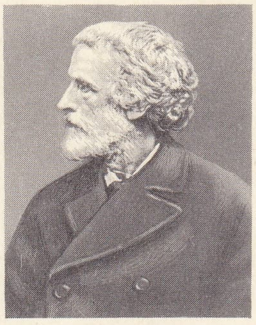

George **MEREDİTH**

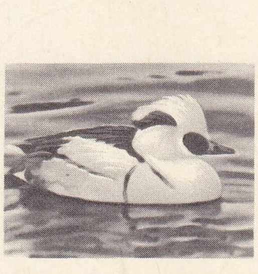

mergula

Bu eserlerde gerçek, zalim bir hayal dünyasına dönüşecek kadar abartılmıştır. (*Bir İdam Hikâyesi* [1957]; *Ayrılmışlar* [1959]; 1918 *Yılı Olayları* (1960); *Dayanak Noktası* [1964]). Hikâyelerinde (*Toprak Bir Daha Yeşermesin Diye* [1954]; *Bir Aynaya Çizilmiş Kadın* [1963]) ve komedilerinde de (*Asker İokinen'in Evlenme İzni* [1965]) aynı konuları işler. (L)

MERİAN (Johann Bernhard), isviçreli filozof (Liestal, Basel kantonu 1723-Berlin 1807). 1748'de Friedrich II tarafından felsefe profesörü olarak Berlin akademisine çağrıldı; 1797'ye kadar orada ders verdi. Bundan başka Joachim kolejinde müdür oldu. Berlin akademisinin 1749-1804 arasında çıkan derlemelerinde birçok incelemesi vardır. (L)

MERİAN (Matthäus), alman gravürcüsü (Basel 1593-Schwalbach 1650). Zürich'te Dietrich Meyer'in öğrencisi oldu, birçok yolculuktan sonra Frankfurt'a yerleşerek kayınpederi Jan Theodor de Bry'ın yerini aldı. M. Zeiller'in (1642-1688) otuz ciltlik *Topographia*'sında dikkate değer ofortları vardır. (L)

MERİANİA i. Dal ucunda toplu çiçek açan, tırmanıcı ağaç veya ağaçcık. (Tropikal Amerika'da kırktan fazla türü yetişir. *Melastomaceae* familyasından.) [L]

MERİCOURT, Fransa'da Pas-de-Calais idare bölgesinde (Arras idare çevresi) komün, maden kömürü havzasında (Henin-Lierard grup), Lens'in güneydoğusunda; 13 478 nüf. Maden kömürü ocakları. Konfeksiyon. (L)

MERİCOURT (Anne Josephe THEROİGNE DE). Bk. THÉROİGNE DE MERİCOURT.

MERİÇ, esk. **Kavaklı,** Trakya'da (Edirne ili) ilçe merkezi; 2 936 nüf. Meriç ve Ergene vâdilerini ayıran basık bir sırt üzerinde; yüksl. 50 m. Uzunköprü üzerinden Edirne'ye 86 km uzaklıktadır. — *Meriç ilçesi,* 448 km²; 22 989 nüf. Merkez ve Köprü bucakları; 23 köy. Tahıl, ayçiçeği ve şeker pancarı üretimi. (M)

MERİÇ (Cemil), türk yazarı (Reyhanlı 1911). Antakya lisesini, İstanbul Üniversitesi Fransız Filolojisi bölümünü bitirdi. Fransızca öğretmenliği ve okutmanlığı yaptı. Fransızcadan manzum ve mensur tercümeleri, deneme ve tenkit yazıları vardır. Eserleri: *Balzac* (1942); *Hint Edebiyatı* (1964); *Saint-Simon* (1967); *Proudhon* (1969); *İdeoloji* (1970). [M]

MERİÇ (Nezihe), türk hikâyecisi (Gemlik 1925). Eskişehir lisesini bitirdi. *Korsan Çıkmazı* adlı romanı Türk Dil Kurumu Roman ödülünü kazandı (1962). Eserleri: *Bozbulanık* (hikâyeler, 1953; dört hikâye eklenerek 1957); *Topal Koşma* (hikâyeler, 1956); *Korsan Çıkmazı* (roman, 1961); *Menekşeli Bilinç* (hikâyeler, 1965); *Sular Aydınlanıyordu* (oyun, 1970). [M]

MERİÇ (Rıfkı Melûl), türk şairi ve sanat tarihçisi (Ferecik, Dedeağaç 1901 - İstanbul 1965). Menbaı İrfan idadîsini, İstanbul Edebiyat fakültesini (1927) bitirdi. Çeşitli liselerde biyoloji, mantık, türkçe ve edebiyat dersleri okuttu (1917-1951). Etnografya müzesinde, Türk Tarih Kurumunda ve İstanbul Edebiyat fakültesinde, Ankara İlâhiyat fakültesinde ve Güzel Sanatlar akademisinde çalıştı. Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi enstitüsünü kurdu ve müdürlüğünü yaptı. Eserleri: şiirleri (*İnkıraz* [1928]; *Rubaiyyat-ı Melûl* [1951]), sanat tarihi üstüne çalışmaları *Akşehir Kitabeleri ve Mezar Taşları* (1935); *Türk Tezyinî Sanatları* (1937); *Türk Nakış Sanatı Araştırmaları* (1953); *Cild Sanatı Araştırmaları* (1954); *Bayezid Camii- Mimarları - İkinci Sultan Bayezid Zamanı, Binaları, Mimarları ve Sanatkârları* (1959). [M]

MERİÇBOYU (Abdülkadir), **A. Kadir** denir, türk şairi (İstanbul 1917). Kuleli Askerî lisesini bitirdi (1936). Harp okulunun son sınıfından ayrılmak zorunda kaldı. Azra Erhat ile birlikte Türkçeye çevirdiği Homeros'un *İlyada* eseriyle Türk Dil kurumu «Çeviri» ödülünü kazandı (1961). Azra Erhat ile *Odysseus*'u Türkçeye çevirdi (1970). Başlıca eserleri: *Tebliğ* (şiirler, 1943); *Bugünün Diliyle Mevlânâ* (tercüme, 1955, 1966); *Hoş Geldin Halil İbrahim* (şiirler, 1959, 1965); *Dört Pencere* (şiirler, 1962); 1938 *Harp Okulu Olayı ve Nazım Hikmet* (hatıralar, 1966); *Mutlu Olmak Varken* (şiirler, 1968). [M]

MERİÇ ırmağı, bulgarca **Maritsa,** Balkan yarımadasının güneydoğu kesiminden geçen akarsu; 490 km. Meriç, Rodop dağlarının en yüksek kütlesi olan Rila dağının kuzey yamaçlarından doğar, güneydoğuya doğru akarak doğuya yönelir ve Rodop dağlarıyle Balkan dağları arasındaki Doğu Rumeli ovsını boylar; Filibe şehri içinden geçer. Dimitrograd'da güneydoğuya dönerek Svilengrad (Mustafapaşa köprüsü) kasabasından geçtikten sonra, önce Bulgaristan-Yunanistan, daha sonra güneye dönerek Edirne yakınlarında Türkiye-Yunanistan arasında sınır meydana getirir. Yalnız, Edirne şehrinin istasyonu olan Karaağaç, ırmağın batı yakasında olduğu halde Lozan antlaşmasına göre Türkiye'ye bırakılmıştır. Türkiye-Yunanistan sınırı, Meriç boyunda 200 km'yi aşar, Edirne yakınında Meriç, iki önemli kolu olan Arda (Rodop'lardan gelir ve Türkiye sınırı karşısından Meriç'e dökülür) ve Tunca (Balkan dağlarından gelir ve Edirne'den geçer) çaylarını alır. Doğu Trakya havzasının eksenini meydana getiren Ergene çayını aldıktan sonra bataklık ve sığ göllerle boylanan bir yataktan geçerek Enez önünde Ege denizine dökülür. Kışın ve özellikle ilkbaharda taşan Meriç'ten Bulgaristan kesiminde sulama için faydalanılır. Trakya kesiminde çevresinde pirinç tarlaları yayılır. (M)

MERİD sıf. (ar. *merd*'den *merid*). *Esk.* İnatçı, direnen. (M)

MERİDA, İspanya'da şehir, Estremadura'da (Badajoz ili), Guadiana kıyısında; 38 300 nüf. Bugün canlılığını kaybetmiş olan şehirde, İspanya'daki roma yapılarının eksiksiz bütünlerinden biri vardır: amfiteatr; tiyatro; circus; sukemerleri; Guadiana ve Albarregas üzerinde köprüler; Trajanus zafer anıtı; birçok tapınağın kalıntıları. Vizigotlarla müslümanlardan kalma müstahkem surların yıkıntıları. (L)

MERİDA, Meksika'da şehir, Yucatan eyaletinin merkezi; 199 000 nüf. Üniversite. Şehir 1542'de yolları birbirini dik açılarla kesen bir dörtgen plana göre ispanyol subayı Francisco de Montego tarafından inşa edildi. Önemli bir ticaret ve sanayi merkezidir (sisal işlenmesi, halat ve çuval yapımı; çimento fabrikaları; tütüncülük v.b.). [L]

MERİDA, Venezuela'da şehir, *Merida* eyaletinin merkezi, *Merida cordillera*'sında; 68 100 nüf. Üniversite. 1 630 m yükseltide yer alan eski şehir, 1558'de Juan Rodriguez Suareb tarafından rio Chama'nın kolları olan iki sel suyuna hâkim taraçalarında (4 300 m) kuruldu. Merida, And dağlarında elde edilen tarım (kahve, hint armudu, buğday mısır) ve hayvancılık ürünlerinin satıldığı büyük bir bölge pazarıdır. Eski Saint Bonaventure manastırı bugün And dağları üniversitesidir. Eski katedral.

— *Merida eyaleti,* 284 800 nüf. — *Merida cordillerası* veya *sierra's*ı, And dağlarının doğu sıradağlarının uzantısıdır; yükseltisi La Columna'da 5 002 m'yi bulur. (L)

MERİDEN, A.B.D.'de (Connecticut) şehir, New Haven'in kuzeydoğusunda; 56 100 nüf. Sanayi merkezi: gümüşçülük; hassas âletler; elektrik ve telefon malzemesi; kauçuk ve plastik maddeler; makine yapımı. (L)

MERİDİAN, A.B.D.'de (Mississippi) şehir, Pascagoula kıyısında; Jackson'ın doğusunda; 52 100 nüf. Tarım malzemesi. Dokuma sanayii (pamuk); yağ fabrikaları. (L)

MERİDYEN i. (lat. *meridies,* güney, öğle'den *meridianus* > fr. *meridien*). Astron. Belirli bir gözlem yerinde, o yerin düşeyi (çekül doğrultusu) ile Yer'in dönme eksenini içine alan düzlem; Güneş bu düzlemi, biri öğlen*, biri gece* yarısı olmak üzere günde iki kere keser: *Belirli bir noktadaki meridyen, bu noktadan geçen ve gerçek öğle Güneş'ini içine alan düşey düzlemdir.* (MERİDYEN DÜZLEMİ de denir.) [*Eşanl.* ÖĞLEN.] ‖ *Teşm. yol.* Gözün ekseninden geçen her düzlem. ‖ Belirli bir yerdeki meridyen düzlemi ile yatay düzlemin arakesiti. (MERİDYEN DAİRESİ veya MERİDYEN ÇEMBERİ de denir.) ‖ *Meridyen âleti,* dürbünü yatay bir eksen etrafında dönebilen ve gözlem yerinin meridyenini gösteren sabit gözlem âleti. ‖ *Meridyen gözlemi,* bir gökcismi bulunulan yerin meridyeninden geçerken, bu gökcisminin geçiş saatini veya yüksekliğini tayin etmek için bir meridyen âletiyle yapılan gözlem. (Eğer meridyen âletinin ayarı doğruysa ve açılım*ı ile yükselim*i bilinen bir gökcisminin gözlemi söz konusu ise, yerel yıldız saati ve gözlem yerinin enlemi kolayca bulunabilir.) ‖ *Meridyen servisi,* sabit bir rasathanede yıldız koordinatlarını ve saatleri tayin etmekle görevli servis. ‖ *Meridyen yüksekliği,* meridyenden geçişi sırasında, bir gökcisminin ufuk üstündeki yüksekliği. (Gözlenen gökcisminin yükselimi biliniyorsa, meridyen yüksekliğinden kolayca o yerin enlemi bulunabilir.) ‖ *Ortalama zaman meridyeni,* gnomonik*te, yılın çeşitli günlerinde ortalama güneş zamanı veya yerel zaman öğleyi göstererek, yere dik çakılmış bir değneğin gölgesinin düştüğü yerleri belirten ve şekli aşağı yukarı bir sekize benzeyen çizgi. (Güneş hareketinin mevsimlik düzensizliklerini, hiç olmazsa yaklaşık olarak hesaba katabilmek için, bir güneş saati üzerinde bu eğrinin çizilmesi zorunludur.)

— Arkeol. Öğleyi gösteren güneş saati. Bk. ANSİKL.

— Geod. Yer'in bir noktasında, Yer elipsoidinin dönme ekseni ile söz konusu noktadan geçen düzlem.

— Magnetik. *Magnetik meridyen,* Yer yüzeyinin belirli bir noktasında, bu noktadan ve yerkürenin magnetik kutuplarından geçen büyük daire. (Deneysel olarak bu meridyen, yeryüzünün bir noktasında, serbestçe dönebilecek şekilde asılmış mıknatıslı bir iğne veya çubuğun magnetik eksenini içine alan düşey düzlemle belirlenir.)

— Mat. Bir dönel yüzey ile bu yüzeyin ekseninden geçen bir düzlemin kesiti. (Bir dönel yüzey, ekseni ve meridyenlerinden biriyle tanımlanır.) [MERİDYEN DÜZLEMİ de denir.]

— Oftalmoloji. Göz ekseninin herhangi bir noktasından geçen ve gözü bir daire şeklinde kesen düzlem.

— Tıp. Akupunkturda, deri yüzeyinde belirli bir organın yerini gösteren «çin noktaları»nı birbirine bağlayan hayalî çizgi. (Bu «meridyenler» boyunca «enerji» dolaşır. Enerjinin izlediği yöne göre meridyenler merkezcil veya merkezkaçtır.

Meridyenler on iki tanedir, çift ve bakışıktır. On tanesi organ, iki tanesi görev meridyenidir; bunlardan başka, orta çizgide biri ön, biri arka olmak üzere iki tane, tek görev meridyeni daha vardır.)

— ANSİKL. Astron. ve Geod. Gökkürenin geometrik tanımına dayanarak açıklamak gerekirse, bir yerin *meridyen*'i, bu kürenin kutuplarını birleştiren çizgiden geçen ve düzlemi, yine tanım gereğince gök ekvatoruna dik olan büyük bir çemberdir. Uzlaşma gereğince, gözlem yerinden geçen bütün çemberin yalnız yarısı göz önüne alınır; öteki yarısı «antimeridyen*» diye adlandırılır.

Meridyen gözlemleri, prensip olarak, bütün astronomi gözlemleri içinde en basitidir: açılımı α_0 olan bir gökcismi meridyenden geçerken, yerel yıldızı saati H tam α_0'a eşittir. Gökcisminin meridyen yüksekliği h_m ve yükselimi δ ise, gözlem yerinin enlem tümleri, belirli bir işaret uzlaşmasını hesaba katmak şartıyle, h_m ile δ'nun farkına eşittir. Gözlemde en büyük güçlük, gözlem âletini meridyene yerleştirmek, daha doğrusu hep aynı noktada tutmak ve gerekli düzeltmeleri yapabilmek için, âletin meridyenden ne kadar saptığını her an belirlemektir. Bilindiği gibi bir noktanın boylam*ı, bir yüzü gözlem yerinin meridyeni, öteki yüzü de başlangıç olarak alınan, genellikle *birinci meridyen* denilen özel bir meridyen olan ve kenar ayrıtı yerin ekseninden meydana gelen iki düzlemli açıdır. Bu boylamın değeri aynı fiziksel anda aynı gökcisminin saat açıları arasındaki farktır. Bu değer, saat, dakika ve saniye cinsinden ölçülür ve bu nicelikler açı ölçü

birimleri olarak kabul edilir: 1 saat=15°, 1 dakika = 15′ v.b.

Yerin gerçek biçimine ve düzey yüzeylerine dayanarak bir tanım yapmak gerekirse, *yer meridyenleri*, gözlem yerinin düşeyini içine alan yarı büyük çemberler değil, yarım elipse benzeyen şekillerdir. Eğer Yer'in şekli uzlaşma ile elipsoidal olarak kabul edilirse, o zaman yer meridyenleri tam bir yarım elips olur, fakat bu meridyenlerin düzlemi gözlem yerinin düşeyini genellikle içine almaz.

Eğer Yer elipsinin yarı büyük ekseni 63 78 388 m ve elipsin basıklığı 1/297 (milletlerarası elipsoit) olarak kabul edilirse, ekvatordan kutuplara doğru artarak giden 1 derecelik meridyen yaylarının uzunlukları şu değerleri alır:

ENLEM	1°'*lik bir meridyen yayının uzunluğu*
0°	110 576 m
15°	110 650 m
30°	110 855 m
45°	111 135 m
60°	111 417 m
75°	111 624 m
90°	111 700 m

Bu sayıların mutlak değer olarak kabul edilmemesi gerekir, çünkü karşılaştırma elipsoidinin parametre hesabındaki her değişikliğin bu değerleri de değiştireceği apaçık bellidir. Bu yüzden ülke haritalarının hazırlanmasında meridyen yayları için farklı değerler kabul edilir. 45° Enlemdeki 1'lik bir meridyen yayının değeri denizcilik ve havacılıkta milletlerarası uzunluk ölçüsü birimi olarak kabul edilmiştir. 1929'daki milletlerarası bir uzlaşma, bu birimin ortalama değerini 1 852 m (milletlerarası deniz mili) olarak tespit etti. Yalnız İngiltere ve Commenwealth ülkeleri 1 853, 1 824 m'yi kullanır.

Tanım gereğince 1 metre, dörtte bir yer meridyenin on milyonda biridir; buradan da anlaşıldığına göre yer meridyeninin uzunluğu 40 000 km'dir; ancak bu değer yaklaşıktır. Çünkü bir yer elipsoit*inin kesin boyutlarını tespit etmek imkânsızdır. (Bk. JEOYİT.) Demek ki meridyen yaylarının uzunlukları birbirinden biraz farklıdır. Yer meridyen yayının uzunluğu ekvator çevresinden küçüktür; aradaki fark Yer'in yarı çevresi (20 000 km) için 33 km kadardır.

Yer'in ortalama şeklini en iyi gösteren döner elipsoidin basıklığını ve yarı büyük ekseninin uzunluğunu belirlemek için, birkaç derece genlikteki meridyen yaylarının hiç olmazsa iki kere ölçülmesi gerekir. (Bk. GEODEZİ.). Gerçekten, aynı meridyen üzerindeki iki noktanın (A ve B) nirengi ile belirlenmiş AB mesafesi ve astronomi gözlemleri ile belirlenmiş φA ve φB bilinirse

$$OA = \frac{AB}{\varphi A - \varphi B}$$ bağıntısı söz konusudur.

Bu bağıntı yardımıyla Eratosthenes, yer yarıçapının bilinen ilk değerini hesaplayabildi. Bu denklemin, biri kutba, öbürü ekvator'a, iki meridyen yayına uygulanması, Yer basıklığının yönünü belirlemek ve değerini hesaplamak imkânını verir: XVIII. yy.da fransız araştırmacılarının Laponya ve Peru'da yaptıkları uygulama budur. Magnetik sapmayı hesaba katmadan pusula veya kabaca belirlenebilen meridyen doğrultusu, basit astronomi gözlemleriyle (bilinen bir anda Güneş'in veya bir yıldızın yüksekliğini veya saat açısını gözlemleme) bulunur. Bugün bu işlem geometriciler, topografyacılar ve bu yerdeki magnetik sapmayı ölçmekle görevli fizikçiler tarafından çok sık uygulanır.

— Arkeol. *Meridyen.* Eskiler, öğle vaktini gösteren bu güneş saatini biliyorlardı, meridyen çizgisi ile kadrandaki milin gölgesi çakıştığı zaman öğleni gösteren bu güneş saati Ortaçağda ve Rönesans devrinde birçok sivil ve resmî binada kullanıldı. Bazen bu saatler çeşitli süslerle, hattâ heykellerle süslenirdi. Bu arada, Floransa katedralindeki P. Toscanella'nın meridyeni, Bologna'daki San Petronio kilisesinde bulunan ve XVII. yy.da Cassini tarafından tamamlanan Egnazo Danti'nin meridyeni, 1669'da Picard tarafından yeniden düzenlenen meridyen (Paris rasathanesi), Paris Saint - Sulpice kilisesindeki meridyenler v.b. sayılabilir. Bir top atışıyle öğle vaktini haber veren meridyen XVII. yy.da düşünülmüştür. Paris'te, Palais Royal'de bulunan meridyen bu türdendir. (L)

MERİEDRİ i. (fr. *mériédrie*'den). Billûrbil. Ağlarından daha aşağıda oldukları zaman billûrda görülen bakışımlılık. (HOLOEDRİ ile karşıtlaşır; hemiedri ve tetartoedri'yi kapsar.) [L]

MERİGNAC, Gironde'da (Bordeaux idare çevresi) komün, Bordeaux'nun batı banliyösünde; 33 910 nüf. Bordeaux havaalanı. Hayvan pazarı ve şarap ticareti. XIII. yy.dan kalma eski bir kale burcu olan Veyrines kulesi (eski freskler). Uçak yapımı. Cam fabrikası. Oluklu saç fabrikası. Ayakkabı, sandık ve mobilya fabrikaları. Meşhur şaraplar. (L)

MERİH [ar. *Mirrīḫ*'ten] veya **MARS,** Güneş sisteminden gezegen, «dış gezegenler»in (Güneş'e uzaklığı, Yer'in Güneş'e olan uzaklığından daha fazla) ilkidir; ♂. sembolüyle gösterilir.

Güneş ile karşı konuma geldiği zaman Yer'e olan uzaklığı önemli derecede değiştiği için, bu gezegenin yüzeyinde kesin gözlemler yapılabilir. Gözlemlere elverişli bu karşı konum durumları hemen her on beş yılda bir (1956, 1971, 1986 v.b.) tekrarlanır.

Çıplak gözle bakıldığında Merih gezegeni portakal rengindedir; gök dürbünleriyle bakılınca yüzeyinin çeşitli bölgeleri değişik tonda olmak üzere sarı renkte görülür. Gezegenin her iki kutbunda, o bölgede kış veya yaz mevsiminin yaklaşmasına göre artan veya azalan çok parlak beyaz lekeler gözlemlenir. Merih'in çevresinde, yoğunluğu Yer atmosferinden daha az olan bir atmosfer bulunduğuna göre, bu beyaz lekelerin kar veya buz yığınları olması muhtemeldir, çünkü tayfölçerlerle yapılan incelemede, Merih tayfında su buharı bulunduğu anlaşılmıştır. Gezegenin geri kalan kısmı, ilk bakışta kara veya deniz izlenimi veren koyu ve açık bölgelerle kaplıdır. Büyük modern âletlerle yapılan daha hassas gözlemler, bu koyu kısımların bataklık bölgeler ve yeryüzünde olduğu gibi, mevsimlerin etkisiyle doğup kaybolan herhangi bir bitki örtüsü olduğunu ortaya koymuştur. Bugün bu koyu kısımların, yosun niteliğinde klorofilsiz bir bitki örtüsü olması üstünde durulmaktadır.

Bu açık ve koyu bölgeleri birbirine bağlıyormuş gibi görünen garip siyah çizgileri, 1877'de Schiaparelli gözlemledi ve «kanallar» adını verdi. Bu kanalların geometrik şekilleri büyük bir ilgi konusu oldu ve belki de «sunî» kaynaklı olduklarına dair çeşitli varsayımlar ortaya atıldı. Fakat daha güçlü âletlerle yapılan son gözlemler, bu kanalların başlangıçta kabul edildiği gibi birer çizgi olmadığını ortaya koydu; aslında bu esrarengiz «kanallar» (adları değiştirilmedi), çok sayıda küçük tabiî oluşumdan başka bir şey değildir, fakat gözlemler hassas olmadığı için, hepsi yan yana sürekli bir çizgi halinde gözüküyordu.

Genel olarak, Merih yüzeyinin öyle pek girintili çıkıntılı olmadığı sanılır; çünkü bugüne kadar yapılan gözlemlerde yükselti bakımından Yer yüzeyindeki dağlarla kıyaslanabilecek hiç bir engebeye rastlanmamıştır. Bütün dış gezegenlerde olduğu gibi Merih de, bütün gözlemlenebilen yüzeyin ancak dörtte birinde görülen kısmî evrelerden geçer. (Daha uzaktaki gezegenlerde bu olay önemsenmeyecek kadar basittir.)

Merih gezegeninin, 1877 ağustosunda, Washington'da A. Hall tarafından keşfedilen iki küçük uydusu vardır. Bunlardan Phobos, Merih çevresindeki dolanımını, gezegen yüzeyinden 6 100 km uzaklıkta ve 7 saat 39 dakika 13,9 saniyede, Delmos ise 23 700 km uzaklıkta ve 30 saat 17 dakika, 54,9 saniyede tamamlar; çapları 10 ile 15 km kadardır. Gezegen ile uydularının hareketi ilgi çekici özel bir durum gösterir: Phobos'un dolanım hızı Merih'in dönme hızından daha fazla olduğu için, gezegen üzerindeki bir gözlemci bu uyduyu batıdan doğup, doğudan batıyormuş gibi görecekti. Deimos'un görünür hareketi ise, aksine çok yavaştır.

Merih gezegeninin yüzeyi hakkında en son bilgiler, 28 kasım 1964'te fırlatılan «Mariner IV» adlı amerikan uzay aracının 14 temmuz 1965'te, en az 12 000 km uzaklıktan gönderdiği 19 fotoğrafın incelenmesiyle elde edildi. Bu fotoğraflarda görülen yüzey, gezegenin toplam yüzeyinin aşağı yukarı yüzde 1'idir. Yüzey engebelerinin, Ay'daki engebelere oldukça benzediği dikkati çeker. Bu fotoğraflarda en önemli nokta, kenarları çok net olarak görünen kraterlerin bulunmasıdır; hesaba göre, gezegenin bütün yüzeyinde aşağı yukarı 10 000 kraterin bulunması gerekir. Yüzey şartlarının hemen hiç değişmeden bugüne kadar gelmesi, bu gezegende atmosfer yoğunluğunun daima çok az olduğunu ve su buharının en küçük miktarlarda bulunduğunu gösterir. Bununla birlikte su buharının miktarı, kutuplardaki buzul takkelerinin, eskiden beri bilinen ve birkaç santimetre kalınlığındaki ince bir kırağı tabakasından ibaret olan izlerinden yine de fazladır. Atmosfer basıncı, Yer'deki atmosfer basıncın yüzde 1 ile 2'sini geçmez ve açıkça belirli hiç bir magnetik alan yoktur. Merih yüzeyindeki çekim, Yer'deki çekimin aşağı yukarı $\frac{37}{100}$'si kadardır. Ayrıca, birkaç kilometre genişliğinde ve 200 ile 300 km uzunluğunda kırılma bölgelerine de rastlanır. (L)

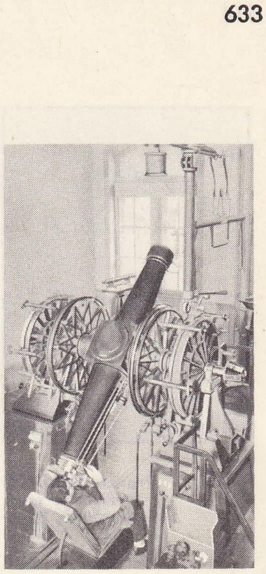

Besançon rasathanesinde meridyen

MERİHLİ sıf. ve i. (*Merih*'ten *merih-li*). Merih'te yaşadığı farz edilen insansı yaratık. ‖ *Mec.* Pek tuhaf ve yadırgatıcı (kimse). [M]

MERİKANTO (Aarre), finlandiyalı besteci (Helsinki 1893 - ay.y. 1958). Reger ve Vassilenko'nun öğrencisiydi; Helsinki konservatuvarında profesör oldu. Eserlerinde atonal bir dil kullanır. Lirik eserler (*Helena* [1912]; *Juha* [1920]), bir bale, üç senfonik şiir, piyano için üç, keman için dört, viyolonsel için iki konçerto, oda müziği besteledi. (L)

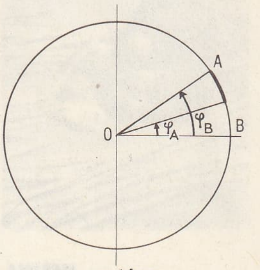

meridyen

MERİKARE, X. sülâleden firavun (M.Ö. 2070 - 2050'ye doğr.), Kheti III'ün oğlu. Babasının kendisi için yazmış olduğu sanılan *Merikare'ye Öğütler* adlı siyasî vasiyetnameden çeşitli papirüslerde söz edilir. (L)

MERİLAN i. (tes. edil. ad). Tekst. Pamuk ve polinoz elyafı karışımından dokunan bir tür kumaşın ticarî adı. (L)

MERİLİS i. (tes. edil. ad). Tekst. Çözgüsü çift bükümlü pamuk ipliğinden, atkısı ise sentetik polinoz elyafından dokunmuş bir kumaşın ticarî adı. (L)

MERİMDE. Arkeol. Aşağı Mısır'da Sülâleleröncesine ait yerleşme yeri. Deltanın batı kıyısında ve Nil nehrinin Rozet (Reşit) kolu yakınında. H. Junker tarafından bulundu (1928). 1929'dan itibaren de bir isveç-alman heyeti tarafından kazıldı. Yerleşme yeri 400 × 600 m'lik bir alanı içine alır. Mesken tipleri bakımından üç esas yerleşme tabakası vardır. Birinci tabakada çok ilkel kamış örgü işi kulübelere rastlanır. Bunun üzerindeki ikinci tabakada, kazıklı inşaat yapı tekniği görülür. Bu inşaat tarzı üçüncü tabakada da devam eder. Fakat bu tabakada değişik biçimlerde, yan yana ve üst üste istiflenmiş ve üzerleri kille sıvalı yaş kerpiç külçelerden yapılan oval evler çoğunluktadır. Ölüler genellikle, bacakları bir açı meydana getirecek şekilde sağ yanları üzerine yatırılırdı. Mezarlarda tahıl tanelerinden başka hiç bir mezar eşyası konulmazdı. Merimde'de bütün tabakalarda seramik eşyaya rastlandı. Bunlar arasında, ayaklı, yassı kâse ve tabaklar, özellikle uzun veya kısa saplı toprak kaşıklar vardır. Ayrıca, bulunan çakmak taşı âletler, batı delta kültürüne özel bir yer kazandırması bakımından büyük önem taşır. (M)

MERİMÉE (Léonor), fransız ressamı ve kimyacısı (Broglie 1757 - Paris 1836). *De la Peinture à l'Huile ou Des Procédés Matériels Employés dans Ce Genre de Peinture depuis Hubert et Jan Van Eyck Jusqu'à Nos Jours* (Yağlıboya Resim veya Bu Türde Hubert ile Van Eyck'ten Günümüze Kadar Kullanılan Malzemeler) [1830] adlı eserin yazarıdır. (L)

Foto. LAROUSSE

Prosper MÉRİMÉE
Rochard'ın eseri
Louvre müzesi, Paris

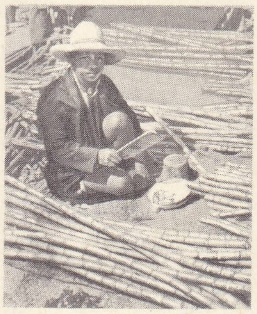

MERİNA
Tananarive'de
şekerkamışı satan
İmerina'lı hava

MÉRİMÉE (Prosper), fransız yazarı (Paris 1803 - Cannes 1870), Léonor Mérimée'nin oğlu. Önce resme merak sardı, sonra babasının sözüne uyarak hukuk okumağa başladı ve Ticaret bakanlığında görev aldı. Ama sanat ve edebiyat çevreleriyle de ilişki kurdu ve Stendhal ile dost oldu. 1825'te *Théâtre de Clara Gazul* (Clara Gazul Tiyatrosu) adı altında piyesler yayımladı. Bir ispanyol kadın oyuncusundan çevirdiğini ileri sürdüğü bu oyunlar arasında *Altın Araba* (Le Carrosse du Saint Sacrement), *Les Espagnols en Danemark* (Danimarka'da İspanyollar), *L'Amour Africain* (Afrika Aşkı), *Le Ciel et l'Enfer* (Cennet ve Cehennem) ve *Inès Mendo* adlı hikâyeler yer alır. Kendi adını saklayarak yayımladığı bu hikâyelerin ardından, yine adını gizleyerek *La Guzla** (1827) adı altında «illyria baladları» diye tanıttığı şiirler yazdı. Mérimée, günün modasına uyarak, *La Jacquerie, Scènes Féodales* (Köylü Ayaklanması, Derebeylik Sahneleri) [1828] adlı bir eserle, *Şarl IX'un Kanlı Saltanatı* (Chronique du Règne de Charles IX) [1829] adlı tarihî bir roman yazdı. Bu sırada, edebî eserlerinin en orijinal bölümü olan kısa hikâyeler yayımlamağa başladı: *Mateo Falcone; Vision de Charles XI* (Charles XI'in Hayali); *L'Enlèvement de la Redoute, Tamango* (Tamango Tabyasının Zaptı) [1829]; *Etrüsk Vazosu* (Le Vase Etrusque); *La Partie de Trictrac* (Tavla Partisi) [1830]. *Mosaïque* (Mozaik) [1833] adı altında yayımlanan bu hikâyeleri, *La Double Méprise* (Çifte Yanılgı) [1833], *Araftaki Ruhlar* (Les Âmes du Purgatoire) [1834], *İlle Venüs*'ü (La Vénus d'Ille) [1837] adlı hikâyeleri izledi. 1833'te tarihî anıtlar genel müfettişi oldu. Viollet-le-Duc, Lassus, Quicherat ve Vitet ile birlikte «Tarihî Eserler komisyonunun kurulmasını sağladı. Genel müfettiş olarak birçok fransız şehrinde teftiş gezilerine çıktı. *Notes de Voyages* (Gezi Notları) [1835, 1836, 1838, 1840] bu dönemin ürünüdür. 1840 - 1846 Yılları arasında sanatının doruğuna erişti: *Essais sur l'Histoire Romaine* (Roma Tarihi Üstüne Denemeler) [1841] ile, bir Korsika yolculuğundan sonra yazdığı *Colomba** (1840) ve İspanya yolculuklarının bazı hatıralarını dile getirdiği *Carmen** (1845) adlı uzun hikâyelerini yayımladı. Bunlardan başka *Arsène Gillot* (1844) ve *L'Abbé Aubain* (Rahip Aubain) [1846] adlı iki hikâye daha yazdı. İmparatorluk döneminde, imparatoriçe Eugénie de Montijo'nun ailesiyle yirmi yıllık bir dostluğu olan Mérimée, resmî görevler aldı, senatör oldu ve sarayla yakın bir ilişki kurdu. Bu sırada rus edebiyatıyle ilgilendi, Puşkin, Gogol ve Turgenyev'den tercümeler yaptı. Rus tarihinden ilham alarak *Le Faux Démétrius* (Sahte Demetrius) [1852] ile *Les Cosaques d'Autrefois* (Eski Zaman Kazakları) [1863] adlı eserleri yazdı. Bunun yanı sıra *Lokis, Djoumâne* ve *La Chambre Bleue* (Mavi Oda) [1872] adlı hikâyeleri yayımladı. Stendhal üstüne imzasız olarak yazdığı *H. B.* (Henri Beyle) [1850] adlı broşür, Stendhal'ciliğin en değerli belgelerinden biridir. Ayrıca, yalnız arkeoloji çalışmalarını devam ettirmekle kalmayarak ortaçağ sanatı üstündeki bilgisiyle, anlatımcı biçimlerdeki rasyonalizmi gün ışığına çıkardı; *Des Applications de l'Art à l'Industrie* (Sanatın Sanayide Uygulamaları) adlı yorumunda, bu ilkeyi savundu. Mektuplarının çoğu, ölümünden sonra, 1873'ten günümüze kadar ayrı kitaplar halinde yayımlandı. Bu mektuplar, şüpheci, hattâ katı yürekli görünmeğe çalışan Mérimée'nin dost canlısı bir adam olduğunu ortaya koyar. Yabancı kültür merakı, şiddete dayanan karamsar hikâyelere, esrarlı ve karmaşık sonuçlara düşkünlüğüyle romantik bir yazar izlenimi bırakırsa da, üslûbundaki titizlik ve ölçülülük, sanatına klasik bir nitelik kazandırır. (L)

MERİNA'LAR, madagaskar halkı. Sayıları bir milyonu geçer. Tananarive çevresindeki merkezî yaylalarda otururlar. Adları «yükseklerde oturanlar» anlamına gelir. Belirli bir tipleri yoktur; kara, sarı ve esmer tenli olanlarına rastlanır. (L)

MERİNİLER, Fas'ta yaşayan br berberî sülâlesi (XIII. yy. XV. yy. arası). Büyük Sahra'da göçebe olarak yaşayan Merinîler, Muvahhidlerin zayıflaması üzerine 1216'da kuzeye doğru akınlara başladılar. 50 Yıl kadar süren bu akınlarda geniş toprakları ele geçirildi ve Benî Riyah kabilesi dağıldı. Merinîlerin bu saldırıları karşısında Muvahhidler harekete geçerek Merinîleri yendi (1244). Merinî saldırıları, Merinî kumandanı Ebu Yahya bin Abdülhak zamanında yeniden başladı. Ücretli yabancı askerlerle ordusunu güçlendiren Ebu Yahya, kendisini İfrikiye Muvahhidleri ile Hafsîlerin vekili sayıyor ve din adamlarını koruyordu. Böylece Meknes, Fas, Taza ve Sale'yi kolayca ele geçirdi. Ebu Yahya'nın, Muvahhidlerden Ebu Dabbus'a yardım etmesi, Ebu Yakup Yusuf'un Marakeş'i ele geçirmesini sağladı (1269). İspanya, Murabıtlar ve Muvahhidler zamanında olduğu gibi, Merinîler zamanında da bir cihat ülkesiydi. Sülâle, oraya din fedailerinden kurulu kıtalar gönderdikten sonra, cihadın yeniden başlatılması amacıyle denizaşırı seferlere girişti. Ebul Hasan, İspanya'ya geçerek Gırnata'daki Benî Ahmer'e yardım etti ve Ecija yakınında Don Nuno de Lara'yı yendi. İspanya'da hıristiyan topraklarına her zaman akınlar yapan Merinîler ekinleri yağmaladı, hayvanları sürdü, halkı esir ederek Magrıp'ta sattılar. Benî Ahmer üzerine yaptıkları baskı sonucu, İspanya'da Merinîlere karşı Kastilya, Benî Ahmer ve Tlemsen kralları birleşerek bir antlaşma yaptılar. Bu antlaşma sonucu Merinîler İspanya'dan çıkarıldı. Buna karşılık, hıristiyanlar, İspanya'da fetihlere devam ettiler, Cebelitarık boğazını ele geçirdiler (1309). Bunun üzerine Gırnata hükümdarı Merinîleri tekrar İspanya'ya çağırdı. Ebul Hasan'ın gönderdiği Abdülmelik, Cebelitarık'ı aldı, fakat savaşta öldü. Ebul Hasan da kendi kuvvetlerini Terife yakınında karaya çıkararak şehri kuşattı. Fakat, Kastilya kralıyle Portekiz kralının Ebul Hasan'ı bozguna uğratmaları Merinîlerin İspanya'dan çekilmesine yol açtı (1340). İspanya'dan vaz geçen Merinîler, Magrıp'taki geniş imparatorluğu ele geçirmeğe çalıştılar. Tlemsen'de Abdulvâdlar ve Tunus'ta Hafsîler hüküm sürüyordu. Merinîler, İspanya'ya geçmeğe çalıştıkları bir sırada, kendilerine engel olmak isteyen Abdulvâdların üzerine yürüdüler. Abdulvâdların çabuk dağılması üzerine Tlemsen'i kuşattılar. 8 yıl süren kuşatma sırasında Mansure'de bir ordugâh kuran Merinîler, şehrin dışarıyle bağlantısını keserek şehri ele geçirdiler (1337). Daha sonra, Hafsîler üzerine yürüyen Merinîler, kolayca İfrikiye'ye girdiler, fakat yerli Arap kabilelerinin direnişi karşısında durakladılar ve Kayrevan yakınında yapılan savaşta bozguna uğradılar (1348). Merinîlerden Ebu Yusuf eski şehrin batısında yeni Fas'ı kurdu (1276). Birçok yardım kurumu, saraylar yaptırdı. Bunların çoğu bugüne kadar geldi. Kayrevan bozgunu Merinîlerin gerilemesinin başlangıcı sayılır. Sûs ve Tafilalt'taki Arapların isyanı ve vergilerini ödememeleri yüzünden karışıklıklar başladı. Hükümdar ailesiyle bağ kuran memurların meydana getirdiği soylular sınıfı, memurlukların babadan oğula geçmesini sağladılar; bunların hükümdarların seçiminde etkili olmaları ve bazı iktidarsız kimselerin hükümdar seçilmesi çöküşü hızlandırdı. İç kargaşalıklar arttı ve hükümdarlar öldürülmeğe başlandı. Ebu Salim'in başı, bir hıristiyan tarafından kesildi (1371). Tâşfin, tahtından indirilerek yerine Ebu Zeyyân çıkarıldı. Bu saray ayaklanmaları devletin birliğini bozdu. Sicilmâse emîri Fas'ta sultana karşı cephe aldı. Marakeş'te de ayaklanma oldu. Tlemsen'de hüküm süren Abdulvâdler harekete geçtiler, fakat bir başarı sağlayamadılar. Merinîlerin çok zayıf düşmeleri topraklarının arap kabilelerinin eline geçmesine yol açtı. Kastilya kralı Henri III Berberistan'a asker çıkararak Tlemsen'i tahrip etti (1401). Portekizliler Cebelitarık boğazını ele geçirdiler (1415). Bu karışıklıklar içinde Merinîlerin hâkimiyeti sarsıldı. Sultan Ebu Said'in 1420'de öldürülmesinden sonra Merinîlerin saltanatı yıkıldı ve Vattasîler başa geçti.

● *Güzel sanatlar.* Muvahhidlerin, Afrika ve İspanya'daki büyük imparatorluğu XIII. yy.ın ilk yarısında dört devlete ayrıldı. Bunlar üç yy. süren bir medeniyet yarattılar.

Hıristiyanlığın yayılmasıyle yavaş yavaş gerileyen müslüman İspanya, Cımata Nasrîlerinin emîrliğinde yaşamağa devam ediyordu.

İspanya'da Merinîlerle ilgili eser kalmadı. Afrika'daki merinî camileri, Muvahhidlerin Marakeş, Rabat veya İşbiliye'de yaptıkları camilerden daha küçük ve plan olarak daha basittir. Bu eserlerde önceki devirlerden kalan damarlı kubbe ve sarkıtma kemerler kullanıldı. Abdülmümin'in başlattığı ve Merinîlerden Ebu Yakub'un tamamlattığı *Taza camii* ile *Fas el-Cedid* camii muvahhid tipi ile merinî tipi arasında bir geçiştir. Muvahhidlerin yaptırdıkları camilerde olduğu gibi, avlu geniş bir dörtgendir. Tavanlar ve kiremitli çatılarla örtülen nefler, mihraba yönelmiştir. Taza camiinde dokuz. Fas camiinde yedi nef vardır. Bu yapılarda at nalı biçimli kemerler kare ayaklara dayanır. Orta nefin genişliğinde olan bir transept, kıble duvarı boyunca giderek orta nef ile T planı meydana getirir. Merinîler tarafından Tlemsen'in kapılarında kurulan *Mansure camii* (1336), bu planın ilgi çekici gelişmesini gösterir. Taş ve kerpiçten yapılan bir duvarın çevirdiği cami 60× 85 m'lik dikdörtgen bir alanı kaplıyordu. (Bk. MANSURE CAMİİ.) Mansure'deki bu dörtgen avlu, *Ubbad camii* ile *Halvi camii*'nde ortak bir özellik gösterir. Her iki cami de bazilika tipinin basitleştirilmiş bir örneğidir. Derinliğine beş nefi vardır. Bunlardan üçü avluva açılır; ikisi yan galeri olarak devam eder.

Cümle kapısı cephenin ekseni üzerindedir. Tlemsen'deki camilerle çok açık benzerlikler gösteren Fas el-Cedid'deki *Camii Hamra* dışında, Fas hükûmet merkezinin camileri çok eski ve değişik tiplerdedir. Cami içindeki nefler burada kıbleye dikey değil, paraleldir. (*Küçük ez-Zihar* ve *Ebul Hasan* camileri gibi.) XIII. yy.dan sonra batıda yapılan kurumlar arasında medreseler de vardır. Tunus, mısır tipi avluya açılan eyvanlı medreseler Fas'ta yoktur. Eyvanlar dışında öğrencilerin yatıp kalkması ve öğrenimleri için ayrı bölümler vardır. Ortalarında bir havuz olan avlular genellikle içlerinde hücrelerin bulunduğu galerilerle çevrilidir. Kenarlardan biri üzerinde mihraplı bir salon cephesi bulunur.

Merinîler, Fas, Sale, Mekneş, Taza ve Tlemsen'de birçok medrese yaptırdılar. *Sahriç medresesi* ve *Attarîn medresesi*, düzen ve süsleme bakımından islâm sanatının en iyi eserleridir.

Fas'taki medreselerin en güzeli *Ebu İnaniye medresesi*'dir. Burası hem okul, hem de camidir. Mimberi, minaresi ve kubbeli iki salonu sanat yönünden önemlidir. Medresenin iki girişi, mermer döşeli dörtgen bir avlusu vardır. Avlunun çevresinde galeriler sıralanır. Bunların önünde de öğrenci hücreleri vardır. Medresedeki dekorların üslûbu daha önceki yapılardakinden sadedir. Merinîlerin sivil mimarî eserleri arasında en önemlisi, Elhamra sarayıdır. Uzun yıllardan beri eklemeler yapılan saray bu dönemde çok gelişti. Merinîler, süsleme sanatında, kendilerinden önce gelen Murabıtların ve Muvahhidlerin izinde yürüdüler. (M)

MERİNOS i. (ar. *Banu Marin*'den [Fas'ta XIII. yy.dan XV. yüzyıla kadar saltanat sürmüş Marinid'ler sülâlesi] isp. *merino*; fr. *mérinos*). Çok ince, beyaz ve bol yünlü koyun ırkı. ‖ Aynı koyundan elde edilen yün. ‖ Bu yünden yapılan kumaş.

— ANSİKL. Zootekn. *Merinos koyunu*, yapağısının bolluğu ve yününün inceliğinden dolayı yün üretimi için kullanılan tek koyun tipi haline geldi ve bütün dünyaya yayıldı; sürekli ıslah sonucunda değişik boyda çeşitli ırkları ve alt ırkları türetildi. Merinos ırklarının hepsi iri kemikli, büyük başlı, kalın ve bol yapağılı, bazen yüzü ve bacakları bile yünle kaplı koyunlardır.

Merinos koyununun anayurdu muhtemelen Kuzey Afrika'dır; oradan İspanya'ya geçmiştir (merinos kelimesi XV. yy.da ortaya çıktı). Merinos yüzyıllarca bu ülkenin tekelinde kaldı ve tabiî zenginlik kaynaklarından biri oldu. O devir Avrupa'sında, inceliği, sağlamlığı, parlaklığıyle şöhret kazanan ispanyol kumaşları, başka yünlere göre kat kat üstün olan bu yünden yapılırdı. XVIII. yy.da İspanya'dan Fransa'ya getirilen merinoslar Rambouillet çiftli-

Foto. Giraudon, Aubert de La Rüe (LAROUSSE)

ğine yerleştirildi; burada çok titiz bir bakımla çoğaltıldı ve çok dikkatli bir ayıklanmadan sonra yün koyunlarının örnek tipi olan *rambouillet merinosu* ortaya çıktı. Bu ırk, bütün yün üretici ülkelerdeki (Avustralya, Arjantin v.b.) merinosları ıslah etmede kullanıldı ve çok iyi sonuçlar alındı. Rambouillet merinosundan elde edilen yapağı hayvanın ağırlığının yüzde 10'u kadardır (yetişkin dişilerde ortalama 5 kg); merinos yünü düzgün ve çok kıvırcık tutamlar halindedir; kılların ortalama uzunluğu 60 mm, çapı 18 mikron kadardır. Bu ırkın et verimi de iyidir. Tanınmış merinos ırklarından biri de Almanya'da Württemberg'de üretilen ve dayanıklı iri bir koyun olan yapağı-et merinosudur.

● *Türkiye*'de. Merinos ilk defa İspanya'dan 1841'de Hayrabolu'ya, 1843'te Mihalıç çiftliğine (Karacabey harası) getirildi. Fakat XIX. yy.ın ikinci yarısında kumaş ithalinin serbest oluşu yerli dokumacılığın gelişmesini önlediği gibi merinos yetiştirilmesini de baltaladı.

Merinos yetiştirmeciliği Cumhuriyet devrinde planlı bir şekilde ele alındı. 1928-1930 Arasında macar yapağı merinoslarından 325 koç, 1 399 koyun getirildi. Çok ince ve kıvırcık yapağılı olan bu koyunlar süt ve et bakımından çok yetersiz olduğundan tutulmadı.

1934'te, Almanya'da üretilen et-yapağı merinoslarından 360 koç, 500 koyun getirildi. Bu koyunlar bir taraftan saf olarak üretildi, bir taraftan da yerli koyunlarla melezleştirildi. Merinos koçlarla çiftleştirilen kıvırcıklardan *türk merinos koyunu* elde edildi. Bursa ve Balıkesir'deki merinos üretme çiftliklerinde yürütülen 20-25 yıllık çalışmalardan sonra yapağı, et, süt ve kuzu verimi bakımından oldukça yüksek bir yerli merinos tipi elde edildi. Yerli merinosların yapağı verimi koyunlarda 3 kg, koçlarda 5 kg'dır. 1943-1963 Yılları arasında tutulan yapağı verimi istatistiklerine göre, safkan merinos koçlardan en çok 12 kg (ortarna 5-8 kg), merinos koyunlardan en çok 9 kg (ortalama 3-4 kg), türk merinos koçlarından en çok 8 kg (ortalama 5 kg), türk merinos koyunlarından en çok 6 kg (ortalama 3 kg) yapağı alınmıştır. (ML)

MERİONES. Yun. mit. Giritli kahraman, Molos'un oğlu. Truva kuşatmasında İdomeneus'un arabasını sürüyordu. Patroklos'un cesedini korudu ve oyunlarda ok atışını kazandı. Knosos'a döndükten sonra Sicilya'ya gitti. Girit sömürgelerinden Engyon ve Herakleia Minoa'da kendisine tapınılırdı. (L)

MERİONES i. Eski Dünya'nın çöl bölgelerinde yaygın, kemirgen hayvan. (İpek gibi yumuşak kızılımsı sarı tüyleri kum rengine yakındır; kumların üzerinde çevik hareketlerle zıplayarak koşar durur. Sıçangillerden.) [GERBİLLUS da denir.] (L)

MERİONETHSHİRE, Büyük Britanya'da idare bölümü, Galler ülkesinin kuzeydoğusunda, Cardigan koyu kıyısında; 39 000 nüf. İdare merkezi *Dolgelly.* (L)

MERİS—, parça anlamında yun. k., birçok kelimenin bileşimine girer. (L)

MERİS, Lagos hanedanı sırasında Mısır'da arazi bölümü. ‖ Özellikle bizans ordusunda, askerî birliklerin alt bölümü. (L)

MERİSİZM i. (fr. *mérycisme*). İnsanın geviş getirmesi.

— ANSİKL. *Merisizm,* tamamen anormaldir; bununla beraber, yutulduktan bir süre sonra çiğnenmek üzere yiyeceklerin yeniden ağıza geldiğini ve böyle birkaç olay gördüğünü yazanlar vardır. Bu hal bazı kimselerde isteğe bağlı olabilir. Nitekim daha önce içtiği suyu sahnede ağızdan fışkıran gösteriler görülmüştür. (L)

MERİSMOPEDİ veya **MERİST** i. (fr. *mérismopédie* veya *mériste*). Bakteriyol. Bakteri cinsinden mikrop topluluğu. (Bunlarda hücreler, etrafında jelatin kılıf bulunmayan dört bakterilik gruplar halinde bulunur.) [L]

MERİSTEL i. (fr. *méristèle*). Bot. Yaprağın iç kısmında bulunan iletken damar. (Kökten gelerek sapta devam eden iletken doku sisteminin yalnız bir kısmı meristel'de yer alır.) [L]

MERİSTEM i. Bot. (fr. *méristème*). Bk. SÜRGENDOKU.

MERİSTİK sıf. (fr. *méristique*). Biyol. *Meristik çeşitlenme,* normal bir karakterin, ortalamanın her iki tarafına doğru gösterdiği nicesel sürekli çeşitlenmelerin tümü. (L)

MER'İYET i. (ar. *mer'î*'den *mer'iyyet*). *Esk.* Yürürlükte olma hali, geçerlilik: *Fakat, bunda, kanunun mer'iyeti de, suhuletbaşlı oldu denirse, bu çok doğrudur* (Atatürk). Bk. YÜRÜRLÜK. (M)

MERJA. Bk MERCA.

MERKA, Somali'de liman şehri, Benadir kıyısında; 12 000 nüf. Muz ihracatı. (L)

MERKAB, Suriye kıyılarında, Banivas yakınlarında kale. Kaynaklarda, kalenin 1062'de müslümanlar tarafından yaptırıldığı belirtilir. Bununla birlikte, yapıda, eski devre ait malzeme kullanıldığına dair bilgiler de vardır. 1118'de haçlılar Merkab'ı ele geçirerek vali İbni Muhriz'i uzaklaştırdılar ve kaeye ermenileri yerleştirdiler. Yüksek bir tepe üzerinde, iki sıra sur ve birçok burçla sağlamlaştırılan kale, haçlı kuvvetleri çökmeğe başladığı sırada «bütün toprakların güneşi» sayılıyordu. Memlûk sultanı Melikülmansur, 1285'te Merkab'ı ele geçirerek merkezi Hısnülekrad olan eyalete bağladı. (M)

MERKAD i. (ar. *rukūd* > *merkad* uyunacak yer, yataktan). *Esk.* Mezar: *Merkadlar ecdâdımızın merkez-i a'da / Bir hâile denmez ki bunun bedteri vardır* (Abdülhak Hâmid). [M]

MERKANTİLİST i. (fr. *mercantiliste*). Parayı ve değerli madenleri biricik zenginlik olarak kabul eden kimse. (L)

MERKANTİLİZM i. (fr. *mercantilisme*). İkt. Amerika'da altın ve gümüş madenlerinin bulunmasından sonra XVI. ve XVII. yy.da ortaya atılan ve bir devletin zenginliğinin değerli madenlere sahip olmaktan ileri geldiğini savunarak, bu madenlerin hangi araçlarla elde edileceğini belirten iktisat öğretisi.

— ANSİKL. İkt. *Merkantilizm,* XVI. ve XVII. yy.da ülkelere göre değişen iktisadî siyasetler öne sürdü. Değerli madenleri dolaysız olarak Amerika'dan elde eden İspanya ve Portekiz'de, iktisat'çılar, bir yandan altın ve gümüşün dışarıya çıkarılmasının, öte yandan yabancı malların içeriye girmesinin yasaklanmasını öğütlediler. Merkantilizmin bu şekli *bülyonizm* adını aldı. Bu iktisadî siyaset, değerli madenlerin sınır dışına kaçırılmasını engelleyemediği gibi bu iki ülke ekonomisinin tamamen felce uğramasına da yol açtı.

Fransa'da ise, «ticaret dengesi»nin sağlanması için çaba harcandı. Böylece, yabancı ülkelere, dışarıdan alınandan fazla satarak kâr elde etmek ve ülkeye, altın girişini sağlamak amacı güdüldü. Colbert'çilik, sanayiye müdahale etmek amacıyle aldığı tedbirler ve gümrük himayeciliği ile, bu iktisadî siyaseti özellikle teşvik etti. İngiltere'de zenginliğin kaynağı, ticaret ve denizcilikte arandı. XVI. yy.da İngilizler «sözleşmeler dengesi» ilkesini uyguladılar. Bu ilke gereğince, vatandaşlar ve yabancılar arasındaki sözleşmeler altın veya gümüşün dışarıya çıkmasına yol açmamalıydı. XVII. yy.da Cromwell'in denizcilik konusundaki kararları, Hollanda'yı iktisadî bakımdan yıktı ve büyük miktarda değerli madenin ülkeye girmesini sağlayan ingiliz ticaret filosunun üstünlüğünü garantiledi.

Demek ki merkantilizm, gerçek bir kurallar topluluğu olarak görünmektedir. Aşırı derecede millî ve himayecidir ve bu bakımdan liberalizmden tamamen farklıdır. (L)

MERKAPTAL i. (fr. *mercaptal*). Genel formülü R—CH (S—R')$_2$ olan sülfürlü bileşik; asetallere benzer ve bir merkaptanın iki molekülü ile bir aldehitin bir molekülünün yoğunlaşmasından elde edilir. (*Eşanl.* TİYOASETAL.) [L]

MERKAPTAN i. (fr. *mercure,* civa ve *capter,* tutmak'tan fr. *mercaptan*). Genel formülü R—S—H olan kükürtlü organik bileşiklerin genel adı; R bir hidrokarbon kökü-dür. (*Eşanl.* TİYOALKOL, TİYOL.) ‖ Etil merkaptan'ın C_2H_5SH özel adı. *Eşanl.* ETİLMERKAPTAN.

— ANSİKL. *Merkaptan*'ların yapısı alkollerin yapısına benzer; bunlarda oksijen atomunun yerine kükürt geçmiştir. Alkollü klorürlerin alkali asit sürfürlere etkimesinden veya alkollerin fosfor pentasülfürle işlenmesinden elde edilir. Fena kokulu, suda çözünmeyen, renksiz sıvılardır. Kimyasal bakımdan, kükürt üzerine bağlanan hidrojen atomu, alkollerdeki hidrojen atomlarından daha kuvvetli bir asit özelliği gösterir. Bu yüzden merkaptanlar, bazlara etki ederek madenî türevler veya merkaptitler meydana getirir. Meselâ, sodyum hidroksitle olaya giren merkaptan sodyum merkaptit RSNa verir; oysa sodyum alkolat ancak madenden elde edilir. Ağır madenlerin (özellikle civa) oksitleri de merkaptanlara etki eder: $(RS)_2Hg$.

Alkoller aldehitlerle birleşince asetalleri verir. Merkaptanlar da, buna benzer bir şekilde aldehitlerle, hattâ ketonlarla birleşerek tiyoasetalleri verir. Etilmerkaptan asetonla olaya girince $(CH_3)_2C(SC_2H_5)_2$ bileşiğini verir; bu bileşik permanganatla yükseltgenince disülfonlu türev $(CH_3)_2C(SO_2—C_2H_5)_2$ haline dönüşür; bu türev, sülfonal denilen uyku verici bir maddedir. Triyonal ve tetronal, asetonun yerine metiletilketon ve propiyon'un geçmesiyle elde edilir. Etilmerkaptan 36°C'ta kaynayan ve sınaî olarak üretilen bir sıvıdır. Sülfonal'in hazırlanmasında kullanılır. Eskiden, daha keskin bir koku vermek ve böylece hafif sızıntıları tespit edebilmek için havagazına katılırdı.

Petrolün bileşiminde de merkaptanlar bulunur ve *yumuşatma* denilen bir arıtma işlemiyle benzindeki bu bileşiklerin giderilmesi gerekir. (L)

MERKAPTİT i. (fr. *mercaptide*). Kim. Bir merkaptan*n madenî türevi. (L)

MERKAPTOMERİN i. (fr. *mercaptomérine*). Eczc. *Sodyum merkaptomerin,* karboksi-metil-merkapto-merküri-metoksi-propil-kamforik asidin sodyum tuzunun ticarî adı. (Kalp ve karın ödemlerinde kullanılan civalı bir idrar söktürücüdür.) [L]

MERKEP i. (ar. *rükūb*'dan *merkeb*). Eşek: *Nihal başını çevirmiş, Beşir'in şimdi boş kalarak yavaş yavaş ilerleyen merkebine bakıyordu* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ —*Esk.* Binilecek şey. ‖ Gemi: *Almış yükünü öyle ki seyrinde halelsiz / Bir zerre dahi kaldıramaz merkeb-i âlem* (Ziya Paşa). [M]

merinos

MERKEZ i. (ar. *rekz*'den *merkez*). Bir dairenin veya bir küre yüzeyinin bütün noktalarından eşit uzaklıkta bulunan iç nokta: *Bir çemberin, bir yayın, bir kürenin, bir küre kapağının merkezi.* ‖ Bir kapalı eğrinin (veya bazı çokgenlerde köşegenlerin) kesişme noktası: *Bir elipsin, bir karenin, bir eşkenar dörtgenin merkezi.* (Bk. ANSİKL. *Mat. böl.*) ‖ *Teşm. yol.* Belirli bir yerin ortası: *Büyük cami, bu tepeyi kaplayan binaların merkezindeydi* (Ş. S. Aydemir). *Bir bölgenin merkezi.* ‖ Çeşitli faaliyetlerin toplandığı hareketli ortam: *Gerçi, her türlü hususiyetlerin merkezi olan Boğaziçi bu geceler karşısında ikiye cyrılıyordu* (A. Ş. Hisar). *Ticaret, siyaset merkezi.* ‖ İnsanların biraraya geldiği yer: *İskân merkezi.* ‖ Bir ülkenin veya bölgenin idare edildiği yer: *Ankara, Türkiye'nin merkezidir.* ‖ Bir kuruluşun, teşkilâtın yönetildiği yer: *Ankara'da ilk konferansımı Türkocağı merkez salonunda verdim* (Ş. S. Aydemir.) *Parti merkezi.* ‖ Polis karakolu: *Hele yürü de merkezde görüşürüz... dedi ve önüne kattığı herifin kolundan tutarak...* (B. Felek). *Polis, yakaladığı hırsızı merkeze götürdü.* ‖ *Mec.* Şekil, durum: *Paşa, hakikatin bu merkezde olduğunu çoktandır aklından geçirmiş* (Vâ-Nû). ‖ Aynı düzendeki özel kuvvetlerin hareket veya buluşma noktası: *Dönme merkezi. Çekim merkezi. Ağırlık merkezi. Işık merkezi.*

— Anat. *Esk. Merkez-i mîh-i nuhâî,* beyinde sinirlerin toplandığı nokta.

— Anat. ve Fizyol. *Sinir merkezi,* bir organın bütünlüğünü ve tüm organizma ile ilişkilerini sağlayan yapısal veya görevsel parçaların yöneldikleri ve ayrıldıkları yer. Tümbeyinde, omurilikte ve sempatik sinir

düğümlerinde, bozmaddeden oluşan ve sinir akımlarını ayıklama ve iletme görevi yapan kısım: *Solunumla ilgili sinir merkezi soğanilikte bulunur.* (Bk. ANSİKL.) || *Diyafram merkezi,* diyaframın ortasında çaprazlama bağdokusu tellerinden meydana gelen ve gerçekte bir aponevroz olan kısım.

— Ask. *Merkez dairesi* (veya *şubesi*), ordu sahra posta birliklerinin, sahra posta merkez postahanelerinin, makineli kayıt birliklerinin, ordu hizmet birliklerinin, ordu bandolarının, çeşitli yayın merkezleri ile yayın depolarının ve basımevlerinin faaliyetlerini yürüten daire veya şube.

— Astron. *Esk. Merkez-i âlem,* Güneş. || *Merkezi küre* sema, gökkürenin ve Yer'in ortak merkezi.

— Astronotik. *Donatım merkezi,* bir füze veya uyduda, aracın iyi çalışması ve görevini en iyi şekilde gerçekleştirebilmesi için gerekli elektronik veya her türlü donatım aracının bulunduğu özel bölme.

— Biyol. *Organ merkezleri,* yumurtada, ileride ne olacağı kesinlikle belli olan alanların tümü. (Organ merkezleri kavramını amerikalı Wilson, yumuşakçalardan dentalus'un yumurtasında gelişmeyi inceledikten sonra öne sürdü.) || *Türeme merkezleri,* Darwin ile onun izinden gidenlerce, «hayvan ve bitki türlerinin tabiî ayıklanma sonucunda ilk olarak türedikleri yer» anlamına kullanılan terim. (Bu görüşe göre, her türün monofiletik bir menşei vardır. Ama birçok tabiat bilgini ve bu arada L. Agassiz, türlerin birbirine çok yakın çeşitler halinde ve belirli bazı bölgelerde ortaya çıktıklarını, bu bölgelerin o grupların özel türeme merkezleri olduğunu kabul eder. Paleontoloji ve paleografi daha çok bu ikinci görüşü doğrular; çünkü bazı favnalara, ortadan kaybolmuş bazı kıtaların dışında rastlanmaz. İnsana gelince, bir kısım bilginlere göre, siyah, beyaz, sarı v.b. denilen büyük ırklar ayrı yerlerde, birbirinden ayrı olarak ortaya çıkmıştır.) Bk. ÇOK *köklülük teorisi.*

— Dy. *Bilyalı kumanda merkezi,* bir ayırma demetine elektrikle kumanda eden makas kumanda merkezi; bu merkezde vagonlar sembolik olarak bilyalarla gösterilir ve bu bilyalar, rölelerin kontrolü altında, makasların kumandası için gerekli kontakları kurar. || *Kesme merkezi,* cer akımının dağıtımını sağlayan bir tesiste, iki trafo merkezi arasında kurulan ve gerek merkezleri birbirinden ayırmağa, gerek komşu rayları paralel bağlamağa yarayan küçük merkez. || *Kuvvet merkezi,* makasların ve işaretlerin kumandası için gerekli kuvvetin makasçı tarafından değil de, levyeler veya düğmelerle idare edilen bir akışkan (su veya basınçlı yağ, sıkıştırılmış hava, elektrik) tarafından sağlandığı makas kumanda merkezi. || *Makas kumanda merkezi,* bir garın içindeki veya çevresindeki makas ve işaretlere kumanda eden cihazları, ayrıca bu cihazları kullanacak personeli barındıran kulübe. (KUMANDA KULESİ de denir.) || *Semafor merkezi,* tren konaklama bölgelerinde, komşu iki kesimin ayrıldığı nokta ve bu noktadaki semaforları idare edecek memurun barındığı kulübe. || *Tekerlek merkezi,* bir vagon veya lokomotif tekerleğinin, yekpare veya demir çubuklu bir diskten meydana gelen ve orta kısımda göbeği meydana getirecek şekilde çıkıntı yapan parçası. || *Trafo merkezi,* bir *regülatör*'ün denetimi altında, çok sayıda transformatörün uzaktan kumanda ve kontrolunu sağlayan merkez.

— Hidrostatik. *Ara merkez,* yüzen katı cisimlerin teorisinde büyük rol oynayan ideal nokta. Bk. ANSİKL.

— Huk. *Merkez teftiş kurulu.* Bk. TEFTİŞ *kurulu.*

— İda. huk. Devlet tüzel kişiliğine ait kuruluşların sevk ve idare bakımından toplandığı yer. Bk. MÜLKÎ *teşkilât.*

— İkt. Bk. ANSİKL.

— Jeofiz. *Depremin merkez üstü,* depremin yeryüzeyinde en şiddetli duyulduğu nokta. (Eşanl. DIŞMERKEZ.) [Depremin yeraltındaki başlangıç noktası olduğu kabul edilen *içmerkez*'in üzerinde yer alır. Merkez üstünün kesinlikle tayini güç olduğundan onun yerine, genellikle bir *merkez üstü bölgesi* göz önüne alınır.] || *İç merkez.* Bk. İÇMERKEZ. || —*Esk. Merkez-i hâk,* dünyanın merkezi. || *Merkez-i kemal,* olgunluk merkezi. || *Merkez-i teşri,* kanun yapılan merkez.

— Mat. Bir şeklin bütün noktalarının, kendisine göre ikişer ikişer simetrik olduğu nokta. || *Merkez kuralı,* bir çember ile bir parabolün kesişme noktalarından yararlanarak, üçüncü ve dördüncü dereceden denklemlerin köklerini bulma metodu. || *Bir doğru halindeki* $A_1, A_2, ... A_m$ *gibi* m *noktanın, bu doğru üzerindeki sabit bir* O *noktasına göre ortalama armoniklerinin merkezi,*

$$\frac{A_1I}{A_1O} + \frac{A_2I}{A_2O} + ... + \frac{A_mI}{A_mO} = 0$$

bağıntısını gerçekleyen I noktası; bu bağıntıdaki oranlardan her biri, oranda yer alan *m* noktadan herhangi birinin OI doğru parçasının dışında veya O ile I arasında bulunmasına göre + veya — işareti alır. || *Bir düzgün çokgenin merkezi,* bu çokgenin içine çizilen çemberin merkezi: *Bir altıgenin merkezi.* || *Bir düzlem eğrinin bir noktadaki sapma merkezi,* bu noktadaki oskülatör koniğin merkezi. || *Bir grubun merkezi,* bir grubun, bütün öbür elemanlarıyle değişli olan elemanlarının cümlesi. (Bir grubun merkez kavramı, yalnız abelci olmayan bir grup için geçerlidir. Bir grubun merkezi seçkin bir alt grup meydana getirir.) || *Bir involüsyonun merkezi.* Bk. İNVOLÜSYON. || *Eğrilik merkezi.* Bk. EĞRİLİK, OSKÜLATÖR. || *Homoloji merkezi.* Bk. HOMOLOJİK. || *Homoteti merkezi.* Bk. HOMOTETİ. || n. *basamaktan tekrarlanma merkezi,* bazı düzlemsel şekiller için, çevresinde *n kere* döndükten sonra şeklin ilk konumuyle çakıştığı nokta. || *Ortalama uzaklıklar merkezi,* bir noktalar sisteminde, herhangi bir düzlemden uzaklığı, bu sistemdeki farklı noktaların bu düzlemden uzaklıklarının aritmetik ortalaması olan tek nokta.

— Mekan. *Ağırlık merkezi,* ağırlıklı bir cisimde, bu cismi meydana getiren bütün parçaların ağırlıkları bileşkesinin uygulama noktası. (Bk BARİSANTR.) [Denklemleri bilinen bir ağırlıklı çizgi veya bir ağırlıklı yüzey homogense, bu çizgi veya yüzeyin ağırlık merkezinin yeri hesapla bulunabilir. Bir katı cisim homogense ve bir simetri merkezi varsa, bu nokta cismin ağırlık merkezidir; eğer katı cismin, simetri merkezi yerine bir simetri ekseni veya düzlemi varsa, ağırlık merkezi bu eksen veya bu düzlem üzerinde bulunur.] || *Anî dönme merkezi.* Bk: DÖNME. || *Basınç merkezi.* Bk. BASINÇ. || *Eylemsizlik merkezi,* mutlak eksenlere oranla hep aynı doğrultuyu korumağa yarayan tertibat; eylemsizlik ilkesine dayanan bu tertibat gemilerde, uçaklarda, torpillerde, füzeler v.b.de kullanılır. (Bu sistem, prensip olarak, cayroskopik bir platform ile çizgisel ivmeölçerlerden meydana gelir; bu ivmeölçerlerin verdiği değerler, otomatik kontrol çevrimlerinde kullanılmak üzere her an okunur ve değerlendirilir. Eğer kontrol edilecek seyir süresi sınırlı ise [torpil, füze] sapma, bir ayarlamayı gerektirmeyecek kadar azdır; buna karşılık uzun süreli [gemi, uçak] kontrollarda merkez noktanın sapmalarını ayarlamak gerekir.) || *İtme merkezi.* Bk. İTME. || *Paralel kuvvetler merkezi,* bir katı cismin üzerine etki eden birçok paralel kuvvetin bileşkesinin uygulama noktası: *Birçok paralel kuvvetin merkezi, bu kuvvetlerin doğrultusuna değil, yalnız şiddetlerine ve uygulama noktalarına bağlıdır.* || *Salınım merkezi,* yatay bir eksen çevresinde hareket eden katı bir cisimde, ağırlık merkezinden eksene indirilen dikmenin üzerinde bulunan ve serbestmişçesine salınan nokta.

— Meteorol. *Etki merkezi,* atmosfer dolanımını belirli bir bölgeye doğru yönelten, oldukça kalıcı ve uzun süreli antisiklon veya düşük basınç. (Avrupa'nın en büyük etki merkezleri *Asor antisiklonu* ile *İzlanda düşük basıncı*'dır.)

— Opt. *Merkezi kaydırmak,* mercek eksenleri çakışan bir optik sistemde, merceklerden birini veya birkaçını eksenine dik doğrultuda kaydırarak eksenlerin çakışık durumunu bozmak. || *Bir merceğin optik merkezi.* Bk. OPTİK *merkezi.*

— Psikol. *İlgi merkezi,* dikkat ve ilginin sürekli olarak yöneldiği nokta, hâkim tema.

— Siyaset. Bk. ANSİKL.

— Şehirc. *Ticaret merkezi,* büyük bir yerin şehirleştirilmesinde yakınında geniş otomobil park yerlerini, mağazaları, lokantaları içinde toplayan ve genellikle büyük bir ticaret (süper pazar) yeri olan bölge. (A.B.D.'de ticaret merkezi [«shopping center»] alıcıların şehir merkezine rağbet etmemeleri sonucu doğdu.) Bk. ANSİKL.

— Telekom. Telgraf işletmelerinde, kendisine bağlı olan ara postahanelerin haberleşmesini toplayan ve diğer merkezlerle bağlantıyı sağlayan direkt hatlar yardımıyle bu haberleri kısa sürede ileten büro.

— Tıp. *Merkez sinir sistemi.* Bk. SİNİR *sistemi.*

— ANSİKL. Anat. ve Fizyol. *Sinir merkezleri* bozmaddeden, yani nöronların gövde kısımlarından meydana gelir ve bütün beyin-omurilik sistemi (tümbeyin, soğanilik, omurilik) boyunca boz çekirdekler halinde yer alır. Bazı boz çekirdeklere «duyu merkezi» denir, çünkü bunlar çevreden aldıkları duyusal uyarımları beyin kabuğuna veya tümbeyindeki başka merkezlere iletir. Diğer bir kısım boz çekirdeklere ise «hareket merkezi» denir, çünkü bunlar beyin kabuğundan ve daha alttaki merkezlerden aldıkları emirleri çevreye, yani yönettikleri kaslara ve salgı bezlerine doğru iletir. Boz çekirdekler, beyin kabuğu ve beyincikle ilgili fonksiyonların, otomatik hareketlerin (arabeyin), yaşatkan sinir sistemiyle ilgili fonksiyonların (soğanilik) merkezidir.

Sempatik merkezler, genellikle ağ şeklinde guplaşmış sempatik sinir düğümlerinden (kalp siniragı, güneş siniragı, mezanter siniragı, altkarın siniragı) meydana gelir; bu düğümler de, soğanilikteki ve arabeyindeki merkezlerce kontrol edilir.

— Hidrostatik. Bir katı cisim yüzerken iki kuvvetin etkisi altındadır; ağırlık merkezine etki eden kendi ağırlığı ve suyun, *itme merkezi* denilen bir noktaya uyguladığı ezici kuvvetlerin bileşkesi. Cisim denge halindeyse, G ağırlık merkezi ile A itme merkezi aynı düşey üzerindedir. Eğer cisim yan yatarsa, itme merkezi B'ye kayar ve B noktasının düşeyi AG doğrusunu C noktasında keser: bu C noktasına *ara merkez* denilir ve tanımını ilk defa Bouger yapmıştır. Ara merkezin, ağırlık merkezinin üstünde veya altında bulunmasına göre denge kararlı veya kararsızdır.

— İkt. 1946 - 1948 Yılları arasında A.B.D.'de ticarî merkezlerin (*Shopping Centers*) ortaya çıkışı ve o yıllardan sonra bu merkezlerin büyük ölçüde yayılması, doğrudan doğruya otomobil sanayiinin gelişmesine bağlıdır. Şehirlerde oturanlar, giderek, büyük ölçüde banliyölere yerleşmeğe başlamışlar, şehir merkezlerinde meydana gelen sürekli trafik tıkanıklığı otomobil kullanmayı pratik bir iş olmaktan çıkarmıştır. Ticaretin bir tek merkezde toplanmaktan çıkması, ticarî hayatın şehir merkezlerinden dış mahallelere veya kırlık bölgelere taşınması anlamına gelmektedir. Ticarette görülen bu akım, A.B.D.'nin her tarafında, binlerce ticaret merkezinin ortaya çıkmaşına sebep olmuştur. Bir ticaret merkezinde, çeşitli büyüklükte dükkânlar (büyük mağazalar, halk mağazaları, söpermarketler, belirli bir türde satış yapan butikler), işyerleri (bar, lokanta, berber, eczane v.b.), banka ve sigorta şubeleri, hattâ bazen, sağlık evleri (dişçi, doktor) bulunur. Ticaret merkezlerinin büyüklüğü, tüketicilerin sayısıyle (ki bu, birkaç birden, yüzbinlere kadar değişir) orantılıdır. Bunlar, genel kural olarak, bir tüccarlar topluluğunca girişilen kolektif teşebbüsler değil, özel kişilerce yürütülen işyerleri niteliğindedir. Malsahibi, belirli bir kira karşılığında (bu kira genellikle, kiracının geliri üzerinden hesaplanan bir yüzde şeklinde alınır) dükkânlarını kiralar. Ticaret merkezleri, belirli bir topluluğun önceden yapılan piyasa etütleriyle tespit edilen bütün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kurulmuştur. Öyleki, bir aile bütün alışverişini, başka bir yere gitme gereğini duymadan yapabilir. Ticaret merkezlerinde, ayrıca, arabaların rahatça park etmesini mümkün kılacak park yerleri vardır (bazen 10 000 otomobil ve

daha fazla alacak park yerleri). Ticaret merkezinin ortasından geçen bir anacadde, alışveriş edenlerin hava değişikliklerinden rahatsız olmadan ve otomobillerle aynı sokak ve yollardan geçmek zorunda kalmadan bir mağazadan ötekine gidebilmelerini mümkün kılar. Bu merkezlere mallar, çoğunlukla, yeraltında açılan yollardan gelir. Büyük mağazaların dışında, binalar tek katlıdır. Mağazalar sabahleyin açılır ve gece saat 21'e, hattâ daha geç saatlere kadar açık kalır. Ticaret merkezleri kira harcamalarını azaltmak, malın eve teslimi masrafını ortadan kaldırmak (müşteriler otomobilleriyle gelmektedirler) ve iadeyi önemli ölçüde azaltmak suretiyle satış fiyatlarının düşmesine de sebep olmuşlardır.

Ticaret merkezlerine A.B.D.'den başka İngiltere, İsveç ve Belçika'da da rastlanır.

— Mat. Bir düzlem eğrinin veya bir uzay şeklin denklemi, düzlem eğride x ve y yerine $-x$ ve $-y$, uzay şekilde de x, y ve z yerine $-x$, $-y$, $-z$ konulduğunda değişmiyorsa, koordinatların başlangıç noktası bu *cebirsel düzlem eğrinin merkezi* veya bu *uzay şeklin merkezi*'dir. Gerçekten bu şartlarda, eğer bir nokta şeklin sınırları içindeyse, bu noktanın başlangıca göre simetriği de şeklin içinde olur.

İkinci dereceden eğrilere uygulama. Genel denklem

$$f(x, y) = Ax^2 + 2\,Bxy + 2\,Dx + 2\,Ey + F = 0\text{'dır.}$$

Eğer başlangıç noktası koordinatları a, b olan noktaya taşınırsa, birinci dereceden x ve y'li terimlerin katsayıları $2(Aa + Bb + D)$, $2(Ba + Cb + E)$ olur. Merkezin koordinatlarını bulmak için, sistemi çözmek gerekir:

$$\begin{cases} Aa + Bb + D = 0 \\ Ba + Cb + E = 0 \end{cases} \quad \text{veya} \quad \begin{cases} f'_a = 0. \\ f'_b = 0. \end{cases}$$

Eğer $AC - B^2 = 0$ ise, bir tek çözüm vardır; elips veya hiperbolde durum böyledir. Eğer $AC - B^2 = 0$ ise, sistemin çözümü yoktur; parabolde bu durum karşımıza çıkar.

Nihayet, eğer $\frac{A}{B} = \frac{B}{C} = \frac{D}{E}$ ise, belirsizlik söz konusudur; paralel iki doğru için durum böyledir.

İkinci dereceden yüzeylere uygulama. Genel denklem

$$f(x, y, z) = Ax^2 + A'y^2 + A''z^2 + 2\,Byz + 2\,B'xz + 2\,B''xy + 2\,Cx + 2\,C'y + 2\,C''z + D = 0.$$

Eğer başlangıç noktası, koordinatları a, b, c olan noktaya taşınırsa, x, y, z'li terimlerin katsayılarını sıfıra eşitleyip elde edilen denklemler çözülünce, elipsoit veya hiperboloitte bir tek çözümün mümkün olduğu görülür.

Eğer üç denklem ikiye indirilirse, bir doğru üzerinde sonsuz merkez var demektir; taban merkezi olmayan bir silindirde durum böyledir.

Eğer üç denklem bire indirilirse, aynı bir düzlem içinde sonsuz merkez var demektir; paralel iki düzlemde durum böyledir.

Eğer üç denklem bağdaşmıyorsa, merkezin denklemleri, aynı doğruya paralel üç düzlemi gösterebilir; paraboloit, paralel üç düzlem veya parabolik silindirde durum böyledir.

— Siyaset. Avrupa siyasî terminolejidinse, merkez, gerek mantıkî sıra, gerek kronoloji bakımından, sağ ve sol'dan sonra gelir. Parlamentodaki yeri, aşırı uçlardan aynı uzaklıkta, yani toplantı salonunun tam ortasındadır. Demek ki, merkez terimi, hiç değilse başlangıçta, parlamento rejimine bağlı bir terimdir. Fransa gibi, merkez kavramından pek hoşlanmayan ülkelerde, adında bu kelimeye yer veren partiye pek rastlanmaz. Buna karşılık, Almanya'da Katolik Merkez partisi, ikinci Reich ve Waimer cumhuriyetinde, siyasî hayatın başlıca unsurlarından biriydi. Türkiye'de de siyasî partilerin adında merkez kelimesini kullanma alışkanlığı yoktur. Fakat, bu adı ister alsın, ister almasın, bütün parlamento rejimlerinde, gerek doktrin, gerek taktik bakımından, merkezde yani ortada yer alan birtakım milletvekilleri ve gruplar olmuştur. Merkez, tutumu bakımından bütün çoğunluklara katıldığı gibi, bütün koalisyonların da ana unsurudur; çoğunluk hareketlerinde, sağ sol çatışmalarında ağırlığını duyurur, bir çeşit hakemlik yapar. Özellikle Avrupa'da merkez partilerin başkanları hükûmetlerin çoğuna katılır, yürütmenin ve kurumların sürekliliğini sağlarlar. Gerek alışkanlıkları, gerek doktrini, merkez partisini rejimin bekçisi haline getirmiştir; ana ilkesi, her türlü aşırı uçtan sakınmaktır. Özellikle herhangi bir geri akıma, herhangi bir devrime karşı koyar: temel programı maceralardan kaçınmak, *statu quo*'yu korumak, ölçülü reformlarla veya liberal bir muhafazakârlıkla yetinmektir.

— Şehirc. *Ticaret merkezi,* bazen kurulu bir şehrin dışında veya yeni kurulan bir şehirde ve A.B.D.'de genellikle oturulan bölge dışında, büyük yol kavşaklarında yer alır. Arazi fiyatlarının elverişli oluşu giriş çıkış kolaylıkları, geniş otomobil parkları, şehir merkezlerine göre düşük fiyatlar, gerek alıcılar ve gerek satıcılar için bu merkezlere önem kazandırmıştır. Ticaret merkezleri aynı zamanda halk hizmetleri gören mağazaları da hizmete koymuştur: barlar, berberler, boyahaneler, bankerler gibi. Fransa'da öbür ülkelerin ticarî merkezler oturulan bölgelerin arasına yerleştirilmiştir. Ticarî merkezlerin yerleştirilmesi, halkdevimbilim (demografik) ve teknik araştırmaları gerektirir; özellikle mevcut ticarî tesislerin durumu, ticarî gücü, iş hacminin tespiti, merkezin akla uygun olarak yerleştirileceği yer. Günümüze uygun olması için, bir ticarî merkezin kurulması estetik yönden bazı zorunluluklar ortaya koyar: bölge samimiyetinin uygunluğu, ekonomik ticaret bölümlerinin seçimi, ticaret tekelini önlemek için ticarî meslekleşin ayrılması gibi. Bazı özel hallerde aynı ticarî merkezlerdeki perakendeciler aralarında ayarlama kampanyası düzenlerler. (LM)

Merkez bankası (TÜRKİYE CUMHURİYETİ), Türkiye'nin tedavül bankası. 11 Haziran 1930 tarihli eski 1715, yeni 1211 sayılı kanunla kuruldu ve 3 ekim 1931 tarihinde faaliyete geçti. İdare merkezi Ankara'dadır. Yurt içindeki şubeleri şunlardır: Ankara (idare merkezi ve şube), Adana, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, İskenderun, İstanbul (İstanbul şubesi ve kambiyo şubesi), İzmir, Kayseri, Mersin, Samsun, Trabzon. Türkiye'de krediyi düzenlemek, türk parasına bir mesnet ve istikrar vermek, sınaî ve ticarî faaliyetlerin finansmanını sağlamak amacıyle kurulan Merkez bankasına, 1211 sayılı kanunun 4. maddesiyle şu görevler yüklenmiştir: a. para ve kredi siyasetini, kalkınma planlarına ve yıllık programlara uygun bir biçimde yürütmek; b. hükûmetle birlikte millî paranın iç ve dış değerini korumak amacıyle gerekli tedbirleri almak; c. millî paranın hacim ve tedavülünü, bu kanun gereğince düzenlemek; ç. bankalara ödünç para verme işlerini, bu kanunda yazılı sınırlar içinde yüklenmek.

Hükûmet, gerektiğinde para ve krediye ilişkin tedbirler konusunda, bankanın görüşünü alır. Banka özellikle, bu kanun hükümlerine göre, hükûmetin malî ve ekonomik danışmanlık, malî ajanlık ve haznedarlık görevlerini yerine getirir.

Merkez bankası, kanun ve tüzüğünde açıklık bulunmayan durumlarda, genel hükümlere tabi banknot ihracı imtiyazına sahip bir anonim şirkettir. Bankanın ve banknot ihracı imtiyazının süresi 1999 yılı sonuna kadar sürecektir. Bu imtiyazın süresi, bitmesine beş yıl kalıncaya kadar uzatılabilir.

Bankanın temel yetkileri şunlardır: 1. Türkiye'de banknot ihracı tek elden bankaya aittir; 2. banka kendi işlemlerinde uygulayacağı reeskont, iskonto ve faiz hadlerini tespit eder; 3. ödünç para verme işlerinde ve mevduat kabulünde alınacak ve verilecek azamî faiz oranları ile temin edilecek sair menfaatlerin ve tahsil edilecek masrafların mahiyet ve azamî hadlerinin ve mevduatta vade sürelerinin tayin ve bunların yürürlük zamanlarını tespit eder; 4. kalkınma planları ve yıllık programların hedeflerine uygun olarak banka plasmanları üstünde nitelik ve nicelik bakımından düzenleme tedbirleri alınmasını ve genel kredi hacmi içinde çeşitli kredi türlerinin sektörler ve konular bakımından dağıtım biçimini ayarlar. Taksitli satış yapan kurum ve kuruluşların kredi şartlarının, malî kurumlarca yapılan yatırımların tür ve miktarlarının, verilen kredilerin şartlarının, özel sektöre bağlı kuruluşlarca satışa çıkarılacak tahvillerin miktar, faiz ve satış şartlarının tespitiyle ilgili kararlar alabilir.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez bankasının sermayesi 25 000 000 liradır; her biri yüz liralık 250 000 hisseye ayrılmıştır. Bu sermaye, hükûmet uygun görürse artırılabilir. Hisse senetlerinin itibarî kıymetleri 100, 200, 500, 1 000, 5 000 ve 10 000 liralıktır. Bankanın hisse senetleri ada yazılıdır. Senetler A, B, C ve D sınıflarına ayrılmıştır. A sınıfı hisse senetleri her biri en az 100 hisseliktir. Bu sınıf hisse senetleri yalnız Hazine'ye aittir. Sermayesinin yüzde 5'-inden aşağı düşemez. B sınıfı hisse senetleri Türkiye'de faaliyette bulunan millî bankalara tahsis edilmiştir. C sınıfı hisse senetleri, millî bankalar dışında kalan öteki bankalara ve imtiyazlı şirketlere tahsis edilmiştir. D sınıfı hisse senetleri Türk Ticaret kurumlarına ve türk vatandaşlığını haiz tüzel ve gerçek kişilere tahsis edilmiştir. C sınıfı hisse senetlerinin miktarı hiç bir şekilde bu kanunla kabul edilmiş olan değeri aşamaz.

Bankanın teşkilâtı şu şekilde düzenlenmiştir: 1. hissedarlar genel kurulu; 2. banka meclisi; 3. başkanlık (guvernörlük); 4. denetleme kurulu; 5. yönetim komitesi; 6. merkez ve şubeler iskonto komiteleri; 7. şubeler.

Bankanın banknot ihraç etme yetkisi vardır. Tedavülde bulunan banknotları gerekli gördüğü zaman yeni emisyonlarla değiştirebilir.

Banka, banka meclisince zaman zaman tespit edilecek, kendi işlemlerinde uygulayacağı reeskont, iskonto ve faiz hadlerini ve açık piyasa siyasetinin şartlarını ilân eder. Bu şartlar, ülkenin her yerinde aynıdır. Bankaların taahütlerine karşı bulunduracakları genel disponibilitenin asgarî oranı, bankaca tespit olunur. Merkez bankası, aynı zamanda hükûmetin malî ve ekonomik danışma organıdır. Devletin milletlerarası malî ve ekonomik ilişkilerinde bankaya, hükûmetin malî ajanlığı verilebilir. Banka, sikke veya külçe halinde altın alıp satabileceği gibi, altın ithal ve ihraç edebilir. Ayrıca altın karşılığında avans alıp verebilir. Banka, banka meclisinde tespit edilecek bankacılık işlemleri yapabilir.

Bankanın tasfiyeye girmesi durumunda uygulanacak tasfiye esasları, bir kanunla tespit edilir. Tasfiye sonunda net varlıklardan önce hisse senetleri bedeli ödenir. Hisse senetleri başabaş ödendikten sonra kalan miktarın yüzde 80'i hükûmete, yüzde 20'si hissedarlara dağıtılır. (M)

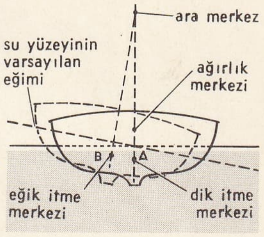

ara merkez

MERKEZCİ sıf. (*merkez*'den *merkez-ci*). *Yeni.* Merkezcilikten yana olan. ‖ Merkezciliğe uygun olan. (M)

MERKEZCİL sıf. (*merkez*'den *merkez-cil*). *Yeni.* Mekan. Merkeze doğru yaklaşan: *Merkezcil kuvvet.*

— ANSİKL. Eğrisel bir hareketin toplam ivmesi, iki ivmenin bileşkesi olarak düşünülebilir: teğetsel ivme ve dik ivme; dik ivmeye *merkezcil ivme* denilir. Hareketli noktanın hızı v, noktanın bulunduğu yerdeki eğrilik yarıçapı da ϱ ile gösterilirse, merkezcil ivmenin değeri $\frac{v^2}{\varrho}$'dur. Merkezcil ivmeye *merkezcil kuvvet*'in ifadesi $\frac{mv^2}{\varrho}$'dur, burada m maddesel noktanın kütlesidir. (L)

MERKEZCİLİK i. (*merkezci*'den *merkezci-lik*). *Yeni.* Her şeyin bir tek merkeze bağlı olarak yönetilmesi metodu. (M)

MERKEZ EFENDİ (Musa bin Mustafa bin Kılıçbey bin Haydar, *Ebut Taki* de denir), halvetî şeyhi (Buldan, Denizli 1460 - İstanbul 1552). İlköğrenimini memleketinde

yaptıktan sonra İstanbul'a geldi. Hızır Beyzade Veliyüddin'in veya Veliyüddinoğlu Ahmed Paşanın talebesi olduğu söylenir. Bir süre sonra Karaman'a gitti ve orada bulunan halvetî şeyhlerinden Habibi Karamanî'ye biat etmek istedi. Fakat Habibi Karamanî ona yalnızca vaizda bulunmasına izin verdi ve Musa'ya Muslihüddin adını taktı. Merkez Efendi İstanbul'a dönünce Etyemez şeyhinin kızıyle evlendi ve Etyemez zaviyesinde riyazetle meşgul olmağa başladı. *Tezkire-i Halvetiye'*ye göre, bir süre sonra gördüğü bir rüyanın tabiri dolayısıyle Sünbül Sinan ile tanıştı ve ona intisap etti. Çilesini bitirdikten sonra Kovacı Dede diye bilinen Sevindik Dedenin zaviyesine şeyh tayin edildi. Bir ara Kanunî Sultan Süleyman'ın annesi Manisa'da yaptırdığı imaretin yanındaki zaviyeye Sünbül Sinan'dan bir halife isteyince, Merkez Efendi bu zaviyeye şeyh olarak gönderildi. Merkez Efendi Manisa'da 4-5 yıl kaldı. Sünbül Sinan'ın ölümü üzerine İstanbul'a döndü. Şeyh'inin yerine postnişîn oldu. Zaviyedeki dervişlerin eğitimi yanında Ayasofya ve Fatih camilerinde vaizlar vermeğe başladı. Merkez Efendi bir gün cami ve türbesinin bulunduğu yerde dolaşırken yeraltında akan bir su sesi duyunca buranın kazılmasını müritlerinden istedi. Kazılan yerde bir akarsu ve havuz bulundu. Burada bir cami ve hamam yapıldı. Lûtfi Paşanın hanımı Şah Sultan, Merkezefendi camii ve zaviyesine vakıflar tayin etti; Eyüp semtinde de Merkez Efendi adına bir cami ile zaviye yaptırttı. Tezkire-i Halvetiye'ye göre Merkez Efendi, Kanunî Sultan Süleyman'ın Korfu seferine (1536) askerin maneviyatını yükseltmek için katıldı. Menakıp kitapları Merkez Efendiden çok merhametli bir kimse olarak bahseder. Tefsir sahasında geniş bilgisi vardı. Cenaze namazını ünlü şeyhülislâm Ebuussud Efendi kıldırdı. Camiinin yanındaki türbesine gömüldü. Merkez Efendinin ölümü için Ebussuud Efendi «Dairesin Merkezin nur ide Allah» tarihini düşürdü. (→Bibliyo.) [M]

Merkezefendi Tekkesi mescidi, İstanbul'da Merkezefendi semtinde. Yavuz Sultan Selim'in kızı Şah Sultan tarafından Merkez Efendi adına yaptırıldı (1514). Mahmud II tarafından onartıldı (1837). Kare planlı kâgir bir binadır; çatısı ahşaptır. Tuğladan örtülmüş tek minaresi vardır. (M)

MERKEZÎ sıf. (ar. *merkez*'den *merkezî*). Merkezde bulunan, merkezi meydana getiren: *Merkezî nokta.* || Merkezdeki bölgede bulunan: *Merkezî mahalle.* || Merkezde olan: *Merkezî idare.*

— İstat. *Merkezî eğilim* (veya *değer*), bir seri bölünmesinin bütün değerleri için ortak olan hususu ölçmek amacıyle belirtilen değer.

— Jeofiz. *Merkezî ateş*, eski jeologların yer merkezinde bulunduğunu sandıkları ergimiş mineraller.

— Mekan. *Merkezî kuvvet*, etki doğrultusu daima sabit bir noktadan geçen kuvvet.

◆ **Merkezîleşmek** geçz. f. Merkezî bir hale gelmek, bir yerde toplanmak.

◆ **Merkeziye** sıf. *Esk.* Merkezî'nin dişili. || *Devâir-i merkeziye*, merkezî yerde bulunan daireler. || *Kuvve-i an-il-merkeziye*, merkezkaç kuvvet. || *Kuvve-i ile-l-merkeziye*, merkezcil kuvvet. (M)

MERKEZÎ AFRİKA CUMHURİYETİ, Afrika'da devlet; güneyde Kongo-Brazzaville ve Kongo-Kinşasa cumhuriyetleri, doğuda Sudan, kuzeyde Çat, batıda Kamerun arasında; 617 000 km²; 1 437 000 nüf. Başkenti, *Bangi* (111 300).

Coğrafya

● *Fizikî coğrafya.* Ekvator'un kuzeyinde yer alan Orta Afrika cumhuriyeti, iki çanaktan oluşmuştur; bu çanaklar birbirinden Adamava'nın uzantısı olan Yade kütlesine ve Fertit kütlesine dayanan yüksek bölgelerle ayrılır. En yüksek noktası 1 400 m'yi bulan bu yüksekliklerden çıkan sular, Şari aracılığıyle kuzeyde bataklık Aule ve Çat çanaklarına doğru ve güneyde Ubangi'ye (Kongo çanağı) doğru akar. Güneyde ekvator iklimi (iki yağmur mevsimi), kuzeyde tropikal iklim hüküm sürer. Toprak büyük ekvator ormanından Ubangi ile ayrılan fundalıklarla kaplıdır.

● *İktisadî ve beşerî coğrafya.* Başlıca beslenme ürünleri manyoka, darı, mısır, pirinçtir. Avrupalı çiftlik sahipleri Berberati bölgesinde kahve, M'Baiki bölgesinde sisal, tütün ve savaştan beri de kauçuk yetiştirir. Ama başlıca ihracat ürünü pamuktur. Hükûmet pamuk tarımını cumhuriyetin bütün orta ve batı bölümüne yaydı. Bu pamuk büyük şirketler tarafından çekirdeğinden ayrılır ve pazara sürülür. Yağ palmiyesi çiftliklerinin üretimini artırmak için çalışmalara da başlandı. Tecrübeyi artırmak ve tekniği ilerletmek için tarım istasyonları kuruldu (Bukoko, Grimari, Bossangoa, Bambiri). Yade'li Pöllerin yetiştirdiği öküzlerin tripanozoma hastalığına karşı aşılanması, merkezde, Bangi'nin doğusunda, hayvancılığın gelişmesine yardım etti. Cumhuriyette maden yatakları da vardır: büyük şirketler altın, özellikle de batıda Carnot ve Berberati bölgesinde elmas işletir. Değerlendirmenin başlıca güçlüğü, ürünlerin taşınmasındadır. Taşıma, Ubangi yoluyle yapılır. Bangi-Çat arasında bir demiryolu hattı döşenmesi tasarlanmıştır. Sanayi elması üretiminin 1960-1966 arası 70'ten 550 000 kırata yükselmesi dış ticaret açığının büyük ölçüde azaltılmasına imkân vermiştir; dış ticaretin yüzde 50'ye yakını Fransa ile yapılır.

Tarih

Gabon'dan yola çıkan Savorgnan de Brazza'nın, Aşağı Kongo havzasını işgalinden (1875-1885) sonra Fransızlar, fetihlerini kuzeye doğru geliştirmek ve Çat ile Nil yollarını açmak istediler (Crampel misyonunun başarısızlığa uğraması, 1890); bu amaçla imzalanan 1887 ve 1894 antlaşmaları uyarınca, önce Ubangi, sonra da M'Bomu Milletlerarası Afrika cemiyeti topraklarıyle fransız toprakları arasında sınır haline getirildi; Yukarı Ubangi Genel komiserliği haline getirilen ve yönetimine Liotard'ın tayin edildiği bu topraklardan, Fransızlar doğuya ve Cibuti'ye doğru genişlemek için üs olarak yararlanacaktı; aslında doğu ve Cibuti ancak Marchand seferi sırasında (1896-1898) Fransa'nın sömürge alanına katılabildi; yerli küçük krallıklar Fransa'nın himayesini kabul etti. Fransa, Faohoda'dan sonra bütün Nil ve Bahr-el-Gazal havzasını bırakmak zorunda kalmasına rağmen, Ubangi havzasını muhafaza etti ve Çat'ın kuzeyi ile doğusundaki bütün topraklar üstündeki mülkiyeti onayladı (İngiliz-Fransız antlaşması, 21 mart 1899); bu durum, Fransa'nın Afrika'daki üç grup toprağını (Cezayir, Batı Afrika ve Kongo havzası) birleştirmeğe imkân verdi; ama bu birliği sağlamak için Şari vâdisindeki köleci Rabah imparatorluğunun ortadan kaldırılması gerekti (Kusuri muharebesi, 10 ocak 1900).

1905'te Ubangi-Şari sömürge haline getirildi ve 1910'da Kongo ile Çat havzasındaki öbür üç fransız toprağına katılarak Fransız Ekvator Afrikası'nı meydana getirdi.

1921'de bir demiryolu hattı döşenmesine karar verilmesine rağmen, Kongo ile okyanus arasında demir ve karayolları bulunmaması, sömürgenin işletilmesini (özellikle, Almanya'ya, Ubangi ve Kongo'ya iki çıkış yolu bırakarak Fransız Doğu Afrikası'nı üçe bölen, 1911 antlaşmasından sonra) geciktirdi. Durum 1914'te düzeldi ve vali Lamblin 1920'den sonra sömürgeyi abluka altındaki durumundan kurtarmak için bir karayolu şebekesi kurdu; bu şebekeden özellikle 1942-1945 arasında Amerikalıların açtığı Atlas okyanusu ve Doğu Cephesi yolu Ubangi-Şari'den geçince yararlanıldı. 1946'da Fransa'nın denizaşırı topraklarından biri haline gelen sömürgede, bir temsilciler meclisi kuruldu; bu kurul, Fransa parlamentosuna 2 milletvekili, 2 senatör, 1 fransız birliği danışmanı gönderiyordu; malî muhtariyeti 1950'de genişletildi.

1957 Seçimleri fransız birliği çerçevesi içinde, hızla gelişme isteğini ortaya koydu. 1958'de Barthélemy, Boganda'nın teşvikiyle Ubangi-Şari, general de Gaulle'ün cumhuriyet kurulması teklifini kabul etti; Merkezî Afrika cumhuriyeti adını alan cumhuriyet Yeni Fransız Milletler topluluğuna katılmayı kabul etti. Barthélemy Boganda cumhurbaşkanlığına seçildi. Devlet 1956'da Eski Fransız Ekvator Afrikası'nın öbür üç toprağıyle bir gümrük birliği antlaşması imzaladı. 13 Ağustos 1960'ta bağımsızlığını kazandı ve aynı yıl 20 eylülde Birleşmiş Milletler teşkilâtına kabul edildi.

Barthélemy Boganda'nın bir kazada ölmesi üzerine (mart 1959), yeğeni David Dacko hükûmet başkanı oldu ve bağımsızlık ertesinde cumhurbaşkanı seçildi. Ülkesini Afrika-Malgaş birliğine soktu (mart 1961). 1962'de tek parti sistemi kurularak rejimin otoriter özelliği artırıldı: hükûmet partisi olan Zenci Afrika'nın Sosyal Gelişmesi İçin Hareket (Z.A.S.G.H.), tek kanunî partidir. Bütün idarelerin dayandığı tek ve mecburî parti olan Z.A.S.G.H., 1964'te cumhuriyetin en yüce yargı organı haline geldi. 1964 Seçimlerinde oyların yüzde 99'unu alan Dacko yeniden cumhurbaşkanı seçildi. Ama rejimin temelleri çok çürüktü: albay Jean Bedel Bokassa, 31 aralık 1965 gecesi yeğenini kolayca devirdi ve Çin taraftarı komünistlerin bir komplosunu bahane ederek hükûmet ve cumhurbaşkanlığında onun yerini aldı. Yeni idare 1966 ocağında meclisi dağıttı ve dışta Çin Halk cumhuriyetiyle ilişkilerini kesti.

Hükûmeti kısa sürede hemen bütün devletlerce tanınan Bokassa, genelkurmay başkanlığı görevini de üstüne aldı (nisan 1966). Yeni hükûmet, çok kadınla evlenmeyi yasakladı. Bokassa 12 nisan 1966'da bir dar-

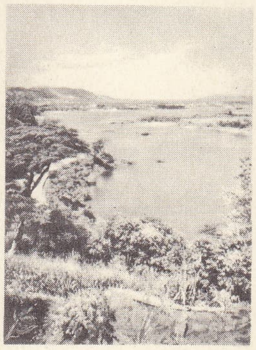

MERKEZÎ AFRİKA CUMHURİYETİ
Bangi doğrultusunda Ubangi

Foto. Huet (Hoa - Qui) [LAROUSSE]

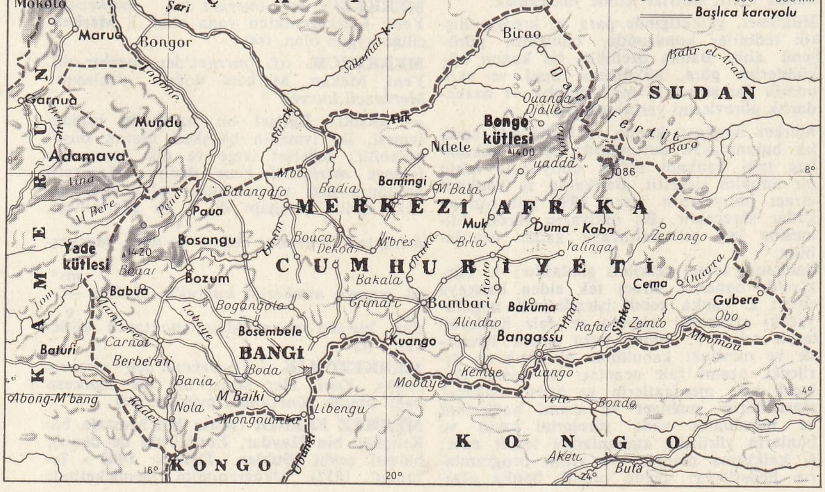

be teşebbüsünün önlendiğini açıkladı; âsi lider olarak yarbay Banza yargılandı ve idam edildi. Merkezî Afrika Birleşik devletleri ve gümrük birliği konularındaki anlaşmazlıklar sonucu Kongo - Kinşasa ile diplomatik ilişkilerini kesen (24 ocak 1969) Bokassa hükûmeti, ertesi yıl bu ilişkileri yeniden kurdu (15 ocak 1970). 1971'de Bokassa, Doğu Almanya ile diplomatik ilişkileri kestiklerini açıkladı.

Kurumlar

1 Aralık 1958'de halk temsilcilerinin oybirliğiyle aldıkları karara göre Ubangi-Şari, Fransız Milletler üyesi olan Merkezî Afrika cumhuriyeti haline geldi (cumhuriyet bölünmez, laiktir, demokratiktir ve sosyaldir). 16 Şubat 1959 tarihli anayasada bir başlangıç bölümü (insan Hakları beyannamesi niteliğinde) vardır; bu bölüme göre cumhuriyet, Afrika birliğini gerçekleştirmek için elinden geleni yapacaktır.

Yasama gücü cumhurbaşkanını seçen meclistedir (üyeleri tek dereceli gizli ve genel oy ile beş yıl için seçilir). Bütün idarî makamların başkanı olan cumhurbaşkanı, hükûmet üyelerini tayin eder, kanun koyma yetkisi vardır; kamu düzenine, kişilerin ve malların güvenliğine nezaret eder. Ülkede bulunmadığı veya görevini yapamayacak durumda olduğu zaman yerini bir devlet bakanı alır. Cumhurbaşkanı yasama meclisini dağıtabilir. Kararlarına, ilgili bakanlar imza koyar. Cumhurbaşkanı ancak, başkanın yerine geçecek kişinin adını taşıyan ve meclis üyelerinin en az üçte birinin teklif edeceği bir sansür önergesi, meclisin üçte ikisi tarafından onaylanırsa değiştirilebilir. (L)

Merkezî Afrika Cumhuriyetleri birliği (Union des Républiques d'Afrique Centrale [U.R.A.C.]), Çat cumhuriyeti, Kongo (Brazaville) ve Orta Afrika cumhuriyeti arasında 1960'ta kurulan birlik. Birliğin amacı, bu üç devletin bağımsızlıklarını garanti altına almak, halklarının hürriyetini korumak ve refahlarını sağlamaktır. Birlik, milletlerarası anlaşmalar imzalayabilir; ülkelerin ekonomilerini ulaşım ve haberleşme araçlarını ortak çıkara göre düzenler. (L)

Merkezî Afrika Devletleri birliği, Bangi'de (1 şubat 1968) Merkezî Afrika cumhuriyeti, Çat ve Kongo - Kinşasa devlet başkanları arasında imzalanan protokol gereğince bir *Merkezî Afrika Birleşik devletleri* kurulduğu, kongolu başkan Mobutu tarafından açıklandı. Birliğin ekonomi, ticaret, güvenlik, ulaştırma, kültür alanlarında işbirliği amacı güttüğü ve bağımsız bütün Merkezî Afrika devletlerine açık olduğu bildirildi. 2 Nisan'da Fort Lamy'de imzalanan nizamnameyle «Merkezî Afrika Devletleri birliği» adı kabul edilmiş oldu. Birliğin merkezi Bangi, ilk başkanı Mobutu olacak, genel sekreterliğini bir çat'lı yapacaktı. Ama, Merkezî Afrika cumhuriyeti'nin ayrılma kararı birliğin durumunu başlangıçta sarstı. (M)

MERKEZÎ CORDİLLERA, And dağlarında birçok sıradağın adı; başlıcaları Kolombiya'da Magdalena ve Cauca ırmakları arasında (Nevado de Huila'da 5 750 m) ve Kuzey Peru'da (3 620 m) Maronon ırmağı kıyısında (sağ kıyı) uzanır. Haiti'nin doğu kısmında (Dominik cumhuriyeti) sıradağlar, bölge yüzey şekillerinin temelidir; en yüksek noktası 3 175 m'yi bulur. (L)

MERKEZÎLEŞTİRİLMİŞ sıf. (*merkezî* > *merkezîleştirilmek*'ten). Ortak bir merkezde toplanmış olan.

— İkt. *Merkezîleştirilmiş ekonomi,* düzenlediği planla, iktisadî öznelerin tümünü, kişileri ve grupları hâkimiyet altına alan biricik karar merkezi devlet olan ekonomi çeşidi.

— ANSİKL. *Merkezîleştirilmiş* bir ekonomide, devletin planı, ulaşılması gereken hedefleri, kullanılacak araçları ve gerçekleştirme evrelerini tespit eder. «Piyasa», fiyatlar aracılığıyla, üretici, tüketici ve üretim faktörleri arasındaki ayarlayıcı rolünü kaybetmiştir. «İşletme» artık yenilik yaratan bir merkez değil, planın belli bir kısmını gerçekleştirmekle yükümlü teknik bir birimdir. Göz önünde tutulan biricik amacın, plan hedeflerinin niceliksel gerçekleştirilmesi olan bir ekonomide, fiyatlar ve para hesapları önemini kaybeder. Ekonominin değişik kısımları arasında dengesizlikler ortaya çıkabilir; «dar boğazlardaki tıkanmalar» planı köstekleyebileceği gibi, gerçekleşmesini de önleyebilir. Kolektivist ve planlı ekonomisi olan S.S.C.B., Çin ve halk demokrasileri gibi ülkeler, merkezîleştirilmiş ekonomiler arasında yer alır. Merkezîleştirilmiş ekonomilerin salt teorik şeması ile somut gerçekleştirilmesi arasında büyük farklar göze çarpmaktadır. (L)

MERKEZÎ YAYLA. Bk. MASSİF CENTRAL.

MERKEZİYET i. (*merkez*'den *merkeziyet*). İda. *Esk.* Bütün işlerin bir merkezden yönetilmesi, merkezcilik. || *Ademi merkeziyet.* Bk. ADEMİMERKEZİYET. || *Usuli merkeziyet,* merkezcilik metodu.

— ANSİKL. Huk. *Merkeziyet sistemi,* siyasî bakımdan, bir ülkede kanunî ve hukukî bir birliğin varlığını, idarî bakımdan da kamu hizmetlerinin ve bütünüyle idare fonksiyonunun merkezde toplanmasını ifade eder. Merkeziyet sisteminin siyasî yönden anlamı, bir ülkede federatif bir bünyenin bulunmadığı, içte ve dışta ülkenin bütünü için aynı hukuk kurallarının geçerli olduğudur. Bu bakımdan Türkiye, merkeziyet sistemine dayanır. İdarî yönden merkeziyet, «hizmetlerin görülmesi ve bunlar için gerekli genel veya özel kararların alınması işinin bir elde toplanması» demektir. Devletin, merkezden ülkeye yayılışı da, idarenin ajanları arasında bir astlık-üstlük ilişkisinin bulunmasıyle sağlanır. Devletler, önce sıkı bir merkezî idareden ademimerkeziyete, bugünkü terimle, yerinden yönetime geçtiler; sonra tekrar merkeziyete ağırlık verdiler. Bu gelişme, her şeyden önce iktisadî etkenlere paralel oldu. Bugün, yerinden yönetim bütünüyle bırakılmamakla birlikte, merkeziyet sistemine ağırlık verilmesinin en önemli sebebi, iktisadî planlamanın bunu gerektirmesidir. Türkiye'de merkeziyet sistemi, yerinden yönetimle birlikte uygulanır. 1961 Anayasasında kullanılan «merkezden yönetim» terimi, merkeziyet ile eşanlamdadır, iki sistemin birlikte kullanılması, tek başına çeşitli sakıncaları bulunan sistemleri bağdaştırarak bu sakıncalardan kurtulmak amacını taşır. (M)

MERKEZİYETÇİ i. ve sıf. (*merkeziyet*'ten *merkeziyet-çi*). Merkeziyetçilik taraftarı. (M)

MERKEZİYETÇİLİK i. (*merkeziyetçi*'den *merkeziyetçi-lik*). Merkeziyete yol açan sistem. (Bk. MERKEZİYET *sistemi.*)

— Siyaset. *Demokratik merkeziyetçilik,* bir siyaset veya sendika hareketinin teşkilâtlanma tarzı. (Bu teşkilâtlanma tarzında, temel organizmalardaki görüşmelerden sonra alınan kongre kararları, yeniden tartışılamaz. Bundan ötürü farklı eğilimlerin ortaya çıkması imkânsızdır.) [L]

MERKEZKAÇ blş. sıf. Merkezden uzaklaşan. || *Merkezkaç kuvvet,* bir merkez etrafında dönen bir cismi merkezden uzaklaştırılan kuvvet. *Eşanl.* SANTRİFÜJ.

— ANSİKL. Mekan. *Merkezkaç ivme* merkezcil ivmeye, *merkezkaç kuvvet* ise merkezcil kuvvete eşit ve ters yöndedir (bk. MERKEZCİL). Bir bileşik hareket söz konusu olduğu zaman, ivme üç ivmenin bileşkesidir: 1. sürüklenme hareketinin ivmesi; 2. bağıl hareketin ivmesi; 3. tamamlayıcı ivme. Coriolis, tamamlayıcı ivmeye eşit ve zıt yönde olan bir ivmeye *bileşik merkezkaç ivme* adını verdi. Bileşik merkezkaç kuvvet de bileşik merkezkaç ivmeye tekabül eder. (L)

MERKEZLEME i. (*merkezlemek*'ten *merkezle-me*). Mekan. Mekanik yapım atelyelerinde uygulanan ve bir parçanın merkezini belirlemek amacını güden işlem. || Bütün parçaların eksenlerini aynı doğruya göre yerleştirme işlemi. (Bk. ANSİKL.) || *Merkezleme kulağı,* mekanik bir parçada, taşlama veya tornalama merkezini taşımağa yarayan veya merkezlemede kullanılan yuvarlak küçük çıkıntı. || *Merkezleme tezgâhı,* tornalanacak veya taşlanacak bir dönel parçanın merkezlerini işlemek için kullanılan takım tezgâhı. (Duruma göre, yatay veya düşey bir matkap gibi çalışır; merkezleme deliğini tam ölçüsünde işlemeyi sağlar.)

— Opt. *Optik merkezleme,* bir merceğin yüzlerinin eğrilik merkezlerini bir tornanın dönme ekseni üzerine getirmeyi amaç edinen çeşitli işlemlerin bütünü.

— ANSİKL. Mekan. Tornalanacak parçaları *merkezleme,* ekseni, yani torna bıçaklarının dayanacağı iki noktayı belirleme işlemidir. Kare biçimindeki parçaların merkezlemesi, iki taban karesinin köşegenlerini çizerek kolaylıkla yapılır. Yuvarlak parçalar pergelle merkezlenir. Merkez noktalarının yeri geometrik çizimle belirlendikten sonra, bir zımba ile işaretlenir. Eğer gerekliyse parçanın her tarafına «merkezleme matkabı» denilen özel küçük bir matkapla birer *punta deliği* açılır. Bu silindirsel konik punta deliğinin boyutları normlaştırılmıştır. Koninin açısı 60°'dir ve torna bıçaklarına tekabül eder. İçi oyuk bir silindirin merkezlenmesi, küçük çaplar için kurşun veya bakırdan, büyük çaplar için sert ağaçtan yapılmış yalancı merkez veya marangoz pergeliyle gerçekleştirilir. Tahta marangoz pergellerinin ortasına, çizim sırasında üzerine pergel ayağının dayandığı küçük madenî bir plaka konur. Marangoz pergeli olarak, kolları vidalı somunlarla biten ıstavrozlar da kullanılabilir. (LM)

MERKEZLEMEK geçl. f. (*merkez*'den *merkez-le-mek*). Mekan. Merkeze getirmek. || Bir parçanın merkezini veya eksenini tespit etmek. Bk. MERKEZLEME. (LM)

MERKEZLENME i. (*merkezlenmek*'ten *merkezlen-me*). Merkezlenmek eylemi.

— Kuyumc. *Taşın merkezlenmesi,* genellikle kuyumculukta kullanılan bir taşın, özellikle bir elmasın traşlanması için yapılan işlemlerden ilki. (İşlemde, taşın altı ve üstü, yüzlerin ayırtları veya bunların uzantıları, bir haç yapmadan getirecek şekilde birbirine eşit dört yüz halinde yontulur.) [LM]

MERKEZLENMEK dönşl. f. (*merkezlemek*'ten *merkezle-n-mek*). Aynı merkeze toplanmak. *Esk.* Temerküz etmek. || Bir merkezî idareye bağlanmak. (M)

MERKEZLENMİŞ sıf. (*merkezlenmek*'ten *merkezlen-miş*). Opt *Merkezlenmiş mercek,* optik eksene (kırılma yüzeylerinin merkezlerini birleştiren doğru) göre dönel olan bir çevre yüzeyiyle (koni veya silindir biçimi) sınırlanmış mercek. || *Merkezlenmiş sistem,* merkezleri, «sistemin asal ekseni» denen bir doğru üzerinde sıralanmış küresel diyoptrlardan (veya aynalardan) kurulu sistem. (L)

MERKEZLEŞMİŞ sıf. (*merkezleşmek*'ten *merkezleş-miş*). İstat. *Merkezleşmiş değerler,* ortalaması sıfıra eşit kılınmış değerler. (LM)

MERKEZLEŞTİRME i. (*merkezlemek* > *merkezleşmek* > *merkezleştirmek*'ten *merkezleştir-me*). Deneysel psikol. *Merkezleştirme etkisi,* algısal alanının diğer uyartılarına oranla, dikkatin üstünde toplandığı uyartıya aşırı önem verilmesi. || *Göreli merkezleştirmeler kanunu,* Piaget tarafından ortaya konan bu kanun, belli bir şeklin nesnel değişimleriyle bağıntılı olarak merkezleştirme etkisi dolayısiyle bu şeklin uğrayacağı şeklî bozulma ihtimallerini göz önünde bulundurmayı mümkün kılar.

— ANSİKL. *Göreli merkezleştirmeler kanunu,* belli bir şekil üzerinde merkezleştirme etkisi dolayısiyle belirebilecek algısal şekil bozulmaları ihtimalini açıklamak imkânını sağlar.

Merkezleştirme etkisi çok geneldir ve hem görsel-geometrik ilkel yanılmaları (Del boeuf, Müller Lyer ve trapez yanılmaları gibi), hem de ölçek hatasını açıklar.

Merkezleştirme kanunu. Bu kanun, şu şekilde ifade edilir:

$$P = \frac{(L_1 - L_2)L_2}{S} \times \frac{nL}{Lmax} = \frac{nL(L_1 - L_2)L_2}{S \times Lmax}$$

Burada P, L_1 veya L_2 üzerinde ölçülmüş olan algısal şekil bozulmasıdır; L_1, mukayese edilen uzunlukların en büyüğü; L_2 ise en küçüğüdür; Lmax, şeklin azamî uzunluğudur (meselâ dikdörtgen yanılmasında, Lmax = L_1, yan uzunluktur); S, L_4 le L_2 arasındaki mukayese alanının yüzeyidir; *n*, L_1 ile L_2 arasındaki seçik mukayeselerin sayısıdır (meselâ Delboeuf yanılmasında,

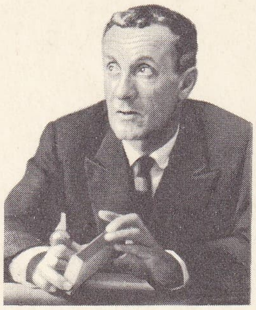

MERLEAU - PONTY

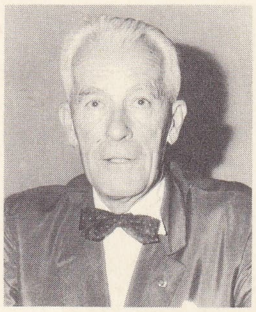

MERLE D'AUBIGNE

Thionville'li **MERLIN** François Delpech'in eseri Cabinet des Estampes, Paris

$n = 2$'dir); L, ele alınan referans uzunluğudur. Bu formül, yanılmanin en fazla veya en az olması için şeklin sahip olması gereken boyutların hesaplanmasına yarar. (L)

MERKEZ vâdisi. Bk. BÜYÜK VÂDİ.

MERKSEM, Belçika'da (Anvers ili ve idare çevresi) komün, Anvers'in kuzeyinde, Meuse-Escaut kanalı kıyısında; 39 700 nüf. Cam fabrikaları. Elektrik santralı. (L)

MERKÛB sıf. (ar. *rükûb*'dan *merkûb*). *Esk.* Üzerine binilmiş. || **İ.** Mest veya çedik üzerine giyilen sarı meşinden yapılmış bir cins ayakkabı. (M)

MERKUM sıf. ve i. (ar. *rakam*'dan *merkûm*). Yazılmış: *Nisbetimdir dürr-i iclâline olmuşsa eğer / Levh-i a'malime bir harf-ı saadet merkum* (Yenişehirli Avni). || Adı geçen, anılan (kimse): *Telgrafnamenin, ikinci maddesindeki merkumun hiç kimseyi dinlememesinin, tenkiline, katline sebep olarak gösterilmesi asla doğru olamaz* (Atatürk.)

◆ **Merkuman** ikil. i. *Esk.* Adı geçmiş olan iki kişi.

◆ **Merkumun** çoğl i. *Esk.* Adı geçen kimseler. (M)

MERKÛZ sıf. (ar. *rekz*'den *merkûz*). *Esk.* Dikilmiş, saplanmış. || [Bakış için] Yönetilmiş: *Salonun kapısında, ayakta, gözleri sahneye merkûz Raci'yi gördü* (H. Z. Uşaklıgil). || Yaradılışında, tabiatında bulunan. (M)

MERKÛZİYET i. (ar. *merkûz*'dan *merkûziyet*). *Esk.* Saplanma, dikilme. (M)

MERKÜDERAMİT i. (fr. *mercudéramide*). Eczc. Oksil karboksi-fenoksi-asetik asit hidroksi-merküri propanolamidi'nin yaygın adı. (Kas içine şırınga edilebilen kuvvetli bir sidik söktürücüdür.) [L]

MERKÜR, Güneş sisteminin Güneş'e en yakın olan gezegeni; «iç* gezegenler» (Güneş'e uzaklıkları, Yer'in Güneş'e olan uzaklığından daha az olanlar) denilen gruptandır. ☿ sembolüyle gösterilir. *Esk.* UTARİT.

Bu gezegenin en büyük uzanımı 29° olduğu için, Güneş'in doğuşundan en çok 2 saat 15 dakika önce veya batışından en çok 2 saat 15 dakika sonra, ufkun biraz üstünde görünür. Bu yüzden gözlenmesi güçtür. Bununla birlikte, gezegenin Güneş kursu önünden geçişi sırasında yapılan çok hassas gözlemlerle, Merkür'ün günlüklerini doğru olarak hazırlamak mümkün olabilmiştir. Merkür'de «evre» olayı çok belirgin olduğundan yüzeyinin incelenmesi oldukça güçtür. Bütün güçlüklere rağmen, gezegenin yüzeyinde gri lekeler ile daha açık renkli kısımlar ve Ay'ın engebeli yüzeyiyle bir benzerlik gösteren düzensizlikler gözlenebilmiştir. Bu lekeler Merkür'ün Güneş çevresinde Güneş'e hep aynı yüzünü gösterek döndüğünü ortaya koyar; fakat yörüngesinin dışmerkezliği çok fazla olduğu için bu dönme sırasında, şiddetli sallantılar geçirir.

SAYISAL BİLGİLER

dolanım süresi . . .	yıldız	87,97 gün
	ve kavuşum dolanımı	115,88 gün
yörünge elemanları .	yarı büyük eksen	0,387 (Yer=1)
	eğim	7° 0'
	dışmerkezlik	0,205
Güneş'e uzaklık . . .	en büyük	0,466
	en küçük	0,308
Yer'e uzaklık . . .	en büyük	1,47
	en küçük	0,69
görünür çap	en büyük	12",6
	en küçük	5",9
ekvator çapı	Yer=1	0,37
	mutlak	4 720 km
basıklık . .		0
kütle	Güneş=1	1/6 000 000
	Yer=1	0,056
yoğunluk . .	Yer=1	1,1 (Yer=5,52)
	Su=1	6,2
dönme süresi		88,0 gün.

Kütlesi az ve Güneş'e dönük yüzünde sıcaklık 400°C dolaylarında olduğu için, Merkür'ün çevresinde gaz halinde bir atmosfer yoktur, zaten olsa bile bu atmosferi muhafaza edemez.

Merkür'ün yörüngesi, Newton'un gök mekaniğiyle açıklanmayacak bir özel durum gösterir: bu yörüngenin büyük ekseni, başka gezegenlerin varlığından ileri gelen tedirginlikler sebebiyle kendi düzleminde döner; fakat gök mekaniğinin teorik sonuçlarına göre, dönme hızı yüz yılda 42'''den fazladır. «Merkür'ün günberi noktasının bu ek ilerlemesi», genel bağlılık teorileriyle nicelik ve nitelik bakımından tamamıyle açıklanmış ve deneysel yoldan parlak bir şekilde ispat edilmiştir.

● *Merkür içi gezegen.* Merkür'ün yörüngesindeki bazı düzensizlikleri (yörüngenin günberi noktasının ilerlemesi) açıklamak için, Merkür ile Güneş arasında bir gezegenin bulunduğu ileri sürülmüş, ancak bu *Merkür içi gezegen*'in varlığı gözlemlerle doğrulanamamıştı. Buna karşılık, gezegenin günberi noktasının ilerlemesi, genel bağıllık* teorileriyle inandırıcı bir şekilde açıklanabilir. Bu düzensizliğin hesaplanan ve gözlemlenen değerleri, şaşılacak kadar birbirini tutar. (L)

MERKÜRAT i. (fr. *mercure*, civa'dan). Kim. Karmaşık civa tuzlarına verilen genel ad: *Potasyum tetrasiyano merkürat - II* $K_2Hg(CN)_4$; *potasyum tetrakloro merkürat - II*, K_2HgCl_4. (M)

MERKÜRESEİN i. (fr. *mercurescéine*). Eczc. *Sodyum merküresein*, hidroksi merküri dibromoflüresein'in sodyum tuzu; içinde yüzde 27 oranında civa bulunan kırmızı renkli bir maddedir; yakıcı ve zehirli olmayan bir antiseptiktir. (Sodyum merküresein yüzde 2'lik sulu çözelti halinde deri sterilizasyonu için kullanılır.) [L]

MERKÜROBÜTOL i. (fr. *mercurobutol*). Eczc. Dıştan kullanılan, civalı, renksiz bir antiseptik olan kloro-merküri-psödobütil-fenol'un kısa adı. (Merkürobütol'un iyi tarafı, deri hastalıklarını tedavi için kullanıldığı zaman derinin üzerinde görünmemesidir. Buna karşılık cerrahîde dezenfekte edilen bölgelerin kolayca görülmesine imkân veren kıpkırmızı renkteki merküresein tercih edilir.) [L]

MERKÜROFİLİN i. (fr. *mercurophylline*). Eczc. Trimetil-siklopentan dikarboksilik asidin metoksi-hidroksi-merküripropilamitli sodyum tuzu ile teofilin'in yaygın adı. (Az zehirli ve civalı bir sidik söktürücüdür. Ağız, makat ve deri-altı yoluyle verilir.) [L]

MERKÜROTİYOLAT i. (fr. *mercurothiolate*). Eczc. *Sodyum merkürotiyolat*, sodyum etil-civa tiyosalisilat'ın yaygın adı; merküresein gibi antiseptiktir, fakat renksiz olduğundan ona tercih edilir. (L)

MERLANOS i. Bk. MEZGİT.

MERLEAU-PONTY (Maurice), fransız filozofu (Rochefort 1908-Paris 1961). Lyon üniversitesinde (1945-1949), Sorbonne'da (1949-1952) ve 1952'den sonra Collège de France'ta ders verdi. *Structure du Comportement* (Davranışın Yapısı) [1941], *Phénoménologie de la Perception* (Algı Fenomenolojisi) [1945], *Humanisme et Terreur* (Hümanizm ve Büyük Korku) [1947], *Sens et Non-Sens* (Anlam ve Anlamsızlık) [1948], *Les Aventures de la Dialectique* (Diyalektiğin Serüvenleri) [1955], *Signes* (Belirtiler) [1961] adlı eserleri yazdı. İlk eserlerinde J.-P. Sartre'ın varoluşçuluğundan çıkan fenomenoloji akımına yakın bir felsefe ortaya koydu ve Sartre ile 1946'da *Les Temps Modernes* dergisini çıkardı. Daha sonra siyasî bağımlılık meselelerine, özellikle marksizme yöneldi ve komünist olmayan solcu bir tutuma vardı. 1953'te Sartre'dan ve *Les Temps Modernes*'den ayrıldı. Hayatının sonuna doğru tekrar fenomonoloji incelemelerine döndü. Merleau-Ponty'nin eserlerinde, durmadan somuta ve eyleme dönük, sürekli bir evrim düşüncesi, açık ve seçik olarak kendini gösterir. (L)

MERLEBACH, Fransa'da Moselle idare bölgesinde (Forbach idare çevresi) komün, Forbach'ın güneybatısında; 8 715 nüf. Önemli maden kömürü ocakları. (L)

MERLE DAUBİGNE (Jean Henri), cenevreli ilâhiyatçı ve tarihçi (Les Eaux-Vives, Cenevre yakınları 1794-Cenevre 1872). Agrippa d'Aubigné'nin soyundandı. Hamburg (1819) ve Brüksel'de (1823) papazlık yaptı; Cenevre'de ilâhiyat okulunda profesör oldu (1831). *Histoire de la Réformation au XVI. Siècle* (XVI. yy.da Reform Hareketinin Tarihi) [1835] adlı eserin yayımına başladıysa da tamamlayamadı. (L)

MERLE D'AUBİGNE (Robert), fransız hekimi (Neuilly-sur-Seine 1900). 1936'da hastahaneler cerrahı oldu. 1946'da Paris Tıp Fakültesi Ortopedi ve Plastik Cerrahî kliniğinde profesörlük yaptı, 1948'den sonra da klinik profesörü oldu. (L)

MERLE DE LA GORCE (Mathieu DE), fransız savaş adamı (Uzès 1548-Salavas şatosu, Vivarais 1584). Languedoc'taki calvin'cilere önderlik etti (1572); savaş alanında gösterdiği yararlık kadar, zalimliği ile de ün kazandı; İssoire (1573) ve Mende'ı (1579) aldı; buraları Salavas ve La Gorce senyörlükleri karşılığında geri verdi (1582). [L]

MERLENGEÇ i. Bot. Antepfıstığıgillerden sakızağacının (*Pictacia lentiscus*) başka adı. (M)

MERLİN (Alfred), fransız arkeoloğu (Orléans 1876-Paris 1965). Tunus Eski Eserler müzesi müdürü, daha sonra Louvre müzesinde müdür yardımcısı oldu. Roma arkeolojisi ve epigrafi alanında çeşitli eserler verdi: *L'Aventin dans L'Antiquité* (İlkçağda Aventinus) [1906]. (L)

MERLİN (Antone Christophe), **Merlin de Thionville** denir, fransız siyaset adamı (Thionville 1762-Paris 1833). 1791'de Yasama meclisine seçildi; yurt dışına göçenlerin mallarına elkonmasını ve ailelerinin rehin tutulmalarını istedi. Konvansiyon üyesi oldu. Görevli temsilci olarak Mainz savunmasına (1793) katıldı ve Robespierre'in düşürülmesinde rol oynadı. Thermidor'dan sonra Jakoben'lere karşı şiddetle karşı koydu. Beşyüzler meclisi üyesi, posta müdürü oldu (1798). Çevirdiği dolaplar sayesinde sürgünden kurtuldu (1816). [L]

Merlin (BÜYÜCÜ), kelt efsaneleriyle Arthur çevrimminin kişilerinden. Eski geleneklerde Merlin (veya daha doğrusu *Myrddhinn*), Saksonlara karşı mücadelesinde Arthur'un yanında yer alan bir savaşçı ve bir ozan olarak görülür. Nennius'un *Historia Britonum* adlı eserinde «Ambroise» adıyle anılan Merlin, kral Vortigern'in, yapıldıkça çöken bir şatonun ayakta kalmasını sağlamak amacıyle aradığı «babasız bir çocuk»tur. Merlin, bu mucizenin sebeplerini ortaya koyar ve şato yapılır. Vortigern şatoyu ona hediye eder. Geoffroi de Monmouth, *Historia Regum Britanniae* adlı eserinde ona «Merlin» adını verir: bir rahibe ile bir cinden doğan fakat vaftiz sayesinde Şeytan'ın elinden kurtulan Ambroise Merlin, kendindeki kehanet yeteneklerini korur, büyü gücü ile kral Uther'in güzel Yguerne ile evlenmesine yardım eder ve bu birleşmeden doğan Arthur'un eğitmeni olur. Geoffroy'un *Vita Merlini* (Merlin'in Hayatı) adlı eserine göre Merlin, kardeşlerinin ölümünden sonra çıldırmıştır ve bir ormanda tek başına yaşamaktadır. Robert de Borron bir romanında Merlin efsanesini Graal adlı büyülü tasla ilgili araştırmalara bağlar; romanda büyücü Merlin, peri Viviane'a delicesine aşık olarak gösterilir. Merlin efsanesi bütün Ortaçağ boyunca dillerde dolaşmıştır. (L)

MERLİN (Philippe Antoine, — kontu). **Merlin de Douai** denir, fransız siyaset adamı (Arleux 1754 - Paris 1838). Milletvekili (1789) ve büyük bir hukukçuydu; en büyük çocuğa tanınan hukukî imtiyazları kaldırttı (1790). Konvansiyon üyesi olarak kralın idamından yana oy kullandı. Yasama komitesinde, Zanlılar kanununu sundu (

Foto. LAROUSSE

lül 1793). Thermidor'dan sonra Halk Kurtuluş komitesinde jironden'leri geri getirtti ve Belçika'nın ilhakını istedi (1795). Eskiler meclisi üyesi, adalet bakanı (ekim 1795) oldu, 4 eylül 1797'de Barthélemy'nin yerine müdür oldu. Kralcılara karşı çok sertti; 1798 Nisan seçimlerinde seçmenler üstünde baskı yaptı, Ren'in sol kıyısının ilhakını istedi ve Daunou ile İsviçre, Batav ve Roma cumhuriyetlerinin anayasasını hazırladı. 4 Mayıs 1798 hükûmet darbesinin tahrikçisi gözüyle bakıldığından, meclislerin uyarmaları karşısında, La Révellière-Lépeaux ile görevinden çekilmek zorunda kaldı (18 haziran 1799). Daha sonra Yargıtayda üye (1801-1814), kont ve devlet danışmanı (1810) oldu. Birinci Restorasyon sırasında görevinden alındı, Yüzgün'de yeniden aynı göreve getirildi. 1815'te sürüldü, tekrar Fransa'ya döndü (1830). [L]

MERLİN COCCAİE. Bk. FOLENGO.

MERLİNİ (Elsa TSCHELİESNİG, **Elsa** — denir), italyan kadın oyuncu (Trieste 1903). Komik ve duygulu eserlerde sevimliliği ve içtenliğiyle genç yaşta kendini kabul ettirdi. 1934-1941 Arasında Renato Cialente ile bir topluluk kurdu ve o sıralarda çok moda olan macar eserlerin yanı sıra Rosso di San Secondo ve Pirandello'nun eserlerini de yorumladı. 1940'ta T. Wilder'in *Kasabamız'*da (Our Town) [Fulchignoni yönetiminde] rol aldı ve büyük ün kazandı. Ayrıca sinema alanında da yoğun faaliyet gösterdi: G. Alessandrini'nin *La Segretaria privata* (Özel Sekreter) [1931]; *Ginevra degil Almieri* (Almieri'lerin Cenevresi) [1936] v.b. (M)

MERLOS i. Bk. BERLAM.

MERMER i. (yun. *marmaron*'dan). Bileşiminde yüzde 75'ten fazla kalsiyum karbonat bulunan, genellikle renkli, perdahlanmağa elverişli, billûrlaşmış sert kaya: *Hava açık, perdelerin kenarından baktıkça mermerler beyaz beyaz görünüyordu* (Ahmed Rasim). [Bk. ANSİKL. *sanay. böl.*] ‖ Bir eşyanın mermerden yapılmış kısmı: *Şöminenin mermeri. Masanın mermeri.*

— DEY. *Mermer gibi,* beyaz, parlak, sert ve pürüzsüz. *Mec.* Duygusuz, soğuk.

— Ciltc. *Mermer tülbendi,* cilt yapımında, kabın iç kısmına kaplanan bir cins kumaş.

— İnş. *Mermer kaymağı,* mermer tozu. ‖ *Mermer kireci,* mermerden elde edilen kireç. ‖ *Mermer ocağı,* mermer çıkarılan taş ocağı: *İtalya'nın mermer ocakları.*

— Süs. santl. *Damarlı mermer,* mermerin lekelerini ve damarlarını taklit ederek boya ile yapılmış süsleme. ‖ *Mermer taklidi.* Bk. ANSİKL. ‖ *Yalancı mermer,* genellikle sönmüş kireç, ince inşaat alçısı veya kalıp alçısı, mermer tozu ve tebeşirden yapılan mermere benzer madde. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Sanay. *Mermer,* taneleri kalsit (kalsiyum karbonat) veya dolomit (kalsiyum ve magnezyum çift karbonatı) veya her ikisinin karışımından meydana gelen ince billûrlu bir kayadır. Mermeri kireçli kayalardan ayıran billûrlaşma, jeolojik başkalaşmanın sonucudur. Bütün jeoloji çağlarında ve eski toprakların büyük bir kısmında mermere rastlanır.

Mermer, en yoğun (2 700 kg/m^3) ve en dayanıklı (kopma yükü 1 200 ile 1 500 kg/sm^2) kireç taşlarından biridir. Perdahlanmağa elverişli olan mermerin bileşiminde bazen çeşitli mineral maddeler (maden oksitler veya organik maddeler) bulunur; bu maddeler mermere değişik renkler ve damarlı bir görünüş kazandırır. Bu nitelikler, mermerin heykel ve dekorasyonda kullanılmasına yol açar. Dekoratif nitelikleri yüzünden aranan, perdahlanmağa elverişli bazı yoğun ve tıkız kireçli taşlara da mermer adı verilir.

Mermerlerin sınıflandırılması

Avrupa'da dekoratörlerin işini kolaylaştırmak amacıyle daha çok renge göre bir sınıflandırma yapılırsa da, Türkiye'de mermer, çoğunlukla çıkarıldığı coğrafî yöreye göre sınıflandırılır.

Türkiye eski dünya toprakları üzerinde yer adığından mermer bakımından çok zengindir. Hattâ Türkiye'nin her yerinde mermere rastlamak mümkündür; fakat bir sanayi kolu haline getirilmiş ve bu yeraltı zenginliğine gereken önem verilmiştir. Türkiye mermerleri cinslerine göre dörde ayrılır: 1) âdi mermerler; 2) oniksler (akik); 3) pamuktaşları; 4) diyabazlar.

1. *Âdi mermerler.* Az billûrlu ve ışık geçirmeyen oluşuklardır: Marmara adası (beyazgri); Gebze (elma çiçeği); Afyon (şeker, sarı, kaplan postu); Bilecik (pembe); Ankara (bej veya damarlı); Hereke (hereke pudingi); Kırşehir (zeytin yaprağı, sedef); Kütahya (antep fıstıkrengi); Geyve (maun); Kayseri (siyah); İzmit (bahçecik beyaz).

2. *Oniksler* (akik ve albatr cinsi). Çok billûrlu, damarlı ve ışık geçiren oluşuklardır: Seben (beyaz, yeşil fonlu [Bolu]); Söğüt (yeşil, sarı, çaltıtaşı [Bilecik]); Yunus Emre (kahverengi [Eskişehir]); Turhal (yeşil, sarı); Tokat (yeşil); Salanda (yeşil [Nevşehir]).

3. *Pamuktaşları.* Kalsiyum bikarbonatlı suların bıraktığı yapıları delikli çökeltilerdir: Afyon (sarı); Denizli (sarı); Kütahya (açık kahverengi); Malıköy (beyaz); Pamukkale (beyaz).

4. *Diyabazlar.* İyi kenetlenmiş billûrlu çok sert taşlardır: Gemlik (yeşil).

Mermer sanayii

● *Ocakçılık.* Madenciliğin Türkiye'de az gelişmiş kollarından biridir. Dünyanın diğer mermer üreten memleketlerinde ise sanayi alanındaki gelişmelere paralel olarak bu dalda da önemli teknik ilerlemeler olmuştur. Bugün İtalya (Carrarea, Montecatini) mermer sanayiinde dünyanın en ileri ülkesidir.

Ocak çalışmaları, mermerin jeolojik yapısına ve konumuna göre özel çalışma sistemleri gerektirir. Çünkü bazı mermer ocaklarının tek düzeli kayalar halinde bulunmasına karşılık bazıları da dağınık ve toprak altında küçük kütleler halinde (oniks, albatr, akik) bulunur.

Günümüzde tek düzeli kayalarda mermer çıkartma işleri (*mermerin sökülüşü*) italyan sanayicilerinin bulduğu, geliştirdiği ve uyguladığı *tel kesme sistemi* ile yapılmaktadır: işleme, *helikoidal tel testereleme* adı verilir. Biri hareketli olan iki çıkrığa bağlı çelik tel, açılmış olan ocak aynasının üstüne, mermerin çatlak kısmı veya sanayide kullanılacak büyüklüğü göz önüne alınarak, ocak aynasına dikey olarak kurulur. Aynı sistem bir kere de ocak aynasına yatay olarak uygulanır. Sistem dizel motoru veya elektrikle çalıştırarak mermerin hem boy hem de kalınlık olarak kesilmesi sağlanır.

Türkiye'deki ocaklarda, tek düzeli kayaların üzerinde gereken derinlikte delikler açan kompresörler kullanılır; mermerler, açılan bu deliklere *kama* adı verilen büyük çiviler çakılarak koparılır ve ocağın *harmanlık* denen yerine düşürülür.

● *Kesme.* Açık hava ocaklarından çıkarılan mermer blokları çeşitli kalınlıklarda ve dilimlerde kesilmek için fabrikalara gönderilir. Bu fabrikalarda mermerler istenilen kalınlıklarda kesilir, cilâlanır ve kesme makinelerinde istenilen ölçülere göre biçilir.

Kesme makinesi iki ana bölümden meydana gelir: 4 ayak üzerine tespit edilmiş *hareketli testereler* ile serbest sahada yükleme ve boşaltma yapılabilmesi için bir ray üzerinde hareket eden *araba.* Kesici kısım varagele hareketi yapan bir çerçeveye takılıdır. Üzerine, istenilen kalınlığın ayarlanabilmesini sağlayan testereler tespit edilir. Bu testerelerin altına çekilen raylı araba kesim sırasında sabitleştirilir. Aşındırma yoluyle kesmeyi sağlayan kum ve su, testerelerin üzerine kurulan özel bir elek sistemiyle mermer kütlesinin üzerine fışkırtılır. Mermeri asıl kesen madde testere ve taşın arasına giren kumdur. Bu kesim şekli modern sanayide yerini *elmaslı testereler*'e bırakmıştır (daha çok Avrupa'da). Kesim yapılmadan önce mermer bloklar, mermerin sağlam olması için yönünde, daha güzel görünebilmesi için de su yönünün tersine yerleştirilir.

● *Mermercilik.* Bu bölüm, kesim işleminden sonraki bütün çalışmaları kapsar. Kesilen mermer plakaları parlatma makineleri adı verilen değişik bir makineyle parlatılır. Düz bir yere oturtulan mermer plakası burada, kalınlıklarına göre numaralanan ve *perdah taşı* denen bir temizleme işleminden geçirilir. Bu temizleme dönel hareketli bir silindir tabla ile mekanik olarak yapılır. Daha sonra, temel maddesi oksalik asit olan ve içinde belli oranda gümüş oksit ve civa bulunan özel bir karışımla cilâlanır. Cilâlama işleminden sonra mermer plakalar karborondum veya elmas uçlu testerelerle istenilen boyutlarda kesilir.

Mermerin uygulama alanları

Mermer heykelcilikte (yunan Eskiçağında Paros, Pentelikos beyaz mermerleriyle yapılan heykeller pek ünlüydü), yapıların içinde (döşeme taşları, basamak, kaplama, şömine) ve dışında (cephe kaplamaları), ev içi döşemelerinde (mobilya eşyası, mobilya altlıkları, radyatör tablaları, banyo dekorasyonu), dinî sanatlarda ve anıt mezarlarda kullanılır.

— Süs. santl. Dekoratör ressamlar tarafından uygulanan *mermer taklidi,* düzgün bir yüzey halindeki çeşitli malzeme üzerine, boyayle gerçek bir mermer görüntüsü vermeğe dayanır. Taslak genellikle renkli veya renksiz yağlıboyayle hazırlanır, sonra mermerin damarları çizilir ve bazı ayrıntılar üstünde durarak, yarı saydam boyayle son rötuşlar yapılır. En sonunda, parlaklık vermek üzere bir tabaka vernik veya balmumu sürülür. Böyle bir tekniğin uygulanması büyük bir tecrübe ister.

● *Yalancı mermer.* Yunanlılar'dan sonra Romalılar da, yaptıkları kaba işin kusurlarını örtmek ve değişik süsleme etkileri meydana getirmek için *yalancı mermer* kaplamalar kullandılar. Yapı harcından mermer tozuna kadar çeşitli malzemeyle yapılan ve gitgide inceltilerek kat kat sıvanan yalancı mermer üzerine boyanmış, kalıplanmış veya oyulmuş bir dekor yapılırdı. Helenistik çağın etkisini taşıyan italyan yalancı mermer tekniği Pompeii kazılarından sonra iyice öğrenildi. Önceleri aldatıcı bir görünüş vererek, kabartmalı veya kabartmasız mermer kaplamalar taklit edilmeğe çalışılmış, sonraları ayrıntılara geçilerek manzara parçaları veya hareketli sahneler eklenmiştir. Farnesine'deki Roma köşkünde (Thermes müzesi) ve Porte Maggiore kilisesinde dikkate değer yalancı mermer kabartmalar bulunmuştur.

Asya'da, ya stupaların çevresinde adak heykelleri yapmak için veya dinî binaların tuğla ve taş kabartmalarını kaplamak için sık sık yalancı mermer kullanıldı. Adak heykelleri yapılırken yalancı mermer kalıplanır, yontma kalemiyle işlenir ve daha sonra boyanırdı. Bugün Afganistan sınırları içinde olan Kapıça'da bu tür birçok eser bulundu (III.-IV. yy. ?); bu eserlerde helenistik etkisi çok belirlidir. Bu heykellere benzeyen, fakat daha çok çin etkisi taşıyan diğer heykeller, Çin Türkistan'ında (IV.-VIII. yy.) ve Tayland'da (VI.-VIII. yy.) yapılan kazılarda bulundu Hindistan'ın birçok tapınağında kabartmaları kaplayan boyalı ve yaldızlı yalancı mermer görülür.

Ortaçağ Avrupa'sında yalancı mermer tekniğinin sırrı bilinmiyordu. XIII. yy.da İtalya'da Margaritone (öl. 1290'a doğru) bu tekniği yeniden buldu. Fransa'da yalancı mermer XV. yy.da göründü. Fontainebleau'daki büyük galeri, kraliçe ve kral odası, italyan, fransız ve flaman yalancı mermer ustaları tarafından bezendi. XIX. yy.da yalancı mermer duvar ve tavan dekorasyonunda önemli bir yer tutmağa devam etti.

◆ Sıf. Mermer taşından yapılmış olan: *Urumeli Hisar'ına oturmuşum; / Oturmuş da bir türkü tutturmuşum; / İstanbul'un mermer taşları; / Başıma da konuyor, konuyor aman martı kuşları* (O. V. Kanık). *Arif bir sandalye koşturdu. Sarı mermer şöminenin içindeki alevlerin karşısına oturttular* (H. E. Adıvar).

— İnş. *Mermer sıva,* binaların dış yüzü-

F. A. MERLİN
F. Bonneville'in gravürü
Cabinet des Estampes, Paris

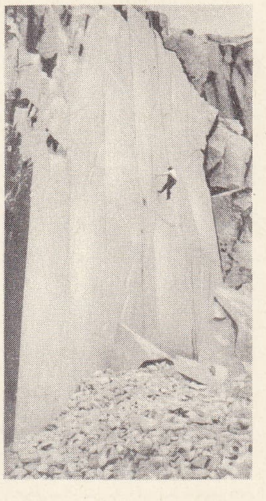

mermer
Carrara'da taşocağı

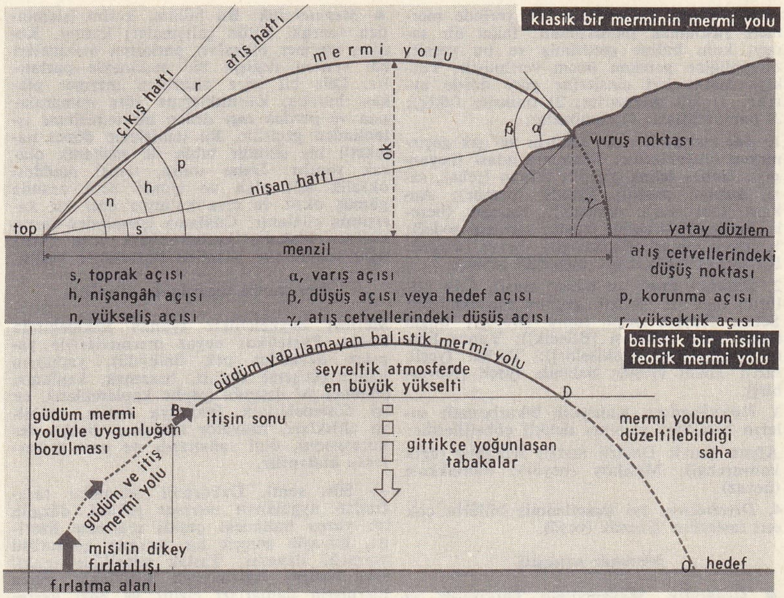

mermi yolu (balistik)

ne uygulanan sıva. (LM)

MERMER, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Diyarbakır ili, Merkez ilçesi) bucak; 13 804 nüf. (1965); 26 köy. — *Bucak merkezi*, 625 nüf. Diyarbakır - Bingöl yoluna 1 km'lik bir yolla bağlanır; yüksl. 740 m. (M)

MERMERCİ i. (*mermer*'den *mermer-ci*). Mermer işleyen, mermer ve benzeri taşlardan mezar taşı yapan kimse. (M)

MERMERCİLİK i. (*mermerci*'den *mermer-ci-lik*). Perdahlı yüzeyler meydana getirmek için sert taşları işleme sanayii: *Elde edilen ürünün kullanıldığı alana göre, bina mermerciliği, mezar mermerciliği, döşeme mermerciliği diye ayrılır.* ‖ Mermeri işleme sanatı. (L)

Mermer Heykel (*Das Marmor Bild*), Joseph von Eichendorff'un romanı. 1817'de yazıldı, 1826'da yayımlandı. Romanın belibaşlı kişilerinden olan genç Florio bir İtalya yolculuğunda şarkıcı Fortunato ile tanışır ve birlikte Lucca'ya giderler. Burada Bianca adında birine tutulan Florio bir gece dolaşırken mermer bir heykel görür (Venüs). Bu heykel romanda öbür dünya ile içinde yaşadığımız dünyanın günümüze kadar gelen şaşırtıcı ve sürükleyici güçlerini temsil eder. Florio heykelde, arayıp özlemini duyduğu sevgiliyi bulduğunu sanır, bunun etkisiyle de Bianca'yı ihmal eder. Bir gece kim olduğu bilinmeyen bir şövalye tarafından esrarlı bir şatoya götürülen Florio, burada bütün eski heykellerin yavaş yavaş canlandığını hayretle görür. Fakat korkunç büyü aşağıdan birdenbire duyulan Fortunato'nun şarkısıyle bozulur ve heykeller yeniden taş kesilir. Böylece kurtulan Florio da Bianca'ya döner. (M)

MERMERLEŞME i. (*mermer* > *mermerleşmek*'ten *mermerleş-me*). Jeol. Genellikle başkalaşma etkisiyle, kireçtaşlarının yeniden billûrlaşma sonucu mermere dönüşmesi.

— Toprakbil. Bir toprakta, demirin çeşitli halleri sonucu oluşan, bazıları beyaz veya gri, geri kalanları sarı ve kırmızı mermer damarları. (Mermerleşme humus etkisiyle toprak yüzeyinden itibaren başlar. Organik asitler, genellikle, gerçekte daha uzakta çökelen seskioksitleri eski kökler boyunca, profilin az havalandırılmış kuşaklarında yayar. Su fazlalığı, bir hidromorf olayı olan mermerleşmeyi kolaylaştırır.) [L]

MERMERLİK i. (*mermer*'den *mermer-lik*). Mermerle döşenmiş yer. (M)

MERMEROS. Yun. mit. İason ile Medea'nın oğlu. Kralın kızı Glauke'ye zehirli hediyeler getirdiğinden Medea tarafından öldürüldü veya Korinthos'lular tarafından taşlandı. (L)

MERMERŞAHÎ i. (*mermer* ve fars. *şāh* ile *î* nispet eki'nden *mermer-şâhî*). Tülbent ile patiska arası kalınlıkta beyaz bir cins pamuklu kumaş. (M)

MERMİ i. (ar. *remy*, atma, fırlatma'dan *mermî*). Sil. Ateşli silâhlarla atılan dane, kurşun: *Önemli değil paşam! Dörtyüz mavzer, iki ağır makineli, yeterince mermi* (Kemal Tahir). ‖ *Mermi ağzı tıkacı*, boş bir merminin tapa boşluğunu kapatmak ve içine tapayı yerleştirmek üzere XVIII. yy.a kadar kullanılan, içi oyuk ağaç takoz. ‖ *Mermi külâhı*, toplarda, yivli tüfeklerde veya uçak bombalarında, torpillerde v.b.de kullanılan sivri uçlu silindir mermilerin ön kısmı: *Uzun mermi külâhı. Kesik mermi külâhı.* ‖ *Mermi siperi*, atış meydanlarında veya atış talim yerlerinde, normal atış doğrultusundan ayrılacak mermileri durdurmağa yarayan düzen. ‖ *Mermi teskeresi*, silâhın dolduruluşu sırasında mermiyi tutmağa yarayan demir parça. ‖ *Mermi yatağı*, ateş edilmeden önce, kartuşu veya hartuçu içine alacak şekilde bir ateşli silâh namlusunun gerisine yerleştirilen hazne. ‖ *Aydınlatma mermisi*, bir arazi parçasını aydınlatmak için atılan büyük fişek mermisi. ‖ *Fişek mermisi*, portatif ateşli silâhlarda ve el tabancalarında kullanılan mermi. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Genleşmeli fişek mermisi.* Bk. ANSİKL. ‖ *Sabolu mermi*, İkinci Dünya savaşından beri tanksavar namlucuk mermisine verilen ad. ‖ *Top mermisi*, sahra veya havan topu ile atılan, sivri uçlu silindir biçiminde mermi. *Eşanl.* OBÜS. Bk. ANSİKL.

— Ask. *Mermi çukuru*, bir lâğımda barut patlatılması veya patlayıcı bir merminin yere çarpmasıyle arazide meydana gelen huni biçiminde oyuk.

— Balistik. Bk. ANSİKL. ‖ *Mermi yollu*, bir merminin ağırlık merkezinin havada yol alırken çizdiği eğri: *Mermi yollarının incelenmesi, dış balistiğin konusuna girer.* (Bk. ANSİKL.) ‖ *Mermi yolu oku* (*sehimi*), toptan geçen yatay düzlem ile mermi yolunun en yüksek noktası arasındaki mesafe. ‖ *Mermi yolu eğikliği*, mermi yolunun bir noktasındaki teğetin yatay düzlemle yaptığı açı. ‖ *Mermi yolunun değişmezliği hipotezi*, aynı atış düzlemindeki iki noktadan geçen ve bir silâhtan eşit uzaklıkta bulunan, biri silâhın yatay düzleminde, öteki üstünde olan mermi yollarının, birinci noktaya tekabül eden nişangâh açısının 10°'ye eşit veya daha az, ikinci noktaya tekabül eden toprak açısının da 2°'ye eşit veya daha az olması şartıyle, silâhın çevresindeki bir dönüşte birbirlerini sereceklerini kabul eden hipotez. (Bu açılardan birincisi 10°-den, ikincisi de 2°'den fazla olduğu zaman, yükseliş açısını tayin etmek üzere, «toprak açısı ek düzeltmesi» denilen niceliği toprak açısına eklemek gerekir.) ‖ *Mermi yolu sapması*, bir merminin gerçek mermi yolu ile nazarî mermi yolu arasındaki sapma. (Ârızî sebeplerden ileri gelir. Kullanılan barut hakkı miktarından ileri gelen ilk hız değişikliği, rüzgârın yönü ve kuvveti, muylu ekseninin yatay düzleme göre eğikliği v.b. Mermi yolu sapması, mermi sapmasına eklenir.)

— ANSİKL. Balistik. Eski savaş araçları, önceleri elle, sonra yay ve sapanla atılan taşlar veya oklardı. Gün geçtikçe bu araçlar geliştirildi; oklara kuyruk takımı ve sivri uçlu demirler eklendi. Taşların yerini de, sonraları dökme demir, demir veya kurşundan yapılma gülleler veya mermiler aldı. Ateşli silâhların kullanılması, önce taş, sonra dökme demirden yapılmaya yol açtı; daha sonraları topçu ve hava sınıfları, bir barut hakkı verilmiş ve ateşlenmesini sağlayan bir tapa ile donatılmış sivri uçlu silindir biçiminde içi oyuk mermiler kullandılar. İkinci Dünya savaşının sonunda atom* çağının başlamasıyle, önce hava kuvvetleri, sonra topçu sınıfı tarafından kullanılan, nükleer imlâ hakkı verilmiş yeni mermiler ortaya çıktı.

Mermilerin etkisi. Çeşitli mermilerin yarattığı etkiler, bu mermilerin özelliklerine (ağırlık, madeninin cinsi, imlâ hakkı), ateşleme düzenlerine (müsademeli, tavikli veya taviksiz, ihtiraklı), kalıcı şiddet gücüne, düşüş açılarına ve arazinin yapısına bağlıdır. Şiddet gücü ve patlama, sonunda parçalanmalara yol açan bükülme, nüfuz etme ve mevziî parçalanma etkilerini doğurur. Müsademeli mermiyle atış sırasında, *vuruş* noktasından sonra merminin izlediği yol, aslında düşüş açısına bağlıdır. Düşüş açısı 45 dereceden azsa, top mermisi seker ve zemin üzerinde «sekme izi» denen bir iz bırakır; bu açı 15 ile 25 derece arasında ise top mermisi toprağa girer, sonra seker veya toprak içinde, az derin bir yerde kalır; 25 ile 40 derece arasında ise, top mermisi belirli bir uzunlukta toprağa gömülür. Hafifçe toprağa girdikten sonra patlayan tahrip tanesi bir mermi çukuru meydana getirir. Toprağın derinliklerinde patlarsa, yeraltında gizli bir parçalanma oyuğu bırakır. Merminin toprağa derin girmesi için, top çapının ve düşüş açısının büyük olması gerekir. Tahrip tanesi havada parçalanarak, merminin çeperlerinden çıkan ve ortalığa dikeylemesine saçılan parçalar meydana getirir; bu parçalar üç demet halindedir: ileri fırlayan parçalardan meydana gelen *burun serpintisi;* merminin eksenine dik olan ve en etkili parçalardan meydana gelen *yan serpintisi*, geriye doğru fırlayan parçalardan meydana gelen *dip serpintisi*. Bir merminin patlamasıyle çıkan gazlar (karbon monoksit) sağlığa çok zararlıdır. Top mermisi toprağın dışında patlamışsa, bu gazlar bir esinti halinde yayılır. Bir merminin etkisi, içindeki patlayıcı maddenin miktarına (patlayıcı madde ağırlığının toplam mermi ağırlığına oranı) bağlıdır. Dökme demirden yapılan top mermilerinin etkisi, çelik top mermilerinden daha azdır; buna karşılık az uzağa giden daha fazla parça meydana getirirler. Tahrip mermileri için en uygun parçalanma yüksekliği, çapa göre 10 ile 30 metre arasında değişir. Yüksekte parçalanma, gerek ihtiraklı atışla, gerek tavikli tapalarla yapılan sekme atışla sağlanabilir. Misketli top mermisiyle ihtiraklı olarak atış yapılırsa, konî biçiminde bir demet meydana gelir ve misketleri, toprak üzerinde eliptik bir eğri içinde dağılır; bu eliptik eğrinin atış hattına yönelen büyük ekseninin uzunluğu 100 ile 150 metre, küçük ekseninin uzunluğu da 20 ile 25 metredir. *Delici mermiler* (zırh mermileri), merminin çapına, ilk hıza, düşüş açısına, merminin cinsine, zırhın veya betonun cinsine bağlı olana belirli bir kalınlıkta saplanır. *Çukur imlâ haklı mermiler* özellikle zırhlara karşı etkilidir. *Sis mermileri*, toprak üzerindeki rüzgârın hızı saniyede 10 metreden azsa, görmeyi engelleyen bir sis perdesi meydana getirir; sis mermileri tanzim atışlarını kolaylaştırmak üzere kullanılır. Patlamamış mermilerin yok edilmesi askerî makamlara (Ordu donatım servisi) düşer; askerî makam, bu mermileri patlattırır veya yemleme barutlarını çıkarttırarak zararsız hale getirir.

● *Mermi yolu.* Boşluğa fırlatılan bir mermi, silâhın kendisine verdiği itme kuvvetinin ve

yerçekiminin etkisi altındadır: bu yüzden çizdiği *mermi yollu* bir paraboldür. Atış hava içinde yapıldığı zaman, bunlardan başka üçüncü bir kuvvetin de mermi üzerinde etkisi olur: silâhın mermiye verdiği itmeye karşı koyan hava direnci. Bu durumda, mermi yolu bir parabolden daha eğik olduğu için merminin hızı azalır. Mermi yollarının incelenmesi, atışın incelenmesi bakımından gereklidir; bu inceleme, klasik mermilere veya özitmeli mermilere (özel silâhlar veya roketlere) göre değişir.

● *Klasik mermilerin mermi yolu* (top mermisi), özellikle aşağıdaki açısal verilere bağlıdır: atış hattının toptan geçen yatay düzlemle yaptığı s toprak açısı; merminin namludan çıktığı anda nişan hattı ile namlu ekseni arasında kalan h nişangâh açısı; nişan hattı ile yatay düzlem arasında kalan n yükseliş açısı (bu açı, nişangâh açısı ile toprak açısının cebirsel toplamına eşittir); vuruş noktasında mermi yoluna teğet olan hat ile atış hattı arasındaki α varış açısı veya vuruş noktasındaki eğiklik; vuruş noktasında mermi yoluna teğet olan çizgi ile bu noktadaki taban arasında kalan β düşüş veya varış açısı; atış cetvellerindeki γ düşüş açısı (topun yatay düzlemi ile bunun mermi yoluna yeniden değdiği noktadaki teğet arasında kalan açı); namludan çıkışta mermi yolunun teğeti ile topun yatay düzlemi arasındaki p korunma açısı (bu açı daima yükseklik açısından büyüktür); çıkış hattı ile atış hattı arasındaki r yükseklik açısı.

Top mermilerinin mermi yolu, gerek yükseliş açısı, gerek ilk hız üzerinde işlemekle değiştirilebilir. İlk hız sabit olduğundan, yükseliş açısı sıfırdan başlayarak artırılırsa menzil uzar, açı 45 dereceye vardığından en yüksek noktadan geçer, sonra azalır. 45°'ye kadar olan açıda atış «dalıcı», bundan daha büyük açıda «düşey» adını alır; bu yüzden bir hedefe, biri dalıcı atışla, öbürü düşey atışla olmak üzere ayrı ayrı iki açı ile ulaşılabilir. Buna karşılık, yükseliş açısı sabit tutuldukça ve barut ekleyerek ilk hız çoğaltıldıkça menzil, mermi yolu oku (sehim) ve havada kalma süresi artar. Demek ki, yükseliş açısını ve ilk hızı aynı zamanda değiştirerek, bir hedeften geçen çeşitli mermi yolları elde edilebilir. Ayrıca, mermi tapasındaki ateşleme deliği değiştirilerek, merminin mermi yolu üzerindeki parçalanma noktası da değiştirilebilir. Mermi yolu düz çizgiye yaklaştığı oranda yatık olur ve mermi yolu oku (sehim) yüksekliği ile *mermi yolu geriliminin* yüksekliğine ulaşır. Belirli bir mermi yolu ve belirli yükseklikteki bir hedef için tehlikeli bölge, hedef yüksekliğinin mermi yolu okundan fazla olduğu atış yüzeyinin bulunduğu arazi bölgesidir. Mermi yolu ne kadar yatık olursa, tehlikeli bölge de o kadar büyük olur: bu durum silâhın yalayıcı niteliğini belirtir.

● *Roketlerin mermi yolu,* roket motorunun cinsine bağlı olan bir *itiş mermi yolu* ile bir *balistik mermi yolu*'nu kapsar; bir top mermisinin mermi yoluna benzeyen balistik mermi yolu itiş sonunda kazanılan hızın değerini gösterir.

● *Özel balistik silâhların (misiller) mermi yolu,* önce roketlerde olduğu gibi, bir itiş mermi yolunu kapsar, bu itiş sonunda merminin bir hız, bir doğrultu kazanması ve mermi yoluna iyi oturması gerekir. Mermi yolunun bu ilk kısmı üzerinde, güdüm, düşey atış ile güdüm mermi yolu arasında uygunluğu sağlar ve mermi yolu boyunca belirli bir ivme, itişin durması için merminin gerekli hızı kazanmasına el verir. O zaman özel silâh, balistik bir safha içinde yoluna devam eder. Atmosfer yoğunluğunun az olduğu bölgede en büyük yüksekliğe varışından başlayarak, silâhın sevk ve idare organlarının artık mermi yolu üzerine etkisi yoktur ve bu anda mermi yolu, boşluktaki mermi yoluna yakın bir biçim (parabol) alır. Yalnız atmosferin yoğun tabakalarına gelince, buralara varışından birkaç saniye önce mermi yolu yeniden güdülebilir hale gelir (yerden yere özel Corporal silâhlarda durum böyledir). Balistik olmayan özel silâhlarda ise, yeter derecede yoğun bir atmosfer içinde kalan mermi, mermi yolunun büyük bir kısmı üzerinde güdülebilir. O zaman mermi, atış ile güdüm mermi yolu arasındaki bir uygunluktan sonra, gerçek bir seyir yörüngesini izler ve bu yörünge önceden hazırlanan bir programa göre birbiri ardınca sabit yükseklikteki yatay yolları kapsar.

— Sil. Önceleri kurşundan ve küresel olan *fişek mermisi*'nin çapı, ateşli silâhın (alaybozan, arkebüz, tabanca v.b.) çapından küçüktü; böylece ağızdan doldurma mümkün oluyordu. Vuruntudan kaçınmak için, *karabina* denen silâhlarda (XIX. yy. başı) bu mermilerin çapı büyütüldü ve namlu ağzını zorlayarak içeri girecek hale getirildi. Thouvenin (1846) ve Delvigne (1826) karabinalarında mermi zorlaması yalnız namlunun dibinde oluyordu. Bilye biçimindeki fişek mermileri önce uzun yapılmağa başlandı; sonra da arkası oyuk olan genleşmeli mermiler ortaya çıktı. *Genleşmeli fişek mermileri*'nde zorlama, gazların oyuk kısma etki etmesiyle otomatik olarak meydana geliyordu. Yivli silâhlarda kuyruktan doldurulan ve kovana mıhlanan sivri uçlu silindir biçimindeki fişek mermisi, namlu içinden geçerken kendi kendini zorlar. Önceleri sırasıyle kurşundan, bakır kaplanmış çelikten, bronzdan mermiler, sonra da mayşor gömlekli mermiler (D 1904 mermisi) kullanıldı. Mayşor gömlekli mermiler, namludan çıkarken yiv ve setler arasında kurşun kırıntıları bırakmaz. Son yıllarda mermilerin çapını küçültme yoluna gidildi: 1777 tüfeğinde 17 mm, Chassepot'da 11 mm, Lebel'de 8 mm, 1936 tüfeğinde 7,5 mm.

● *Top mermileri,* içleri oyuk veya patlayıcı madeyle dolu (*tahrip mermisi* veya *danesi*), bazen de misketlerle karışık (*misketli mermi*) olabilir; ayni şekilde sis yapıcı maddeler (*sis mermisi*), zehirli gazlar (*zehirli gaz mermisi*), yangın çıkarıcı madde (*yangın mermisi*) veya nükleer imlâ hakkı (*atom mermisi*) ile dolu olabilir; top mermileri som halde de olabilir (*zırh delici mermi*). Bununla birlikte ilk zamanlar, içi dolu olan «gülle»lere karşılık yalnız içi boş olan (çukur) mermilere «top mermisi» denilmişti. Çukur mermiler ilk olarak XV. yy. başında kullanıldı; birbirine bitiştirilmiş iki yarım küre biçiminde olan bu mermiler, çoğu zaman namlu içinde patlardı. 1510'da tek parça halinde dökülmüş top mermileri ortaya çıktı; *obüs* denilen özel bir topla atılan merminin bir *sabos*'u (taşıyıcı) vardı; bu sabo, merminin tapa yuvası ve tapası tamamıyle mücef ekseni üzerinde bulunacak ve top ağzına dönük olacak şekilde yerleştirilmişti.

Misketli mermiler, Shrapnel (1761 - 1842) adında bir ingiliz tarafından yapıldı ve ilk olarak Wellington'un kıtaları tarafından İspanya'da kullanıldı (1812 - 1814). Ancak, XIX. yy. ortasında yivli topların ortaya çıkması, sivri uçlu silindir biçiminde mermilerin kullanılmasına yol açtı ve bunların hepsine birden *top mermisi* veya *dane* adı verildi.

Top mermileri, çelikten veya çelikli dökme demirden bir zarf ile bunun içindeki imlâ hakkından meydana gelir. Yalnız zırh delici mermiler genellikle içleri dolu, yani som haldedir. Mermilerin bir veya birkaç *çemberi* vardır; bunlar mermiye bir dönüş hareketi verir, *gaz kaçmasını* önlemek için gerekli zorlamayı sağlar, merminin merkezini belirtir ve doldurma sırasında mermiyi tutar. Top mermileri, içlerindeki imlâ haklarına göre tahrip daneleri, zırh delici daneler, beton delici daneler, çukur imlâ haklı daneler, özel daneler ve atomik daneler olmak üzere sınıflandırılır.

Tahrip daneleri, patladıkları zaman parçalarıyle etki yapar. Tahrip danesinin bir dip tablası, atış sırasında uğradığı kuvvetlere dayanacak kadar kalın bir mermi gövdesi, tapayı burgu halinde tutturmak için yuva açılmış bir başlığı ve tapa başlığının üzerine dayandığı bir girintisi vardır. Başlangıçta dökme demirden yapılan top mermileri kalıplama ve torna sayesinde çelikli dökme demirden ıstampalama ve dövme yoluyle de çelikten yapılabildi. Mermi yapımı, yetmiş safhada tamamlanan karışık bir iştir: bugün top mermileri preste kalıpla basılarak yapılır. *Misketli mermiler* başlangıçta, çok kalın dökme demirden yapılmış bir gövdeden meydana gelirdi; bunun içine, küre biçimli kurşun misketler az miktarda ve düzensiz yığın halinde veya sıvı kükürtle karıştırılmış yığın halinde konuyordu: bu çeşit mermilerin imlâ hakkı ilerdeydi, bu da patlama anında misketlerin kalan hızlarını biraz azaltıyordu. 1880'de bir misketli mermi ortaya çıktı ve 1891'de bu mermi, yerini çelik gövdeli misketli mermiye bıraktı; patlama anında misketlerin hızlarını artırmak için bunun imlâ hakkı, merminin gerisine kondu. Mermi başlığı mermi gövdesinden ayrılıyor ve mermi gövdesi böylece küçük bir namlu görevi yapıyordu; misketlerin ağırlığı da çapa göre 10 gramdan 30 grama kadar değişiyordu.

1885'te, tahrip danelerinin imlâ hakkı olarak kara barut yerine melinit kullanıldı; böylece, imlâ hakkını artırarak mermi çeperlerinin inceltilmesi, dolayısıyle de merminin etkisinin artırılması mümkün oldu. *Zırh delici mermilerin* (bk. GÜLLE) içleri dolu, çekirdekleri sert çeliktendir. *Beton delici daneler,* sert çelikten, som başlıklı ve kalın çeperlidir, barut hazneleri küçük hacimlidir; zayıf bir imlâ hakkını kapsar. Zırh ve beton delici mermiler çoğu zaman yumuşak çelikten iğreti bir başlık taşır ve atışın kontrolunu kolaylaştırmak üzere bir iz düzeni ile donatılır; bunlar zırhlara ve betona karşı yapılan taarruzlarda kullanılır. Ayrıca *yarım delici* mermiler de vardır ve bunların imlâ hakları beton delici danelerden daha azdır.

Sis mermileri, temel maddesi fosfor olan bir bileşimle doldurulmuştur; bu fosfor mermilere yangın çıkarıcı bir güç de verir ve yapma bir sis meydana gelmesini sağlar; sis mermileri, atış düzenlerini kolaylaştırmak, dost kıtayı düşman gözünden saklamak, düşman gözetleme yerlerini ve tahkimatını körletmek ve işaretler vermek (renkli sis mermileri) için kullanılır. Sis mermilerinin etkisi, nem ve bitkilerin varlığıyle kolaylaşır, fakat, hızı saniyede 10 metreyi geçen rüzgâra etkileri çok azalır. *Özel imlâ haklı mermi* veya *özel mermi* deyimi 1961'den beri kimyasal veya bakteryolojik imlâ hakkını kapsayan mermiler için kullanılır. Bunların en tanınmışı, patladığı zaman etrafa savaş gazları yayan *zehirli gaz mermileri*'dir; bunlar Birinci Dünya savaşında kullanılmağa başlanmıştır.

Atom mermileri, nükleer imlâ hakkını kapsar: bunların 10 kilotondan fazla olan ilki 1953'te 280 mm'lik bir amerikan kundağı motorlu obüsiyle Nevada poligonunda atıldı. İkinci Dünya savaşından sonra ortaya konan *namlucuk mermileri*'nin çapları, kendilerini atan top namlusunun çapından daha küçüktür; bunlar etekli veya sabolu olabilir; bu etek veya sabolar, mermi top ağzından çıktıktan sonra merkezkaç kuvvetin etkisiyle merminden ayrılıp yere düşer. Namlucuk mermileri merminin ilk hızının büyük ölçüde artmasını sağlar; bu ilk hız saniyede 1500 metreye kadar varabilir; bu cins mermiler tanksavar ve uçaksavar atışlarında kullanılır. Bazı namlucuk mermilerinin içeri çekilir etekli çemberleri vardır. Bunlar atışta konik bir namlu içindeki zorlamayla düz hale gelir.

Füzeatarlar tarafından atılan *özitmeli mermiler,* patlayıcı maddeyi taşıyan bir gövde ile merminin hareketini tepki ile meydana getiren bir itici düzeni kapsar.

Top mermileri cinslerine, yapım ve imlâ hakkı paylarına ve ağırlıklarına göre sınıflandırılır. Çeşitli kategorileri, renkleri bakımından ve çevreleri üzerinde yazılı bulunan çeşitli markalarla ayırt edilir.

◆ Sıf. *Esk.* Fırlatılmış, atılmış.

◆ **Mermiyat** çoğl. i. *Esk.* Mermiler. ‖ Atılmış, fırlatılmış şeyler. (LM)

MERMİS i. Çeşitli böceklerde asalak yaşayan iplik şeklinde solucan. (*Mermithidae* familyasının örnek tipi.) [L]

MERMNADES'LER, Mermnas'ın oğlu Gyges tarafından kurulan Lydia* hanedanı. (L)

MERMOZ (Jean), fransız havacısı (Aubenton 1901 - Güney Atlantik'te 1936). Askerî havacılıkta parlak bir meslek hayatından sonra, Latécoère'in şirketine pilot olarak girdi; burada maddî ve manevî yetenekleriyle kısa zamanda tanındı. Güney Ameri-

mermiler (sil.)

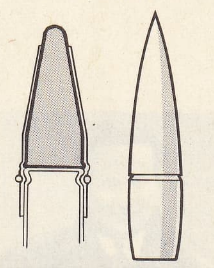

CHASSEPOT LEBEL

ADİ

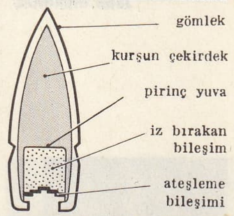

İZ MERMİSİ

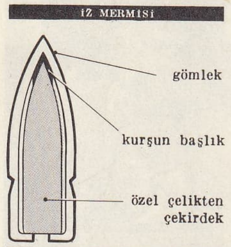

ZIRH MERMİSİ

İZ BIRAKAN ZIRH MERMİSİ

YANGIN MERMİSİ

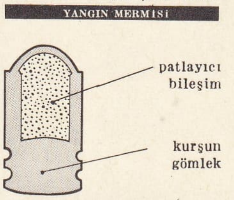

PATLAYICI (AV)

Jean MERMOZ

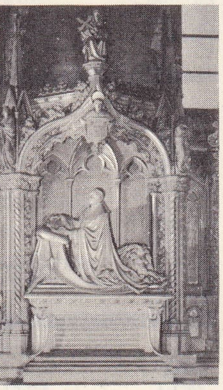

Félix DE MÉRODE'un mezarı, Saint-Michel-et-Gudule katedrali, Brüksel

ka havayolları başpilotluğuna getirildi, Guillaumet ile birçok kere And dağlarını aşarak ve gece uçuşu deneyerek Rio de Janeiro - Santiago (Şili) hava hattının açılmasına öncülük etti. 12 Mayıs 1930'da Dabry ve Gimié ile Fransa - Güney Amerika arasında ilk direkt hava postası bağlantısını kurdu. 4 Şubat 1935'te, Saint-Louis (Senegal) ile Natal arasındaki 3 500 km'lik mesafeyi, 14 saat 27 dakikada aldı. 6 Aralık 1930'da *Croix-du-Sud* adlı deniz uçağı, Mermoz'dan başka, pilot Pichodou, denizci Ezan ve makinist Lavidalie'den kurulu mürettebatı ile, düzenli bir ticarî bağlantı uçuşu sırasında Güney Atlantik'te kayboldu. (L)

MERMUZ sıf. (ar. *remz*'den *mermûz*). *Esk.* Açıktan açığa anlatılmayıp ima yoluyle belirtilmiş.

◆ **Mermuzat** çoğl. i. *Esk.* İşaretle anlatılan şeyler. ‖ *Mermuzat-ı Mısıriye,* Mısır hiyeroglifi. (M)

MERO—, yun. *meros* parça'dan gelen ve birçok kelimenin bileşimine giren önek. (L)

MEROBLASTİK sıf. (fr. *méroblastique*). Biyol. Vitellüs bakımından zengin yumurtaların kısmî bölütlenmesi için kullanılır.

— ANSİKL. Vitellüsçe zengin, telolesit (vitellüs'ü cücüklenme diskinin altında bulunan) yumurtalar, kuşlarda, sürüngenlerde ve balıklarda görülür. Gelişmeleri sırasında bu yumurtalar, sadece cücüklenme diskini ilgilendiren kısmî veya yüzeysel *meroblastik* bir bölütlenme geçirir. Vitellüs ise bölütlenmez. (L)

MERODAH-BALADAN, Babilcedeki MARDUK APAL - İDDİN adının İbranîcede değiştirilmiş şekli. Bu adı birçok Kalde prensi taşıdı: Merodah I (M.Ö. 1187 - 1175) ve Merodah II (721 - 710 ve 703), önce Basra körfezi yakınında Bit - Yakin'de hüküm sürdü, sonra Babil'i ülkesine kattı. Asur kralı Sargon'un hücumuna uğrayınca (710), Elam'a kaçmak zorunda kaldı. Sanherib'in saltanatının başlarında geri döndü. Fakat Sanherib onu Basra körfezinin Elam kıyısında yendi. Ölünceye kadar Elam'ın himayesine sığındı. Buna karşılık oğlu öldürülüp Asurlular'a teslim edildi. (L)

MÉRODE (Charles DE, — kontu), **Westerloo** markisi, belçikalı siyaset adamı (Brüksel 1762 - ay.y. 1830). Joseph II'nin Birleşik Eyaletler büyükelçisi (1788), Brüksel belediye başkanı (1805), fransız senatörü (1809) oldu; Papalık eyaletlerinin müsaderesine karşı çıktı. Willem I'in saray mareşaliyken (1815), eğitim hürriyetini isteyen bir bildiri yayımladı (1829). [L]

MÉRODE (Felix DE, — kontu), belçikalı siyaset adamı (Maastricht 1791 - Brüksel 1857), Charles Mérode'un oğlu. Katolik parti lideriydi; geçici hükûmete girdi. Tahta aday gösterildi ama Leopold I'in seçilmesi için çalıştı; savaş (1832), dışişleri (1833-1834) ve maliye (1839) bakanı oldu. Temsilciler meclisinde Katolik partisinin başında bulundu. Brüksel'deki Saints-Michel-et-Gudule (bugün Saint-Michel katedrali) piskoposluğunda adına bir anıt dikildi. (L)

MERODON i Sinek türü; kurtçuğu nergis, sümbül ve lâlenin soğanına dadanır ve bu bitkileri öldürür. (İlmî adı *Merodon equestris.* Kısaduyargalı sineklerin *syrphidae* familyasından.) [L]

MEROE, Sudan'da (Kuzey eyaleti) arkeolojik yer, Nil'in sol kıyısında, dördüncü şelalenin karşısında.

● *Tarih.* Meroe adı, Kuş krallığının başlıca şehirlerinden birinin yunanlaştırılmış adıdır. Kuş krallığı Mısır'dan koparak bir afrika devleti halini alınca, M.Ö. VIII. yy.da Atbara'nın kavşak noktasının yukarısında kurulan Meroe, Napata'nın yerine başkent oldu (M.Ö. V. yy. sonu - IV. yy. başı). Kızıldeniz, Nil vâdisi ve Orta Afrika arasındaki trafiğin kavşak noktası olan Meroe, birçok defa kraliçeler tarafından yönetildi. Şehrin kalıntıları ortaya çıkarılmıştır: yıkıntı halinde küçük piramitlerle örtülü geniş alanlar, mezarlık kalıntıları. Süslemelerindeki mısır sanatını soysuzlaştıran ağırlık, komşu afrika halklarının etkisini yansıtır. M.Ö. III. yy.dan itibaren yıkıldı. Şehir, adını, eski coğrafyacıların *Meroe adası* dediği Nil ile Atbara arasındaki bozkırlara vermiştir. Bk. NÜBYE. (L)

MEROGONİ i. (fr. *mérogonie*). Biyol. Henüz bölünmemiş yumurtanın deneysel olarak ikiye bölünmesi.

— ANSİKL. *Merogoni,* gelişme fizyolojisini incelemekte kullanılan bir metottur. Döllenmekte olan çekirdekteki değişikliklerin bellibaşlılarını gözlemek imkânını verir. Döllenmeden sonra yumurta o şekilde boğumlanır ki, bir boğumunda dişi haploit çekirdek, öteki boğumunda erkek haploit çekirdek bulunur. Yumurtanın birinci boğumu gelişerek dişi çekirdekten tohum haline dönüşür. Bu tohumun gelişmesi orta derecededir. İkinci kısımdan ise yalnız erkek haploit çekirdekli bir tohum meydana gelir. Bunun gelişmesi oldukça memnunluk vericidir. (L)

MEROİTİK i. (fr. *méroïtique*). Leng. Mısır'da bulunan metinlerle günümüze kadar gelen eski dil; ortak kuşi dilinden geldiği sanılır. (L)

MEROKRİN sıf. (fr. *mérocrine*). *Merokrin salgı bezleri,* hücrelerinde meydana gelen salgıyı, hücre sitoplazması bozulmaksızın boşaltabilen salgı bezleri. (Salgı bezlerinin çoğunda salgılama şekli budur.) *Zt.* HOLOKRİN. (L)

MEROKSEN i. (fr. *méroxène*). Miner. Mikalar grubundan ve kara mika türünden mineral. (Vezüv dolaylarında bulunan yeşil mikadır.) [L]

MEROM veya **MEROTH.** Esk. coğ. Güney Suriye'de şehir, Amurrular ülkesinde; İbranîlerin fethinden sonra Aşer kabilesi topraklarına katılmıştı; bugün *Meiron* (Celile'de). [L]

MEROMORF sıf. (fr. *méromorphe*). Mat. *Meromorf fonksiyon.* Bk. FONKSİYON.

MEROPE, Ülker* grubunun bellibaşlı yıldızlarından biri. (L)

MEROPE. Yun. mit. Atlas'ın kızı ve Sisyphos'un karısı. Ülker (Süreyya) takımyıldızında, bir ölümlüyle evli olan tek yıldızdır. Yıldız haline gelince kızkardeşlerinden daha az parlaması bu yüzdendir. — Kypselos'un kızı ve Messenia kralı Kresphontes'in karısı; Kresphontes'in katili gasıp Polyphontes onunla zorla evlendi, ama *Merope*'nin oğullarından biri tarafından pusuya düşürülerek öldürüldü. (L)

Merope, Maffei'nin trajedisi (1713). Eserin konusu anne sevgisine dayanır: Merope, tanımadığı oğlunun öcünü almak isterken bilmeden onu öldürmek üzeredir. Maffei bu eserinde XVII. yy. klasik fransız trajedi yazarlarından ilham alırsa da, onlardan daha yalın ve tabiîdir. On bir heceli kafiyesiz mısralarla yazdığı trajedisi, İtalya'da büyük başarı kazandı. (L)

MEROSPERMİ i. (fr. *mérospermie*). Biyol. Bazı ipsi solucanlara özgü üreme tarzı. (Merospermi'de döllenmeden sonra eşey hücrelerinin çekirdekleri birleşmez, meydana gelen zigotun tamamı veya hiç değilse çekirdeği, dişi hücreden oluşur.) (L)

— ANSİKL. *Merospermi, rhabditis* cinsinde görülür. Bu üreme tarzında hücreler birleşir, fakat çekirdekler birleşmez; erkek hücrenin çekirdeği dişi hücrenin sitoplazması içinde bozularak yozlaşır. Merospermi'den erdişi yavrular çıkarsa (*Rhabditis aberrans, R. anomala*) üreme şekli sabit demektir; sadece dişi çıkarsa üreme şekli «telitokstur (Normal döllenme daima erkek verir. Msl. *R. monohystera*). *R. pellio*'da merospermi, telitok ve tesadüfidir (yani döllenme normal olsa bile dişi döl verebilir). Diğer *rhabditis*'lerde durum belli değildir. (L)

MEROSTACHYS i. Güney Amerika'da yetişen, bambuya benzer ot. (Buğdaygillerden.) [L]

MEROSTOMATA çoğl. i. Suda yaşayan, solungaçlı ve zehir çengelli eklembacaklılar sınıfı. (Bunlarda vücut iki kısımdır: *prosoma* denilen ön kısımda zehir çengelleri ve hareket ayakları, *opistosoma* denilen arka kısımda ise beş veya altı çift yassı solungaç ayağı bulunur. (Merostomata iki altsınıfa ayrılır; *xiphosura* ve *gigantostraca.* Xiphosura sınıfından bazı türlere bugün Atlas okyanusunun batısında ve Büyük Okyanus'un Hint okyanusundan yana batı taraflarında rastlanır [*limulus*]; gigantostraca [*eurypterus, stylonurus, pterygotus*], Permo-Karboniferden beri sönmüştür.) [L]

MEROSTOMOİDEA çoğl. i. Birinci zamanda yaşamış fosil eklembacaklılar sınıfı; beş takıma ayrılır; başlıca cinsleri: *Sidneya Neraoia, Cheloniellon.* (L)

MEROTH. Bk. MEROM.

MEROTOMİ i. (fr. *mérotomie*). Biyol. Hücre çekirdeğinin sitoplazma üstündeki fizyolojik etkisini incelemek için hücrenin ameliyatla parçalara ayrılması.

— ANSİKL. *Merotomi,* mikroskop altında, birhücreli canlılar ve yumurta üstünde yapılır. Çekirdeği çıkarılan amipler tehlikeye girer ve on gün içinde ölür. Fakat içinde çekirdek bulunan amip parçaları normal olarak yaşar. Stoplazma çekirdeksiz yaşayamaz. Bu olay bütün çekirdekli hücreler için geneldir. Normal çekirdeğin sadece 1/27'sini kapsayan bir stentor parçası, bütün hayvanı yeniden tamamlayabilir. Fakat yenilenme işlemi, hayvanın içinde kalan çekirdek parçası ne kadar büyükse o kadar çabuk olur. (L)

MÉROVÉE veya **MEROVECH,** merovenj prensi (öl. 578), Neustria kralı Chilperich I ve Audovere'in oğlu. Teyzesi Brunhilde ile evlendi. Bu evliliğe babası çok kızdı. Mérovée kaçtı ve Fredegunde'nin adamları tarafından öldürüldü. (L)

MÉROVÉE veya **MEROWİG** veya **MEROVECH,** frank kralı (448-457'ye doğr.), Kıllı Chlodion'un oğlu olduğu sanılır. Fransa krallarının ilk sülâlesine adını verdi. Romalı general Aetius'un Catalauni ovalarında Atilla'ya karşı kazandığı zafere (451) katıldığı bilinir. (L)

MEROVENJ i. [isim tamlamalarında] Merovenjlerle ilgili olan.

— Paleografi. *Merovenj yazısı,* eski işlek yazıdan türemiş küçük harfli bir yazı. (Merovenj'ler devrinde Galya'da resmî belge suretlerinin çıkarılmasında kullanıldı.) Bk. YAZI, *Millî yazılar.*

MEROVENJ'LER (Clovis'in atası *Mérovée*'den), V. yy.da Sal Franklarından gelen ve Clovis'in (481-511) fetihlerinden sonra Galya'da hüküm süren sülâle; bu sülâle 751'de Karolenj'ler tarafından iktidardan uzaklaştırıldı.

● *Tarih.* Merovenj'ler ilkin kutsal bir klan olarak ortaya çıktılar; bu klan, Frankların çeşitli kabilelerine krallar yetiştirdi: Cambrai kralı Chlodion (425-447'lerde), Tournai kralı Childerich, ilk ve en az tanınan krallardır. Childerich'ten sonra Tournai'de başa geçen oğlu Clovis, frank halkını birleştirdi ve Galya'nın büyük kısmını fethetti. Hıristiyanlığı benimseyen kutsal kral, Galya-Romalılar tarafından başkan olarak kabul edildi ve böylece sülâlesi o çağın en sağlam sülâlesi haline geldi.

Fethettiği ülkeleri, dört oğlu (Thierri I, Clodomir, Childebert I, Chlothar I) aralarında eşit olarak paylaştılar ve babalarının yayılma siyasetini sürdürdüler: 534'te Burgund krallığının kurulmasını tamamladılar; 537'de Ostrogotlar'dan Provence'ı aldılar. Thierri I (öl. 534) Thüringen krallığını ele geçirdi ve Bavyeralıları hâkimiyeti altına aldı; oğlu Theodebert (534-548) Almanya'nın kuzeyindeki bütün halk topluluklarına boyun eğdirdi. Tabiî ölüm ve öldürmeler, frank ülkeleri birliğinin Chizthar I'in eline geçmesine yol açtı (558-561). Clothar I ölünce, krallık dört oğlu arasında paylaşıldı. Sınırların durmadan değişmesine rağmen, büyük Frank krallığının birtakım bölgesel ayrışmalar oldu: kuzeybatıda Sal Franklarının yerleştikleri *Neustria;* kuzeydoğuda vahşî Ripuar'ların hâkim oldukları *Austrasia;* güneydoğuda, adına rağmen Galya-Romalıların oturdukları *Burgundlar ülkesi;* güneybatıda gene Galya-Romalıların oturduğu *Akitanya;* burası Vasconlar tarafından durmadan tedirgin edildi ve öbür üç krallığın orduları tarafından yağmalandı. Chlothar I'in oğullarından ikisi, Neustria'lı Chilperich (561-584) [Fredegunde'nin kocası] ile Austrasia'lı Sigebert I (561-575) [Brunhilde'nin kocası], krallığı zayıflatan kırk yıllık bir çatışmaya yol açtılar. Bu çatışma, 613-629 ara-

Foto. A.C.L., Viollet, B.N. (LAROUSSE)

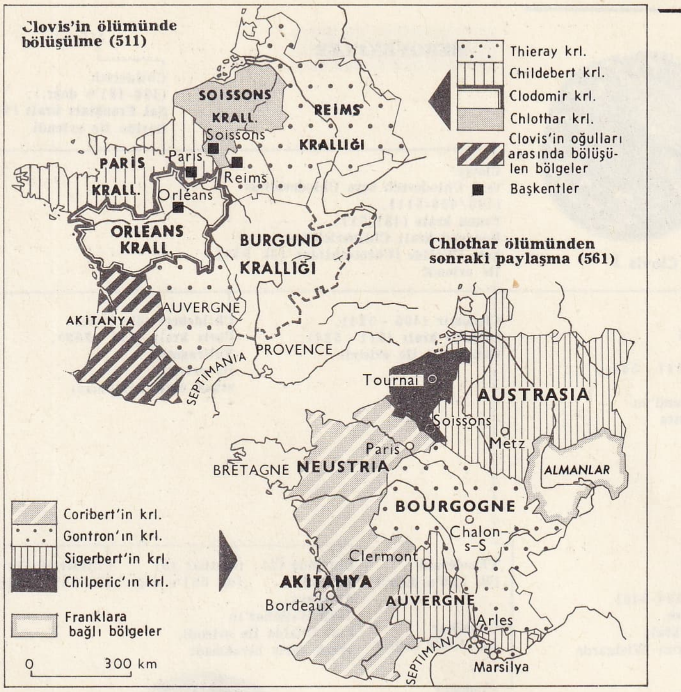

solda, Clovis ve oğullarının Galya'yı fethi; sağda, Clovis'in Merovenj krallığının oğulları arasında parçalanması

sında tek kral olan Chlothar II'nin lehine sonuçlandı; ama artık hükümdar, kendisini iktidara getirenleri, büyük mal sahiplerini, kral subaylarını ve başındakileri, üç krallığın *saray nazırları*'nı memnun etmek zorunda kaldı. Chlothar II'nin ölümü üzerine, oğlu Dagobert I tek kral oldu; bir süre sonra, bu güçlü ve sert kral, Austrasia'lıların hoşnutsuzluğunu gidermek amacıyle onlara üç yaşındaki oğlu Sigebert III'ü kral olarak gönderdi. Dagobert'in ölümünden (639) sonra, iktidar kesin olarak büyüklerin eline geçti. Para ekonomisinin olmadığı bu devirde, krallar kendilerine bağlı insanlara sahip olabilmek için, topraklarını dağıtmak zorunda kalmışlardı; VII. yy.da artık verecek şeyleri olmadığı gibi, bir hizmet bekleyecek durumda da değillerdi. Son Merovenj'ler çok genç yaşta tahta çıktılar; erkenden sefahata düştüler, yirmi ile yirmi beş yaşları arasında öldüler; yerlerini beşikteki çocuklarına bıraktılar. Saray nazırlarının da büyük mal sahipleri ve rahiplerle başları dertteydi. Ancak, Austrasia'da bir nazırlar sülâlesi büyüklere (Aziz Arnoul, Ansegisel, Pepin de Landen) kendini kabul ettirdi. 687'de Austrasia nazırı Pepin d'Herstal, Tertry'de Neustria'lıları yendi ve kendini üç krallığın nazırı ve tek kral Thierri III'ün koruyucusu olarak kabul ettirdi. Sülâlenin son hükümdarları hayaletlerden, ünlü «tembel* krallar»dan başka birşey değillerdi; ama halk, Merovee soyundan gelen uzun saçlarla esrarlı bir gücün varlığını kabul ediyordu. Pepin'den sonra başa geçen oğlu Charles Martel (715-741), yerini kral Thierri IV'e (721-737) bırakmayacak kadar güçlüydü. Saray nazırının ölümünden sonra meydana gelen karışıklıklar, oğulları Pepin ile Carloman'ı, yeni bir merovenj olan Childerich III'ü (743-751) ortaya çıkarmak zorunda bıraktı. Tek nazır kalan Pepin, papa Zacharias'ın izniyle kralı başından savdı: Childerich ile oğlu saçları kesildikten sonra Sithiu manastırına gönderildiler (751).

Merovenj medeniyeti, frank barbarlığı ile galya-roma medeniyetinin kaynaşmasından doğdu. Yalnız Ren kıyılarında, kendilerine boyun eğen halk yığınlarıyle kaynaşmış olan bu bir avuç frank fatihi, medeniyetin büyük ölçüde gerilemesine yol açtı.

● *Krallık. Toplum hayatı.* Devlet yoktu, her şeyin başı kraldı; krallık bir mülk olarak düşünülürdü ve yeni bir kral başa geçince ülke paylaşılırdı. *Campus martius*'lar Clovis'in kral olmasıyle ortadan kalktı, hükümdar despottu: *ban*'a (kral buyruğu) itaatsizlik eden, büyük para cezasına (60 altın sikke) çarptırılırdı; bu para ödenmezse, suçlu «kanun dışı» ilân edilirdi. Irk ayrımı ve gerçek soyluluk yoktu; hür insanlar krala gördükleri hizmete göre ayırtedilir ve wergeld'leri (can bedeli) üç katına çıkarılırdı. Hükümdarın çevresini kendisine özel bir antla bağlı savaşçılar, *antrustion*'lar almıştı. Emrindeki insanlar bir yönetim nüvesi meydana getirirlerdi: mabeyinciler kralın odasını ve orada saklı hazineyi korurlardı; ahır kontu buyruğunda seyisler vardı; «saray»ın yönetimi *major domus*'a veya *saray kâhyaları*'na verilmişti. Kralın başkenti yoktu; kral bir malikâneden bir başkasına giderdi; yüz yirmi krallık sitesinin her birinin başına bir kont yerleştirirdi: kralın bu temsilcisi kendi sitesindeki askerleri toplar ve mahkemelere başkanlık ederdi. Kral kendi arazilerinden daha başka gelir kaynakları isterdi. Roma topraklarındaki devletlerden amansızca arazi vergisi ve baş vergisi alırdı; Germenlerden vergi almağa kalkıştıysa da, başarısızlığa uğradı. Personel ve teknik yetersizlik yüzünden vergiler (ayakbastı parası hariç) VII. yy.da ortadan kalktı. Kral bu vergilere karşılık hiç bir hizmette bulunmazdı. Her hür insan masrafını kendisi ödeyerek, hükümdar çağırdıkça askere giderdi. Galya-Romalılarda savaşçı ruhu, Barbarlarla temas ettikten sonra uyanmıştı. Orduya kumanda eden, başlangıçta kraldı; ordu sonra *dükler* tarafından yönetildi. Frank yargılama usulü, tüm krallıkta kabul edildi. Bu usulde *Ordalium'lar*, hâkim kararıyle düello vardı; tazminat kural haline gelmişti. Yargılama işleri, seçkin kişilerden meydana gelen bir mahkeme tarafından görülürdü (*boni homines* veya *rachinburgii*); mahkeme başkanı kont, yargıyı yürütür ve suçludan para cezası alırdı.

● *Toplumsal sınıflar ve ekonomi.* Ev işlerinde kullanılan köleler dışında daha çok köylülerden meydana gelen toplum, büyük mal sahipleriyle kolonlardan oluşurdu. Eşraf belli sayıdaki topraklara bağlı bulundurur ve bu topraklarda oturanlara hükmederdi. Bu toprakların her biri ikiye bölünmüştü: angarya yoluyle işlenen dereybeylik rezervi; sabit borçlar (çoğu aynî) ödemekle ve haftada iki gün angarya çalışmakla yükümlü kolonlara verilen paylar; mansuslar. Tarımsal üretimde belli bir gerileme oldu ve sık sık kıtlık başgösterdi. Malikâne, işliklerde ve gnaikelhon'larda, mal sahibi ile kolonlara gerekli şeyleri sağlardı, ticaret alanında da, tuz ve demir dışında, küçük ölçüde lüks tahıl alışverişi olurdu.

Zanaatta, daha imparatorluğun sonunda belirmeğe başlayan gerileme, sonraları arttı. Galya'nın, kendisine Doğu'nun verdiği lüks ürünlere karşı verebileceği bir şey yoktu; satın aldığı malları altınla öderdi. Loncalarda gruplaşan doğulu tüccarlar, Marsilya, Arles veya Narbonne yoluyle ipekliler, baharat, papirüs getirirlerdi. Bunlar zengin mal sahiplerine veya yüksek din adamlarına azar azar verilen değerli eşyalardı.

VII. yy. sonunda, altın rezervleri tükendi ve Doğu ile ticaret hemen hemen büsbütün durdu. Bir ayarlama oldu; parşömen, papirüs'ün yerini aldı. Galya ürünlerine Doğu'dan daha çok ilgi duyan İngiltere ve İskandinavya ile alışveriş önem kazandı.

merovenj sanatı

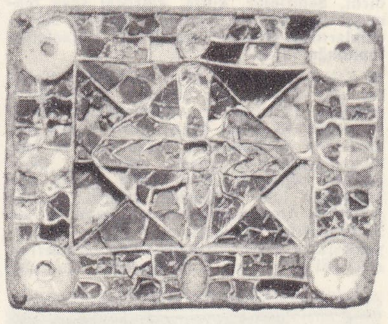

bölmeli kuyumculuk işleri Cluny müzesi, Fransa Saulieu'lü

Aziz Andoche'un lahti (VI. yy.)

Foto. Giraudon (*LAROUSSE*)

Clovis I

MEROVENJ'LER

Mérovée

Childerich
(436-481'e doğr.),
Sal Frankları kralı (457 - 481),
Basine ile evlendi

Son Merovenj'lerin akrabalık durumları kesinlikle tespit edilemediğinden, Childerich II ve Thierri III'ün halefleri listeye mevcut bilgiye göre alınmıştır.

Chlothar I

Clovis
veya Chlodovech veya Chlodovechus
(465/466-511),
Frank kralı (481-511),
Burgund kralı Chilperich'in
kızı Clotilde (Chrotechilde) [öl. 545]
ile evlendi

Audefleda,
Ostrogot kralı Theodorich
(öl. 526)
ile evlendi

Thierri veya
Theodorich I
(öl. 534),
Metz kralı (511 - 534),
Burgund
kralı Sigismund'un
kıbı Suavegotta
ile evlendi

Clodomir (495 - 524),
Orléans kralı (511 - 524),
Guntheuca ile evlendi

Childebert (öl. 558),
Paris kralı (511 - 558),
Vultragotha
ile evlendi,
erkek vâris bırakmadı

Chlothar I (497 - 561),
Soissons kralı (511), Orléans kralı (524),
Metz kralı (553/555), Paris kralı (558),
Frank krallığını yeniden kurdu,
bilinen eşleri:
1° Clodomir'den dul kalan Guntheoca,
2° Chunsena,
3° İngunde,
4° Aregonde,
5° Thüringen kralı Berthar'ın kızı Radegonde,
6° Metz kralı Theodebald'dan dul
Lombard kralının kızı Vuldetrade.

Clotilde veya
Chrodichilde,
İspanya Vizigotları
kralı Amalarich
ile evlendi

Theodebert I
(öl. 548),
Metz kralı (534-548),
1° Deoteria ve
2° Lombard kralı
Wacho'nun kızı Wisigarde
ile evlendi

Theodevald
(öl. 530'a doğr.)

Guanthar
(öl. 530'a doğr.)

Clodoald
(öl. 560'a doğr.)
[Saint-Cloud]

Chramne (2)
[öl. 600],
Akitanya
dükü Wilichar'ın
kızı Chalda ile evlendi,
erkek vâris bırakmadı

Gunthar (3)
[öl. 561'e doğr.]

Childerich (3)
[öl. 561'e doğr.]

Caribert (3)
[öl. 567'ye doğr.],
Paris kralı
(561 - 567),
1° İngoberge,
2° Meroflede,
3° Marcovefa ve
4° Theodichilde
ile evlendi,
çocuklarından
dördü bilinir,
erkek vâris
bırakmadı

BOURGOGNE

Guntram (3)
veya Gontran
(545-592/3'e doğr.),
Orléans ve Bourgogne
kralı (561-593),
1° Marcatrude ve
2° Austrichilde
(öl. 580)
ile evlendi

NEUSTRİA

Chilperich I (3)
[539-584],
Soissons kralı
(561-584),
1° Audovère
(öl. 580),
2° Galswintha ve
3° Fredegunde
(öl. 597)
ile evlendi,
10 çocuğu oldu

AUSTRASİA

Sigebert (3)
[535 - 575],
Metz kralı,
566'da
Vizigot kralı
Athanagild'in
kızı
Brunhilde veya
Brunehaut
(öl. 613)
ile evlendi

Theodebald (1)
(öl. 553/555),
Metz kralı (548-555),
Lombard kralı Wacho'nun kızı
Vuldetrade
ile evlendi

Dagobert I

Berta (1)
veya Aldeberga,
Kent kralı
Aethelbert
ile evlendi

Mérovée (1)
[öl. 577],
Vizigot kralı,
Athanagild'in kızı
Brunhilde
(öl. 613)
ile evlendi
vâris bırakmadı

Chlothar II (3)
[584 - 629],
Neustria kralı
(584 - 629),
1° Haldetrude
(öl. 604),
2° Bérétrude ve
3° Sichilde
ile evlendi

Clotswinde
Lombard kralı
Alboin (öl. 573)
ile evlendi

Childebert II
(570-595/596),
Austrasia kralı
(575-595/596),
Bourgogne kralı
(593-595/596),
Faileuba
ile evlendi

Théodelinde
(öl. 627),
1° Authari, 2° Ago,
tombard'lar kralı
ile evlendi

Mérovée (1)
[604 - ?]

Dagobert I
(öl. 639),
Austrasia kralı
(623 - 639),
Bourgogne kralı,
Neustria kralı (629),
1° Ragnetrude,
2° Gomatrude,
3° Nantilde veya Nanthilde,
4° Wulfegonde ve
5° Berthilde ile evlendi

Caribert II (3)
[öl. 631/632]
Akitanya kralı
vâris bırakmadı

Theodebert II
(586 - 612),
Austrasia kralı
(595 - 612),
1° Bilchilde
(öl. 610) ve
2° Theodichilde
ile evlendi

Thierri veya
Theodorich II
(587 - 613),
Bourgogne
kralı
(505 - 613)

Bütün bunlar, ortalama nüfusu 2 000 kişiden az olan şehirlerin gerilemesini hızlandırdı. Şehirlerde, kilise, katedral veya manastır için çalışan, surlar ve yüksek din adamlarınca korunan küçük bir zanaatçılar topluluğu vardı.

● *Kilise*, özellikle şiddet, zulüm ve sefahatin ağır bastığı bir dönemin tek manevî gücüydü. Bağışlar, dokunulmazlıklar, kiliseyi zengin ve güçlü kıldı; kilise kamu hizmetleriyle yükümlüydü, yoksulların ve hastaların yardımına koşar, gençlerin öğrenimiyle uğraşırdı. Kral, çoğu zaman piskoposları laik kişilerden seçerdi. Bunlar şehirlerin korunmasına önem veren ve hâlâ Paganlığın etkisinde olan köyleri hıristiyanlaştıran güçlü kişilerdi (Aziz Desiderius, Aziz Eligius, Aziz Leodegarius). Krallığın

merovenj devrinin Frank'ı (özel koleksiyon)

AUSTRASİA

Sigebert III (1)
[630 - 656],
Austrasia kralı
(634 - 656),
Hymnegilde
ile evlendi

NEUSTRİA

Clovis veya Clodove II (3)
veya Clodovech (634-657),
Bourgogne ve Neustria kralı
(635/639-657),
Frank imparatorluğunu
aldı (657),
Bathilde (öl. 680) ile evlendi

Clovis II

Dagobert II
(652-678/679),
Austrasia kralı
(676-678/679),
Mechtilde
ile evlendi

Bilchide
(öl. 675),
Austrasia
kralı Childerich
(öl. 675)
ile evlendi

Childerich II
(650-675),
Austrasia kralı (656-675),
Frank krallığını yeniden kurdu
(673),
Sigebert III'ün kızı
Bilchilde (öl. 675)
ile evlendi

Chlothar III
(654 - 673),
Neustria ve
Bourgogne kralı
(657 - 673),
vâris bırakmadı

Thierri veya
Theodorich III
(öl. 691),
Neustria
ve Bourgogne
kralı (675),
Clotilde
ile evlendi

merovenj sanatı «çarmıhlara bağlanmış cefakeşler» fransız sanatı (VII. yy. sonu) Mellebande yeraltı mezarlığı, Poitiers

Chilperich II
(670-öl. 721),
Neustria kralı (715-721),
Charles Martel
tarafından hapsedildi (719)

Childerich III
(öl. 754),
Neustria kralı (743-751),
tahtından indirildi, sonra
Saint-Bertin'de keşiş oldu

Thierri veya Theodorich
Saint-Wandrille'de keşişken öldü

Clovis III
veya Clodovech
(öl. 695)
Austrasia kralı
(691-695),

Childebert III
(öl. 711),
Neustria ve
Bourgogne kralı
(695-711)

Chlothar IV
(öl. 719),
Neustria kralı
(716/717-719)

Dagobert III
(öl. 715),
Bourgogne ve Neustria kralı
(711-715)

Thierri veya Theodorich IV (öl. 737)
kral (721-737)

Foto. Natham, Guiter B. N., Cabinet des Medailles, Paris (LAROUSSE)

kuzey ve doğu bölgeleri (bu bölgelerde Barbarlar Hıristiyanlığı ortadan kaldırmışlardı), birçok havariyi kendine çekti ve havarilerin çoğu din uğrunda can verdiler. Manastırlar çoğaldı, VI. yy. sonlarında irlandalı keşişler birtakım manastırlar kurdular. VII. yy. sonlarında İtalya'dan benediktin papazları geldi. Bunlar eskiçağ kültürünü kurtarmağa çalıştılar, ama yalnız, dinle ilgili sandıkları elyazmalarını kopya ettiler. Krallığın buyruğu altındaki Frank Krallığı kilisesi, barbarlığın boyunduruğundan tamamen kurtulamamış, zamanın ahlâkî üstündeki etkisi zayıf kalmıştı. VII. yy. sonlarında gerileme belirginleşti: piskopos kürsüleri boş kaldı; örnek piskoposların sayısı azaldı.

● *Edebiyat*. İktisadî durumun çöküntüsü, manastırlar dışında, okulların ortadan kalkmasına yol açtı; laiklerin çoğu okuma yazma bilmiyordu. Daha hızlı şekil değiştiren Latince, Frankçadan teknik terimler aldı ve «roman dili»ni meydana getirdi. Çağın tektük yazarı latin gramerine uyamaz oldu, ilham kaynakları daha da yetersizdi: kuru bir dille kaleme alınan kronikler ve azizlerin hayatı. Bu dönemde yalnız Tours'lu piskopos Gregoire'ın ***Histoire Ecclésiastique des Francs*** (Frankların Kilise Tarihi) adlı eseri ilgi çekicidir.

● *Sanatlar*. V. yy.-VIII. yy. arasında galya medeniyetinin en göze çarpan özelliklerinden biri, şehir ekonomisinin çöküşüydü. Şehirler III. yy. sonlarında ilk germen akınları sırasında önemini kaybetmeğe başladı. Şehirleri Barbarların yeni saldırısına karşı korumak için, savunması en kolay olan mahalleyi, kulelerle tahkim edilmiş yüksek bir surla çevirmekle yetindiler. Böylece geniş galya-roma şehirlerinin yerini küçük siteler aldı. V. yy.da büyük istilâlar, Galya'nın ancak kuzeydoğusunda önemli yıkılışlara yol açtı; ama her yerde, ekonomi ve toplumsal hayatta önemli karışıklıklar meydana getirdi. Ne var ki, barbar hükümdarlar boyundurukları altındaki halkların dilini ve dinini yavaş yavaş benimsediler; özellikle Paris'te, Auxerre'de, Autun'de ve Toulouse'da mermer ve mozaikle süslü bazilikalar yaptırarak sanatı desteklediler. Barbarlar özellikle bazı madenleri işlemekteydiler; mezarlarında yapılan kazılarda bu sanatın güzel örnekleri bulunmuştur. Barbarlar batı asya halklarından öğrendikleri ***bölmeli kuyumculuk*** sanatını kullanırlardı. Mezarlarda bulunan çok değerli mobilyalar VII. yy.dan kalmadır; bu çağda Galya, belli bir refaha yeniden kavuşmuş gibiydi. O zamanlar Pireneler'in eteğinde, Akitanya'da kurulmuş mermerci atelyelerinden tüm Galya'ya çok ustaca yontulmuş mermerden sütun başlıkları ve lahitler ihraç edildi. En güzel sütun başlıkları, VII. yy.da kurulan manastırda, Jouarre'daki (Seine-et-Marne) saklı mezarda ve süslemesi çağdaş britanya haçlarını andıran taş mezarlarda görülür. «Kumullar, yani yeraltı mezarlarındaki heykeller» ise (VII. yy.), oldukça kabadır. Merovenj Galyası'nda ve komşu Vizigotlar İspanyası'nda sanat ve kültür durumu farklıydı. VII. yy.-da Galya'nın kuzeyinde kısmen Britanya adalarından gelen misyoner papazların etkisiyle kurulan, iki yüz kadar manastırda, Karolenj devrinin başlangıcında (VIII. yy. sonları) dikkate değer bir rönesans dönemi başladı. (L)

MEROZOİT i. (fr. *mérozoïte*). Biyol. Sporlu hayvanların üreme çevriminde şizontun bölünmesi veya parçalanması sonunda ortaya çıkan tek çekirdekli eleman. *Eşanl.* şizozoit.

— ANSİKL. Sıtma mikrobunun (*plasmodium*) *merozoit'i* doğrudan doğruya alyuvarın içine girer, orada bir koful meydana getirir, alyuvarın çapının üçte biri büyüklüğünde bir halka şeklini alır. Merozoit'te çekirdeğin bulunduğu yere bakılarak sıtma mikropları (***Plasmodium vivax*** ve ***P. falciparum***) birbirinden ayırt edilir. (L)

MERRE i. (ar. *merre*). *Esk.* Kere, defa. ‖ *Merre-i vâhide*, bir defa.

◆ **Merrat** çoğl. i. *Esk.* Defalar, kereler.

◆ **Merreten** zf. *Esk.* Bir kere. ‖ *Merreten bade uhra*, birbiri ardından, birkaç defa. ‖ *Merreten bade merretin*, tekrar tekrar. (M)

MERRE HÜSEYİN PAŞA. Bk. HÜSEYİN PAŞA. *Merre*.

Merriam and co. (G. and Ch.), Springfield'de (Massachusetts) amerikan yayınevi. 1831'de C. Merriam (1803-1890) ve George Merriam (1806-1887) tarafından kuruldu. 1843'te Noah Webster'in ölümünden sonra ***İngilizce-Amerikanca Lûgat*** yayımını sürdürdü. Daha sonra, lûgat ve ansiklopedi yayımlarında uzmanlaştı. (L)

MERRİLL (Stuart), fransızca yazan amerikalı şair (Hempstead, New York 1863-Versailles 1915), amerikalı bir diplomatın oğlu. Öğrenimini Paris'te yaptı. 1885-1889 Arası A.B.D.'ye döndü; orada sosyalizm propagandasına girişti. Fransa'ya döndükten sonra toplumsal meseleleri ele alan şiirler yazdı: ***Les Gammes*** (Gamlar) [1887]; ***Les Fastes*** (1891); ***Petits Poèmes d'Automne*** (Küçük Sonbahar Şiirleri) [1895]; ***Les Quatre Saisons*** (Dört Mevsim) [1900] ve ***Une Voix dans la Foule*** (Kalabalıkta Bir Ses) [1909]. Şiirlerinde sembolist inceliklerle içtenliği ustalıkla bağdaştırdı. Aloysius Bertrand, Baudelaire ve Banville'in şiirlerini İngilizceye çevirdi. (L)

Merrimac, Amerikan Ayrılık* savaşında güneylilere ait bir savaş gemisinin adı. Eski bir firkateyn olan bu gemi, üstüne gelen top mermilerini sektirecek biçimde yan yana konmuş demirlerle çevriliydi. Dökme demirden bir mahmuzu olan *Merrimac*'ın her biri 24'er sm'lik dört havan topu ve 17 sm'lik, yivli yirmi dört topu vardı. Ama hızı sadece 3 mildi. 9 Mart 1862'de ***Monitor**** adındaki gemiyle yaptığı savaşta un kazandı. Ancak bu savaşta gemiler yenişemedi; çünkü her iki geminin de topları zırha karşı etkili değildi.

500 Tonluk bir amerikan şilebi olan bir başka *Merrimac* da 1898'de ispanyol amirali Cervera y Topete'nin filosunu Küba'nın Santiago limanında sıkıştırmağa çalışmıştı. (L)

MERRİMACK, A.B.D.'de (New Hampshire ve Massachusetts) ırmak, Atlas okyanusuna dökülür; 280 km. White Mountains'den iner, büyük sanayi şehirlerini sular (Concord, Manchester, Nashua, Lowell, Lawrence, Haverhill) ve Newburyport'ta son bulur. Çağlayanlarından hidroelektrik üretiminde yararlanılır. (L)

MERRY DEL VAL (Rafael), ispanyol kardinali (Londra 1865-Roma 1930). Papaz (1888), Papalık özel görevlisi (1892), İznik (Nikaia) başpiskoposu (1900) oldu; papa Pius X tarafından kardinalliğe ve devlet danışmanlığına getirildi (1903). Bu görevdeyken modernizme karşı savaştı ve Fransa'da kilise-devlet ayrılığıyla ilgili meselelerin çözümü için çalıştı. 1914'te Papalık sekreteri oldu. (L)

MERSA i. (ar. *mersā*). *Esk.* Liman, gemilerin sığınacağı yer: ***Ne de âlâm-ı fikre bir mersa / Olan bu mai deniz / Melâli anlamayan nesle âşina değiliz*** (Ahmed Hâşim). [M]

MERSAD i. (ar. *raṣad*'dan *merṣad*). *Esk.* Gözetleme yeri. Bk. MİRSAD. (M)

MERSALİL i. (fr. *mersalyl*). Eczc. 0,01 ilâ 0,20 gr'lık dozda sidik söktürücü olarak kullanılan asetat-merkürik salisilalil-sodyum amidoasetat'ın yaygın adı. İçerisinde yüksek oranda (yüzde 35) civa bulunduğundan, frengiye karşı da tavsiye edilir. (L)

MERSEBURG, Almanya'da (Doğu Almanya, Hallen idare bölümü) şehir, Saale ırmağı kıyısında, Hallen'in güneyinde; 51 100 nüf. Bu çok eski şehir, kısmen ortaçağ havasını muhafaza etmiştir; prens-piskoposların eski sarayı olan XIII. yy.dan kalma şato; XIII. yy.dan kalma katedral (Lucas Cranach'ın tabloları Schwaben'li Rudolf'un [öl. 1080] mezarı). Merseburg X.-XVI. yy. arası piskoposları tarafından yönetildi; Otuzyıl savaşından zarar gördü; XVIII. yy.da Saksonya-Merseburg dükalığının merkezi oldu (1656-1738); 1815'te Prusya'ya geçti. Bugün Saksonya linyit yatağı yakınında büyük bir sanayi merkezidir. Eski İ. G. Farben İndustrie fabrikası, Doğu Almanya'nın büyük kimya kombinalarından biri haline gelmiştir: sentetik kauçuk ve esans, boyayıcılar; ilâç; gübre. Makine yapımı. Selüloz ve kâğıt fabrikası. Bira fabrikası. (L)

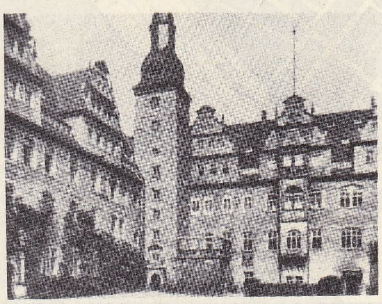

MERSEBURG sarayın kuzey ve doğu yüzünden görünüş

MERS EL-KEBİR, ar. **Marsa-al-Kabir** («Büyük liman»), Cezayir'de (Oran idare bölgesi ve çevresi) komün, Oran körfezi kıyısında, Cebel Murcaco'nun eteğinde; 13 503 nüf. Derin ve mahfuz bir koyu olan Mers el-Kebir «Akdeniz Manşı»nın ağzına hâkimdir. Bir roma limanı olan (*Portus Divinus*) şehir, muvahhidî kralı Abdülmümin tarafından XII. yy.da önemli bir tersane haline getirildi. Tlemsen krallarına bağlandıktan sonra, şehre İspanya'dan çıkarılan Endülüslüler yerleşti. XV. yy.da bir korsan limanı olan Mers el-Kebir iki defa Portekizlilerin, sonra 1505-1792 arası da İspanyolların eline geçti; bugün Batı Akdeniz'de büyük bir deniz üssüdür. Evian antlaşmalarıyla (1962) Fransa'nın askerî üssü on beş yıl elinde tutacağı öngörüldü. Fakat 1967'de Fransa Mers el-Kebir'i boşaltmağa ve 1968'den itibaren yalnız Buster havaüssünü elde tutmağa karar verdi. (L)

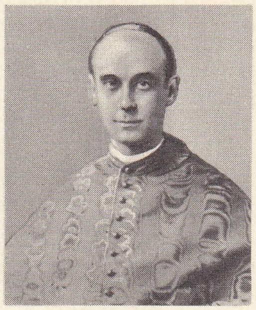

kardinal MERRY DEL VAL

MERSENNE (rahip Marin), fransız filozofu ve bilgini (Oizé yakınları, Maine 1588-Paris 1648). Descartes'ın yakın dostuydu. 1611'de tarikata girdi; Nevers'de felsefe dersleri verdi (1614-1620), daha sonra Paris'te Annonciade manastırına yerleşti. İlk eserlerini o sıralarda yayımladı: ***Quaestiones Celeberrimae in Genesim*** (Tekvin'deki Önemli Meseleler) [1623]; ***L'Impiété des Déistes, Athées et Libertins, Renversée et Confondue*** (Tanrıcıların, Tanrısızların ve Libertenlerin İmansızlığına Karşı) [1624]; ***La Vérité des Sciences contre les Sceptiques et les Pyrrhoniens*** (Şüpheciler ile Pyrrhon'culara Karşı Bilimlerin Gerçeği) [1625]. Fransa'daki ve Fransa dışındaki başlıca bilginlerle yazıştı, çağının bilimsel faaliyetlerine katıldı; Descartes'ı teşvik etti; Pascal'e Torricelli'nin deneyini tanıttı; Toulouse'da Fermat'yı, Hollanda'da Beeckman'ı, İtalya'da Torricelli'yi ziyaret etti. Daha sonra Colbert'e Bilimler akademisini kurma fikrini veren bilimsel toplantılar düzenledi. Galile'nin ***La Meccanica***'sını (Mekanik) [1644] ve yunan matematikçilerinin eserlerini (***Universae Geometricae Mixtaeque Mathematicae Synopsis*** [1644] çevirdi. Bilimin gelişmesine kişisel katkısı büyüktür. Yerçekiminin yoğunluğunu ölçmede sarkacı ilk o kullandı (1644) ve bir nemölçer ile parabol aynalı bir teleskop yapmayı tasarladı. Fakat en orijinal çalışmaları akustik (***L'Harmonie Universelle, Contenant la Théorie et la Pratique de la Musique*** [Evrensel Armoni ve Müziğin Nazariyesi ile Uygulanması], 1636) konusundadı: ses veren borular ve titreşen teller hakkındaki kanunları buldu; frekanslarla gamın çeşitli notaları arasındaki ilişkiyi belirtti; ses yankılarını inceledi ve sesin hızını ölçtü (1636). ***L'Harmonie Universelle, Contenant la Théorie et la Pratique de la Musique***'te ayrıca müzik tarihçileri için de değerli bilgiler vardır. ***Correspondance***'ı (Mektuplar) halen yayımlanmaktadır. (L)

rahip MERSENNE
B. Moncornet'nin eseri

MERSERİZE i. (ingiliz kimyacısı John *Mercer*'in adından fr. *merceriser* > *mercerisé*'den). Kimyasal yollarla parlaklık verilmiş pamuk ipliği: ***İki çile merserize aldı.*** ‖ Sıf. Bu iplikle dokunmuş olan: *Merserize bluz.* (LM)

MERSERİZELEME i. (*merserize* > *merserizelemek*'ten *merserizele-me*). Önceden ge-

Foto. Abéniacar (LAROUSSE) ; Dictionnaire des Auteurs ; Der Grosse Brockhause

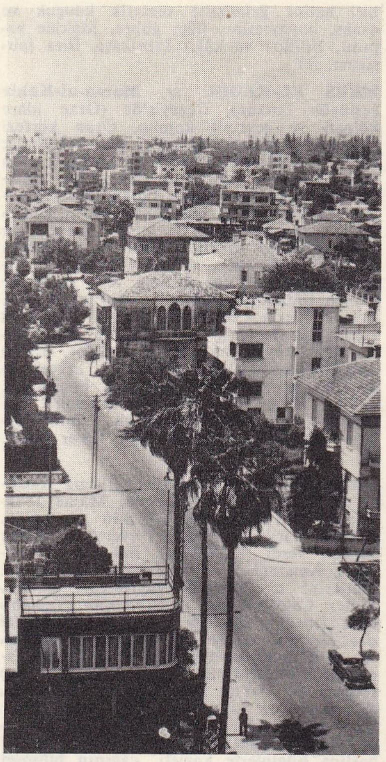

MERSİN'den bir görünüş

rilen pamuk ipliklerini veya kumaşları, liflerin şişmesini ve kuruduktan sonra ipek parlaklığı kazanmasını sağlayan bir sodyum hidroksit çözeltisine daldırma.

— ANSİKL. İplikleri *merserizeleme* işleminde, önceden çile haline getirilmiş iplikler, bir kazanın içine daldırılmış döner iki silindir arasında iyice gerilir; kazana önce sodyum hidroksit çözeltisi, sonra da yıkama suyu verilir.

Kumaşların merserizelenmesi de bir kazan içinde yapılır; önce sodyum hidroksitle, daha sonra da su ile yıkanan kumaşlar iyice gerilerek kurutulur. Keten, kenevir ve rami de aynı şekilde merserizelenir. (L)

MERSEY, Büyük Britanya'da kıyı dağları, Pennine dağlarından doğar, Manchester'den geçer ve Lancashire ile Cheshire arasında sınırı çizer; 113 km. Mersey, kıyılarında Liverpool ve Birkenhead şehirleri kurulan ve büyük bir ulaşım yolu olan geniş haliçle İrlanda denizine dökülür. (L)

MERSİ ünl. (fr. *merci*). Teşekkür sözü. (M)

MERSİN i. (yun. *myrsine*'den ar. *mersin*). Bot. Daimî yapraklı, beyaz çiçekli ağaç; çiçekleri yaprakların koltuğundan çıkar ve güzel kokar. (İlmî adı *Myrthus*. Mersingillerden.)

— ANSİKL. Bot. *Mersin* 2 - 5 m boyunda eğri büğrü gövdeli bir ağaççıktır; akdeniz kıyı şeridinde çok yetişir; yavaş büyür, ama çok uzun ömürlüdür, yüz senede gövdesinin çevresi 1 m'yi bulur. Mersin ağacıyle, budamaya elverişli yeşil çitler yapılır. Kızıl renkli kabuğu pul pul karkar ve güzel kokar; çok sıkı ve ince dokulu olan odunu ince marangozlukta kullanılır. (L)

MERSİN, Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, İçel ili) il merkezi şehir; 114 301 nüf. (1970).

Mersin, kendi adını taşıyan körfez kenarında, Türkiye'nin en önemli limanlarından biridir. İşlek bir karayoluyle Tarsus (27 km), Adana (68 km) ve Silifke üzerinden Konya ve Antalya'ya bağlıdır. Yenice istasyonundan ayrılan bir demiryolu da Mersin'i ana hatta bağlar. Şehir, kıyıdan başlayarak tepelerin eteğine kadar yayılır. 1954'te yapılmağa başlanarak 1963'te bitirilen geniş limanında büyük gemilerin yanaşabileceği 8 300 m uzunluğunda rıhtım, ayrıca antrepo ve silolar vardır. Limana girip çıkan gemilerin tonajı 1955-1959 devresinde 520 000 tonilato kadarken, 1965'te 2 110 000'e çıktı; böylelikle Mersin, İstanbul ve İzmir'den sonra Türkiye'de deniz trafiği bakımından üçüncülüğe yükseldi. Mersin yalnız Adana ovasının değil, İç Anadolu ve Doğu Anadolu'nun önemli bir bölümünün de ticaret kapısıdır. Bu canlı ticaret, Mersin'de sanayinin de gelişmesine yol açtı. Şehirde un, yağ ve sabun, çırçır, iplik ve dokuma fabrikaları, çeşitli onarım atelyeleri bulunduğu gibi büyük bir petrol rafinerisi de (ATAŞ) kuruldu. Mersin'de yazlar sıcak geçer (bk. İÇEL), bu yüzden şehir halkının bir kısmı bu mevsimde Gözne (34 km) ve Fındıkpınar (44 km) yaylalarına çıkar.

● *Tarih.* Mersin adının Akdeniz bölgesinde yetişen *mersin* ağacıçığından (myrtus) geldiği ileri sürüldü. Ancak, XVII. yy.ın ikinci yarısında buradan geçen Evliya Çelebi'nin, bu bölgede *Mersinoğlu* adlı bir köy bulunduğunu bildirmesi, Mersin'in sonradan köy halini almış bir türkmen kışlağı olduğunu gösterir.

Mersin, Anadolu'nun en eski yerleşme yerlerinden birinin çok yakınındadır; burada tarihî devirlerde, özellikle Geç Yunan devrinde *Zephyrium* adı verilen bir şehirden söz edilir. Bugünkü Millî Eğitim müdürlüğü ve Kız enstitüsünün olduğu yerde, Halkevi temel inşaatında eski şehrin yapı ka-

MERSİN şehir planı

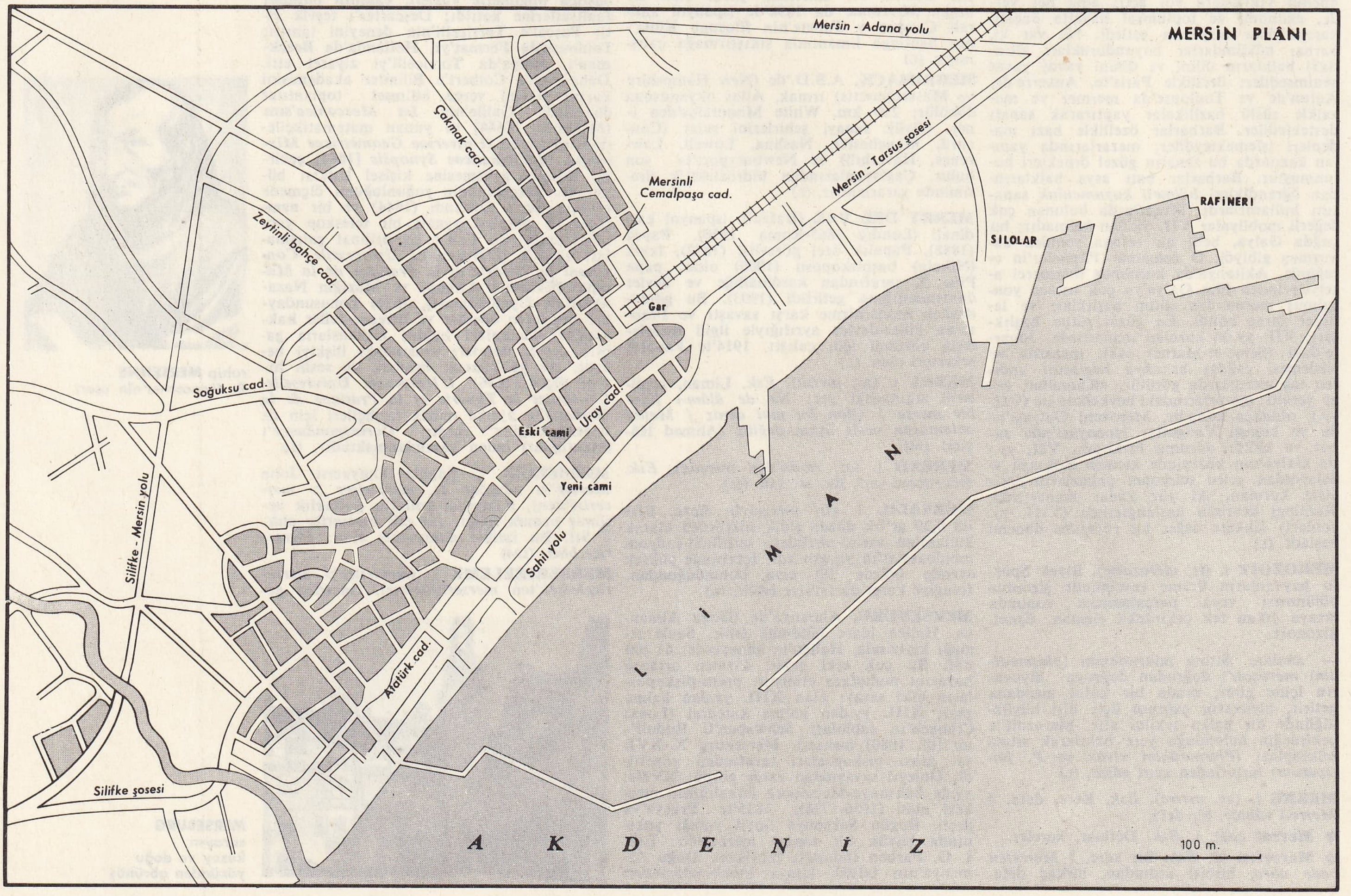

Foto. G. Çizgen (MEYDAN)

lıntılarına rastlandı. Langlois da bu şehirden söz eder. Mersin'in yakınındaki çeşitli yerleşmelerin en eskisi, Soğuksu vâdisindeki *Yümüktepe* höyüğüdür. 1937 - 1940 Yılları arasında yapılan kazı ve araştırmalardan anlaşıldığına göre bu bölgede Neolitik devirden itibaren yerleşme vardı. M. Ö. 1450-1200 Yılları arasında burası bir hitit müstahkem mevkii oldu. Daha sonraki devirlerde, Yunanlılar ve özellikle Romalılar zamanında kıyılarda da çeşitli şehirler kuruldu. Mersin'in 9 km güneybatısındaki antik *Pompeiopolis* şehri (Viranşehir), Mersin sınırları içindeydi. Mersin'de Hititlerden sonra Fenikeliler yerleşti. M. Ö. VIII. yy.da Ninovalılar Fırat ırmağını geçerek Suriye'nin kuzey kıyılarını ve bu arada Mersin'i ele geçirdiler. Onları Kaldeliler izledi. Daha sonra da sırayle Persler, Yunanlılar ve Makedonyalılar buralara yerleştiler. Mersin bir süre korsanların yatağı oldu; daha sonra Romalıların eline geçti. VII. yy.da halife Ömer zamanında Mersin ve yöresine müslümanlar geldiler. Emevî halifesi Abdülmelik zamanında Adana alınınca, Mersin de Arapların eline geçti. Abbasî'ler döneminde bölgeye Türk kabileleri yerleştirilmeğe başlandı. X. yy.da kısa bir süre için Bizanslıların eline geçen Mersin, XI. yy.da Selçuklular tarafından geri alındı. Bir süre sonra başlayan haçlı seferleri sırasında bölgede haçlılar ile Türkler arasında kanlı savaşlar oldu. Anadolu selçuklu sultanı Mesud V, haçlı ordularına Toroslar'da büyük kayıplar verdirince bir kısım haçlı kuvvetleri bölgeden geçerek Antalya'ya gitti. Haçlıların eline geçen Mersin ve çevresi bir süre de Ermenilerin hâkimiyeti altında kaldı. XIV. yy. ortalarında Mısır Kölemenlerine bağlı bazı beyler Adana, Mersin ve çevresine hâkim oldular. Bunlar arasında Ramazanoğulları beyliği XV. yy.da Türklerle Memlûklar arasında çatışmaya sebep oldu. Bunun sonucunda Yavuz Sultan Selim, Mısır Memlûklarıyle savaşarak Mersin'i aldı. Bununla birlikte buranın yöneticileri bir süre için Ramazanoğulları arasından seçildi. Ramazanoğulları, yönetimi bırakınca Halep'e bağlanan Adana ve Mersin, bir süre sonra Adana merkez olmak üzere birleşti. Bu sırada Mersin, küçük bir köydü. XIX. yy.ın ilk yarısında Adana, Kavalalı Mehmed Ali Paşanın isyanı sırasında oğlu İbrahim Paşa tarafından Osmanlıların elinden alındığı zaman, Mersin de Mısır yönetimine geçti. Kütahya antlaşmasıyle tekrar Osmanlı devletine verildi (1839).

XIX. yy.ın ilk yarısında hâlâ bir köy olan Mersin, aynı yüzyıl içinde Adana ovasının tarım ürünleri çoğalınca, akarsuların getirdiği alüvyonlardan az çok korunmuş olduğu için ovanın başlıca iskelesi oldu. Ch. Texier, «Küçük Asya» adlı eserinde Mersin'in Eskiçağdaki *Zephyrium* şehrinin yerinde kurulduğunu ve bu köyün 1836'da Tarsus'un iskelesi durumuna geldiğini yazar. Adana - Mersin demiryolunun 1886'da işlemeğe başlamasıyle Mersin iskelesinin önemi arttı. Zamanla gelişen pamuk üretimi yüzünden Mersin, avrupalı tüccarların ve konsolosların yerleştiği bir şehir oldu.

Birinci Dünya savaşından sonra Mersin'i Fransızlar işgal ettiler (17 aralık 1918). Üç yıl burada kalan işgal kuvvetleri, Adana ile birlikte Mersin'i de boşalttı (1921). Adana vilâyetinin Tarsus ilçesi sınırları içinde bir köy durumunda olan Mersin, 1852'de aynı ilçe sınırları içinde kurulan bir bucak oldu. 1864'te Tarsus'tan ayrılarak üç bucaklı bir ilçe durumuna getirildi. 1888'de ise sancak merkezi oldu. Cumhuriyet döneminde Mersin sancağı önce il, sonra da eskiden merkezi Silifke olan İçel ilinin merkezi oldu. 1800 Yıllarında 5 000 kadar olan nüfus, 1890'da 9 000'e, 1910'da 20 000'e ulaştı. Cumhuriyet devrinde yapılan ilk sayımda (1927) Mersin'in nüfusu 21 765 idi: 1940'ta 30 000'i, 1950'de 36 000'i buldu. 1954'te limanın yapılmasından sonra artış hızlanarak 1955'te 50 104, 1960'ta 68 485, 1965'te 88 692 oldu.

● *Güzel sanatlar.* Mersin'deki en eski sanat eserleri Yümüktepe höyüğünde yapılan kazılardan ele geçen Alt - Neolitik devre ait buluntulardır. Bu kazılarda çok sayıda tek renkli ve çok renkli seramikle obsidiyenden yapılmış çeşitli âletler bulundu.

Şehrin 10 km güneybatısında bulunan antik Pompeiopolis şehri (bugün Viranşehir) Roma devrine aittir ve Yunan devrine ait olan Soli şehrinin üzerine kurulmuştur. Hıristiyanlık devrinde de önemli bir merkez olan şehir, M. S. 525 yılında meydana gelen büyük zelzelede tamamen yıkılmış, bugüne kadar yalnız harabeleri gelebilmiştir.

Mersin'de çoğu harap halde olan bazı kale kalıntılarına da rastlanır. Bunlar, Yaka, Menekşe, Ziyarettepe ve Gözne kaleleridir. Şehrin içinde türk eseri olarak yalnız iki cami vardır: *Eskicami*, çarşı içindedir; 1899 tarihli tamir kitabesinden anlaşıldığına göre 1870 yılında yapıldı. 1943 Yılında bir kere daha tamir edildi. Avlusunda bir de çeşme vardır; *Yenicami*, Gümrük rıhtımındadır; Abdülkadir Saydanî tarafından yaptırılmış (1898) oldukça yeni bir eserdir. (M)

MERSİNBALIĞI bls. i. Kıkırdaklı büyük balık. (İlmî adı *Acipenser*. Mersinbalığıgillerden.)

— ANSİKL. *Mersinbalığı*'nın gövdesi iri ve mekik biçimindedir. Başı ileriye doğru sipsivri uzar. Ağzı başın altında bulunur. Vücudu kemik pütürlerle kaplıdır. Sudaki her çeşit canlılarla beslenir. Tuzlu ve tatlı sularda, denizlerde, göllerde barınır. Yumurta mevsiminde ırmaklara girer. Kuzey yarımkürede yirmi kadar türü bilinir.

Esas mersinbalığı (*Acipenser sturio*) 3 - 6 m uzunluğundadır. Avlandığı için gittikçe sayısı azalmaktadır. Mersinbalığı türlerinden *A. ruthenus* ile beluga (*A. ichthyocolla*) Hazar denizi, Volga, Karadeniz, Azak denizi ve Tuna'da bulunur. Bunların yumurtasından havyar, sidik torbasından tutkal yapılır. Eti oldukça iyidir, tütsülenerek ve tuza bastırılarak yenir; bu yüzden önemli derecede av konusudur. (L)

MERSİNBALIĞIGİLLER çoğl. bls. i. Kıkırdaklı balıklar takımından balık familyası; mersinbalığı ile *scaphirhynchus* cinslerini kapsar. (L)

MERSİNGİLLER çoğl. bls. i. Basit yapraklı, erdişi çiçekli ağaç veya ağaççıklar familyası. (Bu bitkilerde yapraklar genellikle kokulu, meyveler odunsu, kuru veya etli olur. Başlıca cinsleri *okaliptüs, leptospermum, mersin* v.b. Mersinler takımından.) [L]

MERSİN körfezi, Doğu Akdeniz kesiminde İçel ve Çukurova yöreleri arasında Akdeniz'e doğru açılan geniş körfez. İki taraftan İncekum ve Karataş burunlarıyle sınırlanır. Mersin liman şehri, bu körfezin kuzey kenarındadır. (M)

MERSİNLİ AHMET. Bk. KİREÇÇİ (Ahmet) *Mersinli.*

MERSİNMORİNASI bls. i. Doğu Avrupa sularında (Karadeniz, Hazar denizi ve bunlara dökülen nehirler) yaşayan mersinbalıklarının en büyüğü [*Acipenser huso*]. (Dişilerin boyu 3-4 m'yi, ağırlığı 1 500 kg'ı bulur. Böyle bir dişi balıktan 100 kg havyar yapmağa yetecek kadar yumurta elde edilebilir.) [L]

MERSİYE i. (ar. *mersiye*). Ed. Ölen bir kimsenin iyi taraflarını ve ölümünden duyulan üzüntüyü anlatmak için düzenlenen şiir, yazılan yazı, söylenen nutuk, sagu. *Eş anl.* AĞIT.

— ANSİKL. Ed. Bir edebiyat ürünü, bir şiir türü olan *mersiye*'nin kaynağı, ilk insan topluluklarının bağlı bulunduğu dinlerdir. İlkel dinlerde ölünün ardından belli bir törende söylenen yarı manzum, yarı mensur söz dizileri, sonraki çağlarda belli şiir ölçülerine göre düzenlenmeğe başladı. İlk mersiyeler şiir türünde değildi. Ölünün arkasından yakılan her ağıt, üzüntüyü dile getiren her parça, mersiye niteliğini taşırdı. Eski iran, sümer, hint, çin ve türk dinlerinde, anadolu inançlarında ölünün arkasından toplu olarak matem tutmak, matem törenleri düzenlemek, belli bir düzene göre ağıt okumak veya din görevlisinin belli bir makamla okuduğu şiiri dinlemek, yaygın bir gelenekti. İlk mersiyeler Arap ve İranlılardan kalmadır. Şaman Türklerinin ölüler için yaptıkları törenlerde, din görevlileri tarafından okunan manzum dualara da mersiye denebilir.

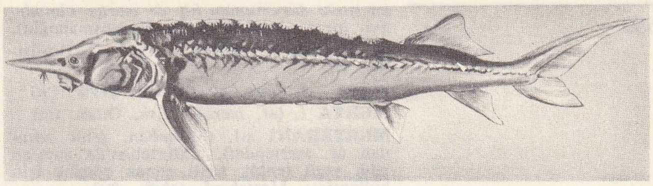

mersinbalığı

Mersiye genel olarak ikiye ayrılır; 1. ölen kimse için duyulan derin üzüntüyü, acıyı dile getirme, ona karşı duyulan sevgiyi, ölümüyle insan yüreğinde açılan boşluğu anlatma amacıyle söylenenler; 2. ölen kimsenin özelliklerini, yiğitliklerini, üstün yanlarını duyulan acıyle açığa vurmak için düzenlenenler. Her iki tür mersiyenin birleştiği nokta ölünün arkasından söylenmeleridir. Birinci tür mersiyelere Fuzulî'nin Kerbelâ savaşında şehit düşen Hüseyin için söylediği *Al-i Abâ mersiyesi*, ikinci türe de Baki'nin *Kanunî mersiyesi* örnek olarak gösterilebilir.

Mersiyenin Araplarda *nahv*, Türklerde *sagu, ağıt* gibi karşılıkları vardır. Şiî mezhebini benimseyen İran'da mersiyelerin konusu genellikle Ali evlâdı oldu. Kerbelâ olayı dolayısıyle mersiye türünün en başarılı örnekleri iran edebiyatında görülür.

Mersiyenin belli bir vezni, belli bir biçimi yoktur. Kaside, mesnevi, terkibi bend, terciî bend, murabba, muhammes gibi şiir biçimlerinde söylenebilir. Türk divan edebiyatında daha çok ilk dört şiir biçimi kullanıldı. Halk edebiyatında *koşma* biçiminde ve hece vezniyle söylenen ağıtlar (mersiyeler) çoktur. Türk edebiyatında aruz ve hece vezinleriyle en çok mersiye yazanlar, Alevî - Bektaşî şairleridir. Şiir yazan Alevî-Bektaşîler içinde Kerbelâ olayına ağıt yazmayan yoktur. Mersiye, halk edebiyatında *ağıt** adı altında oldukça yaygın bir şiir türüdür.

◆ **Mersiyehan** veya **mersiyekâr** bls. sıf. *Esk.* Ağıtçı, ağıt okuyan: *Boşluğunu uyutmak isteyen bir validenin mersiye-kâr ninnileri vardı* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Mersiyehanî** bls. i. *Esk.* Ağıtçılık, ağıt okuyuculuk. (M)

Mersiyeler Kitabı, İncil'in peygamberlerle ilgili kitabı. İçinde, sonuncusu bir dua olan beş manzum parça vardır; Kudüs'ün yıkılışını anlatır (M. Ö. 587). [L]

MERSUD sıf. (ar. *raşad*, gözetleme'den *merşûd*). *Esk.* Rasat olunmuş, ölçülüp biçilmiş, hesaplanmış. (M)

MERSUM sıf. (ar. *resm*'den *mersûm*). *Esk.* Yazılmış, çizilmiş: *Hepimiz seylâb-i zaman üstüne eğilmişiz, orada hayalimizi görür ve ebediyen mersum kalacak sayarız* (Cenab Şahabeddin). ‖ Daha önce sözü geçmiş, anılmış. ‖ Tanzimat'tan önce müslüman olmayan kimseler için çok defa «merkum» anlamında kullanılırdı. ‖ Gelenek.

◆ **Mersumhâr** i. Teşk. tar. Vergi alan kimse (M)

MERSUS sıf. (ar. *reşâş*, kurşun rengi'nden *merşûş*). *Esk.* Kurşun madeniyle sağlamlaştırılmış olan. ‖ Sağlam: *Ey dahme-i mersus-ı havatır ulu mabed* (Tevfik Fikret). ‖ *Bünyan-ı mersus*, sağlam yapı. (M)

MERŞED i. (ar. *rüşd* > *irşâd*'dan *merşed*). *Esk.* Amaca götüren doğru yol. (M)

MERT veya **MERD** sıf. ve i. (fars. *merd*, adam, insan). *Esk.* Yiğit, kahraman (kimse): *Avrupa'yı, Asya'yı zapteden Orhan'ın anlattığı mert ve cesur Türklerden biriydi* (Ömer Seyfeddin). *Köroğlum besler mertleri / Yumşak ederler sertleri* (Köroğlu). ‖ Sözünün eri, güvenilir: *Mert bir arkadaş.*

— *Esk. Merd-baz*, hafifmeşrep kadın. ‖ *Merd-beçe*, mert oğlu mert. ‖ *Merd-i garib*, gurbete düşmüş kişi. ‖ *Merd-i Huda*, ermiş. ‖ *Merd-i merdân*, yiğitler yiğidi. ‖ *Na-merd.* Bk. NAMERT.

◆ **Merdî** i. *Esk.* Mertlik, cesaret. ‖ İnsanlık, dürüstlük.

◆ **Mertçe** zf. Yiğitçe, cesur bir şekilde. ‖ Doğrulukla, dürüst bir şekilde: *Kendime,*

Foto. LAROUSSE

bu işteki durumumun hiç de mertçe olmadığını itiraf edeceğim (Y. K. Karaosmanoğlu).

◆ **Mertlik** i. Yiğitlik, cesaret. ‖ Dürüstlük. (M)

MERT sıf. (fars. *mert*). *Esk.* Çevik. (M)

MERTA i. (ar. *merta*ᶜ). *Esk.* Otlak. (M)

MERTEBANÎ sıf. (*Merteban*, şehir adından ar. *mertebānī*). Merteban'da yapılan açık yeşil renkli, sırtlı çanak çömlek için kullanılır: *Mertebanî tabak.* (M)

MERTEBE i. (ar. *rütbe*'den *mertebe*). *Esk.* Derece: *Abdülmesih aşırı mertebede sür'atle Satih'in olduğu mahalle vardı* (Cevdet Paşa). ‖ Rütbe, paye: *Fakat her kandil ve bayramda olduğu gibi* [...] *hepsinin yaşına ve mertebesine göre yine hediyeler alındı* (A. H. Tanpınar). ‖ *Mertebe-i âliye*, yüksek derece. ‖ *Mertebe-i bâlâ*, en üst derece.

— DEY. *Mümkün mertebe*, mümkün olduğu kadar, elden geldiğince: *Adnan bey çocukların dönüşünü mümkün mertebe tamir etmek istiyor...* (H. Z. Uşaklıgil).

— Biyol. Bk. ANSİKL.

— Fels. *Esk.* Sıra.

— Kim. Denge halindeki bir sistemi meydana getiren bağımsız bileşenlerin sayısı. ‖ *Bir tepkimenin mertebesi.* Bk. ANSİKL.

— Mat. *Esk.* Basamak. ‖ *Bir kare matrisin mertebesi*, satırlarının (veya sütunlarının) sayısı. ‖ *Sonlu bir grubun mertebesi*, grubun elemanlarının sayısı.

— Mus. Türk musikisi eserlerinde, ölçünün, değişik nota birimlerine göre, vuruş süresinin ölçülmesi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Biyol. *Canlıların mertebesi.* Genellikle organizmalar arasında, en basitten en karmaşığa doğru düzgün ve kesiksiz bir hiyerarşi bulunduğuna inanılır. Bu görüşe Leibniz'te taslak halinde rastlanır. Daha sonra Bonnet ve Oken bu fikri geliştirdiler. Günümüzde bu kavrama yalnız soyoluş esasına dayanan evrimci bir sınıflandırma yapılırken başvurulur. Birbirine bitişik dikey listelerin yerini şimdi, ağaç şeklini andıran ve evrim hareketini ifade eden bir şema aldı. Gruplar arasındaki gerçek ilişkiler bu şemada görülebilir: dallardan bir kısmı durgun kaldığı halde, diğerleri evrime devam ederek yeni dallar vermiştir; «basit canlı varlıklar» ve «üstün canlı varlıklar» deyimleri aslında büyük bir şey ifade etmez. Az veya çok karmaşık yapılı canlılar vardır, fakat basit bir hücrede, birhücreli bir hayvanda bile çok karmaşık bir yapı göze çarpar.

— Kim. *Bir tepkimenin mertebesi.* Homogen ortamda meydana gelen kimyasal bir tepkime, A, B, C, D molleri, α, β, γ, δ da katsayıları göstermek üzere

$$\alpha A + \beta B \rightarrow \gamma C + \delta D$$

stökiyometrik denklemiyle verilirse, tepkime hızı genellikle

$$v = k\,[A]^p\,[B]^q$$

formülüyle hesaplanır; burada k, yalnız sıcaklığa bağlı olan *hız sabiti*, [A] ve [B] ise tepkimeye giren cisimlerin molekül konsantresidir. Tam veya kesirli sayı, bazen de sıfır olan p ve q üslerine, tepkimenin, A ve B cisimlerine göre *kısmî mertebesi* denilir; $p+q$ toplamı ise, tepkimenin *toplam mertebesi*'dir. Genellikle p ve q, α ve β katsayılarından farklıdır; α ve β'nın toplamına, tepkimenin *molekülarite*'si denilir. Bir tepkimenin kısmî mertebeleri yalnız deneyle belirlenebilir. Bunların bilinmesi de, tepkime mekanizmasının anlaşılmasını sağlar.

— Mus. Musikide kullanılan her usulün birkaç mertebesi olur (en çok üç). Mertebelerin en ağırı, vuruş birimi (ikilik nota) olanıdır. Sonra sırasıyle dörtlük, sekizlik, on altılık notalar gelir. Otuz ikilik, (yani üç çengelli nota), hiç bir zaman vuruş birimi olarak kullanılmamıştır. Vuruş birimi olan nota süresi küçüldükçe, usul (tempo-hız) ağırlaşır, büyüdükçe yürükleşir (hızlanır). Meselâ, beş zamanlı ve iki vuruşlu bir ölçünün en ağır mertebesi (5/2), en yürük mertebesi de (5/16) olur. Ancak belli bir mertebenin ağırlık-yürüklülük anlamı, tempoyu (hareketin hızı) gösteren terimlere göre de zaman bakımından değişebilir. Şöyle ki 9/4'lük ölçüde bir eserin başına ağır (adagio) veya 9/16'lık bir ölçünün başına ağır (adagio) terimlerinden birini koymakla, o mertebeler, meselâ 8/8'lik gibi bir hızla çalınıp söylenebilir. Fakat, pek ağır hareketli bir parça için yürük veya yürük bir parça için de ağır bir mertebe kullanılmaz. Usulün başına «ağır» veya «yürük» kelimelerinin getirilmesi veya hiç bir şey yazılmaması suretiyle de, usulün mertebesi adlandırılabilir. Küçük usullerde sekizlik mertebe esastır. Dörtlük mertebeye ağır, on altılığa yürük denilir. Meselâ, dokuz zamanlı aksak usulünde, 9/8'lik mertebesi «aksak», 9/4'lük mertebesi «ağır aksak», 9/16'lık mertebesi de «yürü aksak» diye adlandırılır ve bütün öteki küçük usuller buna göre sıralanır (raksan, ağır raksan, yürük raksan... gibi). [ML]

MERTEK i. (ermenice *martag*'dan). Direkli ağaç, damlarda kiriş yerine kullanılan ince çam ve kavak ağacı. ‖ Dört köşeli kalın kereste. ‖ *Mertek yuvası*, mertek ayaklarını oturtmak için çatı platformunda açılan kertik.

— ÇEŞ. DEY. *Elifi görse mertek sanır.* Bk. ELİF. ‖ *Kendi gözündeki merteği görmez de elin gözündeki çöpü görür*, kendi kusurlarını dikkate almayıp başkasında en ufak bir kusuru bile hoş görmeyen kimseler için kullanılır.

— Sil. *Esk.* Üstüne ok yayları konan mahfaza. (Mertek yapmak için kenarları 70 sm uzunluğunda, 5 sm enindeki tahtalar birbirine çakılarak kafes şeklinde bir dikdörtgen tabla elde edilirdi. Bu tabla, her köşesinden bir zincirle beşik gibi tavana asılır, yaylar bunun üzerine konarak, açıkta saklanırdı.) [M]

MERTENS (Edvard), alman kimyacısı (Berlin 1860 - Freiburg 1919). Yeni bir rotatif baskı sistemi tasarladı ve denedi. Patenti 1910'da alınan ve *Tiefdruck* adı verilen bu makine, modern helyogravürün başlangıcı sayılabilir. (M)

MERTENSİA i. Mavi, kırmızı veya beyaz çiçekli otsu bitki; boyu 15-20 sm'yi bulur; birçok türü vardır; bazıları bahçelerde süs için yetiştirilir. (Hodangillerden.) [L]

MERTERT, Lüksemburg'da köy, Grevenmacher yakınında. Kanal haline getirilen Meselle kıyısında ırmak limanı. (L)

MERTHYR TYDFİL, Büyük Britanya'da şehir, Galler ülkesinin güneyinde (Glamorganshire). Taff kıyısında; 59 000 nüf. Maden kömürü ocakları (L)

MERTON (Thomas James), amerikalı yazar (Prades 1915 - Bangkok 1968). Cambridge üniversitesinde okudu, Columbia üniversitesinde (New York) doktorasını verdi. 1947'de profesör, 1949'da papaz oldu. 1948'de Katolikliği öven *Seven Story Mountain* (Yedi Hikâye Dağı) adlı kitabını yayımladı. Bu eser büyük ilgi gördü. Daha sonraki eserlerinde de dinî ve mistik görüşlerini dile getirdi: *The Waters of Siloe* (Silo Suları) [1949]; *Seeds of Contemplation* (Tefekkürün Tohumları) [1949]; *Ascent to Truth* (Gerçeğe Ulaşma) [1951]; *Sign of Jonas* (Yunus'un İşareti) [1952]; *No man is an Island* (Hiç Kimse Bir Ada Değildir) [1955]. Daha sonra, doğu mistisizmiyle ilgili eserler (*Mystics and Zen Masters* [Mistikler ve Zen Ulular], 1967) verdi. *Faith and Violence* (İnanç ve Şiddet) [1968] adlı kitabı ise A.B.D.'deki ırk meselesiyle ilgilidir. Buddha keşişleriyle dinî tartışmalar yapmak için gittiği Bangkok'ta, bir otelde, elektrik çarpmasından öldü. (M)

MERTON AND MORDEN, Londra'nın güneybatı banliyösünde (Surrey) konut semti; 183 050 nüf. (L)

MERTUB sıf. (ar. *ratb*, taze, yaş'tan *mertūb*). *Esk.* Nemli, ıslak, yaş.

◆ **Mertube** sıf. *Esk.* Mertub'un dişili. (M)

MERU veya **SUMERU** veya **SİNERU**, Veda'ların Hindistan'ında efsanevî bir dağ. Yeryüzünün merkezi kabul edilir ve çevresinde takımyıldızların döndüğü sanılırdı. Birçok zenginlikle donatılmış olan *Meru*'da Brahma şehri veya İndra cenneti bulunurdu. Çevresinde dört ada (*dvipa*) vardı ve en güneydeki adada (bk. CAMBU) insanlar otururdu. *Meru*'nun Tibet olduğu söylenir. (L)

MERUANA, esk. **Corneille**, Cezayir'de idare çevresi (Batna idare bölgesi) merkezi. Bellezma dağlarının kuzeyinde; 3 900 nüf. — *Meruana idare çevresi*, 55 900 nüf. (L)

MER'UB sıf. (ar. *ru*ᶜ*b*, korku'dan *mer*ᶜ*ūb*). *Esk.* Korkmuş, ürkmüş: *Bir alay muhanneslerin sözlerin işitmekle mer'ub olmayalar* (Naima).

◆ **Mer'ube** sıf. *Esk.* Mer'ub'un dişili.

◆ **Mer'uben** zf. *Esk.* Korkarak, ürkerek. (M)

MERU dağı, Doğu Afrika'da Tanzaniya'nın kuzeyinde sönmüş volkan; 4 630 m. Alçak yamaçlarında büyük kahve çiftlikleri vardır. (L)

MERULA (Tarquinio), italyan bestecisi (Bergamo - öl. Cremona 1655'e doğr.). Bir süre saray orgcusu olarak Polonya'da bulundu (1628), sonra Cremona ve Bergamo'da kapella yöneticiliği yaptı, 1646'da Cremona katedralinin orgcusu oldu. En azından dört kitap madrigal (1615-1624), birçok motet kitabı, missalar ve mezmurlar yayımladı. Ününü 2 sesli *Satiri ve Corisca* (1626), *Capricci a Voce Sola* (1638) ve 4 sesli şarkı ve çalgı parçalarından meydana gelen dört kitabıyle yaptı. Bu eserler 1615 ile 1651 yılları arasında yayımlandı. (L)

MERULO (Claudio MERLOTTİ, — denir), italyan orgcusu, bestecisi ve müzik yayımcısı (Correggio, Parma 1533 - Parma 1604). Brescia'da (1556), sonra Venedik San Marco kilisesinde (1557-1584) orgculuk yaptı. Venedik'ten ayrılarak Mantova'ya gitti, oradan Parma'ya geçti ve dukalık kilisesinde org çaldı. Birçok ses eseri besteledi: 3, 4, 5 sesli madrigal kitapları, 5 sesli bir missa kitabı (1573), 8 ve 12 sesli missalar ve litani'ler, iki *Sacrae Cantiones* (Kutsal Şarkılar) kitabı (1578), 6 sesli üç motet kitabı, 8 - 16 sesli *Sacri Concentus*'lar (1594), 4 sesli üç kitap *Ricercari de Cantare* (1574, 1607, 1608). Çalgı eserleri de besteledi: *Intavolotura missası* (1568); üç kitap *canzoni d'intavolatura* (1592; 1606, 1611); iki kitap *toccata* (1598, 1604); *Ricercari d'intavolatura*'lar (1567). Merulo, bunlardan başka Dolce'nin *Le Troiane*'si (1566) ve Frangipani'nin *La Tragedia*'sı (1574) için intermezzo'lar yazdı. Org için yazdığı eserler Frescobaldi'yi müjdeler. Org çalma tekniği onun sayesinde büyük bir gelişme gösterdi. (L)

MERV, bugün **Marıy**, S.S.C.B.'de (Türkmenistan) şehir, Murgab ırmağı aşağı deltasının meydana getirdiği vahanın ortasında; 54 000 nüf. Pamuk, meyve ve sebze üretimi. Merv'in yukarı kısmında yağlı bitkiler, susam ve yer fıstığı yetiştirilir.

● *Tarih.* Merv'in tarihî önemi büyüktür. Sasanîler zamanında burası Merv Marzuba'nın merkeziydi. 651'de şehri Araplar ele geçirdi. Aynı yıl son sasanî hükümdarı Yezdegirt III, ovada bulunan Razik köyünde, bir değirmende öldürüldü. 657'den sonra, Tahirîler devrine kadar Merv, halife naipliği merkezi olarak kaldı. Maveraünnehir'in alınarak yeniden teşkilâtlandırılmasına yine buradan başladı. VIII. yy. ortalarında Merv büyük bir sosyal, siyasî hareketin merkezi oldu. Bu hareketin başında emevî soyunun hâkimiyetine son vererek hilafeti Abbasîlere teslim eden Ebu Müslim Horasanî bulunuyordu. Tahirîler zamanında (IX. yy.). Merv, iktisadî önemini kaybetmemekle birlikte, siyasî merkez olmaktan çıktı, yerini Nişapur'a bıraktı. Merkezi Buhara'da bulunan Sasanîler zamanında da şehir henüz gelişme dönemindeydi. Bu yüzyılın ikinci yarısında, Sasanîlere karşı çıkan ayaklanmalarda şehir kısmen tahrip edildi. Selçuklular zamanında (XI. - XII. yy.) şehrin gelişme devri başladı. Sultan Sencer (1118-1157) burasını başkent yaptı. 1153'te şehir Oğuzlar tarafından yağmalandı. Uzun bir süre sonra, ancak Harizmşahlar devleti sınırları içine girince kendini toparlayabildi. 1221'de bütün şehir, Moğollar tarafından yıkıldı; çok verimli Merv bölgesi çöl durumuna geldi. Bu olay büyük şehrin gelişmesine son verdi. Şehir, eski önemini ancak iki yüzyıl sonra tekrar elde edebildi. Şahruh 1409'da, Murgab sulama tesislerini düzeltecek şehri yeniden kurmak istedi; eskiden çok verimli bir vaha olan

bu bölgeye yeniden hayat vermek için önce bendi yeniden yaptırdı, eski kanalları açtırdı. Ancak suyun Sultankale'ye yeterince gelmesini sağlamak mümkün olmadığından, Merv eski yerinde kurulamadı; Abdullahhankale'nin bulunduğu yerde kuruldu. Alanı, Moğollar zamanında olduğundan daha küçüktü. Daha sonra şehir ve vahası gittikçe yoksullaştı. Safevîler zamanında İran sınırları içinde bulunduğu halde Özbeklerin sürekli saldırılarına uğradı. Bu durum, şehrin gelişmesini engelledi. XVIII. yy. sonlarında, Buhara emîri Şah Murad, Murgab bendini yıktı ve halkı Merv'den kovdu. Bir süre sonra, bent yeniden yapılmak istendi, fakat bir sonuç alınamadı. 1884'te Merv, rus ordusu tarafından işgal edildi ve 3 yıl sonra (1887) sulama tesislerinin tekrar kullanılabilecek duruma getirilmesi için çalışmalar yapıldı. Mugaz üzerinde, Hindukuş ve Sultanbent olmak üzere 2 bent yapıldı. Fakat bu sulanan topraklardan çevredeki Türklerin (Özbekler, Türkmenler) yararlanması düşünülmedi. *Murgab mülkü* adı verilen bu topraklar 1910'da 16 000 hektar kadar bir alanı kaplıyor ve burada, başta pamuk olmak üzere, çeşitli tarım ürünleri yetiştiriliyordu. Bugün, bu topraklar Türkmenistan sınırları içinde Bayram Ali adında bir devlet çiftliği olarak işletilir. Yüzölçümü 2 500 km² olan Merv vahası, Türkmenistan'ın en kalabalık nüfuslu bölgesidir. 1936'da 48 000 hektarlık bir alanda pamuk ekimi yapıldı. (M)

MERVAHA i. (ar. *mervaha*). *Esk.* Açıklık yer, ova. (M)

MERVAN I (Marvan bin El-Hakem), emevî sülâlesinden mervanî kolunun atası (Taif 617-Şam 685). Osman halife olunca, Mervan'ı kâtipliğe getirdi. Mervan bir süre Osman adına devleti yönetti. Halife Osman'ın sarayı kuşatıldığı sırada ve Cemel savaşında yaralandı. Muaviye onu, Medine ve Hicaz'ın yönetimiyle görevlendirdi; Mervan, bu görevde büyük bir başarı sağladı. Ali'nin oğlu Hüseyin, Yezid'in halifeliğini tanımak istemeyince, Mervan, Medine'de kendine halef olan Velid bin Ube'yi, Hüseyin'e karşı kuvvet kullanmak için harekete geçirdi; Medinelilerin isyanı Mervan'ın bütün ailesiyle birlikte sürülmesine sebep oldu. Ancak bir süre sonra Muslim bin Ukbe'nin yanında Medine'ye döndü. Yezid I ölünce tekrar Medine'den kovuldu, Suriye'ye yerleşerek Muaviye II'nin kısa süren halifeliği süresince burada kaldı. Muaviye II ölünce Emevîlerden ümidini kesen Mervan'ı, Ubeydullah bin Ziyad halife olmak konusunda ikna etti. Cabiye toplantısında halife seçilen Mervan, Merci Rahit'te Kaysîlere kumanda eden Zahhak bin Kays'ı yenerek bütün Suriye'yi kendine bağladı. Mervan'ın halifeliği birbirini izleyen savaşlarla geçti. Kendisi Şam'da yönetimi ele aldıktan sonra da savaşmak zorunda kaldı. Mervan'ın başlıca düşüncesi Mısır'ı almaktı. Kumandanlar, Filistin'de İbn el-Zübeyr'in saldırısını durdurdu; sonra Mısır da Mervan'a bağladı. Bu arada Mervan, Cabiye'de Yezid I'in oğlu Halid ile emevî Amrül Aşdak'ı halife olarak kabul etmek zorunda kaldı. Fakat bir süre sonra yapılan görüşmelerden sonra onların, oğulları Abdülmelik ve Abdülaziz lehine halifelikten uzaklaşmalarını sağladı. Bu olay onun son başarısı oldu. Yorgun düşen Mervan Şam'da öldü. Bazı kaynaklar onun Yezid I'in zevcesi ve Sufyanîlerden Halid'in annesi olan bir kadın tarafından öldürüldüğünü yazar. (M)

MERVAN II, son emevî halifesi (682 ? 694 arası-Buşir 5 ağustos 750). Kuzey sınırlarını korumak için halife Hişam tarafından Azerbaycan bölgesi valiliğine tayin edildi (733). Bu olay Mervan'ın siyasî ve askerî hayata atılmasına sebep oldu. 12 Yıl bu görevde kaldı. 735-741 Yılları arasında, Kafkasya bölgesinde bulunan Hazarlara karşı başarıyla savaştı. İslâm ordularının savaş düzeninde değişiklik yaptı. Bu durum onun askerî sahada ün kazanmasını sağladı. Mervan, halife Hişam ölünce, onun yerini alan Velid II'ye bağlandı. Fakat Velid II öldürülünce yerine geçen oğlu Yezid III'ün hilafetini kabul etmedi. Bir süre sonra Elcezire üstüne yürüdü. Mervan'ın oğlu Abdülmelik, bu bölgede oturan Kays (Mudar) kabilelerinin kendisine bağlılığından yararlanarak bütün bölgeyi eline geçirmişti. Fakat Mervan Elcezire'ye hareket ederken Türklere karşı bölgeyi korumak için oğlunu Derbend'de bıraktı. Sabit bin Nuaym el-Cüzâmî kumandasındaki Suriye Yemenlileri Yezid III'ten başkasına biat etmek istemediklerinden isyan ettiler. Bu olay üzerine Mervan geri dönerek Yemenlileri Suriye'ye götüreceğine dair söz verdi ve bunları Kaysîlerle birlikte, Harran'a götürdü. Daha sonra da Yezid III ile anlaştı ve Elcezire, Musul, Ermeniye ve Azerbaycan valisi olarak göreve devam etti. Yezid III ölünce (25 eylül 744) Mervan tekrar harekete geçti. Halifeliği Suriye'nin güneyindeki yemenli kabilelerce kabul edilen İbrahim bin el-Velid'e biatı reddederek, Fırat'ı geçti. Yusuf bin Ömer bin Hubeyre kumandasındaki Kinnesrin Kaysîleri ve Hims ordugâhı kendisine katıldı. Baalbek-Dimaşk (Şam) yolu üzerinde Ayn el-Carr'da, Süleyman bin Hişam bin Abdülmelik'in kumandasındaki yemenli kabilelerden meydana gelen güney suriye ordusunu yendi. Süleyman bin Hişam bin Abdülmelik önce Dimaşk'a kaçtı. Burada Velid II'nin iki oğlunu idam ettirdikten sonra, halife İbrahim ile birlikte, Kelbîlerin merkezi olan Tedmür'e çekildi. Bu çekilme üzerine Şam'a gelen Mervan, halkı kendisine biat ettirdi (744) ve hilafetini ilan etti.

İsyancı Sabit bin Nuaym el-Cüzâmî ile Yezid bin Halid el-Kasrî öldürülünce (745) emniyet sağlandı. Böylece Suriye'yi emniyete aldığını düşünen Mervan, henüz kendisine bağlanmamış olan Suriyelileri Irak üstüne gönderdiği Yezid bin Ömer bin Hubeyre kumandasındaki orduya katmak hatasına düştü (745). Bu kuvvetler asıl ordu ile birleşmeden El-Ruşafe'de, Süleyman bin Hişam'a biat ederek Mervan'a ihanet etti. Bunun üzerine Suriye seferine çıkan Mervan, Baalbek, Kudüs gibi önemli suriye şehirlerinin surlarını yıkarak Suriye'yi tamamıyle itaat altına aldı (746). Mervan bundan sonra faaliyetini Irak üstüne yöneltti. Yezid III zamanında Irak valiliğine getirilmiş olan Abdullah bin Ömer bin Abdülaziz, Mervan'ın halifeliğini kabul etmiyordu ve Kûfe'de baş kaldıran Abdullah bin Muaviye de Irak'ta ayrı bir problemdi. Mervan barışı sağlamak için Irak valiliğine Nazr bin Said el-Haraşi'yi tayin etti. Mervan'ın Suriye ihtilâlleriyle uğraştığı bir sırada, Rebia kabilelerine bağlı Bekr Şeybanları yeniden harekete geçtiler. Şehrizor, Ermeniye ve Azerbaycan haricîleri de kendisine katılınca âsiler Kûfe'yi aldılar. Vali Nazr, Suriyeye Mervan'ın yanına kaçtı, birlikte hareket ettikleri Abdullah bin Ömer ise, âsi lideri Zahhak tarafından, Vasıt'ta kuşatıldı. Abdullah bin Ömer, bir süre sonra, teslim olarak Zahhak'a biat etti. Zahhak, Suriye'den kaçan kelb kabilesi mensuplarıyle Süleyman bin Hişam'ın da kendisine katılmasıyle kuvvetlenerek Musul'u ele geçirdi. Mervan, Suriye'yi itaat altına alırken, asıl dayanağı olan El-Cezire'yi kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Fakat başlatılan Hims kuşatmasını bırakmadı. Harran'da bulunan oğlu Abdullah'a Zahhak'ı durdurması için emir verdi. Nusaybin'e kadar gelen Abdullah bin Mervan, burada Zahhak'a yenildi, kaleye çekilmek zorunda kaldı. Mervan, Hims'i teslim aldı; sonra, haricîlere karşı yürüdü. Kafartusa'da yapılan savaşta Zahhak, yenildi (ey-lül 746). Böylece devletin en önemli eyaletleri, El-Cezire, Irak, Suriye ve Mısır'da emniyet sağlandı. Arabistan'da da Mekke ve Medine'yi bir ara ele geçiren Hadramut Haricîleri yok edildi (748). Irak valisi bulunan Yezid bin Ömer bin Hubeyre, Rey ve Isfahan'ı eline geçiren Abdullah bin Muaviye'nin üzerine Amir bin Zubere'yi gönderdi. 3 Yıl süre ile iç işlerini düzene koyan Mervan, iç savaşlarından yararlanarak taarruz eden Bizanslılara karşı harekete geçmek için mısır donanmasını Kıbrıs'a gönderdi. Bu sırada emevî hâkimiyetine kesin darbeyi indirmeğe hazırlanan Ebu Muslim harekete geçti (747). Ebul Abbas Abdullah, Kûfe'de halife ilan edildi (28 kasım 749). Ocak 750'de Büyük Zap suyu kenarında şansını son defa olarak deneyen Mervan, Mudar ve Yemen kabilelerinin ordu saflarında bıraktığı yıkıcı tesirler yüzünden, bozguna uğradı. Son olarak sığındığı Mısır'daki Buşir'de kendisini takip eden abbasî kumandanı Ebu Avn ve yeni abbasî halifesinin amcazadesi Salih bin Ali kuvvetleriyle çarpışırken öldü. (M)

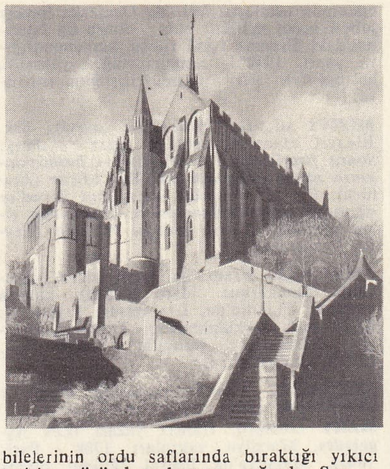

«la Merveille»
Mont-Saint-Michel

MERVANİLER, Diyarbakır'da hüküm süren müslüman bir sülâle. Kürt reisi Baz tarafından kuruldu. Baz, önce Ermeniye'deki Erciş şehrini ve ülkenin sınır bölgelerini ele geçirdi. Büveyhlerden Adududdevle, Âmid, Meyyafarıkîn ve Nusaybin şehirlerini aldı. Samsamüddevle'nin, üstüne gönderdiği kuvvetleri yenerek Musul'u eline geçirdi. Bundan sonra, Bağdat'ı almağa çalışan Baz, burada yenilince (984) Musul'u boşaltmak zorunda kaldı. Baz 991'de tekrar harekete geçti. Fakat Musul hâkimi Hamdanîlerle yaptığı savaşta öldü. Sonra, kızkardeşinin oğlu Ebu Ali el-Hasan bin Mervan, onun dul karısıyle evlenerek, Baz'ın aldığı topraklara sahip çıktı ve Baz'ın Hamdanîlere karşı açtığı savaşa devam etti. Onları iki defa yendi. Ebu Ali 998'de Âmid'de öldürülünce, yerine kardeşi Mumahhideddevle Ebu Mansur geçti. Ebu Ali'nin ikinci kardeşi Nasreddevle Ebu Nasr Ahmed, önce hâkimiyet için, Ebu Mansur ile mücadele etti. Fakat başarı kazanamadı. 1012'de Ebu Mansur, kumandanlarından biri tarafından zehirletildi. Ebu Mansur'un ölümünden sonra Ebu Nasr, Diyarbakır hâkimi olarak tanındı. Ebu Nasr'ın 50 yıllık hâkimiyeti ülkesinde bir barış devri oldu. 1042'de Oğuzlar, Ceziret İbni Ömer'e karşı bir akın yaptılar. Fakat Ebu Nasr'ın oğlu Süleyman onların reislerini tuzağa düşürerek esir etti. Musul emîri Karvaş bin el-Mukalled kaçarak hayatını kurtarabildi. 1044'te Karvaş, Oğuzları ülkesinden çıkardı. 1062'de öldü. Nasr'ın ölümünden sonra yerine oğlu Nizamüddevle geçti. Meyyafarıkîn'de yerleşti. Nasr, 1071'de selçuklu sultanı Alparslan'ın yönetimi altına girdi. Ölümünden sonra (1080) yerine oğlu Mansur geçti. Az sonra Selçuklular mervanî sülâlesini ortadan kaldırdılar (1086). [M]

MERVÂRİD i. (fars. *mervârîd*). *Esk.* İnci. (M)

MERVE, Mekke'de bir tepenin adı. Haccın kısımlarından biri olan *sa'y* (bk. HAC) bu tepe ile Safa arasında yapılır. (M)

Merveille (LA), ortaçağ askerî ve dinî mimarîsinin en güzel bir örneği olan Mont-Saint-Michel manastırının ana yapısına verilen ad. Üç katlı ön yüzünün yapımı 1203'te başladı ve 1228'de bitirildi. Üst bölümü, batı cephesinde cilâlı, zarif, kırmızı granit sütunlar, gülbezekler v.b. ile süslü, eni 14 m'yi, boyu ise 25 m'yi bulan dikdörtgen biçimindeki bir manastır ile doğu cephesinde yüksek boyutlu elli dokuz pencere ile aydınlanan geniş yemek salonundan (1225) meydana gelir. (L)

MERVEİLLEUX DU VİGNAUX (Marie Benjamin Jean), fransız amirali (Saint-Vincent-sur-Graon, Vendée 1865-ay.y. 1930). 1884'te Deniz Harp okulunu bitirdi. Pothuau isimli topçu atış gemisinde yeni atış usullerini denedi. Alman denizaltılarına

Foto. LAROUSSE

hücumda ustalaştı; 1916'da Denizaltı Savaşı şubesi genel müdürü oldu. Sonra da İstanbul'daki Fransız İşgal filosu kumandanlığını yaptı. 1910'da tümamiralliğe yükseldi. hidrografya işleri başmüfettişliğine getirildi. (L)

MERVÎ sıf. (ar. *rivâyet*'ten *mervî*). *Esk.* Rivayet olunmuş, ağızdan ağıza yayılmış: *Sonra firarilerin* [...] *Malatya'yı basacaklarının mervi olduğunu da ilâve ediyor* (Atatürk). *Bir yılan birkaç defa İbni Ziyad'ın ağzından girip burnundan ve burnundan girip ağzından çıkmış olduğu mervidir* (Cevdet Paşa). [M]

MERVİLLE, Fransa'da Nord idare bölgesinde (Dunkerque idare çevresi) kanton merkezi, Flandre'da, Lys ırmağı kıyısında; 8 378 nüf. Dökümhaneler. Dokuma sanayii; dokumalar; şeritçilik; konfeksiyon. Mabilya fabrikası. (L)

MERWEDE, Meuse ırmağının Waal ile kavuştuktan sonra aldığı ad. (L)

MÉRY (Joseph), fransız yazarı (Les Aygalades, Marsilya yakınları 1798 - Paris 1865). Marsilya'da liberal eğilimli birçok gazete kurduktan sonra, 1824'te yerleştiği Paris'te *Le Nain Jaune*'da başarılı makaleler yazdı; Restorasyon rejimine olan düşmanlığı yüzünden hemşehrisi Barthélemy ile birlikte çeşitli yergi şiirleri yazmağa başladı: *Les Sidiennes* (1925); *La Villéade* (1826); *La Corbiérède* (1827); *La Bacriade* (1827); *Napoléon en Égypte* (Napolyon Mısır'da) [1828]; *Le Fils de l'Homme* (İnsanoğlu) [1829]; *Waterloo* (1829). İki arkadaş Temmuz hükûmetine karşı *Némésis* (1831) adlı sert bir manzume kaleme aldılar. Daha sonra Méry, Barthélemy'den ayrılarak hayalgücüne dayanan eserler yazmağa başladı. Dramları: *Le Chariot d'Enfant* (Çocuk Arabası) [1850]; *Imagier de Haarlem* (Haarlem'li Heykeltıraş) [1852, Gérard de Nerval ile birlikte]; komedileri; *Le Fou et le Sage* (Deli ile Akıllı) [1825]; romanları: *Les Nuits de Londres* (Londra Geceleri) [1840]; *La Chasse au Chastre* (Kara Tavuk Avı) [1853]; *Les Nuits Espagnoles* (İspanyol Geceleri) [1854]; *Les Nuits Parisiennes* (Paris Geceleri) [1855]. Ayrıca birçok opera librettosu hazırladı. (L)

MERYC—, yun. *mergkazein*, geviş getirmekten gelen ve bazı kelimelerin bileşimine giren önek. (L)

MERYCHİPPUS i. Kuzey Amerika'da miyosen tabakasında fosil olarak bulunan ve şimdiki atların atalarından sayılan toynaklı memeli hayvan. (L)

MERYCODUS i. Kuzey Amerika'da miyosen tabakasında fosil olarak bulunan geviş getiren memeli hayvan. (L)

MERYCOPOTAMUS i. Hindistan'da miyosen tabakalarında fosil olarak bulunan toynaklı memeli hayvan. (*Anthracotheridae* familyasından.) [L]

MERYEM veya **MERYEMANA,** İsa peygamberin anası (M. Ö. I. yy. sonları - M. S. I. yy. başları). Meryem ile ilgili söylentiler değişiktir. Bir söylentiye göre Meryem, peygamber Davud soyundan İmran adlı bir erkekle Hunne adlı bir kadının kızıdır.

Meryemana heykeli

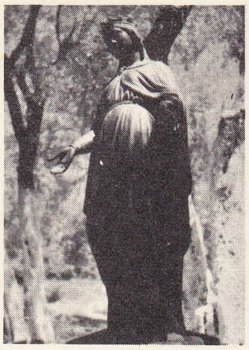

Meryemana heykeli

Meryemana mezarı onarımdan sonra

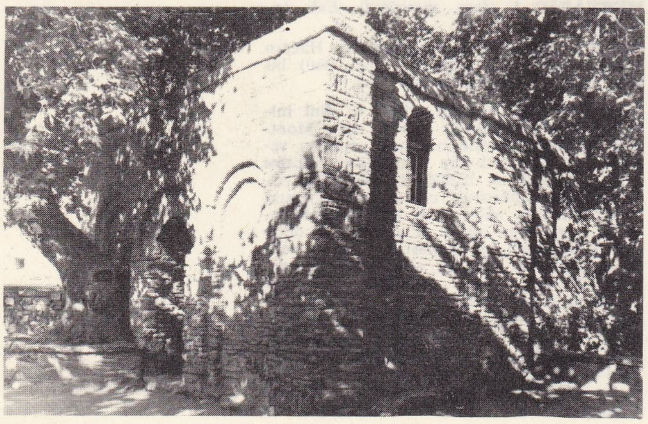

Hiç çocukları olmayan İmran ile karısı bir gün Kudüs'teki «Kutsal ev»'de bir çocukları olması için Tanrı'ya yakardılar. Doğacak çocuklarını Kutsal ev'in hizmetine verecekleri bildirdiler. Duaları kabul olup çocuk doğunca onu Mabedin bekçisi Zekeriya'ya verdiler. Meryem on beş yaşına kadar mabedde kaldı. Sonra Yusuf ile nişanlandı. Ancak, daha kızken gebe kaldı. Yahudi kralı Herodes, büyüyünce tahtını elinden alırlar korkusu ile yeni doğan çocukların öldürülmesini emretti. Bunun üzerine Meryemle Yusuf yeni doğan İsa'yı alarak Mısır'a kaçtılar. Başka bir söylentiye göre Meryem, Filistin'den kaçtıktan sonra Anadolu'ya, Efes'e geldi, kendi adıyle anılan evde oturdu.

Hıristiyanlar kilisenin ilk zamanlarında Meryem'in herhangi bir pagan tanrıçasıyle karıştırılması kaygısıyle Meryem'e tapmaktan çekinmişlerdir. İlk iman sembolleri, İsa'nın «Bakire Meryem'den doğduğunu» belirterek, yahudi ırkı ve tarihi ile İsa arasında bir bağıntı kurmuştur.

Meryem'in gerçekten Tanrı'nın annesi olduğu kabul edilir. Ama bu, Meryem'in Tanrı'yı doğurduğu anlamına gelmez. Amaç, Meryem'in teniyle, kanıyle, kadınlığıyle İsa'yı yetiştirme konusundaki hizmeti ve çektiği acıya katlanmış olması, İsa ile arasındaki ilişkinin herhangi bir annenin oğlu ile bağıntısının aynı olmasıdır. Hıristiyan düşüncesi, Meryem'i artan bir açıklıkla Yaradan'a en yakın yaratık olarak benimsemiştir; Meryem kendisini yaratanı dünyaya getirmiş, sütüyle beslemiş ve korumuştur.

Meryem olayı Kur'an'da başka türlüdür. Meryem, kız olduğu halde, Tanrı tarafından gönderilen ve insan biçimine giren «Kutsal Ruh»tan (Ruh-ül-Kuds) gebe kaldı; «biz ona ruhumuzu göndermiştik» (Meryem suresi: 17). Meryem, Tanrı tarafından kendisine bir oğlu olacağı müjdesi verilince şaşırdı: «Benim nasıl bir oğlum olacakmış, bana bir erkek dokunmamıştır» (Meryem suresi 20), dedi. Tanrının buyruğu yerine geldi, Meryem, İsa'ya gebe kaldı, yurdundan, ailesinden ayrılarak uzak bir yere gitti (Meryem suresi 22). İslâm ve hıristiyan dinleri arasında değişik yorumlara yol açan bu olayda yalnız, Meryem'in kızken gebe kaldığı, İsa'nın babasız doğduğu konusu üzerinde birlik vardır. Bazı din yorumcuları Meryem'in peygamber olduğunu da ileri sürerler.

Kur'an, İsa'nın babasız doğduğunu kesinlikle söyler. Meryem, çocuğun doğuşundan sonra ağır suçlamalara, kınamalara uğradı. Hiç birine karşılık vermedi, sustu. Beşikte yatan İsa'yı gösterdi. İsa hemen konuşmağa başladı, annesini savundu (Meryem suresi, 27-36). İncil'de ve Kur'an'da geçen Meryem olayı, edebiyatın da konusu oldu. Meryem'in davranışı, İsa'nın doğumu, birçok manzum ve mensur hikâyenin yazılmasına yol açtı. Hıristiyan felsefesinde ve islâm felsefesinde Meryem ile oğlu İsa, ilâhi iradenin sınırsızlığını, Tanrı'nın bir bütün olarak evreni kuşattığını, her dilediğini yapabileceğini gösteren bir örnek olarak yorumlandı. Meryem'in babasız çocuk doğuramayacağını, bu konuda dinlerin ortaya attığı görüşlerin doğru olamayacağını ileri sürenler de vardır.

— İkonogr. Meryem'in resim ve heykelleri, hıristiyan sanatında önemli bir yer tutar. Ortaçağda, bazı Meryem portrelerini İsa'nın hayatını ve öğretisini yazan Aziz Luka'nın yaptığı sanılıyordu. *Aziz Luka Meryem'in Resmini Yaparken* adlı tablo Van der Weyden'in eseridir (Boston). Eski hıristiyan sanatında en sık görülen tip, kollarını uzatmış, *Dua Eden Meryem*'dir (katakomplar).

Meryem'in bakire olarak çocuk doğurması, Kutsal Kitap'ta geçen sembollerle ortaya konur, *Ateşli Çalı* (Nicolas Froment'ın üç kanatlı tablosu, Aix-en-Provence katedrali) bunun en ünlü örneğidir.

Meryem ve Çocuk ilkin bütün ihtişamıyle, tam cepheden, dimdik oturmuş olarak, çocuğu dizlerinin üzerinde tutarken gösterilmiştir: bizans mozaiklerinin veya rus ikonalarının *Panagia*'sı, sienna ressamlarının *Maestà**'sı daha sonra, bizans sanatında, sicna sanatında ve bütün Batı'da (*italyan Madonna*'ları) bu Meryem tipi daha belirgin bir ana sevgisiyle canlandırılır.

Ayakta veya oturmuş, çocuğunu tutan birçok Meryem tasviri vardır; Ortaçağ'da çocuk gülümser ve oynar, anası genellikle ağırbaşlı ve kaygılıdır. Paris, Amiens, Reims katedrallerinin heykelleri, Arnolfo di Cambio'nun Meryem'leri (Floransa, Uffizi müzesi) ve Giovanni Pisano (Pisa, Padova, Prado) heykelleri XIII. yy.dan kalmadır. XIV. yy. heykellerinde daha çok gülümseyen bir duyarlık belirir. Bu heykellerde çocuğun ağırlığı Meryem'in belini büker gibidir.

XIV. yy.dan beri *Meryem ve Çocuk*, italyan ressamlarının (Cimabue, Giotto, Pisanello, Fra Angelico, Botticelli, Mantegna, Giovanni Bellini, Vinci ve özellikle Raffaello) en sevdiği temadır. Ayrıca Correggio, Andrea del Sarto, Tiziano, Della Robbia'nın ve Michelangelo'nun kabartma madalyaları, Lombardin'nin, Leopardi'nin, Bernini'nin heykelleri sayılabilir.

Kutsal Kitap'ın «Neşideler Neşidesi»nden ilham alan *Küçük Bahçedeki Meryem* veya *Meryem Yabanî Güller Arasında* teması bir kuyumcular grubunun eserlerinde (*Altötting'in Altından Küçük Atı*), Stephan Lochner'in, Martin Schongauer'in hattâ Raffaello'nun eserlerinde görülür. Almanya'da Albercht Dürer (*Kanarya'lı Meryem*, Berlin), Hollanda'da Van Eyck (*Mabeyinci Rolin'in Meryem*'i, Louvre; *Piskopos Van der Puele'nin Meryem*'i, Brugge), Van der Weyden, Memling, Van Dyck Meryem'i tasvir etti. *İnayet Eden ve Koruyan Meryem*, bizans sanatında olduğu gibi (Meryem başörtüsüyle müminleri örter), XIV. yy.dan XVII. yy.a kadar batı sanatında da büyük bir ilgi görmüştür. Duccio'nun, Piero Della Francesca'nın, Zurbaran'ın resimleri. Meryem'in hayatının değişik epizotları arasında *İsa'nın Doğuşu* (Ghirlandaio, Altdorfer, Murilio ve Le Nain'in resimleri), *Tapınağa Sunulmuş*, *Meryem'in Azize Anna Tarcfından Eğitilmesi* (Chantelle'in taş grubu; Rubens'in, Murillo'nun, Tiepolo'nun resimleri), *Evlenme*, *Tebşir*, *Ziyaret*, *İsa'nın Doğuşu ve Çobanlarla Kâhinlerin Tapınması*, *Mısır'a Kaçış*, *Kutsal Aile*, *Kana'nın Düğünü*, *Çile* ve *Çarmıha Geriliş*, *Çarmıhtan İndiriliş* ve *Mezara Konuş*, *Uruç ve Hamsin Yortusu* sayılabilir. Mantegna, Carpaccio, Martin Schaffner ve Caravaggio tarafından tasvir edilen *Meryem'in Ölümü* veya *Uyuma*, Ortaçağda genel olarak *Dirilme*'si, *Uruc*'u ve *Taç Giyme*'siyle bir arada işlendi. Tek başına temsil edilen *Taç Giyme*, fransız sanatının bir yaratışı olsa gerektir. (LM)

MERYEMANAASMASI bls. i. Bot. Akasma. (M)

MERYEMANAELDİVENİ bls. i. Bot. Çançiçeğinin bir çeşidi. (M)

Meryemana evi, Efes'ten 7 km uzaklıkta (Aladağ), Meryemana'nın son günlerini geçirdiği kabul edilen ev. IV. yy.da yapılan kilisenin yanında iki katlı ve taştan inşa edilmiştir. Kapıdan bir sofaya, buradan da şömineli bir odaya geçilir. Yanında dua odası, bu odanın sağında yatak odası, solunda mutfak yer alır. Binanın altındaki sette, şifalı olduğu söylenen Meryemana suyu akar. İkinci Dünya savaşından sonra onarılan evi 1951'de ziyaret eden Papa Pius XII burayı, bir hac yeri ilân etti. Her yıl, Asompsiyon yortusunda (15 ağustos), İzmir katolik başpiskoposunun başkanlığında Meryemana evinde âyin yapılır. (M)

Meryemana mezarı, Efes'te Artemis tapınağının kuzeydoğusundaki tepede mezar. II. yy.da Meryemana adına yapılan tapınak IV. yy.da kiliseye çevrildi. Meryemana'ya vakfedilen ilk kilise budur. Bizans imparatoru Justinianos VI. yy.da mezarın bulunduğu yerde bir kilise yaptırdı. (M)

MERYEMANE zf. (ar. *Meryem* ve fars. *-âne*'den *meryem-âne*). *Esk.* Meryem gibi, Meryem'cesine. (M)

MERYEM Azize, Klopas'ın karısı. Aziz Luka İncili'ndeki soy ağacına göre, Yusuf ve Klopas kardeş olduklarından, Bakire Meryem'in eltisi olması gerekir. Yuhanna'ya göre (XIX, 25) ise Bakire Meryem'in öz kardeşidir. Yahya (Küçük), Yeşu, Yuda

ve Simun adlarında dört çocuğu oldu. İsa'ya refakat eden azizelerden biri olarak onun ölümü ve gömülmesi sırasında hazır bulundu. Paskalya günü Maria Magdalena ve Salome ile birlikte mezarına güzel kokular götürdü. (L)

MERYEMELİ blş. i. Suriye ve Filistin'de yetişen otsu bitki. (İlmî adı *Anastatica hierochuntica*. Turpgillerden.)

— ANSİKL. *Meryemeli*, tohumları olgunlaşır olgunlaşmaz kurur, top şeklinde büzülür. Ancak rutubetli bir yere nakledilirse yeniden canlanıyormuş gibi genişleyerek çiçekleri açılır. (L)

MERYEMİYE i. (ar. *meryemiyye*). Bot. *Esk.* Adaçayı (*Salvia officinalis*). [M]

MERYEMPELESENGİ blş. i. Antil adalarında yetişen ağaç (*Calophyllum calaba*) ve aynı ağacın kabuğundan elde edilen reçine. (M)

MÉRYON (Charles), fransız gravürcüsü (Paris 1821 - Charenton 1868). Bir ingiliz hekimi ile 1873'te çıldırarak ölen balerin Chaspoux'nun oğlu. Brest Denizcilik okulunda okudu (1831), deniz teğmeni oldu. 1849'da ofortlar yapmağa başladı. 103 Parçadan meydana gelen *Paris Üstüne Ofortlar* (1850-1852) adlı eseriyle haklı bir ün kazandı. Delirerek öldü. (L)

MERYTA i. Almaşık yapraklı, salkım çiçekli, tüysüz büyük ağaç veya ağaççık; Okyanusya'da on kadar türü yetişir. (Sarmaşıkgillerden.) [L]

MERZ i. (fars. *merz*). *Esk.* Toprak, yer || Sınır. (M)

MERZ (Alfred), alman okyanusbilimcisi (Perchtoldodorf, Viyana yakınları 1880 - Buenos Aires 1925). Berlin üniversitesinde profesördü, 1922'den itibaren bu üniversitenin Okyanusbilim enstitüsünü yönetti. *Meteor* gemisiyle Atlas okyanusuna bir sefer (1925-1927) düzenledi. Deniz suyu sıcaklığı, deniz akıntıları, Adriyatik denizi (Trieste körfezi) ve İstanbul boğazı üstüne çalışmalar yaptı. (L)

MERZA çoğl. i. (ar. *mariż*'den *merżâ*). *Esk.* Hastalar. (M)

MERZAGA i. (ar. *merzeğa*). *Esk.* Bataklık. (M)

MERZAGAN i. (fars. *merzeğān*). *Esk.* Cehennem. || Mezar. (M)

MARZAGİ sıf. (ar. *merzağa*'dan *merzağî*). *Esk.* Bataklık ile ilgili.

◆ **Merzagiye** sıf. *Esk.* Merzagi'nin dişili. (M)

MERZAT i. (ar. *rıżā*'dan *merżāt*). *Esk.* Razı olma, hoşnut olma. || *İbtigaen li-merzat'illah* (veya *taleben li-merzat'illah*), Allah rızası için. (M)

MERZBAN veya **MERZEBAN** i. (fars. *merz*, sınır ve *-bān*'dan *merz-bān*). *Esk.* Sınır muhafızı, uç beyi: *İki büyük merzeban ve şehzadelerden iki meşhur kahraman ile beraber bunca asakir-i İran'ın telef olması...* (Cevdet Paşa). || Padişah. (M)

MERZBUM blş. i. (fars. *merz*, sınır ve *būm*, ülke'den *merzbūm*). *Esk.* Sınırı belli olan ülke. || Vatan. (M)

MERZEBAN i. Bk. MERZBAN.

MERZENGÛŞ veya **MERZENCÛŞ** i. (fars. *merzengûş* veya ar. *merzencûş*). *Esk. Bot.* Mercanköşk*. (M)

MERZÎ i. (ar. *rıżā*'dan *merżî*). *Esk.* Rıza gösterilme, beğenilme, hoşnut olma: *Kızılbaş bayraklarından birini getirmekle hilâf-ı merzîleri iken ricasına müsaade olunup...* (Naima). || *Gayr-i merziye*, beğenilmemiş: *Ol fitne-i gayr-i merziye anın yüzünden suretpezir olduğundan...* (Naima). || *Nâ-merzî*, hoşa gitmemiş, rıza gösterilmemiş. (M)

MERZİFON, Karadeniz bölgesi (Orta Karadeniz bölümü, Amasya ili) ilçe merkezi şehir; 28 120 nüf. Şehir, Merzifon ovasının* kuzey kenarında Taşan (Tavşan) dağının eteklerinde kuruludur; yüksl. 750 m. İl merkezinde 48 km, iskelesi olan Samsun'a 104 km uzaklıktadır. Pamuklu dokumacılık gelişmiştir. Merzifon, çevresinin tarımsal ürünleri için canlı bir pazardır. Bağcılık. Şarapçılık.

● *Tarih.* Merzifon, eski *Mazibone* veya Heliupolis'in yerini ve adını almıştır. Ortaçağ kaynaklarında adı *Barimon* (Barzimon) olarak geçen şehre, halk arasında bazen *Marsıvan* da denir. Yöre, Malazgirt savaşından (1071) az sonra emîr Danişmend tarafından ele geçirildi, XII. yy. ortalarında Kılıç Arslan II tarafından Konya Selçuklu devletine katıldı. XIII. yy. ortalarında bir süre İlhanlılar hâkimiyetinde kaldı. XIV. yy. ortalarında Sıvas emîri Eretna, yüzyıl sonlarına doğru emîr Şadgeldi ve Kadı Burhaneddin arasında el değiştirdi. 1392'de Yıldırım Bayezid tarafından alındı. Evliya Çelebi (1647) burayı 4 000 evli zengin bir şehir olarak anlatır. O dönemde Merzifon'un pamuklu dokumacılığı; boyacılığı çok gelişmişti.

● *Güzel sanatlar.* Merzifon, tarihî eser bakımından oldukça zengindir. Bu eserler Osmanlı imparatorluğu devrine aittir.

Tek kubbeli camiler. Merzifonlukaramustafapaşa camii, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından (1666-1667) yaptırıldı. Cami, bedesten, hamam ve handan meydana gelen bir külliyenin içindedir. Sarımtırak kesme taştan yapılmıştır; dikdörtgen bir planı vardır. Mihrap yeri kenarlı bir niş şeklindedir; üstte mukarnaslar yer alır. Caminin son cemaat yerinin önünde şadırvanlı bir avlu vardır. Avluyu üzerinde pencereler bulunan bir duvar çevirir. Avluya üç kapıdan girilir, ortasında şadırvan yer alır. Şadırvan dıştan konik, içten kubbe şeklinde bir çatıyle örtülüdür. *Bozacı camii*'nin kitabesi olmadığından yapılış tarihi belli değildir. Depremden yıkılan cami son yıllarda onarım gördü. Kesme taştan tek kubbeli, kare planlı küçük bir yapıdır. Önünde son cemaat yeri vardır. Tek kubbeli diğer camiler: *Odunpazarı camii; Dobakminare camii; Sofular camii; Tacettinibrahim camii ve Alacaminare camii.*

Düz tavanlı ahşap camiler: İkincimurat camii; Çay camii; Hacıhasan camii; Eyüpçelebi camii; Şişlioğlu camii; Nusretiye camii; Şerbetçi camii; Neccar camii; Piroğlu cami; Aşağıharmanlar camii.

Türbeler. Şehirdeki türbelerin çoğu yıkılmış bugün iyi durumda iki türbe kalmıştır. Bunlar, XIV. ve XVII. yy.lar arasına ait *Piribaba türbesi* ile *Üçler kümbeti*'dir. Piribaba türbesi, kare planlı bir yapıdır, kubbe sekizgen kasnağa oturur.

Üçler kümbeti ise altıgen planlı, basit, kütlesel bir yapıdır.

Çelebisultanmehmet medresesi, Cumhuriyet caddesinde İkincimurat camiinin yanındadır. Merzifon'daki eserler içinde en önemli ve en değerli yapıdır. Bugün kütüphane olarak kullanılmaktadır. Medrese, ortada kare bir avlu ile avluyu çeviren dört duvar ve bu dört duvar ortasında bulunan birer büyük eyvanla, bu eyvanlar arasında yer alan medrese odalarından (20 oda) meydan gelir. Planı bakımından ilgi çekici bir yapıdır. Yapının anıtsal portalinin üzerinde son devirlerde yapılmış bir saat kulesi yükselir.

Hamamlar. Merzifon'da Osmanlı devrine ait pek çok hamam olduğu bilinir; fakat bugün sadece *Paşahamamı, Tuzpazarı hamamı, Çiftehamam* sağlam durumdadır. Bu hamamlar plan olarak haçvarî dört eyvanlı ve köşe hücreli tipe girerler. Bunlar arasında en önemlisi Paşahamamı, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa külliyesine dahildir. Yine aynı külliyenin içinde önemli bir yapı da *Bedesten*'dir. Binanın üzeri kubbeyle örtülüdür. Cephelerde dört tafta da dükkânlar vardır. Külliyenin başka bir yapısı olan *Taşhan*'ın da Merzifon'daki yapılar içinde, özellikle mimarîsi bakımından oldukça önemli bir yeri vardır. Han iki katlıdır, ortada bir avlu vardır. Han odalarının duvarlar ortasına rastlayanları kubbeyle, ötekileri tonozla örtülüdür. Merzifon'da bu yapılardan başka *Tokmakçeşme, Paşa çeşmesi, Horozpınarı çeşmesi* gibi bazı önemli çeşmeler de vardır.

— *Merzifon ilçesi*, 939 km²; 59 777 nüf. Merkez, Alıcık ve Sarıbuğday (Türnük) bucakları; 66 köy. Tahıl, şeker pancarı, sebze ve meyve üretimi. (→ Bibliyo.) [M]

Merzifonlukaramustafapaşa mescidi. Bk. KASAPLAR MESCİDİ.

MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA. Bk. MUSTAFA PAŞA *Merzifonlu Kara.*

MERZİFON ovası veya **SULUOVA**, esk. **Binköy ovası**, Karadeniz bölgesinin orta kesiminde. Yükseltisi doğuda 500 m'nin altına iner, batıda 800 m'yi aşar. Kuzey, batı ve güneyden orta yükseklikte dağlarla çevrilidir. Doğuda Tersakan vâdisine doğru açılır; bu vâdi aracılığıyla (Gümüş suyu, Türnük çayı gibi) sularını Yeşilırmak'a akıtır. Az yağış alan ovanın suları, yazın tükenecek duruma gelir. Tabiî bitki örtüsü step görünüşlüdür. Akarsu boylarında, kavaklıklar ve sulamalı bahçeler vardır. Öteki kesimlerde daha çok tahıl üre-

«Meryem ve Çocuk» (XII yy.) mozaik, Monreale katedrali, Sicilya

Tebşir (1303-1305), Giotto'nun eseri Arena şapeli, Padova

«Meryem ve Çocuk» Bernini'nin eseri, (XVII. yy.), Certosa di San Martino müzesi, Napoli

«Meryem'in Ziyareti» Reims katedrali orta kapı girişi (XIII. yy.)

«Sandalyede Meryem» (1515), Pitti sarayı, Floransa

Foto. Alinari-Giraudon (LAROUSSE)

timi yapılır. Ovaya adını veren Merzifon şehri, kuzey kenarında yer alır. (M)

MERZİG, Almanya'da şehir, Saar'da; 10 700 nüf. Montclair şatosu ile Mettlach manastırının yıkıntıları. Roman üslûbunda kilise. Küçük sanayii (seramik, deri, plastik maddeler, makine v.b.). [L]

MERZLOTA i. (rusça k.). Buzul çevresi bölgelerinde buzları hiç çözülmeyen toprakÜstü ve toprakaltı tabakası. (Merzlotanın kalınlığı 200 m'yi bulabilir; düzeye yakın olduğu zaman ağaçların yetişmesini önler.) [L]

MERZLYAKOV (Aleksey Fyodoroviç), rus şairi, edebiyat tenkitçisi ve mütercimi (Dalmatov, Perm cumhuriyeti 1778 - Sokolniki, Moskova yakınları 1830). Moskova'da estetik ve şiir üstüne dersler verdi (1804), klasik nazariyeleri savundu ve *Teoriye Literaturıy* (Edebiyat Nazariyesi) [1821-1822], adlı bir eser yazdı. Ayrıca halk şiirini taklit ederek yazdığı romanları ve şarkıları da vardır (1830). [L]

MERZUBAN, Taberistan'da Bavard sülâlesinden bir hükümdar (X. yy. ortaları). Hayatı hakkında kesin bilgi yoktur. Merzuban tarafından yazıldığı sanılan *Merzubanname* adlı esere göre Dara bin Rüstem'in kardeşidir. (M)

MERZUK sıf. (ar. *rızk*'tan *merzūk*). *Esk.* Yiyeceği, rızkı verilmiş.

◆ **Merzuka** sıf. *Esk.* Merzuk'un dişili. ‖ İ. Kadın adı. (M)

MERZUL sıf. (ar. *rezālet*'den *merzūl*). *Esk.* Rezil edilmiş. (M)

MERZÜBAN i. (fars. *merzbān*'dan ar. *merzübān*, sınır beyi). *Esk.* (Araplara göre) İran valisi. (M)

MERZÜBUM i. (fars. *merzübūm*). *Esk.* İklim. (M)

MES i. (ar. *mess*). *Esk.* Değme, dokunma. ‖ Meydana gelme. ‖ *Mess-i hâcet* (veya *hacet mes*) *etmek*, gerekmek. Bk. MESSETMEK. (M)

MESÂ i. (ar *mesā*). *Esk.* Akşam: *Bir müezzin vakt-i salâtı haber verdi. Sükût-ı mesâ içinde titreyen bu avaze-i davet...* (Cenab Şahabeddin). *Ey sen / Ki şimdi şüpheli bir şekl-i pür-hayâl oldun/Bu sema-yı mesânın altında* (Ahmed Hâşim). ‖ *Subh ü mesâ*, sabah akşam: *Kılar subh u mesâ feryad şâm ü bâmdadından* (Tevfik Fikret). [M]

MESA i. («masa» anlamında isp. k.). Jeomorfol. Engebe terselmesiyle, lav akıntısı kalıntılarının meydana getirdiği yayla. (L)

MESA i. (isp. k.). Radyotek. Yüksek frekansta çalışacak transistörlere uygulanan yapım usulü. ‖ *Mesa transistörü*, bu metoda göre yapılan ve yüksek frekanslı akımlar için yükselteç olarak kullanılan transistör. (MESA metodunda taban ve verici, kolektör olarak kullanılan germanyum veya silisyumdan bir plaketin aynı yüzünde bulunur. Meselâ, yüksek sıcaklıkta üzerine gaz halde arsenik çökeltilen bir P germanyum plaketi kullanılır. Arsenik atomları germanyumda yayılır ve bu etkileşme, tabanı meydana getiren 1 ile 2 μ kalınlıkta bir germanyum N tabakası oluşturur. Tabanda, kaşlarla sınırlandırılmış bir bölge, germanyumla birleşerek bir P bölgesi meydana getiren bir alüminyum tabakasıyle kaplanır. Sonra altın telden bağlantılar, verici ve tabanın tabakaları üzerine elektrikle kaynatılır.) [L]

MESA (Cristobal DE), ispanyol şairi (Zafra, Badajoz 1516'ya doğr.-Madrid 1635'e doğr.). Herrera ve Barahona'nın şiirlerini inceledi; Tasso ile dostluk kurduğu İtalya'da beş yıl yaşadıktan sonra İspanya'ya döndü. Millî zaferleri dile getiren üç epik manzume yazdı: kral Pelayo üstüne *Las Navas de Tolosa* (Tolosa Vâdileri) [1594-1598]; 1212'de Moritanyalıların kazandığı zafer üstüne *La Restauracion de Espana* (İspanya'nın Kalkınması) [1607]; Aziz Yahya üstüne *El Patron de Espana* (İspanya'nın Koruyucusu) [1611]. (L)

MESA (Enrique DE), ispanyol şairi (Madrid 1878'e doğr.-ay.y. 1929). *Cancionero Castillan* (Castilla Şarkıları) [1911 ve 1917] adlı eserinde zengin bir hayal gücüyle ve ustalıkla Castilla'yı anlattı. (L)

MESA (JUAN DE), ispanyol heykeltıraşı (Cordoba 1583 - Sevilla 1627). Sevilla'da Montanes'in atelyesinde çalıştı. Bir zamanlar Montanes'e mal edilen eserlerin çoğunu Mesa yaptı. Aşırı heyecanıyle ustasından ayrılır. Başlıca eseri olan, Vergara'daki (Guipuzcoa) *Can Veren İsa*, Endülüs okulunun en dramatik heykelidir. (L)

MESAB i. (ar. *şevb*'den *meşāb*). *Esk.* Geri dönülecek yer. ‖ İnsanların toplandığı yer. (M)

MESABE i. (ar. *meşābe*, derece, rütbe). [Yalnız *mesabesinde* şekliyle] Yerinde, karşılığında, hükmünde: *Murtaza beyle ev sahibesi mesabesindeki Jülide'nin arasında bir şeyler var* (Vâ - Nû). *«Beni evinize kabul ediniz, beni doyurunuz, beni besleyiniz» demek mesabesinde değil miydi?* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

MESABİ RANGE, A.B.D.'de (Minnesota) tepeler sırası, Duluth'un kuzey-kuzeydoğusunda. Büyük demir filizi işletmelerinde toplam A.B.D. üretiminin yaklaşık olarak yüzde 65'i elde edilir. 1887'de bulunan yatakları, 1893 buhranı sırasında John D. Rockefeller satın almıştır. (L)

MESACİD çoğl. i. (ar. *mescid*'den *mesācid*). *Esk.* Mescitler: *Gökde binlerce mesacid görürüm / Orda vicdanımı sâcid görürüm* (Tevfik Fikret). [M]

MESADET i. (ar. *saʿādet*'ten *mesʿadet*). *Esk.* Bahtiyarlık: *Bilmem ki mukteza-yı nizam-ı cihan mıdır / Daim cihanda cahil olur mesadet-nümûn* (Ziya Paşa). ‖ Kadın adı. (M)

MESADİ (Mahmud el—), arapça yazan tunuslu yazar (doğ. 1911). Arapça profesörü; milliyetçi militan; 1958'den sonra millî eğitim bakanı. Denemelerinde, hikâyelerinde (*Gezgin; Unutmanın oluşumu*) ve tiyatro eserlerinde (1940'ta yazılan, 1955'te yayımlanan *Baraj*) tarihî arap kültürüyle Avrupa edebiyatının modern eğilimlerini bağdaştırmağa çalışır. (L)

MESAF i. (ar. *şaff*'tan *meşāff*). *Esk.* Sıra halinde dizilme yeri. ‖ *Mesaf-gâh*, savaş alanı. (M)

MESÂFAT çoğl. i. (ar. *mesāfe'den mesāfāt*). *Esk.* Uzaklıklar, mesafeler: *Zulmet o kadar doldu ki âfâk silindi / Elvaha, mesafata, yere gölgeler indi* (Ahmed Hâşim). [M]

MESAFE i. (ar. *mesāfe*). İki nokta arasındaki aralık: *Burası köye yarım saat mesafededir* (Y. K. Karaosmanoğlu). *Ruhum, hatıradan ve rüyadan bir şafak / Bir ışık mesafesiyle açılmış o kirpikler arasında* (F. H. Dağlarca). *Eşanl.* UZAKLIK. ‖ *Mec.* Resmiyet, soğukluk: *Hadiselerin bizi birbirimizden ayırdığı, aramızda mesafeler peyda olduğu ve bu mesafelerin gittikçe açıldığı hissini veriyordu* (Ş. S. Aydemir).

— DEY. *Mesafe bırakmak*, aşırı samimiyeti önlemek için aradaki resmiyeti korumak.

— *Esk. Mesafe-i semt-ür-re's*, bir yıldızın bulunduğu yer ile başucu noktasının gözlemcinin gözünde teşkil ettiği açı. ‖ *Kat-ı mesafe*, yol alma.

— Ask. Bir yürüyüş kolunun sıraları veya kolu meydana getiren erler arasında bırakılmış olan aralık.

— Elektr. Havada iki iletken arasında kalan en kısa uzaklık.

— Eskrim. *Mesafe kazanmak*, bir epe hareketiyle ve ileriye doğru bir hareketle kendine avantaj sağlamak.

— Geodezi. Bir çeşit arazi ölçme ve hesap etme metodu.

— Havc. *Uzun mesafe uçağı*, çok uzun mesafelere uçuş yapan nakliye uçağı. Bk. ANSİKL.

— Huk. *Mesafe navlunu*. Bk. NAVLUN. ‖ *Mesafe suçu*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Havc. *Uzun mesafe uçakları*, okyanusaşırı veya kıtalararası hatlarda yolcu ve yük taşıyan, toplam ağırlıkları 200 tona yakın büyük uçaklardır. Yalnız milletlerarası büyük havaalanlarının pistlerine iniş yapabilirler. Bu uçaklar her gün, Kuzey ve Güney Atlantik, Pasifik, Avrupa, Afrika ve Amerika arasında sefer yapar.

— Huk. *Mesafe suçu*. Suçu meydana getiren hareketin bir yerde yapılması, fakat suçun sonucunun başka bir yerde meydana gelmesi halinde mesafe suçundan söz edilir. Mesafe suçları, suçun nerede işlenmiş sayılacağı ve dolayısıyle suç ile ilgili muhakeme ve koğuşturmanın nerede yapılacağının tespit yönünden önem taşır. Öte yandan, bir mesafe suçu aynı ülke sınırları içinde işlenmiş olabileceği gibi, hareket kısmının bir ülkede, sonuç kısmının başka bir ülkede gerçekleşmesi de mümkündür. Bu durumda hangi ülke mahkemesinin yargılama yetkisine sahip olacağı meselesi ortaya çıkar. Bu alanda, ceza hukuku doktrininde çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bugün, hareketin yapıldığı yere yetki verilmesini savunan görüş hâkimdir. (M)

MESAGNE, İtalya'da şehir, Apulia'da (Brindisi ili), Brindisi'nin güneydoğusunda; 28 300 nüf. Tarım merkezi. Meragne'ın Eskiçağdaki *Messapia* şehri olduğu sanılır. (L)

MESAĞ i. (ar. *sevğ*'den *mesāğ*). *Esk.* İzin. ‖ *Mesağ-ı kanunî*, kanunen verilmiş izin. ‖ *Mesağ-ı şerî*, şeriatın verdiği izin. (M)

MESAHA i. (ar. *sāha*'dan *mesāhā*). *Esk.* Yeri ölçme. ‖ Yüzölçümü. Bk. YÜZÖLÇÜMÜ. ‖ *Mesaha şeridi*, ölçü şeridi. ‖ *Mesaha zinciri*, ölçme zinciri.

— *Esk. Mesaha etmek*, ölçmek. ‖ *Mesaha ilmi* (veya *fenni*), yer ölçme ilmi.

— Huk. *Mesaha şahadetnamesi*, geminin resmî ölçülerini gösteren belge. (Gemi, ülke dışında yapılmış ve Türkiye'de daha ölçülmediği için mesaha şahadetnamesi alınmamışsa kaptan, Türkiye dışında yapılmış geminin ölçüsünü gösteren başka bir resmî belgeyi gemide bulundurmak zorundadır.)

— Mat. *Esk. Mesahai sathiye*, yüzölçümü. (M)

MESAHİF çoğl. i. (ar. *muşhaf*'tan *meşāhif*). *Esk.* Kitaplar, sayfa haline getirilmiş şeyler. ‖ *Kur'an*'lar. ‖ *Tedkik-i mesahif*, *Kur'an*'ların yazılışlarını gözden geçirme. (M)

MESAİ çoğl. i. (ar. *saʿy*, çalışma'dan *mesāʿī*). Çalışmalar, çabalamalar, emekler: *Bu içtihadın ve bu mantığın mânâ ve medlûlünü Rauf Bey'in bugünkü mesai ve faaliyeti pek güzel göstermektedir* (Atatürk). ‖ *Mesai saatleri*, çalışma saatleri, iş zamanı. ‖ *Fazla mesai*. Bk. ÇALIŞMAK (*Fazla çalışma*).

— DEY. *Mesaiye kalmak* (veya *mesai yapmak*), bir işyerinde kanunî günlük iş süresi dışında ek bir ücretle fazla çalışmak.

— *Esk. Mesaî-i fevkalâde*, olağanüstü çalışmalar. ‖ *Mesaî-i cemîle*, güzel çalışmalar. ‖ *İbzal-i mesaî*, çalışmaktan kaçınmama, çok çalışma: *İbzal-i mesaîde kusur etme ki olmuş / Vabeste bu âlemde sükûnun harekâta* (Namık Kemal). ‖ *Teşrik-i mesaî* işbirliği, ortak çalışma: *Trakya - Paşaeli Cemiyeti ile tevhidi âmal ve teşrik-i mesai eyleyerek cemiyetimizin her harekâtı müşkül zamanlarda bile temini baka ve tevsii teşkilâtına sarfı gayret olunmuştur* (Atatürk). [M]

MESAİB çoğl. i. (ar. *musîbet*'ten *mesāʾib*). *Esk.* Musibetler, felâketler: *Harbin idamesi, haricî ve dahilî düşmanlarımızın ekmeğine yağ süreceğine ve korktuğumuz belâya ve mesaibi kendi kendine milletin başına celp ve davet eyleyeceğine bütün mevcudiyetimle kaniim* (Atatürk). ‖ Uğursuz kimseler. ‖ *Mesaib-i dünyeviye*, dünya felâketleri. ‖ *Mesaib-penah*, belâların sığınağı. (M)

MESAİL çoğl. i. (ar. *mesʾele*'den *mesāʾil*). *Esk.* Meseleler, sorunlar: *İsmet Paşa [...] Rauf Beye konferansın hitam bulduğunu ve mesailin tarz-ı hallini bildirmiş* (Atatürk). *Müellif [...] bazı mesaili izah ve Türk iktisadî tekâmülünün büyük ana hatlarını tespit edebilmiştir* (Ş. S. Aydemir). ‖ *Mesail-i amika*, derin meseleler. ‖ *Mesail-i şetta*, dağınık çeşitli meseleler.

— Huk. *Esk. Mesaili hukuk*, hukuk meseleleri. ‖ *Mesaili müteahhire*, bir davayı ileri tarihe bırakma. ‖ *Mesaili mütekaddime*, davadan önce yapılması gereken işler. (M)

Foto. Turizm-Tanıtma, N. Acar (MEYDAN)

MESAJ i. (fr. *message*). Bir devlet büyüğünün veya bir sorumlunun, belirli bir vesileyle, ilgililere gönderdiği haber: *Toplantılardan birinde Celâl Sahir, Enver Paşa'dan bir mesaj getirdi bize* (Y. Z. Ortaç). *Cumhurbaşkanının bayram mesajı.* || *Teşm. yol.* Yazı veya sözle verilen, gönderilen bilgi, haber: *Mesaj bırakmak.* (M)

MESAJERİ i. (fr. *message* > *messageries*'den). Dy. Yüksek hızlarla yapılan taşıma.

— ANSİKL. Eskiden *seyri seri* adı verilen *mesajeri* rejimine, bugün *hızlandırılmış rejim* denmektedir. Bu gibi taşıma işleri, ya yolcu vagonlarına eklenen vagonlarla veya normal yük trenlerinden daha hızlı seyreden trenlerle yapılır. (L)

MESAK i. (ar. *sevk*'ten *mesāk*). *Esk.* Sevk edilecek yer, sevk yeri. || Bir şeyi dürtme, ileriye itme. (M)

MESÂKIT çoğl. i. (ar. *sukūt*'tan *meskat* > *mesākıt*). *Esk.* Düşülen yerler, bir şeyin düştüğü yerler. || Doğum yerleri. (M)

MESAKİN çoğl. i. (ar. *mesken*'den *mesākin*). *Esk.* Meskenler, konutlar: *Ey kapkara damlarla birer matem-i ber-pâ / Temsil eden âsûde ve fersûde mesâkin* (Tevfik Fikret). [M]

MESAKİN sıf. (ar. *miskîn*'den *mesākîn*). *Esk.* Yoksullar. || Miskinler, tembeller, uyuşuklar. (M)

MESALİB çoğl. i. (ar. *meşlebe*'den *meşālib*). *Esk.* Kusurlar, ayıplar. (M)

MESALİH çoğl. i. (ar. *meşlahat*'tan *meşālih*). *Esk.* İşler: *Bilcümle müslümanların «hukukunu müdafaa edecek umur ve mesalihini nafiz bir azim ve irade ile» ihata eyleyecekti* (Atatürk). *Lâkin yanıp ağlamakla iş bitmeyip mesalih-i ümmeti görmek ve ahkâm-ı şeriatı icra etmek için...* (Cevdet Paşa). || *Mesalih-i vakıa-i yevmiye*, günlük, olağan işler. || *Erbab-ı mesalih* (veya *eshab-ı mesalih*), devlet dairelerinde görülecek işi olanlar: *İçeri eshabı mesalihten birkaç kişi girdiği için sözü kestiler* (Sabahattin Ali). [M]

MESALİK çoğl. i. (ar. *sülūk*'tan *meslek* > *mesālik*). *Esk.* Meslekler. || Tutulan, gidilen yollar. (M)

MESALİS i. (ar. *şelāşe*'den *meşleş* > *meşāliş*). Mus. *Esk.* Üç telli sazlar. (M)

MESAM çoğl. i. (ar. *mesemm*'den *mesāmm*). *Esk.* Ciltteki küçük delikler: *Cismimin her mesamı yare iken / Tuttun evlâdını kucağında* (Namık Kemal). [M]

MESAMAT veya **MESAMMAT** çoğl. i. (ar. *mesāmm*'dan *mesammāt*). Fizyol. *Esk.* Gözenekler. || *Zû-mesammat*, gözenekli cisimler. (M)

MESAME i. (ar. *mesāmm*'dan). Gözenek.

MESAMİ çoğl. i. (ar. *sem*ᶜ işitme'den *misma*ᶜ > *mesāmi*ᵓ). *Esk.* İşitme araçları. — Anat. *Esk.* Kulaklar. (M)

MESAMİR çoğl. i. (ar. *mismār*'dan *mesāmir*). *Esk.* Çiviler. || *Mesâmir-i nisyana talik* («unutma çivilerine asma»), bir işi sonraya bırakma, geciktirme. (M)

MESANE i. (ar. *meşāne*). Anat. Sidik torbası.

— Tıp. Bk. SİDİK TORBASI. (M)

MESANİ i. (ar. *işneyn*, iki'den *meşnā* > *meşānî*, *ikilemeler*'den). *Esk.* Bir şeyin iki kere yapılması, tekrarlanması. || Fatiha suresini ezbere okuma. || Fatiha suresi. (M)

MESANİD çoğl. i. (ar. *mesned*'den *mesānid*). *Esk.* Rütbeler, makamlar, mevkiler, aşamalar. || *Mesanid-i âliye*, yüksek mevkiler, rütbeler. (M)

MESAR çoğl. i. (ar. *meserret*'ten *mesārr*). *Esk.* Sevinçler, zevkler: *Açıp nigâhıma dilber, safalı bir mehtab / Bütün gurur-ı mesarınla pîş-i ye'simden / Güler, geçer, bırakırsın bir iştiyak-ı harab* (Tevfik Fikret). || *Maal-mesar*, sevinçle, zevkle, memnunlukla. (M)

MESARİB çoğl. i. (ar. *mesrebe*'den *mesārib*). *Esk.* Çayırlar, meralar, otlaklar.

— Anat. *Esk.* Vücudun göğüs bölgesindeki kıllar. (M)

MESARİH çoğl. i. (ar. *müsrah*'tan *mesārih*). *Esk.* Otlaklar, çayırlar. (M)

MESAS i. (ar. *mesās*). *Esk.* Esas, asıl. (M)

MESATIR i. (ar. *satır*'dan, *mistār* > *mesātır*). *Esk.* Cetveller. || Mıstarlar, duvarcı veya sıvacı tahtaları. (M)

MESAULOS i. Esk. Yun. Kadınlar dairesini erkeklerin dairesinden ayıran avlu. (L)

MESA VERDE, A.B.D.'de (Colorado) yayla, Cortez'in güneyinde. Kolomböncesi pueblo'ların kalıntıları. Millî park. (L)

MESAVİ çoğl. i. (ar. *sū*ᵓ'dan *mesāvî*). *Esk.* Kötülükler, fenalıklar: *Vâkıâ ortada yüzlerce mesavi yüzüyor / Sen bu kâbusu bütün şerre değil, hayra da yor!* (M. Â. Ersoy). [M]

MESÂVİ çoğl. i. (ar. *meşvā*'dan *meşāvî*). *Esk.* Evler, meskenler. (M)

MESBAA i. (ar. *mesba*ᶜ*a*). *Esk.* Aslan v.b. yırtıcı hayvanı çok olan bölge. (M)

MESBÛK sıf. (ar. *sebk*'ten *mesbūk*). *Esk.* Kalıba dökülmüş, kalıplanmış. || *Tibr-i mesbûk*, kalıba dökülmüş altın.

◆ **Mesbûke** sıf. *Esk.* Mesbûk'un dişili. || *Maâdin-i mesbûke*, kalıba dökülmüş madenler. (M)

MESBUK sıf. (ar. *sebk*'ten *mesbūk*). *Esk.* Başkalarının ilerlemesine ayak uyduramayıp geride kalmış olan. || Geçmiş, geçmiş zamanda olmuş: *İrade-i milliyeye gayri müstenid herhangi bir heyeti hükûmetin [...] muteber olmadığı ve olamayacağı şimdiye kadar mesbuk ef'al ve netâyiç ile de sabit olmuştur* (Atatürk). || Önceden geçmiş olan, önde bulunan. || *Mesbuk hizmetine binaen*, geçmiş hizmetlerine dayanarak. || *Mesbuk-ül-emsal*, benzeri önceden var olmuş, benzerleri geçmiş. || *Mesbuk-ül-hidmet*, hizmeti, emeği geçmiş. || *Mesbuk-üz-zikr*, adı geçmiş, adı geçen. || *Gayr-ı mesbuk* (veya *nâ-mesbuk*), eşi görülmemiş, benzeri olmamış. (M)

MESCEN i. (ar. *sicn*'den *mescen*). *Esk.* Hapishane. (M)

MESCHİNOT (Jean), fransız şairi (Nantes 1422'ye doğr. - ay.y. 1491). Bretagne düşesi Anne'ın hizmetine girdi. Georges Chastellan'ın öğrencisiydi; şiirlerinde retorikçilere özgü nazım şekilleri ve aliterasyonlar kullandı. *Oraisons* adlı sekiz mısralık eseri, otuz iki çeşit okunduğu halde her defasında kafiyenin bozulmadığı ve eserin bir anlam taşıdığı görülür. *Les Lunettes des Princes* (Prenslerin Gözlükleri) [1493] adlı uzun ve alegorik bir manzume yazdı. (L)

MESCİD i. Bk. MESCİT.

Mescidi Aksa, Kudüs'te cami. Emevîler zamanında, Harem-i Şerif diye adlandırılan yerde, halife Abdülmelik veya Velid tarafından yaptırıldı. Eskiden caminin yerinde Bizans imparatoru İustinianos zamanından kalma bir kilise vardı. Cami, abbasî halifelerinden Mansur tarafından (757) yeniden yaptırıldı. Haçlılar zamanında bazı değişikliklere uğradı, daha sonra Salâhaddin Eyyubî tarafından 1187'de onarıldı. Caminin sağında ve solunda, kemerli sütunlar ve dar iki sahın ile tamamlanan geniş bir orta sahın vardır. Yapının bu bölümünü güney duvarına paralel bir sahın keser. Ortada bir kubbe vardır. Cami, derinliğine yönelen üç yolu ile bazilikaların planını andırır. Sağa ve sola altışar sahın eklidir. (M)

Mescidi Cuma, 1072'de Isfahan'da selçuklu sultanı Melikşah adına yaptırılan cami. Mescidi Cuma, 755'te abbasî halifesi El-Mansur'un aynı adı taşıyan çok sütunlu camii yerinde kuruldu. Melikşah'ın camii 1121'de Batınîler tarafından yıkıldı. Sonradan tekrar tuğladan yapıldı. Camiye selçuk eseri niteliğini kazandıran, 1121-1157 yılları arasında avluyu kuşatan revakların ortalarına konan birer eyvandır. Cami, Selçuklulardan sonra İlhanlılar (1310), Muzafferîler (1366), Akkoyunlular (1475) ve Safevîler (1531) devrinde birtakım eklerle genişletildi. Cuma, kuzeyden güneye 170 m derinliği, doğudan batıya 140 m genişliğiyle, düzgün olmayan bir alanı kaplar. Avlunun ekseni üzerinde bulunan büyük bir eyvandan, caminin harem kısmına geçilir. Burası büyük bir kubbeyle örtülüdür. Güney eyvanının sağ ve sol tarafındaki tuğladan minareler, akkoyunlu Uzun Hasan zamanında yaptırıldı. Cuma mescidinde ilgi çeken başka bir özellik de, dört köşeden kubbe yuvarlağına geçişi sağlayan içi dörşeli köşe bingileridir. (M)

Mescidi Haram, Mekke'de Kâbe'nin yakınında cami. Hadise göre, Mescidi Haram'da kılınan namazın özel bir değeri vardır. Açık ve küçük bir meydan üzerinde bulunan Kâbe, Zemzem ve Makamı İbrahim bu mescidin bir bölümüdür. 630'da Hz. Muhammed burada bir mescit yaptırdı. Zamanla burası dar gelmeğe başladı. Ömer ve Osman zamanında çevredeki evler yıktırılarak, çevresine duvar çekildi. Emevî ve abbasî halifeleri zamanında mescit genişletildi. İbnül Zubeyr, duvarın üzerine basit bir çatı yaptırdı. El-Mehdi, yapının her yanına sütunlu odalar ekledi. Caminin yedi tane minaresi vardı, sonradan burada dört sünnî mezhep imamlarından her birinin namaz sırasında yararlandığı küçük binalar yapıldı. Cami, kesin biçimini Sultan Selim II devrinde (1572-1577) aldı. Binada değişiklikler yapıldı; düz çatı yerine, beyaz badanalı konik kubbeler kondu. (M)

Mescidi Nebevî, Hz. Muhammed tarafından ibadet için yaptırılan özel mescit. Medine şehrinde, Hz. Muhammed'in oturduğu evin yerindedir. İslâm dininin doğuşundan sonra yapılan ilk islâm mabedidir. Kare bir avlu içinde, taş ve tuğla duvarlı küçük odalardan kurulu olan bu ev, zamanla onarıldı, genişletildi; mimberli, mihraplı bir ibadethane durumuna sokuldu. 524'te Mekke kıble olarak kabul edildiği için, Hz. Muhammed bu evin önüne ahşap bir çardak yaptırdı. Kıble yönünü gösteren bu çardağın yanındaki avlu duvarla çevrildi. Zamanla gelişen ve Mescidi Nebevi adını alan bu ibadethane bir cami niteliği kazandı. Ölümünden sonra peygamber ve yakınları buraya gömüldü. Bu yüzden, bütün müslümanlarca kutsal bir yer olarak tanındı. Bazı tarihçiler, cami mimarîsinin ilk örneği olarak bu mescidi gösterirlerse de, sonradan yapılan incelemeler bunun doğru olmadığını ortaya koydu. (M)

MESCİDİ SÜLEYMAN, İran'da (VI. eyalet) şehir, Kuzistan'da; 45 000 nüf. İran'ın başlıca petrol merkezi (otuz kuyu) olan şehir, bir boru hattıyle Abadan rafinerisine bağlıdır. (L)

Mescidi Şah, Isfahan'da bayram şenliklerinin yapıldığı Meydanı Şah'ta cami. 1630'da yapıldı. Caminin ilk defa, meydana bakan avlu yanı yapıldı. 34 m yüksekliğinde olan dış kapı, bu yüzün ortasındadır. Sağda ve solda çini mozaiklerle kaplı iki minare vardır. Bu kapıdan yüksek kubbeli bir dehlize girilir. Yanlarda ve avlunun güneyinde eyvanlar yer alır. Avlu, iki katlı kemerlerle çevrilidir. İç kapının taşkın sivri kemeri, yüksek bir kasnağa oturan 46 m yükseklikteki kubbenin tabanı düzeyindedir. Namaz kılınan büyük kubbeli salonla küçük kubbelerin örttüğü yan sahınların iki yanında havuzlu birer avlu vardır. Caminin içindeki salonlarda on bir mihrap bulunur. Bütün bu mihraplı salonlar kubbelerle örtülüdür. Bu durumuyle Mescidi Şah, yedi caminin birleşmesi sonucu ortaya çıkan büyük bir yapıyı andırır. (M)

Mescidi Takva, islâm dininin doğuşundan sonra yapılan ilk müslüman mabedi. Hz. Muhammed, Medine'ye girmeden önce dört gün kaldığı Kuba'da kuruldu. Kıble tarafındaki taşını Hz. Muhammed'in koyduğu söylenen mabet, *Mescidi Kuba* diye de anılır. (M)

Mescidi Zu Avan, Medine yakınlarındaki cami. Hz. Muhammed'in emriyle yıktırılmıştır. (M)

MESCİT veya **MESCİD** i. (ar. *sücūd*'dan *mescid*, secde edilecek yer). Din. Camiden küçük ibadet yeri: *Bir cami değilse bile herhalde orta halli bir mescit kadar genişti* (R. N. Güntekin). Bk. ANSİKL.

— Huk. Bk. ANSİKL.

— Mim. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Din. «Secde edilen, namaz kılınan yer» anlamına gelen *mescit*, islâm dininin doğuşuyle ortaya çıktı. Müslümanlığın ilk yıllarında toplu olarak ibadet edenlerin sayısı oldukça azdı. Hepsinin kü-

çük bir yapı içinde toplanması kolaylığı vardı. Bu yüzden, Hz. Muhammed, kendisine bağlanan, ileri sürdüğü inanç ilkelerini benimseyen bütün müslümanları aynı çatı altında toplayabiliyordu. Zamanla mescit, «üstü kapalı, etrafı duvarla çevrili bina» anlamında kullanılmağa başlandı.

İslâm dini tarihinde ilk mescitler Mekke ve Medine illerinde yapıldı. Hz. Muhammed'in imam olarak namaz kıldırdığı ilk mescitte, açıkça ilk ezanı okuyan da Bilâli Habeşî idi. Müslümanların sayısı çoğaldıkça mescitler de arttı. Mescitler küçük ibadet yerleri olduğu için, mimarî bakımdan büyük bir önem taşımaz. Bu yüzden, uzun ömürlü olmadılar. İslâm dininin gelişmesi, büyük ülkelere yayılması sonucu, mescidin yerini büyük camiler aldı. Mekke, Medine, Kudüs illeri dışında mescit yerine büyük camilerin yapımı başladı. Bundan sonra da yapım ve toplum şartlarına göre, bazı kurallar teşekkül etti. Camilere yakın yerlerdeki mescitlerde cuma ve bayram namazının kılınmaması bu kuralların başında gelir.

Mescidin yapılmasını gerektiren iki toplumsal sebep vardır: 1. müslümanların veya toplu olarak namaz kılanların az olduğu yerler; 2. görev dolayısıyle namaz kılanların günün belli saatlerinde bulunmak zorunda oldukları yerler. Her iki durumda da, ibadet edenlerin sayısı az olduğu için cami yapımı gerekmedi. Bu yüzden camiden uzak yerlerde, özellikle devlet dairelerinde, okullarda, kışlalarda, köylerde, küçük kasaba merkezlerinde, kalelerde, mezarlık yanlarında, yaz aylarında yaylağa çıkılan yörelerde mescit yapımına önem verildi.

Mescitten camiye geçiş, islâm dininde müslümanların çoğaldığını, siyasî bir güç niteliğini kazandığını gösterir. Osmanlı imparatorluğunda, özellikle XVII. yy.a kadarki dönemlerde varlıklı kimseler, herhangi bir sebepten mallarının ellerinden alınması tehlikesi doğarsa, çocuklarının yoksul kalmamaları için mescit yaptırırlar, bütün mallarını, topraklarını mescide vakfederler, vakıf işleriyle de aile mensuplarını görevlendirirlerdi (mütevelli seçerlerdi). Böylece hem bir hayır kurumu yapmış görünür, hem de ailenin geleceği sağlama bağlanırdı.

— Mim. Mescitlerin en yaygın olduğu dönem, Hz. Muhammed'in yaşadığı çağ ile Dört Halife devridir.

Bu ilk dönemlerde yapılan mescitler, kubbesiz, düz tavanlı ve eğik çatılı, taş veya kerpiç duvarlı yapılardı. Çoğunun minaresi küçük ve ahşaptı. Bazı mescitlerde minare yoktu. Ezan, cumbaya benzeyen çıkıntılarda okunurdu. Bunlara *salât köşkü* denirdi. Özellikle büyük çarşılar ve kapalıçarşılardaki mescitler, kervansaray mescitleri böyleydi. Bu tür mescitlerde ahşap işlemeciliği, tahta oymacılığı, ağaç kakma işleri özel bir gelişme gösterdi. Emevî, abbasî, selçuklu ve olmanlı mescitleri ağaç işçiliğinin en gelişmiş örneklerini veren yapılardı. Mescitlerin duvarları taş, tuğla, kerpiç veya dolma olurdu. Selçuklularda, daha sonra Osmanlı Türklerinde kubbeli mescit yapılmağa başlandı. Köylerde, kervansaraylarda, küçük kasabalarda, yazlıklarda üzeri kurşun örtülü kubbeli, dört kanatlı üçgen damlı mescitler yapıldı. Bazılarının yanına küçük şadırvanlar, imam odaları eklendi. Bazı mescitlerde mimber, mihrap, avlu ve müezzin yerleri vardır. Avlusunun bitişiğinde mezarlık, türbe olan mescitlere de rastlanır.

Bazı sünnî tarikatların da mescitleri vardı. Özellikle şeriat kurallarına bağlı kalan, beş vakit namazı değişmez bir ilke olarak benimseyen tarikatların merkezi durumunda olan tekkelerin yanında küçük minareli mescitler vardır. Kubbeli, şadırvanlı, *maksure* denen özel bölmeli mescitlere halk arasında cami de denir. Gerek Anadolu'nun, gerek İstanbul'un küçük semtlerinde yapılan ve mimarî bakımdan, osmanlı sanatının en yüksek çağındaki özellikleri taşıyan mescitler, cami olarak adlandırılır. Topkapı, Yıldız saraylarındaki mescitler bu türdendir. Mescitler, genellikle küçük ve ucuz yapılar olduğu için de mimarî bakımından büyük bir gelişme göstermedi.

— Huk. Mescitler hukukî bakımdan camilerle aynı statüye bağlıdır. Vakıflar Genel müdürlüğü tarafından mazbut vakıflar arasına alınan mülhak vakıflara bağlı mescitler yanında, Diyanet İşleri başkanlığına bağlı cami ve mescitler de vardır. Ancak, vakıflara ait ibadet yerlerinin imam, hatip ve müezzinleri, Diyanet İşleri başkanlığının maaşlı ve ücretli kadrolarına geçirilmişlerdir. Vakıflar arasında bulunan cami ve mescitlerin, aydınlatma, ısıtma ve bakım giderleri için her yıl Vakıflar Genel müdürlüğü bütçesine konulan ödenekler, hazinece irat kaydolunarak, yine aynı hizmetlere harcanmak üzere Diyanet İşleri başkanlığı bütçesine devredilir. (→ Bibliyo.) [M]

MESCUD sıf. (ar. *secûd*'dan *mescûd*). *Esk.* Kendisine secde edilmiş olan. ‖ Tanrı'nın sıfatlarından. ‖ *Mescud-ı melek*, Âdem Peygamber. (M)

MESCUM sıf. (ar. *secm*'den *mescûm*). *Esk.* Dökülmüş, akmış. ‖ *Eşk-i mescum*, dökülmüş gözyaşı. (M)

MESCUN sıf. (ar. *sicn*'den *mescûn*). *Esk.* Hapsedilmiş olan, mahpus, hükümlü. (M)

MESCUR sıf. (ar. *mescûr*). *Esk.* Taşkın (su): *Kâse-i çarhı şikest eyledi tîr-i daavat / Cereyan eyledi hep âleme bahr-i mescur* (Fazıl). ‖ I. Kızgın fırın, alevli ateş. (M)

MESDAG (Hendrik Willem), hollandalı ressam ve koleksiyoncu (Groningen 1831 - La Haye 1915). Daha çok deniz resimleri çizdi. Koleksiyonculuğu (özellikle Barbizon okulu) daha önemlidir. La Haye'de müze haline getirilen evinde Daubigny ve Millet'nın önemli tabloları yer alır. (L)

MESDUD sıf. (ar. *sedd*'den *mesdûd*). *Esk.* Kapalı, önüne set yapılmış, tıkanmış. ‖ *Bab-ı mesdud*, kapalı kapı. (M)

MESED i. (ar. *mesed*). *Esk.* Sıkı bükümlü ip. (M)

MESEL i. (ar. *mesel*). *Esk.* İbret ve örnek alınacak söz. ‖ Örnek, benzer, misal. ‖ *Teşm. yol.* Atasözü: *Bu meseldir; dinsizin hakkından imansız gelir, diye bir şeyler mırıldanıyordu* (R. N. Güntekin). *Meşhur meseldir, erenlerin işine karışılmaz, bazı işlere de sadece Rifâîler karışırmış!* (N. Araz). ‖ Eğitici kısa hikâye, masal. ‖ *Darb-ı mesel.* Bk. DARBIMESEL.

— DEY. *Mesel olmak*, [bir söz, cümle, beyit, mısra v.b. için] atasözü haline gelmek.

— Fels. *Mesel şiir*, Bacon tarafından Antik çağın bütün efsanelerine ve sembollerine verilen ad.

— Hıristiyanlık. Kutsal Kitapların, bir ibret dersi veren alegorik hikâyesi.

— ANSİKL. Hıristiyanlıkta *mesel* bir kıyaslamadır; İsa, yeterince yetişmemiş kişileri aşırı bilgiyle hırpalamamak için, vaızlarında öğretisini kıyaslama yoluyle yavaş yavaş açıklama yolunu tuttu. Başlıca meseller «gökler katı»'nı anlatır. Mesellerin bazıları Aziz Luka'ya aittir, bunlar «mağfiret meselleri» diye adlandırılır.

Ünlü meseller, Tutumsuz Çocuk, Tohum Ekici, Karamuk, Gelinlik, Boğular v.b.'dir. İncil'de yirmi beş mesel vardır, bunların çoğu çok kısadır.

— Din. Yazılı belgelere göre ilk meselleri ortaya koyanlar daha çok peygamberlerdir. Sumer, İran, Anadolu, Fenike, Mısır, Roma, Hint, Yunan ve İbranî dinlerinde tanrı buyrukları birer mesel olarak bildirilirdi. Tevrat'ta yer alan Süleyman'ın meselleri bu türdendir.

Mesellerin çoğunun dinî bir anlam taşıması, halkın mesel niteliği kazanan dinî özdeyişleri daha kolay benimsemesinden, ezberlemesinden ileri gelebilir.

— Ed. Bugün daha çok atasözü anlamında kullanılan mesel, atasözü anlamına gelmeden önce, bir konuda herkesin örnek olarak benimsemesi gereken özdeyiş karşılığında kullanılırdı. İlk meseller dinî birer nitelik taşırdı.

Divan şairlerinden birçoğu, mesellere geniş yer verdi. Eskiden *filmesel* veya yalnız *mesel* şeklinde kullanılan mesel sözü yerine daha sonraları «mesel söylemek» anlamında *darbı mesel* sözü kullanılmağa başlandı.

Mesel, genellikle *darbı mesel, durubi emsal* sözleriyle birlikte «atasözü» anlamında kullanılmıştır. Araplar, budalalar için *ahaliül-hacer* (Taş halkı), eli açıklar için *el-Hatim* (eli açıklığıyle tanınan Hatemi Tay adından dolayı) deyimini kullanırlar. Meseller, manzum veya mensur olabilir. İran, arap ve türk edebiyatlarında meselleri şiirine konu edinen şairler olduğu gibi, meselleri toplayarak manzum hale getirenler de vardır. Şairlerin birtakım atasözlerini mesel adı altında şiire geçirmeleri, bazı yazarların mesellerle atasözlerini aynı adla toplamaları sonucu, meselle atasözü birbirine karıştı. Aşağı yukarı bütün meseller birer atasözü olarak nitelendi. Bu yüzden, birer mesel havası taşıyan mısralar, beyitler atasözleri arasına girdi. (ML)

MESELÂ zf. (ar. *misâl*'den *meselâ*). Misal olarak, sözgelişi: *Bazan cebinden çıkardığı kâğıda bakıyor ve münasebetsiz bir yerde, meselâ istibdat kelimesi geçerken alkışlar içinde kalıyordu* (Ömer Seyfeddin). *Meselâ yıldızlara ait bir haber / Ağlatır beni uzaktan* (F. H. Dağlarca). *Yeni.* Örneğin. (M)

MESELE i. (ar. *su'âl*'den *mes'ele*). Bilimsel metotlarla çözümlenmesi gereken şey, problem: *Bir geometri meselesi.* ‖ Birçok çözümü olabilen güç konu, sorun: *O, nutkunda belli ve elle tutulur meseleler ortaya koyuyordu* (Ş. S. Aydemir). *İnsanın kökeni meselesi. Siyasî meseleler. Sosyal meseleler.* ‖ Açıklanamayan, kavranamayan, çözümlenemeyen şey: *O adamın nasıl para bulduğunu anlamak mesele doğrusu.*

— ÇEŞ. DEY. *Mesele çıkarmak*, içinden güç çıkılır bir durum yaratmak, bir olaya, bir anlaşmazlığa yol açmak: *Göreyim seni, bu sokakta sakın bir mesele çıkarmayın* (H. E. Adıvar). ‖ *(Bir şeyi) Mesele yapmak*, önemsiz bir şeyi önemli bir sorun olarak görmek: *Her şey düzeldi şimdi. Benim için üzülmeyin ve mesele yapmayın bunu* (A. H. Tanpınar). ‖ *Mesele yok*, her hangi bir güçlük bulunmadığını anlatmak için kullanılır.

— *Esk.* Savaş, harp. ‖ *Mesele-i zâile*, geçmiş olan savaş.

— Huk. *Esk.* Hukuk açısından çözümlenmesi gereken maddî, gerçek veya farazî olay. (Kadı, müftü veya müçtehidin önüne getirilen her olay gerçek olsun olmasın meseledir.) ‖ Faraizde öngörülen durumlardan her biri. ‖ *Meselei müstehire.* Bk. MÜSTEHİRE. ‖ *Meselei nas*, bir çevrenin ortak ihtiyacını veya çevrenin benimsediği bir kimsenin kişisel ihtiyacını gidermek amacıyle halktan toplanan para ile edinilen mal. (M)

MESELEN zf. (ar. *misâl*'den *meselen*). *Esk.* Misal olarak, örnek olarak, meselâ, sözgelişi, şunun gibi. (M)

MESELİT i. (A. *Mesel*'in adından fr. *messelite*). Miner. Hidratlı tabiî kalsiyum ve demir ortofosfat. (L)

Meseller kitabı, Eski Ahit'in bölümü. Meseller kitabı, pratik ahlâk veya olgunluk üstüne yazılmış bir bilge sözleri derlemesidir. En eskileri, Süleyman ve Hizkiya yahudi vaızlarına kadar iner (M.Ö. 700'e doğr.). M.Ö. 480'e doğru derlenmiştir. (L)

MESEM i. (ar. *mesemm*). *Esk.* Ciltteki ufak delik, mesamet.

◆ **Mesemme** çoğl. i. *Esk.* Ciltteki ufak delikler. (M)

MESEMBRİNA i. Sinek cinsi. (Etçil olan kurtçuğu çürümekte olan organik maddelerde yaşar. Kısa duyargalı sikloraf sineklerin *muscidae* familyasından.) [L]

MESEN i. (imparator Augustus'un gözde adamı *Maecenas*'ın adından fr. *mécène*). Edebiyatçıları, bilginleri ve sanatçıları koruyan, onlara büyük para yardımında bulunan kimse. (L)

MESENJİT i. (fr. *messingite*). Miner. Tabiî çinko ve bakır hidrokarbonat. (L)

MESERRET i. (ar. *sürûr*'dan *meserret*). *Esk.* Sevinç: *Baban diyor ki: «Meserret çocukların yalnız / Çocukların payıdır! Ey güzel çocuk dinle* (Tevfik Fikret). ‖ *Meserret-aver* (veya *meserret-engiz*), sevindirici. ‖ *Meserret-bahşa*, sevindiren, sevinç

bağışlayan. || *Meserret-efza,* sevinci arttıran.

◆ **Meserrat** çoğl. i. *Esk.* Sevinçler: *İnsan bütün ahzan ü meserrata muadil / Bir tatlı dönüş hisseder avâre serinde* (Cenab Şahabeddin). [M]

MESETA, İspanya'da yarımadanın merkezî yaylalarının temeli olan sert hersinyen tabana verilen ad. «İber Meseta»sı merkezî sıradağlarla (Guadarrama, Gredos sıradağları) ayrılan ve kenarları yüksek dağlarla (kuzeyde Cantabria dağları, kuzeydoğu ve doğuda İberik dağları, güneyde sierra Morena) sınırlı olan Castilla La Vieja ve Castilla la Nueva yaylalarından oluşur. (L)

MESETA (FAS—*sı*), Batı Fas'ta bölge; kuzeyde Garb ovası, batıda alçak Atlas okyanusu ovaları, doğuda Orta Atlas «causse»u ile sınırlıdır. Bu yaylalar bölgesine meseta (masa) adı iberik mesetasına benzediği için verilmiştir. Kütlesini meydana getiren eski taban (şistli-granitli), özellikle kuzeyde, aşınmanın yer yer Apalaş tipi engebeler oluşturduğu Orta Fas yaylasında yüzeye temas eder. Güneye doğru billûrlu kayaçlar, Um ür Rebia'ya doğru alçalan Fosfatlar yaylasını meydana getiren ikinci ve üçüncü zaman tortullarıyle örtülüdür. Meseta'nın kuzey kısmında çadırda yaşayan yarı göçebe berberî çobanları sürülerini otlatır; doğuda, koyun ve sığır sürülerini yazın Orta Atlas'taki yaz otlaklarına çıkaran Zayanlar, kışın merkezî yayla vâdilerine indirerek mevsimi orada geçirirler. Batıya doğru, yerleşik hayata geçmek üzere olan Zaerler ve Zemmurlar kütlenin kenarında arpa yetiştirir. Hayvancılık hâlâ önemlidir. Güneydeki kalkerli yaylalarda, *nuala*'larda yaşayan Şaviyeler ve Urdigalar bugün tahıl tarımıyle geçinen eski göçebelerdir. En yoksul alanlarda koyun sürüleri otlatılır. Bu yaylalardaki fosfat yataklarının işletilmesi Huribga şehrinin kurulmasına yol açmıştır. (L)

MESFU sıf. (ar. *mesfû*ᶜ). *Esk.* Nazar değmiş. || *Mesfu-ül-ayn,* gözü içeriye doğru çukur. (M)

MESFUH sıf. (ar. *sefh*'ten *mesfûh*). *Esk.* Akıtılmış, dökülmüş.

◆ İı. Coğ. *Esk.* Dağ eteği. (M)

MESFÛK sıf. (ar. *sefk*'ten *mesfûk*). *Esk.* Dökülmüş, akıtılmış. || *Hûn-ı mesfûk,* akıtılmış kan. (M)

MESFUR sıf. (ar. *mesfûr*). *Esk.* [Beğenilmeyen, hor görülen kimseler için] Adı geçmiş, yazılmış. (M)

MESH i. (ar. *mesh*). Aptes alırken ıslak eli başa ve meshe sürme || *Esk.* Elle sıvazlama. Yağ, koku v.b. sürme. || *Mesh etmek.* Bk. MESHETMEK. (M)

MESH i. (ar. *mesẖ*). *Esk.* Biçimini değiştirerek çirkin hale getirme.

— Ed. Başka birinin şiirindeki sözleri değiştirerek o tarzda şiir yazma. Bk. İNTİHAL. (M)

MESH [meş] i. («elek deliği» anlamında ing. k.). Mad. oc. İnce bir elek telinde her inç başına elek deliği sayısı: 200 *mesh'lik bir eleğin her inç başına* 200 *deliği vardır, yani delik açıklığı* 0,074 *mm'dir.* (L)

MESHETMEK geçl. blş. f. (ar. *mesh* ve türk. *etmek*'ten *mesh-etmek*). Aptes alırken başa ve mest'e ıslak eli sürmek. || —*Esk.* El ile sıvazlamak: *Resul-i Ekrem ona hayır ile dua ve başını mübarek eliyle meshetmiş...* (Cevdet Paşa). || Yağlamak, yağ sürmek. (M)

MESHUF sıf. (ar. *sihâf*'tan *meshûf*). *Esk.* Suya kanmayan, doymayan. || Susamış: *O meshûf-ı müserret günlerin yâd-i melâliyle* (Tevfik Fikret). [M]

MESHUK sıf. (ar. *sahk*'tan *meshuk*). *Esk.* Dövülmüş, toz haline getirilmiş. (M)

MESHUN sıf. (ar. *sahn*'dan *meshûn*). *Esk.* Isıtılmış, ısınmış: *Terli vücudundan bir hava-yı meshun ve muattar intişar ederek...* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

MESHUR sıf. (ar. *sihr*'den *meshûr*). *Esk.* Büyülenmiş: *Hepsi meshur, o muamma güzeli / Gittiler görmeğe Kaf dağlarına* (Yahya Kemal). [M]

MESHUT sıf. (ar. *meshût*). *Esk.* Beğenilmemiş. (M)

MESİDİN i. (fr. *mésidine*'den). Formülü N H_2 — C_6 H_2 $(CH_3)_3$ olan arilamin; mesitilen'e tekabül eder ve 230°C'ta kaynar. (L)

MESİH i. (ar. *mesh,* el ile sıvazlama > *mesih,* yağlanmış, üzerine yağ sürülmüş'ten). Din. İsa peygambere verilen adlardan biri. (Bk. ANSİKL.) || *Mesih-vâr,* İsa gibi.

— ANSİKL. Din. Daha çok Yahudiler arasında yaygın bir inanca göre, *Mesih* gününde gökten inecek, yıkılan Yahudi devletini, kutsal birliği yeniden kuracak, ezilen yahudi milletini kurtaracaktır. Mesih, tanrı gücü taşıyan, Tanrı'nın yeryüzünde, bütün âlemlerde temsilcisi olan yüce bir varlıktır. Ölmemiştir, göklerde, yahudi milletine vaat edilen kurtuluş gününü beklemektedir. Hıristiyanlar tarafından biraz değiştirilerek benimsenen bu inanç, zamanla birçok din savaşına, mezhep ayrılıklarına yol açtı.

◆ **Mesihî** sıf. *Esk.* İsa peygambere ait, onunla ilgili: *Ben ne mesihî, ne mesîhademim / Zevki hakikatte arar âdemim* (Muallim Naci). || Hıristiyan. (M)

MESİH sıf. (ar. *mesh*'ten *mesih*). *Esk.* Şekil değiştirmiş, genellikle hayvan şekline girmiş. || Garip, acaip. (M)

MESİHA i. (ar. *mesh* > *mesih*'ten *mesiha*). İsa peygamberin adlarından biri: *Azm-i çarh etti Mesîha ki bula mi'racûn / Yetmedi menzil-i maksuda tarik-i talebi* (Fuzulî). [Bk. MESİH.] || *Mesîha-dem* (veya *mesîha-nefes*), [İsa peygamberin, nefesiyle ölüleri diriltti̇ği inancından] İsa nefesli. (M)

MESİH'ÇİLİK i. (*Mesih* > *Mesih'çi*'den *Mesih'çi-lik*). Din. Mesih'e inanma; bir mesihi bekleme. (Bk. ANSİKL.) || Mesihin kelâmının gelişmesini sağlayan öğreti.

— Etnol. Teokratik nitelikte dinî akım (zenci Afrika, Güney Amerika ve Okyanusya'da görülmüştür). [Irkçı ve sosyal bir rekabetin sonucu olarak ortaya çıkabilir. Meselâ bir sosyal grup, yabancılarca sömürüldüğüne ve atalarından kalan topraklarının ellerinden alındığına inanırsa, bu akım için elverişli bir ortam doğar. Mesih'çilik, sosyal protesto ve başkaldırmalara yol açar ve düzeni yeniden kuracak bir tanrının geleceğine inanmağa dayanır.]

— ANSİKL. Din. *Mesih'çilik,* Musevîlerin tarihini harekete getiren bir fikir akımıdır. Bu akıma göre İsrail, kurtuluşunu, Tanrı'ya çok yakından bağlı esrarlı bir varlığın aracılığıyle; Yahve ile tam uzlaşma, barış ve adalet içinde mutluluk, düşmanlar üstünde zafer elde etmesi ve dünyanın İsrail ile çok yüce bir dinî ülkede birleşmesi yoluyle bulacaktır. Mesih'çilik fikrinin menşeini, İsa'dan önce VIII. yy.ın peygamberleri tarafından verilen haberde aramak gerekir. Bu habere göre, Tanrı, kendince kararlaştırılan zaman hâkimiyetini kurmak üzere yeryüzüne müdahale edecektir. VI. yy.da, bu görüşe, hal ve şartların doğurduğu bazı unsurlar eklendi: musevî milleti birliğine yeniden kavuşacak; Davud, krallığı yeniden kurulacak ve yeni bir Kudüs, musevî dinine bağlı olanlarla bu dini kabul eden paganları biraraya getirecektir. Ama hâkimiyetin bu kuruluşu, yine de, sürekli bir gelişme göstermez, Tanrı, bu hâkimiyeti bazen doğrudan doğruya, bazen de gönderdiği bir aracıyle gerçekleştirir. Bu aracı, Mesih'tir. Söz konusu hâkimiyet, üstünlüğü kimi zaman musevî halkına, tapınağa ve kutsal şehre verir gibi görünür. Kimi zaman da merkeziyetçilikten kurtulmuş bir Mesih'çilk söz konusudur. Bu durumda Kudüs, ancak manevî bir sitedir; tapınak ise, canlı taşlardan, yani dindarlardan kurulmuştur; hâkimiyet ırka göre değil inanca göre gerçekleşir. Hıristiyanlık çağının yaklaşması sırasında, halk arasında yaygın olan Mesih'çilik eski kehanetin maddî unsurlarına dayanıyordu. İsa'nın Kutsal Cuma'da halk tarafından terk edilişinin sebebi ise, halkın, acı çeken ve küçük düşen bir Mesih'i kabul edemeyişiydi. Aynı çağlarda, Essenliler biri davudî, diğeri levî bir çifte Mesih bekler gibiydiler. İlk hıristiyan cemaati, din değiştirmiş bulunan musevîlerden meydana geldiği için, kendi kurucusunu, daha önce peygamberlerin haber verdiği Mesih olarak görüyordu (Havarilerin işleri'nin başlangıcı). Daha sonraki yüzyıllarda hahamlar, zulüm devirlerinde, maddi bir Mesih'çiliğe yönelmeyi tercih ettiler. Bu Mesih'çiliğin tasvirlerine efsaneler eşlik eder. Ama peygamberlerin din ve ahlâk Mesih'çiliği de ortadan kalkmış değildir. Bugün, Musevîler arasında mesihçi akım büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Dinî inançları çok kuvvetli olan musevî halk arasında Davud soyundan gelme kişisel bir Mesih bekleyenler vardır. Âyin ve merasimler de bu umudu canlı tutar. Ama okumuşlar arasında Mesih'çilik bir çeşit hegel'ci idealizmle birleşmeğe yönelmiştir. (L)

MESİHÎ (İsa), türk şairi (Priştine 1410 ? - İstanbul 1513). İstanbul bir süre medresede öğrenim gördü. Bir ara sipahi oldu. Hadım Ali Paşanın divan kâtipliğini yaptı; şair zatî ile dostluk kurdu. Hadım Ali Paşanın Şahkulu savaşında ölümü, Mesihî'nin yoksul duruma düşmesine sebep oldu. Devrin ilerigelen devlet adamlarına (yeniçeri ağası Yunus Paşa, Tacizade Cafer Çelebi v.d.) ve padişahlara (Bayezid II, Yavuz Sultan Selim) kasideler sundu. Mesihî, XV. yy. divan şiirinin önde gelen sanatçıları arasında kabul edilir. Üslûp ve konu bakımından genellikle divan geleneği dışına çıkamamakla birlikte, orijinal buluşları, hayal gücü yönüyle kendinden sonrakileri etkiledi. Dili, çağdaşlarına göre sade ve özentisizdir. Eserlerinde, atasözleri yanında rumeli şivesi özelliklerine, kelime ve deyimlerine yer verdi. Mesihî'nin üç eseri vardır: *Divan; Şehrengiz; Gül-i Sadberk* (Yüz Yapraklı Gül). *Divan*'ında özellikle Hadım Ali Paşa için yazdığı mersiye ilgi çekicidir. Mesihî, türk edebiyatında şehrengiz türünün yaratıcısı olarak kabul edilir. Edirne şehrini ve güzellerini işleyen *Şehrengiz*'de, Mesihî'nin içkiye ve mahbuplara olan düşkünlüğünün etkisi ağır basar. *Gül-i Sadberk*'te yüz kadar mektubunu topladı. (M)

MESİHİYÛN çoğl. i. (ar. *mesih*'ten *mesihiyyûn*). *Esk.* Hıristiyanlar. (M)

MESİH PAŞA (Ahmed), türk devlet adamı (öl. İstanbul 1501). Fatih Sultan Mehmed'in kölelerinden. Onun zamanında 13 yıl kaptanıderyalıkta bulundu. Vezir olarak Rodos'un alınmasıyle görevlendirildi; bunu sağlayamadığı için dönüşte vezirlikten azledilerek Gelibolu sancakbeyliğine gönderildi. Bayezid zamanında vezirliği geri verildi; daha sonra sadrazamlığa getirildi (1499). (M)

Mesihpaşa camii, İstanbul'da, Karagümrük semtinde. Veziriazam Hadım Mesih Mehmed Paşa tarafından yaptırıldı (1585). Dikdörtgen planlıdır; mihrabı dıştan çıkıntılıdır. Merkezî kubbenin duvarlara geçişi, sekiz kemerle sağlanmış, mihrap, binaya yarım kubbelerle bağlanmıştır. Altı porfir sütuna dayanan beş kubbeli bir son cemaat yeri vardır. Sonradan camiyi genişletmek için ikinci bir son cemaat yeri yapıldı. Çinileri, devrinin en güzel örneklerindendir. Yakınında, aynı zamanda yapılmış bir çeşme vardır. (M)

MESİH PAŞA Hadım, türk devlet adamı (? - İstanbul 1592). Enderundan yetişti. Hazinedarbaşı iken Mısır beylerbeyi tayin edildi (1574). Beş yıl Mısır'da kaldı. İstanbul'a dönüşünde ikinci vezir, 1585'te sadrazam oldu. Dört ay sonra görevinden ayrıldı. (M)

MESİL i. (ar. *seyelan*'dan *mesil*). *Esk.* Su yolu, suyun aktığı yer. (M)

MESİL sıf. (ar. *mesil*). *Esk.* Benzer, gibi: *Bir şairane zemzeme-i saf-i selsebil / Takrir ederdi semi hayalimde bî-mesîl / Bir aks-i can-rüba* (Tevfik Fikret). [M]

MESİNA i. Bk. MİSİNA.

MESİR i. (ar. *seyr*'den *mesir*). *Esk.* Gezinti yeri.

— Folk. *Mesir bayramı,* Manisa'da her yıl 15 nisanda yapılan şenlik. (Bk. ANSİKL.) || *Mesir macunu,* mesir bayramında Sultan camiinin minarelerinden atılarak halka dağıtılan macun. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Folk. *Mesir bayramı,* bugün bir eğlence niteliği almış olan bu bayrama, eski Anadolu ve Sümer inançlarının değişik biçimde devamı olarak bakılabilir. Sümer ve Hititlerde Dumuzi*, Finike ve Greklerde Adon (Adonia) denilen bitkiler tanrısı i-

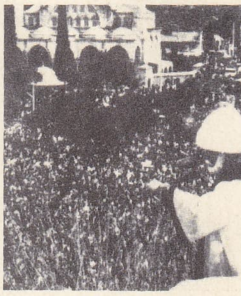

Manisa **Mesir** bayramından iki ayrı görünüş

Rumelihisar sırtlarında **bir mesire** (XVIII. yy.)

Foto. Hürriyet arşivi, N. Erkılıç (MEYDAN)

nanca göre, avlanırken bir domuz tarafından öldürülür; gövdesi ve kanı toprağa karışır. Zamanla bu topraktan, onda saklı üretici özden dolayı sayısız bitkiler yetişir. Bu sebeple Dumuzi'ye (veya Adon) inanan kavimler bahar aylarında onun adına ve şerefine şenlik düzenler, ondaki üretici gücü temsil ettiğine inanılan bir takım macunlar da yerlerdi. Bu macunlardan yiyenlerin hastalıktan kurtulacağına, dileklerinin yerine geleceğine, çocuğunun olacağına v.b. inanılırdı. Tek tanrılı dinlerin benimsenmesinden sonra da Anadolu'da bu bayramlar mesir bayramı adıyle kutlanılmağa devam edildi. Bugün her yılın 15 nisan günü Manisa'da mesir bayramı düzenlenir.

● *Mesir macunu.* Manisa bimarhanesinin ilk başhekimi Merkez Efendi (Musa bin Muslihiddin bin Kılıç) Manisa'ya gelmeden önce Denizli'de yaşıyordu. Orada, 41 çeşit maddeden meydana gelen mesir macunu adlı bir macunu hastalarına ilâç olarak veriyordu. Manisa'ya gelerek yeni görevine başladıktan sonra da hastalarına aynı ilâcı verdi. Birçok hastanın iyileşerek hastahaneden çıkması üzerine, mesir macununun ünü kısa zamanda şehre yayıldı. Macun, önceleri para karşılığı varlıklı kimselere veriliyordu. Gün geçtikçe Merkez Efendiye başvurarak bu ilâçtan isteyenlerin sayısı çoğaldı. Bunun üzerine hastahane başhekimi, Bimarhanenin 50 m ilerisindeki Sultan camii minaresine çıkarak mesir macununu cami çevresinde toplanan halka lokmalar halinde attı (15 nisan 1539). Bu tarihten sonra mesir (*manisa mesiri* de denir) dağıtılması bir gelenek olarak yerleşti. Macunun bileşiminde bugün ancak on kadar madde yer alır; macun, küçük kâğıt külâhlara konularak minareden atılır. Macun dağıtımına 1926'dan 1952'ye kadar ara verildikten sonra millî ve mahallî bir geleneğin korunması düşüncesiyle yeniden izin verildi. (M)

MESİRE i. (ar. *seyr*'den *mesire*). *Esk.* Gezilecek yer, gezinti yeri: *Cuma ve pazarları Küçüksu, Göksu, Kalender, Çubuklu gibi incesaz yerlerine, mesirelere gidilirdi* (A. Ş. Hisar). ‖ *Mesire-gâh*, mesire yeri.

◆ **Mesirelik** i. Gezmeğe elverişli yer. (M)

MESİTİL i. (fr. *mesityle*'den). *Mesitil oksit*, formülü

$$(CH_3)_2\,C = CH—CO—CH_3$$

olan etilen sınıfından keton; iki mol asetonun, su giderici bir madde eşliğinde yoğunlaşmasından elde edilir. (Nane kokusundaki bu madde 130°C'ta kaynar.) [L]

MESİTİLEN i. (fr. *mesitylene*'den). Kim. Formülü

$$C_6H_3(CH_3)_3\ [1\text{-}3\text{-}5]$$

olan benzen sınıfından hidrokarbon; bazı petrollerde ve taşkömür katranında bulunur.

— ANSİKL. *Mesitilen*, asetonun sülfürik asit etkisiyle su kaybetmesinden elde edilir. 164°C'ta kaynayan bir sıvıdır. Nitrik asitle yükseltgenerek üvitik ve trimesik asitler elde edilebilir. (L)

MESKALAMDUG, önemli sümer kişilerinden biri; Ur'daki krallık kabristanında bulunan mezarından birçok değerli eşya çıktı; bunlar arasında sümer kuyumculuğunun şaheseri (M.Ö. XXVI. yy.) sayılan altın bir başlık da vardır. (M)

MESKALİN i. (fr. *mescaline*). Toksikol. Peyotl'dan elde edilen ve gayet net görme sanrıları meydana getiren şiddetli alkaloit. (Meskalin'in meydana getirdiği sanrılar birkaç saat sürer, fakat tehlikeli ruhî bozukluklara yol açmaz.) [L]

MESKAT veya **MASKAT** i. (ar. *sukūt*'tan *meskat*). *Esk.* Bir şeyin düştüğü yer. ‖ *Maskat-ı re's*, doğum yeri. ‖ *Maskat-üt-tâir*, kuşun kanadı. (M)

MESKEN i. (ar. *sükûn*'dan *mesken*). Oturulan yer, ev: *Bir makam, mesken sıkıntısını hafifletmek için birkaç güzel yapı kuracak, bunun için bir kaç ağaç kesiyor* (F. R. Atay). *Yeni.* Konut.

— DEY. (*Bir yeri*) *Mesken tutmak*, bir yere yerleşmek: *Yarim İstanbul'u mesken mi tuttun / Gördün güzelleri beni unuttun* (Halk türküsü).

— *Esk. Mesken ü medfen*, oturacak ve gömülecek yer.

— Bot. Bazı çiçeklerde tohumların saklı bulundukları oyuklar.

— Huk. *Mesken masuniyeti.* Bk. KONUT *dokunulmazlığı*. ‖ *Esk. Meskeni şerî*, dince oturulmasında sakınca görülmeyen yer. (Meselâ; mutfağı, tuvaleti ve öteki odalarıyle ilişkisi kesilebilecek bağımsız bir yatak odası bulunmayan bir yerin şeran mesken olarak kullanılması caiz değildir.)

— Mal. *Mesken zammı*, daimî olarak bir yerde oturan memurlara derecelerine göre verilen geçici tazminat, konut için verilen para.

— ANSİKL. Arkeol. Paleolitik ve mezolitik devirlerde insanlar *mesken* olarak mağaraları ve kaya kovuklarını kullanmışlar, bu meskenlerin duvarlarını çeşitli resim ve şekillerle süslemişlerdir. Bu devir meskenlerine en iyi örnek Karain* mağarasıdır. Daha sonra neolitik devirde insanlar bugünkü anlamda oldukça düzgün planlı evler yaparak meskenlerin nüvesini atmışlardır. Medeniyetin ilerlemesi sonucu meskenlerde de gelişme olmuş ve iki katlı mesken mimarisine geçilmiştir. Çoğu zaman taş temel üzerine kerpiç duvar ilâvesiyle meydana getirilen meskenlerin çatısı genellikle düz olurdu ve ilk meskenlere giriş çatıdandı. Daha sonra çatı semerdam şeklini aldı. Yalnız, bu tip çatılar daha çok ahşap meskenlerde kullanıldı.

— Mim. Her çağın ve her bölgenin değişik evlerinde, ilk mesken tipleriyle (çadırlar tabiî sığınaklar ve kulübeler) uzak bir bağ görülür. Fakat meskenlerin coğrafya ve tarih kurallarına uymak zorunluluğu, meskenlerin görünüşünü devamlı olarak değiştirmiştir.

● *Mesken ve tabiî şartlar.* Meskenlerde kullanılan malzemeler, *zeminin cinsi*'ne göre seçilir. Her insan topluluğu elinin altındaki malzemeyi kullanır: tahta, taş veya toprak. Bunlarla kerpiç, tuğla, kiremit yaparlar. Pencere ile kapıların boyutları ve evin iç planı, iklimin soğukluğu veya sıcaklığına göre ayarlanır. Bk. YERLEŞME.

● *Mesken ve medeniyet.* Meskenlerin biçimi geleneklere ve âdetlere bağlıdır. İnsan hayatından daha uzun süre dayanan evler, ortak özelliklerin sürmesini sağlar. Her toplumda meskenin planı kadın varlığının damgasını taşır. Meskenler, toplumsal farkları da ortaya koyar. Çin'de imparatorluk yasaları, bir sarayın nasıl inşa edileceğini en ince ayrıntılarına göre anlatır. Bir prensin bir bilginin ve herhangi bir adamın sarayları bu yasalara göre kurulur. Yasalar, mesken sahibinin mevkiine göre, evlerin büyüklüğüyle yüksekliğini ve dairelerin sayısıyle boyunu en iyi biçimde düzenler. Venedik'te. Büyük Kanal'a bakan sarayların ön cepheleri zengin tüccarların ticarî gücünün damgasını taşır.

● *Çağdaş dönem.* Çağımızdaki makineleşme ve bu makineleşmenin sonucu olan ekonomik devrim, mesken kavramında büyük bir değişiklik yaptı. Tıp ilmi, insanlara bir yandan ışığın, güneşin ve yeşilliğin olumluluğunu anlatırken, şehirler kalabalıklaştı. Köyler ıssızlaştı ve coğrafya şartlarının eskiden yarattığı baskılardan kurtulan meskenler yeni enerji kaynakları yüzünden gelişigüzel toplanmağa başladılar. Çağdaş insanda, hiç bir şeyin sağlam ve sürekli olmadığı duygusu yer etti. Araçların hızı onu yeni bir göçebe haline koydu. Artık hür olan kadın, günün çoğunu yuvasının dışında geçirir oldu. Meskenlerin içi, hizmetçisiz iş görebilecek biçimde planladı.

● *Türk meskenleri.* Bk. *Türk* EV'*i*. (LM)

MESKENET i. (ar. *meskenet*). *Esk.* Miskinlik: *Nedir bu meskenetin sen de bir kımıldasan a! / Niçin kımıldamıyorsun? Niçin? Ne oldu sana?* (M. Â. Ersoy). ‖ Fakirlik, yoksulluk: *Her yerde hor ve hakir oldular, zillet ve meskenette kaldılar* (Cevdet Paşa). ‖ Beceriksizlik. ‖ *Meskenet-fiken*, miskinliği gideren: *Meçhul elektrikçisi, aktar-ı fikretin / Yüklen getir ne varsa biraz meskenet-fiken / Bir parça ruhu, benliği, idrâki besleyen* (Tevfik Fikret). [M]

MESKUB sıf. (ar. *sakb*'dan *meskûb*). *Esk.* Delinmiş, delik. ‖ *Dürr-i meskub* (veya *lü'lü-i meskub*), delinmiş inci. (M)

MESKÛB sıf. (ar. *sükûb*'dan *meskûb*). *Esk.* Kalıba dökülmüş. (M)

MESKÛK sıf. (ar. *meskûk*). *Esk.* Damgası vurulmuş, para haline getirilmiş.

◆ **Meskûkat** çoğl. i. Madenî paralar, sikkeler: *Bundan başka müzede Türk meskûkâtına ve an'anâtına dair birçok millî yadigârların mevcut olduğunu da kimse inkâr edemez* (Ziya Gökalp). ‖ *Meskûkat-ı cedîde*, yeni paralar. ‖ *Meskûkat-ı ecnebiye*, yabancı devlet paraları. (M)

MESKÛN sıf. (ar. *sükûn*'dan *meskûn*). *Esk.* İçinde veya üstünde insan oturan (yer). ‖ Yurt edinilmiş (yer): *Bu taraf sanki bu halkıyle ezelden meskûn* (Yahya Kemal). ‖ *Gayr-ı meskûn*, içinde kimse oturmayan (ev v.b.). ‖ *Rub-ı meskûn*, dünyanın insanlar tarafından iskân edilmiş dörtte bir kısmı. (M)

MESKÛR sıf. (ar. *sekr*'den *meskûr*). *Esk.* Sarhoş olan, sarhoş. (M)

MESKÛT sıf. (ar. *sükût*'tan *meskût*). *Esk.* Söylenmemiş.

— ÇEŞ. DEY. *Meskût bırakmak* (veya *geçmek*), söylememek: *Biz, bunun zamanı gelmediğini veya lüzum olmadığını beyan ederek o ciheti* *meskût bırakmakta fayda görüyorduk* (Atatürk). ‖ *Meskût kalmak*, söylenmemek. (M)

MESLAH i. (ar. *selh*'den *meslah*). *Esk.* Hayvan kesilen yer. Mezbaha. (M)

MESLAHA i. (ar. *meslaha*). *Esk.* Sınır kalesi. ‖ Derbent. (M)

MESLEBE i. (ar. *meslebe*). *Esk.* Kusur, ayıp. (M)

MESLEK i. (ar. *sülûk*'tan *meslek*). Bir kimsenin hayatını kazanmak, geçimini sağlamak için yaptığı iş: *Bu meslek, bir gün açlıktan öldürebilir* (R. N. Güntekin). *Mesleklerinin bir olması ahbaplıklarının çabuk ilerlemesine sebep oldu* (Ömer Seyfeddin). *Meslek seçmek.* ‖ Çığır, okul. ‖ *Esk.* Tarz, davranış. ‖ Tutulan yol, sistem: *Bizim vuzuh ve kabiliyet-i tatbikıye gördüğümüz meslek-i siyasî, millî siyasettir* (Atatürk). ‖ *Serbest meslek*, sermayeden fazla özel çalışmaya, bilimsel ve meslekî bilgiye, uzmanlaşmaya dayanan ve ticarî nitelikte olmayan işlerin bir işverene bağlı olmadan yürütülmesi. ‖ *Serbest meslek kazançları*, her türlü serbest meslek faaliyetinden doğan kazançlar.

— *Esk. Meslek-i muzır*, zararlı meslek. ‖ *Meslek-i şûhane*, eğlenceli, neşeli tutum.

— Huk. ve Tıp. *Meslek hastalığı*, işçinin çalıştırıldığı işin niteliğine göre tekrarlanan bir sebeple ve iş şartları yüzünden maruz kaldığı geçici veya sürekli hastalık, sakatlık veya ruhî arıza durumu. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Meslek komiteleri*, ticaret ve sanayi odalarının tüzüklerinde belirtilen esaslara göre tespit edilmiş meslek gruplarından seçilen küçük kurul. ‖ *Meslek kuruluşu* Bk. ANSİKL. ‖ *Meslekten çıkarma*, memurların ve öteki kamu görevlilerinin idarî bir işlemle, bulundukları hukukî statünün dışına çıkarılmaları. (Meslekten çıkarma işlemleri, eskiden uygulanan azilden farklıdır. Keyfî bir işlem olmadığından, meslekten çıkarılan kimseler, yargı yoluna başvurabilir; yürütmenin durdurulması kararı alabilirlerse dava sonuçlanmadan dahi görevlerine başlayabilirler.) ‖ *Meslek ve sanatın icrasının tatili*, kişilerin, meslek ve sanatlarına ilişkin faaliyetlerinin, meslekî disiplin, idarî zabıta veya yargı mercii işlem ve hükümleriyle geçici olarak durdurulması. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. *Meslek hastalığı*, Sosyal sigortalar açısından sigortalının işi sebebiyle maruz kaldığı, sağlık durumunda bir bozukluk ve aksamadır. Tütün işçilerinde, maden işçilerinde akciğer ve rabatsızlıkları, hastalık ve sakatlıklara yol açmaktadır. Ruhî arıza bir işçinin işine bağlı psikolojik bozuklukları ifade eder. Gece bekçileri ve gardiyanlarda, silâhlı koruma ödevi yüklenenlerde ruhî bir bunalımın baş göstermesi, seri imalâtta belirli aralıklarla belirli hareketleri yapan işçinin psikolojik yapısının arızalar göstermesi en çok görülen meslek hastalıkları örnekleridir.

İş kazası ile meslek hastalığı arasındaki temel fark, ilkinde anî bir gelişmeye yol açan bir «olay» bulunmasına karşılık, ikincisinde sağlığın «tedrici» bir gelişme so-

nunda, sağlığın bozulmasıdır.

Meslek hastalıkları da iş kazası gibi işletme içinde mütalâa edilir; bu sebeple meslek hastalıkları sigortası, iş kazası sigortasıyle bir bütün teşkil eder. Primin tamamını işveren verir. Prim oranı yüzde 6'yı geçmemek üzere işin tehlikesine göre tayin edilir. Bk. SOSYAL *Sigortalar*.

Meslek hastalıklarıyle ilgili mevzuat

Meslek hastalıkları hakındaki hukukî mevzuat, ancak geçen yüzyılın başlarında Avrupa'da görülür. 1802'de İngiltere'de Çırakların Sağlık ve Ahlâkını Koruma kanunu, 1810'da Fransa'da Meslek Hastalıkları ile ilgili İmparatorluk kararnamesi, 1833'te İngiltere'de Fabrikalar kanunu, 1834'te Almanya'da İş mevzuatı, 1941'de Fransa'da İş mezvuatı yürürlüğe girmiştir. 1919'da Cenevre'de kurulan *Milletlerarası Çalışma teşkilâtı* (Organisation Internationale du Travail) [O.T.T.] konuya tümüyle eğildi.

Türkiye'de 1865'te çıkan Dilâver Paşa nizamnamesi ile ilk defa olarak çalışan insanı koruma yoluna gidildi. Daha sonra, 1869'da çıkan Maadin nizamnamesi 1921'de çıkan Ereğli Havzai Fahmiye Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik 31 Sayılı kanun, 1926'da çıkan 818 sayılı Borçlar kanununun ilgili maddeleri, 1930'da çıkan 1580 sayılı Belediyeler kanunun ilgili maddeleri, 1930'da çıkan 1593 sayılı Umumî Hıfzısıhha kanununun ilgili bölümü ve 1936'da çıkan 3008 sayılı İş kanunu da bu konuyle ilgilidir. Özellikle bu son kanun, uzun süre, en az 10 işçi çalıştıran yerlerde sağlığı koruma tedbirlerini zorunlu kılıyordu. Bugün ise bu sınırlama kaldırılmıştır; birçok ilde tek işçi çalıştıran yerler de bu tedbirleri almakla yükümlüdür. Türkiye'de meslek hastalıkları, özellikle 1945-1946'dan sonra Çalışma bakanlığının kurulmasıyle ele alınmağa başlandı. O tarihten sonra bu konuda yürürlüğe konulan mevzuatın başlıcaları şunlardır: 4772 sayılı İş Kazaları Meslek Hastalıkları ve Analık sigortası ile ilgili kanun (1946); 4792 sayılı İşçi Sigortaları kanunu (1946); 5417 sayılı İhtiyarlık Sigortası kanunu (1950); 5502 sayılı Hastalık ve Analık Sigortası kanunu (1951); 6900 sayılı Malullük ve Ölüm Sigortaları kanunu (1957); T.C. 1961 Anayasasının ilgili maddeleri; 506 sayılı Sosyal Sigortalar kanunu (1964); 1967'de çıkan. 931 sayılı yeni İş kanunu ve bununla ilgili olarak çıkarılan tüzükler.

● *Meslek kuruluşu*. Meslek kuruluşlarının idare hukuku bakımından önemi, meslek kuruluşu niteliğindeki kamu kurumlarının varlığından doğar. Bunlar, kanunla meydana getirilen veya varlığı kabul edilen kuruluşlardır. Ticaret odaları, borsalar, barolar gibi. Bu türlü kuruluşların, totaliter rejimlerde siyasî iktidarın emir ve sıkı denetimi atında tutulduğu bir gerçek olduğundan, Anayasa, «Meslek kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz» hükmünü koymuştur. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının düzenleme, üyelere disiplin cezaları verebilme gibi kamu hukukundan doğan birtakım yetkileri vardır. Bu kuruluşlar, tüzel kişilikleri ve ayrı bir bütçeleri bulunduğundan, birer «hizmet yerinden yönetim kuruluşu» niteliğindedir. Derneklerden farklı olarak, kuruluşun çalışma alanında faaliyet gösterecek kişiler bu kuruluşlara katılmak zorundadırlar.

● *Meslek ve sanatın icrasının tatili*, esas itibarıyle geçici niteliktedir. Genellikle meslekten çıkarma veya meslek ve sanatın icrasının kesin olarak yasaklanması bu kavramın dışında kalır, çünkü geçici nitelikte değildir. Bunun gibi, kamu hizmeti gören ve özel bir statü içinde bulunan memurlar (bk. MEMUR) hakkında uygulanabilen geçici olarak işten elçektirme ile göreve son verme tedbir ve cezaları da, meslek ve sanatın icrasının tatili kavramı dışında kalır. Meslek ve sanatın icrasının tatili, her şeyden önce, bir disiplin cezası niteliğindedir. Gerçekten, çeşitli meslek kuruluşları üyelerinin çalışma ve davranışlarını denetleyerek, kuruluş kanunlarında öngörülen şartları gerçekleştirdiği zaman, bu şartlara uymayan üyelerin meslekî faaliyetlerini, değişen sürelerle durdurabilir. (ML)

MESLEKDAŞ sıf. ve i. Bk. MESLEKTAŞ.

MESLEKÎ sıf. (ar. *meslek*'ten *meslekî*) Meslekle ilgili olan: ***Hasta bakıcı kadınlara, meslekî sır, o geceden söylenmişti*** (Vâ-Nû). *Mamafih, bu meslekî ahlâkların müeyyideleri de vardır* (Ziya Gökalp).

— Eğ. *Meslekî ve teknik öğretim kurumları*, ilkokuldan sonra başlayan I. devre ortaöğretim kademesindeki öğretim kurumları. Bk. ANSİKL.

— Huk. *Meslekî suç*, memurların mesleklerinden dolayı ve mesleklerinin ifası sırasında işledikleri suçlara verilen ad. || *Meslekî yönetim*, belli bir meslek alanında çalışanların bu alanı düzenleyen kurallar uyarınca, kendi seçtikleri kişiler tarafından yönetilmesi usulü.

— ANSİKL. Eğ. *Meslekî ve teknik öğretim kurumları*, erkek terzilik okulları, yapı ortaokulları, erkek sanat ortaokulları, kız sanat ortaokulları, ticaret ortaokullarıydı; fakat son yıllarda bu kurumların, ortak ortaokul temeline dayandırılması konusunda sürekli çalışmalar yapıldı; imam-hatip ortaokulları kaldırıldı. Millî Savunma bakanlığında askerî ortaokulların açılmasından vaz geçildi. Yedinci Eğitim şûrasının uygulanan kararlarına göre ortaokullara dayalı meslekî ve teknik öğretim kurumları şunlardır: ilköğretmen okulları; imam-hatip okulları konservatuvarlar; ticaret liseleri; kız ve erkek sanat enstitüleri; teknisyen okulları; otelcilik okullarıyle öteki bakanlıklara bağlı meslek okulları. (M)

MESLEKSİZ sıf. (*meslek*'ten *meslek-siz*). Mesleği olmayan. || *Esk.* Renksiz, dönek.

◆ **Mesleksizlik** i. Mesleği olmama hali. || *Esk.* Döneklik. (M)

MESLEKTAŞ veya **MESLEKDAŞ** sıf. ve i. (ar. *meslek* ve türk. - *taş*, - *daş*'tan). Aynı meslekten olan (kimse), meslek arkadaşı: *Son iki asrın gidişine dikkatle bakan avrupalı meslektaşlarından hak verecek olanlar az değildir* (P. Safa). [M]

MESLEME bin ABDÜLMELİK, emevî kumandanı (öl. 738-742 arası). Kardeşi Velid I'in tahta çıkmasından sonra Anadolu cephesi kumandanlığına, 710'da da Irak valiliğine tayin edildi ve yanında bulunan kumandan Abbas ile iki koldan Anadolu seferine çıktı. Mesleme, Kappadokia, Pontos ve Galatia üstünden, Abbas ise güney cepheden hareket etti. Mesleme ve Abbas 708'de Tunava'yı, 712'de Amasia'yı ve Yalvaç'ı ele geçirdiler. 714'te Mesleme, Galatia'ya bir sefer yaptı. 715'te Pergamos ile Sardes'i ele geçirdi. 717'de İstanbul kuşatıldı, fakat Araplar geri çekilmek zorunda kaldılar. Yezid II tahta çıktığı zaman Irak valisi isyan etti. Mesleme ve Abbas isyanın bastırılmasıyle görevlendirildi. Yapılan savaşta vali Yezid yenildi ve öldü. Mesleme'ye Irak ve Horasan verildi. Bir süre sonra görevinden alınınca Suriye'ye döndü. Hişam'ın halifeliği zamanında, Kayseri'yi aldı (720). Türkler ve Kazaklara karşı savaştı. Suriye'de öldü. (M)

MESLİER (Jean) **[Başpapaz Meslier** denir] (Mazerny, Rethel yakınında 1664-Etrépigny, Champagne 1729). Köy papazı ve örnek bir rahip olarak yaşamasına rağmen, din, siyaset ve toplum kurumlarına karşı büyük bir kini dile getiren *Mon Testament* (Vasiyetim) adlı bir elyazması bıraktı. Bu yazı, parçalar halinde önce Voltaire (1762 ve 1768), sonra Holbach tarafından (1772) bastırıldı. Tam metin ise 1864'te Amsterdam'da yayımlandı. (L)

MESLÛB sıf. (ar. *selb*'den *meslûb*). *Esk.* Alınmış, giderilmiş. || *Meslûb-ül-akl*, aklı alınmış. || *Meslûb-üs-şuûr*, şuursuz. (M)

MESLÛH sıf. (ar. *selh*'ten *meslûh*). *Esk.* Derisi yüzülmüş. (M)

MESLÛL sıf. (ar. *sell*'den *meslûl*). *Esk.* Kınından sıyrılmış (kılıç, hançer v.b.). || Din uğruna feda olmuş. || Vereme tutulmuş. || *Seyf-i meslûl*, kınından sıyrılmış kılıç. (M)

MESLÛT sıf. (ar. *meslût*). *Esk.* Mağlûp, yenilmiş. || Zayıf. || *Meslût-ül-lihye*, sakalı çenesinde ince bir çizgi halinde olan. (M)

MESMER (Franz Anton), alman hekimi (İznang, Schwaben 1734 - Meersburg 1815). Viyana'da tıp okudu. Mıknatısın, bütün hastalıkları iyileştiren özellikleri bulunduğunu ileri sürdü. Viyana'dan ayrılarak Paris'e yerleşti (1718). Kısa bir süre sonra hastalar akın etmeğe başladı; bunun üzerine Mesmer *gerdel**i icat etti. (Bk. MESMER'CİLİK.) Hükûmetten istediği ödenekleri elde edemeyince kendisine bağlı birkaç kişi ile birlikte Spa'ya gitti. Yokluğu sırasında Tıp fakültesinde öğretim üyesi olan eski öğrencisi Deslon, bir ders programı düzenleyerek Mesmer'in bütün deneylerini tekrarladı. Bu dersler yüzünden 1784'te kral tarafından kurulan bir komisyon, canlılar magnetizmasını yasakladı. Paris'e dönerek bir dernek kurmağa çalışan Mesmer, Fransa'dan, bir daha dönmemek üzere ayrıldı. Önce İngiltere'ye gitti, oradan Almanya'ya geçti. Zaten, Mesmer'ciliğin en parlak devresinde Fransa'da kurulan ve mason localarını andıran dernekler de ortadan kalkmıştı. (L)

MESMER'CİLİK i. (*Mesmer*'in adından *Mesmer'ci* > *Mesmer'ci-lik*). Tıp Mesmer'in *Memoiren* (Hatıralar) adlı eserinde açıkladığı sistem. (Bu sisteme göre, bütün yaratıklar «magnetik akım»ın etkisi altındadır. İnsan bu akımı biriktirebilir, paslarla ve dokunma ile başkalarına geçirebilir. Fazla duyarlı kimselere bu metodun uygulanması çeşitli bozukluklara yol açtığından, Mesmer Fransa'dan kovulmuştu.) [L]

MESMU sıf. (ar. *semᶜ*'den *mesmûᶜ*). *Esk.* İşitilmiş, duyulmuş: *Efendiler, mesmuunuz olan bu telgraf muhteviyatını tahlil ile, heyet-i âliyenizi yormayı lüzumsuz addederim* (Atatürk). || Dinlenmeğe değer, nazarı itibare alınır. || *Gayr-ı mesmu*, hiç duyulmamış. (M)

MESMUAT çoğl. i. (ar. *mesmûᶜ*'dan *mesmûᶜât*). *Esk.* Duyulan, işitilen haberler: *Diğerleri hakkındaki mesmuâtıma bir nizam vererek oralarda bir cevelan-ı hayalî icrasına özeniyordum* (Cenab Şahabeddin). [M]

MESMUM sıf. (ar. *semm*'den *mesmûm*). *Esk.* Zehirlenmiş, zehirli: *Mesmun acı bir zehr ile mesmum... nihayet / Bir gül koparıp koklamadan toprağa düşmek* (Tevfik Fikret).

◆ **Mesmumen** zf. *Esk.* Zehirlenerek. (M)

MESMUR sıf. (ar. *mismâr*'dan *mesmûr*). *Esk.* Çivi ile tutturulmuş. || Ufak tefek olmasına rağmen vücudu kuvvetli adam. (M)

MESNA zf. (ar. *mesnâ*). *Esk.* İkişer ikişer.

◆ **Mesnaî** sıf. *Esk.* ikişerli, ikili (bitki). (M)

MESNADA i. (isp. k.). Eski İspanya'nın hıristiyan krallıklarında, bir *mesnadero*'nun kumandasında kralın veya bir prensin yanında giden silâhlı birlik. (L)

MESNADERO i. (isp. k.). Tar. Kralın silâhlı maiyetinden olan ispanyol soylusu. (L)

MESNAGER (Augustin), fransız mühendisi (Paris 1862 - ay.y. 1933). Çeşitli yüksekokullarda profesör olarak çalıştı. Genellikle malzemelerin direnci üstüne çalışmalar yaptı. Teorik alanda, iki ve üç boyutlu (düzlem ve uzay) esneklik teorisine ilişkin problemlerle uğraştı. İki destek üzerine oturan eşit yüklü veya basit bir kanuna göre yük bindirilmiş kirişlerin ve en çok üzerinde çalıştığı konu olan ince plakların hesabını geliştirdi. Esneklik sınırı aşıldığı zaman katı cisimlerin yüzeyinde görülen «Lüders» çizgilerinin oluşumunu açıkladı (1898). Pratik alanda da, esnek şekil değişikliklerini doğrudan doğruya ölçmek imkânı veren kaldıraçlı âletleri yaptı. Bir yapıda meydana gelebilecek bütün gerilme kuvvetlerinin küçük bir maket üzerinde belirlenebileceğini ilk o gösterdi ve Balme köprüsünün hesapları bu metotla denetledi. Betonarme üstünde yaptığı incelemeler sonunda, bu malzemeyle yapılan inşaat hesapları için kesin kurallar koydu. (L)

MESNET veya **MESNED** i. (ar. *sened*'den *mesned*). *Hak.* ve *Mec.* Dayanak, dayanılan şey: ***Bu gibi insanların teşkil ettiği hükûmetlerin mesnetleri, millî teşkilâta merbut, Mecliste kavi bir grup olamayınca, yalnız saltanat ve hilâfet makamı kalıyor*** (Atatürk). || *Esk.* Makam, rütbe, derece.

— *Esk. Mesned-ârâ*, mesnede süs veren, mesnette bulunan. || *Mesned-gâh*, oturulacak yer. Bir makamdaki kimsenin oturduğu yer.

MESMER
Legrand'nın eseri
Cabinet des Estampes, Paris

Augistin MESNAGER

|| *Mesned-i âsudegân* («sessiz yer»), mezar. || *Mesned-i cem,* rüzgâr. || *Mesned-nişîn,* bir mesnet veya makamda bulunan.

— Fiz. Destek.

— Oto. *Arka mesnet, ön mesnet,* arka ve ön makaslara yanlış olarak verilen ad. || *Makas mesnedi,* şasinin üzerine makas raptedilen parçası.

— Teşk. tar. *Mesnedi fetva,* şeyhülislâmlığa verilen bir unvan. || *Mesnedi meşihat,* şeyhülislâmlık makamı. || *Mesnedi sadareti uzma,* sadrazamlık makamı. (M)

MESNEVÎ i. (ar. *meşnevî*). Ed. Her beytinin mısraları kendi aralarında kafiyeli olan nazım türü. || Bu nazım şekliyle ortaya konan eserlerin genel adı.

— ANSİKL. Ed. Beyit sayısı en az iki olan *mesnevî,* çeşitli uzunlukta olabilir. Bu nazım türü kafiye bulma sıkıntısına yol açmadığı için, genellikle hikâye veya öğretici nitelikte uzun konuların anlatımında kullanılır.

Mesnevîler konularına göre üç bölüme ayrılabilir: 1. *destanî mesnevîler;* 2. *aşkî mesnevîler* (bunların bazıları alegorik ve sofiyane olur); 3. *öğretici* veya *dinî, sofiyane mesnevîler.* Mesnevî türü ilk olarak arap edebiyatında kullanıldı. İranlı Aban bin Abdülhamid el-Lahıkî (öl. 815), *Kelile ve Dimne*'yi ilk olarak mesnevî biçiminde pehlevî dilinden Arapçaya çevirdi.

X. yy.da gelişme gösteren iran edebiyatında mesnevî, yaygın olarak kullanılan nazım şekillerinden biriydi. Gazneliler çağında (X. ve XI. yy.lar) yazılan mesnevîlerden bugüne yalnız Firdevsî'nin *Şehname*'si, Ayyukî'nin *Varka ü Gülşah*'ı, Unsurî'nin *Vamık u Azra*'sı kaldı.

Büyük Selçuklular çağında iran edebiyatında yazılan mesnevîler konularını islâm tarihinden almağa başladı; yazarı bilinmeyen *Aliname* (yazılışı 1089) gibi. Senaî'nin *Hadika*'sı tasavvufi mesnevîlerin öncüsü sayılır. Attar'ın *Mantık-ut-Tayr*'ı (Kuş Dili), Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin *Mesnevî*'si bu çağın önde gelen tasavvuf konulu mesnevîleridir. İran edebiyatında mesnevî türünde en başarılı örnekleri veren Nizamî'dir (öl. 1203'e doğr.).

XIII. ve XV. yy.larda mesnevîlere genellikle tarihî olaylar konu olarak alındı. Çağın başında yaşayan Şirazlı Sadî, ahlâkî nitelikteki *Bostan* adlı mesnevisiyle iran edebiyatında yeni bir çığır açtı. Başarılı mesnevî örnekleri verenler arasında Hüsrev Dehlevî (öl. 1335), Hacu Kirmanî ve Câmî vardır.

XVI. yy.dan sonra yazılan mesnevîler, öncekiler kadar başarılı olamadı; şairler genellikle küçük ölçüde mesnevî yazma yoluna gittiler.

Mesnevî, türk edebiyatında da yaygın bir nazım türüdür. Türk edebiyatında ilk mesnevî, Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig* (Kutlu Olma Bilgisi) adlı eseridir.

Anadolu'da gelişen türk edebiyatının ilk ürünleri arasında, XIII. yy.da Ahmed Fakih'in *Çarhname,* Şeyyad Hamza'nın *Yusuf ve Züleyha* adlı mesnevîleri sayılabilir. XIV. yy.ın başlarında Gülşehrî'nin, iran şairi Feridüddin Attar'dan tercüme ettiği *Mantık-ut-Tayr* (Kuş Dili) tasavvufla ilgili bir mesnevîdir. Âşık Paşanın *Garibname*'si (yazılışı 1330) tasavvufla ilgili ilgi çekici bir mesnevîdir. XVI. yy.da Fuzuli *Leylâ ve Mecnun* adlı mesnevîsiyle büyük ün kazandı. Lâmii Çelebi (öl. 1531), *Vamık u Azra* (Unsurî'den), *Veys u Ramin* (Fahreddin Gürganî'den) tercümeleriyle tanındı.

Süleyman Çelebi'nin *Vesilet-ün-Necat*'ı (Kurtuluş Vesilesi), *hilye*'ler, *miraciye*'ler (miraçnameler) dinî konularda yazılan mesnevîlerdir.

Ünlü seferleri ve savaşları, padişahların hayatlarını konu edinen *gazavatname*'ler (*zafername*'ler, *fetihname*'ler, *selimname*'ler), şehirleri ve şehirlerde bulunan güzelleri anlatan *şehrengiz*'ler, günlük ve mahallî yaşayışın çeşitli yönlerini tasvir eden mesnevîler de (Cafer Çelebi'nin *Hevesname*'si; Sabit'in *Derename*'si ve *Berbername*'si; Enderunlu Fazıl'ın *Hubanname*'si ve *Zenanname*'si) yazıldı. XVIII. yy. mesnevî yazarları arasında özellikle *Hüsn ü Aşk* adlı mesnevîsiyle Şeyh Galib (öl. 1189) başta gelir. (M)

Mesnevî, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin eseri. Tasavvuf konularını işleyen 26 000 beyitlik farsça eserin vezni *failatün failatün failün*'dür. İlk on sekiz beytini Mevlânâ kendi eliyle yazdı, sonrakileri Hüsameddin Çelebi'ye yazdırdı.

Mesnevî, birçok hikâyeyi konu edinen, onlardan ahlâk, tasavvuf ve bazen de felsefe bakımından sonuçlar çıkaran öğretici niteliklte bir eserdir. İçinde yer alan hikâyelerin çoğu, halk dilinde yaşayan masallardan, bazısı hint masallarını işleyen *Kelile ve Dimne* adlı kitaptan iran şairi Feridüddin Attar'ın *Mantık-ut-Tayr* (Kuş Dili) adlı manzum eserinde geçen islâm edebiyatının ortak düşünce ürünlerinden alınmadır.

Mevlânâ, bu ortak düşünce ürünlerini yeniden ele aldı, kendi görüş ve anlayışıyle yoğurarak oldukça coşkun, akıcı, bazen çok derin, bazen çok sığ bir anlatımla dile getirdi. Mesnevî'nin ana konusu, insan ruhunun ölümsüz, tanrısal bir cevher olduğudur.

Mesnevî, akla dayanan, aklın kesin kurallarına uyarak sınırlanan bilgiyi, algıyı, felsefeyi reddeder. Ona göre bilginin kaynağı sezgi ve sevgidir. Akıl, insanı yanıltır. Bu bakımdan ona dayanan, onun ilkelerine göre ortaya konan felsefe, gerçeklere götürmez. İnsanı gerçeğe götüren «aşk»ın dışında hiç bir kesirlik yoktur. Gerçeğe, derin bir kendinden geçiş, sınırsız bir sevgiye daluşla (istiğrak) varılır.

Mesnevî, kısa bir süre içinde, özellikle Sultan Veled tarafından Mevlevî tarikatının kurulması sonucu, bütün islâm ülkelerinde tutundu. Özellikle mevlevî tekkelerinde ayrı bir ders olarak yüzyıllarca okutuldu. *Dârülmesnevî* denen, mesnevî dershaneleri açıldı. *Mesnevîhan* denen mesnevî okuyan ve okutanların yetişmesini sağladı. *Mesnevî* üstüne Doğu'da ve Batı'da sayısız inceleme, araştırma ve yorum yapıldı. Türkçeye birkaç kere çevrilen *Mesnevî* son defa Veled İzbudak tarafından tercüme edilerek Abdülbaki Gölpınarlı'nın açıklamalarıyle bastırıldı (1946). [→Bibliyo.] (M)

MESNEVÎHAN bls. i. (ar. *mesnevî* ve fars. *hvān*'dan *mesnevî-hvān*). *Esk.* Mesnevî okuyan kimse. || Mesnevî okutmağa hak kazanmış kimse. (M)

MESNEVİYAT çoğl. i. (ar. *mesnevî*'den *mesneviyyât*). Ed. *Esk.* Mesnevî tarzında yazılmış eserler. (M)

MESNUN sıf. (ar. *sünnet*'ten *mesnūn*). *Esk.* Gelenek haline gelmiş. || Hz. Muhammed'in yaptığı şeyler örnek alınarak yapılan. || *Emr-i mesnun,* sünnet sayılan iş. (M)

MESNY (René), fransız mühendisi (Brest 1874-Kersaint-Landunvez Finistère 1949). Denizcilik okulunda profesörlük yaptı. 1926'da Georges Beauvais'nin yardımıyle Korsika ile Fransa arasında metre cinsinden dalgalarla bir bağlantı kurmayı başardı. Radyogonometri ve kısa dalgaların yayılması üstüne birçok çalışması vardır. Adını taşıyan iki lambalı simetrik osilatörü yaptı. Chireix ile birlikte, yöneltilmiş dalgalar için bir anten sistemi tasarladı. (L)

MESOA. Esk. coğ. Synoikismos'u Isparta'nın doğmasına yol açan dört köyden biri. Mesoa, sitenin beş kabilesinden birinin adı olarak kaldı. (L)

MESOCCO, alm. **Misox,** İsviçre'de (Graubünden kantonu) komün; 1 300 nüf. Adını, Moesa'nın yukarı vâdisine (*Valle Mesolcina* veya *Misoxer Tal*) vermiştir; San Bernardino geçidi aracılığıyle Arka Ren'e bağlanan Moesa üzerinde hidroelektrik üretimi için büyük inşaatlar yapılmaktadır; santral yılda 500 milyon kW/saatten çok elektrik üretecektir. (L)

MESODON i. Yassı, oval gövdeli, kıkırdaklı fosil balık; dişleri kaldırım taşları gibi dizilidir; Liyas'tan Üst Tebeşire kadar çeşitli türlerine rastlanır. (Pycnodonta takımından.) [L]

MESOENAS i. Esmer tüylü, oldukça uzun bacaklı kuş; kanatları çok kısa olduğu için uçmağa pek de elverişli değildir; yalnız iki türü bilinir; Madagaskar'ın ortasındaki ormanlarda, yerde yaşar. (Ralliformes takımın *mesoenatidae* familyasından.) [L]

MESOGAİA, Attike (Yunanistan) bölgelerinden biri. (L)

MESOGASTROPODA çoğl. i. Bazı sınıflandırmalara göre, önden solungaçlı karından bacaklı yumuşakçalar takımı; on beş familyayı kapsar. (Bunların kavkısı helezonî, sarmal, sedefsiz, topaç, takke veya disk biçiminde olur. Boynuzsu maddeden, nadiren kalkerden bir kavkı kapağı bulunur.) [L]

MESOHİPPUS i. A.B.D.de oligosen tabakalarında fosil olarak bulunan toynaklı memeli hayvan. (Atgillerden olan bu hayvanın çok gelişkin ve işlek üç parmağı vardır. Avrupa'da fosili bulunan ankiterium'a çok benzer.) [L]

MESOJE i. (fr. *mésogée*'den). Jeol. Douvillé'nin, Orta Asya'dan geçerek Pireneler'den Endonezya'ya kadar uzanan büyük denizsel çökelme alanına verdiği isim. (L)

MESOLA, İtalya'da komün, Emilia'da (Ferrara ili), Po di Goro kıyısında: 15 900 nüf. Delta'nın ıslah merkezi. Canlı balıkçılık. (L)

MESOLONGİON veya **MESOLONGİ,** Yunanistan'da şehir, Akarnania ve Etolia ilinin idare merkezi, Patrai körfezinin kuzey kıyısındaki bir denizkulağının kenarında; 12 200 nüf. (L)

MESOMEDES, yunanlı lirik şair (M. S. II. yy.). İmparator Adrianus'un azatlı kölesi. *Hymnon eis Nemesin*'i besteledi. Ayrıca *Engomion Antinou* (Antinous'a Övgü) adlı bir eseri daha vardır. (L)

MESOMPHALİA i. Elitraları iyice bombeli, parlak veya madenî renkli böcek. (En güzel türlerinden biri *Mesomphalia inoequalis,* Guyana'da bulunur. Kınkanatlıların *chrysomelidae* familyasından.) [L]

MESON i. (fr. *méson*'dan). Nükl. Bk. MEZON.

MESONERO Y ROMANOS (Ramon DE), ispanyol yazarı (Madrid 1803 - ay.y. 1882). *Panorama Matritense* (Madrid Panoraması) [1832-1835]; *Escenas Matritenses* (Madrid'ten Sahneler) [1836-1842]; *Tipos y Caracteres* (Tipler ve Karakterler) [1843-1861] adlı eserlerinde İspanya başkentinin günlük hayatı üstüne yazdığı makale ve kronikleri topladı; bu makale ve fıkralarda Mesonero, töreleri büyük bir ustalık ve canlılıkla anlatır. (L)

MESONOTUM i. (fr. *mésonotum*). Böceklerde orta göğsün, yani ikinci göğüs halkasının üst yüzü. (Mesonotum'un ortasında ve arka tarafında [meselâ kınkanatlılarda dip tarafta] elitraları birbirinden ayıran «kalkancık» bulunur.) [L]

MESONYX i. A.B.D.'de orta eyosen tabakasında fosil olarak bulunan etçil memeli hayvan. (Soyu tükenmiş kreodontlar grubundan.) [L]

MESOPİTHECUS i. Doğu Avrupa ve Asya'da üst tersiyerde bulunan fosil maymun. (L)

MESOPLODON i. Alt çenesinde sadece iki diş bulunan memeli hayvan; bütün denizlerde yaygın otuz kadar türü vardır. (*Mesoplodon bidens,* Kuzey Atlantik'te yaşar. Balinaların *ziphiidae* familyasından.) [L]

MESOSA i. Uzun duyargalı küçük tıknaz böcek; rengi sarı ve beyaz benekli gri veya siyahımsıdır. (Diğer ilmî adı *Haplocnemia.* Kınkanatlıların *cerambycidae* familyasından.) [L]

MESOSAURUS i. Güney Afrika'da permiyen tabakasında bulunan yüzücü fosil sürüngen. (*Mesosauridae* familyasının örnek tipi.)

— ANSİKL. *Mesosaurus,* boynuzsu pullarla kaplı uzun kuyruklu, ince uzun başlı, çok sayıda ince dişli bir hayvandı; beş parmaklı olan ayakları yüzmeğe elverişliydi; vücudu kertenkeleye benziyordu. (L)

MESOSOMA i. (lat. k.). Zool. Akrepte karın kısmının ön tarafına verilen ad. (L)

MESOSTERNUM i. (lat. k.). Böcekbil. İkinci çift ayakları taşıyan orta göğsün karın yüzü. (L)

Foto. W. W. (LAROUSSE)

MESOSTOMA i. Tatlı suda yaşayan yassı solucan. (Bazı türleri iki çeşit yumurta yumurtlar: yaz yumurtalarının kabuğu ince, kış yumurtalarınınki kalındır. Yassısolucanlar şubesinden, türbelarlar sınıfının *mesostomidae* familyasının örnek tipi.) [L]

MESOTENİALES çoğl. i. Tatlı sularda yaşayan tek hücreli kavuşur suyosunları takımı. (İzogami yoluyle üreyen bu yosunlarda döllenmiş yumurta hemen meyoz bölünmeye uğrar ve dört tane haploit embriyon meydana getirir.) [L]

MESPİ'LER, Akamanışlar devrinde İran'daki başlıca soylu kabilelerden biri. (L)

MESPLÉ (Mady), fransız kadın opera şarkıcısı (Toulouse 1931). Toulouse'da piyano ve şan dersleri aldı. Meslek hayatına Liège'de *Lakmé* ile başladı (1952). Tiz seslerde gösterdiği olağanüstü akıcılıkla ilgi çekti. 1956'da Paris operasına girdi. Amerika, Londra ve Viyana'da sahneye çıktı; ayrıca en ileri çağdaş müziğin savunucusu oldu. (L)

MESRA i. (ar. *mesrā*). Gece yola çıkma, gece yolculuğu. (M)

MESRAH i. (ar. *mesraḥ*). *Esk.* Çayırlık, otlak. (M)

MESREBE i. (ar. *mesrebe*). *Esk.* Otlak. || Vücutta göğüsten karına kadar uzanan kıllı yer. (M)

MESRECE i. (ar. *mesrece*). *Esk.* Kandil konulan mahfaza. (M)

MESROB, ermeni din bilgini (350'ye doğr. - 441). Kral Verham Şapuh'un danışmanıydı. 395'te din adamı olarak Mazdek'çiliğe karşı savaştı. 400'e doğru, büyük patrık Sahak III ile birlikte çalışarak ermeni alfabesini meydana getirdi; ayrıca millî bir litürjinin temellerini kurdu. (L)

MESRUD sıf. (ar. *serd*'den *mesrūd*). *Esk.* Söylenmiş, bildirilmiş.

◆ **Mesrudat** çoğl. i. *Esk.* Söylenen şeyler. (M)

MESRUK sıf. (ar. *sirḳat*'ten *mesrūḳ*). *Esk.* Çalınmış. || *Mâl-i mesruk,* çalınmış mal. || *Nakd-i mesruk,* çalınmış para. (M)

MESRUR sıf. (ar. *sürūr*'dan *mesrūr*). *Esk.* Sevinçli, memnun: *Ohh! Bak şimdi, şimdi pâyansız / Bir meserretle, işte mesrurum* (Tevfik Fikret).

◆ **Mesrure** sıf. *Esk.* Mesrur'un dişili. || İ. Kadın adı.

◆ **Mesruriyet** i. *Esk.* Sevinme, sevinç. || *İlân-ı mesruriyet,* sevincini açığa vurma. (M)

MESSAGER (André), fransız bestecisi ve orkestra yöneticisi (Montluçon 1853 - Paris 1929). Niedermeyer okulunda Saint-Saëns ve Gigout'nun öğrencisiydi; Paris'in birçok bucak kilisesinde org çaldı; 1880'de Brüksel Eden tiyatrosunda orkestra yöneticisi olarak meslek hayatına atıldı. Paris Opéra-Comique Müzik bölümünde yönetmen olarak çalıştıktan sonra (*Pelléas ve Mélisande*'ın temsili, 1902) aynı görevle Covent Garden'da bulundu (1901-1907). Daha sonra Paris operasının yöneticilerinden biri oldu (1907-1914). 1908-1919 Arasında «Société des Concerts» orkestrasını yönetti, tekrar Opéra-Comique orkestrasının başına geçti (1919-1920). Son olarak Rus Baleleri orkestrasını yönetti (1924). Besteci olarak daha çok opera ve operetleriyle tanındı: ***La Fauvette du Temple*** (Tapınağın Çalıkuşu) [1885]; ***La Béarnaise*** (Béarne'lı Kadın) [1885]; ***Les Deux Pigeons*** (İki Güvercin) [1886]; ***Les Bourgeois de Calais*** (Calais Şehri Burjuvaları) [1887]; ***Isoline*** (1888); ***Les Bluets*** (Peygamber Çiçekleri) [1889]; ***Le Mari de La Reine*** (Kraliçenin Kocası) [1889]; ***La Basoche*** (Hukukçu Takımı) [1890]; ***Hélène*** (1891); ***Miss Dollar*** (1893); ***Madame Chrysanthème*** (1893); ***Mirette*** (1894); ***Le Chevalier d'Hermental*** (1896); ***Les P'tites Michu*** (1897); ***Véronique*** (1898); ***Les Dragons de l'Impératrice*** (İmparatoriçenin Süvarileri) [1905]; ***Fortunio*** (1907); ***Béatrice*** (1914); ***Monsieur Beaucaire*** (1919); ***Passionnément*** (İhtirasla) [1926]; ***Coup de Roulis*** (Yalpalamalar) [1928]. Ayrıca çalgı için müzik, melodiler ve ***Don Juan et Haydée*** (1877) ile ***Zincire Vurulmuş Prometheus*** (1881) adlı iki kantat yazdı; müzik yazarı olarak *Grande Revue* (1903-1904) ve *Musica* (1902, 1907 ve 1908) adlı dergilerde müzik tenkitleri yaptı. (L)

MESSAGİER (Jean), fransız ressamı ve gravürcüsü (Paris 1920). İtalya ve Cezayir'i dolaştı. İlkin manzaralarına şiirsel unsurlar katmayı denedi, sonra (1954'lerde) simetri, sonsuzluk ve süreklilik anlayışına dayanan büyük tuvaller üstünde çalışmağa başladı. Daha sonraki çalışmaları, çağdaş resmî şekilcilik ve hikâyeden kurtarmakta büyük bir payı olan, daha zengin bir dünyagörüşüne ve daha yalın bir anlatıma yöneldi. Birçok milletlerarası sergiye ve özellikle Venedik (XXXI.), Sao Paulo (VIII.) ve Tokyo (V.) biennallerine katıldı. Fransa'da Art Moderne müzesinde, New York, Cincinnati, Kudüs ve Eindhoven müzelerinde eserleri vardır. (L)

MESSAH sıf. (ar. *mesāḥet*'ten *messāḥ*). *Esk.* Ölçen, ölçüp biçen. (M)

MESSAH sıf. (ar. *mesḥ*'ten *messāḥ*). *Esk.* Ovuşturan, masaj yapan kimse. (M)

MESSALA, patrici ailesi Valeria'nın bir kolu. Adını M.Ö. 262'de Messina'yı ele geçirdiği için Messela lakabı takılan Valerius Maximus'tan aldı. En ünlü üyesi Valerius Messala Corvinus idi. (L)

MESSALİ HACI (Ahmed), cezayirli milliyetçi (Tlemsen 1898). Birinci Dünya savaşına katıldı; savaş sonunda Fransa'ya yerleşerek milliyetçi bir topluluk olan Kuzey Afrika Yıldızı'nı (1924), sonra da Cezayir Halk partisini kurdu (1937); birçok kere hapsedildi. 1946'da Cezayir Halk partisinin (P.P.A.) yerini alan Demokratik Hürriyetlerin Zaferi İçin Hareket (M.T.L.D.) Millet meclisine beş temsilci seçtirdi. Ama 1954'te M.T.L.D. ikiye bölündü: ileride F. L.N.'yi meydana getiren, Devrimci Birlik ve Hareket komitesi ve yönetimi Messali Hacı'nın elinde bulunan Cezayir Milliyetçi hareketi (M.N.A.). Gözaltında tutulan Messali Hacı 1959'da hareket serbestliğine, 1962'de ise hürriyetine kavuştu. (L)

MESSALİNA (Statilia), Roma imparatoriçesi (doğ. 35'e doğr.). İlk kocası Atticus Vestinus'u öldürten, Neron'un üçüncü karısı (66). Neron'un ölümünden sonra imparator Otto'nun sevgilisi oldu. (L)

MESSALİNA (Valeria), roma imparatoriçesi (M.S. 25'e doğr.-48). Claudius ile evlendi ve iki çocuğu oldu: Britannicus (41) ve Octavia. Sonra zevk ve eğlence dolu hayat sürmeğe başladı. Agrippina, Guavenalis ve Plinius tarafından iftiraya uğrayarak, ayak takımı arasından bir geceliğine âşıklar seçmek, ertesi gün öldürtmekle suçlandı. Claudius üstündeki etkisini korumak için, güzelliğini kıskandığı Julia'yı (Caligula'nın kızkardeşi) ve onun kuzini olan bir başka Julia'yı öldürttü. Zalimliğinde tamahkârlığının da payı vardı. Siyasete karışıyor, dostlarını kayırıyor, düşmanlarını da yok ediyordu. Claudius'a her dediğini yaptırabiliyor, onu gülünç-iğrenç bir duruma düşürüyordu. Cezasız kalmanın verdiği atılganlıkla, C. Silius ile onu Claudius'un yerine geçirmek niyetiyle evlendi. Silius Britanicus'u evlât edinecek ve onu vârisi yapacaktı. Messalina, büyük nüfus sahibi azatlı kölelerden Polyblus ve Neroissus ile bozuşmuştu; birincisini öldürtebildi, fakat Narcissus onu da, Silius'u da idam ettirdi. (L)

MESSAORİA, Kıbrıs'ta bölge; güneyde Troodos kütlesiyle kuzeyde Karpas sıradağları arasında uzanan geniş bir çöküntüdür. (L)

MESSAPİA. Esk. coğ. Büyük Yunanistan'da bölge; yaklaşık olarak, Calabria ve Apulia'yı içine alırdı. Messapia'ların ülkesi olan bölgenin kıyıları yunan sömürgeleriyle kaplıydı; Brindisi, Tarento, Akherontia v.b. (L)

MESSAPİA'LILAR, lat. **Messapii,** yun. **Messapioi,** Messapia'da yerleşmiş halk. Kıyı sömürgeleri dolayısıyle yunan etkisinde kaldılar. V. ve IV. yy.larda Tarento'ya karşı savaştılar; Samnit savaşlarında Romalılarla birleştiler, sonra saf değiştirdiler ve sonunda Roma'ya boyun eğdiler. (M.Ö. 266). [L]

MESSAPİUS'ÇA i. Leng. Lapijlerin dili; Hint-avrupa dillerinin İllyria öbeğine giren bu dil üstüne ancak Calabria ve Apulia'da ele geçirilen, M.Ö. IV. yy.dan kalma yunan alfabesiyle yazılmış yazıtlar (200 kadar) sayesinde az çok bilgi edinildi. (L)

MESSAURE, Kuzey İsveç'te yer, Lule alv'ın kıyısında. Baraj ve hidroelektrik santralı. (L)

André MESSAGER

MESSEL (Alfred), alman mimarı (Darmstadt 1853 - Berlin 1909). Berlin'de 1896 - 1904 arasında yaptığı Wertheim mağazalarıyle ün kazandı. Demir ve cam kullanarak «büyük mağaza üslûbu» denebilecek yeni bir üslûp yarattı. Sonradan Horta ile Frantz Jourdain de bu tarzdan ilham aldılar. Daha sonraki eserleri arasında Darmstadt müzesi ve Dessau'daki Cohn-Oppenheim sarayı özellikle anılmağa değer. (L)

MESSENİA, Yunanistan'da bölge, Peloponnesos'un güneybatısında; doğuda Taygetos ile sınırlıdır.

— *Messenia nomosu,* 227 900 nüf. İdare merkezi, *Kalamata.*

● *Tarih.* Akhaia'lıların yerleştiği Messenia, toprak sahibi soylular tarafından yönetiliyordu. Aristodemos'un İthome dağı çevresindeki direnmesine rağmen (M.Ö. 734 veya 735-716?), Isparta tarafından fethedildi (M.Ö. VIII. yy.ın ikinci yarısı, birinci Messenia savaşı). Isparta, kıyıda, Pamisos'un doğusundaki *perioikos*'ları elinde tuttu ve bölgeyi 5 *oba*'ya verilen 5 çevreye böldü. Orkhomenos (Aristokrates) ve Pisa (Pantaleon) krallarının yardımıyle Aristomenes, heilotes muamelesi edilen Messenia'lıları ayaklandırdı; ama Aristokrates'in Büyük Hendek'teki ihaneti, İkinci Messenia savaşına (640'a doğr.-610'a veya 580'e doğr.) son verdi. Ispartalılardan kaçan bazı messenia'lılar, Region'u Anaksilas tarafından Zankle'ye yerleştirildiler ve şehir Messene adını aldı (486). 464'e doğru Isparta'daki bir depremden yararlanan Messenia'lılar ayaklandı (Üçüncü Messeni savaşı); İsthmos'ta yenildikten sonra İthome dağında kuşatıldılar (462 - 459); müttefiklerinden, geçici olarak da (462 ilkbahar-sonbaharı) Atina'dan yardım gören Ispartalılara yenildiler; Atina yenilen Messenia'lıları Naupaktos'a yerleştirdi: sonradan bunların altı yüzünü Büyük Dionysios, Kartacalıların yıktığı (395) Messenia'yı yeniden inşa etmeleri için geri çağırdı, Peloponnesos savaşı sırasında Atinalılar Messenia'daki Pylos yarımadasına yerleştiler (425-408).

Leuktra'dan sonra (371) Epaminondas, Messenia'yı hürriyete kavuşturdu ve İthome dağı yakınında Messenia'yı inşa ettirdi (369). Susa yazıtında (367) şehrin bağımsız olduğu, ama Ispartanın bunu tanımadığı yazılıdır. Bu yüzden Messenia'lılar önce Atina, sonra da Makedonyalı Philippos'tan yardım istediler; Philippos, Isparta'yı Taygetes ile Tainaros burnu arasındaki kıyı bölgesini Messenia'ya vermek zorunda bıraktı (338-337). Makedonya'ya sadık kalan Messenia, Antipatros'un Isparta ayaklanmasını bastırmasına yardım etti; ama Lamia savaşında Atinalıları desteklemiş (323), Kassandros tarafından boyun eğdirildi (316). Aitolialıların safında Makedonyalı Philippos V'e karşı savaştı (214) ve Roma'nın resmî müttefiki oldu (Phoinike anlaşması, 215); Ispartalı Nabis'in hücumuna uğrayınca (195), bağımsızlığını korumasına Roma yardım etti. Akhaia birliğine katıldı, sonra birliğin kurduğu Peloponnesos devleti içinde erimek istemediğinden 188'e doğru ayrıldı. İsyan eden Messenialılar Philopoimen'i öldürdüler; ama Lykortas'a yenilerek boyun eğdiler. Roma'nın, Akhaia'nın yanı sıra ilhak ettiği Messenia, o tarihten sonra, önce Akhaia'nın sonra Bizans, Latin (Bk. AKHAİA) ve Osmanlı Peloponnesosu'nun kaderini paylaştı; daha sonra XIX. yy.da bağımsızlığını kazanan Yunanistan'ın ilk illerinden biri oldu. (L)

MESSENİUS (Johannes), isveçli tarihçi ve oyun yazarı (Vadstena yakınları 1579-Uleaaborg 1636). Önce Sigismund III'ün emrinde saray şairi olarak Katolikliği, sonra isveç kıralı Karl IX'un yanına gidip Upsala üniversitesi hukuk profesörü olarak Protestanlığı benimsedi. Sigismund ve Ciz-

Foto. Manuel (LAROUSSE)

Valeria MESSALINA
Uffizi sarayı,
Floransa

Alfred MESSEL
Wertheim mağazası

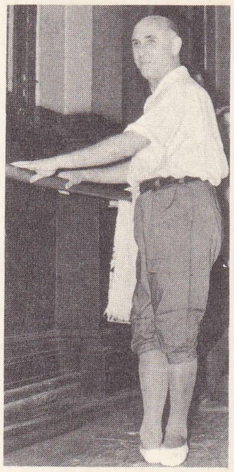

MESSERER

Olivier MESSIAEN

vitlerle işbirliği yapmakla suçlanarak müebbet hapse mahkûm oldu (1616). Bir *Scandia Illustrata* (1700 ve tarihî konulu oyunlar (*Disa, Signill*) yazdı. (L)

MESSERER (Asav), sovyet dansçısı, koreografı ve pedagoğu (Vilnius 1903). 1921-1954 Arası Bolşoy'da birinci dansçı olarak çalıştı ve *Don Kişot, Paris Alevleri, Bahçesaray Çeşmesi* ve özellikle *Kırmızı Haşhaş*'ta çok başarılı oldu. 1923'ten itibaren Bolşoy okulunda ders vermeğe başladı; çok tutulan bu dersleri sovyet dans sanatçılarının çoğu izledi. *Kumsal'da* (1952), *Bahar Suları* (1958), *Bale Okulu* (1962) en önemli koreografileridir. (L)

MESSERSCHMITT (Willy), alman uçak mühendisi (Frankfurt-am-Main 1898). Augsburg'da Almanya'nın başlıca uçak yapım firmalarından birinin müdürüydü; özellikle İkinci Dünya savaşında çok sayıda imal edilen bir av uçağı tipi olan *Messerschmitt* 109'u gerçekleştirdi. Daha sonra temmuz 1942'de, ilk deneme uçuşunda saatte 866 km hızla uçan ve 1944 ağustosunda savaşa sokulan dünyanın ilk tepkili uçağı *Messerschmitt* 262'yi geliştirdi. Savaştan sonraki çalışmalarını Hispano-aviacion firmasında danışman olarak İspanya'da, Augsburg'daki büyük fabrikalarda müdürlük yaparak Almanya'da ve lisans altında Messerschmitt uçaklarının imal edildiği Mısır'da sürdürdü. (L)

MESSETMEK geçz. blş. f. (ar. *mess* ve türk. *etmek*'ten *mess-etmek*). *Esk.* [Lüzum, ihtiyaç v.b. kelimelerle] Duyulmak: *İhtiyaç messetmek. Lüzum messetmek.* (M)

MESSİAEN (Olivier), fransız bestecisi (Avignon 1908). Grenoble ve Paris konservatuvarında okudu. Marcel Dupré ve P. Lukas'nın öğrencisi oldu. Bestecilik hayatına *Banquet Céleste* (Tanrısal Şölen) [1928] ve *Diptyque* (Çift Kanatlı Tablo) [1930] adını verdiği iki org parçasıyla başladı. Org için bestelediği *Nativité du Seigneur* (İsa'nın Doğuşu) adlı eseriyle tanındı. 1936'da Jolivet, Lesur ve Baudrier ile «Jeune - France» grubunu kurdu. Devlet konservatuvarında sırasıyle armoni (1942), estetik analizi ve ritim (1947), müzik felsefesi (1955) dersleri verdi. Ses için yazdığı eserlerden *Poème Pour mi* (1937), *Prois Petites Liturgies de la Présence Divine* (1944), *Cinq Rechants a Cappella* (1949) sayılmağa değer. Ayrıca *Offrandes Oubliées* (Unutulmuş Sungular) [1930], *La Turangalila Symphonie* (1946), *Trois Talas* (1948), *Chronocromie* (1960) gibi seçkin eserler ve piyano için *Preüdler* (1929), *La Révell des Oiseaux* (Kuşların Uyanışı) [1953], *Les Visions de l'Amen* (1943), *Vingt Regarde sur l'Enfant Jésus* (Küçük İsa'ya Yirmi Bakış) [1944], oda müziği için de *Quatuor Pour la Fin des Temps* (Dünyanın Sonu İçin Dörtlü) [1941] adlı parçalar besteledi. Hint ritimlerinin etkisi altında Messiaen'in müzik dili köklü bir değişikliğe uğradı ve eserleri sembollere yönelerek mistik bir havaya büründü.
Org için yazdığı bellibaşlı eserleri, sanatını özetler: *Les Corps Glorieux* (Cennetlik Bedenler) [1939]; *Messe de la Pentecote* (1950); *Livre d'Orgue* (Org Kitabı) [1951]. Ayrıca melodiler (*Yer ve Göğün Şarkıları* [1938], *Harawi* [1945]) besteledi ve *Techniques de mon Langage Musical* (Müzik Dilimin Tekniği) [1944], *Traité du Rythme* (Ritim İncelemesi) [1954] adlı teolojik eserler yazdı. Messiaen, 1966'da Yüksek Millî konservatuvar beste öğretmenliğine getirildi. Öncekilerden başka, piyano için bir *Catalogue d'Oiseaux* (Kuş Kataloğu) [1959], *Orkestra için Yedi Haikai* (1963), piyano, bakır ve vurmalı çalgılar için *Couleurs de la Cité Céleste* (Tanrısal Şehrin Renkleri) [1964], üfleme ve vurmalı çalgılar için *Et Expecto Resurrectionem* (1965) adlı eserleri besteledi. (L)

Messiah, Händel'in oratoryosu (1741). İlk olarak 1742'de Dublin'de icra edildi. Bu şaheser, Tebşir, İsa'nın Doğumu ve Ölümü olmak üzere üç bölümden kuruludur. (L)

Messias (DER), Klopstock'un yirmi şarkıdan meydana gelen kutsal destanı (1748-1773). Milton'un *Kayıp Cennet**inden ilhamlı bu şiir, Mesih'in hayatı, ölümü, dirilişi üstünedir. Klopstock'un mistik coşkunluğunun kaynağı duygusal bir inançtır. Bunun için de *Messias* alman piyetistleri tarafından benimsendi. Edebî alanda da, çağdaş alman edebiyatının ilk büyük şiiri sayılır. (L)

MESSİDOR i. (lat. *messis*, hasat ve yun. *doron*, hediye'den). Fransız cumhuriyet takviminde onuncu ay. 19 veya 20 hazirandan 19 veya 20 temmuza kadar süter.

— Süs. santl. *Messidor üslûbu*, Fransız devriminde ortaya çıkan ve Louis XVI ile direktuvar üslûbu arasında bir geçiş meydana getiren üslûp (kır ve kahramanlık motifleri). [L]

MESSİER (Charles), fransız astronomu (Badonviller 1730-Paris 1817). 1771'de, günümüze kadar ulaşan bir katalog yayımladı; bu katalogda üç yüz yıldız kümesi, bulutsu, gökada veya dışgökadayı M harfiyle birlikte bir numara vererek belirtti. Bu numaralamaya göre M 8, küresel bir yıldız kümesi, M 13 ise yaygın bir bulutsudur. (L)

MESSİNA, İtalya'da şehir, il idare merkezi, Sicilya adasının kuzeydoğu ucunda, *Messina boğazı* kıyısında; 252 800 nüf. Üniversite. Şehir, Peloritani dağlarının eteğinde, mahfuz bir koy kıyısında amfiteatr şeklinde yayılır. 1908'de bir depremde yıkılan Messina, bugün kıyı ovasında güneye doğru uzanan modern bir şehirdir. Ticarî faaliyeti önemsiz olan liman, İtalya'ya giden yolcuların iskelesidir. — *Messina ili*, 681 300 nüf. Nebrodi ve Peloritani dağlarıyle, Sicilya'nın kuzeydoğusunu içine alır. Hemen her yeri dağlık olan il toprakları, güzel ormanlarla örtülüdür. Turfanda meyve; bağcılık; zeytinlikler.

● *Tarih.* Messina, Eskiçağda Cumae'li korsanlar tarafından kurulan *Zankle* şehridir. Sonradan sırasıyle Sikülllerin, Khalkhidike'lilerin, Samnium'luların eline geçti. Vatanlarından kovulan Mesenia'lılar buraya yerleştiler; Region'lu Anaksilas şehre *Messene* adını verdi (M.Ö. 486). M.Ö. 389'da Campania'lı ücretli askerler (mamertinuslar) şehri işgal ettiler ve kaleyi ellerinde tutan Kartacalılara karşı Romalılardan yardım istediler; Roma, şehri aldı (M.Ö. 264) ve Messina, Roma'nın müttefik sitesi haline geldi. Vandallar (M.S. 468) ve Ostrogotlar (491) tarafından işgal edilen şehir, 535'te Belisarius tarafından geri alındı; sonra 842'de Araplar tarafından fethedildi. Bizanslıların 1035'te aldığı şehir 1061'de Normanların eline geçti. XII. yy.da önemli bir uğrak yeri olan liman, büyük ölçüde zenginleşti. Sicilya'nın Konradin lehine ayaklanmasında (1268) Anjou'lu Charles'a bağlı kalan Messina, Sicilya katliamı sırasında Charles'a karşı isyan ederek (1282) Aragon ile birleşti. 1674'te baş kaldırdı. Duquesne ve dük Vivonne tarafından savunuldu; surları önündeki deniz muharebesinde Ruyter öldü. Fransızların boşaltmasından sonra şiddetle cezalandırılan (mart 1678) şehir, Napoli kıralı Ferdinando II'ye karşı ayaklandı, ama 1848 eylülünde Ferdinando tarafından topa tutuldu. Bunun la birlikte Piemonte'lilere karşı en son direnen şehirdi ve kalesi ancak 13 mart 1861'de teslim oldu. Messina birçok depremden zarar gördü (özellikle 1783 ve 1908'de). 1952'de Messina yakınında M.Ö. V. yy.dan kalma bir yunan şehri ortaya çıkarıldı. (L)

MESSİNA (Giuseppe), italyan şarkiyatçısı (San Cataldo, Caltanissetta 1893-Messina 1951). Berlin'de G. Markwart'ın öğrencisi oldu (1930); Roma Papalık enstitüsünde öğretmenlik yaptı; *Civilta Cattolica* dergisinde ve *Biblica et Orientalia* koleksiyonunun hazırlanmasında çalıştı. Birçok eser yazdı: *L'Origine dei Magi e la Religione di Zarathustra* (Kâhin Kralların Menşeî ve Zerdüştlük Dini) [1930]; *Il Cristianesimo, Buddhismo e Manicheismo nell'Asia Antica* (Eskiçağ Asyasında Hıristiyanlık, Budha'cılık ve Manes'çilik) [1947]. (M)

MESSİNA boğazı, Calabria (İtalya yarımadası) ile Sicilya arasında deniz kolu, Tiren denizi ile İon denizini birleştirir. En dar yeri 3 km olan boğazı, kuzeybatıya doğru akan akıntılar aşar. (L)

Messina konferansı (1-3 haziran 1955), Avrupa Kömür-Çelik Birliği bakanlarının, bir ortak pazar kurulması ve enerji kaynaklarının düzenli bir şekilde kullanılması teklifiyle yapılan toplantı. (L)

MESSİN bölgesi, lat. *Pagus Mettensis*, Mediomatrici sitesinde küçük bölge; sonradan Metz dolaylarındaki Üç-Piskoposluk ili haline getirildi. Şu kesimleri içine alıyordu: *Metz vâdisi*, yani Moselle'in vâdisi ile Metz'in karşısındaki vâdiye hâkim tepeler; Briey ve Thionville şehirleriyle birlikte *Briey yaylası*; Moselle ve Seille arasındaki bölge (veya *Isle*) ile Seille ve Nied arasındaki bölge. Daha sonra bu ad, Metz piskoposluğunun kuzey topraklarını ifade etti. (L)

MESSOR i. («hasatçı» anlamında lat. k.). Bayağı karıncanın ilmî adı. (Zarkanatlıların karıncagiller familyasından.)

— ANSİKL. *Messor* yere yuva yapar, içini ekin taneleriyle doldurur; topladığı taneleri kabuğundan çıkardıktan sonra biriktirir. (L)

MEST sıf. (fars. *mest*). *Esk.* Sarhoş, kendinden geçmiş: *Uzak ufukların üstünde mest ü âvâre / Sükût-ı firkati ervâha Zühre nakleyler* (Ahmed Hâşim). ‖ *Mest etmek*, kendinden geçirmek: *Bütün hüviyeti bu genç kızın sevda şiiriyle mest eden bir zülâl içinde eriyor gibiydi* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ *Mest-i bî-riya*, gerçekten sarhoş.‖*Mest-i elest*, bezmi elestte sarhoş olan. ‖ *Mest-i harab*, çok içmiş (ve kimse) ‖ *Mest-i hayat*, yaşama sarhoşu. ‖ *Mest-i müdâm*, her zaman sarhoş olan: *Cezası mest-i müdâmın humar-ı zillettir* (Tevfik Fikret). ‖ *Mest-i serşâr*, haddinden çok sarhoş. ‖ *Mest-i şebâb*, gençlik sarhoşu. ‖ *Mest-i temâşâ*, seyretmekten sarhoş olmuş. ‖ *Mest olmak*, sarhoş olmak, kendinden geçmek: *Başlıyor şark ufuklarında vuzuh; / Mest olup sözlerinde her heceden, / Yola düşmüş, birer birer, geceden* (Yahya Kemal). ‖ *Bed-mest*, tehlikeli sarhoş. ‖ *Ser-mest.* Bk. SERMEST.

◆ **Mestan** çoğl. i. *Esk.* Sarhoşlar.

◆ **Mestane** zf. *Esk.* Sarhoş gibi, kendinden geçmişcesine: *Süzük nazarlara mestâne dideler meftun/ Bir ibtisâmı hemen karşılar bir ah-ı derûn* (Tevfik Fikret). ‖ *Çeşm-i mestâne*, mahmur göz. ‖ *Na'ra-yı mestâne*, sarhoş narası.

◆ **Mestî** sıf. *Esk.* Sarhoşluk: *Bir mestî-i hulya vü ziya gözleri süsler* (Ahmed Hâşim).‖*Mestî-âver* (veya *mestî-bahş*,) sarhoş edici, bayıltıcı: *Hissiyatını uyuşturan bir zemzem-i mestî-âverle kulaklarında ihtizaz ediyordu* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

MEST i. (ar. *mesh*'ten). Üzerine ayakkabı veya lastik giyilebilen, kısa konçlu, çoraba benzer yumuşak ayakkabı. (M)

Mesta, İspanya'da koyuncuların kurduğu dernek, XII. yy.da çobanların ve sürü sahiplerinin dernekleri vardı. Bu derneklere Aragon'da *ligallo*, Castilla'da da *mesta* denirdi. Soria'daki dernek, kral Alfonso tarafından tanınan ve mahallî mesta'lar üstünde yargı yetkisine sahip olan Castilla mestasının kurulmasına yol açtı (1273). Bu derneğe üye olmak için, krala koyun sayısı oranında bir vergi ödemek yeterdi. Savaş kırımları, 1349'daki veba salgını, tarımı geriletirken merinos* üretimini geliştirdi; merinosun değerli yünü bütün Avrupa'da aranmaktaydı. Hiç bir şeye sahip olmayan ve hiç bir şey satmayan *Mesta* XVI. yy.da

Charles MESSİER
(Paris rasathanesi koleksiyonu)

Foto. A.F.P., Enit (LAROUSSE)

yün ihracını teşvik eden Katolik krallarla Karl V devrinde doruğuna ulaştı. İmparator Mesta'yı önce ödünç vermeğe zorladı, sonra vergiye bağladı (1510), ardından da haklarını Fugger'lere devretti. 1500'den beri Castilla meclisinin başkanı tarafından yönetilen *Mesta meclisi*'nin tüzükleri, yöneticileri (Mesta hâkimleri), görevlileri (*entregadores*) vardı. Koyunlar (3 800 000 kadar), büyük, orta ve küçük sürü sahipleri arasında bölüştürülmüştü. Orta ve küçük sürü sahipleri çoğunluktaydı. Eylülde kuzey yaylalarından yola çıkan koyunlar ekim sonunda güneye varır, nisanda kuzeye doğru yola çıkardı. Sürülerin geçmesi için 75 m genişliğinde özel yollar yapılmıştı. Castilla'da bu yollara *canada* denirdi. Bu yolların dışında koyun otlatmak için, Mesta, sürülerin geçtiği belediye topraklarından yararlanma izni alırdı. Tarlaları genişletmek veya etraflarını çevirmek de yüzden yasaklanmış, bu durum şehirlerde bile hoşnutsuzluk yaratmıştır. Felipe II devrinden itibaren, topraklarının daha iyi işletilmesini isteyen güçlü kişiler Mesta'ya karşı mücadeleye başladılar. XVII. yy.da Mesta'yı vergilerle ezmiş olan krallık Mesta lehinde bazı kararlar aldı ama bu kararlara uyulmadı. Bakan Campomanes ise yaptığı bir soruşturmadan sonra (1764-1770) Mesta'nın ülkede ormancılığı baltaladığı ve tarımı gerilettiği sonucuna vararak bu kuruluşun haklarını kısıtladı. Mesta'nın gerici hükûmetler tarafından artırılmış olan imtiyazları 1813'te Cadia Cortes'i tarafından geri alındı ve 1836'da kesinlikle kaldırıldı. Bundan sonra, Mesta Yetiştiriciler Genel birliği adını aldı. (L)

MESTA KARASU, Balkan yarımadasında akarsu, Bulgaristan'da Rila dağı güneyinden çıkarak Rodop dağları arasından geçer ve Yunanistan'a girdikten sonra Batı Trakya ile Makedonya'yı ayıran sınırı meydana getirir. Genel akış yönü güneydoğu olan akarsu, Kavala doğusunda balkanlık bir delta meydana getirerek Ege denizine dökülür. (M)

MESTANLI, bulgarca **Momçilgrad,** Bulgaristan'ın Rodop kesiminde Arda çayının bir kolu olan Söğütlü suyu (bugün Vırbitsa) kıyısında bir kasaba. Hasköy'e (bugün Haskovo) demiryoluyle bağlıdır. (M)

MESTÇİ i. (*mest*'ten *mest-çi*). Mest yapan veya satan kimse (M)

MESTERS VİG, Grönland'ın kuzeydoğu kıyısında yer, 72° 40' kuzey enleminde. Bugün işletilmeyen kurşun madeni (L)

MESTRA. Yun. mit. Erysikhthon'un kızı. Çok güzeldi, doymak bilmeyen babasını beslemek için kendini satardı, karşılığında da mal alırdı. Böylece, âşıklarının elinden kurtulmak için öküz veya kümes hayvanı biçimine giren bir Mestra efsanesi doğdu. (L)

MESTRE, İtalya'da (Venedik ili) şehir, Venedik'e 10 km uzaklıkta; 73 435 nüf. Venedik'e giden yolcular Mestre'den geçmek zorundadır. Şehrin merkezinde uzun E. Ferretto meydanı büyük şatonun tek kalıntısı olan saat kulesi (1108) ve E. Matter meydanı yer alır. Adalar üstüne yayılmak mümkün olmadığından Venedik içerilere doğru yayılmış ve Mestre özellikle Marghera limanı çalışmaları başladıktan sonra hızla gelişmiştir. (M)

MESTRE (Achille), fransız hukukçusu (Toulouse 1874-Paris 1960). Toulouse (1922) ve Paris Hukuk fakültelerinde profesördü; Anayasa hukukuyle idare hukuku dersleri verdi, hocası Maurice Hauriou'nun öğretisini yaymağa çalıştı; günümüzde hukuk alanında çözüm bekleyen, petrol, telsiz-telgraf, elektrik gibi meseleleri açıklığa kavuşturmak için büyük çaba harcadı. *La Responsabilité Pénale des Personnages Morales* (Tüzel Kişilerin Cezaî Sorumluluğu) [1899] başlıklı tezi, ortak sorumluluk üstüne yeni doktrinlere az çok yol gösterdi. Bir çeşit idare hukuku ansiklopedisi olan *Cahiers Administratifs* koleksiyonunu yönetti. (L)

MESTRİSTİYEN sıf. ve i. (fr. *maëstrichtien*'den). Jeol. Senoniyen büyük katının üst bölümüne denir.

— ANSİKL. Bu katın Alp bölgelerinde ammonitli iki kuşağı vardır: altta *Bostryoceras polyplocum* ve üstte *Parapachydiscus neubergicus*. Maastricht'teki (Hollanda) Saint-Pierre dağında ele geçirilen piton'a benzeyen sürüngen (*Mosasaurus camperi*) çok ünlüdür. [L]

MESTUR sıf. (ar. *satr*'dan *mestūr*). *Esk.* Satırlanmış, yazılmış. ‖ *Ber-vech-i mestur*, yazıldığı gibi. (M)

MESTUR sıf. (ar. *setr*'den *mestūr*). *Esk.* Örtülmüş, kapalı: *Revzenleri mai tülle mestur* (Tevfik Fikret). ‖ Üzeri kaplanmış.

◆ **Mesturiyet** i. *Esk.* Kapalılık. ‖ Gizlilik, meydanda olmama hali. (M)

MESTURE sıf. (ar. *mestūr*'dan *mestūre*). *Esk.* Saklı, örtülmüş. ‖ *Tahsisat-ı mesture*, örtülü ödenek.

◆ i. *Esk.* Örtünen, yabancı erkeklerden kaçan kadın.

— Huk. Tanıkların kimliğini tahkik etmek için hâkim tarafından ilgili oldukları makama verilen gizli belge. (M)

MESUA i. Hindistan'da yetişen, tohumu yenen, odunu sert, çiçeği kokulu ağaç. (*Guttiferaceae* familyasından.)

— ANSİKL. *Mesua*'lar karşılıklı ve temren gibi sivri yapraklı ağaçlardır; çiçekleri yaprakların koltuğundan veya dalların ucundan tek tek veya birkaçı birarada toplu olarak çıkar ve hoş kokuludur. Meyvesi dört çenet halinde açılan bir kapsüldür. İçinde kestaneye benzeyen bir tohum bulunur. Odununa «seylan demir ağacı» denir. (L)

MESUBAT çoğl. i. (ar. *mesūbe*'den *mesūbāt*). *Esk.* Yapılan iyiliğe karşılık Tanrı'nın verdiği mükâfatlar. ‖ Edilen ibadetlerin kıyamette görüleceğine inanılan karşılıkları. (M)

MESUBE i. (ar. *sevāb*'dan *mesūbe*). *Esk.* Yapılan iyiliğe karşı Tanrı'nın verdiği mükâfat. ‖ Edilen ibadetlerin kıyamet günü göreceği mükâfat. (M)

MESUD sıf. Bk. MESUT.

MESUD, Anadolu Selçuklu devletinin dördüncü hükümdarı (1096 - Konya 1155). Kılıç Arslan I'in oğlu. Selçuklu tahtına çıktığı zaman on bir yaşındaydı. Saltanat süresince iki büyük olayla uğraşmak zorunda kaldı. Bunlardan ilki türkmen emîrlerinin isyanı, ikincisi İkinci Haçlı seferiydi. Mesud, haçlıları Toros geçitlerine kadar çekti. Orada onlara ağır kayıplar verdirdi. Bir süre sonra tahttan çekilerek yerini büyük oğlu Kılıç Arslan II'ye bıraktı. (M)

MESUD (Ebu Said), gazne hükümdarı, (Gazne 998-1041) Gazneli Mahmud'un büyük oğlu. 1016'da babası tarafından veliaht ilân edildi. Gur seferine katıldı (1020). Bir ara gözden düştü ve Multan'da hapsedildi; çok geçmeden babası tarafından affedilerek tekrar Herat valiliğine gönderildi, taht üstünde hak iddia ederek Gazne'ye gitti. Rakibini ortadan kaldıran Mesud, tahta oturdu (1030). Saltanatının ilk yıllarında Selçuklular ile anlaşma yapmak amacıyle elçileri kabul etti. 1031'de Herat'ı alan Selçuklular, Ferüve'de yenildiler; fakat bu yenilgi onları durdurmadı. 1033'te kumandanların, selçuklu ordugâhını yağmaya dalmaları yüzünden toparlanan Selçuklular, Gazne ordusuna saldırarak büyük kayıplar verdirdiler. Mesud, Selçukluların üstüne yürümedi; Hindistan'a karşı bir sefer daha düzenledi. Bu arada Selçuklular, Belh şehrini aldılar. Sultan Mesud'un üzerlerine geldiğini duyunca geri çekildiler. 23 Mayıs 1040'ta ik ordu bir kere daha, bu defa Dandanakan'da karşılaştı. Mesud savaşta cesaretle savaştı; fakat kumandanlarının kendisini bırakmaları sonunda yenildi. Hindistan'a kaçarken hazinesi yağmalanan Mesud kaçtı. Bir kaleye hapsedildi ve bir süre sonra öldürüldü. (M)

MESUD bin MEVDUD, Musul hükümdarı (? - 1193). Babası Mevdud'un ölümünden sonra kardeşi Seyfeddin Gazi, Musul atabeki oldu. Seyfeddin, Salâhaddin Eyyubî ile savaşa girince, Halep'i kurtarmak için kardeşi Mesud'u görevlendirdi. Mesud. Salâhaddin Eyyubî'nin üstüne yürüdü; fakat Kurûn Hamat'ta yenildi (1176). Seyfeddin'in anî olarak ölümü üzerine Mesud,

MESSİNA

Musul hükümdarlığına getirildi (1180). Uzun mücadeleden sonra Salâhaddin ile barış görüşmelerine başladı; onun metbuluğunu kabul etti. Tahtını oğlu Nureddin Arslan Şaha bıraktı, bir süre sonra öldü. (M)

MESUD bin MUHAMMED (Tapar), Irak selçuklu hükümdarı (1109-Hemedan 1152). Irak selçuklu tahtına oturdu (1134). Mahmud'un oğlu, Mesud'un sultanlığını tanımayarak onun üzerine yürüdü. Halife MUsterşid'i yenen Mesud, Azerbaycan'a doğru yürüyüşe geçti. Ancak yanında İmadeddin Zengî'nin de bulunduğu emîrlerle Bağdat'a gelen Davud, kısa bir süre içinde şehre hâkim oldu. Durumu haber alan Mesud, geri dönerek Bağdat'ı kuşattı. Şehirde çıkan ayaklanmadan yararlanarak Bağdat'ı aldı. Daha sonra üç büyük emîrin isyanlarıyle uğraştı. Bunların sonuncusu olan Boz - Aba'yı yenerek (1147) devletin yönetimini ele aldı; kendisine hasım olan emîrleri ortadan kaldırdı. Bağdat halkının isyana kalkışması üzerine sultan, oraya doğru yola çıktı. Yolda Sultan Sencer'in davetine uyarak Rey'e gitti. Daha sonra Bağdat'a geldi. Âsi emîrleri bağışladı. Önünde bir engel kalmamıştı: fakat kuvvetli bir humma nöbetiyle yatağa düştü. Bir hafta sonra öldü. (M)

«MESOLONG harabelerinde son bulan Yunanistan» Delacroix'nın eseri Bordeaux müzesi, Paris

MESUD bin SAD bin SELMAN, iran şairi (Lahor 1046 - Gazne 1121). Babası, Gazne sultanının Hindistan naibi olan oğlu Mecdud'un mustevfî'siydi. (Bugünün maliye nazırı.) Lahor'da Seyfüddevle Mahmud'un sarayına girdi.

Kısa bir süre içinde yükseldi (1072). Hindisan'da, İslâmlığı yaymak için yapılan savaşlara katıldı, bu savaşlarla ilgili kasideler yazdı. Selçuklulara katılacağı hakkında çıkan dedikodu üzerine tutuklanarak Hindistan'daki Dahak kalesine sürüldü (1087). Sonra Su kalesine götürüldü; zincire vuruldu. Burada, Behram adlı bir tutukludan astronomi öğrendi. 7 Yıl sonra Ney kalesinde, hücreye kapatıldı. 1097'de affedilerek, Lahor'a döndü. Yeni sultan Mesud III, oğlu Şirzad'ı Hindistan'a naip tayin edince Mesud bin Sad da, Çalender ilinin yöneticisi oldu. Bir süre sonra azledilerek Merenc kalesine hapsedildi. 8 Yıl sonra affedilerek saray kütüphanesinin yönetimiyle görevlendirildi (1106). Son yılların Gazne'de geçirdi. Eserleri: Firdevsî'nin *Şehname*'sinden derlediği *İhtiyat-ı Şehname* (Şehname'den Seçmeler), 15 000 beyitlik farsça *Divan;* arapça ve hindu dilinde 2 *Divan.* (M)

MESUD CEMİL. Bk. TEL (Mesud Cemil).

MESUD EFENDİ Hocazade. Bk. HOCAZADE MESUD EFENDİ.

MESUD HARABATİ. Bk. MUALLİM NACİ.

MESUDİ (Ebul Hasan Ali bin Hüseyin), arap tarihçisi ve coğrafyacısı Bağdat ? - Fustat 956). Öğrenimini Bağdat'ta yaptı. İran'a (915) ve Hindistan'a giderek birçok bölgeyi dolaştıktan sonra Seylan'a ve oradan da bir tüccar kafilesiyle Çin'e kadar gitti. Dönüşte Zengibar'ı ve Hazar denizinin güney kıyılarını dolaştı. 926'da Filistin, Antakya ve Suriye'ye, sonra da Mısır'a gitti. Hayatının son yıllarını da seyahatle geçirdi. Mesudî'nin gördüğü yerler hakkındaki yazıları X. yy. türk ve islâm dünyasını tanıtır. Eserleri, tabiat felsefesi, ahlâk, siyaset ve serbest dinî fikirler etrafında meydana gelmiş olan fikalar hakkındaki bilgileri de kapsar. Eserleri: *Murucü'z Zeheb* (Altın Çayırlar); *Kitabü't Tenbih ve'l İşraf* (Tembih ve Şereflendirme Kitabı). [M]

MESUDİYE, Karadeniz bölgesinde (Doğu

Foto. LAROUSSE

Moab kralı Dibon'lu MEŞA'nın steli Louvre müzesi, Paris (bütün ve detay)

bronz meşale Louis XVI devri Clodion'un eseri Louvre müzesi, Paris

Karadeniz bölümü, Ordu ili) ilçe merkezi kasaba; 3 434 nüf. Melet suyunun yukarı çığırı üzerinde bir vâdi tabanında; yüksekl. 1 050 m. Ordu-Sıvas yolu üzerinde bulunan kasaba, il merkezine 136 km uzaklıktadır. — *Mesudiye ilçesi*, 1 180 km²; 35 581 nüf. Merkez, Topçam (Gebemet) ve Yeşilce (Yavadı) bucakları içinde 65 köy. Kışları sert, yağışları bol olan ilçede, ormanlar geniş yer tutar. Tahıl tarımı. Hayvancılık. (M)

Mesudiye medresesi, Artukoğulları tarafından, 1191'de Diyarbakır'da yaptırılan medrese. Dört sünnî mezhep fıkhının okutulduğu kurumdur. Medreseye kuzey yönündeki sivri, beşik tonozlu eyvana benzeyen bir mekândan girilir. Medresenin üç yanında, üç revak vardır. Revaklar, güney ve kuzey yönden çapraz, batı yönden geçme tonozlarla örtülüdür. Dört köşe ayaklara binen revak kemerleri asma yaprakları andıran sarkıtmalar ve bitki motifleriyle süslüdür. Güney revakın orta gözünün arkasında, süslü, daire biçimli bir mihrap vardır. Mihrabın üzerini oluklu bir yarım kubbe örter. Medrese iki kattır. Ayrıca dört odalı bir de zemin katı vardır. Müderris ve öğrenci odaları üst katta, mescit zemin kattaydı, Mesudiye medresesinde beş kitabe, iki tarih vardır. Kitabelerinden anlaşıldığına göre değişik tarihlerde birkaç kere onarıldı. Üç döneme ayrılan bu onarım ve ek yapıların birincisi Artukoğullarından Sokman II tarafından 1193-1196 yıllarında, ikincisi Rükneddin Mevdud eliyle daha sonraki çağlarda, üçüncüsü Osmanlılar zamanındadır. Her onarım ve ek yapı dönemi, çağının mimarî özelliğini taşır. (M)

MESUF sıf. (ar. *esef*'ten *me'süf*). *Esk.* Üzülmüş, eseflendirilmiş. (M)

MESUL sıf. ve i. (ar. *su'âl*'den *mes'ûl*). Sorumluluk yüklenmiş olan, sorumlu (kimse): *İmparatorluğun harbe girişinin baş mesulü olarak tanınıyordu* (Ş.S. Aydemir). *Beni siz de mesul mü telâkki ediyorsunuz?* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ *Mesul etmek*, sorumlu saymak: *Çok mühimdir, bilâhare sizi mesul ederiz* (Atatürk). ‖ *Mesul olmak*, sorumlu olmak: *Buradan ayrılamam, mesul olurum* (S.F. Abasıyanık).

— *Esk. Mesul-bi'l-mal*, malıyle sorumlu ve kefil olan. ‖ *Mesul-bi'n-nefs*, şahsen sorumlu ve kefil olan.

◆ **Mesulat** çoğl. i. *Esk.* İstenilen, sorulan şeyler. (M)

MESULİYET i. (ar. *mes'ûliyyet*). Bir kimsenin yüklendiği sorum, sorumluluk: *Sırtında ne büyük bir mesuliyet taşıdığını şimdi yavaş yavaş anlamaya başlıyor ve bunun altında eziliyordu* (Sabahattin Ali).

— Huk. Bk. SORUMLULUK. ‖ *Mesuliyet sigortası*. Bk. SİGORTA. (M)

MESULİYETLİ sıf. ve i. (*mesuliyet*'ten *mesuliyet-li*). Sorumlu. ‖ Sorumluluğu gerektiren: *Anadolu hakikatını görmek ve onun çetin realitesi içinden geçmiş olmak tecrübesinden sonra, bu ateş içinde yanış, yıkanış, büyük ve mesuliyetli bir şeydi* (Ş. S. Aydemir). [M]

MESULİYETSİZ sıf. (*mesuliyet*'ten *mesuliyet-siz*). Sorumluluk yüklenmeyen, mesuliyeti üstüne almayan: *Bu kadar münasebetsiz ve mesuliyetsiz dostları olan bir çırak daima tehlikeli bir şeydi* (A. H. Tanpınar). ‖ Mesuliyet gerektirmeyen: *Mesuliyetsiz bir iş*.

◆ **Mesuliyetsizlik** i. Mesuliyetsiz olma hali: *Bu mesuliyetsizliğin ahlâk sukutuna varacak bir genişliğini de düşünmüyor değildi* (S. F. Abasıyanık). [M]

MESUM sıf. (ar. *ism*'den *me'sum*). *Esk.* Suçlu, günahı olan. (M)

ME'SUR sıf. (ar. *esr*'den *me'sûr*). *Esk.* Yolu kesilmiş, esir edilmiş. (M)

MESURE sıf. (ar. *eser* > *me'sûr*'dan *me'sûre*). *Esk.* Rivayet yoluyle öğrenilmiş olan, ‖ *Eddiye-i mesure*. Hz. Muhammed ile sahabeden nakledunan dualar. (M)

MESUT veya **MESUD** sıf. (ar. *sa'd* ve *sa'âdet*'ten *mes'ûd*). Mutlu, bahtiyar: *Anasır-ı ikbâlimizden birini kaybedince anlarız ki mesud imişiz* (Cenab Şahabeddin). ‖ İ. Erkek adı. ‖ *Mesut etmek*, mutlu kılmak: *Bu fikir onu mesut ediyordu, kalbinde âdeta hemen şu dakikada görülmek, anlaşılmak için bir emel bile uyanıyordu* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ *Mesut olmak*, mutlu olmak: — *Çok mesudum karıcığım, çok mesut olacağız canım karıcığım bundan sonra, demek budalalığında bulundu* (S. F. Abasıyanık).

◆ **Mesudane** zf. *Esk.* Mutlucasına, mutlu olanlara yakışır şekilde.

◆ **Mesude** sıf. *Esk.* Mesud'un dişili. ‖ İ. Kadın adı.

◆ **Mesudiyet** i. *Esk.* Mutluluk: *Bükreş'te umumi bir manzara-i mesudiyet var; güneş: «Bahtiyarım!» diyor; arz ilâve ediyor: «Ben de!»* (Cenab Şahabeddin). [M]

MESVA i. (ar. *meşvâ*). *Esk.* Ev, mesken. (M)

MESVERMEK geçz. blş. f. (ar. *mesh* ve türk. *vermek*'ten osmanlıca *mesvermek*). Aptes alırken ıslatılmış eli başa ve meste sürmek. (Hastalık sebebiyle su ile ayakların yıkayamayan kimseler mesverirler.) [M]

MESVİNİYEN i. ve sıf. (Hainaut Mesvin'in adından fr. *mesvinien*). Antropolo. A. Rutot'nun ilk defa insan eliyle yontulduğunu öne sürdüğü bazı eolit taş tiplerine verdiği ad. (İnsanların Üçüncü zamanda ortaya çıktığını kabul eden bu kuramın doğruluğu artık kabul edilmemekte, eolitlerin doğal olayların etkisiyle çatlamış kayalar olduğu bilinmektedir.) [L]

MESZAROS (Lazar), macar yurtseveri (Baja 1796 Eywood, İngiltere 1858). Batthyany kabinesinde millî savunma bakanı oldu (1848), yeni orduyu teşkilâtlandırdı. İhtilâlin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine sürgünde yaşadı. (L)

MESZÖLY (Geza), macar ressamı (Sarbogard 1844-Jobaggyi 1887). Gerçekçi anlayışta eserler verdi. Genellikle Balaton gölünden manzaralar çizdi. Başlıca eserleri: *Balaton Gölü Kıyısındaki Balıkçı Kulübesi* (1877); *Yola Çıkarken* (1884); *Kamışın Şarkısı* (1884). [M]

MEŞACİR çoğl. i. (ar. *meşcer* ve *meşcere*'den *meşâcir*). *Esk.* Ağacı çok olan yerler, korular: *Susar meşacir-i pür-şâm içinde bülbül-i âb / Sular semâ-yı hayâlâtı eyler istiâb* (Ahmed Hâşim). [M]

MEŞA Dibon'lu, M.Ö. 850-840'a doğru Moab kralı. İsrail kralı Omri tarafından ağır bir vergi ödemek zorunda bırakıldı. Ahab'ın oğlu Ahazya zamanında bağımsızlığına kavuştu. İsrailli Yehoram Yahuda'lı Yehoşafat'ın saldırısına uğrayarak yenildi. Ülkesinin başkentinde kuşatılan Meşa, büyük oğlunu esir aldı ve surlar üzerinde tanrı Kamoş'a kurban etti. Canlanan Moablılar, İsraillileri püskürterek birçok filistin şehrini ele geçirdiler. Bu olaylar, Kutsal Kitap'ta ve 1868'de Meşa başkenti Dibon'da bulunan bir dikili taş üzerinde (bugün Louvre'da) ibranîce anlatılır. (L)

MEŞAGİL çoğl. i. (ar. *meşgale*'den *meşâgil*). *Esk.* Uğraşılan şeyler, işler.‖ *Meşagil-i dünyeviye*, dünya işleri. ‖ *Meşagil-i kesîre*, aşırı meşguliyetler, işler. (M)

MEŞAHİD çoğl. i. (ar. *meşhed*'den *meşâhid*). *Esk.* Şehitlikler. (M)

MEŞAHİR çoğl. i. (ar. *meşher*>*meşâhir*). *Esk.* Sergiler. (M)

MEŞAHİR çoğl. i. (ar. *meşhûr*'dan *meşâhir*). *Esk.* Ünlü kimseler: *Meşahirden nice zatlar şehid oldu* (Cevdet Paşa). ‖ *Meşahir-i fukahâ*, ünlü din bilginleri. ‖ *Meşahir-i üdebâ*, ünlü yazarlar. (M)

MEŞAİL çoğl. i. (ar. *meş'ale*'den *meşâ'il*). Meşaleler, aydınlatma araçları: *Al kanlı bir kefenle donat hayme-gâhını / Canlarla yak meşâil-i matem-penâhını* (M. Â. Ersoy). [M]

MEŞAİM çoğl. i. (ar. *meş'ûm*'dan *meşâ'im*). *Esk.* Uğursuz olan şeyler. (M)

MEŞAİN çoğl. i. (ar. *şeyn*'den *meşâ'in*). *Esk.* Ayıplar, kabahatler. (M)

MEŞAİR çoğl. i. (ar. *meş'ar*'dan *meşâ'ir*). *Esk.* Mekke'de hacı olunmadan önce durulan yerler. ‖ *Meşair-ül-hac*, hac esnasında durulan yerler.

— Biyol. *Esk.* Beş duyu. (M)

Meşairüşşuara, Âşık Çelebi (1520 - 1572) tarafından düzenlenen şairler tezkiresi. XVI. yy. divan şairlerinin hayatlarını konu edinen bu eser, 1568'de bitirildi. Âşık Çelebi, eserini Selim II'ye sundu. Meşairüşşuara'nın edebiyat tarihi bakımından ilgi çekici yönü, şairleri alfabe sırasına göre anlatmasıdır. Âşık Çelebi, eserinde yalnız şairlerin hayatlarını anlatmakla kalmaz; onların şiiri, sanatı, yeteneği hakkında bilgiler verir, kendi kanılarını açıklar. XVI. yy. şairleri üstünde çalışan edebiyat tarihçileri için kaynak eserlerden biri olan Meşairüşşuara, divan edebiyatında şiir tenkidinin ilk örneklerini vermesi, şairle ilgili kişisel yorumları göstermesi bakımından da önemlidir. (M)

MEŞAİYUN veya **MEŞŞAİYUN** çoğl. i. (ar. *meşy*, yürüme > *meşâî*'den *meşâiyyûn*, yürüyenler'den). Fels. *Esk.* Aristoteles felsefesini benimsemiş olanlar. ‖ *Meşaiyun felsefesi*, gezimcilik felsefesi. (M)

MEŞAK çoğl. i. (ar. *meşakkat*'tan *meşâkk*). *Esk.* Sıkıntılar, zahmetler, mihnetler: *Âsayiş-i hakikînin kesreti daima meşakk-i sâyin kesretiyle mütenasip olagelmiştir* (Namık Kemal). ‖ *Meşakk-ı hayat*, hayatın zorlukları, sıkıntıları. (M)

MEŞAKKAT i. (ar. *meşakkat*). Sıkıntı, güçlük, zahmet: *Âlemde bin türlü ihtiyaç, bin türlü meşakkat, bin türlü belâ, bin türlü acı, bin türlü illet, bin türlü ölüm hep insan içindir* (Namık Kemal).

— ÇEŞ. DEY. *Meşakkat çekmek*, sıkıntı içinde olmak, zahmet çekmek. ‖ *Meşakkate katlanmak*, zorluklara, sıkıntılara katlanmak: *Adaya gittikten sonra rahat edeceğimi bilsem, gidinceye kadar olan meşakkate katlanmayı göze aldıracağım ama ondan emin olmadığım için bir türlü bu seyahati gözüm yemezdi* (B. Felek).

◆ **Meşakkatli** sıf. Zahmetli, sıkıntılı (iş): *Firavunlar* [...] *Benî İsrail'i kendilerine raiye edip, onları esir gibi ağır ve meşakkatli işlerde kullanırlardı* (Cevdet Paşa). [M]

MEŞALE veya **MEŞAL** i. (ar. *şu'le*'den *meş'ale* veya *meş'al*). Ucunda yanıcı bir madde bulunan değnek: *Artık coşkun bir meşale olmuştu, toprağa attım ve üstüne bir çalı koydum* (R. H. Karay). ‖ Aydınlatma aracı.

— DEY. *Meşale çekmek*, önderlik etmek, önayak olmak.

— *Esk. Meşale-i dil*, gönül meşalesi. ‖ *Meşale-i kârbân*, kervan meşalesi: *Hac yollarında meşale-i kârbân gibi / Erbab-ı aşk içinde nümayansın ey gönül* (Nedim). ‖ *Meşale-i maârif* (veya *meş'al-i irfan*), bilgi meşalesi: *Fikr ordusuyuz meşale-i irfanla mücehhez* (Tevfik Fikret).

— G. santl. *Meşale tepelik*, genellikle bir vazonun içinde yer alan, duvar ayaklarıyle dar ve yüksek çeşit yeri süsleyen hayalî veya gerçek şekillerden meydana gelen süsleme motifi.

— Petr. Gaz halindeki alt ürünlerin atmosferde yandığı yer. (Rafineri meşaleleri artık veya zararlı gazları, petrol sahalarındakiler ise kuyuların üst kısımlarındaki gazları yok eder.)

— Piroteknik. Bengal ateşininkine benzer piroteknik bir karışımla dolu bir borudan meydana gelen havaî fişek. (Saatlerce yanabilen aydınlatma meşaleleri ve yanma süresi kısa olan, fakat göz kamaştırıcı kırmızı veya beyaz bir alev çıkaran *işaretleşme* meşaleleri vardır.)

— Tar. *Meşale günü*, Demeter'in Kore'yi aramağa giderken Etna'nın ateşinden yaktığı meşalelerin hatırasına Atina'da düzenlenen şölen günü. ‖ *Meşale yarışı*, Yunanistan'da geceleri yapılan ve bugünkü bayrak yarışına benzeyen koşu.

◆ **Meşalekeş** blş. sıf. Meşale götüren, meşale taşıyan, meşaleci. ‖ *Mec.* Önder: *Meş'alkeş-i âh ü vâhü olursun* (Recaizade Ekrem). [ML]

MEŞAM i. (ar. *şemm*'den, *meşâmm*). *Esk.* Koku alan organ, burun: *Meşamı rûha emel lezzetinde neşr ediyor / Ten-i rakîki baharın esîr-i nükhetini* (Tevfik Fikret). ‖ *Sam-i cennet-meşam*, cennet kokulu Şam.

Foto. Giraudon (*LAROUSSE*)

|| *Ta'tir-i meşam,* buruna güzel kokular çekme. (M)

MEŞAR i. (ar. *meşʿar*). *Esk.* Mekke'de hacı olmadan evvel konaklanan yerlerden her biri. || *Meşar-ül-haram,* Kâbe'de ziyaret edilecek belirli yer.

— Biyol. *Esk.* Beş duyudan her biri. (M)

MEŞARIK çoğl. i. (ar. *maşrık*'tan *meşārık*). *Esk.* Doğu yönleri: *Dil şark-ı tecellâda görür şems-i hudayi / Artık ana lâzım mı metali'le meşârık* (Esrar Dede). [M]

MEŞARİ çoğl. i. (ar. *meşraʿ*'dan *meşāriʿ*). *Esk.* Yollar. || Su olukları. (M)

MEŞARİM çoğl. i. (ar. *meşreb*'den *meşārib*). *Esk.* Huylar, mizaçlar, tabiatlar. || Su, şarap v.b. şeylerin içildiği kaplar, maşrapalar. (M)

MEŞARİT çoğl. i. (ar. *mişrat* ve *mişrāt*'tan *meşārit*). *Esk.* Neşterler. (M)

MEŞAYİH çoğl. i. (ar. *şeyh*'ten > *meşāyih*). *Esk.* Şeyhler: *Ba'dehû Hımyer kabilesi meşayihinden zül'-Külâ kelâma ibtidar ile...* (Cevdet Paşa). [M]

MEŞAYİM çoğl. i. (ar. *meşime*'den *meşāyim*). *Esk.* Dölyatakları. (M)

MEŞBU sıf. (ar. *şibʿ*'den *meşbūʿ*). *Esk.* Dolu, dolmuş: *Tütün kokusu henüz matbaanın mürekkep ve ıslak kâğıt kokusuyla meşbu havasını doldurmamıştı* (H. Z. Uşaklıgil).

— Kim. *Esk.* Doymuş. (M)

MEŞCER veya **MEŞCERE** i. (ar. *şecer*'den *meşcer* veya *meşcere*). *Esk.* Ağaçlık yer, koru: *Hüzniyle susan meşcerlerden gamı eylûl / Bir gölge yayarken, onu bir savt-ı tegafül* (Ahmed Hâşim). [M]

MEŞCU sıf. (ar. *şecāʿat*'ten *meşcūʿ*). *Esk.* Cesaret bakımından üstün çıkan. (M)

MEŞCUC sıf. (ar. *şecc,* baş yarma'dan *meşcūc*). *Esk.* Başından veya yüzünden yaralanmış olan. (M)

MEŞDUD sıf. (ar. *şedd*'den *meşdūd*). *Esk.* Sıkıca bağlanmış, sıkı sıkıya bağlanmış. || İ. Bursa ipeğinden yapılmış bir çeşit kumaş.

◆ **Meşdude** sıf. *Esk.* Meşdud'un dişili. (M)

MEŞDUH sıf. (ar. *meşdūh*). *Esk.* Korkmuş. || Şaşırmış. (M)

MEŞE i. (fars. *bişe,* orman'dan). Bot. Dayanıklı, uzun ömürlü, uzun boylu orman ağacı. (İlmî adı *quercus.* Kayıngillerden). || Sıf. Meşe ağacından yapılmış: *Meşe masa. Meşe fıçı.* || *Yer meşesi,* Teucrim chamoedrys ile veronica chamoedrys'in yaygın adı.

— DEY. *Meşe odunu,* aptal, kafasız, kaba (kimse).

— ANSİKL. Bot. *Meşe,* birevcikli bir ağaçtır; erkek çiçekleri uzun tırtılsı başaklar halinde, dişi çiçekleri sapsızdır; palamut dişi çiçekten olur. Yaprakları düz kenarlı ve sarmal dizilidir. Odunu çok sık dokulu, ağır, sert ve damarlıdır. Erişkin meşenin odunu kızıla çalan koyu sarı renktedir ve birkaç tür hariç, büyüme halkaları çok belirlidir. Meşe en gösterişli orman ağaçlarındandır; ancak bol güneşte gelişerek boy atar; kökü derinlere gider. Kuzeyde yetişen türlerin yaprakları kışın dökülür, güneyde yetişenlerin dökülmez.

● *Yaprağı dökülen meşeler. Ak meşe* (*Quercus pedunculata*), yüzyıllarca yaşayan çok büyük bir ağaçtır. Palamutu sapçıklı olduğu gibi, yaprağının da küçük bir sapçığı vardır. Ağacın tepesi sivri değildir, yer yer yükselen dallardan meydana gelir; dal ve yaprakları seyrektir, aralarında boşluk ve açıklıklar bulunur. Bu meşe Atlas okyanusu ile Urallar arasında yetişir, Akdeniz havzasında bulunmaz. Vâdileri ve ovaları sever; buralardaki yüksek ormanların bellibaşlı ağacıdır. Sert veya hafif sert olan kerestesi makbuldür.

Kara meşe de (*Q. sesiliflora*) ak meşe gibi büyük ve uzun ömürlü bir ağaçtır. Palamutunda sapçık yoktur, fakat yaprağı sapçıklıdır.

Ak meşeye göre daha düzgün bir şekli vardır; gövdesi tepeye kadar uzanır. Dal ve yaprakları daha sıktır. Orta ve Batı Avrupa'da yetişir. Odunu, özellikle yüksek ormanlardan elde edileni elverişlidir. *Tüylü meşe*'nin (*Q. lanuginosa*) yaprakları sert ve alt yüzü tüylüdür; adı da buradan gelir. Önceki iki türe nispetle sıcak iklim isteyen küçük bir ağaçtır. Akdeniz bölgesinde yetişir. Odunu serttir, güç işlenir, ama iyi yakacak olur. Kabuğu tabaklıkta makbuldür. Domalan mantarları bu meşenin dibinde biter ve onun kökleriyle ortak yaşar. *Q. Tozza,* Batı Avrupa'da Atlas okyanusu kıyılarında biten küçük bir ağaçtır. Odunu sepicilikte kullanılır.

Saçlı meşe (*Q. Cerris*) büyüklük bakımından ikinci dereceye girer. Palamutları iki senede bir olgunlaşır ve her birinde saçı andıran uzun pullarla süslü bir kadehçik vardır. Az yaygın bir türdür.

Kırmızı meşe (*Q. rubra*) Amerika'nın Atlas okyanusu kıyılarında yetişir. Avrupa'ya da ağaçlandırma işlerinde kullanılmak üzere yayılmaktadır. İri yaprakları sonbaharda güzel kırmızı bir renk alır; külleme hastalığına karşı çok dayanıklıdır odunu iyidir, ama yerli avrupa türlerininki kadar ince dokulu değildir.

● *Yapraklarını dökmeyen meşeler. Yeşil meşe* veya *pırnal* (*Q. ilex*) güneyde ve Atlas okyanusu kıyılarında yetişir. Baltalık orman ağacıdır. Odunu çok sert, sudan ağırdır, kolay çatlar ve çok iyi yakacak olur. Büyüklük bakımından ikinci derecedendir, ama Kuzey Afrika'da, özellikle Fas'ta yetişenlerin çapı 1 metreye ulaşır. *Mantar meşesi* (*Q. suber*) ile buna yakın bir tür olan *batı meşesi* (*Q. occidentalis*) Akdeniz bölgesinde yetişir. Bunlardan mantar elde edilir.

Kermes meşesi (*Q. Coccifera*), Akdeniz bölgesinde yetişen bir ağaçcıktır. Palamutları iki senede olgunlaşır.

Mirbeki meşesi (*Q. Mirbeckii*) yaprağını sonbaharda veya kış sonunda döker. Kuzey Afrika ve Fas'ta bitki örtüsünün önemli bir kısmını teşkil eder. Büyük bir ağaçtır; kerestesi ince marangozlukta, her türlü işte ve travers yapımında kullanılır.

Kabuk, odun ve meyvelerinde tanen bulunan çeşitli meşe türleri derilerin tabaklanmasında kullanılır. Kara meşe, ak meşe ve saçlı meşe'nin kabuklarında yüzde 10 tanen vardır. Çok eski zamandan beri Avrupa'da tanen, hammadde olarak kullanılmaktadır. Tabaklar, bu kabukları öğütülmüş olarak kullanırlar; buna «sepi tozu» denir. Meşeler, tam gelişme çağına erişince, odunu da tanenli olur, bundan tanen özü çıkarılır ve sepicilere satılır. Akdeniz bölgesinde yetişen yeşil meşenin kabuğu, tanence çok zengindir, tanen üretiminde kullanılır; mantar meşesinin kabuğu ile kermes meşesinin kütüğü de öyledir. Doğuda yetişen çeşitli meşelerin (*Q. Valonea, aegilops, macrolepsi*) palamutları yüksüklüdür. Yüzde 30-40 tanenli olan bu yüksükler öğütülür ve tanen olarak kullanılır.

— Mit. Yunan mitolojisinde meşenin önemli yer ve rolü vardır. Meşe, Zeus'un kutsal ağacıdır. Mitolojiye göre ilk insanlar meşe palamutu ile beslenirlerdi. Nemea'lıların yaptıkları oyun, âyinlerde birinci olanlara meşe dalından bir taç giydirilirdi. Dodon ve Epir'deki Zeus tapınaklarının etrafını çevreleyen meşelerin büyük bir dinî önemi vardı. Kâhinler, rüzgârda meşe yapraklarından gelen seslere göre kehanette bulunurlardı. Roma'da, meşe Jupiter'e adanmış bir ağaçtır. Roma vatandaşları meşe dallarından taç yapıp giyerlerdi. Keltlerde meşe ağacı kutsal bir ağaçtı. Ağaç üzerindeki ökse otları, tanrının varlığını hatırlatırdı; bu sebeple Druitler meşe ormanlarında yaşardı. (LM)

MEŞECİK i. (*meşe*'den *meşe-cik*). Yer meşesi. (Bk. KURTLUCA.) [M]

MEŞELİK i. (*meşe*'den *meşe-lik*). Çoğunlukla meşe ağaçlarından oluşan orman.

— ANSİKL. Bir *meşelik*'te hangi meşe türü baskınsa meşelik ona göre adlanır; *karma meşelik* (ak meşe baskın olmakla beraber fazla miktarda gürgen, huş ve ıhlamur); *mantar meşeliği; yeşil meşelik* (pırnallık), v.b.; mantar meşeliği ile yeşil meşelik karma meşeliğe göre daha sıcak iklim ister. (L)

Meşelimescit veya **Takyeciahmetçelebi mescidi** veya **Arakiyeciahmetçelebi mescidi,** İstanbul'da Kocamustafapaşa semtinde. 1613'te ölen Arakiyeci Ahmed Çelebi tarafından Mimar Sinan'a yaptırıldı. Duvarlar kesme taştan, çatısı ve son cemaat yeri ahşaptır. Minaresi taştandır, mihrabı istalaktitlidir. (M)

MEŞERİA, Cezayir'de şehir, idare çevresi (Sayda idare bölgesi) merkezi, Yüksek ovalarda, cebel Antar'ın eteğinde; 12 207 nüf. Meşeria, at ve koyun yetiştirerek geçinen Hamianlar kabilesi topraklarında bir ticaret merkezidir .(L)

MEŞFER i. (ar. *meşfer*). Anat. *Esk.* Dudak. (M)

MEŞFU sıf. (ar. *şüfʿa*'dan *meşfūʿ*). Huk. *Esk.* Müşterek sınırlı gayrımenkul, şüf'alı. (M)

MEŞGALE i. (ar. *şuğl*'den *meşgale*). *Esk.* İş güç, uğraşılan iş. *Yeni.* Uğraşı. (M)

MEŞGUF sıf. (ar. *şagaf*'tan *meşğūf*). *Esk.* Âşık, birini aşırı derecede seven, karasevdalı, mecnun: *Görünse çeşmine bir düşman, ah Yarabbi! / Bu arzu onu meşguf-ı hasret ettikçe* (Tevfik Fikret).

◆ **Meşgufane** zf. *Esk.* Mecnuncasına, tutkuncasına: *Bir müddetten beri sermestane ve meşgufane temaşageri olduğu...* (Recaizade Ekrem).

◆ **Meşgufe** sıf. *Esk.* Meşguf'un dişili. (M)

MEŞGUL sıf. (ar. *şuğl*'den *meşğūl*). İş gör-

yaprak ve palamutlar
meşe

kabuk

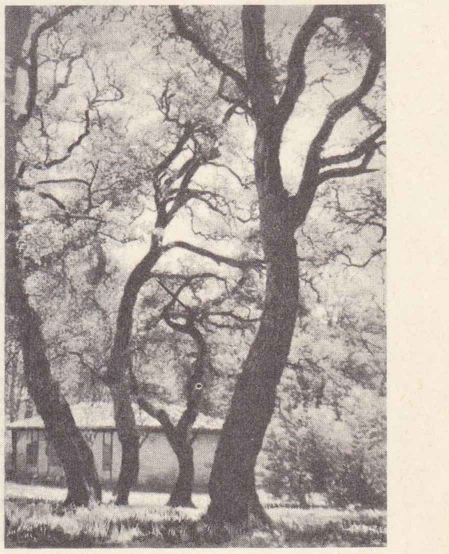

solda, bodur meşe; sağda, Landes'larda mantar meşeleri

Foto. LAROUSSE

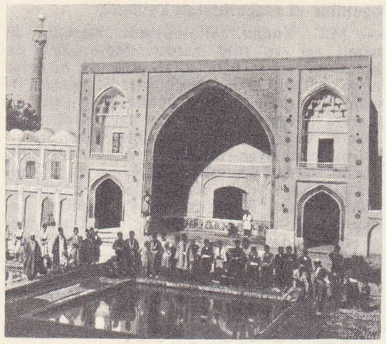

MEŞHED
cami

mekte olan, bir şeyle uğraşan: *Günlerden beri kar yağmış, mahallede herkes elinde birer kürek yol açmakla meşguldü* (Ahmed Rasim). *Belki, biz geçerken o başka bir şeyle meşguldü* (Y. K. Karaosmanoğlu). || İlgili, ilgilenen: *Bakın etrafa, hep maziden şikâyet ediyoruz, hepimiz onunla meşgulüz* (A.H. Tanpınar).||Düşünceye dalmış: *Kafam çok meşguldü, dediğinizi anlamadım.* || Tutulmuş, başkası tarafından işgal edilmiş olan: *Masaların hemen hepsi meşgul* (B. Felek). || *Meşgul etmek,* zamanını almak: *Beni saatlerce meşgul etti.* Uğraştırmak, dikkatini çekmek: *Bilhassa mübadele ve iskân işlerinde herkesi meşgul eden noktalar bariz idi* (Atatürk). Oyalamak: *Nejat Efendi gene Rabia'yı tek başına meşgul etmeğe çalıştı* (H. E. Adıvar). || *Meşgul olmak,* ilgilenmek: *Bizimle, kardeşleri, yakınları gibi meşgul olmak isterdi* (Ş. S. Aydemir). Oyalanmak: *Sonra odasına, iş odasına girdi, bir şeyle meşgul olmak istiyordu* (H. Z. Uşaklıgil). Uğraşmak: *Başka bir şeyle meşgul olduğumu, başka bir şey düşündüğümü kendilerine belli ederim* (N. Ataç).

— Dy. *Meşgul yol,* üzerinde en az bir demiryolu vasıtası bulunan, dolayısıyle bir trenin ancak belirli tedbirlerden sonra girebileceği yol kısmı. (ML)

MEŞGULİYET i. (ar. *meşgûl*'den *meşgûliyyet*). Meşgul olma hali: *Meşguliyetimden gelemedim.* || Uğraşma, çalışma. Uğraşılan şey, iş, güç: *Bu kadar meşguliyet arasında, bir de sizin ne olacağınızı düşünmeğe kalkarsak vay halimize* (R. N. Güntekin).

— Psikiyatr. *Terapatik meşguliyet,* psikiyatri servislerinde uygulanan tedavi metodu. (Ergoterapi'ye ve hastalara dinlendirici işler yaptırmağa dayanır). [ML]

MEŞHED i. Bk. MEŞHET.

MEŞHED, İran'da şehir, IX. eyaletin merkezi, Horasan'da, Hari Rud ırmağının kolu olan Keşef Rud kıyısında; 242 000 nüf. İran'ın doğu sınırlarında meyve ağaçlarıyle meşhur bir vaha olan Meşhed'e her yıl 100 000'den çok hacı gider; cami büyük bir şiî tapınağıdır. Halkın bu devamlı kaynaşması, ticarî akımların kurulmasını kolaylaştırmıştır: Tahran'dan, Bülucistan'dan, Afganistan'dan ve Sovyet Türkmenistanı'ndan gelen yollar Meşhed'de toplanır; düzenli hava seferleri şehri Tahran'a bağlar. Şehrin bir mübadele kavşağı olması birçok sanayi kolunun gelişmesine yol açmıştır; çırçır fabrikaları; dokuma (yün) fabrikaları; hali imalâthaneleri; besin sanayii.

● *Tarih.* Meşhed'in önemi 1389'da Tus şehrinin yıkılmasından sonra başlar. 818'de ölen Oniki imamdan Ali el-Rıza'nın türbesini korumak amacıyle Gaznelilerin Horasan valisi tarafından şehre kaleler yaptırıldı (1037) ve etrafı surlarla çevrildi (1121). Sonra Guzz türkleri (1161), Moğollardan Sultan Gazan (1296) buraya akınlar yaptı. Herat hükümdarı Şahruh (1406-1446) şehirdeki kutsal yerleri onarttı. Safevîlerden İsmail I (1501-1524) şehre büyük önem verdi. Kutsal yerler birer ziyaretgâh oldu. Şehir XVI. yy.da Özbek saldırılarına uğradı. Şeybanî Hanın eline geçti (1507). Safevî hükümdarı Şah Tahmasp, Şeybanîleri 1528'de şehirden çıkardı. 1535, 1544 ve 1589 Özbek akınlarında halk kılıçtan geçirildi, kutsal yerler yağma edildi. Safevîlerden Şah Abbas I, 1598'de şehri aldı. Nadirşah (1747) burada kendisi için bir türbe yaptırdı. Nadir Şahın ölümünden sonra Meşhed, afgan şahı Ahmed Dürrani'nin eline geçti (1753). Yerine geçen Timur Şahın ölümünden sonra, Kaçar hanedanı kurucusu Ağa Muhammed Han şehre hâkim oldu (1795). XIX. yy.da türkmen akınlarından zarar gördü. 1847-1849 Yıllarında Horasan valisi ve İran şahının yeğeni Hasan Han Salar'ın Meşhed'deki isyanı kıtlığa sebep oldu. 1911'de Heratlı Yusuf Han (Muhammed Ali Şah) şehre hâkim oldu. Yusuf Hanın Horasan'da çıkardığı karışıklıklar üzerine, rus kuvvetleri Meşhed'i topa tuttu (1912). Bu olaya sebep olan Yusuf Han İranlılar tarafından öldürüldü. (ML)

MEŞHER i. (ar. *şöhret*'ten *meşher*). *Esk.* Sergi: *Tabiat bu letafet meşherini o sene daha ziyade süslemişti* (Ahmed Rasim). *Bahçe şimdi değişmiş, hulyalarının bir meşher-i rengârengi olmuş idi* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

MEŞHET veya **MEŞHED** i. (ar. *şehâdet*'ten *meşhed*). *Esk.* Bir kimsenin şehit olduğu veya bir şehidin gömüldüğü yer: *Meşhedimden şevk-i kûyunla revandır kan henüz / Görmedi tîgin benim kâbımda bir kurban henüz* (Muallim Naci). *Meşhedim cennet olur saye-i şemşirinde / Zevk-i zahmin ki verir neş'e-i cavit bana* (Namık Kemal). [M]

MEŞHUD sıf. Bk. MEŞHUT.

MEŞHUM sıf. (ar. *şehâmet*'ten *meşhûm*). *Esk.* Cesaretli. || Çevik, oynak (at). || Korkutan, dehşete düşüren. (M)

MEŞHUN sıf. (ar. *şahn*'dan *meşhûn*). *Esk.* Doldurulmuş, dolu: *Pürzemzeme bir cevf-i ziyâdar ile meşhûn / Geçsin ebedî günlerimiz fâhir ü gülgûn* (Tevfik Fikret). [M]

MEŞHUR sıf. (ar. *şöhret*'ten *meşhûr*). Herkes tarafından bilinen, şöhret sahibi, ünlü: *Osmanlı devleti zamanında bile, İstanbul'dan sonra, en meşhur doktorlar, Beyrut'tan çıkardı* (Vâ-Nû). *Bu Üsküdar şehri meşhur bir yerdir. Sade kendisi değil, içinde yetişenler de* (B. Felek). || İ. Şöhret sahibi kimse: *Meşhurların birer de heykellerini görmek insanın üzerinde büyük bir tesir yapıyordu* (H. R. Gürpınar). *Sinemanın meşhurları o geceki toplantıya gelmişlerdi.* || *Meşhur olmak,* şöhret kazanmak: *Hemen beğenilen, hemen meşhur olan, hemen dilden dile dolaşan, uzun bir şiiri çıktı* (Y. Z. Ortaç). || *Galat-ı meşhur,* yanlış olduğu halde halk tarafından kullanılan kelime ve söz.

— Astron. *Esk. Meşhûr-ül-kavîl,* uzayın kuzeyinde Andromeda ile Perseus burçları arasında bulunan parlak yıldız.

◆ **Meşhurat** çoğl. i. *Esk.* Herkesçe bilinen ve doğru sayılan şeyler.

◆ **Meşhure** sıf. *Esk.* Meşhur'un dişili. (M)

MEŞMURİ (Ahmed — **Efendi**, denir), türk şairi (Selânik 1783 - ay.y. 1857). Öğrenimini bitirdikten sonra, *debbağlar babalığı* adıyle bilinen görevde, Filibe nazırının kâtipliğinde bulundu. Bir süre sonra Edirne müderrisliği rüusuna geldi. Daha sonra görevinden çekilerek çiftliğine yerleşti. Divan şiiri geleneğini sürdüren, bazen tasavvuf konularını işleyen şairin küçük *Divan*'ı 1875'te Selânik'te basıldı. (M)

MEŞHUT veya **MEŞHUD** sıf. (ar. *şuhûd*'dan *meşhûd*). *Esk.* Görülmüş, gözle görülmüş, tanık olunmuş: *İttihatçılığın, İttihat ve Terakki fikrinin memlekette tekrar uyanması, hattâ bazı alâiminin meşhut olması siyaseten gayet muzırdır* (Atatürk). || *Cürmü meşhut,* görülen, şahit olunan suç.

— DEY. *Cürmü meşhut halinde yakalanmak,* suçüstü veya suçu işlerken yakalanmak, suçüstü yakalanmak: *Bir cürmü meşhud halinde yakalanmış olmak perişanlığıyle...* (H. Z. Uşaklıgil).

— Huk. Bk. SUÇÜSTÜ. || *Esk. Meşhud cürümler mahkemesi,* suçüstü mahkemesi. || *Meşhud-ün-aleyh,* aleyhinde tanıklık yapılan kimse. || *Meşhud-ün-bih,* tanıkla ispat edilecek hak ve bu hakla ilgili mal. || *Meşhud-ün-leh,* lehine tanıklık yapılan kimse.

◆ **Meşhudat** çoğl. i. *Esk.* Gözle görülen, tanık olunan şeyler. (M)

MEŞİB i. (ar. *şeyb*'den *meşib*). *Esk.* İhtiyarlama, saçı sakalı ağarma. (M)

MEŞİD i. (ar. *şeyd*'den *meşîd*). *Esk.* Harç kullanılarak yapılmış bina. (M)

MEŞİHAT i. (ar. *şeyh*'ten *meşîhat*). *Esk.* Şeyhlik. || Şeyhülislâm'ın makamı. (*Bâb-ı meşihat* da denir.) [Bk. ŞEYHÜLİSLÂM.] || Şeyhülislâmlık. || *Meşihat-penâh,* şeyhülislâm. (M)

MEŞİME i. (ar. *meşîme*). *Esk.* Dölyatağı. || Son, plasenta. || *Teşm. yol.* Bir şeyin doğduğu yer: *Gün doğmadan meşîme-i şebden neler doğar* (Rahmi). || *Meşîme-i dünya,* gökyüzü.

— Bot. *Esk.* Çiçekte yumurtacıkların, yumurtalığa yapışık bulundukları doku. (M)

MEŞİN i. (fars. *mişin*'den). Deric. Ayakkabı astarı yapımında, ciltçilikte, marokencilikte, saraçlık işlerinde ve kullanılan bitkisel sepileme ile hazırlanmış koyun derisi: *Atların tırısla götürdükleri arabadan nemli geceye, boğuk çıngırak sesleriyle ıslak meşin kokusu yayılıyordu* (Kemal Tahir).

— ÇEŞ. DEY. *Meşin gibi,* esmerleşmiş ve sertleşmiş (insan derisi). || *Meşin suratlı,* utanmaz, şerefsiz kimseleri nitelemek için kullanılır.

◆ Sıf. Meşinden yapılmış olan: *Tekrar çantasını ele aldı, bu sarı meşin dışardan kilitli, içerden güzel ve epeyce teşkilâtlı bir çanta idi* (A. H. Tanpınar). || *Meşin yuvarlak,* futbol topu.

◆ **Meşinli** sıf. Meşinle kaplanmış veya meşinle donanmış: *Meşinli sandık.* (M)

MEŞİNCİ i. (*meşin*'den *meşin-ci*). Meşin yapımında ustalaşmış deri işçisi. (L)

MEŞİYET i. (ar. *meşiyyet*). *Esk.* İrade, isteme, istek, arzu: *Talep nasılsa, tabiî, netice öyle çıkar / Meşiyyetin sana zulmetmek ihtimali mi var?* (M. Â. Ersoy). || Yürüyüş: *Fakat unutma ki yol intizam-ı meşiyyetle / Yakınlaşır, kısalır* (Tevfik Fikret). || *Meşiyyet-i ilâhiye,* Tanrı'nın iradesi. (M)

MEŞK i. (ar. *meşk*). *Esk.* Bir öğretmenin, aynını yazmaları için öğrencilerine verdiği yazı, resim v.b. örneği. || Alıştırma, bir şeyi öğrenebilmek için yapılan el alıştırması. || *Meşk almak,* ders almak. || *Meşk etmek* (veya *eylemek*), ders almak, öğrenim görmek, bir şeye alışmak veya öğrenmek için çalışmak: *Gündüzleri biraz piyano meşk eder, evin içinde gördüğü geliş gidiş daimî alıştığı bir hal...* (Ahmet Rasim). || *Meşk vermek,* ders vermek.

— Tasav. *Meşk tahtası,* yazı yazmayı öğrenecek mevlevîlerin üzerinde yazı çalıştıkları tahta. (*Sema tahtası* da denirdi.)

— Teşk. tar. *Meşki tuğra,* Osmanlı devletinde, «tuğra çekmesini öğrenme» anlamında deyim. (Vezir, defterdar gibi yüksek devlet memurlarının tuğra çekmeyi öğrenmek için yaptıkları çalışmalara bu ad verilirdi. Sonraları tuğra çekme yetkisi sadece padişaha verilince meşki tuğra tarihe karıştı.) [M]

MEŞK i. (fars. *meşk*). *Esk.* Meşinden yapılmış su kabı, kırba: *Yüz katar deve meşk ve kırba-ı mâ nakli için tayin olundu* (Sadeddlin).

◆ **Meşkçe** i. *Esk.* Küçük su tulumu.

◆ **Meşkder** i. Zcol. *Esk.* Su tulumlarını delen küçük bir böcek. (M)

MEŞKHANE bış. i. (ar. *meşk.* ve fars. *hâne*'den *meşk-hâne*). *Esk.* Meşk edilen özel yer; öğretim yeri.

— ANSİKL. Mus. *Esk.* Osmanlı devletinde, bazı tarikatlarda musikiye ayrı bir önem verilirdi. Musiki meraklılarının, zamanın ustalarından ders aldıkları yerlere *meşkhane* (meşkâne) denirdi. Yıldırım Bayezid zamanında saraya giren musiki, Murad IV ve Selim III devirlerinde çok gelişti. Sarayda, zamanın ünlü musikişinaslarından ders alan saraylılar için özel meşkhaneler vardı. Padişahların musikiye karşı duydukları yakın ilgi, bazılarının musikişinas olmalarına ve musikinin gelişmesine geniş ölçüde yardımcı oldu. (M)

MEŞKİNAN. Bk. KOCATEPE.

MEŞKUK sıf. (ar. *şakk*'tan *meşkûk*). *Esk.* Yarık, yarılmış. (M)

MEŞKÛK sıf. (ar. *şekk*'ten *meşkûk*). *Esk.*

Foto. Roger-Viollet (LAROUSSE)

Şüphe uyandıran, şüpheli: *Meşkûk işlerle geçinen sefiller gibi geceleri karanlıklar içinde ekmek parasına koşmak...* (H. Z Uşaklıgil). || *Meşkûk-ül-ahval,* ne idüğü, kim olduğu belirsiz.

◆ **Meşkûkat** çoğl. i. *Esk.* Şüpheli şeyler.

◆ **Meşkûkiyet** i. *Esk.* Şüpheli olma hali, şüphelilik. (M)

MEŞKÛL sıf. (ar. *şikāl*'den *meşkûl*). *Esk.* Üç ayağı bileklerine kadar beyaz (at). || Topal. || Ayağı bağlı. (M)

MEŞKÛR sıf. (ar. *şükr*'den *meşkûr*). *Esk.* Beğenilmiş, övülmüş, makbul, teşekküre değer, teşekkür olunacak: *Cümlenizin âmâl-i ciddiyesinin vatan ve milletin selâmet ve saadetine ait bir hall-i meşkûr iktitafından ibaret bulunduğuna şüphe yoktur* (Atatürk). *Ziya içinde koşun bir halâs-i meşkûra* (Tevfik Fikret).

◆ **Meşkûre** sıf. Meşkûr'un dişili. || İ. Kadın adı. (M)

MEŞLAH i. Bk. MAŞLAH.

MEŞMUL sıf. (ar. *şümûl*'den *meşmûl*). *Esk.* Şümullenmiş, kaplanmış, etrafı çevrilmiş. || Bir şeyin içinde bulunan.

◆ **Meşmulat** çoğl. i. Kaplanmış, etrafı çevrilmiş şeyler. || Bir şeyin içinde bulunan şeyler. (M)

MEŞMUM sıf. (ar. *şemm*'den *meşmûm*). *Esk.* Koklanmış. || İ. Misk, ıtır gibi güzel kokulu şey.

◆ **Meşmumat** çoğl. i. Koklanmış şeyler. || Misk, ıtır gibi güzel kokulu şeyler. (M)

MEŞRA i. (ar. *meşraᶜ*). *Esk.* Patika, yol. || Su oluğu, kanal: *Ol meşra-i sâfi ve menba-i vâfiden...* (Taşköprülüzade). [M]

MEŞREB veya **MEŞREP** i. (ar. *şürb*'den *meşreb*, içme yeri). *Esk.* Yaradılış, huy, karakter, davranış biçimi: *Pek rengine aldanma felek eski felektir / Zira feleğin meşreb-i nasazı dönektir* (Ziya Paşa). || *Kahveye her cins ve meşrepten insan geliyordu* (A. H. Tanpınar). || *Hafif meşrep.* Bk. HAFİFMEŞREP. || *Rind meşrep,* kalender, derviş yaşayışlı. (M)

MEŞREBİYE i. (ar. *meşrebiyye* [?]). Çıkıntılı pencere kafesi.

— ANSİKL. İslâm ülkelerinde, görünmeden, dışarıya bakmak, evin içinin dıştan görünmesini önlemek için yapılan çıkıntılı pencere kafesleri. Önce Mısır'da ortaya çıktığı ileri sürülen bu pencere kafeslerinin ilk defa Kıptîler tarafından kullanıldığı sanılır. Kahire'de Emîr El-Muizz tarafından XI. yy.da yaptırılan Keyrevan camiindeki hünkâr mahfelinde meşrebiye denen çıkıntılı kafesler vardır. Gene Mısır'da Eyyubî ler zamanından (XIII. yy.) kalma mezarları çevreleyen kafesler bulundu. Süslü, geometrik biçimli, kakmalı, işlemeli meşrebiyelere bugün bazı arap evlerinde, cami ve mescitlerde rastlanıyor. Gene bazı evlerin balkon, sahanlık bölümlerinde cami mimberlerinde, kadınların namaz kılması için yapılan maksurelerde meşrebiye görülüyor. Kadınların evde kapalı kalmasını bir din geleneği olarak sürdüren ülkelerde, özellikle Osmanlılarda meşrebiyeyi andıran çıkma kafesli pencereler yapılırdı. Zamanla bu gelenek değişti. Bugün evlerde, camilerde öyle kafesli bölmeler yapılmıyor. (M)

MEŞREP i. Bk. MEŞREB.

MEŞRU sıf. (ar. *şerᶜ*'den *meşrûᶜ*). Şeriata uygun. || Kanunun, hukukun gerekli kıldığı nitelikleri taşıyan: *Bunlara dalkavuk diyemezsiniz. Meşru savunma halindedirler* (F. R. Atay). *Bütün tanıdıklar, yahut mühim bir kısmı, beni ve bilhassa kızımı meşru bir haktan mahrum edilmiş addediyorlardı* (A. H. Tanpınar). || *Meşru yetkiler.* || *Teşm. yol.* Onaylanmaması akla aykırı olan, doğru, haklı olan: *Meşru istekler.*

— *Esk. Emr-i meşru,* kanuna uygun iş. || *Nâ-meşru,* kanuna aykırı olan. || *Veled-i meşru,* meşru çocuk. || *Veled-i gayr-i meşru,* nikâhsız bir ilişkiden doğan çocuk.

— Huk. *Meşru müdafaa,* bir kimsenin kendisine veya başka bir kişiye yönelmiş haksız ve halen mevcut bir tecavüzü defetmek amacıyle yaptığı savunma. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. Kural olarak, başkasına verilecek olan cismanî bir zarar, haksız fiil sayılır ve tazminat ödeme sonucunu doğurur. Ancak, bir kimse kendisi veya başka bir kişiye yapılan bir tecavüzü defetmek amacıyle tecavüz edene bir zarar verecek olursa, bu durum bir tecavüzü ortadan kaldırmak için meydana geldiğinden, hukuka aykırı olma niteliğini kaybeder. Bu sebeple *meşru müdafaa,* hukuka aykırılık unsurunu ortadan kaldıran bir durumdur. Ancak, yapılan müdafaanın meşru sayılabilmesi için bazı şartların gerçekleşmesi gereklidir: **1.** hukuka aykırı bir tecavüzün bulunması; **2.** tecavüzün halen var olması; **3.** tecavüzün gerçek olması; **4.** müdafaa için verilecek zararın uygun olması; **5.** zararın tecavüz edenin şahsına veya mallarına verilmesi.

● Devletler hukukunda, bir saldırıya karşı meşru müdafaa hakkı Devletlerin tabiî haklarındandır ve Locarno antlaşmasıyle 27 ağustos 1928 tarihli Briand-Kellog antlaşmasında (bk. LOCARNO ve *Savaştan Vaz Geçme* PAKT'ı) olduğu gibi amacı savaşı yasaklamak olan bütün devletlerarası antlaşmalarda kabul edilmiştir.

◆ **Meşrua** sıf. *Esk.* Meşru'un dişili: *Bundan dolayı hukuk-ı meşruasını tanıtmak ve mukadderatını ehil ve emin ellerde görmek karar-ı kat'isini verdi* (Atatürk). || *Mazeret-i meşrua,* yerinde bir mazeret.

◆ **Meşruat** çoğl. i. *Esk.* Kanuna, uygun olan, doğru bulunan şeyler.

◆ **Meşruiyet** i. *Esk.* Meşru olma hali. (ML)

MEŞRUB veya **MEŞRUP** sıf. ve i. (ar. *şurb*'dan *meşrûb*). *Esk.* İçilmiş. || İçki, içilecek şey.

— Tıp. *Esk.* Susuzluğu gidermek, sindirimi kolaylaştırmak için içilen şey. (M)

MEŞRUBAT çoğl. i. (ar. *meşrûb*'dan *meşrûbât*). İçilecek şeyler, içecekler: *Bahçe içerisinde me'kûlât ve meşrûbat satmak için* (Recaizade Ekrem).

— *Esk. Meşrubat-ı küûliye* (veya *meşrubat-ı müskire*), alkollü içkiler. (M)

MEŞRUH sıf. (ar. *şerh*'ten *meşrûh*). *Esk.* Şerh olunmuş, açıklanmış. || Uzun uzadıya anlatılan: *Her birinin ahkâmı kütüb-i şer'iyyede mufassal ve meşrûh yazılmıştır* (Kâtip Çelebi). || *Bervech-i meşruh,* uzun uzadıya anlatıldığı üzere.

◆ **Meşruha** sıf. Meşruh'un dişili. || *İbare-i meşruha,* açıklanan ibare. || *Madde-i meşruha,* uzun uzadıya anlatılan, açıklanan madde. || *Meséle-i meşruha,* açıklanmış mesele. (M)

MEŞRUHAT çoğl. i. (ar. *meşrûh*'tan *meşrûhât*). *Esk.* Şerhler, açıklamalar, bir maddenin açıklanması için yazılan şeyler: *Adını bir yere yazdırırken iyi yazdır, yanına da (kadın) diye meşruhat verdir* (B. Felek). [M]

MEŞRUM sıf. (ar. *meşrûm*). *Esk.* Yarılmış. [M]

MEŞRUP sıf. ve i. Bk. MEŞRUB.

MEŞRUT sıf. (ar. *şart*'tan *meşrût*). *Esk.* Şarta bağlı, şart koşulmuş.

— Huk. *Esk. Meşrutün leh,* bırakan tarafından vakıf yararına kullanılması şart koşulmuş olan kimse veya kurum.

◆ **Meşruta** sıf. *Esk.* Meşrut'un dişili. || *Hükûmet-i meşruta,* meşrutî hükûmet. (M)

MEŞRUTA veya **MEŞRUTE** i. (ar. *şart* > *meşrût*'tan *meşrûta*). Huk. *Esk.* Satılmamak şartıyle mirasçılara, bir kimseye veya kuruma bırakılmış gayrımenkul: *Ayasofya kayyumlarından Çocukçu Abdi, caminin arkasında iki odalı meşrutalardan birinde oturuyordu* (Kemal Tahir).

— Teşk. tar. Camilerde görevli imam, müezzin, hatip ve benzerleriyle hastahane, imarethane gibi kurumlarda çalışanların oturmaları için ayrılan lojmanlar (*meşruta odaları* da denirdi). [M]

MEŞRUTEN zf. (ar. *meşrût*'tan *meşrûten*). *Esk.* Şarta bağlı olarak.

— Huk. *Meşruten tahliye,* hürriyeti bağlayıcı cezanın bir kısmını iyi hal ile geçiren mahkûmun, şartlara uymadığı takdirde yeniden hapsedilmesi şartıyle salıverilmesi.

— ANSİKL. Huk. *Meşruten tahliye,* modern ceza hukukunda cezalar sistemini tamamlayan bir kurumdur. Hâkimin suçlu için kabul ettiği uslanma süresinden daha önce uslanabileceği düşüncesine dayanır. Gerçekten, uslanmış bulunan kişinin bir an önce topluma kazandırılması yararlıdır. Bu kurumun, uygulama yönünden ilk kaynağı anglo-amerikan ülkeleridir. Türk hukukunda meşruten tahliyeyi düzenleyen ilk kanun, 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkındaki kanundur. Bu kanun hükümlerine göre meşruten tahliyenin şartları iki grup içinde ele alınmalıdır: 1 ceza ile, 2. mahkûm ile ilgili şartlar. Kanun genel olarak, hürriyeti bağlayıcı cezalarda meşruten tahliyeyi kabul eder (Cezaların İnfazı hakkında kn. md. 19). Ancak, aynı kanunun öteki maddelerinde, meşrutten tahliye yönünden hürriyeti bağlayan cezalar sınıflandırılmıştır. Kısa ve uzun süreli hürriyeti bağlayıcı cezalarla mahkûm olanlar, bulundukları cezaevinde hükümlülük süresinin 2/3'ünü iyi hal ile geçirince şartla salıverirler. Ancak hürriyeti bağlayıcı cezaları, bazı tedbirlere çevrilmiş bulunanlar, meşruten tahliye edilemez. Müebbet ağır hapis cezasına mahkûm edilmiş bulunanlar da mahkûm oldukları cezanın 24 yılını iyi hal ile geçirince meşruten tahliye edilebilir. Mahkûma ait şartlar açısından, kadın ve erkek, yerli ve yabancı arasında fark yoktur. Ayrıca hangi hükümlülerin iyi hal göstermiş olarak kabul edilecekleri Ceza ve Tevkif Evlerinin Yönetimi ve Cezaların İnfazı Hakkındaki tüzükte gösterilmiştir. Hükümlünün meşruten tahliye edilmesi gerektiği hususunda bir talebinin bulunması gerekli değildir. (M)

MEŞRUTÎ sıf. (ar. *meşrût* > *meşrûtî*). Meşrutiyetle ilgili olan. || Hükümdar başkanlığındaki parlamento yönetimi. || *Meşrutî hükümdarlık,* siyasî iktidarın kullanılmasının, hukukî bakımdan, hükümdarla birlikte, kural olarak seçimle teşekkül etmiş meclis veya meclislere de ait olduğu kabul edilen devlet şekli. (Bk. ANSİKL.) || *Meşrutî hükûmet,* hükümdar başkanlığında olan ve anayasaya dayanan hükûmet. || *Meşrutî krallık,* meşrutiyetle yönetilen krallık.

— ANSİKL. *Meşrutî hükümdarlık*'ta, hükümdarın yetkileri ikinci bir organla sınırlanır. Bu organ, kural olarak seçimle oluşan ve yasama görevi yapan bir meclistir. Türk siyasî hukukunda bu rejime *meşrutiyet** denilir. (M)

MEŞRUTİYET i. (ar. *meşrût*'tan *meşrûtiyet*). Hükümdarın başında bulunduğu bir yürütme organına karşılık, seçilmiş bir parlamentonun yasama yetkisini kullandığı ve hiç değilse nazarî olarak kuvvetler ayrılığı sistemine dayanan hükûmet şekli (Bk. ANSİKL.) || Türkiye'de 1876 Anayasasıyle başlayan ve 1909 değişiklikleriyle devam eden siyasî ve hukukî döneme verilen ad. (Bk. *Birinci* MEŞRUTİYET. *İkinci* MEŞRUTİYET.)

— ANSİKL. Huk. ve Tar. *Meşrutiyet* bir hükûmet şekli olarak, mutlak hükümdarlık sisteminin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Mutlak hükümdarlık (veya mutlakiyet) adı verilen sistemde, devlet içinde emir ve yönetme yetkileri kayıtsız şartsız hükümdara aittir.

Meşrutî rejimde (meşrutiyet) ise hükümdar iradesi bugün anayasa adı verilen hukukî işlemle sınırlı olduğu gibi, kanun yapma yetki ve görevi de esas itibarıyle meclis veya meclisler tarafından yerine getirilir. «Şartlı monarşi» demek olan meşrutiyette hükümdar, mutlak monarşide sahip bulunduğu imtiyazlarının bir kısmından vaz geçerek, yürütme organının başı durumunda kalmıştır: yasama organı da, hiç değilse bir kısmı halk tarafından seçilen meclis veya meclislerden meydana gelmiştir. Meşrutiyetin gerçek gelişimi İngiltere'de olmuş, ancak bir kuvvetler ayrılığı tipi olarak ortaya çıkan bu sistem zamanla değişikliklere uğramıştır. İngiliz siyasî rejiminde, üç siyasî organ, devlet yönetiminde belirli yerlere sahip çıkmıştır. Bunlardan birincisi Taç'tır. Taç hukuken hükümdara ait olmakla beraber, onun fizikî kişiliğinden ayrı hukukî bir müesseseyi, monarşiyi ve İngiliz devletini ifade eder. Taca ait olan ve kral tarafından kullanılabilen yetki ve imtiyazlar, tarihî izler taşıdığından,

çok geniştir. Ancak bu yetki ve imtiyazların hepsi nazarî ve hukukî olmaktan öteye gitmez. Çünkü bunlar zamanla önce parlamentoya sonra da, seçimi kazanan partinin liderleri eliyle hükûmete (kabine) geçmiştir. Parlamento ikinci siyasî organdır ve kurul bir yana bırakılırsa, Avam kamarası ve Lordlar kamarasından meydana gelmiştir. Avam kamarası seçimle gelen bir meclistir ve bugün önemli bütün yasama ve denetleme yetkisi bu meclistedir. Lordlar kamarası ise asillerden kurulur. Üçüncü siyasî organ olan kabine, krala ait bütün yürütme yetkilerini, tarihî gelişim sonucu eline geçirdiği için ingiliz anayasa sistemi içinde en önemli yeri almıştır. Günümüzde Hollanda, Danimarka ve İsveç gibi bazı devletlerde İngiltere'dekine benzer meşrutî rejimler hâlâ uygulanmaktadır. Ancak bu rejimler klasik meşrutî rejimden, kralların yetkilerinin zamanla sembolik bir nitelik kazanması sonucu fiilen uzaklaşmışlardır. Denilebilir ki, bu rejimlerin cumhuriyetlerden tek ve önemli farkı, devlet başkanının seçimle gelmeyip, belli bir soydan olan kişiler arasından, geleneksel yolla çıkmasındadır. Klasik meşrutiyet sistemine bu yüzden günümüzde daha çok yakın olanları belki de bazı ortadoğu ve afrika devletlerinde görülen sistemlerdir (İran, Habeşistan, Ürdün, Fas v.b.). Zira bu devletlerde, hükümdarların yetkileri fiilen de devam etmektedir ve bu rejimleri, mutlak monarşilerin, tarihî gelişime uygun olarak bir adım ötesinde saymak mümkündür. (ML)

Meşrutiyet (BIRINCI). Osmanlı devletinde yeni bir yönetim düzeni; bu düzenin geçerli olduğu tarih dönemi (23 aralık 1876-13 şubat 1878).

Genç osmanlılar (jön türkler) ve Midhat Paşanın çalışmaları sonunda Osmanlı devletinde yönetim alanında yapılan değişiklik ve anayasal düzen devri olarak bilinir (23 aralık 1876). Paris'te yayımlanan ve gizlice osmanlı sınırları içerisine sokulan Genç Osmanlılar bildirisinde, eşitlik, hürriyet, adalet, insanların tabiî hakları ve hükûmet şeklinin meşrutî olması üstünde duruldu. Bundan başka genç osmanlılar, iktidardaki devlet adamlarını ve padişahı, meşrutî düzen kurmak için uyarmağa çalıştılar. Kendileri iktidara geçmek için herhangi bir eylemde bulunmadılar. Fakat çeşitli yayın organlarıyle ve gizli olarak hürriyet ve meşrutiyet fikirlerini 1867 - 1875 tarihleri arasında yaydılar. İstanbul'daki aydınlar, subaylar ve hattâ bazı devlet adamları bu fikirleri benimsediler. Mahmud Nedim Paşanın ikinci sadrazamlığında halk arasında da meşrutiyet isteyenlerin sayısı çoğalmağa başladı. Devlet ilerigelenleri ve memurlar, geleceğinden emin değildi. Maliye iflâs durumundaydı. Devlet, eshamın faizlerini ancak yarı ölçüde ödeyebileceğini ilân etti. Rüşvet görülmemiş derecede arttı. Hükûmetin yönetimine ayrılan gerekli gelir, saray harcamalarına yetmedi. Valilikler ve büyük memuriyetler, Mabeyin tarafından rüşvet karşılığında yetersiz kimselere verildi. Sadrazam Mahmud Nedim Paşa, imparatorluğu rus elçisi İgnatief ile görüşerek yönetiyordu. Bu şartların sürüp gitmesi imparatorluğun hızla çökmesi demekti. Bu durumu görmeyen devlet adamı hemen hemen yoktu. Herkes durumun sorumluluğunu Sultan Abdülaziz ile Sadrazam Mahmud Nedim Paşaya yüklüyordu. Onlara göre bu durumu hazırlayan sebepler arasında devletin çağdaş düzene uymayan bir şekilde yönetilmesi de vardı. Genç osmanlılar, bunu on yıl süren çalışmalarıyle açığa vurmayı başardılar. Fakat devlet yönetiminde onların görüşlerini kesin olarak benimseyen Midhat Paşa ile Harbiye mektebi nazırı Süleyman Paşadan başka kimse yoktu. Midhat Paşa 1875'te, devletin geçirmekte olduğu buhrandan kurtulması için devlet yönetiminin değiştirilmesini gerekli gördü. Ona göre, yeni yönetimin asıl düşüneceği mesele, bir millet meclisi meydana getirmek olmalıydı. Nitekim bunu daha 1875 başında İngiliz elçisi sir Henry Elliot'a, açıklamıştı: «İmparatorluk hızla yıkıntıya götürülüyor, tek çare, nazırları, özellikle maliye bakımından millî halk meclisine karşı sorumlu kılmak ve hükümdar üstünde denetim sağlamaktır; ikincisi, bütün sınıf ve din farklarını ortadan kaldırmak ve meclisi gerçekten millî yapmaktır». Bilgili ve vatansever bir kişi olan Süleyman Paşa da Midhat Paşa gibi imparatorluğun kurtuluşunu meşrutiyet yönetiminin kurulmasında görüyordu. Midhat Paşa ile Süleyman Paşanın temasta bulunduğu Mütercim Rüştü ve Hüseyin Avni Paşalar, gerçekte meşrutiyeti istemiyorlardı. Onlar saray karşısında Babıâli'nin bağımsız bir duruma getirilmesi ve ıslahat yapılmasıyle durumun çözümleneceğini sanıyorlardı. Bir süre sonra Abdülaziz tahttan indirilerek (30 mayıs 1876) Murad V tahta çıkarıldı. Onun tahta çıkması hürriyetçiler için bir zafer gibi göründü; birçoğu saray memuriyetleri aldı. Kıbrıs'tan çağrılan Namık Kemal onun özel sekreteri oldu; Sadullah Paşaya mabeyin başkâtipliği gibi kilit bir mevki verildi. Fakat Murad V, açık görüşlü ve meşrutiyetçi olduğu halde, sadrazam Mütercim Rüştü Paşa ve serasker Hüseyin Avni Paşa, cülustan sonra ilân edilen hattı hümayunda meşrutiyetle ilgili bir düşüncenin yer almasını önlediler. Halk, hattı hümayunu beğenmedi. Vekiller meclisinde meşrutiyet konusunda tezler ortaya atıldı. Mütercim Rüştü Paşa, vatandaşların meşrutiyet yönetimi için kabiliyetleri bulunmadığını ve halkın hürriyete sahip olmasıyle çeşitli zararların doğabileceğini anlattı. Sonra «Biz halka bazı müsaadeler gösterelim ki, onlar devletten hakkımızı aldık sansınlar; gerçekte bir şey vermiş olmayalım» diyerek bu konudaki düşüncelerini açıkladı. Buna karşı Süleyman Paşa, saltanat değişikliğinin o günkü istibdadı sürdürmek için olmadığını, herkesin milletin geleceği için bu fedakârlığı yaptığını ve bu işi yapanların ne tahttan indirilen padişaha kişisel bir garezleri, ne de şimdikine özel bir bağlılıkları olduğunu belirtti. Mütercim Rüştü Paşa, buna karşı, halka imtiyaz vermeğe gelmeyeceğini, verdikçe daima daha fazlasını isteyerek verilenle yetinilmeyeceğini söyledi. Toplantıda bulunanların çoğu Rüştü Paşanın tarafını tuttu. Meclis hiç bir karara varmadan dağıldı. Öte yandan tahta çıkmasından hemen sonra iki üzücü olay Murad V'in aklî bozukluğunu büsbütün arttırdı. Bunlardan ilkî Fer'iye sarayında eski padişah Abdülaziz'in ölü olarak bulunması; ikincisi de kafkasyalı piyade yüzbaşısı Çerkez Hasan'ın kabine toplantısını basarak Hüseyin Avni Paşa ile öteki nazırları öldürmesiydi. Bu olaylar, aklını kaçıran sultanı, halk karşısına çıkamayacak ve resmî toplantılara katılamayacak bir duruma getirdi. İç ve dış olayların gün geçtikçe artması, nazırları istemeyerek ikinci bir saltanat değişikliğini düşünmek zorunda bıraktı. Murad V'in tahttan indirilmesi, nazırlar arasında kararlaştırıldı. Sadrazam Rüştü Paşa ile Midhat Paşa, veliaht Abdülhamid'i Nişantaşı'ndaki annesinin konağında ziyaret ederek hükûmet yönetimi hakkındaki düşüncesini öğrenmek istediler. Bu görüşmede, Abdülhamid ile Midhat Paşa arasında, meşrutiyetin hemen ilânına ve Ziya Bey ile Kemal Beyin mabeyinde görevlendirilmelerine karar verildi. Abdülhamid II tahta çıktıktan sonra, hattı hümayununda Midhat Paşanın teklifine rağmen, kanunu esasî ilân edeceğini belirtmekten çekindi. Kanunların eksiksiz yürütülmesini sağlamak için yetkili olan ve devletin bütçesini hazırlayarak gerekli harcamalarda bulunmak üzere bütün halkın güvendiği genel bir meclisin kurulacağını bildirdi. Abdülaziz'in ve Murad V'in arka arkaya tahttan indirilmesi, halkın saltanata karşı güvenini sarstı. Ayrıca genç osmanlılar da meşrutiyet yönetiminin kurulmasını, devletin kurtulması için tek çıkar yol olarak görüyorlardı. Bütün bu olaylar, Abdülhamid II'nin meclis önünde yönetimden sorumlu bir hükûmet ilkesine dayanan yeni bir düzen kurmayı kabul etmesiyle sonuçlandı. Abdülhamid II'nin elinde, Midhat Paşanın hazırladığı ve kendisine özel olarak verdiği bir anayasa projesi vardı. Padişah, meşrutiyet hazırlıklarını, yalnız Midhat Paşaya mal etmek istemiyordu. Bu sorumluluğa katılması için Said Paşaya tercüme ettirdiği Fransız anayasasını nazırlara dağıttırdı. Maddeler hakkındaki düşüncelerini her maddenin karşısına yazmalarını istedi. Bundan sonra, Server Paşanın başkanlığında on altı mülkiye memuru, on ilmiye memuru, iki ferik ve üç hıristiyan müsteşardan kurulu bir komisyon, bu tasarılardan yararlanarak Osmanlı Kanunu Esasîsinin maddelerini tespit etmeğe başladılar. Midhat Paşanın tasarısı Kanunu Cedit adını taşıyordu. Said Paşanın tasarısı ise Fransız anayasasının aynen Türkçeye çevrilmesinden başka bir şey değildi; Midhat Paşanın hazırladığı tasarıya göre, çok daha düzenli ve genişti. Bu iki tasarıyı inceleyen özel komisyon yeni bir anayasa metni hazırladı. Bu anayasa, incelenmek için, sadrazamlığa getirilen Midhat Paşanın başkanlığında toplanan vekiller heyetine sunuldu. Midhat Paşanın sadrazamlığa getirilmesi meşrutiyetçiler arasında sevinç uyandırdı. Meşrutiyete karşı olanlar ise çalışmalarını yoğunlaştırdılar. Bunların içinde muhafazakârlar, siyaset adamları ve padişahın kulları gibi gruplar vardı. Amaçları, meşrutiyeti önlemekti. Meşrutiyete karşı olanların direnişi, anayasa çalışmalarının sonuna kadar sürdü. Anayasanın Heyeti vekilede görüşülmesi sırasında Mütercim Rüştü Paşa ile Cevdet Paşa, padişah hukukunun kısıtlanmasına karşı çıktılar. Ancak Midhat Paşanın uyarması sonucu bu görüş pek benimsenmedi. Anayasaya karşı olanlar 113. md. ile, padişaha hükûmet üstünde keyfî bir yetki sağladılar. Uzun süren çalışmalardan sonra yeni Kanunu Esasînin bölümleri on iki madde olarak belirlendi (23 aralık 1876). Buna göre: 1. Padişah Hakları bölümü; 2. Osmanlı Devleti Tebaasının Genel Hakları bölümü; 3. Devlet İlerigelenleri bölümü; 4. Memurlar bölümü; 5. Umumî Meclis bölümü; 6. Âyan Meclisi bölümü; 7. Meclisi Mebusan bölümü; 8. Mahkemeler bölümü; 9. Divanı Âli bölümü; 10. Maliye ile İlgili Hükümler bölümü; 11. Vilâyetlerle İlgili Hükümler bölümü; 12. Mevaddı Settar («değişik maddeler») bölümü.

Mebusların seçimi için gerekli kanunun hazırlanması, Meclisi Mebusana bırakıldı. İlk Meclisi Mebusanın seçimi için de geçici vilâyet meclisleri üyelerinin seçiminde-ki yola başvurulması kararlaştırıldı. Bu usul iki dereceliydi. Mebus seçimi için imparatorluk, sancak esasına göre 29 büyük bölgeye ayrıldı: Adına, Ankara, Aydın, Bağdat, Basra, Bosna ve Hersek, Cezayir, Bahri Sefit, İstanbul (Dersaadet), Diyarbakır, Edirne, Erzurum, Girit, Halep, Hicaz, Hüdavendigâr (Bursa), İşkodra, Konya, Kosova, Mamuretülaziz (Elazığ), Selânik, Manastır, Sıvas, Suriye, Trablusgarp, Trabzon, Tuna, Van, Yanya ve Yemen. Bu bölgelerden 50 000 erkek nüfus için bir kişi olmak üzere 120 kadar mebus seçildi. Seçimler, düzen içinde yapıldı. Fakat 5 şubatta Midhat Paşa, Kanunu Esasînin 113. maddesine dayanan Abdülhamid II tarafından azledildi ve ülkeyi terk etmesi emredildi. Açılış için gerekli üçte iki çoğunluğu sağlayacak sayıda mebus henüz İstanbul'a gelmediğinden, açılış 19 mart 1877 tarihine bırakıldı. Seçimden bir gün önce, istanbul gazeteleri, padişah tarafından âyan üyeliğine tayin edilenlerin adlarını yayımladı. 40 Kadar olması gereken üyelerden ancak 25'i tayin edildi. Bunlardan 21'i müslüman ötekileri de başka din ve mezhepten kimselerdi. Âyan başkanlığına Server Paşa getirildi. Genel meclis, 20 mart 1877'de Dolmabahçe sarayında törenle açıldı. «Divan yeri» denilen yerde, Topkapı'dan gelen taht kuruldu. Tahtın sağında kabine üyeleri, mebusan ve âyan üyeleri, Osmanlı Birleşik milletleri (Mileli Müttehidei Osmaniye) ruhanî reisleri, Devlet şûrası ve adliye erkânı yer aldılar. Tahtın sol tarafında şeyhülislâm, kazaskerler ve ilmiye erkânı, arkalarında da ferikler vardı. Bunların hizasında, önlerinde iran elçisi olduğu halde, İstanbul'daki yabancı devlet elçileri bulunuyordu. Teşrifat nazırı Kâmil Bey, padişahı odasından alarak tahtın hizasına getirdi. Abdülhamid II'nin sol tarafında veliaht Reşad Efendi ve şehzade Kemaleddin Efendi vardı. Padişah elinde tuttuğu nutku başkâtip Said Paşaya verdi. O da başına koydukrtan sonra okudu. Abdülhamid II nutkunda, ilk defa toplanan genel meclisi açmaktan duyduğu memnunluğu belirttikten sonra, devletin yönetim esasının adalet oldu-

ğunu, osmanlı tebaasının din ve mezhep hürlüğünü altı yüzyıldan beri korunmasının gerçek sebebinin bu olduğunu belirtti. Açılış töreninden sonra Âyan ve Mebuslar meclisi Ayasofya yakınında, eski Dârülfünun binasında kendilerine ayrılan dairelerde çalışmağa başladılar. Âyan toplantıları gizli, Meclisi Mebusan toplantıları ise açıktı. Mebuslar, ülkenin eşrafını temsil ediyorlardı. Varlıklı ve kültürlüydüler. Görüşme usullerini biliyorlardı. Mahallî meseleleri oduğu kadar, devletin genel meseleleri hakkında da bilgileri vardı. Çalışmalar 20 marttan 28 haziran 1877'ye kadar sürdü. Bu zaman içinde hükûmet tarafından getirilen tekliflerle kanun tasarıları incelenerek karara bağlandı. Rusya'nın, Osmanlı devletindeki hıristiyanlara zulüm yapıldığı bahanesiyle Osmanlılara savaş açtığını bildirmesi, mecliste heyecanı artırdı. Mecliste, gerçek bir vatan şuuru doğdu. Bu şuur, Rusya'ya savaşla karşılık verilmesi konusunda mebusların oybirliğiyle düşüncelerini belirtmelerine fırsat verdi. Görüşmeler sonunda meclis, gazetelerin serbestçe fikir yürütmesini kabul etti ve mizah gazetelerinin yasak edilmesi konusunda hûkümetçe konulan maddeyi tasarıdan kaldırdı. Böylece birinci meclis görevini gereği gibi yerine getirmeğe çalıştı, hükûmeti denetledi. Bu görevini de ağırbaşlılıkla yaptı. 28 Haziranda normal süreden on gün sonra, çalışmalarını bitirerek dağıldı. Genel meclisin ikinci dönemi, 13 aralık 1877'de başladı ve 13 şubat 1878'e kadar sürdü. Âyan meclisi 38 üyeden, Mebuslar meclisi 56'sı müslüman ve 40'ı hıristiyan olmak üzere 96 mebustan kuruldu. Abdülhamid II, açış demecinde osmanlı - rus savaşının safhalarıyle ilgili bilgi verdi. Sonra da anayasa ile ilgili olarak «Kanunu Esasînin çok iyi işlemesi ve etkili olması, devletimizin selâmeti için tek çaredir. Kanun ve siyaset konularında gerçeği bulmak ve ülkenin çıkarını sağlamak mebusların hürriyet içinde fikirlerini bildirmelerine bağlıdır» dedi. Meclisin ikinci dönemi başladığı sırada, Ruslar, Tuna'yı aştılar ve Plevne'yi ele geçirdiler. Balkanlarda Şıpka önlerine geldiler. Sofya üstüne yürümeğe başladılar. Doğuda da Erzurum'u kuşattılar. Bu sırada Karadağlılar da Bosna ve Hersek'te isyan ettiler. Osmanlı halkı bu durumu savaşın iyi yönetilmediği şeklinde yorumladı. Mebuslar, halk arasından geldikleri için halkın heyecanına ortak oldular. Milletin kendilerine ümit bağladığını düşündükleri için, birinci devrenin çalışmaları çok sakin geçtiği halde, ikinci devre çalışmaları gürültülü ve fırtınalı geçti. Meclis, kanun tasarılarını inceleme işini ikinci planda bırakarak hükûmetin yaptıklarını ve savaşın yönetilme şeklini görüşmeğe başladı. Bundan sonra Mersin vapuru olayı görüşüldü. Bu vapur, asker ve savaş gereçleriyle yüklü olduğu halde, Karadeniz'de rus gemileri tarafından yakalanarak götürülmüştü. Mebuslar, osmanlı donanmasının, rus donanmasından birkaç misli kuvvetli olmasına ve Rus kıyılarının kuşatıldığı Osmanlı devleti tarafından ilân edilmesine rağmen, bu vapurun başına gelen olayı, Bahriye nazırının güçsüzlüğüne verdiler. Mersin vapuru hakkındaki görüşmeleri, Aydın mebusu Emin Efendinin savaşın yönetim şekli üstüne sorduğu soru izledi. Mebuslar, açığa vurmamakla birlikte, Abdülhamid II'yi durumdan sorumlu tuttular; çünkü, savaşın Yıldız'dan birkaç müşavir ile yönetildiğini ve her işe karışıldığını biliyorlardı. Abdülhamid II de kendisinin sorumlu tutulduğunu anlıyordu. Bu sorumluluk altında, Rusların Edirne'ye girmesinden sonra sadrazamlığa Ahmed Vefik Paşayı getirdi. Vefik Paşa, meclis huzurunda bu değişikliği Kanunu Esasînin ruhuna daha uygun göstermeğe kalktı. Ancak, mebusların bir kısmı, bu açıklamayı kabul etmedikleri gibi Abdülhamid II'nin bu hareketini Kanunu Esasîye aykırı gördüler. Meclis çoğunluğu bu görüşe katıldı. Böylece Ahmed Vefik Paşa hükûmetinin usulsüz olarak kurulduğuna karar verildi. Abdülhamid II meclisin sıkı denetimi karşısında şaşırdı. Bu sırada, osmanlı ordusunun savaş gücü de yıprandı. Rus kuvvetleri Ayastafanos'a (Yeşilköy) doğru yürümeğe başladı. Padişah, savaşa devam veya barış imzalamak gibi yollardan biri hakkında karar almak için Yıldız'da 43 kişilik olağanüstü bir meclis topladı. Âyan ve mebusan başkanları, aynı meclislerden seçilen ikişer üye, vükelâ, ulema ve kumandanlardan bazıları bu toplantıya katıldıkları gibi Abdülhamid II de toplantıda hazır bulundu. Bunlar, savaşın devamı konusunu görüşürken, İstanbul mebusu Astarcılar kethüdası Ahmed Efendi söz alarak «Huzuru şahanede böyle meclis kurarak işlerimize çare düşünülmesi zamanında gerekirdi. Savaşta durumumuzun güzel zamanları geçirildi. İş bu dereceye geldikten sonra ne denir?» dedi. Bu konuşmadan sonra söz alan Ahmed Vefik Paşa, savaşın yönetimi hakkında bilgi verdi. Fakat Ahmed Efendi ilk konuşmasına benzer ikinci bir konuşma yapınca söz alan Abdülhamid II, Ahmed Efendinin cezalandırılmasını istedikten başka «Ben artık Sultan Mahmud'un yoluna gitmek zorunda kalacağım» diyerek toplantı salonunu bırakıp gitti. Padişahın bu sözü Birinci Meşrutiyet devrinin sonu ve istibdat devrinin başlangıcı oldu. Bir gün sonra (14 şubat 1878) Mebuslar meclisi toplantısında, Abdülhamid II'nin genel meclisin kapatılması hakkındaki iradesi okundu. Mebuslar sessiz sedasız dağıldılar. Meclisin kapatılmasını izleyen günlerde Kudüs mebusu Yusuf Ziya, Halep mebusu Nafi ve Manuk, Beyrut mebusu Abdürrahim ve Halil Canem, İzmir mebusu Yenişehirlizade Ahmed Efendi ve Menekşelizade Emin Efendi, Selânik mebusu Mustafa, Edirne mebusu Rasim, İstanbul'dan sürüldüler. Hafiyeler öteki mebuslar hakkında da Yıldız'a curnallara başladı.

Çok kısa süren bu devre, meşrutiyet rejiminin, bir imparatorluk bünyesinde gerçekleştirilmesi için yapılan, tarihin bir başka benzerini yazmadığı büyük bir hareket olarak nitelenir. Bu hareket XVIII. yy.ın ilk yarısında başlayarak aralıklarla devam eden batılılaşma hareketlerinin zorunlu ve normal bir sonucu oldu. Kabul edilen temel ilkeler, din ve mezhep farkına bakılmadan bütün tebaa için vatan düşüncesi ve osmanlı soyunun temsil ettiği devlet yönetimine parlamenter bir sistemle halkın katılmasını sağlamak içindi. Bu dönemde Mebuslar meclisinin çalışmaları imparatorluk içinde ve dışında şaşkınlıkla karşılandı. İmparatorluğun çeşitli bölgelerinden gelen mebuslardan oluşan meclisteki çalışmalar ırk veya tebaa farkı gözetilmeksizin genel bir karakter taşıyacak şekilde yapıldı. Yönetimin zayıflıkları giderildi. Osmanlı imparatorluğunda eşine az rastlanan bir denetim, ülke içinde ve dışında keyfî yönetiminden faydalanan ve siyasî düşüncelerini Osmanlı imparatorluğunun zayıflığı üstüne kuranları büyük korkuya düşürdü. Bu çıkarcılar da Abdülhamid II gibi, meşrutiyet yönetimine son vermek için çalışmalara başladılar. Bundan başka işten anlamadıkları halde göze giren ve rüşvet vererek mevki elde edenlerin de bu mevkileri bırakmak işlerine gelmiyordu. Meşrutî düzene taraftar olmayanların yeri yalnız saray değildi. İlmiye ve askeriye de meşrutiyet denetiminden korkuyordu. Osmanlı imparatorluğunda ıslahat yapılmasını isteyen büyük devletler de Meclisi Mebusanın çalışmalarını gördükten sonra bu düzeni istememeğe başladılar. Çünkü Meclisi Mebusanda ortodoks tebaanın temsilcisinin bulunması yüzünden Rusya açıktan açığa islavları koruyamadı. Katolik mezhebinden olan osmanlı tebaasının vekilleri mecliste osmanlı olarak konuşurken katoliklerin koruyuculuğunu yürüten Fransa da yeni çıkarlar sağlayamadı. Meşrutiyet yönetimi çeşitli çıkar sınıflarının sonu olduğundan bu sınıflar birleşmekte gecikmediler. Meşrutiyet bir parti düzeniyle sağlanmadığı için bunu korumak da güç oldu. Genç osmanlıların sözde bir cemiyeti vardı. Fakat Türkiye'de kuvvetli bir merkez teşkilâtları ve ülkeye dağılan şubeleri yoktu. Bu yüzden az sayıda insan, meşrutî düzeni korumakta güçlük çekti. Sonunda da Meşrutiyet dönemi kapandı.

● *Hukuk açısından Birinci Meşrutiyet.* Birinci Meşrutiyet, 1876 Anayasasının ilânıyle başlamaktadır fakat meşrutî rejimin ana fikri olan hükümdar iradesinin sınırlandırılabilmesi düşüncesi, daha öncesine aittir. Halife - sultanın, islâm hukuku kurallarına göre sorumluluğu bulunmakla beraber, Osmanlı devletinde, dıştan gelen baskıyle hükümdar yetkilerinin sınırlanması XIX. yy. başında tahta yeni çıkan Mahmud II ile âyan adı verilebilecek yerli beyler arasında yapılan Senedi* İttifak adlı siyasî sözleşmeyle, hiç değilse hukuken gerçekleşti. Bu sözleşmeyle hukukî bakımdan hükümdar iktidarını sınırlayıcı bir durum ortaya çıkmıştı. Ancak bu durum kısa sürdü ve yetkilerin yeniden tek başına halife - sultan elinde toplanmasıyle son buldu. Fakat bu denemenin daha sonraki gelişmelere hukukî ve siyasî etkileri oldu. Tanzimat ve ıslahat fermanları hükümdarın kendi kendini, hukukî bir müeyyideye bağlı olmaksızın sınırlaması niteliğinde olduğundan, meşrutî bir rejimin hazırlayıcısı sayılır. Nitekim, Abdülhamid II'nin 1876 Anayasasının ilânına dair Midhat Paşaya hitaben kaleme alınan iradesinde, «Tanzimatı yapanlar, 1876 yılındaki şartlar altında olsalardı anayasayı daha o zamandan kabul ederlerdi» yolunda bir ifade de yer almaktadır. Sultanı anayasa ilânına zorlayan ve böylece hukukî bakımdan Osmanlı devletini mutlak monarşiden meşrutiyet rejimine geçiren bu olayların bir kısmı dış baskılara, bir kısmı Tanzimatın Batı'dan getirdiği müesseselere ve Batı'daki siyasî gelişmelere, bir kısmı da iç sebeplere dayanır. Sanayii gelişen batı devletlerinin sermaye gücü, kapitülasyonların da yardımıyle Osmanlı devletini dış borçlarla yaşamak zorunda kalan bir pazar durumuna getirirken, batı örneklerinden yararlanarak kurulan eğitim kurumları, Devlet şûrası gibi kuruluşlarla beslenen osmanlı aydınları Batı'daki gelişmeleri ve sebeplerini yeterince değerlendirmeden oradaki gibi bir siyasî düzene kavuşulması gerektiğini savunmağa ve bunun mücadelesini yapmağa başladılar. Tanzimatın, çeşitli iktisadî sebeplerin de etkisiyle başarısız kalması ve özellikle avrupa devletlerinin Osmanlı devletinin iç işlerine karışma çabalarını arttırmaları, osmanlı aydınlarının siyasî düzen değişikliğini gerçekleştirme eğilimlerini kuvvetlendirdi. Abdülhamid II'den, tahta çıkarken bir anayasa ilân edeceğine dair söz alındı. Midhat Paşa ve arkadaşları tarafından hazırlanan Kanunu Esasî ile 23 aralık 1876 tarihinde Meşrutiyet dönemi başlamış oldu. Anayasayı ilân eden sultan iradesinde, hürriyet, adalet ve eşitlikten yararlanılabilmesi için meşveret usulünün ve meşrutiyetin şart olduğu belirtilmiştir. 1876 Anayasasında, hukukî bakımdan bir meşrutî rejim kabul edilmiş bulunmakla beraber, hükümdarın seçtiği Âyan ile birlikte Mebusan meclisinin (bk. MEBUSAN MECLİSİ) yasama kuvvetine sahip bulunması söz konusu değildir; halife - sultanın geleneksel kişiliğinde yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri birleşmiştir. Bu uygulamaya verilen «meşrutiyet» adı, sadece hükümdarı şeklen sınırlayan bir anayasa düzenini ifade etmektedir. Çünkü bu rejimde son söz padişahındır ve padişahın yetki ve imtiyazları karşısında ne meclislerin, ne vekillerin, ne de doğrudan doğruya anayasanın gerçek bir kuvveti ve değeri vardır. Padişah meclisi dağıtabileceği gibi, toplantıya davet de ona ait bir haktır. Padişahın müsaade etmediği kanun tekliflerinde dahi bulunulamaz. Vekiller sadece padişaha karşı sorumludur. (Bk. MECLİS'*i vükelâ*.) Birinci Meşrutiyetin ilânına yol açan olayların zorlamasıyle böyle bir rejimi kabul eden Abdülhamid II meclisi dağıttı. (→ Bibliyo.) [M]

Meşrutiyet (İKİNCİ), Osmanlı devletinde ülke yönetimini batılı anlamda ikinci defa düzenleme dönemi (23 temmuz 1908 - 21 aralık 1918). 1902-1906 Arasında genç osmanlılar (jön türkler) hareketi yayıldı. Cenevre ve Kahire'de yeni gruplar ortaya çıktı. İstanbul'da askerî ve sivil okul öğrencileri arasında devrimci gruplar doğdu. 1906'da gerçek önemli gelişme başladı. Bu kuruluşların ilki aralarında Mustafa Kemal'in de bulunduğu küçük bir subay grubu tarafından 1906 sonbaharında Şam'da kurulan «Vatan ve Hürriyet cemiyeti» idi. Yafa'da ve Kudüste V. ordu subayları arasında da şubeleri açıldı. Bunlardan daha

sürekli olanı İsmail Canbulat ve Midhat Şükrü tarafından kurulan «Osmanlı Hürriyet cemiyeti» idi (eylül 1906). On kişilik ilk yüksek komitede Selânik'teki Askerî rüştiye müdürü Bursalı Tahir, Selânik Posta ve telgraf müdürlüğünün Tahkikat kalemi başkâtibi Talât ve bir subay vardı. Olaylar hızla gelişti. Silâhlı kuvvetlerin zor durumu, gittikçe artan saldırı tehlikeleri, bütün yurtsever genç subayların gözünde, bir yönetim değişikliğini zorunlu kılıyordu. İmparatorluğun savunma gücü yeterliydi. Özellikle, genç subaylar arasında yeni bir ordunun kurulması, eski düzenin bırakılması görüşü yaygındı. Ermeni Taşnak cemiyeti, Abdülhamid'e karşı olan kuvvetleri birleştirmek için yeniden çalışmalara başladı. Paris'te Ahmed Rıza ve Prens Sabahaddin'in de hazır bulunduğu bir kongre toplandı. Prens Sabahaddin kongreye başkan seçildi. Kongrede, imparatorluğun son durumu ve hemen yapılması gereken işler üstünde anlaşmaya varıldı. Ayrı görüşü savunanlar bile bazı konularda birleştiler. Liberaller ve milliyetçiler, halifelik ve saltanat haklarının korunmasını kabul ettiler. Anadolu'da, Makedonya'da yeni görüşler ve devlet yönetiminin değişme gereğini benimseyen subay grupları çoğalıyordu. Kongrede bu durum da gözden geçirildi. Eylül 1907'de Selânik grubu Paris'teki eski İttihat ve Terraki cemiyeti ile birleşince, cemiyet yeni bir güç kazandı. Selânik subayları, Türkiye'deki mason localarını ve Paris'teki komiteyi kendi taraflarına çektiler. 1908 Türkiye'sinde devrimlerin yapılmasını gerektiren pek çok konu vardı: Uzakdoğu'da, doğulu fakat meşrutî bir Japonya, Rusya'yı yenmişti; Avrupa'da 9-10 haziran 1908'de ingiliz ve rus hükümdarlarının Reval buluşması, «Hasta Adam» denen Osmanlı devletinin yıkımının habercisi oldu. Bu olaylar, meşrutiyet ve yönetiminin gerektiğini ortaya koydu. Bu arada Rumeli ve Anadolu'da bazı ayaklanmalar oldu, grevler başladı. Hızla gelişen olaylar 1908'in ilk aylarında Makedonya'daki III. Ordu birliklerine de yayıldı. İstanbul'a durumu bildiren raporlar gelmeğe başladı. İlkbahar sonlarında, durumu incelemek üzere Selânik'e bir komisyon gönderildi. Burada, soruşturma ve cezalandırma göreviyle, iki komisyon daha kuruldu. Bu arada Enver Bey adlı bir subay İstanbul'a çağrıldı. Fakat Enver Bey, Resne dağlarına çıkarak isyan etti. 4 Temmuz'da Enver Beyin ardından kolağası Ahmed Niyazi de birçok asker, silâh, mühimmat ve bölük mağazalarından ele geçirdiği paraları alarak dağa çıktı ve bunu Mabeyin başkâtipliğine, Rumeli Genel müfettişliğine ve Manastır vilâyetine bildirdi. Manastır'daki Jandarma alayı kumandanıyle Resne'deki jandarma mülâzımına mektuplar yazdı. 7 Temmuz'da Şemsi Paşa, Manastır Telgraf merkezinden çıkarken vuruldu, Paşanın kumanda ettiği kuvvetlerden bir subay olan katil, olay yerinden rahatça uzaklaştı. Makedonya'ya yayılan ayaklanma, daha sonra Edirne'deki II. Ordu birliklerini etkilemeğe başladı. İttihat ve Terakki, âsilerden yana çıktı. Meşrutiyetin yeniden kurulması için çalışmalarına hız verdi. Abdülhamid II, önce bu isteğe karşı direnmek istedi. Rüşvet ve baskıyle hareketin önderlerini siyaset alanından çekmeğe çalıştı. Ancak bu çalışmaların hiç biri sonuç vermedi. Makedonya'daki subayların bağlılığı hakkında rapor vermek üzere padişahın gönderdiği casuslar yakalandı. Bu durum ordunun kızgınlığını arttırdı. Sarayın ileri sürdüğü teklifler ve vaatler subaylar tarafından reddedildi. Ayaklanmaları bastırmakla görevli paşalara kendi adamları ateş ettiler. Selânik ve Manastır'daki ordular saraya karşı açıkça cephe aldılar. Edirne'deki II. Ordu da hareketlerin destekleneceğini bildirdi. İzmir'den Selânik'e yollanan padişah taraflısı Anadolu birlikleri de genç osmanlıların tarafına geçti. 20 Temmuzda Manastır'ın müslüman halkı ayaklandı, askerî depoları ele geçirdi. Bunu Kosova vilâyetinde, özellikle Firzovik'teki ayaklanmalar izledi. Buradaki gruplar, meşrutiyeti tekrar kurmak için ant içtiler. Ayrıca padişaha, meşrutiyeti ilân etmezse kendisini tahttan indireceklerini bildiren bir ültimatom gönderdiler. Öteki Rumeli vilâyetlerinden de buna benzer telgraflar gelmeğe başladı. Bu telgraflarda da meşrutiyet düzeni kurulmazsa veliahtın Rumeli'de padişah ilân edileceği ve yüzbin kişilik bir ordunun İstanbul'a yürüyeceği bildirildi. Durum öteki vilâyetlerde de aynıydı. Manastır'da ikinci defa meşrutiyet ilân edildi. Öteki şehirler de ona katıldılar. İki günlük bir bekleyişten sonra Abdülhamid II, genel havaya uyarak İstanbul'da İkinci Meşrutiyeti ilân etti (23 temmuz 1908). Seçimlerin yapılması emredildi. Gerçek meşrutiyet, yeteneksiz bir padişahı uzaklaştırmak ve onun yerine imparatorluğu tehlikelere karşı daha iyi koruyabilecek bir hükûmet kurmaktı. Bu meselelerin çözümü için tasarlanan planların farklı oluşu, İkinci Meşrutiyeti başarısızlığa uğrattı. Başlangıçtan beri meşrutiyetin hazırlayıcısı durumunda olanlar iktidara gelince daha önce muhalefet ve sürgün devirlerinde ortaya çıkan iki eğilim arasında bölündüler. Bir yanda dinî ve millî azınlıklar, bazı muhtariyet haklarının lehine olan liberaller, öte yandan da merkezî otorite ve türk hâkimiyeti görüşünü savunan milliyetçiler vardı. İkincilerin amacı önce perde arkasında kendini gizleyen bir iktidar, daha sonra da üstün ve korkusuz bir otorite sağlamaktı. Liberaller birçok gruba ayrıldı. Bunlar kısa ömürlü partiler kurdular. Bunların en önemlisi 1908'de kurulan «Ahrar partisi»ydi. Önce liberal ve ılımlı fikirler hâkim olur gibi göründü. İkinci Meşrutiyet döneminin ilk iki sadrazamı Said ve Kâmil Paşalardı. Bunların görevde bulundukları dönemler sürekli karışıklıklarla geçti. Avusturya, Bosna - Hersek'i topraklarına kattı. Bulgaristan bağımsızlığını ilân etti. Girit, Yunanistan ile birleşti. Bunları İtalya'nın osmanlı topraklarına saldırısı ve balkan ülkelerinin hep birlikte Osmanlılara karşı açtığı savaş izledi. Bu olaylar ve daha başka sebepler yüzünden Kâmil Paşa kabinesinden memnun olmayan İttihat ve Terakki, onu düşürdü (13 şubat 1909). Yerine, o zamanlar milliyetçi türklere daha yakın bir kimse olan Hüseyin Hilmi Paşa getirildi. Padişah ve hürriyetçiler yönetime karşıydı. Her ikisi de birbirlerini suçluyorlardı. Daha önce kaybedilen topraklar yüzünden sarsılan devlet otoritesi İkinci Meşrutiyetten bekleneni getirmedi. Perde arkasında kalarak hükûmet tayinlerini yöneten İttihat ve Terakki cemiyetine karşı kızgınlık arttı. Nisanda *Serbestî* gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi İstanbul'da Galata köprüsü üzerinde, kimlikleri bilinmeyen kişiler tarafından öldürülünce, olayın İttihat ve Terakki cemiyeti tarafından planlandığı düşünülmeğe başlandı.

Nisanda İttihat ve Terakki cemiyeti, basına bir açıklama yaparak artık gizli bir cemiyet olmadığını ve bir siyasî parti haline geldiklerini bildirdi. Aynı gece, bir silâhlı ayaklanma oldu: 31 Mart* olayı. Bu ayaklanma, Mahmud Şevket Paşa kumandasında İstanbul'a gelen Hareket ordusu tarafından 23 nisanda bastırıldı. İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra tahtta kalan Sultan Abdülhamid görevden alınarak Selânik'e sürüldü. Mehmed V Reşad tahta çıkarıldı. Böylece İttihat ve Terakki cemiyeti, imparatorluğun gerçek hâkimi oldu. Millî topluluklara dayanan veya onların adını taşıyan siyasî derneklerin kurulması yasaklandı ve bunu Rumeli'deki rum, bulgar ve öteki ayrılıkçı kulüp ve derneklerin kapatılması izledi. Orduda özel takip müfrezelerinin kurulması için yetki alındı. Balkan komitacılarının silâhsızlandırılması ve hareketlerinin bastırılması için tedbirler öngörüldü. Komitacı faaliyetlerini resmî makamlara bildirmeyenler ve izinsiz silâh taşıyanlar için ağır cezalar konuldu. Mahmud Şevket Paşanın amacı savunmayı sağlamak ve İttihat ve Terakki'nin iktidarda kalmasını kolaylaştırmaktı. 1909-1911 Arasında başta bulunanlar, yüksek subaylar ve yaşlı devlet adamlarıyle anlaşarak imparatorluk yönetiminde hâkim duruma geldiler. Meclis içindeki muhalefetin ilk belirtileri İkinci Meşrutiyetten sonraki ilk mecliste ortaya çıktı. 1911 Başlarında, birçok çevrede, olayların gidişinden duyulan hoşnutsuzluk, ittihatçı saflarında çözülmeye yolaçtı. Miralay Sadık ve Abdülaziz Mecdi Beyin önderliği altında «Hizbi Cedid» adıyle bir grup kuruldu. Milletlerarası tehlikeli durumun doğurduğu çok gergin bir hava içinde toplanan muhaliflerin bazıları fırka dışında kaldı. Bazıları da görevden ayrıldı. Bunlar fırkayı zayıflattı. 21 Kasım 1911'de İttihat ve Terakki fırkasına karşı Liberal birlik (Hürriyet ve İtilaf) adlı yeni bir parti kuruldu. Ocak 1912'de İttihatçılar meclisin dağıtılmasını sağladılar. Yeni meclise 269 mebusla girdiler. İttihatçılar, merkezlerini Selânik'ten İstanbul'a taşıdılar. Mayıs-haziran 1912'de açıkça Rumeli'deki âsi subaylarla ilişkili olarak İstanbul'da bir «Halâskâr Zabitan» grubu kuruldu. Haziran sonunda Arnavutluk'ta durum gerginleşti. 14 Temmuzda harbiye nazırı Mahmud Şevket Paşa istifa etti. 16 Temmuzda hükûmet meclisten güvenoyu almak zorunluluğunu duydu. Çoğunlukla güvenoyu almasından bir gün sonra Said Paşa ve Harbiye nazırı, Kâmil Paşa da Devlet Şûrası başkanı oldu. Gazi Ahmed Muhtar Paşa hükûmetinin kurulmasıyle sıkıyönetim kaldırıldı ve hemen ertesi gün (5 ağustos) İttihatçıların hâkim olduğu meclis dağıtıldı. Görev başında bulunan bütün subaylara siyasete karışmayacaklarına dair yemin ettirildi. 2 Ekim 1912'de Balkan müttefiklerinin ültimatomu gelince 17 ekim'de İtalya ile acele barış imzalandı. 23 Ocak 1913'te İttihatçılar Babıâliye baskın yaptılar. Başlarında Enver Beyin bulunduğu küçük bir subay grubu zorla kabine odasına girerek harbiye nazırı Nazım Paşayı vurdular. Kâmil Paşa hemen istifa etti; Enver Bey de istifayı saraya götürerek padişaha sundu. Mahmud Şevket Paşa sadrazamlığa getirildi. Mahmud Şevket Paşanın 11 haziran 1913'te öldürülmesinden sonra Enver, Talât ve Cemal Paşalar yönetimi ele aldılar. Mahmud Şevket Paşanın yerine Mehmed Said Halim Paşa geçti. Ancak Said Halim Paşa, şubat 1917'de sadrazamlığı Talât Paşaya bırakarak Âyan üyeliğine çekildi. Talât Paşa, çağdaş bir anlayışla taşra ve mahallî yönetim üstüne eğildi. Yeni bir vilâyet ve belediye yönetim düzeni hazırlayarak yürürlüğe koydu. İstanbul'da önemli ve sürekli değişiklikler yaptı. Yeni bir belediye düzeni kurarak imparatorluğun merkezinde daha etkin bir yönetim sağladı. Bayındırlık alanında yenilikler yaptı. Polis, itfaiye, ulaştırma teşkilâtı kuruldu. Toplum hayatında önceki yüzyılda başlayan batılılaşma hareketi hızlandı. Avrupa'nın yirmi dört saatlik zaman ölçüsü alındı. Giyim ve geleneklerdeki batılılaşma bazı dindarlar arasında karışıklık yaratacak kadar ileri gitti. Bu dönemde eğitim alanında da başarı gösterildi. Daha önce yapılan çalışmaları devam ettirerek yeniden düzenlenen İstanbul dârülfünunu başta olmak üzere yeni ilk ve orta dereceli laik okullar, öğretmen okulları ve özel kurumlar açıldı. Kızlara da eğitim imkânı verildi. Türk kadınları doktor, memur, hukukçu, işadamı olarak ortaya çıktı. 1917'de kadın haklarının sağlanması yönünde de ileri bir adım atıldı. Dış gelişmeler de önceleri genç türkler için başarılı geçti. Kutulamâre ve gelibolu'da İngilizlere, Doğu Anadolu'da Ruslara karşı askerî zaferler kazanıldı. 1917'de Rusya'da meydana gelen devrim, Osmanlılar için Doğu'da büyük ve yeni bir ümit kaynağı oldu. Talât Paşa ve kadrosu, bu yüzden Birinci Dünya savaşında Almanya'nın yanında yer aldı. Ancak 1918 sonlarında itilâf ordularının ilerlemesi ümitlerini kırdı. Osmanlı tahtına Mehmed VI Vahideddin geçti. Genç türkler istifa ederek yönetimden çekildiler. Yeni padişah bir mütareke sağlaması için Ahmed İzzet Paşayı sadrazamlığa getirdi. Bahriye nazırı Rauf Beyin başkanlığındaki türk heyeti Limni adasında Mondros limanında demirleyen H.M.S. Agamemnon'nun bordasında Mondros mütarekesini imzaladı (30 ekim 1918). Talât, Cemal ve Enver Paşa üçlüsü bir alman gambotuyle Karadeniz'in öteki kıyısına kaçtılar. Altmış gemilik bir itilâf donanması Çanakkale boğazını geçerek İstanbul limanına girdi (13 kasım 1918). İzzet Paşanın sadrazamlığı ancak yirmi beş gün sürdü. Yerini Ahmed Tevfik Paşa kabinesine bıraktı. Bir süre sonra İstanbul'da Bir itilâf askerî yönetimi kuruldu; itilâf askerleri şehrin çeşitli yerlerini işgal ettiler. Liman, tramvay, jandarma ve polis, denetim altına alındı. Yeni padişah, itilâf ordusunun yaptıklarına ses çıkarmadı, İttihat ve Terakki fırkası yıkıldığı için liderlerinin

çoğu yurt dışına kaçtı. Fransız generali Franchet d'Esperey, Fatih Sultan Mehmed'in yaptığı gibi, Rumların hediyesi olan beyaz bir atla şehri gezdi. Fransız kuvvetleri Suriye'den Çukurova ve Adana bölgesine doğru ilerlediler. İngiliz kuvvetleri bütün Anadolu demiryolu ile, Çanakkale boğazını, Samsun, Antep ve öteki önemli yerleri işgal ettiler. Bütün bu olaylar sırasında Mehmed VI Vahideddin yalnızca kendi durumunu korumak istedi. Meclisi Mebusanı dağıttı (21 aralık 1919). İkinci Meşrutiyet de böylece sona erdi.

● *Hukuk açısından İkinci Meşrutiyet.* İkinci Meşrutiyet, hukuk açısından daha sağlam nitelikte bir meşrutî rejim sayılır. Seçimli meclis usulünün yeniden kurulması için saraya yapılan baskılar sonucunda 24 temmuz 1908'de ilân edilen ikinci Meşrutiyetle 1876 Anayasası yeniden yürürlüğe kondu. Genel seçimler yapılarak Meclisi Mebusan toplandı.

Saltanatın meşrutiyetçi yani padişah iktidarını freneyici karakteri, bu dönemde kuvvetlendi. Adalet, meşveret, eşitlik, hürriyet ve kardeşlik gibi ilkelere en önemli yerin verilmesinin amaç edinildiği İkinci Meşrutiyet, büyük halk kitlesine her şeyden çok mânevî ve ahlâki ıslahat şeklinde tanıtılmak istendi. Gerçekten, ilk bakışta devletin siyasî ve hukukî düzenini değiştirmek söz konusu edilmedi, monarşik yapı, meşruti sisteme doğru geliştirilerek, hükümdarlarla halk arasındaki engellerin ortadan kaldırılması gerektiği belirtildi. Ancak uygulama bu ilk bakışta görüldüğü gibi olmadı. Zira meşrutiyetçiler ve Jön türklerin, şüphesiz batı devletlerindeki sistemlerden ilham alarak kabul ettikleri ideal rejim, liberal, temsilî bir sistemin, yani parlamenter bir meşrutiyetin kurulmasıydı. Nitekim bu amaçla, siyasî ve kişisel haklar alanında bazı önemli yenilikler getirilmiş ve özellikle 1909 Anayasa değişikliklerinde bu husus, hukukî açıdan gerçekleştirilmişti. Böylece kişi hürriyeti ve dokunulmazlığı daha teminatlı bir duruma getirildi. Meclisin kapatılması için padişaha yetki veren 113. madde kaldırıldı, basın sansür tehdidinden kurtarıldı. Toplanma ve dernek kurma hakkı da anayasaya eklenen hükümler arasında yer aldı. Siyasî hürriyetler alanında yapılan önemli değişiklik ise oy hakkının genişletilmesi ve daha 1876 Anayasasının ilk zamanlarında şeklen tamamlanmış olan İntihabatı Mebusan kanununun yürürlüğe konması oldu. 1876 Anayasasının, ideal sayılan parlamenter sisteme kavuşturulması için ise, meclislere de kanun teklifi ve padişahın iznine lüzum olmaksızın müzakeresi yetkisi tanındı; meclisçe kabul edilen bir kanunun, padişah tarafından tasdiki meselesi yasama organı lehine çözüme kavuşturuldu. Yine parlamenter sisteme uygun olarak vekillerin meclis önünde sorumlu olmaları ilkesine yer verildi. Meclisin feshi ise oldukça güç gerçekleşecek bir duruma getirildi. Böylece yürütme organı ve onun başı niteliğindeki halife - sultan karşısına, hukukî bakımdan güçlü ve etkili bir yasama organı çıkarılmakta ve meşrutiyet sisteminin bu suretle artık fiilen de uygulanabileceği sanılıyordu. Oysa gerçekler tamamen başka yönde gelişmeler olduğunu ortaya koydu. İkinci Meşrutiyetin getirdiği yenilikler, siyasî partilerin tutumu, fikir ayrılıkları ve dış olaylar yüzünden kâğıt üzerinde kaldı. Meşrutiyetin parlamentolu hayatı ancak 7 yıl kadar sürdü. 1908 - 1920 Devresi boyunca Mebusan meclisi dört defa feshedildi, bu arada yirmi dört hükûmet değişimi oldu. Parti kavgalarının, aksi yönde işleyen iktidar muhalefet ilişkilerinin ortaya çıkardığı aksaklıklar Birinci Meşrutiyette olduğu gibi ikincisinde de rejimin meşrutî ve parlamenter niteliğini zedeledi. İktidarda bulunan siyasî parti, meclisteki çoğunluğuna dayanarak yine yürütme kuvvetinin ağır basmasına yol açtı. Meclisin durumunu kendi iktidarı için elverişli görmedeği zamanlarda bu meclisi feshettirdi. Meclisin toplanamadığı zamanlarda, hükûmetler geniş yetkilere sahip oldular, sonradan meclisin onayına sunulmak üzere geçici kanunlar (*Kavanini Muvakkate*) çıkardılar. Abdülhamid II'nin tahttan indirilmesine sebep olan 31 Mart* olayından itibaren devamlı bir sıkıyönetim rejimi İkinci Meşrutiyet dönemini kapladı. Böylece Anayasadaki meşruti sistemin gerçekleşmesi için gerekli ortam yok oldu. Bununla beraber, İkinci Meşrutiyet dönemi, Türkiye cumhuriyetinin siyasî, sosyal ve hukukî yönden hazırlayıcısı sayılabilecek gelişmelere de sahne oldu. Osmanlı vatandaşları arasında siyasetle ilgilenenlerin sayısı önemli ölçüde arttı. Kişiler ilk defa olarak devletin hayatıyle kendileri arasında yakın bir bağlantı bulunduğunu sezdiler, siyasî iktidarın kullanılışını izleyerek çeşitli tenkit, tavsiye ve telkinlerde bulunmayı bir görev saydılar. Siyasî iktidarın kullanıcıları bakımından ise İkinci Meşrutiyet, nazarî plandakinden tamamen farklı bir uygulamanın örneğini verdi. Nazarî olarak, İkinci Meşrutiyet çok parti rejimine ve yumuşak bir kuvvetler ayrlığı sistemini öngören parlamenter hükûmet sistemini kabul etmişti. Ancak bu hukukî ve nazarî sisteme aslında fiilî bir tek parti rejimi hâkim oldu. Hürriyet mücadelesinin öncüsü sayılan İttihat ve Terakki partisi, gerek iç yapısının niteliği, gerek içinde yaşanılan siyasî olaylar sebebiyle mutlak bir hâkimiyet kurdu. 31 Mart olayı üzerine tahta çıkan Mehmed V Reşad'ın, bu parti karşısında bir denge unsuru olamaması, meclisteki çoğunluğuna dayanarak İttihat ve Terakki'nin yürütme organını da eline geçirmesiyle sonuçlandı. Böylece tek parti tekelinde kalan siyasî iktidar için mücadele de sert oldu. Basın ve muhalefet partilerinin yürüttüğü mücadele, seçimlere, kişi hak ve hürriyetlerine yapılan baskıların artmasına yol açtı. Muhalefet partileri de iktidar partisi gibi her türlü siyasî düşünce sahibi kişileri içlerinde barındıran, tutarsız kuruluşlardı.

İkinci Meşrutiyetin hukukî bakımından son bulması ancak 1922 yılı kasımında saltanatın kaldırılmasıyle mümkün oldu. Zira, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin varlığı yanında saltanat devam ettikçe hukukî açıdan meşrutiyet sona ermiş sayılamıyordu. Buna karşılık siyasî bakımdan meşrutiyet, 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet meclisinin toplanmasıyle fiilen son buldu. Bu meclisin yaptığı 1921 Anayasası, millî hâkimiyet esasını temel kural olarak kabul etmiş ve milletin bu hâkimiyetin tek sahibi olduğunu, yani saltanatla paylaşmasının söz konusu olmayacağını ilân etmişti. (→ Bibliyo.) [M]

MEŞŞATA veya **MEŞŞATE** i. (ar. *meşşāṭa*). *Esk.* Gelinin saçını, tuvaletini yapan, gelini süsleyen kadın: *Bazı tabiatsız meşşatelerin tezyinât-ı kabayih-pesendânesidir* (Namık Kemal). [M]

MEŞTA veya **MEŞTAT** i. (ar. *şitā*, kış'tan *meştā* veya *meştāt*). *Esk.* Kışın oturulan yer, kışlak.

— Ask. *Esk.* Kışla. (M)

MEŞTA i. (ar. *meṣtā*). Fas'ta, topraktan veya kerpiçten yapılan ev. ‖ Cezayir ve Tunus'ta, kulübelerden meydana gelen küçük köy. (L)

Meşta insanları, adını Konstantin yakınlarındaki *Meşta el-Arbi* salyangoz sahasından alan insan kalıntıları. Bu insan tipinin ilk örneği 1912'de A. Debruge tarafından adı geçen yerde ortaya çıkarıldı. Meşta tipine ait iskeletlerden önemli bir grup, 1928'de Bicaye bölgesinde Afoslu Bu-Rummel mağarasında C. Arambourg tarafından bulundu. 1902'de Debruge'ün yine Bicaye'nin batısındaki Ali Paşa mağarasından çıkarttığı kafatasını da aynı gruba katmak gerekir.

Meşta, cro-magnon ırkının bir kuzey afrika tipidir Hayli kaba görünüşlü olmasına rağmen, eskiden ileri sürüldüğü gibi, neandertal tipinden değil, Yakın Yontma Taş devrinde yaşamış *homo sapiens* grubundandır. (L)

MEŞTAT i. Bk. MEŞTA.

MEŞTUM sıf. (ar. *şetm*, sövme'den *meştūm*). *Esk.* Sövülmüş. (M)

MEŞUM sıf. (ar. *şeʾāmet*'ten *meşʾūm*). Uğursuz, kötü: *Düşman ilerliyor mu? Eyvah, o kötü, o meşum söylentilere demek, ben de inanmağa başladım* (Y. K. Karaosmanoğlu).

◆ **Meşume** sıf. *Esk.* Meşum'un dişili: *O gayr-i meşume / Müstemir bir sükût-i ümmîdin / Sadme-i kâhiriyle in, in, in!* (Tevfik Fikret). [M]

MEŞ'UN sıf. (ar. *meşʿūn*). *Esk.* [Saç için] Dağınık. (M)

MEŞ'UR sıf. (ar. *şuʿūr*'dan *meşʿūr*). *Esk.* Şuur haline gelmiş, idrak edilmiş, anlaşılmış: *Ma'şerî vicdanında meş'ur ve müdrik bulunan suver-i zihniyeden ibarettir* (Ziya Gökalp).

— Fels. Bilinçli.

◆ **Meş'urat** çoğl. i. *Esk.* Şuur alanına çıkmış.

— Fels. *Esk. Meş'uratı samna,* bilinçaltları. (M)

MEŞVERET i. (ar. *şūrā*'dan *meşveret*). *Esk.* Bir konu hakkında fikir alma, danışma. ‖ Birkaç kişinin bir iş konusunda yaptığı toplantı. ‖ *Meşveret etmek,* (karşılıklı) konuşmak, danışmak: *Resul-i Ekrem, yirmi gün kadar Tebûk mevkiinde durdu ve eshab-ı kirâmiyle meşveret edip daha ileri gidilmek için onların reyini sordu* (Cevdet Paşa).

— Huk. *Esk.* Hükümdarın veya halifenin, devlet işlerini yürütürken danışma yoluna başvurması. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Usuli meşveret,* parlamento düzeni.

— ANSİKL. Huk. *Esk.* İslâm devletlerinde, *meşveret* ilkesi çok önemli bir yer tutar. Çünkü, bu bir Kur'an emridir. Ancak, halifenin, devlet işlerini görüşeceği meclis, divan gibi kurullar, gerçekte halifenin yetkilerini kısıtlamaz, çünkü Allah'a karşı sorumlu olan yalnız halifedir. Bu yüzden, meşveret kurullarının siyasî iktidarı paylaşması söz konusu değildir. İslâmdan önce de meşveret usulü uygulanmıştır. Osmanlı devletinin, Meşrutiyet öncesi döneminde meşveret yürürlükteydi. Meşrutiyete geçişte Abdülhamid II'nin, anayasanın ilânına dair, Midhat Paşaya hitaben yazdığı fermanda da, meşveret usulüne uyulmasının yararlı olacağı belirtiliyordu. (M)

Meşveret, Paris'te ittihatçı Ahmed* Rıza tarafından türkçe-fransızca olarak yayımlanmağa başlanan (1895) on beş günlük gazete, Ahmed Rıza, bu yayım organıyle Abdülhamid II'ye çok ağır saldırılarda bulundu. Gazetede ayrıca Türkiye'den gönderilen şikâyet mektupları, takma adlarla yayımlanıyordu. Meşveret'teki yazılar ağırlığını daha da arttırınca Osmanlı devleti gazete hakkında dava açtı. Paris'e Pederelli adında bir avukat yollandı. Yapılan duruşması ile bütün Paris basını ilgilendi. Dava sonunda Meşveret sahibi 1 franklık sembolik bir cezaya çarptırıldı; gazete kapatılmadı. Bu, Ahmed Rıza için büyük bir zafer oldu. Olay dünya basınında geniş yankılar uyandırdı. Bundan cesaretlenen Ahmed Rıza gazetedeki yayımı daha da ağırlaştırdı. Bunun üzerine gazete, Fransız savcılığı tarafından bir daha çıkmamak üzere kapatıldı. (M)

MEŞY i. (ar. *meşy*). *Esk.* Yürüme: *Bir aralık bende meşye tâb / Hiç kalmamış ki düşmüşüm artık zebûn-i hâb* (M. Â. Ersoy). ‖ *Meşy-i askerî,* askerî yürüyüş.

◆ **Meşyen** zf. *Esk.* Yürüyerek. (M)

MEŞYUM sıf. (ar *meşyūm*). *Esk.* Benli (kimse). [M]

MET veya **MED** i. (ar. *medd*). Coğ. Deniz suyunun yükselip kabarması. ‖ *Met hareketi,* deniz suyunun kabarması, kabarma. ‖ — *Esk. Medd ü cezr.* Bk. MEDDÜCEZİR. ‖ *Medd ü cezr si'ası,* sık sık gelgit olması hali. ‖ *Meddi cüz'i,* on beş günde bir olan ve diğerlerine göre az görülen deniz kabarması, az derecedeki kabarma. ‖ *Meddi kâmil,* denizde yüksek kabarma. ‖ *Meddi küllî,* denizin kabarma zamanı.

— *Esk.* Uzatma, uzatılma, yayılma. ‖ *Medd etmek,* uzatmak. ‖ *Medd-i âh,* âh'ı çekip uzatma. ‖ *Medd-i bisat,* kilim veya halı yayma, serme. ‖ *Medd-i nazar,* gözün görebildiği kadar uzağa bakma. ‖ *Medd-i yed,* el uzatma.

— Gram. *Esk.* Arapçada bir harfi gereğinden fazla uzatarak söyleme: *Med verdi kimi elifle nûna, / Verir hareke kimi sükûna* (Ziya Paşa). ‖ *Harfi med,* Arapça'da *uzun sesli* (elif, vav, ye).

— Huk. *Esk.* Mahkemelerde kadı vekillerinin görev sürelerinin uzatılması.

— Tıp. *Esk. Meddi basar,* presbit. (M)

META i. (ar. *metāᶜ*). *Esk.* Mal: *Sattıkları metâ-ı candır / Aldıkları sûziş-i nihandır* (Şeyh Galib). || Elde bulunan varlık, sermaye: *Metamız aldı yükümüz tuttu / Ömrümün kervanı göçmeden gel gel* (Pir Sultan Abdal). || Evde kullanılan eşya. || *Meta-ı derd ü belâ,* dert ve belâ yükü. || *Meta-ül-gurur,* gurur, kibir. *Mec.* Bir bakirenin gerdek gecesi kirlenen bezi.

— Huk. *Esk. Metaı maruf,* bir erkeğin boşadığı eşine verdiği nafaka.

— İkt. *Esk.* Mübadele edilmek veya satılmak amacıyle üretilen mal. (M)

META i. Ilıman bölgelerde yaşayan örümcek. (*Argiopidce* familyasından.) [L]

META i. (lat. k.). Esk. Rom. Sirk *spina*'sının uçlarında bulunan iki sınır taşının her biri. (L)

META—, «ile veya sonra» anlamında yun. *meta*'dan gelen ve bazı kelimelerin bileşimine giren önek.

— Kim. Bazı bileşiklerin adlandırılmasında kullanılan önek.

— ANSİKL. Kim. *Meta* öneki, inorganik kimyada, genellikle daha az hidratlı maddeleri belirtir; msl.: H_3PO_4 fosforik asit, HPO_3 metafosforik asit. Organik kimyada çok kullanılan *meta—* öneki, benzen serisinde, 1-3 durumundaki iki ornatmayı (ornatılmış kısımları taşıyan iki atom arasındaki bir karbon atomu) gösterir; msl.: rezorsin $C_6H_4(OH)_2$ bir metadifenol veya difenol 1-3'tür. *Meta* türevleri, *orto* (1-2) ve *para* (1-4) türevlerinin izomeridir. Daha özel olarak, *meta* öneki bazı maddelerin polimerlerini adlandırmak (META*ldehit,* META*kloral*) için kullanılır. (L)

META (RİO), Kolombiya'da ırmak, Doğu Cordillera'dan doğar, Orinoco'nun kolu (sol kıyı); 1 046 km. Irmak, Cordillera'nın doğusunda uzanan 216 600 nüfuslu ve 85 770 km²'lik bir idare bölgesine (idare merkezi *Villavicencio*) adını vermiştir. (L)

METAARSENİT i. (fr. *métaarsénite*). Metaarsenyöz asidin tuzu: *Kurşun metaarsenit* $PbAs_2O_4$. (L)

METAARSENYAT i. (fr. *métaarséniate*). Serbest halde elde edilmemiş $HAsO_3$ formülündeki bir asidin tuzu; arsenik asidin kısmî anhidritidir. (L)

METAARSENYÖZ sıf. (fr. *métaarsénieux*'den). Formülü $HAsO_2$ olan asit için kullanılır. (L)

METABİ çoğl. i. (ar. *matbaᶜa*'dan *meṭābiᶜ*). *Esk.* Basımevleri, matbaalar. (M)

METABİSÜLFİT i. (fr. *métabisulfite*). Formülü $Na_2S_2O_5$ olan sodyum pirosülfit'in ticarî adı; sodyum bisülfit'in $NaHSO_3$ buharlaşmasıyle elde edilir. (Nakledilmesi daha kolay olduğundan, özellikle şaraplarda mayalanmayı durdurmak için bisülfit çözeltisi tercih edilen beyaz bir tozdur.) [L]

METABLETUS i. Siyah veya esmer renkte küçük böcek; bazılarında elitralar sarı beneklidir. (İlmî adı *Metabletus foveatus.* Kınkanatlıların *carabidae* familyasından.) [L]

METABOLİT i. (fr. *metabolite*). Kimyasal organik bir maddenin hücre, doku veya kan içinde değişikliğe uğramasıyle ortaya çıkan ürün. || Bir yiyecek maddesinin sindirimi ile ortaya çıkan özümlenebilir basit madde. (L)

METABOLİZMA i. (yun. *metaballein,* değiştirmek> *metabole*> ve fr. *métabolisme*'den). Fizyol. Organik yapım ve bozum olayları (anabolizma ve katabolizma) esnasında madde ve enerjinin hücre veya organizma tarafından değişikliğe uğratılması şeklindeki karmaşık ve devamlı süreçlerin tümü. || *Bazal metabolizma,* vücut sıcaklığı dış ortamın sıcaklığıyle (giyinmiş bir adam için 20°C, çıplak adam için 26°C) denge halindeyken, dinlenmekte olan aç bir insanın vücut yüzeyinde meydana gelen ve bir metre kareye düşen ısı miktarı. || *Şeker, yağ ve protein metabolizması,* bu maddelerin organizma içinde uğradıkları kimyasal değişikliklerin tümü. || *Ara metabolizma,* belirli bir maddenin organizmaya girdiği andan bünyede yandığı ana kadar geçirdiği değişikliklerin tümü. || *Yüksek metabolizma,* sıcakkanlı bir canlının, soğuğa dayanmak için üretebileceği en yüksek ısı miktarı (türlere göre değişir).

— ANSİKL. XVIII. yy.ın sonunda Lavoisier hayvansal ısının, organizma içinde karbonun oksitlenmesinden meydana geldiğini gösterdi. Lavoisier ve Laplace bir kobayın meydana getirdiği ısı miktarını buz kalorimetresi ile ölçerek üretilen ısı miktarı ile dışarıya atılan karbon dioksit gazı arasındaki paralelliği ispatladılar. Bundan bir süre sonra Crawford, sarf edilen oksijen ile üretilen ısı arasındaki ilişkiyi ortaya çıkardı. XIX. yy.ın ortasına doğru ısının mekanik eşdeğeri bulunduktan, enerjinin korunumu ve dönüşümü kanunları ortaya atıldıktan sonra birçok araştırıcı ve bu arada Volt, Pettenkofer ve Rubner aynı konuya eğildi, bu kanunların yaşayan organizmaya da uygulanabileceğini gösterdi. Atwater'in XX. yy.ın başlarında yaptığı çalışmalar bu gözlemleri tam olarak doğruladı: kalorimetre kabı içinde oksitlenen besin maddeleriyle organizma içinde oksitlenenlerin çıkardığı kimyasal enerji, oksitlenme tam ise birbirine eşittir. Biyokimya, canlı yaratıklarda maddenin bozum, sentez ve oksitlenme mekanizmalarını, biyofizik ise enerjinin taşınma, dışarıya verilme veya korunma mekanizmalarını inceler. Fizyoloji, bu çeşitli olayların şartlarını, imkânlarını, iç ve dış faktörlerin etkilerini inceler ve kıymetlerini tayin eder.

Çeşitli organik faaliyetlerin temelini teşkil eden ve oksitlenmelere (ekzotermik tepkimeler halinde enerji kaynakları) sahne olan fiziko-kimyasal tepkimeler esnasında canlı varlık, yediği veya yedekte tuttuğu besinlerden, dengesini sürdürmek için gerekli olan maddeleri ve enerjiyi alır, hücreye hayat veren bu maddeleri ve enerjiyi kendisi için kullanılır.

Bütün bu tepkimelerin temel niteliği, değişimlerin tam istirahat halinde de durmamasıdır. Tepkimeler, enerji bakımından kullanılabilir halde bekleyen potansiyel kimya enerjisinin bir kısmını ısı şekline çevirir. Tam istirahat halindeyken bu enerjinin sarf edilmesine *temel* veya *bazal metabolizma* denir. Demek ki canlı maddelerin temel özelliklerinden biri dışarıya enerji vermektir.

Bazal metabolizma, ısı bakımından denge içinde, karnı aç ve tam istirahat halinde bulunan bir kimsenin ürettiği kalori miktarı diye tanımlandığına göre, nazarî olarak Atwater kalorimetresine benzer bir kalorimetreyle (bir insanı içine alabilecek büyüklükte olan, ısı kaybını önleyen ve insanın çıkardığı ısıyı ölçebilen oda) ölçülebilir. Pratikte bazal metabolizma dolaylı bir kalorimetre ile ölçülür, yani üretilen enerji harcanan oksijen miktarına göre hesaplanır; vücut yüzeyinin bir metre karesinin bir saatte açığa çıkardığı büyük kalori sayısı ile ifade edilir. Vücut yüzölçümü, Meeh veya Du Bois-Raymond formüllerine göre, kişinin boyu ve ağırlığı yardımıyle hesaplanır. Çeşitli sıcakkanlı canlılar üstünde yapılan ölçümler bazal metabolizmanın, metre kare başına, yirmi dört saatte 700 - 1 000 kalori arasında değiştiğini göstermetedir. Erişkin insanın bazal metabolizması saatte metre kare başına erkekte 40, kadında 37,5 kaloridir.

Bazal metabolizma şağıda yazılı şartlara bağlı olarak küçük değişiklikler gösterir: 1. yaş (on yaşında bir çocukta saatte metre kare başına 50 kalori iken, yetmiş yaşında bir adamda metre kare başına 35 kaloridir); 2. cinsiyet (kadında kalori üretimi, erkeğe göre yüzde 5-6 kadar düşüktür); 3. ırk (Doğu'daki bazı milletlerin metabolizması biraz düşük, Eskimoların biraz yüksektir); 4. iklim (tropikal iklimlerde yaşayan bazı beyazlarda hafif bir düşme görülebilir); 5. beslenme tarzı (etkisi az olmakla beraber sadece bitkilerle beslenenlerde yüzde 10'a yakın bir azalma görülebilir); 6. oksijen basıncı (750 mm civa basından aşağıda yüzde 5-25 azalma görülür). Bazal metabolizma bazı maddelerin etisiyle de değişikliğe uğrar: adrenalin, tiroksin, kafein ve dinitrofenol ile yükselir; uykı ilâçları ve müsekkinlerle düşer. Değişmezliği yüzünden hekimler bazal metabolizmayı fizyolojik bir sabite olarak kabul eder. Ölçülmesiyle ve gösterdiği patolojik değişiklikler, bazı beslenme, tiroit ve hıpofiz hastalıklarının seyri izlenir.

«Bazal» metabolizma çok titiz deney şartları ister. Normal zamanda bu duruma organizma yalnız uykuda ve sindirimin bittiği devrede ulaşabilir. En küçük bir kas faaliyeti, metabolizmayı yüzde 20-60 artırır. Çok ağır fakat kısa bir süresinde bazal metabolizma 10-15 kat yükselebilir. Çalışma sırasında metabolizmanın ölçülmesi çeşitli mesleklerin enerji ihtiyacını tayine yarar. Uykuda bazal metabolizma yüzde 10 eksilir. Besinler, yemekten hemen sonra birkaç saat süreyle metabolizmayı yükseltir. Bu artışın miktarı yenilen besinlerin cinsine bağlıdır: «besinlerin özel dinamik» etkisi denen bu etki şekerler ve yağlar için yüzde 4-7, proteinler içinde yüzde 30'dur. Dış sıcaklığın denge sıcaklığından aşağı düşmesi, sıcakkanlı canlılarda refleks yoluyle soğuk yüzünden kaybolan ısının yerini dolduracak olan bir metabolizma artışına sebep olur ve vücut sıcaklığının sabit kalmasını sağlar (ısı ayarlanması). Dış sıcaklık, denge sıcaklığının fazla üstüne çıkarsa, kalori yapımı da artar, çünkü çevredeki sıcaklıktan ötürü organizma, meydana getirdiği ısıyı dağıtıp sarf edemez hale gelir.

Şeker, yağ ve protein metabolizması. Besinlerin yapı taşları olan bu maddeler sindirim kanalında değişikliklere uğradıktan sonra organizmanın iç ortamına geçer. Bundan sonra yeni metabolizma değişikliklerine uğrayarak canlı maddelerin sentezle oluşumuna yarar, yedek maddeler haline geçer veya organizmaya gerekli enerjiyi sağlamak üzere oksitlenir.

Ara metabolizmalar. Her maddenin ara metabolizması birçok enzimin etkisi altında, dokularda ve suyuklarda, özellikle karaciğer, böbrek ve içsalgı bezleri gibi bazı özel tepkimelerin yer aldığı organlarda olur. Çeşitli ara metabolizmalar arasında yakın bağlar ve karşılıklı etkiler vardır. (M)

METABORAT i. (fr. *métaborate*). Metaborik asidin tuzu: *Sodyum metaborat* $NaBO_2$. (L)

METABORİK sıf. (fr. *métaborique*). Formülü HBO_2 olan bir asit için kullanılır; borat anhidriti'nden (bor trioksit) B_2O_3 türer. (Seyreltik çözeltilerinde borik asit bu şekilde bulunur.) [L]

METABRUSHİT i. (fr. *métabrushite*'ten). Miner. Hidratlı tabiî kalsiyum fosfat; içinde eser halinde alüminyum, demir ve organik maddeler de bulunur. (Bir brushit çeşididir.) [L]

METACHİROPS i. Bir sarig türünün cins adı (*Metachirops opposum*). [L]

METACRİNUS i. Derin denizlerde yaşayan denizlâlesi. (Metacrinuslar okyanusun dibinde bazen çayır gibi yaygındır.) [L]

METADİN i. (fr. *métadyne*). Elektr. İçten uyarmalı makinelerin, kutup başına birden fazla fırça dizisi bulunan üreteç, transformatör veya motor olarak kullanılabilen özel şekli. (İtalyan mühendisi Pestarini'nin icadı olan metadin, bir doğru akımı, değişik gerilimde başka bir doğru akıma çevirir, böylece metadin ile donatılmış lokomotiflerde gerilimi değiştirerek hızı ayarlamak mümkündür.) [L]

METAFAZ i. (fr. *métaphase*). Biyol. Mitoz bölünmede, kromozomların ekvator düzleminde yer aldığı evre (mitozun ikinci evresi). *Eşanl.* ARDIL EVRE. (L)

METAFENİLENDİAMİN i. (fr. *métaphénylène-diamine*). Kim. Metadinitrobenzen'in hidrojenlenmesiyle elde edilen aromatik diamin.

— ANSİKL. *Metafenilendiamin*'in formülü $C_6H_4(NH_2)_2$'dir ve NH_2 kökleri meta (1-3) durumundadır. 63°C'ta eriyen, suda çözünen ve hafif baz özelliği gösteren bir katıdır.

Nitröz asit etkisiyle, «Bismarck kahverengisi» denilen aminoazoik boyarmaddeye dönüşür. Bu tepkime, maden sularındaki nitrit izlerinin araştırılmasında kullanılır.

tafenilendiamin, birçok boyarmaddenin bileşimine girer. (L)

METAFİTLER çoğl. i. (fr. *métaphytes*'ten). Her biri başlı başına yaşamakla beraber basit koloniler halinde birarada bulunan bitkilere karşıt olarak dokuları az veya çok farklılaşmış çokhücreli bütün bitkileri kapsayan geniş grup. (L)

METAFİZİK i. (yun. *meta ta physica*, fizikten sonra > lat. *metaphysica* > fr. *métaphsique*). Görünüşlerine veya ilişkilerine karşıt olarak, varlıkların kendi kendilerinde ne olduklarının araştırılması. || Düşüncenin ve varlığın, çoğunlukla özdeş sayılan en yüksek ilkelerinin araştırılması. (Bu anlamda, metafiziğin, ilk nedenler ve ilk ilkeler bilimi olduğu söylenir.) || *Teşm. yol.* Felsefe; genel ve soyut teori: *Dilin metafiziği.*

◆ Sıf. Metafizikle ilgili: *Metafizik kanıtlar.* || Metafiziği ele alan: *Metafizik konuşmalar.*

— Mant. *Metafizik çağ*, Auguste Comte'un nazariyesinde, insan bilgisinin ve açıklama şekillerinin gelişme aşamalarından biri.

— ANSİKL. *Metafizik* kelimesi, önceleri, Aristoteles'in eserlerinde, «*Fizik*'ten sonra» (yunancada *meta*, «sonra» anlamına gelir) yer alan incelemelerin tümünü belirtiyordu. Daha sonra, teşmil yoluyle, duyusal görünüşlerin ötesiyle ilgili araştırmaların tümünü ifade etmek için kullanıldı. İskolastikte, metafiziğin konusu ilâhiyatınkiyle özdeşti. Yani metafizik de, tanrının varlığını, niteliklerini yarattığı varlıklarla ilişkilerini ve ayrıca bu varlıkların gerçek mahiyetini inceliyordu. Fakat metafizik, ilâhiyattan farklı olarak bu soruları vahiy ve imana başvurmaksızın, sadece akıl yoluyle çözmek istiyordu. Bu görüş tarzı, Descartes, Spinoza, Malebranche, Leibniz, Berkeley gibi büyük klasik metafizikçilerin ortak bir özelliğidir.

XVIII. yy.ın ikinci yarısında, «metafizik», kimi zaman, ampirik bilgi veya pratiğe karşıt olarak akla dayanan açıklama» anlamına geldi. Nitekim Carnot'nun *La Metaphysique du Calcul Infinitésimal*'ı (Sonsuzküçük Hesabının Metafiziği), o tarihte kesinliği henüz şüpheli görülmekte bulunan bu hesabın usullerini mantık yoluyle doğrulamak amacıyle yapılmış bir denemeydi. Kant'a göre, metafizik, deneyi aşan ve şartlandıran şeydir, yani *a priori*'dir. «Tabiatın metafiziği» dünya tasarımızı yöneten ve dolayısıyle fiziğin aklî temelini meydana getiren ilkelerin sistemidir. «Töreler metafiziği» ise hiç bir tecrübeye başvurmaksızın, ahlâk yönünden iyi veya kötü olanı, *a priori* olarak belirleyen ilkelerin sistemidir. Eğer ödev duygusu, bize ahlâkî kişilerin hür ve ölmez olduklarını, evrende ereklerin bulunduğunu, mutlulukla ahlâklılığın uzlaşmasını sağlayacak olan ulu bir «kişi»nin var olduğunu temin etmeseydi, eşyanın kendi kendinde ne olduğunu bilmemiz tamamen imkânsız olurdu. Auguste Comte, «metafizik» kelimesini, özellikle sıfat olarak ve bambaşka bir anlamda kullanılır. Comte'a göre, insan zihni üç çağdan veya halden geçer: dinî inançlar ve bu inançlara bağlı dünya görüşüyle nitelenen teolojik hal; eleştirici ve geçici olan metafizik hal (burada eski dogmaların yerini, birer gerçek sayılan birtakım soyutlanmış kelime sistemleri alır) ve nihayet düşüncenin gözlenebilir olayları ve ilişkilerini aşmaktan vaz geçtiği ve bilimin, insanın çıkarlarına yöneldiği düzenli ve son çağ olan pozitif hal. Sosyal olgular düzeyinde, «metafizik» çağ, eski kurumların yıkılması ve Tabiat, Hukuk, Hürriyet, Halk gibi soyutlamaların büyük önem kazanmasıyle nitelenir. XVIII. yy.ın sonu ve özellikle Fransız devrimi, Comte'a göre, batı medeniyetinin «büyük metafizik buhranı»nın ortaya çıktığı dönemlerdir.

Bütün bu etkiler sonucunda, «metafizik» kelimesi XIX. yy.da genellikle küçümsenmiş ve kötüleyici bir anlama bürünmüştü. Metafiziğin, bilinemez hakkında boşu boşuna fikir yürütmekten ibaret bir çaba olduğu düşünülüyor ve pozitif bilimlerle karşılaştırılarak beyhude bir araştırmadan başka şey olmadığı ileri sürülüyordu. Ama bu bilimlerin gelişmesinde ortaya çıkan güçlükler, tekniklerinin ve karmaşıklıklarının gittikçe gelişmesi ve artması, elde ettikleri sonuçlardan evren hakkında tutarlı bir görüş çıkarmanın çok zor oluşu, tabiat ve insan hakkında, düşünme yoluyle kapsayıcı bir tasarı ortaya koymak amacıyle çeşitli teşebbüslere girişilmesine yol açtı ve «metafizik» kelimesi yeniden olumlu bir anlam kazandı. Bergson bir yandan sezgiye, öte yandan pozitif bilgilerimizin sağladığı kısmî kavrayışların yorumlanması üzerine «evrimci bir metafizik» kurmağa çalıştı. XX. yy.da Tommaso'culuğun eski metafiziği, katolik düşüncesinde büyük bir rağbet kazandı. Varoluşçuluk ise bu görüşe karşı, ferdî varlığın ve mutlak hürriyetinin ontolojisini çıkardı. Estetik ve ahlâk normlarının dayandığı ortak bir ilkeyi keşfetmeğe çalışan bir değerler felsefesi ise varlığın veya varlıkların metafiziğini, değerlerin yani en iyi ile en kötünün metafiziğine tabi kılmağa çalıştı. Her şeye rağmen, «pozitif bilimler» çizilen sınır ve engellerin artık aşılmış bulunduğunu ve Kant ile Comte'un etkisinde meydana çıkan bilinemezciliğin, gerçek hakkındaki (bu gerçek ne şekilde ele alınırsa alınsın) bilgilerin büyük gelişmesi karşısında ortadan kalkmağa yüztuttuğunu unutmamak gerekir. (L)

Metafizik (*Metataphysica*), Aristoteles'in «fizikten sonra gelen» on dört felsefe kitabının tümü. Yazar bu eserinde Thales'ten Eflatun'a kadar çeşitli felsefe doktrinlerini, tenkit ederek açıklar. Aynı zamanda bu doktrinlerin, varlıkları sadece maddî sebeplere bağlamasını hatalı bulur. Madde şarttır, ama her türlü *biçim*'den ayrı olarak düşünülemez, kavranamaz. Biçim maddeye oranla bir iyilik ve mükemmelliktir; maddenin hareketinin hem sonu hem sebebidir. Varlık mertebesinin doruğunda, duyusal âlemin ötesinde, maddesiz biçim, saf edim, yan Tanrı vardır. Bu kusursuz edim, kendisi hareket etmeyen bu ilk hareket ettirici, ilk sebep ve saf edim, sadece kendi kendisiyle meşgul olan, dünyayı bilmeyen, ama uyandırdığı arzu ile tabiatın bütün varlıklarını harekete getiren düşüncedir. (→ Bibliyo.) [L]

METAFİZİKÇİ (*metafizik*'ten *metafizik-çi*). Metafizikle uğraşan kimse. (M)

Metafizik Düşünceler (*Méditations Touchant la Philosophie Première ou l'on Démontre l'Existence de Dieu et la Dinstinction Réelle entre l'Âme et le Corps de l'Homme*), Descartes'ın 1641'de, Paris'te yayımlanan eseri. Descartes bu eserinde, daha önce *Metot Üstüne Konuşma*'da (Discours de la Méthode) açıklamış olduğu öğretisinin temel görüşlerini yeniden ele alır. Altı tane olan bu *Düşünceler* önce latince olarak yayımlanmış, 1647'de Luynes dükünün yaptığı ve Descartes'ın gözden geçirdiği fransızca tercümesi de çıkarılmıştır. Filozof, her şeyden niçin şüphe edebileceğimizi açıklamakla işe başlar. Ama, şeylerin varlığından şüphe edebildiği halde, kendisinin düşünce olarak varolduğunu inkâr edemez. Böylece düşünce ve bedeni birbirinden ayırır. Sonra Tanrı'nın varoluşu ispat etmek için kanıtlar ortaya atar. Açık ve seçik olarak kavranan şeylerin doğru olduklarını, ruhun bedene bağlı olması ve onunla birlikte, insan denen varlığı meydana getirmesine rağmen, yine de bedenden farklı olduğunu ileri sürer. *Metafizik Düşünceler*'in sonunda Mersenne, Hobbes, Arnauld, Gassendi ve Clersellier'nin tenkitleri ve Descartes'ın bunlara verdiği cevaplardan meydana gelen bir bölüm yer alır. (→ Bibliyo.) [L]

Metafizik Üstüne Konuşma veya Tanrı'nın Yetkinlikleri Konusunda İnceleme (*Métaphysique et sur la Religion* [ENTRETİEN SUB LA]), alman filozofu Gottfried Wilhelm Leibniz'in fransızca yazılmış eseri (1685 - 1686).1846 Tarihli olan ilk basımı eksikti; kesin şeklini almış olan metin 1907'den kalmadır ve Tanrı'nın en eksiksiz varlık olduğu fikrine dayanır. Tanrı'nın eylemini yaratıklarının eylemlerinden ayırt etmek, bunun içinde «bireysel töz» kavramını tanımlamak gerektiğini öne süren eserde, yazarın daha sonraları *monad* adıyle anacağı bu bireysel töz kavramı üstündeki düşünceleri geliştirilir. Leibniz'e göre, her töz türünde tektir ve ayrı bir âlem meydana getirir. Bu âlem Tanrı'nın ve evrenin yansısıdır ve bu âlemlerin her biri Tanrı'yı ve evreni kendi tarzında temsil eder. Bu âlem, hali, geçmişi ve geleceği cisimleştirir. (L)

Metafizik ve Din Üstüne Konuşmalar (*Entretiens sur la Métaphysique et sur la Religion*), Malebranche'ın Paris'te 1688'te yayımlanan eseri. Eser, ilkin on dört konuşmayı kapsıyordu. Malebranche bunlara iki konuşma daha ekleyerek kitaba son şeklini verdi (1703). Filozof birinci konuşmada ruhun bedenden farklı olduğunu, dünyanın, duyularımızın bize tanıttığı gibi olmadığını ve ayrıca düşüncenin yer kaplayan bir cevherden doğamayacağını ileri sürer. İkincide, Tanrı'nın varlığı, üçüncüde fikirlerle duyguların farkını ele alır. Dördüncü ve beşinci konuşmalar ise duyuları, özelliklerini ve bu duyuların bilimsel edinçlerimizdeki payını inceler. Daha sonra, cisimlerin varlığının bize ancak bir çeşit «vahiy» ile sağlandığını ileri sürer. Bu cisimlerin kendiliklerinden hiç bir enerjileri yoktur, çünkü her nedensellik Tanrı'dadır. Dokuzuncu konuşma, İsa'nın vahiy'deki rolüyle ilgilidir. Bundan sonrakilerin konusu ise Tanrı'dır. Bu konuşmalar, edebî yönden, Eflatun'un diyaloglarıyle karıştırılabilecek değerdedir. (→ Bibliyo.) [L]

METAFONİ i. (fr. önek *meta* ve yun. *phone*, ses'ten fr. *métaphoni*). Fonet. Komşu fonem etkisiyle bir ünlünün tınısında meydana gelen değişiklik. (L)

METAFORA i. (yun. *mataphora*). Denizc. Bk. MATAFORA.

METAFOSFAT i. (fr. *métaphosphate*). Kim. Metafosforik asidin tuzu. (L)

METAFOSFORİK sıf. (fr *métaphosphorique*). Kim. Formülü HPO_3 olan bir asit için kullanılır. Bk. FOSFOR. (L)

METAFOSFORİL i. (fr. *métaphosphoryle*). Formülü $-PO_2$ olan tek değerli kök: *Metafosforil klorür PO_2 Cl.* (L)

METAGEİTNİA çoğl. i. Esk. Yun. Apollon Metageitnios şerefine yapılan şenliğin adı. (Özellikle Atina'da ve *metageitnion* [ağustos-eylül] ayında yapılırdı. Atina'nın bir mahallesindeki göçü veya daha genel olarak halk göçlerini anmak için düzenlendiği sanılır.) [L]

METAGENES, Knosos'lu mimar Khersiphron'un oğlu. Vitruvius'a göre, babası ile birlikte M.Ö. VII. yy.da Efes'teki Artemis tapınağını yaptı ve bu tapınak üstüne bir eser yazdı. (M)

METAGENES, yunanlı komedi yazarı (M.Ö. V. yy.). Eski komedi türünde oyunlar yazdı. Çağdaşı Aristophanes'in rakibiydi. Yazdıkları içinde, günümüze dört komedisinden kısa parçalar kalmıştır. (L)

METAGENEZ i. (fr *métagenèse*'den). Biyol. Ardışık olarak sırayle üreme ve eşeysiz üreme şeklinde döl verme. (L)

METAGENEZİK sıf. (fr. *métagénésique*'ten). Döllenmeden sonra oluşan: *Vücut kusurlarının metagenezik sebebi embriyon hastalıklarıdır.* (L)

METAGEOMETRİ i. (fr. *métagéométrie*). Eukleides geometrisinden daha genel ve Eukleides geometrisini özel bir hal olarak kabul eden bütün geometriler. (L)

METAGRAM i. (fr. *métagramme*). Çok cevaplı bilmece. Cevaplar, kelime içinde sadece bir tek harfin, fakat her defasında da aynı sıradaki harfin değiştirilmesiyle elde edilir. (Msl. *Masa, Tasa, Yasa, Kasa; kaPı, kaNı, kaTı*). [L]

METAİB çoğl. i. (ar. *matʿabe*'den *metāʿib*). *Esk.* Yorgunluklar, zahmetler: *Yıllarca metaible, masaible dövüşmek* (Tevfik Fikret). [M]

METAKLORAL i. (fr. *métachloral*). Kim. Billûrsu bir katı olan kloral polimeri; sülfürik asidin kloral üzerine etkimesiyle meydana gelir; damıtılarak yeniden kloral verir. (Bu iki yönlü dönüşüm, kloralin arıtılmasında kullanılır.) [L]

METAKRİLİK sıf. (fr. *méth*[*yle*] ve *acrylique* > *méthacrylique*). Kim. *Metakrilik asit*, formülü $CH_2{=}C(CH_{83}){-}CO_2H$ olan bileşik; derişik sülfürik asidin $CH_2{=}C(CH_3)$ —CN formülündeki nitrile etkimesiyle elde edilir; nitril ise, asetonun hidrosiyanik

asitle birleşmesinden elde edilir. (16°C'ta eriyen, 160°C'ta kaynayan bir katıdır. Esterlerinin [*metakrilatlar*] polimerleşmesiyle *metakrilik reçineler* elde edilir; termoplastik ve renksiz olan bu reçineler organik emniyet camları [pleksiglas] olarak kullanılır.) [L]

METAKROMATİK sıf. (fr. *métachromatique*). Hücrebil. Hücrenin geri kalan kısımlarından farklı renge boyanan organitlere verilen sıfat. (L)

METAKROMATİZMA i. (fr. *métachromatisme*'den). Biyol. Yaşlılık veya hastalık sebebiyle deri, kıl ve tüylerde meydana gelen değişikliklerin tümü.

— ANSİKL. *Metakromatizma* vücut sıvılarındaki değişikliklerden, sıvılardaki değişiklik ise fiziko-kimyasal sebeplerden doğar. Yaşlanmadan ileri gelen metakromatizma kesindir, bir daha düzelmez; mevsimin etkisiyle ortaya çıkan renk değişikliği (kış postu) ile kızgınlık devresinin veya hastalıkların etkisiyle beliren renk değişiklikleri (erkek kuşların tüyleri ve esmer diyabet) geçicidir. Bu renk değişiklikleri fiziksel ve kimyasal etkenlerin metakromatizmada oynadığı rolü gösterir. (L)

METAKROMAZİ i. (fr. *métachromasie*). Dokubilim. Bazı dokusal boyarmaddelerin, bir hücre veya dokudaki bozuk yerleri değişik renklere boyama yeteneği. (L)

METAKSAS (Andreas), yunan siyaset adamı (Kefalonya 1786 - Atina 1860). Yunan ihtilâlinde Türklere karşı savaştı; 1823'te Astros meclisince Beşler kurulu üyeliğine seçildi; 1827'de harbiye nazırı, 1833-1840'ta ispanya sefiri, 1843'te başbakan oldu ve 1844 Anayasasını hazırladı; 1847'de maliye nazırlığı, 1850-1854 arasında Türkiye'de elçilik yaptı. Rusya taraftarı partinin şeflerindendi. (LM)

METAKSAS (İoannis), yunanlı general ve devlet adamı (Itake 1871 - Atina 1941). İstihkâm subayı idi, bu görevdeyken Türklere karşı savaşa (1897) ve Balkan savaşlarına (1912-1913) katıldı. 1915'te genelkurmay başkanı oldu, kral Konstantin'in tarafsız siyasetini destekledi, onunla birlikte sürgüne gitti (1917). Yunanistan'a dönünce kralcı liberal partiyi kurdu ve Plastiras hükûmetine karşı kralcı hükûmet darbesine girişti, bunun üstüne yeniden sürüldü (1923). Birkaç yıl İtalya'da kaldıktan sonra, 1926'da yurduna dönerek, Zaimis ve Tsaldaris hükûmetlerinde görev aldı. Restorasyondan sonra içişleri bakanı (1932), savaş bakanı (mart 1935) ve başbakan (nisan 1936) oldu. Anayasa'yı kaldırarak bir dikta rejimi kurdu. 1938'den ölümüne kadar hükûmet başkanı olarak kaldı. Dış siyasette, ihtiyatlı bir şekilde, Almanya'ya ve daha sonra İtalya'ya yanaştı. Fakat Arnavutluğun İtalya'ya katılması (nisan 1939) ve Mussolini'nin Yunanistan toprakları konusundaki ültimatomunda (28 ekim 1940) sonra İngilizlerle dost oldu ve İtalya'ya karşı yapılan savaşı büyük bir ustalık ve enerjiyle yönetti. Ertesi yılın ocak ayında, yunan ordularının Arnavutluk'ta zafer kazandıkları sırada öldü. (LM)

Metaksas hattı, Metaksas hükûmeti tarafından, 1938-1940 arasında Ioannina (Yanya) bölgesinde Arnavutluk'a karşı, Struma'dan Ege denizine kadar da Bulgaristan'a karşı yaptırılmış olan tahkimat. 6 Nisan 1941'de Rupel mevzilerinin Almanlar tarafından alınması, Almanların Selânik'e doğru hareketlerini kolaylaştırdı ve hattı tutan dört yunan tümeninin teslim olmasına yol açtı. Bk. BALKANLAR. (L)

METAKSİT i. (fr. *métaxite*). Miner. Hidratlı tabiî magnezyum silikat. (Büyük elyafripidolit çeşididir.) [L]

METAKSOYİT i. (fr. *métaxoïde*'den). Miner. Klorit türünden inorganik madde. (Bir ripidolit çeşididir.) [L]

METAL i. (fr. *métal*). Bk. MADEN.

— Kim. *Metal kimyası*, kimyanın metallerle (madenlerle) ilgili bölümü.

— Matbaac. Dizgi makinelerinde, satır dökmek için kullanılan alaşım. Bk. MADEN.

— Metalürji. *Beyaz metal*, temel maddesi kurşun veya kalay olan ve yatakların kaplanmasında kullanılan antifriksiyon alaşımı

— ANSİKL. Metalürji. 1835'e doğru İngiliz Babbitt tarafından bulunan ilk *beyaz metal* alaşımlarının temel maddesi kurşundu. *Kurşunlu beyaz metaller*'in bileşiminde ayrıca, saf kurşunun antifriksiyon niteliklerini sıcağa karşı korumak, metalin yorgunluğa dayanıklılığını ve yağlama yağlarının aşındırıcı etkisine direncini arttırmak için katılmış çeşitli alaşım elementleri bulunur. Çok kullanılan bir alaşımda, yüzde 80 ile 95 oranında kurşun, yüzde 5 ile 20 oranında antimon bulunur. Daha çok otomobil, uçak ve demiryolu taşıtlarında kullanılan *kalaylı beyaz metallerde* ise yüzde 80 ile 90 oranında kalay, yüzde 4 ile 10 oranında antimon ve yüzde 2 ile 10 oranında bakır bulunur. Deniz motorlarında kullanılan bazı beyaz metallerin bileşimi yüzde 65 ile 75 oranında kalay, yüzde 10 ile 20 oranında kurşun, yüzde 10 ile 15 oranında antimondur, bileşime yüzde 5'ten az da bakır katılır. Bu alaşımlar çeşitli kaplama metotlarıyla motor biyellerinin ve millerin antifriksiyon yatak malzemesi olarak kullanılır.

◆ Sıf. Metalden yapılmış olan: *Metal kapak*. (L)

METALANG i. (fr. *métalangue*). Bk. ÜSTDİL.

METALDEHİT i. (fr. *métaldéhyde*'ten). Kim. Aldehitin katı polimeri; paraldehitten daha düşük bir sıcaklıkta meydana gelir.

— ANSİKL. *Metaldehit*, suda çözünmeyen, 120°C'a doğru süblimleşen beyaz bir katıdır; kapalı bir tüpte ısıtılınca aldehit verir. Küçük tip ocaklarda yakıt olarak kullanılır. (L)

METALİ çoğl. i. (ar. *maṭlaʿ*'dan *meṭāliʿ*). *Esk.* Doğacak yerler.

— Astron. *Metalii müstakime,* bahar açısı. Bk. AÇILIM.

— Ed. Kaside veya gazellerdeki ilk beyitler. (ML)

METALİB çoğl. i. (ar. *maṭlab*'dan *meṭālib*). *Esk.* Talepler, istekler, istenilen şeyler: *Esasen metalibimizi konferans huzurunda dermeyan eylemek ve hakkımızı Avrupa'da işaa etmek, bilfarz konferans neticesiz bile kalmış olsa, mucib-i mazarrat değildir* (Atatürk). *Çünkü cemiyetin metalibinden biri de muvazenedir* (Cenab Şahabeddin). || *Metalib-i istikbal,* gelecekte gerçekleşmesi düşünülen istekler. (M)

METALİMNİON i. (*meta*, sonra ve *limne*, göl'den yun. k.). Yaz mevsiminde göllerde suyun alt tabakası ile üst tabakası arasındaki sular. (L)

METALİST sıf. (fr. *métalliste*) İkt. *Metalist teori,* paranın değerini sürüm araçlarının içinde bulunan madenin değeriyle açıklayan teori. (Bk. NOMİNALİST.) [L]

Metal-İş federasyonu, metal ve makine iş kollarında faaliyet gösteren işçi sendikalarının meydana getirdiği, Türk-İş'e bağlı birlik (kuruluşu: 1963). Federasyon; metal, çelik, mühimmat, makine, metalden mamul eşya ve oto sanayii işçilerini bünyesinde toplayan Kırıkkale ve Elmadağ'daki 20 sendikanın birleşmesiyle, merkezi Ankara'da olmak üzere kuruldu. Kuruluş 1970'e kadar 164 toplu sözleşme yaptı; bu sözleşmelerden 54 596 işçi yararlandı. (M)

METALİZASYON i. (fr. *métallisation*). Bk. MADEN *kaplama*.

METALKARBONİL i. (fr. *métal-carbonyle*). Kim. Bir metalin karbon monoksitle birleşmesinden meydana gelen maddelere verilen genel ad: *Nikel tetra karbonil* $Ni(CO)_4$. (L)

METAL-KETİL veya **METAL-KETONİL** i. (fr. *métal-cétyle*'den). Genel formülü R(R') C—(ONa) olan bileşiklerin genel adı; bir alkali madenin bazı ketonlar üzerine etkimesiyle elde edilir ve karbon atomlarının üç değerli olduğu serbest kökler meydana getirirler. (L)

METALLEME i. (*metal* > *metallemek*'ten *metalle-me*). Kim. Bir metal (maden) atomunu bir alkil köküne bağlama tepkimesi. (L)

METALLOFON i. (fr. *métallophone*.) Müz. Ksilofon'a benzer bir çalgı; dilleri madenîdir, Cava veya Bali'de olduğu gibi daha çok bronzdan yapılır. (L)

METALOGENEZ i. (fr. *métallogenèse*'den). Jeol. Maden yataklarının oluşumu. (L)

METALOGENİ i. (fr. *métallogénie*'den). Maden yataklarının oluşumunu inceleyen bilim. (L)

METALOGRAF i. (fr. *métallographe*'dan). Metalografiyle uğraşan kişi. (L)

METALOGRAFİ i. (fr. *métallographie*'den). Madenler ile maden alaşımlarının yapı ve özelliklerinin incelenmesi.

— Graf. santl. Litografyadan türeyen ve taş yerine taneli çinko veya alüminyum kullanılan baskı usulü. (L)

METALOKROMİ i. (fr. *métallochromie*'den). Maden yüzeylerini boyama tekniği.

— ANSİKL. Demir ve çeliğe tunç rengi kazandırmak, bakır üzerinde çeşitli yeşil ve kahverengi tonları ile gümüş üzerinde gri tonları elde etmek için, maden yüzeylerinin hava karşısında oksitlenmesinden yararlanılırdı. Günümüzde en çok kullanılan metot, boyanacak nesne üzerine elektrolitik usulle ince bir maden oksidi tabakası çökeltmektir. (L)

METALO - ORGANİK i. Kim. Bk. ORGANOMETALİK.

METALOPROTEİN i. (fr. *métalloprotéine*). Metalli bileşiklerle birarada bulunan protein. (Metaloprotein bitkilerde çok önemlidir; sitokromlarda [solunum pigmentleri] ve soya nodozitelerinde bulunur.) [L]

METALORADYOGRAFİ i. (fr. *métalloradiographie*'den). Madenî levhalar üzerinde bir radyografi deneyi yapmak için uygulanan radyografi metodu. || Madenî parçaların radyografisi. (L)

METALOSERAMİK i. (fr. *métallocéramique*). Bir maden tozunun, uygun bir kalıpta sıkıştırıldıktan sonra *sinterleme** denilen ısıl işlemden geçirilmesiyle madenî parçalar elde etme metodu. (L)

METALPROTEİN i. (fr. *métal-protéine*). Biyokim. Bakır, manganez veya demir gibi ağır bir metal ile bir proteinin birleşmesinden oluşan enzim. (L)

METALÜMİN i. (fr. *métalumine*). Kim. Koloidal alümin. (L)

METALÜRJİ i. (lat. *metallurgia* > fr. *métallurgie*'den). Madenlerin cevherlerinden ayrılarak elde edilmesi, hazırlanması ve işlenmesi için uygulanan usul ve tekniklerin tümü. || *Toz metalürjisi,* maden tozlarını sıkıştırma ve sıcakta sinterleme yoluyle yeni ürünler veya madenî parçalar elde etmeğe yarayan metalürji işlemlerinin tümü.

Metalürjinin tarihçesi

Madenler ve bunların bazı alaşımları, çok eski devirlerden beri biliniyor ve kullanılıyordu. Tarihöncesi çağlarda silâh, âlet ve süs eşyası yapmakta kullanılan bakır, altın ve demirden başka gümüş, kurşun, civa, antimon, sonra kalay, İsa'nın doğumundan 5 000 yıl önce Kaldeliler, Asurlular ve Mısırlılar tarafından cevherlerinden elde edilmişti. Mısırlılar, Sina yarımadasından ve Kıbrıs'tan çıkarılan tabiî bakırı işleyerek çeşitli eşyalar yapmışlardı. Yunan ve roma medeniyetlerinin ilk çağlarında bronz, sonra pirinç çok kullanıldı. Çok eskiden beri bilinmesine ve Mısır'da, Atina'da, hattâ Anadolu'nun bazı bölgelerinde işlenmesine rağmen demir ve alaşımları, elde edilmesi ve paslanmadan saklanması güç olduğu için bakır ve alaşımları kadar büyük bir gelişme gösteremedi. Bu eski devirlerde bile, metalürjinin temel işlemleri biliniyordu; böylece, Çinliler, Mısırlılar ve Yunanlılar, balmumu kalıplar döküm yoluyle tunç heykeller (Theodoros) yapabiliyorlardı. Madenleri kaynakla birleştirme Glaukos'un (M.Ö. VII. yy.) buluşudur ve *Odysseia*'da çeliğe su verme işleminden söz edilir. Simyacıların araştırmaları sayesinde, XVI. yy.'dan itibaren öbür madenlerin de birçoğu cevherlerinden elde edilebildi; oysa metalürji işlemleri Ortaçağ'a kadar aşağı yukarı yerinde saymıştı. Yalnız bazı bölgelerde, bazı özel teknik ve usuller gelişti. Meselâ, altın işçiliğinde ün yapmış olan Galyalılar ile Germenler, demirden veya işlenmiş çelikten silâh, âlet v.b. yapımında büyük bir ustalık kazandılar. Fransa'da Chartre bölgesi, Alp dağlarından çıkarılan demir cevherlerinin indirgenmesinde

uzmanlaştı. XIII. yy.'da ilk yüksek fırınlar yapıldı (Siegen) ve dökme demir elde edildi; XV. yy.'da da dökme demiri kalıplama tekniği geliştirildi. XVIII. yy.'ın sonunda ingiliz izabecileri, âlet yapımı için, potoda ergimiş çelik elde etme usullerini geniş ölçüde uyguladılar ve Puddel işlemini buldular (Henry Cort), XIX. yy.'ın ikinci yarısı, bugün bile demir-çelik sanayiinde kullanılan önemli metalürji usullerinin keşfine ve gelişmesine şahit oldu: dökme demirin çeliğe dönüştürülmesinde uygulanan Bessemer usulü (1855); çeliğin izabe fırınında arıtılması için uygulanan Martin usulü (1865), sonradan Siemens kardeşler tarafından, kaybolan ısının değerlendirilmesi yoluyle geliştirildi; fosforlu cevherlerin işlenmesinde uygulanan, Thomas ve Gilchrist'in bazik ortamda oksitleme usulü (1878). Yine bu devirde yeni teknikler de geliştirildi: elektrotlu elektrik fırınları (Heroult, 1877); alüminyum üretimi için, ergimiş elektrolitli elektroliz fırınları; rezistanslı fırınlar; yüksek ve alçak frekanslı indükleme fırınları. Madenlerin ve alaşımların bileşimini incelemek, Reaumur'ün (1722) çalışmalarıyle teorik ve bilimsel bir nitelik kazandı; fakat metalografi biliminin gelişmesi XIX. yy. sonu ve XX. yy. başında, Fransa'da Osmond, Werth, Le Chatelier, Guillet, İngiltere'de Austen, MacCance, Almanya'da Martins, Maurer v.b. sayesinde oldu. Böylece, ısıl işlem olayları daha iyi anlaşıldı ve krom, nikel, tungsten gibi madenlerin katılması ile yeni alaşımlar, en önemlisi özel çelikler elde edildi.

Cevherler

Bazı madenler (altın, gümüş, platin, bakır) tabiatta tabiî olarak bulunduğu halde, çoğu, cevherler içinde oksit, sülfür, karbonat, silikat, klorür v.b. gibi bileşikler şeklinde bulunur. Çoğu zaman bu bileşikler karışım halindedir: bakır ve demir çift sülfürü, nikel cevherini meydana getiren karmaşık silikat. Bu cevherler içinde madenî bileşik, gang'ı meydana getiren ve ayrılması gereken yararsız maddelerle karışmış haldedir. Bu yüzden, gerçek metalürji işlemlerinin hepsinden önce, ocaktan çıkarılan cevher kırma, öğütme, magnetik ayırma, yıkama, havalandırma veya uygun sıvılar içinde yüzdürme yoluyle temizleme, ganddan kurtarma ve zenginleştirme işlemlerinden geçirilir.

Metalürji teknikleri ve işlemleri

Genel metalürjide, madenlerin cevherlerinden çıkarılarak elde edilmesi için uygulanan işlemler birçok gruba ayrılır.

● *Kuru işlemler.* 100°C ile 3 000°C arasındaki sıcaklıklarda ısı etkisiyle yürütülen bu işlemler, ergitme ve kavurma basamaklarını kapsar.

1) *Ergitme** basit olabileceği gibi, kimyasal değişikliklerle birlikte de meydana gelebilir. *Basit ergitme,* madenlerin doğrudan doğruya cevherlerinden (tabiî maden) elde edilmesini sağlar. Bu işlem, gerek madenlerin elde edilmesi (kal) gerek arıtma basamağı veya alaşımların hazırlanması sırasında çok uygulanan bir metalürji işlemidir. Ayrıca, kolay ergiyen bir cevherin, zenginleştirmek amacıyle gang kısmından ayrılmasında da uygulanır (antimon cevheri stibinde olduğu gibi). *Kimyasal değişimli ergitme,* çeşitli metalürji alanlarında en çok uygulanan işlemdir. Meydana gelen kimyasal tepkimenin cinsine göre ergitme, indirgeyici, yükseltgen, sülfürleyici, karbürleyici, cüruf bırakıcı olabilir veya çökelmeye yol açabilir.

2) *Kavurma* da, basit olabilir veya kimyasal değişikliklerle birlikte meydana gelebilir. *Basit kavurma* işlemi, çevredeki ortamla tepkimeye girmeden yalnız ısı etkisiyle maddenin fizik yapısını değiştirir. Kavurmanın amacı, bir cevheri parçalara ayırmak veya gazlara karşı geçirgenliğini arttırmak için ufalamak, yaş yolla uygulanan bir işlem sırasında elde edilen bir ara bileşiğin veya doğrudan doğruya bir cevherin suyunu gidermek (alüminin kurutulması), ya da ısıl veya mekanik bir şekil değişikliği sağlamak için cevheri ısıtmaktır. *Kimyasal değişimli kavurma,* birçok madenin elde edilişindeki ara basamaklarda uygulanan önemli bir metalürji işlemidir. Bu kavurma, kimyasal tepkimenin cinsine göre basit, yükseltgen, indirgeyici, klorürleyici veya buharlaştırıcı olabilir.

● *Yaş işlemler.* Kuru işlemlerden daha az uygulanan bu işlemler, bazı madenlerin arıtma basamaklarını meydana getirir. Sülfürlü bir bakır cevherinin demir III klorür eşliğinde *çökelerek çözünme*'si bu cevherin çözünebilen klorür haline dönüşmesini sağlar. *Malgamalama* işlemi de, yalnız bileşiminde tabiî altın veya gümüş bulunan cevherlerin civa ile işlenmesinde uygulanır.

● *Buharlaştırıcı işlemler.* Bu işlemlerde meydana gelen tepkime, kaynatma yoluyle madenin (çinko, magnezyum) buhar halinde elde edilmesini sağlar; bu buharlar sonradan yoğunlaştırılarak katı maden verir. Böylece, madenlerin kaynama noktalarının farklı olmasından yararlanarak, damıtma yoluyle saf madenler ayrılabilir (saf olmayan çinkodan kurşun ve kadmiyumun ayrılması).

● *Elektrometalürji.** Bazı metalürji işlemlerinde, ısıtma aracı olarak elektrikten yararlanılabilir: bunlar, en çok uygulanan şekli elektrik fırınında arıtma olan *elektrotermik işlemler*'dir. *Ergimiş elektrolik yoluyle elektroliz** veya *kuru yolla elektrometalürji,* alüminyumun elde edilişinde uygulanan temel işlemdir. Aynı şekilde, ergimiş magnezyum klorürün elektroliziyle, sanayide büyük çapta magnezyum elde edilebilir. *Yaş yolla elektrometalürji,* çözünebilen veya çözünmeyen anot yardımıyle bir maden tuzu çözeltisinin elektrolizine dayanır. Bu metot, fakir cevherler metalürjisinde, değerli madenlerin elde edilmesinde ve özellikle bakırın arıtılmasında uygulanır. Elektroliz ayrıca, bazı madenlerin (bakır, kalay, kurşun) artıklardan, saf madenlerin de toz halinde (bakır, gümüş, demir tozu) elde edilmesini sağlar.

Metalürji ürünlerinin işlenmesi

Madenler ve alaşımları, elde edildikten sonra çeşitli usullerin uygulanmasıyle yarı işlenmiş ürün (çubuk, saç v.b.) veya işlenmiş ürün haline getirilir.

● *Döküm.* Döküm işlemi, külçe halindeki maden ve alaşımların ergitildikten sonra kalıplara dökülmesini sağlar. Alaşımların çoğundan (çelik, dökme demir, tunç, hafif alaşımlar v.d.) kalıplanmış parçalar elde edilebilir.

● *Mekanik şekil değiştirme işlemleri.* Gerek sıcakta, gerek soğukta yürütülen haddeleme, dövme, ıstampalama, eğriltme, çekme, profil çekme, tel çekme gibi işlemler, sanayide tonlarca madene uygulanır.

● *Kaynak.* Bu işlem, madenî parçaların lokal ergitme yoluyle birleştirilmesini sağlar.

● *Toz metalürjisi.* Daha eski çağlardan beri, özellikle Mezopotamya'da uygulanan (M.Ö. 6 000) ve demir cevherini odun kömürüyle indirgeyerek elde edilen ürünün dövülmesine dayanan toz metalürjisi, ancak 1930'dan sonra sanayi çapında gelişmeğe başladı ve İkinci Dünya savaşı yıllarında, malzemeden tasarruf etmek ve yeni üretim yolları aramak zorunluğunu duyan ülkelerde (Almanya) büyük bir önem kazandı.

1° *Elde etme usulleri.* Toz metalürjisinin başlıca temel işlemleri şunlardır:

a) *maden tozlarının hazırlanması.* Madenlerin ve alaşımların cinsine, tozlarda aranan niteliklere ve gözönünde tutulan bazı iktisadî noktalara göre değişik usuller uygulanır:

— bir maden tuzunun sulu çözeltisi içinde toz veya süngersi kütle birikimine yol açan *elektrolitik metot;*

— ergimiş sıvı maden veya alaşımın ince çeperli delikler içinden akıtılması ve meydana gelen ince maden şeridinin bir sıvı veya gaz huzmesiyle bölünmesine dayanan *atomizasyon* veya *püskürtme metodu;*

— gevrek olan veya bu amaçla gevrek hale getirilen maden parçalarının *öğütülmesi;*

— indirgeyici bir gaz (hidrojenli veya karbon monoksitli) yardımıyle oksitlerin, cevherlerin veya tufalların indirgenmesi, karbonilli bir gazın ayrışması (demir, nikel, kobalt) veya bir hidrürün ayrışması (titan, zirkonyum) yoluyle ugulanan *kimyasal metot.*

b) *Tozların sıkıştırılması.* Genel olarak, bazen bir yağlayıcıyle karışmış halde bulunan tozlar, elde edilecek parçanın biçiminde hazırlanmış bir kalıp içinde ve 10 t/sm²'yi aşan basınç altında, soğukta sıkıştırılır. Bu şekilde elde edilen parça kırılgan olmakla birlikte, taneler arasında yeterli bir kohezyon kuvveti vardır.

c) *Sinterleme.* Birbirine yakın toz tanecikleri arasında yayınma yoluyle, oldukça gözenekli, fakat sağlam bir maden kütlesi elde etmek için, sıkıştırılmış tozlar, genellikle nötr veya indirgeyici bir atmosferde (azot, hidrojen, karbon monoksit) ısıtılır. Isıtma sıcaklığı, daima malzemenin ergime sıcaklığının altında tutulur.

d) *Sonraki işlemler.* Elde edilen parça, daha sonra çeşitli işlemlerden geçirilebilir: kesin kotunu vermek için kalibre etme, elektrolitik kaplamanın klasik işlemleri, termik işlemler, semantasyon v.d.

2° *Uygulama alanları.* Toz metalürjisinin sanayide uygulandığı alanlar çok çeşitlidir. Başlıca iki grup ürüne uygulanır.

a) *Başka yollardan elde edilemeyen ürünler:*

gözeneklerinin boyutu ve sayısı kontrol edilebilen gözenekli malzeme: kendi kendine yağlayan yataklar ve halkalar, bronz veya demirden yapılmış filtre elemanları ve çeşitli gözenekli parçalar (alevden koruma kapsülleri, uçaklarda buz tutmayan parçalar, akışkanlar için dağıtma parçaları), madenler, alaşımlar, tuzlar veya oksitlerden meydana gelen ve kimyasal uygulamalarda kullanılan elemanlar (katolizörler, özel akümülatör plakaları, elektrotlar), paslanmaz çelik parçalar;

işlenmiş ürün halinde elde edilen, ergime noktası yüksek ve sünekliği az, ateşe dayanıklı malzeme: akkor lambaların ve elektron tüplerinin elektrot ve filamanları. (Tungsten ve molibden filamanlar, 1910 yılından beri, oksidin indirgenmesi, maden tozunun sıkıştırılması, çubuk halindeki ürünün elektrik akımı geçirilerek sinterlenmesi, dövme ve tel çekme yoluyle hazırlanır);

hem madenî, hem de madenî olmayan taneciklerden meydana gelen karmaşık yapılı malzeme: âletler, taşlama taşları ve pafta lokmaları için elmaslı veya sert alaşımlar (kobaltlı bir bağlayıcı ile birleştirilmiş tungsten, krom ve titan sert karbürleri; bronz, demir, nikel v.b. bir kalıp içindeki elmas parçacıkları); grafitli alaşımlar (motor kolektörleri için bakır ve grafitli fırçalar, bronz ve grafitli yataklar); fren ve debriyajların sürtünme disklerinde kullanılan sürtünme alaşımları (bronz, kurşun, demir, silis, grafit); elektrik kontakları ve elektron lambalarının yayıcı elemanları için maden oksitlerinden seçilmiş malzeme ve özellikle, son on yıldan beri reaktör veya füze kanatlarının ve çeşitli parçalarının yapımında büyük bir başarıyle kullanılan *sermet**ler; ergime noktaları çok farklı madenlerden meydana gelen psödo-alaşımlar ve alaşımlar: tungsten-gümüş, tungsten-bakır (elektrik kontakları), tungsten-nikel-bakır (karşı ağırlık olarak kullanılan ağır alaşımlar), bakır-kurşun oranı yüksek bronz, kurşunlu demir ve çelik (yataklar, halkalar);

b) *klasik metotlarla elde edilebilen, fakat toz metalürjisinin uygulanmasıyle bazı avantajlar sağlanabilen ürünler:* bu avantajlardan başlıcaları şunlardır: malzemeden tasarruf etmek ve mekanik parçaların (bronz, pirinç, demir, çelik v.d.) veya değerli madenlerden yapılmış parçaların seri halinde imalini sağlayarak, işleme zorunluluğunu ortadan kaldırmak veya büyük ölçüde azaltmak; işleme veya şekil verme güçlüklerini (ferrit tipindeki karmaşık magnetik ürünlerin ve mıknatısların yapımı) çözümlemek; kullanılan alaşımların saf kalmasını sağlamak; çünkü toz metalürjisi, madenlerin potada ergitilerek yabancı maddelere karışmasını önler (magnetik malze-

LIVRE SEPTIÈME

Déjà les descendants de Minyas sillonnaient la mer sur leur navire construit à Pagases; déjà ils avaient vu Phinée traînant, dans une nuit éternelle, une vieillesse misérable; les jeunes fils de l'Aquilon avaient chassé loin de la bouche du malheureux vieillard les oiseaux au visage de vierge et, après beaucoup de souffrances, les compagnons de l'illustre Jason avaient enfin atteint les eaux rapides du Phase limoneux. Ils se rendent chez le roi et lui demandent la toison du bélier de Phrixus, mais il impose aux

«Metamorphoseis» Pablo Picasso'nun illüstrasyon'u (1931)

me ve zirkonyum, titan, uranyumun özel alaşımları).

Alaşımların hazırlanması

Metalürjinin bir bölümü, saf madenlerden yararlanarak kendilerine has ve genellikle çok reğişik özellikleri olan alaşımların elde edilmesiyle uğraşır. Alaşıma katılacak madenlerin bir yandan maden kayıplarını önlemek, bir yandan da banyonun oksitlenmesini veya zararlı yabancı maddelerin alaşıma katılmasını engellemek amacıyle, özel şartlarda ergitilmesi gerekir. Yüksek sıcaklıklara dayanıklı olan veya ergime sırasında büyük güçlükler çıkaran bazı alaşımlar için, maden tozlarının sinterlenmesiyle, madenlerin katı halde yayınması sağlanır (maden karbürleri, birbirleri içinde az eriyen madenlerin psödo-alaşımları, mıknatıs alaşımları).

Isıl, termokimyasal, kimyasal veya elektrokimyasal işlemler

Maden ve alaşımlara çok özel nitelikler kazandırmak için, gerek dönüşüm sırasında, gerek bitmiş parça üzerinde, menevişleme*, tavlama* ve yapısal sertleştirme gibi *ısıl işlemler* (termik işlemler) uygulanabilir; bu işlemler, alaşımın iç yapısını büyük ölçüde değiştirerek, belirli mekanik özelliklerin kazanılmasına imkân verir. *Termokimyasal işlemler*, bir maden veya alaşımın yapısını yüzeysel olarak değiştirir. Böylece, aynı parçanın yüzeyinde ve iç kısımlarında değişik özellikleri birleştirmek mümkün olur. Termokimyasal işlemlerin en çok ugulananı, semantasyon* usulleridir. Demirin veya yumuşak çeliğin karbonla semantasyonu, parçanın iç kısımlarında yumuşak bir çeliğin, yüzeyde de akstra sert bir çeliğin yararlı niteliklerini birleştirme imkânı sağlar. Karbon yerine, parçanın yüzeyinde başka elementler, meselâ azot (nitrürleme ve karbonitrürleme), alüminyum (alüminleme), krom (krom kaplama), çinko (şerardizasyin). *Kimyasal veya elektrokimyasal işlemler*'in amacı, meselâ asitler yardımıyle madenin yüzeyini pastan temizlemek veya koruyucu bir tabaka ile kaplamak için yüzeysel bir değişiklik yapmaktır. Bu yüzeysel kaplama ya kimyasal tepkimeyle (çeliğin fosfatlanması, hafif alaşımların protalizasyonu) veya elektroliz yoluyle (krom, nikel, kalay kaplama v.b.) yapılır.

Metalürji ürünlerinin fiziko-kimyasal incelenmesi

Bütün metalürji işlemlerinin, laboratuvar deneyleriyle incelenmesi, takip ve kontrol edilmesi gerekir.

Mekanik deneyler, maden ve alaşımların, çeşitli kuvvetlerin etkisinde kalacak yapı ve tesislerde kullanılabilecek nitelikte olup olmadıklarını araştırmak için uygulanır (çekme, bükme, kesme, sertlik, darbe ve eğriltme deneyleri).

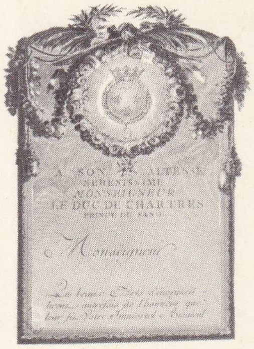

Ovidius'un «Metamorphoseis»i ithaf sayfası Choffard'ın gravürü Cabinet des Estampes, Paris

METAPONTİON Lucania sikkesi (M. Ö. 350-330) Cabinet des Médailles, Paris

Fiziksel deneyler (termik analiz, radyografi ve gammagrafi, X ışınlarının ve elektronların kırınmasıyle billûr yapısının incelenmesi), bazı işlemlerin gelişimini izlemek veya madenin yapısındaki yabancı maddelerin fiziksel özellikler (yoğunluk, elektrik iletkenliği, genleşme, esneklik) üstündeki etkisini belirleyerek, madenlerin saflığını kontrol etmek imkânı verir.

Mikroskopik metalografi, gerekli şekilde parlatılmış numunelerin, gözle veya büyüteçle (makrografi) yahut optik veya elektronik mikroskopla (mikrografi) incelenerek yapılarını ve bileşimlerini tanımak amacını güder.

Kimyasal deneyler, ya maddelerin kimyasal analizini yapmak veya madenlerin yahut maden kaplamaların çeşitli aşındırıcı ortamlardaki durumlarını incelemek için korozyon deneyleri hazırlamak üzere uygulanır.

Metalürjinin bugünkü durumu

Metalürji dalında, yeni yeni gelişmeler inceleme veya uygulama alanındadır: birçok tesisin üretim kapasitesinin arttırılması: sürekli hadde dizileri, demir-çelik tesisleri, yüksek fırınlar; bazı işlemlerin veriminin arttırılması: çeliğin oksijenle arıtılması, kok yerine indirgeyici gazların (meselâ tabiî gaz) kullanılması, demir cevherinin doğrudan doğruya indirgenmesi; bazı usullerin geliştirilmesi: sürekli döküm, preste boru çekme, toz metalürjisi, kontrollü atmosfer altında ısıl işlemler; gerek özellikleri ve yüksek sıcaklıklardaki mekanik durumları (güç ergiyen alaşımlar) veya nükleer alanda kullanılmaları, gerek yüksek saflıkları (yarı iletkenlerin yapımında kullanılan madenler, aşırı saf alüminyum) bakımından ilgi çekici maden ve alaşımların elde edilmesi.

Son gelişmeler

Metalürjinin çeşitli alanları, madenlerin hazırlanmasında olduğu kadar, dönüşüm ve işlemden geçirme basamaklarında da çok büyük yenilikler veya gelişmeler kaydetmiştir. Bunun yanı sıra, nükleer enerji veya uzay araçları gibi, büyük bir hızla gelişmekte olan sanayi dallarında duyulan yeni ihtiyaçlar, metalürji mühendislerini yeni malzeme ve alaşımlar bulmağa veya bilinen fakat yalnız laboratuvarlar çapında kullanılan alaşımları geliştirmeğe zorlamıştır. Bugün iktisadî sebepler, demir-çelik sanayii merkezlerinin cevher yataklarının yakınında değil, özellikle denizyoluyle kolay erişilebilen bölgelerde kurulmasına yol açmıştır. Moritanya cevherlerini işleyen Dunkerque demir-çelik merkezinde durum böyledir; Napoli ve Taranto da diğer örnekler arasındadır. Otomatik olarak çalıştırılmasında büyük gelişmeler kaydedildikten sonra, yüsek fırın demirli ürünlerin elde edilmesinde yine en önemli cihaz olarak kaldı. Bununla beraber, yalnız pilot fabrikalarda uygulanan usullerle, demir cevherini indirgeyici gazlarla indirgeyerek doğrudan doğruya demir elde etmek mümkün oldu. Çelik sanayiinde de, dökme demiri oksijenle çeliğe dönüştürme metotları geliştirildi. dünya çelik üretiminin yüzde 30'a yakını bu usulle elde edilir. Metalürjide, daha fazla saflık sağlanmasına çalışılması ve sanayi yönünden yeni olan madenlerin (titan, zirkonyum) elde edilmesi, meydana gelen fiziko-kimyasal tepkimelerin, çözünür elektrotlu veya elektron bombardımanlı fırınlarda ergitme gazların zararlı etkisini kısıtlamak amacıyle vakum altında ergitme veya döküm yoluyle daha iyi denetlenebilmesini sağladı. Genellikle ergime noktaları düşük olan alaşımlara ve alüminyum alaşımlarına uygulanan sürekli döküm usulü, bakır alaşımlarına ve çeliklere de uygulanmağa başladı. Böylece, elde edilen külçelerin dövme ve sıcakta haddeleme gibi hazırlık işlemlerine lüzum kalmadı. Aynı şekilde, önceleri yalnız küçük boyutlu parçaların dökümünde uygulanan basınç altında döküm işlemi, yarı-mamullerin (özel çelikten platina) dökümünde de uygulandı. Mekanik gelişmeler ve elektronik sayesinde, yassı ürünleri (şerit, saç) sürekli olarak haddeleyen tesislerin üretim kapasitelerini arttırma ve ürünlerin kalitesinde düzenlilik sağlama imkânları bulundu. Toz metalürjisinin uygulama alanları, çok özel teknikleriyle, otomobil sanayiinden atom enerjisine kadar uzanmakta ve daha büyük boyutta mekanik parçaların yapımını sağlamaktadır. Maden tozlarının sürekli olarak sinterlenmesiyle, bazı özel alaşımlar doğrudan doğruya şerit halinde elde edilebildi. Kontrollu atmosferlerin yaygın bir şekilde kullanılması, ısıl işlemlerde kaydedilen gelişmenin en belirgin niteliğidir: msl. çubuk, tel ve şeritlerin sürekli oarak veya devreler halinde menevişlenmesi. Bu ısıl ve termokimyasal işlemlerin hassasiyeti, elektrikle ısıtmanın (özellikle indüklemeyle ısıtma) uygulanmasıyle sağlanmıştır. Son yıllarda hazırlanan alaşımların sayısı çok fazladır ve bu alaşımlar, yeni uçak sanayii veya atom mühendisliği alanlarında (uranyum, zirkonyum, titan, berilyum), yüksek saflığın araştırılmasında veya yüksek fiziksel ve mekanik özelliklerin arttırılması ve sürdürülmesinde kullanılır. (L)

METAMATEMATİK i. ve sıf. (fr. *métamathématique*). Bk. METATEORİ.

METAMER i. (fr. *métamère*). Embriyol. Baştan kuyruğa kadar sırt boyunca, muntazam bloklar halinde bölünen ortaderiden ilk olarak meydana gelen embriyon parçası. (Metamer, iskelet ve kasların ilk taslağıdır.) [L]

METAMER sıf. (fr. *métamère*). Foto. Aynı tayf bileşimine sahip olmayıp (meselâ, farklı kökten boyarmaddeler), gözde aynı izlenimi bırakan iki renk için kullanılır. (Böylece, Güneş ışığında aynı olan iki boya sunî ışıkta farklılaşabilir.)

— Kim. Bir maddeye metamerlik yoluyle izomer olan diğer bir madde için kullanılır. (L)

METAMERLEŞME i. (*metamer* > *metamerleşmek*'ten *metamerleş-me*). (Haeckel'in teklifinden türemiş k.). Halkalı solucanlar, eklembacaklılar gibi bazı hayvanların vücudunu meydana getiren parçaların oluşması. (Bu hayvanlarda art arda dizili bölütler yani metamerler tıpatıp birbirinin aynı ve morfolojik bakımdan özdeş olabilir; fakat metamerleşme, çokkıllılarda, diğer solucanlarda v.b. olduğu gibi, çok daha karmaşık bir yapı da gösterebilir.) [L]

METAMERLİK i. (*metamer*'den *metamerlik*). Biyol. Embriyonda ortaderinin, sırtipinin iki yanında metamerlere, yani ilkel bölütlere bölünümü. (Bunların bir yandakilerden vücudun sırtyan çeperindeki kaslar, öteki yandakilerden de iskelet dokusu meydana gelir.)

— Kim. Eski adı DENKLEŞTİRME İZOMERLİĞİ olan özel izomerlik. Bk. ANSİKL.

— Fizyol. *Deri metamerleşmesi,* deri yüzeyinin, herbiri bir beyin veya omurilik sinirine tekabül edecek şekilde bölütlere ayrılması. (Deri metamerleşmesi anestezi veya zona gibi bazı bozuklukların dağılımını açıklamak için düşünülmüş ise de, çevre sinirlerinin anatomik dağılımına tam olarak uymaz.)

— ANSİKL. Kim. Bugün *metamerlik* terimi, yer değiştirmeyle karşılıklı olarak birinden diğerine geçilen iki bileşiğin izomerliğini belirtmek için kullanılır. Prensip olarak metamerler, yeteri kadar yüksek bir sıcaklıkta *desmotroplar* haline dönüşür ve su verilmiş *allelotropları* meydana getirir. 100°C'ın altında her biri kararlı olan, 200°C'a doğru da denge halinde bulunan iki klorlu olefinde

$$CH_3 - CHCl - CH = CH_2$$

$$\text{ve } CH_3 - CH = CH - CH_2Cl$$

durum böyledir.
Bir metamerden diğerine geçiş, bir mezomer iyonun ara ürün olarak meydana gelmesiyle açıklanır. Bk. MEZOMERLİK. (L)

METAMİKT sıf. (*métamicte*). Helyum atomlarının serbest kalması veya radyoaktif çekirdeklerin gerilemesi sonucu, billûr ağı değişen veya kısmen parçalanan bir radyoaktif billûr için kullanılır. (L)

METAMİKTLEŞME i. (*metamikt* > *metamiktleşmek*'ten *metamiktleş-me*). Bir billûrun metamikt hale geçmesi. (L)

Foto. LAROUSSE

METAMORFİZM i. (fr. *métamorphisme*). Jeol. Bk. BAŞKALAŞIM.

METAMORFOPSİ i. (fr. *métamorphopsie*). Oftalmoloji. Hastanın, cisimleri olduklarından başka görmesi şeklindeki görme bozukluğu, (Çoğu zaman astigmatlıktan ileri gelir.) [L]

METAMORFOZ i. (fr. *métamorphose*). Biyol. Bk. BAŞKALAŞMA.

Metamorphoseis, Ovidius'un eseri. Bk. DEĞİŞİMLER.

Metamorphoseon Libri XI. Apuleius'un romanı. Bk. DEĞİŞİMLER.

METAMYNODON i. Paleont. Boynuzsuz su gergedanı; kemiklerine Kuzey Yarımküre'de oligosen tabakalarında rastlanır. (L)

METAN i. (fr. *méthane*). Kim. Doymuş hidrokarbonların CH_4 formülündeki ilk üyesi. (*Eşanl.* FORMEN, BATAKLIK GAZI.)

— ANSİKL. 1778'de Volta tarafından bulunan *metan*, organik maddelerin mayalanarak veya yüksek sıcaklıkta kavrularak ayrışmasından meydana gelen bir gazdır. Bataklıklarda açığa çıktığı için *bataklık gazı* da denir. Bazı petrol bölgelerinden (Kafkasya, A.B.D.) çıkan tabiî gazlarda yüzde 98 oranına kadar metana rastlanır. Maden ocaklarındaki grizu, metan ile havanın meydana getirdiği patlayıcı bir karışımdır. Havagazında ve petrollerin Cracking gazında yaklaşık olarak yüzde 30 oranında metan vardır.

Metan, karbon ile hidrojenin, 1000°C civarında, tersinir bir tepkimeyle birleşmesinden meydana gelir. Bakırın, karbon sülfür ile kükürtlü hidrojen karışımına etkimesiyle ve alüminyum karbürün hidroliziyle de elde edilir.

Eskiden laboratuvarda, sodyum asetat ile sodyum hidroksitli kireç karışımının (sulu kireç) 400°C'ta ısıtılmasıyle hazırlanırdı. Daha saf olarak, metilmagnezyum bromürün hidrolizinden elde edilir; açığa çıkan gazın eterden temizlenmesi için sülfürik asitle yıkanması yeterlidir. Metan, 0,55 yoğunluğunda, —164°C'ta sıvılaşan, hafif kokulu bir gazdır. Havada dumansız bir alevle yanar. Güneş ışığında klora şiddetle etki ederek hidroklorik asit ve serbest karbon verir. Işık hafif olduğu zaman aynı tepkime patlama olmadan meydana gelir ve metil klorür (monoklormetan) CH_3Cl, metilen klorür (diklometan) CH_2Cl_2, kloroform (triklormetan) $CHCl_3$ ve karbon tetraklorür (tetraklormetan) CCl_4 gibi ornatma ürünleri oluşur.

Metan, sanayide ve şehirlerde ısıtma işlerinde kullanılır (petrol kuyularından çıkan gazlar). Ayrıca, katalizör ve su eşliğinde, hidrojen üretiminde de kullanılır. Ayrıca, metil klorür ile daha çok klorlu türevlerin, nitrometanın formaldehitin ve asetilenin üretiminde de yararlanılır. (L)

METANAL i. (fr. *méthanal*). Kim. *Eşanl.* FORMALDEHİT.

METANEFROS i. (fr. *métanéphros*'dan). Embriyoloji. Embriyonda üçüncü sidik organı veya daha sonra böbrek halini alan organın arka kısmı.

— ANSİKL. Böbrek, embriyonda taslak halindeki iki organdan meydana gelir: sidikyolu taslağı ve *metanefros*, sidikyolu taslağı Wolff kanalının alt ucundan başlar; bir çıkmaz şeklini alır; buradan bütün boşaltım yolları (sidikborusu, havuzcuk, sidik kanalları ve sidik toplama borucukları) oluşur. Metanefros ise böbreğin salgı salgılayan bütün kısımlarını meydana getirir. (L)

METANET i. (ar. *metânet*). Sağlamlık, dayanıklılık: *Bizim vazifemiz ve vaziyetimiz, onların teessür ve heyecanına iştirâk ederek umumun kuvve-i mâneviyesini kırmak değildir, bilâkis onlara metanet ve sebat ve ümit verecek tarzda hareket etmektir* (Atatürk). ‖ *Metanet göstermek*, kötü bir duruma katlanmak; dayanmak.

— *Esk. Metanet-i kalbiye*, kalp sağlamlığı. (M)

METANETLİ sıf. (*metanet*'ten *metanet-li*). Metin, dayanıklı, sağlam: *Metanetli bir çocuk.* (M)

METANETSİZ sıf. (*metanet*'ten *metanet-siz*). Metin olmayan, kötü durumlarda kendine hâkim olamayan, dayanıksız: *Metanetsiz bir adam.*

◆ **Metanetsizlik** i. Dayanıksız, metin olmama hali. (M)

METANİRA. Yun. mit. Eleusis kralı Keleos'un karısı. Demeter'i evinde misafir etti ve oğlunun eğitimiyle görevlendirdi. (L)

METANLAŞTIRMA i. (*metan* > *metanlaştırmak*'tan *metanlaştır-ma*). Metan meydana getiren tepkime: meselâ, tabiî gazdan amonyağın elde edilmesinde kullanılan karbon monoksit ile hidrojenin meydana getirdiği tepkime:

$$CO + 3H_2 \rightarrow CH_4 + H_2O. \text{ (L)}$$

METANOİK i. (fr. *méthanoïque*). Kim. *Eşanl.* FORMİK* ASİT.

METANOL i. (fr. *méthanol*). Kim. *Eşanl.* METİL* ALKOL.

METAPHRASTES (Symeon), bizanslı hajiyograf (X. yy.). İmparator Konstantinos VII Porphyrogenetos'un isteği üzerine bir din şehitleri ve aziz hayatları külliyatı yazdı. Bu eserde gerçekle ilgisi olmayan efsanevî unsurlar boldur. Külliyat daha sonra gelen yazarlar tarafından ele alınarak genişletildi. (L)

METAPLAZİ i. (fr. *métaplasie*). Patol. Farklılaşmış bir dokunun başka karakterde yine farklılaşmış bir dokuya dönüşmesi. (Sonuç olarak, aslında yine normal bir doku meydana gelir, fakat bu yeni dokunun yeri anormaldir.)

— ANSİKL. Mide mukozasında *bağırsak metaplazileri*, sidik torbası veya bronş mukozalarında *malpighi metaplazileri*, lenf bezlerinde, karaciğerde *miyeloyit metaplaziler* görülür. Bu olay bir hücre çeşidinin anormal şekilde farklılaşarak başka çeşide dönüşmesidir, bir değşinim değildir; çünkü hücreler, epitelyum, bağdokusu, sinir veya kan hücreleri olarak başlangıçtaki karakterini korur. Metaplazi, hücrelerin değişik şekillere girebileceğini gösteren bir uyumu ifade eder. (L)

METAPLOMBAT i. (fr. *métaplombate*). Kim. Genel formülü M_2PbO_3 olan tuz; M tek değerli bir madenin sembolüdür. (L)

METAPONTE ovası, İtalya'da ova, Basilicate'de, Basento'nun ağzında. Eskiden bataklık ve sıtma yuvası olan ova bugün ıslah edilmiş ve bir tarım alanı haline getirilmiştir. Eskiçağdan kalma bir yunan sitesinin kalıntıları. (L)

METAPONTİON. Esk. coğ. Lucania'da (Büyük - Yunanistan) şehir, Taranto körfezi kıyısında, Bradano'nun ağzı yakınında VIII. yy.da Sybarisliler ve Krotoneliler tarafından kurulan bu Akhaia sömürgesinin toprakları çok verimliydi. Sybaris ile birleşen şehir, VI. yy.da Siris'in yıkılmasına katıldı. Krotone'dan sürgün edilen Pythagoras, Metopontion'a gelerek ders verdi. Yakınlığından zarar gördüğü Taranto'ya karşı şehir, Sicilya seferi sırasında Atinalılarla birleşti. Pyrrhos'a karşı Roma ile dost oldu; 212-207 arası, Hannibal tarafından işgal edildi; Spartacus'un yağmaladığı Metapontion'un roma imparatorluğu zamanında adı duyulmaz oldu. (L)

METAPSİKOLOJİ i. (fr. *métapsychologie*). Psikanaliz. Bütün zihin süreçlerini üç yönden ele alan teorik model: 1. *dinamik* yön (çatışmada karşı karşıya gelen kuvvetlerin etkisi); 2. *topik yön* (bu sürecin zihin yapısındaki yeri, yani Es'e ben'e veya üstben'e bağlı olup olmaması); 3. *ekonomik* yön (söz konusu sürecin fonksiyonel değeri, yani libido'nun hangi yanlarını tatmin edeceği). Bk. METAPSİŞİK. (L)

METAPSİŞİK i. (yun. *meta*, ötesi ve *psikhe*, ruh'tan fr. *métapsychique*). Bazı kimselerin inancına göre, normal psikolojinin sınırlarını aşan olayların incelenmesi.

— ANSİKL. Son zamanlara kadar, *metapsişik*'in tarihi, *ispritizma*'nın tarihiyle karışıyordu. Metapsişik kelimesini Charles Richet 1912'ye doğru ortaya attı ve «ispritizma» diye adlandırılan olayların gözlemlenmesini ve deneyime tabi tutulmasını bilmsel alana sokmağa çalıştı. Bu teşebbüsten sonra Paris'te bir Metapsişik enstitüsü kuruldu (1920). Metapsişik olayları, *fikrî* ve *fizik* olarak ikiye ayırmak âdet olmuştur. Meselâ bir masa kendi kendine hareket etmeğe başlarsa, bu bir fizik olaydır; aynı masa ayaklarıyle darbeler vurduğu zaman, yine bir fizik olay söz konusudur. Ama bu darbeler ansızın bir şey ihade eder ve bir cümle meydana gelirse, işte bu fikrî bir olaydır.

Fikrî olaylar grubunda, *telepati* ve *keşf* ile ilintili bütün olaylar yer alır. Bugün, telepati yerine *kriptestezi*, keşf yerine de *normalüstü bilgi* terimleri kullanılmaktadır. *Önduygular, önseziler*, birsamlı görüntüler, düşüncenin okunması ve aktarılması, yabancı bir dilin ansızın konuşulması da fikrî olaylar grubuna bağlıdır.

Fizik olaylar ise dört gruba ayrılabilir: 1. darbeler; 2. nesnelerin kendi başlarına hareket etmeleri (bunun en güzel örneği hareket eden masadır); 3. ışık olayları; 4. maddeleşme olayları ve *ektoplazmi*.

Bilim bugüne kadar, yukarıda sözü edilen olaylardan hiç birini kabul etmemiştir. Fikrî metapsişik olayların, herhangi bir tabiî kanuna aykırı düşmemesinin yanı sıra, fizik metapsişik olayların tabiî kanunlara (meselâ çekim kanunu) kesin olarak aykırı düşer gibi göründüğünü de unutmamak gerekir. Bunun tamamen teorik bir itiraz olduğu ve olgular karşısında ortadan kalkacağı söylenebilir. Ama, aslında, olgular kesinlik taşımamaktadır. Bu olayların ortaya çıkmasını sağlamak için uyulması zorunlu olduğu söylenen şartlar (karanlık, zincirleme duruş, yani denemeye katılanların elele tutuşmak zorunda olması, çeşitli gürültüler şarkılar ve yakarmalar, medyumun izni olmadan fotoğraf çekilememesi, maddîleşmeye dokunmanın yasak olması v.b.) hile yapmanın gerekli kıldığı en elverişli şartlardır. Bundan ötürü, metapsişik'in (parapsikoloji'nin veya metpsikoloji'nin) meseleleri, günümüzde, hâlâ şunlardır: metapsişik olguların varlığı ve «tespiti», bilimlerle (biyoloji, psikoloji, tıp) ilişkiler, nesnel ve müspet bir anlayış içinde gerçekleştirilen bir metapsişik organizasyonun düzenlenmesi. Bu garip olguları açıklamak amacıyle, eskiden beri, çeşitli varsayımlar ileri sürülmüştür. Bu varsayımlara örnek olarak şunlar sayılabilir: ispritizma varsayımı (öteki dünyadan gelen ruhların oynadığı rol); gaybî varsayım (yıldızlarla ilintili gezgin unsurların ve soyut varlıkların oynadığı rol); metapsişik varsayım (kişiliğin, medyumun oynadığı rol); polipsişik varsayım (kolektif psikolojinin oynadığı rol).

◆ Sıf. Ruhötesi ile ilgili: *Metapsişik olaylar.* (L)

Pietro **METASTASİO**
Pompeo Batoni'nin eseri
Floransa
(özel koleksiyon)

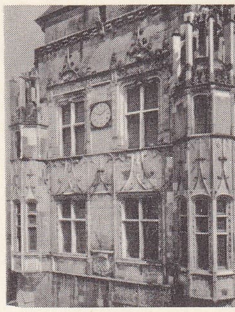

Clément **METEZEAU**
Dreux Belediye Binası

METARIK çoğl. i. (ar. *mıtrak* veya *mıtraka*'dan *metârık*). *Esk.* Demirci çekiçleri, balyozlar, tokmaklar. ‖ Değnekler, sopalar. ‖ Mızraklar. (M)

METASEKOYA i. (fr. *métasequoia*'dan). Karşıt yapraklı, kozalaklı ağaç. (*Tatodiaceae* familyasından.)

— ANSİKL. *Metasekoya* Çin'de, Honşu'nun merkezinde, alt pliyosen tabakalarında ve daha sonra Kuzey yarımkürenin çeşitli yerlerinde fosil olarak bulundu. Sonra da, Merkezî Çin'de nemli bir vâdide yetiştiği meydana çıktı. (L)

METASERİSİT i. (fr. *métasericite*). Miner. Serisit çeşidi. (L)

METASİLİSİK sıf. (fr. *métasilicique*). Formülü H_2SiO_3 olan ve silis'ten türeyen bir asit için kullanılır. (Serbest halde bilinmeyen bu asit, *metasilikat* denilen tuzlarıyle tanınır.) [L]

METASİNABARİT i. (fr. *métacinnabarite'*-ten). Miner. Formülü HgS olan, siyah renkli tabiî civa sülfür; kübik sistemde billûrlaşır, Kaliforniya'da bulunur. (L)

METASOMATOZ i. (önek *meta* ve yun. *soma, -atos*, vücut'tan fr. *métasomotose*). Bir kayada özellikle bir maddenin yerini başka bir maddeye bırakması sonucu meydana gelen başkalaşma. (L)

METASPERMATOGENEZ i. (fr. *métaspermatogenèse*'den). Biyol. Erbezlerinin mevsimlik gerileme ve duraklama devresi; özellikle kuşların ve bazı memelilerin kış dinlenmesi sırasında görülür; bu devrede erbezlerinde spermatozoit bulunmaz ve erbezi epitelyumu ile merkez kısmı arasında farklılık yoktur. (L)

Foto Brogi-Giraudon, Neurdein (LAROUSSE)

METASTANİK sıf. (fr. *métastannique'*-ten). Formülü $H_2Sn_5O_{11}$, $4H_2O$ olan bir asit için kullanılır; nitrik asidin kalay üzerine etkimesiyle elde edilir; tuzlarına *metastanat* adı verilir. (L)

METASTASİO (Pietro), italyan şairi (Roma 1698-Viyana 1782). Yoksul bir ailenin çocuğu idi. Küçük yaşta irticalen söylediği şiirlerle ilgi çekti. G. V. Gravina onu evlât edindi ve okuttu. Şairlik hayatı 1721'de Napoli'de yazdığı *Gli Orti Esperidi* (Hesperides Bahçeleri) adlı kantat ile başladı. Kendisine gönül veren romanyalı şarkıcı Marianna Bulgarelli sayesinde müzik çevresine girdi. Ününü borçlu olduğu ilk melodramı *Didone Abbandonata'*yı (Terkedilmiş Dido) (1724) onun için yazdı. Bu eserle büyük ün kazanınca 1730'da Viyana sarayının resmî şairi oldu ve ölünceye kadar orada kaldı. Karl VI ve Maria-Theresia için yirmi altı melodram, birçok oratoryo ve kantat yazdı. En ünlü melodramları: *Catone in Utica* (Cato Utica'da) [1728]; *Artaserse* (Artakserkses) [1730]; *La Clemenza di Tito* (Titus'un Bağışlaması) [1734]; *Attilio Regolo* (Attilius Regulus) [1740] ve özellikle dramla saf sevginin, şehvetle melankolinin zarif bir melodi biçiminde birbirine karıştığı *Olimpiade* (1733). Üslûbunun açıklığını De Gravina'dan, psikoloji sanatını Calabria'daki hocası Gregorio Caloprese'den öğrendi kendiliğinden duygululuğu Tasso örneğinden beslendi. Dramlarının kahramanlık motifleri «bel canto» ve uzun uzadıya iç dökmek için bahaneden başka bir şey değildir; erkekçe deyiş yoktur; hem ölçülü hem ince bir biçim içinde ağır basan, hep aşk ve kadındır. Metastasio'nun en tipik eseri olan *L'Arietta* şarkı ve melodi için yazılmış, incelik ve alaycılık dolu kısa bir şiirdir. Bu şarkılar ve melodiler bütün Avrupa'da dilden dile dolaştı, kulaktan kulağa yayıldı. Avrupa kıtası, Avusturya sarayının zevk dolu şairinin melodramlarında düşüncelerinde yaşayan imgesini buldu. (L)

METASTATİK sıf. (fr. *métastatique*). Patol. Bir metastazdan ileri gelen: *Metastatik komplikasyon.* || Metastaz tabiatında: *Metastatik ur.* || *Metastatik apse,* az veya çok uzakta bulunan bir iltihaptan dolayı başka bir yerde oluşan apse: *Müzmin bronş -akciğer iltihabından dolayı beyinde meydana gelen apse, metastatik bir apsedir.*

— Fiz. *Metastatik termometre* herhangi bir sıcaklıkta (sıcaklık istenildiği gibi değiştirilebilir), derece çizgisi aralıklarından bir tanesi diğer aralıklardan daha geniş olan termometreye verilen ad. (L)

METASTAZ i. (yun. *metastesis,* yer değiştirme'den fr. *métastase*). Patol. Organizmanın herhangi bir noktasında, daha önce başka bir yerde bulunan marazî hale benzer patolojik bir olayın meydana çıkması: bu ikinci olay birinci marazî halin ikinci noktaya aşılanması sayılabilir.

— ANSİKL. Patol. Kanser *metastaz'*larının tipik örneklerinden biri, sindirim kanalı kanserinin karaciğere aşılanmasıdır (kapı-toplardamarı ambolisi). *Mikroplu metastaz'*ın örneği, kan çıbanından dolayı ortaya çıkan böbrek apsesidir. *Asalaklı metastaz* ise ekinokokoz hallerinde akciğer veya beyinde olabilir. Metastaz yaygın değilse, tedaviyle giderilebilir. (L)

METASTERNUM i. (lat. k.). Böceklerde orta göğüs halkasının karın tarafı. (Böceklerde üçüncü çift bacaklar buraya bağlıdır.) [L]

METASTİBNİT i. (fr. *métastibnite*). Miner. Amorf antimon sülfür; kırmızı renklidir. (L)

METATEORİ i. (fr. *métathéorie*). Modern mant. Bir metalang (dil-ötesi) vasıtasıyle, biçimsel bir sistemin (S) özelliklerinin incelenmesi. (Bu biçimsel sistem [S], matematikleri temsil ediyorsa, S'yi konu olarak ele alan teoriye *metamatematik* denir. Tümdengelimsel bir teorinin metateorisi özellikle aksiyomların, çelişmezlik, tamlık ve bağımsızlık kavramlarını inceler.) [L]

METATEZ i. (yun. *metathesis,* yer değiştirme'den fr. *métathèse*). Mant. *Yargıların metatezi* Kant'ta, dolaysız bir akılyürütmeyle başka bir yargı çıkartmak için, bir yargıdaki terimlerin yerinin değiştirilmesi. (Örnek: «değişmez olan her şey zorunludur; öte yandan zorunlu olan her şey değişmezdir; öyleyse ancak zorunlu olan değişmezdir»).

METATHERİA çoğl. i. Memelilerden keseliler altsınıfının ilmî adı. (Bu terim *eutheria* [özmemeliler] ve *prototheria* [ilkel memeliler] karşıtı olarak kullanılır.) [L]

METATİPİK sıf (fr. *métatypique*). Patol. Dokusu, içinde geliştiği dokuya değil de, organizmanın başka bir yerindeki dokuya benzeyen urlara denir: *Midede oluşan metatipik urun dokusu, bağırsak hücreleri tipindedir.* (L)

METAURO, İtalya'da Adriya denizine dökülen kıyı ırmağı. Doğu Apennin'den büyük ölçüde tarım yapılan vâdilerle inen *Meta* ve *Auro* ırmaklarının birleşmesiyle meydana gelir; 110 km. Fossombrone'yi geçtikten sonra Metauro, Fano'nun güneyinde bir delta ile son bulur: rejimi sel rejimidir.

— Tar. M. Ö. 270'te Claudius Nero ile Livius Salinator kumandasındaki Romalılar Hasdrudal'in kardeşi Hannibal'e getirdiği takviye kuvvetini burada yendiler; Hasdrubal öldürüldü ve kesilen başı Hannibal'in ordugâhına atıldı. (L)

METAVOLTİN i. (fr. *métavoltine*). Miner. Hidratlı tabiî demir, sodyum ve potasyum sülfat. (L)

METAZOA çoğl. i. Biyol. Bk. ÇOKHÜCRELİLER.

METAZORİ zf. (yun. *me,* ile fars. *zūr,* zor'dan rumca halk dili *me to zori*). *Argo.* Zorla. (M)

METBU sıf. (ar. *teba*ʿ'dan *metbūʿ*). *Esk.* Kendisine tabi olunan, uyulan, uyruk olunan: *Ahali tâbi-i metbu'dur şaha hakikatte / Yekûnun hükmü balasındaki mikdara tâbidir* (Ziya Paşa). *Mülk ve devlet sadedinde bulunmadığından tâbii metbudan ayırmayıp Kisra ve Kayserle beraber onlara tâbi olan mülûke dahi ...* (Cevdet Paşa). *Bilinmiş olsa da farzen hakayık-ı eşya / Kalır yine bize metbuumuz hakikatler* (Cenab Şahabeddin). || *Metbu-i müfahham,* hükümdar. || *Metbu-i şer'î,* uyulan şeriat kanunları.

◆ **Metbua** sıf. *Esk.* Metbu'nun dişili. || *Hükûmet-i metbua,* tabi olunan hükûmet. (M)

METBUİYET i. (ar. *metbūʿ*'dan *metbūʿiyyet*). *Esk.* Kendisine tabi olunan, uyulan kimsenin durumu. (M)

METCALFE (Charles, — baronu), ingiliz sömürge valisi (Kalkūta 1785 - Malshanger, Basingstoke yakınları, Hampshire 1846). 1808-1838 Yıllarında hizmet ettiği Hindistan'da vali oldu (1835-1836). Kanada genel valiliği yaptı (1843-1845). Sert tutumu ve parlamento tecrübesinin olmaması durumu daha da gerginleştirdi. (L)

METCALFE (Samuel L.), amerikalı doktor ve bilim adamı (Winchester yakınları, Virginia 1798-1856) 1823'te Transylvania Üniversitesi Tıp fakültesinden mezun oldu. New Albany'de (İndiana) doktor olarak çalışmağa başladı. 1831'de İngiltere'ye gitti. Amerika'ya dönünce, Tennessee, Kuzey Carolina ve Virginia'da bir jeoloji gezisine çıktı. Sonra New York'a yerleşerek, bilimsel çalışmalara başladı. Eserleri: *Narratives of Indian Warfare in the West* (Kızılderililerin Batıdaki Savaşlarının Hikâyesi) [1821]; *A New Theory of Terrestrial Magnetism* (Yeni Bir Yerçekimi Teorisi) [1833]; *Caloric: Its Mechanical Chemical and Vital Agencies in the Phenomena of Nature* (Isı: Tabiat Olayları Çerçevesinde, Mekanik, Kimyasal ve Hayatî Rolü) [2 cilt, 1843]. (M)

METE, çince **Mao-du** veya **Mo-du,** büyük türk - hun imparatoru (hük. M. Ö. 209 - 174). Babası Teoman (Tuman) Mete'yi karısının etkisiyle veliahtlıktan uzaklaştırdı. Bu olay üzerine kuvvet toplayan Mete, Teoman'ın üstüne yürüdü. Onu öldürerek yerine geçti (M.Ö. 209). Otuz beş yıl hun tahtında kaldı. Bu süre içinde sınırlarını genişleterek Hun devletini bir imparatorluk haline getirdi. Bütün altay kavimlerini (türk, moğol - tunguz) biraraya topladı. Hindistan'ı, Hazar denizine kadar Asya'yı ele geçirdi. Mete'nin karşısında güçlü bir devlet olarak Çin vardı. Mete, Çin'e her yıl akın yaptı. Bir kere ünlü Çin seddini de aşan Mete, çin imparatoru Gao-Di'yi Peteng kalesinde kuşattı. 320 000 kişilik çin ordusu yok olma tehlikesiyle karşılaştı. İmparator Gao - Di, Mete'nin bütün tekliflerini (yıllık vergi, kuzey eyaletlerinin bırakılması gibi) kabul ederek barış istedi. Barış şartları yerine getirilince Mete geri döndü. Mete bundan sonra her fırsatta Çinliler üstüne yürümek istedi, fakat Çinliler her isteğine boyun eğdiklerinden bu teşebbüslere son verdi. Mete, büyük bir imparatorluk bırakarak öldü. Öldüğü zaman Hun İmparatorluğu, Büyük Okyanus'tan Hazar denizine, Tibet ve Keşmir'den Kuzey Sibirya'ya kadar uzanıyordu. İmparatorlüğun yayıldığı topraklar 18 milyon km² kadardı. Türk destanlarında Çin ve Hindistan fetihleri anlatılan Oğuz Hanın Mete olduğu sanılıyor. (M)

METEL (Hugues), lat. **Metellus,** latince yazan fransız şairi (Toulouse 1080 - ay.y. 1157). Latince *Şiirler'*i ve devrinin başlıca kişilerine (Saint Bernard, Abélard, Heloïse gibi) yazdığı latince *Mektuplar'*ı vardır. Eserlerinde, XII. yy.da Lorraine eyaletinin tarihi ve gelenekleriyle ilgili birçok olayı ayrıntılarıyle yansıtır. (L)

METELİK i. (fr. *metallique'ten*). Eskiden on para değerinde olan madenî para: *Hurmanın adedi kadar metelik verdim* (F. R. Atay). [Bk. ANSİKL.] || *Mec.* Çok az para: *Bakalım kimseyi bulabilir miyim? Yoksa cepte metelik kalmadı* (B. Felek). *Babası bir metelik yollamadığı senelerde evimde yatırdım* (H. E. Adıvar).

— ÇEŞ. DEY. *Metelik etmez,* çok değersiz görülen nesneler veya kimseler için kullanılır. || *Metelik vermemek,* önemsememek, aldırış etmemek: *Selâhattin, Cehennem Yüzbaşı'nın gerçek değerlerine inanmadığı üstlere metelik vermediğini biliyordu* (Kemal Tahir). || *Meteliğe kurşun atmak,* çok parasız kalmak.

— ANSİKL. Nümism. Mahmud II'nin 25. cülus yıldönümünde (1833), ayarı düşük, fakat itibarî kıymeti yüksek olan yeni kara beşlikler çıkarıldı ve bunlara *metelik* denildi. 25. Cülus yılından sonra kesilen meteliklerin, cülusun 22-24. yıllarında çıkarılmış olanlardan ayırt edilmesi için, bunların ön yüzündeki kurdele düğümünün altına bir nokta konuldu ve ayarları binde 175-170'e kadar düşürüldü. Sonunda 1898'de, terkibinde yüzde on gümüş ile bakır alaşımından meydana gelmek üzere toplam 148 000 liralık 10 ve 5 paralık sikkeler basıldı ve halk arasında bunlara *yeni metelik* denildi. Sonraları yeni metelikler azalarak bozuk para sıkıntısı baş gösterince 1910'da kabul edilen bir kanunla, 40, 20, 10 ve 5 paralık olmak üzere 100 milyon kuruşluk nikel metelik basıldı. Ayarları binde 980'di. 10 ve 5 paralıklar 1910'da ve 40 paralıklar 1912'de Hasan Ferid Beyin darphane müdürlüğü zamanında basıldı. (M)

METELİKSİZ sıf. (*metelik'*ten *metelik-siz*). Parasız. *Eşanl.* ZÜĞÜRT.

◆ **Meteliksizlik** i. Parasızlık. (M)

METELLA CAECİLİA. Bk. CAECİLİA METELLA.

METELLUS CAECİLİLUS. Bk. CAECİLİUS METELLUS.

METEMALBÜMİN i. (fr. *methemalbumine*). Biyokim. Plazmadaki bir albümine bağlı, hematin ve protoporfirin bileşiği. (L)

METEMOGLOBİN i. (fr. *méthémoglobine*). Biyokim. Hemoglobin ile oksihemoglobin arasında bulunan ve hemoglobin'in oksitlenmesiyle oluşan madde.

— ANSİKL. *Metemoglobin* bir oksihemoglobin türevidir. Bazı oksitleyici zehirli maddelerin etkisiyle zehirlenmiş kana, karakteristik bir sepia rengi verir. Billûr halinde elde edilebilen bu boya maddesi, boşluk etkisi altında oksijen kaybetmez ve indirgeyicilerle karıştırılınca hemoglobine dönüşür. Oksihemoglobin'in izomeri olan metemoglobin oksijenle sağlam bir bağ kurar, fakat taşıyıcılık yapamaz Bu yüzden, potasyum ferrosiyanür, anilin v.b. ile zehirlenmelerde kanda bulunursa boğulma olaylarına yol açar. Eski kan lekelerinde metemoglobin araştırılması, adlî tıpta işe yarar. (L)

METEMOGLOBİNEMİ i. (fr. *méthémoglobinémie*). Demirli porfir'in katmaşığının ferrik haline geçtiği hastalık. (Metemoglobinemi nadiren belirtisiz olur; daha çok, bir zehirlenmeden ileri gelir.) [L]

MÉTÉNİER (Oscar), fransız yazarı (Soncoins 1859 - Saint-Mandé 1913). Paris'te polis komiseri sekreteriydi (1883-1889). Eserlerinde, ayak takımı arasında geçirdiği tecrübelerinden yararlandı. Romanları (*Madame la Boule* [Bayan Toparlak], 1889) özellikle gerçekçi olayları yansıtan anlatılardır. Yazdığı oyunlar: Goncourt'ların bir romandan ilham alan *Les Frères Zemganno* (Zemganno Kardeşler) [1890]; Paul Alexis ile birlikte yazdığı *Monsieur Betsy* (Bay Betsy) [1890]; konusunu Maupassant'ın bir hikâyesinden aldığı *Mademoiselle Fifi* (Matmazel Fifi) [1896]. 1897'de Grand-Guignol'u kurdu ve 1899'a kadar yöneticiliğini yaptı. (L)

METENSOMATOZ i. (yun. *meta*, sonra, *en*, içinde ve *soma*, vücut'tan fr. *métensomatose*'dan). Bir cismin başka bir cisme göçmesi. Bk. SAMSARA. (L)

METEOR i. (yun. *meteoros*, havada bulunan'dan > fr. *météore*). Atmosferde meydana gelen olay. || *Sulu meteor*. Bk. HİDROMETEOR. || *Ateşli meteor*, bir yanma olayıyle birlikte meydana gelen veya büyük bir ısı açığa çıkaran meteor. || *Işıklı meteor*, parlak bir ışık yayarak meydana gelen meteor (kutup fecri, gökkuşağı v.b.). [L]

Meteor, Atlantik'te 1925-1927 arası denizbilim alanında önemli bir inceleme gezisi yapan alman gemisi. Görevlerinden biri, deniz suyundan altın çıkarmanın kârlı bir iş olup olmadığını incelemekti. Böylelikle Almanya savaş borçlarını ödeyebilecekti; fakat deniz suyunda pek az altın bulunduğu anlaşıldı. (L)

METEORİT i. (fr. *météore*, meteor > *météorite*). Astron. Bk. GÖKTAŞI.

METEORİZASYON i. (fr. *météorisation*'dan). Jeomorfol. Atmosfer etkisiyle kayalarda meydana gelen değişiklikler bütünü: *Kabuk oluşması, donma, pul pul dökülme v.b. birer meteorizasyon biçimidir.*

— ANSİKL. *Meteorizasyon*, yerkabuğunun yüzey tabakasındaki ısı ve nem değişmelerinden doğar. Koruyucu bitki tabakasının bulunmadığı yerlerde meteorizasyon daha da etkilidir. Başlıca meteorizasyon şekilleri şunlardır:

buz ve buz çözelmesi almaşmasına bağlı olan donma ve don oynatması; derin yerlere oranla kayaların yüzeyinde daima daha kuvvetli olan ısı değişmelerinin etkisiyle genişleme ve büzülmelerin birbirlerini izlemesi sonucu ortaya çıkan «yorulma» etkileri (bu gelişmeye bazen *ısı aşındırması* adı verilirse de terim uygun değildir; bu etkiler özellikle, kabukların, pulların dökülmesine sebep olur);

tuzların belirli bir ölçüde erime ve çökelmesine eşlik eden kuraklık ve nem almaşması etkisiyle meydana gelen hacim değişiklikleri (çöl kabukları, kıraçlaşma yarıkları bu şekilde oluşur);

eriyebilen kayaçların dolaysız erimesinin yaptığı etkiler (meselâ lapyaların oluşumu).

Pek çok durumda meteorizasyon parçalanma ile sonuçlanır. Meteorizasyon yalnız çok kurak iklimlerde, sert, dayanıklı bir kabuğun meydana gelmesiyle kayaların yüzeyini sertleştirir. Buna karşılık bitki örtüsü etkisiyle meydana gelen bozulmalar gerçek meteorizasyon olayları değildir. (L)

METEOROGRAF i. (fr. *météorographe*). Meteorol. Sonda balonları, uçaklar veya füzeler tarafından taşınan ve atmosfer elemanlarının değerlerini kaydeden âlet. (Richard meteorografında bir barometre, bir termometre ve kaydedici bir nemölçer bulunur.) [L]

METEOROLOG i. (fr. *météorologue*). Meteoroloji uzmanı. (M)

METEOROLOJİ i. (yun. *meteorologia*'dan fr. *météorologie*). Atmosfer olaylarının kanunlarını inceleyen bilim.

— Giz. ilm. *Meteoroloji astrolojisi*, yıldızların hareketlerine ve gezegenlerin etkilerine dayanarak hava tahmini yapmak amacını güden astroloji.

— ANSİKL. Meteorol. Daha Eskiçağdan itibaren atmosfer olaylarına ilgi duyulmuş (Aristoteles), bununla birlikte *meteoroloji* uzun süre salt gözlem safhasında kalmıştır. Kesin açıklamaya dayanan gerçek bir bilimden bahsedebilmek için XX. yy.ı beklemek gerekti (yerdeki gözlem ağlarının yayılması ve aeroloji tekniklerinin geliştirilmesi). İki dünya savaşı da bu ilerlemeyi hızlandırdı; çünkü uçak, en büyük gözlem araçlarından biri olduğu kadar, meteorolojiden en çok yardım bekleyen konuların başında geliyordu.

Bugün meteoroloji, Yer fiziğinin dallarından biridir. Kendi çerçevesi içinde, meteorolojinin de çeşitli bölümleri vardır. *Analitik meteoroloji*, sıcaklık, rüzgâr, yağışlar v.b. gibi, havanın fiziksel elemanlarını ayrı ayrı gözler. *Dinamik meteoroloji*, atmosfer hareketlerinin kanunlarını ve bu hareketlerle çeşitli hava olayları arasındaki ilişkileri araştırır. Bu bölümün de, temel olarak *hidrodinamik* ve *termodinamik*'e dayanan bir teorik yönü vardır. Dinamik meteorolojinin pratik incelemelerinde, belirli saatlerde ve *sinoptik uzay* denen kısıtlı bir alanda, atmosferi şema halinde gösteren haritalardan ve diyagramlardan yararlanılır. Bu pratik incelemeler *sinoptik meteoroloji*'yi meydana getirir ve günlük hava tahminlerinde uygulanır. *Aeroloji**, serbest atmosferin yapısını inceler. *İklimbilim**, toprak düzeyinde atmosferden ayrılan elemanların uzaydaki dağılımını (klasik iklimbilim) veya yerde ve yükseklerde hava tiplerinin uzaydaki dağılımını (dinamik iklimbilim) inceler. *Tarım meteorolojisi*, atmosferin toprak ürünleri üstündeki etkileriyle uğraşır. *Mikroklimatoloji* mikroklimaları ve bu kavramın tarıma, biyolojiye, insan yararına v.b. uygulamalarını inceler. *Tıbbî meteoroloji*, havanın veya elemanlarının insan organizması üstündeki etkilerini araştırır. (L)

Meteoroloji İşleri Genel müdürlüğü (DEVLET), Türkiye'nin meteoroloji işleriyle meşgul olmak, bu alanlara giren sivil ve askerî hizmetleri görmek üzere 10 şubat 1937 tarih ve 3127 Sayılı kanunla kurulmuş, Tarım bakanlığına bağlı devlet teşkilâtı (kuruluşu 1925). Başlıca görevleri; dünya meteoroloji teşkilâtı ve milletlerarası sivil havacılık standartlarını uygulamak, havayolları ve denizyollarında askerî ve sivil seferleri korumak amacıyle gözlem ve hava tahminleri yapmak, milletlerarası hava rasatlarını alarak ilgililere vermek veya yaymak, memleketin zıraat, sanayi, ekonomi, sağlık, sosyal, bayındırlık ve şehircilik yönlerinden iklim bölgelerini tespit etmek ve buraların iklim karakterlerini araştırmak, bu amaçlarla hava, su ve iklim gözlemleri yapmak, gerekli görülen yerlerde, deniz seviyeleri ve pusula sapmaları üstünde araştırmalarda bulunmak, bu faaliyetler sonunda toplanan bilgileri çeşitli yollardan yayımlamak, gerekli yerlerde gözlem istasyonları kurmak ve çalıştırmaktır. Esas birimleri: Hava İşleri müdürlüğü, Klimatoloji müdürlüğü, İdro Meteoroloji İşleri müdürlüğü, Mikroklimatoloji İşleri müdürlüğü, Tetkikler ve Yayın şubesi, Âletleri Kontrol ve Ayarlama müdürlüğü, Telekomünikasyon müdürlüğüdür. Yardımcı birimleri: Tetkik Ünitesi müdürlüğü, Zat İşleri, Sicil ve Levazım müdürlüğü, Muamelat ve Muhaberat şubesinden meydana gelir. Danışma birimi Sivil Savunma uzmanlığıdır. Taşra teşkilâtı, Adana, Ankara, Antalya, Balıkesir, Diyarbakır, Malatya, Erzurum, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kayseri, Konya, Samsun, Trabzon, Van bölge müdürlükleri ile Ankara ve İstanbul'daki milletlerarası hava meydanları meteoroloji istasyonları, 52 yerde kurulu hava meydanları meteoroloji istasyonları, 211 büyük kilimatoloji istasyonu, 135 küçük klimatoloji istasyonu, 26 tarım müesseseleri meteroloji istasyonu, 650 yağış istasyonu, 620 feneloji istasyonundan meydana gelir. Bu genel müdürlüğe bağlı, orta dereceli bir uzmanlık okulu da vardır. (M)

METEOROLOJİK sıf. (fr. *météorologique*). Meteorolojiyle ilgili olan: *Meteorolojik olaylar.* (M)

METEOROPATOLOJİ i. (fr. *météoropathologie*). Hava ve mevsim değişiklikleriyle uzaydan gelen ışınların insan üstündeki kötü etkilerini inceleyen tıp dalı: *Meteoropatoloji, klimatolojinin bir bölümüdür.* (L)

MÉTEZEAU, ünlü mimarlar yetiştirmiş fransız ailesi: CLÉMENT (Dreux 1479-ay.y. 1555). Jean Desmoulins ile birlikte Dreux Belediye konağının yapımında çalıştı ve gene onunla birlikte aynı şehirde Saint-Pierre kilisesinin kulelerini ve büyük kapısını yaptı; — oğlu THIBAUT (Dreux 1533'e doğr. - Paris 1600). 1570'te Jean Bullant ile birlikte Saint-Denis'de Valois ailesinin mezarına başladı ve 1578'de Guillaume Marchant ve Jean Petit ile Pont-Neuf'ün inşaatını yönetmekle görevlendirildi; — LOUIS (Dreux 1560'a doğr.-Paris 1615), Thibaut'nun oğlu. Kralın mimarı olarak Louvre'daki büyük galerinin (ilk kısım) üst katını yaptı. Rungis su kemeri de onun eseridir; —CLÉMENT II (Dreux 1581-Paris 1652), Louis'nin kardeşi. Charleville Düklük meydanının planını çizdi (1611), Salomon de Brosse ile Lüksemburg sarayında çalıştı. Oratoire kilisesinin Carmes şapelinin inşasına başladı, Rochelle bendinin yapımını yönetti (1627). Assomption Rahibeler manastırını ve Luynes konağını yaptı. Eskiden Salomon de Brosse'a mal edilen, Paris'teki Saint-Gervais-Saint-Protais kilisesi de onun eseridir. (L)

METFEN veya **MEDFEN** i. (ar. *defn*'den *medfen*). *Esk.* Defnolunacak yer, mezar, kabir: *Sipihr medfenini me'kel etmiş insana: / Olur yine ten-i insan gıdası insanın* (Ziya Paşa). *Tabiat arzeder karşımda meş'ûm, / Soğuk bir levha, bir tasvir-i medfen* (Tevfik Fikret). *Gözüm, uzaktaki bir medfenin ayak ucuna / Çöküp ziyaret eden bir çocukla bir kadına* (M. Â. Ersoy). [M]

METFUAT çoğl. i. Bk. MEDFUAT.

METFUN veya **MEDFUN** sıf. (ar. *defn*'den *medfûn*). *Esk.* Defnolunmuş, gömülmüş: *Bizim halazade burada medfundur* (B. Felek). *Eşme'deki Karaca Ahmed Türbesinde Karaca Ahmed'in annesi Sultan Ana'nın da medfun olduğu söylenir* (N. Araz). *Siyah mermerlerle örtülmüş bir mezarda diri diri medfun gibiydi* (H. Z. Uşaklıgil). || Toprağın içine konulup örtülü kalmış: *Hârise İbni Nu'man'ı muhasara etmiş ve orada medfun olan hazinelerini çıkarmış idi* (Cevdet Paşa).

◆ **Medfune** sıf. *Esk.* Medfun'un dişili. (M)

METH veya **MEDH** veya **MEDİH** i. (ar. *medh*). Bir kimse hakkında iyi şeyler söyleme, övme: *Onun daha önceden methini işitmiştim.* (M)

METHAL veya **MEDHAL** i. (ar. *duhl*'dan *medhal*). *Esk.* Giriş, giriş yeri, bir yapı, bahçe v.b.ye girilen yer: *Alçak kemerli methalin yanında küçük bir kilise vardı* (Ş.S. Aydemir). *Aynı zamanda kümbet methalinde Nihan göründü* (R.H. Karay). || Boğaz, körfez, sokak v.b.nin girişi, ağız: *Erzincan'dan garba hareket ettiğimiz günün sabahı Erzincan Boğazı methaline gelir gelmez bazı jandarma neferlerinin [...] otomobillerimizi tevkif ettiklerini gördük* (Atatürk). *Solda Bozburun ki Gemlik körfezinin medhalini [...] gösteriyor* (Cenab Şahabeddin). || [Kitap için] Önsöz, giriş. || *Mec.* Parmağı olma, karışma. || *Zî-medhal* (veya *methal-dâr*). Bk. METHALDAR.

— DEY. *Methali olmak*, bir işte parmağı olmak, bir işe karışmış olmak: *Gayri umurda medhalim yoktur dedikte affolunup...* (Naima).

— Gram. *Esk. Medhali kavaid*, gramere giriş.

— Mus. Türk musikisinde, peşrevin yerine geçen ve fasıl başlarında çalınmak üzere düzenlenen beste. (Peşrevden ayrılığı, serbest tarzda kullanılabilmesi, *hane* ve *mülâzime* gibi bölümleri taşımaması, çok kere de ölçüsüz oluşudur.) [M]

METHALDAR sıf. (ar. *medhal* ve fars. *-dâr*'dan *medhal-dâr*). *Esk.* Bir işe karışmış, bir işte parmağı olan. (M)

METHAR i. (ar. *mezhar* > *medhar*'dan). *Esk.* Depo. (M)

METHETMEK blş. geçl. f. (ar. *meth* ve türk *etmek*'ten). Övmek: *Otelci şaşırmıştı, odanın eşyasını, havasını methediyor, kar-*

şı dağlara kadar bütün ovayı gördüğünü söylüyordu (R.N. Güntekin). *Keten helvacı helvasını «Keten helvam» nakaratlı bir türkü ile methederek satardı* (A. Ş. Hisar). [M]

Meth'Homeron (Ta), İzmir'li Quintus'un (M.S. IV. yy.) on dört bölümlük destanı. Şair, eserde, destan ozanlarından ilham alarak *İlyada*'yı izleyen olayları anlatır. Ustaca düzenlenmekle birlikte, taklitçiliğe kaçan destan, Amazonlar kraliçesi Penthesileia'nın kahramanlıkları ve ölümü, Akhilleus'un ölümü ve cenaze töreni, Aias'ın ölümü, Philokleitos'un gelişi, Paris'in ölümü, tahta atın yapılması ve Truva'nın zaptı, galip gelen Yunanlıların gemilere binişi, Lokris'li Aias'ın ölümü gibi bölümleri kapsar. (L)

METHİYE veya **MEDHİYE** i. (ar. *medh'-den medhiyye*). *Esk.* Övgü: *Methiye düzmek.*

— Ed. Bir kimseyi veya bir şeyi övmek için yazılmış şiir: *Osmanlı edebiyatında methiye ile hicviye arası bir şey bulamayız* (F.R. Atay).

— ANSİKL. Ed. Eski türk edebiyatında, özellikle divan edebiyatı döneminde birini övmek, yüceltmek için yazılan şiirlere genellikle *methiye* adı verilir. Methiyede gerçek payı aranmaz. Övülmek istenen kimsenin beğeneceği, hoşlanacağı bir anlatımla manzumeyi örmek yeterlidir. Methiyelerin her zaman kaside türünde olması ve kuruluş, yapı, düzen bakımından kaside ile eş nitelik taşımasıda gerekmez. Her vezinle, her kafiye düzeniyle methiye yazılabildiği gibi nesirle yazılmış methiyeler de olabilir. Şairin övünmek için yazdığı methiyelere *fahriye* denir. Methiye, *kaside, mesnevî, gazel, terciî bent* ve *terkibi bent* şeklinde de olur. Doğu edebiyatında methiye yazma geleneği İran'da başladı. Sasanî hükümdarları, saraylarında yaptıkları işleri şiirle hikâye eden ve kendilerini övmekle görevlendirilen kimseler bulundururlardı. Bunlar, sarayda bir bakıma resmî görevi olan şairlerdi. Daha sonraki çağlarda bu gelenek sürdürüldü. Sultanlar, zamanın en ünlü şairlerini saraylarına aldılar, onları her gittikleri yere götürdüler. Gazne sultanları, özellikle Mahmud, zamanın en seçkin iran şairlerini sarayına aldı. Onlara *sultanüşşuara, meliküşşüara* gibi unvanlar verdi. Ondan sonra, bütün iran sultanları aynı geleneği sürdürdü. Cahiliye çağında Araplar da bu geleneği benimsemişti. İslâm dininin doğuşundan sona emevî ve abbasî hükümdarları saraylarında zamanın en başarılı şairlerine yer ve değer verdiler. Şairler arasında methiye yazma yarışmaları bile düzenlediler. Başarı kazananlara büyük ödüller verdiler. Divan edebiyatında methiyecilik resmî bir görev değildi, fakat padişahlara ve devlet büyüklerine yaranmak, onlardan *caize* denen bağışlar almak için methiye yazan şair çoktu. Bazı yazar ve şairler eserlerini, methiye niteliğinde bir kasideyle bağış umdukları, yardım diledikleri büyüklere sunmayı bir âdet olarak benimsediler. Birçok dalkavukluğa yol açan bu gelenek zamanla bırakıldı. (M)

METHOCA i. Dişisi kanatsız böcek; kurtçukken, cicindela kurtçuklarında asalak yaşar. (İlmî adı *Methoca ichneumonoides.* Zarkanatlıların *mutilidae* familyasından.) [L]

METHODİOS Aziz (Syrakusai 780'e doğr.-İstanbul 847), İstanbul patriği (843-847). İkona düşmanlarının ateşli bir muhalifiydi. İmparator Mikhael II'nin emriyle Burgaz adasına hapsedildi. Bilgisi sayesinde Theophilos'un gözüne girdi. 843'te patrik seçildi. Studiosçu rahiplerle anlaşmazlığa düştü. (L)

METHOLCUS i. Akdeniz kıyılarında hurmaların meyve sapında gelişen böcek. (İlmî adı *Metholcus cylindricus;* kınkanatlıların *anobiidae* familyasından.) [L]

METHONE. Esk. coğ. Yunanistan'da köy. Peloponnesos'ta (Messenia nomos'u), Messenia yarımadasının güneybatı kıyısında; 2 100 nüf. Methone'yi uzun süre elinde tutan Venedik, XV. yy.da kaybetti; 1699'da Karlofça antlaşmasıyle geri aldı; ama 1718 Pasarofça anlaşmasıyle yeniden kaybetti. 1828'de köyü ele geçiren Fransızlar, Yunanistan'a bıraktılar.

— Tar. Daha Mykenai çağında yerleşilen Methone, Isparta'nın perioikos kasabalarındandı. Helenistik çağda bağımsız oldu, M. S. 365'te suların yükselmesiyle yıkıldı. Bugün, *Modon.* (L)

METHONE, Trakya'da şehir, Thermaique körfezi kıyısında, M.Ö. VII. yy.ın ikinci yarısında Eretrie tarafından kuruldu. Atina'nın toprağıyken, M.Ö. 354'te Philippos II tarafından alındı. Yıkıntılarının *Miliaes* yakınında *Kala Nera*'da olduğu sanılır. (L)

METHONİCA i. Zambakgillerden bitki cinsi. Bk. GLORİOSA. (L)

METHUEN (John), ingiliz siyaset adamı (Bradford, Wiltshire 1650-Lizbon 1706). Portekiz'de (1691-1696) ve İrlanda kançılarlığında (1697-1701) ilk görevlerini tamamladıktan sonra yeni bir görevle tekrar Portekiz'e gönderildi. Bu görevinin sonunda adını taşıyan ünlü antlaşmayı imzaladı (1703). Bu antlaşmaya göre, Portekiz'e ingiliz yünlü ürünleri girebilecek, buna karşılık portekiz şaraplarından alınan gümrük resminde büyük bir indirim yapılacaktı. Böylelikle iki devlet arasında yalnız iktisadî yönden değil, aynı zamanda siyasî yönden de devamlı bir iş birliği sağlamış oldu. (L)

METHUEN (Paul Sanford, ikinci — baronu), ingiliz mareşali (Corsham Court, Wiltshire 1845 - Londra 1932). Aşanti yerlilerine karşı yapılan savaşa (1874), Mısır seferine (1882) ve Boerler savaşına (1899-1901) katıldı. 1908'de Güney Afrika başkumandanı, 1915'te Malta valisi oldu. (L)

METHYMNA. Esk. coğ. Limni adasının kuzeybatı kıyısında şehir. (L)

METİL i. (fr. *méthyle*). Kim. Formülü —CH_3 olan tek değerli kök; doymuş hidrokarbon kökleri serisinin ilk basamağıdır; metil alkolden hidroksil'in veya metandan hidrojenin çıkarılmasıyle türer. || *Metil alkol.* Bk. ANSİKL. || *Metil kırmızısı,* zayıf organik bazların ve amonyağın titre edilmesinde gösterge olarak kullanılan organik bileşik. (Metil kırmızısı suyu sarıya boyar; bir damla hidroklorik asit katılınca renk morumsu kırmızıya döner; bir damla amonyak veya sodyum hidroksit ise çözeltiyi renksiz hale getirir.)

— ANSİKL. Kim. Bileşiminde *metil* kökü bulunan bileşikler arasında şunlar sayılabilir:

metil klorür veya *monoklorometan* CH_3Cl. 1847'de Flourens tarafından bulunan metil klorür, sanayide, pancar şurubundaki trimetilamin klorhidratı ısıtarak, metil alkolü hidroklorik asitle esterleştirerek veya metanı klorlayarak elde edilir. — 23°C'ta kaynayan, kolayca yoğunlaşan bir sıvıdır. Sanayide metilleme etkeni olarak, tıpta da çok çabuk buharlaştığı için lokal anestezilerde kullanılır;

metil bromür CH_3Br. 4°C'ta kaynayan bir sıvıdır;

metil iyodür CH_3I. Metil alkolün iyot ve fosforla işlenmesinden elde edilir. 43°C'ta kaynayan ve mükemmel bir metilleme etkeni olan, eter kokusunda bir sıvıdır;

metil oksit $CH_3 — O — CH_3$ (*dimetil eter*). —21°C'ta kaynayan gaz halinde bir eter oksittir; metil alkolün su kaybetmesiyle elde edilir;

metil sülfür $CH_3 — S — CH_3$. 37°C'ta kaynayan bir tiyoeterdir;

metil sülfat. Dimetil sülfat $SO_4(CH_3)_2$, 188°C'ta kaynayan bir sıvıdır; asit sülfatın (monometil hidrojen sülfat) vakum altında damıtılmasıyle elde edilir. Sanayide, çok pahalı olan iyodürün yerine, metilleme etkeni olarak çok kullanılır;

asit sülfat SO_4HCO_3 veya *metilsülfürik asit,* billûrlaşmış tuzlar veren, yağ görünüşünde yoğun bir sıvıdır;

metil nitrat NO_3CH_3. 66°C'ta kaynayan bir sıvıdır; eskiden yeşil ışık elde etmekte kullanılırdı, patlayıcı olduğu için bugün artık kullanılmaz;

metil siyanür. *Eşanl.* ASETONİTRİL.

● *Metil alkol. Odun ruhu, karbinol* ve *metanol* da denilen *metil alkol* CH_3OH, 1661'de Boyle tarafından odunun damıtma ürünlerinde bulundu. 1812'de, Taylor bu maddenin bileşimini alkole benzetti, fakat Dumas ve Péligot 1835'te gerçek yapısını belirlediler. Metil alkol, tabiatta esterler halinde bulunur: gaultheria esansında salisilat, portakal çiçeği esansında antranilat halinde veya birçok fenollü maddeyle (öygenol, vanilin v.b.) eter-oksitler meydana getirmiş olarak.

Metil alkol eskiden sanayide, odun katranlarından çıkarılırdı. Bugün ham odun alkolü arıtılmaz; aseton ile karıştırılıp yakıt olarak kullanılan etil alkolün (ispirto) boyanmasına yarayan *metilen*'i meydana getirir; bu işlem için, Türkiye'de, ham metil alkol yerine ham piridin kullanılmaktadır. Bugün, metil alkol sentezi karbon monoksidin hidrojen üzerine etkimesiyle yapılır ve saf metil alkol elde edilir. 67°C'ta kaynayan, su ve birçok eriticiyle karışabilen hareketli bir sıvıdır. Kimyasal özellikleri etil alkolünküne çok benzer. Sanayide, boyalı ispirto yapımından başka, metilleme için veya metilleme etkenlerinin (iyodür, sülfat) hazırlanmasında eritici olarak ve formol üretiminde (yükseltgenmeyle) kullanılır.

— Eczc. ve Ted. *Metil klorür* buharlaşınca, değdiği yeri soğutan lokal bir anestezi meydana getirir; fakat bu işlem için, daha etkin olan etil klorür tercih edilir.

Metil salisilat sentezle hazırlanır. Keskin kokulu Wintergreen esansının temel bileşenidir. Romatizma, gut v.b. hastalıklarda ağrı giderici merhem veya kompres şeklinde kullanılır. (L)

METİL— (fr. *méthyl-*). Kim. Yapısında metil kökü bulunan bileşikleri adlandırmakta kullanılan önek. (Çoğu zaman, MONOMETİL [«yapısında bir tek metil kökü bulunan»] anlamında kullanılır.) [L]

METİLAL i. (fr. *méthylal*). Kim. Formülü $CH_2 (OCH_3)_2$ olan asetal; metil alkol ile formaldehitten meydana gelir ve metil alkolün yükseltgenmesinden elde edilir. (L)

METİLAMİN i. (fr. *méthylamine*). Formülü $CH_3 NH_2$ olan primer organik baz. *Eşanl.* MONOMETİLAMİN. (L)

METİLAMİNLER çoğl. i. Bileşiminde mono metilaminden başka, *dimetilamin* $(CH_3)_2NH$ ve *trimetilamin* $(CH_3)_3$ N bulunan metillendirilmiş aminlerin genel adı.

— ANSİKL. *Metilamin,* —6°C'ta kaynayan, suda çok çözünen, amonyak kokusunda bir gazdır. Yer fesleğeninde ve yüksek sıcaklıkta kavrularak elde edilen kemik yağı, odun zifti gibi maddelerde bulunur. Üreitlerin (kafein) veya alkaloitlerin (morfin) bozulmasıyle meydana gelir. Metiliyodürün amonyağa etkimesiyle elde edilebilir. Çözelti halindeki sodyum hidroksit ile bromun asetamide etkimesiyle hazırlanır. Metilamin, asitlerle birleşerek, amonyum tuzlarına benzeyen billûrlaşmış buzlar verir. (L)

METİLANİLİN i. (fr. *méthylaniline*). Kim. Formülü C_6H_5 — NH — CH_3 olan ikincil arilamin; anilin'in ortoklavda, metil alkol ve hidroklorik asitle metillendirilmesinden elde edilir. (Asetik amidi, egzaljin olan bir sıvıdır.) [L]

METİLARSİN i. (fr. *méthylarsine*). Kim. Formülü CH_3AsH_2 olan gaz halindeki madde; metilarsonik asidin indirgenmesiyle elde edilir. (L)

METİLARSİNATLAR çoğl. i. Kim. Organik arsenik bileşikleri (arsenik asit esterleri) sınırı; az zehirlilerdir, kakodilatlara benzerler. (L)

METİLARSONİK sıf (fr. *méthylarsonique*). Kim. Formülü CH_3 AsO $(OH)_2$ olan asit için kullanılır; metil iyodürün potasyum arsenyata etkimesiyle elde edilir. (L)

METİLAT i. (fr. *méthylate*). Kim. Metil alkolden türeyen alkolat. (L)

METİLAZİT i. (fr. *méthylazide*'den). Kim. Azothidrik asidin metillenmiş türevi. (L)

METİLBENZEN i. (fr. *méthylbenzène*). Kim. *Eşanl.* TOLÜEN.

METİLBÜTADİEN i. (fr. *méthylbutadiène*). Kim. *Eşanl.* İZOPREN.

METİLBÜTANOL i. (fr. *méthylbutanol*). Kim. *Eşanl.* AMİLALKOL*.

Adriaensz METİUS
gravür
Cabinet des Estampes,
Paris

Foto. LAROUSSE

METİLEN i. (fr. *méthylène*). Kim. Formülü = CH_2 olan iki değerli kök; metanın iki hidrojen atomu kaybetmesiyle türer. (Bu köke, 40°C'ta kaynayan ve suda çözünmeyen *metilen klorür* $CH_2\ Cl_2$ ile eskiden *metilen oksit* adı verilen formaldehitte CH_2O rastlanır.) || *Aktif metilen*, iki CO, CN, $CO_2\ C_2\ H_5$ grubu arasına giren ve kolayca onartma veya yoğunlaşma tepkimeleri veren CH_2 grubu.

— Sanay. Saf olmayan metil alkol veya *odun ruhu* ile metil alkol ve aseton karışımının ticarî adı. || *Metilen mavisi*. Bk. MAVİ. (L)

METİLETİLKETON i. (fr. *methyléthylcétone*'dan). Kim. Formülü $CH_3—CO—C_2H_5$ olan keton; suda çözünür, 81°C'ta kaynar: *Metiletilketon, parafin gidermekte ve çeşitli sanayi dallarında kullanılan bir eriticidir. Eşanl.* BÜTANON. (L)

METİLFOSFİN i. (fr. *méthylphosphine*). Kim Bir hidrojen atomunun yerine bir metil kökünün geçtiği fosforlu hidrojen türevlerine verilen ad. (Bu türevler arasında, havada kendi kendine yanan ve 41°C'ta kaynayan $P(CH_3)_3$ ile 14°C'ta yoğunlaşan, suda çözünmeyen ve havada patlayarak yanan pis kokulu $PH_2 — CH_3$ gazı bilinir. [L]

METİLHEPTENON i. (fr. *méthylhépténone*). Kim. Formülü

$(CH_3)_2C=CH — CH_2 — CH_2 — CO — CH_3$ olan etilen sınıfından keton; 173°C'ta kaynar, bazı sıvı yağlarda bulunur; sitral, geraniyol ve linalol'ün yükseltgenmesiyle meydana gelir. (L)

METİLHİDRAZİN i. (fr. *méthylhydrazine*). Kim. Çoğu zaman füzelerde yakıt olarak kullanılan metilli hidrazin türevlerine verilen genel ad; tutuşturucu olarak, nitrik asit veya sıvı oksijen kullanılır. (Daha çok monometilhidrazin $H_2N — NH — CH_3$ ve simetrik olmayan dimetilhidrazin $H_2N — N(CH_3)_2$ kullanılır.) [L]

METİLİNDOL i. (fr. *méthylindole*'den). İndol'ün homoloğu. (α türevi, 59°C'ta ergiyen ve 268°C'ta kaynayan bir katıdır; akkor derecede ısıtılmış bir tüpten geçirilince kinolein'e dönüşür. β izomeri *skatol**dür.) [L]

METİLİZOBÜTİLKETON i. (fr. *méthylisobutylcétone*'den). Formülü

$$(CH_3)_2\ CHCH_2COCH_3$$

olan keton; 115°C'ta kaynar, asetondan türer: *Metilizobütilketon, parafin gidermekte kullanılan bir eriticidir.* (L)

METİLKARBİLAMİN i. (fr *méthylcarbylamine*). Kim. Karbilaminler serisinin $CH_3 — NH$ formülündeki ilk basamağı; asetonitril'in izomeridir. (Renksiz, zehirli, keskin kokulu, 0,76 yoğunluğunda, 59°C'ta kaynayan bir sıvıdır.) [L]

METİLKARBİNOL i. (fr. *méthylcarbinol*). Kim. *Eşanl.* ETİLALKOL.

METİLLEME i. (*metil* > *metillemek*'ten *metille-me*). Bir moleküle metil kökü katmak için yapılan kimyasal işlem. (L)

METİLORANJ i. (fr. *méthylorange*). Kim. *Eşanl.* HELYANTİN.

METİLPENTOZ i. (fr. *méthylpentose*). Kim. Bk. OZ.

METİLPROPAN i. (fr. *méthylpropane*). Kim. *Eşanl.* İZOBÜTAN.

METİLSELÜLOZ veya **METOKSİSELÜLOZ** i. (fr. *méthylcellulose* veya *méthoxycellulose*'dan). Selülozdaki hidroksil (OH) gruplarının yerine metoksil gruplarının geçmesiyle elde edilen ürün: *Metilselüloz, âdi sıcaklıkta suda çözünür ve tutkal yapımında kullanılır.* (L)

METİN veya **METN** i. (ar. *metn*'den). Bir yazarda, bir kanunda, bir belgede v.b. bulunan kelimelerin meydana getirdiği büyün (*yorum*'a karşıt olarak kullanılır). || Bir yazarın kendi dilinde kullandığı kelimelerden meydana gelen bütün (*çeviri*'ye karşıt olarak kullanılır). || *Teşm. yol.* Basılı veya elyazması parça. || *Esk.* Yolun ortası. || Arka, sırt. || Kâğıdın arkası.

— Ciltc. *Metin dışı resim*, kitabı meydana getiren formalarla aynı boyutta, genellikle farklı bir kâğıt üzerine siyah-beyaz veya renkli olarak basılan ve formanın arasında veya dışına yerleştirilen resim.

— Huk. *Kanun metni*, kanunun yazılı şekli. (Hâkim, önüne gelen bir olayda, ilk olarak kanunun metnini uygulamak zorundadır. Hâkimin uygulamasına esas olacak metin, kanunun resmî gazetede yayımlanan metnidir. Ancak metin itibarıyle uygulama imkânı bulamadığı durumlarda kanunun ruhuna v.d. kaynaklara başvurabilir.) [M]

METİN sıf. (ar. *metânet*'den *metîn*). Metanetli, sağlam, dayanıklı, berk: *İzzettin Paşanın metin karakteri ve vâkıfane kumandası ve maiyetindeki Türk zâbit ve neferlerinin yüksek kumandanlıkları Edhem ve kardeşleriyle saldıran hain kuvvetleri mağlûp ve ricate mecbur etti* (Atatürk). *Bihter metin bir sesle cevap verdi...* (H. Z. Uşaklıgil). *Çamlıbel'e metin kale yapmaya / Kendi yiğit özü metin er gerek* (Köroğlu). || i. Erkek adı.

◆ **Metinane** zf. *Esk.* Metanetle, sağlamlıkla: *Firdevs Hanım biraz daha metinane girdi* (H. Z. Uşaklıgil). *Zâviye-i felâsife namıyle bir mecmua-i ukala tesis ve zat-ı metinanelerini zaviyenin kitabeti ile tavzif ettim* (Cenab Şahabeddin).

◆ **Metine** sıf. *Esk.* Metin'in dişili: *Bu takımın İstanbul hayatında tayin-i nisbeti bir kaide-i metineye müstenid olamaz* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

MÉTİN (Albert), fransız siyaset adamı ve iktisatçısı (Besançon 1871 - San Francisco 1918). Radikal Sosyalist partisinden milletvekili seçildi (1909-1918). Çalışma bakanı oldu (1913-1914 ve 1915-1916). Birçok eser yazdı: *Le Socialisme sans Doctrine* (Öğretisiz Sosyalizm) [1901]; *L'Inde d'Aujourd'hui* (Bugünkü Hindistan) [1903]; *La Colombie Britannique* (İngiliz Kolombiyası) [1908]. (L)

METİONİN i. (fr. *méthionine*). Biyokim. Organizmanın dengeli büyümesi için muhakkak gerekli kükürtlü amino asit.

— ANSİKL. *Metionin*, bitkisel ve hayvansal proteinlerde (özellikle kazein) bulunur; sentezle de yapılır. Tedavi alanında, kansızlık hallerinde alyuvar yapıcı olarak kullanıldığı gibi karaciğeri koruyucu rolü yüzünden bütün iltihaplı ve mikroplu karaciğer rahatsızlıklarında ve sirozlarda da kullanılır. (L)

METİS i. (fr. *métis*, karışık, karma). Çözgüsü saf pamuk, atkısı saf keten olan ve içinde yüzde 40 oranında keten bulunan bir tür pamuklu bez. (L)

METİS («bilgelik»). Yun. Mit. Zeus'un ilk karısı. Günün birinde kendisini tahtından indirebilecek bir çocuk doğurmasın diye, Zeus onu bağrında sakladı. (L)

METİUS (Adriaensz), hollandalı matematikçi (Alkmaar 1571-Franeker 1635). π'nin yaklaşık değeri olarak, Arkhimedes'ten beri kullanılan $\frac{22}{7}$ kesrinin yerine çok daha doğru olan $\frac{355}{113}$ kesrini ortaya attı; bu kesir ondalığa çevrilince π'nin ilk altı rakamını tam olarak veriyordu. Kardeşi JACOB (Alkmaar-ay.y. 1628), Descartes'ın belirttiğine göre ilk gök dürbünlerinden birini yapmıştır. (L)

METİUS SUFFETİUS, Alba diktatörü (M. Ö. VII. yy.). Horatius'larla Cruiatus'ların mücadelesinden sonra Roma'nın müttefiki oldu. Veji önünde Romalılara ihanet etti (660'a doğr.). Roma kralı Tullus Hostilius'un emriyle öldürüldü. (L)

METKOVİÇ, Yugoslavya'da (Hırvatistan) şehir, Neretva kıyısında; 12 100 nüf. Tarım pazarı. (L)

METLANDİT i. (fr. *maitlandite*). Miner. Bileşiminde uranyum ve kurşun bulunan torit çeşidi. (L)

METLAVİ, Güney Tunus'ta (Gafsa ili) köy, Gafsa'nın güneybatısında. Fosfat işletme bölgesinin başlıca merkezi. (L)

METLİ sıf. (*met*'ten *met-li*). Gram. Esk. *metli elif*, hemze ile elifin birleşmiş şekli (Arapçada başta uzun *a*). [M]

METLİLİ, Cezayir Sahrası'nda (Vahalar idare bölgesi) vaha, Mzab'da, Gardaya'nın güneyinde; 3 500 nüf. Şaamba'ların toplandığı bir merkezdir. (L)

metop
Olympia Zeus tapınağından
Louvre müzesi, Paris

Metmenge, Gaziantep'in 27 km kuzeybatısında aynı adı taşıyan köyün yanında höyük. 1945'te Kılıç Kökten tarafından bulundu ve araştırıldı. Höyükte Alt Paleolitik devre ait olduğu anlaşılan, bazalttan, iki yüzü işlenmiş tipik bir el baltası, ayrıca 400 m doğusunda ve yakınlarında şelleen tipi el baltaları ele geçirildi. (M)

METN i. Bk. METİN.

METOD i. Bk. METOT.

METODİST i. (fr. *méthodiste*). Metodizmi savunan. (L)

METODİY Aziz, İslavların havarisi (Selânik 825'e doğr.- Selânik 885). Genç kardeşi Konstantin (rahiplik adı Kiril*) gibi o da Arapların, sonra Hazarların yanında misyoner oldu. İki kardeş Mihail III tarafından İslavları hıristiyanlaştırmakla görevlendirildiler (864) ve yeni hıristiyanlar için *kiril* alfabesini buldular. İncil'i İslavcaya çevirdiler, islav dinî törenlerini düzenlediler ve millî bir rahip sınıfı meydana getirdiler. Ortaya attıkları yenilikler kuşku uyandırdı ve iki kardeş Roma'ya çağrıldı. Papa Adrianus II kendilerini tasvip etti. Kiril ölünce (869), Metodiy, papa tarafından bölgesel piskopos tayin edildiği Pannonia'ya tek başına gitti. Bu bölge gerçekte bütün islav ülkelerini kapsıyordu. Metodiy yetkilerini tanımayan ve öğretisini kabul etmeyen germen piskoposları tarafından hapsedildi. 874'te Bohemya prensini vaftiz etmesi üzerine Germenler tarafından yeniden suçlandı. 879-880 Yıllarında kendini savunmak üzere Roma'ya çağrıldı, Johannes VIII'in tasvibi ile Moravya'ya gitti. Muhalifleri kendisini rahat bıraktılar ve huzur içinde öldü. Moravya krallığının Macarlar tarafından tahrip edilmesiyle Metodiy'in eseri yıkıldı. Fakat Bulgarlardan Sırplara ve Ruslara geçen islav dini törenleri yaşamağa devam etti. (L)

METODİZM i. (fr. *méthodisme*). XVIII. yy.da John Wesley'in ortaya attığı dinî akım ve hıristiyan tarikatı. Bk. ANSİKL.

— Tıp. Roma'da Asklepiades tarafından ortaya atılan ve daha sonra öğrencileri tarafından tatbik edilen sistem. (Hastalık sebebi olan organlardaki dengesizliğin, dokuların gevşemesi veya sıkışmasına bağlı olduğunu iddia eder.)

— ANSİKL. XVI. yy.dan beri, dindarlık ve ermişlik yolundaki her çeşit deneme «metod»u için kullanılan *metodizm* ve «metodist» terimleri, bugün «XVIII. yy.ın büyük ingiliz reformu ile bu reformun taraftarları ve onu sürdüren kiliseler» anlamına gelmektedir. Aslında bu terimi, reform hareketinin başlangıcı için kullanmak uygun olur. Bu dönemde John Wesley, kardeşi Charles ve arkadaşları George Whitefield, Oxford öğrencileri arasında hıristiyanca yaşama kurallarını yaymağa çalışıyorlardı. Bütün anglosakson dünyasına hızla yayılan dinî bir «uyanış»ı gerçekleştirmek çabası içinde olan metodizm, özellikle hıristiyanca yaşama özlemi, geniş halk tabakalarının (özellikle işçi çevreleri) İncil'i benimsemesi, laiklerin dinî fonksiyonlara katılması gibi konulara

Foto. LAROUSSE

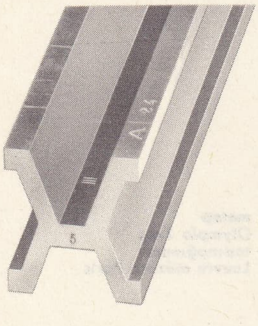

metre'nin kopyası milletlerarası prototip

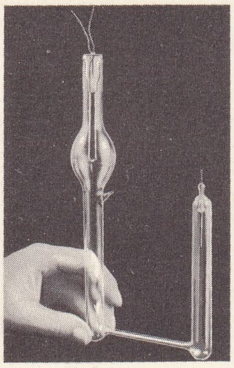

yeni optik etalon metre, krypton 86 lambası

krypton etalonu ile bir madenî metre'nin ayarlanması

önem verdi. Böylece ilk Reformun bazı yönlerini benimseyen metodizm, onun ortodoks teolojisini muhafaza etti. Whitefield calvin'cilerin kaderciliğinde, bunu kabul etmeyen Wesley ise, Tanrı'ya kendini vakfetme konusunda ısrar ettiler. Fakat metodizm her şeyden önce, kalplerin iman yoluyle Tanrı'ya bağlanmasına önem verir. Bununla beraber, davranışları da küçümsemez. Metodizm'den ayrılan, sonra yeniden birleşmeğe çalışan çeşitli mezhep dallarından en önemlisi, 1784'te Amerika'da Wesley'in öncülüğüyle kurulan «Piskoposluk Metodizmi»dir. Bu tarikatte disiplin ve idare amacıyle piskoposluk yeniden kurulmuştur. Mezhebin diğer bölümlerinde muhafazakârlık yoktur. İçinde Tanrı'nın sesini duyan her kişi ister papaz ister laik olsun vaız verebilir, bu sebeple laik vaizlere büyük bir önem verilmiştir. Eskiden «dernek» adı verilen meodist kiliseler sık sık değiştirilen papazların kontrolu altında bulunurdu.

Yüksek yargı hakkı «konferans»lara aittir. 1951'den beri bir Dünya Metodist meclisi kurulmuştur ve metodistler öbür reform kiliselerine de yaklaşmışlardır. Bu yaklaşma Kanada'da 1925'te olmuş Fransa'da ise bunların büyük kısmı 1938'de yeniden teşkilâtlanan Fransız Reform kilisesiyle birleşmişlerdir. Bugün dünyada etkin misyonları ve kuruluşlarıyle (*Salvation Anny* burdan doğmuştur) 30 milyon kadar metodist bulunduğu sanılmaktadır. Fransa'da ancak 5 metodist tarikatı kalmıştır. (L)

METODOLOJİ i. (fr. *méthode* ve yun. *logos*, söylev'den fr. *methodologie*). Mantığın, çeşitli bilgi kategorilerini ve özellikle, çeşitli bilimlerin metotlarını *aposteriori* olarak inceleyen bölümü. (*Eşanl.* YÖNTEMBİLİM.) [Metodolojiye BİLİMLER MANTIĞI da denir.] (L)

METOECUS i. Göğüs köşeleri ve elitraları sarı, gövdesi siyah renkli böcek. (Kurtçukları vespa cinsi yaban arılarında asalak yaşar. Her biri, petek gözünde bulunan bir yaban arısı kurtçuğuna saldırır, içine girerek gövdesine yerleşir, yavaş yavaş onu kemirir, sonra nemf olarak başkalaşmak üzere oradan ayrılır. (İlmî adı *Metoecus paradocus*. Kınkanatlıların *rhipiphoridae* familyasından.) [L]

METOHİJA, Yugoslavya'da ova, Sırbistan'da, Kosova-Metohija arazisinde; Beyaz Drina tarafından akaçlanır. Başlıca şehri, *Djakovica*. (L)

METOİKOS i. ve sıf. (*meta*, arasında, tersine, başka, ve *oikos*, ev'den yun. k.). Eski Yunanistan'da yabancı bir sitede yerleşmiş olan kişi.

— ANSİKL. Yunan şehirlerinde yabancılar hiç bir hakka sahip değildi. Yurttaşlıktan aşağı olan *metoikos'luk* lûtuf olarak verilirdi. Atina'da metoikos olmak için talepte bulunmak şarttı; ayrıca, bir yurttaşın gözetimi altında olmak gerekir. Atina demokrasisi bu kişilere önem verdi. Metoikos'ların şartları M. Ö. VI. yy.da yapılan reformlarla iyice düzeldi. İktisadî gelişim onların varlığını zorunlu kılıyordu. Bunlar, toprak sahibi olmamakla birlikte, ticarî ve sınaî etkinliklerde genellikle önemli bir rol oynadılar. (Atina dışında, Rodos limanında metoikos'lara büyük önem verildi.) Kral tarafından korundular, fakat vergi ödüyorlardı. Savaş zamanında deniz kuvvetlerinde hizmet görürlerdi. (L)

METOKHİTES (Theodoros), bizanslı devlet adamı ve bilgini (1260-İstanbul 1332). İmparator Andronikos II devrinde büyük logothetes'ti. Kral düşünce (1328, Kariye manastırına çekildi. Manastırda (bugün cami) yaptırdığı güzel mozaikler bugün de canlılığını ve güzelliğini muhafaza eder. Üstün bir zekâsı olan Metokhites, aynı zamanda filozof, şair, astronom ve belâgat ustasıydı. Bir denemeler kitabından başka, şiirleri Aristoteles üstüne yorumları vardır. (L)

METOKİNON i. (fr. *métoquinone*). Fotoğrafçılıkta, developman banyosunun bileşimindeki hidrokinon ve genol karışımının Lumière kardeşler tarafından tescil edilmiş adı. (L)

METOKSİ— (fr. *méthoxy*—). Kim. Metoksilli bileşikleri adlandırmakta kullanılan önek. (L)

METOKSİL i. (*metil* ve *oksijen*'den fr. *méthoxyle*). Kim. Formülü —CH_3O olan tek değerli kök. (L)

METOKSİLLİ sıf. Kim. Formülünde metoksil kökü bulunan bileşikler için kullanılır. (L)

METOKSİSELÜLOZ i. Bk. METİLSELÜLOZ.

METOL i. (fr. *métol*). Foto. Metilaminoparafenol sülfatın tescil edilmiş adı. Bk. GENOL. (L)

METON, M.Ö. V. yy.da yaşamış Atinalı astronom. Kendi adını taşıyan ve M.Ö. 432'de Yunanistan'da kabul edilen çevrimi tasarladı. Bu çevrim, on dokuz yıllık bir jülyen dönemine (her yıl, 29,530 6 günlük on iki kavuşum ayından meydana gelir) diğer yedi ayı da katmaktan ibarettir. Demek ki, on dokuz jülyen yılı 19×365,25 yani 6 939,75 gün olduğuna göre, 235 kavuşum ayından meydana gelen Meton çevrimi 235×29,530 6 yani 6 939,688 gündür. Bu çevrimde, Ay'ın ortalama evreleri 19 yılda bir, artık yıllar sebebiyle de hiç olmazsa 76 yılda bir jülyen yılıyle aynı tarihlere rastlar. (L)

METONİMİ i. (yun. *metonymia*'dan lat. *metonymia*, *meia*, değişme ve *onoma*, ad'dan fr. *métongmie*). Bk. MECAZ'ı *mürsel*.

METONİYEN sıf. (fr. *métonien*). Meton'un bulduğu çevrime verilen ad. (L)

METONOMAZİ i. (yun. k. *metonomazain*, başka bir adla çağırmak'tan fr. *métonomasie*).

— ANSİKL. *Metonomazi* özellikle adlarını yunanca veya latinceye çeviren XV. ve XVI. yy. hümanistleri tarafından çok kullanıldı. Meselâ, hekim Jacques Dubois, *Sylvius* (lat. *sylva*, orman); reformcu Schwarzerde de (alm. k. *schwarz*, siyah ve *erde*, toprak), *Melanchthon* (yun. *melas* ve *khthon*) adlarını almışlardır. (L)

METOP i. (yun. *meta*, arasında ve *opê*, açıklık'tan fr. *métope*). Mim. Yatay bir başlık kitabesinin altında bulunan, genellikle kabartmalarla bezenmiş kare biçimindeki aralık. (Dor düzenindeki frizlerde, triglif denen ve düzgün aralıklarla sıralanan üç yivli süsleme parçalarıyle art arda konur. Kabartmaların bulunduğu ince taş levha, *karşı metop* denen ve arka tarafta bulunan yontulmamış kısımdan ayrıdır. Genellikle metop ve yanında bulunan triglif aynı blok içinde oyulur.) || *Yarı metop*, yunan ve roma anıtlarında, frizin bir köşesinde yapılan metop parçası. (Klasik çağda yarı metoptan kaçınılmıştır.) [L]

METOPAJ i. ve sıf. (yun. *metopon*, alın ve *pageis*, birleşik'ten fr. *métopage*). Teratol. Alınlarından birbirine yapışık iki birey halinde ucube. (L)

METOPİAS i. Almanya'da triyas tabakasında bulunan ve *metoposaurus* da denilen fosil amfibyum. (Kafatası üçgenimsi biçimde ve 45 sm uzunluğundadır; göğüs kısmında bir zırh bulunur; kaburgaları çok kalındır.) [L]

METOT i. (fr. *méthode*'dan). Bir amaca ulaşmak için bir şeyi bazı ilkelere ve belli bir düzene göre söyleme, yapma tarzı, usül: *O kadar eski metotla çalışıyorlar ki. Zaten yerim değil. Mecburî hizmet müddetimi geçiriyorum* (A. H. Tanpınar). *Bu, sadece, bir metod davasıdır* (F. R. Atay). [*Eşanl.* YÖNTEM.] || Davranma tarzı, alışkanlık: *Metot değiştirmek.*

— Mant. Gerçeği bulmak veya tanıtlamak için aklın tuttuğu yol. (Bk. ANSİKL.) || Bir bilimin, bir sanatın veya bir dersin ilkelerini mantıkî bir şekilde bir araya getiren eser: *Okuma metodu.* (*Eşanl.* YÖNTEM, SİSTEM.) *Esk.* Usul. || *Aklî* veya *a priori metot*, deneye başvurmaksızın, ilkelerden hareket eden metot. || *Analitik metot*, bütünden unsurlara veya sonurgulardan ilkelere doğru gerileyerek giden metot. || *Bilimsel metot.* Bk. BİLİM || *Deyimsel metot*, deneyime dayanan metot. || *Diyalektik metot.* Bk. DİYALEKTİK. || *Sentetik metod*, sonurguları ortaya koyan metot.

— ANSİKL. Mant. Düşünceyi, belirli bir sonuca vardırması gereken birtakım yolların ve usullerin tümüne *metot* denir. Metotta, hem tanımlanabilen, hem de zihinsel işlemlerde düzenli surette izlenen bir yön vardır. Düşünce de, ilerleyiş ve gidiş eskiden beri iki farklı çeşit birbirinden ayırt edilmiştir. Bu iki çeşit şunlardır: 1. bilginin verilerinden kavramlara ve kanunlara doğru ilerleme; 2. kavramlardan kavramlara veya kanunlardan başka kanunlara geçiş. Bu iki farklı düşünce ilerleyişi *tümevarım* ve *tümdengelim*'dir.

Bundan başka, bilinen ilkelerden bunlara bağlı hale getirilen birtakım sonuçlara veya bunun tersine, sonuçlardan ve karmaşık verilerden ilkelere gidilmesine göre, birbirinden farklı iki «düşünce yolu»nu ayırt etmek doğru olur. Birinci durumda, düşüncenin gidişi ilerleyicidir; yani burada *sentez* söz konusudur. İkinci durumda ise düşüncenin gidişi gerileyicidir, yani burada *analiz* söz konusudur.

Descartes, *Metot Üstüne Konuşma* adlı eserinde, «düşüncenin iyi yürütülmesi» için dört temel kural ortaya koyduğu gibi, analiz ve sentez üzerinde de özellikle durmuştur.

◆ **Metotsuz** sıf. Metoda göre yapılmayan: *Metotsuz öğretim.* || Metoda göre çalışmayan: *Metotsuz öğrenci.* (ML)

METOTLU sıf. (*metot*'dan *metot-lu*). Metoda uygun olan, sistemli: *Metotlu bir çalışma.* || Metotla çalışan: *Metotlu bir adam.*

— Fels. *Metotlu şüphe.* Bk. ŞÜPHE. (M)

METOTREKSAT i. (fr. *méthotrexate*). Ecz. Aminopterinden türeyen ve onunkine yakın nitelikler taşıyan meti-aminopterinin yaygın adı. (L)

Metot Üstüne Konuşma (*Aklını İyi Kullanmak ve Bilimlerde Hakikati Aramak İçin*) [Discours de la Méthode Pour Bien Conduire sa Raison et Chercher la Vérité dans les Sciences]. Descartes'ın 1637'de yayımlanan eseri. Geniş bir halk kütlesine seslenmek amacıyle, fransızca olarak yazılan bu eser, *Dioptrik*, *Meteorlar* ve *Geometri*'nin önsözüydü ve bu üç denemede uygulanmış olan düşünüşün ilke ve biçimlerini ortaya koymak amacını güdüyordu. Sözü geçen üç denemenin, bugün için sadece tarihî bir değeri kalmıştır; oysa, *Metot Üstüne Konuşma*, felsefenin rolü ve gerçek araçlarının bir tanımı olmak niteliğini korur. Descartes, bu eserde, bütün insanlarda eşit şekilde bulunan «sağduyu»yu meydana getiren ilkelerden hareket ederek, kendini iyi yönetmeyi bilen her düşüncenin, bilimi kurma hakkı olduğunu ileri sürer. Demek ki, Descartes, hakikatin araştırılması konusunda her türlü otoriteyi reddeder. Filozof, ayrıca, o zamana kadar edinmiş bulunduğu çeşitli bilgilerden şüphe eder; bunları bir yana atar ve şöyle bir karar verir: «O kadar ağır ağır ilerleyeceğim ve her yönden, öylesine tedbirli davranacağım ki, istediğim yönde pek az ilerlesem bile hiç değilse düşmekten kaçınmış olacağım». Demek ki Descartes metodunun ilk şartı şüphe etmektir. Bu şüpheden, bir apaçıklık doğana kadar şüpheye devam edilecektir. Metodun dört kuralının birincisi şudur: «Doğru olduğu apaçık olarak bilinmedikçe, hiç bir şeyi doğru olarak kabul etmemek». Metodun diğer üç kuralı da, çeşitli hakikatleri birbirine zincirleme bağlayacak tarzda «aklı doğru olarak kullanma» amacını göz önünde tutar. Descartes, bilimin bir tek olduğuna ve dolayısiyle, insanın, doğru akılyürütme sayesinde bir ilk hakikati buldu mu, ötekilerini de bulabileceğine inanır. İmdi, doğru akılyürütme sanatına, mantık-

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

ta ve ayrıca matematikte rastlanmaktadır. Zaten matematik, «en çetin ispatlara varmak için geometri bilginlerinin kullanageldikleri sade ve kolay kavranan kanıt zincirlenmeleridir...» İşte bu yüzden Descartes, matematikçilerin usullerini benimseyerek, bunları kendi metodunun şu üç kuralında uygular: *çözümleme* (analiz) kuralı («inceleyeceğim zorlukların her birini, bunları daha iyi çözümlemeyi sağlayacak tarzda ve mümkün olabildiği kadar çok parçalara bölmek»); *bireşim* (sentez) kuralı («en basit ve bilinmesi en kolay nesnelerden başlamak suretiyle, en bileşik nesnelerin bilgisine kadar, ağır ağır ve derece derece yükselerek, düşüncelerimi, düzenli olarak yönetmek») ve *sayma* kuralı («hiç bir şeyi noksan bırakmamış olduğumdan iyice emin olmak için, her bakımdan eksiksiz saymalar ve genel gözden geçirmeler yapmak»). Metodun bu dört kuralı, soyut ve kuru bir biçimde de olsa, bilimsel düşüncenin bütün şartlarını kapsıyordu. Bundan dolayı, Descartes'ın metodu, modern bilimin başlangıcını belirtir. Bunu çok iyi bilen Descartes, şöyle der: «Okullarda öğretilen şu soyut felsefe yerine, pratik bir felsefe bulmak mümkündür. Bu felsefe sayesinde, ateşin, suyun, havanın, yıldızların, göklerin ve bütün diğer cisimlerin gücünü ve etkilerini öğrenip... bunların, elverişli oldukları bütün kullanılışlardan yararlanabilir ve böylece, tabiatın âdeta efendileri ve sahipleri olabiliriz».

Kendi metodunu, sistemli olarak deneye uygulayan Descartes, bir astronomi, bir mekanik fizik, bir de, makine-hayvan teorisini ileri süren mekanist bioloji kurmayı başardı. Bu bilimler, zamanımız için yetersiz olmakla beraber, o devir açısından belirli bir ilerleme meydana getiriyordu. Nitekim, Descartes'ın bu çabası, dünyanın tüm, tutarlı ve aklî bir şekilde kavranması amacıyle harcanmış ilk çabaydı. Bundan ötürü, *Metot Üstüne Konuşma*, felsefenin temel metinlerinden biridir. Çünkü bu eser, bilimsel akılcılık ile modern düşüncenin, ortaya çıkışının işaretidir. (→ Bibliyo.) [L]

MÉTRA (Olivier), fransız bestecisi (Reims 1830-Paris 1889). Folies-Bergère için on sekiz operet ve birçok bale besteledi; fakat ününü daha çok mazurka, kadril, polka ve özellikle valslerine (*Güller Valsi*) borçludur. (L)

METRAGYRTES i. (yun. k.). Esk. Yun. Tanrıların anası Kybele'nin dilenci rahibi. (Uzun bir entari ile gülünç bir kılığa girmiş, başında sivri bir külâh bulunan metragyrtes'ler topladıkları hediyelerle yüklü bir eşekle şehir şehir dolaşır, muskalar dağıtırlardı. Flüt ve zilleri vardı ve bazen yanlarında evcilleştirilmiş aslan yavrularını da dolaştırırlardı. Yunanlılarla Romalılar bu rahipleri küçük görürlerdi.) [L]

METRAJ i. (fr. *métrage*). Bir nesnenin met re olarak uzunluğu.

— Sine. *Kısa metraj*, yaklaşık olarak 500 m uzunluğundaki filim (kısa filim). ‖ *Uzun metraj*, 2 500 m'den daha uzun filim (uzun filim). [L]

METRDOTEL i. (fr. *maître d'hôtel*). Otel, lokanta v.b. yerlerde hizmet görevlilerini yöneten kimse, şef garson, sofracıbaşı. (Metrdoteller, servis sırasında genellikle salonda hazır bulunarak müşterileri karşılar ve masalarını gösterirler. Bölüm metrdotelleri iki veya üç bölüm şefinin servisini yönetir.)

◆ **Metrdotellik** i. Metrdotelin yaptığı iş veya mesleği. (M)

METRE i. (lat. *metrum;* yun. *metron*, ölçü > fr. *mètre*'den). Metrol. Temel uzunluk ölçüsü birimi (sembolü: m); kripton 86 atomunun, 2P10 ve 5dm seviyeleri arasındaki geçişine tekabül eden ışımanın boşluktaki dalga boyunun 1 650 763,73 katına eşittir. (Ekim 1960'ta Paris'te toplanan, 11. Ağırlıklar ve Ölçüler Genel konferansının kararı.) [Bk. ANSİKL.] ‖ Genellikle desimetre, santimetre ve milimetrelere bölünmüş, bir metre uzunluğunda ölçme âleti: *Şerit metre*. ‖ *Metre kare*, kenarı 1 metre olan bir karenin alanına eşit, yüzey ölçüsü birimi (sembolü: m^2). ‖ *Metre küp*, kenarı 1 metre olan bir küpün hacmine eşit, hacim ölçüsü birimi (sembolü: m^3). ‖ *Metre sistemi*, metreyi temel olarak kabul eden bütün ölçüler. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Saniyede metre*, düzgün bir hareketle saniyede bir metre yol alan hareketli bir cismin hızına eşit, hız ölçüsü birimi (sembolü: m/sn). ‖ *Saniyede, saniyede metre*, düzgün değişen bir hareket yapan ve hızı bir saniyede bir m/sn kadar değişen hareketli bir cismin ivmesine eşit, ivme ölçüsü birimi (sembolü: m/sn^2).

— Metalürji. *Modelci metresi*, âdi metreye benzeyen, fakat modelin dökümünde kullanılacak madenin çekme payına eşit miktarda fazlalığı olan ölçme âleti.

— Müz. *Metre kanunu*, çeşitli seslerin ilintili olarak aynı sırada en az iki kere tekrarlanmasını öngören kanun.

— ANSİKL. Metrol. Başlangıçta, yaklaşık olarak Yer meridyeninin kırk milyonda birine eşit olan *metre*, önce Fransa'da kabul edildi; sonra sırasıyle bütün ülkelerde (bazılarında zorunlu değildi) bütün ağırlık ve ölçü sistemlerine temel olmak üzere kullanıldı. I. Ağırlıklar ve Ölçüler Genel konferansından (Paris 1889) 1960 ekimine kadar, iridyumlu platin çubuğun (yüzde 90 platin ve yüzde 10 iridyum) milletlerarası prototipi üzerine çizilmiş iki paralel çizgi arasındaki ve 0°C sıcaklıktaki ortalama uzaklıkla gösterildi. Bu prototip, hâlâ Sevr'deki Breteuil pavyonunda saklanmaktadır. Metrenin uzunluğu, bu birimin ilk tanımı olan, dörtte bir yer meridyeninin on milyonda birinden 228,8 mikron küçüktür. Milletlerarası prototip, kesiti X şeklinde olan bir çubuktur; uzunluğu sınırlayan çizgiler, üst bacağın nötr veya orta lifi üzerine çizilmiştir. Metrenin as ve üs katları, kanunî ölçü birimleri tablosunda gösterilmiştir (U. S. Sistem). Maddesel ölçekler zamanla şekil değiştirebileceği için, ayar olarak tabiî bir uzunluk ölçeği bulmağa çalışıldı. Bu amaçla, metre uzunluğunun, kadmiyumun kırmızı çizgisinin dalga boyuna oranı, on milyonda bir yaklaşıkla belirlendi; bu dalga boyu da, kuru havada, 15°C'ta ve normal basınçta λ=6438, 469 6 Å = 0,643 846 96 μ'dur (7. Ağırlıklar ve Ölçüler konferansı, 1927). Bu uzunluk, ölçek metre uzunluğunun değişip değişmediğini kontrol etmeye yaradı.

1945'ten sonra, izotopların ayrılması sayesinde, kadmiyumun kırmızı çizgisinden daha ince ve daha basit, optik ışınımlar elde edilebildi. Milletlerarası ağırlıklar ve ölçüler bürosunda yapılan bir incelemeden sonra, kriptonun 86. izotopunun ışınımlarından biri seçildi ve 1960'ta metrenin tanımı olarak kabul edildi. Bu ışınım, alçak basınç ve sıcaklıktaki (—210°C) kripton 86 içinde elektrik boşalması yapan bir lamba ile elde edildi; bir filtre veya bir monokromatörle karışık ışımadan ayrıldı. Uygulamada kullanılan ölçeklerin uzunluğu, ışık girişimleri yardımıyle, bu ışınımın dalga boyuyle karşılaştırılarak ölçülebilir. Metrenin yeni tanımı, milletlerarası iridyumlu platin çubukla yapılan eski tanımdan yirmi kere daha hassastır; elektrik boşalmasında atomların yarattığı bozucu etkileri de hesaba katan düzeltmeler yapıldığı zaman 100 kere daha hassas olacaktır. Tedirgin edilmemiş bir atomun optik ışınımının boşluktaki dalga boyu, her an ve her yerde hazırlanması mümkün olan bir ölçektir. Metrenin bu yeni tanımı, daha büyük bir hassasiyet ve uzunluğunun değişmeden kalması için daha büyük bir garanti verir.

● *Metre sistemi.* Bu sistem ilk defa Fransa'da kabul edildi ve 1 ocak 1840'tan itibaren yalnız bu birimin kullanılması kanunlarla şart koşuldu. XIX. yy.'ın başlarında bazı İtalyan devletleri de metre sistemini benimsediler. 1816'da Benelüks ülkelerinde (Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) de kanunen kabul edildi. 1849'da İspanya ve 1860'tan sonra çoğu ülkelerde kullanılmağa başlandı. 1872'de Fransa'nın çağrısı üzerine, otuz devletin temsilcilerinden kurulan milletlerarası bir komisyon ilk metre örneğini hazırlamak için Paris'de toplandı. Metre ve kilogramın prototiplerini yapmak için, arşivdeki ölçekler ele alındı.

1875'te siyasal bir antlaşma, *Metre antlaşması*, Almanya, Arjantin cumhuriyeti, Avusturya, Belçika, Brezilya, Danimarka, İspanya, A.B.D., Fransa, Macaristan, İtalya, Norveç, Peru, Portekiz, Rusya, İsveç, İsviçre, Türkiye ve Venezuela tarafından imzalandı. Bu antlaşmaya göre, sözleşmeye katılan devletler bir yandan milletlerarası metreyi hazırlamak için fransız millî arşivindeki ölçeği kopya etmeğe, bir yandan da, bir Milletlerarası Ağırlık ve Ölçüler bürosu kurmağa karar verdiler. Sevr'de Breteuil pavyonunda kurulan bu büro, tanımlanan ölçekleri yapıp korumayı ve çeşitli ülkelerce yapılan millî ölçekleri bunlarla karşılaştırmayı amaç edindi. Geçici ölçeğin uzunluğu tanımlandığı zaman, kırk kadar kopya prototip hazırlandı; bunlardan 3 tanesi incelendi, bir tanesi milletlerarası metre oldu, diğer otuz tanesi de bu milletlerarası örneğe göre keşin olarak belirlendi. 1889 Genel konferansı, Sevr'de Breteuil pavyonunda saklanan metre ve kilogramın tanımlanmış ölçeklerini kabul etti ve metrik ölçekler 1875 antlaşmasının üye devletlerine dağıtıldı. Milletlerarası büroda, milletlerarası kilogram içinde buna benzer çalışmalar yapıldı; daha sonra üye ülkelerin her birinde milletlerarası prototipler hazırlandı. Milletlerarası büronun koordinasyon görevi 1921'de elektrik ölçeklerinin, 1933'te ışık ölçeklerinin ve 1960'ta iyon yayımlayan ışınımların ölçeklerini de kapsadı. 1 Ocak 1961'de otuz sekiz ülke Metre antlaşmasına katıldılar: Almanya, Arjantin, Avustralya, Avusturya, Belçika, Brezilya, Bulgaristan, Kanada, Şili, Kore, Danimarka, Dominik, İspanya, A.B.D., Finlandiya, Fransa ve Cezayir, Macaristan, Hindistan, İndonezya, İrlanda, İtalya, Japonya, Meksika, Norveç, Hollanda, Polonya, Portekiz Romanya, Birleşik Krallık, İsveç, İsviçre, Çekoslovakya, Tayland, Türkiye, S.S.C.B., Uruguay, Venezuela, Yugoslavya. 1872 Konferansından beri metre sistemi bütün dünyada hızla ilerledi. Bugün aşağıdaki ülkelerde bu sistemi kullanmak kanunen mecburidir: Afganistan, Arnavutluk, Almanya, Hollanda Antilleri, Arjantin, Avusturya, Belçika, Bolivya, Brezilya, Bulgaristan, Kamboç, Kamerun, Merkezî Afrika cumhuriyeti, Şili, Milliyetçi Çin, Kolombiya, Kongo, Güney Kore, Fildişi Sahili, Kosta Rika, Küba, Dahomey, Danimarka, Dominik, Mısır, Ekvator, İspanya ve sömürgeleri, Finlandiya, Fransa, Gabon, Yunanistan, Guatemala, Gine, Haiti, Yukarı Volta, Honduras, Macaristan, Hindistan, İndonezya, İran, İzlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Ürdün, Lübnan, Libya, Liechtenstein prensliği, Lüksemburg, Madagaskar, Malifas, Mauritius adası, Moritanya, Meksika, Monako, Nikaragua, Norveç, Panama, Paraguay, Hollanda, Peru, Filipinler, Polonya, Portekiz (anavatan ve denizaşırı), Romanya, San Marino, Salvador, Senegal, Seyşel adaları, Sudan, İsveç, İsviçre, Surinam, Suriye, Çad, Çekoslovakya, Tayland, Togo, Tunus, Türkiye, S.S.C.B., Uruguay, Venezuela, Güney ve Kuzey Vietnam, Yugoslavya. Aşağıdaki ülkelerde de kullanılması kanunen isteğe bağlıdır: Avustralya, Kanada, Çin Halk cumhuriyeti, A.B.D., Irak, İrlanda, Kenya, Malta, Yeni Zelanda, Uganda, Kuzey Rodezya, Birleşik Krallık, Somali, Güney Afrika cumhuriyeti. Metre sistemi aynı şekilde Andorra, Suudi Arabistan, Habeşistan ve Laos'ta da yürürlüktedir.

◆ sıf. (...) metre uzunluğunda olan: *Dört metre kumaş aldık.* (M)

METRE-KİLOGRAM blş. i. (fr. *mètre-kilogramme*'dan). Bir kuvvetin veya bir kuvvet çiftinin moment ölçüsü birimi (sembolü: m-kg). [1 kilogram-kuvvet şiddetinde bir kuvvetin, 1 metre uzakta ve kuvvet doğrultusuna dik olan bir eksene göre momentine eşittir.] (L)

METRE-NEWTON blş. i. (fr. *mètre-newton*'dan). Bir kuvvetin veya bir kuvvet çiftinin moment ölçüsü birimi (sembolü: m-N). [Şiddeti 1 Newton olan bir kuvvetin, 1 metre uzakta ve kuvvet doğrultusuna dik olan bir eksene göre momentine eşittir.] (L)

METRES i. (fr. *maîtresse*). Kapatma, nikâhlanmadığı bir erkekle karıkoca hayatı süren kadın: *Yanındaki kızlarla gülüşerek, şakalaşarak ve eskisine nisbetle daha fazla kahkahalar atarak metresinin gözleri önünde, deniz hamamına doğru yürüdü* (Vâ-Nû).

— Huk. *Metres hayatı*, medenî hukuk yö-

nünden medenî nikâh olmaksızın, bir erkekle bir kadının birlikte yaşaması.

— ANSİKL. Huk. Medenî nikâh olmaksızın, sadece dinî nikâh ile evlenen kimseler arasındaki hayatı da, *metres hayatı* olarak kabul etmek gerekir. Evli bir erkeğin, başka bir kadınla metres hayatı yaşaması, zina sayılır. Metres hayatı yaşayan kimselerden olan çocukların nesebi, evlilik dışı neseptir. Bunların nesebi, ancak idarî yol ile veya erkek ve kadının evlenmesiyle sahih hale gelebilir. (Bk. NESEP.) Metres hayatı yaşayan kimselerden doğan çocukların nesebinin idarî yolla düzeltilebilmesi için, metres hayatı yaşayan kimseler arasındaki ortak hayatın nikâhsız, fakat karıkoca hayatı şeklinde olması gerekir. Bu durum özellikle imam nikâhı ile evlenmiş olan kimseler arasında görülür. Metres hayatı konusunda ortaya çıkan en önemli meselelerden biri, erkeğin bir haksız fiil sonucu ölmesi halinde, metres olan kadının, destekten yoksun kaldığı için, maddî ve manevî tazminat isteyip isteyemeyeceğidir. Doktrinde yer alan görüşlerden ilki, metres hayatı yaşamayı ahlâka aykırı bir durum sayar. Bundan dolayı, tazminat istenemeyeceğini öne sürer; ikinci görüş, konuyu maddî çıkar açısından iki şekilde ele alır: 1. metres kadın, para ve maddî yardım karşılığı cinsî münasebete daimî olarak razı olmakta ve bu sebeple erkek ile birlikte yaşamaktaysa, bu ahlâka aykırı bir durum olur ve kadın erkeğin bir haksız fiil sonucu ölmesi halinde destekten yoksun kalma (muinden mahrumiyet) sebebiyle tazminat isteyemez; 2. aralarında evlilik bağı olmaksızın, birlikte yaşayan kimseler arasındaki bağ, maddî çıkara dayanmıyorsa kadının cinsî münasebete sırf para için razı olduğu söylenemez. Erkeğin yaptığı yardımlar, kadını bu işe teşvik etmek için değil, karıkoca gibi yaşamanın tabiî bir sonucudur. Erkek, kadına birlikte oturdukları için bakmakta, yoksa, birlikte oturmağa teşvik için para vermemektedir. Bu durumda kadın ile erkeğin arasındaki bağ, yalnız maddî yardıma değil, başka sebeplere, özellikle hissî sebeplere dayandığından ahlâka aykırılıktan söz edilemez. Bu şekildeki metres hayatında, erkeğin bir haksız fiil sonucu ölmesi halinde kadına, destekten yoksun kalma sebebiyle maddî ve manevî tazminat isteme hakkının tanınması yerinde görülmektedir.

◆ **Metreslik** i. Metres olma hali: *Bu muhitte beyazla evlenen veya beyaza metreslik eden siyah kadın menfur olur* (F. R. Atay). [M]

Metres, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın (1864-1944) romanı (ilk basım, 1900). Eserde yazarın bazı başka romanlarında da (*Şık, Mürebbiye*) görüldüğü gibi, alafrangalığın, Batı'yı dıştan ve yanlış bir görüşle taklit etmenin türk toplumu üstündeki soysuzlaştırıcı etkisi işlenir. Olay ve kişiler gülünçleştirilerek anlatılır. (M)

METRE - STEN i. (fr. *mètre - sthène*'den). Bir kuvvetin veya bir kuvvet çiftinin moment ölçüsü birimi (sembolü: m - sn). [1 sten şiddetinde bir kuvvetin, 1 m uzakta bulunan ve kuvvet doğrultusuna dik olan bir eksene göre momentine eşittir.] (L)

METRETES i. (yun. k.). Metrol. Sıvılar için kullanılan, iki amphora veya 39,3 litre değerindeki eski yunan ölçü birimi. ‖ *İtalyan metretesi. Eşanl.* AMPHORA. (L)

METRİK sıf. (lat. *metricus;* yun. *metrikos*'tan fr. *métrique*). Metrol. Metreyle veya metreyi temel olarak alan ölçülerle ilgili. ‖ *Metrik kental,* 100 kg'lık ağırlık. ‖ *Metrik sistem.* Bk. METRE *sistemi.* ‖ *Metrik ton,* 1 000 kg'lık ağırlık (sembolü: t).

— Mat. *Metrik geometri,* yer değiştirmeler grubu için değişmeyen özelliklerle ilgilenen ve açılarla uzaklıklar arasında bağıntılar (metrik bağıntılar) kuran geometri. ‖ *Metrik uzay,* iki elemanın uzaklığını tanımlamağa yarayan bir uzlaşmanın kabul edildiği cümle. Bk. UZAY. (L).

METRİOPATİ i. (yun. *metrios,* ölçü ve *pathos,* acı'dan fr. *métriopathie*). Psikol. Pyrrhon'culara göre, hafif acı duyma veya ılımlı tutkulara kapılma hali. (L)

METRİORHYNCHUS i. Paleont. Normandiya ve İngiltere'de jura tabakalarında bulunan timsah fosili. (Çok büyük olan ve denizde yaşayan bu sürüngen hayvanın ağız-burun kısmı çok uzun, dişleri keskin, ince ve kıvrık, ön bacakları arka bacaklarından daha kısa idi.) [L]

METRİS i. (fars. *maters,* korunulacak yer'den). Ask. *Esk.* Savaş alanında askerlerin korunması için yapılan siper, istihkâm ve toprak yığınlarına verilen ad.

— Sil. *Esk. Metris tüfeği,* osmanlı ordusunda kullanılan bir tür tüfek. (Metristeki askerlerce kullanıldığından bu adı almıştı. İlk ateşli tüfeklerin en ağırıydı.) [M]

METRİT i. (yun. *metra,* dölyatağı'ndan fr. *métrite*). Patol. Dölyatağı iltihabı.

— ANSİKL. *Metrit*'ler dölyatağında ve dölyatağı boynunda olduğuna göre iki çeşide ayrılır. Dölyatağı mukozası belirli sürelerle yenileştiğinden, doğumdan veya çocuk düşürmeden sonraki devreler hariç, dölyatağı kısmında metrit çok az görülür. Bunun daha sık görülen şekli tüberkülozlu dölyatağı içzarı iltihabıdır.

— Vet. *Metrit* bütün evcil dişi hayvanlarda görülen bir hastalıktır; ama sık görülmesi ve tehlike yaratması bakımından sığırlar için çok önemlidir. Metritler *had* ve *müzmin* olmak üzere ikiye ayrılır.

Had metrit. Bu dölyatağı iltihabı, doğurtma esnasındaki travmalardan, doğuramamaktan, noksan doğurma hallerinden veya döl yolunun mikrop kapmasından ileri gelir. Hayvan geviş getirmez, zayıflar, ateşi yükselir; sütü azalır ve kesilir; yatarken veya dışkısını çıkarmak için ıkınırken dölyolundan sümüksü ve iltihaplı bir akıntı gelir. Tehlikeli bir hastalık olan metrit kolayca müzminleşir. Zamanında müdahale edilirse, kimyasal ilâçlar ve antibiyotikler iyi sonuç verir.

Müzmin metrit. Genellikle had metritten sonra ortaya çıkar; verem şeklinde yerleşir; cerahat dölyatağında birikir, zaman zaman dışarı akar. Veremli metrit bulaşıcı bir sığır hastalığıdır. (L)

METRO i. (ital. k.). *Esk.* Metre. (M)

METRO i. (fr. *métropolitain* kelimesinin kısaltılmışı). Büyük şehirlerde, semtler arasında yolcu taşımak için düzenlenmiş yeraltı (bazen de havaî) demiryolu. (Türkçe'de *tünel* de denir.) ‖ Bu hatta çalışan taşıt.

— ANSİKL. Otuz kadar önemli şehirde genellikle banliyölere kadar uzanan *metro*'lar vardır. Kalabalık şehirlerde hızlı bir trafik sağlamak zorunluluğu, karayollarını kesmeyen ayrı yol şebekelerinin yapılmasına yol açmıştır: bu gerekçeyle, yeraltında düzenlenen demiryolları, yerden belirli bir yükseklikte inşa edilen hava demiryolları, karayolu hizasında bulunan fakat bu şebekeden ayrı bir platform üzerine kurulan demiryolları gibi çok çeşitli çözüm denenmiştir. Hava demiryolları daha eski olmakla birlikte, hem şehrin gürültüsüne yeni bir gürültü katmamak, hem de yerüstündeki serbest alanları kapatmamak için yeraltı demiryolları tercih edilir.

Metro hattında çalışan trenlerde her vagon, iki pist üzerinde hareket eden dört tekerlekli bir bojiden meydana gelir. Ağaç, beton veya çelikten yapılan bu pistler normal raylarla donatılmıştır. Trenin güdümü, yolu tamamlayacak şekilde konmuş iki güdüm çubuğuna dayanan dört yatay tekerlekle sağlanır. Taşıyıcı tekerleklere birer güvenlik tekerleği eklenmiştir. Madenî olan bu güvenlik tekerlekleri raya değmeden hareket eder, ancak lastik tekerleklerden biri söndüğü zaman raya oturur ve onun yerini alır. Eskiden taşıyıcı tekerlekler de madendendi; sonradan uygulanan lastik tekerlekler, raya yapışma kuvveti fazla olduğu için, kalkış ve duruşu hızlandırmış, böylece hattın verimini arttırdığı gibi, trenlerin istasyonda durma sürelerini de kısaltmıştır. Ayrıca lastik tekerlekler, yeraltında daha da şiddetlenen tekerlek gürültüsünü ortadan kaldırmış ve süspansiyonu mükemmelleştirmiştir.

İlk şehir içi yeraltı metrosu Londra'da kuruldu (1863'te 6,4 km). Önceleri buhar kuvvetiyle çalışan bu metro, 1890'da, dünyanın elektrikle işleyen ilk yeraltı hattı haline getirildi. Circle Line da göz önünde tutulursa, «Undeground», 36 kilometresi London Transport Executive tarafından işletilen toplam 405 kilometrelik yedi hattan meydana gelir. Bu hatların 144 kilometrelik kısmı yeraltındadır. Metroda 277 işletme istasyonu, hatlar arasında 30 bağlantı ve 43 kavşak istasyonu vardır. Elektrikli cer, 630 voltluk doğru akımla sağlanır. Zemin sağlam olmadığı için tüneller genellikle çok derinde açılmıştır (ortalama 21 m, en büyük derinlik 66 m) ve istasyonlarda birçok asansör ile yürüyen merdiven bulunur. Taşıma ücreti gidilen mesafeyle orantılıdır.

Paris'in ilk metrosu 1855'te tasarlanmış ve ilk hat 1900'de işletmeye açılmıştır. Önceleri Paris - Orléans demiryolu tarafından işletilen 20 km'lik Sceaux hattı da 1938'de metro şebekesine bağlanmıştır. Bugün Paris'in metro şebekesi, 122'si çeşitli yöndeki hatlar arasında bağlantı sağlayan 344 duraktan ve toplam uzunluğu 169 km'yi bulan 14 hattan meydana gelir. Metro, 600 voltluk doğru akımla çalışır. Hatların büyük bir kısmı yeraltında, yalnız 9,6 km'lik kısım viyadük üzerindedir. Trenler genellikle 4 veya 5 vagonlu, ticarî hız ise saatte 25 km'dir. Yolcu vagonlarının mevkiine göre değişen taşıma ücreti, yolculuk mesafesine bağlı değildir. Ayrıca Paris'te, 1960 yılında Chateau-neuf-sur-Loire'da bir hava demiryolu kurulmuştur.

1902'de işletmeye açılan Berlin metrosu, toplam uzunluğu 90 km olan 11 hattan meydana gelir. 1919'da açılan Madrid metrosu, toplam 28 km uzunluğundaki dört hattan kuruludur. 1935'te işletmeye açılan Moskova metrosu ise, halen toplam uzunlukları 80 km olan beş radyal ve bir çevresel hattan meydana gelmiştir. Bu şebeke genişleme halindedir. 6 ilâ 8 vagonlu olan tren, 1 dakika 45 saniyeye kadar indirilmiş aralıklarla hareket eder. İstasyonlar çok ilgi çekici bezemeler ve mimarî düzenlemelerle donatılmış, bazıları şatafatlı bir şekilde dekore edilmiştir. 1940'ta yeniden düzenlenen Stockholm metrosu 1952'de 6,5 km'lik yeraltı hattıyle bağlantısı yapılan yüzeysel hatlardan oluşmuştur. Toplam hat uzunluğu 39,6 kilometredir.

Çok yeni bir yapı olan Roma metrosu ise 1 500 voltluk doğru akımla çalışan 11 kilometrelik tek bir hattan meydana gelmiştir. Trenler bir veya iki lokomotifle çekilir ve ticarî hız saatte 40 km'ye ulaşır. Milano'da dört hattan oluşan bir metro şebekesi yapım halindedir.

Atina, Barcelona, Budapeşte, Glasgow, Hamburg, İstanbul (bk. TÜNEL). Kiev, Leningrad, Lizbon, Viyana ve Oslo şehirlerinde de birer metro vardır. New York, ilk şehir içi demiryoluna sahip şehirlerden biridir. *Elevated Railway* veya kısaca *The El* diye anılan demiryolu, 1885'te kurulan ve bir viyadük üzerinde işleyen hava demiryoludur. New York'ta yeraltı tren şebekesi 1904'ten itibaren yapılmağa başlanmıştır. 1940'ta «New York City Transit Authority» adıyle birleştirilen ve işletilen New York metrosu, viyadük («elevated») ve yeraltı («subway») kısımlarından meydana gelen ve çok karışık kollar halinde dağılmış 29 hattı birleştiren üç bölümden oluşmuştur. Bu hatlardan bazıları dört yolludur ve üzerlerinde hem omnibüs, hem de ekspres trenler işler. Yolların toplam uzunluğu 381 km'dir ve üzerlerinde 482 istasyon (497 durak) vardır. Elektrikli cer, 600 voltluk doğru akımla sağlanır. Ekspreslerin ticarî hızı saatte 37 km'ye ulaşır ve servis günün 24 saatinde devamlıdır. Trenler 6 ile 8 vagonludur. Jötonla karşılanan tek tarife vardır. New York metrosunun bazı istasyonlarında asansörler ve yürüyen merdivenler bulunur.

Chicago metrosu, Michigan gölü boyunca uzanan 34 km'lik bir anahat ve buna bağlanan çok sayıda şube hatlarından meydana gelmiştir. Boston metrosu üç hatlıdır ve kısmen hava demiryoludur. Toronto metrosunun kuzey-güney hattı yeraltında, doğubatı hattı ise inşa halindedir. İleride bu hatlar uç taraflarından yerüstü demiryollarına bağlanacaktır. Kanada'da Montreal şehrinde bir metro şebekesinin ön çalışmalarına başlanmıştır. Birleşik Amerika'da Cleveland ve Philadelphia şehirlerinde de metro şebekeleri vardır. San Fransisco şehri

için hazırlanan proje inceleme safhasındadır. Güney Amerika'nın Buenos Aires şehrinde, dördü paralel, biri de enine olmak üzere 5 hattan meydana gelen 30,7 kilometrelik bir metro şebekesi vardır. Rio de Janeiro, Montevideo, Sao Paulo ve Caracas şehirleri için metro projeleri hazırlanmaktadır. Asya'da, Tokyo'nun metro şebekesi üç hatlı ve 40 km uzunluktadır. Bu şebeke genişleme halindedir. Japonya'nın Nagoya ve Osaka şehirlerinde de metrolar vardır.

İsrail'de Hayfa şehrinde 1959 yılında hizmete giren metroda, Paris metrosunun lastik tekerlek tekniği uygulanmıştır. Kalküta ve Bombay şehirleri için de metro incelemeleri yapılmaktadır.

Yeraltı trenlerinin gördüğü hizmeti geliştirmek için, bir yandan tren sayısını çoğaltmak ve hızlarını artırmak, daha büyük hızlanma ve yavaşlama ivmeleri sağlayarak hatların kapasitesini büyültmek, bir yandan da süspansiyon ve aydınlatma şartlarını düzelterek, gürültüyü azaltarak ve oturacak yerleri daha iyi düzenleyerek rahat bir yolculuk sağlama yoluna gidilmiştir. Bu problemlerin birçoğu, trenlerde lastik tekerleklerin kullanılmasıyle aynı anda çözülmüştür. Metrolarda büyük bir teknik gelişme olarak, bugün bazı hatlarda bulunan otomatik kılavuzlanma sistemi gösterilebilir. Bu sistem, rayların iç kısımlarında ve alternatif olarak yolun bir tarafından diğer tarafına geçen iletken bir çubukla, iletken çubuğun her adımının aşılması ve dolayısıyle gerekli manevraların yapılması için yürütücü arabaya yerleştirilmiş bir kumanda ve iletim tertibatından meydana gelir. İletken çubuğun dişleri, trenin harekete geçişini, sabit hızla yapılan hareketi ve frenlenmeyi sağlayacak şekilde çeşitli uzunluklarda hesaplanmakta ve her diş hangi uzunlukta olursa olsun belirli bir sürede aşılmaktadır. Bir kontrol tablosundan trenlerin konumuna ait bilgileri alan merkezîleştirilmiş bir kumanda postası, trenin yüküne ve anî durumlara bağlı olarak trenin normal, yavaş veya hızlı gitmesi gerektiğini makiniste bildirir. Bugünkü eğilim, hattın uç kısımlarındaki geri dönüş manevralarını da içine alan, uzaktan kumanda işlemlerini yapabilecek elektronik program uygulayıcılarının kullanılmasıdır. Kumanda merkezi makinistle telefon görüşmesi yapabildiği gibi, makinist de istasyonlar arasındaki anî duruşmalarda durma sebeplerini yolculara bildirmek için bir ses düzeninden yararlanabilir.

Oslo'nun metro şebekesi, farklı iki sistemden meydana gelmiştir: dört kola ayrılmış batı şebekesi ve yine dört koldan oluşan, fakat daha modern olan doğu şebekesi. Trenlerin geri dönebilme ve yön değiştirebilmesini sağlamak üzere iki şebekeyi şehrin merkezinde ortak bir istasyonda birbirine bağlama projesi hazırlanmış ve 1966 yılında 10 km'lik ortak bir hat hizmete girmiştir.

Dört hattan meydana gelecek Milano metro şebekesinin birinci hattı 1 kasım 1964'te işletmeye açılmıştır. Arabaların genişliği 2,85 m'dir. Yine çelik ray üzerinde yuvarlanan çelik tekerlek sistemi kullanılmış, fakat esnek tekerlekler ve çelik-kauçuk bir süspansiyon tertibatı kullanılarak lastik tekerlekli vagonların rahatlığı ve sessiz çalışma şartları kısmen sağlanabilmiştir. Üstelik hatlar, televizyon ve uzaktan kumandalı merkez postalarıyle donatılmıştır. İşaretleşme bir otomatik hız kontrol düzeniyle yapılır; bu düzen, trenin belirli bir hız sınırını veya bir dur işaretini geçmesi halinde trenin otomatik olarak durmasını sağlar.

14 Ekim 1966'da işletmeye açılan Montréal metrosu, lastik tekerlek tekniğine dayanan fransız sistemine göre yapılmıştır. Lastik tekerleklerin kullanılmasıyle trenlerin kalkış ve duruşunu kolaylaştıran «zincir eğrisi» şeklinde boyuna hat profillerinin yapılabilmesi mümkün olmuştur.

Uygulama safhasında olan bazı projeler aşağıda belirtilmiştir:

çok modern arabaların çalıştığı ve yeni bir işaretleşmenin uygulandığı New York'un Port Authority Trans-Hudson Railway (P.A.T.H.) tesisinin modernleştirilmesi;

San Fransisco'da beş ayrı sistemin denendiği Bay Area Rapid Transit District'in (B.A.R.T.D.) yapımı;

1968'de hizmete giren 7 istasyonlu 6 kilometrelik klasik tipte bir hattan oluşan Rotterdam metrosu;

lastik tekerlek sistemli ve 32 km toplam uzunlukta üç hattan meydana gelen Mexico metro şekebesi. (L)

METROCAMPA i. İri ve kuvvetli gece kelebeği. (Tırtılı meşe ve gürgen üzerinde yaşar. Pulkanatlıların *geometridae* familyasından.) [L]

METRODOREA i. Brezilya'da yetişen karşıt yapraklı bitki; meyveleri sert bir kapsül halindedir. (Başlıca türler: *Metrodorea pubescens, M. nigra, M. flavida.*) [L]

METRODOROS, yunan filozofu (M. Ö. 330'a doğr. - 277). Epikuros'un öğrencisiydi. Ondan yedi yıl önce öldü. Epikuros okulunda esen dostluk havasını temsil etmek için, Metrodoros ile üstadı Epikuros'un başları bir tek büst üzerinde tasvir edilirdi. (L)

METRODOROS Lampsakos'lu, M. Ö. V. yy.da da yaşamış yunan filozofu. Hocası Anaksagoras, 426'da Atina'dan kovulunca Metrodoros'a sığındı ve onun yanında öldü. Homeros efsanelerini ilk defa ahlâkî ve alegorik bir şekilde yorumlamağa çalışan, Metrodoros'tur. (L)

METRODOROS Sakız'lı, yunan filozofu (M. Ö. IV. yy. başları). Demokritos'un öğrencisi olduğu söylenir. Şüpheciliğin başlıca kurucularındandı. «hiç bir şey bilmediğimizi bile bilmiyoruz» ve «Bir şeyi bir kimse nasıl düşünüyorsa o şey öyledir» derdi. (L)

METRODOROS Stratonikeia'lı, M.Ö. II. yy.da yaşamış yunan filozofu, önce Epikuros okuluna bağlıydı, orada Apollodoros'un öğrencisi oldu. Sonradan Karneades okuluna geçti; Epikuros okulundan ayrılan tek filozof odur. (L)

METROFOTOGRAFİ i. (fr. *métrophotographie*). Geod. Eskiden fotoğrametriye, topografya ve mimarlıkta metrik ölçmelere uygulanan fotoğraf tekniğine verilen ad. (L)

METROKLES, kinik felsefe okuluna bağlı yunanlı filozof (M. Ö. IV. yy.ın ikinci yarısı), Hipparkhia'nın kardeşi. Theophrastos ve Kenokrates'in, sonra da Krates'in öğrencisi oldu. Sinop'lu Menippo'yu yetiştirdi. İhtiyarlamaktan korktuğu için intihar etti. (L)

METROLOJİ i. (fr. *métrologie*). Ölçü bilimi. || Ağırlıklar ve ölçüler üstüne inceleme kitabı: *Paucton'un metrolojisi.* (L)

METRONOM (yun. *metron*, ölçü ve *nome* takısından). Müz. Bir parçanın hangi hızla çalışması gerektiğini gösteren âlet.

— ANSİKL. *Metronom*'un atası kronometredir; 1696'da Loulié'nin, sonraları birçok kişinin de yaptığı bu araç, çok yer kaplıyordu. Metronom adını alacak olan âleti Regensburg'lu Mälzel, ancak 1816'da ortaya çıkardı ve berat belgesini Paris'te onaylattı. Bu araç bir sarkaç ve sarkacın üzerine takılı hareketli bir ağırlıktan meydana gelir; sarkacın salınım devri, bu ağırlığı aşağı veya yukarıya iterek ayarlanır. Hareket sayısı 40 ile 208 arasında değişir (dakikada 40 ilâ 208 vuruş). Her kertenin yanında hız belirten bir terim bulunur; *largo* (40 ilâ 69), *larghetto* (72 ilâ 96), *adagio* (100 ilâ 120), *andante* (126 ilâ 152), *allegro* (160 ilâ 176), *presto* (184 ilâ 208); fakat bu işaretlerin hiç bir mutlak değeri yoktur: aynı parçanın bölümü çok farklı bir hızla çalınır ve bundan ötürü yorum zarar görmeyebilir. Metronomdan, bir parçanın ortalama olarak ne kadar süreceğini anlamak için de yararlanılır. Bu aracı sürekli olarak kullanmak sanat görüşüne aykırı düşerse de, zor bölümleri çalışmak için değerli bir yardımcıdır. Mälzel'in bu buluşu, 1812'de, Beethoven'a dört sesli bir kanon ilham etti (aynı temayı Beethoven sekizinci senfonisinin allegretto bölümünde de kullanmıştır). (L)

METRONOMOS i. (yun. k.; *metron*, ölçü ve *nemein*, yönetmek'ten). Esk. Yun. Ağırlık ve uzunluk ölçülerinin doğruluğunu denetlemekle yükümlü atinalı on yüksek görevliye verilen ad. (L)

Metroon (yun. k. *meter*, anne'den. Kybele'ye bu ad verilirdi.) Esk. Yun. Tanrıların anası Kybele'nin tapınağı. || Özel olarak «Atina ve Olympia metroon'ları» anlamına gelir. (Atina metroon'unda, senatoda sekreter olan bir kölenin gözetimi altında devlet arşivleri bulunurdu.) [L]

METROPOL i. (fr. *métropole*). Sömürgelerine, dış topraklarına göre bir devletin veya şehrin durumu. || *Teşm. yol.* Bir bölgenin, bir ülkenin belli bir açıdan en önemli şehri: *New York, A.B.D.'nin metropolüdür.* (M)

METROPOLİS. Esk. coğ. Anadolu'da üç yerleşme yerinin ortak adı: **1.** Büyük Frigya bölgesinde, Apameia (Dinar) şehrinin kuzeydoğusunda, Efes'i Laodikeia'ya bağlayan büyük yolun kenarında şehir. Bugünkü Çölova adlı yerde ve Tatarlı köyü yakınında. Bu şehirde bugüne kadar bulunan sikkelerin hepsi roma imparatorları İ. Philippus Araps ve Decius'a aittir; **2.** Frigya bölgesinde şehir; kesin yeri bilinmemekle birlikte Afyonkarahisar yakınındaki Kümbet denilen yerde olduğu kabul edilir; **3.** İonia bölgesinde şehir. Eski yazarlar şehrin bugünkü Torbalı kazasından 1 saat uzaklıkta olduğunu bildirirler. Şehir, Geç Helenistik ve Roma İmparatorluk devrinde önem kazandı. Ortaçağda piskoposluk merkeziydi. (M)

Metropolis, 1926'da Fritz Lang tarafından çevrilen alman filmi. Gelecekteki dünyanın hayalî bir görüntüsünü veren filim, daha o zamandan toplama kamplarını haber verir. Toplumsal meselelere eğilen senaryo, geleceğin bir şehrini canlandırır; yeraltında çalışan işçiler, gelecekteki dünyanın Havva'sını temsil eden bir robot-kadının kışkırtmasıyle ayaklanırlar. Eser, tumturaklı ve değersiz unsurlarla yüklü olmakla birlikte, özellikle büyük hak yığınlarının eyleme girişmesi gibi bazı sahneler güçlü bir anlatımla aktarılmıştır. Asıl değerini, Fritz Lang'ın bilinçli sahneye koyuculuğuna borçlu olan bu filmin fütürist anlayıştaki dekorlarında, o sıralarda sönmeğe yüz tutmuş anlatımcılığın izlerine rastlanır. Geleceğin Havva'sı rolündeki Brigitte Helm, insanlık dışı varlığı (robot-kadın) büyük bir başarıyle canlandırmıştır. (L)

METROPOLİT i. (fr. *métropolite*). Ortodoks kilisesinde patrikle başpiskoposlar arasında bir rütbe. (Tarihte ilk metropolitlik Kiev'de 1030'a doğru kuruldu.)

— ANSİKL. Huk. Ortodoks kilisesinde önemli bir din görevlisi olan *metropolit,* Osmanlı devleti zamanında ademi merkeziyet (yerinden yönetim) ilkesinin uygulanmağa başlamasıyle kamu hizmetine katıldı. Müslüman olmıyan tebaanın bulunduğu yerlerde, iltizam usulünün kaldırılması üzerine kurulan ve vergi toplamakla görevli olan komisyonlarda metropolitin de üye olarak çalışması öngörüldü. Bu meclisler, vergi yazılması gibi, bölgenin öbür işlerini de görüşmekle görevlendirildi. (ML)

Metropolitan Museum of Art, New York'ta 1872'de açılan müze. Eskiçağ doğu ve avrupa sanatlarını kapsayan çok önemli bölümler (Ortaçağ, Resim, Gravür, Dekorasyon) vardır; ayrıca aynı binada amerikan resim ve heykelleri, müzik âletleri, bir de Kıyafet bölümü bulunur. Eğitim çalışmaları çok yoğundur. Avrupa'dan gelme 2 000 ka-

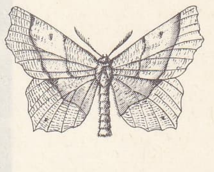

metrocampa

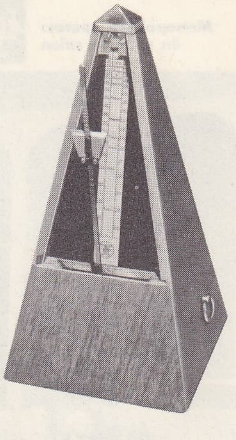

metronom

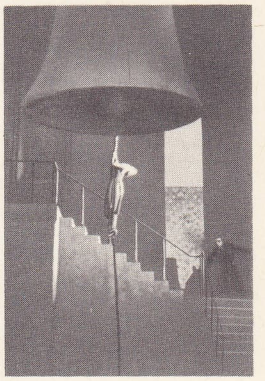

«Metropolis» filiminden iki sahne

Foto. LAROUSSE

Metropolitan operası ön yüzü ve salon

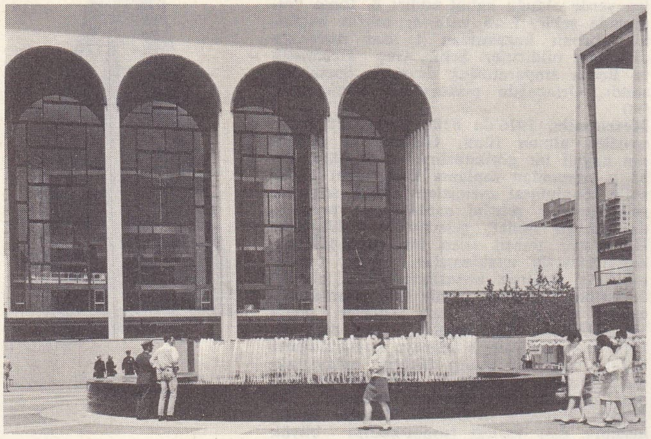

dar tablonun bazıları ünlüdür: *Kıyamet Günü* (H. Van Eyck); *Mérode Mihrap Arkalığı* (Flémalle Ustası); *Toledo'dan Manzara* (El Greco); *Balkondaki Maya'lar* (Goya); *Uyuyan Genç Kız* (Vermeer); *Hasatçılar* (Bruegel); *Mezzetin* (Watteau). [L]

Metropolitan operası, New York'ta opera binası; A.B.D.'nin en önemli operası olan Metropolitan, yöneticilerden G. Gatti Casazza (1908-1935) zamanında dünyanın sayılı sahnelerinden biriydi. 1883'te açılan Metropolitan 1966'da kapanarak aynı yılın 16 eylülünde *Yeni Metropolitan operası* adıyle Lincoln Center'da (New York Devlet tiyatrosu ve Philarmonic Hall da buradadır) tekrar açıldı. Yeni «Met», 140 metre uzunluk ve 59 metre genişliğinde (kulislerin düzeyinde 77 metre), 31-50 metre yüksekliğindedir. Operanın salonu 7 katlıdır. Cephe, 29 metre boyunda, 9 metre eninde olan 5 büyük kemerle bölünmüştür. Ana sahne 34 metreye 30 metredir. Sahne açıklığında (18 metre) Chagall'in (*Müziğin Zaferi*), Dufy'nin, resimleri, Maillol'ün heykelleri vardır. (L)

Gabriel **METSU** «Müzik Dersi» National gallery, Londra

METROPOLİTHANE bļş. i. (*metropolit* ve fars. *hâne*'den *metropolit-hâne*). Din. Metropolitin çalıştığı yere verilen ad.

— Teşk. tar. Metropolitlerin çalışma ve oturma yerleri. (Bunlar, yönetim bakımından patrikhaneye bağlıdır.) [M]

METROPOLİTEN i. (fr. [*chemin de fer*] *métropolitain*). Bk. METRO.

METRORAJİ i. (fr. *metroragie*). Dölyatağı kanaması.

— ANSİKL. Âdet devresi dışında dölyatağından kan gelmesine *metroraji* denir. Her metroraji jinekolojik bir incelemeye ihtiyaç gösterir. Kadında cinsî etkinlik devresinde, bir düşük başlangıcı veya gebelik işareti sayılabilir; gebelik dışı metrorajiler daima bir ur ihtimalini, özellikle dölyatağı beyin kanserini düşündürmelidir. Bununla beraber tehlikesiz sebepler (polipler, kanamalı dölyatağı zarı iltihapları, yumurta gelişiyle ilgili kanama) ileri gelen metrorajiler de vardır. Âdetten kesilmeden sonra görülen her kanama anormaldir ve sebebi dölyatağı boynundaki tehlikesiz veya habis bir lezyondur. (L)

METROSALPENJİT i. (fr. *métrosalpingite*). Jinekoloji. Dölyatağının ve Fallop borularının iltihabı. (L)

METROSİDEROS i. Düzgün yapraklı, sarı çiçekli ağaçcık; bir sapa bağlı olan çiçeklerinde çok sayıda erkek organ bulunur. (Molük adalarında, Cava, Avustralya ve Güney Afrika'da yetişir; otuz kadar türü vardır. Mersingillerden.) [L]

METROXYLON i. Palmiye cinsi. (Sagu ağacı denilen *Metroxylon sagus* ve *M. Rumphii*, Malezya bölgesinde, özellikle Molük adalarında ve Sumatra'da yetişir.) [L]

METRU (Nicolas), fransız bestecisi (Bar-sur-Aube XVIII. yy. başları - öl. 1670'e doğr.) *Viyolalar için 2 Partili Fanteziler* (1642), 4 *ve* 5 *Partili Havalar* (I. ve II. kitap 1646'da; «barış ve kralın evlenmesi»ni konu alan III. kitap 1662'de) ve 4 sesli bir missa yayımladı (1663). [L]

METRUK sıf. (ar. *terk*'ten *metrūk*). Kullanılmayan, terk edilmiş, bırakılmış, battal: *Mektebin kullanılmayan eşya ile dolu metruk bir salonu var* (R. N. Güntekin).

— Huk. *Metruk çocuklar,* terk edilmiş, kimsesiz çocuklar.

— ANSİKL. Huk. Umumî Hıfzıssıhha kanununa göre *metruk çocuklar,* özel bir korunmadan yararlandırılır. Kanun, 6 yaşına kadar olan metruk çocukları korumakla belediyeleri, belediye olmayan yerlerde de köy ihtiyar heyetlerini yükümlü tutmuştur. Özel kurumları bulunmayan belediyeler, bu çocukları, gerekirse bir ücret kaşılığında ailelerin yanına verebilir. Altı yaşını bitirmiş metruk çocukların korunması ve eğitilmesi görevini Millî Eğitim bakanlığı üstüne alır.

◆ **Metrukiyet** i. *Esk.* Terk edilme, kullanılmama. ‖ Ayrılma, boşanma: *Bu kadın tarafından metrukiyetin acılarını tatmak için bir heves bile duyuyordu* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

METRUKAT çoğl. i. (ar. *metrūk*'tan *metrūkāt*). *Esk.* Ölen birinden kalan miraslar. ‖ *Metrukât-ı kalemiye,* ölen bir yazarın bıraktığı eserler. (M)

METRUKE sıf. (*metrūk*'tan *metrūke*). *Esk.* Terk edilmiş, bırakılmış.

— Huk. *Esk. Arazii metruke.* Bk. ARAZİ. ‖ *Emvâli metruke,* terk edilmiş mallar. ‖ *Etfali metruke,* sokağa bırakılmış çocuklar.

◆ i. *Esk.* Kocası tarafından bırakılmış kadın: *Hangi metruke böyle eğleniyor? Hangi matem bu sesle söyleniyor* (Cenab Şahabeddin). ‖ Kocasından boşanmış kadın. (M)

METSU (Gabriel), hollandalı ressam (Leiden 1629 - Amsterdam 1667). Gerard Dou tarafından yetiştirildiği sanılır. Hollanda hayatını en iyi şekilde yansıtan ressamlarından biridir: *Hasta Çocuk; Kahvaltı* (Amsterdam); *Müzik Dersi* (Londra); *Savurgan Çocuk* (Leningrad). Portreleri arasında, *Tüccar Geelurick'in Ailesi* (Berlin), *Amiral Van Tromp* (Louvre) sayılabilir. (L)

METTERNİCH - WİNNEBURG (Klemens, VON — kontu, sonra [1803] prensi), Rheinland asıllı avusturyalı devlet adamı (Koblenz 1773 - Viyana 1859). Strasbourg'da okudu. 1790'dan sonra, Avusturya dışişlerine girdi. Şansölye Kaunitz'in kızıyle evlendikten (1795) ve Rastatt kongresine bulunduktan (1797) sonra, Avusturya'yı Dresden (1801) ve Berlin'de (1803) temsil etti. Napolyon'un isteği üzerine Paris'e elçi olarak gitti (1806) ve hükûmetinin savaşçı siyasetine zemin hazırladı. Viyana barışından sonra (1809), dışişleri bakanı ve şansölye oldu. Arşidüşes Marie Louise'in Napolyon ile evlenmesinden (1810) yararlanarak Fransızların ittifakını sağladı. Bu ittifak, hem halkoyunu imparatorun kararlarını onaylamağa hazırladı, hem de Avusturya'ya öç almak için zaman kazandırdı. Rusya bozgunundan sonra, Rusya ile Napolyon arasında birtakım karmaşık ilişkilere girişti. Dresden görüşmesi sırasında (26 haziran 1813) Napolyon'u yumuşatmayı başaramadı. Reichenbach antlaşmasını imzaladı (27 haziran), Prag kongresini topladı (12 temmuz - 10 ağustos 1813), birliğe girdi (12 ağustos 1813). Napolyon'a, tabiî sınırları teklif etti (Frankfurt bildirisi, 15 kasım), sonra da cevap vermekte geç kaldı diye teklifinden caydı (2 aralık). Çara karşı duyduğu güvensizlikten Napoléon II'nin tahta çıkmasını sağlamağa çalıştı. Franz II'nin güveninden yararlanarak İtalya ve Almanya'da Avusturya'nın itibarını yeniden sağladı. Viyana kongresinde (1814 1815) Avrupa'nın dengesini yeni baştan kurdu. Çok yaygın bir inanışın tersine, çar Aleksandr I'in Kutsal Birlik'ine düşmandı (26 eylül 1815 antlaşması) ve çara «sesli boşluk» adını takmıştı. Metternich, ingiliz Castlereagh'in hazırladığı ve önce yalnız Fransa'ya karşı yönetilen Dörtlü Birlik antlaşmasına (1815-1818) dayanan muhafazakâr bir sistemi uyguladı (20 kasım 1815). Aslında Metternich bu antlaşmayı, devrimci hürriyet ilkeleri ve halkın elde ettiği hakları ortaya çıkardığı ikili tehlikeye karşı kullandı. Bu çeşit düşüncelerin yayılması, özellikle birçok milletten meydana gelen Habsburg'ların devlet birliği için zararlı olacaktı. Bu silâhı etkili kılmak amacıyle, uyrukları tarafından tehdit edilen hükümdarların kendi aralarında görüşmelerini öngördü (kongreler siyaseti) ve 1814 müttefiklerine, liberal veya millî devrimlere karşı müdahale hakkını tanıdı. Görüşlerini Aachen (1818), Karlsbad (1819), Viyana (1820), Troppau (1820), Laibach (1821), Verona (1822) kongrelerinde kabul ettirdi. Böylelikle, Almanya'da, İtalya'da (avusturya polis ve ordusunun müdahalesi) ve İspanya'da liberal akımlar bastırılabildi. Fakat daha 1820'de Birlik'in muhafazakâr ilkelerine yalnız Prusya ve Rusya'nın bağlı kaldığı anlaşıldı. İngiltere de ona yüz çevirince, kendini Yunanistan'ın bağımsızlığına, Fransa ve Belçika devrimlerine (1830) verdi. Fransız - İngiliz Antlaşması karşısında üç mutlakıyetçi devletin dayanışmasını ilân etti (Münchengratz 1833). Ölçülü bir ademi merkeziyetçilik taraflısı olan Metternich, Avusturya yönetiminin geri kalmış bir nitelik taşıdığını kabul ediyordu. 1826'dan sonra, Avusturya

Foto. Seraillier-Rapho, U.S.I.S., Anderson - Griaudon (LAROUSSE)

yöneticilerinin düşmanlıkları yüzünden, ıç siyasetteki sınırlı rolü, imparator Ferdinand (1835-1848) adına iktidarı yürüten Devlet meclisi lehine azaldı ve bu meclis- te Kolowrat'a cephe aldı. Poonya karışıklıkları sırasında Krakow'u ilhak ederek (1846) şansölye gene müdahale etti. Viyanalıların anî ayaklanmaları (31 mart 1848) onu istifa etmeğe ve önce Felemenk'e, sonra da Belçikaya kaçmağa (14 mart) zorladı. Kriz geçince Viyana'ya döndü (eylül 1851) fakat son yıllarında saray ile yakın ilişkileri pek kalmadı. Hatıralarını oğlu Richard, *Aus Metternichs Nachgelassenen Papiere* (Metternich'in Notlarından) adıyle Viyana'da yayımladı. (L)

METTERNİCH - WİNNEBURG (Richard, VON — prensi), avusturyalı diplomat (Viyana 1829 - ay.y. 1895), Klemens Metternich'in oğlu. 1859-1870 Arasında Paris'te büyükelçi oldu. Karısı Pauline **Sandoz** (Viyana 1836-ay.y. 1921), Tuileries sarayında zekâsı, tatlı konuşmasıyle tanındı. Büyükelçi, imparatoriçe Eugénie'nin, 4 eylül 1870'te kaçmasına yardım etti ve Viyana'ya dönünce diplomatlığı bıraktı (1871). [L]

METTHEY (André), fransız seramikçisi (Laignes 1871 - Asnieres 1920). İtalyan majolika yapımcılarının, fransız fayansçılarının izinden giderek Paris dolaylarından elde edilen malzemelerle yerli bir fayans yapmayı başardı ve süslemeleri için ressamlardan (O. Redon, Rouault, Bonnard, Derain, Vlaminck) yararlandı. (L)

METTMANN, Almanya'da (Batı Almanya, Rheinland - Westfalen) şehir, Düsseldorf'un doğusunda; 27 800 nüf. Metalürji. Makine yapımı. (L)

METTUR, Hindistan'da (Madras) şehir, Kaveri kıyısında; 8 700 nüf. Bir ırmağın akışını düzenlemek, sulama imkânlarını genişletmek ve bir hidroelektrik santralı beslemek için ilk baraj çalışması Hindistan'da, Mettur'da yapıldı (1937). Santral dolaylarında birçok kimya sanayii tesisi ve çimento fabrikası toplandı. Salem, Tiruchchirapalli ve Negapatam bu sayede sanayileşti. (L)

MET'UB sıf. (ar. *ta'ab*'dan *met'ûb*). *Esk.* Yorulmuş, yorgun, bitkin, bitik: *Ahmed Paşa met'ub ü mer'ûb içeri odaya girip...* (Naima). [M]

METUŞELAH, Kutsal Kitap'ta adı geçen kişi. Seth ırkının peygamberi, Hanok'un oğlu ve Lamek'in babası. Tekvin'de dokuz yüz altmış dokuz yıl yaşadığı yazılıdır. (L)

METZ, Fransa'da şehir, Moselle idare bölgesinin merkezi. Lorraine'de, Paris'e 312 km uzakta, Moselle ve Seille ırmaklarının kavşağında; 113 586 nüf. Şehirde Eskiçağdan kalma yıkıntılar ve birçok eski anıt vardır; galya-roma şehrinin önemli olduğu, kalıntılarından anlaşılır: Jouy-aux-Arches su kemeri; bir kısmı Arkeoloji müzesi mahzenlerinde saklanan roma hamamları; amfiteatr'ın üst yapıları, yapılan kazılar sonunda IV. yy.dan kaldığı anlaşılan Sainte - Pierre-de-la-Citadelle bazilikası: gotik üslûbunda ve çok geniş katedralin yapımına 1221'e doğru başlanmış ve XVI. yy.da tamamlamıştır: sahının yüksekliği 41,75 m'dir. Öbür dinî yapıların başlıcaları şunlardır: kısmen XIII. yy.dan kalma Saint - Ségolène kilisesi; Saint-Martin (XIII. ve XVI. yy.; anıt-mezarlar, XVI. yy.dan kalma freskler ve vitraylar) kilisesi; Moselle'in sol kıyısında, XIII. ve XIV. yy.dan kalma güzel bir yapı olan (cephesi XVIII. yy.dan kalma) Saint-Vincent kilisesi. XVIII. yy.da büyük bir şehircilik çalışması sonunda şehrin bir kısmı değiştirilmiştir. Katedralin baktığı Armes meydanı ile Belediye sarayı ve Adliye sarayı o çağda yapıldı.

Metz önemli bir sanayi merkezi haline gelmiştir. Metalürji (demir fabrikası) ve makine sanayii; elektrik malzemesi yapımı; mutfak eşyası; tütüncülük; konfeksiyon; besin sanayii.

● *Tarih.* Galya halkı *Mediomatrici*'lerin başkenti olan (*Divodurum*) ve adını da bu halkın adından alan Metz, Roma Galyası'nın en önemli şehirlerinden biri haline geldi. III. yy.daki akınlardan zarar gören, 300'e doğru surlarla çevrilen, Julianus tarafından Almanlara karşı savunulan (357) ve Hunlar tarafından kısmen yakılan şehir, Sigebert I ve Brunhilde zamanında Austrasia krallığının başkenti oldu. VII. yy.da piskopos Arnoul'un iktisadî bakımdan geliştirdiği şehir, karolenj rönesansının başlıca merkezi haline geldi ve X. yy.da ticareti büyük ölçüde gelişti. XI. yy.da berat kavgaları piskoposların gücünün zayıflamasına yol açtı: 1234'ten sonra şehrin yönetimi kesinlikle burjuvalara eline geçti. Karl V'in «Üç Piskoposluk» ile ilgilenmesinden kaygılanan burjuvazi, Reformu hoşgörüyle karşıladı ve Fransa'nın himayesini kabul etti. Henri II'nin Metz'e girmesinin sebep olduğu devrim, patricilerle hükûmetin arasının bozulmasına ve tüccarlarla hâkimlerin güçlenmesine yol açtı. Sonunda şehir kesinlikle Fransa'ya katıldı. Fransız - Prusya savaşı sırasında, burada önemli çarpışmalar oldu. 1870'te Prusyalılar tarafından işgal edilen Metz, 1871'de Almanya'nın (ağustos - ekim 1870), Birinci Dünya savaşından sonra da Fransa'nın eline geçti. (LM)

METZE veya **METZEN** i. (alm. k.). Değeri 2,40 litre ile 8,24 litre arasında değişen ve Avusturya ile Almanya'nın birçok bölgesinde kullanılmış olan eski bir hacim ölçüsü. (L)

METZİNGER (Jean), fransız ressamı (Nantes 1883 - Paris 1956). Yeni-izlenimciliği, fovizm'i, 1908'e doğru kübizmi benimsedi. Puteaux'da Jacques Villon'un atelyesinde Section d'Or toplantılarına katıldı. 1912'de Albert Gleizes ile birlikte *Du Cubisme* (Kübizm Üstüne) adlı kitabı yayımladı. Eserleri ikiye ayrılır: bir bölümü tamamen kübisttir, öteki bölümü 1921'den itibaren gerçekçiliğe dönüşü gösterir. *Guillaume Apollinaire'in Portresi İçin Desen* (1910), *Kadın, Cephe ve Profil* (1917'ye doğr.), *Örgü Ören Kadın* (1919) adlı eserleri Art Moderne müzesindedir. Başka eserleri de Paris Şehri Güzel Sanatlar müzesi, Brooklyn ve Barmen müzelerindedir. (L)

METZİNGER (Léon Frédéric Robert), fransız generali (Dijon 1842 - Chalezeule, Doubs 1914). Roma seferine ve 1870 Savaşına katıldı. Sonra Güney Cezayir'de, özellikle Annam'da hizmet gördü, burada, 1886'da Tanh Hoa Yürüyüş koluna kumanda etti. 1887'de Ba Dinh'i kuşattı. Madagaskar seferi sırasında 1895'te Tananarive'e girdi. (L)

MEUCCİ (Antonia), italyan mucidi (Floransa 1808-Clifton, Staten İsland, New York 1889). 1831'deki devrim hareketleri yüzünden Amerika'ya göç etmek zorunda kaldı. Havana'da Tacon Opera House'a tiyatro makinisti olarak girdi. Tiyatro makinistlerine haber ulaştırma sistemini incelerken ilk defa telefon düşüncesine vardı. Tiyatronun yanması üzerine New York'a yakın Staten İsland'a yerleşti ve parafinden mum imal eden küçük bir fabrika kurdu. O sıralarda Amerika'ya sürgüne giden Garibaldi'yi misafir ederek ona iş verdi. Meucci, Staten İsland'daki fabrikasında ilk telefon örneğini meydana getirerek (1854) kendi eviyle bir görüşme yaptı (1856). Fabrikası iflâs edince yoksul düştü. Bu sebeple patentini yenileyemedi. 28 Aralık 1871'de kendisine yeniden verilen patenti geçersiz sayıldı. 1876'da G. Bell ve E. Gray kendi patentlerini aldılar: bu durum uzun polemiklere yol açtı. Meucci icadı üstündeki haklarını ele geçirmek ve kısa zamanda güçlenen Bell şirketi tekelini ortadan kaldırmak amacıyle mahkemeye başvurdu. Mahkeme mucidi haklı buldu, ama bu sonuç Meucci'ye pratik ve ticarî bir kazanç sağlamadı. Sürekli bir mıknatıs, bir bobin ve bir madenî zardan meydana gelen, Meucci'nin tasarladığı, telefon alıcısı, günümüzde bile telefon alıcılarına uygulanan bir ilkeye dayanıyordu. (M)

MEUDON, Fransa'da Hauts-de-Seine idare bölgesinde kanton merkezi, Paris'in güneybatı banliyösünde, *Maudon ormanı* kenarında, Sen'in yukarısında; 35 824 nüf. Bugünkü rasathane, 1706'da Mansart tarafından büyük veliaht için yaptırılan, 1870'te Prusyalılar tarafından yakılan ve sonradan onarılan Château-Neuf'tedir. Lorraine prenslerinin sarayı Château-Vieux 1804'te yıkılmıştır; fakat şatonun önündeki taraça, hâlâ Paris dolaylarının en güzel manzarasına sahiptir. Meudon uzun süreden beri bir konut merkezidir. Şehirde Rabelais, Ronsard, Ambroise Paré, evi müze haline getirilen Molière'in karısı Armande Bejart, Wagner, Rodin gibi birçok meşhur oturmuştur. Bas-Meudon mahallesinde bugün Sen nehri boyunca sanayi tesisleri uzanır: demirhaneler ve taşbaskı atelyeleri; karosercilik; patlayıcı maddeler v.b. Meudon, *Bellevue* mahallesiyle kuzeye doğru devam eder. Güneyde, Chalais parkında Millî Uçakçılık Araştırması bürosunun güçlü körükhanesi vardır. (L)

MEULEBEKE, Belçika'da (Batı Flandre, Tielt idare çevresi) komün, Tielt'in güneybatısında; 10 600 nüf. Tarım pazarı. Pamuk sanayii. (L)

MEULEMANS (Arthur), belçikalı besteci (Aarschot 1884). On iki kadar senfoni, geniş bir senfonik fresk (*De Zee*), birçok orkestra eseri (*Flaman Rapsodisi*), iki opera (*Adriaan Brouwer*, 1925; *Egmont*, 1944), baleler (*Josaphat Park*), oratoryolar, kantatlar, melodiler, dörtlüler, çeşitli çalgılar için konçertolar ve bir hayli dinî eser (*Te Deum*) besteledi. (L)

MEULEN (Adam Frans VAN DER). Bk. v. VAN DER MEULEN.

Meulenhoff, Hollanda'da yayınevi; 1906'da Johannes Marius Meulenhoff (Zwolle 1869-ay.y. 1939) tarafından Amsterdam'da kuruldu. Bu yayınevi edebiyat, sanat, şiir kitapları, gençler için kitaplar ve okul kitapları yayımlar. Yayınevinin «De Roman van alle volkeren» (*Bütün Halkların Romanı*) adlı koleksiyonu birçok yabancı yazarın (İbsen, Maeterlinck, O. Wilde v.b.). eserini Hollanda'ya soktu. (L)

MEUM i. Keskin kokulu bitki; sapının dışı çizgili, içi boştur; yüksekliği 20-50 sm kadardır; çayırlarda yetişir. (Maydanozgillerden.) [L]

MEUNET i. (ar. *me'ûnet*). *Esk.* Ölmeyecek kadar verilen yiyecek, içecek. ‖ Zahmet, meşakkat, sıkıntı: *Ne tahmil-i esvaba kudret ve meunet-i devabba miknet...* (Peçevî). [M]

MEUNG (Jean DE). Bk. JEAN DE MEUNG.

MEUNİER (Constantin), belçikalı heykeltıraş ve ressam (Etterbeck, Brüksel 1831 - İxelles, Brüksel 1905). Heykeltıraş olarak belçika okulunun ustaları arasında yer alır. Bir maden kömürü işletmesi bölgesinde oturan Meunier, madencilerin hayatını yansıttı. Dökümcü işçileri ve maden eriticilerini canlandıran eserlerinde natüralizmi de aşan arı bir gerçekçilik vardır. Eserleri Art Moderne müzesindedir: *Çekiç Vuran İşçi* (1890); *Rıhtım Hamalı* (Anvers, 1890); *Maden Eriten İşçi* (1893). Meunier XIX. yy.ın ikinci yarısındaki en önemli avrupalı heykeltıraşlardan biridir. (L)

MEUNİER (Louis), fransız profesörü ve kimyacısı (Cluny 1870 - Lyon 1955). Özellikle tekstil elyafı, yün ve deriler üstünde çalıştı, derilerin kalite kontroluyle ilgili birçok usul tasarladı. Bir sepi maddesinin etkisine bırakılan deride meydana gelen ve sepilemede ölçü olarak kabul edilen su kaybetme olaylarının önemini gösterdi. Çeşitli maddelerde (özellikle halojenlerle benzokinon) bulunan sepileme özelliklerini ortaya koydu. Kinon'a yapılan sepilemeyi inceleyerek, işlem sırasında kinon bileşiklerinin bütün

prens Klemens **METTERNICH - WINNEBURG** taşbasma, Lawrence'den Viyana müzesi

prenses **METTERNICH-WINNEBURG** 1868'de

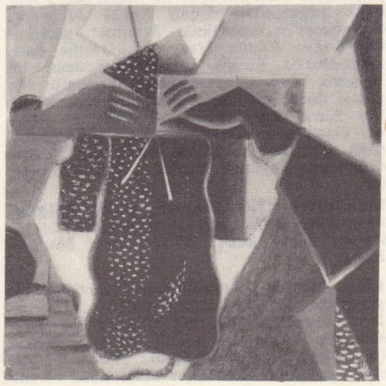

Jean **METZİNGER** «Örgü Ören Kadın» (1919), Art Moderne müzesi, Paris

detay

Foto. Viollet, Giraudon (LAROUSSE)

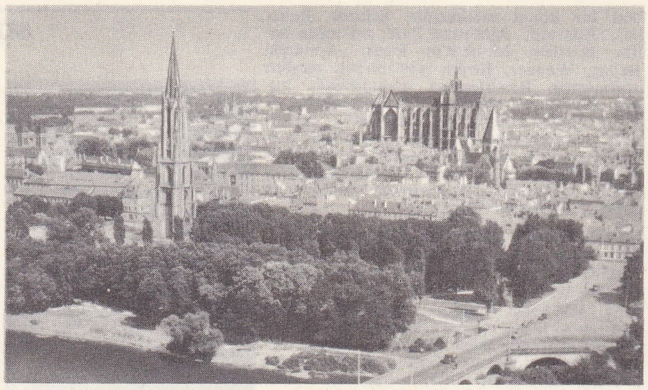

METZ
arka planda, katedral; solda, garnizon mabedinin kulesi (1882)

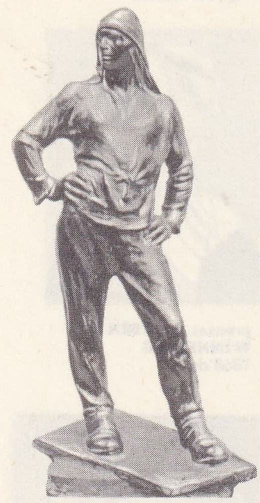

Constantin **MEUNIER**
«Rıhtım Hamalı»
Art Moderne müzesi, Paris

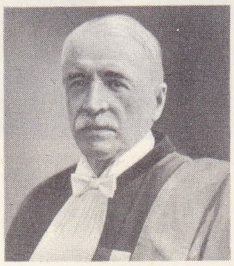

Louis **MEUNIER**

yol açtığı oksitlenme olaylarını açıklığa kavuşturdu ve buna dayanarak bitkisel sepileme teorisini ortaya attı. Lyon üniversitesi kimya sanayii profesörü olan Meunier, franris 1843 - ay.y. 1925). Deneyleme yoluyle inceleyen ilk bilgin sayılır. (L)

MEUNİER (Stanislas), fransız jeoloğu (Paris 1843 - ay.y. 1925). Deneyleme yoluyle ve «bugünkü nedenler» metoduyle büyük jeoloji meselelerini çözmeğe çalıştı. Eserleri: *Études Sur les Météorites* (Meteor Taşları Üstüne İncelemeler) [1867]; *Les Causes Actuelles en Géologie* (Jeolojide Bugünkü Nedenler) [1879]; *Traité de Paléontologie Pratique* (Uygulamalı Paleontoloji İncelemesi) [1884]; *La Géologie Comparée* (Karşılaştırmalı Jeoloji) [1895]; *Nos Terrains* (Topraklarımız) [1898]; *La Géologie Expérimentale* (Deneysel Jeoloji) [1899] v. b. (L)

MEUNİER DU HOUSSOY (Robert), fransız işadamı ve yayımcısı (Sucy-en-Brie, Seine-et-Oise 1888 - Paris 1968). Hachette kitabevinin kurucusu Louis Hachette'in torununun oğlu. 1912'de girdiği bu büyük yayınevinin 1952'den beri baş yöneticisidir. Fransız düşüncesinin yabancı ülkelerde yayılmasına çalıştı. (L)

MEURİCE (Paul), fransız yazarı (Paris 1820 - ay.y. 1905). Victor Hugo'nun arkadaşı, *Événement*'ın başyazarıydı (1848); 1869'da *Rappel*'i kurdu. Dumas ve George Sand ile birlikte birçok romantik dram yazdı. Tek başına yazdığı eserler arasında *Benvenuto Cellini* (1852) ve *Fanfan la Tulipe* (1958) anılmağa değer. V. Hugo'nun külliyatını bastırdı ve birçok eserini sahneye uyguladı. (M)

MEURSİUS (Jan VAN MEURS, lat. **Johannes**), hollandalı hümanist (Loosduinen, La Haye yakınları 1579-Sorö, Danimarka 1639). Yunan gramercisi Lykophron üstüne yazdığı bir yorumu (1593) ilgi çekici bulan Oldenbarnevelt, onu çocuklarının eğitimi ile görevlendirdi. Meursius, Avrupa'da yaptığı birkaç geziden sonra Leiden üniversitesine profesör (1610), daha sonra Danimarka krallığı resmî tarihçisi (1625) oldu. Yunan yazarlarının eserleriyle birçok tarihî, arkeolojik inceleme yayımladı. (L)

MEURTHE, Fransa'da Lorraine'de ırmak, Moselle'in kolu (sağ kıyı); 190 km. İki akarsuyun birleşmesiyle meydana gelir: Schlucht boğazından doğan *Büyük Meurthe;* Gerardmer'in kuzeyinde Straiture geçidinden doğan *Küçük Meurthe.* Meurthe önce Saint-Dié'de Fave'ı, sonra Rabodeau ile Plaine'i alır; Baccarat'dan, Luneville'den geçer; önce Vezouse'u, sonra Mortagne'ı alır; Nancy'nin bir sanayi varoşunu aşar ve Custines'in (esk. *Condé*) yukarısında sona erer. Bol su akıtan bu ırmak Vosges dağlarının suyunun büyük kısmını toplar. (L)

MEURTHE-ET-MOSELLE idare bölgesi, Fransa'nın doğusunda idare bölgesi, Lorraine'de; 5 280 km²; 707 700 nüf. Merkezi *Nancy.*

İdare bölgesi topraklarının kendine has görünüşü (dar ve uzun) tarihî değişikliklerin sonucudur. Kuzey Belçika ile Lüksemburg sınırında küçük sanayi bölgesi (metalürji) Longwy uzanır. Audun-le Roman ile Pont-à-Mousson arasındaki en iç kısmı Moselle yaylalarının arka yamacındadır. Burası çeşitli tarım bölgesidir (tahıl, hayvancılık); ama başlıca iktisadî faaliyet Lorraine demir havzasının işletilmesidir; demir-çelik sanayii ve metalürji, Orne vâdisiyle, Briey ve Pont-à-Mousson bölgelerinde toplanmıştır. İdare bölgesinin güneybatısı, göller ve ormanlarla örtülü yağışlı *Woëvre*'in güney ucunda uzanır. La Haye ormanı, Nancy'ye hâkimdir. Güneydoğuda Luneville dolayları Lorraine mesetasının bir parçasıdır. Nancy bölgesinde ağır metalürji ve kimya sanayii gelişmiştir. (L)

Meurthe-Moselle kanalı, Fransa'da kanal, Laneuveville'de; Marne-Ren kanalı üzerinden, Nancy'nin 4 km yukarısından başlar ve Messein'de Moselle'in sol kıyısında Est kanalına ulaşır; özellikle demir filizi nakliyatında yararlanılır. (L)

MEUSE (LA), hollanda ve flaman dilinde **Maas,** Fransa, Belçika ve Hollanda'da ırmak; 950 km. Meuse Fransa'da Langres (Haute-Marne) yaylasının eteğinde, Avrecourt'da doğar (348 m yükselti) ve kuzeye doğru akar; Neufchateau'dan geçtikten sonra Jüra çağı kalkerlerinden oluşmuş yamaçları (Meuse yamaçları) aşar. Vaucouleurs'ün aşağı kesiminde, Moselle'in yukarı çığırına tekabül eden ve eskiden geniş Ane vâdisinden geçen bir kolunu kapma sonucunda kaybetmiştir. Irmak sonra Verdun, Sedan ve Mézières'den geçer. Ardenne kütlesinde derin ve dolambaçlı bir vâdide akar, Semoy'u alır (sağ kıyı) Fumay ile Givet'yi sular. Namur'de, büyük kolu Sambre'ı alır. Belçika'nın başlıca kömür havzasını aşan ırmak, Liège'e varır ve Maastricht'te yeniden ovaya girer. Ağzı Ren ırmağının kollarına karışır. Pek çok balçık taşıyan ırmağın rejimi oldukça düzgündür; fakat ilkbaharda çayırları su altında bırakır ve taşkınları zaman zaman oldukça önemlidir. Ağzından Sedan'a kadar sefere elverişli olan Meuse'ü, Sedan'dan sonra Est kanalı takip eder; kanal, sık sık ırmağın yatağında akarak Cemmercy'nin yukarısında Pagny'ye kadar çıkar. Yeni çalışmalar sonucunda, Meuse, 1 350 tonluk mavnaların Namure'e kadar girmesine elverişli hale getirilmiştir. Meuse, statüsü 12 mayıs 1863 Belçika-Hollanda antlaşmasıyle tanımlanan milletlerarası bir ırmaktır. (L)

Meuse (LA), Belçika'da wallon dilinde yayımlanan günlük gazete, 1856'da Liège'de kuruldu. Şehrin en büyük, bütün belçika basınının ise üçüncü gazetesidir. (L)

MEUSE idare bölgesi (Bouches-de-la), Fransa'da Birinci imparatorluk zamanında idare bölgesi, Zeeland'ın kuzeyi ile Hollanda'nın güneyini içine alırdı; idare merkezi, *La Haye* idi. (L)

MEUSE idare bölgesi, Fransa'nın doğusunda idare bölgesi; 6 241 km²; 220 600 nüf. İdare merkezi, *Bar-le-Duc;* idare bölgesi batıda, *yağışlı Champagne*'ın doğu ucunda uzanır; birçok göl serpiştirilmiş ormanlık bir bölge olan bu kesimde hayvancılık yapılır. Daha kuzeyde, Aire ırmağının sol kıyısında ormanlarla kaplı küçük *Argonne* kütlesi yükselir. Merkezde verimli tarlalar ve çayırlarla örtülü Meuse vâdisi uzanır. *Meuse yaylaları,* doğuda *Woëvre* çöküntüsüne hâkimdir; çöküntünün balçıklı toprakları merkezdeki kalkerli topraklardan çok daha verimlidir. İdare bölgesinin güneyinde *Barrois,* koyun yetiştirilen, seyrek nüfuslu, fundalık bir kesimdir. Tarım, vâdilerde (Saulx, Ornain, Meuse vâdileri) ve balçıklı topraklarda toplanmıştır. Sanayi (küçük metalürji, dökümhaneler, tahta işçiliği, seramik, camcılık) ikinci derecede yer tutar. (L)

Meuse sanatı, komşuları olan Ren, flaman ve fransız sanatlarından özellikle kuyumculuğun en parlak olduğu XII ve XIII. yy. larda ayrılır. *Klosterneuburg Vaiz Kürsüsü* (Avusturya), *Kâhin Kralların Avlanması* (Köln) ve *Notre-Dame* (Tournai) gibi eserlerin yaratıcısı Nicolas de Verdun'ün de bu sanatın incelik ve zenginliğinin gelişmesinde payı vardır. (L)

Meuse savaşları, Birinci Dünya savaşında (1914) Ardennes savaşından sonra III. ve IV. Ordular, 26, 27 ve 28 ağustosta Meuse ırmağı kıyısında zaferle sonuçlanan savaşlar verdiler. Mouzon, Beaumont ve Stenay'de, düşman, ırmağın öte yakasına püskürtüldü, ırmağı ancak 29 ağustosta geçebildi. Savaşın son aşamasında Ligget (A.B. D.), Gouraud, Guillaumat ve Humbert kumandasındaki orduların saldırı hareketine *Meuse'e doğru yürüyüş* adı verildi. Bu ordular 5 kasımdan 11 kasım 1918'e kadar, Foch tarafından Aşağı Meuse ile Saar bölgeleri arasında planlanan saldırıya geçmeğe hazır durumda beklemekteydi. Düşmanın teslim olması, bu hareketi gereksiz bıraktı. *İkinci Dünya savaşı.* Meuse Fransız cephesinin alman zırhlı birlikleri tarafından yarılması ve bunların 13 mayıs 1940'ta Dinant, Houx, Monthermé ve Sedan'da ırmağı aşması, Fransa seferinin kaderini tayin etmiştir. Bk. SEDAN *gediği.* (L)

MEUSNİER DE LA PLACE (Jean-Baptiste), fransız subayı ve bilgini (Tours 1754-Mainz 1793). Öğretmeni G. Monge'un teşvikiyle sonsuzküçükler geometrisi üstünde çalıştı. Yine onun yönetimi altında, yüzeylerin eğriliği üstünde bir geometri incelemesi yazdı (1776). Lavoisier'nin suyun bileşimi üstüne yaptığı deneylere katıldı (1784), onunla birlikte hidrojen elde etmenin en iyi usullerini araştırdı. Mainz'i Prusyalılara karşı savunurken yaralanarak öldü. (L)

MeV, *megalektron-volt*'un sembolü.

ME'VA i. (ar. *me'vā*). *Esk.* Yurt, konut, mesken, yer, makam, sığınacak yer: *Ve ben uzakta, şu me'va-yi istirahatta, / O-nun ufulünü seyr eyliyor da ölmüyorum* (Tevfik Fikret). [M]

MEVACİB çoğl. i. (ar. *mevācib*). *Esk.* Aylıklar, maaşlar: *Diyarbekir'e varılıp kula mevacibi ve zahireyi tevzi ettiler* (Naima). ‖ *Mevacib-i leşker,* askere verilen aylıklar.

— Teşk. tar. Yeniçerilere üç ayda bir verilen maaş (ULUFE de denir).

— ANSİKL. *Mevacib* deyimi Osmanlı devletinden önceki türk devletlerinde de kullanıldı. Mevacib, *masar, recec, lezez, reşen* adlarıyle yılda dört kere törenle dağıtılırdı.

Yeniçerilerin mevacibi, Divanı Hümayunda, Kapıkulu ocaklarından olan öteki askerlerin mevacibi ise kendi kışlalarında veya sadrazam divanında dağıtılırdı. (M)

MEVAD çoğl. i. (ar. *mādde*'den *mevādd*). *Esk.* Uzayda yer kaplayan varlıklar. ‖ İşler. ‖ Kanunlar. ‖ Kanun, lûgat gibi metinlerde konular. ‖ Maddeler: *Bunların hangi mevaddı hakkında neler yapılmış ve hangi mevaddı yapılmamış, onları da dosyalarıyle göreyim* (Atatürk). ‖ *Mevadd-ı ibtidaiye,* hammaddeler. ‖ *Mevadd-ı lâhkiye,* suların sürüklediği maddeler. ‖ *Mevadd-ı mürekkebe,* bileşik meydana getiren maddeler. ‖ *Mevadd-ı nafia,* faydalı maddeler. ‖ *Mevadd-ı nişaiye,* içinde nişasta olan maddeler. ‖ *Mevadd-ı şahmiyye,* yağlı maddeler. ‖ *Mevadd-ı zülâliye,* azotlu maddeler. (M)

MEVAHİB çoğl. i. (ar. *mevhibe*'den *mevāhib*). *Esk.* İhsanlar, bağışlar. ‖ *Mevahib-i kudret* (veya *subhaniye*), Tanrı vergileri, Tanrı ihsanları: *Çünkü mevahib-i kudretin en azizi olan hayat* ... (Namık Kemal). (M)

MEVAHİB çoğl. i. (ar. *mevhūb*'dan *mevāhīb*). *Esk.* Hibe olunmuş, ihsan edilmiş, karşılıksız olarak birine verilmiş şeyler. (M)

MEVAİD çoğl. i. (ar. *mā'ide*'den *mevā'id*). *Esk.* Sofralar: *Mevaid-i iftariyeden addolunarak* ... (Sümbülzade). ‖ Hazır nimetler: *Münasebet ile nice zevaid-i fevaid ve mevaid-i avaid zikr ü bast olunup...* (Taşköprülüzade). [M]

MEVAİD çoğl. i. (ar. *mī'ād* ve *mev'id*'dan *mevā'id*). *Esk.* Vaat olunmuş şeyler: *İkbalini te'yid edecek nasr-ı İlâhî / Ümmid-i kavî, çünkü mevaid kavidir* (M. Â. Ersoy). *Ve yoldaşlıkları zahir olanlara enva-i mevaid buyurmakla* ... (Peçevi). ‖ *Mevaid-i kâzibe,* yerine getirilmeyen vaatler. (M)

MEVAİD çoğl. i. (ar. *mev'id*'den *mevā'id*). *Esk.* Söz vermeler, vaatler: *Halifenin aldığı muhassasatla gayrikabili temin olan tekâlif neler imiş ve 15 Nisan 1923 tarihinde hükûmet ne gibi mevaid ve işaratta bulunmuştur* (Atatürk). ‖ Söz verilen va-

Foto. LAROUSSE

kitler, belirtilmiş vakitler. || Söz verilen yerler. (M)

MEVAİZ çoğl. i. (ar. *mevᶜiza*'dan *mevâᶜiz*). *Esk.* Öğütler, nasihatler. || *Mevaiz-i diniye,* dinî öğütler. || *Mevaiz-i hakîmane,* bilgece öğütler. (M)

MEVAKIF çoğl. i. (ar. *mevkıf*'tan *mevâkıf*). *Esk.* Durak yerleri. || Oturulacak yerler. (M)

MEVAKIT çoğl. i. (ar. *mevkıt*'tan *mevâkıt*). *Esk.* Önceden belirtilmiş vakitler. (M)

MEVAKİ çoğl. i. (ar. *mevkiᶜ*'den *mevâkiᶜ*). *Esk.* Mevkiler. || *Mevaki-i baîde,* uzak yerler. || *Mevaki-i harbiye,* savaş yapılan yerler. || *Mevaki-i mühimme,* önemli yerler. (M)

MEVAKİB çoğl. i. (*mevkib*'den *mevâkib*). *Esk.* Alaylar, güruhlar, cemaatler, topluluklar, kalabalıklar: *Esnâ-yi muhasarada mevakib-i kevakib meratib-i sultanî...* (Hoca Sadeddin Efendi). [M]

MEVAKİT çoğl. i. (ar. *mikât*'tan *mevâkît*). *Esk.* Bir iş için belirtilen vakitler. || Önceden belirtilen yerler. || Hacıların Mekke yolu üzerinde ihrama büründükleri yerler. (M)

MEVALİ çoğl. i. (ar. *mevlâ*'dan *mevâlî*). *Esk.* Mevleviyet payesine ulaşmış ilmiye sınıfı mensupları: *Şeyhülislâm ve kudât-ül-asakir ve Vüzera ve sair mevalinin bazılarından kürkler ve anberler tahsil ve teslim olunmuş idi* (Naima). || Köleler. || *Mevalî-i kiram,* mevleviyet payeliler, yüksek rütbeli kadılar, hâkimler. || *Mevl-el-mevalî,* kölelerin efendisi. (M)

MEVALİD çoğl. i. (ar. *mevlid*'den *mevâlid*). *Esk.* Doğulan yerler. || Doğulan zamanlar. || Doğuşlar, dünyaya gelmeler.

— Din. Hz. Muhammed'in doğumunu anlatan manzum eserler, mevlitler. (M)

MEVALİD çoğl. i. (ar. *mevlûd*'dan *mevâlîd*). *Esk.* Yeni doğmuş çocuklar.

— Tab. *Esk.* Mevcutlar, var olan şeyler, varlıklar. || *İlmi mevalidi selâse,* hayvan, bitki, maden olmak üzere tabiatın üç âleminden bahseden bilim, tabiat bilimi. (M)

MEVANİ çoğl. i. (ar. *mânîᶜ* ve *mâniᶜa*'dan *mevâniᶜ*). *Esk.* Engeller, önleyen şeyler.

— Huk. *Esk. Mevanii hissiye,* yaşça küçük olma veya bulaşıcı hastalık sebebiyle karıkocanın birbirine yaklaşmasını önleyen durumlar. || *Mevanii şeriye,* karıkocanın birbirine yaklaşmasını engelleyen sebepler (oruçlu olma gibi). [M]

MEVARİ i. Hindistan'da yaklaşık olarak 1,8 milyon kişi tarafından konuşulan marvari dili biçimi. (Devanagari harfleriyle yazılır.) [L]

MEVARİD çoğl. i. (ar. *mevrid*'den *mevârid*). *Esk.* Gelinecek, varılacak yerler. (M)

MEVARİS çoğl. i. (ar. *mirâş*'tan *mevâris*). *Esk.* Miraslar. (M)

MEVASIK çoğl. i. (ar. *mevşûk*'tan *mevâşık*). *Esk.* Belgeye dayanan, sağlam, inanılır, gerçek şeyler. (M)

MEVASİK çoğl. i. (ar. *mîşâk*'tan *mevâşîk*). *Esk.* Yeminler, sözleşmeler, antlaşmalar: *Biz ise uhud ve mevasika binaen cümlesini sıyanet ederiz* (Naima). [M]

MEVASİM çoğl. i. (ar. *mevsim*'den *mevâsim*). *Esk.* Mevsimler: *Baktıkça ben zuhur ü sukut-ı mevasime / Ey tâli-i beşer / Bilmem niçin teellüm eder, ağlarım sana* (Tevfik Fikret). || *Mevasim-i erbaa,* dört mevsim. (M)

MEVAŞİ çoğl. i. (ar. *mâşiye*'den *mevâşî*). *Esk.* Davar (koyun, keçi) ve sığır (öküz, inek) gibi hayvanlar: *Add ü hadlerine nihayet olmayıp mevaşi ve efras u emvali bî-nihâye idi* (Naima). [M]

MEVAT i. (ar. *mevt*'ten *mevât*). *Esk.* Cansız şey. || İşlenmemiş sahipsiz toprak. || *Arazi-i mevat,* sahipsiz, işlenmemiş, boş toprak.

◆ **Mevati** sıf. *Esk.* Cansız şeye ilişkin, cansız şeyle ilgili. || İşlenmemiş toprakla ilgili. (M)

MEVATIN çoğl. i. (ar. *mevtın*'dan *mevâtın*). *Esk.* Yurtlar, yurt edinilmiş yerler. || İmar edilmiş, bayındır yerler. || *Mevatın-ül-harb,* savaş yerleri. (M)

MEVATİ çoğl. i. (ar. *mevtâ*'dan *mevâtî*). *Esk.* Ayak basılan yerler. || Çiğnenmiş yerler. (M)

MEVAZI çoğl. i. (ar. *mevżiᶜ*'den *mevâżiᶜ*). *Esk.* Mevziler: *Düşman, 26 Mart akşamı, İsmet Paşanın işgal ettirdiği mevazın sağ cenahı ilerisine yanaştı* (Atatürk). || Mahaller, yerler: *Ve İstanbul'da ve Üsküdar'da muhtaç olan mevazıda ...* (Naima). [M]

MEVAZİN çoğl. i. (ar. *mîzân*'dan *mevâzîn*). *Esk.* Teraziler, ölçü âletleri, ölçekler. (M)

MEVBIK i. (ar. *mevbık*). *Esk.* Tehlikeli yer. || Cehennemde bulunduğuna inanılan bir yer.

◆ **Mevbıkat** çoğl. i. *Esk.* Korkulu, tehlikeli yerler. || *Mevbıkat-ı seb'a,* Tanrı'ya ortak koşma, insan öldürme, tefecilik yapma, yetim malı yeme, harpten kaçma, namuslu kadınlara iftira atma ve sihirbazlık gibi insanı manen uçuruma sürükleyen yedi suç. (M)

MEVC i. (ar. *mevc*). *Esk.* Dalga. || *Mevc-a-mevc,* dalga dalga: *O mevc-a-mevc sıcaklar ne müthiş ser-nigûn oldu* (M.Â. Ersoy). || *Mevc-dar,* dalgalı. || *Mevc-hîz,* dalga çıkaran. || *Mevc-zar,* dalgaların çok olduğu yer. || *Mevc-zen,* dalgalı alan. (M)

MEVCE i. (ar. *mevce,* bir tek dalga). *Esk.* Dalga: *Yürürken yüzüne soğuk bir hava mevcesi çarpıyor gibiydi* (H.Z. Uşaklıgil). *Rabia'nın gözlerindeki yeşil mevceler birer ışık ucu...* (H.E. Adıvar). || *Mevce-dar,* dalgalı: *Yosunlu bir derenin sath-ı mevcedarında* (Tevfik Fikret). || *Mevce-nümud,* dalgaya benzeyen. || *Mevce-i derya,* deniz dalgası. || *Mevce(t)-üş-şebab,* gençlik çağı.

◆ **Mevcelenmek** dönşl. f. *Esk.* Dalgalı bir hal almak.

◆ **Mevceli** sıf. *Esk.* Dalgalı: *Altın rengindeki gözleri açılmış, içlerinde yeşil mevceli bir ışık yanıyordu* (H. E. Adıvar). [M]

MEVCUB sıf. (ar. *vücûb*'dan *mevcûb*). *Esk.* Kendisine bir şey vacip kılınmış (kimse). [M]

MEVCUD sıf. Bk. MEVCUT.

MEVCUDEN zf. (ar. *mevcûd*'dan *mevcûden*). Mevcutlu olarak.

— Huk. *Esk.* Bk. MEVCUTLU. (M)

MEVCUDİYET i. (ar. *mevcûd*'dan *mevcûdiyyet*). Var olma, varlık: *Birinci vazifen Türk istiklâl ve cumhuriyetini ilelebed muhafaza ve müdafaa etmektir. Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur* (Atatürk). *Hakikatin ortaya çıkarılması için, bütün bu resmî ve gayrı resmî heyet, bütün mevcudiyetiyle çalışıyordu* (Vâ-Nû). *Onun mevcudiyetinden haber aldıkça bahtiyar olacağından bahsetmemiş miydi?* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

MEVCUT veya **MEVCUD** sıf. (ar. *vücûd*'dan *mevcûd*). Var olan, bulunan, hazırda olan: *Hiç bir hudut tanımayarak dünyada mevcut bütün Türkleri dahi bir devlet halinde birleştirmek, gayrı kabil-i istihsal bir hedeftir* (Atatürk). *Osmanlı edebiyatının yanında, halk diliyle yazılmış bir türk edebiyatı, altı, yedi asırdan beri mevcuttu* (Ziya Gökalp). *Bir yalan olsalar bile mevcuttular* (A.H. Tanpınar). || *Mevcut olmak,* var olmak, bulunmak: *Karanlık mevcut olduğu için ışığa ihtiyaç vardı* (S.F. Abasıyanık).

◆ **i.** Bir topluluğu meydana getiren fertlerin tümü: *Sınıf mevcudu.*

— *Esk. Mevcud-ı manevî,* manevî varlık. || *Nâ-mevcud,* yok.

— Ask. Bir ordunun veya bir kuruluşa sahip herhangi bir bölümün terkibine giren her rütbedeki askerlerin sayısı: *Bir piyade alayının mevcudu. Bir bataryanın mevcudu.* || *Birlik mevcudu,* belirli bir zamanda veya belirli bir dönemde mevcut bulunan kişilerin sayısı. || *Görev mevcudu,* askerî bir kuruluşta görev için elde bulunan kişilerin sayısı. || *Kazan mevcudu,* bir birliğin günlük olarak iaşe edeceği kişilerin sayısı. || *Mevcut raporu,* tümen veya daha büyük bir birlik tarafından verilen ve kıtada mevcut subay, er ve hayvan sayısını gösteren günlük rapor.

— İstat. Bir ana kütle veya bir istatistik dizisini meydana getiren unsurların sayısı.

— Muhas. Belli bir tarihte bir işletmenin sahip olduğu her cins varlık ve mal. (Kasada bulunması gereken nakit parayı göstermek için kasa mevcudu denir; aynı şekilde, *ambar mevcudu* da stok'u ifade eder.)

— ANSİKL. Ask. Birlik *mevcut*'ları gerçekte barışta kadro ve kuvvetlerle ilgili kanunlara göre tespit edilirse de, genel olarak her büyük savaştan sonra yeniden düzenlenir. Savaş mevcutları gizli cetvellerde yer alır. Ortaya konan mevcutların çokluğu 1914'e kadar modern orduların etkililik derecesinin önemli bir unsuru oldu. Her millet bütün çarelere başvurarak ordu mevcudunu artırmağa çalıştı. Gittikçe çoğalan ve pahalıya mal olan kütle halindeki malzemenin kullanılması büyük mevcutların değerini azalttı ve hükûmetleri, savaş zamanında silâh yapımı için gerekli olan bir kısım kuvvetleri yurt içinde muhafaza etmek zorunda bıraktı. İkinci Dünya savaşıyle daha da artan bu gelişmeye bağlı olarak gittikçe sayısı azalan savaş birlikleri, günümüzde artık seferber edilen milletin bir azınlığını temsil etmektedir. Mevcutların büyüklüğü, bunların donatımı için elde bulunan kredilerin hacmine sıkı sıkıya bağlı bulunmaktadır.

◆ **Mevcudat** veya **Mevcudin** çoğl. i. *Esk.* Var olan şeyler. || Yaratıklar. || *Mefhar-ül-mevcudat,* Hz. Muhammed.

◆ **Mevcude** sıf. *Esk.* Mevcud'un dişili. (ML)

MEVCUTLU sıf. (*mevcut*'tan *mevcut-lu*). Huk. «Hakkında poliçe hazırlık soruşturması yapılarak evrakıyle birlikte adliyeye sevkedilen (sanık)» anlamında kullanılan terim. (M)

MEVDU sıf. (ar. *vedᶜ*'den *mevdûᶜ*). *Esk.* Tevdi olunan, emanet edilmiş, üstüne verilmiş, bırakılmış: *Harekâtı milliye taraftarlarının, bu hükûmetin siyasî memurları üzerinde yaptıkları tesir neticesi olarak hayatımın muhafazası size mevdudur* (Atatürk). *İnsanlığın asırlara mevdu ü pürtab / Şekva-yi iktirabını dinler ...* (Tevfik Fikret).

◆ **Mevdua** sıf. *Esk.* Mevdu'un dişili: *Memurini hükûmetin vazifei mevdualarını milletin âmali meşruasına tevfikan icra eylemeleri tabiîdir* (Atatürk). || *Emvâl-i mevdua,* tevdi edilmiş, emanet bırakılmış mallar. (M)

MEVDUAT çoğl. i. (ar. *mevdûᶜ*'dan *mevdûᶜât*). *Esk.* Emanet olarak bırakılan şeyler.

— İkt. Tasarruf edilerek bankaya yatırılan ve bankaların gelir kaynaklarından olan fon.

— ANSİKL. İkt. Bankaların gelir kaynağı olan *mevduat,* ikrazattan fazla olursa bankaların kullanım fonu artış gösterir. Bu durum, kredi verme imkânını artırır. Mevduat, ticarî nitelikte vadesiz olarak yatırılan nakdî değerlerden veya tasarruftan meydana gelir. Tasarruf söz konusu olduğunda mevduat, vadeli veya vadesiz olur. *Ticarî mevduat* da «kaydî para» denen çek kullanımına yol açar. Ancak kredilerin artması so-

MEURSIUS
1631'de
Simon de Passe'ın
gravürü
Cabinet des Estampes,
Paris

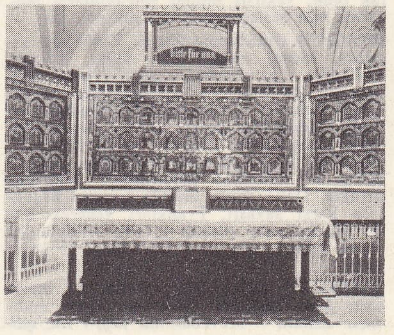

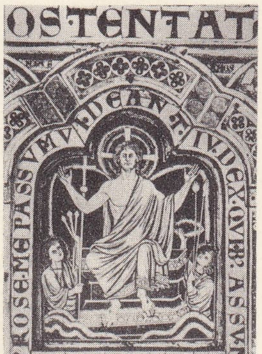

Meuse sanatı
«Klosterneuburg Vaiz Kürsüsü»
bütün ve detay

nucu piyasada paranın tedavül hacmi yükselebilir ve hızlanabilir. Bu da talep enflasyonunu körüklediğinden kredi denetimini yapan kurumun ölçülü bir kredi siyasetine yönelmesi, ticarî mevduatı etkiler. Bu yüzden, tasarruf mevduatı, ticaret mevduatına oranla, bankalar yönünden, daha istikrarlı ve güvenilir bir fon kaynağıdır. Türkiye'de Bankalar kanununa göre, kabul edilebilir mevduat, dörde ayrılır: resmî mevduat; ticarî mevduat; bankalar mevduatı ve tasarruf mevduatı. Genel ve katma bütçeli daire ve kurumlara, mahallî idarelere, kanunla kurulan döner sermayeli kuruluşlara, mahkemelere, icra ve iflâs dairelerine; tereke hâkimlerine ve kanunla kurulan sosyal sigortalara ilişkin mevduat *resmî mevduat*'tır. *Ticarî mevduat* ise tacirlere ve ticaret yerlerine, dernek ve birliklerin ticarî işletmelerine, iktisadî devlet teşekküllerine, devlet ve mahallî idarelerce kurulan şirketlerle bunlara bağlı kurumlara ilişkin mevduattan oluşur. Devlet bankalarıyle özel bankalar arasındaki mevduat hareketlerine ise *bankalar mevduatı* denir. Bir de özel kişilerin gelirlerinden artırdıkları tasarruflardan oluşan, vadeli veya vadesiz olarak yatırılan *tasarruf mevduatı* vardır. Bankalar kanununa göre, bir yıl ve daha uzun süreli mevduat, vadeli mevduattır. Bu arada Merkez bankası, yalnız bankalar mevduatını kabul eder; yatırım bankaları da tasarruf mevduatına hesaplarında yer vermez. Türkiye'de 1950'de 229 000 000 TL. olan resmî mevduat, 1960'ta 1 897 000 000 TL, 1965'te 2 023 000 000 TL, 1969'da ise 3 293 000 000 TL.ye yükseldi. Ticarî mevduat 1950'de 324 000 000 TL. idi. Bu sayı 1960'ta 1 708 000 000, 1965'te 2 913 000 000, 1969'da ise 4 674 000 000 TL. oldu. Tasarruflardan oluşan mevduatın değeri ise hepsinden yüksektir. Nitekim, 1950'de, 578 000 000 olan bu mevduat, 1960'ta 4 566 000 000'a 1965'te 9 821 000 000'a, 1969'da da 18 219 000 000'a çıktı. Mevduat çeşitleri arasında bankalar mevduatı en düşük olandır; nitekim, 1950'de 31 000 000 olan bu mevduat, 1960'ta 206 000 000, 1965'te 417 000 000 ve 1969'da 953 000 000 TL. oldu. 1969'da toplam mevduat 27 139 000 000 TL'yi buldu. 1950-1970 Arasında mevduat yaklaşık olarak yirmi beş kat yükseldi. Mevduatın millî gelire oranı 1950'de yüzde 13,2 iken, 1960'ta yüzde 18,4, 1965'te yüzde 22,2 1968'de ise yüzde 28,2 oldu. (M)

MEVDUD sıf. (ar. *vedd*'den *mevdūd*). *Esk.* Sevilmiş, sevgi gösterilmiş.

◆ **Mevdude** sıf. *Esk.* Mevdud'un dişili. (M)

MEVDUD (Ebul Feth Şihabüddevle), Gazne hükümdarı (1021-1049). Sultan Mesud'un oğlu, Mahmud'un torunu. 1040'ta vezir olan Ahmed bin Muhammed ile birlikte Belh'in yönetimiyle görevlendirildi. Fakat babası tahttan indirilerek yerine amcası Muhammed geçirilince Belh'ten ayrıldı; Gazne'yi aldı. Kışı sefer hazırlıklarıyle geçirdi; Gazne'yi geri almak için harekete geçen Muhammed ile 1041'de Dunpur yakınında karşılaştı; yapılan savaşı kazandı. Üstüne yürüyen kardeşi Multan valisi Mecdud da yolda öldü. Mevdud'un amacı, Selçuklulara verilen toprakların geri alınmasıydı. Bunun için 1043'te Horasan'a saldırdı; fakat Alparslan'a yenildi; kuvvetlenen Selçukluları tek başına yönetimi altına sokamayacağını anlayarak Belh'e, sonra da Gazne'ye döndü. Burada hastalanarak öldü; vakitsiz ölümü Selçuklularla mücadele için beslenen ümitleri yok etti. (M)

MEVDUD (İmadeddin Zengi, Kutbeddin el-Arac), Musul meliki (? - 1170). Kardeşi Seyfeddin Gazinin yerine geçti (1149). Başlangıçta kardeşleriyle anlaşmazlığa düştü, elinde bulunan Sincar şehrini zapteden kardeşi Nureddin'e karşı savaşa hazırlandı, fakat Franklardan çekinen veziri buna engel oldu. Bunun üzerine Nureddin, Sintar'ı Hims ve El-Rahbe karşılığında kendisine bıraktı. Daha sonra onunla birlikte Franklara karşı savaştı. Frankları yenerek Kalat Harim'i ele geçirdi (1164). Ölümünden sonra yerine oğlu Seyfeddin Gazi II geçti. (M)

MEVECAT çoğl. i. (ar. *mevce*'den *mevecāt*). *Esk.* Dalgalar: *Taze bir aşk-ı muhtazır sesinin / Mevecatında keşf-i râz ediyor* (Tevfik Fikret). *İpek etekleri tarzında bir güzel kadının / Fısıldaşır leb-i dâvetle nazenin mevecât* (Cenab Şahabeddin). [M]

MEVEDDET i. (ar. *vedd*'den *meveddet*). *Esk.* Sevme, sevgi. || *İzhar-ı meveddet*, sevgi gösterme.

◆ **Meveddetlû** sıf. *Esk.* Dost, sevgili. || *Esk.* Yazışmalarda daha aşağı rütbede bulunanlara hitap ederken kullanılırdı. (M)

MEVFUR sıf. (ar. *vefr*'den *mevfūr*). *Esk.* Çok, bol, çoğalmış, çoğaltılmış: *Ve malı bî-hadd ü mevfur idi* (Naima). [M]

MEVHİBE i. (ar. *mevhibe*). *Esk.* Bahşiş, ihsan, bağış. || Kadın adı. || *Mevhibe-i ilâhiye* (veya *mevhibe-i ilâhiye-i kudret*), Tanrı vergisi. (M)

MEVHİL sıf. (ar. *vahl*'den *mevhil*). *Esk.* Çamurlu (yer). [M]

MEVHUB sıf. (ar. *vehb*'den *mevhūb*). *Esk.* Verilmiş, hibe edilmiş olan: *Kabza-i teshirine mevhub kavs-i Rüstemî* (Nedim).

— Huk. *Esk.* Karşılıksız olarak verilen. || *Mevhubün leh*, kendisine mal verilen, ihsanı kabul eden.

◆ **Mevhubat** çoğl. i. *Esk.* Bağışlar. (M)

MEVHUM sıf. (ar. *vehm*'den *mevhūm*). *Esk.* Gerçek olmayıp kuruntuya dayanan, vehim yoluyle kafada yaratılan: *Binaenaleyh mevzuu, medlûlü olmayan mevhum bir sıfatı takınmak gülünç olmaz mı?* (Atatürk). *Birisini sevmiş olmasına ihtimal vererek bu mevhum aşkın mevhum hatırasını kıskandırdı* (H.Z. Uşaklıgil).

◆ **Mevhumat** çoğl. i. *Esk.* Vehim ve hayal türünden şeyler.

◆ **Mevhume** sıf. *Esk.* Mevhum'un dişili: *Beyimin şimdiki haysiyet-i mevhumesine...* (M. Â. Ersoy). || İ. Hayalî olan şey. (M)

MEVHUN sıf. (ar. *vehn*'den *mevhūn*). Zayıflamış, kuvvetten düşmüş (kimse). [M]

MEV'İD i. (ar. *va'd*'den *mev'id*). *Esk.* Söz verme, vaat etme. || Buluşma yeri. || *Mev'id-i telâki* (veya *mev'id-i mülâkat*), buluşulup görüşülen yer: *Ya iki ruh-ı mütehassire mev'id-i telâki* (Tevfik Fikret). [M]

MEVİŞ i. *Halk dili.* Meneviş. (M)

MEVİZE veya **MEVİZET** veya **MEVİZA** i. (ar. *va'z*'dan *mev'ize*). *Esk.* Öğüt, nasiverme, vaat etme. || Buluşma yeri. || *Mev'ze-kâr*, öğüt veren: *Ciddî bir mevizekâr vaziyetiyle...* (H.Z. Uşaklıgil).

— Din. Dini nutuk. Cami ve mescitlerde, günün belli saatlerinde, yetkili kimseler tarafından söylenen sözlerin bütünü.

— ANSİKL. *Mevize*'lerin konuları, genellikle dinî ve ahlâkîdir. Kaynağı Kur'an ve hadislerdir. Her mevize bu iki kaynaktan birine, bazen ikisine dayanır. Dinî mevizelerin konusu oruç, namaz, hac, kurban, zekât, günah, sevap, ibadet, fitre gibi islâmın ana konularında Kur'an'ın ve hadislerin ne gibi çözüm yolları öne sürdüğünü kapsar. Ahlâkî mevizelerin konusu ise iyilik, saygı, insanlar arasında kardeşlik, karşılıklı sevgi, birbiriyle iyi geçinme, ana babaya karşı gerekli olan insanî görevlerdir. İslâm dininde mevize Hz. Muhammed'in insanları islâmiyete çağırmasıyle başladı. Hz. Muhammed, yeni dinin kurallarını, konularını, özünü çevresinde toplanan ve islâmlığı kabul edenlere birer Tanrı buyruğu olarak bildirirken, bazı konuları açıklamak ve daha kolay anlaşılır bir duruma getirmek gereğini duydu. Müslümanların ibadetleri için ilk mescit yapıldığı zaman, Hz. Muhammed en az haftada bir defa (savaş günleri dışında) cuma günü müslümanları toplayarak onlara birçok mevize söyledi, öğütler verdi.

Cami, mescit ve başka ibadet yerlerinde mevize söyleme yetkisi herkese verilmez. İslâm dinine göre vaiz, müftü, dersiâm gibi din bilimleri alanında yetkili kimseler mevize söyleyebilir. (M)

MEVKİ i. (ar. *vukū'*dan *mevki'*). Yer, mahal: *Gelibolu civarında, Akbaş mevkiinde, bir cephane deposu vardı* (Atatürk). *Buka ovasındaki çiftliğim iki büyük şehrin ortasına düşen bir mevkidedir* (R.H. Karay). || *Teşm. yol.* Özel yer, makam: *Yeni kaptan gelerek, doğru çıkar mevkiine* (M.Â. Ersoy). || Bazı ulaşım araçlarında yolculara sağlanan konfora ve bilet ücretine göre düzenlenen tarife kategorisi: *Birinci mevki yolcuları*. (Bk. ANSİKL. *Dy. bölümü*.) Birinci mevki: *Daha beş kuruş ver. Burası mevki* (B. Felek). || *Mec.* Bir kimsenin görevi, rütbesi, serveti v.b. bakımından durumu: *Yaşı ve içtimaî mevkii uysun uymasın her hoşuna giden insanla dosttur* (H.E. Adıvar). *Mevkiinden düşmüş insan ele güne karşı bir tuhaf vaziyette kalır* (R.N. Güntekin).

— DEY. [...] *Mevkiinde olmak*, [...] durumunda bulunmak: *Onu yürütmek mevkiinde olanlar arasında bile geniş anlayış farkları vardı* (Ş.S. Aydemir).

— *Esk. Mevki-i iktidar*, iktidar makamı.

— Ask. *Müstahkem mevki*, tahkimatla savunulan meskûn yer. Bk. ANSİKL.

— Balistik. *Mevki farkı*, bir ateşli silâhla hedefi arasındaki olumlu veya olumsuz yükseklik (rakım) farkı. (Mevki farkı, toprak açısı da ölçülerek, atış elemanlarının hesaplanmasında işe yarar.)

— Denizc. *Mevkiden sarkmak*, [gemi için] rüzgâraltı tarafına kaymak veya istenen bir mevkiden uzağa sürüklenmek.

— Havc. *Mevki tayini*, uçuş halindeki bir uçağın coğrafî yerinin belirlenmesi. (Bk. ANSİKL.) || *Astronomik mevki tayini*, bir uçak veya füzenin coğrafî konumunun gökteki sabit bir işarete göre belirlenmesi. || *Otomatik mevki tayini*, bir uçak veya füzenin coğrafî konumunun insan eli değmeden belirlenmesi: *Özgüdüm düzenleri otomatik tayini gerçekleştirir*.

— ANSİKL. Ask. Savunulması için müfrez çevre tabyaları, perde hatları veya tahkimli bölge v.b. tahkimattan faydalanılan ve büyüklüğü ne olursa olsun meskûn yeri (çevresinde surlar olan veya olmayan şehir, münferit tabya, kale v.b.) ihtiva eden bölgelere *müstahkem mevki* adı verilir. Bir müstahkem mevki, müstahkem mevki kumandanlarının emir ve kumandası altındadır. Birkaç müstahkem mevki, savunma bakımından bir grup halinde birleştirildiği takdirde bunların tamamı tek bir emir ve kumanda altında bulunur. Kural olarak müstahkem mevkiler, seferberliğin ilânından itibaren sahra birlikleri kumandanlarının emrine girer.

— Dy. Avrupa demiryollarında *mevki* sayısı, önceleri bazı ülkelerde, meselâ Almanya'da dört iken süratle üçe (1850-1870), daha sonra ikiye (3 haziran 1956) indirilmiştir. Birinci mevki kompartımanda, karşılıklı iki sıra halinde üçerden altı kişi, ikinci mevkide ise, karşılıklı iki sıra halinde dörderden sekiz kişi oturabilir. Türkiye'de de, Avrupa sistemine uyularak mevki sayısı 1971 kasımında üçten ikiye indirildi.

— Havc. Dost uçakların uçuşunu kolaylaştırmak veya düşman uçaklarınınkini engellemek amacıyle, havadaki koordinatların belirlemeğe dayanan *mevki tayini*, radyogonyometri, radyofarlar ve radarlarla yapılır. En sıkı uygulanan metot, sabit üç telsiz postasıyle yerden yapılan radyogonyometrik tayindir. Bu üç telsiz postası, uçağın mevkiini radyofoni metoduyle belirler, böylece uçak, küçük bir üçgenin içinde aranır.

◆ **Mevkiî** sıf. *Esk.* Makamla ilgili olan. || Yerel.

◆ **Mevkili** sıf. [...] Mevkii olan. (M)

MEVKİB i. (ar. *vekeb*'den *mevkib*). *Esk.* Bir büyüğün yanında giden yaya veya atlı heyet, alay: *Geçmekte zîvekar ü tarab mevkib-i zafer* (Tevfik Fikret). || *Mevkib-i hac*, hacca giden kafile. (Bk. SÜRRE *alayı*). || *Mevkib-dar*, kafile başı. || *Mevkib-rev*, kafileyle giden.

— Tar. *Mevkibi hümayun*, padişah alayı.

— ANSİKL. Tar. Padişahlar, şeyhülislâm, kadı, müftü ve bazı askerî görevlileri yanlarına alarak şehir içinde özel geziler yaparlardı. Bayram günleri de büyük camilere *mevkip* adı verilen alaylarla gidilirdi. Fatımîlerden kalan bu gelenek, Osmanlılar devrinde de sürdü. Osmanlılar buna *mevkibi hümayun* adını verdiler. Bu mevkiplerde, önde giden çavuşlar, baltacılar ve solak-

lar «savulun» diyerek halkı dağıtırlardı.

◆ **Mevkiban** çoğl. i. *Esk.* Kafileler, alaylar. ‖ *Mevkiban-ı seher,* melekler. (M)

MEVKİD i. (ar. *vekad*'dan *mevkıd*). *Esk.* Ateş ocağı. (M)

MEVKİF i. (ar. *vukūf*'tan *mevkıf*). *Esk.* Durak, durulacak yer, durak yeri, tren istasyonu: *Mevkiften hayli uzakta olan ...* (H.Z. Uşaklıgil). *Düşer ya «tık» diye her halde mevkifin damına, / Ya şehrin ismi olan levhanın gelir camına* (M.Â. Ersoy).

— Astron. *Esk.* Herhangi bir astronomi veya topografya aracının belli bir amaçla gözlem yapmak için kurulduğu nokta. (M)

MEVKİN i. (ar. *vekn*'den *mevkin*). *Esk.* Kuş yuvası. (M)

MEVKİT i. (ar. *vakt*'ten *mevkıt*). *Esk.* Kararlaştırılan zaman. ‖ Kararlaştırılan yer. (M)

MEVKUD sıf. (ar. *īkād*'dan *mevkūd*). *Esk.* Yakılmış (nesne veya kimse).

◆ **Mevkude** sıf. *Esk.* Mevkud'un dişili. (M)

MEVKUF sıf. ve i. (ar. *vakf*'tan *mevkūf*). *Esk.* Tevkif edilmiş, tutuklu, tutuklanmış (kimse): *Sirkat maddesinden Ankara'da mevkuf iken bilâhare tahliye olunan Van mültecilerinden Musa Beyzade Abbas namında biri [...] Haymana havalisinde efrat toplamağa başladı* (Atatürk). ‖ Bir şeye bağlı olan (şey): *Artık neye mevkuf ise temin-i bekası / Yalnız ona masruf olur âvâre kuvâsı* (M.Â. Ersoy). ‖ Vakıf haline getirilmiş. Evkaf idaresine ait olan (şey). ‖ Durdurulmuş, alıkonulmuş (kimse).

— Huk. Bk. TUTUKLU. ‖ *Esk.* Vakfa konu teşkil eden şey. (Vakfın konusu, çok kere gayrımenkul akardır. Üstünde zilyetlik kurulması mümkün olmayan şeyler veya sadece menfaate ilişkin olan bir şey, mevkuf olamaz. Mevkufun neden ibaret olduğu, vakıfnamede belli veya belirtilmiş olmalıdır.) ‖ *Mevkuf arazi,* vakfedilmiş arazi. (*Arazii mevkufe* de denir.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Mevkufün aleyh* (veya *meşrutün leh*), vakıftan yararlananlar. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. *Esk. Mevkuf arazi*'nin iki türü vardır: 1. *arazii mevhufei sahiha,* mülk araziden, şeriat kurallarına uygun olarak rakabe*si, tasarruf ve menfaati vakfa ait olmak üzere vakfedilen yerler; 2. *arazii mevkufei gayri sahiha,* mirî araziden padişahlar veya onlar adına, tasarruf ve menfaati, vakıf olarak tahsis edilen yerler. Bu tahsise *irşad* adı verilir. Vakfa da, *irşad kabilinden vakıf* ve vakfı, mirî araziden ayırt etmek için *arazii emiriyeyi mevkufe* denir.

● *Mevkufün aleyh* ile ilgili hükümler vakfın mahiyetinden veya vakıfnamedeki açık hükümden anlaşılır. Genellikle vakfın kuruluşunda, mevkufün aleyhin sağ olması şarttır. Vakıf, kamu yararına kurulabileceği gibi belli kişi veya kişiler yararı için de kurulabilir. Vakıf malın aynından yararlanılması öngörülmüşse, mevkufün aleyhin fakir olması gerekir. Vakfa tahsis edilen galle* ise, ilk yararlanacakların fakir olmaları gerekmez.

◆ **Mevkufe** sıf. *Esk.* Mevkuf'un dişili. ‖ *Arazi-i mevkufe,* vakıflar idaresine ait topraklar.

◆ **Mevkufen** zf. *Esk.* Tutuklu olarak: *Muhittin Paşa mevkufen Sıvas'a getirilmiştir* (Atatürk).

◆ **Mevkufin** çoğl. i. *Esk.* Tutuklular. (M)

MEVKUFAT çoğl. i. (ar. *mevkūf*'tan *mevkūfāt*). *Esk.* Belli bir zaman için bekletilmiş mal veya para. ‖ Hükûmet ambarlarında biriktirilmiş şey veya vakıf haline getirilmiş emlâk. ‖ Gelirden artan ve hazineye mal edilen para.

— Teşk. tar. *Mevkufat kalemi,* mahlûl tımarların gelirleri, vakıf yerlerden Hazineye ait fazla gelirler ve örfî vergilerden harbe ait olan gelirleri toplayan kalem. (MEVKUFATÇI KALEMİ de denir.) [M]

MEVKUFATÇI i. (*mevkufat*'tan *mevkufat-çı*). Mal. *Esk.* Mevkufati. (M)

MEVKUFATİ i. (ar. *mevkūfāt*'tan osmanlıca *mevkūfātī*). Mal. *Esk.* Boş tımar gelirleri, vakıf yerlerden Hazineye ait fazla gelirler ve örfi vergilerle ilgilenen memur. (MEVKUFATÇI da denir.) [Önce Ceride nezaretine (1838), sonra da Esham muhasebesine bağlandı.] (M)

MEVKUFİYET i. (ar. *mevkūf*'tan *mevkūfiyyet*). *Esk.* Tutuklu olma hali, tutukluluk. ‖ Bağlılık, bir şeye bağlılık. ‖ Vakfedilmişlik.

— Huk. Bk. TUTUKLULUK *hali.* ‖ *Mevkufiyetin mahsubu,* sanığın, hakkında verilen hükmün kesinleşmesinden önce şahsî hürriyetinin sınırlanması durumunda, hürriyetinin sınırlandırıldığı süreyi, verilen cezalardan indirme.

— ANSİKL. Huk. *Mevkufiyetin mahsubu,* Türk Cz. kn. md. 40'ta düzenlenmiştir. Kanundaki mevkufiyet terimini, yalnız tutukluluk olarak anlamak ve sanığın tutuklu kaldığı süreyi ceza süresinden indirmek hatalı olur. Mevkufiyet terimi, geniş şekilde sanığın hürriyetinin kısıtlandığı durumları kapsar. Bu bakımdan, muvakkat yakalanma, nezaret altında bulundurulmama, adlî tıp müşahadehanesinde geçen süre hattâ yolda geçen süreler de hükümden indirilmelidir.

40. Maddeye göre, mevkufiyet, mahkumiyet süresinden indirilir. Sanık hakkında açılan dava beraatle sonuçlandığı takdirde, mevkufiyetin mahsubu söz konusu olamaz. Bir mahkûmiyetten mevkufiyetin indirilebilmesi için, bu mahkûmiyetin kapsadığı cezanın, hürriyeti bağlayıcı bir ceza veya para cezası olması gerekir. Mevkufiyetin mahsubu ile ilgili usul hükümlerini Ceza kanunu düzenlemiştir. Mahsup işlerini yapacak merci, mahkeme olabileceği gibi, hükmü infaz edecek savcı da olabilir. Kanundaki hükümlere göre mevkufiyetin mahsubu, sanık için bir haktır; bu sebeple, sanık istemese de, yetkili merciler tarafından resen uygulanması gerekir. (M)

MEVKÛL sıf. (ar. *vekâlet*'ten *mevkūl*). *Esk.* Bir kimseye bırakılan, vekile emanet edilen. ‖ *Mevkûlün ileyh,* vekil.

◆ **Mevkûle** sıf. *Esk.* Mevkûl'ün dişili. (M)

MEVKUT sıf. (ar. *vakt*'ten *mevkūt*). *Esk.* Belli zamanı olan, bilinen zamanlarda çıkan. (M)

MEVKUTE i. (*mevkut*'ten *mevkūte*). *Esk.* Belli zamanlarda çıkan yayın: *Raci ötede bir mevkute risalesinde bir manzumeyi tezyife çalışıyordu* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

MEVLÂ i. (ar. *velâyet*'ten *mevlā*). *Esk.* Sahip, malik. ‖ *Teşm. yol.* Tanrı: *Seversen Mevlâyı ağlatma bizi / Gel koyun meleme, vazgel kuzundan* (Pir Sultan Abdal). *Esir-i feyzini döksün ilelebed Mevlâ* (Tevfik Fikret). ‖ Köle azat eden kimse. ‖ Konuşmaya hakkı olan kimse.

— DEY. *Mevlâsını bulmak,* istediğine erişmek: *Arayan mevlâsını da bulur belâsını da* (Atasözü). [M]

MEVLÂNA sıf. (ar. *mevlā*'dan *mevlānā*, efendimiz). *Esk.* Sarıklı ulemaya hitapta kullanılır. (M)

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RÛMÎ. Bk. CELÂLEDDİN RUMÎ.

MEVLÂNÂ HÜNKÂR. Bk. MOLLA HÜNKÂR.

Mevlânâ müzesi, Konya'da Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin türbesi ve dergâhını ihtiva eden müze. 1927'de açılan müzede, Mevlânâ'nın sandukası, mevlevî sanatkârlarına ait hat, divan ve mesnevîler teşhir edilir. Türbenin iç duvarları kalem işleriyle süslüdür. Türbe kapısı ve dergâh avlusuna açılan kapı ile türbeye giden koridorda kitabeler bulunmaktadır. (Bk. MEVLÂNÂ TÜRBESİ.) [M]

Mevlânâ türbesi, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Konya'daki türbesi. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin ölümünden sonra Alemeddin Kayser ve Muinüddin Pervane ile karısı Gürcü Hatun tarafından yaptırıldı (1274). Mimarı Bedreddin Tebrizî'dir. Çevresindeki mescit, semahane, meydanı şerif, matbah, derviş hücreleri, şadırvan, şebi aruz havuzu ve çelebi dairesiyle bir külliye halindedir. Külliyeyi meydana getiren yapılardan esas türbe binası Selçuklu devrine, türbenin yivli gövdesi ve külâhı ile giriş koridoru, çelebi mezarları, post kubbesi Karamanoğulları devrine, mescit, semahane, türbeler, derviş hücreleri, matbah ve şadırvan ise Osmanlı devrine aittir. Türbenin bugünkü şekli; kare planlı bir zemin üzerinde üç tarafı kemerli ve bir tarafı kapalı mekân halindedir. Bu mekânın üzerini 16 dilimli sivri bir külâh örter. Külâhın tepesinde bir hilâl içinde mevlevî sikkesi bulunan yüksek bir alem vardır. Külâhın üzerini firuze çiniler kaplar. Külâha Yeşilkubbe denir. Yeşilkubbenin altında Mevlânâ'nın ve oğlu Sultan Veled'in gök mermerden yapılmış üstü puşide ile örtülü sandukaları vardır. Türbenin bir «mumyalık» kısmı da vardır, cephede bugünkü Gümüş Eşik'in altında bulunan bu kısmın kapısının XVIII. yy.da örülmüş olduğu bilinir. Çapraz tonozla örtülü olduğu sanılan bu kısımda Mevlânâ'nın na'şı mumyalanarak muhafaza edildi. (M)

MEVLÂNÂ YUSUFÎ, hint-türk imparatoru Humayun'un münşisi. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Aynı zamanda hekim olan Yusufî'nin eserleri arasında, üç ayrı sınıfın özelliklerini dile getiren mektupların toplandığı *Bedayi ül-İnşa* (Güzel Yazı Ürünleri) en önemlisidir. Eserde mektup örnekleri, özel mektuplar yer alır. Tıpla ilgili eserleri: *Tıbb-i Yusufî* (Yusuf'un Tıbbı); *İlac ül Emraz* (Hastalıkların İlâcı); *Mulhaka-i İlac ül Emraz* (Hastalıkların İlâcına Ek); *Dela'il ün-Nabz* (Nabzın Belirtileri). [M]

MEVLEVÎ i. (*mevlā*'dan *mevlevī*). Tasav. Mevlevîlik tarikatına bağlı kimse. ‖ *Mevlevî âyini,* mevlevîlerin toplu olarak yaptıkları dinî tören; özellikle sema edilirken, belli makamlara göre sözle veya sazla okudukları ilâhiler bütünü. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Mevlevî musikisi,* besteleri, makamları, kuralları tarikat ilkelerine göre düzenlenen musiki. (Bk. ÂYİN.) ‖ *Mevlevî semaı,* mevlevîlerde, dönerek yapılan, sazlı tören. (Bk. SEMA.) ‖ *Mevlevî sikkesi,* mevlevîlerin başlarına giydikleri özel başlık, külâh. Bk. SİKKE.

— ANSİKL. *Mevlevî,* Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin özel olarak yaptığı zikir ve törenleri göz önünde tutarak ölümünden sonra oğlu Sultan Veled tarafından kurulan tarikata giren kimsedir. Mevlevî adı, tarikat kurallarına göre çile dolduran, belli sınavlardan, denemelerden geçerek yetkili pirden el alan kimseye verilir. Mevlevî olabilmek için pirden el almak, icazet almak gerekir. Mevlevînin davranışları, giyim kuşamı, konuşması, çevresiyle olan ilgisi, başkalarına karşı tutumu tarikat kurallarına göre belirli ve sınırlıdır. Mevlevîliğe karşı sevgi ve ilgi duyarak bir şeyhe kapılanan, tekkede gerekli törenlere katılan kimseye *mevlevî muhibi* (Mevlevîliği seven) denir.

Mevlevî dergâhının şeyhine *çelebi* denir. Çelebiler, Mevlânâ Celâleddin soyundan gelen seçkin kimselerdir. Konya'da bulunan Mevlânâ dergâhı postnişinleri, bu çelebilerdir. Tarikata bağlı müritler, dedeler, dervişler tarafından büyük saygı ve sevgi görürler. Çelebilerin bir başka adı da «molla hünkâr oğulları»dır.

Mevlevî olmak isteyenlerin, tekkeye geldikten sonra birtakım gerekli törenlerden geçmesi, kesin kurallara uyması geleneği vardır. Bir kimsenin «mevlevî» adını alabilmesi için bin bir günlük *çile*'yi doldurması gerekir. Çile, mevlevî geleneğine göre bir hücreye kapanarak yapılır. Çileye çekilen müride *çilenişin* denir. Çile bir içe kapanış, bir öz eğitim, kendini yetiştirme yoludur. Çileye törenle girilir, çileden törenle çıkılır.

Mevlevî adaylarına *can* denir. Can, üç günlük ilk çileden sonra bir hücreye konur. Burada üç gün içinde *sır* olur. Bir yere çıkamaz, kapılar, pencereler kapalıdır. Yemeğini, suyunu meydancı getirir. Üç gün bitince meydancı, canı alır tarikçi dedeye götürür. Can, tarikçi dedenin önünde iki diz üstü oturur, verilen öğütleri, gösterilen yolları dinler. Sonra tekrar çileye girer. On sekiz gün çilede kalır. Bu süre içinde dışa-

mevlevîler
Mevlânâ Celâleddin Rûmî'yi anma töreninde, Konya

bir mevlevî

Galata **mevlevîhanesi**'nde sema
Vesim Paşa'nın eseri

Foto. Hürriyet arşivi, N. Erkılıç (MEYDAN)

rıya çıkmaz, yalnız tekke içinde gezinebilir. On sekiz gün sonra Şemsi Tebrizî ziyaretine çıkılır. Ziyaretten dönerken çelebiden *evrad* ve *ezkâr* dersi alır. Bu törenlerden sonra isterse çileyi sürdürür, isterse illerdeki mevlevîhanelere giderek hizmet süresini bitirir. Bu süre matbahı şerifte, toplamı bin bir gün olan, bir hizmet dönemidir. Bu bin bir günlük dönem içinde şu görevleri yapar:

1. ayak hizmetlerini görür (ayakçı); 2. avlunun çevresini süpürür (süpürgeci); 3. matbahın şamdanlarını yakar (çırağcı); 4. dergâhtaki kandilleri yakar (kandilci); 5. sofrayı kurar, kaldırır (somatçı); 6. dergâhtaki meydan hizmetlerine bakar, şeyh postunu semahaneye serer, mukabeleden sonra postu kaldırır (meydancı); 7. tahmisci dedelerin kahvelerini döver, hazırlar (tahmisçi) [bu hizmet kahvenin Anadolu'da yayılışından sonra doğdu]; 8. yatakları yayar, toplar (yatakçı); 9. pazardan alışveriş yapar (pazarcı); 10. bulaşıkları yıkar (bulaşıkçı); 11. kaplara bakar (dolapçı); 12. helâları temizler (ayrızcı); 13. dedelere şerbet dağıtır (şerbetçi); 14. dervişlerin çamaşırlarını yıkar (câmeşûy) [çamaşırcı]; 15. tarikçi dedenin emirlerini bildirir (dışarı meydancısı); 16. matbahın kandillerini yakar (iç kandilci); 17. ayakkabıları çevirir (paşmakçı); 18. lokma yapar (lokmacı). Tekkede ayrı ayrı önem ve özellikleri bulunan bu hizmetlerin yapılması bin bir günlük çile süresinde tamamlanır. Bütün hizmet kolları tamamlandıktan sonra özel bir törenle çile biter. (M)

MEVLEVÎHANE blş. i. (ar. *mevlevî* ve fars. *hâne*'den *mevlevî-hâne*). Tasav. Mevlevîlerin, tarikat kurallarına göre, toplandıkları yer. İçinde özel bölümleri, tören yerleri, mevlevî töresine göre özel odaları bulunan bina.

— ANSİKL. İçinde matbah (mutfak), çilehane, misafirhane, semahane (dönülen, sema edilen yer), meydan, mutribhane, hücre (küçük oda, bin bir gün süren çileyi doldurduktan sonra «dede» olan dervişe ayrılan yer) gibi özel bölümler vardı. Mevlevîhaneler, başlarında bütün yetkileri elinde bulunduran şeyhlerin yönetimindeydi. Mevlevî tarikatının benimsendiği her ilde, mevlevîlerin sayısına göre bir veya birkaç mevlevîhane vardı. Türkiye'de, en çok mevlevîhane bulunan il İstanbul idi. Bunların içinde en ünlüleri Galata mevlevîhanesi, Eyüp'te Bahariye mevlevîhanesi, Yenikapı'da Yenikapı mevlevîhanesi idi. Mevlevîhaneler aynı zamanda mevlevîler için, birer okul niteliğindeydi. Mevlevîler için gerekli bütün bilgiler, tarikat kuralları, Mevlevîliğin genel ilkeleri, törenleri ve musikisi bu mevlevîhanelerde öğretilirdi. Şeyhlerin, dervişlerin, konukların özel odaları, yatacak yerleri vardı. Her mevlevîhanede kütüphane bulunurdu. (M)

MEVLEVÎLİK i. (*mevlevî*'den *mevlevî-lik*). Tasav. Mevlânâ Celâleddin Rûmî adına, oğlu Sultan Veled tarafından kurulan tarikatın adı.

— NASİKL. Mevlânâ Celâleddin* Rûmî (1207-1274) dostlarının katıldığı özel toplantılar düzenler, tasavvufî ve dinî sohbetler yapar, şiir söyler, zikrederek sema ederdi. Zamanla bir tören niteliği kazanan bu toplantılar belli kurallara, belli görüş ve düşünce ilkelerine bağlandı. Toplantılarda ney, kudüm ve benzeri çalgıların çalındığı zikirler, törenler daha derli toplu ve ölçülü yapılmağa başlandı. Kısa bir süre içinde geniş bir alana yayılan, halk ve özellikle çağın aydınları arasında büyük bir ilgi uyandıran bu toplantılara katılanların sayısı arttı. İran, Arabistan ve Anadolu'nun birçok yerinden gelerek toplantılara katılanlar, katılmak isteyenler, Mevlânâ'ya karşı derin bir sevgi ve saygı duyanlar oldu. Zamanla bu özel toplantılar sınırlandırıldı: belli kurallara, düzenli törenlere bağlandı. Mevlânâ'nın ölümünden sonra oğlu Sultan Veled, aynı yoldan giderek, babasının düzenlediği toplantılara ve bunlarda yapılan sema, zikir ve benzeri törenlere, bir tarikat niteliği kazandırdı. Törenlere katılmak, toplantılarda bulunmak, sema meclisine ve zikre girmek için birtakım değişmez ve mevlevîler arasında yaygın olan kurallar koydu. Zamanla bunlara resmî bir nitelik kazandırdı. Mevlânâ'nın oturduğu yeri (sonradan tekke adını aldı) genişletti. Bu toplantılar, önceleri yalnız Konya'da yapılıyordu. Mevlânâ'nın görüşlerini, düşüncelerini benimseyenlerin sayısı çoğalınca, merkez olan Konya tekkesinin izniyle başka illerde de tekkeler, mevlevîhaneler açılması için izin çıktı. Zamanla Anadolu'da olduğu gibi, komşu islâm ülkelerinin birçok ilinde mevlevîhaneler, tekkeler açıldı. Meylevîlik, sünnî tarikatlar arasında en yaygınlarından biri oldu. Mevlânâ ve oğullarının sağlığında dostluğunu kazanan bazı yakınlarının gömüldüğü Konya mevlevîhanesi, *Kubbei Hadre* (veya *hazra*) [Yeşilkubbe] diye anılan türbe, tarikatın merkezi ve kutsal makamı olarak benimsendi, saygı ve sevgi gördü.

● *Mevlevîliğin özü ve anlamı*. Sünnî tarikatların en büyüklerinden biri sayılan Mevlevîlik, Tanrı ile evrenin birliği görüşüne dayanır. Tanrı, yarattığı evrende görünüş (tecelli) alanına çıkar. Evrende var olmak, Tanrı'nın bir *görünüşü*'dür. Gerçek varlık Tanrı'dır. Her şey Tanrı'dan gelir, sonunda gene Tanrı'ya dönecektir. Tanrı, bir bütünlük içinde evreni kuşatır. Tanrı'dan başka varlık yoktur. Mevlevîliğin benimsediği ve Mevlânâ'nın eserlerinde dile gelen bu anlayış, yeni değildir; varlık birliği (vahdeti vücut) görüşüne dayanır. İnsanda, *ruh* denen, tanrısal bir öz vardır. Evren yaratıldıktan sonra bu öz, insan varlığının ortaya çıkışı sonucu, bedene girdi. Öz yurdundan, tanrısal ülkeden ayrıldı. Şimdi, geldiği yere kavuşmanın derin özlemi içinde çırpınır durur. Ruh, insan varlığının en yüce özüdür, insana insanlık değeri kazandıran bir *cevher*'dir. İnsanı gerçeğe ulaştıran, tanrısal özün sırlarına erdiren, akıl değil aşktır. Aşk, insanın özünde, Tanrı'ya karşı duyulan en derin bir özlem niteliğini taşır. Aşkın özünde dile gelen, sezgidir. Aşk ile sezgi birbirini bütünleyen iki manevî güçtür. Onlar birbirinden ayrılmaz, biri ötekini gerekli kılar. Sezgi ile aşk, insan ruhunun kavrayış, anlayış gücüdür; bilme, öğrenme yeteneğidir. İnsan, yalnız aşk ile olgunlaşır, gerçekleri, tanrısal sırları kavrayabilecek olgunluğa (kemale) ulaşır. Bütün yaratıklar, gök katları (felekler) bu aşk ile dönerler (sema ederler), kendi dillerince (hal diliyle) Tanrı'yı anarlar (zikrederler). Tanrı, sürekli yaratış eylemi içinde olan, daima kendini yenileyen, bütün varlık evrenini bir yüce *bütünlük* içinde kuşatan som iradedir, som sevgidir, nurdur. Her türlü tanımın, açıklamanın, anlatımın üstündedir. Onun varlığı, insan aklının sınırlarını, kavrayış yeteneklerini aşar. İnsan, gönlünü aşk ile, Tanrı sevgisi ile doldurursa, Tanrı'yı gönlünde duyar, gönül gözüyle görür, gönül diliyle konuşur. Tanrı aşkı insanın içine dolunca, insan, Tanrı'dan başka bir varlık görmez olur. Her an kendinin Tanrı katında olduğunu, her anının, her yanının Tanrı ile dolduğunu sezer, gönlünde duyar. İnsan, Tanrı'nın dile geldiği, söz ve ses olarak tecelli ettiği bir varlıktır, *kelâmullahı nâtık'tır*. Tanrı'nın, konuşan, söyleyen *kelâm*'ıdır. Tanrı, değişik biçimler içinde, ayrı ayrı niteliklerle *görünüş alanı*'na çıkar. Bu yüzden insanın evrende gördüğü değişik varlık türleri, renk, ses, uyum (ahenk), düzen, güzellik gibi nitelikler Tanrı'nın görünüşünden başka bir şey değildir. İnsan, aşk ile basamak basamak Tanrı'ya yükselir, belli *kemal* aşamalarına (mertebelerine) ulaşır. Ulaştığı her aşamada, Tanrı'yı ayrı bir *görünüş niteliği*'nde sezer. Bu bakımdan aşk ile yükselmek, kemal ve irfan sahibi olmak, Tanrı'ya yaklaşmak anlamına gelir. Bütün insanlar, yeryüzünde edindikleri bilgi (aşk ile kazanılan bilgi) derecesine göre Tanrı'yı yansıtan birer varlık oldukları için, insanı sevmek, Tanrı'yı sevmektir.

Mevlevîliğin sevgiye dayanan insan anlayışı, insana varlık türleri içinde ayrı bir değer ve önem vermesinden dolayıdır. İnsan, evrenin özü (zübdei âlem), varlık bütününün söyleyen dili, gören gözüdür. Mevlevî tarikatına göre, bütün evren ve insan, toprak, ateş, hava ve su gibi dört ana ilkeden kuruludur. Göklerle insanın özü, yapısını kuran ilkeler birdir, eştir. Ancak, felekleri yöneten yasalar ayrıdır. Çünkü onlar, bir bakıma manevî aşamalardır.

Yaratılmışlar içinde en yücesi insandır. İnsanın yüceliği, Tanrı'ya yakınlığından, gönlünün bir tanrısal görünüş (tecelli) alanı olmasından ileri gelir. Tanrı, insanı birtakım ilâhî özlerle, yüce nitelik ve yeteneklerle donattı. Varlıklar içinde onu yüce kıldı. İşte bunu anlama ve bu yüceliği kavramaya *irfan* denir. İrfan, aşk ve sezgi ile kazanılır. Gönlünde aşk ateşi, ruhunda Tanrı sevgisi bulunmayan, bunu, derin anlamı kavrayamaz; insanın özünde saklı *ilâhî sır*'a eremez. Bu sıra ermenin yolu «aşk ile yanmak, aşk ile pişmek»tir. Mevlevîliğin anladığı aşk, insanın insana karşı duyduğu geçici, *beşerî muhabbet* değildir, Tanrı'ya duyulan sınırsız, derin ve karşılıksız bağlılığı gerektiren sevgidir, sonsuz coşkunluktur. Mevlevîliğin düşünce ve görüş bakımından yeni-eflatun'cu felsefe akımının dolaylı olarak etkisi altında kaldığı, hem Mevlânâ'nın hem de onun ardından gelenlerin eserlerinde geçen tasavvuf kavramlarından açıkça anlaşılır. *Mesnevî*'de, *Divanı Kebir*'de, Sultan Veled'in, Ulu Arif Çelebi'nin eserlerinde görülen bütün tasavvuf kavramları Plotinos'un geliştirdiği yenieflatun'cu felsefe akımının düşünce ürünleridir.

İslâm dünyasında dinle musikiyi, dar bir alanda resmi bağdaştıran, ibadette musikiye yer veren ilk tarikat Mevlevîliktir denebilir. Ney, kudüm, nısfiye, rebap, daha sonraları tambur ve başka sazlarla dinî nitelikte tören düzenleyen, zikreden, sema meclisine giren, ilâhiler okuyan, şeriatın katılıklarına yumuşaklık katan Mevlevîliktir. Bu niteliği yüzünden Mevlevîlik bazı noktalarda şeriatla çatışır. Birçok devlet büyüğü ve sultanın mevlevî oluşu, tekkelere gidişi, şeriatın, her alanda Mevlevîliğe baskı yapmasını önlemiştir.

Mevlevîliğin temel ilkeleri, genellikle on iki konuda toplanır: 1. insanlığa hizmet etmek; 2. başkalarına her zaman iyi ve güzel davranışın örneği olmak; 3. Mesnevî okumak ve mutasavvıf olmak; 4. aklı iyi kullanmak, hikmet sahibi olmak; 5. dindar olmak; 6. içini her zaman temiz tutmak; 7. Mevlânâ'yı pir tanımak; 8. Mevlânâ'nın yolundan ayrılmamak; 9. Tanrı'dan, Hz. Muhamed'den sonra Mevlânâ'ya bağlanmak, ona gönülden inanmak; 10. bilim edinmek, bilgili olmak; 11. alçakgönüllü, sabırlı, güler yüzlü ve nazik olmak; 12. maddî ve manevî bakımdan temiz olmak. Bunlar Mevlevîliğin değişmez kurallarıdır. Mevlevî tarikatına giren, çile dolduran herkesin bunlara uyması gereklidir.

Mevlevîlikte bir de *âyini cemi mevlevî* denen tören vardır. Daha çok geceleri yapılan ve bir sohbet niteliğinde olan bu törene dedelerden başka, tarikata giren muhibler de katılır. Bu töreni, meydancı dede yönetir. Kapının başına şeyhin kırmızı postu konur. Sonra öteki postlar sırayle dizilir. On sekiz şamdan, dokuzarlık iki sıra halinde yerleştirilir. Yatsı namazı kılındıktan sonra meydancı dedenin *âyini* ceme selâ* çağrısı üzerine tören başlar. Neyler çalınır, sema âyinine başlanır. Önceleri bir sanat ve eğitim yeri olan mevlevî tekkeleri, zamanla bu niteliklerinden uzaklaştı. Tekkelerin ve zaviyelerin kapatılmasını öngören kanunla çalışmalarına son verildi. (→ Bibliyo.) [M]

MEVLEVİYET i. (ar. *mevlevî*'den *mevleviyyet*). *Esk.* Mevlevî tarikatından olma.

mevsim
«İlkbahar» alegorisi
Véronèse'in eseri
Villa Giacomelli, Maser

Foto. Alinari (LAROUSSE)

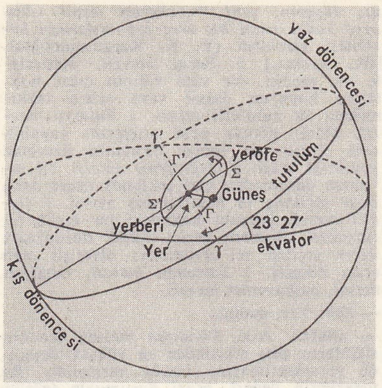

mevsimler (astron.)

|| Mollalık. || Müderrislikten sonraki ilmiye rütbesi. || Mollanın kadılık görevini yaptığı bölge. (M)

MEVLİD i. Bk. MEVLİT.

Mevlid, Süleyman Çelebi'nin *Vesilet-ün-Necat* (Kurtuluş Yolu) adlı eseri. Bk. VESİLET-ÜN-NECAT. (M)

MEVLİT veya **MEVLİD** i. (ar. *viladet*'ten *mevlid*,). Din ve Ed. Hz. Muhammed'in hayatını anlatmak için yazılan manzum eser (genellikle, Süleyman Çelebi'nin yazdığı eser): *Kızımın canı için, bari bu kırkıncı gece / Şöyle bir mevlid okutsam diyorum, kendimce* (M. Â. Ersoy). || Mevlidin okunduğu dinî tören: *Bilhassa mevlûtları alaturka sazları hiç kaçırmazdı* (H. E. Adıvar). [Bk. ANSİKL.] || *Esk.* Doğum, doğma. || Doğulan yer. || Doğulan zaman. || *Mevlit alayı,* Hz. Muhammed'in doğum günü kabul edilen rebiülevvel ayının on ikinci günü yapılan tören. || (Bk. ANSİKL.) || *Mevlithan.* Bk. MEVLİTHAN. || *Mevlit kandili,* Hz. Muhammed'in doğumunu kutlamak için yapılan din töreni. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Din ve Ed. Hz. Muhammed'in doğum gününü kutlamak için eski Fatımîler devrinde din törenleri yapıldı. Müslümanlar arasında büyük *mevlit* törenleri ilk olarak Erbil atabeklerinden, Muzafferüddin Gökbörü (öl. 1232) zamanında yapıldı. Mevlit törenleri öteki İslâm ülkelerinde de yayıldı. Türkçe mevlitlerin en ünlüsü Süleyman Çelebi'nin *Vesilet-ün-Necat*'ıdır (Kurtuluş Yolu) [Bk. VESİLET-ÜN-NECAT.] Abdî, Ahmedî, Behiştî, Hafî, Hamdî, Halil, Hocaoğlu, Muhammed Hamdi el-Hüseynî, Muhibbî, Mustafaoğlu, Ragıb, Rafet, Sinanoğlu, Şehidî, Şemsî, Yahya gibi türk şairleri de mevlit türünde eser verdiler. Osmanlı Türklerinde ilk mevlit törenleri, Murad III devrinde Süleyman Çelebi'nin eseri okunarak yapıldı. Bugün camilerde, evlerde Hz. Muhammed'in doğum gününün yıldönümü olan 12 rebiülevvel gecesinde, Kadir, Miraç, Regaib ve Berat gecelerinde törenlerle mevlit okutulur. Mevlitten önce Kur'an, sonra mevlidin bölümleri (bahir) çeşitli makamlarla okunur. Her bölümden sonra Kur'an, ilâhi ve kasideler okunur. Mevlidin vefat bölümü okunmaz. Hz. Muhammed'in doğumu bölümü okunurken, doğuşu bildiren beyitlerde ayağa kalkılır ve ara duası yapılır. Mevlidin sonunda da yine dua yapılır.

● *Mevlit alayı,* Sultanahmet camiinde yapılırdı. Teşrifata dahil olanlar mimber çevresindeki belirli yerlerini aldıktan sonra padişah özel elbiseler giymiş süvariler refakatinde camiye gelir ve hünkâr mahfiline geçerdi. Padişahın gelişini camidekilere bildirmek için mahfilin perdesi kaldırılınca hazır bulunanlar bir saygı gösterisi olarak topluca ayağa kalkar, kafes çevrilince yerlerine otururlardı. Müezzin mahfilinde okunan fetih suresi bitince Ayasofya kürsü şeyhi, Sultanahmet camii vaizı sırayle kürsüye çıkarak kısa birer vaiz verirlerdi. Bu sırada şerbet dağıtılır ve önce mevlidhanı evvel, sonra mevlidhanı sâni mevlit okurlardı. «Geldi bir ak kuş kanadiyle revan / Arkamı sigadı kuvvetle hemân» beyti okununca cemaat ayağa kalkardı. Müjdecibaşı da Mekke emîrinin mektubunu teşrifatî efendinin aracılığıyle sadrazama verirdi. Reisülküttap mektubu sadrazamdan alarak hünkâr mahfiline girer ve okurdu. Bundan sonra Mekke'den gelen hurma yenir, hazır bulunanlara padişah tarafından çeşitli armağanlar verilir. Üçüncü mevlithanın mevlidi tamamlamasından sonra Sultanahmet camii mütevellisi sadrazama, Ayasofya camii mütevellisi şeyhülislâma, öteki evkaf mütevellileri de vezirlere ve devlet ileri gelenlerine mevlit şekeri sunarlardı. Padişah da özel bir törenle, alkış çavuşlarının alkışları arasında cemaat tarafından camiden uğurlanırdı.

Mevlit alayı dolayısıyle mevlithanlara da hil'at giydirilerek atiyeler verilirdi.

● *Mevit kandili.* Arap takvimine göre rebiülevvel ayının on ikinci gecesi, Hz. Muhammed'in doğduğu gecedir. Müslümanlar arasında kutsal sayılan bu gecede mescit, cami ve benzeri mahaller kandillerle donanır, mumlar yakılır. Bu gece mevlit törenleri düzenlenir, evlerde helva yapılır, şerbet dağıtılır, Kur'an ve mevlit okunur. (→ Bibliyo.) [M]

MEVLİTHAN veya **MEVLÛTHAN** bls. i. (ar. *mevlid* ve fars. *-hᵛan*'dan *mevlidhᵛan*). Mevlit okuyan kimse: *Ondan sonra Anadolu'nun en ünlü mevlithanları Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ine başlıyorlar* (N. Araz). [M]

MEVLÛD YILDIRIM. Bk. YILDIRIM (Mevlûd).

MEVLÛT veya **MEVLÛD** sıf. (ar. *viladet*'ten *mevlûd*) *Esk.* Yeni doğmuş (çocuk). || i. Erkek adı.

— Dil. bil. Bu kelime isim olarak *mevlit* anlamında da kullanıla gelmiştir.

◆ **Mevlûdat** çoğl. i. *Esk.* Belli bir zamanda doğanlar. (M)

MEVRİD i. (ar. *vürüd*'dan *mevrid*). *Esk.* Varılacak, ulaşılacak yer: *Ve badehu berren mahrecine ve bahren mevridine gelmesi...* (Namık Kemal). [M]

MEVRUD sıf. Bk. MEVRUT.

MEVRUS sıf. (ar. *veraşet*'ten *mevrüş*). *Esk.* Veraset yoluyle kalmış: *Mevrus saltanat makamından millet tarafından ıskat olunduktan sonra denaetini itmam etmiş bulunuyor* (Atatürk). || Ana ve babadan geçmiş: *Kimbilir belki bir tabiattır / Ona yetmiş yıl önceden mevrus* (Tevfik Fikret). [M]

MEVRUT veya **MEVRUD** sıf. (ar. *vürüd*'dan *mevrüd*). *Esk.* Gelen, gelmiş: *Dahiliye nezaretinden mevrut telgrafta dahi azimetim bildirilmekte* (Atatürk).

◆ **Mevrudat** çoğl. i. *Esk.* Gelen şeyler.

◆ **Mevrude** sıf. *Esk.* Mevrud'un dişili. || *Evrak-ı mevrude,* gelen evrak. (M)

MEVSIK i. (ar. *vusûk*'tan *mevşık*). *Esk.* Sözleşme, anlaşma. (M)

MEVSİL i. (ar. *vuşûl*'den *mevşil*). *Esk.* Kavşak yeri. (M)

MEVSİM i. (ar. *mevsim*). Yılın aşağı yukarı eşit dört bölümünden her biri: *İçerilerde mevsim farkları daha iyi hissolunur* (F. R. Atay). *Senenin her mevsiminde tatil günleri ve bazan geceleri [...] buraya gelir, dinlenir ve burada sık sık gecelerdim* (Ş. S. Aydemir). || Bazı atmosfer olaylarının hâkim olduğu zaman: *Yağmur mevsimi.* || Bazı toprak ürünlerinin ortaya çıktığı ve bazı tarım çalışmalarının yapıldığı dönem: *Zeytin mevsimine daha vakit vardı* (Sabahattin Ali). *Meğer nihayet bu mevsimleri gelince onlar açılarak çiçeklerini ve meyvelerini vereceklermiş* (A. Ş. Hisar). || İçinde bulunulan zaman: *Dünyanın meşhur artistleri şimal, garb, cenup kıyıları ile dağlar arasında mevsim turneleri yapar* (F. R. Atay). *Mevsim meyveleri.* || Faaliyet dönemi: *Futbol mevsimi. Tiyatro mevsimi.* || Hayatın bölümü: *Gençlik, hayatın ilkbahar mevsimidir.*

— *Esk. Mevsim-i bahar,* bahar mevsimi ilkbahar. || *Mevsim-i harîf,* sonbahar mevsimi. || *Mevsim-i sayf,* yaz mevsimi. || *Mevsim-i şitâ,* kış mevsimi. || *Nâ-be-mevsim,* henüz zamanı gelmemiş, mevsimsiz.

— ANSİKL. Astron. İnsanlar daima, ortalama sıcaklığın değişimlerine göre yılı *mevsim*'lere bölmüşlerdir. Başlangıçta, Hintliler, Araplar ve Yunanlılar üç mevsim tanıyorlardı: ilkbahar, yaz ve kış; oysa kuzey halklarına göre yalnız iki mevsim vardı: yaz ve kış. Varron tarafından ortaya atılan sekiz mevsimlik garip sistem bir yana bırakılırsa, sonbaharı ilk defa mevsimler arasına katan Yunanlılardır; daha sonra, Romalılar ve Galyalılar da bu sistemi benimsemişlerdir.

Ortalama sıcaklığın bağlı olduğu temel unsur, gündüz boyunca Güneş'in ufuk üzerinde çıktığı yüksekliktir: meselâ 1° açıklığındaki bir koni içinde kalan aynı ışıma miktarı, Yer'in yüzeyinde daha küçük bir alana dağılır. Demek ki mevsimleri, iki ılım* anı (Güneş'in meridyen yüksekliği 90°—Q'ye eşittir; Q, bulunulan yerin enlemidir) ile iki gündönümü* arasında kalan anlardan (Güneş'in meridyen yükseklikleri 90° — φ + 23°27 ile 90° — φ — 23°27''-ya eşittir; 23°27''lık açı, ekvator ile tutulum düzlemlerinin meydana getirdiği açıdır) itibaren ayırmak normaldir.

Yer'in yörüngesi dairesel ve yörünge üzerindeki hızı düzgün olsaydı, mevsimler birbirine eşit olurdu. Fakat bu yörünge elips biçimindedir ve büyük eksen, devinme* sonucu ılımlar çizgisinin ters yönde, büyük eksenin ise doğru yönde dönmesi gibi ayrı etki altında, yerberi* boylamı yılda yaklaşık olarak 1' artacak şekilde, kendi düzlemi içinde döner. Yerberi boylamı, bugün yaklaşık olarak 102°13 kadardır. Buradan, mevsimlerin tanım ve süresi için aşağıdaki değerler elde edilir:

Mevsimler (Kuzey yarıküre)	Yay	Bugünkü süre
1. ilkbahar	Γ Σ	92 gün 20 saat
2. yaz	Σ Γ'	93 gün 15 saat
3. sonbahar	Γ' Σ'	89 gün 19 saat
4. kış	Σ' Γ	89 gün 0 saat

Yerberi noktası, ilkbahar veya koç noktasına göre hareket ettiği için, mevsimlerin süresi yavaş bir değişime uğrar. 1250 Yılında, yerberi noktası kış dönencesiyle çakışmıştı: bir yandan ΓΣ ile ΣΓ' yayları, bir yandan Γ'Σ' ile Σ'Γ yayları birbirine eşitti. Böylece, sonbaharın süresiyle kışınki, ilkbaharın süresiyle de yazınki aynıydı. Aşağı yukarı 4 500 yıl içinde, yerberi noktası koç noktasıyle çakışacaktır: o zaman, ilkbahar ile kışın süresi, yaz ile de sonbaharın süresi birbirine eşit olacaktır.

Yukarıdaki tabloda verilen değerler, Güneş'in peşpeşe altı ay ufuk üstünde, altı ay da ufuk altında kaldığı kutup çevresindeki bölgeler için değişiktir.

En uzun mevsimin kış olduğu Güney yarıküresindeki bölgeler için bu değerlerin tersi geçerlidir; bu yüzden Güney yarıküresi, Kuzey yarıküresine oranla bir parça daha soğuktur.

Yörüngenin dışmerkezliği yüzünden Yer - Güneş uzaklığında meydana gelen küçük farklar, ortalama sıcaklıklara pratik olarak etki etmez (Kuzey yarıküredeki noktaların Güneş'ten en uzak olduğu zaman yazdır).

Mevsimlerin, rüzgârlar, akıntılar, bitki topluluğu, ölüm v.b. üstünde büyük bir etkisi vardır.

Bir gezegende, gelen ışık ışınlarının eğimi ne kadar çok değişirse, yani dönme ekseni ne kadar eğikse, mevsimler arasındaki fark o kadar büyük olur: bu yüzden Jüpiter'de mevsimler hemen hemen yok gibidir.

— İkonogr. Dört mevsim teması, süsleme sanatlarında çok sık işlenen bir konudur: Benevento'da Trajanus ve Roma'da Septimus Severus zafer taklarındaki alçak kabartmalar; Roma'daki lahit ve freskler; Veronese'nin (Villa Maser), Arcimboldi'nin (Viyana), G. Bassano'nun (Milano), Albano'nun (Verospi sarayı, Roma), Romanelli'nin (Louvre), Poussin'in (ay.y.), Lancret'nin (ay.y.), Natoire'ın (Cenevre), Cezanne'ın (Petit Palais) tabloları; Bouchardon'un (Grenelle sokağındaki çeşme) ve Clodion'un alçak kabartmaları (Musée Lorrain, Nancy); Versailles parkındaki heykel ve çeşmeler; Le Brun'ün eserleri örnek alınarak yapılan duvar halıları.

mevsimler
Arcimboldi'nin

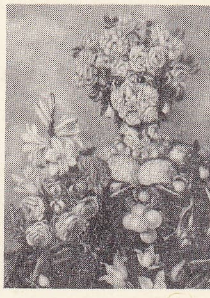

«İlkbahar»

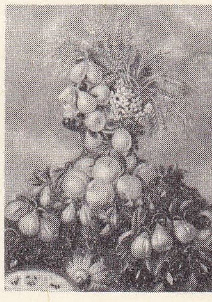

«Yaz»

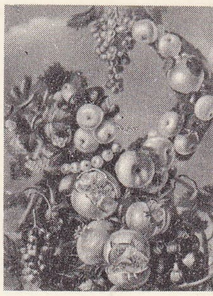

«Sonbahar»

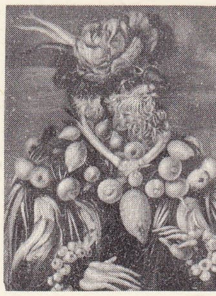

«Kış»

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

◆ **Mevsimî** sıf. *Esk.* Mevsimle ilgili. (M)

Mevsimler, Haydn'ın oratoryosu (1801), eseri ingiliz şairi Thomson'un şiirinden oratorya biçimine sokan Van Swieten, *Mevsimler* ile bir ikizleme meydana getiren *Yaratılış*'ın da uyarlayıcısıdır. Bu oratoryoda koro ve orkestradan başka üç solo şarkıcı vardır. Her bölüm bir mevsime ayrılmıştı ve her birinde resitatifler, aryalar, düolar, triolar, anlatımlı ve yer yer tasvirî orkestra parçaları vardır. (L)

Mevsimler (*The Seasons*), ingiliz şairi James Thompson'un şiiri. *Kış* 1726'da, *Yaz* 1727'de, *İlkbahar* 1728'de ve *Sonbahar* 1730'da yayımlandı. 1731'de bu şiirler biraraya getirilerek kitap halinde çıkınca, büyük bir ilgiyle karşılandı. *Mevsimler* ingiliz edebiyatında, doğrudan doğruya tabiattan ilham alan şiire bir dönüşü gösterir. (L)

Mevsimler derneği (*Société des Saisons*), Fransa'da gizli dernek. 1836'da kapanan Aileler derneği üyeleri (Barbès Blanqui ve Martin - Bernard) tarafından kurulan bu dernek, polisten korunmak için birçok tedbir almıştı. Bu dernekte, *haftalar* adı verilen ve 6'şar kişiden kurulu gruplar vardı; her grubun başında *pazar* adı verilen 7. bir üye bulunurdu; *ay* adı verilen 28 kişilik her grup *temmuz* adlı birinin kumandasındaydı; üç ay bir *mevsim* sayılmakta ve *ilkbahar* adı verilen birinin emri altında çalışmaktaydı; son olarak dört mevsim bir *yıl*'ı (356 kişi) meydana getirmekteydi. Şefler aralarında yazı ile değil, sözle anlaşırlardı. 12 Mayıs 1839 günü Saint - Denis ve Saint - Martin şubeleri, Polis müdürlüğünü, Adliye sarayını ve Belediye binasını işgale kalkıştılar. Yakalanan Barbès ve Blanqui ölüm cezasına çarptırıldıysa da sonra bağışlandılar. Dernek 1848 Devriminde dağıldı. (L)

MEVSİMLİ sıf. (*mevsim*'den *mevsim-li*). [Yalnız *mevsimli mevsimsiz konuşmak* deyiminde geçer.] Bk. MEVSİMSİZ. (M)

MEVSİMLİK sıf. (*mevsim*'den *mevsim-lik*). Yalnız bir mevsime mahsus olan.

— Huk. *Mevsimlik iş,* nitelikleri gereği her zaman aynı miktarda işçi çalıştırmağa elverişli olmayan iş. Bk. ANSİKL.

— Kıyf. *Mevsimlik elbise,* kış elbiselerinden daha az sıcak tutan, ilkbahar ve sonbaharlarda giyilen elbise.

— ANSİKL. Huk. *Mevsimlik iş*'ler özellikle tarım iş kolundaki pamuk toplama, tahıl çapalama ve hasadı gibi geçici işlerdir. Plajlar, içmeler, bazen şeker, çırçır fabrikaları, çeltik işleri de böyle mevsimlik işlerdir. Mevsimlik işlerde işçi, çalıştığı sürece ücret alır ve sigorta primi öder. Buna karşılık işçinin kıdemine, çalışmadığı süreler de dahildir. (M)

MEVSİMSİZ sıf. (*mevsim*'den *mevsim-siz*). Zamanı iyi seçilmemiş: *Mevsimsiz bir teklif.* ‖ Zamanı gelmeden yapılan: *Mevsimsiz bir tayin.*

— DEY. *Mevsimli mevsimsiz konuşmak.* Gereksiz ve yersiz söz söylemek. (M)

MEVSUF sıf. (ar. *vaṣf*'tan *mevṣūf*). *Esk.* Vasıflanmış, nitelikleriyle belirlenmiş.

— Gram. *Esk.* [Sıfat tamlamalarında] Belirtilen.

— Huk. *Mevsuf ikrar.* Bk. İKRAR. ‖ *Mevsuf muvazaa.* Bk. MUVAZAA. ‖ *Mevsuf şufa.* Bk. ŞUFA. (M)

MEVSUK sıf. (ar. *vüṣūḳ*'tan *mevṣūḳ*). *Esk.* Belgeye dayanan, güvenilir: *İstanbul'daki teşkilâtımız, mevsuk istihbarata müstenid olduğunu bildirdiği bazı malûmatı...* (Atatürk). *Tereddüt etme sakın, çünkü vaka pek mevsuk* (M. Â. Ersoy). ‖ *Mevsuk-ül-kelim,* sözüne güvenilir.

◆ **Mevsukan** zf. *Esk.* İnanılır ve güvenilir bir şekilde, vesikaya dayanarak: *Yunanlıların 70-80 bin kişiyle taarruza geçecekleri Hariciye Nezaretinden mevsukan istihbar kılınmıştı* (Atatürk).

◆ **Mevsukiyet** i. *Esk.* Gerçeklik, inanılır olma, belgeye dayanma. (M)

MEVSUL sıf. (ar. *vuṣūl*'dan *mevṣūl*). *Esk.* Birleşmiş, kavuşmuş.

— Gram. *Esk.* *İsmi mevsul,* ilgi zamiri. (M)

MEVSUM sıf. (ar. *vesm*'den *mevsūm*). *Esk.* Damgalanmış, işaretlenmiş. ‖ İsimlendirilmiş. (M)

MEVT i. (ar. *mevt*). *Esk.* Ölüm: *Herkes ölümden korkar fakat kimse akibeti mevt olan yaşamaktan korkmaz* (Namık Kemal). *Nedense mevte olurken biner biner mahkûm / Çıkıp da etmedi bir ses bu hükme karşı hücum* (M. Â. Ersoy). ‖ *Mevt-âlûd,* ölüm ile karışmış: *Bir sükun-ı camitle / Yine her yer melul ü mevt-âlûd* (Tevfik Fikret). ‖ *Mevt-i fevat* (*mevt-i fücaat* veya *mevt-i müfacat*), birden gelen ölüm. ‖ *Mevt-i müchiz,* çabuk ölüm.

— DEY. *Sebebi mevt-i olmak,* birinin ölümüne yol açmak.

— Huk. *Esk.* Ölüm, mirasın geçişinin tabiî şartı. (Ölüm, kişinin ehliyetini, borçlarını sona erdirir.) ‖ *Esk.* *Marazı mevt,* ölüm hastalığı. Bk. ANSİKL.

— Tasav. *Mevti ahdar* (veya *ahzar*) [yeşil ölüm»], meşakkatli yaşamağa razı olma. ‖ *Mevti ahmer* («kızıl ölüm»), nefse karşı koyma. ‖ *Mevti beyaz* («beyaz ölüm»), açlık. ‖ *Mevti esvet* («siyah ölüm»), halkın eziyetine katlanma. Birden ölme.

— ANSİKL. Huk. *Esk.* *Marazı mevt,* hastayı, kadın ise ev işlerinden, erkek ise meslek mecburiyetlerinden alıkoyan ve ölümle sonuçlanacağından endişelenilen hastalıktır; bir yıldan fazla devam etmeden ölümle sonuçlanacağı kabul edilir. Marazı mevt durumundaki kimsenin hibesi ve vakfı üçte bir ölçüde, nikâhı, mihri ve tatliki ise tüm olarak geçerlidir. Marazı mevt durumunda yapılan vasiyet hasta iyi olsa dahi geçerlidir; çünkü geri alınması mümkündür. Hangi hastalıkların marazı mevt sayılacağı imamlar arasında tartışmalıdır. (M)

MEVTA i. (ar. *meyt*'ten *mevtā,* ölüler'den). *Esk.* Ölü, ölmüş kimse.

◆ **Mevtaî** sıf. *Esk.* Ölü gibi. (M)

MEVTA i. (ar. *vaṭy,* çiğneme, ayak altına alma'dan *mevṭā*). *Esk.* Ayak basılan yer. (M)

MEVTAN sıf. (ar. *mevtān*). *Esk.* Baygın. ‖ Cansız. (M)

MEVTIN veya **MAVTIN** i. (ar. *vatan*'dan *mevṭın*). *Esk.* Vatan edinilen, yerleşilen yer: *Kütle-i pür kesafet-i edvar / Ona biz mevtın-ı beşer diyoruz* (Tevfik Fikret). [M]

MEVUT veya **MEVUD** sıf. (ar. *vaʿd*'dan *mevʿūd*). *Esk.* Vaat olunmuş, söz verilmiş: *Alınlar terlesin, derhal iner mevud olan rahmet / Nasıl hâsır kalır tevfiki hak ettim diyen millet* (M. Â. Ersoy). *Bütün bu kahra mukabil nedir olan mevud* (Tevfik Fikret). ‖ Zamanı belirtilmiş: *Üçü birleşip vakt-i mevuda muntazır olmuşlar ki Ramazanın yirmi yedinci gecesi idi* (Cevdet Paşa). ‖ *Arz-ı mevud.* Bk. ARZ. ‖ *Ecel-i mevud,* normal ölüm. (M)

MEVVAC sıf. (ar. *mevc*'den *mevvâc*). *Esk.* Çok dalgalı: *Gergin kanatlarıyle muazzam birer ukab / Tecsim eden bulutlar o mevvac ü pürşitab* (Tevfik Fikret). *Mezarı olmuş iken bunca naş-ı mevvacın / Cenaze yutmaya hâlâ mı doymaz emvacın* (M. Â. Ersoy). ‖ *Bahr-ı mevvac,* dalgalı deniz. ‖ *Ziya-yı mevvâc,* dalgalanan ışık. (M)

MEVVAL i. (ar. *mevvāl*). Arap halk edebiyatında bir türkü çeşidi.

— ANSİKL. Ed. *Esk.* Söylentilere göre manzum olan bu tür, Vasıt halkı tarafından bulundu. Bu türü en çok Bağdat halkı benimsedi. Bu türkü, aruzun en basit ölçülerine göre düzenlenir. Her satırın sonu *failün felün* veya *filan*'dır. Her dört mısraı kendi aralarında kafiyeli bentlerden kurulur. *Kırmızı mevval* harp türküleri, *yeşil mevval* aşk türküleri için kullanılırdı. (M)

MEVZEK i. Delphinium cinsinden çok zehirli bitki (*Delphinium staphisagria*); bitotu da denilen bu bitkinin tozları böcek öldürücü olarak kullanılır. (Düğünçiçeğigillerden.) [L]

MEVZİ i. (ar. *vaḍʿ*'dan *mevḍiʿ*). Ask. Savunma ile görevli bir birlik tarafından işgal edilen tahkimli veya tahkimsiz arazi: *Biz siperlerimizin ilerisinde bu karşılaşmayı yaparken, civar hatlardaki bütün birliklerin mevzilerde silâh başına koştuklarını öğrendim* (Ş. S. Aydemir). *Eğer öyle olsaydı, düşman, yeni mevzilerini tespit edinceye kadar uzun bir süre top seslerinin kesilmesi gerekirdi* (Y. K. Karaosmanoğlu). [Bk. ANSİKL.] ‖ *Baraj mevzii,* ateşleriyle bir geçitin, bir vâdi v.b.nin çıkış noktasını kapayan daimî veya sahra tahkimatına ait münferit mevzi. ‖ *Batarya mevzii,* aldığı göreve göre atışlarını yapabilmek üzere bir topçu birliğinin üzerinde yayıldığı arazi. ‖ *Değiştirme mevzii,* bir savunma düzeninden geri çekilmek üzere daha önce seçilmiş ve hazırlanmış mevzi. ‖ *Geçici mevzi,* hareket halindeki bir birlik tarafından, düşmanı geçici olarak durdurmak üzere seçilen ve savunmaya elverişli olan arazi bölgesi. ‖ *Savunma mevzii,* tahkimli mevzi, mukavemet mevzii.

— *Esk.* Yer, mahal.

— ANSİKL. Ask. *Savunma mevzii,* modern silâhların ateş etkisinden en yüksek derecede yararlanılmasına imkân vermelidir. Bu mevzilerin değeri, arazi durumuyle (görüşler, gözetleme yerleri, arazideki meyillerin durumu, atış meydanları v.b.) yararlanabildikleri tahkimatın durumuna bağlıdır. Bu bakımdan geçici mevziler tahkimli mevzilerden ve tahkimli mevziler de üzerinde daimî tahkimat tesisleri yapılmış olan mevzilerden ayırt edilir. Mevzilerin derinlik ve kademelenmesi, taktiğin ve silâhların gelişmesiyle değişikliğe uğramıştır. 1870'in şaspo tüfeği için düşünülen ideal mevzi ile 1915-1916'nın art arda gelen hatlardan kurulu mevzii ve Birinci Dünya savaşındaki deneylerin sonucu olan, bilimsel esaslara göre düzenlenmiş ve ileri karakollarla mukavemet mevziinden meydana gelen mevzi arasında çok büyük fark vardır. İlerideki sınırı asıl mukavemet hattını ve gerideki sınırı da tevkif hattını teşkil eden ve istinat noktalarının tümünden meydana gelen mukavemet mevzii derinliğinin 1939'da daha da arttığı görülmüştü. İkinci Dünya savaşı tecrübesi, savunma mevziinin içinde savaşı kesin olarak kabul etmeğe yol açmıştır; bu savunma mevziinin mukavemet merkezlerinde karşı taarruz için birer ihtiyat bulunur; öte yandan, ileri karakolların görevi de yalnız gözetleme ve silâhbaşı işareti vermekten ibaret kalmıştır. (L)

MEVZİİ sıf. (ar. *mevḍiʿ*'den *mevḍiʿî*). *Esk.* Bir yere mahsus olan, genel olmayan, dar, sınırlı: *O halde, bütün işe yarayan kuvvetlerimizi, mevziî ve muvakkat bir muvaffakiyet istihsalinde kullanmış ve yıpratmış olacaktık* (Atatürk).

— Patol. Bir insan kitlesi içinde rastgele birkaç kişinin tutulduğu hastalığa denir; bütün kitleyi etkileyen «salgın (veya yerleşik) hastalık» terimlerinin karşıtıdır.

◆ **Mevziiye** sıf. *Esk.* Mevziî'nin dişili. ‖ *Evcâ-ı mevziiye,* vücudun belli bir yerinde hissedilen ağrılar. (M)

MEVZİLENMEK geçz. f. (*mevzi*'den *mevzi-le-n-mek*). Mevziye girmek, mevzide yerini almak. (M)

MEVZU i. (ar. *mevḍūʿ*). Ele alınan madde, konu: *Her mevzu ona bir hikâye hatırlatır ve hemen onu naklederdi* (Ş. S. Aydemir). *İsimleri akıllardan her halde çıkmamış olan bazı muharrirler, bu mevzuu, kendilerine sermaye ittihaz ettiler* (Vâ-Nû). *Tıpkı daldan dala sıçrayan serçeler gibi düşünceden düşünceye atladığı için, daha üçüncü cümlede başladığı notayı unutuyor, büsbütün başka mevzulara dalıyordu* (A. H. Tanpınar).

— DEY. *Mevzua girmek,* esas konuya gelmek.

— *Esk.* *Mevzu-ı bahis.* Bk. MEVZUUBAHİS.

◆ **Mevzulu** sıf. Konusu olan, konulu.

◆ **Mevzusuz** sıf. Konusuz: *Laf aramızda kalsın, bir gazeteci mevzusuz kaldı mı ya mülâkat yapar, ya anket* (B. Felek). [M]

MEVZU sıf. (ar. *vaḍʿ*'dan *mevḍūʿ*). *Esk.* Konulmuş olan. ‖ Geçerliği devam eden. ‖ Uydurma, düzme.

— Huk. *Mevzu hukuk,* belirli bir yerde, belirli bir zamanda uygulanan veya belirli bir konuya ilişkin hukuk kuralları. (Belirli bir yerde uygulanan hukuka çoğunlukla o ülkenin adı verilir: türk hukuku, alman hukuku gibi; belirli bir zamanda uygulanan

mevzu hukuka ise o zamanın adı verilir: ortaçağ hukuku gibi. Ceza hukuku, usul hukuku gibi kavramlar ise, belirli bir konudaki mevzu hukuku ifade eder.) [LM]

MEVZUA i. (ar. *mevżūʿ*'dan *mevẓūʿa*). Fels. *Esk*. Konut, postulat. (M)

MEVZUAT çoğl. i. (ar. *mevżūʿ*'dan *mevżū-āt*). Bir memleketteki veya belli bir konudaki yasaların, tüzük, yönetmelik v.b.nin tümü: *Hakikatte bir kısmı sadece bir parti programı konusu olabilecek bu prensiplerin olduğu gibi anayasaya, devletin temel mevzuatına aktarılmasındaki acelecilik âşikârdı* (Ş.S. Aydemir). ‖ *Esk*. *Mevzuat-ı beşer*, insanların koyduğu yasalar.

— Tic. *Esk*. Sandık, teneke, çuval v.b. gibi içine ticaret malı konulan şeyler. (M)

MEVZUN sıf. (ar. *vezn*'den *mevzūn*). *Esk*. Düzgün, biçimli, orantılı: *Yanından ayrılmağa çalıştıkça onun mevzun yürüyüşünden kendi yürüyüşüne bir sakatlık, usulden düşen nağmeye mahsus bir verimsizlik sirayet ediyordu* (H. Z. Uşaklıgil). *Mevzun vücutlu bir kız*. ‖ Tartılmış olan. ‖ *Kamet-i mevzun*, biçimli boy: *Ben şairim o kamet-ı mevzunu doğrusu / Sevmem desem de belki yalan söylerim sana* (Nedim).

— Ed. *Esk*. Vezinle yazılmış olan, vezinli. ‖ *Kelâm-ı mevzun*, vezinli söz, manzume.

◆ **Mevzunat** çoğl. i. *Esk*. Tartılmış şeyler.

◆ **Mevzune** sıf. *Esk*. Mevzun'un dişili.

◆ **Mevzuniyet** i. *Esk*. Mevzun, düzgün olma hali. (M)

MEVZUUBAHİS blş. sıf. ve i. (ar. *mevżūʿ* ve *baḥs̱*'ten *mevżūʿ-ı baḥs̱* > *mevzuubahis*). *Esk*. Konuşmaya konu olan, söz konusu: *O halde burada yine kanmak ve kandırmak mevzuubahistir* (S. F. Abasıyanık). *Ders, mevzuubahis ilmin, bir noktainazara göre tavzifini göstermekten ibaret* (M. Ş. Esendal). ‖ *Mevzuubahis etmek*, söz konusu etmek, hakkında konuşmak: *Selâmet-i memleket namına bu meseleyi artık mevzuubahis etmekten vazgeçiniz* (P. Safa). ‖ *Mevzuubahis olmak*, söz konusu edilmek: *Mecliste, hâkim olan fırkanın, hükûmet teşkilini, muhalif ve ekalliyette bulunan bir fırkaya terk etmesi ise asla mevzuubahis olamaz* (Atatürk). [M]

MEXİA (Pero), ispanyol hümanisti (Sevilla 1496'ya doğr.-ay.y. 1551). Guavara'nın ölümünden sonra (1545) Karl V'in tarihçisi oldu. Geniş bir kültürü vardı. Eserleri: Aulus Gellius'un *Noctes Atticae* (Attike Geceleri) adlı eserini hatırlatan *Silva de Varia Leccion* (1542) adlı derlemesi; *Historia İmperial y Cesarea* (Jül Sezar'dan itibaren İmparatorluk Tarihi) [1544]; çeşitli bilimsel ve felsefî konularla ilgili *Coloquios o Dialogos* (Sohbetler ve Diyaloglar) [1547]. (L)

MEXİCALİ, Meksika'da şehir, Kuzey Aşağı Kaliforniya'nın merkezi, A.B.D. sınırında; 196 569 nüf. Tarım merkezi (pamuk; bağcılık; greypfrut). [L]

MEXİCO, Meksika'nın başkenti ve federal bir idare bölümünün merkezi, ülkenin ortasında, Anahuac yaylasında, 2 260 m yükseltide; 4 636 000 nüf. Üniversite.

Şehir, *Tenochtitlan* adıyle 1325'te Texcoco gölündeki bir adada kuruldu. Şoselerle karaya bağlandı ve büyük ölçüde gelişti (nüfusunun o tarihte 300 000'i bulduğu sanılır); 12 ağustos 1521'de Cortes tarafından alınan şehri, İspanyollar yerle bir ederek, yeni bir plana göre yeniden inşa ettiler. Mexico üç yüzyıl boyunca Yeni İspanya'nın merkezi oldu ve kıyı gölünün akaçlama kanallarıyle yavaş yavaş kurutulması sayesinde genişledi. Meksika'nın başkenti olan (1824) şehir, her şeyden önce bir idare ve ticaret merkezidir. 1925'te nüfusu ancak 615 000 kişi olan Mexico, o tarihten sonra hızla gelişti: nüfus beş kattan çok arttı ve özellikle batıya doğru (Passeo dela Reforma'nın her iki yanında), Chopultepec konut semtlerine doğru ve üniversite sitesinin inşa edildiği güneye doğru büyük varoşlar kuruldu. Bu büyük genişleme her şeyden önce sanayi gelişmesinin sonucudur: dokumacılık; demirsiz madenler tasfiyesi; otomobil montajı; elektrik malzemesi yapımı; kimyasal maddeler v.b. Mexico'nun devamlı olarak değişmesi, şehirde çok modern mimarî bütünlerle, sömürge çağı özelliklerini muhafaza eden basık evli sokaklardan meydana gelen semtlerin yan yana uzanmasına sebep oldu. Azteklerden pek az eser kalan (büyük Teocalli çukurları) şehirde çok güzel saraylar vardır (özellikle bugün Millet Meclisi sarayı olan eski Genel Valilik sarayı); 1573'te Alonso Perez de Castaneda'nın planlarına göre başlanan ve iki yüz yıl sonra tamamlanan katedral «plateresk» sömürge üslûbunun en güzel örneklerindendir; yanındaki Lorenza Rodriquez'in yaptığı (1755) haç şeklindeki *Sagrario*, churroquera tarzında süslemelerle doludur. Mexico yakınında çok turist çeken ilgi çekici arkeolojik yerler vardır: kuzeydoğuda Teotiuhacan yıkıntıları; güneyde, eski Xochimilco kıyı gölünde kazılan, çok güzel «yüzer-

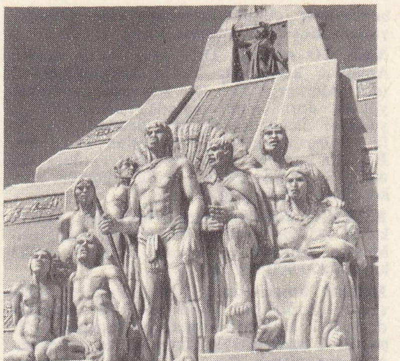

yerli ırkın anıtı (bir antik piramidin kopyası)

katedral sağda, Sagrario'nun ön yüzü

MEXİCO

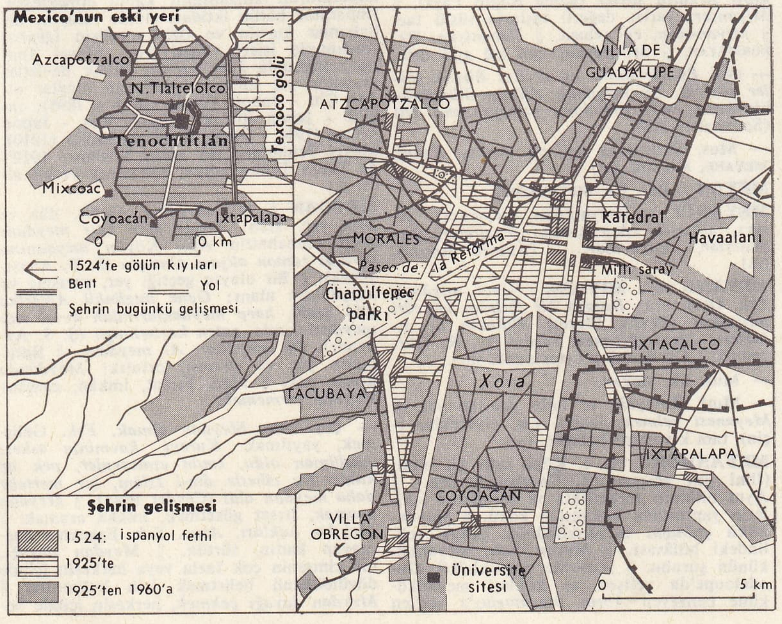

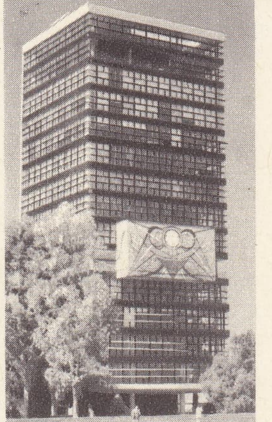

üniversite sitesi

MEXİCO

şehrin merkezi

Foto. Viollet (*LAROUSSE*)

bahçe»lerle çevrili kanallar. 1968 Olimpiyatları Mexico'da yapıldı. (L)

MEXİCO eyaleti, Orta Meksika'da eyalet, Anahuac kıyısında; 21 414 km²; 1 899 000 nüf. Merkezi, *Toluca.* Kuzeyde, volkanik yüksek dorukların eteğinde uzanan bir iç yaylalar dizisinden oluşur. Güneyde, rio de las Balsas'ın kolları tarafından akaçlanır. Eyalette zengin tarım kesimleri (Toluca vâdisi) ve birçok maden yatağı (kurşun, çinko, bakır, altın) vardır. (L)

MEXİCO federal idare bölümü, Meksika'da 1857'de tarafsız ilân edilen arazi, asıl Mexico şehrinin çevresinde uzanır; 1 483 km²; 4 870 900 nüf. (L)

Mexico konferansı, Yalta konferansından sonra, A.B.D.'nin öncülüğü ile Amerika devletleri arasında toplanan konferans (21 şubat - 6 mart 1945); Chapultepec antlaşmasıyla sonuçlandı. (L)

MEY i. (fars. *mey*). *Esk.* Şarap: *Ölürüz içmeyince bir dem mey / Ve minel mâi küllü şey'in hay* (Remzi-i Kadim). *Baki yine mey içmeğe and içti demişler / Divâne midir bâde dururken içe andı* (Baki). || *Mey-âlûd,* şarapla karışık, şarap karıştırılmış. || *Mey-âşâm* (*mey-hâr, mey-hâre* veya *mey-nûş*), şarap içen: *Yine meyhâreler saki ile ahd-i dürüst etti / Bir elde dest-i cânâne bir elde câm rahşandır* (Riyazi). || *Mey-buhtec,* kaynatılmış şarap. || *Mey-dân,* şarap kabı. || *Mey-fürûş* («şarap satan»), meyhaneci. || *Mey-gûn* («şarap rengi»), açık kırmızı renk: *La'l-i meygûnuna meyletti deyü cânânenin / Su yerine kanını içsem gerek peymanenin* (Subuhî). || *Mey-güsâr* (veya *mey-küsar*), içki masasındakilerin her biri, içki arkadaşı. || *Meyhane.* Bk. MEYHANE. || *Mey-hoş.* Bk. MAYHOŞ. || *Mey-i aşk,* aşk şarabı: *Karac'oğlan der usandım / İçtim mey-i aşka kandım* (Karacaoğlan). || *Mey-i bîgış* («hilesiz şarap»), saf, halis şarap: *Mey-i bîgış gibi bir pâk-meşrep bulmadık yohsa / Çemende ne güzel saki ne bûseyle kenar eksik* (Nev'î). || *Mey-i gül-fâm* (veya *mey-i gül-gûn* [«gül renkli şarap»], kırmızı şarap: *Gülşende yine meclis-i rindan donansın / Gül devridir elde mey-i gülgûn dolansın* (Pertev Paşa). || *Mey-i hoş-güvar,* tatlı, lezzetli şarap. || *Mey-i nâb,* saf ve olgunlaşmış şarap: *Leb-i camında nühufte dem-i enfas-ı Mesîh / Mey-i nâbında ayan nur-ı Hudavendi vahîd* (Kâzım Paşa). || *Mey-i yakut-renk,* yakut renkli şarap, kırmızı şarap: *Merhaba ey câm-ı mina-yı mey-i yakut-renk / Devri gelsün senden öğrensün sipihr-i bîdirenk* (Nef'î). || *Mey-keş* («şarap çeken»), çok içki içen, ayyaş. || *Mey-perest* («şaraba tapan»), ayyaş, içkiye düşkün: *Her kim ki göre lâ-lini ol meyperest olur / Mir ü geda vü bay ü fakir ü civan ü şip* (Muhibbî). || *Mey-perestan* («şaraba tapanlar»), çok içki içenler, ayyaşlar. || *Mey-perestî,* içkicilik, ayyaşlık. || *Meyzede,* sarhoş, sarhoş olmuş.

— ANSİKL. Ed. *Esk.* İslâmlıktan sonraki türk edebiyatında, özellikle divan edebiyatında «şarap» anlamında kullanılan *mey* kavramı, Türkçeye iran edebiyatından geçti. Eski sasanî saraylarında, devlet büyüklerinin konaklarında düzenlenen içkili toplantılarda, içilen meyin eski iran hükümdarlarından Cemşid tarafından bulunduğu, insanlara, özellikle sanatçılara, şairlere coşkunluk ve sevinç verici bir içki olarak sunulduğu söylenir. Mey, bir edebiyat deyimi olmadan önce kutsal nitelik taşıyan, insana yücelik, tanrısal coşkunluk veren bir içki olarak nitelenir ve saygı görürdü.

Batı kaynaklarına, daha doğrusu mitolojik inançlara göre mey, eski anadolu tanrılarından Dionysos tarafından bulunarak, insanlara, sevinç kaynağı diye bağışlandı. Gerek doğu, gerekse batı mitolojilerinde mey, kutsal nitelik taşıyan bir içki olarak geçer.

Arap edebiyatında mey kavramı yerine değişik sözler kullanıldı. Mey, en yaygın bir edebiyat deyimi olarak X. yy. iran edebiyatında kullanılır. Eski iran dinlerinde geniş bir yeri olan mey'i en çok Firdevsî'nin kullandığı görülür. Daha sonraki çağlarda türk edebiyatına geçen mey, iran edebiyatında olduğu gibi sevgilinin dudağı, yanağı, sevgiliye kavuşmaktan duyulan derin coşkunluk, insana ölümsüzlük veren su (abıhayat), iksir, insanı mutluluğa götüren bir içki karşılığı olarak geçer. (M)

MEY i. (ar. *mey*^{c}). *Esk.* Eriyerek akma. (M)

MEY i. *Halk dili.* Mus. Nefesli bir türk halk çalgısı. (Daha çok tekke müziğinde kullanılır. Kamıştan, ağaçtan ve madenden yapılanları vardır. Ceviz ve erik ağacından yapılanları tercih edilir. 30-35 sm boyundadır. Kars ve Artvin bölgesinde çok kullanılır.) [M]

MEY (Lan-Fang), çinli oyuncu (Pekin 1894). Kendisi gibi ailesinin birçok üyesi de oyuncuydu, çok genç yaşta sahne hayatına atıldı ve henüz yirmi yaşındayken en büyük modern çin oyuncuları arasına girdi. Tiyatro sanatına birçok yenilik getirerek çin tiyatrosunun gelişmesinde büyük rol oynadı. A.B.D. ve S.S.C.B.'de yaptığı başarılı turneler sırasında Meyerhold, Eisenstein ve Brecht gibi yazar ve yönetmenleri büyük ölçüde etkiledi (bu yazar ve yönetmenlerin çoğu bu turneden sonra epik tiyatro nazariyelerini Mey'in yorumuna göre düzenlediler). [M]

MEY (Lev Aleksandroviç), rus şairi (Moskova 1822-Petersburg 1862). Dramlar yazdı: *Tsarskaya Nevesta* (Çarın Gelini) [1849]; *Ekspeditsiya İgorya* (İgor Seferi) [1850]. Eski ve yeni şairlerden tercümeler yaptı. (L)

MEY'A i. (ar. *mey*^{c}*a*). *Esk.* (Bir şeyin) Tazelik zamanı. || Yere dökülen sıvının akması.

— Bot. Günlük ağacı. (M)

MEYADİN çoğl. i. (ar. *meydān*'dan *meyādin*). *Esk.* Meydanlar. || *Meyâdin-i harb,* savaş meydanları. (M)

MEYAL i. [Yalnız *hayal meyal* sözünde geçer]. Bk. HAYAL.

MEYAMİN çoğl. i. (ar. *meymenet*'ten *meyāmin*). *Esk.* Bereketler, uğurlar. (M)

MEYAMİN çoğl. i. (ar. *meymūn*'dan *meyāmin*). *Esk.* Uğurlular, bereketliler. (M)

MEYAN veya **MİYAN** i. (fars. *miyān*). *Esk.* Orta, ara: *Efendiler, o günlerin neşriyatı meyanında daha iki nokta vardı* (Atatürk). *Şeyhin ne rütbe olsa da zahir kerameti / Guni olur meyan-ı müridanda ihtilâf* (Ziya Paşa). *Davetliler meyanında bulunan M... zadelerin kızı Vesime...* (Vâ-Nû). || Aralık. || Bel. || *Miyan-bâlâ* (veya *miyan-kad*), orta boylu. || *Miyan-bend,* kuşak. || *Miyan-beste* («bel bağlamış»), işe hazır. || *Miyan-dar,* aracı, meyancı. || *Miyan-dârî,* aracılık. || *Miyanger.* (Bk. MİYANGER.) || *Miyan-ı güft ü gû,* dedikodu arası: *Miyan-ı güft ü gûda bedmeniş îham eder kubhun / Şecaat arz ederken merd-i kıbtî sirkatin söyler* (Koca Ragıb Paşa). || *Miyanser,* yarısı değerli taşlarla süslü tac. || *Miyan-sera,* ev avlusu. || *Der-miyan.* Bk. DERMEYAN. || *Mû-miyan,* beli kıl gibi ince.

— DEY. *Bu meyanda,* bu arada: *Birçok şeyler söyledi, bu meyanda Ali'nin ölümünün bir kaza eseri olduğuna çavuşu ikna etti* (Sabahattin Ali).

— Mus. Şarkıların üçüncü mısraı. *Eşanl.* MEYANE, MİYANE. (M)

MEYAN i. Bot. Bk. MEYANKÖKÜ.

MEYANCI i. (*meyan*'dan *meyan-cı*). Aracı, aracılık eden kimse: *Vasıtalar, meyancılar, okuyucular...* (Ahmed Rasim). [M]

MEYANE veya **MİYANE** i. (fars. *miyāne*). *Esk.* Orta, ara: *Dargın bir ihtiram idi cari miyanede* (Tevfik Fikret). *Ölümün de sınırları, âdeta miyanesi vardır* (H. R. Gürpınar). || Gerdanlığın ortasındaki inci.

— Mus. Bk. MEYAN.

— Mutf. Tereyağı ve unla yapılan sos. || *Meyanesi gelmek,* (helva v.b. yiyecekler için), tam kıvamını bulmak. (M)

MEYANKÖKÜ bls. i. Kökü tatlı bir bitki. (İlmî adı *glycyrrhiza.* Fasulyegillerden.) || Aynı bitkinin eczacılıkta ve serinletici içkilerin yapımında kullanılan kökü. || *Meyankökü çubuğu,* meyankökünün çabuk şeklindeki hülâsası. || *Meyan balı,* meyankökünün şurubu. || *Amerika meyankökü,* Guadeloupe'da yetişen ve kökleri meyanköküne benzeyen *Abrus precatorius*'a verilen ad. (Bu ağaççığın yapraklarıyle yapılan özüt meyankökü yerine kullanılır.) [*Eşanl.* MEYANKÖKÜ SARMAŞIĞI, TATLI ODUN.] || *Dağ meyankökü* (*yalancı meyankökü* veya *pis meyankökü*), yaprakları meyankökü yaprağına benzeyen geven (*Astragalus glycyphyllos*).

— ANSİKL. *Meyankökü,* köksapı çok kalın bir ağaççıktır; yaprakları tüysü, yapracıkları pek çoktur. Beyaz, morumsu veya mavimsi çiçekleri başak şeklinde, meyvesi badıç halindedir. Şifalı meyankökü (*Glycyrrhiza glabra*) güney avrupa ülkelerinde yetişir; boyu nadiren 1,50 m'yi geçer; kökleri silindirimsi ve yatay, kök yüzeyi esmer, içi açık sarıdır. Asya asıllı olan *G. asperrima,* İtalya ve Yunanistan'da yetiştirilir.

— Eczc. Suya bastırılan meyankökünün şerbeti serinleticidir. Meyankökünün tozu haplarda, iç yumuşatıcı tozlarda sıvağ olarak kullanılır. *Meyanbalı,* glisirizin bakımından zengindir; mide kramplarının, mide yanmalarının ve ülserlerin tedavisinde yüksek dozda kullanılır. (L)

MEYASİR çoğl. i. (ar. *meysere*'den *meyāsir*). *Esk.* Zenginlikler. || Ordunun sol cenahları. (M)

MEYASİR çoğl. i. (ar. *meysir*'den *meyāsir*). *Esk.* Kolaylaştırılmış şeyler. (M)

MEYAZİB çoğl. i. (ar. *mizāb*'dan *meyāzib*). *Esk.* Su yolları, oluklar. (M)

MEYCİ («aydınlık çağ» anlamına gelen japonca k.), batılıların yanlış olarak «Mutsu-Hito» dedikleri imparator Meyci Tenno'nun saltanat dönemine verilen ad. Bu dönemde Japonya tarihinde çok önemli bir yeri olan olaylar meydana gelmiştir: iktidarın yeniden güçlendirilmesi, şogun rejiminin ortadan kaldırılması, Japonya'nın sanayileştirilmesi. Ayrıca Çin ve Rusya'ya karşı yapılan savaşlar Japonya'nın batılı devletler yanında yer almasını sağladı. (L)

MEYCİ TENNO, batı dillerinde **Mutsu-Hito** (Kyoto 1852 - Tokyo 1912), Japon imparatoru (1867 - 1912). On beş yaşındayken babası Komey Tenno'nun yerini aldı ve Meyci'ler çağını açtı. Şogun rejiminin yıkılmasından sonra başkentini Yedo'da kurdu (1869), buraya Tokyo adı verildi. 6 nisan 1868'de *Beş Madde yasası* ile reform yapacağını ilân etti. Bu yasa ile parlamenter tipte bir rejimin kurulması ve bir anayasanın getirilmesi söz konusu olmakla beraber, derebeylik rejiminin kaldırılacağı ve batılı metotlardan ilham alınacağı belirtiliyordu. Meyci Tenno ancak II şubat 1889'da Japonya'ya mutlak bir monarşiden meşrutî bir monarşi haline getiren anayasayı çıkardı. Bu yeni anayasa, imparatorun kutsallığını kabul etmekteydi. İmparator bütün iktidarı elinde tutuyor, bir bakanlar kurulu ve özel meclisin (*genro*) yardımıyle işleri yönetiyordu. Meyci Tenno zamanında Japonya'nın büyük devletler arasında yer almasını sağlayan olaylar oldu: Çin - Japon savaşı (1894 - 1895); ingiliz - japon ittifakı (1902); Rus - Japon savaşı (1904 - 1905); Kore'nin ilhakı (1910). Meyci Tenno'nun tek vârisi Yoşihito, 1912'de Tayşo Tenno adıyle babasının yerini aldı. (L)

MEYDAN i. (ar. *meydān*). Geniş, düz ve açık yer, alan: *Yusuf ağır ağır meydanı geçti* (Sabahattin Ali). *Köyün meydanına vardığı zaman akşam olmuştu* (S. F. Abasıyanık). || Bir olayın geçtiği yer, yarışma ve karşılaşma alanı: *Gene bugünkü Amerika gibi harbi, harp meydanlarından evvel ruh meydanlarında, zaten kaybetmişti* (Ş. S. Aydemir). *Ok meydanı. At meydanı.* || Bulunulan yer ve çevresi, ortalık: *Meydanda kimse yok.* || *Mec.* Fırsat, imkân, zaman: *Meydan vermemek.*

— ÇEŞ. DEY. *Meydan almak. Esk.* Gelişmek, yayılmak: *Kureyş kavminin askeri müslüman oldu. İman etmeyenler, pek az kaldı. Bu cihetle din-i İslâm, bir mertebe daha meydan aldı* (Cevdet Paşa). || *Meydan aramak,* fırsat gözetmek, imkân aramak. || *Meydan baklası. Argo. Esk.* Erkekten kaçmayan kadın, sürtük. || *Meydan dayağı,* bir kimsenin çok fazla veya herkesin içinde dövüldüğünü belirtmek için kullanılır. || *Meydan dayağı çekmek,* herkesin içinde ve-

ya çok dövmek. || *Meydan (birine* veya *bir şeye) kalmak,* ortada engel olacak kimse veya şey bulunmamak: *Bilürüz kaldığını sana bu meydanın biz / Yeter ey hâme yeter niceye dek lâf u sühan* (İzzet Molla). || *Meydan okumak,* kavgaya ve yarışmaya çağırmak; bir kimseden veya şeyden korkmadığını belirtmek: *O kendine güvenen ve dünyaya meydan okuyan tavrından Yusuf'ta eser kalmamış denilebilirdi* (Sabahattin Ali). *Bunda ölüme meydan okumaya benzer kibirli bir şey vardı* (Kemal Tahir). *Kendi iradesiyle hayvanı takip ve davet eder, meydan okur* (F. R. Atay). || *Meydan süpürgesi,* meydan, sokak, avlu v.b. geniş alanları süpürmeğe yarayan, saplı, büyük, çalı süpürge. *Argo.* Kötü kadın. || *Meydan vermek* (veya *bırakmak*), imkân ve fırsat vermek, imkân yaratmak, zaman vermek: *Aksi takdirde, yani bir ikinci İzmir vakasına meydan verebilecek kimselerin tayini halinde kumanda asla terk olunmayacak...* (Atatürk). || *Meydan vermemek* (veya *bırakmamak*), fırsat veya imkân vermemek, zaman vermemek, göz açtırmamak: *Hanım sözümü bitirmeme meydan vermeden kocasına ...* (B. Felek). *Erlerin dağılmasına meydan vermeyiniz! Bütün subayları bir arada isterim* (Kemal Tahir). *Görünce anlarsın. Kimseye meydan vermez; habire kendi söyler* (S. F. Abasıyanık). || *Meydana atılmak,* ortaya çıkmak. Bir tez olarak ileri sürülmek. || *Meydana çıkarmak,* keşfetmek, bulup ortaya çıkarmak: *Kendi asaletimizle beraber, köşede bucakta kalmış asâletleri de meydana çıkaracağız* (Ömer Seyfeddin). || *Meydana çıkmak,* görünmek, ortaya çıkmak: *Bir yere oturduğu zaman, sarı, seyrek ve ince tüylerle kaplı muntazam bacaklarının alt kısımları meydana çıkıyordu* (Sabahattin Ali). *Onun üzerine Cırcır dahi korkup Abdullah gibi meydana çıkmaz oldu* (Cevdet Paşa). Belli olmak: *Ondan sonra da hastalığı meydana çıkar* (B. Felek). || *Meydana gelmek,* olmak, oluşmak: *Bu düşüşten meydana gelen açığı kapatmak lâzım* (H. R. Gürpınar). || *Meydana getirmek,* yapmak, olmasını sağlamak: *«Yamkara» veya «külçer» denilen bu hastalığı meydana getiren şey «Ostilago» isminde bir çeşit mantardır* (H. R. Gürpınar). Eğitmek, yetiştirmek, büyütmek. || *Meydana koymak,* göstermek, tez olarak ileri sürmek, kanıtlamak: tespit etmek, belirtmek: *Sairi dinleyip yazdılar ve şeriat-ı museviye'nin ahkâmını yeniden meydana koydular* (Cevdet Paşa). || *Meydana sürmek,* kışkırtmak: *Canîleri, katilleri meydana süren sen / Canideki kaatildeki cür'et yine senden* (M. Â. Ersoy). || *Meydana vurmak,* açığa çıkarmak, belli etmek: *Oyluklarını saran enli gümüş kemer, kalçalarının hafif ve âhenkli hareketlerini meydana vuruyor* (Sabahattin Ali). || *Meydanda bırakmak,* açıkta bırakmak, evsiz barksız bırakmak. Ortalıkta bırakmak, gizlememek, herkesin gözü önünde bırakmak. || *Meydandan çekilmek,* yok olmak, ortadan kaybolmak. || *Meydandan kaldırmak,* saklamak, gizlemek, göz önünden kaldırmak. || *Meydanı (birisine* veya *bir şeye) bırakmak,* savunduğu şeyden veya yarışmadan çekilmek. || *Meydanı boş bulmak,* ortada isteğine ve eylemine engel olacak kimse ve sebep bulunmamasından yararlanarak aşırı davranışlarda bulunmak: *İhtiyar kadın ölünce ikisi de meydanı boş bulmuşlardı* (A. H. Tanpınar). || *Bahtına meydan,* «şansın, talihin ne gösterirse» anlamında kullanılır: *Oku, vakti gelince / Bahtına meydan kızım* (F. N. Çamlıbel). || *Er meydanı.* Bk. ER. || *Hodri meydan.* Bk. HODRİ. || *Mal meydanda.* Bk. MAL.

— *Esk. Meydan-ı ağber,* yeryüzü, dünya. || *Meydan-ı harb,* savaş alanı. || *Meydan-gâh,* meydan yeri. || *Meydan-ı hüner,* hüner gösterilen yer. || *Meydan-ı mahşer,* mahşer meydanı. || *Meydan-ı muhabbet,* sohbet edilen yer: *Gül gülşeni terk eyledi sohbet sana kaldı / Bülbül yine meydan-ı muhabbet sana kaldı* (Nabi). || *Meydan-ı siyaset,* idam cezasının infaz edildiği meydan. Siyaset, politika alanı. || *Meydana girmek,* savaşa gitmek, savaşa başlamak, savaşmak.

— Ask. *Meydan hizmeti,* baraka ve binalar dışında yapılan görev. || *Meydan savaşı* (veya *muharebesi*), açık, düz arazide yapılan büyük savaş: *Sakarya Meydan savaşı. Malazgirt Meydan savaşı.* Bk. MUHAREBE.

— Denizc. *Esk. Meydan kalfası,* osmanlı donanmasında, taslaklara göre gemi parçalarını yontarak hazırlayan marangozlara verilen ad.

— Ed. *Meydan etmek,* (saz şairleri için), biraraya gelerek sazla şiirler okumak, yarışmak. (En yaşlı ve usta âşık, başkan olarak, ortada, yüksekçe bir yerden toplantıyı yönetir, ödülleri dağıtır.) || *Meydan şairi,* saz şairi. (Meydanlarda, halk arasında saz çaldıkları ve karşılıklı şiirler söyledikleri için bu ad verildi.)

— Havc. *Meydan turu,* inişe geçiş biçimi. Bk. ANSİKL.

— Mus. *Meydan sazı,* saz şairlerinin kullandıkları sazların en büyüğü. (On iki tellidir. *Çöğür* de denir. Sesinin yüksekliğinden dolayı meydanlarda, açık yerlerde çalınmağa en uygun sazdır.)

— Okç. Okçuluk yarışmasının yapıldığı yer.

— Psikol. *Meydan korkusu,* agorafobi. Bk. FOBİ.

— Spor. *Meydan okumak,* bir şampiyonu yarışmaya davet etmek.

— Tasav. Bektaşî tekkelerinde âyin yapılan yer. || *Meydan taşı,* mevlevî tekkelerinin semahanesinde bulunan meşalelerin dikilmesine yarayan taş.

— Teşk. tar. *Meydan başı* (veya *kethüdası*), osmanlı ordusu acemi ocağı subaylarından biri. (Ocak fertlerinin cezalandırılması işine bakar; dayak ve hapis cezalarını uygulardı. Fakat cezalandırma işlemini yerine getirmek için yayabaşı veya odabaşının izni gerekirdi. Meydan başı, Sekban veya Zağarcı bölüklerine terfi edebilirdi.) || *Meydan dayağı,* Osmanlı devletinde, askerî okul ve kışlalarda uygulanan bir tür ceza. (Meydan yerinde uygulandığı için bu adı almıştı. Suçlu görülen öğrenci veya askerin önce suçu okunur, sonra bütün arkadaşlarının önünde, meydan başı tarafından dövülürdü. Meydan dayağı atmak için suçlu bir battaniye üzerine yüzükoyun yatırılır, üzerine de kaçmasın diye iki kişi otururdu. Vurulacak değnek sayısı ise daha önceden tespit edilirdi.) || *Meydan hizmeti,* osmanlı ordusuna mensup askerlerin, kışla dışındaki görevleri. || *Meydan kasapları,* Yeniçeri ocağı mezbahalarında görevli kasapların adı. (Bu görevliler özellikle ıumlardan seçilirdi.) || *Meydana girmek,* savaşmak. || *Meydanı siyaset ustası,* cellât. (*Üstadanı divanı hümayun* veya *cemaati celâdan* denen cellâtlar, Topkapı sarayında bir bölük meydana getiriyordu.)

— ANSİKL. Havc. Birçok uçak aynı anda havaalanı üzerine geldiği zaman, kontrol kulesi uçaklara iniş sırasını bildirir. İnişe geçme emri alan uçak iniş manevralarını yaparken, öbürleri kendilerine bildirilen yükseklikte (meselâ 1500 m) *meydan turu* yapmak yani meydan üstünde dönmek zorundadır. (ML)

MEYDAN, Doğu Anadolu bölgesinde (Bitlis ili, Mutki ilçesi), bucak; 5 585 nüf. — *Bucak merkezi,* 621 nüf. Mutki'nin 27 km güneyinde. Yüksl. 925 m. (M)

Meydan, Meydan Gatezecilik ve Neşriyat Limited şirketi tarafından İstanbul'da yayımlanan haftalık siyaset, fikir ve sanat gazetesi (ilk sayısı: 19 ocak 1965). Sahibi Safa Kılıçlıoğlu, yayın müdürü Hakkı Devrim (ekim 1969'dan sonra Akın Kamacıoğlu), Ankara temsilcisi ve siyasî yazarı Seyfettin Turhan. Yarım gazete boyunda çıkan, rotatifte basılan ve yayımlarında çok yönlü bir tarafsızlığa önem veren *Meydan*'da, Şükrü Baban, Nezihe Araz, Sabiha Deren, Nihad Sami Banarlı, Falih Rıfkı Atay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Samet Ağaoğlu, Vâ-Nû, Sabahattin Kerimoğlu, Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, Aydın Yalçın, Sadun Aren, Zeyyat Hatipoğlu v.d. yazarların makaleleri yayımlandı. Gazete ek olarak okuyucularına iki de önemli eser verdi: Jacques Pirenne'in *Büyük Dünya Tarihi* (Les Grands Courants de l'Histoire Universelle, 4 c.) ile Ahmed Rasim'in *Osmanlı Tarihi* (2 c.). [M]

Meydan camii veya **Mimareminrüstempaşa camii,** Ermenak kasabasının kuzey doğu kenarında. Karamanoğullarından kalmadır. Düz ve toprak bir damı ile piramit şeklinde kubbesi vardır. Camiinin minaresi binadan ayrı ve oldukça yüksektir. Orta eksenden camiye girilir. Kubbe ve tonozları kesme taştan sivri kemerler taşır. Dört köşeden kubbeye geçiş, istiridye kabuğu şeklindeki tromplarla sağlanır. Doğu, batı ve güney duvarlarında, üst üste yerleştirilmiş çift pencereler, kuzey duvarında da yalnız alttan girişin iki yanında birer pencere bulunur. Sarı renkli kesme taştan olan minare gövdesi on dört yüzlü bir pirizma şeklindedir. (M)

MEYDANCI i. (*meydan*'dan *meydan-cı*). Avlu, bahçe gibi yerleri süpüren, temizleyen hizmetli. || Hapishane koğuşlarında ayak işlerini gören kimse: *Konuşmacıları gelmeye başladıklarından, meydancılar, mahpus adlarını lâkaplarıyle birlikte bağırmaya başlamışlardı* (Kemal Tahir). Bk. ANSİKL.

— Denizc. Gemilerde belirli vardiyası olmayan ve günlük işlerde görevlendirilen gemici.

— Tasav. Mevlevî tekkelerinde konukları karşılayan ve âyini yöneten kimse (dede).

— ANSİKL. *Meydancı,* hapishanelerde koğuşun temizlik işlerini yapar, koğuş ağasının yemeğini pişirir, ağa ve öteki mahpusların kantin v.b. yerlerden alışverişini sağlar, bazı yönetim işlerinde hapishane yetkililerine yardımcılık eder, çeşitli getir - götür işlerini görür ve bu işler karşılığında para veya çeşitli eşya alır. (M)

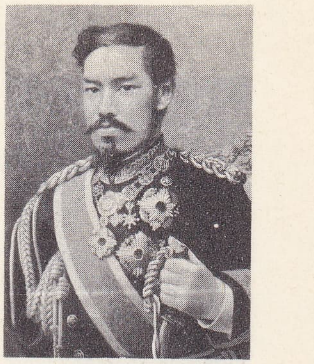

MEYCİ TENNO

MEYDANCIBAŞI blş. i. Teşk. tar. Yeniçeri ortalarında «çorbacı»dan sonra gelen subay. (M)

MEYDANCIK, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Artvin ili, Savşat ilçesi) bucak; 10 039 nüf, 15 köy. — *Bucak merkezi,* 1 301 nüf. Şavşat - Artvin yolunun 13. km'sinden kuzeye ayrılan 28 km'lik bir yolun sonundadır. Yüksl. 1 420 m. (M)

MEYDANIEKBEZ, Suriye'nin Türkiye sınırında Halep - Adana demiryolu üzerinde istasyon-kasaba. (M)

MEYDANI NEFTUN, İran'da (IV. eyalet) şehir, Abadan'ın kuzeydoğusunda. Mescidi Süleyman petrol alanının başlıca idare ve ticaret merkezi. (L)

MEYDANÎ i. (*meydan*'dan *meydanî*). Dokumc. *Esk.* Bir ipekli kumaş türü. (Hindistan, Şam ve Diyarbakır'da dokunurdu. Koyu ve mor renk çizgili olanları daha değerlidir. Özellikle bayram yerlerinde erkekler tarafından giyilirdi. Bir topu [7 m] üç altına satılırdı). (M)

MEYDANÎ AHMED, arap dili ve edebiyatı bilgini (? - 1124). Öğrenimini Nişapur'da yaptı. Vahidî Yakub bin Ahmed el-Nişapurî yibi bilginlerden Kur'an, tefsir, hadis, fıkıh, lûgat ve nahiv öğrendi. En önemli eseri, arap atasözlerini kapsayan *Mecma ül Emsal*'dir. Bu eserde alfabetik olarak dizilen 6 000'den fazla atasözü vardır. Eserde, atasözlerinin kaynakları aranırken genellikle islâmlıktan önceki dönemden kalma fıkralar gösterilir; bu da esere dil, edebiyat ve ahlâk yönlerinden olduğu kadar tarihî kaynak olarak da önem kazandırır. Eser bir yorum eklenerek, *Menba el-Zulal el-Ma'ani fi Tercümat Mecma Emsal lil-Meydani* (Meydanî'nin Atasözleri Denizi Tercümesi Üstüne Anlam Sularının Kaynağı) adı altında Seyyid Hafız Muhammed tarafından Türkçeye çevrildi. *Kayd el-Avabid min el-Feva'id* (Faydalı Eserlerden Kanalarını Öğrenme). Dil ve edebiyata ait eserleri ise, *Kitab el-Enmuzec fi'l-Nahv* (Dilbilgisi Örnek Kitabı), *Kitab Nahv el-Meydanî* (Meydanî'nin Dilbilgisi Kitabı). [M]

Meydan-Larousse (BÜYÜK LÛGAT VE ANSİKLOPEDİ), Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Limited şirketi tarafından, İstanbul'da yayımlanan ansiklopedik lûgat. Fransa'nın ünlü *Larousse* yayıneviyle yapılan anlaşma (1966) gereğince, *Grand Larousse Encyclopedique* adlı, dünyanın en büyük ansiklopedik lûgati olan eserin tercümesine, Türkiye açısından uygulanmalar ve Türkçeden Türk-

Foto. LAROUSSE

Conrad MEYER
Stauffer'in eseri
(1887)

Otto MEYERHOF

çeye bir lûgatle bir Türk ansiklopedisi eklenerek meydana getirildi. Safa Kılıçlıoğlu, Nezihe Araz ve Hakkı Devrim tarafından başlatılan ve yürütülen çalışmalarda, tercüme faaliyetinin bütününü Doç. Dr. Adnan Benk yönetti. Eserin bütününde, türk ve yabancı bini aşkın yazar, uzman ve mütercim görev aldı. 12 Büyük cilt halinde 12 208 sayfadan (11 520 metin, 208 önsöz ve bibliyografya, 480 renkli ilâve sayfası) meydana gelen *Meydan - Larousse*'un fasikül halinde yayımı, beş yıllık bir sürede (1 ocak 1969 - 16 aralık 1973) tamamlanmak üzere planlandı. (M)

MEYDANLIK i. (*meydan*'dan *meydanlık*). Genişçe yer, meydanımsı açıklık: *Bereket versin ki çalıştıkları meydanlık bizim evin önüdür* (Y. K. Karaosmanoğlu).

Meydan sahnesi, Ankara'da tiyatro (kuruluşu 1960-1961). Mahir Canova, Üner İlsever, Çetin Köroğlu, Kartal Tibet ve Adalet Ağaoğlu tararından Ankara'da kuruldu. İlk oyunları Saroyan'ın *İndekiler* ve C. Magnier'in *Evdeki Yabancı* adlı piyesleridir. Daha sonra kurucu kadrosu değişti. (M)

MEYELAN i. (ar. *meyelan*). *Esk.* Eğilme, dik durmama. ‖ *Mec.* İlgi, yakınlık: *Behlûl için o kadar sarih bir meyelân duymamış olmakla beraber muayyen bir soğukluk da hissetmemişti* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

MEYER, alman kitapçı ailesi; en eski üyesi JOSEPH (Gotha 1796 - Hildburghausen 1856), 1826'da Leipzig'de «Bibliyographisches Institut» adıyle açtığı basımevini, *Meyers Konversationslexikon* (Meyer Konuşma Lûgati) ansiklopedisiyle (1. baskı, 52 cilt, 1840-1859) bilim dünyasına tanıttı. Eserin birçok baskısı yapılmıştır (7. baskı, 12 cilt 1928-1935). [L]

MEYER (Adolf), amerikalı psikiyatr ve sinir hastalıkları uzmanı (Niederweningen, İsviçre 1866 - Baltimore, Maryland 1950). 1892'de Zürich Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi. Çeşitli üniversitelere bağlı akıl hastahanelerinde çalıştıktan sonra, 1910'da da Johns Hopkins üniversitesinde psikiyatri profesörü oldu.

Meyer, Freud ile Pavlov'un etkisinde kaldı. Psikoloji ve fizyolojinin ilkelerini *Psikobiyoloji* adı altında birleştirdi. «Bireyin bütünüyle eylem halinde bulunduğunu» göz önüne alarak hastanın kişiliğini çeşitli açılardan belirlemeğe çalıştı. Hastanın geçmişiyle ilgili olayları, ırsî ve çevresel, bünyesel, sosyal ve iktisadî, bilinçli ve bilinçsiz faktörleri birarada inceleme usulünü amerikan psikiyatrisine ilk defa Meyer getirdi. Clifford Whittingham Beers ile birlikte, sosyal ve bireysel yollardan psikopatolojik hastalıkları önleme amacını güden akıl sağlığı hareketini başlattı. Nöroloji, patoloji, psikiyatri ve akıl sağlığı konularında eserleri vardır. (M)

MEYER (Alfred), fransız mine ressamı (Paris 1832-ay.y. 1904). Leonard Limosin ve Bernard Palissy'nin camlaşabilen renkler elde etmek için kullandıkları usulleri buldu ve mine sanatını yeniledi. En ünlü öğrencisi Claudius Popelin'dir. Meyer, *L'Art de l'Email de Limoges Ancien et Moderne* (Eski ve Çağdaş Limoges Mine Sanatı) [1895] adlı bir eser yayımladı. (L)

MEYER (Arthur), fransız gazetecisi (Le Havre 1844-Paris 1924). E. Tarbe ile *Le Gaulois* adlı gazeteyi (1865) kurdu ve geliştirdi, bir ara *Paris - Journal*'e geçti, 1879'da, tekrar, kralcıların organı haline gelen *Le Gaulois*'ya döndü. Daha sonra gazetesinde general Boulanger'yi destekledi. Musevî asıllı olmasına rağmen, Dreyfus aleyhine bir kampanya açtı. (L)

MEYER (Christian VON), alman jeolog ve paleontoloğu (Frankfurt am - Main 1801-ay.y. 1869). *Paleontographica* (1846) adlı ilk paleontoloji dergisini çıkardı. (L)

MEYER (Conrad Ferdinand), almanca yazan isviçreli romancı ve şair (Zürich 1825 - Kilchberg, Zürich yakınları 1898). Fransızca ve Almancaya aynı derecede hâkim olmakla birlikte, bu ikinci dille yazmayı tercih etti fakat büyük fransız yazarlarına özgü üslûp soyluluğu, açıklık, plastik duygu gibi özelliklere sıkı sıkıya bağlı kaldı. 1882'de yayımlanan *Lirik Şiirler;* roman ve hikâyeleri büyük başarı kazandı. Başlıca hikâye ve romanları: *Jürg Jenatsch* (1876); *Der Heilige* (Aziz) [1879]; *Die Hochzeit des Münchs* (Keşişin Düğünü) [1884]; *Angela Borgia* (1891). [L]

MEYER (Eduard), alman tarihçisi (Hamburg 1855-Berlin 1930). Leipzig, Breslau, Halle ve Berlin'de profesörlük yaptı. Eserleri: *Geschichte des Altertums* (Eskiçağ Tarihi) [1884]; *Caesars Monarchie und das Prinzipat des Pompejus* (Sezar'ın Krallığı ve Pompeius'un Prensliği) [1918]; *Ursprung und Anfänge des Christentums* (Hıristiyanlığın Menşei ve İlk Günleri) [1920-1922]. (L)

MEYER (Ernst VON), alman kimyacısı (Kassel 1847 - Dresden 1916). Kolbe'nin öğrencisiydi. Dresden Politeknik okulunda ders verdi. Nitriller, fenoller ve kokulu aminler üstünde araştırmalar yaptı. Kimya ile ilgili önemli çalışmaları vardır. *Geschichte der Chemie* (Kimya Tarihi) adlı eseri birçok defa yayımlandı ve birçok dile çevrildi. (M)

MEYER (Gustav), alman dilbilimcisi (Gross Strehlitz, Silezya 1850 - Feldhof, Graz yakınları 1900). Hint - avrupa dilleri üstüne incelemeler yayımladı: *Etymologisches Wörterbuch der Albanesischen Sprache* (Arnavutça Etimoloji Lûgati) [1891] en önemli eseridir. (L)

MEYER (Hannes), isviçreli alman mimar (Basel 1889). Mimaride rasyonalizmin başlıca temsilcilerindendir. Bauhaus Sanat okulunda önce profesörlük (1927-1928), sonra da müdürlük (1928 - 1930) yaptı. Aynı yıllarda en anlamlı eserini tasarladı: Bernau'daki (Berlin yakını) Alman Sendikacıları Konfederasyonu okulu, Cenevre'deki Milletler Cemiyeti binası. (M)

MEYER (Hans), alman gezgini ve coğrafyacısı (Hildburghausen 1858 - Leipzig 1929). Afrika'ya birçok sefer düzenledi. Özellikle Kilimancaro ve Alman Doğu Afrikası'nda incelemeler yaptı. Aynı zamanda Andlar'ı da gezdi. (L)

MEYER (Heinrich), isviçreli ressam ve arkeolog (Zürich 1760 - Jena 1832). Goethe'nin aracılığıyle resim öğretmeni olarak Weimar'a çağrıldı. Sanat üstüne çeşitli eserler yazdı. (L)

MEYER (Lothar), alman kimyacısı (Varel, Oldenburg 1830 - Tübingen 1895). Eberswalde'de (1866), Karlsruhe'de (1868) ve Tübingen'de (1876) profesörlük yaptı. 1857'de, kandaki oksijen ile karbon dioksidin plazmada yalnız çözünmekle kalmadığını, fakat kolayca ayrışan bileşikler de meydana getirdiklerini gösterdi. 1869'da, Mendeleyev ile aşağı yukarı aynı zamanda, elementlerin atom ağırlıkları ile fiziksel özellikleri arasında bir ilişki kurdu. (L)

MEYER (Paul), fransız romancısı (Paris 1840 - Saint - Mande 1917). G. Paris ile birlikte *Romania* adlı dergiyi kurdu (1872). Edebiyat tarihiyle ilgili birçok eser, özellikle oc dili ve edebiyatı üstüne incelemeler yayımladı: *Les Derniers Troubadours de la Provence* (Provencelı Son Troubadurlar) [1872]; *La Chanson de la Croisade Contre les Albigeois* (Albililere karşı Yapılan Haçlı Seferinin Destanı) [1875-1879]. (L)

MEYER (Robert), avusturyalı iktisatçı ve siyaset adamı (Viyana 1855 - ay.y. 1914). Marjinalizm taraftarı idi, vergi meseleleriyle ilgilendi; özellikle gelir üstünden şahsî vergi alınmasını savundu. Maliye bakanı oldu (1911). Eserleri: *Die Prinzipien der Gerechten Besteuerung in der Neuern Finanzwissenschaft* (Modern Maliye Biliminde Âdil Vergilendirme Prensipleri) [1884]; *Das Wesen des Einkommens* (Gelir Vergisinin Yapısı) [1887]. (L)

MEYER (Viktor) alman kimyacısı (Berlin 1848 - Heidelberg 1897). Önce Heidelberg'de Bunsen'in asistanı oldu (1867), sonra Berlin'de A. von Baeyer ile çalıştı. 1872'de Zürich Politeknik okuluna, 1885'te Göttingen üniversitesine, son olarak da Heidelberg üniversitesine profesör oldu (1889). V. Meyer, buhar yoğunluklarının ölçülmesinde çabuk sonuç veren ve bütün dünyaca kullanılan bir usul buldu (1878). Ayrıca aldoksimleri, ketoksimleri ve tiyofen'i keşfetti. (L)

MEYER - AMDEN (Otto), isviçreli ressam (Bern 1885 - Zürich 1933). Bütün eserleri 1960'a doğru değer kazandı. Hüzünlü ve esrarlı bir ışık içinde çizdiği insan figürleri kübizme bağlı kalmakla beraber, apayrı bir özellik taşır: *Dokuma Tezgâhındaki Kadın* (1917) [Zürich müzesi]; *Fincanlı Genç Kız* (1918) [Basel Müzesi]. (L)

MEYERBEER (Jakob Liebmann BEER, **Giacomo** — denir), alman bestecisi (Berlin 1791 - Paris 1864). Zengin bir bankacının oğlu; Clementi, Zelter, Vogler'in derslerini izledi. Bir süre İtalya'da kaldı, italyan tarzı operalar besteledi (1817 - 1824), Paris'e gitti ve orada fransız romantik opera tarzını benimseyerek tarihî melodramlar besteledi. 1842'de Berlin'e yerleşti, Friedrich - Wilhelm IV'ün emri ile genel müzik direktörlüğüne getirildiyse de, asıl başarısını Paris'te sürdürdü. En önemli eserleri: *Robert der Teufel* (Şeytan Robert) [1831]; *Die Hugenotten* (Huguenot'lar) [1836]; *Ein Feldlager in Schlesien* (Silezya Ordugâhı) [Berlin, 1844]; *Der Drophet* (Peygamber) [1849]; *Kutup Yıldızı* (*Feldlager*'den kısmen uyarlama. 1854); *Ploermel'in Bağışlanması* (1859); *Die Afrikanerin* (Afrikalı Kadın) [1865]. Bunların dışında kantatlar, melodiler ve orkestra eserleri besteledi. Meyerbeer'in operaları, romantik melodramların müzik alanındaki karşılıklarıdır. Bazen tumturaklı, bazen yavan ve özsüz olan Meyerbeer, zarif melodiler bulmakta (*Afrikalı Kadın*'ın dördüncü perdesindeki Vasco'nun girişi) veya *Huguenot*'larda olduğu gibi güçlü dramatik sahneler yaratmakta başarı göstermiştir. Trajedi bakımından derinliği olmamakla beraber, sağlam bir sahne anlayışı ve orkestra tınılarını kullanma ustalığı vardır. Meyerbeer, operalarının karma üslûbu ile 1914'e kadar aralıksız olarak başarısını sürdürdü. Ancak tenkitçiler onun müziği üstünde hiç bir zaman aynı yargıya varamadılar. Özellikle Wagner ve Schumann'ın sert tenkitlerine uğradıysa da *Huguenotlar*'ın müziği dolayısıyle Berlioz ve Saint - Saëns tarafından övüldü. (L)

MEYER - FÖRSTER (Wilhelm), alman yazarı (Hannover 1862 - Berlin 1934). Duygusal bir dram olan *Alt - Heidelberg* (Eski Heidelberg) ile büyük bir başarı kazandı. Öbür oyunları ilgi görmedi. Romanları içinde yalnız *Karl Heinrich* (1899) ilgi uyandırdı. (L)

MEYERHOF (Otto), alman fizyoloğu (Hannover 1884 - Philadelphia 1951). Berlin Biyoloji enstitüsünde (1924 - 1929), sonra Heidelberg üniversitesinde profesörlük (1930-1938) yaptı. Organizmada, oksijene bağlı metabolizma süreçleriyle, oksijene ihtiyaç göstermeyen metabolizma süreçlerinin karşılıklı etkisini ilk olarak o ortaya koydu. En önemli eseri *Die Chemischen Vorgänge in Muskel*'dir (Kaslardaki Kimyasal Değişmeler) [1930]. 1922 Nobel Tıp armağanını kazandı. (L)

MEYERHOFFERİT i. (özel ad *Meyerhof*'tan fr. *meyerhofferite*). *Miner.* Hidratlı tabiî kalsiyum borat. (L)

MEYERHOLD (Vsevolod Emilyeviç), alman asıllı rus sahne yönetmeni (Penza 1874 - öl. 1942). İlk defa 1898'de Stanislavskiy'in Moskova Sanat tiyatrosunda sahneye çıktı. Estetik anlayışlarındaki ayrılık dolayısıyle, 1902'de Stanislavskiy'den ayrıldı. Moskova'da kendi kurduğu tiyatroda çalıştı (1904), Sanat Tiyatrosu stüdyosunu kurmak için, Stanislavskiy'e tekrar yaklaştı (1905), Petersburg'da Vera Kommissarjevskaya'nın Dram tiyatrosuna girdi (1906 - 1907). İmparatorluk tiyatrolarının (Aleksandrinskiy tiyatrosu) sahne yöneticisi oldu, on yıl süreyle gösterişli oyunlar sahneye koydu (*Lermontov Maskeli Balosu* [1917]). Ekim 1917 Devriminden sonra yeni rejime bağlandı. Halk tarafından tutulan büyük gösteriler düzenledi. 1920'de «Ekim» tiyatrosunun kurulmasını sağladı ve yeni devrim tiyatrosunun temsilcisi oldu. 1922 1927 Arasında büyük başarı kazandı; çoğu zaman metne bağlı kalmadan sahneye koyduğu oyunlarda «yapısalcılık» ve biyomekanik anlayışını herkese kabul ettirdi. Orijinalliği, sonunda kendi aleyhine döndü, «Meyerhold'çuluk» anlayışının taşıdığı «biçimcilik», resmî çevrelerce benimsenmeyince, bazı araştırmalarından vaz geçmek zo-

Foto. Dictionnaire des Auteurs; Prix Nobel 60

runda kaldı. Ocak 1938'de tiyatrosu kapandı. 1939'da tutuklandı. Ölümünün sebebi belli olmadı. Sahneye koyduğu oyunlar arasında en önemlileri şunlardır: Maeterlinck'in *Pelléas et Mélisande*'ı (1907); Molière'in *Don Juan*'ı; Mayakovskiy'in *Misteriya Buff*'u; Crommelynck'in *Muhteşem Boynuzlu*'su; rus klasiklerinden Gogol'ün *Müfettiş*'i (Revizor); Griboyedov'un *Akıldan Belâ*'sı (Gore ot Uma); Ostrovskiy'in *Orman*'ı (Les) [1927]. (L)

MEYER - LÜBKE (Wilhelm), isviçreli filolog (Dübendorf, İsviçre 1861 - Bonn 1936). Jena'da, Viyana'da, sonra Bonn'da filoloji profesörlüğü yaptı. Başlıca eseri *Grammaire des Langues Romanes*'dır (Roman Dilleri Grameri) [1890 - 1901]. Öbür eserleri: *Dictionnaire Etymologique des Langues Romanes* (Roman Dilleri Etimolojik Lûgati) [1911]; *Grammaire Historique de l'Ancien Français* (*Phonétique et Morphologie*) [Eski Fransızca Tarihi Grameri (Fonetik ve Morfoloji)] (1908 - 1910) ve *Introduction à l'Etude des Langues Romanes* (Roman Dillerinin İncelenmesine Giriş). [L]

MEYEROVİÇ (Zifrids Anna), letonyalı siyaset adamı (Durben 1887 - Tukums 1925). Çiftçi partisi üyesiydi, dışişleri bakanı (1919) oldu. Almanya ve Sovyetler ile barış görüşmelerinde bulundu (1920) ve Roma ile bir konkordato imzaladı (1922). Başbakanlığı sırasında (1923 - 1924), Baltık antlaşmasını gerçekleştiremedi. (L)

MEYERSON (Emile), polonya asıllı fransız filozofu (Lublin 1859 - Paris 1933). Önce Almanya'da, sonra Fransa'da kimya öğrenimi gördü. 1882'de Fransa'ya yerleşti. Uzun süre Havas ajansının dış siyaset yazarlığını yaptı. Ansiklopedik bir zekâsı vardı, 1890'dan itibaren bilim felsefesiyle ilgilendi. Pozitivist bilgi nazariyesine karşı bir bilim nazariyesi ortaya koydu. Bilimsel denemeden hareketle bilimin, tıpkı sağduyu gibi, bu duyunun görüşlerini yok etse bile, eşyanın kendiliğinden var olduğuna inandığını gösterdi. Ona göre pozitivistlerin kanunlara sıkı sıkıya bağlılığı reddedilmelidir: çünkü fenomenlerin açıklanmasında, nedenselliğin de kendine has bir yeri vardır. Fakat nedenselliğin, zaman içinde fenomenlere uygulanan özdeşlik ilkesi olarak anlaşılması gerekir. Meyerson'a göre, kimlikten kimliğe geçecektir ki bilim, ampirik yerlilerin çeşitliliğini azaltır. Aklın gereği olan bu özdeşleştirme süreci, bilimsel ilerlemenin kaynağıdır. Meyerson'un felsefesi mantık ile gerçek arasındaki gerilim üstünde toplanan kenkidî bir akılcılıktır. Başlıca eserleri: *İdentité et Réalite* (Özdeşlik ve Gerçek) [1907]; *De l'Explication dans les Sciences* (Bilimlerde Açıklama) [1921]; *La Déduction Relativiste* (Görece Tümdengelim) [1925]; *Du Cheminement de la Pensée* (Düşüncenin Gelişmesi Üstüne) [1931]. (L)

MEYGRET veya **MEİGRET** (Louis), fransız gramercisi (Lyon XVI. yy. başları -öl. 1560'tan sonra). 1540'a doğru Paris'e yerleşti. İmlâda değişiklik yapmağa çalıştı ise de lyon lehçesini esas alan sistemi yüzünden başarısızlığa uğradı. Meygret rakiplerine sert saldırılar yapmakta ve imlânın genel kullanımına karşı çıkmaktaydı. Eserleri: *Traité Touchant le Commun Usage de l'Ecriture Françoise* (Fransız İmlâsının Genel Kullanımı Üstüne İnceleme); *Défense Touchant le Livre de l'Orthographe Française contre Les Censures et Calomnies de Glaomalis de Vézelet* (Glomalis de Vézelet'nin Sansür ve İftiralarına Karşı Fransız İmlâsının Savunulması) [1550]; *Tretté de la Grammaire Françoise* (Fransız Grameri Üstüne İnceleme) [1550]. (L)

MEYHANE bls. i. (fars. *mey* ve *hāne*, ev'den *mey-hāne*). İçki içilen kendine özgü yer: *Etrafta ne kadar meyhane varsa hepsinden yirmişer, otuzar kadehli birer, ikişer tepsi çıkmış* (Ahmed Rasim). *Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, iki arkadaşın beni götürdükleri bu içkili lokanta, daha ziyade bir yemekli meyhane idi* (B. Felek). *Meyhane mukassî görünür taşradan ammâ / Bir başka ferah, başka letafet var içinde* (Nedim). [Bk. ANSİKL.] || *Koltuk meyhanesi*. Bk. KOLTUK.

— ANSİKL. Tar. ve Folk. Türkiye'de bazı kaynaklar, *meyhane*'lerin Fatih Sultan Mehmed devrinden beri var olduğunu belirtir. Bu meyhanelerin Bizans'tan kalma olduğu anlaşılıyor. Eski İstanbul meyhaneleri hakkında ilk kayıtlara Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde rastlanır. Divan şiirlerindeki meyhane tasvirleri ise gerçeği yansıtmaktan uzaktır. Eski İstanbul meyhanelerine, sahiplerinin adlarına, çeşitli özelliklerine göre ad verilirdi (Mişon, Hançerli, Kafesli, Havuzlu v.b.). Önceleri meyhaneler iki türdü: ruhsatlılar (gedikliler) ve kaçak (koltuk) meyhaneleri. Semtlerine göre meyhanelerin akşamcı müşterileri kalyoncular, yeniçeriler, topçular ve esnaftan kimselerdi. Yeniçeri akşamcılarına «dayı» denilir ve herkesten fazla saygı görürlerdi. Topçular Kasımpaşa'dan Fındıklı ve Salıpazarı'na kadar uzanan yerdeki meyhanelere devam ederlerdi. Kayıkçı, hamal, tellak gibi aşağı sınıftan sayılan kimseler, külhanbeyleri gedikli meyhanelere pek giremezdi.

Bir de ayaklı (seyyar) meyhaneler (veya meyhaneciler) vardı. Bu işi genellikle ermeniler yaparlardı. Ayaklı meyhaneciler bellerine ucu musluklu, içi rakı veya şarap dolu uzunca koyun barsağı dolar, sırtlarına bir cüppe geçirirler, cüppenin cebinde de kâdeh taşırlar, omuzlarına da içki sattıklarını belirtmek için bir peşkir atarlardı. Bunlar en çok Galata, Bahçekapı ve Yemiş iskelesinde dolaşır, bir müşteri gördüklerinde zaman kimseye belli etmeden kadehi doldurup içkiyi sunarlardı. İstanbul'da XVI. yy.da meyhanelerin en yoğun olduğu semtler Galata ve Tahtakale idi. Aynı devirde büyük gedikli meyhanelerinden başka soylu kişilerin ve devlet ricalinin gizlice devam ettikleri koltuk meyhaneleri de vardı. Fatih'ten Tanzimatın ilânına kadar geçen zaman içinde İstanbul'da birçok defa içki* yasağı konuldu; meyhaneler kapatıldı, içki içenler idama kadar varan ağır cezalara çarptırıldı. Ancak meyhaneler gene açıldı ve sayıları arttı. Murad IV'ten sonra İstanbul'da bine yakın meyhane ve altı bin kadar meyhaneci, üçyüz kadar da koltuk meyhanesi vardı.

Gedikli meyhanelerine Abdülaziz devrinin (1861 - 1876) sonlarına doğru «selâtin meyhaneleri» denilmeğe başlandı. Meyhanenin bir duvarı boyunca içlerinde çeşitli rakı ve şarap bulunan fıçılar veya küpler dizilirdi. Fıçı yerine sadece küp kullanan meyhaneler «küplü» diye anılırdı.

Zamanla eski tip meyhaneler ortadan kalkarak şekil ve karakter değiştirdi, çağın gereklerine uydu. İstanbul'dan başka öteki anadolu şehir ve kasabalarında İstanbul'dakilerini andırır meyhaneler açıldı. Eskiden sadece rakı ve şarap içilirken, bira, votka, konyak v.d. de çok kullanılan içkiler arasına girdi. Eski uşakların, ateş oğlanlarının yerini garsonlar, komiler aldı. Ayakçılara «tek tekçi» de denilmeğe başlandı. İstanbul'da son zamanlara kadar meyhane işletenlerin ve meyhane garsonlarının büyük bir kısmı rum asıllıydı. Sirkeci'de istasyon karşısındaki son tipik koltuk meyhanelerinden Yorgo 1971'de kapandı. (M)

Meyhane. Bk. ASSOMMOIR.

MEYHANECİ i. (*meyhane*'den *meyhane-ci*). Meyhane işleten kimse: *Dükkândan dar çıktım. Meyhanecinin söylediklerini işitmiyordum* (Ömer Seyfeddin). *Ştora'lı meyhaneciye neredeyse bütün hayatımı hikâye edeceğim, iyi ve fena taraflariyle, olduğu gibi!* (R. H. Karay).

— Bot. *Meyhaneci otu*. Bk. ASARUM. (M)

MEYHANECİLİK i. (*meyhaneci*'den *meyhaneci-lik*). Meyhanecinin yaptığı iş. (M)

MEYİL veya **MEYL** i. (ar. *meyl*). Eğim, eğiklik: *Yolun meyli aşağılarda daha da çoğalıyordu.* || *Teşm. yol.* Sapma, dönme: *Esnâ-yı rahta sol tarafına meyl ile Benî Sâlim ibni Avf yurdunda Ranona denilen vâdinin üst tarafına indi* (Cevdet Paşa). || — *Mec.* İki taraftan birini tutma, taraftarlık etme: *Hâkimin haklı ve mazluma meyli gayri ihtiyarîdir* (Şemseddin Sami). || Gönül bağlama, sevme. || İstek: *Demek ki istese bir zerre bin cihan devirir / Fakat o zerre için nerdedir atalete meyl?* (M. Â. Ersoy). *Dağınık saçlarının arasından, pırıl pırıl yanan yeşil gözleri bende garip bir kin, bir zulum meyli uyandırıyordu* (R. N. Güntekin). [Eşanl. EĞİLİM.] || —*Esk. Meyl-i dil*, gönül isteği. || *Meyl-i ibtisam*, gülümseme isteği. || *Meyl-i tabiî*, tabiî istek, içgüdü.

— ÇEŞ. DEY. *Meyil vermek* (veya *bağlamak*), gönül vermek, sevmek: *Gönül gurbet ele gitme / Ya gelinir ya gelinmez / Her güzele meyil verme / Ya sevilir ya sevilmez* (Karacaoğlan). || *Meyil göstermek*, eğilim göstermek, rağbet etmek, istemek: *Şehirde oldukça kalabalık bir Rum kütlesi olmasa ve bunlar dünya işlerini pek yakından takip etmeğe biraz fazla meyil göstermese...* (Sabahattin Ali). Sapmak, dönmek: *Onlar dahi: «Biz, kervan niyetiyle çıktık. Eğer böyle bir büyük ordu ile muharebe olacağını bilseydik daha tedariklice çıkardık» diye cevap verdiler. Ve kervan tarafına meyil gösterdiler* (Cevdet Paşa).

— Astron. *Esk. Meyli azam*, bir gökcisminin en büyük eğimi. || *Meyli arz*, yer'in ekseni ile yörünge düzlemi arasındaki 23 derece 27 dakikalık açı. || *Meyli küllî*, bir gökcisminin yörüngesinden tam olarak sapması. || *Meyli mutlak*, bir yıldızın yörüngesinden, olağan sayılan sapması.

— Bayınd. *Enine meyil*, eğimli bir yolda, yol üzerinde toplanan suların yol kenarlarındaki hendeklere akmasını sağlamak üzere, yol ekseninden itibaren yolun her iki yanına doğru verilen meyil. (Böylece, yol ekseni yol kenarlarından yüksek tutulmuş olur ve sular hendeklere yönelir. Enine meyil veya enine eğim, yol kaplamasının cinsine bağlıdır. Bununla beraber enine eğim yüzde 1'den az olmamalıdır.)

— Dy. Bir yolun, metre başına milimetre cinsinden eğimi; yani yolun yatayla yaptığı açının sinüsü. (EĞİM de denir.)

— Denizc. *Nehir meyli*, bir nehrin kenarlarının düzeye göre yatıklığı. || *Rıhtım meyli*, med ve cezir olan limanlardaki rıhtımlara gemi giriş çıkışını kolaylaştırmak için verilen eğim.

— Fels. *Esk.* Özlem.

— Fiz. *Esk.* Eğilme. || *Meyli mıknatısî*, mıknatıs iğnesiyle ufuk çizgisi arasındaki açı.

— Mat. *Esk.* Eğim. Eğilme. || *Meyli azam hattı*, en büyük eğimli doğru. || *Meyil zaviyesi*, iki çizgi veya düzlemin birbirine göre eğilme açısı.

— Tasav. Tanrı'ya dönüş, aslına dönüş.

◆ **Meylen** zf. *Esk.* Meylederek, eğilerek, eğilim göstererek: *Behlül'le Bihter'in arasında yalnız meylen bir fazla takarrüp husulü...* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Meyliyat** çoğl. i. *Esk.* Meyiller, eğilimler, istekler. || İstek ve eğilim duygusu. || *Meyliyât-ı nefsanîye*, iç istekleri, gönlün arzuladığı şeyler. (M)

MEYİLLİ sıf. (*meyil*'den *meyil-li*). [Bir yana] Eğimi olan, eğilmiş, eğik: *Uçurumlar, üzerlerinde, emniyetle kayılabilen meyilli düzlükler gibi görünür* (Ş. S. Aydemir). || *Halk dili.* İstekli, gönlünü vermiş (kimse). [M]

MEYKEDE i. (fars. *mey* ve *-gede*, *-kede*'den *mey-gede*, *mey-kede*). *Esk.* Meyhane.

— ANSİKL. İlk *meykede*'nin, şarabın bulucusu Cemşid zamanında yapıldığı söylenir. Zerdüşt dininin doğuşundan sonra meykedeler çoğaldı. İran'da yaygın olan meykede deyimi, Anadolu'da meyhane sözüyle karşılandı. (M)

MEYKEDECİ i. (*meykede*'den *meykede-ci*). *Esk.* Meyhaneci.

— Tasav. Tanrı yoluna yeni giren bir kimseye (mürit) aşk şerbetini, insana tanrısal bir coşkunluk sağlayan manevî içkiyi veren kimse (*mürşidi kâmil* de denir).

— ANSİKL. Osmanlı devletinde, yeniçeri ağaları ile bazı ocak ileri gelenleri, meyhanecilerden «cereme» adı altında bir aylık alırlardı. Yeniçeri ocaklarının kaldırılışından sonra bunlardan alınan ve vergi niteliğinde olan paraya *zecriye* adı verildi. Bu verginin alınması için gereken kuralları gösteren nizamnameye de *Nizamı Meykedeciyan* (Meyhaneciler tüzüğü) dendi. *Meykedeci*'ler daha çok Galata, Beyoğlu, Boğaziçi ve İstanbul semtlerinde, müslüman olmayanların bulundukları bucaklarda iş

MEYERBEER

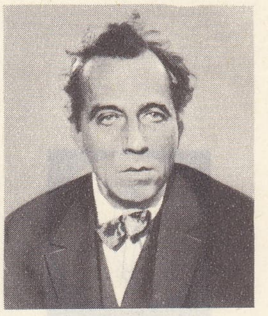

MEYERHOLD

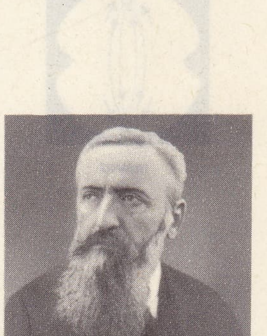

MEYERSON

Foto. Viollet, Manon (LAROUSSE)

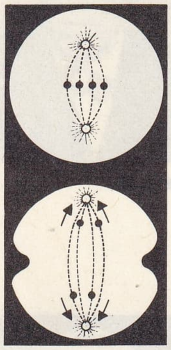

meyoz

görürlerdi. Zamanla bu deyim unutularak yerini meyhaneci aldı. (M)

MEYL i. Bk. MEYİL.

MEYLETMEK geçz. f. (ar. *meyl* ve türk. *etmek*'ten *meyl-etmek*). Eğrilmek: *Duvar meyletmiş.* || *Mec.* Belli bir konuya yönelmek veya bir kimseye ilgi göstermek: *Biz sanki paşaya dargınlığının, şimdiye kadar sana meyletmediğinden olduğunu bilmiyor muyuz* (Namık Kemal.) [M]

MEY-LİNG geçiti, Çin'de eşik, Gan-Kiang vâdisiyle Pey-Kiang vâdisini birleştirerek, Giang-si ile Guang-dung'u birbirine bağlar. Eskiden buraya yelkenli kayıkların ve küçük teknelerin bir akarsudan öbürüne çekilmesini sağlayan tahta kızaklar vardı. (L)

MEYLİSERVET KADIN, Murad V'in kadınefendisi (öl. 1903 ?). Murad V ile 1874'te evlendi, 1875'te doğan Fehime Sultanın annesidir. (M)

MEYLİŞAH KADIN, Osman II'nin (Genç) hasekisi. Emîr adlı şehzadeyi dünyaya getirdi (1621). [M]

MEYMAKİT i. (yer. adı *Meymac* > fr. *meymacite*'ten). Miner. Hidratlı tabiî tungsten oksit. (L)

MEYMENDİ (Şems el- Kufar Ebul Kasım Ahmed bin Hasan), Gazneli Sultan Mahmud'un veziri ve süt kardeşi (X. yy. sonu-öl. 1032). 994'te Mahmud, Horasan ordularının kumandanı olduğu zaman Meymendi'yi savaş işlerinin başına getirdi. Bundan sonra muhasebe başkanı (mustavfi memlûkat), Harp divanı reisi oldu. Bust ve Ruhhac eyaletlerinde amil olarak bulundu. 1013'te Sultan Mahmud tarafından vezirliğe tayin edildi. 12 Yıl bu görevde kaldı. Bir süre sonra gözden düşerek Keşmir dağlarında Kalincar kalesine hapsedildi (1024). Mesud zamanında yeniden vezirliğe getirildi (1031). [M]

MEYMENE i. (ar. *yümn*'den *meymene*). *Esk.* Ordunun sağ cenahı: *Hazreti Ali meysereye giderken Eşter'e rast gelmişti ki meymenedeki feza' ve feryadı işitince atın tepip o tarafa doğu gidiyodu* (Cevdet Paşa). [M]

MEYMENE Afganistan'da şehir, il idare merkezi, Türkistan'da; 25 000 nüf. (özellikle özbekler). Afganistan, İran ve S.S.C.B. arasında canlı mübadele merkezi. Karakul yünü pazarı. Dokuma tezgâhları. — *Meymene ili,* güneyde Hindukuş ile kuzeyde Sovyet Türkmenistanı arasında uzanır; 400 000 nüf. Göçebe türkmen ve özbeklerin burada yetiştirdikleri büyük karakul sürülerinden elde edilen yün, büyük vahalarda (tahıl, susam, üzüm ve meyve ağaçları) dokunur. (L)

MEYMENET i. (ar. *yümn*'den *meymenet,* saadet, bereket). İyi özellik, uğur: *Adamın yüzünde meymenet yok.* (M)

MEYMENETLİ sıf. (*meymenet*'ten *meymenet-li*). Uğurlu. (M)

MEYMENETSİZ sıf. (*meymenet*'ten *meymenet-siz*). Uğursuz. || [Kişi için] Suratsız, kılıksız, huysuz, ters. (M)

MEYMUN sıf. (ar. *yümn*'den *meymûn*). *Esk.* Uğurlu, kutlu: *Âfitaba yüzünün varsa da vech-i şebehi / Andırır tal'at-ı meymun ü ferahnaki mehi* (Ziya Paşa). [M]

MEYMUNE, Hz. Muhammed'in son hanımı (öl. Sarif 681), Sasaa kabilesinden Haris'in kızıdır. Hz. Muhammed ile 629'da evlendiğinde duldu. Evliliği siyasî sebepler yüzündendi. 61 Yaşında öldü. Çok sayıda hadis rivayet etti. (M)

MEYN i. (ar. *meyn*). *Esk.* Yalan söyleme. || Yalan. (M)

MEYNELL (Alice Christina Gertrude), ingiliz kadın şairi ve deneme yazarı (Barnes Surrey 1847 - Londra 1922). Çocukluğunun büyük bir kısmı İtalya'da geçti. Çeşitli gazete ve dergilerde denemeleri çıktı: *The Colour of Life* (Hayatın Rengi) [1896]; *The Spirit of Place* (Kasabanın Ruhu) [1899]; *Hearts of Controversy* (Tartışmanın Ruhu) [1917] ve *Second Person Singular* (İkinci Tekil İnsan) [1921]. Şiir külliyatı (*Poems*) ölümünden sonra 1923'te yayımlandı. (M)

Meynet şişlikleri. Patol. Had eklem romatizmasında, özellikle hasta olan eklemlerin çevresinde görülen küçük deri altı urları. (L)

MEYOPRAJİ veya **MİYOPRAJİ** i. (fr. *méiopragie* veya *miopragie*). Patol. ve Psikopatol. Daha önceki bir hastalıktan dolayı görevini tam yapamayan bir organın durumu.

— ANSİKL. *Meyopraji,* duygusal bir bozukluğu ifade eden ruhsal ağrıların bir organ veya bir görev üzerinde yerleşmiş hali olabilir. (Gerçekten de histerik astazi ve abaziler çok defa yürümesi geçikmiş çocuklarda görülür.) [L]

MEYOZ i. (fr. *méiose*). Biyol. Birinci mitoz bölünme sonucunda oluşan 2N kromozomlu sperma ve yumurta hücrelerinin (bitkilerde çiçektozu ana hücreleri ile embriyon kesesi hücrelerinin), N kromozomlu hücreleri verecek kromatik indirgenme olayını sağlayan olgunlaşma bölünmesi.

— ANSİKL. Biyol. *Meyoz,* haploit gametlerin, yani her kromozom çiftinden bir tanesini taşıyan hücrelerin oluşmasını sağlar. Erkeği ve dişisi olan canlılarda diploit hücreli yavruların oluşabilmesi için meyoz bölünme şarttır.

Meyoz bölünme cinsiyet bezlerinde yer alan karmaşık süreçler sonunda tamamlanır. Bu süreç şöylece özetlenebilir: kromozomlar bir defa bölündükten sonra hücre iki defa bölünür. Bu bölünmenin sonucunda başlangıçtaki diploit hücrelerden, her biri her çift kromozomun tekini taşıyan haploit hücreler oluşur. Üreme hücresinde (erkek veya dişi üreme hücresi) kromozomlar belirgin hale gelince, mitoz bölünmede olduğu gibi kromatitlere ayrılmaz tek iplik halinde kalır. Ayrıca bu ipliklerin üzerinde *kromomer* adı verilen ve değişik aralıklarla yer alan çeşitli büyüklükte şişkinlikler bulunur. Santromerler ise çekirdek zarının üzerindeki aynı bölgeye doğru yönelir.

Sonra birbirinin benzeri olan kromozomlar, kromomerleri, santromerleri ve kromozom uçları denk gelecek şekilde, yani tıpa tıp birbirine uygun olarak eşleşir. Böylece hücredeki diploit kromozom sayısı «eşdeğerli» haploit kromozom sayısına indirgenir. Her küme, birbirinin aynı bir çift kromozomdan ibarettir.

Bu eşleşmeyle aynı zamanda kromozomlar birbirine dolanarak kısalmağa başlar. Sonra her benzer kromozom çiftindeki cisimler birbirinden ayrılmağa koyulur, ama gene de bazı noktalar bitişik kalır. Ayrılan bölgelerde her kromozomun iki kromatide bölündüğü görülür. Bu iki kromatide *diad* adı verilir. Henüz bitişik bulunan bölgeler, eş kromozomlardan oluşan her iki kromotid arasındaki alış veriş bölgeleridir. Buralar çaprazlanmanın olduğu noktalardır. Benzer diadlar birbirini iterken, bir diadın iki kromatidi birbirini çeker. Böylece çapraz yerler arasında halkalar meydana gelir. Bu sefer çapraz yerleri kromozomların uçlarına doğru «kaymak» zorunda kalır. Bu olaya «çapraz yerlerinin uçlara kayması» adı verilir.

Çekirdek zarının kaybolması, mitoz bölünmede olduğu gibi bir iğ ipliğinin oluşmasına işarettir. Her eş kromozom çifti, her diaddaki birbirine bitişik iki santromer hizasında iğ ipliğine bağlanır. Kromozomlar ekvator düzleminde toplandığı zaman bağlantı yerleri ekvator düzlemine göre bakışımlı şekilde yer alır. Hâlâ var olan çapraz noktaları birbirinden ayrılır ve her iki diad (her biri bitişik iki santromeriyle birlikte) kutuplara doğru göç eder. Bundan sonraki gelişmeler türlere, özellikle cinsiyete göre değişik zamanlarda olur biter, ama her bireyde olup biten daima aynıdır.

Haploit diadlar her iki kutupta kümelenir. Bu arada bir çekirdek ve hücre zarı oluşabilir, ama zorunlu da değildir. Ondan sonra meyozun ikinci bölünmesi başlar. Bu ikinci bölünme esas itibarıyle mitoz bölünmeyi andırır. Her hücre kendi iğ ipliğini meydana getirir ve diadlar ekvator düzleminde dizilir. Santromerler birbirinden ayrılır ve kromatidleri kutuplara doğru çeker götürür. Böylece iki yavru çekirdekten her biri, meyozun başlangıcında, her kromozomun bölünmesi sonucunda meydana gelen kromatidlerden yalnız birini almış olur. Ama bu kromatidler, ilk meyoz bölünme sırasında çaprazlanma suretiyle zaten yeniden düzenlenmişlerdir. Mitoz gibi meyoz da sürekli bir bölünmedir ve tıpkı onun gibi her bölünme beş evreye ayrılır. Bu evreler birinci veya ikinci bölünmeye ait olduklarına göre I veya II rakamıyle gösterilir. Meselâ ağanevre (anafaz) I veya II, son evre I veya II gibi.

Ayrıca ilkin evrede (profaz) şu ara evrelere rastlanır: *leptoten* (*leptos,* son'dan): bu evrede kromozomlar ince tek iplikler halinde ve diploit sayıda belirir; *zigoten* (*zygon,* boyunduruk'tan): homolog çiftler eşleşir; *pakiten* (*pachus,* kalın'dan): kromozomlar kıvrılır ve kısalır; *diploten* (*diplos,* çift'ten): homolog kromozomlar birbirinden ayrılır, çaprazlar görünür şekil alır; *diyakinez* (*dia,* arasından'dan): halkalar oluşarak dikey düzlemde yer alır.

● *Cinsiyete göre meyozdaki farklar.* Memeli hayvanlarda, insanlarda meyozun oluşumu ve sonucu bakımından cinsiyetlere göre önemli farklar vardır.

— *Erkekte ve kadında meyoz mekanizmasının farkları.* Erkekte bir goni, yani meyoza uğrayan hücre dört tane spermatozoit verir. Birinci meyoz sırasında iki hücre, ikinci meyoz sırasında da onların her birinden iki hücre oluşur. Bu spermatozoitlerin dördü de iş görebilir. Kadında ise birinci meyoz sırasında meydana gelen iki hücreden biri ilk kutup yuvarı olarak, ikinci meyozda meydana gelen iki hücreden biri de ikinci kutup yuvarı olarak dışarı atılır. Sonuç olarak bir goniden bir tek yumurta oluşur.

— *Erkekte ve kadında meyozun ritmindeki farklar.* Erkekte meyoz, bir işlemde olup biter ve cinsî hayat boyunca son derece fazla sayıda meyoz bölünme olur. Buna karşılık kadında, cinsî hayat süresince meydana gelecek yumurtaların oluşumu için gerekli bütün meyozlar her ay belirli günlerde olur, arada bir duraklama devresi yer alır. Bir süre sonra yeniden yumurta oluşumu başlar. Birinci kutup yuvarı, ancak yumurta yumurtalıktan çıktığı sırada dışarı atılır. İkinci kutup yuvarı ise ileride döllenme sırasında dışarı atılacaktır.

Spermatozoit, yumurtanın zarını delip girdiği zaman yumurtada son meyoz bölünme oluşur ve yavru çekirdeklerden biri ikinci kutup yuvarı olarak dışarı atılır. Ondan sonra spermatozoit, kalan çekirdekle birleşir ve ilk zigot bölünmesi hemen başlar. Yeri gelmişken söyleyelim ki, şimdi, kromozomları XX/XY olan on kadar mozaik birey bilinmektedir. Ve bu mozaik bireylerin, iki çekirdekli bir yumurtanın iki ayrı spermatozoit tarafından döllenmesi sonucunda oluştuğu sanılmaktadır; iki çekirdekli yumurtaya gelince onun da ikinci kutup yuvarcığının dışarı atılamaması sonucunda oluştuğu düşünülebilir.

Öte yandan, meyozun ilk başlaması ile dinlenmeden sonra yeniden başlaması arasındaki süre, doğrudan doğruya ananın zigota gebe olduğu zamanki yaşına bağlıdır. Bu ilişkinin, doğurganlık yaşının kromozomların ayrılamaması üstündeki etkisiyle açıklanabileceği sanılmaktadır.

— *Erkekte ve kadında meyozun sonuçlarındaki farklar.* Kadındaki meyozdan yalnız X kromozomu taşıyan gametler oluşur. Erkekteki meyozda ise iki tip gamet meydana gelir: dört gametten ikisi X kromozomu, ikisi Y kromozomu taşır. Demek ki embriyonun cinsiyetini belirleyen erkektir. Erkekte X gametleriyle Y gametleri eşit olduğuna göre, embriyonlarda, dolayısıyle yeni doğanlarda her iki cinsiyetin eşit sayıda olacağı düşünülebilir. Gerçekte ise yeni doğan kızlara göre erkeklerin sayısı biraz fazladır (485 kıza karşı 515 erkek). Bu fazlalığın sebebi henüz belli değildir. (L)

MEYRİNK (Gustav), alman yazarı (Viyana 1868 - Starnberg 1932). Önce Prag'daki bir bankada çalıştı, sonra yazı hayatına atıldı. Özellikle, gizli ilimler ve büyü ile ilgilendi. İlk önemli eseri *Orchideen* (Orkideler) [1904] ve üç romanı (*Der Golem* [1915]; yazılarının en ünlüsü olan ve sinemaya uyarlanan *Das Grüne Gesicht* [Yeşil Yüz], 1916; *Walpurgisnacht* [Walpurgis Gecesi], 1917) sinir ve büyü ile ilgilidir. (L)

MEYSENBUG (Malvida VON), alman kadın edebiyatçı (Kassel 1816 - Roma 1903). Ateşli bir liberalizm taraftarıydı. Wag-

ner, Nietzsche ve hayatının son yıllarında R. Rolland ile dost oldu. Eseri: *Memoiren einer Idealistin* (Bir İdealistin Hatıraları) [1875]. (L)

MEYSERE i. (ar. *yüsr*'den *meysere*). *Esk.* Zenginlik. ‖ Ordunun sol cenahı: *Kendisi meymenede durup karargâha Muhallel İbni Vâil'i, meysereye Süveyd'i memur etti* (Cevdet Paşa). [M]

MEYSERE, Magrıp Berberîlerinin reisi (VIII. yy. ortaları). Tanca valisiyle Sus valisinin torunu olan Habib bin Abi Ubeyce, vergi yüzünden Fas Berberîlerine kötü davranıyor, güzel kadınlarını esir olarak Dimaşk'a gönderiyordu. Bu yüzden ayaklanan Berberîler, başlarına Meysere el-Matgari'yi getirdiler. Akrabaları olan kabilelerle birlikte Meysere Tanca üzerine yürüdü; şehri ele geçirdi. İspanya valisinin Tanca'ya yardımı, savaşın sonucunu değiştirmedi. Bir süre sonra Meysere kendi adamları tarafından öldürüldü. Yerine geçen Halid bin Hamid el-Zenati, 740'ta Vadi Şelif yakınında yaptığı savaşta Arapları yendi. (M)

MEYSİR i. (ar. *meysir*). Oyun. *Esk.* Zarla oynanan bir kumar. ‖ Okla oynanan oyun.

— ANSİKL. *Meysir,* İslâmlıktan önce Araplar arasında oynanırdı. Oyuna katılan on kişi tarafından alınan deve yavrusu on parçaya bölünürdü. Oyun yöneticisi, bu oyuna katılanların adlarının yazılı olduğu okları, bir çuval içerisinden birer birer çekerek, hayvanın en iyi yeri birinciye verilmek üzere, herkese düşen payı dağıtırdı. Başka bir oyun şekline göre hayvan 23 parçaya bölünür. İlk çekilen oka bir, ikinci oka iki, üçüncüye dört, dördüncüye on altı pay olmak üzere üleştirilirdi. Son çekilen 3 ok hiç bir şey alamazdı. Gezilere çıkılırken veya önemli bir işe başlanırken *istiksem* adı verilen ve birinde evet, diğerinde hayır yazılan ok falına bakılırdı. Bu oklar tanrı diye tanınan bir putun önünde çekilirdi. Kur'an bu oyunları şarap ve putlar gibi günah sayarak yasakladı. (M)

MEYSUN, halife Yezid I'in annesi (VII. yy. sonları). Hıristiyandı. Sonra Muaviye ile evlendi. Müslüman olduğu kesinlikle bilinmiyor. Oğlunun yetişmesi için Kelb kabilesinin bulunduğu bölgede, uzun süre kocasından ayrı yaşadı. Yezid I'in halifeliğini göremeden öldü. (M)

MEYSUR sıf. (ar. *yüsr*'den *meysûr*). *Esk.* Kolay kılınmış, kolaylanmış. ‖ *Na-meysur,* kolay olmayan, zor.

◆ **Meysurat** çoğl. i. *Esk.* Kolay şeyler.

◆ **Meysure** sıf. *Esk.* Meysur'un dişili. (M)

MEYT i. (ar. *meyt*). *Esk.* Ölü. Bk. MEYYİT.

MEYT (Conrad), alman asıllı flaman heykeltıraşı (Worms). Mechelen'de XVI. yy.ın ilk yarısında Avusturya kraliçesi Margarete'nin sarayında çalıştı. 1516'dan 1522'ye kadar Brou kilisesi için Marguerite de Bourbon'un, Filiberto di Savoia'nın ve Avusturya imparatoriçesi Margarete'nin sırt üstü uzanmış heykellerini yaptı ve mezarları italyan tipi tombul yanaklı aşk tanrılarıyle süsledi. Rönesans üslûbunu ve ruhunu bütünüyle benimseyen ilk kuzeyli heykeltıraşlardandır. (L)

MEYTE i. (ar. *meyte*). *Esk.* Ölü hayvan. ‖ *Meyte-har,* leş yiyici.

— Din. Şeriat kurallarına uygun olarak kesilmeyen ve bu yüzden yenilmesi yasaklanan hayvan eti.

— ANSİKL. Din. Kur'an hükümlerine göre Allah'ın adından başka bir varlığın adını anarak kesilen hayvan etleri, kanı, domuz eti, ölü hayvan eti ve leş haramdır. Yenilmesi yasaklanan bu gibi şeylere *meyte* (mayta) denir. Putlara, Tanrı'dan başka mabut sayılan eşyaya sunulan yiyeceklerin, etlerin yenilmesi de yasaktır. Bu yasakların bazıları islâm dininden önceki çağlardan kalmadır. Bazı İslâmiyet öncesi dinlerde hayvanların çoğu kutsal sayıldığından, etlerinin yenmesi, kanlarının içilmesi yasaktı. Bütün bu yasaklanan et ve kanlara meyte adı veriliyordu. Zamanla meyte kavramının sınırları genişledi. Haram etlerle yapılan yemeklere de meyte dendi. Meyte konusunda, islâm mezhepleri arasında değişik görüşler vardır. Bazı mezheplere göre yenmesi yasaklanan bir hayvanın yalnız eti değil kemikleri de meytedir; herhangi bir işte kullanılmaz. Bazı mezhepler bu görüşe katılmaz. İnsanın hayatını ilgilendiren durumlarda meyte sayılan hayvanın eti yenir. Bu konuda da ayrı ayrı görüşler ileri sürüldü. Meyteden gerekli durumlarda doyuncaya kadar değil de ölmeyecek kadar yemenin doğru olduğu savunuldu. Bu arada meyte sayılan hayvanın derisini, boynuzunu herhangi bir işte kullanma yasaklandı. Zamanla inançların yumuşaması, değişmesi sonucu bazı yorumlarla meytenin sınırları daraldı. Bazı meyte sayılan hayvanlardan yapılan ilâçlar ve giyim eşyası kullanılmağa başlandı. Şeriata aşırı ölçüde bağlı kalanlar arasında meytenin sınırlarını genişletenler de vardır. (M)

MEYTUS (Luli Sergeyeviç), ukraynalı besteci (Kirovograd [esk. Yelisavetgrad] 1903). 1944'te Kiev'e yerleşti, en ünlüsü *Genç Muhafız* (1947) olan altı opera, ukrayna temaları üzerine senfonik süitler (1928-1944), bir uvertür, *a cappella* koro eserleri besteledi. (L)

MEYUS sıf. ve i. (ar. *ye's*'ten *me'yûs*). Ye'se düşmüş, üzgün: *Burada yatanların hepsi benim gibi meyusmuş. Hepsinin ruhunda bir daussıla sıtması varmış* (Ömer Seyfeddin). ‖ Ümitsiz, karamsar: *Naçar terk-i mücadele kıldım ve meyus ü mahrum gûşe-i uzletime çekildim* (Fuzuli). *Bu «niçin» sözünde, bu küçük kelimede meyus bir isyan vardı* (R. N. Güntekin). ‖ *Meyus etmek,* ümitsizliğe düşürmek, üzmek: *Nihal sen bilmeksizin babanı meyus ediyorsun* (H. Z. Uşaklıgil). *Bu rezalet beni meyus ediyor âtiden* (M. A. Ersoy). ‖ *Meyus olmak,* üzgün ve ümitsiz bir duruma düşmek: *İsmet de işsiz kaldı; bir hayli ümitlenmiş iken birdenbire tekrar meyus oldu* (M. Ş. Esendal). *Hattâ ufak bir emelinden meyus olunca günlerce hastalanır, gecelerce gizli gizli ağlardı* (Namık Kemal).

◆ **Meyusane** zf. *Esk.* Ümitsizce: *Nihal bunu söylerken tuhaf bir vaz-ı meyusane takınıyordu* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Meyusen** zf. *Esk.* Ümitsiz bir şekilde: *Oradan meyusen çıkmağa mecbur eden...* (Recaizade Ekrem).

◆ **Meyusiyet** i. *Esk.* Ümitsizlik, üzgün olma: *Şehzadebaşı'nda o kahvedeki hâliniz, gülünç meyusiyetiniz, biçare kederleriniz, silkinip altından bir türlü çıkamadığınız yükler...* (A.H. Tanpınar). [M]

MEYVE veya **MEYVA** i. (fars. *mîve*'den). Çiçeğin döllenmesinden sonra yumurtalığın gelişmesiyle oluşan ve tohumları taşıyan organ: *Ağaca çıkmasını bilirim / Tanırım meyvanın olmuşunu* (C. S. Tarancı). *Meyveler lezzetle parlar / Güllerde aynı haz* (F. H. Dağlarca). [Bk. ANSİKL. *Bot. bölümü.*] ‖ *Teşm. yol.* Anası bakımından ele alınan çocuk: *Gayrımeşru bir aşkın meyvesi.* ‖ *Mec.* Ürün, kâr, yararlı sonuç. ‖ İyi veya kötü sonuç: *Bu çalışmalar şimdi artık meyvesini veriyordu* (Ş. S. Aydemir).

— DİN. TELM. **Memnu meyve.** Bk. MEMNU.

— *Esk. Meyve-bar* (veya *meyve-dar*), meyve veren. ‖ *Meyve-cat* (veya *meyve-hâ*), meyveler. ‖ *Meyve-furuş,* meyve satan. ‖ *Meyve-hoşk,* kuru yemiş. ‖ *Meyve-i dil* («gönlün meyvesi»), evlât. ‖ *Meyve-i fazl,* ilim meyvesi. ‖ *Meyve-i ter,* taze meyve.

— Bot. *Meyve bilimi,* meyvelerin incelenmesiyle ilgili botanik bölümü. ‖ *Meyve boğusu,* bazı meyvelerin (erik, üzüm) veya bazı yaprakların (lahana) üzerini saran mumsu madde. ‖ *Meyve yaprağı* (veya *meyve-yaprak*), yumurtacıkları taşıyan, farklılaşmış yapraksı organı. (*Eşanl.* KARPEL.) Bk. ANSİKL.

— Deric. Bk. ANSİKL.

— Ev ida. *Meyve tepsisi,* üzeri meyve ile süslenerek doldurulan ve masa üzerine konularak sunulan tepsi. ‖ *Meyve kileri,* meyvelerin saklandığı serin yer. Bk. ANSİKL.

— Gıda sanay. *Kuru meyve,* ceviz gibi başlangıçtan beri etli kısmı olmayan veya kuru incir, kuru üzüm gibi sonradan kurutulan meyve.

— Kim. *Meyve şekeri.* Bk. FRÜKTOZ.

— Tic. *Sunî meyve,* tabiî bir meyve görüntüsü vermek amacıyle üzeri jelatin, vernik, nişasta ve pudra ile kaplanmış belli bir dayanıklılığı olan pamuk yumağı.

— Sağ. Bil. Bk. ANSİKL.

— Zır. *Meyve ağacı,* yenilecek türden meyve veren ağaç. ‖ *Meyve bahçesi,* meyve ağaçlarının dikili olduğu alan. ‖ *Meyve tomurcuğu,* meyve yapan çiçek tomurcuğu. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Meyveye yatırma,* bir ağacın meyve verimini artırmak için yapılan işlem.

— ANSİKL. Bot. *Meyve,* dişi organın döllendikten sonra değişikliğe uğrayarak gelişmesi sonucunda oluşur. Daha sonra dişi organ, meyvenin içinde bazı değişikliklerle (bazı kısımların kaybolması, yeni kısımların oluşumu) görmek mümkündür. Döllenmeden sonra tepecik kurur, dişicik borusu (boyuncuk), bazı meyvelerde tüylü kuyruk (filbahar) veya kıvrık gaga (sardunya) şeklinde yerinde kalabilir. Bazen meyveyi bir tek meyve-yaprak meydana getirir, diğerleri kurur (palmiye). Bir kısım bitkilerde ise yeni bölmelerin eklenmesiyle yumurtalıktaki odacıkların sayısı artar (mimozagiller, turp).

Yumurtalığını çeperi etlenince meyve-yaprağın tamamı *meyve* adını alır; bu da meyve dışı (*üst kabuk*), meyveortası (*orta kabuk*) ve meyveiçi (*iç kabuk*) diye üç kısma ayrılır. Meyvenin üzeri bazen düz ve mumsu bir havla örtülür (üzüm, erik), bazen sık tüycüklerle (argemone), bazen dikensi çıkıntılarla (kestane), bazen de yassı uzantılarla (karaağaç, dişbudak) kaplı olur. Meyveortası çeşitli değişikliklere uğrar: bazen pamuk yumağı gibi taneleri saran ince tüylerle dolar (kapak ağacı), bazen etli bir öz halini alır (portakal). Meyveiçi hiç bir farklılaşmaya uğramadan kuru veya etli kalabilir; bazen de dışı etli, içi odunsu (çekirdek) iki tabakaya ayrılır.

Büyümesi sona erince meyve olgunlaşmış olur. Eğer meyve kuru ise, çatlayınca açılır, tohumlar etrafa saçılır. Meyve etli ise bu sefer tohumların dağılışı daha başka türlü olur. Hücrelerin içindeki nişasta ve tanen kaybolur, asitler azalır, şeker oluşur; bu da sonunda glikoz ve levüloz'a ayrılır. İyice olgunlaştıktan sonra etli meyve çözülür ve böylece tohumlar serbest kalır. Meyveler kabuk durumuna göre de çeşitlere ayrılır: kuru, etli, yarı-kuru, yarı-etli gibi. Ayrıca kabuğun açılıp açılmadığına göre de bunlar daha başka çeşitlere ayrılır.

Dişi organdan başka, çiçeğin diğer kısımları da döllenmeden sonra büyüyüp gelişebilir. Çoğu zaman çiçeğin çanak kısmı meyveye bitişik kalır: ya meyvenin altında durur (çilek), ya büyür, meyveyi sarar veya meyvenin yüzeyine yapışır (dut). Bazen çanak, taç ve erkek organlar birlikte gelişerek meyvenin çevresini bir kadeh veya şişe gibi çevreler (gül). Esasen meyveyi taşıyan kısım çiçekliktir ve çilekte yenen kısım burasıdır.

Sık çiçek topluluğundan oluşan ve büyüme sırasında birbirine giren meyvelere «bileşik meyve» denir. Bunların yapısı türdeş değildir; çünkü bunların içinde basit meyveler, çiçek sapları, ortak sap ve bürgüler bulunur. Meselâ kozalaklar, incir ve ananas böyle meyvelerdir.

Sıcak ülke meyveleri: tropikal ve tropikler arası bölgelerdeki ülkeler, çoğu yabanî olan ve yenebilen meyveler bakımından zengindir. Bu meyvelerin en çok beğenilenleri dünyanın çeşitli yerlerine götürülerek iklim, hava, toprak v.b. şartları elverişli olan ülkelerde üretilmektedir.

Sıcak ülkelerde yetişen meyvelerin hepsine avrupa meyvelerininkine benzer adlar verildi. Fakat bu adlar verilirken botanik bakımından aralarında herhangi bir yakınlık olup olmadığına bakılmadı, sadece belli belirsiz bir benzerlik yeterli sayıldı. Sıcak ülkelerde yetişen meyvelerin en ünlüleri şunlardır: *ananas, muz, amerika armudu, hint kirazı* (tropikal meyvelerin belli başlılarından biri), *kaju cevizi* (veya *elması*), *monbin, annona, hint ayvası, hint kavunu, hint armudu, liçi, hindistancevizi, hurma, nar, mangustan* v.b. Sıcak ülkelerde daha başka meyveler de vardır: *madagaskar e-*

riği, frenk inciri, brezilya cevizi, monstera, averrhoa, lansium, sandroriucum, tamarin, badem, tahiti kirazı, antil kirazı, barbados çileği, bancoul cevizi v.b.

● *Meyve yaprağı* (veya *meyve-yaprak*). Çiçekte yumurtalığı meydana getiren kısımlara meyve-yaprak denir. Dişi organ bir veya birçok meyve-yapraktan meydana gelebilir. Meyve-yaprakların sayısı çok ise bunlar ya ayrı ve belirgin veya birbirine iyice kaynaşmış olur.

Her meyve-yaprak aşağıdan yukarıya doğru yumurtalık, boyuncuk ve tepecik diye üç kısımdır. Aşağıdaki şişkin kısma *yumurtalık,* yukarıdaki yayvan kısma *tepecik,* bu ikisi arasındaki ince boruya da *boyuncuk* denir. Yumurtalığın içinde meyve-yaprağın çeperlerine veya içindeki bölmelere bağlı bir veya birçok *yumurtacık* yer alır.

Yumurtacık gelişerek ileride tohumu, yumurtalık ise meyveyi meydana getirir.

— Deric. Birçok meyve tanence zengindir ve derilerin sepilenmesinde kullanılır. *Acacia Arabica*'nın badıçlarında yaklaşık olarak yüzde 30 tanen vardır; bu badıçlar, «gonakie» yahut «nebneb» adıyle bilinir. İçinde yüzde 40 tanen bulunan divi - divi, *Caesalpina corriaria*'nın; tericella, *C. digyna*'nın; algorobo, *C. brevifolia*'nın badıçlarıdır. Mirobalan ise Hint ormanlarında yetişen badania'ların kurutulmuş meyvesidir. Pelit yüksüğü Anadolu'da yetişen mazı meşesinin kadehçiğidir.

— Ev ida. *Meyve kileri,* rutubetsiz ve sağlık şartları iyi olan, fazla sıcak veya soğuk olmayan, sıcaklık derecesi 5° - 8°C arasında değişen bir yer olmalıdır. Sıcaklık ne kadar düşük olursa meyvelerin dayanma süresi de o kadar uzun olur. İç tesisler sabit veya hereketli olabilir. Sabit olanlarda raflar aralıklı olmalı ve aralarında 1,50 m aralık bulunan duvara bağlanmış desteklerin üzerine yerleştirilmelidir. Bakımının kolaylıkla yapılabilmesi için 40 sm genişliğinde olan raflarının arasında 0,50 m'lik aralıklar bırakılır. Rafların kademeli olarak yerleştirilmesi bu kontrol işini çok kolaylaştırır. Hareketli tesislerde rafların üst üste konmasını sağlayan kamalı çiviler bulunmalıdır. Böylece kilere daha çok meyve yerleştirilebilir, fakat bunların günlük bakımı büyük bir çalışmayı gerektirir. Saklanması gereken meyvelerin içinden bozulmuş, ezilmiş veya bereli olanlar ayrılır, sağlamları silinmeden rafların üzerine aralıklı olarak yerleştirilir. Zamanla olgunlaşan ve bozulmaya yüz tutanlar aradan çıkarılır. Meyvelerin iyi korunabilmesi toplanış şekillerine sıkı sıkıya bağlıdır. Ayrıca meyvelerin korunmasında yine meyve kileri denilen başka özel tesislerden de yararlanılır. Bunlar ağaç veya demir destekli kamıştan yapılmış, üst üste konan ve üzerlerine meyvelerin yerleştirebildiği rafları bulunan çok basit biçimdeki etajerlerdir.

— İçki sanay. Bazı meyvelerden elde edilen ve içinde alkol bulunmayan içecek. Son yıllarda Türkiye'de meyvesuyu alanında önemli gelişmeler oldu. Bazı meyvesularının içine kola karıştırılarak üretim 100 milyon litreyi aşmasına rağmen ülke içi talebi karşılamamaktadır (1969'da üretim 49 621 026 kasa). Özellikle İstanbul, Bursa ve Kayseri gibi şehirlerde meyvesuyu üreten firmalar kuruldu.

— Sağ. bil. ve Beslenme. İçinde fazlaca su (yüzde 80) ve şeker (yüzde 4-24) bulunan ekşi sulu meyveler (limon, portakal, kızmemesi), C vitamini bol, iç yumuşatıcı ve sidik söktürücü meyvelerdir.

Ekşi olmayan tatlı meyvelerde şeker çoktur (incirde yüzde 79; hurmada yüzde 48); muzda ise nişasta boldur (yüzde 66).

Yağlı ve nişastalı meyvelerin besin değeri yüksektir. Bunların kiminde nişasta (kestanede yüzde 15), kiminde yağ (cevizde yüzde 40; fındıkta yüzde 60); hepsinde bol miktarda azotlu madde bulunur (yüzde 4 - 15).

Meyveler özellikle çiğ yendiği zaman organizma için gerekli bütün vitaminleri (özellikle C vitaminini) sağlar. Eskiden taze yiyecek yemeyen gemicilerde iskorbüt hastalığı görülürdü.

Meyveler kuru ve serin yerlerde bir süre saklanabildiği gibi, alkol veya şeker içinde veya kurutularak da saklanabilir. Meyveler kaynar suda on dakika kadar haşlanarak keskin içkiler yapılır; bunun için istenilen meyveler kullanılabilir (*elma, armut, şeftali, erik, kayısı, ceviz, kiraz, üzüm, portakal* v.b.); bir kere suyu alındıktan sonra bunlar atılır. Reçel yapmak için meyveler doğranır, suda hafifçe pişirilir sonra koyu şekerli suya atılarak yeniden pişirilir.

Sıcakta (güneş, fırın veya kurutma aracı) bırakılan meyveler suyunun büyük bir kısmını kaybeder; ondan sonra bozulmadan uzun süre saklanabilir. Bunları yemek için yeniden suya atarak pişirmek, gerekirse biraz şeker katmak gerekir. Üzüm ve incir gibi bir kısım kuru meyvelerse öylece yenir. Bunlardan başka kurutması yapılan meyveler *elma, armut, şeftali, kayısı* ve *erik*'tir.

— Zır. *Meyve (çiçek) tomurcukları,* dallardaki bazı gözlerden meydana gelir. Hangi gözden çiçek olacağı, bir gözdeki çiçek oluşturucu maddelere, karbon beslenmesiyle azot beslenmesi arasındaki dengeye bağlıdır. Bitki beslenmesinde karbon-azot oranını istenilen yönde değiştirmeyi öngören her çeşit işlem (gübreleme, budama v.b.), ağacın meyve yapması için faydalı olur. (LM)

MEYVECİ i. (*meyve*'den *meyve-ci*). Meyve yetiştiren veya meyve alıp satan kimse. (M)

MEYVECİK i. (*meyve*'den *meyve-cik*). Bileşik bir meyvenin oluşumuna yarayan ayrı ayrı meyvelerden her biri. (L)

MEYVECİL sıf. ve i. (*meyve*'den *meyve-cil*). Meyveyle, bitkiyle beslenen: *Cava yarasası meyvecildir.* (L)

MEYVECİLİK i. (*meyveci*'den *meyveci-lik*). Meyve yetiştirme işi. || Meyve alıp satma işi.

— ANSİKL. Türkiye'de meyve çeşitleri oldukça zengin olmakla birlikte *meyvecilik,* gelişme devresinin başlangıcındadır. Üretilen meyvelerin büyük kısmı yaş olarak tüketilir, geri kalan kısmı kurutularak veya pestil yapılarak kış için muhafaza edilir; pek az bir kısmı konserve haline getirilir. Elma, şeftali, kayısı ve narenciye grubundan portakal, mandalina, limon gibi meyvelerin ihracı yeni gelişmektedir. Fındık, antep fıstığı ve üzüm ise çok eskiden beri ihraç edilen meyveler arasındadır.

Türkiye'nin bellibaşlı meyveler itibarıyle varlığı, 1969 tespitlerine göre şöyledir: elma (18 198 000 meyveli, 907 000 meyvesiz ağaç ve 700 000 t verim); kayısı (3 100 000 meyveli, 750 000 meyvesiz ağaç ve 99 000 t verim); şeftali (5 220 000 meyveli, 722 000 meyvesiz ağaç ve 66 000 t verim); üzüm (848 000 hektar, 3 725 000 t verim); incir (5 800 000 meyveli, 330 000 meyvesiz ağaç ve 215 000 t verim); fındık (184 733 000 meyveli, 8 621 000 meyvesiz ağaç ve 170 000 t verim); limon (1 409 000 meyveli, 93 000 meyvesiz ağaç ve 121 494 t verim); portakal (7 254 000 meyveli, 464 000 meyvesiz ağaç ve 414 100 t verim); mandalina (2 327 000 meyveli, 258 000 meyvesiz ağaç ve 60 000 t verim); turunç (449 000 meyveli, 71 000 meyvesiz ağaç ve 9 350 t verim); greypfrut (79 000 meyveli, 8 000 meyvesiz ağaç ve 6 320 t verim); antep fıstığı 10 400 000 meyveli, 6 900 000 meyvesiz ağaç ve 4 300 t verim [bazı yıllar 50 000 tona kadar çıkar]); armut (9 200 000 meyveli, 2 380 000 meyvesiz ağaç ve 160 000 t verim); ayva (2 500 000 meyveli, 430 000 meyvesiz ağaç

meyveler

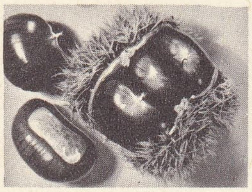

kestane

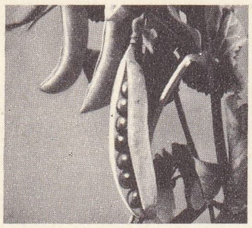

bezelye

boğanotu

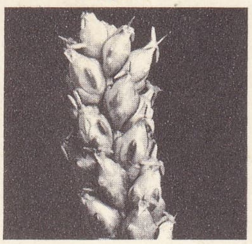

sinirotu

BASİT MEYVELER	açılan meyveler (meyve yerinde açılır sadece tohumlar etrafa dağılır.)	uzunlamasına bir veya iki yarıkla açılanlar	bir meyve yapraklı	folikül (şakayık)
			bir meyve yapraklı	badıç (bezelye)
			iki meyve yapraklı	hardalsı meyve (lahana)
		enlemesine açılan		kapaklı kapsül (sinirotu)
		deliklerle açılan		kapsül (haşhaş)
	açılmayan meyveler (meyvenin kendisi dağılır, açılmaz)	kuru	tohumu meyveye yapışık	buğdaysı (buğday)
		kuru	kanatlı meyve	samar (akçaağaç)
		kuru	diğer çeşitler	aken (hindiba)
		etli	küçük çekirdekliler	üzümsü (üzüm, frenküzümü)
		etli	içi etli	narenciye (portakal)
		etli	sert çekirdekler	zeytinsi (erik, kiraz)
BİLEŞİK MEYVELER	çiçekliği kuru	yumurtalık ayrı ve belirgin		ahududu, böğürtlen
	çiçekliği etli	yumurtalık ayrı ve belirgin		çilek
	çiçekliği etli	yumurtalık belirsiz		elma, armut
	çiçekli bombeli			ananas, dut
	çiçekliği oyuk			incir

soldan sağa, haşhaş buğday, lahana, akasya, akçaağaç, dut

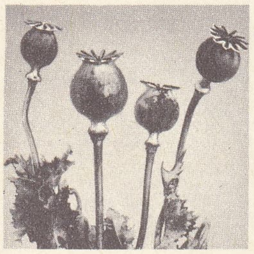

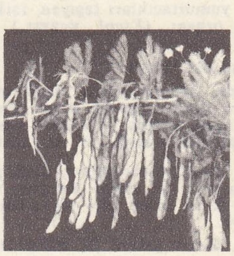

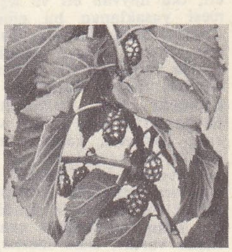

Foto. LAROUSSE

ve 32 500 t verim); muşmula (288 000 meyveli, 50 000 meyvesiz ağaç ve 3 500 t verim); yeni dünya (208 000 meyveli, 33 000 meyvesiz ağaç ve 4 450 t verim); badem (2 700 000 meyveli, 640 000 meyvesiz ağaç ve 21 000 t verim); ceviz (2 800 000 meyveli, 420 000 meyvesiz ağaç ve 84 000 t verim); kestane (1 870 000 meyveli, 530 000 meyvesiz ağaç ve 45 500 t verim); erik (6 236 000 meyveli, 1 014 000 meyvesiz ağaç ve 99 050 t verim); kızılcık (1 386 000 meyveli, 160 000 meyvesiz ağaç ve 10 500 t verim); kiraz (3 264 000 meyveli, 515 000 meyvesiz ağaç ve 54 000 t verim); vişne (1 882 000 meyveli, 462 000 meyvesiz ağaç ve 26 000 t verim). [M]

MEYVEDIŞI blş. i. Bot. Meyvelerin dış kısmı. (M)

MEYVEİÇİ blş. i. Bot. Meyvelerin içinde tohumların bulunduğu kısım. (M)

MEYVELİ sıf. (*meyve*'den *meyve-li*). Meyvesi olan, meyve veren: *Meyveli ağaç.* || Meyveden yapılan: *Meyveli gazoz.* || İçinde meyve olan: *Meyveli pasta.* (M)

MEYVELİK i. (*meyve*'den *meyve-lik*). Meyve ağacı dikili, belirli büyüklükte açık arazi.

— Süs. santl. Eskiden tabak biçiminde (küçüklerine *tabakçık* deniyordu), sonraları kupa biçimindeki meyve kapları. (LM)

MEYVEMSİ sıf. (*meyve*'den *meyve-msi*). Bot. Meyveye benzer görünüşü olan. (L)

MEYVEORTASI blş. i. Bot. Meyvelerin kabukları ile içleri arasındaki etli ve sulu kısım. (M)

MEYVESİZ sıf. (*meyve*'den *meyve-siz*). Meyve vermeyen, meyvesi olmayan. || *Meyvesiz ağaç*, henüz meyve vermeğe başlamamış olan ağaç. (M)

MEYVESİZLİK sıf. (*meyvesiz*'den *meyvesiz-lik*). Meyvesiz olma hali. (M)

MEYYAFARIKİN. Bk. SİLVAN.

MEYYAL sıf. (ar. *meyl*'den *meyyâl*). Eğilimli, mütemayil: *İşte, sen de, evet, sen de hiç latifeye meyyal değilsin* (H. Z. Uşaklıgil). *Bir lerziş-i alil ile meyyal-i intıfa / Enzarı ağlıyordu bakıp kendi kendine* (Tevfik Fikret).

— *Esk.* Çok fazla eğilmiş, eğik. || *Meyyal-i inhidam*, yıkılacak kadar eğilmiş olan. || *Meyyal-i itila*, yükselmeğe hevesli. (M)

MEYYİT i. (ar. *mevt*'ten *meyyit*). *Esk.* Ölmüş, ölü. || *Mec.* Çok zayıf.

◆ **İ.** Ölü, ölmüş insan: *Envâr-ı mihr-i fikri sen ey hâksâr eden, / Meyyitlerin nâmı gibi tarumar eden!* (M.Â. Ersoy).

◆ **Meyyitane** zf. *Esk.* Ölü gibi, ölüye benzeyen. (M)

MEZA i. Bk. MAZA.

MEZA (Christian Julius DE), danimarkalı general (Helsingor 1792-Kopenhag 1865). Düklükler savaşı sırasında Schleswig ordusuna kumanda etti (1864), önce Flensburg, sonra Düppel üzerine çekilmek zorunda kaldı. Orada Prusyalılara yenildi ve görevinden uzaklaştırıldı. (L)

MEZABIT çoğl. i. (ar. *mażbaṭa*'dan *meżâbıṭ*). *Esk.* Mazbatalar, tutanaklar. (M)

MEZABİH çoğl. i. (ar. *mezbaḥa*'dan *meżâbiḥ*). *Esk.* Hayvan kesilen yerler, mezbahalar. (M)

MEZABİL çoğl. i. (ar. *mezbele*'den *mezâbil*). *Esk.* Çöplükler, süprüntülükler, çöp dökülen yerler: *Bazı yerlerden giderken mezabil içinde bazı kirpaspâre-i pür-kîr ü pas bulup...* (Taşköprülüzade). [M]

MEZABİR çoğl. i. (ar. *mizber*'den *mezâbir*). *Esk.* Kamışlar. || Kamış kalemler. (M)

MEZAD i. Bk. MEZAT.

MEZAHİB çoğl. i. (ar. *mezheb*'den *mezâhib*). *Esk.* Mezhepler. || *Mezahib-i erbaa*, («dört mezhep»), Müslümanlıkta hanefî, şafiî, malikî, hanbelî mezhepleri. (M)

MEZAHİM çoğl. i. (ar. *zaḥmet*'ten *mezâḥim*). *Esk.* Sıkıntılar, eziyetler, güçlükler. || *Mezahim-dîde*, sıkıntı çekmiş, eziyet çekmiş (kimse). [M]

MEZAHİR çoğl. i. (ar. *maẓhar*'dan *mazâhir*). *Esk.* Bir şeyin ortaya çıktığı, göründüğü yerler: *Nur-ı dü-serâsın ki mezahirde nihansın* (Yenişehirli Avni). || Ulaşmalar, erişmeler. (M)

MEZAHİR çoğl. i. (ar. *müzhere*'den *mezâhir*). *Esk.* Çiçekli yerler, bahçeler. (M)

MEZAİK çoğl. i. (ar. *mażîk*'ten *meżâ'ik*). *Esk.* Dar, sıkıntılı yerler: *Ol mezâikte leşkere küncayiş olmamakla...* (Naima). [M]

MEZAK i. (ar. *zevk*'ten *meźâk*). *Esk.* Zevk alma, tat duyma. || Tat, lezzet. || *Mezak-âşina*, zevk sahibi (kimse). || *Hulv-ül-mezak*, tatlı. || *Mürr-ül-mezak*, tadı acı olan.

— Anat. *Esk.* Damak. (M)

MEZAKONİK sıf. (fr. *mésaconique*). Formülü $C_3H_4(CO_2H)_2$ olan etilen sınıfından bir diasit için kullanılır; fümarik asidin homoloğudur; 202°C'ta ergir. İtakonik ve sitrakonik asitlerin izomerleşmesinden elde edilir. *Eşanl.* METİLFÜMARİK. (L)

MEZALİK çoğl. i. (ar. *mezlaḳa*'dan *mezâliḳ*). *Esk.* Kaygan yerler, ayağın kayabileceği yerler. (M)

MEZALİM veya **MAZALİM** çoğl. i. (ar. *ẓulm* > *mazleme*'den *meẓâlim*). *Esk.* Zulümler, can yakmalar, haksızlıklar: *Zemin-i Şark-ı mezalim kasıp kavurdukça; / O kıpkızıl yüzü hâkin fezaya vurdukça* (M. Â. Ersoy). *Haccac'ın mezaliminden firar edenler Mekke ve Medine'ye iltica ederlerdi* (Cevdet Paşa). || Adalet dairesi. (M)

MEZAM i. (ar. *ẓemm*'den *mezam*). *Esk.* Zemmetme, ayıplama. (M)

MEZAMİN çoğl. i. (ar. *mażmûn*'dan *meżamin*). *Esk.* Ödenmesi gereken şeyler. || Anlamlar, kavramlar. || Sanatlı ve nükteli sözler. (M)

MEZAMİR çoğl. i. (ar. *mezmûr*'dan *mezamir*). *Esk.* Zebur sureleri, mezmurlar: *Karlar, bütün elhanı mezâmîr-i sükûtun* (Cenab Şahabeddin). || Kavalla okunan ilâhiler. (M)

MEZANGEAU (Rene), fransız lavtacısı (Maine'de XVI. yy. sonları - öl. 1636 ile 1639 arası). MESENİOT, MESENGER v.b. gibi çeşitli isimler kullandı, Kralın müzikçisi, J. Gaultier'nin öğretmeniydi. Lavta parçalarına çeşitli derlemelerde rastlanır. (L)

MEZANŞİM i. (fr. *mésenchyme*). Dokubil. Katılgan dokunun ilk şekli.

— ANSİKL. *Mezanşim*, embriyonda, henüz oluşmamış içorganlar arasında bulunan, az farklılaşmış hücrelerden meydana gelir. Omurgasızlarda, dışderiden ayrılıp göç eden elemanların belirli noktalarda birikmesiyle oluşur. Omurgalılarda ise çoğu zaman kendisini oluşturan ortaderinin dokusal görünüşünden ibarettir. Mezanşim, her şeyden önce bir ara dokudur; ağ dokusu, esnek doku, katılgan doku, kıkırdak ve kemik dokusu gibi çeşitli bağ ve destek dokularını meydana getirir. (L)

MEZAR i. (ar. *ziyâret*'ten *mezâr*). Ölünün gömüldüğü yer, kabir: *Sizin için mezarlar, mezartaşları / Hapishaneler, kelepçeler, idam cezaları / Sizin için* (O.V. Kanık). *Belki de serviler arasında / Mezarıma bir taş dikilecek* (F.H. Dağlarca). || *Mezar kitabesi*, mezar taşının üzerine yazılan yazı. || *Mezar taşı*, mezarların baş ve ayak uçlarına dikilen ve içinde yatanın kimliğini belli eden taş. (Bk. ANSİKL. *G. santl. bölümü.*)

— ÇEŞ. DEY. *Mezar kaçkını*, çok zayıflamış kimseler için söylenir. || *(Birini) Mezardan çıkarmak*, bir kimseyi ölümden kurtarmak.

— *Esk. Mezar-ı zâr*, ağlayan mezar. || *Kitabe-i seng-i mezar* (veya *levh-i mezar*), üzerine yazı yazılmış olan mezar taşı.

— Arkeol. *Mezar tümseği*, mezar veya anıt niteliğinde yapma tepecik.

— G. santl. Bk. ANSİKL. || *Mezar hücresi*, içine bir tabut konmak üzere yapılmış, üstü bir kemerle örtülü, zemini düz oyuk hücre. (Mezar hücreleri kilise ve diğer dinî yapılarda yan duvarların iç, bazen de dış yüzlerine oyulurdu.)

— Huk. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Tar. *Mezar* yapma geleneği, insandaki din inançları kadar eski ve değişiktir. Ölünün gelecekteki durumunu gösteren inançlarla bağlantılı olan mezar yapmanın hangi çağda başladığı kesin olarak bilinemiyor. Yapılan arkeolojik kazılar sonucu ele geçen ölü kalıntılarının, yanına konan eşyanın, gömülme yerinin incelenmesinden bu konuda bazı bilgiler elde edildi. Totem inançlarına göre ölüyü gömme gerekliliği insanlarda mezar yapımına sebep oldu. Bugün Kuzey kutbunun buzlarla kaplı bölgelerinde yaşayan bazı kavimler bir yana bırakılırsa, bütün kavimlerde ölü gömme, ölüler için inançlara göre mezar açma, değişmez ve genel geçerliği olan bir gelenektir. Eski Anadolu, Hint, Çin, İran, Mısır, Fenike, Roma, Sümer ve öteki mezopotamya kavimlerinde mezar kurumunun en gelişmiş biçimi görülür. Tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışıyla, mezar yapımında önemli değişiklikler oldu. Bugün, bütün dinlerde ayrı bir mezar geleneği vardır. Genellikle iki tür mezar vardır. Birincisi kayalara oyulan, daha çok toprak üstünde, özel kapı veya kapakları bulunan mezarlardır. Bunların bazılarına, taşdıkları özelliklere göre lahit* denir. *Kaya* mezarları*, daha çok kayaların kolayca oyulabileceği bölgelerde yapılıyordu. İkinci mezar tipi toprakta açılan özel yerdir. Toprak mezarlar, genel olarak, bir dikdörtgen şeklinde açılır, ölü bir küp içinde toprağa gömülür, ölünün toprakla teması olmazdı (bk. GÖMME) veya doğrudan doğruya toprağa gömülür, ölünün bacakları karına doğru gelirdi. Bk. HOKER

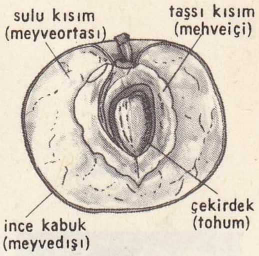

meyve kabuğu

● *Mısır.* Mısır mezarlarında her zaman gizli bir bölüm bulunurdu; maddesiz ve sonsuz olan «ka»nın (kişilik ve yaratıcı güç) dayanağı mumya buraya kapatılırdı; ayrıca, rahiplerle ölü ailesinden olanların girebileceği bir yer vardı; burada üzerine sunguların konduğu bir masa bulunurdu ve masa ölüler için yapılan âyinde kullanılırdı. Bu bölüm, Eski İmparatorluk kral mezarlarının (ehramların içindeki ölünün yerleştirildiği mahzen ile buna bitişik ama dışında bulunan cenaze tapınağı) ve özel mezarlarla mastabaların da niteliğini ortaya koyar. Yeni İmparatorluk döneminde krallarla uyrukları yeraltı mezarlarına, hipojelere (Krallar vâdisi) gömülmüştür; cenaze töreni ya hipojenin tepesindeki türbede veya hükümdarlar için kimi zaman çok uzaktaki bir cenaze tapınağında (Ramasseum) yapılırdı. Mezar kabartmaları, resimleri ve mobilyası, Mısırlıların günlük yaşayışını inceden inceye tanımağa elvermiştir.

● *Ön Asya.* Bk. GÖMME (*Öntarihte Anadolu mezarlıkları* bölümü).

● *Kolomböncesi medeniyet.* Meksika'da mezarlar, tepesi kesik birtakım ehramlar içindeydi: en tanınmış örnek Palenque'teki küçük maya tapınağıdır. Lahitler genellikle dikdörtgen biçimindeydi, çokça yontulmuştu ve kimi zaman değerli taşlarla bezenmişti; zengin hazineler barındırırdı (Morte Alban'daki mixtec mezarı). Peru'daki Nazca mezarlığı, kum içine oyulmuş art arda gözlerden meydana gelir; bu gözlerin içi ise kalaslarla desteklenmiştir. Kimi zaman 20 m'ye kadar inen kuyuya benzer bu mezarların dibinde, dikdörtgen veya kare biçiminde oda vardır; ceset burada mücevherleriyle, özellikle Kolombiya'da ev eşyasıyle birlikte gömülürdü.

● *Klasik ilkçağ.* Mykenai'de geniş oda biçiminde mezarlar bilinir, ama mezar biçimi Yunanistan'da genellikle daha basittir: mezarlar üzerlerinde yontulmuş taşlarla yol boyunca dizilmiştir.

Villanova medeniyetinde kuyu mezarları yapılırdı, çeperleri taşlarla kapalı olabilir-

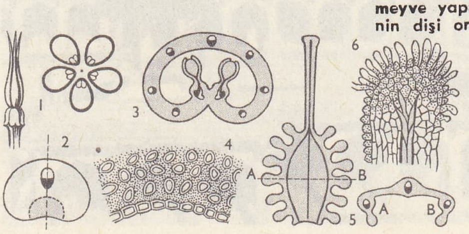

meyve yaprak: 1. hasekiküpesi'nin dişi organı ve enlemesine kesiti; **2 ve 3.** bir dişicik borusunun ve bir yumurtalığın enlemesine kesiti; **4.** iletken doku; **5.** bir meyve yaprağın karşıdan dikine ve AB doğrultusunda enine kesiti; **6.** bir tepeciğin dikine kesiti.

di; yakılan ölülerin külleri, koni biçiminde iki kübe (seramikten veya madenden) konur, üzerlerine de ters bir pota oturtulurdu; yanı sıra, gitgide daha zengin ve daha çeşitli malzeme kapsayan bir *dolium** bulunurdu. Ölü yakma usulü önceleri hemen hemen geneldi; ölüler IV. yy.da gömülmeğe başlanmıştır (salonlarla çevrili çukur mezarlar). Villanova medeniyetinin ilk evresinden beri mezarlar tek tek yapılmağa başlanır ve büyücek taşlarla veya çakıl taşlarıyle belirtilir; sonraları bu taşların yerini insan biçiminde dikme taşlar alır.

Etrüsk medeniyeti oda biçimindeki mezar tipini geliştirmiştir; mezar ya taşla örülür veya volkan lavları içine oyulurdu. Bk. ETRÜSKLER.

Roma'da Cumhuriyet döneminde ölülerin hepsi yakılır, oysa İmparatorluk döneminde gömülürdü. Mezar biçimleri çok çeşitlidir. Vücudun, *dolium* parçalarıyle veya çatı biçiminde dizilmiş kiremitler tarafından korunduğu kuyuların ve çukurların yanı sıra, kriptoslar (yeraltı mezarları) [Roma'da Scipio'nun mezarı], etrüsk-italik geleneğince kurganlar (Augustus'un anıt-mezarı), dikili anıtlar bulunur; mahzen olarak kullanılan küp biçimi odalar; bunlar sütunlarla veya gömme ayaklarla süslenmiş, tek kattan veya birbiri üzerinde çıkıntı yapan birçok kattan meydana gelmiştir; öyle ki üzerinde ölü yakılan odun yığınını andırır; çoğu zaman ölü heykelini barındıran bir yuva vardır; kimi zaman hepsi bir ehramla taçlanmıştır (Kuzey İtalya).

Helenistik menşeli anıt mezarlara gelince, mezar ölünün hatırasını yücelten (dört köşe veya değirmi planlı) bir tapınak olarak düşünülmüştür.

Tipler çok çeşitlidir: kuleli kurgan («Horatius'lar ve Curiatus'lar» denen mezar gibi); anıtsal kule (Caecillia Metella mezarı gibi, o da via Appia üzerinde); ehram; sütunlu mezar (Trajanus sütununun tabanı imparatorun mezarıydı); dört köşe (yapı eteği) subasman üzerindeki kule (Hadrianus'un anıt-mezarı veya Sant'Angelo şatosu).

● *Uzakdoğu.* Hindistan'da ve etkisi altındaki ülkelerde, ölü yakma töresine göre, küller çoğu zaman Ganj ırmağının kutsal sularına atıldığından pek az mezara rastlanır. Gene de, Vedalar çağında kurganlar vardı; bunlar daha sonra *stupa* denen, başlangıçta anıt-mezar olan mezarların meydana gelmesine yol açmıştır; *stupa*'nın içine Buddha'nın külleri konurdu. Müslümanlık çağında Moğolların anıt-mezarları, Delhi'de, Ekber'den Sikandara'ya Humayun anıt-mezarları yapılmıştır; özellikle Tac Mahal. Lahit çoğu zaman beyaz mermerden inşa edilen, üzeri kubbeyle örtülü bir yapı içinde, bahçeler ve su aynaları ortasında bulunur.

Çin'de ölünün kaldığı yer, sağların barınağını canlandırmak zorundaydı. En eski mezarlar, Çang imparatorlarınınkilerdi (M. Ö. XIV.-XI. yy.); ağaçtan bir mezar odasından meydana gelirdi; içinde sungular için küçük bir sıra bulunurdu; bu mezarlar süslü püslüydü. Kurganlar mezarları belirtirdi (imparator Ts'in Çe Hung-ti'ninki [M.Ö. III. yy.] 60 m yüksekliğindedir). Kurganlar genellikle, eksenleri ana yönlere göre düzenlenmiş bir alanın ortasına yerleştirilmiştir; oraya «ruhlar yolu» denen kuzey - güney ekseninden girilirdi. Giriş iki direkle gösterilmişti; girişi aslanlar veya ejderhalar dışarıdan korurdu, oysa içeride ruhlar yolu, heykeller, dikme taşlar, direklerle bezenmiştir. Kurgan bir taraça üzerinde yükselirdi; önünde ölenin şeceresini taşıyan bir dikme taş bulunurdu. Kurganın altında bir veya birçok oda düzenlenirdi; bu odalar çeşitli biçimlerdeki tahtalardan veya kiremitlerden yapılmıştı; tabut *ming-k'i* ile ölenin günlük yaşayışındaki eşyalarla çevrilmişti. Bu eşyalar Song çağında (X.-XIII. yy.) yok olmuş, Ming'ler (XIV.-XVII. yy.) zamanında yeniden ortaya çıkmıştır. Ming çağında, mezar geçitleri, yolları önem kazanmış ve daha ağır üslûptaki birçok heykelle bezenmiştir.

● *Tek tanrılı dinler.* Müslümanlar, ölünün üzerine, genel olarak mezarın üst yan kenarından tabanına doğru çaprazlama olarak tahta dizer, ölü bu eğik tahtaların altına konur, üzeri topraklar örtülür. Ölü, mezarın içinde dar bir boşlukta kalır. Bütün tek tanrılı dinlerde mezarın baş tarafı, ölünün mezara konuş durumuna göre güneye dönüktür. Arazinin biçimine, bölgenin durumuna göre kıbleye yönelme gereği vardır. Hıristiyanlar, Museviler genellikle Kudüs'e,

Selçuklu mezar taşları, Ahlat

mezarlar

Ramesseum

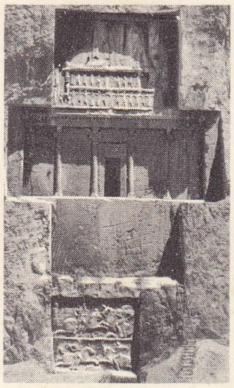

Nakşi Rüstem'de Darius I'in mezarı

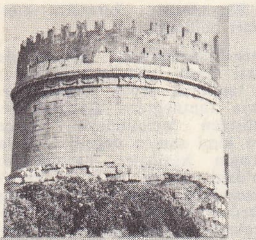

Via Appia üzerinde Cecilia Metella'nın mezarı

Sikandara'da Akbar'ın mezarı

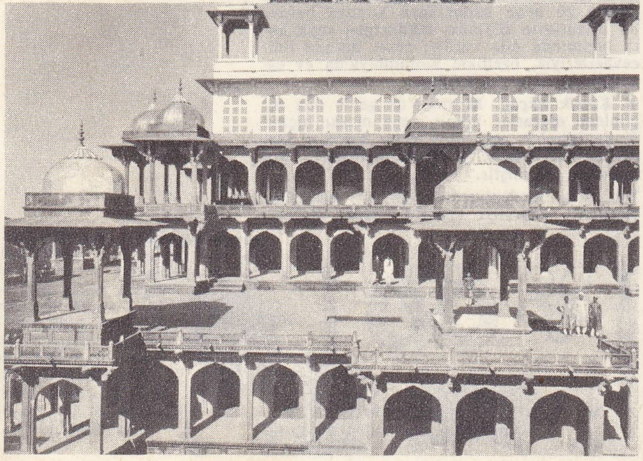

Palenque'de «Croix-Feuillue» tapınağı ▲

Louis de Brézé'nin mezarı (Rouen katedrali)

Pekin'de, Ming'lerin mezarları ▼

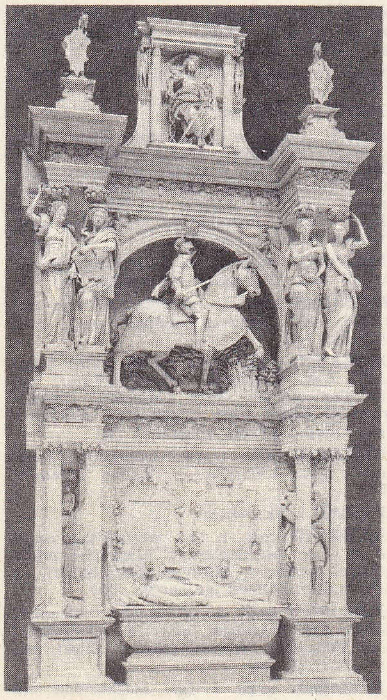

Foto. MEYDAN; İran Büyükelçiliği, Viollet, Guimet müzesi, Paris (LAROUSSE)

MEYVELER

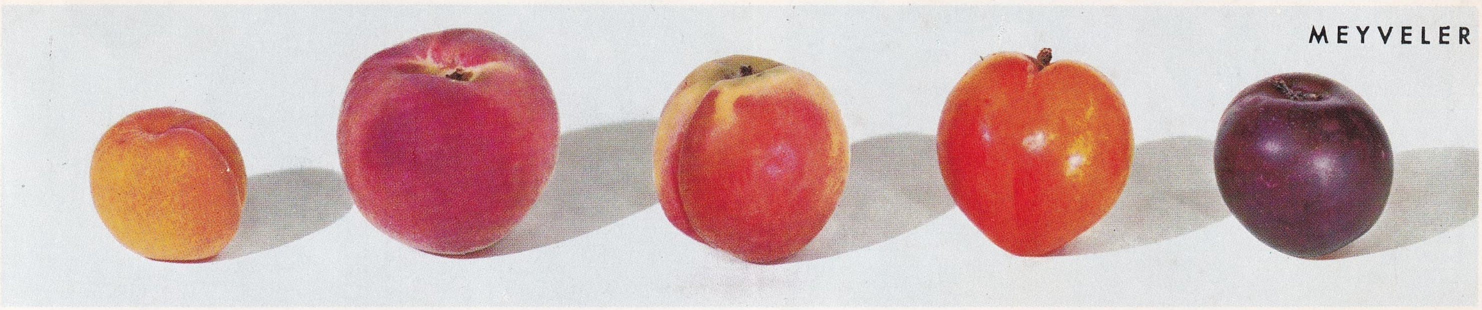

kayısı | şeftali | yarma şeftali | erik | mürdüm eriği

armut | armut | starking elması | sarı elma | kanada renet elması

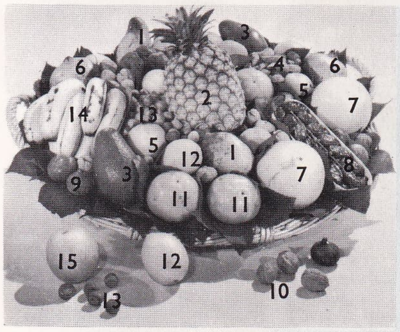

1. hint kirazı
2. ananas
3. amerikan armudu
4. badem
5. mandalina
6. nar
7. greypfrut
8. hurma
9. incir
10. ceviz
11. trabzon hurması
12. limon
13. fındık
14. muz
15. portakal

Foto. LAROUSSE

MEYVELER

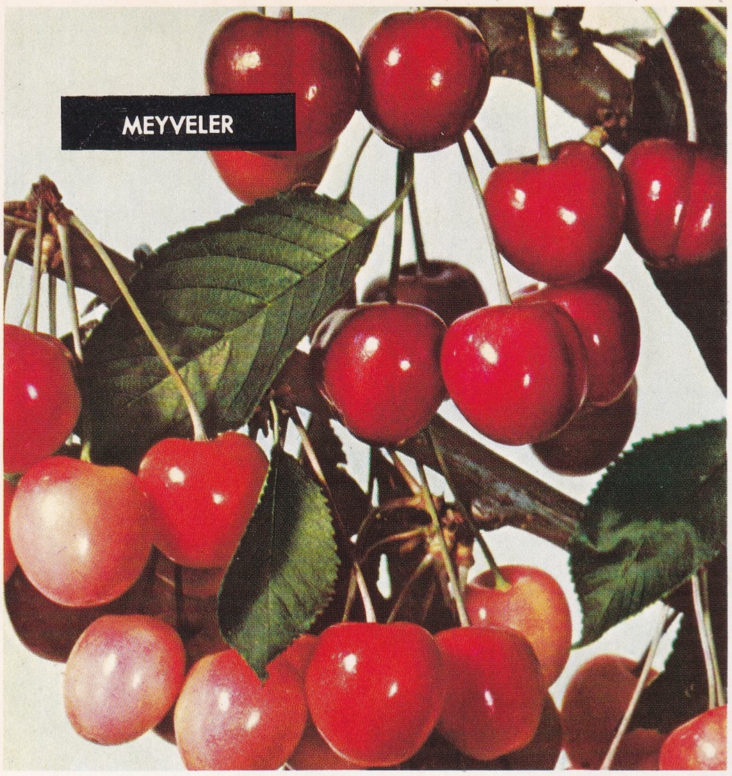

kırmızı kiraz

etli meyveler

siyah kiraz

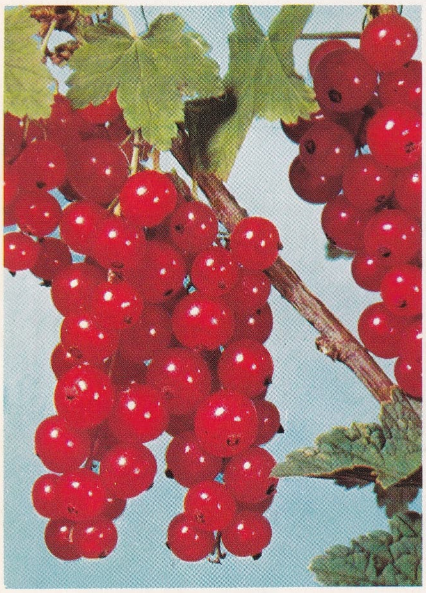

frenk üzümü

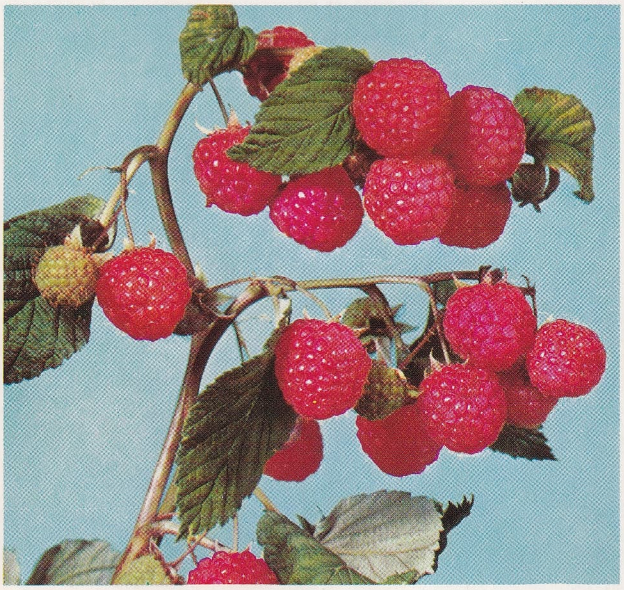

ağaç çileği

siyah frenk üzümü

bileşik meyve

çilek

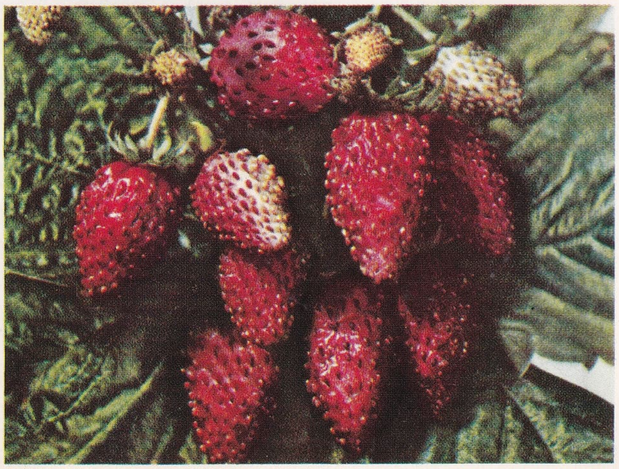

dört mevsim çileği

Foto. Draeger (LAROUSSE)

müslümanlar ise Kâbe'ye yöneldiği için, kıble o yönleredir; ölüler mezar içinde başları kıbleye gelmek üzere yerleştirilir. Musevîler, hıristiyanlar kendi inançlarına göre süslü, gösterişli mermer mezarlar yapar, ölülerin başucuna haç yerleştirirler. Mezarların süslü, gösterişli olması, ailenin malî durumuna göre donatılması geleneği vardır. Mezarların toprak üstünde kalan bölümleri mermerle kaplanır, bazen lahitler yapılır, mermer mezar taşları dikilir, üzerlerine ölünün adı, doğum ve ölüm yılları, bazen özelliklerini ve yaptığı işleri bildiren kitabeler, bazen ölünün bağlı olduğu dinin kutsal kitabından alınma cümleler ve ermiş sözleri yazılır. Bu gelenek daha çok hıristiyanlarda yaygındır.

İslâmlıkta. İslâm dini inançlarına göre, ölüleri belli ölçülerle açılan bir mezara koyma geleneği vardır. Bu gelenek, bir dinî emir niteliğindedir. Genel olarak, erkekler belden, kadınlar göğüsten, meme hizasından aşağı derinlikte bir mezara konur. Mezarların unutulmaması, ölülerin sık sık ziyaret edilmesi için, baş ve ayak taraflarına birer başayağı (taş veya ağaç olabilir) dikmek, ölüye karşı bir dinî saygı ve borç niteliğindedir. Bütün dinlerde olduğu gibi islâm dininde de mezarlar, çok saygı gösterilmesi, belirli günlerde ziyaret edilmesi, Kur'an'dan ayetler okunması gereken kutsal yerlerdir. Mezarlara gelişigüzel yanaşılmaz, mezarlar yanında rastgele oturulmaz. Mezarların bulunduğu yer, hayvanların girmesini, ayaklar altında kalmasını önlemek için duvar veya çitlerle çevrilir. Mezarlara yaklaşmak için özellikle ziyaret günlerinde, Kur'an okunurken yapılanları yerine getirme gereği vardır. Temiz olmak, abdest almak, üstü başı derli toplu olmak, mezarlara ve oralarda yatanlara karşı saygı duyulduğunu gösterir bir davranış düzeni içinde bulunmak gerekir. İslâm dininde süslü, gösterişli, halk arasında malî durum ayrılığını, sınıf farkını gösterecek nitelikte mezar yaptırma geleneği yoktur. Hz. Muhammed'in «mezarları düz yapın, gösterişten kaçının» anlamında bir hadisinin bulunduğu söylenir. Başlangıçta, müslüman mezarları bu dinî anlayışa uyularak yapılırdı. Sonraları bu gelenek bırakıldı. Emevîler ve Abbasîler çağında süslü, gösterişli, küçük bir köşkü andıran mezarlar, mezar evler yapımı yaygınlaştı.

Müslüman Afrika. Memlûkların Kahire'deki, Sadi'lerin Marakeş'teki anıt-mezarları ün kazanmıştır. Bunlar, mağrıp müslüman anıt-mezar geleneğine bağlanır: dört köşe biçiminde bir salon, bir kubbeyle veya dört eğimli bir çatıyle örtülüdür.

Türklerde. Selçuklularda, Osmanlılarda ve öteki türk devletlerinde, mezarlara dikilen taşların, ölünün bağlı bulunduğu tarikat, ilmî sınıf ve derecesini gösteren sarık, külâh, başlık gibi işaretlerle süslenmesi gelenek oldu. Hızla yayılan, benimsenen bu gelenek yalnız mezarların değil, mezar yerlerinin de ayrılmasına yol açtı. Zamanla ayrı ayrı mezarlıklar ortaya çıktı. Ailesinden uzakta, kimsesiz olarak ölenlerin, genel mezarlık içinde ayrı mezarlıkları oldu. Bunlara *garip mezarlığı* (veya *garipler mezarlığı*) denir. Din ve vatan uğrunda ölenlerin gömüldükleri yerlere *şehitlik* (veya *şehit mezarlığı*) adı verildi. Müslümanlar arasında beşinci mezhep sayılan Şiaya inananların da ayrı mezarlıkları vardır. Birçok yerde, şia mezhebinden olanları kesinlikle, öteki dört mezhepten olanların mezarlığına gömmezler. Bir mezara gömülenin hangi sınıf veya tarikattan olduğu genellikle mezarına dikilen taşın biçiminden üzerindeki yazılardan anlaşılır. Selçuklulardan sonra Anadolu'da görülen aile türbeleri, tarikat mezarlıkları, yatırlar, tekke veya zaviye, mescit, cami avlularındaki özel mezarlar, sultan ve saraylıların özel mezarları böyle bir anlayışla yapıldı.

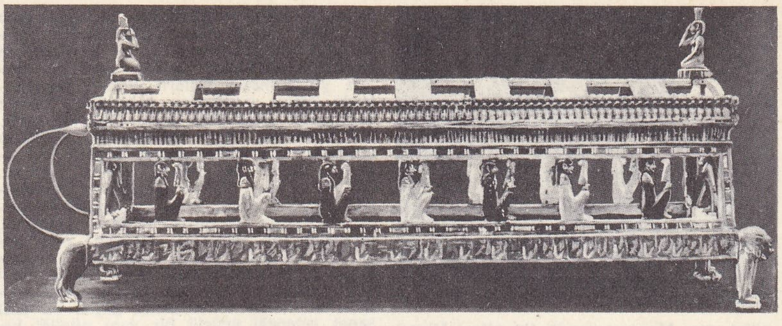
mısır cenaze yatağı, Kahire müzesi

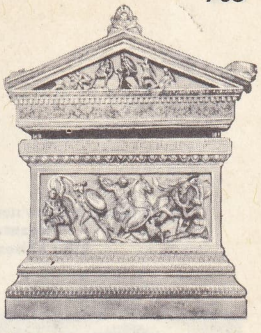
İskender'in lahdi
yunan sanatı,
Arkeoloji müzesi, İstanbul

— G. santl. Her medeniyette bir mezar sanatı vardır; ölülerin gömüldüğü mahzen duvarları veya Mısır'da mastaba duvarlarındaki resimler, bu mahzenlerde bulunan lahitlerin üzerindeki süslemeler, Yunanlıların ölü odalarına koydukları vazoların resimleri veya Meksika'nın, Alaska veya Polinezya'nın mezar maskeleri heykeltraşlığı, bu sanatın ürünleridir.

Yatık ölü heykelinin menşeini etrüsk sanatında aramak gerekir. (Bk. ETRÜSKLER.) Yatık ölü heykellerine Kartaca'da ve Palmira'da da rastlanır. Alçak kabartmalar lahit süslemelerinde de kullanılırdı. (Bk. LAHİT.) Büyük kişilerin hatırasına yapılan anıt-mezar tipi barbar önderlerin büyükleri, Halikarnassos anıt-mezarı, Cestius piramidi, «Saint-Ange şatosu» denen Adrianus-anıt-mezarı v.d. de daha küçük çaptadır. Mezar üstlerine konan levhaların kullanılışı, Roman devrinde, yatık ölülerinki gotik devirde genelleşir. Mezar levhaları arasında papaz İzarn'ın (Marsilya) taştan levhası, Geoffroi Plantagenêt'nin (Le Mans) limoj emayından yapılmış levhası sayılabilir. Yatık ölü heykellerine gelince, bunlar kimi zaman bronzdan yapılmıştır, ama taştan olanları tüm Batı'da saymakla bitmez (özellikle Saint-Denis veya Westminster'deki kral mezarlıkları). Yatık ölü mezarı, çoğu zaman gösterişli şaheserler yaratılmasına yol açmıştır: Bourgogne dükleri mezarları (Dijon), Filiberto di Savoia'nın mezarı (Brou), Katolik Krallar (Granada), Bretagne'lı François II'nin (Nantes), İngiltere kralı Henry VII'nin (Westminster), Bourgogne'lu Marie'nin (Brugge), Maximilian'ın (Innsbruck), Ilaria del Carretto'nun (Della Quercia) [Lucca] mezarları; bu mezarların en orijinal tipi Philippe Pot* mezarıdır (Louvre). Dua eden heykel tipi (Mahaut d'Artois, 1296) aynı çağda ortaya çıkar. Sonra da, Ortaçağ'ın sonunda ölüm saplantısı, öleni cesedin çürüyen tüm çıplaklığıyla gösterir: kardinal Lagrange'ın yatık ölüsü (Avignon) ile Ligier Richier'nin yaptığı Rene de Chalon'un iskelet heykeli. Mezar heykeltraşlığı Klasik çağda eni konu verimlidir. Öleni kutlamak için yapılan heykellerde ölü, geniş kompozisyonlar ortasında oturmuş durumda veya dua ederken gösterilir (San Pietro kilisesinde [Roma] papa mezarları; Michelangelo'nun yaptığı Medici mezarları [Floransa]). Saint-Denis'deki Louis XII'nin, François I'in ve Henri II'nin anıtlarıyle Birague şansölyesi (Louvre) anıtı, dua eden heykel ile yatık ölü heykelini biraraya getirir. Dikey veya dağınık başka kompozisyonlar Henri II'nin, Condé'nin (Chan-

Geoffroi Plantagenêt'nin
mezar levhası
XII. yy. mine işi
Mans müzesi

cenaze sahneleri olan lahit, roma sanatı, Aquila müzesi

Evrard de Fouilloy'un
mezarı (bronz)
Amiens katedrali

Cerveteri'nin lahti
etrüsk sanatı
Louvre müzesi, Paris

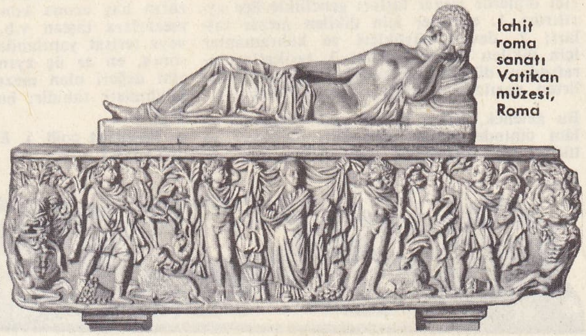
lahit
roma
sanatı
Vatikan
müzesi,
Roma

Foto. X, Sebah et Joaillié, Alinari-Giraudon, Anderson (LAROUSSE)

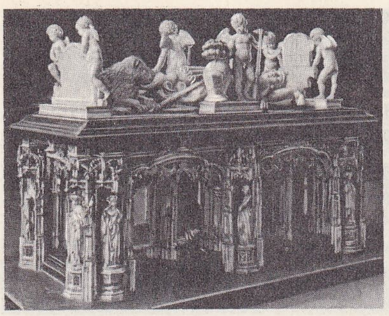

Philibert le Beau'nun **mezarı**, Brou kilisesi

Ilaria del Carretto'nun **mezarı**, Iacopo Della Quercia'nın eseri, Lucca katedrali, Toscana

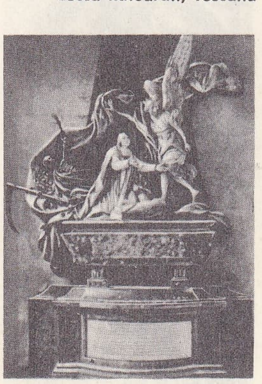

Languet de Gergy'nin **mezarı** M.A. Slodtz'un eseri Saint-Sulpice kilisesi, Paris

tilly) veya Montmerency'li (Moulins) Henri'-nin anıtlarını oluşturur. Ama bu arada mezar heykellerinde yeni bir çığır açılmıştır: kompozisyonlarda trajik bir sahnenin enstantane bir görüşle canlandırılması: bu heykellerde ölenin giderayak, son anlarında çevresine dizilen kişiler gösterilir: Richelieu'nün, Turenne'in, Harcourt'un, Vauban'ın mezarları ve özellikle, XVIII. yy.da Slodtz'ların (Languet de Gergy'nin, Catherine Opalinska), Pigalle'in (Saxe mareşali, Harcourt kontu), Roubilliac'ın (lady Nightingale, Westminster) hareketli eserleri; oysa Eskiçağa dönüş, daha bir özentisizliğe, sadeliğe yönelmiştir (Houdon, Ennery kontunun mezarı; Rousseau'nun Ermenonville'-deki lahti). XIX. yy.da bütün eski türler uygulanmıştır: yatık ölü (Cavaignac, Rude tarafından; Victor Noir, Dalou tarafından); süslü taban üzerindeki yatık ölü (Lamoricière, Paul Dubois tarafından); dua eden (Joséphine, Cartellier tarafından) veya trajik sahne (arşidüşes Marie - Christine'in mezarı, Canova tarafından; daha sonra Bartholomé'nin güzel anıtının ilham kaynağı olur). Burada 1870 Savaşından sonra yapılmağa başlanan ve Birinci Dünya savaşından sonra genelleşen, savaşta ölenler için dikilen anıtları belirtmek gerekir: Cezayir (Landowski); Céret, Port-Vendres ve Elne (Maillol); Mont-de-Marsan (Despiau); Pleuhinec (Quillivic); La Rochelle (Joachim Costa); Le Havre (Poisson).

● *Mezar taşı.* Mezarların üzerine taş koymak çok eski bir gelenektir. İnsanların, ölümden sonra başka bir ülkede yaşayacakları inancıyle mezar taşları arasında yakın bir bağlantı vardır. İlk mezar taşları, mezarların kutsal sayıldığı, sağların ölüleri ziyaret etmekle görevli olduğu inancının yaygın olduğu çağlarda yapılıyordu. Bütün ilkçağ dinlerinde, mezarların üzerine, orada yatanın başarılarını, önemini belirten yazıların kazıldığı taşlar dikilirdi. Bunlar birer yazıt niteliğindeydi. Daha sonraki çağlarda tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışıyle mezarlara taş dikmek, orada yatanın kim olduğunu belirten yazıları taşa kazmak bir dinî gelenek olarak yaygınlaştı. Eski çağlarda, Hıristiyanlığın başlangıç yıllarında ve daha sonraları mezar taşları, ermişler, devlet büyükleri ve din uluları için dikiliyordu. Roma ve yunan devletlerinde kahramanlar, zamanın önemli kişileri ve kutsal kimseler için mezar taşı dikme geleneği vardı. Bu eski gelenek sonradan bütün tek tanrılı dinlerce benimsendi. Varlıklı kimselerin de mezarlarına taş dikilmeğe başlandı. İslâm dininde mezarlara, bugünkü gibi taş dikme geleneği yoktur. Bu geleneği Emevîler ve Abbasîler kurdu. Tek tanrıcı dinlerde mezar taşları genellikle üçe ayrılırdı: 1. ermişler için dikilen mezar taşları; 2. devlet büyükleri ve kahramanlar için dikilen mezar taşları; 3. tarikatlar tarafından dikilen ve kendi inançlarını belirten yazıların yazıldığı mezar taşları.

Bu gelenek, islâm dinine geçti. Ancak, islâm dininde mezar taşlarının biçimleri ve türleri çok değişiktir. Her mezar taşı, üzerindeki yazı ve külâhının biçimine göre bir sınıfı temsil eder. Tarikatçıların, ilmiye sınıfından olanların, devlet büyüklerinin (bağlı bulundukları tarikat, sınıf ve mesleğe göre) mezar taşları ayrıdır. Osmanlılarda ilmiye sınıfından gelenlerin mezar taşlarında genellikle belli biçimde sarık, tarikatçılarda, bağlı bulundukları tarikatın sembolü olan külâh, mezar taşının baş tarafına dikine bir başlık olarak konur. Bu tür mezar taşları genellikle mermerden yapılır. Türk, İran ve Araplarda mezar taşlarına mezarda yatanın kimliğini, mesleğini ve sanatını bildiren yazı veya şiir kazma geleneği yaygındır. Anadolu'da mezar taşlarının, birer sanat eseri olarak değer kazanması Selçuklularla başladı. Sonradan Osmanlılara geçen bu özel sanat geleneği üçüzlü bir yapı niteliği kazandı: 1. mermer işçiliği; 2. yazı sanatının gelişimi; 3. sosyal sınıfları belirtme. Osmanlılarda yazı ile mezar taşında görülen mermer işçiliği eş doğrultuda gelişti.

— Huk. Mevzuata göre, esas itibarıyle üç sınıf mezar vardır: *birinci sınıf mezar*, aile mezarıdır. Bunlar belediyece tayin edilen bir bedel karşılığında, en çok 3 × 4 = 12 m² olmak üzere, sürekli olarak ayrılmış yerlerdir ve doğrudan doğruya o ailenin fertlerine intikal eder. Aile mezarlarının sahipleri, kendilerine ayrılan kısmın etrafını düzenli bir şekilde çevirmeğe, yer altında lahit yaptırmağa mecburdurlar. Mezar üzerine taş v.b. malzemeden süs ve tesisat yapılması mümkündür; *ikinci sınıf mezar*, kişilere mahsustur. Bunlar da, belediyelerce belirtilen bir bedel karşılığında sürekli olarak tahsis edilir. Sahipleri, mezarın çevresine parmaklık yapmak, taş dikmek, lahit yaptırmak hakkına sahip olurlar. İkinci sınıf mezarların boyutları da 3 × 1,5 = 4,5 m²'dir; *üçüncü sınıf mezarlar*, parasızdır ve mezarlıktaki adacıklar içinde, önceden tayin edilen düzenli bir sıraya uyularak yan yana sıralanır ve ölüler sıra ile gömülür. Bu mezarlardaki cesetlerin kemik ve diğer kalıntıları, toprağın cinsine göre, sağlık memurlarının verecekleri raporlara dayanmak ve beş seneden az olmamak üzere Belediye meclisince tespit edilecek bir süre sonunda gösterilen bir yere nakledilir ve boş kalan mezara yeniden cenaze gömülebilir. Birinci sınıf mezarlar, mezarlıkta en geniş yol üzerinde, ikinci sınıf mezarlar ikinci derecede yollar üzerinde, üçüncü sınıf mezarlar da bunların dışındaki yollar üzerinde bulunur. Bir mezar çukurunun uzunluğu 2 m, eni 80 sm, derinliği en az 1,5 m olmalıdır. Yedi yaşına kadar olan çocuklar için aynı ada içinde, uzunluk 1 m, en 50 sm olur. İki mezar arasındaki açıklığın, mezarın baş ve ayak taraflarından diğerine uzaklığı küçük ve düzgün bir yol meydana getirmek üzere, 50 sm olmak gerekir.

Mezarların inşaatı, belediyenin izin ve denetimiyle yapılabilir. İnşaat sahipleri, mezarlara, yollara, ağaçlara, çiçeklere zarar veremeyecekleri gibi malzemenin artanını da kaldırmak zorundadırlar ve sahip oldukları parsel dışında, merdiven, basamak veya benzeri şeyler yapamazlar. Mezarlar mezarlıklardaki adacıklar içinde ve düzenli çizgiler boyunca sıralanır; mezarların birbirini sıra ile takip eden numaraları olur. Mezarlık memuru her gömme işinden sonra, gömülmüş kimsenin sicilini mahallî nüfus idaresine bildirir ve mezar sıra numarasını gösteren demirden bir levhanın mezarın baş ucuna konmasını sağlar. Sahipli mezarlara taştan v.b. malzemeden süsleme veya tesisat yapılabilmesi için, gömülmeden sonra, en az üç ayın geçmesi gerekir. Tarihî değeri olan mezar ve mezarlıklar özel hükümlere tabidir; bunlar, tarihî eser, anıt sayılır.

◆ **Mezarat** çoğl. i. *Esk.* Mezarlar. (→ Bibliyo.) [ML]

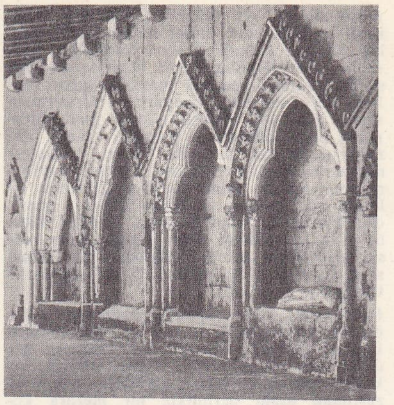

Saint-Emilion'da kilise avlusunda **mezarlar**

MEZARCI i. (*mezar*'dan *mezar-cı*). Mezar kazan kimse veya mezarlık bekçisi. (M)

MEZARCILIK i. (*mezarcı*'dan *mezarcılık*). Mezar kazma ve mezarlığa bakma işi. (M)

MEZARIŞERİF, Afganistan'da şehir, il idare merkezi, Afgan Türkistanı'nın başlıca şehri; 75 000 nüf. Belh vahalarının pamuğunu ve göçebelerin elde ettiği yünü işleyen bir dokuma sanayii merkezi olan şehir kervanlar aracılığıyle S.S.C.B. ile yapılan mübadelenin de merkezidir.

— *Mezarışerif ili*, güneyde Hindukuş ile kuzeyde sovyet sınırını takip eden Amuderya arasında uzanır; 1 000 000 nüf. (özellikle özbekler). Zengin vahalarda tahıl (buğday, arpa, pirinç) sebze, meyve, afyon, susam ve kişniş yetiştirilir. (L)

MEZARİ çoğl. i. (ar. *mezraᶜa*'dan *mezāriᶜ*). *Esk.* Ekilen yerler, tarlalar. (M)

MEZARİ çoğl. i. (ar. *mezrūᶜ*'dan *mezāriᶜ*). *Esk.* Çift sürülüp tohum atılmış yerler. (M)

MEZARİB çoğl. i. (ar. *mızrāb*'dan *mezārib*). *Esk.* Mızraplar; ut, kanun v.b. telli çalgıların çalınması için gerekli küçük araçlar. (M)

MEZARİF, Cezayir Sahrası'nda (Saura idare bölgesi) köy; Gir vâdisinde. Maden kömürü yatakları. (L)

MEZARİK çoğl. i. (ar. *mızrāķ*'tan *mezārik*). *Esk.* Mızraklar, kargılar. (M)

MEZARLIK i. (*mezar*'dan *mezar-lık*). Mezarların toplu halde bulunduğu yer, kabristan: *Kasabanın kenar mahallelerinden sonra bir mezarlık başlardı* (S.F. Abasıyanık). *Sessiz bir kafilenin içinde ve başı önünde mezarlığa kadar gitti* (Sabahattin Ali). *Asrî mezarlık.* ‖ *Otomobil mezarlığı*, işlemez, işe yaramaz hale gelmiş şeylerin toplandığı yer. ‖ Ölüm olaylarına sık rastlanan yer: *Salgın, şehri mezarlığa çevirdi.*

— ANSİKL. Arkeol. Eskiçağda mezarlıklara genellikle *nekropol* (yeraltı galerilerinden meydana gelir) adı verilirdi. Meselâ, mısır nekropolleri çok önemlidir. M. Ö. IV. yy.dan sonra Yunanistan'da ve daha sonra Roma'da mezarlıklar şehir dışında ve yol kenarında kurulmağa başlandı. Atina'da Kerameikos mezarlığındaki yolun iki yanında anıtlar ve mezar sütunları vardır; Roma'daki Via Appia'da ise birçok

Muradiye'de bir **mezar** Bursa

Philippe III le Hardi'nin **mezarı**, Saint-Denis bazilikası

Foto. Alinari-Giraudon, X; A. Kamacıoğlu (MEYDAN)

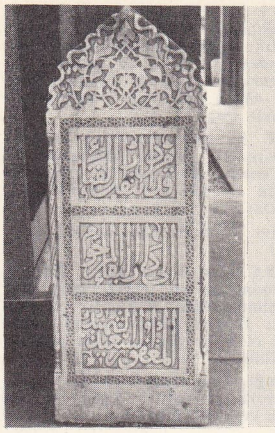

Selçuklu mezar taşı, Çorum müzesi

kryptos, mausoleion, etrüsk mezarlarına benzeyen piramit biçiminde veya yuvarlak yapıya (meselâ Cecilia Metella'nın mezarı) rastlanır. Buna karşılık Cerveteri'deki (Etruria) mezarlar, kaya destekler üzerine yerleştirilen bir tümülüstür. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde, hıristiyanlar paganlardan ayrı mezarlıklara gömülmek istediler. M.S. VI. yy.dan itibaren bütün Batı dünyasında hıristiyanlar mümkün olduğu kadar bir aziz mezarının yakınına gömülmeğe çalıştılar; bu yüzden mezarlıklar kiliselerin çevrelerinde toplandı. Bununla birlikte daha sonra kilise çevrelerinde yer kalmayınca ölüler oturulan semtlerin uzağına gömülmeğe başlandı.

— Din. İslâm ülkelerinde, servi ağacının yetiştiği bölgelerde servi, *mezarlık* sembolüdür. Anadolu'nun birçok bölgesinde, servinin kendiliğinden yetişmediği yerlerde, özel olarak getirtilen servi fidanları mezarlıklara dikilir. İslâm dininin doğuş yıllarında, özellikle Hz. Muhammed'in zamanında mezarlıklar düz, üzeri çimenlik olarak yapılırdı. Sonraki çağlarda, Emevîler ve Abbasîler zamanında büyük, gösterişli mezarların bulunduğu mezarlıklar yapıldı. Daha sonra, mezarlıkların yanına tabutluk, namaz yeri, küçük bir cami veya mescit kurma geleneği doğdu. Bazı ülkelerde mezarlıklar, belli din görevlilerinden kurulu bir özel topluluğa, bazı ülkelerde (özellikle büyük şehirlerde) belediyelere verildi. Belediye kuruluşları olmayan yerlerde bu görev, halkın benimsediği kimseler veya kuruluşlar tarafından yapılır. Mezarlıklar, genellikle şehir yakınlarında olduğu gibi, cami, mescit, tekke ve zaviye çevresinde de olabilirdi. Bunlar genellikle, tekke ilerigelenlerinin veya devlet büyüklerinin, varlıklı kimselerin yaptırdıkları mezarlıklardı.

— İda. huk. 3 Nisan 1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediye kanunu, mezarlık tesisi, muhafazası, ölü gömülmesine ruhsat verilmesine ait görev ve yetkileri belediyelere verir; terk edilen veya sahipsiz mezarlıklarla, o zamana kadar vakfa ait olan genel mezarlıkların bütün hak ve yükümlülükleriyle belediyelere devredildiğini belirtir. 1 Temmuz 1931 tarihli Belediye Mezarlıkları nizamnamesi de, Belediye kanunu hükümlerine uygun olarak, mezarlıkların ve mezarların nasıl düzenleneceğini, bu konuda hangi kurallara uyulacağını belirtir. Kanuna göre yeniden kurulacak mezarlıklarda şu esaslara uyulması gerekir: beldenin nüfusuna ve yıllık ölüm oranına göre mezarlıkların genişliği, yeri, oturulan yerlere uzaklığı, toprağının nitelikleri, su kaynaklarına ve mecralarına zararı olup olmadığı göz önünde tutulur; sağlık şartlarına uygunluğun sağlanması için mezarlıkların çevresi, dışarıdan hayvan girmesini önleyecek veya girecek insanların denetimine imkân verecek şekilde iki metre yüksekliğinde, taş, tuğla veya kerpiçten bir duvarla düzenli bir şekilde çevrilir; mezarlıkların bir planı yapılmalı ve bu planda, kapıdan itibaren geniş bir yol, yine kapıdan itibaren mezarlık duvarının iç tarafını dolaşacak bir yol bırakılmalıdır; mezarlığın gerektiği kadar yol ve ara yollara, adalara ayrılması sağlanmalı; kar ve yağmur sularının birikmesine meydan verilmeyecek biçimde suyolları ve mecraları öngörülmeli; yollar ağaçlandırılmalı; mezarlıklar, güneşin girmesine ve hava akımına engel olmayacak şekilde, servi gibi mümkün olduğu kadar yaz ve kış yeşil kalan ve dalları yatık olmayan ağaçlarla, imkân varsa çiçeklerle süslenmelidir.

Mezarlığın yönetimi, ihtiyaca göre belediyelerin tespit edeceği kadrolarda çalışan memur ve müstahdem tarafından sağlanır. Bu personelden mezarlıklarda bulunması gerekenler için, mezarlık içinde bir bina yapılması zorunludur. Bu memur ve müstahdemin gözetimi altında bulunan mezarlıkların güvenliğini sağlamak için şu hususlara ve yasaklara uyulması gerekir: mezarlıkları çeviren duvar ve parmaklık gibi engellere tırmanılmaması; mezarların üzerine çıkılmaması, bunların tahrip edilmemesi; mevcut yollar dışında gezinilmemesi; ölülere karşı saygısız davranışlarda bulunulmaması; sarhoş, dilenci, ayak satıcısı, velisiz çocuk, yanında köpek v.d. hayvan getirenlerin mezarlığa girmemesi; güneş battıktan sonra görevsizlerin mezarlığa girmemesi ve görevlilerin de ziyaretçi kabul etmemeleri. Mezarlığın hangi gün ve saatlerde ziyaretçilere açık olacağı, mahallî âdetlere göre belediyelerce kararlaştırılır. Ziyaretçilerin bu yere, gerekli saygı ve nezaketi göstermeleri mecburiyeti vardır. Yasaklara uymayanlar hemen mezarlıktan çıkarılır ve haklarında cezaî hükümler uygulanır. Mezarlıklara sabah sekizden akşam gün batıncaya kadar ölü gömülebilir. Mezarlığa ölü kabul edilebilmesi ve gömülebilmesi için yetkili memurun gömme ruhsatı vermesi gerekir. Her mezarlıkta, gömülenlerin kimliklerini tespit eden bir defter tutulur. (ML)

Mezar ötesinden Hatıralar (*Mémoires d'Outre-Tombe*), Chateaubriand'ın eseri. Yazar, hatıralarını yazmayı daha 1803'te Roma'da elçilik kâtibi olduğu sırada tasarlamıştı. Ama yazmağa ancak 1809'da başlamış olduğu sanılır. 1836'da eserini, ölümünden sonra yayımlanmak şartıyle bir yayınevine sattı. Bu yazılar ilkin 1848-1850 arasında *La Presse* gazetesinde tefrika edildi. Tam metin olarak ancak 1948'de, yazarın yüzüncü ölüm yıldönümünde, Levaillant tarafından yayımlandı. Yazar, bu hatıralarının gerçek bir anlamda bir hatıra kitabından çok, hayatının ve devrinin şiirini yansıtmasını istemişti. Nitekim, ölüm tema'sı üstünde uzun çeşitlemelerle dolu olan eserin lirizmi buradan gelmektedir. (→ Bibliyo.) [L]

Mezarsız ölüler (*Morts Sans Sépulture*), Jean-Paul Sartre'ın dört bölümlük oyunu (1947). Savaş sırasında fransız direnme teşkilâtına bağlı beş kişi, faşist yurttaşlarının eline düşer ve gerçekte aralarında bulunan başkanları Jean'ın yerini söyletmek için kendilerine işkence yapılır. Bu arada, Françoise adlı 15 yaşındaki bir kızı, işkenceye dayanamayarak gerçeği söyleyeceği korkusuyle öldürürler. Böylece Jean yakalanmaktan kurtulmuş olur. Oyunun ana düşüncesi, kendini zamanın anlamsız ve korkunç dünyasına atılmış hisseden bir insanın, bilinçli olarak sorumluluk yüklenmesi halinde, ucunda ölüm bile olsa, eninde sonunda gerçek hürriyete kavuşabileceği noktasında toplanır. Bu eser Sartre'ın varoluşçuluk felsefesini yansıtan en önemli oyunlarından biridir. (→ Bibliyo.) [M]

MEZARTERİT i. (fr. *mésartérite*). Patol. Atardamarın orta gömleğinin bozulması: *Mezaterit'te mekroz ve kireçlenme olayları* görülebilir. Bk. ARTERİT. (L)

MEZAT veya **MEZAD** i. (ar. *ziyāde*'den *mezād*). Arttırma yolu ile yapılan satış: *Evinin eşyalarını mezattan aldı.*

— ÇEŞ. DEY. *Mezat malı,* ucuz, bayağı mal, eşya. ‖ *Mezada çıkarmak,* artırma yoluyle satışa çıkarmak. ‖ *Haraç mezat,* çok ucuza alelacele (satılan). [M]

MEZATİ, birçok abbasî yazarının ortak adı. Dine aşırı ölçüde bağlı kalanlara da bu ad verilir. Bunlardan *El-Muthaf* adlı eserin yazarı olan *Ebul Rabi Süleyman bin Yehle El-Mezati* (öl. 1082) önemlidir. (M)

MEZATİSEFAL sıf. ve i. (fr. *mésaticéphale*). Antropol. Brakisefal denen kısa kafatasıyle dolikosefal denen uzun kafatası arasında bir kafatası biçimi olan kimselere denir. (L)

MEZATİSEFALİ i. (yun. *mesatos*, orta ve *kephale*, kafa'dan fr. *mésaticéphalie*). Kafa indis'i brakisefal ile dolikosefal arasında olan ve 77 - 80 arasında oynayan kafatası biçimi. (MEZOSEFALİ de denir.) [L]

MEZAY i. (yun. *mesas*'dan, ortada bulunan). Sil. Kapalı ve zırhla örgülü miğferlerin devingen vizyeri (XIV.-XVI. yy.). [Mezay, vizyerin üç parçasını kapsar: göz, burun ve hava deliği.] (L)

MEZAYA çoğl. i. (ar. *meziyyet*'den *mezāyā*). *Esk.* Meziyetler, üstünlük nitelikleri: *Üdeba-yi salifenin âsar-i kalemiyesini, ki mezayâ-yi vicdan tavsifine lâyıktır...* (Namık Kemal). ‖ *Mezayâ-şinas,* meziyetlerin kıymetini bilen ve takdir eden kimse. (M)

MEZBAHA i. (ar. *zebḥ*, boğazlama > *mezbaḥ*'tan *mezbaḥa*). Eti yenen hayvanların kesildiği yer, salhane, kanara.

— DEY. *Mezbahaya dönmek,* kanlı olayların meydana geldiği yerler için kullanılır.

— ANSİKL. Türkiye'de *mezbaha* işleri (Umumi Hıfzıssıhha kn. md. 197, sayı 1693.) Mezbaha Yapı tüzüğüne göre yürütülür. Bu tüzüğün uygulanmasından Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlığı ile İçişleri bakanlıkları sorumludur.

Tüzükte, Türkiye'de mezbahalar: 1. nüfusu 10 000'e kadar olan yerlerde kurulacak olanlar; 2. nüfusu 10 000 - 20 000 arasında olan yerlerde kurulacaklar; 3. nüfusu 20 000 - 50 000 arasında olan yerlerde kurulacak mezbahalar şeklinde sınıflandırıldı. Ayrıca, belirli büyük şehir ve merkezlerde büyük şehir tipi mezbahalar kurulması öngörüldü. Bunların dışında küçük yerleşmeler için kesim yerleri, hayvancılık merkezleri için de kombinalar düşünüldü. Mezbahalar «birinci sınıf» gayrı sıhhî kurum» sayılarak bunların açılması için Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlığından izin alınması kaydı kondu. Mezbahaların kurulabileceği yerler ile bunların iç bölümleri, zorunlu sağlık tedbir ve tesisleri ayrı ayrı belirtildi. Kesilen hayvanların yüzülmesi, kalıntılarının sağlık yönünden zararsız hale getirilmesi, kullanılabilecek kalıntılardan yararlanma şekilleri esaslara bağlandı.
Bu şartlara uygun olarak 1971 yılına kadar Türkiye'de 141 birinci tip; 77 ikinci tip ve 89 üçüncü tip mezbaha ile 420 kesim yeri, 27 büyük şehir tipi mezbaha ve 9 kombina (Konya, Antalya, Bursa, Urfa, Erzurum, İstanbul, Ankara, Kayseri, Elazığ) meydana getirildi. (M)

MEZBELE i. (ar. *zibl*'den *mezbele*). *Esk.* Süprüntü dökülen yer, çöplük: *Lücce-i zulmet içinden kabaran mezbeleler / Evi sırtında sokaklarda gezen aileler* (M. Â. Ersoy). ‖ *Mec.* Aşağılık ve kötü hal, durum: *Sen inmedin, indirdiler seni o mezbeleye* (Tevfik Fikret).

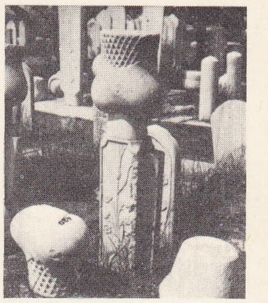

mezarlar

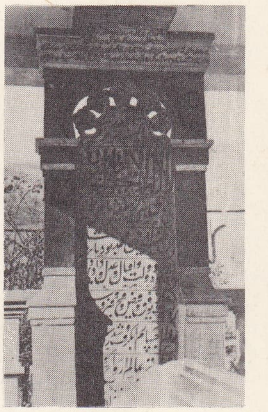

Babur Şah'ın mezar taşı

mezarlık

Foto. N. Erkılıç, A. Kamacıoğlu, Hürriyet arşivi (MEYDAN)

mezat

— Teşk. tar. *Mezbele-keşân,* saray çöpçülerine verilen ad. (M)

MEZBELELİK i. (*mezbele*'den *mezbelelik*). Çöplük.

— Dil. bil. *Mezbele* kelimesi, «çöplük» anlamına geldiği halde buna *-lik* eki getirilmiştir. (M)

MEZBUB sıf. (ar. *mezbūb*). *Esk.* Sinekli, sineklerle dolu (yer). ‖ Çılgın, çıldırmış, kudurmuş, hiddetli. (M)

MEZBUH sıf. (ar. *zebḥ*'ten *mezbūḥ*). *Esk.* Boğazlanmış, boğazından kesilmiş. ‖ Kurban edilmiş. ‖ İ. İsmail (Kur'an'a göre) veya İshak (Tevrat'a göre) peygamberlere verilen ad.

◆ **Mezbuha** sıf. *Esk.* Mezbuh'un dişili.

◆ **Mezbuhane** zf. *Esk.* Boğazlanır gibi, boğazlanırcasına: *Bütün bir ömr-i mezbuhane kahr ü minnet altında* (Tevfik Fikret). ‖ *Mec.* Son umut ve son güçle: *Cemal Bey son bir hareket-i mezbuhane olmak ve binnetice kendini terk eden ecnebileri müdahaleye mecbur kılabilmek hayali bîsûdiyle hapishanede bulunan bilcümle kanlı katil mevkufini çıkarıp teslih ve kendisine vasıta-i cinayet kılmak istemiştir* (Atatürk). [M]

MEZBUR sıf. (ar. *mezbūr*). *Esk.* Adı geçen, yukarıda yazılmış olan: *Sultan Süleyman Han, Yanbolu'da şikârde iken Paşa-yı mezburun oğlu gelüp azîm iltifat ve riâyete mazhar oldu* (Kâtip Çelebi). *Mahvolup gitmez mürur-i dehr ile bakakalır / Hame ile safha-i evrakta mezbur olan* (Kemalpaşazade). ‖ Yazılmış, kaydedilmiş (şey). ‖ *Meblâğ-ı mezbur,* adı geçen meblâğ, para. (M)

MEZC i. (ar. *mezc*). *Esk.* Karıştırma, birbirine katma: *Mütalâatın mezcine neden lüzum görüldüğü bittabi anlaşılamamıştır* (Atatürk). ‖ *Mezc etmek,* birleştirmek, karıştırmak: *Hayalini burada mezc ederdi dalgalara* (Tevfik Fikret).

◆ **Mezcen** zf. *Esk.* Karıştırarak.

mezbaha

◆ **Mezcî** sıf. *Esk.* Karıştırmakla ilgili. (M)

MEZDEK. Bk. MAZDAK.

MEZDEKÎ sıf. ve i. (*Mazdak* veya *Mezdek*'in adından fars. *mezdekî*). *Esk.* Mezdek taraflısı, Mezdek'in yolunda olan (kimse). [M]

MEZDEKÎLİK i. (*mezdekî*'den *Mezdekîlik*). Mezdek tarafından V. yy.ın sonunda İran'da kurulan mezhep.

— ANSİKL. *Mezdekîlik* konusunda süryanî ve bizans yazarları bilgi verir; fakat en geniş açıklamalara arap ve fars kaynakrında rastlanır. Mezdekîliğin kuvvetli bir sosyal yönü bulunduğu, insanları bölücü bütün kıskançlık ve anlaşmazlık sebeplerini ortadan kaldırmayı, bu arada «mülkte ve kadınlarda iştirak»i amaç edindiği bilinir. Mezdekîliğin din tarafının daha ağır bastığı, züht ve takvaya dayanan tam bir dinî hareket olduğu, iştirakçiliğine rağmen, bu yönüyle bugünkü komünizmden ayrıldığı ileri sürülür. Mezdekîliğin *Mani'cilik**in değişik bir şekli olduğu kabul edilir. Hükümdar Kubad'ın Mezdek ile ne yoldan ilişki kurduğu ve hangi etkiler altında onun mezhebini kabul ederek İran'da yaydığı bilinmiyor. Hükümdarın siyaseti ve din reformu, saray çevresinde ayaklanmaya yol açtı; Kubad yakalanarak hapsedildi; fakat kaçtı ve yanlarına sığındığı Akhunların (Eftalitler) yardımıyle yeniden tahtını ele geçirdi (498 veya 499). Bu arada yeni dinin halk arasında tehlike yaratacak bir şekilde yayılmış olması, asillerin mallarının yağmalanarak kadınların kaçırılması, hükümdarı telâşa düşürdü. Ayrıca Bizans ile savaşabilmek için asiller ve rahiplerle anlaşması gerektiğini anladı. Şehzade Hüsrev'in de baskısıyle 528'de, sarayda bir toplantı düzenlendi ve yeni dinin ilerigelenleri çağırılarak hepsi kılıçtan geçirildi. Mezdek'in bunlar arasında bulunduğu sanılıyor. Bu kıyımdan canını kurtarabilenler dağlara çekildiler ve sonraları buralarda Mezdekîlik ile ilgisi olduğu ileri sürülen mezhepler rastlandı (Hürremiye gibi). [M]

MEZE i. (fars. *meze*). İçki içilirken yenilen hafif yiyeceklere verilen ad: *Sarhoş mezesi yemeyi —neden bilmem— pek severim* (B. Felek). —*Ayyaşların koltuk koltuğa, ayakta, kadehlerle beraber* [...] *mezelere sarhoş oldukları daracık meyhanelere «koltuk meyhanesi» derler* (S. F. Abasıyanık). ‖ *Mec.* Eğlence, alay.

— DEY. *Esk. Mezeye almak,* alay etmek.

— *Esk.* Tat, lezzet, çeşni. ‖ *Bî-meze,* tatsız, lezzetsiz: *Ve tefahur-gûne dıhk-i bî-meze etmiş idi* (Naima). ‖ *Hoş-meze,* tatlı, lezzetli.

◆ **Mezesiz** sıf. Meze olmadan içilen (içki). ‖ Zf. Meze yemeden: *Şarabı mezesiz içti.* (M)

MEZE sıf. (ital. *mezza,* yarım'dan). Denizc. «Yarı, yarım» anlamıyle bazı kelimelerin önüne gelir. ‖ *Meze firkateyn,* güvertesinde top bulunmayan firkateynlere verilen ad. ‖ *Meze kapak,* güvertesinde top bulunan, firkateyn yapısında savaş gemisi. ‖ *Meze korvet,* mizane sütunu serensiz olan korvetler. (Buharlı gemilerin bulunuşundan önce kullanılan savaş gemilerinin dördüncü sınıfı. Bunlara *navi* de denirdi.) ‖ *Meze marinaya,* filikalarda aynalık tahtasının arkasında bulundurulan ve herhangi bir yere yanaşıldığında filika dümencisi tarafından kullanılan kis gönderli filika kancası.

◆ **İ.** Üst güvertesi çıkarılmış gemi. (ML)

MEZEBORDA sıf. (ital. *mezza borda,* yarı borda'dan). [Yalnız *mezeborda ateş* deyiminde geçer.] *Mezeborda ateş,* bir geminin bir bordaya ateş edebilen bütün toplarını ateşlemesi. (M)

MEZECİ i. (*meze*'den *meze-ci*). Meze yapan veya satan kimse. ‖ Meze v.b. gibi yiyecekler satılan dükkân. (M)

MEZECİLİK i. (*mezeci*'den *mezeci-lik*). Mezecinin yaptığı iş. (M)

MEZELEMEK geçl. f. (*beze*'den *bezelemek* > *meze-le-mek*). *Halk dili.* Hamuru topak yapmak. (M)

MEZELİK sıf. (*meze*'den *meze-lik*). Meze olabilen, meze yapılmağa elverişli. ‖ İ. Meze olarak yenen şey: *Mezelik almak.* (M)

MEZELLET i. (ar. *zillet*'ten *mezellet*). *Esk.* Alçalış, bayağılaşma, zelillik, horluk, hakirlik, itibarsızlık: *Yok, kalmadı, haşâ, sana zillet pederinden, / Silkin, şu mezellet tozu uçsun üzerinden* (Tevfik Fikret). *Bize hâk-i mezar ehven gelir hâk-i mezelletten* (Namık Kemal). [M]

MEZEMMET i. (ar. *zemm*'den *mezemmet*). *Esk.* Kınama, yerme: *Mezemmet ve şütum ile Cenab-ı fetva-penaha eziyet ve izdira etmeğin* ... (Naima). ‖ Kınanacak, yerilecek iş. (M)

MEZEN i. (ar. *mezen*). *Esk.* Örf ve âdet, usul, yol. (M)

MEZEN, S.S.C.B.'de liman şehri, Barents denizi kıyısında, Mezen ırmağı (800 km) halicinin başlangıcında. Balıkçılık ve kereste sanayii. Hemen hemen kutup dairesinin altında olan bu liman, yılda yedi ay buzlarla kaplıdır. (L)

MEZENC dağı, Fransa'da Velay'ın güneydoğusunda volkanik kütle; 1 754 m. Bu kütle fonolitli kubbeler taşır. (L)

MEZENE veya **MEZEN** i. (ar. *ezān*'dan *me'zene* veya *me'zen*). *Esk.* Ezan okunan yer: *Ol savmaa-i islâmiye mezenlerinden peyda olan gülbank* ... (Hoca Sadeddin). [M]

MEZENTER i. (yun. *mesos,* arasında ve *enteron,* bağırsak'tan *mesenteron* > fr. *mésentère*'den). Anat. Bağırsakları karın çeperine bağlayan uzun karınzarı kıvrımı. (Mezenter ince bağırsağı kabarık bir zar halinde sarar; kalınlığı değişiktir; içinde mezenter üst atardamarı, mezenter büyük toplardamarı ve lenf düğümleri bulunur.)

— ANSİKL. Anat. *Mezenter atardamarı* iki tanedir: *üst mezenter atardamarı* aorttan çıkar, pankreasın arkasından aşağıya iner, onikiparmak bağırsağının üçüncü parçası önünden çaprazlama geçer ve mezenter içine girer. *Alt mezenter atardamarı* aortun çatallandığı yerin tam üzerinden çıkar, onikiparmak bağırsağının üçüncü kısmının arkasından geçer, bundan sonra sol kalınbağırsak askısının içine girer; gödenbağırsağının üst ucunda sağ ve sol üst hemoroidal atardamarları meydana getirerek son bulur. İki mezenter atardamarı bağırsaklardaki tüm kan dolaşımını sağlar. *Mezenter toplardamarı* da iki tanedir: büyük ve küçük mezenter toplardamarları. Bunlar da üst ve alt mezenter atardamarlarının geçtiği yerlerden geçer. Bu iki toplardamar, dalak toplardamarıyle birlikte kapı toplardamarını meydana getirir.

Üst ve *alt mezenter sinir ağları,* sempatik sinir sisteminin karın parçasını teşkil eder; her birisi aynı adı taşıyan atardamarlarla yan yanadır. (L)

MEZENTİUS, Caere'nin etrüsk kralı. Roma'nın efsanevî kaynaklarında adı geçer. *Aeneis*'te Aeneas'a karşı Tunus'un müttefiki olarak görünür. Şair onu dinsiz ve savaşta yırtıcı bir etrüsk tiranı olarak canlandırmıştır. Lavinium yakınında, Numicius savaşında öldürülen oğlu Lausus'un cesedi kendisine getirilince acısından çıldırarak Aenas'a saldırdı ve öldürüldü. (L)

MÉZERAY (François EUDES DE), fransız tarihçisi (Rye, Argentan yakınları 1610 - Paris 1683). Savaş komiseriydi (1635). *Histoire de France* (Fransa Tarihi) [1643-1651] adlı eseriyle tanındı, bu eserin özetini 1668'de *Abrégé Chronologique* (Kronolojik özet) adıyle yayımladı. Kendisine mal edilen siyasî hicivler yüzünden saray tarihçiliği görevini kaybettiği söylenir. (L)

MEZEVOLTA i. (ital. *mezza volta*'dan). Bir halatın çımasını volta yapılacak yerin etrafından dolaştırdıktan sonra bedeni etrafında kıvırarak meydana getirilen volta. ‖ *Mezevoltalı dülger bağı.* Bk. DÜLGER *bağı.* ‖ *Mezevoltalı yoma bağı.* Bk. YOMA *bağı.* (M)

MEZGİT veya **MEZİT** i. Biyol. Morinaya benzeyen kemikli balık; Avrupa denizlerinde dört türü yaşar. (Mezgitgillerden.)

— Balıkçı. Bk. ANSİKL. ‖ *Mezgit karmağı,* birçok olta iğnesinden meydana gelen ve yan oltaları ayrık tutulan olta düzeneği.

— ANSİKL. *Mezgit*'ler, orta boylu, ince uzun gövdeli, oldukça yumuşak balıklardır. Alt

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

çenelerinde bıyık yoktur. Âdi mezgit (*Merlangus merlangus*) ve sarı mezgit (*M. Pollachius*) Akdeniz'de, Manş denizinde ve Atlas okyanusunda yaygın olarak bulunur. Boyu en çok 25-50 sm arasındadır. Mezgit türlerinden Akdeniz'de çok yaygın olan *M. Poutassou*'un boyu 1 metreyi bulur; *Merlangus virens* kuzey denizlerinde yaşar. Yine özellikle kuzey denizlerinde bulunan *Merlangus aeglefinus* morinaya çok benzer; morinadan başlıca farkı, sırtındaki birinci yüzgecin üzerinde, her bir böğründe, siyah bir leke bulunmasıdır; boyu 1 metreyi geçmez. Mezgitler önemli miktarda avlanır; eti hafif ve biraz yavandır; ama gene de makbul sayılır.

— Balıkç. *Mezgit*, geniş ölçüde sürtme ağıyle, denizciler ve amatörlerce oltayle veya mezgit karmağıyle avlanır. (Bunun için 50/100'lük beden, 35/100'lük iğne ipi, 1 numara olta iğnesi kullanılır.) [L]

MEZGİTGİLLER çoğl. i. Gelincikbalığı, berlam mezgit, morina gibi deniz ve tatlı su balıklarını kapsayan önemli balık familyası. (Bu balıklarda bazı ilkel özelliklerle [yumuşak kılçıklı yüzgeç] birlikte üstün bir evrimi gösteren bazı özellikler [döş yüzgeçleri, kapalı yüzme kesesi] birarada bulunur.) [L]

MEZHEP veya **MEZHEB** i. (ar. *zehab*'dan *mezheb*). Bir dinin birbirinden farklı görüşlere sahip kollarına verilen ad: *Hanefî mezhebi. Meşrep olur şarabı içer hürmetin bilir / mezhep olur hukuk-ı ibadı görür helâl* (Ziya Paşa). [Bk. ANSİKL. *Din. böl.*] ‖ —*Esk*. Din. ‖ Gidilen, tutulan yol.

— DEY. *Mezhebi geniş*, iffet konusunda aşırı hoşgörülü olan (kimse).

— Fels. Esk. Öğreti, çığır.

— Huk. *Mezhep hürriyeti*. Bk. *Vicdan ve din* HÜRRİYET'*i*.

— ANSİKL. Din. İslâm dininde, zamanla birbirinden farklı bazı görüşler ve inançlar belirmiş, bu görüş ve inançların doğurduğu sistemlere *mezhep* adı verilmiştir. İslâmda ilk mezhepler siyasî nitelikteydi. Hz. Muhammed'in vatanından bir süre sonra çeşitli islâm grupları arasında hilâfet konusunda fikir ayrılıkları başgösterdi. Aynı fikri savunan toplulukların yavaş yavaş birer mezhep niteliği kazandığı görüldü (bazı araştırıcılar siyasî mezheplerin ortaya çıkışını Hz. Muhammed'in defni sırasında Beni Said sakifesinde yapılan toplantıya bağlarlar). Hz. Muhammed'in ölümü döneminde anlaşmazlık konusu olan meseleler şunlardı: aynı zamanda iki halife olabilir mi? Yoksa halife tek mi olmalıdır? Halifenin Kureyş kabilesine mensup olması hilâfetin şartlarından biri midir, halifenin hiç bir şekilde büyük günah işlememiş olması şart mıdır? İlk siyasî mezhep Şia*'dır. Şia halife Osman'ın hilâfetinin son zamanlarında ortaya çıktı. Şia inancına göre, Hz. Muhammed'in kendisinden sonra halife olarak imamı tayin etmiş olması gerekir. Nitekim Ali, Hz. Muhammed'in henüz hayattayken yerine seçmiş olduğu halifedir. Ali ve ondan sonra gelen imamlar her türlü günahtan korunmuştur (yani masumdur). Şia mezhebi az zamanda kendi arasında çeşitli kollara ayrılmıştır: (Keysaniye, Galiye, Sabbe, Mufaddıla, Zeydiye, İmamiye v.d.). Bunlardan bazıları ılımlı görüşlere sahip ve ehli sünnete çok yakındır, bazıları ise çok aşırı görüşleri savunurlar (Bk. ŞİA veya ŞİİLİK). Şia'dan bir süre sonra haricilik mezhebi (bk. HARİCİLER) ortaya çıktı. Hariciliğin çıkış sebebi halife Ali ile Muaviye arasında yapılan Sıffin* savaşında (26 temmuz 657) meydana gelen hakem tayin etme (tahkim) olayıdır. Halife Ali ile birlikte Muaviye'ye karşı savaşan bir grup hakem tayin etme olayını bahane ederek ordudan ayrıldılar (bk. HAKEM *olayı*.) Halife Ali'ye isyan edip sonra onunla savaşan bu gruba Hariciler (Havaric) adı verildi. Haricîlere göre büyük günah işleyen kimse kâfirdir, amelsiz iman olmaz, Kureyş kabilesi dışından bir kimse de halife olabilir, halife serbest bir seçimle seçilmelidir; halife Allah'tan en çok korkan ona en çok itaat eden, dine en çok yapışan ve kurallarına uyan kimse olmalıdır. Haricîler de kendi aralarında birçok kollara ayrılmışlardır (Muhakkimei Ula, Ezarika, Necedat, Sufriye, Acâride, İbadiye). Bu iki mezhebin fikirlerini benimsemeyip, ihtilâflı konularda orta bir yol tutan büyük bir gruba ehli sünnet adı verildi. (Bk. EHİL [*Ehl-i sünnet*].) Ehlî sünnetin görüşüne göre halife Kureyş'ten olmalı, biat ve şûra* sonucu seçilmeli, âdil olmalıdır. Ehil sünnet mezhebi giderek oldukça geniş bir anlam kazandı ve itikat bakımından kollara ayrıldı. Siyasî mezhepler diye nitelendirilen bu mezhepler çıkış nedenlerinden ötürü böyle bir sınıflandırmanın içinde yer almaktadır. Bu mezheplerin bazı kollarının da kendilerine özgü bir fıkıh sistemleri vardır (meselâ, İsna-Aşeriye, Zeydiye, İbadiye gibi). Siyasî nitelikleri bulunan mezheplerden sonra inanca bağlı (itikadî) mezhepler ortaya çıktı. Bu tür mezheplerin ortaya çıkışında, İslâmiyetin insanlara sağladığı düşünme hürriyetinin büyük bir rol oynadığı görülür. Bundan ötürü İslâmiyette itikadî mezheplerin doğuşunda o zamanki islâm toplumunun ana sebep olduğu söylenebilir. İtikadî mezheplerin gelişmesinde yunan felsefesi, Hıristiyanlık, Brahmancılık, Buddhacılık ve Yahudiliğin de etkileri olmuştur. Fakat bu etkiler yeni bir hareketi başlatmamış, aslında İslâmiyetin bünyesinden doğan hareketlere yön ve hız vermiştir. Böylece görüşler islâma ait olmak özelliğini kaybetmeden, bazı etkileri bünyesinde eritmiştir. İtikadî mezheplerin VIII. yy.da ortaya çıkmağa başladığı görülür. Bu mezheplerin üzerinde tartıştıkları en önemli konular kulların yaptıkları işler (efal-i ibad), kaza ve kader, Allah'ın sıfatları, büyük günah işleyen kimselerin durumu v.d.dir. Bu mezheplerden Cebriye «insanın işlediği işlerde hiç bir seçme hürriyeti olmadığını, bütün işleri Allahın yaptırttığını, bu bakımdan insanların yaptıkları işler sonucu sorumlu tutulamayacağını» savunur. Bu mezhebin kurucusu olarak kabul edilen Cehm bin Safvan (ölümü 745) ahirette Allah'ın görülemeyeceği, cennet ve cehennemin sonu olduğunu, Allah'ın ilmi ve kelâmının sonradan olduğunu iddia eder (bk. CEBRİYE). Mutezile mezhebi buna karşı olarak, insanın işlediği amellerin yaratıcısı olduğunu, insana bir işi yapıp yamama konusunda tam bir hürriyet verildiğini savunarak ortaya çıktı. Bu mezhebe göre, insanların bir işi yapıp yapmamada seçme hürriyetleri olmasaydı, sorumlulukları da olmazdı. Mutezile mezhebi diğer itikadî mezheplerden beş noktada ayrılır. Buna Usulu hamse denilir. (Bk. MUTEZİLE.) Bu mezhep de kendi içinde birçok kola ayrılır (Vasiliye, Amriye, Huzeyliye, Asvariye, Nazzamiye, Bişriye, Caferiye, İskâfiye, Cahiziye, Cübbaiye, Salihiye, Huseyniye v.b.). İtikadî mezheplerden Mürcie günah ve iman bağlantıları üzerinde durur ve iman sahibine günahın zarar, küfür sahibine de sevabın bir fayda vermeyeceğini savunur. Mürcie'nin bir kolu ehli sünnet görüşüne yakın görüşleri kabul ettiği için ehli sünnet mürciesi diye anılır. (Bk. MÜRCİE.) Kur'an'ı Kerim'deki müteşabih ayetleri yanlış tevil ederek Allah'ı insana benzeten Hüşebbine mezhebi ise iki kola ayrılır: 1. Allah'ın zatını insana benzetenler; 2. Allah'ın sıfatlarını insanın sıfatlarına benzetenler. Allahın zatını insana benzeten kolda bulunan mezheplerin çoğu Şia'nın Gulat kısmındandır. Kerramiye mezhebinin kurucusu Ebu Abdullah Muhammed bin Kerram (ölümü, 868) daha çok Allah'ın zatı ve cevheri üzerinde durdu. Aklın, iyi ve kötüyü Allah bildirmeden önce bilebileceğini, Allah'ı da şeriat bildirmeden bilmesi gerektiğini savundu ve aynı anda iki halifenin var olabileceğini iddia etti. (Bk. KERRAMİYE.) Mezhepler tarihine dair kaynak, eserlerin belirttiğine göre ehli sünnet mezhebi gerçek İslâmiyeti temsil eder. Başlangıçta ehli sünnetin temsilcisi Selef mezhebidir (Selefiyun).

Selef mezhebi denilince genel olarak sahabe ve tabiin* devrinde itikadî meselelerde akıl ve reye müracaat etmeyen, müteşabih ayetleri tevil etmeyerek olduğu gibi kabul eden kimseler anlaşılır. Fakat sonraki müslümanlar arasında da bu düşünceleri benimseyen kimseler vardır. Selef mezhebinin yedi esası vardı: takdis, tasdik, aczi itiraf, sükût, imsak, keff ve marifet ehlini tasdik. (Bk. SELEF *mezhebi* veya SELEFİYUN.)

Tabiin devrinden sonra birçok yabancı fikirler ve inanışlar islâm inancına sokulmağa başlandı. Bu yüzden ehli sünnet bilginleri inanç meselelerinde fikirlerini açıklamağa ve sistemli bir şekilde ortaya koymağa başladılar. Bunun sonucu ehli sünnetin esasta bir olup fakat aralarında bazı görüş farkları olan iki mezhebi doğdu: Eşarîlik* ve Matürîdiye*. Bu iki mezhep arasında cüzî irade, iyilik ve kötülük (hüsün ve kubuh), Allah'ı tanıma, kula güç yetmeyecek şeylerin Allah tarafından teklif edilmesi gibi bazı meselelerde görüş ayrılıkları vardır. Diğer inanç meselelerinde aynı görüşleri savunurlar. Mezhepler tarihi hakkında yazılmış kaynak eserlerde itikadî mezheplerin sınıflandırılmaları ve sayıları farklılıklar gösterir. (Meselâ Dırariye, Bekriye ve Neccariyeyi Şehristanî ve Razî Cebriyenin bir kolu olarak gösterildiği halde Bağdadî ve İsferayinî bunları birer bağımsız mezhep olarak kabul eder.) Yazarların çoğu Hz. Muhammed'in «benim ümmetim 73 fırkaya ayrılacaktır» hadisini göz önünde bulundurarak mezheplerin sayısını çoğaltma eğilimindedir. İtikadî ve siyasî mezheplerin yanında aynı yüzyılda ortaya çıkan fıkhî mezhepler yer alır. (Bk. FIKIH.) Hz. Muhammed devrinde müslümanlardan herhangi biri bir güçlükle karşılaştığı, dinin bir hükmünü anlayamadığı zaman gelir, bunu Hz. Muhammed'e sorardı. Hz. Muhammed'in vefatından sonra sahabe ve tabiin devirlerinde de ileri gelen bilginler müslümanların anlamadıkları meseleleri Hz. Muhammed'in kendilerine öğrettiği şekilde Kur'an ve hadise başvurarak açıkladılar. Fetihler sonucu İslâm ülkesinin sınırları genişledi. Dinin hükümlerini iyi bilen bilginler etrafında topluluklar teşekkül etmeğe başladı. Giderek bu topluluklar bir mezhep haline geldi. Fıkhî mezheplerin kuruluşu Tebei tabiin çağına rastlar. (Bk. TABİİN ve TEBEİ TABİİ.) Fıkhî mezheplerin arasındaki anlaşmazlık dinin füruu (dinin uygulama ile ilgili yolları) kısmındadır. Mezhep imamı olan Müctehid*ler daha çok Kur'an ve hadisten hüküm çıkarma (İstinbat) metodunda, kıyas ve icmaın şeriatla bağlantılı bir delil olarak değerlendirilmesinde farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunun sonucu her mezhebin şeriata bağlı delillerden hüküm çıkarma metodunu açıklayan kendilerine özgü fıkıh usulü (Jurisprudence) kitapları, çözümlenmiş meseleleri kapsayan fıkıh kitapları derlendi. Fıkhî mezheplerin ilki Hanefîliktir. Kurucusu İmamıazam Ebu Hanife'dir (699 - 767). Talebeleri İmam Muhammed, Ebu Yusuf ve Züfer tarafından mezhep sistemli bir hale getirildi. Hanefiye mezhebi kısa bir zamanda geniş alanlara yayıldı. Bugün de birçok islâm ülkesinde bu mezhebe bağlı olanlar vardır (Irak, Suriye, Hindistan, Afganistan, Türkistan, Kafkasya, Türkiye v.d.) [Bk. HANEFİLİK.] Ebu Hanife kurduğu mezhepte reye diğer mezheplerden çok yer veriyordu. Bu yüzden Ebu Hanifenin başında bulunduğu fıkıh ekolüne ehli rey adı verildi. Ebu Hanife şeiî delil olarak sırasıyle şunları kabul ediyordu; Kitap (Kur'an), Sünnet, Ashabın fetvaları, İcma, Kıyas, İstihsan, Örf. İmam Malik bin Enes (712 - 795) ve adıyle anılan mezhebi (Malikîlik) reyden çok hadise önem vermesiyle tanınır. Temsil ettiği fıkıh ekolü ehli hadis diye adlandırılır. İmam Malik Kitap ve Sünetten sonra şer'î delil olarak Ashabın fetvalarını, İcmaı, Medine halkının bir hükümde birleşmesini, kıyası, istihsarı, istislahı ve örfü kabul eder. (Bk. MALİKİLER.) Fıkhî mezheplerden İmamı Evzaî'nin (707-777) kurduğu Evzaiye ile, Süfyanı Sevrî'nin (715-777) kurduğu Sevriye mezhepleri uzun ömürlü olmamıştır. Evzaiyenin yerini Malikîlik ve Hanefîlik; Sevriyenin yerini de Hanbelîlik ve Şafiîlik aldı.

Davud ez-Zahirî'nin (813-883) kurduğu Zahiriye mezhebi kıyası şer'î delil olarak kabul etmez. Davud ez-Zahirî'ye göre din ilâhîdir, kıyas ise aklîdir. Bu yüzden kıyas şer'î bir delil olarak kabul edilemez. Zahiriye mezhebi önceleri İran ve Endülüs'te yayıldıysa da uygulama kabiliyeti az olduğundan bir süre sonra ortadan kalktı. 1009 Yılına doğru ünlü bilgin İbni Hazm bu mezhebi Endülüs'te yeniden canlandırmak istediyse de başaramadı. (Bk. ZAHİRİYE.) İmam Şafiî'nin (767-819) kurduğu Şafiiye mezhebi islâm ülkelerinde yaygın olması bakımından Hanefiye mezhebinden sonra gelir. İmam Şafiî fıkıh ve fıkıh usulü ko-

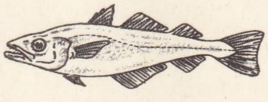
mezgit

«bir iskoç kongregasyonunda (Free Church) koro yapan mezmurlar» J.E. Millais'nin eseri (1855) British Council kitaplığı

nusunda birçok önemli eserin yazarıdır. Şafiî, şer'î delil olarak Kitap ve Sünnetten sonra icmaı kabul eder. Ona göre icma sünnetten sonra, kıyastan önce gelir. Kıyası ve sahabenin fetvalarını şer'î delil olarak kabul eden Şafiî, istihsanı şer'î bir delil olarak kabul etmez. Şafiî mezhebi Hanefî mezhebi ile Malikî mezhebi arasında orta bir yol tutmuştur. Hanefî mezhebinin birçok görüşünü de kabul etmiştir. (Bk. ŞAFİÎLİK.) Ünlü bir hadis bilgini olan Ahmed bin Hanbel'in (781-855) kurduğu Hanbelî mezhebi dört büyük mezhep arasında en az yayılanıdır. Fakat bu mezhebe mensup ünlü bilgin yetişmiştir (Abdülkadir Cilî [öl. 1166]; Ebul Ferec el-Cevzî [ölümü 1200]; İbni Teymiye [ölümü 1327]; İbni Kayyim Cevzî [ölümü 1351] ... v.d.). Ahmed bin Hanbel kitap ve sünnetten sonra şer'î delil olarak icmaı, ashabın fetvasını kabul ederdi. Kıyasa ancak zaruret halinde yer verirdi. Hanbelî mezhebi dört büyük mezhep arasında kıyas ve reye en uzak olanıdır. Bk. HANBELÎ.

İtikadî, siyasî ve fıkhî mezhepler bölümlerinde incelenen bu mezheplerden başka kökleri eski mezheplere dayanan bazı yeni mezhepler vardır. İbni Teymiye dolayısıyle Hanbelilikle ilgisi olan Vahhabîlik, İsna aşeriyeye (Oniki imam) dayanan Bahaîlik ve siyasî bir nitelik taşıyan Hindistan menşeli Kadıyanîlik böyledir. (→ Bibliyo.) [M]

MEZHERE veya **MÜZHERE** i. (ar. *zehre*'den *mezhere* veya *müzhere*). *Esk.* Çiçekli bahçe: ***Odamda bunlardan o sevda mezheresini daima yaşatan bir hatıra mezheresi vücuda gelecek*** (H. Z. Uşaklıgil). [M]

MEZHİC, yemen asıllı arap kabilesi. Arap soybilginlerine göre, kabilenin atası Malik bin Utad'dır. Malik'in kendisi gibi kardeşi Tayyi'nin de aynı adı taşıyan bir dağda doğduğu söylenir. İslâmlık devrinde, Mezhic, Hamdan ve Kinda kabilelerine bağlı ailelerin Kûfe'de önemli bir yeri vardı. (M)

MEZİCA, Yugoslavya'da (Slovenya) köy, Sloven Alpleri'nde, Meza kıyısında. Kurşun madenleri. Kurşun ve çinko dökümhanesi ve tasfiyehanesi. (L)

MEZİD i. (ar. *ziyade*'den *mezid*). *Esk.* Artma, çoğalma. ‖ Sıf. Çoğalmış, artmış.

— Gram. *Esk.* Arapça aslî köküne harf eklenmiş (fiil). ‖ *Mezid-ün-fih*, kendisine zait harf eklenmiş aslî mastar. (M)

MEZİD BEY, türk kumandanı (öl. 1442). Murad II devrinde yaşadı. Belgrad kuşatmasından bir yıl sonra orduyle Erdel topraklarına girdi, Hermanştad'ı kuşattı. Erdel voyvodası Hunyadi Yanoş'un da katıldığı savaşta şehit düştü. (M)

MEZİDE KADIN, Abdülhamid II'nin kadını (? 1869 - İstanbul 1908). 1885'te Sultan Abdülhamid II ile evlendi. Mehmed Burhaneddin Efendinin annesidir. (M)

MÉZIÈRES, Fransa'da Ardennes idare bölgesinin merkezi, Paris'e 237 km uzakta, Meuse ırmağı kıyısında, Ön Ardenne'ler çöküntüsünde; 12 435 nüf. Mezieres, Meuse ırmağının bir kıvrımı kıyısında kurulan müstahkem mevki çevresinde gelişti. Bugün bir sanayi merkezidir: dökümhaneler; traktörler; taşbasmacılığı; konservecilik v.b. Şehir, Birinci Dünya savaşında 1918'e kadar Kronprinz'in genel karargâhının merkeziydi. (L)

MÉZIÈRES (Alfred), fransız yazarı ve siyaset adamı (Rehon, Meurthe-et-Moselle 1826 - ay.y. 1915). Sorbonne'da profesörlük yaptı. Derin bilgisi ile tanındı. Başlıca eserleri: ***Shakespeare, ses Oeuvres et ses Critiques*** (Shakespeare, Eserleri ve Tenkitleri) [1861]; ***Prédecesseurs et Contemporains de Shakespeare*** (Shakespeare'in Selefleri ve Çağdaşları) [1863]; ***Contemporains et Successeurs de Shakespeare*** (Shakespeare'in Çağdaşları ve Halefleri) [1864]; ***Dante et l'Italie Nouvelle*** (Dante ve Yeni İtalya) [1865]; ***Petrarque*** (Petrarca) [1867]; ***La Société Française*** (Fransız Toplumu) [1869]; ***W. Goethe, les Oeuvres Expliquees par la Vie*** (W. Goethe, Hayatı Açısından Eserleri) [1872-1873]; ***En France*** (Fransa'da) [1883]; ***Hors de France*** (Fransa Dışında) [1883]; ***Vie de Mirabeau*** (Mirabeau'nun Hayatı) [1891]; ***Mort et Vivants*** (Yaşayanlar ve Ölüler) [1898]; ***Pages d'Automne*** (Güz Sayfaları) [1911]. Meurthe-et-Moselle milletvekili (1881-1900) ve daha sonra senatör oldu. (L)

MEZİLAURUS i. Guyana ve Brezilya'da yetişen ve kerestesinden yararlanılan ağaç. (İlmî adı *Mezilaurus itauba;* defnegillerden.) [L]

MEZİLLET i. (ar. *mezillet*). *Esk.* Ayağın kaydığı yer, kaygan satıh. ‖ Yanlışlığa sebep olan, hataya düşüren şey. (M)

MEZİN i. (fr. *mesine*). Çiçektozunda dışzar ile içzarın arasında bulunan ve bazı bitki familyalarında gözeneklere kapak ödevi gören orta zar. (L)

MEZİRİAC (Claude Gaspard BACHET DE), fransız yazarı (Bourg-en-Bresse 1581 - ay. y. 1638). Yunanca, Latince, İbranice, İtalyanca, İspanyolca ve matematik öğrendi. Fransızca, italyanca ve latince şiirler yazdı. Büyük ün kazandı. Eserleri: ***Problèmes Plaisants et Delectables qui se font par les Nombres*** (Sayılarla Yapılan Eğlendirici Problemler) [1613]; ***Chansons Devotes et Saintes sur Toutes les Principales Fêtes de l'Annee et sur Autres Divers Sujets*** (Bayramlar ve Çeşitli Konular Üstüne Dinî Şarkılar) [1615]. 1620-1635 Arasında şiir derlemelerinde birçok şiiri yayımlandı. (L)

MEZİT i. Bk. MEZGİT.

MEZİTİN i. (fr. *mesitine*). Miner. Tabiî magnezyum ve demir karbonat; hafif sedef parlaklığında, romboedrik billûrlar halinde bulunur. (L)

MEZİYAT çoğl. i. (ar. *meziyyet*'ten *meziyyat*). *Esk.* Meziyetler: ***Âlemde içtima-i meziyat-ı subh ü şam / Bizde tahakkuk eylese olmaz mı gültenim?*** (Cenab Şahabeddin). [M]

MEZİYET i. (ar. *meziyyet*). Bir kişi veya nesneyi benzerlerinden üstün kılan nitelik, kabiliyet: ***Dinlemesini biliyorsun, ki bu mühim bir meziyettir*** (A. H. Tanpınar). ***Ve halk, haberi olmadan, bu meziyetim için beni yükseklere kaldırıyordu*** (Ömer Seyfeddin). ***Güzel şey tanrılaşmak, ama büyüklükleri, küçüklükleri, meziyetleri, kusurlarıyle insan oğlunda öyle bir hal var ki işte o yok tanrılarda*** (N. Ataç).

◆ **Meziyetli** sıf. Meziyeti olan: ***Meziyetli bir insan.*** (M)

Meziyet nişanı, Osmanlı devletinde üstün hizmette bulunan memurlara, osmanlı uyruklularına ve yardımsever yabancılara verilmek üzere Mehmed V Reşad'ın iradei seniyesiyle çıkarılan nişan (1910). Mecidî ve Osmanî nişanlarından üstündü. Nişanın 5 rütbesi vardı. Önce beşinci rütbeden verilir; sonra sırasıyle rütbeler yükseltilerek birinciye kadar çıkarılırdı. Nişanın birinci rütbesi, kenarları 1 sm genişliğinde beyaz bir kordon ve 10 sm genişliğinde kırmızı bir kordonla Mecidî ve Osmanî nişanları gibi şemşesiyle birlikte göğsün sol tarafına, ikinci rütbesi aynı renkte ve 2 sm genişliğinde bir kordonla boyuna ve şemsesi sağ tarafa, üçüncü rütbesi aynı kurdeleyle boyuna asılırdı. Dördüncü rütbesi, kurdeleden yapılmış bir rozetle, beşinci rütbesi rozetsiz olarak göğsün sol tarafına takılırdı. Askerlere verilecek nişanların üzerinde çatılmış çifte kılıç resmi bulunurdu. Nişan, beratla birlikte verilir ve sahibi ölünce vereseden geri alınırdı. (M)

MEZK i. (ar. *mezk*). *Esk.* Yırtma. (M)

MEZKAL i. Meksika'da çok kullanılan alkollü içki: yukka bitkisinin kök ve yapraklarının damıtılmasıyle elde edilir. ‖ *Salmiana* bitkisinden çıkarılan alkollü içki. (L)

MEZKÛM sıf. (ar. *zükam*'dan *mezküm*). *Esk.* Nezleye tutulmuş, nezle olmuş, nezleli. (M)

MEZKÛR sıf. (ar. *zikr*, anma, anılma'dan *mezkûr*). *Esk.* Zikredilen, adı geçen: ***Ebu Ubeyde İbni'l-Cerrah radıyallahu anh Hazretleri, mezkûr beş kişiden sonra iman edenlerin birincisidir*** (Cevdet Paşa).

◆ **Mezkûrat** çoğl. i. *Esk.* Zikredilmiş, adı geçmiş şeyler.

◆ **Mezkûre** sıf. *Esk.* Mezkûr'un dişili (M)

MEZLAKA i. (ar. *mezlaka*). *Esk.* Kaygan yer, ayağın kayabileceği yer. ‖ *Mec.* Yanlışlığa, düşmeğe sebep olan hal. ‖ *Mezlaka-i akdam*, ayakların kayması. (M)

MEZLİN i. (fr. *mezeline*). Genellikle yün veya ipek karıştırılmış keten ipliğiyle dokunan, döşemelik olarak kullanılan diba taklidi kumaş. (L)

MEZMUM sıf. (ar. *zemm*, yerme, kınama, ayıplama'dan *mezmüm*). *Esk.* Çirkin ve kötü görülen, kınanmış, ayıplanmış, yerilmiş: ***Vakti hacette kuldan meded istemek mezmum değildir, fakat peygamberlerin şanına yakışmaz bir keyfiyettir*** (Cevdet Paşa).

◆ **Mezmume** sıf. *Esk.* Mezmum'un dişili. (M)

MEZMUR i. (ar. *mezmür*). Eski İbranîlerin kutsal şarkılarına verilen ad; ilâhi.

— ANSİKL. Din. tar. İbranîlerin *Zebur* denen kutsal kitabında toplanan *mezmur*'lar bir ilâhi niteliğini taşıyan içli ve dinî şiirlerdi. İnsan ruhunun derin bir coşkunluk içinde kendini Tanrı'ya verdiği zamanki duygusal durumlarını, Tanrı'nın insanlara yaptığı iyilikleri, Tanrı sevgisinin önemini konu edinen bu şiirler ibranî mabetlerinde toplu olarak ve belli makamlarla okunduğu gibi bir kişi tarafından da söylenebilirdi. Zebur'da, din bakımından değişik konuları işleyen 150 mezmur vardır. Mezmurlar, genellikle *ilâhi, yakarış, Tanrıya şükür, övgü* (Yehova veya Kral mezmurları), sonradan İncil'e (Ahdi Cedit) eklenen *Mesih mezmuru, öğretici mezmurlar, erdem mezmuru* gibi bölümlere ayrılır. Mezmurların M.Ö. XI. yy.da yazılmağa başlandığı ileri sürülür. Fakat, firavun Amenofis IV'ün güneş ilâhisine benzeyen bazı mezmurların bulunması, bu geleneğin M.Ö. XIV. yy. ortalarında başladığını, II. yy.a kadar sürdüğünü gösteriyor. Peygamber Davud'un da birkaç mezmur yazdığı söylenir. Bazı mezmur araştırıcıları İsrail'de mezmur yazmanın Davud ile başladığını ileri sürerler; 150 mezmuru onun yazdığını ortaya atanlar da vardır. İbranî diliyle yazılan bütün mezmurlar, sonradan Yunancaya çevrildi. İlk yunanca tercüme *Septana* (M.Ö. 130) adını taşır. Doğu kilisesi bunu, Batı kilisesi ise *İtala* denen latince mezmur tercümesini kullanır. Zamanla değişik açıklama ve yorumlara uğrayan mezmurlar Ermiş Hieronymus (382) ve Origenes'in *Heksapla* adlı metnine dayanılarak yeniden incelendi. Mezmur-

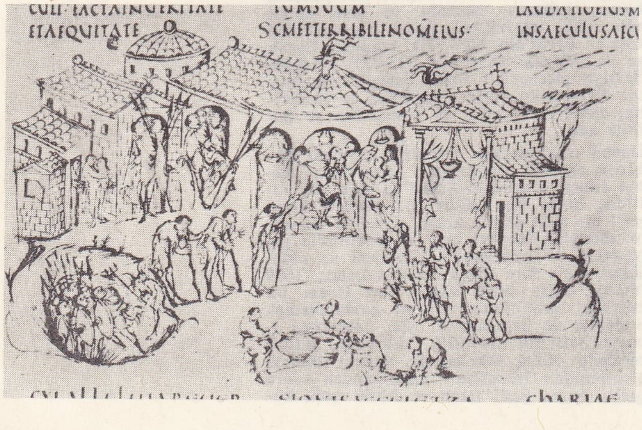

Utrecht Mezmurlar Dergisi, Utrecht üniversitesi kitaplığı

Foto. X (LAROUSSE)

ların başlangıçtaki niteliği, yapılan yorum ve eklemler yüzünden değişti. Bugün *Süleyman mezmurları* denenler, M.Ö. 60 yılında ibranî diliyle yazılan bir derlemedir. Ancak bu mezmurlar, yazıldığı dönemin inançlarını, manevî davranış biçimlerini dile getirir. Ferisîlerin ahlâk ve dinle ilgili tutumları, insanlığı kurtarmak, mutluluğa kavuşturmak için bir kurtarıcının (Mesih) geleceğini bildirecek nitelikte yorumlanan görüşler ileri sürülür.

Katoliklerde. Din törenleriyle ilgili bütün kitaplarda mezmurlar vardır. Ermiş Benedictus manastırlarda, her hafta 150 mezmurun okunması geleneğini kurdu. Ermişler adına yapılan törenlerin çoğalması sonucu mezmurlar Pius X tarafından yeniden incelendi, düzene kondu. Dua kitaplarında yer alan mezmurlar ikiye ayrılır. On beş kadar olan ve özel ibadetlerde okunanlar birinci, işlenen bir suçtan dolayı tövbe ve günahtan arınmak için okunan yedi tanesi de ikinci bölüme girer. Her iki bölüme giren mezmurlar, kiliselerde düzenlenen dua törenlerinde de okunur.

Protestanlarda. Davud mezmurlarının halk diliyle yapılan açıklamalarına *protestan mezmurları* denir. Bunlar XVI. yy. Avrupa'sında büyük bir ilgi topladı. Luther'in manzum olarak Almancaya çevirdiği on altı mezmur kısa bir süre içinde geniş bir topluluk tarafından benimsendi. Bu mezmurlar belli bir makamla toplu olarak okunmağa başladı. Daha sonra manzum mezmurlar halk türkülerinin havasına uyduruldu. Kilise törenlerinde topluluk tarafından okunan manzum mezmurlar, bütün avrupa dillerine çevrildi. Bunların birçoğuna halk söyleyişine uygun bir melodi niteliği verildi. Özellikle protestan besteciler mezmurları çok sesli musiki kurallarına göre bestelediler. Bugün kiliselerde toplu olarak okunan mezmurların besteleri çok seslidir.

— Müz. Davud'un mezmurları III. yy. a doğru dinî katolik törenlerinin büyük (missa) ve küçük (officium) âyinlerinde okunuyordu, bu mezmurlar «capitulum» denen özetle başlar, bir dua ile sona ererdi. Kuralına uygun her ayet iki kısma ayrılırdı: «recto tono» (tenör) ve kadans; bu iki bölüm bir susma ile ayrılırdı. Kontrapunto sanatının gelişip yayıldığı sıralarda Kutsal Kitap'ın metinleri her ülkenin bestecilerini ilgilendirmeğe başladı: Dufay, bestelediği magnificat'larda, fauxbourdon'larda üçlü ayetleri işleyerek tezatlı sonuçlar elde ediyor, böylece müziğin gerçek mezmur bestecisi Josquin Des Près'ye (*Miserere, Domine Dous Noster, Cantate Canticum Novum* v.b.) zemin hazırlıyordu. Palestrina, Lassus, Anerio, Allegri, Viadana gibi besteciler *faux-bourdon*'lu mezmur yazmışlarsa da mezmurun en büyük bestecisi, şarkılı ve orkestralı mezmurlar besteleyen Monteverdi oldu: *Meryemin Akşam Duası* (1610), *Magnificat* (1640). XVI. yy. da Fransa'da, Goudimel, Signac, Jacques de Gouy ve Thomas Gobert, Almanya'da, Hassler ve Praetorius, Hollanda'da Sweelinck, İspanya'da, Comes, Navarro ve Urban de Vargas, İngiltere'de, Tallis, Byrd, Blom, Purcell; İtalya'da, Barcello, sürekli bas veya çalgı eşliğinde mezmur müziği bestelediler; çalgı eşliğinde olanlara, anglikan mezhebinde *anthem* adı verilir. Fransa'da XVII. ve XVIII. yy.larda Lully, Delalande, Campra, Rameau, Mondonville mezmurların latince metinlerini büyük kilise kantatları biçiminde işlediler. Romantik besteciler ve yeniçağ bestecileri de mezmur kitabında bereketli bir ilham kaynağı buldular (Franck, Schmitt, Kodaly, Roussel). [LM]

Mezmurlar Dergisi, ibranîce *Sefer Tehillim* («Övgüler Kitabı»), Davud'a ait 150 mezmurun Kutsal Kitap içinde veya ayrıca meydana getirdiği bütün.

— ANSİKL. Mezmurların «Septanta» denen yunanca tercümesinden alınan latince metinler M.S. II. ve III. yy.larda Afrika, Galya ve İtalya'da biliniyordu. Aziz Hieronymus bu mezmurları üç defa gözden geçirdi. Origenes'in «Heksapla» adlı eserine dayanan ikinci şekil İrlanda'da, anglosakson ülkelerinde, İspanya'da, Germania'da ve özellikle Fransa'da diğer metinlerin yerini aldı (V. yy.). Roma'da «Galya Mezmurlar Dergisi»nin yanı sıra *Vetus Itala* denilen bir latin versiyonu kullanıldı. «Galya Mezmurlar Dergisi» litürjik repertuvarda (eski roman ve «gregoryen») kullanılan metindir ve San Pietro kilisesi (Vatikan) hariç, «Vulgata» adı altında her yerde eski Roma Mezmurlar Dergisi'nin yerini almıştır. 1945'te papa Pius XII, ibranîce metne göre yapılmış yeni bir tercümenin kullanılmasına izin verdi. Bütün hıristiyan mezheplerinin resmî dillerine çevrilen mezmurlar dergisi, monodik veya polifonik «faux-bourdon» veya büyük motet şekillerinde bestelenmiştir ve koral müzik tarihinin bir sentezini meydana getirir.

— İkonogr. En güzel resimli mezmur dergileri şunlardır: Moskova müzesinde *Hludov Mezmurlar Dergisi* (IX. yy., Aziz Nikolay manastırı); *Yunan Mezmurlar Dergisi* (Paris, Millî kütüphane, X yy.); Kel Charles'a ait mezmurlar dergisi (868, ay. y.); Utrecht Mezmurlar Dergisi (835; Utrecht kütüphanesi); Sankt Gallen yaldızlı mezmurlar dergisi (Sankt Gallen kütüphanesi); Robert de Lindesey'in (1220, Londra Antikacılar cemiyeti), İngeburge'nin (1210 Chantilly müzesi), Blanca de Castilla'nın (1230, Arsenal kütüphanesi), Aziz Louis'nin (1260, Fransa, Millî kütüphane), İsabelle de France'ın (1260, Münih kütüphanesi), kraliçe Mary'nin (British museum) ve Berry dükünün (1400, Fransa Millî kütüphane) mezmurlar dergileri. (L)

MEZO i. (ital. *mezzo*'dan). Denizc. Tirinket ve mayistira yelkenlerinin sarılmasını kolaylaştırmak için bu yelkenlerin abaşo yakasını serene doğru çekip toplayan müteharrik donanım. (Bk. MÜTEHARRİK *donanım.*) ‖ *Mezo astarı,* yelkenli gemilerde yelkenleri zedelememek amacıyle yelkenlerin yan kenarlarına iki kat olarak dikilen bez. ‖ *Mezo boncuğu,* yelkenin düzenli olarak toplanması için mezo halatlarının içinden geçirilerek donanımı yapılan, bu halatlar boyunca ve belirli aralıklarla yelkenlere tutturulan küçük mandagöz bugatalara verilen ad. ‖ *Mezo istinga etmek,* arkadan esen rüzgârın maskelenmemesi ve baş taraftaki bir yelkene girmesi için, rüzgârı kesen yelkeni kısmen boğmak. ‖ *Mezo tornosu,* mezo donanımında kullanılan, bir tek sapanla baş başa eklenmiş veya tek parça ağaçtan bu biçimde yapılmış, halatları birbirlerine ters yönde işleyen birer dilli çift makara.

— Anat. Sindirim kanalının bir parçasını karnın çeperine bağlayan karınzarı kıvrımı. (ML)

MEZO—, yun. *mesos,* ortasında'dan gelen ve bazı kelimelerin bileşimine giren önek.

— Kim. Organik kimyada, bir molekülün ortasındaki çekirdekte bir ornatmanın meydana geldiğini gösteren önek.

— Jeol. Ortalama bir konum belirten önek. (L)

MEZOBLAST i. (fr. *mésoblaste*). Kordalılarda, arka endoblasttan tomurcuklanarak oluşan somitlerin tümü.

— ANSİKL. Batrak'ta somitler, karın tarafındaki kısımlarıyle birbirine bitişerek vücut boşluğunu meydana getirir; sırt kısımları ise tomurcuklanma yoluyle cinsiyet bezlerini (gonotom) ve çeşitli bağ dokularını (saçaklar, solungaçlar, yüzgeçler) oluşturur; bunların iç dokularına *sklerotom* denir. Yan kısımlarındansa, *miyotom*'lar, yani kaslar ve bölmeler meydana gelir. Bu bakımdan *mezoblast* son derece önemli bir tabakadır. (L)

MEZOÇÖLYAK sıf. (fr. *mesocoeliaque*'-tan). Anat. ve Cerr. Kuyruksokumu iç çıkıntısı hizasında bulunan: *Mezoçölyak apandisit çok ağır ve tehlikelidir, çünkü enfeksiyon birdenbire bütün karına yayılabilir.* (L)

MEZODİYASTOLİK sıf. (fr. *mésodiastolique*). Patol. Kalpte diyastol ortasında işitilen anormal sese denir. (L)

MEZOFİL sıf. (fr. *mésophile*). Bakteriyol. Orta sıcaklıkta (25°-37°C) gelişen bakterilere denir. (20°C'tan aşağı sıcaklıkta gelişenlere *kriyofil,* 50°C'tan yukarı sıcaklık isteyen bakterilere *termofil* denir. İnsanlarda ve hayvanlarda hastalık yapan bakteriler mezofil bakterilerdir.) [L]

MEZOFİT i. (fr. *mésophyte*). Bot. Çok kurak veya çok nemli olmayan, yani orta nemli yerlerde yetişen bitkilere verilen sıfat. (L)

MEZOFÖLD, Macaristan'da bölge, Tuna ötesinde, yani Tuna çığırının meridyen yönünde uzanan parçasının batısında. Kuzeybatıda «Macaristan sırtı», doğuda Tuna, güneybatıda Balaton gölü ile Mecsek dağları arasında Külsö Somogy tepeleriyle sınırlı üçgen şeklinde bir ova olan Mezoföld, buğday, mısır, şeker pancarı yetiştirilen ve hayvancılık (sığır) yapılan büyük bir tarım bölgesidir. (L)

MEZOFRAGMA i. (fr. *mêsophragme*'dan). Böceklerde ikinci göğüs halkasını üçüncü halkadan ayıran bölme. (Böceklerin göğüs kısmındaki bu ikinci diyafram az çok kitinleşmiş bir zar halindedir; orta göğüsle art göğüs arasında bulunur ve kitinli apodemlerle desteklenir.) [L]

MEZOGASTR i. (fr. *mésogastre*). Mideyi karnın arka çeperine bağlayan karınzarı kıvrımı. ‖ Karnın göbek hizasında bulunan bölgesi. (L)

MEZOGLEA i. (lat. k.). Selenterelerde dış deri ile iç deri arasında bulunan, çoğu zaman jelatinimsi kıvamda, değişik dirençli hücre dışı madde. (L)

MEZOKOLON i. (fr. *mésocolon*). Anat. Kalınbağırsağı karın çeperine bağlayan karınzarı kıvrımı. (Mezokolon da kısımlara ayrılır: kalınbağırsağı karnın arka çeperine bağlayan kısma çıkan mezokolon; büyük epiplona bağlı olan serbest kısma enine mezokolon; arka karınzarına bağlı olan kısma inen mezokolon; serbest kısma da sigmamsı mezokolon denir. Yalnız enine mezokolon ile sigmamsı mezokolon karınzarı boşluğunun içinde hareket edebilir.) [L]

MEZOKOTİL i. (fr. *mésocotyle*). Bot. Buğdaygillerde, embriyon ile koleoptil'in tabanı arasında bulunan kısım. (L)

MEZOKRAT sıf. (fr. *mésocrate*). Petrografi. *Mezokrat kaya,* yüzeyinin üçte ikisinden azı ve üçte birinden fazlası koyu renkli madenlerle kaplı olan içkaya. (L)

MEZOKSALİK sıf. (fr. *mésoxalique*). Kim. Formülü

$$(OH)_2C(CO_2H)_2$$

olan bir asit için kullanılır; ketonik bir diasid'in hidratı olarak kabul edilmelidir.

— ANSİKL. *Mezoksalik asit,* aloksan'ın hidroliziyle hazırlanır; aloksan ise, üre ile meydana gelen ve ürik asidin yükseltgenmesiyle elde edilebilen üreit'tir. Mezoksalik asit 115° C'ta eriyen beyaz bir katıdır; sodyum bisülfit ile bileşik vermesi ve tartronik asit halinde indirgenmesi, bu asidin keton yapısında olduğunu gösterir. (L)

MEZOL i. (fr. *mésole*). Miner. Sodyum ve kalsiyumlu zeolit. *Eşanl.* THOMSONİ. (L)

MEZOLAB i. (fr. *mésolabe*). Bir sürgü üzerinde gidip gelen üç paralelkenardan meydana gelen, orta orantılıları veren ve küpün iki katını alma problemini mekanik olarak çözen, Eratosthenes'in bulduğu matematik âleti. (L)

MEZOLİN i. (fr. *mésoline*). Miner. Hidratlı tabiî alüminyum, kalsiyum, sodyum ve potasyum silikat. (Levin'in taneli bir çeşididir.) [L]

MEZOLİT i. (fr. *mésolite*). Miner. Hidratlı tabiî kalsiyum ve sodyum silikat. (Zeolit çeşididir.) [L]

MEZOLİTİK sıf. ve i. (fr. *mésolithique*). Paleolitik çağ ile Neolitik çağ arasında kalan tarihöncesi devir. (Mezolitik M. Ö. 10 000 ve 8500 arasında başlar, 5000'e doğru sona erer.) [L]

MEZOLOJİ i. (fr. *mésologie*). Biyol. En genel anlamda canlılarla çevrenin karşılıklı tepkimelerini inceleyen bilim.

— ANSİKL. *Mezoloji* kelimesini ortaya atan Bertillon sadece soğuk, sıcak, nem, kuraklık, hava basıncı v.b. gibi dış fizik etmenlerin insan üstündeki etkisini araştırmakla kalmadı, ahlâkın, geleneğin, eğitimin, kanunların ve âdetlerin v.b. etkisini de dikkate aldı. Kaldı ki bunlar da kısmen gene dış ortamın etkisi altında bulu-

nur. İnsan mezolojisi, ekolojinin sınırlarına giren hayvan ve bitki mezolojisinden daha karmaşıktır. (L)

MEZOMER sıf. (fr. *mésomère*). Kim. Mezomerlik* halinde olan.

— ANSİKL. Basit bağlardan ve tam katlardan meydana gelmiş bir tek formülle gösterilme zorunluluğu olmayan, yani bu tipte birçok formülle gösterilebilen maddelere *mezomer maddeler* denir; meselâ benzenin iki kekule formülü vardır.

Pozitif alil iyonunda olduğu gibi, yapısı iki ayrı formülle gösterilebilen bir iyona da *mezomer iyon* denir:

$CH_2=CH_2^+$ veya CH_2^+ — $CH=CH^2$.

Aynı şekilde, iki sınır yapı *kendi aralarında mezomerdir* denir. (L)

MEZOMERLİK i. (*mezomer*'den *mezomer-lik*). Kim. Kimyasal ara yapı. (MEZOMERİ de denir.)

— ANSİKL. *Mezomerlik teorisi*, atomlarının yeri değil de, elektronlarının dağılımı (*elektromerlik*) bakımından farklı iki veya daha fazla formülle gösterilebilen her maddenin, bu formüllerle belirtilen yapılardan hiç birine ve bu farklı yapılar arasındaki denge durumuna uymadığını ileri sürer. Böyle bir madde tek bir biçimde bulunur; bu biçim içinde elektronların dağılımı, formüllerden her birinin belirttiği dağılımlar arasında bir geçiştir. Öte yandan, gerçek maddenin kararlılığı, *sınır yapılar* denilen elektromer formüllerle gösterilen çeşitli hipotetik maddelerin kararlılığından daha fazladır.

Gerçek molekülün oluşum ısısı ile, sınır yapılardan birini ekstrapolasyon ile hesaplanan oluşum ısısı arasındaki farka *mezomerlik enerjisi* denir. Meselâ benzende, hidrokarbonun oluşum ısısı, «Kekule formülü» denilen sınır yapının gösterdiği sikloheksatrien'in oluşum ısısından yaklaşık olarak 40 kkal daha fazladır. Mezomerlik için gerekli olan bir şart da, sistemin, bir sınır yapıdan diğerine geçildiğinde, elektronların yer değiştirmesine yardımcı olan çeşitli atomlarının *düzlemliği*'dir. İki sınır yapı arasında mezomerlik olduğunu belirtmek için, bu iki yapı ⟷ işaretiyle birbirine bağlanır; bu işareti, ⇄ denge işaretiyle karıştırmamak gerekir. Aşağıdaki şema

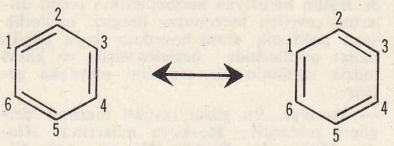

iki Kekule formülü arasında mezomerlik olduğunu belirtir. Gerçek moleküldeki elektron dağılımının, çeşitli sınır yapılara tekabül eden elektron dağılımlarının dengeli bir ortalaması olduğunu kabul eden hesap metoduna *mezomerlik metodu* denir. Doğruluğu şüpheli olan bu metot, yerini daha kesin olanlara bırakmıştır. Bununla birlikte, mezomerlik metodunun bu başarısızlığı, mezomerlik teorisinin değerine leke sürmez. (L)

MEZOMORF sıf. ve i. (fr. *mésomorphe*). Tipoloji. Sheldon'un tipolojisinde, embriyonun orta derisinden meydana gelen organların, yani kasların ve iskeletin ağır bastığı beden yapısı tipine (somatotip) verilen ad. (Bu beden yapısı ile somatotonik* ruhsal yapı arasında çok önemli istatistik bir ilinti görülür.) [L]

MEZOMORF sıf. (fr. *mésomorphe*). Fiz. *Mezomorf hal*, maddenin, amorf halden billûrlu hale geçerken bulunduğu ara hali. (*Nematik** ve *smektik** denilen iki mezomorf hal vardır.) [L]

MEZOMORFİZM i. (fr. *mésomorphisme*'den Tipoloji. Sheldon'un tipolojisinde, mezomorfun taşıdığı niteliklerin tümü. (L)

MEZOMORTO HÜSEYİN PAŞA. Bk. HÜSEYİN PAŞA *Mezomorto*.

MEZON i. (önek *mezo* ve [*elektr*]*on*'un *on* soneki). Nükl. Kütlesi, *m* elektronunun kütlesi ile 1852 *m* protonunun kütlesi arasında yer alan elemanter taneciklerin birçoğuna verilen genel ad.

— ANSİKL. *Mezon*'ların çok çeşitli tipleri bilinir; bunları aşağıdaki şekilde özetliyebiliriz:

1° *Mezon* π (*pi mezonu*). Bunlar, ya elektron yüküyle pozitif veya negatif elektrik yüklenmiş veya yüksüz taneciklerdir. π mezonunun kütlesi, elektron kütlesinin 273 katına eşittir. Yüklü oldukları zaman ortalama ömürleri 2.10^{-8} saniye, yüksüz oldukları zaman da 10^{-14} saniyeden azdır. Yüksüz π mezonu kendiliklerinden parçalanarak iki γ (gamma) ışını verir. π^+ ve π- mezonları da, π'den daha hafif bir μ mezonu ve bir notrino vererek kendiliklerinden parçalanır. Ayrıca, negatif yüklü π mezonu, hareketsizken atom çekirdekleri tarafından soğurulur: olay sırasında mezonun kütlesi enerjiye dönüşür ve bu enerji çekirdeğin parçalanması şeklinde ortaya çıkar.

π mezonu, bir atom çekirdeği meydana getiren nükleonların (nötron ve proton) bağlantı elemanıdır. Foton, elektomagnetik alanın maddeleşmesini gösterdiği gibi, π mezonu da nükleer kuvvet alanlarının maddeleşmesini gösterir. Bu mezonun varlığını, ilk defa 1935'te japon Yukawa ileri sürdü. π mezonu, çekirdekler arası kuvvetli bir etki taşır; bu etki, büyük enerjili çarpışmalar sırasında kendini gösterir. Bu mezonun spini sıfırdır. 1948'de, varlığı kesinlikle açıklanmıştır.

2° *Mezon* μ (*mü mezonu*). Mezonlar arasında ilk keşfedilenler μ mezonlarıdır; 1937' de kozmik ışınlarda, bu mezonların varlığına rastlanmıştır. Deniz seviyesine kadar inebilen kozmik ışınların dörtte üçünü μ me-

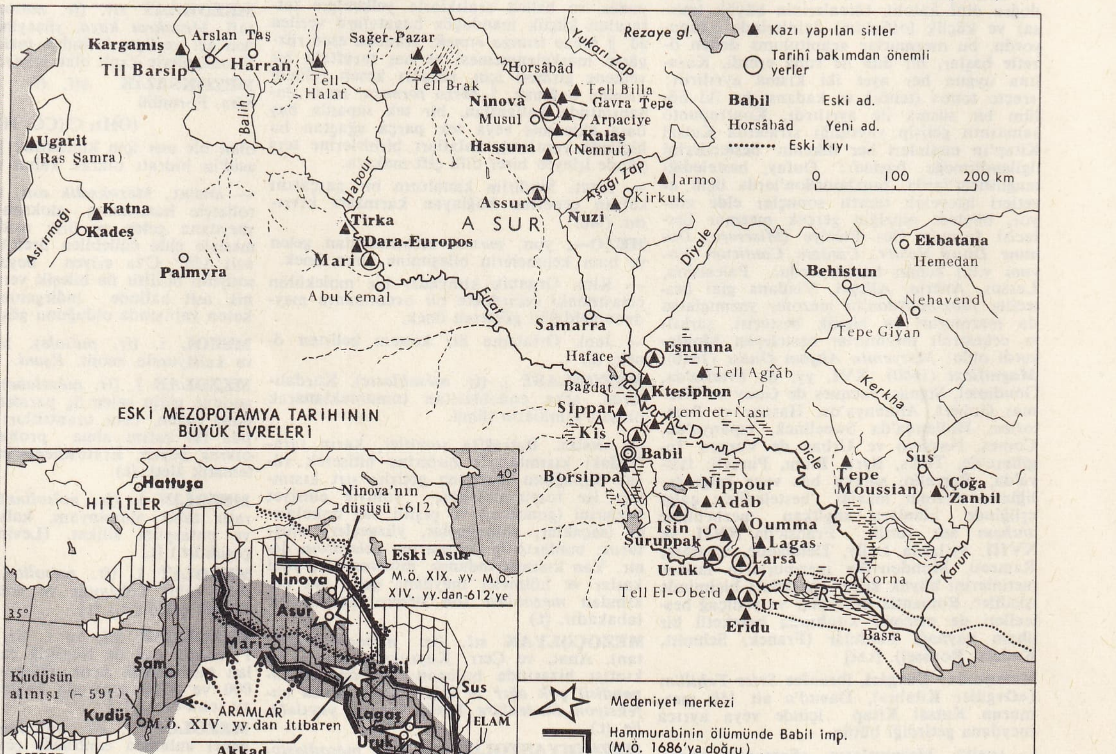

Eski MEZOPOTAMYA haritası

zonları meydana getirir. Primer kozmik ışınların yukarı atmosferde yarattığı π mezonlarının kendiliğinden parçalanmasıyle meydana gelirler. Ortalama ömürleri π mezonlarının ömründen yüz kat daha uzun, yani saniyenin milyarda ikisi kadardır. Çekirdek içi etkileri yoktur, yani maddeden geçerken elektronlara çarpıp iyonlaşmaya yol açabililer, fakat π mezonu gibi çekirdeği parçalamaz.

μ mezonu, elektronun yüküne eşit, pozitif veya negatif bir yük taşır. Kütlesi, elektron kütlesinin 207 katıdır.

μ mezonu bir elektron, bir nötrino ve bir karşı nötrino vererek parçalanır. Spini, elektronunki gibi 1/2'dir. Bu mezon, gerçekten de ağır bir elektrondur. Yüksüz μ mezonu yoktur.

3° *Mezon K.* K mezonları, elektrik yüklü veya yüksüz olabilir. Elektrik yükleri, elektronun yüküne (pozitif veya negatif) eşittir. Kütleleri, elektron kütlesinin 965 katı, yani proton kütlesinin aşağı yukarı yarısıdır. Çok büyük enerjili çekirdek içi etkileşmeler sırasında meydana gelirler. K mezonları, «yabancı» denilen tanecikler grubundandır: bir K mezonu tek başına meydana gelemez, ters elektrik yüklü başka bir yabancı tanecikle birlikte (K ve K veya K ve yüksüz hiperon v.d.) üreyebilir. Bu mezonlar, 1945 ile 1955 arasında kozmik ışınlarda keşfedildi ve bu süre içinde temel nitelikleri ortaya konulabildi. Nükleer olaylarda K mezonları çok büyük bir rol oynar ve bir milyar elektron-volt'tan daha güçlü tanecik hızlandırıcılarıyle, bu mezonların çok karışık olan incelemesine devam edilmektedir.

Yüklü K mezonunun ortalama ömrü 10^{-8} saniye kadar, yüksüz K mezonunun ömrü de 10^{-10} saniye civarındadır.

Yüklü K mezonları, talî parçacık olarak π mezonları, elektronlar veya μ mezonları ve nötrinolar vererek beş ayrı şekilde parçalanırlar.

Yüksüz ağır mezon, ortalama ömürleri sırasıyle 10^{-10} ve 10^{-8} saniye olan iki farklı tanecikten meydana gelir. Ağır mezonların, bir veya birçok π mezonundan kurulu yabancı tanecikler olan hiperonlarla çok sıkı ilgisi vardır.

◆ **Mezonlu** sıf. Yapısında mezon taşıyan. ‖ *Mezonlu atom,* gezegen bir elektronunun yerine negatif yüklü bir mezonu geçmiş atom. (Mezonlu atom kararlı değildir. μ mezonu, yörüngesi üzerinde parçalanabilir veya çekirdeğin bir protonuna etki ederek bir nötron ile bir nötrino verebilir. Birinci tip dönüşüm daha çok hafif atomlarda, ikincisi ise ağır atomlarda meydana gelir.) [L]

MEZONEFROS i. (fr. *mésonéphros*). Embriyol. Bk. ORTABÖBREK.

MEZONEURON i. Güney Asya, Afrika ve Avustralya'da yetişen tırmanıcı sarmaşık veya ağaççık. (Erguvangillerden.) [L]

MEZONEVRİT i. (fr. *mésoneurite*'ten). Patol. Sinirlerin bağdokusunda lameller veya düğümler şeklinde meydana gelen ara dokusu nevriti. (L)

MEZONEVREKTOMİ i. (fr. *mésoneurectomie* veya *mésonevrectomie*). Vet. Sürekli olarak topallayan atlara yapılan ameliyat. (Ön bacağın orta sinirini çıkarma ameliyatı.) [L]

MEZOPORFİRİN i. (fr. *mésoporphyrine*). Kim. Hematin'in fosfonyum iyodür ile indirgenmesinden elde edilen pigment. (L)

MEZOPOTAMYA i. (yun. *mesos,* orta ve *potamos,* ırmak'tan). İki ırmak arasındaki bir bölgeyi ifade eden coğrafya terimi: Güney Amerika'da Parana ve Uruguay arasında *Arjantin Mezopotamyası.* (L)

MEZOPOTAMYA, Asya'da bölge; Dicle ile Fırat arasında, iki ırmağın birleştiği yere kadar uzanır. Zagros dağlarının son sıraları ile Suriye çölü arasında kalan topraklar da bu bölgeye katılır.

COĞRAFYA

Mezopotamya birbirinden kesinlikte ayrı iki bölgeyi kapsar. El-Cezire ve Irakı Arap. Cezire, yukarı kesiminde ırmakların gömüldüğü geniş bir yayladır; Hit ve Remadi arasında Fırat, Samerra ve Balad arasında Dicle, asıl Mezopotamya'yı meydana getiren alçak Irakı Arap ovasına girer. İki ırmak burada birçok kol alır ve başlıcası Horel-Hammar olan birçok bataklık veya bataklık gölünü besler. Mezopotamya, aşağı kesiminde Karun ve Şattülarap'ın Dicle ile Fırat'ın kavşak noktasının güneyinde meydana getirdiği delta ile Basra körfezine ulaşır. Ova, Fırat, Dicle ve kollarının (özellikle Zagros dağlarından inen kollar) birbirini izleyen deltalarının ve alüvyonlarının Basra körfezini doldurmasıyle oluşmuştur. Körfez kıyısının eskiden M.Ö. V. binyıla kadar bugünkü Bağdat şehrinin biraz kuzeyinde olduğu sanılır. Mezopotamya'nın Basra körfezi aleyhine gelişmesi devamlı bir şekilde olmadı: tektonik hareketler bazen gelişmeyi duraklattı, hattâ geriletti. Dolma işi Dicle'nin kollarının ağzı yakınındaki birçok kesimde aynı zamanda oldu; alüvyon birikintisinin daha az olduğu bölgeler ise uzun süre bataklık olarak kalıyordu. Bununla birlikte Karun ve Şattülarap'ın ortak deltası yüzyılda bir 3 km ilerler.

Bu bozkırlar bölgesinde suyun bolluğu, Mezopotamya'nın tarım değerini büyük ölçüde artırır: Ana ve Samerra'dan itibaren ırmak boyunca hurma vahaları birbirini izler. Gene de topraktan tam gelir sağlayabilmek için düzenlemeler gerekmiş ve en eski çağlardan beri barajlar ve sulama kanalları yapılmıştır. Bununla birlikte ırmakların hızlılığı ve taşkınlarının düzensizliği yüzünden düzenlemeler hiç bir zaman Nil vâdisindekilerin mükemmelliğine erişemedi. Öte yandan moğol istilâsından sonra, sulama şebekesi de kendi haline bırakıldı. Bugün bölgede yerleşme ve tarım, birçok tulumba kurulmasına ve Dicle kıyısında Kut, Fırat kıyısında Habbaniye ve Hindiye barajlarının inşaına (pamuk tarımını başlattı) rağmen eski devirlerden geridir. Bölgede çok eski tarihlerden beri çeşitli tarım yapılır. Buğday, arpa, mısır, darı, pirinç, kış tahılları. Tahılların, meyve ağaçlarının ve sebzelerinin bir kısmı palmiyelerin altında yetiştirilir. Mezopotamya vahalarında, dünya pazarında satılan hurmaların beşte dördü yetiştirilir ve yetiştiricilerine çöl halklarınınkinden çok yüksek bir hayat seviyesi sağlar.

şehrin kuşatılması

TARİH

Eski Mezopotamya

Mezopotamya, tarihöncesinden birkaç binyıl sonra, üç binyıldan çok süreyle Asya Yakındoğusu'na hâkim olan, milâttan birkaç yıl sonra ortadan kalkan ve batı medeniyetine büyük miras bırakan sümer-akkad medeniyetinin beşiğidir. Asya, Afrika ve Avrupa arasındaki büyük ulaşım yollarının kavşağındaki bu bölge, büyük bir medeniyetin gelişmesine elverişliydi.

● *Sümer-Akkad medeniyetinin tarihi. İlk yıllar.* Avrupa'daki son buzul soğurması, VI. binyılın sonuna doğru eski Yakındoğu'da büyük bir kuraklığa sebep oldu; yaylalar çöl halini aldı ve ırmak vâdilerinde tarıma elverişli geniş topraklar açığa çıktı; bunun üzerine yaylalardan ırmak vâdilerine büyük göçler yapıldı; Mezopotamya ovasına inen halkların başlıcası, Arap yaylasının doğusundan kovulan çoban Samîlerle, asya bozkırlarından püskürtülen Sümerlerdi. «Bereketli hilâl»e yerleşen bir dil ve ırk grubundan olan Samîler, Dicle ve Fırat'ın kaynağına doğru çıktılar. Tek heceli bitişimli bir dil kullanan Sümerler, Basra körfezi kıyılarına yerleştiler. Tarihöncesi dönemden itibaren her iki halk birarada Mezopotamya'ya girdi; bölgede önce sümer medeniyeti gelişti. Arkeolojinin Ur'da izlerini bulduğu büyük bir deniz yükselmesi, samî tesislerinin hiç değilse büyük kısmını yok etti ve Aşağı Mezopotamya'nın uzun süre sümer hâkimiyetini altında kalmasına yardımcı oldu.

● *Sümer dönemi* (M.Ö. 3500-2000). Mezopotamya'da tarih, M.Ö. IV. binyılın ortasına doğru ilk yazılı belgelerin ortaya çıkmasıyle başlar; bunlar Uruk'ta bulunan piktografiyle yazılmış küçük tabletlerdir; yazı sistemi sonradan kil tabletlerin kullanılmasıyle çivi yazısı halini aldı.

O tarihte Mezopotamya'da iki rakip prenslik vardı; her büyük site (Ur, Lagaş, Kiş ve Uruk) bir hükümdar tarafından yönetiliyordu; bu şehirlerden biri, dönem dönem bütün Aşağı Mezopotamya'ya hâkimiyet kabul ettiriyordu.

Prensliklerin başlıcası, yeri henüz bulunamayan ama Kiş yakınında olduğu sanılan Agade idi. Başkenti M. Ö. 2300'e doğru Sargon tarafından inşa ettirildi. Sargon, Basra körfezinden anadolu yaylalarına, Lübnan'dan Elam'a kadar bütün Mezopotamya'yı fethetti ve ilk Akkad imparatorluğunu kurdu. İlk büyük samî imparatorluğu uzun süre yaşamadı ve Sargon'un vârisleri zamanında tekrar mahallî bir prenslik halini aldı.

2100'e doğru Lagaş'a hâkim olan Gudea, heykelleri, yazıtları ve giriştiği işler sayesinde en çok tanınan sümer prenslerindendir. III. Ur sülâlesinin yıkılmasıyle, Mezopotamya hâkimiyeti kesinlikle Sümerlerden Samîlere geçti. Sümer dili zamanla konuşulmaz oldu; ama Milâda kadar dinî dil olarak yaşadı. Bununla birlikte sümer medeniyeti ortadan kalkmadı; tersine, kendini yeni efendilere kabul ettirdi.

● *Gutiler dönemi.* Bk. GUTİLER.

● *Akkad dönemi* (M.Ö. 2000-539). *Amurrular.* Zaten iyice samîleşmiş olan III. Ur sülâlesini bir amurru (yani batı samî) kralı ortadan kaldırdı ve İsin sülâlesini kurdu (1950'ye doğr.). Bu sülâle 200 yıllık tarihi boyunca gene bir samî sülâlesi olan Larsa ile rekabet etti. Bir başka amurru Sumuabum, ilk babil sülâlesini kurdu. Babil kısa süre sonra Bütün Mezopotamya'nın başkenti haline geldi. Bu arada, Asur'da da kısa süre sonra Mezopotamya tarihinde önemli rol oynamağa başlayan bir samî sülâlesi kuruluyordu.

Hammurabi 1792 - 1750 arası bütün Mezopotamya'yı Babil çevresinde topladı. Başarılı bir savaşçı olan Hammurabi, İsin ve Larsa sülâlelerine son verdi. Mari ve Malgu'yu aldı ve hâkimiyetini Uzak Asur'a bile kabul ettirdi. Komşu dağlıları ve yıkılan sülâlelere yardıma gelen Elamlıları kolayca imparatorluğunun sınırları dışına püskürttü. Bu üstünlükle yetinmeyen Hammurabi, Mezopotamya'yı birleştirmek hayaliyle yaşıyordu; valiler ve bağımlı krallarla devamlı

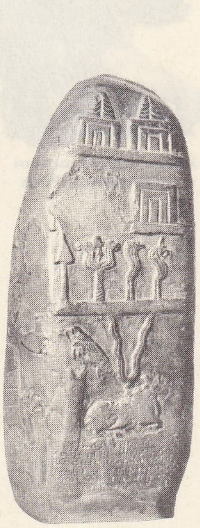

Nazima Rutaş'ın kudurru'su siyah kalker (II. bin) Louvre müzesi, Paris

Gudea Louvre müzesi, Paris

Foto. British museum, Giraudon (LAROUSSE)

bir yazışma sistemi kurdu; gelenekleri kanun halinde topladı; Mezopotamya pantheon'unun zirvesine babil tanrısı Marduk'u yerleştirdi; yazıcılarına *Enuma eliş* gibi temel efsaneleri ve tanrılarla ve büyücülükle ilgili metinleri veya lirik çevrimleri kaleme aldırdı. Hammurabi'nin vârisleri çok ve çeşitli rakiplerle çatıştılar: deniz kıyısı bölgesindeki Sümerler; Kassitler; Zagros dağlıları. Bu durumdan yararlanan Asur, muhtariyetini kazandı ve XVI. yy.ın ilk yarısında kuzeyden gelen bir akın, ilk babil sülâlesine son verdi.

● *Kassitler ara dönemi.* Kassitler adlarının ve tanrıların adının da gösterdiği gibi hint-avrupalı unsurlarla büyük ölçüde karışmışlardı. Hâkimiyetini sadece Karduniaş adını verdikleri Güney Mezopotamya'ya kabul ettirdiler. O tarihte ülkenin kuzeyi, hurri krallığı Mitanni'ye bağlıydı ve güney ucunda 1500'den beri bir aramî sülâlesi hüküm sürüyordu. Kassit hâkimiyetinin dört yüzyılı, yazılı belgeler bakımından zayıf, modern tarihçilerin pek az tanıyabildiği bir anarşi dönemidir. Ülkenin bütün enerjisi devamlı savaşlarla tüketildi: Asur devamlı olarak hurri sülâlesi Asur-Uballit tarafından devrilen (XIV. yy.) Mitannilerle çarpıştı. Mitanni'yi ele geçiren hitit prenslerini, Tukulti-Ninurta, Fırat'ın ötesine püskürttü (1240'a doğr.); Babil Kassitleri özellikle Elam ile çarpıştılar; o tarihte Asur ile Babil arasında başlayan kardeş kavgası, sonradan her iki başkentin de yıkılmasıyle sonuçlandı.

Mari'nin bronz arslanı
Louvre müzesi, Paris

● *Aramîler.* Kassitler 1150'ye doğru Asur ve Aramîlerin hücumları sonunda Mezopotamya'dan silindiler. Bütün Asur dönemi, asur ve babil sülâlelerinin dış düşmanların yararlandığı rekabetiyle geçti. XII. yy.ın ikinci yarısında her iki başkentte de ilgi çekici hükümdarlar hüküm sürdü. Nabukodonosor I, Elam'ı uzun süre için sınırlarına püskürttü. Tiglatpileser I ise imparatorluğunun sınırlarını akdeniz kıyılarına kadar genişletti.

Yaklaşık olarak 1000 yılına doğru iki imparatorluk gerileme dönemine girdi. Batı sınırında yaşayan göçebe veya yarı göçebe Aramîler bu durumdan yararlanarak Mezopotamya'ya sızdılar ve Babil'i ele geçirdiler. Asur dilinin yanı sıra, Aramca bütün Yakındoğu'da diplomatik dil haline geldi. Bununla birlikte IX. yy.a doğru Asur kralları ilk Aramîlere karşı koydular ve VIII. ve VII. yy.da büyük bir güç kazandılar; bu dönem Sargonlarla doruğuna ulaştı: Sargon II Sennakherib; Asurbanipal. Sargonlar o tarihte bütün Mezopotamyayı ele geçirdiler. Ama Babil, asur hâkimiyetine güçlükle katlandı ve yönetimi Ninova'ya büyük güçlükler çıkardı; Ninova hükümdarı bu meseleyi çözmek için her yoldan yararlandı: Babillilerin ilerigelenlerinin Samiriye'ye sürgün edilmesi ve Babil'e Samiriye'li halkların yerleştirilmesi; Babil'e vali olarak Ninova hükümdarının kardeşinin tayin edilmesi. Bu tedbirlerin hiç biri geçerli olmadı ve Babil, Asur'un her zayıf anında isyan etti; sonunda 612 temmuzunda Babillilerin ve Medlerin (Kyaksares ve Ummanmanda'nın yönetiminde) kurduğu koalisyon ordusu, Ninova'yı alarak Asur imparatorluğuna son verdi. Babil o tarihten sonra Nabukodonosor II'nin yönetimi altında yeniden gelişti; sınırları Mısır'a kadar genişletildi. Kudüs'ü alan (597) ve Nil'e kadar inen Nabukodonosor II, başkentini Hammurabi devrindeki parlaklığa kavuşturmak isteğiyle birçok anıt inşa ettirdi. Halefleri, özellikle Nabonis, mimarî ve dinî işlerle uğraştılar; bu yüzden sülâle medialı Keyhüsrev'e fazla direnmeden yıkıldı (haziran 539).

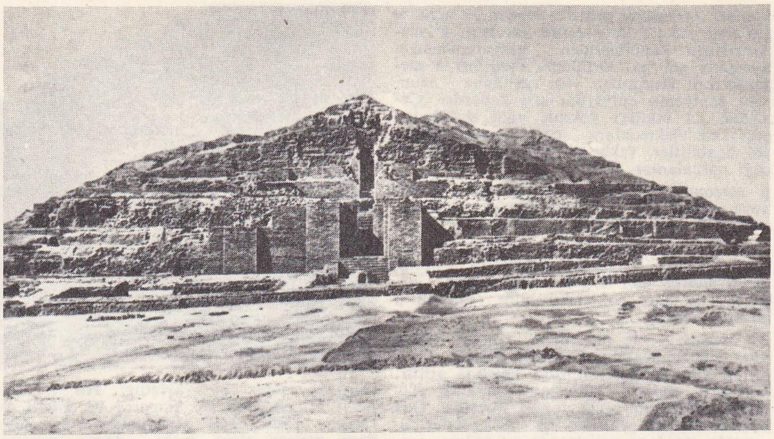

Susa yakınlarında ziggurat (Sumer adlı eserden)

● *Hint-Avrupa dönemi.* Babil'e hâkim olan Keyhüsrev, ülkenin yapısal kurumlarını değiştirmedi. Yenilen kralın oğlu ve ülkenin gerçek hükümdarı Baltazar savaşta öldüyse de, Nabonis'e dokunulmadı ve ertesi yıl öldüğünde, Kethüsrev millî yas ilân etti. Dara 2 685 km uzunluğundaki Efes-Sus yolunu açtırarak Doğu ile Yunanistan arasında bağlantıyı kolaylaştırdı. Birkaç isyana rağmen Persler, İskender'in fethine kadar Babil'e hâkim oldular. Yunan dünyasının Mezopotamya'yı köklü bir şekilde etkilemesine karşılık, Mezopotamya da, Yunanistan'a özellikle astronomi ve eczacılık alanında binlerce yıllık gözleme dayanan bilgi bıraktı ve Yunanlılardan «sıfır»ı, hesap ilkelerini ve genel soyutlama kavramını aldı.

● *Sümer-akkad medeniyetinin özellikleri.* Uzun yıllar süren bu medeniyetin göz önünde canlandırılması çok kolaydır. Anıtlar «tel»lerin toprağı altında kalmıştır ve ancak altyapılarına rastlanır; ama bu kalıntılar hayatın maddî çerçevesini anlamağa yeterlidir. Ayrıca altın mücevherlerden ve yarı değerli taşlardan mütevazı günlük eşyalara, küplere ve her çeşit kaba kadar birçok eşya kalmıştır. Mezopotamya'nın Eskiçağdaki hayatı, özellikle birçok çivi yazılı belge, kazılı kaya (Hammurabi kanunu) veya kil tabletten de bilinir. S.N. Kramer, bulunan sümer tabletlerinin 250 000 kadar olduğunu hesaplamıştır; akkad tabletlerinin (Asur veya Babil) sayısı daha da çoktur. Bu yazıtların onda dokuzu idarî veya hukukî belgelerdi, dinî belgelerle, kraliyet belgeleri kitaplıklarda, özellikle Nippur tapınağının ve Ninova'daki Asurbanipal tapınağının kitaplıklarında bulundu.

İktisadî metinler birçok vergi ve bağış girişiyle, masrafları, eşya dökümlerini, soyağacı listelerini v.b. kapsar. Hukuk metinleri arasında kanun derlemeleri, önemli yer tutar: Hammurabi'ninki dışında, Lipit-İştar'ın Eşnunna kralı Bilalama'nın derlemeleri ve Asur kanunu. Her çeşit kontrat (alım-satım, mübadele, bölüşme, borç senedi ve birçok dava kararı, kanunun metinlerinin nasıl yorumlandığını gösterir. Kraliyet yıllıkları, savaş, mimarî sanat ve din faaliyetleri üstüne bilgi verir. Soyağacı listeleri ve efsaneler (Gilgamış, Atrahasis, Etana, Adapa efsaneleri) tarihöncesi devirleri açıklar. Din metinleri-anlatılar (yaratılış efsanesi [*Enuma eliş*]; cennet [Enki ve Ninhursag efsanesi]; tufan; cehenneme iniş; tanrıça İştar'ın coşkunluğu) veya âyinlerle ilgili bel-

MEZOPOTAMYA'da
nehir ulaşımı
(temsili resim)
[Sumer adlı eserden]

Foto. LAROUSSE ; MEYDAN

gelerdir, ilâhiler, dualar ve yakarılar boldur. Kâhinlik koleksiyonlarını gökcisimlerinin gözlenmesiyle elde edilen isim listeleri, adanan kurbanların bağırsakları, düşler, suya zeytinyağı dökülmesi, anormal doğumlar, günlük hayatın olayları temsil eder. Büyük törenleri, kullanılan usullere (yakınma, su ile arıtma), uygulayan büyücülerin cinsine (afsuncu, bakıcı) veya kötü ruhları kovmak için okunan dualara bölünmüştür. Bu belgeler Sümerlerle Akkadlılar arasında büyük farklar olduğunu ortaya koyar. Sümerler soyutlamaya daha yatkındır: Tanrı'yı kelâm olarak, yani hükümdarlara, krallara ve alelâde insanlara, hattâ tapınaklara ve kült eşyalarına geçen tanrısal bir imtiyaz olarak düşünmeğe varmışlardır. Akkadlılar içinse Tanrı, insanların hayaliyle yaşadığı ebedî hayata sahip varlıktır. Bununla birlikte sümer mitolojisinde anlatılan tanrıların hayatı, insana hattâ insanın kusurlarına daha yakındır ve kosmos'un temel unsurlarının örneksenmesiyle tasarlanmış olan babil tanrılarınınkinden daha az insan üstüdür. Babillilerle Asurlular arasında da önemli farklar vardır: Asurlular daha zalim, daha silik, fikir olaylarıyle daha az ilgilidir; Mezopotamya'nın her şehri bile bazı bakımlardan birbirinden farklıdır. Ayrıca bölgeye birbiri ardına gelen dalgalar (amurru, aram, pers, yunan dalgaları) köklü bir gelişmeye yol açmıştır. Ama bu medeniyet özellikle dine dayanır. Her olay tanrısal bir işarettir: gök cisimlerinin hareketleri; atmosfer olayları; gölge oyunları; hayvanların ve insanların davranışları. Tesadüflerin ampirik bir anlayışla kaydedildiği kehanet katalogları bu işaretlerin anahtarını verir. Etkileyici olması istenen her insanî davranış dinî bir görünüşe büründürülür: kral, kişiliğiyle Tanrı'yı temsil ettiğinden, kralın davranışları; doktorların, hukukçuların davranışları. Bu yüzden Mezopotamya'da din dışı sanat ve edebiyat yoktur; şiir, mit veya ilâhidir; tarih, olayların tanımlara bağlanmasıdır. Tiyatro âyin törenidir; belâgat tanrısal haber ve kaderlerin bildirilmesidir; heykelcilik tapınaklarda duaların sürekliliğini sağlar. İnsanların her davranışı, davranışta bulunanın elinde olmaksızın iyilik veya kötülük getirir.

Bütün mezopotamya hayatına yayılan bu din, dönem dönem bazı bayramlarda yoğunlaşır; bunların başlıcası akitu, «hayat verici su, toprak» bayramı adı verilen yeni yıl bayramıdır; amacı bitki, hayvan ve insanların bereketliliğini sağlamaktır; bu bayramlar özellikle adandıkları tanrılara göre, ilkbahar ve sonbahar gündönümlerinde kutlanırdı.

Bu dinî çalışmalar Mezopotamyalılarda örneksemeye dayanan bir mit mantığıyle birleşir. Mezopotamyalıların kavramları yoktur, soyutlamaya pek yatkın değildirler; ama tanrı kavramları muhteşemlik kavramıdır ve pantheon'un büyük tanrılarından canavar dölüte kadar öylesine yaygındır ki, tanrılarla bağlı oldukları unsurlar arasındaki ilişkileri nasıl düşündükleri pek iyi anlaşılamaz. Tasım metodunu bilmezler, sonuçlara örneksemelerle ulaşırlardı; bu örneksemelerin bazıları önemlidir: gerçek ile sayı arasındaki örnekseme (ay-tanrı 30 sayısıyle, ya kamer ayının sayısıyle temsil edilir); söz ile gerçeklik, düş ile gerçek arasındaki örnekseme; büyük tabiat sınıfları, mineraller, bitkiler, bayramlar, insanlar, tanrılar arasındaki örneksemeler. Mezopotamyalılar için nesnelerin temel gerçekliğini, onların sembolik değeri meydana getirir; bu yüzden Yunanlılar tarzında bir metafizik değil, derin düşlerin aracılığıyle bir din yüksekliğine erişmiş maddî davranışlara etkilik kazandıran bir «üst litürji» kurmuşlardır.

Bu düşünce tarzının ilgi çekici gözlemciler haline getirdiği Mezopotamyalılar, binlerce yıl kesin gözlemler yaparak bunları daha sonra yunan bilimine miras bıraktılar. Astronomide Venüs gezegeninin evrelerini buldular, Ay tutulması dönemlerini ve güneşin on bir yıllık çevrimini tespit ettiler; tıpta bazı bitkilerin iyileştirici özelliklerinden, bazı küflerin antiseptik, alkolün ağrı giderici özelliklerinden yararlandılar; diş ağrısının sinirlerle ilgili olduğunu biliyorlardı ve sinirleri bir iğneyle ayıklayabiliyorlardı. İnsan psikolojisi alanında Mezopotamyalılar sonuçlarını açık bir şekilde formülleştirememelerine rağmen araştırmalarını öylesine ilerlettiler ki, tarzları modern psikanalizin bazı usullerine ulaştı; temel sembollerin seçimini yaparak âyin törenlerinin temeli haline getirdiler; rüyanın hayatı dengelemekteki önemini ve iç dramın ortaya çıkarılmasının iyileştirici değerini ortaya koydular ve dinî törenlerden bu amaçla yararlandılar.

Helenestik dönem Mezopotamya'sı

İskender'in fethederek (331) satraplık haline getirdiği (332) Mezopotamya, Antipatros tarafından Amphimakhos'a verildi; Babil ise Seleukos'un payına düştü. Amphimakhos'un desteğiyle (318) Kardia'lı Eumenes, Seleukos'u kendine bağlamağa çalıştı; ama başaramadı ve Seleukos sonunda Mezopotamya'yı kendi alanına kattı (311-310). Selefki krallarının denediği yunanlaştırma hareketi yüzeyde kaldı: o tarihte kurulan veya adı değiştirilen şehirlerdeki (Dicle Selefkiyesi [Seleukeia], Antakya [Antiokheia], Kharaks, Urfa [Edessa], Nizip [Nisibis], Dura-Europos [Salihiye]) Yunanlıların sayısı, yerlileri bin yıllık medeniyetlerinden koparacak kadar çok değildi. Zaten bu sitelerin hemen hepsi Fırat'ın kıvrımında toplanmıştı. Akdeniz ile Uzakdoğu arasındaki ticaretin büyük kısmının transit geçtiği Mezopotamya, kozmopolit bir medeniyetin hazırlandığı bir potaydı; bu medeniyet eski samî temeline yunan unsurlarından çok iran unsurları kattı. Mithra dininin büyücü kralları Babil'de yaşadılar. Selefkilerin otoritesi kısa süre içinde azaldı ve Antiokhos III, satrap Molon'un isyanıyle bir süre sarsılan otoritesini yeniden kurmayı başardıysa da vârisleri olan Suriye krallarını Parthlar Mezopotamya'dan çıkararak Babil'i işgal ettiler (M.Ö. 14, sonra 129) ve sınırlarını Fırat'a dayandırdılar; Fırat kısa süre sonra Parth'larla Roma arasında sınır kabul edildi (M.Ö. 924, Sulla ile Mithridates'in antlaşması). 66'da Lucillus ve Pompeius Fırat'ın Parth'lara ait olduğunu tanıdılar.

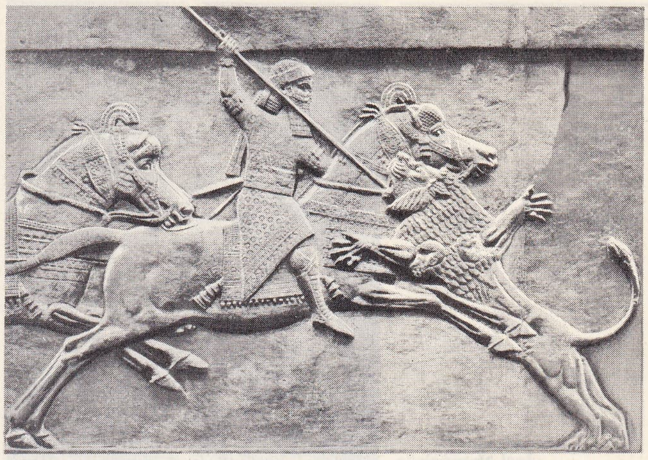

Asurbanipal bir arslanı öldürürken British museum, Londra

Bölüşülen Mezopotamya

İran'ın yeni efendileri, mahallî sülâlelere biraz serbestlik tanıdılar ve Mezopotamya'da Selefkiye'nin (Seleukeia) kardeş şehri Ktesiphon'u kendilerine başkent yaptılar. Başlangıçta helenci olan Arsakidler, sonradan roma hâkimiyeti altına giren yunan dünyasından çekindiler. Parth'ların uzakdoğu ticaretini kontrolları altına almalarından sıkılan Romalılar, kervanların geçmesini sağlamak için birçok defa Mezopotamya'yı fethetmeğe uğraştılar. Crasus'un bozguna uğramasından (M.Ö. 53) ve Trajanus'un seferinin bölgenin geçici olarak Basra körfezine kadar eyalet halinde teşkilâtlandırılmasını sağlamasına rağmen başarısızlıkla sonuçlanmasından (M.S. 117) sonra, Vologese III'ün hücumuna uğrayan Marcus Aurelius, Osroene'ye himayesini kabul ettirdi (166); sonra Nizip'i bir roma kolonisi haline getiren Septimus Severus, bağımlı krallara (Osroene) hâkimiyetini kabul ettirdi; önce bir *procurator*, sonra bir vali ve iki lejyon tarafından yönetilen Mezopotamya eyaletini kurdu (199); 215'te Caracalla, Ostroene'yi Mezopotamya'ya kattı. Bunun üzerine Macrinus barışı sağlayabilmek için tazminat ödemek zorunda kaldı (218). Zayıflayan Arsakidlerin yerini 224'te Sasanîler aldı; Sasanîler bütün Mezopotamya'yı işgal ettiler, ama Gordianus III'ün hücumuna (242-244) göğüs germek zorunda kaldılar. Şahnur'un hücumu (258), Valerianus'un tepkisine yol açtı; Valerianus'un Urfa (Edessa) yakınında tutuklanmasına rağmen (260), Mezopotamya Perslerin elinden çıktı ve 262-266 arası Odeynat tarafından Arap imparatorluğuna katıldı. Palmy'ra'nın çökmesi sırasında (273) yeniden pers hâkimiyetini kabul etti. Fırat'ı sınır olarak kabul eden 280 Barışına rağmen Mezopotamya, yeniden Carus kumandasındaki Romalılar tarafından işgal edildi (282-283).

Pers kralı Narsi'nin (296-297) saldırısının başarısızlığa uğramasından sonra, Diocletianus Dicle'ye kadar bütün Mezopotamya'nın (beş dicleötesi satraplığı) kendine bırakılmasını sağladı ve ülkeyi her biri bir *praeses* tarafından yönetilen iki eyalete böldü. Fırat kıvrımında, Nizip dolaylarında, Amida, Singara ve Bezabda şehirlerine dayanan müstahkem bir üçgen meydana getirerek bölgenin savunulmasını sağladı. Öte yandan Sasanîler eski yahudi toplulukları-

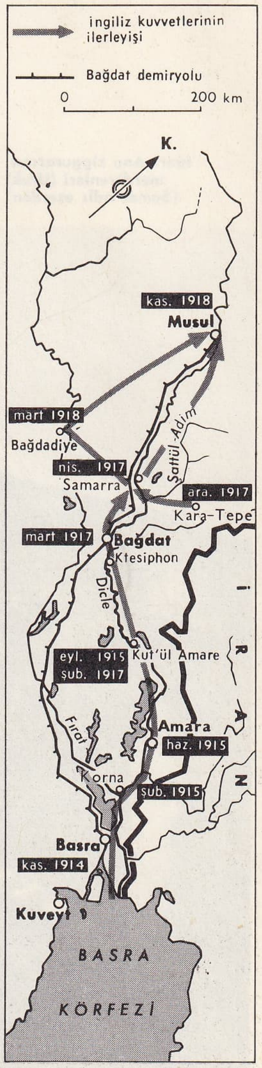

Mezopotamya savaşları

kral Naramsin'e ait heykelin ayakları (Susa) [Sumer adlı eserden]

Foto. Monzell-Giraudon (LAROUSSE) ; MEYDAN

kral Naramsin'in anıtı (Susa) Sumer adlı eserden]

nın yanı sıra II.yy.dan itibaren hıristiyan topluluklarının da ortaya çıktığı (Urfa [Edessa]) bölgede, ateşe tapma dinini kabul ettirmeğe çalıştılar. Sonra gnostikler ortaya çıktı (Mani'ciliğin kurucusu olan en meşhur gnostik Mani, Behram II tarafından idam ettirildi); Şahpur II, 338'de Nizip'i kuşattı (346 ve 350'de tekrar); 340'ta başladığı hıristiyanları ezme hareketi (Selefkiye piskoposu 341'de öldürüldü) Şahpur'dan sonra yaygınlaştı. Selefki piskoposu Katholikos, Hıristiyanlığın geri kalan kısmından hemen tamamıyle kopan (Julianus'un başarısız seferinden sonra [Ktesiphon'a yürüyüş, 363] Jovius, Nizip'ten ve beş dicleötesi satraplığından vaz geçti) Kalde kilisesini teşkilâtlandırdı ve 425'te patrik unvanını aldı. Bizans Mezopotamyası'na Yakubîler hâkim olurken, ülkenin geri kalan kısmı Efes konsilinden (431) sonra Nasturîliğe sadık kaldı: Nasturîlik 482-498 arası kesinlikle yerleşti; bir melki topluluğu kurulması, dinî karışıklığı daha da artırdı. Mezopotamya'yı ele geçirme mücadelesi VI. yy.da da devam etti; ama Bizanslılar ülkenin kendilerinde kalan kısımlarını 532, 562 ve 591 barışlarıyle korudular ve sıkıca tahkim ettiler. Bununla birlikte Persler, 607'de Bizanslılardan Urfa'yı (Edessa) alarak ele geçirdikleri toprakları Herakleios'a geri vermeden önce hıristiyanları Doğu'ya sürgün ettiler. Herakleios, kısa süre sonra arap istilâsı sırasında Fırat kıyılarından kesinlikle vaz geçmek zorunda kaldı (604).

tanrı Anu zigguratının merdivenleri (Uruk) [Sumer adlı eserden]

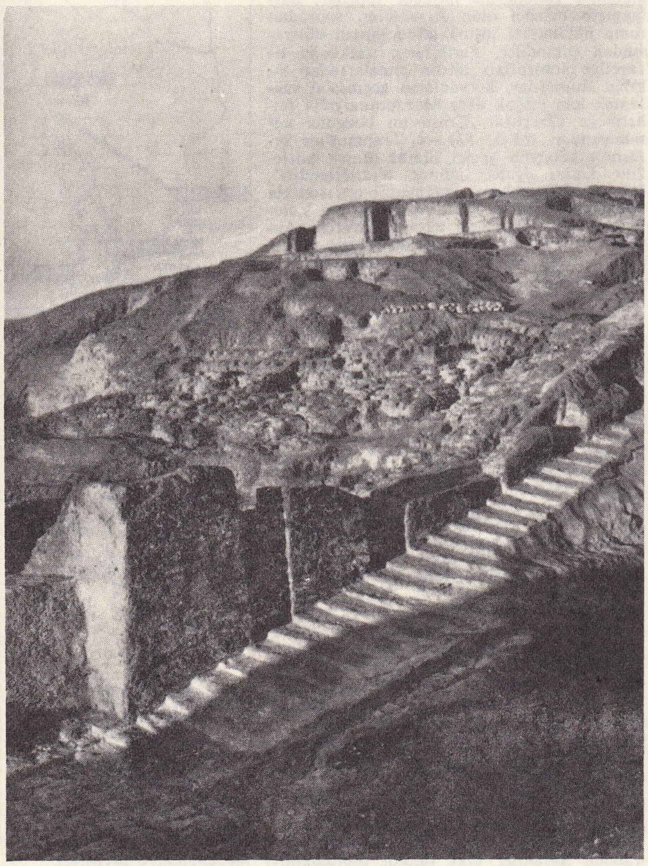

Arap Mezopotamyası

El-Kadisiye savaşını kazanan (636, 635 veya 637) müslüman araplar, sasanî topraklarını işgal ederek *Irakı Arap* adını verdiler; bölgeyi muhafaza edebilmek için iki müstahkem ordugâh meydana getirdiler: Basra ve Kûfe. Birçok hıristiyan ve zerdüşt dinî tarafları, Müslümanlığı kabul etti; ama Müslümanlık da birçok mezhebe bölündü. 794-750 Arası Mezopotamya'ya hâkim olan Abbasîler, başkentleri Bağdat'ı (762) ve kraliyet şehirleri Rakka ve Samerra'yı kurdular. Irak o tarihte müslüman bölgelerin en zenginiydi; yeni kanallar açılmasından yararlanan tarımda geleneksel ürünlere şekerkamışı eklendi ve bataklık bölgelerin ıslahında zenci köleler kullanıldı (IX. yy.). Halı, ipekli, çini ve kâğıt büyük şehirlerde imal ediliyordu. Uzakdoğu ticareti, Basra, Bağdat ve Diyarbakır'dan geçiyordu. Başkent parlak bir fikir merkezi haline gelmişti. Abbasîler IX. yy.da gerilediler: türk muhafızlarının tutsağı olan halifenin bölgesi küçüldü ve 945'ten sonra Irak da Buveyhî'lerin vesayetini kabul etti.

Son buluntular

Son yıllarda yapılan araştırmalar, Mezopotamya'nın tarihöncesi kültürleri hakkında aydınlatıcı bilgi verdi. Bu araştırmalar sonucunda Kuzeydoğu Mezopotamya'nın en eski çağlardan beri yerleşmelere sahne olduğu anlaşıldı. Özellikle Musul çevresinde Yontmataş* devrine ait mağaralar tespit edildi: Barda-Balka, Hazard Merd, Şanidar, Zargi, Paligavra ve Karimşahr. Cilâlıtaş* devrinde ise Mezopotamya'da oldukça yoğun bir yerleşme görülür. Kültür tarihinde bir devrim teşkil eden bu çağa ait önemli yerleşmeler Jarmo, Hassuna*, Tell el-Asvam, Ninova*, Tell Halaf* ve El*-Ubeyd'dir. Bu devirde halk, kamış üzerine çamur sıvayarak yaptığı evlerde oturur; avcılık, balıkçılık ve tarımla uğraşırdı. Mezopotamya'da seramik, bu devirde ortaya çıktı. Bu ilk eserlerin üzeri, geometrik ve üslûplaştırılmış hayvan motifleriyle süslüdür. M. Ö. III. binyıl başlarından sonra bakır bulundu, silâh ve gereç yapımında kullanılmağa başlandı. Büyük seramik atelyeleri Aşağı Mezopotamya'da Eridu, El-Ubeyd, Uruk*, ve Cemdet* Nasr'da; Yukarı Mezopotamya'da ise Hassuna, Samarra, Tell Halaf, Ninova ve Tepe Gavra'da idi. Ur*, Lagaş*, Umma, Nippur*, Kiş* gibi sümer şehirlerinin aralarında hâkimiyet savaşı yaptığı Sargonöncesi dönemde gerçekçi ve sert çizgili bir sanat ortaya çıktı. Bu sanatın heykelleri ve alçak kabartmaları kısa yapılıydı. Madenden, pişmiş topraktan veya taştan yapılmış sanat eserleri, tanrılara adanmış ve tapınaklara yerleştirilmiş adaklardı. Bu devirdeki sümer medeniyetini, kuzeydoğudan gelen Samîler sarstı. Sargon (III. binyılın ikinci yarısı) taş oymacılık sanatı, dinî ve mitolojik temaların çokluğuyle büyük bir gelişim gösterdi; bu temalar silindir-mühürlere işlendi. Daha sonra Yeni Sümer çağının olağanüstü atılım dönemi başladı; bu dönem Lagaş kralı Gudea'nın hükümdarlık devresidir. M. Ö. XIX. yy.a doğru Babil, bir imparatorluk merkezi haline geldi; fransızların Mari'de yaptığı kazılar, sarayı ve arşivleri ortaya çıkararak, Hammurabi çağı üstüne ışık tuttu. Kassit'lerin getirdiği karışıklık uzun süre devam etti. Bu dönem sanat eserlerinden yoksundur. Mezopotamya medeniyetine bu dönemde mitanni, suriye, ege, mısır etkileri katıldı. Yeni başkent Dur-Kurigalzu'da (Bağdat yakınları) bir ziggurat, tapınaklar ve bir saray yapıldı; zigguratın kalıntıları bugün de ayaktadır. XIV. yy.'a doğru kral Tukilti-Ninurta* I, Asur'da eski İştar* tapınağını yeniden yaptırdı. Asur saraylarının en ünlüleri Asur-Nasirpal II'nin (883-859) Horsâbâd'daki saraylarıdır. Sargon II'nin sarayı ve bu sarayın bağlandığı kale geniş bir dolma toprak alan üzerinde kurulmuştu; bu alanda, saraydan başka, tapınaklar ve saray ileri gelenleri için yapılmış evler vardı. Kabul salonları ve kapıları toprak seviyesinden başlayan büyük alçak kabartmalarla süslüydü. Kanatlı boğalar ve karışık ruhlar, krallık hayatından sahnelerle birarada temsil ediliyordu. Kral Asurbanipal'in (668 - 726) av partilerini temsil eden önemli kabartmalar, Ninova'da bulundu. Ninova'nın düşmesiyle (612) başlayan Yeni Babil döneminden günümüze pek az orijinal eser kaldı. Babil'in Keyhüsrev tarafından alınmasıyle (539) Mezopotamya akamanış hâkimiyetine girdi; ancak fatihler, ele geçirdikleri ülkenin etkisinde kaldılar. İhtişamın ağır bastığı karma bir sanat meydana geldi. Akamanış hanedanı Büyük İskender'in fethiyle son bulur; sonra Selefki dönemi helen etkisine yol açtı. Bu dönem, asıl mezopotamya medeniyetinin sonudur. Bununla beraber, günümüze kalan babil metinleri dolayısıyle önem kazanmıştır. (→ Bibliyo.) [LM]

Mezopotamya savaşları, Hindistan'a her türlü alman teşebbüsünü önlemek amacıyle İngilizler kasım 1914'ten sonra Basra'yı işgal ettiler ve Şattülarap'ı etkisiz hale getirdiler (27 kasım). Burayı ele geçirmek üzere Türklerin yaptıkları üç teşebbüs de (1915) başarısızlığa uğradı. Şubattan sonra Nixon kumandasındaki İngilizler İran'a girdiler, Kertha üzerinde Türkleri yenilgiye uğrattılar. Bu sırada Townshend emrindeki birlikler de Bağdat'a doğru ilerleyerek Amare (3 haziran) ve Kut'ül Amare*yi (eylül sonu) işgal ediyorlardı. Fakat Ktesiphon'da (Selman-ı Pak) durdurulan bu birlikler Kut'ül Amare'de çembe-

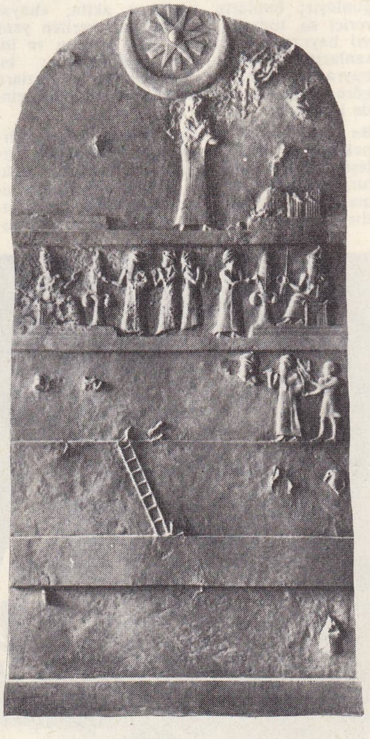

Ur-Nammu steli
(Sumer adlı eserden)

Foto. MEYDAN

re alındılar ve oradaki açlık sebebiyle teslim olmak zorunda kaldılar (28 nisan 1916). Bununla beraber general Maude*, 23 şubat 1917'de bu şehri yeniden ele geçirdi, Türklerle Bağdat önünde savaşarak burayı işgal etti (11 mart), sonra yeniden ileri hareketine devam ederek Şattül Adim (23 nisan) ve İstoldat'ta bulunan türk-alman mevzileriyle Samerra garını ele geçirdi. Bu sırada Baratov kumandasında Hemedan'ı (8 mart) ve Behistun geçitini işgal eden Ruslar da Maude ile birleşmek üzere ileri hareketlerine devam ettiler. Koleradan ölen Maude'un yerine kasım ayında Marshall getirildi (bk. MARSHALL). Bu kumandan da aralık 1917'de Bağdat'ın 120 km kuzeyinde bulunan Karatepe'ye kadar ulaştı. 1918 Yılında general Allenby ile irtibat kurmak amacıyle ağırlık merkezini Fırat vâdisi üzerine kaydırdı (mart), sonra yolunu değiştirerek Musul'a yöneldi ve savaşa son veren Mondros mütarekesinin imzalanmasından sonra (30 ekim 1918) 14 kasımda şehre girdi. Bk. *Birinci* DÜNYA SAVAŞI. (L)

MEZOPOZ i. (fr. *mésopause*). Meteorol. Mezosfer'in üst sınırını çizen ve termosfer'in başlangıcını gösteren ideal yüzey. (L)

MEZORİNYEN sıf. (fr. *mésorhinien*). Antropol. Burun indis'i orta olan bireylere ve ırklara denir: *Sarı ırktan olanların çoğu mezorinyendir.* (L)

MEZOSFER i. (fr. *mésophère*). Meteorol. Stratosfer ile termosfer arasında yer alan atmosfer tabakası; burada sıcaklık önce yükselir, sonra da düşer. Bk. ATMOSFER. (L)

MEZOSİSTOLİK sıf. (fr. *mésosystolique*). Patol. *Mezosistolik sesler,* sistol ortasında işitilen ve kalp dışında bir kaynaktan doğduğu sanılan anormal seslere Potain tarafından verilen ad. (L)

MEZOSKAF i. (yun. *mesos,* ortasında ve *skaphos,* kayık'tan fr. *mésoscaphe*). Orta derinlikteki denizlerde keşif için kullanılan âlet.

— ANSİKL. Prof. Piccard tarafından bulunan *mezoskaf*'ın uzunluğu 28,50, genişliği 5,70 m'dir, ağırlığı ise 160 tondur. 1 500 m kadar derinliğe dalabilir. Sudan daha hafif küçük bir odadan meydana gelen mezoskaf'ın bu özelliği batiskaflar için gerekli olan şamandıra kullanma zorunluğunu ortadan kaldırmıştır. Aşağı yukarı yer değiştirmeler, âletin üst kısmına yerleştirilmiş bulunan düzey eksenli bir pervane sayesinde sağlanır. (L)

MEZOTARTARİK sıf. (fr. *mésotartrique*'ten). Kim. *Mezotartarik asit. Eşanl. Etkin olmayan* TARTARİK* ASİT. (L)

MEZOTEKA i. (fr. *mésothèque*'ten). Bot. Erkekorgan başçıklarında çatlama tabakasının başlangıcında bulunan çeper bölgesine verilen ad. (L)

MEZOTELYOM i. (fr. *mésothéliome*). Patol. Mezotelyum uru; bir endotelyom çeşididir. (L)

MEZOTELYUM i. (fr. *mésothélium*). Dokubil. Embriyonun ortaderisinden oluşan ve büyük seröz boşlukların (plevra, perikard, karınzarı) iç yüzünü kaplayan endotelyum. (L)

MEZOTERM i. (fr. *mésotherme*). Biyol. Bk. ILIKÇIL.

MEZOTERMAL sıf. (fr. *mésothermal*). Jeol. *Mezotermal damar,* hipotermal damardan daha az derinde ve daha düşük sıcaklıkta oluşmuş damar.

— ANSİKL. *Mezotermal damar*'ın oluşma sıcaklığının 200-300°C olduğu sanılır. Damarın ortalama derinliği, hidrotermal kırıklara göre arazinin daha kolay kırılmasına imkân verir ve yeryüzüne yakın kırıklar daha düzgün olur. Böylece, ortalama sıcaklıkta oluşmuş mineralleri (sülfoarsenyör ve sülfoantimonyür) kapsayan çok yaygın yatay ve düşey damarlar ortaya çıkar; en önemli mezotermal damar kuvarstır, ama karbonatlar da bulunur. *Hipotermal* ve *epitermal* damarlarda sülfürler ile arsenyürlere sık rastlanır. Kaliforniya'daki ünlü «Mother Lode» altın damarı, yaklaşık olarak 200 km kadar uzanır ve bazı yerlerde 1 500 m'yi aşan derinliğe kadar işletilir. (L)

MEZOTİP i. (fr. *mésotype*). Miner. Hidratlı tabiî sodyum alüminosilikat; zeolit grubundandır. (L)

MEZOTORAKS i. (fr. *mésothorax*). Zool. Bk. ORTAGÖĞÜS.

MEZOTORYUM i. (fr. *mésothorium*). Kim. Kütleleri 228 olan iki radyoaktif çekirdeğin eski adı; bunlardan bir radyum'un, öbürü de toryum'un izotopudur.

— ANSİKL. Eczc. Radyum gibi, *mezotoryum* da, kanser tedavisinde kullanılır. Etkisi daha yavaş fakat γ ışıması radyumunkinden daha giricidir. Toryum sülfat çözeltisi halinde veya içinde 1 gr mezotoryum tuzu bulunan alüminyum kılıflı kalem halinde kanserli doku boşluğuna konarak kullanılır. (L)

MEZOZOYİK i. ve sıf. (fr. *mézozoïqe*'ten). Jeol. *Eşanl.* İKİNCİ* ZAMAN.

MEZOZEM sıf. (fr. *mésosème*). Antropol. Alnının ve kafatasının en geniş yerleri arasındaki oran orta derecede olan insan başına verilen sıfat. (L)

MEZÖKÖVESD, Macaristan'da (Borsod idare bölgesi) şehir, Bükk kütlesinin güneyinde; 28 000 nüf. Barok üslûbunda kilise. Düzenlenmekte olan ılıcalar. Meşhur mahallî el sanatları. (L)

MEZÖTUR, Macaristan'da (Szolnok idarî bölgesi) şehir, Szolnok'un güneydoğusunda; 35 000 nüf. Büyük kır merkezi. Çanak çömlek yapımı. (L)

MEZQUİTAL (RIO DE), Meksika'da ırmak, Büyük Okyanus'un kolu, Nayarit sierra'sını aştıktan sonra Büyük Okyanus'a dökülür; 475 km. Dolambaçlı çığırını birçok çağlayan keser. (L)

MEZRA i. (ar. *zerᶜ*'den *mezraᶜ*). *Esk.* Tarla, ekilecek yer: *Sahib-i mezra feryat ettikçe: Yâ kişi, kaldır tarlanı koyun geçsin derler* (Naima).

◆ **Mezraa** i. *Esk.* Mezra'ın dişili. ‖ *Ed-dünyâ mezraa(t)-ül-âhire* («dünya, âhiretin tarlasıdır»), dünyada ne ekersen âhirette onu biçersin. (M)

MEZRAA. Bk. ELAZIĞ.

MEZRAA, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Samsun ili, Vezirköprü ilçesi) bucak; 10 378 nüf. (1965). — *Bucak merkezi,* 1 240 nüf. (1965); Vezirköprü'nün 37 km batısındadır. Yüksl. 720 m. (M)

MEZRU sıf. (ar. *zirâᶜ*'dan *mezrûᶜ*). *Esk.* Arşınlanmış, arşınla ölçülmüş.

◆ **Mezruat** çoğl. i. *Esk.* Arşınla ölçülmüş şeyler: *Mezruatın mikdarı zira ile tayin olunur* (Cevdet Paşa). [M]

MEZRU sıf. (ar. *zerᶜ*'den *mezrûᶜ*). *Esk.* Ekilmiş, ekili, çift sürülüp tohum atılmış olan. (M)

MEZRUAT çoğl. i. (ar. *mezrûᶜ*'dan *mezrûᶜât*). *Esk.* Ekinler. ‖ Ekilmiş ve biçilmeğe hazır duruma gelmiş tarlalar. ‖ Ekilip yeşermiş tohumlar. (M)

MEZUN sıf. ve i. (ar. *izn*'den *me'zun*). Bir okulu bitirip diploma almış (kimse): *Efruz Bey, ilk görüştüğü zaman: «Hangi mektepten mezunsunuz?» diye sormuştu* (Ömer Seyfeddin). *Bundan dört beş sene evvel dostlarımızdan bir mühendis, Kolej mezunlarından bir genç kızla evlenmişti* (B. Felek). *Üniversite mezunu.* ‖ *Esk.* İzin almış, izinli. ‖ Bir işi yapmak için yetki verilmiş. *Yeni.* Yetkili. ‖ *Mezun olmak,* bir okulu bitirmek: *Vaktiyle Midilli idadisinden mezun olduğu için, oldukça okumuş yazmışlardan, memleketin tahsillilerinden rayılır ve hürmet görürdü* (Sabahattin Ali).

◆ **Mezune** sıf. *Esk.* Mezun'un dişili.

◆ **Mezunin** çoğl. i. *Esk.* Mezunlar. (M)

MEZUNİYET i. (ar. *me'zûn* > *me'zûniyet*). [Okul] Bitirme, diploma alma: *Mezuniyet sınavı.* ‖ — *Esk.* İzinli olma, izinlilik. ‖ Bir işi yapmak veya başarmak için verilen müsaade, yetki: *Muhlis Paşa, Ordu kumandanı İbrahim Paşa'dan mezuniyet almaksızın Manastır'a gitmiş* (Atatürk).

— *Esk. Mezuniyet-i kâmile* (veya *mezuniyet-i tâmme*), bir işi yapmağa tam yetkili olma. ‖ *Mezuniyet-i kat'iye,* kesin ve tam yetki. ‖ *Mezuniyet-i resmiye,* resmî yetki. (M)

MEZURA veya **MEZÜR** i. (ital. *misura*'dan). Terz. Ölçü almak için kullanılan şerit metre. (Genellikle 1,50 m olur.) [L]

MEZUZAH i. («parşömen zarı» anlamında ibranîce k.). Zarın iç kısmında Kutsal Kitap'tan bazı ayetler dış kısmında da tanrısal *Şadday* adı yazılıdır. (Mezuzah yahudiler arasında, kötü etkilerden korunmak amacıyle kapı çerçevelerine asılırdı.) [M]

MEZYEDÎ'LER, Irak'ın Hille ilinde hüküm süren bir müslüman hanedanı (XI.-XII. yy.). Hanedanın kurucusu Muhammed bin Mezyed'in Beni Dubeys kabilesiyle arasında çıkan savaşta ölmesi üzerine (1013), yerine geçen kardeşi Ebul Hasan Ali, Büveyhîler tarafından emîr olarak tanındı.

Kardeşi Ebul Hasan Ali, Büveyhîlerden bir yıl sonra Benî Dubeys üstüne yürüyen Ali, Dubeys'in iki oğlunu öldürdü, fakat bunların kardeşi Muzar tarafından geri çekilmek zorunda bırakıldı. Ali'nin ölümü üzerine yerine oğlu Dubeys geçti (1018). Bağdat'taki ücretli türk askerlerinin yardımını sağlayan Dubeys, taht kavgasına kalkışan kardeşi el Mukalled'i yenerek ülkeye hâkim oldu. Büveyhîlerden Celâlüddevle'den yardım gören Mukalled, Dubeys'i ülkeden ayrılmak zorunda bıraktı; bir süre sonra yapılan barış sonunda Dubeys yeniden ülkeyi ele geçirdi. Dubeys'in ölümü üzerine yerine geçen oğlu Mansur, kısa bir süre iktidarda kaldı (1082-1086). onun yerine geçen Sadaka, mezyedî hâkimiyetini bütün Irak'a yaydı. Hit, Vâsıt, Basra ve Takrit'i aldı. Selçuklu sultanı Berkyaruk'un kardeşi Muhammed Tapar ile dost olan Sadaka, Basra'da hükûmet merkezi olan Camiayn'ı genişletti; bu yeni bölge Hille adını aldı (1102). Sadaka'nın artan kudreti Muhammed'i kendi aleyhine çevirdi. Çıkan savaşta Sadaka öldü. Oğlu Dubeys II, Muhammed'in ölümünden sonra ülkesine dönebildi (1118). Bir suikasta uğrayınca yerine oğlu Sadaka II geçti (1135). Sultan Mesud ile yeğeni Davud arasındaki savaşta Mesud tarafını tutan Sadaka, zaferden sonra bazı emîrlerle ganimet almak için ilerlerken düşman eline düştü ve öldürüldü (1138). Bundan sonra Sadaka'nın kardeşi Muhammed, Hille emîri olarak tanındı; fakat üçüncü kardeşi Ali I tarafından ülkeden kovuldu. Sultan Mesud'un kumandanı Salârkerd, Ali'yi Hille'den çıkardı (1148). Sultan Mesud'un ölümünden sonra (1152), şehir Bağdat valisi Bilal'in, sonra da halife ordularının eline geçti. 1157'de halife kuvvetleri geri çekilince Muhammed tekrar Hille'yi ele geçirdi. Halife Mustencid buraya bir ordu gönderdi ve mezyedî iktidarına son verdi. Hanedandan 4 000 kişi kılıçtan geçirilince, sağ kalanlar canlarını kurtarmak için çeşitli bölgelere dağılarak kayboldular. (M)

MEZZETTINO
Watteau'nun eseri
Metropolitan museum,
New York

MEZZAH sıf. (ar. *müzâh*'tan *mezzâh*). *Esk.* Şakacı (kimse). [M]

MEZZA VOCE zf. Müz. İtalyanca yorum terimi; bir bölümün, hemen hemen başından sonuna kadar «yarı sesle» piyano çalınacağını veya söyleneceğini belirtir. (Erkek sesleri için, şarkının bas sesiyle söyleneceğini gösterir.) [L]

MEZZETTİNO (Angelo COSTANTINI, — denir), italyan tiyatro oyuncusu (Verona 1654 -ay.y. 1729). 1681'de sahne hayatına başladı. *Arlecchino* rollerinde Domenico'nun dublörlüğünü yaparken, *Mezzettino* adlı yeni bir tip yaratarak başarı kazandı. Domenico'nun ölümünden sonra (1688), İtalyan Komedi topluluğunun başoyuncusu oldu. Topluluğun dağıtılmasından sonra (1697), Dresden'de Polonya kralı August I'in hizmetine girdi ve soyluluk unvanı aldı. Fakat kralın metreslerinden biriyle seviştiğinden Königstein'da yirmi yıl hapis yattı. Hürriyetine kavuşur kavuşmaz Paris'e döndü ve bir süre Yeni İtalyan topluluğunda oynadı (1729). *Scaramuccia'nın Hayatı* (1695) adlı eser ona mal edilir. Duygulu ve müzikçi bir Arlecchino olan Mezzettino'nun kişiliği, Watteau'ya pek çok tablo ilham etti; bunların en ünlüsü New York Metropolitan museum'dadır. (L)

Mezzettino, Comedia dell'Arte'deki hilecı ve entrikacı uşak tipi. Mezzettino isminin,

Foto. Bulloz (LAROUSSE)

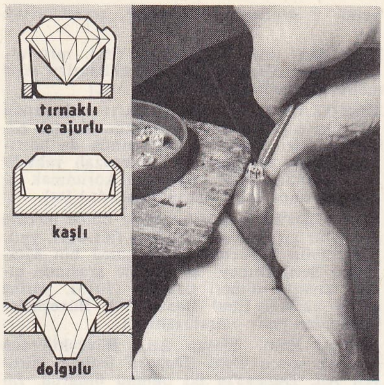

mıhlama (kuyumc.)

ilk defa, 1610'dan hemen sonra Confidenti topluluğundan Ottavio Onorati tarafından kullanıldığı sanılır. Ama bu tipin en ünlü yorumcusu kendi isminden çok *Mezzettino* adıyle tanınan Angelo Costantini'dir. (M)

MEZZO zf. (ital. k.). Müzikte kullanılan «ortada», «yarım» anlamında italyanca kelime.

◆ **İ.** MEZZO-SOPRANO'nun kısaltılmışı. (L)

MEZZO FORTE zf. Müz. İtalyanca yorum terimi; *piano* ile *forte* arası çalınacağını veya söyleneceğini belirtir. (L)

MEZZOGİORNO, İtalya'da güney bölgelerinin (Abruzzi Campania, Apulia, Basilicata, Calabria, Sicilya, Sardinya) tümü; 123 000 km²'lik bir alanı kapsayan Mezzogiorno'nun nüfusu 20 milyona yakındır; 165 kişi olan ortalama nüfus yoğunluğu, Campania'da 344'ü bulur; Sardinya'da ise 58'e düşer. Bütün bu bölgelerde doğum oranı yüksek (binde 22,8), ölüm oranı düşüktür (binde 8,9). Yurt dışına göçen italyanların yüzde 69'u bu bölgedendir; ayrıca bölgeden Kuzey İtalya'ya göçenlerin sayısı da günden güne artmaktadır. Kişi başına yıllık gelir, bütün İtalya'da 230 000 ve Kuzey İtalya'da 311 000 lirete karşılık, ancak 133 000 lirettir. Faal nüfusun yarıya yakını tarımda çalışır; fakat tarımın verimi düşüktür (buğday: Apulia'da 13 kental; Sicilya'da 10 kental). Sanayi çok az gelişmiştir (Napoli ve Bari).

Bu durumun çeşitli coğrafî ve tarihî sebepleri vardır: dağlık bölgelerin yaygınlığı ve alüvyonlu zengin ovaların darlığı; işlenebilir topraklarda sellerin yarıklar açması; uzun yaz kuraklığı; devletin uzun süre ilgilenmemesi sonucu bu bölgelerin iktisadî bakımdan geri kalması. İtalya'da birliğin sağlanmasından beri daha zengin ve daha iyi donatılmış olan Kuzey İtalya üstünlüğünü korudu ve sanayiini, üretim değil satış pazarı olan güneyin zararına geliştirdi.

1950'den beri Mezzogiorno'nun iktisadî ve sosyal durumunu düzeltmek için büyük bir çabaya girişildi: latifundia'lara elkonması ve toprakların bölünmesiyle gerçekleştirilen toprak reformu, teknik ve tarımsal düzenlemeler, sonra da toprağın ıslahı, devlet tarafından kontrol edilen muhtar bir kurum olan ve çalışmaları Güney Latium'u kapsayan Cassa per il Mezzogiorno'nun (Güney Bölgeleri Yardım sandığı) himayesinde uygulandı. Bununla birlikte nüfus artışı devam ettiği için, tarım değerlendirilmesinin yanı sıra etkili bir sanayi kurularak gençleri istihdam etmedikçe Mezzogiorno'da eksik istihdam tehlikesi hüküm sürecektir. Mezzogiorno'nun sanayileştirilmesi için on yıllık bir plan (1964-1973) uygulanmağa başlanmıştır. Bu plan, Kuzey İtalya ile Güney İtalya'nın iktisadî ve sosyal dengesizliğini düzeltecek tek çare gibi görünmektedir. Ama yeni tesisler (demir-çelik sanayii, kimya sanayii) ancak birkaç büyük şehre (Napoli, Bari, Tarento v.b.) faydalı olmuştur. (L)

MEZZO-SOPRANO (ital. k.). Soprano sesinden daha pes, ses alanı daha dar (*si* bemol'den *la*'ya) kadın sesi. *Eşanl. Üst ikinci perde ses.* (L)

MEZZO-TİNTO i. («yarım-ton» anlamında ital. k.). Bütün yarım-tonların elde edilmesine elverişli suluboya gravür çeşidi. (L)

MF, ing. MEDİUM FREQUENCE (orta frekans) kelimelerinin kısaltması; frekansları 300 ile 3 000 kHz arasında kalan radyoelektrik dalgaları belirtir. (L)

mg, *miligram*'ın sembolü. (L)

Mg, *magnezyum*'un kimyasal sembolü. (L)

mgal, *miligal*'in sembolü. (L)

mgr, *miligrad*'ın sembolü. (L)

M'GUN (CEBEL), Fas Yukarı Atlası'nda kalkerli dağ ve doruk (4 070 m). Cebel M'gun, kuzeyde Tessaut'un boğazlarına, güneyde Dades yaylalarına hâkim olan bir antiklinaldir. (L)

MHD, *Magnetohidrodinamik*'in kısaltması. (L)

MHO i. (*ohm*'un anagramı). Elektr. Eskiden pratik iletkenlik birimi olarak kullanılan terim.

— ANSİKL. *Mho,* C.G.S. sistemindeki iletkenlik biriminin 10⁹ katına eşittir; bir mho, direnci 1 ohm olan bir devre parçasının iletkenliğidir. Bu birim bugün kullanılmaz. (L)

MI, MI, MU, MÜ ek. 1. Sonuna getirildiği cümle veya kelimeye, sesin vurgusuna göre, soru, şaşma veya inkâr anlamı katar: *Bu kapı açılır mı?* 2. Soru biçiminde rica veya kapalı buyruk cümleleri yapar: *Kaleminizi verir misiniz?* 3. Olumsuz soru halinde hikâye cümleleri meydana getirir: *Dönüp bir de bana bakmaz mı?* 4. Anlamı daha da güçlendirir: *Çirkin mi çirkin.* 5. Görülen (*-di*'li) geçmiş zamanlı bir cümle ile başka bir cümle arasına getirildiği zaman, ilk cümleye şart ve sebep, ikincisine de sonuç niteliği verir: *Bekledin mi gelir.*

— Dil. bil. Ek, *mu* edatından gelir. Eski Türkçede *mu, mü* biçimindeydi ve ses uyumuna bağlı değildi. Batı Türkçesinde ise *mı, mi* biçimini aldı; Eski Anadolu Türkçesinde bu düz biçimler kullanıldı. Osmanlıca döneminde ses uyumuna bağlandı ve son zamanlarda *mı, mi, mu, mü* biçimini aldı. Bu ek, yazıda kendinden önceki kelimeye bitiştirilmez. kendinden sonra koşaç gelirse onunla birleşir. Ek vurgusuzdur, vurguyu daima kendinden önce gelen hece üzerine atar. (M)

MICIR veya **MUCUR** i. (ermenice *mıcır*'den). Küçük kömür parçaları, kırıntı kömür. ‖ *Mec.* Bir şeyin değersiz, işe yaramaz kısmı.

— Bayınd. Yolların asfaltlanmasında zift v.b. ile karıştırılarak kullanılan 5-20 mm boyutlarında taş parçacıkları. (M)

MIĞIRTEPE veya **BOZDAĞ,** Akdeniz bölgesinde Amanos dağlarının yüksek tepesi; yüksl. 2 240 m. Dörtyol ile Hassa arasında yer alır. (M)

MIĞITAR (Bedros Manug), ermeni ilâhiyatçısı (Sıvas 1670 - Venedik 1749). On dört yaşında keşiş oldu. Mığitar («teselli eden») adını alarak Eçmiadzin manastırına girdi. 1700'de İstanbul'a gitti, Roma kilisesine bağlandı, Ermenileri Katolik birliğine sokmak istedi. Mystra despotluğuna giderek, orada *Mığitaryan* tarikatını kurdu (1701). Öldüğünde tarikatın altmış kadar üyesi vardı. Mystra despotluğu Türkler tarafından ele geçirilince Mığitar Venedik'e sığındı (1717), San Lazzaro adlı küçük adada kısa zamanda ün kazanan bir manastır ve bir okul yaptırdı. Eserleri: *Karaganutyun Kırupari lezvi Haygazyan Seri* (Ermenice Dil Bilgisi Haygazyan Seri) ve *Haygazyan Pararan* (Haygazyan Lûgati). İncil'i Ermeniceye çevirdi (1734). [L]

MIĞITAR KOŞ («Tüysüz»), ermeni bilginı (Kandzag 1140'a doğr. - 1213). 1211'de Kedig manastırını kurdu ve bu manastırın ilk başpapazı oldu. Masallar, öğütlü hikâyeler ve *Tadasdanakirk* adı altında bir kanun kitabı yayımladı. (L)

MIĞITARYAN i. Mıgitar tarafından kurulan tarikatın üyesi.

— ANSİKL. *Mığitaryan*'lar ermeni tarikatına bağlı benediktin rahipleridir. 1701'de kurulan tarikat, önce Aziz Antoninus'un, sonra da 1711'de Aziz Benedictus'un öğretisini benimsedi. Bu tarikat 1712'de papa Clemens XI tarafından meşru kabul edildi. Topluluğun, biri Venedik'te, öbürü Viyana'da (1772) olmak üzere iki şubesi vardı. (L)

MIH i. (fars. *mīh*'den). Büyükçe çivi: *Öküzün ayağına mıh batmıştı, o hatırına geldi* (M. Ş. Esendal). *Ben sana mecburum bilemezsin / Adını mıh gibi aklımda tutuyorum* (Attilâ İlhan).

— *Esk. Çâr-mıh.* Bk. ÇARMIH.

— Vet. *Mıh vurması,* ayağın canlı dokularında yara açan nal arızası.

— ANSİKL. Vet. *Mıh vurması*'na çatlak bir mıh sebep olur; tırnağa çakılınca ikiye ayrılır, bir parçası canlı dokuya girer ve genellikle öbür parçadan koparak ayakta gömülü kalır. Öbür parça ise tırnaktan dışarı çıkarak mıhın tutturulmasını ve iyice çakılmasını sağlar. (Mıh vurması, tırnak içinde kalan eski bir çivi parçasından da ileri gelebilir. Çakılan mıhın ucu buraya rastlar ve saparak ete gömülür. Bu arızalara *mıh yarası* denir.)

◆ **Mıhî** sıf. *Esk.* Çivi şeklinde olan. ‖ *Hatt-ı* mıhî, çivi yazısı. (ML)

MIHLADIZ i. *Halk dili.* Mıknatıs. (M)

MIHLAMA i. (*mıhlamak*'tan *mıhla-ma*). Mıhlamak işi. ‖ *Argo.* Bir çeşit zar atma şekli.

— Kuyumc. Değerli taşları, madenden bir destek üzerine yerleştirme.

— ANSİKL. Kuyumc. *Mıhlama* üç şekilde yapılır:

kaşlı mıhlama'da taş, bu iş için hazırlanan yüzük kaşı veya yuva içine yerleştirilir; sonra, taşı çevreleyen maden yukarıya doğru kıvrılır ve taşın daha sağlam oturması için birkaç tırnak açılır;

dolgulu mıhlama'da, doğrudan doğruya maden kütlesinin içine bir delik açılır ve bu deliğin içine yerleştirilen taşı yerinde tutmak için, çevresindeki maden yukarıya doğru kıvrılır;

tırnaklı ve ajurlu mıhlama'da taş, bütün çevresinde tırnaklar bulunan bir yuvaya yerleştirilir ve tırnaklar taşın üzerine doğru bükülür. (LM)

MIHLAMA i. (süryanice [?] k.). *Halk dili.* Pastırma, soğan ve yumurtadan yapılan bir yemek. (M)

MIHLAMAK geçl. f. (*mıh*'tan *mıh-la-mak*). Çiviyle tutturmak, çakmak: *Tahtayı duvara mıhladı.* ‖ *Mec.* Bir kimseyi yerinden ayrılamayacak hale getirmek: *Korku ikimizi de sanki mıhlamıştı* (Ahmed Rasim). ‖ *Argo.* Sivri veya keskin bir âletle yaralamak.

— Denizc. *Bayrağını mıhlamak,* bayrağı düşmemesi ve arya edilmemesi için direğe mıhlamak. (Bu ölünceye kadar savaşmak kararını gösterir.)

— Kuyumc. Bir taşı yüzük kaşının içine yerleştirmek: *Bir elması mıhlamak.* ‖ Yontulacak bir elması yontma tahtasına yerleştirmek. ‖ *Bir taşı ajur biçimi mıhlamak,* taşı tırnaklarla sıkıştırıp tutturmak.

◆ **Mıhlanmak** edilg. f. Mıhlamak işlemine konu olmak: *Sandalyenin ayağı mıhlandı.* ‖ Dönşl. f. Yerinde çakılıp kalmak: *Merdivenlerdeyim, üst kata çıktım; kapı önünde mıhlanıp kaldım* (R. H. Karay). [ML]

MIHLI sıf. (*mıh*'tan *mıh-lı*). Mıhı, çivisi olan: *Mıhlı tahta.* ‖ Mıhlanmış: *Sarayda bir duvara mıhlı bir halka varmış, çıkarmak lâzım gelmiş, uğraşmışlar uğraşmışlar, çıkmamış* (N. Ataç). ‖ *Teşm. yol.* Bağlı: *Girince ben odadan hepsi kalktılar ayağa / Kızıyle annesi mıhlıydılar fakat yatağa* (M. Â. Ersoy). [M]

—MIK, —MİK, —MUK, —MÜK ek. Fiilden isim yapma eki; bugün ancak birkaç örnekte görülür: *İl-mik, kıy-mık, kus-muk* gibi. (M)

MIKLAD i. (ar. *mıķlād*). *Esk.* Anahtar. ‖ Kilit dili. ‖ Hazine. (M)

MIKLEP veya **MIKLEB** i. (ar. *mıkleb*). G. santl. *Esk.* Ciltli kitapların sol tarafında bulunan ve okunmakta olan yeri belli eden kulak: *Her safhada bir şekl-i hakikat eder biraz / Her gün çevirir bir varaka mıkleb-i âlem* (Ziya Paşa).

Foto. LAROUSSE

— ANSİKL. G. santl. *Mıklep*'e *karga, mahlap* veya *mıhlap* denirdi. İnce tahta, fildişi, abonoz, deri ve çeşitli değerli madenlerden yapılırdı. Kâğıt keseceklerini andıran, uçları kıvrık veya çatallıları, işlemeli veya düz olanları vardı. Kitabın sürekli kapalı durmasına, okunmuş yerlerin belli olmasına, bırakılan sayfanın kolaylıkla bulunmasına yarardı. Kitap okunurken sayfa arasına yerleştirilirdi; kitabın dışında kalan kısmına *sertap* denir ve değerli ciltlerin sertaplarına ayet, beyit veya bir fıkra yazılırdı. Cildin üst kapağının iç tarafında bulunur, kullanıldıktan sonra gene aynı yere konulurdu. (LM)

MIKNA veya **MIKNAA** i. (ar. *mıknaᶜ*). *Esk.* Başörtüsü. (M)

MIKNATIS i. (yun. *magnetes*'ten ar. *mıknâtîs*). Demiri ve daha başka bazı madenleri çeken demir oksit. || Demiri çekme özelliği taşıyan veya sonradan bu özelliği kazanan her türlü madde. || —*Esk. Mıknatıs-ı tabiî* (veya *hacer-i mıknatısî*), yerden tabiî olarak çıkarılan demir oksit. || *Mıknatıs-ı sunî* (veya *sınaî*), sürtme, dokunma veya elektriklenmeyle bazı cisimleri çekme gücü verilen demir.

— Elektr. *Bir devreyle eşdeğerli olan mıknatıs*, bütün elektromagnetizma* problemlerinde bir elektrik devresinin yerini alan itibarî mıknatıs. (İçinden *i* geçen S yüzeyli, N sarımlı bir bobinle eşdeğerli olan mıknatısın magnetik momenti, M.K.S.A. birimleriyle:

$$\mathcal{M} = 4\pi \times 10^{-7}\ \mathrm{S.N}i$$

bu ifadede S metre kare, N*i* de ampersarım cinsinden ölçülür.)

— ANSİKL. Miner. *Tabiî mıknatıs* veya *mıknatıs taşı*'na, *magnetit* adı verilir; kimyasal bakımdan bu madde, spineller grubundan Fe_3O_4 formülündeki demir oksittir. Magnetit, bazik kayalarda (bazalt) bulunur. Yeryüzünde büyük tepeler meydana getirir (İsveç). Billûrları, kübik simetri gösteren sekizyüzlülerdir; ayrıca, birleşme düzlemli polisentetik yapraklar halinde de bulunur. Siyah renkte olan magnetit, siyah bir toz tabakasıyle örtülüdür. Demiri, nikeli ve kobaltı çekme özelliği taşır; bir billûr içinde alınan değişik doğrultulara göre çok belirli bir magnetik anizotropi gösterir (P. Weiss). Yoğunluğu 4 ile 5,2 arasında değişir. Demir cevheri olarak çıkarılır ve iyi nitelikte demir üretilmesini sağlar.

— Fiz. Yunanlılar tabiî mıknatısları tanıyor ve bu taşları Anadolu'daki *Magnesia şehri* (bugün Manisa) ile Makedonya'daki *Magnesia* bölgesinden elde ediyorlardı; bu yüzden sonraları, mıknatıslar üstünde gözlemlenen olaylara *magnetik*, bu olayları inceleyen fizik dalına da *magnetizma* adı verildi.

Bileşimleri çok değişik, fakat temel maddeleri genellikle demir olan *sunî mıknatıs*'ların Avrupa'da XII. yy.dan önce bilinmediği sanılır. Bugün aşağı yukarı yalnız bu tür mıknatıslar kullanılır; çünkü bunlara, kullanma alanına uygun şekiller ve tabiî mıknatıslardan çok daha şiddetli ve kararlı bir mıknatıslanma verilebilir.

● *Mıknatısları niteleyen fiziksel büyüklükler.* Aşağıda sözü edilen büyüklükler bütün mıknatıslara uygulanabilirse de, biz daha derli toplu bir açıklama yapmak için, düzgün geometrik şekilleri olan ve temel boyutlarından birinin doğrultusunda uzadığı kabul edilen *mıknatıslı iğne* veya *çubukların* basit halini göz önüne alacağız. (Bir iğne, çok ince ve hafif bir çubuk gibi düşünülebilir.) Demek ki böyle bir mıknatısın iki ucu vardır, bu uçlara *kutup* adı verilir, çünkü mıknatısın dış magnetik etkilerinin çoğu bu uçlarda kendini gösterir: demir tozlarının *çekilmesi*, önceden mıknatıslanmamış bütün demir nesnelerin *çekilmesi*, başka mıknatıslı çubuk kutuplarının *çekilmesi* veya *itilmesi*. Uygun bir şekilde asılarak (burulmasız tel, mil ucu v.b.) tedirgin edici diğer magnetik kütlelerden uzakta serbestçe yönelme imkânı sağlanan mıknatıslanmış bir çubuğun (veya iğnenin) Yerkürenin yönetici etkisi altında kaldığı ve bu yüzden, denge durumundayken, hemen hemen güney-kuzey doğrultusunda ve aynı kutbu her zaman kuzeye dönecek şekilde belirli bir doğrultu aldığı görülür. Pusula*lar, gemi pusulaları ve magnetik teodolit*ler bu ilkeye dayanır. Her mıknatıslı çubuğun (veya iğnenin), kuzeye doğru yönelme eğiliminde olan kutbuna *kuzey kutbu* (veya *pozitif kutup*), öbür kutbuna da *güney kutbu* (veya *negatif kutup*) denilir. Değişik çubukların kutupları arasındaki mekanik etkilerin incelenmesi, şu temel kuralı ortaya koyar: aynı adlı iki kutup birbirini iter, ters adlı iki kutup birbirini çeker.

Bu kutupların özellikleri yalnız uçlarda kalacak kadar dar sınırlı değildir; fakat, çubuğun merkezine doğru gitgide azalır, merkezde sıfır olur ve merkezi geçtikten sonra ad değiştirir. Çubuk yüzeyinde, bu iki kutuplanmış bölgeyi birbirinden ayıran eğriye *nötr* veya *yansız çizgi* denir. Yer'in magnetik alanı*nın çubuk üstünde yarattığı paralel kuvvetlerin tümünün bir kuvvet çifti haline indirgendiği kabul edilirse, kuzey ve güney kutuplar sadece iki uç olarak değil, iki kesin nokta olarak tanımlanabilir. O zaman, bu iki noktayı birleştiren doğruya çubuğun *magnetik eksen*'i denir. Eğer çubuk düzgün olarak mıknatıslanmamışsa, bu eksen çubuğun geometrik ekseniyle her zaman tam olarak çakışmaz. Magnetik açıdan, bir mıknatısın yaratabileceği veya uğrayabileceği bütün etkilerin şiddetini belirten büyüklüğe, çubuğun *magnetik moment*'i denir. Bu moment, çubuğun iki kutbu arasındaki uzaklık ile *kutup şiddeti* (veya *magnetik kütle*) denen başka bir büyüklüğün çarpımına eşittir; bu büyüklük, kutupların birbirinden daha iyi ayrılabilmesi için, kutuplar arasındaki ayırt edici etkileri belirtir. Aslında, *kırılmış mıknatıs deneyi*, herhangi bir mıknatıslı çubuğu ikiye bölmekle tek kutuplu bir mıknatıs elde etmenin imkânsız olduğunu gösterir. Parçalar birbirinden ayrıldıktan sonra, bölünme yerinin her iki ucunda, ters adlı iki yeni kutup oluşarak, her yarım parça yeni bir mıknatıs haline gelir. Bu kutuplardan her birinin şiddeti, ilk kutupların şiddetiyle aşağı yukarı aynı değerdedir; fakat aralarındaki uzaklık iki kere daha küçük olduğu için, iki yeni mıknatısın her birinin magnetik momenti ilk momentin yarısına eşittir. Buradan da, bir mıknatısın mıknatıslanmasının, gerçekte çubuğun bütün hacmine az veya çok düzenli olarak dağılmış bir iç özellik olduğu sonucu çıkar ve toplam magnetik momentin mıknatıs hacmine bölümüne, mıknatıslanmış bir maddenin *mıknatıslanma şiddeti* denir. Demek ki mıknatıslanma şiddeti, mıknatıs yapımında sarılmak istenen ve en yüksek seviyede korunmasına çalışılan, mıknatıslanmış maddeye has bir özelliktir. Yer de, çaplarından (magnetik kutuplarından geçen doğru) biri boyunca düzgün olarak mıknatıslanmış bir küreye veya aynı doğrultu boyunca, merkezine yakın yerleştirilmiş çok daha küçük bir çubuğa benzetilerek bir mıknatıs gibi kabul edilebilir (bk. *Yer* MAGNETİZMA'*sı*). Her iki durumda da, iki kutup tipini yukarıda kabul edilen şekillere göre adlandırmak için magnetik bakımdan Yer ile eşdeğerli olan bir mıknatısın güney kutbunun, Yerkürenin kuzey bölgesine doğru yönelmiş olması gerekir, oysa alışkanlık yüzünden bu kutup *magnetik kuzey kutbu* diye adlandırılır.

● *Mıknatısların yapımı, mıknatıslanması ve mıknatıslığın giderilmesi.* Yalnız birkaç çeşit madde, uygun işlemlerden geçtikten sonra kalıcı olarak mıknatıslanmaya, yani iyi bir mıknatıs haline gelmeğe elverişlidir. Bunlar, düşük kaliteli âdi çeliklerin dışında kalan özel çelikler, özellikle de tungstenli, kromlu, kobaltlı, molibdenli v.b. çelikler, demir-nikel-alüminyum alaşımı gibi alaşımlar ve bunlardan çok daha hafif olan *ferrit* tipi bazı bileşiklerdir. Bu arada, bileşiminde bakır, manganez ve alüminyum bulunan demirsiz bir alaşımı da (*Heusler* alaşımı) ilgi çekici olduğu için saymak gerekir. Mıknatıs yapılacak malzemelerde aranılan iki temel özellikten biri, mıknatıslanma şiddetinin (veya magnetik indüklemenin) yüksek olması, öbürü de, sunî veya tabiî mıknatıslığın giderilmesi için yapılan etkilere karşı koymasıdır. Bu ikinci özellik *gideren alan* ile ölçülebilir; gideren alan, mıknatısın aldığı mıknatıslanmaya ters yönde olduğu kabul edilen ve mıknatıslığı tam olarak giderebilen bir magnetik alanın değeridir. Bu gideren alanın değerinin, özellikle serbest kutuplu bir mıknatısla (yani, *açık* magnetik devre halinde kullanılan bir mıknatısta), bu kutupların etkisiyle meydana gelen *mıknatıslığı azaltan alan*'ın değerinden daha büyük olması gerekir. Ayrıca, gideren alanı yüksek olan malzemelerin kullanılmasıyle, ters adlı kutuplar arasındaki *iç* mesafelerin büyük ölçüde azaltılması tasarlanmaktadır. Böylece modern mıknatısları, eski mıknatıslarda olduğu gibi, uzun kenarı boyunca mıknatıslama zorunluğu ortadan kalkacaktır; bunun sonucu, uzun çubuklar uzunluğuna dik olarak, ince levhalar yüzeylerine dik olarak, diskler de çaplarından birine dik olarak mıknatıslanabilecektir. Diğer taraftan, çok sert ve kırılgan olduğu için bu modern malzemelere her zaman istenen şekil verilememektedir; bu güçlük, karışık magnetik devreler, yani magnetik geçirgenliği yüksek olan alaşımlardan veya yumuşak demirden yapılmış parçalar ile kuvvetli mıknatıslanmış parçaların bir seri oluşturduğu devreler hazırlayarak kolayca ortadan kaldırılır; indüklemeyle mıknatıslanan bu devrelere, kullanılma şekline elverişli bütün dış şekiller (özellikle kutup aralıklarını sınırlayan şekiller) verilebilir.

Mıknatıslama işlemleri, mıknatıslanacak maddeyi uygun değerdeki bir magnetik alan içine yerleştirerek ya *değme* usulüyle (diğer bir mıknatısla temas ettirerek) veya uygun bir elektrik akımının etkisiyle yapılır. Gerektiği zaman mıknatıslığın giderilmesi de gene elektrik akımlarıyle elde edilmiş azalan alternatif magnetik alanların etkisiyle sağlanabilir.

● *Mıknatısların kullanılması.* Mıknatısların çok değişik kullanma alanı ve bunun sonucu, çok çeşitli şekilleri vardır. Mıknatısların kullanıldığı alanlar başlıca üç grupta toplanabilir.

I. grup: mıknatısın yer tayininde ve gerektiği zaman başka magnetik alanları, özellikle Yer'in magnetik alanını ölçmek böylece yön tayin etmekte kullanıldığı (pusulalar, gemi pusulaları) alanlar;

II. grup: mıknatısın çeşitli magnetik parçalar üstüne etki eden bir kuvvet olarak kullanıldığı (malzemelerin, toz veya magnetik parçaların ayrılmasında, asal analizlerde, hekimlikte kullanılan bazı yabancı maddelerin üretiminde, telefon cihazlarının ve rölelerinin polarılmasında v.b.) alanlar;

III. grup: mıknatısın belirli *demir* aralık-ları*'nda, şiddetli ve çok sabit magnetik alanlar yaratmakta kullanıldığı yerler (mıknatıslar, elektromıknatıslardan çok daha sabit magnetik alan meydana getirir). Bu grupta, amperölçer* ve galvanometre* gibi elektrik ölçme âletlerinin ve siklotron*, betatron* gibi atom hızlandırıcılarının söz konusu olduğu en ileri uygulamalar sayılabilir. (LM)

tabiî mıknatıs

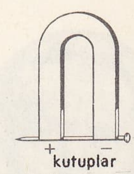

kutuplar
at nalı demir **mıknatıs**

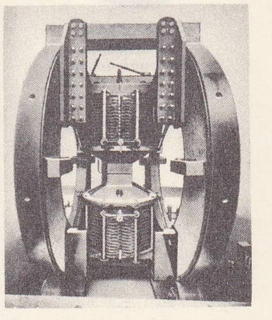
Bellevue
sabit **mıknatıs**'ı

MIKNATISÎ sıf. (ar. *mıknâtîs*'ten *mıknâtisî*). *Esk.* Mıknatısla ilgili, magnetik.

◆ **Mıknatısiye** sıf. *Esk.* Mıknatısî'nin dişili. || *İbre-i mıknatısiye*, mıknatıslı ibre. (M)

MIKNATISİYET i. (ar. *mıknâtîs*'ten *mıknâtîsiyyet*). *Esk.* Mıknatıslı olma özelliği. Bk. MIKNATISLIK.

— Geod. *Esk. Mıknatısiyeti Arziye*, Yer'in çekim gücü, Arz'ın mıknatıslılığı.

— Jeol. *Esk. Mıknatısiyeti arziye*, dünyada tabiî olarak bulunan mıknatıslılık özelliği. (M)

MIKNATISLAMAK geçl. f. (*mıknatıs*'tan *mıknatıs-la-mak*). Bir madene mıknatıs özelliği kazandırmak: *Bir demir parçasını mıknatıslamak*. (M)

MIKNATISLANMA i. (*mıknatıslanmak*'tan *mıknatıslan-ma*). Mıknatıs haline gelme. Bk. MIKNATIS, ELEKTROMAGNETİZMA.

— Fiz. *Mıknatıslanma şiddeti*, bir mıknatısın magnetik momentinin hacmine bölümü. (Bu büyüklük vektörle de tanımlanabilir; bu durumda, söz konusu vektör ile

Foto. X, C.N.R.S. (LAROUSSE)

MINAKYAN ve arkadaşları bir oyunda

MINAKYAN (Servetifünun mecmuasından)

magnetik vektörün yön ve doğrultuları aynı olur.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Elektr. *Magnetik alanlarla mıknatıslanma.* Bir magnetik alan içine yerleştirilen demir veya çelik çubuk mıknatıslanır; böyle bir çubuğu, doğru akımla beslenen bir selenoyit içine yerleştirmekle sonuca daha kolay varılır.

Yumuşak demirde, akım kesilince mıknatıslanma kaybolur: elde edilen mıknatısa *geçici* mıknatıs denir (msl. elektromıknatıs). Buna karşılık tavlanmış çelikte, akım kesildikten sonra da mıknatıslanma devam eder: buna «kalıcı» mıknatıslanma denir ve çubuk *sürekli* mıknatıs halini alır.

— Jeofiz. Ergimiş kayalar (lavlar) soğuma evreleriyle Yer magnetik alanının etkisiyle mıknatıslanır. Bu kayalar, soğuma evrelerindeki magnetik sapmayı ve eğilim açısını muhafaza eder. Eğilim açısı ve sapmanın belirlenmesiyle soğuma evresinin sapma ve eğilim açısı bulunur ve bu sayede yaş yaklaşık olarak hesaplanabilir.

— Fiz. Magnetik alan şiddetiyle aynı boyutta olan *mıknatıslanma şiddeti*, aynı şekilde oersted ile ölçülür. Bir magnetik alana yerleştirilen bir magnetik cismin mıknatıslanma şiddeti mıknatıslayıcı alanın şiddeti ile bu cismin *mıknatıslanma kabiliyeti*'nin çarpımına eşittir. Bu kabiliyet, *ferromagnetik* cisimlerde mıknatıslayıcı alanın şiddetine bağlıdır: mıknatıslayıcı olan 0'dan başlayarak yükseldikçe, mıknatıslanma kabiliyeti de 0'dan başlayarak artar, bir maksimumdan geçtikten sonra azalmağa başlar ve alanın sonsuz büyük değeri için 0 olur. Paramagnetik cisimlerde mıknatıslanma kabiliyeti çok küçük ve sabittir; diyamagnetik cisimlerde ise negatiftir.

— Magnetik. Kalıcı mıknatıslanmaya elverişli alaşımlar arasında, demir-nikel-alüminyum veya demir-nikel-kobalt-alüminyum alaşımları sayılabilir. Bu alaşımlar, gideren alanlarının çok yüksek, 800 veya 900 oersted kadar, artık indükleme miktarının da 9 000 veya 10 000 gauss kadar olmasıyle nitelenir. Tek sakıncaları, mekanik sertlikleri fazla olduğu için dökümden sonra üzerlerinde çalışmanın güç olmasıdır. Bununla beraber, birkaç bin oerstedlik bir magnetik alanın etkisindeyken termik işlemler uygulamakla yeni gelişmeler elde edilebilmiştir. Bu işlem, özellikle içinde kobalt bulunan alaşımlara uygulanır. Her ne kadar maliyetleri yüksekse de, bu alaşımlar çok kullanılır. Kobalt oranı normal alniko'da yüzde 12'yi geçmediği halde «alniko V» denilen özel bir örnekte yüzde 24'ü bulur. Diğer bir gelişme de ergitme ve dökme metotları yerine, magnetik maddelerin çok ufak tanecikli tozlarına, ergime noktasının altında basınçlı termik işlemler uygulayarak kohezyon ve mekanik sağlamlık elde edilmesidir. Piroforik demir tozu ile kobalt karışımında, kalıcı indükleme alniko'daki kadar, buna karşılık gideren alanının şiddeti onunkinden fazladır. Bu tozların çoğunda bulunan bu son karakteristik özellik, seçilen toz parçacıklarının boyutlarının elemanter boyutlar seviyesinde oluşundan doğar. Bu mıknatısların pratik üstünlüğü, istenilen geometrik şeklin verilebilmesidir. Gideren alanın çok yüksek oluşuna bağlı olan bu üstünlük sebebiyle, bunlar enine mıknatıslanmada ve çok yassı mıknatısların yapımında kullanılır. (L)

MIKNATISLANMAK dönşl. f. (*mıknatıslamak*'tan *mıknatıs-la-n-mak*). Mıknatıslı hale gelmek: *Saati açtım. Lupa ihtiyaç yoktu, ne de herhangi hususî bir dikkate. Sadece mıknatıslanmıştı* (A. H. Tanpınar). [M]

MIKNATISLAYAN sıf. (*mıknatıslamak*'tan *mıknatısla-y-an*). Magnetik. Mıknatıslık sağlayan. || *Mıknatıslayan alan*, mıknatıs haline getirilecek bir demir veya çelik parçasının yerleştirildiği magnetik alanın şiddeti. (Bu alanın değeri, içine magnetik maddeler yerleştirilmeden önce ölçülmelidir. Magnetik alana yerleştirilen bu maddeler, mıknatıslayan alanın etkisiyle mıknatıslanınca, serbest kutupları bir gideren alan meydana getirir ve önceden var olan magnetik alanı azaltır; iki alan vektörü aşağı yukarı zıt yönlüdür. Karışıklığı önlemek için bazen, mıknatıslayıcı alan ile gideren alanın bileşkesine «gerçek indükleme alanı», mıknatıslayıcı alana da «önceden varolan indükleme alanı» denir. (L)

MIKNATISLI sıf. (*mıknatıs*'tan *mıknatıslı*). Mıknatıs özelliği taşıyan. || Mıknatıslanmış. || *Mec.* Çekici: *Bu hafiflik* [...] *şüphesiz ondan, onun omuzunu çökerten ve heybetli elinden, gözlerime akan mıknatıslı bakışlarındandı* (A. H. Tanpınar).

— Elektr. *Mıknatıslı elektrik üreteci*, indükleyicisi sürekli bir mıknatıs olan üreteç. || *Mıknatıslı iğne* veya *ibre*, bir iplikle merkezinden asılmış, dar bir eşkenar dörtgen biçiminde sivri mıknatıs çubuğu.

— ANSİKL. Elektr. Magnetik alanın indüklenmesiyle elektrik akımı üreten üreteçler iki türlüdür:

1. *sürekli mıknatıslı elektrik üreteçleri*'nde, magnetik alan, sürekli mıknatıslarla sağlanır. (Bk. MAGNETO.) İlk üreteçler böyleydi;

2. *elektromıknatıslı üreteçler*'de, magnetik alanı elektromıknatıslar meydana getirir. Bk. DİNAMO. (L)

MIKNATISLIK i. (*mıknatıs*'tan *mıknatıs-lık*). Mıknatıslı maddelerin özelliği: *Demirin mıknatıslığı.*

— Elektr. *Mıknatıslığı giderme*, bir gemide, değişik şemalarla birbirine bağlanan, içinden doğru akım geçen birçok elektrik devresini geminin çevresine veya içine yerleştirerek, geminin kendi magnetik alanına zıt bir magnetik alan meydana getirme: *Mıknatıslığın giderilmesi, gemiyi magnetik mayınlardan korur.*

— Magnetik. *Mıknatıslığı azaltan alan*, bir mıknatısın belirli bir noktasında gerçek alan elde etmek için, mıknatısın dışındaki bir mıknatıslayan alanın bu noktadaki şiddetinden çıkarılması gereken değer. || *Mıknatıslığı gidermek*, mıknatıslığı kaldırmak; daha önce mıknatıslanmış bir cismi nötr hale getirmek. (L)

MIKTA veya **MİKTA** i. (ar. *ḳaṭ*'tan *mıkṭaᶜ*). Hat. Üzerinde kamış kalemin ucu kesilen levha. (Fildişi, abanoz, kemik, gümüş ve altından olanları vardı. Ancak en kullanışlısı kemikten yapılanıydı. 10 sm uzunlukta, 2 sm kadar genişlikte düz bir levhaydı. Limon yaprağı şeklinde de yapılırdı. Kalemin dönmemesi için, kesilecek uç içbükey bir yuvaya oturtulurdu. Osmanlı devleti zamanında Sırrı ve Fikri adlı sanatkârların yaptıkları mıktalar çok ünlüdür.) [M]

MINAKYAN veya **MANAKYAN** (Mardiros), tiyatro oyuncusu, yönetmeni ve Dârülbedayi'nin ilk tiyatro öğretmenlerinden (İstanbul 1837 - ay.y. 1920). Hasköy'de Nersesyan okulunu bitirdi, aynı okulda yardımcı öğretmen oldu. O sıralarda ermeni okullarında verilen temsillerde rol aldı. İlk defa 1857'de Hasköy'de sahneye çıktı. 1862'de Beyoğlu'ndaki Naum tiyatrosunda oynanacak *Aristodem* adlı oyunda, genç kız rolüne (Gesira) çıkacak bir kız bulunamayınca bu rolü Mınakyan oynadı. Gösterdiği başarı üzerine profesyonel tiyatro topluluklarına geçti. (Önce ermenice oyunlarda rol aldı.) Güllü Agop'un Gedikpaşa tiyatrosuna katıldı. Bu topluluk için yabancı dillerden birçok oyun tercüme etti. Osmanlı-Rus savaşı sırasında bir kısım ermeni oyuncularla Edirne'ye gitti. 1880'de Tiflis turnesine çıktı. 1882'de, Beyoğlu'nda Talimhane meydanındaki «Croissant» tiyatrosunda Benliyan ile birlikte operetler oynadı. 1885'te o zamanın en seviyeli topluluğu sayılan Osmanlı Dram kumpanyasını kurdu. Bu topluluk İkinci Meşrutiyet'ten sonra birkaç yıl daha sürdü. 1908'de Meşrutiyet'in ilânıyle kadrosuna birçok türk girdi. Meşrutiyet'ten sonra kurulan Osmanlı Donanma Cemiyeti Tiyatro topluluğunda da sahne öğretmenliği yaptı. 1912'de 50. yıl jübilesi yapıldı. (Türk tiyatro tarihinin ilk jübilesi.) 1914'te İstanbul belediyesinin kurduğu Dârülbedayii Osmanî'ye öğretmen oldu. 1916'da sahne hayatından ayrıldı. (M)

Mınakyan tiyatrosu veya **Manakyan tiyatrosu**, İstanbul'da Güllü Agop'tan ayrılan bazı sanatçıların Mardiros Mınakyan'ın yönetiminde kurdukları tiyatro (1882). Tiyatro binası önce Gedikpaşa'daydı. Kısa süre sonra Şehzadebaşı'nda bir binaya taşındı. Resmî adı «Osmanlı Dram kumpanyası» olan Mınakyan tiyatrosu, 1908'den sonraki yıllara kadar sürekli olarak türkçe oyunlar oynayan bir topluluktu. Kadrosunda Ahmed Fehim, Ahmed Necip, Nuri, Arif gibi türk sanatçıların yanı sıra, Çaprast, Aleksanyan, Holas, Timurciyan, Eliza Binemeciyan, Aznif, Beyzar, Öjeni, Sisak, Yaldızcıyan, Sancakcıyan v.d. ermeni asıllı oyuncular da vardı. Topluluğa sonradan Hakkı Necip ve Hulûsi de katıldı. Repertuvarında, genellikle melodram ve duygusal komediler yer alırdı. (M)

MINCIKLAMAK geçl. f. (onomatope *mıncık*'tan *mıncık-la-mak*). Örseleyecek şekilde parmaklarla veya elle üst üste sıkmak: *Bereket çorap çıkarmayı emretmedi ayakları çorapların üstünden mıncıklayıp kalktı* (Kemal Tahir). [M]

MINCIK MINCIK sıf. (onomatope *mıncık*'tan). Mıncıklanmış, biçimi bozulmuş: *Mıncık mıncık etmek.* (M)

MINTIKA veya **MINTAKA** i. (ar. *niṭāḳ*'tan *mınṭaḳa* > *mıntaka*). *Esk.* Bölge: *Bu mıntıka, Beşiktaş ile Ortaköy arasında idi* (Ahmed Rasim). || Kuşak, kemer: *Cümle kulları mıntakalarını çözüp ol dehlize attılar* (Süheylî). || *Mıntaka-i memnua*, yasak bölge. || *Tehlikeli mıntıka*, girilmesi veya geçilmesi tehlikeli olan bölge.

— Anat. *Esk.* Bölge, kısım.

— Astron. *Esk. Mıntakai bürûc*, on iki burcun bulunduğu tutulma dairesi.

— Bot. *Esk. Mıntıka(t)-ül-kurs*, çiçeğin çanaksı küçük yaprağı.

— Coğ. *Esk. Mıntakai bâride*, kutup kuşağı. || *Mıntakai hârre*, ekvator. || *Mıntakai küre*, küre kuşağı. || *Mıntakai mu'tedile* («ılıman bölge»), ortakuşak. || *Mıntakai sükûnet*, ekvatorda rüzgâr tutmayan bölge.

— Dy. *Mıntıka treni*, hattın bir kısmında çalışan tren. || *Hizmet mıntıkası*, bir yolcu veya yük treninin hizmet gördüğü mıntıka. || *Yavaşlama mıntıkası*, Z (mıntıka) ve R (yeniden başlama) harflerini gösteren işaretlerle sınırlanmış ve hızın azaltılmış olduğu yol bölümü. (M)

MINZAR i. (ar. *naẓar*'dan *mınẓar* ve *mınẓār*). *Esk.* Bakma âleti, ayna. || Röntgen. (M)

MIRILDAMAK geçl. f. (onomatope *mırıl*'dan *mırıl-da-mak*). Alçak ve güç anlaşılır bir sesle söylemek: *Vesime'nin kulağına uzun uzun, ateşli ateşli, aşkını mırıldadı* (Vâ-Nû). [M]

MIRILDANMA i. (*mırıldanmak*'tan *mırıldan-ma*). Mırıldanmak işi.

— Müz. Bir şarkıyı alçak sesle söyleme. (M)

MIRILDANMAK geçz. f. (*mırıldamak*'tan *mırılda-n-mak*). Alçak sesle kendi kendi-

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

ne konuşmak: *Bir hasta çocuk gibi mırıldanıyor* (H.E. Adıvar). ‖ Ancak yanındakinin duyabileceği şekilde konuşmak: *Bihter etrafına bakarak ve Behlûl'ü iterek mırıldandı: Bırakınız, çıldırdınız mı?* (H.Z. Uşaklıgil). ‖ Geçl. f. Alçak sesle söylemek: *Karşınıza çıktığım zaman siz öyle sözler mırıldanıyordunuz* (N. Ataç). *Sonra, kocasının ismini mırıldanmıştı* (Vâ-Nû).

— Müz. Dudaklar arasından yarı sesle şarkı söylemek. (M)

MIRIL MIRIL zf. (onomatope *mırıl*'dan). Mırıltılı bir şekilde, mırıldanarak: *O fukaralar da benim gibi mırıl mırıl numara ezberliyorlar* (Kemal Tahir). *Beyim, geceleri, sabahlara dek mırıl mırıl ne okuyup duruyorsun? Seni büyü yapar sanırlar* (Y. K. Karaosmanoğlu). [M]

MIRILTI i. (onomatope *mırıl*'dan *mırıl-tı*). Mırıldanırken çıkan ses: *Kedi, mırıltısını kesmiş, başını kaldırmıştı* (Ömer Seyfeddin). *Bu mırıltılara, sesler, hıçkırıklar karışıyordu* (Ş. S. Aydemir). [M]

MIRIN KIRIN bls. i. (onomatope). [Yalnız *mırın kırın etmek* sözünde geçer] *Mırın kırın etmek*, bir şeyi yapmamak için uydurma bahaneler ileri sürmek, nazlanmak: *Babam razı oldu gibi, dedi. Anam biraz mırın kırın ediyor* (Sabahattin Ali). [M]

MIRLAMAK geçz. f. (onomatope *mır*'dan *mır-la-mak*). [Kedi için] Ses çıkarmak: *Yerde tekir yavaş yavaş mırlıyor* (H. E. Adıvar). [M]

MIR MIR zf. (onomatope). Mırıldanma sesini belirtmek için kullanılır: *Mır mır mırıldanmak.* ‖ 1. *Argo.* Külhanbeyi. (M)

MIRMIR blş. i. Yüzgeçsiz balık. (İlmî adı *Echelus myrus.*)

— ANSİKL. *Mırmır*'lar uzun, çıplak gövdeli balıklardır. Bunlarda baş dar, ağız-burun kısmı sivri, ağız iyice yarık, burun delikleri borumsudur. Avrupa ve japon denizlerinde iki türü bulunur. Bayağı mırmır (*Emyrus vulgaris*) orta boyda bir yılanbalığına benzer; rengi yeşilimsi veya kırmızımsı, alt tarafı açık renkli, başı beyaz çizgili morumsudur; Atlas okyanusunda çok az, Akdeniz'de seyrek bulunur. (L)

MIRNAV i. (onomatope k.). Kedinin miyavlama sesini belirtmek için kullanılır. (M)

MISAD i. (ar. *ṣuʿūd*'dan *miṣʿād*). *Esk.* Merdiven.

— Dil bil. Bu kelime XIX. yy.da *asansör* karşılığı olarak kullanılmıştır. (M)

MISDAK i. (ar. *ṣıdk*'tan *mıṣdāḳ*). *Esk.* Doğruluğu ve gerçekliği ispatlayan şey.

— Fels. *Esk.* Ölçüt. (M)

MISDAKİYAT i. (ar. *mıṣdāḳ*'tan *mıṣdaḳiyāt*). Fels. *Esk.* Ölçütbilim. (M)

MISFAT i. (ar. *ṣafvet*'ten *mıṣfāt*). *Esk.* Süzgeç. (M)

MISIR i. Buğdaygillerden tarım bitkisi. (Bk. ANSİKL. *Bot ve Zır. böl.*) ‖ Aynı bitkinin tanesi. ‖ *Mısır kalburu*, ateş üzerinde tutularak içinde mısır patlatılan kap, elek. ‖ *Mısır püskülü*, mısır koçanının ucundaki püskül.

— DEY. *Mısır püskülü gibi*, seyrek, ince ve cansız (saç).

— Ask. *Esk. Mısır fitili*, osmanlı ordusunda, ağızotuyle atılan topları ateşlemek için kullanılan, mısır püskülünden örülerek yapılmış fitil.

— Gıda sanay. *Mısır yağı* (veya *mısır özü yağı*), mısır tanelerinden çıkarılan sıvı yağ. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bot. ve Zır. *Mısır* (*Zea mays*), dik ve yüksek gövdeli, geniş şerit yapraklı, biryıllık bir bitkidir. Anayurdu Güney Amerika'dır. Kökü kalın ve saçaklıdır, derine gider. Gövdesi bilek kalınlığında ve boğumludur; boğum aralarının içi boştur. Yüksekliği ortalama 180 - 200 sm kadardır. Yaprakları şerit gibi uzun, paralel damarlı sert ve sivri uçludur. İki çeşit çiçeği vardır. Erkek çiçekler gövdenin ucunda salkım başak şeklinde, dişi çiçekler ise yaprakların koltuğunda koçan halindedir. Yumurtalıklara bağlı dişicik sarısı ve tepecikleri, püskül denilen iplikler halinde koçanların ucundan aşağıya sarkar. Meyveleri koçanın üzerinde sıkışık şekilde dizilidir. Mısır, tohumların dizilişine, görünüşüne ve yapısına göre çeşitlere ayrılır (tüylü, sert, yumuşak, dişli, parlak yapışkan mısır). Avrupa'da daha çok, dişli ve sert mısır yetiştirilir ve hayvan yemi olarak kullanılır. A.B.D.'de ise tatlı mısır çok yetiştirilir ve yiyecek olarak kullanılır. Melez mısırların kullanılmasıyle mısır tarımında verim bir hayli yükselmiştir. Bunun için belli mısır türleri melezleştirilir, sonra melez mısırlar birbiriyle döllendirilmek suretiyle homogenlik sağlanır. Daha sonra bunlar da birbirleriyle döllendirilerek önceki tarım mısırlarından daha verimli gümrah mısırlar elde edilir. Mısır tanelerinden elde edilen un hem hayvan yemi olarak kullanılır, hem de sanayide nişasta, glikoz, alkol ve yağ elde edilmesine yarar. Mısır unundan ekmek, çörek, pasta ve çorba yapılır. Bazı yerlerde besin olarak önemli rol oynayabilir (Karadeniz kıyı bölgeleri). Mısır hayvan yemi olarak geniş ölçüde kullanılır. Ayrıca mısır tanelerinin işlenmesi sonucunda ortaya çıkan artık maddeler de (mısır glüteni, mısır irmiği, mısır kepeği) hayvan yemi olur. Mısır taneleri hayvanlara çeşitli şekillerde yedirilebilir (taneli koçan halinde [yalnız geviş getiren hayvanlara], tane veya un olarak). Mısır, besi için de mükemmel bir yemdir; evcil hayvanlara taze yeşil yem olarak verilebileceği gibi tane olarak da verilebilir. Tazesi, ya olduğu gibi veya kıyılarak yedirilir. Tane mısır daha çok hayvancılık bölgelerinde kullanılır.

— Coğ. *Dünya mısır üretimi*, devamlı olarak gelişmektedir (1966'da 240 milyon ton). Bu miktarın 105 Mt'u A.B.D.'de «Corn Belt»te üretilir ve hayvancılıkta (özellikle domuz) kullanılır. Dünyanın ikinci büyük üreticisi S.S.C.B.'dir (20 Mt). Başka hiç bir ülkenin üretimi 15 milyon tonu bulmaz. Avrupa'da, mısır, özellikle Kuzey İtalya'nın yazları sıcak ve yağışlı geçen bölgeleriyle balkan ülkelerinde yetiştirilir; balkan ülkelerinde köylülerin beslenmesinde önemli rol oynar: bu bölgelerin toplam üretimi 25 milyon tonu aşar (Macaristan ve İtalya 3 milyon tondan çok; Romanya 5 600 000 ton; Yugoslavya 6 600 000 ton). Güney Amerika'nın başlıca iki üreticisi Arjantin ve Brezilya'dır (4 milyon ve 12 milyon ton).

Dünyanın geri kalan kısmında yalnız Güney Afrika, Hindistan ve Meksika'nın üretimleri 3'er milyon tonu aşar. Dönenceler arası bölgelerde mısır üretimi kesinlikle hesaplanmamıştır; bununla birlikte bu bölge halklarının beslenmesinde önemli rol oynar.

— Gıda sanay. *Mısır özü yağı*, nişasta üretilirken yan ürün olarak elde edilir. Mısır tanelerinin yüzde 6'sı mısır özü, geri kalanı nişasta ve selülozdur. Suda yumuşatılan mısır taneleri içindeki nişasta ve selüloz, dibe çöker; öz kısmı, yukarıda kalır. Kurutulan mısır özünün yüzde 3'ü mısır özü yağıdır. Türkiye'de 1967 mısır özü yağı rekoltesi 2 000 - 2 500 tondu. Mısır özü yağı, yalnız gıda sanayiinde kullanılmaktadır. Boyacılık ve diğer sanayi dallarında, pahalıya mal olduğu için kullanılmaz.

● *Türkiye'de mısır üretimi.* XVI. yy. botanikçileri, Molinari'nin latince tarihî vesikalarına dayanarak, XIII. yy.da Anadolu'da mısır yetiştirildiğini öne sürdüler. 1877'de Riant bunun aksini iddia etti. Alefeld (1866) ise, alman botanikçisi Bock'un fikirlerinden hareket ederek, ilk mısır ziraatının 1532'de Almanya'da yapılmış olduğunu, tohumun ise Anadolu ve Arabistan'dan geldiğini savundu. Bunun için bazı alman ve fransız botanikçileri mısırı «türk buğdayı» (*frumentum turcicum asiaticum*) diye adlandırdılar. Montgomery XVI. yy.da mısıra «türk buğdayı» denmesinin Anadolu'da geniş ölçüde yapılan ekimden ileri geldiğini belirtti. Bu botanikçilerin ortak kanaati, mısırın bir asya bitkisi olduğudur. Gerçekte mısırın bir amerika bitkisi olduğu kesinlikle bilinmektedir.

Anadolu'da ilk defa *sert mısır* sonra *patlayan mısır* yetiştirildi. Avrupa'dan Anadolu'ya giren bu çeşitlerin ardından *Zea mays indurata* ve *Zea mays indenta*'nın melezi yayıldı. *Diş mısır* ise ancak 1860'ta Amerika'dan getirildi. Şekerli, mumsu ve nişastalı mısırlar, Anadolu'da bilinmez. Mısır ekimi Anadolu'da çok yaygındır. Humuslu ve alüvyonlu toprakları sever. İlkbaharda ekilir. Seyreltme ve çapa ister. En çok mısır ekilen bölgeler Karadeniz ve Marmara bölgesidir. Türkiye'nin mısır üretimi 1969'da 1 milyon tondur. Mısır yetiştirilen başlıca iller: Samsun (158 000 t); Ordu (91 000 t); Trabzon (90 000 t); Sakarya (84 000 t); Zonguldak (70 000 t); Bolu (69 000 t); Giresun (46 000 t); Balıkesir (44 000 t) v.b. (LM)

MISIR ar. **Mısr** veya **Masr**, resmî adı 1958'den itibaren **Birleşik Arap cumhuriyeti**, 1971'den sonra **Mısır Arap cumhuriyeti**, Kuzeydoğu Afrika'da devlet, Nil'in aşağı çığırının her iki yanında uzanır; 1 025 000 km²; 31 680 000 nüf. Başkenti *Kahire.* Başlıca şehirleri: *İskenderiye; Port - Said; Süveyş.* Mısır'a Eski Yunanlılar *Aigyptos*, Mısır'lılar ise çöllerin kırmızı rengine (*Doşrit* [«kızıl toprak»]) karşıt olarak *Kemit* («kara toprak») derlerdi. Samî halklarıysa ülkeye *Mazor, Mizraim* (ibranîce), *Musri* («müstahkem» [asurca]) adlarını verdiler; Mısır'ın bugünkü adı bu şekillerin birinden türemiştir.

COĞRAFYA

Asya, Akdeniz ve Kızıldeniz arasında tabiî bir kavşak olan Mısır, pek az kısmı dağlık olan masa biçiminde bir çöldür; halk 5 000 km güneyde doğan Nil'in alüvyonlu vâdisi boyunca toplanmıştır.

● *Yüzey şekilleri, iklim ve hidrografya.* Yüzey şekilleri kuzeye doğru yumuşak bir eğimle alçalan ve yavaş yavaş gittikçe daha yeni ve özellikle kalkerli kayaçlarla kaplanan kalın bir nübye kumtaşı tabakasından oluşur. Batısında derin ve geniş çanaklar oyulmuştur: bu çanaklarda vahalar (Siva, Bahariye, Farafra, Dahla, Karga) ve tuz birikintileri (Kattara, Vadi Natrun) yer alır; aynı şekilde Nil vâdisi de büyük ölçüde derinleşir ve yamaçlarının yüksekliği yer yer 400 m'yi bulur; genişliği ise 1 ile 20 km arasında değişir. Öte yandan, Tanganyika gölünden Lut gölüne kadar uzanan büyük kırıklar dizisine bağlı dikey hareketler, doğuda Kızıldeniz'i çökertmiş, Sina'nın güneyini (cebel Katherin, 2 641 m) ve Mısır'ın doğu kıyısını (Arap sıradağları: cebel Şeyeb, 2 181 m) yükseltmiştir. Bu tektonik hareketlerin sebep olduğu aşınma, nübye kumtaşı örtüsünü, hattâ daha eski billûrlu ve volkanik kayaçları aşındırmıştır.

● *Batı* (veya *Libya*) *çölü*, daha az engebelidir; Mısır'ın üçte ikisini kaplar; çok kurak, sık sık kumullarla kesilen bir yayladır. Batı kenarında aşılması güç bir erg uzanır. Bununla birlikte, yerlilerin hurma ağacı, tahıl ve sebze yetiştirdikleri çöküntülerde su yüzeye çıkar. Kışın biraz yağmur alan kuzey kıyı şeridinde, çok kalabalık olmayan göçebeler, deve, koyun ve keçi yetiştirir. *Doğu* (veya *Arap*) *çölü*'nde ve *Sina yarımadası*'nda kütleler daha çok yağış alır: bazı vadlar, dağlarda hemen hemen devamlı olarak akar ve vâdileri denize veya Nil'e ulaşır. Kalkerli yaylalarsa tersine verimsizdir.

Yüksekliğin yol açtığı küçük farklar dışında, bu iki çölün iklimi aynıdır: güneye doğru gidildikçe kuraklık ve sıcaklık artar. Ülkenin kuzey kenarı deniz etkilerini alır: İskenderiye'ye, özellikle kışın, 184 mm yağmur düşer. Fakat bu yağışlar da çok

Nil'de filiko

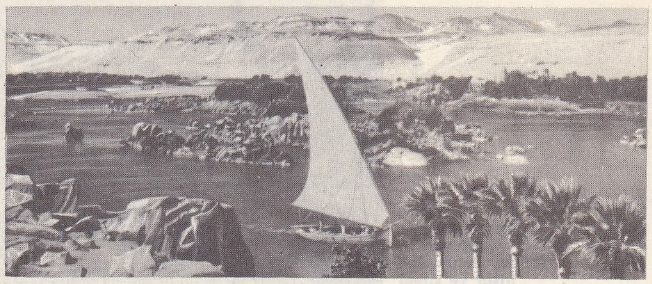

Foto. Viollet (LAROUSSE)

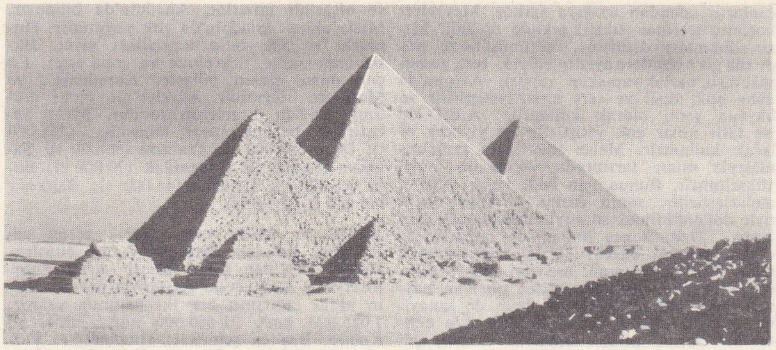

Gize piramitleri

değişkendir: yılda en çok 303, en az 23 mm. İç kısma doğru yağış büyük bir hızla azalır: Kahire ancak 24 mm, Assuan ancak 1 mm. Rüzgârlar kuzey kesimde normal olarak eser; fakat güney ve doğu rüzgârları, alçak basınç geçişlerinden ötürü kışın büyük soğuklara ve ilkbaharda kum bulutlarına (*hamsin*) sebep olur. En iyi turizm mevsimi sonbahar hattâ Yukarı Mısır'da aralık-şubat ayları arasındaki dönemdir. Yağmurların yetersizliği, nemli toprakların bulunmaması, tuz birikinti ve kabukları, bitki örtüsünün azalmasına rol oynar: Libya çölü dünyanın en mutlak çölüdür. Bununla birlikte Nil vâdisinde, güneş, ırmağın suyu ve taşkınlar sırasında bıraktığı alüvyonlu tortulları sayesinde, binlerce yıldan beri tarım yapılır. Güneyden kuzeye doğru yaklaşık olarak 1 500 km uzanan Nil vâdisi, birinci çağlayana kadar dardır. Ondan sonra ırmak ağır ağır akar ve genellikle kilometrede ancak 8 sm alçalan bir büyük yatakla doğu yamaca yanaşır. Kahire'den sonra Delta, yani Nil'in kollarının (bugün iki tane) doldurduğu körfez yayılır. Delta tamamıyle dolmamıştır ve deniz suyuyle dolu kıyı gölleri (Maryut-İdku, Borollos, Menzaleh, Bardavi) dizisiyle çevrilidir. Alüvyonları Port-Said'e doğru sürükleyen bir kıyı akıntısı, toprağın denize ilerlemesini önler. Buharlaşma ve yeraltına sızma, 2 700 km boyunca hiç bir kol almayan Nil'in debisini azaltır. Irmak sularının azalmasında sulama çalışmaları da rol oynar.

Kahire şehrin merkezinde modern binalar

● *İktisadî ve beşerî coğrafya. Nüfus.* 31 milyonluk nüfusta 55 000 göçebe ve vahalarda yaşayan 42 000 yerleşik köylü, ülke yüzölçümünün yüzde 97'sini elinde tutar. 1900-1966 Arasında Mısır'ın nüfusu yılda binde 5'e yakın bir ritimle artarak, 4 milyon kişiden fazla çoğaldı; bu çoğalma binde 40'ı aşan doğum oranının muhafaza edilmesinin ve ölüm oranının devamlı olarak azalmasının (1955-1965 arası binde 21'den 15'e düştü) sonucudur. İşletilmeğe elverişli km² başına ortalama yoğunluk, bugün 1 000'e yaklaşır; bu sayı Nil deltasında çok daha fazladır. Nüfus artışı ülkenin başlıca meselesidir. Birbirini takip eden istilâlara rağmen, hamî asıllı etnik tip, firavunlardan beri çok az değişmiştir. Güneye doğru zencilerin varlığı açıkça görülür; büyük şehirler ise daha kozmopolittir. 1956'dan önce yabancılar (140 000 kişi) ülkede önemli rol oynarlardı.

Nüfusun büyük çoğunluğu müslümandır (yüzde 92), 1 350 000 mısırlı ise kıptîdir: bunlar 451'de Kadıköy (Khalkedon) konsili tarafından yasaklanan Eutykhes doktrinine (monofizizm) bağlıdır; fakat yarım yüzyıldan beri ülkede ortodokslara, katoliklere ve protestanlara da rastlanmaktadır. Şehirlerde varlıklı sınıflarla tüccarlar arasında fransızca ve ingilizce bilen çoktur.

● *Tarım.* Mısır bir tarım ülkesidir. Eskiden çiftçilik su baskınlarına bağlıydı: ağustosta ve eylülde hendeklerinden taşan ırmak, toprağı ıslatır ve balçık bırakır, bu çamura buğday, arpa, yonca v.b. ekilirdi. Hasat ilkbahar başında yapılırdı: *şetui tarımı*. Suların yükseldiği sırada su altında kalmayan bazı topraklar norya tipinde yükseltici araçlar (*şâkiye*) veya kuyular (*şaduf*) sayesinde işlenirdi: bu sonbahar hasadına da *nilî* adı verilirdi. Bugün Mısır'da toprak nadasa bırakılmaz; çünkü Nil üzerinde inşa edilen yükseltme barajları (Delta'nın başında ve Asyut, Nag Hamadi, Esneh, Zifta'da) kırlardan geçen kanalları besler ve Assuan ile cebel Avlia'nın hazne-barajları, Nil'in yükselmiş sularının bir kısmını tutarak şubat-temmuz arası akıtır. Böylece bir yaz hasadı mümkün olur (*sayfî tarımı*); bu mevsim şekerkamışı ve özellikle Mısır'ın toplam ihracatının onda sekizini temsil eden pamuk gibi sanayi bitkilerine elverişlidir. Pamuğun çok uzun ve ipek gibi olan lifleri en iyi cinslerde (*karnak*) 40 mm'yi geçer ve ona hemen hemen eşsiz bir nitelik kazandırır. Fakat ağırlık bakımından Mısır'ın pamuk üretimi dünya üretiminin ancak yüzde 6'sıdır.

Köylüler ayrıca mısır, buğday, darı, baklagiller, soğan, karpuz, birçok sebze ve keten de yetiştirir. Çok azalmış olan hayvanlar (manda, sığır, eşek ve deve) *bersim* veya iskenderiye yoncasıyle beslenir. Yağlı kuyruklu koyunlarla keçilerin sayısı çok, domuzlarınki azdır. Toprağın verimliliğini devam ettirebilmek için kimyasal gübre kullanımı (hayvan gübresi yakıt olarak kullanıldığından) yaygınlaşmıştır. Satış buhranlarından zarar gören pamuk ekiminin azaltılmasına, sebze ve meyve ekiminin (domates, turunçgiller, muz ve özellikle kuzeyin tuzlu topraklarında pirinç) geliştirilmesine çalışılmaktadır. Cumhuriyetin giriştiği toprak reformu 84 hektardan büyük topraklara elkonmasıyle sonuçlandı ve büyük ölçüde köylünün toprak sahibi olmasına imkân verdi. Öte yandan, Sedd el-Ali de çok büyük bir baraj («Yukarı Assuan barajı» da denir) inşa edilmesi, ekili alanları 450 000 ha artırmayı sağlıyacak, ayrıca 350 000 hektar toprağın sulanmasını geniş ölçüde artıracaktır. Bu barajın Mısır'ın kır ekonomisinde büyük bir değişikliğe yol açması beklenmektedir.

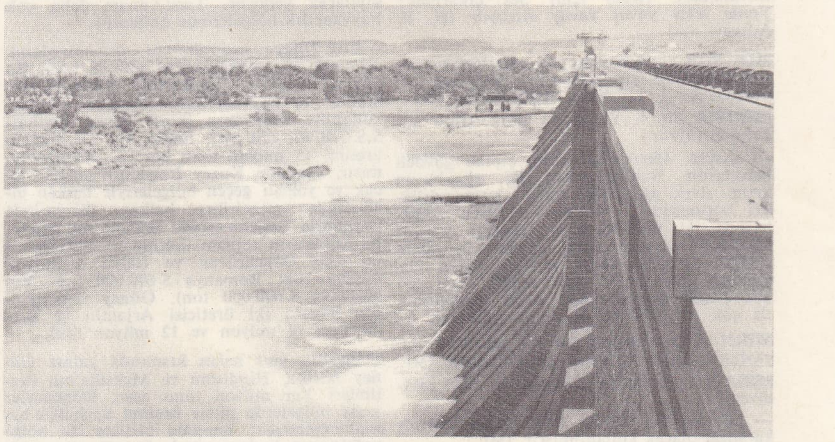

İlk Assuan barajı

1960-1966 Döneminde buğday ve mısır üretimi artmadı. Sığır yetiştiriciliğinde de durum aynıydı. Buna karşılık, ekili yüzeyin (400 000 hektardan çok) ve verimin artırılması sayesinde pirinç üretimi yüzde 60 çoğalarak 2 Mt'u buldu. Ticarî alanda pamuk üretimi yavaş bir şekilde (bununla birlikte 1965'te 50 000 tondan çok) arttı. Yapısal alanda, 1952-1964 arasında 250 000 köylüye 400 000 hektar kadar toprak dağıtıldı. Yeni mülk sahiplerine teknik yardım yapan 500'den çok kooperatif kuruldu. Sosyal alanda tartışılmaz bir başarı olan toprak reformu, üretim ve öbür hedefler (tarım ve sanayi alanında yatırımları destekleyecek tasarrufların serbest kalması) bakımından aynı başarıya ulaşamadı.

● *Sanayi.* Himayeci bir gümrük siyaseti uygulanmasından beri (1930) Mısır'da sanayi gelişmekte ve çeşitlenmektedir. İkinci Dünya savaşı, ithalâtın durmasına yol açmakla sanayiye faydalı oldu. Dokuma sanayiinde 300 000 işçi (sanayi sektörü işçilerinin beşte ikisi) çalışır. Pamuk modern fabrikalarda işlenir (Mehallet el-Kobra, Kafr el-Davar v.b.); 600 000 mekik, 70 000 ton elyaf tüketir. Pamuk fileleri ihracatına da başlanmıştır. Yün ve sunî ipek işlenmesi de hızla gelişmektedir. Kimya sanayii hızla kalkınmakta, Assuan demir filizleri ve hurdalar

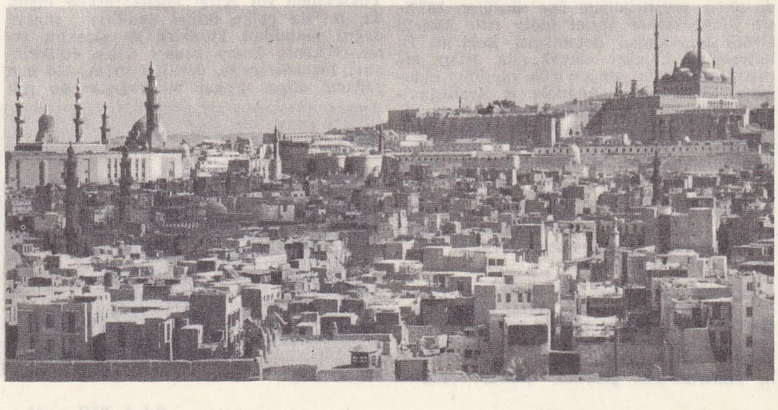

Kahire eski kesiminin güney yöresi; sağda, Mehmedali hisar ve camii

Foto. LAROUSSE

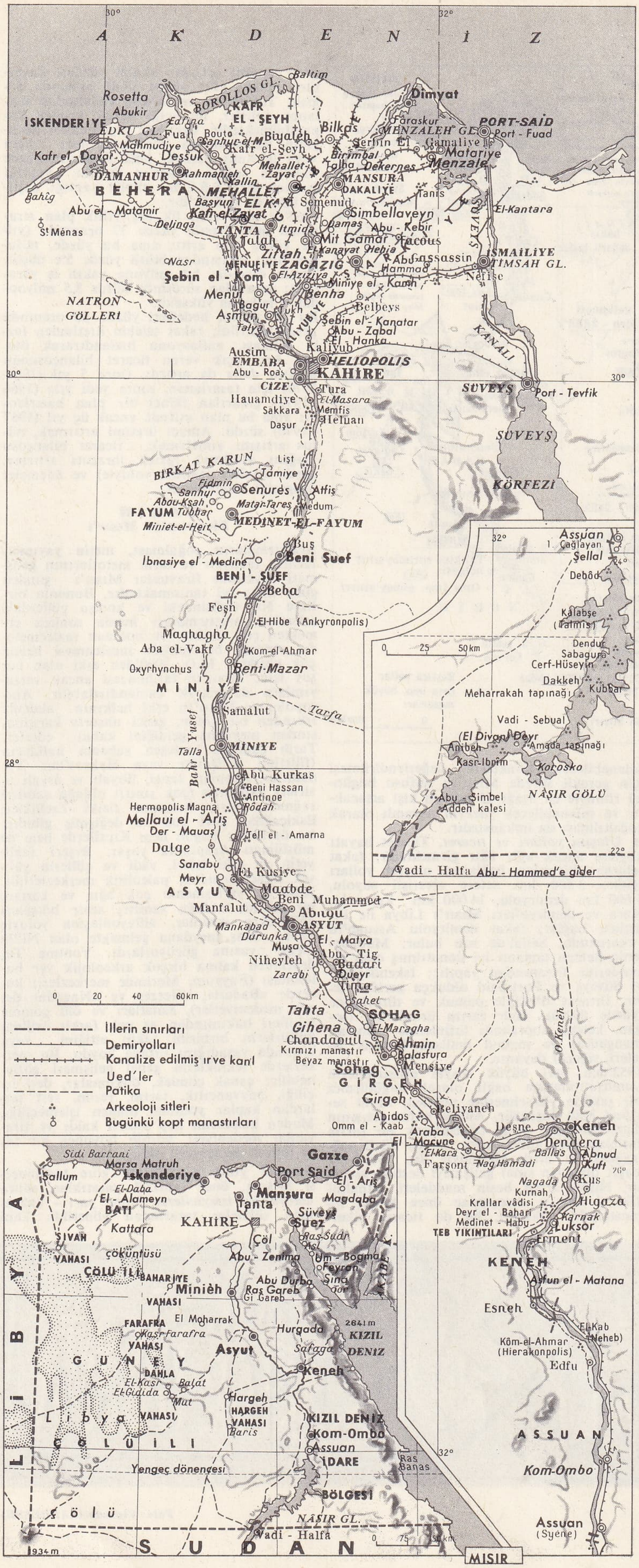

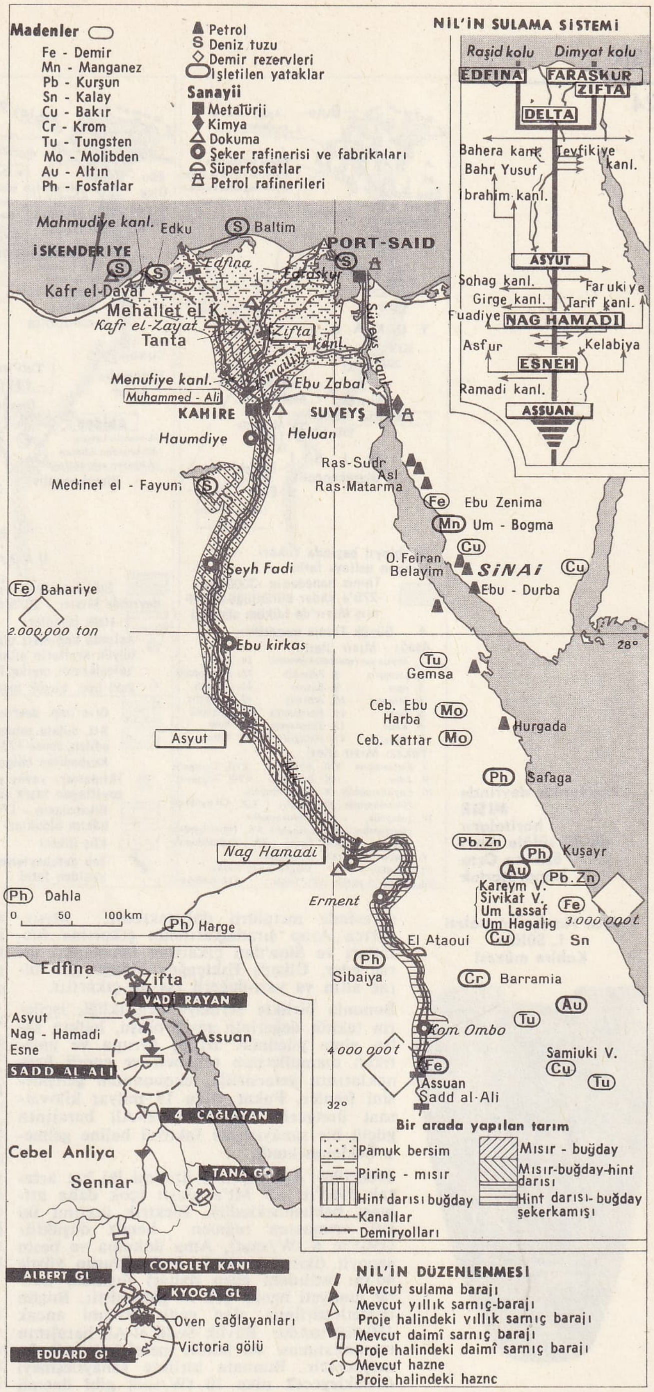

ekonomik harita

Süveyş kanalını geçen bir yük gemisi

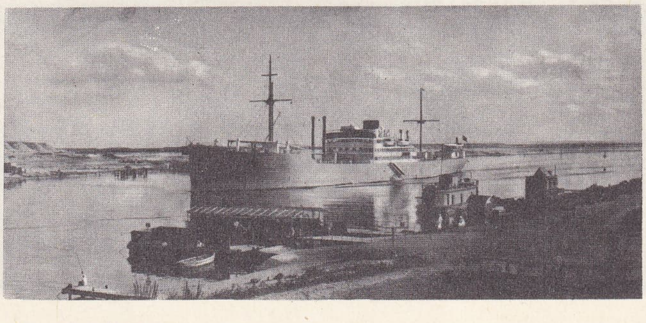

Foto. X (LAROUSSE)

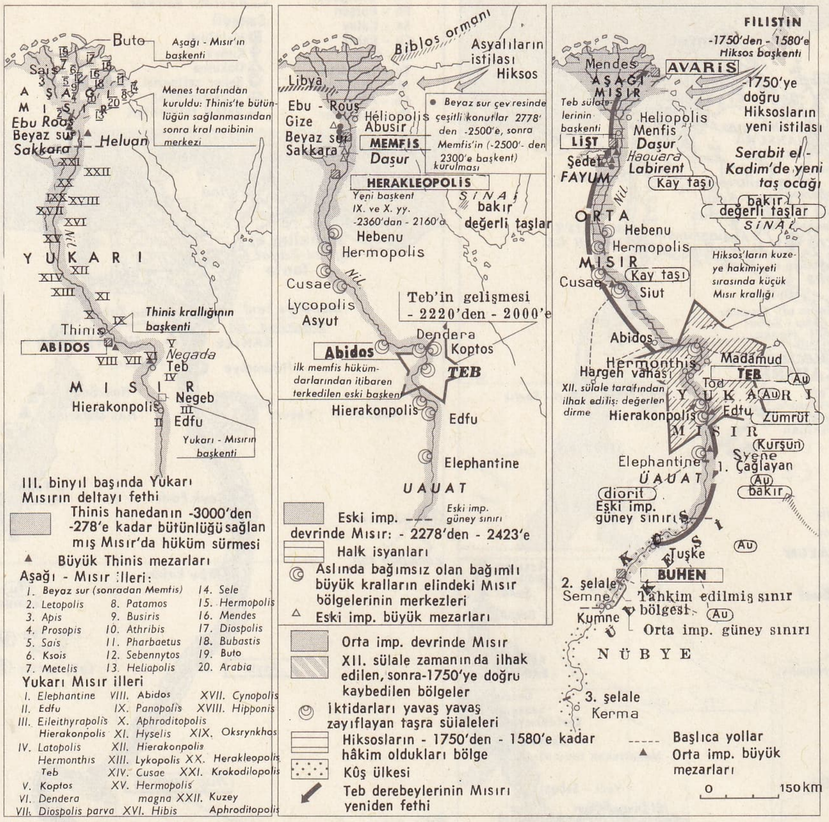

Firavunlar devrinde **MISIR** haritaları: ilk iki sülâle devri Eski ve Orta İmparatorluk

kral Narmer'in paleti I. Sülâle Kahire müzesi

sayesinde metalürji doğmaktadır. Mısır, ayrıca Arap sıradağlarından çıkarılan fosfatları ve Sina'dan çıkarılan manganezi ihraç eder. Ülkede Eskiçağda olduğu gibi biraz altın ve yarı-değerli taş da çıkarılır.

Bununla birlikte sermaye değişikliği, işçilerin teknik değerinin zayıf oluşu, halkın satın alma gücünün azlığı, avrupa ve amerikan mamullerinin rekabeti ve enerji kaynaklarının yetersizliği, ekonominin gelişmesini frenler. Fakat yılda 15 milyar kilovatsaat üretecek olan Sedd el-Ali barajının güçlü bir sanayileşme faktörü haline gelmesi beklenmektedir.

1960-1965 Arası petrol üretimi iki kat artarak 1965'te 6,5 Mt'a ulaştı (çok daha artması beklenmektedir). Elektrik üretimi iki kat artmasına rağmen henüz düşüktür (1965'te 6 tW/saat). Ama dokuma ve besin sanayii (ikinci kesimde faal nüfusun yüzde 40'ını istihdam eden dallar) dışında, imalât faaliyeti henüz çok az gelişmiştir. Bugün devletleştirilmiş olan çelik üretimi ancak 150 000 tondur. Büyük Sedd el-Ali barajının tamamlanması da bütün meseleleri halledemeyecektir. Bununla birlikte sanayileşmeyi destekleyecek olan 10 tW/saat gibi önemli bir miktarda enerji üretecek, ayrıca 800 000 yeni hektarın da sulanmasını sağlayacaktır. Ama bu yeni topraklar en çok 8 milyon kişiyi besleyebilir; oysa barajın inşası ve sulanabilecek toprakların değerlendirilmesi için gerekli sürede Mısır'ın nüfusu bugünkü ritmiyle en aşağı 15 milyon kişi artacaktır ve sulanabilecek yüzeyin devamlı olarak çoğaltılması da imkânsızdır.

● *Ulaşım yolları ve ticaret.* Ticaret hayatı köylere ancak ağır ağır girmektedir, fakat şehirleri birbirine bağlayan ulaşım yolları iyidir: 3 500 km sefere elverişli suyolu, 5 600 km demiryolu, 14 000 km karayolu. Kara ve demiryolları Mısır'ı Libya ile Filistin'e bağlar; fakat demiryolu Assuan'ın yukarısında, Şellal'de son bulur. Mübadelenin hemen tamamı iyi donatılmış olan İskenderiye limanından yapılır; İskenderiye'-yi Süveyş ve Port-Said oldukça geriden izler. İhracat özellikle pamuk ve türevlerine (yüzde 80-90), öbür tarım ürünlerine (soğan, keten), toprakaltı ürünlerine (fosfat, manganez) ve mamul mallara (pamuk fileleri, sigara) dayanır.

1952'den beri büyük sosyal eşitsizliklerin yumuşatılmasına bağlı olarak sugötürmez bir şekilde yükselmesine rağmen, hayat seviyesi hâlâ düşüktür. Ancak nüfus artışının düşürülmesiyle ihraç edilebilecek bir tarım fazlalığı elde edilebilecek, bu da döviz sağlayacak ve artık bütünüyle dış yardıma bağlı olmayan sınaî gelişmeyi destekleyecektir. Nüfus artışı besin maddeleri ithalini (İkinci Dünya savaşından önce Mısır, ihracatçıydı) yükseltti, bu da ticaret bilançosu açığını artırdı: ithalât yüzdesi kuvertürü yıllara göre yüzde 55-80 arasında değişir. Turizmden ve Süveyş kanalından sağlanan gelirler, bu açığı ancak kısmen kapatabilmektedir. Üretimin çeşitlenmesi de açığın kapanmasına yardımcı olur: ham veya işlenmiş pamuk, hâlâ ihracatın yüzde 50-60'ını sağlar. Mısır'ın ihracat yaptığı başlıca ülke S.S.C.B., ithalât yaptığı başlıca ülke de A.B.D.'dir.

1965'te sona eren ilk beş yıllık plan sırasında millî hasıla yüzde 37 oranında (yılda yüzde 7,4) arttı; ama bu yüzde, nüfusun hızlı artışından ötürü yüzde 5'e düştü. Tarım dışında, 1,1 milyona yakın iş yaratıldı; ama plan süresinde nüfus 3,5 milyondan 4 milyona yükseldi.

Bu ilk planın hedefleri yüzde 80 oranında gerçekleştirildi; fakat talebin üretimden fazla artması, enflasyonu hızlandırarak öteden beri açık veren ticaret bilançosunun açığını daha da artırdı. Önce 5 yıl (1966-1970) için tasarlanan, sonra yedi yıla (1966 - 1972) çıkarılan ikinci bir plan hazırlandı; ama bu plan aslında ancak üç yıl (1967 - 1970) sürdü. Amacı üretimi artırmak, nüfus artışını sınırlamak, ticaret bilançosu açığını azaltmak (gerek ihracatı artırma, gerek ithalâtı azaltma yoluyle) ve ödemeler dengesini düzeltmekti.

TARİH
Firavunlar Mısır'ı

Araştırmaların çoğalması, metin yayımcılarının faaliyeti ve tarih metotlarının gelişmesi sayesinde firavunlar Mısır'ı günden güne daha iyi tanınmaktadır. Bununla birlikte Nil vâdisindeki ve komşu çöllerdeki arkeoloji araştırmaları henüz sonuca ermekten çok uzaktır ve bulunan malzemelerin sistemli bir şekilde incelenmesi henüz çok eksiktir. M.Ö. 3000'den eski olan her şey için, Mısır'ın tarihöncesi ancak varsayımlara dayanarak canlandırılabilir. Antropologlar Mısır'ın eski halkının akdeniz ırkından bir kolun, zenci unsurla karışmasından meydana geldiğini kabul ederler. Tarih çağında yerleşen yabancı halkların (filistinli istilâcılar veya Hyksos'lar; Yunanlılar, Araplar; zenci, libyalı ve asyalı esirler) katkısına (çok sınırlı olduğu sanılır) rağmen, mısır halkının fizikî özellikleri Eskiçağdan beri çok az değişmiş gibidir; bu özellikler bugün hem Kıptîlerde hem de müslüman Araplarda yaşar. Beşerî faaliyetin en eski izleri, vâdi ve çöllerin yüksek taraçalarındaki paleolitik merkezleridir. Mısır'da yerleşmenin çok ağır ve karışık bir şekilde olduğu sanılır; sınır bölgeleri çölleştikçe insanlar, alüvyonlaşma yoluyle yavaş yavaş meydana gelmekte olan Nil'in alçak ovasına göçüyorlardı. Yontma Taş devrinden kalma birçok arkeolojik yer bulunması (Fayyum, Merimde merkezleri; kuzeyde «Badari», «Gerze» ve «Nagada» denen medeniyetler), sanatları ve ölü gömme şekilleri bakımından az çok farklı orijinal kültürlerin birbirini takip ettiğini veya birarada yaşadığını ortaya koydu. Bu merkezlerde tekniklerin genel gelişmesi gözlenebilir: çanak çömlek, dokumalar, deri işçiliği, hayvancılık, tarım, resim, sert taşlardan kaplar yontma, maden işlemeciliği. Maden kullanımı hep sınırlı kaldı ve firavunlar medeniyeti, varlığı boyunca bir taş ve toprak medeniyeti oldu.

Mahallî yıllık yazarlarına göre tarihöncesi Mısır'ı, önce tanrısal yaratıklar, sonra *«Horus'un izleyicileri»* denen yarı - kahraman sülâleler tarafından yönetildi. Dinî

bir cenaze stelinin detayı, Orta İmparatorluk Louvre müzesi, Paris

Foto. Vigneau (LAROUSSE)

metinler, ilkel inançların ve âyin usullerinin izlerinin yanı sıra, yukarı dönemler boyunca ülkenin siyasî ve sosyal durumu üstüne daha gerçek bilgiler de verir. Çeşitli şehirlerin din ayrılığının, Tarihöncesinde kendi inançları olan bölgesel gruplaşmaların varlığını gösterdiği kabul edilir; sayısı kırk kadar olan başlıca siyasî birimlerin, daha sonraları firavunlar devletinin geleneksel illeri (veya *nomos*) haline geldiğine ve kabile alemlerinin bu illerin alemleri olduğuna inanılır. Bazı araştırmacılar Mısır'ın siyasî bakımdan ilk olarak M. Ö. IV. binyılda birleştirildiğini kabul ederler. Bu binyılın sonuna doğru, ülkenin iki büyük krallığa bölünmüş olduğu hemen hemen kesinleşmiştir. Aşağı Mısır krallığının başkentleri Buto ve Says idi; koruyucu tanrısı kobra yılanıydı; kralları kırmızı taç giyerdi. Yukarı Mısır krallığının başkentleri Hierakonpolis ve Neheb idi; tanrıçası dişi akbabaydı; kralları beyaz taç giyerdi. M. Ö. 3000'e doğru Güney kralı Narmer, kuzeyin fethini tamamladı. Tarih dönemi o tarihte, Manethon'un sınıflamasını yaptığı otuz firavun sülâlesinin ilkini kuran meşhur Menes ile başladı. I. Sülâle ve II. Sülâle (3000-2678), Thinis bölgesi asıllıydı; bu sülâleler Abidos, Sakkara, Hilvan v.b.'de yapılan kazılarla tanındı. O dönemin kral ve prens mezarları, firavunlar Mısır'ının kurumlarının ve kültürünün daha o tarihte hemen hemen yerleşmiş olduğunu ortaya koydu.

Bilgin vezir İmhotep'in büyük taş mimarîyi önemli ölçüde geliştirdiği III. Sülâle devrinde Eski İmparatorluk dönemini (2278 - 2423) meydana getiren Menfis sülâleleri dizisi başladı. Bu dönemin kralları kendilerine mezar olarak Gize (Cize), Ebukir ve Sakkara piramitlerini yaptırdılar. Kralların en meşhurları olan Snefru, Keops, Kefren ve Mikerinos, IV. Sülâledendir. Onların ve V. Sülâle krallarının zamanında komşu çöllerdeki madenleri işleten ve Nübye ile ticaret yapan Mısır çok kuvvetlendi ve çok zenginleşti. Bununla birlikte VI. Sülâle zamanında Menfislilerin merkeziyetçi ve bürokrasiye dayanan krallığı gerilemeğe başladı. Kuzeyde, alt sınıfların yükselmesinin sonucu olan bir sosyal devrim patlak verdi. Eyalet valileri güneyde prens sülâleleri kurdular. VII. ve VIII. Menfis Sülâleleri dönemi hakkında pek bilgi yoktur. Herakleopolis'li iki sülâlenin (IX. ve X. yy.), Orta ve Aşağı Mısır'da düzeni yeniden sağladığı sanılır. Herakleopolis ile yapılan bir dizi savaştan sonra Teb prensleri, Orta imparatorluğu kurarak ülkede birliği sağladılar. Daha az merkeziyetçi bir krallık olan ve orta sınıfların yükseldiği Orta İmparatorluk dönemi, XI., XII. ve XIV. Sülâleleri (2100 - yaklş. 1700) kapsar. XII. Sülâleden Ammenemes ve Sesostris Nil'in üçüncü şelâlesine kadar Nübye'ye hâkim olan ve etkisini Suriye'ye kadar genişleten zengin bir ülkeyi yönettiler. Halefleri zamanında Mısır'ın gerilemesinin sebebi bilinmez. Bu zayıflıktan yararlanarak Deltaya sızmış olan filistinli kabileler, 1700'e doğru iktidarı ele geçirdiler. Hyksoslar denen bu kabilelerin önderleri XV. ve XVI. Sülâleleri kurdular. Bununla birlikte Teb'de, tebli bir sülâle (XVII. Sülâle) hüküm sürdü. Kames tarafından kuzeye doğru püskürtülen Hyksoslar, M.Ö. XVI. yy.da Yeni imparatorluğu başlatan tebli firavun Ahmes tarafından Asya'ya kovuldular. XVIII. Sülâlenin ilk firavunları olan Ahmes, Amenofis I ve Tutmes I (1530-1520),

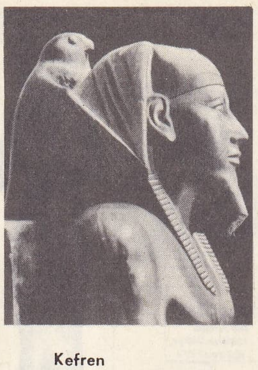

Kefren

Sesostris I

Tutmes III

Ramses II

kurtuluş savaşlarından yorgun düşen krallığı yeniden teşkilâtlandırmak zorunda kaldılar. Görünüşte ilk Teblilerinkinden daha az liberal bir malî ve idarî sisteme dayanan otokratik Mısır sülâlesi, yeniden parlak bir dönem yaşadı; meslekten askerlerin meydana getirdiği güçlü bir ordu sayesinde, Tutmes I'den itibaren büyük bir fetih siyasetine girişti. Beşinci şelâleye kadar Sudan, «Kuş kralı» naibi tarafından sertlikle yönetilen bir sömürge haline geldi. Firavunların en başarılısı olan Tutmes III (1504 - 1450) ile oğlu Amenofis II'nin bitmek bilmeyen askerî müdahaleleri, Mısır'ın yirmi otuz yıl süreyle Suriye'yi (Toroslar'a ve Fırat'a kadar) kontrol etmesine imkân verdi. Şatafat düşkünü Amenofis III (1408 - yaklş. 1372) aynı enerji'yi gösteremedi: Hititlerin hücumlarıyle Kuzey Suriye'yi elden kaçırdı. Bununla birlikte fetihçi kralların dindarlığı, Teb tanrısı ve sülâlenin koruyucusu olan amon dini rahiplerinin ölçüsüz bir şekilde zenginleşmesine yol açmıştı. Kendinden önceki firavunlar bu rahip sınıfının gücünü ve itibarını kurnazca sınırlamakla yetindikleri halde, ilâhiyatçı prens Amenofis IV (1372 - 1354), hem tanrı hem de din adamlarıyle ilişkisini kesti. Güneş tanrısı yerine, güneş kursunun kendisine tapan Heliopolis'li bazı ilâhiyatçıların yolundan yürüyen Amenofis IV, başkentini Tell-el-Amarna'ya naklederek Akhenaton adını aldı. Sapkın hükûmetin dış siyaset alanındaki pasifliğinden yararlanan Filistin, Hititlerin yardımıyle ayaklandı; Amenofis IV'ün ölümüyle din devrimi sona erer ermez, Tutankhamon'un generali (sonra kral oldu) Harmhabi duruma müdahale etmeseydi, Suriye, Mısır boyunduruğundan kurtulacaktı.

XIX. Sülâlenin ilk kralları olan Sethi I ve Ramses II de (1312-1235), Harmhabi gibi askerî sınıftandılar; Filistin'i muhafaza edebilmek için Hititlere karşı savaştılar ve Aşağı Mısır'ı tehdit eden büyük libya kabilelerini başarısızlığa uğrattılar. Kadeş yarı-zaferini kazanan ve Hititlerle barış yapan meşhur Ramses II zamanında, Yeni İmparatorluk Mısır'ı, son parlak dönemini yaşadı. Ramses'in oğlu Meneptah, çok büyük bir libya akınını güçlükle püskürttü. XX. Sülâlenin ikinci kralı olan Ramses III (1198-1166), ege halklarının bir istilâsını ve Libyalıların hücumlarını Mısır sınırında durdurdu. XX. Sülâle Ramses'leri zamanında güçlü imparatorluk olma durumunu kaybetmeğe başlayan krallıkta, siyasî anarşi başladı: komplolar, mezarların yağmalanması, yönetimin yozlaşması, paralı askerlerin ve amon rahiplerinin önderi haline gelen askerî kumandanların gücünün artması. 1100'e doğru, Tanis'li Smerdis, XXI. Sülâleyi başlatırken, general Herihor Teb'de bağımsız bir amon başrahipleri sülâlesini kurdu. Dört yüzyıl boyunca Mısır başrahiplerle libyalı askerlerin elinde karışık bir dönem yaşadı. Bunlardan biri olan Masauaşalar kralı Şeşank, XXII. Sülâleyi (Bubastis) kurdu; düzeni geçici olarak sağladı ve M. Ö. 930'a doğru Kudüs'ü yağmaladı. Sonradan XXIII. Sülâle (Tanis) zamanında Mısır, muhtar ve rakip prenslikler ve krallıklara bölündü. VIII. yy. ortasına doğru, ülkede dördü firavun unvanı taşıyan yirmi kadar hükümdar vardı.

Bu arada XII. yy. sonundan beri bağımsızlığına kavuşmuş olan Sudan'da yerli Napata prensleri güçlü bir devlet kurmuşlardı. Karışıklıktan yararlanan sudanlı firavun Pianhy, Yukarı Mısır'ı ilhak etti ve Delta'yı kontrolu altına almağa çalıştı. Ama Tefnakht ve Bokenranef sais'leri Sülâleden Sudan firavunları, kadın akrabalar (XXIV. Sülâle), habeş tehlikesini savuşturdular. 715'te habeşistanlı Şabaka, sais monarşisini devirdi ve Sudan ile Mısır'ı tek bir imparatorluk halinde birleştirdi. XXV. Sülâleden Sudan firavunları, kadın akrabaları «Amon hayranı rahibeler» (tanrının karıları) adıyle Teb'e yerleştirerek, Yukarı Mısır'a savaşmaksızın hâkim oldular; ama XXVI. Sülâleden sais krallarının ve mahallî prenslerin direndikleri Delta bölgesini kontrol altına alamadılar ve Sargon sülâlesinden Asur krallarının Afrika'ya yap-

bir Orta İmparatorluk stelinden parça

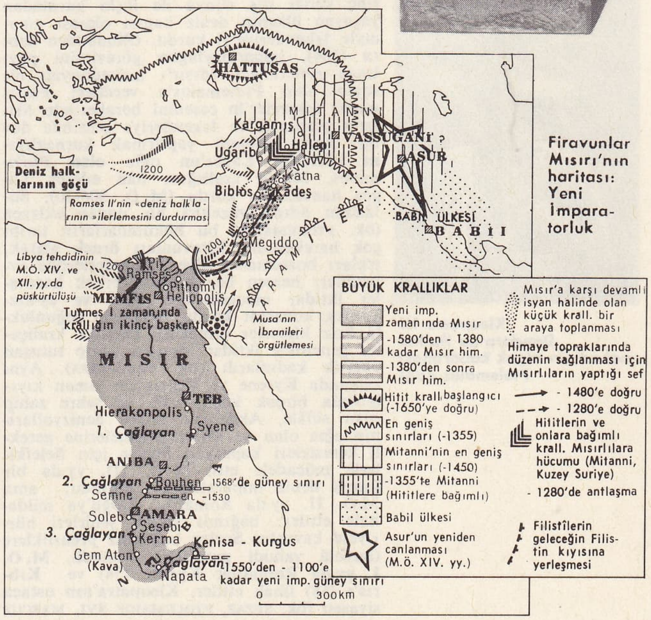

Firavunlar Mısırı'nın haritası: Yeni İmparatorluk

Foto. Audrein, Searl, Anderson-Giraudon (LAROUSSE)

Ptolemaios
İskenderiye sanatı
Kopenhag müzesi

Kleopatra III
Dandara'da Hathor
mabedinin alçak kabartması
Ptolemaios çağı

tıkları hücumlara karşı koyamadılar. 670'te firavun Taharka'yı yenen Asarhaddon, Delta'yı Ninova'nın bir himaye bölgesi haline getirdi; Asurbanipal, habeşistanlı Tanutamon üstündeki hâkimiyetini kaybetmedi. Asur garnizonları Nil kıyısında uzun süre kalmadı. Sais kralı Psammetik I, Asurluları bölgeden çıkardı, mahallî prenslikleri yıktı ve ayrı bir krallık kurdu. Bütün ülkeye hâkim olan XXVI. Sülâle kralları, paralı askerlere ve yunanlı kolonlara dayanarak Habeşlerin başlattığı kalkınmayı devam ettirdiler. Babil'in genişlemesine karşı mücadele eden Nekao II, 608-604 arası eski Tutmes III imparatorluğunun tamamına sahip oldu; ama Kargamış'ta Nabukodonosor'a yenilince fethettiği bütün toprakları bir anda kaybetti; vârisleri Filistin'i Kaldelilerden kurtarmağa çalıştılarsa da başaramadılar; ama Psammetik II, Sudan'a parlak bir sefer yaparak Habeşlerin hücumunu önlemeyi başardı. Ahmes (570-526), Perslerin ilerlemesini önleyemedi; oğlu Psammetik (yun. Psammenitos) III, 525'te Pelusium'da (yun. Pelusion) Kambyses'e yenildi ve krallığı bir satraplık haline getiren Akamanışlar kazançlı bir şekilde sömürerek XXVII. Firavun sülâlesini kurdular. Perslerin yerleştirdiği yahudi askerlerine halkın düşman olması, bunların millî inançları küçümsemeleri ve ağır vergiler yüklemeleri, Dara I'in uzlaştırıcı siyasetinin olumlu bir sonuca varmasını engelledi. 404'te Amyrtaios (XXVIII. Sülâle), işgalcileri kovdu. Altmış yıldan uzun süre Mendes sülâlesi (XXIX. Sülâle), sonra da XXX. Sebennytos sülâlesi, Akamanışlara başarıyla direndiler. Firavunlar Mısır'ı canlılığını bir kere daha ortaya koydu. Sonunda 341'de Artakserkses III, bağımsız Mısır'ın son hükümdarı Nektanibis (yun. Nektanabis) II'yi kovdu; ama ikinci pers hâkimiyeti çok kısa ömürlü oldu: İskender 332'de Dara III'ten Nil vâdisini aldı.

Helenistik Mısır (M.Ö. 332 - 30)

Pers hâkimiyetinden kurtulan Mısır, Makedonya krallarının mülkü oldu ve Yunanlıların yönettiği dünyaya katıldı. Arkeologlar bu dönemle ilgili birçok yunan papirüsü (özellikle Zenon'unkiler) veya halkın konuştuğu dilde yazılmış papirüsler buldular; ama bu eserlerde verilen birçok ayrıntı çoğunlukla çağın tarihinin anahatlarını aydınlatmağa yetmez.

Mısır'da kaldığı kısa süre içinde (332 sonbaharı - 331 ilkbaharı) Büyük İskender, bir kurtarıcı tavrı takındı ve Perslerin sert siyasetinin tersini uyguladı; Menfis'te ve Amon tapınağında (Siuah'ta) kendini tanrının oğlu ve firavun ilân ettirdi. O tarihe kadar dış dünya ile ilişki kurmadan yaşayan ülkenin deniz kapısı olması amacıyle İskenderiye'yi kurdu. Ölümünden sonra (334), imparatorluğun görevlerini paylaşan generalleri, Mısır'ı makedonyalı bir soylu olan Ptolemaios'a verdiler; Ptolemaios İskender'in cesedini beraberinde Mısır'a getirmek ve İskenderiye şehrinde dev bir mezar (*Sema*) yaptırmak kurnazlığını gösterdi. Lagos'un oğlu olan Ptolemaios, 306'da krallığını ilân ederek Lagos hanedanını kurdu (M.Ö. 306-30). Sülâlenin adına yüceltici bir unvan ekleyen (bk. PTOLEMAİOS) bu hükümdarların tarihi çok hareketlidir. Firavunları örnek alarak, ırkları bozulmasın diye kızkardeşleriyle evlendiler; hemen her kuşakta erkek kardeşler iktidar mücadelesine girdi ve eş-kızkardeş, kocasını kovdu; kralların çoğunlukla âciz kimseler olmasına karşılık kraliçeler genellikle iktidar hırsıyle yanıp tutuşan enerjik kadınlardı (bk. KLEOPATRA). Aynı zamanda Kyrene ve Kıbrıs ile yunan kıyılarında birçok küçük ada ve şehre sahip olan sülâle, Akdeniz'e doğru denizyollarının ağzı olan ve Mısır tersanelerine gerekli keresteleri kapsayan Suriye için Selefkilerle mücadele etti. M.Ö. III. yy.da bir Lagos deniz imparatorluğu kuruldu; ama M.Ö. II. yy.da Romalılar Doğu'ya müdahale ettiler: bağımlı yunan şehirleri hürriyete kavuştu; Suriye bağımsız prensliklere (meselâ yahudi prensliği) bölündü, M.Ö. I. yy.da Romalılar Kyrene (74) ve Kıbrıs'ı (58) ilhak ettiler. Kleopatra'nın ustaca siyaseti (bk. SEZAR, PTOLEMAİOS XVI, MARCUS ANTONİUS, POMPEİUS), Octavianus'un Mısır'ı ilhakını (M.Ö. 50) geciktirmekten başka işe yaramadı.

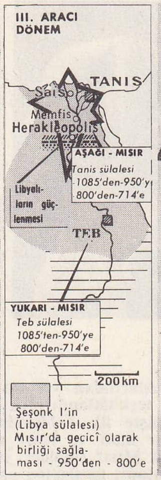

2

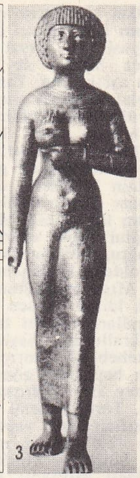
3

Lagos hanedanının hâkimiyeti, sömürgeci tipteydi: yerliler bütün önemli görevlerden uzaklaştırıldı, ülkelerinin yönetimi (daha doğrusu sömürülmesi) yabancı imtiyazlılara bırakıldı. Hükûmet, yapılan hizmetlere karşılık eşit olmayan imtiyazlara sahip bir kastlar sistemi (ırka dayanıyordu) kurdu: en üst kademede yönetici, mühendis veya asker olarak aranan yunanlılar; sonra askerlikleriyle meşhur olan yahudiler; daha sonra gene paralı asker olan Karia'lılar ve Mysia'lılar. Karma evlilikler yasaklanarak bu kastlar katılaştırıldı. Ama yunanlı sayısının çok fazla olmadığı sanılır; şehirlerdeki yunanlılaşmış yerlilere onların hiç bir imtiyazı tanınmadı. Raphia savaşında yeli bir falanjın selefkili yunan birliklerini yenmesinden (M.Ö. 217) sonra, fellâhlar yabancı hâkimiyetine daha güç katlanmağa başladılar; sülâlenin sonuna kadar, vergiler altında ezilen köylerde birçok ayaklanma oldu. Nüfusunun 300 000 kişiyi geçtiği (Mısır nüfusu 9 milyondu) sanılan İskenderiye, etnik grupların (yunanlılar, yahudiler, az çok yunanlılaşmış yerliler) kavgalarıyle çalkalanıyordu; bu gruplar ancak çok yakından tanıdıkları için saygı göstermeğe değmez kabul ettikleri hükümdarlarına karşı ayaklanmak için barışıyorlardı. Bununla birlikte hükümdar, parlak bir saray hayatı yaşayan mutlak bir kraldı. Yeryüzüne inmiş bir tanrı sayılırdı; Yunanlılarda şehirler veya özel kişiler Mısırlılarda ise rahipler tarafından kendisine dinî âyinler yapılırdı. Mısırlı rahipler sınıfları koruyan, eski tanrılara adanan tapınaklar yaptıran (Dendera, Edfus, Kom Ombo, Philai v.b. tapınakları) ve buna karşılık da kendine dürüst davranılmasını isteyen krala bir firavun muamelesi yapmak zorunda kalıyorlardı. (Buna karşılık Ptolemaios I'in bir mısır kültünün yunanlı şekli olan tanrı Serapis'i [Osiris olarak diriltilen tanrı Apis'i] yaratmış olmasına bir mâna vermek oldukça zordur.)

Sülâle, firavunların merkeziyetçiliğini ve güdümlü yönetimini artırdı. Mısır'ın papirüsler ülkesi olması boşuna değildir: kalabalık, kılı kırk yaran bir yönetim her şeyden haberdardı, her şeyi kontrol ediyordu; kadastro ve vergi sistemi birbirini tamamlıyordu. Ülke öteden beri nomos'lara bölünmüştü; bunların başında kralın temsilcisi olan bir strategos ve dioiketes'in (maliye bakanı) temsilcisi olan bir yazıcı vardı. Üç şehirde (İskenderiye, Naukratis, Teb'de Ptolemais) belediye kurumları bulunması kralın gücünde hiç bir azalmaya yol açmıyordu.

Hükûmetin temel görevi, üretimi, ihracatı artıracak şekilde yönetmekti. Kral, firavun gibi, toprağın sahibiydi; bazı imtiyazlılara (tapınaklar, askerler) toprakların intifa hakkını bırakabilirdi, köylülereyse evlerini, bahçelerini ve bağlarını kaydı hayat şartıyle verirdi. Kimseye verilmeyen kraliyet toprakları, yerlilere kiralanır ve kralın emirlerine göre işletilirdi: her yıl dioiketes her nomos'ta belirli tarımlara ayrılacak toprakları belirtirdi; mahallî memurlar bu toprakları çiftçiler arasında bölüştürür, ekilecek tohumları borç verir ve hasat tarihini tespit ederlerdi; ürünler bir kamu ambarına konurdu. Sonra devlet ödünç verdiği ekimlikleri, vergileri ve kira borçlarını alır ve İskenderiye'deki kraliyet ambarında toplardı; geri kalan (eğer geriye bir şey kalır ve ürünler bir tekele tabi değilse [yağlı bitkiler gibi]) köylülerin olurdu. Fakat bu durumda da çiftçiler o kadar büyük narhlar ödemeğe zorlanır ve kralın müfettişleri tarafından o kadar sıkı kontrol edilirdi ki, piyasada hiç bir yağ kralın yağlarıyle rekabet edemezdi. Sürüleri otlatmak için vergi verilir, kralın izni olmadan tek bir ağaç kesilemezdi. Bazı mesleklerle uğraşabilmek için her yıl bir çeşit esnaf karnesi satın almak gerekirdi. Ayrıca malî işler, vergileri toplayan ve her yerde şubeleri olan devlet bankasının tekelindeydi. Dış ticaret de kontrol altındaydı: Mısır, İskenderiye'den buğday, arpa, papirüs, cam, keten bezi, sanat eserleri ihraç ederdi; daha az olan ithalâtı kereste ve madenleri kapsardı. Hükümdarlar Kızıldeniz limanlarından başlayarak uzak deniz ticaretini geliştirdiler, ama Mısırlılar hint ipeklileri ve baharatlarını temin edebilmek için Seba'lıların aracılığından ancak M.Ö. I. yy.da vaz geçebildiler. Böylece Lagos'lu, krallığından çok büyük gelirler elde ediyordu; ama ihracat yapabilmek için yerlilerin hayat seviyesini çok düşük tutmak zorundaydı. İzni olmadan topraklarından ayrılan köylüleri tutuklamağa hakkı vardı. Kötü muamele gören yerliler buna *anakhoresis* («bir kenara çekilmek») ile cevap veriyorlardı: bataklıklara veya çöl sınırına kaçıyor, kalabalıklaşınca âsi çeteler meydana getiriyorlardı.

Hükümdarın gelir kaynakları askerlerin ücretlerini ödemeğe ve propagandaya ancak yetiyordu. Ordu yunanlılar, daha sonraları da başlangıçta yardımcı servislerde istihdam edilen mısırlıları kapsıyordu. Askerlerin ücreti rütbeleriyle orantılı topraklar verilerek (klerukhos adı buradan gelir) ödeniyordu: Yunanlılar Fayyum'a bu yolla yerleşerek zeytin ağaçları diktiler. Ama Lagos hanedanının en büyük başarısı, Atina ve Miletos'un mirasını İskenderiye'de toplamak oldu: Ptolemaios I, yunanlı bilgin ve yazarların barındığı Müze'yi (Museion) kurdu: müzeye bir zooloji parkı, bir botanik bahçesi ve çok büyük bir kitaplık bağlıydı. Eskiçağ bilimi o tarihte doruğuna ulaştı (Perge'li Apollonios, Arkhimedes, Eratosthenes, Eukleides, Heron, Theophrastos). Bilgeler ve zarif şairler (Rodos'lu Apollonios, Aratos, Kallimakhos, Herondas) Lagos hanedanına övgüler yazmakta birbirleriyle yarışıyorlardı. Eskiçağlılara göre İskenderiye, Feneri ve Serapeion'u, Lagos hanedanı ve onların zenginliği her şeyden üstündü; ama sülâlenin ve Yunanlıların eseri, geleneksel Mısır'ı örnek almış gibidir; bu Mısır'ı anlamağa çalışmamışlar, Mısır da bu hor görülmeye hayvan tanrılarına daha çok bağlanarak karşılık vermiştir. Eski tarihçilere inanılırsa, sülâle

Foto. LAROUSSE

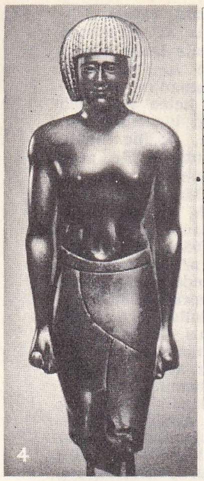

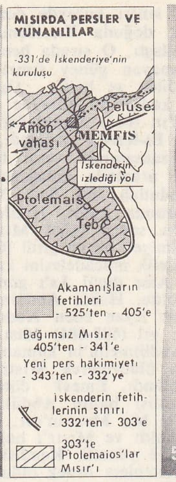

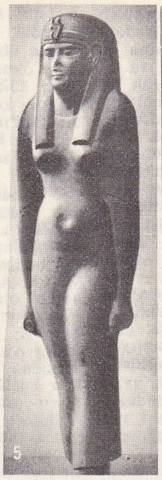

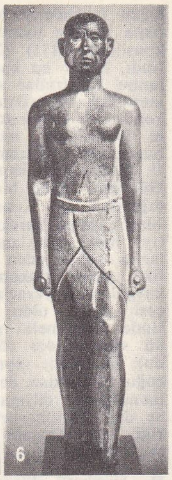

1. «Sungu Taşıyanlar» Tanis'ten Kahire müzesi
2. «Kraliçe Karomama» XXII. Sülâle Louvre müzesi, Paris
3. «Bayan Takuşit» XXV. Sülâle Atina
4. bazalt heykelcik Sait dönemi
5. ortak kraliçe Ptolemaios dönemi Berlin müzesi
6. kamalı memur Berlin müzesi

acıklı bir şekilde son buldu: Ptolemaios, Evergetes II gibi hükümdarların zalimliği; yahudilerin ezilmesi; veraset çatışmaları ve sülâle kavgaları (Evergetes II ve Kleopatra iktidar mücadelesine giriştiklerinde iç savaş patlak verdi ve İskenderiye sarayına hücum edildi); İskenderiyelilerin veya köylülerin ayaklanmaları; memurların israfları ve ihtilâsları. Bununla birlikte bir kadının dehası sayesinde Mısır bir süre için firavunlarınkinden daha büyük bir imparatorluk haline geldi. Antonius âşık olduğu Kleopatra'ya Kıbrıs'ı ve Suriye'nin büyük kısmını verdi; müşterek çocuklarına başka roma eyaletleri bağışladı: Kuzey Doğu Anadolu; Kilikya; Kyrenaika (M.Ö. 34). Mısır Actium'da yenilince (31) Kleopatra imparatorun zaferini görmemek için kendini öldürdü.

Roma Mısır'ı (*M. Ö. 30 - M. S. 395*)

İlhakın gecikmesinin sebebi, Roma'nın muzaffer kumandanlardan birinin şehre hâkim olarak, Akdeniz dünyasının buğday ambarı olan bu çok zengin ülkeyi ele geçirmesinden çekinmesiydi. Romalı siyasetçiler uzun süreden beri Lagos hanedanı monarşisinin parlak bir cephe arkasında gizlenen zayıflıklarını fark etmişlerdi. Bu yüzden 30'da Mısır'ın ilhakını ilân eden Octavianus, bu siyasetçilerin isteklerini somutlaştırmış oldu. Octavianus, hâkimiyetinde rahatsız edilmemek için ciddî tedbirler aldı: senatörlerin ülkede mülk sahibi olsalar da Mısır'a girmeleri yasaklandı; Mısır, imparatorun şövalye sınıfından olan ve prokonsül yetkilerine sahip bulunan bir kimse (İskenderiye ve Mısır valisi) tarafından temsil edildiği tek önemli eyaletti; başka bir gariplik de lejyonlara gene şövalye sınıfından valilerin kumanda etmesiydi. Augustus'un, rejimi roma dünyasının geri kalan kısmına benzemeyen bu ülkede senatörlerin, *princeps*'lerin canlı bir tanrı gibi saygı görerek yaşadıklarını görmelerini istemediği ileri sürülmüştür.

Hükûmet, idare, iktisadî işletme Lagos hanedanının metotlarına uyduruldu; onlar da bu metotların büyük kısmını firavunlardan almışlardı. Augustus, Makedonya sülâlesinin zayıflamasıyle ortaya çıkan aşırılıkları kaldırmakla yetindi; tapınaklara verilen toprakları geri aldığı veya azalttığı, devletin din giderlerine katılmasına son verdiği sanılır; kraliyet topraklarının elkonan kısımları geri alındı ve çoğunlukla imparatorun romalı dostlarına dağıtıldı. İmparator ülkeyi daha iyi yönetebilmek için bölme siyaseti güttü: kastlar sistemini muhafaza etti; «dediticius»lar sayılan yerlî halka roma vatandaşlığına geçme hakkını tanımadı. Bölgenin birleşmesine bahane olmasın diye imparatorluk kültünü yasakladı. Aslında ülkede 3 lejyon ve 12 yardımcı kolordu (toplam olarak 23 000 kişi) bulundurulması, kraliçe Kandake ve habeşlerinin tehdidine karşı değil, İskenderiye'yi veya ikide bir kargaşalık çıkaran teb köylerini gözlemek içindi. Mahallî geleneğe uygun olarak askerler *ex-castris*'lerden toplanıyordu; bu usul başka hiç bir yerde uygulanmıyordu. Sulama sistemini devamlı olarak geliştiren Romalıların, Mısır'dan Lagos hanedanından fazla şey elde ettikleri söylenemez: annona*, Roma'yı yıllık buğday ihtiyacının dört aylığını karşılayarak oldukça düzenli bir şekilde besliyordu; ama kıtlık yıllarında Nil kıyısında açlık çekiliyordu. Mısır için efendi değiştirmek büyük sonuçlar vermedi: yöneticiler artık romalıydı, ama kültür dili hâlâ Yunancaydı; kullanılan para imparatorluğun geri kalan kısmından farklı olarak hâlâ drahmiydi. Lagos hanedanı zamanındakinden daha çok olan halk dilinde yazılmış papirüsler, yunan papirüsleri, ostrakhalar, talimatnameler (İdiologos'un Gnomon'u gibi) gündelik yaşayışın değişmemiş olduğunu ortaya koyar: vergiler, kontrollar, istekler. Vergi toplayıcıların eziyet ettiği köylüler *anakhoresis* uygulamağa devam ediyor, İskenderiye'nin kalabalık halkı arasında kendilerini gözden kaybettiriyorlardı. Bununla birlikte Milâdın bu ilk yıllarında birçok önemli olay oldu. Hippalos, muson rüzgârını keşfedince Hindistan yolculuğu daha kolaylaştı: her yıl yüz yirmi gemi Kızıldeniz'deki limanlardan hareket ederek Hindistan'dan ipekli kumaş, inci ve parfüm almağa gidiyordu; bu değerli maddelerin yeniden dağıtımını yapan İskenderiye'nin ticarî önemi daha da arttı. İskenderiye'deki yahudi cemaati uzun süredir kaynaşmaktaydı: artık yalnız yunanca konuşan bu yahudiler, genellikle geleneklerini muhafaza etmişlerdi (Philon'un Kutsal Kitap'ı eflatun'cu açıdan yorumlaması bir istisnadır). Yahudi düşmanlığı gelişti: daha Claudius zamanında Yunanlılarla İskenderiye Yahudileri arasında çatışmalar patlak veriyordu. Romalılar kısa süre sonra Yunanlılarla dayanışma yaptılar: Yahudilerin 66'daki ayaklanması İskenderiye'de 50 000 yahudinin öldürülmesiyle sonuçlandı; 117 ayaklanması ise 240 000 kurban verdi; sonra Yahudilerin hemen hemen toptan diasporası (dağılma) başladı. İmparatorlar mülklerinin verimini artırmağa çalıştılar: büyük mülklere elkoydular; köylüleri topraklarında tutabilmek için *emphyteusis* sistemini (uzun süre için kiralama veya iltizam usulü) uygulamağa başladılar. Rahip sınıfına karşı daha cömert davranmağa başladılar ve II. yy.da Philai ile Esneh tapınakları tamamlandı. Müze hâlâ yardım görüyordu; İskenderiye bilimi, coğrafyacı Ptolemaios (Hadrianus zamanında) ve tarihçi Appianus (Antoninus zamanı) ile son parlak dönemini yaşadı. Septimus Severus vergi toplayabilmek için şehirlerde curia sistemini kurdu ve İskenderiye'de bir *Bule* yarattı; Coeranus senatoya giren (210'a doğru) ilk mısırlıdır. Daha o tarihte Uzakdoğu ile yapılan ticaret gerilemeğe başladı: Roma bu mübadeleye imkân veren maden stokunu tüketmişti. 250'ye doğru Habeşistan'ın haydut halkı Bilemm'ler, sınır bölgelerini istilâ ettiler ve daha az korunduğu sanılan Nil - Kızıldeniz yollarını kestiler: II. yy.dan itibaren Mısır'da tek bir lejyon kaldı. İmparatorların çekimser tutumları idarî değişikliklere yol açtı ve II. yy.da nomos'lar üç eyalette toplandı: Aşağı ülke; Heptanomis; Thebais. Bu eyaletler Diocletianus zamanında Aegyptia Jovia, Aegyptia Herculia, Thebais haline geldi. IV. yy.da ülke, Doğu diyosezinin bir parçası oldu ve Antakya'da oturan bir konta bağlandı; ama eyalet valilerini kontrol eden bir genel vali görevine devam etti.

Hıristiyanlığın önce İskenderiye Yahudileri arasında yayıldığı ve şehirde Claudius zamanında çıkan karışıklıkların sebebi olduğu sanılır; sonra, böylesine yoksul bir halk arasında oldukça kolay bir şekilde yayıldı ve III. yy.da halkın çoğu hıristiyan oldu. Eskiçağ yazarlarının en dindar insanlar saydığı Mısırlılar, yeni dine, ermişlik ve keşişlik ve orijinal bir özellik kazandırdılar. Aziz Antonius ilk hıristiyan çilekeşidir; çöle yerleşerek kendi gibi birbirine uzak kulübelerde yaşayan öğrenciler edindi. 324'e doğru Aziz Pakhomios Teb'in batısında kurduğu *koinobion*'a (ortak yaşama merkezi), 2 500'e yakın keşiş topladı. Kızkardeşi Maria, ilk kadın manastırını kurdu. Kıptî alfabesini benimseyerek millî kültürünü muhafaza etmeyi tasarlayan hıristiyan Mısır, İskenderiye kültür merkezine sırt çevirmedi. II. yy.da Hıristiyanlığı kabul etmiş bir filozof olan Panteanus, müzeye karşı, din okulunu kurdu. Oğlu ve halefi Aziz Clementius (190), Hıristiyanlığı Gnosis'in en üstün şekli olarak tanıttı. Eziyetler yüzünden kaçmak zorunda kalınca, piskopos Demetrios onun yerine Origenes'i getirdi. Origenes tenkitler yüzünden uzaklaşmak zorunda kalıncaya kadar (232) helenizmle İncil kültürünü birbirine karıştırdı. III. yy. sonunda İsa'nın özü üstüne birçok tartışma çıktı. İskenderiyeli rahip Arius, İsa'nın tanrısallığını kabul etmeyince önce piskopos Aleksandros (323), sonra İznik konsili (325) tarafından afaroz edildi. Aleksandros'un halefi (İskenderiye'de) Aziz Athanasios (328-373), hayatını arius'çularla ve imparatorlarla mücadele etmekle geçirdi; sonunda imparatorlar tarafından diyosez'inden kovuldu. Theodosius, Arius'çuluğa karşı çıkınca (378) Mısır da sükûna kavuştu.

Fakat paganlar yenilgiyi kabul etmediler. II. yy. sonunda Ammonios Sakkas Hıristiyanlıktan ayrılarak İskenderiye'de yeni-eflatun'cu okulu kurdu; öğrencileri arasında Origenes ve Plotinos da vardı. Okul, hıristiyan halkın şiddetli tepkisiyle kapanmak zorunda kalıncaya kadar fikrî geleneklerini devam ettirdi. Theodosius, pagan kültü yasakladı ve eski millî din, büyücülüğe doğru gelişmeğe devam etti.

Bizans Mısır'ı (*395-642*)

Mısır, arap fethine kadar Doğu Roma imparatorluğunun bir parçasıydı. Theodosius I'den beri Augustus valisi (eparkhos) denen Mısır valisi, Nil vâdisinde bir Vicarius'un imtiyazlarına sahipti; bu eyaletleri, başlıca görevleri vergi toplamak ve annona'yı temin etmek olan duks'lar yönetiyordu; öteden beri yabancılar tarafından sömürülen Mısır, artık İstanbul'u besliyordu. İmparatorların çabalarına rağmen büyük mülkiyet, yükse görevli memurlar lehine gelişti: Apion ailesi papirüslerinden, bu ailenin kendi askerleri, kendi cezaevleri bulunduğu ve topraklarının dokunulmazlığı olduğu anlaşılmıştır.

Mısır, dış siyasette yeni bir önem kazandı. Bu topraklardan yola çıkan misyonerler habeş Aksum krallığını ve Himyerî'ler ülkesini (Yemen) hıristiyanlaştırdılar. Bizans, Sasanîlerin Hindistan yolu üzerindeki kontrolundan kurtulabilmek için bu iki halka güveniyordu; ama Mısır, İmparatorluk merkezinden çok uzak olduğu ve başka birçok yerde istilâ tehlikeleriyle karşılaşıldığı için, uzun süre Kızıldeniz ötesine bir deniz seferi yapılamadı.

Meşhur *Khristianite Topographia* (Hıristiyan Topografyası) [550'ye doğr.] adlı eserin yazarı Kosmas İndikopleustes («Hindistan yolcusu Kosmas»), adına rağmen Arabistan limanlarından öteye gidemedi. İsken-

bir Ursirtesen stelinin detayları Louvre müzesi, Paris

Foto. LAROUSSE

Kahire'de Sultan Barkook camii

deriye, önemini Uzakdoğu'dan gelen kervanların ulaştığı Suriye limanlarına kaptırdı.

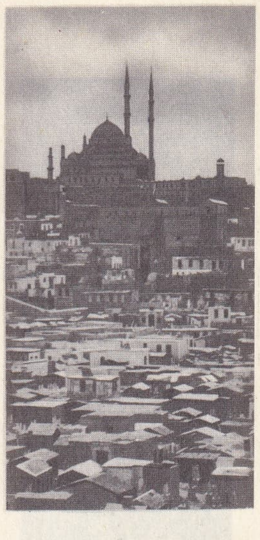

Mehmedali camii

İmparator ülkeyi sömürmeğe devam ediyorsa da, artık otoritesi paylaşılmıştı. Bizans Mısır'ı, her şeyden önce Hıristiyan Mısır'dır. Hasımlarının dediği gibi, yeni firavun artık İskenderiye piskoposu İstanbul konsilince (381), sonra öbür doğu piskoposlarından üstün patrik olarak tanınıyor ve başkentin birçok piskoposunu o tayin ediyordu; Doğuda papa unvanını muhafaza eden tek kimseydi. Mısır piskoposlarını tayin ederdi (100 kadar) ve emrinde kalabalık ve yumuşakbaşlı bir rahip sınıfı bulunurdu. En büyük desteği, Beyaz Manastır piskoposu Şenute'nin kumanda ettiği bağnaz çöl keşişleriydi. Çok zengindi, gerekli yerlere para dağıtmayı bilirdi, bu sayede de imparatorun memurlarını dilediği gibi oynatırdı. Ama özellikle, kendilerini sömürmeğe devam eden Yunanlılara çok kızan Mısırlıların milliyetçilik duygularını kendi çıkarına kışkırtıyor, Mısır'ın hâkimi olarak rakibi İstanbul'u alt etmek hayaliyle yaşıyor ve imparatorluğun yeni başkentinin piskoposunun gücünden kaygılanan papadan yardım umuyordu. İskenderiye patriği Theophilos (384-412), İstanbul piskoposu Ioannes Khrisostomos'un devrilmesine sebep oldu (404). Theophilos'un vârisi Aziz Kyrillos (412-444), İstanbul piskoposu Nestorios'u sapkınlıkla (Nasturîlik) suçlattı: o sırada İsa üstüne kavga en kızgın halini almıştı ve iki taraf birbirlerini pek de iyi anlamadan İsa'nın kişiliği veya özü üstüne tartışıyorlardı. Patrik Dioskuros (444-451) daha talihsizdi: Eutykhes'in nazariyelerini savundu ve Efes konsilinde Eutykhes'i suçlayan İstanbul patriği Flavios'u devirdi (449); ama mısırlı keşişlerin piskoposları dehşete düşürdüğü «Efes haydutluğu» İskenderiye'nin taleplerinden çekinen papa Leon'u uyardı. Kadıköy (Khalkedon) konsilinde (451) Dioskuros patriklikten alındı. Mısır bu kararı kabul etmedi ve İstanbul tarafından suçlandığı için büyük bir ateşlilikle monofisizme katıldı. İstanbul piskoposu ve imparator, Khalkedon maddelerini reddederek monofizitlerle birçok defa barışmağa çalıştılar; ama bu çaba boşa gitti. Mısır, millî sapkınlığından vaz geçmedi. Hükûmet inanç birliğini vaz geçilmez saydığından, 451 Konsilini izleyen iki yüzyılda birçok ezme hareketi oldu. 457'de iskenderiye halkı ayaklandı ve Khalkedon kararlarını kabul eden patriği öldürdü. Monofizit gasıp piskopos, İstanbul'daki siyasî kavgalardan yararlandı. 460'tan itibaren iki çeşit patrik oldu; hep halkın tehdidi altında olan melkî patrik (kral patriği, çünkü «imparator» sözü Doğu'da tanınmıyordu); monofizit veya yakubî patrik (yerlilerin çoğu tarafından destekleniyordu). VI. yy.da monofizitler düşman tarikatlara bölündülerse de, hepsinin ortak noktası, yakubî patriği, imparatorun gücüne boyun eğmekle suçlamaktı.

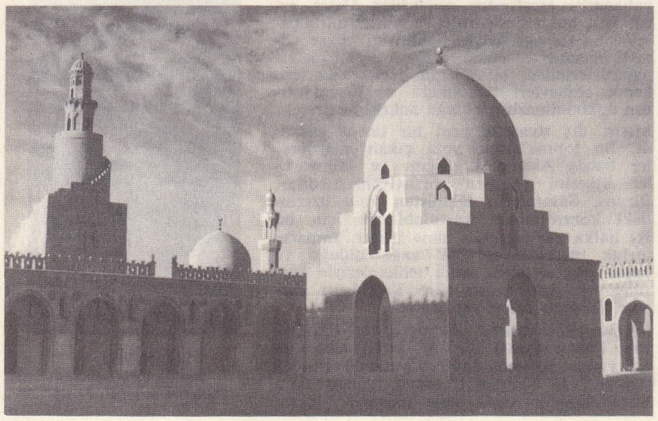

İbni Tulun camii

Bu hareketli dönem kıptî edebiyatının en büyük dönemidir; ama eserler bol olduğu kadar da düşük değerlidir. Kıptî sanatı daha orijinaldir: yeraltı mezarlarındaki yazılı kumaşlar, elyazmalarındaki minyatürler; ilk ikonalar.

VII. yy.da Sasanîlerden doğu eyaletlerini (Persler 617-629 arası Mısır'ı işgal ettiler) geri alan imparator Herakleios (610-641), ne pahasına olursa olsun din birliğini sağlamak istedi. Yahudilere vaftizi, rakip hıristiyan mezheplerine, yeni monotelizm inancını (İsa'da tek istem) kabul ettirmek isteyen fermanları, şiddetli tepkilere yol açtı; Araplar Mısır'ı istilâ ettiği sırada Yunanlılara ve imparatorluğa karşı duyulan kin son haddini bulmuştu.

Arap ve Türk hâkimiyeti devri

Halife Ömer devrinde Suriye'nin Araplar tarafından fethinden sonra, tahıl deposu olan Mısır'ın alınması zorunluğu ortaya çıktı (639). Amr ibnül Âs Mısır'ın savunmasız kalan doğu sınırından ülkeye girdi. Bir ay sonra (ocak 640) az bir kuvvetle Pelusion'u aldı. Sahabeden Zübeyr, 5 000 kişilik bir kuvvetle bunlara katıldı. Böylece kuvvetlenen Amr, Augustalis Theodoros'un kumandasındaki bizans kuvvetlerini Heliopolis savaşında yendi (temmuz 640), sonra da Babilon'u aldı. Fakat şehrin kalesi bir süre dayandı. Orada bulunan dinî lider Kyros, ordugâhtakilerin karşı koymasına rağmen Amr ile görüştü ve tespit edilen teslim şartlarını imparator Herakleios'a onaylatmak üzere, Mısır'dan ayrıldı. Ancak imparator, öne sürülen şartları kabul etmedi ve Kyros'u sürgüne gönderdi. Fakat bir ay sonra (11 şubat 641) imparator ölünce Babylon kalesi teslim oldu (9 nisan 641). Böylece Doğu Delta ile Yukarı Mısır'ı (Said) eline geçiren Amr, Nil'i geçti ve ırmağın batı kolunu izleyerek, İskenderiye'ye doğru ilerledi; Nikiu şehrini aldı (13 mayıs 641). Mukavemetle karşılaşmasına rağmen İskenderiye'nin, deniz kalesi dışındaki kısmını ele geçirdi. Bu olaydan sonra Mısır'ın geri kalan bölgelerinde arap hâkimiyeti yavaş yavaş yayıldı. Bu sırada Bizans, kararını değiştirerek Amr'dan teslim şartlarını tekrar sormak üzere Kyros'u Mısır'a gönderdi. İskenderiye'ye gelen Kyros, Amr ile görüştü. İkisi arasında, İskenderiye'de bulunan greklerin şehri boşaltmaları konusunda bir antlaşma imzalandı. Halk bu antlaşmaya karşı koymak istediyse de şehir boşaltılarak Araplara teslim edildi. O sıralarda Kyros öldü. Amr, arkadan gelecek tehlikeyi önlemek için çevredeki Pentapolis'e (Berka) bir sefer yaptı (643) ve Mısır'ın fethini tamamladı. Babylon önünde kurulan Fustat (eski Kahire), ordugâhın yönetim merkezi oldu. 645'te Manuel bir donanma ile İskenderiye limanına geldi; şehir halkı Bizanslıları iyi karşıladı. Bu sırada Mısır'dan ayrılmış olan Amr, tekrar dönerek, Bizanslıları buradan uzaklaştırdı. İskenderiye'yi kesin olarak islâm hâkimiyeti altına aldı (646). Amr zamanında Mısır'ın tabiî sınırı kuzeyde deniz, batıda Libya çölü, doğuda Kızıldeniz ve Arabistan çölüne ulaştı. O sırada henüz kesin olarak belli olmayan güney sınırı Amr'ın yerine tayin edilen ve halife Osman'ın öldürülmesine kadar bu görevde kalan Abdullah bin Sad'ın (663) düzenlediği bir seferle Bilak ve El-Kasr'a dayandı. 652'de halife Osman zamanında vergi idaresi ile arap askerleri arasında anlaşmazlıklar çıktı ve vali Abdullah bin Sad Mısır'dan çekilmek zorunda kaldı. Halife Osman öldürüldükten sonra (656) Mısır, halife Ali'nin hâkimiyeti altına girdi (658). Ali ile yaptığı halifelik mücadelesini kazanan Muaviye, Mısır'a Amr ibnül Âs'ı göndererek oraya hâkim oldu. Halife Abdülmelik zamanında Mekke'de isyan eden Abdullah bin el-Zübeyr bir yıl (683-684) Mısırı elinde tuttuysa da Abdülmelik'in kumandanı Haccac tarafından öldürülerek Mısır tekrar Emevîlere bağlandı. Emevî döneminin en ünlü Mısır valisi halife Abdülmelik'in kardeşi Abdülaziz bin Mervan'dır. Abdülaziz, Hulvan'da kaldı ve Mısır'ı bağımsızlığa yakın bir şekilde yönetti. Kendisinden sonra Mısır'ı yönetenlere örnek oldu. Genellikle, vali olarak tayin edilenler Mısır'a iktisadî birtakım çıkarlar sağladılar. Emevî hanedanı yıkıldığı zaman Mısır'a kaçan son halife Mervan II'nin burada ölümü Mısır'ın yerli Kıptîlerini çok etkiledi. Abbasîler Devrinde ülke 856'ya kadar hemen hepsi arap olan valiler tarafından yönetildi. Bu tarihte son arap vali ülkeyi bıraktı. Bundan sonra, Mısır'ı, Tolunoğlu Ahmed tarafından ilk türk hanedanı kuruluncaya kadar, «et türki» künyesini taşıyan türk valiler yönetti. Mısır'da kurulan ilk müslüman devleti Tolunoğulları devletiydi. Bu soyun kurucusu olan Tolunoğlu Ahmed 15 eylül 868'de halife tarafından Mısır genel valisi olarak tayin edildi. O sırada Mısır, Abbasî halifeliğinin önemli bir eyaletiydi. Daha sonra Tolunoğlu Ahmed, resmen hükümdarlığını ilân etti (880). Mısır'daki iktisadî gerilemeyi durdurdu; Abbasîlerin ülkeyi malî bakımdan istismar etmesini önledi; çünkü daha önce gelirinin bir kısmı Bağdat'a gidiyor, bir kısmını da valiler kendilerine ayırıyordu. Tolunoğullarının Mısır'ın iktisadî durumuna elkoymalarıyle durum değişti; toplanan vergi ülkede kaldı; Mısır'ın üretim gücü arttı; halkın refah seviyesi yükseldi; yüzyıllardan beri ilk defa Suriye yeniden Mısır'ın yönetimine geçti. Mısır'da Samarra ve Bağdat örneklerine göre yeni bir sanat ve medeniyet ortaya çıktı. Tolunoğlu camii ile Samarra camii arasındaki benzerlik bunu gösterir. Tolunoğlu, ölünceye kadar Mısır'da saltanat sürdü (881). Suriye, Lübnan, Filistin ve Bingazi'yi ele geçirdi. Oğullarından Ebul Ceyş, babasının yerine geçti; öldürülünceye kadar saltanat sürdü. 895'te Ebul Ceyş'in yerine oğlu Ebul Abbas Ceyş geçti; fakat bir yıl sonra öldü (896). Yerine Ebul Musa Harun (896-905), onun yerine de amcalarından Şeyhan geçti. Fakat birkaç ay sonra Abbasîler Muhammedül İhşid'i Mısır'a genel vali göndererek ülkeye tekrar hâkim olmak istediler (905). Ancak Muhammedül İhşid de çok geçmeden bağımsızlığını ilân etti (934); 941'de Filistin, Suriye ve Lübnan'ı, 942'de Hicaz'ı ele geçirdi.

Coğrafî durumundan yararlanarak Mısır'ı Abbasî halifeliğinden ayırdı. İhşidîler, Mısır'ın iktisadî durumunu geliştiren tedbirler aldılar; Mısır'ı Yakındoğu'nun merkezi haline getirdiler. Muhammedül İhşid ölünce (946), yerine oğlu Ebul Hasan Ali (960-966) geçti. Sonra Ali'nin oğlu Ebul Fevaris Ahmed (966-969) hükümdar oldu. Bunun ilk 2 yılı hadımağalarından Kâfur'un diktatörce yönetimi altında geçti. Bunun sonucu olarak 969'da Kuzey Afrika'dan gelen şiî Fatımîler Mısır'a girdiler ve İhşidoğullarını kovdular. Böylece Mısır'da şiî Fatımîlerin halifeliği başladı. Fatımîler zamanında Mısır, iktisat ve medeniyet bakımından büyük bir gelişme gösterdi. Fatımîlerin nüfuz ve iktidarı askerî darbelere imkân bırakmadı, fakat zamanla Abbasîler gibi onlar da zayıfladılar. Fatımîler zamanının siyasî meseleleri önceki dönemlerden farklıydı. Bununla birlikte Suriye meseleleri çözülmemişti; fakat bu ülkeyi el-

Foto. Multi-Photo, Viollet, Rapho (LAROUSSE)

de etmek için artık kuvvetli bir halife devletine değil, Büveyhîler ve Selçuklulara karşı savaşmak zorunluluğu vardı. Özellikle hutbeyi kendi adlarına okutmak meselesinden dolayı, Abbasîler ile Fatımîler arasında birçok çekişme oldu. Hicaz'a hâkim olan Havaşim (Haşimîler), bazen birinci, bazen de ikinci hanedan adına hutbe okuttu. Fatımîler, Mısır Salâhaddin Eyyubî tarafından alınıncaya kadar hâkimiyetlerini korudular. Muizz'den Mustansır'a kadar, Mısır'ın yaşadığı bu refah çağını ve sonra iktisadî ve siyasî çöküşünü, şiî Nâsır Hüsrev, *Sefername* adlı eserinde yazar. O çağda islâm dünyasında hiç bir ülke Mısır kadar gelişmedi. Selçukluların büyük fetihlerinden ve kısa bir süre sonra da Mısır'ı Haçlıların saldırılarına karşı savunmak zorunda kaldılar. Mustansır zamanında Mısır'da kıtlık sebebiyle isyanlar çıktı. Bunun sonucunda fatımî saltanatı çökmeğe başladı. Büyük emîrlerden Bedrül Cemalî ve oğlu El-Afzal bu çöküşü ancak kısa bir süre durdurabildi. Bu arada askerî yönetim Mısır'ı harap etti, haçlı saldırıları da Fatımîleri güçsüz bıraktı. Bu durumdan yararlanan Salâhaddin Eyyubî, Halep atabeki Nureddin Mahmud'un emriyle Mısır'a gelerek yönetimi ele aldı. Durumu düzeltti; Fatımîlerin başaramadığı güç işler, Salâhaddin ve onun yerine geçenler tarafından yapıldı. Suriye, uzun bir süre için, yeniden Mısır ile birleştirildi. Salâhaddin ve Eyyubîler Mısır Büyük Selçuklu devletinin medeniyetini getirdiler; sanatta, teknikte, siyasî ve dinî hayatta yeni bir dönem başladı; devletin esas kuvveti türk, oğuz ve türkmen topluluklarına dayanıyordu ve bunlara geniş tımarlar verildi. Eyyubîler, kendi aralarındaki çekişmeler yüzünden bir birlik kuramadılar. Birçok melikliğe ayrıldılar. Meliklerin arasındaki kardeş kavgaları, onları askerî kumandanların hükmü altında bıraktı. Kâmil'in, sonra Necmeddin Eyyub'un çabaları sonuç vermedi. Nil üzerinde Ravza adasındaki kışlalarda yetişen memlûk topluluklarından Bahriye* Memlûkları, sonra da Burciye* Memlûkları Mısır'ın kaderine hâkim oldular. Büyük memlûk sultanı Baybars zamanında Memlûklar moğol istilâsına karşı koydular; haçlılar kesin olarak püskürtüldü. Altınordu devletiyle Mısır'ı tehdit eden İlhanlılara karşı bir cephe meydana getirildi. Nübye alınarak Sudan geliştirildi. Bizans ve bazı avrupa devletleri de kuvvetli Mısır sultanlarının dostluğunu kazanmağa çalıştılar. Sürekli savaşların fazla paraya ihtiyaç duyurduğu zamanlarda bile Kahire'de büyük imar hareketi oldu. Bugün Kahire'de görülen büyük binaların hemen hepsi Memlûkların eseridir. İşlerin yürütülmesi için gerekli olan parayı ancak Baybars, Kalavun, Nâsır, Berkuk, Kayıtbay gibi büyük hükümdarlar sağlayabildiler. Kayıtbay zamanında başlayan osmanlı - memlûk ilişkileri, Fatih ve Bayezid II hükümdarlıkları sırasında Osmanlılar lehine gelişti. Hicaz suyolları ve Dulkadıroğullarının çıkardığı önemli meseleler Osmanlıların Mısır ile ilgilenmesine yol açtı; Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'i yendikten sonra Mısır üstüne yürümek istedi. Bu sırada Portekizliler, hindistan ticaretini Ümit burnu yoluna çevirdiklerinden, Mısır'ın bir transit merkezi olarak önemi azaldı. Yavuz Sultan Selim, Mercidabık* savaşında memlûk hükümdarı Kansu Gavri'yi yendi (1516). Halep ve Şam'ı aldı ve son memlûk sultanı Tumanbay'ı Reydaniye'de yenerek (23 ocak 1517). Kahire'yi işgal etti. Tumanbay'ın ölümüyle de Mısır'daki: memlûk hâkimiyeti ortadan kalktı ve Mısır'da Osmanlı devri başladı.

Yavuz Sultan Selim, Mısır eyaletini önce Yunus Paşaya, sonra Hayırbay'a verdi. Kahire kalesine 5 000 memlûk süvarisi ve 500 piyadelik bir muhafız kuvveti yerleştirdi. Dört kadıyı makamlarında bıraktı. Memlûk beylerinden Osmanlı devletine bağlananlara dokunmadı. Onların ve halkın gelirlerine, vakıflarına, cami, medrese ve öteki hayır eserlerine dokunulmamasını emretti. Fakat osmanlı kanunlarını yürürlüğe koyması bazı ayrılıkların çıkmasına ve halkın hoşnutsuzluğuna sebep oldu. Kanunî Sultan Süleyman, sadrazam Pîrî Mehmed Paşanın yerine İbrahim Ağayı (Paşa) sadarete tayin edince, ikinci vezir Ahmed Paşa (Hain Ahmed Paşa) gücenerek, Mısır eyaletini istedi.

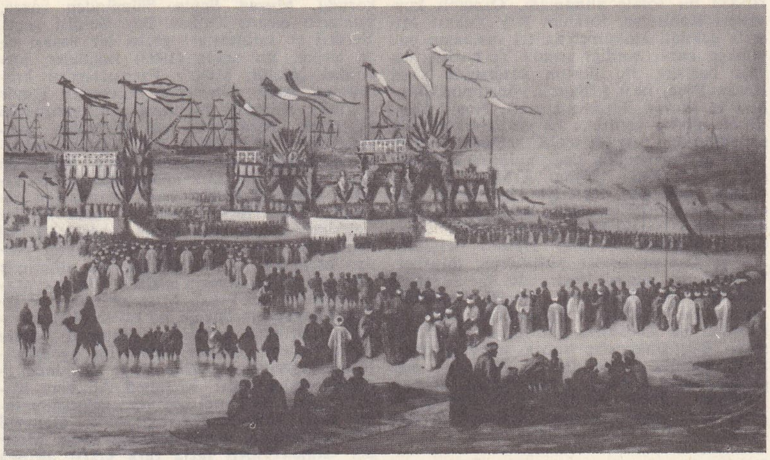

Süveyş kanalının imparatoriçe Eugénie tarafından törenle açılışı (17 kasım 1869) Riou'nun tablosu Compiègne müzesi, Fransa

Oraya gittikten bir süre sonra isyan etti. Halkın hoşnutsuzluğundan yararlanarak Memlûk devletini yeniden kurmak için ayaklandı fakat muhafız beylerinden Mahmud Bey bu isyanı bastırdı ve yakaladığı Ahmed Paşayı idam ettirdi. Hayırbay'ın ölümünden beri düzene konulmayan Mısır meselesini sadrazam İbrahim Paşa üstüne aldı. Mısır'da durumu düzeltmek için 3 ay kaldı. Memlûk beylerini ortadan kaldırdı; bağlılık gösterenlere iyi davrandı, eski memlûk âdetlerine uygun kanunnameleri geçerli saydı. Daha sonra İbrahim Paşanın Mısır beylerbeyliğine tayin ettiği Hadım Süleyman Paşa 11 yıl bu görevde kaldı. İki cami ve birçok hayır kurumu yaptırdı. Kanunî Sultan Süleyman'ın emriyle, Süveyş'te bir donanma meydana getirdi. Selman Reisin verdiği lâyihadan yararlanarak 72 gemilik bu donanma ile Aden'i ele geçirdi; Hint okyanusunu geçerek Diu* kalesini kuşattı; Portekizlilere karşı savaştı (1538-1539). Daha sonra Mısır valiliğine getirilen Koca Sinan Paşa Yemen'de isyan eden imam Mutahhar'a karşı sefere gitti. Sinan Paşa, osmanlı hâkimiyetini Mısır'da tam olarak yerleştirdi (1568).

XVI. yy.ın sonlarında ve XVII. yy.da Mısır'da birbirini takip eden isyanlar çıktı. 1596-1598'de Mısır beylerbeyliğinde bulunan Seyyid Mehmed Paşa, şeyh Mukla'yı idam ettirdi. Mehmed Paşanın yerine gönderilen Hacı İbrahim Paşa zorbalar tarafından öldürüldü. Gürcü Mehmed Paşanın sağladığı düzen, Hasan Paşa zamanında tekrar bozuldu. Bu beylerbeyi zamanında zorbalar halktan tulba* adı altında bir vergi topluyor ve bu, halkı büyük bir sıkıntıya sokuyordu. Silâhtar Mehmed Paşanın beylerbeyliği devrinde Osmanlı hükûmeti tulbanın kaldırılmasını ve tulba isteyenlerin öldürülmesini emrederek halkı bundan kurtardı. Mehmed Paşa Mısır'da memlûk beylerini ortadan kaldıramadığı için, bu çeşit zorbalıklar hiç bir zaman durmadı; Kavalalı Mehmed Ali Paşa zamanına kadar devam etti. XVII.yy.ın sonlarında Mısır'a hâkim olarak hazinenin gümrük resmini alan yeniçeriler ile Çelebi İsmail Paşa uğraştı ve onları zararsız hale getirdi. Bundan sonra Mısır, Ahmed ve Ali Ağaların hâkimiyeti altına girdi; bir süre Kölemenlerden İsmail Bey Mısır'a hâkim oldu. Ölümünden sonra beylerbeyi Ali Paşa osmanlı hâkimiyetini tekrar sağladı. Ancak kısa bir süre sonra yine yeniçeri baskısı başladı. Emîrül Hac İsmail Bey vali Receb Paşayı uzaklaştırdı ve Mısır'ın bütün yönetimini eline aldı. Rakibi Çerkez Mehmed Bey ile mücadele etmek zorunda kalan İsmail Bey, eski sadrazamlardan olan beylerbeyi Mehmed Paşa tarafından ortadan kaldırıldı (1722). Bundan sonra Mısır'a yeniçeri kethüdalarından Osman Kâhya ve sonra da İbrahim Kâhya (1741-1742) hâkim oldular. Beylerbeylerin nüfuzunu azaltmakla birlikte Mısır'ın güvenliği ve iktisadî durumu düzeldi. Koca Ragıb Paşa, Mısır valisiyken Kölemenleri denetimi altına almak istedi; fakat başarı gösteremedi. Bundan sonra Mısır yine karışık bir devreye girdi. Bu sırada memlûk beylerinin en kudretlilerinden Bulutkapan Ali Bey (öl. 1773) Mısır'da bir memlûk devleti kurmak istedi ve 1770 Çeşme baskınından beri Akdeniz'de bulunan rus donanması kumandanı Aleksey Orlov'u yardıma çağırdı. İngilizler de onu desteklediler. Fakat Osmanlılar Ebuz Zeheb Muhammed Beyin tarafını tutarak onun teşebbüsünü önlediler. Bunun üzerine, Memlûklar Ebu Zehep Muhammed'in köleleriyle (Muhammediye) Ali Beyin kölelerinden (Alaviye) iki ayrı topluluk kurdular. Hâkimiyet Muhammediyelere geçti. Bu gruptan İbrahim Beyin karşısında bulunan Alaviyenin lideri İsmail Bey, şeyhülbeled oldu; fakat, hiç bir işe karışmadı. Ancak kendisine kötü davranılması yüzünden Muhammediyelere karşı cephe aldı ve onları yendi. Kendisine vali İzzet Mehmed Paşa tarafından şeyhülbeledlik hilâtı giydirildi. Bu devirde Yukarı Mısır, kölemenlerden İbrahim ve Murad Beylerin, Aşağı Mısır ise İsmail Beyin nüfuzu altındaydı. hâkim olanlar erzak taşınmasına engel olduklarından aşağı mısır halkı kıtlık ve sefalet çekti. İsmail Bey gerekli giderlerini karşılamak için ağır vergiler almağa başladı ve durumu düzeltmek için Muhammediye'yi ortadan kaldırmağa karar verdi, fakat başaramayınca Suriye'ye çekildi. Bunun üzerine İbrahim Bey tekrar şeyhülbeled oldu fakat mısır halkı memlûk beylerinin tutumlarını beğenmeyerek şikâyete başladı. Bunun üstüne Babrâli, Mısır'daki zorbaları ortadan kaldırmak göreviyle kaptanıderya Cezayirli Gazi Hasan Paşayı Mısır'a gönderdi (9 haziran 1786). Rakka valisi Abdullah Paşa da yardım etmek üzere karadan hareket etti. Cezayirli Gazi Hasan Paşa halka Mısır'da zulmün kaldırılacağını ve eski âdil yönetimin tekrar kurulacağını bildirdi. Bunun üzerine halk kölemen beylerinden tamamen yüz çevirerek hükûmet tarafını tuttu. Durumun aleyhlerine döndüğünü gören kölemen beylerinden Murad ve İbrahim Beyler, Reşid'de karadan gelecek olan osmanlı kuvvetlerini bekleyen Cezayirli Gazi Hasan Paşaya saldırdılarsa da yenildiler. Bu sırada Abdi ve Derviş Paşaların yönetimindeki osmanlı kuvvetleri de Mısır'a geldi fakat Murad ve İbrahim Beyler karşı koymağa devam ettiler. Abdi Paşanın askerleriyle Kölemenlerin çarpışmala-

Mehmed Ali

İsmail

Fuad I

İskenderiye'de Ras el-Din sarayı

Foto. B.N., Heyman, Hanselmonn, Mısır Büyükelçiliği (LAROUSSE)

Nahhas paşa

Faruk

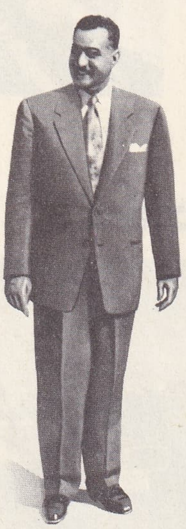
albay Nâsır

rından bir sonuç alınamadı. Osmanlı kuvvetleri Kahire'ye, İbrahim Bey Yukarı Mısır'a çekildi. Hükûmet âsileri tamamen yok etmeğe karar verdiği sırada Türk-Rus savaşı başladı. Bu durum karşısında Gazi Hasan Paşa, bazı şehirlerin yönetimini İbrahim ve Murad Beylere bıraktı, İsmail Beye de bir miktar yardımcı kuvvet verdikten sonra Mısır'dan ayrıldı (1787). Buna rağmen Mısır'ın durumunda değişiklik olmadı. Murad ve İbrahim Beyler *Kıbliye ümerası* denilen kölemen beyleriyle birleşerek tekrar ayaklandılar. İsmail Bey, yerine Osman Beyi bıraktıktan sonra (1791) ölünce, şeyhülbeled Ciddevî Hasan, defterdar Ali ve Osman Beyler birbirlerine düştüler; İbrahim ve Murad Beyler de, bu fırsattan yararlanarak, Kahire'ye gelmek istediler. Ancak bu istekleri yerine getirilmediği için karadan ve denizden saldırdılar. Günlerce süren çarpışmalardan sonra şehre girdiler. Halk memlûk beylerinin bu bitmeyen mücadelesinden usandığı sırada Mısır, fransız istilâsına uğradı. XVIII. yy.da Fransa'nın Mısır'daki ticarî çıkarları İngiltere'den fazlaydı.

Bu yüzden İngiltere, Mısır'da isyan eden ve bağımsız bir devlet kurmağa çalışan Bulutkapan Ali Bey ile bir ticaret antlaşması imzalamıştı. Fransa'da, Mısır'ı almak fikri Louis XIV zamanında başladı ve XVIII. yy. boyunca sürdü. Fakat Fransa Osmanlı devleti ile olan ilişkilerini bozmak istemediğinden, daha önce harekete geçmedi. Sonunda general Bonapart'ın Talleyrand tarafından desteklenen teşebbüsü üzerine Fransa hükûmeti Mısır seferine karar verdi (5 mart 1789). 400 Gemi ve 35 000 savaşçı Bonapart'ın kumandasında İskenderiye yakınına yanaştı (2 temmuz 1789), şehir kolaylıkla alındı. Fransızlar hemen Kahire üstüne yürüdüler. Bonapart halka, hattâ Osmanlı devletine ilân ettiği beyannamelerde Mısır'ı Kölemenlerden kurtarmağa geldiğini ileri sürdü. Kölemen beylerinden Murad ve İbrahim Beyler karşı koymak istediler; fakat İskenderiye ve Ehramlar savaşında yenildiler; 23 temmuzda Kahire düştü. Murad Bey Yukarı Mısır'a, İbrahim Bey ise, Delta'ya kaçtı. «Kurtarıcı» ve «islâm dostu» olarak adlandırılan fransız askerine karşı halkın güveni kalmadı. Bonapart, çok geçmeden, halk arasında meydana gelen olayları şiddetle bastırdı. Fakat Mısır'a asker çıkarılmasından bir ay sonra, fransız donanması, ingiliz amirali Nelson tarafından Ebukir limanında yakıldı (1 ağustos); Babıâli. Fransa'ya savaş ilân etti. Fakat türk kuvvetleri ancak ertesi yıl (1799 ortalarında) Mısır'a gelebildi. Bu süre içinde Fransa, ülkede yeni bir yönetim kurarak Mısır'daki hıristiyanları kullandı. Bu durum Kahire'de bir ayaklanmaya yol açtıysa da isyan bastırıldı. Bonapart türk askerinin Mısır'a gelmesini önlemek için, şubat 1799'da Suriye seferine çıktı; Cezzar Ahmed Paşa tarafından korunan Akkâ kalesini kuşattı; fakat yenilerek mayısta geri dönmek zorunda kaldı. Bir ay sonra, türk birlikleri ingiliz gemileriyle gelerek Ebukir'e çıktı (14 temmuz 1799); fakat yenildi ve 2 ağustosta son sığınakları olan Ebukir kalesi Bonapart tarafından alındı. Bonapart'ın Mısır'dan ayrılmasından (22 ağustos) sonra Fransızlar, Klèber ve Menou'nun kumandası altında iki yıl daha Mısır'da kaldılar. 1801 Ağustosunda, son direnme noktaları da ingiliz ve türk kuvvetleri tarafından alınınca Mısır'dan çekildiler.

Başlangıçta Osmanlılar ile Memlûklar arasında süregelen gerginlik, işgali takip eden kargaşalıklardan sonra, uzun zaman devam etmedi. Türk hâkimiyeti sırasında Mısır'a gelen türk asker ve memurları, çok geçmeden, sayıca çok olan Memlûklar ile kaynaştılar. Ayrıca Memlûkların sayısı, Kafkasya'dan esir satın alınarak artırıldı. Bu devirde, Mısır, kıptî, magripli, arap, türk, rum, yahudi ve frenklerle doldu. Genellikle Türkler, yönetici sınıfı meydana getiriyordu. Memlûklar da bu sınıfa giriyordu; aralarında hiç bir fark gözetilmiyordu. Fakat fransız askerinin çekilmesinden sonra, Türklerle eski nüfuzlarını tekrar elde etmek isteyen kölemen beyleri arasında çarpışmalar başladı. Bu savaşlar sırasında Kölemenleri İngilizler korudu. Murad Beyin ölümünden sonra, bunların başına Osman Bey Berdisî geçti. Berdisî ve taraftarları geçici bir başarı elde ettiler. Bu arada (1803) İngilizler, Mısır'dan çekildi. Mısır'ı Fransızlardan kurtarmak üzere gönderilen kuvvetler içinde bulunan Kavalalı Mehmed Ali, yanındaki askerlerle Berdisî'nin en güvendiği kuvvetlerinden biri haline geldi. Onun yardımıyle Berdisî ve İbrahim Bey Kahire'de itibar gördü. Bu süre içinde Babıâli'nin valileri ancak Delta'nın bazı kısımlarına hâkimdi. Vali Hurşid Paşa, bir süre Kahire kalesinde oturduktan sonra Mehmed Ali tarafından buradan da kovuldu. Siyasî yönden Mehmed Ali'nin iktidarı ele almasıyle ülkede yeni bir dönem başladı. (Bk. KAVALALI MEHMED ALİ PAŞA). Mısır'ın siyasî ve iktisadî hayatında önemli bir etken olan Memlûkları ortadan kaldıran Mehmed Ali'nin bütün eylemi, kişisel emellerini gerçekleştirmek yönündeydi. Bu, Mısır tarihinde önemli etkiler yaptı. Mehmed Ali hem Mısır'ın, hem de kendi soyunun geleceğini tayin eden kuvvetlere hâkim oldu. Mehmed Ali zamanında, ingiliz işgaline kadar Mısır her zamankinden fazla türk etkisi altında kaldı. Yönetim şeklinin osmanlı geleneklerine uyması, Mehmed Ali'nin en belirgin özelliğiydi. Mehmed Ali'nin hâkimiyet alanı 1833 ile 1840 arasında genişledi. Sudan'ın fethi, Mısır'ın geleceğini büyük bir ölçüde etkiledi (23 mayıs 1841). Dört büyük avrupa devletinin (Fransa dışında) müdahaleleri sırasında Mısır Avrupa'ya, özellikle İngiltere'ye bağlı bir duruma düştü ve Fransa'nın sadık bir dostu kaldı. Ancak bu dostluk Mısır'a yararlı olmadı. Bununla birlikte Mehmed Ali'nin hüküm sürdüğü süre içinde yabancıların Mısır'ın iç işlerine karışması önlendi. Süveyş kanalının açılmasına izin verilmedi. Mehmed Ali'nin son yıllarıyle oğlu İbrahim'in pek kısa süren valiliği ve Abbas, Said ve İsmail'in hıdivlikleri sırasında Mısır, Osmanlı imparatorluğundan gittikçe ayrıldı. Avrupa'nın siyasî ve iktisadî nüfuzu altına girdi. Bu devrede Mısır'ın Osmanlı devletiyle ilişkileri özellikle hıdivlerin vergi artırmak karşılığında padişahlardan yeni imtiyazlar almak yoluna gitmeleri şeklinde oldu. Mısır ordusu görünüşte türk ordusuna bağlıydı. Batı ve özelikle fransız medeniyetine düşman olan Abbas Paşa dışındaki valiler zamanında Mısır, avrupalılaştı. Avrupa'nın Mısır'a malî kolaylıklar göstermesi, Mısır için iyi sonuçlar doğurmadı. Bütün avrupalı simsarlar mukavelelere uymadıkları gerekçesiyle Mısır hükûmetinden büyük tazminat aldılar. Bu gibi güçlükler yüzünden birçok bayındırlık işi geri kaldı. Bununla birlikte en büyük zorluk Said Paşa ile İsmail Paşa tarafından yapılan istikrazlardan (1862,1864, 1866, 1868, 1872) çıktı. Bu istikrazların artması İsmail Paşanın düşmesine sebep oldu. Hisse senetlerinin büyük bir kısmı Fransızların ve az bir kısmı da İngilizlerindi. Bu iki ülkenin temsilcileri, 1876'dan sonra Mısır'ın gelir ve giderleri üstüne konulan çifte denetlemeye katıldılar. Bu denetleme, bir ingiliz ve bir fransızın Mısır hükûmetinde hazırlık yaptıkları süre içinde arttı (1878-1879). Ticarî ve siyasî durum İngilizlerin lehine döndü. Bunlardan başka 1857'de Perim adasının ve 1878'de Kıbrıs'ın ingiliz kuvvetleri tarafından alınması İngiltere'nin hâkimiyetini güçlendirdi. Bununla birlikte, 1882'de, ingiliz işgaline kadar, Mısır'ın başka ülkelerle ilişkileri, kapitülasyonlarla sağlandı; 1876'dan sonra da Mısır, kısmen bağımsız bir devlet durumuna geldi. 1876'dan sonra hükûmet, taahhütlerini yerine getirmek için ağır ve yıkıcı vergiler koydu. Hoşnutsuzluk uyandıran bu durum, milliyetçi harekete yol açan sebeplerden biri oldu. Bu dönemde din uleması hükûmetin hareketine karışmadı; fakat sonunda 1879'da Nubar Paşa kabinesinin düşmesine ve İngilizler ile Fransızların baskısı sonucu, İsmail Paşanın hıdivlikten alınmasına sebep oldu. Tevfik Paşanın hıdivliğinde Mısır maliyesi denetim altına alındı. Bu olaylar, ordudaki hoşnutsuzluğun artması ve İrâbî Paşanın daha büyük bir nüfuz elde etmesi gibi tehlikeli bir durum ortaya çıkardı. İrâbî önce Cihadiye (dinî meselelerle uğraşan nazırlık) müsteşarlığına, daha sonra Mahmud Sami Paşa kabinesinde Cihadiye nazırlığına getirildi (1882). Mahmud Sami ve İrâbî Paşaların yabancı aleyhtarlığı ve orduda yeni bir temizleme hareketine geçmeleri üzerine İngiltere ve Fransa işe karışarak İskenderiye'ye bir donanma yolladılar. İstanbul'dan Mısır'a gönderilen müşir Derviş Paşanın çalışmalarından ve İstanbul'da toplanan konferanstan da bir sonuç alınamadı. Duruma hâkim olan İrâbî Paşanın iskenderiye istihkâmlarını takviye etmesi, İngilizleri kuşkulandırdı. İskenderiye'de kanlı çarpışmalar başladı. Mısır'daki millî hareketi olumlu karşılayan, fakat İngilizlerin Mısır'a türk askeri gönderilmesi fikrini önceden benimseyen Babıâli, işin önemini kavrayınca, ingiliz elçisi lord Dufferin ile görüşerek Mısır'a bir an önce asker göndermek isteğini bildirdi. Fakat İngiltere, önce İrâbî Paşanın âsi ilân edilmesini istedi. Babıâli bunun asker gönderildikten sonra yapılacağını bildirdi; fakat teklife olumlu cevap verilmedi. Öte yandan ingiliz amirali sir Seymour, İskenderiye'yi topa tuttu (11 temmuz). Bundan sonra ingiliz donanması general sir Garnet Wolseley kumandasında asker çıkararak İrâbî Paşanın Tellükebir'deki ordugâhını ele geçirdi. İrâbî Paşa, Seylan'a sürüldü; aynı zamanda İngiltere, Babıâli'ye artık Mısır'a türk askeri gönderilmesinin gerekmediğini bildirdi. İngilizler, Mısır'ı işgal etmekle birlikte, osmanlı hükümranlığına dokunmadılar; fakat 3 ocak 1883'te yayımladıkları bir beyannameyle, gerekli gördükleri sürece Mısır'da kalacaklarını ilân ettiler. Mısır maliyesini ıslah için Londra'da toplanan konferans dağıldı. Mısır tamamıyle ingiliz denetimi altına girdi. 17 Haziran 1884'te Babıâli yabancı devletlere gönderdiği yazı ile Mısır'ın boşaltılmasını istedi. Mısır yüzünden Babıâli ile İngiltere arasında çıkan anlaşmazlıklardan biri de, Akabe meselesiydi. Londra antlaşması, Mısır'ı Mehmed Ali'ye bıraktığı zaman, bu ülke ile osmanlı toprakları arasındaki sınır, El-Ariş yakınında Akabe'ye uzanıyor ve Mısır hacılarının korunması için, sınır üzerindeki birkaç yerin mısır kuvvetleri tarafından işgaline izin veriliyordu. Süveyş kanalı açıldıktan ve hac yolu değiştikten sonra, bunun gereği kalmadı ve 1892'de Abbas Hilmi Paşa hıdiv olunca, Babıâli bu yerlerin kendisine ait olduğunu bildirdi. Ancak 1906'da Osmanlı devleti Hicaz demiryolu güzergâhında önemli bir yer olan Akabe'yi ve yine o çevredeki Tâbe'yi işgal etti. Bu yüzden, İngiltere, Avrupa'da hiç bir devletten yardım görmeyen Osmanlı hükûmetinin deniz ve kara kuvvetlerini Sina yarımadasından çekmesi için, 10 günlük bir süre tanıdı ve bir ültimatom verdi. Babıâli bu tehdide karşı koyamayarak buraları boşalttı. Osmanlı-mısır subaylarından kurulu bir heyet, Akabe körfezinde Res Tâbe'den El-Ariş yakınına kadar uzanan sınırı yeniden çizdi.

İrâbî'nin yenilgisinden sonra, milliyetçi hareket geçici olarak bastırıldı ve lord Cromer'in iş başında bulunduğu sürece, Mısır siyasî önemini kaybetti. Bu sırada yetişmekte bulunan yeni neslin başına Mustafa Kâmil Paşa geçti ve 1899'da *El-Liva* gazetesini kurdu. 1907'de El-Hizbülvatani'nin ilk başkanı oldu. Bu ikinci milliyetçiler nesli de fransız kültürüyle yetişmişti. Bunlar «Mısır, Mısırlılarındır» mücadelesine

Osiris ve Maat karşısında âyin yapan rahip

Foto. Keystone, X. Jago, Boucher, Giraudon (LAROUSSE)

başlarken ihtilâlci fikirleri reddettiler. Lord Cromer'in yerine, sir Eldon Gorst (1907-1911) geldiği sırada milliyetçilere karşı yürütülecek yol, ingiliz siyasetinin çözümlenmesi gereken en önemli meselelerinden biriydi. 1906'da Denşavay olayı, ingiliz aleyhtarlığının devam ettiğini gösterdi. Suçlular ağır cezalara çarptırıldı; fakat ingilizler o-laylardan sonra milliyetçilerin isteklerine daha barışçı bir yönden bakmağa başladılar. Fakat bu yeni siyaset beklenilen sonucu vermedi. 1909'da basın hürriyeti yeniden kısıtlandı. El-Ezher külliyesi bir süre kapatıldı. 20 Şubat 1910'da Nazırlar meclisi reisi kıptî Butros Gali Paşa, genç bir müslüman milliyetçi tarafından öldürüldü. Bu olay milliyetçi fırkanın hıristiyan ve müslüman unsurları arasında ayrılık doğmasına yol açtı. Aynı yıl genel meclis, Süveyş kanalı imtiyazı meselesini çözümledi. 1911'de Gorst çekildi; yerine lord Kitchener geldi ve İngiltere 18 aralık 1914'te Mısır'da daha sıkı bir yönetim kurdu, İngiliz himayesi ilân edildi. Ertesi gün Abbas Paşa azledildi. Yerine sultan unvanıyle, amcası Hüseyin Kâmil geçirildi. Şeyhülislâmın bir fetvasıyle Hüseyin Kâmil, eski hükümdarın islâm davasına ihanet ettiğini, aleyhinde savaşmak gerektiğini ilân etti. Bu sırada başlayan Birinci Dünya savaşında Osmanlı devleti karşı cephede yer alan İngiltere'ye savaş açtı (1914). Fakat Mısır'ın korunması tamamıyle İngilizlerin elinde idi. Bundan sonra meclis toplanmadı ve sıkıyönetim ilân edildi. Lozan antlaşması (24 temmuz 1923) Türkiye ve Mısır arasındaki bütün bağların kesilmesine yol açtı. Savaşın önemli bir sonucu da milliyetçiliğin yeniden uyanması oldu. Wilson ilkelerine dayanan Mısırlılar siyasî bağımsızlık istemeğe başladılar. Bu hareketin başına savaştan önce adliye nazırlığında bulunan Sad Zaglul Paşa geçti. Bundan sonraki üç yıl içinde İngiltere ile siyasî mücadele devam etti. Milliyetçiler çeşitli kargaşalıklar çıkardılar. İngilizler sıkıyönetimi sürdürdüler ve sürgün tedbirlerine (Zaglul iki kere sürgün edildi), baş vurdular. Aynı zamanda komünistler ve eski hıdiv Abbas Hilmi Paşanın taraftarları da faaliyete başladılar. Sonunda İngiltere hükûmeti tuttuğu yolu değiştirdi; himayeyi kaldırdığını ve Mısır'-da bağımsız bir devlet kurduğunu bildirdi (28 şubat 1922). Sultan Mehmed Fuad, Melik Fuad I adını aldı. Ocak 1924'te yapılan parlamento seçimlerini Vefd partisi büyük bir çoğunlukla kazandı. Sad Zaglul Paşa hükûmetin başına geçti. 1927'de Sad Zaglul Paşanın ölümünden sonra, Nahas Paşanın yönettiği Vefd partisi mücadeleyi sürdürdü. 1936'da Vefd hükûmeti Mısır'ın yalnız kanal bölgesinde 10 000 kişilik bir askerî kuvvetle 400 pilot bulundurmak şartıyle, İngilizler tarafından boşaltılmasını sağladı. Ertesi yıl Montreaux antlaşmasıyle kapitülasyonlar da kaldırıldı. Bu antlaşmadan sonra saray ile Vefd partisi arasında tekrar anlaşmazlık çıktı. Faruk, Nahas Paşayı iktidardan uzaklaştırarak meclisi kapattı. Vefd partisi ikiye ayrıldı ve 1938 seçiminde ise, ancak 12 mebus çıkarabildi. İkinci Dünya savaşı sırasında Mısır'ın İngiltere'ye karşı takip ettiği siyaset olumlu bir şekilde gelişti. Ali Mahir Paşa kabinesi saray ve meclisle anlaştı. İngiltere'ye yakınlık gösterdi, fakat haziran 1940'ta İtalya savaşa girdiği halde, İngiltere'nin bütün ısrarlarına rağmen Mısır

altın yaldızlı ve oyma ağaç (Roma devri)
Louvre müzesi, Paris

yazı kazan scriba'lar
XIX. Sülâle, Arkeoloji müzesi, Floransa

savaşa girmedi. 1940-1942'de Hasan Sabri ve Sırrı Paşa kabineleri İngiltere'ye daha çok yaklaştı. Sonunda Rommel'in başarıları Mısır'da mihver devletlerine taraftarlığı artırdı ve Sırrı Paşa bu gidişi önleyemedi. Şubat 1942'de Sırrı Paşa çekildi. Faruk, İngilizlerin baskısıyle Nahas Paşayı iktidara getirmek zorunda kaldı. Mart 1942 seçimini büyük bir çoğunlukla kazanan Vefd partisi, sıkıyönetim ilân ederek basına sansür koydu. İngiltere aleyhinde yayın yapmayı yasakladı. Rommel'in başarılı olduğu dönemde Nahas Paşa İngiltere için kuvvetli bir destek oldu. Mareşal Montgomery El-Alemeyn savaşını kazanınca (1932), mihver tehlikesi ortadan kalktı. Böylece Mısır kaybettiği itibarı tekrar kazandı. Nahas Paşa da İngiltere için yararlı olmaktan çıktı. Nahas'a karşı kinini sürdüren Melik Faruk, 1944'te onu iktidardan uzaklaştırdı; yerine Ahmed Mahir Paşayı getirdi. Mahir Paşa meclisle anlaşarak, mihver devletlerine savaş açtı.

Savaştan sonra bir yandan arap ittifakına, öte yandan Birleşmiş Milletler topluluğuna giren Mısır, ingiliz kuvvetlerinin ülkeden çıkmasını ve Sudan üstünde kendisine tam bir hükümranlık verilmesini istedi. Fakat Nokrasi ve Sıdkî Paşa kabineleri zamanında yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamadı. Bu devirde milliyetçi ihtilâl hareketleri şiddetlendi. Kahire ve İskenderiye'de büyük gösteriler yapıldı. Birleşmiş Milletler, Araplarla Yahudiler arasındaki anlaşmazlığa, hiç olmazsa kâğıt üstünde bir çözüm yolu bulmak üzere, Kudüs şehrini ikiye böldü. Bu çözüm şekline göre İsrail devletinin kurulması Arapları memnun etmedi. Araplarla Yahudiler arasında çıkan savaş, mısır kuvvetlerinin yenilgisi ve 24 şubat 1949 Rodos mütarekesiyle sona erdi. 1950'de seçimleri kazanan Vefd partisi meclise tamamen hâkim oldu, 1936 Antlaşmasını ortadan kaldırdı. Nahas Paşa 1951'de İngilizlere karşı «Kanal savaşı» denilen mücadeleyi açtı. 1952'de Mısırlılar, Tel el-Kebir'deki işgal kuvvetlerine saldırdılar. Bir süre sonra melik Faruk, Nahas Paşayı iktidardan uzaklaştırdı. Ali Mahir, Kanal savaşını durdurdu.

Cumhuriyet dönemi

Mısır'da 26 temmuz 1952 günü, devrimci subaylar topluluğunun öne sürdüğü Filistin savaşı kahramanı general Necip, idarenin suistimallerinden ve İsrail karşısındaki küçük düşürücü yenilgiden sorumlu tutulan Faruk'u tahttan feragata zorladı. Ama kralın iktidarının yerini subayların diktatörlüğü aldı; siyasî partiler kapatıldı, cumhuriyet ilân edildi (18 haziran 1953). Necip kısa bir süre sonra cumhurbaşkanlığı görevinden alındı (25 şubat 1954), sonra yeniden cumhurbaşkanlığına getirildi ve kasımda kesinlikle alınarak yerine albay Nâsır geçti. İngiltere ile kanalı boşaltma antlaşması imzalandı (ekim 1954); ama Sudan bağımsızlığını kazandı.

Çok büyük bir toprak reformu ilânına rağmen iktisadî durum tehlikeliydi. Halkın dikkati yoğun bir propaganda ile, iç meselelerden İsrail tehlikesine ve Arap birliğine çevrildi. Gerçekten başkan Nâsır Atlas okyanusundan Basra körfezine kadar uzanan Arap dünyasının yönetimini istiyordu. Ordusunu S.S.C.B.'ye donattıran Nâsır'ın «tarafsız» siyasetinden kaygılanan A.B.D., ikinci Assuan barajının inşası için yatırım yapmaktan vaz geçince, Nâsır Süveyş kanalının millîleştirildiğini ilân etti (26 temmuz 1956). İngiltere-Fransa buna hemen karşılık veremedi; fedailerin akınlarından bıkan İsrail, 29 ekim 1956'da Mısır'a hücum etti. 31 Ekimde fransız-ingiliz kuvvetleri mısır ordusunu geriden çevirdi. Ama A.B.D. ile S.S.C.B.'nin bu konuda görüş birliğine varmasıyle güçlenen Birleşmiş Milletler teşkilâtı, zorla ateşkes kabul ettirdi (2 ve 4 kasım 1956). Nâsır, mısır topraklarının hemen boşaltılmasını sağladı ve ingiliz ve fransız kurumlarına karşı tedbir aldı. Bütün ingiliz-fransız öğretim kurumları millîleştirildi; malları yediemine verildi. Bütün Avrupa'nın, özellikle Ortadoğu'dan gelen petrol ikmalinde büyük gedik açıldı. Çatışmanın başında kanal tıkandı ve arap petrolünü Akdeniz'e sevk eden petrol boru hattı merkezleri, suriye topraklarında sabote edildi. Avrupa ekonomisinin can damarı olan bu merkezlerin yeniden işlemesi için aylar gerekti. Mısır'ın stratejik konumuyle güçlenen Nâsır, «olumlu tarafsızlık» siyasetini geliştirdi ve hem A.B.D.'den yardım, hem de S.S.C.B.'den kredi aldı. S.S.C.B. kredileri özellikle yeni Assuan barajında kullanıldı. Bandung (1955) ve 1956 kampanyasından sonra Nâsır, özellikle tarafsız «Üçüncü Dünya»da başrolü oynamağa çalıştı.

Yakındoğu'da Mısır

● *Mısır ve arap milleti.* 1 Şubat 1958'de *Birleşik Arap cumhuriyetinin* kurulması ve 8 martta Yemen'in de katılmasıyle *Birleşik Arap devleti* halinde genişlemesi, Nâsır'a göre kendisinin yöneteceği geniş bir arap federasyonunun kurulmasıyle sonuçlanacaktı. Bu federasyona Nâsır iki hedef gösterdi: iktisadî hedef (iktisadî bakımdan durumu iyi olmayan ülkeleri biraraya getirecek olan arap ortak pazarının kurulması); siyasî-askerî hedef (İsrail devletinin günden güne abluka edilerek ortadan kaldırılması). Aslında yeni siyasî kuruluş hızla çöktü: 1959 kasımında Yemen imamı Ahmet ayrıldı; Ahmet'in 1962'de ölmesi ve 27 eylülde mareşal Sallal'ın Yemen cumhuriyetini kurması, yeni imam Muhammed el-Bedri taraftarlarının Suudî Arabistan'ın desteğiyle direnmeleri yüzünden Yemen'de iç durumu düzeltemedi; böylece iki rejimi ayıran uçurum meydana geldi. Mısır 1962-1967 arasında, 1966 başında 89 000 kişiyi bulan ve sonunda ancak Sana-Taizz-Hudeyde üçgenini kontrol altına alabilen bir vurucu kuvvet hazırlamak için kendini tüketti. 1961 Eylülünde Suriye'nin ayrılması çok daha ciddî sonuçlar verdi. Baas taraftarı iki suriyeli 1958'de iki federal mevkiye (B.A.C. başkan yardımcılığı [Ekrem Havrani] ve yönetim bakanlığı [Salel el-Bitar]) geldilerse de, Suriyeliler birleşmenin bütün sonuçlarını kabul etmediler: bütün iktidarın fiilen Nâsır'ın elinde toplanması; bütün siyasî partilerin dolayısıyle *Baas*'ın dağıtılması; Suriye'nin bütün idarî mevkilerden Suriyelileri uzaklaştıran bir mısırlı (mareşal Amr) tarafından yönetilen basit bir eyalet haline getirilmesi. Baas'çılar, programın sosyalizm ve devrimcilik alanlarında birliğe katılan öbür ülkelere söz hakkı tanımamakla suriyeli milliyetçileri gücendirdiler ve birlikten ayrılmalarına sebep oldular. 1963 Nisanında Mısır, Suriye ve Irak'ı birleştiren bir üçlü birlik şeklinde yeniden ele alınan Nâsır'ın arap milleti siyaseti, 1962 sonunda yeni bir başarısızlığa uğradı; Mısır bu birliği genel oyla seçilecek tek bir başkan ve bir meclisin yöneteceği birleşik bir devlet şeklinde düşünüyor, nüfusları az olan Suriye ve Irak ise federal bir devlet çerçevesinde karşılıklı kişiliklerini korumağa çalışıyorlardı.

Daha yüksek bir ölçekte, arap milletinin Mısır'ın federal merkez olacağı tek bir devlet halinde toplanması, üyelerinin farklı çı-

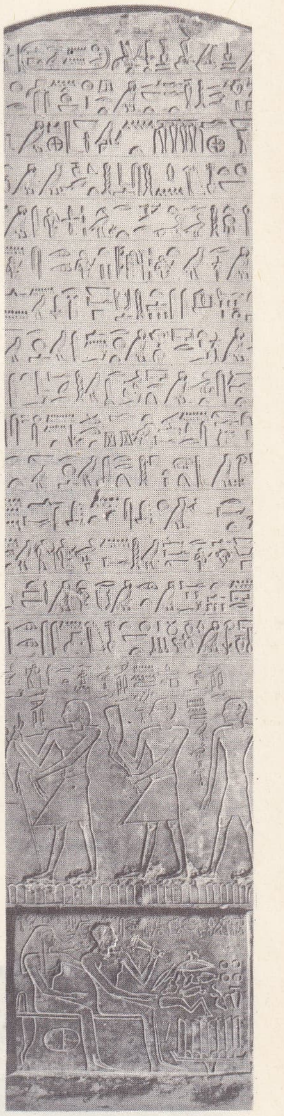

İritisen steli
(orta kısmı)
Louvre müzesi, Paris

Foto. Alinari-Giraudon (LAROUSSE)

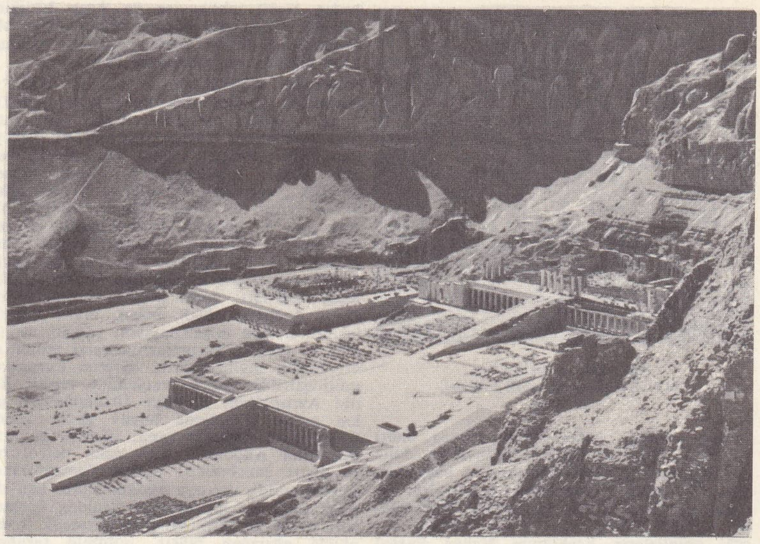

Deyr ül-Bahri tapınağı

karları bakımından daha da güçtü. Feodal yapıda monarşi devletleri (Suudî Arabistan, Ürdün, Kuveyt), cumhuriyetçi (Lübnan), hattâ sosyalist ve devrimci (Mısır, Suriye, Irak, art planda da Cezayir) olan üyelerle bağdaşamıyorlardı.

● *Mısır ve İsrail.* Aslında arap devletleri siyasetinin tek bir ortak noktası vardı: İsrail'e düşmanlık. Nâsır 1963'ten itibaren özel menfaatleri arka plana atmak için bu düşmanlıktan yararlanmağa çalıştı. Önce

Cozer Sakkara piramidinin çevre duvarları III. Sülâle

iktisadî alanda dayanışma sağlamayı denedi. 1964 Ocağında Kahire'de toplanan ve Arap birliği üyesi devlet reisleri ve hükümdarlarını (Magrıp'ınkiler dahil) biraraya getiren ilk konferansta Şeria ırmağının yatağının değiştirilmesi tasarısı ortaya atıldı. Bu tasarı 5 eylülde İskenderiye'de yapılan İkinci Arap Zirve toplantısından sonra yürürlüğe girdi. İsrail'in muhalefeti, Nâsır'a eylem birliğinde iktisadî alandan askerî alana geçme imkânını verdi: bağımsız Filistin topraklarında 9 mart 1962'de Gazze idare bölgesinin, 1964 ocağında Kahire'de onaylanan Birleşik Askerî kumandanlığın, 1964 eylülünde Filistin Kurtuluş teşkilâtının kurulması. Ayrıca Nâsır Üçüncü Zirve toplantısında (Casablanca, eylül 1965) ortaklarına bir arap dayanışma protokolu hazırlatarak siyasî alanda birleşmeyi tamamlamak istedi.

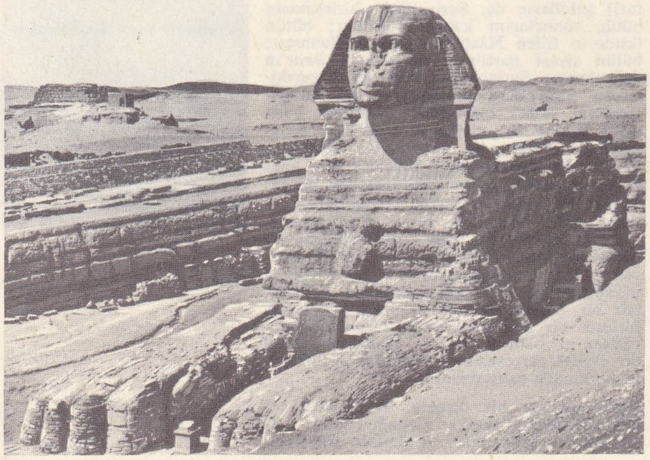

Büyük Sfenks

Ama Nâsır'ın çabaları iktisadî ve siyasî alanda kısa süre içinde başarısızlığa uğradı. Bunun sebebi kısmen Suudî Arabistan'ın ortaya çıkardığı meseleydi: Suudî Arabistan'ın Yemen'deki kraliyet taraftarlarını desteklemesi, mısır kuvvetlerini hareketsiz bıraktı ve Şeria'nın yatağını değiştirme çalışmalarını korumalarını engelledi; öte yandan, Nâsır, Suud'un İslâm paktı projesini (şubat 1966) ikinci bir Bağdat paktı olarak yorumladı.

Mısır başkanı 1967'de doğrudan doğruya İsrail aleyhtarı bir siyasete yöneldi. Birlik üyeleriyle birlikte, 1960'tan sonra İsrail'e karşı ortak bir askerî harekâta girişmek istedi. İsrail'e düşmanlığını zenci Afrika'daki rakip siyasetleri (İsrail'in etkisi teknik yardım sayesinde Zenci Afrika'da çoğalmıştı) yüzünden artmıştı. Oysa Nâsır'ın zenci Afrika'da birçok kozu vardı: siyasî (1960'ta Lumumba'nın, sonra Gisenga'nın Kongo - Kinşasa'da desteklenmesi), malî (önemli yardım), kültürel (islâm din topluluğu) kozlar ve dil (Arapçanın önemi). Bu ortak menfaatler sayesinde Mısır, Fas ve sosyalist Zenci Afrika devletleriyle (Gana, Gine, Mali) Casablanca grubunu kurdu. Grubun tek bir askerî kumandanlığı (mısırlı bir general) vardı ve özellikle Afrika ve Madagaskar birliğine (1960) karşıydı. Nâsır arap birliğinin kuruluşunu hızlandırmak ve İsrail'i gerek Yakındoğu'dan, gerekse Afrika'dan silmek amacıyle 1967 mayıs-haziranında kesin tedbirler aldı: İsrail-Mısır mütareke hattı boyunca konaklayan B.M. teşkilâtı gözlemcilerinin Nâsır'ın isteği üzerine derhal bölgeden ayrılmaları; Şarm el-Şeyh'in yeniden işgali ve Tiran boğazının kapatılması (18-21 mayıs 1967). Ürdün kralı Hüseyin'in Mısır'a «şimşek» yolculuğu (31 mayıs 1967) ve İsrail'in gerek Ortadoğu'da, gerekse Amman rejiminde Kahire rejimine kayması bu siyasetin olumlu sonuçlarıdır; ama siyaset Üçüncü Arap - İsrail savaşı sırasında askerî açıdan büyük bir bozgunla sonuçlandı (haziran 1967).

İç meseleler

● ***İktisadî meseleler; sosyalizasyon ve planlama.*** Nâsır mısır ekonomisini sosyalistleştirmeğe girişti. 1957 Ocağından itibaren yabancı şirketleri (sigorta şirketleri, ticaret acenteleri, bankalar) Mısır'ın hisse senedi de bulunan şirketler haline getirdi. 1960 Şubatında Mısır Merkez bankasını kurdu, eski Emisyon bankası (Millî banka) basit ticarî banka haline geldi. 24 Mayısta tek parti lehine yerli ve yabancı gazetelere elkondu. Haziran - temmuz 1961'de dış ticaret devletleştirdi (İskenderiye borsasının kapatılması, pamuk satın alma tekelini elinde tutan devlet komitesinin kurulması). Haziran-temmuz 1961'de şahsî toprak mülkiyetini 100 feddanla sınırlayan ve bunun üstündeki toprakları dağıtan ikinci bir toprak reformu yaptı: toprakların üçte biri tarım kooperatiflerine verildi; üçte ikisi 2,5 feddanlık toprakları halinde uzun vadelerle küçük köylülere satıldı. Nâsır, aynı zamanda varlıklılara ağır vergiler koyduktan sonra, bütün banka, sigorta şirketi, demiryolu şirketi ve sanayi şirketlerini devletleştirdi (20 Temmuz 1961 kanunu ve 11 kasım 1963 ek tedbirleri).

Yapılardaki reformdan sonra Nâsır ekonomiyi geliştirmeğe koyularak S.S.C.B.'nin yardımıyle beş yıllık (1 temmuz 1958) bir planı başlattı; sonradan 3 yıllığa (1958 sonu) dönüştürülen bu plan, iki beş yıllık devreye (1960 - 1965 ve 1965-1970) bölünmüş on yıllık (1960-1970) bir planın hazırlayıcısıydı; ikinci devre uygulama güçlükleri yüzünden iki yıl uzatıldı. Millî hasılayı on yılda iki kat artırmak amacıyle bu planda sanayiye ve tarım gelirlerinin artırılmasına öncelik tanırken, Yukarı Assuan barajının (Seddel-Ali), inşasına da devam edildi. Bu gibi tasarıları gerçekleştirmek amacıyle Nâsır, eksikliğini çektiği dövizleri (zaman zaman da teknisyenleri) sağlamak için oldukça çelişmeli bir siyaset uygulamak zorundaydı. Gerçekten malî sıkıntılar yüzünden S.S.C.B.'den iktisadî amaçlarına ulaşmak ve ordusunu donatmak için borç ve bağış isterken (30 mart 1967'de Helvan çelik karmaşasının inşası için Sovyet - Mısır antlaşmasının imzalanması), Komünist partisini kapattı (1958 ve 1965). Devletçi bir ekonomi taraftarı olan Mısır, kapitalist ülkelerle bağlarını sıklaştırmak zorundaydı. Bu yüzden imzalanan 10 temmuz 1964 antlaşmasıyle Fransa'ya pamuk ihracatını sağladı; ama 1956'da elkonan fransız mallarına karşılık tazminat ödemeyi (1965 kasım antlaşması) ve 1960 ve 1961'de millîleştirilen mallar üstüne görüşmelere girişmeyi (5 mart, 28 temmuz ve 31 ekim 1966 sözleşmeleri) kabul etti.

● ***Siyasî yapı meseleleri.*** Milletlerarası siyasetinin ve iktisadî sıkıntılarının ortaya çıkardığı meseleleri (bu meseleler devlet başkanının geniş bir halk «onayına ve mutlak otoriteye sahip olmasını gerektiriyordu) çözümleyebilmek için Nâsır, 1956'da rejimin iktisadî gelişmesini kolaylaştırmakla görevli bir Millî Birlik komitesi kurmağa karar verdi (Ocak 1956 yasası). Başkanı olan devlet reisi ve onun tayin ettiği geçici yürütme komitesinden meydana gelmesine rağmen, Millî Birlik komitesine rejim düşmanlarının sızması tehlikesi ortaya çıktı. Bu yüzden Nâsır ülkenin dizginlerini elde tutabilmek için bu kurumu kaldırdı ve bir Halk Güçleri Millî kongresi topladı; kongre, Nâsır'ın «Millî şart» tasarısını 21 mayıs 1962'de onayladı. Bu tasarı, arap sosyalist birliğinin kurulmasını öngörüyordu. Birlik her sosyal tabakadan 6 milyondan çok üyeyi (köylü, işçi ve son olarak millî burjuvazi) toplayacaktı. Sol kanatta Komünist partisi 1965'te yeniden kapatıldı; sağ kanatta ise Müslüman Kardeşler 1965 yazında Nâsıra suikast hazırlama suçuyle kovuşturuldu ve tutuklandı. Gerçek bir parti olan ve sekreteri general Ali Sabri tarafından sert bir şekilde yönetilen Arap Sosyalist birliği, arap sosyalizmine sağlam bir muhteva kazandıracak bir doktrin bulmak ve yaymakla görevlendirildi. Nâsır da buna paralel olarak meşrutî alanda otoritesini sağlamlaştırmağa çalıştı. 27 Eylül 1962 anayasasının ilânından sonra itibarî bir meclis yönetimi deneyen Nâsır (cumhurbaşkanlığını ve meclis başkanlığını üstüne aldı), 1964 martında yeniden gücü kendisiyle Millet meclisi arasında paylaştıran eski sisteme döndü. Genel ve gizli oyla 5 yıl için seçilen Millet meclisi, 350 üyeden meydana

Foto. Alinari-Samivel, X (LAROUSSE)

gelir. 10 milletvekilliği cumhurbaşkanı kontenjanındandır; başkan, meclisi dağıtabilir. 15 Mart 1965'te oyların yüzde 99,9'unu (65'e karşı 6 847 014 oy) alarak yeniden seçilen Nâsır, gerçek yürütme gücünü elinde tutuyordu ve başkanlarını (Ali Sabri [26 mart 1964 - 2 ekim 1965]; Zekeriya Muhiddin [2 ekim 1965 - 16 eylül 1966]; Sıtkı Süleyman [10 ekim 1966'dan sonra]), Sosyalist Arap birliği üyesi en sadık dostlarından seçiyordu.

Son gelişmeler

Bu hükûmetlerin iktisadî ve sosyal siyaseti, sonunda Mısır'daki sanayi proletaryasının (1961 temmuzundan itibaren işletmelerin kârından pay alma; 1964'te hastalık ve işsizlik sigortaları) ve toprak reformundan yararlanan bazı köylülerin hayat seviyesini yükseltti. Fakat hâlâ ülkenin iktisadî durumunu daha da kötüleştiren birçok faktör vardır: nüfusun ekilen toprakların genişlemesinden çok daha hızlı bir ritimle yükselmesi (1965'te 1 379 000 işsiz); beslenme yetersizliği; çok kalabalık ve az tecrübeli bir bürokrasi kurulması; plan ve askerî siyaset harcamaları yüzünden ödemeler bilançosu açığının artması. Oysa bu meseleler Mısır'ın Afrika, Yemen ve hâttâ Aden'de devrimci gelişme siyaseti yürüttüğü sırada ortaya çıkmıştır. Üstelik özellikle Üçüncü İsrail-Arap savaşı yüzünden yalnız askerî donatımının en modern kısmını değil, 1961'de dövizlerinin yüzde 20'sini meydana getiren Süveyş kanalından geçiş resmini ve petrol yataklarından (Sina) kazancını da kaybetti.

Başbakan Ali Sabri 1964 eylülünde S.S.C.B.'yi ziyaret etti ve Kruşçev ile bir iktisadî ve teknik yardım antlaşması imzaladı. Bu antlaşmaya göre Mısır'da büyük sanayi tesisleri kurulacak, Libya çölündeki delta bölgesi için 252 milyon rublelik kredi verilecekti.

Yarı resmî *El-Ahram* gazetesi 25 nisan 1965'te Mısır Komünist partisinin kendini feshederek ülkenin tek siyasî partisi olan Arap Sosyalist birliğine katıldığını bildirdi.

Doğu Almanya lideri Ulbricht'in 1965 martında Kahire'yi ziyareti üzerine Batı Almanya hükûmetinin, Mısır'a yaptığı yardımı kestiğini açıklaması B.A.C. ile birlikte on arap ülkesinin Batı Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmesine yol açtı.

Mayıs 1965'te Türkiye ve B.A.C. karşılıklı büyükelçi göndermeğe karar verdiler (1963'te iki ülke arasında tekrar kurulan ilişkiler o tarihten beri maslahatgüzarlar aracılığıyle yürütülüyordu).

Başkan Nâsır 15 mart 1965'te görev süresininin sona ermesi üzerine yapılan seçimlere tek aday olarak katıldı ve oyların yüzde 99,99'unu alarak tekrar seçildi. Kahiredeki USİS kütüphanesinin yakılması ve B.A.C. yetkililerinin amerikan aleyhtarı konuşmaları sonucu, A.B.D. ile ilişkiler bozuldu. El-Ezher Üniversitesi komitesi bir arap ile bir komünistin evlenmesinin yasaklandığını bildirdi.

Başbakan Ali Sabri'nin istifası üzerine başkan yardımcısı Zekeriya Muhiddin 2 ekim 1965'te yeni kabineyi kurdu.

Başkan Nâsır 1965 sonunda Moskova ve Belgrad'ı ziyaret etti. Sovyetler birliği, İsrail meselesinde B.A.C.'yi desteklemeğe devam ettiğini ve Filistin Araplarının haklarının korunmasını gerektirdiğini hazırlanan ortak bildiride açıkladı.

5 Haziran 1967'de İsrail ile B.A.C. ve öteki arap ülkeleri arasında İsrail'in bir baskın şeklinde düzenlediği şiddetli bir savaş başladı. İsrail'in bütün cephelerde üstünlük sağladığı savaşın ilk safhası 8 haziran kadar sürdü; sonra aralıklı çatışmalar halinde devam etti. (Bk. İSRAİL - ARAP SAVAŞLARI.) B.A.C. Süveyş kanalını kapadı. 9 Haziranda başkan Nâsır, istifa ederek yerini başbakana bırakmak istediğini açıkladı; fakat birçok şehirde lehine yapılan gösteriler üzerine kararından vazgeçti. Bu arada ordunun yüksek kademelerinde büyük değişiklikler yapıldı. 19 Haziranda Nâsır, başbakanlığı da üstüne alarak yeni bir kabine kurdu.

Arap ülkeleri savaşta İsrail'e yardım ettikleri gerekçesiyle, A.B.D. ve İngiltere'ye bir akaryakıt ambargosu konuldu. Bu arada 1966'dan beri B.A.C. ile Tunus arasında kesilen ilişkiler, Tunus'un savaş sırasında Mısır'ı desteklemesi üzerine 12 haziranda yeniden kuruldu. S.S.C.B. cumhurbaşkanı Podgorni'nin 21-24 haziranda Kahire'yi ziyareti üzerine B.A.C.'nin savaşta kaybettiği askerî malzemenin Rusya tarafından yeniden sağlanacağı ileri sürüldü.

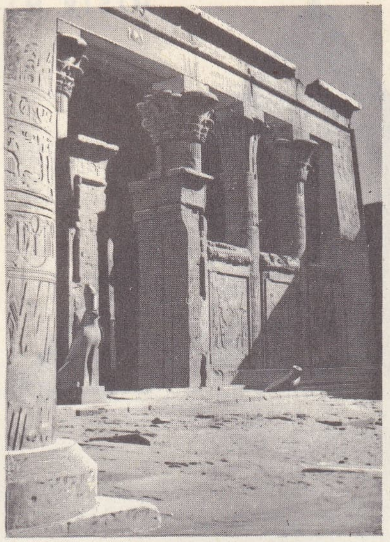

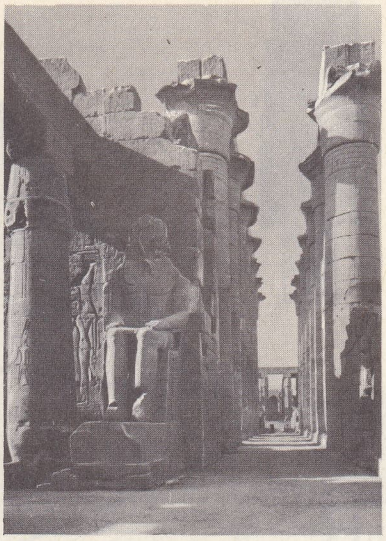

solda, Edfu'da Horus tapınağı
sağda, Ramses II avlusunda Luksor tapınağı

4 Eylül 1967 son B.A.C. silâhlı kuvvetler başkan yardımcısı Abdülhakim Amr, savunma bakanı Şemsettin Badran (9 haziranda istifa etmişlerdi) ve 50 subay ile sivil, askerî bir darbe hazırladıkları ileri sürülerek tutuklandı. 15 Eylülde mareşal Amr'ın, bir gün önce zehir alarak intihar ettiği bildirildi. Bu arada savaşın kaybedilmesine sebep oldukları ileri sürülen hava kuvvetleri kumandanı Sıtkı Mahmut ve bazı havacı generaller yargılandı. Sıtkı Mahmut'un 15 yıla mahkûm edilmesi üzerine bazı işçi ve öğrenci toplulukları hükûmet aleyhinde gösteriler yaptılar. Arap Sosyalist birliğinde yeni bir anayasa ve reformlar için plebisit yapıldı (2 mayıs 1968) ve yüzde 99,989 çoğunlukla kabul edildi. 26 Ağustos 1968'de aralarında eski iki bakanın da bulunduğu 5 kişi, hükûmet darbesi suçuyle müebbet hapse mahkûm edildi. İskenderiye'de, Mansura'daki kanlı öğrenci gösterileri üzerine bütün üniversiteler ve yüksekögrenim kurumları 17 aralık 1968'de 11 ocak 1969'a kadar kapatıldı.

13 Arap ülkesinin Rabat'ta yaptığı zirve konferansını başkan Nâsır 23 aralık 1969'da terk etti. Bu harekete öbür arap ülkelerinin Mısır'ı İsrail savaşında desteklemesinin sebep olduğu ileri sürüldü. İsrail, sovyet pilotlarının Mısır'da çalıştığını öne sürerek 5 nisanda Dünya Yahudi kongresi başkanı Goldmann'ın başkan Nâsır ile Arap-İsrail anlaşmazlığı için görüşmesini kabul etmedi. 21 Temmuz 1970'te Assuan barajının son türbini de tamamlanmasıyle projenin büyük kısmı gerçekleştirilmiş oldu. Yıllık kapasitenin 10 milyon kW / saate çıkmasıyle Mısır, yeterli enerjiyi sağlayacak ve sulama sistemiyle 1 milyon ton pirinç yetiştirilmesi mümkün olacaktı. İnşaat 5 000 sovyet işçi ve teknisyeninin yardımıyle sağlandı.

Mısır'ı 14 yıl yöneten başkan Nâsır 28 eylül 1970'te 52 yaşında bir kalp krizi sonucu öldü. Mısır'da 40 günlük yas ilân edildi. Nâsır'ın ölümü üzerine geçici olarak başkanlık görevini alan başkan yardımcısı Enver Sedat, anayasaya uygun olarak, Millet meclisinde yapılan bir seçimle başkan adayı oldu. Millî referandumda da oyların yüzde 90,4'ünü alarak başkan seçildi (16 ekim 1970).

Mahmut Fevzi, başbakanlığa getirildi. Kabinenin kurulmasıyle birlikte, bazı bakanlarla askerî önderlerin katıldığı Millî Savunma konseyi meydana getirildi. Ocak 1971'de Sivil Havacılık bakanlığı kuruldu. Başkan yardımcısı Ali Şabri, yüksek seviyede bir delege heyetiyle 20-26 aralık 1970'te Moskova'yı, 5 ocak 1971'de de Londra'yı ziyaret etti. 17 Nisan 1971'de B.A.C., Libya ve Suriye arasında bir Federasyon kurulmasına karar verildi. 2 Mayısta başkan yardımcısı Ali Sabri görevinden alınınca, siyasî bir buhran doğdu. Sabri, Nâsır'ın yakın arkadaşlarından biriydi. Bu olay üzerine istifa eden bazı bakanlar kısa süre sonra gözaltına alındı. Mahmut Fevzi kabineyi yeniden kurdu. S.S.C.B. başkanı Podgorni 25 mayıs 1971'de Kahire'ye geldi ve iki ülke arasında bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalandı. Bu arada, Birleşmiş Milletler teşkilâtının aracılığıyle İsrail ile ateşkes süresi uzatıldı. Süveyş kanalının açılması için Sedat'ın yaptığı teklifle İsrail'in 1967 sınırlarına çekilmesi istendi. İsrail hükûmeti bu teklifi kabul etmedi.

Mayıs ayında Mısır'ın 34 000 000 ve Kahire'nin de 5 126 000 nüfuslu olduğu açıklandı.

B.A.C., Suriye ve Libya devlet başkanları 18 - 20 ağustos 1971'de Şam'da toplandılar ve Arap Cumhuriyetleri federasyonunun anayasası için son çalışmaları yaparak sosyalist bir birliğin kurulduğunu ilân ettiler.

ASKERÎ TARİH

İlk mısır ordusu M.Ö. 34 000'den sonra I. Menes sülâlesi zamanında Kuzey ve Güney krallıklarının birleşmesinden sonra kuruldu.

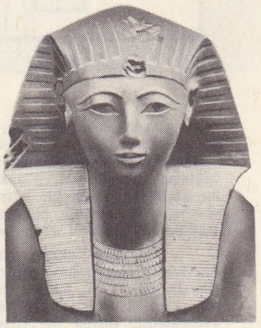

kraliçe Haçepsut
Metropolitan museum, New York

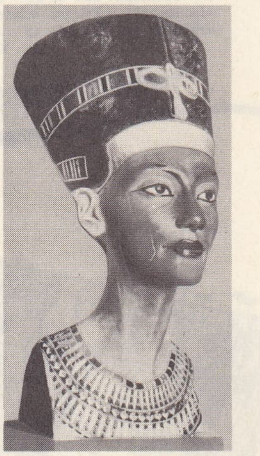

kraliçe Nefertiti
Berlin müzesi

Amenofis III
ve karısı kraliçe Tiyi
XVIII. Sülâle,
(M.Ö. XIV. yy.)
Kahire müzesi

Foto. Audrain, X, Scarl (LAROUSSE)

MISIR MİMARÎSİ

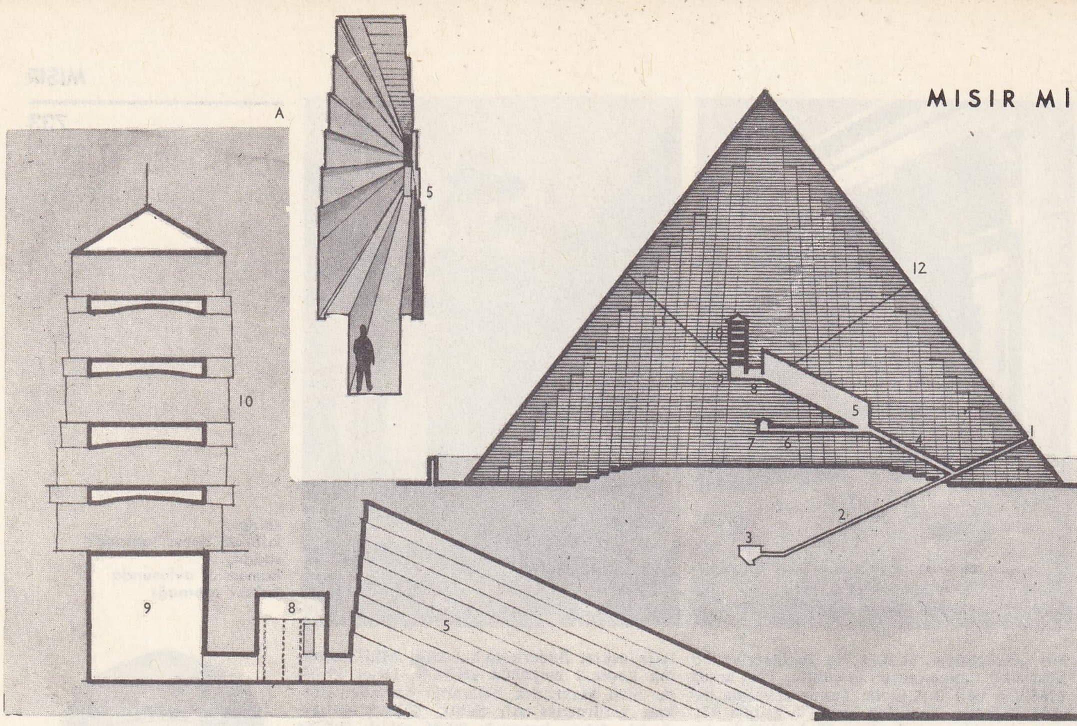

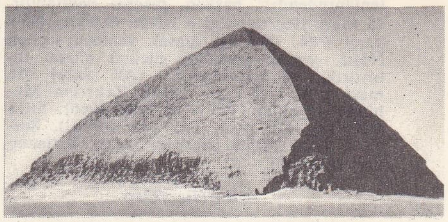

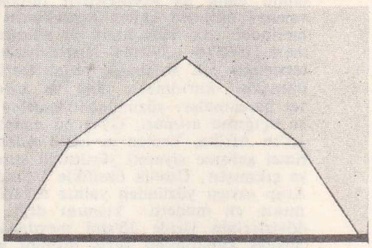

B — Yüzleri çift eğimli ehram; bu ilginç anıtın yüksekliği 97 m ve her kenarı 188,50 m'dir. Ehramdaki araştırmalar anıtın IV. Sülâlenin ilk kralı Snefru tarafından yapıldığını ortaya çıkarmıştır.

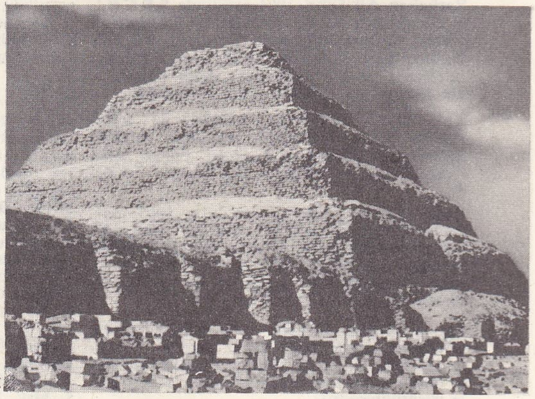

A — Gize'de kral Keops'un (IV. Sülâle) mezarı olan büyük ehramın kesiti: yüksekliği 137 m, taban kenar boyu 230 m, hacmi 2 500 000 m³. İç koridora veya geçite giriş (1) piramidin kuzey yüzünde ve taş örgünün 13. sırası hizasındadır. Eğimli geçit (2) bir yeraltı odasına (3) ulaşır; Geçit, ilk üçte birinden başka bir geçite (4) bağlanır. Bu ikincisi, yükselen bir geçit olup geniş bir galeriye (5) ulaşır. Galerinin girişinde başlayan yatay bir geçit (6) küçük bir odaya (7) kadar uzanır. Yükselen geniş galeriden sonra parmaklıklarla donatılmış bir oda (8) ve kral lahtinin bulunduğu mahzen (9) gelir. Dâhiyane düşünülmüş bir hafifletme sistemi (10) mezar odasını korur. Ekramın gövdesinde iki havalandırma yolu (11 ve 12) açılmıştır.

C — Kademeli ehram, çevre duvarları içinde kalan geçitler, küçük tapınaklar ve ambarlar, III. Sülâleyi kuran kral Cozer'in ünlü veziri ve mimarı İmhotep tarafından yapılmıştır. İmhotep, 10 m yüksekliğinde ve 60 m genişliğinde kara tabanlı bir mastaba üzerinde toplam yüksekliği hemen hemen 60 m olan bir yapı tasarlamıştır. Yapı 6 kademeli ve ehrama benzer biçimdedir. Günümüzde en büyük tabanı 121 m ve en küçüğü 109 m gelmektedir. Büyük bir titizlikle işlenmiş olan ince kalker kaplaması kaybolmuş ve silisli kalkerden yapılmış dolgu sıraları ortaya çıkmıştır. Ehramın yüzleri bir terasla son bulan üst üste gelmiş altı kademeden oluşmuştur.

E — XX. Sülâleden firavun Ramses III'ün yeraltı mezarının kesiti. Bu mezar ünlü krallar vâdisinde kazılmıştır. Uzunluğu 125 m'dir. Mezarın, çift olarak düzenlenmiş on hücrenin sıralandığı bir geçiti (1) vardır. İlk salondan (2) çıkılınca mezarın ekseni hafifçe sapar. Eski kuyu salonundan (3) sonra dört sütunlu bir salon (4), birbirinin eşi iki oda (5 ve 6) ve sekiz sütunun desteklediği mahzen (7) gelir. Geçit sonuncu bir odaya (8) ulaşır. Yeraltı mezarının duvarlarında çeşitli süslemeler vardır.

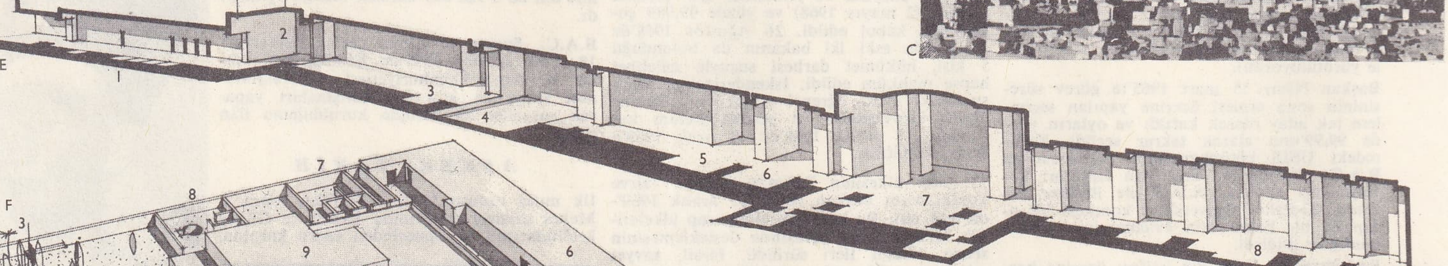

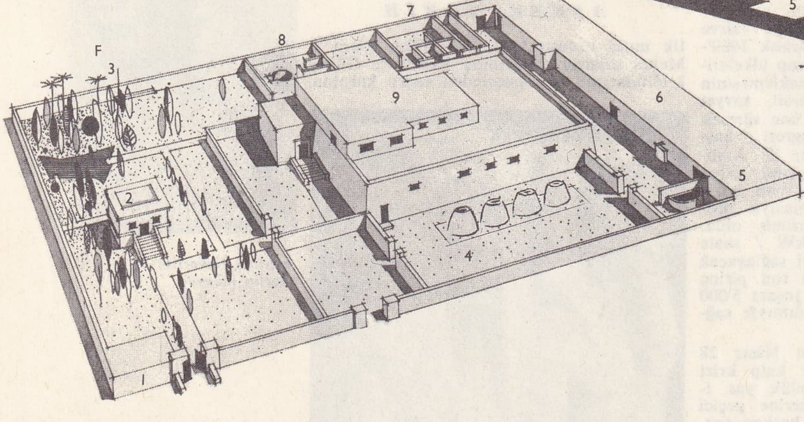

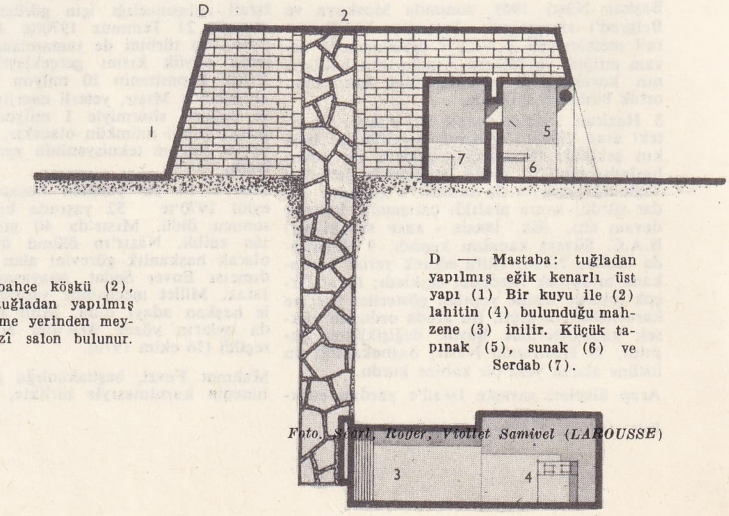

D — Mastaba: tuğladan yapılmış eğik kenarlı üst yapı (1) Bir kuyu ile (2) lahitin (4) bulunduğu mahzene (3) inilir. Küçük tapınak (5), sunak (6) ve Serdab (7).

F — Yeni İmparatorluk devrinde bir köşk. Kapıcı evi (1), bahçenin (3) ortasında bulunan bahçe köşkü (2), tahıl siloları (4), ahırlar (5), eklenti binalar (6), sığır ahırları (7), kuyular (8), efendinin tuğladan yapılmış ve kireç harcıyle sıvanmış evi (9). Yatak odaları, kutsal su ile yıkanma yeri ve kutsal yağ sürme yerinden meydana gelen özel bölümün önünde, tavanı evin geri kalan kısmından daha yüksek olan bir merkezî salon bulunur.

Foto. Sicart, Roger, Viollet Samivel (LAROUSSE)

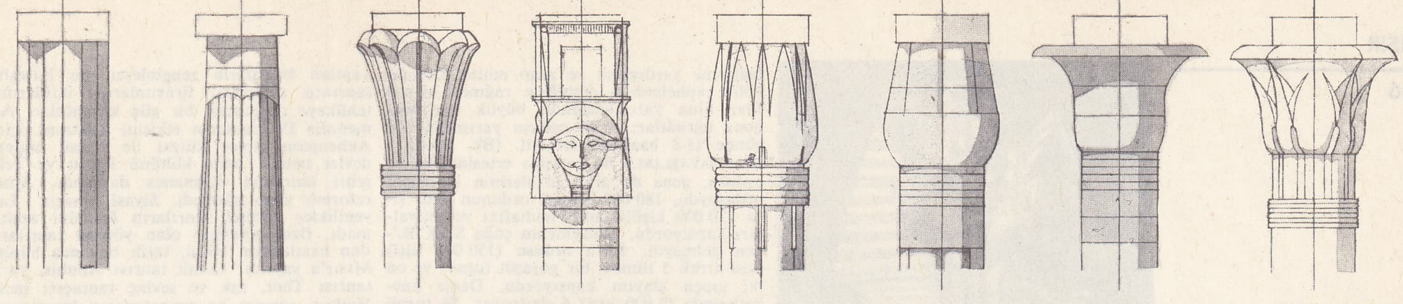

Protodorik sütun. Deyr ül-Bahri'de Haçepsut'un mezar tapınağı.

Protodorik sütun. Sakkara'da Cozer ehramının giriş sıra sütunları.

Palmiye biçimli sütun. Sakkara'da kral Unas'ın tapınağı.

Hator sütunu. Dendera'da tanrıça Hator'un tapınağı.

Lotüs biçimli sütun. Ptah'ın mezarı. Eski İmparatorluk.

Kapalı papirüs biçimli sütun. Luksor tapınağı. Amenofis III.

Açık papirüs veya çan biçimli sütun. Luksor tapınağı. Ramses II.

Kompozit kolon. Karnak'ta Ptah tapınağı. Ptolemaios devri.

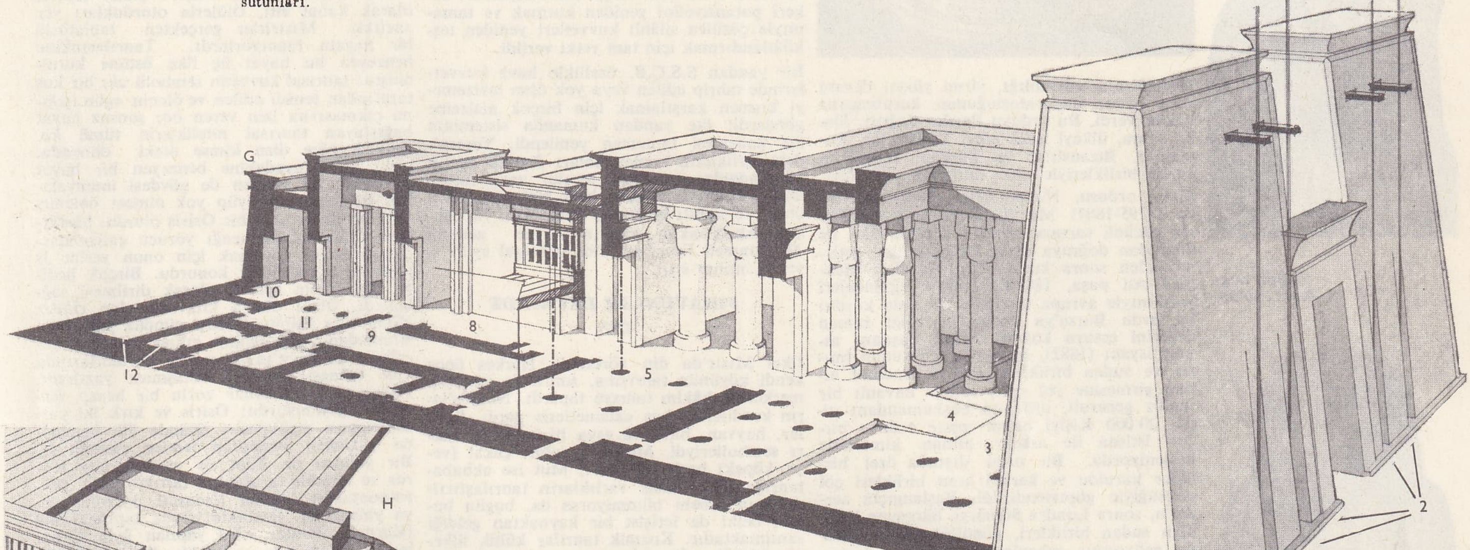

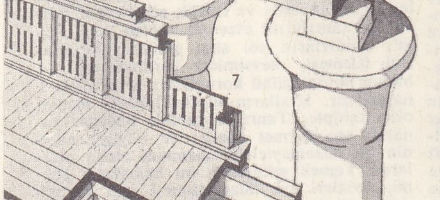

G — Karnak'ta tanrı Honsu tapınağının kesiti. Kuleli kapıda (1) şerit flamalı direklerin tespit edildiği dört yuva (2) açılmıştır. Avluyu (3) çift sıra dizilmiş monostil sütunların taşıdığı revak çevreler. Bir rampa (4) ile sütunlu sofaya (5) geçilir. Sekiz sütun (dördü çan biçimi, dördü monostil) iki seviyeli çatıyı (6, H) taşımaktadır. İki seviye arasında kafes biçimi pencereler vardır (7, H). Honsu tapınağının en kutsal bölümünü barka salonu (8) meydana getirir. Bu salonun çevresinde bir deambulatorium (9), küçük bir naos salonu (10) ve bunun ön tarafında dört sütunlu ikinci sofa (11) bulunur. Bu sofaya altı küçük ek tapınak (12) açılır. Tapınak XX. Sülâle devrinde Ramses III tarafından yaptırılmıştır.

I. Assuan'ın yukarısında bulunan ve şimdi kaldırılmış olan Ebu Simbel tapınağının görünüşü, planı ve kesiti. Tapınak Nil kıyısında, pembe kum taşından oluşan dağın yamacında oyulmuştur. Ramses II adına yapılmış tapınağın 33 m yüksekliğindeki cephe duvarına firavunun dört kocaman heykeli işlenmiştir.

İç avlunun (1) tavanını osiris biçimli sekiz sütun taşır (2). Bu salona uzun ve dar şekilli sekiz eklenti oda (3) açılır. Tapınağın ekseninde dört sütunlu sofa (4) bulunur. Sahın önü veya pronaos (5) gerçek kutsal bölümde bulunan üç şapele (6) girişi sağlar. Ptah'ın, Ammon Ra'nın, kralın ve Ra-Horakti'nin heykelleri merkezî tapınakta (7) bulunur. Bu tapınağın dip duvarından tapınağın ön cephesine kadar olan mesafe 63 m'dir.

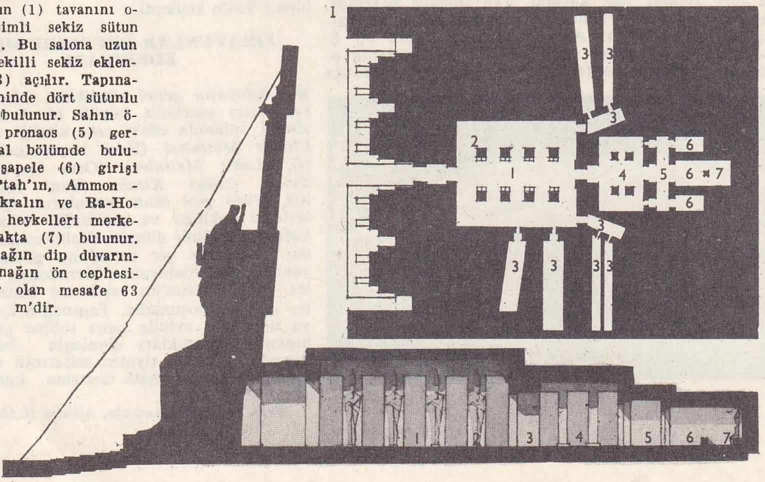

I

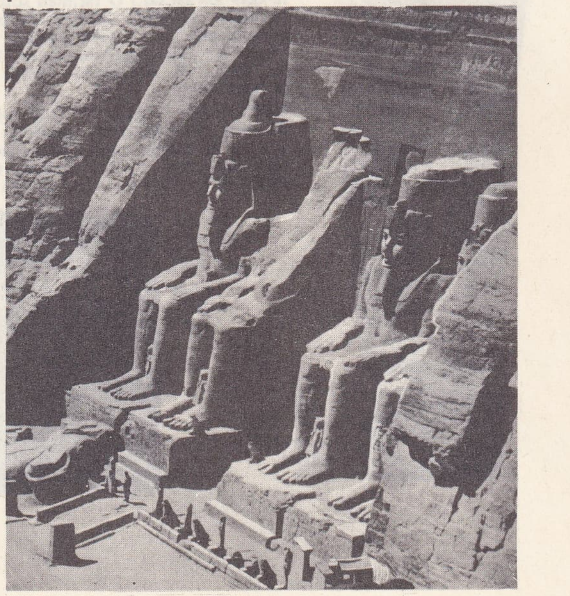

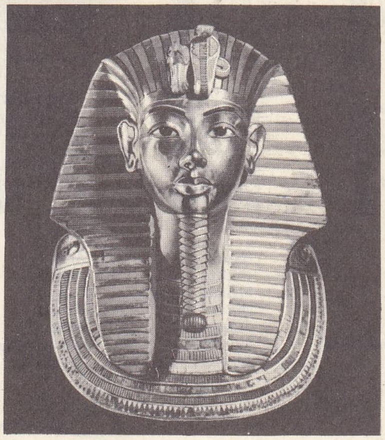

Tutankhamon'un altın mask'ı Kahire müzesi

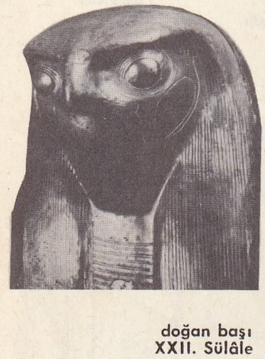

doğan başı XXII. Sülâle

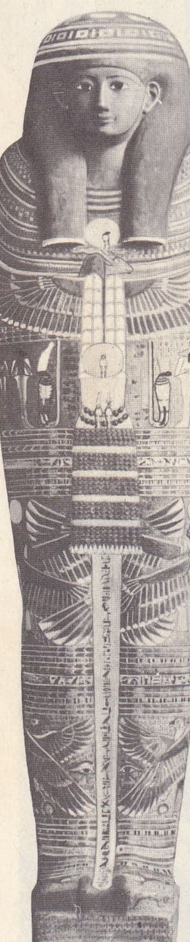

insan şeklinde lahit Louvre müzesi, Paris

Teşkilâtının sağlamlığı, yirmi yüzyıl devam eden Mısır imparatorluğunun kurulmasına imkân verdi. Bu orduyu Persler dağıttı. Daha sonra, ülkeyi istilâ eden Yunanlılar, Romalılar, Bizanslılar ve Türkler, fetihlerini kendi birlikleriyle elde tutmakla yetindiler.

Mısır ordusu, Napolyon'un Mısır seferinde (1795-1801) Memlûkların ve yeniçerilerin gücünü sarsmasından ve ülkeyi Batı ile doğrudan doğruya ilişki kuracak hale getirmesinden sonra kurulabildi. Kavalalı Mehmed Ali paşa, 1808'de fransız eğitmenleri yardımıyle avrupa tarzında bir ordu kurdu; bu ordu Bursa'ya kadar ilerlediği zaman değerini ortaya koydu. Arabî Paşanın askerî isyanı (1882), Mısır ve ordusunun (mısır ve sudan birlikleri) ingiliz denetimi altına girmesine yol açtı; *serdar* unvanlı bir ingiliz generali, ordunun başkumandanı oldu. 20 000 Kişiyi bulan mısır ordusu birçok istisna ile askere alınan kimselerle besleniyordu. Bu ordu dışında özel birlikler kuruldu ve karma arap birlikleri çöl polisliğiyle görevlendirildi. Başlangıçta serdar'a, sonra Londra Sömürge bürosuna bağlı olan sudan birlikleri, gönüllülerden meydana geliyordu; subayları ingilizdi. Ayrıca yavaş yavaş Süveyş kanalı bölgesine çekilen bir ingiliz işgal kolordusu, 1882'den sonra Mısır'ın savunmasını üstüne aldı. Başlangıçta 11 000 kişi olan bu kuvvet, 1954'te 85 000 kişiyi buluyordu. İsmailiye yakınında önemli bir ingiliz hava üssü vardı. İngiltere bu kuvvetleri 1955-1956'da geri çekti (1954 antlaşmaları).

İsrail'e karşı harekâtın kötü sonuçlanmasıyle itibarı azalan ordu, 1952 askerî devrimiyle yeniden imtiyazlı bir yer kazandı. Nâsır'ın donatımını modernleştirme çabalarına (sovyet uçak ve malzemeleri satın alınması) rağmen, yeni mısır ordusu 1956 irrail hücumu sırasında üç günde bozuldu. (Bk. İSRAİL-ARAP SAVAŞLARI.) O tarihten sonra özellikle havacılık alınında Messer - Schmidt'in yönetimindeki alman teknisyenleri yardımıyle büyük bir askerî çaba harcandı: 1964'te mısır yapısı ilk süpersonik tepkili avcı uçağı imal edildi.

1965'te israil ordusu ile fransız-ingiliz birliklerine yenilen mısır ordusu, Yemen'de kısmen ve büyük başarı kazanmaksızın Sudî Arabistan'a karşı savaştı (1962-1965; 1966-1967). 1967'de S.S.C.B.'nin sürekli malzeme yardımına ve arap müttefiklerinin öbür cephelerdeki desteğine rağmen Mısırlılar Sina yarımadasında büyük bir bozguna uğradılar; israil ordusu yarımadayı 4 günde (5-8 haziran) fethetti. (Bk. İSRAİL - ARAP SAVAŞLARI.) Bu çatışma ertesinde mısır ordusu, gene de arap ülkelerinin en güçlü ordusuydu. 180 000 Kişilik ordunun yanı sıra 120 000 kişilik millî muhafızı ve ihtiyatları kapsıyordu. Malzemenin çoğu S.S.C.B.'den gelmeydi. Kara ordusu (150 000 kişi) ikisi zırhlı 5 tümen, bir paraşüt tugayı ve on iki topçu alayını kapsıyordu. Deniz kuvvetlerinde (5 000 kişi) 6 destroyer, 58 torpil gemisi, 9 denizaltı, yirmi kadar çeşitli gemi vardı. Hava ordusu (2 000 kişi), 500 uçak (orta ve hafif bombardıman uçağı, avcı ve nakliye uçakları), 40 kadar helikopter, on kadar uçaksavar bataryası ve orta menzilli 300 füze kapsıyordu. Bozgundan hemen sonra Nâsır'a Birleşik Arap cumhuriyetinin askerî potansiyelini yeniden kurmak ve tamamıyle çözülen silâhlı kuvvetleri yeniden teşkilâtlandırmak için tam yetki verildi.

Bir yandan S.S.C.B. özellikle hava kuvvetlerinde tahrip edilen veya yok olan malzemeyi kısmen karşılamak için birçok malzeme gönderdi; öte yandan kumanda sisteminin üst kademesi tamamen yenilendi. Yemen'deki birliklerin kumandanları dışında bütün kumandanlar emekliye ayrıldı veya tutuklandı. Özellikle öteden beri Nâsır'ın yakın dostu ve silâhlı kuvvetler kumandan yardımcısı Abdülhakim Amr'ın yerine general Muhammed Fevzi getirildi (mareşal eylül ayında intihar etti).

FİRAVUNLAR DEVRİNDE DİN

İlkel Mısır'da din yöreseldi. Herkes önce kendi köyünün tanrısına, sonra da yönetim merkezine hâkim tanrıya tapardı. Nomos'ların kendilerine has «alâmetleri» vardı. Bunlar, hayvan, bitki ve eşya biçimindeki tanrı sembolleriydi. Meselâ Anubis, çakal (veya köpek) başlı bir tanrı, Mut ise akbaba-tanrıça idi. Cansız varlıkların tanrılaştırılmasının sebebi bilinmiyorsa da, bugün bunun belki de fetişist bir kaynaktan geldiği sanılmaktadır. Kozmik tanrılar kültü, ülkenin birliği sağlandıktan sonra başladı. Önce, tanrı Geb (Yer), tanrıça Nut (Gök) ve Ra'dan (Güneş) oluşan üçlü bir tanrı inanışına yer verildi. Güneş'in anası Nut onu geceleri yatırmak için her akşam yanına alıyor, her sabah da yeniden evrene teslim ediyordu. Heliopolis rahipleri, yeni tanrılar katarak bu basit ve yaygın sistemi genişlettiler. Böylece, bir demiurgos ile dört çift tanrıdan kurulan dokuzlu bir inanç ortaya çıktı: tanrı Aton, Ra ile bir tutuldu. Sıvı kaos'tan doğan güneş-tanrı Ra, kendi özünden hava tanrısı Şu ile onun karısı Tefnut'u yarattı. Bunlar Geb ve Nut'a hayat verdiler. Geb ve Nut'un birleşmesinden de Osiris, İsis, Set ve Nepthys doğdu. Öteki din adamları heliopolis sisteminin ve heliopolis rahipleri otoritesinin ülkede zorla kabul edilmesinden korkarak dokuzlu sisteme karşı geldiler. Hermopolis rahipleri sekizli bir tanrı sistemini kurdu. Birinci sülâle krallarının oturduğu Menfis'te şehrin tanrısı Ptah üstünlük kazandı, tanrı Aton yaratıcı rolünü yine korudu. Teb sülâlesi devrinde, o zamana kadar çok tanınmamış olan başkent tanrısı Ammon, gittikçe artan bir önem kazandı ve Güneş ile bir tutularak onunla kaynaştırıldı (Ammon - Ra); tapınağa yapılan bağışlarla zenginleşen bu birleşik tanrının rahipleri, firavunların iktidarını tehlikeye düşürecek bir güç kazandılar. Amenofis IV bunların etkisini azaltmak için Akhenaton güneş küresi ile temsil edilen devlet tanrısı Aton kültünü kurdu ve Teb şehri tanrısına düşmanca davrandı. Ama reformu uzun sürmedi. Siyasî amaçla bu yenilikler yöresel tanrıların önemini azaltmadı. Özel görevleri olan yöresel tanrılardan bazılarının kültü, tarih boyunca bütün Mısır'a yayıldı: tahnit tanrısı Anubis, yazı tanrısı Thot, aşk ve sevinç tanraçısı inek Hathor, sanatçı ve zanaatçıların koruyucusu Ptah bunlardandı. Ayrıca Mısır'da tanrılar üstüne efsaneler de gelişti. Bunlardan, meselâ *Piramit Metinleri*'nde, korkunç düşmanların gece baskınlarına adanmış güneş - tanrı Ra'nın ve bir cinayete kurban giden Osiris'in tahnit sayesinde dirilmesi anlatılır. Bütün Mısır, Osiris'i ölüler tanrısı olarak kabul etti. Ölülerin oturdukları yer sazlıktı. Mısırlılar gerçekten tabiatüstü bir hayata inanıyorlardı. Tanrılarınkine benzeyen bu hayat üç ilke üstüne kurulmuştu: tanrısal kuvvetin sembolü *ah;* bir kuş tarafından temsil edilen ve ölenin «gün ışığına çıkması»na izin veren *ba;* sonsuz hayat bağışlayan tanrısal niteliklerin tümü *ka.* İnanışa göre ölen kimse öteki dünyada, tıpkı bu dünyadakine benzeyen bir hayat sürecekti; bu yüzden de gövdesi mumyalanır, böylelikle çürüyüp yok olması önlenirdi. Her gövde yeni bir Osiris olurdu. Mezarlara ölünün katlanacağı yorucu çalışmalarda gövdesini korumak için onun yerine iş görecek heykelcikler konurdu. Birçok hediye ile ölünün sürekli olarak dirilmesi sağlanırdı. Öteki dünya kılavuzu olan *Ölüler Kitabı*'nda ölünün Güneşi gündüz yolculuğu sırasından («gün ışığına çıkış») izlemesi, geceleyin de Duat'ın cehennem koridorlarında yine Güneşle birlikte dolaşması yazılıydı. Fakat «saz tarlasına» zorlu bir hesap vermeden girilmiyordu: Osiris ve kırk iki yardımcısının mahkemesi önünde ölü kendisine yüklenen suçlardan temize çıkmalıydı. Bir yandan da Thot ile yardımcıları Horus ve Anubis tarafından tartılan kalbi (bk. PSİKOSTASİA) ölünün ifadesini doğrular veya yalanlardı. Özellikle büyük tapınaklarda (Karnak, Abidos v.b.) yapılan âyin törenlerine büyük özen ve titizlik gösterilirdi. Mısırlılar tanrıların, evrensel ahengi yeni Maat'ı (yıldızların yol alışı günlerin birbirlerini izlemesi, mevsimler) kurduklarına ve bunun bütünlüğünü korumaları gerektiğine inanırlardı. Kralların tapınaklardaki elçileri olan rahipler Tanrı'ya günlük bağışlar sunarak ona hizmet ederler ve böylece evrenin bu düzenleyicisini memnun etmiş olurlardı. Yemek şeklindeki bu bağışların önemi, âyinleri iyi düzenlenmesi için gerekli rahip sayısı, kralların bağışları (meselâ Ammon tapınağına) ve özel bağışlar, arazileri ve özellikle dokuma atelyelerini ellerinde tutan rahiplerin Mısır'da oynadıkları büyük iktisadî rolü anlatır. Ayrıca rahipler, birçok tören düzenler ve bu sırada yerinde kararlar vermek ve tanrıların isteklerini duyurmak için tanrı heykelini halk arasında dolaştırırlardı. Bu yüzden sosyal rolleri de önemliydi. Ayrıca kutsal metinlerin koruyucusu, astronomi ve geometri bilgini, rüya yorumcusu, büyücü ve doktor olarak da rahipler üstün kişilerdi.

Cehupihotep'in lahdi XIX. Sülâle Louvre müzesi, Paris

FİRAVUNLAR DEVRİNDE MISIR EDEBİYATI

● *Edebiyatın genel nitelikleri.* Mısırlıların yazdıkları eserlerin büyük bir kısmı, bugünkü anlamda edebî eser niteliği taşımaz. *Ehram Metinleri* (Eski İmparatorluk devri), *Lahit Metinleri* (Orta İmparatorluk devri), *Ölüler Kitabı* (Yeni İmparatorluk devri) gibi ölüm konularını işleyen eserlerin çokluğu ve çeşitliliği, Mısırlıların kafasında «öbür dünya» düşüncesinin ne kadar geniş bir yer tuttuğunu gösterir. Öte yandan, asıl edebiyattan Herodotos, Sophokles veya Eflatun'un eserlerine benzer eserler aramak boşunadır. Tapınağın içinde veya önündeki avluda tanrı rolüne çıkan rahiplerin oynadıkları diyaloglu sahnelerin dışında Mısır'da tiyatro sanatının olup olmadığı meselesi, hâlâ tartışma konusudur.

Foto. Giraudon, Audrain, Alinari (LAROUSSE)

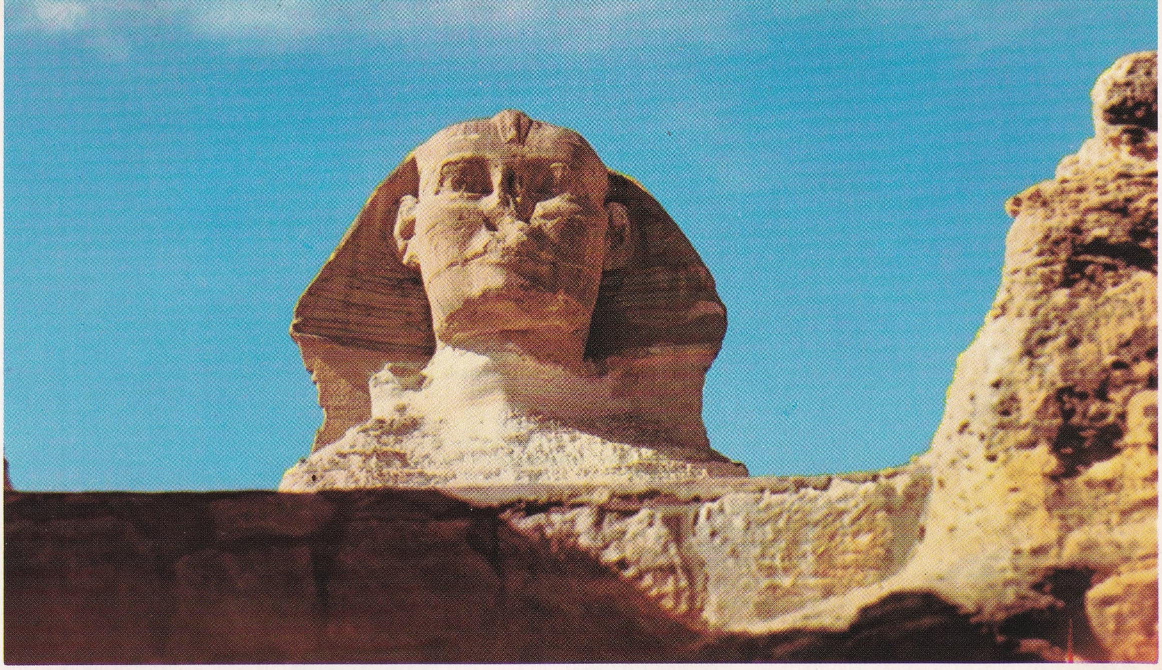

Gize sfenksi (M.Ö. 2480'e doğr.)

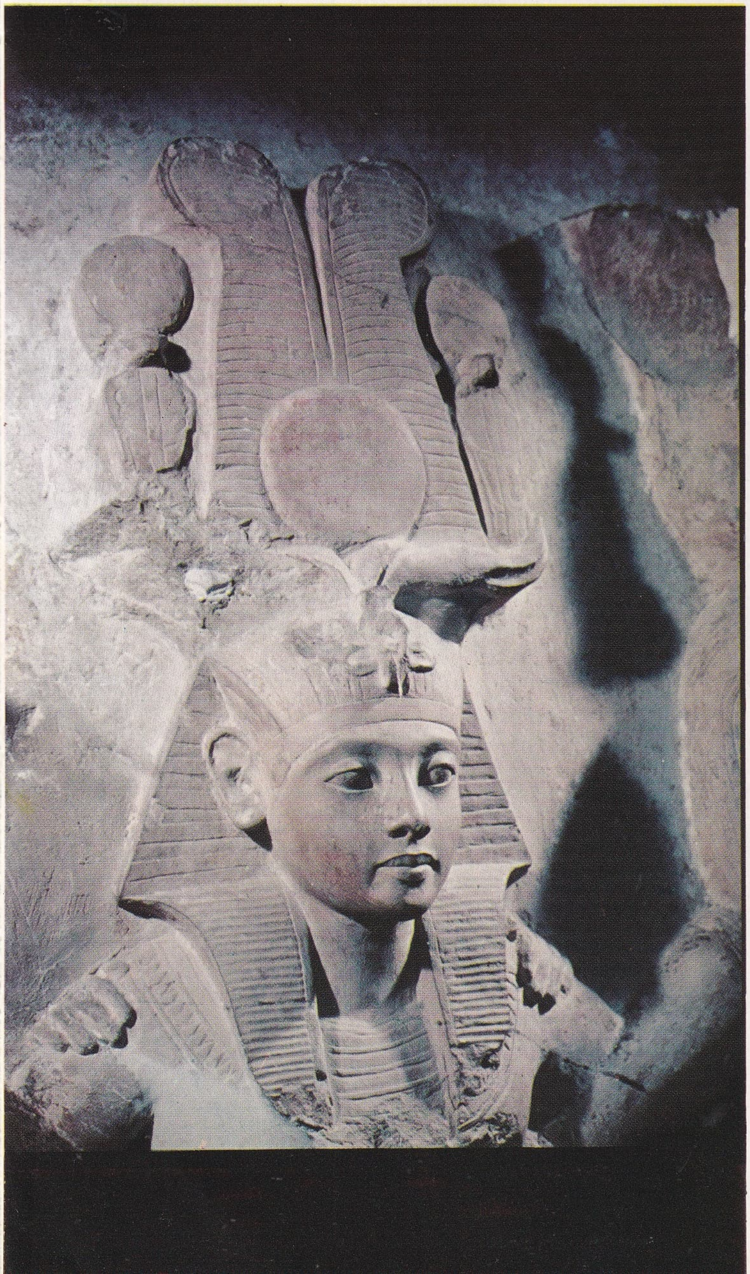

«Bağdaş Kurmuş Kâtip», boyalı kireçtaşı, IV. sülâle (M.Ö. 2729-1560), *Louvre müzesi, Paris*

Tutankamon'un başı, XVII. sülâle (M.Ö. 1300), *Kahire müzesi*

Foto. Holmes, Eski Mısır Sanat ve Tarih bürosu (LAROUSSE)

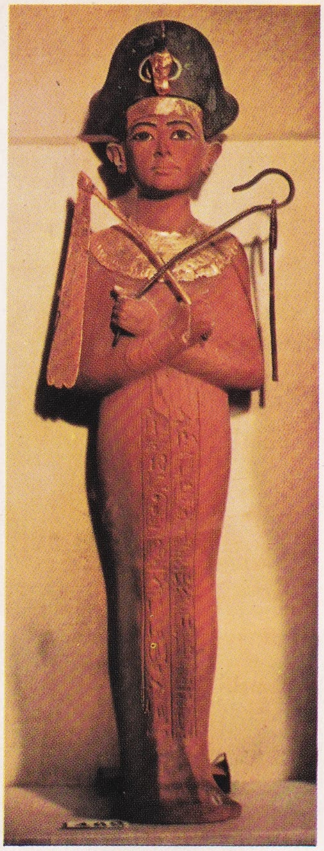

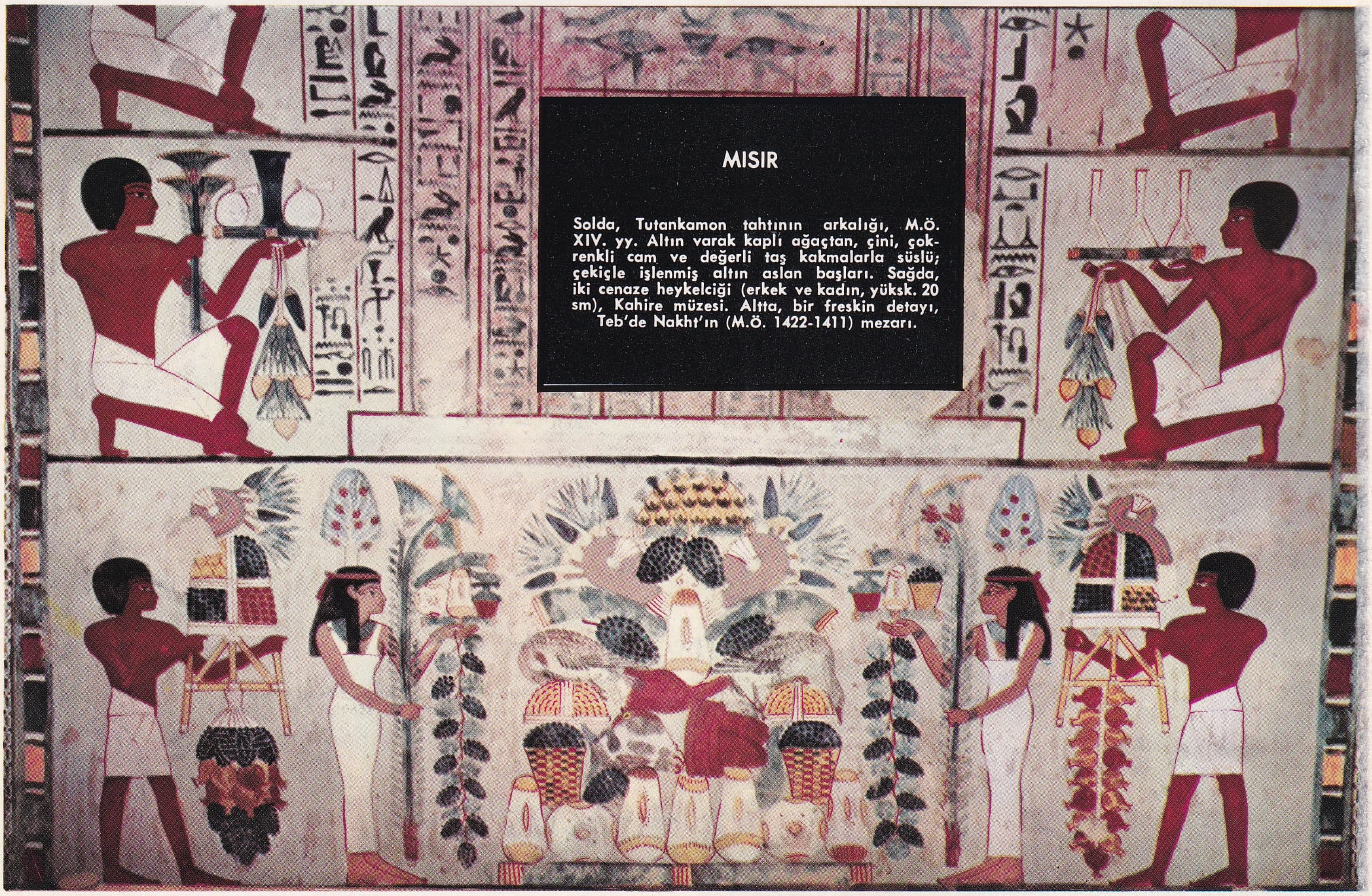

MISIR

Solda, Tutankamon tahtının arkalığı, M.Ö. XIV. yy. Altın varak kaplı ağaçtan, çini, çok-renkli cam ve değerli taş kakmalarla süslü; çekiçle işlenmiş altın aslan başları. Sağda, iki cenaze heykelciği (erkek ve kadın, yüksk. 20 sm), Kahire müzesi. Altta, bir freskin detayı, Teb'de Nakht'ın (M.Ö. 1422-1411) mezarı.

Foto. Hirmer, Eski Mısır Sanat ve Tarih bürosu (LAROUSSE)

Hayatın yaşanmağa değip değmediğini soran *Umutsuz Adamın Odu* veya insanı hayatın tadını çıkarmağa çağıran *Arpçıların Türküleri* gibi eserlere felsefî eser denilmediği takdirde, Mısır'da felsefî düşüncenin de bulunmadığı ileri sürülebilir. Mısırlılar tarihin sürekliliği kavramından yoksun olmakla beraber, yeterince kesin hatlarla bir tarih yazabilmek için gerekli birçok belge bırakmışlardır. Meselâ Thutmes III, seferlerinin hatıralarını taşlar üzerine yazdırdı; öbür krallar da yeni bir hanedanın başa geçmesi ile ilgili olayları (XVII. ve XX. yy.), bir savaşı (Kadeş) anlattılar v.b. Bundan başka romanlardan (*Sinuhe*), otobiyografilerden (Uni, Ahmes, Petosiris ve daha birçoğunun) ve didaktik nitelikteki eserlerden (*Uyarmalar*) birçok tarihî olay derlenebileceği gibi çağdaş tarihçiler için, yönetim belgelerinden (vezir Rehmare), kararnamelerden (Koptos), mektuplar ve vasiyetnamelerden de çok değerli bilgiler elde edilebilir.

● *Edebî eserler*. Mısırlıların beğendiği üç edebiyat türü vardı. En başta özdeyişler, öğretim, bilge öğütleri ve ahlâk kurallarından meydana gelen *öğretici* veya *bilimsel edebiyat* gelmekteydi. Bu türe giren en eski iki metin (Eski İmparatorluk dönemine kadar uzanır), Prisse papirüsüyle günümüze kadar gelmiştir (Bibliothèque Nationale). Bunlar, büyüklere karşı davranış yollarını ve görgü kurallarını tespit eden *Kagemni İçin Bilgiler* ve *Ptahhotep'in Özdeyişleri* gibi eserlerdir. Bu konuda, daha yakın bir dönemde yazılmış olan *Duauf'un oğlu Ahtoy'un Eğitimi* adlı eser de sayılabilir. Bu, yazıcılık dışındaki bütün meslekleri yeren toplumsal bir yergidir. Bazen Petosiris gibi «bilge kişiler» mezarlarından bile canlıların yardımına koşarlardı. Mısırlıları öteden beri ilgilendiren başka bir edebiyat türü de masallardı. Bunların hepsi hayalî anlatılar değildi; bazıları az çok değişikliğe uğramış gerçek olayları dile getirdi (msl. *Sinuhe'nin Hikâyesi* ve *Unamon'un Başından Geçenler* adlı masallar). Bu masallardan birincisinin kahramanı, Ammenemes I'in çağdaşıydı ve Suriye'ye kaçmak zorunda kalmıştı. İkinci masal Unamon'un, görevle gittiği Lübnan'dan (XXI. Sülâle) dönüşünde kaleme aldığı bir raporun metnine sıkı sıkıya bağlı olduğu sanılır. *Apopi ile Sekenanre'nin Mücadelesi* veya *İoppe'nin Alınışı* gibi masallar ise basit birer fıkra değerindedir. Bazıları da (*Horus ve Seth'in Serüvenleri*) tanrıları ele alır. Diğerleri, iyilikle kötülüğün mücadelesi gibi (*Gerçek ve Yalan*) bir ahlâk meselesini ortaya koyar ve bu mücadele daima iyiliğin zaferiyle son bulur. *İki Kardeş* adlı ünlü masalın birinci bölümü, bir zina hikâyesidir; ikinci bölümü ise *Binbir Gece Masalları*'nda olduğu gibi olağanüstü olaylara geniş bir yer veren masallar grubuna girer: meselâ *Vestkar'ın Masalları*'nın dördünde de büyücüler yer alır, *Mutlu Prens* masalında her şey harikalarla doludur; fakat bu dizinin şaheseri *Deniz Kazasından Kurtulan Adam* adlı masaldır; bu masal, denizyoluyle Sina madenlerine giden ve kazaya uğradıktan sonra, bir yılanın hükmü altındaki sihirli bir adaya ayak basan bir mısırlının başından geçenleri dile getirir.

Yukarıda sayılan, meselâ *Umutsuz Adamın Odu* gibi eserlerden birçoğu, gerçek birer şiirdir; bu eserlerde Mısırlıların ve İbranîlerin «cümle unsurları arasındaki paralellik» ve ortak şiir tekniği kullanılmıştır. Bununla birlikte, şiir türünde Mısırlıların sevdiği tanrı, kral ve aşk gibi temalar yer alır. Bunların en güzelleri Amenofis IV'ün «tek» Tanrı olan Güneş'in şerefine yazdığı *dinî ilâhiler*'dir. Ama Mısır'ın geleneksel tanrıları olan Osiris, Ammon - Ra ve Hapi (subaskını) her zaman övgüye konu olmuşlardır. Krala birçok *övgü* yöneltilir ve ne yazık ki çoğu zaman bunlar basmakalıp olmaktan ileri gitmez. Bu övgülerin en karakteristik olanları, papirüs Kahun'un Sesostris III şerefine yazılan kıtalarında ve Shetepibre tarafından birçok tanrı ile kıyaslanan Ammenemes III'ün ilâhisinde bulunmaktadır. Aşk şiirinin örnekleri, Yeni İmparatorluk devrinde derlenen (papirüs Harris 500) *Aşk Şarkıları*'nda bulunur. Âşıklar coşkularını, sevinçlerini ve üzüntülerini samimî ve sade monologlarla dile getirirler.

● *Tiyatro eserleri*. Eski Mısırlıların tiyatro sanatını bilip bilmedikleri ve bunu uygulayıp uygulamadıkları çok tartışılan bir konudur. Eski mısır bilginleri bu soruya olumsuz cevap veriyorlardı, fakat 1900'de Georges Bénédite, bir mısır tiyatrosunun varlığını mümkün görüyordu. O zamandan bu yana yeni belgeler bulundu. 1928'de Kurt Sethe, *Dramatische Texte zu Altägyptischen Mysterienspielen* (Eski Mısır Mister'lerinden Alınmış Tiyatro Metinleri) adlı eserinde çok eski zamanda yazılmış iki metni tiyatro oyunu diye nitelendirerek yayımladı (hattâ bu metinlerden birinin I. Sülâle devrinden kaldığını söyledi) ve bunların, Menfis'in kuruluşu ve Osiris efsanesi konularını işleyen kutsal oyun kitapları olduğunu ileri sürdü. Ona göre oyun bir korocu tarafından söylenerek oynanır ve bu arada tanrıları temsil eden kişiler de zaman zaman söz alırdı. Sethe bu eserleri, batı edebiyatlarında mister'lere kaynak olan litürjik oyunlara benzetmektedir. 1929'da Etienne Drioton *Revue d'Égyptologie* dergisinde yayımladığı bir makalesinde XXX. Sülâle devrinden kalan bir heykelin temeline kazılmış sihirli bir derlemede «büyü sözleri» diye bilinen bir metnin tiyatro oyunu olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürdü. Her biri bir insan adından sonra gelen bazı replik bölümleriyle bunların ardından yapılan sahne oyunu hakkındaki kısa bir açıklamadan meydana gelen bu metin, bilinen anlatım üslûbundan değişik bir üslûpta yazılmıştır. Kısaca, Eski Mısırlıların, daha sonra Yunanlıların ve bugün bizim yaptığımız gibi oyun librettolarının bu dönemde düzenlenmiş olmaları gerekir. E. Drioton tarafından ne olduğu ortaya konan bir parçaya ait oyunda, babası Osiris'in öldürülmesinden sonra annesi İsis tarafından Hemin bataklığına saklanan ve burada bir yılan tarafından sokulan küçük Horus'un başına gelenler anlatılır. Aynı üslûp ölçüsünü uygulayan bir fransız bilgini de Eski İmparatorluk devriyle Ptolemaios devrini içine alan on bir oyunun önemli parçalarını bulmuştur.

Nihayet 1942'de *Journal of Egyptian Archeology* dergisinde ingiliz bilginleri (Blackman ve Fairman) Edfu'daki Ptolemaios tapınağının bir duvarı üzerine resimlerle birlikte kazılmış mitolojik bir metnin bir oyun olduğunu ileri sürdüler. Horus'un Seth kıyımıyle ilgili olan bu metinin, Horus zaferinin yıldönümünde, tapınakta her yıl verilen büyük temsilin librettosu olduğu sanılmaktadır.

FİRAVUNLAR DEVRİNDE GÜZEL SANATLAR

Mısırlılar daha ilk çağlardan itibaren, sanat alanında da yetenekli olduklarını ispatladılar. Eserlerinde, ülke sınırlarının sonsuzluğunu, dinî inanışlarının huzur ve düzenini, ülkenin kaderine hükmeden kurumların kudretini ve bunlar arasındaki dayanışmayı dile getirebilmişlerdir. Mısır sanatının amacı estetik bir eser yaratmak değil, ölümsüzlüğü gerçekleştirebilmek için *ölmez*'i yaratmak, *doğru*'ya ulaşmaktı; aksi halde, âyinlerde kullanılan anıt ve eşyanın kendine has bir varlık kazanması imkânsızdı. Nil vâdisindeki bütün sanat eserlerinde az veya çok belirli bir biçimde, hep bu anlayışın getirdiği çizgilerle, ölümden sonra (*post mortem*) kaybolma korkusundan kaçınma isteği göze çarpar.

Arkeoloji

Fransız bilgini Champollion'un keşfinden bu yana Mısır'da yapılan kazılar, bu ülke tarihi üstündeki bilgileri geniş ölçüde artırdı. Bu kazılar, daima Mısır hükûmetinin tekelindeydi. XIX. yy. başlarında, Drovetti, Salt, Mimaut, Anastasi v.b. gibi Mısır'a gönderilen yabancı konsoloslar, koleksiyonlarını ancak Mehmed Ali Paşanın iznini aldıktan sonra yapabildiler. Bu koleksiyonlar daha sonra Avrupa'nın büyük mısır eserleri müzeleri tarafından satın alındı ve böylece bu müzelerin temeli atıldı. Ne var ki araştırmacıların çalıştırdığı işçiler, çoğu zaman anıtsal bütünler ortaya çıkarmaktan çok, güzel parçalar elde etmek amacıyle ve metotsuz çalıştılar. Kazıların bir dereceye kadar gerçekten bilimsel bir karakter kazanması ve sistemli bir şekilde yürütülmesi, ancak Mariette sayesinde oldu. Onun dehası ve otuz yıl süreyle dinmeyen çabasıyle önemli keşifler yapıldı. Bunlardan biri, 1851'de Serapeum'un ortaya çıkarılmasıdır. Burada eski Menfis'in kutsal boğaları veya Apis'lerin ipojeleri bulundu. Şimdi Louvre müzesinde sergilenen ünlü *Oturan Kâtip* ile prens Hamuast'ın mücevherleri de buradan çıkarılmıştır. Ayrıca 1860'ta bulunan Tanis harabelerinde krallara ait birçok güzel heykel ele geçirildi. Mısır'ın eski eserler müdürlüğüne getirilen Mariette, ölümüne kadar (1881) bütün ülkede kazılar yaptırdı ve sıra ile Abidos, Denderah, Karnak, Deyr ül-Bahri v.b. tapınaklarını ortaya çıkardı. Halefi Maspero, 1881 - 1886 yılları arasındaki çalışmalarını daha çok Sakkara'daki V. ve VI. Sülâlelerin yazıtlı ehramları üstünde yaptı. 1881'de Deyr ül - Bahri'de Mısır krallarından on üçünün ve otuz Mısır prens veya prensesinin mumyalarının bulunduğu gizli bir bölme keşfetti. Maspero, 1882'de Egypt Exploration Funda adlı ingiliz kazı derneğini kurdu (bu 1920'de Egypt Exploration society adını aldı). Bu dernek Archaological Schvey of Egypt ve Research Account and British School of Archeology gibi kuruluşların (bunlara ait ilk yayınlar sırasıyle 1893 ve 1895 yıllarında yapıldı) yanı sıra, devamlı araştırma yaptı. XIX. yy.ın sonunda önemli keşifler yapıldı: 1894-1895'te J. de Morgan, Daşur'da XII. sülâle krallarının piramidini 1891'de Grébaut Deyr ül-Bahri'de ammon başrahiplerinin lahitlerini, 1898'de Loret, Krallar vâdisinde Tutmes III ve Amenofis II'nin mezarlarını buldu. 1895 - 1903 Yılları arasında Amelineau ve Fl. Petrie'nin Abidos yeraltı mezarının en batı kısmındaki Ammel - Gaab'da yaptığı araştırmalar, büyük ölçüde verimli kazılardandır. Bu kazılar sonucunda ilk iki Tin sülâlesinden olan firavunların ve Menes'ten önceki bazı kralların mastabaları ortaya çıktı. Nil vâdisinin bu en eski sahipleri genellikle kendilerinden, tahta çıktıktan sonra aldıkları «Horus» veya «Sancak» adı ile bahsetti-

Ramses II'nin yüzüğü

keçili tarak

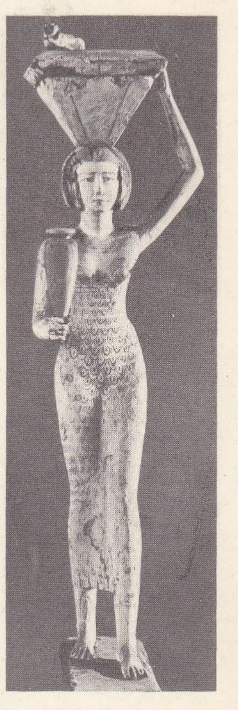

sungu taşıyan kadın
Louvre müzesi, Paris

arp — lavta — çift aulus — lir - sitare

müzisyenler ve dansöz
XVIII. Sülâle
bir tep mezarı resmi
Metropolitan museum, New York

Foto. Giraudon, Searl, Giraudon, Metropolitan museum (LAROUSSE)

Mısır seferi fransız ordugâhı Zancon'un gravürü Afrika ve Okyanusya Sanatları müzesi

rirlerdi. Daima bir veya iki işaretle yazılan bu adların (Den, Aha, Cer, Narmer v.b.) sahipleri, henüz kesin olarak tespit edilememektedir. Bununla beraber, bu adların bazıları özel isimlerle birlikte Abidos cetvelinde veya Maneton listelerinde yer alır. Böylelikle I. Sülâleden üç kralın (Miebis, Usafis ve Semempses) kimlikleri belli oldu. Amelineau ve Petrie'nin yönettiği kazılar dışında J. de Morgan'ın Nagada'da, Quibellin'ın Kom el - Ahmar'da, Garstang'ın Beyt el-Halaf'ta ve Maspero'nun Sakkara ve Zauiyet el-Aryan'daki araştırmaları, ilkel çağların medeniyeti hakkında çok değerli bilgi sağladı.

Elde edilen bilgilere göre o devirde siyasî ve hukukî yapı, Menfis şehrininkinden farksızdır. Yazı, biraz ilkel olmakla beraber, artık değişmez kurallara bağlanmıştı. Dinin oluşumu tamamlanmış, Klasik devirdeki genel ve yöresel tanrıların hemen hepsi adlandırılmış veya şekillendirilmiştir. Maden kullanımı yaygın olmakla birlikte, taştan araçlar henüz ortadan kalkmamıştı. Çakmaktaşı ve diğer sert taşlardan (kaymaktaşı, granit, diorit, yılantaşı) yapılmış vazolar, görülmemiş bir ustalıkla işlenirdi. Araç ve eşyalar, daha sonraları da genellikle koruyacağı biçimleri artık almıştır. Aynı şey, olağanüstü bir zenginlikte olan giyim ve süs için de söylenebilir. Kullanılan silâhlar ise lobut, topuz, mızrak, ok, yay ve hançerdir. Eski Krallık ile ilgili en önemli bilgiler, Sakkara yeraltı mezarından elde edildi. Burada önce 1905'te Quibell, 1921'den sonra da Firth ve Lauer araştırma yaptı (Firth ve Lauer, basamaklı piramidin çevresini açtırmakla yepyeni tipte bir mimarî ortaya çıkardılar). Ayrıca Baraize'in Gize'de (Büyük Sfenks'in topraktan temizlenmesi 1925 - 1926), Borchardt'ın ve Alman Doğu derneğinin Ebukir'de (V. Sülâle krallarının anıtsal mezarlarının incelenmesi, 1902 - 1908) yaptığı keşifler de çok önemlidir. Orta Krallık devrine ait çalışmalar ise en çek, Deyr ül-Bahri'deki büyük Haçepsut tapınağının yanında bulunan ve XI. Sülâleden olan kral Mentuhotep III ve Mentuhotep IV'ün tapınak mezarı ile ilgilidir. Bu, ilkin 1905 - 1907 yılları arasında Naville, sonra da Winlock'un yönetiminde topraktan sıyrılmıştır. Öte yandan Bisson de La Roque'un Ptolemaios'lar sülâlesinden Medamud ve Todlun tapınaklarının altındaki yeraltı binalarında giriştiği araştırmalar sonucunda, XIII. sülâleden başka kralların da adları bulunarak bu devrin tarihi yepyeni bir ışığa kavuştu. Çoban kralların tarihi henüz aydınlanmamıştır; ama İkinci Teb imparatorluğunun gerek genel çizgileri, gerek bütün ayrıntıları, Tel el-Amarna, Abidos, Karnak, Deyr ül - Medine ve Krallar vâdisinde yapılan kazılar sayesinde öğrenilebildi. Bunlarla ilgili en çok yankı uyandıran olay, lord Carnarvon ve Carter'in Tutankhamon'un mezarını bulmalarıdır (1922). Ayrıca Karnak'taki ünlü Kutsal Eşya gömütlüğünde 800 taş ve 17 000 tunç heykel, 1902-1909 yılları arasında Legrain tarafından çıkarıldı. Böylece mısır heykel sanatıyle ilgili çok önemli parçalar ele geçtiği gibi XX. Sülâlenin düşüşünden pers fethine kadar, Teb tarihindeki olaylar arasında bağlantı kurulabildi. Özellikle, Şeşank'tan habeş istilâsına kadar başrahipler serisine on iki isim daha katıldı. Amon rahibelerinin sırası daha kesinleşti. Montet'nin Tanis'te yaptığı kazılarla (1929-1946) Ramses II'ye ait birçok anıt ortaya çıktı. Bu kazılar Psusennes'in ve dört prens mezarının (XXI. - XXII. Sülâle) bulunmasıyle sonuçlandı. Bu mezarlardan değerli eşyalar ele geçirildi. Son olarak Baouit Kıptî manastırında ve Menas şehrinde girişilen kazılar sayesinde (bk. NÜBYE), hıristiyan Mısır ile ilgili bilgiler elde edildi.

Mimarlık

Mısırlılar, her devirde yaptıkları mimarî eserlerde, coğrafî çevreye uygun olarak sade ve gözalıcı çizgileri ahenkli bir biçimde biraraya getirmeyi bildiler. Tuğla ve ahşap ilkel yapılardan taş yapılar devrine geçişten sonra (III. Sülâle devrinde Sakkara'da kral Zoser mezarının çevre duvarları) doğan *taş üslûbu,* IV. Sülâle devrinin başlangıç tarihlerine rastlar. Kalkerden yapılmış zarif anıtlardan Hellas'ta ortaya çıkan taş üslûbuna ancak 2 000 yıl sonra geçildi. Yapıların dev görünüşü, yalnız ustaca incelenmiş oranlarla değil, aynı zamanda kullanılan malzeme bloklarının (kalker, granit, bazalt) ve üzerlerinde hiç bir yazı veya kabartma bulunmayan monolitlerin büyüklüğüyle sağlanmıştır. Taştan anıtlar, sadece tanrılar, ölüler ve özellikle firavunlar için yapılmaktaydı. Konut ve saraylarda yapı malzemesi olarak yalnız tuğla kullnılmıştır. Eski İmparatorluktan Orta İmparatorluğun sonuna kadar kral mezarları olarak piramitler görülür. III. Sülâle devri başlangıcında Sakkara'da kral Zoser'in mimarı İmhotep'in yaptığı anıt, gerçekten «göğe tırmanan bir merdiven»dir. Dikdörtgen planlı mezar anıtı «başlangıç mastabası» denen som kütle üzerine, boyutları gitgide küçülen diğer beş masifin konmasıyle elde edilmiştir. Çeşitli ibadetler için yapılan şapeller, ilkel surlara benzeyen duvarlar içine alınmıştır. Bu duvarların girinti ve çıkıntıları 3 000 yıldan beri süsleyici ve koruyucu motiflerle süslüdür. Kesik piramit ve yüzleri çift eğimli piramit denemelerinden sonra ilk düzgün piramit, IV. Sülâle devri başlangıcında Sakkara'da yapıldı. En ünlü üç piramit Gize'dedir. Bunlar kral mezarının üstyapısını meydana getirir. Piramit, asıl mezarın bir bölümünden ibarettir ve kral mezarını saklamak üzere yapılır. Mezarın bütününü ise, bir Vadi tapınağıyle, bunu piramide bitişik olarak yapılan bir üst tapınağa bağlayarak mumyayı izleyen âyin alayının piramide girmesini sağlayan uzun bir giriş rampası meydana getirir. Daha küçük boyutlardaki orta imparatorluk piramitleri tuğladan yapılmış ve taşla kaplanmıştır. Mezarlarda piramit biçiminden hiç bir zaman vaz geçilmemiş ve Yeni İmparatorluk devrinin kralları Teb'in sol kıyısında ve Libya sıradağları içinde Yunanlıların *syring* dedikleri yeraltı mezarlarını kazarlarken, tabiî piramit biçiminde kocaman bir tepenin eteğindeki kuru bir dere yatağını («Krallar vâdisi») seçmişlerdir. Böylece tepenin altında bulunan mezar odaları yine bir piramide yerleştirilmiş gibidir. Bu arada Deyr ül-Bahri'de kral Mentuhotep'in mezar şapeli üzerindeki taş piramitten ilham alan soylu kişiler ve hattâ zanaatçılar da kendi şapelleri için ölümsüzlüğün sembolü olan kalkerden küçük piramitler yaptırmışlardır. Mısır sütunları dikdörtgen kesitlidir. Bu sütunların başlıkları bazen tanrıça Hathor'un başıyle, bazen de bir yüzleri ölüler tanrısı Osiris'in elbiseli halini canlandıran kabartmalarla süslüdür (Osiris sütunları). Bu sütunlardaki kabartmalar ve süslemeler gibi, mezar ve tapınakların çiçek menşeli ve çeşitli tiplerdeki sütun başlıkları da (lotus, palmiye ve papirüs biçimli) dinî anlamlar taşır.

Tanrının veya ölü kralın evi olan tapınak, tanrı veya ölü kral için yapılmasına göre biraz farklı elemanlardan meydana gelir. Bunların en önemlileri 3 000 yıldan fazla bir süre hiç değişmeden kalmıştır. İki tip tapınak vardır: tanrısal klasik tapınak ve güneş tapınağı. Eski çağlarda Ayn Şems'te ortaya çıktığı sanılan güneş tapınağının kalıntılarına (V. Sülâle) Ebukir'de rastlanır. Kültün özünü çok sayıda taş bloktan oluşan kocaman bir dikilitaş meydana getirir. Dikilitaş, içinde bir merdiveni olan geniş bir taban üzerinde yükselir. Önünde ve üzeri açık avlunun hemen ortasında dikilitaş gibi, dört ana yönü hatırlatan dört kat bir sunak bulunur. Dikilitaş çevresinde teras biçimli çatı ile örtülmüş birçok oda ve depo vardır. Planları daha titizlikle hazırlanmış olan Amarna'daki XVIII. Sülâleye ait tapınakların üzeri açıktı: o çağda kültün özünün temsil edilmediği sanılmaktadır. Klasik tapınaklardan varlığını sürdüren en ünlüleri, özellikle Yeni İmparatorluk devrine ait olanlardır: Thinis yöresinde Abidos; Teb yöresinde Karnak-Luksor, Deyr ül - Bahri, Gurnah, Ramesseum, Medinet-Habu; Nübye'de Der, Gerf Hüseyin (yarım speos tapınak) ve Ebu Simbel (speos tapınak); Yunan-Roma devrinden: Teb yöresinde Dendera, Karnak, Edfu, Esneh, Kom-Ombo, Philae; Nübye'de Kalabşa, Dendur, Dakke v.b. Bu tapınaklar veya tanrının evleri, kutsal şeylere saygı duymayan, kişilerden gizlenmek amacıyle gerçek kaleler olarak tasarlanmıştı. Tapınakların tuğladan yapılmış büyük çevre duvarlarında yer yer anıtsal taş kapılar açılmıştır. Bu kapılara *dromos* denen sfenkslerle donatılmış bir yoldan varılır ve kapıdan avluya geçilir. Avlu içinde esas tapınaktan başka, kült için gerekli olan ek yapılar bulunur: kutsal göl; kutsal hayvan ahırı; rahiplerin konutları; depolar; tahıl ambarları; yönetim yerleri; okul v.b. Tapınağın yüzü yüksek kuleli kapılarla bezenmiştir. Bu kapılar etrafı revakla çevrilmiş bir iç avluya açılır. Bir dehlizden sonra hipostil salona geçişi sağlayan ikinci ve daha küçük kuleli bir kapı gelir. Salon, klasik teras çatıyı taşıyan çok sayıda sütunla donatılmıştır. Daha yüksek tutulan orta geçit, taş içinde oyulmuş pencerelerin içeriye yaygın bir ışık vermesini sağlar (Karnak tapınağının hipostil salonu 103 m'ye 50 m boyutlarındadır ve 134 sütunu vardır). Bu salonun arkasında bulunan diğer dehlizler ibadet yerine ulaşır. İbadet yerinin ön ta-

mısırlılar «Salt Başı» XVIII. Sülâle Louvre müzesi, Paris sağda, kayıkçı tipi

Foto. LAROUSSE

Port Said ve Süveyş kanalının genel görünüşü

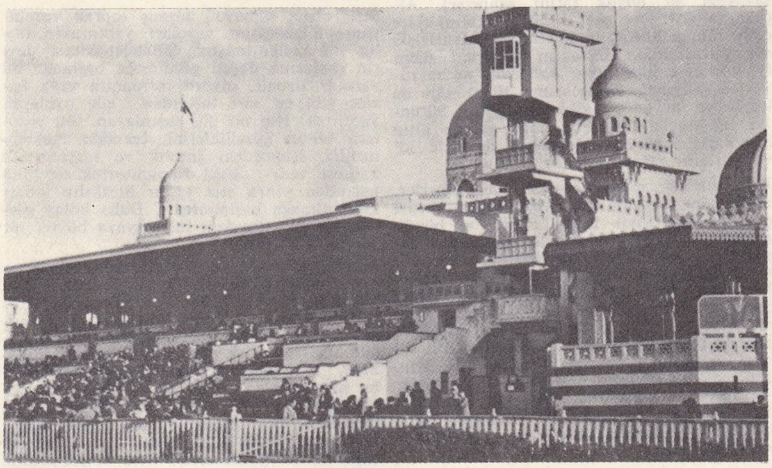

Kahire'nin modern banliyösü Heliopoliste hipodrom tribünleri

Mısır'da tarım (Eski İmparatorluk), Breasted'den

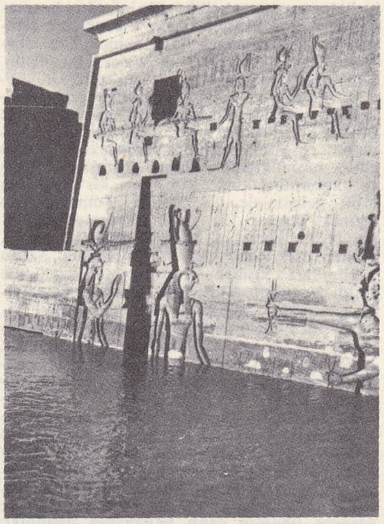

kısmen Nil'in suları altında kalan İsis tapınağı

Akbabalar stelinden detay, altta, Lagaş kralı Eannatum savaş arabasında; yukarıda, cesetleri çiğneyerek geçen ordusu

rafında âyin alayları sırasında tanrı heykelinin yer aldığı sahın, dip tarafında ise başka bir sahın, *naos* bulunur. Naos, başrahibin ululadığı tanrı sembolünü barındıran bir monolittir. Genellikle ek şapellerde de tanrının heykelleri bulunur. Duvarların bezenmesi salonların görevine göre yapılmıştır. Halka açık avluların duvarlarına, buraya girenlere göstermek amacıyle ve tarihçe şeklinde firavunun yüksek başarıları işlenmiştir.

Hipostil salondan itibaren salon duvarları, hükümdarın ve görevleri onu yanlarına kabul etmek ve korumak olan tanrıların kabartma resim ve heykelleriyle süslenmiştir. Hipostil salon ve ondan sonra gelen salon duvarlarındaki süsler, kralın halkı ile tanrısal evren arasındaki aracılık rolünü canlandırır. İbadet salonlarının duvarları günlük kültü gösteren kabartmalarla süslenmiştir. Bodrumdaki odalarda tapınağın hazinesi bulunur.

Ptolemaios ve Yunan - Roma devrinde tarihî olaylar dışında gitgide çoğalan yazıtlarla açıklanan sahnelere rastlanır. Ayrıca, birçok deambulatorlum'un ve *Mammisi* veya «doğum odası» denen bir şapelin de ortaya çıktığı belirtilebilir.

Heykelcilik

Dünya müzelerinde, özellikle Kahire Eski Eserler müzesinde çok sayıda örneğine rastlanan mısır heykellerinin hemen hepsi, tapınaklarda ve mezar şapellerinde bulunmuştur. Sapkınlık döneminin sonunda terk edilen işliklerde bulunan Amarna dönemine ait şaheserler bunların dışında kalır. Her ne kadar mısır heykelciliği saray ve din atelyelerinin güçlü etkisi altında, başka sanatlardan daha çok bir üslûp sürekliliği gösterirse de, değişik okullara, firavun yönetiminin değişikliklerine bağlı parlak sanat dönemlerine rastlanmaktadır. Eski İmparatorluk devrinin görkemli ve güçlü gerçekçiliği, dünyanın sayılı şaheserleri arasında yer alabilecek heykeller yaratmıştır (*Kefren, Şeyh el-Beled,* Kahire *Ti*'si, *Ankhaef'in Büstü* [Boston], *Oturan Kâtip,* Louvre'daki ahşap grup). Bu gerçekçilik, XII. Sülâle'nin Orta İmparatorluk devrinde Sesostris III (Louvre veya British museum) ile Ammenemes III'ün (British museum ve Kahire, Pseudohyksos anıtlar) birtakım portrelerinde olduğu gibi, insansılaşmakla birlikte, sert ve trajik yüzler yaratacak ölçüde yoğunlaşır. Bununla

çok renkli cam mısır vazoları British museum, Londra

Foto. Encyclopedia Americana; Histoire de l'Humanité; Year Book

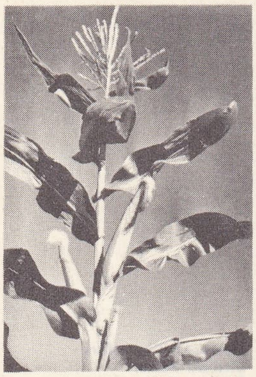

üstte erkek,
altta dişi çiçek

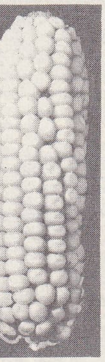

mısır
(md.si 721. sayfada)

meyve

birlikte bu gerçekçilik, fikrin ağır basmasıyle bir çeşit üslûplaştırmaya yönelerek (Havara'da Ammenemes III) İkinci Teb devrinin klasik üslûbunu müjdeler. Bu üslûp, daha eski dönemlerde olduğu gibi, büyüklük ve kuvvet ifadesi (sfenksler, dev heykeller) yanında, sonsuz bir güzelliğe ve büyük bir inceliğe erişmiş bir üslûptur. Vücutlar ve yüzlerdeki bu yumuşaklık, uzun süre, başlangıçtaki ilham gücünü yitiren ve kabasabalıktan kurtulan bir sanatın tabiî gelişimiyle açıklandı. Şunu da belirtmek gerekir ki, Yeni İmparatorluk döneminde, kurtuluş savaşlarından sonra, krallık atelyeleri, tarihin ilk büyük kadın hükümdarı kraliçe Haçepsut'un teşvikiyle açıldı ve kraliçenin yüzü teb dönemi sanatının yeniden doğuşunu etkiledi. Büyük fatih Temes III'ün yüz çizgilerindeki yumuşaklık da ancak bu etkilerle açıklanabilir. Amenofis III devrinde, hükümdarla karısının ve büyük senyörlerin resimlerini taşıyan paralar, doruğuna ulaşan bir medeniyetin inceliğine tanıklık etmektedir. Amarna dönemindeki sanat deneyi, firavun Amenofis IV Akhenaton'u artık özlü ürün vermeyen bir gelenekle bağlarını koparmağa zorladı. Yirmi yıl kadar bir sürede birtakım sanatçılar yeteneklerinin bilincine vararak ilhamın canlı kaynağına döndüler. Ortaya çıkan çok ilgi çekici eserler, her zaman için geçerli ilkelerle bağlarını koparmadılar, fakat yeni, kimi zaman aşırıya kaçan gerçekçilik, hayatı daha yoğun olarak yansıtmağa imkân verdi ve sanatçılar bir çeşit iç gözlem arayışına, gergin ve acılı yüz ifadelerini işlemeğe yöneldiler (*Ahkenaton'un Büstü*, Louvre; Berlin ve özellikle Kahire'deki *Nefertiti*'ler). Sethi I ile Ramses II'nin heykelleri (Torino ve Kahire müzeleri) «Ramses» devrinin şaheserlerini andırır. XX. Sülâle devri heykelciliği, bilinen ve artık yavanlaşmış biçimleri tekrarlamaktan öteye gitmedi. XXV. Habeş sülâlesi, XXVI. Sait sülâlesi devrinin sanat yeniliğini müjdeleyen gerçek şaheserler bıraktı (Kahire'de Taharka ve Mentuemhat). Bu dönem Rönesans diye adlandırılırsa da, gerçekte heykeltıraşlar Eski İmparatorluk devrinin erişilmez modellerini örnek aldılar ve bu kopyacılar derinlemesine çalışmağa da yanaşmadılar. Sait devri sanatı sevimli, kuru ve gitgide daha gerçekdışıdır: hafif bir gülümseme dudaklara yerleşir; ihtiyar başları yapma merakı uyanır. Hayvan biçimlerini işleme, en sert malzemeleri kullanarak teknik bakımdan büyük başarılar sağladı (Kopenhag'da *Anubis*, Kahire'de *Turris*). Daha önceleri Memphites'ler devrinde Kahiredeki Pepi I'in, Louvre'daki Tutmes IV'ün sfenksi gibi oldukça güzel eserler de veren bronz heykelciliği bu sıralarda doruğuna ulaştı (*Hcibria Aslanları* [Kahire], *Kraliçe Karamama* ve *Posno Bronzları* [Louvre], *Takuşit* [Atina]). Ptolemaios'lar devrinde mısır ve yunan medeniyetlerinin karışımı, bileşik bir sanat doğurdu; her iki medeniyetin verimleri değişik oranlarda iç içedir. Ancak zamanla heykellerin giyeceklerinde ve duruşlarında gelenekler süregiderken anatomi, yunan etkisiyle değişikliğe uğradı, şekiller gitgide şişkinleşti. M. S. III. yy.da mısır heykelciliği ortadan kalktı.

Resim, desen, alçak kabartma

Mısır resmi, mimarlık ve heykelciliğin, kabartma sanatının ve gündelik eşya yapımındaki ustalığın canlanmasına yaramıştır. Duvarlara ve mobilya yüzlerine yapılan resim, hemen her devrede (ünlü *Meydum'un Kazları* [Kahire müzesi, Eski İmparatorluk], Benî Hasan'ın kuşları veya güreşçilerinden, Teb tapınaklarındaki sahnelere kadar [Yeni İmparatorluk]) kompozisyon, teknik ve armoni şaheserleri vermiştir. Mısırlılar Eski İmparatorluk devrinden beri beyaz, siyah, sarı ve kırmızı toprak boyası, mavi ve yeşil (genellikle bakır oksitleri) renkleri kullandılar. Bunlar genellikle yavan renklerdir: daha hafif tonları ancak hayvan postlarının veya Amarna döneminde ve Ramses II devrinde (*Nefertari*'nin mezarı) insan bedeninin ayrıntılarının belirtilmesinde kullanılır. Mısırlılar özelliği olan çizgiyi yakalamakta ve onu kararlı bir biçimde anlatmakta ustaydılar: din dolayısıyle, daha Firavunlar devrinden öcelere uzanan belli unsurları kullanmaktan vaz geçmediler. Mısırlılar için resim, her şeyden önce, sonsuzlaştıracağı nesneleri bütün yönleriyle yansıtmalı, onları, en başarılı biçimde canlandırmalıdır. Tek kelimeyle, durağan olan heykelin tersine, desen veya kabartma, anlatıcı, hattâ devingen olduğuna göre, bir süsleyici olarak değil, büyütülmüş bir yazı gibi ele alınmalıdır. Böylece, sanatçı insanı anlatmak zorunda olduğu zaman, profilde daha iyi seçildiği için onu, göz ve omuzlarını karşıdan, gövdesini dörtte üçü dönük olarak, bacakları da gene yandan gösterme gibi yollara başvurur. Sahneler bir diziye göre sıralanır: yere en yakın olan sahne, seyirciye en yakın olarak düşünülür. Büyük kompozisyon kavramı ancak Amarna'dan sonra doğdu (Tutankhamon çekmecesi üzerindeki savaş ve av sahneleri, sonra gene bu diziden, Ramses II zamanındaki Kadeş savaşına ait büyük tarihî sahneler). Alçak kabartmalar pek hafiftir (kalınlıkları çoğu zaman birkaç milimetredir). Mısırlılar, dış duvarlardaki birtakım tasvirleri daha iyi korumak için *çukur kabartma*'ya başvururlar. Tapınak duvarlarının tümü alçı ile kaplı ve heykeller gibi boyalıydı. Sütunlar, döşemeler, duvarlar çoğu zaman altın levhalarla kaplıydı. Heykeller de öyle idi ve gözlerin etrafı bakırla çevriliydi.

Kült âletleri, mezar eşyaları, mücevherler, mobilyalar, gündelik kapkacağın hepsi çoğu zaman «ıvır zıvır» denen ve büyük ölçüde hayvan tasvirleriyle süslüydü: zanaatçılar, bu hayvan tasvirlerini hastalık ve kötülüklerden korunma sembolleri olarak binlerce yıldır kullanırlardı; mezar şapellerini süsleyen sahneler günlük yaşayışı temsil eder ve böylece Mısırlıların gündelik işlerini tanıtırdı; yanı sıra çekici, hattâ sudan bir görünüş altında birtakım gizli âyinleri, çok belirli ölüm sonrasına ait birtakım düşünceleri anlatırdı: meselâ, senyörün suaygırı avı, şeytanın yok edilmesini temsil eder ve kırmızı balık avı da ölülerin dirilişini belirtir.

Süsleme sanatları

Süsleme sanatlarında mısır üslûbunun bellibaşlı nitelikleri bulunur. Eşyalar, hep görevlerine uydurulmuştur; çizgilerin yalınlığı ve biçim saflığı, kullanılan malzemenin niteliklerini ortaya koymaktadır. Ancak Yeni İmparatorluktan beri aşırılığa kaçan bir süsleme zenginliği meydana geldi. XVIII. Sülâle krallarının fetihleri sonucu olan genel refah ve Yakındoğu'nun gösterişli medeniyetiyle kurulan ilişkiler, daha önceki devirlerin bilmediği bir lüks ve süs zevki yarattı.

Son devir, Yeni İmparatorluğun süsleme sanatı özelliklerini daha da belirli bir biçimde sürdürmüştür.

● *Mobilya.* Eski imparatorluk devrinden günümüze çok az mobilya kalmasına rağmen mezarlarda bulunan eşyaların zenginliği, mısır mobilyacılığı hakkında kesin bilgiler vermektedir. İnce bir zevkin ürünü olan hayvan ayağı biçimindeki yatak ayakları, taburеler, alçak veya yüksek arkalıklı iskemleler, katlanır sandalyeler, marangozluk ve mobilyacılık sanatının üstün bir teknik aşamaya ulaştığını gösteriyordu (kraliçe Hetepheres I'in mobilyası). Ağaçtan yapılan ve altın kakmalarla süslenen mobilyalar özentiden uzak çizgileriyle göze çarpar. Uykuda başın rahatça dayanacağı karyola başlıkları ağaç, albatr, fildişi, altın, gümüş veya elektrum'dan yapılırdı. Orta imparatorluk devri mobilyalarının Eski İmparatorluk devri mobilyalarından farkı yoktu. Yeni imparatorluk devri mobilyaları ise eski çağların geleneksel biçimlerine bağlı kalmasına rağmen süslemeleri daha şatafatlıydı. Mobilyaların dikmeleri aslan, tanrı Bes veya tanrıça Thueris biçimindeydi; iskemlelerin arkalıkları ve çekmecelerin alın tarafları temsilî resimlerle süslenirdi. Amenofis III'ün karısının akrabalarının ve özellikle Tutankhamon'un mezarlarında bulunan mobilyalar çok süslü ama son derece zarifti.

● *Seramik ve cam.* Pişmiş ince toprağın yanı sıra, dekorlu veya dekorsuz sırlı pişmiş toprağa mısır sanatının en ilgi çekici ürünleri olarak bakılmaktadır. Camlaşabilen bir sır ile kaplanmış bu silisli pişmiş toprak, boncuk, pandantif, yüzük, muska, her nevi heykelcik, tek renkli veya süslemeli kiremit, özellikle vazo ve kupa yapımında kullanılırdı. Orta İmparatorluk devrinde, mavi sırlı pişmiş topraktan siyah çizgilerle kuş ve su bitkileriyle süslenmiş kupalar görülür. Aynı devrin sanat ürünleri arasında yanları su bitkileriyle süslü mavi renkte hipopotam figürinlerini de saymak gerekir. Yeni İmparatorluk devrinden kalan vazoların mısır nilüferine veya nara benzeyen çok değişik biçimleri vardır.

Bu devirde, çeşitli renkte cam çubukları birbirine kaynatarak yapılmış vazolar ortaya çıkar; bu teknik, daha sonraki devirlerde gelişmeğe devam eder, fakat Mısır'da vazo yapımında üflenmiş camın kullanılması ancak Roma devrine rastlar.

Sırlı olsun olmasın, pişmiş toprak vazolar yanında merasim vazoları yapımında taşlar da kullanılmıştır. Sülâleler-öncesi devrin sonlarına doğru görülmeğe başlanan bu vazolar siyenit, diyorit, serpantin veya bazalt gibi en sert taşlardan elle oyularak yapılırdı. Hiç bir süs taşımayan bu vazolara bütün güzelliklerini, tekniğin mükemmelliği, işlemedeki incelik ve malzemenin kalitesi verir. Eski İmparatorluk devrinin başından sonra sert taşlar bırakılıp albatr kullanılmağa başlanmıştır. Daha kolay işlenen bu yarı saydam taş, eşyaya büyük bir zarafet kazandırır.

● *Mücevher.* Kökü tarihöncesi devirlere kadar uzanan bu süs eşyası en çok Eski İmparatorluk devrinde gelişti. Birbirine benzeyen cisimler veya boncuklar birleştirilerek elde edilmiş geniş kolyeler, bant biçiminde bilezikler v.b. yaygın olarak kullanılır, genellikle pişmiş topraktan yapılan bu mücevherler, bazen de altından veya yarı-değerli taşlardan yapılırdı. Kraliçe Heteferes'in mezarında bulunan mücevherler, Eski İmparatorluk devrine ait olanların şüphesiz en güzelleridir. Orta İmparatorluk devrindeki mücevherler arasında, krallara ait altın levhadan yapılmış sade fakat ölçülü merasim göğüslükleri çok ilgi çekicidir; bunların üzerindeki sembolik süslemeler, renkli taş kakmalarla zenginleştirilmiştir. Daşur'da bulunan mücevherler ve özellikle prenses Khumit'in taçları, birer incelik ve zarafet örneğidir. Tutankhamon hazinesinin göz kamaştırıcı krallık mücevherleri dışında Yeni İmparatorluk devrine ait birçok mücevher de günümüze kadar gelmiştir. Süslemede zenginlik o devrin özelliklerinden biridir. Geleneksel biçimli kral göğüslüklerinin yanı sıra, asya üslûbunda kakma süslemeli enli bilezikler, küpeler, yüzükler yer alır. Ramses II'ye ait, kralın saçlarını gösteren kabartma süslerle bezenmiş yüzük bunların en ünlülerinden biridir. Telkârî, grenetis ve çalmalar kuyumculukta çok kullanılan işleme biçimi olmuştur. Yeni İmparatorluk devrindeki mücevherler, Orta İmparatorluğun kuyumculuk eserlerinin özelliği olan soyluluktan yoksunsa da, renklerdeki gözalıcılık, süslemenin inceliği bu eserlere büyük bir güzellik verir. Aşağı İmparatorluk devri mücevherlerinde süsleme zenginleşir ve bazen aşırılığa varır. Ptolemaios'lar devrinde ise mısır koyumculuk sanatı yunan sanatının etkisinde kalarak, özelliklerini kaybeder.

● *Tuvalet eşyası.* Sürme kutusu, merhem hokkası, ayna, düzgün kaşığı v.b. gibi yeni İmparatorluk devri tuvalet eşyasına ayrı bir yer vermek gerekir: düzgün kaşıkları bazen, uzanmış kollarıyle yuvarlak bir kaşığı veya hareketli kanatlı bir ördeği iten bir kadın yüzücü biçimindedir. Bazılarında ise sap, yapraklarla veya nilüfer çiçeği ile süslenmiştir. Daha eski devirlerde, papirüs yaprağı şeklinde yapılan ayna saplarının yerine Yeni İmparatorluk devrinde çoğu zaman göğsünde bir kuş veya küçük bir kedi tutan, genç kız heykelciği kullanılmıştır. Taraklar, hayvan şekilleriyle süslü, sürme kutuları, saç firketeleri bu medeniyetin inceliğine tanıklık eder.

Foto. LAROUSSE

Kıyafet

Nil vâdisinin sıcak ve kuru iklimine alışan Eski Mısırlılar, vücutlarını tamamen ortmeyen hafif kıyafetler giyerler, bir kuşakla belde kavuşturulan kısa peştemallara sarınırlardı. Tanrı ve firavunlarda, plilerle süslenen bu peştemalların üzerine enine büzgülü bir önlük takılırdı. En üste ise, gene belde kavuşturulan, tamamen veya kısmen plili, sıkıca kolalanmış ketenden orta boyda bir etek giyilirdi. Düğümlerin uçları, etekle bir boyda bir önlük meydana getirecek biçimde aşağıya sarkıtılırdı. Yeni İmparatorluk devrinde, kısa veya uzun kollu, genellikle büzgülü ve açık yakalı gömlekler revaçtaydı. Hafif plili, uzun ve geniş bir dikdörtgen biçiminde bir kumaş parçasından yapılan üstlükler bir omuzu örterek vücudu sarar, öbür kolun altından geçirilir ve göğüste bağlanırdı.

Mısırlı kadınlar üstlüklerinin altına bir de tünik giyerlerdi. Tek parça kumaştan bedeni sıkı sıkıya saracak biçimde, askılı ve göğüsleri örterek, ayak bileklerine kadar inen bu tünikler tanrıçaların klasik kıyafeti haline geldi. Elbiseler, çeşitli aksesurvarla süslenirdi: renkli incilerden saç filesi, uçları saçaklı ve büzgülü kemerler, kolye, kol ve ayak bilezikleri, yüzük ve küpeler, örülmüş papirüsten sandaletler, perukalar, enderler olarak da eldivenler. Firavun ve tanrılar ise bunlara ek olarak bir de taç takarlardı.

Müzik

İlk müzik belirtileri tarihöncesine kadar uzanır. Eski İmparatorluk (M. Ö. 2778 - 2242) dönemlerinde bile Mısır'ın müzik hayatı artık tam bir gelişmişlik gösteriyordu. Bilinen ilk müzikçi Khufu Ankh (öl. M. Ö. 2560'a doğr.) flütçü ve kraliyet müzik işlerinin müfettişi idi. Çalgı eşliğinde ses soloları, ölüm şarkıları ve dans müziği, bilinen şeylerdi. *Sistr*, takırtılı tahtacıklar, klarnetler, trompetler, flütler ve arplar, kullanılan başlıca çalgılardı. Orta İmparatorluk zamanında dümbelek, lir ve kastanyet çıktı. XVIII. Sülâleden itibaren Mısır'a yabancı menşeli çalgılar girmeğe başladı (obua, arp, lavta). Dünyanın ilk lavtası, Harmossi adlı bir müzikçinin mezarında, ilk altın ve gümüş trompetler ise Tutankhamon'un mezarında bulundu. Bu devirde gamı meydana getiren aralıkların yavaş yavaş daraldığı, birlikte ve sualli cevaplı biçimde şarkıların ortaya çıktığı ve bir çeşit çalgılı ve sesli rondoların icra edildiği görülür. Yeni devirde (M. Ö. 1082 - 332) yabancı etkilerin gittikçe arttığı göze çarpar; çıngıraklar, ziller ve çalparalar, pan flütü, yatay flüt ve su orgu da bu devirde meydana çıkmıştır. Firavun çağı müziği kıptî kilise müziğinde ve folklor şarkılarında yaşamağa devam etti. Yunan, iran, arap, türk ve batı etkilerine rağmen binlerce yıl nesilden nesle geçen mısır müzik sanatı, eski doğu müziğinin büyüklüğüne tarih önünde delil teşkil ediyorsa, bunu kökleşmiş memleket geleneklerine ve âbidelerine borçludur.

FİRAVUNLAR DEVRİNDE BİLİMLER

Eski Mısır'da, bilimden çok *teknik*'ten söz etmek daha doğru olur. Astronomide ve matematikte ampirizm ağır basar. Firavunlar devrinde astronominin en büyük özelliği, yıldızlar ve Sothis ile ilgilenmesidir: keskin görüşlü rahip astronomlar, yıldızlar alanını eni konu araştırıyorlardı; yıldızların kraliçesi olan İsis'in (Batı'nın Sirius'u) ruhu Sothis özel bir ışıltıyle parlıyordu. Memphis enleminde rahip astronomlar, Nil kabarmağa başlar başlamaz, Sothis'in Güneş'ten hemen önce doğduğunu gözlemlediler. Bu iki olayı birbirine bağlayarak, 1 Thot tarihinde (yaklaşık olarak 19 temmuz) Sothis'in «Güneş'le birlikte doğuşu»nu yılın başlangıcı saydılar: 365 günlük (360 + 5 «epagomenos» günü) bu yıl, her dört yılda bir, 365 gün 6 saatlik güneş yılından bir gün eksik kalıyordu; «belirsiz» yıl adı da buradan gelir. Mevsimlerin yavaş yavaş gerilemesine sahne olan 1460 yıllık bir dönemden sonra, belirsiz yıl ile güneş yılı rastlaşıyordu. Bu takvimin kesinlikle hangi tarihte hazırlandığı konusunda görüşler farklıdır. Eski İmparatorluğun (M. Ö. XXVIII. yy.) ilk yıllarında bu takvimin kullanılmış olması gerekir. Her dört yılda bir gün ekleyerek belirsiz yılı kesinleştiren Sezar oldu. On iki aydan her biri 30 gün olarak kabul edildi, yani Ay'ın dolanımı hesaba katılmadı. Gündüz ve gece, birbirine eşit on iki kısma bölünmüştü; ama gece-gündüz uzunluğu mevsimlere göre değişiyordu. Saatleri belirlemek için, gündüzleri polos ve güneş saati, geceleri de su saati kullanıyorlardı. Ayrıca yıldızların gözlemine de başvuruyorlardı; bunun için de, *merkhet* denilen ve bir palmiye yaprağının üzerinde açılmış ince bir yarıktan meydana gelen bir vizör kullanırlardı.

Eski Mısırlıların matematik bilgileri de, elyazmalarından, özellikle Rhind papirüsünden (M. Ö. XVII. yy.) anlaşıldığına göre teorik değil, tamamıyle pratikti: akılyürütme yoluna gidilmeden öylece söyleniverimiş olgular; doğrulaması yapılmadan kısaca çözümleri verilmiş problemler. Mısırlılar ondalık sistemi kullanırlardı; onluk, yüzlük v.b. birimlerini karşılayan işaretleri vardı. Dört temel işlemi biliyorlardı. Ayrıca kesirli sayılarla da uğraşıyorlardı; üstelik bu alanda oldukça başarılıydılar, yalnız dolambaçlı yollara başvuruyorlardı. Geometriye gelince, baştan başa ampirikti. Mısırlılar dikdörtgenin, dik üçgenin ve ikizkenar üçgenin alanını hesaplayabiliyorlardı; bu yoldan hareketle daha karmaşık çokgenlerin alanını da hesapladılar; ayrıca dairenin alanını, kenarı bu daire çapının 8/9'u olan (bu da π'nin değerini yaklaşık 3, 1605 olarak verir) bir karenin alanına eşitleyerek buldular. Tabanı dikdörtgen olan bir piramit kesmesinin hacmini tam olarak hesaplamayı da başardılar (Moskova papirüsü). Ancak, ehramları yapan mimarların veya koca dikili taşları taşıyan ve diken kişilerin tek bilgi kaynağı bu basit ve sezgiye dayanan geometri miydi acaba? Yoksa, rahipler tarafından geliştirilen ve büyük bir kıskançlıkla herkesten saklanan daha bilimsel bir geometri var mıydı?

— Graf. santl. *Mısır harfi*, başlıklar, başlık altları ve kısım aralarında kullanılan kalın bir harf türü. (Bu harfin özelliği, bağlantı çizgisinin harfin kalın kısmı kadar dolu, dolgun oluşudur.)

— Kronoloji. *Mısır yılı*, Eskiçağın en eski devirlerinden biri Mısırlılar tarafından kullanılan üç yüz altmış beş günlük belirsiz yıl. (Otuzar günlük on iki aya bölünür ve bunları beş ek gün izlerdi.)

— Mal. *Esk. Mısır kesesi*, osmanlı yönetiminde, itibarî değeri altı yüz kuruş olan para ölçüsü. (Tutanaklarda *kîsei mısrî* olarak geçer. Osmanlı maliyesinde üç türlü kese vardı: *rumî kese, divanî kese, mısır kesesi.* Halk arasında ise kese denilince itibarî değeri beş yüz kuruş olan rumî kese anlaşılırdı. Mısır kesesi sadece Osmanlı devleti eyaletlerinden olan Mısır'da kullanılırdı.)

— Mim. *Mısır dor düzeni*, yunan dor düzenini hatırlatan bir eski mısır mimarlık üslûbu. (→ Bibliyo.) [LM]

Mısırçarşısı, İstanbul'da Eminönü semtinde çarşı. Valide Turhan Sultan tarafından Yenicami ile birlikte mimar Kasım Ağaya yaptırıldı (1660). Kapalıçarşıya oranla kubbesi daha yüksektir; bodrumlarıyle birlikte 86 dükkânı vardır. Çarşının yapımında kesme taş, tuğla ve moloz taş kullanıldı. Yağmur çörtenleri taş veya tuğladandır; silmeler türk mimarîsinin güzel örnekleri arasındadır.

Eskiden dükkânların ön kısımları bugünkü gibi açık değildi. Önde, içeri çekilmiş ve ahşap peykeler üzerinde satış yapmağa yarayan bir kısım, arkada imalâthaneyi andıran bir bölüm vardı. Kapalıçarşının bazı yerlerinde olduğu gibi, Mısırçaşı'sında da daha çok zamanın ihtiyaç maddeleri (ilâç, baharat v.b.) satılırdı. İmalâthane ve depo olarak kullanılan iç odaya müşteri giremez; alışveriş, dış kısımda yapılırdı. Bugün dünkkânlar için elverişli olmayan bu durum değiştirildi ve kapıları geniş kemerler şekline sokuldu. Çarşı 1689'daki yangından büyük ölçüde zarar gördü. 1940'ta ikinci bir yangın çarşıyı kullanılmayacak hale getirdi; 1943'te yeniden açıldı. 1955'te bir daha restore edildi. (M)

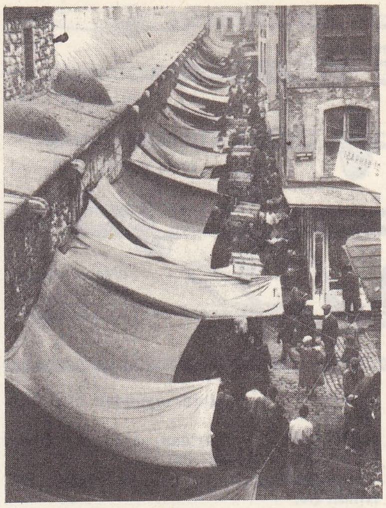

Mısırçarşısı'nın dış görünüşü

MISIR hıdivliği. Bk. MISIR.

MISIR lehçesi, Mısır ve Sudan'da 15 milyondan fazla insan tarafından konuşulan arap lehçesi. || Helenleşme dönemine kadar Eski Mısır'da konuşulan dil.

— ANSİKL. Leng. *Mısır lehçesi*, Mısırlılar üç yazı sistemi kullandılar: hiyeroglif, hiyeratik ve demotikos. Hiyeroglif yazısı özünden anıtsaldır; hiyeratik, hiyeroglif yazısı çizgilerinin sadeleştirilmesinden türeyen bir işlek yazıdır. M. Ö. VII. yy.da demotikos yazı, işlek yazının başka bir biçimi olarak ortaya çıktı. Bu yazıda, işaretlerin sayısı azalmış ve biçimleri iyice sadeleşmiştir.

Yaklaşık olarak M.Ö. V. binyıldan beri bilinen eski mısır lehçesi, hamî-samî dilleri öbeğindendir. Nil deltasında ve nehrin her iki kıyısında dar bir toprak şeridi boyunca, güney sınır çizgisi zaman zaman fetihlerle değişen bir alanda konuşulan bu dil, VII. yy.a kadar çok yaygındı ve litürji dili Kıptîcenin terk edilmesinden sonra da uzun süre yaşadı. Üç ünsüzden meydana gelen kökler, zengin bir ünsüz sistemi (gırtlaksıların çokluğu), çeşitli soneklerin ve zamir soneklerinin köklere takılmasıyle meydana getirilen çok ayrıntılı bir fiil çekimi, mısır lehçesinin başlıca özellikleridir. (L)

MISIRLI i. (*Mısır*'dan *mısır-lı*). Mısır hal-

Mısırçarşısı'nın iç görünüşü

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

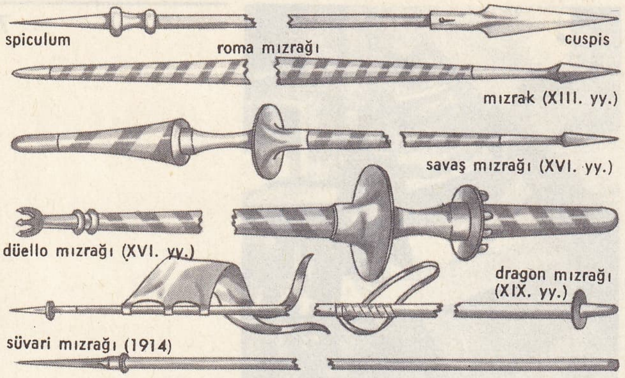

mızraklar

kından veya bu halkın soyundan olan kimse. (M)

MISIRLIK i. (*mısır*'dan *mısır-lık*). Mısır tarlalarıyle kaplı yer. (M)

MISIRTAVUĞU blş. i. zool. *Halk dili.* Hindi. (M)

MISKAB i. (ar. *sakb*'dan *mıskab*). *Esk.* Matkap. (M)

MISKAL i. (ar. *mıskāl*). *Esk.* Her biri başka perdede olan, bir sıra ayrı kamış boğumundan yapılmış ilkel düdük.

— DEY. *Mıskal kamışı gibi,* sık sıralanmış, birbiri ardına sıralanmış şeyler için kullanılır. (M)

MISKALA veya **MASKALA** i. (ar. *mıskal* veya *mıskale*'den). *Esk.* Madenî eşyayı, ayna, kösele v.b. şeyleri parlatma veya cilâlamada kullanılan âlet: *Her leması bir mıskale-i jengzedadır* (Nef'i).

— Ciltc. *Esmerleştirme mıskalası,* cilt kapaklarını yaldızlamada kullanılan sap takılmış akik taşı. ‖ *Kare mıskala,* düz esmerleştirme mıskalası. ‖ *Yuvarlak mıskala,* bombeli esmerleştirme mıskalası.

— Grav. Gravürcünün yongaları çıkardığı veya derinliği az oymaları yassılttığı âlet.

— Kuyumc. Kuyumcuların kabartma görüntüsü vermek istedikleri kısımlara parlaklık kazandırmak için kullandıkları, düz bir taştan (akik, hematit v.b.) veya cilâlı küçük bir çelik parçadan meydana gelen âlet. (MISKAL veya MÜHRE de denir.)

— Teknol. Çekiçle maden işlemede, çekiç darbelerini, madenin dövülecek kısmına isabet ettirmek için kullanılan sert çelikten yapılmış âlet. (Dökme çelikten yapılan ve yalnız uç kısmına su verilen âlet, bazen menevişlenir.) ‖ Sıcak perçinleme işlerinde kullanılan çekiç. ‖ Borulara alın kaynağı yaparken, kurşunu bastırmak veya sıkıştırmak için kullanılan ve keskin olmayan makas. ‖ İnşaat işlerinde, çinkoyu dövmek için kullanılan tahta âlet. (ML)

MISR i. (ar. *mışr*). *Esk.* Mısır ülkesi. ‖ Şehir, ülke. ‖ Özellikle Kahire şehri. (M)

MISRA i. (ar. *mısrāᶜ*). Ahengini, hecelerin niteliğinden (uzunluk-kısalık), sayısından veya vurgulamadan alan ve manzume birimi olarak kabul edilen kelimeler birleşimi: *Ağlasam sesimi duyar mısınız mısralarımda? Dokunabilir misiniz gözyaşlarıma ellerinizle* (O. V. Kanık). *Dilde lezzet bunca mısraın Söylemiyor nerde mezarın* (C.S. Tarancı). *Yeni.* Dize. (Bk. ANSİKL. *Ed. bölümü.*) ‖ *Esk.* Kapı kanadı. ‖ İstiridye gibi deniz hayvanlarının kabuklarının her biri.

— Ed. *Esk. Mısraı azade,* kendi başına bir anlamı olan mısra. (Herhangi bir şiirden seçilmiş değildir şair tarafından tek mısra olarak yazılmıştır.) ‖ *Mısraı berceste,* bir şiirdeki en güzel mısra.

— ANSİKL. Ed. Nesir ile *mısra* karşıtlığı bütün dillerde görülür. Günlük konuşma dilinin yanı sıra, küçük bir azınlığın, her devirde, kendine göre özel bir dili olmuştur. İnsanların diline karşıt olan tanrılar dilini, ilkel kavimlerde büyücüler ile üfürükçüler, daha gelişmiş topluluklarda peygamberlerle rahipler, sonra da şairler kullandı. Bu kültür düzeylerinin hepsinde de, mısra, etkileme gücünü sağlayan belirli ve kesin özellikler taşır.

Bir azınlık dili olarak mısra, gelişmiş bir tekniği gerektirir; nazım kuralları saymakla bitmez, bunların üstesinden gelmek de uzun bir çıraklık dönemine ihtiyaç gösterir. Bildiğimiz en eski yunan mısraları, yani homeros destanlarındaki mısralar, uzun bir evrim sonucunda olgunluğa varmış, şairler, Yunancaya aykırı düşen katı ritim kalıplarına mısralarını uydurabilmek için dili yüzyıllar boyunca işlemek zorunda kalmışlardır. Bazı bilginlere göre, altı ayaklı daktylos mısra'nın kaynağı helenistik devir öncesi Ege'de okunan dinî ilâhilerdir, aedros'lara da rahiplerden geçmiştir. Bu iddianın doğruluk derecesi üzerinde tartışmaya girişmesek bile, kesinlikle bilinen bir şey varsa, o da, altı heceli daktylos'un yunan dininde yeri olduğu ve tanrı kehânetlerinin hep bu destan mısraıyle yazıldığıdır. Zaten, yunan nazmında kullanılan birçok mısra ve ayağın adından da, dinî menşeli oldukları anlaşılır: adonis mısraı, spondeos mısraı, bakkhos, kretos, peon mısraları v.b. İlkel büyücü dualarında kullanılan mısraın, nesirden kesinlikle ayrılmasını sağlayan müzikle oldum olası geleneksel bir yakınlığı vardır. Yunan mısralarının çoğu ya ritimli olarak veya müzik eşliğinde söylenirdi. Mısra da, müzik gibi, her şeyden önce kulağa hitap etmelidir; gözle okunmak için değil, dille söylenmek üzere tasarlanmıştır. Demek ki, mısra derken, önce şaire, sonra da dinleyici veya okuyucuya kendini kabul ettiren bir ritim anlaşılır: yunan ve latin nazmıyle divan şiirinde uzunlarla kısaların, belli bir düzene göre birbirini izlemesi; germen dillerinde vurguların ritimli olarak dağılması; fransız şiirinde ritim elemanlarının uzunluğu; türk halk şiirinde duraklar ve hece sayıları. Şairin çeşitli ses oyunlarına başvurması da kulağa hitap etmek içindir: Divan edebiyatının aruz kalıpları, modern şiirin kafiyeleri, ses yenilenmeleri ve yarım kafiyeler. Bu sayede, mısra ritimli bir bütün, bir tüm olarak duyulur. Mısraın biçimi yazıldığı dile göre değişir. Ne var ki, tarih araştırmaları, biçimlerin bir dilden bir dile aktarıldığını göstermiştir. A. Meillet, ünlü bir yazısında, hint şiirinin vezniyle karşılaştırdığı yunan vezninin hint-avrupa menşeli olduğunu ortaya koymuştu. M.Ö. II. yy.dan itibaren yunan etkisinde oluşan latin şiiri, benimsediği birçok yunan kalıbında, latincenin gerektirdiği ölçü değişikliklerini yapmak zorunda kalmıştı. Divan edebiyatı da, hecelerin uzunluk ve kısalığı esasına dayandığı için Türkçenin yapısına uymayan aruz veznini bazı değişikliklerle kullandı. Açık hecelerin uzun okunması (imale), kapalı hecelerin uzun okunması (medli imale) gibi ahenk unsurlarından yararlandı. Başlangıçta genellikle hece veznine benzeyen kalıplar (feûlün feûlün feûlün feûl; fâilâtün fâilâtün, fâilün v.d.) kullanıldı. Bazı vezinler hiç kullanılmadı (mef'ûlü mefâilün mefâilün; müfteilün fâilün mefâilün fâil). Aruz kalıplarına uyan yabancı kelimelere geniş yer verildi. *Türk vezni.* Türk şiirinin en eski örnekleri arasında, dörtlüklerden meydana gelen şiirlerle birlikte, tek tek mısralara da rastlanır. Bunlardan bazılarının daha uzun şiirlerden kalmış olduğu anlaşılmaktaysa da bazılarının mısra halinde söylenmiş olduğu tahmin edilmektedir. *Divanü Lûgat-it-Türk*'teki savlardan (atasözü) birçoğu ikişer mısralık nazım birimleri şeklindedir. Uygur yazmaları arasındaki buddha ilâhilerinin bazılarında hece veznine uygun mısralar bulunduğu halde, bazı mısralar ses tekrarlarına, ulamalara dayanan, nazımla nesir arasında cümlecikler ve söz grupları meydana getirir. Uygur metinlerinde, sanskritçe *pâdaka* kelimesinden gelen *padak* terimi, mısra anlamında kullanılmıştır.

Sözlü edebiyatta mısra birimleri zaman zaman belirsizleşti. Nesirle nazmın karışık şekilde yer aldığı destanların ve destanî hikâyelerin, eskiden manzum olan bazı bölümlerinde mısralar birbiriyle birleşti, bazı parçaları kayboldu ve yer yer ahenkli nesir cümleleri haline geldi. Uygurca Oğuz Kağan destanında ve Dede Korkut hikâyelerinde v.d. bu türden mısralar görülür. Halk şiirinde mısralar, genellikle dörtlükler şeklinde birleşir. Mânilerde cinası hazırlamak için zaman zaman kelimeler anlamsız gruplar halinde birleşir. Asıl temayı ifade eden hüküm cümlesi de genellikle dörtlüğün son mısraında yer alır. XIII. yy.dan itibaren geniş ölçüde Divan edebiyatının etkisine giren halk şiirinde mısra tekniği divan şiirinde olduğu gibi beyit esasına dayandırılmağa başladı. (Erzurumlu Emrah, Bayburtlu Zihni v.d.)

Divan edebiyatında nazım birimi, iki mısradan gelen beyit*tir. Nazım cümlesi, genellikle ikinci mısraın sonunda yer alan yüklemle biter. Devrik cümleler yapılarak yüklemin beyit içinde çeşitli yerlere alındığı da olur. Yapı bakımından iki mısra, bir beytin genellikle eşdeğerli bölümleridir. Mısralar, sıra cümleleri veya söz grupları şeklinde ortak yüklemlere bağlanır. İrâdı meselelerde (atasözlerinin veya o nitelikteki sözlerin anılması), mesel, genellikle ikinci mısraı meydana getirir. Mensur eserlerde «mısra» başlığı altında konuyle ilgili mısralara divan nesrinde sık sık yer verilir. Divanların sonundaki müfredet bölümlerinde de mısralar yer alır. Mısraın ahengi için, musammat gazellerde iç kafiye de kullanılır. Müstezatlarda, veznin bir parçasıyle mısradan sonra tekrarlanan kısa bir mısra daha vardır.

Türkçe kelimelerin aruz veznine uydurulmasındaki güçlükler yüzünden XIV.-XV.yy.lardaki eserlerde mısra yapısında ve ahenginde tutukluklar görülür (Dehhanî, Ahmedî, Âşık Paşa v.b.). Bu mesele, ancak Osmanlıcada yabancı kelimelerin ve dil kurallarının çoğalması pahasına çözümlenebildi; XVII. XVIII. yy.larda konuşma dilinden gelen unsurlar, aruz vezniyle yazılan mısralarda ahenk içinde kullanıldı. Konudan ve mazmundan çok anlatıma önem veren şiir anlayışı dolayısıyle mısra işçiliğine özel bir dikkat gösterildi. Şeyh Galib, Sebki Hindî akımının etkisinde bu işçiliği hayal gücüyle birlikte daha çok inceltti.

Tanzimat edebiyatı, divan şiirinin şekil özellikleriyle birlikte mısra yapısını da yenileştirdi.

Şinasi, mısrada ahengin yerine mantık tutarlılığına ve içeriğe önem verdi. Namık Kemal'in mısraında söylev tonu ağır basar. Abdülhak Hâmid, şiir cümlesini mısradan mısraa geçirerek (enjembement) hareketliliğe kavusturdu. Edebiyatı Cedide şiirinde (Tevfik Fikret, Cenab Şahabeddin), mısraın ses yapısının konu ile birleştirilmesine özen gösterildi; mısraın ritmi içinde ses taklidine geniş yer verildi. Millî edebiyatçılar sade Türkçeyi ve aruz vezni yerine hece veznini kullanma deneylerine başladığı sırada, mısrada ahengi güç sağlanabilen niteliklerden oldu (Mehmet Emin Yurdakul, Ziya Gökalp v.b.).

Şiiri, «ritmin dil haline gelmesi» sayan Yahya Kemal Beyatlı, Divan edebiyatından gelen etkilerle yazdığı şiirlerde ahenk meselesine özel bir dikkat gösterdi; çağdaş biçimlere uygun şiirlerinde, konuşulan Türkçenin ses özelliklerini gözetti. Yeni Türk şiirinde Nâzım Hikmet Ran ile başlayan ve *Garip* akımıyle yaygınlaşan serbest şiir anlayışı, mısraa nesir cümlesiyle birleşen bir tabiîlik kazandırdı. Mısra, şiir bütün-

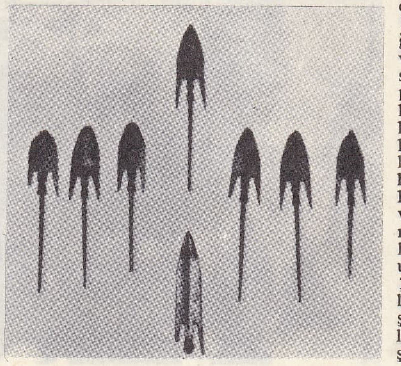

bronz Urartu mızrak uçları (M.Ö. VIII. yy.) [Urartu adlı eserden]

Foto. MEYDAN

mızraklı süvarî
(Servetifünun mecmuasından)

lüğü içinde kesin bir nazım birimi olmaktan çıktı. *İkinci Yeni* adı verilen şiir anlayışı (İlhan Berk, Cemal Süreya), mısraı yeniden dikkatli ve özenli bir işçiliğin konusu haline getirdi. (M)

MISRAN çoğl. i. (ar. *mışr*'dan *mışran*). *Esk.* İki şehir. ‖ Özellikle Kûfe ile Basra şehirleri. (M)

MISRÎ sıf. (ar. *Mışr*'dan *mışri*). Mısır ülkesiyle ilgili. ‖ İ. Mısırlı.

◆ **Mısriye** sıf. *Esk.* Mısrî'nin dişili: *Diyar-ı mısriye reayasının tekâlifi hadden füzun olup ...* (Naima). [M]

MISTABA i. Bk. MASTABA.

MISTAR i. (ar. *saṭr*'dan *mısṭar*). Hat. Kâğıt üzerine satırları doğru yazmak için gerekli çizgileri işaretlemeğe yarayan âlet, çizgi cetveli. ‖ *Mıstar kalemi*, elyazması kitapların kenarlarına yaldız veya boya ile çizgi çizmek için kullanılan ve demirden yapılmış pergel biçiminde âlet. (Boya veya yaldız, pergelin iki ayağı arasına yerleştirilir ve istenen tür çizgi çizilirdi.) (M)

— İnş. Duvarcı ve sıvacıların sıva veya betonu düzeltmek için kullandıkları ensiz, uzun ve düz tahta. ‖ Taş işçilerinin kullandıkları ve taşın yontulması gereken yerlerini belirtmeğe yarayan cetvel. (M)

MISVAT i. (ar. *ṣavt*'tan *mıṣvat*). *Esk.* Ses kuvveti. ‖ Sıf. ve i. Çok fazla haykıran, gürültücü (kimse). [M]

MIŞIL MIŞIL zf. (onomatope k.). Rahat, sessiz ve derin derin soluk alarak: *Fakat genç kadın başını yastığa gömmüş, sağ elini yanağının altına koymuş, bir çocuk gibi mışıl mışıl uyuyordu* (Sabahattin Ali). *Vagondakiler de birer köşeye yaslanmış, mışıl mışıl uyuyorlar* (M. Ş. Esendal). [M]

MIŞMIŞ i. Bk. MİŞMİŞ.

MITAR sıf. (ar. *ʿıṭr*'dan *mıʿṭar*). *Esk.* Daima güzel ve çok koku sürünen kimse. (M)

MITHAN i. (ar. *ṭaḥn*'dan *mıṭḥan*). *Esk.* Değirmen. (M)

MITLAK sıf. (ar. *ṭalak*'dan *mıṭlak*). *Esk.* Çok ve sık kadın boşayan (erkek). [M]

MITRAB i. (ar. *ṭarab*'dan *mıṭrāb*). *Esk.* Çok neşeli kimse. (M)

MITVA sıf. (ar. *ṭavʿ*'dan *mıṭvaʿ*). *Esk.* Pek itaatli, daima boyun eğen (kimse). [M]

MIYMINTI sıf. ve i. (onomatope k.). Çok yavaş iş gören ve durmadan mızmızlanan: *Allah cezanı versin. Mıymıntı kız. At şunları bakalım* (B. Felek). *Hele şu mıymıntıya bak* (Ahmed Rasim).

◆ **Mıymıntılık** i. Mıymıntı olma hali. (M)

—MIZ, —MİZ, —MUZ, —MÜZ, ek. Gram. Çoğul birinci şahıs iyelik eki: *baba-mız, elleri-miz, su-y-u-muz, süt-ü-müz* v.b. (Ek, Eski Türkçe devresinde de bugünkü gibi dört şekilliydi. Eski Anadolu Türkçesinde yalnız yuvarlak ünlülü (-MUZ, -MÜZ) şekilleri kullanıldı. Türkiye Türkçesi devresinde yeniden dört şekilli duruma geldi.) [Bk. İYELİK.] (M)

MIZFAR sıf. (ar. *ẓafer*'den *mıẓfar*). *Esk.* Zafer kazanmış olan. ‖ İ. Asma çubuklarına sarmaşık gibi sarılan filiz. (M)

MIZIKA i. (ital. *musica*, müzik'ten). Mus. Bando: *Yusuf yürüyecekti ki, Konak tarafından bir mızıka sesi duyuldu* (S. Kocagöz). ‖ Küçük çocukların çaldığı ağız armonikası. (M)

MIZIKACI i. (*mızıka*'dan *mızıka-cı*). Mızıka çalan kimse. (M)

MIZIKACI TEVFİK, türk halk şairi (XX. yy.). Saray mızıkasında çalardı. Resmî görevi dışında Çamlıca Bektaşî tekkesine devam etti. Nuri Babanın dervişi oldu. Bektaşî nefeslerinden birkaçı, yaşadığı sırada ve daha sonraları İstanbul'da rağbet gördü. (M)

Mızıkai Hümayun, Osmanlı devletinde saray mızıkasına verilen ad. Mahmud II zamanında mehterhanenin kaldırılması üzerine Avrupa'dan musiki âletleri ve hocalar getirilerek kuruldu. (Bk. MEHTERHANE.) Burada çalışacak sanatkârları yetiştirmek için de Mızıkai* Hümayun mektebi açıldı. Mızıkai Hümayun zamanla genişledi. Askerî sınıftan sayılan mızıkacılar arasında büyük rütbeliler, livalar, ferikler çoğaldı. İkinci Meşrutiyetten sonra tasfiyeye tabi tutulan Mızıkai Hümayun, Cumhuriyet devrine kadar devam etti. (M)

Mızıkai Hümayun mektebi, Sarayı Hümayuna ve askerî bandolara eleman yetiştiren okul. Yeniçeri ocağıyle birlikte ona bağlı Mehterhanenin de kaldırılması üzerine kuruldu (1831-1833). Önce Maçka'da (İstanbul) açıldı; sonra Dolmabahçe sarayındaki Çinili odalara nakledildi. İlk öğretmenleri yabancı müzikçilerdi; bunlardan fransız Mangel, italyan Donizetti ve Guatelli Paşaların adları bilinir. Okulda batı ve doğu musikisi ile Türkçe, Arapça, Farsça, dinî ve sosyal bilgiler öğretilirdi. Enderun efendileri ile padişah hizmetinde bulunacak olan hademe de burada öğrenim görürdü. (M)

MIZIKALI i. (*mızıka*'dan *mızıka-lı*). Tar. Sarayın müzik takımında çalışan kimse. (M)

MIZIKÇI sıf. (*mızık* [?]'tan *mızık-çı*). Çeşitli bahaneler bularak oyunu bırakan, oyunbozan, kolayca darılan. (M)

MIZIKÇILIK i. (*mızıkçı*'dan *mızıkçı-lık*). Küçük bahaneler bularak veya yenilgiyi kabul etmeyerek oyundan kaçma. (M)

MIZIKLANMAK dönşl. f. (*mızık* [?] > *mızıklamak*'tan *mızıkla-n-mak*). Mızıkçılık etmek: *Paytoncu Osman Ağa, yeni çıkardığı on liralığın son lirasında mızıklandı. Kırık Süleyman'ın attığı beş şeşe «beş dört» diyerek parayı vermemek istedi* (Kemal Tahir). [M]

MIZIRDANMAK dönşl. f. (onomatope *mızır*'dan *mızır-da-n-mak*). Şikâyet ederek konuşmak, hiç bir şeyden memnun olmamak. (M)

MIZMAR i. (ar. *mıżmar*). *Esk.* Atların koştuğu yer, hipodrom. (M)

MIZMIZ sıf. (onomatope). Her şeyde kusur bularak beğenmeyen, ‖ Rahatsız edici tembelliği olan: *Sabriye, hoş kız, diyordu. Kulağı delik. Konuşmasını bilir. Ötekini ne yapayım. Mızmızın biri* (A. H. Tanpınar).

◆ **Mızmızlık** i. Mızmızca davranış. (M)

MIZMIZLANMAK dönşl. f. (*mızmız* > *mızmızlamak*'tan *mızmızla-n-mak*). Mızmızlık etmek, mızmızca davranışlar yapmak. (M)

MIZRAB i. Bk. MIZRAP.

MIZRAK i. (ar. *mızrak*). Sil. Uzun saplı ve sivri demir uçlu silâh, kargı: *Binbeşyüz kılıç ve üç yüz zırh ve bin mızrak ve beşyüz kalkan* [...] *ele geçirildi* (Cevdet Paşa). *Kapar mızrağını meydana çıkar / Yiğidin ardında duran olmalı* (Karacaoğlan). [Bk. ANSİKL.] ‖ *Kısa mızrak*, atılarak kullanılan ve boyu mızrağa oranla çok daha kısa olan savaş aracı. (Bk. ANSİKL). ‖ *Mızrak ökçesi*, mızrak cinsi silâhlarda sarığın demir parçalı tarafının tersinde bulunan ucu.

— Arkeol. Ucu eğri bir demirle donatılmış ve düşman süvarisini eyerden düşürmek için kullanılan bir cins silâh.

— Ask. *Mızrak alayı*, Osmanlılar zamanında (1908'e kadar) maiyet alaylarındaki mızraklı süvariler. ‖ *Mızrak çengeli*, eyerin sağdaki çantasına tespit edilen ve yüksük biçiminde bakırdan bir mahfazasının da yardımıyle süvari erinin, yaya olarak savaşacağı zaman, mızrağını taşımağa yarayan çengel. XIX. yy.da mızraklı süvarilerin mızraklarını taşımak için kullandıkları kayış.

— Din. *Kutsal mızrak*, ortodoks kilisesinde sunulan ekmekten kutsallaştırılmış kısmı ayırmağa yarayan uzun madenî şerit; haç üzerinde asılı olan İsa'nın göğsünün yan tarafına tespit edilen mızrak. Bk. ANSİKL.

— Mim. ve Süs. santl. *Mızrak ucu*, yumurtaması bezemeleri birbirinden ayıran mızrak ucu biçiminde yontmalar.

— Spor. Cirit şeklinde spor aygıtı. Tek elle savurulur. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Sil. *Mızrak*, yaralayıcı parçası, uzun sapının ucunda bulunan bir silâhtır: uçları sivri olarak yontulmuş çakmak taşlarının varlığı bu silâhın taş devrinde bu-

general
MIAJA MENANT

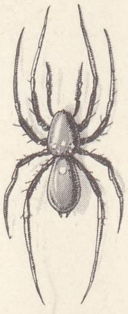

micaria

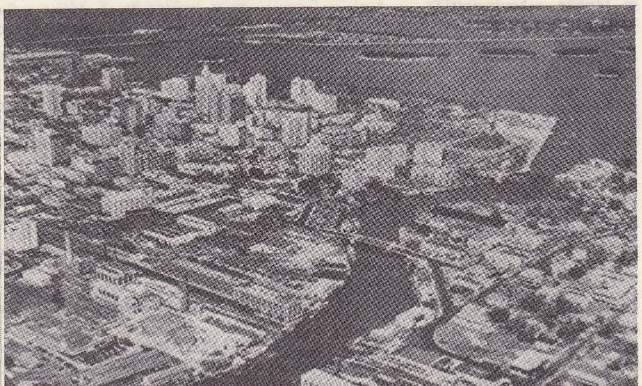

MIAMI'den bir görünüş

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN); Keystone; Der Grosse Brockhaus

lunmuş olduğunu akla getirmektedir. Maden endüstrisi, Eannatum savaşçılarının iki elle tuttukları uzun saplı mızrağa tunçtan bir uç takılmasını sağlamıştır. Ucundaki temreni kama gibi düz veya üç dört köşeli olanlarıyle, altın veya gümüş işlemeli olanları da vardır. Sivri demirin delme özelliği, iki savaşçı karşı karşıya geldiğinde, kama etkisi gösterir. Temrenin takılı bulunduğu ağaç sap iki metreden biraz uzun olduğu için uzaktan da atılırdı. Düşmanı yaklaştırmamağa yarayan ve bir saldırı silâhı olmaktan çıkan mızrakların boyları zamanla gittikçe daha da uzadı. Eski yunan ordularında kullanılan mızrakların boyu 6 metreyi geçiyordu. Ortaçağda elde serbestçe kullanılan ve sonra piyadelerin mızrağı olan mızrakların yanı sıra, özellikle büyük ve ağır denkleştirme ağırlığı bulunan mızraklar ortaya çıktı ve bunlar süvarinin silâhı oldu. XIV. ve XV. yy.larda dişbudaktan yapılmış 4 - 6 metre uzunluğunda ve 8-9 santimetre çapındaki bu mızrakların 20 sm boyundaki demir veya çelik uçları adaçayı veya defne yaprağı biçimindeydi. Sonra elde daha rahatlıkla kullanılabilmesi için sapının içi oyuldu. Bundan hemen sonra bir rondela ile sağlamlaştırılan sapın bir denkleştirme ağırlığı meydana getirmek üzere altı bölümü kalınlaştırıldı ve uç demiri inceltildi. Önce kayışla boyuna asılan, sonra demirden bir çengelle sağ kol altına takılan dengeli bir silâh biçimine sokuldu.

Georg MİCHAELİS

Osmanlı sınır süvarilerinin kullandıkları *kostaniçe* adlı mızrağın ucuna yakın bir yerinde şiddetle vurulduğu zaman düşmemesi için yuvarlak bir parça bulunurdu. Kapıkulu süvarileriyle Anadolu Türklerinin kullandıkları kargının, temrenine yakın bir yerinde flama bulunurdu. XVI. yy.ın ortalarından sonra mızrak kullanılmaz oldu. Gustaf II (Adolf) tarafından süvariden kaldırılan mızrak yalnız askerî şenliklerde kullanılan bir silâh olarak kaldı. XVIII. yy. ortalarında Friedrich II'nin Boşnakları ve avusturya süvarileri, daha sonra Polonya'da ve Fransa'da Birinci ve İkinci İmparatorluk devirlerindeki mızraklı süvari birlikleriyle yeniden ortaya çıktı. Fransa'da 1871'de ortadan kaldırılan mızrak 1890'da dragonlar tarafından yeniden kullanılmağa başlandı. Mızrak kullanma âdeti sonradan Almanya, Rusya ve İtalya'ya geçti. Birinci Dünya savaşının başından sonra mızrak bütün modern ordulardan kaldırıldı.

● *Kısa mızrak,* bütün ilkçağ süresince kullanılmış olan kısa mızrak Eski Yunanlılarda savaş, av ve oyun silâhı hizmetini gören kısa bir kargıdır. Etrüskler, Romalılar'ın *pilum* adını verdikleri ağaç saplı, bir ucu sivri ve öteki ucunda yere saplamağa elverişli demiri bulunan mızrağı daha önceden biliyorlardı. Bu silâh göğüs göğüse yapılan savaşlarda kullanılır veya bir kayış yahut bir savaş âleti yardımıyle atılırdı.

— Din. *Kutsal mızrak,* Aziz Yuhanna İncili'ne göre (XIX. 34), İsa'nın haça gerildiği tepede askerin attığı ve İsa'nın göğsünün yan tarafına saplanan *kutsal mızrak,* VII. yy.da Kudüs'te takdis edilmişti. Bu arada üç yy. ortadan kaybolan bu mızrağı 1097'de Haçlılar Antakya'da yeniden bulmuşlardır, fakat bunun nasıl bulunduğu bilinmemektedir. 1243'te Baudouin II bu mızrağın uç kısmını Saint Louis'ye verdi, o da bunu Paris'teki Sainte-Chapelle'e koydu, fakat 1793'te yeniden kayboldu. Bayezid II tarafından 1492'de papa İnnocentius VIII'e verilen demirin kalan parçası bugün Roma'daki San Pietro kilisesinde muhafaza edilmektedir.

— Spor. Spor karşılaşmalarında kullanılan mızraklar tahtadan veya madenden olmak üzere ucu sivri şekilde yapılır. Uç ile sıklet merkezi arasındaki mesafe 110 sm'den fazla, 90 sm'den az olmamalıdır. Erkeklerarası mızrak yarışmalarında kullanılan mızrağın uzunluğu en az 260 sm, ağırlığı ise en az 800 gr; kadınlararası yarışmalarda ise bu uzunluk en az 220 sm, ağırlık ise en az 600 gr olmalıdır.

Atıcı, mızrağı ip sarılmış kısmından tutmalıdır. Zamanımızda mızrak atma dereceleri erkeklerde 90 m, kadınlarda 60 m kadardır. (LM)

MIZRAKLI sıf. (*mızrak*'tan *mızrak-lı*). Mızrağı olan veya mızrakla donatılmış: *Yarın maiyetinde olur hâzır-ı sefer / Mızraklı, oklu, yaylı, temam elli bin nefer* (Abdülhak Hâmid). 27 *Eylülde, öndeki mızraklı alayın kolbaşısı, Tafas denilen kara taştan yapılmış büyücek bir arap köyünün batısına yanaşmıştı ki* (Kemal Tahir).

— Ask. tar. *Mızraklı asker,* mızrakla donatılmış piyade askeri. Bk. ANSİKL.

— Din. *Mızraklı ilmihal,* islâm dininin ilkelerini öğreten ilmihal kitaplarından biri. (Kapak yazısında mızrak şekilleri bulunduğu için bu ad verilmiştir.)

— Süs. santl. *Mızraklı yürek,* kargılarla bezenmiş kalp şeklinde sivri levhalardan oluşma, çok kullanılan süsleme.

— ANSİKL. Ask. tar. Mızrağın elle kullanılması, ayrıca uzun ve ağır olması seçme askerlere ihtiyaç gösteriyordu. İsviçreliler, Flamanlar ve Almanlar bu alanda üstünlük sağladılar: yalnız *mızraklı asker*-*ler*'in kullanılması bunların çokgen veya kare düzeninde toplanmazdan önce yanlarına yapılan saldırı karşısında savunmasız kalmaları kısa zamanda bazı güçlüklerin ortya çıkmasına yol açtı. Bu duruma bir çare olmak üzere bunların savaş düzeninin köşelerini işgal eden, ateş edip cephanelerini bitirdikten sonra silâhlarını yeniden doldurmak için sırayle düzenin içine giren arkebüzlü askerler kullanılarak korunmaları sağlandı. Böylece arkebüzlü askerlerin sayısı kısa zamanda mızraklı askerlerin sayısını buldu ve bu mızraklılar Louis XIV devrinde süngünün kabulünden sonra tamamen ortadan kaldırıldı. (LM)

MIZRAKSI sıf. (*mızrak*'tan *mızrak-sı*). Mızrağa veya mızrak ucuna benzeyen.

— Bot. Şekli mızrak ucuna benzeyen bütün bitki kısımları için denir: *Kuzukulağının yaprağı mızraksıdır.* ‖ *Mızraksı iğne,* bitkileri teşrih etmekte kullanılan küçük âlet.

— Zool. Önce şişip sonra sivri bir uçla sona eren. (Tüy, mahmuz, kıl v.b. gibi şeylerden bahsedilirken kullanılır.) [L]

MIZRAP veya **MIZRAB** i. (ar. *ḍarb* veya *żarb*'dan *mıżrāb*). Müz. Kimi çalgıların (mandolin, gitar, banço v.b.) tellerinde titreşim meydana getirmeğe yarayan, üçgen biçiminde fildişi veya bağadan yapılmış küçük araç: *Benim de kalb-i harabımda duyduğum hicran / Henüz duyulmadı mızrabımın lisanından* (M. Â. Ersoy). *Ben ağlarım elimde / Mızrap ağlar, saz ağlar* (Şarkı). *Eşanl.* TEZENE. (ML)

Mİ i. (ital. k.). Müz. Örnek gamda, latin adlandırmasına göre üçüncü notanın adı. (M)

MİA i. (ar. *miʿāʾ*). Anat. *Esk.* Bağırsak. ‖ *Mia-ı aver,* körbağırsak. ‖ *Mia-i dikakî,* ince bağırsağın son yarısı. ‖ *Mia-i galiz,* kalın bağırsak. ‖ *Mia-i isna-aşer,* onikiparmak bağırsağı. ‖ *Mia-i müstakim,* kalınbağırsağın anusla birleştiği düz kısmı, gödenbağırsağı. ‖ *Mia-i rakîk,* ince bağırsak. ‖ *Mia-i saim,* ince bağırsağın üst yarısı. (M)

MİACİS i. Eyosen'de yaşamış kreodontlardan memeli hayvan. (Ağzında iki tane gerçek köpekdişi bulunduğundan, şimdiki etçil hayvanların atalarından sayılır.) [L]

MİAD veya **MİAT** i. (ar. *vaʿd*'den *miʿād*). *Esk.* Bir şeyin yapılması için verilen süre. ‖ Bir şeyin kullanılma süresi: *Asker kaputunun miadı iki yıldır.* ‖ Öğrencilere veya askerlere yeni giyeceklerinin verildiği zaman. ‖ *Yevm-i miad,* kıyamet günü.

— ÇEŞ. DEY. *Miadı gelmek,* süresi dolmak. ‖ *Miadını doldurmak,* yaşlanmak. Eskimek. (M)

MİADESMİA i. Büyük sporkesesinin kabuğunda dokunacımsı uzantılar bulunan fosil eğreltiotu. (L)

MİAÎ sıf. (ar. *miʿā*'dan *miʿaʾî*). *Esk.* Anat. Bağırsakla ilgili olan.

◆ **Miaiye** sıf. *Esk.* Miaî'nin dişili. ‖ *Emraz-ı miaiye,* bağırsakla ilgili hastalıklar. ‖ *Usare-i miaiye,* bağırsak salgısı. (M)

MİAJA MENANT (José), ispanyol generali (Oviedo 1878 - Mexico 1958). Asturia'lı bir katolik ailedendi. 1932'de general oldu. 1936'daki Franco isyanı sırasında cumhuriyet rejimine sadık kaldı. Savunma bakanlığına ve cumhuriyetçi ordunun başkumandanlığına tayin edildi. Sonra Valencia'da kurulan Savunma konseyi başkanı oldu, iki yıldan fazla bir süre milliyetçilerin saldırılarına karşı koyan Madrid şehrinin savunmasını düzenledi. Oran'a, sonra Fransa'ya sığındı. Daha sonra Meksika'ya çekildi. (L)

MİAMA i. Gabon'da yetişen bir ağacın (küstümotugillerden *Calpocalyx Heitzii*) kerestesi. (Miama çok dayanıklık, pembemsi esmer renkte sert bir odundur; araba, bina, dış doğrama, demiryolu traversi yapımında kullanılır.) [L]

MİAMİ, A.B.D.'nin merkezinde iki ırmağın adı; Miami ırmakları Ohio ırmağının koludur (sağ kıyı) ve Ohio eyaletini sular. *Büyük Miami,* Erie gölünün güneyinden doğan Cincinnati'nin 25 km aşağısında son bulur; 254 km. Vâdisini sefere elverişli Cincinnati - Toledo (Erie gölü kıyısında) kanalı izler. *Küçük Miami,* büyük Miami'ye paralel akar ve Cincinnati'nin yukarısında son bulur; 112 km. (L)

MİAMİ, A.B.D.'de (Florida) şehir, Florida'nın güneydoğusunda, 291 700 nüf. Tropikal bitki örtüsü ve ikliminin sayesinde lüks bir kış sayfiyesi haline gelmesi, şehrin nüfusunun hızla artmasına (1920'de 30 000, 1930'da 111 000 nüf.) yol açtı; bu gelişme büyük spekülasyonlara sebep oldu. Besin sanayii. Kabotaj limanı. Büyük havaalanı. (L)

MİAMİ'LER, Algonkin'lerden, bir kızılderili ailesi. Ohio ile İndiana'dan Oklahoma'ya nakledildiler, orada sayıları çok azaldı. (L)

MİAO-DZI i. Tibet Birman öbeğinden dil. Bazı Guycou kabileleri tarafından konuşulur. (L)

MİARİNARİVO, Madagaskar'da (Tananarive ili) kasaba, idare bölümü merkezi, Madagaskar'ın batısında. — *Miarinarivo idare bölümü,* 44 800 nüf. (L)

MİARUS i. Gri tüylerle kaplı bitki biti; kurtçuğu çançiçeği ve aslanağzı meyvelerinde yaşar. (Kınkanatlıların *curculionidae* familyasından.) [L]

MİAS, S.S.C.B.'de ırmak; Orta Ural'dan doğar ve İset'e dökülür. İkinci Dünya savaşında vâdisinde Çeliyabinsk'in yukarısında büyük otomobil fabrikaları kurulmuştur. (L)

MİAS, S.S.C.B.'de şehir, 19 380 nüf. XIX. yy.da büyük ölçüde gelişen Mias, birçok altın madeni bulunan bir bölgenin merkezidir. İkinci Dünya savaşı sırasında kurulan makine sanayii (özellikle otomobil) bugün şehrin başlıca faaliyetidir. (M)

MİASTOR i. Koyu renkli sinekçik. (Kurtçuğu kabukların altında, çürük odunlarda yaşar ve gelişerek başka çeşit kurtçuklar meydana getirir, onlardan da pedogenez yoluyle asıl böcekler oluşur. İlmî adı *Miastor metraloas,* ince duyargalı sineklerin *cecidomyidae* familyasından.) [L]

MİAT i. Bk. MİAD.

MİAT çoğl. i. (ar. *māʾe* veya *miʾe*'den *miʾāt*). Mat. *Esk.* Rakamlar dizisinde sağdan itibaren üçüncü haneye yazılan rakam, yüzler. (M)

MİAULİS (Andeas VOKOS, — denir), yunan generali (1768'e doğr. - Atina 1835). Bir filikaya sahipti. Hydra'da yaşardı. 1821'de yunan âsileri arasına katıldı ve Türklere karşı savaştı. 1822-1827 Arasında deniz kuvvetlerinin başına geçti, ama ingiliz amirali Cochrane ile arası açılınca görevinden ayrıldı (1827). Kendisini tekrar göreve çağıran Kapodhistrias ile de geçinemedi (Hydra'lıların ayaklanması, 1831). Otto'nun tahta çıkmasını sağladı ve visamiral oldu (1835). Millî kahraman ilân edildi. (L)

Mİ'BER i. (ar. *ʿubūr*'dan *miʿber*). *Esk.* Kayık, sal gibi suyu geçmeğe yarayan araç. ‖ Köprü. ‖ Dar boğaz. (M)

Foto. Ullstein (LAROUSSE)

MİBLA sıf. (ar. *bel*ᶜ'den *mibla*ᶜ). *Esk.* Çok yemek yiyen, obur. (M)

MİBLADEN, Doğu Fas'ta (Meknes ili) madencilik merkezi, Muluya yakınında, Midelt'in kuzeyinde. Kurşun ve çinko yatakları. (L)

MİBORA i. Kumlu yerlerde tutamlar halinde yetişen çok küçük ot. (Buğdaygillerden.) [L]

MİBRED i. (ar. *mibred*). *Esk.* Eğe.

— Hat. Kamış kalemlerin içini temizlemeğe yarayan âlet.

— Tıp. *Esk. Mibredi hasat,* mesanedeki taşları küçülterek düşüren âlet. (M)

MİBREE i. (ar. *mibre*ᶜ*e*). *Esk.* Kalemtıraş. (M)

MİBVEL i. (ar. *bevl*'den *mibvel*). *Esk.* İdrar kabı; küçük aptes edilecek deliklitaş veya oluk. (M)

MİBZA ve **MİBZAĞ** i. (ar. *mibżа*ᶜ ve *mibżağ*). Tıp. *Esk.* Kan almağa yarayan âlet, neşter. (M)

MİBZER i. (ar. *mibzer*). *Esk.* Tohum ekmeğe yarayan âlet. (M)

MİCALİ (Giuseppe), italyan tarihçisi ve arkeoloğu (Livorno 1769 - Floransa 1844). İtalik toplulukların İtalya menşeli olduklarını savundu. *L'İtalia Avanti il Dominio dei Romani* (Romalılar Zamanından Önceki İtalya) [1810]; *La Storia degli Antichi Popoli İtalici* (Eski İtalik Toplulukların Tarihi) [1832] adlı eserleriyle *Monumenti İnedeti a İllustrazione della Storia degli Antichi Popoli İtalici* (Eski İtalik Toplulukları Tarihi ile İlgili Yeni Bulunan Yapılar) [1844] adlı atlas, İtalya içinde ve dışında büyük ilgi gördü. (M)

MİCANA i. Bk. MİZANA.

MİCARİA i. Tropikal ve Güney Afrika hariç dünyanın her tarafında yaygın örümcek. (Clubionidae familyasından.)

— ANSİKL. *Micaria* küçük, ince gövdeli, madenî veya sedefimsi parlak renkli çok çevik bir örümcektir; güneşli havalarda çorak yerlerde hızla dolaşır, küçük böcekleri avlar. (L)

MİCDAF i. (ar. *micdāf*). *Esk.* Sandal küreği. (M)

MİCDEL i. (ar. *micdel*). *Esk.* Kasır, köşk. (M)

MİCELİ (Luigi), italyan milliyetçisi ve siyaset adamı (Longobardi, Cosenza 1824 - Roma 1906). Hukuk okudu. 1847 Calabria ayaklanmasında görev aldı. 1848'de, 15 mayıs gerici hükûmet darbesinden sonra, Calabria ayaklanma komitesi sekreteri oldu. Asîlerin yenilmesi üzerine Roma'ya gitti ve 1849 Cumhuriyetinin savunucuları arasına katıldı. Daha sonra Cenova'ya sığındı, 1859'da Garibaldi safında Varese ve San Fermo'da döğüştü. 1860'ta Mille seferini hazırladı. 1866 Garibaldi kampanyasına katıldı. 1861 - 1898 Arasında milletvekilliği yaptı. Başlangıçta, sol eğilimli iken, sonradan ılımlı bir tutuma yöneldi. Cairoli (1879 - 1881) ve Crispi (1888 - 1891) kabinelerinde tarım bakanlığı yaptı. 1898'de senatör oldu. (M)

MİCEN veya **MİCENNE** i. (ar. *micenn* veya *micenne*). *Esk.* Siper, kalkan. (M)

MİCER i. (ar. *mi*ᶜ*cer*). *Esk.* Kadın başörtüsü: *Pâre-i pîrâmen-i hûr-i cinandır mi'ceri* (Nef'i). (M)

MİCESSE i. (ar. *micesse*). *Esk.* Mum fitilinin ucunu kesmeğe yarayan makasa benzer âlet. (Mum kovanına da aynı ad verilirdi.) [M]

MİCHAEL (Rogier) hollandalı müzikçi (Mons [Bergen-Op-Zoom], Belçika 1554'e doğr. - Dresden 1618 ?). Viyana imparatorluk kapellası çocuk korosunda, sonra Graz sarayının korosunda şarkı söyledi, 1569 - 1571 arasında Viyana'da yaşadı, 1575'te, Dresden seçicisinin prenslik kapellasında tenor oldu. Georg Forster ölünce kapellanın yöneticiliğine geçti ve ölümüne kadar bu görevde kaldı. Girdiği protestan dininin âyinleri için bestelediği parçalarda Venedik okulunun bazı yeniliklerini kullandı. — Oğlu TOBİAS (Dresden 1592 - Leipzig 1657), Dresden sarayının çocuk korosunda şarkı söyledi. Sondershausen'da kapella yöneticisi (1619), Leipzig'teki Thomaskirche'de kantor oldu tören ve Tanrı'ya bağlılık parçaları besteledi. —SAMUEL (Dresden 1600'e doğr - Leipzig 1657), öncekinin kardeşi, Leipzig'teki Nikolaikirche'de orgculuk yaptı. Dinî parçalar besteledi. (L)

MİCHAELİS (August), alman kimyacısı (Rostock 1847 - ay.y. 1916). Rostock üniversitesinde profesörlük yaptı, fosfin ve fosfonyum tuzları, korkulu arsin, hidrazin üstünde çalıştı. (M)

MİCHAELİS (Georg), alman siyaset adamı (Haynau, Silezya 1857 - Bad Saarow, Berlin yakınları 1936). Hâkimlik yaptı. Ludendorff'un isteği ile, Raichstag'ta «ilhaksız barış» kararının oylanacağı sırada (temmuz 1919) Bethmann-Hollweg'in yerine şansölyeliğe getirildi (14 temmuz 1917). Sosyalist milletvekilerini donanma ayaklanmalarına gizlice katılmakla suçladıktan sonra yerini Hertling'e bırakmak zorunda kaldı (ekim sonu 1917). Pomeranya cumhurbaşkanı oldu (mart 1918), 1919'da siyasetten çekildi. (L)

MİCHAELİS (Karin BECH-BRÖNDUM), danimarkalı kadın yazar (Randers 1872-Kopenhag 1950). Sophus Michaelis'in karısı. Toplumsal konuları işleyen eserlerinde kadınlarla çocukların haklarını savundu. En önemli romanı *Traet paa Godt og Ondt* (İyilik ve Kötülük Ağacı) [1924-1930] otobiyografik bir nitelik taşır. Çocuklar için yazdığı birçok kitapta *Bibi* adlı küçük kızın serüvenlerini dile getirdi. (M)

MİCHAELİS (Leonor), alman asıllı amerikalı fizikokimyacı (Berlin 1875 - New York 1949). 1896'da Berlin üniversitesinde tıp doktorasını verdi. Sonra Freiburg üniversitesi ve yine Berlin'de öğrenimini sürdürdü. Berlin'de *Salvarsan* adlı ilâçla frengiyi tedavi yolunu icat eden Faul Ehrlich'in yönetiminde çalıştı. Ehrlich laboratuvarında, Janus yeşilinin histolojide kullanılabilecek özelliklerini keşfetti (Janus yeşili, bazı hücre kısımlarını [*mitokondriler*] mikroskopla incelemek de yararlıdır). Michaelis ayrıca Berlin Kanser Araştırmaları enstitüsü (1902-1906), Berlin Belediye hastahanesi (1906-1922), Nagoya Tıp okulu (Japonya) [1922-1926], Johns Hopkins üniversitesi (1926-1929) ve Rockefeller Tıp Araştırmaları enstitüsünde de (1929-1940) çalıştı. Enzimlerin ve proteinlerin özellikleri ve canlı varlıklarda meydana gelen kimyasal değişiklikler üstüne önemli çalışmalar yaptı. Saçı meydana getiren keratin maddesinin tioglikolik asitte eridiğini keşfetmesi, berberlerin soğuk-permanant ondüle saç yapabilmelerini sağladı. (M)

MİCHAELİS (Sophus), danimarkalı şair ve tiyatro yazarı (Odense 1865 - Kopenhag 1932). Şiirlerinde (*Solblomster* [Güneş Çiçekleri] 1893; *Livets Fest* [Hayat Şenliği], 1900; *Palmerne* [Palmiyeler], 1904 ve *Blaaregn* [Yağmur], 1913) T. Gautier'nin etkisi göze çarpar. Ayrıca, romantik dramlar (*Revolutionsbryllup* [Devrimin Düğünü], 1906) ve tarihî romanlar (*Aebelö* [Elma Adası], 1895; *Den ewige Sövn* [Sonsuz Uyku], 1912) yazdı. (M)

MİCHAELİS DE VASCONCELLOS (Carolina), alman asıllı ispanyol dili ve edebiyatı uzmanı (Berlin 1851 - Oporto 1925). 1876'dan itibaren Portekiz'de yaşadı, Lizbon ve Coimbra üniversitelerinde profesörlük yaptı. İspanyol ve Portekiz edebiyatı üstüne bilimsel yönden büyük önem taşıyan eserler verdi. Başlıcaları: *Romancero del Cid* (El Cid Divanı) [1870]; *Tres Flores del Teatro Espanol* (İspanyol Tiyatrosunun Üç Çiçeği) [1876]; *Luis de Camoes* (1897) ve *El Cancionero de Ajuda* (Ajuda'lı Şarkıcı) [1904]. (M)

MİCHAELİT i. (fr. *michaélite*). Miner. Asor adalarında bulunan bir opal çeşidi. (L)

MİCHAL KORYBUT WİSNİOWİECKİ (1638 - Lwow 21 mayıs 1673), Polonya kralı (1669 - 1673). Jan II Kazimierz'in yerine kral oldu. İradesizdi, memleket işlerini Avusturya taraftarlarının eline bıraktı. Krallığı zamanında Polonya topraklarının parçalanması devam etti. Ukrayna'da Osmanlılara tabi olan kazak hatmanı Doroszenko'yu tanımadı; Osmanlıları Siyasî teşebbüslerle avutmak istedi. Fakat Osmanlı devleti şiddetle karşı koydu; Mehmed IV, bizzat ordunun başına geçip yanında vezir Fazıl Ahmed Paşa olduğu halde Lehistan seferine çıktı ve Komaniçe kalesini aldı. Bunun üzerine Michel, Bucaş (bugün Muçaç) antlaşmasıyle (1672) Polonya'yı Türklere, Ukrayna'yı da kazak hatmanı Doroszenko'ya bıraktı. Jan III Sobieski'nin Hotin'de Türkleri yenmesinden az sonra öldü. (L)

MİCHALKOWİCE, Polonya Yukarı Silezya'sında sanayi şehri, Katowice şehir guruplaşmasına bağlıdır. Madencilik merkezi. Çinko dökümevleri. (L)

MİCHALOVCE, Çekoslovakya'da (Doğu-Slovakya bölgesi) şehir, Laborec kıyısında; 11 300 nüf. Şehrin güneyinde büyük tarım çalışmalarına girişilmiştir. Çeşilti sanayi. (L)

MİCHAR sıf. (ar. *cehr*'den *michār*). *Esk.* Yüksek sesle konuşan. (M)

MİCHAU (Theobald), flaman ressamı (Tournai 1676 - Anvers 1765). Kadife Bruegel'in sanatını en iyi sürdürenlerden biri sayılır (Aix-en-Provence, Anvers, Augsbourg, Braunschweig, Budapeşte, Dijon, Karlsruhe, Madrid, Nantes, Rotterdam, Semur, Viyana müzeleri). [M]

MİCHAUD (Claude İgnace François, — baronu), fransız generali (Chaux - Neuve, Franche - Comté 1751 - Luzancy, Seine-et Marne 1835). Yarbayken Porrentruy kasabasının Fransa'ya katılmasına önayak oldu (1793), generalliğe yükselince Piehegru'den sonra Ren ordusunun başına geçti (1794). Moselle ordusuna kumanda etti. Mannheim'i ele geçirdi (aralık 1794). Mainz önünde yaralandı. Mantova'yı kuşattı (1800), aralarında ticaret ortaklığı bulunan Avrupa kuzey şehirlerinin (kasım 1806) ve Magdeburg'un (ocak 1808) valisi oldu. (L)

MİCHAUD (Joseph), fransız gazetecisi ve tarihçisi (Albens 1767-Passy 1839). 1790'da Paris'e gitti, kral taraftarı bir gazeteci olarak büyük faaliyet gösterdi. 18 - Brumaire olayından sonra bir süre cezaevinde kaldı, sonra İmparatorluk ülküsüne bağlandı, 1814'te tekrar kralcı oldu. Gazete sansürcülüğüne getirildi ve *la Quotidienne*'i yönetti. *Histoire des Croisades* (Haçlılar Tarihi) [1811-1822] adlı eserine bugün pek başvurulmamakla beraber kardeşi LOUİS GABRİEL (Vilette 1773-Paris 1858). ile yayımladığı *Biographie Universelle*'den (Evrensel Biyografya) [1811 ve sonra] ve Poujoulat ile birlikte yayımladığı *Collection de Mémoires pour servir à l'Histoire de France*'tan (Fransa Tarihine Yardımcı Olacak Anılar Koleksiyonu) [1833-1844] günümüzde de yararlanılmaktadır. (L)

MİCHAUT (Pierre), fransız dans ve sinema tenkitçisi (Paris 1895-ay.y. 1956). Eserleri: *Histoire du Baillet* (Bale Tarihi) [1945], *Danse Espagnole* (İspanyol Dansı) [1949] ve *Ballet Contemporain* (Çağdaş Bale) [1950]. (L)

MİCHAUX (André), fransız gezgin ve botanikçisi (Satory, Versailles yakınları 1746-İsantrana, Tamatave yakınları, Madagaskar 1803), Jussieu'nun öğrencisiydi. Avrupa'yı, İran'ı, Güney Amerika'yı dolaştı. Eserleri: *Histoire des Chênes de l'Amerique Septentrionale* (Güney Amerika Menşeleri Tarihi) [1801]; L. Cl. Richard tarafından yayımlanan, *Flora Boreali Americana* (Kuzey Amerika Florası) [1803]. Michaux'nun, Tabiî Bilimler Millî müzesinde bulunan ot koleksiyonu, Amerika'ya özgü otlar yönünden zengindir. —Oğlu FRANÇOİS ANDRÉ (Versailles 1770-Vauréal, Seine-et-Oise 1855), *Histoire des Arbres Forestiers de l'Amérique Septentrionale* (Güney Amerika Orman Ağaçları Tarihi) [1810-1813] adlı önemli bir eser yazdı. (L)

MİCHAUX (Henri), belçika asıllı fransız şairi (Namur 1899). İlk şiirlerini Belçika'daki dergilerde yayımladı. Daha sonra *Nouvelle Revue Française*'de, *Qui Je Fus* (1927), «bir eser, bir portre» adlı eseri çıktı. Güney Amerika ve Asya yolculukları ile ilgili ilgi çekici notlarını *Ecuador* (Ekvator) [1929] ve *Un Barbare en Asie* (Asya'da Bir Barbar) [1932] adlı eserlerde topladı. Sanatçı bu eserlerde hem bir röportaj yazarı, hem bir filozof, hem yeni bir anlatım

Henri MİCHAUX
«Patlama», mürekkep (1954)

Henri MİCHAUX
«Parçalanma» (1966)
desen

Louise MİCHEL

Foto. LAROUSSE

«Delfi Kâhinesi» (1508 - 1512), Sistina kilisesi tavanında, Vatikan, Roma

MICHELANGELO

«Pieta Rondanini» detay, Roma

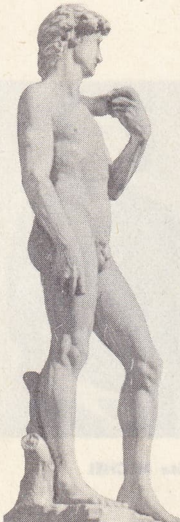

«Davud» heykeli, Floransa

yolu arayan bir şair olarak görünür● Fakat, *Mes Propriétés* (Niteliklerim) [1929] ve *Voyage en Grande Garabagne* (Büyük Garabagne'da Yolculuk) [1936] adlı kitaplardan sonra, eserlerinin her biri, ya rüyalarının bir çeşit enstantane fotoğrafı veya hayalî yolculuklarının birer anlatısı olacaktır: *la Nuit Remue* (Gece Kımıldıyor) [1931]; *Plume* (Kalem) [1938]; *Au Pays de la Magie* (Sihir Ülkesinde) [1941]; *Arbres des Tropiques* (Tropik Ağaçları) [1942]; *l'Espace du Dedans* (İçimizdeki Uzay) [1944]; *Epreuves, Exorcismes* (1945); *Ici, Poddema* (Burası Poddema) [1946]; *Arriver à se Réveiller* (Uyanabilmek) [1947]; *Ailleure* (Başka Yerler) [1948]; *Poésis pour Pouvoir* (1949); *la Vie dans les Plis* (Kıvrımlardaki Hayat) [1949]; *Veille* (Gece Nöbeti) [1951]; *Cas de Folie Circulaire* (1952); *Face aux Verrous* (Kilitlerle Karşı Karşıya) [1954]; *Misérables Miracles* (Sefil Mucizeler) [1956]; *l'Infini Turbulent* (Gümbürtülü Sonsuzluk) [1957]; *Paix dans les Brisements* (Kırılmalardaki Dinginlik) [1959]; *Connaissance par les Gouffres* (1961); *Vents et Poussières* (Rüzgârlar ve Tozlar) [1962]; *Passages* (Geçitler) [1963]; *les Grandes Epreuves de l'Esprit* (Zihnin Büyük Sınavları) [1966], *Vers la Complétude* (1967). Desenler. (L)

MİCHAUXİA i. (André *Michaux*'nun adından). Doğuda yetişen otsu bitki; boyu 2 m'ye ulaşabilir; bol güneş alan bahçelerde yetiştirilir. (Çançiçeğigillerden.) [L]

MİCHEAU (Janine), fransız kadın şarkıcı (Toulouse 1914). Mozart ve çağdaş bestecilerin eserlerini söyledi. Milhaud'nun *Bolivar* adlı eserinin ilk temsilinde yer aldı (1950). Konservatuvarda öğretmendir. (L)

MİCHEELSEN (Hans Friedrich), alman bestecisi (Hennstedt 1920). Aynı zamanda org virtüozu olan sanatçı Hamburg'da ders vermektedir. Bir senfoni, org için beş konçerto, kantatlar, oratoryolar (*Das Jahr*), bir singspiel, birçok *a cappella,* koro eseri, bir *Alman Requiem*'i besteledi. (L)

Michel (ALBİN — yayınevi), Albin Michel (1873-1943) tarafından 1903'te kurulan fransız yayınevi. Edebiyat eserleri (Béraud, Carco) ve bilimsel eserler (L. de Broglie, Jean Berrin) yayımlar. (L)

MİCHEL (André), fransız sanat tarihçisi (Montpellier 1853 - Paris 1925). Taine'in öğrencisiydi. 1896'da Louvre heykel bölümü müdürlüğüne getirildi, 1920'de Collège de France'a profesör oldu. Eserleri: *Boucher* (1886), *École Française de David à Delacroix* (David'den Delacroix'ya Kadar Fransız Resim Sanatı) [1890], *Histoire de l'Art* (Sanat Tarihi). 1896'da başladığı bu son eseri, ölümünden sonra, 1929'da Paul Vitry tamamladı. (L)

MİCHEL (Augustin Edouard), belçikalı general (1855-Liège 1931). 1914'te bir tümene kumanda etti. Namur'ü savundu, ekimde Yser muharebesine katılmak üzere 5. fransız ordusu ile birlikte geri çekildi. 1918'de Belçika kuzey ordusu kumandanı oldu. Flandres muharebesine katıldı, Ostende'ye girdi, Hollanda sınırı boyunca ilerledi (20 ekim) ve 8 kasımda Escaut nehrini geçti. (L)

MİCHEL (Claude Etienne, kont), fransız generali (Pointre, Franche-Comté 1772-Waterloo 1815). Santa Domingo'da general Leclerc'in silâh arkadaşı oldu (1801-1803), 1806'da albay rütbesiyle Muhafız birliği yaya humbaracılarının kumandanlığını yaptı. 1811'de generalliğe yükseldi. Waterloo'da muhafız yaya avcılar birliğinin kumandan yardımcısı iken öldürüldü. (L)

MİCHEL (Francisque), fransız bilgini (Lyon 1809 - Paris 1887). Ortaçağ edebiyatıyle ilgili birçok metin, özellikle *Chansons de Roland*'ın asıl metnini Oxford'da bularak yayımladı (1837). *Recherches sur le Commerce, la fabrication et l'Usage des Étoffes de soie d'Or et d'Argent en Occident pendant le Moyen Age* (Ortaçağda İpekli, Sırmalı ve Simli Kumaşların Ticareti, Yapımı ve Kullanılışı Üzerine Araştırmalar) [1852-1854] adlı tarihî incelemesinden başka, Güney-Batı Fransa medeniyeti üzerine eserler yayımladı. (L)

MİCHEL (Georges), fransız ressamı (Paris 1763 - ay.y. 1843). Paris dolaylarını canlandıran birçok resim ve desen yaptı. Louvre'da *Ormanın İçi, Boradan Önce Montmartre Değirmeni,* Mesdag müzesinde (La Haye) *Montmartre Değirmenleri* adlı tabloları vardır. Kendisine MİCHEL DE MONTMARTRE lakabı takılmıştır. XIX. yy.ın büyük fransız peyzajcılarından sayılır. (L)

MİCHEL (Jean), fransız ressamı (Luzenac-des-Cabannes 1659'a doğr.-Toulouse 1709). 1694'te Toulouse şehri ressamı oldu ve on yıl süre ile belediye görevlilerinin terfileri ile ilgili minyatürler yaptı. Dinî konuları da işledi (Toulouse müzesi). [L]

MİCHEL (Louise), fransız kadın devrimci (Vroncourt-La-Côte, Haute-Marne 1830-Marsilya 1905). 1870'te Paris'te öğretmenlik yaptı. Enternasyonal'e girdi. Komün taraftarlarının safında döğüştü. 1871'de Yeni Kaledonya'ya sürüldü. 1880'de affa uğradı, yeniden devrim propagandasına girişti, birçok defa mahkûm oldu (1883-1886). KIZIL BAKİRE diye anılırdı. Çıkar gözetmemesi ve iyilikseverliğiyle tanındı. (L)

MİCHEL (Marc), **Marc - Michel** denir, fransız dram yazarı (Marsilya 1812 - Paris 1868). Yalnız başına ve özellikle E. Labiche ile birlikte birçok vodvil yazdı. Bunların arasında *Hasır Şapka* (Un Chapeau de Paille d'Italie) [1815] en tanınmışıdır. Ayrıca *le Pacte d'Amour* (Aşk Antlaşması) [1847] adlı bir dram ve *les Trovatelles* Trovatelle'ler) [1954] operasının librettosunu yazdı. (L)

MİCHEL (Robert), fransız heykeltıraşı (Le Puy 1720 - Madrid 1786). 1740'ta Madrid'de yerleşti. San Fernando akademisinin müdürü oldu, dinî heykeller, Felipe I'in atlı bir heykelini ve meşhur Kybele, Neptün, Apollon ve Prado gezisi çeşmelerini yaptı. (L)

MİCHELANGELO BUONARROTİ, italyan heykeltıraşı, ressamı, mimarı ve şairi (Caprese, bugünkü Caprese Michelangelo [Arezzo ili] 1475-Roma 1564). Floransa'lı eski bir ailedendi. Michelangelo beş erkek çocuktan ikincisiydi. Öğrenimine hümanist Francesco da Urbino yönetiminde başladı. Sanata karşı büyük istidadı vardı. Zaman bulunca şurada burada resim çizer ve ressamlar yanında çalışırdı. Bu ressamlar arasında en çok Francesco Granacci'ye yakınlık gösterirdi. Granacci'den cesaret alarak, babasının ve ailesinin karşı koymasına rağmen, nisan 1488'de ressam Domenico ve David Ghirlandaio'nun atelyesine yerleşti. Fakat orada uzun süre kalamadı. 1489'dan itibaren San Marco'daki Medici'lere ait bahçelerdeki eski heykellerle çağdaş resim taslaklarını inceleyerek, Donatello'-

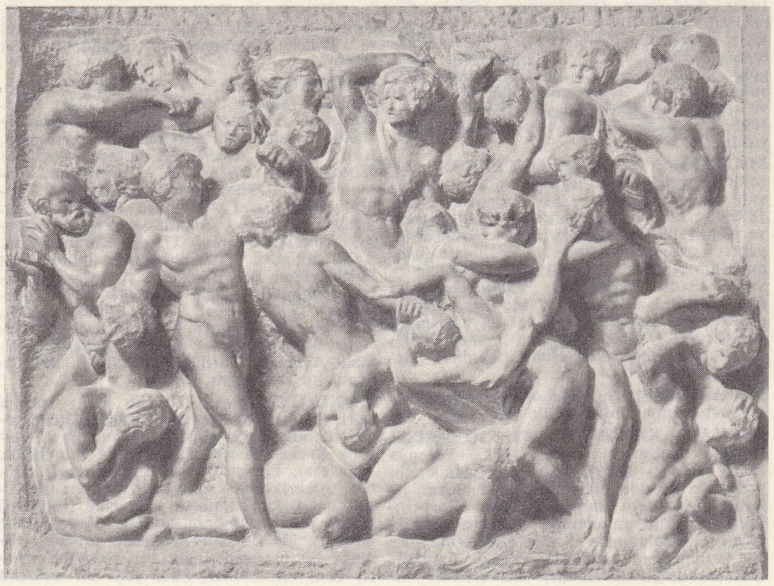

«Kentaurosların Savaşı» Bargello Millî müzesi, Floransa

«Musa» (1515'e doğr.), Roma

Foto. Encyclopedia Americana; Anderson-Giraudon, Viollet, Alinari-Giraudon (LAROUSSE)

cehenneme giden bir günahkâr, **MICHELANGELO**'nun «Karar Günü»nden detay, Sistina kilisesi, Vatikan, Roma

nun öğrencisi ve iş arkadaşı Bertoldo di Giovanni rehberliğinde heykel yapma tekniğini öğrendi. İlk yıllarda, eski ustaların özellikle, Giotto ve Massaccio'nun figürlerinden kopyalar yaptı (Paris, Louvre, Viyana, Albertina). Serbest bir yorumlama ürünü olan, anıtsal bir etki yaratan bu resimler, genç sanatçıdaki tenkidî eğilimi ve kişisel kabiliyeti açıkça ortaya koyar. San Marco bahçelerinde pişmiş topraktan birkaç ufak figür ve bir de mermerden *Kır Tanrısı Başı* yaptı (bu eserler kaybolmuştur). Muhteşem Lorenzo'nun dikkatini çekti. Lorenzo onu Via Larga'daki sarayına aldı. Burada kendini Poliziano'ya sevdiren Michelangelo, Ficino'dan Pico della Mirandola'ya, Landino'ya ve G. Benivieni'ye kadar Medici'lerin çevresindeki birçok hümanistle ilişki kurdu; kültürünün temelini oluşturan Eflatun'cu öğretileri benimsedi. 1490-1492 Arasında, *Merdivendeki Meryem* ile *Kentauros'larla Lapith'lerin Savaşı* adlı heykelleri yaptı (Floransa, Buanarroti evi). Bir «yassı» kabartma olan birinci esere katı bir anıtsallık havası vermeğe çalışmıştır, ama bu, Donatello'nun eserlerindeki «yassılık»tan çok uzaktır. Poliziano'nun isteği üzerine, Ovidius'tan ilham alarak yaptığı mitolojik konulu ikinci eser ise, atletik bedenlerle dolu bir yüksek kabartmadır.

Michelangelo'nun bazı temel motiflerini kapsayan her iki eserde, eski Toscana, gotik ve ilk Rönesans geleneklerinin etkisi görülür.

Muhteşem Lorenzo'nun ölümü üzerine, Michelangelo baba evine dönerek heykelciliğe devam etti (normal boyutlardan büyük bir *Herkül* heykeli yaptı, fakat eser kayboldu. Varlığı bazı kaynaklardan biliniyor). Bu arada, Santo Spirito manastırı başpapazı için tahtadan bir *İsalı Haç* (Floransa, Buonarroti evi) yaptı ve onun yardımıyle, gizlice temin ettiği kadavraları kesip biçerek, anatomi üstündeki çalışmalarını yoğunlaştırdı. 1493-1494 Arasında Savonarola'nın heyecanlı vaizları sanatçının ruhunda derin bir etki yaptı. Ekim 1494'te Medici'lerin kısa zamanda düşmesine yol açan karışıklık ve ayaklanmalar, Charles VIII ordularının yaklaşması karşısında rahatı kaçan Michelangelo, Floransa'yı terkederek önce Venedik'e, sonra Bologna'ya sığındı. Bologna'da bir yıl kadar Gianfrancesco Aldrovandi'nin yanında kaldı. Ev sahibine, toscanalı şairlerin eserlerini tanıttı ve San Domenico kemeri için birkaç figürle (*Aziz Proculus* ve *Aziz Petronius*), *Diz Çökmüş Melek*'i yaptı. 1495 Sonunda Floransa'ya dönerek orada altı ay kaldı ve *Uyuyan Cupido* ile *Aziz Yuhanna* adlı eserlerini yaptı (bu heykeller kayıptır). Sonra Roma'ya gitti. Bankacı İcopo Galli için *Bacchus* (1496-1497; Floransa, Bargello müzesi), fransız kardinali Jean Bilheres de Lagraulas için de *Vatikan Pietası* adlı eserleri yaptı ve birkaç yıl içinde ün kazandı. Her iki heykelde ortak özellik, yorumdaki büyük ustalıktır. Heykelci, *Bacchus*'de helen heykelciliğinin hayalci ve duygusal natüralizmini taklit etti. Ayrıntılar üstünde büyük özen gösterdiği *Pieta*'da ise, XV. yy. Floransa geleneğinin ahenkli kompozisyonu ve anatomi mükemmelliği ağır basar. 1501 İlkbaharında Floransa'ya dönen sanatçı, orada dört yıl kaldı. Bu süre içinde, özel kişilerden, senyörlükten, en güçlü korporasyonlardan önemli siparişler aldı. Daha otuzuna basmamış olan sanatçı, Toscana'nın en büyük heykelcilerinden biri olmuştu. Brugge'de (Notre-Dame) bulunan *Meryem ve İsa*'nın sert çizgileri üslûp bakımından Vatikan *Pieta*'sına yaklaşır. Daha sonra yaptığı *Tondo Pitti* (Meryem, Oğlu ve Aziz Yuhanna) [Floransa, Bargello Millî Müzesi] ve *Tondo Taddei* (Londra, Royal academy), ince taslağı, gölge ışık oyunları ve figürlerinin ahenkli birleşimi bakımından Leonardo'nun etkisindedir. O yıllarda Floransa'da bulunan Leonardo, Santissima Annunziata'da *Azize Anna* adıyle yaptığı resim taslaklarını sergileyerek büyük hayranlık toplamıştı. Michelangelo, 1502'de senyörlüğün, mareşal Pierre de Rohan için ısmarladığı bronzdan *Davud* heykelini yarım bıraktı (eser 1508'de Benedetto da Rovezzano tarafından bitirildi; XVII. yy.da Fransa'da kayboldu). Fakat ağustos 1501 ile, nisan 1504 arasında sanatçıyı en çok uğraştıran eser Santa Maria del Fiore için düşünülen, ama Signoria sarayının girişine yerleştirilen mermerden *Davud* heykeli (Floransa, Akademi galerisi) oldu. Sanatçı, kırk yıl önce Agostino di Duccio'nun başladığı mermer blok halindeki taslağı, büyük bir ustalıkla işledi. Mermere başka parça eklemeden yaptığı dev heykel, güçlü gövdenin yapısı ve en ince anatomik ayrıntılarıyle bir şaheserdir. Gövde âdeta gerilmiş ve hareket etmeğe hazır gibidir. Heykelin yüzü ise, özgür ve kendi kaderini yaratan ideal Rönesans insanını yansıtır.

Sanatçı ayrıca Bayraktar Soderini'nin siparişi üzerine, Palazzo Vecchio'nun Beşyüzler salonu için *Cascina Savaşı* adlı freski yaptı (aynı yerde daha önce Leonardo da, *Anghiari Savaşı* tablosunu yapmakla görevlendirilmişti). Taslak, mart 1505'te hazırdı. Fakat çalışma kesintiye uğradı, 1550'de parçalara ayrılan taslak da daha sonra kayboldu (sadece bazı bölümlerin kopyaları kaldı). Leonardo'nun tasarladığı, bayrak etrafında toplanmış insan ve atların göğüs göğüse vahşice savaşmalarına karşı, Michelangelo, hareket halindeki birçok çıplak figürünün temsili yoluyle insan eylemini yüceltmeğe çalışıyordu. Daha sonra, *Cascina Savaşı*'ndan önce, Agnolo Doni için *Kutsal Aile* (Floransa, Galleria degli Uffizi) adlı yuvarlak yağlıboya tabloyu yaptı. Eser, ilk plandaki spiral bir hareket zincirinin düğümlediği üç göçlü figür ve renklerinin ışıltısı ile maniyerist ressamlara özgü motifleri müjdeler.

Guilio II tarafından Roma'ya çağrılması (mart 1505) ve papanın anıt mezarını yapmakla görevlendirilmesi, sanatçının fantezi duygusunu alevlendirdi. Büyük bir hevesle çalışmağa koyuldu. Eskiçağ anıt-mezarlarının yüceliğine meydan okuyacak bir mimarî bütün tasarladı. Eser, yalnız papayı değil, aynı zamanda kiliseyi de yüceltecek bir nitelik taşıyacak, hattâ bütün insanlığın manevî tarihinin epik bir timsali olacaktı. Projeye göre, Anıt, kubbeyle örtülü bir mezar hücresini kapsayan dikdörtgen biçiminde bir yapı olacaktı. Dışta, aşağı kısımda bulunan dört cephedeki ayaklar üzerinde, *Esir* figürleri ve *Zaferler* konulu resimler bulunan gözler vardı. Daha yukarıda dört büyük figür, *Eski* ve *Yeni Ahit* (Musa ve Aziz Paulus), *Dış* ve *İç Hayat*'ı temsil etmekteydi. Tepelik, *Gök* ve *Yerin* alegorik figürleriyle kaplı idi. Michelangelo, gerekli mermerlerin seçilmesi ve çıkarılması için sekiz ay Carrara'da kaldıktan sonra Roma'ya döndü. Yapıya başlamak için sabırsızlanıyordu. Fakat bu arada fikir değiştiren papa, yeni San Pietro'yu Bramante'nin planlarına göre yaptırmak düşüncesine kapıldı. Anıt için gerekli ödeneği sağlamak üzere papanın yanına giden Michelangelo, huzura kabul edilmeyince, yeni bazilikanın ilk taşını koymadan

«Kıyamet» detay, fresk Sistina kilisesi, Roma

Roma'yı terketti ve Floransa'ya kaçtı (ağustos 1506). Papanın, ardından habercileri ve tehdit mektupları göndermesi sonuçsuz kaldı. Michelangelo, Giuliano da Sangallo aracılığıyle papaya, anıtla ilgili çalışmalarına Floransa'da devam etmeyi teklif etti. Bu şehirde üç ay kalarak *Cascina Savaşı* ve *Aziz Matta* (Floransa, Akademi galerisi) duvar resimleri üzerinde çalışmağa koyuldu. Kasım sonunda Soderini'nin devamlı sıkıştırması üzerine, Giulio II ile Bologna'da buluşmağa razı oldu. Şehre girer girmez papa ile barıştı ve onun bronz heykelini yapmayı kabul etti. Michelangelo'yu bir yıldan fazla uğraştıran heykel, şubat 1508'de San Petronio'nun cephesine yerleştirildi. Ancak üç yıl sonra Bentivoglio'ların dönüşüyle tahrip edildi. Capella Sistina kemerinin fresklerle süslenmesi için mayıs 1508'de bir sözleşme imzalandı. Michelangelo görevi istemeyerek kabul ettiyse de, bir süre sonra esere tutkuyle sarıldı. Programı genişleterek bütün düşüncesini, Giulio II'nin mezarı için hazırladığı ilk projelerden beri içinde bitiken bulanık görüşleri bu eser üstünde topladı. Açılışı 13 ekim 1512'de yapılan Sistina kemer fresklerini bitirdikten sonra, Giulio II'nin mezarı üstünde çalışmağa koyuldu. Papanın ölümünden sonra, ikinci bir sözleşme imzalayarak (mayıs 1513) asıl projeyi kısmen değiştirdi, büyüttü ve üç yıl içinde *Esirler* (Paris, Louvre) ve *Musa* heykellerini yap-

«Bacchus», Floransa

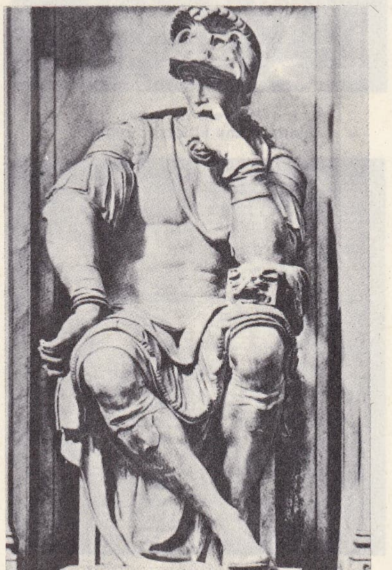

«Lorenzo de Medici» (1524 - 1533), Lorenzo'nun mezarı üzerinde Medici kilisesi, San Lorenzo kilisesi, Floransa

Foto. Encyclopedia Britannica; Alinari-Giraudon, Anderson-Giraudon; Encyclopedia, Americana

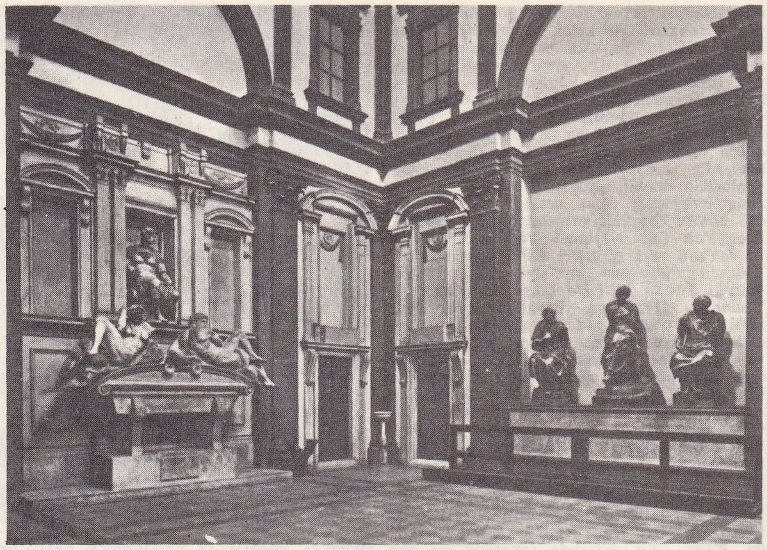

«Sacrastia Nuova»dan görünüş (yeni âyin eşya yeri) solda, Giuliano de'MEDİCİ'nin mezarı; sağda, Meryem Aziz Cosma ve Aziz Damiano'nun arasında, S. Lorenzo, Floransa

«Atlente» adı verilen mahkûm
Galleria dell'Accademia, Floransa

«Meryem ile isa»
Notre-Dame kilisesi, Brugge

«Düşmanını Yenen iyilik Tanrısı»
Palazzo Vechio, Floransa

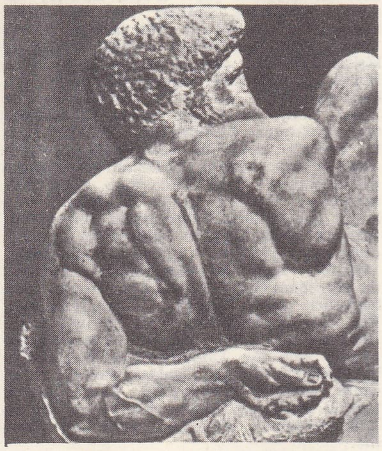

«Gün», Giuliano de'Medici'nin mezarından bir bölüm, S. Lorenzo kilisesi, Floransa

«Meryem, İsa ve Aziz Giovannino ile»
Millî müze, Floransa

«Kutsal Aile»
Uffizi galerisi, Floransa

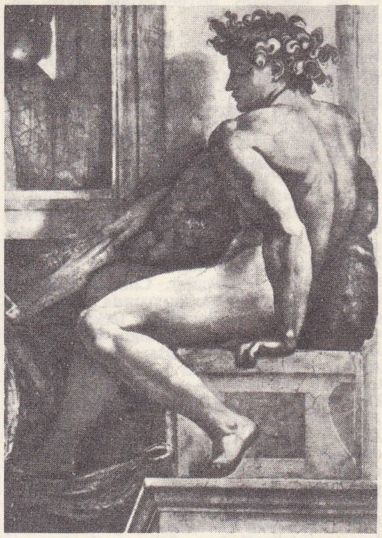

«Çıplak»
Sistina kilisesi tonozundan detay, Vatikan

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano

tı. *Başkaldıran Esir*, vahşî bir güçle gelişmiş kaslarını gererek, kendisini tutan bağları parçalamağa çalışırken; *Can Çekişen Esir*, yılan gibi bükülen esnek gövdesiyle uyanmağa çalışan ergen bir insanı canlandırır. Daha sonraları San Pietro in Vincoli anıtının alt duvarına yerleştirilen *Musa* figürü, gergin bedeniyle insanüstü enerjiyi dile getirir. 1516'da, küçük boyutta bir anıt projesi için sözleşme imzalandı. Ancak, eser o zamanda sanatçının ağır çalışması yüzünden bitirilemedi. 1526 ve 1532 tarihli projeler de (mirasçıların dava açmak tehdidi üzerine) aynı akibete uğradı. Yalnız anıtın altıncı versiyonu (1542) bitirilebildi ve San Pietro in Vincoli'ye yerleştirildi. Böylece sanatçının «mezar trajedisi» olarak tanımladığı yorucu bir çalışma sonuçlandı. Giulio II'den sonra; 1513'te, Leo X adıyle papa olan kardinal Giovanni de'Medici, gençliğinden beri Michelangelo'ya yürekten bağlıydı. Sanatçıya verdiği ilk önemli görev, mimarî alanında oldu: Floransa'da San Lorenzo'nun cephesi. Sanatçı bir kere daha, büyük bir hevesle çalışmağa koyuldu. Kısa sürede modeli hazırladı (mayıs-eylül 1517), Carrara ve Pietrasanta ocaklarından mermer getirtmeğe çalıştı. Ancak mart 1520'de, papa sözleşmeyi iptal ederek, sanatçıyı San Lorenzo'nun bir şapelini Medici'lerin cenaze şapeline çevirmekle görevlendirdi. Michelangelo, kırgınlığını yenerek yeni görevi kabul etti. Roma'lı dostlarının ve özellikle Sebastiano del Piombo'nun ricalarına rağmen, Raffaello'nun ölümüyle yarıda kalan papalık sarayını tamamlamak için Roma'ya dönmedi, Floransa'da kaldı. San Lorenzo'nun *Sacrestia Nuova*'sının kesin projesi 1521 başında onaylandı. 1525'te yapı büyük kısmıyle bitmişti. Bir yıl önce de Urbino dükü Lorenzo'nun ve Nemours dükü Giuliano'nun mezarları için heykel yapımı başlamıştı. Michelangelo, Sacrestia Vecchia'yı yapan Brunelleschi'nin üslûbuna has elemanları kökünden değiştirdi. Duvarlara beyaz anıt cepheleri yerleştirdi. Lahitlerin üzerlerindeki *Gündüz* ve *Gece*, *Alaca Karanlık* ve *Şafak* adlı güçlü figürler ölümlü dünyanın simgeleridir. Sacrestia Nuova için yapılan çalışmalar San Lorenzo manastırı yapımıyle aynı zamana rastlar. Manastırın yapılması için Clemens VII, 1523 yılı aralık ayında Michelangelo'yu görevlendirdi. Bina için, dikdörtgen biçiminde bir salonla, bir girişi öngeren ilk projeler onaylandıktan sonra, ağustos 1524'te yapıma başlandı. Bu sırada, sanatçı değerli kitaplara ayrılacak olan «gizli bir kitaplık» ve kapılar üzerinde çalıştı. Daha 1526'da kesintiye uğrayan çalışmalara ancak 23 yıl sonra yeniden başlanabildi. Bunu takip eden dönem, sanatçı için kaygılarla dolu güç bir dönem oldu. Michelangelo, Roma'nın yağma edilmesinden ve Medici'lerin Floransa'dan kovulmasından sonra, Cumhuriyetçi davaya dört elle sarılarak «Dokuz Milis» lere katıldı ve «Şehir surlarının yapımı ve tahkimi için genel yöneticilik» gibi önemli bir görevi kabul etti (6 nisan 1529). Ünlü Savunma yapılarını incelemek için Ferrara'ya gitti. Duka, d'Este Alfonso I kendisini kabul etti. Sanatçı duka için, sonradan kaybolan, «Leda» tablosunu yaptı. Floransa'ya döndü. Orada, Niccolo Capponi'nin karşı koyması yüzünden gerçekleşmeyen bir dizi duvar ve kapı projeleri (Buanarroti evi) hazırladı. 21 Eylülde Baglioni'nin ihanetini sezdiğinde bildirdi, fakat sözünü geçiremeyerek Floransa'yı birdenbire terketti ve Venedik'e sığındı. Fransa'ya kadar gidip gitmediği belli değildir. Cumhuriyet yönetiminin ülkeden sürdüğü Michelangelo, 15 aralıkta imparatorluk ve papalık kıtalarının kuşattığı şehre dönerek tahkimat çalışmalarına yeniden başladı. Şehir düşünce (12 ağustos 1530) Clemens VII tarafından bağışlanıncaya kadar, öc almak isteyenlere karşı korunmak için saklandı. Af üzerine Medici'lerin yarım kalmış mezarlarının yapımına döndü, bu arada galiplerin verdikleri siparişleri kabul etmek zorunda kaldı; bir *Davud-Apollon* (Floransa, Bargello müzesi), papalık komiseri Baccio Valori için bir ev planı, Vasto markisi için *Noli me tangere* konulu bir taslak yaptı (kayboldu), 1532-1534 Arasında *Zafer* adlı bir erkek figürü (Floransa, Palazzo Vecchio) ve Giulio II'nin mezarı için dört *Esir* (Floransa, Akademi galerisi) heykeli yaptı. Floransa'da yaratılan yeni siyasî duruma üzülen ve babasının ölümünden sonra artık şehirle hiç bir bağı kalmayan Michelangelo, Clemens VII'nin çağrısını ve Capella Sistina'nın sunak duvarına *Mahşer*'i çizmek görevini kabul etti ve 1534 yılında Roma'ya yerleşti. Clemens VII'nin ölümüyle, görevi yeni papa Paulus III tarafından onaylandı ve 31 ekim 1541'de freskin açılışı yapıldı.

Temanın geleneksel şemasını alt-üst eden sanatçı, insanlık tarihinin son perdesini sonsuz bir boşluk, alt kısmı kurşunî maviyle aydınlatılmış sınırsız bir gökyüzü içinde temsil etti. Göğün karşısında, keskin kontrastlı, plan ve büyüklük düzeninden yoksun biçimde kümelenmiş dört yüz kadar figür uzanır. Figürler âdeta bir türbin içine sürüklenir, hareketleri, cehennemliklerin umutsuzluğu ve azizlerin, din kurbanlarının, mutluların korkuları ortasında görünen Hâkim-İsa tarafından zincirlenmiş gibidir. *Mahşer* ile Michelangelo, çağdaşlarının gözünde artık yalnız bütün bir yüzyılın sanat geleneğinin zirvesine ulaşmış, biçim ve ideal bakımından eşsiz devrim yapmış sayılmaktadır. *Mahşer*, inkârcılarla Michelangelo hayranları arasında büyük tartışma doğurdu. Aretino, dine aykırılık, geleneklerden kopma, açık saçıklık suçlamalarını derledi (1545), Vasari *Hayatlar* (1550) adlı eserinin ilk baskısında Michelangelo'nun eserlerini büyük bir olgunun sonucu, Floransa geleneğinin başarısı olarak övdü ve *Mahşer*'de daha devrimci bir anlatım yoğunluğuna ulaştığını ileri sürdü. Dolce, bu düşüncelere verdiği karşılıkta, Michelangelo «çizgisini» tek yanlı, aşırı ve monoton virtüözlukla suçladı. *Brutus'un Büstü* (Floransa, Bargello müzesi), *Mahşer* ile aynı zamana rastlar. Bunu takip eden on yıl içinde sanatçı, Giulio II'nin mezarını San Pietro in Vincoli'ye yerleştirdikten ve mezar için *Lea* ve *Rahel* figürlerini tamamladıktan sonra, Cappella Paolina için, *Saul'un Hıristiyan Olması* (1542-1545) ve *Aziz Petrus'un Din uğrunda Kurban Edilmesi* (1546-1550) adlı eserleri yaptı. Michelangelo bu iki eserinde *Mahşer*'in bileştirici motiflerini geliştirerek ve anıtsal heykelleri tabiatdışı bir boşlukta yoğunlaştırıp seyrekleştirerek, papanın özel şapelinde Roma kilisesinin kurucu havarilerini yülcelterek, hıristiyan hayatının iki temel anını (din değiştirme ve din uğrunda kurban edilme) temsile yöneldi.

Son yirmi yılda şöhretin en yüksek noktasına ulaşan, genç kuşakların hayranlığını kazanan Michelangelo'nun ilgisi, resim ve heykelden mimarîye yöneldi. Gerçekten de bu devrede Michelangelo, bir yandan Biblioteca Laurenziana'nın yapımı ile ilgili son çalışmalar için Floransa'ya talimat gönderirken, öte yandan Campidoglio meydanının perspektif ve anıtsal düzenlenmesini planladı. Meydan, şehir için en uygun merkez olarak düşünülüyordu. Sanatçı ayrıca, San Giovanni dei Fiorentini kilisesinin merkezî planlı inşaatı (1550 - 1559), Santa Maria degli Angeli bazilikasına bağlı Diocletianus kaplıcalarının tepidarium kısmının tadilâtı (1561'de başlayan çalışmalar dört yıl sonra yarıda bırakıldı ve Michelangelo'nun büyük düşüncesi asıl biçimini yitirdi), Sforza in Santa Maria Maggiore şapeli ve Porta Pia için projeler yaptı. Genç Antonio da Sangallo'nun ölümünden (1546) sonra, Farnese sarayının son katı, giriş kapısı üstündeki büyük pencere ile büyük korniş kısımlarını yaptı ve özellikle yeni Vatikan bazilikasının (1547'de başladı) yapım işlerini yönetti.

Raffaello ve Sangallo'nun projelerini bir yana bırakarak, Bramante'nin merkezî planına dönmek istedi. Bu plan «sade, fakat ferah, aydınlık ve etrafı tecrit edilmişti». 1549'da, papa kendisine «oradaki her şeyi yapmak ve bozmak, büyütmek ve kendi zevkine göre değiştirmek» yetkisini verince, yapıyı dev gibi bir plastik organzma şeklinde tasarladı. Son yıllarında yaptığı, *Palestrina* Pieta'sından (Floransa, Akademi galerisi), Floransa katedralindeki *Pieta Rondanini*'ye (Milano, Castello müzesi) kadar olan heykellerin hepsi tek bir tema etrafında toplanır: ölmüş İsa'nın ardından duyulan acı. Son iki heykelde bu tema, acıyı yenmek şeklinde yorumlanır: İsa'nın acısında bütün insanlığın alınyazısı ve kurtuluşu tamamlanır. Bu eserler, son desenlerde olduğu gibi, bir çeşit «zihnî dua» gibi sunulur ve «tanrının mistik görünüşlerinin tecellisi olarak anlaşılabilir. Bu mistik görünüşler, sanatçının ruhunu içgüdülerin ötesine yükseltmeyi amaç edinen manevî bir çaba ile yaratılmıştır» (Tolnay). Michelangelo'nun eserlerinde her türlü biçimsel ve gövdesel güzellik arayışı, «ruhun aydınlanmasına» terkedilmiş veya onun yan unsuru olmuştur. Bu eserler, dinî ilhamlardan yola çıkarak, daha yoğun ve yüce bir anlatıma ulaşır. Bunlarda Rönesans'ın sanat biçimleri ve idealleriyle, Michelangelo'nun idealleri arasında, giderilmesi imkânsız bir çatışma ortaya çıkar. Michelangelo'dan günümüze sayısız mektuplarla üç yüz kadar şiir kalmıştır. Şiirlerinden pek azı 1520'den sonraya rastlar. Sanatçının şiire ilgi duymasında, sanat olușumunu son derece canlı bir kültür çevresinde geçirmiş, bu çevreden «gerçek ahlâk felsefesi» çıkarmış olmasının da etkisi vardır (Vasari). Bu çevrede edindiği alışkanlıklarla, edebiyat çalışmalarında, düşüncelerini ve ruh durumunu açıklamağa çalıştı. Fakat birçok deneme ile kendi anlatım ölçüsünü bulduktan sonra belirli bir titizlikle kendini şiire verdi. *Canzoniere*'sinin temel motifleri, sevgi üstüne platonik kuramlar haline geldi. Son yıllarda yazdığı şiirlerde dinî karakter ağır basar. Bunlarda, ölüm düşüncesi, günah duygusu, umutsuzluk, yakarışlar gibi temaları işledi.

Michelangelo'nun mektupları da çok yüksek bir insanlık belgesidir. Bunlar, sanat çalışmalarından pek söz etmedikleri halde, sanatçının iç dünyasını aydınlatır, onun aile ocağına bağlılığını, babasına duyduğu candan sevgiyi, özellikle sabırsız ve çileci ruhunu, yalnızlığını, tutkulu cömertliğini ortaya koyar. Michelangelo kısa süren bir hastalıktan sonra, 18 şubat 1564'te Roma'da, Macel dei Corvi'deki evinde 88 yaşında öldü. Yeğeni Leonardo, cenazesini gizlice Floransa'ya götürdü ve Santa Croce'de toprağa verildi. (M)

MICHELE di Lando, floransalı yurttaş (Floransa 1343'e doğr. -ay.y. 1401), *Ciompi*'lerin demokratik devrimine karıştı (1378). Yün tarayıcısıydı, halk tarafından şehrin valiliğine getirildi; Floransa'ya birkaç saat hâkim oldu (20 temmuz 1378). [L]

MICHEL d'Angers (Jean), fransız oyun yazarı (Angers 1430 veya 1435'e doğr.-öl. 1501). Asıl mesleği hekimlikti. Yazdığı bir mister, 1486'da Angers'de oynandı. 65 000 mısradan meydana gelen bu eser, Arnoul Greban'ın *Mystere de la Passion* (Çile Misteri) adlı eserinin aşırı derecede genişletilmiş bir şekliydi. Esere, dinî olmaktan çok, dünyevî bir hava hâkimdir. Bununla birlikte, İsa ile Meryem arasındaki konuşmada dinî hava ağır basar; burada İsa, çekeceği çileyi annesine önceden haber verir ve çekeceği acıların hafifletilmesine razı olmaz. (L)

MICHELET. Bk. AYN EL-HAMMAM.

MICHELET (Edmond), fransız siyaset adamı (Paris 1899). Sosyal Direnme hareketine katıldı, önce «Liberte», sonra «Combat» gruplarını yönetti; şubat 1943'te tutuklandı ve Dachau Toplama kampına götürüldü. Fransa'nın kurtuluşundan sonra milletvekili ve silâhlı kuvvetler bakanı (1945-1946) oldu. 1959-1961 Arasında adalet bakanlığı yaptı. Şubat 1962'de Anayasa mahkemesi ve Yüksek Seçim kurulu üyeliğine getirildi. 1967'de tekrar milletvekili seçildi ve IV. Pompidou kabinesinde devlet bakanı oldu. Dachau kampındaki günlerini *Rue de la Liberte* (Hürriyet Sokağı) adlı eserinde anlattı. (L)

MICHELET (Jules), fransız yazarı ve tarihçisi (Paris 1798-Hyeres 1874). İflâs halinde bulunan bir basımcının oğluydu. Öğrenimine normal şartlar altında devam etmek imkânını bulamadı, zamanını babasının basımevi ile okul arasında geçirdi. Üstün yetenekli bir öğrenciydi, Plutarkhos'un *Bioi* (Ünlü İnsanların Hayatı) adlı eseri üstüne hazırladığı tezle, yirmi bir yaşında edebiyat doktoru oldu. 1822'de

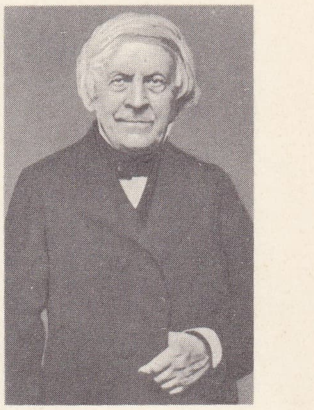

MICHELET

Foto. Viollet (LAROUSSE)

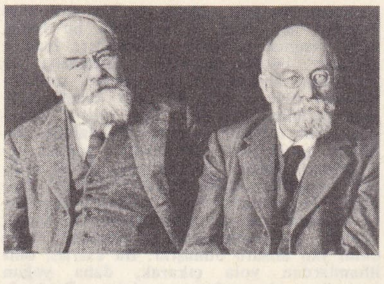

André ve Edouara MICHELİN

Sainte-Barbe koleji tarih öğretmenliğine tayin edildi. 1825-1827 Arasında şu eserleri yayımladı: *Tableau Chronologiqui de l'Histoire Moderne* (Modern Tarihin Kronolojik Tablosu) [1825]; *Tableaux Synchroniques de l'Histoire Moderne* (Modern Tarih Kitabı) [1827] ve *Principes de la Philosophie de l'Histoire* (Tarih Felsefesinin İlkeleri) [1827]. Bu son eser, Vico'nun *Scienza Nuova* (Yeni Bilim) adlı kitabının Fransızcaya uyarlamasıdır. Genç öğretmenin adı üniversite çevrelerinin dışına taştı ve 1828'de Charles X, torunu olan Berry düşesinin kızını eğitme görevini ona verdi. 1830 Devrimiyle bu görevi sona erdiyse de, liberal düşüncelere bağlılığı ve bütün Fransa tarihinin, milliì zorbalığa karşı sürdürdüğü bir mücadele tarihi olduğu inancı bu yıllarda güçlendi. Daha 1830'da kral Louis-Philippe onu üç kızından en küçüğü olan Clémentine'e öğretmen tayin etmişti. Michelet, 1831'de Millî Arşiv Tarih bölümü şefliğine getirildi. Aynı yıl Edebiyat fakültesinde eğitim görevlisi, 1838'de Collège de France'ta tarih ve ahlâk profesörü oldu. Burada heyecanlı bir öğrenci kalabalığı tarafından takip edilen derslerinde liberal düşüncelerin öncülüğünü yapmağa başladı. Bir yandan da tarihî araştırmalarını derinleştiriyordu. Önemli eserlerinin bir çeşit başlangıcı sayılabilecek birçok inceleme yayımladı: *Histoire Romaine* (Roma Tarihi) [1831]; *Précis d'Histoire de France* (Kısa Fransa Tarihi) [1833]; özellikle *Introduction à l'Histoire Universelle* (Dünya Tarihine Giriş) [1831]. Bunlarda kendi tarih anlayışının büyük ilkelerini ortaya koydu, bu ilkelerin ışığı altında, 1833'ten 1846'ya kadar *Histoire de France* (Fransa Tarihi) [Louis XI'e kadar] adlı eserinin ilk altı cildini yayımladı. Fakat bu anıt esere verdiği büyük emeğe rağmen Michelet, zamanının büyük bir kısmını da ek çalışmalara ayırabiliyordu. Böylece 1835'te Luther'in *Hatıralar*'ını ve 1837'de *Les Origines du Droit Français Charchées, dans les Symboles et les Formules du Droit Universel* (Evrensel Hukuk Sembol ve Formüllerinde Fransız Hukukun Kaynakları) adlı denemesini yayımladı. Derin insan sevgisi, köklü liberalizmi, onu 1840'a doğru, hükûmetin muhafazakâr ve Papalığı tutan siyasetine karşı cephe almağa götürdü. Collège de France'taki meslektaşı Quinet ile beraber 1843'te cizvitler üstüne (*Les Jéuites*) bir eser yayımladı. Devrim dönemi üstüne malzeme toplamağa başladı, 1845'ten itibaren Devrim'in başlangıcı, ruhu ve kapsamı konulu bir derste bunlardan yararlandı. Her türlü tarihî gelişmenin aracı saydığı halk için de «millî eğitim dersleri» yazdı: *Du Prêtre, De la Femme, De la Famille* (Papaz, Kadın ve Aile Üstüne), [1845]; *Le Peuple* (Halk) [1846]. 1847'den itibaren *Fransız İhtilâli Tarihi* (Histoire de la Révolution) adlı eserini çıkarmağa başladı, bu eserin yedi cilt halinde yayımlanması 1853'e kadar sürdü. Liberal düşünceleri dolayısıyle hükûmet tarafından derslerine son verildi (2 ocak 1848). Fakat Şubat devriminden sonra tekrar derslerine başladı ve 2 mart 1851'e kadar derslerini vermeğe devam etti. 1852'de imparatorluğa bağlılık yemini etmediği için Arşiv'deki görevinden de uzaklaştırıldı. İkinci karısı Athenaïs Mialaret'nin etkisiyle, Michelet'nin düşüncesi duygusallığa yöneldi. *Histoire de France*'ı yayımlamağa devam etti. Fakat aynı zamanda, tabiat ve insan ruhunun sırlarına da eğildi ve birbiri ardınca şu eserleri yayımladı: *L'Oiseau* (Kuş) [1856]; *L'Insecte* (Böcek) [1857]; *L'Amour* (Aşk) [1859]; *La Femme* (Kadın) [1860]; *La Mer* (Deniz) [1861]; *La Sorcière* (Büyücü Kadın) [1862]; *La Bible de l'Humanité* (İnsanlık İncili) [1864]; *La Montagne* (Dağ) [1868]; *Nos Fils* (Oğullarımız) [1869]. 1870 Savaşında millî duygulara seslenen *La France Devant l'Europe* (Avrupa Karşısında Fransa) [1871] adlı bir broşür yayımladı. 1872-1875 Arasında *Histoire du XIX. Siècle* (XIX. yy. Tarihi) adlı büyük bir eser yazdı. Michelet'nin kişiliğini eserinden ayırmak güçtür. Karısı tarafından yayımlanan güncelerinde (*Ma Jeunesse* [Gençliğim, 1884], *Mon Journal* [Güncem, 1891]) bu durum açıkca görülür. Michelet'nin tutkuları, hayat sevgisi, insanlığın kutsal kitabını, yani bütün insanlara özgü bir dinî temel arayışı, halka, yığınlara karşı beslediği yakınlık, eserine bir anlam kazandırır. Coğrafî ortamın insanlar üstünde etkisine büyük önem verir, *Tableau de la France* (Fransa'nın Görünümü) adlı eseri gerçek bir insanî coğrafya kavramına ulaşır. Hayatı bütünüyle canlandırma isteği, her olayı her şekli, her anıtı semboller haline getiren öngörüş yeteneği, krallara, efendilere, kiliseye karşı gittikçe artan şiddetle duyduğu kin, nesrine karamsar bir güzellik, bir coşkunluk kazandırır. Böylece, yazarın tarafsızlığı biraz kaybolur, eserleri şiir ve tarih felsefesi bakımından kazançlı çıkar. (L)

MİCHELET (Karl Ludwig), alman filozofu (Berlin 1801-ay.y. 1893). Berlin Üniversitesinde ders verdi (1829); hegel'ci sol'un ilerigelenlerinden biridir. Başlıca eserleri: *Geschichte der letzten Systeme der Philosophie in Deutschland von Kant bis Hegel* (Kant'tan Hegel'e Kadar Almanya'daki Son Felsefe Sistemleri Tarihi) [2 c., 1837-1838]; *Hegel, der Unwiderlegte Weltphilosophie als Exakte Wissenschaft* (Bilim Olarak Felsefe Sistemi) [5 c., 1876-1881]. (L)

MİCHELİ (Andrea DE). Bk. DE MİCHELİ.

MİCHELİ (Romano), italyan bestecisi (Roma 1575 - ay.y. 1659'dan sonra). F. Soriano ve G.M. Nanino'nun öğrencisi oldu. İtalya'nın birçok şehrini gezdi. En büyük müzikçilerle tanıştı. Kısa bir süre için Veneto'da, Tivoli (1609) ve Concordia Sagittaria (1616) katedrallerinin kapellalarında müzik yönetmenliği yaptı. 1621'den sonra Roma ve Napoli'de çalıştı. Ünlü bir kontrapuntocu ve şan ustasıydı. Birçok kanon derlemesinden başka, *Üç Ses ve Org İçin Mezmurlar* (1610-1615), *Musica Vaga e Artificiosa* (1615), *Altı Sesli Compieta* (1616) ve *Certezza d'Artificii Musicali* (1621) gibi müzik teorileri yayımladı. (M)

MİCHELİA i. (italyan botanikçisi Pier Antonio *Micheli*'nin [Floransa 1670 - ay.y. 1737] adından). Manolyaya benzer ağaç. (Manolyagillerden).

— ANSİKL. *Michelia*, erkekorganları ve meyve-yaprakları taşıyan çiçek ekseniyle manolyadan ayrılır. Hindistan'da, Çinhindi'nde ve komşu adalarda yetişir; içinde uyarıcı nitelikler taşıyan acı ve kokulu bir madde bulunur. Hindistan'da, Çinhindi'nde yetişen *Michelia champaca* güzel kokusuyle meşhurdur. (L)

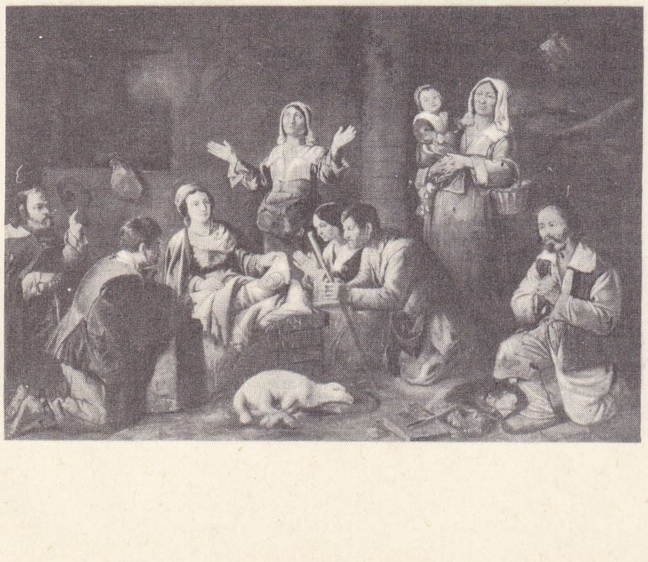

Jean II MICHELİN «Çobanların Tapınması»

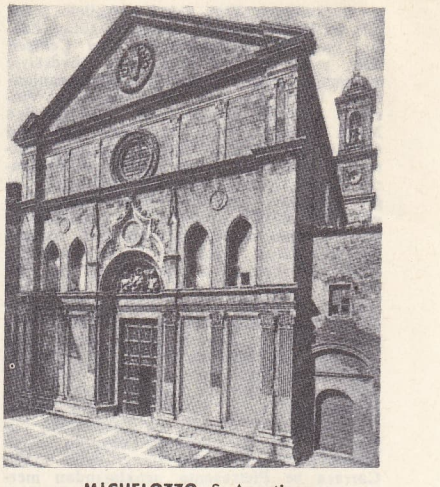

MICHELOZZO: S. Agostino kilisesinin cephesi, Montepulciano

MİCHELİN, bir fransız sanatçı ailesinin adı; en tanınmışları: JEAN II, ressam (Langres 1616'ya doğr. - Paris 1670'e doğr.) Paris'te, birtakım şaheserlerin sahtelerini yapacak kadar sıkıntıya düştü; Le Nain kadar verimli olamasa da köylü sahnelerinde uzmanlaştı: *Fırıncının Arabası* (1656, Metropolitan müzesi, New York), *Dinlenen Askerler*, *Çobanların Tapınması* (Louvre müzesi, Paris); — yeğeni JEAN (Paris ? 1623'e doğr. - Jersey veya Londra 1696), 1624'te Paris'e yerleşmiş olan Langres'lı ressam Jean Giraud'nun oğlu, 1660'ta Akademi'ye kabul edildi. 1681'de (protestan olduğu için) birlikten çıkarıldı. Braunsohweig-Luneburg düküne sığındı ve Hannover'de bir halı yapımevini yönetti. Amsterdam'daki Rijksmuseum'da eserleri vardır (Braunschweig-Lüneburg dükünün portresi). [L]

MİCHELİN, fransız sanayici ailesi: JULES (Paris 1817-Limoges 1870). Clermont-Ferrand'da, kuzeni Edouard Daubrée ile bir tarım makineleri fabrikası kuran (1831) Aristide Barbier'nin (1800-1863) damadıydı. Kauçuğun benzin içinde eridiğini keşfetmiş olan iskoçyalı kimyacı Charles Macintosh'un yeğeni Pugh Parker ile evlenen Edouard Daubrée, lastik top yapmanın sırrını biliyordu. Michelin fabrikasında kauçuk yapımına onun bu bilgisi yolaçtı. 1833'lerde Barbier ile Daubrée, işlenmiş kauçuğun faydasını anladılar, hafif arabaların tekerleklerini lateksten bir sargıyle kaplamayı düşündüler ve 1836'da Clermont-Ferrand'da Barbier ile birlikte küçük bir fabrika kurdular; —Jules'ün çocukları ANDRÉ (Paris 1853-ay.y. 1931) ve EDOUARD (Clermont-Ferrand 1859-Orcines, Puy-de-Dôme 1940), başlangıçta fabrika ile ilgili değillerdi. Fabrikanın durumu tehlikeye girince, André işletmenin başına geçti (1886) ve 1889'da yönetime Edouard el-koydu. O tarihlerde lastik tekerlekli bisiklet sayısı pek azdı. Bu tekerlekler de hava ile şişirilmiş ve jantlı, dayanıksız basit kauçuk boruculardan meydana geliyordu. 1891'de Edouard, civatalarla janta bağlanabilecek ve patlama halinde kolayca sökülebilecek bir lastik tasarladı. Micheli'ler bundan sonra atlı arabalar için lastik tekerlek yaptılar (1894), son olarak da 1895'te, *Eclair* adlı lastik tekerlekli bir otomobil yaparak Paris-Bordeaux-Paris yarışına soktular. 1899'da, lastik tekerlekleri sayesinde, *La Jamais Contente* adını verdikleri bir otomobil ilk defa saatte 100 km hıza ulaştı. 1900'de André *Guide Michelin*'i (Michelin Rehberi), sonra da Fransa'nın ve bazı yabancı ülkelerin haritalarını hazırladı. (L)

MİCHELİNİA i. Tabulata grubundan fosil polipöbeği; karbonifer tabakalarına ait kalker fasiyeslerde çok görülür. (L)

MİCHELİNO de'Mulinari da Besozzo,

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano; Bulloz, X (LAROUSSE)

italyan ressamı ve minyatürcüsü (yalnız 1388-1450 arasındaki hayatı biliniyor). 1388'de San Pietro in Ciel d'Oro (Pavia) manastırına bir dizi fresk yaptı. 1404'te Milano katedralinin Fabbrica'sında çalıştı. *Gian Galeazzo Visconti'ye Mersiye* (Paris, Millî kütüphane, 1402'ye doğr.) ve San Salvatore Sopra Crevenna'daki (Erba) *Çarmıh'a Gerilme Freski* (1395'e doğr.) gençliğinde yaptığı eserlerdir. Bu eserlerde lombardia sanatının etkisi ağır basar. Michelino, sonradan Giovanni De'Grassi'nin etkisiyle milletlerarası gotik üslûba yönelmiştir. Milletlerarası gotiğin karikatüre kaçan yorumu ve renklerinin seçkinliğiyle tipik bir eser olan *Azize Caterina'nın Mistik Nikâhı* (Siena, Millî Resim müzesi) yüzyılın ilk yirmi yılında yaptığı tek eserdir. *Meryem'in Evlenmesi* (New York, Metropolitan museum) 1440 yıllarında yapılmış olabilir. Son devredeki en önemli eseri, Borromeo ailesinin Milano'daki sarayında yaptığı çalışmaların en önemli belgesi sayılan *Libri Mastri Borromeo*'dur (1445). Michelino'nun sanatı, yirmi yüzyıl boyunca Lombardia sanatını etkiledi. (M)

Michelin Tesisleri Genel kumpanyası, 1951'den beri komandit hisse senetli bir holding olan fransız şirketi. Michelin lastikleri yapımevi üretim şubesi sayesinde lastik üretimi bakımından Fransa'da birinci, dünyada yedinci gelmektedir. Bu büyük sanayi dalının, Fransa'da ve yurt dışı ülkelerde altı şubesi vardır. 1906'da Michelin, yurt dışında ilk üretim merkezini Torino'da kurdu. 1927'de Trento'da kurulan ikinci fabrikasıyle, italyan pazarının yüzde 25'ini ele geçirerek, Pireli'den sonra lastik üretiminde ikinci sırayı aldı. Gene 1927'de, İngiltere'de Stoke-on-Trent'de Michelin Tyre company'yi kurdu; Avrupa'daki öbür fabrikalar San Sebastian (İspanya), Karlsruhe (Almanya) ve Brüksel yakınlarındaki Zuen'de açıldı.

Michelin Tesisleri Genel kumpanyası, bir yönetim şirketi olarak aşağıdaki kuruluşları denetimi altında bulundurur: Manufacture de Pneumatiques Michelin (sermayenin yüzde 99'u), Société Anonyme André Citroen (sermayenin yüzde 75'i), Deutsche Michelin Pneumatik A. G. (yaklş. sermayenin yüzde 75'i), La Chérifienne du Pneumatique Michelin ile Kongo, Tunus ve Hollanda'daki şubeleri. Michelin, aynı zamanda, İngiltere'de Goodyear ve Firestone ile birlikte, Southampton'da kurulan Milletlerarası Lastik şirketine de ortaktır. (L)

MİCHELİS (Friedrich), alman din bilgini ve filozofu (Münster 1815-Freiburg-im-Breisgau 1886). Albachten'de papaz (1885), Braunsberg'de profesör (1864 - 1870) oldu. Vatikan konsilince (1870) papanın yanılmazlığı konusunda ileri sürülen ilkeye katılmayı reddetti. Eski Katolikliğin en ateşli savunucularından biriydi, Freiburg-im-Breisgau ruhanî çevresinin başına geçmeyi kabul etti. (L)

MİCHEL-LÉVY (Albert), fransız taşbilimcisi (Autun 1877-Paris 1955), Auguste Michel-Lévy'nin oğlu. Sular ve Ormanlar idaresi müfettişi, Sorbonne'da profesör oldu, birçok eski masif kayayı (Morvan, Vosges, Esterel) inceledi, Muraour ile birlikte, savaş barutları üstünde piroteknik araştırmalar (mikropirotekni*), yüksek basınç ve sıcaklık uygulayarak, kayaçlardaki minerallerin oluşumu ve sunî başkalaşım konusunda incelemeler yaptı. (L)

MİCHEL-LEVY (Auguste), fransız taşbilimcisi (Paris 1844 - ay.y. 1911). Kaya minerallerini ince tabakalar halinde ve mikroskopla inceleme usulünün öncülerindendir. (L)

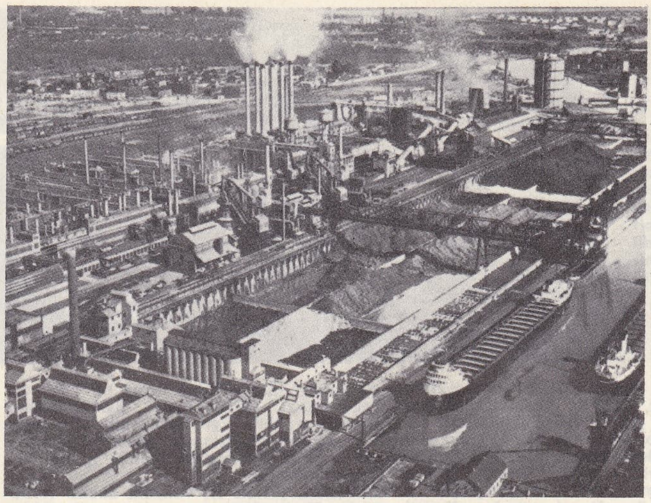

River Rouge'da Ford Motor company tesisleri

MİCHELOZZO, italyan mimarı, heykeltıraş ve süslemecisi (Floransa 1396-ay.y. 1472). Brunelleschi'nin yanında yetişti, Donatello'nun öğrencisi ve iş arkadaşı oldu. Koruyucusu Cosimo de'Medici tarafından San Marco'da önemli yapı işleriyle görevlendirildi. 1437'den 1452'ye kadar avluları, kiliseyi ve kitaplığı tamamladı, 1444'te Floransa'da, büyük Medici sarayını, ayrıca Careggi ve Cafaggiolo'da (Floransa yakınları) Medici'ler için villalar yaptı; bunlardan birinde denediği iç avlu tipini, sonradan Palazzo Vecohio'da yeniden ele aldı (1454). 1460'a doğru, Medici bankasını ve Sant'Eustorgio'da, Portinari kapellasını yaptı. (L)

MİCHELS (Roberto), alman asıllı italyan iktisatçısı (Köln 1876-Roma 1936). Basel (1914-1918), sonra Torino ve Perugia üniversitelerinde profesör oldu. Siyasî sosyolojinin kurucularından biridir. Marksizme ilgi duyduysa da, 1924'te faşistlere katıldı. Başlıca eserleri: *Storia del Marxismo in italia* (İtalya'da Marksizmin Tarihi) [1909]; *La Sociologia del Partito Politico nella Democrazia Moderna* (Modern Demokrasilerde Siyasî Partilerin Sosyolojisi) [1911]; *Corso di Sociologia Politica* (Siyasî Sosyoloji Dersleri) [1927]; *İntroduzione alla Storia delle Dottirine Economiche e Politiche* (İktisadî ve Siyasî Doktrinler Tarihine Giriş) [1932]. (L)

MİCHELSBERG, Almanya'da (Batı Almanya, Baden-Württemberg) yer. Michelsberg, Taş devrinden kalma, dip tarafı yuvarlak, çoğunlukla lâle şeklinde seramik vazoların belirlediği bir geç neolitik ve eneolitik devir kültürüne adını verir. Ayrıca Michelsberg'de kemik ve boynuzdan yapılmış balıkçılık, dokumacılık ve marangozlukla ilgili birçok âlet de bulundu. Bölgede tarım ve hayvan yetiştiriciliği de büyük önem taşır. En yaygın mezar tipi cesedin büzülmüş olarak gömüldüğü çukurlardır. Belçika ile Kuzey İsviçre arasındaki Tarihöncesinden kalma birçok merkezde bu fasiyese rastlanır. (M)

MİCHELSEN (Christian), norveçli siyaset adamı (Bergen 1857-Fjösanger 1925). Armatördü. 1891'de milletvekili, sonra liberal muhafazakâr koalisyon başkanı oldu. 1903'te ticaret bakanlığına, 1905'te başbakanlığa getirildi. İki ay sonra İsveç-Norveç kralı Oscar II ile anlaşmazlığa düşünce istifa etti. Kralın iktidardan uzaklaştırılmasını sağladı (7 haziran), Haakon VII Norveç tahtına geçinceye kadar iktidarı elinde tuttu ve 1907'ye kadar başbakanlık yaptı. (L)

MİCHELSON (Albert), amerikalı fizikçi (Strelno [bugün Strzelno, Polonya'da] 1852-Pasadena, Kaliforniya 1931). Deniz subayıydı (1869); Annapolis Deniz okulunda (1880), sonra Cleveland'da ve Worcester'de öğretmenlik yaptı, nihayet Chicago üniversitesinde (1893) fizik profesörü oldu. Çok hassas bir girişimölçer icat etti, bununla ışığın havadaki, sudaki, hareketli veya hareketsiz başka sıvılardaki hızını çok has sas olarak ölçtü. Işığın farklı doğrultulardaki değişik hızlarını karşılaştırarak, Yer'in etere göre yer değiştirip değiştirmediğini ortaya koymak için 1881'de Berlin'de yaptığı ünlü deneyleri, 1887'de Morley ile birlikte Cleveland'da tekrarladı. Uzun süre açıklamasız kalan bu deneylerin olumsuz sonucu, bağıllık teorisinin doğmasına yol açtı. Milletlerarası Ağırlık ve Ölçü Birimleri dairesinde René Benoit ile birlikte çalışarak, 1894'te ilk defa, metrenin uzunluğunu ışığın dalgaboyu cinsinden belirledi. 1917'de bir girişimölçme metoduyle yerkabuğu gelgitlerinin ölçümünü yaptı ve 1920'de ilk defa bu amaçla kullandığı benzer bir usulle, Jüpiter uydularının ve bazı kırmızı dev yıldızların çaplarını hesapladı. (Nobel Fizik ödülü, 1907). [L]

MİCHELSTAEDTER (Carlo), italyan yazarı (Gorizia 1887-ay.y. 1910). Edebiyat öğrenimini Floransa'da yaptı ve *La Persuasione e la Rettorica* (İnanma ve Belâgat) [1913'te yayımlandı] adlı şaşırtıcı felsefî denemesini tamamladıktan sonra, yirmi üç yaşında kendini öldürdü. Bu eser, trajik niteliği, bilince ve akla uygunluğu ve tutkulu diyalektiyle yazarına, çağdaş İtalya'nın en orijinal düşünürleri arasında yer sağladı. (L)

MİCHELUCCİ (Giovanni), italyan mimarı (Pistoia 1891). İki Savaş arasında her türlü etkiye kapalı kalan italyan mimarîsine avrupa rasyonalizminin yenilik unsurlarını sokmağa çalıştı. Bu amacını Roma üniversitesi Mineroloji, Jeoloji ve Paleontoloji enstitü binası (1934) ve Floransa garı (1935) gibi yapılarda kısmen gerçekleştirdi. Bu ikinci eser daha başarılıdır ve ortaklaşa yapılmıştır. Savaş sonrasındaki çalışmalarında, modern mimarîye eski eserlerin havasını vermeğe yöneldi. Tartışma konusu olan eserleri arasında Larderello (Pisa) kilisesi (1959) ve Peretola (Floransa) kilisesi sayılabilir Bologna'da mimarlık ve şehircilik dersleri verdi. (M)

MİCHENER (Roland), kanadalı siyaset ve idare adamı (Lacombe, Alberta 1900). Hindistan'da Kanada yüksek komiseri (1964) oldu, 4 nisan 1967'de genel valiliğe tayin edildi. (L)

MİCHİEL (Domenico), Venedik dukası (1118-1129). Ordelaffo Falier'in yerine geç-

Michelin otomotrisi, 1935 modeli

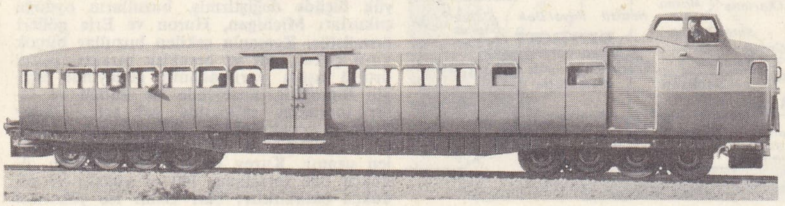

Foto. Encyclopedia Americana; S.N.C.F. (LAROUSSE)

Albert MICHELSON

MICHIGAN Detroit nehrinde Ambassador köprüsü ve Detroit kıyısında bir nehir gemisi

MICHIGAN eyaleti haritası

ti. Papanın ve Kudüs kralı Baudouin II'nin çağrısı üzerine, 1123'te, Doğu'daki hıristiyanları Kuzey Afrika müslümanlarının saldırılarından korumak için Venedik'ten gönderilen kuvvetlere kumanda etti. Yafa önlerinde başarıyle savaştı. Sonra, 1124'te, Sur kuşatmasına katıldı ve bu şehrin ele geçirilmesinde önemli rol oynadı. Hıristiyanların kralı seçildiyse de bu unvanı kabul etmedi. Sur seferine ticarî bir yön vermeğe çalıştı. Ancak Rodos, Sakız, Sisam, Midilli ve öbür Ege adalarının direnişiyle karşılaştı ve dönüşte, bu adaların yakınından geçerken korunma tedbiri almak zorunda kaldı. (M)

MİCHİEL (Vitale I), Venedik dukası (1096-1102). Vitale Falier'in yerine geçti. Birinci Haçlı seferine (1096-1100) Venedik dukalığının yüz kadırga ile katılmasını sağladı. Donanma kutsal topraklara giderken, Michiel Doğu Roma imparatorluğuna saldırdı ve haçlı seferine katılan Pisalıların kışkırtmasıyle Bizanslıların düşmanlığını kazandı. Seferin ilk safhası Venediklilerle Pisalılar arasında, zorlukla önlenen bir silâhlı çatışmaya dönüştü. Venedik dukası daha sonra Suriye kıyılarına saldırdı, Yafa'nın fethine, Askalan ve Hayfa kuşatmasına katıldı (1100). [M]

MİCHİEL (Vitale II), Venedik dukası (1156-1172). Domenico Morosini'nin halefi. Barıştan yana olmasına rağmen, norman kralı Guillaume I ile (selefi Ruggero II ile olan anlaşmazlıktan sonra) anlaşma yapmağa çalıştığı için Bizans imparatorluğuyle arası açıldı. Zaten Venedik, imparator Manuel I Komnenos'un askerî ve siyasî başarılarından endişe duyuyordu. Basileios'un buyruğu ile Bizans'ta oturan Venediklilerin tutuklanarak mallarına elkonması, düşmanlığın daha da artmasına yol açtı (1171). Bu yüzden Michiel, Bizans imparatorluğuna savaş açtıysa da (1172), yenilgiye uğradı. Bu arada salgın bir hastalık, filo mürettabatını kırıp geçirince geri dönmek zorunda kaldı. Bu yenilgi hoşnutsuzluk doğurdu ve Michiel, San Zaccaria kilisesi önünde öldürüldü. (L)

MİCHİELS (Alfred), fransız tarihçisi ve sanat yazarı (Roma 1813-Paris 1892). Almanya'ya ve İngiltere'ye yolculuk yaptı. Güzel Sanatlar okulunda kitaplık müdürü oldu. Bellibaşlı eserleri şunlardır: *Études sur l'Allemagne* (Almanya Üstüne İncelemeler) [1839]; *Histoire des İdées Littéraires en France au XIX. Siècle* (XIX. yy.da Fransa'da Edebî Fikirler Tarihi) [1842]; *Souvenirs d'Angleterre* (İngiltere Hatıraları) [1844]; *Les Peintres Brugeois* (Brugge'li Ressamlar) [1846]; *Rubens et l'École d'Anvers* (Rubens ve Anvers Okulu) [1854]; *Histoire Secrète du Gouvernement Autrichien* (Avusturya Hükûmetinin Gizli Tarihi) [1859]; *Histoire de la Guerre Franco-Prussienne* (Fransız-Prusya Savaşı Tarihi) [1871]; *Van Dyck et Ses Elèves* (Van Dyck ve Öğrencileri) [1880]; *Memling et Ses Ouvrages* (Memling ve Eserleri) [1883]; *Monde du Comique et du Rire* (Gülme ve Güldürme Dünyası) [1887]. (L)

MİCHİGAN, A.B.D.'nin kuzeydoğusunda eyalet; 150 162 km². 7 823 194 nüf. (1960). Merkezi *Lensing.* Eyalet toprakları, Michigan gölünün ayırdığı iki yarımada üzerinde uzanır. Yukarı yarımada, eski kayalık kütleler üzerindeki tortul kireç ve kumtaşlarından meydana gelir; burada bakır ve demir yatakları vardır. Yukarı yarımadanın doğu yarısı ve bütün aşağı yarımada daha genç tortul kütlelerden meydana gelir. Eyaletin yüzey şekillerini buzullaşma büyük ölçüde değiştirmiş, buzulların oyduğu çukurları Michigan, Huron ve Erie gölleri örtmüştür. Zamanla çekilen buzullar birçok kuru çukur, göl ve bataklık bıraktı. Buzul örtüsü aşağı yarımadanın güneyinde zengin topraklar, kuzeyinde ise kumlu ve fakir toprakların gelmesine yol açtı. Güney kısımda alçak tepeler (300-400 m), kuzeyde ise 400-500 m yüksekliğinde bir peneplen uzanır. Kuzey yarımadanın doğusu oldukça düz (ortalama 100 m yüksl.) ve oldukça bataklıktır; batı kısmı ise yüksekçe

Foto. W.W. (LAROUSSE) ; Encyclopedia Britannica ; E

ve engebelidir. Eyaletin en yüksek noktası Superior gölü kıyısındaki kayalık Huron dağları (yüksl. 600 m) ve Porcupine dağlarıdır (yüksl. 610 m). Toplam yüzölçümünün yaklaşık olarak yüzde 70'i ırmaklar, geri kalan kısmı da göllere dökülen küçük akarsularla sulanır. Eyaletteki 11 000'den çok gölün en büyüğü Houghton gölüdür. Michigan'da kışlar serin (bazen soğuk), yazlar sıcak geçer. İklim, Büyük Göller yakınında ılımandır.

Michigan balık ve av hayvanları bakımından zengindir. Balıkçılık gelişmiştir. Yüzde 50 kadarı tarıma elverişli olan toprakların yüzde 40'ında, 94 000 çiftlik vardır. Aşağı yarımadada tarım yoğunlaşmıştır. Süt ve mısır üretimi bakımından ülkenin başlıca eyaletlerinden biri olan Michigan'da, hayvancılık ve yemlik bitki üretiminin yanı sıra tahıl üretimi de gelişmiştir.

Eyalet topraklarında petrol, tabiî gaz, kayatuzu, demir ve bakır bulunması sanayinin gelişmesini sağladı. Detroit, dünyanın başlıca otomobil yapım bölgelerinden biridir. Ayrıca makineler, kimyasal maddeler, ilâç ve çeşitli sanayi maddeleri de üretilir. Michigan, makine, madenî eşya ve çelik üretimi bakımından A.B.D.'nin başlıca eyaletidir. Demir ve bakır üretimi ikinci dereceye düşmüştür. Eyalette 4 000'den çok petrol kuyusu vardır. Michigan gölü havzasında büyük tuz yatakları işletilir; Detroit'te çıkarılan kayatuzu, eyaletin kimya sanayiinde hammadde olarak kullanılır. Kireç ve çimento sanayii de gelişmiştir. Her yerin ormanlarla kaplı olması kereste üretiminin yükselmesine yol açmıştır.

Michigan, nüfus bakımından A.B.D.'nin yedinci eyaletidir: 1850'de 400 000 kişi kadar olan nüfus, bugün 8 milyona yaklaştı. Nüfusun yüzde 73,4'ü şehirlerde yaşar. Zenci nüfusunun toplam nüfusa oranı yüzde 9,1'dir. Eyaletin en kalabalık şehri Detroit (1 670 144 nüf.), A.B.D.'nin üçüncü önemli sanayi merkezi; eyalet merkezi Lensing (107 807 nüf.) ise Michigan'ın en büyük ticaret merkezidir. Michigan'da 11 üniversite ve yükseköğrenim kurumu ile 21 özel okul vardır; bunlarda 1965'te 270 918 öğrenci okuyordu. Ulaşımı 170 000 km kadar karayolu ile 7 000 km'lik demiryolu sağlar. Michigan'da 116 radyo istasyonu, 22 televizyon istasyonu ve 4 000 000 telefon vardır. Günlük 53 gazetenin en yüksek tirajlıları Detroit'te çıkan *News* ve *Free Press* gazeteleridir (toplam tiraj 1 300 000).

● *Tarih.* Kızılderili döneminde Ottawa ve Potawatomie kabileleri aşağı yarımadada Michigan gölü kıyısına, yukarı yarımadada da kuzey bölgelerine yerleştiler. Detroit ile Saginaw körfezi arasında da bazı küçük kabileler yaşıyordu. Bölgeyi 1634'te keşfeden Fransızlar 70 yıl ellerinde tuttular; karakollar ve tesisler kurarak kuzey sınırını güvenlik altına aldılar. 1763'te Paris antlaşmasıyle bölge İngilizlere verildi. İngilizler kürk ticaretini tekellerine aldılar. Fransızların desteğine güvenen Kızılderililer İngilizleri Göller bölgesinden çıkarmağa çalıştılar. 1763'te Ottowa büyük reisi Pontiac, ingiliz karakollarına saldırarak Detroit'i beş ay kuşattı, fakat alamadı. Bağımsızlık savaşı sırasında İngilizler Michigan'dan üs olarak yararlandılar. 1783'te Paris antlaşmasıyle savaş sona erince, İngilizler bölgeyi hemen bırakmağa yanaşmadılar. 1794'te general Anthony Wayne kumandasındaki A.B.D. kuvvetleri Kızılderilileri yenerek ingiliz tehlikesine son verdi. 11 Temmuz 1796'da ingiliz garnizonu, Jay antlaşması uyarınca Detroit'i boşalttı. 1800'de bölgenin büyük kısmı İndiana'ya katıldı; fakat 1805'te Michigan bölgesi İndiana'dan ayrıldı, Detroit merkez oldu ve Bağımsızlık savaşının yaşlı subaylarından William Hull, ilk vali olarak göreve başladı. 1810'da bölgede 4 762 kişi yaşıyordu (1 650'si Detroit'te). 1812'de İngiltere ile savaş başlayınca Michigan savunmasız kaldı ve kısa süre sonra, çarpışmadan İngilizlere teslim oldu. Kızılderililer, İngilizler ile birleştiler.

1813 Sonlarında İngilizler Kanada'da yenilince Michigan üzerindeki hâkimiyetlerini kaybederek bölgeyi amerikan denetimine bıraktılar. 1834'te Temsilciler meclisi, bölgenin eyalet haline getirilmesine izin verdi. Bu arada güneyli senatörler, Michigan'ın birliğe katılmasına karşı çıktılar; sonunda 26 ocak 1837'de Michigan A.B.D.'nin 26. eyaleti oldu. O tarihten sonra özellikle sanayi hızla gelişti. 1904'te Henry Ford, halk tipi ucuz otomobili geliştirerek büyük çapta üretime başladı. 1908'de William C. Durant General Motors corporation'u (GMC) kurdu. 1923'te Chrysler corporation kuruldu. 1929 İktisadî buhranından en çok etkilenen eyaletlerden biri de Michigan'dı; Detroit'te 1930 nisanında 80 000 kadar işsiz vardı. O yıllarda Detroit bölgesinde büyük grevler ve kanlı gösteri hareketleri oldu. İkinci Dünya savaşıyle birlikte sanayi bölgelerinde başlayan gelişme sonucunda Michigan, özellikle Detroit bölgesi yeniden refaha kavuştu. Bölge nüfusu hızla arttı. Kore savaşı da (1950) iktisadî faaliyete yeni bir canlılık getirdi; fakat 1950'lerin sonlarında işsizlik oranı oldukça arttı. 1948-1962 Arası Demokrat partili valilerle yönetilen eyalete, o tarihten sonra Cumhuriyetçi partinin valileri başa geçti.

Eyalet A.B.D. senatosunda 2, temsilciler meclisinde 19 milletvekiliyle temsil edilir. Eyalet parlamentosu iki yıllık süre için seçilen 34 senatör ve 110 temsilciden meydana gelir. (M)

MİCHİGAN CİTY, A.B.D.'de (İndiana) şehir, Michigan gölü kıyısında; 28 400 nüf. Sayfiye yeri. Balıkçılık. Kimya ve metalürji sanayii (demiryolu malzemesi; tarım makineleri). [L]

MİCHİGAN gölü, A.B.D.'deki beş Büyük Göl'den biri, A.B.D.'nin kuzeyinde, Mackinac boğazıyle Huron gölüne bağlanır; 57 994 km². Öbür dört Büyük Göl gibi bir buzul oluşumu olan Michigan gölünün uzunluğu 516 km, en geniş yeri ise 200 km'dir; derinliği 280 m'yi bulur. Kuzey kısmı yılda dört ay kadar donan gölde şiddetli fırtınalara rağmen, trafik canlıdır. (L)

MİCHİPİCOTEN, Kanada'da (Ontario) köy, Superior gölü kıyısında. Demir madenleri. (L)

Michler ketonu, formülü

$$(CH_3)_2N—C_6H_4—CO—C_6H_4—N(CH_3)_2$$

olan tetrametildiaminobenzofenon; bu ketonun imin'i, *oramin* adlı boyarmaddedir ve trifenilmetan grubu boyarmaddelerin, özellikle *billûrsu mor*'un hazırlanmasında kullanılır. (Adını, alman kimyacısı Wilhelm *Michler*'den [1846-1889] almıştır.) [L]

MİCHOACAN, Meksika'da eyalet, Büyük Okyanus ile merkezî yayla arasında 60 100 km²; 1 862 600 nüf. Merkezi *Morelia.* Çok dağlık olan eyalet, Batı Sierra Madre ile Orta Meksika'daki volkanik kütleler üzerinde uzanır. İklimin yer yer değiştiği (astropikal iklim, ılıman iklim ve dağ iklimi) eyalet topraklarında tarım (tahıl, şekerkamışı, tütün) ve maden kaynakları (tungsten, antimon, civa, altın, gümüş ve kurşun) zengindir. (L)

MİCHU (Benoît), fransız cam ressamı (Paris 1640-ay.y. 1730). Büyük Guillaume ve başka sanatçılarla birlikte, Claude Audran'ın desenlerine göre Versailles'daki küçük kilise için vitraylar yaptı; Paris'teki İnvalides'de ve Feuillants kilisesinde de çalıştı. (L)

MİCİNGER suyu. Bk. HOŞAP SUYU.

MİCİPSA (öl. M.Ö. 118), Numidia kralı (148-118), Masinissa'nın büyük oğlu. İktidarı önce kardeşleri Gulussa ve Mastanabal ile paylaştı, ama kısa süre sonra, tek başına saltanat sürdü. Romalıların dostuydu, onlara buğday ve asker verdi, ülkesinde alışveriş serbestliği tanıdı; başkenti Cirta'yı imar etti, yunanlı bilgin, filozof ve sanatçıları çevresine topladı. Kardeşlerinden birinin evlilik dışı oğlu olan Jugurtha'nın ihtirasından çekinerek onu evlât edindi ve oğulları Adherbal ve Hiempsal ile birlikte onu vâris tayin etti; Jugurtha sonradan bu ikisini tahttan uzaklaştırdı. (L)

MİCİRTEN, ital. **Migiurtinia,** ing. **Mijirtein,** Somali'de bölge. Micirten'de yerleşik hayata geçmekte olan göçebeler yaşar. Balıkçılık ve tuzlalar. (L)

MİCKİEWİCZ (Adam), polonyalı şair ve yurtsever (Zaosye [bugün Novogrudok, Beyaz Rusya] 1798 - İstanbul 1855). Bir küçük soylu ailenin çocuğuydu. Yirmi yaşlarında, komşusu Maria Wereszczacka'ya tutuldu; bu aşk onu şiire yöneltti. Eserlerinde sevgilisini «Maryla» adıyle andı. Vilnius üniversitesinde okudu, gymnasium öğretmeni oldu. 1822'de *Ballady i Romance* (Baladlar ve Romanslar) adlı eserini yayımladı; bu eserle Polonya'da romantizm çağı başladı. 1823'te *Dziady* (Atalar) adlı dramın iki bölümünü tek ciltte çıkardı ve *Grazyna* adlı bir kahramanlık destanı yayımladı. Büyük yankılar uyandıran *Oda do Mladoşci* (Gençliğe Od) adlı eseri de hayatının bu ilk dönemine aittir. 1823'te, şair, Rus hükûmeti tarafından şüpheli görüldüğünden, Vilnius'ta hapse atıldı, sonra Moskova'ya sürüldü, orada Galitzin'in himayesine girdi, halkı isyana çağıran *Konrad Wallenrod* adlı romantik şiirini orada yazdı (1828). 1829'da Rusya'dan ayrıldı, Almanya'ya gitti, sonra İtalya'da kaldı. 1830'da, Varşova devriminin arifesinde *Polonyalı Anaya* adlı ünlü şiirini yayımladı. Sonra Dresden'de Dziady'nin üçüncü bölümünü yazdı. 1834'te destansı güldürü şiiri Pan Tadeusz'ü yayımladı. Lozan üniversitesinde bir latin edebiyatı kürsüsünün başına geçti. 1840'ta College de France'ta islav dili ve edebiyatı öğretim görevlisi oldu; burada tehlikeli bir mistik olan Towianski'nin kötü etkisine rağmen coşarılı dersler verdi. Dersleri 1845'te kaldırıldı; şair, Arsenal kitaplığına müdür tayin edildi. 1848'de İtalya'da bir polonya lejyonunu teşkilâtlandırdı. 1855'te Napolyon III'ün emrinde görevli bulunduğu sırada koleraya yakalanarak öldü. Mickiewicz, Polonya'nın en büyük şairidir. Kemikleri Montmorency'den, Krakovi'ye Wawel tepesindeki Krallık mezarlığına götürüldü. — Oğlu WLADISLAW (Paris 1838 - ay.y. 1926). *Zywot A. Mickiewicza*'yı (Adam Mickiewicz'in Hayatı) [1890-1895] yazdı. (L)

MİCKLE (William Julius), iskoçyalı şair (Langnolm, Dumfrieshire 1735 - Wheatley 1788). Spenser tarzında yazdığı *Sir Martyn* (1765) adlı bir manzumesi bir de *Cumnor Hall* adlı baladı vardır. Walter Scott *Kenilworth*'un konusunu bu baladdan aldı. (L)

MİCMAC'LAR, Gaspesie (Quebec ili), Yeni İskoçya ve Prina-Edward ile New Foundland adalarında yaşayan Algonkin Kızılderilileri. Bugün sayıları yaklaşık olarak 3 000 kadardır. (L)

MİCMER i. (ar. *cemre*'den *micmer*). *Esk.* Tütsü ve buhur yakılan şamdan biçiminde küçük kap, buhurdan. (Bakır veya bronzdan yapılırdı. İçinde amber tozundan yoğrularak yapılan bir mum yakılır.) [M]

MİCMERE i. Bk. MECMERE.

MİCOMBERO (Michel), Burundili subay ve devlet adamı (doğ. 1940). Tutsi soyundandır; Brüksel Krallık Askerî okulunu bitirdi, 1962'de genelkurmay başkanı oldu. Temmuz 1966 hükûmet darbesinde büyük rol oynadı ve başbakanlığa getirildi. 28 Kasım 1966'da, o sırada Kinşasa'da bulunan kral Ntare V'i tahtından indirerek kendini cumhurbaşkanı ilân etti. (L)

MİCONİA i. (ispanyol hekimi D. *Micon*'un adından). Etli ve sert meyveli ağaç veya ağaççık. (Tropikal Amerika'da beş yüz kadar türü yetişir. *Melostomaceae* familyasından.) [L]

MİCOQUE (LA), Fransa'da Tarihöncesinden kalma arkeolojik yer, Dordogne'da,

MİCİPSA sikkesi ön yüzü

anıtı, Bourdelle'in eseri,

Adam MİCKİEWİCZ

portresi Delacroix'nın eseri, (1841)

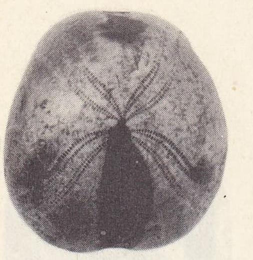
micraster

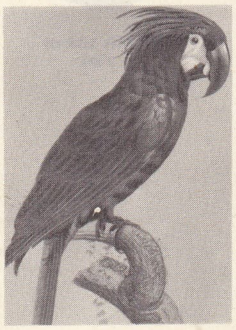
microglossus

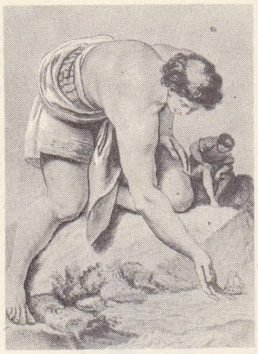
«Micromégas» Vidal'in illustrasyon'u Monnet'den (1778) Bibliothèque Nationale, Paris

Eyzies'in kuzeyinde, Vézère ırmağının sağ kıyısı yakınında. Burada *mikokiyen* adı verilen bir yontma taş devri sanayii bulunmuştur: başlıca özelliği, ince bir şekilde işlenmiş ince uzun, iki yüzlü taş silâhlardır. (L)

MİCRANDRA i. Brezilya'da yetişen ağaç. (Sütleğengillerden.) [*Micrandra siphonioides* büyük bir ağaçtır; lateksinden «tapuru» denilen bir kauçuk elde edilir.] (L)

MİCRASTER i. Tebeşir tabakalarında pek çok türü bulunan ve bu tabakaların sınıflandırılmasında yararı dokunan denizkestanesi.

— ANSİKL. *Micraster*'ler yürek biçiminde veya oval denizkestaneleridir; arka tarafında bulunan anus bölgesi küt, suboruları beşlidir. (L)

MİCRATHENA i. Amerika'da yüzden fazla türü bulunan örümcek. (Micrathena'lar genellikle iri veya orta boylu, sivri duyargalı, parlak siyah renkli, sarı, kırmızı, beyaz karınlı örümceklerdir.) [L]

MİCRED i. (ar. *micred*). *Esk.* Dişlerin pasını temizlemeğe yarayan dişçi âleti. || Kemik kazımakta kullanılan âlet, cerrah bıçağı. || Divit'in temizlenmesinde kullanılan bıçak. (M)

MİCRELYTRA i. İplik gibi dar gövdeli bitki; su kıyılarında yaşar. (İlmî adı *Micrelytra fossularum*. Heteroptera takımının *coreidae* familyasından.) [L]

MİCROBERLİNİA i. Afrika'da yetişen büyük ağaç. (Kamerun'da *amuk*, Gabon'da *zingana* adıyle bilinen kerestesi *Microberlinia Brazzavillensis, M. bisulcata* türlerinden elde edilir. Baklagillerden.) [L]

MİCROCALA i. Nemli yerlerde yetişen, geniş çiçekli küçük bitki (3-12 sm). [Centiyangillerden.] (L)

MİCROCEBUS i. Madagaskar'da yaşayan gececi küçük maki. (Makigillerden.) [L]

MİCROCHİROPTERA çoğl. i. Zool. Bk. KÜÇÜK YARASALAR.

MİCROCHİRUS i. Sol göğüs yüzgeci çok küçük olan dilbalığı altcinsi. (L)

MİCROCHOERUS i. Cadı makiye yakın fosil memeli hayvan; kalıtınlarına İngiltere ve Fransa'da Üst Eyosende rastlanır. (L)

MİCROCOCCALES çoğl. i. Eski bilginlerin koküs (mikrokok, streptokok, stafilokok) dedikleri bakterilerle süt basilini kapsayan bakteri takımı. (1948 Prévot sınıflandırılması.)

— ANSİKL. Bunlar tek tek veya birkaçı birarada bulunan ve sporlanmayan yuvarlak bakterilerdir; birçoğu insanlarda hastalık yapar (yara enfeksiyonları, çıban, yılancık v.b.). [L]

MİCROCOCCUS i. Bakteriyol. Bk. MİKROKOK.

MİCROCOSMOS i. Akdeniz'de yaşayan, yenir, tulumlu hayvan. (L)

MİCROGASTER i. Kurtçukken her çeşit tırtılda asalak yaşayan küçük böcek. (*Microgaster posticus* kuyruklu kelebeğin tırtılında toplu olarak, *M. globatus* değişik türden tırtıllarda yalnız olarak asalak yaşar. Zarkanatlıların *braconidae* familyasından.) [L]

MİCROGLOSSUS i. Gagasının üst parçası çok uzun ve sivri olan, ince uzun tepelikli, siyah tüylü, çok büyük kakadu; Yeni Gine ve Avustralya'da yaşar. (L)

micromalthus'un gelişim şeması

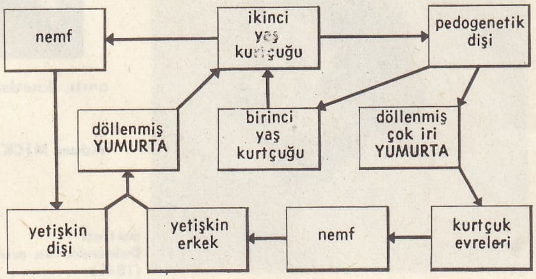

MİCROLEPİDOPTERA çoğl. i. Pulkanatlılar takımının küçük kelebekleri kapsayan büyük bölümü. (Böceklerin büyüklüğüne dayanan bu bölümleme hem belirsiz, hem de bilimsel değerden yoksundur. Bu terim bugünkü anlamında çeşitli güveler, yani *micropteygdae, eriocranidae, güvegiller* ve *tortricidae* familyalarını kapsar. Bazıları *pyralidae* ve *pterophoridae* familyalarını da bunlara katar.)

— Macrolepidoptera terimine karşıt olarak kullanılır. (L)

MİCROLESTES i. Parlak, siyah, yassı, küçük böcek; Avrupa'da ve Akdeniz bölgesinde yaşar. (Kınkanatlıların *carabidae* familyasından.)

— Paleozool. İngiltere'de retiyen tabakasında fosil olarak bulunan memeli hayvan; bugün bilinen en eski memeli hayvan fosillerinden biridir. (Sadece dişleri bulunmuştur ve bu dişlere göre *plagiaulax* ile birlikte multitulerculata takımından sayılır.) [L]

MİCROLİCİA i. Brezilya'da yetişen çalı görünüşünde ağaççık; çiçekleri beş parçalı, serbest yumurtalıklı ve üç gözlüdür. (*Melastomaceae* familyasından.) [L]

MİCROLON i. Kurtçukları küçük sümüklüböceklere benzeyen sinek; karınca yuvalarında yaşar. (Kısa duyargalı sineklerin *syrphidae* familyasından.) [L]

MİCROLONCHUS i. Firfiri çiçekli, 15-30 sm boyunda, çok dallı bitki; Akdeniz kıyılarında, tarla kenarlarında yetişir. (Bileşikgillerden.) [L]

MİCROMALTHUS i. Amerika'da bulunan ve özgün bir gelişme şekli gösteren kınkanatlı böcek; içinde pedogenez halleri de bulunan bu gelişim esnasında en az yedi çeşit kurtçuk şekli görülür. (L)

Micromégas, Voltaire'in felsefî hikâyesi (1752). Adı «küçük» ve «büyük» anlamına gelen Micromégas, 4 fersah boyundadır ve Sirius yıldızında oturur; Saturne akademisi daimî sekreterinin boyu ise, ancak 6 000 ayaktır. İkisi birlikte, ıssız sandıkları yeryüzüne gelirler. Ama mikroskop gibi kullandıkları bir elmasla, Baltık denizinde, Maupertuis'yi ve yanındaki bilginler heyetini kutuptan getiren gemiyi görürler. Micromégas ile akademi sekreteri, bu küçücük yaratıklarla konuşmayı başarır.

Bunların bilimsel bilgileri, onları ruh üstündeki çelişik cevaplarından daha çok tatmin eder. Micromégas, yeryüzü bilginlerinden ayrılırken, kendilerine «eşyanın gerçeğini» gösterecek olan bir kitap verir. Bu kitap, Bilimler akademisine götürülür. Sekreter, kitabı açınca içinde yazılı hiç bir şey olmadığını görür. «Ah! bunu zaten sezmiştim» der. Bu görecelik ve alçakgönüllülük dersi, Swift'in *Gulliver*'inden ilham alan ve kişilerin boyutlarıyle ilintili olan çeşitli hicivler ve şakalarla süslenmiştir. (→ Bibliyo.) [L]

MİCROMELANİİDAE çoğl. i. Öndensolungaçlı yumuşakçalar familyası *baicalia, micromelania, chilopyrgula* cinslerini kapsar; familyanın birçok türü Baykal gölünde yaşar. (L)

MİCROMERİA i. Akdeniz bölgesinde yetişen otsu bitki veya küçük çalı; yaprakları ovuşturulduğunda çok kokar. (Ballıbabagillerden.) [L]

MİCROMUS i. Saydam kanatlı, genellikle benekli küçük böcek; çalıların üzerinde yaşar; kurtçukları bitki bitlerini yer; dünyanın her tarafında bulunur. (Planipenna takımının *hemerobiidae* familyasından.) [L]

MİCROMYCETES i. Ancak mikroskopla görülebilen çok küçük mantar. (Küfler bu çeşit mantarlardandır. Bunlara BASİT MANTARLAR da denir). [L]

MİCRONECTA i. Çok küçük su biti; tatlı su süngerlerinin borucuklarında barınır. (Heteroptera takımından gizliduyargalıböceklerin *corisidae* familyasından.) [L]

MİCROPELİA i. *Davallia*'ya yakın eğrelti cinsi. (Çoğu Asya'da olmak üzere yirmiden fazla türü bulunur [*M. Maginata, M. platyphylla* v.b.]; eğreltiotugillerden.) [L]

MİCROPEZA i. Kaşıkçığı bulunmayan ve bir sivrisineğe benzeyen sinek. (Kısaduyargalı çiftkanatlılardan *micropezidae* familyasının örnek tipi.) [L]

MİCROPHOLİS i. Guyana'da yetişen ağaç; açık esmer renkteki kerestesi doğramacılıkta kullanılır. (İlmî adı *Micropholis melinoniana. Sapitaceae* familyasından.) Bk. SİDEROXYLON. (L)

MİCROPSİTTA i. Yeşil tüylü, çeşitli renkte benekli çok küçük papağan; kuyruk teleklerinin ucu sert bir nokta ile son bulur. (Yeni Gine'de yaşayan bu kuş, papağanların en küçüğüdür; boyu çalıkuşu kadardır [10 sm].) [L]

MİCROPTERUS i. Centrarchidae familyasından bazı balıkların ilmî cins adı.

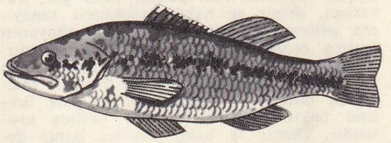

— ANSİKL. *Micropterus*'lar Amerika'da tatlı sularda yaşar; büyük ağızlı *Micropterus salmoides* ile küçük ağızlı *M. dolomieni* 1880 yıllarında Avrupa'ya getirilerek kıyı göllerinde üretildi.

— Balıkç. Micropteruslar ağır akan sularda, göllerde ve kıyı göllerinde yaşar, hayvansal besinlerle beslenir; yüzer oltalara solucan, kurt, balık, kurbağa yavrusu, hattâ küçük karides gibi yemler takılırsa kolay avlanır; sinek yakalamak için suyun yüzüne sıçrar; sunî sinek takılmış kaydırma oltalarla da avlanabilir. Eti lezzetlidir. (L)

MİCROPTERYGİDAE çoğl. i. En ilkel pulkanatlıları kapsayan böcek familyası. (Düğünçiçeklerini dolaşarak çiçektozlarını yiyen bu böceklerde ağız, ötücü tiptedir. Kurtçukları liken ve ciğeryosunları üzerinde yaşar.) [L]

MİCROPTERYX i. Parlak ve gözalıcı renkli küçük güve. (İlmî adı *Micropteryx calthella.* Pulkanatlılardan *micropterygidae* familyasının örnek tipi.) [L]

MİCROPUS i. Beyaz çiçekli, pamuklu bitki; dağlık bölgelerde kurak yerlerde biter. (Bileşikgillerden.) [L]

MİCROSCOPİUM, Mikroskop* takımyıldızının latince adı (kısaltması: [Mic]). [L]

MİCROSPERMALES çoğl. i. Çiçekli bitkiler takımı. (Biricik familyası salepgillerdir.) [L]

MİCROSPHAERA i. *Erysiphaceae* familyasından mantar cinsi. (*Microsphaera alphitoides* meşede külleme hastalığına sebep olur.) [L]

MİCROSPORİDİA çoğl. i. Hücrelerin içinde asalak yaşayan birhücreliler takımı. (Omurgasızlarda ve omurgalılarda son derece yaygın olan bu hayvanlar kasları, yağlı dokuları, bağırsak epitelyumunu, lenf yuvarlarını sarar.)

— ANSİKL. *Microsporidia* takımından asalaklar, ipekböceğine ve arılara dadanarak onların ölümüne yol açar; fakat aynı zamanda sivrisinek, asma kelebeği gibi zararlı hayvanları da öldürür. Bazen öyle olur ki içinde asalak bir microsporidium bulunan birhücreli veya çokhücreli bir hayvanın kendisi de başka hayvanlarda asalak yaşar. (L)

MİCROSPORUM veya **MİCROSPORON** i. Asalakbil. İnsanda ve hayvanlarda görülen ve saçlı deride hastalığa sebep olan mikroskopik asalak mantar. (Gymnoascales takımının dermatofit grubundan.)

— ANSİKL. *Microsporum Audouini,* saçın alt kısmında 2-3 mikron çapında sporlar meydana getirir; beyazımsı bir kılıfla kılı sarar; ince mantar miselyumları dalbudak salarak saçın içerisine girer ve sonunda kelliğe yol açar. *Microsporum minutissimum,* eritrazma'ya, *Microsporum furfur,* kahverengi pitiriyazis'e sebep olur. Microsporumlar maltozlu jeloz üzerinde üretilir; jeloz,

Foto. LAROUSSE

ortasında karakteristik bir çıkıntı bulunan yassı, beyaz bir petek halini alır. (L)

MİCROSTOMUS i. Ilık denizlerde yaşayan kemikli balık. (Alabalıkgillerden.) [L]

MİCROSTYLİS i. Salepgillerden, Avrupa, Asya ve Amerika'nın ılıman bölgelerinde yetişen ve yüzden fazla türü bulunan bitki cinsi. (Bazı türleri limonluklarda yetiştirilir.) [L]

MİCROTİNAE çoğl. i. Sıçangillerden kemirgen memeli hayvanlar altfamilyası; tarla sıçanı ile ona yakın cinsleri kapsar. (L)

MİCROTUS i. Tarla sıçanının ilmî adı; örnek türü tarla sıçanı (*Microtus arvalis*), Avrupa'da ve Batı Asya'da çok yaygındır. (Sıçangillerin tarlasıçanıgiller altfamilyasından.) [L]

MİCTİS i. Oldukça büyük boylu, uzun gövdeli bitki biti; arka bacakları çok iri, şişkin ve tırtıklıdır; Hindistan'dan Okyanusya'ya kadar yaygındır. (Heteroptera takımının *coreidae* familyasından.) [L]

MİÇA (Frantişek Vaclav), moravyalı besteci ve tenor (Trebiç 1694-öl. 1744). İtalyan üslûbunda operalar, oratoryalar ve kantatlar besteledi; ayrıca bir senfoni ve bir *Concertino Notturno* de ona mal edilir. (L)

MİÇO veya **MUÇO** i. (ital. *mozzo*'dan). Meyhaneci çırağı: *Miçoya bahşiş, mezeye yumruk... Karakulak suyu gibi dışarı hafif çıktık* (H. R. Gürpınar).

— Denizc. Kamarot, gemilerde özellikle hafif işlerde kullanılan delikanlı, küçük tayfa yamağı. ‖ *Esk.* Kadırgalarda kümes hayvanlarına bakmak, mutfak, kumanyalık v.b. işlerle görevli forsa. (LM)

MİÇURİN (İvan Vladimiroviç), rus tarım uzmanı (Dolgoye, Ryazan ili 1855 - Kozlov [bugün Miçurinsk] 1935). Öğrenimini Ryazan'da tamamladı. Çalışmak zorundaydı. Kozlov garında şef yardımcısı oldu. Bitki yetiştirme konusuyle ilgilendi. Rusya'da ilk fidanlığı kurdu; burada ayıklama metodunu denedi. Demiryollarından ayrıldı, kendini Sovyet hükûmetinin de yardımıyle tamamen tarıma adadı. Melezlerin kalıtımsal karakterinin büyük ölçüde ortama bağlı olduğunu kabul etti. Bitkisel melezlerin varlığını öne sürdü ve *mentor* denen bir kültür süreci belirledi. Miçurin'in teorileri Lisenko tarafından ele alındı ve yaygınlaştırıldı. (L)

MİÇURİN'CİLİK i. (İvan Vladimiroviç *Miçurin*'in adından *Miçurin'ci* > *Miçurin'cilik*). Sonradan kazanılan karakterlerin genel kalıtım kurallarını açıklayan yeni-lamarck'çı öğreti.

— ANSİKL. Miçurin başka ülkelerden çeşitli bitkiler getirterek bunları melezleştirdi; kışa ve soğuğa dayanıklı meyve ağaçları yetiştirdi. Onun değerini ilk defa Lenin anladı; Stalin ise onu bir otorite haline getirdi. Ağustos 1948'de komünist makamlar genetikle ilgili Mendel kanunlarını geçersiz sayarak onun yerine «Miçurin bilimi»ni kabul ettiler. Miçurin'cilik 1962'ye kadar resmî hüviyetini korudu. Fakat teori ve tarım alanında görülen başarısızlıklar yüzünden 1962'den beri gözden düştü, hiç değilse eski önemini yitirdi.

Miçurin'cilik Darwin-sonrası, Weismann-öncesi devreye rastlar; Marx ve Engels'in 1870'te öne sürdükleri komünist biyoloji görüşüyle hemen hemen özdeştir. Miçurin'ciler evrim teorisini, sunî ayıklanma yoluyle evcil hayvanların ve tarım bitkilerinin ıslah edilebileceğini ve sonradan kazanılan karakterlerin soydan soya geçebileceğini öne süren lamarck'çı görüşü kabul ederler. Miçurin, devrin biyoloji teorilerine pek az katkıda bulundu. Ayrı türden bitkileri kendine özgü bir teknik kullanarak melezleştirdiğini öne sürdü. Bunun için iki ayrı türün birini aşı, diğerini anaç olarak kullandı. Her iki bitki birbiriyle bağdaşıncaya kadar bu işlemi sürdürdü. Çapraz tozlaşma sonucunda yaşayıp çoğalabilen melezler elde etti. Miçurin bu olayı şöyle anlatır: «Türler arası çaprazlama çok güç bir iştir. Ben anaç bitkinin çiçek tozundan küçük bir parçayı aşılanacak bitkinin çiçektozuna katarak kullandım ve başarı sağladım.» Bu açıklama, 1. batılı genetikçilerin türler arası çaprazlamayı niçin onun gibi yapamadıklarını; 2. elde ettiği melezlerin niçin anaç bitkiye benzediğini göstermektedir. Bununla beraber biyoloji bilginleri Miçurin'ciliği kabul etmediler.

Miçurin'ciliğin bellibaşlı görüşleri şöyle özetlenebilir: bitkilerin önemli iktisadî özellikleri kısıtlayıcı bazı etmenlerle denetlenebilir; bu etmenler Mendel kanunlarında yer alan genlere bağlı değildir. İyi etmen daima kötü etmeni etkisiz kılar; iyi etmen en uygun gelişmeyi sağlar; demek ki herhangi bir karakterin başatlığı veya çekinikliği önceden bilinebilir: çünkü yerel şartlara en uygun düşen karakterler daima başattır. Doğuştan gelen ve bozulan karakterler, melezleştirme yoluyle yeniden sağlanabilir. Yumurta en uygun çiçektozunu seçeceği için meydana gelecek tohum da yaşamağa daha elverişli olacaktır. Kalıtım, «yaşayan bir canlının belirli şartlara karşı belirli bir tepki gösterme yeteneği» diye tanımlanabilir. Demek ki kalıtsal karakterler, daha önceki döllerin benimsemiş olduğu çevresel şartlardır. Her organizma yaşadığı çevreden besin alır ve onu bünyesine uydurur. Çevre şartları elverişliyse, canlının yapısı bozulmadan devam eder; çünkü bir organizma daima kendine en uygun gelen besinler alır. Şu halde besinlerin niteliği değiştirilerek bir canlıdan istenilen tipte yavru elde edilebilir. Mendel kanunlarına göre ortaya çıkan tip ayrılığının asıl sebebi yerel beslenme etkenlerinin üreme hücrelerini etkilemesinden ileri gelir. Aşılama sonucunda ortaya çıkan ucubeler ise hakikî bitkisel melezlerdir.

Miçurin ve taraftarları mendel'ci kalıtım ve modern genetiği reddederler. Miçurin'ciliğin en aşırı taraftarı, stalin'ci Rusya'da ilmî bir otorite olan sovyet tarım uzmanı T. D. Lisenko'dur. (L)

MİÇURİNSK, esk. **Kozlov**, S.S.C.B.'de şehir, Tambov'un batısında; 80 000 nüf. Besin ve metalürji sanayii. (L)

MİDAD i. (ar. *midād*). *Esk.* Yazı mürekkebi: *Ersem de murada nâmuradım / Gözyaşlarıdır benim midadım* (Tokadîzade Şekib). *Diler mihr-i hakikat şuleriz olsun midadından* (Tevfik Fikret). [M]

MİDAEİON. Esk. coğ. Anadolu'da Frigya bölgesinde şehir. Adını Frigya kralı Midas'tan aldığı sanılır. Şehir, Eskişehir-Ballıhisar (Dorylaion-Pessinus) yolu üzerinde bulunması sebebiyle büyük bir önem kazandı. Midaeion'dan ilk defa Hellanikos söz eder. M.S. 36'da S. Pompeius burada yakalandı. Ballıhisar (Pessinus) şehriyle birlikte «Tanrılar anası»nın kutsandığı merkezlerin başında gelirdi. Şehrin, Porsuk nehri kenarındaki Eskişehir'in (Dorylaion) 30 km doğusundaki Karahöyük'te yer aldığı sanılır. (M)

MİDAK i. (ar. *midāk*). Süs. santl. *Esk.* Üzerinde sürh (kırmızı boya) ezilen levha. (Mermer veya somakiden, pürüzsüz düz yüzeyli olarak yapılırdı. Midak'ın üzerine konulan katı boya, mermer veya billûrdan bir tokmakla ezilerek toz haline getirilirdi.) [M]

MİDAS i. Amerika'da yaşayan yeleli maymunların ilmî cins adı (*Midas rosalia* altın sarısı renginde küçük bir maymundur). *Eşanl.* LEONTOCEBUS. (L)

MİDAS, Frigya kralı (M.Ö. 715'e doğr.-676). Eusebios kroniğine göre, M.Ö. 738 yılında tahta çıktı. Gordias'ın oğlu olarak bilinir. Asur kralı Sargon II, kendinden öncekilerin Midas ile başa çıkamadığını bildirdiğine göre, bu kral, Tiglatpleser III'ün (M.Ö. 745-727) bir çağdaşı olmalıdır. Yunanlılarla ilişki kuran Midas, Herodotos'a göre, Delphoi'ye zengin bir taht hediye etti, Kyme'li bir yunan prensinin kızıyle evlendi. Eusebios kroniğine göre, M. Ö. 696-695 yıllarında Anadolu'ya giren Kimmerler, başkent Gordion ile birlikte bütün Frigya'yı yakıp yıktılar; bu felâket üzerine Midas öküz kanı içerek intihar etti. Midas'ın ölümünden sonra Frigya'nın siyasî önemi kalmadı. Midas ile ilgili efsaneye göre, Dionysos kendisine her dokunduğu şeyi altına çevirme gücünü vermişti. Apollon ile Marsyas (Pan) arasında hakem seçilince, Midas ödülü Marsyas'a verdi, Apollon da kulaklarını eşek kulağına çevirerek ondan öcünü aldı. (ML)

Midas'ın Kulakları, Güngör Dilmen'in oyunu (1960); bu oyundan yararlanarak Ferit Tüzün'ün bestelediği opera (1969). Yazıldığı yıl Gençlik tiyatrosu tarafından oynanan eser, tanrılar arasındaki müzik yarışmasında hakemlik eden Frigya kralı Midas'ın cezalandırılmasıyle ilgili eski bir anadolu efsanesini anlatır. (Bk. MIDAS.) Kulaklarının eşek kulağı şeklinde uzadığını gizlemek isteyen Midas'ın sırrını yalnız berberi bilmektedir. Bu sırrı saklamaktan azap duyan berber kırlarda, «Midas'ın kulakları, eşek kulakları» diye bağırır. Kırdaki kamışlardan yapılan kavallar, bu sözleri bütün ülkeye yayar. Midas, kendi iç kavgasını ve utancını yenerek halkına, gerçekte olduğu gibi görünür. *Midas'ın Kulakları* operası 1969'da Devlet tiyatrosu tarafından oynandı. (M)

Midas şehri kazıları. Arkeol. Eskişehir yakınlarında Midas anıtının bulunduğu şehirde kazılar yapıldı. Fransız Arkeoloji enstitüsü adına A. Gabriel başkanlığında 1936 sondajından sonra, Haspels başkanlığında 1937'de ikinci defa araştırıldı. Şehir, Midas anıtına hâkim bir kaya platosu üzerindedir. Platonun çeşitli yerlerinde kaya içine oyulmuş, ovaya doğru inen merdivenler vardır. Merdivenlerden biri aşağıdaki yeraltı mağarasında sona erer. Ele geçen çeşitli buluntular, M.Ö. IV. yy.ın ilk yarısına aittir. Yapı duvarları arasında boz renkli frig çanak çömleği ve ithal edilmiş eşya bulundu. Tunç ve demir eşya, özellikle fibulalar dikkati çeker. Şehrin M.Ö. IV. yy.da terk edildiği de kazılardan anlaşıldı. Midas şehri üç evre gösterir: 1. evre, frig devrinin bağımsızlık döneminde plato bir surla sağlamlaştırıldı ve kayalara merdivenler oyuldu. Bu evre sonunda şehir kimmer istilâsıyle tahrip edildi; 2. evreyi, M.Ö. VI. yy.ın ilk yarısında, lydia hâkimiyeti altında yapılmış sanat eserleri, heykeller, pişmiş topraktan kaplama levhalar temsil eder; 3. pers hâkimiyeti zamanına rastlayan son evrede basit bir şehir kuruldu. Daha geç bir devrede platonun boş bir kenarında küçük bir tapınak yapıldı. Adak stellerinden bunun Agdistis (Kybele) tapınağı olduğu öğrenildi. Ayrıca çanak çömlek ve pişmiş topraktan küçük eserler ele geçirildi. Bu tapınak Helenistik-Roma devrine mal edilir. Midas kazıları, eski frig kültürü üstündeki bilgilere geniş katkılarda bulunması yönünden önemlidir. (M)

MİÇURİN

MİDDELBURG, Hollanda'da şehir, Zeeland ilinin idare merkezi, Walcheren adasında, Hond veya Batı Escaut'dan Flessingen'e giden kanal kıyısında; 28 400 nüf. Belediye sarayı (XV.-XVI. yy.). Manastırın eski binaları (XIII. yy., XV. yy., XVI. yy.); XVIII. yy.dan kalma kilise. Çeşitli sanayi: metalürji; makine ve elektrik malzemesi yapımı; gübre; dokuma; besin sanayii. (L)

MİDDELFART, Danimarka'da (Odenseamt) şehir, Fionie adasında; 8 800 nüf. (L)

MİDDELKERKE, Belçika'da (Batı Flandre, Ostende idare çevresi) komün, Kuzey Denizi kıyısında, Ostende'ın güneybatısında; 5 500 nüf. Sayfiye merkezi. (L)

MİDDENDORF (Aleksandr Fyodoroviç), rus tabiat bilimcisi ve gezgini (Petersburg 1815-Helenorm, Livonya 1894). 1840'ta Laponya'da ve Kuzey Buz denizi kıyılarında kuşbilimi konusunda bir inceleme gezesi yaptı. Petersburg Bilimler akademisi tarafından Ohotsk denizi kıyılarındaki Taymır yarımadasına, bilimsel bir keşif seferi düzenlemekle görevlendirildi. Bu seferden coğrafya, meteoroloj ve magnetik konularında değerli gözlemlerle döndü. 1867'de Novaya Zemlya ve İzlanda'ya gitti, Gulf Stream'in İskoçya ve Svalbard arasında akıntısını inceledi. Başlıca eseri *Reise in Äussersten Norden und Osten Sibirlens*'tir (Kuzey ve Doğu Sibirya'ya Yolculuk) [4 c., 1848 - 1875]. (L)

MİDDLE JAZZ. Bk. MAINSTREAM.

MİDDLESBROUGH, Büyük Britanya'da (Yorkshire North Riding) şehir, Tees halici kıyısında; 157 300 nüf. Metalürji sanayii; kimya sanayii; makine yapımı; tuhafiyecilik.

— Tar. Daha 1215'te bir «Charte» elde eden şehrin ticarî faaliyeti, XV. yy.da Brugge'nin gerilemesi sayesinde gelişti: 1574'te

Foto. LAROUSSE

gueux'lerin eline geçen Middlesbrough, Doğu Hindistan şirketinin ticaretinde önemli rol oynadı (XVII. yy.). Napolyon'un deniz ablukası ve Anvers'in kalkınması sonucunda ticareti söndü. (L)

MİDDLESEX, Büyük Britanya'da idare bölümü, Londra'nın kuzeybatısında; 2 230 100 nüf. (Londra dışında). [L]

MİDDLESEX (Lionel CRANFİELD, birinci — kontu), İngiltere başhazinedarı (1578-1645). Londralı bir tacirdi, 1605'te kral James I'in hizmetine girdi, onun sayesinde çabuk ilerledi; 1621'de başhazinedar lordluğuna yükseldi; devlet maliyesini, kendi serveti gibi maharetle yönetti. (L)

Thomas MİDDLETON
(özel koleksiyon)

MİDDLETON, Büyük Britanya'da (Lancashire) şehir, Manchester'in kuzeyinde; 56 700 nüf. Dokuma sanayii (pamuk). [L]

MİDDLETON (Conyers), ingiliz bilgini ve edebiyat tenkitçisi (Richmond, Yorkshire 1683 - Hildersham, Cambridgeshire 1750). Deist düşüncelere sahip olan Middleton, Bentley'in hasmıydı. Papalık aleyhtarı kitabı *Letter From Rome* (Roma Mektubu) [1729] büyük başarı kazandı. (L)

MİDDLETON (John MİDDLETON, birinci — kontu), iskoçyalı asker (1619'a doğr. -Tanca 1674). Covenant ordusunda hizmet gördü ve Montrose'u Philiphaugh'da yenilgiye uğrattı (1645); İskoçya Charles II'yi tanıyınca, krallığın önde gelen subaylarından biri, sonra yüksek komiser oldu (1659-1663). Meslek hayatını Tanca valisi olarak tamamladı (1667). [L]

MİDDLETON (Thomas), ingiliz tiyatro yazarı (muhtemel olarak Londra 1570-Newington Butts 1627). Henüz Oxford'da öğrenciyken birçok şiir ve hiciv yayımlamıştı; bunlar arasından en önemlisi *The Wisdom Solomon Paraphrased*'dir (Süleyman Peygamberin Açıklamalı Bilgeliği) [1597]. Tek basına veya başka yazarlarla, özellikle Rowley ile birlikte, trajediler ve komediler yazdı. İlk komedilerinin çoğunda, Londra hayatını (XVII. yy. başları) dile getirdi: *A Trick to Catch the Old One* (İhtiyarı Yakalamak İçin Bir Hile) [1608]; *A Mad World, My Masters* (Deli Bir Dünya, Ustalarım) [1608]; *A Chaste Maid in Cheapside* (Cheapside'da İffetli Bir Kız) [1612]. Komedi yazarı olarak doruğa eriştiği sırada, trajedi yazarlığına döndü. *Women Beware Women* (Kadınlar Kadınlardan Sakınsın) [1612] adlı dramı tek başına yazdı; gerçekçiliğin bir şaheseri olan bu oyunda, italyalı saray gözdesi ünlü Bianca Capello'nun serüvenlerini anlatır. Daha sonra Rowley ile birlikte birçok trajedi ve trajikomedi yazdı: *A Fair Quarrel* (Yerinde Bir Kavga) [1616]; *The Spanish Gipsie* (İspanyol Çingenesi) [1623]; *The Changeling* (Budala) [1624]. Son yıllarında, yine tek başına kaleme aldığı oyunların başlıcaları şunlardır: *The Witch* (Cadı) [1622]; *A Game at Chesse* (Bir Satranç Partisi) [1624]. Birinci oyun Shakespeare'in *Macbeth*'ini hatırlatır. İkinci oyun, başarısını, siyasî alegori biçiminde yazılmış olmasına ve İspanya aleyhindeki imalarına borçludur. Shakespeare'in seviyesine erişememiş olmakla beraber Middleton, ele aldığı çevreleri çok iyi bilmesi ve usta gerçekçiliği sayesinde, ingiliz tiyatro tarihinde önemli bir yer tutar. (L)

MİDDLETOWN, A.B.D.'de (Ohio) şehir, Büyük Miami kıyısında. Cincinnati'nin kuzeyinde; 42 000 nüf. Metalürji. Makine ve uçak yapımı. Kâğıt fabrikaları. Tütüncülük. (L)

MİDDLETOWN, A.B.D.'de (Connecticut) şehir, Connecticut ırmağının aşağı çığırı kıyısında; 33 250 nüf. Hafif metalürji. Dokuma sanayii. Konfeksiyon. Kimya ve besin sanayii. (L)

MİDDLETOWN, A.B.D.'de (New York) şehir, New York'un batısında; 22 600 nüf. Dokuma sanayii. Metalürji. Kâğıt fabrikaları. Kimya sanayii. Makine yapımı. (L)

MIDDLE WEST veya **MİDWEST**, A.B.D.'de Atlas okyanusu kıyısındaki eyaletlerle Kayalık Dağlar arasında kalan bölgelere verilen ad. (L)

Middle-white domuzu, yorkshire domuzları grubundan domuz ırkı. (L)

MİDE i. (ar. *micde*). Sindirim borusunun yemek borusu ile onikiparmak bağırsağı arasında kalan torba gibi geniş bölümü: *Biri, güzel bir avrupa şehrinde ataşemiliterdi, midesinden hasta olduğu için Cenevre'ye geldi* (F.R. Atay). *Akşamdan bir sarhoş getirmişler ... Midesinde nesi varsa boşalmış* (Ahmed Rasim). || *Teşm. yol.* Karın bölgesi: *Birinin midesine yumruk vurmak.* || *Mec.* İştah, yemek yeme isteği.

— ÇEŞ. DEY. *Mide bulandırmak*, kusacak hale getirmek. Tiskinmek, iğrenmek. *Mec.* Şüphelendirmek, kuşkuya düşürmek. || *Mide fesadı*, karışık ve çok yemekten meydana gelen sindirim bozukluğu. || *Mide fesadına uğramak*, çok ve çeşitli yiyecekler yiyerek mideyi bozmak. || *Midesi ağzına gelmek*, öğürmek. Çok iğrenmek. || *Midesi* (veya *bağırsakları*) *bozulmak*, yiyeceklerin sindirilemememesinden dolayı rahatsızlanmak: *Mastika, lâmibko, şarap midemi bozuyordu* (Ahmed Rasim). || *Midesi bulanmak*, kusacak gibi olmak: *İştchım yok... Midem bulanıyor. Olmadık şeyler istiyor canım* (Kemal Tahir). *Midesi bulandı da biraz hava alacak* (B. Felek). *Mec.* Çirkin bir davranış, söz v.b. karşısında tiksinti duymak: *Şahinde'nin sesini duyunca Yusuf'un midesi bulanır gibi oluyor ve Muazzez'i yanına çağırarak aşağı bırakmıyordu* (Sabahattin Ali). Şüphelenmek, kuşku duymak || *Midesi ekşimek* (*kaynamak* veya *yanmak*), henüz yenilmiş yiyeceklerden dolayı midede rahatsızlık duymak. || *Midesi kabul etmemek* (*götürmemek* veya *kaldırmamak*), hastalık veya tiksinme yüzünden bir şeyi yiyememek. *Mec.* Çirkin bir şey karşısında huzursuz olmak, rahatı kaçmak, || *Midesinden bağlanmak*, çıkarlarını ön plana alarak hizmet edenler için söylenir. || *Midesine düşkün*, obur, çok yemek yiyen. Yiyip içmeyi seven. || *Mideye oturmak*, [yemek için] sindirilemeyip midede kalmak. || *Mideyi bastırmak*, hafif bir şeyler yiyerek açlığını gidermek.

— Anat. *Mide ağzı*, yemek borusunun mideye açılan alt ucu. (Mide ağzı, midenin büyük tümseği ile dar bir açı meydana getirir. Bu hizada, mide borusunun fizyoloji ve patolojisinde önemli rol oynayan bir büzgen kas bulunur.) || *Mide ağzı bezleri*, mide ağzının çevresinde bulunan, çok dallı borumsu salgı bezleri. || *Mide-epiplon atardamarları*, mide-onikiparmak bağırsağı atardamarı ile dalak atardamarından doğan atardamarlar. (Bk. ANSİKL.) || *Mide kapısı*, midenin alt kısmında mideyi onikiparmak bağırsağından ayıran delik. (Bu deliğin halka şeklinde bir kapağı vardır, fakat onikiparmak bağırsağının içindekilerin mideye geri dönmesine engel olmaz.) || *Mide kapısı atardamarı*, karaciğer atardamarının bir dalıdır; mide kapısının üst kenarında iki dala bölünür, bunlar midenin öz atardamarının uç dalları ile birleşir. || *Mide-onikiparmak bağırsağı atardamarı*, karaciğer atardamarının önemli bir dalı. (Onikiparmak bağırsağının birinci bölümünün arkasından geçer, iki kola ayrılarak son bulur; bu kollar pankreas, onikiparmak bağırsağı ve mide damarlarını verir. Mide-onikiparmak bağırsağı atardamarı, cerrahîde önemli bir nokta teşkil eder.)

— Cerr. *Mide ağızlaşması*, bir daralma sonucu birbirinden ayrılan iki mide parçasının ağızlaşmasını sağlayan ameliyat. || *Mide ağzı plastiği*, mide ağzının normal fizyolojisini yerine getirmek için yemek borusunun son parçasına yapılan cerrahî müdahale || *Mide - bağırsak ağızlaşması*, midenin, genellikle boşbağırsağa ait bir bağırsak kanalıyle ağızlaşmasını sağlamak için yapılan ameliyat. (Bu müdahale onikiparmak ülserinde veya kazınamayan mide kapısı kanserinde uygulanır.) || *Mide-boşbağırsak ağızlaşması*, midenin boşbağırsakla ağızlaşmasını sağlayan ameliyat. (Bu ameliyat daha çok «mide-bağırsak ağızlaşması» diye anılır.) || *Mide çıkarma*, mideyi tüm olarak veya kısmen çıkarmak için yapılan ameliyat. (Bk. ANSİKL.) || *Mide-onikiparmak bağırsağı ağızlaşması*, mideyi onikiparmak bağırsağının bir parçasıyle ağızlaştırmak için yapılan ameliyat. || *Mide plastiği*, mide üstünde yapılan çeşitli plastik ameliyatlara, özellikle ülser sonucunda meydana gelen deliği tıkamak amacıyle yapılan cerrahî müdahale.

— Fizyol. *Mide asitliği*. Bk. ASİTLİK. || *Mide kas gücü ölçümü*, mide kaslarının gerginliğinin, bir üfleme sondasına bağlı manometre ile ölçülmesi. || *Mide ölçümü*, midenin hacmini ölçme. || *Mide suyu*, midenin salgıladığı sıvı, sindirimi sağlayan etkenlerden biridir. Bk. ANSİKL.

— Karşılaştırmalı anat. Bk. ANSİKL.

— Patol. *Mide ağrısı*, çeşitli sindirim bozukluklarıyle birlikte hastanın, karın bölgesinde duyduğu şiddetli ağrı. (Bk. ANSİKL.) || *Mide ağzı spazmı*, mide ağzındaki büzgen kasın spazmı. (Besinlerin yemek borusundan mideye geçmesini güçleştirir, hat tâ imkânsızlaştırır; bunun sonucunda yemek borusunda genişleme meydana gelir.) || *Mide-bağırsak düşüklüğü*, mide ve bağırsağın aşağıya sarkması. (Bk. ANSİKL.) || *Mide-bağırsak iltihabı*, mide ve bağırsak mukozalarının aynı zamanda iltihaplanması. (Bk. ANSİKL.) || *Mide düşüklüğü*, genişleme ve askı bağlarının gevşemesi sonucunda midenin aşağıya doğru sarkması. || *Mide fıtığı*, ak çizginin üst kısmında, yani karın doğru kasları arasında meydana gelen fıtık. || *Mide genişlemesi*, özellikle hava yutma sebebiyle midenin genişlemesi. (Bk. ANSİKL.) || *Mide iltihabı*. Bk. GASTRİT. || *Mide kanaması*, midede görülen kanama. (Mide kanaması genellikle midedeki derin yaralardan [ülser, kanser] yahut genel hastalıklardan [iskorbüt, sarı humma] ileri gelir. Kan kusma [hematemez] veya melaena ile kendini belli eder.) || *Mide kapısı kasılması*, bazı süt çocuklarında mide ve mide kapısında aşırı duyarlılıkla birlikte görülen spazm hali; bu durum, her emzirmeden sonra zamansız kusmalara sebep olur. (Bu gibi kusmalar pek önemli değildir, genellikle yatıştırıcı ilâçlarla ve yemeğin kıvamını kalınlaştırmakla tedavi edilir.) || *Mide rahatsızlığı, mide veya bağırsak rahatsızlığı*, mide ve bağırsakların tıkanmağa başlaması. (Bk. ANSİKL.) || *Mide spazmı*, mide kas gömleğinin toptan kasılması. || *Mide ülseri*. Bk. ÜLSER.

— Vet. Bk. ANSİKL.

— Zool. *Mide-ağız sinir düğümü*, yumuşakçalarda baş sinir düğümü.

— ANSİKL. Anat. İnsan *mide*'si tulum biçiminde geniş bir torbaya benzer. Mide iki kısma ayrılır: *üsttekine* «dikine» veya «inen» bölüm, *alttakine* «yatay» bölüm denir; dikine bölüm de iki kısımdır: yukarıda «büyük tümsek», aşağıda asıl mide ve bunun alt ucunda «küçük tümsek» bulunur. Yatay bölüm küçük tümsekten başlar, mide kapısı ile onikiparmak bağırsağından ayrılır. Midenin iki yüzü vardır: ön ve arka yüz. Her iki yüz sağda «küçük kıvrım», solda «büyük kıvrım» ile birbirine bitişir. Mideyi yemekborusuna bağlayan deliğe «mideağzı» denir. Midenin şekli insandan insana değişir. Yapısı dört katlıdır: seröz zar, mide kası (çok güçlü), mukoza-altı ve mukoza. Mide, üst karın bölgesinde derinin hemen altında bulunur; sağında karaciğer, solunda dalak, üstünde diyafram, altında enine kalınbağırsak, arkasında pankreas vardır. Pankreas ile mideyi birbirinden iç organ askısı arka boşluğu ayırır.

● *Midenin dokusal yapısı*. Mideyi meydana getiren *kas gömlek*, 1-2 mm kalınlığındadır ve iki temel kas tabakasından oluşur. Dış tabaka uzunlamasına kas tellerinden, iç tabaka ise dairesel kas tellerinden meydana gelir. Bu iki tabaka bağırsakta olduğu kadar düzenli değildir. Bir *mukoza-altı* tabaka, kas tabakasını *mukoza*'dan ayırır. Mukozanın yüzeyi, silindirimsi ve çanaksı hücrelerden bir epitelyum ile kaplıdır. Epitelyumun üzerindeki çanaksı çukurcukların dibinde *salgı bezleri* bulunur; salgı bezleri midenin çeşitli kısımlarında değişik tiptedir: midenin yukarıdaki dörtte üç kısmında dip bezleri çoktur; mide kapısı bezleri ise, mide kapısı bölgesinde çoktur ve küçük kıvrımdan yukarıda da az veya çok bulunur. (Mide ülserleri sadece mide kapısının mukoza bölgesinde görülür.) Bezlerin çevresinde bir koryon (damar ve bağ dokusu ağı) yer alır. Mukozanın derin kısmında mukoza kas tabakası bulunur (karmaşık kas telleri). *Mide bezleri* mukus, pepsin ve klorid-rik asit salgılar.

Midenin besinler üstündeki etkisi iki tür-

Foto. LAROUSSE

lüdür: *mekanik sindirim* (besinleri çalkalayarak karıştırmak); *kimyasal sindirim.* Kimyasal sindirimi, kloridrik asidin yardımıyle albüminleri parçalayan *pepsin* mayası sağlar. Mukus, midenin kendi kendini sindirmesini önler ve mide mukozasını korur.

● *Midenin çalışması.* Midenin çalışması hem mekanik, hem kimyasaldır.

Mekanik bakımdan mide, sığamsal hareketlerin cereyan ettiği yerdir. Bu hareketler sindirim borusunun öteki kısımlarının sığamsal hareketlerini andırırsa da, onlardan daha karmaşıktır, çünkü midede, öteki kısımlarda rastlanmayan eğik kas telleri vardır. Midenin besinleri karıştırdığı pek söylenemezse de, besinleri çoğu zaman başka kısımlardan daha kuvvetli ve esnek bir baskı altında sıkıştırdığı bir gerçektir. Midedeki sindirilmiş besinlerin onikiparmak bağırsağına boşaltılması mide kapısınca sağlanır. Kusma, «ters sığamsal kasılma» denen bir dizi olağanüstü kasılmadan ileri gelir; aynı zamanda karın çeperi kasları da karnın iç basıncını artırır ve kusma olayının meydana gelmesini kolaylaştırır.

Kimyasal bakımdan mide çeperi üç salgı çıkarır: *mukus* salgısı tekhücreli bezlerden, *mide suyu,* borumsu bezlerin ana hücrelerinden, *kloridrik asit* aynı bezlerin kenar hücrelerinden oluşur. Mukusun başlıca görevi proteinleri sindiren mide suyunun mide çeperine değmesini önlemektir; çünkü mide çeperi de proteindendir, mide suyu ile zedelenebilir. Nitekim mukus bulunmayan kısımlarda mide kendi kendini yer ve ülser meydana gelir. Kloridrik asit midede enzimlerin etkisini kolaylaştıran pH=2 derecesinde bir iyonik asit tepkimesi sağlar. Mide suyunda bulunan enzimler şunlardır: *pepsin,* proteinleri hidroliz yoluyle polipeptitlere çevirir (etin, yumurtanın v.b. sindirimi); *peynir mayası,* sütün pıhtılaşmasını sağlar. Midedeki sindirimin sonucunda *kimüs* meydana gelir. Sindirimin mide içinde cereyan ettiği sırada mide bol su çıkarır; mideye gelen sinirler, ortosempatik sırt siniri (yarımay sinir düğümü) ve parasempatik sinirdir (pnömogastrik sinir); midenin hareketlerini ve çeşitli salgılarını idare eden sinirler bunlardır. Yaşatkan sinir sistemini beyin-omurilik sinir sistemiyle birleştiren bağlar sayesinde yiyecekler mideye inince, hattâ yemeğin tadı ağızda belirince mide suyu salgılanmağa başlar (basit refleks). Fakat terbiye edilmemiş hayvanlar alıştıkları yiyecekleri gördükleri zaman da midelerinde salgılama olur (edinilmiş refleks). Terbiye edilmiş hayvanda ise yiyecek manzarasıyle deneysel olarak bir uyarma yapılırsa (şartlı refleks) gene aynı sonuç elde edilir. İnsanda da durum aynıdır.

● *Mide hastalıkları.* Birçok Mide hastalığı vardır; mide suyu salgısındaki bir bozukluktan (hiper veya hipokloridri şeklinde sindirim bozukluğu) veya midedeki bir hastalıktan (gastrit, ülser veya kanser) ileri gelebilir; ayrıca kasılma sistemindeki bir bozukluk yüzünden mide genişleyebilir (bk. GENİŞLEME) veya askı bağlarının gevşemesinden ötürü düşmüş olabilir (bk. PTOZ).

● *Mide-epiplon atardamarları* sağ ve sol olmak üzere iki tanedir. Sağdaki, karaciğer atardamarının bir dalı olan mide-onikiparmak bağırsağı atardamarından doğar. Soldaki ise, dalak atardamarından doğar. Bu iki atardamar midenin büyük kıvrımını izler ve kıvrımın ortasında ağızlaşır. Bunlardan mideye çok sayıda damar yayılır.

— Cerr. *Mide çıkarma,* başlıca üç çeşit olur:

1. *geniş mide çıkarma,* tüm midenin ve etrafındaki hücre ve lenf dokularının çıkarılmasıdır; bu ameliyat sadece mide kanserinde uygulanır;

2. *tam mide çıkarma,* tüm midenin, ama sadece midenin çıkarılmasıdır;

3. *kısmî mide çıkarma,* midenin bir kısmının çıkarılmasıdır; bu ameliyata mide ve onikiparmak bağırsağı ülserinde yaygın olarak başvurulur; aynı zamanda hemen daima mide kapısı da çıkarılır. Sindirimin yeniden başlaması, ya kalan mide parçasıyle onikiparmak bağırsağı arasında bir ağızlaşma ile (mide-onikiparmak bağırsağı ağızlaşması veya Péan ameliyatı) yahut da, daha çok, ameliyattan sonra midenin güdük kalan kısmıyle boşbağırsak arasında bir ağızlaşma ile (ağızlaşma şekline göre Polya, Finsterer, Kocher... ameliyatı) sağlanır. *Onikiparmak ülseri*'nde uygulanan «mide çıkarma»yı ayrı tutmak gerekir. Bu ameliyatta midenin alt üçte iki kısmı çıkarılır, sonra midenin güdük kalan kısmıyle boşbağırsak arasında bir ağızlaşma yapılır, ülser yerli yerinde bırakılır. Gerçekten, ülser tedavisi için mide çıkarmanın gayesi sadece yaralı kısmı kesip almak değil, aynı zamanda midenin aşırı asitliğini eksiltmektir.

— Fizyol. *Mide suyu,* mide mukozasında bulunan tüp şeklindeki bezler tarafından salgılanır. Hayvanlarda sunî mide fistülü meydana getirerek bunlarda biriken mide suyunu besinlere karışmadan elde etmek mümkündür. İnsanlarda, salgılanan mide suyunun miktarı, alınan besinlere göre değişir (günde ortalama 1,5 litre). Mide suyu renksiz, özel kokulu, akıcı bir sıvıdır; yoğunluğu 1,001 ilâ 1,01'dir; çok asitlidir (pH=1 ilâ 1,5); yani 1 000'de 1 ilâ 3 kloridrik asit taşır. Bundan başka, içinde klorür durumunda madenî maddeler (Na, K, Ca), biraz fosfat (Ca, Mg, Fe) ve iki enzim bulunur: 1. *pepsin.* Bu enzim asitli ortamda protidler üstünde etki gösterir ve onları polipeptid durumuna getirir, 2. *peynir mayası.* Bu maya, mide suyuna sütü pıhtılaştırıcı nitelik kazandırır.

Mide suyunun oluşu iki salgılama mekanizmasıyle sağlanır: a) *mutlak refleks yoluyle salgılama,* mide-akciğer sinirinin mide mukozasına yayılmış olan merkezcil tellerinin yiyecekler tarafından uyarılmasıyle sağlanır; b) *ruhsal etkiyle salgılama,* ruhsal uyarmalar (görme, koku alma, yiyecekleri akla getirme) bu salgılamayı harekete geçirir.

— Karşılaştırmalı anat. Etçil hayvanlarda mide, obruk armut biçimindedir. Mukozasında düzenli ve dalgalı birçok kıvrım vardır, tüm yüzeyinde mide suyu salgılanır. Mide ağzı huni biçiminde geniştir; bu durum, besinlerin geri gelmesini kolaylaştırır. Geviş getirenlerde mide oldukça büyük ve dört bölüm halindedir: *işkembe, börkenek, kırkbayır, şirden;* midenin dört bölümlü oluşu besinlerin ikinci kere çiğnenmesini sağlar (geviş getirme); işkembe tek başına karın boşluğunun dörtte üçünü doldurur. Kuşlarda mide üç kısımdır: kursak, bezli mide, katı. Yemek borusuna bitişik şişkin bir torba olan *kursak*'ta yiyecekler az çok uzun bir süre kalır; *bezli mide,* mide suyunu salgılar; *katı,* yiyecekleri öğütür.

Diğer hayvanların çoğunda da besinlerin biriktirildiği bir veya birkaç sindirim kesesi vardır. Seyrek fakat çok yiyen hayvan türlerinde keselerin sayısı ve oylumu artar. (Sülük ayda bir defa yemek yetinebilir, ama bir yiyişte kendi ağırlığının sekiz katı kan emer; sülüğün yirmi iki «mide»si vardır.) Mide, öğütücü veya emici de olabilir (öğütücü: rotatorların ağzı, kuşların katısı; emici: örümceklerin kursağı).

— Patol. *Mide ağrısı,* çoğu zaman birçok mide hastalığının belirtisidir (ülser, kanser, gastrit, sindirimsizlik v.b.). Özellikle kramp şeklinde gelen ağrı, bazen o derece şiddetli olur ki, kusmaya, bitkinliğe, hattâ baygınlığa yol açabilir. Her zaman yemekle ilişkili değildir.

● *Mide-bağırsak düşüklüğü,* askı bağlarının gevşemesinden, özellikle bağırsak kaslarında gerginliğin azalmasından ileri gelir. Düşüklük, ağrılara, şişkinliğe, karın sarkmasına ve kabızlığa sebep olabilir. Tedavi için, kuşaklarla karnı kaldırıp tutmak, yiyecekleri ayarlamak ve ilâçtan çok, fizik metotlarla kas gerginliğini düzeltmek gerekir.

● Yetişkinlerde *mide-bağırsak iltihabı,* daha çok, toksinli veya iyi çiğnenmeden yutulan yemeklerden, fazla alkol kullanmaktan veya bozulu içkilerden ileri gelir; mikrobik bir hastalığın sonucu da olabilir. Genellikle bağırsak belirtileri (ishal) mide belirtilerinden (kusma) daha çoktur; tedavisi, aşağı yukarı *bağırsak iltihabı* tedavisinin aynıdır.

Süt çocuğunda, mide bağırsak iltihabı çok daha ağır bir nitelik taşır. Genellikle emzirmeden ileri gelir; çeşitli hastalık mikroplarıyle kirlenen süt buna sebep olur. Yeşil renkte bol ishal ve çocuğun su kaybı sebebiyle hızla zayıflaması, bu hastalığın belirgin özellikleridir. Hafif mide-bağırsak iltihabında, çocuğu kadın sütüyle beslemek ve emzirmeleri düzenlemek, hastanın iyileşmesini sağlamağa yeterlidir. Meydana çıkan zehirlenme belirtileri yüzünden «toksikoz» da denen ağır olaylarda, acele tuzlu ve şekerli serom, antibiyotikler, analeptikler ve böbreküstü bezi hormonları vermek, sonra da beslenmeye tedricî olarak başlamak gerekir.

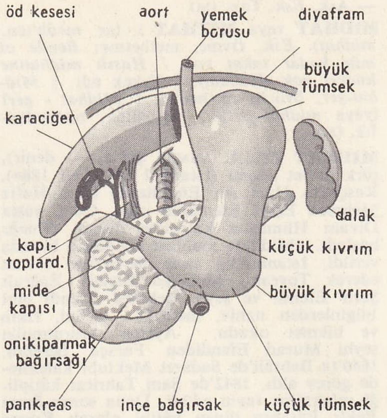

mide (anat.)

● *Mide genişlemesi*'nin, aşırı yemek ve içki almaktan veya sindirim bozukluğu yüzünden ortaya çıkan mayalanma sonucunda beliren gazlardan ileri geldiği sanılıyordu. Şimdi bunun özellikle hava yutmaktan ileri geldiği bilinmektedir. Yutulan hava bazen içi gaz dolu çok büyük bir cep meydana getirir ve mideyi genişletip düşüklük yapar.

● Genellikle aşırı yemekten veya sindirimi güç besinler almaktan ileri gelen *mide rahatsızlığı,* bir mide-bağırsak zehirlenmesidir; bazen tifo veya paratifo başlangıcıyle karıştırılabilir. Hasta kusmak ister, ishali vardır, dili paslıdır. Hastalığın yüksek ateşle seyreden daha şiddetli bir şekli vardır: *ateşli mide rahatsızlığı.* Tuzlu iç sürdürücü veya kusturucu ilâç almak, sonra sütlü ve etsiz bir beslenme düzeni uygulamak, sıcak şeyler içmek bu zararsız hastalığı atlatmağa yeter.

— Vet. ● *Köpekte kanamalı mide-bağırsak iltihabı,* ağır bir hastalıktır; bitkinlik kusma ve siyah renkte kanlı ishalle belirir. Yemek zehirlenmesinden ileri gelen iltihaplarda, perfingens'li anterotoksemi'de ve leptospiroz'da da görülür.

Tedavi, her şeyden önce etyolojik olmalıdır; anterotoksemi halinde antikangren serom, leptospiroz'da ise antibiyotikler kullanılmalıdır.

● *Kedide intanlı mide-bağırsak iltihabı* (kedi tifüsü), gayet bulaşıcı bir hastalıktır; sebebi bir ültravirüstür; bitkinlik, önü alınamayan kusmalar, olayların pek çoğunda ölümle sonuçlanan hızlı bir gelişme gösterir. Bu hastalık genç hayvanlarda görülür. Sülfamitler, antibiyotikler, ancak erken kullanılmak şartıyle etkili olabilir. Üç aylık kedi yavrularının formüllü bir aşıyle aşılanması, genel olarak iyi sonuç verir. (LM)

MİDECİ i. (*mide*'den *mide-ci*). *Mec.* Yalnız kendi çıkarını düşenen kimse. (M)

MİDESİZ sıf. (*mide*'den *mide-siz*). *Mec.* Her türlü şeyi yiyen. ‖ İğrenilecek şeylerden tiksinti duymayan (M)

MİDEVÎ sıf. (ar. *miᶜde*'den *miᶜdevî*). *Esk.* Mideyle ilgili olan.

— Ted. Gerek hareket, gerek salgı bakımından midenin faaliyetini düzeltmeğe yarayan ilâç için kullanılır.

◆ **Mideviye** sıf. *Esk.* Midevî'nin dişili (ML)

MİDFA (ar. *defᶜ*'ten, *midfaᶜ*). *Esk.* İtmeğe yarayan âlet.

— Ask. *Esk*. Top. (M)

MİDHAT veya **MİTHAT** i. (ar. *medh*'ten, *midhat*). *Esk*. Övme, methetme: *Bende ol mûr kadar takat yok / Hasılı midhatine kudret yok* (Hakani). ‖ Erkek adı. ‖ *Midhat-ger*, övücü, methedici. ‖ *Midhat - gerî* (veya *midhat-gerlik*), övücülük, methedicilik. (M)

MİDHAT PAŞA (AHMED ŞEFİK, — denir), türk devlet adamı (İstanbul 1822-Taif 1884). Rusçuklu Hacı Ali Efendizade Hacı Hafız Mehmed Eşref Efendinin oğlu. Genç yaşta Divanı Hümâyun kalemine devam etmeğe başladı. «Midhat» mahlası kendisine burada verildi. İstanbul'da cami derslerine devam ederek Toyranlı Mehmed Efendi, Zağralı Şerif Efendi ve şeyh Mehmed Efendi gibi bilginlerden nahiv, mantık, meâni, fıkıh ve hikmet okudu. Ayrıca Muratmolla şeyhi Murad Efendiden Farsça öğrendi. 1840'ta Babıâli'de Sadaret Mektubî kaleminde görev aldı. 1842'de Şam Tahrirat kâtipliği refakatine tayin edildi. Daha sonra Sami Bekir Paşanın divan kâtibi olarak Konya (1845) ve Kastamonu'da (1847) bulundu. 1848'de İstanbul'a döndü. 1849'da Meclisi Vâlâ'ya bağlı Mazbata odasına tayin edildi. 1851'de de bu kaleme serhalife oldu. Bu görevdeyken Arabistan ordusu müşiri Kıbrıslı Mehmed Paşanın durumunu teftişe gönderildi. Sadrazam Mustafa Reşid Paşanın takdirini kazandı. Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye'nin yazı işleri Rumeli ve Anadolu olarak ikiye ayrılınca, Anadolu ikinci kâtibi tayin edildi. Kıbrıslı Mehmed Paşa sadrazam olunca Balkanlar'daki başıbozuk askerlerin ve küçük memurların durumunu denetlemekle, Paris antlaşmasından (1855) sonra da Silistre valisi Mirza Said Paşa ile Vidin valisi Muammer Paşa hakkında soruşturma yapmakla görevlendirildi ve Tırnova'da Bulgarlar tarafından çıkarılan olayın yatıştırılması, ek bir görev olarak kendisine verildi (1857). 1858'de aldığı altı aylık iznini Londra, Paris, Viyana ve Brüksel'de geçirdi. Bu merkezlerde incelemeler yaptı. Dönüşünden sonra birçok valilikte görev aldı. Yetenekli ve dürüst bir idareci olarak ün kazandı. 1864'te taşra yönetimiyle ilgili yeni kanun hakkında fikri alınmak üzere merkeze çağrıldı. Aynı yıl, eski Silistre, Vidin ve Niş vilâyetlerinin birleştirilmesiyle kurulan Tuna vilâyetine vali oldu. Bu görevde ve 1869'da tayin edildiği Bağdat valiliğinde de başarı gösterdi. Ağustos 1872'de Mahmud Nedim Paşanın sadaretten düşmesinden sonra Sultan Abdülaziz tarafından sadrazamlığa getirildi. Fakat Abdülaziz'in mutlakıyet idaresine ancak iki buçuk ay dayanabildi. İstifasından sonra adliye ve hariciye nazırlıklarında bulundu. Bundan sonra imparatorluğun kurtuluşu için tek çare olarak gördüğü, meşrutiyet* idaresinin kurulması için çalışmağa başladı Abdülaziz'in yerine şehzade Murad'ı tahta çıkarmak istedi. Bu çalışmaları sadrazam Mahmud Nedim Paşa tarafından haber alınınca, adliye nazırlığından azledildi. İstanbul'da medrese öğrencilerinin Mahmud Nedim Paşa aleyhine gösteri yapmaları üzerine Sultan Abdülaziz, Mahmud Nedim Paşayı azletti; yerine Mütercim Rüştü Paşa tayin edildi. Midhat Paşa da adliye nazırlığına getirildi. Hüseyin Avni Paşa serasker, Hayrullah Efendi de şeyhülislâm oldu ve bu yeni kabine sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesine karar verdi. 29 Mayıs 1876'da Abdülaziz tahttan indirildi ve şehzade Murad, Murad V adıyle padişah oldu. 5 Haziranda Midhat Paşa Şûrayı Devlet reisi oldu. Midhat Paşanın konağında meşrutiyetin ilânıyle ilgili olarak yapılan bir toplantıyı Çerkez Hasan basarak Hüseyin Avni Paşayı ve hariciye nazırı Raşit Paşayı öldürdü. Bu olaylar, Murad V'in bozuk olan sinirlerini daha çok yıprattı. Rüştü ve Midhat Paşalarla görüşen şehzade Abdülhamid, Rüştü Paşaya ölünceye kadar sadaret vaadettiği gibi Midhat Paşaya da meşrutiyet taraflısı olarak göründü. Hattâ bu ara paşaya o günkü değeri 120 000 lira olan bir çift kol düğmesi hediye etti. Rüştü Paşa kabineyi topladı. Tahttan indirilen Murad V'in yerine Abdülhamid II geçirildi (31 ağustos 1876).

Devleti, içinde bulunduğu çıkmazdan ancak Midhat Paşanın kurtarabileceği fikri herkeste yaygındı. Abdülhamid II, Midhat Paşanın yabancı devletler ve halk tarafından tutulduğunu ve sevildiğini anladığı için, onu sadrazamlığa getirdi. İstanbul'da ve imparatorluğun büyük şehirlerinde aydınlar Midhat Paşayı devrin başlıca temsilcisi olarak selâmladılar. İmparatorluk dışındaki türkler ve müslümanlar da onun devleti buhrandan kurtaracağına inanıyorlardı. İngiltere'nin İstanbul'daki elçisi, hükûmetine yazdığı raporda onu «Hürriyet ve Meşrutiyet Türkiye'sinin yetiştirdiği en büyük adam» olarak tanıttı. Bismarck da «Midhat Paşa yüzyılımızın büyük adamlarındandır; bana kalırsa Doğu işleri şimdi yoluna girecektir» diyerek onu takdir ettiğini gösterdi. Bu olumlu tepkiler Paris ve Londra borsalarında osmanlı tahvillerinin beş frank artmasına yol açtı. Bununla birlikte onun sadrazamlığından memnun olmayanlar da vardı. Bu arada Rusya, Midhat Paşanın amansız düşmanıydı. Midhat Paşa sadrazam olduğu sırada Meclisi Mebusan toplantıya çağrıldı ve uzun tartışmalardan sonra Kanunu Esasiyi kabul etti. Fakat Midhat Paşanın karşı koymasına rağmen, padişaha, istemediği kimseyi sürgüne gönderme yetkisini veren 113. madde de Kanunu Esasiye girdi. Kanunu Esasi 23 Aralık 1876'da Beyazıt meydanında törenle ilân edildi. (Bk. *Birinci* MEŞRUTİYET.) Kanunu Esasinin ilân edildiği gün, halk toplulukları Dolmabahçe sarayının ve Midhatpaşa köşkünün önünde sevinç gösterilerinde bulundu. Bundan başka hıristiyanların ruhanî reisleri, Midhat Paşayı tebrik ederek teşekkürde bulundular. Midhat Paşa hıristiyanların ruhanî reislerinin makamlarına giderek ziyaretlerini iade etti. Sürgüne gönderilenlerin İstanbul'a dönmelerine izin verdi. Basının geniş bir hürriyet anlayışı içinde yayım yapmasına engel olmadı. Avrupalı büyük devletlerin telkin yoluyle devletin içişlerine karışmalarını önledi. Buna karşılık paşanın davranışlarını yanlış yorumlayan gruplar, kendi aralarında birleştiler. Namık Kemal başta olmak üzere jön türkler de Midhat Paşayı Kanunu Esasinin eksikli çıkmasında başlıca sorumlu olarak görmeğe başladılar. Midhat Paşanın muhalif gruplara karşı koyması, ancak Meclisi Mebusana dayanması ve padişahın güvenine sahip olmasıyle mümkündü. Meclisin açılması halk arasında ve Avrupa'da ünü ve itibarı artan Midhat Paşanın yerinden atılmasını güçleştirecekti. Bu sebeple Abdülhamid II Midhat Paşanın aleyhinde olanlara dayanarak sarayın Babıâli'ye karşı üstünlüğünü göstermek istedi; Babıâli tarafından sunulan teklifleri kabul etmemeğe başladı. Midhat Paşa, Kanunu Esasi hükümlerine aykırı bulunan bu davranıştan üzüntü duydu. Galib Paşanın kendisine danışılmadan Heyeti Vükelâya memur edilmesi üzerine padişaha bir mektup yazarak devlet idaresinde padişahın ve kendisinin sorumluluklarını ve yetkilerini hatırlattı. Mektubu padişaha verdikten sonra köşküne çekildi.

Abdülhamid II, saraydaki müşavirlerinin de fikrini aldıktan sonra Midhat Paşayı sadrazamlıktan azletti ve ünlü 113. madde uyarınca ülkeden de uzaklaştırmak kararını verdi. Müşavirleri Midhat Paşanın cumhuriyet ilân etmek ve Mekke şerifini cumhuriyetin başına getirmek için çalışanlar arasında olduğunu yaydılar. Bu olayı duyan Midhat Paşa 5 şubat 1877'de saraya gitti. Huzura kabul edilmeden sadaretten azledilerek tutuklandı ve hemen İzzeddin vapuruna bindirilerek Avrupa'ya sürgün edildi.

Midhat Paşa Brindizi'ye, oradan da Napoli-İspanya ve Paris yoluyle Londra'ya gitti. Burada kraliçe Victoria, Gal prensi ve daha birçok devlet adamıyle görüştü. Paris'te Thiers'in dostluğunu kazandı. Sürgün edilmesine rağmen Abdülhamid II'ye ve devlete zarar verebilecek bir harekette bulunmadı. Osmanlı-Rus savaşı üzerine saraya bir mektup yazarak vatan için her görevi yapabileceğini bildirdi. Eylül 1878'de affedilerek Girit'te oturmasına izin verildi. Bir süre sonra Saffet Paşanın tavsiyesiyle Suriye valiliğine tayin edildi. Burada halkın yabancı etkilere kolayca kapıldığını, ıslahat yapılması gerektiğini ve hükûmetin güvenini kazanmış bir valinin Suriye'ye tayininin yerinde olacağını bildirdi. Midhat Paşanın Suriye'de yapılmasını istediği ıslahat, Suriyeliler tarafından haber alındı. Bir tiyatroda «yaşasın Midhat Paşa» diye bağırıldı. Bunu hafiyeler tarafından saraya ulaştırıldı. Paşa, Aydın valiliğine tayin edildi. Aynı yıl (1881) Mahmud Nedim ve Cevdet Paşalar ile Sururi Efendiden kurulan bir heyet Abdülaziz'in öldürülmesiyle ilgili olanların mahkemeye verilmesi için delil toplamağa başladı. Bu kişilerin hemen hepsi Midhat Paşaya düşmandı.

23 Mayıs 1881'de Midhat Paşanın tutuklanması için İzmir'e emir gönderildi. Midhat Paşa, oturduğu daire askerî kuvvetler tarafından sarıldığı bir sırada, oradan ayrıldı ve İzmir'deki Fransız konsoloshanesine sığındı. İzmir'de 15 devletin konsolosu Midhat Paşayı himayelerine aldıklarını ilân ettiler. Bu durum sarayın işini güçleştirdi. Bununla birlikte Fransa hükûmeti nezdinde teşebbüse geçildi. Öte yandan da adliye nazırı Cevdet Paşa, Midhat Paşanın hayatına dokunulmayacağı hakkında teminat verdi. Bu durum üzerine paşa, İzzeddin vapuruyle İstanbul'a hareket etti. Yolda, Cevdet Paşa tarafından sorguya çekildi. İstanbul'a gelince de Yıldız'da yargılanmasına başlandı. Yargılama sonunda Mahmud ve Nuri Paşalarla birlikte Midhat Paşa, Abdülaziz'i öldürmek fiiline katıldıkları gerekçesiyle ölüme mahkûm edildi. Temyiz Mahkemesi Cinayet dairesi de ölüm kararını onayladı. Abdülhamid II, o devrin büyüklerinden kurdurduğu bir komisyona kararı onaylatmak için ölüm ilâmını tekrar inceletti. Abdülhamid II'den çekinen komisyon, ölüm ilâmını çoğunlukla onayladı. Bu arada Server Paşa «Bunlar katle teşebbüs etmemiş olsalar dahi Abdülaziz'i hal meselesinden dolayı bu adamların katli gerekir» diyerek komisyona hâkim olan havayı açıkladı. Abdülhamid II, istediği ilâm ve bilgileri aldıktan sonra cezaları ölümden müebbet sürgün ve hapse çevirdi. Bu suretle Midhat Paşayı öldürtmek istemediğini kamuoyuna göstermeğe çalıştı. Midhat Paşa ve arkadaşları hükmün bildirilmesinden 31 gün sonra Taif'e sürüldüler (28 temmuz 1891) ve burada öldürüldüler. Midhat Paşanın kemikleri daha sonra buradan alınarak İstanbul'da Âbidei* hürriyet tepesindeki bugünkü yerine defnedildi (26 haziran 1951). [→ Bibliyo.] (M)

MİDHAT PAŞA
(Servetifünun mecmuasından)

MİDHAT PAŞA
sürgünde (Napoli)
[Servetifünun mecmuasından]

MİDHGARD, *Edda* efsanesine göre gök ile yeraltı arasındaki «ara bölge». İnsanların oturduğu bu alan sık sık devlerin hücumuna uğrar, ama, tanrılar ve özellikle Thor tarafından savunulurdu. (M)

MİDİ DE BİGORRE tepesi, esk. **Arizes tepesi,** Fransa'da Pireneler'de (Hautes-Pyrenées) doruk. Bagneres-de-Bigorre'un güneyinde; 2 877 m. Rasathane ve Nansouty tarafından kurulan Yerküre Fiziği enstitüsü. Bir otomobil yolu, 2 625 m yükseltiye ulaşır. (L)

MİDİ doruğu, Fransa'da Mont - Blanc kütlesinde (Haute-Savoie) sivri doruk, asıl Mont -Blanc'ın kuzeyinde; 3 843 m. Dünyanın en yüksek teleferiği, Chamanix yakınında Arve vâdisinde 1 034 m yükseltiden kalkar ve tepenin doruğuna ulaşır. Bu teleferik, İtalya'da Ferret vâdisinden kalkarak ve Geant boğazına ulaşan teleferiğe bağlanmıştır. (L)

MİDİ doruğu, İsviçre Alpleri'nde kütle, İlier vâdisinde; 3 260 m. (M)

MİDİ D'OSSAU, Fransa'da (Basses-Pyrenées) Pireneler'de tepe; Ossau vâdisinin güney kısmına hâkimdir. Bu tepenin çok sarp olan çifte doruğu (2 885 m), şistlerin üzerine fışkırmış porfirlerden oluşmuştur. Doruğa ilk olarak 1787'den önce Aspe'li bir çobanın tırmandığı sanılır. Tırmanılması güç olan kuzeybatı cephesine, 3 ağustos 1936'da J. Arruyer, R. Chevallier, Ch. Laffont ve R. Ollivier, çok çetin olan kuzeybatı çıkıntısına ise 14 temmuz 1938'de R. Mailly ve R. Ollivier tırmanmışlardır. (L)

MİDİ kanalı, Fransa'da kanal; Akdeniz'i, Naurouze eşiği aracılığıyle Garonne vâdisine bağlar; 241 km. Toulouse'dan başlayan Midi kanalı Hers ve Fresquel vâdileri Carcassonne arasında Aude vâdisinden geçer, sonra Beziers ve Agde'den geçerek Thau kıyı gölüne ulaşır. Tarbonne ve Port

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

-La-Nouvelle'e doğru kanaldan, Robine kanalı ayrılır. Paul Riquet tarafından inşa edilen (1666-1681), bazen *Languedoc* veya *Deux-Mers kanalı* adı verilen bu kanal, o devir için ilgi çekici bir çalışmaydı. Alavere havuzlarının sayısı (65), kanalın darlığı ve demiryolunun rekabeti, Frotignan - Toulouse arasında seferi (özellikle akaryakıt nakliyatı) engeller. (L)

MİDİLLİ i. Küçük boylu at.

— ANSİKL. *Midilli*'nin en belirgin özelliği boyudur; bu boy 1-1,45 m arasında değişir, hattâ bazı hallerde 1 m'den daha azdır; midillinin başı küçük, ensesi kalın yelelerle kaplı ve kuvvetlidir. Ufak olmasına rağmen çok sağlam ve cesur bir hayvandır. Birçok ırkı vardır: landes midillisi; shetland adaları midillisi; galler ülkesi midillisi; connemara midillisi; cushendall midillisi; izlanda midillisi. Midillilerin yaptığı işler çok değişiktir ve boylarına göre değişir.

Türkiye'de imparatorluk zamanında zengin aile çocukları ile saraylılar ata binmeyi midillilerde öğrenirlerdi. (LM)

MİDİLLİ, yun. **Mytilene ve Mitilini**, esk. **Lesbos**, Ege denizinde, Anadolu kıyıları önünde yunan adası; 1 750 km²; 126 900 nüf. Ada, Anadolu kıyılarından kuzeyde Müsellim kanalı (8,5 km), doğuda Midilli kanalı (12 km) adı verilen boğazlarla ayrılır. Adanın tepesi kuzeydoğuda (Sykamias [türk. Köreke burnu]), tabanı da güneyde (Sigrion, [türk. Sığrı burnu] ve Malya [türk. Zeytinburnu]) yer alır. Güney kesiminde ağzı dar, fakat içi geniş küçük boylu gemilere sığınak olan iki körfez (batıda Kalone [türk. Kalonya koyu] ve doğuda Geras [türk. Yero koyu]) bulunur. Adanın, fazla yüksek olmamakla birlikte, tepelik bir görünüşü vardır. En yüksek yeri, güneydeki iki körfez arasında bulunan Aya İlya tepesidir (940 m). Kuzeyinde Lepetymnos (türk. Karakaş) dağı (838 m) bulunur. Adada gerçek akdeniz iklimi (sıcak ve kurak yazlar, ılık ve yağışlı kışlar) hüküm sürer. Ovaların az yer tutması yüzünden çiftçilik çok gelişmemişse de, dağların alçak kesimleri bağlar ve özellikle zeytinliklerle (Yunanistan'da zeytinyağı ve sabun yapımı bakımından birinci) kaplıdır; ayrıca çeşitli meyve ağaçları da bulunur. —*Midilli idare bölümü*. Limni ve Aiyos Evstratios (Bozbaba) adalarını da içine alır; 2 154 km²; 140 251 nüf. (1961). — *İdare merkezi*, Midilli (veya Mytilene veya Kastron şehri); 25 758 nüf. Adanın Anadolu'ya (Dikili) bakan doğu kıyısında, Midilli kanalı kıyısındadır. Adanın başlıca şehri ve limanı.

● *Tarih*. Tarihöncesinden beri önemli olan ve Karadeniz yolu üzerinde bulunan Midilli, çok eski bir tarihte, Trakya ve Truva'da sömürgeler kurdu; tüccarları Naukratis'e kadar uzandı. Ada, birçok rakip siteye (Antissa, Eresos, Pyrrha, Methymra ve Mytilene) bölünerek Mitilene, Methymra dışında bütün sitelere hâkimiyetini kabul ettirdi. Midilli'de lirik şiir (Terpandre, Arion, Alces, Safo) ve felsefe (Theophrastos, Hellanicos) büyük ölçüde gelişti. Adanın siyasî gelişmesi, Ionia'nınkine benzer. Perslerin eline geçen Midilli bir süre sonra Perslere isyan etti; Delos konfederasyonuna katıldı. Bununla birlikte mahallî muhtariyetini korudu. Midilli, İskender istilâsından sonra Ptolemaios hanedanının, sonra Roma imparatorluğunun sınırları içine girdi. Roma imparatorluğu ikiye ayrılınca (395), Doğu Roma'nın payına düştü. Türkler Anadolu'yu fethettikten sonra kıyılara indiler. 1091'de İzmir emîri Çaka (Çaha) Beyin hazırladığı deniz kuvvetleri öteki ege adaları gibi Midilli'yi de aldı. Çaka Beyin Bizans için gün geçtikçe tehlikeli olması üzerine Bizans imparatoru Aleksios Komnenos, bir plan hazırlayarak, Çaka ile damadı Kılıç Arslan I'in arasını açtı. Bizans'ın kışkırtması üzerine Kılıç Arslan, kayınbabasının üstüne yürüdü ve Çaka'yı öldürttü. Çaka'nın ölümünden sonra Bizans, Midilli'yi tekrar ele geçirdi. İstanbul, Latinler tarafından alınınca ada, bir süre Venediklilerin eline geçti (1204 sonrası). 1355'te de imparator Ioannis Palaiologos V, Midilli'yi, Ceneviz reislerinden Francesco Gattilusio ile evlenen kızkardeşi Maha'ya verdi. Böylece Midilli, Gattilusio dukalığının eline geçti ve yüz yıldan fazla bir süre bu ailenin elinde kaldı. İstanbul'un fethi sırasında Fatih Sultan Mehmed, yıllık 3 000 duka altın karşılığında adayı vergiye bağladı. Kısa bir süre sonra sadrazam Mahmud Paşa, Limni, İmroz ve Semendirek'i aldı (1456). Aynı yıl ada önüne gelen türk donanması, adayı ele geçirmek istedi. Bu sırada adada bulunan Dorio Gattilusio, tarihçi Dukas'ı kıymetli hediyelerle Mahmud Paşaya gönderince adanın fethinden vaz geçildi. Bu olaydan sonra ölen Dorio'nun yerine geçen oğlu Domenico, kardeşi Niccola tarafından öldürüldü. Niccola II, adayı, İtalya'dan gelen korsanlara ve Katalanlara üs olarak verdi. Bu durum Osmanlıların izlediği Akdeniz siyasetine uygun değildi. Bu yüzden Fatih, sadrazamı Mahmud Paşayı denizden Midilli kalesi üstüne gönderdi; kendisi de karadan adaya en yakın yere geldi. Sadrazam Mahmud Paşanın teslim olma teklifi kabul edilmeyince, ada kuşatıldı. Yirmi yedi gün süren kuşatmadan sonra ada alındı. Niccola II ve Dukas esir düştüler (7 eylül 1463). Mahmud Paşa adayı Alâeddin Ali el-Bistamî'ye verdi; ele geçen malları deftere geçirdi. Adada üslenen korsanlar idam edildi, zenginler İstanbul'a gönderildi; yerli halka serbestlik tanındı. Genç midillililerden bir kısmı da orduya alındı. 1464'te Venedikliler, Osato Giustinian kumandasında bir donanma göndererek adayı almak istediler; fakat başarı kazanamadılar. On yıl sonra venedikli amiral Pietro Mocenigio, emrindeki haçlı donanmasıyle Midilli'ye saldırdı; fakat adadaki bazı yapıları yıkmaktan başka bir sonuç alamadı. 1502'de Mora'daki osmanlı fetihlerini tanımayan Venedikliler, fransız donanmasıyle birlikte Midilli'yi aldılar; fakat Saruhan valisi şehzade Korkud Çelebi ve Hersekoğlu Ahmed Paşa, adayı geri aldı. Bu yüzyılda Midilli adasına birçok türk denizcisi geldi; burayı üs yaparak Trablusgarp ve Cezayir'e geçti. XVI. yy.da türk denizcilerine merkez olan Midilli, XVII. yy.da Girit savaşları sırasında (1645-1669) Venedik ve bunlara yardım için Ege denizine gelen fransız donanmalarının saldırısına uğradı. Fakat bu donanmalar fazla bir şey yapamadan çekilmek zorunda kaldı. XVIII. yy.da Çeşme önünde türk donanmasını yakan rus donanması (1770), Midilli önlerinden geçti. XIX. yy.ın ilk yarısında Midilli, yunan ihtilâlinin devamına rağmen sakin bir dönem geçirdi. XX. yy.ın başlarında Abdülhamid II, fransız uyruklu Lorando ve Tubini'den aldığı paraları ödemeyince Fransa, hukukî bir davayı siyasî bir mesele haline getirerek topraküstü kaynakları zengin olan Midilli'yi kuşattı ve borç ödenmediği takdirde Midilli kuşatmasını kaldırmayacağını bildirdi. Bunun üzerine Osmanlı devleti borcun ödeneceğine dair söz vererek olayı yatıştırdı ve Midilli'yi kuşatmadan kurtardı (25 ekim 1901). Bu tarihten birkaç yıl sonra büyük devletler, Makedonya'da üç vilâyette (Selânik, Manastır, Kosova) malî konularda ıslahat yapılması konusunda Osmanlı devletini sıkıştırdılar. Abdülhamid II, bu isteğe karşı koyunca Almanya dışında kalan devletler, Midilli'ye savaş gemilerini göndererek posta ve telgraf idarelerine el koydular (26 kasım 1905). Osmanlı devleti, Almanya'nın araya girmesi ve tavsiyesi uyarınca malî kontrolu üç vilâyette kabul etti. Böylece işgal kuvvetleri Midilli'den çekilmek zorunda kaldı. 1912'de Rodos ve Onikiada İtalyanlar tarafından alındı. Çanakkale boğazını kuşatan italyan donanması Midilli'ye saldırmadı. Fakat aynı yılın sonbaharında Balkan savaşı başlayınca Yunanlılar Midilli'ye asker çıkardılar ve 3 ocak 1913'te adanın işgalini tamamladılar. 30 Mayıs 1913'te toplanan Londra konferansı, yunan işgalindeki adaların Yunanistan'a bırakılmasıyle sonuçlandı. Osmanlı delegeleri, alınan karara karşı koymak istedilerse de, Midilli'nin Yunanistan'ın eline geçmesini önleyemediler. Lozan antlaşmasına göre de Midilli askersiz bir duruma getirildi. (M)

Midilli kruvazörü, alm. adı **Breslau**, osmanlı savaş gemisi. 10 Ağustos 1914'te Yavuz (Goeben) ile birlikte ve ingiliz takibinden kurtulmak için Osmanlılara sığındı. Birinci Dünya savaşı başında tarafsızlığını ilân eden Osmanlı devleti, bu iki gemiyi satın aldığını bildirdi; ancak alman mürettebat gemilerde kaldı. Karadeniz'de Novorosisk rus limanının bombardımanına katıldı (29 ekim 1914). İmroz adasına yapılan bir saldırı sırasında mayına çarparak mürettebatıyle birlikte battı (20 ocak 1918). 4 550 Ton ağırlığındaydı; hızı 27 mil/saatti. 105 mm'lik 12 topu ile 450 mm'lik bir torpito kovanı vardı. (M)

MİDİ DE BİGORRE tepesi

MİDİ-PYRÉNÉES, Fransa'da bölgesel seçim çevresi; Ariège, Aveyron, Haute-Garonne, Gers, Lot, Hautes-Pyrénées, Tarn ve Tarn et - Garonne'u içine alır. (L)

MİDLAND, A.B.D.'de (Texas) şehir, San Angelo'nun kuzeybatısında; 62 600 nüf. 1950'den sonra gelişen petrol merkezi. (L)

MİDLANDS, İngiltere'de bölge, Pennine sıradağları ile Galler ülkesinin aşağısında; güneydoğu kenarında jüra çağı kalkerlerinden oluşan Cotswold Hills sarplıkları yükselir.

Midlands, güneybatıda Severn halicine kadar uzanır ve Cheshire ile Lancashire'den *Midland Gap* yükseltileriyle ayrılır; Trent vâdisi boyunca Nottingham'ın ötesinde devam eder. Konumu sayesinde öteden beri önemli bir geçit yeri olan bölgede bu yüzden birçok eski şehir ve tarihî kalıntı vardır.

MİDİ doruğu (Haute-Savoie)

Midlands'in topraklatının büyük kısmı, üzeri otlaklarla örtülü trias ve lias çağı killerinden meydana gelmiştir. Öte yandan, yaşlı dağ kütlesinin dorukları kenarında maden kömürü yatakları uzanır. Maden kömürü yatakları, başkenti Birmingham olan Black* Country bölgesinde XIII. yy.da sanayinin gelişmesine yol açmıştır. Ama çıkarıldığı yerde işlenen demir filizleri tükenmiş ve İngiltere'deki öbür kömür madeni havzaları daha çok önem kazanmıştır. Bugün, Midlands'in maden kömürü üretimi İngiltere'nin toplam üretiminin ancak yüzde 10'udur. Bununla birlikte bölge hâlâ İngiltere'nin başlıca sanayi merkezlerinden biridir. Metalürjinin yanı sıra dokuma ve kimya sanayii de gelişmiştir. Yukarı Trent vâdisi ise İngiltere'nin tuğla ve kiremit üretiminin yüzde 85'ini karşılar. (L)

MİDLOTHİAN, Büyük Britanya'da idare bölümü, İskoçya'da; 590 900 nüf. İdare merkezi *Edinburgh*. (L)

MİDNAPUR, Hindistan'da (Batı Bengal) şehir, Kasai ırmağı kıyısında; 43 170 nüf. Tarım pazarı ve ticaret merkezi. (M)

MİDONGY-DU-SUD, Madagaskar'da (Fianarantsoa ili) kasaba, idare bölümü merkezi. — *Midongy-Du-Sud idare bölümü*, 29 700 nüf. (L)

MİDOU, Fransa'da Akitanya havzasında (Armagnac ve Marsan) ırmak; Mont - de Marsan'da Douze ile birleşerek (sol kıyı) Midouze'u meydana getirir; 105 km. (L)

MİDİ D'OSSAU tepesi

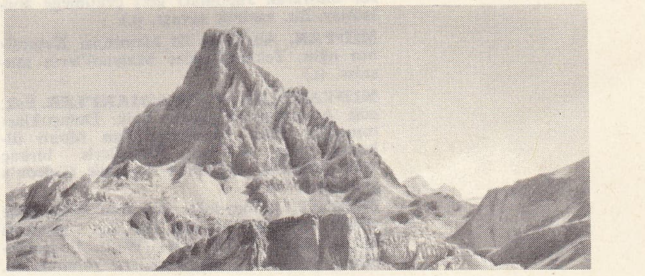

Foto. LAROUSSE

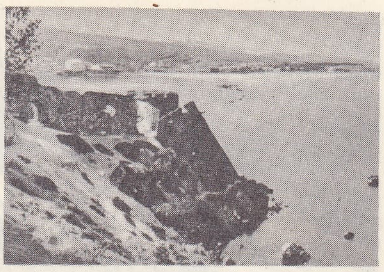
MİDİLLİ

MİDİLLİ sikkesi
Cabinet des Médailles, Paris

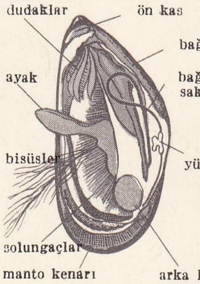

midye

MİDOUZE, Fransa'da Akitanya havzasında ırmak, Adour'un kolu (sağ kıyı); Mont-de Marsan'da Douze ve Midan'ın birleşmesiyle meydana gelir; 43 km. Hourquet'de sona erer. (L)

MİDRAR sıf. (ar. *idrār*'dan *midrār*). *Esk.* Çok sık su dökme ihtiyacını duyan. ‖ *Ebr-i midrar,* yağmur yüklü bulut. (M)

Midraş («açıklama, yorumlama» anlamında ibranîce k.), Kutsal Kitap'ın ibranî rahiplerince yorumu. Terim aynı zamanda, o yorumu kapsayan eserleri de ifade eder. M.Ö. II. yy.dan M.S. XII. yy.a kadar yazılmış ve çağlar boyunca geçici şekilde elden geçirilmiş olan yorumlar, kutsal kitapların hukukî metinleri (*Halakah* [«İzlenecek Kurallar»]), tarihî ve ahlakî metinler (*Hagadah* veya *Agadan* [«Öğretim»]) ile de ilgilidir. *Peşer* ise eski kehanetlerin günümüze uygulanmasıdır. *Midraşim'ler* tarih sırasına ve kapsamlarına göre sınıflandırılır. (L)

MİDRİYATİK s. (fr. *mydriatique*). Oftalmoloji. Midriyaz ile ilgili; midriyaza tutulmuş.

◆ İ. Midriyaz'a yol açan ilâç (atropin gibi). [L]

MİDRİYAZ i. (yun. *mydriasis*'ten fr. *mydriase*). Oftalmoloji. Gözbebeğinin sürekli ve anormal genişlemesi.

— ANSİKL. *Midriyaz,* ya iris'in büzücü kasını idare eden göz oynatıcı sinirin felcinden, ya sempatik sinirin irkilmesine bağlı olarak iris'in uzunlamasına kas ipliklerinin kasılmasından (nekroz, hidroftalmi, solucan hastalığı) veyahut iris refleksinin yok olmasından ileri gelir (amoroz, ambliyopi). Atropin veya belladon özütü, sunî olarak midriyaz meydana getirir. Bunlar, irla yapışıklıklarını önlemek amacıyle kullanılır (keratit). [L]

MİDŞİPMEN i. (ing. *midshipman,* deniz subayı'ndan). İngiliz donanmasında asteğmen. (Bu terim türk bahriyesinde de kullanıldı; eski rütbe ve unvanların kaldırılması hakkında, 2590 sayılı kanunla kaldırıldı [1934].) [LM]

MİDWAY, Büyük Okyanus'ta takımadalar, Polinezya'nın en kuzeydeki takımadaları, Hawaii adalarının kuzeybatısında. Bir mercan adası ve iki atolden oluşan takımadalar ancak 1859'da bulundu ve 1867'de A.B.D. tarafından ilhak edildi. 1935'te Midway bir havayolu uğrağı haline getirildi.

— Ask. tar. Amiral Yamamoto kumandasındaki japonlar, aralık 1941'de Wake ve Guam adalarını ele geçirdikten sonra mayıs 1942'de Hawaii'lerin ileri savunma üssü olan Midway'e yöneldiler. Hücumu zamanında haber alan amiral Nimitz, Japonları karşılamak için Spruance ve Fletcher kumandasında iki birlik yolladı: 5 ve 6 haziranda uçaklarla japon filosuna hücum eden amerikalılar, dört uçak gemisi ve iki kruvazör batırarak Japonları geri çekilmeğe zorladılar. Bk. PASİFİK SAVAŞI. (L)

MİDYAN, Abraham ile hizmetçisi Ketura'nın oğlu, Tekvin'e göre Midyanî'lerin atasıdır. (L)

MİDYANİ'LER veya **MADİANİ'LER.** Esk. coğ. Arabistan'da göçebe halk. Dolaştıkları topraklar Sina yarımadasından Moab ülkesine kadar uzanırdı. İbranîlerle birkaç kere çatıştılar. Hâkimler devrinde Gideon'a yenildiler. (L)

MİDYAT, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Mardin ili) ilçe merkezi küçük şehir; 13 118 nüf. (1970). İl merkezinin doğusunda, Mardin-Cizre yolunun 80. km'si üzerinde kuruludur. Yüksl. 950 m. Gercüş'ten geçen bir yolla Siirt'e bağlanır. — *Midyat ilçesi,* 1 577 km²; 70 728 nüf. (1970). Merkez ve Dargeçit bucakları; 81 köy. Tahıl tarımı, hayvancılık ve bağcılık. (M)

MİDYE i. (yun. *mitylos*'tan). Zool. Yassısolungaçlılar sınıfından su yumuşakçası. (İlmî adı *mytilus.* Midyegillerin örnek tipi.)

— ANSİKL. Zool. *Midye*'ler dünyanın her tarafında, özellikle soğuk bölgelerde deniz, göl ve akarsularda yaşar; Triyastan itibaren pek çok fosil türü bulunur.

Tatlı sularda yaşayan midyeler balta biçimindeki ayağıyle dip çamuruna veya kuma gömülür; deniz midyeleri ise ayağın bulunduğu yerden çıkar ve bisüs denen ipliklerle kayalara, taşlara, iskele ayaklarına tutunur.

Midye, üçgenimsi ve bombeli, eşit büyüklükte iki çenetten ibaret bir kabuğun (kavkı) içinde bulunur. Kabuğun dış yüzü esmer kahverengidir; üzerinde yaş çizgileri vardır; iç kısmı sedeflidir. Kabuğun iki çeneti önden ve arkadan kuvvetli kaslarla birbirine bağlıdır. Kabuğun altında örtenek (manto), bunun içinde iç organlar kesesi, ikisinin arasında da solungaçlar yer alır (iki çift solungaç). Baş yoktur; vücudun gerisinde biri suyun girmesine, diğeri çıkmasına yarayan iki delik vardır (karın ve sırt sifonları). Solungaçların üzerindeki titrek tüycüklerin titreşimiyle su arkadan öne doğru hareket eder; su ağzın yanından geçerken ağız uzantıları su içindeki besinleri yakalayıp yutar. Midyeler ayrı eşeylidir ve yumurta ile çoğalır.

Bazı midyeler vücutlarına giren kum tanelerini zararsız hale getirmek için bunun çevresine sedef maddesi yığar. Bu topağa *inci,* bu çeşit midyelere de *inci midyesi* denir.

— Mutf. Midyenin eti lezzetlidir; çeşitli yemekleri yapılır. *Midye dolması*: soğan, pirinç, fıstık, üzüm, tarçın, bahar, tuz, şeker, dereotu ve maydanozdan meydana gelen karışım, pirinçler pembeleşinceye kadar yağda kavrulur. Kabukları iyice temizlenmiş midyeler hazırlanmış olan bu içle doldurulur. İçi dökülmeyecek şekilde sıkıca bağlanır. Yeterince su katılarak pişirilir. *Midye tavası* yapmak için kabuklarından çıkarılan mide içleri yıkanır ve suyu iyice süzdürülür. Bir müddet biranın içinde dinlendirilir. Un yumurta ve tuz karışımından bulamaç hazırlanır. Midyeler bulamacın içine katılır. Sonra tek tek yağa atılarak kızartılır. Taratorla birlikte servis yapılır. (LM)

MİDYE. Coğ. Bk. KIYIKÖY.

MİDYEGİLLER çoğl. i. Midyeleri ve benzer türleri kapsayan iki çenetlî yumuşakçalar familyası. (L)

MİDYELİK i. (*midye*'den *midye-lik*). Deniz kıyısında midye üretilen yer. Midye tarlası.

— ANSİKL. *Midyelik,* basamaklı bölmelere ayrılır; yavru midyeler kıyıdan en uzakta olan bölmeye konur; her yıl, temmuz ayında buradan alınarak kıyıya en yakın olan bölmeye geçirilir. Midyeler, bisüs çıkarıp bir yere tutunacak duruma gelinceye kadar burada alıkonur. Sonra deniz çekildikçe açıkta kalan bölmelere geçirilir; bir süre de burada kaldıktan sonra esas büyüme bölmelerine aktarılır ve on-on iki aylık yetiştirme süresi sonunda, burada pazara çıkarılacak kadar büyür. (L)

MİDYENİYE i. (*Midyen*'in adından *Midyeniyye*). Tasav. Bir sünnî tarikatı.

— ANSİKL. Ebu Midyen Şuayb bin Hüseyin tarafından, XV. yy. ortalarında kuruldu. Zikre dayanır. Belli kurallara göre yapılan törenleri vardır. Kurucusu, malikî inançlarına bağlı bir fıkıhçıydı. *Midyeniye* tarikatı kısa zamanda gelişti. Muhyiddini Arabî'nin tasavvufla ilgili görüşlerini benimsedi. Koyu sünnî olan bu tarikat *vahdeti vücut* (varlık birliği) inançlarını kabul etmez. Midyeniyenin sonradan ortaya çıkan dört kolu vardır (*Deccaniye, Meymuniye, Cebestiye* ve *Hameviye*). [M]

MİE sıf. (ar. *mi'e*). *Esk.* Yüz. ‖ *Tis'a mie* dokuz yüz.

◆ **Mieteyn** ikil i. *Esk.* İki yüz. (M)

MİE, Japonya'da il, Honşu adasının güneyinde; adanın güney kıyısında ve İse kıyı kıyısında uzanır; 1 485 000 nüf. İdare merkezi *Tsu.* (L)

MİECHOWİCE, esk. alm. **Miechowitz,** Polonya'da şehir, Yukarı Silezya'da (Katowice voyvodalığı), Bytom yakınında; 12 700 nüf. Maden işletmeleri merkezi. Metalürji sanayii. (L)

MİECZYSLAW. Bk. MIESZKO.

MİEDZYCHOD, alm. **Birnbaum,** Polonya'da (Poznan voyvodalığı) kasaba, Poznan'ın batı-kuzeybatısında; 5 000 nüf. Demiryolu merkezi. (L)

MİEG (Peter), isviçreli besteci (Lenzburg 1906). F. Martin'in öğrencisiydi; *Daphné* balesini (1943), bir senfoni (1958), yaylılar için *Toccata, Arioso ve Gigu* (1959), piyano, keman, klavsen, obua, flüt için birçok konçerto, piyano sonat ve sonatinleri, oda müziği besteledi. (L)

MİEGEL (Agnes), alman kadın edebiyatçı (Königsberg 1879 - Bad Nenndorf, Aşağı Saksonya 1964). Manzume ve baladlarında, özellikle doğduğu bölgeyi (Doğu Prusya) anlattı. (L)

MİEL (Jan), flaman ressamı (Beveren - Waas 1599 - Torino 1663). 1620'den itibaren Roma'ya yerleşti. Pieter Van Laer ile dost oldu, onun tarzında tablolar yaptı. Barberini sarayının dekorasyonunda çalıştı. 1651'de Monte Cavallo'da (Quirinale) papa Alexander VII için *Kızıldenizden Geçiş* tablosunu yaptı. Claude Lorrain'in bazı peyzajlarını figürlerle süsledi. Avrupa'nın birçok müzesinde, özellikle Louvre'da (*Dilenci; Napoli'li Berber; Yolcuların Akşam Yemeği*) eserleri vardır. (L)

MİELOT (Jean), XV. yy.da yaşamış mütercim ve müstensih, Bourgogne dükü İyi Philippe'in hizmetinde çalıştı. Çeşitli kaynaklardan çevrilen, yetmiş üç parçalık *Miracle de Notre-Dame* (Meryem'in Mucizeleri) adlı bir derleme hazırladı. (L)

MİEMİT i. (fr. *miémite*). Miner. Bir dolomi çeşidi veya magnezyumlu kireç taşı. (L)

Mie Prigioni (LE), Silvio Pellico'nun eseri. Bk. ZİNDANDA.

MİERES, İspanya'da (Asturia, Oviedo ili) şehir, Oviedo'nun güneydoğusunda; 69 600 nüf. Asturia bölgesinin maden sanayii merkezi. Yüksek fırınlar. (L)

MİEREVELT (Miechel Jan VAN). Bk. VAN MİEREVELT.

MİERİS (Frans VAN). Bk. V. VAN MİERİS.

MİEROSLAWSKİ (Ludwik), polonyalı general (Nemours 1814 - Paris 1878). 1830 Polonya ihtilâli sırasında isyan etti. Yenilgiye uğrayınca Fransa'ya sığındı. 1846'da Poznan büyükdüklüğüne döndü. Tutuklanarak ölüme mahkûm edildi, ancak Berlin'de 1848 ihtilâlinde kurtuldu. 1848'de Poznan eyaletinde Polonya ayaklanmasının başına geçti, esir edildi, sonra serbest bırakıldı. Önce napolili âsilerin, sonra badenli âsilerin (1849) saflarına geçti ve Fransa'ya sığındı. 1863 Polonya ayaklanmasına önderlik etti. Radziejow'da yenilgiye uğradı, tekrar Paris'e döndü, bundan sonra yalnız tarihle ve askerî buluşlarla ilgilendi *Histoire de la Révolution de Pologne* (Polonya Devrim Tarihi) [4 cilt, Paris, 1836-1838] adlı bir eseri vardır. (L)

MİERSİT i. (ing. mineroloğu H.A. *Miers*'in [1858-1942] adından fr. *miersite*). Miner. Tabiî gümüş ve bakır iyodür; kübik sistemde billûrlaşır. (L)

MİERZEJA WİSLANA, alm. **Frische Nehrung,** Polonya kıyısında kıyı şeridi, Vistül denizkulağını (polca *Zalew Wislany*) kapatır. (L)

MİES VAN DER ROHE (Ludwig), alman asıllı amerikalı mimar (Aachen 1886). Öğrenimini Fransa'da yaptıktan sonra Hollanda'ya gitti (1912), sonra Berlin'e yerleşti. Yapımcı olduğu kadar nazariyeciydi. «Stijl» grubuna katıldı, *Zehner Ring* dergisini kurdu, birçok sergi düzenledi, Dessau'da Bauhaus Sanat okulunu yönetti (1930-1933), 1938'de A.B.D.'ye göç etti.

Foto. LAROUSSE

Chicago Teknoloji enstitüsünde profesör oldu. 1944'te amerikan yurttaşlığına geçti. En önemli eseri: Chicago'da Teknoloji enstitüsü (1942-1943), Promontory (1949) ve Lake Shore Drive konutları.

1950-1952'de, Plano'da (İllinois) *Dr. Farnsworth'un evi* diye tanınan bir ev yaptı: bu ev, dikdörtgen biçimli iki döşemeden meydana gelir; üst üste olan bu döşemelerin arası camla kaplıdır; üçüncü bir döşeme de taraça vazifesi görür. Ayrıca, Detroit'te (La Fayette kulesi, 1956), Houston'da (Güzel Sanatlar müzesi), Chicago'da (Commonwealth Promenade ve Esplanade binaları, 1957), New York'ta (bronz cepheli Seagram Building, 1958), Essen'de (Krupp Fabrikaları merkezi, 1961) önemli eserleri vardır. (L)

MİESZKO I veya **MİECZYSLAW** (öl. 992), Polonya prensi (960'a doğr.-992). Ziemomysla Piastow'un oğlu. Efsane kahramanı olmayan ilk leh hükümdarıdır. Bohemya prensi Boleslav'ın kızkardeşi Dabrowka ile evlendi ve Hıristiyanlığı kabul etti (966). Böylelikle Polonya'yı Avrupa topluluğuna soktu. Saksonlar, Çekler ve Töfonlarla savaştı. Silezya'yı aldı, Oder ağzını ve Baltık kıyılarını ele geçirdi. Kiev prensleriyle çarpıştı; imparator karşısında bağımsızlığın elde edemedi. Leh yönetiminin temellerini attı ve ilk piskopusluğu (Poznan) kurdu. Oğlu Boleslaw I babasının yolunda yürüdü. (L)

MİESZKO II Tasasız (990-1034), Polonya kralı (1025-1034), Mieszko I'in torunu. Akıl dengesi bozuktu (delirerek öldü). Karısı alman Ryxa'nın etkisinde kaldı. Babası Boleslaw I'in ülkeye kazandırdıkları Mieszko II zamanında yıkıldı. Öldüğü sıra Polonya anarşi içindeydi. (L)

MİESZKO III Yaşlı (1126-1202), Polonya dükü (1173-1177), Boleslaw IV'ün kardeşi ve halefi. Sertliği ve zorbalığı aristokratların ayaklanmasına yol açtı. İktidardan düşürülerek yerine kardeşi Kazimierz II getirildi. (L)

MİEZİT i. (fr. *miésite*). Miner. Piromorfit çeşidi. (L)

Mİ FEY veya **Mİ FU**, çinli aydın, hattat, ressam ve koleksiyoncu (1051-1107). Aydınlar idealinin izlerini taşıyan fakat bugün kayıp olan eserleriyle Mi Fey, daha sonraki çağlarda yetişen çinli ustaları büyük ölçüde etkiledi. (L)

MİFREŞ i. (ar. *mifreş*). Hat. Hattatların kullandığı üç türlü kalemtıraştan biri. (Yazıyı kazımağa yarardı. Kâtipler ise kalem yontma, kalem ayırma ve kazma için bir tek kalemtıraş kullanırlardı.) [M]

MİFREŞE i. (ar. *ferş*'ten *mifreşe*). Hat. Divit'in kalem konulmağa yarayan kısmına veya *kalemdan*'a örtülen örtü. (Genellikle çuhadan yapılırdı.) [M]

MİFSAD i. (ar. *faṣd*, kan alma'dan *mifṣad*). *Esk.* Kan almada kullanılan cerrah bıçağı. (M)

MİFTAH i. (fr. *fetḥ*'ten *miftāḥ*). *Esk.* Anahtar. ‖ Şifre cetveli: *Tarafımıza bir sureti verilen elif* 32'*den başlayan miftah Malatya'daki topçu İkinci Alayda mevcuttur* (Atatürk).

— Ed. *Esk.* Yabancı bir dil öğretiminde kullanılan yardımcı kitap.

— Teşk. tar. *Miftah ağası*, osmanlı sarayında anahtarcıbaşıya verilen ad. (Saraydaki hasodanın güvenlik işleriyle görevli küçük subaylardandı. *Miftah gulamı* da denilen miftah ağası, padişahla ilişkisi bulunduğu için sayılı kişilerdendi.) [M]

MİFUNE (Toşiro), japon sinema oyuncusu (Ts'ing-tao, Çin 1920). 1946'da sinemaya başladı. Yönetmen Akira Kurosava'nın *Sarhoş Melek* (Yoidore Tenşi) [1948] filmindeki oyunuyle tanındı. Kurosava'nın yönettiği birçok filimde rol aldı: *Noraynu* (Kuduz Köpek) [1949], *Sarı Irkın Şehveti* (Raşomon) [1950], *Hakuci* (Budala) [1951], *Yedi Samuray* (Şici-nin no Samuray) [1954], *Kumonosu-jo* (Örümcekağı Şatosu) [1956], *Kakuşitoride no san Akunin* (Gizli Kale) [1958], *Yoji-Bo* (1961), *Aka Hige* (Kızıl Sakal) [1964]. Ayrıca *Fahişe O'Haru'nun Hayatı* (Saykaku İciday Onna) [K. Mizoguci'nin, 1952], *Samuray* (Okamoto'nun, 1964), *İsyan* (Rebellion) [M. Kobayaşi'nin, 1967] adlı filimlerde oynadı. (L)

MİFZAL i. (ar. *faẓīlet*'ten *mifẓāl*). *Esk.* Onur ve erdem sahibi kimse. (M)

MİĞ i. (fars. *miğ*). *Esk.* Bulut: *Evci rif'atte gezer tire-dilân çü mig / Hak-i zillette yatur ehli kemal dirig* (Manastırlı Nailî). ‖ Sis, duman. ‖ *Miğ-nâk*, dumanlı, bulutlu. (M)

Mig, mühendis A. İ. Mikoyan ve M. İ. Gureviç'in planlayıp gerçekleştirdiği sovyet uçakları için kullanılan (mühendislerin adlarının baş harfleriyle yapılmış) kısaltma. İlk defa 1941'de yapılan tek motorlu MİG-3 avcı uçağından İkinci Dünya savaşında geniş ölçüde yararlanıldı. En ünlü tipleri arasında Kore savaşında önemli rol oynayan tek motorlu tepkili avcı uçağı MİG-15 ile 1956'da ortaya çıkan bisonik MİG-21 anılmağa değer. Uzun süre sovyet avcı uçakçılığının özünü teşkil eden MİG'lerin özel hız ve donatım teknikleri vardır. Bugün birçok sosyalist ve tarafsız ülkenin hava kuvvetlerinde kullanılmaktadır. (M)

MİGALE blş. i. Trake sisteminden yoksun, iki çift akciğerli büyük örümcek. (Migalomorphae alttakımından.)

— ANSİKL. *Migale*, örümceklerin en büyüğü ve yuva yapma bakımından belki de en ingincidir. Bazısı toprağın içine yuva yapar. Yuvasının ipekten bir menteşe yardımıyle sımsıkı kapanan bir toprak kapağı vardır. Bu çeşit yuva, *işçi migale* denen taraklı örümceklerde görülür. Diğerleri bez gibi sıkı bir ağ örer, içine borumsu bir yuva yapar (dipluridae). Bazısı da ipekten bir barınak içinde yaşar. Migale'ler dünyanın sıcak bölgelerinde yaygındır. Çoğu büyük boyludur (18 sm); üzerleri sarımtırak kırmızı veya esmer dik kıllarla kaplıdır. Özellikle Güney Amerika'da yaygın olan *Theraphosa avicularia* böyledir. Bunların yırtıcılığı çok abartılmıştır. Bazen yoldan gelip geçenlere ve uyuyanlara saldırdıkları söylenir. Aynı şekilde zehirinin gücü de abartılmıştır. Ama ısırdıkları yerin çok acıdığı da muhakkaktır.

Migale'nin en büyüğü Guyana'da yaşayan *Leblondi migale*'sidir (*Theraphosa Leblondi*). Migale'ler birçok cinse ve iki yüzden fazla türe ayrılır. (L)

MİGALİN i. (tes. edil. ad). Uzun elyaflı ve çok ince pamuk ipliğiyle dokunan hafif bir perkal türü. (L)

MİGDAL GAD, İsrail devletinde şehir, Akdeniz kıyısında, Darom ovasının kenarında; 13 000 nüf. Limanında bir balıkçı kooperatifi kurulmuştur. Dokumacılık ve Necef'in su boruları için gerekli olan betonarme boru, fabrikası sayesinde bu ileri stratejik mevkinin nüfusu artmıştır. Sayfiye yeri. Yakınında *Arkalon* şehrinin yıkıntıları (Tel Aşkelon). [L]

MİGDOL i. («kule» anlamında ibranîce k.). Kenanlıların kalelerine verilen ad. (Bu kalelerin başlıca özelliği, savunma kulelerinin üzerinde kalede kuşatılanların kuşatanlara taş ve başka cisimler atmasına elverişli mazgalların olmasıdır. Gezer'de bir migdol bulunmuştur.) [L]

MİGEON, XVIII. yy.da yaşamış fransız mobilyacı ailesi; bütün üyelerinin adı Pierre'dir. — PİERRE I (doğ. 1670 - 1675 arası lüks eşya yapan bir fabrikayı yönetti. 1730 - 1736 Sıralarında yetkili mobilyacısı oldu. — PİERRE II (Paris 1701 - ay.y. 1758), öncekinin oğlu. Özellikle Madam de Pompadour için gizli çekmeceli mobilyalar yaptı. Fransa'da masif maun'un ilk olarak Migeon'ların mobilyalarında kullanıldığı sanılır; bu mobilyalar menekşe, gül ağacı veya atlasa benzeyen sade kaplamalar, oymalarla veya lake panolarla süslüdür. En ünlü eseri «Vergennes» adlı yazı masasıdır (Louvre). [L]

MİGEON (Gaston), fransız sanat tarihçisi ve arkeoloğu (Paris 1867 - ay.y. 1931). İnce marangozlar yetiştiren ünlü fransız ailesindendir. Müze müdür yardımcısı (1899) ve müdürü oldu. Bir Japonya gezisi sırasında tanıdığı uzakdoğu sanatının bazı örneklerini Louvre müzesine kazandırdı. *Manuel d'Art Musulman* (Müslüman Sanatı Elkitabı) [1901] adlı eseri önemlidir. (L)

MİGİENİ (Miloş Gerg, **Nikolo** — denir), arnavut şairi (1911-1938). Tenkitçi gerçekçilik anlayışının temsilcisiydi. Rejimi yeren eserler verdi. Tek şiir kitabı (*Serbest Mısralar* [1936]) yasaklandı. Hikâye ve mizah kitapları da vardır. (M)

MİGİURTİNİA ing. **Mijirtein**, Somali'de bölge; göçebe olan halkı zamanla yerleşik düzene geçmektedir. Balıklavalar ve tuzlalar. (L)

MİGLİARA (Giovanni), italyan ressamı (Alessandria, Piemonte 1785 - Milano 1837). Minyatürler ve tiyatro dekorları, sonra şehir manzaraları yaptı. Bergamo (*Roma'da Pantheon Alanı*), Münih, Trieste, Rouen, Karlsruhe müzelerinde, Milano'da Ambrosiana Resim müzesinde (*Pavia Manastırı*) ve Ermitaj müzesinde (*Hayalî bir Şehrin Manzarası*) eserleri vardır. (L)

MİGLİARİNO, İtalya'da komün, Emilia'da (Ferrara ili), Po di Volano çayı kıyısında; 10 700 nüf. Po deltasını ıslah merkezi. (L)

MİGMATİT i. (fr. *migmatite*). Ana maddesi sanki sıvı halden katı hale geçmiş gibi, içindeki mineral yatakları kıvrımlar ve dolambaçlar çizen gnays.

— ANSİKL. *Migmatit*'ler, mevcut bir kayanın başkalaşmasıyle meydana gelir; ama kayanın başkalaşması sırasında araya başka gereçler de karışmıştır (çünkü kayanın başkalaşımdan önceki ve sonraki kimyasal bileşimi farklıdır; bu açıdan migmatitler, *ektinit*'lerle karşıtlaşır). Migmatitler ektinitlerin altında yer alır; ektinitlerin normal tabakalanmasında migmatitlerin üst sınırı bölgeden bölgeye değişir. Daha derinlere inildiğinde migmatitler yavaş yavaş anateksi granitlerine dönüşür. (L)

MİGNARD (Nicolas), **Avignon'lu Mignard** denir, fransız ressamı (Troyes 1606 - Paris 1668). Roma'da kaldı (1635-1637). Fransa'ya dönünce Avignon'a yerleşti, orada dinî resimler ve iç süslemeler yaptı. 1660'ta Avignon'dan geçen Louis XIV Mignard ile tanıştı, ona kendi portresini ısmarladı. Paris'e çağrılan Mignard, orada kraliçe ile önemli senyörlerin resimlerini yaptı. Tuileries'deki krallık dairelerini süslemekle görevlendirildi. Avignon müzesinde *İsa'nın Doğuşu*, *Richelieu'nün Portresi*, Aix'te *Mars ve Venüs* adlı eserleri vardır. (L)

MİGNARD (Pierre), **Romalı** — denir, fransız ressamı (Troyes 1612 - Paris 1695). Nicolas Mignard'ın kardeşi. Jean Boucher ile Vouet'nin öğrencisiydi. Sanatını ilerletmek için İtalya'ya gitti (1635), Roma'da evlendi; 1653'te buradan ayrıldı. Kendi adıyle anılan Meryem resimleri çizdi. Avignon'da Cavaillon kilisesi için *Ejderhayı Yere Çalan Aziz Veranus* adlı tabloyu hazırladı. 1658'de Fontainebleau sarayına girdi, burada genç Louis XIV'ün portresini yaptı; kralın Marie - Thérèse ile evlenmesi dolayısıyle bu tablo İspanya sarayına gönderildi (Toulouse'da Gilbert Caunes koleksiyonu). Mignard ana kraliçenin ressamı oldu, Val-de-Grâce kilisesinin kubbesini süslemekle görevlendirildi (1663), Maintenon, Montespan, La Vallière, La Fayette, Sevigné gibi ünlü kadınların, Mazarin'in, Bossuet'nin, Turenne'in, Colbert'in portrelerini çizdi. Le Brun'ün rakibi olan Mignard, Versailles'daki Küçük galeriyi ve Veliaht dairesini süsleme işini aldı. Le Brun ölünce, onun yerine, kralın ressamı oldu, Gobelins imalâthaneleri yöneticiliğine getirildi, sonra da Resim akademisi müdürlüğüne tayin edildi (1690). Başlıca eserleri: *Üzüm Salkımı Tutan Meryem*, *Büyük Veliahtın Ailesi* (Louvre); *Bacchus Irmak ve Su Tanrıçası* (Amiens'de); *Bir Kuzuyu Seven İki Çocuk* (Avignon'da); *İlkbahar, Sonbahar* (Besançon'da); *Mignard ve Ailesinin Portreleri* (Torino'da); ayrıca, Versailles'da birçok portre. —*Oğlu* PAUL (Avignon 1639-Lyon 1691), tanınmış bir ressamdı. Öbür oğlu PİERRE II, *Chevalier Mignard* denir (Avignon 1640 - Paris 1725), kraliçe Marie - Thérèse'in ressamı ve kralın mimarı oldu. Mimar olarak, Avignon katedralinde ve çeşitli konaklarda çalıştı. Montmajour manastırının bazı binaları ona aittir. 1671 - 1679 Arasında Paris'te oturan sanatçı Sa-

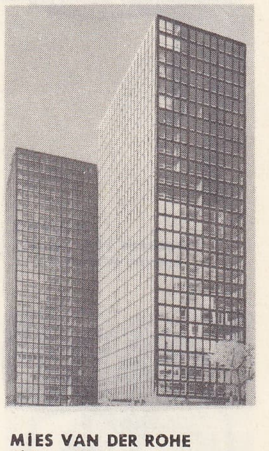

MİES VAN DER ROHE
Chicago'da
Lake Shore Drive
konutları (1952)

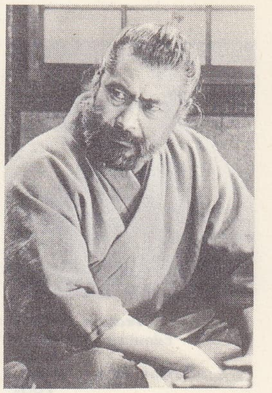

Toşiro MİFUNE
«Kızıl Sakal»da

Foto. LAROUSSE

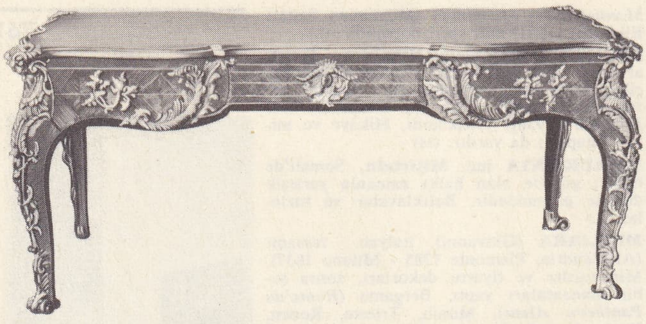

MIGEON
Vergennes yazı masası
Louvre müzesi, Paris

migale

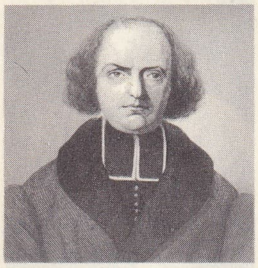

Jacques **MIGNE**
Edouard Tailland'ın eseri,
Cabinet des Estampes, Paris

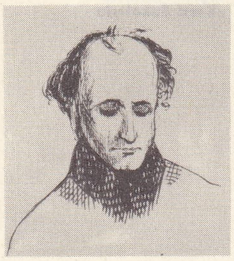

Auguste **MIGNET**
Mérimée'nin eseri
Cabinet des Estampes, Paris

Pierre **MIGNARD**
«Üzüm Salkımı Tutan Meryem»
Louvre müzesi, Paris

int - Michel kapısını da yaptı. (L)

MİGNE (Jacques Paul), fransız din adamı ve gazetecisi (Saint-Flour 1800-Paris 1875). 1824'te rahip oldu 1833'te Paris'te *L'Univers Religieux*'yü (Din Dünyası) kurdu; bu dergi daha sonra *L'Univers* adını aldı. 1836'da *Bibliothèque Universelle du Clergé* adlı büyük din ansiklopedisini çıkarmağa başladı.
Orijinal olmamakla beraber, genellikle basılması güç eserler yayımlayarak, din adamlarının yetişmesine katkıda bulundu. Yayımladığı binlerce cilt eserin bazıları: *Scripturae Sacrae Cursus Completus* (Din Dersleri Üstüne Yazılar) [1838-1840]; *Collection Intégrale et Universelle des Orateurs Sacrés* (Kutsal Hatiplerin Tam ve Evrensel Koleksiyonu) [1844-1866]; din lûgatleri ve ansiklopedileri (171 cilt); özellikle ünlü kilise babalarının hayatları ve eserleri (*Patrologie Latine* [Latin Kilise Babaları, 1218 cilt, 1844 - 1855]; *Patrologie Grecque* [Yunan Kilise Baba'ları 166 cilt, 1857-1866]). Migne'in çalışmalarına Garnier yayınevi devam etti. (L)

MİGNET (Auguste), fransız tarihçisi (Aix-en-Provence 1796 - Paris 1884). *Courier Français*'de Manuel ile birlikte çalıştı, *National*'de Tiers'in yardımcılığını yaptı. Gazeteciler protestosunu imzaladı (26 temmuz 1830). Devlet danışmanı ve dışişleri arşiv müdürü oldu (1830-1848). Başlıca eserleri: *Histoire de la Révolution Française* (Fransız Devrimi Tarihi) [1824]; *Introduction à l'Histoire de la Succession d'Espagne* (İspanya Veraset Savaşı Tarihine Giriş) [1843]; *Antonio Pérez et Philippe II* (AnAtonio Perez ve Felipe II) [1845]; *Histoire de Marie Stuart* (Mary Stuart Tarihi) [1851]; *Rivalité de François Ier et de Charles Quint* (Karl V ve François I Arasındaki Rekabet) [1875]. (L)

Mignon, Goethe'nin *Wilhelm Meister* romanındaki kadın kahraman. Yasak bir birleşmeden doğan Mignon, ip cambazlarının eline düşer, sonra Wilhelm Meister tarafından kurtarılır ve ona karşı önüne geçilmez bir sevgi duyar. Mignon tipine karşı duyulan sevgi, daha çok Goethe'nin ona şarkı olarak söylettiği melankolik şiirden (*Memleketi Tanı*) gelir. (L)

Mignon, A. Thomas'ın 3 perde ve 5 tabloluk opera-komik'i. Libretto'sunu Goethe'nin *Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları* adlı eserine dayanarak Carré ve Barbier yazdı. Sık sık sahneye konan bu eser ilk defa 1866'da Paris'te Opéra-Comique'te oynandı. (L)

MİGNON (Abraham), alman ressamı (Frankfurt-am-Main 1640 - Wetzlar 1679). Frankfurt'ta yetişti. Hollanda'da, özellikle Utrecht'te çalıştı, J. D. De Heem'in öğrencisi oldu. Mignon da, Heem gibi, çiçekler, meyveler, böcekler, yılanlar ve küçük hayvanlarla dolu natürtmortlar çizdi (Amsterdam müzesi). [L]

MİGNON (Jean), fransız bestecisi ve kapella yöneticisi (1640'a doğr.-1694'ten sonra). Senlis'te müzik öğretmenliği, André Campra'dan önce Paris'te Notre-Dame kilisesinde kapella yöneticiliği (1664-1694) yaptı. Sonra Saint-Aignan kilisesinde görev alan Mignon 4, 5, 6 ses ve sürekli bas için altı missa, saray ve içki şarkıları besteledi; bu şarkılar *Livre d'Airs de Différents Auteurs* (Değişik Bestecilerden Derlenmiş Şarkılar) kitabında yayımlandı. (L)

MİGOELOU gölü, Fransa'da Pireneler'de (Hautes-Pyrenées) göl, Arrens «gav»ının yukarı vâdisinde; 2 300 m yüksl. Bir baraj sayesinde önemlidir bir hazne haline gelmiştir (17 milyon m³); 780 m yükseklikte bir çağlayanla, bir santralı besler. Gassiedoat gölü sularının pompalanarak yükseltilmesi ve Poueylaün gölünün sularının çevrilmesiyle haznenin kapsamı artırılmıştır. (L)

MİGOT (Georges), fransız bestecisi (Paris 1891). 1913'te Paris konservatuvarında Widon (beste), Gédalge, d'Indy ve M. Emmanuel'in öğrencisi oldu. Savaşta bacağından yaralandığı için uzun süre hareketsiz kalmağa mecbur oldu; bu zoraki dinlenme yılları yaratıcı çalışma bakımından olumlu sonuçlar sağladı, eserinin tümü için 1921'de Blumenthal ödülünü kazandı. 1920-1930 Arasında 1 nu.lı senfoniyi (*Les Agrestides* [Köylüler]); *Rossignol en Amour* (Âşık Bülbül) adlı oda operasını, solo çalgılar ve orkestra için üç süit besteledi. 1930'a doğru sanatı daha yalın bir şekle girdi, klasik biçime yöneldi ve çizgilerini daha sadeleştirdi: *Le Livre de Danceries* (Dans Kitabı) veya *Zodiak* (piyano için on iki etüt); *Les Poèmes du Brugnon* (17 ezgi, 1934); keman, viyolonsel ve piyano için bir üçlü (1935); *Sermon sur la Montagne* (Dağda Vaız) [1936] oratoryosu; *Saint-Germain d'Auxerre Oratoryosu* (1937); *Org Kitabı; Conte de Fées* (Peri Masalı) adlı koreografili opera. 1942-1955 Arasında İsa'nın hayatını anlatan beş oratoryo (*Tebşir; İsa'nın Doğumu; İsa'nın Çilesi; Mezara Koyuş; Diriliş*), bir piyano süiti, vokalleli koro parçaları, sonatlar, yaylılar için bir üçlü, 85 üfleme çalgı için bir *Sinfonia da Chiesa* ve bir *Cantate de la Vie Meilleure* (Üstün Hayat İçin Kantat) [1956] besteledi. Orta avrupa okullarının sistemli kromatizmine karşı çıkarak, batı müziğinin şarkı kaynaklarına eğildi. 1948-1961 Arasında Paris konservatuvarında Eski Çalgılar müzesi müdürlüğü yaptı. (L)

MİGREN i. (fr. *migraine*). Tıp. Bk. *Yarım* BAŞ *ağrısı*.

Migros, bir isviçre dağıtım şirketi. Serbest rekabet ilkesini ve tüketim kooperatifleri sistemini korumak amacıyle Zürich'li bir tüccarın oğlu olan Gootlieb Duttweiler tarafından kuruldu (1925). Çok az bir sermaye ve gezici mağaza haline getirilmiş beş arabayle işe başladı. Halka, iyiliksever bir kurum olarak tanıtılan Migros, 1926-1927 yıllarında fiyatları düşürmek için ilk kampanyasını açtı. Federal hükûmetler aynı dönemde tereyağı fiyatını yükselttiğinden, Migros giriştiği ucuzluk kampanyasını yürütmek için ilgi çekici bir usul buldu ve her bin paketinden birine altın bir 10 franklık koydu. Sonraki yıllar, Migros ile rakipleri arasında sert mücadelelerle geçti; ayrıca 1933'te, yasama gücü Migros'un yeni şubeler açmasını ve teşkilâtını genişletmesini yasakladı. Bu devrenin sona ermesinden dört yıl önce, 1941'de Migros'un hisse senetlerinin hepsini elinde bulunduran Gottlieb Duttweiler ile karısı eski şirketin bütün aktifini devrederek kuruluşlarını bir kooperatif haline dönüştürdüler. İkinci Dünya savaşından sonraki yıllarda, Migros İsviçre'ye «self servis» ilkesini getirdi ve dev mağazalar kurdu. Bunlar arasında 1952'de Zürich'te açılmış olanı Avrupa'nın en büyük mağazasıydı. Migros iktisadî faaliyetlerinin dışında İsviçre'nin kültür ve siyasî hayatına da katılmaktadır. (L)

Migros Türk, İstanbul'da modern gıda maddesi satış pazarları. İsviçre'deki Migros Kooperatifleri birliğinin ortaklığıyle kuruldu (1953). Amacı, aracıları kaldırıp, gıda ve ihtiyaç maddelerini halka ucuz olarak sağlamaktır. 16 Self-servis satış mağazası, 1 süper-market, 32 seyyar satış kamyonu ile faaliyet gösterir. (M)

MİGSEL i. (ar. *ġusl*'den *miġsel*). *Esk.* Gusül edilecek âlet, ibrik, tas. (M)

MİGUEL veya **DON MİGUEL** (Queluz 1802 - Brombach, Almanya 1866). Portekiz kralı (1828-1834), kral Joao VI'nın oğlu. Kardeşi Brezilya imparatoru Pedro I, onu Portekiz kraliçesi olan yeğeni Maria II ile nişanladı (1826) ve naip tayin etti (1827). Ülkesini büyük bir yetkiyle yönetti, 1828'de kral unvanını alınca kraliçe Maria İngiltere'ye sığındı. Pedro 1831'de Brezilya tahtından vaz geçti. Portekiz'e yerleşti. İki yıl süren bir iç savaştan sonra kardeşini Evora teslim antlaşmasını imzalamağa (24 mayıs 1834) ve sürgüne gitmeğe zorladı. (L)

MİGUEL'CİLİK i. (*Miguel* > *Miguel'ci*'den *Miguel'ci-lik*). Tar. Portekiz kralı don Miguel'in davasına bağlılık. (L)

MİGVEL i. (ar. *miġvel*). *Esk.* Hançer, ince kılıç. (M)

MİGZEL i. (ar. *miġzel*). *Esk.* İplik eğirecek âlet, iğ. (M)

MİĞFER i. (ar. *ġufran*'dan *miġfer*). Ask. kıyf. Başı dış darbelerden koruyan madenî başlık. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Miğfer hava deliği*, kapalı miğferlerde savaşanın nefes almasını sağlayan delik. (XVI. yy.dan sonra, hava deliği, hareketli tulga siperinin içindedir.) ‖ *Miğfer siperi*, tulgalar gibi, bazı eski zırhlı başlıklarda bulunan yatay siper. ‖ *Miğfer tepeliği*, miğferin üst kısmındaki süs. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. kıyf. Başı korumağa yaradığı için en eski ve en önemli savunma silâhı olan *miğfer*, bütün çağlarda ve bütün ülkelerde savaşçılar tarafından kullanılmıştır. Eski savaşçılar uzun görünmek için miğferlerini yüksek yaptırır, düşman korksun diye de korkuluklarla süslerlerdi.

● *Türklerde.* Osmanlı miğferleri, genellikle ince bakırdan veya çelikten yapılırdı. Önünde burnu korumağa mahsus aşağıya sürülebilen bir levha, sağ veya solunda tuğ sokacak bir yer vardı. Boyun ve kulakları korumak için de, küçük zincir halkalar (enselik, kulaklık) takılırdı. Tüfek hafif bir savaş silâhı olunca, miğfer giyilmesi bir süre bırakıldı. Birinci Dünya savaşının ikinci yılından itibaren tüfek mermisinin sekmesini sağlamak veya top mermisinin parça etkisine karşı başı korumak üzere orduda yeniden kullanılmağa başlandı. Bugün kullanılanlara *çelik miğfer* veya *tolga* denmektedir.

● *Miğfer tepeliği.* Samîler veya Akkadların etkisi altında kalan kavimler miğferlerini kuvvetin sembolü olan boynuzlarla süslerlerdi. Akkad kralı Naram Sin'in (III. binyıl) mezar taşında görüldüğü üzere Akkadların Zağros dağlarındaki düşmanları, tepesinde uzun saç örgüsü bulunan miğferler kullanırlardı. Asurlular da Ur şehrinin savaşçıları gibi sivri uçlu miğferler giyerlerdi: buna karşılık eski Suriye'nin Kargamış şehrinden olan savaşçılar, üzerlerinde miğfer tepeliği ve uzun tulga yelesi bulunan başlıkları vardı. Bu ayrıntı Karatepe'deki alçak kabartmalarda kargamışlı savaşçıların teşhis edilmesine imkân vermiştir; eski yunan hoplites'inin (piyade eri) donanımında meydana gelen değişmeler ve onun tepelikli miğferi bazen geç-eti etkisiyle açıklanmıştır.

Miğfer tepeliğinin çeşitleri XIII. yy.da çoğaldı. XIV. yy.da kapalı miğferler sadece cirit oyunlarında kullanılmağa başlandıktan sonra da acayip biçimli miğfer tepeliği görünmeğe başladı. Miğfer tepeliği, boyu kısaltılmış olarak İkinci Dünya savaşına

Foto. LAROUSSE

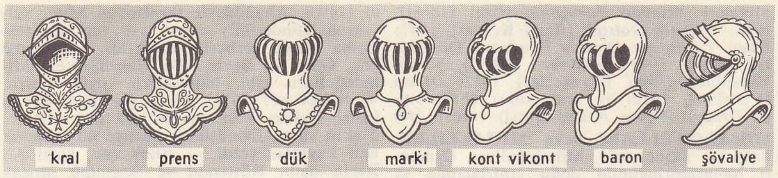

miğfer'ler

kadar miğferi tamamlayan bir parça olarak kaldı.

◆ **Miğferî** sıf. *Esk.* Miğferle ilgili olan. || Miğfer biçiminde olan. (LM)

MİH sıf. (fars. *mih*). *Esk.* Büyük, ulu. || *Kih ü mih,* küçük ve büyük.

◆ **Mihîn** veya **Mihîne** sıf. *Esk.* En büyük, en ulu. (M)

MİHAD i. (ar. *mihād*). *Esk.* Yatak, döşek: *Mihad-i ruka üzre hâb-ı nuşîne dalmış iken* (Hoca Sadeddin). || Üzerine oturulan halı, seccade, kilim v.b. || *Bi's-el-mihad* («ne fena döşek»), cehennem. (M)

MİHAİL I (Sinaia 1921), Romanya kralı (1927-1930 ve 1940-1947). Carol II'nin oğlu. Babası taht üstündeki haklarından vaz geçince veliaht oldu (ocak 1926), büyükbabası Ferdinand ölünce de (27 temmuz 1927) kral ilân edildi. Bir Naiplik meclisiyle birlikte devleti yönetmeğe başladı. Babası 8 haziran 1930'da yeniden tahta döndü. Carol II'nin ikinci defa tahtına feragat etmesi üzerine tekrar kral oldu (6 eylül 1940). Bu defa, Romanya'yı mihver devletlerinin izinde sürükleyen Almanya'ya bağlı Antonescu'nun vasiliğinden kendini kurtaramadı. Alman ordularının bozgunu sırasında Mihail I, Antonescu'yu tutuklattı (23 ağustos 1944) ve Almanya'ya cephe alan bir hükûmet kurdu. Fakat komünist etkisi onu Groza'yı bakan olarak kabul ettirmek ve tahttan vaz geçmek zorunda bıraktı (30 aralık 1947). Bu arada Romanya'da halk cumhuriyeti ilân edildi. (L)

MİHAİL I ASEN (1235'e doğr. - 1257), Bulgaristan kralı (1246-1257), kral İvan III Asen II ile Eirene Angelos'un oğlu. Kan kardeşi Koloman Asen I'in yerine geçti ve başlangıçta annesinin naipliği altında hüküm sürdü. Rüştünü ispat edince Bizans'ın annesinden almış olduğu toprakları boş yere kurtarmağa çalıştı. (L)

MİHAİL II Yaroslaviç veya **Tver'li Mihail,** rusça **Mihail Tverskiy** (1271-1319), Vladimir büyükprensi (1304-1319), Tver'li Yaroslav'ın oğlu. Moskova prensi ve Moğolların müttefiki olan yeğeni Yuriy ile anlaşmazlığa düştü. Yuriy onu tutuklattı ve Moğolların hanına öldürttü. Tatarlar yurttan atıldıktan sonra Mihail bir bağımsızlık kahramanı olarak saygıyle anıldı ve Tver'in koruyucusu sayıldı. (L)

MİHAİL III Fyodoroviç (1596-Moskova 1645), rus çarı (1613-1645). Romanov'lar hanedanının ilk çarıdır. *Zemskiy-sobor* (Temsilciler meclisi) tarafından göreve çağırıldı. Bu meclis, 1613'te Karışıklıklar dönemine son vermiş oldu. Çar, tahta çıktığında on altı yaşındaydı, otoritesini yavaş yavaş kurdu. Ülkeyi önce Zemskiy-sobor'un, sonra da babası Fyodor Nikitiç Romanov'un (Filaret patriği) [1619-1633] yardımıyle yönetti. Komşularının saldırısına uğrayan ve iç çatışmalarla sarsılan Moskova prensliği çok zayıflamıştı. Mihail III, İsveç ile Stolbovo barışını yaptı; bu barış Rusya'ya Novgorod'u kazandırdı, ama Baltık'ı kaybettirdi (1617). Çar, rus topraklarını tehdit eden Polonyalılara Smolensk arazisini bıraktı ve Türklerle çarpışan dnieper kazaklarına yardımdan vaz geçti. On iki yıl süren savaş ve karışıklık dönemiyle dağılan köylü halkı yerleştirebilmek için toprağa bağlanma düzeni getirdi (1636), ayrıca ingilizlerin Arhangelsk'teki ticaretini yoluna koydu, hollandalılara Tula'da bir imalâthane kurma izni verdi; Sibirya'da kolonların yerleşmesini destekledi. (L)

MİGUEL I
Portekiz kralı, gravür, Cabinet des Estampes, Paris

MİHAİL ASEN, bulgar çarı (1246-1253) [öl. 1253], İvan Asen II'nin oğlu. Kardeşi Koloman Asen'in zehirlenerek öldürülmesinden sonra, derebeyleri tarafından tahta geçirildi, fakat yaşı küçük olduğu için, devlet yönetimi bir naipler meclisine bırakıldı. Mihail Asen'in saltanat yıllarında Bulgaristan birçok bölge kaybetti: Bizans, Edirne dolayları ile Akdeniz kıyılarını, Rodoplar'da ve bütün Orta Makedonya'da Vardar nehrine kadar birçok kaleyi fethetti. Öte yandan Bizans Epir hükümdarı, Güney ve Batı Makedonya'nın bazı bölgelerini kendi topraklarına ekledi. Macarlar ise Byalgrad ve Braniçevo dolaylarındaki bölgeleri yeniden ele geçirdiler. Mihail Asen, bir suikast sonucu öldürüldü. (M)

MİHAİL ASEN, Bulgaristan kralı (1275-1277). Konstantin Asen Tih'in ve Maria Kantakuzene'nin oğlu. Babasıyle birlikte ve annesinin vasiliği altında ismen hüküm sürdü. İvaylo ayaklanması (1277) sonucunda tahtını kaybetti. (L)

MİHAİL NİKOLAYEVİÇ, Rusya büyükdükü (Petersburg 1832-Cannes 1909). Çar Nikolay I'in oğlu. 1863'te Kafkasya valisi oldu. 1877'de kardeşi Çar Aleksandr II'nin veliahdı ve başkumandanı olarak, Plevne'yi savunan türk ordusuyle savaştı. Plevne müdafîi Gazi Osman Paşaya teslim olması teklifinde bulundu; fakat teklifi reddedildi. Sonra da Ayastefanos*a (Yeşilköy) kadar gelerek burada ordugâhını kurdu. Osmanlı devletiyle yapılan anlaşmalarda rolü oldu. Yeğeni Aleksandr III'ün müşavirlerinden biriydi ve onun üstünde önemli etkisi oldu. Baskı siyasetinin en ateşli taraftarlarından biriydi. (LM)

MİHAİLO OBRENOVİÇ, sırp prensi (Kragujevac 1823 - Belgrad 1868). Babası Miloş Obrenoviç'in bağımsızlık siyasetini devam ettirmeğe çalıştı, fakat 1842'de tahttan indirildi ve Avusturya'ya kaçmak zorunda kaldı. Babasının ölümünden sonra yeniden prens oldu. Sırbistan'ın Türklerden büsbütün ayrılması ve Balkan yarımadasındaki güney islav halklarının Sırbistan prensliği yönetimi altında birleştirilmesine çalıştı. Amacına ulaşabilmek için bulgar devrimci hareketinden yararlanmak istedi (1862, 1867-1868). 1867'de sürekli görüşmelerden sonra, Rusya'nın yardımıyle türk birliklerini sırp şehirlerinden çekilmek zorunda bıraktı. Türklerle savaşmak için Karadağ (1866), Romanya ve Yunanistan (1868) ile ittifak antlaşmaları imzaladı. Memleket içindeki gerici tutumu ve Avusturya-Macaristan ile yakınlaşma siyaseti, ülkedeki liberaller arasında hoşnutsuzluk yarattı; bir suikast sonucu öldü. (M)

MİHAİLOVGRAD, Bulgaristan'ın kuzeybatısında kasaba, idare bölümü merkezi, Ogosta kıyısında; 8 100 nüf. Demiryolu merkezi. — *Mihailovgrad idare bölümü,* 243 400 nüf. (L)

Urartu kralı Argiştiş II'nin **miğferi** (Karmir-Bliur)

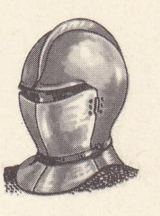

miğfer

istihkâmcı **miğfer'i**

miğfer tepeliği

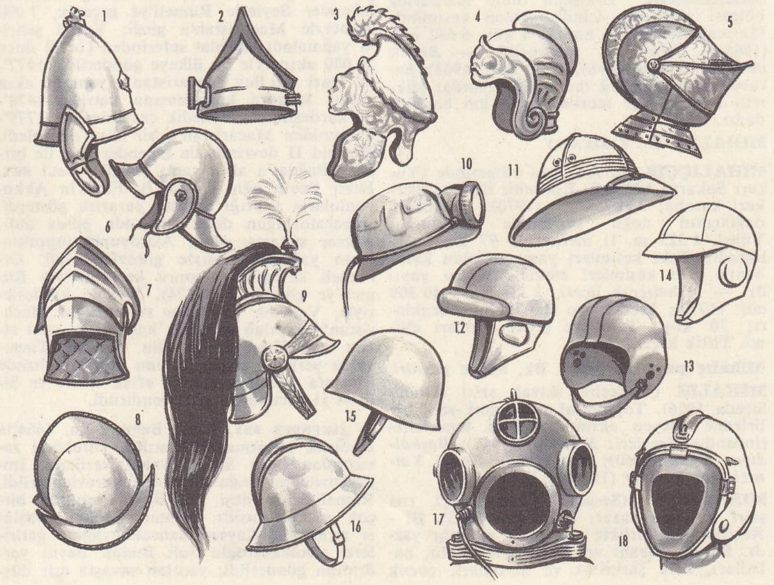

miğferler

1. İtalyan-yunan
2. Kelt
3. Çin, Ming devri
4. Yunan
5. Henri II'nin kapalı miğferi
6. Bourgogne, 1480
7. Milano, 1500
8. İspanyol miğferi, 1580
9. Fransız muhafız alayı
10. Madenci
11. Koloniyal
12. motosiklet sürücüsü
13. Beyzbolcu
14. Otomobil yarışçısı
15. Fransız ordusunun bugünkü miğferi
16. İtfaiyeci
17. Dalgıç
18. Pilot

Foto. MEYDAN ; LAROUSSE

MİHAİL I
Romanya kralı

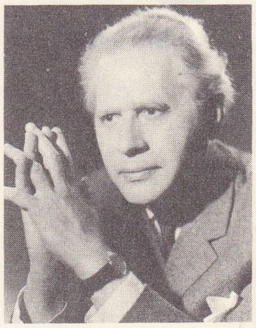

MİHALOVİÇİ

MİHAİL SABBAG, arap edebiyatçısı (Akkâ 1784-. öl. 1816). Öğrenimini Şam'da yaptıktan sonra Mısır'a gitti. Burada Bonapart'ın Mısır seferine katıldı ve Fransızlarla birlikte Mısır'dan ayrılmak zorunda kaldı. Paris'e gelen Mihail Sabbag, Devlet matbaasında musahhih, Millî kütüphanede doğu yazmaları müstensihi olarak görev aldı. Bilgisinden, yalnız devrinin büyüklerine eski tarz övgüler yazarak para kazanmak için yararlandı. Eserleri arasında *Kitabu Masabakatü'l-Berk vel-Gamâm fi Su'at il - Hamam* (Şimşekten daha Hızlı, Buluttan Daha Aceleci olan Haberci Güvercin) sağlığında basıldı. Bundan başka yazma olarak Suriye'deki çöl arap kabileleri tarihi, bir Suriye ve Mısır tarihi, ayrıca lûgat ve gramer bilgisi bakımından önemli olan *Er-Risaletü'-t-Tamme fi Kelâm il-Âmme vel Menahiç fi Ahval il-Kelâm il-Dâric* (Yazılacak Sözlerin Özleriyle İlgili Yol Gösterici ve Yayıcı İlkeler) adlı eseri vardır. (M)

MİHAİL ŞİŞMAN, Bulgaristan kralı (1323-Köstendil 1330), Vidin prensi İvan Şişman'ın oğlu. Georgi II Terter'in ölümünden sonra (1322-1323) başlayan anarşi devrinde Boyarlar tarafından kral seçildi. Bizans tarafından korunan merhum kral Voisil'in kardeşini püskürttü, sonra Basileus Andronikos III ile birlikte Sırbistan'a saldırdı. 1326'da Andronikos II'ye karşı Andronikos III ile ittifak yaptı, sonra Andonikos III'ün başarılarından kaygılanarak Andronikos II'ye yardım teklif etti. Fakat Andronikos III onunla yeniden barıştı (1328). Sırbistan'a karşı saldırıya geçmek suretiyle krallığına Moğolları, Alanları ve Ulahları topladı. Eflak despotu İoan II Angele ile birleşti, fakat Stefan III tarafından bozguna uğratılarak öldürüldü. (L)

MİHAİL VİTEAZUL Yiğit, türklere vasal olan eflak prensi (1593 - 1601). Eflak tarihinin en kudretli prensi olarak tanınır. İktisadî bakımdan Osmanlılara bağlı bulunan Eflak'ın istiklâlini ilân etti. 1594'te Osmanlılara karşı kurulan ittifaklara katıldı. Mehmed III'ün Sinan Paşa, sonra da Satırcı Mehmed Paşa kumandasında gönderdiği kuvvetlerle savaştı; Eflak'a hâkim oldu (1595). Stara Planina'ya (Koca Balkan) kadar ilerledi. 1595'te Targovişte yakınlarında kazanılan zaferden sonra Türkler tarafından Eflak prensi olarak tanındı. Türk hâkimiyetindeki bulgar topraklarına sürekli saldırışları, ilk Tırnovo ayaklanmasına (1598) yol açan şartları yarattı. Bulgar isyancılarıyle birleşerek Vidin, Ziştovi (Sviştov), Oryahovo ve Tuna ile Sofya arasındaki birçok şehir ve köyü yakıp yıktı; fakat Boğdan ve Erdel'i birleştirmek istemesi aleyhine oldu. 1598-1599'da Boğdan (Moldavya) ve Erdel (Transilvanya) hükümdarı olduysa da arkadaşı Basta tarafından öldürüldü. (M)

MİHALGAZİ, Eskişehir ilinin Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesiminde (Sarıcakonya ilçesi) bucak; 6 köy, 6 682 nüf. (1965). Sebzecilik, meyvecilik. — *Bucak merkezi* (*Gümle köyü*), 2 345 nüf. (1963). Sakarya vâdisinin sağ (kuzey) kıyısında; yükselti 240 m. İlçe merkezinin 5 km batısındadır. (M)

MİHALIÇ. Bk. KARACABEY.

MİHALIÇÇIK, İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Eskişehir ili) ilçe merkezi kasaba; 3 880 nüf. (1970). Sündiken dağlarının doğu kesiminde kuruludur. Yüksl. 1 325 m. İl merkezine 97 km uzaklıktadır. Eski kesimleri yamaçta olan kasabanın yeni kesimleri eteklere doğru yayılır. — *Mihalıççık ilçesi*, 2 338 km²; 40 309 nüf. (1970); Merkez ve Beylikahır bucakları; 70 köy. Tahıl ve şeker pancarı ekimi. Tiftik keçisi. (M)

Mihalıç peyniri. Mutf. Bk. KELLE *peyniri.*

MİHALIK (Vojtech), slovak şairi (Dolna Streda 1926). Toplumsal meseleleri yeni bir lirizmle işleyen akımın başlıca temsilcilerindendir. Eserleri: *Melekler* (1947); *Başkaldıran Eyup* (1960); *Acı* (1963); *Senin Yalnızlığına Soneler* (1966). [L]

MİHALKOV (Sergey Vladimiroviç), rus şairi ve oyun yazarı (Moskova 1913). El - Registan ile birlikte rus millî marşını yazdı. Birçok mizahî ve yergili şiir kitabı, baladları, lirik şarkıları ve masalları, çocuk piyesleri (*Osaboe Poruçenie* [Özel Görev], 1946; *Krasnıy Galstuk* [Kızıl Kravat], 1947; *Haçu Vernutsya Domoy* [Yuvama Dönmek İstiyorum], 1949; *Sombrero* [1957]), yergili komedileri (*Raki* [Yengeçler], 1952; *Dikari* [Vahşîler], 1958) ve senaryoları (*Frontoviye Druzya* [Savaş Arkadaşları]) vardır. (M)

MİHALOĞULLARI veya **MİHALLİLER,** ünlü bir akıncı aile. Mihaloğulları, Osmanlı imparatorluğunun doğu sınırlarında ve Rumeli'de görev aldılar. Genellikle Niğbolu, Sofya, Semendire ve Plevne'ye akınlar yaptılar.

Kanunî Sultan Süleyman devrinde Macaristan'a ve Avusturya'ya yapılan seferlerde Plevne, Tırnova ve İhtiman'daki Mihaloğullarına bağlı akıncıların sayısı 50 000 kadardı. Koca Sinan Paşanın Eflak voyvodasına karşı giriştiği hareket sırasında (1595) Mihaloğulları büyük kayıplar verdiler. Onlarla birlikte akıncı teşkilâtı gücünü kaybetti ve yerlerini serhat kolu denilen teşkilâta bıraktı. —KÖSE* MİHAL, ailenin atasıdır (1326). Rum asıllıdır. Osman Gazi zamanında müslüman oldu ve onun hizmetine girdi. —AZİZ BEY, Köse Mihal'in oğlu. Ailenin ilk akıncı kumandanlarındandır. — GAZİ MİHAL BEY, Aziz Beyin oğlu, Köse Mihal'in torunu (1436). Rumeli'deki türk fetihlerine katıldı. —MEHMED BEY, Gazi Mihal Beyin oğlu (?- 1423), Musa Çelebi'nin beylerbeyi idi; onun ölümünden sonra Tokat'ta bir süre hapsedildi; sonra serbest bırakıldı. Şeyh Bedreddin olayıyle ilgisi olduğundan yeniden hapsedildi ama Düzmece Mustafa isyanı sırasında Murad II tarafından serbest bırakıldı. Küçük Şehzade Mustafa isyanı sırasında İznik'te Taceddinoğlu Mehmed tarafından öldürüldü. —BALTA BEY, Köse Mihal Beyin oğlu. Ailenin ilk akıncı kumandanlarındandır. —İLYAS BEY, Balta Beyin oğlu (?- 1402). Ankara meydan savaşında savaştı; yararlık gösterdi. —MAHMUD BEY, İlyas Beyin oğlu. Mihaloğullarının İhtiman'da yerleşmiş üçüncü kolunun başıydı. —RAZİ ALİ BEY, Köse Mihal'in oğlu, Balta Beyin kardeşi. Kosova savaşında (1389) Bayezid I'in yanında bulundu; yararlıklar gösterdi.

—GAZİ ALİ BEY, Gazi Mihal'in oğullarından Hızır Beyin oğlu (? - 1500). Mihalloğulları içinde en ünlüsüdür. 1462'de Eflak seferine katıldı. Voyvoda Vlad'ı Transilvanya'ya kadar takip etti. 1464'te Mehmed Paşanın yanında Bosna'da Yayca kalesinin kuşatılmasına katıldı. Semendire yakınında yaptığı bir savaşta macar kumandanı ve kralın akrabası Szilagyi Mihaly'yi esir aldı. Ali Bey, Fatih'in Uzun Hasan ile yaptığı savaştan önce imparatorluğun doğu sınırlarında görevlendirildi, kendisine Sıvas Eyaleti verildi. Otlukbeli savaşında da yararlık gösterdi. 1474'te kardeşi Bali ve İskender Beylerle Rumeli'ye geçerek, 7 000 akıncıyle Macaristan'a girdi; Varad şehrini yağmaladı. Bağdat seferinden (1476) önce 10 000 akıncıyle bu ülkeye gönderildi. 1477'de Gazi Ali Bey, Macaristan'a yeni bir akın yaptı; İşkodra kuşatmasına katıldı. 1478'de kardeşleriyle Venedik çevresine ve 1779'da yeniden Macaristan'a bir akın düzenledi. Bayezid II devrinde de İskender Bey ile birlikte Bağdat'a akın yaptı (1485). —ALİ BEY, Hızır Beyin oğlu (?- 1477), Fatih'in Akkoyunlularla yaptığı savaşta yararlık gösterdi. İmparatorluğun doğu sınırında görev aldı. Niksar subaşısı oldu; Akkoyunlu topraklarının yağmalanmasıyle görevlendirildi. Otlukbeli savaşından sonra kardeşleriyle Rumeli'ye gönderildi (1474). 1478'de kardeşleriyle, Venedik çevresine ve 1479'da Macaristan'a yapılan akınlara katıldı. — GAZİ FİRUZ BEY, Hızır Beyin oğlu. Ailenin, Tırnova'da yerleşen ikinci kolunu kurdu. Şehzade Mustafa isyanı sırasında eflak sınırı ve Silistre'yi korumakla görevlendirildi.

— İSKENDER BEY, Hızır Beyin oğlu. 1464'te İzvornik kuşatmasına katıldı. Otlukbeli savaşından önce Sıvas eyaleti verilerek İmparatorluğun doğu sınırında görevlendirildi. Rumeli'de kardeşi Ali Beyin yanında birçok akına katıldı. Osmanlı-Mısır savaşları sırasında Kayseri sancakbeyliğine getirilerek Dulkadıroğlu Şah Budak Beyin yardımına gönderildi; yapılan savaşta esir düştü (1490). Ahaüddevle tarafından Mısır sultanına gönderildi; ertesi yıl yapılan antlaşma gereği serbest bırakıldı. — AHMED BEY, Gazi Ali Beyin oğlu. Şairdi. Öteki Mihaloğulları gibi bektaşilikle ilgisi vardı. — HASAN BEY, Gazi Ali Beyin oğlu. Bosna valisi Yakup Paşanın emriyle Macaristan'a akın yaptı. Dönüşünde pusuya düşürülerek ağır kayıplar verdi. — HIZIR BEY, Gazi Ali Beyin oğlu. Köstendil ve Segendin sancak beyliği yaptı. Macarlarla yapılan Segedin ovasındaki savaşta yararlık gösterdi. Selim II devri başlarında öldü. —MEHMED BEY, Gazi Ali Beyin oğlu. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferinde pişdar ordusu kumandanlığı yaptı. 1517'de Bosna, 1520'de Hersek sancakbeyliklerinde bulundu. Kanunî Sultan Süleyman zamanındaki savaşlarda yararlıklar gösterdi: Belgrad'ın alınması sırasında Erdel ve Tamışvar'a akınlar yaptı. Mohaç savaşında (1526) yararlık gösterdi. Viyana kuşatmasına ve Alman seferine (1532) katıldı. (M)

MİHALOVİÇİ (Marcel), rumen asıllı fransız bestecisi (Bükreş 1898). 1955'te fransız uyrukluğuna geçti. V. d'Indy'nin öğrencisi, Brahms ve Reger'ye hayrandı, Paris okulunda hayat veren en güçlü üyelerden biri oldu. Folklor makamlarla kendine özgü makamları, kullanır ve bunları tonalitenin sınırlarına kadar zorladığı kromatizmle kaynaştırarak, kullandı. Atonalite alanına zaman zaman bazı kaçamaklar yapmasına rağmen diatonik yazı sistemine bağlı kaldı. Başlıca eserleri: piyano ve orkestra için *Toccata* (1938), *Sumphonie pour le Temps Present* (Şimdiki Zaman İçin Senfoni) [1964]; *Bakır Çalgılar* ve *Yaylılar için Çeşitlemeler* (1946); *Sinfonia Partita* (1952); *Elégie* (1955); tiyatro için *Phèdre* (1949); *Le Retour* (Dönüş) [1954]; opera müziği alanında, 3 yaylı çalgılar dörtlüsü, sonatlar piyano için *Sonatine; Ricercari; Trois Pièces Nocturnes* (Üç Gece Parçası); ses müziği türünde, *Contre-Rimes; Deux Poèmes d'Agrippa d'Aubigne* (A.d'A.'den iki şiir) [a cappella karma koro için], *Memorial.* Ayrıca, *La Magie du Fer Blanc* (Tenekenin Büyüsü) [1934], *Route sans Issue* (Çıkmaz Yol) [1948] adlı filimlerin müziğini besteledi. Öbür eserleri: *Krappo ou la Dernière Bande* [Krapp veya Son Band) [1961]; *Les Jumeaux* (İkizler), [1963]); baleler (*Theseus im Labyrinth*, 1957; *Theseus zu Ehren*, 1958); bir *Ouverture Tragique* (1957); bir *Symphonie Variee et Alternée* (Çeşitlemeli ve Nöbetleşme Senfoni) [1958]; klarnet ve oda orkestrası için bir *musique nocturne* (1963). [L]

MİHALY (Andras), macar viyolonselcisi ve bestecisi (Budapeşte 1917). Budapeşte konservatuvarında öğretmendir. İki senfoni (1946-1950), bir uvertür, iki konçerto (piyano için, 1954; keman için, 1959), iki kantat, yaylılar için iki dörtlü (1947, 1960) besteledi. (L)

MİHAN sıf. (fars. *mihān*). *Esk.* Büyükler, ulular. ‖ *Kihan ü mihan*, küçükler ve büyükler. (M)

MİHANİK i. (yun. *mikhane*, makine'den *mihānik*). Mekanik bilgisi. (M)

MİHANİKÎ sıf. (ar. *mihānik*'ten *mihānikî*). Makine gibi, düşünmeden, alışkanlık yoluyle yapılan, mekanik (iş, hareket v.b.): *Ümidim kalmadı, mihanikî bir vazife mecburiyetiyle ruhsuz bir makine gibi harekete başladım* (Ömer Seyfeddin). *O zaman ihtiyar haricinde sanki mihanikî bir saik ile yerinden fırlayarak Bihter ayağa kalktı* (H.Z. Uşaklıgil). [M]

MİHARA, Japonya'da sık sık püskүren yanardağ, Tokyo körfezinin açığında, Oşima adasında. (L)

MİHARA, Japonya'da liman şehri, Honşu adasında (Hiroşima ili), İç deniz kıyısında; 67 100 nüf. İplik ve bira fabrikaları. (L)

MİHARU, Japonya'da, Honşu adasında (Fukuşima ili) şehir; 10 300 nüf. At yetiştiriciliği. (L)

MİHATTA i. (ar. *mihatta*). *Esk.* Hattatların kalem ucuna takılan kılları almak için kullandıkları âlet. (*Lif kalem* ile yazı yazarken çürüyen lifler kalemin ucuna takılırdı. Mihatta, özellikle bu lifleri temizlemeğe yarardı.) [M]

Foto. LAROUSSE

MİHAYLOVA (Rayna Georgieva), bulgar kadın opera şarkıcısı (Rusçuk [Ruse] 1915). Devlet Müzik akademisinde Hr. Morfova ve L. Prokopova'nın öğrencisi oldu. Şarkıcılığa 1937'de başladı. Sofya'da Halk operasına geçti ve birçok başrole çıktı: B. Smetana'nın *Satılmış Nişanlı* operasında Marjenka, G. Puccini'nin *Madam Butterfly* operasında Ço-Ço San, M.İ. Glinka'nın *İvan Susanin* operasında Antonida v.b. Birçok avrupa ülkesinde başarılı temsiller verdi. (M)

MİHAYLOVGRAD, esk. **Ferdinand,** Bulgaristan'ın kuzeybatısında kasaba, idare bölümü merkezi, Ogosta kıyısında; 27 200 nüf. Demiryolu merkezi. *—Mihaylovgrad idare bölümü*, 243 400 nüf. (L)

MİHAYLOVİÇ (Draza), sırp subayı (İvanjica 1893 - Belgrad 1946). 1912'de Türklere karşı savaştı. Sofya'da, sonra Prag'ta askerî ataşe oldu, 1939'da albaylığa yükseldi. Nisan 1941'deki yugoslav bozgunundan sonra Hersek dağlarına çekildi. Orada, Türklere karşı girişilen eski savaşları hatırlamak amacıyle *çetnik**ler adını verdiği birlikler kurdu. Müttefikler tarafından çok tutulduğu için, Londra'ya göç eden yugoslav hükûmeti onu, önce Yugoslav Direnme teşkilâtı başkumandanı, sonra da Savaş bakanı tayin etti. Fakat aşırı bir sırp milliyetçisi, hırvat aleyhtarı ve komünizm düşmanıydı, bu yüzden Tito ile anlaşamadı. Her ikisinin de can düşmanı olmakla beraber, İtalyanlardan da, Almanlardan da silâh almayı kabul etti. Teğmenlerinin Tito'ya karşı saldırılarını önceleri tasvip etmedi, fakat sonradan kendisi de Tito partizanlarına hücum etti ve yenilgiye uğradı. 1943'te müttefiklerin desteğini kaybetti, hattâ Londra'daki Yugoslavya hükûmeti tarafından görevine son verildi. Eli kolu bağlı kalınca, işgal kuvvetleriyle daha sıkı bir işbirliğine girişti, savaştan sonra ihanet suçuyle tutuklandı (13 mart 1946), bir askerî mahkemede yargılandı ve kurşuna dizildi. (L)

MİHAYLOVSKİ (Nikola Stayonov), bulgar yazarı, mütercimi ve eğitimcisi (Elena 1818-Tırnova 1892). Moskova'da felsefe öğrenimi yaptı. Muhafazakâr görüşlüydü. Elena kasabasında Daskalolivnya'nın (öğretmen okulu) ve Tırnovo imlâ okulunun kurucusudur. (L)

MİHAYLOVSKİ (Stoyan Nikolov), bulgar yergi şairi (Elena 1856-Sofya 1927), N. St. Mihaylovski'nin oğlu. İlk ve orta öğrenimini Elena, Tırnovo ve İstanbul'da Galatasaray Sultanîsinde yaptı. Aix-en-Provence'da hukuk fakültesini bitirdi. Öğretmenlik, hâkimlik, avukatlık, memurluk ve yüksekokulda profesörlük görevlerinde bulundu. Atak ve serbest davranışları yüzünden, birçok defa işinden oldu. Siyaset yazarı, yazı işleri müdürü, milletvekili ve Makedonya-Edirne Yüksek komitesi başkanı olarak sosyal ve siyasî hayatta yer aldı. 1880'de yazdığı ilk eserleri (*Suspiria de Profundis* [1884]; *Poema na Zloto* [Kötülüğün Şiiri], 1888) karamsar bir dünya görünüşünün izlerini taşır. 1890'da yergi şairi olarak aynı karamsarlıkla çağının siyasî ve sosyal gerçeğini tenkide girişti: *Jelezni Struni* (Demir Çalgı Telleri) [1890], *Naşite Pisaçi i Gazetari* (Bizim Yazarcıklarımız ve Sözde Gazetelerimiz) [1893], *Filosofski i Satiriçeski Soneti* (Felsefe ve Hiciv Soneleri) [1895], *Kniga za Oskırbenite i Onepravdanite* (Ezilenler ve Haksızlığa Uğrayanlar için Kitap) [1903], *Kniga za Bılgarskiya Narod* (Bulgar Halkı için Kitap) [1903]. XX. yy. başlangıcında *Obşto Delo* (Ortak Dava), *Prolog kım Kniga za Robite* (Köleler için Kitaba Giriş) [1900] ile dramatik şiiri *Toçilaryat*'ı (Bileyici) [1902] yayımladı. *Dnes Çuk, Utre Nakovalnya* (Bugün Çekiç, Yarın Örs) [1905] adlı şiir kitabında, şairin iç dünyasının değişmekte olduğu görülür. Mihaylovski bundan sonra toplumsal hayattan elini eteğini çekti ve dinî mistisizme yöneldi. Mihaylovski bulgar yergi şiirini üslûp ve tür bakımından zenginleştirdi. Masalları halk arasında büyük ilgi gördü. (M)

MİHAYLOVSKİY (Nikolay Konstantinoviç), rus sosyoloğu, tenkitçisi, siyaset yazarı; liberal «halkçılar»ın (narodniki) ideoloğu (1842-1904). 1860'ta yazarlık hayatına başladı. *Oteçestvenniye Zapiski* (Vatan Notları) ve *Ruskye Bogatstva* (Rus Zenginliği) adlı dergilerin yazı işlerini yönetti. *Narodnaya Volya* («Halkın İradesi») grubunun son temsilcilerindendir. Auguste Comte pozitivizminin etkisinde kaldı, mir*in temsil ettiği rus geleneğine ve Proudhon idealizmine dayanarak Marxizme karşı koydu. Rus aydınları üstünde derin etkisi oldu. (LM)

MİHAYLOV-STOYAN (Konstantin İvanoviç), bulgar opera şarkısı (Golyam Boyalık, Besarabya 1853-Sofya 1914). Petersburg konservatuvarını bitirdi. 1888'den sonra Moskova Bolşoy tiyatrosunda oyuncu ve şarkıcı olarak çalıştı. 1907'de kendisiyle birlikte Bulgaristan'a göç eden opera sanatçılarıyle Bulgar Opera birliğini kurdu, ölümüne kadar bu birliğin müdürlüğünü, rejisörlüğünü ve baş oyunculuğunu yaptı. Bulgaristan'a rus opera geleneklerini getirdi ve bulgar operasının gelişmesi yolunda çaba harcadı. G. Verdi'nin *Il Trovatore* operasında Manrico, *Aida* operasında Radamez, M.Ö. Glinka'nın *Ruslar ve Lyudmila* operasında Bayan, A. Dargomijski'nin *Rusalka* (Sarışın Kız) operasında Prens, P. Mascagni'nin *Cavalleria Rusticana* operasında Turidu, Ch. Guonod'nun *Faust* operasında Faust rollerini ustalıkla canlandırdı. (M)

MİHBER i. (ar. *mihber*). *Esk.* Fizik ve kimya deneylerinde kullanılan tüp, küçük yassı şişe, deney tüpü. (M)

MİHBERE veya **MAHBERE** i. (ar. *mihbere* veya *mahbere*). *Esk.* Mürekkep hokkası. ‖ Hokka. (M)

MİHCEM veya **MİHCEME** i. (ar. *hacâmet*'ten *mihcem* veya *mihceme*). *Esk.* Vücudun herhangi bir kısmına kan toplamağa yarayan âlet, hacamat şişesi. (M)

MİHEK i. Bk. MİHENK.

MİHEN çoğl. i. (ar. *mihnet*'den *mihen*). *Esk.* Mihnetler, sıkıntılar, eziyetler, meşakkatler: *Yüzünde gölgesi meşhut çektiği mihenin* (Tevfik Fikret). *Bu cehennemde yetişmiş kafaya, / Kanlı bir lokmadır ancak mihenim, / Ah yâ Rabbî, nasıl birleşti, / Bu çetin başla bu suçsuz bedenim?* (Ahmed Hâşim). [M]

MİHENGİR i. Mekan. Genellikle pleyit'e yerleştirilen bir parçaya, pleyit yüzeyine paralel olmak üzere çizgiler çizmeğe yarayan âlet. (Bu âlet genellikle dökme demirden bir ayak ve sivri uçlu bir sürgü taşıyan düşey bir çubuktan meydana gelir.) *Eşanl.* NİŞANGEÇ. (L)

MİHENK veya **MEHENK** veya **MİHEK** i. (ar. *mihakk*'ten). Altının ayarını anlamak için kullanılan taş, denektaşı. ‖ *Mec.* Bir kimsenin değerini, ahlâkını anlamağa yarayan şey: *Bedmâye olan anlaşılır meclis-i meyde / İşret güher-i âdemi temyize mihektir* (Ziya Paşa).

— Dey. *Esk. Mihenge vurmak*, denemek, sınavdan geçirmek. (M)

MİHFER veya **MİHFERE** i. (ar. *hafr*'dan *mihfer* veya *mihfere*). *Esk.* Hattatların yanlışı kazımakta kullandıkları bir çeşit kalemtıraş, yazı kazıma aracı. (Uç tarafı çok ince ve keskindi. Aharlı kâğıt üzerindeki harf, hareke v.d. yanlışlar bu keskin uçla kazınırdı.) [M]

MİHİN ve **MİHİNE** sıf. (fars. *mihin* ve *mihine*). *Esk.* En büyük, en ulu. (M)

MİHLEB i. (ar. *halb*'dan *mihleb*). *Esk.* Yırtıcı hayvan pençesi. (M)

MİHMAN i. (fars. *mihmân*). *Esk.* Konuk, misafir: *Gâh mana söyleşir dilden görünür / Gâh gönül evinde mihman görünür* (Pir Sultan Abdal). *Güneşler geçti, aylar geçti, artık gel ki mihmanım, / Şühudundan cüda imanla yoktur kalmak imkânım* (M. Â. Ersoy). ‖ *Mihman olmak*, misafir, konuk olmak: *Resul-i Ekrem, bir müddet Batni Nahle'de ikamet ettikten sonra Mekke'ye geldi ve Mut'im İbni Adiyy nâm zata mihman oldu* (Cevdet Paşa). ‖ *Mihman-perver* (*mihman-dost* veya *mihman-nüvaz*), konuksever: *Heyet-i Temsiliye için lise binasının ve kongreye mahsus salonun ihzarında ve her türlü tertibat ahzinde mihmannüvazlığa misal olacak surette fevkalâde çalışmalardı* (Atatürk). ‖ *Mihmanperverane* (veya *mihman-nüvazane*), konuksever kimseye yakışacak biçimde. ‖ *Mihman-perverî* (veya *mihman-nüvazî*), konukseverlik, misafirperverlik. ‖ *Mihman-seray* (veya *mihman-hane*). Bk. MİHMANHANE.

— Tasav. *Mihman evi*, bektaşî tekkelerinde misafirlerin kalması için ayrılan bölüm.

— ANSİKL. Tasav. «Han bağı» ile «dede bağı»ndan çıkarılıp kendisine taç giydirilecek dede bir süre *mihman evi*'nde hizmet ederdi. Misafir, tarikattan olsun veya olmasın, mihman evinde büyük bir misafirperverlikle ağırlanırdı. Diğer tarikat tekkelerinde de misafirlerin kalması için *mihmanhane* veya *misafirhane* denen bölümler vardı.

◆ **Mihmanî** i. *Esk.* Mihmanlık. ‖ Ziyafet, eğlence, şölen. ‖ *Mihmanî-has*, seçkin kişilerin çağrıldığı şölen, ziyafet. ‖ *Mihmanî-i hitdan*, sünnet düğünü. ‖ *Mihmanî-i iyd*, bir dinî bayram dolayısıyle verilen ziyafet.

◆ **Mihmanlık** i. *Esk.* Konukluk, misafirlik. (M)

MİHMANDAR bls. i. (far. *mihmân* ve *-dâr*'dan *mihmân-dâr*). Konuk-ağırlayan kimse. ‖ Bir konuğu ağırlamak, kılavuzluk etmekle görevli kimse.

◆ **Mihmandarî** i. *Esk.* Mihmandarlık. (M)

MİHMANDARLIK blş. i. (*mihmandar*'dan *mihmandar-lık*). Mihmandarın yaptığı iş: *Sonradan bu efendinin misafirlere mihmandarlık ettiğini anladım* (R. N. Güntekin). [M]

MİHMANHANE blş. i. (fars. *mihmân* ve *hâne*, ev'den *mihmânhâne*). *Esk.* Misafirhane: *Kapısı açık, yemeği hazır bir mihmanhane-i ihsana konmuşlar* (Namık Kemal). ‖ *Mec.* Dünya. ‖ *Mihmanhane-i âlem*, dünya. (M)

MİHNET i. (ar. *mihnet*). Zahmet, eziyet, sıkıntı: *Kumandanlar ve zabitler, Harbi Umumînin bunca mihnet ve meşakkatleriyle yorgun, vatanın parçalanmakta olduğunu görmekle dilhûn...* (Atatürk). *Küçük, nazlı çocuğun daima esneyen çehresi karşısında geçen o meşakkat ve mihnet saatleri* (H. Z. Uşaklıgil). *Her mihnet kabulüm, yeter ki / Gün eksilmesin penceremden* (C. S. Tarancı). ‖ Belâ, uğursuzluk, musibet.

— DEY. *Mihnet çekmek*, sıkıntı çekmek, bir işin veya durumun yarattığı üzücü ve sıkıntılı duruma katlanmak: *Ah kızcağızım, biz alışkınız böyle şeylere, az mı mihnet çektik* (Sabahattin Ali).

— *Esk. Mihnet-âbâd*, gam, sıkıntı, keder dolu yer, sıkıntılı yer. *Mec.* Dünya. ‖ *Mihnet-dîde* (*mihnet-keş* veya *mihnet-zede*), sıkıntı çeken, eziyet çeken: *Sabr eder cevrine Ruhî dediler, didi o şâh / Kulumuzdur biliriz biz anı mihnetkeştir* (Ruhi). *Her dilber için sinede bir yâre mi olsun / Nitsün dil-i-mihnetzede bin pâre mi olsun* (Hüdayi).

general **MİHAYLOVİÇ**

MİHRİMAH SULTAN
(Tarih Mecmuası'ndan)

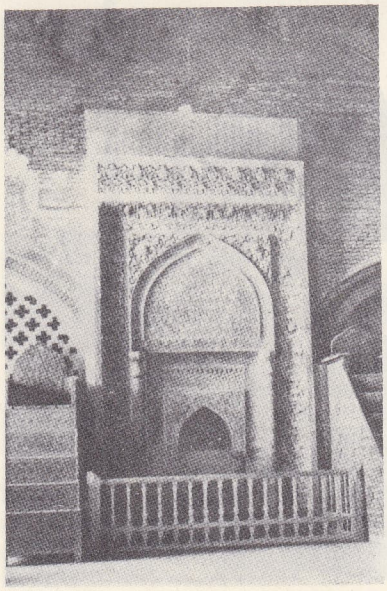

Cuma camii **mihrab**'ı
(Isfahan) [1310]

Foto. LAROUSSE; N. Erkılıç (MEYDAN)

Mihrimahsultan camii'nin içten görünüşü

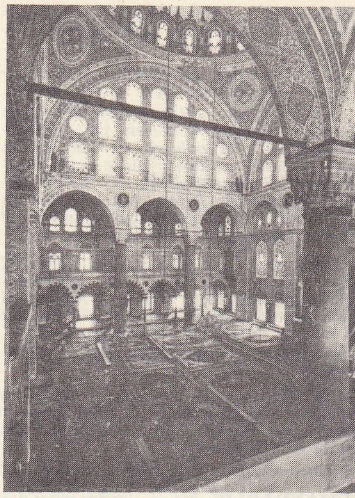

Mihrimahsultan camii'nin içten görünüşü

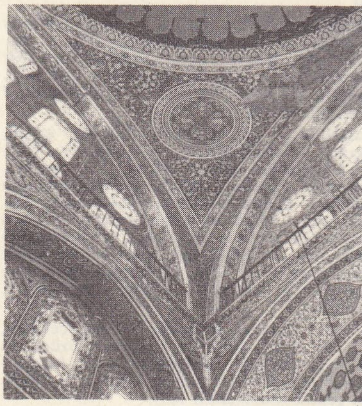

Mirhimahsultan camii'nin kubbe süslemeleri

Mihramahsultan camii Sinan'ın eseri (1550) [La Turquie adlı kitaptan]

|| *Mihnet-didlegân* (*mihnet-keşân* veya *mihnet-zedegân*), sıkıntı çekenler, dert çekenler. || *Mihnet-gâh* (*mihnet-gede* veya *mihnet-kede*), gam, üzüntü, sıkıntı çekilen yer. *Mec.* Dünya. || *Mihnet-keşâne*, mihnet çekene yaraşır biçimde. || *Mihnet-keşî*, mihnet çekme hali.

◆ **Mihnetli** sıf. Gamlı, sıkıntılı, üzgün: *Gidenleri uğurlar, gelenlerden haber sorardı. Mihnetli, fakat Hak'tan ümidini kesmeyen nurlu bir yüzü vardı* (Ş. S. Aydemir). || Eziyetli, zahmetli, belâlı. (M)

MİHOV (Atanas Mihov Markov, **Atanas**— denir), bulgar ressamı (Eski Zağra [Stara Zagora] 1880). Devlet Resim okulunda okudu. Y. Veşin'in öğrencisiydi. Önceleri sosyal konulu tablolar çizdi (*Oduna Gidiş* [1903]). Mihov ilk büyük bulgar peyzaj ressamıdır. En önemli eserleri: *Tuna Nehrinde Buzlar* (1908); *Silistre Yakınlarında* (1909). Resme bir süre ara verdikten sonra, 1930'da yeniden sanat hayatına atıldı. 1944'ten sonra Vtoşa ve Rila dağlarından birçok peyzaj çizdi. (M)

MİHOV (Nikola Vasilev), bulgar bibliyografyacısı (Gabrovo 1877-Sofya 1962). Öğrenimini Brüksel'de Sosyal Bilimler fakültesinde yaptı. Elin Pelin Bibliyografya enstitüsünün kurulmasına önayak oldu (bu enstitü 1964'ten sonra Millî «Kiril i Metodiy» kütüphanesine bağlandı). 1912-1932 Arasında, genellikle batı avrupa ülkelerinin kitap arşivlerinde, Bulgaristan ile ilgili eserleri inceledi. En önemli eserleri: *Bibliografski İztoçnitsi za İstoriyata na Turtsiya Bılgariya* (Türkiye ve Bulgaristan Tarihi için Bibliyografya Kaynakları) [4 cilt, 1914-1934]; *Naselenieto na Turtsiya i Bılgariya prez XVIII i XIX Vek* (XVIII. ve XIX. yy.larda Türkiye ve Bulgaristan Nüfusu) [4 cilt, 1915-1935]; *Bibliographie des Articles Periodiques... sur la Turquie et la Bulgarie* (Türkiye ve Bulgaristan Hakkında Dergi Makaleleri) [1938]; *Beitrage zur Handelsgeschichte Bulgariens* (Bulgaristan Ticaret Tarihine Katkılar) [2 cilt 1943-1953]. (M)

MİHR i. (fars. *mihr*), *Esk.* Güneş: *Mihr-i mana olan bu âfet ki / Burclardan tulû eder gûya* (Abdülhak Hâmid). || Sevgi. || *Mihr-i cihan-ârâ*, cihan süsleyen güneş. || *Mihr-i dırahşan*, parlak güneş: *Bâis gıyaptır adem-i ittifak için / Yoktur vücud-ı mihr-i dırahşanda ihtilâf* (Ziya Paşa). || *Mihr-i maderane*, anaya yakışırcasına sevgi. || *Mihr-ü mah*, güneş ve ay.

◆ **Mihrnaz** sıf. *Esk.* Çok nazlı. ||İ. [*Mihrinaz* olarak] Kadın adı. (M)

MİHR veya **MEHR** i. (ar. *mehr*). Huk. *Esk.* Müslüman bir erkeğin nikâhı sırasında karısına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği mal veya para.

— ANSİKL. Kadın, isterse *mihr*'i almaktan vaz geçebilir. Asgarî mihr miktarı, hanefilere göre on dirhem gümüştür; daha az belirtilmişse, bu miktara tamamlatılır. Nikâh sırasında mihrin belirtilmesi zorunluluğu ve bunun en az miktarının ne olduğu, mezheplerde tartışma konusudur. Mihr, kadın eşe evliliğin devamı için bir teminat sağlar ve nikâhın ciddiyetinin delilini meydana getirir. Bu yüzden mihri verilmemiş eş, kocasıyle cinsî münasebetten veya onunla yalnız kalmaktan (halvet) kaçınabilir. Mihr, nikâh sırasında belirtilmişse buna *mihri müsemma* denir; edilmemişse kadının, baba tarafından yaş, özellik, mal, ahlâk, namus, ilim ve bekâret gibi nitelikleri itibarıyle dengi olan bir kadına verilmiş mihr tespit edilir. Buna *mihri misil* (veya *ukr*) denir. Kadının baba soyunda örnek yoksa eşin oturduğu şehrin kadınlarına verilmiş mihrden örnek aranır. Mihrin nikâh sırasında peşin, toptan verilmesi mümkün olduğu gibi bir kısmının nikâh sırasında, bir kısmının da bir süre sonra veya talâk* yahut ölüm ile nikâhın sona ermesi durumunda verileceği taahhüt edilebilir. Nikâh sırasında ödenmesi gerekli mihre *mihri muaccel*, bir süre sonra veya ölüm yahut talâk halinde ödenmesi gerekenine de *mihri müeccel* denir. Zifaf veya halvetten önce nikâh feshedilirse mihrin geri verilmesi, verilmemişse istenmemesi gerekir. Cihaz (bk. ÇEHİZ) nasıl kadının koca evine gelirken getirdikleriyse, mihr de erkeğin getirdiğidir. Ancak, hukuken nikâh, kadının bir beden karşılığı menfaatini kocasına satması olmadığına göre, mihr de kadının kocasına sağladığı menfaatin karşılığı olarak tanımlanamaz. (M)

Mihrişahsultan sebili

MİHR, iran şemsî yılının, güz başlangıcı olan 7. ay'ı (17 eylül - 16 ekim); aynı zamanda her ayın 16. gününe *mihr* denir; ikisini birbirinden ayırmak için birinciye *mihr mah*, ikinciye *mihr ruz* adı verilir. (Mihr mah ile mihr ruzun birleştiği mihr ayının 16. günü, büyük bayramlardan biri başlar [*mihrgân*]. Bayramın birinci gününe *mihri âmme* [halk bayramı], sonuncu gününe *mihri hassa* [yüksek zümre bayramı] denir.) [M]

MİHRAB i. Bk. MİHRAP.

MİHRABÎ, türk bektaşî şairi (öl. 1919). Kırım hanları ailesinden. İstanbul'a geldi. Mektebi Bahriyeye girdi. Kolağalığına kadar yükseldi. Sütlüce Bektaşî tekkesinde uzun süre rehberlik etti. Münir Babaya bağlandı. Babalarla Cemaleddin Efendinin arası açılınca, Babalar tarafından Hacıbektaş'a delege olarak gönderildi. Orada Çelebi Cemaleddinden etkilendi ve uzun süre onun yanında kaldı. Çelebi'den icazet aldı, İstanbul'a döndükten sonra Münir Babanın yerine geçmesi için yapılan teklifi kabul etmedi. (M)

MİHRACE veya **MAHARACA** i. (sanskritçe k.). Kuşana devrinden (II. yy.), özellikle Gupta'lardan itibaren (IV.-V. yy.), Hindistan'da kral ve imparatorları belirtmek için kullanılan unvan. || Tımar sahibi prenslere verilen unvan. (Mihrace devletleri 1947-1950 arasında Hint birliğine dahil edildi.) [ML]

MİHRAF i. (ar. *mihrâf*). Cerr. *Esk.* Derin yaraları yoklamak için kullanılan âlet, sonda, cerrah mili. (M)

MİHRAK i. (ar. *hark*, yanma'dan *mihrâk*). *Esk. Mec.* Esas, orta nokta, merkez: *Kaynar güneşin ateşi mihrak-ı serinde / Karlar buz olur hep beden-i bîsperinde* (M. Â. Ersoy). *Anadolu'nun muayyen mihrakları etrafında toplanması, sonra da bu mihrakların kurulmakta olan yeni Türk devletini desteklemesi lâzımdı* (N. Araz).

— Fiz. *Esk.* Odak noktası. (M)

MİHRAP veya **MİHRAB** i. (ar. *mihrâb*). Din ve Mim. Cami, mescit v.b. ibadet yerlerinde kıble tarafında bulunan ve sadece imamın namaz kıldığı girintili, yüksekçe yer: *Tam mihrabın arkasındaydılar. İmamın sırtını loşlukta ancak seçebiliyordu* (H. E. Adıvar). *Ne afakında tek kandil ne mihrabında seccade* (M. Â. Ersoy). [Bk. ANSİKL.] || *Mec.* Ümit bağlanan yer. || *Mihrap mahalli*, üzerinde dinî törenlerin yapıldığı sunak'ın çevresinde bulunan kilise bölümü.

— DEY. *Cami yıkılmış ama mihrap yerinde.* Bk. CAMİ.

— *Esk. Mihrab-ı cemşid*, Güneş.

— Ed. *Esk.* Sevgilinin kaşı.

— G. santl. Halının bir tarafında bulunan

Foto. N. Erkılıç, T. Birgili (MEYDAN)

kemer şeklindeki motif.

— ANSİKL. Din. ve Mim. İslâm mimarîsindeki *mihrap*'ın iki ayrı din kaynağına dayandığı ileri sürülür: hıristiyan kilisesi mihrabı ve budist hücresi. Mihrabın camilerde yer alışı hıristiyan mimarîsinin etkisiyle oldu. İslâm devletlerinde ilk zamanlar kıble yeri, mihrap ile değil renkli bir çizgi veya üzerinde belirli işaretler bulunan bir taşla gösterilirdi. Hz. Muhammed'in Medine'deki ilk camisinde de kıbleyi gösteren bir taş vardı. Araplar tarafından mihrap yerine kullanılan bu kıble levhaları uzun zaman kullanıldı. VIII. yy.da islâm mimarîsinin gelişmesiyle mihrap köşelerinde yarım silindir şeklinde hücreler yapıldı ve bu biçim, mahallî değişikliklere rağmen bugüne kadar geldi. Bazı mihraplarda imamın cemaat tarafından görülebilmesi için taban, cami zemininden biraz yüksek yapılırdı. Geceleri imamın hareketlerini cemaatin takip edebilmesi için mihrabın iki yanında büyük birer şamdan içinde mumlar yakılırdı. Mihraplar mermer silmelerle çevrilir, dik bir çerçeve içine oyuk bir hücre gibi yapılır ve kenarlarına bazen sütunlar konurdu. Mihrabın yukarı kısımları ya yarım tonoz kubbe şeklinde veya mukarnaslarla süslü eğimli bir tavan halinde yükselerek kemer meydana getiren üst yüzeyle birleşirdi. Mihrapların iç duvarları, çinilerle veya oymalı mermerlerle kaplanır, üst kısmına kâbe toprağı konulur, çeşitli kalem işleri ve kabartmalarla süslenirdi.

Türk cami ve medreselerindeki mihraplar genellikle dört veya beş köşelidir. Çok seyrek olarak yarım silindir biçimlere de rastlanır. Mihraplar, Konya'daki Sahipatâ camiinde olduğu gibi, XII. yy.da çoğunlukla basık biçim verildi. Osmanlı devrinde yapılan camilerin boyutları büyüdükçe, mihraplar da inceltilerek yükseltildi. Bursa'daki Yeşil caminin mihrabında görüldüğü gibi hem çini kaplama, hem de mukarnas dolgularla çok ince işlenmiş mihraplar vardır. (M)

MİHRAS i. (ar. *mihras*). Hat. Elvan mürekkep yapmağa yarayan maddeleri ezmek için kullanılan havan. (Somaki, pirinç veya billûr bir havaneliyle dövülürdü. *Havan* da denirdi.) [M]

MİHRGAN veya **MİHRCÂN** blş. i. (fars. *mihrgan* veya *mihrcan*). *Esk.* Takvim. Yedinci güneş ayının on altıncı günü. (Bu günde, gece ile gündüz birbirine eşittir.) || Eski İranlıların bu günden başlayarak yaptıkları altı günlük bayram. (M)

MİHRİBAN blş. i. (fars. *mihr* ve *-bān* > *mihr-bān*'dan). *Esk.* Güleryüzlü, muhabbetli, dost: *Ah o gisyu-yı tesliyetkârın / Edemem ıtr-i mihrabanını terk* (Cenab Şahabeddin). || Kadın adı.

◆ **Mihribanî** blş. i. *Esk.* Dostluk. (M)

MİHRÎ HATUN, türk divan şairi (Amasya 1460 ?-ay.y. 1506). Bayezid II'nin oğlu Ahmed Çelebinin Amasya valiliği sırasında (1481-1512), bu şehzadenin çevresinde toplanan aydınlar grubuna katıldı; güzelliği ve bilgisiyle ün kazandı. Mihrî Hatun hiç evlenmedi. Şiirlerinde, Zatî ve Necatî'nin etkisi görülür, sade ve açık bir dil kullanır, günlük olaylara da yer verir. *Divan*'ı vardır. Divan'ın başındaki *Tazarruname* de (Yakarış) (460 beyitlik mesnevî) divandan sayılır. (M)

MİHRİMAH SULTAN, Kanunî Sultan Süleyman'ın Haseki Hurrem Sultandan doğan kızı (?-İstanbul 1578). Diyarbakır beylerbeyi Rüstem Paşa ile evlendi. Düğünü, Şehzade Bayezid ve Cihangir'in sünnet düğünüyle birlikte yapıldı. Rüstem Paşa Kanunî'ye damat olduktan sonra şehzadeler mücadelesinde, özellikle şehzade Mustafa'nın öldürülmesinde etkili oldu. Mihrimah Sultanın babası üstündeki etkisi, Kanunî'nin ölümüne kadar devam etti; kendi parasıyle kadırgalar yaptırarak padişahı Malta seferine teşvik etti. Çok dindar olan Mihrimah Sultan, servetini hayır işlerine tahsis etti. İstanbul'da (Edirnekapı) cami, çeşme, medrese ve bir hamam, Üsküdar'da İskelebaşı'nda cami bir çeşme ve mihmansaray (misafirhane) yaptırdı. Ayrıca Mekke'de Ayn Zubeyde su yollarını onarttı. Mihrimah Sultanın, Rüstem Paşadan Humaşah Ayşe Hanım Sultan adında bir kızı ile iki oğlu oldu. (M)

Mihrimahsultan camii, İstanbul'da, Üsküdar'da. Kanunî Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan tarafından Mimar Sinan'a yaptırıldı (1547). Planı karedir. Orta kubbe, mihrap tarafından ve iki yandan birer yarım kubbeyle yonca yaprağını andıran biçimde yapıldı. Son cemaat yerini, sekiz sütuna dayanan beş kubbe örter. Yapının, sağ ve sol yanlarını çevreleyen ahşap tavanlı ve saçaklı ikinci bir revakı vardır. Şadırvan buradadır. Birer şerefeli iki minaresi ve hünkâr mahfeli olan bir camidir. Önünde Ahmed III çeşmesi yer alır. (M)

MİHRİ MÜŞFİK HANIM, ilk türk kadın ressamlarından (İstanbul 1887-?). Önce Paris'te, sonra Roma Güzel Sanatlar akademisinde resim öğrenimi yaptı. Yurda döndükten sonra (1914), İnas (Kız) Sanayii Nefise mektebi öğretmen ve müdürlüğünde bulundu. Yağlıboyadan çok pastelle yaptığı figür ve portre çalışmalarında sanat gücünü tanıttı. İstanbul Resim ve Heykel müzesinde bulunan *Kadın Portresi* bu tür çalışmalarındandır. New - York'ta Maziroff galerisinde açtığı sergi büyük ilgi gördü (1928). 1950'den önce Türkiye'den ayrılarak Amerika'ya yerleşti. (M)

MİHRİŞAH SULTAN, Selim III'ün annesi (?-İstanbul 1805). Eyüp'te Bostaniskelesi'nde, Eminönü ile Balıkpazarı arasında ve Beşiktaş'ta olmak üzere üç çeşme yaptırdı. Sepetçiler köşkü yanındaki kayıkhaneyi tamir ettirdi. Oğlu Selim III, Humbarahane camiini onun adına yaptırdı. Eyüp'teki türbesinde gömülüdür. (M)

Mihrişahsultan camii veya **Humbaracıyan kışlası mescidi.** Bk. HALICIOĞLU CAMİİ.

Mihrişahsultan sebili, İstanbul'da, Eyüp'te, Mihrişah Sultan adına yaptırıldı (XVIII. yy.). Mimarî bakımdan Hamidiye sebiline benzer. Kemerlerin üstünde, çerçevelerin kıyılarına kadar taşan yapraklar ve kabuklar sebilin bütün yüzeyini sarmaşık gibi dolanır. Sebil, rokoko üslûbunun türk mimarîsindeki örneklerinden biridir. Saçak altı profilleri tek düzeylidir, değişik ve köşeli türden değildir. (M)

Mihrişahvalidesultan çeşmesi, İstanbul'un Küçüksu semtinde. Yuvarlak ve sade kemerinde Avrupa'nın klasik üslûp izleri görülür. Yan yüzlerinde dal ve çiçek motifleri vardır. Saçak süslemeleri ampir üslûbunun etkisi altındadır. Planı karedir; köşelerinde dört tane ince sütun vardır. (M)

MİHSAD i. (ar. *ḥaṣad*'dan *miḥṣad*). *Esk.* Ekin biçmeğe yarayan âlet, orak. (M)

MİHTAB i. (ar. *ḥaṭab*'dan *miḥṭab*). *Esk.* Balta. (M)

MİHTER sıf. (fars. *mihter*). *Esk.* Daha büyük, daha ulu: *Hemşire-i mihteri şarabın...* (Recaizade Ekrem).

◆ **Mihteran** çoğl. i. *Esk.* Daha büyükler, daha ulular.

◆ **Mihterî** i. *Esk.* Büyüklük, ululuk. (M)

MİHURA (Miguel), ispanyol oyun yazarı (Madrid 1909). Fars tarzında ve bürlesk bir havaya kaçan oyunlarında törelere ve yerleşmiş değerlere karşı savaştı. Böylece saçma tiyatrosunun öncülerinden biri oldu. Eserleri: *Tres Sombreros de Copa* (Üç Silindir Şapka) [1932'de yazıldı, 1952'de oynandı]; *El Caso de la Senora Estupenda* (Bambaşka Bir Kadın) [1953]; *Mi Adorado Juan* (Sevgili Juan'ım) [1955]; *Carlotta* (1957); *La Bella Dorotea* (Güzel Dorotea) [1963]. (L)

MİHVER i. (ar. *miḥver*). *Esk.* Dönen çark ve tekerlek gibi şeyler ortasından geçen ok, eksen. || *Teşm. yol.* Düşünülen veya tartartışılan bir konunun ağırlık merkezi, en önemli noktası: *Bütün düşünce ve hareketlerinin bu mihver etrafında dönmesi lâzım geldiğini hissediyordu* (Sabahattin Ali). *Daldığın mihveri, gittikçe, sarar başka ziyâ; / Mâvidir her taraf, üstün gece, altın derya...* (Yahya Kemal).

— Ask. *Mihvere göre çark etmek*, saf düzeninde bulunan bir kıtada mihver görevi yapan sağdan (veya soldan) sonuncu askerin çevresinde çark etmek. || *Hareket mihveri*, gerek yanaşık düzende ve gerekse savaş meydanındaki bir manevrada çevresinde yön değiştirilen nokta. || *Siklet merkezi mihveri*, arazi üzerinde özdekleştirilmiş ideal hat. (Kumandan muharebe görevini yerine getirmek üzere kuvvetlerinin siklet merkezini bu hatta göre düzenler.) || *Esk. Mihveri harekât*, askerî harekâtın icra olunduğu yerin merkezi.

— Astron. *Esk. Mihveri âlem*, gök ekseni. || *Mihveri arz*, yer ekseni. || *Mihveri kebîr*, büyük eksen. || *Mihveri sagîr*, küçük eksen.

— Bot. *Esk. Mihveri nebat*, bir bitkide bulunan kök, yaprak ve gövdenin hepsi.

— Fiz. *Esk. Mihveri deveran*, dönme ekseni.

— Saatçilik. Bir saatin çarklarını taşıyan eksenlerin, incelerek son bulan uçlarından her biri.

— Sil. *Mihver intibakı*, mermi ekseni ile topun mücef ekseninin birbirine uyması. (Atışın kesinliği ve doğruluğu için çok önemli olan mermi mihveri intibakı, kaval toplarda gerçekleşemiyordu. Bundan ötürü bu cins yivsiz topların mermileri, namlu içinde seri halindeki vuruntularla topun ağzından çıkıyor ve çokluk namlu eksenine aykırı bir yöne gidiyordu. Yivli namlularda mihver intibakı mermi çemberinin yivlere uyması suretiyle elde edilmektedir.)

— Tar. *Mihver devletleri*. Bk. MİHVER DEVLETLERİ. || *Roma-Berlin mihveri*, Hitler Almanyası ile Faşist İtalya arasında yapılan ittifaka verilen ad. (25 Eylül 1936 almanitalyan gizli antlaşmasından sonra, Mussolini Milano'da Roma ve Berlin'den geçen «Avrupa'nın dikey mihveri»nin varlığını ilân etti [1 kasım 1936].) [ML]

Mihver devletleri, İkinci Dünya savaşında, müttefik devletlere karşı savaşan devletler. (Mihver devletleri [veya kuvvetleri], İkinci Dünya savaşından önce ve savaş sırasında Almanya, İtalya ve Japonya'dan kurulu askerî ve siyasî birlik; alman-italyan-japon birliği. (M)

MİHVERÎ sıf. (ar. *mihver*'den *mihverî*). *Esk.* Mihverle ilgili. || Mihver biçiminde olan.

— Ask. *Mihverî yol*, muharebe bakımından büyük önemi olan ve geri bölgeden ileriye doğru giden başlıca ulaştırma yolu.

— ANSİKL. *Mihverî yol*'lar genel olarak büyük zırhlı birliklerin taarruzda ilerleme mihverini teşkil eder ve tahliyelerde, ikmal maddelerinin yollanmasında olduğu kadar, üslerle birlikte ulaştırma araçları hizmetini görür. Bu yüzden bu yollar düşman hava kuvvetleri için daima seçme bir hedef teşkil eder. Mihverî yollarla ateş hattına paralel yolların bütünü bir manevra şebekesi meydana getirir. (L)

MİJARES, Doğu İspanya'da kıyı ırmağı. Akdeniz'e dökülür; 145 km. Teruel ve Castellon de la Plana illerini sular. (L)

MİJARES (Juan DE), XVI. yy. ispanyol mimarı. 1580'de Juan de Herrera yönetiminde Elhamra'da (Gırnata) Karl V sarayının yapımında çalıştı. Sonra, 1583-1598 arasında Sevilla loncası inşaatında aynı planı uyguladı. (L)

MİKA i. (lat. *mica*, küçük parça). Miner. Çok kolay dilimlenen yapraksı bir silikat grubuna verilen ad.

— Elektr. *Mika levhası*, mikanit yapımında ana malzeme olarak kullanılan dilimlenmiş ince mika yaprakçıkları: *Mika levhaları çeşitli yalıtkanların yapımında kullanılır. Eşanl.* SPLİTTİNG.

— ANSİKL. Miner. *Mika*'lar, çok ince bükülgen pullar veya yapraklar halinde kolayca bölünebilme özelikleriyle dikkati çeker. Yoğunlukları 2,78 ile 3,1 arasında değişir; ortalama sertlikleri 2,5'tir. Bu grubun bütün türleri monoklinik sistemde billûrlaşır. Mika, billûrsu kayaların çoğunda bulunur ve granit'in üç temel mineralinden birini meydana getirir. Pegmatit içinde üst üste yığılmış büyük yapraklar halindedir. Ayrıca, granitlerin parçalanmasından meydana gelen kumtaşları, kumlar ve mikaşistler içinde de bulunur. Tschermak mikaları dört gruba ayrılmıştır: *karamika* (biyotit); *flogopit; beyaz mika* (muskovit) ve *margarit*. Mika, ısıya karşı çok dayanıklıdır. Bu özelliğinden ve saydamlığından yararlanarak bazı sobalarda kullanılır. Aynı zamanda mükemmel bir yalıtkandır. Kondansatörlerin

Foto. Encyclopedia Britannica

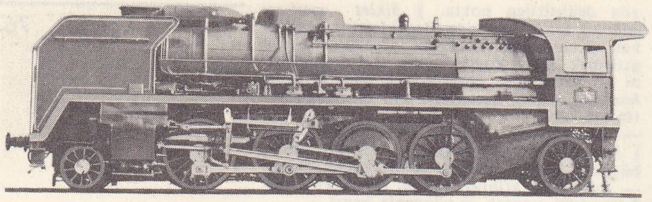

mikado (dy.) «141 P» lokomotif (1943)

ve triplex camlarının yapımında da kullanılır.
— Opt. Mika çift kırıcı bir madde olduğundan, optikte, çok ince milimetrenin birkaç yüzde biri saydam lamların yapımında kullanılır; bunlara *çeyrek dalga lamı* denir. Bu billûrsu lamlar, polarimetri âletlerinde bir ışık titreşiminin niteliklerini incelemeğe yarar. (L)

MİKÂB i. Bk. MİKÂP.

MİKADO i. (japonca k.). Japonya'da imparatorluk sarayı. ‖ *Teşm. yol.* Japon imparatoru.
— Dy. Ön tarafında bir biseli, birleştirilmiş dört motor dingili, arkada da bir taşıyıcı biseli bulunan buharlı lokomotif tipi.
— Oyun. Fildişi, tahta veya kemikten yapılmış küçük çubuklarla oynanan bir çeşit oyun; bir masa üzerine atılan bu çubuklar, diğerlerini hiç oynatmadan bir kanca yardımıyle teker teker alınmağa çalışılır. (M)

Mikadonun Çöpleri, Melih Cevdet Anday'ın iki bölümlük oyunu (1967). Eserde içkiye düşkün ve yalnız yaşayan bir erkeğin bir gece sokakta rastlayarak evine getirdiği çocuklu bir kadınla ilişkisi ele alınır. Vakit geçirmek için mikado oynarken kendi hayatlarını, meselelerini anlatırlar; birbirlerini tanıyarak yakınlaşırlar. Bir kadın ve bir erkekte toplum kurallarıyle kişisel ahlâk ölçülerinin karşılaştırıldığı oyun, yerleşmiş ahlâk anlayışının, çevreyi sarsmadan kaldırılabileceği görüşünü savunur.

Eser, 1967 ekiminde Kent oyuncuları tiyatrosunda sahneye kondu ve büyük ilgi gördü. (M)

MİKAFİLİT i. (fr. *micaphyllite*'ten). Miner. Tabiî alüminyum silikat. *Eşanl.* ANDALUZİT. (L)

Mİ-KAGAMİ i. Şinto tapınaklarında bulunan kutsal bir aynanın japonca adı. (L)

MİKÂİL i. (ar. *mîkâ'îl*). Dört büyük melekten biri; kulların rızıklarını taksim etmekle görevli olduğuna inanılır.
— ANSİKL. *Hıristiyanlıkta.* Kutsal Kitap'ta beş yerde anılan Mikâil'e hıristiyan kilisesi ilk yüzyıllardan itibaren ibadet etmiş ve 29 eylül gününü ona ayırmıştır. Geleneğe göre Mikâil, 706 yılında, sonradan Mont-Saint-Michel manastırının inşa edildiği adacıkta görünmüştür. Askerlerin koruyucusu ayılan Mikâil'e birçok şato kilisesi ithaf edilmişti.
● *İslâmiyette.* Kur'anda, Mikâil'in adı şu ayette anılır: «Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e, Mikâil'e düşman olursa, şüphesiz Allah da o gibi kâfirlerin düşmanıdır» (Bakara, 98). Söylentiye göre bu ayet, bazı Yahudilerin, «Atalarımız Cebrail'den çok çekti. Azapları indiren, ülkeleri batıran odur. Onun yerine Mikâil gelseydi Hz. Muhammed'e iman ederdik» demeleri üzerine indirildi. Bazı hadislerde de Mikâil'in adı geçer. Mikâil'in, rızıkları sahiplerine ulaştırmak, yağmur yağdırmak, rüzgâr estirmek gibi görevleri vardır.
— İkonogr. Mikâil kültü, Doğu'da başladı ve en eskiçağlarda Bizans'ta, İskenderiye'de, Lesnovo'da (Sırbistan) görüldü. Batı'da ise özellikle İtalya'da (492'de Monte Gargano'da, daha sonra Roma'da Sant'Angelo şatosunda göründü) ve Fransa'da (VIII. yy.da Mont-Saint-Michel'de görülmüştür; 1469'da kral Louis XI Aziz Mikâil'e ithafen bir şövalye nişanı ihdas etti) yaygındı. Mikâil'e genellikle kiliselerin yüksek şapelleri, çan kuleleri ve yüksek yerlerde inşa edilen kiliseler ithaf edilirdi (Puy'de Saint-Michel d'Aiguilhe kilisesi gibi). Aziz Mikâil genellikle bir gök savaşçısı şeklinde, ayakta veya at sırtında, bir ejderhanın temsil ettiği şeytanla ve âsi meleklerle çarpışırken temsil edilirdi: Ravenna, Daphni mozaikleri, Ebreuil, Puy Lesnovo (Sırbistan freski) freskleri (5,55 m yüksekliğinde bir resim), Piero Della Francesca'nın panosu (Londra), Fouquet'nin minyatürü (Londra), Sankt Wolfgang kilisesinde Michael Pacher'in sunak arkası motifleri, M. Schongauer, Dürer ve Duvet'nin gravürleri, Saint-Gilles-du-Gard'daki alçak kabartma, Monte Gargano'daki bronz kapılar. Karşı-Reform, Aziz Mikâil'i din sapkınlığına karşı savaşının bir sembolü kabul etti. Böylelikle Raffaello'nun iki ünlü tablosundan sonra (Louvre müzesi) aynı konu sık sık ele alındı: Giordano (Viyana) Beccafumi (Siena); Rubens (Detroit); Guida (Roma); Le Brun (Louvre). Mikâil'in heykellerine Brüksel Belediye sarayında, Sant'Angelo şatosunda, Sankt-Michael'de (Münih), Augsburg silâhhanesinde, Mont-Saint-Michel'de rastlanır. Mont-Saint-Michel'deki heykel Fremiet'nin eseridir. Kıyamet günü sahnelerinde Mikâil sık sık ruhları tartan bir terazi ile temsil edildi: Van der Weyden (Beaune); Memling (Gdansk); Autun, Conques, Bourges kiliselerinin oyulmuş alın levhaları. (LM)

Frémiet'nin eseri Mant-Saint-Michel manastırı

Aziz MİKÂİL

Raffaello'nun eseri (1502'ye doğr.) Louvre müzesi, Paris

MİKAL, Saül'ün kızı. Savaşta gösterdiği başarılara karşılık David ile evlendirildikten sonra, Davud'un tapınağın önünde coşkunlukla dans etmesini alaya aldı. Ceza olarak kısırlaştırıldı. (L)

MİKALE. Bk. MYKALE.

MİKALEKS i. (tes. edil. ad). Elektr. Çok ince mika tozlarından ve 630°C'ta ergitilmiş kurşun boratlı cam karışımından meydana gelen inorganik sunî madde.
— ANSİKL. *Mikaleks*'in mekanik direnci çok büyüktür; ayrıca yanmaz ve asitlerden etkilenmez. Sert olmasına rağmen elle veya makineyle işlenebilir. Yumuşama noktası 450°C civarındadır. (L)

MİKALI sıf. (*mika*'dan *mika-lı*), İçinde mika bulunan: *Mikalı şist.* ‖ Parlaklığı veya görünüşü mikaya benzeyen.
— Bot. Mika pulcuklarına benzer pulları olan: *Mikalı mantar.* (L)

MİKANİA i. (çek botanikçisi J. C. Mikan'ın adından). Amerika'da ve Tropikal Afrika'da yetişen tırmanıcı ve sarılgan bitki; yaprakları karşıt, çiçekleri demet veya başak durumundadır; beyaz, fitfiri veya mor renkteki bu çiçekler, sapların ucunda bulunur. (L)

MİKANİT i. (fr. *micanite*). Elektr. İnce mika levhalarının yapıştırıcı maddelerle birleştirilmesiyle elde edilen ve sıkıştırılıp pişirilerek homogen ve sert bir hale getirilen yalıtkan. (L)

MİKÂP veya **MİKÂB** i. (ar. *kaᶜb*'dan *mikᶜab*). Mat. *Esk.* Küp: *Tavla zarları şeklinde fakat oldukça büyük mikâplar var* (H. Z. Uşaklıgil). *Duyar sonsuz karanlıklarda, zavallı hendesesini, / Odam ışıktan mikâbının* (F. H. Dağlarca).

◆ **Mikâbî** sıf. Mat. *Esk.* Kübik. (M)

Mikasa, 1902'de donatılan japon zırhlısı; 15 300 tonluktur; 4 tane 305 mm'lik, 14 tane 152 mm'lik topu, 4 tane 475 mm'lik torpili vardır; hızı 18,6 mildir. Tsuşima savaşında (mayıs 1905) Togo'nun amiral gemisiydi. Rus-Japon savaşından sonra eylül 1905'te bir infilâk sonunda Sasebo'da battı. Su yüzüne çıkarıldıktan sonra (1906) modernleştirildi. 1922'de çürüğe çıkarılan Mikasa bugün tarihî bir eser olarak saklanmaktadır. (M)

MİKAŞİST i. (fr. *micaschiste*'ten). Belirgin yapraklı, feldispatsız, mikalı ve kuvarslı kristalofiliyen kaya.
— ANSİKL. Yakından bakıldığında *mikaşist*'lerin yüzeyi, içlerinde mika bulunduğu için parlak veya cilâlı gözükür. Uzaktan bakıldığında ise renkleri griye çalar. Yoğunlukları 2,8-3 arasında değişir. Siyah mikalı, beyaz mikalı mikaşistler vardır; ayrıca hem beyaz, hem de siyah mika kapsayan mikaşistlere de rastlanır. Mikaşistlerde çoğunlukla başka mineraller de bulunur (msl. süleymantaşı). Arkeyen topraklarin büyük kısmını mikaşistler ve gnayslar meydana getirir. Kayaların bölgesel başkalaşması incelenecek olursa, yukarıdan aşağıya doğru şistlerin iki mikalı şistlere ve en altta gnaysa dönüştüğü görülür. (L)

MİKAT i. (ar. *vaḳt*'ten *mîḳāt*). *Esk.* Bir iş için belirtilen yer veya vakit. (M)

MİKAT, Mekke yolu üzerinde hacıların ihram giydikleri yer. (M)

MİKAYA, Tevrat'ta bir peygamber (Mareşa, Hebron yakınları M.Ö. 740'a doğr. - 687'ye doğr.). 12 Küçük peygamberin altıncısıdır. İşaya peygamberin çağdaşıdır; Senharib'in Samiriye'yi alışı (722) ve Kudüs'ün kuşatılması onun çağına rastlar. İsrail'in uğrayacağı felâketleri, bu arada Beytülahm'da bir kurtarıcının dünyaya geleceğini haber vermişti. (L)

MİKAYA BEN İMLA, Tevrat'ta bir peygamber, Ahab zamanında İsrail ülkesinde yaşadı (M.Ö. 847-853). Ahab'a ve Yahuda kralı Yehoşofat'a Suriyelilere yenileceklerini haber verdi. (L)

MİKDAR i. Bk. MİKTAR.

MİKEN. Bk. MYKENAİ.

MİKERİNOS, mısır dilinde **Menkaure,** IV. Sülâleden firavun (M.Ö. 2500'e doğr.). Gize'deki üçüncü piramidi yaptırdı. (L)

MİKES (Kelemen), macar yazarı (Zagon 1690 - Tekirdağ 1761). Ferenc II Rakokczy'in yakın adamı idi. Efendisi ile birlikte Fransa'ya ve Türkiye'ye sürgüne gitti. Göçmenlerin hayatını canlandıran *Türkiye Mektuplar* (Törokarszagi Levelek) [1794] adlı eseri XVIII. yy. macar nesrinin şaheseridir. (L)

MİKHAEL, Epir despotu. Bk. ANGELOS.

MİKHAEL I KERULARİOS (1043-1059), İstanbul patriği. Zamanında Doğu ve Batı kiliseleri birbirinden kesinlikle ayrıldı. Mikhael'in etkisinde kalan Akhris başpiskoposu Leon, Roma kilisesini yerdi, böylece kiliseler arasındaki bağlar büsbütün koptu. 16 Temmuz 1054'te papanın temsilcileri Ayasofya'ya girdiler, patriğin ve konsilin papa tarafından aforoz edildiğini bildiren belgeyi kiliseye bırakıp çıktılar. Mikhael, Konsili topladı (24 temmuz 1054), papanın belgesini, bu belgeyi yazanları ve kabul edenleri aforoz etti. Bu karşılıklı aforozlar 7 aralık 1059'da kaldırıldı. (M)

MİKHAEL I Rangabe, Bizans imparatoru (811-813). Oniki ada drugarios'u (binbaşı) Theophylaktos Rangabe'nin oğlu, imparator Nikephoros I'in (802-811) damadı. Nikephoros'un ölümü, Nikephoros'un oğlu veliaht Staurakios'un yaralanması ve halkın Bulgarlara yenilen bizans ordusu ile imparatorlarına karşı öfkesi. Mikhael'in imparator olmasında rol oynadı. Staurakios manastıra çekildi; Mikhael de kral oldu (815'te Ayasofya'da takdis edildi). Temmuz 813'te bulgar kralı Krunmas'a yenilince, tahttan çekilmek zorunda kaldı. (M)

MİKHAEL II Kekeme, Bizans imparatoru (820-829), Frigya'nın Amorion şehrinde subaydı. İmparator Nikephoros I (802-811) ve Mikhael I'in (811-813) emrinde çalıştı. Leon V, 813'te isyan edince, Mikhael onun tahta çıkmasına yardım etti. Leon V'in yakın dostu olmasına rağmen az sonra onu öldürerek kendini kral ilân etti (820). Tahta çıkınca, ikonalar kavgasına kısa bir süre ara verdi. Fakat 821'de, islav Thomas ayaklandı, imparatorun ikona kavgasında yumuşak davranmasından faydalanıp ikona

Foto. *LAROUSSE*

severleri de kendi yanına çekti ve arap halifesi Memun (813-833) ile anlaşarak Antiokheią patriği tarafından, kral unvanıyle takdis edildi. Ordusuyle İstanbul üstüne yürüyerek şehri kuşattı. Aralık 821'den 823 baharına kadar süren kuşatma Bulgarların karşı saldırısı ile son buldu. Tomas kaçmağa çalışırken Bizans ordusu tarafından yakalandı ve öldürüldü. Zayıf düşen Bizans Girit'i İspanya Araplarına karşı savunamadı. 824'te bugünkü İraklion yakınlarında 1 000 arap karaya çıktı ve 828'e kadar bütün Girit'i ele geçirdi. Mikhael, Araplarla birçok savaş yaptıysa da hir bir sonuç elde edemedi. Öldükten sonra yerine oğlu Theophilos geçti. (M)

MİKHAEL III Sarhoş, Bizans imparatoru (842-867). İmparator Theophilos 842'de ölünce, tahta imparatoriçe Theodora ve 3 yaşındaki oğlu Mikhael geçti. Mikhael daha çocuk olduğu için Theodora yönetimi eline aldı. Theodora ikonalar savaşına son vermek istedi. İkonalara karşı olan patrik İoannes Grammatikos görevinden alındı, yerine ikona taraftarı sicilyalı yunanlı Methodios (843-847) getirildi. Bundan sonra toplanan konsil ikonaların yeniden kiliselere asılmasını kabul etti (11 mart 843) ve bu gün ortodokslar için yortu kabul edildi. Türkçede *logofet* kelimesiyle ifade edilen ve en yüksek devlet muhasibi olan Theoktistos bilgisi ve idaresiyle memleketin kültür seviyesinin yükselmesini ve iktisadî durumun düzelmesini sağladı. Zamanında Girit ve Sicilya adalarındaki Araplara karşı seferler yapıldı, bu yerlerde bizans hâkimiyeti yeniden kuruldu (843-844). Anadolu'da Hanife Mutasım (847-861) ve halefi zamanında savaşlar daha çetin oldu; durum bazen Arapların, bazen Bizanslıların lehine dönüyordu. 860'ta barış yapıldı ve iki tarafın esirleri geri verildi. Fakat 863'te savaş yeniden başladı. 865'te Malatya (Melitine) emîri Ömer, Kilikya Arapları ve Bizans'tan kaçan Paulikianos'larla birlikte Bizans'a karşı büyük bir sefere çıktı. Anadolu'nun doğusunda Karadeniz'e kadar ilerledi ve Samsun (Amisos) şehrini aldı. General Petronas kumandasındaki bizans ordusu Kızılırmak (Halys) batısındaki Lalakaon ırmağı yakınlarında arap ordusunu yendi ve arap kumandanını öldürdü. Bizanslılarla Araplar arasındaki bu savaşlar kahraman savaşçıları öven destan şiirinin (*Digenes Akritas* gibi) doğmasına yol açtı. 856'da Theoktistos öldürüldü, yerine Bardas geçti. Bardas zamanla bütün unvan ve görevleri üstüne aldı (magistros, kuropalatos, hattâ genç Mikhael ile beraber kayser oldu). Theodora 15 kasım 856'da yönetimi bıraktı. Böylece Mikhael ülkeyi tek başına yönetti. Fakat gerçekte iktidar yine Bardas'ın elindeydi. Birtakım önemsiz çekişmelerden sonra Bizans, bulgar kralı Boris ile anlaştı. Boris, Mikhael adını alarak hıristiyan oldu. Kendi tabaasını da hıristiyanlaştırdı. Bizans da önce Bulgar devletini, daha sonra da Roma kilisesiyle birlik Bulgar kilisesini tanıdı. Bulgar kilisesi İstanbul patrikhanesine bağlandı. İslavların hıristiyanlaşması da bu döneme rastlar; Bulgarlarla İslavların hıristiyanlaşmasında Selânik'li rahip kardeşler Kyrillos ve Methodios önemli rol oynadılar. Mikhael III'ün devrinde bilim ilerledi, kültür gelişti. Magnaura sarayın'da Bardas'ın kurduğu yüksek okulda Kyrillos, sonradan İstanbul patriği olan Photios gibi birçok bilgin ders verdi. Mikhael III «protostrator»luk görevine Basileios'u (Basileios I) getirince Bardas'ın saraydaki nüfuzu azaldı. Mikhael, Bardas'ın karşı gelmesine rağmen, Basileios'u «parakoimomenos» mevkiine yüseltti. Basileios imparatorun odalığı Eudokia İngerine ile evlendikten sonra, Bardas'ın, Girit'teki Araplara karşı büyük bir sefere hazırlanmasına rağmen onu saraydan büsbütün uzaklaştırdı. Az sonra Mihael III Basileios'u evlât edindi, ona magistros ve kayser unvanlarını verdi, 26 mayıs 867'de de onu kral ilân etti. Basileios'un kral olduktan hemen sonra Mikhael ile arası açıldı. Basileios, Mikhael'in başkalarıyle ilişki kurmasından kuşkulandığı ve belki kendi hayatını tehlikede gördüğü için onu Hagios Mamas sarayında öldürttü (23 eylül 867). Böylece Mikhael III'ün krallığı son buldu. Mikhael III devri, Bizans'ta bilimin ve edebiyatın yükseldiği en parlak devirlerden sayılır. (M)

MİKHAEL IV Paphlagonia'lı, Bizans imparatoru (1034 - 1041). Mikhael Romanos III'ün (1028 - 1034) sarayında nüfuzlu bir kişi olan ağabeyi rahip İoannes Orphanotrophos'un yardımıyle saray hizmetine girdi. Romanos III'ün karısı Zoe yakışıklı bir delikanlı olan Mikhael'e tutuldu. Dul kalınca da, elli dört yaşında olmasına rağmen Mikhael ile evlendi (11 nisan 1034). Paphlagonia'lı bir aileden gelen Mikhael IV tahta çıkar çıkmaz yaşlı eşini hareme kapattı. Hasta olduğu için memleketin yönetimini istemeyerek ağabeyi Orphanotrophos'a bıraktı. Zamanında Sicilya ve Afrika Arapları, Doğu Akdeniz'de korsanlık yaptılar ve Bizans ile savaştılar. Araplara karşı koyan general Georgios Maniakes isyanla suçlandırılarak geri çağrıldı, öbür bizans generalleri de Arapların ilerleyişini durduramadılar. Balkanlarda Orphanotrophos'un koyduğu ağır vergi Bulgarların ayaklanmasına sebep oldu (1040). Mikhael IV, bulgar isyanını bastırdı. Sağlığı gittikçe bozulan Mikhael'e karşı, patrik Mikhael Kerularios'un da karıştığı başarısız bir ayaklanma teşebbüsü oldu. Son günlerini yaşadığını anlayan Mikhael IV, Hagios Anargyros manastırına kapandı ve orada öldü. (M)

MİKHAEL V Kalaphates, Bizans imparatoru (1041-1042), Amcası İoannes Orphanotrophos sayesinde saraya girdi. İmparatoriçe Zoe, Mikhael'i evlât edindi. Böylece Mikhael IV'ün ölümünden sonra Mikhael Kalaphates, Mikhael V adıyle tahta çıktı. İmparatoriçeyi manastıra kapattı, amcasını da sürgüne gönderdi. Sonradan halkın öfkesinden korkarak imparatoriçeyi geri getirdiyse de, halk, Zoe'yi imparatoriçe elbisesi içinde görmeyince ayaklandı. Mikhael bir kiliseye sığındı, kör edilerek sürgüne gönderildi. (M)

MİKHAEL VI Stratiotikos (öl. 1059), Bizans imparatoru (1056-1057). Uzun süre bizans ordusuna hizmet etti ve logothetes oldu. 1056'da emekliye ayrılarak İstanbul'a yerleşti. Synkletos'un (meclis) ve patriğin teklifi üzerine, ölüm döşeğindeki imparatoriçe Theodora tarafından imparator ilân edildi (22 ağustos 1056). Mikhael VI'nın tutumu yüzünden ordu ayaklandı ve general İsaakios Komnenos'u imparator ilân etti. (1057). Mikhael VI ordu ile İstanbul'a gelen yeni imparatora tahta vâris olmasını teklif etti, fakat patrik Mikhael Kerularios'dan da destek gören Komnenos bu teklifi reddetti. Mikhael VI tahtı İsaakios Komnenos'a bırakmak zorunda kaldı (1 eylül 1057). [M]

MİKHAEL VII DUKAS (Parapinakios), Bizans imparatoru (1071-1078). Konstantinos X Dukas'ın (1059-1067) büyük oğlu. Babasının ölümünden sonra tahta çıkamadı, çünkü annesi Eudokia yazılı yeminine rağmen Romanos IV Diogenes (1068-1071) ile evlendi, kocasını bizans imparatoru ilân etti. Romanos, Malazgirt meydan savaşında (1071) esir düşünce, İstanbul'da Mikhael tahta çıkarıldı (24 ekim 1071). Daha sonra esaretten kurtulan Romanos Bizanslılar tarafından kör edilerek sürgüne gönderildi. Eudokia ise rahibe oldu ve saraydan uzaklaştı. Mikhael başarılı bir yönetici olamadı. Devlet, Nikephoritzes adlı bir saray adamının elindeydi. Sırplar, Hırvatlar ve Bulgarlar isyan ettiler. İsyanı general Nikephoros Bryennios bastırdı. Güney İtalya'da Roberto Guiscardo, Mikhael'i papa Gregorius VII ile kiliselerin birleştirilmesi konusunda yakınlık kurmağa zorladı. Bu arada, Türkler de Bizans topraklarında ilerliyorlardı. Nikephoritzes'in aldığı iktisadî tedbirler, Mikhael'in fakirlere ve soylulara para dağıtmaması ve Türklerin akınları halkın öfkesini arttırdı. Nikephoros Bryennios, Balkanlarda isyan etti, ordusunu İstanbul'a yolladı (1077). Nikephoros Botaneiates ise, Türklerin yardımıyle İznik'te (Nikaia) kral ilân edildi (2 ekim 1077). Botaneiates taraftarları kumandalarının İstanbul'a yaklaştığını haber alınca isyan ettiler ve Mikhael'i Studios manastırına rahip olarak girmeğe zorladılar. Nikephoros Botaneiates mart 1078'de İstanbul'a girdi ve kral ilân edildi. (M)

MİKHAEL VIII PALAİOLOGOS, Bizans imparatoru (1259 - 1282). 1225'te doğdu. Andronikos ile Theodora'nın oğlu İznik (Nikaia) devletinin kralı İoannes III Batatzes'in generali olarak (1222-1254) Makedonya ve Trakya'da yapılan savaşlara katıldı. 1246'da Serrai ve Melenikos bölgesi kumandanı oldu. Birkaç yıl sonra isyan çıkarmakla suçlandırılarak tutuklandı ve mahkûm edildi. Patrik Manuel'in araya girmesiyle serbest bırakıldı ve İzmit (Bithynia) bölgesi kumandanlığına getirildi. Yeniden suçlandırınca Konya'da türk sultanına sığındı, onun yanında Moğollara karşı savaştı. Bir süre sonra imparator Theodoros Laskaris (1254-1258) Mikhael'i geri çağırdı, ona eski görevini verdi. Mikhael Palaiologos, Makedonya'da Epir despotu Mikhael II (1231-1271) ile savaştı ve onu yendi. İmparator Theodoros II'nin ölümünden az önce Mikhael isyana teşvikten üçüncü defa tutuklandı, fakat suçunu itiraf edince serbest bırakıldı. İmparator Theodoros II ölürken, reşit olmayan oğlu İoannes IV'ü (1258-1261), Georgios Muzalon ile patrik Arsenios'un vasiliğine bıraktı. Soylular ve rahiplerin bir kısmı ayaklandılar. Muzalon'u öldürerek Mikhael Palaiologos'u vasi tayin ettiler. Mikhael az sonra büyük dukas ve despot unvanını aldı, 1258 sonlarına doğru «krala ortak» (symbasileus) ilân edildi. Kostoria savaşında Epir despotu Mikhael II ile latin müttefikleri yenilgiye uğradılar (6 haziran 1259). Mikhael'in kumandanları bu zaferden sonra Arta, İoannina (Yanya) ve Thebai'yi fethettiler. Böylece Epir despotluğu, Bizans devletinin merkezini yeniden İstanbul'a getirmeyi düşünen İznik (Nikaia) devletine yenildi. 15 Ağustos 1261'de Mikhael VIII Palaiologos, Khryse kapıdan (Yaldızlı kapı) İstanbul'a girdi ve Ayasofya'da patrik Arsenios tarafından ikinci defa Romalıların kralı ve imparatoru ilân edildi. İmparator olduktan sonra Mikhael VIII iki amaca yöneldi: Bizans'ın kaybettiği toprakları geri almak ve batının Bizansa yapacağı herhangi bir saldırıya engel olmak. Bunun için esir tuttuğu Guillaume Villehardouin'i (Akhaia prensliğinin fransız prensi) serbest bıraktı, buna karşılık Monembasia, Mystra, Maina ve Hierakion kalelerini alarak Bizansa bağlı Moreas despotluğunu kurdu. 1262'de Epir despotluğu üstüne gönderdiği ordu yenildi.

Bundan sonra 1264'te kardeşinin kumandasında yola çıkan kuvvetler İoannina'yı (Yanya) ele geçirdi, öbür kardeşi ise Peleponnesos'a kadar gitti, fakat başarı kazanamayarak geri çekilmek zorunda kaldı. Aynı tarihte Bizans'ın müttefiki olan Cenevizlilerin donanması Venediklilere yenildi. Bu olay Mikhael VIII'i Venediklilerle bir antlaşma imzalamağa zorladı (18 haziran 1265). 1267'de Cenevizlilerle de anlaşma yapıldı. Bu sırada batıda Bizans için yeni bir tehlike belirdi. Fransa kralı Louis IX'un kardeşi İki Sicilya kralı ve Provence kontu Anjou'lu Karlo İtalya'da Bizans'a karşı bir saldırı hazırlıyordu. Bunun için Balkanlar'da Mikhael VIII'e düşman bütün prensleri topladı, 1271'de Balkanların batı kıyılarına ordu göndererek Dyppakhion'u (Drac) ele geçirdi. Mikhael VIII siyasî yoldan düşmanlarını alt etmeğe çalıştı. Bizans rahiplerinin karşı çıkmasına rağmen Lyon konsiline temsilciler gönderdi (6 temmuz 1274) ve böylece Anjou'lu Karlo'ya karşı papa Gregorius'un desteğini sağladı. Bu arada bizans kuvvetleri Balkanlar'da Karlo'ya ve müttefiklerine saldırdılar. Savaşların hepsi Bizans lehine sonuçlanmadı. Bu arada Anadolu'da Türkler ve Moğollar da Bizans için tehlikeli olmağa başlamışlardı. Palaiologos siyasetle, özellikle evlenme yoluyle ülkenin huzurunu bir süre sağladı. İç siyasette ise pek başarılı olamadı. İoannes IV'ün kör edilmesine öfkelenen patrik Arsenios, Mikhael VIII'in istifasını istedi. Patrik Arsenios ve taraftarları, patriğin ölümüne kadar (1273) Mikhael VIII'i zor duruma düşürecek olaylar çıkardılar. Ülkede düzen sağlanır sağlanmaz (1272), yeni bir din kavgası çıktı. Mikhael Palaiologos Anjou'lu Karlo'dan gelen tehlikeyi önlemek için Lyon konsilinde (6 temmuz 1274) kiliselerin birleşmesini kabul etti. Halk ve kilise bu birleşmeye karşıydı. Bu yüzden kavgalar zaman zaman iç savaşlara dönüştü ve bu durum 1281'e kadar sürdü. Sonunda

MİKHAEL VII DUKAS
başlı altın para
Cabinet des Médailles,
Paris

Foto LAROUSSE

miki

Wilhelm MIKLAS

Mikhael VIII kilise ile anlaştı. Mikhael 24 yıl hüküm sürdükten sonra 58 yaşında, Trakya seferine hazırlanırken öldü. Veliaht, halkın düşmanlığından korkarak, Mikhael'i gece vakti törensiz gömdürdü. (M)

MİKHAEL IX PALAİOLOGOS (1283 - 1320), Bizans imparatoru (1295-1320). Bizans imparatoru Andronikos II'nin oğlu. 1294'te babasının yanında kral ilân edildi. 1300'de Anadolu'da Türklere karşı savaştı, fakat fazla dayanamadan Magnesia'ya (Manisa) oradan da Pergamon'a (Bergama) ve Pegai'ye çekildi. Pegai'de hastalandı ve bir süre orada kaldı. 1305'te Mikhael, Katalonyalılar başkanı Roger'i Edirne'de kabul etti. Yemekten sonra Roger ve maiyetindekiler öldürüldü. Bu olayı takip eden savaşta Mikhael yenildi, yaralı olarak Didymoteikhon'a (Dimetoka) kaçtı. Trakya'ya geldi, fakat yenildi ve Edirne'de hapsedildi. Mikhael IX, Selânik'te oğlu Manuel'in katledildiğini öğrenince üzüntüsünden öldü. (M)

MİKHAËL (Georges Epraïm MICHEL, **Ephraïm** — denir), fransız şairi (Toulouse 1866 - Paris 1890). *L'Automne* (Sonbahar) [1886] adlı eseriyle genç yaşta tanındı. B. Lazare ile *La Fiancée de Corinthe* (Korinthos'lu Nişanlı) [1888] adlı dramatik efsaneyi yayımladı. Sonra *Le Cor Fleuri*'yi (Çiçekli Boru) [1888] adlı peri masalını yazdı. Daha sonra Catulle Mendès ile birlikte yazdığı *Briséis*'i (1893) Chabrier besteledi. Biçim kaygısı yönünden parnasse'çı olan şair, efsane temalarına özel bir yer vermesi bakımından da sembolistlere bağlanır. (L)

MİKHAEL Antalyalı, XI. yy.da yaşamış bizanslı tarihçi. Antalya'da (Pamphilia) doğdu. İstanbul'da başarılı bir idareci oldu. 1034-1076 Arasındaki olayları, bilgili bir tanık olarak anlatan bir tarih kitabı yazdı. (L)

MİKHAEL Büyük, Komnenos, Trabzon imparatoru (1341-1344-1349), İoannes II Komnenos'un (1285-1297) oğlu. Uzun süre İstanbul'da yaşadı; Trabzon'a gitti; törenle karşılanarak imparatoriçe Anna'nın yerine geçti. Fakat ertesi gün çıkan bir isyan sonunda hapsedildi. 1344'te serbest bırakılarak yeniden kral ilân edildi. Zamanında Akkoyunlu Türkmenleri imparatorluk üstüne yürüyerek başkent önlerine kadar geldiler (1343). 1348'de Tur Ali Bey, akkoyunlu beylerinden Bayburt emîri Mahmud Rikâbdar, Erzincan emîri Ayna Bey ile birlikte, Trabzon'a hücum etti ve yenilerek çekilmek zorunda kaldı. Mikhael'in Cenevizlilerle arası iyi değildi. Fakat sonunda onlarla anlaştı. 1349'da görevinden ayrılarak manastıra çekildi. (M)

MİKHAEL PANARETOS, XIV. yy.da yaşamış bizanslı tarih yazarı. Pontos kralları, Büyük Komnenos'lar devletin kuruluşundan (1204), 1390'a kadar geçen devreyi içine alan bir kronik yazdı. 1390'dan sonraki yıllara ait tarih de Panaretosundur denirse de, fakat bunun 1429-1437 yılları arasında başkaları tarafından yazıldığını kabul etmek daha doğru olur. Kronik Pontos devletinin tarihi için tek kaynak olduğundan büyük önem taşır. Bu eseri ilkin, 1832'de L.F. Tafel yayımladı. — 1958'de de Atina'da O. Lampsos tarafından *Mikhael tu Panaretu peri ton Megalon Komnenon* (Mikhael Panaretos'un, Büyük Komnenos'lar Üstüne) adıyle yayımlandı. (M)

MİKHAEL Suriye'li, kronikçi (Malatya 1126 - Antakya 1199). Antakya yakubî patriğiydi (1166-1199). Süryanî dilinde, dünyanın yaratılışından yaşadığı zamana kadar geçen olayları kapsıyan bir kronik yazdı. VI. yy.a kadar geçen olaylar çok özetlenmiş, sonraki bölümler ise daha geniş tutulmuştur. Eşsiz belge olarak çok değerlidir. (L)

MİKHAL veya **MİKHEL** i. (ar. *kuḥl*'den *mikḥāl* veya *mikḥal*). *Esk.* Göze sürme çekmeğe yarayan âlet, sürme çekme mili, sürmelik. (M)

Miki (ing. *Mickey*), Walt Disney*in kısa metrajlı canlı - resim filimleri dizisi için yarattığı afacan ve kurnaz küçük bir fare tipi. Büyük ilgi gördü, kaba kuvvete karşı zafer kazanan güçsüzlük ve nezaketin sembolü oldu. (L)

MİKİ (Takeo), japon siyaset adamı (Tokuşima 1907). İlk defa 1939'da milletvekili seçildi. 1946'da Liberal Demokrat partinin genel sekreteri oldu (1946-1954 ve 1964). 1947-1959 Arasında birkaç defa bakanlık yaptı, 1961'de Atom Enerjisi komisyonu başkanlığına tayin edildi. 1963'te Sato kabinesinde dış ticaret bakanı, aralık 1966'da dışişleri bakanı oldu. (L)

MİKİMOTO (Kokiki), japon zooloji bilgini (1858 - Tokyo 1954). 1913'te inci istiridyesi yetiştirmek için *Meleagrina* veya *Pteria Martensi* türünü kullandı ve inci üretiminde bulduğu yeni bir metoda kendi adını verdi. (M)

MİKİOLA i. Kayın yapraklarında armut biçiminde mazı oluşumlarına yol açan böcek. (İlmî adı *Mikiola fagi*. İplikduyargalı çiftkanatlıların *cecidomyidae* familyasından.) [L]

MİKİR'LER, merkezî assam halkı; tarımla uğraşır, nüfusu 90 000 kadar olan bu halk, tibet - birman grubundan bir dil konuşur. (L)

MİKKELİ, Finlandiya'da şehir, Mikkeli ilinin idare merkezi; 24 500 nüf. 1838'de kurulan şehir, idarî ve askerî bir merkezdir. Kereste ve kâğıt sanayii. — *Mikkeli ili*, 242 000 nüf. (L)

MİKKELSEN (Ejnar), danimarkalı kâşif (Brönderslev, Jütland 1880). 1909'da *Alabama* adlı bir gemiyle Grönland'ın kuzeydoğusuna gitti. Orada 1910'da arkadaşı İversen ile 3 000 km kadar süren tehlikeli bir yürüyüş yaptı ve Mylius Erichsen'in gezisiyle ilgili önemli belgeler buldu. Açlıktan yarı ölü bir halde kıyıya döndüğünde geminin gitmiş olduğunu gördü. Çok güç şartlar altında burada iki kış daha geçirmek zorunda kaldı. (L)

MİKLAS (Wilhelm), avusturyalı siyaset adamı (Krems 1872 - Viyana 1956). Sosyalhıristiyan milletvekili (1907), Millî şûra üyesi (1918) ve Millet meclisi başkanı (1923 - 1928), Hainisch'in yerine cumhurbaşkanı oldu (aralık 1928). 1931'de tekrar seçildi. Dollfuss'un öldürülmesiyle (1934) ortaya çıkan bunalımı önlemek zorunda kaldı. Seyss - İnquart'ın tayinine engel olmağa çalıştı, sonra alman ültimatomu karşısında görevinden ayrılmak zorunda kaldı (13 mart 1938). [L]

MİKLEME i. (ar. *ḳalem*'den *miḳleme*). El santl. Kalem koymak için kullanılan bir kutu. (Mukavvadan yapılırdı. Uzunluğu yirmi beş - otuz santim kadar olurdu. Pirinç, gümüş ve altından olanları da vardı. Miklemelerin içine konan kalemlerin birbirine çarparak bozulmasını önlemek amacıyle «mifreşe» adı verilen çuha örtü kullanılırdı. Miklemeye *kalemdan* da denir.) [M]

MİKLEP veya **MİKLEB** i. Bk. MIKLEP.

MİKLOŞİÇ (Franjo), slovenyalı dilbilgini (Rademevşçak 1813 - Viyana 1891). İslav dilleri uzmanı ve ülkesinde karşılaştırmalı dilbiliminin kurucusudur. 1848'de Viyana üniversitesinde profesör ve Viyana Bilimler akademisi üyesi oldu. 1851'de eski islav eserlerini yayımladı. İslav dilleriyle Balkanlarda konuşulan çeşitli diller üstüne incelemeler yazdı. Diğer ünlü eserleri: *Vergleichende Grammatik der Slavischen Sprachen* (İslav Dillerinin Karşılaştırmalı Dil Bilgisi) [1852]: *Lexicon Paleoslovenico - Graeco - Latinum* (Eski İslavca - Yunanca - Latince Lûgat) [1862-1865] ve *Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen* (İslav Dilleri Etimolojik Lûgati) [1868]. (M)

MİKLUHO - MAKLAY (Nikolay Nikolayeviç), rus gezgini, etnografı ve antropoloğu (? 1846 - ? 1888). 1850-1860 Arasındaki rus demokratik hareketinin etkisi altında ilerici siyasî görüşleri benimsedi. Bu görüşleri yüzünden çar hükûmeti tarafından Rusya'dan sürüldü. Almanya'da Jena üniversitesini bitirdi. Kanarya adalarını ve Fas'ı (1866-1867), Karadeniz kıyılarını (1869), Yeni Gine'yi (1870) dolaştı. Daha sonra Yeni Gine'ye iki kere daha gitti; yerli halkla (*papuosi*) dostluk kurduğu adada 15 ay kaldı. Malaka yarımadasını, Mikronezya adalarını ve Batı Avustralya'yı gezdi. Çeşitli insan ırkları arasındaki yakınlaşmayı savundu. Irk ayırımını ve sömürgeciliği kınadı. Coğrafya, zooloji, antropoloji ve etnografya alanında değerli eserler bıraktı. Adı, S.S.C.B. Bilimler Akademisi Etnografya enstitüsüne verildi (1947). [M]

MİKNESE i. (ar. *miknese*). *Esk.* Süpürge. (M)

MİKNET i. (ar. *miknet*). *Esk.* Güç, kuvvet, kudret, iktidar: *Olmaz ise visaline miknet / Gam-ı hicranı canıma minnet* (Sabit).

◆ **Miknetli** veya **miknetlû** sıf. *Esk.* Güçlü, kudretli, kuvvetli. (M)

MİKOLAJCZYK (Stanislaw), polonyalı siyaset adamı (Holsterhausen, Westfalen 1901- Washington 1966), Almanya'ya göç eden bir polonyalının oğlu. 1920'de Ruslara karşı savaşa katıldı. Daha sonra milletvekili oldu (1930). Pilsudski'ye karşı koydu. Fransa'ya sığındı (1939). Polonya Millî meclisi başkan yardımcısı oldu, general Sikorski'den sonra Londra'da sürgündeki Polonya hükûmetinin başına geçti. S.S.C.B. ile Polonya arasında bir *modus vivendi* (geçici uzlaşma) için boşuna uğraştı. 1944'te istifa etti. Obsobka-Morawski kabinesinde başbakan yardımcısı ve tarım bakanı oldu. 1947 Seçimlerinde komünistlerin başarısı üstüne New York'a kaçtı. (L)

MİKOLOG i. (fr. *mycologue*). Mantarbilimle uğraşan bilgin. (L)

MİKOLOJİ i. (fr. *mycologie*). Bot. Bk. MANTARBİLİM.

MİKOLOW, esk. alm. **Nikolai,** Polonya'da şehir, Yukarı Silezya'da (Katowice voyvodalığı), havzanın güney kısmında; 16 500 nüf. (L)

MİKON, M.Ö. V. yy.da yaşamış atinalı ressam ve heykeltıraş, Phanomakhos'un oğlu. Agora'nın Poikile kapısını Polygnotes ile birlikte süsledi ve oraya Marathon savaşının resmini yaptı. Mikon'un resim anlayışı, savaş sahneleri canlandıran bazı attike vazolarında yansır. Mikon heykeltıraş olarak olimpiyat oyunlarında birincilik kazanmış bir atlet heykeli yaptı. Bunun kaidesi bulunmuştur. *Mariemont Atleti* adı verilen heykelin, onun bir kopyası olduğu sanılır. —Mikon'un kızı TİMARETE ise Efes'te yaptığı bir *Artemis* ile, ilk kadın ressam olarak ün kazanmıştır. (L)

MİKOSTATİK i. ve sıf. (fr. *mycostatique*). Ted. Mayalara ve mantarlara karşı etkili maddelere denir.

— ANSİKL. *Mikostatik*'ler, mantarlardan, özellikle *Candida albicans*'tan ileri gelen genel ve lokal hastalıklara (pamukçuk, ferç iltihabı, deri döküntüleri, kıvrımlardaki deri iltihabı, pişikler, oniksis, perioniksis, mayaların veya mantarların yaptığı sindirim, sidik ve solunum yolu bozuklukları) karşı kullanılır. (L)

MİKOTERAPİ i. (fr. *mycothérapie*). Biramayaları grubundan mantarların, özellikle ısıah edilmiş biramayalarının, stafilokoklardan ileri gelen hastalıkların ve kan çıbanlarının tedavisinde kullanılması. ‖ Bazı mantar kültürlerinden meydana gelen bakteri öldürücü maddelerin tedavide kullanılması. (Bu bakımdan *eşanl.* ANTİBİYOTİK *tedavisi.*)

— ANSİKL. *Mikoterapi* terimi, başlangıçta, biramayalarının tedavide kullanılması anlamına geliyordu. Bugün bu anlam genişleyerek mantarlardan elde edilen bütün antibiyotikleri kapsamaktadır. Küf kültürlerinden bakterilere karşı etki gösteren bazı maddelerin meydana geldiği, daha önce, Pasteur, Joubert, Demerich ve Loewi tarafından belirtilmişti, fakat bu durum Flemming'in gözlemleriyle kesin bir şekilde ortaya çıktı; Flemming penisilin'in etkisini meydana çıkararak zamanımızın en önemli buluşlarından birini gerçekleştirdi ve biyolojik menşeli antibiyotiklerin araştırılmasına yol açtı. (L)

MİKOTO i. Japon hükümdarlarına VII.yy.a kadar verilen ve «yüce» anlamına gelen ad. (Hükümdarlara daha sonra Çince'den alınan *tenno* [«imparator»] unvanı verildi.) [L]

MİKOTROF sıf. (*mycotrophe*). Biyol. Köklerinde «kök mantarı» bulunan bitkilere denir. (Karada yetişen damarlı bitkilerin hemen hepsi mikotroftur.) [L]

MİKOV (Vasil Mikov Vilov, **Vasil** — denir), bulgar arkeoloğu ve eskiçağ tarihçisi

Foto. LAROUSSE

(Yablanitsa, Loveç 1891). Kubrat (Razgrad), Dunavlii'de (Plovdiv), Veselinovo'da (Yambol), Yunatsite'de (Pazarcık), Mikaliç'te (Haskovo), Karanovo*da (Sliven), Nova Zagora'da, Krivodol'da (Vratsa) kazılar yaptı. Başlıca eserleri: *Predistoriçeski Selişta i Nahodki v Bılgariya* (Bulgaristan'ın Tarihöncesi Köyleri ve Kalıntıları) [1933]; *İdolnata Plastika prez Novokamennata Epoha* (Yeni Taş Devrindeki Put Şekilleri) [1934]; *Antiçnata Grobnitsa pri Kazanlık* (Kazanlık Yakınlarındaki Eski Mezarlık) [1954]; *Proizhodıt na Kupolnite Grobnitsi v Trakiya* (Trakya'daki Kubbeli Mezarların Menşei) [1955]; *Zlatnoto Sıkrovişte ot Vılçitrın* (Vılçitrın Altın Hazinesi) [1958]; *Devetaşkata Peştera* (Devetak Mağarası) [1960]. (M)

MİKOVEC (Ferdinand Bratislav), çek yazarı (Slup 1826 - Prag 1862). *Eskiçağlarda Bohemya* (1858-1864) üstüne bir eser ve birçok trajedi (*Premyel'lerin Dönüşü* [1851], *Dimitriy İvanoviç* [1856]) yazdı. (L)

MİKOYAN (Anastas İvanoviç), sovyet siyaset ve devlet adamı (Tiflis 1895). 1915'te Komünist partisi üyesi oldu. Transkafkasya (Zakavkazie) bölgesi işçi direnişlerine katıldı. Komünist partisi Bakû ve dolayları yöneticiliğine getirildi. 1917 Devriminden sonra S.M. Kirov ve G.K. Ordjonkidze ile birlikte Sovyet hükûmetini başarıya ulatırmak amacıyle işçileri teşkilâtlandırdı (1919-1920). 1920-1926 Arasında Komünist partisi Merkez Komitesi Siyasî bürosu (Politbüro) adayı oldu. İç ve dış ticaret bakanı (halk komiseri) [1926], iaşe bakanı (1930-1934), gıda sanayii bakanı (1934-1938), dış ticaret bakanı (1938-1949), 1935'te Komünist Partisi Siyasî büro üyesi, 1937-1955 ve 1957-1964 arası Bakanlar kurulu (Halk Komiserleri konseyi) başkan yardımcısı oldu. 1943'te «sosyalist emek kahramanı» unvanını aldı. Komünist Partisi Merkez Komitesi prezidyumu üyesi, 1964'te Yüksek şûra başkanı (cumhurbaşkanı) oldu. Halen Yüksek şûra milletvekilidir. (M)

MİKOYAN (Artiyom İvanoviç), sovyet uçak yapımcısı ve hava generali (Sanain, Ermenistan 1906). 1924'te Komünist partisine girdi, uzun süre S.S.C.B. Sovyet Yüksek şûrası üyesi oldu. «Mig» tipi askerî uçakların yapımında görev aldı. (L)

MİKOZ i. (fr. *mycose*). Patol. Bk. MANTAR *hastalıkları*.

MİKOZ i. (fr. *mycose*). Kim. Çavdar mahmuzundan çıkarılan bir şekerin adı. *Eşanl.* TREHLOZ. (L)

MİKOZİS i. (fr. *mycosis*). Patol. Deride mantarsı urların gelişmesiyle ortaya çıkan hastalık. (MİKOZ ile karıştırılmamalıdır.)

— ANSİKL. *Mantarsı mikozis*, genel ve müzmin bir hastalıktır; çoğu zaman öldürücüdür; sebebi belli değildir, fakat lösemilere çok benzer. Ortada herhangi bir lezyon görünmeden inatçı kaşıntılarla veya sedef hastalığını andıran pullar, ekzamaya benzer yaralar yahut yaygın kırmızı bir döküntü (eritrodermi) ile başlar; bundan sonra yumuşak urlar belirir; urlar ülserleşebilir ve baş kadar büyüyebilir. Bu urlar birden ortaya çıkabilir ve yine birden kaybolabilir. Lenf düğümleri her zaman şişkindir. Hastalık senelerce sürebilir (on ilâ yirmi sene); sonunda hasta zayıflayarak kaşeksi halinde ölür. Tedavi radyoterapi ve radyoaktif izotoplarla yapılır. (L)

MİKRAM sıf. (ar. *kerem*'den *mikrām*). *Esk.* Bağışlayan, çok ihsan eden. (M)

MİKRAS veya **MİKRAZ** i. (ar. *mikrāş* veya *mikrāż*). *Esk.* Kesecek âlet, makas: *Mikraz-i a'razla riște-i agrazı gönüllerinden kat ederler imiș* (Hoca Sadeddin). [M]

MİKR(O)—, yun. *mikros*, küçük'ten alınan ve birçok kelimenin yapısına giren önek.

— Jeol. Küçük taneli, yani çıplak gözle zor seçilebilen ufak billûrlu bir dokuyu belirten önek: *Mikrogranit, mineralojik ve kimyasal bileşimi granite benzeyen küçük taneli bir kayadır.*

— Metrol. Bir ölçü biriminin önüne getirildiği zaman, bu birimin değerini bir milyonla bölen önek (sembolü: μ): *Bir mikrovolt.* (L)

MİKROAGLÜTİNASYON i. (fr. *microagglutination*). Tıp. Muayene edilecek madde (genellikle hastanın kan serumu), çok küçük bir miktara ihtiyaç gösteren serolojik teşhis tekniği. (L)

MİKROAMPER i. (fr. *microampère*). Elektr. Amper'in milyonda birine eşit, akım şiddeti birimi (sembolü: μ A). [L]

MİKROAMPERMETRE i. (fr. *microampèremètre*'den). Çok düşük şiddetteki akımları ölçmekte kullanılan ampermetre. (L)

MİKROANALİZ i. (fr. *microanalyse*). Kim. Çok küçük madde kütleleriyle ilgili kimyasal analiz. (Mikroskopta incelemeyi ve çok hassas cihazların kullanılmasını gerektiren bu analiz, nükleer kimyada ve biyokimyada büyük faydalar sağlar.) [L]

MİKROANALİZCİ i. (*mikroanaliz*'den *mikroanaliz-ci*). Mikroanaliz uzmanı. (M)

MİKROBİLLÛR blş. i. Başlıca alaşımların yapısını oluşturan mikroskopik billûr.

— ANSİKL. Boyu mm'nin 10 000'de biri kadar olan *mikrobillûr*'lar X ışınlarıyle incelenebilir. Mikrobillûrlar çok dayanıklı bir çimento ile tutturulmuştur. (L)

MİKROBİYOLOG i. ve sıf. (fr. *microbiologue*). Mikrobiyolojiyle uğraşan bilim adamı. (L)

MİKROBİYOLOJİ i. (fr. *microbiologie*). Bitkiler âlemine (bakteriler, suyosunları, mantarlar) veya hayvanlar âlemine (birhücreliler) ait bütün mikroskopik ve ültramikroskopik organizmalarla uğraşan biyoloji dallarının tümü.

— ANSİKL. Pasteur'ün kurduğu *mikrobiyoloji*, kısa süre içinde tıp, sağlık, tarım, besin ve kimya sanayii gibi alanlara hızla yayıldı. Başlangıçta tek bir dal olan mikrobiyoloji bugün bakteriyoloji, mikoloji, viroloji, protistoloji gibi özel bölümlere ayrılır. Bk. MİKROP. (L)

MİKROCURİE i. (fr. *microcurie*). Curie'nin milyonda biri değerinde radyoaktiflik birimi. (L)

MİKROÇATLAK blş. i. Jeol. Sağlam görünüşlü kayadaki gözle görünmeyecek kadar küçük diyaklaz veya dilinim yüzeyi. (L)

MİKROÇİNKO blş. i. Graf. santl. Tipografi klişelerinin veya ofset levhalarının yapımında kullanılan, çok sık ve homogen tanelı, temel elemanı çinko olan alaşım. (L)

MİKRODALGA blş. i. Radyotek. Boyları 1 mm ile 1 m arasında değişen (milimetre, santimetre ve desimetre cinsinden) elektromagnetik dalga.

— ANSİKL. Radyotek. *Mikrodalga*'lar, frekansları 300 ile 300 000 MHz arasında değişen akımlarla üretilir. Hertz rölelerinde kullanılan bu dalgalar çok ince bir demet halinde toplanabildiği ve bir doğru boyunca yayıldığı için, aralarında 100 km'den fazla uzaklık olan, fakat birbirlerini görebilecek şekilde karşı karşıya bulunan iki yüksek nokta arasında bağlantı kurmak imkânı verir. Böylece, aynı anda birçok telefon konuşması gerçekleştirilebilir veya televizyon işaretleri bir istasyondan öbürüne iletilebilir. Mikrodalgalar tıpta da, hasta dokularda ısı meydana getirmek amacıyle yüksek frekanslı diyatermide kullanılır. (L)

MİKRODEVRE blş. i. Çok küçük boyutlu elektrik veya elektronik devresi. (L)

MİKRODİSEKSİYON i. (fr. *microdissection*). Biyol. Çok küçük canlılar üstünde mikroskopik ölçüde yapılan ameliyat. *Eşanl.* MİKROCERRAHİ.

— ANSİKL. *Mikrodiseksiyon*, hücreyi veya hücrenin bir kısmını parçalara ayırmak imkânı verir. Bu tekniği Charbry (1887) tasarladı, sonra Chambers (1921) ele aldı ve P. de Fonbrune (1932'den 1937'ye kadar) geliştirdi. Mikrodiseksiyon için mikroskoba camdan bir mikro âlet takılır, kesme işlemi basınç veya vida ile kumanda edilen manipülatörlerle yapılır. P.de Fonbrune basınçla çalışan bir mikromanipülatör yaptı ve Comandon ile (1939) birlikte, bir amibin çekirdeğini çıkarmayı başardı. Bu yolla hücreye yeni maddeler eklemek ve böylece hücrenin kısımları arasındaki ilişkileri deneysel yoldan değiştirmek mümkün olmaktadır. (L)

MİKRODİYORİT i. (fr. *microdiorite*). Jeol. Çok küçük taneli diyorit. (L)

MİKROELEKTROFOREZ i. (fr. *micro-électrophorèse*). Tıp. fiz. İncelenen maddeden çok az bir miktara ihtiyaç gösteren elektroforez: *Kâğıt üstüne mikroelektroforez.* (L)

MİKROELEKTROMETRE i. (fr. *micro-électromètre*'den). Elektr. Elektrostatik etkilerden faydalanarak, çok küçük potansiyel farklarını ölçmeğe yarayan âlet. (L)

MİKROFAJ i. ve sıf. (fr. *microphage*). Biyol. Mikropları yutabilen hücre. (Mikrofajların en belirgin örneği çokçekirdekli akyuvarlardır.) || Çok küçük canlılarla beslenen balinalar ve ikiçenetli yumuşakçalar gibi hayvanlara da denir. (L)

MİKROFARAD i. (fr. *microfarad*). 10^{-6} farada veya 10^{-15} elektromagnetik C.G.S. birimine eşit sığa birimi (sembolü: μF). [L]

MİKROFASİYES i. (fr. *microfaciès*'ten). Jeol. Ancak mikroskopla görülebilecek kadar küçük fasiyes. (Plakalar halinde incelenen bazı kireçtaşlarının mikrofasiyeleri, petrol araştırmalarıyle ilgili sondajlarda değerli bilgiler verebilir.) [L]

MİKROFELSİT i. (fr. *microfelsite*). Bileşimi granitle aynı olan tıkız volkan kayası. (Billûrları çıplak gözle görünmeyen mikrofelsit hemen hemen mat ve saydamsızdır. Bu durum mikrofelsit'i katrantaşından ayırır.) *Eşanl.* PETROSİLEKS. (L)

MİKROFİLM i. (ing. *microfilm*). Bir dizi mikrofişten meydana gelen filim.

— ANSİKL. *Mikrofilm*, çok sayıda belgeyi 35 veya 16 mm genişliğindeki sinema filimi halinde bir tek makarada toplamak imkânı verir. Böylece, değerli ve ender eserlerin elden ele yıpranmasını önler ve çok yer tutan büyük belgelerin taşınmasını kolaylaştırır. *Mikro-okuyucu* denilen özel cihazlarla, belgenin görüntüsü, yatay bir ekran üzerine kendi orijinal boyutlarıyle düşürülür. (L)

MİKROFİŞ i. (fr. *microfiche*). Foto. Üzerinde çok sayıda mikrokopya bulunan, standart ölçülerde kâğıt tabakası. || Arşivlenecek bir belgeyi çok küçük bir hacme sığdıran fotoğraf. (L)

MİKROFİZİK blş. i. (fr. *microphisique*). Atomları, elektronları ve buna benzer tanecikleri konu alan fizik dalı. (L)

MİKROFON i. (fr. *microphone*). Ses dalgalarından hareket ederek, değişken elektrik akımları elde etmeğe yarayan elektroakustik güç ileticisi. || *Mikrofon akımı*, mikrofondan yayılan ve kendisine uygulanan sesleri ileten akım. || *Mikrofon etkisi* veya *olayı*, elektronik bir cihazın bir parçasından geçen akım üzerinde mekanik titreşimlerin yarattığı etki. || *Elektrodinamik mikrofon*, bir magnetik alan içinde hareket edebilen bir iletkende elektromotor kuvvetin meydana gelmesiyle çalışan mikrofon. || *Elektromagnetik mikrofon*, kendisini çevreleyen bir magnetik devrenin sarımlarında değişken akımlar meydana getirmek için magnetik direnç değişimlerinden faydalanan mikrofon. || *Elektronik mikrofon*, bir vakum tüpündeki elektrotlardan birinin hareketiyle doğan elektron akısının değişimlerinden yararlanarak çalışan mikrofon. || *Elektrostatik mikrofon*, bir kondansatörün sığa değişimlerinden faydalanan mikrofon. || *Kömürlü mikrofon*, kömür parçacıklarının temas direncinin değişmesiyle çalışan mikrofon. || *Magnetik daralmalı mikrofon*, bazı cisimlerin magnetik daralma özelliklerinden faydalanan mikrofon. || *Piezoelektrik mikrofon*, Seignette tuzu gibi bazı cisimlerin piezoelektrik özelliklerinden faydalanan mikrofon. || *Yönlü mikrofon*, gelen ses dalgasının bir veya birkaç doğrultusu için daha büyük elektrik işareti veren mikrofon. || *Yönsüz mikrofon*, meydana gelen elektrik akımı değişimleri genel ses dalgasının yönüne bağlı olmayan mikrofon.

— Sine. ve. Televizyon. *Mikrofon kolu*, filim çekimi veya televizyon alımı sırasında kullanılan hareketli mikrofonu taşıyan çubuk.

— ANSİKL. Telekom. David Hughes tarafından bulunan *mikrofon*'un çalışması, az iletken bazı cisimlerin temas dirençlerinin değişimine dayanır. Uygulama alanında telefon vericisi olarak önemli bir yer tutar;

Stanislaw MİKOLAJCZYK

Anastas MİKOYAN

Foto. LAROUSSE

mikrofonlar

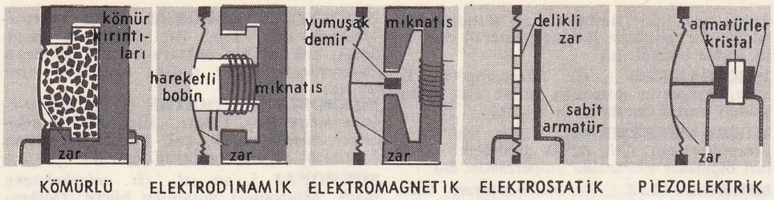

bir mikrofon kolu yardımıyle sesin alınışı (sine.)

ayrıca Wheatstone köprüsü metoduyle direnç ölçülmesinde, indükleme terazisinde v.b. kullanılır. Ses iletimi için Elisha Gray ve Graham Bell tarafından ilk yapılan mikrofonlar, bir ağızlığın dibine yerleştirilmiş bir titreşim zarından meydana gelmişti. Bu zarın ortasına, alt ucu hafif asitli su ile doldurulmuş bir kap içine batırılan ince bir platin çubuk bağlanmıştı; zar bir titreşim hareketi yaptığında, çubuk ile sıvının dokunma yüzeyi boyunca sistemin elektrik direnci değişiyordu. Pek kullanışlı olmayan sıvılı mikrofonların yerine, Hughes, Blake, Hunnings v.b. tarafından katı dokunma yüzeyli mikrofonlar getirildi. Kömürlü mikrofonlarda, biri titreşim zarı olan iki elektrot arasına kömür parçacıkları konarak temas arttırılmıştır. Âletin duyarlığını azaltacak şekilde kömürün bir yönde yığılmasını önlemek için, kömür parçacıkları kömürden yapılmış yivli küçük bölmelere konur. Bu şekilde, kömür parçacıklarının hareket kabiliyeti değişmeden kalır ve mikrofon her konumda duyarlığını korur. Tıpta, kalp atışlarını dinlemek, akciğerleri ve bronşları muayene etmek için özel mikrofonlar kullanılır. Yeni mikrofon türleri radyo yayınında kullanılır: *elektrostatik mikrofon,* sabit bir levha ile madenî bir diyaframdan yapılır ve sığa değişimi ile çalışır; *elektrodinamik mikrofon,* kuvvetli bir magnetik alanda ses dalgaları etkisiyle bir iletkenin titreşimi sonucunda doğan indükleme akımı ile çalışır; *piezoelektrik mikrofon,* Seignette tuzu veya kuvars billûrlarından yapılmıştır. *Mikrofon etkisi,* özellikle elektron tüplerinde görülür ve elektrotların titreşimleri akımda dalgalanmalar doğurur. Ayrıca değişken kondansatörlerde levhaların titreşmesi sonucunda sığa dalgalanmaları şeklinde ortaya çıkabilir. Bu yüzden elektron tüpleri ve değişken kondansatörler, tıpkı mikrofon gibi, ses dalgalarının etkisiyle mikrofon akımları doğurur. Bu akımlar, bazı hallerde *Larsen etkisi* diye anılan elektroakustik bir tepkimeye yol açar. (L)

MİKROFONCU i. (*mikrofon*'dan *mikrofon-cu*). Sine. ve Televizyon. Filim çekimi ve televizyon alımında mikrofon kolunu yönetmekle görevli teknik adam. (L)

MİKROFONİK sıf. (fr. *microphonique*). Mikrofona uyan, mikrofon için elverişli olan: *Mikrofonik bir ses.* (M)

MİKROFOTOĞRAF i. (fr. *microphotographie*'den). Çok küçük boyutta fotoğraf görüntüsü. (Bazen yanlış olarak *fotomikrografi** için de bu terim kullanılır.)

— ANSİKL. Çok ince grenli duyar tabakalar üzerine çekilen ve büyütme gücü yüksek küçük bir büyütecin odak noktasına yapıştırılan *mikrofotoğraf*'lar, kalem, zarf açacağı gibi çeşitli hatıra eşyalarına süs olarak konulabilir. (L)

MİKROFOTOMETRE i. (fr. *microphotomètre*'den). Opt. Fotoğraf kâğıdı v.b. gibi bir optik maddenin iletim etkenini yerel olarak ölçmeğe yarayan âlet. (Adından da anlaşılacağı gibi, bu âlet çok küçük bir yüzey [msl. milimetre karenin birkaç binde biri kadar] üzerinde ölçme yapabilir.) [L]

MİKROFTALMİ i. (fr. *microphtalmie*). Doğuştan, anormal derecede küçük gözlülük. (L)

MİKROGAMONT veya **MİKROGAMETOSİT** i. (fr. *microgamonte* veya *microgamétocyte*). Biyol. İleride erkek gameti meydana getirecek olan erkek gamont. (Sporluların üreme çevriminde görülür.) [L]

MİKROGNATİ i. (fr. *micrognatie*'den). Bk. KÜÇÜKÇENELİLİK.

MİKROGRAF i. (fr. *micrographe*). Çok küçük şekilleri çizmekte kullanılan bir çeşit pantograf. (L)

MİKROGRAFİ i. (fr. *micrographie*). Mikroskopta incelenecek nesneleri bu amaca göre hazırlamak ve incelendikten sonra özelliklerini tanımlamakla uğraşan bilim dalı.

— Metalürji. Madenlerin ve maden alaşımlarının yapısını mikroskopla inceleme. ‖ Bir mikroyapının fotoğrafla gösterilmesi.

— ANSİKL. Metalürji. *Mikrografi,* madenî malzemelerin yapısındaki çeşitli billûrları bulmak, boyutlarına ve biçimlerine göre tanımlamak imkânı verir. Madenler, çok ince tabakalar halindeyken bile saydam olmadığından mineralojide olduğu gibi ince kesitlerle değil, ancak ışığın perdahlanmış yüzeylerden yansıtılmasıyle incelenebilir.

Testereyle kesildikten sonra, incelenecek yüzey eğe veya taşlama taşıyle parlatılır; sonra sırayle, kabasını alma ve bitirme işlemleriyle süperfinisyon yapılır. Kabası alınacak numune bir cam levha üzerine elle hafifçe bastırılarak yerleştirilen ve numarası gittikçe incelen zımpara kâğıtları üzerinden, bir öteleme hareketiyle geçirilir. Bir kâğıttan öbürüne geçerken, yeni izler öncekilere dik olacak şekilde numuneyi 90° döndürmeğe dikkat edilir. Bitirme işlemi, numuneyi dönen bir çarka tutarak yapılır. Kumaş veya keçe ile kaplı olan çarkın üzerine çok ince aşındırıcı bir maddenin (genellikle alümin) bir sıvıdaki (su veya petrol) çözeltisi püskürtülmüştür. Ayrımsal çökeltme metotlarıyle taneleri belirli büyüklükteki aşındırıcılar seçilir. Yumuşak madenlerde (Al, Cu) bitirme işlemi çok zordur. Bu bakımdan birkaç yıldan beri elektroliz metodu uygulanmaktadır. Bu metot, uygun olarak seçilmiş koyu kıvamlı bir elektolit içinde, daha önce kabası alınmış numunenin yüzeyini anotta çözündürme ilkesine dayanır. Bu işlemde, bakır için, derişikliği kesin olarak belirtilmiş fosforik asit çözeltisi, alüminyum için perklorik asit ve asetik anhidrit karışımı kullanılır.

Yüzeyin perdahlanmasından sonra, mikrografik yapı genellikle gözle görülebilecek hale gelemez, o zaman perdahlanmış yüzeyin bir ayıraçla hafifçe etkilenmesi gerekir. Bu ayıraç genellikle, alaşımdaki, yapı ve bileşimleri değişik çeşitli billûrların çözünmesine yol açar. Tepkime ürünleri ayıraç içinde çözünürse, öbürlerinden daha yavaş etkilenen bazı billûrlar üstte kalır ve alttakilerin üzerine düşen gölgelerinden yararlanarak sınırları belirlenebilir. Eğer tepkime ürünleri çözünmezse, billûrların niteliğine göre değişik kalınlıkta yapışık şeritler meydana getirir ve ince lam halinde girişim renkleri verir.

Normal mikroskop ile metalografik mikroskop asasındaki temel fark, bunda nesnelerin direk ışıkla değil de yansıtma yoluyle aydınlatılmasıdır. Metalografik mikroskopta, nesneyi *objektif arasından aydınlatma* imkânı veren ve «aydınlatıcı» denilen bir optik tertibat bulunur. Aydınlatıcının yeri, ışık kaynağına göre sabittir; buna karşılık, ayar yapabilmek için, nesneyi taşıyan platin objektife göre yer değiştirir. Perdahlanmış yüzey, cihazın optik eksenine dik olarak, büyük bir hassasiyetle yerleştirilmelidir. Numuneyi, perdahlanmış yüzü aşağıya dönük olacak şekilde platin üzerine koymakla bu güçlük halledilir.

Mikroskop borusunun içine yerleştirilen aydınlatıcı, kaynaktan çıkan ışık ışınlarını 90° döndürerek, numunenin perdahlanmış yüzüne düşürür. Aydınlatıcı ya paralel yüzlü ince bir lamdan veya tam yansıtmalı bir prizmadan meydana gelir (şekil 1). Objektifin ayırma gücünden ve gelen ışın demetinin dik oluşundan tamamıyle yararlanmak imkânı veren lamlı aydınlatıcılar çok fazla büyütmelerde kullanılır. Az büyütmeler için, hafifçe kabarık parlak bir görüntü veren prizmalı aydınlatıcılar tercih edilir. Projeksiyonun göz merceği, objektifin optik ekseni doğrultusunda yerleştirilir. Gelen ışınları, göz merceği bir prizmanın aracılığıyle, fotoğraf plağı da bir düzlem aynanın (şekil 2) yardımıyle alır. (L)

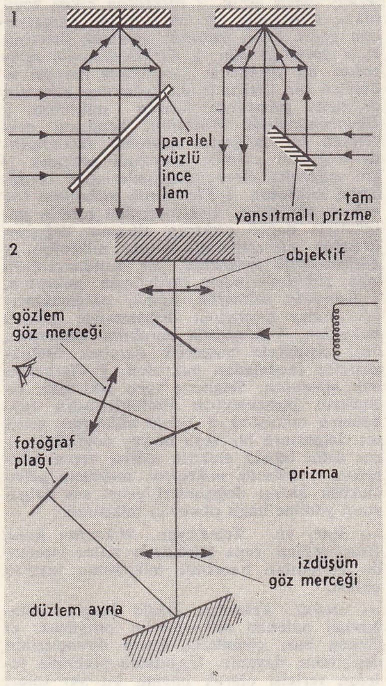

mikrografi şeması

MİKROGRAFİK i. (fr. *micrographique*). Dokubilim. Yalnız mikroskopla görülebilen cisimleri ortaya çıkarmak ve tanımlamak için kullanılan teknik. (L)

MİKROGRANİT i. (fr. *microgranite*). Petrografi. Çok küçük tanecikler halinde bulunan granit. (L)

MİKROGRANÜLİT i. (fr. *microgranulite*). Petrografi. Çok küçük tanecikler halinde bulunan granülit. (L)

MİKROHENRY i. (fr. *microhenry*). Henry'nin milyonda biri (sembolü: μH). [L]

MİKROHM i. (fr. *microhm*). Elektr. Ohm'un milyonda biri (sembolü: μΩ). [L]

MİKROHMMETRE i. (fr. *microhmmètre*'den). Elektr. Çok küçük elektrik dirençlerini ölçmeğe yarayan âlet. (L)

MİKROHM-SANTİMETRE i. (fr. *microhm-centimètre*'den). Ohm-santimetre'nin milyonda biri (sembolü: μΩ-sm). [L]

MİKRO - İKTİSAT i. İkt. Fert olarak girişilen iktisadî faaliyetleri ve ferdî iktisat hesabının kapsıyabileceği nicelikleri inceleyen iktisat dalı. (L)

MİKROİNÇ i. (önek *mikro* ve ing. *inch*'ten). Metrol. Anglosakson ülkelerinde kullanılan, inç'in milyonda biri, yani $25,4 \times 10^{-6}$ mm değerinde mikrometrik ölçü birimi. (L)

MİKROJİRİ i. (fr. *microgyrie*). Beyin veya beyincikteki kıvrımların anormal küçüklüğü. (L)

MİKROKALORİMETRE i. (fr. *microcalorimètre*'den). Fiz. Mikrokalorimetri ölçmelerinde kullanılan âlet. (L)

MİKROKALORİMETRİ i. (fr. *microcalorimetrie*). Fiz. Isı bilançosu çok düşük olan dönüşümlerle ilgili ısı miktarlarının ölçülmesi.

— ANSİKL. Fiziksel olayların çoğunda, bu olaylara konu olan sistemle dış ortam arasında çok küçük ısı alış verişleri meydana gelir. Bu ısı miktarlarının *mikrokalorimetri* yardımıyle ölçülmesi, yine de çoğu zaman büyük bir önem taşır; böylece, billûrlaşma mekanizmasını, alotropik dönüşümleri, çözünmeyi, yüze soğurmayı incelemek ve radyoaktif dönüşümlerdeki gibi çok yavaş meydana gelen kimyasal tepkimeleri izlemek mümkün olur. Biyolojide de, özellikle ısı etkisiyle meydana gelen olayların

Foto. LAROUSSE

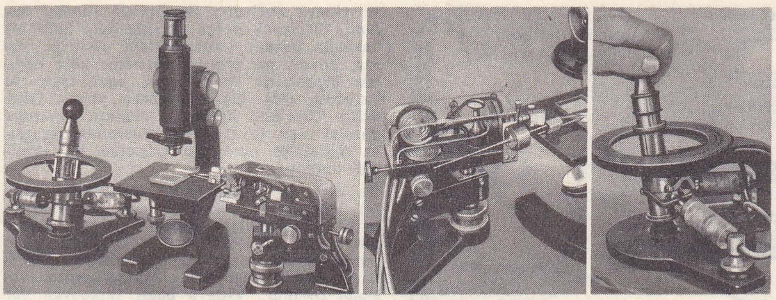

Fonbrune **mikromanipülatör'ü** solda, cihazın bütünü; ortada, mikro-âlet ve manometrik kapsülleri sağda, kumanda kolu

incelenmesinde mikrokalorimetrinin önemi büyüktür. A. Tian'ın bulduğu ve E. Calvet'nin geliştirdiği mikrokalorimetre, cihazın ve içindeki maddenin ısı sığasının ölçümü etkilememesi için, incelenen egzo veya endotermik olaya Peltier ve Joule etkilerinin de katıldığı bir âlettir. Gümüşten yapılmış ve dışına geçirilmiş bir kaba iki termoelektrik çiftiyle bağlanmış, silindir biçiminde bir pilden meydana gelir: termoelektrik çiftlerinden biri, bir galvanometrenin kutuplarına bağlanmıştır ve pil ile dış kap arasındaki sıcaklık farkını gösterir; içinden uygun şiddette bir akım geçen öbür termoelektirk çift, Peltier etkisiyle, pilin verdiği ısı debisini dengeler. Bu durumda termoelektrik elektromotor kuvvet, pilin sağladığı ısı debisiyle orantılıdır. (L)

MİKROKARAR i. İkt. Kendisini kişisel bakımdan ilgilendiren nicelikler hakkında iktisadî bir fert tarafından alınan karar (meselâ, gelirinin elde edilişi, bu gelirin tasarruf veya tüketim alanında kullanılışı veya bu gelirin korunması).

— ANSİKL. *Mikrokararlar*'ın iktisadî analizi, Viyana'daki neo-marjinalist okulun eseri olan fert iktisadî hesabı nazariyesi tarafından yapıldı; bu nazariye fertlerin iktisadî faaliyetlerini açıklamayı amaç edinir. Nazariye malların nispî azlığı karşısında insan faaliyetinin kanunlarını aydınlatmağa çalışır. Bu «tümüyle seçmelere dayanan bir mantık»tır (Hayek). [L]

MİKROKİMYA i. Maddenin çok küçük miktarlarıyle uğraşan kimya. (L)

MİKROKİMYASAL bls. sıf. Mikrokimya ile ilgili. ‖ *Mikrokimyasal analiz.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Mikrokimyasal analiz* metodu, mikroskop objektifi altında kimyasal tepkimeler meydana getirmeğe dayanır. Meselâ, bir damla seyreltik potasyum tuzu çözeltisi, mikroskop altında, bir damla platin klorürle işlenirse, sekizyüzlü kloroplatinat billûrlarının oluştuğu görülür; böylece, 0,0006 mg potasyumun varlığı ortaya konabilir. Bu analiz metodu son zamanlarda çok yayılmıştır. (L)

MİKROKLİMA i. (fr. *microclimat*). İklimbil. Genel ortamdan ayrı olan belirli bir nokta etrafındaki atmosfer şartlarının tümü.

— ANSİKL. İklimbil. *Mikroklima* kavramı yere iyice yakın belirli ortamlara, meselâ bir buğday tarlasında saplar arasındaki boşluğa, bir çalılığın içine, bir sokağa, bir apartıman dairesine v.b. uygulanır. Mikroklimatoloji, alman botanikçisi Gregor Kraus tarafından 1911'de kuruldu.

— Tıp. Mikroklima, bazı bölgelerde rastlanan hastalıkların patojenik yönden incelenmesi için önem taşıdığı gibi, binaların, özellikle açık hava tedavi kurumlarının yapılacağı yerlerin seçimi bakımından da büyük önem taşır. (L)

MİKROKLİMATOLOJİ i. (fr. *microclimatologie*). Klimatolojinin mikroklimaları inceleyen bölümü. (L)

MİKROKLİN i. (fr. *microcline*). Miner. Formülü (K, Na) $AlSi_3O_8$ olan tabiî potasyum ve sodyum alüminosilikat; feldispatlar grubundandır.

— ANSİKL. *Mikrolin*, artoz ile plajiyoklaz feldispatlar arasında bir geçiş mineralidir; triklinik sistemde billûrlaşır. Bazı çeşitleri arasında, özellikle *amazonit* veya *amazonlar taşı*, güzel zümrüt yeşili rengiyle dikkati çeker. Mikroklin pegmatitler içinde bol miktarda bulunur. (L)

MİKROKOK i. (fr. *microcoque*). Bakteriyol. Yuvarlak, tüysüz ve hareketsiz bakteri. *Eşanl.* KOKÜS.

— ANSİKL. Bakteriyol. *Mikrokok*'lar, mikroskopta çok küçük (mikron çapında) küreler halinde görülür. Bunlar tabiatta çok yaygındır; bir kısmı doğrudan doğruya veya ortamdaki değişikliklerin etkisiyle hastalık yapar. Mikrokoklar, 1. gruplaşma şekline (menengokok, gonokok, pnömokok, stafilokok, streptokok, tetrajen, sarsen), 2. boya alma tarzına (menengokoklarla gonokoklar hariç, hastalık yapan mikrokokların hepsi gram pozitiftir), 3. bütün bakteriler gibi kültür ortamında yaptığı değişikliğe ve hayvanlara aşılandığında meydana getirdiği hastalıklara göre çeşitlere ayrılır.

— Paleont. Turba, linyit taşkömür gibi bütün yakıtlarda son derece fazla miktarda mikrokok bulunur. Eosil yakıtlarda bulunarak tanımlanmış olan başlıca mikrokoklar şunlardır: *Micrococcus lignitum, M. petrolei, M. carbo* v.b. (L)

MİKROKOPYA i. (fr *microcopie*'den). Foto. Fotoğrafı çekilmiş bir belgenin bir optik âletle elde edilen çok küçültülmüş ve standartlaştırılmış kopyası. (L)

Mikrokosmos, Bela Bartok'un 1926-1937 yılları arasında yazdığı, piyano için 156 parçalık derleme. Oğlu Pierre'i piyanonun yeni tekniğine ve çağımızın armoni ve kontrapunto usullerine alıştırmak için bestelediği bu eser, nazariyattan kaçınan, eksiksiz bir piyano metodudur; içinde iki piyano için birkaç beste ve bir sesli melodiye eşlik eden parçalar vardır. Bunlardan bazıları gerçekten üstün eserlerdir. (L)

MİKROKOZMA i. (fr. *microcosme*'dan). Bot. Bitkisel hücrenin sitoplazmasında bulunan, ışığı plastitlerden ve kondriyomlardan daha fazla kıran yağ kürecikleri. (L)

MİKROLİT i. (fr. *microlite*'ten). Volkan içkayasında yalnız mikroskopla görülebilen, küçük, prizma veya tablet biçimli billûr. (L)

MİKROLİTİK sıf. (fr. *microlitique*). Petrografi. Fenokristalli veya fenokristalsiz, camlı veya camsız mikrolitlerden meydana gelen. (Mikrolitik, volkanik iç kaya dokularından biridir.) [L]

MİKROLOJİ i. (fr. *micrologie*). Mikroskopik cisimler üstünde yapılan inceleme. (L)

MİKROMANİPÜLASYON i. (fr. *micromanipulation*). Mikromanipülatör ile yapılan işlem. (L)

MİKROMANİPÜLATÖR i. (fr. *micromanipulateur*). Mikroskop altında incelenen mikroskopik nesneler üstünde çeşitli işlemler yapmak imkânı veren cihaz; bu işlemler, hız düşürücü bir mekanizma yardımıyle elle kumanda edilen çok ince âletlerle (pense, iğne kesici lama v.b.) gerçekleştirilir.

— ANSİKL. İlk *mikromanipülatör*'ü 1887'de Charby tasarladı. 1921'de Chambers mikrometrik vida ile kumandayı gerçekleştirdi; fakat cihazın bugünkü şekline en yakın örnek, 1932 ile 1939 arasında Fonbrune'ün yaptığı ve Commandon'un geliştirdiği pnömatik mikromanipülatördür. Bu cihaz, her biri bir kumanda şırıngası, bir kauçuk boru ve bir manometre kapsülünden meydana gelen üç pnömatik kumanda sisteminin bir kol üzerine üç yönden uyguladığı hareketleri, manometre kapsüllerinin zarlarına dayanan mikro-âletlere küçülterek aktarır. Hareketin aktarılması, yumuşak ve hassas boruların kapsüller üzerine yerleştirilişi de çok iyi düzenlenmiş olduğundan, mikroskop altında ters olan hareketleri gözlemci doğrultulmuş olarak görür. Mikromanipülatör mikroskopik ameliyatlarda kullanılır ve hücrelere enjeksiyon ve ponksiyon yapılmasını sağlar. (L)

MİKROMELİ i. (fr. *micromélie*). Bazı üyelerin (kol, bacak v.b.) küçüklüğü şeklinde ucubelik. (L)

MİKROMER i. (fr. *micromère*). Embriyoloji. Yumurtanın ilk bölünmesi sırasında blastomerlerin birbiri ardınca bölünmesinden meydana gelen, çoğu zaman renksiz küçük hücre. *Zt.* MAKROMER. (L)

MİKROMER'Cİ sıf. (*mikromer*'den *mikromer-ci*). Mikromer'cilikle ilgili teoriler için kullanılır.

— ANSİKL. *Mikromer'ci* teoriler pek çoktur, hattâ İlkçağdan itibaren görülür. Fakat mikromer'ci düşünceyi ilk defa dile getiren Maupertuis'tur (1745); Maupertuis, *Venus Physique* (Fizik Venus) adlı eserinde «tohum molekülleri» kavramıyle bunu açıkladı. Buffon 1749'da, *Histoire Naturelle* (Tabiat Tarihi) adlı eserinde organik teorisini ileri sürdü. Sonra Diderot, tohum molekülleri kavramının yerine «tel demetleri» kavramını koydu. Herbert Spencer (1864), morfolojik birimlerle (hücreler) kimyasal birimler (moleküller) arasında fizyolojik birimler bulunduğunu kabul etti. Bu çağda, hücre teorisi mikromer'ci teorinin gelişmesini kolaylaştırdı.

Ch. Darwin (1868), pangenez teorisini öne sürdü; buna göre her hücre kendisini doğuran hücreye benzer bir hücre verebilecek bir tohumcuk meydana getirebilir. 1868'den 1884'e kadar daha başka mikromer'ci görüşler de ileri sürüldü: Erlsberg'in (1874) plastidül'ü; Haeckel'in (1876) canlı molekülleri; Jaeger'in (1879) kokulu tohumcukları; Fol'ün (1879) elektrik tanecikleri, Bechams'ın (1875) mikrozimaları. Sonra Nageli'nin (1884) idyoplazma'sı gelir: modern görüşlere yaklaşan ilk büyük miknomer'ci teori budur; kalıtsal nitelikler taşıyan özgül bir madde kavramını getirmekle birlikte, bu teori de sadece düşünseldir.

De Vries'nin (1889) pangenez teorisi, Darwin'in ve Nageli'nin teorilerine yaklaşır. De Vries'ye göre «pangen»ler, tohumcukları andırır, ama hücreden ayrılmaz, sadece çekirdekten sitoplazmaya geçer. Çekirdekteki pangenler de kalıtsal gücü meydana getirir. Bu arada daha başka teoriler de sayılabilir: Wiesner'in (1892) plazoma'ları, Altemenn'in (1890-1894) biyoblastları, Haacke'nin (1893) tohumları; O. Hertwig'in (1892-1894) idyoblastları. Nihayet deneyöncesi devrenin en mükemmel teorisi olan Weissmann'ın (1882-1891) teorisi Mikromer'ciliğin tarihinde bir dönüm noktası

Weissmann'dan sonra Mikromer'cilik, deneysel devreye girdi. Varsayımlar deneylerle doğrulandı. Mendel kanunlarının keşfi Mikromer'ciliği ispatladı. Mikromer'ci düşünce Mendel kanunlarından çıkmıştır, ama Mendel'in kendisi kalıtsal maddenin yapısı hakkında herhangi bir varsayım ileri sürmemiştir.

1920'ye doğru T. H. Morgan, deneylerden çıkardığı gen teorisini öne sürdü. Bridges ve Painter (1933) tarafından sirkesineğinde dev kromozomların bulunması, kromozomlara dayanan kalıtım teorisinin kanıtlarını güçlendirdi.

Bugün gen, büyük bir dezoksiribonükleik* asit molekülü sayılmaktadır. Genin çapı milimetrenin milyonda 4-8'i arasında değişir. (L)

MİKROMER'CİLİK i. (*mikromer'ci*'den *mikromer'ci-lik*). Organik karakterlerin, babadan oğula geçen mikroskopik cisimciklerle iletildiğini açıklamağa çalışan teorilere Y. Delage'nin verdiği ad. Bk. MİKROMER'Cİ. (L)

MİKROMETRE i. (fr. *micrometre*'den). Metrol. Küçük nesneleri veya küçük şekilleri ölçmeğe yarayan âlet. ‖ Küçük uzunlukları çok büyük bir duyarlıkla ölçebilen âlet. ‖ Metrenin milyonda biri değerinde uzunluk ölçüsü (sembolü: μ *m*); daha çok MİKRON denilir. ‖ *Dış mikrometre*, kalın-

Foto. LAROUSSE

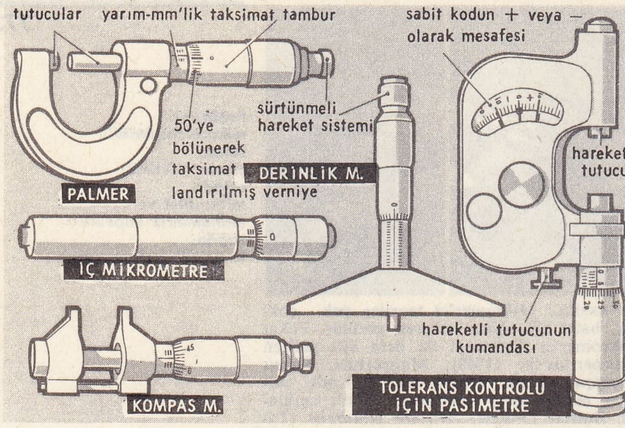

mikrometreler

lıkları veya dış çapları ölçmekte kullanılan hassas ölçme âleti. Bk. ANSİKL.

— Tekst. Kumaşların incelik derecesini ölçmekte kullanılan âlet.

— ANSİKL. Astron. Astromomi âletlerinde, sabit telli veya telli *mikrometre*'ler kullanılır. Her iki durumda da «mikrometre teli, örümcek kozasından çözülmüş çok ince iplikler (ortalama kalınlığı 1 mikron) veya bir cam levha üzerine çizilmiş (veya fotoğrafı çekilmiş) ince çizgiler olabilir. Bu teller ayarlanarak tam dürbün objektifinin odak düzlemine getirilir. *Sabit telli mikrometreler*'de, oldukça karmaşık teller, meselâ bir *stadimetri* ölçeği* bulunabilir. *Oynar telli mikrometreler,* son yıllara kadar birer vidalı mikrometreydi. Günümüzde sadece, objektifi ortadan ikiye bölen tek veya birbirlerini dik olarak kesen iki tel görüntüsünün bir *optik saptırıcı* etkisiyle yer değiştirdiği *optik mikrometreler* kullanılır ve çok değişik modelleri yapılır. Tek veya çift telli mikrometrede olsun, mikrometredeki okuma ile küçük açısal sapma arasındaki belirtilmesi istenen bağıntıyı bilmek için, kullanılmadan önce âletin hassas olarak ayarlanması gerekir. Astronimi gözlemlerinden yararlanarak kesin zaman tayinlerinde bugün çok kullanılan *elektrikli mikrometreler*'de, hareketli tel (veya görüntüsü), dürbünün görüş alanı içinde hareket eden yıldızın hızına ayarlanarak eşitlenen bir hızla, küçük bir elektrik motoru tarafından oynatılır. Yer yer yerleştirilen elektrik kontakları bir kronograf üzerine kayıt yapar. Gözlem, yıldızının görüntüsü ile telin görüntüsünün üst üste çakışmasını sağlayarak, yani motorun hızını bir vites kutusuyle ayarlayarak yapılır. Bu zor işlemde hiç zaman unsuru yoktur; bunun sonucu olarak da gözlemcinin kişisel* denklemi, sonuca etki etmez.

— Metrol. *Mikrometre*'ler, ilke olarak, adımı kesinlikle bilinen bir vidadan yararlanarak küçük uzunlukları duyarlıkla ölçen âletlerdir. *Derinlik mikrometreleri, dış mikrometre, vida dişi mikrometreler, iç mikrometreler, mikroskop mikrometreleri* v.b. şeklinde sınıflara ayrılır. Genellikle bir mikrometre, bir palpörle bağlantılı bir vidadan ve dişli bir saptan meydana gelir. Bu sap vida adımını okumağa yarayan dereceli bir duya takılır. Vidanın sapında dönme hareketini uzunluk olarak değerlendiren ek bir taksimat vardır; böylece milimetrenin yüzde biri seviyesinde değerlendirme imkânı elde edilir. Mikroskop mikrometresinde, çok ince çizgili veya gerilmiş örümcek ağı biçiminde bir ızgarayle donatılmış bir çerçeve bulunur; bu çerçeve görüntünün meydana geldiği düzlem içine yerleştirilir ve bir vida yardımıyle hareket ettirilir. Bu çizgiler veya ağ, görüntüyle birlikte göz merceğinden gözlenir. Mikrometrik ölçüler, metre sistemini kullanan ülkelerde mikron* olarak, anglo sakson ülkelerinde mikro-inç olarak değerlendirilir. 1848 Yılında keşfedilen *dış mikrometre*'nin başlıca parçaları şunlardır: *mikrometrik vida* en hassas ana parçadır; *sabit ağız çene* veya *tutucu,* ölçülecek parçaları sıkıştırır; *tambur,* elli veya yüz parçaya bölünmüştür ve vidaya bağlıdır; *sürtünmeli hareket sistemi,* ölçülecek parça üzerine ağız belli bir basınçla basana kadar vidayı sürmeğe yarar; *gövde,* mikrometre türlerine göre değişik biçimlerde olup, sabit ağzı taşır ve hareketli vida için duy görevi yapar. Gövdenin üzerinde ayrıca, vidanın eksenine paralel olan ve iki çene arasındaki uzaklığı milimetre cinsinden gösteren bir taksimat bulunur.

Bu âlet ile bir parçanın kalınlığını veya bir dış çapını ölçmek için, söz konusu parça sabit çeneye dayanır ve sıkıştırma düzeni ile vida sürülerek hareketli çene parça üzerine uygulanıp sıkıştırılır. Sıkıştırma düzeni boşa dönmeğe başlayınca taksimat okunur. Vidaya bağlı tamburun yer değiştirmesiyle ortaya çıkan gövde üzerindeki taksimat milimetre olarak kalınlığı verir. Tambur üzerindeki dairesel taksimatın işaretli noktanın karşısına gelen çizgisi milimetrenin ellide veya yüzde biri olarak okunur. Dış mikrometre parçalar işlenirken ölçüsünü almada kullanılır; çünkü milimetrenin yüzde biri seviyesinde çok hassas bir ölçü verir. Yalnız çok güvenli bir ölçü elde etmek için sık sık ve dikkatli ayarlamalar yapmak ister. (L)

MİKROMETRİ i. (fr. *micrometrie*). Çok küçük boyutların ölçümü. (L)

MİKROMETRİK sıf. (fr. *micrometrique*). Metrol. Mikrometriyle, çok küçük büyüklüklerin belirtilmesiyle ilgili. || *Mikrometrik vida,* adımı çok küçük ve çok hassas, başı çok geniş vida; vida başındaki herhangi bir noktanın çizdiği yay, vidanın uzunlamasına hareketini hesaplamağa yarar. (L)

MİKROMİNYATÜRLEŞTİRME i. Elektronik bir cihazın boyutlarını ve ağırlığını mümkün olduğu kadar küçültme.

— ANSİKL. Bazı askerî malzemede ve uzay araçlarında hacim küçüklüğünün zorunlu olması, mikrominyatürleştirilmiş düzenlerin yapımına yol açtı. Bu tür cihazlar, çok küçük boyutlarda ve çok az sarfiyatlı transistörlerin yapılabilmesini sağlayan transistör tekniği ile «baskı* montajı» sayesinde gerçekleştirildi. Böylece, bir kesme şeker büyüklüğünde çok katlı yükselteçler yapmak imkânı doğdu. (L)

MİKROMODÜL i. (fr. *micromodule*). Elektron. Çeşitli devre elemanlarının, yalıtkan bir altyapı üzerinde mikromontajla birleştirilmesi. || *Mikromodül devre,* ince bir seramik levha üzerine basılmış çok küçük boyutlu devre.

— ANSİKL. *Mikromodül*'ler, bir santimetre küp büyüklüğünde lojik devrelerin yapılmasını sağlar. Böylece hacimden ve ağırlıktan kazanıldığı gibi, yanı sıra büyük bir direnç niteliği elde edilir: bir mikromodül çok büyük ivmelere dayanabilir. Öte yandan, mikromodüllerin görevleri standartlaştırılmış olduğundan bir bozulma halinde yerlerine hemen yenisi konabilmektedir. Bununla birlikte, toplanmış devreler yavaş yavaş mikromodüllerin yerini almak üzeredir. (L)

MİKROMOLEKÜL i. (fr. *micromolecule*). Organik kimyada, kütleleri kesinlikle bilinen ve aynı saf madde içinde birbirlerinin tıpatıp benzeri olan hafif moleküllere (*makromolekül*'ün karşıtı olarak) verilen ad. (L)

MİKROMONTAJ bls. i. Elektron. Son derece küçültülmüş çeşitli elektronik parçaların, çok küçük boyutlu bir gövde içinde birleştirilmesi. (L)

MİKROMOTOR i. (fr. *micromoteur*'den). Elektr. Hız değişimleri ayarlanabilen, çok küçük boyutta, tek fazlı asenkron motor.

— ANSİKL. Bir *mikromotor,* genel olarak tek fazlı asenkron tiptedir. Hız değişimi, motorun endüvisinde meydana gelen Foucault akımlarının yarattığı bir direnç çiftiyle kontrol edilir. Bu Foucault akımları, tek fazlı alanın üstüne, indükleyicinin ek bobininden geçen ve bir potansiyometre aracılığıyle şiddeti değiştirilen doğru akımın yarattığı alanın eklenmesiyle elde edilir. Bu şekilde gerçekleştirilen ayarlama, hız ayarının kararlı olmasını sağlar (kendi kendini ayarlayan sistem) ve sürekli olarak 1 ile 15 oranında bir hız dizisi elde edilebilir. (L)

MİKRON i. (yun. *mikros,* küçük'ten fr. *micron*). Metre'nin milyonda birine, milimetre'nin binde birine eşit uzunluk birimi (sembolü: μ). [L]

MİKRONEZYA, Büyük Okyanus'ta, batıda Indonezya ile Filipinler, güneyde Melanezya ve doğuda Polinezya arasında yer alan adaların tümü. Mikronezya, adını kapsadığı adaların büyük kısmının çok küçük olmasından alır. Adaların bazıları volkaniktir. Fakat çoğu mercan asıllıdır ve atollerin sayısı 10'u aşar. Başlıca takımadalar A.B.D. tarafından yönetilen Marianne, Palaos, Caroline ve Marshall takımadaları ile ingiliz sömürgesi olan Gilbert takımadalarıdır. Ekvatorun güneyindeki Gilbert takımadaları dışında, Mikronezya, Kuzey yarımküre tropikal bölgesindedir. Mikronezyalılar, Polinezyalılarla aynı ırktandır; fakat genellikle boyları daha kısadır ve moğol hatları daha belirlidir. Avrupalıların taşıdığı mikropların yol açtığı salgın hastalıklar, sayılarının çok azalmasına sebep olmuştu: 1800'e doğru 200 000, 1900'de 83 000 kişi; fakat sayıları tekrar yavaş yavaş yükseldi ve 110 000 kişiyi buldu. Halk, taro, çeşitli sebze, hindistancevizi tarımı ve balıkçılıkla geçinir. Guam ve Gilbert adaları dışında Mikronezya, Japonya'nın gerçek bir sömürgesi haline gelmişti; Japonlar büyük çiftlikler kurdular (şekerkamışı, hindistancevizi ağacı), fosfat kaynaklarını işlettiler ve balıkçılığı sanayi haline getirdiler. Takımadalara yerleşen 70 000 japonun çoğu, İkinci Dünya savaşının sonunda Japonya'ya geri gönderildi.

— Tar. Bk. OKYANUSYA.

— G. santl. Yerli sanatlar, komşu Indonezya'nın etkilerine rağmen sadeliğini muhafaza etti. Bu sadeliğin en güzel örnekleri *tino* denen heykelciklerdir (Nukunono adası). Heykellerin başı yumurta biçimindedir, çeneler sivridir; bedende gayet incelikte yapılmış silindirler ve düz yüzeyler vardır. (L)

MİKRONEZYALI i. (*Mikronezya*'dan *Mikronezya-lı*). Mikronezya halkından veya bu halkın soyundan olan kimse. (LM)

MİKRO-OKUYUCU bls. i. Büro. Bir mikrofilm üzerindeki kayıtları okuyabilen cihaz. (L)

MİKROORGANİZMA i. (fr. *microorganisme*'den). Mikrobiyol. Mikroplara ve genellikle çok küçük olan canlılara verilen ad. (L)

MİKROP i. (yun. *mikro,* küçük ve *bios,* hayat > fr. *microbe*'dan). Mikrobiyol. Mikroskop veya ültramikroskopla görülebilen bir mayalanmayı yapan canlılara verilen ad. || Sıf. ve i. *Mec.* Kendisinden zarar ve kötülük gelen (kimse).

— ANSİKL. Mikrobiyol. *Mikrop*'ları inceleyen bilim (mikrobiyoloji), Pasteur'ün biramayalarından kuduz mikrobu gibi birtakım virüslere kadar çeşitli mikroplar üstünde araştırma yaptığı devirde kuruldu. Mikrobiyoloji esas itibarıyle mikroskoba ve pek çok tekniğe başvurur, fakat bunların sağladığı morfolojik görünüşler mikrobiyolojinin yegâne ve en önemli aracı değildir. Mikrobiyolojinin çok geniş alanına mikrop kültürü yapma, bunları süzme, bunlardan doğan toksinleri ve diğer maddeleri ortaya çıkarma, mikropların bulunduğu ortamlarda meydana getirdiği kimyasal tepkimeleri, özellikle hastalık yapma ve antijen yaratma güçlerini inceleme işleri de girer. Pasteur, kuduz virüsünü gösterebilecek yegâne araç olan elektronik mikroskoba sahip olmadığı halde, bu mikrobu elde ederek omurilikte üretebildi; sonra bunları kurutup zayıflatmak suretiyle kuduz aşısını buldu ve bu hastalığın öldürücü sonucunu ortadan kaldırdı. Canlı varlıklar olan mikropların morfolojik ve fizyolojik bakımdan incelenmesi, bunların çeşitli şekilde sınıflandırılmasına yol açtı. Bazı mikroplar tartışmasız olarak bitkiler âleminden sayıldı (mikroskopik mantarlar v.b.); diğer bir kısım mikropların da hayvanlar âleminden olduğu görüldü; bunlara birhücreli hayvanlar (amipler, kamçılılar v.b.) adı verildi. Fakat mikroskopik ölçüde ele alınınca, hayvanlar âlemini bitkiler âleminden ayıran özellikler kesinliğini kaybeder. Meselâ bakteri ve virüs adı verilen bir kısım mikroplar ne hayvanlar, ne de bitkiler âlemine bağlanabilir. Bakteriler bitkilerin bazı özelliklerini taşır, ama tifo ba-

sili gibi üzerinde titrek tüycükleri olanlar hareketlidir; kendi özgül araçlarıyle hareket edebilir. Morfolojik görüntüleri ancak elektronik mikroskopla elde edilebilen virüslere gelince, bunlarda hareket ölçütü işe yaramaz: bunların üremesi için canlı ortamlara ihtiyaç vardır, ayrıca bunlar billûrlaşabilen bazı moleküllerle benzerlik gösterir. Bu özellikleri dolayısıyle virüsleri ayrı bir grup saymak gerekir. Mikroplar diğer canlılarla olan ilişkileri bakımından hastalık yapan asalak mikroplar, hastalık yapmayan asalak mikroplar, çürümekte olan canlılar üzerinde yaşayan çürükçül mikroplar, ortak yaşayan mikroplar diye çeşitlere ayrılabilir. Ayrıca bazı mikroplar bağımsız olarak yaşayabilir (fototrof ve kimyotrof türler).

Mikrop türlerinin veya gruplarının çeşitliliği, değişik amaçlarla inceleme konusu olması, pratikte, her biri mikrobiyolojinin bir dalı olan çeşitli bilim kollarının ortaya çıkmasına sebep oldu: genel tıbbî, sınaî, ziraî v.b. bakteriyoloji; mikoloji (mantar-bilim); viroloji (virüsler). Bugün mikrop terimi çok yaygın olmasına rağmen uzmanların ve hekimlerin dilinde bunun yerini bakteri, virüs, birhücreli, mantar v.b. terimleri almağa başladı. (L)

MİKROPALEONTOLOJİ i. (fr. *micropaléontologie*). Jeol. Çökel topraklarda rastlanılan mikroskopik boyutlu fosilleri inceleyen bilim. (Bu fosiller sayesinde toprakların oluşum çağı belirlenebilir.) [L]

MİKROPİL i. (fr. *micropyl*). Bot. Bk. KAPICIK.

MİKROPİROTEKNİ i. (fr. *micropyrotechnie*). Patlayıcı maddeleri, çok küçük kütleler halinde ve genellikle mikroskopta incelemeğe dayanan metot. (L)

MİKROPLAK i. (fr. *microplaquette*'ten). Elektron. Gerek bir NPN transistörü, gerek basit veya çift bir diyot lamba olabilen ve bir mikromodül* üzerine takılan çok küçük silisyum levha. (L)

MİKROPLANMAK dönşl. f. (*mikrop*'tan *mikrop-la-n-mak*). Mikroplu hale gelmek, mikrop bulaşmak. ‖ Kirlenmek. (M)

MİKROPLU sıf. (*mikrop*'tan *mikrop-lu*). Mikrop bulaşmış, mikrobu olan: *Bu güzel havada, rutubetli kütüphanelerin tozlu, mikroplu kitapları çekilmez* (Ömer Seyfeddin). *Mikroplu su.* (M)

MİKROPOLİADENİ veya **MİKROPOLİADENOPATİ** i. (fr. *micropolyadénie* veya *micropolyadénopathie*). Kasık, koltukaltı ve boyun lenf düğümlerinde görülen hafif ve ağrısız hipertrofi. (Çocuklarda, «lenfatizm» terimiyle belirtilen çeşitli hallerde görülür; sebepleri değişiktir [intanlar, verem, avitaminoz v.b.].) [L]

MİKROPSİ i. (fr. *micropsie*). Cisimlerin olduğundan küçük görülmesine sebep olan görme bozukluğu.

— ANSİKL. Psikopatol. *Mikropsi*, şakak lobundaki bir bozukluktan ileri gelir; onun için şakak sarasının belirtilerinden sayılır; ama sinirsel bir sebebe bağlı olmaksızın aşırı heyecan, duygu ve yorgunluk hali de mikropsiye sebep olabilir. (L)

MİKROPSUZ sıf. (*mikrop*'tan *mikrop-suz*). Mikrobu olmayan, mikrobu yok edilmiş: *Mikropsuz yiyecek.* (M)

MİKROPSUZLANDIRMAK geçl. f. (*mikropsuz*'dan *mikropsuz-la-n-dır-mak*). Bir şeyi mikroplardan temizlemek. (M)

MİKROPSUZLAŞTIRMAK geçl. f. (*mikropsuz*'dan *mikropsuz-la-ş-tır-mak*). Bir şeyi mikropsuz hale getirmek. (M)

MİKRORADYOGRAFİ i. (fr. *microradiographie*). Radyografinin mikroskopik cisimlere uygulanması. (L)

MİKROSANİYE bls. i. Saniyenin milyonda birine eşit zaman birimi (sembolü: μsn): *Radar empülsiyonları birkaç mikrosaniye sürer.* (L)

MİKROSANTRAL i. (fr. *microcentrale*). Akarsular üzerinde insan eliyle meydana getirilmiş çok küçük ve sayısız çağlayanla beslenen hidroelektrik santralı. (L)

MİKROSEFAL sıf. ve i. (fr. *microcéphale*). Antropol. Kafatası, beyni küçük olan (kimse): *Bir mikrosefal.*

— Zool. Başı küçük olan. (Bazı karıncalarda büyük başlı işçi karıncaların yanı sıra küçük başlılar da vardır. Bunlardan büyük başlılara asker, küçük başlılara *mikrosefal* denir.) [L]

MİKROSEFALİ i. (fr. *microcéphalie*). Bk. KÜÇÜKKAFALILIK.

MİKROSEİSM i. (fr. *microséisme*'den). Bk. İNCE *deprem*.

MİKROSİNEMATOGRAF i. (fr. *microcinématographe*). Mikroskopik preparatların filmini çekmekte kullanılan cihaz. (L)

MİKROSİSMOGRAF i. (fr. *microséismographe* veya *microsismographe*). Jeofiz. Kısa devreli (birkaç saniyelik) titreşimlere çok duyarlı olan ve çok hafif yer sarsıntılarını kaydetmekte kullanılan sismograf. (L)

MİKROSİT i. (fr. *microcyte*). Kalınlığıyle çapı arasındaki oranda herhangi bir değişiklik olmadan çapı ufalan alyuvar. (Bu anomaliye, demir eksikliğinden ileri gelen bazı anemilerde rastlanır.) [L]

MİKROSİYENİT i. (fr. *microsyénite*). Petrografi. Çok ince taneli siyenit. (L)

MİKROSİYON i. ve sıf. (fr. *microsillon*'dan). Yarıçapının her santimetresinde ortalama yüz iz bulunan, vinilit üzerine basılmış plak; 30 sm çapındaki bu plağın bir yüzünün çalınması yirmi beş dakika sürer.

— ANSİKL. *Mikrosiyon* terimi 1948 yılından bu yana, o tarihten önce yapılmış ticarî plaklara karşılık, son teknik gelişmelerden yararlanarak hazırlanan modern kayıt plakları için kullanılır. 1948'e kadar plakların dönme hızı dakikada 78 devirde ve dinleme süresi yan yana bulunan izler arasındaki ortalama uzaklığa bağlı olduğu için, plağın bir yüzünde bu süre aşağı yukarı 4 dakikayı geçmezdi. Elektrikli plak okuma kafalarının duyarlığı sayesinde, titreşimlerin genliği ve dolayısıyle izler arasındaki mesafe küçültülebildi ve bir yüzdeki iz sayısı, yani kayıt süresi arttırıldı. Böylece, dönme hızının dakikada 45, 33 veya 16 devire düşürülmesi, dakikada 33 devirle dönen 30 sm çapındaki plakla altlı üstlü 22'şer dakikalık dinleme süresi sağladı. (L)

MİKROSKOP i. (fr. *microscope*). Bir mercek sistemiyle, küçük nesnelerin çok büyütülmüş bir görüntüsünü veren optik âlet.

— ANSİKL. ● *Âletin tarımı ve kullanımı. Mikroskop*'ta bir objektif ile bir göz merceği bulunur. *Objektif*, odak uzaklığı çok küçük olan ve odağın çok yakınına yerleştirilmiş bir nesnenin büyütülmüş gerçek bir görüntüsünü veren küçük merceklerden meydana gelir. *Göz merceği* de, çoğu zaman iki yakınsak mercekten oluşur. Bir büyüteç vazifesi gören göz merceği, objektifin verdiği gerçek görüntünün büyütülmüş zahirî bir görüntüsünü verir. Kusursuz bir görüntü elde etmek (sapınçların tamamıyle düzeltilmesi) gerektiği için, kullanılan optik sistem (özellikle objektif) çok karmaşıktır. Objektifin göz merceğine olan uzaklığı değişmez ve objektifi taşıyan mikroskop borusu, çok hassas bir mekanik tertibat yardımıyle incelenecek nesneye yaklaştırılır veya nesneden uzaklaştırılırsa, sistem bir bütün halinde hareket eder. İncelenecek nesne ince ve saydam bir kesit haline getirilerek, alttan bir kondansörle (çok yakınsak optik sistem) aydınlatılan cam bir lamın üzerine yerleştirilir. Yüksek bir ayırma gücü elde etmek için, incelenecek nesne ile objektif arasına ışık kırıcı bir sıvı damlatılır. Bir nesnenin ayrıntılı olarak incelenmesinde, sırayle farklı güçte objektifler kullanılır. *Revolver* denen bir tertibat, döner bir levha yardımıyle bir objektifin yerine bir başkasını geçirir. Mikroskopta, gözlemcinin gözü *göz merceği halkası* (objektifin göz merceği tarafından meydana getirilen gerçek görüntüsü) ile çakışmalıdır. (Bk. DÜRBÜN.)

● *Büyütme ve güç.* Bütün optik âletlerinde olduğu gibi, G büyütmesi, görüntünün görünen çaplarının çıplak gözle görülen nesneye oranıyle tanımlanır, nesnenin en yakın net görüş uzaklığından △ gözlendiği kabul edilirse, büyütme değerini veren formül:

$$G = \frac{\triangle}{f_2} : \frac{f_1}{a} = \frac{a\triangle}{f_1 f_2}\text{'dir.}$$

Bu formülde *a*, âletin boyunu, f_1, f_2 objektif ile göz merceğinin odak uzaklığını gösterir; odak uzaklıkları küçüldükçe büyütmenin artacağı görülür. Büyütme ayrıca gözlemcinin görüşüne de bağlıdır.

Mirosopun P gücü, birim uzunluğun âlet içinde görüldüğü açının değeridir:

$$P = \frac{G}{\triangle}, \text{ yani } \frac{a}{f_1 f_2};$$

bu da, mikroskopun gücünün gözlemcinin görüşüne bağlı olmadığını ispatlar.

Ayırma gücü. Çok küçük cisimleri net olarak görmek için, çok büyütmek yeterli değildir. Kırılma, görüntüleri ayrılacak iki nokta arasındaki en küçük uzaklık için bel-li bir sınır ortaya koyar; bu sınırın $\frac{1{,}2\ \lambda}{2n \sin u}$ olduğu ispat edilmiştir; burada, λ dalga boyu, *n* ışık kırıcı, 2*n* sin *u* sıvının (eğer varsa) indisi, *u* ise cismin orta noktasından çıkan yararlı ışık konisinin tepe açısının yarısıdır.

Aydınlık oda. Bu düzenek, basit olarak tam yansıtmalı bir prizmadan meydana gelir; bu prizma, hem cisimden gelen ve mikroskop tarafından iletilen ışınların, hem de üzerine cismin görüntüsünün çizileceği kâğıttan gelen ışınların göz tarafından aynı zamanda alınmasını sağlar. (Bk. ODA.)

Aynı düzenek, cismi taşıyan tabla üzerine bölümlü bir ölçek (meselâ milimetrenin yüzde biri kadar) ile milimetre cinsinden bölünmüş bir kâğıt yerleştirerek gücün doğrudan doğruya ölçülmesini de sağlar.

● *Tarihçe.* Birleşik mikroskop, kimine göre, Middelburg'lu (Hollanda) gözlükçü Zacharias Jansen (1590), kimine göre de Cornelis Drebbel (1610) veya Hollandalı bilgin Leeuwenhoek tarafından bulunmuştur. Geometrik sapınçların ve renksemezliğin incelenmesi (Ernst Abbe tarafından) mikroskopun mükemmel bir araç olmasını sağlamıştır.

● *Polarıcı mikroskop.* Döner bir tablo (platin) ile iki Nicol* prizma veya iki polarıcı çuhayle donatılmış bir optik mikroskoptur. Tablanın altına yerleştirilen polarıcı Nicol, cismin üzerine polarılmış ışık gönderir; analizleyici Nicol ise, objektifin biraz üzerine yerleştirilmiştir. Bu iki prizma karşılaştığı zaman, belli bir dönel gücü olan maddelerin veya çift kırılımlı maddelerin bulunduğu bölgeler hariç, mikroskopun alanı karanlık olarak gözükür.

● *Zıt fazlı mikroskop.* Bu mikroskop, gözlenen cisimlerin kırılma indislerindeki küçük değişimlerin meydana çıkarılmasını sağlar. Mikroskopta incelenen cisim, kalınlığı az olduğu için, genellikle az soğurucudur; fakat mikroorganizmaların yapısı hakkında biyoloji bilginine yararlı bilgiler veren kırılma indisi, çoğu zaman değişimler gösterir.

Zernike'nin bulduğu (ve ayrıca, B. Lyot'un optik yüzeyleri kontrol etmek için tasarladığı) bir optik tertibat, incelenecek cisimden çıkan titreşimlerin çok küçük faz değişimlerini bulmağa yarar; bunun için, kondansör içine bir diyafram (genellikle halka şeklinde) ve objektifin arkasına, faz farkı meydana getiren bir lam yerleştirilir. Cisim içindeki faz değişimleri görüntüde ışık değişimleri şeklinde belirir ve ancak 30-40 angström kadar olan optik kalınlık farkları bile kolayca bulunabilir.

Zıt fazlı mikroskop, biyologlar tarafından canlı organizmaların incelenmesinde kullanılır. Polarmayle girişim teknikleri, gözlemi yapılan cisimler üzerinde benzer bilgiler elde etmeğe yarar.

● *Elektronik mikroskop.* Işığın kırılması sebebiyle, optik mikroskopların yetenekleri sınırlıdır. Bu yüzden ayırma gücü, yani gözlemcinin ayrı olarak gördüğü cismin iki noktası arasındaki en küçük uzaklık, en elverişli şartlarda bile mikronun onda birinin altına düşmez ve pratikte gerçekleştirilen büyütmeler 2 000'i aşmaz. Dalga mekaniğinin ilkelerine göre, hızlı elektron akılarının dalga boyu, görünür ışınım akılarının dalga boyundan 100 000 defa daha küçük olabilir. Böylece, elektron akılarının kullanılması, ayırma gücünü daha da artırır ve 100 000 kat civarında büyütmelerin elde edilmesini sağlar.

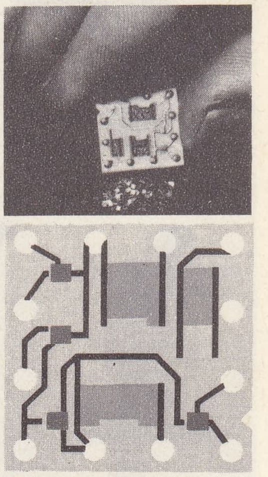

kablo
yarı-iletkenler (diyotlar, transistorlar)
dirençler
bağlantı pimleri

mikromodül
âlet ve şeması

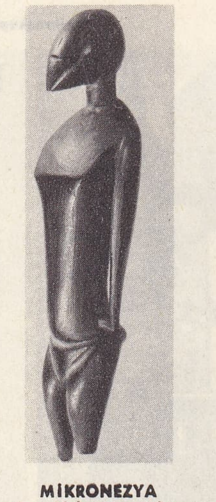

MİKRONEZYA
tino, Nukunono adası
musée de l'Homme, Paris

Foto. LAROUSSE

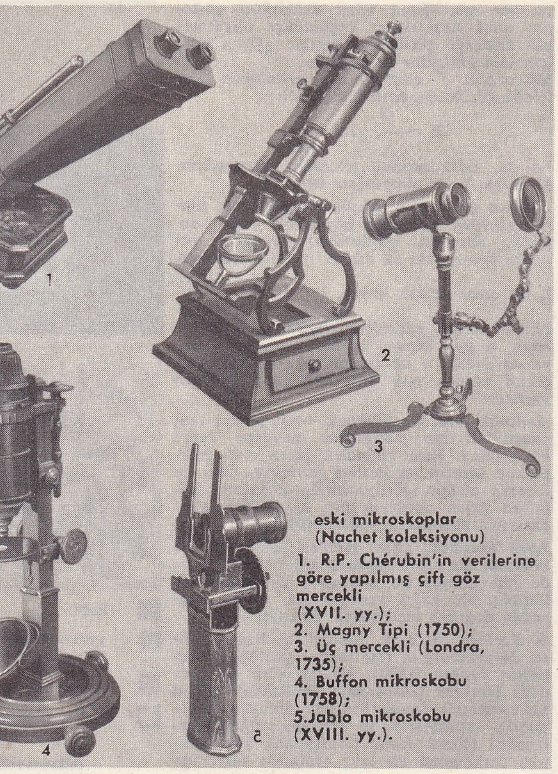

eski mikroskoplar
(Nachet koleksiyonu)
1. R.P. Chérubin'in verilerine göre yapılmış çift göz mercekli (XVII. yy.);
2. Magny Tipi (1750);
3. Üç mercekli (Londra, 1735);
4. Buffon mikroskobu (1758);
5.Jablo mikroskobu (XVIII. yy.).

eski mikroskoplar

Elektronik mikroskopta, elektron yayan bir katot vardır; bir elektrik alanıyle harekete geçirilen bu elektronlar, havası boşaltılmış bir tüp içinde yayılır. Cisim üzerine toplanan, sonra da mercek vazifesi gören bobinler veya kondansörler tarafından kırılan elektronlar, en sonunda bir flüorışıl ekranın veya cismin optik olarak büyütülebilen görüntüsünün yer aldığı, bir fotoğraf kâğıdının üzerine çarpar. Bu âlet, fizikte, kimyada ve biyolojide çok büyük imkânlar sağlar.

● *Proton mikroskobu.* Henüz inceleme döneminde olan bu âlet, elektronik mikroskopun gelişmiş bir şeklidir. Protonların kütlesi elektronlarınkinin 1 840 katı ve dalga boyları daha küçük olduğu için elektronların yerine protonlaıı kullanmakla daha fazla büyütme imkânlarının sağlanacağı sanılmaktadır. (L)

mikroskoplar

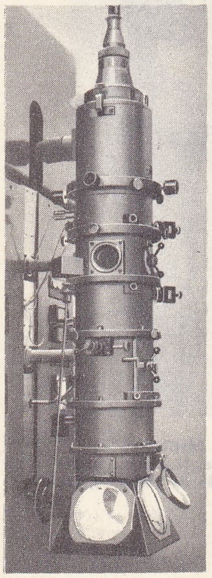

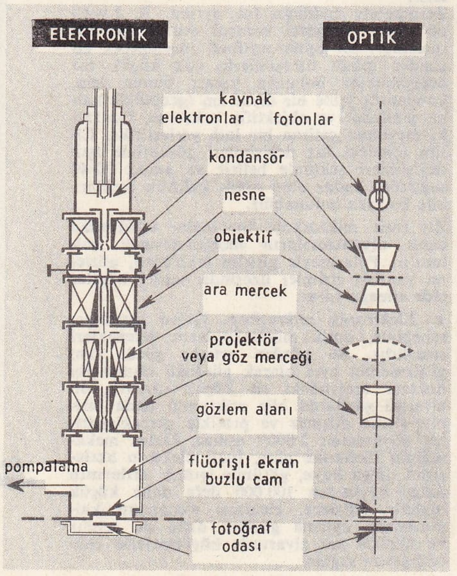

MİKROSKOP (latincesi *Microscopium*), Oğlak* takımyıldızının güneyinde yer alan Güney gökküresi takımyıldızı; yükselimi, 1,3 kadirden *Balıkağzı** yıldızınınkiyle aynıdır ve bu yıldızdan yaklaşık olarak iki saat sonra gözlenir. (L)

MİKROSKOPİK sıf. (fr. *microscopique*). Mikroskop yardımıyle yapılan: *Mikroskopik gözlem.* || Ancak mikroskopla görülebilen: *Mikroskopik tanecik.* || *Teşm. yol.* Çok küçük: *Mikroskopik cisim.* (L)

MİKROSOMMİT i. (fr. *microsommite*). Miner. Tabiî sodyum ve potasyum alüminosilikat; feldispatımsılar grubundandır. (L)

MİKROSONDA i. (fr. *microsonde*'dan). Teknol. Çok küçük hacimde alınmış bir maddedeki elemanların dozunu belirlemeğe yarayan sonda.

— ANSİKL. Teknol. *Elektronik mikrosonda,* monokinetik elektron demetini, incelenecek örneğin yüzeyi üzerinde odaklaştıran (toplayan) bir elektron tabancasıdır. Elektronların çarptığı noktada elde edilen spot, mikron kare seviyesindedir. Elektronların etkisiyle örnek içindeki elementlerin her biri, X ışını üreten bir lambanın antikatodu görevini yaparak, özel bir X ışını yayar. Bu ışımanın şiddeti ve dalga boyu, bir tayfölçerle analiz edilir ve ölçülür; cihaza konmuş belirli örneklerle karşılaştırılarak, incelenen alaşımın bileşimi bulunur. Bu âletin uygulama alanları çok çeşitlidir, en önemlileri arasında şunlar sayılabilir: bir maden içinde çözelti halinde bulunan başka bir madenin yayılmasını inceleme; bir çökelti taneciği veya bir inklüzyon içindeki elementlerin belirlenmesi ve doz tayini; alaşımlardaki tabakalaşmanın incelenmesi. Bununla birlikte, bu metodun uygulanamayacağı yerler de vardır: atom numarası 12'den küçük olan veya alaşımın içinde çok düşük oranda bulunan elementlerin dozu bu metotla bulunamaz. (L)

MİKROSOSYOLOJİ i. (fr. *microsociologie*). Gurvitch'in terminolojisinde, kurum haline gelmemiş küçük grupların sosyolojik incelenmesine verilen ad. (L)

MİKROSPEKTROSKOP i. (fr. *microspectroscope*). Mikrobiyol. Âdi mikroskoptaki gözleme merceğinin yerine, gözlenen cisimden gelen ışıkları tayf halinde gösterebilecek prizmalar konarak elde edilen mikroskopik spektroskop. (L)

MİKROSPORİ i. (fr. *microsporie*). Bir microsporum'un sebep olduğu hastalık.

— ANSİKL. *Mikrospori,* Gruby ve Sabouraud'nun bulduğu küçük sporlardan ileri gelen ve saçlı deride kelliğe sebep olan bulaşıcı bir hastalıktır. Saçlı deride önce 3-5 sm çapında yuvarlak çıplak bir alan veya birçok ufak çıplak alan meydana gelir; hastalığı yapan *Microsporum Audouini* adlı asalak mantarın sporları saçın etrafını bir kılıf gibi sarar. Hastalık bulaşıcı olduğundan, tedaviyi gerektirir: radyoterapi ve talyumla veya cımbızla hasta saçlar sökülüp atılır. Hastalığın yeniden belirmemesi için mantarlara karşı etkili lokal bir tedavi de uygulanır. (L)

MİKROSTEZİ i. (*microsthesie*). Elde tutulan cisimlerin gerçekte olduğundan daha hafif ve daha ufak görünmesi şeklinde dokunma duygusu bozukluğu. (L)

MİKROŞİZOGONİ i. (fr. *microschizogonie*). Biyol. Bazı sporluların gelişme çevriminde yer alan eşeysiz üreme tarzı. (Bir şizonttan mikroşizozoitler, onlardan mikrogamontlar, onlardan da mikrogametler oluşur.) [L]

MİKROŞİZOZOİT i. (fr. *microschizozoite*). Şizontun bölünmesinden doğan ve sonunda mikrogametleri meydana getirecek olan dölleri veren şizozoit. (L)

MİKROTAZİMETRE i. (fr. *microtasimetre*'den). Fiz. Çok küçük basınç değişmelerini belirten cihaz. (L)

MİKROTERM i. ve sıf. (fr. *microtherme*). +15°C'tan aşağı sıcaklıkta yetişebilen (bitki). [Bu gibi bitkiler, yerde bir kr tabakası bulunduğu zaman, belli bir süre soğukta kalmağa ve düzgün aralıklarla değişen iklim şartlarına muhtaçtır.] (L)

MİKROTERMİ i. (fr. *microthermie*). Fiz. Termi'nin milyonda biri değerinde ısı birimi. *Eşanl.* KALORİ. (L)

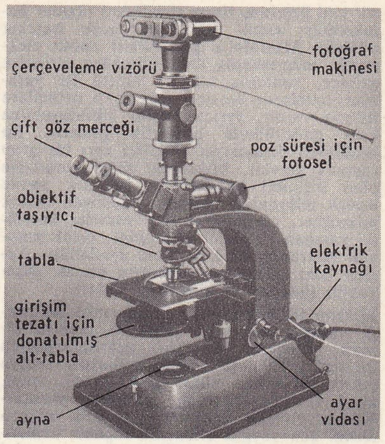

mikroskop

MİKROTİNİT i. (fr. *microtinite*). Miner. Monzonit veya diyorit'in lökokrat çeşidi; plajiyoklaz'ı cam görünümündedir. (L)

MİKROTOM i. (fr. *microtome*). Önceden sertleştirilmiş bitki veya hayvan dokularından, mikroskopta muayene etmek üzere ince dilimler kesmeğe yarayan âlet. (L)

MİKROTRAVMA i. (fr. *microtraumatisme*'den). Patol. Çok hafif travma. (Bir defa olursa önemsizdir, fakat art arda birçok defa olursa basit bir iltihaptan habis urlara kadar çeşitli patolojik belirtilere sebep olabilir. Giyecek sürtünmesi, taşıt sarsıntısı, bir âletin sürekli değmesi birer mikrotravmadır.) [L]

MİKROTRON i. (önek *mikro* ve [*elek*]*tron*'dan). Nükl. Siklotrona benzeyen, fakat iyonları değil de elektronları hızlandırmağa yarayan, magnetik rezonanslı hızlandırıcı. (Rus fizikçisi Veksler'in tasarladığı bu cihaz, sabit bir magnetik alan ile değişken frekanslı bir alternatif gerilmeden yararlanır.) [L]

MİKROVİZÖR i. (fr. *microviseur*). Kapının kalınlığınca açılmış bir oyuğa yerleştirilen ve dışarıdan görülmeksizin geniş bir alanı görme imkânı veren göz deliği, yavru pencere. (L)

MİKROVOLT i. (fr. *microvolt*). Elektr. Volt'un milyonda biri değerinde, potansiyel farkı birimi (sembolü: μV). [L]

MİKROWATT i. (fr. *microwatt*). Elektr. Watt'ın milyonda birine eşit olan, doğru akımda güç, alternatif akımda aktif güç birimi (sembolü: μW). [L]

MİKROYAPI blş. i. Fiz. Mikrografi metotlarıyle incelenen bir katının, özellikle bir maden alaşımının ayrıntılı yapısı. (L)

MİKROZİMA i. (fr. *microzyma*). Biyol. Bechamp'nın (1875) mikromer'ci teorisinin esas dayanağı olan eleman. (Bechamp'a göre bu eleman özel yapısı ve şekli olan bir «hayat atomu»dur. Mikrozimaların etkisi altında yumurta veya tohumdan belli bir tür meydana gelir. Mikrozima teorisi Buffon'un organik moleküller teorisini andırmaktadır.) [L]

MİKROZOM i. (fr. *microsome*). Dokubil. Boyutları 5 ilâ 300 milimikron arasında değişen ve ültrasantrifüj ile ayrılabilen sitoplazma parçacığı.

— ANSİKL. A. Claude'un *mikrozom* adını verdiği bu parçacıklar J. Brachet'nin «tanecik» dediği şeydir. Sitoplazmanın yüzde 25'i mikrozam olabilir. Mikrozomlar muhtemelen ergastoplazmanın parçalanarak dağılmasından ileri gelir; ergastoplazmada ribonükleik asidin fazla oluşu, içindeki mikrozomlardan dolayıdır. (L)

MİKROZOOSPORANGİYUM i. (fr. *microzoosporange*'dan). Bot. Bazı suyosunlarında erkek organ sayılan mikrozoosporları meydana getiren organ. (L)

MİKSA i. Leng. Meksika'da Oaxaca eyale-

Foto. LAROUSSE

tinde 30 000 kişi tarafından konuşulan dil. (L)

MİKSA i. (fr. *myxa*). Kuşlarda, çene kemiğinin iki çatının önden kaynayarak meydana getirdiği çene çıkıntısı.

— Bot. Hodangillerden *Cordia myxa*'nın meyvesi. (L)

MİKSAMİP veya **MİKSOAMİP** i. (fr. *myxamibe* veya *myxoamibe*'den). Myxomycetes grubundan mantar sporlarının çimlenmesiyle oluşan hücre. (Selüloz zarı bulunmayan ve sırf protoplazmadan ibaret olan bu hücre, amipsi hareketler yapabilir. Bunlardan birçoğu sitoplazmalarını «plazmod» denilen tek bir kütle halinde birleştirebilir ve bu kütle ritmik hareketler yapar.) [L]

MİKSAR sıf. (ar. *keşret*'ten *mikşār*). *Esk.* Çok konuşan, geveze. || Çoğaltan, teksir eden. (M)

MİKSEFE i. (ar. *keşāfet*'ten *mikşefe*). *Esk.* İçine elektrik enerjisi doldurulan âlet, kondansatör. (*Meksefe* de denir.) [M]

MİKSER i. (ing. *to mix*, karıştırmak'tan *mixer*). Çeşitli gıda maddelerini (yumurta, süt, meyve suyu, sebze suyu, sıvı yağlar v.b.) karıştırmağa yarayan elektrikli cihaz. (L)

MİKSİT i. (fr. *mixite*). Miner. Hidratlı tabiî bakır ve bizmut arsenyat. (L)

MİKSİYOLOJİ i. (fr. *mixiologie*). Biyol. Farklı türden bireyler arasındaki birleşme imkânlarını ve bunlardan olan yavruların üreme durumunu inceleyen bilim. (Tür içi birleşmeler verimli, türler arası birleşmeler kısır sonuç verir.) [L]

MİKSİYON i. (fr. *mixtion*). Boya. Altın, gümüş ve bronz kaplamada yapıştırıcı olarak kullanılan, çabuk kuruyan, çok akıcı özel bir vernik.

— Teknol. Terebentin esansı ile kopal verniğinden meydana gelen ve üzerine kâğıda basılmış resimler yapıştırılacak seramik parçalarını mordanlamağa yarayan sıva. (L)

MİKSOBAKTERİ i. (fr. *myxobactérie*). Kümelenince pelte gibi yaygın koloniler meydana getirebilen, hareketli uzun bakteri. (L)

MİKSOİD sıf. (fr. *myxoïde*). Dokubil. Müküs görünüşünde olan. *Eşanl.* MÜKOYİT. (L)

MİKSOKONDROM i. (fr. *myxochondrome*). Patol. Kıkırdak ve miksoyit dokulardan meydana gelen ur. (L)

MİKSOLYDİOS sıf. ve i. Eski yunanlıların klasik makamlarından biri için kullandıkları terim: IX. yy.da yeniden ortaya çıkan terim 7. âyin makamını belirtmeğe yarardı; bu makam, sol tonik noktası üstüne kurulu diatonik bir ıskala ile gösterilir ve çekimsiz, duygun olmayan bir majör makam sınıfına girerdi. (L)

MİKSOM i. (fr. *myxome*). Patol. Sümüksü bağ dokusundan meydana gelen yumuşak ur.

— ANSİKL. *Miksom*'un yapısı jelatinimsidir; kesildiğinde içinden bazen, yapışkan koyu bir sıvı akar. Dokusu sümüksü bir ana madde içine dağılmış yıldız şeklindeki hücrelerden oluşur ve embriyondaki bağ dokusunu andırır. Zararsız bir bağ dokusudur. Habis olanına miksosarkom denir. (L)

MİKSOMATOZ i. (fr. *myxomatose*). Bir ültravirüsten ileri gelen tavşan hastalığı.

— ANSİKL. *Miksomatoz* 1898'den beri bilinmektedir; brezilyalı Sanarelli, Montevideo'da hastalığı yapan ültravirüsü bu tarihte ortaya çıkardı. Miksomatoz insana geçmeyen, fakat evcil ve yabanî tavşanları kırıp geçiren bulaşıcı ve öldürücü bir hastalıktır. 1950'de Avustralya'da salgın halinde görüldü.

Bulaşma hem doğrudan doğruya temasla, hem de sineklerin sokmasıyle olur. Üç beş günlük bir kuluçka devresinden sonra lenf düğümlerinde sertleşme, sonra göz kapaklarında şiddetli iltihap, hemen sonra irinli bir akıntı görülür. Kulaklar sarkar; şişer ve aşırı zayıflama yüzünden hayvanın yüzü çirkin bir görünüş alır. Cinsiyet organlarında da iri ödemler belirir. Deri altında kabarcıklar ortaya çıkar, hattâ bunlar yara halinde açılabilir. Çabucak kör olan tavşanlar birkaç gün içinde ölür. Hazırlanan bir aşı, tavşanlarda bağışıklık sağlar. Bir veterinerce yapılması gereken bu aşı sadece önleyicidir, hastalığı kapmış olan hayvanlarda etki göstermez. Bağışıklık çabuk sağlanır ve altı aydan fazla sürer. Bazı ülkelerde miksomatoz, kanunen tehlikeli salgın hastalıklar arasında sayılır. (L)

MİKSOMİYOM i. (fr. *myxomyome*). Patol. İçinde karışık olarak, farklılaşmamış, sümüksü bağ dokusuyle farklılaşarak düz kasa dönüşmüş bağdokusu bulunan ur. (L)

MİKSORE i. (fr. *myxorrhée*). Patol. Bağırsağın aşırı müküs salgılaması; müküs zarlı anterokolitte görülür. (L)

MİKSOSARKOM i. (*myxosarcome*). Patol. *Eşanl.* SARKOMİKSOM. Bk. MİKSOM.

MİKSÖDEM i. (fr. *myxoedème*). İçsalgı bil. Derinin ödemli ve beyazımsı bir renk alması, örteneklerin seröz sızıntı ile dolması, zihin bozukluğu, ruhsal gerilik gibi belirtilerle kendini gösteren ve tiroit bezinin yetersizliği, dumura uğraması veya yokluğundan ileri gelen hastalık.

— ANSİKL. *Miksödem*, tiroit hormonlarının yeteri kadar salgılanmamasından ileri gelir. Doğuştan olan miksödem çok ilgi çekicidir: böyle hastalarda memeden kesilme devresinden itibaren boyca büyüme yavaşlar (cücelik), baş irileşir, kol ve bacaklar küçük ve çarpık olur. Daha sonra, cinsel organlar gelişmez. Ruhsal gelişme de vücut gelişmesi gibi geri kalır. Kretenlik* doğuştan miksödemin bir çeşididir.

Yetişkin insanda miksödem, sadece ödem, örtenek şişkinliği, saç dökülmesi, uyuşukluk ve iktidarsızlık yapar. Miksödem, tiroit tedavisiyle (tiroit özütü, tiroksin), tedavi dozu iyi ayarlanmak ve devam ettirilmek şartıyle iyileşir.

Hastalığın oluş mekanizması iki türlüdür: 1. çevresel menşeli hipotiroidi; yani doğuştan tiroit yokluğu, cerrahî olarak tüm tiroidin çıkarılması, dismetabolik tireoz (tiroit bezi büyüktür ama gerçek hormon salgılayamaz);

2. hipofize bağlı hipotiroidi, yani tireotrop hormon yokluğundan (hipopitüitarizm hali) ileri gelen hipotiroidi. (L)

MİKSZATH (Kalman), macar yazarı (Szklabonya 1847 - Budapeşte 1910). Önce gazetecilik yaptı, sonra *A Tot Atyafiak* (Slovak Köylüleri) [1881] adlı hikâye kitabını yayımladı. Hikâyelerinde köy törelerini işledi: *A Jo Palocok* (İyi Palocz'lar) [1882]; *Urak es Parasztok* (Efendiler ve Köylüler) [1886]. Romanları: *A Beszelö Köntös* (Sihirli Kaftan) [1889] ve *Szent Peter Esernyöje* (Aziz Petrus'un Şemsiyesi) [1895]. (L)

MİKŞAT i. (ar. *mikşat*). El santl. *Esk.* Hattatların kamış kalemleri yontmak için kullandıkları âlet. (Kalemtıraştan farklı bir âlet olan mikşattan başka, üç türlü kalemtıraş daha vardı.) [M]

MİKTA i. Bk. MIKTA.

MİKTAR veya **MİKDAR** i. (ar. *kadr*'den *mikdār*). Nicelik, ölçü, sayı: *Yemen çöllerinde kavrulup mahvolan Anadolu evlâtlarının miktarını biliyor musunuz?* (Atatürk). *Lâzım gelen miktara baliğ olmak için daha bir miktar altına ihtiyaç vardı* (Ziya Gökalp). || Oran: *Biraz realist olsanız, bir parça, ufak bir miktarda, her şey değişirdi* (A. H. Tanpınar). || *Bir miktar*, biraz: *Bagiler ise onları takip etmekte olduklarından Eşter bir miktar asker ile Haris İbni Cemhan'ı gönderip onları kurtardı* (Cevdet Paşa). || *Bol miktarda*, bolca, sayıca fazla.

— *Esk. Miktar-ı kâfi*, yeter derecede. || *Bî-miktar*, önemsiz.

— Dil bil. *Miktar zarfı*, bir fiilin veya fiilimsinin, bir sıfatın veya başka bir zarfın anlamını azlık çokluk bakımlarından etkileyen zarf. Bk. ZARF.

— Elektr. *Elektrik miktarı*, doğru akımda, akım şiddeti ile akımın geçiş süresinin çarpımı. (Bk. COULOMB.) || Elektrostatikte, ELEKTRİK YÜKÜ*'nün eşanlamlısı.

— Fiz. *Isı miktarı*. Bk. ISI. || *Işık miktarı*. Bk. IŞIK.

— Huk. *Miktarda hata*. Bk. HATA.

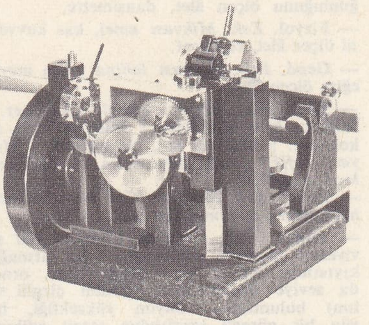

mikrotem

— Kim. Bir maddenin, bir karışıma, bir bileşiğe giren ve girmesi gereken oranı; doz. || *Miktar analizi*, bir karışımı veya bir bileşiği meydana getiren maddelerin hacim veya kütle miktarını belirleyen analiz. *Eşanl.* NİCEL, ANALİZ.

— Mat. *Hareket miktarı*. Bk. ÇOKLUK. (LM)

MİKTİK sıf. (fr. *mictique*). Biyol. *Miktik dişi*, rotatorlarda hem döllenebilen, hem de döllenmesiz çoğalabilen dişi. (L)

Mikulicz akaçlaması, alman cerrahı Johann von *Mikulicz-Radecki* (1850-1905) tarafından bulunan tıbbî akaçlama metodu; asepsi yapılamayan cerrahî müdahalelerden sonra karın boşluğunu akaçlamağa yarar. Bunun için iç fitil dolu bir gazlı bez torbası kullanılır. (L)

Mikulicz hastalığı, iki ayrı hastalığa verilen ad: 1. iki taraflı olarak gözyaşı ve tükürük bezlerinin şişmesine denir; lenfoit lösemiler ve lenfogranülomatoz ile ilintisi tartışma konusu olmakla birlikte, hastalığın sebebi belli değildir; büyük bir tehlikesi yoktur; 2. erginlik çağındakilerde görülen ve beslenme bozukluğundan ileri gelen fibromlu-kistli kemik iltihabına denir. Her iki hastalık da cerrah Johann von Mikulicz - Radecki'nin (1850-1905) adıyle anılır. (L)

MİKULCZYCE, esk. alm. **Mikultschütz**, Polonya'da (Katowice voyvadalığı) şehir, Yukarı Silezya'da; 17 600 nüf. (L)

MİKULOV, esk. alm. **Nikolsburg**, Çekoslovakya'da kasaba, Moravya'da (Brno seçim çevresi), Avusturya sınırı yakınında; 5 200 nüf. Ditrichstein şatosu. Prusya ile Avusturya arasındaki barış hazırlıkları temmuz 1866'da burada imzalandı. (L)

MİKUNİS (Samuel), yahudi işçi hareketi militanı (doğ. 1903). Mühendis oldu. Yahudi ve milletlerarası işçi hareketine fiilen katıldı. Filistin Komünist partisi üyesi (1938), daha sonra Merkez Komitesi sekreteri (1946 -1948); İsrail devletinin kuruluşundan sonra İsrail Komünist partisi siyasî büro üyesi, genel sekreteri ve Geçici Devlet konseyi üyesi oldu (1948). 1949'da parlamentoya (*Knesset*) milletvekili seçildi. (M)

MİKYAL i. (ar. *keyl*, tahıl ölçüsü'nden *mikyāl*). *Esk.* Tahıl ölçeği. (M)

MİKYAS i. (ar. *kıyās*'tan *mikyās*). *Esk.* Bir şeyi ölçmeğe yarayan âlet, ölçü âleti, ölçek. || Uzunluk ölçüsü. || Nispet, derece, ölçü: *Efendiler, bu nevi vakayie bundan sonra vâsi mikyasta tesadüf edeceğiz* (Atatürk). *Biraz mikyası geçmiş, biraz tamammülünden ziyade içmişti* (H. Z. Uşaklıgil).

— Coğ. Bir sıvının seviyesini ölçmeğe yarayan ve üzerinde birim çizgileri bulunan, pirinçten yapılmış basit ölçü âleti. Bk. ANSİKL.

— Fiz. *Esk. Mikyası gaz*, gazölçer, manometre. || *Mikyası hamz*, asitölçer. || *Mikyası hurdebinî*, mikrometre. || *Mikyası kuvvet*, dinamometre. || *Mikyası leben*, sütün yoğunluğunu ölçen âlet, laktodansimetre. || *Mikyası rutubet*, nem ölçen âlet, higrometre. || *Miktası seda*, sesin şiddetini ölçen âlet. || *Mikyası zelâzil*, depremlerin şiddetini ve yönünü ölçen âlet. Sismograf. || *Mikyasül harare*, termometre. || *Mikyasül hevâ* (veya *mikyasür riyah*), rüzgâr hızını ölçen âlet, anemometre. || *Mikyasül matar*, bir yılda düşen yağış miktarını kaydeden âlet, plüvyometre. || *Mikyasül mayiât*, sıvıların yo-

ğunluğunu ölçen âlet, dansimetre.

— Fizyol. *Esk.* ***Mikyası amel,*** kas kuvvetini ölçer âlet, ergograf.

— Geod. *Esk.* ***Mikyası inhina*** (veya *meyl*), eğim ölçen âlet.

— Kim. *Esk.* ***Mikyası kalevî,*** alkalölçer. ‖ ***Mikyası klor,*** klorölçer. ‖ ***Mikyası küûl,*** alkolölçer. ‖ ***Mikyası mâ,*** hidrometre. ‖ ***Mikyası saffeti hevâ,*** odyometre. ‖ ***Mikyasül levn,*** renkölçer.

— Psikol. *Esk.* ***Mikyası hissî*** (veya ***mikyası hassasiyet***), duyum ölçen âlet.

— ANSİKL. Coğ. İlkçağda Mısır'da Nil seviyesini ölçmede kullanıldı. Su, ırmağın kıyısında açılan bir havuza alınır, orada da seviye ölçme âleti (bölüm çizgili sütun) bulunurdu. Suyun yüksekliği, her gün bir görevli tarafından tespit edilerek bir münadi tarafından ilân edilirdi. Önceleri suyun yükselişi iskandil ile ölçülürken, sonraları Yakub bin Yusuf tarafından yapılan Nil mikyasları ile ölçmeğe başlandı. Amr ibnül Âs, Mısır'ı ele geçirdikten sonra, biri Assuan'da, öbürü Dendere'de olmak üzere iki mikyas yapıldı. Son olarak, halife Mütevekkil Al'Allah da büyük bir Nil mikyası yaptırdı. (M)

Mikyası Şeriat, Dr. Hüseyin Remzi tarafından yayımlanan haftalık siyasî gazete (1908). Sert siyasî tenkitlerinden dolayı yayımına devam edemedi ve kapanmak zorunda kaldı (15 nisan 1909). [M]

MİL i. (ar. *mil*). Göze sürme çekmeğe yarayan kemik veya fildişinden yapılmış, ince ve uzun âlet. ‖ Sivri uçlu çelik kalem. ‖ Sivri dağ tepesi. ‖ Bir küre veya yuvarlağın üstünde döndüğü eksen.

— DEY. (***Birinin gözlerine***) ***Mil çekmek,*** bir kimsenin gözlerini kızdırılmış mil ile kör etmek: ***Mişel Strogof'un mil çekilen gözlerini hatırlıyor ve hafızamın hâlâ, nasıl donmadığına şaşıyordum*** (R.H. Karay).

— Bayınd. Açılıp kapanan bir köprünün etrafında döndüğü ahşap parça.

— Cerr. Kırık kemikleri birbirine tutturmak veya bir eklemi sağlamlaştırmak amacıyle kemik cerrahisinde kullanılan ve gittikçe incelen veya her tarafı aynı kalınlıkta olan dört köşeli, üç köşeli veya silindirimsi ince uzun nesne.

— Dy. ***Mil ucu,*** boji kasasına tutturulmuş mafsal tertibatının bir yuvaya giren erkek kısmı. ‖ ***Oyuk mil,*** bir elektrik veya dizel-elektrik lokomotifinde, motorun meydana getirdiği kuvvet çiftini motris tekerleklerin dingiline ileten içi oyuk mil. (Motor dingili milin oyuğuna girmiştir ve mile göre yatay veya düşey küçük hareketler yapabilir.)

— Diş. cerr. ***Kanal mili,*** diş kökündeki kanalları girilebilir hale getiren ve genişleten âlet.

— Elektr. ***Elektrik mili,*** iki veya daha çok mekanik milin sürekli senkronizasyonunu sağlayan düzen. (Her mil, bilezikli ve üç fazlı asenkron bir motora bağlıdır. Rotorları paralel bağlıdır, statorları da aynı üç fazlı şebekeden beslenir. Rotorların ortak devresinde sürekli olarak bir direnç bulunur.)

— İnş. ***Mil yuvası,*** kâgir içine saplanan ve bir kapının mil ucuna yuva vaziresi gören madenî parça.

— Mekan. Bir hareketi iletmek veya başka bir harekete dönüştürmek için kullanılan makine elemanı. (Bk. ANSİKL.) ‖ ***Fener mili*** (veya ***iş mili***), bir takım tezgâhında işlenecek parçayı veya bir kesici âleti taşıyan, silindir biçiminde döner kısım. (Bk. ANSİKL.) ‖ ***Fener mili burnu,*** bir tornada, tahrik tertibatlarına bağlı olan ve işlenecek parçaya destek olan kısım. (Bk. ANSİKL.) ‖ ***Kam mili.*** Bk. KAM. ‖ ***Krank mili.*** Bk. KRANK. ‖ ***Tahrik mili,*** bir vites kutusunda veya bir moment değiştiricide ve daha genel olarak, bir güç iletiminde motor tarafında bulunan mil. ‖ ***Tekerlek mili,*** diferansiyelin hareketini motris tekerleklerden birine ileten mil.

— ANSİKL. Mekan. Hareketini doğrudan doğruya makineden alan ***motris mil*** veya ***yatak mili*** (otomobillerdeki manivela mili veya ***krank mili*** ile yatak milinin (***kardun**** ***mili***) veya manevra kolunun (demiryolu makaslarında veya işaretlerindeki döner miller) hareketini çeşitli organlara ileten ***transmisyon milleri*** olmak üzere iki çeşit mil vardır.

Miller, yer yer ***yatak***'larla desteklenir. Milin bir yatak içinde dönen kısmı ***muylu*** adını alır. Makaralar, dişliler, kollar ve kamlar, desteklik eden millerin çok uzun olanları (5-6 metreden uzun), kavrama mafsallarıyle birleştirilen birçok parçadan meydana gelir.

● ***Fener mili.*** Bir takım tezgâhının ***fener mili***'nin uç kısmında, işlenecek parçayı taşıyacak olan bir torna aynası veya tabla, bazen de konik bir çap içinde sap takılan ve basit bir kavramayle harekete geçirilen bir âlet (matkap, freze, radyo çubuğu v.b.) veya bir torna ucu bulunur. Bazı takım tezgâhlarında, aynı parça üzerine aynı anda birçok delik açabilen birden fazla fener mili bulunabilir.

Fener mili burnu. Bir tornada, fener mili burnunun silindir biçiminde (düz veya dişli) ya da konik (daha iyi merkezlemek için) olan dış kısmına tornanın tablası dayanır; konik olan iç kısmı ise, torna uçlarını veya bazen parçayı tutan kıskaçları taşır. Fener mili burunları genelikle standartlaştırılmıştır. Başka bir âlet kullanmadan iyi bir merkezleme elde etmek için, bu parçanın tornaya takılması ve kesici âletlerin bu uca tutturulması büyük bir dikkatle yapılmalıdır. (LM)

MİL i. (ing. *mile*'den). Metrol. Uzaklık birimi. ‖ ***Coğrafî mil,*** ekvatorda bir dakikalık yayın uzunluğu, 1 854 m. ‖ ***Deniz mili,*** yüzölçümü Yer'in yüzölçümüne eşit bir küre üzerindeki bir büyük dairenin herhangi bir yerinde bir dakikalık yayın uzunluğu, 1 853 m. (Yer'in kutuplardaki basıklığı, ekvatordaki şişkinliği sebebiyle uygulamada bu değer, kutupla-ra oranla 19 m kısadır. Ancak $48\frac{1}{2}$ derece enleminde yukarıdaki değeri bulur. İngiliz ve amerikan deniz haritalarında bu değer, ortalama olarak bir büyük dairenin 1/21 600'ü veya 1 dakikalık yayının uzunluğudur. Almanlar, fransızlar ve başka bazı denizci milletler 1 mili 1 852 m olarak kabul eder. Bu da 45 derece enlemlerinde 1 dakikalık büyük daire yayının uzunluğudur.) *Esk.* Mili bahrî. ‖ ***Kara mili,*** 1 609, 3 m. (Genellikle nehir ve göl seyirlerinde kullanılır. İngiltere'de bir statü ile yürürlüğe konduğundan ***statü mili*** de denir.) *Esk.* Mili berrî. ‖ *Esk.* Bin adım (1 481 m) değerinde, Romalılara ait yol ölçüsü birimi. ‖ Yollarda mesafeyi belirtmek için dikilen taş veya tahtadan işaret. (M)

MİL i. ([?]). Jeol. Daha çok 5 - 20 mikronluk (bazı jeologlara göre 2-100 mikron) parçacıklardan meydana gelen çökelti. (Bazıları su, bazılarıyse rüzgâr etkisiyle yığışan ve toprağı çok verimli hale getiren bu parçacıklar, nemi iyi muhafaza eder ve suyun bütün kılcal hareketlerine imkân verir.) *Eşanl.* BALÇIK. (L)

MİLA, Cezayir'de (Konstantin idare bölümü) idare çevresi merkezi, vad el-Kebir vâdisinde, Kollo kabiliyesinin ormanlık dağları ortasında 21 268 nüf. Şehir eski surlarla çevrilidir. Ticaret merkezi. Mantar işletmesi. Yağ fabrikaları. — ***Mila idare çevresi,*** 206 202 nüf. (L)

MİLA (Massimo), italyan müzik tenkitçisi ve öğretmeni (Torino 1910). Torino konservatuvarında (1953) ve üniversitesinde (1960) müzik tarihi öğretmeni. *Mozart* (1945), *Verdi* (1958), *Falla* (1962) üstüne incelemeleri vardır. (L)

MİLÂD i. Bk. MİLÂT.

MİLÂDÎ sıf. (ar. *milâd*'dan *milâdî*). *Esk.* İsa peygamberin doğumuyle ilgili olan. ‖ ***Milâdî tarih*** (veya ***tarih-i milâdî***), Milâtla başlayan tarih: ***Bir zaman sonra da Türkiye'de zaten milâdî tarih kabul edildi. Ve eski tarihi kullanmak yasak oldu*** (Ş. S. Aydemir).

◆ **Milâdiye** sıf. *Esk.* Milâdî'nin dişili. ‖ ***Sene-i milâdiye,*** milât yılı. (M)

MILADY [mileydi] i. (ing. *my*, benim ve *lady*, hanımefendi kelimelerinden). İngiltere'de lord eşleri için kullanılan unvan. (L)

MİLÂHAT i. Bk. MELÂHAT.

MİLÂHAT i. (ar. *milâḥat*). *Esk.* Gemicilik, gemicilik bilgisi. (M)

MİL'AKA i. (ar. *milʿaḳa*). *Esk.* Tahta kaşık.

— G. santl. *Esk.* Hattatların kullandığı küçük kaşık.

◆ **Mil'akatıraş** blş. i. *Esk.* Tahtadan kaşık yapan kimse.

◆ **Mil'akatıraşlık** i. *Esk.* Tahtadan kaşık yapma işi. (M)

MİLAN (Luis), ispanyol vihuela'cısı (Valencia XV. yy. sonları - ay.y. 1561). Aragon ve Napoli kraliçesi Germaine de Foix'nın kocası Calabria dükünün sarayında yaşayan bir sanatçı grubundandı. *Libro de Vihuela de Mano İntitulado «El Maestro»* («Usta» Adı Verilen El Vihuelası Müziği için Kitap) [1535] ile tanındı. (L)

MİLANESE, Milano'da bölge. İtalya'nın geleneksel, siyasî ve iktisadî başkenti Milano, XII. yy.ın başından itibaren, ilkin ticaret burjuvazisinin yatırım yaptığı *contado*'yu içine alan bir mülk edindi. Ormanlar tarla haline getirilmeğe (XII. - XIII. yy.), sulama kanalları yapılmağa, buğday, pirinç (XV. yy. sonu), üzüm ve zeytin yetiştirilmeğe başlandı. Bundan sonra, feodal Piemonte bölgesi ile yarı feodal Verona bölgesi arasında hür bir toprak parçası gibi kalan Milano, lombard şehirlerini de kendine katmağa çalıştı. Ama, Cremona, Pavia, Piacenza, Como ve Lodi şehirlerinin tepkisiyle karşılaştı. İmparator Friedrich Barborossa da bu şehirlerin yardımına koştu. Milano'nun üstünlüğü, Lodi ve Como tarafından XII. yy.ın sonunda kabul edildi. Şehrin senyörleri olan Torriani'ler (Della Torre) [XIII. yy.] ve Visconti'ler (XIV. yy.) bir yayılma siyaseti güttüler: Bergamo, Novarra, Uiacenza, Alessandria, Tortona, Milano'ya ilk baş eğen şehirler oldu. Matteo I Visconti'nin (öl. 1322) kurduğu devlet Philippe de Valois'dan yardım gören papalık valisi Bertrand de Pouget'nin saldırısına karşı direndi (1320). Milano senyörü (1339-1354) başpiskopos Gian Visconti, Bologna ve Cenova'da kendini kabul ettirdi. Ama Lombardia'nın sınırlarını aşan bu kazançlar pek sağlam değildi. Kardinal Albornoz Bologna'yı geri aldı. 1355'te bağımsızlığını yeniden kazanan Cenova, sürekli tehdit altında bulunan bir bağımsızlıkla Milanese'ye veya Fransa'ya bağlanma arasında kararsız kaldı. Baspiskoposun üç yeğeni (Matteo II, Bernabo ve Galeazzo) arasında paylaşılan mülkü, 1385'te Gian Galeazzo'nun elinde toplandı. Galeazzo bu mülke ayrıca, Della Scala (Verona ve Vicenza, 1387), Carrara (Padova, 1388), ardından kendi adına Pisa, Perugia ve Bologna v.b. senyörlüklerini ekledi. Devletleri arasındaki bağları sıkılaştırmak için bu devletlerin mevzuatını birleştirmeğe çalıştı ve kendisine imparator Wenceslas tarafından 1395'te Milano dükü, 1397'de de Lombardia dükü unvanı verilmesini sağladı. Ama ölümü ve Giovanni - Maria'nın yetersizliği eserinin yıkılmasına yol açtı. Bir yandan içerideki entrikacıların, bir yandan da dışarıdaki Floransa ve Venedik isyancılarının kurdukları fesat komitelerinin muhalefeti karşısında küçük oğlu Filippo Maria (1412-1447) ancak lombardia şehirlerini yeniden ele geçirmeyi başarabildi. Ölünce, Milanolular Ambrosio cumhuriyetini ilân ettiler (1447-1450). Ambrosio cumhuriyeti de, kendini Venedik'e karşı savunmak için, son Milano dukasının damadı ücretli asker Francesco Sforza'dan yararlanmak zorunda kaldı. Sforza sonunda kendini Milano'ya kabul ettirmeyi başardı; Milano tarafından duka ilân edildi, nüfuzunu genişleterek Po ovasındaki senyörleri himayesine aldı (Este, Gonzago) ve bir yandan Venedik'e (Lodi barışı, 1454), Floransa'ya ve öbür italyan şehirlerine İtalya yarımadasında siyasî bir denge kabul ettirirken, bağımsızlığını da sağlamlaştırdı. Daha da ileri giderek Milano devletinin sınırlarını Akdeniz'e kadar genişletti (Cenova, 1464). 1480'de iktidarı, 1494'te de dukalık unvanını hileyle ele geçiren en küçük oğlu Ludovico il Moro ise Fransa'nın İtalya'ya müdahalesine yol açtı. Büyükannesi Valentina Visconti'nin haklarına dayanan Louis XII,

Milano'yu ele geçirdi, İl Moro'yu esir etti (1500) ve ele geçirmek için yüz yıldır göz diktikleri zengin Bellinzona, Locarno, Lugano vâdilerini İsviçrelilere bıraktı. Bunun üzerine, Milanese, Avrupa'da önemli bir yeri olan bir dama taşı durumuna geldi. Louis XII (1500-1512) ve François I (1515 - 1521) devirlerinde Fransızların elinde bulunan Milanese, Sforza ailesinin son temsilcilerine, İl Moro'nun oğulları olan Massimiliano'ya (1512 - 1515) ve Francesco II'ye (1521-1524, 1525-1526, 1529-1535) verildi. Mirasçısı olmayan Francesco II'nin ölümünde, Karl V ile Francesco II arasında 1524'te yapılan antlaşma gereğince Milanese Habsburg'ların arazisine katıldı: sonra imparator tarafından oğlu İspanya kralı Felipe'ye verildi (1540) ve kral naibi tarafından yönetilen bir ispanyol mülkü oldu.

Tabiî zenginlikleri ve Viyana ile ulaşım bakımından değerli bir bölge olan Milanese, ispanyol yönetiminde sıkıntı çekti. 1713'te Avusturya'ya terk edildi ve o zaman da batı sınırlarını kemiren Piemonte tarafından, Utrecht (1713), Viyana (1738), Worms antlaşmalarıyle Alessandrio, Tortona ve Sesia ile Ticino arasındaki bölge elinden alındı. Bir krallık yönetim konseyi tarafından her çeşit muhtariyetten yoksun bırakılan bölge (senatosu 1786'da lağvedilmişti), Habsburg'ların bilgili siyasetinden çok yararlandı ve bu durum ülkede yeni fikirleri benimsemiş seçkin bir tabakanın ortaya çıkmasına yol açtı. Böylece hükûmet danışmanı Veri'nin kurduğu Yurtsever derneği, tarım tekniğinin yayılmasını sağladı; Pavia üniversitesi Spallanziani ile Volta'nın çalışmalarından, Milano da Beccaria'nın derslerinden gurur duydu. Fransız işgali (1796) korku yarattı. Ama 1802'de de italyan cumhuriyeti adını alan (1805'te krallık oldu) Cisalpina cumhuriyetinin merkezi durumundaki Milanese'nin yine de bütün yarımadayı yönetmeğe yetecek kadar sağlam bir yeri vardı. İmparatorluğun çöküşünden sonra Milanese, Venedik-Lombard krallığını meydana getirmek üzere Venetia ile birleti, 1815'te Habsburg'lara bağlandı, ardından da italyan krallığına verildi (1859). [L]

MİLANEZ i. (*Milano*'dan fr. *milanaise*). Bir iplik üzerine gevşekçe sarılmış iki ipek ipliğinden meydana gelen ve özellikle ilik örmekte kullanılan ince ipek kordon. (L)

MİLANİ (Luigi Adriano), italyan arkeoloğu (Verona 1854 - Floransa 1914). Etrüsk medeniyetiyle ilgili çeşitli yayınları vardır. Floransa'da Etruria Topografya müzesini kurdu. (L)

MİLANİT i. (fr. *milanite*). Miner. Soluk yeşil renkli halloysit çeşidi. (L)

MİLANKOVİÇ (Milutin), yugoslav astronomu (Dalj, Hırvatistan 1879 - öl. 1958). Belgrad üniversitesinde profesör ve rasathane müdürüydü. *Klimatoloji İnceleme Kitabı* (1930), *Jeofizik İnceleme Kitabı* (1933-1938) başlıca eserleridir. Ekinoksların presesyon'unu belirleyen dünya ekseni hareketi, dünya ekseni eğiminin değişikliği, dünya yörüngesinin merkezden uzaklığının değişikliği gibi iklim değişikliklerini etkileyen bütün astronomik verileri inceledi. Bu verilere dayanarak *Milankoviç eğrisi* denilen eğriyi çizdi. Bu eğri, Dördüncü zamanda, yaz sıcaklığının farklı kuzey enlemlerine göre uğradığı değişikliği belirtir. Eğrinin küçük değerleri buzul devirlerinin, büyük değerleri ise buzullararası devirlerin çeşitli aşamalarına tekabül eder. (M)

MİLANO, İtalya'da şehir, Lombardia'nın merkezi, Po ovasını sulamak amacıyle meydana getirilen kanal şebekesinin ortasında; 1 683 600 nüf. Üniversite.

● *Coğrafya ve güzel sanatlar*. Milano, nüfus bakımından İtalya'nın ikinci, iktisadî bakımdan da en önemli şehridir. Lombardia ovasındaki elverişli konumu bu önemi kısmen açıklar: az çok bataklık olan Po vâdisi dışında şehir «fontanili» çizgisi üzerinde, tepelerle alçak toprakların temas noktasında kurulmuştur; ayrıca Alpler'i aşan üç büyük karayolunun da (Simplon yolu, Sankt Gothard yolu, Brenner yolunun bağlandığı Maloia yolu) birbirine yaklaştığı noktadadır. Barbar akınları sırasında şehrin sınırları dardı (100 hektar); eski dörtgen planı bugünkü merkez semtin güneybatısında bozulmadan kalmıştır. 1339'da ilk tahkimat hattı inşa edildi; yavaş yavaş evlerle örtülen ve Duomo çevresinde semtleri gelişen şehrin surları 230 hektarlık bir alanı kuşatıyordu. Bu sınırın kuzeybatısında dukalık şatosunun inşasından sonra, önce Sforza'lar, sonra da İspanyollar 800 hektarı içine alan ikinci bir sur inşa ettiler. XIX. yy.a kadar şehir eski ortaçağ sitesini merkez alan bir plana göre gelişti. 1964'te metro hizmete girdi.

Milano'nun bütün tarihî anıtları surların iç kısmındadır. Anıtların çoğu İkinci Dünya savaşında büyük hasar görmüş ama zevkli bir anlayışla onarılmıştır. Başlıca tarihî anıt Duomo'dur. Francesco Sforza'nın 1450'de yaptırdığı «Castello Sforzesco» büyük dörtgen kulelerle çevrili bir yapıdır. Kiliselerin başlıcaları şunlardır: XVI. yy.da, IV. yy.daki ilk görünüşüne göre yeniden inşa edilen San Lorenzo; roman - lombard üslûbunun en güzel örneği olan Sant'-

MİLANESE
Louis XII resimli sikkesi
Cabinet des Médailles, Paris

MİLANO

Sforza şatosu

Gökdelenler bölgesinin havadan görünüşü

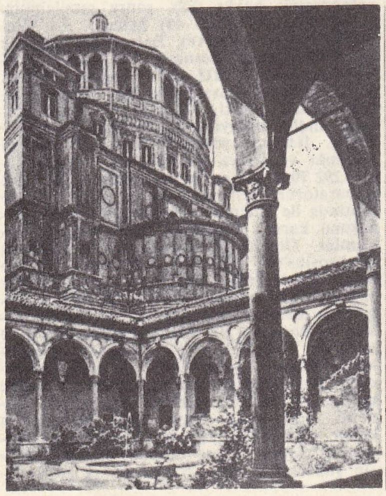

S. Maria delle Grazie'nin avlusu

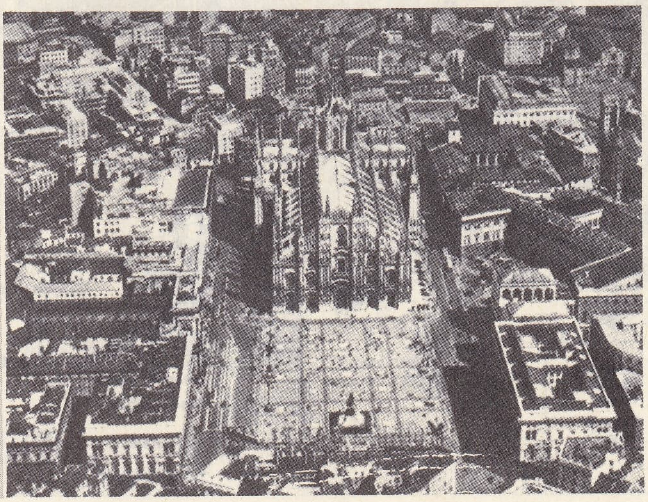

Katedral meydanının havadan görünüşü

Foto. LAROUSSE; Dizionario Enciclopedico italiano

Scala tiyatrosu

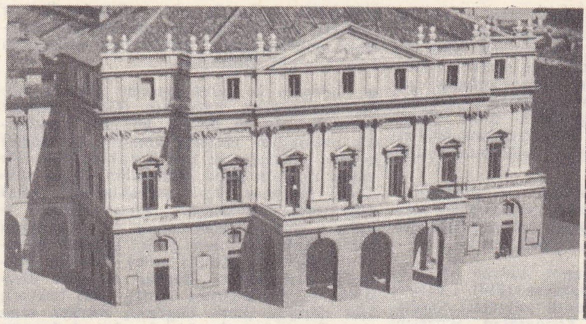

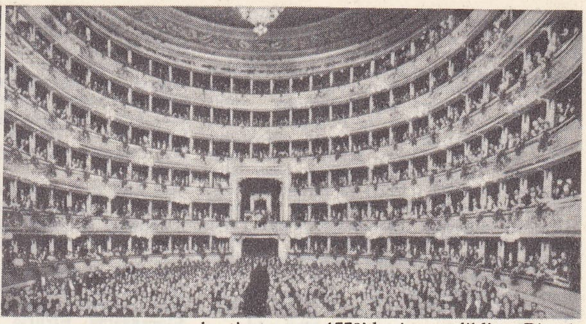

solda, Castello Sforzesco; sağda, Santa Maria delle Grazie

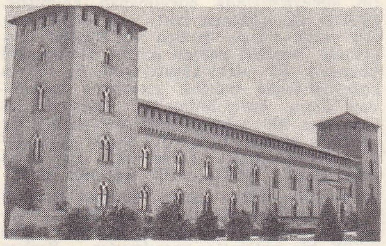

Ambrogio (XI. yy.); San Vittore (XII. ve XVI. yy.); Leonardo da Vinci'nin ünlü *Cena* tablosunu kapsayan Sant Maria delle Grazie (XV. yy.); Bramante tarafından XV. yy.da yeniden inşa edilen San Satiro; Sant'Eustergio (XII. ve XIII. yy.). Maggiore hastahanesi, XV. yy.dan kalma gözkamaştıran bir yapıdır. Dünyaca tanınan Scala tiyatrosu, 1778'de inşa edildi. Birçok şaheseri kapsayan iki müze de haklı olarak bütün dünyada tanınır: Ambrosiano kitaplığı: Brera Resim müzesi.

MİLANO şehir planı

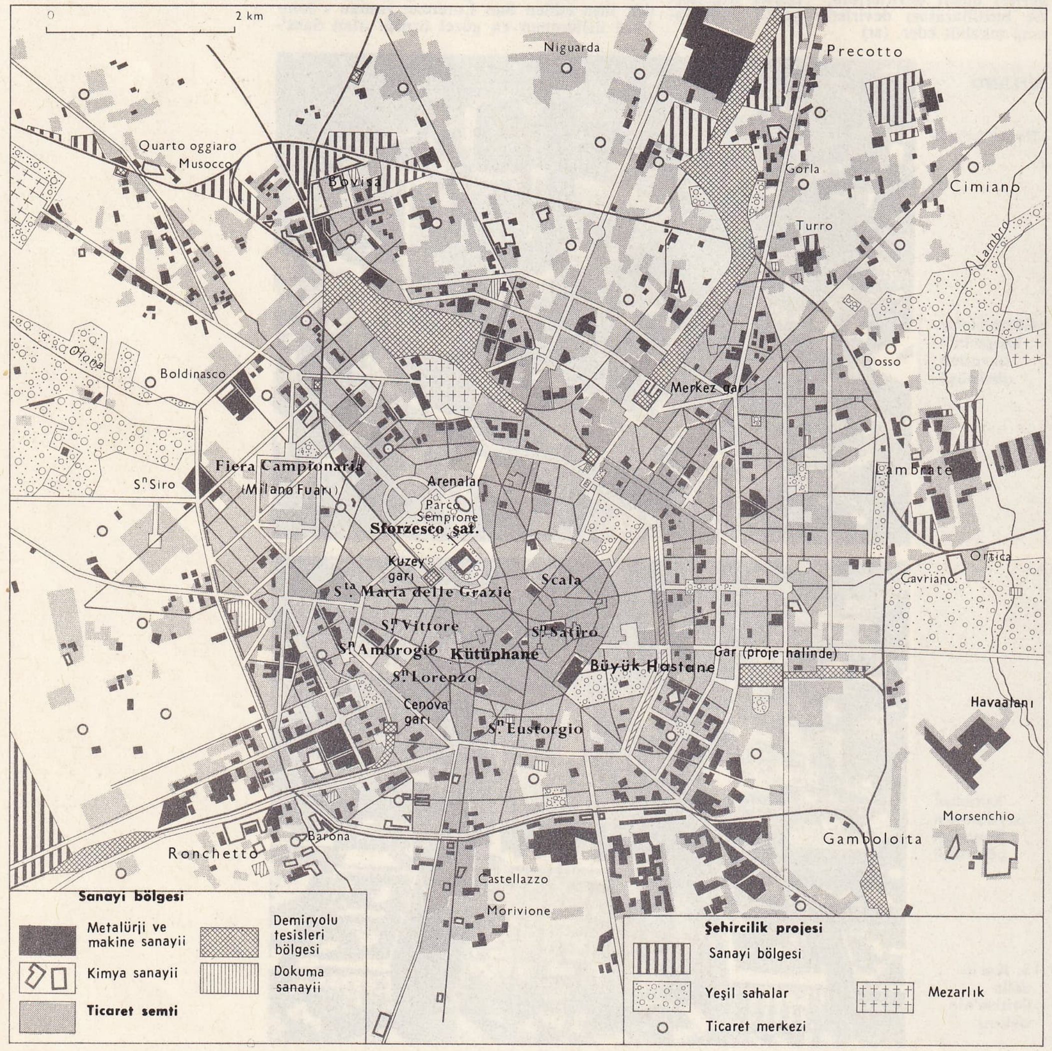

1870'te ülkede birliğin sağlanması bütün büyük italyan şehirleri için olduğu gibi Milano için de önemli bir tarih oldu: şehir hızla ve plansız bir şekilde surun dışına taştı. Ulaşım yollarını izleyen bu çok yönlü gelişme bugün de, doğuya, kuzeydoğuya ve güneye doğru devam eder. Batıda ise tersine geniş bir caddenin bir yandan öbür yana aştığı dikdörtgen bir bütün kuruldu. Bugünkü banliyö genellikle işçilerin oturduğu ve komşu sanayi komünlerine yakın olan, iki dünya savaşı arasında inşa edilmiş semtlerden meydana gelir. Şehirle birlikte nüfus da gelişti: 1850'de 200 000, 1909'da 598 000, 1931'de 960 000 kişi olan şehir nüfusu, bugün banliyölerle birlikte 2 milyon kişiyi bulur.

Milano'nun iktisadî önemi 1870'ten sonra büyük ölçüde arttı ve şehir gerçek bir sanayi, ticaret ve maliye merkezi oldu. Milano burjuvalarının teşebbüsleri ve faaliyetleriyle şehir birinci derecede önemli bir bankacılık şehri haline geldi. Bu durum il topraklarında ve Lombardia'da birçok sınaî yatırım yapılmasını sağladı. 635 000 Ücretli istihdam eden milano işletmeleri, bütün İtalya'yı etkiler. Şehirde sanayi çok çeşitlenmiştir; başlıca iki kol, elektromekanik ve dokuma sanayiidir. Elektromekanik, İtalya'nın kuzeyinde elektrik üretiminin artmasıyle gelişti. Milano, ayrıca teknik tesislerin, deneme istasyonlarının ve dokuma sanayiini yöneten kuruluşların merkezidir. Ayrıca kimya (gübre, ecza malzemesi, kauçuk, plastik maddeler, sunî dokumalar) ve besin sanayii, kâğıt fabrikaları, petrol rafinerileri, cam fabrikaları v.b. kuruldu. — *Milano ili,* 3 617 000 nüf. Ticino ile Adda arasında uzanır; bir ucu Po'ya ulaşır ve ovanın taraçalarını içine alır. Alçak taraçalarda sulama yoluyle ince tarım yapılır; sığır yetiştiriciliğinin yanı sıra, Milano şehrinde pazarlanan süt ürünleri üretimi de gelişmiştir.

● *Tarih.* M.Ö. 400'e doğru İnsüberler tarafından kurulan, Romalılar tarafından kesinlikle yerleşilen (M.Ö. 196), önce roma vatandaşlığı hakkı (89), sonra municipium rejimi tanınan (M.Ö. 49) Milano, Po (Venedik), Giovi (Cenova), Batı Alpler (Büyük ve Küçük Saint Bernard) ve Kuzey Alpler yollarının (XIII. yy. sonunda açılan Sankt-Gothard) kavşağında bir ticaret merkezi olarak gelişti. M.S. III. yy.daki germen tehdidi dolayısıyle, stratejik önem kazandı. İtalya diyosezinin merkezi, praltor valisinin ve İtalya Vicarius'unun ikametgâhı (292 704) haline gelen Milano, sık sık imparatorun başkenti oldu ve 313'te Constantinus ile Licinus, kilisenin hürriyeti konusunu karara bağlamak üzere burada buluştular. Dinî başkent olan şehir, piskopos Ambrosius'un (574-397) itibarından yararlandı. Hunlar (452) ve Ostrogotlar (539) tarafından yağmalanan Milano, Pavia'nın gölgesinde kaldı. Ama Araplar Akdeniz'e hâkim olunca, Adriya denizi limanlarından ve özellikle Venedik'ten (IX. yy.) kara ticaretinin başlaması, şehri Doğu ile Batı arasındaki mübadelenin toplanma merkezi haline getirdi ve Milano yeniden İtalya'nın başkenti oldu. Otto I'den (962) Napolyon'a kadar (1805) imparatorlar Lombardia krallarının demir tacını burada giydiler. Şehrin yönetimi konttan başpiskoposa geçti; ki-

Foto. İtalya Turizm bürosu, Alinari - Giraudon, Chevallier, Viollet (LAROUSSE)

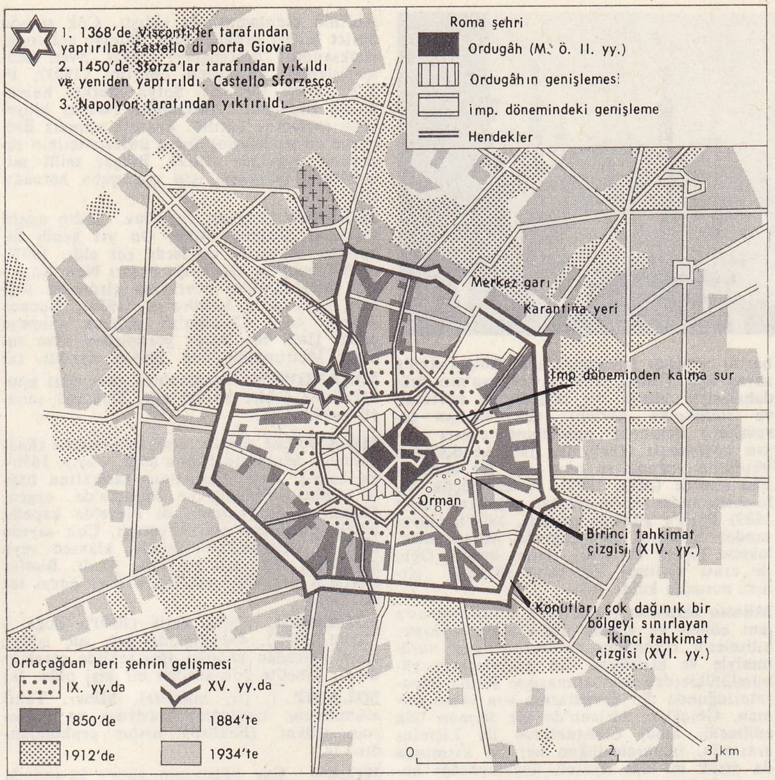

MİLANO
tarihî gelişmesi

liseleri çok geniş mülklerin merkezi olan piskoposlar, Ariberto zamanında (1018-1045) Milano'ya bir süre için mutlak hâkimiyetlerini kabul ettirdiler. Milano, XI. yy.-da senyörler, şövalyeler ve burjuvalar arasındaki kavgalar yüzünden parçalandı; ama bunlar, imparator Heinrich III'ün Milano ruhban sınıfına yanaşmak için reform siyasetinden vaz geçer gibi olması üzerine ayaklanan Patarino'ların halkçı hareketi karşısında barışarak birleştiler. Kuzey İtalya'da küçük mülkiyetin serbestçe gelişmesine bağlı olan ticarî kalkınmadan (X. ve özellikle XI. yy.) yararlanan bu yönetici sınıflar, iktidarı bir yıl süreyle ellerinde tutan konsülleri seçiyorlardı. Credenza meclisinin yardım ettiği bu konsüller, 1805'-e doğru piskoposun danışmanları haline geldiler ve XII. yy.da piskoposun yetkilerini ele geçirdiler. Binlerce işçi çalıştıran dokumacılık merkezi Milano (kooperatiflerin ve 1198'de Credenza di Sant'Ambrogio'nun kurulması), bütün Lombardia'ya hâkim olmayı denedi ve daha az zengin komşu sitelerin kendine karşı bir koalisyon kurmalarına sebep oldu. İmparator Friedrich Barbarossa bu durumdan yararlanarak metbuluğunu ilân ettirdiği şehri ilk ayaklanmada yıktırdı (1162). Lombardia birliğinin yardımıyle (1167) yeniden kalkınan Milano, öbür lombardia şehirleriyle birlikte Legnano'da savaşın kazanılmasından (1176) sonra imtiyazlarını imparatora onaylattı (Konstanz barışı, 1183). Friedrich II'ye karşı girişilen savaşta Cortenuova yenilgisi (Carrocio'nun kaybı, 1237) soylularla «halk» arasındaki mücadeleyi pek yavaşlatmadı; sonra guelfi'lerin ve burjuvazinin önderi Torriani sülâlesiyle (Della Torre), ghibellini'lerin ve aristokrasinin önderi Visconti'ler arasında rekabet başladı. Halkçı partinin ilk önderleri (1237-1241 arası Pagano Della Torre; sonra ilk Milano ve İtalya senyörü Matino Della Torre [1257]), önce şehre hâkim oldular, sonra öbür siteleri ele geçirdiler. (Filipo Della Torre, 1263). 1202'-den beri kiliseyi ellerinde tutan Visconti'ler halk capitaine'i (1287-1302) Matteo I imparatorluk vicarius'u olunca (1311) mücadelede ağır bastılar. Matteo sonradan bu unvandan vaz geçerek Milano genel senyörü oldu (1317). Senyörlük kısa süre içinde Kuzey İtalya'nın büyük kısmını kapsadı. 1450'den itibaren Visconti'lerin yerini Sforza'lar aldı. Milanese dukalığının merkezi olan Milano, Bramante ve Leonardo da Vinci'nin, Lodavico'nun sarayında çalışmalarıyle büyük bir sanat merkezi olarak isim yapmağa başladı. Po ovasının Naviglio Grande gibi kanallarla sulanması, Sankt Gothard'ın açılması, umiliati'lerin etkisiyle XV. yy.da hâlâ ağır basan yün sanayiinin gelişmesi, ipek (1340'a doğru) ve silâh sanayiinin ortaya çıkmasıyle, şehrin zenginliği arttı. Milano XIX. yy. sonundan itibaren Avrupa'nın başlıca silâh merkezlerinden biri (ince zırhlar, toplar) ve milletlerarası bir bankacılık merkezi haline geldi. Bu sınaî ve malî zenginlik, Milano'ya soyluları çekti ve soylular şehirde tüccar burjuvazi ve işçiden çok el sanatları zanaatçısı olan halk tabakasıyle, XIV. yy.da 100 000 kişilik bir toplum meydana getirdi. Ama 1499-1525 Arasındaki sürekli savaşlar ve XVI. yy.dan itibaren ispanyol işgalcilerinin malî yükümleri, bu gelişmeye son verdi. XV. yy. sonunda 200 000 kişi olan Milano'nun nüfusu 100 000'e düştü ve milano aristokrasisinin itibarını sadece iki piskopos (Aziz Charles Borromeo [öl. 1548]; Federico Borromeo [öl. 1631]) koruyabildi: Ambrogiano kitaplığının (1602-1609) ve Resim müzesinin (1621) kurulması. İdarî servislerde hüküm süren yolsuzlukları ispanyol valisi ile Milano senatosu arasındaki ihtilâf destekliyordu; buna çare bulmak isteyen Felipe II, devlet mekanizmasında İspanyollara yer verdi. Habsburg'ların aydın zorbalığı, seçkin tabakanın uyanması ve pamuk sanayiinin kurulması, şehirde yeniden büyük bir faaliyeti başlattı. Cisalpina cumhuriyetinin (1797), İtalya cumhuriyetinin (1802), italya krallığının (1805), Lombardia-Venedik krallığının (1815) başkenti olan ve Napolyon rejiminden ayrılan Milano, geri dönen Avustralyalıların zorbaca idaresine güçlükle katlanıyordu. 3 Ocak 1848'de beş günlük bir savaştan (18-22 mart) sonra Avusturyalılar şehirden çıkarıldı. Radetzky tarafından 6 ağustosta geri alınan Milano 1859'a kadar yeniden avusturya monarşisinin polis rejimine katlanmak zorunda kaldı. Şehir, İtalya krallığının kuruluşundan sonra ülkenin iktisadî başkenti oldu. (L)

MİLAN OBRENOVİÇ (Morozesti 1854 - Viyana 1901). Sırbistan prensi (1868-1882), sonra da kralı (1882-1889), prens Miloş'un yeğeni. Kuzeni Mihail'in öldürülmesinden sonra Sırbistan prensi oldu (1868). Yaşı küçük olduğundan Ristiç'in başkanlığında bir naiplik meclisi ona devlet işlerinde yardımcı oldu, Ristiç bir anayasa ilân etti (1869), fakat yönetim işleri bozulmağa devam etti. Bosna-Hersek ayaklanması sonunda (1875) Rusya'nın öğütlerine uyan Milan, Türkiye'-ye savaş açtı (1876). İyi hazırlanmamış ordusu Türklerin karşısında yenildi (Aleksinac). Bunun üzerine avrupa devletlerinden yardım istedi. Ruslar, Osmanlılara karşı savaşa gidince yeniden saldırıya geçti (1877). Bu çarpışmalar Ayastafanos antlaşmasıyle son buldu (1878). Milan, Avusturya'nın desteğiyle (1881 gizli antlaşması) kendini Sırbistan kralı ilân etti (1882). Otoriter yönetimi ve gereksiz masrafları yüzünden halk tarafından hiç sevilmedi. İti-

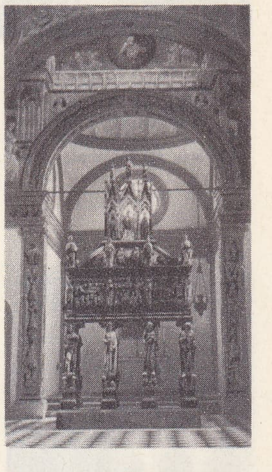
Portinari şapeli
Sant'Eustorgio kilisesi

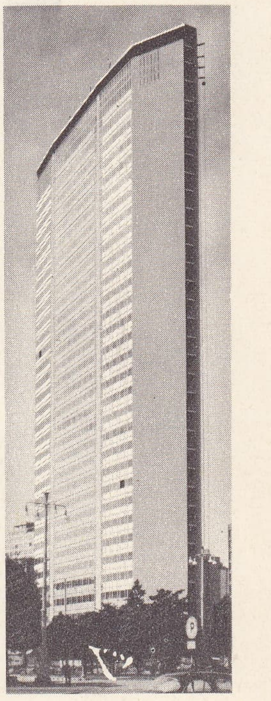
Pirelli gökdeleni
(127 m)

«avusturya birliklerinin MİLANO'ya girişi»
6 Ağustos 1848, «İllustrasyon»dan

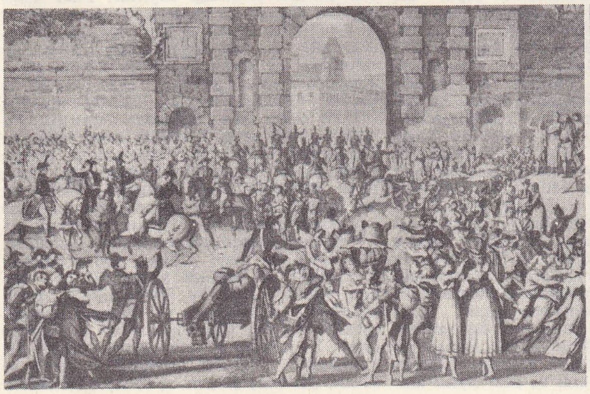

«Fransızların MİLANO'ya Girişi»
Masquelier'nin eseri, Carle Cernet'den

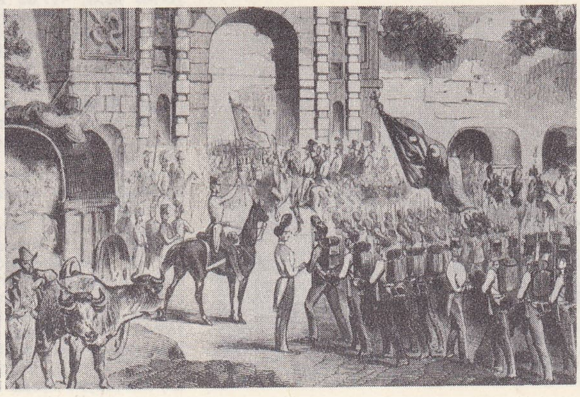

Foto. Chevallier, Bulloz (LAROUSSE)

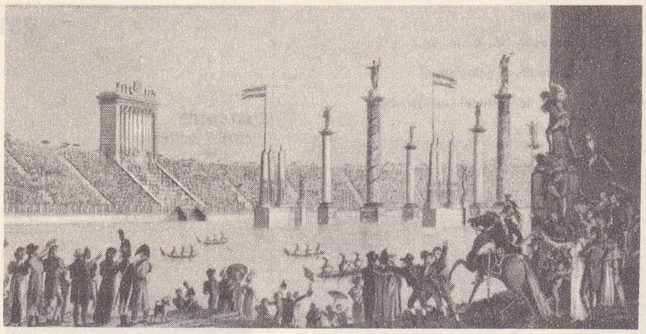

İkinci Milano kararnamesi dolayısıyle Napolyon I'in huzurunda yapılan kayık yarışları (17 aralık 1807) Cabinet des Estampes, Paris

MİLANO Sant'Ambrogio kilisesi

barını yeniden kazanmak için Bulgaristan'a savaş açtı (1885), ama Avusturya'nın müdahalesiyle büyük bir bozgundan kurtuldu ve *statüko*'yu korudu. (Bk. BALKAN SEFERLERİ.) Ortodoks mezhebine aykırı düşen boşanması (1888) ile halk kendisinden büsbütün soğudu ve onu yeni bir anayasa ilân etmeğe (ocak 1889), ayrıca küçük oğlu Aleksander lehine tahttan çekilerek (mart 1889) Paris'e gitmeğe zorladı. 1893'te Aleksandor babasını geri çağırdı. Milan memlekette kişisel bir polis rejimi kurdu. Oğlu ile arası açılınca Viyana'ya sürgüne gitmek zorunda kaldı. (L)

Milano fermanı (M.S. 313), Constantinus'a mal edilen ve viodan hürriyetinin ilânıyle, kiliselerin elkonulan mallarının geri verilmesiyle ve hıristiyan din adamlarının yükümlülüklerden kurtarılmasıyle Roma imparatorluğunda din kavgalarına son veren ferman. Gerçekte, Milano'da bir ferman ilân edilmedi, ama, Constantinus ile Licinius arasında, imparatorluğun her iki kısmında da ortak bir din siyaseti uygulanacağı konusunda bir antlaşma yapıldı. (L)

Milano kararnameleri, Napolyon'un kıta ablukasını takviye eden kararnameleri. Birinci Milano kararnamesi (23 kasım 1807), sömürge ürünlerini ve bazı başka ürünleri, kaynak belgeleri gösterilmedikçe, nitelikleri gereği ingiliz sayarak ve İngiltere'ye uğramış her geminin müsaderesini emrederek Fontainebleau kararnamesinin hükümlerini (13 ekim 1807) yeniliyordu. İkinci Milano kararnamesi (17 ekim 1807), yeni ingiliz kurallarına (kasım 1807) uyacak olan her tarafsız geminin ingiliz malı kabul edileceğini ve açık denizde de olsa yakalanacağını karara bağlamaktaydı. (L)

MİLANOLLO (Teresa), italyan kadın viyolonist (Savigliano, Cuneo 1827 - Paris 1904). Sanat hayatına Paris'te atıldı (1841). Sonra kızkardeşi ve öğrencisi viyolonist MARİA (Savigliano 1832 - Paris 1848) eşliğinde Avrupa'nın büyük merkezlerinde konserler verdi. Keman için birkaç beste yaptı. Bunlar arasında *Fantasia Elegiaca* (1835), *İmprovviso* ve kızkardeşi Maria'nın hatırasına yazdığı *Adagio* sayılabilir. (M)

MİLANOV (Yordan Milanov POPOV, **Yordan — denir**), bulgar mimarı (Elena 1867 - Sofya 1932). 1892'de Viyana'da Mimarlık fakültesini bitirdi. Mimar G. Nenov ve P. Momçilov ile birlikte Bulgaristan'ın birçok şehrinin planlamasında çalıştı. Çok sayıda devlet binası projesi çizdi. Bunlar arasında, Aleksandrov hastahanesi (1895), Sveti Sedmoçislenitsi kilisesinin onarımı (1901), P. T.T. sarayı yer alır. Sofya Merkez hamamının projesine, Aleksandır Nevski kilisesinin inşaatına katıldı. Fransız mimarı Bréonson'un projelerini Sofya üniversitesinin inşaatına uyguladı (1912). Bulgar millî mimarîsinin gelişmesi için çok çaba harcadı. (M)

MİLANO katedral

MİLANOV (Zinka), yugoslav kadın opera şarkıcısı (Zagreb 1906). On yıl kendi ülkesinde dramatik eserlerde rol aldı. 1937'de Salzburg'da kazandığı başarı New York'taki Metropolitan operasına girmesini sağladı. Ara sıra Londra'ya (1956), Buenos Aires'e veya Chicago'ya giderek sahneye çıktı. Ünlü bir Verdi yorumcusu olan sanatçı Metropolitan'dan 1965'te ayrıldı. (L)

MİLANOWEK, Varşova'nın güneybatı banliyösünde şehir; 14 400 nüf. Dokuma sanayii merkezi. (L)

MİLANUZZİ (Carlo), italyan bestecisi (Esanatoglia, Macerata 1590'a doğr. - ay.y. 1650'ye doğr.). Aziz Augustinus tarikatına bağlı rahipti. Venedik ve Perugia'da orgcu, Camerino ve Noventa di Piave'de kapella müzik yöneticisi olarak çalıştı. Çok sayıda dinî ve enstrümantal müzik, klavsen veya gitar için tek sesli parçalar yazdı. Bunlar kantatın gelişmesi yönünden özel önem taşır. (M)

MİLAREPA, tibetli keşiş (1040'a doğr. - 1123'e doğr.). Gençliğinde çok suç işledi. Ama sonradan kendini ağır şekilde cezalandırdı. Tibet'te çok sevilen bir kişi oldu. (L)

MİLARİT i. (fr. *milarite*). Miner. Tabiî alüminyum, berilyum, kalsiyum ve potasyum silikat. (Feldispatımsılar grubundandır.) [L]

MİLAS, Ege bölgesinin güney kesiminde (Muğla ili) ilçe merkezi şehir; 16 017 nüf. (1970). Aynı adı taşıyan ovanın ortasında yükselen mermer yapılı Sodra dağının (565 m) doğu eteklerinde kurulmuştur. Şehrin eski kesimi yamaçta, yeni kesimi düzlükte yayılır. Zeytinyağı ve sabun yapımevleri. — *Milas ilçesi* 2 167 km²; 74 152 nüf. (1970); Merkez, Güllük, Selimiye ve Ören bucakları; 104 köy. Zeytin üretimi, tütün ve susam ekimi. Güllük koyunda balıkçılık. Çıkarılan zımpara madeni Güllük'ten ihraç edilir.

● *Tarih.* Şehrin adı, en eski kaynaklarda, *Mylassa, Milaso, Melaso, Melasso, Melassa, Milaxo* veya *Melaxo* olarak geçer. Adının sonundaki «asa» eki Milas'ın çok eski zamanlarda (M.Ö. III. binyıl) kurulduğunu gösterir. Zeus'un tapınağı Mylassa'da olduğu için şehir, Karia bölgesinin dinî merkeziydi. Stephanos Byzantinos'a göre Milas, Aiolia bölgesinde oturan ve Aioli soyundan gelen Mylassos tarafından kuruldu. Şehir, M.Ö. V. yy.da Ionia* ihtilâline karıştı. İhtilâlin ilk günlerinde şehirde İbanollosoğlu Oliatos hükümdardı. Oliatos, M.Ö. 499'da Milet tiranı Aristagoras'ın teşvikiyle Naksos seferine katıldı. Savaş başarısızlıkla bitince Aristagoras, kumandanlarından İatragos'u, müttefiki Mylassa üzerine gönderdi. Bu kumandan, Oliatos'u hileyle esir ederek onun Mylassa'daki hâkimiyetine son verdi. Oliatos'un yerine M.Ö. 497'de Herakleides geçti. Bir pers ordusunu pusuya düşürmüş olan Herakleides, Perslerin kendisinden öç alacağını bildiği için Mylassa'dan kaçarak Yunanistan'a geçti. Mylassa, pers boyunduruğundan M.Ö. 446'da yapılan Eurymedon (bugün Köprüçay) savaşından sonra kurtuldu ve Attika-Delos birliğine katıldı. 440'ta ekrar pers hâkimiyeti altına girdi ve Karia satraplığının merkezi oldu. M.Ö. 334'te Asya seferine çıkan Büyük İskender güneybatı Anadolu'yu, bu arada Milas'ı da aldı. Fakat hemen sonra elde ettiği toprakları Karia kraliçesi Ada'ya verdi. Suriye hükümdarı Antiokhos III, Roma'ya yenildiği zaman (M. Ö. 189) Rodoslulara Mylassa dışında birçok Karia bölgesini bırakmak zorunda kaldı. Ancak Rodos yönetiminden memnun olmayan Mylassalılar harekete geçti. M.Ö. 167'de Rodos, Roma yanındaki eski güvenliğini kaybedince Mylassa küçük komşu şehirlerini (İtydai, Euromos, Olymas, Labranda) hâkimiyeti altına aldı ve bazı siyasî ant-

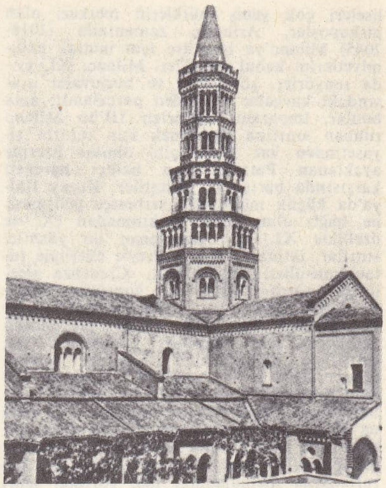

MİLANO; Chiaravalle piskoposluğu

laşmalar yaptı. Şehir, M.Ö. 143'te roma praetoru M. Aemilius'un isteği üzerine bir sınıf anlaşmazlığına hakemlik etti. Bu tarihten sonra Roma ile iyi geçinen Mylassa, roma valilerinin başkanlık ettiği mahkemelerin merkezi haline geldi. M.Ö. I. yy.da iki siyasî lideri ün kazandı: Euthydemos ve Hybreos. Ancak Hybreos, Milas'ı zorbaca yönetti. Bir parth ordusuna yenildi; şehir tarhip edildi. Parth saldırısından sonra şehir uzun süre toparlanamadı. Piskoposluk merkezi olduktan sonra eski önemini tekrar kazanmağa başladı. Malazgirt meydan savaşından sonra Anadolu'ya gelen türk topluluklarından birini yöneten Menteşe Bey, bölgeyi Bizans'ın elinden alarak Menteşe beyliğini kurdu. (Bk. MENTEŞEOĞULLARI.) Milas bu beyliğin merkezi oldu.

XVIII. yy.da Milas'ta bir mütesellim bulunuyordu. Milas Kurtuluş savaşı sırasında şehrin yakınlarına gelen yunanlılara karşı teşkilâtlandı. Cumhuriyetten sonra önemli bir kasaba haline geldi.

● *Güzel sanatlar.* Milas tarihî eserler bakımından zengin bir şehirdir.

Camiler. Hacıilyasbey camii, aynı adı taşıyan mahallede. Menteşeoğulları döneminde Orhan Bey zamanında (1330) yapıldı. Son cemaat yeri ve dikdörtgen planıyle Batı Anadolu'nun en eski camilerindendir. Kiremitli kırma bir çatıyle örtülüdür. Batı cephesine bitişik 27 basamaklı mermerden dar bir merdiven minaresi vardır. 1855-1856'da ve 1920-1921'de onarıldı. *Ulucami,* Balavca deresinin kenarındadır. Menteşeoğulları dönemi camilerindendir. Ahmed Gazi tarafından yaptırıldı. Kıble duvarına dikey iki paye sırasıyle üç sahına ayrılır. Orta sahında, mihrabın önünde dışı kurşunla kaplı bir kubbe vardır. Dam örtüsü, kiremitli kırma çatıdır. Mimberi ahşaptır. *Belen camii,* şehrin ortasında Hisarbaşı tepesindedir. Hoca Mukbil tarafından kiliseden camiye çevrildiği söylenir. Plan bakımından Ulucamiye benzer; içi, üçerli iki sıra sütunla üç sahına ayrılır. Sütunlar çevredeki antik bir yapıdan alınmadır. Eksen tarafındaki iki sütunun başlığı korint düzenindedir. Tavan ahşaptır. 1750-1751'de onarıldı. Caminin batı tarafındaki minaresi 1811'de Ömer Ağa tarafından yaptırıldı. *Firuzbey camii* veya *Kurşunlu cami,* Milas'ın Osmanlılar tarafından alınmasından hemen sonra Sultan Bayezid'in Menteşe valisi Hoca Firuz Bey tarafından yaptırıldı. Külliyenin bir parçası olduğu anlaşılan cami, medrese odalarıyle çevrili bir avlunun ortasındadır. T tipli camilerdendir; üzeri kurşun örtülüdür. Dış duvarları mavi damarlı sodra mermer bloklarıyle, iç kısımda yalnız iki orta bölüm mermer kaplıdır. Pencerelerde renkli kakmalar, stalaktikler ve cephede mermer oymalar vardır. Caminin üzerini beş kubbe örter. Yan kubbeler tek, büyük kubbe çift kasnaklıdır. Mihrabı stalaktik, arabesk ve sülüsle yazılmış Kur'an ayetleriyle iki sütun-

Foto. Dizionario Enciclopedico italiano; LAROUSSE

cuk süsler. Mimar Hasan bin Abdullah ile nakkaş Musa bin Âdil tarafından yapıldı. Asıl mimberi 1875'te İstanbul'a getirildi, yerine yeni bir mermer mimber yapıldı. Caminin önünde XIX. yy.da yapılmış mermer, 8 köşeli küçük bir şadırvan vardır. *Ağa camii*, Topbaşı tepesinin batı eteğinde Hacı Abdülaziz Ağa tarafından yapıldı (1737). Dikdörtgen planlı, son cemaat yeri ve kırma çatısı olan basit bir camidir.

Hanlar. Çöllü veya *Çöllüoğlu hanı*, Timurbey camii yanındadır. Evliya Çelebi, 50 dükkânlı olduğunu yazar. Abdülaziz Ağa tarafından yaptırıldı (1719). *Yanık han*, Abdülaziz Ağa tarafından yaptırıldı (1737). Bunlardan başka Sünnetçi Hacı Abdullah tarafından yaptırılan (1885-1886) *Sünnetçi hanı*, XIX. yy.ın ikinci yarısında yaptırılan *Çaput hanı* vardır.

Sivil mimarî. Topbaşı tepesinin önündeki düzlükte XVII. yy.da Milas'ı idare eden ağanın konağı vardır; mazgallı, yüksek duvarlarla çevrili ve batı tarafında kare kesitli kulesi bulunan küçük bir malikânedir. Milas'taki evlerin büyük bir kısmı XIX. yy.a aittir. Plan bakımından tipik türk evleridir; düzgün olmayan küçük veya büyük avluları vardır. Eve avludan geçilerek girilir. Genellikle iki katlı olan bu evlerin üst kat odaları çıkmalarla sokak üzerine taşar. Evlerin çoğu «önlük denen açık bir sofa ile avluya açılır. Akarsuları az olan Milas'ta, kırlarda, yollar boyunca kubbeli sarnıçlar vardır. Bu sarnıçlar çevrenin yağmur sularını toplayan yuvarlak bir havuzla, bu havuzun üstünü örten bir kubbeden meydana gelir. Milas'ın çevresi de tarihî yönden zengindir: Beçin'de (Milas'ın 5 km güneyinde Menteşeoğulları tarafından kurulmuş küçük bir yerleşme) bir *kale, Ahmedgazi medresesi* (1375), *Kızıl han, Yelli cami.* (M)

MİLASLI (İsmail Hakkı), türk hekimi (Milas 1870 - 1938). İlk ve ortaöğrenimini doğduğu yerde medresede yaptı. İstanbul'da Tıbbiyei Mülkiyeyi bitirdi (1888). Belediye hekimliği, sıhhiye müfettişi umumîliği, sıhhiye ve iskân müdürlüklerinde bulundu; Şam tıbbiyesinde müdürlük ve öğretmenlik yaptı. Bitlis sıhhiye müdürüyken emekliye ayrıldı (1929). Tıp ve din konularında yazdığı eserlerinin bazıları: *Frengi İlletinin Tedavi-i Umumîsi; Teşkilât-ı Sıhhiyemiz Nasıl Olmalı; Hakikat-ı İslâm; Hıristiyanlık ve Müslümanlık.* (M)

Milas müzesi, Milas'ın Sakarya ilkokulunun bahçesinde. Burada, pişmiş toprak kuş kabartmaları, pişmiş toprak ve mermer heykel başlarıyle Milas'ta yapılan kazılarda bulunan boyalı yunan seramikleri sergilenmektedir. (M)

MİLÂT veya **MİLÂD** i. (ar. *velâdet*'ten *milâd*). İsa'nın doğduğu gün. (Bu gün Milâdî takvimin başlangıcı olarak kabul edilmiştir.) ‖ *Esk.* Doğum günü. ‖ *Milâttan önce* (veya *evvel*), İsa'nın doğumundan önce (M.Ö.). *Esk.* Kabl-el-Milâd. ‖ *Milâttan sonra*, İsa'nın doğumundan sonra (M.S.). *Esk.* Bad-el-Milâd. (M)

MİLAZZİYEN sıf. ve i. (*Milazzo*'dan fr. *milazzien*). Dördüncü zamanın Sisiliyen ile Tiraniyen arasında kalan katı. (L)

MİLAZZO, İtalya'da şehir, Sicilya'nın kuzeydoğusunda Milazzo körfezine uzanan yüksek bir burunda; 23 400 nüf. Balıkçı limanı. Petrol rafinerisi. Kimya sanayii.

— Tar. Milazzo, Eskiçağda yunan kolonisi Zankle (Messina) tarafından kurulan *Milai* (lat. *Mylae*) şehridir. Önündeki koyda konsül C. Duilius, Kartacalılara karşı Romalıların ilk deniz zaferini kazandı (M. Ö. 260). Milazzo açıklarında Octavius, Sextus Pompeius'un donanmasını yendi (3 eylül 36). 20 Temmuz 1860'ta Garibaldi, burada albay Bosco'yu yenerek Sicilya'da Bourbon'ların hâkimiyetine son verdi. (L)

MİLCH (Erhard), alman mareşali (Wilhelmshaven 1892). Topçu subayı idi. 1914-1918 Arasında hava subayı oldu. 1920'de sivil havacılığa geçti, özellikle Lufthansa'da önemli görevlerde bulundu (1926). 1933'te havacılıkla görevli devlet bakanlığına getirildi. 1935'te Alman Hava kuvvetleri yeniden teşkilâtlandırılınca, korgenerallige yükseldi. 1938'de Göring'in yardımcısı oldu. 1939-1945 Arasında Alman Hava kuvvetleri genel müfettişiydi. Nürnberg'de müebbet hapse mahkûm oldu, 1954'te serbest bırakıldı. (L)

MİLDİYU i. (ing. *mildew*, rutubet lekesi'nden fr. *mildiou*). Peronospora cinsinden mantarların bitkilerde yaptığı çeşitli hastalıklara verilen ad; hastalığa tutulan kısımlarda (yaprak, sap, bazen meyve) ve özellikle yaprakların altında, ince havlı, beyaz, gri veya mor renkli lekeler belirir.

— ANSİKL. Amerika'da ortaya çıkan bağ *mildiyu*'su Avrupa'ya 1878'de girdi. Bağcılık için büyük tehlike olan bu hastalığa *Plasmospora viticola* mantarı sebep olur. Hasta yapraklarda sarımtırak lekeler görülür; rutubetli havalarda bu lekelerin altı beyaz küfle kaplanır. Sonra yapraklar kısmen veya tamamen kurur ve hastalık ilerlemişse dökülür. Körpe sürgünlerin, çiçeklerin ve üzüm tanelerinin üzerinde bol miktarda küf belirir (gri küf). Hasta taneler daha sonra esmerleşir (gri küf). Mantar, emeçlerini bitki hücreleri arasına salar ve onların zararına beslenir. Bu emeçler, gözenekleri vasıtasıyle konidyofor denen iplikler salar; onların da konidyum denen ve asalağı etrafa yayan üreme organları vardır. Rüzgârla etrafa saçılan konidyumlar bir damla suda gelişerek zoosporlar meydana getirir; hastlığı bu zoosporlar bulaştırır. Mantar, ölü yapraklarda, eşeysel hücreler olan oosporlar halinde kışı geçirir. Oosporlar ilkbaharda zoosporları meydana getirir. Hastalığın gelişmesi, iklime, asma çubuklarının gelişme evrelerine ve hastalığa olan duyarlığına bağlıdır. Asalakla savaşta önleyici tedbirler (bordo bulamacı) ön plandadır. Ziraat istasyonları, zamana ve her bölgeye göre alınacak tedbirleri bildirir. (L)

MİLEL çoğl. i. (ar. *millet*'ten *milel*). *Esk.* Milletler, uluslar: *Fakat, Çanakkale'de, Suriye'de, Irak'ta, İngiliz bayrakları altında Türklerle vuruşan milel-i İslâmiye idi* (Atatürk). *Şiir her kavimde tabiîdir, ruy-i arza ne kadar milelü akvam gelmiş ise, kendilerine mahsus şiirleri var idi* (Ziya Paşa).

— *Esk. Milel-i muhtelife-i mütegallibe*, başkalarını hâkimiyeti altına almış muhtelif uluslar. ‖ *Milel-i mütemeddine*, uygar, medenîleşmiş uluslar. ‖ *Beyn-el-milel.* Bk. BEYNELMİLEL. (M)

MİLAN OBRENOVİÇ
Cabinet des Estampes; Paris

MİLENKO, bulgar mimarı (XIX. yy.). Bulgar rönesansının en büyük ustalarından biriydi; hayatı hakkında Radomir'li olmasından başka bir şey bilinmeyen Milenko, Rila manastırının güney bölümünü yaptı (1847). [M]

MİLENKOV (Aleksandır Milenkov Furnaciev, **Aleksandır** — denir), bulgar tiyatro dekoratörü ve ressamı (Samokov 1882). Öğrenimini Sofya Resim okulunda yaptı. Münih'te tiyatro dekoratörü oldu. 1903'te başkent *Sılza i Smyah* tiyatro grubunun dekorlarını yaptı. Iv. Vazov'un *Kım Propast* (Uçuruma Doğru), A. Çehov'un *Vişne Bahçesi* (Vişnyovıy Sad), Shakespeare'in *Hamleth* adlı oyunlarının ve birçok bulgar piyesinin (T.G. Vlaykov'un *Dve se Mladi Zalibli*'si [İki Genç Âşık Olmuşlar]; N. İkonomov'un *Kalin Orelıt*'ı [Kartal Kalin]) dekorlarını çizdi. Tiyatro dekorculuğunun dışında başarılı tablolar ve peyzajları da vardır. Dimitrov ödülünü kazandı (1951) ve halk ressamı ilân edildi (1955). [M]

MİLES (Nelson Appleton), amerikan generali (Westminster yakınları, Massachusetts 1839-Washington 1925). Ayrılık savaşında orduya girdi (1861). Yirmi beş yaşındayken bir kolorduya kumanda etti. 1868'de düzenli orduya girdi. Kızılderililere karşı savaştı (1890). İspanya-Amerika savaşında Porto Riko'yu işgal eden kolordunun kumandanıydı (1898). [L]

mildiyu bulaşmış asma yaprağı

MİLESCU (Neculai), rumen yazarı (1636-1708), birçok dil bilen bir hümanistti. İstanbul'daki rum okullarında okudu. Moldavya'da kumandan oldu. Gözden düşünce Avrupa gezisine çıktı. Bir süre sonra rus çarlarının hizmetine girdi. Moskova ile Pekin arasında en iyi yolu incelemek için elçi olarak Çin'e gitti. *Büyük Amur Irmağının Tasviri* (1677) adlı eserini rusça yayımladı. İncil'i Rumence ve Yunancaya çevirdi. Bir imparator biyografyaları kitabı hazırladı (1673). Latince olarak, *Enchiridion Siva Stella Orientalis Splendens*'i (1667) yazdı. Bu eserde, İsveç'te bulunduğu sırada oradaki fransız elçisi Pomponne'un isteği üstüne *transsubstantiatio* dogması konusundaki protestan fikirlerini reddediyordu. Port-Royal ile tartışmalarında protestanlar, Ortodoks kilisesinin bu dogma'yı kabul etmediğini ileri sürüyorlardı. Milescu bunun yanlış olduğunu ispatladı. (L)

MİLESİMO i. 1/1 000 escudo veya 1 peso değerinde şili küçük para birimi. (L)

MİLESTONE (Lewis), amerikalı sinema yönetmeni (Kiçinev, Rusya 1895). Sinemaya 1919'da montajcı olarak başladı; H. Ince, Mack Sennett gibi yönetmenlerle çalıştı. 1924'te yönetmen oldu. Önemsiz birkaç filmden sonra, savaştan ilham alarak *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* (All Quiet on The Western Front) [1930] filmini yaptı. Başlıca filmleri: *Betrayal* (İhanet) [1929]; *The Front Page* (İlk Sayfa) [1931]; *Rain* (Yağmur) [1932]; *Âsi Generalin Son Emri* (The General Died at Dawn) [1936]; *Of Mice and Men* (Fareler ve İnsanlar) [1940]; *Esrarengiz Sevgili* (The Strange Love of Martha Ivers) [1946]; *Zafer Âbidesi* (Arc of Triumph) [1948]; *They Who Dares* (Cesur Adamlar) [1954]; *Denizde İsyan* (Mutiny on the Bounty) [1962]. (L)

Lewis MİLESTONE'un «Batı Cephesinde Yeni birşey Yok» (1930) filminden bir sahne

MİLET. Bk. MİLETOS.

MİLET (Jacques), fransız şairi (Paris 1425'e doğr. - ay.y. 1466). Konusunu Homeros, Frigyalı Dares ve Benoit de Sainte-Maure'dan aldığı dört bölümlük otuz bin mısradan fazla bir tiyatro eseri yazdı: *La Destrucition de Troie* (Truva'nın Yıkılması) [1450'ye doğr.]. (L)

MİLETİÇ (Lyubomir Georgiev), bulgar dil

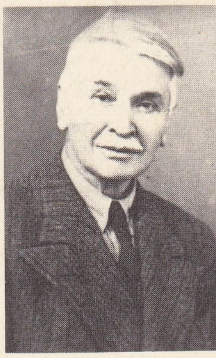

İsmail Hakkı MİLASLI
(B. N. Şehsuvaroğlu koleksiyonu)

Foto Muzio, Vincent (LAROUSSE); MEYDAN; «le Cinéma»

MİLETOS sikkesi
Cabinet des Médailles, Paris

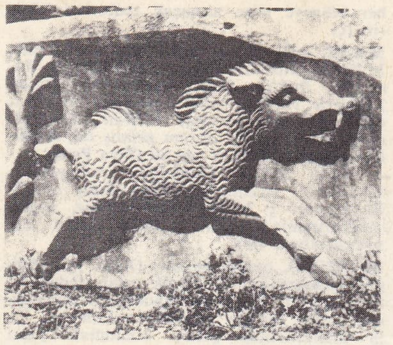

domuz kabartması

bilgini (Ştip, Makedonya 1863-Sofya 1937). Öğrenimini Zagreb ve Prag'da yaptı. Sofya'daki Kliment Ohridski üniversitesinin kurucularındandır. Dilin gelişme tarihiyle ve yaşayan halk lehçeleriyle ilgilendi, etnografya, tarih ve folklor alanında araştırmalarda bulundu. Daha çok Bulgarcanın özellikleri üstünde durdu. Bu özelliklerin öbür dillerin etkisiyle değil de, dilin kendi evrimi içinde oluştuğunu savundu (*Çlenıt v Bılgarskiya i v Ruskiya Ezik* [Bulgarca ve Rusça'daki Harfi Tarif], 1901). Romanya'daki bulgar yazısı (*Dako-Rominite i Tyahnata Slavyanska Pismenost* [Daç-Romenler ve Onların İslav Yazısı], D. D. Agura ile, 1893-1896); bulgar göçmenlerinin dili (*Knijninata i Ezikıt na Banatskite Bılgari* [Banat Bulgarlarının Dili ve Yazısı], 1901; *Sedmogradskite Bılgari i Tehniyat Ezik* [Sedmograd Bulgarları ve Dilleri], 1926) ve bulgar lehçeleri (*Das Ostbulgarische* [Doğu Bulgar Dili], 1905; *Die Rhodopemundarten der Bulgarischen Sprache* [Bulgarcanın Rodop Lehçesi], 1912) konulu kitaplar yazdı. (M)

MİLETİÇ (Svetozar), sırp-bulgar siyaset adamı (Moşorin 1826 - Vrşac 1901). Ruhban sınıfının siyasî hâkimiyetine karşı mücadele eden *Omladina*'nın sol kanadını yönetti. Demokratik burjuva reformlarından yana olanları biraraya getiren *Zastava* (1866) gazetesinin ilk yazıişleri müdürü oldu. Siyasî eylemleri yüzünden Avusturya-Macaristan idarecileri tarafından birkaç defa hapsedildi (1870, 1876, 1879). [M]

MİLETOPOLİS. Esk. coğ. Anadolu'da Mysia bölgesinde şehir. M.Ö. 4-1 yılları arasındaki sikkelerde adı *Miletopoliton* olarak geçer. Bazı bilim adamları şehrin bir Miletos kolonisi olan Kapıdağı (Kyzikos) şehri tarafından, bazıları da Miletos tarafından kurulduğunu ileri sürerler. M.Ö. 85'te Fimbria, Mithidates'in oğlunu Ryndakos ırmağı kıyısında, Miletopolis şehrinin yakınında yendi. Önceleri Kyzikos şehri sınırları içinde olduğu sanılan Miletopolis, daha sonra Edremit (Adramytteion) Conventus'una katıldı. Hıristiyanlık devrinde bir piskoposluk merkezi durumuna geldi. Strabon, şehrin, Kyzikos'un yakınında olduğunu bildirir. Bazı eski yazarlarsa Bergama yolu üzerinde, Apollonia şehrinden 30 km uzakta olduğunu ileri sürerler. Bu bilgilere dayanılarak şehrin, Ulubat (Apolyont) gölünün batısında Karacabey'de (Mihalıç) veya daha kuvvetli bir ihtimalle Ulubat gölünün güneyinde Melde'de bulunduğu kabul edilir. (M)

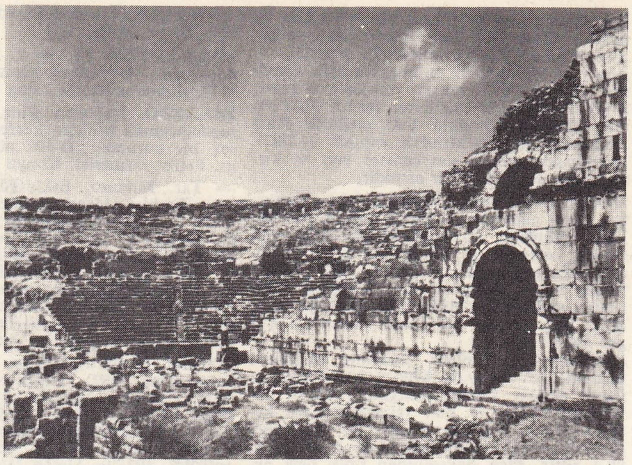

MİLETOS'-dan bir görünüş

MİLETOS. Esk. coğ. Anadolu'da şehir. Batı Anadolu'da Büyük Menderes ırmağının Ege denizine döküldüğü yerde. Kuzeyinde Samsun dağı (Mykale), doğusunda Beşparmak dağları (Latmos), güneyinde bu dağların denize alçalan yayvan tepeleri bulunur. Eskiden, Beşparmak dağlarına kadar uzanan deniz, bugünkü Bafa gölüyle Miletos önlerinde geniş bir körfez meydana getirirdi. Bugün Büyük Menderes ırmağının taşıdığı alüvyonlarla Latmos körfezi dolmuş ve şehrin harabeleri Söke ilçesinin Balat köyü yakınlarında kalmıştır.

Miletos adının ion lehçesiyle yapılmış bir kelime olduğu ileri sürülürse de, hitit metinlerinde geçen *Milavanda* veya Girit'te bir şehir adı olan *Milatos* ile ilgili olduğu sanılır.

Eski yazarlar Miletos'ta önceleri yerli bir halkın (Karlar) oturduğu, Giritlilerin ve İonların sonradan buraya geldikleri görüşünde birleşirler. 1955-1957'de Prof. Karl Wieckert ve Prof. Kleiner tarafından yapılan Miletos - Athena tapınağı çevresi kazılarında elde edilen bilgiler de, bu görüşü doğrular. İon yerleşmesinin M.Ö. XI. yy.-da olduğu sanılır. İonlar Miletos'a geldiklerinde ilk olarak Kalabaktepe*ye yerleştiler ve buradaki surları sağlamlaştırarak şehirlerinin akropolis'i durumuna getirdiler. Şehir önceleri, kıyıları önündeki Leros, Patmos v.b. adaları elinde tutuyordu. Miletoslular, önce Kimmerlere, sonra da Gyges'in kurduğu Mermnadlar sülâlesine karşı kendilerini korudular. Miletos'un hinterlandının dış etkilere karşı iyi bir şekilde kapatılması, deniz ticaretinin gelişmesine yol açtı. Şehir, M.Ö. 680 yılından sonra, kurulan Lydia devletinin iç ticarete engel olması sebebiyle ve kısa sürede Akdeniz, Marmara ve en çok da Karadeniz kıyılarında birçok koloni ve pazar yeri kurdu. Plinius, Miletos'un Karadeniz kıyılarında 90 kadar koloni kurduğunu söyler. Gyges'ten sonra lydia tahtına geçen Ardys, Kimmerlere karşı savaştıktan sonra Priene şehrini ele geçirerek Miletos şehri bölgesine de girdi. Fakat Miletos kendini iyi bir şekilde savundu; bir yandan da koloniler kurmağa devam etti. Lydia krallarından Sadyattes ve Alyattes sürekli olarak Miletos ile savaştılar. Bu sırada şehrin başında Thrasybulos adlı bir tiran vardı. Bu tiran zamanında şehir çok gelişti. Miletos ile Lydia kralları Sadyattes ve Alyattes arasındaki sürekli savaş, on ikinci yılında bir dostluk antlaşmasıyle sona erdi. M.Ö. VI. yy.ın başlarında Miletoslular Priene'lilere karşı büyük başarı kazandılar. Miletoslular ile Priene'liler arasındaki anlaşmazlığı hakemler, Mykalessos şehrini Miletoslulara vererek çözümlediler. Lydia kralı Kroisos zamanında Miletos, bilgin Thales'in tavsiyesi üzerine Lydia devletiyle imzaladığı dostluk antlaşmasının yenilenmesini reddetti. Pers kralı Keyhüsrev, başa geçtiği zaman bütün İonlara, Lydia'lılardan ayrılarak kendi tarafına geçmelerini bildirdi; fakat yalnız Miletos, Lydia'lılara hizmet ettikleri sırada kendilerine verilmiş olan hakların geri alınmaması şartıyle Keyhüsrev'in tarafına geçti. Öteki ion şehirleri, ancak Sardeis'in düşüşünden sonra (M.Ö. 546) Keyhüsrev'e başvurduysa da bütün istek ve şartları reddedildi. Keyhüsrev bundan sonra ion şehirlerini teker teker ele geçirmeğe başladı. Böylece Miletos, Persler devrinde de eski önemini korudu ve bir süre daha bağımsız kaldı. Ancak Dara'nın İskit seferinden sonra (M.Ö. 513) Boğazlar ve Trakya'nın Pers devletine katılması yüzünden İonia'nın iktisadî durumu bozuldu. Bunun üzerine Miletos tiranı Aristagoras, ionia şehirlerini Perslere karşı ayaklandırdı. (Bk. İONİA İHTİLÂLİ.) İonialılar başlangıçta bazı başarılar elde ettiler, fakat Lade adası önünde yapılan bir deniz savaşında (M.Ö. 494) Perslere yenilerek donanmalarını kaybettiler. Bu savaştan sonra Persler Miletos'a girerek şehri baştan başa yıktılar, halkını köle olarak Mezopotamya'ya sürdüler, Didima*daki tapınak ve kutsal alanı yakıp yıkarak yağma ettiler. Şehir, Mykale savaşına (M.Ö. 479) kadar Perslerin yönetimi altında kaldı. M.Ö. 477'den sonra Attike-Delos Deniz birliğine katıldı. Bazen Ispartalılarla birlik oldu, çoğu zaman da yine Perslere boyun eğdi. Bu durum M.Ö. IV. yy.ın sonlarına kadar sürdü. M.Ö. 334'te Büyük İskender'in ordusu Miletos'a geldiğinde, Karia satraplığında görevli bir kumandan, topladığı ücretli askerlerle karşı koymak istedi, fakat İskender'in ordusu kolaylıkla şehre girdi. İskender, Miletosluların bu davranışını bağışladı. Bunu takip eden yıllarda öteki ionia

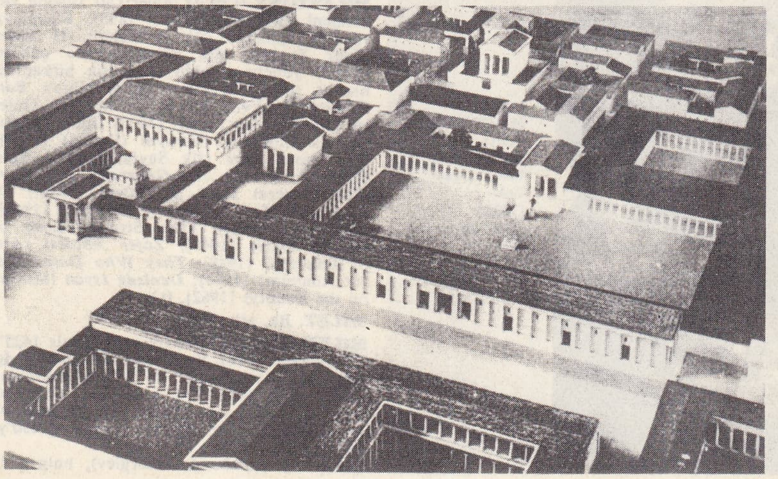

MİLETOS
Agorası'nın maketi

Foto. LAROUSSE ; N. Erkılıç (MEYDAN)

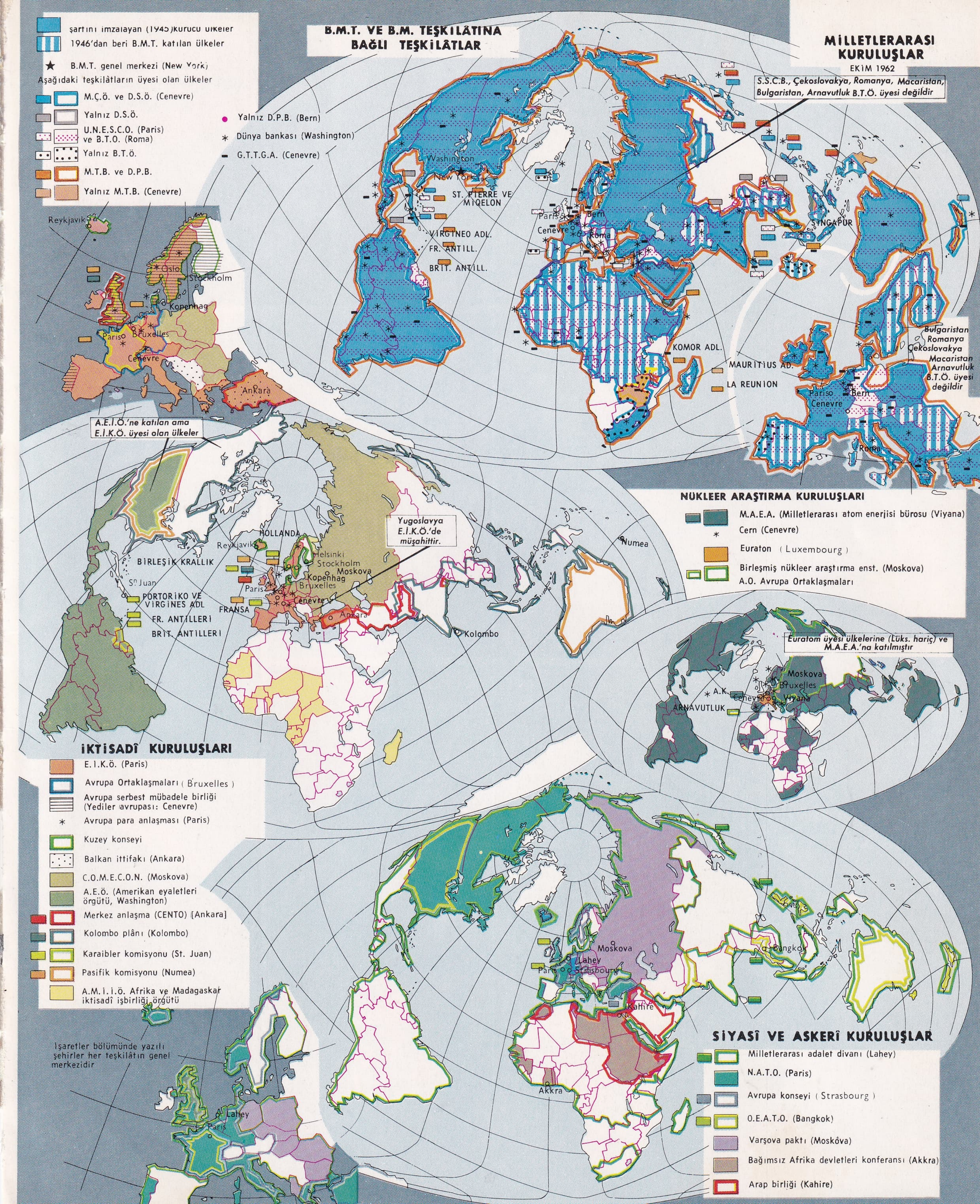

MİLLETLERARASI KURULUŞLAR
EKİM 1962
B.M.T. VE B.M. TEŞKİLÂTINA BAĞLI TEŞKİLÂTLAR
şartını imzalayan (1945) kurucu ülkeler
1946'dan beri B.M.T. katılan ülkeler
B.M.T. genel merkezi (New York)
Aşağıdaki teşkilâtların üyesi olan ülkeler
M.Ç.Ö. ve D.S.Ö. (Cenevre)
Yalnız D.S.Ö.
U.N.E.S.C.O. (Paris) ve B.T.O. (Roma)
Yalnız B.T.Ö.
M.T.B. ve D.P.B.
Yalnız M.T.B. (Cenevre)
Yalnız D.P.B. (Bern)
Dünya bankası (Washington)
G.T.T.G.A. (Cenevre)
S.S.C.B., Çekoslovakya, Romanya, Macaristan, Bulgaristan, Arnavutluk B.T.Ö. üyesi değildir
Bulgaristan Romanya Çekoslovakya Macaristan Arnavutluk B.T.Ö. üyesi değildir
Washington
New York
ST. PIERRE VE MIQELON
VIRGİNEO ADL.
FR. ANTILL.
BRIT. ANTILL.
Paris
Bern
Cenevre
Roma
SINGAPUR
KOMOR ADL.
MAURITIUS AD.
LA REUNION
Pariso
Reykjavik
Oslo
Stockholm
Kopenhag
Bruxelles
Cenevre
Ankara
A.E.İ.Ö.'ne katılan ama E.İ.K.Ö. üyesi olan ülkeler
Yugoslavya E.İ.K.Ö.'de müşahittir.
HOLLANDA
BİRLEŞİK KRALLIK
Reykjavik
Helsinki
Stockholm
Moskova
Kopenhag
Bruxelles
Paris
Cenevre
FRANSA
Ankara
Sⁿ Juan
PORTORİKO VE VIRGINES ADL
FR. ANTILLERI
BRIT. ANTILLERI
Kolombo
Numea
NÜKLEER ARAŞTIRMA KURULUŞLARI
M.A.E.A. (Milletlerarası atom enerjisi bürosu (Viyana)
Cern (Cenevre)
Euraton (Luxembourg)
Birleşmiş nükleer araştırma enst. (Moskova)
A.O. Avrupa Ortaklaşmaları
Euratom üyesi ülkelerine (Lüks. hariç) ve M.A.E.A.'na katılmıştır
Moskova
Bruxelles
Cenevre
Viyana
A.K.
ARNAVUTLUK
İKTİSADÎ KURULUŞLARI
E.İ.K.Ö. (Paris)
Avrupa Ortaklaşmaları (Bruxelles)
Avrupa serbest mübadele birliği (Yediler avrupası: Cenevre)
Avrupa para anlaşması (Paris)
Kuzey konseyi
Balkan ittifakı (Ankara)
C.O.M.E.C.O.N. (Moskova)
A.E.Ö. (Amerikan eyaletleri örgütü, Washington)
Merkez anlaşma (CENTO) (Ankara)
Kolombo plânı (Kolombo)
Karaibler komisyonu (St. Juan)
Pasifik komisyonu (Numea)
A.M.İ.İ.Ö. Afrika ve Madagaskar iktisadi işbirliği örgütü
İşaretler bölümünde yazılı şehirler her teşkilâtın genel merkezidir
Lahey
Paris
Moskova
Strasbourg
Kahire
Akkra
Bangkok
SİYASÎ VE ASKERÎ KURULUŞLAR
Milletlerarası adalet divanı (Lahey)
N.A.T.O. (Paris)
Avrupa konseyi (Strasbourg)
O.E.A.T.O. (Bangkok)
Varşova paktı (Moskova)
Bağımsız Afrika devletleri konferansı (Akkra)
Arap birliği (Kahire)

MİNERALOJİ *Foto. Larousse*

doğal kükürt

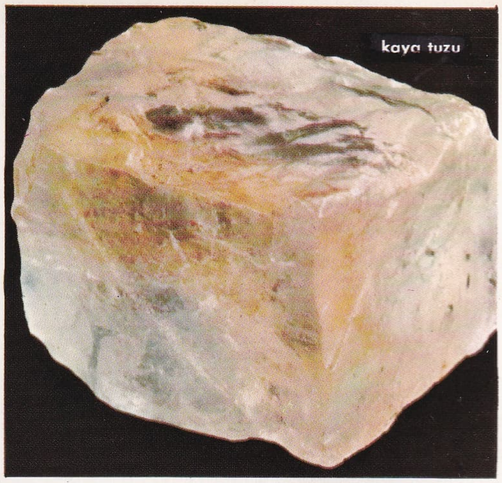

kaya tuzu

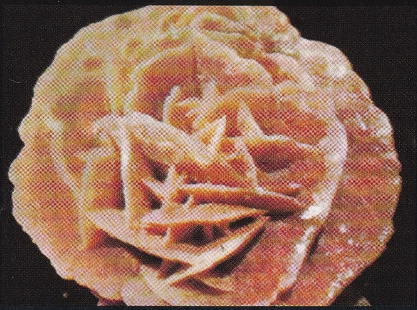

jips (gül)

olijist demir

kalkopirit (bakır)

doğal gümüş

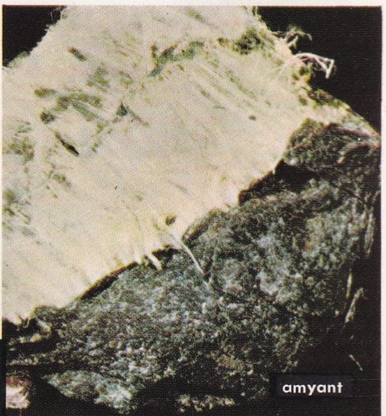

amyant

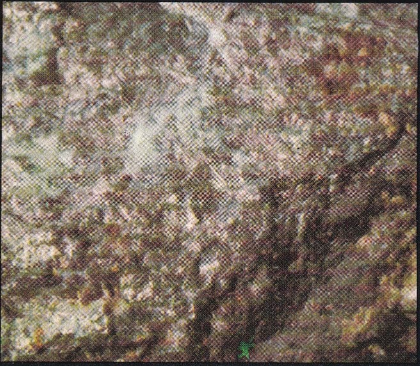

nikelin (nikel)

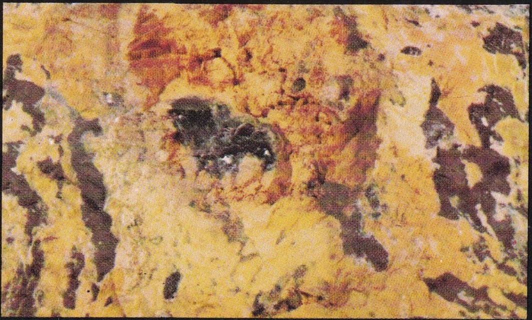

pehblend (uranyum)

kobaltin (kobalt)

şehirlerindeki gibi Miletos'ta da geniş bir kalkınma oldu. Surlar yeniden yapıldı, yollar açıldı, tapınaklar onarıldı. Miletos yeniden kolonileriyle ilgilenmeğe, ticaretini geliştirmeğe başladı. Doğu'da da pazarlar kurdu. Özellikle Antiokhos II devrinde şehirde büyük bir gelişme oldu. Helenistik devir boyunca Ptolemaios, Seleukos ve Bergama krallarının elinde kalan şehir M.Ö. 133'te roma hâkimiyetine girdi.

Roma imparatorları Miletos ile yakından ilgilendiler, şehre büyük yardımlarda bulundular. Tiberius zamanında şehir senatoya bırakıldı. Claudius'un yakın arkadaşı V. Capito'nun yardımlarıyle şehirde bazı binalar yapıldı. İmar işleri Trajanus ve Adrianus zamanında da devam etti. Didima'ya karayolu, anıtsal bir çeşme, Faustina hamamı v.b. binaların hepsi M.Ö. II. yy.da yapıldı.

M.S. III. yy.da Miletos yavaş yavaş gerilemeğe başladı. Büyük Menderes ırmağının getirdiği alüvyonlar, zamanla Latmos körfezini doldurdu, kumsal kıyılar bataklık durumuna geldi, şehrin sağlık şartları bozuldu. Bizans çağında şehir oldukça küçüldü, surlar daraldı. Ancak VI. yy.da Miletos'ta kısa süren bir gelişme olduysa da daha sonraki yüzyıllarda önemini kaybetti. Malazgirt savaşından (1071) sonra Anadolu, türk akınlarına açıldı. 1261'den sonra da Karia'da Menteşe beyliği kurulunca (bk. MENTEŞEOĞULLARI) bu bölge Türklerin hâkimiyeti altına girdi. Ancak Miletos şehrinin Menteşe beyliğine ne zaman katıldığı konusunda kesin bilgi yoktur. Yalnız 1333'te Menteşe beylerinden Orhan, Miletos'ta kendi adına sikke bastırdı ve şehrin adını *Palatia* diye yazdırdı. Bu devirde Venedikliler Miletos'ta ticaret yapıyorlardı. İlyas Bey zamanında da şehrin ticarî alandaki önemi devam etti. İlyas Bey, bazı büyük binalar ve kendi adıyle anılan Ulucami'yi yaptırdı. Bu devirde şehrin adı *Balat* oldu. Timur'un Anadolu seferi sırasında (1402-1403) ordusunun bir kısmı burada kışladı. Murad II, Menteşe beyliğini ele geçirince (1424) Balat'ı da Osmanlı devletine kattı. Osmanlılar zamanında şehir bir köy durumuna geldi. Bir ara korsanlara barınak yeri oldu, XVII. yy.dan sonra baştan başa harabe durumuna geldi. Miletos'un yıkılmasında yer sarsıntılarının da etkisi büyük oldu.

Arkeolojik kazılar ve araştırmalar. Şehir çok eski tarihlerden beri araştırıldı. Miletos araştırmalarının öncüsü olarak kabul edilen ankaralı Cyriacus, 1446'da şehri gördü. Evliya Çelebi Miletos'u gezdi (1670) ve bir köy durumuna gelen şehirden ve harabelerden seyahatnamesinde bahsetti. Daha sonra Pichering ve Salter (1673), Sherard (1716), R. Wood (1750), Revett (1764), Chandler (1765), Gell (1812), Hupot (1820), Texier (1835), L. Ross (1844), Newton (1857-1858), Rayet (1872-1873) ve K. Humann'ın (1891) Miletos'a geldikleri, yayımladıkları eserlerden anlaşılır.

K. Humann, harebelerin bir planını yaptı. 1895-1896'da Haussoullier, Miletos ve Didima'da araştırmalarda bulundu; Miletos'un helenistik tarihi üstüne bir kitap yazdı. 1899'da Th. Wiegand, Berlin Krallık müzesi adına Miletos'ta kazıya başladı ve çalışmalarını Birinci Dünya savaşına kadar sürdürdü. Bu arkeolog ile birlikte A. V. Gerkan, Krischen, H. Kanckfuss, P. Wilski, G. Kawrau, A. Rehm, J. Hülsen gibi bilginler de çalışarak, eserlerin büyük bir kısmını yayımladılar. 1955 - 1957 Yıllarında profesör C. Wieckert, Athena tapınağı çevresinde yaptığı kazılarla ilk yerleşme ve Mykenai çağına ait duvarlarla seramikleri inceledi; eski kazılarda açıklanamayan bazı noktaları aydınlattı. 1959'da, daha önce C. Wieckert ile birlikte çalışmış olan bilim heyeti, profesör G. Kleiner başkanlığında kazıya devam etti. Bu defa Mykenai çağı sur duvarıyle seramikler ve arkaik şehir üstünde duruldu. Çalışmalar bugün de devam etmektedir.

Şehir, denize doğru uzanan bir yarımada üzerinde kuruluydu. Dört limanı vardı. Limanlardan üçü şehrin batısında, biri de Lade adasının doğusundaydı, en önemlisi de Aslanlar limanıydı. Şehrin öteki önemli girişi, kara yakasında Didima'dan gelen kutsal yolun karşısındaydı: *Kutsal kapı*.

Şehrin planı geometrik düzenlidir. Aristoteles, Eskiçağın ünlü şehircilik mimarı Hippodamos*un bu planı önce kendi şehrinde uyguladığını yazar.

Surlar. M.Ö. XIII. yy.da, Athena tapınağı çevresinde «aka kolonisi» diye belirtilen ilk yerleşme yerinin, dikdörtgen kulelerle sağlamlaştırılmış surlarla çevrili olduğu kazılar sırasında tespit edildi. 4 m genişliğinde olan duvarlar Athena tapınağının temelleri altında kalmıştır. M.Ö. 650 yıllarında Lydia savaşlarından önce Kalabaktepe'nin, poligonal teknikte çok köşeli taşlarla yapılmış duvarlarla çevrilerek savunmaya elverişli bir akropolis olarak kullanıldığı anlaşıldı. Miletos Persler tarafından baştan başa yıkıldıktan (M.Ö. 494) sonra şehrin yeniden yapımı uzun yıllar sonra ele alındı. M.Ö. II. yy.ın ortalarına doğru bütün Miletos surlara çevrildi.

Athena tapınağı. Tapınağın eski biçimi hakkında çok az bilgi vardır. Yüksek bir kaide üzerinde yükselen tapınak, ion düzeninde yapılmıştır. Von Gerkan önde 6, arkada 7, yanlarda 10'ar sütun bulunduğunu hesapladı.

Stadion. Miletos stadionu, tiyatro limanının önündedir. Helenstik çağda, M.Ö. II. yy.ın ortalarında yapıldı. Geç Roma çağında da büyük bir onarım gördü. Yarışmaların yapıldığı orta alan 191,30 × 29,56 m boyutlarında bir dikdörtgendir ve bu alanın uzun yanları boyunca oturma yerleri bulunur. Her iki tarafta da yirmişer oturma sırası vardır. Ortalama 14 400 kişi alabilecek büyüklüktedir. Stadionun batı kapısı Helenistik çağdan kalmadır. Önemi daha fazla olan doğu kapısı, batıdakinden gösterişliydi ve bir tak görünümündeydi. Bu kapı, seyircilerin geçmesi için değil, törenlerde geçit alayları için Geç Roma çağında yapıldı.

Tiyatro. Batı Anadolu'daki tiyatroların en sağlam kalanı ve en ihtişamlısıdır. Tabiî bir yamaçta kurulmuştur. Yaslandığı tepe, deniz yüzeyinden 30 m yüksektedir. Tepeden sonra üst oturma sıraları moloz, taş ve kireç harcıyle yükseltilmiş kemerlere yaslanır. Sonraları bu kısımlar yıkıldı. Bugün yerinde geç yüzyıllara ait bir kaleciğin duvarları vardır. Bazı kalıntılardan, tiyatronun Helenistik çağda yapıldığı anlaşılır. Ancak, M.S. II. yy.da genişletildi. Bugün görülen kalıntıların hemen hepsi Roma çağına aittir.

Faustina hamamı, tiyatronun 150 m güneyindedir. Miletos'ta en sağlam kalan yapılardandır. Önünde, kareye yaklaşan 77,50 × 79, 41 m boyutlu dört yanı sundurmalı bir avlu (palestra) yer alır. Kalıntılardan anlaşıldığına göre burası Korinthos düzeninde roma imparatoru Marcus Aurelius (161-180) zamanında yapıldı. Hamam, adını imparatorun karısı Faustina'dan alır. Hamamın ne zaman yıkıldığına dair bilgi yoktur. Ancak Erken Bizans çağında Anastasios I zamanında (491-518) miletoslu bilgin İllustrios'un gayretiyle onarıldığı ve yeniden açıldığı bilinir.

Serapis tapınağı, Faustina hamamının doğusunda, güney pazar yerine uzanan cadde üzerindedir. Bugün tapınağın yeri, ayakta duran birkaç yarım sütun ve girişe ait 4 basamakla belli olur. Ele geçen buluntulara göre Serapis tapınağının giriş kısmı, oluklu 4 korinthos sütunu, bunların üzerinde üç kademeli yazıtlı mermer hatıl ve onun üzerinde de ortasında Helios Serapis kabartması bulunan üçgen biçimli alınlıktan meydana geliyordu. Başkiriş (arşitrav) üzerinde tapınağın Helios-Serapis'e sunulduğu yazılıdır. Binanın duvarları kesme taştandır; giriş yerindeki mimarî parçaların taş işçiliği III. yy.a aittır. Bu durumdan, başka bir binanın onarılarak Serapis tapınağına çevrilmiş olduğu sonucu çıkarılır.

Güney Agora, şehrin yaklaşık olarak orta kısmındadır; boyutları 163,90 × 196,45 m'dir. Agoranın güney ile doğu kanatlarında dükkânlar vardır; batı ve kuzey kanatlarda orta avluyu, sundurmalar çevreler. Agoranın kuzey ve güneydoğusunda, batı kanadının ortasında üç büyük girişi vardır. Bu agoranın ilk yapılışı, Helenistik devre (M.Ö. II. yy.ın ortaları) rastlar. İkinci yapım Antoninus Pius zamanındadır (M.S. 138-161).

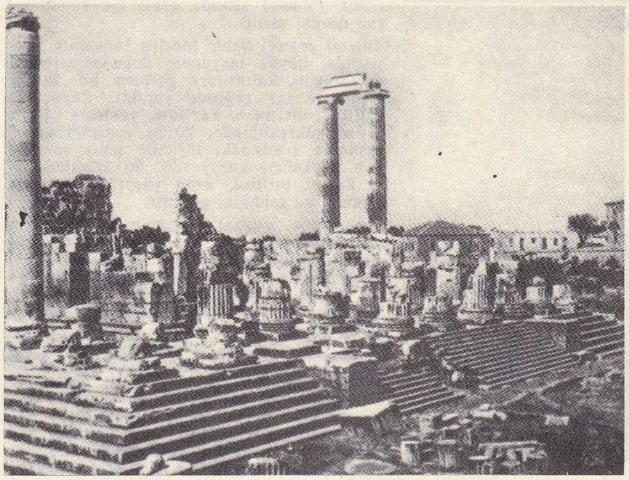

MİLETOS
Didime tapınağı

Şehir Meclisi (Buleuterion) *binası,* güney agoranın kuzeyindedir. Kalıntıları küçük bir tiyatroya benzer. Oturma yerleri açıkça seçilir. Burası asıl toplantı salonudur; onun önünde de yanları sundurmalı bir avlu, avlunun ortasında bir mezar anıtı, doğu yönde de giriş binası (propylon) bulunur. Anıt, sanduka biçimindedir ve kaide üzerinde duran bir tapınağa benzer. Çevresi kabartma süslerle bezeli olan bu anıttan bugüne çok az parça kaldı. Avlunun gerisinde toplantı salonu yer alır. Buraya avludan 4 kapıyle girilir. Salon yaklaşık olarak 1 500 kişiliktir. Yapı iki katlıydı. Birinci kat helenistik devir kesme taş yapı tekniğinin en güzel örneğiydi. İkinci kat ise duvara yapışmış mermer yarım sütunlarla süslüydü. Sütunların üzerinde dor düzeninde süslü yarım başlıklar vardı. Avluya bakan yerdeki başkirişte (arşitravda) binanın Suriye kralı Antiokhos Epiphanes'e sunulduğu yazılıdır; bina, Antiokhos'un krallık yıllarına (M.Ö. 175-164) attir.

Tören caddesi, Miletos'un en gösterişli caddesidir. Şehir Meclisi binasının önündeki büyük meydandan Aslanlar limanına doğru uzanır. Uzunluğu 100 m, genişliği ortalama 26 m kadardır. Yanlarda 5,50 m genişliğinde yaya kaldırımları ve bunların arasındaki

MİLETOS
tiyatro

Foto. Dizionario Enciclopedico italiano

araba yolunun altında geniş bir kanalizasyon düzeni vardı.

Anıtsal çeşme, Şehir Meclisi binasının karşısında, büyük meydanın doğu tarafındaydı. Bugün kalıntıları görülen bu anıtsal çeşme, Roma çağında yapıldı. Cephe üç katlıdır, mermerle kaplıdır, yaklaşık olarak 17 m yüksekliğinde, 20 m genişliğindedir. Sütunlar arasındaki nişlerde tanrı ve tanrıça heykelleri duruyordu. Su künklerindeki kalker tortusu, uzun yüzyıllar boyunca çeşmeye su geldiğini gösterir.

Gymnasion, anıtsal çeşmenin 15-20 m kuzeyindedir. M.Ö. II. yy.ın başlarında yapılmış olmalıdır. Kuzeye doğru uzantılı dikdörtgen şeklinde bir yapı topluluğuydu. Asıl giriş güney tarafta, çeşme yönündedir. Giriş binasına 4 basamaklı bir merdivenle çıkılır. Önde 4, onların arkasında yanlarda 2, daha geride geçidi üç bölüme ayıran, ion düzeninde 2 sütun yükseliyordu. Gymnasion'un avlusunu (palestra) çevreleyen yerlerdeki sundurmaların, dor düzeninde yapılmış 16'şar sütunu kuzeye doğru sıralanmıştı. Kuzey tarafın sundurması ion düzenindeydi. Daha sonra arkada asıl gymnasion binası vardı. Ortada büyük bir ders odası bulunuyordu.

Darius MILHAUD

Vergilius Capito hamamı, Gymnasion'un hemen bitişiğindedir. Doğu-batı yönünde uzanır. Hamamın ön avlusunun dört yanı korinthos düzeninde iki katlı sundurmalarla çevriliydi. Asıl hamam binası doğu taraftadır; önünde soğuk su havuzu vardı. Binadan soğukluğa (tepidarium), sonra da sıcaklığa (caldarium) girilir. Külhan bölümü, hamamın doğu-güney köşesindedir. Palestraya ait bir başkiriş blokunda, Capito yazısı görüldü. Bu adın Vergilius Capito'ya ait olduğu kabul edilir. Buna göre hamamın ka her şehirde, Şehir Meclisi binasında buportiği, Küçük pazar, Büyük pazar.

Apollon açık hava tapınağı (Delphinion). Apollon Delphinion kültü, Miletos'a Girit'ten geldi. Bu kültün «Delphin» (yunusbalığı) dolayısıyle denizle ilgili olması, onun Miletos gibi bir liman şehrinde büyük bir önem taşıdığını gösterir. Miletos'ta Apollon Delphinios için Aslanlar limanı yöresinde bir açık hava tapınağı vardı. Bugün 4 duvarın çevrelediği bu geniş alanda yuvarlak yarım daire ve dörtgen biçimli temel kalıntılarıyle yarım daire şeklinde taştan çutralar (eksedra) görülür. Delphinion'da üç devre tespit edildi. Arkaik çağ buluntuları, tapınak hakkında yeteri kadar bilgi vermemekle birlikte, burasının kutsal bir yer olduğunu gösterir. Bunlar yuvarlak bir tapınağa ve dörtgen şeklinde bir sunağa ait temel kalıntılarıdır.

Pers hâkimiyetinin Miletos kalkınmasını geriletttiği uzun yıllar için Delphinion'da ancak Helenistik çağda bir yenilik görülür; kutsal alan genişlemiş ve dört yanı dor düzeninde sundurmalarla çevrilmiştir. Burada büyük değişiklik de Roma çağında görülür. Bu çağda sundurmalar tek sıra sütunlarla daha da yükseltildi ve dor düzeni yerine korinthos düzenli başlıklarla yeniden yapıldı. Ayrıca giriş kapıları kapatılarak ortada anıtsal bir propylon meydana getirildi. Delphinion'un en büyük özelliği devlet arşivinin korunduğu yer olmasıdır. Binada bulunan yazıtların en çoğu Miletos'un yakın ve uzak şehirlerle yaptığı antlaşmalar, şeref yazıtları, listeler ve şehirle ilgili öteki yazıtlardır. Devlet arşivi, Miletos'tan başka her şehirde, Şehir Meclisi binasında bulunurken burada Delphinion'da çıktı. Bu durumda Apollon Delphinios'un kudretinin devlet işlerine kadar uzandığı veya bütün şehrin onun himayesine sığındığı söylenebilir.

Kuzey agorası. Oldukça geniş bir alana yayılmış olan agorayı doğuda Tören caddesi, güneyde Şehir Meclisi binası, batıda tiyatro tepesinin eteklerine sıralanmış evler, kuzeyde de Aslanlar limanı çevreliyordu. İlk yapım M.Ö. V. ve IV. yy.larda başladı; zaman zaman gelişen çarşı, üç ayrı bina topluluğu olarak, önleri sundurmalı dükkânlardan meydana geliyordu: Liman portiği. Küçük pazar, Büyük pazar.

Liman anıtı. Bugün Aslanlar limanı denen ve sadece bir düzlükten ibaret olan alanın çukur bir yerinde, bir temel kalıntısı görülür. Kazı sırasında ele geçen parçalardan edinilen bilgiye göre yuvarlak temelin üzerinde içbükey yüzeyli ve üç köşeli bir kaide duruyordu. Onun üzerinde de, aynı şekle uygun olarak köşeleri gemi uçlarını andıran, Tritonlar ve Delphinleri tasvir eden kabartma levhalar vardı. Kabartmaların üzerinde üçgen prizma şeklinde yazıt taşı bulunuyor ve en yukarıda da üç ayaklı bir kazan duruyordu. Anıtın tüm yüksekliği 7,5 m kadardı. Buluntulardan bazıları, bugün de yerinde durur. Üç ayaklı kazan, Berlin müzesine taşındı. Taş işçiliği, anıtın M.Ö. II. yy.da yapıldığını gösterir. (→Bibliyo.) [M]

Miletos Masalları (*Milesiaka*), Miletos'lu Aristeides'in (M.Ö. II. yy.) olduğu sanılan masallar derlemesi. Eskiçağ boyunca büyük ilgi gören bu masallar daha sonra birçok yazara kaynak oldu. Ovidius *Değişimler*'ini, Petronius *Efesli Matrona* adlı masalını bunlardan ilham alarak yazdı. Apuleius ise *Altın Eşek* adlı eserinde kısmen bu masallardan yararlandı. (L)

Miletos okulu, M.Ö. VI. yy.da Miletos'ta ders veren Ionia'lı filozoflara verilen ad. İlk defa bu filozoflar, varlıkları açıklamak için, bu varlıkların tümünü tek bir unsurda birleştirmeğe kalkışarak, dünyanın tutarlı ve «bilimsel» bir görüntüsünü ortaya koymağa çalıştılar. Meselâ, filozofların en eskisi Thales bu birlik ilkesinin *su* olduğunu söylüyordu. Anaksimenes'e göre *hava* ilk unsurdu, Anaksimandros'a göre de her şey belirsiz maddenin (*apeiron*) parçacıklarına bağlıydı. Bu «tabiat felsefeleri», düzenli bir *bilim*'in ilk taslaklarıydı. Ayrıca bu tabiat felsefelerinin yanı sıra, bazı matematik, astronomi ve coğrafya keşifleri de yapılmıştı. (L)

MİLETTO dağı, Matese'de (İtalya) doruk. (L)

MİLETUTEİKHNOS. Esk. coğ. Anadolu'da (Mysia bölgesi), Mihaliç suyu (Ryndakos) yakınında şehir (bugün *Mustafakemalpaşa*). Eski yazarlara göre M.Ö. 395'te Isparta kralı Agesilaos tarafından kuşatıldı; fakat bu kuşatma başarılı olmadı. (M)

MİLEV (Geo), bulgar yazarı (Radnevo, Stara Zagora yakınları 1894 - öl. 1925). *Septemvri* (Eylül) [1924] adlı şiir kitabında eylül 1923'te patlak veren Bulgar isyanını ve isyanın vahşice bastırılmasını dile getirdi. Mayıs 1925'te esrarlı bir şekilde ortadan kaybolan Milev'in isyan sırasında öldürüldüğü sanılır. Ayrıca edebiyat tenkitleri de vardır. (L)

MİLFORD (Robin), ingiliz bestecisi (Oxford 1903 - Lyme Regis 1959). V. Williams'ın öğrencisi, iki opera, iki bale, orkestra için bir uvertür, oda müziği için birçok parça, keman için bir konçerto, oratoryolar, kantatlar ve mezmurlar besteledi. (L)

MİLFORD HAVEN, Büyük Britanya'da şehir, Galler ülkesinin güneydoğusunda (Pembrokeshire), *Milford Haven koyu*'nun kuzey kıyısında; 12 800 nüf. Henry II, 1172'de İrlanda'ya çıkmak için buradan gemiye bindi. Bu eski balıkçı limanı büyük bir petrol limanı haline gelmiştir. Rafineri dolaylarında petrokimya tesisleri kurulmuştur. (L)

MİLFÖY i. (fr. *mille-feuille*, bin yaprak). Pastacılık. İnce yufka ve pastacı kremasıyle yapılan bir tür pasta. (Kremanın malzemesi: şeker, un, yumurta sarısı ve vanilyalı sıcak süt.) [L]

MİLH i. (ar. *milh*). *Esk.* Tuz.

— Kim. *Esk.* Bir asitte hidrojenin yerini bir bazın almasıyle meydana gelen bileşim. ‖ *Milhus-saga*, boraks.

◆ **Milhî** i. *Esk.* Tuzla ilgili. (M)

MİLHAFE i. (ar. *lihaf*'tan *milhafe*). *Esk.* Bürünülecek şey. ‖ Yorgan. (M)

MİLHAUD (Darius), fransız bestecisi (Aix-en-Provence 1892). Lise öğrenimini Aix'te tamamladı; 1909'da Paris konservatuvarına girdi. Dukas'nın (orkestra), Xavier Leroux'nun (armoni), Gedalge'ın (kontrapunto), Widor'un (beste) öğrencisi oldu, d'Indy ile orkestra yönetimine çalıştı. «Altılar grubu»na girdi, 1939'da Mills College (Kaliforniya) öğretim üyeliğine seçildi, 1945'ten itibaren ayrıca Paris'te Devlet Konservatuvarı Beste kürsüsünde de görev aldı. Günümüzün bilinen bütün usullerini kullanmakla beraber her türlü sistemin düşmanı olan Milhaud, özellikle Akdeniz lirik bestecisidir. Eserleri her türden olmak üzere 350 opus sayısını aşmıştır: opera, oratoryo, bale, melodi, yaylı çalgılar dörtlüsü, senfoni, sonat, sahne müziği ve filim müziği. Bu geniş katalog içinde, *La Brebis Egaree* (Sürüden Ayrılan Koyun) [1910], *Proteus* (1914), *Orestie* (1913-1914), *Les Malheurs d'Orphée* (Orpheus'un Acıları) [1924], *Esther de Carpentras* (1925), *Le Pauvre Matelot* (Zavallı Tayfa) [1926], *La Sagesse* (Bilgelik) [1935], *Medea* (1939) adlı operaları, *Kristof Kolomb, Maximilian* ve *Bolivar*'ı (1928-1943) kapsayan bir güney amerika üçlemesi, Chalupt, Latil, Claudel, Ronsard, Gide, Cocteau'nun şiirleri ve ayrıca halk ve geleneksel yahudi güfteleri üstüne yazdığı birçok melodi sayılabilir. Piyano için *Süit* (1913), *Printemps* (İlkbahar) [1915], orkestra eşliğinde *Etüt* (1923), *Le Carnaval d'Aix* (Aix Karnavalı) [1926], *Automne* (Sonbahar) [1932], *Saudades do Brazil* v.b., orkestra için on senfoni, ayrıca çeşitli çalgı toplulukları için sonatlar ve birçok bale müziği besteledi: *L'Homme et son Desir* (İnsan ve Arzusu); *Le Boeuf sur le Toit* (Damdaki Öküz); *La Création du Monde* (Dünyanın Yaratılışı); *Salade* (Salata); *Le Train Bleu* (Mavi Tren); *Les Songes* (Rüyalar); *Les Cloches* (Çanlar). 1950'den sonraki eserleri içinde, lirik eserler (*Davud*, 1954; *Fiesta*, 1958; *Orestiade*, 1963), baleler (*Musa*, 1957; *La Rose des Vents* [Rüzgâr Gülü], 1958), koro eserleri (*Le Château du Feu* [Ateş Şatosu], 1954; *La Tragedie Humaine* [İnsanlık Trajedisi], 1959; *Cantate de la Croix de Charité* [Yardımlaşma Haçı İçin Kantat], 1960; Johannes XXIII'ün papalık genelgesi metni üstüne, kontralto, bariton ve orkestra için *Pacem in Terris* [Dünyada Barış]), on birinci senfoni (1962), orkestra için *Les Cloches* (Çanlar), *Aubade* (Sabah Müziği), iki piyano ve vurma çalgılar için ikinci konçerto (1963), bir yaylı çalgılar altılısı (1959) yer alır.

Tonal sistemle olan ilintilerini koparmaksızın, Milhaud, çok tonlu usulü kullanarak anlatım yollarını çoğaltmak, tını alanında olduğu kadar ritim konusunda da en incesinden en şiddetlisine kadar etki unsurlarını bulup çıkarmak istedi. (L)

MİLHAUD (Gaston), fransız filozofu (Nimes 1851 - Paris 1918). Matematik öğretmeni ve edebiyat doktoruydu. Yayımladığı eserler: *Leçons sur les Origines de la Science Grecque* (Yunan Biliminin Menşei Üstüne Dersler) [1893]; *Essai sur les Conditions et les Limites de la Certitude Logique* (Mantıkî Kesinliğin Sınırları ve Şartları Üstüne Deneme) [1894]; *Le Rationnel* (Akla Dayanan) [1898]; *Les Philosophes Geometres de la Grece* (Yunanistan'ın Geometrici Filozofları) [1900]; *Le Positivisme et les Progres de l'Esprit* (Pozitivizm ve Aklın İlerlemeleri) [1902]; *La Pensee Scientifique chez les Grecs et les Modernes* (Yunanlılarda ve Çağdaş Medeniyetlerde Bilimsel Düşünce) [1906]. Milhaud'ya göre akılcı bilimin ilkelerine yön veren tecrübedir, fakat bu ilkelerin bütün kapsamı, akılcı bilimle açıklanamaz, insan aklına yaratıcı bir hürriyet tanımak gereklidir. (L)

MİLHEZ i. (ar. *milhez*). Hat. Mürekkebi karıştırmak için kullanılan âlet. (M)

MİLİ—, lat. *mille*, bin kelimesinden alınan ve bir ölçü biriminin önüne getirildiği zaman, bu birimi binle bölen önek (sembolü: m): *Milimetre. Miligram*. (L)

MİLİA (EL), Cezayir'de (Konstantin idare bölgesi) idare çevresi merkezi, Kollo Kabiliyesinde, vad el-Kebir kıyısında; 16 308 nüf. Önemli ticaret merkezi. — *El-Milia idare çevresi*, 79 033 nüf. (L)

MİLİAMPER i. (fr. *milliampere*). Amper'in binde biri değerinde elektrik akımı şiddet ölçüsü birimi (sembolü: mA). [L]

MİLİAMPERMETRE i. (fr. *milliamperemetre*'den). Miliamper cinsinden bölümlere ayrılmış ampermetre. (L)

MİLİANA, Cezayir'de (El-Asnam [Orleansville] idare bölgesi) idare çevresi merkezi, cebel Zaar'ın yamaçlarında Şelf vâdisinin yukarısında; 18 123 nüf. Roma şehri *Succhabar*'ın yerinde kurulan Miliana, meyve

Foto. Lipnitzki (LAROUSSE)

bahçeleri, bahçeler ve meşhur bağlarla çevrilidir. — *Miliana idare çevresi,* 115 291 nüf. (L)

MİLİANA kütlesi, Cezayir'de kıyı sıradağları, Tel Atlas'ının bir parçasıdır; cebel Zakkar'da 1 579 m. Şelf ovasına hâkim olan Miliana kütlesi, Dahra'nın doğu uzantısıdır. Bu Mad ve Zakkar'ın sarp, kalkerli engebeleri, derin uçurumlarla oyulan şistli orman bölgelerine hâkimdir. Miliana kütlesinde Cezayir'de berberî dili konuşan en kalabalık topluluk (köylerde ağaç yetiştiriciliğiyle geçinir) yaşar. (L)

MİLİANE (VAD), Tunus'ta ırmak, vad el-Kebir adıyle Tunus «sırtı»nda Baıgau dağı eteğinden doğar, Yukarı Tel'de bir havzalar ve boğazlar dizisini aştıktan sonra Mornag ovasına açılır ve kısmen doldurduğu Tunus körfezine dökülür; yaklş. 120 km. (L)

MİLİBAR i. (fr. *millibar*). Bar'ın binde biri veya 1 000 bari değerinde, atmosfer basıncının ölçü birimi (yaklş. olarak, 3/4 milimetre yüksekliğindeki civa sütununun basıncıdır). [L]

MİLİCURİE i. (fr. *millicurie*). Radyum tedavisinde kullanılan ölçü birimi (sembolü: mCi); 133 mgr radyumun bir saatte yaydığı gamma ışıma miktarına eşittir. (L)

MİLİCZ, esk. alm. **Militsch,** Polonya'da köy, Aşağı Silezya'da (Wrocław voyvodalığı), Barcyz kıyısında; 3 000 nüf. Von Maltzan kontlarının eski ikametgâhı. (L)

MİLİÇ (Jan), çek vaizi (Kromeriz, Moravya ?- öl. Avignon 1374). Krallık kançılarlığında memurdu, sonra vaiz oldu. Prag'da bir düşkünlerevi kurdu. Zamanının çek ruhban sınıfına yönelttiği şiddetli tenkitler yüzünden mezhep sapkını sayıldı. (L)

MİLİGAL i. (fr. *milligal*). Gal'in binde biri değerinde ivme ölçüsü birimi (sembolü: mgal). [L]

MİLİGRAD i. (fr. *milligrade*). Grad'ın binde biri değerinde açı ölçüsü birimi (sembolü: mg). [L]

MİLİGRAM i. (fr. *milligramme*). Gram'ın binde birine eşit, ağırlık ölçüsü birimi (sembolü: mgr). [L]

MİLİM i. (fr. *millimètre*'den). Santimin onda biri. ‖ *Teşm. yol.* Çok ufak nicelik, uzunluk (olumsuz cümlelerde): ***Bir milim oynamamak. Milimi şaşmamak.*** (M)

MİLİLİTRE i. (fr. *millilitre*'den). Litre'nin binde birine eşit hacim ölçüsü birimi (sembolü: ml). [L]

MİLİMETRE i. (fr. *millimètre*'den). Metre'nin binde birine eşit olan uzunluk birimi (sembolü: mm). ‖ ***Milimetre kare,*** kenarı 1 milimetre olan bir karenin alanına eşit, yüzey ölçüsü birimi (sembolü: mm^2). ‖ ***Milimetre küp,*** kenarı bir milimetre olan bir küpün hacmine eşit, hacim ölçüsü birimi (sembolü: mm^3). [L]

MİLİMETRİK sıf. (fr. *millimétrique*). Milimetre ile ilgili olan. ‖ Milimetrelere bölünmüş: ***Milimetrik cetvel.***

— Büro. ***Milimetrik kâğıt,*** bir veya yarım milimetre aralıkta yatay ve dikey çizgilerle bölünmüş bir çeşit kâğıt. (Bu kâğıt, yüzde, grafik v.b. eğrilerini çizmek için kullanılır.) [L]

MİLİMİKRON i. (fr. *millimicron*). Mikron'un binde biri (sembolü: mμ). [L]

MİLİNDA, Baktriane'li yunan kralı Menandros'un hintçe adı. (L)

MİLİOLA i. Kalker kabuklu, deliksiz foraminifer; kavkısı, helezon şeklinde düzenli, boyutları çabuk artan ve her biri küçük bir sosis şeklinde olan parçacıklardan oluşur.

— ANSİKL. *Miliola*'lar Karboniferde ortaya çıkar, Urguniyende bollaşır; şimdi de denizlerin dibinde çok bulunur; ***miliola kalkeri*** denilen taşlar Lütesyen devrinde bunlardan oluşur; miliola kalkeri mükemmel bir yapı taşıdır. (L)

MİLİOSMOL i. (fr. *milliosmole*). Bir iyonun, molekül-gram'ın binde biriyle aynı geçişme basıncı belirleyen miktarı. (Kısaltması: mmol.)

— ANSİKL. *Miliosmol* deyimi, bir maddenin içinde bulunduğu çözeltinin geçişme basıncını belirtmekteki rolünü gösterir. Bir cismin geçişme gücü, birim hacimde bulunan tanecik (moleküller veya ayrışmış maddeler için, iyonlar) sayısına bağlıdır.

Miliosmol cinsinden derişiklik, miligram cinsinden derişikliğin molekül ağırlığına veya ayrışmış maddeler için, iyon taneciklerinin kütleye (Cl^-, Na^+ ... gibi tek atomlu iyonlar için atom ağırlığı, SO_4, CO_3H ... gibi karmaşık iyonlar için atom ağırlıkları toplamı) bölünmesiyle elde edilir. (L)

MİLİRÖNTGEN i. (fr. *milliröntgen*). Röntgen'in binde biri değerinde X veya gamma ışıma miktarı birimi. (L)

MİLİS i. (lat. *militia*'dan fr. *milice*). Ask. Savaş sırasında orduya yardımcı olmak üzere toplanan yarı askerî sivil kuvvet: ***Toplayacağınız milislere aylık bağlıyacaksınız! Hepsi aylıklarıyle geçinecek*** (Kemal Tahir). ‖ Bazı memleketlerde yardımcı güvenlik kuvveti. ‖ *Milis ordusu,* çok kısa zamanda seferber edilebilen ve «asker vatandaş» ilkesine dayanan askerî teşkilât; bu teşkilâtta sürekli kadrolar, kıtanın eğitimini, emir ve kumanda organlarının yetişmesini sağlayacak biçimde gereken en az mevcuda indirilmiştir: ***İsviçre ordusu tipik bir milis ordusudur.*** (Sürekli kuvvetin çok azaltılmış olduğu commonwealth ülkelerinde de ordunun esası milislerden kuruludur.)

— Tar. *Faşist milisleri.* Mussolini'nin 300 000 kişilik kara gömlekli savaş kümesi; «devletin gönüllü güvenlik milisleri» haline getirildi (ocak 1923); bu kuvvet doğrudan doğruya Duce'ye bağlıydı. (LM)

MİLİTAN sıf. (fr. *militant*). Bir düşüncenin, bir görüşün zafer kazanması için savaşan, mücadele eden: ***Militan politika yapmak için de az çok cesarete ihtiyaç vardır*** (R. N. Güntekin). ***Militan karakter.***

◆ **i.** Bir teşkilâtın faal üyesi. (M)

MİLİTANLIK i. (*militan*'dan *militan-lık*). Bir siyasî teşkilâtta veya sendikalarda militan eylemlerde bulunan kişilerin tutumu. (L)

MİLİTARİST sıf. (fr. *militariste*). Militarizm ile ilgili, militarizmden yana olan: ***Militarist doktrine bağlı.***

◆ **i.** Militarizm taraflısı olan kimse. (M)

MİLİTARİZM i. (fr. *militarisme*'den). Bir millette askerî unsurun aşırı derecede ağır basması. ‖ Ordunun bu şekilde ağır basmasından yana olanların duygusu, öğretisi: ***Kaba bir Alman militarizminin arzusu milletin kaderine onların eliyle damgasını vurdu*** (Ş. S. Aydemir). [M]

Military Cross (*Askerî Haç*), İngiliz Kara kuvvetlerinde binbaşıdan küçük rütbedeki subayları savaş meydanlarında gösterdikleri kahramanlıklarından dolayı mükâfatlandırmak için 1914'te ihdas edilmiş nişan. Beyaz zemin ortasında dikey mor şeritle takılır. (L)

Military Medal (*Askerî Madalya*), astsubay ve erlere ödül olarak verilen ingiliz askerî madalyası. 1914'te ihdas edildi. Ortasında dikey kırmızı bir şerit uzanan mavi bir kurdele ile takılır. (L)

MİLİTELLO İN VAL Dİ CATANİA, İtalya'da şehir, Sicilya'da (Catania ili), İblei dağlarının kuzeyinde; 11 700 nüf. Ticaret merkezi. (L)

MİLİTERMİ i. (fr. *millithermie*). Termi'nin binde biri değerinde ısı miktarı birimi (sembolü: mte). *Eşanl.* KİLOKALORİ. (L)

MİLİUM i. (lat. k.). Yüzün üst üçte iki kısmında ve cinsel organlarda bulunan, toplu iğne başı büyüklüğünde, beyaz renkte tanecikler; bazen yara izlerinde de görülür. (Bunlar ter kanalları ile keseciklerinin genişlemesinden meydana gelen küçük üstderi kistleridir. Kazımak veya elektrikle dağlamak suretiyle tedavi edilir.) [L]

MİLİUM i. Bot. Darının bilimsel adı. (L)

MİLİVOLT i. (fr. *millivolt*). Elektr. Volt'un binde birine eşit olan elektromotor kuvvet ve potansiyel (gerilim) farkı birimi (kısaltması: mV). [L]

MİLİVOLTMETRE i. (fr. *millivoltmètre*'den). Çok küçük potansiyel farklarını ölçmeğe yarayan, kadranı milivolt cinsinden bölümlenmiş âlet. (L)

MİLİWATT i. (fr. *milliwatt*). Elektr. Doğru akımda, watt'ın binde birine eşit olan güç, alternatif akımda ise etkin güç birimi (kısaltılması: mW). [L]

MİLİZİA (Francesco), italyan mimarı ve arkeoloğu (Oria, Brindisi 1725 - Roma 1798). Eserlerinden biri olan *Dell'Arte di Vedere Nelle Belle Arti*'nin (Güzel Sanatlarda Görme Sanatı Üstüne) sonunda yer alan ekte, italya savaşları sırasında Fransa'ya verilmiş sanat eserlerinin bir listesi bulunur. (L)

MİLK i. (ar. *milk*). *Esk.* Mülk. ‖ Memleket, ülke. ‖ *Milk-i yemin,* cariye, köle. (M)

MİLKA i. (ar. *milḳā*). Hat. Mürekkep hokkasına konan ham ipek. (Hattatlar arasında milkaya *lika* da denir. Milka, kalemden mürekkebin bir kısmını aldığı için, mürekkep kâğıt üzerinde yayılmaz.) [M]

MİLKAT i. (ar. *milḳat*). *Esk.* Kıskaç v.b. âlet.

— Tıp. Rahimden çocuğu almakta kullanılan âlet. Forseps. (M)

MİLK-BAR i. (ing. *milk,* süt ve *bor*'dan). Alkolsüz içkiler ve özellikle süt servisi yapılan kahve. (L)

MİLKDAR blş. . (ar. *milk* ve fars. *-dār*'dan *milk-dār*). *Esk.* Hükümdar, ülke sahibi.

◆ **Milkdarî** blş. i. *Esk.* Hükümdarlık. (M)

Milkman hastalığı, vücutta, en fazla bacaklarda kemik ağrıları yapan ve röntgenle bakıldığı zaman kaburgalarda, kalça ve uyluk kemiklerinde yalancı kırık görüntüsü veren kemik hastalığı. (Milkman hastalığı herhangi bir maddenin eksikliğinden, bazı hallerde ise kadmiyum zehirlenmesinden ileri gelir.) [L]

MİLKOWSKİ (Teodor Tomasz JEZ, **Zygmun** — denir), polonyalı siyaset yazarı ve devrimci (Podolya 1824 - Cenevre 1915). 1848'de katıldığı macar devriminin bastırılmasından sonra Vidin ve Şumnu'da yaşadı. Türkiye'de birçok şehri ve Eflak'ı ziyaret etti. Önemli tarihî eserler yazdı: *Handzia Zahornicka* (1860); *Szandor Kowacz* (1861); *Asen* (1862); *Historia o Pradziadku i Prapradwnuku* (Bir Dedenin Dedesinin ve Torunun Torununun Hikâyesi) [1864]; *Wrzeciono* (İğ) [1865]; *Uskoki* (Uskok'lar) [1869]; *W Zaraniu* (Şafak Vakti) [1889] v.b. Leh, Ukrayna, Sırp ve Macar tarihiyle ilgili edebî ve siyasî eserler de yazdı. (M)

MİLL (Hugh Robert), iskoçyalı coğrafyacı (Thurso, Caithness, İskoçya 1861 - East Grinstead, Londra yakınları 1950). Edinburgh üniversitesinde okudu. 1884'te İskoçya Donanma merkezinde fizikçi ve kimyacı olarak çalışmağa başladı. Çeşitli inceleme heyetleri ve şirketlerinde görev aldı, bu arada 1901'den itibaren British Rainfal association'ın müdürü oldu. *British Rainfall* ve *Cymon's Meteorological Magazine* dergilerini yayımladı. Başlıca eserleri: *The Realm of Nature* (Tabiat Ülkesi) [1892]; *The Clyde Sea Area* (Büyük Clyde Denizi) [1895]; *The Siege of the South Pole* (Güney Kutbu Kuşatması) [1905]. Sir Ernest Shackleton'ın *Heart of the Antarctic* (Antarktika'nın Ortaları) [1909] adlı kitabına yazdığı *Historical Introduction* (Tarihî Başlangıç) önsözü; *The Life of sir Ernest Shackleton* (Sir Ernest Shackleton'ın Hayatı) [1923] ve özel olarak basılan otobiyografisi: *Life Interests of a Geographer* (Bir Coğrafyacının Hayatta İlgisini Çeken Şeyler) [1945]. Ayrıca, *Report of the Sixth International Geographical Congress*'i (Milletlerarası Altıncı Coğrafyacılar Kongresi Raporu) [1896] ve *The International Geography* (Dünya Coğrafyası) [yeni baskı 1911] dergisini yayımladı. (M)

MİLL (James), ingiliz tarihçisi, iktisatçısı ve filozofu (Northwater Bridge, Logie-Pert, Forfarshire 1773 - Kensington 1836). Başlıca eserleri: *History of India* (Hindistan Tarihi) [1818]; *Elements of Political Economy* (İktisat Bilimi Unsurları) [1822]; *Fragment of Mackintosh* (Mackintosh'tan Seçmeler) [1835]. *Westminister Review*'u kurdu. Felsefede David Hume'un, duyumcu'ların ve çağrışımcıların izleyicisidir. Ahlâk ve iktisat konularında J. Bentham'ın öğrencisiydi. Etkisi büyük oldu. (L)

MİLL (John STUART), ingiliz filozofu ve iktisatçısı (Londra 1806 - Avignon 1873). James Mill'in oğlu. Fransa'da J.-B. Say'e yap-

milis (1730)

milis neferi

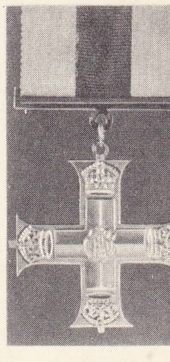

Military Cross

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN) ; LAROUSSE

tığı bir ziyaretten sonra *Traveller, Westminster Review, Edinburgh Review* ve *Examiner* dergilerinde yayımlanan makaleleriyle meslek hayatına başladı. Eserleri: *System of Logic* (Mantık Sistemi) [1843]; *Principles of Political Economy* (İktisadın İlkeleri) [1848]; *Hürriyet* (On Liberty) [1854]; *Considerations on Representative Goverment* (Temsilî Hükûmet Üstüne Görüşler) [1860]; *Faydacılık* (Utilitarianism) [1861]; *Auguste Comte and Positivism* (Auguste Comte ve Pozitivizm) [1865]; *Examination of sir William Hamiltons Philosophy* (William Hamilton'ın Felsefesi Üstüne Araştırmalar) [1865]; *Subjection of Women* (Kadınların Köleliği) [1869]; *Autobiography* (Otobiyografya) [1869]. 1865'te, Avam kamarasına üye seçildi. Stuart Mill, Hume felsefesine ve XVIII. yy. ampirizmine bağlıdır. Spencer gibi ırk deneyine değil, birey deneyine başvurur. Aynı zamanda sezgi öğretisinin her şekliyle de mücadele eder. Dış dünyanın ve ruhların gerçekliğini, çağrışımcılığa dayandırarak tanıtlar. Tanrı fikrine yer verir. En orijinal yanı mantıkta ortaya çıkar. Mantığı biçimsel bir sonuçlar bilimi yapacak yerde bir gerçekler bilimi yapmak istemiştir. Tümdengelim olayını tümevarımsal işlemlerin genelleştirmesine bağlar ve tümevarım'ı da, tabiat akışının değişmezliğine olan inanca değil, evrensel sebep-sonuç yasasına dayandırır. Bu yasa da, bizim bir olgular dizisinin her zaman aynı sırayle birbirini izlediğini görmek alışkanlığına bağlanır. Ahlâk konusunda genel mutluluğun bireysel mutluluk ile özdeş olduğunu ileri sürer ve yönetici ilke olarak genel mutluluğun aranmasını ortaya koyar; faydacılık*, felsefesinin en önemli temsilcilerinden biridir. Siyasî alanda Liberal partiye bağlı olan Stuart Mill, katı sınıflandırmalardan kaçınırdı; çünkü bireyci olmakla beraber, devletin zayıflar ve özellikle kadınlar lehine müdahalede bulunmasından yanaydı. (L)

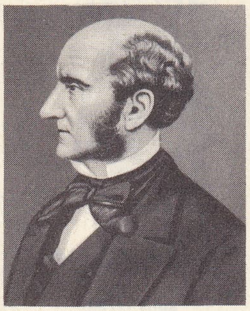

John Stuart MILL

MILL (Martin). Bk. BOYD.

MILLAIS (sir John Everett), ingiliz ressamı (Southampton 1829 - Londra 1896). Önraffaello'cu akımın ilerigelenlerindendi. Arkaizm ile gerçekçiliğin birbirine karıştığı bir üslûptaki tarihî ve edebî konulu tablolarıyle başarıya ulaştı; ama bugün portrelerine daha çok değer verilmektedir (Aberdeen ve Floransa müzeleri [kendi portreleri], Glasgow müzesi [*John Caird*], National Portrait gallery [*Carlyle*]). [L]

MILLAN (Rafael), ispanyol müzikçisi (Algeciras 1893 - Madrid 1957). Küçük yaşta keman konserleri verdi. Daha sonra tiyatro ile ilgilendi, lirik kumpanyalar yönetti; vodviller, müzikli komediler, operetler ve revü müziği yazdı: *La Rosa de Kiot* (Kiot Gülü); *Maldicion Gitana* (Çingene Bedduası); *Las Alegres Chicas de Berlin* (Berlin'in Şen Kızları). 1918'e doğru Barcelona'ya yerleşti ve *Las Glorias del Pueblo* (Halkın Zaferi) operetini, *La Gaviota* (Martı), *El Dictador* (Diktatör), *El Pajaro Azul* (Mavi Kuş) ve *La Dogaresa* (Duka'nın Karısı) gibi müzikli komediler besteledi. (L)

MILLAN ASTRAY Y TERREROS (Jose), ispanyol generali (La Coruna 1879 - Madrid 1954). Bütün meslek hayatını Fas'ta geçirdi: 1920'de yarbay rütbesiyle ispanyol lejyonunu kurdu. Bu lejyonun birinci bölük kumandanlığını Franco'ya verdi. İç savaş sırasında Franco kuvvetlerini birleştirdi, sonra, Harp Malulleri derneği başkanı oldu. (L)

Millard-Gubler hastalığı. Nöroloji. Bir tarafta yüz, karşı tarafta kol ve bacak felci şeklinde beliren almaşık felç çeşidi; halka tümsecikteki bir doku bozukluğundan ileri gelir; fransız hekimi Auguste Millard (1830-1915) ve Adolphe Gubler'in (1821-1879) ad larıyle anılır. (L)

MILLAU, Fransa'da Aveyron idare çevresinin merkezi, Tarn kıyısında, Larzac ve Noir «causse»ları eteğinde; 22 442 nüf. Galya-roma kalıntıları şehrin eskiliğini ortaya koyar. XVI. yy.da Reform'un merkezlerinden biri olan Millau'yu Louis XII yıktırmıştı. İlgi çekici anıtlar: Notre-Dame kilisesi (XVI. yy.); çan kulesi (kısmen XI. yy.dan kalma); sur kalıntıları. Müze (Graufesenque çanak-çömlekleri). Şehir, Fransa'nın eldiven yapımı merkezidir. Sepileme ürünleri ve kimya sanayii (boyalar). — *Millau idare çevresi*, 84 391 nüf. (L)

MILLAUD (Albert), fransız yazarı (Paris 1844 - ay.y. 1892). Boulevard tiyatrosu için komediler yazdı: *Madame l'Archiduc* (Bayan Arşidük) [1874]; *Niniche* (1878); *La Femme à Papa* (Baba Parasıyle Yaşayan Kadın) [1879]; *Lili* (1879); *Mam'zelle Nitouche* (Matmazel Nitouche) [1883]; *Le Remords d'Anatole* (Anatole'ün Vicdan Azabı) [1885]. (L)

MILLE (Agnès DE). Bk. DE MILLE.

MILLE (Cecil Blount DE). Bk. DE MILLE.

MILLE (Pierre), fransız gazetecisi ve romancısı (Choisy-le-Roi 1864 - Paris 1941). Egzotik ülkelerin tarih veya geleneklerini konu alan mizah hikâyeleri yazdı. Başlıca eserleri: *Barnavaux et Quelques Femmes* (Barnavaux ve Birkaç Kadın) [1908]; *Caillou et Tili* (1911); *Le Monarque* (Kral) [1914]; *Histoires Exotiques et Merveilleuses* (Egzotik ve Mucizelerle Dolu Hikâyeler) [1920]; *Mes Trônes et mes Dominations* (Tahtlarım ve Saltanatlarım) [1930]; *Feli et M'Bala l'Eléphant* (Féli ile Fil M'Bala) [1938]. (L)

MILLEFIORI i. («bin çiçek» anlamında ital. k.). Teknol. İç kısımları, ince kesitli cam çubuklarından meydana gelen bir mozaikle süslenmiş çift çeperli cam eşyalara verilen ad. (L)

MILLE ILES, Saint Laurent ırmağında (Kanada) takımadalar, ırmağın Ontario gölünden çıkışında. Adaların on üç tanesi bir millî park haline getirilmiştir. (L)

MILLE-ILES ırmağı, Saint-Laurent'ın kollarından biri, Montreal takımadaları (Kanada) çevresinde, Jesus adasıyle kara arasında. (L)

MILLEME i. (*mil* > *millemek*'ten *milleme*). Ekili olmayan toprakları, yağlı ve verimli kılmak için mille kaplama işlemi. (L)

Mille Miglia, otomobil yarışı. İlk defa 1927'de yapıldı. Brescia, Verona, Ferrara, Pesaro, Pescara, Rieti, Roma, Floransa, Bologna, Cremona, Brescia parkurunu izleyerek İtalya'nın büyük kısmını içine alırdı. Uzunluğu 1 615 ile 1 650 km arasında değişirdi ve bin ingiliz miline eşitti. Yarışçılar gece, kısa aralarla birbiri ardından yola çıkardı. Yol boyunca biriken milyonlarca seyircinin izlediği yarış, dünyanın en ünlü ve etkili yarışlarından biriydi. Mille Miglia'yı ünlü şampiyonlardan Campari, Brilli Peri, Nuvolari, Varzi, Caracciola, Borzacchini, Biondetti (beş birincilikle baştadır), Marzotto, S. Moss (157,650 km hızla en yüksek ortalama, 1955), Viloresi ve Taruffi kazandılar. Değişik silindirli ve çeşitli kategorideki arabaların katıldığı yarış bir dizi feci kazadan sonra 1957'de kaldırıldı. Daha önce 1939'da ve 1941-1947 yılları arasında da yarış yapılmamıştı. (M)

MILLER (Arthur Ashur), amerikalı oyun yazarı (New York 1915). Öğrenimini Michigan üniversitesinde tamamladı. Siyasî ve sosyal eğilimli bir edebiyatın savunucusuydu. Eserlerinde çağdaş amerikan toplumunu insafsızca yargılar; 1945'te yayımladığı *Focus* (Merkez Noktası) adlı romanında ırkçılığı ve yahudi düşmanlığını açıkça kınadı. Bencilliği yerdiği *Bütün Oğullarım* (All my Sons) [1947] adlı oyunu geniş yankılar uyandırdı. Bunu en ünlü piyesi olan *Satıcının Ölümü* (Death of a Salesman) [1949] izledi. Kısa zamanda amerikan tiyatrosunun en önemli kişilerinden biri haline gelen Miller, 1953'te yayımladığı *Cadı Kazanı* ile (The Crucible) kendine özgü problemiğini genişletti, bu oyunda, XVII. yy.da geçen bir büyücülük davasını anlatırken McCarthy'ciliğin aşırılıklarını da ortaya koydu. New York'taki italyan göçmenlerini konu alan *Köprüden Görünüş*'ten (A View from the Bridge) [1955] sonra Miller'in çalışmaları birtakım güçlüklerle karşılaştı; bu güçlükler özellikle, yıldız Marilyn Monroe ile yaptığı mutsuz evlilikten söz eden *Düşüşten Sonra*'da (After the Fall) [1964] belirgindir. *Incident at Vichy* (Vichy Olayı) [1965] adlı oyununun konusunu amerikan toplumu değil de, İkinci Dünya savaşında Yahudilere yapılan zulümler meydana getirir. Miller ayrıca, 1961'de Y. Huston'ın yönetiminde çevrilen *Uygunsuzlar* (Misfist) adlı filmin senaryosunu yazdı. (M)

MILLER (Cincinnatus HINER, **Joaquin** — denir), amerikalı şair (Liberty County, İndiana 1837 - Oakland, Kaliforniya 1913). Gençliği Oregon ve Kaliforniya'da serüvenlerle geçti. Daha sonra Londra'ya giderek ucuz bir romantizme dayanan ve hayalî bir Far West'in yapmacıklı egzotizmini işleyen *Pacific Poems* (Pasifik Şiirleri) [1870] ile *Songs of the Sierras* (Sierra'ların Şarkıları) [1871] adlı eserlerini yayımladı. (L)

MILLER (Ferdinand VON), alman tunç dökmecisi (Fürstenfeldbruck 1813-Münih 1887). Münih'te amcası Johann Baptist Stiglmayer'in yönetiminde tunç dökmeciliği ve heykelcilik üstüne çalıştı. 1844'te amcasının yerine Bavyera Krallık dökümhanesinde müdür oldu. Tunçtan döktüğü en ünlü eserlerden ikisi, Münih'teki, Bavyera'yı temsil eden heykel ve Washington'da Capitol'ın tunç kapısıdır. — Oğlu ve öğrencisi BARON FERDINAND VON MILLER (Münih 1842 - ay.y. 1929), 1900'de Bavyera Güzel Sanatlar akademisinin müdürü oldu. 1912'de baron payesini aldı. Shakespeare ve Kolomb'un St. Louis'deki heykellerini, Cincinnati'deki çeşmenin ve Charleston'daki Meçhul Asker anıtının figürlerini ve Lorraine'de, Metz'teki imparator Wilhelm I'in at üzerindeki heykelini tunçtan döktü. (M)

MILLER (Glenn), amerikalı müzikçi (Clarinde, Iowa 1904 - Manş'ta bir uçak kazasında 1944). Ben Pollack Caz orkestrasında ve Dorsey Kardeşler topluluğunda trombon çaldıktan sonra kendi topluluğunu kurdu (1938). Çok sayıda plak doldurdu. Hafif müzik düzenleyicisi ve orkestra şefi olarak büyük ün kazandı. En başarılı parçaları *Moonlight Serenade* ve *In the Mood*'dur. (M)

MILLER (Henry), amerikalı yazar (New York 1891). Bir terzinin oğlu. Gençliği güç şartlar altında geçti ve çeşitli işlere girip çıktı. Uzun süre Paris'te kaldı (1930-1938), edebiyat ve sanat çevrelerine karıştı. Kitaplarında en mahrem serüvenlerini D. H. Lawrence, Céline ve Blaise Cendrars'ı andıran bir biçimde, son derece açık saçık bir dille ve cesur tasvirlerle anlatır. Büyük bir bölümü çağdaş dünyayı şiddetle suçlayan başlıca eserleri: *Yengeç Dönencesi* (Tropic of Cancer) [1934]; *Black Spring* (Siyah İlkbahar) [1936]; *Max and the White Phagocytes* (Max ve Beyaz Fagositler) [1938]; *Tropic of Capricorn* (Oğlak Dönencesi) [1939]; *The Colossus of Maroussi* (Maroussi Heykeli) [1941]; *The Air-Conditioned Nightmare* (Havalandırılmış Kâbus) [1945]; *Remember to Remember* (Hatırlayacağını Hatırla) [1949]; *Merdivenin Dibindeki Gülümseyiş* (The Smile at the Foot of the Ladder) [1948]; *Seksus* (Sexus) [1949]; *Pleksus* (Plexus) [1952]; *Neksus* (Nexus) [1961] adlı üçlüden meydana gelen *Rosy Crucifixion* (Pembe Ölüm); *Books in my Life* (Hayatımın Kitapları) [1952]; *Big Sur* (Büyük Sur) [1958]. (L)

MILLER (Johann Martin), alman yazarı (Ulm 1750 - ay.y. 1814). Yaşadığı çağa özgü duygululuğun izlerini taşıyan bir roman yazdı: *Siegwart, eine Klostergeschichte* (Siegwart, Bir Manastırın Hikâyesi) [1776]. (L)

MILLER (Oskar VON), alman mühendisi (Münih 1855 - ay.y. 1934). 1888'de Münih'te, Almanya'daki ilk elektrik sergisini düzenledi. 1883'te A.B.D.'ye yaptığı büyük bir inceleme gezisinde Edison ile görüştü ve dönüşünde «Allegemeine Elektrizität Gesellschaft» (A.E.G.) kurdu. 1891'de Frankfurt'taki Milletlerarası Elektrik sergisinde çok etkin bir rol oynadı: bu sergide Lauffen-Frankfurt arasındaki uzun bir mesafede ve yalnız yüzde 25 kayıp ile yüksek gerilimli alternatif bir akımlı elektrik enerjisinin iletimi ilk defa gösterildi. Elektrik üretimi için Bavyera'daki su kaynaklarının değerlendirilmesi ve Münih Teknik müzesinin kurulması da onun çabalarıyle gerçekleşti. (L)

MILLER (Philip), ingiliz botanikçisi (Greenwich 1691 - Chelsea 1771). Chelsea bahçelerinin yönetmeni ve Royal society üyesi oldu. Bellibaşlı avrupa dillerine tercüme edilen ünlü *Bahçıvanlar Lûgati* (1731) ile tanınır. (L)

MILLER (Sanderson), ingiliz mimarı (doğ.

Foto. LAROUSSE

Warwickshire'da 1717). Palladio üslûbunda (Hagley'de lord Lyttelton'ın evi [Worcestershire, 1751]), yeni-gotik zevke uygun çeşitli evler (1753'te John Ivory Talbot için yapılan Lacock Abbey binası [Wittshire]) inşa etti. (L)

MİLLER (William Allen), ingiliz kimyacısı (Ipswich 1817 - Liverpool 1870). On beş yaşındayken Birmingham hastahanesinde amcası doktor Bowyer Waux'ın yardımcısı oldu. Sonra Londra'daki Krallık kolejinde tıp okudu ve 1840'ta ihtisasını verdi. 1841'de Krallık Koleji Kimya bölümünde asistan ve 1845'te kimya profesörü oldu. Miller 1862'de fotoğraflar yoluyle 25 maddenin tayfta kendine özgü değişiklikler gösterdiğini ispatladı. Böylece maddelerin kimyasal niteliklerini belirtmek için spektroskopla yeni analiz metotları ortaya koydu. Daha sonra sir Wiliam Huggins ile çeşitli yıldız ışıklarının fotoğraf yoluyle analizini yaptı. Böylece ilk olarak, güneş ve yıldızlar kimyası dalında ayrıntılı ve geçerli bir bilgi ortaya koydu. (M)

MİLLERAND (Alexandre), fransız siyaset adamı (Paris 1859 - Versailles 1943). *La Justice* gazetesinde Clemenceau ile çalıştı. Kısa zamanda radikalizmden sosyalizme geçti. 1885'te radikal milletvekiliydi, 1889-1893 arasında bağımsız sosyalist milletvekili olarak yeniden seçildi. Sosyalistlerin muhalefetine rağmen, Waldeck-Rousseau hükûmetine ticaret ve sanayi bakanı olarak katıldı (1899-1902). On bir saatlik günlük çalışmayı on saate indirdi (30 mart 1900 kanunu). 1909-1910 Arasında bayındırlık, sonra savaş bakanı (1912-1913) oldu; ordu ile millet arasındaki bağları yeniden kurmağa çalıştı. 7 Eylül 1919'daki nutkuyle, Millî Blok koalisyonunun başkanlarından biri olarak sivrildi. Başbakan olunca (20 ocak - 23 eylül 1920) anayasal reformları gerçekleştiremedi. Cumhurbaşkanlığı sırasında (1920-1924) ülkenin siyasetine müdahale etti. Fakat yasama ile ilgili işlere karışmakla suçlanarak radikal sosyalist blok tarafından istifaya zorlandı (11 haziran 1924). Senatör oldu (1925-1940). Bu tarihten sonra ikinci planda bir rol oynadı. (L)

Miller deneyi. Hayvan psikol. Korku davranışının şartlanmasını ortaya koyan deney. Beyaz bir kafese yerleştirilmiş olan fareler, burada kendilerine uygulanan bir elektrik şoku dolayısıyle bu kafesten korkmayı öğrenirler. Bu yüzden ya alelâde bir delikten veya deneyin karmaşık hale getirilmesinden sonra açmayı öğrendikleri bir kapıdan geçerek siyah bir kafese geçerler. Beyaz kafese verilen elektrik şoku kaldırılırsa, hayvanların bir kafesten ötekine geçişinde sadece sürat bakımından bir azalma görülür. Demek ki, korku tepkisi devam etmektedir. (L)

Miller etkisi, bir elektron lambasının yük empedansının, kendi giriş sığası üstüne etkisi. İlk defa 1919'da amerikalı J. M. Miller tarafından açıklanan bu etki, bir elektron lambasının eğimindeki değişmelerin ve anot devresindeki bir empedansın, katot-ızgara grubunun görünür sığasını değiştirmesiyle ortaya çıkar ve anot ile ızgara elektrotları arasında bir sığanın bulunmasından ileri gelir. Frekansı devirli olarak değişen yüksek frekans üreteçlerinde bu etkiden faydalanılır. (L)

MİLLERİCRİNUS i. Derisidikenlilerden denizlâlesi; jüra ve alt tebeşir tabakalarında fosil olarak bulunur. (Apiocrinidae familyasından.) [L]

MİLLERİT i. (ing. mineraloğu William Hallowes *Miller*'ın [1801-1880] adından fr. *millérite*). Miner. Formülü NiS olan tabiî nikel sülfür; çok ince iğneler halinde, çoğu zaman demir, kobalt ve bakır sülfürlerle karışmış olarak bulunur. *Eşanl.* KÜKÜRTLÜ NİKEL, TRİKOPİRİT. (L)

MİLLES (Carl), isveçli heykeltıraş (Lagga, Uppsala yakınları 1875 - Lidingö 1955). Paris'te Rodin'in öğrencisiydi (1897-1904). Stockholm Güzel Sanatlar okuluna profesör oldu (1920-1931), sonra A.B.D.'ye gitti. Tarihî portreler (*Gustaf Vasa*), çeşitli anıtlar ve özellikle zarif çeşmeler yaptı (Sanayi anıtı, Stockholm'de Orpheus çeşmesi). [L]

MİLLES (Ruth Anna Maria [ANDERSEN]), isveçli kadın heykeltıraş (Valentuna 1873 - Roma 1941), Carl Milles'in ablası. Kadın ve çocuk heykel ve heykelciklerinde uzmanlaştı. Stockholm'deki eserleri Thielska galerisinde ve Millî müzededir. Bunlar arasında en önemlileri *Ana, Çiftçinin Karısı* ve *Küçük Topal*'dır. *Rüzgârlı Hava* ve *Çiçek Demetli Kız* adlı eserleri Roma'dadır. R. A. Maria Milles ayrıca çocuk kitapları da resimledi. (M)

MİLLET i. (ar. *millet*). Aynı topraklar üzerinde yaşayan, aynı kökten gelen, tarih, töre, çok defa da dil ortaklığı bulunan insanların tümü: *Fuzûlî'si, Bakî'si, Nef'i'si, Nâbî'si, Nedim'i, Ziya Paşa'sı, Namık Kemal'i, Tevfik Fikret'i olan bir millet hiç bir vakit ölmez* (Süleyman Nezif). *Her milletin, kendisine göre bir felsefesi vardır* (Ziya Gökalp). *Türk Milleti.* (*Eşanl.* ULUS.) || Aynı anayasa ile yönetilen bireyler bütününün meydana getirdiği, bu bireylerden farklı ve hâkimiyeti elinde tutan hukukî varlık. || *Teklz.* Düşünce, çıkar, sanat, cinsellik, yaş v.b. gibi yönlerden birleşen bireyler topluluğu: *Çocuk milleti değil mi, her gördüğünü ister. Kadın milleti. Şair milleti.* || Ahali, herkes, bir yerde bulunan kimselerin tümü: *Millet güldü. Milleti başına toplamış, bir şeyler anlatıyordu*

— *Esk.* Aynı dinden olan milletler bütünü, ümmet. || Din, mezhep. || *Millet-i beyza,* islâm ümmeti. || *Millet-i islâm,* islâm dininden olanların tümü: *Hazret-i Sıddîk dahi onu üzerinde eğreti bir hil'at gibi bilip kendisinden sonra millet-i İslâmiyyece efdal olan zâta intikal etmek re'yinde idi* (Cevdet Paşa). Müslüman. || *Millet-i mesihiye,* hıristiyan dininden olan milletler bütünü. || *Millet-i muazzama,* büyük millet: *Senelerden beri bu millet-i muazzamaya neler yorduksa hepsi zuhur etmedi mi?* (Ahmed Rasim).

— Devl. huk. *En imtiyazlı muameleye mazhar millet şartı.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Tar. Osmanlı devletinin yönetimi din esasına dayandığı için *millet* kavramının yerine *ümmet* kavramı hâkim bulunuyordu. Mısır, Arabistan, Anadolu, Kuzey Afrika, Balkan ülkelerinde Osmanlı devletinin yönetimi altında yaşayanların büyük çoğunluğu müslümandı, fakat ayrı ayrı milletlerdendi. Hıristiyan tebaaya geniş haklar tanıyan Gülhane hattının ilânından sonra müslüman tebaa ile hıristiyan tebaayı siyasî hayatta birleştiren temel düşünce olarak osmanlıcılık düşüncesi savunulmağa başlandı. 1718'de Fransız devriminin getirdiği millet anlayışı bütün ülkeler gibi Osmanlı imparatorluğunda da etkisini gösterdi. Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan v.b. gibi eski osmanlı eyaletleri ayrı ayrı milletler olduklarını savunarak XIX. yy. sonunda teker teker Osmanlı imparatorluğundan koptular. Tanzimattan beri garplılaşma yolundaki osmanlı aydınları ümmetçilik ve osmanlıcılık düşüncelerinin yerine geçecek daha sağlam ve tutarlı bir siyaset düşüncesi arama yolundaydı. Abdülhamid II'nin istibdat idaresinin son yıllarında millet kavramı etrafında türk milliyetçiliği anlayışı belirmeğe başlamıştı. İkinci Meşrutiyetten sonra millet kavramına ırk, dil, tarih ilkeleri etrafında çeşitli yorumlar uygulandı. (Bk. TÜRKÇÜLÜK.) Cumhuriyetten sonra, Atatürk devrimleri içinde millet «dili, kültürü ve ülküsü bakımından başka topluluklardan ayrılan topluluk» şeklinde ifade edildi.

— Devl. huk. Milletlerarası antlaşmalarda yer alan en imtiyazlı muameleye mazhar millet şartı, antlaşmayı imza eden devletlerin uyruklarına karşılıklı olarak şu hakkı tanır: bu kimseler, diğer devlet topraklarında o devletin yine bir antlaşma ile üçüncü bir devlet uyruklarına tanıdığı haklardan yararlanma isteğinde bulunabilirler. (Ancak, bu antlaşmaların aynı konu ile ilgili olması gerekir [msl. 28 şubat 1882 tarihli ingiliz-fransız deniz ticareti antlaşması].) [M]

MİLLET (Gabriel), fransız bizans kültürü bilgini (Saint-Louis, Senegal 1867 - Paris 1953). École des Hautes Études'de araştırma müdürü ve Collège de France'ta profesördü. Eserleri: *Le Monastère de Daphni* (Daphni Manastırı) [1899]; *Monuments Byzantins de Mistra* (Mystra'daki Bizans Anıtları) [1910]; *L'École Grecque Dans l'Architecture Byzantine* (Bizans Mimarîsinde Yunan Okulu) [1916]; *Recherches sur L'Iconographie de L'Evangile* (İncil İkonografisi Üstüne Araştırmalar) [1916]; *L'Ancien Art Serbe: les Eglises* (Eski Sırp Sanatı: Kiliseler) [1917]; *Monuments de l'Athos* (Aynaroz'daki Anıtlar) [1927]. (L)

MİLLET (Jean), fransız şairi (Grenoble 1600 - ay.y. 1675). Bölge ağzıyle yazılmış şiirleri, çekici bir saflıkla doludur. Başlıca eserleri: *La Faye de Sassenage* (Sassenage Perisi) [1631]; şaheseri sayılan *Pastorale et Tragi-Comédie de Janin* (Janin Pastorali ve Acıklı Komedisi) [1633] ve komedisi *La Bourgeoisie de Grenoble* (Grenoble Burjuvazisi) [1665]. (L)

MİLLET (Jean François), fransız ressamı (Gréville, Manche 1814 - Barbizon 1875). Cotentin'li bir köylü ailedendi. Cherbourg'da, David'in öğrencisi Mouchel'in yanında çalıştı; 1837'de Güzel Sanatlar Yüksek okulunda Paul Delaroche'un atelyesine girdi. Cherbourg'a dönüşünde portreler yaptı: *Albay Javain, Kendi Portresi* (Cherbourg müzesi). Daha sonra Paris'e yerleşti. 1848'e kadar Correggio. Fragonard ve Diaz tarzında, süslü üslûpta, şehvetli nü'ler çizdi: *Yatmış Çıplak Kadın* (Louvre). Fakat bu arada 1844 Salonuna yolladığı *Süthane* ve *Buğday Eleyen Adam* (Louvre) ile gerçekçi bir üslûpla işlenmiş köy konularına yöneldiği görülür. C. Jacques'ın öğütü üzerine 1849'daki kolera salgınından kaçmak için Barbizon'a yerleşti ve ölünceye kadar orada kaldı. Bu tarihten sonra sadece ağır ve genellikle kaba bir üslûpta köylü dünyasını yansıtan resimler yapmağa başladı. Bu resimler önceleri, başta Baudelaire olmak üzere bütün çağdaşlarını şaşırttı. Bu döneme ait eserleri: *Oturmuş Çoban Kızı* (Boston); *Tohum Serpen Adam* (1850, Metropolitan museum); *Başak Toplayan Kadınlar* (1857, Louvre); *İneğini Otlatan Köylü Kadın* (1859, Louvre); *Çapalı Adam* (1863, San Francisco). Millet 1853'te evlendi ve dokuz çocuğu oldu. Yoksulluk içinde yaşadı; bu arada dostu Théodore Rousseau'dan destek gördü. Tablolarında peyzajlara gitgide daha büyük yer vermeğe başladı: *Angelus** (1859, Louvre) adlı eseriyle büyük ün kazandı. Son yıllarında peyzajlar çizdi. Bunlardan her ikisi de Louvre'de bulunan *İlkbahar* (1873) ve *Gréville Kilisesi* (1874) adlı tabloları şaheserleridir. Millet aynı zamanda füzen ve karakalemle de birçok desen yaptı. Bu desenlerin sağlam yapısı ve ışık etkilerinin basitliği Pissarro'yu ve Van Gogh'u etkiledi. Aynı güçlülük pastellerinde de görülür: *Papatya Demeti* (1874, Louvre). Millet, sanatının klasik sadeliği, dolaysız gerçekliğiyle ve biçimlerinin heykelsi kesinliğiyle Le Nain'den sonra halk ve köy hayatının en büyük temsilcisi sayılır. (L)

MİLLET (Jean François I, **Francisque** — denir), flaman ressam (Anvers 1642 - Paris 1679). 1659'da Paris'e yerleşti. Peyzaj ressamı olarak sivrildi ve Poussin'in etkisinde kaldı. Avignon müzesinde eserleri vardır (*İsa ve Samiriyeli Kadın*). — Oğlu JEAN FRANÇOIS II, **Francisque Millet** denir (Paris 1666 - ay.y. 1723), aynı üslûpta çalıştı. (L)

MİLLET (Luis), ispanyol bestecisi (Masnou 1867 - Barcelona 1941). Rodoreda ve Pedrell'in öğrencisiydi. Andeo Vives ile birlikte, 1891'de, Orfeo Catala korosunu kurdu. Daha sonra *Revista Musical Catalana*'yı (Katalonya Müzik Dergisi) [1903-1936] yayımladı. Barcelona Yüksek Müzik konservatuvarı müdürlüğü yaptı. Besteci olarak, dinî parçalar, liedler, koro parçaları, piyano ve orkestra müziği bıraktı. Orfeo Catal korosu yönetmeni olarak eserini, oğlu LUIS MARIA (doğ. Barcelona 1906) sürdürdü. (M)

Millet kütüphanesi, Ali Emirî Efendi (1857-1924) tarafından Fatih'te (İstanbul), Feyzullah Efendi medresesinde (yapım tarihi 1700) kurulmuş genel kitaplık. Fatih'ten geçen tramvay hattının yapılması sırasında, medresenin çamaşırhane ve mezarlık kısmı yıkılarak bugünkü giriş meydana getirildi. Kütüphanenin, her biri sekiz köşeli, sekiz mermer sütunun dayandığı dokuz kubbeli bir salonu vardır. Ali Emirî Efendi defterdarlık göreviyle bulunduğu çeşitli böl-

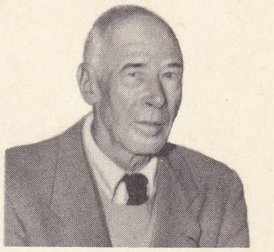

Henry MİLLER

Alexandre MİLLERAND

Carl MİLLES
«Küçük Siren»
Stockholm

Foto. A.D.P., Manuel, Refot-Rapho (LAROUSSE)

gelerde ve İstanbul'da topladığı eserlerle kitaplığı kurdu. *Divanü Lûgat-it Türk* de bu eserler arasındaydı. 17 Nisan 1916'da hizmete giren kitaplıkta, 1962'de il halk kitaplığı olarak da çalışmalara devam edildi. Bugün Millî Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Genel müdürlüğüne bağlıdır. Kütüphanede, 7 152'si basma, 8 844'ü elyazması olmak üzere 15 996 eski harfli eser yer alır. Yazma eserler arasında minyatürlü *Âşık Paşa Tezkiresi, Kitab-ül-Egani*, Sabuncuoğlu'nun *Kitab-ül Cerrahiy-yi İlhani-ye*'si, Kanunî Sultan Süleyman'ın *Divan-ı Muhibbî*'si v.d. bulunmaktadır. Bugün Feyzullah Efendi ve Ali Emirî Efendi kitaplarının yer aldığı kütüphaneden, Pertev Paşa, Fatih kütüphanesi, Carullah Efendi, Hekimoğlu Ali Paşa kütüphanelerine ait eserler Süleymaniye kütüphanesine maledildi; iki okuma salonu bulunan kütüphaneye bağlı olarak çalışan bir de gezici servis bulunmaktadır. (M)

MİLLETLERARASI bls. sıf. Milletler arasında yapılan; milletler arasındaki ilişkilerle ilgili olan: *İttihat ve Terakki başkanlarının milletlerarası meseleler ve davalar hakkındaki fikirleri önceki kuşaktan daha esaslı olmamıştır* (F. R. Atay). *Milletlerarası hukuk kuralları. Milletlerarası ticaret. Eş-anl.* ULUSLARARASI. *Esk.* Beynelmilel. (M)

Milletlerarası Adalet divanı, Birleşmiş Milletler yasası uyarınca (md. 92) kurulmuş olan yargılama kurulu. La Haye Adalet divanının bir örneği olan yönetmeliği 24 kasım 1945'te Birleşmiş Milletler kurulunca yürürlüğe kondu. 15 üyesi vardır. Bunlar, milliyetleri göz önüne alınmaksızın seçilir. Her devlet yalnız bir aday gönderebilir. İşlerin yürütülmesinde divan üyelerinin siyasî dokunulmazlıkları, bağımsızlıkları vardır. Bu üyeler Birleşmiş Milletler kurulu, Güvenlik konseyi ve Genel kurulu tarafından çoğunluk oyu ile dokuz yıl için seçilir. Üyelerin üçte biri her üç yılda bir yenilenir. Seçilenler üst üste iki kere seçilebilirler. Yalnız Devletlerin Divan'a çıkma hakkı vardır. Dava yetkisi dışında kalmak üzere, Birleşmiş Milletler kurulu veya ek kurumları, kendisine sunulan her türlü mesele üstünde görüşlerini açıklayabilir. Divan toplantısı herkese açıktır, aldığı kararlar bağımsızdır. Divan'dan, aldığı bir kararı yeniden gözden geçirmesi istenebilir. Bu divan, La Haye Adalet divanından daha yaygındır. Birleşmiş Milletler kurulu antlaşmasına imza koyanlar, İsviçre gibi üye olmayan devletler bile, divana katılmıştır. Bir anlaşmazlık ortaya çıktığında işe elkoymak, konuyu görüşmek, ancak Birleşmiş Milletler kurulunun yetkisi altındadır. Yönetmeliğin 94. maddesi gereğince Güvenlik konseyinin, divanın benimsenmeyen kararlarına üye devletleri uymağa zorlama yetkisi vardır. (L)

Milletlerarası Ağırlıklar ve ölçüler bürosu, 20 mayıs 1875'te imzalanan ve 6 ekim 1921'de değiştirilen «metre antlaşması»na üye olan ve bugünkü sayıları 38'i bulan devletlerin masrafını ortaklaşa yüklendikleri hükûmetlerarası bilimsel laboratuvar. Bilimsel çalışmaları ilk zamanlar metre ve kilogram örneklerinin karşılaştırılması, doğrulanması ve milletlerarası standart ölçülerin muhafazasına inhisar ediyordu; daha sonraları, termometre, elektrik ölçü birimlerine, fotometri ve iyonlu radyasyonları da kapsadı. Saint-Cloud parkındaki Breteuil pavyonunda bulunan milletlerarası büro, anlaşmaya katılan hükûmet delegelerinden meydana gelen ve her altı yılda bir Paris'te toplanan Ağırlıklar ve Ölçüler konferansının emri altında çalışan 18 kişilik bir Milletlerarası Ağırlıklar ve Ölçüler komitesinin yönetimi ve gözetimi altında faaliyetini sürdürür. (L)

Milletlerarası Basın enstitüsü, 1951'de kuruldu. 15 ve 16 mayıs 1951'de Paris'te yapılan bir toplantıdan sonra on beş milletin temsilcisi, devletlerarası ilişkileri geliştirmek amacıyle bir Milletlerarası Basın enstitüsü kurulduğunu ilân etti. Bu enstitü tarafından, Zürich'te, 1952'den beri basın ve haber meselelerine yer veren *Cahiers de l'I.I.P.* (Milletlerarası Basın Bülteni) adlı aylık bir bülten yayımlanmaktadır. (L)

Milletlerarası Çalışma teşkilâtı, Birleşmiş Milletler teşkilâtına bağlı özel kuruluş. Cenevre'de bulunan bu kuruluş, bütün dünyada sosyal adaleti gerçekleştirmeğe çalışarak, sürekli ve evrensel barışın temellerini atmayı amaçlar. 1919'da kurulan Milletlerarası Çalışma bürosunun değişmesiyle ortaya çıkan, 1946'da Montreal konferansında yeniden kurulan Milletlerarası Çalışma teşkilâtı, 1948'de yeni yönetmeliğiyle çalışmağa başladı. Bu teşkilâtın üçlü bir yapısı, yani hükûmetlerin, işçilerin ve işverenlerin temsilcilerinden meydana gelen üç organı vardır. Bunlar, karar organı olan Genel konferans, yürütme organı olan Yürütme konseyi ve yönetim organı olan Milletlerarası Çalışma bürosudur. (L)

Milletlerarası Gelişme ajansı. Bk. AİD.

Milletlerarası İmar ve Kalkınma bankası, ing. *International Bank for Reconstruction and Development*, genellile **Dünya bankası** diye bilinir. İkinci Dünya savaşının yarattığı iktisadî meseleleri çözümlemek amacıyle, Birleşmiş Milletlerin düzenlediği ve 44 ülkenin katıldığı Bretton Woods konferansı sonucunda kurulan banka (temmuz 1944). Bankanın kuruluşuyle ilgili antlaşmanın hükümleri 27 aralık 1945'te yürürlüğe girdi. Banka, yönetim kurulunun aldığı kararın, Birleşmiş Milletler Genel kurulunca onaylanmasıyle, teşkilâtın ihtisas kurumları arasında yer aldı ve milletlerarası bağımsız bir nitelik kazandı. Kuruluşundaki temel amaç; savaşın getirdiği iktisadî çöküntüleri gidererek kalkınmayı sağlamak için üyelerinin yatırımlarını finanse etmek ve teknik yardım sağlamaktı. Bu amacın ayrıntıları da şöyle sıralanıyordu: 1. verimli amaçlar taşıyan sermaye yatırımlarını kolaylaştırmak, üye ülkelerin kalkınmasına yardım etmek ve azgelişmişlerin verim kaynaklarını, imkânlarını teşvik etmek; 2. özel yabancı sermayeye teminat vererek veya katılarak yatırımlara girişmesini sağlamak. Bu yapılamadığı takdirde, kendi fonlarından ve öteki kaynaklardan, verimli alanda kullanılması şartıyle iktisadî yardımda bulunmak; 3. milletlerarası yatırımları teşvik etmek. Ülkelerin dış ödeme bilançoları arasındaki dengeyi bozmamağa çalışmak, milletlerarası ticaretin gelişmesine katkıda bulunmak. 1948'de A.B.D.'nin hazırladığı Marshall planıyle birlikte, çalışmalarını gelişmiş ülkelere de yöneltti. Genellikle üye ülke ve teşebbüslere kredi veren banka, bu konuda şu şartları arar: 1. borç almak isteyen ülkenin, özel piyasadan ve elverişli şartlarla kredi alamayacağının belli olması gerekir; 2. bankaca verilen kredinin kullanılacağı proje bankaya sunulmalı ve bu proje bankaca onaylanmalıdır; 3. banka, üye ülkelere yalnız Hazine, Merkez bankası, İstikrar Fonu idaresi ve diğer resmî veya yarı resmî kurumları aracılığıyle ilişki kurar ve kamu yatırımlarının kredilerini bu yolla karşılar; 4. borçlanan, doğrudan üye devlet değil de üye ülkedeki özel teşebbüs ise banka, projeleri incelemekle birlikte, krediyi doğrudan doğruya özel teşebbüse açmaz; bunun için üye devlet hükûmetinin veya merkez bankasının veya başka bir resmî veya yarı resmî kuruluşun kefalet ve aracılığını arar. (Türkiye'deki özel teşebbüse krediyi Türkiye Sınaî* Kalkınma bankası yoluyle verir.) Banka 1956'da, devlet teminatını aramadan doğrudan doğruya özel kesime kredi verebilecek bir kurum da kurdu: *Milletlerarası Finans kurumu.* Bankanın sermayesi, kuruluşta 8 milyar dolardı; bu sayı 1968'de 109 üyesinin taahhüdüyle 23 milyar dolara ulaştı. Sermayenin yüzde 38'i Amerika Birleşik devletleri, yüzde 11'i İngiltere, geri kalanı da öteki üyeler tarafından karşılanır. A.B.D., İsviçre v.b. ülkelerde bankanın tedavülde tahvilleri vardır. Bu tahviller güven vericidir; çünkü bütün milletlerce teminat altına alınmıştır. 1959'da *Milletlerarası Kalkınma topluluğu*'nu (International Development association) kuran banka, bununla daha iyi şartlarla ve borçlu ülkelerin ödemeler dengesine daha az bozucu etki yapan sermaye sağlayarak iktisadî kalkınmayı amaç edindi. İlk taahhütler, bankanın sermayesine katılmalarla orantılıdır. Bankanın öteki kuruluşu *Milletlerarası Malî kuruluş*'tur (International France corporation). Bu kuruluş, istikraz ile sermayeye katılma konusunu birarada ele alır. Aynı zamanda özel şirketlere malî ve teknik yardım sağlar. Bununla birlikte yönetim sorumluluğunu üstüne almaz; ancak olağandışı durumlarda hisse senetleri aracılığıyle oy hakkını kullanır. Bankanın en yüksek organı, yılda bir kere toplanan guvernörler kuruludur (Board of Governers). Bankanın merkezi Washington'dadır. Her ay toplanan 18 kişilik yürütme kurulu, yetkilerin çoğuna sahiptir. Bu kurul üyelerinden beşi, en fazla hisseye sahip beş ülke tarafından geri kalan 13 üye de öteki üye ülkeler tarafından seçilir. Türkiye, Milletlerarası İmar ve Kalkınma bankasına 14 şubat 1947 tarih ve 5016 sayılı kanunla üye oldu. (M)

Milletlerarası Kalkınma birliği. Bk. AİD.

Milletlerarası Kooperatifçilik birliği (İCA), kooperatifçiliğin gelişmesini, yayılmasını sağlamağa çalışan milletlerarası teşkilât. 1895'te Londra'da, tüketim kooperatiflerinin biraraya gelmesiyle kuruldu. Sonradan birliğe her tür kooperatif katıldı. Ortak sayısı 1970'te 230 000 000'a ulaştı. Birliğin her üç yılda bir ortak devletlerden birinde genel kurul toplantısı yapılır. Genel kurul en yüksek organdır. İkinci organ, bir nevi yönetim kurulu hüviyetindeki merkez komitesidir. On üyeden meydana gelen bu komite, yılda en az bir defa toplanır, başkan, genel sekreter ve diğer yüksek personeli seçer. Üçüncü organ ise günlük işleri yürüten genel sekreterliktir. 18 Kişiden oluşan bir denetleme kurulu vardır. Kurulun ödevleri şunlardır: üye ülke kooperatif teşekkülleri hakkında bilgi toplamak ve yaymak; ortaklar arasında dayanışma ve iyi ilişkileri sağlamak; kooperatif istatistiklerini toplamak; kooperatifçiliği dünya sathında yaymağa çalışmak; milletlerarası kooperatifçilik eğitimine yer vermek ve bilgili kooperatif idarecileri yetiştirmek. 1967'de birliğe dahil devletlerin sayısı 59, kooperatif sayısı 546 000'di. (M)

Milletlerarası Mülteciler teşkilâtı. Bk. MÜLTECİLER TEŞKİLÂTI (*Milletlerarası*).

Milletlerarası Navigasyon bürosu. Bk. NAVİGASYON BÜROSU (*Milletlerarası.*)

Milletlerarası Para fonu. Bk. PARA *fonu*.

Milletlerarası Saat bürosu. Bk. SAAT BÜROSU (*Milletlerarası*).

Milletler cemiyeti (*Cemiyeti Akvam*), Versailles antlaşmasıyle (1919) meydana getirilmiş olan ve devletler arasındaki anlaşmazlıkları barış yoluyle çözümlemek suretiyle evrensel ve sürekli barışı korumakla ilk olarak görevlendirilen milletlerarası teşkilât. Saldırıya karşı teminat ve milletlerarası ilişkilerin geliştirilmesi de görevleri arasındaydı (1920-1946).

● *Milletler cemiyetinin menşei ve doğuşu.* Milletlerin dileklerini karşılaması amacıyle birçok sürekli barış tasarıları düşünülmüşse de, gerçekleşmeleri daima bölgesel ve geçici olmuştur. Bununla beraber, XIX. yy.-da sosyalist nazariyeler ile liberalizmin barış içinde milletlerarası ilişkileri geliştirme isteklerinin belirli noktada birleşmesi, La Haye konferasına yol açtı. Birinci Dünya savaşının korkunçluğu, özellikle Fransa ve

kendi portresi
Cabinet des Dessins,
Louvre müzesi, Paris

Jean François MILLET

«Başak Toplayan Kadınlar»
Louvre müzesi, Paris

Foto. X, Giraudon (LAROUSSE)

A.B.D.'de barışçı özlemleri artırdı. Bu suretle savaşın yeniden ortaya çıkmasını önleyecek somut tedbirler alınması öngörülüyordu. Amerika cumhurbaşkanı Woodrow Wilson, bu barışseverliğin havarisi oldu. Bildirisinin on dördüncü maddesinde küçük devletlere olduğu kadar büyüklere de karşılıklı siyasî bağımsızlık ve toprak bütünlüğü teminatı vermek için bir milletler cemiyeti kurulmasını istedi (8 ocak 1918). Müttefiklerin zaferi ve müttefik ve ortak devletlerin 14. maddeyi kabulü, Wilson'a albay House tarafından hazırlanmış bir esas metnin, antlaşmanın öbür maddelerinden daha önce gizli komiteye sunularak görüşülmesini sağlamak (12 ocak - 14 şubat 1919) imkânını verdi. Doğrudan doğruya amerikan idealizminden ilham alan paktta, müeyyidelerin yerine getirilmesini sağlayacak milletlerarası bir polis kuvveti kurulmasını öngören Léon Bourgeois'nın fransız tasarısı hilâfına, Britanya ampirizminin izleri vardı. Sonunda, devletlerin kendi kaderlerini serbestçe kendilerinin tayin etmesi ve işbirliğinde bulunmaları esasları üstüne kurulu ingiliz tasarısı 28 nisanda barış konferansı tarafından kesin şekilde kabul edildi ve Versailles antlaşması (28 haziran 1919) ile öteki barış antlaşmalarının baş kısımlarına «pakt» adıyle (ilk kısmın 1.-26. maddeleri) konuldu. Milletler cemiyeti, Versailles antlaşmasının yürürlüğe girişiyle (10 ocak 1920) resmen doğmuş oldu. Merkezi, tarafsız bir ülke olan İsviçre'nin Cenevre şehrindeydi (7. madde).

● *Milletler cemiyetinin görevi.* Adalet üstüne kurulu yeni bir milletlerarası düzen getirmekle görevli Milletler cemiyetini bekleyen bellibaşlı iki iş vardı: savaşları önlemek veya durdurmak suretiyle milletlerarası barış ve emniyeti sağlamak; kültürel ve sosyal gelişmeleri teşvik için milletlerarası bütün alanlarda işbirliği sağlamak. Bu görevlerden ilkinin başarıya ulaşmasını sağlamak için, üye devletler, siyasî bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak teminat altına alıyorlar, hakları çiğnenecek her devleti koruyacaklarını (madde 10) taahhüt ediyorlardı. Savaş yoluna başvurmamayı, adalet ve şeref ilkeleri üstüne kurulmuş ilişkileri tam açıklıkla (yayın, kararların zapta geçirilmesi v.b.) yürütmeyi kabul ediyorlardı. İlişki kesilmesine yol açacak bir anlaşmazlık halinde Milletler cemiyetinin hakemliğine (madde 12, 13 ve 15) başvuracaklarına ve oybirliğiyle alınmış olmak şartıyle (söz konusu taraflar hariç, madde 15) konsey kararına uyacaklarına söz veriyorlardı. Savaş veya savaş tehlikesi halinde cemiyet, barışı etkili bir şekilde korumağa elverişli tedbirleri tayin etmek ve bunlara üye devletlerce saygı gösterilmesi için gerektiğinde, askerî, iktisadî ve malî müeyyideler koymakla görevliydi (madde 16). Öte yandan kültürel ve sosyal alanlarda verimli bir işbirliği sağlanabilmesi için, Milletler cemiyetine birçok vecibe düşüyordu: milletlerarası manda'ların (md. 22), azınlıkların kontrolü; milletlerarası polis kuvveti kurulması ve kaçakçılığın (afyon), insan ticaretinin (kadın, çocuk) [md. 23] engellenmesi; dünya ölçüsünde ticarî ve sosyal kurallar konulması; ortak antlaşmalarla genel konvansiyonlara imza koyanları biraraya toplayan çeşitli bürolar arasında irtibat sağlanması (md. 24); sağlığın düzeltilmesi (md. 25). Bunlara uyulmaması halinde, Milletler cemiyeti manevî nüfuzunu kullanacak ve ilgili devletlere faydalı ıslahat yollarının araştırılmasını tavsiye edecekti. Ayrıca, cemiyet, paktın yarattığı çeşitli muhtar teşekkülleri de kontrol ediyordu; bu teşekküller, İktisadî ve Malî komite, Haberleşme ve Transit komisyonu, Entellektüel İşbirliği bürosu, Milletlerarası Sağlık teşkilâtı ve özellikle, Milletlerarası Çalışma bürosu idi. Ayrıca da sürekli bir Milletlerarası Adalet divanının kurulması öngörülüyordu (md. 14) [C.P.J.İ.].

● *Milletler cemiyetinin kuruluşu, yapısı ve çalışması.* Otuz iki kurucu üyesi yanında (barış antlaşmalarının muzaffer devletleri), pakta yapılan bir ilâveyle on üç devlet daha cemiyete girmeğe çağırıldı. Üçte iki çoğunlukla içlerinde yeniklerin de bulunabileceği (md, 1) yeni üyeleri seçmeğe genel kurulun yetkisi vardı. Ancak, adayların hür bir idareye sahip olmaları ve milletlerarası sözleşmelerini yerine getirmek arzularının fiilî garantilerini vermeleri şarttı. Milletler cemiyeti, karar yetkisine sahip iki organ (konsey ve genel kurul) ile bir daimî sekreterliğe sahipti. Genel kurul, bütün üye devletler temsilcilerinden (her devlete bir oy) meydana geliyor, yılda bir defa alelâde şekilde toplanıyor, başkanı ve başkanlık divanını seçiyor, 1938'e kadar altı, sonra da yedi komisyona ayrılıyordu. Konsey ise, beş daimî üyeden (Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, sonra da A.B.D.'nin yerini almış olan Çin) ve dört, sonra altı (1922), dokuz (1926) ve on bir (1936) seçimli geçici üyeden kuruluydu. Her iki teşekkülde de istisnalar dışında, oybirliğiyle karar verilmesi kuralı vardı (md. 5). Konsey özel yetkilere sahipti: üyelikten çıkarma, toprak bütünlüğünün teminatı, antlaşmaların uygulanması ve manda altındaki topraklar (Danzig ve Saar) idarelerinin denetlenmesi. Genel kurulun da yetkileri vardı: yeni üyelerin kabulü (1919'dan 1939'a kadar yirmi), konseye geçici üyelerin seçimi, antlaşmaların gözden geçirilmesi ve bütçe yetkisi. Fakat en önemlileri konsey ve genel kurulun ortak olarak elde bulundurdukları yetkilerdi: dünyada barışın sürdürülmesi, antlaşmanın tadili, konseydeki üye sayısının artırılması, genel sekreter ve Daimî Yüksek Adalet divanı hâkimlerinin tayini gibi. Daimî sekreterlik (md. 6), konsey ve genel kurula yardımla görevli ve idarî çalışmayı düzenleyen teknik bir organdı. Aynı zamanda cemiyet çevresinde doğmuş bütün teşekküllerin ortak idarî ve malî merkezi olmayı da başarı ile gerçekleştirmiştir.

● *Milletler cemiyetinin hukukî niteliği.* Ne bir süper - devlet (devletlerüstü devlet), ne de bir federal devlet olan cemiyet, hükümranlığı paktla asla azalmamış bir devletler konfederasyonu niteliğindeydi. Hiç bir devlet yetkisini doğrudan doğruya kullanmıyor ve milletlerarası hukukun münhasıran bir devletin yetkisine bıraktığı hiç bir meseleyi ele almıyordu. Ayrıca, kararların çoğu ancak oybirliğiyle alınabiliyordu. Kararlaştırılan askerî ve iktisadî müeyyideler, cemiyetin ancak bir tavsiyesi mahiyetinde olduğundan, bunların yerine getirilmesi üyelerinin iyi niyetine ve özellikle, güttükleri siyaset cemiyete her zaman uygun düşmeyen büyük devletlerin tutumuna bağlıydı. Meselâ Mac Donald ve Herriot tarafından hazırlanmış Cenevre protokolu bu yüzden iltifat görmedi (1924); çünkü, bu metin, saldırgana karşı mecburî hakemlik ve otomatik müeyyideleri öngörüyordu. Dominyonlarda müdahale istemeyen ingiliz muhafazakârlarının (Baldwin) muhalefeti ve Milletler cemiyetinin Latin Amerika'yı ele almasından çekinen A.B.D.'nin baskısı bu yüzdendi.

● *Milletler cemiyetinin gelişmesi.* Milletler cemiyeti doğar doğmaz, kuruluşunda en çok emeği geçen A.B.D.'nin desteğini kaybetti: A.B.D. senatosu, Versailles antlaşmasını onaylamayı reddetti (20 kasım 1910). Fakat, cemiyet çerçevesi içinde Briand'ın arzuladığı fransız-alman Lokarno yakınlaşması (1925), cemiyeti güçlendirdi. Konseyde daimî üyelik elde edemeyen Brezilya çekildi; Almanya ise cemiyete alınır alınmaz bu üyeliği sağladı (1926). Milletler Cemiyetinin altın çağı bu yıllara rastlar. İyi sonuçlar veren müdahaleler (msl. yunan - bulgar anlaşmazlığında, 1925); B.İ.T.'nin (Breau International au Travail [Milletlerarası Çalışma bürosu]) işçilerin durumlarını düzeltme çabaları, Avusturya ve Macaristan'ın iktisadî bakımdan güç kazanmaları ve genel bir uzlaşmaya elverişli bir Cenevre ruhunun doğuşu, cemiyetin itibarını artıran olaylardır.

Fakat Milletler cemiyetinin güçsüz kaldığı 1929 buhranı, ağır bir güvensizlik ve rekabet havası yarattı. Bu da silâhsızlanma tasarılarını suya düşürdü. Meksika'nın (1931), Türkiye'nin (1932) ve özellikle 1934'te Barthou'nun isteğiyle Sovyetler Birliği'nin cemiyete girişleri, istekleri yerine getirilmemiş bazı amerika cumhuriyetlerinin ve cemiyetin cephe aldığı (Mançurya saldırısı dolayısıyle 1923'te Japonya; Hitler Almanyası, 1933) bazı ülkelerin cemiyetten kopmalarının açtığı boşluğu dolduramadı. Cenevre ruhuna vurulmuş bu ağır darbeye bir de, barışı tehlikeye sokan ittifak sistemlerinin ortaya çıkması eklendi. Üye bir devletin (Habeşistan) başka bir üye devlet (İtalya) tarafından istilâ edilmesi olayı karşısında fikir ayrılığına düşen Milletler cemiyeti (1935-1936), kuvvete kuvvetle karşı koyma, hattâ bütün milletlere, kabul edilmiş müeyyideleri uygulatma yolunda bir karara varamadı. Rhin bölgesinin (Rhenania) yeniden askerî bölge olması (7 mart 1936) cemiyetin etkisizliğini bir kere daha ortaya koydu. O tarihten sonra da, cemiyet, ispanyol iç savaşına (1936-1939), Avusturya'nın Almanya ile birleşmesine (1938), Çekoslovakya'nın parçalanmasına (1938-1939), sonra da, Polonya'nın Almanya tarafından işgaline seyirci kaldı. Yalnız bir tek defa, saldırganlıkla suçlandırılan bir devleti (1939'da Finlandiya'ya saldıran Sovyetler Birliği) cemiyetten çıkarmak kararı alındı. Fakat bu yetersiz ve geç alınmış tedbir, Milletler cemiyetini kurtaramadı. Tarihî bir toplantı sonunda (21 oturum), 8-18 nisan 1946'da, cemiyet görevini Birleşmiş Milletler teşkilâtına bıraktı ve 31 temmuz 1947'de hukuken ortadan kalktı. (L)

Milletlerin Zenginliği Üstüne Bir Araştırma (*An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*), Adam Smith tarafından 1776'da yazılan bu eser, yazarın ününe birlikte ingiliz iktisat okulunun üstünlüğünü de perçinledi, sosyolojiden ayrı olarak, kesinlikle kurduğu iktisat bilimine bir zenginlik bilimi niteliği kazandırdı.

Çağdaş toplumlarda işbölümü bütün insanları birbirine bağlı duruma getirir; her bireyin çalışması ona ötekilerin çalışma ürünlerine katılma imkânını verir; buna göre fizyokratların dediği gibi toplumların zenginliklerini meydana getiren etken sanıldığı gibi tabiat değil, ama özellikle insan emeğidir. Bu zenginliklerin değeri her şeyden önce insan emeğiyle ölçülür. (→ Bibliyo.) [L]

Millet meclisi, Türkiye'de 1961 Anayasasına göre, yasama organının, bütün üyeleri genel oy ile seçilen 450 milletvekilinden kurulu kanadı.

1961 Anayasasının öngördüğü yasama organı, Cumhuriyet senatosu ve Millet meclisinden meydana gelir. Senato ve Meclisin bütününe, Türkiye Büyük Millet meclisi adı verilir. (Bk. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ.) Türkiye'nin Anayasa hukuku tarihinin Cumhuriyet öncesi döneminde Millet meclisi, *Heyeti Mebusan* adıyle 1876 Anayasasında yer aldı. (Bk. MECLİSİ MEBUSAN.) Daha sonraki 1921 ve 1924 Anayasalarında, yasama organı tek meclis halinde düzenlendiği için bu tek meclisler Türkiye Büyük Millet meclisi (T.B.M.M.) şeklinde ifade edildi.

Millet meclisi üyeleri, anayasa gereği olarak genel oyla seçilir, üye sayısının dört yüz elli olması gerekir. Kural olarak Millet meclisine seçilenlerin görev süresi dört yıldır. Ancak, meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilenmesine karar verebilir. Yenilenmesine karar verilen meclisin yetkileri, yasama görevinin aksaması söz konusu olamayacağından, yeni meclisin seçilmesine kadar devam eder. Millet meclisi seçimlerinin cumhurbaşkanınca yenilenmesi de

Milletler cemiyetinin bir oturumu

Foto. Histoire de l'Humanité

mümkündür. Bunun için, Anayasanın 89. ve 104. maddeleri uyarınca verilen güvensizlik oyu sebebiyle, on sekiz aylık bir süre içinde Bakanlar kurulunun iki defa düşürülmüş ve üçüncü defa güvensizlik oyu almış olması gerekir. Bu takdirde başbakan, parlamenter sistemin bir sonucu olarak, cumhurbaşkanından, Millet meclisi seçimlerinin yenilenmesini isteyebilir. Bu istek üzerine, cumhurbaşkanı, meclislerin başkanlarına danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Yenileme kararının Resmî Gazete'de yayımlanması üzerine hemen seçime gidilir. Anayasa, seçimlerin öne alınabilmesi gibi, bazı şartların zorlaması durumunda, seçimlerin geriye bırakılabileceğini de belirtmektedir. Bu şartlar savaş sebebine bağlıdır. Anayasaya göre, savaş sebebiyle yeni seçimlerin yapılmasına imkân görülmezse, seçimler, kanunla bir yıl geriye bırakılabilir. Savaş sebebi, temel anlamıyle fiilî savaşı kapsamakla birlikte savaş tehlikesinin yakın varlığı veya savaşın fiilen bitmiş olmasına rağmen yarattığı zorlukların devamı da, seçimlerin geri bırakılması için bir sebep sayılabilir.

Çeşitli sebeplerle boşalan milletvekilliklerinin (bk. MİLLETVEKİLİ) doldurulması amacıyle her iki yılda bir, ara seçimleri yapılır. Ara seçimleriyle ilgili hükme, 1960 yılına kadarki siyasî dönemde görülen aksaklıklar ve ertelemeler göz önünde tutularak 1961 Anayasasında yer verildi. Ancak, Millet meclisi genel seçimlerine bir yıl kala, ara seçimi yapılamayacağı da Anayasada öngörüldü.

Millet meclisi, T.B.M.M.nin bir kanadı olarak, her yıl kasım ayının ilk günü kendiliğinden toplanır. Tatil konusunda, senato ile aynı statüye bağlıdır: yılda en çok beş ay tatil yapabilir. Millet meclisinin, tatil veya ara verme sırasında toplantıya çağrılması mümkündür. Olağanüstü toplantı yapılabilmesi için, cumhurbaşkanın, kendi adına veya Bakanlar kurulunun veya meclis başkanının doğrudan doğruya veya üyelerin beşte birinin istemi üzerine çağrıda bulunması gerekir. Olağanüstü toplantılarda, toplantıyı gerektiren konu üstünde öncelikle görüşme yapılır. 1961 Anayasası, olağanüstü toplantılarda başka konuların görüşülmesini engelleyecek bir hüküm koymamış; aksine, öncelik kaydına uymak şartıyle buna imkân vermiştir. Millet meclisi, Anayasada belirtilen bazı durumlar dışında, tek başına toplantı yapar. Meclisin, Cumhuriyet senatosuyle birlikte faaliyette bulunacağı durumlar ise şunlardır: silâhlı kuvvet kullanılmasına izin verme; seçimlere ilişkin tasarı ve tekliflerin kanunlaşması sırasında karma komisyon kurulması gerekirse, bu komisyonun raporunu görüşme; cumhurbaşkanının seçimi; cumhurbaşkanının vatan hainliğiyle suçlanması; meclis soruşturması açılması.

Meclisin, kasım ayı başından ekim ayının sonuna kadar devam eden, bir yıllık çalışma süresine *toplantı*, belirli günlerdeki oturumlarına *birleşim*, her birleşimin dinlenme veya başka sebeplerle ayrılan kısımlarına da *oturum* adı verilir. Millet meclisinin oturumlarının yönetilmesi, görüşmelerde güvenlik ve düzeninin sağlanması için bir içtüzüğünün bulunması ve kolluk işlerinin yürütülmesi gerekir. Senato gibi Millet meclisi de içtüzüğünü kendi yapar. Bu içtüzüğün Anayasaya aykırı olup olmadığını Anayasa mahkemesi inceleyebilir.

Ancak, Anayasanın geçici 3. maddesine rağmen, Millet meclisinin yeni içtüzüğü hazırlanmadığı için, yine aynı geçici madde uyarınca, Türkiye Büyük Millet meclisinin 27 ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan içtüzük hükümleri, bazı değişikliklerle uygulanmaktadır. Meclisin düzenini sağlayacak kolluk işleri de, meclis başkanı eliyle düzenlenerek, yürütülür. Meclisin çalışmalarını gerçekleştirmesinde önemli rolü olan Başanlık divanı, meclisteki siyasî parti gruplarının kuvvetleri oranında divana katılmalarını sağlayacak tarzda kurulur. Anayasa bu şekilde, başkanlık görevinin tarafsız yürütülmesini öngörmektedir. Millet Meclisi Başkanlık divanı, Türkiye Büyük Millet meclisinin birleşik toplantısına da başkanlık eder. Meclis başkanı, Millet meclisi üye tam sayısının üçte iki çoğunluğuyle, gizli oyla seçilir. İlk iki turda, seçilme yeter sayısı elde edilemezse, üçüncü turda salt çoğunlukla yetinilir. Bir aday salt çoğunluğun oylarını alıncaya kadar başkan seçimi turları devam eder. Başkanlık görevinde tarafsızlığın büyük önemi olduğu için Anayasa, meclis başkanlıkları için meclisteki siyasî parti gruplarının aday gösteremeyeceğini belirtmektedir. Meclis başkan ve başkanvekilleri, üyesi bulundukları siyasî partilerin veya siyasî parti gruplarının Türkiye Büyük Millet meclisinin içinde veya dışındaki faaliyetlerine ve görevlerinin yerine getirilmesini gerektiren durumlar dışında, meclis tartışmalarına katılamazlar. Başkanlık görevini yapanın oy kullanması da anayasa hükmü gereğince yasaktır. Millet meclisi, üye tam sayısının salt çoğunluğuyle toplanır ve Anayasada başka bir hüküm yoksa, toplantıya katılanların salt çoğunluğuyle karar verir. Meclisin yapacağı görüşmeler, meclis tarafından aksine karar verilmedikçe, açık olarak yapılır. Açıkoturumlardaki görüşmelerin her türlü araç ile yayımı önlenemez. Buna karşılık, kapalı oturumlardaki görüşmelerin yayımı, meclisin kararına bağlıdır.

Millet meclisinin temel görevi, yasama organının bir parçası olarak, kanunların hazırlanarak çıkarılmasına çalışmaktır. Anayasa kanunların görüşülerek kabul edilmesi konusunda senatoya oranla Millet meclisine kısmî bir üstünlük tanımıştır. Kanun tasarı ve teklifleri önce Millet meclisinde görüşülür. Millet meclisinin kabul ettiği bir metin, Cumhuriyet senatosu tarafından değiştirilir ve bu değişiklik Millet meclisince benimsenmezse, her iki meclisin tasarıyle ilgili komisyonlarından bir karma komisyon kurulur. Bu komisyonun hazırlayacağı metin üstünde son söz Millet meclisinindir. Meclis, ilk kabul ettiği metinde ısrar ederek tasarıyı kanunlaştırabilir. Ancak, senatoda yapılan değişiklik, üye tam sayısının salt çoğunluğuyle kabul edilmişse, Millet meclisinin kendi ilk metnini benimsemesi için aynı çoğunlukla karar vermesi gerekir. Millet meclisi bir tasarı veya teklifin reddine karar vermiş, senato da konunun aynen veya değiştirilerek kabulüne karar vermişse son söz yine Millet meclisinindir: reddi durumunda tasarı veya teklif düşer. Bütçenin görüşülerek kabul edilmesinde farklı bir usul konulmakla birlikte asıl kararı veren yine Millet meclisidir. Millet meclisi, yasama görevini yerine getirirken, komisyonlar halinde çalışır. Bu, içtüzüklerle öngörülmüş olan ve parlamento çalışmalarında her zaman başvurulan bir usuldür. Oylamalar, işarî, açık ve gizli olabilir. İşarî oy, kol kaldırmak veya ayağa kalkmak şeklinde verilir. Açık oy, üzerinde üyelerin adları yazılı kâğıtların kutuya atılması veya istendiği zaman, kabul, ret, çekimser sözlerinden birinin söylenmesidir. Gizli oy ise işaretsiz yuvarlakların kutuya atılması, yani oy sahibinin belli olmaması demektir. Millet meclisinin, kanun yapma görevi yanında, önemli bir ödevi de, yürütme organını denetlemektir. Millet meclisi, bu denetimi sağlayan yollardan bazılarını tekbaşına, bazılarını da senato ile birlikte T.B.M.M. olarak kullanır. Bakanlar kuruluna, göreve başlarken veya görev sırasında güven oyu verme ve gensoru açma yetkisi yalnız Millet meclisine tanınmıştır. Buna karşılık, meclis soruşturması ve araştırması hususlarında senatonun da yetkisi vardır. Millet meclisi, kendi üyelerini denetlemek görev ve yetkisine sahiptir. Meclis çalışmalarına katılma ve devamlılığın sağlanması amacıyle her iki meclise de, kendi üyelerinden gerekenlerin üyeliğinin düşmesine karar verebilme yetkisi tanınmıştır. (M)

Millet partisi (M.P.), siyasî parti (birinci kuruluşu 1948; ikinci kuruluşu 1962). Millet partisi ilk defa 1948 temmuzunda D.P. İstanbul milletvekili mareşal Fevzi Çakmak'ın fahrî başkanlığında, Enis Akaygen, Hikmet Bayur, Kenan Öner, Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı, Osman Nuri Köni, emekli general Sadık Aldoğan tarafından kuruldu. Partinin amacı programının 2. maddesinde şöyle ifade edildi: «Partinin gayesi samimî ve emin seçim ile tezahür edecek olan millî iradeyi hâkim kılmak, bu iradeye ve insan haklarına uygun bir hükûmetin tesisine ve bekasına çalışmaktır.» 1950 Seçimlerinde M.P.'den, yalnız Osman Bölükbaşı milletvekili olarak parlamentoya girdi. Bu seçimden sonra partide bölünme oldu ve liderlik Bölükbaşı'ya geçti. Parti 1953 temmuzunda geçici, 1954 şubatında da süresiz olarak sulh mahkemesi kararıyle kapatıldı. Bu olaydan sonra M.P.'nin devamı sayılabilecek iki parti (C.M.P. C*. K.M.P.) kuruldu. 1962'de Cumhuriyetçi Köylü Millet partisinin bölünmesiyle M.P. yeniden kuruldu. 1961 Seçimlerinde 54 milletvekilliği ve 16 senato üyeliği kazanan Cumhuriyetçi Köylü Millet partisi içinde başgösteren anlaşmazlık üzerine, lider Osman Bölükbaşı, 30 milletvekili ve senato üyesiyle birlikte partiden ayrılarak M.P.'yi kurdu. Parti, 1965 seçimlerinde, 31 milletvekilliği kazandı ve millî bakiye sisteminin kaldırılmasından sonra, 1969 seçimlerinde de 6 milletvekili çıkardı.

M.P.'nin amacı, programının 1. maddesinde özetle şöyle belirtildi: «Millet partisinin gayesi Türkiye'de insan haklarını hâkim kılacak ve bunları güvenilir teminata bağlayacak bir devlet nizamı kurmaktır.» (M)

MİLLETTİA i. Baklagillerden bitki cinsi. (Asya ve Malezya'da yetişen yüz kadar türünden kırkı Çinhindi'nde bulunur. Bunlar bileşik telek yapraklı, kömeç çiçekli, yassı veya şişkin badıçlı, sarmaşık, çalı veya ağaç şeklinde bitkilerdir. Bazı türlerinin odunu ve meyvesi Afrika ve Çinhindi'nde yerlilerce kullanılır. Afrika'da çıkan ve *venge* adı verilen kereste *Millettia Laurentii* ve *M. Stuhlmannil*'den elde edilir.) [L]

MİLLETVEKİLİ blş. i. Genel olarak, seçimle yasama meclisine tayin edilen kimse. || Türkiye'de Millet meclisi üyesi olan kimse: 1946'*da onun kalemi ile adaylar listesine girdim ve Ordu'dan milletvekili seçildim* (Y.Z. Ortaç). *Herkes milletvekili olmaz, hattâ olmak da istemez* (F.R. Atay).

— ANSİKL. Eskiden *milletvekili* yerine mebus, yani «milletçe gönderilmiş kimse» anlamına gelen terim kullanılmaktaydı. Nitekim, 1876 Anayasasında Heyeti Mebusan'dan söz edilmektedir. Milletvekili terimi, dolaylı bir şekilde 1921 Anayasasında kullanıldı. 1921 Anayasasının 5. maddesinde Büyük Millet meclisi üyelerinden her birinin yalnız kendini seçen ilin değil bütün milletin vekili olduğu hükmü yer aldı. 1924 Anayasası ise, terim olarak mebus kelimesine yer vermiş, ancak, her mebusun, kendini seçen daire kadar bütün milletin vekili olacağı yolundaki hükmü tekrar etmişti. 1961 Anayasasının getirdiği hukuk terminolojisinde, 1924 Anayasası düzeninden farklı olarak çift meclis sistemi kabul edildiği için, yalnız Millet meclisi üyelerine milletvekili adı verilmektedir. Cumhuriyet senatosu üyeliği için ayrı bir terim kullanılmış olmamakla beraber milletvekili sözünün, senatörleri kapsamadığı açıktır. Milletvekilleri, T.B.M.M.'nin diğer üyeleri gibi, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün milleti temsil ederler. Seçim yoluyle görev başına gelen parlamento üyelerine çoğunlukla milletvekili denilmesinin sebebi ise, seçimle, bu gibi kimselere, seçmenler tarafından, özel hukukta görüldüğü gibi bir vekâlet verildiğinin kabul edilmesindendir. Siyasî temsile bu suretle hukukî bir anlam verilmek istenmiştir. Bu vekâletin tabiî bir sonucu da, güvensizlik yaratan vekilin azlolunması gibi, milletvekilinin de görev süresi bitmemiş bile olsa görevinden alınabilmesidir. Amerika Birleşik devletlerinin bazı eyaletlerinde kısmen uygulanmış bulunan bu sistemin gerçekçi olmadığı ve büyük güçlükler yarattığı göz önünde tutularak, değişik ve anayasa hukukuna daha uygun bir düşünüş ortaya atılmıştır: seçmenlerin tek tek milletvekili adayına vekâlet verdiklerini değil, milletin bir bütün olarak, kolektif iradesiyle adaylara vekâlet verdiği kabul edilmektedir. Millî hâkimiyet ilkesine de uygun düşen bu düşünüş gerçeğe daha yakın görülmüş, sisteme de «temsilî vekâlet» adı verilmiştir.

Milletvekillerinin seçimi, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında kanuna göre yapılmaktadır. Bu seçim serbest, eşit, tek dereceli genel oy esasına göre yürütülür (bk. SEÇİM). Anayasaya göre milletvekili seçilebilmek için belli bir yeterlilik seviyesi aranır: Türkçe okuyup yazma

bilmeyenler, mahcurlar, yükümlü olmasına ve muaf bulunmamasına rağmen muvazzaf askerlik hizmetini yapmayanlar veya yapmış sayılmayanlar ve kanun hizmetlerinden yasaklılar ile ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymiş olanlarla taksirli suçlar hariç olmak üzere beş yıldan fazla hapis cezasıyle veya zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolaylı iflâs gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle kesin olarak hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler. Aday olmak memurluktan çekilme şartına bağlanamaz. Ancak, bazı memurların görevlerinin ve yetkilerinin özelliği sebebiyle mesleklerinden çekilmedikçe aday olamayacaklarını kabul etmek zorunludur. Nitekim, Anayasa, hâkimler ile subay, askerî memur ve astsubaylar için böyle bir çekilme zorunluğu koymuştur. Bu suretle, hem memurların çekilme yükümlülüğü yüzünden adaylıktan vaz geçmeleri önlenmiş ve dolayısıyle, kamu hizmetlerinde tecrübe sahibi kimselerin milletvekili olabilmeleri sağlanmış, hem de seçim güvenliğine uygun hareket edilmiş olmaktadır.

Milletvekilleri, bir seçim dönemi (4 yıl) için seçilir. Milletvekilinin görev süresi, seçim döneminin kısalması veya uzamasıyle değişebilir. Milletvekilleri, seçildiklerini belirten tutanakları aldıktan sonra, T.B.M.M.'nin üyeleri olarak, görevlerine başlarken ant içerler. Bu ant şöyledir: «Devletin bağımsızlığına, vatanın ve milletin kayıtsız şartsız egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine bağlı kalacağıma ve halkın mutluluğu için çalışacağıma namusum üzerine söz veririm». Milletvekillerinin en önemli görevleri yasama işlevinin gerçekleşmesini sağlamak, kanun tekliflerinde bulunmak, anayasa ve kanunların öngördüğü denetim görevini başta hükûmet üstünde olmak üzere yapmaktır. Ancak milletvekillerinin kanun teklif etme yetkileri iki konuda kesin olarak yasaklanmıştır: devlet şeklinin cumhuriyet olduğu hakkındaki anayasa hükmünün değiştirilmesi teklif edilemez (Anayasa md. 9); bütçe kanun tasarılarının genel kurulda görüşülmesi sırasında, gider arttırma veya belli gelirleri azaltıcı teklifler yapılamaz. Milletvekillerinin, yasama ve denetleme fonksiyonuna katılmalarının herhangi bir baskıdan korunması amacıyle, Anayasa, yasama dokunulmazlığını kabul etmiştir. Bütün T.B.M.M. üyeleri için geçerli olan yasama dokunulmazlığı, T.B.M.M. üyelerinin meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulmamalarını sağlamaktadır. Bu mutlak dokunulmazlık yanında, «meclis üyeleri, kendi meclisinin kararı olmadıkça, tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz» diyen nispî dokunulmazlık da vardır. Ağır cezayı gerektiren suçüstü durumu dışında uygulanan bu hüküm de, milletvekillerini ve Cumhuriyet senatosu üyelerini muhtemel baskılardan kurtarma amacını gütmektedir. Milletvekilinin dokunulmazlığı kaldırıldığı takdirde, Anayasa mahkemesinden bu kararın iptalini isteme imkânı da Anayasa ile tanınmıştır. Anayasa, meclis üyeliğiyle bağdaşmayan bellibaşlı işleri belirtmiş, ayrıca bu gibi işlerin kanunla gösterileceğini de ifade etmiştir. Milletvekilliği, Cumhuriyet senatosu üyeliğiyle birleşmez. Bunun gibi T.B.M.M. üyeleri, devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin doğrudan doğruya veya dolayısıyle katıldığı teşebbüs ve ortaklıklarda, kamu yararına çalışan derneklerden özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış olanların yönetim kurullarında ve başka işlerinde görev alamazlar; ancak T.B.M.M. üyelerinin, kendi meclislerinin kararıyle ve altı ayı geçmemek şartıyle yürütme organının teklif, inha, tayin veya onamasına bağlı resmî veya özel bir işle görevlendirilmesi mümkündür. Milletvekillerinin, üyelikle bağdaşmayacak görev kabul etmemesi ve bazı tekliflerde bulunmaması yükümlülüğü yanında, meclis çalışmalarına katılma görevi de vardır.

Milletvekilleri, T.B.M.M. üyeleri olarak, ödenek ve yolluk alırlar. Meselâ aylık tutarı birinci derecedeki devlet memurunun aylığını, ödenek de bunun yarısını geçmemelidir.

Milletvekilliği birkaç şekilde son bulur. Bunlardan biri ve en tabiî olanı süresi biten milletvekilinin tekrar seçilmemesi durumudur. Tekrar seçilme halinde, milletvekilliği sıfatı devam eder. Milletvekilliğinin ikinci son bulma şekli ölümdür. Çekilme, milletvekilinin iradesiyle ortaya çıkan bir son bulma şeklidir. Bir milletvekilinin, listesinden seçildiği siyasî partiden istifası milletvekilliğinden çekilmesini gerektirmez. Ayrıca istifa etmedikçe milletvekilliği sıfatı, başka bir partiye girmemişse bağımsız olarak devam eder. Milletvekillerinin meclis üyeliği, üye olmayı engelleyen bir suçtan dolayı mahkûm olma, kısıtlanma, üyelikle bağdaşmayan bir hizmet kabul etme veya meclis çalışmalarına izinsiz veya özürsüz ve aralıksız olarak bir ay katılmama yüzünden düşer. Devamsızlık halini meclis bir kararla tespit eder.

◆ **Milletvekilliği** i. Milletvekili olma hali. || Milletvekilinin görevi. (M)

MILLET Y PAGES (Luis), ispanyol bestecisi (Masnou, Barcelona 1867 - Barcelona 1941). Amadeo Vives ile 1891'de Orfeo Catala'yı kurdu ve yönetti. Dinî müzik, lied'ler, koro müziği v.b. besteledi. — Oğlu LUIS MARIA, ispanyol bestecisi (Barcelona 1906), 1945'ten beri Orfeo Catala'yı yönetmektedir. (L)

MILLEVACHES yaylası, Fransa'da Massif Central'da bölge, Limousin'de; 978 m. Yoksul görünüşlü, özellikle fundalıklarla kaplı olan yayla, koyun yetiştirilen «Limousine dağı»nın bir kısmıdır; yavaş yavaş ağaçlandırılmasına başlanmıştır (sarı çam, ladin, melez). La Courtine ordugâhı. (L)

MILLEVILLE (DE), XVI. ve XVII. yy.larda yaşamış besteci ailesi: — ALEXANDRE (Paris 1521 - Ferrara 1589), Papalık kapellasında kantor (1522-1558), Ferrara dukalık sarayında orgcu (1575-1584) oldu. Bir kitap motet, iki kitap din dışı madrigal ve bir kitap kilise madrigali besteledi; — oğlu BARNABA (Ferrara 1550'den sonra - Siena 1628'den sonra), 1620'de Chioggia katedralinde kapella yöneticiliği ve orgculuk yaptı, missalar, litaniler ve XVII. yy. başlarına özgü bir üslûpta madrigaller besteledi; — FRANCISCO (Ferrara 1565'e doğr. - Chioggia 1639'dan sonra), öncekinin kardeşi, 1662'de Ferrara'da San Giorgio kapellasında yöneticilik ve orgculuk yaptı, 1627'de Siena'da San Benedetto kilisesinin orgcusu oldu. Dinî parçalar ve madrigaller besteledi. (L)

MILLEVOYE (Charles Hubert), fransız şairi (Abbeville 1782 - Paris 1816). Çocukluğunda çok sıhhatsizdi, bu onu hastalık derecesinde bir melankoliye sürükledi. Öğrenimini Paris'te yaptı, önce bir dava vekilinin, sonra da bir kitapçının yanında çalıştı. On sekiz yaşındayken küçük bir şiir derlemesi yayımladı: *Poésies* (Şiirler) [1800]. 1804-1812 Arasında birkaç akademik yarışmaya katılarak başarılarıyle adını duyurdu. 1811'de *Le Poète Mourant* (Şairin Ölümü) ve *La Chute des Feuilles* (Yaprak Dökümü) gibi şiirlerini kapsayan ikinci şiir kitabını yayımladı. *Emma et Eginhard* (Emma ile Eginhard) adlı manzumesi de önemlidir. *Charlemagne à Pavie* (Charlemagne Pavia'da) [1808] gibi kahramanlık manzumeleri ve *Ezgiler Ezgisi*'nin taklidi *La Sulamite* adlı erotik şiiri bir yana bırakılacak olursa, Millevoye, Lamartine'in *Méditations*'undan önceki döneme rastlayan romantizm öncesi şiirin temsilcisidir. (L)

Mill-Hill, yabancı misyonlar için kurulan Saint-Joseph derneğinin yaygın adı. Dernek, 1866'da Londra yakınlarındaki Mill-Hill'de müstakbel kardinal Vaughan tarafından kuruldu. 1908'de resmen tanındı. Mill-Hill derneğinin binlerce üyesi vardır. (L)

MİLLÎ sıf. (ar. *millet*'ten *millî*). Kapsamı, konusu veya varlığı bir millete ait olan: *«Babalarımızın memleketi» diye başlayan millî şarkılar aynı zamanda dinî bir ilâhidir* (F. R. Atay). *Tatbik edilmekte olan teşkilât, sadece millî müfrezeler vücuda getirmek gibi mahdut bir sahadan çıkmış, çok umumî bir gayeye teveccüh eylemiş* (Atatürk). *Millî bayramlar. Millî danslar.* || *Teşm. yol.* Milliyetçi, milliyetçilik belirtisi olan: *Böyle bir devletin teşkilâtı dahiliyesi, bilhassa millî olmaktan uzak olduğu gibi meslek-i siyasîsi de millî olamaz* (Atatürk). *Millî siyaset. Yeni.* Ulusal. || *Millî marş.* Bk. MARŞ.

— Devl. ve Anayasa huk. *Millî hâkimiyet*, bir millî devlet üstünde, hiç bir yabancı devletin, bağımsızlığı engelleyecek veya ortadan kaldıracak hak, yetki ve etkiye sahip bulunmaması. Bir devleti meydana getiren milletin üstünde, hiç bir sınıf, zümre veya kişiye imtiyaz verilmemiş, milletin üstünde başka bir iradenin kabul edilmemiş bulunması. Bk. ANSİKL.

— Huk. *Millî bakiye sistemi*, seçim bölgelerinde, seçim sayısına ulaşamadığı için değerlendirilemeyen *artık oy*'ların toplanarak *millî seçim sayısı*'na bölünmesi ve böylece, artık oyların milletvekili çıkararak değerlendirilmesi ilkesine dayanan seçim sistemi. (Bk. ANSİKL.) || *Millî emlâk*, devlete ait menkul ve gayrimenkuller, haklar ve alacaklar. (Bk. KAMU *emlâki*.) || *Millî hukuk*, bir ülke sınırları içinde uygulanan hukuk. (Bk. POZİTİF *hukuk*.) || *Millî korunma*, olağanüstü durumlarda, devletin bünyesini, ekonomi ve millî savunma bakımından kuvvetlendirme. || *Millî orman*, yeri ve özellikleri dolayısıyle, bilimsel çalışmalarda kullanmak, tabiatı korumak, yurdun güzelliğini sağlamak, halkın çeşitli spor ve dinlenme ihtiyaçlarını karşılamak, turistik hareketlere imkân vermek amacıyle ayrılan orman. (Bk. ANSİKL.) || *Millî savunma ihtiyaçları için istimlâk.* Bk. ANSİKL.

— Folk. *Millî kıyafet*, bir milletin geleneksel giyim özelliklerini yansıtan kıyafet.

— Spor. *Millî forma*, millî karşılaşma sırasında oyuncuların giydiği forma. (Bu formalar, ülke bayrağının renklerini taşır; üstünde ülkenin, millî amblemi vardır.) || *Millî hakem*, milletlerarası spor karşılaşması yöneten hakem. (Bölge hakemlerinden başarı gösterenler arasında sınavla ve merkez hakem komitesi kararıyle seçilir. Türkiye'de ilk millî hakem 1924'te Moskova'da futbol maçı yöneten Hamdi Emin Çap'tır.) || *Millî karşılaşma*, iki milleti temsil eden takımlar arasında yapılan karşılaşma. || *Millî oyuncu*, millî takımda yer alan sporcu. || *Millî takım*, bir ülkeyi milletlerarası karşılaşmada temsil eden takım.

— ANSİKL. Huk. *Millî bakiye sistemi*, 1965'te, Milletvekili Seçim kanununun bazı maddelerinde değişiklik yapılarak 1965 seçimlerinde uygulandı; 1969 seçimlerinden önce, yeni bir değişikliğe gidilerek kaldırıldı. Âdil olmasına karşılık, oldukça güç ve uzun süren hesaplara dayanan millî bakiye sistemi şöyledir: her seçim bölgesindeki geçerli oylar, bölgeden çıkacak milletvekili sayısına bölünerek, bölgenin seçim sayısı bulunur. Partilerin o bölgede aldığı oylar bu sayıya bölünerek kazanılan milletvekili sayısı elde edilir. Artan oyların toplamı yapılır ve her seçim çevresinden açıkta kalmış milletvekillikleri sayısının toplamına bölünür. Bu suretle millî seçim sayısı ortaya çıkar. Her partinin bakiye oy toplamının bu millî seçim sayısına bölünmesi de millî bakiyeden kazanılan milletvekilliği sayısını gösterir. Bundan sonra, bir partiden kimlerin milletvekili olacakları tespit olunur. Bunun için de değişik usuller uygulanabilir; meselâ parti genel merkezlerine belli oranda kontenjanlar verilebilir. Nitekim Türkiye'deki uygulamada böyle olmuştur. Millî bakiye sistemi, küçük partilere de parlamentoda temsil edilme imkânını veren bir sistemdir ve parti sayısını önemli ölçüde etkileyebilmektedir.

● *Millî orman*, millî servetler arasında yer alır. Esas itibarıyle millî ormanlar da devlete aittir. 1961 Anayasasına göre devletin gözetimi altında olmak kaydıyle özel ormanlar da bulunabilir, fakat millî ormanın niteliği ve kullanılış şekli yönünden, bu tür ormanlar da kamu emlâki hükümlerine bağlıdır. Bk. ORMAN.

● *Millî savunma ihtiyaçları için istimlâk*, askerî ihtiyaçların gerektirdiği kamulaştırmaları gerçekleştirmek üzere (bk. KAMULAŞTIRMA) 26 haziran 1940 tarih ve 3887 sayılı Millî Müdafaa İhtiyaçları İçin Yapılacak İstimlâkler Hakkında kanun çıkarıldı.

Bu kanun, millî savunma ihtiyaçları için gerekli, gerçek veya tüzel kişilere ait gayrımenkullerin kamulaştırılmasına Bakanlar kurulunun karar verebileceğini belirtiyordu. Kamulaştırma bedelinin tespitinde, kamulaştırma kararının gayrımenkul sahibine yazılı olarak bildirildiği malî yılın vergisine matrah* olan kıymet veya irat, ölçü sayılıyordu. İkinci Dünya savaşının başladığı yıllarda kabul edilen bu kanun, 31 ağustos 1956 tarih ve 6830 sayılı İstimlâk kanunuyle yürürlükten kaldırıldı. Bugün, ülke savunmasında gerekliliği Bakanlar kurulu kararıyle belirtilecek gayrımenkullerin askerî ihtiyaçlar için kamulaştırılması konusu, 6830 sayılı İstimlâk kanununun, acele istimlâke dair 27. maddesinde yer alır. Buna göre, bedel takdiri dışında kalan kanunî merasim sonradan tamamlanmak üzere, gayrımenkule elkonabilir. Yine aynı kanunun 27. maddesine sonradan eklenen bir fıkraya göre, Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilâtı Müşterek Enfrastrüktür programı gereğince, Türkiye'de yapılacak inşa ve tesis işleri için lüzumlu olan ve ivediliğine Bakanlar kurulunca karar verilen kamulaştırma işlemlerinde ödenek kolaylığı sağlanır; önceden maliye bakanının onayı alınmak kaydıyle bir sonraki yıl bütçesine konacak ödenekten yararlanılabilir.

— Devl. ve Anayasa huk. *Millî hâkimiyet* ilkesinin iki anlamı vardır. İlki devletler hukuku kapsamındadır: bir devlet bağımsız ise hâkimiyetine sahiptir. Anayasa hukuku ve tarihi bakımından millî hâkimiyet ilkesine verilen daha önemli ikinci anlama göre, milletin üstünde hiç bir irade mevcut değildir. Bu ilkeyi kabul eden 1961 Anayasası, «Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir» hükmünü koymuş, «hiç bir kişi, zümre veya sınıfa hâkimiyetin bırakılamayacağını» belirtmiştir. Ancak, millet doğrudan doğruya siyasî iktidarı kullanamayacağından, bunu Anayasaya göre teşekkül edecek organlara yaptırır. Bu organlar, hâkimiyetin sahibi değildir. Cumhuriyet öncesi anayasa hukuku döneminde, millî hâkimiyet gerçekleşmemiştir. Çünkü, padişah iradesi, hukuken bu hâkimiyetin önce tek sahibi, sonra da ortağı olmuştur. İlk olarak 1921 Anayasası, hâkimiyetin kayıtsız ve şartsız millete ait olduğunu ifade etmiş ve saltanatın henüz yaşıyor olmasına rağmen, artık hâkimiyetin sahibi veya ortağı olamayacağını belirtmiştir. 1924 Anayasası da, üçüncü maddesiyle, aynı hükmü tekrarlamış, 1961 Anayasası bu hükmü türkçeleştirmiş ve genişletmiştir.

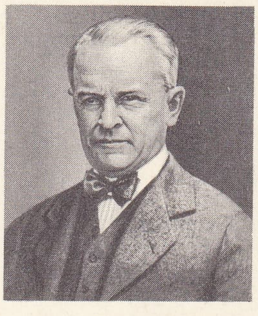

Robert MILLIKAN

◆ **Milliye** sıf. *Esk.* Millî'nin dişili: *Şimdiye kadar pek meşru ve mantıkan idare edilmekte olan harekât-ı milliyenin; öteden beri daima her bir teşebbüsümüzü fena görmek ve göstermek isteyen düşmanlarımızca...* (Atatürk). ‖ *Kuva-yı milliye.* Bk. KUVAYI MİLLİYE.

◆ **Milliyeci** veya **millîci** sıf. ve i. *Esk.* Milletten, milliyetçilikten yana olan (kimse). [M]

Millî Ahrar fırkası, siyasî parti (kuruluşu 4 mayıs 1919). Kurucu ve yöneticileri: Asaf Muammer, İsmail Suphi, Agâh Mazlum, Bekir Sami, Câmî, Tevfik Hamdi, Refik İsmail, Süleyman Nüzhet, Şakir Sarıca, Abdülhak Şinasi, Mahir Said, Mehmed Refik Beylerdi. Mütareke yıllarında geniş faaliyet gösterdi. İttihat ve Terakki'cilere karşı, «ademi merkeziyet» ve «mesleki içtimaî» doktrininden yanaydı. Millî Kurtuluş hareketini destekledi. Son Osmanlı meclisine mebus sokmayı başardı, ancak seçimlerin meşruluğunu kabul etmeyerek meclisin dağılmasını istedi. Bazı üyeleri ilk B.M.M.'ne katıldı. Parti, Anadolu'da kurtuluş hareketinin gelişmesi sonucu kendini feshetti. (M)

Millikan deneyi

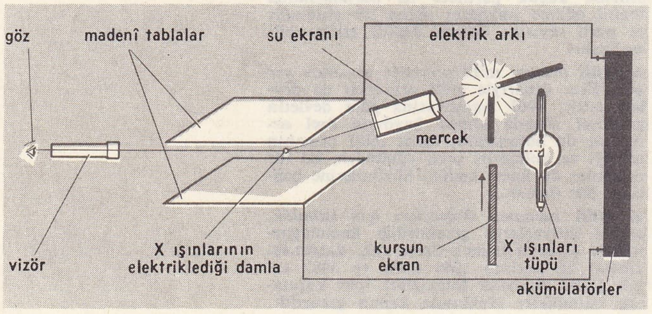

MİLLİARENSE i. (lat. k.). Bizans'ta Constantinus (274-337) zamanında basımına başlanan gümüş para. (Altın ağırlığının 1/14 değerinde 2 siliqua veya 24 follis'e bölünür.) [L]

MİLLİARİUS sıf. (lat. k.). Esk. Rom. Bin adımlık bir mesafeyi göstermek için yollara konulan taşlara denirdi: *Milliarius taşı.* (L)

Millî Birlik grubu (M.B.G.), 27 Mayıs 1960 devrimini yapan Millî Birlik komitesi üyelerinden, Anayasanın 70. maddesinde kendilerine Cumhuriyet senatosu tabiî üyeliği hakkı tanınanların T.B.M.M.nde meydana getirdikleri yasama topluluğu. Bu grup 1971'de 18 kişiden meydana geliyordu. (M)

Millî Birlik komitesi (M.B.K.), 27 Mayıs* 1960 devriminden sonra, Türk Silâhlı kuvvetleri adına ve geçici olarak iktidara elkoyan heyetin adı.

27 Mayıs hareketini gerçekleştirenler, amaçlarını sonradan yeni bir anayasa ile Atatürk devrimlerini teminat altına alma ve hukuk devletinin şartlarını yerine getirme olarak belirlediler (1924 Anayasasının Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında 1 Sayılı kanun). 27 Mayıs günü radyolar aracılığıyle, müdahalenin, mevcut siyasî partilerden hiç biri lehine yapılmadığı, kardeş kavgasını önleme amacını güttüğü bildirilmişti.

Merkezi Ankara'da olan hareketin fiilî lideri Cemal Madanoğlu*nun çağrısı üzerine başkentte toplanan bilim adamları, müdahaleyi başarıyle sonuçlandırmış olan ordu mensuplarına iki tavsiyede bulundular: ilk gün «muhafaza» edilmek üzere toplanmışken, ertesi gün serbest bırakılmalarına başlanan iktidar mensupları (D.P.'li cumhurbaşkanı, B.M.M. başkanı, başbakan, bakanlar, milletvekilleri v.d.) derhal tutuklanmalı ve gerekli anayasa düzeni kuruluncaya kadar ülke yönetimine Silâhlı kuvvetler adına bir heyetçe elkonulmalıdır. Liderliği kabul edeceğini cunta mensuplarından birine (Sadi Koçaş) daha önce bildirmiş olan orgeneral Cemal Gürsel* de bu arada İzmir'den gelerek, hareketin başına geçti.

Millî Birlik komitesine, hareketi Ankara ve İstanbul'da, çoğu birbirinden habersiz olarak hazırlamış cuntaların mensupları alındı ve o sırada yurt dışında bulunan ilgililer (Dündar Seyhan, Talât Aydemir, Sadi Koçaş) komite dışı kaldılar. Gürsel'in teklifiyle komitede, kara, hava, deniz ve jandarma kuvvetlerinin temsil edilmesine de önem verildi: Gürsel'den gayri 37 üyeden meydana gelen heyet, 12 haziran 1960 günü, 1 Sayılı kanunla birlikte ilân edildi. (*Başkan* Cemal Gürsel. *Üyeler:* Ekrem Acuner, Fazıl Akkoyunlu, Refet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, İrfan Baştuğ, Rıfat Baykal, Emanullah Çelebi, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Vehbi Ersü, Numan Esin, Suphi Gürsoytrak, Orhan Kabibay, Kadri Kaplan, Mustafa Kaplan, Suphi Karaman, Muzaffer Karan, Kâmil Karavelioğlu, Osman Köksal, Münir Köseoğlu, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Muzaffer Özdağ, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Şükran Özkaya, Selâhattin Özgür, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Haydar Tunçkanat, Alparslan Türkeş, Sıtkı Ulay, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler.)

M.B.K.'nin görevi, 1961 Anayasasının geçici 5. maddesi uyarınca T.B.M.M.'nin toplandığı 25 ekim 1961 günü sona erdi. Bu süre içinde komitenin kuruluşunda ve yetkilerinde bazı değişiklikler oldu: Kurucu meclis toplanıncaya kadar (6 ocak 1961), yasama ve yürütme yetkileri komitedeydi. M.B.K., yasama yetkisini kendi, yürütme yetkisini de kurduğu Bakanlar kurulu aracılığıyle kullandı.

Devletin tek hâkimi durumuna giren M.B.K.'nin üyeleri arasında, kısa süre sonra, iktidarda kalış süresi, seçim tarihi, reformlar v.b. konularda anlaşmazlıklar çıktı. Sonunda 14 üye (Fazıl Akkoyunlu, Rıfat Baykal, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Münir Köseoğlu, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Alparslan Türkeş) M.B.K.'den uzaklaştırıldı (13 kasım 1960).

1961 Anayasasının kabulüyle 23 M.B.K. üyesinden 21'i (İrfan Baştuğ ölmüş, Cemal Madanoğlu istifa etmişti) *tabiî senatör* adıyle Cumhuriyet senatosuna girdi. Bu arada Sıtkı Ulay ve Osman Köksal istifa ettiğinden, Fikret Kuytak ise öldüğünden 1971'de bu sıfatla senatoda kalanların sayısı 18'di. (M)

Millî edebiyat, türk edebiyatında toplum ve ülke meselelerine geniş yer veren, sade Türkçeyi ve hece veznini kullanma yoluna giden edebiyat akımı (1911-1923). 1860'tan sonra benimsenen ve Abdülhamid II tarafından da desteklenen «Osmanlıcılık» ideolojisi, Balkan savaşından sonra imparatorluk sınırları içinde patlak veren bağımsızlık mücadeleleri sonucu, geçerliğini kaybetti. 1908'den sonra müslüman toplumları birleştirmek ve kalkındırmak, hıristiyan devletleri karşısında bir denge unsuru durumuna getirmek amacını güden «İslâmcılık» ideolojisinin yanında, önce edebiyat ve fikir adamlarınca ortaya atılan, sonradan siyasî nitelik kazanan milliyetçilik akımı da gelişme gösterdi. Milliyetçilik hareketi, kısa bir süre sonra «Türkçülük» adı altında, dernek ve yayın organlarının (*Türk Derneği, Türk Yurdu* ve aynı adlarla çıkardıkları dergiler) kurulmasıyle siyasî yönden teşkilât kurmağa başladı. Türk Yurdu derneği, bir yıl sonra (1912) yerini *Türk Ocağı*'na bıraktı. Yayımı 1913'te başlayan *Halka Doğru* dergisi, halkın toplumsal seviyesine inmeyi amaç edindi. İmparatorluktaki milliyetçilik hareketleri, o sırada iktidarda bulunan İttihat ve Terakki cemiyetince desteklendiği için kısa zamanda büyük gelişme gösterdi. Milliyetçilik, özellikle Türkçülük hareketinin önderi durumunda olan Ziya Gökalp, yazılarıyle ve İstanbul üniversitesinde verdiği sosyoloji dersleriyle, hem milliyetçilik ilkelerinin aydınlarca benimsenmesinde, hem de millî bir edebiyatın yaratılmasında başlıca etken oldu.

Selânik'te, Ömer Seyfeddin, Âkil Koyuncu, Rasim Haşmet ve fecriati'cilerden bazılarının çıkardıkları *Genç Kalemler* (1911) dergisiyle, milliyetçilik akımı edebiyat alanına girdi. Genç Kalemler dergisi ilk olarak «millî edebiyat» deyimini ortaya attı ve böyle bir edebiyatın oluşturulması görevini de üstüne aldı. Dergi yazarları ilk olarak dilin millîleştirilmesiyle işe başladılar. Dili sadeleştirme konusunda birtakım ilkeler tespit ettikten sonra edebiyatta da taklitçilikten kaçınılmasını, sanatçıların, türk halkının hayatına yönelerek yaratıcı nitelikler kazanmalarını ve yapıcı eserler vermelerini istediler. «Hikâye, roman ve tiyatro, konularını ve kişilerini yerli hayattan almalıdır» ilkesini benimsediler. Millî edebiyat temsilcilerinin edebiyat ve özellikle dil anlayışları, servetifünun'cular ve fecriati'ciler büyük tepki uyandırdı. Mehmed Rauf, Halid Ziya, Cenab Şahabeddin, Hüseyin Cahid, Süleyman Nazif, Yakup Kadri, Köprülüzade Mehmed Fuad'ın itirazları şunlardı: «Yeni dil ancak bilim dili olabilir, sanat eserleri milletlerarasıdır, bu bakımdan edebiyat da millî olamaz, Genç Kalemler'in millî edebiyat anlayışı ırkî bir nitelik taşımaktadır v.d.». Genç Kalemler dergisinde bu itirazlara karşı devamlı yazılar çıkıyordu. Bu karşılıklı tartışmaların yapıldığı sırada fecriati'cilerden Hamdullah Suphi ve Celâl Sahir, Genç Kalemler'in yeni dil konusundaki görüşünü benimsediklerini bildirdiler. Genç Kalemler dergisi kapandıktan (eylül 1912) sonra yazarlarının birçoğu İstanbul'a geldiler, *Türk Yurdu* ve öteki milliyetçi dergilerde yazmağa başladılar. Millî edebiyat akımına karşı çıkanların ve yeni yetişen gençlerin de katılmasıyle grup genişledi ve etki alanları da aynı oranda büyüdü. Türkiye'de cumhuriyet ilân edilirken millî edebiyat akımı temsilcilerinin büyük çabalarıyle, bazı yazarların (Cenab Şahabeddin, Süleyman Nazif, Ali Kemal) şiddetle karşı koymalarına rağmen,

Foto. LAROUSSE

konuşma dili edebiyat dili olarak yaygınlaştı.

● *Dil ve üslûp.* «Genç Kalemler» dergisi yazarları, millî bir edebiyatın, dilin millîleştirilmesiyle yaratılacağına inanmışlardı. Edebiyatı cedide'cileri ve fecriati'cileri, Arapça ve Farsçanın etkisi altında kalan bir dili (Osmanlıca) kullandıkları gerekçesiyle suçladılar, «Yeni lisan» adını verdikleri davalarını gerçekleştirmeğe çalıştılar. Bu konudaki başlıca amaçları şunlardı: 1. arapça ve farsça dilbilgisi kuralları ile bazı istisnalar dışında bu kurala göre yapılmış tamlamaların kullanılmaması; 2. arapça ve farsça kelimelerin Türkçedeki kullanılışlarına göre değerlendirilmesi, bu dillere ait kelimelerin yerine mümkün olduğu kadar türkçelerinin kullanılmasına dikkat edilmesi; 3. arapça ve farsça kelimelerin türkçe telaffuzlarına göre yazılması; 4. bilim dilinde kulanılan arapça ve farsça terimlerin kullanılmasına devam edilmesi; 5. öteki türk lehçelerinden kelime alınması; 6. konuşmada, İstanbul şivesinin esas olarak kabul edilmesi.

● *Şiir.* «Genç Kalemler», şiir anlayışı konusunda fecriati şairlerinden pek ayrılmadılar. Şiirde, konu seçimini şaire bırakmaları, onları, sanat anlayışları bakımından ikiliğe düşürdü; edebiyatı cedide ve fecriati şairlerinin ferdiyetçi sanat anlayışından bütünüyle ayrılamadı. Nitekim, Birinci Dünya ve Kurtuluş savaşı sırasında genç şairler kendi duygu ve hayallerini işlemekten kendilerini alamadılar. Aruzun yerine heceyi getirmeleri, sadece biçim yönünden bir değişiklikti. Millî edebiyat dönemi şairleri kendilerini kabul ettirmeğe çalıştıkları yıllarda bile (1911-1917) servetifünun'culardan Tevfik Fikret ve Cenab Şahabeddin üstat sayılıyor, fecriati şairleri de ünlerini sürdürüyorlardı. Bu arada Mehmed Âkif de aynı anlayış ve yapıdaki şiirleriyle büyük ün kazanmıştı. *Rübab* dergisindeki bazı genç şairler (Halit Fahri, Selâhaddin Enis, Hakkı Tahsin, Orhan Seyfi v.d.), Nayiler* adıyle ortaya çıktılar. Eski şairlerin şiirlerindeki samimî, lirik ve mistik atmoseri şiirlerinde devam ettirmek istediler; millî geçmişe bağlanarak edebiyatın millî olabileceğini savundular. Bu arada Yahya Kemal ve Yakup Kadri, Nev-Yunanîlik* adını verdikleri akımda, eski yunan edebiyatını örnek almak yoluna gittiler. Bu atılımlar beklenen sonuçları doğurmadı.

Millî edebiyat akımına taraftar olan bazı şairler, millî edebiyat kavramını farklı şekilde yorumluyorlar ve şiirlerini kendi yorumlarına göre yazıyorlardı. 1917'de kurulan *Şairler derneği*'nde sadece «konuşma dilinin ve hece vezninin kullanılması» konusunda görüş birliğine varıldı. «Hecenin beş şairi» diye adlandırılan şairler (Halit Fahri [Ozansoy*], Enis Behiç [Koryürek*], Orhan Seyfi [Orhon*], Yusuf Ziya [Ortaç*], Faruk Nafiz [Çamlıbel*]) bu görüşün yayılmasında ve yerleşmesinde önemli rol oynadılar. Millî edebiyat dönemi şairlerinden başlıcaları şunlardır: Mehmed Emin (Yurdakul*) [1869-1944], Ziya Gökalp* (1876-1924), Ali Canip (Yöntem*) [doğ. 1887], İbrahim Alâaddin (Gövsa*) [1889-1949], Yahya Kemal (Beyatlı*) [1884-1958], Yusuf Ziya (Ortaç) [1895- 1967], Orhan Seyfi (Orhon) [doğ. 1890], Faruk Nafiz (Çamlıbel) [doğ. 1898], Enis Behiç (Koryürek) [1889-1949], Kemaleddin Kâmi (Kamu*) [1901-1948], Halit Fahri (Ozansoy) [1891-1971], Mithat Cemal (Kuntay*) [1885-1956], Ahmed Hamdi (Tanpınar*) [1901-1962], Necip Fazıl (Kısakürek*) [doğ. 1903], Necmeddin Halil (Onan*) [1902 - 1968], Ömer Bedreddin (Uşaklı) [1904 - 1946], İhsan Raif [1877-1926], Şükûfe Nihal* (doğ. 1896), Salih Zeki (Aktay*) [1896-1971], Ali Mümtaz (Arolat) [1897 - 1967], Halide Nusret (Zorlutuna*) [doğ. 1901].

● *Roman ve hikâye.* 1908'den sonra, konularını genellikle toplumsal meselelerden alan, konuşma dilini ve üslûbunu tercih eden yeni bir hikâye ve roman biçimi gelişmeğe başladı. Bazı romanlarda toplumsal meseleler İstanbul dışındaki çevrelerden alındı (Ebubekir Hâzım, *Küçük* Paşa* [1910]; Refik Halid, *Memleket Hikâyeleri* [1919]); milliyetçilik siyasî bir ideoloji olarak işlendi (Halide Edip, *Yeni Turan* [1912]; Ahmet Hikmet, *Gönül Hanım* [1920]); Kurtuluş savaşının çeşitli görünümleri yansıtıldı (Halide Edip, *Ateşten* Gömlek* [1922]; Yakup Kadri, *Yaban** [1932]); türk toplumunun Tanzimattan başlayarak geçirdiği toplumsal aşamalar, tasvirci ve tahlilci gözle anlatıldı (Yakup Kadri'nin romanları). Bunların yanında aşk konusunda da hikâye ve romanlar yazıldığı oldu. Millî edebiyat döneminin başlıca hikâye ve romancıları: Halide Edip (Adıvar*) [1884-1964]; Yakup Kadri (Karaosmanoğlu*) [doğ. 1889]; Refik Halid (Karay*) (1888-1965), Aka* Gündüz (ENİS AVNİ) [1886 - 1958]; Ömer* Seyfeddin (1884-1920); Reşat Nuri (Güntekin*) [1889-1956].

● *Tiyatro.* Millî edebiyat döneminde, tiyatro yeniden canlandı. Özel tiyatroların yanında resmî tiyatroların da kurulması için teşebbüse geçildi. İstanbul belediye reisi Cemil (Topuzlu) Paşa İstanbul'un kültür hayatını olumlu yönde etkileyecek bir konservatuvar kurulması fikrini, meclise kabul ettirdi; Paris'teki Odeon tiyatrosu müdürü Pierre Antoine İstanbul'a çağrıldı. *Dârülbedayi** adıyle iki bölümlü (müzik, tiyatro) bir kurum meydana getirildi. Dârülbedayi, ilk olarak Hüseyin Suat'ın Emile Fabre'dan adapte ettiği *Çürük Temel*'i (La Maison D'Argile) oynadı (20 ocak 1916). Bunu Halit Fahri'nin *Baykuş** adlı oyunu takip etti (2 mart 1917). Birinci Dünya savaşı sırasında gerek savaşın verdiği güçlükler, gerek Dârülbedayi'deki iç bölünmeler sonucu, çalışmalar aralıklı olarak sürdürülebildi. Dârülbedayi 1926'da İstanbul Şehir tiyatrosu, 1934'te de Şehir tiyatrosu adını aldı.

Kuruluş amacı telif oyunlar yazılmasını teşvik olan Dârülbedayi'de oynanan eserlerin çoğu hafif komedi ve vodvil, bir kısmı da manzum dramdı. Oyunlar, zayıf teknikli olmasına karşılık dil ve üslûp bakımından başarılıdır. Bu dönem tiyatro yazarları: İbnürrefik Ahmed Nuri (Sekizinci*) [1866-1935], Musahipzade* Celâl (1870-1959), Aka Gündüz (1886-1958), Reşat Nuri (1889 - 1956), Halit Fahri (1891-1971), Yusuf Ziya (1895-1967), Faruk Nafiz (doğ. 1898) v.d.

● *Edebiyat tarihi ve tenkit.* Türk edebiyatı tarihi konusunda verimli çalışmalar millî edebiyat döneminde başladı. Fuat Köprülü, türk edebiyatını, şuara tezkireleri anlayışından kurtararak destanlar çağından bugüne kadar olan dönemi bir bütün halinde ele aldı (*Türk Edebiyatı Tarihi I, II* [1920 - 1921]). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (1918) adlı eserinde Ahmed Yesevî ve Yunus Emre'yi bütün yönleriyle belgelere dayanarak tanıttı. Türk medeniyet ve kültür tarihi, türk dilî, dini, sanatı, musikisi v.d. konularda çeşitli eserler meydana getirdi. Ali Canip (Yöntem), edebiyat ve edebiyat tarihi konularında yaptığı çalışmalariyle tanındı. Mithat Cemal ve İbrahim Alâaddin de monograik incelemeler yaptılar.

Millî edebiyat döneminde Genç Kalemler'de Ömer Seyfeddin ve Ali Canip (Yöntem), yayımladıkları polemik ve tenkitleriyle «yeni lisan»ın ve millî edebiyatın savunmasını yaptılar. Ali Canip yeni edebiyat akımına karşı çıkan Cenab Şahabeddin ile yaptığı edebî polemiklerini *Millî Edebiyat Meselesi ve Cenab Beyle Münakaşalarım* (1918) adlı eserinde topladı.

Bu dönemin öteki edebî tenkit ve polemik yazarları arasında Hamdullah Suphi, Yakup Kadri, Raif Necdet sayılabilir. Bk. TÜRKİYE (*Edebiyat*). [→ Bibliyo.] (M)

Millî Eğitim bakanlığı. Bk. EĞİTİM BAKANLIĞI (MİLLÎ).

Millî Eğitim basımevi, İstanbul'da Millî Eğitim bakanlığına bağlı basımevi. 1 Ocak 1939 tarih ve 3558 Sayılı kanunla devlete ait Askerî matbaa, Devlet matbaası, Darphane ve Damga matbaası gibi basımevleri, çalışma alanlarına göre gruplar halinde birleştirildi. 968 Sayılı kanuna yönetilmekte olan Devlet basımevi de *Maarif matbaası* adıyle Millî Eğitim bakanlığına bağlandı. Yalnız okul kitapları basmak, eğitim ve millî kültür için gerekli yayınları hazırlamakla görevlendirilen bu basımevi, sonradan Millî Eğitim basımevi adını aldı. Bugün modern baskı makinelerinin bulunduğu basımevinde renkli basım da yapılır ve kitap, ansiklopedi, harita v.b. basılır. (M)

Millî Eğitim şûrası Bk. EĞİTİM ŞÛRASI (MİLLÎ).

Millî Emlâk Genel müdürlüğü, devlete ait görev ve hizmetlerin yerine getirilebilmesi için yapılmış ve genel yararlanmaya tahsis edilmiş binaları tamir ve koruma, devletin özel emlâkinin kira, satış, tasfiye gibi işlemlerini yapma, devlete intikal edecek menkul ve gayrımenkul malları kovuşturma, malların defterlerini tutma gibi işleri yapmakla görevli, Maliye bakanlığı dairesi.

Millî Emlâk Genel müdürlüğünün illere ilişkin görevleri, ilerdeki millî emlâk müdürü, şef veya memurları tarafından yerine getirilir. Kira bedeli, ecrimisil gibi devlet alacakları, iller millî emlâk memurları tarafından tahakkuk ettirildikten sonra, tahsilât servisince tahsil olunur. Millî emlâk müdürü, şefi veya memuru bulunmayan yerlerde, bu görevleri gelir müdürleri, gelir memurları yapar. Millî emlâk işlemleri çok olan ilçelerde de millî emlâk memurları bulundurulur. Bu memurlar, ildeki millî emlâk servisinde yapılan işlemleri ilçede yürütürler. (M)

Millî Güvenlik kurulu. Bk. GÜVENLİK KURULU (MİLLÎ).

Millî Güven partisi. Bk. GÜVEN PARTİSİ (MİLLÎ).

Millî İstihbarat teşkilâtı. Türkiye'de devletin millî güvenliğiyle ilgili istihbaratı toplamak, değerlendirmek ve yetkililere sunmakla görevli teşkilât. (Bk. M.İ.T.) [M]

Millî Kalkınma partisi (M.K.P.), siyasî parti (kuruluşu 18 temmuz 1945). Çok partili siyasî hayata geçiş döneminde merkezi İstanbul'da olmak üzere Nuri Demirağ*, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atılhan tarafından kuruldu. Parti başkanı Nuri Demirağ idi. Tüzüğü muhafazakâr bir nitelik taşıyan M.K.P., 1946'dan itibaren katıldığı seçimlerde hiç başarı sağlayamadı, kurucularından Demirağ da 1954 seçimlerinde D.P. listesinden bağımsız olarak parlamentoya girebildi. Demirağ'ın ölümünden sonra, genel kurul toplantısını yapmamış olması sebebiyle, parti 22 mayıs 1958 tarihinde münfesih hale geldi. (M)

MILLIKAN (Robert Andrews), amerikalı fizikçi (Morrison, İllinois 1868-San Marino, Kaliforniya 1953). İngiliz - iskoç asıllı bir ailedendir. Babası papazdı. Öğrenimini Columbia, sonra Berlin ve Göttingen üniversitelerinde yaptı. Chicago üniversitesine fizik profesörü olarak tayin edildi (1896). 1921'de Pasadena'da Kaliforniya Teknoloji enstitüsü başkanı oldu. Önce uranyum filizlerinin radyoaktifliğini ve gazlar içinde boşalmaları konusunu inceledi, daha sonra morötesi üstünde araştırmalar yaptı. Ünlü «dengeli damla» deneyiyle, ilk defa elektronun yükünü ölçmeyi başardı (1911). 1916'da ışığın frekansını ve fotoelektrik olayında serbest kalan elektronların enerjisini ölçerek, Planck sabitinin bir tanımını yaptı. Daha sonra kozmik ışınları inceledi; Avustralya ve Hindistan'a ilmî seferler düzenleyerek 20 m su altı derinliğinden 16 000 m yükseltiye kadar çeşitli deneyler yaptı. Böylece kozmik ışının şiddetinin yükseltiyle birlikte arttığını doğrulamış oldu. Eserleri: *Mechanics, Molecular Physics and Heat* (Mekanik, Molekül Fiziği ve Isı) [1903]; *Electricity, Sound and Light* (Elektrik, Ses ve Işık); *The Electron* (Elektron) [1917]; *Science and Life* (Bilim ve Hayat) [1923]; *Time, Matter and Value* (Zaman, Madde ve Değer) [1932]; *Cosmic Rays* (Kozmik Işınlar) [1935]. (Nobel Fizik ödülü, 1923). [L]

Millikan deneyi. Elektron. Elektronun yükünü tayin eden deney (1911). Bir gaz içine gönderilen ve yarıçapı mikron mertebesinde olan yağ damlacıkları, yalnız ağırlığın ve ağdalığın etkisiyle, düzgün bir hareketle çok yavaş olarak düşer. X ışınlarıyle iyonlaştırılan gazda, bir yük kazanan damlanın düşme hızı düşey bir elek-

Milliyet gazetesi bir nüshasının fotokopisi

Aurel MILLOSS ve Yvette Chauviré

Foto. MEYDAN; Serge-Lido (LAROUSSE)

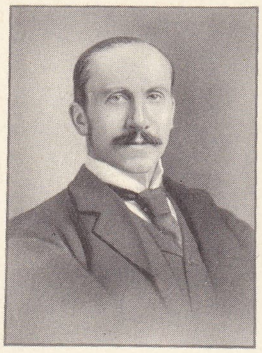
Alfred MILNER

Kroton'lu MİLO
Pierre Puget'nin eseri
Louvre müzesi, Paris

MİLOSZ

trik alanı etkisiyle değiştirilebilir. Alan uygun bir şekilde ayarlanarak damla yeni bir yük kazanmadığı sürece hareketsiz tutulabilir. Böyle bir denge durumunda $mg=qE$ bağıntısı vardır, burada m damlanın kütlesi, g yerçekimi, E elektrik alanının şiddeti, q de damlanın yüküdür. Millikan yaptığı deneylerde bu yük miktarının daima elemanter bir yükün katına eşit olduğunu görmüştür. Bu yük $e=1,6\times10^{-19}$ coulomb değerindeki elektronun yüküdür. (L)

Millî Korunma kanunu. Genel veya kısmî seferberlik, devletin bir savaşa girmesi ihtimali veya yabancı devletler arasındaki Türkiye cumhuriyetini de etkileyecek savaş halinde, Bakanlar kuruluna önemli yetkiler veren 18 ocak 1940 tarihli kanun.

Kanun, bugün yürürlükte ise de uygulanmamaktadır. Bu kanuna göre, Bakanlar kurulu, kanunun uygulanmasına lüzum görürse bunu ilân ederek, geniş yetkilere sahip olabilir. İstimval (bk. İSTİMVAL) yapılabilir, sanayi ve maden kurumları üstündeki hükûmet denetimi sıkılaşabilir, bu gibi kurumların ürünleri, normal maliyetlerine yüzde belli bir kâr oranı ilâvesiyle satın alınabilir. Bunun gibi, malî müesseselerin açtıkları ticarî krediler denetlenebilir, sınırlanabilir veya yasaklanabilir. Kanun, gümrük ve ithalât konusunda da ayrıntılı ve önemli sınırlamalar getirerek, hükûmete geniş yetkiler verdi. Ayrıca, tecili mümkün olmayan cezaî hükümler konuldu. Kanunun uygulanabilmesi için, olağanüstü hallerin belirmesi halinde Bakanlar kurulunun harekete geçmesi ve bu durumu ilân etmesi yeterlidir. Kanun, durumun Büyük Millet meclisine arzedileceğini de öngörüyordu.

● *Millî korunma mükellefiyeti,* Millî Korunma kanununa dayanır. 18 Ocak 1940 tarihli bu kanun, olağanüstü durumlarda, devletin bünyesini iktisat ve savunma bakımından güçlendirmek amacını güder. Olağanüstü durumlar, savaş, genel veya kısmî seferberlik ve savaş ihtimalidir. Bu durumlarla karşılaşılması halinde Bakanlar kurulu, kanunun uygulanmasına başlayarak, keyfiyeti ilân eder ve Türkiye Büyük Millet meclisine sunar. Olağanüstü durumlar, idarenin yetkilerinin, özellikle takdir yetkisinin genişlemesi sonucunu doğurur. Millî Korunma kanunu, çok çeşitli yükümlülükler koymuş, bu yükümlülükleri ceza hükümlerine bağlamıştır. Yükümlülüklerin bir kısmı, para, mal ve çalışma alanında görülür. Gerçekten, kanuna göre, Bakanlar kurulu, sanayi ve maden işletmelerinin personel ihtiyacını sağlamak için ücretli iş yükümlülüğü koyabilir; buna uymayanları vali ve kaymakamların yazılı emirleriyle ve zabıta kuvvetiyle işyerine gönderebilir, günlük çalışma sürelerini artırabilir. Hükûmet, halkın ve millî savunmanın ihtiyacı olan her türlü malzemeye, değer fiyatını vererek elkoyabilir; ihtiyacı olanlara kârsız da verilebilen bu türlü malzemenin, ilgili bakanlığın izni olmadan satılması, rehin edilmesi mümkün değildir. Hükûmet, yine aynı ihtiyaçları karşılamak için ithal veya ihraç edilen maddelerin savaş tehlikesine karşı sigortasını kendi yapabilir ve prim tahsil edebilir. Sigorta işlerinin tasfiyesinden artan para da hazineye gelir kaydolunur. Kanuna göre, ticarî, iktisadî ve hukukî alanlarda da birçok sınırlama yapılabilir. Meselâ, hükûmetin bazı sanayi ürünlerini belli bir kâr ekleyerek satın alabilme yetkisi vardır. Ayrıca, hükûmet her türlü malın, ithal, imal veya üretiminden tüketiciye kadar gelişini düzenlemek, kötüye kullanılmasını önlemek amacıyle ticaret usul ve şekillerini tespit edebilir; gerekli gördüğü maddelerin alım ve satımını, devrini, imalini, tüketimini veya kullanılmasını yahut naklini yasaklayabilir. Millî Korunma kanunu, kira sözleşmelerini, belli sınırlar içinde dondurma yetkisi verir. Tarım alanında da yükümlülükler koymuştur. Hükûmet, tarımda, çalışabilir her vatandaşı kendi tarım işi yüzüstü kalmamak şartıyle, bir buçuk ayı geçmemek üzere ve ücretli olarak çeşitli tarım işletmelerinde çalıştırabilir. Hükûmete hangi bölgede ne türlü tarım yapılacağını belirleme yetkisi de tanınmıştır.

Millî Korunma kanununun yürürlüğü bugün askıya alındığından bu yükümlülükler de söz konusu değildir. Ancak, 1961 Anayasası, olağanüstü hallerde vatandaşlar için para, mal ve çalışma yükümlülükleri konulabileceğini kabul etmektedir. Bununla birlikte, 1961 Anayasası çerçevesinde olağanüstü hal rejimi de bir hukukî rejimdir ve idare üstündeki yargı denetimi olağanüstü hallerde de devam edecektir. (M)

Millî kütüphane, Ankara'da Namıkkemal mahallesinde, Millî Eğitim bakanlığına bağlı, Türkiye'nin en büyük devlet kütüphanesi (açılışı 16 ağustos 1948). Bina yapılmağa başladığı sırada (1946) gazino binası olarak düşünüldü. Ancak Adnan Ötüken'in çaba ve teklifiyle kütüphaneye ayrıldı. Binada gerekli iç değişiklikler yapıldıktan sonra Millî Eğitim bakanlığına bağlı bir kütüphane olarak çalışmalar başladı. Kütüphane görevlilerinden birçoğu yabancı ülkelere staja gönderildi. Ana kuruluşa bağlı olarak Namıkkemal Çocuk kütüphanesi, Namıkkemal Evlere Ödünç Kitap Verme servisi, Yenidoğan Şube kütüphanesi kuruldu. Dil ve Tarih - Coğrafya fakültesinden başlayan Kütüphanecilik enstitüsü ile Millî kütüphanenin personel sıkıntısı da giderildi. Kütüphanede bir okuma salonu, iki periyodikler okuma salonu, akademik kariyeri olanlar ve öteki araştırmacılar için özel çalışma yeri, Bibliyografya Enstitüsü bölümü, aksesyon, katolog, periyodik servisi, haritalar, müzik eserleri yararlanma bölüm ve depoları, mikrofilim, fotokopi ve cilt atelyeleri vardır. Kitap sayısı, şubelerle birlikte 300 000'e yaklaşmıştır. Kitapların üçte biri arapça ve latin harfleriyle çıkmış türkçe yayınlar, geri kalanları ise çoğu ingilizce, fransızca ve almanca eserlerdir. Bundan başka nadir eserlerle ilgili 3 000 mikrofilim, 2 000 harita, 230 yerli - yabancı periyodik eser, gazete, dergi, afiş, el ilânı kolleksiyonu da vardır. Büyük salonda belirli günlerde konferanslar, konserler verilir, sergiler de açılır. Basın ve basımevleriyle ilgili kanun hükümleri uyarınca Türkiye içinde yayımlanan her çeşit eserin bir nüshasının da Millî kütüphaneye verilmesinin zorunlu oluşu ve yapılan çeşitli bağışlar, buradaki eserlerin sayısını her gün çoğaltmaktadır. (M)

MİLLÎLEŞTİRME i. (*millîleştirmek*'ten *millîleştir-me*).

— Huk. ve İkt. Özel mülkiyet konusu olan teşebbüs ve malların, kamu yararı amacıyle devletin mülkiyetine geçirilmesi. Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüslerin, kamu yararının gerektirdiği durumlarda, gerçek karşılıklarının ödenmesi suretiyle kamu emlâki haline getirilmesi.

— ANSİKL. Huk. ve İkt. ● *Genel kavramlar.* Millîleştirmenin iki temel özelliği vardır: 1. mülkiyetin el değiştirmesi; 2. yeni bir rejimin kurulması. Bu iki özellik dolayısıyle, millîleştirmeyi ve millîleştirilmiş işletmeleri, öteki kamulaştırma işlemlerinden ayırt etmek mümkündür:

a. kamu işletmeleri, kapitalist rejimin ve özel tasarrufun dışında yer alan işletmelerdir. Bunlar arasında, doğrudan doğruya resmî makamlar tarafından kurulan işletmeler ile kamusal hale getirilmiş işletmeleri, yani millîleştirmenin kamu sektörüne aktardığı eski özel işletmeleri birbirinden ayırt etmek gerekir. Demek ki, *millîleştirilmiş işletmeler, kamu işletmelerinin özel bir bölümünü meydana getirir* ve menşelerinin farklı olmasıyle belirlenir. Zaman geçtikçe ve millîleştirme işleminden uzaklaşıldığı ölçüde, aynı meseleleri doğuran bu iki kategori birbirine karışmağa başlar;

b. millîleştirme, *devletleştirme*'den de farklıdır. Devletleştirilmiş işletmede, yönetimi elinde tutan devlet, işletmeyi kendi görevlileriyle yürütür. Devlet, milletin hukukî açıdan «kişileşmesi» olduğu için, bu ayırt etme keyfî bir değerlendirme sayılabilir. Ama bu ayırt etmenin temelinde, işletmeleri bürokrasiden ve kademeleşmenin dolaysız otoritesinden kurtarma; bu işletmelere, iktisadî faaliyetin gerektirdiği geniş bir özerklik ve esneklik sağlama gibi pratik endişeler yatmaktadır. Bu sebeple de işletmelerin mülkiyeti, devlete değil «millete» atfedilmiştir. İşletmelerin en yüksek kademesinde temsil edilse bile, devletin, yönetimi elinde bulundurmaması ve «millîleştirilmiş işletmelerin devletleştirilmesi»nin yanlış olduğu konusunda tartışmalara girişilmesi bu yüzdendir. Çünkü bir düşünüşe göre, işletme üstündeki devlet otoritesinin artması, millîleştirme ilkelerine aykırı düşen bir durumdur;

c. millîleştirmeyi, *sosyalizasyon*'un bazı şekillerinden de ayırt etmek gerekir. Bu sosyalizasyon şekillerinde, işletmenin mülkiyeti ve yönetimi, işletmede çalışanlar topluluğuna aittir. Millîleştirme, işletmeyi, millet topluluğunun tümünün hizmetine vermek ve otoritesi altına sokmak ister. İşletmeyle doğrudan doğruya ilintisi olan çalışanlara özel haklar tanır; ama, devletin temsilcisi olarak yönetime ortak olan çalışanlar tam anlamıyle söz sahibi değillerdir.

● *Genel karakterler.* Millîleştirme rejimini, benzerlerinden ayırt etmek mümkündür; ama bütün millîleştirme işlemlerinde görülen ortak özelliklerin sayıca pek fazla olmadığını da unutmamak gerekir. Ülkelere, çağlara, gözönünde tutulan iktisat sektörüne göre, millîleştirme işlemleri, farklı görünüşler kazanmıştır:

1. *ideolojik temel.* Millîleştirme fikri, aslında, sosyalizmin ileri sürmüş olduğu bir fikirdir. Bütün sosyalist sistemlerin ortak taleplerinden biri, üretim araçları üstündeki özel tasarrufu ortadan kaldırarak «insanın insanı sömürmesi»ne son vermektir. Demek ki, millîleştirme hareketlerinin gelişmesi, sosyalizmin siyasî bakımdan ortaya çıkışına bağlıdır. Bununla birlikte, ileri sürdüğümüz bu düşünceyi şu açıklamalarla daha belirgin hale koymamız da gerekir:

a) sosyalist partilerin hepsi, programlarının bu yanına aynı önemi vermezler. Meselâ «reformcular», sosyal çerçeveleri değişikliğe uğratmaktan çok, mevcut çerçeveler içinde, çalışanların yaşama ve çalışma şartlarını daha iyi hale getirmeğe çalışırlar. Böyle olduğu için, bazı ülkelerde, sosyalist hükümetler iktidarda olduğu halde, geniş millîleştirme hareketlerine girişilmemiştir;

b) 1917 yılından beri, rus ekonomisinin bünyesini değişikliğe uğratan ve sosyalist ihtilâllerin en radikallerinden biri olan Sovyet ihtilâli için «millîleştirme» terimi hemen hiç bir zaman kullanılmaz. Bu terim, siyasî ve iktisadî dile, Birinci Dünya savaşından sonra girdi. İkinci Dünya savaşından sonra ise, çeşitli ülkelerde sosyalist akımlar büyük bir güç kazanınca, millîleştirme için en elverişli ortam meydana geldi ve «millîleştirme» kavramı daha kesin ve zengin bir anlam kazandı;

c) millîleştirmenin, hemen bütün işletmelere uygulanmasına (1945'ten sonra halk demokrasilerinde durum böyleydi) veya millîleştirilmiş sektörün yanı sıra, geniş bir kapitalist sektör bırakılarak (Fransa'da ve İngiltere'deki durum) sadece birkaç işletmeye uygulanmasına göre sosyalizmin gerçekleştirdiği işler arasında çeşitli farklar ortaya çıkar;

ç) millîleştirmelerin temelinde, çoğunlukla, kapitalizme karşıt bir tutum vardır. Ama bu ideolojik etkinin yanı sıra özel hal ve şartlara bağlı ekonomik ve teknik sebepler de rol oynar. Meselâ, sayıları aşırı derecede olan işletmeleri toplu hale getirme (Fransa'da ve İngiltere'de bu durum görülmektedir), eskimiş ve yetersiz bir donanımı yenileştirme zorunluğu bunun örnekleridir;

MİLOŞ OBRENOVİÇ «Illustration»dan (1859) [md. si 800. sayfada]

Foto. LAROUSSE

d) bütün bunlardan başka, bir ülkedeki yatırımların büyük bir kısmını yabancı sermayeler meydana getiriyorsa, millîleştirme hareketine, sosyalizm değil, milliyetçilik akımı (yani yabancı müdahalelerin ortadan kaldırılması ve bağımsızlığın sağlanması endişesi) önayak olur. Bu durumda, millîleştirme, yabancı bir işletmeyi millî işletme haline getirmek demektir. Kapitalistlerin bertaraf edilmesi ise, burada, sözü geçen amacı gerçekleştiren bir araçtan başka şey değildir. Siyasî bağımsızlıklarını çoğunlukla yakın zamanlarda elde etmiş olan genç ülkelerde bu durumla sık sık karşılaşılır (İran'da, 1951'de petrol sanayiinin millîleştirilmesi; Mısır'ın 1956'da Süveyş kanalını millîleştirmesi v.b.);

2. *millîleştirme işlemi.* Bu işlem, her yerde ve her zaman, işletme mülkiyetinin cebren başka bir hale sokulmasından ibarettir. Bu bakımdan millîleştirmeyi, kamu yararı için yapılan «istimlâkler»e benzetmek mümkündür. Millîleştirme işlemi sonunda, kapitalist mülkiyet sahiplerine, resmî makamların bir kararıyle (bu, genellikle bir kanundur) işten el çektirilir. Ayrıca bu karar, işletmenin mülkiyetini topluluğa aktarır. Bu genel şema içinde birçok fark görülür. Bu farkların en önemlisi, millîleştirilen mülkün sahiplerine tazminat verilmesiyle ilgili olan farklardır. Bazı durumlarda, mülk sahiplerine prensip olarak veya pratikte hiç bir tazminat verilmez. Bu durumda, millîleştirme, elkoymaktan farksız bir olay haline gelmekte ve apaçık bir ihtilâlci özellik gösterebildiği gibi (halk demokrasilerinde durum böyledir) şu veya bu ölçüde «yaptırımcı» bir özellik de taşır (Fransa'da Renault fabrikalarının millîleştirilmesi gibi). Millîleştirmeyi uygulayan, ama özel teşebbüsün meşruluğunu da inkâr etmeyen bir ülkede, tazminat da verilir. Ama, bu tazminatın çeşitli şekilleri vardır ve eski mülk sahiplerinin şu veya bu ölçüde fedakârlıkta bulunmasını gerektirir. Yabancı kapitalistler konusunda özel meseleler ortaya çıktığı da görülür. Bu yabancı kapitalistlere verilecek tazminat, kimi zaman, kendi devletleriyle millîleştirmeyi uygulayan devlet arasındaki görüşmeler sonunda karara bağlanır. Bu yolda başarı elde edilmezse, anlaşmazlıkların çıkması ve devletler hukukuna başvurulması mümkündür.

Başka bir bakımdan ele alındığında, millîleştirmenin, işletmelerin bağımsızlığına saygı duyduğu ve bu işletmelerin, eski ad ve kişilikleriyle yeni rejim içinde devam etmelerine izin verdiği, (Fransa millîleştirilmiş sigorta şirketlerinin durumu), kimi zaman da işletmeleri ortadan kaldırdığı ve unsurlarını yepyeni çerçeveler içinde bir araya getirdiği görülür (Fransa'da ve İngiltere'de maden ocaklarının; elektrik üretim ve dağıtım işletmelerinin durumu);

3. *millîleştirilmiş işletmelerin tâbi olduğu rejim.* Millîleştirme kanunları, sadece bir mülkiyet değişikliğini gerçekleştirmekle kalmaz; aynı zamanda, kapitalist işletmelerin müşterek hukukuna boyun eğen işletmeler için yeni bir statü de ortaya koymak zorundadır. En büyük farklar işte bu konuda ortaya çıkar. Gerçekten de millîleştirme fikri, negatif bir davranıştan (kapitalizme karşı olmak) çok, pozitif bir muhteva ile belirlenir. Bu sebeple de, aşağıda göreceğimiz temel meselelere verilen cevaplara göre, millîleştirme birbirinden farklı somut şekillere bürünür:

a) *işletmenin yönetimiyle ilgili meseleler.* Burada, her çeşit işletmede karşılaşan meseleler ortaya çıkar. Yönetim, tek bir kişiye mi, az sayıda bir yönetici kadrosuna mı, yoksa bir kurula mı verilmelidir? Ama yönetici organlarda personele (Yugoslavya'da bu husus çok önemlidir), teknik uzmanlıklara (S.S.C.B.) ve devlete verilecek yerin belirlenmesi büyük bir önem taşır. Meselâ İngiltere'de, hükûmet tarafından sadece kişisel değerleri gözönünde tutularak seçilmiş kimselerden meydana gelen az sayıda bir yönetici kadrosu (*board*) işletme yönetiminin başına getirilmiştir;

b) *yöneticilerin yetkileriyle ilgili meseleler.* Yönetim organlarının özelliği ne olursa olsun, bu organlar, devlet karşısında nispeten geniş bir muhtariyete sahip olabilir (Fransa'da ve İngiltere'de başlangıçta benimsenen görüş) veya bunun tam tersine, ister iktisadî planlama dolayısıyle (S.S.C.B.), ister kontrollerin artmasıyle olsun (Fransa ve İngiltere'de bugün yaygın hale gelen eğilim), işletme, resmî makamlara sıkı sıkıya bağımlı kalabilir;

c) *yönetime verilmesi gereken amaçlarla ilgili meseleler.* Yönetim, kapitalist rejimde olduğu gibi, kâr amacına yönelmiş olabilir. O zaman bu kârın nasıl kullanılacağı sorusu ortaya çıkar (otofinansmana gitmek, personele veya devlete vermek şıkları arasında seçim yapmak gereklidir). Veya zarar eden bir bütçe pahasına, yönetim, sadece kamu yararına çalışabilir. Nitekim devletin, genel ekonomik menfaatleri gözönüne alarak, bazı işletmelere, üretim maliyetinden düşük fiyatları kabul ettirdiği görülür;

ç) *yönetim metotları meselesi.* Daha önceki sorulara verilen cevaplardan şu sonuçlar ortaya çıkarılır: işletme yönetimi, ya eski kapitalist işletme metotlarına benzeyen ticarî metotlar kullanacak veya idarecilik zihniyetinden ilham alan daha sert metotları benimseyecektir. Bu meselelere karşı ortaya atılan çözüm yolları (bu meseleler arasında malların ve personelin statüsü gibi ikinci dereceden meseleler de vardır) çeşitli işletme tiplerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. En önemli fark, doğudaki halk demokrasileri ile batı ülkeleri arasında görülür. Doğuda, millîleştirilmiş işletme, işletmelerin tabi bulunduğu genel hukuk rejiminin çerçevesini meydana getirir. Bu ülkelerde S.S.C.B.'nin etkisi ağır basar (ama S.S.C.B.'de millîleştirilmiş işletmelerden değil kamu işletmelerinden söz edilebilir). Sıkı bir planlama, uzun zamandır ağır basan merkezîleşme, yetkilerin, işletmeye hâkim olan ama kendisi de sert bir kademeleşmeye boyun eğen tek bir kişinin elinde toplanması, bu ülkelerin çoğunda rastlanan özelliklerdir. Ama aynı şey Yugoslavya için söylenemez. Bu ülke, emekçi topluluğunun ağır bastığı daha demokratik bir sistem seçmiştir.

Batıda (İngiltere ve Fransa) ise, millîleştirilmiş işletme, büyük bir bölümü kapitalist karakter taşıyan ekonomi içinde nispeten istisnaî bir durumdadır. Bundan ötürü, bu ülkelerdeki millîleştirilmiş işletme, talep ettiği hürriyeti devletin her zaman vermemesine rağmen, içinde bulunduğu ortamın gerektirdiği ticarî metotlara ve esnekliğe normal olarak yönelmek zorundadır.

● *Türk hukukunda.* Türk hukuk terminolojisinde millîleştirme terimi devletleştirme ile eş anlamda kullanılır. (Bk. DEVLETLEŞTİRME.) Ancak millîleştirmenin, devletleştirmenin özel bir şekli olduğu ve bununla daha çok yabancı şirketlerin devletleştirilmesinin kast olunduğu ileri sürülebilir. Gerek 1961 Anayasası, gerek daha genel olarak hukuk literatüründe devletleştirme, millîleştirmeyi de kapsayacak şekilde ifade edilir. Devletleştirme terimindeki devlet sözü de geniş anlamdadır ve yalnız merkezî idareyi değil genel olarak idareyi ifade eder. Bk. İDARE. Cumhuriyetin kurulmasından sonra, özellikle yabancı teşebbüslerin imtiyaz sözleşmeleriyle gördükleri kamu hizmetleri, emanet usulüyle görülmek üzere millîleştirildi. Bk. DEVLETLEŞTİRME.

Türkiye'de millîleştirilen teşebbüslerin çoğu, doğrudan doğruya kamu hizmetlerine ilişkin olduğundan millîleştirmeden sonra da, devlet veya öteki kamu kuruluşları tarafından tekel olarak yürütülen kamu hizmetleri arasında kaldı: Demiryolları işletmesinde olduğu gibi. Yalnız, yine millîleştirilen ve Tekel Genel müdürlüğünün görev alanına giren tütün, kibrit gibi maddelerle ilgili faaliyet de, doğrudan doğruya bir kamu hizmeti olmadığı halde, kamu kuruluşlarınca, kamu personel ve araçlarıyle yürütülür. (LM)

MİLLİLEŞTİRMEK geçl. f. (*millî*'den *mil-lî-le-ş-tir-mek*). Bir şeyin mülkiyetini topluma aktarmak, millî kılmak: *Ağır sanayiyi millîleştirmek.* || Millî nitelik kazandırmak: *Şiiri millîleştirmek.* (M)

Millî Mecmua, İstanbul'da Mehmed Mesih (Akyiğit) tarafından yayımlanan (1 kasım 1923 - 15 kasım 1928) on beş günlük edebiyat, sanat ve bilim dergisi. (M)

Millî Meşrutiyet fırkası, siyasî parti (kuruluşu 5 temmuz 1912). Kurucuları ve yöneticileri *İfham* gazetesi başyazarı ve eski Kütahya mebusu Ferit, Akçoraoğlu Yusuf, müderris Zühdü, Belediye meclisi reisi Mehmed Ali, eski Fizan mebusu Câmi Beylerdir. Türk tarihinde ilk olarak Osmanlılığa karşı milliyetçi ve türkçü bir görüşte ortaya çıkan bu partinin programında tek dereceli ve mutlak çoğunluğa dayanan seçim, il idarelerinin siyasetle uğraşmamaları, adliyenin bağımsızlığı, âşarın kaldırılması, kadın, çocuk ve işçilere sosyal haklarının verilmesi yer aldı. Malî imkânsızlık yüzünden uzun ömürlü bir siyasî kuruluş olamadı. Ancak mütareke yıllarında kurulan Millî Türk fırkasına bu partinin devamı olarak bakılabilir. (M)

Millî Mücadele, Atatürk'ün 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basmasıyle başlayan Erzurum*, Sivas* kongreleriyle kararlaştırılan ve 11 ekim 1922 Mudanya mütarekesiyle sonuçlanan Türk Kurtuluş savaşına verilen ad. Bk. KURTULUŞ SAVAŞI. (M)

MİLLİN (Sarah Gertrude), güney afrikalı kadın romancı (Kimberley, Kap eyaleti 1892). *The Dark River* (Karanlık Irmak) [1920], *King of the Bastards* (Piçler Kralı) [1951] gibi hayalî romanlar *The South Africans* (Güney Afrikalılar) [1926] gibi denemeler, *Rhodes* (1933), *General Smuts* (1936) gibi biyografyalar, hatıralar (*The Measure of my Days* [Çağımın Ölçüsü, 1955]) ve bir savaş günlüğü (1944-1948) yazdı. Bir romanına verdiği *God's Stepchildren* (Tanrı'nın Üvey Çocukları) [1924] adı, siyah ırktan olanlar için bugün de kullanılır. Son zamanlarda yayımladığı eserler: *Two Bucks Withont Hair* (İki Tüysüz Keçi) [1957]; *The Wizard Bird* (Büyücü Kuş) [1962]; *Goodbye Dear England* (Elveda, Sevgili İngiltere) [1965]. (L)

Millin ameliyatı, çatı kemiğinin arkasından ve sidik torbasının dışından girerek prostat adenom'unu çıkarma tekniği. (Bazen ÇATI ARKASI PROSTATEKTOMİSİ de denir.) [L]

Millî Nizam partisi (M.N.P.), siyasî parti (kuruluşu 8 şubat 1970). 1969 Seçimlerinde bağımsız olarak Konya'dan milletvekili seçilen Prof. Necmettin Erbakan ile on yedi arkadaşı tarafından kuruldu; daha sonra üç milletvekili daha bu partiye katıldı. Millî Nizam partisi başlangıçtan itibaren, aşırı dindar çevrelere ilgi gösterdi. Tutumunun belirtisi olarak da 1971 yılı başlarında Ankara'da toplanan ilk büyük kongresinde yapılan konuşmalarda şeriat ve hilâfet konularına geniş yer verildi. Bunun üzerine parti aleyhinde soruşturma açan cumhuriyet başsavcısı, Anayasa mahkemesine başvurdu. Bu mahkeme Millî Nizam partisinin Anayasaya ve Siyasî Partiler kanununa aykırı faaliyette bulunduğu kanaatine vararak partinin temelli olarak kapatılmasına karar verdi (21 mayıs 1971). [M]

Millî Osmanlı tiyatrosu, İstanbul'da Reşat Rıdvan Beyin kurduğu tiyatro topluluğu. *Heveskâran cemiyeti, Sahnei Milliyei Osmaniye* de denirdi. Meşrutiyetin ilânıyle (1908) ortaya çıkan tiyatrolar arasında önemli bir yeri vardır. Topluluk, daha çok amatör nitelikteydi; kazandığı parayı genellikle hayır işlerine harcıyordu. Yöneticileri arasında Benliyan ve Vefik Bey de vardı. Büyük bir topluluk olduğu için bir kısım sanatçıyı da İzmir'de temsiller verirdi. Önemli oyuncuları olarak İbnürrefik Ah-

John MILTON
C. Vertus'nün gravürü
Cabinet des Estampes, Paris

René Clair'in «Milyon» filminden sahne

Foto. Giraudon, X (LAROUSSE)

MILYUKOV rus gerici hükûmetinin oturumunda (1917) prens Lvov (solda) ve Nekrassov arasında «Illustration»dan

med Nuri, Nureddin Şefkati Beyler, Kınar ve Koharik Şirinyan hanımlar sayılabilir. (M)

Millî Piyango idaresi, karşılığı para olmak üzere piyango düzenleyen kamu tüzel kişiliğine sahip kamu iktisadî teşebbüsü. Bağlı olduğu makam Maliye bakanlığıdır. 11 Temmuz 1939 tarih ve 3670 sayılı kanunla kuruldu. Amacı, Türk Hava kuvvetlerinin güçlenmesine katkıda bulunmaktır. Millî Piyango idaresi, 1970 yılında 35 çekiliş düzenledi. Olağan çekilişler için tespit edilen tam bilet ücreti 40, daha yüksek ikramiyeli yılbaşı çekilişi bilet ücreti de 100 liraydı. Bilet ücretleri karşılığında toplanan paranın genellikle yüzde 52 ve yüzde 55 oranındaki kısmını ikramiye olarak dağıtan Millî Piyango idaresi, 1970 yılında 54 956 462 lira kâr etti. (M)

Millî Prodüktivite merkezi. Bk. PRODÜKTİVİTE MERKEZİ (MİLLÎ).

Millî Reasürans Türk Anonim şirketi, Türkiye'de mükerrer sigorta* tekelini işletmek amacıyle 1929'da kurulmuş anonim şirket. Anonim şirketlerin bağlı olduğu esaslara uygun olarak ve Mükerre Sigorta Hakkındaki 1160 Sayılı kanuna göre kuruldu. İş bankasınca sağlanan sermayesi, 1 000 000 TL'dır. Sigorta şirketleri, tekel hakkı yüzünden şirkete, yüzde 25 hisse ile katılmak zorundadır. Bu hisselerle ilgili işlemler, Ticaret ve Maliye bakanlıklarınca düzenlenir. Millî Reasürans T.A.Ş., sigorta şirketlerinin ihtiyarî işlerinden de prim alır. Şirketin, sermayesine katıldığı kuruluşlar da vardır. (M)

Millî Sahne, Dârülbedayi sanatçılarından Fikret Şâdi'nin 1923 İzmir turnesi sırasında kurduğu topluluk. Dârülbedayi sanatçılarının İzmir'den Söke'ye yaptığı turnede bulunan Fikret Şâdi, bir topluluk kurarak anadolu şehirlerinde temsiller vermeyi tasarladı. Böylece «Millî Sahne» adı altında kurulan topluluk, kadrosunun darlığı yüzünden başlangıçta, az oyuncu isteyen iki oyunla Anadolu'ya çıktı. Bunlar İbnürrefik Ahmed Nuri'nin *Hisse-i Şayia* ve *Sekizinci* adlı uyarlamalarıydı. İlk turne sonunda Eskişehir bu topluluğun merkezi oldu ve sonra İzmir'den gelen sanatçılar da bu topluluğa katılınca yeni oyunlar hazırlanarak Ankara'ya gidildi. Ankara'da iyi bir tiyatro çevresi yaratan Fikret Şâdi, 1924'te Türk Ocağı sahnesinde temsiller verdi. Ankara'da o devir devlet ilerigelenlerinin yardımıyle «Türk Tiyatrosunu Himaye cemiyeti»ni kuran Fikret Şâdi, bu dernek yoluyle para yardımı aldı ve devletten yardım sağlayan ilk sanatçı oldu. Bundan sonra Millî Sahne, Konya, Afyon gibi Ankara'ya yakın şehirlerde de temsiller verdi. Bu topluluk, gördüğü yardımlara rağmen 1926 ortalarında dağıldı ve Fikret Şâdi, Reşit Rıza ile birlikte çalışmağa başladı. (M)

Millî Savunma bakanlığı. Bk. SAVUNMA BAKANLIĞI (MİLLÎ).

Millî sinema, İstanbul'un ilk sinema salonlarından biri. Birinci Dünya savaşının başlamasından kısa bir süre önce, 19 mart 1914'te Murat Bey ile Cevat (Boyer) Bey adlarında iki ortak, İstanbul yakasında ilk filim gösterilerini bu sinemada yaptılar. Millî Sinema, Sirkeci'de Fevziye kıraathanesinin yerindeydi; Türkler tarafından işletilen ilk sürekli sinema salonu oldu. (M)

Millî Temaşa heyeti, Naşit tarafından kurulan tiyatro topluluğu (ağustos 1914). Belirli bir binaya sahip olmayan topluluk, perşembe matine ve suarelerde Şehzadebaşı Millet tiyatrosunda, cuma ve pazar günleri Sarıyer'de Fındıksuyu'nda, cumartesi suarede Yenikapı'da Sandıkburnu'nda, salı suarede Kadıköy Kuşdili tiyatrosunda oyunlar verdi. (M)

Millî Tetebbular Mecmuası, Âsarı İslâmiye ve Milliye encümeni tarafından Fuad Köprülü yönetiminde yayımlanan dergi. 1915'te iki ayda bir çıktı; yayım hayatı beş sayı sürdü. Dergide «din, ahlâk, hukuk, iktisat, lisaniyat (dil), bediiyat (estetik), fenniyat (fen), bünyei içtimaiye tetkikatı (toplumsal yapı incelemeleri) konularında yazılar yer aldı. (M)

Millî Türk fırkası, siyasî parti (kuruluşu 9 aralık 1919). İdare yeri Mahmutpaşa'da (İstanbul) *İfham* gazetesinin bulunduğu binaydı. Kurucuları, eski kütahya mebusu Ahmed Ferit, Mehmed Emin (Yurdakul), Ahmed Hikmet, müderris Zühtü, Akçoroğlu Yusuf, Dr. Abdülhak Adnan (Adıvar), Ismayıl Hakkı (Baltacıoğlu), Hamdullah (Suphi (Tanrıöver) Beylerdi. Parti programında, emperyalizmin eğilimleri reddediliyor, demokrat ülkelerle milliyet ve karşılıklı saygı esaslarına göre antlaşmalar yapılması isteniyor, çalışma hayatının düzenlenmesi, sosyal kurumların devlet tarafından yönetilmesi, ekonomi ve bayındırlık işlerine millî bir karekter verilmesi öngörülüyordu. Partinin yayın organı *İfham* gazetesiydi. Parti, 1919 seçimlerinde bir mebusluk kazanabildi. Millî Kurtuluş hareketini destekledi. Üyelerinden bir kısmı ilk B.M. M'ne girdi. Bundan sonra parti, faaliyet alanından çekildi. (M)

Millî Türk Talebe birliği. Bk. M.T.T.B.

MİLLİYEGÂH blş. i. Mus. Bk. SULTANİYEGÂH.

MİLLİYET i. (ar. *millî*'den *milliyyet*). Millet niteliği taşıyan bir halkın durumu; kendine has yaşayışı açısından ele alınan millet: *İmparatorlukların içinde, lisanca ve harsça müşterek bulunan camialar içtimaî bir surette birleşerek müşterek vicdana, müşterek mefkûreye malik bir milliyet halini alır* (Z. Gökalp). ‖ Bir kimseyi, bir tüzel kişiyi veya bir şeyi devlete bağlayan bağ: *Bir kimsenin, bir şirketin, bir geminin milliyeti.*

◆ **Milliyetsiz** sıf. Yurt sevgisi olmayan. (M)

Milliyet, İstanbul'da çıkan günlük siyasî gazete. İlk sayısı 3 mayıs 1950'de yayımlandı. Kurucusu ve başyazarı Ali Naci Karacan'dı. Onun ölümünden sonra idaresini oğlu Ercüment Karacan üstüne aldı (1955). Kuruluşundan 1954 yılında yaptığı hamleye kadar tirajı 20 000 kadardı; yeni tesisler ve kadro değişikliğiyle son yıllarda 200 000'in üstüne çıktı. Gazetenin bugün, Nuruosmaniye caddesinde bina ve tesisleri vardır. Ankara ve Adana'da da ofset rotatif tesislerinde aynı anda baskı yapılır. Gazetenin yenilenişinden (1954) bu yana yazı işleri müdürü, genel yayın müdürü ve son yıllarda başyazarı Abdi İpekçi'dir. Yazı kadrosunda Refik Halid Karay, İsmail Hami Danişmend, Bedii Faik, Refi'î Cevad Ulunay, Peyâmi Safa, Reşat Ekrem Koçu, Çetin Altan, Burhan Felek, Refik Erduran, Bülent Ecevit, Metin Toker, Talat Halman v.d. yer aldılar. (M)

MİLLİYETÇİ sıf. ve i. (*milliyet*'ten *milliyet-çi*). Milliyetçilikten yana olan: *Bu divanıharbin kararı ile Şam ve Beyrut'ta kırk kadar Arap milliyetçisi öldürülmüştür* (F. R. Atay). *Milliyetçi bir düşünür.* ‖ Milliyetçiliğin belirtisi olan: *Elimizde kalan Türk topraklarını ve onun üstündeki büyük Türk ekseriyetini galip itilâf devletlerinin imha kararından ancak milliyetçi bir irade kurtarabildi* (P. Safa). *Milliyetçi bir siyaset.* (M)

MİLLİYETÇİ ÇİN. Bk. ÇİN CUMHURİYETİ.

Milliyetçi Hareket partisi (M.H.P.), siyasî parti (kuruluşu 1969). Millî Birlik komitesinin ikiye bölünmesinden sonra yabancı ülkelerdeki temsilciliklerde müşavir olarak görevlendirilen «14'ler»den bir kısmı, Türkiye'ye dönünce, liderleri Alparslan Türkeş ile birlikte, Osman Bölükbaşı'nın genel başkanı bulunduğu C.K.M.P.'ye girdiler (1965) ve partiye hâkim oldular. Parti bu düzende girdiği 1965 seçimlerinde 11, 1969 seçimlerinde de 1 milletvekili çıkardı. C.K.M.P.'de program, tüzük ve isim değişikliği 1969'da Adana'da yapılan genel kurul toplantısında kabul edildi ve Milliyetçi Hareket partisi bu tarihte hukukî varlığa kavuştu; aynı toplantıda Alparslan Türkeş de genel başkanlığa seçildi. Milliyetçi Hareket partisinin amaç ve hedefi programının I. maddesinde şöyle ifade edildi: «Gayemiz, Türkiye'de insan hak ve hürriyetlerini, kişinin ve toplumun refah ve huzurunu, sosyal güvenliği gerçekleştirecek ve teminata bağlayacak bir devlet düzeni ve yönetimini bütün müesseseleriyle birlikte kurmaktır.» (M)

MİLLİYETÇİLİK i. (*milliyetçi*'den *milliyetçi-lik*). Kendi milletine has şeyleri üstün tutma. ‖ Milletin hareket hürriyetini sınırlandırabilecek her türlü birleşmeye karşı çıkarak ona yalnız yüceliğini, gücünü göz önünde bulunduran bir siyaset uygulama hakkının tanınmasını savunan öğreti. ‖ Irk, dil, kültür v.b. bağları dolayısıyle millî bir topluluk meydana getirdiklerinin bilincine varan kimselerin yarattığı akım. *Eşanl.* ULUSÇULUK. (M)

MİLLİYETPERVER blş. sıf. ve i. (ar. *milliyyet* ve fars. *perver*'den *milliyyet-perver*). *Esk.* Milliyetçi, ulussever.

◆ **Milliyetperverlik** i. *Esk.* Milliyetperver olma hali. (M)

MİLLİYUN çoğl. i. (ar. *millî*'den *milliyyûn*). *Esk.* Milliyetçiler, milliyetçi öğreti veya akımı benimseyenler: *Avane-i sulhiyun ile avane-i milliyun sokaklarda kavga etmişlerdi* (Cenab Şahabeddin). ‖ Aşırı milliyetçiler, ırkçılar. (M)

MİLLO (Enrico), italyan amirali (Chiari 1865 - Roma 1930). Benadir sularında *Volturno* gemisine kumanda etti. Somali topraklarında medeniyetin öncüsü oldu. Yerlilerin sevgisini kazandı (1909-1910). 1911 - 1912 Türk - İtalyan savaşında Çanakkale seferini yönetti (18-19 temmuz 1912), fakat sefer, istihkâmların kuvvetli olması yüzünden akamete uğradı. Daha sonra bahriye bakanlığı (1913-1914) ve senatörlük yaptı. Birinci Dünya savaşında Brindisi ve Valona'da donanma kumandanlığı yaptı ve Dalmaçya valisi oldu (1918-1920). [M]

MİLLO (Matey), rumen tiyatro oyuncusu ve yazarı (1814 - 1896). 1848'de Yaş tiyatrosunu, sonra Bükreş'te Büyük Tiyatro'yu yönetti. Rumen tiyatrosuna gerçekçiliği getiren ilk oyuncudur. Komedi ve farslarında burjuvazinin iğretiliğini ve ahlak bozukluğunu yerdi. (M)

Millon ayıracı. Biyokim. Civa nitratlı nitrik eriyiği. (Bu ayıraç fenol fonksiyonu gösteren trozin tipinde bir veya birçok aminoasitli proteinle karıştığı zaman kırmızı bir çökelti verir. Fransız eczacısı *E. Millon*'un adıyle anılır.) [M]

Mill on the Floss (THE) [*Kıyıdaki Değirmen*], George Eliot'ın romanı (1860). Değirmenci Tulliver'in kız ve erkek iki çocuğunun trajik kaderidir. Değişik özellikleri, daha çocukluklarında onları birbirinden ayırır, sonra da toplumsal zorunluluklardan ve gönül serüvenlerinden ortaya çıkan uyuşmazlıklar onların zıtlaşmalarına yol açar. Ne var ki ikisi de bir su baskınına kurban gidince, ölüm onları birleştirmiş olur. Kıyıdaki değirmen, duygululuğa kaçan, köy töreleri romanı örneğidir. (L)

MİLLOS (Aurel MILLOSS DE MIHOLY, Aurel — denir), macar asıllı dansçı, koreograf ve pedagog (Ozora 1909). 1960'ta italyan yurttaşı oldu. Von Laban, Gsovski ve Cecchetti'nin öğrencisiydi. Augsburg'ta (1932 - 1934), Düsseldorf'ta (1934-1936) ve Budapeşte'de (1933-1935) koreografik ve dansçılık yaptı. 1936'da Napoli'de San Carlo tiyatrosunda koreograf, Roma operasında (1938-1941, 1950-1951, 1955-1960), Milano Scala'sında (1951-1952) koreograf ve bale yöneticisi oldu. 1948-1949 Arasında Buenos Aires'te bale çalışmalarını düzenledi, Sao Paulo'ya, Rio de Janeiro'ya (1953-1954) çağrıldı. Faaliyetini Köln'de (1960-1963) ve Viyana'da (1963 - 1965) sürdürdü, Roma'ya döndü (1965). 1947-1951 Arasında Champs-Elysées balesi ve 1952-1961 arasında da Marquis de Cuevas Büyük Bale top-

Foto. LAROUSSE

luluklarıyle çalıştı. Başlıca bale eserleri: *Le Creature di Prometeo* (Prometheus'un Yaratıkları) [1940]; *Il Mandarino Meraviglioso* (Akılalmaz Mandarin) [1942]; *Visioni* (Görüntüler) [1943]; *L'Isola Eterna* (Sonsuzluk Adası) [1945]; *La Follia di Orlando* (Orlando'nun Çılgınlığı) [1948]; *La Soglia del Tempo* (Zamanın Eşiği) [1951]; *Bir El Ateş* (1952), *Ciaccona* (1956); *Rappresentazione d'Adamo ed Eva* (Âdem ile Havva'nın Temsili) [1957]; *Sei Danze per Demetra* (Demeter İçin Altı Dans) [1958]; *Wandlungen* (Değişimler) [1961]; *Festa per Antigona* (Antigone için Şenlik) [1962]. (L)

MİLLOT (Claude), fransız bilgini (Ornans, Franche - Comté 1726 - Paris 1785). Cizvit olmasına rağmen, içinde yaşadığı yüzyılın felsefî düşüncesine karşı duyduğu yakınlık eserlerinde de göze çarpar: *Eléments de l'Histoire de France* (Fransa Tarihinin Temel Bilgileri) [1767-1769] ve *Eléments de l'Histoire d'Angleterre* (İngiltere Tarihinin Temel Bilgileri) [1769]. (L)

MİLLOT (Georges), fransız jeoloğu (doğ. 1917). Strasbourg üniversitesinde profesör. Killer, silikatlı kayaların bozulması ve bunların tortullaşma ile ilişkileri konusunda uzmandır. (L)

MİLLÖCKER (Karl), avusturyalı besteci ve orkestra yöneticisi (Viyana 1842 - Baden, Viyana yakınları 1899). An der Wien tiyatrosunda orkestra şefiydi, aynı sahnede operetlerini temsil ettirdi: *Alayın Trampetçisi* (1869), *Viyana'da Bir Macera* (1870), görülmemiş bir ilgiyle karşılanan *Üç Çift Ayakkabı; Saka* (1880), *Fakir Öğrenci* (1882), *Gasparone* (1884), *Yedi Schwaben'li* (1887), *Zavallı Yonatan* (1890). Ayrıca melodiler ve piyano parçaları besteledi. (L)

MİLLS (Lawrence Heyworth), amerikalı şarkiyatçı (New York 1837-Oxford 1918). 1858'de New York City üniversitesinden, 1861'de de Alexandria'daki (Virginia) protestan ilâhiyat seminerinden mezun oldu. 1877'den sonra kendini Veda ve İran edebiyatı çalışmalarına verdi. Zerdüştlerin kutsal kitapları konusunda uzman olarak tanınca, Friedrich Max Müller onu, fransız şarkiyatçısı James Darmesteter'in bitiremediği metinlerin çevirisini tamamlamakla görevlendirdi. Tercümeleri, Max Müller'in *Sacred Books of the East* (Doğunun Kutsal Kitapları) adlı kitabının, 1887'de yayımlanan 31. cildini meydana getirir. Mills, 1897'de Oxford'da zerdüşt filolojisi profesörü oldu. *A Study of the Five Zarathushtrian Gathas, with Texte and Translations* (Metinler ve Tercümelerle Beş Zerdüşt Gatha'sının İncelenmesi) [1894]; *The Creed of Zarathustra* (Zerdüşt Dininin Esasları) (1916) ve *The Vital Necessity of Persian Theology to All Biblical Study* (İran İlâhiyatının Kutsal Kitap Çalışmaları Yönünden Gerekliliği) [1916]. (M)

MİLLSTATTERSEE, Avusturya'da (Karnten) göl, Drava yakınında, Spittal'in kuzeydoğusunda, 580 m yükseltide. Turizm merkezi. (L)

MİLNE (Edward Arthur), ingiliz astronomu ve matematikçisi (Hull 1896-Dublin 1950). Cambridge rasathanesinde asistan (1920-1924), Manchester (1924-1928) ve daha sonra Oxford üniversitelerinde uygulamalı matematik profesörü, Royal Society üyesi. Özellikle nazarî göz, fiziği ve bağıllık üstünde çalıştı. Yıldızlar termodinamiğini, yıldızları meydana getiren maddenin yapısını, Sefeidlerin düzenli genleşmesi sonucunda büyümelerinin yol açtığı değişmeleri ve güneş atmosferini inceledi (1921). Ayrıca, evrenin genişlemesi üzerine orijinal bir nazariyesi vardır. Başlıca eserleri: *Relativity, Gravitation and World-Structure* (Bağıllık, Yerçekimi ve Dünya Yapısı) [1935] ve *Kinematic Relativity* (Kinematik Bağıllık) [1948]. (L)

MİLNE (George Francis MİLNE, birinci — baronu), ingiliz feldmareşali (Aberdeen 1866-Londra 1948). Mehdi taraftarlarına (1898) ve Boerler'e (1899-1902) karşı girişilen savaşlara katıldı. 1914'te French emrindeki seferî kuvvetin topçu birliği kumandanı oldu. 1916-1918 Arasında Makedonya'daki ingiliz kuvvetlerinin başına geçti. 1926 -1934 Arasında imparatorluk genel kurmay başkanlığı yaptı. İngiliz ordusunun motorlu araçlarla donatılmasında öncülük etti. (L)

MİLNE-EDWARDS (Alphonse), fransız tabiat bilgini (Paris 1835-ay.y. 1900). Henri Milne-Edwards'ın oğlu. Memelilerle ve kabuklularla ilgili önemli çalışmaları dışında *Travailleur* ve *Talisman* denizaltılarıyle deniz dibi favnaları hakkında önemli bilgiler topladı. Birçok eser yazdı. En önemlisi, konusu fosil kuşlar olan *Mémoires*'dır (İncelemeler). [L]

MİLNE-EDWARDS (Henri), fransız tabiat bilgini (Brugge 1800-Paris 1885). Tıp doktoru idi; genç yaşta tabiat tarihi öğretimiyle uğraşmağa başladı ve zooloji dalında uzmanlaştı. Fen fakültesi dekanı, Fransa'da fizyoloji bilimini kuranlardandır. Fizyolojik iş bölümü kanunlarını bularak devrinin zooloji bilginlerini akılcı felsefe yollarına ve bilimsel metoda yöneltti. Yumuşakçalar, kabuklular ve mercanlarla ilgili eserleri açıklık ve seçiklik örnekleridir. 1855-1881 Arasında yayımlanan *Leçons d'Anatomie et de Physiologie* (Anatomi ve Fizyoloji Dersleri) adlı klasik eserinden başka yüzlerce incelemesi vardır. (L)

MİLNER (Alfred MİLNER, — vikontu), ingiliz sömürge yöneticisi ve siyaset adamı (Bonn, Almanya 1854 - Stury Court, Canterbury yakınları, Kent 1925). Başarılı maliye siyasetiyle, özellikle Mısır'da (1890-1892), yüksek komiser olarak gönderildiği Güney Afrika'da (1897-1905) ve Kap genel valiliği sırasında (1897-1901) büyük ün kazandı. Kap valisi sıfatıyle, Boe cumhuriyetleriyle müzakereleri yeniden başlatmakla görevlendirildi. Kuruger'in maksatlı inatçılığından öfkeye kapılarak, karşı tarafın kötü niyetli olduğuna iyice inandı. Böylece Boerler savaşının kaçınılmaz olduğu yargısına vardı (1899). Boerlerle Vereeniging (Birleşme) barışını imzaladı (1902). Birleşen iki devletin valisi oldu (1902-1905); ülkenin imarı ve modernleştirilmesi için çalıştı; cömertliği, yeni bir Güney Afrika sömürgesi kurma imkânını sağladı. *The Round Table* (Yuvarlak Masa) [1910] dergisiyle Britanya'nın imparatorluk düşüncesi üstünde derin bir etki yaptı, dolayısıyle çağdaş Commonwealth fikirlerinin babası olarak kabul edilir. Lloyd George'ın savaş kabinesinde üye (1916) ve savaş bakanı (1918) oldu. 1918-1920 Arasında Sömürgeler bakanlığında bulundu. (L)

MİLNER (Anthony), ingiliz bestecisi (Bristol 1925). Londra'da Borley college'de öğretmendir. Orkestra için *Çeşitlemeler* (1959), kantatlar (*The City of Desolation* [Hüzün Kenti], 1955; *Impropeia* ve *St. Francis* [Aziz Francescus], 1957), bir missa, bir *Concertino da Camera* (1953), yaylı çalgılar için bir *Divertimento* (1962) besteledi. (L)

MİLO (Titus Annius Papianus), romalı siyaset adamı (Lanuvium M.Ö. 95'e doğr. -Compsa 48). Sulla'nın damadı. Halk tribunusu oldu (57), sürgündeki Cicero'nun geri dönmesi için çalıştı. Demagog Clodius'a karşı yaptığı mücadeleleriyle tanınır. Büyük Yunanistan'ı ayaklandırmak istedi. Compsa kuşatmasında öldürüldü. (L)

MİLOHİYOİD sıf. ve i. (fr. *mylo-hyoïdien*'den). Anat. Altçene kemiğinin iç yüzünden dil kemiğine uzanan geniş yassı kas. (İki milohiyoid kas orta çizgide bileşerek ağzın tabanını meydana getirir ve altçene kemiğini aşağıya doğru hareket ettirir.) [L]

MİLOLİZ i. (fr. *mylolyse*). Diş cerr. İnsan dişinde diş boynunun aşınması şeklinde beliren rahatsızlık. (Yavaş ilerlerse de daima dişözüne kadar ulaşır.) [L]

MİLO Kroton'lu, yunanlı atlet (doğ. Kroton, muhtemelen M.Ö. 540-516 arasında). Olimpiyat oyunlarında birçok birincilik kazandı. Pythagoras'ın öğrencisi olan Milo soylu bir kişiydi. Kroton ile Sybaris arasındaki savaşta, yurttaşlarına kumanda etti ve düşman ordusunu yendi. Pythagoras taraftarlarının ileri gelenleri Milo'nun evinde tutuklanmışlardı (M.Ö. 450'ye doğr.). Bazı inanışlara göre, gerçekliği şüphe götüren birtakım olağanüstü olaylar Milo'ya mal edilir: Milo, son hızla giden bir savaş arabasını tek eliyle durdurabilir, bir boğayı omuzlarında taşıyabilirdi. Sökmek istediği bir ağacın yarığından çıkamayarak vahşî hayvanlara yem oldu.

— İkonogr. Milo'nun ölümü temasını heykeltıraş Puget işlemiştir (Louvre). [L]

Milone (PRO) [«Milo İçin»], Clodius'u öldürmekle (M.Ö. 52) suçlanan Milo'yu temize çıkarmak amacıyle Cicero'nun hazırladığı savunma söylevi. Hitabet sanatının şaheserlerinden biridir. Ne var ki, savunma Cicero'nun sonradan yazmış olduğu şekilde okunmadı: Milone'nin düşmanı, konsül Pompeius'un duruşmanın yapıldığı alanı askerlerle çevirtmesi Cicero'nun heyecanlanmasına yol açtı, Milone de sürgün edildi. (L)

MİLONİT i. (fr. *mylonite*). Tabiî bir çimento ile tutturulmuş, parçaları: köşeli başkalaşım kayası. (Tektonik hareketlerin etkisiyle oluşan milonitler, sürtünme veya kurtulma yüzeylerinde bulunur ve fayların yerini belirleme imkânını sağlar.) [L]

MİLORADOVİÇ (Mihail Andreyeviç), rus subayı (1771 - Petersburg 1825). Türkiye'ye (1787-1791), Polonya'ya (1793), İtalya ve İsviçre'ye (1799) karşı savaştı. 1805'te, tuğgeneral rütbesiyle Austerutz'de bir bölüğe kumandanlık etti. 1812'de, Borodino savaşında kolordu kumandanı oldu. Napolyon'un Büyük ordusu Moskova'dan çekilirken artçıların öldürülmesinde önemli rol oynadı. 1819'da Petersburg'un askerî valiliğine tayin edildi. 1825'te Rusya'da meşrutiyet hükûmeti kurmak isteyenlerin ayaklanmalarını bastırmağa çalıştığı sırada öldü. (M)

MİLORD i. (ing. *my*, ben ve *lord* bay'dan). İngiliz lordları için konuşma sırasında kullanılan terim.

— Kaoser. *Esk.* Dört tekerlekli araba. (İki önde iki arkada tekerleği olan arabanın tekerlekleri çamurluklarla korunur. Karoserisinin üst kısmı istenildiğinde yükseltilebilir.) [L]

MİLOS, Kyklades adalarının güneydoğu kısmında yunan adası; 11 300 nüf. İdare merkezi, *Milos*. Bu volkanik asıllı adanın kuzeybatısı derin bir koyla yarılıdır. İdare merkezinin yakınında Eskiçağdan kalma yıkıntılar (*Milo Venüsü* [Milos Venüsü] burada bulundu). [L]

MİLOSLAVSKİY, güçlü rus sülâlesi. XVII. yy.da önemli bir rol oynadı. İktidarı ele geçirmek için, büyük sülâle kavgalarına katıldı. Çar Aleksiy daha tahta geçmeden, ailenin kızlarından Marya genç prensle evlenmeyi başardı. Marya, oğlu Fiyodor III'ün saltanat (1676-1682) döneminde önemli bir rol oynadı. Miloslavskiy'lerin nüfuzu daha sonra Varişkinler'e geçti. İvan Miloslavskiy bir muhafız ayaklanmasını kışkırtarak Aleksiy Mihayloviç'in kızı Sofya'nın naip olmasını sağladı (mayıs 1682). Fakat birkaç yıl sonra (1689) Sofya ve adamları Büyük Petro tarafından uzaklaştırıldı. (L)

MİLOSZ (Oscar Vladislas DE LUBICZ-MİLOSZ, **O. V. de L.** — denir) Litvanya asıllı fransız şairi ve yazarı (Czereya, Beyaz Rusya 1877-Fontainebleau 1939). Öğenim hayatı Paris'te geçti. Doğu Dilleri okulunu bitirdi. *Le Poème des Décandences* (Dekadanslar Şiiri) [1899] ve *Les Sept Solitudes* (Yedi Yalnızlık) [1906] adlı iki şiir kitabı yayımladıktan sonra, inceleme gezileri yaptı (Almanya, Rusya, Polonya, İngiltere, Avusturya, Kuzey Afrika, İtalya, İspanya). İtalya izlenimlerini, konusu Venedik'te geçen, *L'Amoureuse Initiation* (Sevgiye Hazırlık) [1910] adlı romanında, İspanya izlenimlerini ise, Sevilla'da geçen *Miguel Manara* (1911-1912) adlı dramında dile getirdi. 14 Aralık 1914 gecesi birtakım mistik duygulara kapıldı: bu duyguları *Epitre à Storge* (Storge'a Mektup) [1917] adlı eserinde anlattı. Bu dönem Milosz'un en verimli olduğu dönemdir: *Les Elements* (Öğeler) [1911], *Poèmes* (Şiirler) [1915], *Andramandoni* (1918), *La Confession de Lemuel* (Lemuel'in İtirafı) [1922] gibi lirik eserler; *Méphiboseth* (1914) adlı bir dram *Ars Magna* (Büyük Sanat) [1924] ile *Les Arcanes*'ı (Sırlar) [1926] gibi metafizik eserler yazdı. 1919-1925 Arasında Fransa hükûmeti nezdinde Litvanya delegesi, sonra da temsilci oldu. Yazarlık yeteneklerini Litvanya davası yolunda kullandı. Batı dünyasına Litvanya folklorunu tanıttı: *Dainos* (1928),

Contes et Fabriaux de la Vielle Lituanie (Eski Litvanya'nın Hikâye ve Masalları) [1930], *Contes Lituaniens de ma Mére l'Oye* (Oye Annemden Litvanya Hikâyeleri) [1930]. Daha sonra, felâkete sürüklenen dünya karşısında umutsuzluğa kapılarak kendini kutsal metinler incelemeğe verdi ve Fontainebleau ormanındaki kuşlar üzerinde incelemeler yapmağa başladı. *Apocalypse de Saint Jean Déchifrée* (Çözümlenmiş Aziz Yuhanna Apokalypsis'i) [1933] ve *La Clef de l'Apocalypse* (Apokalypsis'in Anahtarı) adlı eserlerinde çok geçmeden paltak veren İkinci Dünya savaşını haber verdi. Son olarak, *Psaume de l'Etotle du Batin* (Sabah Yıldızının Mezmuru) [1937] adlı bir şiir kitabı yazdı. (L)

MİLOŞ OBİLİÇ (veya **KOPİLİÇ**), sırp despotu Lazar'ın damadı, Kosova savaşı sonunda Murad I'i öldüren sırp boyarı (öl. Kosova 1389). Birinci Kosova savaşından sonra müslüman olacağını ve padişaha gizli bir diyeceği olduğunu söyleyerek, âdet üzere savaş meydanını dolaşan hükümdara yaklaştı, özengisini öper gibi yaptı; sonra da yanında sakladığı hançerle onu yaralayarak atından düşürdü. Sonunda yakalanarak askerler tarafından öldürüldü. Sırp kronikleri ve destanları Lazar'ın savaştan önce Miloş'u, Türkler ile anlaşmakla suçladığını, onun da despota bağlılığını göstermek için bu suikastı yaptığını ileri sürerler. (M)

MİLOŞ OBRENOVİÇ, Sırbistan prensi (Srednia Dobrna 1780 - Topçider, Belgrad yakını 1860). Domuz yetiştiricisiydi, Türklere karşı ayaklanmaya katıldı (1804-1813); Karacorce'nin kaçmasından sonra Türklerden yana göründü, Rudnik Knyazı oldu, sonra yeniden isyan etti (nisan 1815). Rusya'dan çekinen padişah, Miloş'u Sırbistan prensi tanırken, o da geri dönen (1817) Karacorce'yi öldürttü. Türkiye'yi oyalamağa devam eden Miloş, Yunanlıları desteklemeyi reddetti (1820) ve Babıâli'ye vergisini düzenli olarak ödedi. Akkerman anlaşmasıyle (1826) çar, Osmanlı devletini Miloş'un bağımsızlığını tanımağa zorladı. 1828 Türk - Rus savaşındaki tarafsızlığı Skupştina'dan (meclis) aldığı (1817) veliaht - prens unvanının Babıâli tarafından tanınmasını sağladı (1830). 1835 Anayasasını kabul ettiyse de, mutlak yönetimi soyluları tedirgin etti; ona önce ömürleri boyunca seçilmiş on yedi üyelik devlet meclisini kabul ettirdiler (1838), sonra da onu oğlu, Milan lehine tahttan uzaklaşmağa zorladılar; Milan'ın yerini kısa süre içinde Mihailo Obrenoviç aldı (haziran 1839). Eflak'a çekilen Miloş, Skupştina tarafından «Yurdun babası» unvanıyle geri çağrıldı (aralık 1858). Ailesinin veraset yoluyle tahtta kalmasını (eylül 1859) ve Napoléon III sayesinde, türk işgalinin yalnız kalelere inhisar etmesini sağladı (7 mayıs 1860). [L]

MİLOVANOVİÇ (Milovan, sırp siyaset adamı (Niş 1863-ay.y. 1912). Dışişleri bakanı olarak (1908), Avusturya'nın Bosna - Hersek'i ilhakı sırasında kargaşalıklar çıkmasını önledi. Başbakan olunca (temmuz 1911), Makedonya'yı bölüşmek üzere Bulgaristan ile bir antlaşma yaptı (ekim 1911). Bu antlaşma 1912 Balkan birliğine ve savaşa yol açtı. (L)

Milo Venüsü. Bk. VENÜS.

MİLOZ (Zeslaw), polonyalı yazar (Szetejnie, Litvanya 1911). Şiirler (*Trzy Zymy* [Üç Kış], 1936; *Ocalenie* [Kurtuluş], 1945; *Swiatlo Drienne* [Gün Işığı], 1953; *Kral Popiel* [1962]) ve romanlar (*Zdobycia Wladzy* [İktidarın Ele Geçirilmesi], 1953; *Dolina İssy* [İssa Vâdisi], 1955) yazdı. Özellikle, çağdaş medeniyetin incelenmesini konu alan denemeleriyle ünlüdür: *Zniewolony Umysl* (Tutsak Düşünce) [1953]; *Rodzinna Europa* (Öteki Avrupa) [1959-1960]; *Akrepler Arasında Bir İnsan* (1962). [L]

MİL-REİS i. Eskiden Brezilya ve Portekiz'de kullanılan 1 000 reis değerinde para birimi. (Bugün mil yerine Portekiz'de *escudo*, Brezilya'da *cruzeiro* kullanılır.) [L]

MİLSİ sıf. (*mil*'den *mil-si*). Anat. Mil şeklinde olmalarından ötürü birçok kemik çıkıntısı için kullanılır. || *Dirsek kemiği ile döner kemiğin milsi çıkıntıları*, bu kemiklerin bileğin her iki tarafında rahatlıkla ele gelen alt uç çıkıntıları. || *Şakak kemiğinin milsi çıkıntısı*, şakak kemiğinin alt yüzünde bulunan ince ve uzun çıkıntı. (L)

MİLŞTEYN (Natan), rus kemancısı (Odessa 1904). L. Auer ve E. Ysaye'in öğrencisi. Dünya çapında bir virtüozdur. (L)

MİLTİADES, atinalı kumandan (M.Ö. 540 -Atina 489'a doğr.). 524-523'de arkhon'du, Peisistratos'un oğulları tarafından, amcası Büyük Miltiades'in kurmuş olduğu Trakya Hersonnesos'u tiranlığının yönetimini ele almakla görevlendirildi. Dara I'in vasalı olarak Karadeniz ve İskitler ülkesi seferinde (512), Dara donanmasının bir kısmına kumanda etti. Ama daha o zamandan Büyük Krala karşı çıkmayı düşünüyordu (Tuna köprülerinin atılması tasarısı). V. yy.ın başında Ionia ayaklanmasından yararlanarak Atina ile de anlaşarak Limni (Lemnos) ve İmroz'u (İmbros) zaptetti (499-498), Miletos düştükten (494) sonra ise Atina'ya sığındı (492). Oligarşi taraftarlarınca desteklendi ve Doğu meseleleri uzmanı olarak kumandan seçildi. Bu görevdeyken Atinalıları Marathon'a çıkmış olan Parslere karşı yürümeğe zorladı ve zaferle sonuçlanacak olan taktiği de o verdi. Hemen sonra, Paros'a karşı giriştiği başarısız bir harekât sırasında yaralandı ve itibarını kaybetti; demokrasi taraftarlarının saldırısına uğrayarak, başarısızlığı yüzünden 50 talanton para cezasına çarptırıldı, bunu ödemediği için de hapsedildi (489). Yaralarının etkisiyle öldü, oğlu Kimon Atina imparatorluğunun kurucusu olacaktı. (L)

MİLTİADES Büyük, Hersonnesos'un atinalı tiranı (M. Ö. VI. yy.). Peisistratos'a karşı olan Pedieis soylular partisinin üyesiydi, Peisistratos tarafından arkadaşlarıyle birlikte Trakya Hersonnesos'una (Gelibolu) çekilmeğe teşvik edildi. (M. Ö. 561/560). Yarımadanın sonundaki berzahı duvarla çevirdi ve kurduğu birçok koloniyi orada tek site haline getirdi; Miltiades Oikistes kültünü orada esaslara bağladı. Lampsake ile savaştı ve Kroisos ile ittifak yaptı. Yerine yeğenleri Stesagoras, sonra küçük Miltiades geçtiler. (L)

MİLTOGRAMMA i. (fr. *miltogramme'*-dan). Kızıl ve gri renkli doğurgan sinek; kurtçuğu kazıcı böceklerde asalak yaşadığı için kendisi bu böceklerin yuvalarının etrafında uçuşur. (Kısaduyargalı siklorof sineklerin *calliphoridae* familyasıdan.) [L]

MİLTON (John), ingiliz şairi (Londra 1608 -ay.y. 1674). Koyu dindar bir burjuva çevresindendi. İlköğrenim ve ortaöğrenimini Saint Pauls'da yapan Milton, 1625-1632 arasında Christ's college'e (Cambridge) devam etti, 1629 bachelor of arts, 1632'de de master of arts payelerini kazandı. Latince ve ingilizce ilk şiir denemelerini *On the Morning of Christ's Nativity* (İsa'nın Doğduğu Sabah) [1629] ve felsefî nitelikte bazı şiirleri (*Allegro* [1631]; *Il Penseroso* [1632]) bu devrede yazdı.

Din adamı olmaktan vaz geçerek 1632-1638 arasında Buckinghamshire'da ailesinin yanında kaldı; pastoral şiirlerinden *Arcades*'i (1633), *Comus*'u (1634) ve bir dostunun ölümü üzerine *Lycidas* (1637) adlı ağıtını orada kaleme aldı. 1638 ilkbaharında İtalya'ya gitti; Floransa'yı, Roma'yı ve Venedik'i dolaştı. 1639'da Londra'ya döndüğü sırada İngiltere, pervasızlar ile püritenler arasındaki iç savaşla ikiye bölünmüştü.

Milton kavgaya katılmadı ama eğitimi ve duygulari gereği püritenlerden yana oldu. Şiiri bir yana bıraktı ve polemik yazıları yayımladı: *Of Reformation Touching Church Discipline in England* (İngiltere'de Kilise Reformunda Disiplin) [1641]; *The Reason of Church Government Urged Against Prelaty* (Kilise Hükûmetinin Papaz Sınıfına Karşı Oluşunun Sebebi) [1641]; *Tractate of Education* (Öğretim Üstüne) [1642]; *The Doctrine and Discipline of Divorce* (Boşanma Öğretisi ve Usulü) [1643]; *The Judgment of Martin Bucer Concerning Divorce* (Martin Bucer'in Boşanma Üstüne Düşünceleri) [1644]; *Areopagitica, a Speech for the Liberty of Unlicensed Printing* (Basın Hürriyeti Üstüne) [1644]; *Tetrachordon* ve *Colasterion* 1645). Milton, 1649'da, Cromwell hükûmetinin Dışişleri Bakanlığı Latin masası sekreterliğine tayin edildikten sonra da, özellikle kralın idamı konusunda kalem tartışmalarına devam etti. Kral Charles I'e mal edilen *Eikon Basilike*'ye (Kral Tasviri), *Eikonoklastes* (İkona Kırıcı) [1649] ile cevap verdi; Saumaise'in *Defensio Regis*'ine (Kralın Savunması), *Pro Populo Anglicano de Pensio* (İngiliz Halkı için) [1650], sonra *Secunda Defensio* (İkinci Savunma) [1654] ve *Pro Se Defensio* (Kendimi Savunmak için) [1655] ile karşı çıktı.

1660'ta Stuart'lar iktidara yeniden geçince, şair bu faaliyetine son verdi. 1652'den beri büsbütün kör olan Milton, toplum hayatından çekildi ve şiire döndü. Gençliğinden beri tasarladığı büyük şiiri *Kayıp Cennet*-i (Paradise Lost) o sırada yazdı ve 1667'de yayımladı; bunu, 1671'de iki bölümlük *Paradise Regained* (Yeniden Kazanılan Cennet) [1671] şiiri izledi. Son eseri, konusunu Kutsal Kitap'tan alan *Samson Agonistes* (Can Çekişen Samson) [1671] adlı trajedidir. Milton gerek polemikleri gerek şiirleriyle çağının tezatlarını temsil eder. «Rönesansın parlaklığını Reformun ciddiyetine katmakla» (Taine) kalmayarak İngiltere ve bütün Avrupa'da derin etkisi olacak bir eser meydana getirdi. XVIII. yy.ın klasikleri, XIX. yy.ın romantikleri gibi onu daima saygıyle andılar. *Kayıp Cennet'i* hıristiyan destanlarının en parlak örneklerinden biridir. (L)

MİLTONİA i. Limonlukta yetiştirilen Güney Amerika orkidesi (*Miltonia spectabilis, M. vexillaria, M. Roezli* v.b.). [L]

MİLUTİNOVİÇ (Sima), **Saraylı** da denir, sırp şairi (Saraybosna 1791-Belgrad 1847). Bahçıvanlıktan genç Petar Petroviç Nyegoş'un eğitmenliğine kadar her çeşit mesleğe girip çıkarak, maceralı bir hayat sürdü. *Serbianka* (Sırp Kızı) adlı bir destanı, *Üç Erkek Kardeş* adlı bir manzumesi, birçok dirami (*Dipka Crnogorska* [Karadağ'ın Zaferi]; *Miloş Obiliç*, 1837; *Karacoreviçi* [Karacorce'ler]), bir *İstorija Serbie od Početka* 1813 *do Konca* 1815 (1813'ten 1815'e kadar Sırbistan Tarihi) ve *Pjevanija Crnogorska i Hercegovačka* (Karadağlıların ve Hersek Sırplarının Halk Türküleri) [1835] adlı derlemeleri vardır. (L)

MİLVİUS köprüsü, Tiber ırmağı üzerinde köprü, Roma'ya 3 km uzakta, Flaminia yolunun ırmağı aştığı yerde. M.Ö. 109'da censor M. Aemilius Scaurus tarafından inşa ettirildi ve önce *Pons Aemilius* adını aldı. Constantinus, Maxentius'u burada yenerek (28 ekim 312) pagan imparatorluğuna son verdi. (L)

MİLVUS i. Çaylağın ilmî adı. (L)

MİLWAUKEE, A.B.D.'de (Wisconsin) şehir, Michigan gölünün batı kıyısında, Milwaukee ırmağının ağzında; 760 000 nüf. 1818'de Solomon Juneu tarafından kurulan Milwaukee, Büyük göller bölgesinin merkezlerinden biridir: kuzeyin büyük tarım ovalarına kadar uzanan büyük bir iç ülkenin ulaşımını sağlar ve bu bölgenin buğday, mısır, kereste ve hayvancılık ürünlerini (et ve deri) toplar. Şehirde ayrıca büyük bir limanı vardır; önce Milwaukee ırmağı kıyısında kurulan liman, sonradan Michigan gölü kıyısına taşınmış ve önünde bir dalgakıran inşa edilmiştir. Sanayinin çeşitli ürünleri üç kolda toplanır: liman trafiğinden doğan ve Apalaş dağlarının kömürü ile beslenen sanayi (çelik fabrikaları; haddehaneler ve dökümhaneler); tarıma bağlı olan sanayi (tahta işçiliği, konserve et fabrikaları, un fabrikaları, bira fabrikaları, deri sanayii, tarım makineleri yapımı); büyük şehir merkezinin yarattığı pazarın ihtiyacını karşılayan sanayiler (otomobil yapımı, dokumacılık; özellikle tuhafiyecilik ve konfeksiyon). [L]

MİLYA. Esk. coğ. Anadolu'da, Lykia'nın kuzeyinde bölge. Başlıca şehri Kibyra idi. (L)

MİLYAR sıf. ve i. (fr. *milliard*). Bin milyon: *Bu sokak ise dünyanın kaç milyarda biridir* (R. H. Karay). *Dünyada dört milyar insan yaşar. Otuz milyar lira.* || Bu sayının adı. || Milyar lira: *Şimdi buraya, bir harp için milyarlar döküyorlar, değil mi?* (Y. K. Karaosmanoğlu). *Bu baraja mil-*

MİMARÎ

Büyük Britanya: St. Michael katedrali, Coventry. Mimarı sir Basil Spence. *Foto. Fleming.*

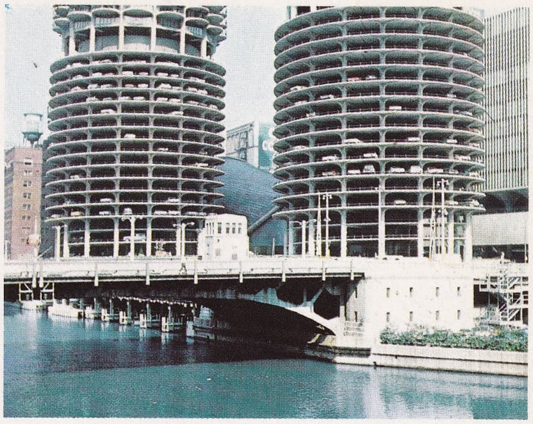

A.B.D.: Chicago'da, 16 katlı «Marina City» garaj blokları. Garajların üzerinde yükselen 42 katta da daireler yer alır. *Foto. Geneviève Pavaux.*

İtalya: Roma'da, Gayrımenkul Kıymetler şirketi binası. Mimarları Ballio Morpurgo ve Luigi Moretti. *Foto. Prud'homme-Lauros.*

Almanya: Berlin'de Avrupa Birliği binası. Mimarları Hentrich ve Petschnigg. *Foto. Friedrich Reinhard.*

Kanada: Toronto belediye binası (batı yüzü). *Foto. Geneviève Pavaux.*

Montreal fuarında (1967) **S.S.C.B.** pavyonu.

Foto. Geneviève Pavaux.

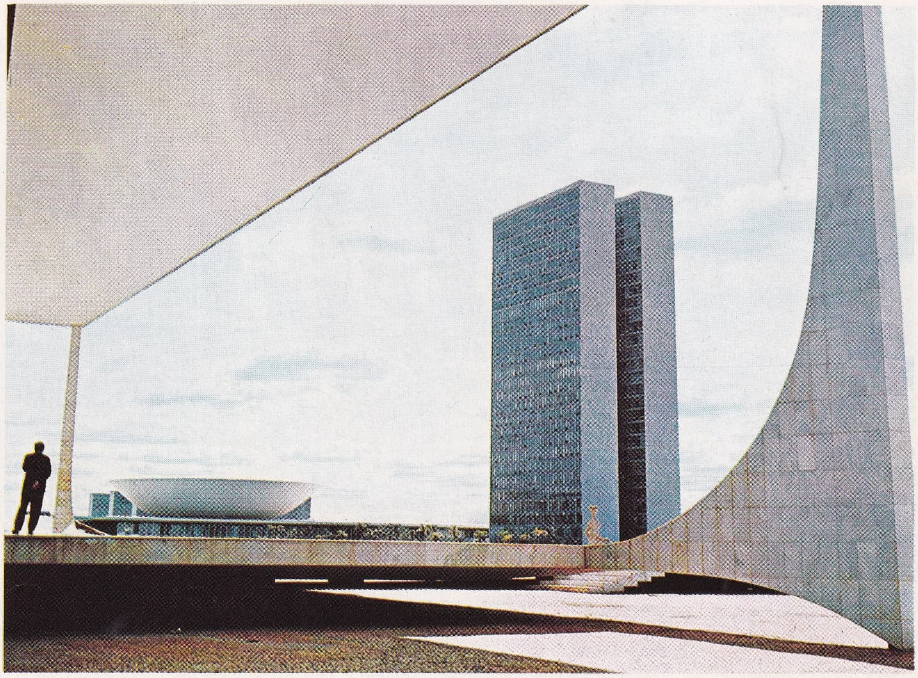

Brezilya: Brasilia'da parlamento binası. Başmimarı Oscar Niemeyer. *Foto. Étienne Gillon.*

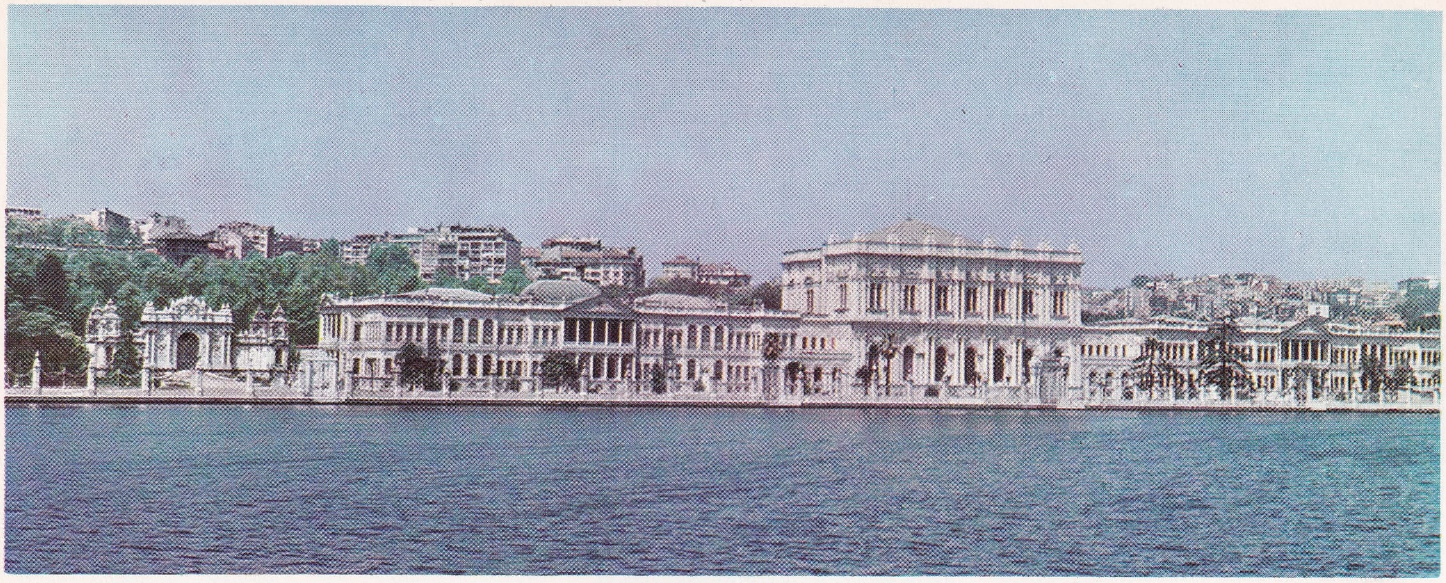

Dolmabahçe sarayı
(İstanbul,
1853)

Fatih medresesi
(İstanbul, 1471)

MİMARÎ

Van kalesi
(batı yönü)
Osmanlı devri

tiyatro
Aspendos-Belkıs
(Antalya,
Roma devri, M.S. I. yy.)

Foto. M. Erkmen, N. Erkılıç (MEYDAN)

yarlar harcandı. || Teşm. yol. Son derece büyük sayı: *Milyarlarca sinek bir bulut halinde uçuyordu.*

◆ **Milyarlık** sıf. [...] milyar kadar olan: *Beş milyarlık bütçe.* (M)

MİLYARDER sıf. ve i. (fr. *milliardaire*). Bir veya daha fazla milyarı olan zengin: *İtalyan milyarderleri. Belçikalı milyarderler.* || *Teşm. yol.* Çok zengin kimse. || *Mülti milyarder*, milyarlarca liralık geliri, malı veya parası olan, zengin. (M)

MİLYEM i. (fr. *millième*, binde bir'den). Açı birimi: milyem. 1 m uzunluğunda ve düşey konumdaki bir cismin 1 000 m uzaklıktan görüldüğü açıdır.

— ANSİKL. Bir çemberin kapsadığı *gerçek milyem* veya *radyan milyemi*'nin sayısı 6 283 ile 6 284 ($2\pi \times 1\,000$) arasındadır. *Âdi milyem* ise, yaklaşık olarak çemberin 1/6 400'idir; nişan ve gözlem âletlerinin bölümlenmesinde bu birim kullanılır. (L)

MİLYON sıf. ve i. (fr. *million*'dan). Bin kere bin: *Düşün, kimbilir üstünde kaç milyon adam ölmüştür* (H. E. Adıvar). *Bir milyon kişi.* || Bu sayının adı. || Milyon lira: *Sıhhiye bütçesi bir milyondan on yedi milyona çıktı.* (F. R. Atay). *En kestirme yollardan milyonlar kazanmaya çalışmışımdır ve kazanmışımdır da...* (Vâ-Nû). || *Teşm. yol.* Son derece büyük rakam, miktar.

◆ **Milyonluk** sıf. [...] milyon kadar olan: *Üç milyonluk miras kaldı.* || Serveti milyonla ölçülen: *Dört milyonluk adam.* (M)

Milyon (*Le Million*), René Clair'in yönettiği fransız filmi (1931). Senaryoda, büyük ikramiye vuran, fakat eski bir ceketin cebinde unutulan bir piyango biletini elde etmeğe çalışan bir gencin hikâyesi anlatılır. Bileti arama teması en küçük ayrıntılarına kadar büyük bir etkileme gücüyle işlenmiştir. Ayrıca, müzik ile görüntü ustaca bağdaştırılmıştır. Bu filim müzikli güldürünün şaheserlerinden sayılabilir. (L)

Milyoncu Marco (*Marco Millions*), Eugene O'Neill'in oyunu (New York, 1925). Oyunda Marco Polo kılığına bürünmüş bir iş adamının Doğu'ya yaptığı bir yolculuk anlatılır. Bir Han'ın sarayında Marco Polo ve arkadaşlarıyle alay edilir, fakat onlar bunu anlamaz. Nitekim oyun boyunca olup bitenler Marco Polo kıyafetindeki iş adamını hiç etkilemez. Aynı kıyafetteki ikinci bir Marco Polo oyun süresince neşeli bir biçimde sahnenin önünde oturur. Oyun bitince güle oynaya salonu terkeder. Marco, Han'ın sarayında prenses Kukachin ile karşılaşır; Kukachin ona âşık olur; para tutkusundan sıyrılıp yeniden insanlığa kavuşma demek olan bu aşkı da Milyoncu Marco anlamaz. «İş adamı» tipini yeren oyun aynı zamanda A.B.D.'ye yöneltilen bir taşlama olarak nitelendirilmiştir. (M)

MİLYONER sıf. ve i. (fr. *millionaire*). Bir veya daha çok milyonu olan: *Üç hisseye ayırdık, her birimize yüzer bin altın düşerdi; yine milyoner sayılırdık* (R. H. Karay). || Bir milyona varan veya bir milyonu aşan varlığı olan: *Milyoner adam.* || *Teşm. yol.* Çok zengin kimse: *Bu on parasız adamın, on dakikcda milyoner olacak güçte bir politikacı olduğuna bugün inanabilir misiniz?* (Y. Z. Ortaç).

◆ **Milyonerlik** i. Milyoner olma hali. (M)

Milyoner Kadın (*The Millionairess*), Bernard Shaw'un dört perdelik komedisi (Londra 1936). Oyunda «doğuştan iş adamı» olan bir kadın anlatılır. Milyoner bayan Fitzfassenden (kızlık adıyle Epifania di Ognisanti di Porerga) sonsuz bir enerjiye sahiptir; her el attığı iş büyük başarıyle sonuçlanır. Zamanla kral Midas gibi her tuttuğu para olur. Fakat kimse kendisiyle birlikte yaşayamaz, kocası halterci ve tenis oyuncusu Alastair Fitzfassenden ile mutlu değildir. Milyoner kadın sonunda mısırlı bir doktorla evlenir. Doktorun annesi oğlunun ayda 35 şilinle geçinmeyi başarabilecek bir kadınla evlenmesini şart koşmuştur. Epifania bunu başardığı gibi, bu parayle son derece iyi bir iş kurmayı da becerir. (M)

MİLYUKOV (Pavel Nikolayeviç), rus tarihçisi ve siyaset adamı (Moskova 1859 - Aix-les-Bains 1943). Moskova üniversitesinde siyasal bilgiler profesörü iken liberal fikirleri yüzünden kürsüsünü bırakmak zorunda kaldı. *Kadet*'ler (Anayasacı Demokratlar) partisinin kurucularındandır. Üçüncü ve dördüncü *duma*'da milletvekili oldu. Mart 1917'de kurulan geçici hükûmette dışişleri bakanı iken, Rusya ile müttefikler arasındaki askerî birliği sağlamlaştırmak istedi; Petersburg sovyeti ile anlaşmazlığa düştü ve martta bakanlıktan ayrılmak zorunda kaldı; az sonra Fransa'ya gitti. Tarihçi olarak öznel-idealist tarih görüşünün savunucusuydu. Başlıca eserleri: *Gosudarstvennoye Hozyaystvo Rossii v Pervoy Çetvyorti XVIII Stoletiya i Reforma Pyotra Velikoya* (XVIII. yy.ın Birinci Çeyreğinde Rusya'da Devlet Ekonomisi ve Büyük Petro'nun Reformu) [1892]; *Oçerki po İstorii Russkoy Kulturıy* (Rus Kültür Tarihinden Seçmeler) [1895-1896]; *Yevropeyskaya Diplomatiya, Makedonskiy Vopros* (Avrupa Diplomasisi ve Makedonya Meselesi) [1898]; *Dolgarskaya Konstitutsiya* (Bulgar Anayasası) [1903]; Charles Seignobos ve Louis Eisemann ile üç ciltlik bir Rusya Tarihi. Hatırat'ı 1955'te New York'ta yayımlandı. (LM)

MİLYUTİN (Dimitri Alekseyeviç, kont), rus generali ve siyaset adamı (Moskova 1816 - Yalta 1912). Meslekten yetişme subaydı. Savaş bakanı oldu (1861-1881). Geleneksel katı disiplini yumuşatarak, askelik hayatının maddî şartlarını düzelterek rus ordusunda köklü reformlara girişti. 1874'te mecburî askerlik hizmetini kurdu. (L)

MİLYUTİN (Nikolay Alekseyeviç), rus siyaset adamı (Petersburg 1618 - Moskova 1872). Dimitri Alekseyeviç Milyutin'in kardeşi. Köleliğin kaldırılması için kurulan hazırlık komitesinin (1857) üyesi olarak, Rusya'da köyle ilgili kanunlarda geniş çapta reformlar yaptı. (L)

MİLZAB sıf. (ar. *milzāb*). *Esk.* Cimri. (M)

MİM i. (ar. *mīm*). *Esk.* Arap alfabesinin yirmi dördüncü, osmanlı alfabesinin yirmi yedinci harfinin adı. || Ebced hesabında karşılığı 40 olan harf. || Biten bir yazının altına konulan son işareti. || Muharrem ayını belirten işaret.

— DEY. *Mim koymak*, önemli bularak üstünde ısrarla durmak: *Bahsi kapattım, fakat Rabia sözüme mim koydu, soruyor: — Çok güzel bir şey miydi?* (R. H. Karay). [M]

MİM i. (fr. *mime*). Yunan ve latin edebiyatlarında hayatı ve töreleri taklit amacını güden gerçekçi komedi türü. (Bk. ANSİKL.) || Bu komedilerde, daha sonra da pandomimalarda rol alan oyuncu.

— ANSİKL. Eski Yunanlılarda *mim*'ler iki veya üç kişinin oynadığı birkaç sahneden meydana gelen korosuz ve hemen hemen eylemsiz küçük oyunlardı. Başlangıçta bir çeşit ritimli nesirle kaleme alınan mimler İskender devrinden sonra çoğunlukla manzum olarak yazıldı. Syrakusai'li Sophrones (M.Ö. V. yy.) bu türün yaratıcısı olarak tanınırdı; oğlu Ksenarkhos da babasını taklit etti. Sophrones'in eserlerinden kalan parçalardan, Eflatun'un Sokrates tarzındaki diyaloglarından, Theokritos'un bazı idillerinden (özellikle *Syrakusai'liler*), özellikle de Herondas'ın ilgi çekici mimlerinden, yunan mimleri hakkında bir fikir edinilebilir.

Romalılar'da mim kabalaştı ve farsa dönüştü. Mim'in bu türünde büyük ölçüde töre sahnelerinin, siyasî taşlamaların, dinî yerginin ve edebî paradilerin yer aldığı sanılır. Mim, özellikle M.Ö. I. yy.ın ortasında Decimus Laberius ile Publius Syrus'un çalışmalarıyle gelişti. Ama Augustus devrinden sonra yazılmağa devam edilmekle birlikte mime rakip olarak ortaya yine kendisinden türeyen pandomima adlı yeni bir tür çıktı. Ortaçağda mimli sahneler geleneği, misterlerin perde arası oyunlarında ve komedinin bütün sevilen biçimlerinde yaşamağa devam etti. Çağdaş pandomima da bu gelenekten doğmuştur. (L)

MİMAMSA i. Brahmancılığın altı felsefe sisteminden (*darsana*) biri. Veda devrinden itibaren üstünde çalışılan bu sistemin amacı, ibadetin doğru şekilde yapılmasını sağlamak için âyin ve merasim kurallarını belirlemektir. (L)

MİMAR i. (ar. *ʿumrān*'dan *miʿmār*). Mim. Her çeşit binanın planlarını çizen ve yapının gerçekleşmesinde gerekli işleri idare eden kimse: *Kahvede balıkçı Kalafat'la nasıl konuşursan mühendis mimar Dağdiken Beyle de öyle konuşursun, anladın mı?* (S. F. Abasıyanık). *Mimar Sinan.*

— Din. *Mimarı kârhanei kudret*, Tanrı.

— Metrol. *Esk. Mimar arşını*, 78 santim. || *Mimar kademi*, yarım arşın veya bir ayak tutarındaki uzunluk ölçüsü.

— Teşk. tar. *Eyalet mimarları*, Osmanlı devletinde, İstanbul dışındaki mahallî yapı işlerini, özellikle sınır boylarındaki kalelerin onarımını yapan mimarlar. (Bir kısmı ulufeli, bir kısmı tımarlıydı.) || *Hassa mimarları*, Osmanlı devletinde padişah adına yapılan binalarla devlet binalarının yapımında ve resmî imar işlerinde çalışan mimarlar. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Teşk. tar. *Hassa mimarları*, halife (veya kalfa) ve üstat olarak iki sınıfa ayrılır; her sınıfın mimarları, yine kendi aralarında kıdem ve liyakatlarına göre sıralanırdı. Genel olarak, halifeler üstatlardan daha yüksek sayılırdı. Hassa mimarları arasında müslüman olmayanlar da vardı. Ocak içinde yükselme ve baş mevkilere tayinler, mimarbaşının üstünde Divanı Hümayun tarafından veya sadrazamın emriyle yapılırdı. Emekliye ayrılma, yine mimarbaşının arzıyle olurdu. Hassa Mimarları ocağı dışındaki mimar, kalfa ve ustaların çalışabilmeleri, mimarbaşından, bir yeterlik belgesi almalarıyle mümkündü. Sefer zamanlarında ordunun geçeceği yolların açılması veya onarımı, köprüler yapılması, konak yerlerinin düzenlenmesi, askere su sağlanması için kuyular açılması veya çeşmeler yapılması, kuşatılan şehir ve kalelerin çevresine «havale» denilen küçük hisarların yapımı da mimarbaşı veya hassa mimarlarından birinin başkanlığındaki kuruluşun göreviydi. Bu kuruluş ordudan önce yola çıkardı.

◆ **Mimaran** çoğl. i. *Esk.* Mimarlar. (M)

Mimarağa mescidi veya **Sineklimescit** veya **Nabiçelebi mescidi,** İstanbul'da Vefa semtinde, Kâtipçelebi caddesindedir. Fatih camii ruznamecisi Zeyni Mehmed Efendi tarafından yaptırıldı. Medrese olarak yapılan bina, Mehmed Ağa tarafından camiye çevrildi. 1960'ta onarıldı. (M)

MİMARBAŞI bls. i. Hassa mimarlarının en yüksek rütbelisi (*sermimarânı hassa* da denir). Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Teşk. tar. *Mimarbaşı*'nın, Osmanlı devleti merkez teşkilâtı içinde önemli yeri vardı. Bu görevin, İstanbul'un alınmasından sonra başladığı sanılıyor. Mimarbaşının en önemli görevleri, devlet binalarının planlarını yapmak, keşif bedellerini hazırlamak ve yapılan tasarlamallara göre, yapım işlerini yürütmekti. Önceleri, donanma gemileri için kereste sağlamak da mimarbaşıların göreviydi, sonradan bu görev tersane mimarlarına verildi. İstanbul'da, cami, kasır, ev, hamam, bent, çeşme ve kaldırım yapımı, su, temizlik ve yapı nizamlarının denetimi de mimarbaşıların görevlerindendi. Mimarbaşı tarafından hazırlanan planlar padişahın onayı alındıktan sonra Divanı Hümayunda incelenirdi. Yapım, onarım veya keşif bedellerini gösteren defter, mimarbaşı tarafından defterdarlığa verilir, orada incelenerek ödemeler yapılır; sonuç, sadrazama bildirilirdi. Bir örneği mimarbaşında bulunan keşif defteri, baş muhasebe kalemine kaydedilir ve inşaat sürekli olarak denetlenirdi. Mimarbaşı veya görevli hassa mimarı, inşaatın başlamasından bitimine kadar bir masraf defteri tutar ve ilk keşif bedeliyle bu masraf defteri karşılaştırılırdı. Mimarbaşı İstanbul'da Tamirat Ambarları dairesinde çalışırdı. İstanbul'dan ayrıldığı zaman, hassa mimarlarının en kıdemlisi kendisine kaymakam olarak vekâlet ederdi. Mimarbaşı da öteki hassa mimarları gibi ulufe alırdı. Mimarbaşılar ayrıca, saraya veya vakıflara ait binaların yapım ve onarımından, İstanbul'daki dükkânlardan, ermeni ve yahudi evlerinden belirli bir rüsum alırlardı.

Cemaati Mimaranı Hassa adı verilen dai-

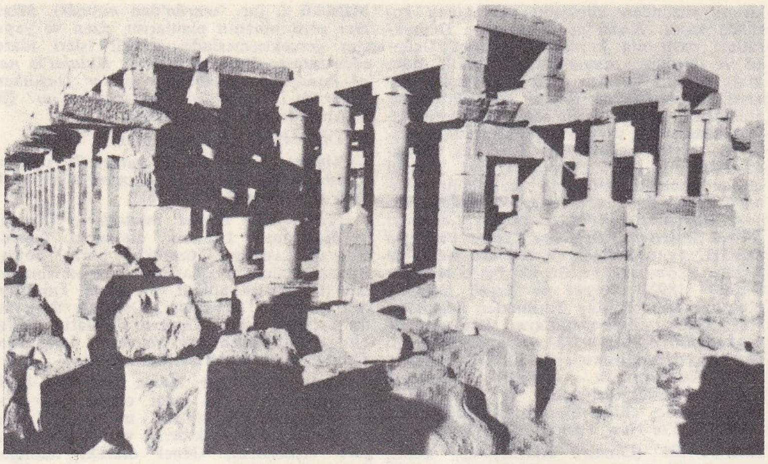

Karnak'ta Amon-Ra tapınağı (Mısır)

Perspolis'te Kserkses'in dinleyiciler kesimi

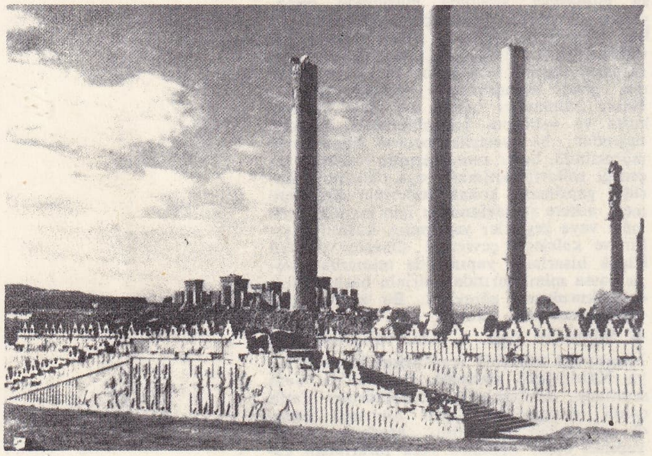

renin başkanı olan mimarbaşının maiyetinde, kethüda, kalem kâtibi, mimarlar ve çeşitli sanat dalından ustalar bulunurdu.

Mimarbaşılığa, genellikle hassa mimarları ocağından yetişmiş olanlar, bazen de yine bir mimar olan suyolu nazırlarından biri getirilirdi. Mimarbaşı, yaşadığı sürece bu görevde kalırdı. İlk defa, Sultan İbrahim devrinde, mimarbaşı Kasım Ağanın azliyle bu ilke bozuldu. 1801'de, mimarbaşıların, Mühendishanei Hümayun hülefası arasından seçilmesi kararlaştırıldı. Mimarbaşılık Mahmud II devrine kadar sürdü. 1831'de Şehremaneti hizmetleri birleştirilerek Ebniyei Hassa («saltanat makamına ait binalar») müdürlüğü kuruldu. (M)

Mimar camii, İstanbul'da, Mevlânâkapı'da Küçüksaray meydanındadır. *Mimarcemali camii, Esirali camii, Sünnîesirali camii* de denir. Mimar Acem Ali (öl. 1535) tarafından yaptırıldı (1523). Duvarları kâgir, çatısı ahşaptır. Minaresi de taş ve tuğladandır. Sultan Mehmed V Reşad zamanında onarıldığını gösteren bir kitabesi vardır. (M)

Mimarhayrettin mescidi, İstanbul'da, Çarşıkapı semtinde Sinanpaşa medresesi karşısındadır. Sultan Bayezid II devrinde mimar Hayreddin tarafından yaptırıldı. 1898'de yangın geçirdi. Abdülhamid II devrinde yeniden yapıldı. İki katlıdır; altında dükkânlar vardır. Duvarları kâgir, çatısı ahşaptır. (M)

MİMARÎ i. (ar. *miᶜmār*'dan *miᶜmārī*). Mimarlık: *Budur öz şekli hayal ettiği mimarînin* (Yahya Kemal). *Şiirin musikisi demek, resmin musikisi, mimarînin musikisi demek gibi bir şeydir* (N. Ataç). || Bir binanın yapım tarzı, türü, ayırıcı özelliği: *Otel muhtelif mimarî tarzlarında birkaç eski evin birleştirilmesinden meydana gelmiş bir yeni bina idi* (R. N. Güntekin). || *Mec.* Yapı, biçim. || *Bahçe mimarîsi.* Bk. MİMARLIK.

◆ Sıf. Mimarlıkla ilgili, mimarlığa ait. || *Esk. Fenn-i mimarî,* mimarlık bilgisi, mimarlık bilimi.

◆ **Mimariye** i. ve sıf. *Esk.* Mimarî'nin dişili. || *Usul-i mimariye,* mimarlık üslûbu, mimarlık stili. (M)

Mimarlar odası, Türk Mühendis ve Mimar Odaları birliğine bağlı, 1945 tarihli ve 6235 Sayılı kanunla kurulmuş, Türkiye'deki bütün mimarları bünyesinde toplayan meslek kuruluşu. Amacı, ülke ve kamu yararları çerçevesi içinde, mimarlık mesleğiyle ilgili bulunan bütün konularda mesleğin ve meslektaşların görevlerini ve yetkilerini düzenlemek, meslek şeref ve haysiyetini ve haklarını korumak, ülke içinde ve dışında bütün resmî yahut özel kuruluşlarla işbirliği yaparak pratik ve teorik alanlarda mesleğin gelişmesini sağlamak üzere her türlü faaliyette bulunmaktır. Oda, kamu kesiminde veya özel kesimde çalışan ve herhangi bir iş ve görevi yürüten bütün mimarların durumuyle ilgilenir, ayrıca İdare ile ilgili anlaşmazlıklarda hakemlik yapar. Kuruluşun Ankara, İstanbul ve İzmir şubeleri, çeşitli yerlerde de temsilcilikleri vardır. 1971 Tespitlerine göre Mimarlar odasının üye sayısı 3 928'dir. (M)

MİMARLIK i. (*mimar*'dan *mimar-lık*). Mim. Belirli ölçü ve kurallara göre binalar yapma sanatı: *Biraz sonra mimarlıkla hayatını kazanmağa karar verdi ve sağ taraftaki masalardan biri onun bürosu oldu* (A.H. Tanpınar). [Bk. ANSİKL.] || *Bahçe mimarlığı.* Bk. ANSİKL.

— Huk. *Mimarlık sözleşmesi,* mimar ile inşaat yaptıran kimse arasında yapılan sözleşme. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mim. *Mimarlık* her şeyden önce maddî ihtiyaçların karşılanmasını öngörür: insanın çeşitli faaliyetleri için gerekli yerleri sağlar. Pratik bir faaliyet olan mimarlık, yapıya belirli bir güzellik unsuru kattığı ölçüde diğer sanatlara yaklaşmış olur. İtalyan mimarı Alberti mimarlığın bu iki amacını, *commaditas* ve *voluptas* («rahatlık ve zevk») diye adlandırıyordu.

Mimarlık eserleri amaçlarına, tekniklerine ve estetiklerine göre değişir.

Amaç

Binanın amacı, programını, yani planını, boyutlarını ve hacimlerini bazı şartlara

Atina'da Stoa (rökonstrüksiyon)

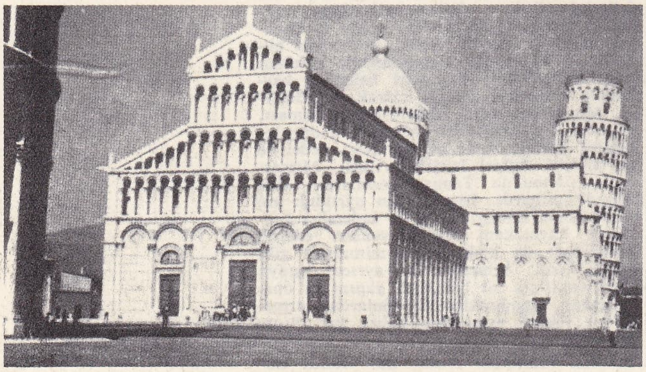

roma üslûbu Piza katedrali

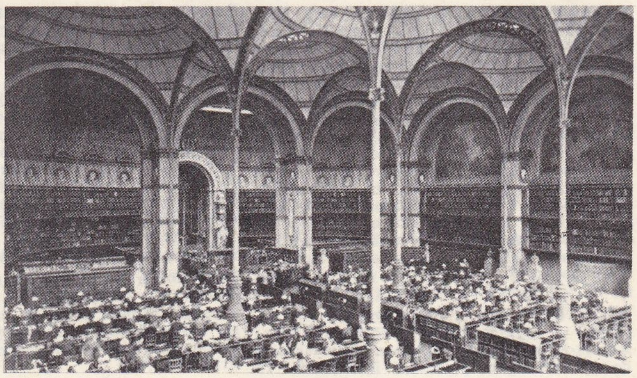

Bibliothèque Nationale'in okuma salonu Paris, Henry Labrouste'un eseri (1854-1868)

Foto. Encyclopedia Americana; Encyclopedia Britannica

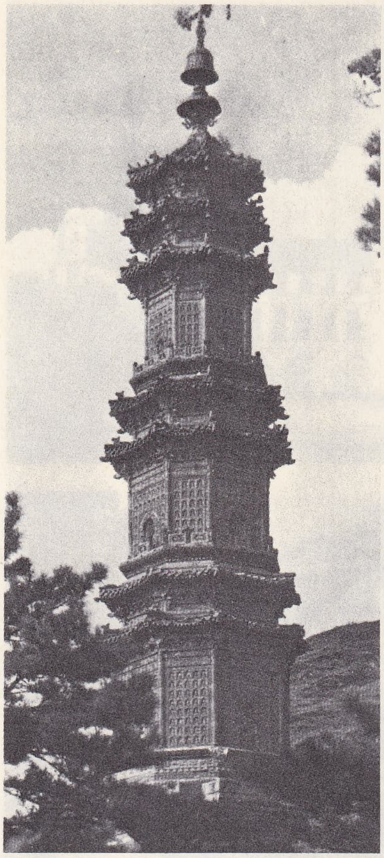

Pekin yakınında «Porselen Pagoda» (XII. yy. sonu - XIII. yy. başı)

bağlar. Amaç bakımından mimarlık dört ana bölüme ayırabilir: dinî mimarlık, mesken mimarlığı, sivil mimarlık ve şehir mimarlığı.

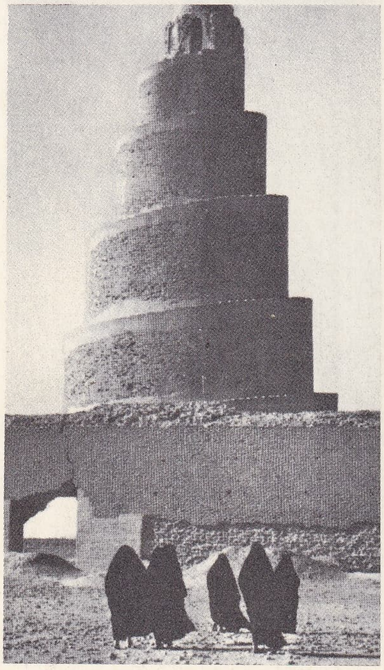

Samarra'da Ulucami minare ve duvarları (M.S. 852)

Foto. Encyclopedia Britannica; Encyclopedia Americana

● *Dinî mimarlık (tapınaklar, camiler, kiliseler v.b.).* Her dinî mimarlık eserinin planı, bağlı olduğu dine göre değişir. Tanrı'nın evi olarak kabul edilen ve içine yalnız rahiplerin girebildiği bir yunan tapınağı, boyutları ve planı bakımından, içinde müminlerin toplandığı bir camiye veya kiliseye benzemez. Aynı şekilde, imamın Kur'an okuduğu ve namaz kıldırdığı bir cami de, âyin olaylarının düzenlendiği bir kiliseden farklıdır. Bir camide başlıca özel yapı olan minare*, müezzinin müminleri çağırması için yapılmıştır; hıristiyan kiliselerinde ise kuleler çan yerleştirilmek için tasarlanmıştır. Yukarıda sözü edilen iki ihtiyacın da bilinmediği roma ve yunan dinî mimarlığında, gerçek tapınağı sunak meydana getirir.

● *Mesken mimarlığı.* Meskenin planı, yerine ve amacına göre değişir. Teknik gelişmeler de planı büyük ölçüde etkiler. İlke olarak, çatıların şeklini ve yapıda kullanılan açıklıkların sayı ve boyutlarını iklim belirtir. Ancak iklime bağlılık giderek azalmakta, teraslı, büyük betonarme yapılara bugün, hem Oslo, hem Cezayir, hem New York, hem de Moskova'da rastlanmaktadır. İktisadî ve sosyal faktörlerin yapı biçimleri üstünde büyük bir rolü vardır. Zengin köşkü fakir evinden, mühendis villası işçi barınağından farklıdır. Bazı ülkelerde, özellikle Hollanda ve İngiltere'de tek ailelik alçak konutların tercih edilmesine karşılık, tekniğin ilerlemesi ve iktisadî kaygılar alçak yapıların yerine gitgide yüksek apartmanların yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Aynı iktisadî zorunluklar, son zamanlara kadar zengin köşklerinin en güzel süsü olan özel bahçelerin ve koruların da giderek azalmasına sebep olmuştur.

● *Sivil mimarlık.* Sivil mimarlık, dinî faaliyetler dışında kalan ortak faaliyetleri kapsayan mimarlıktır: siyasî yapılar (hükûmet konakları, belediye sarayları, parlamento binaları); adalet yapıları (adliye sarayları, cezaevleri); ticaret yapıları (ticaret odaları, darphaneler, büyük mağazalar, büyük sergi binaları); eğitim yapıları (okullar, liseler, üniversiteler, kütüphaneler, laboratuvarlar, rasathaneler); sağlık yapıları (hastahaneler); spor yapıları (gymnasium'lar, stadyumlar, yüzme havuzları); gösteri yapıları (tiyatrolar, sinemalar, sirkler).

● *Şehir mimarlığı* veya *şehircilik*, şehirlerin düzenlenmesiyle ilgili mimarlıktır: şehir planı, sokakların, meydanların ve parkların düzenlenmesi gibi. Modern şehir mimarlığının en güzel örneklerinden biri, planını şehirci Lucio Costa'nın hazırladığı Brezilya'nın yeni başkenti Brasilia'dır.

Teknik

Yapı malzemesinin özellikleri ve bunların nerelerde kullanılacağı göz önünde tutulmalıdır. Başlıca geleneksel yapı malzemesi taş, ahşap, tuğla ve sonradan bunlara eklenen maden ve betondur. Mimarlıkta kullanılan taş cinsleri çok sayıda ve çeşitlidir. Bunlar keskin ayrıtlı yontulduğu zaman «yontma taş», dört yüzleri de muntazam düzeltilmediği veya yontulmadığı zaman «moloz taşı» adını alır. En iyi yontulan taş kalkerdir (kireçtaşı). Mermer, perdahlı, parlak ve çeşitli renklerde bulunan bir kalker türüdür. Kireçtaşının bulunmadığı hallerde, gre, granit ve püskürük kayalar kullanılır. Yapıda taş kullanmayan bazı ülkelerde ahşap, eskiden başlıca yapı malzemesiydi. A.B.D. ve Kuzey Avrupa'da hâlâ birçok ev ahşap olarak yapılır. Ahşabın başlıca sakıncası yanmasıdır, ama buna karşı da birçok tedbir alınmıştır.

Eski Yunanlıların duvarlarda bağlantı elemanı olarak kullandıkları maden (kurşun kenet), ancak XIX. yy.dan itibaren mimarlıkta büyük rol oynamağa başladı. Maden, evin iskeletini meydana getirebilir (kirişler ve kolonlar); bu halde iskeletin arasında dolgu malzemesi olarak, taş, tuğla, cam veya diğer yapma malzeme kullanılır. 1849'da, bir fransız bahçıvanı olan Joseph Monnier tarafından bulunan betonarme, demir ve betonun birleşimidir. Tahta kalıplar içine önce demirler yerleştirilir, sonra beton dökülür. Beton katılaştıktan sonra kalıp sökülür. Avrupa'da evlerin iskeleti genellikle betonarmeden, A.B.D.'de ise çeliktendir.

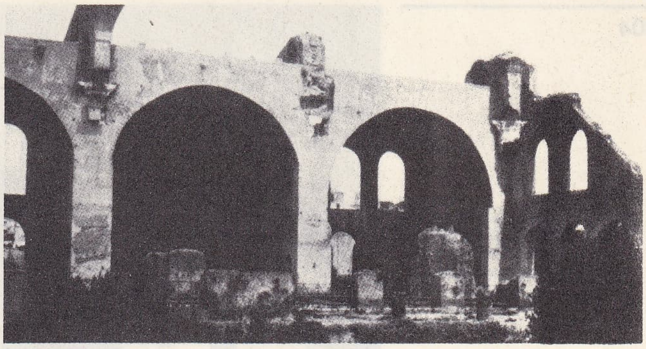

Konstantinos'un roma üslûbu bazilikası

Taş duvarda taşların yontulma ve yerleştirilme tarzına *örgü* denir. Eski anıtların duvarlarında çoğunlukla çeşitli malzeme kullanılırdı: harç ve çakılın meydana getirdiği blokajdan oluşan duvarın her iki yüzüne kesme taş kaplama yapılırdı. Bina, tavan veya tonozla örtülürdü. Tavan, yatay olarak yerleştirilen ve büyük taş, ahşap, demir, beton kiriş veya baştabanlara dayanan çeşitli boyutta malzemenin meydana getirdiği iskelettir. Burada, yerçekimi yatay olarak etki yapar: dolayısıyle tavan ve dayanakların ezilme tehlikesi vardır. Tonoz, düşey yerçekimi kuvvetini yanal veya eğik etkilere dönüştürecek şekilde konmuş küçük malzemeden (taş ve tuğla) meydana gelmiştir. Kubbe, dairesel planda düzenlenmiş, yarım küre şeklinde bir tonoz çeşididir. Bütün hallerde tavanın veya tonozun üzerinde yapıyı hava şartlarından koruyacak bir dam vardır. Eskiden Batı Avrupa'da dam, hemen de daima bir çatıdan meydana getirilirdi (kiremit veya arduvaz kaplı, eğik başlıklı ahşap veya demir kafes). Bugün ise, akdeniz ülkelerinde uzun

Palladion'nun üslûbu: Vincenza yakınında Villa Rotunda (Italya)

Nîmes'de «Gard» köprüsü

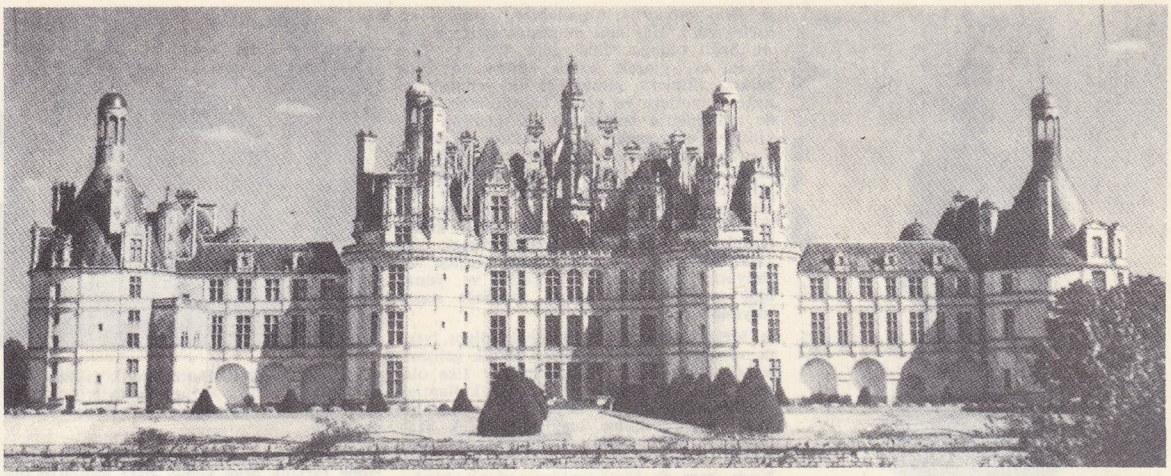

Gotik ve Rönesans üslûplarını birleştiren Chambord şatosu, Lorie vâdisi, Fransa

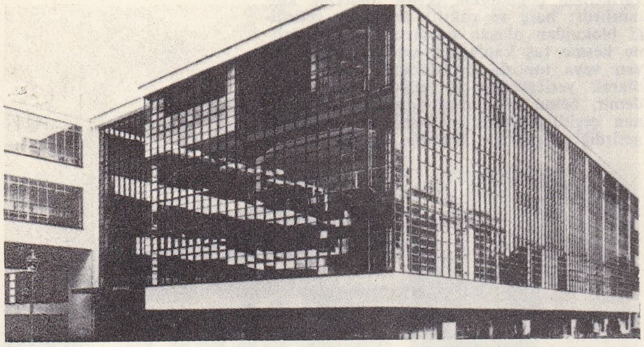

Walter Grapius'un «Bauhauss»u, Dessau, Almanya

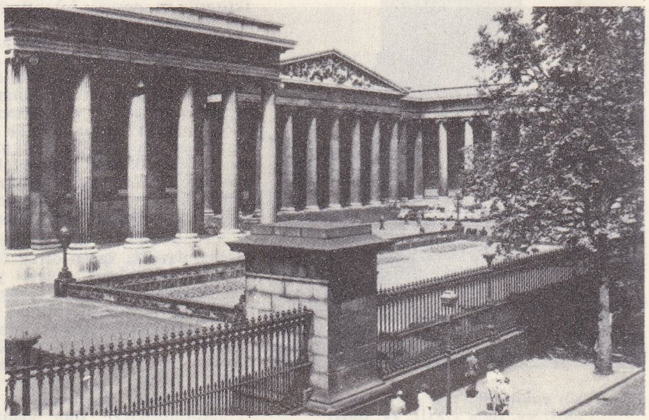

British museum, Londra (1823-1847)

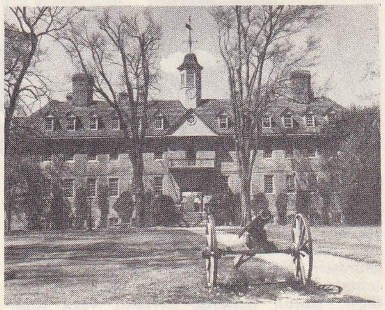

William and Mary kolejinde «Wren» (çit kuşu) yapıtı, Williamsburg, (XVII. yy. sonu)

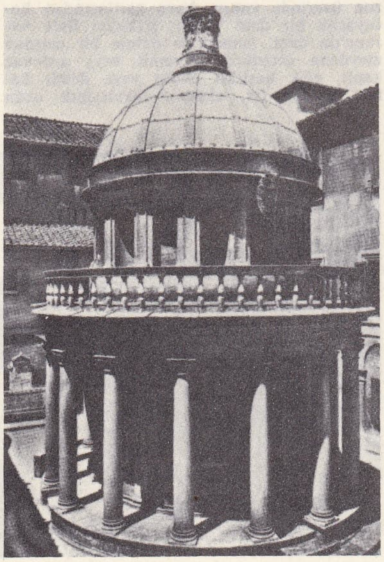

San Pietro bazilikasına örnek olan Bramante'nin «Tampietto»su, Roma

zamandır kullanılmakta olan yatay kâgir teraslar gitgide daha çok ilgi görmektedir.

Estetik

Bir mimarlık eserinin kullanışlılık ve sağlamlık dışında önemli nitelikleri var mıdır? Mimarlığın insanın çeşitli faaliyetlerine barınak sağlamaktan başka görevi yok mudur?

Bazı nazariyeciler, yerine getirilmiş bir fonksiyonun yeterli olduğunu belirtmişlerdi (görevsel mimarlık). Fakat bazı nazariyeciler de, mimar Alberti'nin görüşüne katılarak ve bu görüşü geliştirerek kullanma rahatlığına göz ve gönül zevkini de eklerler. Mimarlıkta estetiğin unsurları nelerdir? Bu konuda da görüş birliği yoktur. Bazıları için, iyi bir dekorasyon yapıyı güzelleştirmeğe yeter. Bu dekorasyon, resim, heykel olabilir veya «arkitektonik dekorasyon» denen birkaç motifi kapsayabilir (sütunlar, gömme ayaklar). Dekoru gereksiz, hattâ zararlı görenler de vardır. Bunlara göre mimarlıkta gerçek güzellik, çok değişik olabilen bazı oranların gözleminden (yüksekliğin genişliğe oranı, açıklıkların dağılımı v.b.) ve anahtar bir sayı olan *modül*'ün (yapıdaki bütün elemanların boyutları modülün katsayılarıdır) kullanılmasından doğar. Bu da, aynı devirde bile, güzellik anlayışlarının ne kadar farklı olabileceğini gösterir. Bk. SANAT.

● *Çağdaş mimarlık.* Etki-tepki kanununa göre günümüzün sanatı da bir önceki devrin sanatına tepki gösterme eğilimindedir. Nitekim Rönesans devrinde Ortaçağın barbar işi olarak nitelendirilen anıtlarını bir an önce ortadan kaldırmanın yolları aranmıştı. Philibert Delorme, katedralleri yapanları kolsuz ve elsiz kişilere benzetiyordu. Zamanımızda ise modern üslûbun savunucuları XIX. yy.ın yeni klasiklerini hor görmüşler, onların katı biçim anlayışına, silme

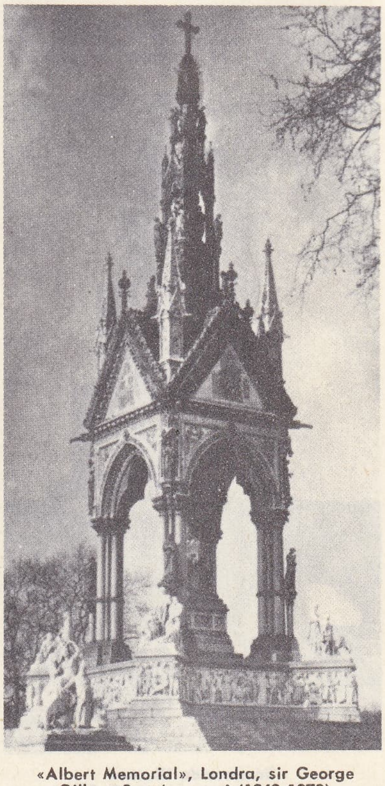

«Albert Memorial», Londra, sir George Gilbert Scott'un eseri (1863-1872)

Foto. *Encyclopedia Americana; Encyclopedia Britannica*

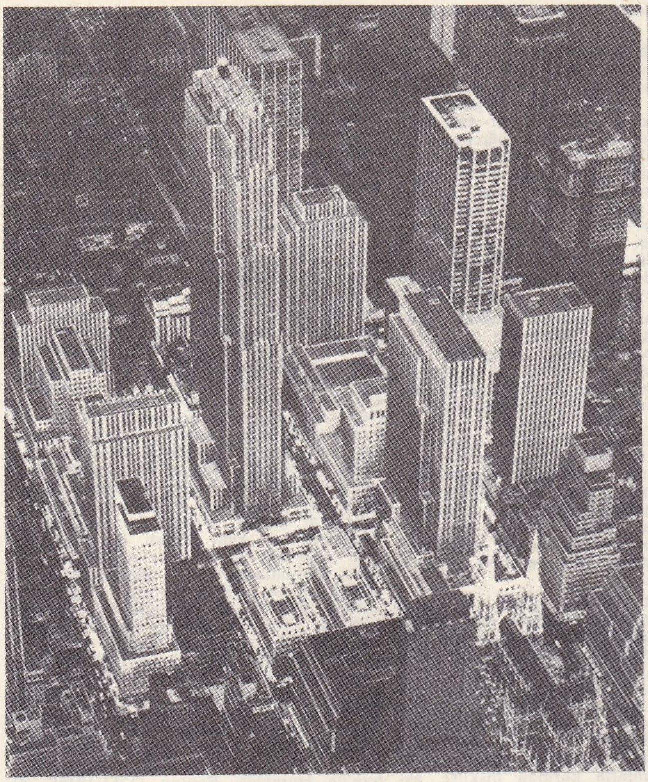

Rockefeller merkezi New York City

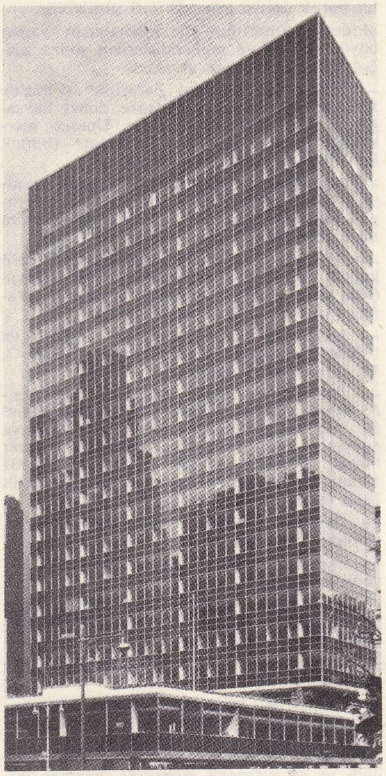

«Lever House» New York City; Skidmore, Owings ve Merril'in eseri

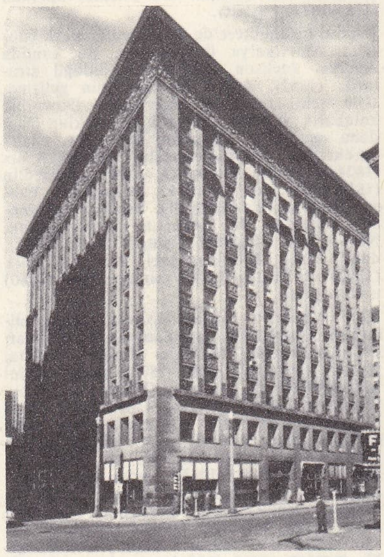

«Wainright Building», St. Louis, L.H. Sullivan'ın eseri (1890-1891)

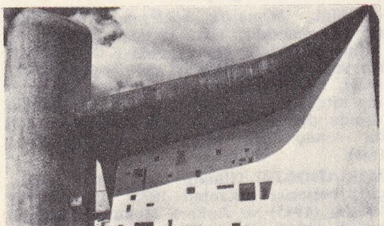

Le Corbusier'nin «Notre Dame du Haut»su, Ronchamp, Fransa

Foto. *Encyclopedia Americana; Encyclopedia Britannica*

profil merakına, eğri düşkünlüğüne ve süslü motifler meydana getirmek için favna ve floradan ilham almadaki hürlüklerine karşı çıkmışlardır. Günümüzde de aynı türden bir olaya tanıklık etmekteyiz. Bunun sebepleri çoktur.

Yapının tasarlanması ve gerçekleştirilmesi safhasında göz önünde tutulan en önemli nokta, yapıda oturacaklara en büyük rahatlığın sağlanmasıdır. Enerji kaynaklarının çoğalması, dağıtım şebekelerinin gitgide artması, yapının iç kısımlarında basit çevre ısıtmasından «klimatizasyon» denen klima tesisatına kadar istenildiği şekilde sunî iklimler yaratılmasını sağlamıştır. Eskiden şantiye çevresinde bulunabilen malzemenin kullanılması normal ve uygun kabul edilirdi. Çeşitli ulaşım şebekeleri, sanayinin ucuz olarak ürettiği malzemenin yapılarda kullanılmasını kolaylaştırdı.

Yaşama tarzlarında da büyük bir gelişme oldu. Dünyanın bütün bölgelerinde modern insan, gerek aile ocağında, gerek işyerinde, eskiden mimarlığın özel karakterini meydana getiren yersel şartlarla doğrudan doğruya ilgisi kalmamış birtakım düzenlemelere alışmağa çalışmaktadır. Günümüzde, yapı sanatındaki yenileşmenin başlıca sebebi, milletlerarası geçerliğin ağır basmasıdır. Bu mimarlık anlayışının başlıca öncüleri, Ortaçağın akılcı ve insancıl sanatına yeniden değer kazandıran Viollet-le-Duc, Paris Güzel Sanatlar akademisinde yeni mimarlık anlayışını öğreten Julien Guadet, yapılarda demiri kullanan Labrouste, Rondelet Baltard, Dutert, Contramin, Eiffel ve betonarmeyi uygulayan Hennebique, Caquot, Freyssinet, Perret kardeşler, Tony Garnier, Mallet - Stevens ve Le Corbusier'dir.

«İnsanın hizmetinde bir mimarlık» fikrini yaymak ve kabul ettirmek için en etkin çabayı Le Corbusier göstermiştir; o zamana kadar yapının cephe duvarları hem taşıyıcı hem de ayırıcı elemanlardı. Le Corbusier perde - duvarı bularak ayırıcılık görevini, tabiî ışığı yapının içine geçiren basit camlı bölmelere, taşıyıcılık görevini de taşıma etkinliği yüksek, dolayısıyle hacmi küçük olan paslanmaz çelik, bronz, pirinç, alüminyum elemanlara verdi. Bundan sonra, mimarların zevklerine uygun olan ve kolayca yerlerine konan prefabrike duvar ve panolar yapılmağa başlandı. Hiç abartmadan bir teknik ve estetik devrim sayılabilecek bu yenileşmenin bir özelliği, sürekli olmasıdır. Meselâ, daha şimdiden hafif perde-duvarlar yerine ağır malzemeden yapılmış panolar kullanılmakta, salt geometrik şekiller yerine tente veya çadır biçiminde ince kabuklar yapılmakta, her yönden yararlanmak amacıyle yapının cepheleri şaşırtmalı yapılarak, altı boş çıkmalar ve içeriye çekik girintiler meydana getirilmektedir. Bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da klasik devrin ardından

F.L. Wright'ın Guggenheim museum'unun (New York) spiral galerileri

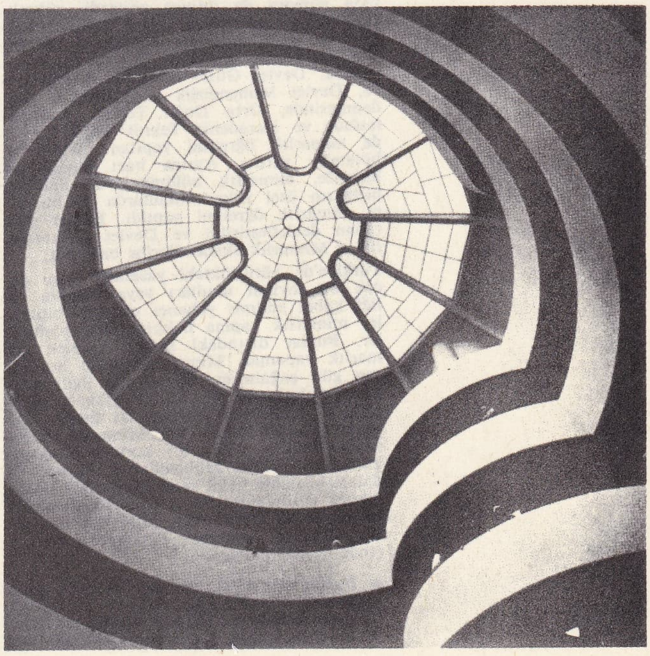

bir barok devrin geleceği ileri sürülebilir.

Modern mimarlığın ilk aşamalarını yapan büyük mimar ve mühendislerden sonra aşağıdakileri de saymak gerekir:

— Fransa'da, Bernard Zehrfuss* (Flins'de Renault fabrikasının, Défense dönel kavşağında C.N.İ.T.'in ve Paris'te Unesco merkezinin planları); Henri Vicariot* (birçok hava limanı ve özellikle Orly);

— Amerika'da. Frank Lloyd Wright* ve alman asıllı mimarlardan sonra (Walter Gropius ve Mies Van der Rohe*) New York'ta Lever Building'i yapan Skidmore*;

— İtalya'da. Gio Ponti* (Milano'da Pirelli kulesi), mimar ve mühendis P. L. Nervi* (Floransa stadı, Torino'da İş sarayı, Paris'te Unesco merkezine katılma);

— İsviçre'de. Jean Tschumi* (Vevey'de Nestlé, Cenevre'de André, aynı şehirde O. M. S. merkezi binaları);

— Almanya'da. Hans Scharoun* (Berlin'de büyük konser salonu); Egon Eiermann* (Brüksel Milletlerarası sergisinde Almanya pavyonu, Washington'da Almanya Sefaret binası, Berlin'de kilise); Frei Otto* (1967 Montréal sergisinde ince kabuk ve çelik halat tekniğine başvurdu).

— İsrail'de. Rechter* (konser salonları uzmanı ve Kudüs müzesi);

— Fas'ta. Michel Zecavo* (Rabat ve Agadir'de yapılar);

— Brezilya'da. Lucio Costa (Brasilia'nın planı); Oscar Niemeyer* (aynı şehrin birçok yapısının mühendisi);

— Japonya'da. Kussio Masava (bir genç araştırmacılar ekibi kurdu).

● *Türkiye'de.* Mimarlığa büyük değer veren Selçuklular ve Osmanlılar zamanında, mimarın kapıkulları arasında önemli bir yeri vardı. Osmanlı padişahları, devrin en ünlü ve en yetenekli mimarını, kendine mimarbaşı olarak tayin ederdi. Ülkede yapılan bütün büyük yapılar, mimarbaşının sorumluluğu ve gözetimi altında inşa edilirdi. (Bk. MİMARBAŞI.)

Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerinde, daha çok yabancı mimarlara itibar edildi. Bu da süregelen usta-çırak ilişkisinin kesilmesine sebep oldu. Hızla gelişen yapı teknolojisi ve mimar yetiştirme imkânlarının daralması sonucu türk mimarlığında bir bunalım başladı. Türk mimarı, geleneksel köklerinden uzaklaştı.

Cumhuriyet döneminde, Türkiye'de sistemli bir mimarlık eğitimi başladı. Bütün ülke çapında yeni atılımlara girişilmesi, çok sayıda mimara da ihtiyaç gösterdi, yüksek-öğrenim kurumlarında inşaat mühendisliğinin yanı sıra, mimarlık öğrenimine de yer verildi. Bugün, İstanbul Teknik üniversitesinde, Devlet Güzel Sanatlar akademisinde, Devlet Mühendislik ve Mimarlık akademilerinde, Orta Doğu Teknik üniversitesinde ve Karadeniz Teknik üniversitesinde mimarlık öğretimi yapılan fakülte ve bölümler vardır. Ayrıca bazı büyük şehirlerde, mimarlık bölümleri de bulunan birtakım özel yüksek okullarda da bir süre mimarlık öğretimi yapıldı. Bunlar sonradan devletleştirildi ve Devlet Mühendislik ve Mimarlık akademilerine bağlandı.

Türkiye'de yürürlükteki yasalara göre, ancak bu sayılan okulları veya bunlara eşliği kabul edilmiş yabancı okulları bitirenler mimarlık yapma hakkını elde edebilirler. Bunlar dışındaki kişiler, resmen mimarlık yapamaz. Mimar sayısının her geçen gün çoğalması, mimarlıkla ilgili meslek kuruluşlarını da ortaya çıkardı. Türkiye'de mimarların başlıca iki meslek kuruluşu vardır. Bunlardan, Mimarlar derneğinin oldukça küçük bir kuruluş olmasına karşılık, Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları birliğine bağlı olan Mimarlar* odası, ülkede bütün mimarların üye olduğu büyük ve güçlü bir kuruluştur. Mimarlar odasına üye olmayan mimarlar, Türkiye sınırları içinde resmen çalışamaz.

● ***Bahçe mimarlığı***, her şeyden önce güzel sanatların bir koludur. Başlıca görevi evlerin çevresinde bir güzellik havası yaratmak ve bunu korumak, sayfiyelerin, kasabaların ve hattâ şehirlerin tabiî manzarasını geliştirmektir.

Bahçe mimarlığını etkileyen temel faktörler, mimarlıktaki çeşitli tarihî üslûpların gelişmesinde rol oynayan faktörlerin benzeridir. Meselâ «insan evrenin hâkimi değildir, yalnızca on binlerce nesneden bir tanesidir» diyen Konfuçius ve Buddha öğretilerinden etkilenen Çinliler, tabiatla yakından ilgilenir, tabiatı çeşitli şekilleri içinde seyretmekten hoşlanırlardı. Eski Mısırlılar, elverişli olmayan iklim şartlarına rağmen kendilerine göre bir bahçe sistemi kurmuşlardı. Mısırlılarda hükûmet şekli dine dayandığından, yaşayış tarzı da son derece düzenliydi; bunun sonucu olarak bahçelerini de geometrik şekillere uygun olarak düzenlerlerdi.

Eski Yunanlıların mimarlık alanına «şehir felsefesi»ni soktukları söylenirse de, devlet binaları ve tapınaklarında, topografya şartlarına uydukları ve kendi güvenliklerini sağlamağa yöneldikleri görülür; çünkü Yunanlılar tabiatın cinlerle, tanrılarla dolu olduğuna inanır, dağlar, ormanlar, ırmaklar ve mağaralara dinî bir anlam yükler ve zaman zaman da, bunların karşısında korkuya kapılırlardı. Romalılar Yunanistan'ı fethettikten sonra, yunan mimarlığını kendi yaşama şartlarına uyguladılar. Atrium'lar ve sütunlarla çevrili avlular bu şekilde gelişti. Romalıların bahçe sisteminde de iklimin, topografyanın ve tabiî çevrenin etkileri görülür.

Roma imparatorluğunun çöküş devrinden sonra mimarlık başlıca mesele olan kişisel huzuru sağlamağa yöneldi; planlarını da her şeyden önce iktisadî, siyasî ve topografik şartlar etkiledi. Derebeylik şatoları ve surlarla çevrili kasabalar bunu ispatlar. Bununla birlikte Avrupa'da hıristiyan kilisesinin dinî kuruluşları (İsviçre'deki Saint Gall manastırı, M.S. 820) sayesinde bahçe kültürü ayakta durabildi. Haçlı seferleri sırasında müslümanlarla kurulan ilişkiler, avrupa planlarına yenilik kattı: renge, pavyon veya çadırlara, çeşmelere ve yeni süs bitkilerine daha fazla yer verilmeğe başlandı. Bütün bu özellikler, Fransa'daki rönesansöncesi *Carreau*'larda ve İngiltere'de Elizabeth devri bahçelerinde doruğa ulaştı. Fakat bütün bu bahçeler, ayrı ayrı bölmeler olarak planlanıyor, birbirleriyle veya evlerin ön cepheleriyle bağlantı sağlamağa çalışılmıyordu.

Klasik biçim ve ayrıntılara büyük önem veren İtalyan Rönesansı devrinde, toprak sahiplerinin balıca merakı, klasik yazarların tasvirlerine dayanarak imparatorluk devri Roması'nın villalarını, kendi zevklerinden de bir şeyler katarak taklit etmek oldu. Papalığın, Roma'yı siyasî ve dinî olduğu kadar sanat açısından da Avrupa'nın merkezi haline getirme arzusu ve çabaları bu konudaki çalışmalara hız verdi. Bu devrin tipik planı dikdörtgen şeklindedir ve üç bölüme ayrılır: 1. çiçek bahçesi; 2. fıskıyeler, çeşmeler ve havuzlarla birlikte taraçalar sistemi; 3. uçta bulunan *bosco* (koru). Evler, bu üç bölümden herhangi birinin yanına yapılırdı. Üç yüzyıl boyunca italyan sanatçıları yeni yeni biçimler ve daha büyüleyici etkiler peşinde koştular, aşırı ve göz yorucu süslemelere yer veren barok üslûbuna, oradan da İngiltere ve Fransa'nın etkisiyle romantik ve natüralist üslûplara geçtiler.

XV. yy. sonlarıyle XVI. yy. başlarında, fransız krallarının İtalya'ya akınları, İtalya'dan alınan unsurlarla, fransız mimarlık planlarında kesin değişikliklere yol açtı. Fakat az sonra iklim, topografya, sosyal ve iktisadî ayrılıklar sebebiyle italyan villa tipinin Fransa'ya uygulanamayacağı anlaşıldı. Elli yıl kadar süren din savaşları, bu girişilen çabaları durdurdu. Sonra Henri IV devrinde bu çeşit mimarlığa karşı yeniden ilgi uyandı ve bu ilgi Richelieu ve Louis XIII devrinde de sürdü. Bunlara örnek olarak, Saint-Germain-en-Laye (1610), Paris'teki Luxembourg (1615) ve Rueil (1627) sayılabilir.

Louis XIV devrinde (1643-1715), gerek André Le Nôtre'un (1613-1700) ustalığı ve çabaları, gerek kralın bitip tükenmeyen sermayesi sayesinde Fransa'da «grand style» (yüce üslûp) gelişti. Le Nôtre, italyan mimarlarının, suya, gölgeye ve güneş ışığının vurduğu yerlerle gölgelik yerler arasındaki zıtlığa ve hiç bir yerde eşine rastlanmayan, geometrik şekillere göre düzenlenmiş bahçelere ve bitkilere ne derece önem verdiklerini biliyordu. Bunlara benzer etkileri, kabaca da olsa Fransa'da yaratmayı başardı. Bu devir aynı zamanda sömürgeciliğin yayılma devri olduğu için Amerika ve Asya'dan yeni yeni bitkiler satın alındı ve bahçe mimarlığına uygulandı.

Fransa'daki Rönesans ile çağdaş olan, Hindistan'daki moğol hanedanı, iran üslûbunda bahçeler yarattı. Bu bahçelerde iklim ve saray hayatının gereklerine uyuluyor, havayı serinletmek için zarif fıskıyeli havuzlardan, renk ve koku zevki için de çok sayıda çiçek kümesinden yararlanılıyordu. Bu moğol bahçeleri, gerek büyüklük, gerek göz kamaştırıcı güzellikleri bakımından, eşsiz denilebilecek niteliktedir. Bunlara örnek olarak Keşmir (1619) ve Lahor'daki (1634) Şalimar bahçeleri gösterilebilir. Le Nôtre'un geliştirdiği mimarlık ilkeleri yüz yıldan fazla bütün avrupa ülkelerinde benimsendi. Avusturya, İngiltere, Almanya prenslikleri, Hollanda, Rusya ve iskandinav ülkeleri hep birden fransız üslûbunu taklide yöneldiler. Fakat bu ülkelerdeki iklim, topografya, sosyal şartlar ve malî durum Fransa'dakinin aynı değildi. Bu yüzden bu çeşit mimarlık bu ülkelere başarılı bir şekilde uygulanamıyor ve «yabancıların mimarlığı» diye adlandırılıyordu. İngiltere'de, 1685'te Charles II devrinde bu «yabancı üslûp»a karşı duyulmağa başlanan genel hoşnutsuzluktan dolayı «tabiî biçimler»e dönme yolunda çabalara girişildi. Bu sıralarda İngilizlerin, Uzakdoğu ile, özellikle Çin ile yaptıkları ticaret sonucu ingiliz-çin üslûbu ortaya çıktı. Kısa ömürlü olan bu üslûbun yerini mantığa daha uygun olan romantik üslûp aldı. İngiliz-çin üslûbunun bir aşaması olan romantik üslûbu, İngiltere'de Humphry Repton (1751-1818), Almanya'da ise Herman von Pückler Muskan (1785-1871) başlattı.

Repton'ın İngiltere'de düzenlediği park-bahçeler Amerika'ya örnek oldu. Bu konuda Andrew Jackson Downing'in öldüğü sıralarda (1852), A.B.D.'de sanayinin gelişmesiyle şehirlere akın başlamıştı. Downing, kalabalık yerlerde, halka açık parklar meydana getirerek «yaşama şartlarını ıslah» hareketinin öncüsü olmuştu. Calvert Vaux (1824-1895) ile Frederick Law Olmsted'in (1822-1903) bu konudaki çalışmaları bahçe mimarlığında natüralist üslûbun gelişmesine yol açtı. Bu hareketin sonucu olarak, New York City'deki Central Park (1858), daha sonra Brooklyn'deki Prospect Park (1870) ve Boston'daki Franklin Park (1880) ortaya çıktı.

Yeni şehirlerin planlanmasında, bahçe mimarlığı ilkelerinin uygulanmasını savunan diğer mimarlar, özellikle Horace William Shaler Cleveland (1814-1900) park fikrini batı devletlerine yaydılar. Olmsted'in bir ortağı olan Charles Eliot'ın (1859-1897) çabaları Boston'da park sistemini, geniş arazi parçaları ve dairesel park yollarıyle, en olgun şekline ulaştırdı. XX. yy. başlarında büyük arazilerde olduğu kadar küçük arazilerde de park üslûbunun genel niteliği korundu. Avrupa'da eski meydanlar bozularak park haline sokuldu. Dünya savaşları, kurulu iktisadî ve sosyal düzeni yıktıkları gibi, mevcut sanat üslûplarına karşı da bir hoşnutsuzluk yaratmıştı. Bunun üzerine, Fransa ve Almanya'da, bahçe mimarlığında yeni denemelere girişildi.

— Huk. *Mimarlık sözleşmesi* bir istisna sözleşmesidir. (Bk. İSTİSNA *sözleşmesi*.) Mimarın sadece plan yapmayı değil inşaatın yapımını denetlemeyi de borçlanmış olması, bu sözleşmenin, istisna sözleşmesi olma niteliğini değiştirmez. Çünkü her iki durumda da mimar bir eser yaratmayı, yani bir sonuç elde edilmesini borçlanmıştır. (LM)

MİMAROĞLU (İlhan), türk müzik tenkitçisi, bestecisi (İstanbul 1926). Galatasaray lisesini (1945) ve Ankara Hukuk fakültesini bitirdi (1949). Rockefeller vakfından yararlanarak New York'a gitti. Columbia üniversitesinde müzikoloji, müzik tarihi, kompozisyon ve opera yöneticiliği eğitimi gördü

(1955-1956). Eserleri: *Amerika Sesleri* (1956); *Caz Sanatı* (1958); *Musiki Tarihi* (1961); *On Bir Çağdaş Besteci* (1961). Besteleri: *Klarnet ve Viyolonsel İçin Gereksiz Parçalar; Tek Klarnet İçin Monolog; Trio* (1961); *Piyano İçin Bagateler; Keman ve Orkestra İçin Çalışma; Yaylı Kuartet İçin Parodi.* (M)

MİMAR SİNAN. Bk. SİNAN *Mimar.*

MİMARSİNAN, esk. **Gırlavuk,** Kayseri ili Merkez ilçesinde, şehrin kuzeydoğusunda kasaba, 311 nüf. (1965). Belediye. Mimar Sinan'ın doğum yeri. (M)

MİMAS, Satürn*ün, 1789 eylülünde W. Herschel tarafından keşfedilen ilk uydusu. (L)

MİMAS. Yun. mit. Uranos ile Gaia'dan doğan dev. Zeus onu yıldırımıyle öldürdü. (L)

MİMBER veya **MİNBER** i. (ar. *minber*). Camilerin içinde hatibin çıkıp vaız verdiği, hutbe okuduğu yüksek ve merdivenli kürsü: *O andan itibaren medresede ders vermeği, mimberlerde va'zetmeyi, yüksek makamlara geçip oturmayı bıraktı* (N. Araz). *Hazreti Ali, kalkıp gittikten sonra Hazreti Osman minbere çıktı. Hutbe okudu* (Cevdet Paşa).

— *Esk. Mimber-i nüh-paye,* dokuz basamaklı mimber. («Dokuz felek üstünde Tanrı'nın tahtı» anlamında kullanılır.)

— ANSİKL. Genellikle cami ve mescitlerde bulunan *mimber,* islâm diniyle birlikte ortaya çıktı. Hz. Muhammed, mescitte, cuma günleri toplanan halka bazı açıklamalarda bulunmak için, yüksekçe bir yere çıkar, orada konuşurdu. Mimber adı verilen bu yer, zamanla belli bir biçim ve düzene kondu.

Mimberler, büyük camilerde mihrabın sağındadır. Küçük bir sahanlığı ve merdiveni vardır. Ancak bir kişinin rahatça sığabileceği büyüklükte olan mimberin sahanlık bölümü kubbelidir. Bazılarında kapı, bazılarında kapı yerine yukarıdan aşağıya doğru inen kumaş perde bulunur.

Mimberler ahşap veya mermer (bazen de bir başka taş türü) olabilir. Oymacılık sanatı en ince şekliyle mimberler üzerinde gelişmiştir. İran ve arap camilerinde eski bir geleneği olmasına rağmen mimber oymacılığı asıl gelişmeyi anadolu sanatında gösterdi, özellikle Selçuklu ve Anadolu beylikleri döneminde en güzel örneklerini verdi, Osmanlılar ise bu geleneği devam ettirdiler. Mimberlerde oymacılık ile hat sanatı birlikte kullandı, mermer veya ağaç malzeme üzerine stilize harfler, ayetler, Allah, Muhammed v.b. kutsal kelimeler birer motif olarak işlendi. Bazen de, hat sanatının elemanları yerine, çiçek, yaprak, geçme v.b. motifler kullanıldı.

Bu motifler ya mermere, ya ağaca işlenir. Motiflerin işlenmesinde de ayrı yollar vardır. Motif, konacağı tabana (mermer veya ağaç) oyulur veya kakılır. Birincisinde oymacılık, ikincisinde kakmacılık sanatı uygulanır. Mimberlerin sağ ve sol kanatları bazen ince işlenmiş parmaklıklı, kıvrımlı, girintili çıkıntılı, bazen düz olur. Selçuklu ve osmanlı camilerindeki mimberlerin kubbesinde genellikle altın alemler bulunur. Mimber örtüleri altın veya sim işlemeli kadife ve benzer değerli kumaş veya çuha olabilir. Bu örtülere genellikle ayetler, «istif» denen yazı üslûbuyle, işlenir.

Osmanlılarda büyük camilerde mermerden yapılan mimberler, küçük camilerde ahşaptır. Mimber motifleri genellikle resim yazısını andırır. Ayetler, yazının bütün üslûp ve incelikleri ortaya konarak nonfigüratif bir tablo gibi işlenir. Mimberin giriş yerinde sağda ve solda altın veya altın kaplama iki trabzan topuzu bulunur. Bunlar, bazen birer alem özelliği gösterir. Osmanlı cami mimarîsinde, bir iç süsleme sanatı olarak gelişen mimber yapımı, camilerin sanat değeriyle eş özellikler taşır. Bazen mimbere çıkılan merdivenin yanlarına konan korkuluklar da değişik çiçek veya yaprak motifleriyle donatılır. Mimberlerde kullanılan malzeme (mermer veya ahşap) bunlarda da kullanılır.

Konya'da, Alâeddin camiinde bulunan 1155 tarihli mimberde, osmanlı mimber sanatının, nasıl selçuklu etkisi altında kaldığı, hangi doğrultuda geliştiği görülür. Mimberlerde görülen süsleme sanatı, cami mimarlığında olduğu gibi XVIII. yy.dan sonra duraklamağa, XIX. yy.da gerilemeğe başlar. İnce süslemelerin yerini, birtakım değişmez üslûp ilkelerine dayanan ve eskiyi olduğu gibi sürdürme, eskiden yapılanı değiştirmeden, yenileştirmeden koruma eğilimi aldı. Bu yüzden yakın yüzyıllarda, mimber işçiliğinde bir gelişme olmadı. Selçuklularda en güzel mimberler Konya'da yapılırdı, Osmanlılarda iç süsleme sanatının bir dalı olarak benimsenen mimber işçiliği, Bursa, İstanbul, Edirne illerinde önem kazandı. Bugün bir sanat değeri taşıyan mimberlerin en gelişmiş örnekleri İstanbul'da bulunur. Anadolu camilerinde sık sık yapılan savaşlar ve saldırılar yüzünden büyük cami mimarlığı çok gelişemedi; bu yüzden Konya, Sıvas ve Erzurum illeri dışında selçuklu sanat eserleri arasında ayrı bir değer taşıyan mimber örnekleri bugüne kadar gelmedi. (M)

MİMETASTER i. Almanya'da bazı şist tabakalarında bulunan ve denizyıldızını andıran eklembacaklı fosil hayvan. (Belki de bir *marrellomorpha*'dır.) [L]

MİMETEZ i. (kurşun fosfata benzediği için, yun. *mimetes,* taklitçi'den fr. *mimétèse*). Miner. Formülü $Pb_5(AsO_4)_3Cl$ olan klorlu tabiî kurşun arsenyat; yoğunluğu 7,2 ile 7,8 arasında değişir. (Mimetez altıgen sistemde billûrlaşır ve piromorfit ile eşbiçimlidir.) [L]

MİMETİDAE çoğl. i. *Mimetus* ile ona yakın cinsleri kapsayan örümcekler familyası. (Bunlar belirli bir yere ağ yapmaz, bitkilerin ve çalıların üzerinde ağır ağır dolaşırlar.) [L]

MİMETİK sıf. (fr. *mimétique*). Mim ile, taklit ile ilgili.

— Fizyol. ve Ted. Bazı sinirlerin, özellikle sempatik ve parasempatik sinirlerin irkilmesine benzer etkiler doğuran maddelere denir. (Bunlar sempatiko-mimetik ve parasempatiko-mimetik diye ikiye ayrılır.) [L]

MİMETİT i. (fr. *mimétite*). Miner. *Eşanl.* MİMETEZ.

MİMETİZM i. (yun. *mimeisthai,* taklit etmek > fr. *mimétisme*'den). Bazı hayvan veya bitki türlerinin, gerek içinde yaşadığı ortamla, gerek kendilerine saldırması mümkün canlılarla veya kendilerinin saldıracağı canlılarla olan benzeşikliği. ‖ *Teşm. yol.* Tavır ve hareketlerin mihanikî taklidi.

— ANSİKL. Biyol. *Mimetizm* pek çok çeşide ayrılabilir: 1. *homokromi* (hayvanların, yaşadıkları ortamla renk benzeşikliği); 2. *koruyucu mimetizm* (zararsız hayvanların, kendilerini avlayacak tehlikeli ve saldırgan hayvanlardan korunmak için o hayvanların görünüşünü alması); 3. *tehlikeli mimetizm* (etçil hayvanların görünüşte zararsız hayvanlara benzemesi); 4. *Bates mimetizmi* (aynı bölgelerde yaşayan ve aynı alanlarda birlikte uçuşan kelebeklerin birbirine benzemesi); 5. *Müller mimetizmi* (birçok hayvanın aynı rengi alması). Son iki mimetizm koruyucu veya savunucu olabilir. Mimetizm, tabiî ayıklanmaya imkân veren etkili bir savunma yolu sayılır; çünkü iyi korunamayan türler, bu yolla yaşamak imkânını bulur. Fakat insan gözünün seçemediğini avcı hayvanın gözü pek âlâ seçer: böcekçil kuş bir yaprak yığınının içinde bulunan çekirdeği hemen fark eder. Çok sık görülen ve tartışma götürmeyen mimetizm olayı ile onun hâlâ tartışılan faydasını birbirinden ayırmak gerekir. (L)

MİMETUS i. Yeryüzünün sıcak ve nemli bölgelerinde yaşayan örümcek. (Mimetuslar diğer örümcekleri yiyerek beslenir. *Mimetidae* familyasından.) [L]

MİMÎ sıf. (ar. *mim,* m harfinden *mimî*). «Mim» harfi ile ilgili.

— Gram. *Esk. Masdarı mimî,* başında *m* harfi bulunan mastar. (L)

MİMİAMBOİ i. (yun. k. *mimos* ve *iambos*'tan). *Esk.* vezin. Mim'lerde kullanılan vezin

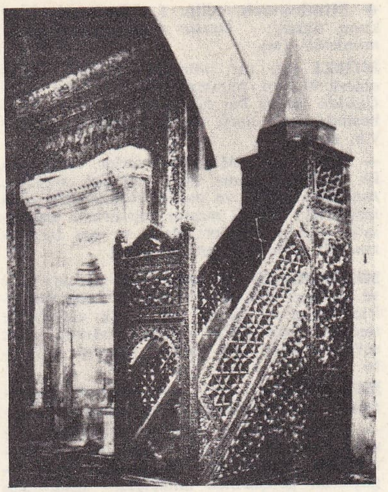

mimber
Alâeddin camii,
Konya

(meselâ Herondas'ın mimlerinde). [Mimiamboi, son ayağı bir spondeios olan üç ölçülü bir iambostur.] (L)

MİMİCO, Kanada'da (Ontario) şehir, Ontario gölü kıyısında, Toronto yakınında; 18 200 nüf. (L)

MİMİDAE çoğl. i. Karatavukgillere (ardıçkuşu, karatavuk v.b.) yakın ötücü kuşlar familyası. (Amerika'da yaşayan bu kuşların çoğu mimus [taklitçi] adıyle tanınır.) [L]

MİMİK i. (yun. *mimikos;* lat. *mimicus*'tan fr. *mimique*). El, kol, yüz hareketleriyle düşünceyi ifade etme sanatı: *Manzum bir masalın musiki ve mimikle icra ve ifadesi idi* (Y. K. Karaosmanoğlu). *Bütün rolleri, şahısların sesleri, tavırları, mimikleriyle tek başına oynamıştı* (Y. Z. Ortaç). *Çok anlamlı bir mimik.* ‖ Yüz kaslarının kasılmasıyle bakış ve çizgilerde meydana gelen değişikliklerden doğan yüz ifadelerinin bütünü.

— ANSİKL. *Mimik,* çocuğun çevresiyle başlıca haberleşme aracı olan basit bir dildir; mimik ilkel topluluklarda da oldukça önemli bir rol oynar. Gelişmesi boyunca, mimik, gerek eğitim yoluyle, gerek kendi kendini yetiştirme yoluyle daha kontrollu bir hal alır, çok ölçülü ve iradî bir şekilde ortaya çıkar. Mimiğin bozulduğu haller de vardır; meselâ, bazı akıl hastalıklarında, özellikle erken bunamada mimik hareketleri ile içinde bulunulan ortam arasında bir uyumsuzluk vardır. *Prosopoloji* adı altında incelendiği zaman, mimik, karakteri tanıma imkânını verir. Oyuncuların iradî olarak yaptıkları mimikler kendiliğinden olmayan duyguları taşır, yani bunlar sunî bir şekilde hissedilmiştir ve bir metnin, bir ortamın itişiyle, içtepisiyle uyandırılmış duygulardır. (LM)

Mimi Pinson, Alfred de Musset'nin masalı (1845). Bu eser, uçarı işçi kız, kadın şapkacısı, çamaşırcı veya tütün satıcısı, sonunu düşünmeyen, ama iyiliksever ve yufka yürekli kadın tipini canlandırır. Bayard ile Dumanoir bu eserden ilham alarak bir vodvil yazdılar (*Variétés,* 1845). [L]

MİMİYE (*Muhammed* adının başındaki ar. *mim* harfinden *mimî*> *mimiyye*). Din. Şiî mezhebine bağlı tarikat. El Feyyaz bin Ali tarafından kuruldu (IX. yy. sonları). Halife Ali'nin Allah'ın gözü olduğuna, Allah'ın onda görünüş alanına çıktığına inanır. Bu tarikat, islâm dini kurallarına aykırı olduğundan pek gelişemedi. (M)

MİMLEME i. (*m* harfinden ve sesinden). Leng. Eski Akkadcada isimlerin ve bazı fiil biçimlerinin özelliği olan kelime sonundaki *m*'yi (kök dışında kalır) belirtmek için asurbilimcilerin kullandığı terim. (L)

MİMLEMEK geçl. f. (*mim*'den *mim-le-mek*). Bir kimseyi kötü bir davranışı sebebiyle, hakkında iyi düşünülmeyenler ve şüpheliler sırasına koymak: *Öğretmen, yaramaz çocuğu mimledi.*

Foto. A. Güler (MEYDAN)

◆ **Mimlenmek** edilg. f. Mimlemek işine konu olmak: *Derste kopya çektiği için mimlendi.* (M)

MİMLİ sıf. (ar. *mim*'den *mim-li*). Kötü olarak bilinen, mimlenmiş (kimse, yer v.b.): *Okulda mimli bir öğrenciydi.* ‖ Arap alfabesinde *mim* harfi ile işaretlenmiş (kitap v.b. nesne).

— Gram. *Esk. Mimli mastarlar,* Arapçada ilk harfleri «mim» olan *mef'alet, mef'ilet, mef'ulet, mef'al* ve *mef'il* vezinlerinde olan mastarlar. (Mimli mastar yapılırken mastarların ekleme harfleri atılır ve baş taraflarına bir *mim* harfi getirilir.) [M]

MİMNERMOS Kolophon'lu, yunanlı şair ve müzikçi (M. Ö. VII. yy.). Yurtsever şiirler besteledi, daha çok aşk elejileriyle tanındı. İskenderiye okulu tarafından çok sevilen şiirlerinden yalnız parçalar kalmıştır. (L)

MİMODRAM i. (fr. *mimodrame*). Pandomima tarzında temsil edilen oyun.

— Psikol. Konusu önceden belirlenmiş bir sahne oyunu; oyuncular, bazı davranış kurallarını uygulamayı öğrenmek ve hayalgüçlerini geliştirmek amacıyle, tasarlanan duruma göre hareket ederler: *Sanayi psikolojisinde, mimodram, özellikle satıcıların yetiştirilmesi ve alıştırılması amacıyle kullanılır.* Bk. ayrıca PSİKODRAM, SOSYODRAM. (L)

MİMOGRAF i. (fr. *mimographe*). Mim sanatçısı: *Mimograf Laberius.* (L)

MİMOGRAFİ i. (fr. *mimographie*). Mimikler veya pandomimacılar üstüne inceleme. (L)

MİMOUN (Alain), fransız atleti (Le Télagh, Cezayir 1921). 1948 ve 1952 Olimpiyatlarında 10 000 metre ve 1952 Olimpiyatında 5 000 metre ikincisi, 1956 Melbourne olimpiyatında maraton şampiyonu oldu. (L)

MİMOZA i. Bot. Bk. KÜSTÜMOTU.

MİMRAZ sıf. (ar. *maraż*'dan *mimrāż*). *Esk.* Hastalıklı, sağlığı bozuk. (M)

MİMULUS i. («küçük mim» anlamında lat. k.). Kırmızı noktalı sarı çiçekleri bulunan otsu veya ağaçsı bitki. (Gözeneklerindeki hareket dolayısıyle bu ad verilmiştir.)

— ANSİKL. *Mimulus*'ların yaprakları karşıt, çiçekleri iridir. Biryıllık veya çokyıllık türleri bahçelerde, gölge yerlerde, dere kenarlarında yetiştirilir. (L)

MİMUSOPS i. Sıcak bölgelerde yetişen sütlü ağaç. (*Sapotaceae* familyasından.)

— ANSİKL. *Mimusops*'lar almaşık parlak yapraklı, beyaz veya sarı çiçekli ağaçlardır. Tropikal bölgelerde otuz kadar türü yetişir ve hepsi sütlü bir sıvı salgılar. Hindistan ve Filipinler'de yetişen *Mimusops Elengi*'nin meyvesi kırmızıdır ve yenir. Afrika'da yetişen türlerinden *M. djave (Baillonella toxisperma), M. Africana (Mumoria Africana), M. Congoleniis (Autranella Congolensis)* ve *M. Heckelii*'den kereste elde edilir. Bk. MANİLKARA. (L)

MİN önek (ar. *min*). *Esk.* [...] den, [...] den beri, [...] den dolayı, [...] den ötürü. ‖ *Min-ba'd.* Bk. MİNBAD. ‖ *Min-cihetin,* bir bakıma, bir yönden. ‖ *Min-cümle,* bu cümleden, bu cümleden olarak. ‖ *Min-el-arş ilel-ferş,* gökten yere kadar, baştan sona. ‖ *Min-el-aşk,* aşk yüzünden, aşk sebebiyle. ‖ *Min-el-bâb ilel-mihrab* («kapıdan mihraba kadar»), baştan başa, hepsi. ‖ *Min-el-bidâyeti ilen-nihâye,* başlangıçtan sonuna kadar. ‖ *Min-el-evvel,* önceden beri, öteden beri, evvelden beri. ‖ *Min-el-evvel ilel-âhir,* baştan sona kadar. ‖ *Min-el-ezel,* ezelden beri: *Minelezel seni sevmiş meğer benim ruhum / İlelebet seni ancak sever benim ruhum* (A. Ekrem Bolayır). *Birinde zehr-i hakikat birinde şehd-i hayal; / Minelezel iki peymane-i mukadderden* (Tevfik Fikret). ‖ *Min-el-garaib,* şaşılacak şey. ‖ *Min-el-kadim,* eskiden beri, eski çağlardan beri: *Bir itiyattır bana mesrî min-el-kadim* (Yahya Kemal). ‖ *Min-es-serâ ilesSüreyya* («yeryüzünden Ülker yıldızına kadar»), yerden göğe, tamamen. ‖ *Min-evvelihi ilâ âhirihi,* bir uçtan öbür uca, bütün ayrıntılarına varıncaya kadar. ‖ *Min-gayri,* olmayarak. ‖ *Min-gayri haddin,* haddim olmayarak, edep dışı olarak. ‖ *Min-gayri resmin,* resmî olmayarak. ‖ *Minhays,* [...] konusunda. ‖ *Min-hays-i mecmu,* hepsi. ‖ *Min-hüm,* onlardan. ‖ *Min-indillah,* Tanrı tarafından: *Ola çün cezbesi min-indillah / Etme meczube hakaretle nigâh* (Sümbülzade Vehbi). ‖ *Min-kıbel-ir-rahman,* Tanrı tarafından. ‖ *Min-küll-il-vücûh,* her taraftan, her yönden.‖ *Min-tarafillah,* Tanrı tarafından: *Lakin Hazret-i Eş'iya aleyhisselâm Âsûriye askerinin min tarafillah münhezim olacağını evvelce haber verdi* (Cevdet Paşa). ‖ *Anha minha,* şundan bundan, şöyle böyle. ‖ *Yevmen min-el-eyyâm,* günlerden bir gün. (M)

MİN, Çin'de ırmak; Sı-çuan Alpleri'nin ortasındaki derin boğazları aştıktan sonra, Tang dzı kiang'a dökülür; verimli Çıng-du ovasını sular. —Çin'de ırmak, Fukin dağlarında doğar ve Fucou'yu suladıktan sonra Çin denizine dökülür. (L)

MİN, Eski Mısır dininde erkeklik ve üreme tanrısı. Hasat yortularında tapınılan başlıca tanrı olan Min, tabiattaki üretme gücünü temsil ediyordu. Sonraları çok yayılan Min kültünün bellibaşlı merkezleri, Panopolis (veya Khemmis, bugün Akhmim) ve Coptos'tu (bugün Quft). Min sonraları Mısırlıların Amon-Ra'sı ve Yunanlıların Pan'ı ile bir tutuldu. Sağ elinde bir kamçı tutan bir İthyphallikos figürüyle temsil edilir. Başında koskocaman iki tüyle birlikte aşağıya doğru sarkan uzun ve dar bir bayrak bulunur. Min'e adak olarak sunulan başlıca hayvan koç'tu. (M)

MİNA i. (ar. *mînā*). *Esk.* Liman. (M)

MİNA i. (fars. *mīnā*). *Esk.* Şişe (özellikle şarap şişesi). ‖ Mine. ‖ Gökyüzü. ‖ *Mina-fam* (veya *mina-reng*), gök mavisi, cam rengi. ‖ *Mina-kâr,* mine işleyen usta.‖ *Mina-kârî,* mine işleme işi. ‖ *Kasr-ı mina,* gökkubbe. (M)

MİNA, Cezayir'de vad, Şelf'in kolu (sol kıyı). Mina, Frenda ve Daya dağları ile Varsenis dağları arasındaki önemli yapısal çöküntüde akar. Büyük sulama çalışmaları yapılan *Mina ovası*'nda, turfanda sebze ve meyve ile yemlik bitki yetiştirilir. (L)

MİNA, Mûna da denir, Mekke'nin kuzeyinde, Arafat'a giden yol üzerinde kutsal yer. Kuzeybatı doğrultusunda dar bir vâdi içindedir. Hz. Muhammed ile Medineliler arasında görüşmelerin yapıldığı Akabe şehri bu vâdinin ucundadır. Akabe'ye yakın bir yerde hacılar tarafından taşlanan bir duvara dayalı ilk cemre* vardır. Bunun kuzeyinde orta, daha ileride ise üçüncü cemre bulunur. Vâdinin kuzeyinde ve sağda Mescid ül-Hayf yer alır. Bu yapı iki kere onarım gördü. Hacılar gecelemek için çadırlarını burada kurarlar. Mina'daki hac törenleri İslâmlıktan önceki dinlerden kalma geleneklere göre yapılır. Haccın, Mina'nın kuzey bölgesindeki Sabir'de yapılması bu eski gelenekler yüzündendir. Bu bölge eskiden beri kurban yeridir. Hz. Muhammed, bu geleneği değiştirmek için yalnız Sabir'de değil Mina'nın her yerinde kurban kesilebileceğini ileri sürdü. Mekke'ye gelen hacılar öğle namazını Mina'da kılar; ertesi gün, güneş doğduktan sonra Arafat'a doğru yola çıkarlar; Arafat'a vardıktan bir gün sonra da kurban kesilir. Daha sonra, Akabe'de şeytan taşlama töreni yapılır. (M)

MİNA (Francisco ESPOZ Y). Bk. ESPOZ Y MİNA.

MİNAÇ (Vladimir), slovak yazarı (Klenovec 1922). Romanlarında, İkinci Dünya savaşının doğurduğu siyasî ve toplumsal sarsıntılar açısından, insanın yeni kaderi üstüne görüşlerini dile getirdi: *Smrt Hodi po Horach* (Ölüm İsanlar Arasında Kol Geziyor) [1947]; *Modre Vlny* (Mavi Dalgalar) [1951]; *Vçera a Zavtra* (Dün ve Yarın) [1956]; *Zivio Mrtvi* (Canlılar ve Ölüler) [1959]; *Çanlar, Günü Haber Veriyor* (1961); *Mutluluk Kaynağı* (1965). [L]

MİNA el-AHMEDİ, Kuveyt prensliğinde liman şehri, Basra körfezi kıyısında; petrol boru hattıyle Burgan petrol yatağına bağlıdır. Küçük rafineri. (L)

MİNAHASAN'LAR veya **MİNAHASA'LAR,** Selebesler'de (Indonezya) malezyalı hıristiyan halk. Kahve ağacı yetiştirilen adanın kuzeyindeki yarımadanın ucunda yerleşme bölgesine adını vermiştir. Büyük kısmı protestandır. (L)

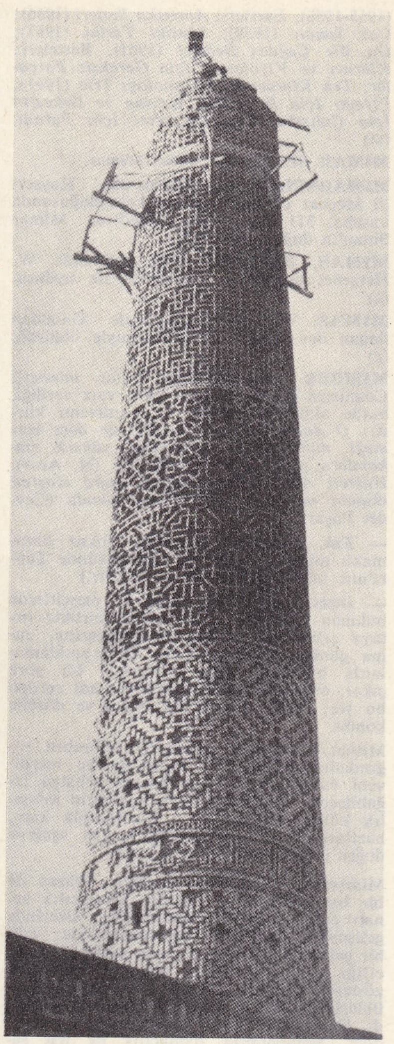

Tarıkhane minaresi (XI. yy. başı), Damgan (İslamische Architecture adlı eserden)

MİNAKOP i. Zool. Bk. KÖTEKBALIĞI.

MİNA'LAR, Batı Afrika'da zenci halk. Togo'da kıyı boyunda ve Aşağı Dahomey'de yaşarlar. Aşanti asıllı olan Mina'lar balıkçılıkla geçinirler. (L)

MİNAM i. (r. *ni'met*'ten *min'âm*). *Esk.* Çok bağış yapan. (M)

MİNAMOTO, birçok japon ailesinin adı, Kurucuları imparator soyundandı (IX. yy.). IX. ve X. yy.larda on kadar *Minamoto* klanı vardı; her biri genel olarak oturduğu köyün adıyle anılırdı: Nitta, Tokugava, Matsudayra, Aşikaga, Akamatsu v.b. gibi. Bunlardan Seyva-Genci adıyle anılan klan, yine imparatorun soyundan gelen Tayra ailesiyle uzun bir çekişmeden sonra, 1185'te Kamakura çoğunluğu kurdu.

Japon şövalyeliğinin altın yılı olan XII. yy. başında, Minamoto'larla Tayralar arasındaki çetin mücadeleler, japon şairleri, romancıları ve oyun yazarları için büyük bir ilham kaynağı oldu. (L)

MİNAR. Bk. DİLEKTEPE.

MİNARAT çoğl. i. (ar. *minâre*'den *minârât*). *Esk.* Minareler: *Ey kubbeler ey şanlı mebani-i münacat / Ey doğruluğun mahmili ezkâr-ı minarat* (Tevfik Fikret). [M]

MİNARDİ (Tommaso), italyan ressamı

Foto. MEYDAN

(Faenza 1787 - Roma 1871). Caravaggio'dan ve flaman tipi kuzey resminden ilham aldı (*Kendi Portresi,* Uffizi malerisi, Floransa; *Emvas'da Son Akşam Yemeği,* Faenza, Pinacoteca, 1807). Sonra XV. yy. sonlarını ve özellikle umbria resmini inceleyerek, mistik ve dinî konulara yöneldi: *Bâkire Meryem'in Görünmesi* (Roma, Sant'Andrea al Quirinale), *Rosario Madonna'sı* (Roma). Bu tablolarda genç Raffaello'nun zarifliğine erişmeğe çalışmış, ancak soğuk ve yapmacık bir taklitten öteye gidememişti. Çeşitli yazılarında mistik-biçimsel sanat anlayışını (pürizm) savundu. (L)

MİNARE i. (ar. *nūr*'dan *minâre*). Namaz vaktinin geldiğini bildirmek için camilerde müezzinin çıkıp ezan okuduğu, bir veya birkaç şerefesi olan, yüksek ve ince yapılı kule: *Minareler arkasından, / Gelen gecelerim vardır* (F. H. Dağlarca). *Asfalt ilerledikçe, minareler de uzaklaşmakta devam ediyordu* (F. R. Atay). *O bana Üç Şerefeli'nin minarelerini hatırlamıştı. Üç Şerefeli'nin minarelerine bilindiği gibi, müezzinler birbirini görmeden ayrı ayrı merdivenlerden çıkar* (A.H. Tanpınar). ‖ *Minare külâhı,* minarenin en ucundaki konik, sivri kısım.

— ÇEŞ. DEY. *Minare boyu,* aşağı yukarı 20 ile 30 metre arasında değişen bir yüksekliği anlatmak için kullanılır: *Fakat altımızdaki eski bir ford, yokuşlar iğri büğrü, dimdik ve minare boyu uçurumlarla dolu* (R. H. Karay). ‖ *Minare gibi,* çok uzun. ‖ *Minare gölgesi, davul tozu. Halk dili.* Saçma, boş şeyleri belirtmek için kullanılır: *Amerika'dan davul tozu getiriyor. Buradan da minare gölgesi gönderiyor* (B. Felek). ‖ *Minare kırması,* uzun boylu (kimse). ‖ *Minarelere kaftan giydirmek,* dinî vesilelerle, minarelerin koni şeklindeki üst kısımlarını kandillerle donatmak (aydınlatmak).

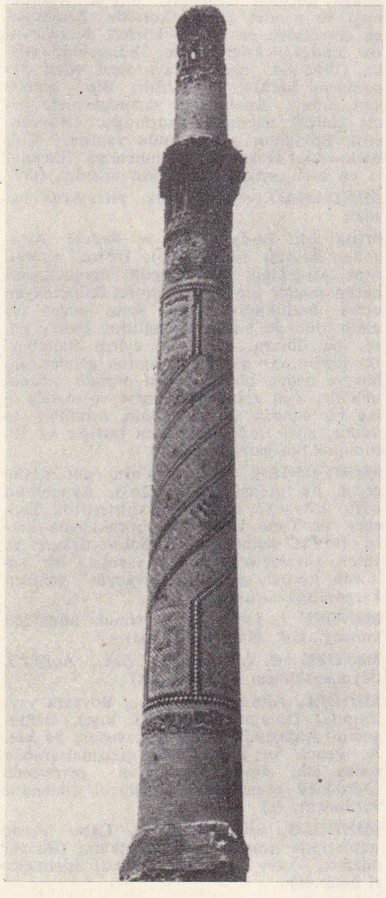

Ziar minaresi (XIII. yy.), Isfahan (İslamische Architecture adlı eserden)

Foto. MEYDAN

— Din. *Minarei beyza,* hıristiyan inanışına göre İsa peygamberin yargı gününden önce yere ineceği beyaz minare (Şam).

— ANSİKL. *Minare* kelimesi, İslâmiyetten önce gözetleme ve işaret kulesi veya zafer takı manasında kullanılırdı. Bu tür yapılara Çin'den geçerek Büyük Okyanus'a kadar, bütün Asya'da rastlanırdı. Boyları bugünkü minare boyundan çok kısa olmakla birlikte bunlara minarelerin öncüsü olarak bakılabilir. Bu tür kuleler bulunduğu bölgenin durumuna göre taş ve tuğladan yapılırdı. İslâm dünyasında ilk *minare,* Muaviye zamanında Mısır valisi Müslime tarafından *Amr camii*'ne yaptırıldı. Minarenin tabanına *kürsü,* kürsü ile *gövde* arasındaki geçit bölümüne *pabuç,* ezan okunan balkona *şerefe,* onun üzerindeki daha ince gövdeye *petek,* minarenin ucundaki konik çatıya *külâh,* onu taçlandıran madenî kısma da *alem* denir. Bu bölümler arasındaki oranlar minarenin mimarî özelliğini ve üslûbunu ortaya koyar. Selçuklu ve osmanlı devri minareleri arasındaki fark, bu oranların değişmesinden ileri gelir.

Minare, islâmiyetten sonra cami mimarîsinin başlıca unsurlarından biri haline geldi. Doğuda ve batıdaki islâm ülkelerinde, minarelerde şekil bakımından ayrılık vardır. Magrıp, Mısır ve Suriye'de dört veya çok köşeli minareler görülür. Batıda ise minareler sütun görünümündedir. Doğudaki minareler destekler vasıtasıyle katlara ayrılmıştır; her katta, dışarıya pencereler açılmıştır. Bunlar bodur ve ağır bir görünüştedir. Suriye, dört köşe minarelerin anayurdu olarak gösterilebilir. Minareler yerli mezar kulelerinin, mesken ve gözetleme kulelerinin şekline bürünmüş ve bu şekil yaygınlaşmıştır. Müslümanlar önce cahiliye devrine ait kuleleri minare olarak kullandılar. Bu tipler Havran'da (Suriye) görülür. Kiliseler camiye çevrilirken kuleler de minarelere çevrildi. Şam'da halife Velid tarafından yaptırılan *Emeviye camii*'nin (Cami-i Ümeyye) [705] güney yöndeki iki minaresi, eski Yuhanna kilisesine aittir. Kuzey tarafındaki minare ise sonradan eklenmiştir. Filistin'deki minarelerde Mısır etkisi vardır. Dört köşe bir kaide üzerinde yükselen sekiz köşeyle son bulan tipler mimarîye hâkimdir. Gazze'deki *Büyük cami*'nin ve *Hâşim camii*'nin minareleri böyledir. Bu durum Kudüs, Hayfa, Sayda, Sur ve Beyrut'ta görülür. Fakat XIII. yy.a ait *Remle camii*'nin minaresi istinat payeleri, sivri hücreleri ile ayrı bir örnektir. Mısır'daki en eski minare, *Tolunoğlu camii*'nin minaresidir. Bu minare, caminin dışındadır. Birinci katı köşelidir ve at nalı şeklinde pencereleri vardır. İkinci kat ise yuvarlaktır. Dışarıdan her iki kat boyunca merdiven yükselir. En üstteki kat, sekiz köşelidir ve memlûk sultanı Laçin tarafından ilâve edilmiştir. Bundan sonra yapılan minare, *Hakim camii*'nin yontma taştan örülmüş ve üzeri tuğla kaplanmış minaresidir. Bu iki minarenin şekilleri birbirine benzemez. Memlûklar zamanındaki gelişmeler süsleme alanında oldu. Arabistan'da genellikle Filistin'de olduğu gibi bir minare örneği yoktur. Medine'deki *Veli camii*'nin minaresi, suriye minareleri şeklindedir. Bazıları ise osmanlı minarelerinin etkisi altında kalmıştır. Magrıp'ta minareler kalın, dört köşe ve süslü olarak yapılır. Kayrevan'daki *Sidiekber camii*'nin (724) minaresinde en üstte içerlek iki kat vardır. Kör hücreler ile birlikte üç köşesinde mazgal delikleri yer alır. Avluya üç penceresi açılmıştır. Cezayir'e has minare örneği Tlemsen'de çoğu XIII. - XIV. yy.a ait minarelerde görülür. Bunlarda kabartma geometrik şekiller hâkim duruma geçmiş ve pencereler ortadan kalkmıştır. Fakat *Mansure camii*'nin Merinîler zamanında yapılan minaresi Magrıp'a has özellikler taşır. Batıda dört köşe minareler hâkim durumdadır. Ancak XVI. yy.dan sonra Tunus'ta sekiz köşeli minareler görülür. Irak, Cezire ve İran'daki minare mimarlığında da doğudaki gelişmeler meydana gelmiştir. Bu bölgede ayakta kalan en eski minareler Samarra'dadır. IX. yy.a ait bu minareler sarmal kule şeklindedir. Başlangıçta arap sanatından etkilenen, Babil mimarlığına ait özelliklere rastlanır. Bunların ardından dört

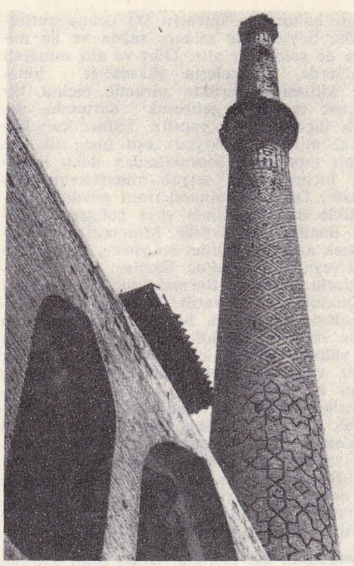

Mescid-i Âli minaresi (XII. yy. sonu), Isfahan (İslamische Architecture adlı eserden)

ve sekiz köşeli minare geleneği doğar; osmanlı hâkimiyetinde sekiz köşeli bir kaide üzerinde, silindir şeklinde minareler yapılmağa başlanır. Rakka'da *Surdışı camii* (X. yy.) ve *Suriçi camii* (XI. yy.). *Nureddin camii* (1166) bunlara örnek teşkil eder. İran'da minarelerin kaideleri sekiz köşelidir. Timur devrinde minareler şekil bakımından son bir gelişme gösterir. Herat'ta kaidesi genellikle beyaz mermer üzerine kabartma yazılarla süslü, gövdesi en üste kadar sedef kakmaları hatırlatan mozaiklerle kaplı minarede bu durum açıkça görülür. Hindistan'da minareler önceleri kendilerine has özellikler taşırdı. *Kutupminar camii* minaresi, islâm dünyasının en yüksek, en güzel minarelerindendir. Minarenin kaidesi üç kat kırmızı kumtaşından, tamir gören üstteki iki kat ise kumtaşı ve mermerden yapılmıştır. Üst kısmında bulunan çardak 1803'te düşmüştür. Dışı oluk şeklinde yuvarlak payelerle süslüdür ve araları ayetlerle doldurulmuştur. XV. ve XVI. yy.da Ahmedâbâd'daki camiler diğer bölgelerden ayrılır. Bunlar, kapıların iki yanında veya çevre duvarlarının köşelerinde, moğol ve iran minareleri gibi çifter çifter yükselir. Hint - Türk imparatorluğunda İran kaynaklı, düz yuvarlak veya perdahlı minareler hâkimdir. Bunların üstündeki çardaklar, bazı değişikliklerle Hindistan'a has özellikler gösterir.

● *Selçuklu minareleri,* arap ve iran minarelerinden olduğu kadar osmanlı minarelerinden de farklıdır. Osmanlılarınkine göre daha kalın ve kısa olan bu minarelerin gövde kısımları, petek kısımlarından daha uzundur. Bunlar genellikle tuğladandır. Dış yüzleri çeşitli renkteki sırlı tuğlalarla, birtakım geometrik biçimler meydana getirecek şekilde örülüdür. Bazı minarelerde gövde kısmı, süslü kalın çubuklarla düşey dilimlere ayrılır. Bazı yüksek minarelerin gövdeleri de orta bölümlerinden süsleme şeritleriyle ikiye bölünür. Selçuklu minarelerinde daha çok taban bölümü önemliydi. Tabanlar, karnaslar ve oyma biçimlerle süslenirdi. Selçuklularda görülen başka bir özellik de minarelerin, taçkapının iki yanına yapılmasıdır. Erzurum'daki *Çifteminareli medrese* ile Sıvas'ta *Gökmedrese* minareleri bu düzendedir. Minarelerin yapımında devirlere göre üslûp değişmeleri görülür.

● *Osmanlı minareleri,* bir, iki, dört veya altı tane olur. Tek olanlarda minare, genellikle caminin sağ tarafındadır; bu kuralın dışına çıkıldığı da olur. İstanbul'da *Firuzağa camii* ile *Azapkapı camii*'nin minareleri sol taraftadır. İki minareli camilerde minareler iç avlu ile caminin birleştiği duvarın sağ ve sol köşelerine oturtulur. Dört minareli olanlarında diğer iki minare, iç avlu cephesinin köşelerine yapılır. Altı minare olursa diğer iki minare cami mihra-

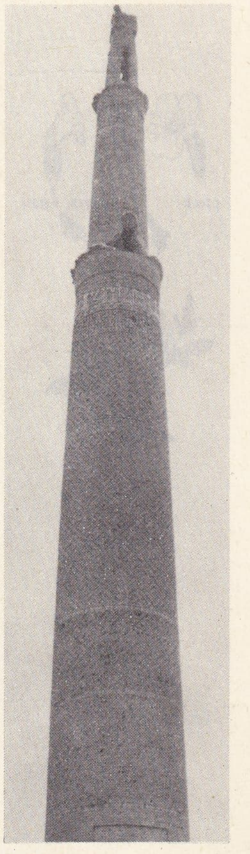

Bağ-ı Kuşane minaresi, Isfahan (İslamische Architecture adlı eserden)

kardinal **MINDSZENTY**

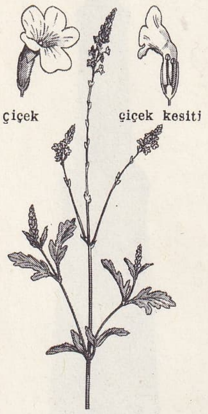

mineçiçeği

bının bulunduğu duvarın iki ucuna yerleştirilir; böylece üç minare sağda ve üç minare de solda yer alır. Dört ve altı minareli camilerde, minarelerin yüksekliği, binanın kütlesiyle birlikte piramit biçimi bir çerçeve meydana getirecek durumda, değişik ölçülere göre yapılır. Yalnız karşılıklı iki minarenin boyları eşit olur. İlk osmanlı minareleri sonrakilerden daha kalındır, biçim olarak selçuk minarelerine çok benzer. Osmanlı minarelerinin gövdeleri genellikle daire şeklinde veya çokgen kesitlidir. Bazıları da yivlidir. Minareyi ince göstermek amacıyle açılan bu yivler, düşey, sarmal veya zikzaklı olur. Bazıları burmalı çubuklarla süslüdür. Burmalı minare örnekleri Selçuklularda da vardır. Osmanlıların klasik devir minareleri, Bursa devrindekilerden daha ince ve güzeldir. Minareyi daha ince ve yüksek tutmak için gövde düşey olarak ensiz ve uzun kitabeliklere ayrılır; bunlar çoğu zaman kabartma kordonlar ve motiflerle süslüdür. Şerefenin altındaki bindirmelik kısım, genellikle karnaslarla gövdeye bağlanır. Barok tarzı minarelerde, bu kısımlarda karnas yerine kenger yapraklarını andıran oyma çıkıntılar görülür. Gövdeye korinthos sütunu gibi düşey yivler açılarak minareye korinthos başlıklı bir sütun görünüşü verilmek istenmiştir.

Minarelerin üst kısımlarındaki ezan okumağa yarayan ve minareden dışarıya taşkın olarak yapılan *şerefe*'yi taştan bir korkuluk çevirir. Bunlar çokgen planlı ve birbirine geçme yüzeylerden meydana gelen, oymalı bir parmaklık şeklindedir. Her devrin üslûbuna göre bu işlemeler değişir. Oymalı yüzeylerin birleştiği köşelerde düşey, dolu kısımlar vardır. Kutsal gecelerde buralara kandil asılır ve iki minare arasına *mahya** kurulur. Bazı minareler iki veya üç şerefeli de olur. Çok şerefeli minarelerden bazılarında her şerefeye çıkan ayrı sarmal merdivenler vardır. Şerefeye çıkan merdivenler, gövdenin içine sarmal olarak yerleştirilir. Bunlarda basamakların dar olan uçları, yuvarlak yapılır ve ortada birbiri üzerine bindirilerek yukarıya kadar devam ettirilir. Demir kenetlerle birbirine bağlanan bu taş basamaklar, minarenin son şerefesine kadar yükselen bir sütun meydana getirir. Bu sütunun üst tarafına bağlanan direğin tepesine *külâh* oturtulur. Minarenin içinden yukarıya çıkan ve külâh boyunda olan bu direğin ucundan, gövdenin daire veya çokgen şeklindeki üst kenarına uzatılan ince merteklerin üzeri tahta kaplanır. Bu ahşap yüzeyin üzeri kurşunla örtülerek külâh meydana getirilir. Minarenin en üstündeki *alem* kısmı, bir bitiş elemanı olarak, daha çok osmanlı yapılarında görülür. Madenden yapılan alemler, bazı büyük camilerde altın yaldızla kaplıdır. Bazı minarelerde külâhlar taştandır. Bu cins külâhlar daha çok XIX. yy.dan sonra yapılan osmanlı minarelerinde görülür. (M)

Minarelihöyük, Toprakkale'nin 7 km kuzeyinde, 40 m yüksekliğinde, konik biçimli höyük. Seton Williams tarafından yapılan araştırmada Kalkolitik çağdan Osmanlı devrine kadar çeşitli devrelere ait seramikler ve kuzeydoğuda bazalttan yapı kalıntıları bulundu. (M)

MİNAS, Uruguay'da şehir, Montevideo'nun kuzeydoğusunda; 32 000 nüf. Ticaret merkezi. (L)

MİNAS (SIERRA DE LAS), Guatemala'da billûrlu sıradağlar, rio Matagua'nın kuzeyinde; 2 500 m. (L)

MİNAS DE RİO TİNTO veya **TİNTO,** İspanya'da şehir, Andalucia'da (Huelva ili), sierra Morena'nın batı ucunun eteğinde; 8 400 nüf. Önemli demirli-bakırlı pirit madenleri. Fenikelilerden kaldığı sanılan yapı kalıntıları, bölgedeki işletmenin (uzun süre bırakıldıktan sonra 1725'te yeniden başlanmıştır) eskiliğini ortaya koyar. (L)

MİNAS GERAİS, Doğu Brezilya'da eyalet; 583 248 km²; 9 789 900 nüf. Merkezi, *Belo Horizonte*. Minas Gerais'e çoğunlukla «dağlık eyalet» adı verilir; çünkü güneyini ve güneydoğusunu kaplayan Mantiqueira ve Espinhaço sıradağları, brezilya yüksek topraklarını meydana getirir. Sao Francisco, rio das Velhas, rio Grande ve rio Doce'nin doğduğu bu bölgeler, suların dağılma merkezidir. Eyaletin güneybatısında, kumtaşı yaylalarıyle *maden üçgeni* uzanır. Minas Gerais'in batı kısmı, Sao Francisco ırmağının vâdisini çevreleyen «*chapada*»-larla örtülüdür. Kuzeyde *chapada Diamantina bölgesi* yer alır.

Kuzeye doğru ilerlendikçe yüksek topraklarn tropikal iklimi, yerini yarı kurak iklime bırakır; ormanların ve savanaların yerini dikenli çalılıklar ve *caatinga* alır. Minas Gerais'e XVIII. yy.-da, altın ve elmas madenlerinin bulunmasından sonra yerleşildi (Minas Gerais, «genel madenler» demektir). Şehirler (Oura Preto, Mariana, Sao Joao d'El-Rei, Sabara Congonhas, Diamantina), altın arayıcılarının kampları yakınında kuruldu. XVIII. yy. sonunda bu «altın çemberi»-nin gerilemesi, alüvyon yataklarının kısırlaşması ve Portekizlilerin sert rejimi, bölgenin yoksullaşmasına yol açtı. Birer turizm merkezi haline gelen eski altın şehirleri eski canlılıklarını kaybetti. Tarım (mısır, manyoka, şekerkamışı tarımı ve hayvancılık) şehirli halkın ve madencilerin ihtiyacına göre gelişmişti. XIX. yy.ın ikinci yarısında güneyde ve güneydoğuda kahve çiftlikleri kuruldu fakat yüksek eğimli yerlerde kurulduklarından aşınma ile harap oldu. Böylece eyalet göçmen gönderen bir merkez haline geldi. Fakat ekonomi son zamanlarda canlanmaktadır: hayvancılık Rio de Janeiro ve Sao Paulo merkezlerine et, süt ve süt ürünleri sağlar. Bu yeni gelişme aynı zamanda da sanayiye hammadde sağlayan maden filizlerinin işletilmesinin sonucudur. Yüzde 60-65 oranında demir kapsayan demir filizi rezervlerinin (itabiriler) 13 milyar ton olduğu hesaplanmıştır. Katalonyalıların kurduğu eski demirhanelerin yerini bugün büyük modern fabrikalar aldı: Belo Horizonte, Sabara, Monlevade, Baroo de Cocais, Caete, Governador Valadares'te devlet şirketleri veya fransız, belçika ve alman iştirakıyle karma şirketler kuruldu. Demir filizinin bir kısmı Volta Bedonda fabrikasında işlenir; bir kısmı ise Vitoria limanından ihraç edilir. Conselheiro Lafaiete manganez yatağının gerilemeğe başlamasına karşılık, Ouro Preto ve özellikle Poços de Caldas boksitleri modern sanayiye yeni hammaddeler sağlamıştır. (L)

MİNASRAGRİT i. (fr. *minasragrite*). Miner. Hidratlı tabiî vanadyum sülfat. (L)

MİNASSA i. (ar. *minaṣṣa*). *Esk.* Gelin sandalyesi, gelinin süslenmiş olarak oturup halk tarafından seyredilmek için durduğu yüksekçe yer. || Teşhir yeri. (M)

MİNATİTLAN, Meksika'da (Veracruz eyaleti) liman şehri, Coatzacoalcos kıyısında; 22 500 nüf. Petrol işletmesi ve rafinerisi. (L)

MİNAUX (André), fransız ressamı (Paris 1923). Halk kaynaklarından ilham alan sanatçı, çok belirli bir biçimde çevrelenmiş geniş şekiller ve sağlam renkler kullanır. Büyük kompozisyonları da vardır (*Köy Düğünü*, 1961). [L]

MİNBAD zf. (ar. *min* ve *baᶜd*'dan *minbaᶜd*). *Esk.* Bundan sonra, bundan böyle. (M)

MİNBAZ i. (ar. *nabż*, vurma, atma'dan *minbaż*). *Esk.* Hallaç tokmağı. (M)

MİNBER i. Bk. MİMBER.

Minber, İstanbul'da yayımlanan günlük siyasî, ticarî gazete (1919). Sorumlu müdür Dr. Rasim Ferit'ti. 50 Sayı çıkabildi. (M)

MİNCEL i. (ar. *mincel*). *Esk.* Orak, ekin biçme aracı. (M)

MİNCH, Atlas okyanusunun, Hebrides takımadalarıyle İskoçya arasında meydana getirdiği denizkolu. (L)

MİNCİO, Kuzey İtalya'da ırmak, Po'nun kolu (sol kıyı); 194 km. *Sarca* adıyle Adamello'da doğan Mincio, Trentino'yu düz bir çizgi halinde aşar ve Garda gölüne dökülür. Peschiera'da gölden çıkarak ovada akar, Mantova'yı birbirini izleyen üç gölle çevirir ve Po ırmağına dökülür. Sarca'nın Alp rejimi, düzenleyici unsur yerine geçen Garda gölünü geçtikten sonra düzene kavuşur. (L)

Mind (*Zihin*), üç ayda bir yayımlanan, ingiliz psikoloji ve felsefe dergisi. 1876 Yılının ocak ayında Londra'da, Alexander Bain tarafından kuruldu; yayım müdürü G. C. Robertson idi. (L)

MİNDANAO, Filipinler'de ada, takımadaların güney ucunda; doğuda Filipin denizi ve Büyük Okyanus, güneyde Sulavesi denizi, kuzeyde *Mindanao denizi*, batıda Sulu denizi arasında; 98 681 km², 2 973 800 nüf. Başlıca şehri *Davao*.

Dünyanın en derin çukurlarından biri olan Mindanao denizaltı çukurunun (10 830 m) kenarında Diuata sıradağları yükselir (2 600 m); Agusan vâdisinin batısında uzanan ikinci sıradağlarda birçok yanardağ vardır; bunlardan Apo dağı, Filipinler'in en yüksek noktasıdır (2 955 m). Daha ötede, batıya doğru, gölleri (Lanao gölü) birbirinden ayıran yaylalar, yanardağlar ve lav akıntılarıyle engebeli yüksek Bukidnon ve Lanao aşınma yaylaları uzanır (500-800 m). Batıda hemen hemen adanın doğu kısmı kadar yüksek olan Zamboanga yarımadası (Malindang, 2 455 m) Mindanao'ya dar bir kıstakla bağlıdır. Yakın bir tarihteki kırılmalar Mindanao kıyılarını büyük ölçüde yarmış ve kuzeydoğuda sağlığa zararlı, bataklık Agusan ovasını meydana getirmiştir. Kıyı bölgesinde Mangrov'un gelişmesinin desteklediği düzenleme işleri devam etmektedir. Adanın güneybatısında denizden Cotobato ovası kazanılmıştır. Hemen hemen Luzon kadar büyük olan Mindanao'nun nüfusu eskiden çok azdı (büyük göçebe aeta kabileleri); ama 1913'-ten sona hükûmetin desteğiyle nüfusun çoğalması ve ıslah çalışmaları hızla gelişti: Surigao koyundaki lateritli demir yatağı işletilmeğe başlandı; toprak dağıtılarak, Cebu adasından İlocanların ve Visayaların adaya göçmesi sağlandı; birçok şekerkamışı ve ananas çiftliği kuruldu. Zamboanga çevresinde ve Davao körfezi dolaylarında hindistancevizi, Davao bölgesinde abaka (1942-1945 arası adayı işgal eden Japonların katkısı) yetiştirilir. Bir amerikan şirketi, Zamboanga yarımadasında geniş kauçuk işletmeleri kurmuştur. Hayvancılık Bukidhon yaylalarında yapılır. Çok işlek olan Davao ve Zamboanga limanları en hızlı gelişen bölgelerin ağzıdır. (L)

MİNDANAO çukuru. Bk. FİLİPİNLER DENİZİ.

Mind and Body (*Zihin ve Beden*), Alexander Bain'in eseri (1873). Uzam, süredurum, yerçekimi, renk, biçim, hareket gibi bütün maddî olayların zihinde bulunmayan ortak özellikleri vardır. Ama beden ve zihin yine de birbirine bağlıdır. Bain'e göre, bu durum, karşılıklı eylem halindeki iki töz'ün var olduğu anlamına gelmez. Zihin ve beden birleşmiş, *iki cepheli bir neden*'dir; aynı zamanda manevî ve maddî olan bir sonuca varırlar. Bain, *bircilik*'i savunur, cüzî irade meselesini tartışır ve zorunluluk'tan yana çıkar. (L)

MİNDAUGAS, Litvanya'nın, adı tarihe geçen ilk prensi (öl. - 1263). Ryngolt'un oğlu. Litvanya kabilelerini birleştirdi, Dnieper ve Tuna kıyılarını topraklarına katı. 1953'te tahta geçti. Schwertträger ve töton şövalyelerine karşı savaştı. Bir surikasta kurban gidince, Litvanya yeniden kargaşalığa sürüklendi. (L)

MİNDEF i. (ar. *nedf*, pamuk atma'dan *mindef*). *Esk.* Hallaç yayı. (M)

MİNDEL sıf. (ar. *mindel*). *Esk.* Açgözlü, doymaz (kimse). || Zorba. (M)

MİNDEL, Almanya'da ırmak, Bavyera yaylasında, Tuna'nın kolu (sağ kıyı), Offlingen'in aşağısında Tuna'ya kavuşur; 84 km. A. Penck ve Brückner'in çalışmalarından sonra adı, Alpler bölgesi ve çevresinde Dördüncü zamanın İkinci Buzul dönemine verilmiştir. (L)

MİNDELO, esk. **Mindello,** Cabo Verde adalarında liman, Sao Vicente'nin (Rüzgâr adaları) kuzey kıyısında. Kömür işletmeleri üssü. (L)

MİNDEN, Almanya'da (Batı Almanya, Rheinland - Westfalen) şehir, Weser kıyısın-

Foto. LAROUSSE

da, eskiden «Vestfalya kapısı» denen geçitin çıkışında; 47 900 nüf. Mittellandkanal, Weser'i burada 370 m uzunluğunda bir köprüyle aşar. Önemli ırmak limanı. İkinci Dünya savaşında yıkılan gotik üslûbunda katedrali, kısmen onarılmıştır. XV. yy.dan kalma belediye sarayı. Eski evler. Dokuma sanayii. Makine yapımı (otomobil). Cam fabrikası.

— Tar. Şehirde bir piskoposluk kuran Charlemagne zamanında bir ticaret merkezi olan Minden, Münster ve Osnabrük ile bir ticaret anlaşması yaptı (1216), sonra Hansa birliğine katıldı (1295). 1526'da Reform'u benimsedi; 1648'de Brandenburg'a geçti; 1807'de Vestfalya krallığı tarafından ilhak edildi ve 1814'te Prusya'ya geri verildi. (L)

MİNDER i. (ar. *minder*). İçi yumuşak bir madde ile doldurularak dikilen ve üzerine oturmağa veya yaslanmağa yarayan şilte: *Biri, yere hemen serilmiş bir döşeğe, öteki minderin üstüne yatırılmışlardı* (M. Ş. Esendal). *Bu düğün içeride minderde oturan ihtiyar hanımın bir eseriydi* (H. Z. Uşaklıgil). || *Esk.* Mansıp, makam. || *Yer minderi,* döşemeye konan ve üzerine oturulan minder.

— ÇEŞ. DEY. *Minder altı* (veya *hasıraltı*) *etmek.* Bk. HASIRALTI. || *Minder çürütmek,* işsiz güçsüz oturmak. Konuk gidilen evde uzun zaman oturmak. || *Minder* (*minderi* veya *postu*) *sermek.* Bk. POST.

— Spor. Üzerinde spor yapılan şilte. || *Minder güreşi.* Bk. GÜREŞ. || *Minder hakemi,* serbest ve greko-romen güreş karşılaşmalarını, mindere çıkarak yöneten hakem. || *Minderden kaçmak,* (güreşte) rakibin karşısına çıkmamak. Kaçak güreşmek.

— Tar. *Minder tuhafı,* halka komik hikâyeler anlatan kimse, meddah. || *Mindere çıkmak,* devlet dairelerinden birinde küçük bir göreve tayin edilmek. || *Mindere geçmek,* küçük bir görevden daha yüksek bir göreve tayin edilmek. (M)

MİNDEVAL. Bk. ÇAMOLUK.

MİNDORO, Filipinler'de ada; batıda *Mindoro boğazı* ile doğuda Tablas boğazı arasında; kuzeyde Luzon'dan, Verde adası boğazıyle ayrılır; 10 078 km², 209 400 nüf. Mindoro, büyük kısmı kırıklı granitler ve diyoritlerden oluşmuş bir tabandan meydana gelen, dağlık (2 594 m) bir adadır. Kuzeybatısında volkanik bir bölge yükselir. Nüfusu seyrek olan adada özellikle avcılık, balıkçılık ve devşirmecilikle geçinen göçebe Aeta'lar ile güneybatı kıyı ovalarında ve adanın kuzeydoğusunda şekerkamışı, abaka, pirinç, muz ve hindistancevizi yetiştiren Tagal'lar yaşar. Güneydeki bölgede kömür çıkarılmaktadır ve lateritli demir yatakları bulunmuştur. Mindoro ile yanı başındaki adalar iki il meydana getirir: *Doğu Mindoro; Batı Mindoro.* (L)

MİNDSZENTY (Jozsef), macar din adamı (Csehiminszent, Szombathely yakınları 1892). 1946'da kardinal oldu. Bazı noktalarda, özellikle eğitim konusunda komünist rejime karşı çıktı. 1948'de tutuklanarak müebbet kürek cezasına çarptırıldı (1949). 1955'te serbest bırakıldı ise de, sürekli olarak gözaltında tutuldu. 1956 Devriminde görevinin başına döndü, fakat devrimin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Amerikan elçiliğine sığınmak zorunda kaldı. Macaristan ve Vatikan arasındaki görüşmelerden sonra (28 eylül 1971), Macaristan'a dönmemek şartıyle Roma'ya yerleşmesine izin verildi.(L)

MİNDULİ, fr. **Mindouli,** Kongo cumhuriyetinde (Pool bölgesi) yer, Brazzaville'in batısında. 1905 - 1936 Arası işletilen bakır madenleri. Yeni yapılan araştırmalarda bölgede önemli miktarda bakır, kurşun ve çinko rezervleri bulundu. (L)

MİNE i. (fars. *mînâ*'dan). Madenî eşya üzerine vurulan renkli cam tabakası: *Mücevher kutusunun minesi.* || İnce ve parlak nakış.

— Diş cerr. Dişin taç kısmını kaplayan çok sert doku. (Mine altı köşeli yüksek prizmalardan yapılıdır; bunlar, genellikle dişin yüzüne dik vaziyettedir. Mine kalsiyum fosfat, kalsiyum florür gibi maden tuzları bakımından çok zengindir, içinde sadece 100'de 3 organik madde vardır. Üstü çok ince bir koruyucu zarla kaplıdır.)

— Saatçilik. Bazı saatlerin mineli kadranı.

— Zool. Kavkıların iç yüzünü kaplayan saydam madde. (LM)

MİNECİ i. (*mine*'den *mine-ci*). Mine işi yapan kuyumcu. (M)

MİNEÇİÇEĞİ blş. i. Yaprakları oyuklu, sapı köşeli olan ıtırlı bitki. (İlmî adı *verbena.* Mineçiçeğigillerden.) || Aynı bitkinin çiçeği.

— ANSİKL. *Mineçiçeği*'nin otsu veya dip kısmı odunsu birçok türü vardır. Çiçekleri başak durumunda, genellikle eflatun veya mavi, bazen alaca olur. Bazıları süs bitkisi olarak yetiştirilir. (M)

MİNEÇİÇEĞİGİLLER çoğl. blş. i. İki çenekli bitkiler familyası. *Eşanl.* VERBENACEAE.

— ANSİKL. *Mineçiçeğigiller,* genellikle karşıt yapraklı otsu bitkiler, ağaç veya ağaççıklardır. Çiçekleri genellikle düzensiz ve erdişi, taçyaprakları bitişik, meyvesi zeytinsi biçimdedir. Başlıca cinsleri: *mineçiçeği, clerodendron, vitex, lantana.* (L)

MİNELEMEK geçl. f. (*mine*'den *mine-le-mek*). Mine ile süs yapmak: *Yüzüğü minelemek.* (M)

MİNELİ sıf. (*mine*'den *mine-li*). Mine ile süslenmiş, üzerine mine işlenmiş: *Mineli saat.* (M)

MİNELLİ GONZALES (Pablo), uruguaylı şair (Montevideo 1883). İlk eseri *Mujeres Flacas* (Zayıf Kadınlar) [1903], çeşitli çağdaş akımlara bağlı, özellikle Ruben Dario ve fransız edebiyatı etkisindeki genç yazarlar için bir örnek oldu. Daha sonra elçilik sekreteri olarak Avrupa'da kaldı. *Vieja Maleta de mi Hermano Paul* (Kardeşim Paul'un Eski Bavulu) adıyle seyahat notlarını yayımladı. *Siete Campanas* (Yedi Kampana) [1935] ve *Paisajes y Marinas de Iberia* (İberik Yarımadasının Manzaraları ve Denizleri) [1949] adlı eserlerinde, klasik ispanyol sanatıyle ispanyol Amerikası'nın coğrafî ve sosyal gerçeklerini dile getirmeğe çalıştı. (M)

MİNEN çoğl. i. (ar. *minnet*'ten *minen*). *Esk.* Minnetler. || *Zü-l-minen,* Tanrı. (M)

MİNENWERFER i. («bomba topu» anlamında alm. k.). Sil. Piyade havanı karşılığında kullanılan terim.

— ANSİKL. İlkin kuşatma savaşında kullanılmak üzere bir istihkâm sınıfı silâhı olarak düşünülen *minenwerfer,* Birinci Dünya savaşında alman ordusunda geliştirildi ve bütün piyade birlikleri bu silâhla donatıldı. 1918'de alman ordusunda 16 000 *minenwerfer* kullanıldı. Atışı isabetli, eğri mermi yollu ve çok etkili olan bu silâhın, ağır ve orta boyda olmak üzere iki cinsi vardı. Zamanla daha da geliştirildi ve alman ordusu tarafından 1939-1943 arasında da kullanıldı. Müttefiklerdeki karşılığı piyade havan topuydu. (L)

MİNERAL sıf. (lat. *mineralis*'ten fr. *minéral*). Miner. Cansız maddeden meydana gelen: *Mineral maddeler.* || *Mineraller âlemi,* tabiatın üç büyük bölümünden, mineralleri kapsayanı: *Tabiat, hayvanlar âlemi, bitkiler âlemi ve mineraller âlemi diye üç büyük bölüme ayrılır.*

— Biyol. *Mineral depoları,* organizmanın bazı noktalarında, daha sonra canlı dokuların beslenmesinde kullanılan mineral madde birikimi (dölütteki karaciğer demiri, koriyon'daki kireç fosfat, hayvanlardaki kemikler v.b.).

— Jeol. *Mineral topluluğu,* çoğunlukla tabiatta, oluşum şartları benzer olduğundan ya birincil yataklarda (blent, pirit ve galen v.b.) veya sürüklenmesi, uzağa taşınması ve aynı tür çökelde birikmesi sebebiyle, ikincil yataklarda (granitten türeyen kumlardaki zirkon ve rütil) birarada görülen mineral türleri bütünü.

— Kim. *Mineral kimyası. Eşanl.* İNORGANİK veya ANORGANİK KİMYA.

◆ I. Canlıların dışında, yerkabuğunu meydana getiren bütün kimyasal maddelere verilen ad.

— Ted. *Mineral verme,* dokuların yaşaması için gerekli olan tuzları organizmaya verme. (Mineral verme rejiminde, nekahat devresindeki hastalara maden tuzları verilir.) [L]

MİNERALLEŞME i. (*mineral* > *mineralleş-mek*'ten *mineralleş-me*). Bir madenin diğer bir madenle birleşmesi sonucu cevher haline dönüşmesi.

— Biyokim. *Organik mineralleşme,* canlı dokuların bileşimine giren inorganik maddelerin cinsi ve karşılıklı oranları. Bk. ANSİKL.

— Bot. Madensel maddeler emmiş bir hücre zarının uğradığı değişiklik. (Buğdaygillerde, atkuyruklarında kabuk hücrelerinin zarlarının dış yüzleri silisyumu emer [silisleşme]; ısırgangillerde, *Ficus elastica* v.b. de kalsiyum karbonatı emer ve sistolit oluşumuna yol açar. Mineralleşme homogen, taneli veya billûrlu olur.)

— ANSİKL. Biyokim. Organik maddelerin bileşiminde, karbon, azot, hidrojen ve oksijenden başka kükürt, fosfor, demir kalsiyum, magnezyum, sodyum, potasyum, klor, bazen de silisyum, bakır, manganez, çinko v.b. bulunur; bunlar, organizmaların *mineralleşme* elementleridir. Her dokunun, etkinliğiyle ilgili temel mineralleri ve kendine has bir mineralleşmesi vardır. Meselâ, fosfor ile magnezyum sinir sisteminin, demir ile potasyum hidroksit alyuvarların, klor ile sodyum hidroksit de karaciğer salgılarının temel mineralleridir.

Sidik içindeki mineraller, yalnızca tahrip olan dokuların cins ve miktarını belirtir; çünkü etkin haldeki bir doku, kendi temel mineralini dışarıya atamaz, üstelik özümlemeyle kendinde tutar. Etkinlik, yaşlı dokuları fazla mineralleşmeye yöneltir, bu da *yaşlanma*'nın belirtilerinden biridir. (L)

MİNERALLEŞTİRİCİ sıf. ve i. (*mineralleştirmek*'ten *mineralleştir-i-ci*). Bir madenle birleşerek onu cevher haline dönüştüren: *Kükürtün, oksijenin minaralleştirici özellikleri.* || Daha genel anlamda, şekilsiz (amorf) maddelerin billûrlaşmasını kolaylaştıran maddeler için kullanılır.

— Petrografi. Kayalarda bazı cevherlerin oluşumunu kolaylaştıran veya sağlayan gaz, buhar veya uçucu maddeler (flüorlu, klorlu, borlu, kükürtlü bileşikler) için kullanılır. (L)

MİNERALLEŞTİRMEK geçl. f. (*mineral* > *mineralleşmek*'ten *mineralleş-tir-mek*). Bir madeni mineral (cevher) haline dönüştürmek: *Demiri kükürt ve oksijenle mineralleştirmek.* || İnorganik maddeleri çözündürerek suyun bileşimini değiştirmek. || Araziye yararlı mineraller katmak: *Fümeroller çatlakları mineralleştirir.* (L)

MİNERALLİ sıf. (*mineral*'den *mineral-li*). Jeol. İçinde cevherler veya mineralleşmiş tabakalar bulunan bir arazi veya bir kaya için kullanılır. (L)

MİNERALOG i. (fr. *minéralogue*). Mineralojiyle uğraşan kimse. (L)

MİNERALOJİ i. (fr. *minéralogie*). Tabiat bilimlerinin, mineralleri konu alan bölümü.

— ANSİKL. *Mineraloji,* ancak kimyanın ve billûrbilimin ilerlemesinden sonra gelişebildi. XVIII. yy.a kadar, minerallerin yapısı üstüne çok ilgi çekici varsayımlar ortaya atılmıştı.

Aristoteles, Theophrastos, Plinius, İbni Sina ve Albertus Magnus'dan kalma bilgiler, ancak birkaç minerali tanımamıza yardımcı oldu. Fakat, Wallerius'un ve hamlacı tasarlayan Cronstedt'in çalışmalarından sonra, mineraloji büyük ilerlemeler kaydetti. XVIII. yy.ın sonlarında, Romé de Lisle, Haüy ve Werner'in katkılarıyle zenginleşen bu bilim dalı, o zamandan beri sürekli olarak gelişti.

Mineralojinin ana gayesi, minerallerin incelenmesiyle belirlenmesidir. Âlete başvurmadan gözle görülebilen renk, parlaklık, saydamlık, dilinim, yapı ve özellikle sertlik gibi dış özellikler, bir mineral çeşidinin belirlenmesinde her zaman önemli bir rol oynamıştır. Minerallerin billûrlaşma ve kimyasal özellikleri de büyük bir değer taşır; çünkü bir cevher, kendisini meydana

MİNERVA
roma sanatı,
Louvre müzesi, Paris

getiren atomların yapısına ve geometrik dizilişlerine göre tanımlanır.

Billûrlaşma özellikleri, genellikle bir minerali sınırlayan düzlem yüzeylerin ve bunlar arasındaki iki düzlemli açıların gonyometre yardımıyle ölçülmesinden çıkarılır; yine de bu konuda en büyük yardımcı, mineralin yaydığı X ışınları tayfıdır. X ışınlarının billûrlar tarafından kırınmasıyle, bir mineralin miligramdan çok daha küçük miktarı kesin olarak belirlenebilir. X ışınları tayfı, bir mineralin yapısındaki atomların cinsini ve dizilişini, yani o mineralin *atom yapısı*'nı ortaya koyar ve böylece mineralin fiziksel ve kimyasal özellikleri daha iyi anlaşılır.

Optik özellikler, özellikle kayaları meydana getiren küçük boyutlu minerallerin tanınmasında yararlıdır. Bu özellikler, mineral kübik olduğu zaman kırılma indisine, anizotrop olduğu zaman da temel indislere bağlıdır. Mineralleri incelemek için, kaya çok ince yapraklara (yaklaşık olarak 0,03 mm kalınlığında) ayrılır ve polarıcı bir mikroskopta bakılır. Böylece, bir mineralin çok renkli olup olmadığı, ışığı polarıp polarmadığı ve ayrıca sönme açısı, bir veya iki eksenli oluşu, iki eksenli ise optik eksenler arasındaki açı incelenir. Kayayı meydana getiren çeşitli mineraller mikroskop altında incelendikten sonra, kaya örneği toz haline getirilerek mineraller birbirinden ayrılır. Bunun için de, magnetit'i ve demirce zengin mineralleri ayıran elektromıknatıs veya asetilen tetrabromür (yoğunluğu 2,96), metilen iyodür (yoğunluğu 3,325) gibi yoğun sıvılar kullanılır. Bu son usul, özellikle değerli taşların belirlenmesinde iyi sonuç verir. Böylece, bir topaz kolayca kuvarstan ayırt edilir: kuvars asetilen bromür içinde yüzerken topaz dibe çöker. Altınlı kuvars içinden altının ayrılması da çok kolay olur ve böylece yaklaşık bir miktar analizi yapılabilir.

Minerallerin tabiattaki oluşumu, şu farklı süreçleri izler:

1. şekilsiz homogen bir maddenin (*magma*), ya Yer yüzeyinin soğumasına bağlı olarak veya lav halinde Yeryüzüne kadar çıkarak katılaşması, birçok silikatlı mineralin oluşumuna yol açar;

2. kayaların içinde çoğu zaman küçük boşluklar, az veya çok geniş yarık ve çatlaklar vardır; içinde çok miktarda erimiş madde bulunan sular, derinlerden gelerek erimiş maddelerini buraya bırakır ve bu çukurlarda çok güzel mineral billûrları meydana getirir. Jeotların oluşumu da böyledir;

3. mineraller, oluştuktan sonra hep aynı şekilde kalamaz. Platin, altın, elmas, kuvars, korindon ve genellikle bütün değerli taşlar bozunmaya uğramaz, fakat minerallerin çoğu, atmosferin ve özellikle silikatların hemen hepsini eriten suyun etkisiyle bozulur ve başka bir mineral çeşidine dönüşür. Feldispat, böyle bir dönüşüm sonucu kaolen verir;

4. erimiş bir magma bir kayanın içinden geçerken, hem kayanın başkalaşmasına, hem de kendisinin başkalaşımına (*metamorfizma*) yol açar ve böylece yeni mineraller meydana getirir. Böylece, kireçtaşının içinde kumtaşı, idokraz, pirokren v.b. oluşur.

Bugün hemen hemen bütün mineraller sunî olarak elde edilebilir; fakat bu şekilde meydana gelen billûrlar çok küçüktür. (L)

MİNERALOKORTİKOYİT sıf. ve i. (fr. *minéralo-corticoïde*). Biyokim. Böbreküstü bezinin kabuk kısmında salgılanan hormonlara denir; bunlar özellikle sodyum ve potasyumun metabolizmasını etkiler. (L)

MİNEROGRAF i. (fr. *minérographe*). Minerallerin tarihini yazan kişi. (L)

MİNEROGRAFİ i. (fr. *minérographie*). Minerallerin tanımlanması. (L)

MİNERVA. Rom. mit. Eski Roma tanrıçası, yunan tanrıçası Athena'nın benzeri. Etrüskler zamanında (*Menerva*) roma tanrıçaları arasında yer alan ve italik menşeli olduğu sanılan Minerva, Jüpiter ve Juno ile birlikte Capitol üçlüsünü meydana getiriyordu. Aventino tepesindeki eski bir tapınak ona aitti. Roma şehrinin ve genellikle zanaat ve zanaatçilerin koruyucu tanrıçasıydı. Ayrıca bir de Esquilinus tepesinde tapınağı olan, tıp tanrıçası Minerva (*Minerva medica*) vardı. Minerva onuruna, mart ayında öğrenciler ve loncalar tarafından kutlanan büyük *quinquatria*, haziranda kutlanan küçük *quinquatria* şenlikleri yapılırdı. Minerva, bilgi ve bilgelik sembolüydü.

— İkonogr. Latin Minerva'sı ile Athena arasında büyük bir fark yoktur. Roma, Napoli, Münih, Londra veya Paris müzelerinde, tanrıçayı miğferli ve elinde Pallas'ın kalkanı ile gösteren birçok heykel vardır. Ostia'daki kanatlı Minerva ile Nerva forumu kabartmaları da anılmağa değer. *Kolyeli Minerva* (Louvre), Phidias'ın yaptığı Athena'nın bir roma kopyasıdır. Aynı eserden Simart da (Dampierre şatosu) ilham aldı. Minerva, Rubens'in *Marie de Medicis'nin Hayatı*'nda (Louvre) ve Le Brun'ün Aynalar galerisi (Versailles) tavanında, «bilgelik ve savaş» alegorisi olarak yer alır. Tremolière'in *Bir Genç Kıza Halı Dokuma Sanatını Öğreten Minerva* (Soubise sarayı, Paris) ve David'in *Minerva'nın Mars ile Savaşı* (Louvre) adlı tabloları da önemlidir. (L)

MİNERVALİA i. (lat. k.). Esk. Rom. Martta ve haziranda Minerva şerefine kutlanan bayramlar. (L)

Minerve, atom pillerinin yapımında kullanılan malzeme örneklerindeki etkin kesitleri ölçmek için, Fontenoy–aux-Roses nükleer araştırma merkezinde kurulan havuzlu tipten araştırma pili. 1959'da çalışmağa başlayan bu pilde, sanayide sm² başına 10^{11} nötronluk bir akı elde edilir. Termik gücü düşüktür. Bu pil, ilke olarak, yüzde 20 oranında uranyum 235 ile zenginleştirilmiş uranyum elemanlarından meydana gelen ve yere gömülü bir havuza daldırılan bir kalpten oluşur. Boruları yoktur; moderatör, tuzları alınmış sudur. (L)

MİNERVİT i. (fr. *minervite*). Miner. Hidratlı tabiî alüminyum fosfat. (L)

MİNERVOİS, Fransa'da Aşağı Languedoc'ta bölge, Noire dağının güney eteğinde. Yamaçlar ve çöküntülerle örtülü olan bölgedeki seyrek meşelerle ve çamlarla kaplı kalkerli tepecikler üzüm bağlarıyle örtülüdür. Kuzeyde birinci zaman dağ kütlesinin yüzeyçıkmasına tekabül eden Minervois dağlarının yükseltisi 858 m'yi bulur. (L)

MİNERVO MURGE, İtalya'da şehir, Apulia'da (Bari ili), *Murge* bölgesi kenarında; 21 000 nüf. Tarım pazarı. (L)

MİNES havzası, Fundy koyunun (Kanada) sağ kolu. Fransa'dan gelen ilk kolonlar bu havzanın kıyısına yerleşmişlerdi. (L)

MİNESTRONE i. (ital. k.). Hamur veya pirinç ilâvesiyle sebzelerden yapılan koyu bir çorba çeşidi. (L)

MİNET i. («cevher» anlamında fr. *mine* kelimesinin diminütifi *minette*). Çok zengin olmayan cevher. ‖ Fransa'da, Lorraine bölgesinde çıkarılan demir cevheri.

— ANSKİL. Fosforlu lorrain *minet*'i, demir bakımından oldukça fakirdir (yüzde 28 ile 34 demir), buna karşılık geçirgenliği fazla ve yüksek fırında işlenmesi kolaydır, minet yataklarında, kalkerli ve silisli olmak üzere iki ayrı cevher tabakası yer alır ve demir üretiminde daha çok kalkerli alanlar tercih edilir. Kalınlığı 6 ile 8 m'ye ulaşabilen *gri kalker tabakası*, ana tabakayı meydana getirir. Lorrain cevheri oolitiktir ve Toarsiyen (Lias) çağının son zamanlarında oluşmuştur. (L)

MİNEY-ÇETİ (*«Aylık Okuma Parçaları»*), azizlerin biyografyaları, ayların kronolojik sırasına göre efsane ve vaizleri kapsayan dinî derleme. Miney-çeti'ler önce Bizans'ta yazıldı (XI. yy.), sonra da Güney ve Doğu İslavları tarafından geliştirildi. Bu derlemeler, Kiev'de XI. yy.dan itibaren tanındı (*Suprasİskaya Rukopis*) ve daha sonra öğretici kilise belgeleriyle büyük ölçüde tamamlandı. (L)

MİNFAH i. (ar. *nefḫa*'dan *minfaḫ* ve *minfâḫ*). *Esk.* Körük. (M)

MİNG, çin hanedanı (1368-1644). Moğol asıllı Yuen hanedanından sonra tahta geçti. Sülâle Cu Yuen-Cang tarafından kuruldu ve sırasıyle Nankin, Kayfıng ve Pekin'i (1409) başkent olarak seçti. Üçüncü imparator Yung-Lo (1403-1424) Pekin'de, bugün hâlâ ayakta duran birçok saray ve tapınak yaptırdı. Mancu'lar tarafından tahttan indirilen Ming'ler, Yunnan'a çekilmek zorunda kaldılar. Sülâlenin Birmanya'ya sığınan son vârisi de Mancu'lara teslim edilerek öldürüldü (1661). Ming sülâlesinin mezarlarından on üçü Pekin yakınlarındadır. (L)

MİNGALADON, Birmanya'da köy, Rangoon'un 15 km kuzeyinde; 3 900 nüf. Rangoon havaalanı. Askerî üs. (L)

MİNGAZZİNİ (Giovanni), italyan nöropsikiatri uzmanı (Ancona 1859 - Roma 1929). Roma üniversitesinde profesörlük yaptı. Afaziletin anatomik temelleri, beyincik fizyolojisi, nasırlı cisim, mercimeksi çekirdek ve şakak lobu tümörlerinde raslanan tek yanlı yarım inmeyle kafatası sinirlerinin üçüncü çiftinin bir veya iki yanında görülen inmelerinin incelenmesiyle tanınır (*Mingazzini belirtisi*). [M]

MİNG-Dİ, çin imparatoru (M. S. 58-75). Doğu Han hanedanındandır. Hükümdarlığı sırasında, Çinliler Tarım bölgesinde Pan-Çao'nun kumandasında ilerleyerek, Kâşgar krallığını bir vasal krallık haline getirdiler. Bir inanışa göre Buddha'cılığın Çin'e girişi Ming-di devrine rastlar. (L)

MİNGEÇAUR, S.S.C.B.'de (Azerbaycan) şehir, Kura'nın sol kıyısında; 20 000 nüf. Dokuma sanayii (pamuk). Kura üzerinde 70 km uzunluğunda bir göl meydana getiren ve önemli bir hidroelektrik santralını besleyen baraj. Seviye farkı 96 m olan santral, milyon kilovat gücündedir; baraj 1 500 000 hektarlık arazinin sulanmasını sağlar. (L)

MİNGHETTİ (Laura), italyan soylu kadını (Napoli 1829-Mezzaratta, Bologna yakınları 1915). Marco Minghetti'nin karısı. İngiliz Acton ailesinin Napoli kolundan, anne tarafından da Albon soyundan gelir. Napoli'de eğitim gördü. Genç yaşta uzak akrabası prens Domenico Beccadelli di Camporeale ile evlendi (1847). Bu evlilikten Maria (doğ. 1849) ve Pietro Paolo (doğ. 1852) adlı iki çocuğu oldu. Kocasının ölümünden sonra (ocak 1863) Laura, Torino'da Marco Minghetti ile evlendi (eylül 1864). Risorgimento hareketinin öncüleriyle dostluk kurdu. Hayranları arasında Bismarck, Andrássy, Gladstone, Duchesne ve Richard Wagner vardı. Wagner'in *Tannhäuser* operasını Bologna'da savundu. Napoléon III'ün karısı imparatoriçe Eugenie'nin ve Matilde Bonaparte'ın yakın dostuydu. Salonu devrin kültür ve siyaset hayatının merkezi oldu. (L)

MİNGHETTİ (Marco), italyan siyaset adamı (Bologna 1818-Roma 1885). İktisatçıydı. Pius IX zamanında konsey üyesi (1847), Bayındırlık bakanı oldu (1848). Sardinyalılarla savaşmak için Roma'dan ayrıldı. İtalya krallığı içişleri (1860) ve maliye (1862) bakanlıklarında bulundu. Piemonte'lilere cephe alan *Consorteria* («Dostlar meclisi») tarafından zorla hükûmet başkanlığına getirildi (mart 1863). Napoléon III ile eylül 1864 Konvansiyonu görüşmelerinde bulundu, ama başkent olma durumunu kaybeden Torino'da çıkan karışıklıklar karşısında çekildi (28 eylül). Tarım ve sanayi bakanı (1869), Viyana elçisi (1870) ve sağcı muhalefet lideri oldu. Yeniden hükûmetin başına geçti (1873-1876), mecburî askerlik hizmeti sistemini yeniden getirdi ve Almanya ile yakınlaşmağa çalıştı. (L)

MİNGRELİA, Gürcistan'ın batı kısmının eski adı, Kafkasya ile Rion arasında, bugünkü Abhazya muhtar millî cumhuriyetinin yerinde ve Kutaysi ile Poti bölgelerinde uzanırdı.

— Leng. *Mingrelia dili*, Gürcüceye benzeyen güney kafkasya dili. Mingrelia dili, Karadeniz kıyısında, İnguri'nin kuzeyinden Rion'un güneyine kadar uzanan bölgede yaklaşık olarak 300-000 kişi tarafından konuşulur. (L)

MİNGUS (Charles, **Charlie** — denir), amerikalı zenci caz kontrbasçısı (Nogales, Arizona 1922). Lester Young (1940), Lo-

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

uis Armstrong (1941-1943), Kid Ory, Alvino Rey (1944-1945), Lionel Hampton (1946-1948), Red Norvo (1950-1951) ve Billy Taylor ile (1952-1953) çalıştı. 1953'te bir orkestra kurarak, Eric Dolphy ile Antibes festivaline katıldı (1960), daha sonra çeşitli turnelere çıktı. Gerek orkestra elemanı, gerek solocu olarak üstün yetenekleri bulunan Mingus, müziğinde çeşitli siyasî, sosyal konuları, din ve ırk meselelerini dile getirmeğe çalışır. Doldurduğu plaklar arasında şunlar sayılabilir: *Move* (1950); *Haitian Fight Song* (1957); *Fables of Faubus* (1959); *Better get it in your Soul* (1963); *Mingus Plays Piano* (1964). [L]

MİNGUZZİ (Luciano), italyan heykeltıraşı (Bologna 1911). Modern heykel anlayışını, *Anne Portresi* ve *Tobiolo* gibi gençlik eserlerinde olduğu kadar hayvanların tabiatla mücadelesini canlandıran *Kamışlar Arasındaki Köpek*'te ve geometrik metotlara göre yaptığı *Horozlar* [1950-1953] dizisinde ortaya koydu. Bunları *Akrobatlar, Aquiloni* (özellikle Ulm'deki, 1957 tarihli demir ve bronz heykeller) ve içgüdüsel bir ilkellikle işlenmiş *Savaşçı* başları izledi. 1950'de, 25 Venedik biennale'sinde heykel ödülünü, aynı yıl Milano katedralinin beşinci kapısı için açılan yarışmayı kazandı (kapıyı 1965'te bitirdi.) 1956'dan beri Brera akademisinde öğretmenlik yapmaktadır. (M)

MİNH veya **MİNHÜ** edat ve zf. (ar. *minh*). *Esk.* Ondan. (M)

MİNHA edat. (ar. *min,* harfi cer ve *hā* zamirinden *minhā*). *Esk.* «Şundan bundan, şu bu» anlamıyle *anha minha* şeklinde kullanılır. Bk. ANHA.

◆ **i.** Mat. *Esk.* Çıkarma işareti. ‖ Bir sayıdan çıkarılacak olan sayı. (M)

MİNHAC i. (ar. *nehc,* yol'dan *minhāc*). *Esk.* Büyük ve geniş yol. ‖ *Mec.* Tutulan yol, metot. ‖ *Minhac-ı hidayet,* doğru yol. (M)

MİNHAT i. (ar. *naht,* oyma'dan *minhat*). *Esk.* Marangoz rendesi. (M)

MİNHO, Kuzey Portekiz'de il, 815 900 nüf. İdare merkezi *Braga.* Minho, Portekiz milletinin beşiğidir. Yüzey şekilleri, kıyıyı yakından takip eden ve iç kısma doğru yüksek dağlar halini alan orta yükseklikte yaylalardan meydana gelir; yaylalar dar ve kenarları dik vâdilerle yarılmıştır. Bol yağışlar sayesinde bitki örtüsü zengindir. Çavdar, patates, mısır, fasulye ve yemlik bitkiler ince tarım metoduyle almaşık olarak ekilir. Bağlardan meşhur bir şarap elde edilir (*vinho verde*). Küçük toprak sahiplerinden meydana gelen çok yoğun nüfus sulama yoluyle tarım yaparak geçinir. Dokuma sanayiinden ek gelir kaynağı olarak yararlanan bölge halkının bir kısmı da ülkenin güneyine ve denizaşırı topraklara göçmektedir. (L)

MİNİ sıf. (onomatope k.). Ufak tefek ve sevimli. ‖ Küçük.

— Kıyf. *Mini etek.* Kısa bir etek modeli. (M)

MİNİANKA'LAR, Senufos topluluğundan volta halkı. Tarımla uğraşır, hayvan yetiştirirler. Küçük köyler meydana getiren ve çoğu zaman tahkim edilmiş toprak kulübelerde otururlar. (L)

MİNİBÜS i. (*mini* ve [*oto*] *büs*'ten). On, on iki kişilik küçük otobüs. (M)

MİNİBÜSÇÜ i. (*minibüs*'ten *minibüs-çü*). Minibüsü olan, minibüs işleten kimse. (M)

◆ **Minibüsçülük** i. Minibüs işletme işi. (M)

MİNİCİK sıf. (*mini*'den *mini-cik*). Çok küçük: *Ben ki, toz kanatlı bir kelebeğim / Minicik gövdeme yüklü Kafdağı* (N. F. Kısakürek). [M]

MİNİCOY adası, Lakkadiy adalarının en güneyde olanı. (L)

MİNİK sıf. (*mini*'den *mini-k*). Küçük, sevimli nesneleri veya kimseleri nitelerken kullanılır: *Minik eller.* (M)

MİNİM i. (fr. *minime*). Müz. XIII. yy. sonu veya XIV. yy.da ortaya çıkan bir nota işareti; saplı bir eşkenar dörtgen biçimindedir. (Uzunluk değeri bakımından yarı-kısa işaretinden sonra gelir ve bir benimsenen bölümleme şekline göre değişerek yarı-kısanın bir kısmına eşit olur.) [L]

MİNİMETRE i. (fr. *minimètre*'den). Teknol. Silindir şeklindeki cisimlerin iç çaplarını denetlemekte kullanılan ölçü âleti.

— ANSİKL. *Minimetre,* iç çapı denetlenecek silindirin dik kesit düzlemi içinde çeperlere dayanan bir dizi tuştan meydana gelir. Silindirin çeşitli kısımlarındaki çap değişiklikleri, bir yükselteç sistemiyle kadran üzerinde gösterilir. Özel durumlarda, meselâ pnömatik cihazlarda, tuşların yerine, denetlenecek silindirin çapına yakın çaplarda jiklörlerle donatılmış silindirler kullanılır; jiklörlerdeki debi değişikliği, ölçülen çap farklarının değerini verir. (L)

MİNİMİ i. (lat. k.). Roma imparatorluğu yıkıldıktan sonra, roma paralarını taklit ederek basılmış çok küçük çaplı para. (L)

MİNİMİNİ sıf. (*mini*'den). Küçücük ve sevimli: *İçerisinde sekiz, on kişi olan ve âdeta küçük bir odaya benzeyen salıncaklarda minimini çocuklar bin türlü çiy renkte elbiseleriyle ağır ağır sallanıyordu* (Sabahattin Ali). *Kendi evine iki üç dakikalık mesafede, aynı setin kenarında üç odalı, minimini, bahçeli, şirin bir evceğiz* (R. N. Güntekin). [M]

MİNİMUM i. («en küçük şey» anlamında lat. k.). Bir şeyin en küçük derecesi; bir şey için gerekli en küçük nicelik. *Eşanl.* EN AZ, ASGARÎ.

— Biyol. *Minimum kanunu,* biyolojinin temel kanunlarından biri; buna göre, birçok etmen aynı görevi olumlu yönde etkiliyorsa, görevi sınırlayan etmen bunlardan o görevin minimumuna en yakın olandır.

— Mat. *Minimum kılan,* fonksiyonlar teorisinde, bu fonksiyonu minimum yapan değer için kullanılır. ‖ *Bir fonksiyonun minimumu,* değişken bir büyüklüğün, belirli sınırlar arasında alabildiği değerlerin en küçüğü: *Minimumlar teorisi, maksimumlar teorisinden ayrılamaz.*

— Zır. *Minimum kanunu* veya *sınırlayıcı etkenler kanunu,* şöyle ifade edilebilir: elde edilecek ürün miktarı, o ürün için gerekli maddeler arasında miktar bakımından en düşük olan maddeye bağlıdır. (Meselâ iyi bir buğday üretimi için hektar başına 45 kg azot, 70 kg fosfor asidi ve 55 kg potasyum gerekir; buğday toprakla gerekli potasyum ve azotun tümünü, fosfor asidinin ise ancak yarısını bulsa, buğday üretimi nazarî olarak yarıya düşer. Liebig'in bundan yüz yıl önce ileri sürdüğü bu formül, artık eski önemini kaybetmiştir; ama şunu da kabul etmek gerekir ki, ürünü etkileyen her madde, öbür maddeler optimum derecelerine ne kadar yakınsa o derece etkili olur.)

◆ Sıf. Mat. Bir sıra bağıntısıyle donatılmış bir E cümlesinin bir A alt cümlesinde, A'nın, bütün öbür elemanlarından önce gelen ve bunlarla karşılaştırılabilen elemanı için kullanılır.

— ANSİKL. Mat. E cümlesinin bir A alt cümlesinde, en küçük bir eleman varsa (bk. MİNORANT) bu eleman *minimum*'dur; ama bu türden başka elemanlar da bulunabilir; özellikle kısmî bir sıra bağıntısı için, A alt cümlesinin bir *a* elemanı, A'da kendisiyle karşılaştırılamayan elemanlar bulunduğu halde, yine de minimum olabilir. (L)

MİNİN (Kuzma), rus millî kahramanı (öl. 1616). XVII. yy. başında Rusya'yı sarsan buhran süresince, İsveçlilerle Polonyalılar Moskova topraklarını ilhak etmeğe uğraşıyorlardı. 1610'da Polonyalılar Moskova'yı işgal ederek rus tahtına polonyalı bir hükümdar oturttular. Zengin bir kasap ve Nijniy-Novgorod polis müdürü olan Minin, istilâcılarla savaşmak üzere bir milis teşkilâtı kurdu, sonra Moskova'yı geri almak ve Polonyalıları kovmak için prens Pojarskiy'e yardım etti (27 ekim 1612). Bu sayede de Mihail III tahta çıkarıldı. (L)

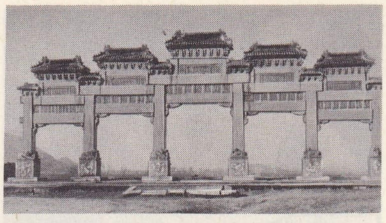

MİNG sülâlesi mezarlarına girişte mermer kapı

MİNİOPTERİS i. Avrupa'nın güneyinden Madagaskar'a ve Avustralya'ya kadar yaygın yarasa türü. (İlmî adı *Miniopteris Schreibersi,* Yassıburunluyarasagillerden.) [L]

MİNİSCALCHİ (Guglielmo), XVII. yy.ın ilk yarısında yaşamış italyan bestecisi. Venedik'te Santo Stefano kapellasının yöneticisiydi. Çağında çok beğenilen *Arie per Cantursi nella Spinetta nel Chittarrone e Simile İstromento* (1622-1630) adlı üç kitap, ayrıca bir mezmurlar ve motetler kitabı yayımladı. (L)

MİNİTRA'LAR. Bk. MANTRA'LAR.

MİNKALE i. (ar. *nakl*'den *minkale*). Mat. *Esk.* Açı ölçmeğe veya bir açıyı başka bir yerde aynen çizmeğe yarayan âlet, iletki. (M)

MİNKAR i. (ar. *nakr*'dan *minkār*). *Esk.* Taş yontmağa yarayan âlet, taşçı kalemi. ‖ Küçük kuşların gagası: *Yakut-ı tıraşîde kadar pençesi gülgûn / Hançer gibi minkarı, alev gözleri pür-hun* (A. Ekrem Bolayır). ‖ *Minkar-ı mahrut,* gagaları güçlü ve koni biçiminde olan kuşlar (serçe, arı kuşu v.b.). ‖ *Minkar-ı meşkuk,* gagaları çok yarık ve kısa olan kuşlar (kırlangıç, çobanaldatan v.b.). ‖ *Minkar-ı rakik,* gagaları ince-uzun düz veya çengel biçiminde olan kuşlar (çavuşkuşu, sinekkuşu v.b.).

◆ **Minkarî** sıf. *Esk.* Gaga ile ilgili olan. ‖ Gaga biçiminde olan. (M)

MİNKAŞ i. (ar. *nakş*'tan *minkaş*). *Esk.* Kıskaç, cımbız. ‖ Demir kalem: *Elde minkaş-ı hasret ü hulya / Kâğıt üstünde mest u müstesna / Bir kadın kalbi hakkeder giderim* (Cenab Şahabeddin). [M]

MİNKOPİ'LER, Andaman adaları halkı. Boyları küçüktür, melanezya-okyanusyalı ırkın özelliklerini taşırlar. Balıkçılık yapar, meyve toplar, öbür ırk topluluklarl (özellikle beyazlar) ile temastan kaçınarak, kıyılarda göçebe hayatı yaşarlar. (L)

MİNKOWSKİ (Hermann), litvanyalı matematikçi (Aleksotas, Kaunas yakınları 1864-Göttingen 1909). Zürich Federal Politeknik okulunda (1896-1902) ve ölünceye kadar da Göttingen'de profesörlük yaptı. 1882'de tam katsayılı ikinci dereceden formlar teorisinin temelleri üstüne inceleme yazısıyle, Fen akademisinin büyük matematik ödülünü aldı. Eukleides'çi olmayan bir geometriyle karıştırılmaması gereken bir sayılar geometrisi kurarak, sayılar teorisine bazı geometrik kavramlar getirdi. Nihayet, özel bir metrikle donatılı dört boyutlu özel bir uzaya başvurarak, Einstein'ın kısıtlı ba-

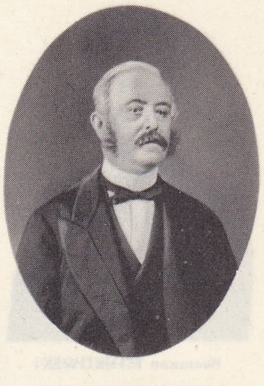

Marco **MİNGHETTİ**

minibüs

Foto. Alinari-Giraudon, Scherl-Rapho (LAROUSSE) ; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

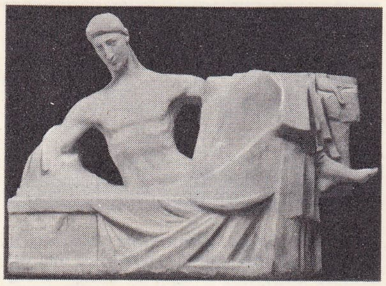

Georges MINNE
«Yeniden Diriliş»
Brüksel müzesi

Hermann MINKOWSKİ

ğıllık teorisinin, bugün klasik sayılan geometrik bir yorumunu verdi (*Minkowski uzay-zamanı**). Başlıca eserleri: *Geometriea der Zahlen* (Sayılar Geometrisi) [1896]; *Diophantische Approximationen* (Diophantus Yaklaştırımları) [1907] ve *Gesammelte Abhandlungen* (Muhtıralar) [1911]. (L)

Minkowski eşitsizliği, uzaklıkların ve normların aksiyomatiğinde karşılaşılan eşitsizlik; bir üçgenin kenarları arasındaki eşitsizliklere benzediği için ***üçgenel eşitsizlik*** de denir. (L)

MİNNACIK sıf. (*minik'ten*). Çok küçük olan, minimini: *O mavi gözlü bir devdi / Minnacık bir kadın sevdi* (Nazım Hikmet). [M]

Minna von Barnhelm, Lessing'in komedisi. 1763'te yazılan eser 1769'da yayımlandı. Prusyalı binbaşı Von Tellheim, Minna von Barnhelm adında saksonyalı bir genç kızla nişanlanır, fakat yersiz bir şüpheye kapılarak onurunu yitirdiğini sanar ve kendini Minna'ya lâyık görmeyerek ondan ayrılır. Ancak Minna bu şüphenin ne kadar gereksiz olduğunu ona ispat eder ve Tellheim'in kendisine dönmesini sağlar. Oyun edebiyat dünyasında büyük bir yankı yaptı. Bu eserle alman sahnelerinde ilk defa çağdaş bir konuya yer veriliyordu. (L)

MİNNE (Georges, — baronu), belçikalı heykeltraş (Gand 1866-Sint-Martens - Latem [Laethem-Saint-Martin] 1941). Heykellerinde başlangıçta Rodin'in (*Çarmıhtaki İsa*, 1885), sonra da primitiflerin (*Üç Azize Mezarda*, 1896) etkisi görülür. 1897'de Sint-Martens-Latem'e yerleşerek, burada gerçekçiliği idealize etmeyi amaçlayan bir sanatçı grubunu etkiledi. 1898'de şaheseri sayılan *Çeşme Başında Diz Çökenler* (Brüksel'de, Nation sarayının arkasında) adlı eserini, 1899'da Gand'da Rodenbach anıtını yaptı. 1908 - 1922 Arasında Constantin Meunier'nin başarılarından etkilenerek daha gerçekçi bir anlayışa yöneldi (Ramal, 1912) ve onunla rekabete girişti. Daha sonra eski sanat anlayışına dönerek grup eserleri meydana getirdi. Küçük boyutlardaki bu eserlerde konu, maddeden belli belirsiz ayrılmıştır; gene de güçlü bir anıtsal hava sezilir. *Ana ile Çocuk,* Minne'in en sevdiği temadır. Bu gruplardan biri, 1937'de *Kraliçe Astrid Anıtı* haline getirildi (Anvers, Merkez garı karşısında). Brüksel Krallık Modern Sanat müzesinde birçok eseri bulunan Minne, 1938'de baron oldu. Birçok müzede (Paris, Bremen, Essen, Gand, Halle, Leipzig v.b.) heykelleri vardır. (L)

MINNELLİ
«Paris'te Bir Amerikalı»dan
bir sahne

MİNNEAPOLİS
şehirden
görünüş
ve
Foshay
Tower

MİNNE (Richard), flamanca yazan belçikalı yazar (Gand 1891-ay.y. 1965). Alaycı bir üslûbu vardır. Şiirler (*In den Zoeten Inval* [İyi Karşılama]) ve bir çeşit nesir-şiir karması olan *Wolfijzers en Scmietgeweren* (Kurt Kapanı ve Gizli Tüfekler) [1942] adlı derlemeyi yazdı. (L)

MİNNEAPOLİS, A.B.D.'de şehir (Minnesota), Mississippi'nin sol kıyısında, Saint-Anthony çağlayanları yakınında, ırmak üzerinde seferin sona erdiği yerde; 482 900 nüf. Şehir gelişmesini, Büyük Ova'nın kuzey kısmını baştan başa aşan ve tarım üretiminin (özellikle buğday) toplanmasını sağlayan un demiryolunun kavşak noktasında olmasına borçludur. Her şeyden önce büyük bir buğday, küspe ve süt ürünleri pazarıdır. Ticaret ve maliyenin desteğiyle gelişen sanayi, özellikle tarım ürünlerinin işlenmesinde uzmanlaşmıştır: un fabrikaları daha yakın tarihte de, süt ve bitkisel yağ fabrikaları. Şehirde ayrıca demiryolu atelyeleri, makine fabrikaları, bir lithium fabrikası ve bir konfeksiyon fabrikası vardır.

— G. santl. Minneapolis Sanat enstitüsü, mısır, asur, çin sanatından XII. ve XV. yy. avrupa heykellerine kadar çeşitli eserleri kapsar. Resim bölümünde, Tiziano, El Greco, Rembrandt, Poussin, Gauguin, Degas'nın eserleri muhafaza edilir. Ayrıca kolomböncesi sanat eserleri de önemlidir. (L)

MİNNELLİ (Vincente), amerikalı filim yönetmeni (Chicago 1913). Bir süre tiyatro dekorculuğu ve yönetmeliği yaptıktan sonra sinemaya geçti. İlk filmini 1942'de çevirdi: *Cabin in the Sky* (Gökteki Kulübe). Kısa zamanda müzikal komedi türünün en iyi ustalarından (Stanley Donen ile birlikte) biri oldu: *Güzeller Revüsü* (Ziegfield Follies) [1945]; *Kara Şeytan* (The Pirate); *Madame Bovary* (1949); *Paris'te Bir Amerikalı* (An American in Paris) [1951]; *Asri Âşıklar* (The Bandwagon) [1953]; *Eğlenceler Beldesi* (Brigadoon) [1954]; *Ölmeyen İnsanlar* (Lust For Life) [1956]; *Çay ve Sempati* (Tea and Sympathy) [1956]; *Gigi* (1958); *Günah Çocuğu* (Home From the Hill) [1960]; *Ümitsiz Aşk* (The Sandpiper) [1965]; *Annem Kim Olacak* (The Courtship of Eddies Father) [1970]. (L)

MİNNESANG i. (alm. *minne*, aşk ve *sang*, şarkı'dan). Alman edebiyatında XII. ve XIII. yy.ların aşk şiiri. (L)

MİNNESÄNGER i. Alman edebiyatında, ortaçağ saz şairi.

— ANSİKL. Hem ozan, hem de müzikçi olan *minnesänger*'ler fransız saz şairlerinin (trubadur* ve truver*) etkisini taşır. Soylu sınıfı için yazdıkları şiirlerde deyiş ve duygu inceliğine önemli bir yer vermişlerdir. En ünlü minnesänger'ler, Heinrich von Morungen, Reinmar von Haguenau ve özellikle Walter von der Vogelweide'dir (XIII. yy.). Walter von der Vogelweide yalnız lirik şarkılar değil, sosyal ve siyasî şiirler de yazdı. Vogelweide'den sonra, Neidhard von Reuental, minnesänger'leri gerçekçiliğe yöneltti. (L)

MİNNESOTA, A.B.D.'nin kuzeyinde ırmak, adını verdiği eyaletin güneybatısını sular; 510 km.

— Antropol. *Minnesota insanı,* Otter Tail bölgesinde (Minnesota), kurumuş bir gölde bulunan fosil insan iskeleti. (Buzul devri sonlarına doğru yaşadığı tahmin edilen genç bir kadına aittir; kaba saba olmakla beraber bugünkü eskimoların yapısını andırır. Amerika'da bulunan insan fosillerinin en eskisi sayılır.) [L]

MİNNESOTA, A.B.D.'nin merkezî kuzeyinde eyalet, Superior gölü kıyısında; 217 736 km², 3 413 900 nüf. Merkezi *Saint-Paul.* Eyalet Kanada «kalkan»ı ile kıvrılma geçirmemiş tortul birinci zaman örtüsünün temas noktasında uzanır; yüksek kapsamlı bir demir filizinin işletilmesini kolaylaştıran sarplıklar bu teması belirtir. Eyaletin ormanlarla kaplı kuzey kesimi, Büyük Göller yoluyle A.B.D.'nin kuzeydoğusuna sevkedilen maden filizinin çıkarılması sayesinde bir sanayi bölgesi haline geldi. Daha güneyde dördüncü zaman buzullarının taşımış olduğu gereçler, manzarada değişiklikler yol açar: başlıca faaliyetin büyük baş hayvancılık olduğu nemli bir bölge meydana getiren sapkın bloklar, bataklık düzlükler, ormanlık tepeler. Minnesota bu bölge sayesinde A.B.D. eyaletleri arasında tereyağ üretiminde başta gelir. Eski buzulları kenarında verimli bir lös örtüsü uzanır; bu kesimde buğday, güneyde mısır yetiştirilir. Sanayi gelişmemiştir; şehirler azdır. Yalnız Mississippi'nin meydana getirdiği ulaşım ekseni, Saint-Paul dolaylarında dar bir sanayi kesimi kurulmasına imkân vermiştir.

— Tar. Bölgeyi ilk olarak iki fransız (Pierre Radisson ve De Groseilliers) keşfettiler (1655-1659). Paris antlaşmasında (1763), ülkenin kuzeyi ve güneyi önce İngilizlere, sonra Amerikalılara geçti (1783). Kürk av-

MİNNESOTA
St. Paul katedrali, St. Paul

Foto. *Dizionario Enciclopedico Italiano; X, Bocker, Serge - Lido (LAROUSSE); Encyclopedia Britannica*

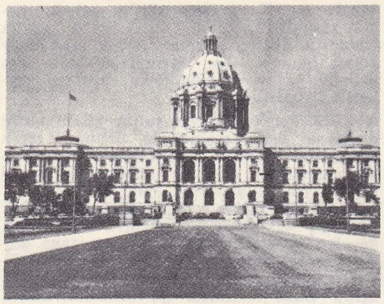

MİNNESOTA:
St. Paul'da eyalet meclisi binası

cıları uzun süre Kızılderililerle çekişti. Avrupalıların bölgeye göç etmesi, Minnesota arazisinin kurulmasını destekledi: Alexander Ramsey ilk vali oldu (1849). Sioux'larla (1851) ve Chippewa'larla (1854-1855) yapılan antlaşmalar güney ve batının işletilmesine imkân verdi. Minnesota 1858'de birliğin otuz ikinci eyaleti oldu. Eyalet, Federal kongreye iki senatör ve dokuz temsilci gönderir. Mahallî parlamento dört yıl için seçilen 65 senatör ve iki yıl için seçilen 131 milletvekilini kapsar. (L)

MİNNET i. (ar. *minnet*). Yapılan bir iyiliğe karşı kendini borçlu sayma, gönül borcu altında kalma: ***Bu tamir ve yapı için de Osman'a karşı minnet hissediyorlar*** (H.E. Adıvar). ***Bu kitabı yazan öğretmene ben içimden bir minnet hissi duymaktayım*** (F.R. Atay). ‖ Bir iyiliğe karşılık teşekkür etme, memnuniyet duyma: ***Bu dakikada, bu şefkat, bana öyle tatlı geldi ki. Bir şey söylemek, minnetimi anlatmak istiyordum*** (R.N. Güntekin). ‖ —*Esk.* ihsan, lûtuf. ‖ Yapılan bir iyiliği başa kakma.

— ÇEŞ. DEY. ***Minnet altında kalmak,*** gördüğü bir iyiliğin karşılığını verememek. ‖ ***Minnet etmek,*** kendini küçültecek bir biçimde yardım istemek: ***Namert olayım çarha eğer minnet edersem*** (Ziya Paşa). ‖ ***Canıma minnet,*** «memnuniyetle kabul ediyorum» anlamında kullanılır.

— *Esk.* ***Minnet-dîde,*** iyilik görmüş. ‖ ***Minnet-kâr,*** iyilik eden. ‖ ***Minnet-keş,*** minnet altında bulunan. ‖ ***Minnet-şinâs,*** iyiliğin değerini bilen. ‖ ***Bî-minnet,*** yaptığı iyiliği başa kakmayan. ‖ ***Veliyyün-nimeti bî-minnet,*** padişah. (M)

MİNNETTAR veya **MİNNETDAR** sıf. (ar. *minnet* ve fars. *-dār*'dan *minnet - dār*). Bir kimseden gördüğü iyiliğe karşı teşekkür borçlu olan, gönül borçlusu: ***Böyle olduğu halde bavulumu kendi elimle odama çıkarmama müsaade etmeyen, onu zorla elimden çekip alan ihtiyar kalfaya minnettar oldum*** (R.N. Güntekin). ***Çok kötülük görmüştü. Ama ne olsa size yine minnettardır*** (A.H. Tanpınar).

◆ **Minnettarane** zf. *Esk.* Minnetli olarak, minnet eder yolda.

◆ **Minnetdari** i. *Esk.* Minnettarlık. (M)

MİNNETTARLIK i. (*minnettar*'dan *minnettar-lık*). Minnettar olma hali: ***Kadın da galiba diz çöktü, ellerimi yakaladı, onları minnettarlıkla öptü*** (R.H. Karay). ***Yüzüne, gözlerine sürünmüş en hafif bir rüzgâr bile ondan bize sanki bir nefes, sanki hususi bir haber ve bir lûtuf gibi gelirdi ve bu minnettarlığımız yerindeydi*** (A.Ş. Hisar). [M]

MİNNOŞ i. *Teklz.* Kendinden küçük olan ve sevimli bulunan kimselere söylenen seslenme sözü. (M)

MİNO i. Hindistan ve Seylan'da yaşayan ötücü kuş (***Gracula religiosa***). [Boyu 26 sm kadardır; ormanlarda barınır, meyveyle beslenir. Konuşma taklidi yapabildiği ve güzel ötmeyi öğrendiği için Hindistan'da kafes kuşu olarak da beslenir.] (L)

MİNO, portekizce **Minho,** İber yarımadasının kuzeybatısında (Galicia) ırmak, Atlas okyanusuna dökülür; 273 km. Birçok dar geçitle aşılan dar bir granitli vâdide akar, Lugo'dan geçer, sularını iki kat çoğaltan Sil'i alır, Orense'yi ve Tuy'u sular, çığırının son kesiminde Portekiz ile İspanya'yı ayırır ve Portekiz limanı Caminha'nın kuzeyinde okyanusa dökülür. (L)

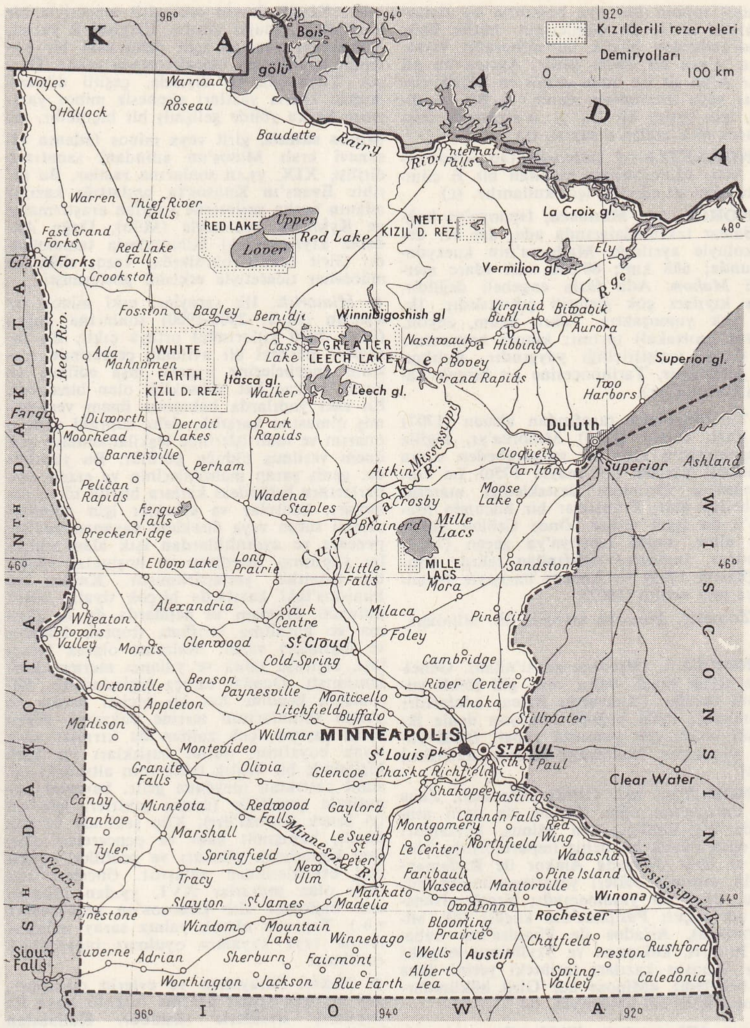

MİNNESOTA
eyaleti haritası

MİNOBE (Ryokişi), japon siyaset adamı (doğ. 1904). İktisat profesörüdür. Japon televizyonunda iktisadî ve sosyal meseleler konusunda yaptığı yorumlarla tanındı. Sosyalist ve komünistlerin tek adayı olarak katıldığı 1967 seçimlerinde 100 000 oy çoğunlukla Tokyo valisi seçildi. Japonya'da vali olan ilk sosyalisttir. (L)

MİNO de Fiesole, italyan heykeltıraşı (Poppi 1430'a doğr.-Floransa 1484). Hayatı Toscana ile Roma arasında geçti. Floransa'da Giovanni ve Pietro de'Medici'nin büstlerini (1453), Dietisalvi Neroni sunağını (1470), Fiesole kilisesinde piskopos Salutati'nin mezarını, Floransa Badia'sında kont Ugo'nun mezarını (1481) yaptı. Roma'ya ilk defa 1454'te gitti. Daha sonra, 1463 sıralarında, Pius II devrinde ve Giovanni Dalmata ile beraber mezarını yaptığı (1471-1477) Paulus II devrinde yeniden Roma'ya döndü. Santa Maria in Travestere kilisesi için yaptığı ***Francesco Tornabuoni anıt-mezarı*** ile ***Kutsal Yağlar Dolabı*** da onun eseridir. Zarif üslûbu ile yumuşak görünüşlü kabartmalarda usta olan Mino, meslek hayatının sonlarında, Ghiberti'nin etkisi altında kaldı; bu etki özellikle Prato'da katedralin vaaz kürsüsü için yapılmış panolarda belirlidir. (L)

Mİ-NO-O TENNO (1596-1680), japon imparatoru (1612-1629). Hükümdarlığı sırasında Toyotomi çöktü ve kesin bir zafer elde eden Tokugavalar, 1624'te yabancıları sınır dışı ederek Japon takımadalarını dünyadan tecrit etmek için çeşitli tedbirler aldılar. (L)

MİNORANT i. (fr. *minorant*'dan). Mat. Bir sıra bağıntısı ile donatılmış bir E cümlesinde, bir *a* elemanı için, *a*'dan önce gelen elemanlardan her biri. (Sıra bağıntısı geniş anlamda alınmıştır ve *a* aynı zamanda kendisinin bir minorantıdır.) [*Eşanl.* KÜÇÜLTEN.] ‖ E cümlesinin bir A alt cümlesinde, E'nin, bu alt cümlenin bütün elemanları için minorant olan elemanı. (E

Superior gölü kıyısında önemli bir liman olan Duluth şehrinin görünüşü

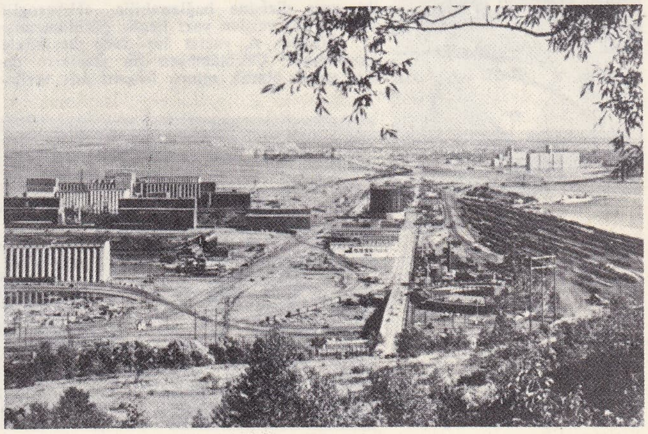

Foto. Encyclopedia Bitannica; Encyclopedia Americana

cümlesi toptan bir sıra bağıntısı ile donatılmışsa ve A alt cümlesinin, bütün öbür minorantlardan büyük bir minorantı varsa, buna *A'nın alt sınırı* denir. Ayrıca bu alt sınır A'ya ait ise buna *A'nın en küçük elemanı* veya *minimumu* denir.) ‖ Bir u_n dizi, için belirli bir $U_n \geqslant a$ sırasında başlayarak elde edilen *a* sayısı. (L)

MİNORANTLI sıf. (*minorant*'tan *minorantlı*). Mat. Minorantları bulunan bir E cümlesinin bir alt cümlesi için kullanılır. (L)

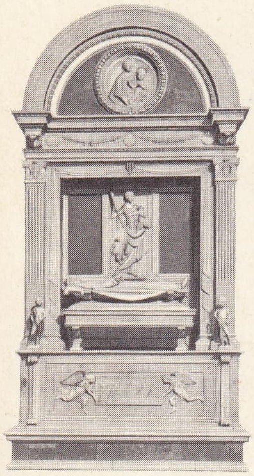
MİNO de Fiesole
kont Ugo'nun mezarı
Badia, Floransa

MİNORCA, isp. **Menorca,** İspanya'ya bağlı Balear takımadalarında ada, dar bir denizkoluyle ayrıldığı Mallorca'nın kuzeydoğusunda; 668 km²; 60 000 nüf. İdare merkezi *Mahon.* Ada fazla engebeli değildir, ama kıyıları çok girintili çıkıntılıdır. İklim çok yumuşaktır. Tahıl, üzüm, zeytin, meyve (portakal) tarımı; kümes hayvanları ve davar yetiştiriciliği yaygındır. Balıkçılık gelişmiştir. Tarihöncesine ait birçok kalıntı (talayot'lar).

— Tar. İngilizler tarafından alınan (1707) ve ilhak edilen (1713) Minorca'yı, ingiliz donanmasının kısa bir muharebeden sonra çekilmesi üzerine (19 mayıs 1756) La Galissonnière filosunun desteklediği mareşal Richelieu aldı; Fransızlar bir hücumla Mahon'u da işgal ettiler. Önce Crillon dükünün eline, sonra İspanya'ya geçen (1782) Minorca, İngilizler tarafından tekrar alındı (kasım 1799) ve Amiens barışıyle İspanya'ya geri verildi (1802).

— Zootekn. *Minorca tavuğu.* Bk. MİNORKA. (L)

MİNORKA i. (*Minorca* adası'ndan). Genellikle siyah tüylü, balta veya gül ibikli yumurta tavuğu. (Anayurdu Balear adalarıdır [Minorca]; fazla yağışlı olmayan deniz iklimini sever; çok yumurta yapar, fakat yazın yumurtlar; kuluçkaya yatması nazlıdır.) [LM]

MİNOS. Yun. mit. Giritli kahraman. Zeus ile Europe'nin oğlu. Efsane ile tarih arasında bir kimliği olan Minos, korsanları alt eden büyük bir deniz imparatorluğu kurdu ve öbür dünyada Aiakor ile Radamantys'in yanında ölüleri yargılayanlardan biri oldu. Bilge bir yasamacıydı; birçok efsanede adı geçer; Pasiphae'nin kocası (bk. MİNOTAUROS), Ariadne ile Phaidra'nın babası, Prokris, Diktynna ve Skylla'nın sevgilisi olur. Knosos kazıları tarihteki yerini daha iyi belirledi: «Minos» adı Girit hükümdarlarının hanedan unvanıydı. (L)

Minos dili, modern dilbilimciler eski girit edebiyatlarını ve dillerini belirtmek için *Minos dili* terimini kullanırlar. Yazı olarak günümüzde üç belge dizisine rastlanır: 1. hiyeroglif yazısı denen en eski yazı (M.Ö. XX.-XVII. yy.a arasında Girit'te ortaya çıktı); 2. *çizgisel A* denen daha sade bir yazı (özellikle Girit'te M.Ö. XVII.-XV. yy.-lar arasında); 3. *çizgisel B* denen başka bir yazı (Girit'te, Knossos'ta, yunan topraklarında ise Mykenai ve Pylos'ta). Kısa süre önce bu sonuncu yazının, mykenai lehçesi adı verilen çok eski bir yunan lehçesinin yazılmasında kullanıldığı anlaşıldı; bu şartlar altında «minos» teriminin kullanımı ilk iki yazı dizisine bağlanabilir. «Hiyeroglif yazısı» adı verilen yazı henüz çözülememiştir. Çizgisel A yazısı ise daha kesinlikle okunamadı. Çözülemeyen bu yazıların diline genel olarak *minos lehçesi* adı verilebilir: Klasik devrin eski girit lehçesiyle bir akrabalığı olduğu sanılır. Çizgisel B yazısı, Yunancayı yazmak için daha eski bir sistemin uyarlaması olarak ortaya çıkar. Gerçek Yunanistan'ın dışında, çeşitli dönemlerdeki kıbrıs yazıları şüphesiz minos yazısının başka yönde gelişmiş bir biçimidir. (L)

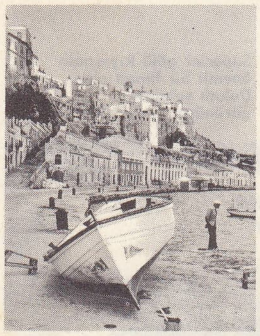
Mahon limanı

MINORCA

Mahon yakınında
çiftlik ve değirmen

Minos sanatı, girit veya minos (adanın efsanevî kralı Minos'un adından) sanatının dirilişi, XIX. yy.ın sonlarına rastlar. Bu tarihte Evans'ın Knosos'ta başlattığı kazılar adanın başka yerlerinde yapılan araştırmalar ve Kyklades adalarıyle (Milo), Doğu Akdeniz kıyılarındaki buluntularla tamamlandı. Girit sanatı buralarda, vazo, silâh ve mücevher ticaretiyle etkisini göstermişti.

● *Mimarlık.* İlk saraylar, eski minos sanatının (M.Ö. 2500-1900) sonlarına doğru (M.Ö. 2000 yıllarında) ortaya çıktı. Bu saraylar, merkezî bir avlunun çevresinde arazinin engebelerine uyarak inşa edilmiş ve bazen birkaç kat yüksekliği olan binalardı. En eski yapılarda bakışıma önem verilmemiş olmasına karşılık, daha sonraki yapım, onarım ve tadil işlerinde teşkilâtlanmaya çok önem verilmiş olduğu görülür. Bu yapılarda, geniş şarap mahzenlerinin ve erzak ambarlarının üstündeki katlara büyük tören salonları, kadınlar ve erkekler için daireler, zemini sütun veya direklere dayanan odalar, pencere ve aydınlıklardan ışık alan aralıklar yapılmış, merdiven ve boşluklar büyük bir ustalıkla yerleştirilmiştir. Knosos ve Phaistos'taki kazılarda birçok tiyatro alanı bulundu. Hamam ve helâlarda da su akıtma ve boşaltma tertibatı (toprak künkler ve lağımlar) vardı. Malzeme olarak kireçtaşı, alçıtaşı, tahta ve yalancı mermer kullanılmıştı. Damlar taraça biçimindedir. Sütunların kendine has bir biçimi vardır ve yunan sütunlarının tersine yukarıya doğru biraz yayvan, çok zaman da kırmızı veya siyah boyalıdır. Sütun başlıkları ise kare biçiminde bir başlık tablasının altındaki bir simit yastıktan meydana gelir. Saraylar konutlarla çevrilidir (minos şehirleri için en iyi örnek *Gurnia*'dır). Küp şeklinde ve düz damlı, bakışımlı kapı ve pencereleri olan özel konutların planları ve profilleri renkli çini örneklerinden anlaşılır. Önceleri çok sade olan mezarlar XVI. yy.dan itibaren anıt biçimleri alır (Knosos'un anıt-mezarı v.b.). Tapınak olarak yalnız saray mihraplarına veya kayalara oyulmuş tapınaklara rastlanır.

● *Resim.* Sarayların ve evlerin duvarları, yaş mermer sıvası üzerine tutkallı boya ile yapılmış fresklerle süslüdür. Kullanılan renkler, açık ve canlıdır: kırmızı, mavi, beyaz, bazen kahverengi, sarı veya yeşil. Hayvan ve bitki motifleri, o çağda az rastlanan hoş bir serbestlikle ve kararsız, dalgalı bir ahenkle işlenmiştir. İnsan tasvirlerine oldukça erken bir çağda rastlanır. Bunlar, âyin alayı, boğa güreşi, saray, harem dairesi ve cenaze alayı sahneleridir. Savaş sahneleri ise pek görülmez. Bu zarif resimler sayesinde, eski Girit'teki günlük hayat, şenlikler, tapınma, giyim ve saç biçimleri hakkında bilgi edinmek mümkün oldu. Figürler, hareketli ve serbest siluetler biçimindedir: yakası göğüse kadar açık elbiseleri ve süslü püslü saç tuvaletleriyle *Mavili Kadınlar,* sepet biçimi kabarık eteklik giymiş prensesler, tanrılara hediye götüren peştemallı, koyu tenli, heybetli hamallar, cambazlar, boğa güreşçileri. Bu sanatın en ünlü figürü, hafif kalkık burnu ile *Parisli Kadın*'dır.

● *Anıt kabartmaları.* Giritliler sadece, mermer sıvası üzerine boyalı kabartmalarla yetindiler. Bu sanatın en güzel iki örneği Knosos'taki *Zambaklı Prens* (büyük çapta restore edilmiştir) ile güçlü bir eser olan *Saldırgan Boğa*'dır.

● *Heykelcilik.* Özellikle tapınma için kullanılan tam oyma heykelciklerde de aynı nitelikler görülür. Bu nitelikler şekillerdeki yumuşaklık, duruşun ve gösterişli veya çekici gerçekliğidir. Giritli sanatçı eserine, pişmiş toprak, fayans, fildişi veya tunçta, yunan sanatında ancak çok sonraları görülecek olan şaşırtıcı bir canlılık verir: *Tylisos'lu Tapınan Adam, Knosos'lu Cambaz,* çiniden yapılmış yılanlı tanrıçalar. Çeşitli biçimlerdeki vazolar (III. binyılın Mokhlos vazoları) plastik veya plastik süslemeli vazolar da (Knosos'taki küçük sarayda, steatit taşından oyulmuş, boğa başlı, yaldız boynuzlu, gözleri kakma bardak; *Hasatçılar* adıyle bilinen vazo, Hagia-Triada'daki *Kumandan* vazosu ve *Boksörler* vazoları) heykelcilik sanatına bağlanır.

● *Çömlekçilik.* Ege dünyasını bütün tarihi boyunca, gerek çeşitlerinin bolluğu, gerek kronolojik değerleri bakımından, çömlekçilik alanındaki eserlerin büyük bir önemi vardır. Taştan yapılmış olan ilk vazoların, çok değişik biçim ve süslemelerle, kilden yapılmış taklitlerine rastlanır. Süslemeler, önceleri geometrik şekillerden meydana gelmişti ve zeminle süslemelerin renkleri değişikti (açık üzerine koyu veya koyu üzerine açık). Daha sonraları bu süslemeler bitki ve üslûplaştırılmış hayvan şekilleriyle zenginleşti: zambak, papirüs, gül, ahtapot, yosun, kabuk, fantastik hayvanlar ve krallığın kutsal sembolü olan iki yüzlü balta ile boğa boynuzları. En ünlü örnekler, yumurta kabuğu inceliğinde ve kamares üslûbuyle işlenmiş olan II. Orta Minos devri vazolarıdır. Lâhitlerdeki resimler (Hagia-Triada'da çıkarılmış ünlü örnek) özellikle din tarihçileri için çok ilgi çekicidir.

● *Maden işlemeciliği ve oymacılık.* Girit kazılarında, tunçtan yapılmış birçok eşya (vazolar, ev âletleri, silâhlar), bu arada da kabzaları ve namluları telkâri kakmalı kılıç ve hançerler çıkarıldı (Malia, İsopata). Bu parçaların oyma ve işleme bakımından değeri mısır ve doğu örneklerinden hiç de aşağı kalmaz. Bazı altın yüzüklerin mühürleri, karmaşık ve oymalarla süslü sahnelerdir (özellikle tanrıçaya tapma sahneleri). Çeşitli renklerde, üzerleri oyma veya kazıma yoluyle işlenmiş yüzüklerin de pek çok çeşidi vardır: insan figürleri, av ve balık avı sahneleri, mimarî süslemeler, manzaralar, gerçek veya fantastik hayvanlar, yazı işaretleri. Malia'da, malzemesi ve oyulmuş taşlarıyle, bir oymacı ustasının atelyesi bulunmuştur.

Girit'in tarihi üstündeki bilgilerin azlığı dolayısıyle ülkenin parlak, şatafatlı ve zarif bir medeniyetin ürünü gibi görünen sanatı gelişmesinin en yüksek olduğu çağda yavaş yavaş mykenai sanatı ile karıştı. Bu karışmanın tanımını yapmak, ülkeye II. binyılın ortalarında Akaların da yerleşmiş olduklarını ortaya koyan yeni keşiflerden sonra daha da güç olmuştur. Minos ve mykenai sanatları arasında, konusu ve önem derecesi henüz tartışmalı olan karşılıklı bir etki vardır. II. Binyılın sonuna doğru, «Klasik» dönemin sevimli serbestliği, biçimlerin sertliğinde ve tekdüzeliğinde yok oldu, ama plastik sanatlarda ve seramikte çekiciliğinden hiç bir şey kaybetmedi. (L)

MİNOT (George Richards), amerikalı hekim ve fizyolog (Boston 1885- ay.y. 1950). Harvard üniversitesinde patoloji profesörlüğü yaptı (1928). Tehlikeli anemiler üstündeki incelemelerinden ötürü, W. P. Murphy ve G.H. Whipple ile birlikte 1934 Nobel Fizyoloji ödülünü kazandı. (L)

MİNOT (Lawrence), ingiliz şairi (1300'e doğr. - 1352'ye doğr.). Edward III'ün zaferlerini saldırgan bir coşkunlukla övdü. Northumbria lehçesiyle yazdığı şiirlerde bir dereceye kadar ustalığa varmıştır. (L)

MİNOTAUROS. Yun. mit. Minos'un karısı Pasiphae ile Poseidon'un yolladığı bir beyaz boğanın birleşmesinden doğan boğa başlı, insan gövdeli yaratık. Minos onu Daidalos tarafından inşa edilen Labyrenthos'a hapsetti, her yıl yedi atinalı kız ve yedi atinalı erkek çocuğu ona yem olarak verdi. Theseus Atinalıları bu fidyeden kurtarmak için canavarı öldürdü. Bu efsanenin kaynağı, muhtemelen, kraliçenin *Tauros* adındaki bir giritli ile evlilik dışı birleşmesinden doğan çocuklardır. Öte yandan, boğa da Girit'te bir tanrıydı ve anlaşılan, bu boğaya insan kurban ediliyordu. (L)

MİNOYEN sıf. (fr. *minoen*'den). Minos*a özgü.

◆ Sıf. ve i. Eski Girit ile ilgili olan: *Minoyen sanat. Minoyen yazı.* Bk. MİNOS. (M)

MİNÖR sıf. (lat. *minor,* daha küçük'ten fr. *mineur*). Müz. Bir makam, bir gam, bir akor veya bir aralığın özelliği. ‖ *Minör*

Foto. Anderson-Giraudon, Viollet, Giraudon (LAROUSSE)

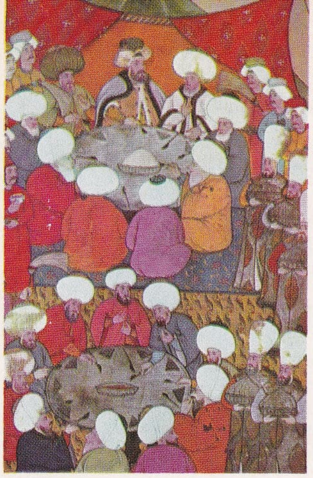

Çorba sofrası. Levnî (XVIII. yy.) Surname-i Vehbi'den, Topkapı Sarayı müzesi

«Silsilename»den (XVII.yy.), Ank. Vakıflar Başmüdürlüğü

Firdevsî'nin «Şehname»sinden (XI. yy.), Türk ve İslâm Eserleri müzesi

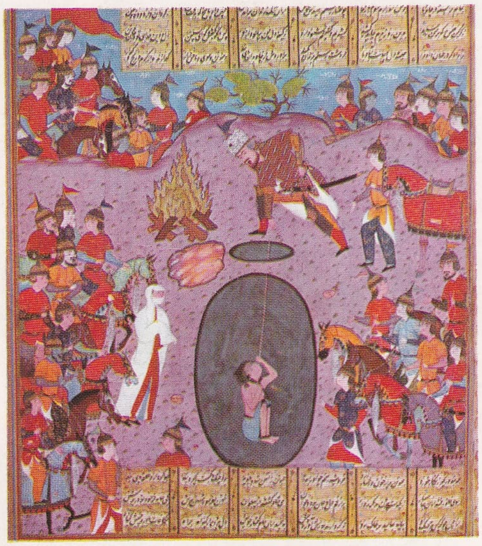

Firdevsî'nin «Şehname»sinden (XI. yy.), Türk ve İslâm Eserleri müzesi

Firdevsî'nin «Şehname»sinden (XI. yy.), Türk ve İslâm Eserleri müzesi

«Silsilename»den (XVII. yy.), Ank. Vakıflar Başmüdürlüğü

Foto. M. Erkmen, N. Erkılıç (MEYDAN)

MİNYATÜR

Foto. *Bibl. Nat., Giraudon (LAROUSSE)*

Firdevsî'nin «Şehname»sinden,
hint-iran sanatı (XVI. yy.),
Condé müzesi, Chantilly, Fransa

«Musa On Emir'i Alırken»,
bizans sanatı (X. yy. başı), *Bibliothèque Nationale, Paris*

«Soylu Erkek ve Kadınların Yakınmaları»
Baccaccio'nun eseri. «Korkusuz Jean»ın nüshası (1410),
Arsenal kitaplığı, Fransa

Souvigny İncil'i: «Esther ve Assuérus»,
fransız sanatı (XII. yy. sonu), *Moulins kitaplığı, Fransa*

◂«Gellone Âyin Kitabı», süslü harf, fransız sanatı (VIII. yy.ın ikinci yarısı)
Bibliothèque Nationale, Paris

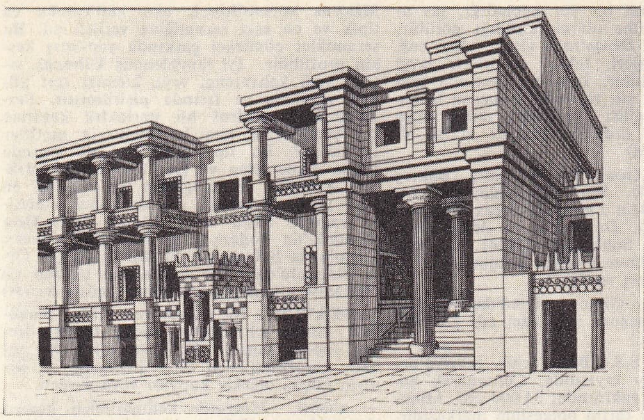

Knosos: Minos sarayının temsilî resmi Evans'dan

«Tauromachie» Knosos freski, Kandiye müzesi

Minos sanatı

aralık, aynı sayıda derecelerden meydana gelmiş majör aralıktan, kromatik bir yarım-ses daha küçük olan aralık. || *Minör gam*. Bk. GAM. || *Minör makam*, temel, yani tonik akoru minör olan makam. (Yunanlıların dor makamından çıkmış olduğu sanılır.) || *Eksiksiz minör akor*, bir minör üçüncü aralık ve bir tam beşinci aralıktan meydana gelen akor. (L)

MİNQUARTİA i. Guyana'da yetişen 12-15 m boyunda ağaç; odunu sert, sıkı ve kolay çürümez olduğundan direk ve travers yapımı için çok elverişlidir. (*Minquartia Guianensis* ve *M. punctata* diye sadece iki türü vardır. *Olacaceae* familyasından.) [L]

MİNQUİERS, Fransa'da Saint-Malo açıklarında gizli kayalıklar. Bu kayalar Fransa ile İngiltere arasında uzun çekişmelere yol açtı. Sonunda İngiltere La Haye Adalet divanının kararına uyarak kayalıkları Fransa'ya bıraktı (18 kasım 1953). [L]

MİNSER i. (ar. *nesr*, akbaba'dan *minser*). *Esk*. Yırtıcı kuşların gagası. || Taşçı kalemi. (M)

MİNSK, S.S.C.B.'de şehir; Beyaz Rusya federal cumhuriyetinin başkenti; 77 000 nüf. Şehrin sınaî önemi günden güne artmaktadır: eski dokuma (keten) ve besin sanayiinin yanı sıra makine (otomobil, traktör, tezgâhlar) sanayii, radyo ve televizyon cihazları yapımı, yeni dokuma sanayileri (yün) gelişmiştir. Bir hisarın yıkıntıları. 1750'den kalma kule; katedral (1615).

— Tar. Minsk, Kiev Rusyası'nın sınır şehirlerinden biriydi. Tatar istilâlarından sonra XIV. ve XV. yy.da muhtar bir hükûmet tarafından yönetilen bir ticaret şehri haline geldi. XVI. yy.da geriledi, 1654-1681 arası Rusya tarafından ilhak edildi ve 1793'te kesinlikle Rusya'ya katıldı.

Brest-Litovsk barışından sonra, önce Almanlar, sonra da 1919 ağustosunda Pilsudski kumandasındaki Polonyalılar tarafından işgal edilen Minsk bölgesinde, Polonya-Sovyet savaşı sırasında şiddetli çarpışmalar oldu. 1920 Ağustosunda burada toplanan mütareke konferansında Riga antlaşması önerildi. Minsk, 29 haziran-3 temmuz 1941 arasında, Almanya'nın S.S.C.B.'ye hücumu sırasında kuşatıldı; kuşatma sonunda, Von Bock 300 000 esir aldı, 3 000 tank ve 3 000 top ele geçirdi. Şehir, Beyaz Rusya'nın üç cephesinin (Çerniyakovskiy, Rokossovskiy, Zaharov) birleşik çabasıyle, 5 temmuz 1944'te Kızılordu tarafından kurtarıldı. (L)

MİNSKİY (Nikolay Maksimoviç, **Vilenkin** — denir), rus şairi (Glubokoye, Vilna 1855 - Paris 1937). Sanat sanat içindir görüşünü savundu. Rusya'da sembolizmin öncüsü sayılır. «Varolmayış dini» denen karanlık bir felsefe sistemi kurdu. Başlıca eserleri: *Pri Svete Sovesti* (Bilincin Işığında) [1890]; *Religiya Buduşçego* (Geleceğin Dini) [1905]. (M)

MİNSK MAZOWİECKİ, Polonya'da (Varşova voyvodalığı) şehir, Varşova'nın doğusunda; 15 400 nüf. Makine yapımı. (L)

MİN ŞAN, Çin'de; sıradağ. Kan-su, Tsinghai ve Szechwan sınırında. Ortalama yüksekliği 2 500 m. (M)

MİNŞAR i. (ar. *neşr*'den *minşar*). *Esk*. Testere: *Minşara eyledi Zekeriya feda-yı ser* (Muallim Naci).

◆ **Minşarî** sıf. *Esk*. Testere gibi. (M)

MİNTAN i. (fars. *nīm-ten*, yarım beden'den [?]). Yakasız, uzun kollu erkek gömleği: *Onların yırtık şalvarları ve kırmızı mintanlarıyle yalınayak gelişlerini, sonra hâkî elbiseleri içinde, kâh sırt üstü, kâh yüzükoyun düşüp ölüşlerini görüyorum* (Y. K. Karaosmanoğlu). *Cep delik, cepken delik / Kol delik, mintan delik / Yen delik, kaftan delik / Kevgir misin be kardeşlik* (O. V. Kanık). || Gömlek üzerine giyilen kollu yelek.

— ANSİKL. Kıyf. *Esk*. *Mintan* uzun kollu olurdu ve önü açıktı, üç dört düğmeyle kapanır. Kolların yeni yırtmaçlıdır ve ucunda düz bir kol kapağı vardır. Bu kapak üzerine sedef veya taş düğme dikilir. Mintanın etekleri şalvar veya pantolonun içine sokulur; üzerine yelek, ceket, cepken veya câmedan gibi üstlükler giyilir. Mintanın en iyileri şâli, meydan ve hareli kumaşlardan yapılırdı. Ayrıca İstanbul'da semt tulumbacıları tarafından bir tür üniforma olarak da kullanılırdı. Bunlar yelekli tulumbacı elbiseleri içine giyilir, sol kollarında tulumbacıların mevki ve rütbe işareti yer alırdı.

◆ **Mintanlık** sıf. ve i. Mintan yapımında kullanılan (kumaş). [M]

MİNTHA. Yun. mit. Kokyte'li peri. Pluton'un sevgilisiydi, Kore tarafından nane haline getirildi. (L)

MİNT - JULEP i. (ing. *mint*, nane ve fr. *julep*, zamklı şurup'tan ing. k.). Nane, küçük buz parçaları, şeker ve damıtık alkolden yapılan bir amerikan içkisi. (L)

MİNTO (Gilbert ELLİOT-MURRAY-KYNYMOND, birinci — kontu), ingiliz siyaset adamı (Edinburgh 1751 - Stevenage, Hertfordshire 1814). Whig partisinden milletvekili (1776) ve Viyana elçisi (1799-1801) oldu. Hindistan genel valiliğine getirildi (1806-1813); yerli prenslerin ve Napolyon siyasetinin tehdidi karşısında, Sikh'lerle yaptığı bir antlaşma ile ingiliz hâkimiyetini Satlec'e kadar genişletti (1809). Mauritius adasını, Amboina'yı, Molük'leri ve Cava'yı işgal etti (1811). [L]

MİNTO (Gilbert John ELLİOT-MURRAY-KYNYMOND, dördüncü — kontu), ingiliz siyaset adamı (Londra 1845 - Minto, Roxburghshire 1914). Birinci Minto kontu Gilbert'in torununun oğlu. 1867'de orduya girdi, önce Kanada (1898-1904), sonra Hindistan genel valisi (1905-1910) oldu. Morley ile işbirliği yaparak sorumlu bir hükûmetin gitgide Hindistan'ı da içine almayı öngören 1909 reformunu uyguladı. (L)

MİNTOFF (Dominic), maltalı siyaset adamı (Malta 1916). Oxford Üniversitesi Mimarlık fakültesinde okudu. 1944'te Malta İşçi partisine girdi. 1947'de milletvekili oldu. Kilise aleyhtarlığı ve sosyal düşüncelerinin serbestliğiyle tanındı. 1947'de çalışma bakanı oldu; iki yıl sonra istifa ederek İşçi partisinin başına geçti. 1955-1958

«Paris'li Kadın» Knosos'ta fresk (M.Ö. XVI.-XV. yy.)

boğa başı şeklinde riton Küçük Knosos sarayı

yılanlı tanrıça (Knosos)

Minos sanatı

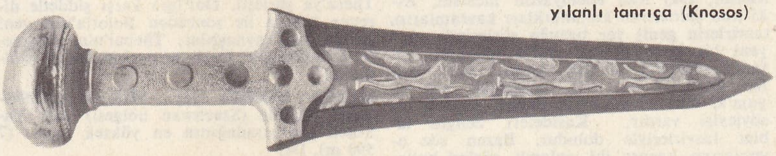

girit - miken hançeri (bütün ve detay), Saint - Germain müzesi, Fransa

Theseas ve Minotauros bir attike amforasının detayı, Bibliothéque Nationale, Paris

MINOTAUROS

arkaik bronz
Louvre müzesi, Paris

Arasında başbakan ve maliye bakanı oldu. 1962'de muhalefete geçti. Bağımsızlığın ilânından (21 eylül 1964) sonra Malta'da yapılan ilk seçimlerde Mintoff'un partisi 6 koltuk daha kazanmasına rağmen gene muhalefette kaldı. 12-14 Haziran 1971'de yapılan seçimlerde İşçi partisi 13 yıl süren bir aradan sonra iktidara gelince, Mintoff başbakan oldu ve kabinesini 21 haziranda kurdu. Mintoff hükûmeti, İngilizlerle yapılmış olan savunma antlaşmasını tanımadığını belirtti ve ingiliz genel valisi yerine maltalı bir vali getirdi. (Bk. MALTA.) Adayı ziyaret eden İngiltere dışişleri bakanı lord Carrington'un, Mintoff ile yaptığı görüşmelerde bir uzlaşmaya varılamadı. (L)

MİNTURNO, İtalya'da komün, Latium'da (Latina ili), Gaeta körfezi yakınında; 16 000 nüf. Tarım merkezi. Deniz kıyısındaki Scauri kısmı, küçük bir liman ve sayfiye yeridir.

— Tar. Via Appia üzerinde olan Minturno (lat. Minturnae). M.Ö. 314'te Romalıların eline geçti ve 590'da Lombard'lar tarafından yıkılıncaya kadar refah içinde yaşadı. Preneste'yi alan (M.Ö. 85) Sulla'nın askerlerinden kaçan Marius, Liris ırmağının bölgede meydana getirdiği bataklıklara sığındı; yakalandı, fakat hapsedildiği Minturno hapishanesinden kaçtı. (L)

MİNU i. (fars. *minû*). *Esk.* Cennet. ‖ Zümrüt. ‖ Felek, gök. ‖ Şişe, cam. (M)

MİNUARTİA i. Bol beyaz çiçekli çokyıllık süs bitkisi; güneş gören bahçelerde yetiştirilir. (Karanfilgillerden.) [L]

MİNUCİUS FELİX (Marcus), latin retorikçisi (M.S. II.-III. yy.) Hıristiyanlığı kabul etti. Bir pagan ile bir hıristiyan arasında geçen *Octavius* adlı, Cicero tarzında bir diyalog yayımladı. Eserin kahramanlarından biri Hıristiyanlığı klasik kanıtlarla tenkit ederken, öteki Hıristiyanlığı en yüce yönleri ile ve aydın kimselerin kabul edeceği bir biçimde anlatır. (L)

MİNUÇEHR. Mit. Fars hükümdarı Feridun'un torunu, İreç'in oğlu. Kardeşleri İreç'i öldürünce, Feridun Minuçehr'i tahta çıkardı. Minuçehr, amcaları Selm ile Tur'u öldürerek babasının öcünü aldı. (M)

MİNUÇİHRİ (Ebül Necm Ahmed), iran şairi (Damgan ?-? 1040). Din, nahiv, gramer, özellikle arap dili öğrenimi yaptı. Gazne sarayında Sultan Mesud tarafından korundu. Kendi zamanına kadar gelen arap şairlerini, eski iran edebiyatını inceledi. Eski iran şairlerinin kullandıkları kavramların, tasvirlerin geniş yer tuttuğu şiirlerinde yepyeni bir tema olarak tabiat sevgisini, yaşama sevincini anlattı. Akıcı, renkli, kolay anlaşılır bir dili, anlamdan çok uyum'a, düzene, yumuşak deyişe yönelen bir söyleyişi vardır. Kasideleri zengin tabiat tasvirleriyle doludur. Bazen söz oyunlarına kaçar; iki anlamlı sözleri kullanır. Hem ses, hem de anlam bakımından içten bağlantı kurulması, bu kasidelerinin başlıca özelliklerindendir. Kasideleri arasında, «Şemi» adı verilen bir bilmecenin çözümü için yazdığı *Şemiye* bu alandaki başarısını gösteren başlıca örneklerdendir. Aşağı yukarı bütün gazellerinin konusu ise yaşama sevincidir. Bu tür şiirlerinde uyumun anlamdan daha önemli bir yer kapladığı, ses uyumunun ana ilke olarak alındığı görülür. Üç bin beyitlik *Divan*'ında çiçek, ağaç, bağ, bahçe, kuş sesleri, tabiat tasvirleri, sevgi geniş bir yer tutar. İran edebiyatında musammat* denen şiir türünün kurucusu Minuçihri'dir. Minuçihri kendinden sonra gelen iran şairlerini, özellikle Hafız'ı etkisi altında bıraktı. (M)

MİNULESCU (Ion), rumen şairi (Bükreş 1881-ay.y. 1944). Sembolist anlayışta *Romante Pentru Mai Tarziu* (Gelecek İçin Romanslar) [1908], *De Vorba cu Mine Însumi* (Kendimle Sohbetler) [1914], *Strofe Pentru Toata Lumea* (Herkes İçin Şiirler) [1930] adlı şiirleri vardır. (L)

MİNULLUS i. Güney Afrika'da yaşayan küçük bir atmacanın ilmî özel adı (*Accipiter minullus*). [L]

MİNUSİNSK, S.S.C.B.'de şehir, Sibirya'da, Yukarı Yenisey kıyısında, Çernogorsk kömür işletmeleri yakınında; 34 000 nüf. Minusinsk zengin bir tarım bölgesinin merkezidir. Bakır metalürjisi. Besin sanayii. Bölgede uranyum filizi işletmeleri.

— G. santl. Minusinsk, M.Ö. III. binyılın sonunda büyük bir metalürji sanayii merkeziydi. Üretiminin en güzel örneklerine Afanasiyevo, Andronovo, Karasuk ve Tagar kültürlerinde rastlanır. Karasuk ve Tagar kültürleri bozkırlar boyunca yayılan ve bir yandan iskit sanatını, öte yandan da çin sanatını etkileyen hayvan resimleri üslûbunun gelişmesine katkıda bulunmuş, ayrıca iskit ve çin sanatı arasında aracı rolü oynamıştır. (L)

MİNUTUM i. («çok küçük» anlamında lat. k.). Değeri pek az olan eski bir roma parası. (L)

MİNÜSKÜL i. (lat. *minusqulus*'tan fr. *minuscule*). Küçük harf. *Zt.* MAJÜSKÜL.

— ANSİKL. Paleografi. Küçük harf, dört paralel çizgi arasına yazılan harf. Gövde, ortadaki iki paralel çizgi arasında yer alır; kol ile bacak en dıştaki çizgilere kadar yukarı ve aşağıya doğru uzanır. Minüskül yazı, V. yy.da ortaya çıktı. Eski roma el yazısından türeyen bu yazı, el yazısı (lombard, merovenj, vizigot yazıları) veya küçük matbaa harfi (irlanda, anglosakson yazıları) biçimindedir. İlkel küçük harflerden türeyen karolenj küçük harfleri Charlemagne devrinde ortaya çıktı.

◆ Sıf. Küçük (harf). [M]

MİNÜTÖRİ i. (fr. *minuterie*). Bir saat hareketinin, saatteki zaman bölümlerini (yarım saatler, çeyrekler, dakikalar, saniyeler) göstermeğe yarayan kısmı. ‖ Eksenleri üzerinde dakika ve saat ibrelerini taşıyan dişli çarklar dizisi. ‖ *Bir sayacın minütörisi*, sayaç yardımıyle ölçülen büyüklüğün değerini belirlemeğe yarayan dereceli diskler veya silindirlerden meydana gelen parça. (L)

MİNVAL i. (ar. *minvâl*). *Esk.* Usul, tarz: *Yemek esnasında, bu minval üzere, havadan sudan konuşulur* (Vâ-Nû). *Bu nasihat, yol boyu, hep aynı minval üzere devam ediyor* (N. Araz). ‖ *Ber-minval-i meşruh*, açıklandığı gibi. ‖ *Ber-minval-i sabık*, eskiden olduğu gibi. (M)

MİNYAİ. Esk. coğ. Yunanöncesi ırk, Boiotia'nın kuzeybatısında, Orkhomenos dolaylarında yaşadı. Ülkelerini fetheden Etolyalılarla kısa süre içinde kaynaşan minyai halkı, onlarla birlikte Argonaut'ların ilk doğu seferine katıldı, Sakız, Midilli, Teos ve Thera'ya yerleşti. Dor'lara karşı şiddetle direnen Minya ile sonradan Boiotia'nın yeni halklarıyle kaynaştılar. Thebai'nin gelişmesiyle başkentleri Orkhomenos'un önemi azaldı. (L)

MİNYA KONKA veya **MİNYA GONGKAR,** Çin'de (Szechwan bölgesi) dağ. Tahsüeh şan sıradağının en yüksek tepesi (7 590 m). [M]

MİNYAS. Yun. mit. Minyas'lara adını veren kahraman. Orkhomenos'ta hüküm sürdü. (L)

MİNYAS'LAR. Yun. mit. Orkhomenos kralı Minyas'ın üç kızı Leukippe, Arsippe ve Alkathoe, bir Dionysos şenliğine katılmayı reddettiler; buna kızan Tanrı onları delirtti, çocuklarını öldürerek dağa kaçtılar. (L)

Minyas seramikleri, aka kültürünün en tipik ve en eski seramiğine verilen ad. Bu seramikler çömlekçi çarkında yapılmış keskin profillidir. İyi temizlenmiş külrengi, siyah, açık kahverengi veya kırmızı sert kilden yapılmış ve fırında pişirilmiştir. Perdahlanarak madenî bir parlaklık kazanan dış yüzeylerine çizgiyle geometrik motifler işlenmiştir. Bu tip seramik Girit dışında bütün Yunanistan ve Ege kıyılarında görülür. Avrupalı arkeologların bu seramiği en eski yunan seramiği olarak kabul etmesine rağmen başta Truva olmak üzere Orta Anadolu'da Boğazköy ve Alacahöyük kazılarında da bulunması, bu tip seramiğin Orta Anadolu'dan Ege kıyılarına, oradan da Yunanistan'a geçmiş olduğunu gösterir. (M)

MİNYATÜR i. (fr. *miniature*). Kâğıt, parşömen, fildişi v.b. üstüne küçük boyutlu resim yapma sanatı. (Bk. ANSİKL.) ‖ Bu sanatla gerçekleştirilen eser. ‖ *Teşm. yol.* Bir şeyin küçük ölçekte kopyası veya modeli.

— ANSİKL. *Minyatür* kelimesinden hemen elyazmalarını süsleyen resimler (matbaanın icadından sonra bu sanat kısa zamanda yok olmuştur), hem de Rönesans'tan itibaren yaygınlaşan bir moda gereğince madalyon, kutu v.b. gibi küçük çapta eşyaların üzerine yapılan dekorlar anlaşılır.

Minyatür kelimesi kırmızı ile boyamak anlamını taşıyan latince *miniare*'den gelir; miniare demek bir kitabın veya kitaptaki bölümlerin başlığını *minium* ile, yani *sülyen* ile boyamak demekti; zamanla metni süsleyen resimlere de minyatür demek âdet oldu.

● *Eskiçağ.* İlk minyatürler Mısır'da ikinci binyılda öğretmek amacıyle *Ölüler Kitabı*'na yapılan minyatürlerdir. Yunan ve Roma'daki minyatürler de aynı özelliği taşır. Roma'daki örnekler arasında Vergilius ve Terentius'un elyazmalarındaki (Vatikan kütüphanesi) minyatürleri sayabiliriz.

● *Yakındoğu.* Yakındoğu'da yunan geleneği hıristiyan temalarının gereklerine uydurularak devam etti. V. ve VI. yy. minyatürleri özellikle Bizans, Süryanî ve Kıptî sanat okullarında önem kazandı. En önemli minyatür kitapları olarak *Viyana Tekvini*'ni, *Rossano İncili*'ni, *Rabula İncili*'ni (Floransa'daki Lorenziana kütüphanesi) ve Süryanî okulunda yapılanlarla VI. yy.daki bütün minyatürleri sayabiliriz.

● *Romanöncesi Batı.* En değerli minyatürler VI. ve VII. yy.da büyük bir gelişme gösteren İrlanda okulunun eserleridir. Sanatçının amacı artık birtakım konuları göz önünde canlandırmak değil, sadece ele aldığı eseri süslemektir. Bu minyatürlerdeki süsleme motifleri genellikle hayvan âleminden alınan unsurların da katıldığı, birbiriyle çaprazlaşan, birbirine sarılan ve karmaşık görüntüler meydana getiren geometri biçimleridir: *Durrow Kitabı*, *Kells Kitabı* (her ikisi de Dublin Trinity college'de) ve İrlanda okulunun en önemli eseri sayılan *Lindis Farne'nin İncili* (British museum, Londra). VIII. yy.ın sonunda minyatür sanatının merkezi olarak Charlemagne'nın sarayını görüyoruz. Karolenj minyatürünün özelliği klasik kaynaklara dönmesi, bizans âlemiyle birtakım yakınlıklar kurması ve irlanda süslemeciliğinin etkisinde kalmasıdır: *Utrecht Mezmur Kitabı* (Utrecht üniversitesi), *Viviano Kutsal Kitabı* (Paris Millî kütüphanesi), *Sankt Emmeram Altın Elyazması* (Bavyera Eyalet kütüphanesi, Münih). Almanya'da da Otto sanatı minyatür alanında ilgi çekecek şekilde büyük bir gelişme gösterdi (*Otto III İncili*, Münih kütüphanesi). Romanöncesi minyatür sanatında büyük bir ayrıcalığı ve özelliği olan başka bir üslûp da İspanya'da ortaya çıkan mustarab'dır.

● *XV. yy.da Roman devri minyatürü.* Roman minyatürünün başlıca özelliği hiç şüphesiz, metinle doğrudan doğruya ilişkili resim sayısının çoğalmasıdır. Gerçi gene de en çok resimlenen kitaplar mezmur kitapları, kutsal kitaplar, İncil'ler, dua kitapları v.b. gibi kutsal eserlerdir ama o devirden itibaren din dışı metinlerde de minyatürlere rastlanmağa başlanır.

Gotik dönemin küçük ve ince minyatürlerinde görülen başlıca özellikler şunlardır:

Foto Viollon - Rapho (LAROUSSE)

hint minyatürü: Şah Cihan'ın oğlu prens Murad (1650)

türk minyatürü (1589-1590) [Şehr-i Şatran adlı eserden]

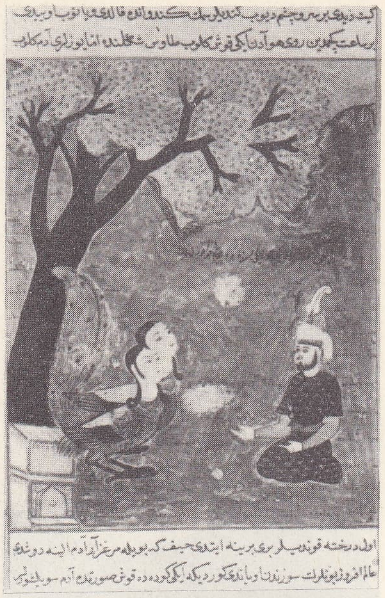

türk minyatürü (1589-1590) [Kıssa-i Şehr-i Şatran adlı eserden]

elyazmalarının küçük boyutlarda olması, çok süslü ilk harflerin sık sık kullanılması, ahenkli ve zarif figürlere yer verilmesi ve milletlerarası gotik devirde çok yaygınlaşan ilk kişisel dua kitaplarının ortaya çıkması.

XV. yy.da minyatürün kitaptaki metin ile ilişkisi yavaş yavaş gevşemeğe başladı. En zengin süslemeli eserler ihtişam ve zarafetlerini değerlendirmeğe çalışan büyük rönesans prenslerinin saraylarında ortaya çıktı (İtalya, Fransa, Bourgogne ve Flandre sarayları). XV. yy.da matbaa ile beraber minyatür de önemini kaybetti.

● *Almanya.* Roman sanatı döneminde alman minyatüründe otto geleneği sürmekle beraber figürler daha canlı ve daha insansıdır. Altın, gümüş ve çeşitli renklerle işlenen büyük ilk harflerin yer aldığı kutsal kitaplar ve kemerlerle çevrelenmiş sinoptik cetveller roman sanatının en belirgin ürünleridir. İlk gotik biçimler XIII. yy.ın ilk yarısında görünmeğe başlar. XIV. yy.da büyük bir önem kazanan Avusturya minyatürü uçla yapılmış desenlerinin inceliği ile dikkati çeker. Daha sonraki dönemde Maximilian I'in dua kitabını resimleyen Dürer'in çalışmaları yer alır.

● *Fransa.* Gotik dönemde fransız minyatürü büyük bir güç kazandı ve öteki ülkeleri etkiledi. Bu dönemde gelişen birçok okul arasında en önemlisi Paris okuludur. Fransız minyatürcüleri arasında özellikle üzerinde durulmağa değenler çok ince bir teknik ve renk anlayışıyle çalışan Honoré, Jean Pucelle, André Beauneveu ve Jaquemart de Hesdin'dir. Fakat fransız minyatürü doruğuna XV. yy.ın ilk yarısında, *Berry Dükünün Dua Kitabı* (Condé müzesi, Chantilly) ile şaheserini veren Limburg kardeşler, Jean Fouquet (*Heures Chevalier* [Condé müzesi, Chantilly]), Jean Bourdichon (*Anne de Bretagne'nın Dua Kitabı* [Paris Millî kütüphanesi]) ve *Lavalle Dua Kitabı*'nın (Paris Millî kütüphanesi) süslemecisi olarak gösterilen Jean Colombe vardı.

Bourgogne sarayında gelişen minyatür sanatı Flaman okulunun etkisi altındadır (Willem Vrelandt, Jean le Tavernier de Oudenaarde [*Charlemagne'nın Fetihleri*, Brüksel Kraliyet kütüphanesi], Alexander Bening v.b.).

● *İngiltere.* Roman minyatürü İngiltere'de irlanda geleneğinden geçme zengin süslemeleriyle, Karolenj minyatürcülüğünü sürdüren ve bizans etkisini taşıyan figürleriyle göz kamaştırıcı bir güzelliğe ulaştı, fakat XIV. yy.ın ortasında 1348-1349 veba salgını yüzünden birden bire durakladı. XIV. yy.ın sonunda ve XV. yy.ın başında ilgi çeken minyatürcü, yukarıda adı ve eserlerini bildiğimiz tek tük ingiliz minyatürcülerinden biri olan dominiken rahibi John Siferwas'tır (*Leccionario Lovell*, British museum, Londra).

● *İtalya.* Roman sanatı döneminde İtalya'da ağır basan minyatür karolenj ve anglosakson unsurlardan da yararlanmakla beraber daha çok bizans etkisindedir. XIV. yy. ve XV. yy.larda her bölgedeki minyatürcülerin o bölgede hâkim olan resim akımına uyduklarını görürüz. Ressamlar arasında da minyatüre merak saran birçok sanatçı vardır: Simone Martini, Lorenzo Monaco, Fra Angelico, Perugino, Pinturicchio. Bazı ustalar ise kendilerini yalnız minyatüre vermişlerdir: Taddeo Crivelli (*Borso de Este Kutsal Kitabı*, 1445-1462, Estensi kütüphanesi, Modena), Attavante Florentino ve Giulio Clovio (*Farnese Dua Kitabı*, Napoli kütüphanesi).

● *Hollanda.* XV. yy.da flaman minyatürü H. Memling ve G. David gibi birçok ressamın minyatüre merak sarmalarıyle büyük bir olgunluğa kavuştu. XV. yy.ın ikinci yarısında kalın kitapların, genellikle kutsal kitaplar ve dua kitaplarının resimlendiğini görürüz (*Katolik İsabel'in Kitabı*, British museum, Londra). XVI. yy. minyatürcüleri arasında üzerinde durulması gereken sanatçılar Gérard Horenbout ile *Grimani Dua kitabı*'nı (San Marco kütüphanesi, Venedik) süsleyen Simon Bening'dir.

● *İspanya.* XIII. yy.ın ilk yarısında Mustarab minyatürlerinin çeşitli kopyaları yapıldı; aynı yüzyılın ikinci yarısında ise gotik üslûba bir geçiş olarak ele alabileceğimiz fransız etkisi ağır bastı. Castilla'daki en önemli minyatürler kral Alfonso X'un ısmarladıklarıdır (*Santa Maria İlâhileri*). Barcelona okulunda toscana üslûbunun etkisi açıkça görülür; bu arada Ramon Destorrents atelyesinde hazırlanan minyatürleri (*Llibre Verde*, Barcelona Tarihî arşivi) ayrıca belirtilmeğe değer. İspanyol minyatürü en güçlü ve en güzel eserlerinden birini Ramon'un kardeşi Rafael Destorrents'e borçludur: milletlerarası gotik üslûbunda yapılan *Misal de Santa Eulalia* (1403, Barcelona katedrali).

XV. yy. minyatürcüleri arasında *Consulado de Mar Kitabı*'nı resimlendiren D. Crespi'yi anmak gerekir. XV. yy.ın ilk yarısında bazı Castilla'lı soyluların topladıkları eski elyazmaları koleksiyonları arasında en önemlisi Jorge Ingles'e mal edilen minya-

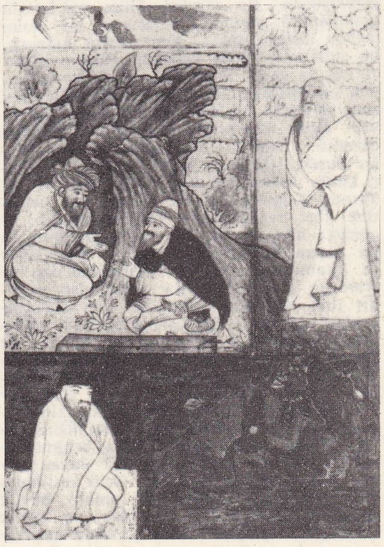

solda, minyatür (XVI. yy.); sağda, türk minyatürü (1597-1598) [Miftah Cifr-el-Cami adlı eserden]

Foto. Encyclopedia Britannica; N. Erkılıç (MEYDAN)

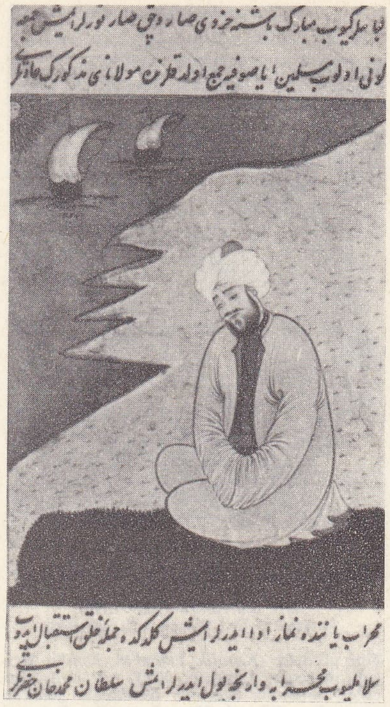

minyatür (XVI. yy. sonu-XVII. yy. başı)

italyan minyatürü «Vergilius» Simone Martine'ın eseri (1340'a doğr.) Ambrosiana kütüphanesi, Milano

türlerin yer aldığı Santillana markisi'nin koleksiyonudur.

Dua kitapları arasında da *Kral Martin'in Dua kitabı* (Paris Millî kütüphanesi), *Katolik Fernando'nun Dua kitabı* (El Escorial kütüphanesi) ve *Katolik İsabel'in Dua kitabı* (Granada Krallık kapellası) önemlidir.

● *Hindistan.* Hint okulları arasında en ilgi çekicilerden biri XVI. yy.ın başında ortaya çıkan ve o devrin başlıca iranlı ressamı Mirmüşavir'in dahil bulunduğu Moğol okuludur. Hint minyatürcülüğünün başlıca ustaları XVII. yy.ın başında yaşamıştır: A. Rıza ve özellikle moğol devrinin en belirgin niteliği olan soylu üslûbunu yaratan ve devrinin bütün özelliklerini yansıtan oğlu Ebul Hasan.

● *XVI. yy.dan itibaren minyatür.* XVI. yy.dan itibaren minyatürcüler madalyon şeklinde portreler yapmağa koyuldular (Bronzino ve birçok Floransa'lı usta tarafından yapılan Medici portreleri). Bu tarzı Fransa'ya sokan J. Clouet oldu. XVII. yy.da Cenevre'li J. Petitot mine üzerine minyatür yapmağa başladı. İngiltere'de, N. Hilliard ile S. Cooper; Almanya'da Genç Holbein ile Cranach o devrin ustalarıdır. XVII. yy. da flaman minyatürü üzerinde Van Dyck ile Rubens'in etkisi görülür. XVIII. yy.da Venedik'li Rosalba Carriera'nın keşfettiği fildişi üzerine minyatür tekniği önce Louis XV'in sarayında tutundu, oradan da öteki avrupa saraylarına yayıldı. Romantik devirde minyatür portre zevki bütün Avrupa'yı sarmıştı. Fakat fotoğrafın yayılmasıyle bu sanat dalı bütün önemini kaybetti.

türk minyatürü (İslâm Sanatı Tarihi adlı eserden)

● *Doğu.* Doğu'da elyazması kitapların başlıkları ve konu aralıkları nakışlar ve resimlerle süslenir, bezenirdi. Bunlar, hem konuyu açıklamak hem de sayfalara güzellik katmak amacıyle yapılan renkli, figürlü tasvirlerdi. Sonraları bu iki süsleme işçiliği, birbirinden ayrıldı. Kitapta geçen konuları en ince ayrıntılarına kadar renkli olarak çizerek işlemeğe nakış veya tasvir adı verildi. Bu sanat dalında çalışanlara da nakış yapan anlamına gelen nakkaş, tasvir çizen, boyayan anlamında musavvir denildi. Zamanla nakkaş ve nakış deyimlerinin yerini minyatürcü, minyatür ustası, minyatür ressamı ve *minyatür* deyimleri aldı. Doğuda minyatürün önce nerede, kimler tarafından yapıldığı kesinlikle bilinmiyor. Yalnız türk minyatürcülüğünün bağlı bulunduğu doğu sanatının kaynakları Çin, Hint, Moğolistan, İran ve Arap ülkelerinde başlayan, zamanla gelişen ve Osmanlı Türklerinin elinde olgunlaşan sanat özelliklerini ortaya koyar. Orta Asya'da, özellikle Turfan, Kuça, Kızıl kentlerinde yapılan arkeolojik kazılarda Milâttan önce yapıldığı sanılan minyatürlü elyazması kitaplar bulundu. Bu elyazması kitaplarla duvar resimlerini yeni metotlarla inceleyen Aurel Stein, iran ve sasanî resimleriyle bunların yakın benzerliklerini buldu. Bundan, minyatürün ilk yapıcıları arasında Türklerin de bulunduğu sonucu çıkabilir. Sasanîlerin III.yy. başlarında yaşadığı anlaşılan Mani* adında bir ressamları vardı. Mani, peygamberliğini ileri sürerek bir yıl kadar tek başına kaldığı mağarada yazdığı *Erjeng-i Mani* (Mani Tasvirleri) adlı kitabını minyatürlerle süsledi. Mani'nin ilkeleri ve düşünceleri, Orta Asya içlerine kadar yayıldı. Çeşitli etkenler yüzünden Orta Asya bölgelerinden batıya doğru göç etmek zorunda kalan Mani müritleri, gittikleri ve yerleştikleri yerlere, inançlarıyle birlikte sanat anlayışlarını, mani minyatürlerini götürdüler. İran'ın içlerine kadar inen, oradan daha aşağılara yayılan bu akım, bu çevrede de etkisini gösterdi. İslâm kültürünün, Türkler arasında yayılmasından sonra ilk defa, Selçuk Türkleri tarafından, Bağdat'ta bir minyatür okulu açıldı. O sıralarda Yunanca yazılan bilimsel eserlerin Arapçaya çevrilmesine hız verildi. Kitaplarda ele alınan konuların daha iyi anlaşılabilmesi için konuyle ilgili nakış resimlerin (minyatürlerin) yapılması gerekiyordu. Bu yüzden bilim eserlerinin açıklanması yanında, anlatımcı bir resim üslûbu ortaya çıktı. Yeni resim anlayışı, bu sınırların içinde kalmadı. Hikâye edebiyatına da geçti. Minyatür sanatı, kaynağından getirdiklerine bu yeni görüşü ekleyerek zenginleşmeğe başladı. Aslı Yunanca yazıldığı halde sonradan Arapçaya, Latinceye çevrilen Tarsus'lu Dioskurides'in *Peri Hyles Iatrikes* (Materia Medica) adlı ve resimli kitabı *Kitabu'l Haşaiş* (Otlar Kitabı) adı altında Doğunun resim öğretisi ve ilkelerine göre resimlenerek yeniden yazıldı. İçindeki hikâyeler kadar minyatürleriyle de ün yapan Harirî'nin *Makamat* adlı hikâye kitabının minyatürleri Türkistan'dan ve İran'dan göçen nakkaşlar tarafından yapıldı. İbni Mukaffa tarafından hint edebiyatından Arapçaya çevrilen Bidpaî'nin (Beydeba) [sanskritçe ilim sahibi] *Kelile Ve Dimne*'si de yine ressamlar (nakkaşlar) tarafından nakış resimlerle süslendi. Türkler arasında büyük ilgi gören ve geniş bir alana yayılan minyatür sanatı selçuklu sultanlarının ve emirlerinin sır kâtipliğini yapan Uygur Türkleri tarafından benimsenerek geliştirildi. Resme çok ilgi duyan selçuk hükümdarları Doğunun ünlü ressamlarını saraylarına çağırdılar, onlara büyük paralar vererek resim çizdirdiler ve büyük nakkaşlara sarayın hemen yanında nakkaşhaneler yaptırarak çalışmalarını kolaylaştırdılar. Anadolu'da Nakkaşı Rum adıyle ün yapan Aynüddevle, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in kızı Gürci Hatun'un dileği üzerine Mevlânâ'nın birçok resimini yaptı. Minyatür alanında, Konya Selçuklularından Bedreddinî Tebrizî ile Bendereddin Yavaş'ın başarılı eserler verdikleri bilinir. Aynı kültür çevresinde oldukları halde iran minyatürü ile türk minyatürü arasında bazı ayrılıklar göze çarpar. İranlılar, daima belli hikâyelerin kahramanlarını ele alarak belli şemalar içinde işlediler. Aynı kalıp ve şemaları kullanan Türkler ise yaşanan tarih olaylarını konu edinerek minyatüre gittikçe gelişen özel bir üslûp niteliği kazandırdılar. Ancak Belh, Horasan, Herat ve Buhara ülkelerinde yetişen sanatçıların yaptıkları minyatürleri bütünüyle, Türklerinkinden ayırmak kolay değildir; arada önemli bir üslûp benzerliği vardır. Orta Asya ve Türkistan dolaylarında doğduğu kabul edilen minyatür, bir koluyle Hindistan'a, öteki koluyle İran'a geçerek, oralarda birbirinden ayrı üslûplarla gelişti. Hindistan'da geliştirilen sanat kolu yine türk sanatçılarının etkisiyle daha gerçekçi bir üslûba dönüştü. Türk ve iran kolu yanında sadece

minyatür: Nakkaş Seyyid Mir Musavvir, Safevî devri (İslâm Sanatı Tarihi adlı eserden)

türk minyatürü Levnî (XVIII. yy.) [İslâm Sanatı Tarihi adlı eserden]

Foto. Gran Enciclopedia Larousse; N. Erkılıç (MEYDAN)

ispanyol minyatürü
Davud efsanesinin bir epizotu
«Kral Marth de Aragon'un Dua Kitabı»,
(X. yy.) Millî kütüphane, Paris

bir belge değeri taşıyan arap minyatürü ise kuru bir anlatım niteliğinde kaldı. Buna karşılık büyük bir kıvraklığı, inceliği ve şiirli havası olan türk ve iran minyatürleri insanı hemen saran bir üslûp kazandı. Timur, sarayına birtakım ünlü nakkaşları topladı; onlara kendi kitaplarını nakış resimlerle süsletti, kendisinin ve aile halkının resimlerini yaptırdı. Timur'un oğlu Sultan Şah Ruh döneminde (XV. yy.) Herat'ta nakış resimli birçok kitaplar yazıldı. Bundan sonra Herat, minyatür sanatının en büyük merkezlerinden biri oldu. Heratlı Bihzad* (doğ. 1440) minyatürün en büyük ustalarından biri sayılır. Bihzad, Timur'un torunlarından Baysungur Mirza'nın sarayına kabul edilerek çalışmalarını geliştirdi. Bihzad, kendi başına yeni bir öğretinin ve üslûbun kurucusu olduktan sonra birçok çırak yetiştirdi. *Şehname*'yi, *Hamse-i Nizami*'yi, *Leylâ ile Mecnun*'u, *Zafername*'yi nakış resimlerle süsledi. Bihzad'ın çıraklarından Ağa Mirek, Kanunî Sultan Süleyman zamanında İstanbul'a çağrılarak nakkaşhanenin başına getirildi.

Mâni (doğ. Şiraz 1580) XVI. yy. nakış ressamları arasında Bihzad'ın ölçüsünde bir üne erişti. Mâni de tıpkı Bihzad gibi minyatür alanında yeni bir üslûp ortaya koydu. Birçok nakkaşlar, yaptıkları nakış resimlerinin altlarına Bihzad'ın veya Mâni'nin imzalarını atarlardı.

Osmanlı Türklerinde minyatür, Fatih zamanında gelişmeğe başlayarak özel bir üslûp kazandı. Bu dönemde, yazma kitaplara sultanların portrelerinin yapılması, ilgi çekici bir olaydır. Selçuklu sultanları gibi osmanlı sultanları da saraylarında nakkaşhaneler kurarak nakkaşların çalışmalarına kolaylık sağladılar. Fatih'in nakkaşbaşısı Sinan Bey idi. Sinan Beyin, elinde gül koklayan Fatih portresi, kuruluşu bakımından klasik nakış resmin özelliklerini verir, ayrıca üç boyutlu bir mekânı işlemesi yönünden batı etkisinde kaldığını gösterir. Fatih Sultan Mehmed, papaya başvurarak çağının ünlü ressamlarından bazılarını İstanbul'a göndermesini istedi. Bu istek üzerine, Rönesans'ın tanınmış ressamlarından Matteo di Pasti, Costanzo di Ferrara ve Gentile Bellini İstanbul'a gönderildi. 1479'da sarayda çalışmalarına başlayan bu ünlü ressamlar, sultanın ve yakınlarının portrelerini ve madalyonlarını yaptılar. Buna karşılık Nakkaş Sinan Bey de İstanbul'dan İtalya'ya gönderildi. Sinan Bey, İtalya'da çağın ustalarından Maestro Paolo'nun yanında çalıştı. Sinan Beyin Batı resmi etkisi altında kaldığını gösteren Fatih güllü portresini, bu geziden döndükten sonra yaptığı bildirilir. Türk minyatürü ile Batı resmi arasındaki benzerliğin bu olayla başladığı ileri sürülür. Ayrıca Fatih'in üzerindeki geniş kıvrımlı elbisenin, Fatih Albümündeki Siyahkalem'in minyatürlerinde görünen elbise kıvrımlarına çok benzediği tespit edilmiştir. Sinan Beyin yaptığı resimde, içi beyaz kürklü koyu mavi bir kaftan, yakası ve kolları kırmızı, kalın ve yeşil entari, beyaz sarığın üzerinde vişne çürüğü kavuk, eserin sağlam ve değişmez havasına bütünlük kazandırır. Bugün Osmanlılara ait en eski minyatürlü elyazması kitaplar, Bayezid II'nin hükümdar olduğu günlerden kalmadır. Bunlar da Türkiye dışındadır. Topkapı Sarayı müzesinde, Farsça bir hamsede çeşitli nakkaşların resimleri vardır. 1498'de yazıldığı anlaşılan bu yazma kitabın minyatürlerinin de aynı dönemde yapıldığı sanılıyor. Bu sırada osmanlı minyatürünü herat ve şiraz üslûplarının etkilediği görülüyor. Baba Nakkaş adıyle tanınan Şeyh Mustafa saray duvarlarını nakışlarla; yine aynı dönemde Abdurrahmanül Mevlevî Konya'da Mevlânâ türbesinin içini kalem işleriyle süsledi.

Yavuz Sultan Selim'in hükümdar olduğu dönemden kalan minyatürlerde mimarî kurgular, insan tiplerinin işlenişi, elbise biçimleri değişik bir mekân ve renk içinde gösterilir. Buna yeni türk üslûbunun habercisi olarak bakanlar da vardır. Uluğ Bey zamanında Herat'tan İstanbul'a gelen nakkaşlarla, Çaldıran seferinden sonra Yavuz Sultan Selim'in yanında getirdiği nakkaşlar, Herat okulunun ve üslûbunun etkisini sürdürdüler, yeni gelişmekte olan türk üslûbuna basamak hazırladılar. Osmanlı minyatürcülüğünün en verimli ve canlı dönemi Kanunî Sultan Süleyman'ın hükümdarlığına rastlar. Sarayda çalışmakta olan nakkaşlar; Nakkaşanı İran ve Nakkaşanı Rum adları altında iki kümede toplandı. İki ayrı öğreti biçimini, iki ayrı üslûp özelliğini sürdüren bu nakkaşlar, en iyi şartlarda çalışırlardı. Nakkaşanı İran topluluğu içinde Türkler de vardı. Nakkaşanı Rum topluluğu ise asıl türk minyatürünü geliştirdi. Bu çağda minyatür sanatına yeni nitelikler kazandıranlardan biri Nigârî*dir (1492-1582). Nigârî, minyatüre yeni boyutlar ve derinlik getirdi. Topkapı Sarayı müzesinde bulunan minyatürlerinde bir portre ressamı gibi çalıştığı görülür. Kanunî Sultan Süleyman'ı canlandıran minyatürü özellikle büyük önem taşır. Siyah bir fon üzerine yerleştirilen figürler ilk bakışta istenen etkiyi yapacak niteliktedir. Nigârî, bu eserinde ince ayrıntılara pek yer vermez. Bu eserin sağ yarım kesimde, ilerleyen Kanunî Sultan Süleyman'ın arkasından iki silâhtar yürür. Sultanın üzerinde mavi atlasla kaplı hafif bir kürk, başında sorguçlu kavuğu vardır. Sol eli hafifçe ileri doğru çıkmış, sağ eliyle mendilini tutar. Arkadan kendisini izleyen silâhtarlardan biri sultanın kılıcını taşır. Nigârî'nin ünlü minyatürlerinden biri de Barbaros Hayreddin'in portresidir. Barbaros Hayreddin bu resimde oturur ve sağ yöne bakar durumdadır. Sağ elinde Kanunî'nin hediye ettiği değerli asa, sol elinde de bir karanfil vardır. Giydiği kırmızı kaftanın üzeri kahverengi kaplan benekleriyle süslüdür. Bunların içinden, yukarıdan aşağı inen mavi entarisi görülür. Başındaki beyaz kavuğu, beyaz kaşları, beyaz sakalı Barbaros'un yaşlandığını gösteriyor. Buna rağmen nakış resmin bütününü kaplayan havasında Barbaros'un kendine güveni ve canlılığı gözden kaçmaz. Nigârî'nin üçüncü bir önemli portresi de Yavuz Sultan Selim'in ok atışını gösteren eseridir. Arkasında bir silâhtar, önünde ise hedefi tutan doğancıbaşı yer alır.

mozarap minyatürü
Magius'un imzaladığı bir sayfa (X. yy.),
Pierpot Morgan kütüphanesi, New York

Foto. Gran Enciclopedia Larousse; MEYDAN

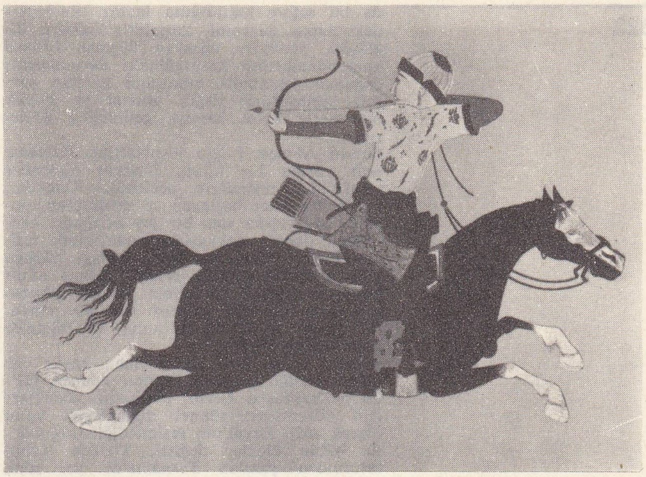

türk minyatürü (XVI. yy.)
[İslâm Sanatı Tarihi
adlı eserden]

lisi olan Nakkaş Osman, daha çok tarih konularını işledi. 600 Parçadan fazla minyatürü olduğu sanılır. Şehnameci Seyit Lokman'ın 1579'da yazdığı *Hünername*'nin XVI. yy.ın türk nakkaşlarından en önemminyatürlerini Nakkaş Osman yaptı. Hünername'de 210 resim vardır. Bu resimlerde Nakkaş Osman'ın bütün sanat inceliklerİ, getirdiği yenilikler açıkça görülür.

Sultan Murad III'ün oğlu Mehmed III'ün sünnet düğününü konu edinen *Surname*'nin resimleri de Nakkaş Osman'ındır. Bu eserde sünnet düğünü dolayısıyle düzenlenen şenlikler, bunun için Sultanahmet meydanında kurulan takların önünden geçen bütün esnaf ve zanaatçı grupları, onların meslekleri, zanaatlarını nasıl yaptıkları değişik sahnelerle gösterilir. Nakkaş Osman, Surname'de yer alan resimlerinde, figürleri belli plan içine yerleştirir, istif eder. Mekânla, işlediği şekiller arasında organik bir birlik kurar. Bütün şekiller, kendileriyle bağlantılı bir zaman akışı içinde geçer gider. Onun, minyatüre getirdiği üslûp özelliği budur.

XVI. yy.da Şehnameci Lokman'ın Sultan Murad III üzerine yazdığı *Şehname*'nin ikinci cildindeki resimleri Nakkaş Mirza Ali yaptı.

XVII. yy.da türk minyatürü bir önceki yüzyılda kendisini bulan üslûbun bir devamı gibi görünür. Bu çağın nakkaşları da yine tarihî konuları işlediler. Sultan Mehmed III'ün hükümdarlığı döneminde yaşayan ve eserler veren Nakkaş Hasan Paşa, hükümdar için yazılan *Eğri Fetihnamesi*'ni minyatürlerle süsledi. Büyük ölçüde ikişer sayfayı kaplayan bu resimlerdeki en büyük özellik yine gerçekçi anlayıştır. Resimleri görenler, Nakkaş Hasan Paşanın

türk minyatürü
Mehmed Siyahkalem'in eseri
(XV. yy.)
[İslâm Sanatı Tarihi
adlı eserden]

da bu sefere katıldığına inanır. Resimlerdeki savaş düzenini, karşılıklı safların dizilişini, yenilgiye uğrayan düşman ordusu kumandanlarının karargâhtaki durumlarını, ordunun İstanbul'a dönüşünü anlatan sayfalar minyatürle değil, anıtsal ve büyük bir eserle karşı karşıya gelindiğini gösterir.
Sultan Ahmed I için hazırlatılan *Falname* adlı yazma bir kitap, Nakkaş Kalender tarafından resimlerle süslendi. Kalender, kendinden önce başlayan ve sürdürülen minyatür anlayışına yeni bir şey katmadı; kendinden önceki nakkaşların eserlerinde kullandıkları düzeni ve belli şemayı olduğu gibi vermekle yetindi. Nakşî* takma adını kullanan Ahmed Efendinin *Şakaiki Numaniye* adlı eserinin çevirisi için 49 minyatür yaptı. Bunlarda sultanlar ve bilginler konu olarak işlendi.
XVIII. yy.da türk resmi daha başka bir üslûp özelliği gösterir. Sultan Ahmed III'ün nakkaşbaşısı Levnî, padişahın çocukları için düzenlenen sünnet düğünlerini konu olarak aldı. Levnî'nin resimlediği *Surname*'de bütün ölçüler değişti. 1720'de Vehbi tarafından yazılan *Surname*'de yer alan Levnî'nin resimleri, Nakkaş Osman'ınkiler gibi iki sayfada tamamlanır. Levnî'nin Surname'sinde anlaşılmaz bir dağınıklık göze çarpar. Levnî, kendi sanat anlayışını gösteren bir düzen kurar ve klasik minyatürün sağlam yapısından ayrılır. Levnî'nin Surname'sinde halk tiyatrosunun ve soytarılık sanatının da geliştiği görülür. Levnî, XVIII. yy.ın toplumsal yaşayışını, bir düğün şenliği ve sarhoşluğu içinde vermeğe çalıştı.
XVIII. yy.dan sonra minyatür, eski önemini kaybetmeğe başladı. Selim III'ü Koca Yusuf Paşa ile gösteren resimde, Batının portre resimlerinde görülen özellikler daha belirgin olarak ortaya çıkar. Bu dönemde yaşayan sultanların ve büyük devlet adamlarının portreleri bu yeni teknikle yapılmağa başlandı. Bu döneme kadar gelen minyatürün ele aldığı konular genellikle; 1. portre resmi; 2. tarihî olaylar; 3. saray yaşantısı; 4. atlı oyun ve av sahneleri; 5. savaş alanları olarak sayılabilir. Minyatür, bilinen tek yönlü mekân anlayışı içerisinde bütün bu konuları, değişik sahneleri, Batının anıtsal ve büyük çaptaki resimlerinde bile bulunmayan ayrıntılarla verdi. Bu yüzden, bu resimlerde Batı resminde olduğu gibi, gölge ve ışık zıtlaşmasının olmadığı, üç boyutlu bir mekân anlayışının bulunmadığı söylendi. Oysa, bütün öteki sanatlarda olduğu gibi minyatürde de teknik özellikler, kuruluş şemaları vardır. Bazı renklerin fazlaca kullanıldığı, kimi yerde altın ve gümüş yaldızların birer gereç olarak işlendiği göze çarpar. Bu tür bir çalışma, minyatürün kendi özelliği ve tekniği icabıdır. Osmanlı toplumu XIX. yy.dan sonra, yepyeni bir dünya görüşünün oluşturduğu bir kültür çevresi içine girince, bütün toplumsal kurumlarla birlikte sanat anlayışı da bir taklit çabasına düştü. Minyatür böyle bir dünya görüşünün dışında kaldı. Yerini, Batının gölgeli-ışıklı, zamanlı-mekânlı, büyük boy yağlıboya resimlerine bıraktı.
◆ Sıf. Çok küçük.
— Elektron. *Minyatür devre*, çok küçük boyutlu devreler veya elektronik parçalar; bu devrelerde, niteliklerin düzeltilmesiyle beraber kaplanan yer de azaltılır. (➔ Bibliyo.) [ML]

MİNYATÜRCÜ i. (*minyatür*'den *minyatürcü*). Minyatür yapan ressam: *Usta bir minyatürcü*. (M)

MİNYATÜRCÜLÜK i. (*minyatürcü*'den *minyatürcü-lük*). Minyatür yapma sanatı. (M)

Minyatürler, Ulvi Cemal Erkin'in yedi parçadan kurulu piyano eseri (1936). Bölümleri: 1. lento; 2. allegro giusto; 3. andante cantabile; 4. allegro moderato; 5. andante e molto tranquillo; 6. allegretto; 7. allegro moderato. Eser aynı yıl İstanbul'da basıldı; İstanbul'daki icrasından sonra 1947 mayısında Prag'da da çalındı. (M)

MİNYATÜRLEŞTİRME i. (*minyatür* > *minyatürleştirmek*'ten *minyatürleştir-me*). Bir bütünün bir unsuruna veya bu bütüne görevini yapmasına elverişli en küçük boyutu verme. (L)

MİNYE veya **MİNYE ibn el-HASİB,** ar. **Minya** veya **Minya ibn al-Haşib,** Mısır'da şehir, Yukarı Mısır'da, *Minye* ilinin merkezi, Nil'in batı kıyısında; 93 300 nüf. Burası eski *Monat Hufu*'dur («Kral Keops'ın Sütanası»). Çırçır, yağ ve sabun fabrikaları. Dokuma tezgâhları. Birçok ortaokul.
— *Minye ili*, 144 500 nüf. (L)

MİNYON sıf. (fr. *mignon*). Zarif, sevimli, ince ve ufak tefek: *Minyon bir kadın*. (M)

MİNYUM i. (lat. *minium*). Bk. SÜLYEN.

MİNZAR i. (ar. *nazar*'dan *minẓār*). *Esk.* Ayna. (M)

MİO (Vagnüsh Timi, — denir), arnavut ressamı (1891 - 1957). Roma Güzel Sanatlar akademisini bitirdi (1924). Özellikle manzaralar yaptı. Önemli eserleri: *Ulçini körfezi* (1940); *Korça'da Kış* (1941); *Korça'da Sokak* (1948); *Sonbahar* (1950). [M]

MİOCLAENUS i. Şişeklemliler grubundan etçil memli hayvan fosili. (A.B.D. de en alt eyosen tabakalarında bulunur.) [L]

MİOGYPSİNA çoğl. i. Kavkısının ekvator bölgesinde sivri kemerli odacıklar bulunan orbitoit'ler (Miyosen devri). [Bazı bilginler bunları ayrı bir grup sayar.] (L)

MİOHİPPUS i. A.B.D.'de oligosen tabakalarında fosil olarak bulunan toynaklı memeli hayvan. (Mesohippus'a benzer, fakat boyu ondan biraz daha yüksektir.) [L]

MİOLLİS (Sextius Alexandre François, DE — kontu), fransız generali (Aix-en-Provence 1759-ay.y. 1828), Charles François de Miollis'in kardeşi. Amerika savaşı sırasında subaydı, 1794'te generalliğe yükseldi. 1797'de Mantova valisi oldu. 1799'da Toscana'yı işgal etti. Yeniden Mantova valisi oldu (1805), daha sonra Roma'nın işgaliyle görevlendirildi (şubat 1808). 1814'e kadar Roma valisi olarak kaldı, papa Pius VII'yi tutukladı (1809). [L]

MİOMANDRE (Francis DE), fransız yazarı (Tours 1880-Saint-Quay-Portrieux, Côtes-du-Nord 1959). 1908'de *Ecrit sur de l'Eau* (Su Üstünde Yazı) [Goncourt ödülü] adlı eseri yayımladı. Bu eser, gerçekçi gözlemi, eğlendirici mizahı ve çarpıcı fantezisiyle ilgi uyandırdı. Romanlar, hikâyeler ve denemeler yazdı: *Le Vent et la Poussière* (Rüzgâr ve Toz) [1909]; *D'Amour et d'Eau Fraîche* (Aşk ve Su Üstüne) [1913]; *L'Aventure de Thérèse Beauchamp* (Thérèse Beauchamp'ın Serüveni) [1914]; *L'Ombre et l'Amour* (Gölge ve Aşk) [1925]; *Baroque* (1930); *Le Greluchon Sentimental* (1938); *L'Ane de Buridan* (Buridan'ın Eşeği) [1949]; *L'Oeuf de Colomb* (Kolomb'un Yumurtası) [1954]. (L)

MİOMERA i. İlkel trilobitler alt sınıfı. (Bunların göğüs kısmında bölüt sayısı çok azdır [iki veya üç]; ayrıca neoteni'ye belirgin bir eğilim gösterdikleri söylenebilir. Başlıca cinsi: *agnostus*.) [L]

MİONNET (Théodore Edme), fransız nümismatı (Paris 1770-ay. y. 1842). 1795'te Cabinet des Médailles'da görev aldı. Yunan ve roma sikkelerinin kükürtten kalıplarını topladı ve bununla ilgili bir katalog yayımladı. Bu kataloğu daha sonra *Description de Médailles Antiques Grecques et Romaines, avec leur Degré de Rareté et leur Estimation* (Enderlik Derecelerine ve Değerlerine Göre, Eski Yunan ve Roma Sikkeleri) [1806] adlı ünlü eserinde genişletti. Altı cilt tutan bu esere sonradan 9 cilt daha eklendi (1819-1839). [L]

MİQUE (Richard), fransız mimarı (Nancy 1728 - Paris 1794). Polonya kralı Stanislaw'ın kâtibi, daha sonra başmimarı oldu (1763). Nancy'de Sainte-Catherine ve Saint-Stanislas kapılarını yaptı. Gabriel'in çekilmesinden sonra, Marie-Antoinette'in yardımı ile kralın başmimarlığına getirildi. 1782-1784 Arasında, Petit-Trianon'da süthane ve değirmen ile birlikte, Marie Antoinette'in «kır evleri»ni yaptı. Terör sırasında giyotinle başı kesildi. (L)

MİQUEL (Friedrich Anton Wilhelm), alman botanikçisi (Neuenhaus, Hanover 1811 - Utrecht 1871). Amsterdam hastahanesinde hekimlik yaptı. Daha sonra botanik üstünde çalışmağa başladı: Rotterdam'da (1835), Amsterdam'da (1846), daha sonra Utrecht'te (1859) botanik dersleri verdi. Kaktüsgiller, cycadacene familyasından bitkiler, Sonda ve Japon adalarının florası v.b. üstüne incelemeler yayımladı. (L)

MİQUELETE i. (isp. k.). Tar. XV. yy.da Miquelot de Prats adlı bir çete reisinin biraraya getirdiği katalonyalı çetecilere verilen ad. (L)

MİQUELON, Saint-Laurent körfezinde (Kanada) fransız adası, Newfoundland'ın güney kıyısı yakınında; kuzeyde *Grande Miqelon* adasının XVIII. yy. sonunda bir kum kıstağıyle Langlade veya *Petite-Miquelon*'a bağlanmasıyle oluşmuştur; 216 km²; 550 nüf. Langlade, 130-150 m yükseklikte uzanan bir yayladır; kıstağın kuzeyinde, bir kanalla denize bağlanan kıyı gölü Grand Barachois uzanır. Grande Miquelon'un güneyi nispeten engebelidir (Grande Montagne dağı, 250 m); kuzeyde, *Miquelon* köyünün kurulduğu ova uzanır; iç kısım turba yataklarıyle örtülüdür.
1763'ten beri Fransa'nın olan iki Miquelon, Saint-Pierre ile birlikte Fransa'nın denizaşırı topraklarından biridir. (L)

MİR i. (fars. *mīr*). *Esk.* Baş, kumandan. âmir, bey: *Bu âlem-i fânide ne mîr ü ne gedayız* (Ruhi). ‖ *Mîr-i kelâm*, güzel, düzgün, zarif konuşan.
— Ask. *Esk. Mîr-alay.* Bk. MİRALAY. ‖ *Mîrliva.* Bk. MİRLİVA.
— Bot. *Esk. Mîri âşıkan*, horoz ibiği çiçeği (celosia cristata).
— Teşk. tar. *Esk. Mîr-ahur.* Bk. İMRAHOR. ‖ *Mîri alem.* Bk. EMİR-*ül-alem.* ‖ *Mîri miran*, beylerbeyi, eyalet valisi. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Mîri kıbtiyan*, Osmanlı imparatorluğunda çingenelerin cizye ve ispenç vergilerini toplayan görevli. (Genellikle sipahi ve silâhtarlardan seçilirdi.) Göçebe yörüklerin başbuğlarına Osmanlıların verdiği ad. (Osmanlıların Rumeli'yi almalarından sonra Anadolu'daki bir kısım türklere Rumeli'de tımar verilerek buraya yerleşmeleri sağlandı.) ‖ *Mîri yörükan*, zeamet sahibi yörük beylerine verilen ad. (Sefere katılacak olan yörükleri bunlar toplar, Rumeli beylerbeyinin bayrağı altına götürürlerdi. *Yörük beyi* de denirdi.)

— ANSİKL. Teşk. tar. Osmanlı devletinde uzun süre mülkî memurlara «feriklik», «mirlivalık» gibi askerî rütbeler verildi. 1843'te bu usul bırakıldı ve feriklik rütbesine karşılık olarak siviller için *mîri miran* rütbesi kullanılmağa başlandı. Önceleri bu rütbe beylerbeylikten ayrıydı ve birincisi daha üstün sayılırdı. Sonra, ikisi birleştirildi. Mirimiranlara «paşa» denilir ve yazışmalarda kendilerine «saadetlü efendim hazeretleri», «paşa hazretleri» diye hitap edilirdi.

◆ **Mîran** çoğl. i. *Esk.* Beyler.

◆ **Mîrim** ünl. «Aziz dostum, beyim, arkadaşım!» anlamında samimiyet belirtmek için kullanılır. (M)

MİR i. («dünya barışı» anlamında rusça k.). Tar. Rus köylü topluluğu.
— ANSİKL. *Mir*'in iki özelliği, toprağın ortak mülkiyeti ve toprakların belirli dönemlerde bölüşülmesi idi. Mir'in menşei çok eskilere dayanır. XIX. yy.da, islav kültürüyle uğraşanlar mir'i yalnız Ruslara has bir kuruluş sayarlardı. Oysa bu kuruluşun, bütün doğu avrupa milletlerine yabancı olmadığı sanılır. Mir Rusya'da tutundu, çünkü toprak köleliği, hem köylülerin topraklarını bırakıp gitmelerini önlüyor, hem de geleneksel toplum katlarında herhangi bir değişikliğe imkân bırakmıyordu. Başlangıçta mir, sadece toprağın ortak mülkiyetine dayanırdı. XIX. yy.da bile, bazı sibirya köylerinde, köylüler işleyecekleri tarlaları serbestçe kendileri seçerlerdi, çünkü boş toprak çoktu. Ama Avrupa Rusyası'nda nüfus artışı, yavaş yavaş, toprağın bölüştürülmesini zorunlu kıldı. Bölüştürme genel olarak üçer yıllık dönemler sonunda yapılırdı. Buna sebep, her toprak parçasının üç yılda bir ekilmesi ve ekilebilen tarlaların toprağın cinsine göre ayrılarak kişi veya aile sayısına göre bölüştürülmesiydi. Rus köylüsünün, kısa bir dönem için payına düşen bu toprağın yanı sıra, öz malı olan küçük bir tarlası da vardı; evini bu tarlaya yapar, sebzesini bu tarlada yetiştirirdi. Köleliğin kaldırılmasından (1861) sonra da

devam eden mir düzeni, 1917 Devrimiyle ortadan kalktı. (L)

MİR (Achille), oc dilinde yazan fransız şairi (Escales, Aude 1822 - Carcassone 1901). *La Cansou de la Lauseto* (Çalıkuşunun Şarkısı) [1875] adlı bir şiir derlemesi, gülünç bir kahramanlık hikâyesi olan *Lou Lutrin de Lader* (Lader'in Rahlesi) [1877] ve *Lou Sermoun del Curat de Cucugnan* (Cucugnan Papazının Yemini) [1884] gibi hikâyeler yazdı. Eserlerinde daha çok halkı eğlendirmeğe çalıştı. (L)

MİR (Muhammed Taki bin — Abdullah), hint şairi (? - Lucknow 1810). Şah Âlem zamanında Delhi'ye gitti. Burada Siraceddin Ali Han Arzu'dan ders aldı. 1776'dan sonra Lucknow'a yerleşti. Şiirlerinde *mir* lakabını kullandı. Eserleri: altı *Divan;* ordu şairlerinin biyografilerini kapsayan *Nükâtü'ş şuara* (Şairlerin Nükteleri). [M]

MİRA i. (ar. *riyā*'dan *mirā*'). *Esk.* Riya etme, ikiyüzlü davranma. (M)

MİRA i. (ital. k.). Topogr. Arazi üzerinde seçilmiş bir işaret noktasının düşeyini (çekül doğrultusunu) gösteren ve yön tayin etmek için uzaktan gözlenen, geometrik şekilli tahta lata: *Mira genellikle geodezik bir noktaya dikilir.* (L)

MİRA, İtalya'da şehir, Veneto'da (Venedik ili), Brenta'nın eski yatağı kenarında; 26 800 nüf. XVI.-XVIII. yy. arası yapılmış birçok villa. F. Contrarini'nin, inşa ettiği Palazzo dei Leoni (Tiepolo'nun bugün Jacquemart-André müzesinde olan freskleri). [L]

MİRA (Giovanni), italyan siyaset yazarı (Molano 1891 - ay.y. 1966). Lombardia'lı zengin bir ailenin çocuğuydu. Libya savaşına ve Birinci Dünya savaşına katıldı. Milano'da Parini lisesinde öğretmenlik yaptı. Sonra liberal düşünceleri yüzünden öğretmenlikten uzaklaştırıldı. İtalya işgalden kurtulunca başbakan Pavri'nin birinci sekreterliğine tayin edildi. Millî Opera komiseri oldu (1945-1952). Başlıca eserleri: *Autunno* 1918 (1918 Sonbaharı) [1932]; Luigi Salvatorelli ile *Storia del Fascismo* (Faşizm Tarihi) [1952]; ve en önemli eseri *Storia dell'Italia nel Periodo Fascista* (İtalya'da Faşizm Devri Tarihi) [1956]. Hatıraları (*Memorie*) ölümünden sonra yayımlandı (1968). [M]

MİRAB blş. i. (fars. *mir*, emîr ve *āb*, su'dan *mir-āb*). *Esk.* Bir şehrin su işlerine bakan kimse. (M)

Mirâbâd kasrı, İstanbul'da Kanlıca tepesinde. Nevşehirli İbahim Paşanın sadazamlığı sırasında Sultan Ahmed III için yaptırıldı. Sonradan yıkıldı. (M)

MİRABAUD (Jean-Baptiste DE), fansız yazarı (Paris 1675 - ay.y. 1760). Tasso'nun *Gerusalemme Liberata*'sını (Kurtarılmış Kudüs) Fransızcaya çevirdi. *Alphabet de la Fé Gracieuse* (Peri Kızı Gracieuse'ün Alfabesi) [1734] adlı bir eseri vardır. Ayrıca Ariosto'nun *Orlando Furioso* (Öfkeli Orlando) eserinin tercümesini yayımladı (1741). Özellikle maddeci felsefeyi savunan eserler yazdı: *Sentiments des Philiosophes sur la Nature de l'Âme* (Ruhun Niteliği Üstüne Filozofların Görüşleri) [1743]; *Le Monde, son Origine et son Antiquité* (Dünyanın Başlangıcı ve Eski Çağlar) [1751]. Holbach baronunun *Le Système de la Nature* (Tabiat Sistemi) adlı eseri Mirabaud'nun adıyle yayımlandı. (L)

MİRABEAU, bugün **Dra-bin-Hedda**, Cezayir'de (Tizi-Uzu idare bölgesi ve çevresi) komün. Sebau vâdisinde, Büyük Kabiliye'nin eteğinde; 5 202 nüf. (L)

MİRABEAU (André Boniface Louis RIQUETİ DE, — vikontu), fransız siyaset adamı (Paris 1754-Freiburg-im-Breisgau 1792), Honoré Mirabeau'nun kardeşi, soyluların milletvekili oldu (1789). *Actes des Apôtres*'da (Havariler Yasaları) çalıştı ve ateşli karşıdevrimciliğiyle dikkati çekti. Kaçarak (1790) «ölüm alayı» adı verilen bir hafif süvari alayı meydana getirdi, fakat dengesiz tutumu yüzünden (kendisine FIÇI MIRABEAU deniyordu) Condé tarafından azledildi. Beyin kanamasından öldü. (L)

MİRABEAU (Honoré Gabriel RIQUETİ DE, kontu), fransız siyaset adamı (Le Bignon, Gâtinais 1749 - Paris 1791), Victor Mirabeau'nun oğlu. Düzensiz yaşayışı yüzünden öfkelendirdiği babası onu orduya soktu ve oğluna bir memuriyet satın almağa yanaşmadı, Mirabeau bunun üzerine büyük bir mirasa konan Emilie de Marignana ile evlendi (1772), fakat drahoma alamadı. Bu arada babası, hesapsız para harcadığı gerekçesiyle Mirabeau'yu hacraltına aldırdı. Mirabeau, Pontarlier'de Monnier markisinin karısı Sophie ile tanıştı ve onunla birlikte Fransa dışına kaçtı (1776). Çok geçmeden her ikisi de Fransa'ya teslim edildiler: Mirabeau üç yıl Vincennes kulesine hapsedildi. Ünlü *Lettres à Sophie*'yi (Sophie'ye Mektuplar) adlı eserini burada yazdı (1792'de yayımlandı). Serbest bırakılınca (1780) hepsi de aleyhine sonuçlanan birçok dava açtı. Sophie bir manastıra kapatıldı (1782). Karısı Emilie ise 1783'te boşanma kararı elde etti. Parasız pulsuz kalan Mirabeau, hariciye mesleğine girdi ve gizli bir görevle Berlin'e gönderildi (1786). *De la Monarchie Prussienne sous Frédéric le Grand* (Büyük Friedrich Devrinde Prusya Monarşisi) [1788] ve *Histoire Secrète de la Cour de Berlin* (Berlin Sarayının Gizli Tarihi) [1789] adlı eserleri yayımladı.
Takma adla yazdığı sonuncu eser skandal yarattı. Mirabeau, Devrim sırasında siyasete atıldı. Zenci Dostları derneği ve Otuzlar derneği üyesi Orléans dükü ile dost oldu. Soylu olmasına rağmen Aix ve Marsilya'dan, halk temsilcisi olarak Etats généraux'ya seçildi (Aix milletvekilliğini tercih etti). Daha sonra *Courrier de Provence* adını alan bir gazete çıkarttı. Etats généraux'da, söylediği parlak nutuklar yüzünün çirkinliğini unutturmağa elverdi. Halk milletvekilleri, paraya düşkünlüğü yüzünden nefret etmelerine rağmen, onun siyasetteki üstün yeteneklerini kabul ediyorlardı. Mirabeau 23 haziran 1789'da Deux-Brézé markisine şu ünlü cümleyle hitap ediyordu: «Gidin krala söyleyin: biz burada halkın iradesiyle bulunuyoruz ve biz buradan çıkarsak ancak süngü zoruyle çıkarız.» Paris halkının sevgisini kazanan Mirabeau, emrindeki siyaset yazarlarının yardımıyle halkı kışkırtarak 5 ve 6 ekim 1789'da Orléans dükü hesabına Versailles üzerine yürüyüş düzenleyecekti. Fakat, gelirlerin dörtte birinin yurttaşlık vergisi olarak alınmasını, Kilise mallarının kamulaştırılmasını meclise kabul ettirdi (2 kasım 1789). Krala mutlak veto hakkı tanınmasını istedi ve böylece «patriote»lardan korktu. Kralliği korumağa çalıştığı gerekçesiyle kendisinden kuşkulanan meclis, milletvekillerinin bakan olmasını yasakladı (7 kasım 1789). Bunun üzerine Mirabeau iki taraflı oyununu daha da ileri götürdü: La Marck kontu aracılığı ile krala karşı-devrimci teşkilât üstüne bilgi verirken, mecliste yanıltıcı bir tutum takındı; kralın savaşa ve barışa karar verme hakkını savunarak (mayıs 1790) şüpheli bir duruma düştükten sonra yeniden soylulara karşı saldırıya geçti, yönetim görevlerinin dağılımında devrimci ilkeleri savundu. Öte yandan kendisine maaş bağlamış olan Louis XVI onun öğütlerini tutmadı. Mirabeau, kendisine rakip bildiği La Fayette ile veya Triumvir'lerle mücadeleye girişti. Kraliçe ile gizlice görüştüğü için ihanetle suçlandığı sırada, birdenbire ölünce (2 nisan 1791) yeniden halkın sevgisini kazandı. O sırada, Paris bölgesi Direktuvar üyeliğine ve Meclis başkanlığına seçilmiş bulunuyordu (mart 1791). Sonradan Louis XVI'ya verdiği raporlar kralın demir çekmecesinden bulununcaya kadar, cesedi Pantheon'da kaldı (20 kasım 1792).

— İkonogr. Mirabeau'nun ünlü portrelerinden biri Copia tarafından Sicardi'nin bir tablosunun örnek alarak yaptığı gravürdür. Ayrıca bir büstü (Houdon, Louvre) ile pastel bir resmi (Joseph Boze, Aix en Provence müzesi) vardır. J. Dalou'nun ünlü alçak kabartmasında (Palais Bourbon) *Mirabeau, 23 Haziran 1789 Oturumunda Deux - Brézé Markisine Cevap Verirken* görülmektedir. (L)

MİRABEAU (Victor RIQUETİ DE — markisi), fransız iktisatçısı (Pertuis 1715-Argenteuil 1789). Subay olarak Polonya ve Avusturya Veraset savaşlarında yararlık gösterdi. Sonra iktisat bilimiyle uğraştı ve 1757'de doktor Quesnay'in ve fizyokratlar okulunun fikirlerini benimsedi. Eserleri: *L'Aml des Hommes ou Traité sur la Population* (İnsanların Dostu veya Nüfus Üstüne İnceleme) [1 cilt, 1756]; vergi tahsildarlarına saldırdığı için Vincennes'de hapsedilmesine sebep olan *Théorie de l'Impôt* (Vergi Nazariyesi) [1760]; *Les Lettres Economiques* (İktisat Mektupları) [1769] v.b. (L)

MİRABİLİT i. (fr. *mirabilite*). Miner. Formülü Na_2SO_4, 10 H_2O olan hidratlı tabiî sodyum sülfat. (*Glauber tuzu* denilen bu mineral, cam parlaklığında, billûrlaşmış beyaz kütleler halinde tuzlu arazilerde bulunur. Monoklinik sistemde billûrlaşır.) [L]

MİRAC i. Bk. MİRAÇ.

MİRA CETİ («Balina'nın harika yıldızı» anlamında lat. k.), Balina* takımyıldızının değişken yıldızı. 13 Ağustos 1596'da David Fabricius tarafından keşfedildi. Bu yıldızın salınımları, en az 320, ortalama 331 ve en çok 370 günlük devri içinde düzensizdir; maksimum ve minimumları da eşit değildir: en büyük sapması, 1,7 kadirden 9,6 kadire geçerken yapar, yani maksimumda alınan ışık minimumdakinden bin defa daha büyüktür. Maksimum süresi yaklaşık olarak on beş gündür, halbuki çıplak gözle beş ay kadar görülmez. Portakal rengindeki Mira, ışığı zayıfladığı zaman daha kırmızı olur. Gerçekte, Yer'deki gözlem yerinin hemen yakınından geçen bir düzlem içinde iki bileşeninden biri diğerinin çevresinde dönen bir çiftyıldızın söz konusu olduğu kabul edilmektedir. Birleşenlerden biri diğerinden daha az parlaktır ve gözlenen olay bir tutulma olayına tekabül eder. (L)

MİRACİYE i. (ar. *mi'rāc*'dan *mi'rāciyye*). Ed. *Esk.* Hz. Muhammed'in *miraç* olayını anlatan manzum eserlere verilen ad. (Kaside veya mesnevî türünde yazılan miraciyeler Miraç gecesinin ertesi günü camiler ve bazı sünnî tekkelerde törenle okunur, dinleyenlere şerbet ve şeker yerine süt dağıtılırdı. Türk edebiyatında yazılan miraciyelerin en ünlüsü Kutbü Nâyî Osman Dede'nin miraciyesidir.) [M]

MİRACNAME blş. i. Bk. MİRAÇNAME.

MİRAÇ veya **MİRAC** i. (ar. *'urūc*'dan *mi'rāc*). Din. İslâm inancına göre Hz. Muhammed'in göğe yükselerek Tanrı ile görüşmesi. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Miraç gecesi* (veya *leyle-i mirac*), islâm inancına göre Hz. Muhammed'in göğe çıktığı gece. (Recep ayının yirmi yedinci gecesidir.) ‖ *Mirac-ün-nebevî*, islâm inancına göre Hz. Muhammed'in göğe çıkması mucizesi.

— *Esk.* Çıkılacak yer. ‖ Merdiven.

— ANSİKL. Din. İslâm kaynaklarına göre, Hz. Muhammed'in göğe çıkışı, arap takviminde recep ayının 27. günü oldu (619). Bu olaya «Hz. Muhammed'in Mescidi Haram'dan Mescidi Aksâ'ya gidişi» de denir. Hz. Muhammed'den duyulduğu ileri sürülen bir söylentiye göre, Hz. Muhammed, miraç haberini derin bir rüyaya dalmışken aldı. Amcasının kızı Ummihani'nin evinde uyurken yanında Burakla gelen Cebrail Allah'ın kendisini yedinci kat göğe çağırdığını bildirdi. Hz. Muhammed Cebrail'in getirdiği ilâhî emir üzerine Burak'a binerek Kudüs'teki Mescidi Aksâ'ya vardı. Bütün peygamberler Hz. Muhammed'i karşıladılar. Orada namaz kılındı. Namazdan sonra Hz. Muhammed, Cebrail ile dışarıya çıktı. Bir söylentiye göre Burak'a binerek (başka bir söylentiye göre, Cebrail'in kanadında) göklere yükseldi. Birinci gök katına varınca meleklerle; ondan sonraki katlarda sırayle kendinden önceki Âdem, Nuh, Musa, İsa, İbrahim peygamberlerle karşılaşarak yedinci kata (Sidretil Münteha) ulaştı. *Kur'an*'ın bildirdiğine göre, *Miraç* olayı Hz. Muhammed'e bazı ayetlerin gerçeğini göstermek için (İsra suresi. I). Hz. Muhammed, göğe çıktıktan sonra Allah'a iki yay boyu (Kabe kavseyn) yaklaştı. Allah ile konuştu. Cennetin nimetlerini, cehennemin azaplarını gördü. Miraç olayı, islâm bilginleri arasında ayrı ayrı yorumların, değişik görüşlerin ortaya atılmasına yol açtı. Bazı din bilginlerine göre miraç *manevî*'dir. Hz. Muhammed uykuya daldığı zaman, ruhu, Cebrail'in bildirdiği Allah'ın emri üzerine Mescidi Haram'dan Mescidi Aksâ'ya gitti. Oradan bütün gök katlarını aşarak Allah katına yükseldi. Miraç sırasında geçen bütün olaylar bir rüya âleminde oluştu. Hz. Muhammed, miraca bedeniyle çıkmadı.

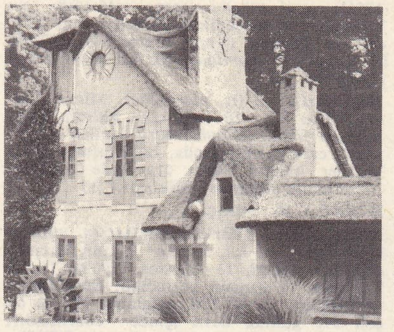
Richard MIQUE değirmen

Nitekim, miraç olayının sabahında yatağının terden ıslanması bunu gösterir. Bazı din bilginleri ise miraç olayının bedenî olduğunu, Hz. Muhammed'in maddî ve manevî bütün varlığıyle Allah'ın katına çıktığını ileri sürerler. Bu düşünceye göre ruh, ilâhî bir coşkunluğa kapılınca, insan aklının kavrayamayacağı bir nitelik kazanır; insanın maddî yapısı olan bedenini Allah'ın izniyle dilediği yere götürür. Bazı mutasavvıflar ise, miraç olayını başka bir görüşe dayanarak yorumlarlar. Kendi aralarında değişik görüşlere bağlanan mustasavvıflar miracı, genellikle, insanın mânâ âleminde en yüksek irfan katına çıkışı diye anlarlar. Onlara göre Hz. Muhammed'e Allah'ın emrini bildiren Cebrail aklı, bindiği at (Refref veya Burak) aşkı (Tanrı'ya karşı duyduğu sınırsız sevgi) temsil eder. Hz. Muhammed, bir insan olarak irfan âleminde varılacak en yüksek basamağa ulaştı. Burası aklın son sınırıdır. Ondan sonraki manevî katları aşk ile aştı. Ruhî varlığıyle (ruhaniyeti ile) kulluk bağlarından sıyrılarak Allah'ın katına vardı. Bu bakımdan miraç, insanın olgunlaşması sonucu kazandığı tanrısal yükselme gücünden doğan bir olaydır. Tasavvufun miraç anlayışıyle şeriatın bu konudaki görüşü birbiriyle bağdaşmaz. İslâm dünyasında dehriyyun, tabiiyyun, maddiyyun adıyle anılan felsefe akımlarına göre miraç olayı gerçek değildir, bir uyurgezerliktir. Bu görüş *Kur'an* ve hadislere dayanan bütün mezheplerce reddedilir. Miraç, islâm edebiyatında birçok mensur ve manzum esere konu oldu. Miraciye* adı altında onunla ilgili şiirler yazıldı. (M)

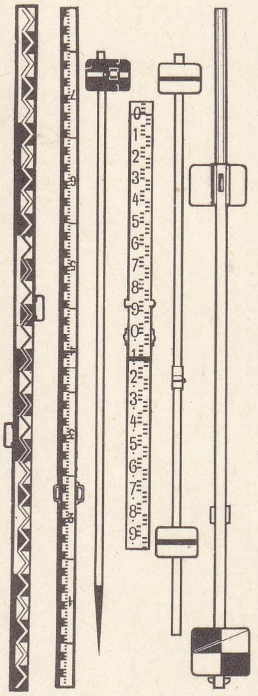
mira'lar

MİRAÇ veya **MİRAK**, Andromeda*nın β yıldızına veya β *Andromedae*'ye verilen ad. Kadiri 2,4. Tayf örneği MO. Bk. YILDIZ. (L)

MİRAÇNAME veya **MİRACNAME** blş. i. (ar. *mi'rāc* ve fars. *nāme*'den *mi'rāc-nāme*). Ed. *Esk*. Bk. MİRACİYE. (M)

MİRA DE MESCUA veya **DE AMESCUA** (Antonio), ispanyol tiyatro yazarı (Guadiz 1575'e doğr. - ay. y. 1640). Kral Felipe IV'ün papazı ve Lope de Vega'nın hayranıydı. Alfonso VIII ile «Toledolu Yahudi Kız»ın hikâyesini anlatan ***La Desgraciada Raquel*** (Çirkin Raquel) [1726] gibi tarihî dramlar, Moreto ve Calderon'u taklit ettiği ***El Esclavo del Diablo*** (Şeytanın Esiri) [1612] gibi aziz hayatlarını konu alan dramlar; ayrıca, Corneille'in *Don Sanche d'Aragon* adlı eserinde taklit ettiği ***El Palacio Confuso*** (Çapraşık Saray) ve ***Galan, Valiente y Discreto*** (Kibar, Yiğit ve Ölçülü) gibi kahramanlık masalları yazdı. (L)

MİRADORİ (Luigi), **il Genovesino** denir, italyan ressamı (Cenova 1600'e doğr. - Cremona 1657'ye doğr.). Kendi kendini yetiştirdi. Geç dönem Caravaggio okulunun ve Carracchi'lerin yolundan gitti. Mihrap arkalıklarına yaptığı resimler barok özellikler taşır. Portrelerinde daha çok ispanyol caravaggio'cularına yaklaşır. 1642'de Cremona'ya yerleşen Miradori, orada Panfilo Nuvolo'nin etkisiyle, büyük dinî kompozisyonlarında barok özellikleri daha kuvvetli bir biçimde belirtti (*Aziz Yuhanna*, Cremona, San Clemente kilisesi; ***Ekmeklerin ve Balıkların Çoğalması***, Comune sarayı). Sanatçı küçük boyutlu eserlerinde orijinalliğini korudu; temalarındaki hür anlayış ve tabiata bağlılığıyle Giacomo Ceruti'nin öncüsü sayılır. (M)

Miraflores (CARTUJA DE), İspanya'da Burgos'a 4 km uzaklıkta, Sierra dağlarının bir tepesi üzerine kurulmuş manastır. 1441'de Castilla kralı Juan II tarafından gotik üslûbunda yaptırılmıştır. Kilisenin içindeki Juan II ve Portekiz kraliçesi İsabel'in mezarı, heykeltıraş Gil de Siloe'nin şaheseridir. (L)

MİRAFRA i. Esmer renkli tarlakuşu; Eski Dünya'nın sıcak bölgelerinde, özellikle Afrika'da pek çok türü bulunur. (L)

MİRAHUR blş. i. Bk. İMRAHOR.

MİRA-JALON blş. i. Dy. Bir yolun nivelman'ında veya diğer topografya ölçmelerinde, bakılan doğrultuyu iyice belirtmek veya gardaki bir trenin manevra hattı üzerinde durma noktasını işaretlemek üzere kullanılan damalı olarak kırmızı ve beyaza boyanmış kare levha veya yatay konmuş plançeta. (L)

MİRAK. Bk. MİRAÇ.

MİRAKL i. (fr. *miracle*). Tiyat. Ortaçağ ve rönesans dinî tiyatro edebiyatında, kahramanı Meryem veya bir aziz olan mucizevî bir olayı konu alan dram. (Mirakl terimi kısa zamanda *mister* ve *dinî* *temsil* terimleriyle karıştı.) [M]

MİRALAY i. (fars. *mir* ve türk. *alay* > fars. taml. *mîr-i alay*'dan). Ask. *Esk*. Kaymakam ile mirliva arasında bulunan subay rütbesi. Albay.

◆ **Miralaylık** i. *Esk*. Miralay olma hali veya miralay rütbesi. (M)

Miramar, 1856-1860 arasında, Trieste'ye 7 km uzaklıkta, Adriyatik'e bakan bir kaya üzerine yapılmış imparatorluk şatosu. Yeni gotik üslûbundaki bu şato daha sonra Meksika imparatoru olan Avusturya arşidükü Maximilian'ındı. (L)

MİRAMAS, Fransa'da Bouches-du-Rhône idare bölgesinde (Aix-en-Provence idare çevresi) komün, Berre kıyı gölünün kuzeyinde; 10 879 nüf. Eski kasaba (*Miramas-le-Vieux*), kısmen Berre kıyı gölüne hâkim bir kaya üzerinde kurulmuştur. Kuzeydeki yeni semtler (*Miramas - Constantine*) Crau'da, gar çevresinde gelişmektedir. Roma oppidum'u *Constantina*'nın yıkıntıları. Baruthane. Traktör fabrikası. (L)

MİRAMBEL (André), fransız profesörü (Paris 1900). Modern yunan dili ve edebiyatı üstüne çeşitli çalışmalar yaptı: ***La Langue Grecque Moderne, Description et Analyse*** (Modern Yunan Dili, Tanım ve Analiz) [1959]. 1938'den beri Ortaçağ ve Modern Yunan Dili ve Edebiyatı enstitüsünü yönetmektedir. (L)

MİRAMİCHİ, Kanada'da (New-Brunswick) ırmak, Saint-Laurent körfezine açılan Miramichi koyuna dökülür; 220 km. (L)

MİRAMON (Miguel), meksikalı siyaset adamı (Mexico 1832-Querétaro 1867). General (1858) ve Muhafazakâr parti başkanıydı. Zuloaga'dan sonra cumhurbaşkanı oldu (şubat 1859) ama Juarez de Veraqruz'u uzaklaştıramadı. Malî güçlükler içinde kalarak isviçreli bankacı Jecker'den 15 milyon peso borç aldı. Calpulalpan'da Ortega'ya yenildi ve İspanya'nın müdahalesini istedi. Kendisini Berlin elçisi ve büyük mareşal yapan Maximilian ile birleşti (1864-1866). İmparatorla birlikte kurşuna dizildi. (L)

MİRANDA, Uranüs*ün beşinci uydusu; 1948 şubatında G.P. Kuiper tarafından keşfedildi. (L)

MİRANDA, Venezuela'da eyalet, Caracas'ın doğusunda ve güneyinde uzanır; 650 000 nüf. Merkezi *Los Teques*. (L)

MİRANDA (Francisco), venezuelalı milliyetçi (Caracas 1750-Cadiz 1816). Amerikan Bağımsızlık savaşında ispanyol subayı idi (1779-1781). Yurdunun kurtuluş davasını desteklemek amacıyle Avrupa'ya gitti. Katerina II'nin yanında kaldı (1787) ve Fransa'da Brissot ile ilişki kurdu. Fransız generali olarak (1792) Dumouriez kumandasında Belçika'da savaştı; Neerwinden'den sonra (mart 1793) görevinden alındı. 5 Ekim 1785 olaylarında suçlu görülerek sürüldü. İngiltere'ye geçti, Pitt'e İspanyol Amerikası'nı kalkındırmak için A.B.D. ile ittifak kurmasını teklif ettiyse de sonuç alamadı (1797 sonu). Fransa'ya döndü (1800), 1804'te Florida'ya karşı bir saldırı hazırlaması için Pitt tarafından A.B.D.'ye gönderildi; Jefferson bunu reddetti. Miranda, cumhuriyeti ilân etmek üzere Venezuela'ya Caracas'a çağrıldı (1810); Bağımsızlık bildirisini onaylattı (5 temmuz 1811). Ne var ki, İngilizlerin karşı beslediği sempatinin kuşku uyandırması ve diktatörce tutumu yüzünden halkın sevgisini kaybetti. İspanyollara yenildi (temmuz 1812). Hapsedildiği Cadiz'de öldü. (L)

MİRANDA (İnes İsabella SAMPİETRO, **İsa** — denir), italyan kadın sinema oyuncusu (Milano 1909). M. Ophüls'ün yönettiği *Herkesin Kadını* (La Signora di Tutti) [1934] filmiyle tanındı. Fransa'da (P. Chenal yönetiminde *Feu Mattia Pascal* [Merhum Mattia Pascal], 1937), Hollywood'da (***Grand Hotel*** [1938]) filimler çevirdi. M. Soldati'nin ***Malombra*** (1942), R. Castellani'nin *Zaza* (1942), R. Clément'ın ***Firarî Âşık*** (Au-dela de Grilles) [1949], M. Ophüls'ün *Gece Devriyesi* (La Ronde) [1950] filimlerinde sanat yeteneğini ortaya koydu. Daha sonra karakter rollerine çıktı: *Biz Kadınlar* (Siamo Donne) [1953]; *Venedik Tatili* (Summertime) [1955]. (M)

MİRANDA DE EBRO, İspanya'da şehir, Castilla la Vieja'da (Burgos ili), Ebro kıyısında; 31 600 nüf. Önemli demiryolu aktarma yeri. Şehirde sanayi hızla gelişmektedir (kimya sanayii). İkinci Dünya savaşı sırasında fransız yetkilileri tarafından burada kurulan bir toplama kampında, Cebelitarık'a ulaşmak için Pireneler'i aşan ve İspanya'da tutuklanan binlerce fransız savaşçısı enterne edildi. (L)

MİRANDOLA, İtalya'da komün, Emilia'da (Modena ili), Modena-Verona yolu üzerinde; 23 800 nüf. Islah edilmiş bir arazinin tarım pazarı. 1354-1708 Arasında Pico ailesinin yönettiği bir dukalığın merkezi olan şehre 1708'de Avusturya elkoyunca, sülâle Fransa'ya çekildi. Julius II'nin kuşattığı şehir Trivulce tarafından savunuldu ve 1511'de teslim oldu. (L)

MİRANDOLİNA, Carlo Goldoni'nin *Otelci Kadın* (Locandiera) adlı eserinin kahramanı. Goldoni'nin en başarılı kadın kahramanlarından biri olan Mirandolina, otele gelen soylu müşterilerden ustalıkla sıyrılarak, kira işlerinde kendisine daha iyi yardım edebilecek bir garsonun aşkını kabul eder. (M)

MİRAN MUHAMMED ŞAH I, Handeş'te farukî sülâlesinin XI. hükümdarı (?-1537). Âdil Han III'ün oğlu. 1520'de babasının yerine geçti. Berar hâkimi Alâeddin İmad Şah ile birleşerek, Ahmednagar hâkimi Burhan Nizam Şah I'e karşı yaptığı savaşta yenildi. Gucerat hâkimi olan dayısı Bahadur'un yardımıyle tekrar Ahmednagar ülkesine saldırdı, fakat kesin bir başarı sağlayamadı. Bahadur'un ölümü üzerine (1537) vâris olarak Gucerat'a çağrıldı; fakat yolda öldü. (M)

MİRANO, İtalya'da komün, Veneto'da (Venedik ili), Mestre'nin batısında; 20 800 nüf. Venediklilerin sayfiye yeri. (L)

MİRAN ŞAH (Mirza Celâleddin), moğol prensi (Semerkant 1366 - Taoriz 1407). Timur'un üçüncü oğlu. Babasının yaptığı seferlere katıldı. Sonra Azerbaycan, Diyarbakır ve Şam illerinde valilik yaptı. Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf ile Azerbaycan'da yaptığı bir savaşta öldü. (M)

MİRAR çoğl. i. (ar. *merre*'den *mirār*). *Esk*. Defalar, kereler.

◆ **Miraren** zf. *Esk*. Defalarca. ‖ ***Miraren***

MIQUELON

Foto. X, Aubert de La Rüe (LAROUSSE)

ve kiraren. Bk. KIRAR. (M)

MİRAS i. (ar. *irs* > *verâset*'ten *mirâs*). Veraset yoluyle edinilen veya aktarılan mal, mülk, para v.b: *Ahmet Ferit, merhum Halit beyin vefatından, onun mirasından bahsetti* (Vâ-Nû). *Ortada büyük bir servet yoktu. Miras, dar, fakat uzun bir sokakta biri 17 numarada, öbürü 153 numarada iki evle ihtiyar kadının biriktirdiği beş on paradan ibaretti* (A. H. Tanpınar). *Eşanl.* KALIT. ‖ —*Mec.* Kalıtım yoluyle gelen herhangi bir özellik: *Aristidi Efendi onu bir şarlatan addeder, vücudundaki değişiklikleri daha ziyade eksik tedavi edilmiş bir frengiye yorar, yahut bu cinsten bir mirasın neticesi addederdi* (A. H. Tanpınar). *Dedelerinin «münasebetsizlik» mirasını bol bol yemektedirler* (B. Felek). *Senin o tekdirin bize abestir / Bu yiğitlik sana kimden mirastır* (Halk türküsü). ‖ Bir neslin kendinden sonraki nesle bıraktığı şey: *Divan şairlerimizin yazdıkları da bizim baba mirasımızdır* (N. Ataç). ‖ *Miras hissesi,* bir kimseye mirastan düşen pay.

— ÇEŞ. DEY. *Miras kalmak,* bir kimseye veraset yoluyle mal, mülk, para v.b. kalmak: *Büyük halam Mihrican hanımı ve çiftliğin bana nasıl miras kaldığını lüzum hasıl olursa anlatırım* (R. H. Karay). ‖ *Miras yemek,* kendine kalan mirası harcayıp bitirmek: *Elin yüzün temizlenmiş. Gelirken çeşmeye uğradın galiba. Yoksa şu kayıp babandan miras mı yedin?* (H. E. Adıvar). ‖ *Mirasa konmak,* bir kimse önemlice bir mirasa sahip olduğu zaman kullanılır. *Mec.* Değerli bir şeye sahip çıkmak: *Klasik kültürün meşalesini Türk ve İslâm şarkısı elinden kapan hıristiyanlık, ancak bundan sonra, mirasına konduğu greko-latin kültürünün manasını ve değerini anlamağa başlamıştı* (P. Safa).

— *Esk. Miras-hor,* mirasyedi.

— Huk. *Miras bırakan,* ölümü sebebiyle özel hukuk ilişkileri düzenlenen kimse. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Miras hukuku,* bir kişinin, ölümünden sonra özel hukuk ilişkilerini düzenleyen hukuk dalı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Miras sebebiyle istihkak davası,* terekeyi veya terekedeki bir malı, haksız olarak elinde bulunduran bir kimseye karşı, üstün hak sahibi olan kanunî veya mansup mirasçının açtığı, malın iadesine ilişkin dava. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Miras sözleşmesi.* Bk. ANSİKL. ‖ *Mirastan feragat,* miras bırakanın müstakbel mirasçılarından birinin, ona karşı doğacak miras hakkından (payından) vaz geçerek, mirasçılık sıfatını hiç kazanmaması. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Mirastan ıskat,* miras bırakanın, belli şartların bulunması halinde, mahfuz hisseli mirasçılarından birini, mahfuz hissesinden tamamıyle veya kısmen mahrum bırakması. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Mirastan mahrumiyet,* belirli şartların bulunması halinde, bir kimsenin belirli bir miras bırakana karşı mirasçılık ehliyetini kaybetmesi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. ● *Miras bırakan,* sadece bir gerçek kişi olabilir. Tüzel kişilerin sona ermesi halinde onların mallarının «tasfiye»sinden söz edilir. İradî mirasçılığın söz konusu olduğu hallerde, miras bırakan yerine birçok durumda *vasiyetçi* terimi kullanılmaktadır. Bu terim de, ölüme bağlı tasarrufta bulunmuş olan miras bırakandan başka bir şeyi ifade etmez. Bunun gibi, miras bırakan yerine, *muris, müverris ve müteveffa* terimleri de kullanılmaktadır.

● *Miras hukuku,* kural olarak ölümle birlikte, bir kimsenin hak ve borçları ona halef olan kimselere geçer. Ancak, kural hak ve borçların geçmesi olmakla beraber, bunlar dışında kalan belirli hukukî durumların da mirasçılara geçmesi mümkündür. Miras, ancak gerçek kişilerin ölümünde veya ölüme eşit tutulan ölüm karinesinin varlığı ve bazı özellikleriyle gaiplik halinde söz konusu olur. Tüzel kişilerin ise, mirası söz konusu olamaz. Tüzel kişilerin sona ermesi halinde ortaya çıkan miras değil malvarlıklarının tasfiyesidir. Bu ise Med. kn. md. 50'de özel olarak düzenlenmiştir. Buna karşılık, tüzel kişiler mirasçı olabilirler. Miras hukuku, miras bırakanın, sadece özel hukuk ilişkileriyle ilgilenen bir hukuk dalıdır. Kamu hukukuna ilişkin, ölümden doğan problemler miras hukukunun dışında kalır. Medenî kanunun «Miras» başlığını taşıyan üçüncü kitabı (md. 439-617), iki kısımdan meydana gelir: «Mirasçılar» başlığını taşıyan birinci kısım da iki babdan teşekkül eder (13. ve 14. bablar). 13. bab, kanunî mirasçıları düzenler. «Ölüme bağlı tasarruf'lar» başlığını taşıyan 14. bab ise sırasıyle şu fasıl başlıklarını kapsar: 1. tasarrufa ehliyet; 2. tasarruf nisabı; 3. ölüme bağlı tasarrufun muhtelif suretleri; 4. ölüme bağlı tasarrufların şekilleri; 5. vasiyeti tenfiz memuru; 6. müteveffa tarafından yapılan tasarrufların iptal ve tenkisi; 7. miras mukavelenamesinden mütehaddis (doğan) davalar. Miras kitabının ikinci kısmı ise «Miras» başlığını taşır (bu kısımda ele alınan «Mirasın geçişi»dir). Bu kısım üç babdır (15.-17. bablar): 15. bab mirasın açılmasını düzenler; 5 fasıldan meydana gelen, 16. bab ise mirasın hükümlerini düzenler. Fasıllar sırasıyle şöyledir: 1. İhtiyatî tedbirler; 2. Mirası iktisap; 3. Defter tutma talebi; 4. Resmî tasfiye; 5. Miras sebebiyle istihkak davası. Miras hukuku kitabının son babı olan 17. bab ise «Taksim» başlığını taşır ve şu fasılları kapsar: 1. Terekenin taksiminden evvelki hali; 2. Taksimin nasıl yapılacağı; 3. Mirasta iade 4. Taksimin hitamı ve hükümleri. Medenî kanun dışında, 1965 tarihli ve 6/5100 Sayılı kararname ile yürürlüğe giren Türk Medenî Kanununun Velâyet, Vesayet ve Miras Hükümlerinin Uygulanmasına Dair tüzük'te de mirasın geçmesine ilişkin hükümler bulunmaktadır. Miras hakkı, Anayasa ile garanti altına alınmıştır. Anayasanın 36. maddesi, herkesin miras hakkına sahip olduğunu ve bu hakkın ancak kamu yararı amacıyle sınırlandırılabileceğini açık olarak hükme bağlar.

Mirasçı olan kimsenin terekedeki hakkı, onun *miras payı*'dır. Medenî kanun, zümre sistemini kabul ettiği için, mirasın paylaşılmasında da bu esastan hareket edilir.

Zümrelerden birinde bir mirasçı bulundukça, miras diğer zümrelere geçmez. Miras payı ise, bu zümre içindeki kök başlarına göre tespit edilir. (Bk. KÖK.) Miras, kaç kök başı varsa, o kadar eşit miktara bölünür. Eğer kökler içinde alt kökler bulunmaktaysa, o köke gelmiş olan miras payı alt kök sayısınca eşit miktara ayrılır.

Örnekler: 1. miras bırakan öldüğü zaman hayatta kalan hısımları: eşi E, çocukları D ve F'dir;
Miras payları: E = 1/4; D = 3/8; F=3/8;

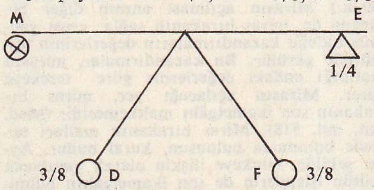

2. miras bırakan M öldüğü zaman hayatta olan hısımları; eşi E, oğlu D ve kendisinden önce ölen oğlu F'nin kızı K ve oğlu H'dir;
Miras payları:

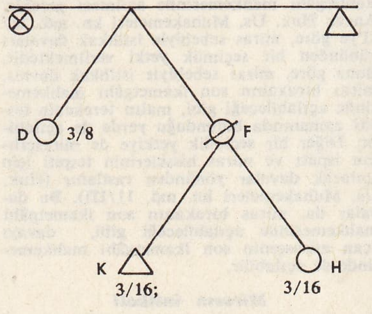

E = 1/4; D = 3/8; K = 3/16; H = 3/16;
3. M öldüğü zaman hayatta olan hısımları: evlilik içi oğlu A ile, tanıdığı evlilik dışı kızı K dır;
Miras payları: K, babasına nispetle evlilik

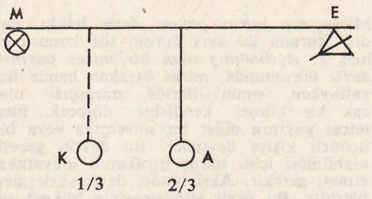

dışı çocuk olduğu için, ikili birli taksim yapılır. (Bk. MİRASÇI.) Buna göre terekeden 2 pay A, bir pay K alır ve A'nın miras payı 2/3, K'ninki ise 1/3 olur;
4. M'nin mirasçıları: eşi E, babası B ve kızkardeşi K'dir;
Miras payları: eş ikinci zümre ile birlikte

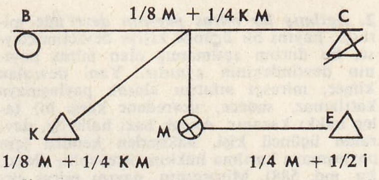

mirasçı olduğu için, miras payı 1/4 mülkiyet ile 1/2 intifadır. Geriye kalan 1/4 mülkiyet ile 1/2 kuru mülkiyet B ile (C daha önce öldüğü için onun yerini alan) K arasında paylaştırılır. Buna göre E= 1/4 mülkiyet + 1/2 intifa, B = 1/8 mülkiyet + 1/4 kuru mülkiyet, K = 1/8 mülkiyet + 1/4 kuru mülkiyet alır;
5. M öldüğü zaman hayatta olan hısımları: baba tarafından büyük babası B ile dayısı D'dir;
Miras payları: Bu halde miras bırakanın

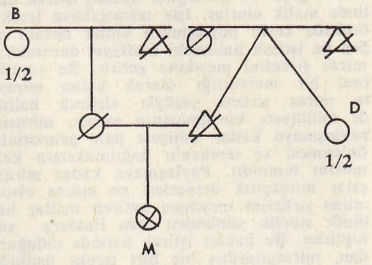

mirasçıları üçüncü zümredebir. Miras önce iki ana kola (ana ve baba kolu), sonra da her kol tekrar ikiye ayrılır. Örnekte gerek baba tarafından, gerek ana tarafında bir tek mirasçı olduğu için, tereke 1/2 olarak B ve D'de toplanır. Böylece gerek B, gerekse D 1/2'şer pay alırlar.

André MİRABEAU
«Fıçı Mirabeau»
David'in karikatürü,
Louvre müzesi, Paris

kont MİRABEAU'nun büstü
Houdon'un eseri
Louvre müzesi, Paris

«Champs Elysées'de
Mirabeau'nun kabulü»
L. J. Masquelier'nin eseri
Moreau le Jeune'den
Bibliothéque Nationale, Paris

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

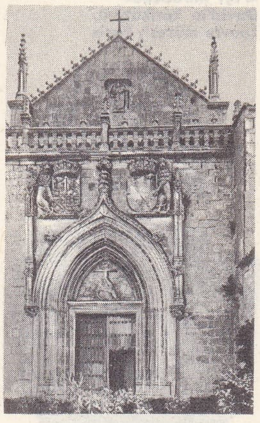
Miroflores

Miguel MİRAMON
Decaen'in taşbasması
Cabinet des Estampes, Paris

Miras payının devri

Mirasçının *miras payını devir* hakkı vardır. Burada iki ayrı durum söz konusu olur: 1. *Açılmamış olan bir miras payının devri* durumunda, miras bırakan henüz hayattayken, onun ileride mirasçısı olacak bir kimse, kendisine düşecek olan miras payının diğer bir mirasçıya veya bir üçüncü kişiye devreder. Bu devrin geçerli olabilmesi için, miras bırakanın muvafakat etmesi gerekir. Aksi halde, devir sözleşmesi bâtıldır. Bu devir sözleşmesinin hükmü şudur: devreden kimse, miras bırakanın ölümü ile yine onun mirasçısı olur ve taksime katılır. Devralanın, mirasçı olması veya taksime katılması söz konusu değildir. Onun, devreden mirasçıya karşı sadece bir şahsî hakkı vardır ve bu hakkına dayanarak, miras taksiminden düşen payı kendisine devretmesini ister.

2. *Açılmış bir miras payının devri*'nde mirasçı, payını bir üçüncü kişiye devretmekteyse, bu durum açılmamış olan miras payının devrindekinin aynıdır. Yani devralan kimse, mirasçı sıfatını alarak paylaşmaya katılamaz, sadece, devredene karşı bir talep hakkı kazanır. Ancak bazı hallerde, devralan üçüncü kişi, hâkimden kendisi için paylaşmaya katılma hakkını isteyebilir (Med. kn. md. 588). Mirasçının, payını miras şirketine dahil başka bir mirasçıya devretmesi halindeyse, devreden mirasçı artık paylaşmaya katılamaz. O aradan çıkar ve devrettiği pay yönünden diğer mirasçı taksime katılır.

Miras şirketi

Miras bırakan öldüğü zaman, geride birden fazla mirasçısı bulunmaktaysa, bu mirasçılar, terekeye dahil olan hak ve borçlara hep beraber sahip olurlar. Diğer bir deyişle, miras bir kül olarak mirasçıların hepsine birden geçer ve mirasçılar mirasa iştirak halinde malik olurlar. İşte mirasçıların tereke üstünde kesin paylaşmaya kadar devam eden bu iştirak halindeki mülkiyet durumları, miras şirketini meydana getirir. Bu suretle özel bir malvarlığı olarak kalan mirasta miras şirketi yoluyle «iştirak halinde mülkiyet» kurulmasının amacı, mirasın paylaşmaya kadar sahipsiz hale gelmesinin önlenmesi ve terekenin dağılmaksızın kalmasını temindir. Paylaşmaya kadar mirasçılar mirasçılık dereceleri ne olursa olsun miras şirketini meydana getiren mallar üstünde nitelik yönünden aynı haklara sahiptirler. Bu haklar iştirak halinde olduğundan, mirasçılardan hiç biri tereke üstünde tek başına tasarrufta bulunamaz. Bunun için bütün mirasçıların birlikte hareket etmesi gerekir. Bu miras şirketinin konusu, paylaşılmamış olan tereke mallarının tamamıdır. Zira ölümle birlikte, miras bırakanın malvarlığı bir bütün olarak mirasçılara geçer. Üstünde durulması gereken diğer bir nokta da miras şirketinin bir tüzel kişiliği olmamasıdır. Bu sebepledir ki, bu şirketin hiç bir organı yoktur. Bu miras şirketi kanundan doğmaktadır. Miras şirketi geçici bir karaktere sahiptir. Bu şirket mirasın taksimine kadar devam eder. Miras ortaklığına dahil olan mallar üstünde mülkiyet iştirak halinde olduğu için, mirasçılardan her birinin payı terekenin bütününe yaygındır ve hiç kimsenin hissesi belirli ve somut değildir.

Haklar üstünde iştirak halinde malik bulunan mirasçıların, tereke borçlarından sorumluluğu müteselsildir. Miras şirketi devam ettiği müddetçe, mirasçıların tereke mallarından faydalanma ve bunları kullanma hakkı da hepsine aittir. Kural olarak, tereke üstündeki idarenin de mirasçıların tümü tarafından yapılması gerekir. Ancak tereke mallarının korunması ve değerlerinin düşmesine engel olma gibi alelâde sayılan idarî işlemler, mirasçıların her biri tarafından tek başına yapılabilir. Mirasçılar miras şirketine bir temsilci seçmişlerse, idarî işlerin yapılmasına bu temsilci tek başına karar verir. Mirasçıların miras şirketinin devam ettiği müddet içindeki hukukî işlem yapma yetkileri ise şöyledir: borçlandırıcı işlemlerin yapılmasında mirasçıların ittifakı aranır; mirasçılardan birinin, diğerlerinin rızasını almaksızın yapmış olduğu borçlandırıcı işlemler şirketi bağlamaz; borçlandırıcı işlemler için gerekli sayılan bu birlikte hareket şartı, tasarruf işlemleri için de aynen söz konusu olmaktadır. Terekeye ilişkin miras ortaklığının devam ettiği müddet içinde açılacak davaların da mirasçıların hepsi tarafından açılması gerekir. Ancak miras şirketine bir temsilci tayin edilmişse, temsilci tek başına dava açar. Bazı hallerde mirasçıların tek başına dava açma imkânı vardır. Meselâ, gecikmesinde tehlike bulunan hallerde, mirasçılardan her biri bu tehlikeyi bertaraf etmek için tek başına dava açabilir. Bunun gibi, mirasçılardan biri tereke karşı bir hak ileri sürmekteyse, o, bu davayı tek başına açabilir. Mirasçılar, miras ortaklığına bir temsilci tayin etmek isterlerse, temsilciyi ittifakla seçmeleri gerekir. Temsilcinin şahsında anlaşamayacak olurlarsa, içlerinden birinin müracatı üzerine, temsilciyi mahkeme seçer. Bu temsilcinin durumu mirası resmen idareye memur kimsenin durumuna benzemektedir. Temsilci, kendisine bir deftere geçirilerek verilen tereke malları hakkında, üç ayda bir, mirasçılara rapor verir. Bu raporun bir sureti de sulh hâkimliğine verilir. Bir müddetin konmamış olması halinde temsilcinin görevi mirasın taksimine kadar devam eder. Bunun dışında temsilcinin istifa etmesi veya işleri yürütmekte kusurlu bulunması halinde yetkili merci tarafından temsilcilik sıfatının geri alınmasıyle de temsilcinin görevi sona erer.

Mirasın açılması

Mirasın, mirasçılara geçmesi için, açılması gerekir.
Miras, miras bırakanın ölümüyle açılır (mirasın açıldığı an, miras bırakanın ölümüdür). Bu ölüm anı ile birlikte, miras kendiliğinden mirasçılara geçer. Bu yüzden, mirasçı olduğunu iddia eden kimsenin, miras bırakanın ölümünü ispat etmesi gerekir. Kural olarak bu ölüm, nüfus sicili kayıtlarına göre ispat edilir. Ancak bu yoldan ispat etmek mümkün olmazsa, başka deliller de ileri sürülebilir. Ölüm karinesinin söz konusu olduğu hallerde ise (bk. ÖLÜM *karinesi*) miras açılır. Gaiplik de kural olarak mirasın açılması sonucunu doğurmakla beraber, Med. kn. md. 526-530 bu yönden bazı özel hükümler getirmiştir. (Bk. GAİPLİK.) Mirasın açılması anının diğer bir önemi de, miras bırakanın sağlar arası yapmış olduğu kazandırmaların değerlerinin tespitinde görülür. Bu kazandırmalar, mirasın açıldığı andaki değerlerine göre terekeye girer. Mirasın açılacağı yer, miras bırakanın son ikametgâhı mahkemesidir (Med. kn. md. 518). Miras bırakanın malları nerede bulunursa bulunsun, kural budur. Aynı şekilde, terekeye ilişkin olarak yapılacak bütün işlemlerin de son ikametgâhın bulunduğu yerde yapılması gerekir. Miras bırakanın son ikametgâhının dışında bir yerde ölmesi halinde de durum değişmez. Bu halde, öldüğü yerin sulh hâkimi, durumu son ikametgâh sulh hâkimine bildirir ve bu arada kendi alanında bulunan mallara ilişkin gerekli tedbirleri de alır. Miras hukukuna ilişkin davaların da, yine miras bırakanın son ikametgâhı mahkemesinde açılması gerekir. Ancak Huk. Us. Muhakemeleri kn. md. 11/II'ye göre, miras sebebiyle istihkak davaları yönünden bir seçimlik yetki verilmektedir. Buna göre, miras sebebiyle istihkak davası, miras bırakanın son ikametgâhı mahkemesinde açılabileceği gibi, malın terekenin tespiti zamanında bulunduğu yerde de açılabilir. Diğer bir seçimlik yetkiye de mirasçılığın ispatı ve miras hisselerinin tespiti için açılacak davalar yönünden rastlanır (Huk. Us. Muhakemeleri kn. md. 11/III). Bu davalar da, miras bırakanın son ikametgâhı mahkemesinde açılabileceği gibi, davayı açan mirasçının son ikametgâhı mahkemesinde de açılabilir.

Mirasın intikali

Bir kimsenin belirli bir miras bırakana mirasçı olabilmesi için, onunla arasında belirli bir kan bağının bulunması veya miras bırakan tarafından ölüme bağlı bir tasarrufla mirasçı seçilmiş olması yeterli değildir. Mirasın mirasçıya geçmesi, yani *mirasın intikal edebilmesi* için, bunun yanında ayrıca üç şartın bulunması gerekir: 1. mirasçının miras açıldığı anda sağ olması; 2. mirasçı olma ehliyetinin bulunması; 3. gaiplik*

1. *Mirasçının miras açıldığı anda sağ olması.* Bir kimsenin, bir miras bırakana mirasçı olabilmesi için, onun, miras bırakanın öldüğü anda sağ olması gerekir. Bu sebeple birlikte ölüm karinesinin bulunduğu hallerde kişiler aynı anda ölmüş sayıldıkları için, birbirlerine mirasçı olamazlar. Mirasın açıldığı anda cenin olarak bulunmak, sağ doğmak şartıyle mirasçı olmak için yeterlidir (Med. kn. md. 524). Bu halde, terekenin taksimi geri bırakılır ve gerekli görülürse, cenine bir kayyım tayin edilir. Kanunî mirasçı olmak için cenin olarak dahi olsa bulunmak zorunluluğu varken, iradî mirasçılık yönünden kanun bir adım daha ileri gitmiştir. Med. kn. md. 525'e göre, fevkalâde ikame hallerinde, miras açıldığı zaman cenin olarak dahi bulunmayan bir kimse, art mirasçı olarak tayin edilebilir. Miras bırakanın kanunî mirasçısı miras açıldığı zaman hayatta değilse, onun yerini füruu alır. Daha önce ölmüş olan mirasçının füruu yoksa, o zaman, zümrede bulunan diğer mirasçıların paylarında bir artma olur. Aksine, bu durumda zümrede diğer hiç bir mirasçı yoksa, o zaman miras diğer zümreye geçer. Mansup mirasçının açılma anında hayatta bulunmaması halinde ise, miras kanunî mirasçılara geçer.

2. *Mirasçı olma ehliyetinin bulunması.* Gerçek kişilerin hepsi hak ehliyetine sahip olduklarına göre, mahrumiyet sebeplerinden birinin bulunması dışında herkes mirasçı olabilme ehliyetine sahiptir. Tüzel kişiler sadece mansup mirasçı olabilir, tek istisnası devlettir. Devlet, kanunî mirasçı da olabilen yegâne tüzel kişidir. Mirasçı olabilmek için hak ehliyetine sahip olma, yani şahıs olma aranldığına göre, şahıslar dışında kalanların mirasçı olmaları söz konusu olamaz. Bu sebeple, meselâ bir kedi veya köpek mirasçı tayin edilemez. Olsa olsa söz konusu hayvana bakma mükellefiyeti altında bir kişiye ölüme bağlı bir kazandırma yapılabilir. Bunun gibi, tüzel kişiliği bulunmayan bir insan topluluğunun mirasçı nasbedilmesi halinde de o şahıs topluluğu değil de, onu meydana getiren kişiler, vasiyet edilen miktarı eşit olarak iktisap ederler. Ancak bu kişiler, vasiyet edilen miktarı, miras bırakanın belirttiği gaye uğruna harcamak zorundadırlar. Bu şekilde gayenin temin edilemeyeceği hallerde ise, yapılan tasarruf bir vakıf olarak kabul edilir (Med. kn. md. 519).

Mirasın iktisabı

Medenî kanuna göre, mirasçılar, mirası açılır açılmaz kendiliğinden iktisap ederler. Ancak bu iktisap geçici olur. Yani mirasçının mirasçılığı, mirası reddetmemesi şartına bağlıdır. Bu sebeple, ret süresi içinde susma ile gerçek mirasçı olma gerçekleşir. Ancak mirasçı, mirası kabul ve reddetme dışında, resmî defter tutma veya resmî tasfiye talebinde bulunma yollarından birini de seçebilir. Kural olarak mirasın kabul edilmesi için bir kabul beyanına ihtiyaç yoktur. Ancak bazı hallerde kanun istisnaî olarak kabul iradesini arar. Mirasçılar gibi, kanunî intifa hakkı sahipleri de, mirasın açılmasıyle bu haklarını derhal iktisap ederler. Ancak onlar, mirasçılardan farklı olarak, küllî değil de cüzî haleftirler. Gayrımenkuller üstündeki intifa hakkı da, mirasın açılmasıyle kazanılır; ancak tescil edilmeden önce iyi niyetli üçüncü kişilere karşı ileri sürülemez, tereke alacaklılarının hakkı, kanunî intifa hakkı sahiplerinden önce gelir (Med. kn. md. 540). Yani, önce tereke alacaklılarının hakkı ödenir ve kanunî intifa hakkı sahipleri ancak bu hakkın ödenmesinden sonra terekede kalan mallar üstünde hak kazanırlar. Buna karşılık vasiyet alacaklısı mirasın açılmasıyle, kendisine vasiyet edilen malın verilmesini ister ve bu isteği yerine getirilemezse, ifa davası açar. Burların hakkı da, kanunî intifa hakkı sahiplerinde olduğu gibi, tereke alacaklılarının alacaklarından sonra gelir. Yani önce,

Foto. LAROUSSE

alacaklıların hakkı verilir ve sonra tereke-de kalandan vasiyet alacaklısının hakkı ifa edilir. Vasiyet alacaklısının mirasçının ki-şisel alacaklıları karşısındaki durumu tar-tışmalıdır. Kanunun, mirasçının kişisel ala-caklılarını da, vasiyet alacaklılarına üstün tutar görünen metni (Med. kn. md. 543/II), bu biçimde anlaşılırsa, menfaatler durumuna uymayan bir çözüm getirmiş sayılabilir.

Mirasın kabulü

Mirasın kabul edilmiş sayılması için, mi-rasçıların teker teker kabul beyanında bulun-maları gerekli değildir. Diğer bir deyişle, mirasın kabul edilmiş sayılması için, kabul iradesi kural olarak gerekli değildir. Ret müddeti içinde mirası reddetmeyen mirasçı, mirası kabul etmiş sayılır (Med. kn. md. 550). Ancak kural bu olmakla beraber, ret süresi geçmeden, mirasçı mirası kabul et-tiğini açıklayabilir. Bunun sonucunda ret hakkından feragat etmiş olur. Kabul beya-nı açık veya zımnî olabilir. Açık kabul beyanı herhangi bir şekle bağlanmış değil-dir. Bu beyan, mirasla ilgili kimselerden herhangi birine karşı yapılabilir: diğer mi-rasçılar, tereke alacaklıları, ret beyanının yapılacağı resmî makam gibi. Bu, tek taraflı ve «varması gerekli» bir ifade beyanıdır ve niteliği itibarıyle de yenilik doğuran bir be-yandır. Kabul beyanı, karşı tarafa vardık-tan sonra bundan kural olarak geri dönü-lemez. Kabul beyanı, iradeyi gösteren hare-ketlerle zımnî olarak da yapılabilir.

Bunlardan ilk hal hükmî ret halinde söz konusu olur. Miras bırakan öldüğü zaman terekenin borca batık olduğu yaygın ve sa-bit olursa, miras reddedilmiş sayılır. Bu halde, mirasın kabul edilmesi için açık ka-bul beyanına ihtiyaç vardır (Med. kn. md. 545). İkinci hal, mirasın, füruun tümü ta-rafından reddedilmiş olmasıdır. Bu halde, intifa hakkını seçmemiş olan eşe, durum sulh hâkimi tarafından bildirilir ve onun mirası iktisap edebilmesi için bir ay içinde kabul beyanını bildirmesi gerekir. İstisnaî olarak kabul beyanının arandığı son hal ise, mirasın alt derece lehine reddedilmiş olması halidir. Ret durumu alt derecedeki mirasçılara sulh hâkimi tarafından tebliğ edilir ve bunların mirası iktisap edebilme-leri için bir ay içinde kabul etmeleri gere-kir (Med. kn. md. 554).

Mirasın reddi

Mirasçılık sıfatını elde etmek istemeyen mi-rasçı mirasın reddi yoluna başvurur. Mira-sın reddi ya *gerçek* veya *hükmî* olur. Bu-nun yanında en yakın kanunî mirasçıların mirası reddi ile bütün füruun mirası red-dinin de ayrıca incelenmesi gerekir: 1. *ger-çek ret* halinde, mirası reddetmek iste-yen kanunî veya mansup mirasçı ret be-yanını miras bırakanın son ikametgâ-hı sulh hâkimine bildirir. Bu, şekle bağlı olmayan bir taraflı irade beyanıdır. Kaza-nılmış olan mirasçılık sıfatını geçmişe et-kili olarak ortadan kaldırdığı için, bozucu yenilik doğuran bir hak niteliğindedir. Red-deden mirasçının açık kimliği sulh hâkim-liği tarafından tespit edilir. Bir tutanak dü-zenlenerek miras reddeden mirasçı, veya bu bir temsilci tarafından yapılmaktaysa, temsilci tarafından imzalanır.
Ve durum mahkemenin esas defetrine ekle-nir. Ayrıca reddeden kimseye de bir belge verilir. Ret vasi tarafından yapılmaktaysa, sulh ve asliye mahkemelerinin müsaadesi de aranır. Ret beyanının kayıtsız ve şartsız ol-ması gerekir. Bunun tek istisnası ise alt dere-ce lehine rettir (Med. kn. md. 554). Yapılmış olan ret beyanını geri alma imkânı, kural olarak yoktur. Ancak, bütün diğer miras-çılar razı olursa, rettin geri alınabile-ceği kabul edilebilir. Diğer bir geri alma imkânına İcra ve İflâs kn. md 183'te rast-lanır: bu hükme göre, hükmî ret ve en ya-kın kanunî mirasçıların tümünün mirası reddetmesi halinde tereke, iflâs hükümlerine göre tasfiye olunur. Ancak bu tasfiyenin ka-panmasından evvel mirasçılardan biri mi-rası kabul eder veya borçların ödenmesi için teminat gösterecek olursa, bu tasfiye durur. Bu suretle, kabul beyanı yapılınca, önceki ret geri alınmış olur. Reddin hata, hile ve-ya ikrah ile sakatlandığı hallerde ise, bu-nun iptal edilmesi mümkündür. Ret beya-nının geçerli olabilmesi için, bunun kanun-da gösterilen süre içinde yapılmış olması gerekir. Bu süre üç aydır. Sürenin başlangıcı kanunî mirasçılar için, ölümün öğrenildiği andır. Mansup mirasçılar içinse, lehlerine yapılan tasarrufun resmen bildirilmesi anı-dır (Med. kn. md. 546). Terekenin ihtiyatî tedbir olarak defterinin tutulduğu hallerde ise, ret süresinin başlangıcı her iki türdeki mirasçı için, deftere geçirmenin sona er-diğinin bildirildiği andır (Med. kn. md. 547). Muhik bir sebeple ret süresi geçiril-mişse, sulh hâkimliği yeni bir müddet verebilir (Med. kn. md. 555). Sürenin geç-miş olması yanında, ret hakkı cezaî ola-rak veya kabul iradesini gösteren fiillerin yapılması sonucu da düşer. Temyiz kudre-tini haiz bir mirasçı, terekeye ait olan bir malı zimmetine geçirir veya saklarsa, ret hakkı cezaî olarak düşer (Med. kn. md. 550). İkinci halde ise, bir zımnî kabul söz konusu olmaktadır. Mirasçı, ret müddeti içinde alelâde veya terekenin işlerinin de-vam etmesini gerektirecek ölçüyü aşan de-recede terekeye ilişkin faaliyetlerde buluna-cak olursa, bu, zımnî kabul anlamına gel-diği için ret hakkı düşer. Nelerin alelâde işleri aşan faaliyetler olduğu, her durumda ayrı olarak tespit edilir.

2. *Hükmî ret.* Kanun, terekenin borca batık olması halinde mirasın ret beyanı olmaksı-zın reddedilmiş sayılacağını öngörmektedir (Med. kn. md. 566). Miras açıldığı zaman bu durum yaygınsa ve tespit edilmişse, mi-rasın bütün mirasçılar tarafından reddedil-miş olduğu kabul edilir. Borca batık olma-nın yaygın olmasının maksat, bunun hiç değilse, miras bırakanın yaşadığı muhit tarafından bilinmesidir. Sabit olması ise, miras bırakanın iflâs etmiş olması, aleyhin-de sonuçsuz kalan haciz takibi yapılması sonucu aciz vesikasının verilmiş olması ve-ya konkordatonun açılmış olması gibi hal-lerdir. Terekenin borca batık olması halin-de ret lehine bir karine mevcuttur. Bu se-beple, mirasın mirasçılara geçmesi için ge-nel kuralın aksine bir kabul beyanına ihtiyaç vardır. Tereke ret süresi içinde kabul edil-memişse, artık ret kesinleşmiş olur. Ger-çek retten farklı olarak, terekenin borca batık olması halinde, ret beyanında bulun-mak gerekli değildir. Hükmî ret bir itiraz-dır ve hâkim tarafından her zaman naza-ra alınır. Hükmî ret halinde, tereke iflâs hükümlerine göre tasfiye edilir. Her iki ret halinde de ret sonucu olarak, reddeden mi-rasçı terekenin paylaştırılmasında hiç nazara alınmaz. Paylaştırma, sanki reddeden miras-çı, miras bırakandan önce ölmüş gibi, o hiç nazara alınmaksızın yapılır. Kanun, redde-den mirasçının alacaklılarıyle, tereke ala-caklıları lehine birtakım haklar getirmiştir. Malvarlığı borçlarını ödemeğe yetmeyen mi-rasçı, alacaklılarını zarara sokmak kasdıyle mirası reddedecek olursa; onun alacaklıla-rı, kendilerine bir teminatın gösterilmesi halinde, ret tarihinden başlamak üzere üç ay içinde redde itiraz ederek, iptalini iste-yebilirler. Bu iptal davası kazanılacak olur-sa, reddeden mirasçıya düşen miras payı resmen tasfiye edilir. Bu yolla elde edilen miktar, önce redde itiraz eden alacaklıların tatmin edilmesinde kullanılır, sonra itiraz etmeyen alacaklılara verilir. Bundan sonra geriye bir şey kalacak olursa, bu da retten yararlanan mirasçılara ait olur (Med. kn. md. 557).

3. *En yakın kanunî mirasçıların tümünün mirası reddetmesi.* Miras bırakanın ölümü üzerine ilk planda doğrudan doğruya mi-rasçılık sıfatını kazanan kimselerin tü-münün mirası reddetmesi halinde, miras en yakın kanunî mirasçıların bütünü ta-rafından reddedilmiş olur. İntifa hakkını seçmiş olduğu hal dışında, sağ kalan eş de en yakın kanunî mirasçılara dahildir. En yakın kanunî mirasçıların mirası reddetme-leri halinde, miras diğer ret hallerinde ol-duğu gibi reddeden mirasçının yerini alan mirasçılara geçmez; tereke, resmî tasfiye hükümlerine göre tasfiye edilir (Med. kn. md. 552, icra ve İflâs kn. md. 180).

4 *Mirasın, füruun tümü tarafından reddi.* Bu halde de, miras bırakanın ölümü üze-rine ilk planda mirasçı olarak füruun ta-mamı mirası reddetmektedir. Miras, füruun tümü tarafından reddedilir ve ölenin eşi, mül-kiyeti değil de 1/2 intifa hakkını seçmiş olursa, durum eşe sulh mahkemesi tarafın-dan tebliğ ve bir ay içinde mirası ka-bul etmesi imkânı verilir (Med. kn. md. 553). Bu bir ay içinde eş kabul iradesini açıklamaz ve susarsa mirası reddetmiş sa-yılır. Bu halde tereke iflâs hükümlerine gö-re tasfiye edilir. Eş, kabul edecek olursa, terekenin tamamı ona ait olur.

5. *Mirasın alt derecedeki mirasçı lehine red-dedilmesi* durumu, miras reddinin kayıtsız ve şartsız olmasına bir istisnasıdır. Bu halde, en yakın kanunî mirasçılar mirası reddet-mekle beraber, terekenin alt derecedeki mi-rasçılara teklif edilmesini istemektedirler. Bu alt derecedeki mirasçılar bu tebliğden itibaren bir ay içinde mirası kabul veya reddederler. Susma burada da ret sayılmak-tadır (Med. kn. md. 549). Alt derecedeki mirasçılardan hiç biri mirası kabul etmeye-cek olursa, tereke iflâs hükümlerine göre tasfiye edilir.

Bunlardan başka mansup mirasçı mirası red-decek olursa, bundan kanunî mirasçılar ya-rarlanır. Yani, mansup mirasçının payı, ka-nunî mirasçılar arasında pay edilir. Buna karşılık vasiyet alacaklısı kendisine vasi-yet edilen malı reddedecek olursa, bundan vasiyet borçlusu yararlanır.

Miras defterinin tutulması

Mirasçı, mirası, tutulan defter gereğince de kabul edebilir. Miras defteri önce bir ih-tiyatî tedbir olarak tutulur. İhtiyatî tedbir olarak defter tutmaya şu hallerde başvuru-lur: 1. mirasçılardan birinin vesayet altı-na alınması veya alınmasının gerekmesi; 2. temsilcisi bulunmayan bir mirasçının kay-bolması; 3. mirasçılardan veya ilgililerden birinin istekte bulunması. Defter tutulma-sının istenmesi üstüne mahkeme, istek-ten itibaren bir ay içinde bu işlemi bitirmek zorundadır. Resmî defter tut-ma denilen ikinci hal ise, mirası kabul ve ret arasında kalan mirasçıya durumun daha iyi tespit edilebilmesi için tanınan bir haktır. Bu resmî defter tutma sonunda, mi-rasçı bir yandan terekenin durumunu daha iyi anlar ve diğer yandan da ona mirası tutulan deftere göre kabul etme imkânı ta-nınır. Kural olarak resmî defter tutma, mi-rasçılardan birinin isteği üstüne yapılır. An-cak devletin mirasçı olduğu hallerde, böyle bir talep söz konusu olmaksızın mirasın defteri tutulur. Bu talebin geçerli olabilmesi için resmî defter tutulmasını isteyen miras-çının ret hakkının devam etmesi gerekir. Bu sebeple mirası kabul etmiş olan bir mirasçı defter tutma talebinde bulunamaz. Bu talep, miras bırakanın son ikametgâhı sulh hâki-mine yapılan yazılı veya sözlü bir beyanla olur. Talep, ret süresinin işlemeğe başladığı andan itibaren bir ay içinde yapılmalıdır. Defter tutma masrafları terekeden ödenir. Defter şu şekilde tutulur: terekenin mal-larının değeri takdir olunur ve bütün aktif ve pasiflerin görüldüğü bir müfredat defteri yapılır. Mirasçılar terekeye ilişkin gerekli bilgileri vermek zorundadırlar. Miras bıra-kanın alacaklı ve borçlusu olan kişilerin alacak ve borçlarını bildirmeleri için ilân yapılır. Müracaat müddeti ilk ilân tarihin-den itibaren bir aydır. Defter tutma işlemi devam ederken, zarurî olanlar ile tehirinde tehlike bulunan işlemler dışında hiç bir iş-lem yapılamaz. Yine bu müddet içinde te-reke borçları için tereke veya mirasçılar aleyhinde bir icra takibi yapılamaz. Acele olanlar dışında daha önce açılmış olan da-valar da geri bırakılır. Resmî defter tut-ma işleminin devam ettiği süre içinde bü-tün zamanaşımları durur. Defter tutma iş-lemi bittikten sonra defter, ilgililerin ince-lemesine sunulur. Bundan sonra sulh hâ-kimliği, mirasçılardan bir ay içinde karar vermelerini ister. Mirasçıların elinde bu hal-de dört imkân vardır. Mirası kayıtsız şartsız kabul, mirası ret, resmî tasfiye talebinde bulunmak (bk. *resmî* TASFİYE) veya mirası tutulan defter mucibince kabul etmek. Mira-sın tutulan defter mucibince kabul edilme-sinin en önemli sonucu, mirasçıların tereke borçlarından olan sorumluluklarının bir de-receye kadar sınırlanmasıdır. Ancak bura-da da çeşitli ihtimaller üstünde durmak ge-rekir. Önce deftere geçirilen borçlar yönün-

Francisco **MİRANDA**
C. S. Gaucher'nin eseri
Cabinet des Estampes, Paris

Foto. LAROUSSE

den mirasçıların sorumluluğu sınırsızdır. Yani onlar bu borçlar için kendi malvarlıklarıyle de sorumludurlar. Alacaklının kendi kusuru ile deftere geçirtmediği borçlar ise düşer. Bunlardan dolayı hiç bir sorumluluk söz konusu olamaz. Buna karşılık alacaklının hiç bir kusuru olmaksızın deftere geçirilmemiş olan borçlar için mirasçı, ancak terekeden eline geçen paydan zenginleştiği nispette sorumludur. Alacaklının gerek kusurlu, gerek kusursuz olarak deftere geçirtmediği borçlar bir rehin ile teminat altına alınmışsa, alacaklı her şeye rağmen rehni paraya çevirterek alacağını elde eder. Devlete geçen mirasın defteri ise resen tutulur ve devlet tereke borçlarından dolayı ancak tereke mevcudu ile sorumlu olur.

Mirasın resmen idaresi

Miras belirli hallerde resmî olarak idare edilir: bunlar: 1. mirasçılardan birini temsilci bırakmadan kaybolması ve menfaatinin de bunu gerektirmesi; 2. mirasçı olduklarını iddia eden kimselerden hiç birinin bu sıfatlarını tevsik eden bir belge gösterememesi; 3. terekenin mirasçısı bulunup bulunmadığı şüpheli olması; 4. ölenin mirasçılarının tamamının bilinmemesi; 5. kanunun belirttiği diğer haller. Sulh hâkimi, terekenin resmen idaresine karar verince bu işi yapması için resmen idare ile görevli bir kişi seçer. Eğer miras bırakan, bir vasiyeti tenfiz memuru tayin etmişse, terekenin resmen idaresi de ona verilir. Miras bırakanın, vesayet altında olması durumunda, mirasın resmen idaresi onun vasisine verilir. Söz konusu yönetici bir çeşit kanunî temsilcidir. Mirasın resmen idaresine, resmî tasfiye hükümleri uygun düştüğü ölçüde uygulanır. Mirası resmen idare eden kimse, sulh hâkiminin denetimi altında çalışır.

Mirasın taksimi

Taksim ile, tereke malları bölünerek, paylara ayrılır ve mirasçıların malvarlıklarına girer. Taksim isteği, mirasçılardan her biri tarafından her zaman ileri sürülebilir. Ancak bazı hallerde bu taksim isteği kanun veya sözleşme ile geciktirilebilir. Mirasçılar bir paylı halin devamı sözleşmesiyle (idamei şüyu mukavelesi), paylaşmayı belirli bir müddet için ileri atabilirler. Bu halde, uzatılmış miras şirketinden söz edilir. Kanunun taksimi geciktirdiği haller ise şunlardır: 1. mirasçılar arasında bir cenin bulunması; 2. ziraî gayrımenkullerden biri mirasçılardan birine tahsis edilmiş ve bu yüzden bir aile şirketi emvali kurulmuş olması; 3. Çiftçiyi Topraklandırma kn. md. 59'a göre verilmiş olan gayrımenkuller, borcun tamamen ödenmesi veya ödenmiş olsa dahi borçlanma tarihinden itibaren 25 yıl geçmedikçe paylaşılamaz. Mirasçılardan birinin ileri sürdüğü taksim isteği diğer mirasçılar tarafından kabul edilmezse, bir taksim davası açılır. Bu dava, miras bırakanın son ikametgâhı sulh mahkemesinde açılır. Davacı, taksim isteyen mirasçı veya mirasçılardır. Davalı ise, taksime karşı koyan mirasçı veya mirasçılardır. Kural olarak mirasçılar, paylaşmayı istedikleri gibi yapabilirler. Meselâ, mirasçılardan birine, menkul mallar, diğerine gayrımenkuller, bir üçüncüsüne ise, terekedeki nakit paranın verilmesi kararlaştırılabilir. Ancak, miras bırakan, vasiyetname ile terekenin taksimine ilişkin kurallar koymuşsa, o zaman mirasçılar bu kurallara uygun taksim yapmak zorundadırlar. Fakat mirasçıların hepsi ittifak ederek bu konulan taksim kurallarından ayrılabilirler. Bunun gibi, mirasçılar taksimin ne şekilde yapılacağı konusunda anlaşamazlarsa veya bir üçüncü kişinin menfaatinin bulunduğu hallerde, taksime hâkim de katılabilir. Mirasçıların yaşları, cinsiyetleri ne olursa olsun, tereke üstünde aynı haklara sahiptirler. Diğer bir deyişle, mirasçıların talepleri sadece nicelik yönünden farklıdır yoksa nitelik yönünden değil. Taksim için tereke, mirasçıların sayısı kadar hisseye bölünür. Bu hisseler taksime iştirak eden mirasçıların miras paylarının eşit olmaması halinde, miktarlarına göre orantılı olarak teşkil edilir. Bu hisseler, eşitlik prensibine aykırı olmamak için mümkün olduğu kadar aynen taksim suretiyle elde edilmeğe çalışılır. Hisseler kural olarak mirasçıların kendi aralarında anlaşmalarıyle tespit edilecektir. Ancak mirasçılar kendi aralarında anlaşamazlarsa, o zaman bu taksim mahkeme kanalıyle yapılır. Mahkeme, hisseleri tespit ederken, mirasçıların özel durumlarını, eğilimlerini ve tahsil durumlarını mümkün olduğu kadar göz önünde tutar. Bu tespit edilmiş olan hisselerin mirasçılara tahsisinde de esas olarak mirasçıların kendi aralarında yapacakları anlaşma göz önünde tutulur. Ancak miras bırakan, belirli bir malın belirli bir mirasçıya verilmesine ilişkin iradesini açıklamışsa, o zaman kural olarak buna uyulur. Tarafların aralarında anlaşamamaları halinde kur'a usulüne başvurulabilir. Terekede bulunan ve kıymetine zarar gelmeksizin taksim edilemeyen bir mal, kural olarak mirasçıların anlaşmasıyle içlerinden birine tahsis edilir. Ancak mirasçılar bu şekilde bir malın aralarından birine tahsis edilmesinde anlaşamazlarsa, o zaman bu mal satılır ve satış bedeli tereke kabul edilerek mirasçılar arasında paylaştırılır. Bu satış artırma ile yapılır ve bu artırmanın sadece mirasçılar arasında mı olacağı yoksa genel bir açık artırma mı yapılacağına mirasçılar karar verir. Anlaşmazlarsa o zaman hâkim karar verir. Nitelikleri itibarıyle bir birlik teşkil eden mallar, mirasçılardan birinin muhalefeti halinde taksim edilemez. Bu halde bu eşya, bütünüyle mirasçılardan birine tahsis edilir. Bunun üstünde anlaşılamazsa, o zaman bu tahsisi hâkim yapar veya bunun satılarak parasının paylaştırılmasına karar verir. Taksim yönünden üstünde özel olarak durulması gereken mallar, ziraî gayrımenkullerdir. Medenî kanunda, ziraî gayrımenkuller yönünden hâkim olan, bunların bölünmesi değil de mirasçılardan birine tahsis edilmesidir. Ziraî gayrımenkuller, mirasçılar içinden bunu talep eden varsa, ona tahsis edilir. Kanun, mirasçılar arasındaki eşitlik prensibini ziraî gayrımenkullerin intikalinde miras bırakanın kız evlâtları aleyhine bozmuştur. Mirasçılar arasında kız ve erkek evlâtlar bulunmaktaysa, o zaman kız evlât, ancak erkek evlâdın işletmeye talip olmaması halinde ve bizzat kendisinin veya kocasının işletmeye muktedir olması şartıyle, ziraî gayrımenkulün tarafına tahsis edilmesini isteyebilir. Ziraî gayrımenkulün tahsisini birden fazla mirasçı isterse, hâkim bu tahsisin içlerinden hangisine yapılacağına karar verir. Kendisine ziraî gayrımenkul tahsis edilen kimse, diğer mirasçıların bu gayrımenkul üstündeki paylarını ödemek zorundadır. Ancak bunu yapamazsa ve bu borç için gayrımenkul üstünde gösterilecek olan teminat, gayrımenkulün değerinin dörtte üçünü aşmaktaysa, tahsis yapılan kimse taksimin talikini isteyebilir. Bu halde ise mirasçılar arasında ziraî gayrımenkul bir aile şirketi emvali haline gelir. Bu aile şirketi emvali, kendisine ziraî gayrımenkul tahsis edilmiş olan mirasçı, mallarını fazla miktarda borç altına sokmaksızın, diğer mirasçıların hisselerini ödeyebilecek duruma gelirse, diğer mirasçılardan her biri, aile şirketi emvalinin sona erdirilmesini isteyebilir. Aynı şekilde kendisine tahsis yapılan mirasçı da şirketin feshini her zaman isteyebilir.

● *Miras sebebiyle istihkak davası*, terekede üstün hak sahibi olan kimseler tarafından, terekeye ait bir malı elinde bulunduran kimseye karşı açılır. Görevli mahkeme, miras bırakanın son ikametgâhı mahkemesidir. Bu dava sadece kanunî veya mansup mirasçı tarafından açılır. Bu sebeple tereke üstünde sadece intifa hakkı bulunanlar gerçek anlamda mirasçı olmadığından bu davayı açamazlar. Davalı ise, tereke veya terekedeki bir mala zilyet olan kimsedir (Med. kn. md. 577/I).

Miras sebebiyle istihkak davasında ispat yükü davacıya aittir. Davacı önce, mirasçılığı ve dolayısıyle miras hakkını ispat etmek zorundadır. İkinci olarak, davalının tereke malına zilyet olduğunu ispat eder. Son olarak davacının ispat etmesi gereken husus da, o malın terekeye dahil olduğudur.

Miras sebebiyle istihkak davasında, bir, on ve otuz yıllık olmak üzere üç zamanaşımı süresi vardır (Med. kn. md. 579). Bu müddetlerden hangisinin uygulanacağı, davalının iyi veya kötüniyetli olmasına göre değişir. Davalı iyiniyetliyse bir ve on yıllık zamanaşımı süreleri uygulanır. Bir yıllık sürenin başlangıcı, davacının üstün hakkını ve davalının zilyetliğini öğrenmesidir. Buna karşılık miras sebebiyle istihkak davasının açılması başka bir davanın sona ermesine bağlıysa (msl. babalık davasının sona ermesi), zamanaşımının başlangıcı, davanın sona erdiği andır. On yıllık sürenin başlangıcı ise, kanunî mirasçılar için miras bırakanın öldüğü, mansup mirasçılar içinse, vasiyetnamenin açıldığı andır. Mirasçı bu on yıl içinde dava hakkını ve zilyedi öğrenemezse dava hakkı, zamanaşımına uğrar.

Otuz yıllık zamanaşımı ise, kötüniyetli zilyetlere karşı işler. Bu müddetin başlangıcı için kanunda açık bir hüküm bulunmamakla beraber, genellikle, kanunî mirasçılar için, miras bırakanın ölüm tarihi, mansup mirasçılar içinse, vasiyetnamenin açıldığı andır.

Med. kn. md. 577/II ve III, miras sebebiyle istihkak davasının açılmasından sonra uğranabilecek zararlara karşı alınacak ihtiyat tedbirlerini açıklamaktadır. Bu talep sadece davacıya tanınmıştır ve davacı bunu davanın her safhasında isteyebilir. Ancak mahkemenin bu tedbirlerin alınmasına karar verebilmesi için iki şartın gerçekleşmesi gerekir: 1. davanın haklı olduğunu gösteren belirtilerin bulunması; 2. davacının hakkının korunması için bu tedbirlerin alınmasının gerekli olması (yani bir zarar tehlikesinin bulunması).

Alınacak tedbirin tümünü hâkim tayin eder. Meselâ hâkim, teminat yatırılması veya tapuya şerh verilmesine karar verebilir (Med. kn. md. 577/III). Dava, mirasçı lehine sonuçlanınca, söz konusu şeyin zilyetliği davacıya verilir. Eğer iadesi gereken şey davalının malvarlığından çıkmışsa onun yerine terekeye ne girmişse mirasçıya o verilir. Miras sebebiyle istihkak davasına karşı kazandırıcı zamanaşımı savunması ileri sürülemez.

● *Miras sözleşmesi*, iki taraflı bir hukukî işlemdir; resmî vasiyetnamenin şekil şartlarına uyularak yapılır. (Bk. *Resmî* VASİYETNAME.) Taraflar miras sözleşmesini yapmağa yetkili memur huzurunda iradelerini açıklarlar. İşleme ayrıca iki şahidin de katılması ve tarafların miras sözleşmesini onların önünde imzalamaları gerekir. Tarafların resmî memur önüne bizzat gelmeleri gerekir; kanunî veya iradî temsilcileri yoluyle miras sözleşmesi yapamazlar. Ancak bizzat bulunma şartı her iki tarafın da ölüme bağlı bir tasarrufta bulunmaları halinde söz konusudur. Yoksa taraflardan biri ölüme bağlı bir tasarrufta bulunmuyorsa, o tarafın bir temsilci yoluyle işlemi yapmasına bir engel yoktur. Şahitler, her iki tarafın da noter tarafından önlerinde düzenlenen belgenin kendi iradelerine uygun bulunduğunu beyan ettiklerini ve ölüme bağlı tasarrufta bulunan kimseyi bunu yapmağa ehil gördüklerini beyan edeceklerdir. Miras sözleşmesinin aslı noter tarafından saklanır ve taraflara birer suret verilir. Miras sözleşmesinin sona erme sebepleri şunlardır: 1. miras sözleşmesiyle mirasçı veya vasiyet alacaklısı tayin edilen kimsenin miras bırakandan önce ölmesi; 2. boşanma; 3. tarafların rızası ile sona erme (tarafların anlaşarak miras sözleşmesini sona erdirebilmeleri için bunun yazılı şekilde yapılması gerekir); 4. bir tarafın irade beyanıyle (bu sonuncu halde de iki durumun birbirinden ayrılması gerekir: *a.* miras bırakanın bir taraflı irade beyanıyle miras sözleşmesinin sona ermesi. Miras sözleşmesiyle mirasçı naspedilen veya vasiyet alacaklısı olan kimse, mirastan ıskat sebeplerinden birini gerçekleştirecek olursa, miras bırakan vasiyetname şekillerinden birine başvurarak miras sözleşmesini ortadan kaldırır; *b.* sağlar arası edim alacaklısının miras sözleşmesinden dönmesi halinin uygulanabilmesi için miras sözleşmesiyle her iki tarafın da borç altına

gelmesi gerekir. Diğer bir deyişle, bu halde iki tarafa borç yükleyen bir miras sözleşmesi vardır. Bu halde sağlar arası borç altına giren kimse, edimini yerine getirmekte temerrüde düşecek olursa, sağlar arası edim alacaklısı miras sözleşmesinden döner. Bu dönme bir taraflı varması gerekli ve şekle bağlı olmayan bir irade beyanıyle ortaya çıkar). Miras bırakan, bir miras sözleşmesi yaptıktan sonra, bu miras sözleşmesine aykırı düşen ölüme bağlı tasarruflarda bulunacak olursa, miras sözleşmesi alacaklısı, bu tasarrufların, kendisinin sözleşmeden doğan hakkına tecavüz ettiği nispette iptal deilmesini isteyebilir. Miras bırakanın bir kimseyi mirasçı naspetmiş olması, onun malvarlığında hayatta bulunduğu zaman tasarrufta bulunmasını (aksine bir hüküm sözleşmeye konulmuş olmadıkça) engellemez. Bu sebeple, miras sözleşmesiyle mirasçı naspedilen kimse, miras bırakanın ölümünden sonra, onun hayattayken yapmış olduğu tasarruflara itiraz edemez. Miras sözleşmesiyle lehine vasiyet yapılan kimse ise, naspedilen mirasçıdan farklı olarak, kendisine vasiyet edilen şeyi, miras bırakan hayattayken başkasına bağışlayacak olursa, bağışlanan karşı dava açar. Bu dava ile yapılan bağışlama, miras sözleşmesinden doğan hakka aykırı olduğu nispette iptal edilir.

Mirasta iade

Miras bırakanın sağlığında kanunî mirasçılarına yapmış olduğu kazandırmaların bazıları, tereke taksim edilirken yeniden terekeye dahil olur. Hangi kanunî mirasçılara yapılan hangi çeşit kazandırmaların iadeye tabi olduğunun ayrı ayrı incelenmesi gerekir. Önce, miras bırakanın füruuna yapmış olduğu sağlar arasındaki ivazsız kazandırmaların iadeye tabi olması asıldır. Ancak miras bırakan bunların iadeye tabi olmayacağını açık olarak bildirmişse, bunlar iade edilmekten kurtulur. Füru dışında kalan kanunî mirasçılara yapılan kazandırmaların ise iadeye tabi olmaması asıldır. Eğer bunların iade edilmesi isteniyorsa, miras bırakanın bunu açık olarak belirtmesi gerekir. Bir görüşe göre, fürua yapılmış olan hayattaki kazandırmaların hepsi değil de, ancak ona ekonomik bağımsızlık temin eden veya bu bağımsızlığını devam ettirmek gayesini güden kazandırmalar iadeye tabidir. Meselâ cihaz masraflarının verilmesi gibi. Kanun, bazı kazandırmaları tamamen veya kısmen iadeden muaf tutmuştur. Bunların başında çocukların terbiye ve tahsil masrafları gelir. Ancak bu masrafların iadeden muaf tutulması için mutat olanı aşmaması gerekir. Aksi halde, mutadı aşan kısmı iadeye tabi olur. Aynı şekilde, mutat olarak verilen hediyeler de iadeye tabi değildir. Buna karşılık, mirasçıya yapılmış olan miras payını aşan kazandırmalar, aşma nispetinde iadeye tabi olur. Ancak miras bırakan, bu aşan kısmın iade edilmesini istememişse, iade yapılmaz. Aynı şekilde, füru evlenirken ona mutat olarak verilen eşya ve yapılan masrafın da miras payını aşan kısmı iadeye tabi değildir. İade edilecek şeyin miras bırakan tarafından ne zaman yapılmış olduğunun hiç bir önemi yoktur. Miras bırakan hayattayken ne zaman yapmış olursa olsun, daima iade edilir. İade bir taksim işlemi olduğu için taksim sırasında ileri sürülür ve bundan önce ileri sürülemediği için taksime kadar zamanaşımına uğramaz, taksimin bitmesiyle de artık ileri sürülmesi imkânı ortadan kalkar. Ancak taksim sözleşmesi herhangi bir sebeple iptal edilecek olursa, bu iptalden sonra yine ileri sürülebilir. İade alacaklısı ve borçlusu sadece kanunî mirasçılardır. Mansup mirasçı, vasiyet alacaklısı ve kanunî intifa hakkı sahipleri, ne iade borçlusu ne de iade alacaklısıdırlar. Devlet ise, kanunî mirasçı olmasına rağmen, miras bırakandan o hayattayken elde etmiş olduğu şeyleri (birlikte mirasçı olan başka kanunî mirasçılar bulunmadığından) iade borcu altında değildir. Ret, mahrumiyet gibi sebeplerle mirasçı olamayan kimselerin de iade borçlusu olması söz konusu olamaz. Onların iade borcu paylarını alacak olan kimselere geçer. İade edilen kazandırma tüm olarak terekeye girer.

● *Mirastan feragat.* Mirastan feragat sözleşmesinin yapıldığı hallerde, miras bırakanın müstakbel bir mirasçısı bu sözleşme sonucu mirasçı sıfatını hiç kazanamamaktadır. Bu sözleşme, özellikle mahfuz hisseli mirasçılar yönünden rol oynar. Zira mahfuz hisseli olmayan mirasçıların mirastan uzaklaştırılması için bu şekilde bir işlemin yapılması gerekli değildir. Miras bırakan onların hisseleri üstünde bir taraflı tasarrufta bulunmak suretiyle onları mirastan uzaklaştırabilir. Mirastan feragat sözleşmesi kısmî veya tam olabilir. Kısmî mirastan feragat sözleşmesiyle, mirasçı kendisine düşen payın belirli bir kısmından feragat etmektedir. Bu kısmî feragat halinde, mirasçının sadece miras payı azalmakta, onun mirasçılık sıfatı sona ermemektedir. Mirastan feragat sözleşmesi iki taraflı bir hukukî işlemdir. İvazlı veya ivazsız olur. İvazlı feragat halinde, mirasçı alacağı bir karşılık sonucu mirastan feragat ederken, ivazsız feragat halinde mirasçı böyle bir karşılık elde etmemektedir. Feragat ivazlıysa, sadece feragat eden mirasçı değil, onun füruu da mirasçı olma imkânını kaybeder. İvazsız feragatin ise, feragat edenin füruu üstünde böyle bir etkisi yoktur. Ancak bu kurallar emredici olmadığı için aksi kararlaştırılabilir. Feragat, iki halde hükümsüz olur. Feragat, belirli mirasçı veya mirasçılar lehine yapılmışsa, bunun geçerli olması için, lehlerine feragat edilen kimselerin mirasçılık sıfatını kazanmaları gerekir. Lehlerine feragat edilen kimseler herhangi bir sebeple mirasçılık sıfatını kazanamazlarsa, o zaman bu feragat hükümsüz kalır ve feragat eden yine mirasçı olur. Bu halde feragat bir bozucu şart altında yapılmıştır. İkinci haldeyse, feragat, feragat edenle ortak mirasçılar lehine yapılmaktadır. Bu sebeple, miras açıldığı zaman feragat edenle aynı zümrede mirasçı olan kimselerin hepsi herhangi bir sebeple mirasçı olamazlarsa, bu feragat yine hükümsüz olur ve feragat eden yine mirasçılık sıfatını kazanır. Bu halde de feragat, bozucu bir şarta bağlı olarak yapılmıştır. Feragat ivazlı olarak yapılmışsa, o zaman, miras bırakanın borçlarından dolayı kural olarak sorumlu olmayan feragat edenin ikinci derecede bir sorumluluğu ortaya çıkar. Alacaklılar, terekeden alacaklarını elde edemezlerse, o zaman feragat eden kimseye, mirasın açılmasından önceki son beş yıl içinde aldığı ivaz miktarınca müracaat edebilirler.

● *Mirastan ıskat.* Mirastan ıskat, miras bırakanın belirli şartlar altında mahfuz hisseli mirasçılarını mirastan uzaklaştırmasını temin eden bir müessesedir. Iskat iki türlü olur: ***cezaî ıskat*** ve ***koruyucu ıskat***. Her iki ıskat da ölüme bağlı bir tasarruf ile yapılır.

1. *Cezaî ıskat.* Miras bırakan belirli hallerde, bir ceza mahiyetinde olmak üzere, mahfuz hisseli mirasçılarından birini tamamen veya kısmen mahfuz hissesinden mahrum edecek şekilde mirasından ıskat edebilir. Med. kn. md. 457'ye göre, miras bırakanın ıskatını şu iki sebepten birine dayandırması gerekir: **a.** mahfuz hisseli mirasçının, miras bırakan veya onun yakınlarına karşı ağır bir cürüm ika etmesi. Buradaki cürmün ağırlığı Ceza kanununa göre değil, miras bırakan ile mirasçı arasındaki aile ilişkilerine olan etkisine göre tespit edilir. Bu fiili ika eden mirasçının temyiz kudretine haiz olması gerekir. Aksi halde kusurdan söz edilemez; **b.** mahfuz hisseli mirasçının, miras bırakan veya ailesine karşı aile hukukundan doğan ödevlerini ağır şekilde ihlâl etmesi. Meselâ miras bırakanın eşinin zina yapması, aile hukukundan doğan ödevin ağır ihlâli sayılır, bu sebeple de ıskat sebebi olur. Iskat edilen kimse mirasçı olamaz. Miras bırakan onun hissesi üstünde başka yolda bir tasarrufta bulunmamışsa, bu hisse diğer mirasçılara geçer. Mirastan ıskat edilen mirasçı bu ıskat işlemine karşı itiraz edebilir. Bu itiraz ya tenkis davası veya iptal davası şeklinde olur. Iskat tasarrufunda ıskat sebebi gösterilmemişse açılacak olan dava tenkis davasıdır. Aynı şekilde ölüme bağlı tasarrufla gösterilen ıskat sebebi yeterli değilse veya doğru olduğu ispat edilemezse, açılacak dava yine tenkis davasıdır. İspat külfeti bu ıskattan istifade eden kimseye aittir. Dava başarıyle sonuçlanacak olursa ıskat edilen mirasçı, miras hissesini değil de sadece mahfuz hissesini alır. Buna karşılık miras bırakan ıskat sebebinde hataya düşmüşse açılacak dava iptal davasıdır. Meselâ, miras bırakan, mirasçının kendisine karşı ağır bir cürüm ika ettiğini zannederek ıskat işlemini yapmış, fakat gerçekte böyle bir durum söz konusu olmamışsa, ıskat sebebinde hataya düşülmüş olur. Bu durumun ispat edilmesi halinde ıskat edilen mirasçı, miras hissesinin tamamını alır.

2. *Koruyucu ıskat.* Bu ıskat sadece füru zümresine uygulanır. Miras bırakan, borcunu ödeyemediği aciz vesikasıyle tespit edilen füruundan birini mahfuz hissesinin yarısı nispetinde mirasından ıskat edebilir. Ancak, miras bırakanın bu ıskat ettiği miktarı ıskat edilen kimsenin doğmuş veya doğacak çocuklarına tahsis etmesi gerekir.

● *Mirastan mahrumiyet,* hak ehliyeti olan mirasçının, belirli şartlar altında mirasçılık sıfatını kazanamamasıdır. Med. kn. md. 520, mirastan mahrumiyet sebeplerini şu şekilde düzenlemiştir: **1.** kasten ve hukuka aykırı olarak miras bırakanı öldürmek veya öldürmeğe teşebbüs etmek. (Öldürme, hukuka aykırı değilse, meselâ bir meşru müdafaa sonucu miras bırakan öldürülmüşse, bu bir mahrumiyet sebebi olmaz); **2.** kasten ve hukuka aykırı olarak miras bırakanı ölüme bağlı tasarruf ehliyetinden mahrum bırakmak; **3.** hileyle, korkutarak veya zorla, miras bırakanı bir ölüme bağlı tasarrufta bulunmağa zorlamak veya onun böyle bir tasarrufta bulunmasına engel olmak; **4.** miras bırakanın bir ölüme bağlı tasarrufunu, yeniden yapılmasına imkân bırakmayan şartlar altında kasten ve hukuka aykırı olarak ortadan kaldırmak veya hükümsüz hale sokmak.

Mirastan mahrumiyet sebebinin gerçekleşmesi halinde, mirasçı, mirasçı olma sıfatını kazanamaz. Bunun için miras bırakanın ölüme bağlı bir tasarrufla irade beyanında bulunmasına lüzum yoktur. Mirastan mahrumiyet nispîdir; yani sadece belirli bir miras bırakana karşı hüküm ifade eder. Bunun yanında, mahrumiyet, şahsî de olabilir. Sadece, mahrumiyet sebeplerinin şahsında gerçekleştiği kimse mirasçı olamaz. Bu onun füruunu etkilemez ve onun füruu sânki kök başı olan kimse kendilerinden önce ölmüş gibi mirasçılık sıfatını kazanır. Af, mahrumiyeti ortadan kaldırır. (→ Bibliyo.) [M]

MİRASÇI i. (*miras*'tan *miras-çı*). Ölen bir kimsenin kanun yoluyle mirasının kaldığı kimse: *Kalıbı dinlendirdiği vakit Edibe'den başka mirasçısı yok* (H. R. Gürpınar). || ***Mec.*** Birini ölümünden sonra da örnek almakta devam eden, bir şeyi sürdüren, devam ettiren kimse: *Atatürk'ün mirasçısı türk gençliğidir.*

— Huk. Bir kişinin ölümünden sonra, kanun veya ölüme bağlı bir tasarruf sonucu, o kimsenin hak ve borçlarına küllî halef olan kimse. (Bk. ANSİKL.) || ***Arı mirasçı,*** fevkalâde ikame yoluyle naspedilen mirasçılardan sonra mirasçı olacak kimse. (Bk. ANSİKL.) || ***Kanunî mirasçı,*** kanun gereği mirasçı olan kimse. (Bk. ANSİKL.) || ***Mahfuz hisseli mirasçı,*** miras bırakanın miras paylarının belirli bir kısmı üstünde tasarruf edemeyeceği mirasçı. (Bk. ANSİKL.) || ***Mansup mirasçı,*** miras bırakanın ölüme bağlı bir tasarrufuyle miras bırakana küllî halef olan kimse. (Bk. ANSİKL.) || ***Ön mirasçı,*** fevkalâde ikamede ilk mirasçı olan kimse.

— ANSİKL. Miras bırakan öldüğünde, terekesi hiç bir zaman sahipsiz duruma gelmez. Terekede bulunan hak ve borçlar derhal ve kendiliğinden **mirasçı** adı verilen kimselere geçer. Mirasçılığın en önemli sonucu, mirasçıların, miras bırakanın küllî halefi olmalarıdır. Bunun sonucu olarak da, terekede bulunan bütün hak ve borçlar mirasçılara geçer. Ancak bu küllî

haleflik, teknik anlamda mirasçılar için söz konusu olur. Yoksa geniş anlamdaki mirasçılar kavramı içine giren intifa hakkı sahipleri, teknik anlamda mirasçı olmadıkları için küllî halef değildir. Bu sebeple miras bırakanın hak ve borçlarına sahip olmazlar. Bu şekilde küllî halef olamayan mirasçılar, birinci zümreyle beraber mirasçı olduğu zaman intifa hakkını seçen eş ile, dördüncü zümreden mirasçılardır. Medenî kanun, mirasçılıkta kural olarak zümre sistemini kabul etmiştir. Mirasçılar belirli zümrelere ayrılmışlardır. Kanun dört zümre kabul etmektedir. Zümrelerden birinde mirasçı bulundukça, mirasın diğer zümredeki mirasçılara geçmesi söz konusu olamaz. Devlet ve sağ kalan eş, zümre dışında kalan mirasçılardır. Bunlardan eş, her zümre ile birlikte mirasçı olurken, devlet ancak ya tek başına veya dördüncü zümre ile birlikte mirasçı olabilir.

● *Art mirasçı.* Art mirasçılık, fevkalâde ikame durumunda söz konusu olur. Bu durumda, miras bırakan, birden fazla kimseyi mirasçı naspetmektedir, ne var ki bu mirasçılar arasında belirli bir zaman sırası gözetilmektedir. Ön mirasçı, miras bırakanın ölümüyle mirasçılık sıfatını kazanır ve ona düşen miras payı, belirli bir zaman sonra veya onun ölümüyle diğer mirasçıya geçer. Bu ön mirasçının ölümü üzerine veya belirli bir süre geçmesinden sonra mirasçı olan kimse, art mirasçıdır. Bk. İKAME.

● *Kanunî mirasçı.* Kanunî mirasçılık, kanundan doğan mirasçılıktır. Bu tür mirasçılar şunlardır: 1. miras bırakanın kan hısımları; 2. miras bırakanın evlâtlığı ve onun füruu; 3. sağ kalan eş; 4. devlet. Miras bırakanın hısımları, dört ayrı zümre içinde miras bırakana mirasçı olurlar. Birinci zümrede, miras bırakanın füruu bulunur. Evlilik dışı nesepli olan füruda baba yönünden bir özellik vardır. Evlilik dışı nesepli çocuk, anasına mirasçı olduğu zaman, diğer füru ile eşit derecede miras payı alırken, babasına mirasçı olduğu zaman diğer füruun yarısı kadar miras payı alır. Başka deyimle, bu durumda ikili birli taksim yapılır. Meselâ, miras bırakan M öldüğü zaman, geride mirasçı olarak evlilik içi nesepli oğlu A ve evlilik dışı nesepli oğlu B'yi bırakacak olursa, tereke üç paya bölünür ve bunlardan ikisi A'ya, biri B'ye verilir. İkinci zümre kanunî mirasçılar, miras bırakanın ana ve babasıyle onların füruu, yani amca, dayı, hala ve yeğenlerdir. Üçüncü zümre de, miras bırakanın büyükanne ve büyükbabaları ile onların fürularıdır. Dördüncü zümrede ise, miras bırakanın büyükanne ve büyükbabalarının ana ve babaları ile onların çocukları yer alır. Evlâtlık ve onun füruunun miras bırakana mirasçı olabilmelerine karşılık, evlât edinen kimse, evlâtlığa mirasçı olamaz. Bunun yanında evlâtlığın mirasçı olabilmesi için biri olumlu, diğeri de olumsuz olmak üzere iki şart aranır. Olumlu şart, evlâtlık ilişkisinin miras bırakan öldüğünde devam etmesidir. Olumsuz şart ise, evlât edinme sözleşmesiyle birlikte veya daha sonra yapılan bir sözleşmeyle, evlâtlığın kanunî mirasçılığının kaldırılmamış olmasıdır. Evlâtlığın mirasçılık durumu, füruun mirasçılık durumuna eşittir. Evlâtlık, miras bırakanın diğer füruu ile birlikte mirasçı olursa, onlar kadar pay alır. Sağ kalan eş, her zümre ile birlikte mirasçı olur. Zümrelerden hiç birinde mirasçı bulunmuyorsa, o zaman tek başına bütün terekeye sahip olur. Eşin miras payı, birlikte mirasçı olduğu zümreye göre değişir. Eş, birinci zümreyle birlikte mirasçı olursa, onun bir seçim hakkı vardır. Dilerse, terekenin 1/4'ünün mülkiyetini, dilerse 1/2'sinin intifa hakkını alır; ikinci zümre ile birlikte mirasçı olunca, terekenin 1/4'ünün mülkiyeti ile birlikte 1/2'sinin intifaını alır. Üçüncü zümre ile birlikte mirasçı olunca da, terekenin 1/2'sinin mülkiyetini ve 1/4'ünün intifaını alır. Dördüncü zümreyle birlikte mirasçı olan eş ise, terekenin tamamının mülkiyetini kazanır. Eşin, intifa ile mülkiyetten birini seçmesinin söz konusu olduğu durumlarda, eşin, bu seçimini, mirasçılık belgesi için mahkemeye baş vurduğu zaman hâkimin kendisine tanıyacağı bir haftalık süre içinde yapması gerekir. Bu müddeti susarak geçiren eş mülkiyeti seçmiş sayılır. Devletin kanunî mirasçılığı ise, miras bırakanın hiç bir küllî halefinin bulunmaması durumunda söz konusu olur. Yani miras bırakanın ne kanunî, ne de mansup mirasçısı yoksa, devlet, mirasçı olabilir. Devletin, terekeye elkoyabilmesi için, mirasçılara bir çağrıda bulunulması gerekir. Bu çağrıdan sonra üç ay içinde hiç bir mirasçı ortaya çıkmazsa, o zaman tereke devlete kalır.

● *Mahfuz hisseli mirasçı.* Kanun, kanunî mirasçılardan bazılarına kendilerine düşen miras payının belirli bir kısmında, kesin olarak mirasçılık tanımıştır. Miras bırakan, mahfuz hisseli denilen bu mirasçıların kanun tarafından öngörülen mahfuz hisseleri üstünde bir tasarrufta bulunamaz. Bulunacak olursa, mahfuz hisseli mirasçı, mahfuz hissesini tenkis davası ile geri alır. Bk. MAHFUZ *hisse.*

● *Mansup mirasçı.* Bu, kanuna değil de miras bırakanın iradesine dayanan bir mirasçılıktır. Miras bırakan, tasarruf nisabı sınırları içinde veya hiç bir mahfuz hisseli mirasçısı yoksa, terekenin tamamı yahut bir kısmı için belirli bir kimseyi mirasçı seçebilir. Mansup mirasçı denilen bu mirasçı, kanunî mirasçı gibi, miras bırakanın küllî halefidir. (M)

MİRASÇILIK i. (*mirasçı*'dan *mirasçı-lık*). Huk. Mirasçı olma hali. Bk. MİRASÇI. (M)

MİRASYEDİ blş. i. ve sıf. Kendisine çok fazla veya önemlice bir miras kalmış olan kimse: *Bizim gibi mirasyediler için, geceleri kitap okumak, gündüzleri gevezelik etmek için lâzımdır* (P. Safa). ‖ *Mec.* Çok para harcayan, müsrif (kimse): *Bu mirasyedi müşterilere güzel dikkat et. Rahatsız olmasınlar* (H. R. Gürpınar).

◆ **Mirasyedilik** blş. i. Mirasyedi olma hali. ‖ Mirasyediye yaraşan davranış. (M)

MİRAT i. (ar. *ru'yet*'ten *mir'at*). *Esk.* Ayna: *Neden sık sık bakarsın böyle mirat-ı mücellâya / Meğer sen dahi kendi hüsnüne hayran mısın kâfir* (Nedim). ‖ *Mirat-ı muhaddeb*, bombeli ayna. (M)

Mirat, Refik Beyin yayımladığı türkçe ilk resimli dergi (şubat 1863). Âli Paşa, Refik Beyi yayımlanan bir yazı dolayısıyle Babıâli Tercüme kalemi başmütercimi Münif Efendiden özür dilemeğe zorladığı için, kurucusu dergiyi üçüncü sayıdan sonra kapattı. *Mirat*'ta Namık Kemal'in manzumeleri ve bir tercümesinin bir kısmı çıkmıştır. (M)

MİR'ATİ, türk halk şairi (XIX. yy.). Kalacık'ta doğdu. Türâbî Âli Dede'nin (?-1868) yanında yetişti. Sazıyle birlikte dolaşır, gittiği yere muammalar (bilmeceli şiir) asardı. Bir muammasi yanlış anlaşıldığı için mahkemeye çıkarıldı; fakat affedildi. Bazıları biraz güç anlaşılan şiirlerinin çoğu, ince ve zarif nüktelidir. Aruz ile heceyi karışık olarak kullandı. Eserlerine yazmalarda rastlanılır. (M)

MİRBAN i. (fr. *mirbane*). Kim. *Mirban esansı*, lavantacılıkta nitrobenzene verilen ad; kokusu acı badem esansına benzer ve sabunlara koku vermek için kullanılır. (L)

MİRBEAU (Octave), fransız yazarı (Trevieres 1848 - Paris 1917). *Ordre* gazetesinde tiyatro tenkitçisi ve 16 mayıs 1877'den sonra vali yardımcısı oldu. *Figaro*'da yazılar yazdı ve 1882'de Hervieu, Grosclaude ve Capus ile birlikte haftalık mizah dergisi *Les Grimaces*'ı kurdu. Başlangıçta katolik ve kralcı olduğu halde, sonradan en ileri fikirleri destekledi. Gazetelerde yayımladığı makalelerle büyük ilgi uyandırdı. Hikâye derlemeleri (*Lettres de ma Chaumière* [Kulübemden Mektuplar], 1885; *Contes de ma Chaumiere* [Kulübemden Hikâyeler], 1894) ve izlenimciliğin öfke ve zalimliğe dönüştüğü romanlar (*Le Calvaire* [Büyük Acı], 1886; *La Famille Cannettes* [Cannettes Ailesi), 1888; *L'Abbe Jules* [Rahip Jules], 1888; *Sebastien Roch* [1890]; *Le Jardin des Supplices* [İşkenceler Bahçesi], 1898; *Le Journal d'une Femme de Chambre* [Bir Oda Hizmetçisinin Günlüğü], 1900; *Les Vingt-et-un Jours d'un Neurasthenique* [Bir Sinir Hastasının Yirmi Bir Günü], 1901; *Dingo* [1912]) yazdı. *La 628-E8* (1907) adlı eseri de ayrıca belirtilmelidir. Tiyatro eserleri: *Les Mauvais Bergers* (Kötü Çobanlar) [1897]; *L'Epidemie* (Salgın) [1898]; *Vieux-Menages* (Eski Aileler) [1900]; *Le Portefeuille* (Cüzdan); *Scrupules* (Vicdan Azabı) [1902]; *Les Affaires sont les Affaires* (İş İştir) [1903]; Natason ile birlikte yazdığı *Le Foyer* (Ocak) [1908]. Sanat tenkitleri *Des Artistes* (Sanatçılar) [1922] adlı eserde toplandı. (L)

MİRBEL (Charles François BRISSEAU DE), fransız botanikçisi (Paris 1776 - ay.y. 1854). Hücreler konusundaki çalışmaları ve embriyoloji araştırmalarıyle ün kazandı. En önemli eserleri: *Histoire Naturelle des Vegetaux Classes Par Familles* (Familyalara Göre Sınıflandırılmış Bitkilerin Tabiî Tarihi) [1802-1826]; *Eléments de Physiologie Végétale et de Botanique* (Bitki Fizyolojisinin ve Botaniğin Unsurları) [1815]. (L)

MİRBELİA i. Geniş kayıkçıklı çiçekleri bulunan almaşık yapraklı ağaçcık. (Avustralya'da on altı türü yetişir; bunlardan bir kısmı, meselâ *Mirbelia dilata* limonluklarda yetiştirilir. Fasulyegillerden.) [L]

MİR CAFER PAŞA, türk kaptanıderyası (?-Balye-Badra 1774). Rodos mutasarrıfıyken Navarin önlerine gelen rus donanmasına karşı koyma emrini aldı. Anapoli'de kaptanıderya Hüsameddin Paşa yönetimindeki türk donanmasıyle birleşti; Menekşe (Benefşe) adası önünde yapılan savaşın kaybedilmesine sebep oldu (27 mayıs 1770). Çeşme olayından sonra kaptanıderya oldu. Sonra Çanakkale boğazının rus donanmasına kapatılmasıyle görevlendirildi; baron de Tott'un askerî tedbirlerinden yararlandı. Limni'nin Ruslar tarafından alınmasından sonra kaptanıderyalıktan azledildi (1770). Çanakkale boğazı muhafızı olarak Gelibolu'da kaldı. Tolçi mutasarrıflığına ve Balye-Badra muhafızlığına tayin edildi. (M)

MİRCEL i. (ar. *mircel*). *Esk.* Kazan. (M)

MİRÇE CEL BATRAN, eflak voyvodası (1336-1418). Radu I'in oğlu. Eflak'ın idarî teşkilâtını düzeltti; birçok manastır açtı. Tansilvanya (Erdel), Tuna'nın iki kıyısı, Silistre, Besarabya ve Dobriçe'nin bir kısmını ele geçirdi. Sırp despotu Lazar'a yardım için Kosova savaşına (1389) asker gönderdiği için türk kuvvetleri Tuna'yı aşarak Mirçe'nin üstüne yürüdü. Mirçe ormanlık bölgelere çekilmek zorunda kaldı; Yıldırım Bayezid'in Anadolu'da bulunduğu sırada, Tuna'nın güneyine sefere çıkarak; Silistre'yi aldı ve Karinâbât'a kadar ilerledi. 1394'te Balkanlara geçen Bayezid I'in önünden çekilerek Transilvanya'ya sığındı. Yerine, Vlad getirildi. Macar kralı Sigismund ile anlaşan Mirçe, Vlad'ın yerine geçti; Eflak'taki Nikopol'da Türklere yenildi (1396). Ankara savaşından (1402) sonra türk-eflak ilişkileri yeniden başladı. Mirçe, Bayezid I'in oğullarından Musa Çelebi'yi kardeşi emîr Süleyman'a karşı destekledi; onu kızlarından biriyle evlendirdi. Musa Beyi Mehmed I'e karşı destekledi. Musa Çelebi'nin öldürülmesinden sonra (1413) Düzmece Mustafa'ya yardım ettiği için Mehmed I, Mirçe'nin üstüne yürüdü (1417). Yapılan savaşta yenilen Mirçe Türklerin hâkimiyetini kabul etti; Yerköyü ve Dobrucayı Türklere bıraktı; Osmanlılara her yıl 30 000 dukalık bir vergi vermeyi kabul etti. (M)

MİRÇEV (Kiril Spiridonov), bulgar dilbilimcisi (Bitola, Makedonya 1902). Sofya Kliment Chridski üniversitesinde profesör oldu (1941); Krakow'da, islav dillerinde uzmanlaştı. Bulgar dili tarihini, Eski Bulgarcayı ve bulgar lehçebilimini inceledi. Başlıca eserleri: *Nevrokopskiyat Govor* (Nevrokop Lehçesi) [1936]; *İstoriçeska Gramatika na Bılgarskiya Ezik* (Bulgar Dilbilimi Tarihi) [1958]; *Za Sıdbata na Turtsizmite v Bılgarskiya Ezik* (Bulgarca'daki Türkçe Sözler Üstüne Yazılar) [1952]. (M)

MİRDAS bin UDEYYE, Ebu Bilâl de denir, Basra Haricîlerinin reisi (öl. Basra 681). Temim kabilesinin Rebia bin Hanzale kolundandır. Sıffin savaşında, Haricîlerin başında bulundu. Kardeşi Urve bin Udeyye ile halife Ali'ye karşı cephe aldı (659). Muaviye devrinin sonuna kadar siyasî olaylara karışmadı. Ancak, Basra valisi Ubeydullah bin Ziyad'ın Haricîleri öldürtmesi

ve El-Belca (El-Besca) adlı bir kadına yapılan ağır işkence yüzünden 40 kadar adamıyle Basra'dan çıkarak Fars sınırındaki El-Ehvaz'a çekildi (678). Vali Ubeydullah bin Ziyad, iki bin kişilik bir orduyu İslâm bin Rabia kumandasında Mirdas üstüne gönderdi. Asek köyü yanında yapılan savaşı Haricîler kazandı. Bir yıl sonra Temimlerden abbad bin Ahzar kumandasında Haricîler üstüne gönderilen bir ordu Derabcird yakınında Mirdas'ın kuvvetleriyle karşılaştı. Savaşa başlamadan önce her iki taraf da namaz kılmayı kabul etti, fakat Ziyad'ın kuvvetleri verdikleri sözü tutmayarak Haricîleri kılıçtan geçirdi. Mirdas'ın kafası, Bin Ziyad'a gösterilmek için Basra'ya götürüldü. Ölümü bütün Irak'ta geniş yankı uyandırdı. Onun intikamını almak için çeşitli ayaklanmalar oldu. (M)

MİRDASİLER, Suriye'de yaşayan bir arap sülâlesi. Sülâlenin adı, bedevî Kilab kabilesinin reisi Salih bin Mirdas'tan gelir. 1023'te Halep'i ele geçiren sülâle, bu bölgeyi Bizanslılara ve Türklere karşı korudu. Ancak zamanla çok zayıfladı. Son hükümdarları Sabik (1079), hâkimiyetini o devrin kuvvetli bedevî reisi Muslim bin Kureyş'e bıraktı. (M)

MİRDİTE (*«Mırditler ülkesi»*), Arnavutluk'ta bölge, yükseltisi 1 200 - 1 500 m'yi bulan başkalaşmış toprak sırtlarından oluşmuştur. Drin'in orta ve aşağı vâdisinin güneyinde olan bu bölge güneyde Tiran şehrine ve Orta Arnavutluk'a hâkimdir. (L)

MİRDİTELER, Yukarı Arnavutluk'ta, Drina ırmağının güneyinde, kabile. 20 000 Kişi kadar olan bu kabilenin atalarının XV. yy.da Türklerin bu bölgeye gelmesiyle dağlara sığındıkları sanılıyor. Bölgenin önemli şehri olan Mirdite, osmanlı yönetiminde İşkodra vilâyetine bağlı bir kaza merkeziydi. Katolik olan Mirditeler osmanlı ordusunda askerlik yaptıklarından her türlü vergiden muaf tutulurlardı. Osmanlı devletinin kaymakam olarak tayin ettiği beyler genellikle Uroş kasabasında otururdu. Geleneklerine göre, beş topluluğa veya bayrağa (sancak) bölünürlerdi. (LM)

Mİ'REC i. Bk. MA'REC.

MİRECOURT, Fransa'da Vosges idare bölgesinde (Neufchâteau idare çevresi) kanton merkezi, Xaintois'da, Moselle'in kolu olan Madon ırmağı kıyısında; 9 720 nüf. Pamuk iplikçiliği ve dokumacılığı; konfeksiyon; işlemecilik ve dantelcilik. Bavul yapımı. Basımevi. (L)

MİRECOURT (Charles Jean-Baptiste JACQUOT, **Eugène de** — denir), fransız gazetecisi (Mirecourt 1812-Ploermel 1880). Hakaret suçuyle altı ay hapse mahkûm olmasına yol açan *Fabrique de Romans: Maison Alexandre Dumas et Compagnie* (Roman Fabrikası: Alexandre Dumas ve Ortakları Şirketi) [1845] adlı saldırgan yazısıyle tanındı. *Galérie des Contemporains* (Çağdaşlar Galerisi) ve *Les Contemporains* (Çağdaşlar) adlı eserlerinde, bazı kişilere iftira ettiği iddiasıyle birçok defa kovuşturmaya uğradı. Paris'ten ayrılmak zorunda kaldı. (L)

Mirecourt danteli, Belçika'daki dantel tipine benzeyen bir ingiliz danteli. *Mirecourt gipur'u*, Lay dantelinden daha ince bir dantel çeşidi. (L)

Mireio, F. Mistral'in provence dilinde yazdığı şiir (1859). On iki bölümden meydana gelen eserde, sevgilisinin kollarında ölen Mireio'nun umutsuz aşkı dile getirilir. Bu duygusal kır destanında Provence'ın manzara ve töreleri ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Oc diliyle yazılmış olan *Mireio*, Felibrige edebî okulunun en anlamlı eseridir. (L)

MİRFAK i. (ar. *mirfak*). *Esk.* Dirsek. ‖ Kiler veya mutfak. (M)

MİRFAK, Perse*nin α yıldızına veya α *Persei*'ye verilen ad. Kadiri 1,9. Tayf örneği F5. Bk. YILDIZ. (L)

MİRFAKA i. (ar. *mirfak*'tan *mirfaka*). *Esk.* Dirsek dayanan küçük yastık. (M)

MİRFED i. (ar. *mirfed*). *Esk.* Büyük kâse. (M)

MİRGİSSA. Esk. coğ. Eskiden Sudan'da Nil'in ikinci çağlayanını koruyan kale. 1962'den beri kazılan Mirgissa, XII. ve XIII. Mısır sülâlelerinin (M.Ö. 2000-1650) başlıca tesislerinden biridir. Kalenin içinde tanrıça Hathor'a adanmış küçük bir tapınak, bir silâh deposu ve II. binyıldan kalma en büyük firavun emporium'u ortaya çıkarıldı. Kalenin dışında da müstahkem bir alçak şehir ve sur-dışı ikinci bir şehir bulundu. (L)

MİRHOND, iran tarihçisi (?, 1433 - Gazugâh, Herat 1498). Babası Buharalı Burhaneddin Havandşah'tır. Ali Şir Nevâî, eserini yazabilmesi için ona Herat'ta İncil ırmağı kenarındaki İhlâsiye hankahını tahsis etti; gerekli yazmaları gönderdi. Mîrhond, 15 yıl eserini yazmakla uğraştı, fakat bitiremedi. *Ravzatu's Sefa fi Sireti'l-Enbiya ve'l-Mulûk ve'l Hulefa* (Peygamberlerin, Sultanların ve Halifelerin Hayatlarına Dair Sefa Bahçesi) adlı eseri Âdem'den 1523'e kadar gelen genel bir tarihtir. Yedi cilt olan eserin son cildini torunu Hondmîr bitirdi. Eser, Balatîzade Kemalî ve Rüstem Paşanın emriyle Mustafa bin Hasanşah tarafından Türkçeye çevrildi. (M)

MİRÎ sıf. (fars. *mîr*'den *mîrî*). *Esk.* Hükûmetin, hazinenin malı olan, beylik ‖ İ. Devlet hazinesi. ‖ Hükûmetin aldığı vergi. ‖ *Mirî ambarı*, hükûmete ait ambar. ‖ *Mirî için*, hükûmet namına, hükûmet hesabına (toplanah vergi v.b.). ‖ *Mirî mal*, hazine malı, devlet malı: *Esrarını Mesnevî'den aldım / Çaldım velî mirî malı çaldım* (Şeyh Galib). ‖ (*Bir şeyin*) *mirîsini almak*, hükûmetin herhangi bir nesne üstüne koyduğu vergiyi toplamak.

— Huk. *Esk. Mirî arazi*, çıplak mülkiyeti (rakabe) devlete, menfaati ise tevfiz yoluyle kişilere bırakılan topraklar. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Mirî kâtibi*, Osmanlı devletinde İstanbul'da Maliye nezareti ile halk arasındaki davalara bakan mahkeme hâkimi. (Mirî kâtibinin verdiği kararları Rumeli kazaskeri denetlerdi.)

— ANSİKL. Huk. *Esk.* Hazineye ait her çeşit arazi, kışlak, yaylak, mera, koruluk ve ormanlarla benzeri yerler *mirî arazi* sayılır. Bugünkü türk toprak hukukunda da bazı farklı hükümler taşımakla birlikte, mirî arazi türü de kabul edilmiştir. Mirî arazi, İslâmlığın başlangıcından itibaren, fethedilen arazinin rakabesinin devlet hazinesine (Beytülmal) kalmasına dayanan dirlik sisteminin getirdiği bir mülkiyet biçimidir. Bu arazi, üstündeki kişilerin tasarruf yetkisi vardır; halk, mirî araziyi tarımda kullanabilir. Mirî arazinin öşürünü toplama, çeşitli sebeplerle devri halinde gerekli harcı alma yetkisi devletindir. Ancak, Osmanlı devleti, kullanılması masrafı ve büyük çapta işletme elemanı ile karmaşık teşkilâtı gerektiren bu hakkı, dirlik sahiplerine devretti. Dirlik sahiplerinin öşür alma hakları, tapu memuru gibi görevleri ve miras yoluyle geçen arazinin intikal vergisi alma yetkileri vardı. Ancak, dirlik sahiplerinin toprak üstündeki hakları, batı feodalitesindeki kadar geniş ve mutlak değildi. Bir dirlik sahibi, idare ettiği dirlikte ölüm sebebiyle boşalan araziyi isteyene devredebilir, fakat kendisine alıkoyamazdı. Mirî arazinin birçok çeşidi vardı: 1. yabancı devletlerden fetihle elde edilen arazi; 2. özel mülkiyete bağlıyken hazineye kanunî veya akdî bir şekilde intikal etmiş arazi; 3. sahibi bilinmeyen veya sahibi mevcut olduğu halde, iktisabı, zamanaşımıyle hazineye geçmiş arazi; 4. rakabesi devlette kalmak üzere padişahın izniyle ihya edilen, ölü (mevat), işe yaramaz arazi; 5. hazineye geçme sebebi bilinmeyen arazi. Mirî arazi türlerinden ikinci ve üçüncü türler bugün de türk toprak hukukunda ve 1961 Anayasası esaslarının uygulandığı Osmanlı devletindeki uygulanışı bakımından fetihlerle elde edilen ve rakabesi devlette kalarak intifa ve kullanılması bazı şart ve yükümlülüklerle kişilere verilen mirî arazi türüdür. Bu çeşit arazi, islâm hukukçuları tarafından incelenerek, geliştirildi, devlet ve kişi yararlarını bağdaştıracak değişik esaslar bulunarak uygulandı. Mirî arazinin bugünkü türk hukuku bakımından önemi, toprak dağıtımlarıyle ortaya çıkmaktadır. Çiftçinin topraklandırılması konusunda, öncelikle hazinenin yükümlülük altına girmesi kamu hizmetinin bir gereği olduğundan, 1960 öncesi dönemde Çiftçiyi Topraklandırma kanunu ve 1961 Anayasası esaslarının uygulandığı dönemde de henüz ancak genel ilkeleri tespit olunan fakat Anayasa ile de öngörülmüş bulunan toprak reformu, bir kısım hazine toprağının (mirî arazi) dağıtımını zorunlu kılmaktadır. (M)

MİRİEŞKA i. Ham bez üzerine ajurlu işleme biçiminde yapılan bir rus elişi. (L)

MİRİ'LER, moğol tipinden assam halkı. Balıkçılık ve avcılık veya dağlılarla ovalılar arasındaki ticarî anlaşmalarda aracılık yaparlar. (L)

MİRİLÛ i. (*mirî*'den *mirî-lû*). *Esk.* Uzun süren savaşlarda nizamî ordu mevcudunun yetmemesi halinde ücretle askere alınan kimse.

— İda. *Esk. Mirîlu eyaletler*, Osmanlı devletine bağlı eyaletler arasında, yıllık gelirinden, osmanlı hazinesine *irsaliye* adlı bir vergi veya tahıl gönderen eyaletlere verilen ad. (*Maktua merbut eyaletler* de denilen bu tür eyaletler arasında Mısır, Bağdat, Basra v.b. vardı). [M]

MİRİM, Uruguay ve Brezilya kıyısında denizkulağı; 2 966 km²; uzunluğu 175 km; genişliği 30 km. Sao Gonçalo kanalı aracılığıyle los Patos denizkulağına dökülür. (L)

MİRİM ÇELEBİ (Mahmud bin Muhammed), türk astronomi ve matematik bilgini (? - İstanbul 1525). Matematik bilgini Kadızade Selâhaddin Musa'nın torunu, Kutbeddin Mehmed'in oğlu. Ali Kuşçu, anne tarafından büyükbabasıdır. İstanbul'da medrese öğrenimi gördü; müderris oldu. Bayezid II'nin şehzadeliği zamanında hocalık yaptı. Selim I devrinde Anadolu kazaskerliğine tayin edildi. Daha çok heyet (astronomi) konularında çalışan Mirim Çelebi, Türklerde gözleme dayanan bilimsel araştırmaların gelişmesinde büyük çaba gösterdi. Kendinden sonra gelenleri etkiledi. Nâsırüddin Tûsî'nin düzenlediği *Zîc-i İlhanî*'yi inceledi. Ona dayanarak Uluğ Beyin *Zîc*'ine, *Dusturu'l Amel ve Tashihu'l Cedvel* (Cedvelin Düzeltilmesi ve Çalışma Kılavuzu) adıyle farsça bir şerh yazdı. Ali Kuşçu'nun astronomiyle ilgili *Fethiye* adlı risalesini yorumladı. Ayrıca astrolojiyle ilgili *El-Mekasid* (Amaçlar) adlı bir eseri vardır. (M)

MİRİS i. Pembe, sarı veya esmer çizgili, çok uzun yeşil gövdeli, narin yapılı küçük bitki biti. (*Miris dolobratus* tahıllara zararlıdır. Heteroptera takımının *capsidae* familyasından.) [L]

Mir İskusstva (*Sanat Dünyası*), 1899-1904 arasında Petersburg'da yayımlanan sanat dergisi; bu resimli dergiyi önce Sergey Diaghilev, sonra Alexandre Benois yönetti. *Mir İskusstva*'da çalışan sanatçılar rus sanatını, yabancı ülkelerin sanatlarıyle yakınlık kurarak geliştirmeyi amaçlıyorlardı. Sembolist yazar (Merojkovskiy) ve şairler bu dergide biraraya geldi. (L)

MİRİSTİK sıf. (fr. *myristique*). Formülü CH_3 — $(CH_2)_{12}$ — CO_2H olan bir yağ asidi için kullanılır; hindistancevizi yağında gliserit halinde, balina beyazında ketilik aster halinde, ayrıca öküz ödünde ve süsen çiçeği kökünde bulunur. (54°C'ta ergiyen beyaz renkli bir katıdır.) *Eşanl.* TETRADEKANOİK. (L)

MİRİSTİKASYON i. (lat. *myristica*, küçük hindistancevizi'nden fr. *myristication*). Anat. Öd yolları ödle dolu olduğu ve kılcal damarlarına kan oturduğu zaman karaciğerin aldığı küçük hindistancevizi görünümü. (L)

MİRKAK i. (ar. *mirkâk*). *Esk.* Oklava. (M)

Octave MİRBEAU

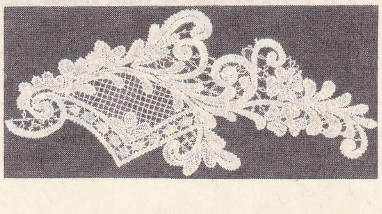

Mirecourt danteli

Foto. Dornac, X (LAROUSSE)

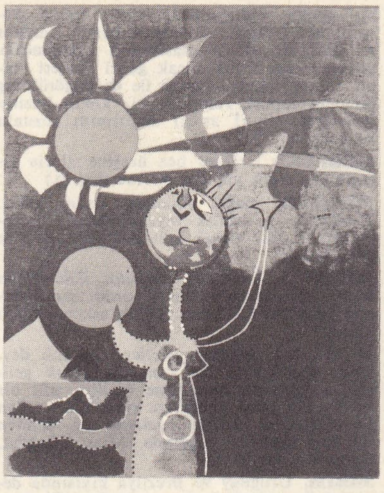

Joan MİRO
«Figure by the Sea»
(özel koleksiyon)

MİRKAM i. (ar. *rakm*'dan *mirkām*). *Esk.* Kalem. || Güneş saati mili. (M)

MİRKAT i. (ar. *mirkāt*). *Esk.* Merdiven. || Basamak. (M)

MİRLİVA blş. i. (fars. *mîr*, emîr ve ar. *livā*, sancak'tan *mir-livā*). Ask. *Esk.* Tuğgeneral.

— Teşk. tar. Osmanlı devletinin ilk zamanlarında sancakbeylerine verilen ad. (M)

MİR MAHMUD, afganlı İran şahı (öl. Isfahan 1725), Afgan hanedanının kurucusu Mir Veys'in oğlu. Amcası Abdülaziz'i öldürdükten sonra babasının yerine tahta geçti. Safevî hanedanının zayıflamasından yararlanarak İran üstüne yürüdü. Sîstân ve Kirman'a kadar ilerledi; fakat Lutf Ali Han tarafından yenildi ve Kandehar'a çekildi. Tekrar kuvvetlenen Mahmud, yeniden İran'a yürüdü. Kirman'ı, sonra Isfahan'ı aldı ve Şah Hüseyin'i devirerek İran tahtına geçti. Kendisi de kuzeni Eşref tarafından düşürüldü ve öldürüldü. (M)

MİRMEKOFİT i. (fr. *myrmécophyte*). Karıncaların sevdiği bitkilere verilen ad. (L)

MİRMEKOKSENİ i. (fr. *myrmécoxénie*). Biyol. Karıncalar tarafından, kendi yavrularının zararına, ihtimamla bakılıp beslenen karınca seven böceklerin durumu; karınca bakıp beslediği hayvanın salgıladığı bir sıvıya aşırı düşkünlüğünden dolayı bunu yapar. (Mirmekokseni, ortakyaşamanın bir çeşididir.) [L]

MİRMİLLO i. (lat. k.). Esk. Rom. Elinde galya kalkanı *pelta* ile küçük bir kılıç, başında da, üzerine balık resmedilmiş bir başlık bulunan gladyatör. (Hasmı da, çok zaman, elinde bir ağ ile üçlü bir çatal mızrak bulunan *retinarius*'tu.) [L]

MİRMİROĞLU (Vladimir), rum asıllı türk tarihçisi (Darıca 1922). Fener Panayia ilk ve Orta Rum okulunda (1890), Fatih rüştiyesinde (1894) ve Vefa idadîsinde okudu (1898). Hukuk fakültesini bitirdi (1905), İstanbul Vilâyeti Umumî meclisi ve İstanbul Belediye meclisi üyeliğinde, Fener Rum patrikhanesinin hukuk müşavirliğinde bulundu. Eserleri: rumca, *Dervişler* (1940), [İslâm Tarikatlarının tarihleri, edebiyatları, tarzı ve musikileri]; türkçe, *Fatih Devrine Ait Tarihî Vesikalar* (1945), *Fatih'in Donanması ve Deniz Savaşları* (1946), *Türkçe ve İngilizce Kariye Camii Tarihi* (1955). [M]

MİRNIY (Afanasiy RUDÇENKO, — denir), ukraynalı romancı (Mirgorod 1849 - Poltava 1920). İlk eserlerini 1872'de Dragomanov ve Neçuy-Levitskiy'in etkisi altında yazdı. Romanlarında önemli toplumsal meseleleri ele alır; *Poviya* (Kaldırım Yosması) [1883-1919 arasında yazıldı] burjuva toplumunun çelişkilerini gösterir. En güzel romanı olan *Hiba Voluy Revutj, Jak Jasla Povni?*'de (Öküzler Yemlikleri Dolu Olduğu Zaman Böğürür mü?) [1880'de I. Biliyk diye tanınan kardeşi İvan ile birlikte yazdı] köylü sınıfı parçalanmış ve kalkınamayacak bir durumda gösterilir. (L)

MİRO i. Genellikle Venedik'te kullanılmış olan 15,8 litre değerindeki eski bir hacim ölçüsü. (L)

MİRO (Joan), ispanyol ressamı (Barcelona 1893). Barcelona Güzel Sanatlar okulunda okudu. Maria Blanchard'ın, sonra kübistlerin etkisinde kaldı ve 1922'de gerçeküstücülüğü benimsedi. Önceleri tuval üzerine, birbiriyle ilgisiz, fakat tanınabilir nesneler çiziyordu (*Hollanda'da Bir Ev İçi*, 1928 [New York Modern Sanat müzesi]). Sonra, 1947'ye doğru soyut sanata yöneldi. Tek renkli bir zemini çok renkli çizgiler, gökkuşağı renginde lekeler, anlaşılmaz birtakım renkli işaretlerle süslemeğe başladı. Rus baleleri için dekor maketleri, birçok seramik eşya, döşeme kartonları yaptı. 1954 Venedik binnalinde grafik büyük ödülünü ve 1959'da Paris'te Unesco merkezindeki seramik panolarıyle (*Ay Duvarı* ve *Güneş Duvarı*) Guggenheim ödülünü kazandı. İlk eserleri Brüksel ve Amsterdam'da (1956), New York'ta (1959), Paris'teki Art Moderne müzesinde (1962) sergilendi. Harvard üniversitesi için 1950'de bir duvar resmi, 1960'ta da, seramikçi Artigas ile büyük bir duvar panosu (*Albüm* 19) yaptı. Gravürleri de vardır: Eluard'ın «*A Toute Epreuve*»ü (1958) için tahta üzerine gravür. *Miro,* ayrıca gerçeküstücü yazarların birçok eserini de resimledi. (L)

MİROBALAN i. (yun. *myron,* koku ve *balanos,* palamut'tan fr. *myrobalan*). Bot. Hindistan'da yetişen *terminalia* cinsinden çeşitli bitkilerin tohumu. (Mirobalan eskiden müshil olarak kullanılırdı, bugün sepicilik ve boyacılıkta kullanılır.) [L]

MİRO CARDONA (Jose), kübalı devlet ve siyaset adamı (Küba 1903). Cumhurbaşkanı Urrutia'nın geçici hükûmetinde başbakan oldu (ocak - şubat 1959). 1960'ta İspanya elçiliğine tayin edildi, az sonra A.B.D.'ye kaçarak, Küba Devrim komitesini teşkilâtlandırdı (mart 1961 - nisan 1963). [L]

MİRO FERRER (Gabriel), ispanyol yazarı (Alicante 1879 - Madrid 1930). Başlıca romanları: *Figuras de la Pasion del Senor* (İsa'nın Çile'si Figürleri) [1916]; *El Libro de Sigüenza* (Sigüenza'nın Kitabı) [1917]; *Nuestro Padre San Daniel* (Muhterem Peder Daniel) [1921]; *El Obispo Leproso* (Cüzzamlı Piskopos) [1925]. Miro Ferrer şair ve sanatçı ruhlu bir romancıdır. Sıcak ve lirik üslûbu, somut ve şehvetli görüntülerle doludur. (L)

MİROKU, japon Buddha'cılığının gelecekteki buddhalarından biri. İnanca göre Miroku, Şaka'nın (Buddha) nirvana'ya girişinden 5 000 yıl sonra ortaya çıkacaktır. (L)

MİROMESNİL (Armand Thomas HUE DE), fransız siyaset adamı (Orléans yakınları 1723 - Miromesnil, Normandiya 1796). Rouen parlamentosu birinci başkanıydı (1757). 1774-1787 Arasında adliye nazırlığı yaptı, Turgot'nun tasarılarını önlemeğe çalıştı; bir ticaret kanunu hazırladı ve soruşturma sırasındaki işkenceyi ortadan kaldıran bir ferman çıkarılması fikrini ortaya attı (1780). Calonne tarafından öbür parlamento üyeleriyle birlikte bir komplo hazırlamakla suçlandı. Görevinden alınarak yerine Lamoignon getirildi (8 nisan 1787). [L]

MİRONESCU (Gheorghe), romanyalı siyaset adamı (Vaslui 1874 - Bükreş 1949). Hukukçuydu; milletvekili oldu (1910). Müttefiklerin safında savaşa katılmaktan yanaydı (1916). Millî Köylü partisi üyesi, millî eğitim (1921) ve dışişleri (1928) bakanı oldu. Carol II'nin dönüşünü onayladı ve Maniu'nun yerine başbakanlığa getirildi (ekim 1930 - nisan 1931). [L]

MİRONİK sıf. (fr. *myronique*). Kim. Kükürtlü bir asit için kullanılır; mironik asidin potasyum tuzu kara hardal tohumunda bulunur; bu asit gene bu tohumdaki çözünür bir maya (mirozin*) etkisiyle ikiye ayrışan bir glikozit (sinigrin) verir. (L)

MİROPOLSKİY (Leontiy Semyonoviç), rus ressamı (1759-1819). Levitskiy'in öğrencisiydi. İkonalar (Petersburg Ermeni kilisesi, Gatçina Sarayı kilisesi) ve portreler (Leningrad Rus müzesi) yaptı. (L)

MİROZİN i. (fr. *myrosine*). Hardal tohumunda bulunan enzim; sinigrozid'i (glükozit) hidrolize uğratarak glikoz, potasyum sülfat asidi ve kükürtlü bir esans olan alilik senevol (veya alil izosiyanat) verir. (L)

Mirra, Vittorio Alfieri'nin 5 perdelik manzum trajedisi (1784). 1786'da manzum hale getirildi. Kıbrıs kralı Ciniro'nun kızı ve Pereo'nun nişanlısı Mirra, ıstırap içinde düğün gününü beklemektedir. Annesi, babası ve dadısı Mirra'nın ıstırabını anlamağa çalışırlar. Düğün sırasında sıkıntısı son haddini bulan Mirra ölmek ister. Pereo uzaklaşır. Az sonra nişanlısının intihar ettiğini öğrenen Mirra, acısının sebebini açıklar: babasına âşıktır. Mirra, kendini bıçaklar. (M)

MİRSAD i. (ar. *raşad*'dan *mirşād*). *Esk.* Gözetleme yeri. || *Mirsad-ı ibret,* ibretle seyretme yeri: *İhtilâfatiyle uğraşmakta dehrin zevk yok / Zevk anın mirsad-ı ibretten temaşasındadır* (Muallim Naci). [M]

Mirsad, haftalık edebiyat dergisi (ilk çıkışı 26 mart 1891). İlk üç sayının başyazarı Muallim Naci idi. Onun yerine İsmail Safa geçti. Dergide Tevfik Fikret'in de şiirleri ve neşirleri yayımlandı. (M)

MİRSAT i. (ar. *mirsāt*). *Esk.* Gemi demiri, çapa. (M)

MİRSEN i. (fr. *myrcène*). Kim. Formülü $C_{10}H_{16}$ olan, terpen sınıfından birincil açık zincirli hidrokarbon; *Lippia cituodora* esansında bulunur. (L)

MİRTENOL i. (fr. *myrténol*). Formülü $C_{10}H_{15}OH$ olan, terpen sınıfından birincil alkol; pinen'den türer ve 233°C'ta kaynar; asetat halinde mersinağacı esansının temel bileşenini meydana getirir. (L)

MİR ÜVEYS, Afganistan ile İran'da afgan hanedanı kurucusu (Kandehar 1675 - ay.y. 1715). Galyazların başkanıydı. Kandehar hâkimi Gurgin tarafından İran'a esir olarak gönderildi. İran'da, hükümdar Şah Hüseyin ile yakın ilişkiler kurdu. Sonra kabilesinin yanına döndü. Kandehar'a dönünce, Gurgin'i bir şölende öldürterek bağımsızlığını ilân etti (1708). [M]

MİRVEHA i. (ar. *rîh*'ten *mirvaha*). *Esk.* Yelpaze: *Ey mirveha-yı lâne-i murgan* (Cenab Şahabeddin). || *Mirveha-cünban,* yelpaze sallayan: *Hayli zaman mirveha-cünban idim* (Muallim Naci). || *Mirveha-cünbanî,* yelpaze sallayıcılık. (M)

MİRY (Karel), belçikalı besteci (Gand 1823 - ay.y. 1889). Gand'da Grand-Théâtre'da orkestra yöneticiliği ve aynı şehrin konservatuvarında beste öğretmenliği yaptı. Flaman operasının yeniden canlanmasına çalışan ilk bestecidir. Dramatik eserler besteledi: *Brigitta* (1847); *Charles Quint* (Karl V) [1856]; *Maria Van Burgondie* (1866); *Le Mariage de Marguerite* (Marguerite'in Düğünü) [1867] v.b. Senfonik müzik türünde de eserleri vardır. (L)

MİRYA. Bk. VELİKÖY.

MİRYAM, Musa peygamberin kızkardeşi (öl. Kadeş'te). Musa'yı kurtarmak için onu Nil nehrine bıraktı. Böylece de firavunun kızı tarafından bulunan Musa'nın hayatı kurtulmuş oldu. Miryam çölde İbranîlerin peşine takıldı; yolda öldü ve Kadeş'e gömüldü. (L)

MİRYAM, Yahudiye kraliçesi (Kudüs M.Ö. 60'a doğr. - M.Ö. 29). Hirkan II'nin torunu. Erdemli ve güzel bir kızdı. Yahudiye kralı Herodes I (M. Ö. 37) ile evlendi. Kocası tarafından öldürüldü. - Oğulları Aleksandros ve Aristobulos da M.Ö. 7 yılında aynı akibete uğradılar.

— Ed. Kutsal Kitap'ta Yusuf'un ağzından anlatılan bu olaylar tiyatro yazarlarına ilham kaynağı oldu: L. Dolce'nin (XVI. yy.), Alexandre Hardy'nin (1610) Iristan l'Hermite'in, Voltaire'in ve Nadal'in *Miryam* (Mariamme) adlı trajedileri. Calderon da *El Mayor Monstruo, los Celos* (En Büyük Canavar, Şüphe) [1935] adlı oyununda Miryam'ın hikâyesini dile getirdi. (L)

MİRYAM, İsa'nın annesi Meryem'in aramî ve ibranî dillerindeki karşılığı. (L)

Miryokefalon savaşı, Anadolu Selçuklu sultanı Kılıç* Arslan II ile Bizans imparatoru Manuel I Komnenos arasında Denizli yakınlarında Miryokefalon'da (Myriokephalon) yapılan savaş (17 eylül 1176). Suriye ve Musul hükümdarı Atabey Nureddin Mah-

Foto. X (LAROUSSE)

mud Zengi'nin ölümü üzerine (1174) büyük bir rakipten kurtulan Kılıç Arslan II, ertesi yıl Orta Anadolu'da Sıvas ve Tokat bölgelerine hâkim olan Danişmendli Türk beyliğine son verdi. Türklerin Bergama ve Edremit'e kadar ilerlemeleri, Bizans imparatoru Manuel'in Kılıç Arslan'ı ezmek ve türk hâkimiyetine kesin bir şekilde son vermek için hazırlıklara girişmesine sebep oldu. Manuel, papaya bir mektup yazarak, zamanın yeni bir haçlı seferi için elverişli olduğunu ve «Anadolu'dan geçen yolun artık güven altına alınacağını» bildirdi. Manuel, amcasının oğlu Andronikos Batatzes'i bir orduyle Paphlagonia'ya doğru yola çıkardı ve kendisi de büyük imparatorluk ordusuyle Kılıç Arslan'ın başkenti olan Konya üstüne yöneldi. Kılıç Arslan, imparatora elçiler göndererek barış isteğinde bulundu, fakat Manuel bunu kabul etmedi. Paphlagonia üstüne giden Andronikos Batatzes, eylül ayı başlarında Niksar surları önünde Türklere ağır bir şekilde yenildi. Batatzes'in kesilen başı bir zafer nişanesi olarak Kılıç Arslan II'ye gönderildi. Bundan birkaç gün sonra Manuel'in ordusu Menderes vâdisinden geçerek Eğridir gölü ucundaki Sultandağı dizisine giden dağlık bölgeye girdi. Kuşatma araçları, erzak fazlalığı ve ağır arabalar ordunun ilerlemesini yavaşlatıyordu. Ayrıca geçmek zorunda oldukları bölge, Türkler tarafından tahrip edilmişti. Bizans ordusunun ilerlediği yol üzerinde, Tzibritze denilen ve çıkış yerinde, tahrip edilen Miryokefalon kalesinin bulunduğu bir geçit vardı. Türk ordusu burada bir dağ yamacında toplu olarak bulunuyordu. Manuel'in ileri görüşlü subayları, bu ağır hareketli orduyu çukur yoldan geçirmemesi için imparatoru uyardılar. Fakat ordudaki genç ve tecrübesiz prensler kendilerine güveniyor, şan ve şöhret kazanmak istiyorlardı. Bunlar imparatora baskı yaparak onu bu yolda ilerlemeğe zorladılar. Kendine bağlı küçük beyliklerden yardımcı kuvvetler alan Kılıç Arslan'ın ordusu hemen hemen Manuel'in ordusuna eşit, ancak daha kötü teçhizatlıydı. Fakat türk ordusunun daha fazla hareket imkânı vardı. Bizans öncü kuvvetleri, zor kullanarak geçide girdi (17 eylül 1176). Türkler geri çekilerek dağlara saptılar, sonra da imparatorluk ordusu dar yola girdiği sırada yamaçlardan aşağı inerek geçit içine saldırdılar. İmparatorun kayınbiraderi, bir süvari alayı başında, Türklere karşı saldırıya geçti. Fakat bütün adamlarıyle birlikte kılıçtan geçirildi. Geçidin aşağısında bulunan askerler onun durumunu görüyorlar, fakat sıkışık durumda oldukları için yardım edemiyorlardı. Manuel cesaretini kaybederek paniğe kapıldı ve geçitten çıkmak için geriye kaçtı. Bunun üzerine bütün ordu onu takip etti. Fakat ağırlıklar yolu kapamıştı. Askerlerden çok azı kurtuldu. Akşama kadar süren savaş sonunda Kılıç Arslan II, Manuel'e bir haberci göndererek derhal geri dönmesi, Eskişehir (Dorylaion) ve Gümüşsu (Sublaion) kalelerini yıkması şartıyle ona barış teklif etti ve kalan ordusuyle geçitten çıktı. Manuel, Bizans'a dönerken yolda Türkmenlerin sürekli saldırılarına uğradı. Miryokefalon savaşı selçuk ve bizans tarihinin dönüm noktalarından biridir. Türklerin Malazgirt'ten sonra Bizans'a vurdukları bu ikinci darbe sonucu Bizans, Anadolu'da üstünlüğünü kaybetti. (M)

MİRZA i. (fars. *mirzā* veya *mīrzā*). *Esk.* Doğu'daki türk topluluklarında ve İranlılarda soyluluk unvanı. (Türkçede ağa karşılığıdır. XX. yy. başlarında bu unvan şehzade isminin sonunda, öteki şahıslarda ise isimlerin başında kullanıldı.) [M]

MİRZA (İskender), pakistanlı siyaset adamı (1899). Devlet memuru (1926), hindistan hükûmeti savunma bakanlığı sekreter yardımcısı (1946), Doğu Bengal (1954) ve Pakistan genel valisi (1955), Pakistan'ın geçici cumhurbaşkanı (1956) oldu. 1958'de Eyüp Han lehine istifa etti. Bk. PAKİSTAN. (M)

MİRZA ABDÜLKADİR BİDİL. Bk. BİDİL (Mirza Abdülkadir).

MİRZA ALİ MUHAMMED. Bk. BÂB.

MİRZA HÜSEYİN ALİ NURİ BAHAULLAH. Bk. BAHAULLAH ve BAHAÎLİK.

MİRZAİ Timurî Bediüzzaman. Bk. BEDİÜZZAMAN *Mirzai Timurî*.

MİRZA Muhammed Cafer. Bk. MUHAMMED CAFER *Karacadağî*.

MİRZA NASRULLAH. Bk. BEHÂR.

MİRZAPUR, Hindistan'da (Uttar Prades) şehir, Ganj'ın sağ kıyısında; 100 000 nüf. Bir hac yeri olan Mirzapur, bugün makine sanayiinin gelişmesiyle değişmiştir: pamuk ipliği ve halı dokuma fabrikaları. (L)

MİRZA TAKİ HAN, iranlı devlet adamı (öl. Kaşan 1852). Muhammed Şah Kaçar'ın (1834 - 1848) sadrazamı Mirza Ebul Kasım'ın vekilharcının oğlu. Babasının yardımıyle saraya giren Takî Han, Petersburg'a gönderilen iran heyetine uşak olarak katıldı (1829). İran'a dönüşünde kâtip oldu ve han unvanını aldı. İran ve Türkiye arasındaki anlaşmazlıkları çözmek görevi ve müşirüddevle unvanıyle Erzurum'a gönderildi. Tahran'a dönüşünde veliaht Nasırüddevle ile birlikte Azerbaycan'da bulundu ve onun başa geçmesi üzerine sadrazam oldu (1848). Fakat sadrazam unvanını reddederek emîri nizam unvanını aldı. Mirza Hanın, şah üstündeki nüfuzu, rakiplerinin ve annesinin müdahalesine sebep oldu. Azledilerek Kaşan'a sürüldü (1851); orada öldürüldü. (M)

MİRZAZADELER, Mirza Mehmed Efendi ile başlayan ve XVIII. yy.a kadar gelen bir türk ailesi. Bu aileden gelenler ilmiye sınıfına girerek büyük mevkilere yükseldiler: — MİRZA MEHMED EFENDİ, kadı (?- İstanbul 1682), Murad IV zamanında İstanbul'a geldi; sadrazam Bayram Paşanın sarayında öğrenim gördü. Daha sonra Sarayı Hümayuna alındı ve Mehmed IV'ün ilk zamanlarına kadar orada kaldı. 1656'da Tophane'de Süheyl Bey medresesine müderris oldu. 1674'te İstanbul payesini aldı, 1675'te Şam ve sonra Mekke kadısı oldu. 1681'de Anadolu payesiyle İstanbul kadısı tayin edildi. Bir yıl bu görevde kaldı. — ŞEYH MEHMED EFENDİ, şeyhülislâm (İstanbul ?- ay.y. 1734). Mirza Mehmed Efendinin oğlu. Bir ara sadrazam Siyavuş Paşanın imamlığını yaptığından «Siyavuş Paşa imamı» diye anılır. Öğrenimini bitirdikten sonra müderris oldu (1687). Edirne olayında (1703) Feyzullah Efendinin şehit edilmesi üzerine bütün akraba ve yakınlarına işten el çektirildiğinden bir süre açıkta kaldı. 1708'de İstanbul kadısı, 1713'te Anadolu kazaskeri oldu, 1714'te azledildi. 1716'da Avusturya'ya sefer açılması için yapılan toplantıda, sadrazam Damat Ali Paşanın (Şehit) görüşüne aykırı düşünceler ileri sürdüğünden Pravadi'ye sürüldü. Bir süre sonra affedilerek İstanbul'a döndü. Rumeli payesi verildi. 1717'de ve 1720'de iki defa Rumeli kazaskeri olduktan sonra, Patrona Halil isyanı sırasında ulemanın ısrarıyle şeyhülislâm oldu (1730). Üsküdar'da Hacehatun mahallesinde *Müftü camii*'ni yaptırdı. — MEHMED SAİD EFENDİ, şeyhülislâm (İstanbul 1710 - ay. y. 1775). Şeyh Mehmed Efendinin oğlu. Öğrenimini bitirdikten sonra müderris oldu. Daha sonra kadılık mesleğine geçti; 1748'de İstanbul kadısı, 1757'de Anadolu, 1759'da Rumeli kazaskeri oldu. 1761'de Nakibüleşraf, 1763'te ikinci defa Rumeli kazaskeri, 1767'de tekrar nakibüleşraf tayin edildi. Mehmed Said Efendi, 1768'de üçüncü defa Rumeli kazaskeri olduktan sonra 1770'te sadrazam oldu. 1773'te azledildi. Bozulan ilmiye sınıfını düzeltmeğe çalıştı; fakat amacına ulaşamadı. — MUSTAFA EFENDİ, din adamı (İstanbul 1669 - ay.y. 1688). Mirza Mehmed Efendinin oğlu. Baliğefendi medresesi müderrisiyken öldü. — AHMED NEYLİ EFENDİ, kazasker, şair ve bilgin (İstanbul 1673-1738). Mirza Mehmed Efendinin küçük oğlu. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. 1717'de İzmir, 1724'te Mısır, 1731'de Mekke kadılıklarında bulundu. 1736'da Anadolu ve 1741'de Rumeli kazaskeri oldu. Eserleri: *Divan*, Ebubekir Efendinin *Tarih-i Vassaf* adlı arapça lûgatinin şerhi, İbnül Kadirî'nin *Kitabu'l-Canihü'l Garbi fi Hall-i Müşkilât* (Güçlüklerin Çözümü Üstüne Batı Yönü Kitabı) adlı eserinin tercümesi. (M)

MİS i. (fars. *mis*). *Esk.* Bakır. (M)

MİS i. (ar. *misk*'ten). Güzel kokulu bir madde, misk. ‖ *Mis sabunu*, kokulu sabun.

— ÇEŞ. DEY. *Mis* (veya *misk*) *gibi*, temiz ve güzel kokulu: *O küçücük misk gibi yataklarda / Misk gibi uykular değil* (F. H. Dağlarca). Mükemmel, çok iyi: *Ben mis gibi tornacıyım, sanatımı bırakamam* (S. F. Abasıyanık). ‖ *Mis* (veya *misk*) *gibi kokmak*, güzel koku yaymak, kokusu çok güzel olmak: *Mutfak kapısı açılmış, bahçe mis gibi kokuyordu* (H. E. Adıvar). [M]

MİSAFERET i. (ar. *sefer*'den, *müsāferet* > *misāferet*). *Esk.* Misafir etme, konuk etme.

— Tar. Savaş zamanında, savaşılan ülkenin büyükelçisini, elçilik mensuplarını ve o ülke halkından olan tacir, seyyah v.b. kimseleri bir yerde ikamete mecbur etme, göz altına alma. (M)

İskender MİRZA

MİSAFİR i. (ar. *sefer*'den *müsāfir* > *misāfir*). Bir kimsenin evinde geçici bir süre için ağırlanan, yiyip içerek kalan kimse, konuk: *Muazzez ancak sofra başında ve birkaç kadeh içtikten sonra, bu misafirin yeni kaymakam olduğunu öğrendi* (Sabahattin Ali). *Kapı çalındı. Munise aşağıdan: Ablacağım, misafir geldi, diye seslendi* (R. N. Güntekin). *Biz filanca paşaya misafir gitmiştik. Meliha Hanım konağın küçük geliniyle oturuyordu* (Kemal Tahir). ‖ *Esk.* Yolculuk yapan kimse, gezgin. ‖ *Misafir etmek*, geçici bir süre alıkoyarak ağırlamak: *Ve kimsesiz yolcuları misafir etsin* (F. H. Dağlarca). ‖ *Misafir konağı* (veya *evi*), köylerde misafirleri ağırlamak için yapılmış özel yer, misafirhane. ‖ *Misafir odası* (veya *salonu*), evlerde misafirlerin kabul edilip ağırlandığı oda veya salon: *Hemen çarşafımı giydim, Vehbi önde, ben arkada misafir odasına girdik* (R. N. Güntekin). *Misafir salonuna yaklaşırken içeriden oldukça iyi bilen birinin piyano çaldığını duydu* (H. E. Adıvar). ‖ *Misafir olmak*, bir yerde konuk olarak bulunmak, konmak: *Şiir söylerim saadete dair, / Odama misafir olduğun gece* (C. S. Tarancı). 1908 *hürriyet savaşından önce* [...] *Enver Bey de ona defalarca misafir olmuştu* (F. R. Atay). ‖ *Misafir sanatçı*, tiyatro, sinema veya sahnede asıl sanatçı kadrosunda bulunmamakla birlikte misafir olarak rol alan kimse.

— ÇEŞ. DEY. *Misafir ağırlamak*, misafire gerekli ilgiyi göstermek ve ikramda bulunmak. ‖ *Misafir gibi oturmak*, bulunduğu yerden her an ve herhangi bir şekilde ayrılmağa hazır kimseler için kullanılır. ‖ *Misafir tohumu*. *Argo.* Gayrımeşru çocuk, piç.

— Eğ. *Misafir profesör*, bir üniversiteye geçici olarak ders vermek üzere gelen yabancı profesör.

— Oftalmoloji. *Esk.* Herhangi bir sebepten dolayı gözün saydam tabakasında meydana gelen beyaz leke.

— ANSİKL. Oftalmoloji. *Misafir*'ler hafif ve derin olmak üzere iki çeşittir; hafif olanlar (nefelyonlar) ancak yandan muayene ile görülebilir; bunlar fazla tehlikeli değildir, ama bazen uyum zorluklarına sebep olurlar; derin olanlar (albugo, lökomlar) beyazımsıdır, görüşü bozar, devamlı tedavi edilmeleri gerekir.

◆ **Misafireten** zf. *Esk.* Misafir olarak.

◆ **Misafirin** çoğl. i. *Esk.* Misafirler, konuklar. (ML)

MİSAFİRHANE bĺş. i. (ar. *misāfir* ve fars. *hāne*'den *misāfir-hāne*). *Esk.* Konukların konakladıkları yer. ‖ Gezginlerin konakladıkları han, kervansaray v.b. ‖ *Mec.* Dünya.

— ANSİKL. Eski Doğu'da Ön Asya ve Küçük Asya'da, özellikle İranlılarda, Türklerde, Hintlilerde yolcuların belli bir süre yatması, yiyip içmesi, dinlenmesi için *misafirhane*'ler vardı. Bunlar uzun yolların belirli konaklarında, şehir, kasaba ve köylerde kurulurdu. Zamanla gelişen bu kurumlar tek tanrıcı dinlerin ortaya çıkışından sonra daha düzenli bir nitelik kazandı. Türklerin daha çok kervansaray* adını verdiği misafirhaneler, Çin'den Balkanlara kadar yol boyunca sıralanıyordu. Hıristiyan manastırlarının da misafirhaneleri vardı. İslâm ülkelerinde ayrı bir nitelik kazanan mi-

safirhaneler birkaç türe ayrılır: 1. devlet tarafından yol boylarında, şehirlerde, kasaba ve köylerde yaptırılanlar. Selçuklularda, Osmanlılarda bu misafirhaneler, daha çok vakıflara bağlıydı; 2. özel kişiler tarafından çoğunlukla hayrat olarak yaptırılan misafirhaneler. Bunlar, daha çok cami, mescit gibi ibadethanelerin yanında yapılırdı. Bakımları da özel bir kurulun (mütevelli heyetinin) elindeydi; 3. varlıklı kimselerin kendi evleri, konakları yanında veya bitişiğinde yaptırılan, daha çok «selâmlık» adıyle anılan misafirhaneler. Bu misafirhanelerin bazısı paralı bazısı parasızdı. Yoksullar, garipler için hayır amacı ile yaptırılan misafirhanelerde para alınmaz, belli bir süre için yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlanırdı. Bu üç türlü misafirhaneden ayrı olarak, yalnız tarikat mensuplarının konaklayabileceği tekke, dergâh, zaviye misafirhaneleri de vardı. Bazı misafirhaneler yanında, konup göçenlerin yiyip içmeleri için imarethaneler bulunurdu. Osmanlı devletinde büyük imaretli misafirhaneler İstanbul'daydı. Bunların en büyükleri Fatih ve Süleymaniye camilerine bağlı olanlardı. Köylerde muhtar odalarının yanında köy odası denen ve gereğinde misafirleri ağırlamağa yarayan küçük olanların yanında, camilere yakın, imam evi denen ve daha çok din adamlarının gereğinde dinlenmesini, yatmasını sağlamak için kullanılan bölükler bulunurdu. Bu gelenek birçok bölgelerde bugün de sürdürülür. Misafirhaneler, çevrenin durumuna göre kâgir, ahşap veya kerpiçti. Bazı misafirhaneler, sanat tarihi yönünden özel değer taşırdı. Kemerli, tonozlu, sütunlu, pencereleri kafesli, saçakları işlemeli, kapıları kakmalı, oymalı, tavanları değişik motiflerle süslü misafirhaneler vardı. Kadın ve erkek yerleri ayrıydı. Hamamlı, küçük şadırvanlı, mescitli misafirhanelerde zamanın sanat anlayışına göre ışlemeli mangal, ibrik, leğen v.b. bulunurdu. Tekke, zaviye ve cami yanlarında yapılan misafirhanelerde eski yazı levhalar, ustaca yazılmış şiirler, ayetler, yazı ile yapılan resimler önemli bir yer tutardı. Selçuklu ve osmanlı misafirhanelerinde görülen en büyük özellik taş ve ağaç işçiliği, oymacılık, kakmacılık gibi sanatlara geniş yer verilmesiydi. İşlemeli misafir seccadeleri, sırmalı el ve yüz havluları, şamdanlar misafirhanelerin değerli eşyası arasında sayılır.

Misafirhanelerin bir özelliği de saz şairlerinin uğrağı olmalarıydı. Özellikle kahvesi olan misafirhaneler veya misafirhanesi bulunan kahveler bazen halk ozanlarının, saz şairlerinin, âşıkların karşılaşma yeri olurdu. Bu tür halk sanatçıları karşılaşınca şiir yarışmaları, sazlı sözlü atışmalar, muamma asmalar başlar, orası bir sanat havasıyle dolardı. Bugün, bazı köy odaları bir yana bırakılırsa misafirhanelerin yerini küçük büyük oteller ve moteller aldı. (M)

MİSAFİRLİK i. (*misafir*'den *misafir-lik*). Misafir olma hali: *Bu akşam Beylerbeyine misafirliğe gittiler* (S. F. Abasıyanık). *Misafirliği biraz uzatmak mümkün değil mi?* (R. N. Güntekin). *Eşanl.* KONUKLUK. (M)

MİSAFİRPERVER blş. sıf. (ar. *misāfir* ve fars. *perver*'den *misāfir-perver*). Konuksever: *Köylüler misafirperver, doğru olurlar* (Ömer Seyfeddin).

◆ **Misafirperverlik** blş. i. Misafirperver olma hali, konukseverlik: *Bakınız, küçücük misafirperverliklerden nihayet ne büyük iddialar çıkıyor* (F. R. Atay). *Misafirperverlik mevzuunda da atalarından pek güzel ders almışlardı* (N. Araz). *Geleneksel türk misafirperverliği.* (M)

MİSAK i. (ar. *sevḳ*'ten *misāḳ*). *Esk.* Sevketme, ileri sürme. (M)

MİSAK i. (ar. *vüşūḳ*'tan *misāḳ*). *Esk.* Sözleşme, yemin: *Ya Resûlullah. Biz sana inandık. Taraf-ı Bâri'den getirdiğin şeyler hak olduğuna itimad ve itikad ettik ve sana itaat ve ittiba etmek üzere ahd ü misak eyledik* (Cevdet Paşa). || *Ruz-ı misak,* kıyamet günü. (M)

Misakı Millî beyannamesi, Erzurum* ve Sıvas* kongrelerinde, ülkenin bütünlüğü ve bağımsızlığı konusunda alınan kararların, son Osmanlı Mebusan meclisi tarafından kabul edildiğini belirten bildiri. Değişik din, dil ve kültürü olan topluluklardan meydana gelen Osmanlı devleti, Birinci Dünya savaşının sonunda, Mondros* mütarekesiyle birlikte, tarih, dil, duygu ve eğilimleri ortak olan topluluklara millî bir devlet kurma hakkının tanınması demek olan milliyetler ilkesiyle karşılaştı. Bu ilkeye göre Osmanlı devleti topraklarının bir kısmı üzerinde millî devletler kurulabilecekti. Ancak, aynı ilkeden Osmanlı devletinin de yararlanması ve millî bir devlet olarak yaşamağa devam etmesi gerekiyordu. Nitekim A.B.D. başkanı Wilson da daha savaşın ortasında bu ilkeyi kabul etmiş ve Osmanlı devleti yöneticileri, mütarekede buna güvenmişlerdi. Ancak Sevr* antlaşması Osmanlı devletinin parçalanmasını öngörmüş, millî bir türk devletinin kurulmasının istenmediği anlaşılmıştı. Atatürk'ün Amasya* genelgesi ile başlayan ve Erzurum ve Sıvas kongrelerinde kesinlikle ortaya çıkan millî bütünlük ve bağımsızlığın elde edilmesi isteği Anadolu'da başlayan hareketle bir ilişki kurma eğiliminde olan Osmanlı Mebusan meclisini de etkiledi; 1919 genel seçimiyle kurulan bu meclis 1920 başlarında İstanbul'da toplandı ve ilk karar olarak Misakı Millî beyannamesini kabul etti (28 ocak 1920); bir buçuk ay kadar sonra meclisin basılması (16 mart 1920) üzerine toplantıların ertelenmesi kararı verildi (17 mart 1920). Daha sonra da meclis feshedildi (11 nisan 1920). Misakı Millî beyanamesi, devletin bağımsızlığı ve milletin geleceğinin âdil ve devamlı bir barışa kavuşturulması için azamî fedakârlığın yapıldığını göstererek, bu hususların dışına çıkılırsa osmanlı saltanat ve toplumunun yaşayışına devam edemeyeceğini ifade ediyordu. Beyannamenin dayandığı esaslar özet olarak şunlardı: **1.** Osmanlı devletinin, özellikle arap çoğunluğun oturduğu ve mütarekenin imzalanması sırasında düşman ordularının işgali altında bulunan topraklarının geleceği, buradaki halkın serbest oyu ile tayin edilmek gerekir. Osmanlı islâm çoğunluğunun bulunduğu yerlerin bütünü, hiç bir sebeple ayırıma tabi tutulamaz; **2.** ilk serbest kaldığı zaman oylama ile anavatana katılmış olan vilâyetlerde, tekrar serbestçe oylama kabul edilecektir; **3.** Batı Trakya'nın hukukî durumu, burada oturanların tam bir bağımsızlık içinde verecekleri oylarla belirlenmelidir; **4.** halifeliğin ve saltanatın merkezi olan İstanbul'un ve Marmara denizinin güvenliği, her türlü güvenlik bozucu tehlikeden uzak bulunmalıdır. Bu kurala uyulmak şartıyle, Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının ticaret ve ulaşıma açık tutulması hakkında Osmanlı devletiyle öteki ilgili devletlerin birlikte verecekleri karar geçerlidir; **5.** İtilâf devletleri ile hasımları arasında, başka bazı devletlerin de katılmasıyle kabul edilen azınlıklar hukuku ilkelerine, karşılıklı olmak üzere uyulacaktır; **6.** millî ve iktisadî gelişmenin gerçekleşebilmesi, modern ve düzenli bir idare kurulması için her millet gibi Osmanlı devletinin de tam bağımsızlığa ulaşması, hayat ve varlığın esasıdır. Bu konuda siyasî, idarî, adlî, malî v.d. hiç bir kayıt kabul edilemez. Ortaya çıkacak borçların ödenme şartları da bu esaslara aykırı olmayacaktır.

Misakı Millî, devletin hâkimiyeti unsurunun dışa dönük yönünü ortaya koyuyor ve türk devleti üstünde, bağımsızlığı kısmen veya tamamen ortadan kaldıracak bütün dış etkileri reddediyordu. Beyannamenin, devletin toprak bütünlüğü ilkesi bakımından da önemi büyüktür. Bir milleti meydana getiren şartlara sahip toplulukların, serbest iradeleriyle millî bir devlet kurabilmeleri veya millî bir devlet içinde birleşebilmeleri ilkesinin sonucu olarak, Osmanlı devletinin parçalanan topraklarının, millî sınırlar içinde birleşmesinin temeli bu beyannameyle atıldı. Misakı Millî, Osmanlı Mebusan meclisinin Anadolu hareketine yönelmesinin de belgesidir. Mebusan meclisinin feshinden sonra, İstanbul'dan kaçabilen meclis üyeleriyle Anadolu'da yeniden seçilen üyeler Ankara'da Türkiye Büyük Millet meclisini meydana getirdiler. Bu birleşme, hukukî nitelik taşıyan İstanbul-Ankara işbirliğinin organik sonucu oldu. (M)

MİSAL i. (ar. *mişāl*). Örnek olarak alınabilen, gösterilen şey: *Cumhuriyet tarihimizde bunun bir iki misali vardır* (F.R. Atay). *Bir misalle söyleyeyim, belki anlarsın* (N. Ataç). || Benzer, eş, gibi: *Derken yolları cennet misali bahçelikler içine düştü* (N. Araz). *Bir namazlık saltanatın olacak / Taht misali o musalla taşında* (C. S. Tarancı). || *Esk.* Rüya, düş. || *Misal olmak,* örnek yerine geçmek: *İhtiyarlık denen gaddar kuvvetin insanı ne halden ne hale getirdiğine Sabri'den iyi misal olamazdı* (R.N. Güntekin).

— DEY. *Misal getirmek,* örnek vermek: *Bu tarzın istibdattan daha müthiş bir idare olduğunu zanettirecek tarihî misaller getiriyordu* (Ömer Seyfeddin).

— *Esk. Misal-i meymun,* padişahın tuğrası || *Adîm-ül-misal,* benzeri, eşi olmayan. || *Bedr-i misal,* ay gibi. || *Bî-misal,* eşsiz. || *Derya-misal,* deniz gibi, çok fazla.

— Gram. *Esk.* Arapçada, kökünün ilk harfi illet olan kelime. || *Misal-i vavî, ilk* harfi (vav) olan kelime. || *Misal-i yayî,* ilk harfi (ye) olan kelime.

— Tasav. *Âlem-i misal.* Bk. ÂLEM. (M)

MİSAM i. (ar. *mişam*). *Esk.* Bilek. (M)

MİSAMİS, Filipinler'de şehir, Mindanao adasında, İligan koyunun girişinde; 7 850 nüf. Limanından hindistancevizi içi ihraç edilir. (L)

MİSAR i. (ar. *ᶜusare*'den *miᶜsar* veya *miᶜsar*). *Esk.* Mengene. (M)

MİSÂR bin MUHALHİL, arap şairi (X. yy. ortaları). Bir süre sâmânî hükümdarlarından Nasr II bin Ahmed'in sarayında yaşadı. İran'a gelen çinli bir şehzadeyi yurduna götüren kurulda görev alarak Çin'e gitti. Daha sonra Hindistan'da büveyhî veziri İsmail bin Abbad'a kapılandı; ondan yardım gördü. Misâr, saray şairi olması yüzünden, daha çok kaside türünde eser yazdı; şiirde saray edebiyatı geleneğini sürdürdü. Şiirleri arasında İsmail bin Abbad tarafından yorumlanan, *Beni Sasan* kasidesi önemlidir. (M)

MİSAS i. (ar. *mess*'ten *misas*). *Esk.* El ile dokunma. || *Lâ-misas,* dokunulması yasak. (M)

MİSBAH i. (ar. *şubḥ*'tan *mişbaḥ*). *Esk.* Işıklandırma aracı, çıra, meşale, kandil. || Sabahleyin şarap içilen büyük kâse. || *Misbah-ül-meshur,* sabahlamış, sabahlayan. || *Misbah-üs-sürur,* şarap. (M)

MİSBAH i. (ar. *misbaḥ*). Biyol. *Esk.* Yüzgeç. || *Misbahı batnî,* karın yüzgeci. || *Misbahı sadrî,* göğüs yüzgeci. || *Misbahı şercî,* anüs yüzgeci. || *Misbahı zahrî,* sırt yüzgeci. || *Misbahı zenebî,* kuyruk yüzgeci. (M)

MİSBAR i. (ar. *sebr*'den *misbar*). *Esk.* Yaralara konan fitil. || Sonda. (M)

MİSCANTHUS i. (yun. *miskos,* sap ve *anthos,* çiçek'ten). Buğdaygillerden bir asya bitkisi. Şekerkamışına benzeyen bu bitkinin birçok türü bahçe ve parklarda süs için yetiştirilir. (L)

MİSCELLANEA i. («karışık yazılar» anlamında lat. k.). Aralarında hiç bir bağlantı olmayan, çeşitli konularda yazılmış edebiyat ve bilim eserleri derlemesi (bazen KARIŞIMLAR da denir). [L]

MİSCHABEL kütlesi, İsviçre Alplerinde dağ grubu, Zermatt vâdisi ile Saas Fee vâdisi arasında; kuzeyden güneye doğru şu dağları kapsar: Nadelhorn (4 200 m); Lenzpitze (4 300 m); Mischabel Dom'u (4 554 m); Taschhorn (4 494 m). Doruklara çeşitli yollardan çıkılabilir; en çetin yol, Taschhorn'un güneybatı yüzünde, F. ve J. Lochmatter, G. W. Young ve J. Knubel tarafından açılmıştır (4 ağustos 1906). Mischabel Dom'u kayakla aşılabilir. (L)

MİSCHOCARPUS i. Sapindaceae familyasından bitki; bir düzine kadar türü İndonezya ve Malezya'da, dört türü de Çinhindi'nde yetişir. (Bunlar telek yapraklı otsu veya ağaç şeklinde bitkilerdir; yaprakları salkım-başak veya düpedüz salkım şeklinde, meyvesi zeytinimsi kapsül biçiminde olur.) [L]

MİSCOPHUS i. Yuvasını kuma yapan ve çok küçük örümceklerle beslenen böcek.

(Zarkanatlıların *sphegidae* familyasından.) [L]

MİSEL i. (lat. *miscellus,* karışmış > fr. *miscella*'dan). Üretim sırasında elde edilen, bir eritici içindeki yağ emülsiyonu: *Miselin buharlaştırılmasıyle ham yağ elde edilir.* (L)

MİSEL i. (lat. *mica,* parça'dan fr. *micelle*). Fiz. ve Kim. Koloitlerin bir fazını meydana getiren molekül yığını.

— ANSİKL. *Misel,* ortam içinde denge halinde kalmasını sağlayan bir elektrik yükü taşır; ayrıca az veya çok miktarda su soğurur. Denge bozulmadığı sürece eriyik, halinde kalan bir cismin koloidal halini bu misellelerin varlığı belirtir. Fakat fiziksel veya kimyasal bir sebeple bu denge bozulursa, miseller eriyik içinde tek tek asıltı halinde kalacağı yerde, birbiriyle birleşir, toplaşır ve çöker: koloidal hal bozulur. Buna karşılık, soğurulan suyun atılmasıyle jel hali belirir; bu takdirde koloidal halin kaybolması zorunlu değildir ve atılan su yeniden verilince koloidal hal yeniden ortaya çıkar. Bir elektrik alanının veya elektroforez* etkisiyle meydana gelen misellerin göçümünün incelenmesi günümüzde, tıbbî teşhis işinde daima kullanılan bir laboratuvar araştırma usulüdür. Bk. KOLOİT. (L)

MİSELLİ sıf. Fiz. Eriyiksel misellerden meydana gelen koloitler için kullanılır. (L)

MİSELLİA i. (Noctuidae familyasından kelebek. (*Misellia dentina*'nın kurtçuğu karahindiba, *M. chrysozona*'nınki hindiba, M. lepida'nınki silene'nin kapsüllerinde yaşar. Bk. DİANTHOECİA. (L)

MİSEL yazısı, bir çeşit gotik yazı. (Keşişler tarafından bulunduğu sanılır ve bu yüzden keşiş tarzı gotik yazı da denir. Süslü ve köşeli bir yazı türüdür. En çok XV. yy.da yaygındı; Gutenberg ve ilk izleyicilerine örnek oldu. Din kitaplarında çok kullanıldı.) [L]

MİSELYUM i. (fr. *mycélium*). Mantarların bitkisel kısmı: *Mantarın beyazı denen kısmı kök mantarının miselyumudur.* (Genellikle ipliksi miselyum şeritler halinde toplanmış veya köksaplar halinde örgenleşmiştir. Bazı mantarların [siphomycetes] bölmeleri bulunmayan süreli bir miselyumu vardır; diğer bazı mantarlarda [septomycetes] bölmeli bir miselyum bulunur.) [L]

MİSEN i. (ar. *senn*'den *misenn*). *Esk.* Bileyi taşı. (M)

MİSENİT i. (*Misene,* yer adı'ndan fr. *misénite*). Miner. Tabiî potasyum sülfat. (L)

MİSENO burnu, İtalya'da burun, Campania'da; batıda Napoli körfezini kapatır. Eski bir kraterin bir parçasından meydana gelmiştir. Roma imparatorluğu devrinde (Augustus zamanı) burunun koruduğu önemli bir askerî liman ve bir kasaba (*Misenum*) kurulmuştu. Yakınında birçok eğlence köşkü vardı. Plinius, 79'da Vezüv püskürdüğü zaman burada donanma kumandanıydı. (L)

MİSENOS. Mit. Truvalı Aiolos'un oğlu. Odysseus'un, sonra Hektor'un, daha sonra Aineias'ın arkadaşı oldu. Misenos burnu adını ondan alır. (L)

Miserere, 1948 yılında Ambroise Vollard'ın yardımıyle basılan, Georges Rouault'un 1922-1927 arasında yaptığı 58 levhayı kapsayan ofort albümü. Fransız çağdaş kitap sanatının şaheserlerinden biridir. Bir filme ilham kaynağı oldu (1950; rahip Morel'in senaryosu, Josquin Des Près'nin müziği). [L]

Miserere («Tanrım bana acı» anlamında lat. k.). 50 veya 51 mezmurun adı. Vulgata'nın çevirisi bu kelimeyle başlar. Bu mezmur, âyinlerde sık sık tekrarlanır, özellikle kutsal haftanın son üç günü, ölenler için okunan istiğfar mezmurları arasında yer alır. Josquin Des Près, *Miseere* metnini, bir fransız şarkısının teması ve nakaratı üzerine, çok sesli missa tarzında işledi. Costanzo Festa'nın 1517'de bestelediği miserere, papalık kapellası tarafından benimsendi. Costanzo, mezmurun ayetlerini iki koroya böldü; 4 ve 5 sesli olan bu korolar, fauxbourdon tarzında sıra ile birbirlerine karşılık veriyorlardı. Palestrina, Anerie, Nanino ve Allegri de aynı şekli uyguladılar. XVII. yy.da, G. Carissimi koroyle nöbetleşen, sürekli bas eşliğinde tek sesli ayetler kullandı. Lully (1664), M. A. Charpentier, Delalande ve Versailles okulunun ustaları, mezmuru orkestra eşliğinde büyük korolu motet biçiminde işlediler. G. Gabrieli, Hans Leo Hassler, Utendal (öl. 1581), A. Scarlatti ve Leonardo Leo'nun Miserere'lerini anmak, ayrıca Verdi'nin *Il Trovatore* operasının ünlü sahnelerinden birinde, Miserere'nin ilk kelimeleri üstüne, görünmeyen bir koroya okuttuğu mezmurla yarattı patetik etkiyi de belirtmek gerekir. (L)

MİSERGİN, Cezayir'de (Oran idare bölgesi ve çevresi) komün, Oran Sebhası ovasında; 5 088 nüf. Fidanlıklar; portakal bahçeleri. Sebze tarımı. (L)

MİSES (Ludwig VON), avusturya asıllı amerikalı iktisatçı (Lemberg 1881). Viyana (1913 1938) ve Mexico (1942) üniversitelerinde profesördü. Konjonktür araştırmaları enstitüsünü kurdu. N.B.E.R. üyesi oldu (1940 - 1944). Liberal kapitalizmin savunucusuydu, sosyalizme ve devletin ferdin hayatına karışmasına karşıydı. 1920'de *Archiv für Sozialwissenschaften* adlı dergide yayımlanan «Sosyalist Toplumda İktisat Hesapları» başlıklı yazısında, sadece üretimin fiyat oynamaları yardımıyle serbest bir piyasa meydana getirebileceğini ileri sürerek sosyalizmde, üretim hacmiyle fiyat tespitinin tamamen keyfî olduğunu iddia etti. *Theorie des Geldes und des Umlaufsmittel* (Para ve Kredi Teorisi) [1912] adlı kitabında serbest ekonomi sisteminin daha parlak sonuçlar verebileceğini açıkladı. Öbür eserleri: *Die Ursachen der Wirtschaftskrise* (İktisadî Krizlerin Sebepleri) [1931]; *Liberalismus* (Liberalizm) [1934]; *Wahrscheinlichkeit, Statistick und Wahrheit* (İhtimalî İstatistik ve Gerçeklik) [1936]; *Human Action, o Treatise on Economics* (İnsan Davranışları İktisat Üstüne Bir İnceleme) [1949]; *Planning for Freedom and Other Essays* (Hürriyet İçin Planlama ve Başka Denemeler) [1956]. (M)

MİSES (Richard VON), avusturyalı matematikçi (Lemberg 1883 - New York 1953). Hitler iktidara geçinceye kadar çeşitli alman üniversitelerinde teknoloji ve matematik dersleri verdi: 1939'da Harvard üniversitesinde uygulamalı matematik ve aerodinamik dersleri vermeğe başladı. Çoğunlukla matematik fiziği ve aerodinamikle uğraştı. Diferansiyel ve integral denklemler ve özellikle gemi dinamiği denklemleriyle ilgili teoremlere önemli katkılar yaptı. Bilim felsefesi ve özellikle her çeşit araştırmanın temel gereci saydığı dil incelemeleriyle de ilgilendi. (M)

MİSETOM i. (fr. *mycétome*). Patol. Asalak bir mantarın gelişmesiyle organizmanın herhangi bir yerinde meydana gelen iltihabî ur: *Misetomlar bir çeşit mikozdur.*

— ANSİKL. *Misetom*'un merkezi değişik boy ve renkte taneciklerden yapılır. Mantarın emeçlerinden meydana gelen bu tanecikler keçe görünüşündedir. Misetom'un çevre kısmı, yayılmayı önleyici telsi tepkimeyle müzmin bir iltihap gösterir. Misetom, soğuk bir abse gibi fakat daha yavaş ilerler, birçok yerden delinir ve emeç tanecikleri dışarıya dökülür. Hastalığın evrimi iki ilâ yirmi dört ay sürebilir. Misetomlara en çok aktinomyces (bk. AKTİNOMİKOZ) ve madurella (bk. MADURA AYAĞI) mantarları sebep olur. (L)

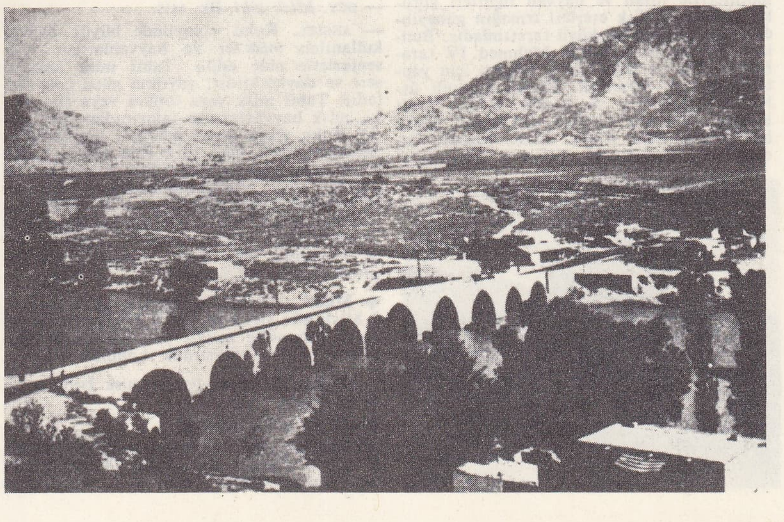

MİSİS köprüsü'nün bir görünüşü

MİSFAT i. (ar. *şafvet*'ten *mişfât*). *Esk.* Su arıtan süzgeç. (M)

MİSHAL i. (ar. *sehl*'den *mishal*). *Esk.* Yontacak âlet. ‖ *Kur'an*'ı kusursuz şekilde okuyan kimse. (M)

MİSHAWAKA, A.B.D.'de (İndiana) şehir, Saint-Joseph ırmağı kıyısında; 32 900 nüf. Metalürji. Plastik maddeler. Dokuma ve konfeksiyon sanayii. Besin sanayii. (L)

MİSİL veya **MİSL** i. (ar. *missl*). *Esk.* Benzer: *Hâkanî cihan-ı nazma bakan, / Yok Rum'da ona misl ü akran* (Ziya Paşa). «*Bu Kur'ân'ın mislini vücuda getirmek üzere ins ve cinni bir yere gelseler ve birbirine yardımcı olsalar dahi O'nun mislini vücuda getiremezler», diye buyruldu* (Cevdet Paşa). ‖ Miktar. ‖ Kat, özdeş miktarların toplamı: *Endüstrisi, ticareti ondan misillerce üstün* (F. R. Atay).

— Huk. Bk. MUKABELE *bilmisil.*

— Mat. *Esk. Misli müşterek,* ortak kat. ‖ *Misli müştereki asgar,* en küçük ortak kat. ‖ *Misli müştereki âzam,* en büyük ortak kat.

◆ **Misillû** edat. *Esk.* Gibi: *Hâris ve Halime onun bu misillû etvaına bakıp onda bir başka tecelli olduğunu anlamışlar ve evvelkinden ziyade onu hürmet gözüyle gözetmeğe başlamışlar* (Cevdet Paşa). [M]

MİSİLLEME i. (*misil* > *misillemek*'ten *misille-me*). Zarar verici, kötü bir davranışa aynı şekilde karşılık verme. (M)

MİSİLMERİ, İtalya'da komün, Sicilya'da (Palermo ili); 13 200 nüf. (L)

MİSİNA veya **MESİNA** i. (ital. *messina*'-dan). Sunî veya sentetik hammadde ile tek kat çekilmiş değişik kalınlıkta iplik.

— Balıkç. Balıkçıların olta ipi olarak kullandıkları ipekten veya naylondan tel. (Eskiden at kılından yapılırdı.)

→ ANSİKL. *Misina*'ların direnç dereceleri şöyledir:

çap	*direnç*
8/100	0 kg 300
10/100	0 kg 500
12/100	0 kg 650
14/100	0 kg 800
16/100	1 kg
18/100	1 kg 200
20/100	1 kg 550
22/100	1 kg 800
24/100	2 kg 200
26/100	2 kg 600
28/100	3 kg

«Miserere» Georges Rouault'un 58 gravüründen ikisi

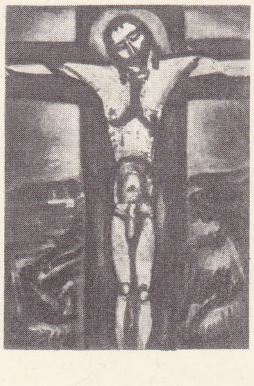

misksığırı

Foto. B.N. (LAROUSSE) ; T. Birgili (MEYDAN)

30/100	3 kg 300
32/100	3 kg 650
35/100	4 kg 350
40/100	5 kg 700
45/100	7 kg 150
50/100	8 kg 750
55/100	10 kg 500
60/100	12 kg 500
65/100	14 kg 500
70/100	17 kg
80/100	22 kg 250
90/100	28 kg
100/100	34 kg
120/100	45 kg
140/100	60 kg
160/100	80 kg. (LM)

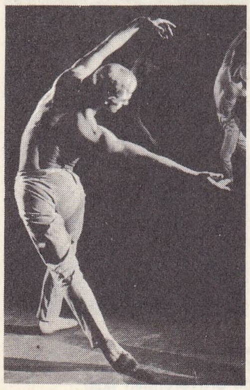

MISKOVİÇ
«Bu Akşam Yüzyüze»de

MİSİONES, Arjantin'de arazi, Brezilya ile Paraguay sınırında; 389 700 nüf. Merkezi *Posadas.* Arazi, adını XVII. yy.da bölgeye sızan ve Kızılderilileri küçük köylerde toplayan cizvit misyonlarından almıştır. Tropikal iklimden ve toprağın verimliliğinden yararlanan cizvitler «yerbalez» adı verilen mate çiftliklerini kurdular. Mate'nin pazar yeri olan merkez Posedas, ürünü Rosaris ve Buenos Aires'e sevkeder. Bugün, bu öncü bölgede yaşayan kolonların çoğu alman soyundandır. Misiones'de, ayrıca, az ölçüde kahve ve muz ile şekerkamışı, manyoka, mısır ve turfanda meyve yetiştirilir. Orman da önemli bir gelir kaynağıdır. (L)

MİSİS, yeni **Yakapınar,** Akdeniz bölgesinde (Adana ili, Merkez ilçesi) bucak; 19 634 nüf. (1965); 26 köy. — *Bucak merkezi,* 1 447 nüf. (1965). Önceleri bir köprübaşı şehri olarak önemini uzun süre devam ettiren Misis, bugün Adana ve Ceyhan'ın gelişmesi karşısında gerilemiş durumdadır. Misis şehri, bu kesimde doğu-batı doğrultusunda akan Ceyhan ırmağının kuzey yamacında 20-60 m yükseklikler arasında yer alır. Köyün kuzeyinden geçen demiryolu üzerinde istasyonu vardır. (Bk. MOPSUHESTİA.)

— G. santl. Misis, çok eski devirlerden beri yerleşme gördüğü için tarihî eserler bakımından zengindir. Fakat bugün çeşitli depremler ve zamanın aşındırması sonucu, bu eserler ancak yıkıntı olarak vardır. Şehirdeki en eski buluntular antik devre ait sur duvarları, akropol, tiyatro, su yolu ve stadyum kalıntılarıdır. İyi durumda bugüne ulaşabilmiş olan *Misis köprüsü* IV. yy.da Doğu Roma imparatoru Büyük Constantinus (306-337) zamanında yapıldı, VI. yy.da imparator Justinianus I devrinde (527-565), baştanbaşa onarıldı. Dokuz gözlü taş köprü daha sonraki devirlerde de birçok defa onarıldı. Osmanlı devrine ait son onarım kitabesi 1659 tarihlidir. Misis höyüğünde bir sırt üzerindeki bahçe içinde bulunmuş olan ve Geç Roma devrine (IV. yy.) ait olduğu sanılan yer mozayiği sanat tarihi bakımından çok değerlidir. Bazilika biçimindeki bir tapınağın yer mozaikleri olduğu anlaşılan ve küp biçimli ufak renkli taşlardan yapılmış olan bu mozaikler üzerinde geometrik şekiller ve bitki motifleriyle insan ve hayvan figürleri görülür. Şehirdeki türk eserleri ırmağın güneyinde kalan Havraniye köyü tarafındadır. Bunların en önemlisi Sultan Mehmed IV tarafından derbent bekçilerinin ibadeti için yaptırılmış olan *mescit*'tir. Klasik osmanlı üslûbunda yapılmış ve kareye yakın planlı kubbesi olan bir yapıdır. Misis'teki başka bir kalıntı *Eski Han*'a aittir. Handan sadece sivri kemerli ve süslemeli giriş kapısıyle duvar artıkları kaldı. Yapıldığı devir kesin olarak bilinmeyen bu han 1542'de onarıldı. Kitabe ve kaynaklardan anlaşıldığına göre, daha sonra, Mehmed IV'ün emriyle (1659) Köprülü Mehmed Paşa tarafından bu eski hanı da içine alan 120 ocaklı büyük bir han yaptırıldı. Son depremlerde iyice çöken handan sadece 4 paye ayağıyle yıkık bir duvar kaldı. (M)

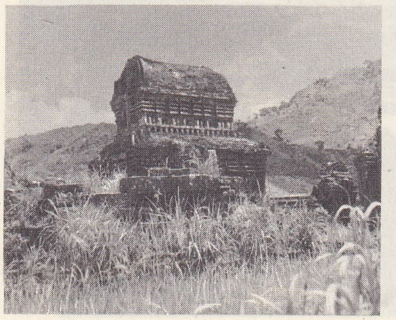

MI-SON

MİSİS veya **NUR tepeleri,** Akdeniz bölgesinde, Adana ovasının *Yukarıova* kesimi ile İskenderun körfezi arasında yer alan tepeler. Güneybatıda birleşen, kuzeydoğuda birbirinden ayrılan iki sıradan meydana gelir. 1. Misis kasabası dolaylarından başlayan, Ceyhan ırmağının doğu (sol) yakası boyunda kuzeydoğu - güneybatı doğrultulu, dik yamaçlı, dar ve uzun sırt: *Harami tepesi* 547 m, *Nurdağı* 769 m ve *Dede dağı* 466 m. Genel olarak Üst Kretase kireçtaşından oluşmuştur; 2. güneybatıda bu sırttan ayrılarak İskenderun körfezi boyunca uzanan, yer yer 500 m'ye kadar yükselen, özellikle Miyosen denizel kireç ve marn taşlarından, doğu kesiminde bazaltlardan (bk. BÜYÜK LEÇE*) ve tebeşir devri kayaçlarından oluşmuş tepeler. Nur dağı adı türk haritacıları tarafından Amanos dağları için de kullanılır. (M)

Misis höyüğü. Arkeol. Adana-Ceyhan yolunun 40. km'sinde höyük. Burada, 1956, 1957, 1958 yıllarında Th. Helmuth Bossert başkanlığında kazılar yapıldı. 1956'daki kazıda höyüğün batısındaki kilisede IV. yy.a ait mozaikler bozuk bir durumda ele geçirildi. Kilisenin altında bir roma tapınağı olduğu sanılır. Esas höyüğün merkezinde ve batı yamacındaki çalışmalarda, bizans ve daha geç devirlere ait duvarlar ve 6 m yüksekliğinde tuğladan kubbeli kaleye ait su sarnıcı bulundu. Sarnıç, geç bir devreye aittir. Kilisede bazı arapça yazılı mezar taşları ele geçti. Ayrıca bol sayıda bizans boyalı çanak çömleği bulundu. 1957'deki çalışmalarda, höyükte islâm çağına ait kubbeli, tuğladan büyük bir sarnıç meydana çıkarıldı. Ele geçen bizans çanak çömleğinde ise figürlü tasvirler vardır. 1958'de höyüğün doğu yamacında çalışıldı. Osmanlı, bizans, arap ve roma çağına ait kültür katları, şehir duvarları, kule ve kapıları sondajlarla tespit edildi. Ayrıca XII. yy.a ait kilise inşaatı bulundu. Kazıda elde edilen bizans ve islâm seramikleri zaman bakımından tespit edildi: VIII. ve IX. yy.a ait islâm seramikleri, grekçe ve arapça kitabe parçaları, roma ve islâm çağına ait heykeller ve tespit edilemeyen bir dilde taş bir kitabe ele geçirildi. (M)

MİSK i. (ar. *misk*). *Esk.* Bir cins erkek ceylânın karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan hoş kokulu ve siyah bir madde. ‖ *Misk ü anber* (veya *misk ile anber*), çok güzel koku: *Esen yeli safa verir canlara / Misk ü anber kokar tozu dağların* (Kâtibî). *Aydan arıdır yüzleri / Misk ü anberdir sözleri* (Yunus Emre).

— DEY. *Misk gibi.* Bk. MİS.

— ANSİKL. Koku sanayiinde büyük ölçüde kullanılan *misk*'ler ya hayvanlardan veya sentezlerle elde edilir. Tabiî misk kokusu sert ve dayanıklıdır; yayılma gücü çok fazladır. Tabiî misk veya tonkin veya çin miski, misk hayvanlarının salgısından elde edilir. Koku veren temel maddesi muskon'dur. Sentezle çeşitli misk türü elde edilir: ksilen miski veya baur miski; bütiltoluenlerden ve dinitro veya trinitrobütilksilenden türeyen keton miski; trinitrobütilkrezol'ün metil eteri olan amber miski. Bu misklerin değişik özellikle misk kokuları vardır. Egzalton veya egzaltolit gibi diğer miskler koku yapımcılığında çok ünlüdür.

◆ **Miskî** sıf. *Esk.* Misk gibi güzel kokan. ‖ Misk gibi siyah renkli. ‖ *Miski(y)yülhitam* (veya *hitamühu misk*), yazı sonlarına «güzellikle bitti» anlamında konulan söz.

◆ **Miskîn** sıf. *Esk.* İçinde misk bulunan. ‖ Siyah renkli. (ML)

MİSKAB i. Bk. MİSKAP.

MİSKAL i. (ar. *şıklet*'ten *misķāl*). Metrol. *Esk.* 1/3 dirhem ağırlığında (4 1/2 gram) ölçü birimi. (Değerli madenlerin, mücevherlerin, ilâçların tartılmasında kullanılırdı. Arapların en eski ölçü birimlerindendi.) [M]

MİSKAM sıf. (ar. *sekāmet*'ten *misķām*). *Esk.* Hastalıklı. (M)

MİSKAP veya **MİSKAB** i. (ar. *şakb* delme'den, *misķab*). *Esk.* Matkap.

— Kuyumc. *Miskap yayı,* mücevher yontucularının değerli taşları kesmek için zımpara gibi kullandıkları pirinç tel. (M)

MİSKAT i. (ar. *saky*'den *misķāt*). *Esk.* Su kovası, su konulacak kap. ‖ Kâse, kadeh. (M)

MİSKET i. ve sıf. (ar. *misk* > fr. *musc* > *muscat*'tan). Güzel kokulu meyveleri nitelemek için kullanılır. ‖ *Misket üzümü,* güzel kokulu üzüm: *Yine böbrek, yine enginar, yine ayva kompostosu, misket üzümü, sarı bayır inciri vardı* (S. F. Abasıyanık). ‖ Misket üzümünden yapılan şaraplara da aynı ad verilir: *Misket şarabı.* (M)

MİSKET i. (fr. *mousquet*'ten). *Esk.* Şarapnel ve bombaların içinde bulunan kurşun veya demir taneler. ‖ *Misket tanesi,* on sekiz dirhemlik kurşun.

— Oyun. Oyun oynanan bir çeşit bilye. ‖ *Misket oyunu,* çocukların bilyelerle oynadıkları bir oyun. (M)

MİSKFARESİ bls. i. Bk. MİSKSIÇANI.

MİSKGEYİĞİ bls. i. Cücegeyikgillerden misk veren memeli küçük hayvanların ortak adı.

— ANSİKL. *Misk geyik*'lerinin en iyi bilinenleri Tibet, Çin ve Hindistan'da yaşayan asya miskgeyiği (*Moschus moschiferus*) ile Afrika'da Senegambia'dan Belçika Kongo'suna kadar yaygın olan su misk geyiği (*Hyemoschus aquaticus*) ve Sumatra'da yaşayan kançildir. Bunların erkeklerinde üst çenedeki köpek dişleri uzun ve kuvvetlidir. *Asya misk geyiği,* Orta Asya'daki yalçın ve sarp yamaçlarda yaşar. 3 500 m'den aşağılarda pek bulunmaz. Erkeğinde, karın derisinin altında küçük bir portakal iriliğinde ve kese şeklinde bir bez vardır; bunun deliği, cinsiyet organı deliğinin hemen önünde bulunur. Bu kesede esmer bir salgı birikir ve miski meydana getirir.

Misk geyiklerinin koku bezlerinden elde edilen kokulu madde lavantacılıkta kullanılır. (L)

MİSKGÜLÜ bls. i. Gül esansı elde etmek için yetiştirilen gül çeşidi (*Rosa moschata*). [L]

MİSKİN sıf. ve i. (ar. *meskenet*'ten *miskîn*). Son derece uyuşuk olan: *Mıstığın beğenmeyip bıraktığı en miskin, en hasta, en ihtiyar hayvanları bile alıyor, bir gün içinde gençleştiriyor* (Ömer Seyfeddin). —*Hay Allah cezasını versin! Aptal. Sersem, miskin, mıymıntı, mendebur herif... Şimdi ne olacak?...* (B. Felek). ‖ Hoş karşılanamayacak durumlar karşısında tepkisiz kalan: *Karşısında bu erkeği o kadar zelil, o kadar miskin görmekten husumetine bir de tenfffür rengi karışırdı* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ Aciz, zavallı. ‖ Cüzamlı.

— ÇEŞ. DEY. *Miskin asmanın kel koruğu,* son derece tembel kişileri nitelemek için kullanılır. ‖ *Miskinler tekkesi* (veya *dergâhı*) [«cüzamlılar hastahanesi»], tembel tembel oturulup iş görülmeyen yerler için kullanılır.

— *Esk. Miskinler tekkesi,* cüzamlı hastaların topluca bulunup yaşadıkları bina, yer. (Cüzam, bulaşıcı bir hastalık olduğu için Ortaçağ'dan beri hastalar bu tür müesseselerde toplumdan uzak yaşarlardı. İstanbul'da [Üsküdar], Harput'ta v.d. yerlerde miskinler tekkeleri vardı.) ‖ Kendini Tanrı'ya adamış dervişlerin yaşadığı tekke, zaviye, hankah v.b.ne halk arasında verilen ad. (Dünyadan el etek çekerek kendini Tanrı'ya adayan, günlerini zikir ve ibadetle geçiren bazı tarikatçılara da sessizlik içinde yaşayan anlamında miskin denir.)

— Din. Bk. ANSİKL.

— Huk. *Esk.* İslâm dininden olanların yardımla yükümlü oldukları yoksul kimse.

— Patol. *Esk.* Cüzam hastalığına tutulmuş (kimse). ‖ *Miskin illeti* (veya *hastalığı*). Bk. CÜZAM.

Foto. LAROUSSE

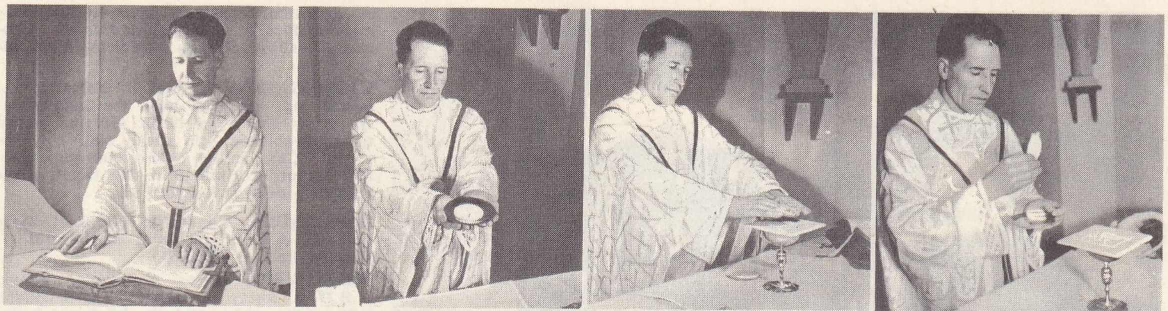

missa
soldan sağa,
İncil
Offertorium ve
Consecratio
Communio

— Tasav. Derviş.

— ANSİKL. Din. *Kur'an*'da, müminlerin yardım etmeleri gereken insanlar sayılırken, *miskin* kelimesi çok kullanılır. Aynı zamanda bu kelime *Kur'an*'da fukara ile yan yana geçer. Bu bakımdan tefsirciler ve fıkıhçılar her iki deyimi birbirinden ayırmak için miskin kelimesini «muhtaç, yoksul» olarak ifade ederler. Öte yandan Peygamberin bazı sözlerinde miskin kelimesinin «aciz» anlamında kullanıldığı görülür.

◆ **Miskinane** zf. *Esk.* Tembelcesine, miskincesine. (M)

MİSKİNHANE blş. i. (ar. *miskin* ve fars. *hāne*'den *miskin-hāne*). *Esk.* Cüzamlıların toplumdan uzak tutulmaları için yerleştirildiği yer. (M)

Miskinler tekkesi, İstanbul'da Karacaahmet mezarlığında, cüzam hastalarının barındıkları yere verilen ad. XV. yy.da yaptırıldı. 1927'de tekkelerin kapatılmasıyle ortadan kalktı. Yeri mezarlığın içindeki Hafızisaağa çeşmesinin yakınındaydı. (M)

Miskinler Tekkesi, Reşat Nuri Güntekin'in romanı (1946). Yazarın *Yeşil* Gece* ve *Yaprak* Dökümü* ile birlikte sosyal olaylara ağırlık veren ikinci dönem eserlerindendir. Dilencilerin hayatını konu edinen roman, kenar mahalleleri tasvir eder ve yoksul insanların hayatını anlatırken kıyasıya bir gerçekçiliğe yer verir. Kahramanın kişiliği natüralist yazarların tutumuna uygun bir şekilde soyaçekime bağlanmıştır: Mahmud II devrinde yaşayan Kocabaş Kazasker Şemseddin Molla, dalkavukluğu padişahın sofrasından ekmek kırıntılarını toplayıp biriktirecek ölçüye vardırmıştır; ailenin yeni doğan çocuklarına ilk tattırılan dünya nimeti, işlemeli bohçalarda saklanan padişah artıkları olur. Şemseddin Molla'nın bu şartlar içinde yetişen torunu; çalışmadan geçinecek, başkalarına boyun büküp avuç açacak, toplumun zaaflarını sömürecektir. Eserde Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerine ait sosyal gözlemlere geniş yer verilmiştir. (M)

MİSKİNLEŞMEK dönşl. f. (*miskin*'den *miskin-le-ş-mek*). Miskin, uyuşuk ve tembel hale gelmek. || Gerektiği halde ve yerde tepki göstermemek. (M)

MİSKİNLİK i. (*miskin*'den *miskin-lik*). Miskin olma, gerektiği halde tepki göstermeme, uyuşukluk: *Bazıları bunun o insanların aciz ve miskinlikleriyle izah ederlerdi* (R.N. Güntekin). *Beni öfkelendiren de, işte onların bu korkuları, bu miskinlikleridir* (Y. K. Karaosmanoğlu). [M]

MİSKİTO. Bk. MUSKİTO.

MİSKİTO - MATAGALPA i. Leng. Honduras ve Guatemala kıyılarında ve Nikaragua'da konuşulan Orta Amerika dil ailesi. (L)

MİSKİYO i. (ital. *miscere*, karışmak'tan ital. *mischio*). Renkleri çok çeşitli italyan mermeri. (L)

MİSKKEDİSİGİLLER blş. çoğl. i. Etçil memeli hayvanlar familyası; *miskkedisi, palmiye miskkedisi, jenet, firavun faresi* v.b. cinslerini kapsar. Bunların hepsinde gövde oldukça uzundur; bazı türler tırnaklarını pençesinin içine çekebilir. *Eşanl.* VİVERRİDAE. (L)

MİSKOLC, Macaristan'da şehir, Borsod - Abauj - Zemplen idare bölgesinin merkezi, Bükk kütlesinin eteğinde, Sajo kıyısında; Sajo ve Hernad vâdilerinin birbirine yaklaşmasıyle meydana gelen büyük geçitte; 178 000 nüf. Teknik üniversite. Stratejik ve ticarî konumu önemli olan bu eski şehir, tahıl, hayvan, şarap ve kereste üreten bir bölgenin tarım pazarıdır. Miskolc aynı zamanda bir sanayii merkezidir: makine yapımı; demiryolu malzemesi; tarım malzemesi; elektrikli âletler; kimya ürünleri; kâğıt ve çimento fabrikaları; besin sanayii.

— Yakınında Miskolc-Tapolca ılıca merkezi. (L)

MİSKOVİÇ (Milorad), yugoslav dansçısı ve koreografı (Yugoslavya 1928). 1956'da İrena Lidova ile kendi topluluğunu kurdu. L. Massine'in Balletto Europeo topluluğunda (1960), J. Charrat ile ve T.E.P.'de (1964) çalıştı, festivallere katıldı (Marais festivali, 1965). Klasik balenin büyük üstatlarındandır (özellikle *Gieselle*'de). Kendi koreografilerinde de oynamıştır: *Prometheus* (1957), *Ce Soir Face à Face* (Bu Akşam Yüzyüze) [1962], *Lelio* (1964), *Bir Kır Tanrısının Öğleden Sonrası* (1965) ve *Haut - Voltage* (Yüksek-Akım) [M. Béjart'ın, 1956], *Trompet Konçertosu* (G. Lazzini'nin, 1963), *Alerte!.. Puits* 21 (Dikkat!.. 21. Kuyu) [J. Charrat'nın 1964], *Romeo ile Jülyet* (D. Parlic'in, 1965). [L]

MİSKÖRDEĞİ blş. i. Berberistan ördeğinin başka adı. (Bu ördek gayet hoş bir misk kokusu yayar; bazılarına göre bu koku hayvanın alnındaki etçiklerde bulunur.) [L]

MİSKSIÇANI veya **MİSKFARESİ** blş. i. Apışarasında koku bezi bulunan kemirgen memeli hayvan. (İlmî adı *Ondatra zibethica.*)

— ANSİKL. *Misksıçanı*'nın anayurdu Kuzey Amerika'dır; 1905'te Orta Avrupa'ya, 1928'de, postu için Fransa'ya sokuldu. Kısa zamanda yetiştirildiği yerden kaçan bazı sıçanlar hızla çoğalarak Loire'ın kuzeyinde bütün Fransa'ya yayıldı (yirmi beş yılda 86 000 km²), sonra Solongne ve Lyon bölgesini kapladı (1958'de 146 000 km²). Bu sıçan özellikle Normandiya'da sebze bahçelerine büyük zarar verir. Ancak tuzak ve kapanla yok edilebilir. Misksıçanının salgı bezinden elde edilen koku lavantacılıkta, postu ise kürkçülükte kullanılır. (L)

MİSKSIĞIRI blş. i. Hem sığıra, hem koyuna benzeyen ve Kuzey Amerika'da yaşayan memeli hayvan.

— ANSİKL. *Misksığırı*'nın (*Ovibos moschatus*) yüksekliği 1,20 m'yi geçmez. Tıknaz gövdeli, dizlerine kadar inen uzun ve sık yünlü bir hayvandır. Rengi koyu esmer, kuyruğu koyununki gibi kısadır. Boynuzları alın tarafında şerit gibi yassı, öne doğru kıvrık ve çok sivridir. Misksığırı bugün Grönland'da ve Kanada'nın kuzeyinde yaşar. Dördüncü zamanda Kuzey Yarımküre-de gayet yaygındı. (L)

MİSL i. Bk. MİSİL.

MİSLÎ sıf. (ar. *misl*'den *mislî*). *Esk.* Aşırı fiyat farkı olmadan benzeri bulunabilen.

— Huk. *Mislî eşya.* Bk. EŞYA. (M)

MİSLİ. Bk. GÖLCÜK.

MİSMA i. (ar. *semᶜ*, işitme'den *mismaᶜ*). *Esk.* Kulak.

— Fiz. *Esk.* Kulaklık, radyo veya telefon dinlemek için kulağa takılan âlet.

— Tıp. *Esk.* Hastaların göğsünü, ciğerlerini, kalbini dinlemeğe yarayan âlet. (M)

MİSMAR i. (ar. *mismār*). *Esk.* Mıh, çivi: *Ta seriri sebzeyi depretmeye tahriki bâd / Sayesinde urdu her levhine bir mismar gül* (Fuzuli). || Kazık. || *Mismar-ı âhenin*, demir kazık.

◆ **Mismarî** sıf. *Esk.* Çivi ile ilgili. || Çivi biçiminde olan. || *Hatt-ı mismarî*, çivi yazısı. (M)

MİSON i. Çin içkisi; tuzlanmış ve mayalaşmış lahana kaynatarak yapılır. (L)

Mİ-SON, Orta Vietnam'da köy (Quang Nam ili). Dağlık bir buz yalağının içinde kurulan köy, eski Çampa krallığının en önemli yıkıntılar bütününün temsil ettiği eski bir dinî şehrin yerini belirtir. Kronolojik olarak VI. yy.dan XIII. yy.a kadar sıralanan anıtların çoğu çam kralları adına inşa edilmiş tapınaklardır. Burada çıkarılan sanskrit dilinde ve çam dilinde, birçok yazıt, çam halkının eski tarihinin canlandırılmasına katkıda bulunmuştur. (L)

Misopogon (*Sakal düşmanı;* yunanca *misein*, nefret etmek ve *pôgôn* sakal'dan), İmparator Julianus'un yergi yazısı; imparator bu yergiyi sert törelerini ve filozoflar gibi koyverdiği uzun sakalını alaya alan Antakya hıristiyanlarına karşı yazdı. Tuteia adlı küçük Galya şehrinin tasviri, *Misopogon*'un en beğenilen sayfalarından biridir. (L)

MİSORİ dağları, Kuzey Irak'ta (Musul vilâyeti). Bunun Türkiye'ye (Hakkâri) komşu olan kesimine *Yukarı Misori*, bundan Büyük Zap vâdisiyle ayrılan güney kesimine de *Aşağı Misori* adı verilir. (M)

MİSPİKEL i. (fr. *mispickel*). Miner. Tabiî demir arsenyosülfür. (ARSENOPİRİT veya ARSENİKLİ DEMİR de denir.)

— ANSİKL. Formülü FeAsS olan *mispikel* ortorombik sistemde billûrlaşır. Prizma biçimi billûrlar halinde bulunur; sert bir taşla vurulduğunda kıvılcım çıkarır; arsenik kokusu yayar. Üfleç alevinde kükürt ve arsenik kokusu yayar. Havada donuklaşan ve siyahlaşan beyaz renkte, yarı-metal parlaklığındadır. Realgar ile birlikte arseniğin belli başlı cevherini meydana getirir. (L)

MİSS [mis] i. (ing. *mistress*'in kısaltılmış şekli). Evlenmemiş kadın anlamında ingilizce kelime (İngiltere'de ya vaftiz adından veya büyük kız söz konusu ise aile adından önce kullanılır). || Güzellik kraliçesi: *Miss America.* (M)

MİSSA i. (geri dönme anlamında lat. k.). Hıristiyan dininde rahip tarafından İsa'nın vücudunun ve kanınının, ekmek ve şarap suretinde nezredilmesi.

— Müz. *«a cappella» polifonik missa*, hıristiyan dinî törenlerinde okunan beş veya altı duanın tümü; bütün a cappella parçalarda olduğu gibi, her kısım, hem çalgıyle çalınabilsin, hem söylenebilsin diye sözleriyle birlikte yazılır. (Bk. ANSİKL.) || *Konçertante missa*, çalgıların eşlik ettiği, gerektiğinde araya solo şarkıcıların karıştığı koro topluluklarına söyletilen ve dua parçalarının tümü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. İlâhiy. Katolik kilisesinin Otuzlar konsilinde özetlenen ve tanımlanan geleneksel doktrinine göre, Eukharistia sadece kutsal bir âyin değil, aynı zamanda bir kurban âyinidir. Kurban âyinini yapan İsa'nın kendisidir: Golgotha tepesinde olduğu gibi, mihrapta da kendi kendini kurban olarak sunar. Papaz, İsa'nın sözlerini ve hareketlerini tekrarlayarak ona vekâlet eder.

Kurtarma sırrını hatırlatan ve devam ettiren Eukharistia kurban âyini tüm hıristiyan

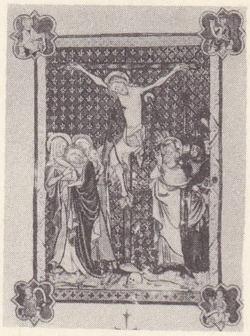

Rieux'nün missası
(XIV. yy. sonu)
Toulouse kütüphanesi

Foto. LAROUSSE

MISSISSIPPI Jackson'da eyalet binası

dininin ağırlık merkezidir. Bunun içindir ki her hıristiyan en azından haftada bir kere (pazar günleri) ve büyük yortularda missa âyinine katılmakla yükümlüdür. Kurban âyinine katılma, hıristiyanı İsa peygamber ve aynı zamanda kardeşleriyle de birleştirilen Communio ile tamamlanır.

— Müz. *«a cappella» polifonik missa.* Her vakit okunan dua parçalarının en eskisi bir *Kyrie cunctipotens*'dir (XI. yy.) Dua parçalarının eksiksiz olarak biraraya gelişi XIV. yy.ı bulur. Bunun adı «Tournai» missası olarak kalmıştır. Değişik kaynaklardan gelen ve çok az türdeş olan bu missalar, *ars nova*'nın («Toulouse» adı verilen missalar v.b.) ortaya çıkışı ile çoğaldı. Tek çeşitli ilk missa Guilaume de Machaut'nun 4 sesli ünlü *Notre-Dame missası*'dır XV. yy. da ortak bir tema üzerine kurulan missalar çıktı; bu tema ya bağımsızdır veya gregoryen'den alınmıştır (Caput) yahut din dışı bir şarkıdan aktarılır. Zamanla *Ite missa est* bölümü ortadan silindi, *Benedictus* bölümü *Sanctus*'tan ayrıldı. İlk zamanlar, missanın teması, motet'in metni gibi işleniyor, baştan sona kadar değişik ritimlerle tenor sesinde kullanılıyordu; öteki sesler ise bağımsızdı. Zamanla öteki sesler de ortak temayı kullanmağa başladılar ve aralarında kontrapunto ilişkileri kuruldu. Bu tarz missalar Josquin Des Près ile gelişti, Palestrina ile en yüksek seviyesine vardı. Çok geçmeden, din dışı şarkılar missa şeklinde yazılmağa başlandı. Otuzlar konsilinin yasaklamasına rağmen din dışı temalar ancak uzun bir süre sonra terkedildi. XVIII. yy. başında sürekli bas'ın polifonik missalarda ağır basmağa başlamasıyle *a cappella* türü missa gözden düştü ve ancak XX. yy. da tekrar ortaya çıktı (Caplet'nin, Poulenc'in missaları, J. Chailley'nin *Missa Solemnis*'i).

Konçertante missa. Bu yeni tarz XVII. yy. da sürekli bas'ın ortaya çıkışından ve orgdan başka çalgıların kilisede kullanılmasıyle başladı (Benevoli, Legrenzi, Caldara, Keril, Holzbauer, Biber, Schmelzer ve M.A. Charpentier). Ne var ki bu besteciler kilise için olduğu kadar tiyatro için de eser yazdıklarından orkestraya gittikçe fazla yer ayırmağa; ikili, üçlü, dörtlü şarkılar katmağa başladılar, bunun sonucunda da missa yavaş yavaş bir kilise oratoryosu haline geldi. Böylece napoli okulu ustaları kantat-missa denilebilecek bir model yaratmış oldular. Bu tarzın örnekleri Durante, Fago, Jommelli'ler, Hasse, Porpora ve J. S. Bach'ın eserlerinde görülür. Haydn, Mozart gibi büyük klasik bestecilerle ortaya senfonik missa çıktı ve Beethoven, Hummel, Schubert, Weber, Bruckner ve Dvorjak'a kadar öteki missa şekillerini bastırdı. *Gloria* ve *Credo* bölümlerinin kuruluşunda sonat biçiminin kullanılması günümüze kadar süregelen bir estetik hatadır. Güdücü temaları dengeli bir şekilde kullanarak missanın kuruluşunu yeniliyen ilk besteci Liszt oldu. Senfonik missa'nın diğer büyük ustaları şunlardır: Cherubini, gelmiş geçmiş missaların en büyük örneklerinden biri olan *Missa Solemnis*'in yazarı Beethoven, Schubert, Weber, Liszt, Franck, Gounod, Bruckner ve Dvorjak'tır. Modern missa yazarları arasında da E. Satie, A. Casella, G.F. Ghedini, F. Poulenc, I. Stravinski sayılabilir. (L)

MISSISSIPPI eyalet haritası

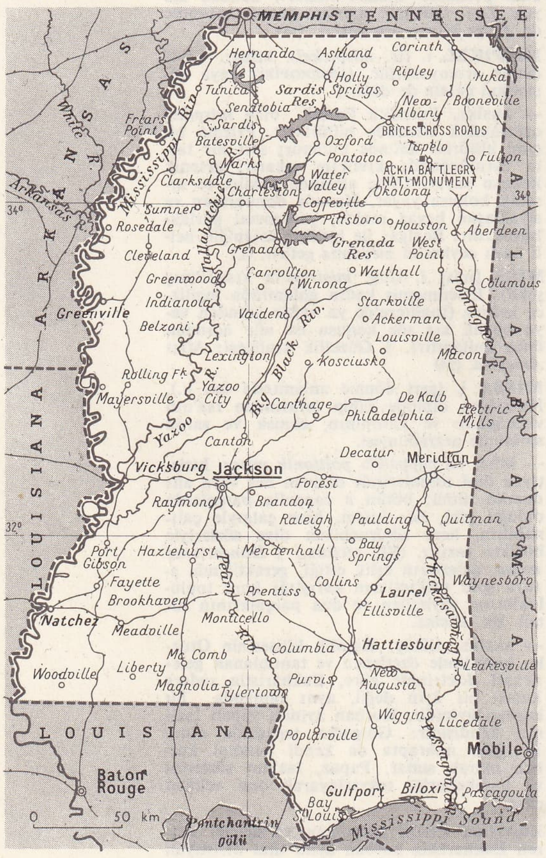

MİSSA (Edmond Jean Louis), fransız bestecisi (Reims 1861 - Paris 1910). Massenet'nin öğrencisiydi. 1881'de Roma Büyük Ödülünü aldı, lirik eserler (*Le Chevalier Timide* [Sıkılgan Şövalye], 1887; *La Belle Sophie* [Güzel Sophie], 1888; *La Doctoresse* [Doktor Hanım], 1890; *L'Hôte* [Konuk], 1893), melodiler v.b. besteledi. (L)

MİSSİ DOMİNİC çoğl. i. («senyörün görevlisi» anlamında lat. kelimeler). Tar. Frank krallarının mahallî yetkilileri denetlemek üzere gönderdikleri görevliler. ‖ *Tekl. Bir* MISSUS DOMINICUS. (L)

MİSSİLİA i. («yollananlar» anlamında lat. k.). Rom. tar. İmparatorun çoğu zaman amfiteatrda halka saçtığı armağanlar. (Bazen dağıtılacak armağanlar, elbiseler, köleler, hattâ gemiler ve mal mülk gibi büyücek olduğu için armağan yerine, armağanın adını belirten küçük levhalar atılırdı. Caligula 38'de, Neron, Agrippina'nın ölümünde, Titus 80'de, Domitianus 93'te v.b. bu tür armağanlar dağıttılar. Bu gelenek, imparatorluk döneminden önce de vardı; şölenlerde ve eğlencelerde bedava piyango düzenleme halini aldı.) [L]

MİSSİNG LİNK i. («eksik halka» anlamında ing. k.). Canlıların sınıflandırılmasında bir cins veya türün ardışık dizisini tamamlayabilmek için eksik olan cins veya tür: Cava insanı (*Pithecanthropus erectus*) evrimci teorinin uzun süre tartışma konusu olan *missing link*'idir. (L)

MİSSİSQUOİ, Kanada'da (Québec) idare bölümü, A.B.D. sınırında; 32 600 nüf. İdare merkezi, *Bedford.* (L)

MİSSİSSİPPİ, Kuzey Amerika'da ırmak, A.B.D.'yi kuzeyden güneye doğru Büyük Göller bölgesinden Meksika körfezine kadar aşar; 3 780 km (Mississippi'nin, başlıca kolu Missouri ile meydana getirdiği bütünün uzunluğu 6 260 km'yi bulur.)

● *Havza.* Çok büyük olan Mississippi havzası A.B.D. topraklarının hemen hemen üçte birini kaplar, batıda Kayalık Dağlar, doğuda Apalaşlar arasındaki ovalarda uzanır. Havzanın çok eski bir dönemde oluştuğu sanılır: Apalaşlar, izlerine ırmağın sağ kıyısında, Ozarks kütlesi topraklarında rastlanan bir kratogenle derinlemesine uzanır. Bu kratogeni, denizler ancak Tebeşir çağında örtmüş, gerek denizin, gerek kara sularının tortullaştırılması büyük orta ovalarda Üçüncü zamanda devam etmiştir. Meksika körfezinde kıyı yakınında yapılan jeofizik ölçmeleri ve sondajlar gömülme eğilimini ortaya koymuştur: delta bölgesinde Üçüncü zaman temelinin 6 000 ve 4 500 m arasında olduğu sanılır. Bu yüzden, bu bölgelerde çok eskiden beri, büyük bir ırmak güneye doğru çekilmiştir.

● *Çığır.* Minnesota'nın kuzeyinde doğan Mississippi, bir buzul gölleri, turba yatakları ve bataklıklar bölgesinden geçer. Ama kısa süre sonra kratogen'in Birinci zaman örtüsü altına sızar ve Saint - Paul'ün aşağı kesiminde vâdisi 50-200 m gömülmüştür. Vâdi, eski buzultaşları yaran çağlayanlara vardıkça daralır, sonra yeniden genişler. Son buzullaşma dönemi etkisindeki bu bölgeden Mississippi, ancak kolu Missouri ile birleştiği yerin yukarısında çıkar; Missouri, ırmağın yukarı çığırından çok daha uzun bir koldur.

Missouri Kuzey Kayalık Dağlar'ın sularını getirerek Mississippi'yi kabartır. 200 m aşağı kesimde kavuşulan Ohio ırmağı Missouri ve Yukarı Mississippi'nin sularından daha çok su getirir.

Bu noktada Mississippi denizden 1 730 km uzaktadır ama yükseltisi ancak 82 m'dir ve eğintisi azdır. Irmak, oradan sonra 1 300 - 1 400 m genişliğindeki deltasına kadar çok geniş bir «büyük yatakta» akar. Şehirlerin kurulduğu tabiî tümseklerden ulaşım yolları geçer; tarım da bu tümseklerde yapılır. Vâdinin nemli alçak kısımları ise korular ve batkalıklarla örtülüdür. Mississippi burada menderesler çizer; birbirini kesen

MİSSİSSİPPİ: iç savaşta ölenler için Vicksburg Millî mezarlığında yapılan «Illinois Memorial» anıtı

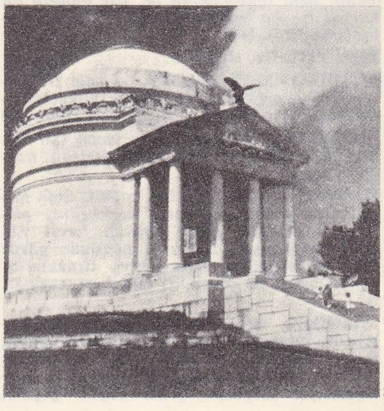

Foto. Encyclopedia Americana

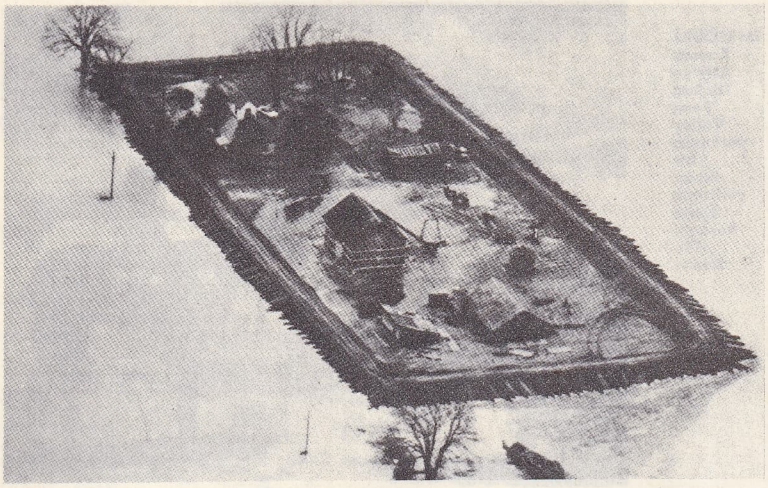

taşan **MISSISSIPPI** nehrinin suları ortasında kalmış bir çiftlik (nisan 1960)

yıllık karides festivalinde Biloxi koyunun görünüşü

bu menderesler göller ve hilâl biçimi ölü kollar meydana getirir. Çığırın bu kısmında alüvyonlar öyle bol ve tümsekler öyle çoktur ki, ırmağa aşağı çığırında onlarca hattâ yüzlerce km parelel akan birçok kol, Mississippi'ye güçlükle kavuşur. Birçok alt kol ve buharlaşma oranının yüksek olması, ırmağı zayıflatır ve enini azaltır (Natchez'de 1 200 m, Baton Rouge'da 900 m, New Orleans'da 750 m). Delta, Baton Rouge'un kuzeyinde, ırmağın Red River ile bileştiği yerin aşağı kesiminde başlar. Mississippi'ye katılan bayou'lar daha çok savak rolü oynar ve özellikle havzaya düşen yağmurları boşaltır. Tümsekler arasında yükselen ırmak, alçak bir ormanlar ve göller bölgesine hâkimdir. Delta, hidrolik çalışmaların açık tuttuğu başlıca üç kanal boyunca güneydoğuya doğru devamlı olarak gelişir. Zaten delta devamlı olarak gömülmektedir: yılda 400 milyon alüvyonun yol açtığı yükselmeyi devamlı bir çökme hareketi karşılar.

● *Rejim.* Mississippi'nin rejimi yer yer değişir.

Yukarı Mississippi'nin rejimi ova-kar rejimidir; ilkbaharda sular kabarır; yazın seviye düşer ama genişlik artar; ilkbaharda ve sonbaharda sular devamlı olarak alçalır. Kayalık Dağlar'dan inen ırmakların sularının ilkbaharda bollaşması ve yılın geri kalan kısmında azalması bu özellikleri daha da artırır.

Orta Mississippi'nin Cairo'nun aşağı kesiminde rejimi daha karmaşıktır: Yukarı Mississippi ve Missouri'nin rejiminin kar rejimi olmasına karşılık, Ohio'nun rejimi okyanus tipindedir; üstelik Apalaşlar'daki sert eğintilerin buharlaşmayı azaltması, toprakların cinsi ve yağış rejimi (kışın azamî yağış; yaz sonunda çok az yağış) sebebiyle Ohio'nun suları çok boldur. Ohio'nun taşmaları özellikle Mississippi ve Missouri'nin sularının kabarmasıyle aynı zamana rastladığı zaman tehlikelidir; o zaman felâket halini alan su baskınlarına yol açabilir: 1927'de Mississippi, Cairo'da, Ohio ile birleştiği yerde birkaç saat içinde 17 m yükselmiştir.

Aşağı Mississippi, nispeten düşük debilerle nitelenir (Amazon'un 150 000 m³/sn'sine karşılık 40 000 m³/sn). Bu kesimde buharlaşmanın toprağa düşen suyun büyük kısmını emmesi, akış azlığını büyük ölçüde artırır. Kıyı topraklarını sulayan tropikal rejim yağmurları, ırmağı denize doğru izleyen tali kollarla akıtılır.

● *Mississippi'nin beşerî rolü.* 1540'ta ispanyol De Soto tarafından bulunan Mississippi ırmağı, Hindistan'a ulaştıracak bir yol gözüyle bakan öncülerin umutlarını boşa çıkardığı için XVII. yy. ortasına kadar terkedildi. Mississippi'nin geniş bir bölgenin (Louisiana) sınırı haline gelmesine Jolie ve Marquette'in sonradan Cavalier de la Salle'in keşif seferleri yardım etti. Irmak kıyısında köle ticaret merkezleri kuruldu ve sağ kıyıdaki kolları üzerinden batının uzak bölgelerine ulaşıldı. XVIII. yy. başında Mississippi tahıl, kereste ve pamuk yüklü gemilerin New Orleans'a kadar indikleri birinci derecede önemli bir ırmak yolu haline geldi. Versailles antlaşmasıyle (1789) A.B.D.'ye bırakılan Mississippi, yerleşilmeyi bekleyen geniş alanların sınırı olmağa devam etti. XIX. yy. ortasında A.B.D.'nin en işlek ulaşım yoluydu; ama Ayrılık savaşından ve doğu ile batıda döşenen demiryollarından zarar gördü; ticaretin büyük kısmı Mississippi'den saptı. Bununla birlikte sonradan güney eyaletlerinin gelişmesi, Panama kanalının açılması ve A.B.D.'nin Latin Amerika devletlerine gösterdiği ilgi sayesinde, ırmak durgunluğundan biraz kurtuldu. 1927'den sonra kanalları derinleştiren birçok hidrolik çalışma eskiden su altında olan yüzeyin üçte ikiye yakınının kazanılmasına imkân verdi. Bugün Mississippi'den birçok mavna katarı geçer. Delta kanallarında düzenlenen geçitler sayesinde New Orleans hâlâ Güney'in, büyük tonajlı gemilerin girmesine elverişli büyük bir deniz limanıdır. (L)

MISSISSIPPI, A.B.D.'nin güneyinde eyalet; 123 584 km²; 2 327 000 nüf. Merkezi, *Jack-*

Natchez'de Mississippi nehri; ön planda, eyaletteki ilk kereste fabrikası

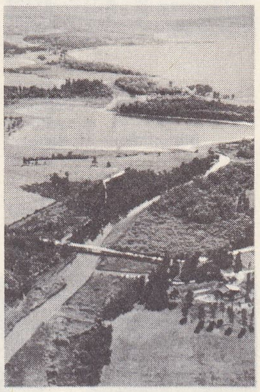

Minnesota kuzeyinde ırmağın kaynakları

çarklı gemi

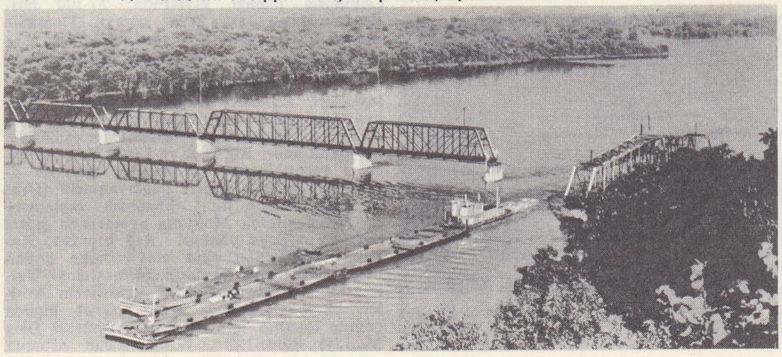

Hannibal'da dubalar

Foto. Year Book; Encyclopedia Britannica; U.S.I.S. (LAROUSSE)

Villa Dei **Misteri** dionizyak sahnenin başlangıcı

son. 300-400 m'lik yükseltideki tepelerle örtülü kuzeydoğu kısmı dışında, eyalet toprakları dümdüz uzanır; Mississippi ırmağının Meksika körfezinin kıyılarını yavaş yavaş dolduran alüvyonları (verimli killer veya ormanlarla kaplı çakıllar), doğrudan doğruya körfeze akan ırmakların veya büyük ırmağın soldan aldığı kolların suladığı bu ovaların toprağını meydana getirir. Özellikle bir tarım ülkesi olan eyalette, pamuk (dokuma sanayiinin kurulmasına yol açmıştır) ve mısır tarımı başta gelir. Güneye doğru ormanlık bir kesim uzanır. Ayrıca körfez kıyılarında şekerkamışı ve pirinç yetiştirilir. Maden kömürü bulunmasına rağmen, maden kaynakları az işletilir. Bununla beraber Mississippi ırmak yolu, metalürji ve kimya sanayiinin kurulmasına imkân vermiştir. Ayrıca eyalet topraklarında petrol ve tabiî gazlar işletilir.

Yakın bir tarihte eyalette birçok yeni işletme kurulmasına yol açan enerji kaynaklarının bolluğu ve az ücretle çalıştırılan zenci işçiler gibi faktörlere rağmen, halkın çok az bir kısmı sanayide istihdam edilir. Nüfusun yarıya yakını zencidir ve Mississippi zencilerin kalabalıklığı bakımından A.B.D.'nin üçüncü eyaletidir.

● *Tarih.* Mississippi bölgesine yerleşen Fransızlar, Natchezleri yendiler; fakat ülkeyi İngilizlere bırakmak zorunda kaldılar (1763). Amerika Bağımsızlık savaşında bölgeyi işgal eden İspanyollar, 1795'te burasını A.B.D.'ye bıraktılar. 1798'de arazi haline getirilen bölge, Alabama'dan ayrılınca eyalet oldu (1817). Ayrılık savaşı sırasında Mississippi, Güney'in tarafını tuttu. Eyalet, kongreye iki senatör ve altı temsilkollar (Platte River, Republican River, Kanci gönderir. Yasama gücü dört yıl için seçilen kırk dokuz üyeli senato ve yüz kırk üyeli meclistedir. (L)

mister (antik) Eleusis alçak kabartması (M.Ö. VI. yy.) Millî müze, Atina

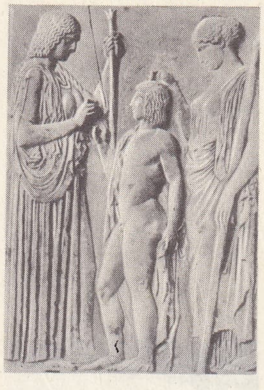

mister (ilâhiy.) «İsa'nın Doğuşu» (XV. yy. minyatürü) Bibliothèque Nationale, Paris

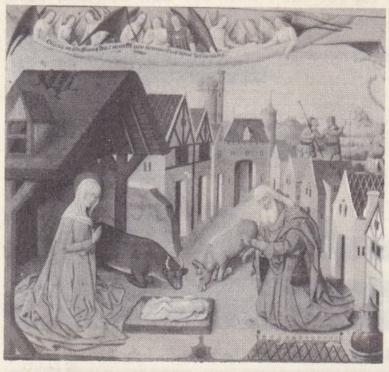

mister (ed.) Paris Notre Dame kilisesi avlusunda temsili (1952)

MISSOURI Kansas City'ye bakan Penn Valley parkında bir Sioux yerlisinin bronz heykeli: «The Scout»

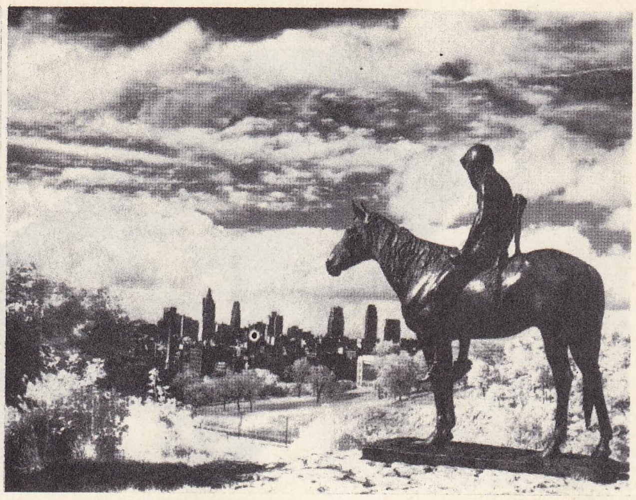

MISSOURI eyalet merkezi Jefferson City; ön planda valilik konağı

MISSOULA, A.B.D.'de (Montana) şehir, Columbia ırmağı kıyısında; 27 100 nüf. Devlet üniversitesi. Besin sanayii. Demirsiz maden filizleri (bakır, kurşun, altın). [L]

MISSOURI, A.B.D.'de ırmak, Mississippi'nin kolu (sağ kıyı); 4 370 km.

Missouri, Kayalık Dağlar'dan doğar; Yellowstone millî parkından çıkan üç selin (Gallatin, Madison, Jefferson) birleşmesiyle meydana gelir, Big Belt ve Little Belt Mountains sarplıklarını bir geçitler dizisiyle aşar; bu kesimde çığırı çağlayanlarla (Great Falls) kesilmiştir. «Missouri yaylaları» da denen yüksek Montana ovalarında çığırı batıdan doğuya yönelir. Sağ kıyıdan, Kayalık Dağlar'dan veya eteklerinden doğan birçok kol alır; bu kolların başlıcası Yellowstone ırmağıdır. Bad lands'larla kesilen bu ovalardan geçerken büyük ölçüde çamur taşıdığı için «Büyük Çamurlu» (Big Muddy) adını alır. Williston'dan itibaren Missouri, kuzeybatı-güneydoğu, daha doğrusu kuzey-güney yönünde akar: gerçekten ırmak, son buzul devrinden kalma buzultaşlardan oluşan *Missouri yamacıyle* karşılaşır ve bu yamacı izler. Sağ kıyıdan aldığı sas River) çok su ve pek çok çamur getirir. Missouri, Mississippi ile Saint Louis'de karşılaşır.

Missouri'nin rejimi, havzasının kuraklığından, eğintilerin dikliğinden, çığırının geçtiği kayaçların malzemesinden ve kollarından etkilenir. Mississippi ile birleştiği yerde debisi düşüktür ve Mississippi'ninkinden üç kat geniş bir havzanın sularını toplamış olduğu halde onunkinden biraz azdır (2 700 m³/saniye). Ancak Kayalık Dağlar'ın ilkbaharda eriyen karlarıyle beslenir ve kurak bir kara iklimi, hattâ bozkır iklimi hüküm süren yüksek yaylalarda buharlaşma çok fazladır; bu yaylaların sularını boşaltan akarsular, yılın büyük kısmında aşağı kesime doğru ağır ağır akar, fakat kış sonunda çok büyük çamur dalgaları sürükler. Bu ırmakların hiç biri sefere elverişli değildir ve akış tarzları toprağa zararlı bir aşınmayı kolaylaştırır; bu yüzden Missouri havzasında, *Missouri Valley Authority*, Tennessee havzasına benzer planlar ve çalışmalar yapmaktadır. Birçok vâdi sulanmaya başlanmıştır: Missouri, Fort Peck'de bir barajla ke-

Foto. LAROUSSE; Encyclopedia Britannica

Kansas City'nin bir görünüşü

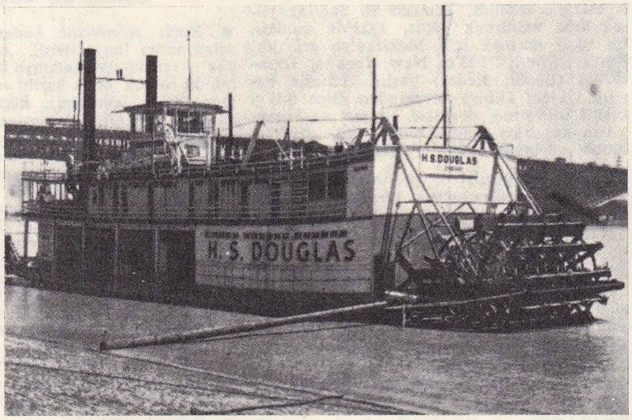

MISSOURI

St. Louis'te, Mississippi nehrinde bir çarklı gemi

silmiş ve bir hidroelektrik santral kurulmuştur. Sefer için yapılan hizmetler ise çok azdır: Missouri buharlı gemilerin girmesine ancak Niobrara ırmağıyle birleştiği yerden itibaren elverişlidir. (L)

MISSOURİ, A.B.D.'nin ortasında eyalet; 180 456 km²; 4 319 000 nüf. Merkezi *Jefferson City*.

Missouri eyaleti, *Missouri* ırmağı kollarının derin bir şekilde yardığı bir yaylada uzanır. Bu yayla Ozarks kütlesinin bir parçası olan ve örtüsü yapısal platformlarla kesilen yükselme geçirmiş bir tümseğe tekabül eder. Nispeten dar olan Mississippi vâdisi, eyaletin doğu sınırıdır. Başlıca gelir kaynağı tarımdır; mısır ve buğday tarımının yanı sıra büyük baş hayvancılık da (özellikle süt ve tereyağı üreten) yapılır; güneydoğuda ise tropikal bitkiler ve pamuk tarımı yapılan bölge başlar. Sanayi, güneybatıda kurşun üretimi ve dökümhaneler, Mississippi boyunca ve özellikle Saint Louis'de çeşitli sanayi ve besin sanayiiyle temsil edilir. Kuzeybatıdaki maden kömürü havzasının üretimi artmaktadır.

● *Tarih*. P. Marquette'in keşfettiği (1673) ve fransız kolonların yerleştiği bölge, İspanya'ya verildi (1762), Fransa tarafından geri alındı ama kısa süre sonra A.B.D.'ye bırakıldı (1803). Arazi haline getirilen (1805) ve Missouri adı verilen (1812) bölgenin eyalet haline getirilmesi, kölelik aleyhtarı Kuzey'in mahalefeti sebebiyle gecikti. Missouri uzlaşması sayesinde köleliğin yürürlükte olduğu eyalet olarak kabul edildi (1812); buna karşılık 36°30' enlemi kuzeyinde kurulacak bütün eyaletlerde köleliğin yasaklanması kararlaştırıldı. Ayrılık savaşı, Missouri'nin ikiye bölünmesine yol açtı: mahallî hükûmet birliğe sadık kaldı; fakat bir de kölelik taraftarı ayrılıkçı bir hükûmet kuruldu. Missouri kongreye iki senatör ve on bir temsilci gönderir. Yasama meclisi dört yıl için seçilen, yarısı her iki yılda bir değiştirilen otuz dört senatör ve iki yıl için seçilen yüz elli dört temsilciden meydana gelir. (L)

MİSSOURİ yaylası, A.B.D.'de Büyük ovaların bir kısmını ifade eden terim; Kayalık Dağlar'ın doğusunda kat kat yükselen Missouri yaylası, Missouri ile Yellowstone ırmaklarının aşındırmasıyle derin bir şekilde kazılmıştır ve Kayalık Dağlar'ın öncüsü olan küçük kütleler (Black Hills, Little Rocky Mountains) taşır. Bölge doğuda *Missouri yamacı* ile sınırdır; bu yamaç, Missouri'nin doğusunda uzanan ve Kanada'da devam eden sert tabakanın meydana getidiği bir şevdir. (L)

MİSTASSİNİ gölü, Kanada'da göl, Nouvelle Québec'te (Québec ili) Ruper'in (James köluna dökülür) yayılmasıyle oluşur. (L)

MİSTASSİNİ ırmağı, Kanada'da ırmak, Saint-John gölü ve Sagunay (Québec) aracılığıyle Saint Laurent'a karışır. (L)

MİSTEK, Çekoslovakya'da (Kuzey-Moravya bölgesi) şehir, Ostravice'nin sol kıyısında. Dokuma ve makine sanayii. Mistek, komşu Frydek şehriyle birlikte tek bir şehir ve sanayi bölgesi meydana getirir (26 600 nüf.). [L]

MİSTELBACH, Avusturya'da (Aşağı Avusturya) şehir, Morava ırmağının kolu olan Zaya ırmağının kıyısında, bağların ortasında; 5 600 nüf. Müstahkem kilise; gotik üslûbunda hal binaları. Şehir, tarihöncesinden kalma sur kalıntılarıyle çevrilidir. (L)

MİSTER i. (fr. *mystère*'den). Tiyat. Ortaçağ ve Rönesans dinî tiyatro edebiyatında, hıristiyan dininin sırlarından birini konu alarak işleyen dram. (M)

MİSTER i. (ing. *master*'in değişik biçimi). Türkçe bay kelimesi gibi «sir» veya «lord» unvanını kullanma hakkı olmayan erkeklerin soyadları önünde kullanılan ingilizce kelime (Her zaman kısaltılmış şekliyle [*Mr*] kullanılır. — *Master* şekli çocukların soyadları önünde kulanılır.) [M]

MİSTERBİANCO, İtalya'da komün, Sicilya'da (Catania ili), Catania yakınında, Etna'nın eteğinde; 15 600 nüf. Bağlar ve zeytinlikler. (L)

Misteri (VILLA DEİ), Pompeii'nin kuzeybatı çıkış yönünde eğimli bir toprak üzerinde kurulu villa. M.Ö. II. yy.ın ilk yarısıyle 79 arasında birçok defa değişikliğe uğradı. Çiftlik hayatıyle (şaraphane, sıkma yeri) her türlü hizmetçi bölümlerini lüks bir köşkte birleştiren şehirdışı villaların bir örneğidir. Villanın planı, patrici sınıfının, oturduğu şehir kontlarının geleneksel planına benzer; ama bu plan helenistik üslûbun etkisiyle büyümüş ve bahçelere taşmağa başlamıştır. Villanın süslemeleri de ünlüdür: *tablinum*'daki minyatür üslûbundaki süslemeler, *oecus*'daki âbidevî süslemeler ve özellikle, büyük salondaki tabiî büyüklükte insan ve tanrı figürlerinin yer aldığı «ikinci pompeii üslûbu» denen resimler. (L)

Mister Pickwick'in Maceraları (*The Posthumous Papers of the Pickwick Club*), Ch. Dickens'in romanı (1837). M. Pickwick'in çevresinde sivri akıllılar toplanmıştır. Dickens, pikaro tipi romanları andıran eserde birçok kişinin serüvenini anlatır; hepsi bir mizah havası içinde işlenmiştir. Başlıca kişiler Pickwick ve uşağı Sam Weller'dır. İki kahramanın karşıt görüşlerinin ortaya konuşu, eserin büyük başarıya ulaşmasını sağladı. (L)

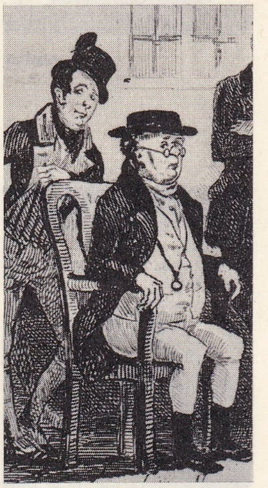

«Mister Pickwick'in Maceraları» Pickwick ve uşağı Sam Waller Phiz'in gravürü

MİSTİ, And dağlarının Peru'nun batısındaki kısmında yanardağ; 5 842 m. Karlı konisi, Puna'nın yüksek düzlüklerine ve Arequipa vahasını sulayan ırmakların çıktığı bazaltlı yaylalara hâkimdir. (L)

MİSTİA. Esk. coğ. Anadolu'da Pisidia bölgesinde şehir. Mistia şehrinden bir piskoposluk merkezi olarak da söz edilir ve Lykaonia bölgesinde yer aldığı ileri sürülür. Şehrin bugün, Beyşehir gölünün güney ucundaki Fasıllar'da yer aldığı ve burada bir hitit ve bir greko-romen yerleşme yeri olduğu tespit edildi. (M)

MİSTİK sıf. (lat. *mysticus;* yun. *mystikos*, sırla ilgili'den fr. *mystique*). Gizli bir belirlenime sahip olan; böylece mecazî, alegorik bir anlam taşıyan. ‖ Mistisizm ile ilgili. ‖ Mistisizmi, derin hayranlığı, çoşkuyu yansıtan.

◆ i. İlâhiyatla veya mistik hayatla uğraşan kimse. (*Eşanl.* GİZEMCİ.) ‖ Dünyadan el etek

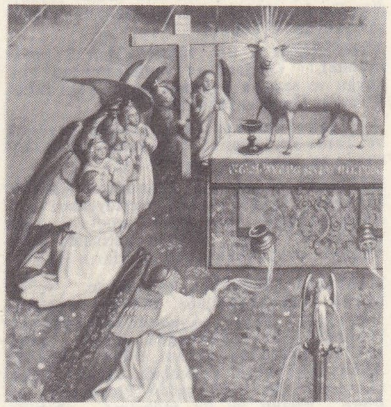

«Mistik Kuzu» bütün ve detay

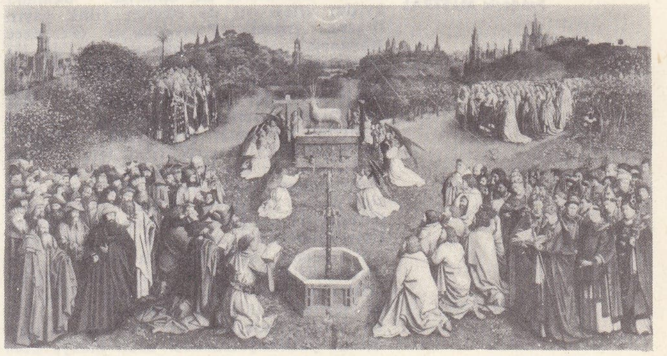

Foto. Encyclopedia Americana; LAROUSSE

mistika

MİSTİNGUETT

Frédéric MİSTRAL

çekerek kendini Tanrı'ya adayan kimse. || Bütün olayları gizli, tanrısal güçlerin yönettiğine inanan, evreni bu inanca dayanan bir görüşle açıklayan kimse. Bk. MUTASAVVIF. (LM)

MİSTİKA veya **MİSTİKO** i. (isp. *mistico*). *Denizc.* Teknesi ve arması uskuna tarzında yapılan, fakat uskunadan küçük olan üç direkli lumbarsız yelkenli. (Özellikle İspanya kıyılarında kullanılan mistikalar, 80 t'a kadar yük taşıyan yelkenli kabotaj gemileriydi. Fransa'da kullanılan türünde grandi direği çubuksuz yelpazeydi, seren yelkenleri açılırdı. Direğin de sadece artene yelkeni, kıç direğinde arteneli yelken ve bazen bir gabya yelkeni bulunurdu.) || *Şebek mistiko,* puruva ve grandi direğine seren yelkenleri açılan mistika. (LM)

Mistik kuzu, flaman resim okulunun ilk şaheseri. Çok kanatlı bir tablodur (Gand'da Saint-Bavon katedrali). Hubert Van Eyck'e ısmarlanan bu eser, 1432'de kardeşi Jan tarafından bitirildi. Mihrap arkalığı açılınca, üst üste iki bölüm görünür. *Kuzuya Tapınma* panosu aşağı kısmın ortasındadır; yan panolarda soldan sağa, *Doğruluktan Ayrılmaz Hâkimler* (1934'te bu pano çalınmış, yerine kopyası konmuştur), *İsa'nın Şövalyeleri, Keşişler* ve *Hacılar* sıralanır. Üst bölgede, *Meryem* ile *Vaftizci Aziz Yahya* arasında *Tanrı;* her iki yandan da, *Âdem* ile *Havva* ve iki grup halinde *Şarkıcı Melekler* yer alır. Mihrap arkalığı kapandığı zaman *Tebşir* ile bağışçıların portreleri görülür. (L)

MİSTİKO i. Bk. MİSTİKA.

MİSTİNGUETT (Jeanne BOURGEOİS, — denir), fransız kadın müzikholcüsü, tiyatro ve sinema yıldızı (Enghien-les-Bains 1875-Bougival 1956). Büyük revülerin öncüsüdür; Moulin-Rouge Folies-Bergère ve Casino de Paris'de ün kazandı. En büyük müzikhol sanatçılarıyle, bu arada Maurice Chevalier ile oynadı. Bir süre revülere ara vererek tiyatroya geçti (*L'Anne de Buridan* [Buridan'ın Eşeği], 1909; *Tais-Toi mon Coeur* [Sus Kalbim], 1910; *Les Midinettes* [Terzi Kızlar]; *La Vie Parisienne* [Paris Hayatı], 1911 ve *Madame Sans-Gêne* [Pervasız Kadın]). Birçok filim çevirdi: *Fleur de Pavé* (Kaldırım Çiçeği) [1910]; *Les Misérables* (Sefiller) [1913]; *Mistinguett Détective* (Mistinguett Hafiye) [1917]; *La Glu* (Ökse) [1926]; *Rigolboche* (1936) v.b. Ayrıca çok tutulan şarkılar da söyledi. (L)

MİSTİSİZM i. (lat. *mysticus*'dan fr. *mysticisme*). Gözlem ve muhakemeden çok duygu ve sezgiye dayanan öğreti veya felsefî inanç. *Eşanl.* GİZEMCİLİK.

— *İlâhiy.* Tanrı'yı sezgi yoluyle kavrama ve Tanrı ile birleşme. (Vecd hali bu birleşmenin en yüksek derecesidir.) [L]

MİSTRAL i. (fr. k.). Fransa'nın Akdeniz kıyısında Toulon ve Sète meridyenleri arasında kuzeyden esen soğuk, anaforlu, kuru ve şiddetli rüzgâr. (Sète'in batısında aynı rüzgâra «tramontane» adı verilir.) [L]

MİSTRAL (Frédéric), oc diliyle yazan fransız yazarı (Maillane, Bouches-du-Rhône 1830-ay.y. 1914). Avignon kolejindeyken Provence dili ve geleneğine merak sardı. 1851'de hukuktan mezun oldu. 1859'da *Mireio* adlı şiirini yayımladı. 1854'te, Fontségugne'de bir araya gelen Provence'lı şairlere katıldı ve ilk félibrige* okulunu kurdu; ertesi yıl da okulun yıllık yayın organı *Armana Provençau*'yu (Provence Almanağı) çıkarmağa başladı. 1867'de bir kahramanlık destanı olan *Calendau*'yu, ertesi yıl da *Coupo Santo*'yu yazdı; bu son eserinde, bütün provence şairleriyle, 1868 devriminde İspanya'dan kovulan katalan şairlerini birleşmeğe çağırıyordu. Mistral, bu birliği daha da genişletmek için 1870'ten sonra yeni bir hamle yaparak *Hymne à la Race Latine* (Latin Irkına Övgü) adlı eserini yazdı. 21 Mayıs 1876'da Avignon'da félibrige'in tüzüğünü hazırladı ve okulun *Capoulie*'si (üstat) oldu. *Les Iles d'Or* (Altın Adalar) [1875] adlı en başarılı şiir derlemesiyle, oc dilinin zengin bir sözlüğü olan *Lou Tresor dou Felibrige*'i (Félibrige'in Hazinesi) [1878] bu dönemde yazdı. Daha sonraki eserleri: bir ortaçağ efsanesi üstüne yazılmış manzum uzun hikâye olan *Nerto* (1884); *La Reino Jano* (Kraliçe Jano) [1890] dramı: Rhône nehrindeki tekneleri anlatan *Lou Pouèmo dou Rose* (1897). XIX. yy. sonunda Mistral kendisine acı veren birtakım güçlüklerle karşılaştı: arkadaşlarından bazıları, Ch. Maurras'nın ardında siyasî eyleme atıldılar. Mistral, Provence'taki yenileşmeler bakımından daha elverişli olan sağ çevrelere sempati duymakla beraber, oc dilini geliştirme akımına siyasî bir yön vermekten kaçındı; *Les Oulivadou* (Zeytinlikler) [1912] adlı son şiir derlemesi bunu açıkça gösterir. 1889'da, içinde Provence folklorunun her çeşidinin toplandığı «Muséon Arlaten»i (Arles Müzeleri) kurdu. Ayrıca, 1906'da yayımlanan *Mémoires*'ı (Hatıralar) ile Nobel edebiyat ödülünü Echegaray ile bölüştü. (L)

MİSTRAL (Lucila GODOY Y ALCAYAGA, **Gabriela** — denir), şilili kadın şair (Elqui, Vicuna, Coquimbo ili 1889 - Hempstead, New York yakınları 1957). Köy öğretmeniydi; tabiatla başbaşa ve çocuklar arasında yaşadı. Eserlerinde mistik güzellik, ses uyumu ve kafiye kaygısı ağır basar. *Sonetos de la Muerte* (Ölüm Soneleri) [1917] adlı eseriyle tanındı. Temuco ve Santiago liselerinde müdirelik yaptı. 1921'de modern bir okul kurmak için Meksika'ya çağrıldı. Bütün şiirleri, 1923'te New York'ta, *Desolacion* (Büyük Keder) başlığı altında basıldı. İkinci Dünya savaşından önce Şili'yi çeşitli ülkelerde, özellikle Fransa ve İspanya'da konsolos olarak temsil etti. 1945'te Nobel edebiyat ödülünü kazandı. (L)

MİSTRESS [misis] i. (fr. *maître,* efendi'nin dişili *maîtresse*'ten türemiş ing. k.). «Lady» unvanını kullanma hakkı olmayan kadınların aile adı önünde kullanılır. (M)

MİSTRETTA, İtalya'da komün, Sicilya'da (Messina ili), Nebrodi dağlarında; 10 900 nüf. Güzel manzaralı bir kaya üzerinde kurulan Mistretta, Eskiçağdaki *Amestratus* şehridir. (L)

MİSTURA i. (lat. *mixtura*'dan ital. k.). Müz. Notaların armoniklerini veren org boru takımlarına verilen ad: *Misturası iyi bir org.* (L)

MİSUMENA i. Erkeği ile dişisi arasında görünüş, boy ve yaşayış bakımından büyük farklar bulunan örümcek. (*Thomisidae* familyasından.)

— ANSİKL. *Misumena*'nın erkeği dişisinden daha küçük ve değişik renktedir. Misumena'nın örnek türü, Batı Avrupa'da yaygın olan *Misumena vatia*'dır; çok güzel açık sarı renkteki bu örümceğin erkeği gezgindir; dişisi gezmez, çiçeklerin ve yaprakların üzerinde hareketsiz durur, yumurta topağını bir iki iplikle kıvırdığı bir yaprağın içine bırakır. (L)

MİSURATA, Libya'da kasaba, Trablus'ta, Trablusgarp şehrinin doğusunda; 5 000 nüf. Ticaret ve el sanatları (halı) merkezi. (L)

MİSVAK i. (ar. *sevk*'ten *misvāk*). *Esk.* Diş temizliğinde kullanılmak için ucu dövülüp fırça haline getirilen bir cins ağaç dalı. (Misvakla dişleri fırçalamak Müslümanlıkta sünnettir.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Dişlerin temizlenmesi için kullanılan *misvak*'ın Müslümanlıkta ayrı bir önemi vardır. İslâm dinine göre, insanın günde en az bir defa dişlerini misvakla temizlemesi gerekir. Cami, mescit gibi genel yerlerde, aile toplantılarında, birden fazla kimsenin bulunduğu, çalışmak zorunda olduğu yerlerde işi olanların ağızlarını, dişlerini temiz tutması, misvakla yıkaması gereklidir. Ağzı kokan, bu yüzden başkalarını rahatsız edecek durumda olan kimselerin misvak kullanmaları din gereğidir. Hz. Muhammed, ağzın başkalarını rahatsız edecek biçimde kokmaması için misvak kullanmalarının gerekli olduğunu değişik vesilelerle söyledi. İslâm dinine göre misvak kullandığı halde ağzının kokusu gitmeyen bir kimse, sürekli olarak rahatsızlık duyarsa eşinden ayrılabilir. Misvak kullanmanın gereğini bildirmek için söylendiği ileri sürülen bazı hadislere göre, misvak dişlerin, diş etlerinin, ağzın sağlığını korur, insan nefesine hoşa giden bir nitelik verir. Hz. Muhammed'in buyruklarını değişmez birer ilke olarak benimseyen şeriatçılara göre, misvak her türlü diş macunundan yararlı ve din kurallarına uygundur. Bu yüzden, birçok din adamı yalnız misvak kullanır. Eskiden saraylarda, konaklarda herkesin misvak kullanması bir gelenekti. Yeni evleneceklerin veya görücü karşısına çıkan kızların ağızlarını misvakla yıkamalarına çok önem verilirdi. Bayramlarda büyüklerin ellerini öpmeğe gidenlerin misvak kullanmalarına ayrı bir ilgi gösterilirdi. (M)

MİSYON i. (fr. *mission*). Bir kimseye, bir şey yapmak üzere verilen özel görev, yetki: *Hülâsa, her milletin yeryüzünde icra edeceği tarihî ve medenî bir misyonu vardır* (Ziya Gökalp). || Bir hükûmetin bir kimseye verdiği geçici ve belirli görev. || Dinî, diplomatik, bilimsel v.b. bir görev yüklenmiş kimselerin tümü.

— Siyaset. *Diplomatik misyon.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Din. *Misyon*'lar görevlerini iki yoldan yürütür: 1. dış misyonlar; 2. iç misyonlar.

Katolik dış misyonları

● *Haçlı seferlerine kadar misyonlar.* İlk misyonerler havarîlerdi. Aziz Paulus Küçük Asya'da, Makedonya'da ve Yunanistan'da birçok kilise kurdu ve teşkilâtlandırdı. Havarîlerin çömezleri, bütün roma dünyasına yayıldılar. Constantinus'un hıristiyanlığı kabul etmesi, misyonlara yeni bir hız verdi; bunlar kısa zamanda İran ve Arabistan içlerine kadar yayıldılar. Barbarlar akını bunlara yeni bir alan kazandırdı. VI. yy.da Aziz Augustinus Anglosaksonlara vaizlar verdi; Aziz Bonifacius VIII. yy.da Ren kıyıları boyunca Hıristiyanlığı yaydı; Charlemagne'ın zaferleri de Saksonları Hıristiyanlığı kabule zorladı; IX. yüzyılda germen kavimleri hıristiyan oldu. Aynı yüzyılda hıristiyanlık İsveç ve Bohemya'ya, X. yüzyılda da Danimarka'ya girdi. Rusya, Prusya ve Macaristan misyonları da bu çağa rastlar: bunlar germenleri sömürgeleştirme ve hıristiyanlaştırma amacını güden teşebbüslerdi.

● *Dilenci tarikatları ve misyonlar.* Askerî alanda Haçlı seferleri islâm dininin yayılmasını durdurduysa da, müslümanları hıristiyanlaştıramadı. İncil'i müslümanlar arasında dostça yayma düşüncesinin Assisi'li Aziz Francesco'dan geldiği sanılır. Misyonerlik düşüncesini ilk benimseyenler Fransiskenler ve Dominikenlerdir. Bazıları Moğolistan içlerine kadar girdiler.

● *Himaye sistemi.* Yeni dünyaların keşfi, misyonlar için yeni bir hamle fırsatı doğurdu. İspanyollarla Portekizliler sömürgeleştirme ve hıristiyanlaştırma siyasetini birlikte yürüttüler: 1593-1608 arasında, papalıktan alınan bir dizi yetki belgesi, Portekiz ve İspanya krallarına, keşfedilmiş veya keşfedilecek ülkelere gidecek misyonerleri hazırlama, seçme, gönderme ve bakma yükümlülüğünü veriyor, bu ülkelerin mülkiyetini onlara bırakıyordu. Bu ülkelerde kralların kârlar üzerinden himaye payları olacaktı. Bu, misyonları Portekiz ve İspanya'nın tekeline vermek demekti. Krallar gerçekten de bu ödevleri yerine getirdiler (Latin Amerika'nın hıristiyanlaştırılması; Goa misyonları; Çin, Japonya ve Hindistan'daki cizvit misyonları; Filipinler misyonu). Cizvit tarikatının doğuşu, himaye şartlarını bir değişikliğe uğratmadan, misyonerler için yeni bir destek oldu.

● *Propaganda misyonları.* Papalık, 1662'de Vatikan'da Propaganda kongregasyonu (Misyon bakanlığı) kurunca durum değişti. Portekizlilerin yenilgisinden ve İspanya'nın gerilemesinden sonra, himaye sisteminin misyoner sağlamaktaki maddî güçsüzlüğünü gidermek, misyonları yeniden düzenlemek ve tezelden her ülkede yerli hıristiyan din adamlarını yetiştirmek gerekti. Propaganda hizmetleri için Paris'te Dış Misyonlar Papaz okulu kuruldu; masrafları doğrudan doğruya Papalık Propaganda dairesi tarafından karşılanan din adamları, Uzakdoğu için bir misyoner teşkilâtı kurdular ve Kanada misyonlarını yönettiler. Birçok çatışma ve uzlaşmadan sonra, propaganda misyonları, himaye misyonlarını ikinci pla-

Foto. X, Pirou (LAROUSSE)

na itti. Fransız devrimi misyon hareketine son verdi.

● *XIX. yy. misyonları.* 1830'dan sonra ve Gregorius XVI'nın teşebbüsüyle yeniden başlayan, Fransızların çoğunlukta olduğu misyonerlik hareketi, Avrupa'nın yeryüzünü etkisi altına almağa çalışmasıyle birlikte, bütün dünyada gelişti.

● *Birinci Dünya savaşından bu yana misyonlar.* 1917'den sonra, Benedictus XV, Vatikan'ın misyon çalışmalarını Propaganda kongregasyonunun yetkisi altında topladı. Aynı papa ve Pius XI misyonerliğin kurallarını tanımladılar. Misyonerliğin amacı, yeryüzünde güçlü bir hıristiyanlık camiası kurmaktı. Almanya'da, Belçika'da, Fransa'da misyon çalışmaları için enstitüler kuruldu. Buralarda daha çağdaş bilgilerle misyonerler yetişti. 1951'de yayımlanan *Evangelii Praecones* adlı papalık genelgesi 1926 ve 1950 yılları için resmî rakamlara dayanan bilgiler vermektedir. Bunlara göre 1926'da 400 ve 1950'de de 600 misyoner bölgesi vardı. 1926'da bütün misyon şefleri avrupalı olduğu halde 1950'de 88 misyon kendi yerli şefleri tarafından yönetilmiştir. 1949'da Çin devriminin getirdiği sosyal yapı değişikliği ve Avrupa sömürgelerinin bağımsızlıklarına kavuşması, bugünkü misyoner kadrosu üstüne kesin rakamların verilmesine engel olmaktadır.

Protestan dış misyonları

Protestanlık, daha ilk günlerden itibaren misyon meselesi üstünde önemle durdu ve Avrupa'da durumunu sağlamlaştırır sağlamlaştırmaz bu yolda harekete geçti ve ancak XIX. yy.da büyük gelişmeler elde etti. Bugün pagan toplumlara misyoner yollayan ve bunların geçimini sağlayan birçok dernek vardır. Bunların en önemlileri şunlardır: İngiltere'de 1701'de Londra'da kurulan *İncil'i Yayma derneği, Vaftizci Misyonlar derneği* (Londra, 1792); Amerika Birleşik devletlerinde 1810'da Boston'da kurulmuş olan *Amerikan Misyon Dostları konseyi, Vaftizci Misyoner birliği* (Boston, 1814), *Presbiteryen Kilisesi Dış misyonları* (New York, 1837); Almanya'da *Moravyalı Kardeşler misyonları* (1732), *Paganlar Arasında İncili yayma Misyonları derneği* (Berlin, 1823); Fransa'da, 1824'te Paris'te kurulan *İncil Misyonları derneği;* İsviçre'nin Basel şehrinde 1815'ten beri aynı isimde bir dernek vardır.

— Siyaset. *Diplomatik misyon*'da şu kişiler bulunur: 1. bir misyon şefi (çeşitli sınıflardan bir elçi veya maslahatgüzar); 2. misyon şefinin emri altında görev yapan, diplomat niteliğine sahip dışişleri meslek memurları (diplomatik personel); 3. idarî ve teknik porsenel; 4. müstahdemler. (LM)

MİSYONER i. (fr. *missionnaire*). **İç** veya dış misyonlarda görev alan rahip, papaz, din adamı. ‖ *Teşm. yol.* Bir düşünceye, bir ülküye kendini adayan ve bunu yaymağa çalışan kimse. (L)

MİSYONERLİK i. (*misyoner*'den *misyonerlik*). Misyonerin yaptığı iş, misyoner olma hali. ‖ Genel anlamda, başka dinden olanları kendi dinine kazandırmak için kurulan dernek. ‖ Özel anlamda, hıristiyan olmayan ülkelerde Hıristiyanlığı yayma amacını güden kurum. (LM)

—MİŞ, —MIŞ, —MUŞ, —MÜŞ ek. 1. Anlatılan geçmiş zaman eki; başkasından duyulan veya farkına varılmadan yapılan yahut sonradan farkına varılan bir iş anlatılırken kullanılır: *gel-miş, bak-mış, don-muş, büzül-müş.* v.d. (Bk. GEÇMİŞ *zaman*). 2. Geçmiş zaman partisip eki; geçici ve kalıcı isimler yapar; *öl-müş* (hayvan), *yan-mış* (çocuk); *dol-muş geç-miş* v.d. (M)

MİŞ i. (fars. *mîş*). *Esk.* Koyun. (M)

MİŞAR i. (ar. *ʿaşere*, on'dan *miʿşār*). Mat. *Esk.* Onda bir. (M)

MİŞAYKOV (Dimitır İvanov), bulgar iktisatçısı, istatistikçisi ve devlet adamı (Pazarcık 1883 - Sofya 1945). Bulgar Bilimler akademisi muhabir üyesi oldu (1922). Sofya üniversitesinde istatistik profesörü, millî eğitim bakanı oldu (1936). En önemli eseri *Osnovni Naçala na Politiçeskata İkonomiya*'dır (Siyasal İktisadın Esasları) [1933]. (M)

MİŞE i. (fars. *bîşe*'den *mîşe*). *Esk.* Meşe, sert ve dayanıklı olan kuru parlak renkte bir cins ağaç.

◆ **Mişezar** bİş. i. *Esk.* Meşelerle kaplı yer, meşelik. (M)

MİŞERLER, Orta ve Doğu Rusya'da yaşayan türk topluluğunun bir boyu. Mişerler Kazan eyaleti dışında, Tambov, Ryazan, Penza, Kuybışev, Saratov, Ulyanovsk, Voronej, Gorkiy (Nijriy-Novgorod) Orenburg illerinde ve Başkırdistan'da dağınık olarak yaşarlar. Sayıları 300 000'in üstündedir. Dillerinin özelliği kelime başında *c* yerine *y; ḳ, ġ* yerine *k, g* kullanmalarıdır. (M)

MİŞİÇ (Jivoin), yugoslav krezi (Struganik, Valjevo yakınları 1855-Belgrad 1921). 1914'te Avusturyalıları yendi. Putnik'in yerine, sırp kuvvetleri kumandanı oldu, bu kuvvetleri 1916'da Korfu'da yeniden teşkilâtlandırdı. 1918'de Makedonya müttefik hücum teşkilâtına bağlı olarak almanlara karşı çarpışan sırp birliklerini yönetti. (L)

MİŞİMA (Kimitake Hihoka, **Yukio** — denir), japon yazarı (doğ. 1925). Geniş ölçüde savaşın etkisinde kalarak, yokluk ve yıkımdan kurtulmanın yolunu sanatta aradı. Eserlerinde buddha felsefesinin ilkelerini tenkit etti. Başlıca romanları: *Hanazkari No Mori* (Çiçekler Ormanı) [1944], *Kinkakuci* (Altın Köşk); *Ai no Kavaki* (Şölenden Sonra); *Şiozai* (Fırtına) [1954], Oyunları: *Marquis de Sade* v.d. (L)

MİŞKAT i. (ar. *mişkāt*). *Esk.* İçinde kandil, lamba, mum yakılmak için duvarda yapılan oyuk. (M)

MİŞMETAL i. (fr. *mischmetal*). Metalürji. Temel madesi seryum olan ve bileşimine lantan ile diğer nadir toprak madenleri bulunan alaşım, cevherlerinden kimyasal işlemeyle elde edilir ve bazen dökme demirlerin, çeliğin ve hafif alaşımların işlenmesinde katkı maddesi olarak kullanılır. (L)

MİŞMİŞ veya **MIŞMIŞ** i. (ar. *mişmiş*). Bot. *Halk dili.* Kayısı veya zerdali. (M)

Mişna (ibranîce *midraş*, yeni öğreti), yahudi ilkçağına ait hukuk metinleri derlemesi. Talmud'un bir bölümünü meydana getiren Mişna, yahudilerin sürgünden dönüşünden hemen sonra, Kutsal Kitap'ın buyruklarını devrin gereklerine uydurmak zorunluğundan doğdu. Yahudiler sürgün sırasında babil kanunlarını görüp beğenmişlerdi. Ayrıca, çoktanrıcılığın sürekli tehdidi karşısında gelenekleri savunma kaygısı, ağızdan aktarılan yeni bir kanunun yapılmasını kaçınılmaz kıldı. Kutsal Kitap'a bir ekleme yapılamayacağı için, Sanhedrin'in kararlarına dayanak olabilecek esaslar (sanki yeni kanun bu kitapta zımnen yer alıyormuş gibi) Kutsal Kitap'ın cümleleri arasında aranıyordu. Ağızdan aktarılan bu yeni kanun, M. Ö. I. yy.dan itibaren derlenmeğe başlandı (Hillel). Bu çalışmayı 126 yılına doğru Rabbi Akiba sürdürdü. Rabbi Akiba da eldeki metinlerden tenkitli bir seçme yaparak, Mişna'nın kesin ve son metnini ortaya koydu. Mişna'da altı bölüm vardır: tarım (*Zeraim*), şenlikler (*Moed*), kadınlar ve birleşmeler (*Naşim*), medenî hukuk ve ceza hukuku (*Nezikin*), din hukuku (*Kodaşim*) ve arınmalar (*Tohoroth*). Metin, bir tartışma dizisi biçimindedir. Bu tartışmalarda her haham kendi düşüncesini söyler ve hiç bir karara varılmaz.

Mişna, Gemara adıyle anılan önemli iki yoruma yol açmıştır. Bunlar, Kudüs Talmud'u ile Babil Talmud'larının içinde, Mişna ile birleştirilmiştir.

Mişna İbranîcesi, Filistin yahudilerinin yunan hâkimiyetinden beri kullandıkları günlük konuşma dilini yansıtır. Bu hâkimiyetin etkisi, o dönemden kalan Kutsal Kitap ile ilgili eserlerde de görülmektedir. Bu dil, Bar-Kokheba'nın M. S. 135'teki yenilgisinden sonra, yerli dil olmaktan çıktı. Bundan sonra yavaş yavaş yalnız din ve bilim dili ve nihayet ortaçağ ibranîcesinin malı oldu. Mişna ibranîcesi, kutsal kitap ibranîcesinden şu noktalarda ayrılır: mişna ibranîcesinde, Aramca ile Yunanca ve Latinceden alınmış kelimeler çoktur. Ayrıca mişna ibranîcesinde, Eski Ahit'te geçen bazı kelimeler Kutsal Kitap'ta o zamana kadar yer almayan, yeni veya değişik anlamlarda kullanılmıştır. Buna karşılık da, mişna ibranîcesinde, Kutsal Kitap'ta geçen kelimelerden hareketle, çekim eklerinden yararlanılarak yeni kelimeler yapılmıştır. Meselâ eril kelimeleri çoğul yapmak için, sonlarına *in* eklenmiştir. Böylece Kutsal Kitap'ın metnine yeni bir anlam verilmiştir. Fiiller de kutsal kitap ibranîcesinden, bazı biçim değişiklikleri bakımından ayrılık gösterir. Meselâ, Mişna ibranîcesinde, geçişsiz fiillerin pek çoğunun sonundaki *kal* düşmektedir. (L)

MİŞRAK i. (ar. *şarḳ*'tan *mişrāḳ*). *Esk.* Daima güneş gören yer. (M)

MİŞRAT i. (ar. *şarṭ*'tan *mişraṭ* veya *mişrāṭ*). *Esk.* Neşter. ‖ Keskin bıçak. (M)

MİŞVAR i. (ar. *mişvār*). *Esk.* Tavır, gidişat, tarz: *Nâçar onun etvar ve mişvarından Hazret-i Osman'a şikâyet ve o dahi Ebû Zerri Medine'ye davet eyledi* (Cevdet Paşa). *Bir âkil-i müsellem-ül-etvara mahrem ol / Mişvar ü tavrını nazar-ı itibara al* (Ziya Paşa). [M]

MİŞVARE i. (ar. *mişvāre*). *Esk.* Bal peteği. ‖ Petekten bal alan âlet. (M)

MİŞVARGÂH blş. i. (ar. *mişvār* ve fars. *-gāh*'tan *mişvār-gāh*). *Esk.* At satılan meydan. ‖ Gösteri yeri. (M)

MİŞVEL i. (ar. *şevlet*, yuvarlak kuyruk'tan *mişvel*). *Esk.* Küçük orak.

— Anat. *Esk. Mişveli muh,* beyinin iki lobu arasındaki zar.

◆ **Mişvelî** sıf. *Esk.* Orak biçiminde olan. (M)

MİT i. (yun. *mythos*'dan fr. *mythe*). Kahramanlar ve efsaneler devrinin hikâyesi: *Yunan mitleri.* ‖ *Mec.* Masalımsı, gerçek olmayan şey: *Diktatörlüklerde adalet bir mit haline gelir.*

— İlkçağ. Tarihî, fizikî ve felsefî genel bir konuyu alegori şeklinde işleyen hayal ürünü eser: *Güneş miti. Oğuz Kağan Destanı bir mittir.* (Mit, çeşitli şekillerde tanımlanır; onu efsaneden kesin olarak ayırt etmek zordur. Bununla birlikte mit, genel olarak sembolik [çoğu zaman kozmogonik] bir anlam taşır ve tanrılardan söz eder.)

— ANSİKL. Etnogr. Çok kere bir anlatı biçiminde görünen *mit,* tabiat olaylarının bir açıklamasını yapar veya ataların hayatıyle ilgili sayılan olayları canlandırır. Mitler hemen her zaman dramatik ve kutsaldır: sembolleri kullandıkları din veya büyünün birer ayrılmaz parçasıdır.

Mitler insana, zaman içinde yerini tayin etme; geçmiş ve gelecekle bir bağ kurma imkânını verir. Bundan ötürü, mit dünyası gerçek dünyaya sıkı sıkıya bağlıdır. Mitler çoğu zaman insanların yararlandığı veya zarar gördüğü tabiat olaylarına hükmeder; bazen de bu tabiat olaylarının kendileri, birer mit haline getirilir. Mitler insanoğlunu sürekli bir gerçeğin parçası olduğuna inandırarak, içine bir güven duygusu verir. Fakat ayrı zamanda mitler bir topluluğun ürünüdür; bu toplumun kuruluşunu yansıtır karşılığında da bu kuruluşu meşru kılar.

Gerçekte, mitler dünyasının değişmez kuralları yoktur; bu dünyada nesneler, hayvanlar, her şey canlanabilir, bütün değişimler gerçekleşebilir; bir tek varlık, bir tek nesne çeşitli biçimlere girebilir; bu dünya *mana* dünyasıdır.

Bazen bu çeşitli anlatılar biraraya gelir, birbirinin içine girer ve mitolojik bir bütün meydana getirir. Bütün bu anlatılar, eski zamanlarda geçmiş sayılır; ancak bu zamanlar, arkaik tipteki toplumların çoğu için, iki veya üç kuşağı pek aşmaz.

Aslında, mitler maddeler dünyasının hep altında belli belirsiz duyurur; çünkü mitler, bugün bile meselâ fırtınalar koparıp, yağmurlar yağdırarak hâlâ dünyayı etkilemeğe devam eder. Bu sürekli etkilemenin dışında, insanların kendileri de âyin ile mitleri devam ettirir. Büyük bayramlarda toplum üyeleri mitleri «oynar», böylece de hem onlara aktüel bir değer kazandırır, hem de bu sayede sosyal toplum kendi sürekliliğinin bilincine varır. Bu mitler, tanrıların doğuşunu ve hayatını anlatır. Meselâ, Buddha'nın bir beyaz fil olarak ana-

Gabriela MİSTRAL

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

misyoner
Hunan'da (Çin)
kateşizm dersi

sının bağrından kopması, Athena'nın da tepeden tırnağa kadar silâhlı olarak Zeus'un başından çıkması v.b. Ama bazen masal çağlarına ait bazı gerçek olaylar, mitlere temel olur: meselâ, Seth ile Osiris arasında mitsel mücadele, Menfis görevindeki rekabetleri canlandırır. Aslında arkaik tipteki toplumlarda tanrılar her zaman insandan önce var olmamıştır; tam tersine, insanlar sık sık eşyaya, hayvana ve tanrıya dönüşebilir. Üstelik, tanrılar her zaman saygı da görmez: tanrılar insanlara çok yakındır ve başlarından insanlarınkine benzer olaylar geçer.

● *Kozmogoni mitleri.* Bu mitlerin amacı dünyanın yaratılışını açıklamaktır. En çok denilenen ve en yaygın olan mitler bunlardır. Çoğunda, dünyanın bir okyanustan meydana geldiğine inanılır. Bu yaratılışta Titan'lar gibi devlerin kesin bir rol oynadığı görülür. O zaman yeryüzünün ilk sakinleri onlar olur. Yalnız, bu devler birer yarı tanrıdır. İnsana gelince, o da herhangi bir maddeden, bir çakıl taşı veya bir avuç topraktan; bir hayvan, bir bitkiden veya bir ağaçtan yaratılmış olabilir. Tanrılar ona yeryüzünde yaşamayı öğretti.

misyoner
Rahib Oblat
Kamerun'da

Dünyayı yarattıklarına inanılan hayvan tanrıların en tanınmışları. Boşimanlarda peygamber devesi, Algankinlerde tavşan, Avustralyalılarda da kartaldır. En iyi bilinen mitlerden birine göre de, dünyanın yaratıcısı onun kocası tek bir tanrıdır. Fakat düzenli dönemlerin ardından karışıklık dönemleri gelir ve dünyanın huzurunu bozar. Tanrı topraktan insan çiftini yaratır. Kendi eliyle ona şekil verir. Her insan kesin bir eşlilik kanununa göre, bir benzeriyle tamamlanır. Temeldeki bu unsurlar, tutarlı mitolojik bir bütün halinde biraraya gelerek Dogan'lar dinini meydana getirir.

● *Etyoloji mitleri.* Bunlar varlıkların ve eşyanın menşeini açıklar. Bu mitler, mutlaka tutarlı bir bütün meydana getiremez ve bazen bir masal halini alır; meselâ kirpinin yaratılışı çaldığı bir yapağı tarağının dişlerini sırtında taşımağa mahkûm edilmesiyle açıklanır (Kabiliye).

● *Eskatologya mitleri.* Bunlar gelecekle, dünyanın sonuyle ilgili mitlerdir; bunlara günümüzde ve yaşadığımız toplumda bile inananların sayısı hayli kabarıktır. Ölüm insanları cezalandırmak için ortaya çıkan tabiî bir âfet sayılır. Bu mitler başlıca iki çeşittir: biri dünyanın su ile, öbürü de ateşle yok olacağını ileri sürer. Menşei genellikle astrolojiye dayanır. Çoğunda kıyametin arefesinde bir çeşit «önceden telâfi» sayılabilecek bir altın çağ görülür. Kıyametin belirtileri bazılarına göre gitgide artan güneş ve ay tutulmaları, yer sarsıntıları, açıklanması mümkün olmayan ve insanı korkutan her çeşit tabiî âfetlerdir.

misyoner
Çin'de yolculukta (1861)
Cabiner des Estampes,
Paris

● *Ahlâk mitleri.* Bunlar, hemen hemen bütün toplumlarda vardır: iyi ile kötünün, meleklerle şeytanların kavgası v.b. Nihayet, belli bir sosyal grup için özel değeri olan buluşlar veya teknikler, bir mit içinde kutsallaştırılır. Belli aralıklarla yapılan törenler, bu mitlerin devamlılığını sağlar ve insanlara da bir çeşit güven verir. Böylece doğan bayramlar, insanlar için tabiatüstü güçlerle temasa geçme ve onları yatıştırma vesilesi olur.

— Sosyol. ve Psikol. Mitin rolü üzerinde en eski çağlardan beri durulmuştur. Çeşitli dinlere bağlı mitolojilerin birçoğu, sembolik değeri olan anlatılardır ve amaçları birtakım derin hakikatleri somut olarak temsil etmek, dindarları düşünmeğe, inanmağa ve benimsemeğe yöneltmektir. Filozoflarda da, özellikle Eflatun'da mitin rolü budur. Eflatun zengin ve derin anlamlı mitler yaratmıştır: *Mağara miti, Şölen miti* v.b.; bunlar diyalektik düşünceyi çarpıcı ve şiirli benzetmeyle süsler. Mit, tabiat ve toplum olgularını açıklama teşebbüslerinin ilkidir ve her iki alanda da, bilim onun yerine geçtikçe, ortadan silinmeğe mahkûmdur. Modern çağda mit, bazı nazariyelerde ve eylemci mistiklerde yerini koruyabildi; sosyal yenilikçi ve reformcuların çoğu (Thomas More'un *Utopia*'sından Rosenberg'in *Der Mythos des XX. Jahrhunderts*'ine [XX. yy. Miti] varıncaya kadar) onu kullandılar. G. Sorel'e göre, «Yığınları peşinde sürükleyecek mitler yoksa insan durmadan devrimden söz edebilir, ama hiç bir zaman bir devrim hareketi yaratamaz». Psikanaliz açısından mit üzerinde özellikle C.G. Jung durdu. Jung'a göre mit, «kolektif bilinçdışının görüntü şeklindeki bir ifadesidir ve «bireysel bilinçdışı»ndan önce gelir ve ona en derin ve çoşturucu sembollerini kabul ettirir. (L)

MİT (*Millî İstihbarat teşkilâtı*'nın kısaltılmış adı), devletin millî güvenlik siyasetiyle ilgili planların hazırlanmasında esas olacak askerî, siyasî, ticarî, mâlî, sınaî, ilmî, teknik, biyografik, psikolojik ve millî güvenlikle ilgili bütün istihbaratı yapmak, bu istihbaratı başbakana ve gerekli resmî makamlara ulaştırmak, yaymak, istihbaratla uğraşan bütün daire ve kurumlar arasında işbirliğini sağlamak, psikolojik savunmanın gereklerini yerine getirmek ve istihbarata karşı koymakla görevli merkezî teşkilât.

MİT, Kurtuluş savaşından sonra kurulan *Millî Emniyet Hizmetleri teşkilâtı*'nın, 6 temmuz 1965 tarihinde yürürlüğe giren 644 Sayılı kanunla aldığı yeni şekildir. Teşkilât, başbakana bağlıdır ve bir müsteşarın başkanlığında çalışır. Beş başkanlıkla bir müşavirlik bu müsteşarlığa bağlıdır: Millî Emniyet Hizmetleri başkanlığı (istihbarata esas olacak haberleri toplamak ve istihbarata karşı koymak); İstihbarat başkanlığı (haberleri devlet çapında yorumlamak, tasnif etmek, teşkilât içi işbirliğini sağlamak); Psikolojik Savunma başkanlığı (istihbarata karşı koymak); idarî işler başkanlığı (istihbaratın toplanmasında destek görevini yerine getirmek); Teftiş Kurulu başkanlığı (teftiş ve soruşturma gereklerini yapmak); Hukuk müşavirliği (teşkilâtla ilgili hukukî işleri yönetmek). Bütün istihbarat çalışmalarıyle ilgili işbirliğini sağlamak ve bu çalışmaların temel görüşlerini belirlemekle görevli *Millî İstihbarat Koordinasyon kurulu* (MİKK), MİT müsteşarının başkanlığında, millî güvenlik kurulu genel sekreteri veya yardımcısı, millî emniyet hizmetleri başkanı, genel kurmay istihbarat başkanı veya yardımcısı, bakanlıkların görevlilerinden meydana gelir; en geç üç ayda bir toplanır. (M)

MİTA i. Latin Amerika'da ispanyol sömürgelerindeki maden ocaklarında yerli halkın zorla çalıştırılmasını anlatmak için kullanılan ispanyolca terim.

— ANSİKL. İnkaların yerlileri altın ve gümüş maden ocaklarında nöbetleşe çalıştırma zorunluluğu 1569'da Peru kral naibi Francisco Toledo tarafından yeniden başlatıldı. Francisco Toledo, maden ocaklarında kullanılan yerli el emeğini maden ocaklarının imtiyaz sahiplerine bıraktı. Bu yerli emekçiler haftada bir gün, yalnız iki saat dinlenme ile, güneşin doğuşundan batışına kadar çalışmak zorundaydılar. XVIII. yüzyılda hafifletilen bu zorunlu çalışma, 1821'de yürürlükten kaldırıldı. Mita, yüksek yaylalarda nüfusun azalmasına yol açtı (ağır çalışma koşullarına uyamama, maden ocağı kazaları, ovalara göç). [L]

MİTA, Asurluların Frigya kralı Midas'a verdikleri ad. Asur kralı Sargon II'ye ait yazıtlarda bu ad «Muşki kralı Mita» şeklinde geçer. Araştırmalar Muşki'nin Frigya, Mita'nın da Midas olduğunu gösterdi. (M)

MİTANNİ krallığı, M.Ö. II. binyıllarında Yukarı Suriye ve Mezopotamya'da Hurriler tarafından kurulmuş olan devlet. Mitanni kralları kendi ülkelerine, Asurlular gibi *Hanigalbat* adını veriyorlar, Hititler* ise bu ülkeye Mitanni diyorlardı. Mitanni krallığının Fırat kıyısındaki Kargamış'tan, Belih ve Habur bölgelerini içine alarak Nusaybin'e kadar uzanan Yukarı Mezopotamya'ya kadar yayıldığı ve doğuda Bitlis suyu ile sınırlandığı kabul edilir. Mitanni ülkesinin doğusunda «Hurri ülkeleri» bulunuyordu. Mitanni krallığı, parlak döneminde, batıda ve doğuda bu sınırları aştı. Krallığın başkenti olarak Vaşşugani şehri gösterilir. Bazı bilginler bu şehrin Habur üzerinde bulunan bugünkü Resülayn olduğunu kabul ederler. M. Ö. 1800 yılından sonra kurulan Mitanni krallığı uzun süre Asur'a da hâkim oldu. Musul yöresinde, Kerkük'te ve özellikle bu şehrin çevresindeki Yorgantepe'de (eski Nuzi) bulunan ve yaklaşık olarak M. Ö. 1500 yılından kalma çivi yazılı tabletler, bölgenin bu devirde Mitanni krallığına bağlı olduğunu gösterir. Mısır'daki XVIII. Sülâleye bağlı firavunların Suriye seferleri sırasında Mitanni devleti gerilemeğe başladı ve Suriye'nin bir kısmını Mısırlılara bırakmak zorunda kaldı. Fakat M. Ö. 1450 yılına doğru kral Savaştar zamanında Mitanni krallığı yeniden büyük ve güçlü bir devlet oldu. Bu kral Asur'u haraca bağladı ve hâkimiyetini doğuda Guti ülkesine yani Zagros dağlarına kadar genişletti. Amenophis II zamanında Mısırlılar, Suriye'de yaptıkları savaşlara son vererek Mitannilerle dost geçinmek yolunu tuttular. Tutmes IV'ün Mitanni kralı Artatama I'in kızıyle evlenmesi, bu iki devlet arasındaki dostluk bağlarını güçlendirdi. Fakat XIV. yy'ın başlangıcında Mitanni devleti, kral Şuttarna'nın oğulları (Tuşratta ve Artatama) arasında çıkan taht kavgaları ve bir kısmı Mısırlıları, başka bir kısmı Asurluları veya Hititleri tutan gruplar yüzünden zayıflamağa ve parçalanmağa başladı. Hitit tahtında bulunan Şuppiluliuma bu durumdan yararlandı ve Mitanni krallığını bir vasal devlet olarak hâkimiyeti altına aldı. Hitit kralının, Tuşratta'nın oğlu Mattivaza ile imzaladığı vasallık antlaşmasına göre, hitit kralının kızı, mitanni kraliçesi olacak, yalnız bu kraliçenin çocukları mitanni tahtına çıkacak; Mitanni halkı yeni hanedana bağlı kalacak; iki devlet birbirleriyle dost ve müttefik olarak dış düşmanlara karşı birlikte hareket edecekti. Fakat, Şuppiluliuma'nın ölümünden sonra, daha önceleri bağımsızlıklarına kavuşmuş olan Asurlular saldırıya geçerek Mitanni krallığının doğu bölgelerini ele geçirmeğe başladılar. Böylece Hititlerin ve Asurluların saldırıları sonunda XII. yy.da bu krallık ortadan kalktı.

Krallığın feodal bir yapısı vardı. Devletin başına *Şar Mitanni* veya *Şar Hanigalbat* unvanını taşıyan bir kral bulunurdu. Bu krala bağlı olarak ülkenin savunmasıyle görevlendirilmiş birtakım küçük krallar ve beyler vardı. Halk üç sınıfa ayrılıyordu: tımarlara sahip bulunan ve askerî veya mülkî birtakım yükümleri olan *mariannu*'lar veya soylular; *Hanigalbatlı* denen hür insanlar; toprağa bağlı, askerlik ve vergi yükümü altındaki *köylüler*. Mariunnular, biniciliğe ve atlı cenk arabaları kullanmağa önem verirlerdi. Nuzi'de bulunan çi-

Foto. Keystone (LAROUSSE)

vi yazılı tabletlerde tarımla uğraşan bir kavmin ihtiyaçları gözönünde bulundurulmaktadır. Aile, patriarkal temellere dayanıyor ve evlenmeler, bütün Ön Asya'da olduğu gibi hukukî bir akit olarak kabul ediliyordu. Medenî, hukuk, şahsî mülkiyet üzerine kuruluydu. Bununla birlikte arazi ve emlâkin satılması birtakım şartlara ve kayıtlara bağlıydı. Özellikle soyluların elindeki tımarlar satılamaz, ancak veraset yoluyle geçebilirdi.

Mitanni sanatında mezopotamya, mısır ve ege sanatlarına ait unsurlar hâkimdir. Yuvarlak mühürler ve seramikler dışında, bu sanat oldukça kaba ve bütünlükten yoksundur. Louvre müzesinde (Fransa), gerçekçi bir anlayışta yapılmış ve Yukarı Suriye'den getirilmiş olan bazalt bir tanrı başı bulunmaktadır. Taş üzerine yapılmış oymaların kendine özgü motifleri, hurma dallı kutsal ağaç, kanatlı güneş, akbaba, saç örgüsü, gül ve yıldız biçiminde süsleri vardır. Bu motifler, sonradan Asurlular tarafından benimsendi. Seramik olarak, koyu zemin üzerine beyaz desenli, geometrik, özellikle de sarmal motifli çanaklar vardır. (ML)

MİTAV. Bk. YELGAVA.

MİTCHAM, Londra'nın güneybatı banliyösünde (Surrey) konut semti. (L)

MİTCHEL (John), irlandalı gazeteci ve siyaset adamı (Dungiven yakınları, Londonderry 1815 - Dromalane 1875). Ulster'li bir presbiteryen olan Mitchel «Genç İrlanda» hareketinin başlıca yöneticilerindendi. Birlik'e karşı mücadele etmek için *United İrishman* gazetesini kurdu (1847). Bir ayaklanma hazırladığı sırada ingiliz makamları tarafından tutuklandı (1848), küreğe mahkûm edildi, Avustralya'ya götürüldü, fakat A.B.D.'ye kaçmayı başardı (1853), 1874'te irlanda'ya döndü; parlamentoya seçildiyse de mazbatası iptal edildi. (L)

MİTCHELİA i. İki türü bulunan süs bitkisi; biri Japonya'da, öbürü Kuzey Amerika'da (Mitchelia repens) yetişir. Kökboyasıgillerden. (L)

MİTCHELL (Arthur), amerikalı zenci dansçı (New York 1934). Bir amerikan bale topluluğuna kabul edilen ilk zenci sanatçıdır. Sahne hayatına 1955'te New York City ballet'in temsil ettiği G. Balanchine'in *Western Symphony* (Batı Senfonisi) balesinde dansederek başladı, sonra *The Pied Piper, The Four Temperaments* balelerinde rol aldı. 1957'de Dalonchine'ın *The Gorgon, The Unicorn and the Manticore* balelerinin, 1960'ta J. Taras'ın *Ebony Concerto* balesinin, 1967'de de Jacques D'Amboise'ın *Prologue* balesinin ilk temsilerinde oynadı. *Venedikli Arap*'ta Claire Sombert ile Othello rolünü canlandırdı. (L)

MİTCHELL (Broadus), amerikalı iktisatçı (doğ. 1892). John Hopkins üniversitesinde ders verdi ve Amerikan iktisatçılar birliğinin başkanı oldu (1950-1951). Başlıca eserleri: *General Economics* (Genel İktisat) [1937], *Practical Problems in Economics* (İktisatta Pratik Problemler) [1938] ve *Economics, Experience and Analysis* (İktisadî Sistemler, Deneyler ve Analizler) [1950]. (L)

MİTCHELL (Donald Grant), amerikalı yazar (Norwich, Connecticut 1822 - Edgewood 1908), **İke Marvel** takma adıyle tanınır. *Reveries of a Bachelor* (Bir Delikanlının Hülyaları) [1850] ve *Dream Life* (Rüya Hayatı) [1851] en iyi eserleridir. (L)

MİTCHELL (George Wilder), amerikalı iktisatçı (doğ. 1904). İllinois Vergi Komitesinde araştırma müdürü (1933-1939), Chicago Federal Reserve bank'ta iktisat danışmanı (1944-1948) oldu. *Survey of Local Finance in İllinois* (İllinois Maliyesi Üstüne İnceleme) adlı bir eser yazdı. (L)

MİTCHELL (Margaret), amerikalı kadın romancı (Atlanta, Georgia 1900 - ay.y. 1949). Ayrılık savaşında A.B.D.'nin güneyini anlatan ve dünya çapında ün kazanan *Rüzgâr Gibi Geçti*'nin (Gone With the Wind) [1936] yazarıdır. (L)

MİTCHELL (Silas Weir), amerikalı hekim (Philadelphia 1929 - ay.y. 1914). Amerika'da nörolojinin önderi sayılır. Kendi adını taşıyan eritromelaljiyi (1862), daha sonra kozalijiyi (1864) tanımladı. Başlıca eseri: *Injuries of Nerves and Their Consequences* (Sinir Travmaları ve Sonuçları) [1872]. (L)

MİTCHELL (William Ormond), kanadalı yazar (Saskatchewan 1914). Romanlarında, köy ve kasaba hayatını, sevimli bir mizah havası içinde canlandırdı (*Who has Seen the Wind?* [Rüzgarı Kim Gördü?], 1947; *The Kite* [Çaylak] (1962). [L]

MİTCHELL dağı, Appalaş dağlarının (Kuzey Carolina) en yüksek noktası, Black Mountains'da Asheville'in kuzeydoğusunda; 2 037 m. (L)

MİTCHUM (Robert), amerikalı sinema oyuncusu (Bridgeport, Connecticut 1917). 1941'de sinemaya başladı. 1945'te W. Wellmann'ın yönettiği *Story of, G. İ. Joe* (G. İ. Joe'nun Hikâyesi) adlı filimle tanındı. Oynadığı başlıca filimler: E. Dmytryk yönetiminde *Crossfire* (Çapraz Ateş) [1947], Otto Preminger yönetiminde *Muhteris Ruhlar* (Angel Face) [1952], aynı yönetmenle *Dönüşü Olmayan Nehir* (River of No Return) [1954], C. Laughton yönetiminde *Caniler Avcısı* (Night of The Hunter) [1955], R. Wise yönetiminde *Salıncakta İki Kişi* (Two for the Seesaw) [1962], H. Hawks yönetimnde *El Dorado* (1966). [L]

MİTELLA i. Almaşık yapraklı, salkım şeklinde bileşik çiçekli ot; bazı türleri Kuzey Amerika ve Japonya'da yetişir, bazen limonluklarda da yetiştirilir. (Taşkırangillerden.) [L]

MİTELLİ (Agostino), italyan ressamı (Battedizzo, Bologna yakınları 1609 - Madrid 1660). G. Curti'nin öğrencisiydi. Modena yakınlarındaki Sassuolo sarayında ve San Domenico di Bologna'da, gerçek etkisini uyandıran büyük dekorlar yaptı. Sonra Colonna ile birlikte İspanya'ya gitti; Madrid'de kral sarayını dekora etti. (L)

MİTFORD (Mary RUSSEL), ingiliz kadın yazar (Alresford, Hampshire 1787 - Swallowfield, Reading yakınları 1855), 1824-1832 Arasında, taşra hayatı üstüne yazılarıyle tanındı. Daha sonra, bu yazıları *Dur Village* (Bizim Köy) adı altında yayımladı. (L)

MİT GAMR, Mısır'da şehir, Aşağı - Mısırda (Dekahliye ili), Nil'in doğu kolu kıyısında (sağ kıyı); 34 400 nüf. (L)

MİTHARA i. (ar. *tahāret*'ten *mithara*). *Esk.* Matara, ibrik. (M)

MİTHAT i. Bk. MİDHAT.

Mithatpaşa stadyumu, İstanbul'da, Dolmabahçe'de stadyum (resmî açılışı, 23 kasım 1947, isveç AEK-Beşiktaş futbol maçı). Dr. Lütfi Kırdar'ın İstanbul valiliği zamanında inşa edildi. 1946'da 19 Mayıs spor gösterileri bu stadyumda yapıldı. Önce 16 bin seyirci alabilen stad, daha sonra eklenen tribünlerle 43 bin kişilik duruma getirildi. (M)

MİTHRA, Perslerin büyük tanrısı; adına ilk defa Dara I (M.Ö. 500'e doğr.) döneminde rastlanır. Belki de, M.Ö. XIV. yy.da Mitanni Hurri'lerinin taptığı hint tanrısı Mithra'dan gelen bu tanrı, *Avesta*'ya göre, evreni meydana getiren unsurlara hükmeder, öteki dünyada ölülerin ruhlarını tartardı. İran'da güneş tanrısı Şamaş ile karıştı; Frigya'da Sabazios'tan etkilendi ve Anadolu'daki kültlerden bazı tören şekillerini aldı. Asyalı Yunanlılar helenistik çağda, onu bir figürle temsil ettiler. Çevresinde bir gizemler dini meydana getirildi; kısa zamanda Roma dünyasında benimsendi, kültü M.S. II yy.da Batı Roma'da limanlara, büyük şehirlere ve garnizonlara yayıldı (özellikle Ren, Tuna boyları ve İtalya) ve Hıristiyanlıkta boy ölçüşecek hale geldi. Öbür dünyada ruhların yaşamağa devam edeceğini vâdederek, bu külte bir kurtuluş ümidi katan manevî yönün bu başarıda katkısı büyük oldu. Bu dine girenler, Mithra'nın bir boğayı kurban etmesi (arıtan boğa kanının serpilmesi) sayesinde ölümsüzlüğe kavuşuyorlardı. Mistik Mithra törenleri mağaralarda veya daha çok yeraltı tapınaklarında yapılırdı. Bu tapınaklardan yüzlercesi, özellikle Roma ve Ostia'da bulundu. Duvarları bu külte ait sembollerle süslüdür: boğayı kurban eden Mithra, aslan başlı boğa Kronos v.b. Bu gizli kültte yedi mertebe vardı: karga, kartal başlı aslan, asker, aslan, pars, güneşin habercisi ve ulu. Bu dinin başında bir *ulular ulusu* bulunurdu. Bir üst mertebeye yükselmek için çeşitli denemelerden geçme zorunluluğu vardı. Bazı törenlerde dine girmiş olanlar maske takarlar; kutsal su, oruç, kırbolik anıt kaldı. Bunların başlıcası kutsal ziyafetler verir ve hayvan kurban ederlerdi.

— İkonogr. Mithra kültünden birçok sembolik anıt kaldı. Bunların başlıcası kutsal mağarada boğanın kurban edilmesidir. Louvre'da bunun birçok örneği vardır; bunlardan biri 1820'de Paris'te eski Saint-Marcel kilisesinin altında bulundu; bir başkası Roma forum'undan getirilmişti. (L)

MİTHRAEUM i. (lat. k.). Tanrı Mithra'ya tapmak amacıyle yapılmış yeraltı tapınağı, mahzen mezar veya mağara.

— ANSİKL. Bir girişten sonra, merdivenle, göğü temsil eden tonozlu bir salono inilir. Bu salonun iki yanında oturacak yerler vardır. *Mithraeum*'un süslemesi tanrının hikâyesini anlatır veya sembolik bir anlam taşır. Dipte bir duvar gözünde, mitolojiden ilham alarak yapılmış küçük tablolar arasında yer alan bir alçak kabartma Mithra'nın avlanmasını veya gövdesi dünyayı meydana getiren boğanın kurban edilişini temsil eder. Ayrıca, bir köşede, hayvanların kurban edildiği bir çukur vardır. Mithraeum'lara Roma, Ostia, Galya ve Germania'da Rhône, özellikle de Ren vâdilerinde rastlanır. (L)

Mithridate, Racine'in trajedisi (1673). Konusu Appianus'dan ve Plutarkhos'tan alınmıştır. Babaları Mithridate'ın öldüğünü sanan Xiphares ve Pharnace, babalarının evlenmek istediği genç ve güzel yunanlı Monime'e tutkundurlar. Fakat Monime, Xiphares'in sevmektedir. Olaylar Mithridate'ın çıkagelmesiyle başlar. İhtiyar kral önce Pharnace'tan kuşkulanır ve onu tutuklatır. Sonra, Xiphares'ten kuşkulanır ve Monime'in duygularını öğrenmek için, onunla evlenmekten vaz geçmiş görünerek kendisini Xiphares'e alacağını söyler, fakat Monime kendini ele verince de iki sevgiliyi ölümle ce-

mit
«Odysseus ve adamları kyklops Polyphemos'u kör ederken»
Louvre müzesi, Paris

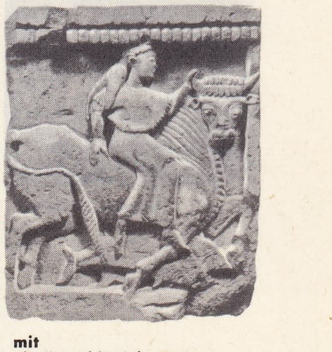

mit
«boğa şeklindeki Zeus Europe'yi kaçırırken»
(M.Ö. VI. yy.)
bir Selinus tapınağı metopesi
Palermo müzesi

mit
«Orpheus lir çalarken»
Palermo müzesi

Foto. Giraudon, Alinari-Giraudon, Anderson-Giraudon (LAROUSSE)

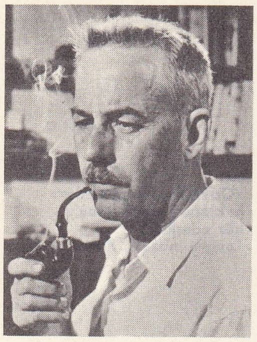

W.O. MİTCHELL

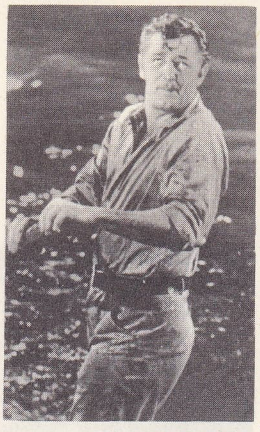

Robert MİTCHUM

zalandırmağa kalkar. O sıralarda, hapishaneden kaçan Pharnace bir isyan çıkarır. Etrafı düşmanlarla çevrilen Mithridate, kılıcını kendine saplayarak hayatına son verir. Xiphares babasının yardımına koşar, isyancıları püskürtür. Mithridate son nefesinde, Xipharès ile Monime'i birleştirir. *Mithridate*, bazı yönleriyle Corneile'in dramlarını andıran siyasî bir trajedidir. Kahramanı, romalıları yenmek için roma şehirlerine yürüyecek kadar yüce, fakat gönlünde bir ihtiyar âşık kıskançlığı taşıyacak kadar da alçalabilen bir adamdır. Yaşlı, barbar krala karşılık, genç yunan prensesi Monime, Racine'in yarattığı en saf ve temiz tiplerden birisidir. (L)

MİTHRİDATES («Mithra'nın ilham ettiği»), satrapların ve Pontus, Parthes, Bosporos, Bergama krallarının adı. (L)

MİTHRİDATES, Pontos satrapı (M. ö. IV. yy.). Ariobarzanes I'in oğlu. Ereğli'yi (Pontos Herakleia'sı) ele geçirmeğe kalktı. İsyan eden babasını, daha sonra da onun suç ortağı Datames'i (359) Artakserkses'e teslim etti. Müstakbel Pontos karallığının hâkimi oldu. (L)

MİTHRİDATES, Bosporos kralı (M. ö. I. yy.). 41'de Claudius tarafından Ptolemaios'a halef tayin edildi; şüpheli görülen hareketlerinden dolayı, haleflik, kardeşi Kotys'e verildi (47). Krallığı ele geçirmeyi denedi, fakat Romalılar tarafından yakalandı (48) ve uzun süre esir kaldı. (L)

MİTHRİDATES, Bergama kralı (öl. M.Ö. 45), Mithridates VI Eupator'un evlilik dışı oğlu. Babasının Bergama tahtını, Pharnakes II'ye karşı müttefiki olduğu Sezan'dan da (48-47), Bosporos krallığı ile Galatia tetrarkhesliği unvanlarını aldı. Bu devletleri ele geçirmeğe çalışırken öldürüldü. (L)

MİTHRİDATES I Ktistes («Kurucu»), Pontos kralı (M.Ö. 302 - 266). İpsos savaşı sırasında (301) Pontos Kappadokiası'nı ele geçirdi. Paphlagonia'ya doğru ilerledi. 281'de Pontos'u Selefkiler'in hâkimiyetinden kurtardı. (L)

MİTHRİDATES I Philhellen, Parth'lar kralı (M.ö. 171'e doğr. - 138'e doğr.). Baktriane'i) Eukratides'ten Merv vahasını aldı ve Media, Elam, Persis, hattâ Babil ülkesini ele geçirdi. 141'de Büyük kral unvanını aldı. Baktra'da (Belh) basılmış paralara bakılırsa (140-138) Baktriane'yi de fethetti. Krallığı Kafkasya'dan Hindistan'a kadar uzanıyordu. 140'ta Demetrios II Nikator'u yendi, esir etti, Hyrhania'ya götürdü ve kızı Rodogune'yi onunla evlendirdi. (L)

MİTHRİDATES II, Pontos kralı (M. ö. 250'ye doğr. - 220'ye doğr.). Galatların saldırısına uğrayınca, Karadeniz Ereğlisi'ndeki Yunanlılar sayesinde kurtuldu. Ankara'da Seleukos II Kallinikos'u, Antiokhos Heraks'a yardım ederek yendi (241). Antiokhos Heroks'ın kızkardeşiyle evlendi, karısı, Kappadokia'yı ona çehiz olarak getirdi. (L)

MİTHRİDATES II Büyük, Parth'lar kralı (M. ö. 123'e doğr. M.ö. 86), Artabanos II'nin oğlu. Ermenilerin yaşadığı bölgenin bir kısmını ele geçirdi ve kral Tigranes'i rehine olarak götürdü. 92'de Roma ile diplomatik ilişkiler kurdu. (L)

MİTHRİDATES III Pontos kralı (M. ö. 220-184'e doğr.). Sinop'a saldırdı, ama şehri

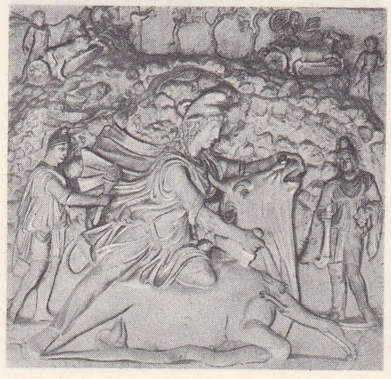

tanrı MİTHRA bir boğayı kurban ederken roma alçak kabartması Louvre müzesi, Paris

Agostino MİTELLİ Pitti Sarayı salonlarından birinin süslemeleri, Floransa

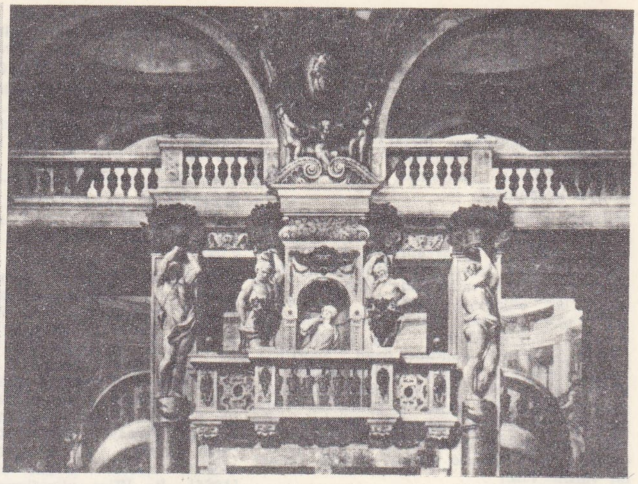

zaptedemedi. Kızı Laodike, Antiokhos III Megas ile evlendi. (L)

MİTHRİDATES III, Parth'lar kralı (M.ö. 57-54'e doğr.). Babası Phraates III'ü zehirleyerek tahtı ele geçirdi. 55'te soylular tarafından tahttan indirildi, Babil'e çekildi, yakalandı ve babasını öldürmekte işbirliği yaptığı kardeşi Orodes tarafından öldürüldü. (L)

MİTHRİDATES IV Philiopator, Mithridates III'ün oğlu, Pontos kralı (M.Ö. 170-150). Kardeşi Pharnakes I'in yerine geçti. (L)

MİTHRİDATES V Euergetes (öl. M.Ö. 121), Pharnakes I'in oğlu. Üçüncü Kartaca savaşı sırasında (149-146) Roma'nın müttefikiydi, Roma'dan Frigya'yı aldı. Belki de karısı Laodike'nin tertibiyle Sinop'ta katledildi. (L)

MİTHRİDATES VI Eupator, Büyük denir (M.Ö. 132'ye doğr. - Pantikapaion veya Pantikape [bugün Kerç] 63). Pontos kralı. Mithridates V'in oğlu. Gençliğinde avcıydı, aynı zamanda bilgili bir kişiydi. Annesi Laodike'yi hapse atarak iktidarı ele geçirdi, haksız olarak kral seçilmiş olan kardeşi Khretos'u uzaklaştırdı. İskitlere karşı yardımına karşılık Kimmer Bosporosu'ndaki Yunanlılara hâkimiyetini kabul ettidi, Galatia ve Paphlagonia'nın bir kısmını ele geçirdi (103), Paphlagonia'nın fethinde (90) yardımını gördüğü Bithynia kralı Nikomedes III'ü tahtından indirdi (88), fakat Romalılar Mithridates'in önünü kestiler. Senatonun oylarını elde etmeğe çalıştıysa da başaramadı. Çocukluğundan beri düşman olduğu Roma'ya boyun eğdi, fakat yunan dünyasının Roma'ya ve Roma'nın iş adamlarına karşı duyduğu kini değerlendirmeğe çalışarak savaşa hazırlandı. 88'de Asia eyaletine saldırdı ve bütün Romalıların katlini emretti (bu katliamda 80 000 kişinin öldürüldüğü söylenir). Asia kralı olarak Bergama'ya yerleşti. Adalara geçti (Rodos karşı koydu). Yunanistan'da Atina'yı işgal etti. 86'da Romalılar (Sulla ve Flavius Fimbria) Atina'yı ele geçirdiler ve Mithridates'i Khaironeia ve Orkhomenos'ta yendiler. Yunan şehirleri Mithridates'in hâkimiyetinden bıkmağa ve bağlarını koparmağa başlamışlardı. 85'te Dardanos'ta barış yapmak, aldığı yerleri ve donanmasını terketmek zorunda kaldı. 82'de Licinius Murena, Pontos'a inatla saldırdı, fakat yenildi. 74'te yeni bir savaş oldu. Mithridates birkaç zafer kazandı, sonra Lucullus'a yenilince Ermenilerin yaşadığı bölgeye, damadı Tigranes'e sığındı. Onun yardımıyle ve Romalıların iç anlaşmazlıklarından yararlanarak yeniden ilerledi. 66'da, Fırat üzerinde, Pompeius tarafından kesin olarak yenilgiye uğratıldı. Pantikapaion'a yerleşen Mithridates bir süre sonra Karadeniz'de direndi. Oğullarından Frankes ona karşı bir ayaklanma düzenledi. Mithridates zehir içerek intihar etmek istedi, fakat zehire alışık olduğundan başaramadı, bir galata askerine kendisini öldürttü. (L)

MİTİCA, Cezayir'de (Cezayir idare bölgesi) ova, denizden Cezayir Sahil'i tepeleriyle ayrılır, güneyini de Mitica Atlası kapatır. Yakın bir tarihte alüvyonlar tarafından doldurulan önemli bir senklinal çöküntüdür. 100 km uzunluğunda, 20 km genişliğinde olan güney kısmı, dağlardan inen sellerin meydana getirdiği konilerin birleşmesiyle oluşmuştur; bu sellerin başlıcaları vad Mazafran ve kolları ile vad Harraş ve Hamiz'i meydana getiren sulardır; bu akarsular Mitica'nın kuzey kısmındaki bataklıkların kurumamasına sebep olur. Büyük akaçlama çalışmalarından sonra yerleşilebilen ova bugün kalabalıklaşmıştır; halk birbirine uzak büyük köyler (Bufarik) ve çiftliklerde yaşar. En ıslak kesimlerde hayvancılık yapılır. Başlıca tarım faaliyeti bağcılık ile turunçgil (Cezayir'de bu işe ayrılan toprakların üçte biri) ve tütün yetiştiriciliğidir. (L)

MİTİL i. İçine yün, pamuk v.b. doldurulan beyaz yastık veya yorgan kılıfı. ‖ İki yüzü beyaz, kapsız yorgan. (M)

MİTİLİT i. (fr. *mytilite*). Kim. Metilinozit'e benzeyen ve midyelerin (*Mytilus edulis*) etinden çıkarılan altı değerli çevrimsel alkol. (Suda çözünen beyaz renkli tatlı bir tozdur.) [L]

MİTİLOTOKSİN i. (fr. *mytilotoxine*). Toksikoloji. Bazı midyelerin karaciğerinde bulunan zehirli madde. (L)

MİTİN i. (fars. *mitin*). *Esk.* Taşları ve kayaları parçalayıp yarmakta kullanılan büyük çekiç. Taşçı âleti. (M)

MİTİN (Mark Bori Soviç), sovyet filozofu (Jitomir 1901). Ekim devrimine katıldı. Kızılordunun siyasî ve askerî öğretmeniydi. Felsefe enstitüsünde yönetici yardımcısı (1930), diyalektik maddecilik profesörü ve Marx - Engels - Lenin enstitüsü yöneticisi (1939) oldu. Diyalektik maddecilik ve genel felsefe konularında birçok eser verdi. Mitin bazı rus filozoflarına verilen mahkûmiyet kararlarında ve psikolojiye, genetiğe v.b. verilecek yer konusundaki tartışmalarda büyük rol oynadı. 1943'te Stalin ödülünü aldı. (L)

MİTİNG i. (ing. *meeting*). Belli siyasî veya sosyal amaçlarla, silâhsız ve saldırısız olmak kaydıyle ve genellikle açık yerlerde yapılan teşkilâtlı gösteri toplantılarına verilen ad: *Verdiğim bu talimat üzerine her yerde mitingler yapılmağa başladı* (Atatürk). *Sonra bu gece yaptığımız, bütün İzmir'li Türklerin katıldıkları miting* (S. Kocagöz).

— ANSİKL. Huk. *Miting*, ifade hürriyetinin (bk. HÜRRİYET) bir kullanılış tarzı olan toplantı ve gösteri hürriyetinin özel bir şeklidir. Aslında miting de, siyasî veya sosyal, hattâ bazen ekonomik amaçla yapılan bir toplantıdır. Ancak, mitinglerde genellikle açık yerler ve meydanlar kullanılır; çünkü miting, kural olarak çok sayıda kimsenin katıldığı bir toplantı çeşididir. Miting, bir gösteri yürüyüşü ile başlasa veya sona erse bile, gerçekte kendi bünyesinde bir gösteri niteliğini taşır; çünkü herhangi bir konunun açıklanarak, toplantıdakilere benimsetilmesinden çok; belli bir topluluğun, belli bir konudaki tutumunun, siyasî

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano; LAROUSSE

iktidarı ve kamu oyunu etkileyecek şekilde ifadesi amacını güder. (M)

MİTİŞÇİ, S.S.C.B.'de şehir, Moskova'nın kuzey banliyösünde; 230 000 nüf. (L)

MİTLA veya **SAN PABLO VİLLA DE MİTLA**, Meksika'da (Oaxaca eyaleti) şehir. Güney Sierra Madre'de. XIV. yy.a doğru Zapotekler ve Mixtek'ler tarafından kurulan eski bir şehir olan Mitla'yı 1490'da Aztekler işgal ettiler. Ovada kurulan şehirde alçak bir kaide üzerine kurulmuş, zengin süslemeli tapınaklar vardır. Adı «ölü yeri» anlamına gelir; Zapotek başkanları buraya gömülürdü. Tapınakların duvarları aztek etkisi altında fresklerle kaplıdır. Özellikle Mixteklerden kalma mücevherler bulunmuştur. (L)

MİTO, Japonya'da şehir. Honşu adasında, Naka kıyısında, İbaraki ilinin merkezi; 162 000 nüf. Demiryolu kavşağı. Tütün ticareti merkezi. Balıkçılık. (L)

Mito, Japon tarih okulu; Mito senyörü Tokugava Mitsukuni (1628-1700) tarafından 1660'a doğru kuruldu. Eski japon tarihine meraklı olan Tokugava, millî din ve edebiyatı inceleyen, şogunluğun ortadan kalkması ve imparatorluğun yeniden kurulması yolunda mücadele eden birçok bilgini bir araya topladı. (L)

MİTOKLAZİK sıf. (fr. *mitoclasique*). Biyol. *Mitoklazik maddeler*, hücre bölünmesi sırasında iğ ipliklerinin oluşumuna engel olan maddeler; bu engelleme sonucunda hücredeki kromozom sayısı iki misli artar (tetraployid).

— ANSİKL. Bu maddeler arasında asenapliten, apyol, onetol ve kolşisin sayılabilir. Özellikle güz çiğdeminin soğanından çıkarılan kolşisin en etkili alkaloitlerden biridir. Bu maddelerin kullanılması değişik teknikleri gerektirir. (L)

MİTOKONDRİ i. (yun. *mitos*, iplik ve *khondros*, tane'den fr. *mitochondrie*). Kondriyomu meydana getiren taneciklerden her biri.

— ANSİKL. *Mitokondri*'lerin büyüklüğü bir veya yarım mikrondur. Elektronik mikroskopta, tek veya çift kat zarlı kürecikler şeklinde görünür; zardan içeriye doğru, tam veya noksan enine bölmeler uzanır. Kondriyom gibi mitokondrilerin içinde de enzim ve vitamin gibi biyokatalizörlerin bulunduğu sanılmaktadır. (L)

MİTOLOJİ i. (yun. *mythos*, efsane ve *logos*, bilim'den fr. *mythologie*). Putperest eskiçağda veya çeşitli milletlerde tanrıların, yarı tanrıların ve kahramanların efsanevî tarihi: *İskandinav mitolojisi*. ‖ Mitleri inceleyen, yorumlayan bilim: *Karşılaştırmalı mitoloji*.

— ANSİKL. *Mitoloji* terimi, Avrupada daha çok Klasik Eskiçağ için kullanılmışsa da, bugün mısır, yunan, türk, alman, iskandinav, islav, pers, hint, çin, japon v.b. mitolojileri diye ayırımlar yapma alışkanlığı yerleşmiştir. Mitolojinin özelliği, eski tanrılar hakkında yorumların doğmasına imkân vermiş olmasıdır. Fakat bu araştırmalarda da büyük güçlüklerle karşılaşılır: efsane gelenekleri, o zamanın günlük olaylarına dayandığı açıkça görülen ekleme hikâyelerle birleşerek yere ve zamana göre, şaşılacak derecede çeşitlilik gösterir, biçim değişikliklerine uğrar, başka unsurlarla karışır. Bu da, masal unsurlarının yalnızca kültler ve dinî ikonografyalarla ilgili bir alan olmamasından, aynı zamanda ve daha büyük çapta, sanat ve edebiyatta tema olarak kullanılmasındandır; bu bakımdan mitoloji daha ilk çağlardan itibaren, önce destanların, sonra tiyatronun, süslemecilerin (Pompeii freskleri) ve retorikçilerin bol bol yararlandıkları bir kaynak halini aldı. Şiir (Hesiodos) veya bilimsel yazılar (Apollodoros kitaplığı, roma çağı elkitapları) halinde, mit derlemeleri ortaya çıktı. Mitlerin menşeleri üstünde yapılan yorumlayıcı araştırmalar M. Ö. V. yy.a kadar uzanır. Bu çağda mitoloji uzmanları çoğalmağa başladı: Akusilaos, Pherekydes, Hellanikos, Herodotos, M.Ö. IV. yy.da Euhemeros mitolojiyi kurtarıcı ve site kurucusu kahramanların (meselâ Theseus) serüvenleri gibi, zamanla biçim değiştirmiş ve şiirleştirilmiş tarihî olaylar olarak yorumladı; Nikandros (*Heteroiumena* [Değişimler]) türlerin menşeini, mitlerle canlandırılan efsanevî değişimlerde buluyordu. Yeni Eflatun'cular alegorik yorumlara çok meraklıydılar: onlarca mitler, birtakım fikirlerin sonradan kişileştirilmiş şekilleriydi Metotları ateşli çekişmelere yol açan bu alegori sistemi Roma imparatorluğu zamanında uzun süren büyük bir ilgi gördü.

Charles de Brosses ile, kısmen karşılaştırmalı mitolojiye dayanan çağdaş incelemeler başladı; De Brosses fetişçi kültevle klasik mitler arasındaki yakınlığı farketti. Bu alanda önce dilbilimsel verilerin desteğiyle, Hint-Avrupa mitolojileri arasında karşılaştırmalarla yetinildi. Yunan ve roma mitleri arasındaki önemli yakınlıklar, bazı tanrıların birleştirilmesine imkân verdiği gibi, öteki mitolojilerin ilk örneği olan bir arî mitolojisinin varlığından söz edilmesine de yol açtı. Ama bu görüşün bir esasa dayanmadığı kısa zamanda anlaşıldı. Filologlar (Max Müller, Bréal) ise mitolojide tem rolü dilin oynadığını ileri sürdüler; onlara göre, mitoloji kişilerini doğuran kelimelerdi. Bazı kimseler de (A. Lang, Salomon Reinach, Frezer) mitlerin doğrudan doğruya ilkel zihniyetin ürünü olduğunu iddia ettiler. Mitler astronomi ve meteoroloji olaylarına esrarlı görüntü ve anıtları yorumlama ihtiyacına (şarkiyatçı Clemont - Ganneau'nun ikonografya yorumlamaları) veya alegorilere bağlandı. Mit temalarının (Euhemeros'un savunduğu görüşün tersine) tarih olaylarıyle beslendikleri ileri sürüldü (Dumézil). Victor Bérard'a göre mitler, dinî âyin formüllerinin yorumlanmasından doğmuştur. Hattâ miti, dinî düşünce tarzının orijinal bir ürünü sayanlar da çıkmıştır. Ne var ki bu sistemlerin hiç biri kendi başına kesin bir açıklama sayılamaz; günümüzde, her mit tiplerine göre (Grimal), ayrı bir açıklamaya başvurulur, bu açıklamalar arasında da en geçerli olanı ve en sık kullanılanı dinî törenlere dayanan açıklama şeklidir. Öte yandan, mitolojilerdeki bazı hikâyelerin ne ahlâkî, ne de sembolik bir yanı vardır; bunlar olsa olsa, az çok kutsal bir kökten geldiğine inanan sitelerin kendilerini övmek için uydurdukları masallar olabilir (→ Bibliyo.) [L]

MİTOLOJİK sıf. (fr. *mythologique*). Mitolojiye ilişkin olan: *Ha... «Prométhée»yi soruyorsunuz ... O mitolojik bir süjedir* (H. R. Gürpınar). *Onun için uzaktan uzağa bana mitolojik hayvanlar gibi görünüyorsunuz* (Y. K. Karaosmanoğlu). *Mitolojik hikâyeler*. (M)

MİTOMAN sıf. ve i. (fr. *mythomane*). Yalan söylemeyi hastalık haline getirmiş olan. (L)

MİTOMANİ i. (fr. *mythomanie*). Hastalık derecesinde yalan söyleme eğilimi.

— ANSİKL. *Mitomani* aşağıdaki özelliklere dayanan bir huydur: 1. biraz sapıklık ve cinsel konulara düşkünlükle karışık hoppalık ve çoğu zaman zekâ geriliği şeklinde özel bir zihin yapısı; 2. hayal coşkunluğuna bağlı sürekli bir uydurma. Uydurmacılık başlangıçta işe yararsa da sonraları hasta kendi oyununa kendini kaptırır. Dupré'nin incelemelerine göre mitomani üç şekle ayrılabilir: 1. *yalan yere kendini itham* (mitoman dikkati çekmek amacıyle, şeref ve haysiyetini kirletme pahasına, herkesin bahsettiği bir cinayetin faili olarak ortaya çıkar); 2. *aşırı övünme* (mitoman şöhret hırsı ile hayret edilecek kahramanlıklar, gurur verecek aşk başarıları, kendisini kahraman yapan askerlik başarıları anlatır [Daudet'nin Tartarin'i gibi]); 3. *hastalık veya suikast hikâyeleri uydurma* (mitoman gururunu tatmin etmek, menfaat sağlamak veya zekâsını göstermek için bunu yapar). Mitomaninin adlî tıp yönünden, sapıklıkla da birleşince bir kat daha ağırlaşan sonuçlarını tahmin etmek zor değildir. (L)

Mitonia savaşı, 918 ağustosunda, Abdurrahman III ile Leon II de Ordone'nin kuvvetleri arasında yapılan savaş. Abdurrahman III, San Esteban de Gormaz (917) bozgunundan sonra, kuvvetlerini toplayarak Leon bölgesine girdi. Ordone II'yi yenilgiye uğrattı. (M)

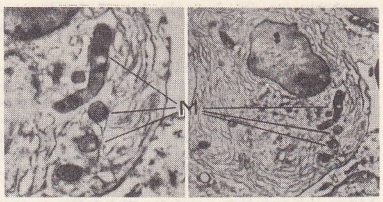

M, mitokondri'ler (elektronik mikroskopta görünüşleri)

MİTOS i. (yun. *mythos*). Bk. MİT.

MİTOTİK sıf. (fr. *mitotique*). Hücrebil. Mitoza ilişkin. ‖ *Mitotik indeks*, belli bir dokudaki hücre sayısına göre mitoz geçirmekte olan hücrelerin oranı. (L)

MİTOV (Dimitır Borisov), bulgar edebiyat tarihçisi, tenkitçisi ve profesörü (Kazanlık 1898 - Sofya 1962). Bulgar ve fransız yazarlarının eserleri üstüne tenkitler yazdı. Başlıca eserleri: *Znamena* (Bayraklar) [1933]; *Pisateli i Knigi* (Yazarlar ve Kitaplar) [3 cilt, 1934-1937]; *Beletristi* (Edebiyatçılar) [1939]; *Henri Barbusse* (1953); *Romain Rolland* (1954); *Ot Victor Hugo do André Stile* (Victor Hugo'dan André Stile'e) [1956] ve *Bortsi za Mir i Demokratsiya* (Barış ve Demokrasi İçin Savaşanlar) [1957]. (M)

MİTOZ i. (yun. *mitos*, iplik'ten fr. *mitose*). Hücrenin, bütün elemanlarını eşleyerek iki eşit hücreye bölünmesi.

— ANSİKL. *Mitoz*, düzgün bir şekilde art arda oluşan bir dizi olaylar halindedir. Mitozda çekirdeğin durumundaki değişikliklere ve çekirdek bölünmesine «karyokinez», sitoplazmadaki değişikliklere ve sitoplazma bölünmesine «sitodiyerez» adı verilir.

Çokhücreli hayvanlarla çokhücreli bitkilerde mitozun iki çeşidi görülür: kromozomların sayısını değişmez tutan *eşit bölünmeli mitoz;* yalnız gametlerin oluşumu sırasında meydana gelen ve kromozom sayısını yarıya indiren *indirgemeli mitoz*. (Bk. MEYOZ.) Üstün yapılı bitkilerde (tohumlu bitkiler) *sontrozom* yoktur, onun için bunların mitozu *merkezsiz* tiptendir Hayvanların çoğunda mitozu santrozom başlatır; santrozom ikiye bölünerek her biri *bir* kutba gider ve akromatik iğ ipliğini tutar.

Hücrenin çoğalma zamanı dışında da kromozomlar kimyasal bakımdan etkindir; bu sırada elçi R.N.A.'yı sentezler. Bölünme zamanı dışında bütün kromozomlar çözülmez bir yumak halindedir, teker teker farkedilemez. Bununla beraber kromonema adı verilen çizgimsi bazı yapılar göze çarpar.

Çekirdekler bölünmeğe başladığı zaman kromonemalar daha iyi görülebilir; kromozomlar da bazofil iplikler halinde tespit edilebilir. Bu görünüşünden dolayı 1882'de Fleming hücre bölünmesine mitoz adını verdi (mitos, iplik'ten). Gerçekten de o sırada kromozomların her biri kromatit adı verilen bitişik iki iplik halinde bulunur. Kromatitler ileride mitoz sırasında kromozom hareketlerini yönetecek olan santromerlerle birbirine bağlıdır. Yani kromozom kütlesi, üstündeki çeşitli yapılar görülür hale gelmeden önce bölünüyor demektir.

Kromozomlar ikiye bölündükten sonra kromatit çiftleri helezonlaşma suretiyle kısalır ve kalınlaşır; bu sırada her kromatit ötekinden bağımsızdır; ama santromerler kalınlaşmaz.

Bu olayların ardından, çekirdeği saran zar parçalanır ve yok olur. Aynı zamanda bir

MITHRİDATES III
(M.Ö. 320-184)
Cabinet des Médailles, Paris

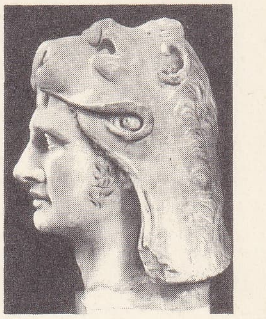

MİTHRİDATES VI
yunan sanatı
Louvre müzesi, Paris

mitoloji
Gılgamış ve Enkidu
asur silindir mührü
British museum, Londra

Foto. LAROUSSE

ekvatorlu ve iki kutuplu bir iğ ipliği oluşur. Kromozomlar iğ ipliğinin ekvatoruna bağlanır.

O sırada kardeş kromatitler birbirinden ayrılarak iğ ipliğin karşıt kutuplarına yönelir. Kutuplara varan her kromozom kümesinin etrafında yeni bir çekirdek zarı oluşur. Sonra sitoplazma ikiye bölünerek iki yeni hücre ortaya çıkar. Mitoz sürekli bir oluşumdur ve yukarıda anlatıldığı gibi cereyan eder.

Mitoz iki ana tipe ayrılır: çekirdeğin zorunlu olarak ardıl evreden (*metafaz*) geçtiği *ortomitoz* (düz mitoz); kromozomların dağılışının farklı olduğu *plöromitoz* (eğri mitoz). Bk. ENDOMİTOZ.

● *Ortomitoz* bütün çokhücreli hayvanlarla çokhücreli bitkilerin ve bir kısım birhücrelilerin bölünme tarzıdır. Art arda dört evreden meydana gelir:

1. ilkin evre (*profaz*): bu evrede kromozomlar kısalır ve kalınlaşır; santrozomun çevresinde bir yıldız oluşarak iki yavru yıldıza ayrılır, bunların her biri hücrenin bir kutbuna gider ve bunların aralarında boyalara yakınlık göstermeyen telcikler görülür. Bu telciklerin tümüne birden akromatik iğ ipliği denir;

2. ardıl evre (*metafaz*): bu evrede çekirdek zarı kaybolur, kromozomlar iğ ipliğin iki kutbundan eşit uzaklıkta, ekvator düzleminde toplanır; bunların tümüne birden ekvator plağı denir;

3. ağan evre (*anafaz*): bu evrede bir kromozom iki eş kromozoma ayrılır; ayrılan kromozomlar eşit iki küme halinde iğ ipliğin kutuplarına doğru yönelir;

4. son evre (*telofaz*): kromozomlar kutba varıp da birbirine yaklaşarak sıkışmağa koyulduğu zaman başlar; o sırada her kromozom kümesinin çevresinde bir zar oluşur; yavru çekirdekler son evrenin sonunda belirgin hale gelir; sitoplazma ortadan ikiye bölünerek iki yavru hücre meydana gelir. Karyokinez, sitodiyerez olmaksızın meydana gelebilir. O zaman çok çekirdekli kocaman bir hücre (kemik iriliğindeki çok çekirdekli hücreler) veya içinde çekirdekler bulunan bir sitoplazma kütlesi (sinsisyum veya plazmodyum) oluşur.

● *Plöromitoz* birhücreli hayvanların birçoğunda görülür. Bu çeşitli mitozda kromozomlar doğrudan doğruya iğ ipliğine yapışmaz ve ardıl evre bulunmaz.

Mitozun süresi çok değişiktir; birkaç dakikadan birkaç saate, hattâ birkaç güne varabilir. Her evrenin, belli bir ısıda, karakteristik bir süresi vardır. En uzun evre ilkin evredir. Sıcaklığın artması mitozun hızını çabuklaştırır. Mitozun mekanizması henüz iyice bilinmiyor. İç etmener (santrozomun etkisi) ve dış etmenler (hormonlar) bu işte rol oynasa gerek. Bazı kimyasal maddeler (kolşisin) mitozu büsbütün ortadan kaldırabilir ve ardıl evrede durdurabilir. (L)

mitoz:
1. hücre (bölümünden önce); 2,3. profaz; 4. metafaz; 5,6. anafaz; 7,8. telofaz

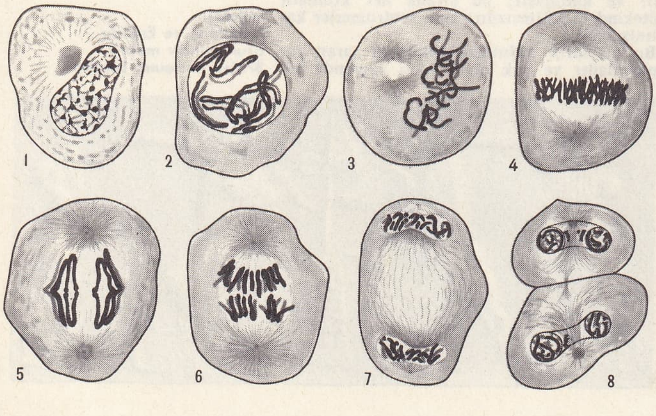

MİTRA i. («çatkı» anlamında lat. ve yun. k.). Papanın, piskoposların ve hattâ bazı papazların tören sırasında giydikleri başlık: *Altın, gümüş mitra.* (L)

MİTRA («Dost»), Hindistan'da veda dinin de tanrı, *Güneş*'in adı veya şekli, iyilik ve yardım seven Varna'nın kardeşi ve çoğu zaman ortağı. *Rigveda* zamanında pek önemi yoktu; sonraları bu önem daha da azaldı. (Fakat, Pers tanrısı Mithra'nın oynadığı role bakılırsa, onun da daha önceleri önemli bir rol oynamış olduğu sanılabilir. (L)

MİTRAGYNA i. Eski Dünya'nın tropikal bölgelerinde yetişen ağaç. (Ticarî alanda *arbura* adı verilen kerestesi, Afrika'da yetişen iki türünden [*Mitragyna ciliata* ve *L. stipulosa*] elde edilir. Kökboyasıgillerden.) [L]

MİTRAL sıf. (fr. k.). Anat. Sol kulakçık ile sol karıncık arasında bulunan kapakçık için (Türkçede yanlış, ama yaygın olarak isim halinde de) kullanılır. || *Mitral hücreler,* beyinde koku lobu içinde bulunan sinir hücreleri.

— Kardiyoloji. *Mitral hastalık* (veya *hastalığı*), mitral yetersizlikle mitral darlığın birarada olması. (Hemen her zaman romatizmadan ileri gelir.) || *Mitral kapakçık darlığı* (kısaca *mitral darlığı* denir), mitral kapakçığın iki parçasının kısmen birbirine kaynaması. (Kanın kulakçıktan karıncığa geçişini zorlaştırır.) || *Mitral yetersizlik* (veya *yetersizliği*), karıncığın büzülmesi sırasında kanın kulakçığa geri gelmesine sebep olan mitral bozukluk. (L)

MİTRALYÖZ i. (fr. *mitrailleus*'den). Makineli tüfek: *Biz ayrıldıktan sonra şiddetli bir mitralyöz ateşi zavallı şeyh ile yanındaki arkadaşını yere düşürdü* (F. R. Atay). *Örme zırhlar, kalkanlar, tulgalar, yarım saatte bir atan battal tüfenkler şimdinin topları, ağır mitralyözler karşısında ne kadar güçsüz kalmıştı* (Kemal Tahir).

— DEY. *Mitralyöz gibi,* [konuşma için] hiç durmadan, ara vermeden. (M)

MİTRAN YOSEF, süryanî yazarı ve din adamı (Diyarbakır, ?- 1375). Diyarbakır'da öğrenim gördü, oradaki Marhenanya kilisesinde rahiplik yaptı, sonra metropolit seçildi. İyi bir hattat olan Mitran Yosef'in ilâhiyat alanında da geniş bilgisi vardı. En önemli eseri *Büyük Oruçların Hesabı*'dır. (M)

MİTRARİA i. Almaşık kaba yapraklı, talkım çiçekli ot; Brezilya'da yetişir. Çiçek çanağı mor bir kesecik şeklinde, çiçek tacı kırmızı olan *Mitraria coccinea* limonluklarda süs için yetiştirilir. (*Gesneraceae* familyasından.) [L]

MİTRE (Bartolome), arjantinli siyaset adamı (Buenos Aires 1821 - ay.y. 1906). Rosas'ın diktatörlüğü sırasında yurdundan ayrıldı ve diktatörün düşmesiyle (1852) sonuçlanan harekete katıldı. Fakat ayrı bir eyalet olarak teşkilâtlanan ve 1853 Anayasası'nı reddeden Buenos Aires'i destekledi. Kuvvetleri Cepeda'da yenilince (ekim 1859), eyalet konfederasyonuna girdi. 1861'de çatışmalar tekrar başlayınca, Pavon'da karşı kuvvetleri yenen Mitre, muzaffer olarak Rosario'ya girdi. Cumhurbaşkanlığı sırasında (1862-1868), eğitimi ve iktisadî hayatı geliştirdi. Paraguay'a karşı girişilen savaşın başında müttefik kuvvetlerine (Arjantin, Brezilya ve Uruguay) kumanda etti (1865). Emekliye ayrıldıktan sonra, Yurttaşlar birliğinin başında (1890), liberal eğilimli bir muhalefete geçti, fakat 1892'deki başkanlık seçimlerini kazanamadı. Mitre, değerli bir yazardı. *La Nacion* (Millet) gazetesini kurdu (1870) ve San Martin'in hayatı üstüne bir eser yazdı (1887). [L]

MİTRİDAT i. (fr. *mithridate*). Ted. Tiryakın ilk adı (bu ilâcın Pontus kralı Mithridates tarafından bulunduğu sanılır). [L]

MİTRİDATİZM i. (efsaneye göre, zehirlere karşı bağışıklığı olan *Mithridates*'in adı > fr. *mithridatisme*'den). Organik veya inorganik zehirli maddelerden, önce küçük, sonra gittikçe artan dozlarda alınarak bu zehirlere karşı kazanılan bağışıklık.

— ANSİKL. *Mitridatizm,* mekanizmasını Danilevski'nin açıkladığı kimyasal bir uyumdur. Fakat ancak iki şartla elde edilebilir: 1. zehirin etki birikimi çok yavaş olmalı; 2. zehir devamlı alınmalıdır; yoksa, zehire karşı kazanılan bağışıklık yavaş yavaş kaybolur. (L)

MİTROPHORA i. Kuzumantarına yakın, fakat sapı daha uzunca asklı mantar. (İlkbaharda, kavak ağaçlarının nemli diplerinde rastlanır; yenir, fakat kuzumantarı kadar lezzetli değildir.) [L]

MİTROPULOS (Dimitri), yunanlı orkestra yöneticisi, piyanist ve bestecisi (Atina 1896 - Milano 1960). Atina konservatuvarında okudu; sonra Brüksel'de Gilson'un, Berlin'de Busoni'nin öğrencisi oldu. Yunanistan'da orkestra yöneticisi ve solist olarak başarılar kazandı. 1930'da A.B.D.'ye turneye çıktı. 1936'dan sonra bu ülkeye yerleşti. Maeterlinck'in bir piyesinden ilham alarak bir opera, Euripides'in iki trajedisi için sahne müziği, orkestra eserleri ve oda müziği besteledi. (L)

MİTRY-MORY, Fransa'da Seine-et-Marne idare bölgesinde (Meaux idare çevresi) komün, Dammartin-en-Goële'nin güneybatısında; 11 428 nüf. Gotik ve rönesans üslûbunda kilise. Şeker rafinerisi. Bisküvi fabrikası. Kumtaşından künk imalâtı. (L)

MİTSCHERLİCH (Eilhard), alman kimyacısı (Neuende, Oldenburg 1794 - Berlin 1863). Eski Orta Asya halklarının tarihini inceledi, sonra Berlin'e giderek kimya alanında incelemelere başladı (1818). İlk olarak izomorfizma kanununu buldu (1820). Bu kanuna göre, izomorf bileşikler aynı kimyasal formüllere sahiptir. Stockholm'de, Berzelius'un yanında bir süre kaldı, sonra Berlin üniversitesinde kimya profesörü oldu (1822). 1834'te nitrolama ve sülfonlama tepkimelerini bularak, nitrobenzen ile sülfobenzeni elde etti ve 1844'te tartarik asidin birbirinden farklı optik özellikleri sahip iki izomeri bulunduğunu ortaya koydu. Ayrıca, kataliz üstüne araştırmalar yaptı ve billûrların genleşmesini inceledi. (L)

MİTSCHERLİCHİT i. (Eilhard *Mitscherlich*'in adından fr. *mitscherlichite*). Miner. Tabiî bakır ve potasyum klorür; Vezüv'de küçük kuvadratik billûrlar halinde bulunur. (L)

MİTSİNJO, Madagaskar'da (Macunga ili) kasaba, idare bölümü merkezi, Mahavay halici kıyısında. Pirinç ve şekerkamışı. *Mitsinjo idare bölümü,* 17 700 nüf. (L)

MİTSO, bulgar derebeyi, İvan Asen II'nin damadı. Mihail Asen'in öldürülmesinden sonra, kendisini Güney Bulgaristan kralı ilân etti (1257). Çar Konstantin Asen'e karşı savaştı. Başarısızlığa uğrayınca İstanbul'a kaçmak zorunda kaldı. Burada Bizans imparatoru Mikhail VIII Palaiologos ile bir antlaşma imzaladı ve Anadolu'da toprak sahibi oldu. (M)

MİTSOGO'LAR, Kongo ve Gabon cumhuriyetlerinin zenci halkı. (L)

Mitsubişi, Japon imparatorluğunda, 1945 yılına kadar, sanayi, bankacılık ve maden alanında işletmelerin çoğunu denetimi altında bulunduran iki büyük zaybatsu'dan (tröst) biri. 1868'de kurulan Mitsubişi tröstü, japon kapitalizminin gelişmesinde çok önemli bir rol oynadı. 1890'dan sonra özellikle ulaşım, madencilik ve tersane alanlarını elinde tuttu. Birinci Dünya savaşından sonra rakibi Mitsui'nin takip ettiği genişleme siyasetine ayak uydurmağa çalıştıysa da, aynı seviyeye ulaşamadı. Amerika'nın zaferi üzerine Mitsui gibi, Mitsubişi de alınan tedbirler yüzünden parçalandı. Fakat 1952'de Fuoi Trading company adı altında yeniden canlandı. 1964'te üç dev teşebbüs grubu Mitsubişi Cukogya adı altında birleşti. (L)

Mitsui, büyük japon zaybatsu'larının (tröstlerinin) en önemlisi. XII. yy.da soylu bir aile tarafından kuruldu; ipek ticaretini tekeline aldı: XVII. yy.da, Kyoto yakınında kurulan şirketin merkezinde çalışan memur sayısı bini aşkındı. Japonya sanayileşmeğe başlayınca (1868'den sonra), Mitsuiler, devleti maden ocakları, tersaneler açmağa, iplik imâlâthaneleri ve fabrikalar kurmağa teşvik ettiler; denemeler başarıya ulaşınca da, son derece elverişli fiyatlarla devlet işletmelerinin başlıcalarını satın aldılar. Çin (1894) ve Rusya (1905) savaşları Mitsui'ler için yeni bir hamle fırsatı doğurdu, kısa bir zaman içinde takımadaların bütün makine sanayii denetimini ele geçirdiler. Birinci Dünya savaşından sonra tröstün ama-

cı, rakiplerini kendi bünyesi içinde eritmek oldu: 1939'da yüz on ikiden fazla ortaklığı denetimi altında bulunduruyordu. Öte yandan yönetim kurulunda yüksek rütbeli kara ve deniz subaylarının görev alması sayesinde Mitsui tröstü, işgal edilmiş olan bölgelerdeki (Şansi, 1937; 1941'den sonra Çinhindi, Tayland, Malezya, Cava, Sumatra Borneo) başlıca teşebbüsleri ele geçirdi. Japonya yenilince (1945), işgal kuvvetleri tröstleri faaliyet alanlarından ve güçlerinden yoksun bırakmak amacını güden bir dizi tedbire başvurdu; ama Mitsui ailesi bugün de birçok kartel ve bankayı denetimi altında bulundurmaktadır. (L)

MİTSUOKİ (Tosa), japon ressamı (Sakai 1617 - Kyoto 1691). Kyoto'da imparatorluk atelyelerinin müdürüydü. Süsleyici kompozisyonlar (hayvanlar, bitkiler) yaptı. Lâkeciler bu kompozisyonları büyük özenle kopya ettiler. (L)

MİTTAG-LEFFLER (Gösta), isveçli matematikçi (Stockholm 1846 - Djursholm 1927). Helsingfors (1877-1881), daha sonra Stockholm üniversitesinde (1881-1911) matematik profesörlüğü yaptı. Bir Taylor açılımı ile belirlenmiş bir fonksiyonun, polinomlar serisiyle gösterilişi hakkında ünlü bir teorem ortaya koydu. 1882'de kurduğu *Acta Mathematica* dergisini ölümüne kadar yönetti. Djursholm'de kendi adını taşıyan ve kuzey ülkelerinde, özellikle İsveç'te matematik öğrenimini geliştirmeğe çalışan bir enstitü kurdu. (L)

Mittelafrika («Orta Afrika»), Almanya'nın Afrika hâkimiyeti kavramı. Alman Kamerun'u (bu amaçla 1911'de büyütüldü) ve Alman Doğu Afrikası'nı birleştirerek Ekvator Afrikası'nı batıdan doğuya kapamak yoluyle bir alman sömürge imparatorluğu kurmayı hedef alıyordu. (L)

Mitteleuropa («Orta Avrupa» anlamında alm. k.), Almanya ile Avusturya'yı tek bir iktisadî blok halinde birleştirmek, doğuda Türkiye'yi ve genellikle Kuzey denizi ile Basra körfezi arasında kalan devletleri bu bloka bağlamak amacını güden siyasî sisteme verilen ad. Dr. Naumann'ın bir kitabında (*Mitteleuropa*, 1915) bir program olarak sunulmadan önce, bu düşünce, 1879 Avusturya-Prusya antlaşmasına, 1897'de Wilhelm II'nin Doğu gezisine, 1899'da Bağdat demiryolu imtiyazının alınmasına, 1908'de Bosna'nın Avusturya-Macaristan imparatorluğu tarafından ilhakına, 1914'te Türkiye'nin Avrupa savaşına katılmasına yol açmıştı. Bulgaristan'ın da işe karışması (1915), Orta Avrupa devletleri tarafından muhtar bir Polonya kurulması (1916), Romanya'ya zorla bir barış antlaşmasının kabul ettirilmesi (1918) aynı düşüncenin eserleriydi. 1918'de Almanya'nın yenilgiye uğraması üzerine bu düşünce gerçekleşememiştir. (L)

MİTTELHAUSER (Eugène Désiré), fransız generali (Tourcoing 1873 - Paris 1949). 1908-1914 Arasında Fas'ta çarpıştı; Birinci Dünya savaşında birçok birliğe kumanda etti. 1919-1921 Arasında, general rütbesiyle, Çekoslovakya'daki fransız askerî heyeti başkanıydı. 1931'de Yüksek Savaş divanına girdi, Polonya'daki fransız heyetine başkanlık etti (1939). 24 Mayıs 1940'ta Weygand'ın yerine geçerek, Beyrut'taki Doğu Akdeniz harekâtını yönetti. (L)

MİTTELLANDKANAL, Almanya'da yüksek gabarili su yolu; Dortmund-Ems kanalını, Elbe'ye bağlar: Dortmund-Ems kanalıyle, Reche bölgesinin ulaşımını sağlar; Elbe ırmağı ve Elbe-Haven kanalıyle Berlin'e ulaşır. Börde bölgesini aşan bu kanal, Orta Almanya ve Kuzey Almanya'daki bütün büyük şehirlerin (Minden, Hannover, Braunschweig, Magdeburg) yakınından geçer. Eskiden bu şehirlerdeki sanayilere ucuz kömür, kok kömürü ve Ruhr'un metalürji ürünlerini taşırdı. Bugün iç sınırla kesilmiş olduğundan, trafiğinin büyük kısmını kaybeden kanal, özellikle Ruhr'u Weser yolu ile Bremen'e ve Aşağı Saksonya sanayi merkezlerine bağlar. Doğu kısmı, Berlin'in, Saksonya linyitini kolayca elde etmesine imkân verir ve Stassfurt'un potas ihracatını kolaylaştırır. (L)

MİTTERMAİER (Karl Joseph Anton), alman hukukçusu ve siyaset adamı (Münih 1787 - Heidelberg 1867). Bonn'da (1819) ve Heidelberg'te (1821) hukuk profesörlüğü yaptı. 1828'den sonra İkinci Baden meclisine ılımlı liberal milletvekili olarak girdi. Frankfurt geçici parlamentosuna başkanlık etti (1848). 1848'de Frankfurt parlamentosuna Baden milletvekili olarak katıldı. 1849'da, gene Heidelberg üniversitesinde hukuk profesörü oldu. Alman özel hukuku, ceza muhakeme usulünde delil teorisi, anglosakson ceza sistemi gibi konularda birçok eser yazdı. (L)

MİTTERRAND (François), fransız siyaset adamı (Jarnac 1916). Edebiyat ve hukuk öğrenimi gördü, gazetecilik yaptı. Siyasî hayatı 1956'da U.D.S.R.'den (Demokratik ve Sosyalist Direniş birliği) Nièvre milletvekili seçilmekle başladı. Ramadier ve Schuman kabinelerinde (1947-1948) Eski Muharipler bakanı olarak bulundu. Sonra, başbakan yardımcısı (1948-1951), devlet bakanı (1952) oldu. 1953'te U.D.R.S.'nin başına geçti, içişleri bakanı olarak (1954-1955) Mendès-France kabinesine girdi. Şubat 1956'da Guy Mollet kabinesinde maliye bakanı oldu. 1962'de Millet meclisinde Demokratik Toplaşma grubuna katıldı, solun lideri durumuna geldi, 9 eylül 1965'te cumhurbaşkanlığına adaylığını koydu ise de seçimi kazanamadı. Sol Demokrat ve Sosyalist federasyonu (F. G.D.S.) başkanı (9 aralık 1965) ve «muhalefet» lideri oldu. De Gaulle'ün meclisi feshetme ve referandumu erteleme kararını, «bir iç savaşa yol açma» olarak niteledi. 1968 Genel seçimlerindeki başarısızlıktan sonra federasyon başkanlığından istifa etti (7 kasım) ve bağlı olduğu grup (C.İ.R.), 1969 temmuzunda kurulan Yeni Sosyalist partiye katılmadı. Eserleri: *Aux Frontières de l'Union Française* (Fransız Birliği'nin Sınırlarında) [1953]; *La Chine au Défi* (Çin Meydan Okuyor) [1961]; *Le Coup d'Etat Permanent* (Sürekli Hükûmet Darbesi) [1964]. (L)

MİTTWEİDA, Almanya'da (Doğu Almanya, Karl-Marx-Stadt idare bölümü) şehir, Leipzig'in güneydoğusunda; 28 800 nüf. Dokuma (yün), metalürji ve makine sanayii. (L)

MİTU'LAR, Bahr-el-Gazal'in sağ kıyısında yaşayan, Nuba'lar grubundan Doğu Sudan'ın zenci halkı. (L)

MİVART (Saint George Jackson), ingiliz tabiat bilgini (Londra 1827 - ay.y. 1900). Kensington üniversitesinde zooloji profesörlüğü yaptı. Darwin'ci teorilere karşı çıktı. Başlıca eserleri: *Genesis of Species* (Türlerin Oluşumu) [1871]; *Man and Apes* (İnsanlar ve Maymunlar) [1873]; *Contemporary Evolution* (Çağımızdaki Evrim) [1876]; *The Origin of Human Reason* (İnsan Aklının Kaynağı) [1889]. Kilisece yasaklanan kitaplar listesinde yer alan bazı makalelerinden dolayı kardinal Vaughan tarafından aforoz edildi. (L)

MİVE i. (fars. *mīve*). *Esk.* Meyve.

◆ **Mivedâr** blş. sıf. Bk. MEYVE. (M)

MİVEL i. (ar. *mi'vel*). *Esk.* Taşları ve kayaları kırıp parçalamağa yarayan sivri kazma. (M)

MİX (Thomas Edwin, **Tom** — denir), amerikalı sinema oyuncusu (Clearfield Connty, Pennsylvania 1880 - Florence, Arizona 1940). Rodeo'culuk, şeriflik, sirk cambazlığı yaptı. Küba'da (1898), Çin'de (1900), Boerler ile Güney Afrika'da (1901), F. Madero'nun devrimcileriyle Meksika'da (1910) savaştı. 1910'da yardımcı oyuncu olarak sinemaya geçti. 1913'te *Juggling with Fate*'te başrolü oynadı. O yıldan itibaren kendi filimlerinin yönetmenliğini ve senaryoculuğunu yaptı. 1917-de Fox'a geçtiğinde ünü doruğa ulaşmıştı. Bu durum sesli filimlerin çıkmasına kadar sürdü. Ünlü atı «Tonya» ile yüzlerce kovboy filminde lekesiz, korkusuz ve yenilmez kahraman tipini canlandırdı. 1929-1931 Arasında gene sirklerde çalıştı. 1931'de beyazperdeye döndü. Kendisi gibi kovboy filmi oyuncusu olan kızı Ruth ile (doğ. 1912) birlikte Avrupa turnesine çıktı (1935). Bir otomobil kazasında öldü. (M)

MİXE, Fransa'da Aşağı Navarre'da eski bölge, Bidouze ırmağı tarafından aşılır. Merkezi, *Saint-Palais.* Mixe korusu denen ıssız fundalıklar ve tepeler, bölgede tarım (buğday, mısır, sığır yetiştiriciliği) yapılan bir havzayı çevirir. (L)

MİXE'LER, Oaxaca (Meksika) eyaletinde ve Tehuantepec kıstağına kadar uzanan bölgede oturan Orta Amerika kızılderilileri. Yaklaşık olarak 30 000 kişidirler. (L)

MİXER i. (ing. k.). Bk. MİKSER.

MİXİNG-RATİO i. (ing. k.). Meteorol. Karışım oranı. Bk. NEM. (L)

MİXONEURA i. Paleobot. Neuropteris ile odontopteris arası özellikler taşıyan fosil böcek. (En tanınmış türü, orta ve alt vestfalyende bulunan *mixoneura obliqua*'dır.) [L]

MİXOSAURUS i. Paleont. İktiyozor'a benzeyen, fakat ondan daha ufak olan sürüngen fosil. (Triyas tabakasında bulunur.) [L]

MİXTEC'LER, Meksika'nın Oaxaca, Puebla ve Guerrero eyaletlerinde yaşayan Orta Amerika yerlileri. Dillerini 200 000 kişi konuşur. XIII. yy.a doğru ortaya çıktılar ve Zapotek'leri hâkimiyetleri altına aldılar. Parlak bir medeniyet kurdular: Mitla tapınakları. Kuyumculuk (Monte Alban). [L]

MİYAGİ, Japonya'da il, Honşu'nun kuzeydoğu kıyısında; 1 727 000 nüf. İdare merkezi, *Sendai.* (L)

MİYAH çoğl. i. (ar. *mā'*'dan *miyāh*). *Esk.* Sular. ‖ *Miyah-ı harre*, yerden kaynayan sıcak sular. ‖ *Miyah-ı kilsiyye*, kilisli sular. ‖ *Miyah-ı malihe*, içinde erimiş halde tuz bulunan sular. ‖ *Miyah-ı merre*, acı sular.

— Coğ. *Esk. Miyah-ı cariye*, akarsular. ‖ *Hattı ictimaı miyah*, suları bir yere toplanan bölgenin sınırı. ‖ *Hattı taksimi miyah*, suları başka yönlere akan bölgeleri ayıran sırtlar, tepeler. (M)

MİYAKONOCO, ing. **Miyakonojo,** Japonya'da şehir, Kyuşu'nun güneyinde (Miyazaki idare bölümü), adanın güneyindeki volkanik yaylanın kenarında oyulmuş bir havzada. (L)

MİYALJİ i. (fr. *myalgie*). Tıp. Bk. KAS *ağrısı.*

MİYAMA i. (yun. k. [?]). Denizc. *Miyama astarı*, seren yelkenlerinin miyama (matafiyon) yakasını pekiştirmek için yaka boyunca dikilen ikinci kat yelken bezi. ‖ *Miyama halatı*, yelkenleri miyama matafiyonları vasıtasıyle serenlerin cundalarına bağlamakta kullanılan kamçılar. (Miyama kamçısı da denir.) ‖ *Miyama kalçetesi*, seren yelkenlerinin miyama yakasını serenler üzerindeki vardavelalara bağlamak için kullanılan kalçeta. (Miyama tırnelesi de denir.) ‖ *Miyama matafyonu*, yelkenleri miyama halatları vasıtasıyle serenlerin cundalarına bağlamak için yelkenlerin üst köşelerine yapılmış matafiyonlar. ‖ *Miyama sapanı*, seren yelkenlerini miyama halatları vasıtasıyle serenlerin cundalarına bağlamak için buralara geçirilmiş radansalı sapan. ‖ *Miyama yakası*, seren yelkenlerinin üst kenarı. (M)

MİYAN i. Bk. MEYAN.

MİYANE i. Bk. MEYANE.

MİYANGİR i. (fars. *miyānger*). Doğramacılıkta kullanılan avadanlık. (M)

MİYANGİRLEMEK geçl. f. (*miyangir*'den *miyangir-le-mek*). Miyangirle birbirine paralel çizgiler çizmek. (L)

MİYANHANE blş. i. (fars. *miyān*, orta ve *ḫāne*, ev'den *miyān-ḫāne*). Mus. *Esk.* Orta ses. (M)

MİYAR i. (ar. *'iyār*, kıymetli madenlerde saflık derecesi'nden, *mi'yār*). Kıymetli madenlerde kanunun istediği ağırlık, saflık ve değer derecesini gösteren ölçü, ayar ölçüsü: *Cumhuriyet altınının miyarı.* ‖ Ağırlıkların, ölçülerin, paraların kanunî örneği. ‖ Ölçü: *Pakize bu son fikri fazla beğenmişti. Ve itiraf edeyim ki Pakize'nin zevki benim için bir çeşit miyar olmuştu* (A. H. Tanpınar).

— *Esk. Miyar-ı nakdî*, bir ülkede para yapılan madenin miktarını, niteliğini ve ayarını belirleyen kanun ifadesi. ‖ *Miyar-ı sıdk*, ölçüt.

— Denizc. *Miyar güvertesi*, gemilerde pusulanın bulunduğu en yüksek güverte. ‖ *Miyar pusula.* Bk. PUSULA.

mitra'lar

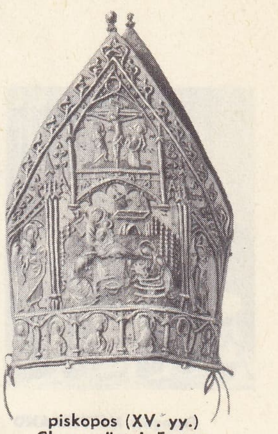

piskopos (XV. yy.)
Cluny müzesi, Fransa

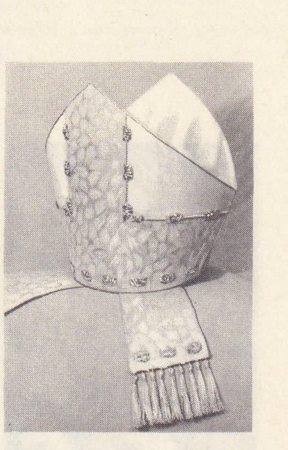

XX. yy.
Chéret'nin eseri

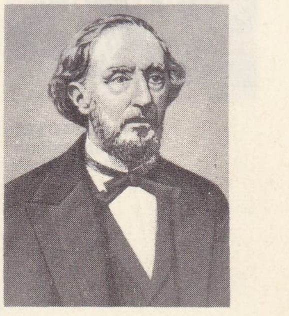

Bartolomé MİTRE

François MITTERRAND

MİXTEC'LER
Mitla tapınağının içinden detay

— Kim. *Esk.* Bir cismin saflık derecesini anlayıp ölçmeğe yarayan âlet. *Yeni.* Ayıraç. (M)

MİYARJİRİT i. (fr. *miargyrite*). Miner. Tabiî gümüş ve antimon sülfür.

— ANSİKL. Formülü $Ag_2Sb_2S_4$ olan *miyarjirit*, bileşiminde en çok yüzde 36 gümüş bulunan bir kırmızı gümüştür (pirarjirit). Moneklinik sistemde billûrlaşır, dilinimi zordur. Isıtıldığı zaman ergir ve kükürt dioksit gazı yayar ve antimon oksitli bir süblimleşme yapar. (L)

MİYASKOVSKİY (Nikolay Yakovleviç), rus bestecisi (Novageorgievsk, Varşova 1881 - Moskova 1950). Petersburg konservatuvarında Lyadov ve R. Korsakov'un derslerine devam etti. 1918'de Moskova'ya yerleşti. 1921'den ölümüne kadar bu konservatuvarda öğretmenlik yaptı. 27 Senfoniden başka, solo, koro ve orkestra için *Geceleyin Kremlin* (1947) adlı bir eser, ayrıca on üç kuartet (1930-1949), piyano için dokuz sonat besteledi (1909-1949). [M]

MİYASTENİ i. (fr. *myasthénie*). Tıp. Bk. KAS *zayıflığı*.

MİYATEV (Krıstyo İvanov), bulgar arkeoloğu ve sanat tarihçisi (Plovdiv 1892 - Sofya 1966). Öğrenimini Viyana ve Berlin'de yaptı. Sofya Kliment Ohidski üniversitesinde profesör oldu (1927-1956). Bulgaristan'da arkeoloji kazılarını yönetti. Ortaçağ ressamlığı ve mimarlığı üstüne iki yüzden fazla eser verdi: *İzkustvoto Na Bılgarite prez IX i* (IX. ve X. yy. Bulgar Sanatı) [1930]; *Preslavskata Keramika* (Preslav Seramiği) [1936]; *Stenopisi ot Srednovekovieto Bılgariya* (Bulgaristan'da Ortaçağ Duvar Yazıları) [1961]; *Arhitekturata v Srednovekovna Bılgariya* (Bulgaristan'da Ortaçağ Mimarlığı) [1965] v.b. (M)

MİYATONİ i. (fr. *myatonie*). Kas gerginliğinin azalması veya büsbütün yok olması.

— Patol. *Doğuştan miyatoni*, kas atonisiyle birlikte gevşeklik felci şeklinde beliren doğuştan bir hastalıktır. (Miyatoni, kol, bacak ve gövde kaslarında görülür; yüz kaslarında görülmez.) [*Eşanl.* OPPENHEIM *hastalığı*.] (L)

MİYATROFİ i. (fr. *myatrophie*). Patol. Kas atrofisi. (Daha çok AMYOTROFİ denir.) [L]

MİYAV i. (onomatope). Kedinin çıkardığı ses, kedi sesi. (M)

MİYAVLAMAK geçz. f. (*miyav*'dan *miyavla-mak*). [Kedi için] Miyav sesi çıkarmak. (M)

MİYAZ i. (yun. *myia*, sinek ve *iasis* hastalık'tan fr. *myiase*). Sinek kurtçuklarının insanda ve hayvanlarda sebep olduğu bozukluk.

— ANSİKL. Bakımsız, pis bireylerin yaralarına, burun deliklerine, kulaklarına veya tabiî deliklerine yumurta bırakan sinekler (*musca, calliphora, sarcophaga, muscina*), kurtçukları çürümekte olan organik böceklerdir. Bozulmuş yiyeceklerle birlikte yutulan kurtçuklar sindirim borusu içinde yaşamağa devam edebilir. Kimisi deri altında çok karışık yollar açarak, kimisi boşluklara, bağırsaklara yerleşerek değişik şiddet ve mahiyette rahatsızlıklara sebep olur. Bazı yerlere, meselâ içkulağa, yüz sinüslerine yerleşenler ölüme bile yol açabilir. Bazı bölgelerde açık havada uyumaktan kaçınmak, kurtçuklarla kirlenen yaraları yıkamak veya bozuk dokuları kesip atmak gerekir. (L)

MİYAZAKİ, Japonya'da şehir, il idare merkezi, Kyuşu'nun güneydoğusunda, Büyük Okyanus kıyısında; 140 800 nüf. Eski derebeylik şehri ve şinto dini merkezi. Balıkçılık ve ticaret (odun ihracatı) limanı. — *Miyazaki idare bölümü*, 1 139 000 nüf. (L)

MİYELANSEFAL i. (fr. *myélencéphale*). Anat. Embriyonun beyin keseciğinin arka kısmı. (Bundan soğanilik meydana gelir.) [L]

MİYELİN i. (fr. *myéline*). Dokubil. Sinirlerde aksonları saran ve Schwann kılıfının içinde bulunan ışınkırıcı, yağımsı madde.

— ANSİKL. *Miyelin* nötr yağlardan, lesitinden, kolesterolden ve çeşitli lipoyitlerden oluşur. İçinde protein de vardır. Suda erimez, fakat yağ eriten maddelerde kısmen erir; sinirlerin hepsinde bulunmaz. Sinirlerin miyelinli yerleri beyaz görünür, böylece aksonları nöronların boz renkteki gövde kısımlarından ayırmak mümkün olur. Meselâ beyinde özellikle nöronların gövde kısmından oluşan kısımlara *bozmadde*, miyelinle kaplı uzantılardan oluşan kısımlara *akmadde* denir. Sempatik sinirler miyelinle kaplı değildir. (L)

MİYELİNLEŞME i. (*miyelin* > *miyelinleş-mek*'ten *miyelinleş-me*). Dokubil. Sinirler üzerinde miyelin kılıfının oluşması. (L)

MİYEL(O)—, yun. *myelos*, ilik'ten alınan ve birçok kelimenin bileşimine giren önek. (L)

MİYELOBLAST i. (fr. *myéloblaste*). Kan bilimi. Granülositler dizisinden ana hücre (çok çekirdekli akyuvar). ‖ Naegeli'ye göre, bütün kan hücrelerinin ana hücresi. (L)

MİYELODİSPLAZİ i. (fr. *myélodysplasie*). Nörol. Omurilikte görülen gelişim bozukluğu. (Ayak kemiklerinde şekil bozukluğu gibi bazı sakatlıklara ve sidiğini tutamamak gibi kusurlara sebep olabilir.) [L]

MİYELOFTİZİ i. (fr. *myélophtisie*). Kan yuvarlarının kaynağı olan kemik iliğinin aplazisi, kandaki şekilli elemanların (alyuvarlar, akyuvarlar ve kan pulcukları) büyük çapta azalmasına yol açar. (L)

MİYELOGEN sıf. (fr. *myélogène*'den). Kan bilimi. Lenfogen karşıtı olarak, kemik iliğinden doğan bütün akyuvar tiplerine denir. (L)

MİYELOGRAFİ i. (fr. *myélographie*). Beyin-omurilik sıvısına X ışınlarını geçirmeyen bir madde şırınga edildikten sonra omuriliğin radyografisinin alınması.

— ANSİKL. *Miyelografi* için ya iyotlu bir madde (iyotlu sarımsak yağı) veya hava gibi bir gaz kullanılır. Parlaklık amplifikatörü, hastanın aldığı çeşitli duruş şekillerindeki değişikliğe göre ilerleyen iyotlu maddenin televizyon ekranı üzerinde izlenmesini sağlar. (L)

MİYELOGRAM i. (fr. *myélogramme*). Kan bilimi. Kemik iliğindeki hücresel elemanların nitelikçe ve sayıca incelenmesinden elde edilen sonuç: *Miyelogram, ağır kansızlıkları, lösemi hallerini teşhis ve hastalığın gidişini anlamak için gerekli bir muayenedir.* (L)

MİYELOM i. (fr. *myélome*). Patol. Kemik iliğinde plazmositlerden oluşma urların üreyip çoğalması; bu sırada, plazma proteinlerini etkileyen suyuk bozuklukları da görülür.

— ANSİKL. *Miyelom*'lar genellikle kırk yaşından sonra meydana çıkar; hastada kemik ağrıları, kansızlık ve ileri derecede halsizlik görülür. Hastalık birkaç yerde birden veya art arda ortaya çıkabilir; çoğu zaman kemik iliğinin her tarafını sarar, (miyelomatoz veya Kahler hastalığı).

İskeletin radyolojik muayenesinde, çeşitli noktalarda madde kaybına rastlanır. Kemik iliğine yapılan ponksiyonda çok sayıda anormal plazmosit elde edilir. Kan plazmasında ve sidikte protein dengesizliği ortaya çıkar; elektroforezde β- ve γ- globülinlerde önemli bir artış görülür. Sidikte Bence-Jones'un tanımladığı özel bir proteine rastlanır. Ayrıca yuvar sedimantasyonu çok hızlanır. (L)

MİYELOMALASİ i. (fr. *myélomalacie*). Nörol. Omuriliğin yumuşaması. (L)

MİYELOMATOZ i. (fr. *myélomatose*). Patol. Kemiklerde çok sayıda miyelom bulunması (bunlarda çok sayıda plazmosit vardır) ve plazma proteinlerinde önemli değişikliklerle belirli hastalık. *Eşanl.* KAHLER HASTALIĞI. (L)

MİYELOMENENJİT i. (fr. *myéloméningite*). Omuriliğin ve zarlarının iltihaplanması. (Daha çok MENENGOMİYELİT denir.) [L]

MİYELOPATİ i. (fr. *myélopathie*). Omurilik hastalıklarının genel adı. (L)

MİYELOPEROKSİDAZ i. (fr. *myéloperoxydase*). Biyokim. Akyuvarlarda görülen peroksidaz. (L)

MİYELOPLAKS i. (fr. *myéloplaxe*). Dokubil. Bazı kiriş veya kemik urlarında görülen çok çekirdekli (5 ilâ 20) iri hücre.

— Patol. *Miyeloplakslı ur*, içinde çok çekirdekli büyük hücreler bulunan ur: *Miyeloplakslı kemik uru, sinovya uru*. (L)

MİYELOPLAKSOM i. (fr. *myéloplaxome*). Patol. İçinde miyeloplaksların çoğaldığı görülen ur. *Eşanl.* MİYELOPLAKSLI UR. (L)

MİYELOSARKOM i. (fr. *myélosarcome*). Patol. Kemik iliği hücrelerinden oluşan sarkom; kan yapıcı hücrelerden oluşanlara miyelom, retikülo-endotelyal sistem hücrelerinden oluşanlara ilik retikülosarkomu denir. (L)

MİYELOSEL i. (fr. *myélocele*). Omurga dışında oluşan omurilik fıtığı. Bk. SPİNABİFİDA. (L)

MİYELOSİSTOSEL i. (fr. *myélocystocèle*). Spina-bifida çeşidi. (L)

MİYELOSİT i. (fr. *myélocyte*). Kan bilimi. Protoplazmasında özgül tanecikler bulunan tek ve iri çekirdekli akyuvar. (Bu akyuvarlara özellikle kemik iliğinde rastlanır.) [L]

MİYELOSİTEMİ i. (yun. *myelos*, ilik, *kytos*, hücre ve *haima*, kandan fr. *myélocytémie*). Kan bilimi. Kanda çok miktarda miyelosit bulunmasıyle belirli lösemi tipi. *Eşanl.* MİYELEMİ. (L)

MİYELOTOMİ i. (fr. *myélotomie*). Duyarlık yollarını kesmek amacıyle omuriliğin bir kısmını kesmekle sonuçlanan cerrahî müdahale. (Ağrı sinir tellerini çaprazlandıkları yerde kesmeyi öngören birleşik miyelotomisi, bazı kanserlerde duyulan dayanılmaz ağrıları hafifletmek amacıyle Leriche tarafından tavsiye edilmiştir.) [L]

MİYELOZ i. (fr. *myélose*). Patol. Kemik iliğinde, çeşitli iltihap ve zehirlemelerden (benzol, radyoaktif cisimler) ileri gelen yaygın bozukluk.

— ANSİKL. *Miyeloz*'un iki şekli vardır: kan yapımını engelleyen *aplastik miyeloz* ve iliğin kan yapma gücünü aşırı derecede artıracak çok yuvarlılık ile sonuçlanan hiperplazik miyeloz. (L)

MİY(O)— yun. *mys, myos*, kas'tan gelen ve birçok kelimenin yapısına giren önek. (L)

MİYOBLAST i. (fr. *myoblaste*). Histol. Çizgili kas hücresine dönüşmeğe hazır genç mezanşim hücresi.

— Böcekbil. Böceklerin kurtçuğunda, kasların yanı başında bulunan ve nemf evresinde yetişkin böceğin kaslarını meydana getiren küçük embriyon hücreleri topluluğu. (L)

MİYODESOPSİ i. (yun. *muiocides*, sineğe benzeyen ve *opsis*, görme'den fr. *myodésopsie*). Oftalmoloji. Görme alanında oynaşan noktaların belirmesi. (Bu görüntüler, camsı cisim elemanlarının ağtabaka üzerine düşen gölgelerinden ileri gelebilir.) [L]

MİYOFİBRİL i. (fr. *myofibrile*). Histol. Bk. KAS *teli*.

MİYOGLOBİN i. (fr. *myoglobine*). Biyokim. Hemoglobine yakın proteit.

— ANSİKL. *Miyoglobin* kaslarda bulunan bir proteittir. Molekül ağırlığı yaklaşık olarak 17 200'dür; hidrolize uğradığında yüzde 96 globin, yüzde 4 porfirin grubundan demirli boyalar verir. Miyoglobin hızlı kasılan kaslarda, özellikle yürek kaslarında pek çoktur. Miyokard enfarktüsünden sonra kanda ve sidikte miyoglobin bulunur. (L)

MİYOGLOBİNÜRİ i. (fr. *myoglobinurie*). Vet. Sidikte miyoglobin bulunması şeklinde beliren hastalık.

— ANSİKL. *Miyoglobinüri* atlarda iki şekilde görülür: paroksistik miyoglobinüri ve salgın miyoglobinüri. *Paroksistrik miyoglobinüri* had bir hastalıktır; kas tellerini balmumu gibi yumuşatır, ağır aksaklıklara sebep olur, hattâ bazı kasları veya kas gruplarını kıpırdayamaz hale getirir. Hasta hayvan renkli ve miyoglobinli sidik çıkarır. En çok arka bacaklar sakatlanır, fakat ön bacakların da hastalandığı görülmüştür. Hastalık çok defa ölümle biter. Bu hastalık genellikle genç veya yetişkin atlarda bakımlı ve semiz halde iken, işin başlangıcında, iki-üç gün dinlenmeden sonra meydana gelir. Hastalıktan korunmak için dinlenme günlerin-

Foto. Keystone, R. Ferlet (LAROUSSE)

de yemi azaltmak, hafif müshiller vermek gerektir.

Salgın miyoglobinüri bulaşıcıdır. Kaslarda (alt çene, bacak) urlar meydana getirir; genellikle sidikte miyoglobin görülür. Üç-altı gün içinde hastalık çok defa ölümle sonuçlanır; sebebi belli değildir. Özel bir tedavi usulü yoktur. (L)

MİYOGRAF i. (fr. *myographe*). Fizyol. Kasların kasılmasını büyülterek tespit eden cihaz.

— ANSİKL. *Miyograf*'ı Helmholtz tasarladı, E. Marey geliştirdi. Sabit gerilim altında kas kısalmasını yazan miyografa eşbasınçlı, miyograf, kısalmayı önleyip gerilim değişikliğini yazan miyografa *eşölçülü miyograf* adı verilir. (L)

MİYOGRAFİ i. (fr. *myographie*). Fizyol. Miyograf yardımıyle kas kasılmasının incelenmesi. ‖ *Miyografi kıskacı*, yüzeysel kasların incelenmesinde kullanılan ve bunların hareketlerini kaydetmeğe yarayan cihaz. (L)

MİYOGRAM i. (fr. *myogramme*). Miyograf yardımıyle çizilen kas kasılması eğrisi. (L)

MİYOKARD i. (fr. *myocarde*). Kalbin kas kısmı. ‖ *Miyokard enfarktüsü*. Bk. ENFARKTÜS.

— ANSİKL. *Miyokard* içi boş bir kastır; kalbin kasılabilen dayanıklı kısmını meydana getirir; iç yüzü kalp içzarı, dış yüzü kalp dışzarı ile kaplıdır. Miyokardın kas telleri omurgalılarda çizgili, omurgasızlarda düzdür. Bu kas telleri birçok yönde uzanmış ve birbirine girmiş bir ağ görünüşündedir. İnsanda kas tellerinde, bilinen çizgilerden başka daha geniş, aralıklı «merdivensi» çizgiler de bulunur. Bunların görevi tartışma konusudur. Miyokardın kendine özgü bir sinir sistemi vardır; bu sistem kulakçıklar hizasında Keith ve Flack düğümünde, kulakçıklarla karıncıkların birleşim noktasında Azchoff-Tawara düğümünde yoğunlaşır ve karıncıklar içinde ikiye ayrılacak olan his demeti ile devam eder. (L)

MİYOKARDİ i. (fr. *myocardie*). Kalp kasında görülen müzmin rahatsızlık.

— ANSİKL. Bu terim, çoğunlukla, sebebi bilinmeyen kalp yetmezlikleri için kulanılır. Genellikle gençlerde görülür ve çoğu zaman karıncıklar arası veya kulakçıklar-karıncıklar arası iletim bozuklukları buna eşlik eder. Tam bir muayene kapacıklarda, taç damarlarda ve kalp dışzarında herhangi bir hastalığın bulunmadığını ortaya koyar. (L)

MİYOKARDİT i. (fr. *myocardite*). Kalp kasının iltihaplanması.

— ANSİKL. Miyokarditin başlıca üç sebebi vardır: tifo, difteri ve müzmin eklem romatizması. Kalp seslerinin boğuklaşması ve elektrokardiyogramda görülen ritim bozukluklarıyle kendini belli eder. Çoğunlukla iyileşebilir. Romatizmadan ileri gelen miyokardit hemen her zaman ya dışzarın veya içzarın hastalanmasıyle birlikte görülür. İçzardaki iltihap had veya müzmin, had iltihap da basit veya habis olabilir. Basit iltihap her şeyden önce romatizmaya bağlıdır (had eklem romatizması, kora hastalığı, kızıl hastalığından kalan romatizma). İltihap, kalp seslerinde bir sağırlaşma ile kendini belli eder ve genellikle kalp kapakçıklarının bozulmasıyle sonuçlanır. Habis iltihap, mikrobu ne olursa olsun, bütün salgın hastalıklar sırasında görülebilir. Ağır seyirli ve kötü tabiatlı içzar iltihabı (veya Osler hastalığı) daha önce romatizmadan bozulmuş bir kapakçık üzerinde, gücü azalmış bir mikrobun üremesinden ileri gelir. *Müzmin içzar iltihapları* genellikle had içzar iltihaplarından sonra görülür ve kapakçıklarda bir darlık veya yetmezlik şeklinde belirir. En önemli sebepleri romatizmadır.

— Vet. İçzar iltihabı bütün hayvanlarda görülebilir. Had şekli çoğu zaman ya komşu bir intandan (dışzar iltihabı, kalp kası iltihabı) veya odak şeklinde bir intandan (metrit, flebit, cerahatlı bir yer) yahut da genel bir intandan (aft humması, gebelik humması, domuz kızılı v.b.) ileri gelir; ülserli veya tomurcuklu olur. *Müzmin içzar iltihabı*, ya had bir iltihabın artığı olarak veya başlı başına oluşabilir (meselâ tüberküloz). [L]

MİYOLEM i. (fr. *myolemme*). Dokubil. İçinde ilkel telcikler, sarkoplazma ve çekirdekler bulunan kas hücresini saran zar. (L)

MİYOLİZ i. (fr. *myolyse*). Patol. Kas telinin temel unsurlarına ayrılması; kas hastalıklarının başlangıcında görülür. (L)

MİYOLOJİ i. (fr. *myologie*). Tıp. Bk. KASBİLİMİ.

MİYOM i. (fr. *myome*). Bk. KAS *uru*.

MİYOMALASİ i. (fr. *myomalacie*). Patol. Kasların yumuşaması. (L)

MİYOMEKTOMİ i. (fr. *myomectomie*). Cerr. Bir milyomun amiliyatla çıkarılması. (Bu ameliyatta, dölyatağı yerinde bırakılarak sadece dölyatağının fibromiyomları çıkarılır.) (L)

MİYOMER i. Tıp. Bk. MİYOTOM.

MİYOMOTOMİ i. (fr. *myomotomie*). Kadın-doğ. Rahim fibromiyomlarının parçalara bölünmesi. (L)

MİYOÖDEM i. (fr. *myooedème*). Patol. Yüzeysel bir kasın lokal bir irkilme veya vurma sonucunda düğüm gibi kasılması. (Tifo başlangıcında ve kaşeksili tüberkülozda kol ikibaşlısında görülür.) [L]

MİYOP i. ve sıf. (yun. *myops*, göz kırpan'dan fr. *myope*). Uzağı iyi göremeyen (göz). ‖ Ancak yakındaki cisimleri açık seçik görebilen (kimse). [L]

MİYOPLUK i. (*miyop*'tan *miyop-luk*). Gözün uzağı görmeme durumu; bu durumda, uzakta bulunan bir cisimden gelen paralel ışınlar odaklarını ağtabakanın önünde kurar. ‖ Miyop olma hali.

— ANSİKL. Oftalmoloji. *Miyopluk* bazen soydan geçme, çoğu zaman sonradan meydana çıkan bir hastalıktır. Erkek çocuklarda kız çocuklardan daha sık görülür. Genellikle onuncu yaşa doğru ortaya çıkar. Kolay teşhis edilir. *Hafif miyopluk* çift içbükey merceklerle düzelebilir; *orta miyopluk* da uygun çift içbükey camlarla tamamen iyileşebilir. Ağır ve ilerleyen miyopluğa gelince, bazen saydam tabaka merceklerine ve kontakt camlarına ihtiyaç gösterir, fakat başta ağtabaka dekolmanı olmak üzere bazı bozukluklara sebep olabilir. (L)

MİYOPRAZİ i. (fr. *miopragie*). Bk. MEYOPRAJİ.

MİYOREZOLÜTİF sıf. ve i. (fr. *myorésolutif*). Çizgili kaslardaki had veya müzmin ağrılı spazmları durdurmak veya hafifletmek için kullanılan ilâca denir. *Eşanl.* KAS GEVŞETİCİ.

— ANSİKL. *Miyorezolütifler*, merkezî bir etki (nöronlar arası engelleme) gösterir; temel tonusları değiştirmeden ve genellikle zihnî faaliyeti bozmadan isteğe bağlı hareketleri ve kas kasılmalarını durdurur.

Değişik kimyasal yapıda olan bu maddeler birçok kategoriye ayrılabilir: benzoksazol türevleri (zoksazolamin, klorzoksazon), propandioller, karbamatlar, oksazolidinon türevleri, aminoalkoller ve aminoketonlar, nihayet fenotiyazin ve kolşisin.

Bu ilâçlar, romatolojide, ortopedide, travmatolojide, nörolojide kullanılır; ağrılı kas kasılmalarını durdurur, hareketleri kolaylaştırır. (L)

MİYOSEN sıf. ve i. (yun. *meiôn*, daha az ve *kainos*, yeni'den [sonraki sisteme oranla bugünkü biçimleri daha az kapsayan] fr. *miocène*). Jeol. Üçüncü zamanın oligosen ile pliyosen arasındaki dönemine denir.

— ANSİKL. *Miyosen* yaklaşık olarak —25 milyon yılla —10 milyon yıl arasında yer alır.

Batı Avrupa'da Alp kıvrımlanması miyosende tamamlanmıştır. Miyosenin başlangıç döneminden sonra, oligosende oluşan büyük göller kurudu; daha sonra Avrupa'nın bir bölümü, İsviçre ve Avusturya jürasının bazı yerlerinde ve Güney Rusya'da bıraktığı dayanıksız taş yığınları sebebiyle «molas» denizi adı verilen bir denizle örtüldü. Miyosen tabaka aşağıdan yukarıya doğru *burdigalyen, vindoboniyen ve ponsiyen* katlarına ayrılır.

Miyosen favnasında, memelilerde görülen büyük bir gelişme göze çarpar; bugünkü hayvan gruplarının hepsine misyosende rastlanır; hattâ bunlardan bazıları evrimlerinin en yüksek noktasına daha o zaman varmışlardı. Tekparmaklılardan esas tapirler, çeşitli gergedanlar ve bugünkü atgillerin atalarından *anchiterium, hipparion* gibi birçok cins; çiftparmaklılardan çeşitli domuz cinsleri, antilop, geyik, zürafa gibi gevişgetiren çeşit çeşit hayvan bu devirde boldur. Hortumlulardan *dinotherium*'lar ve *mastodonlar* bulunur. Etçiller ise çok değişiktir: esas köpeklerin yanı sıra esas sırtlanlara, esas kedilere, ayıgillerin ilgi çekici çeşitlerine ve acayip *machairodus*'lara rastlanır. *Dryopithecus* gibi gerçek insansı maymunlar da bu devirde görülür. Çok zengin olan miyosen florası, Avrupa'nın o devirde bugünkünden daha sıcak olduğunu gösterir; bununla beraber, devrin sonuna doğru kavak, çınar, akçaağaç, kuş, kızılağaç, gürgen, söğüt, yeşil meşe, defne ve iğne yapraklı çeşitli ağaçlar yaygınlaşmıştır.

— Mad. oc. Oligosen'de (tongriyen) oluşmağa başlayan bitki çökeltileri *Miyosen*'in başlangıcında (burdigalyen) sona erer; bu çökeltiler Köln'ün güneybatısında ve Elbe nehrinin iki yakasında önemli linyit yatakları meydana getirmiştir. Çok derinde olmayan 30 ile 60 m kalınlığındaki yatay bir tabaka halinde, koyu kahverengi toprak görünüşünde donuk renkli bir maddeyle karışmış olarak bulunur; Almancada linyite verilen *Braunkohle* (esmer kömür) adı buradan gelir. Bu linyit, 1 000kg/sm²'lik bir basınç altında, kendi kendine toplaşma özelliği gösterir. Bunlardan, fırında, kurutulduktan sonra yakıt olarak kullanılan biriketler yapılır. Miyosen sırasında (sarmasiyen) yeni linyit yatakları da oluşmuştur, fakat bunlar daha incedir ve odun yeşil rengini muhafaza eder. Bu linyit yataklarına, toprak yüzeyinin birkaç metre altında, Almanya-Hollanda sınırında Venlo yakınlarında rastlanır. (L)

MİYOSKLEROZ i. (fr. *myosclérose*). Patol. Yapısındaki katılgan dokunun çoğalması yüzünden kasın katılaşıp sertleşmesi. (L)

MİYOSTEOM i. (fr. *myostéome*). Patol. Bazen travma sonucunda kasların içinde gelişen osteom: *Süvarilerde görülen miyosteom*. (L)

MİYOTATİK sıf. (fr. *myotatique*). *Miyotatik refleks*, kaslarda gerinmeğe sebep olan refleks.

— ANSİKL. *Miyotatik refleks* veya *gerinme refleksi* eskiden beri bilinir (Scherrington). Bununla beraber gerçek mekanizmasının anlaşılması oldukça yenidir ve elektroloji tekniklerinin sinir fizyolojisine ne büyük katkılarda bulunduğunu işaret eder.

Meselâ, kirişlere vurulduğu zaman beliren refleks (kemik-kiriş refleksleri) miyotatik bir reflekstir.

Kasın gerinmesi, kas telinin doğrudan doğruya mekanik yoldan uyarılmasıyle elde edilen kasılmadan farklı bir kasılmaya sebep olur; çünkü bir kasın sinirleri çıkarıldığı zaman yalnız bu çeşit kasılma ortadan kalkar. Miyotatik refleks bütün çizgili kaslarda bulunur, fakat özellikle ekstansör kaslarda, yani yer çekimine karşı koyan kaslarda önemlidir (miyotatik refleksin antigravifik rolü).

● *Refleksin yapısı ve bağlantı sistemleri.* Sinir-kas demetleri refleks sinir akımını alıcı organlardır. Bunlar farklılaşmış kas telleridir; kasılmada rol oynamazlar, fakat gerinme halinde uyarılabilen duyu sinir uçları vardır. Sinir-kas tellerinin kirişlere bağlandığı yer, bitişiğindeki kasılma tellerinin bağlandığı aynı yer olduğundan, kasılma telleri kasılınca, yani kısalınca bu demetler artık uyarılamaz, çünkü uçları birbirinden uzaklaşacağı yerde birbirine yaklaşır. Bitişik kas tellerinin kasılması durunca yeni bir uyarıma elverişli şartlar yeniden ortaya çıkar, uzunluklarının son sınırına vardıkları için yeniden gerinmeğe hazır hale gelirler.

Sinir demetlerinin aldığı uyartılar, getirici sinirlerle omuriliğe kadar iletilir. Bu sinir telleri bir hareket nöronu (motonöron alfa) ile eklemleşir (sinaps). Hareket nöronu yeteri kadar kuvvetli olan bütün uyartılara

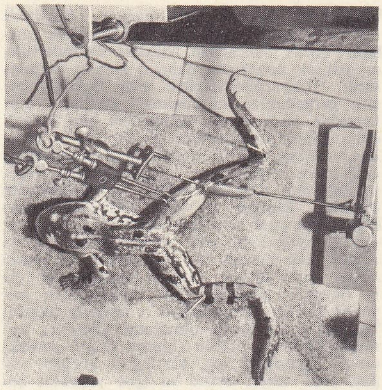
eşbasınçlı miyograf

bir kutuplanmanın giderilmesi dalgasıyle cevap verir; bu dalga bir akım doğurur; götürücü bir sinir teli boyunca ilerleyen bu akım, sinir-kas demetlerinden başka bütün kas tellerinin kasılmasına yol açar.

● *Miyotatik birim.* Sinir-kas demetindeki bir telin uyarılması, sadece kendisine bağlı hareket nöronunun çalışmasını değiştirmekle kalmaz, başka hareket nöronlarını da etkiler; Sinerjig, motonöronları uyarır, karşıt motonöronları ise uyutur. Takım halinde çalışan bu gruba Lloyd, miyotatik birim adını verdi.

● *Gamma halkası.* Kas-sinir demetlerinin bağlı bulunduğu alfa motonöronlarının yanı başında gamma motonüronları da bulunur. Gamma motonöronları, duyu alıcı uçlar ve iletici sinir telleri aracılığıyle motonöronların çalışmasını; yani kasların kasılmasını kontrol eder. Bu suretle meydana gelen halkaya Granit, *gamma halkası* adını verir. Gamma motonöronlarını, soğaniliğin üst kısmı denetler; kasların duruş gerilimini de ayarlayan bu kısım dalız sistemi, beyin refleksleri ve miyatatik refleksler arasında köprü ödevi görür. (L)

MİYOTİK i. (fr. *myotique*). Miyosize veya gözbebeğinin büzülmesine yol açan ilâçlara (eserin, kalabarin, afyon) denir. (L)

MİYOTOM i. (fr. *myotome*). Bir metamere ait kas sisteminin bir bölütü veya eklemli bir hayvanın, batrak veya yer solucanının bir halkası. *Eşanl.* MİYOMER. (L)

MİYOTOMİ i. (fr. *myotomie*). Cerr. Bir kasın tümünü veya bir parçasını kesme ameliyatı. (L)

MİYOTONİ i. Patol. Kasların çok yavaş gevşemesi.

— ANSİKL. *Miyotoni* şeklindeki kas hastalıkları başlıca iki çeşittir; 1. *hipertrofili miyotoni* (Thomsen hastalığı); bunda kas kütlesi hacimce artar; 2. *atrofili miyotoni* (Steinert hastalığı); bunda bazı kaslar, özellikle boyun, yüz ve kol kasları atrofiye uğrar. Thomsen hastalığında iyice belli olan soydan geçme özelliği, Steinert hastalığında daha zor meydana çıkarılabilir. (L)

MİYOTONOMETRE i. (fr. *myotonomètre*'den). Fizyol. Kas gerginliğini ölçmek için kullanılan âlet. (L)

MİYOZİN i. (fr. *myosine*). Kas hücrelerinde bulunan ve kas kasılmasında önemli rol oynayan protein. (L)

MİYOZİS i. (yun. *myein*, göz kırpmak'tan fr. *myosis*). Patol. göz bebeğinin küçülüp öyle kalması.

— ANSİKL. *Miyozis* bir veya iki taraflı olur. Kasınmalı olduğu takdirde morfin, tütün, kaplanboğan zehirlenmesinden, genel felçten, menenjitten, eserin veya pilokarpın etkisinden ileri gelir; bazen basit bir ışığı kırma kusuru da (hipermetropluk, presbitlik) miyosize sebep olabilir.

Felç miyozisi (büyük sempatik sinirinin midriyatik demetlerinin felci) hareket ataksisi, kloroformlama veya göz iltihabı (keratit, iritis) hallerinde görülür. (L)

MİYOZOM i. (fr. *myosome*). Dokubil. Bir ara madde yardımıyle uzunlamasına birleştiklerinde çizgili kas telini meydana getiren disklerin tümü. (L)

MİZ i. (fars. *miz*). *Esk.* Sofra. || Misafir. || *Miz-bân.* Bk. MİZBAN. (M)

MİZA i. (ital. *misa*). Kumarda ortaya konan para. (M)

MİZÂB i. (ar. *mizab*). *Esk.* Su yolu, su oluğu. || *Mizâb-ı baran,* yağmur oluğu. || *Mizâb-ı Rahmet,* Mekke'de, Kâbe'nin damında bulunan su oluğu. (M)

MİZAÇ veya **MİZAC** i. (ar. *mezc*'den *mizac*). Manevî niteliklerin, eğilimlerin tümü, huy: *Üç arkadaş arasında mizaç ihtilâfı derhal kendini gösterdi* (R. N. Güntekin). *Herkes bana karşı yapılan haksızlığa isyan ediyor ve kendi mizacına göre tepkiler gösteriyordu* (A. H. Tanpınar). *Zaten mizacı kavgaya müsait değildi* (B. Felek). || *Esk.* İnsan vücudunun fizyolojik yapısı, sağlık: *Mizac-ı âliniz nasıldır?* (Şemsettin Sami).

— *Esk. Mizac-dan,* bir kimsenin huyunu iyi bilip ona göre davranan. || *Mizac-gir,* keyfe göre hareket eden, herkesin huyunu bilen. || *Mizac-ı nazik,* nazik yaradılış. || *Bed-mizac,* kötü huylu. || *Hadîd-ül-mizac,* çok çabuk sinirlenen. || *Asabi(y)-ül-mizac,* sinirli kimse. || *Demevi(y)-ül-mizac,* kanlı ve sıhhatli vücut. || *Lenfayi (y)-ül-mizac* (veya *mizac-ı lenfaî*), lenfası fazla olan vücut. || *Na-mizac,* keyifsiz. || *Safraviy-ül-mizac* (veya *mizac-ı safravî*), safrası çok olan kimse. || *Sû-i mizâc,* sıhhat bozukluğu.

— ANSİKL. Psikol. Eski Yunanlılar dört çeşit *mizaç* ayırt ediyorlardı: öfkeli, soğukkanlı, kanlı ve içe kapanık. Günümüzde fizyoloji ve sinir sistemi tipolojisi üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda buna benzer bir sınıflamaya ulaşılmıştır, ama bu defaki beyin kabuğunun bireysel özeliklerine dayanmaktadır. Bu sınıflandırma insanları olduğu kadar evrimlenmiş hayvanları da içine alır. Ama insan söz konusu olduğu zaman buna düşünceli, sanatçı tiplerini ve bir ara tip de eklemek yararlıdır. Bu ayırımın nevroz ve psikozların açıklanması üzerinde etkisi vardır. En sonunda bunlar, «karakter» ve «kişilik» kavramlarını oluşturmağa yardım eder. Janet'den beri, *mizaç* terimi, temel duygululuk eğilimlerini (*holotimi*) ifade eder. Bu temel eğilimler, bir ruhî çöküntü kutbu ile bir açılma kutbu arasında yer alan birtakım değişmeler gösterir. Bunlar, sinir ve mizaca dayanan bir ayarlama mekanizmasına bağlıdır. *Mizaç bozukluğu* denince, ya melankolide görülen ve çöküntü yönünde ortaya çıkan veya açılma yönünde görülen ve mani'de ortaya çıkan bir aşırılık kastedilir. (ML)

MİZAÇLI sıf. (*mizaç*'tan, *mizaç-lı*). Mizacı [...] olan: *Garip huyu, acayip mizaçlı dostlarım vardır* (B. Felek). *Hırçın mizaçlı.* (M)

MİZAÇSIZ sıf. (*mizaç*'tan *mizaç-sız*). *Esk.* Sağlık durumu iyi olmayan, rahatsız, keyifsiz.

◆ **Mizaçsızlık** i. *Esk.* Mizaçsız olma hali. (M)

MİZAH i. (ar. *müzah*'tan *mizah*). Gerçeğin güldürücü yanlarını ortaya koyan sanat türü: *Reşat, yalnız eserlerinin ikinci, üçüncü baskısını görmüş büyük bir romancı, bir hikâye ustası değil, ince bir mizah yazarı idi* (Y. Z. Ortaç). *O mizahın en büyük üstadını, o Avrupa'nın dahisini tanımayıp kim olduğunu öğrenmek için ...* (H. R. Gürpınar). || *Kara mizah,* haince, buruk bir dille, bazen de umutsuzlukla dünyanın saçmalığını belirten mizah. || *Teşm. yol.* Belli etmeden yapılan alay, şaka, latife: *Tabiatı mizaha maildir* (Şemseddin Sami). || *Mizah mecmuası* (veya *dergisi*), mizah yazılarına ve karikatürlere geniş yer veren dergi.

— *Esk. Mizah-amiz,* eğlenceli, mizahlı. || *Mizah-gû,* şakacı. || *Mizah-nüvis,* mizah yazarı: *Mizah-nüvislerin kalem ve fırçaları ustura gibi* (Cenab Şahabeddin). || *Mizah-perver,* mizahı seven.

— ANSİKL. İlk *mizah* unsurlarına antik yazarlardan Lukianos ve Horatius'un eserlerinde rastlanır. Büyük hümanist Ariosto'nun eserlerinde de yer yer mizahî motifler vardır. Ama bu türün en güzel örnekleri ilk olarak Shakespeare ve Cervantes'in yarattığı tiplerde görüldü. Shakespeare'in *Falstaff*'ı ve Cervantes'in *Don Kişot*'u XVIII. yy.a kadar gülünç tipler olarak dikkati çektiler. Mizah XVIII. yy.ın sonlarıyle XIX. yy.ın başlarında sempati ile acımanın bir kaynaşması haline geldi.

Mizahta esas olan alışkanlık dolayısıyle herkese tabiî gelen olayda birtakım uyuşmazlıkları bulup ortaya çıkarmaktı. Meselâ eski Yunanlılar bunca zamandır suda yaşadıkları halde çağanozların hâlâ yüzme öğrenememiş olmalarına şaşarlarken ilk mizah örneklerinden birini vermiş oluyorlardı. Bu türde, komik ve trajik, akıllılık ve delilik iç içedir. Don Kişot'un ateşli duyguları onu aşırı gülünç durumlara sürüklediği zaman bir yandan gülüp alay ederken öte yandan da sevgi ve acıma duymamak imkânsızdır. Mizah türünde ılımlı bir alay, sevgi dolu bir hoşgörü vardır. Mizaha anglosaksonlarda, özellikle İngiltere'de büyük ölçüde yer verilirdi. İngilizlerde mizahla melankoli birbirinden ayrılmaz iki unsurdur. Çeşitli duyguların birbirini izlemesi, şefkat ve gözyaşından ansızın kahkahaya geçiş, kelimenin tam anlamıyle bir mizahçı olan L. Sterne'in bellibaşlı özeliklerindendir. Ama mizah türü asıl Addison'un çıkardığı *Spectator* dergisindeki sir Roger de Coverley adlı kahramanla başladı denebilir. XVIII. yy.ın diğer önemli mizah yazarları arasında Th. De Quincey, Th. Love Peacock'u de saymak gerekir. Ch. Lamb'ın *Essays of Elia* adlı eseri mizah türü klasikleri arasındadır. İngiltere'de kraliçe Victoria devrinde mizah çok ilgi gören bir tür oldu. Bu arada Dickens, Trollope gibi yazarların eserleri, 1841'de kurulan *Punch* mizah gazetesi ve çocuk klasiklerinden *Alice Harikalar Ülkesinde* en çok okunan eserlerdi. XIX. yy.da Almanlar Johann Paul ile mizahın bir felsefesini kurdular. Mizah Hegel'cilerle çatışkıları uyuşturan bir yol oldu. Bazıları bu türü basmakalıp fikirleri olduğu kadar ispatlanan olayları da inkâr etme metodu olarak ele aldılar. Prevert'in eserinde olduğu gibi mizah anarşist ve nihilist bir rol oynamağa başladı. «Kara mizah» adı verilen bu şeytanî, sert ve yıpratıcı mizah Swift'in *Fıçının Hikâyesi* (Tale of a Tub) adlı eserinde de vardı; ama bu tür mizaha Fransa'da özellikle Petrus Borel gibi ikinci derecedeki romantiklerde, gerçekçilerden Flaubert'de (*Dictionnaire des İdees Reçues* [Basmakalıp Fikirler Lûgati]) ve özellikle «yüzyıl sonu» yazarlarında (Lautreamont, Villiers, Jarry), ingiliz edebiyatında Th. De Quincey ve Lewis Carroll'da, alman edebiyatında ise Georg Christoph, Lichtenberg ve Grabbe'da görülür. Saçmanın dünya kanunuymuş gibi gösterildiği bu kara mizah gerçeküstücülük ve varoluşçulukla çok iyi uyuşmuştur.

İtalya'da mizah türünde eser veren yazarlar arasında Manzoni di Don Abbondio, C. Bini, V. Betteloni, A. Cantoni, L. Pirandello, A.Panzini, A. Baldini ve G. Guareschi'yi saymak gerekir.

Amerikan edebiyatında bu alanda eser verenlerin başında Mark Twain gelir. Amerikan mizahının şaheseri sayılan *Huckleberry Finn* adlı eserinde en hâkim unsur duygusallıktır.

● *Türk mizahı,* sözlü ve yazılı olmak üzere iki ana bölüme ayrılır. Bugün, sözlü mizahın büyük bir kısmı yazılı mizah haline gelmiştir.

Sözlü mizahın en yaygın örneği fıkralardır. Bunlardan bazıları belli bir kişiye aittir veya o kişiye bağlanarak anlatılır (Nasreddin Hoca, Bektaşi, İncili Çavuş fıkraları veya ünlü kişilere ait fıkralar). Ayrıca büyük şehir fıkraları, mahallî fıkralar, karıkoca fıkraları v.b. şeklinde bir sınıflama da yapılabilir. Borazan Tevfik, Bal Mahmut, Orhan Boran gibi kişilerin anlattıkları veya onlar adına anlatılanlar da sözlü mizah niteliğindedir. Halk bilmecelerinin bir kısmı, tekerlemeler, karagöz, ortaoyunu meddah konuşmaları Türklere has sözlü mizah türleridir. Bir kısım destanlar da (Sivrisinek destanı, Züğürtlük destanı v.b.) hem sözlü hem de yazılı mizaha örnek olarak gösterilebilir; bazı halk mânileri için de aynı şey söylenebilir.

Foto. Bersse (LAROUSSE)

Yazılı mizahın kökleri, divan edebiyatının başlangıcına kadar iner. O zamanlar mizah yazıları, *Letaif* denilen kitaplarda toplanırdı. Divan edebiyatında mizahî eserlerin başlıca üç çeşidi vardı: hiciv*, hezl*, latife*. Şeyhî'nin *Harname*'si (Eşek Hikâyesi), Fuzulî'nin *Şikâyetname*'si, Kânî'nin *Hirrename*'si (Kedi Hikâyesi), Nef'î'nin *Sihâm-ı Kaza*'sı (Kaza Oku), Sururî'nin *Hezeliyat*'ı (Hicivler), Edirneli Güftî'nin *Tezkire*'si, Türk Galib'in *Mutâyebat-ı Türkiye*'si (Türkçe Eğlenceli Şiirler), Fazıl Enderunî'nin *Zenanname*'si (Kadınlara Dair), İzzet Molla'nın *Mihnet-i Keşan*'ı (Keşan'da Çekilen Sıkıntılar) divan edebiyatının en tanınmış mizah eserleri arasındadır.

Halk edebiyatında taşlama, mâni, destan türünde birçok mizah eserine rastlanır. Anonim mâni, tekerleme, bilmeceler arasında da mizahî olanlar çoktur. Halk edebiyatında mizah; topluma, zamana, bazı meslek zümrelerine, ünlü kişilere dönüktür. Bu niteliğiyle divan edebiyatından ayrılır. Ancak, divan edebiyatında olduğu gibi halk edebiyatında da belli kişilere ve kavramlara (hayırsız sevgili, zalim bey, tembel avrat, kara baht v.d.) mizah yoluyle sataşmalar, takılmalar geniş yer tutar.

Tekke edebiyatında, en belirgin mizah türü, şairlerin alaycı, taşlayıcı, rümuzlu tasavvuf görüşlerini yansıttıkları *şathiye**lerdir.

Garplılaşma hareketi ve Tanzimat ile birlikte Türkiye'de yazılı mizah gelişti. Toplum meseleleri, devlet yönetimi, siyaset ve siyasetçiler mizaha konu oldu. Şinasi, Namık Kemal, Âli Bey, Ahmed Vefik Paşa gibi yazarlar mizahî eserler verdiler. Ziya Paşanın 1870'te yayımlanan *Zafername*'si bu devrin en başarılı mizah eseri olarak kabul edildi. Daha sonraları Eşref, hicivleriyle kendisini usta bir mizahçı olarak kabul ettirdi. XIX. yy. sonları ve XX. yy. başlarında Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmed Rasim, Rıza Tevfik Bölükbaşı gibi kalemler mizah türünde başarılı eserler verdiler. Millî edebiyat döneminden bugüne kadar Neyzen Tevfik, Refik Halid Karay, Ercüment Ekrem Talû, Osman Cemal Kaygılı, Fazıl Ahmed Aykaç, Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç, Namdar Rahmi Karatay, Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz, Ümit Yaşar Oğuzcan, Çetin Altan mizah alanında isim yapan kimseler oldu. Aynı dönemde mizahın kapsamı içine giren karikatür sanatı da çok hızlı bir gelişme gösterdi. Bk. KARİKATÜR. (→ Bibliyo.) [M]

MİZAHÇI i. (*mizah*'tan, *mizah-çı*). Mizah sanatçısı: *Kâni ile Sururi ise Osmanlı divanının mizahçılarıdır* (Ziya Gökalp). *Türk mizahçısı*. (M)

MİZAHİ sıf. (ar. *müzāḥ* > *mizāḥ*'tan *mizāḥī*). Mizah tarzında yazılan, çizilen v.b. Mizah tarzında olan: *Mizahî hikâye. Mizahî tablo.* (M)

MİZAN i. (ar. *vezn*'den *mīzān*). *Esk.* Terazi. ‖ Tartı, ölçü âleti. ‖ *Mec.* Ölçü: *Çeşm-i insaf gibi kâmile mizan olmaz / Kişi noksanını bilmek gibi irfan olmaz* (Talip). *Aki ü cünuna batıl u hakkı beyan için / Yoktur cihanda hayf ki mizan-ı itidal* (Ziya Paşa). ‖ Adalet, eşitlik duygusu. ‖ Akıl, idrak.

— DEY. *Mizana çekmek*, hesap sormak: *Hoca hakkıyle beraber gelecek hak var mı / Sizi mizana çekerken bunu sormazlar mı?* (M. Â. Ersoy).

— Din. Ahirette günah ve sevapları tayin eden terazi. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Yevmül mizan*, kıyamet günü.

— Fiz. *Esk. Mizanül harare*, termometre. ‖ *Mizanül heva*, barometre. ‖ *Mizanül matar*, pluviyometre. ‖ *Mizanür rih*, rüzgârın hızını ölçer âlet. ‖ *Mizanür rütube*, hidrometre.

— Mal. *Esk. Mizan kalemi*, Osmanlı devleti maliye nezaretine bağlı kalem. (Tanzimat devrinden önce devlet gelir ve giderini toplu halde gösteren defterlerin tutulduğu bu kaleme *ruznamçeci* de denirdi.)

— Mat. *Esk.* Sağlama.

— Tic. Ana veya kolektif hesaba bağlı başka hesaplardaki bütün işlemleri ve bakiyeleri gösteren, belirli zamanlarda düzenlenen cetvel: *Müteahhitler bakiyesi, müşteriler bakiyesi.* ‖ Bir tacirin ticarî durumu, işinin genel sonucunu gösteren belirli zamanlarda yaptığı hesap özeti.

— ANSİKL. Din. İslâm inançlarına göre, insanlara, dünyada yaptıklarının hesabını vermek üzere yeniden can verilen mahşer günü, iyiliklerle kötülükleri tartmak için yüce bir terazi (mizan) kullanılacaktır. Mizan kurulduktan sonra, iyilikler (sevaplar) ve kötülükler (günahlar) tartılacak; herkes terazide alınan sonuca göre, ettiğinin karşılığını görecek. İyilikleri ağır basanlar «mükâfat» olarak cennete, kötülükleri ağır gelenler «mücazat» görmek üzere cehenneme gireceklerdir. Kur'an'da, özellikle «Müminun suresi»nde, bu olayın Tanrı izniyle gerçekleşeceği bildirilir. «Artık kimin iyilikleri ağır gelirse, onlar umduklarını bulacak, korkularından kurtulacaktır. Kimin iyilikleri az, kötülükleri ağır gelirse onlar kendilerine yazık edenlerdir; cehennemde süresiz kalıcıdır.» (Müminun suresi, ayet 102-103). Mizan adı verilen terazide, iyiliklerle kötülüklerin tartılacağı inancı, eski çok tanrılı dinlerden kalmadır, sümer, ibranî, anadolu, mısır, fenike, yunan ve roma, çin, hint ve iran dinlerinde bu inanç vardır. Her insan, ruhu bedende bulunduğu sürece dünyada yaptığının karşılığını görecektir. İslâm dininde bu eski inanç, islâm düşünce ilkelerine göre değişerek, tek tanrıcı anlayışla bağdaşır bir niteliğe büründü. Mizan kavramı, sonradan islâm edebiyatına da girdi. Türk, iran ve arap edebiyatlarında bu konuyle ilgili birçok eser yazıldı. (ML)

Mizan, Mehmed Murad'ın çıkardığı haftalık siyaset dergisi (21 ekim 1885). Abdülhamid II istibdadı yüzünden Türkiye'den kaçan Murad Bey, dergiyi bir süre Mısır'da, sonra Paris'te çıkardı. İstanbul'a dönünce Mizan'ı günlük olarak yayımladı (30 temmuz 1908). Gazete, 134 sayı çıktı, 31 Mart olayını savunduğu gerekçesiyle kapatıldı (12 nisan 1909). [M]

MİZANA veya **MİCANA** i. (ital. *mezzena*'dan). Denizc. Üç veya daha çok direği bulunan yelkenli gemilerde arka direk. (*Mizana direği* de denir.) ‖ *Mizana gabya çubuğu*, mizana direğindeki birinci çubuk. (Bu çubuğun bütün donanımı sıfat olarak gabya adını alır; *Mizana gabya pırasyası, mizana gabya kandilisası* v.b.) ‖ *Mizana gabya velena yelkeni*, mizana direğiyle önündeki direk arasına açılan üstten ikinci flok yelkeni. ‖ *Mizana sereni, mizana çanakliği*, mizana direğinin en alt sereni ve bu direğe ait gabya çubuğu. ‖ *Mizana yelkeni*, mizana veya kontra mizana direği serenlerine açılan yamuk biçimli yelken. (BRİGANTİN YELKENİ de denir.) [Tahta veya demir halkalarla direğe tespit edilir ve serenin ucuna kadar gelir. Alt ve üst istingalar, mezo istinga, çördek, kandilisa ve iskotalarla yönetilir.] ‖ *Kuntra mizana*, dört direkli gemilerde kıç direk. (Beş direkli gemilerde dördüncü direk mizana, beşinci direk kontra mizana adını alır.) [L]

Mizana burcu. Bk. TERAZİ *burcu.*

MİZANCI MURAD (Mehmed, — denir), türk yazarı (Tiflis, Dağıstan 1853 - istanbul 1914). Yüksek öğrenimini Rusya'da yaptı. İstanbul'a geldi (1873) Dârülmuhallimin'de müdürlük ve tarih öğretmenliği yaptı (1880). Haftalık *Mizan* dergisini çıkardı (ekim 1886), bu yüzden *Mizancı Murad* adıyle tanındı. Bir süre Düyun-ı Umumiye komiserliğinde bulundu. Sonra Mülkiye mektebinde tarih dersleri verdi. Fakat hürriyet fikirlerinden dolayı buradan çıkarıldı, Abdülhamid devrinde Mısır'a kaçtı (1895). Ertesi yıl Mısır'dan Avrupa'ya geçti. İttihat ve Terakki cemiyetinin Cenevre kolunun lideri oldu. Sarayla anlaşarak İstanbul'a döndü (1897). Devlet şûrası üyesi oldu. 31 Mart olayını desteklediği gerekçesiyle Rodos adasına sürüldü. İstanbul'a döndükten bir süre sonra öldü. Tanzimat edebiyatının ilk döneminde savunulan «ahlâkî düzeltme» ilkesini benimseyen yazar «edebiyatı ahlâkiye» adı verilen özel bir edebiyat çığırını benimsemişti. Eserleri: *Turfanda mı, Yoksa Turfa mı* (1891) adlı roman (millî roman türünde bir örnek vermek amacıyle yazıldı. Eserde Türkiye'nin o dönemdeki toplumsal durumu gerçekçi bir görüşle ele alınarak tenkit edilir); *Tarih-i Umumî* (1889); *Tarih-i Ebül Faruk* (Osmanlı Tarihi, 7 cilt, 1909-1914). [M]

MİZANPAJ i. (fr. *mise en page*). Bir kitap, gazete, broşür sayfasına girmesi gereken yazı, klişe, filim v.b.nin bir sayfa halinde düzenlenmesi: *Gazete mizanpajı.* (Bu çalışma plan üzerinde yapılır ve planları mürettiphane veya röprodüksiyon servislerince uygulanır.) [M]

MİZANPLİ i. (fr. *mise en plis*). Soğuk su ile ıslatılmış veya yeni yıkanmış saç üzerinde, kuruduktan sonra dalgalı kalacak şekilde yapılan kıvırma işlemi. ‖ Kendinden kıvırcık veya permanantlı saç üzerinde su ile yapılan bir çeşit dalga. (L)

MİZANSEN i. (fr. *mise en scène*). Lirik veya dramatik bir eseri sahneye uygulama. (Bk. SAHNE'*ye koyma.*) ‖ *Mec.* Bir şeyi, bir durumu olduğundan değişik göstermek amacıyle hazırlanan düzen: *Mizansen benim, fakat sen rolünü hakkıyle oynadın* (H. R. Gürpınar). [M]

MİZANTREN i. (fr. *mise en train*). Matbaac. Tipografik baskı öncesi, tertip edilmiş sayfa veya forma üzerinde yapılan, düzeltme ve ayarlama amacı güden işlemlerin tümü. (L)

MİZANTROP sıf. ve i. (yun. *misein*, nefret etmek ve *anthropos*, insan > *misanthropos*'tan fr. *misanthrope*). İnsan neslinden nefret eden kimseler için kullanılır. ‖ *Teşm. yol.* Toplumdan, insanlardan kaçan kimse: *Ben mizantropum, meclislerde bulunamam* (P. Safa). [M]

Mizan-ül Belâga, Abdurrahman Süreyya'nın okul derslerinden meydana getirdiği belâgat (güzel ve doğru yazma bilgisi) kitabı (1885). Bu eserde arap belâgat görüşü ilk planda tutuldu. Ancak, örnekler genellikle Türkçeden seçildi. Kitapta yer yer Türkçenin bazı özelliklerini kurallara bağlamak için de çaba sarfedilmiştir. (M)

Mizan-ül-Edeb, Diyarbakırlı Said Paşanın belâgat kitabı (1888). Mukaddeme, maani, (anlam'lar), beyan (açık anlatım) ve bedi (güzel anlatım) bölümlerinden meydana gelir. Eserde Arapça belâgat kuralları Türkçeye uygulanmağa çalışılır. (M)

Mizan-ül-Hakk fi İhtiyar-il-Ehakk (*Hakkın Seçiminde En Doğru Ölçü*), Kâtib Çelebi'nin (öl. 1657) son eseri. Değişik konuları işleyen yirmi bir bölümü vardır. Her bölümün konusu ayrı ve bağımsızdır. Eserde sanat, edebiyat, ahlâk, din, tasavvuf, musiki, rüşvet, millet, tütün, afyon, iman gibi zamanın aktüel konuları ele alınır. Yazıldığı çağda değişik çevrelerde birçok tartışmaya yol açan Mizan-ül-Hakk'ın ilki 1864'te olmak üzere birkaç baskısı yapıldı. Zamanının sosyal durumu, görüş ve düşünce yapısı, ahlâk anlayışını belirtmesi bakımından önemli bir kaynaktır. Eser üstünde şarkiyatçıların birçok çalışması vardır. (M)

MİZAR i. (ar. *ʿözr*'den *miʿzār*). *Esk.* Perde. ‖ Engel. ‖ Örtü. (M)

MİZAR, ζı Büyük Ayı* veya ζı *Ursae majoris* kenarındaki petrol ve linyit bölgesinde; *Joris* yıldızına verilen ad. Kadiri 2,4, tayf örneği A2. Mizar yıldızı *Alkor** ile ilgi çekici bir çift sistem meydana getirir. (L)

MİZBAN blş. i. (fars. *miz*, misafir ve *bān*, koruyan'dan *miz-bān*). *Esk.* Ev sahibi, misafir ağırlayan kimse.

◆ **Mizbanan** çoğl. blş. i. *Esk.* Ev sahipleri.

◆ **Mizbanî** i. *Esk.* Ev sahipliği. (M)

MİZBER i. (ar. *zebr*, yazma'dan *mizber*). *Esk.* Kamış kalem. (M)

MİZEBBE i. (ar. *zebb*, kovma'dan *mizebbe*). *Esk.* Sinek kovmak için kullanılan yelpaze. (M)

MİZER i. (ar. *miʾzer*). *Esk.* Peştemal. (M)

MİZHER i. (ar. *mizher*). Mus. *Esk.* Ut. (M)

MİZİL, Romanya'da şehir, Muntenia'da (Ploeşti bölgesi) Güney Karpatların kenarında, Ploeşti ile Buzau arasında, Karpat. 6 500 nüf. (L)

MİZİTRA i. Bk. LOR.

MİZKÂR i. (ar. *ẕekr*'den *mizkār*). *Esk.* Daima erkek doğuran dişi. (M)

MİZMAR i. (ar. *mizmār*). *Esk.* Ney türün-

«Punch»dan alınan bir mizah (1892)

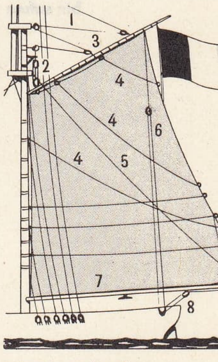

mizana yelkeni
1. cunda çördeği
2. direk çördeği
3. giz ve cunda
4. istingalar
5. mantilya
6. giz palangası
7. bumba ve randa bumbası
8. iskota palangası

XVII. yy.da mizmar
(M. And koleksiyonu)

Foto. LAROUSSE ; MEYDAN

de bir saz: *Mizmar-ı seradan gelen asude nevalar* (Cenab Şahabeddin). || Zebur surelerinden her birine verilen ad.

— Anat. *Esk.* Nefes borusu, hançere.

— Fonet. *Mizmar darbesi*, gırtlağın birdenbire kapanması. Sesin birdenbire çıkarılmasına yol açan bu kapanma Fransızcada seyrek, Dancada ve Arapçada sık görülür.)

— ANSİKL. *Mizmar*, biri kamış, öteki ağaç iki parçadan meydana gelir. 20 sm kadar uzunluktaki bir ağaç parçası, kamış gibi yontulur, düzeltilir ve içi oluk biçiminde oyulur, üzerine yedi delik açılır. Deliklerin doğrultusundaki karşı yüze de bir delik açılırdı. Âletin ağız tarafına kamış takılırdı. Kamışın ağıza giren kısmına ise yaş ağaçtan yapılan ve dil denilen kısım eklenirdi.

◆ **Mizmarzen** i. *Esk.* Mizmar çalan kimse. (M)

MİZOGUŞİ
«Fahişe O'Haru'nun Hayatı»ndan bir sahne

MİZO, Hindistan'da dağlık idare bölümü, Assam'da. Hindistan birliği içinde muhtariyet isteyen Mizo kabilelerinden silâhlı 10 000 kişinin, 28 şubatı 1 marta bağlayan gece hint ordusuna karşı ayaklanması, 6-17 mart arası hint ordusunun ülkenin stratejik noktalarını işgal etmesine yol açtı. Mizo Millî cephesinin düzenlediği bu ayaklanmanın hedefi, Mizo idare bölümüyle, çeşitli halk topluluklarının (Birmanyalılar, Pakistanlılar) oturduğu idare bölümlerini biraraya getirerek bağımsız bir Mizo devleti kurmaktı. İndira Gandhi bu idare bölümlerinin Hindistan birliği üyesi bir devlet olmasını kabul etmeyince (22 haziran 1966 görüşmesi) çarpışmalar tekrar başladı. Mizo Millî cephesinin gerilla savaşları 1966-1968 arasında da devam etti. Hindistan hükûmeti, Mizoların Çin ile ilişki kurduğunu ve gerillaların Pakistan'da eğitildiğini ileri sürdü. 1969'da Hindistan hükûmeti, âsilerin mukavemetinin zayıfladığını, fakat dağlara çekilen Mizoların tamamen yok edilemediğini açıkladı. (LM)

MİZOGAMİ i. (yun. *misos*, kin ve *gamos*, evlenme'den fr. *misogamie*). Pskopatol. Evlenmeye karşı duyulan nefret. (Çok defa donjuanlıkla beraber görülür; Oedipus kompleksine bağlı olarak olgulaşmamış duygusal bozuklukları yansıtır.) [L]

MİZOGUŞİ (Kenci), japon filim yönetmeni (Tokyo 1898 - Kyoto 1956). Sinemaya 1922'de başladı ve o tarihten sonra yüzden fazla filim yaptı. Filimlerinin çoğu japon sinemasının en güzel ve en önemli eserlerindendir. Başlıca eserleri: *Gyon no Kyoday* (Gion Hemşireler) [1936]; *Naniva Hika* (Naniva'ya Ağıt) [1936]; *Joyu Sumako'no Koy* (Sumako'nun Aşkı) [1947]; *Fahişe O'Haru'nun Hayatı* (Saykaku İcshiday Onna) [1952]; *Yağmurdan Sonraki Soluk Ayın Hikâyeleri* (Ugetsu Monogatari) [1953]; *Gion Bayaschi* (İki Geyşa) [1953]; *Sansço Dayu* (Kâhya Sanço) [1954]; *Şikamatsu Monogatari* (Şikamatsu'dan Bir Hikâye) [1954]; *Akasen Şital* (Utanç Sokağı) [1956]. Zarif ve kesin anlatımının özelliğini sürekli bir şiir ve dekor anlayışı meydana getirir: bazen çağdaş meseleleri gerçekçilikle tasvir eder, bazen de eski japon efsanelerini konu alarak düşcülüğe ve özenticiliğe kaçar. (L)

MİZON (Louis Alexandre Antoine), fransız denizcisi, kâşifi ve idarecisi (Paris-öl. Hint okyanusunda 1899). 1880-1883 Arasında, Fransız Kongosu'nda Savorgnan de Brazza ile işbirliği yaptı, sonra Güney Afrika'yı keşfe çalıştı ve Fransız Afrikası komitesinin desteğiyle iki kere Nijer ve Bonue'nin içerilerine kadar girmeyi başardı (1890-1892 ve 1893), sonra Sanga nehri boyunca ilerleyerek Kongo'ya ulaştı. *Cartes du Fleuve Ogôoue* (Ogoue Nehrinin Haritaları) [1886] ile yolculuk (1890, 1892 ve 1893) notlarını yayımladı. (L)

MİZVAC i. (ar. *zevc*'den *mizvâc*). *Esk.* Sık sık evlenen kadın. (M)

MİZZONİT i. (fr. *mizzonite*). Miner. Vernerit grubundan inorganik madde; meionit ile marialit arasında bulunur. (L)

MJEDJA (Ndre), arnavut yazarı (İşkodra 1866 - ay.y. 1937). Birçok lirik şiir kitabı, tarihî eserler ve okul kitapları yayımladı. (L)

MJÖLBY, İsveç'te (Östergötland) şehir, Svartan kıyısında; 9 900 nüf. Demiryolu kavşağı. Deri sanayii. Demirhaneler. Makine yapımı. (L)

MJÖSA, Norveç'in en büyük gölü, Oslo'nun kuzeyinde; 362 km²; derinliği 443 m. Lagen ırmağı buraya dökülür. (L)

m. kgk, *metre-kilogram*'ın sembolü. (L)

M.K.S.A., temel birimleri, *metre* (uzunluk birimi), *kilogram* (kütle birimi), *saniye* (zaman birimi), *amper* (elektrik akımı birimi), *kandela* (ışık şiddeti birimi), *celsius derecesi* (sıcaklık aralığı birimi) olan birimler sistemi. (L)

ml, *mililitre*'nin sembolü. (L)

MLADA BOLESLAV, Çekoslovakya'da (Orta Bohemya bölgesi) şehir, Prag'ın kuzeydoğusunda, Jizera kıyısında; 23 700 nüf. Boleslav II tarafından yaptırılan hisar. Önemli otomobil fabrikası. Metalürji ve kimya sanayii. Tarım malzemesi. (L)

MLADENOV (Stefan Stoyanov), bulgar dilbilimcisi (Vidin 1880 - Sofya 1964). Sofya Kliment Ohridski üniversitesinde karşılaştırmalı genel dilbilimi ve hint-avrupa dilbilimi profesörlüğü yaptı (1921-1947), Almanya Bilimler akademisi üyesi, Londra King's college muhabir üyesi oldu. Eserleri arasında en önemlileri: *Starite Germanski Elementi v Slavyanskite Ezitsi* (İslav Dillerindeki Eski Germen Unsurları) [1909]; *Geschichte der Bulgarischen Sprache* (Bulgar Dil Tarihi) [almanca, 1929]; *Bılgarski Tılkoven Reçnik* (Bulgarca Lûgat) [1927-1951] ve *Reçnik na Çujdite Dumi v Bılgarskiya Ezik*'tir (Bulgarca'daki Yabancı Kelimeler Lûgati) [1932]. (M)

MLANJE, Malavi'nin güneydoğusunda kütle. En yüksek yer 2 900 m'yi bulan Mlanje, sedir ağaçlarıyle meşhurdur. Çay tarımı. Boksit yatakları. (L)

MLAWA, Polonya'da (Varşova voyvodalığı) şehir, Varşova'nın kuzeybatısında; 13 800 nüf. Dokuma ve besin sanayii. (L)

MLETA ovası, Batı Cezayir'de bölge, Oran sahilinin güneyinde, Tesala dağlarının kuzeyinde. Kuzey kısmı, Oran sebha'sının tuzlalarıyle kaplı olan bu alüvyonlu çanak, bir bağcılık (özellikle batıda) ve tahıl tarımı bölgesidir. (L)

MLJET, ital. **Meleda**, Adriya denizinde Yugoslav adası (Hırvatistan), 100 km²; 2 000 nüf. Turizm. XIII. yy.dan kalma bir manastırda bilimsel araştırma enstitüsü. (L)

Mlle, fransızcadaki MADEMOİSELLE'in (matmazel) kısaltılmışı. (L)

mm, *milimetre*'nin sembolü. (L)

Mme, fransızcadaki MADAME'ın (madam) kısaltılmışı. (L)

M.M. grubu (Mim Mim grubu da denir), *Müsellâh Müdafaayi Milliye teşkilâtı*'nın kısaltılmış adı. Kurtuluş savaşı sırasında Ankara'da kuruldu ve Millî Müdafaa vekâletince desteklendi.

Teşkilâtın görevi, haber almak, propaganda yapmak, Anadolu'ya silâh ve adam kaçırmaktı. Ayrıca gizli olarak Ankara ile İstanbul arasındaki haberleşmeyi sağladı, kuvayı milliyecilere muhabere aracılığı yaptı, Mustafa Kemal'in verdiği direktif ve emirler İstanbul'daki M.M.'cilere ulaştırırdı. Grubun başkanı süvari zabiti Hüsameddin Beydi (emekli süvari albayı Hüsameddin Ertürk). Grupta hizmeti geçenler şunlardı: telgraf başmemuru Hacı Mümtaz Bey, telgraf müdürlüğünden Arap İhsan Bey, hat memuru Ahmed, telgrafçı Cemal, Cevad, İhsan Beyler, telgraf memuru Edib, polis komiseri Salih Saffet ve Hacı Şevket Beyler, matbaacı Şeref, P.T.T. Umum Müdürlüğü Sevkiyat şubesi müdürü Hacı Rıza Bey, Dahiliye Nezareti muhasebe müdürü İsa, Divanı Muhasebe müdürü Sadık, aynı daire mümeyyizlerinden Sadık, gene aynı daire mümeyyizlerinden Nahit, maliye memurlarından Avni, rüsumat idaresi kâtiplerinden Beylerbeyli Zühtü, Beyazıt polis merkez memuru Cemi, Adliye Vekâleti Heyeti Teftişiye reislerinden Sezai Bey, serkomiser Yanyalı Mazlum, İstanbul Polis müdüriyeti Siyasî kısım reisi binbaşı Türkçü Ziya, Ayasofya Ahzıasker şube reisi binbaşı Server Bey, binbaşı Ferhad Bey, kaymakam Kemal Bey, kaymakam Nidai Bey, yüzbaşı Rahmi Efendi, binbaşı Safvet Bey, kaymakam Reşad Bey, yüzbaşı Neşet Bey, yüzbaşı Said Efendi, kaymakam Hulusi Bey, binbaşı Muhiddin Bey, kaymakam Rasim Bey, yüzbaşı Faik Efendi, Aziz Hüdai Bey ve Gümrük teşkilâtından Nail Bey, Saruhanoğlu İhsan Bey, Hüseyin Bey, Davutpaşalı Nuri Bey, Hüseyin Rıza Bey, Sadık Bey, Rıza Bey, Laz Hamdi Bey, Bekirpaşazade Rıza. Adı geçenlerden başka birçok asker ve sivil M.M. grubunda çalışarak Kurtuluş savaşına hizmette bulundular. M.M.'ciler, çalışmaları sırasında İstanbul'u çeşitli kısımlara ayırarak aralarında görev bölümü yapmışlardı. (M)

m.m.k., MAGNEMOTOR KUVVET'in kısaltılması. (L)

mmol, *miliosmol*'ün sembolü. (L)

M.M.P.İ. (*Minesota Multiphasic Personality İnventory*) [«Minesota çok yönlü kişilik soru kâğıdı» anlamında, ing. kelimelerin kısaltması]. Farklar psikol. Kişiliğin çeşitli özelliklerinin araştırılmasını sağlayan soru kâğıdı veya envanter. Bu soru kâğıdı olumlu biçim içinde sunulmuş 550 item'den meydana gelir. (Üç cevap şekli vardır: «evet» «hayır» ve «bilmiyorum».)

M.M.P.İ., dokuz tanesi patolojik, dört tanesi de «geçerlik» diye adlandırılan ölçekten meydana gelir:

1. patolojik ölçekler şu eğilimlere tekabül eder: hipokondri, ruhî çöküntü, histeri, psikopatlık eğilimleri, erkeklik-kadınlık, paranoya, psikasteni, şizofreni ve hipomani;

2. «geçerlik» ölçeği diye adlandırılan ölçekler M.M.P.İ.'nin temel özelliğini meydana getirir. Sözü geçen ölçeklerin bu adı almalarının sebebi şudur: bunlardan alınan notlar eğer fazla yüksekse, profilin geri kalan kısmını geçersiz kılabilirler. Bu ölçekler şunlardır:

a. «bilmiyorum» ölçeği. Bu ölçeğin brüt notu, deneğin «bilmiyorum» diye cevaplandırmış olduğu soruların sayısından meydana gelir. Sonuç yüksekse, profilin bütünü azdeğerli olarak ele alınmıştır ve aslında göründüğünden daha patolojiktir;

b. L (ing. *lying*, yalan demektir) ölçeğinde on beş soru vardır. Soruların amacı, sosyal bakımdan hoş görülmeyen bir davranışın varlığını deneğe kabul ettirmektir. Normal deneklerden yüzde 95'inin, bunu kabul ettiklerini deney göstermektedir. Bu ölçek yalancılığa sapma eğilimini açığa vurur;

c. F ölçeğindeki not ise, normal deneklerden yüzde 10'undan az bir topluluğun verdiği cevapları toplamak yoluyle elde edilir. F Bu ölçek, bir sosyal intibaksızlık ölçeğidir;

ç. K ölçeğinde alınan yüksek bir not, deneğin, ya sosyal veya kişisel bakımdan olumlu tarzda cevap verme eğilimini gösterir. F ve K ölçekleri arasındaki fark ele alınınca, eğer denek, lehte ve olumlu şekilde cevap vermişse, F—K farkının negatif olduğu, aksi yönde cevap vermişse, bu farkın pozitif olduğu görülür;

3. testten elde edilen sonuçlar, ortalaması 50 ve açıklık-tipi 10 olan bir ölçeğe çevrilir. Ortalamadan iki açıklık-tipinden daha fazla sapan her sonuç (yani 70'ten yukarı olan her not), patolojik sayılır. Ölçeklerin tümünün sonuçları, profil şeklinde ortaya konur. Yorum tek tek sapmalardan çok profilin genel yapısını dikkate alır. Profilin genel yapısına göre, M.M.P.İ. şu hususları ayırt etme imkânını sağlar:

a. nevrotik profiller (burada histeri, ruhî çöküntü, hipokondri ve psikasteni ölçekleri 70'in üstündedir);

b. psikopatlık ölçekleri (bunlar, psikopatlık eğilimleri yüksek olduğu ve paranoya ölçeğinin de 70'in üstüne yükseldiği durumlarda söz konusudur);

c. psikotik profiller (burada, şizofreni, psikasteni, paranoya ve hipomani ölçekleri yüksektir).

Patolojik psikolojide çok büyük önemi olan M.M.P.İ., hem teşhis hem de tedavi açısından son derece değerli bir araçtır. (L)

Mn, *manganez*'in kimyasal sembolü. (L)

Foto. LAROUSSE

m.N, *metre-Newton*'un sembolü. (L)

MNAÇKO (Ladislav), slovak yazarı (Valasske Klobouky, Moravya 1919). Gazetelerde yayımladığı savaş hatıraları ve Slovakya'nın mahrumiyet bölgelerinde yaptığı röportajlarla tanındı. Romanlarında (*«Tozlu Yolların Bittiği Yerde»*, *«Geç Kalmış Röportajlar»*, *«İktidar Tutkusu»*) ve piyeslerinde (*«Doğu Köprüsü»*) [1952] ülkesindeki toplumsal ve siyasal değişiklikleri anlattı. İsrail-arap anlaşmazlığı (haziran 1967) sırasında, İsrail'e duyduğu yakınlık dolayısıyle komünist partisinden ve çekoslovak vatandaşlığından çıkarıldı. (L)

MNASEAS, eski yunan tarihçisi ve coğrafyacısı (Patrai, Lykia M.Ö. III y.y). Birçok seyahat yaptı; yunan mitolojisiyle ilgili masallar derledi. *Periplus* (Deniz Yolculuğu) ve *Peri Khresmon* (Kehanetler Üstüne) adlı eserlerinden bazı parçalar kalmıştır (Oksyrynkos papirüsleri). [L]

MNEM—, yun. *mneme*, hafıza'dan alınan ve bazı kelimelerin birleşimine giren unsur. (L)

MNEME i. (fr. *Mnème*). Psikol. Hatırlamayı mümkün kılan organik bir iz. *Eşanl.* ANGRAM. (L)

MNEMON i. Esk. yun. Akka'lılarda, halk şiirlerini, kahramanlık destanlarını, gelenekleri sözlü olarak aktaran kimse, bir çeşit arşivci. (L)

MNEMON, Akhilleus'un uşağı. Görevi, efendisine, Apollon soyundan gelenleri öldürmemesini hatırlatmaktı; öldürdüğü takdirde Akhilleus'un kendisi de ölecekti. (L)

MNEMOSYNE. Yun. mit. Titanis'lerden biri, Uranos ile Gaia'nın kızı. Ruhun, maddeye üstünlüğünü sağlayan hafızayı temsil eder; her türlü yaratıcı aklın temelidir. Zeus'tan dokuz sanat perisini (Musalar) doğurdu. (L)

MNEMOTAKSİ i. (yun. *mneme*, hafıza ve *taxis*, düzen'den fr. *mnemo-taxie*). Hafıza yardımıyle yön bulma tepkisi. (Hayvanın vücudu daha önce öğrendiği bir konuma uyarak artık yok olmuş bir uyartı kaynağına doğru yönelir; alınan yol böyle birçok konumdan meydana gelebilir. Arıların ve karıncaların yuvaya ve yiyecek yerine dönüşleri bir mnemotaksi örneğidir.) [L]

MNEMOTAKTİZM i. (yun. *mneme*, hafıza ve lat. *tactus*, dokunma'dan fr. *mnemotactisme*). Hayvan psikol. Bir tepkiyi doğuran uyartı ortadan kalktığı halde, hayvanda aynı tepkinin devam etmesi. (L)

MNEMOTEKNİ i. (fr. *mnemotechnie*). Elverişli egzersizlerle hafızayı geliştirme sanatı. ‖ Unutulması muhtemel hatıraların, hafızada iyice yer etmesini sağlamak için bazı usullerin kullanılması. (L)

MNESİKLES, atinalı mimar (M.Ö. V. yy.). M.Ö. 437-432 arasında Akropolis'in anıtsal girişini yapmağa başladı; ancak bu yapı Peloponnesos savaşları yüzünden yarım kaldı: düzensiz bir toprağı beceriklilikle kullanabilen Mnesikles dor ile iyon düzenlerinin karışımından ve çeşitli malzemeden (beyaz Pentelikon mermeriyle gri-mavi Eleusis kireçtaşı) yararlanmakta ustaydı. Yaptığı iyon başlığı, bu düzenin en güzel örneklerindendir. (L)

MNESTHEUS. Mit. Truvalı kahraman. Aineias'ın yoldaşı, Memmia ailesinin efsanevî atası. (L)

MNEYİS, kutsal Heliopolis boğasının mısır dilindeki adı, MERUR'un yunanca yazılışı. (L)

MNİCHOVO HRADİŞTE, Çekoslovakya'da (Doğu Bohemya bölgesi) şehir, Jizera'nın sağ kıyısında. Wallenstein'ın şatosu ve mezarı. Önemli kitaplık. Cam ve ipekli kumaş fabrikaları. Şehrin yakınında 28 haziran 1866'da prusya ordusunun öncüleri Clam-Gallas yönetimindeki avusturya birliklerini yendiler. Ertesi gün Clam-Gallas, prusyalıları Gitschin'de (Jiçin) durdurdu. Fakat Benedek tarafından Königgrätz'e (Hredec Kralove) geri çağrılması, Friedrich Karl'ın kuvvetleriyle veliahtın kuvvetlerinin birleşmesine imkân verdi. Bk. AVUSTURYA-PRUSYA SAVAŞI. (L)

MNİOTİLTİDAE çoğl. i. Zool. Bk. PARULİDAE.

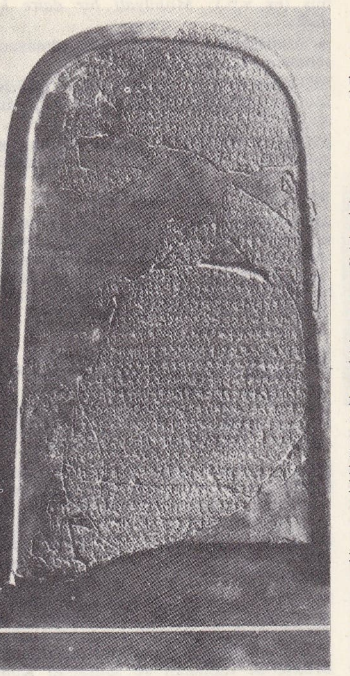

MOAB ülkesi taşından Meşa steli (M.Ö. IX. yy.), Louvre müzesi, Paris

MΩ, *megohm*'un sembolü. (L)

Mo, *Molibden*'in kimyasal sembolü. (L)

MO veya **MO-İ-RANA,** Norveç'te (Nordland) şehir, Ran Fjord kıyısında; 6 900 nüf. Çelik fabrikası. Svalbard kömürleriyle beslenen kok fabrikası. Bölgede demir ve bakır madenleri. Grönlia'da ilgi çekici mağaralar. (L)

MOA i. Paleont. Yeni Zelanda'da bulunan dinornis'in yerli adı. (En ufağı 1 m, en büyüğü 4 m olmak üzere 18 türü bilinir.) [L]

MOAB, Lut'un oğlu. (L)

MOABİ i. Gabon ve Kamerun'da yetişen, sapotaceae familyasından *Baillonella toxisperma*'nın kerestesi. (Bazen *kuba akajusu* adıyle satılır; Kamerun'da *nyabi*, Kongo'da *dimpampi* denir; ince dokulu, meşe kadar dayanıklı, kahverengi damarlı, gül kurusu renginde ağır ve sert bir kerestedir. İnce marangozluğa, iç doğramacılığa, kontraplak yapımına ve su işlerine elverişlidir.) [L]

MOAB'LILAR. Esk. coğ. Moab ülkesinde halk. Çobanlıkla geçinen Moab'lıların merkezi Rabbath-Moab (daha sonra *Areopolis*, Rabba) idi. (L)

MOAB ülkesi, Filistin'de tarihî bölge. Doğuda Ölü denize hâkim yaylalar üzerinde, bugün Ürdün'de.

Moab ülkesi eski bronz devrinden (M.Ö. 3000'e doğr.) başlayarak bin yıl kadar işgal altında kaldı. Uzun bir aradan sonra, M.Ö. XII. yy.dan sonra ikinci bir işgalin olduğu anlaşılıyor. Kutsal Kitap'ta ikinci Krallar kitabı M.Ö. IX. yy.da İsrail krallığıyle Moab krallığı arasındaki çatışmaları nakleder. Moablılar sık sık akınlar yapıyor, Kemoş adı verilen kan dökücü kültleriyle İsraillileri korkutuyorlardı. Kralları Eglon, Yargıçlar devrinde, Bünyamin'in topraklarını istilâ etti. Moablar Saul'e yenildiler ve bir süre Davud'un hâkimiyeti altında kaldılar. Moab kralının bazalttan yapılma stel Meşa (M.Ö. 842) 1868'de Dibon harabeleri yakınında bulundu (Louvre müzesinde). Fenike alfabesiyle ve moab dilinde yazılmış olan bu dikilitaş israilli Joram'a karşı kazanılan Meşa zaferini anlatır. İki dikilitaş daha Moab'dan kalmadır: 1851'de bulunan, bugün Louvre müzesindeki Shihan steli ise muhtemelen III. binyıl sonlarına aittir: başı ile bacakları yandan görünen miğferli bir savaşçı, iki eliyle kavradığı mızrağı fırlatmak üzeredir. «Balu'ah steli» denilen ikinci stel (Amman müzesi) 1930'da bulundu. Üzerinde, bir yazı kalıntısıyle, M. Ö. XII. yy.a ait mısırlılaşmış bir kabartma ve bir kralı Moab tanrısına takdim eden bir tanrıça vardır. Persler, Mısır, Suriye, İskenderiye ve Romalılar tarafından köleleştirilen Moab'lılar yavaş yavaş Nabathea'lılarla kaynaştılar.

● Leng. *Moab dili.* Yalnız Moab kralı Mesa'nın mezartaşı üzerindeki yazıları aracılığıyle bilinir. Bu yazıtın dili, Samî dillerinin Kenan dalına girer. Bu sebeple moab dili incil ibranîcesinden pek az farklıdır. Bu yüzden yazıtın metni iki lehçe arasında ancak küçük farklar bulunduğunu ortaya koyar. Moab dili, kelime listesindeki bazı özellikleriyle (msl. yıl ismi) fenike diline yaklaşır. İsim morfolojisi fenike dilini veya Arapçayı hatırlatan bazı nitelikler (tekil dişil eki gibi) veya İbranîceden çok Aramcayı hatırlatan (erilin çoğul eki gibi) özellikler ortaya koyar. Arapça ve Asurca gibi, moab dilinde de bir özedönüşlü biçim ile ikinci kökten sonra bir «iç» eke rastlanır; moab dili, başlangıçta fiillerin üçüncü kökünde bulunan *vav*'ı korudu (bu kökler İbranîce'de *lamed-he* oldu). Moab dili, sözdizminde İbranîcedeki basit bağlacın yerine bileşik bir bağlaç kullandı. Moab dilinde ismi takip eden şahıs zamirinden önce tanım edatı tekrarlanmaz. Moab yazısı, Eskiçağ Biblos fenike alfabesinden türemiştir. (L)

MOAMBE i. Kamerun ve Kongo'da yetişen, annonaceae familyasından bir ağacın (*Enantia chlorantha*) ve aynı cinsten bazı ağaçların odununa verilen ticarî ad. (Yumuşak, damarsız ve yeknesak görünüşte sarı renkli bir odundur; doğramacılığa iyi gelir.) [L]

Moana, 1925'te Robert Flaherty'nin yönettiği amerikan filmi. Güney denizlerinde yaşayanların sade hayatını canlandıran bir şiirdir. Görüntüler çok güzeldir; profesyonel oyuncuların olmaması filme az rastlanan bir gerçeklik havası kazandırır. (L)

MOANDA veya **MUANDA,** Gabon'da kasaba, Franceville'in batısında. Manganez filizi işletmesi, Kongo-Okyanus hattına bir teleferikle ve M'Binda'dan başlayan demiryoluyle bağlıdır. Maden filizi hemen hemen saftır; rezervinin 200 milyon ton kadar olduğu sanılır. Gabon bu yatağın zenginliği sayesinde dünyanın başlıca manganez üreticilerinden biri haline gelmiştir (1 mt'den çok). [L]

MOBA'LAR, Fildişi sahili halkı. Mosi'lere komşudurlar. Moba'larda, bedenleri birkaç soyut hacimle belirtilen ata resimlerine rastlanır. (L)

MOBERG (Vilhelm), isveçli yazar (doğ. 1898). Verimsiz Smaland'ın topraklarının bu ozanı, romanlarında isveçli köylülerin göçlerini ve A.B.D.'ye yerleşmelerini anlatır (*«Göçmenler»*, 1949-1959). [L]

MOBİL sıf. (fr. *mobile*). G. santl. Bk. DEVİNGEN.

MOBİLE, A.B.D.'de kıyı ırmağı, Tombiglee ve Alabama ırmaklarının birleşmesiyle oluşur; *Mobile koyu*'nda Meksika körfezine dökülür. (L)

MOBİLE, A.B.D.'de (Alabama) şehir, *Mobile* koyu kıyısında, New Orleans'ın doğusunda; 202 800 nüf. Alabama'nın ürünlerini (kömür, demir sanayii ürünleri, pamuk ve kereste) sevkeden, petrol, nitrat, demirsiz madenler ithal eden bölgesel liman. Dokuma sanayii; metalürji (özellikle alüminyum); kimya sanayii.

— Ask. tar. Ayrılık savaşı sırasında Mobile'yi tersaneleri haline getiren Güneylilerin donanmasını, ağustos 1864'te amiral Farragu burada ele geçirdi. (L)

Mobil Oil, 1952'de *Mobil Oil T.A.Ş.* adıyle kurulan petrol şirketi. Dünya petrol sanayiinin en büyük temsilcilerinden biri olan, amerikan Mobil Oil corporation'ın (eski adlarıyle Standard Oil, Vacuum Oil, Socony Vacuum, Socony Mobil Oil) katılmasıyle kuruldu. 1954'te Petrol kanununun yürürlüğe girmesinden sonra şirket, arama, üretim ve rafinaj alanlarında da çalıştı; ATAŞ

MOAB ülkesi steli filistin sanatı Louvre müzesi, Paris

Foto. Encyclopedia Britannica ; LAROUSSE

mobula
(kulaklı fulyabalığı)

(Mersin) rafinerisinin en büyük hissedarı oldu; Mobil Gaz, Aygaz v.b. şirketlere katıldı. 800'e yakın satış ve servis istasyonu *Mobil* adını taşır. Depolarının toplam kapasitesi 250 000 tonun üstündedir. Günlük ham petrol üretimi 12 000 varil, şirkette çalışanların sayısı 1 400 kişi kadardır. (M)

MOBİLYA veya **MOBİLYE** i. (ital. *mobilia;* fr. *mobilier*). Oturulan yerlerin süslenmesine ve türlü amaçlarla donatılmasına yarayan taşınır eşya: *Planını kendim çizdiğim binadaki odama* [...] *banyo dairesine, mobilyaya, duvardaki resimlere, her şeye bağlıydım* (A. H. Tanpınar). *Taksim civarında yeni yapılan güzel evlerden biri, mobilyasıyle beraber acele satılıkmış* (Vâ-Nû). *Ceviz mobilya.*

MOBUTU

— ANSİKL. Eskiçağda mobilya çeşidi azdı: iskemleler, yataklar, masalar ve sandıklar. Ortaçağda koltuklar, sıralar, büfeler ve peykeler de kullanılmağa başlandı. Masa, dört ayaklı sehpa üzerine yerleştirilmiş bir tahtadan ibaretti. Rönesans'ta masa yerinden oynamaz hale geldi, yatak daha çok kullanılır oldu, değişik tipte sandalyeler (kollu, yüksek arkalıklı) tek ve çift kapılı dolaplar gibi çeşitli mobilya yapıldı. XVII. Yüzyıldan itibaren, saray ve şatolardaki mobilya, daha gösterişli ve kullanışlı bir biçim almağa başladı. XVIII. Yüzyıl boyunca pek çok yeni mobilya (komodlar, yazı masaları, dikiş kutuları, köşelikler), çeşitli kullanım için küçük masalar (yazı, oyun, çiçek masaları) ve çeşitli adlarla anılan iskemle ve koltuklar (kanepeler, sedirler v.b.) yapıldı. Meskenlerin yeni iç düzeni, mobilyaların da yatak odası, salon, banyo - tuvalet v.b. eşyası diye sınıflanmasına yol açtı. XIX. yy. süresince, daha önceki yüzyıllarda yapılmış seçme mobilyalar yeni ihtiyaçlara uyduruldu ve yüzyılın ikinci yarısından itibaren de daha çok rahatlık ve kullanışlılığa önem verildi (kapitone koltuklar ve divanlar). Günümüzde mobilyanın önce görevsel olmasına, mimarî tarza uymasına ve az yer kaplamasına ve çeşitli ihtiyacı karşılamasına (dolap-yataklar, sedir-yataklar v.b.) önem verilir.

◆ **Mobilyalı** sıf. Mobilyası olan, döşenmiş (ev v.b.): *Mobilyalı bir daire kiralamak.*

◆ **Mobilyasız** sıf. Mobilyası olmayan, döşenmemiş (ev v.b.). [LM]

MOBİLYACI i. (*mobilya*'dan *mobilya-cı*). Mobilya yapan veya satan kimse. ‖ Mobilya mağazası. (M)

MOBİLYACILIK i. (*mobilyacı*'dan *mobilyacı-lık*). Mobilya yapma veya satma işi. (M)

MOBİLYE i. Bk. MOBİLYA.

MOBOLLA. Esk. coğ. Anadolu'da Karia bölgesinin güneydoğusunda şehir. Muğla'da bulunan bir yazıtta bu şehirden bahsedilir. İsim benzerliği de göz önünde tutularak, helenistik tahkimat kalıntılarına rastlanan Muğla ile Mobolla'nın aynı şehir olduğu kabul edilir. (M)

MOBULA i. Kulaklı fulyabalığının (Mobula mobula) ilmî cins adı. (Akdeniz'de seyrek rastlanır. Başının iki yanında gözlerinin ön tarafında kulak veya boynuza benzer iki uzantı bulunur. Köpekbalıkları altsınıfının *mobulidae* familyasından.) [L]

MOBULİDAE çoğl. i. Köpekbalıklarının hypodermata grubundan balık familyası. (Bu balıkların gözleri yandadır; vücudun ön kısmı gözlerin ilerisine doğru helezon şeklinde iki boynuz gibi uzanır; kuyruğu kısa bir kamçıya benzer. Bellibaşlı cinsleri: *mobula, manta.*) [L]

MOBUTU (Joseph Desiré), kongolu subay ve siyaset adamı (Lisala, Ekvator eyaleti 1930). Orduda assubay olarak çalışırken Kongo milliyetçi hareketine katıldı (1958). Brüksel'de toplanan ve sonradan Kongo'ya bağımsızlığını sağlayan Yuvarlak Masa konferansında hazır bulundu (1960). Lumumba hükûmetinde bakan oldu, albaylığa yükseldi ve 8 temmuzda genelkurmay başkanlığına getirildi. 14 Eylülde iktidarı ele aldı, fakat cumhurbaşkanlığını Kasavubu'ya bıraktı. Aralık ayında Lumumba'yı tutuklattı ve şubat 1961'de iktidarı sivillere devretti. Fakat siyasî durumun kötüleşmesi ve cumhurbaşkanı Kasavubu'nun «devrimci» hükûmetlere yaklaşmağa teşebbüs etmemesi karşısında, sivil yönetime elkoydu (25 kasım 1965) ve generalliğe yükseldi. 6 Ocak 1966'da kendini cumhurbaşkanı ilân etti. Hükûmetin başına Leonard Mulamba'yı getirdi, fakat 26 ekimde onu görevinden uzaklaştırdı. Bu tarihten itibaren cumhurbaşkanlığını ve başbakanlığı yüklendi. 4 Martta parlamentonun elinden aldığı anayasal iktidarı, 5 eylül 1966'da parlamentoya geri verdi; fakat 24 mart 1967'de parlamentonun iyi seçilemediğini ileri sürerek seçimlerin tekrarlanacağını bildirdi. Haziran 1967'de başkanlık sistemini benimseyen bir anayasa referandum ile onaylandı. 4 Şubat 1968'de «Merkezî Afrika Birleşik devletleri»nin kurulduğunu resmen ilân etti. 1968 Anayasasına göre 31 ekim - 1 kasım 1970'te yapılan seçimle, yedi yıl için tekrar cumhurbaşkanı oldu. 6 Aralıkta yemin ettikten sonra, devletin güvenliğine karşı harekette bulunarak yurt dışına kaçanlar için genel af çıkardığını bildirdi. (LM)

Moby Dick (*Moby Dick, or The White Whale*), Herman Melville'in romanı (1851), beyaz balina Moby Dick ile onu denizden denize kovalayan kaptan Achab arasındaki savaşın destanıdır. Bir şiir ve masal havası taşıyan bu eser balinanın cisimleştirdiği kötülük kuvvetlerine karşı insanoğlunun giriştiği savaşı temsil eder. Achab, dünyanın düzensizliğine hâkim olmak, hayata bir anlam vermek, kötülüğü yenmek isteyen insandır. Ne yazık ki, sonunda yenik düşer ve balinanın kurbanı olur. Kötümser olan yazar gerçeküstü ve umutsuz bir dünya görüşünü, Kutsal Kitap'tan, Shakespeare'den ve XVII. yy. ingiliz yazarlarından (özellikle sir Thomas Brown'dan) etkilenen kusursuz ve olağanüstü bir biçimde belirtir. Yazarın sağlığında hiç tutunmayan bu roman, ancak Birinci Dünya savaşından sonra halkın ilgisini çekti. John Huston, bu romana dayanan bir filim yaptı (1956). [L]

MOCA, Dominik cumhuriyetinde şehir, Espaillat ilinin merkezi; 12 400 nüf. (L)

MOCENİGO, XI. yy.dan beri Venedik'te yerleşmiş olan soylu aile. Başlıca kişileri: — PİETRO (1406-1476), 1474'te duka oldu; — ANDREA (Venedik 1473 - ay.y. 1542), diplomattı; senatörlük yaptı, *Belli Memorabilis Camaracensis Historiae* (Cambrai Birliği Tarihi) [1525] adlı bir eser yazdı; — GİOVANNİ (1408-1485), 1478'de duka oldu; — ALVİSE I (1507-1577), Karl V nezdinde elçiydi (1545), saray kontu (1548) ve duka (1570) oldu; — ALVİSE II (Venedik 1627 - ay.y. 1709), 1700'de duka oldu; — ALVİSE IV (Venedik (1701 - ay.y. 1778), Roma'da elçiydi, 1763'te duka oldu. (L)

MOCETTO (Girolamo), italyan ressamı ve gravürcüsü (Murano, Venedik 1458'e doğr. - ay.y. 1531). Bir camcı ailesinin oğlu. Alvise Vivarini öğrencisiydi. Çıraklık döneminde *Madonna'yı* (Verona, San Nazaro ve Santo Celso), Mantegna'dan etkilenerek *Amerikalılara Karşı Eberlerin Savaşı*'nı (Pavia, Malaspino müzesi), yaptı. Daha sonra Mantegna ile Antonello da Messina arasında Cimo'ya yakın bir üslûp kazandı. *Madonna ve İki Aziz* (Verona, Santa Mario in Organo) ve *Portre* (Modena), *Azize Helena* (Milano, Sforza Şatosu müzesi) bu tarzda yapılmış eserlerdir. 1490-1514 Arasında yaptığı ve bugüne kadar gelen on sekiz gravürde Mantegna'nın etkisi hâkimdir. (M)

MOCH (Jules), fransız siyaset adamı (Paris 1893). Sosyalist milletvekili (1928-1936, 1937-1940) ve bayındırlık bakanı (1938) oldu. 1942'de general de Gaulle taraftarlarına katıldı. Cezayir Danışma meclisi üyesi, iki kurucu mecliste ve daha sonra Millet meclisinde milletvekili (1946-1958) ve IV. Cumhuriyet zamanında sekiz defa bakan (içişleri, bayındırlık, iktisat veya savunma) oldu. 1952'den beri, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Silâhsızlanma komisyonunda Fransa'nın daimî temsilcisidir. Siyaset üstüne birçok eser yazdı. (L)

MOCHE, Kuzey Peru'da kıyı bölgesinde İncalar öncesinden kalma arkeolojik yer; Moche'de, piramitler, bir su kemeri ve yüz binden çok vazo kapsayan birçok mezar bulundu. Bk. MOŞİKA'LAR. (L)

MOCHİ (Aldobrandino), italyan antropoloji, etnoloji ve paleontoloji uzmanı (Castel Pulci, Floransa 1875 - ay.y. 1931). 1901'de Floransa antropometri laboratuvarını düzenledi. 1912'de, G. A. Blanc ile birlikte beşerî

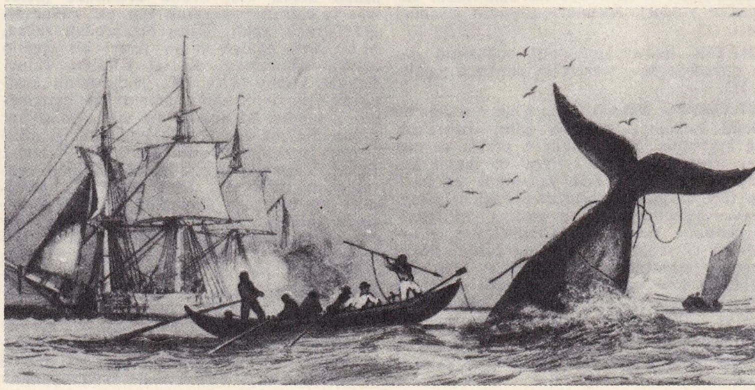

solda, «Moby Dick» filminden bir sahne (1956); sağda, balina avı Morel'in deseni

Foto. LAROUSSE; Gran Enciclopedia Larousse; Dictionnaire des Oeuvres

Knoll international (Paris): Davoine'ın düzenlediği yemek odası; sandalyeler, amerikalı mimar Eero Saarinen'indir. *Foto. Primois (LAROUSSE)*

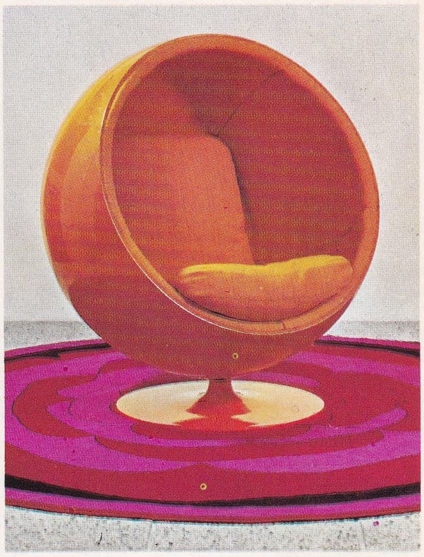

Eero Aaernio ve Azko: cam elyafı ve plastik köpüğünden döner «küre» koltuk. *Foto. LAROUSSE*

J.A. Motte: madenî ve deri sandalye.

Foto. LAROUSSE

La Boutique danoise (Paris): pelesenk oda; Domus Danica, Hundevad, Cado, France et Son, Egetaepper'in ortak eserleri. *Foto. Radkai (LAROUSSE)*

Paulin ve Artifort: lake ağaç oturmalıklı, lateks köpüğü ve yün jerseden koltuk.

Foto. LAROUSSE

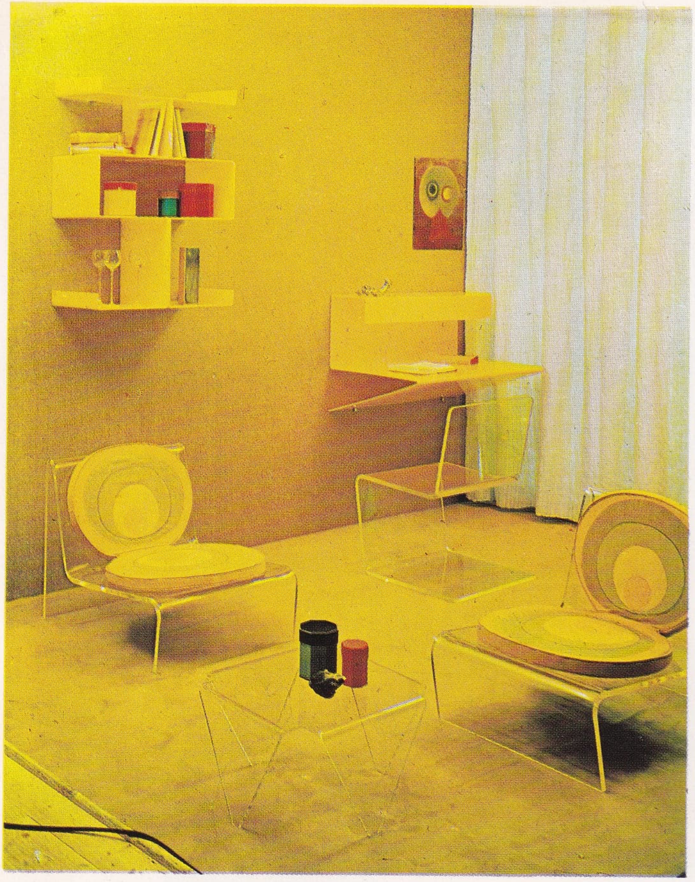

François Français ve **Manufacture parisienne de sièges:** mobilyası sentetik maddeden yapılmış küçük salon. *Foto. Henri Mardyks.*

Gérard Planchenault: çocuk odası «Puzzlewood», puzzle şeklinde sunulan sökülüp takılabilir, eğitici mobilya. *Foto. Larousse.*

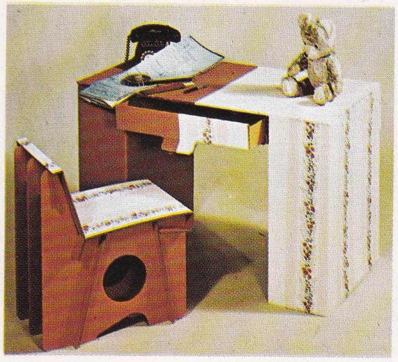

MOBİLYA

oluklu kartondan çocuk yazı masası takımı.

Foto. Ondulys.

Quasar: şişirilmiş polivinilden koltuk, kanepe ve sandalyeler. *Foto. Larousse*

Turenne Chevallereau ve **E. Delpech de Frayssinet:** yanmaz plastik ve paslanmaz çelikten mobilyasıyle bir salon köşesi. *Foto. Larousse.*

paleontoloji araştırmaları komitesini kurdu. 1924'te, Floransa üniversitesinde antropoloji doçenti oldu. İtalyan paleolitik uzmanlarının en ünlülerinden biridir ve özellikle, Eritrea'da çeşitli antropoloji ve etnoloji araştırmaları yapmıştır. Başlıca eserleri: *Sull' Antropologia degli Arabi* (Arap Antropolojisi Üstüne) [1907]; *Probabili Suddivisonie Facies del Paleolitico Superiore in Italia* (İtalya'da Üst Paleolitik Devrin Muhtemel Bölümleri ve Fasiyesleri) [1928]. (M)

MOCHİ (Francesco), italyan heykeltıraşı (Montevarchi 1580'e doğr. - Roma 1645). 1603-1610 Arasında Orvieto'da, barok üslûbun belirtilerine rastlanan *Tebşir* adlı heykeli yaptı. Piacenza'da Ranuccio ve Alessandro Farnese adına iki atlı anıt dikti. Sonra Roma'ya gitti (1629), San Pieto'nun bir duvar oyuğuna elbiseleri dalgalanan bir *Veronica* yaptı. (L)

MOCHİ (Orazio), italyan heykeltıraşı (Montevarchi [?], Arezzo 1550'ye doğr. - 1625). Floransa'da Giovanni Battista Caccini'nin öğrencisiydi. Hocasıyle birlikte Pisa katedralinin bronz kapısını yaptı. Ayrıca, Floransa'daki San Simone kilisesiyle Boboli bahçesine birkaç heykel ve tıp laboratuvarına da sert taşlardan modeller yaptı. (M)

MOCHNACKI (Maurycy), polonyalı yazar (Bojaniec, Galiçya 1804 - Auxerre 1834). 1825'te *Varşova Günlük Gazetesi*'ni, ardından *Varşova Postası*'nı kurdu (1829). *O Literaturze Polskiej w W. XIX.* (XIX. yy. Polonya Edebiyatı Üstüne) [1830] adlı eseri romantik okulun tutunmasını sağladı. Varşova ayaklanmasında önemli rol oynadı. 1830'da geçici hükûmette görev aldı, diktatör Chlopicki'ye karşı koydu, sonra orduda çarpıştı, yaralandı. Polonya devriminin başarısızlığı üzerine Fransa'ya sığındı. *Powstania Narodu Polskiego* (Polonya Halkının Ayaklanması) adlı eserini bitiremedi (1834). (L)

MOCİ, ing. **Mogi**, Japonya'da şehir, Kyuşu adasında Fukuoka idare bölümü), Şimonoseki boğazı kıyısında, İç denizin girişinde; 145 000 nüf. Kıta Kyuşu şehir gruplaşmasının bir kısmı olan (1962'den beri) şehir demiryolları döşenmesi sonunda ihracat ürünlerinin bir kısmının limanına akmasıyle büyük bir stratejik üs haline geldi. Çelik fabrikası; petrol rafinerisi; besin sanayii. Japonya'nın en büyük kömür limanı ve balıkçı merkezi olan Moci'den, Asya ve Güneydoğu'ya birçok mamûl madde sevkedilir. (L)

MOCKEL (Albert), fransızca yazan belçikalı yazar (Ougree-lez-Liège 1866 - İxelles, Brüksel 1945). Öğrenimini Liège'de yaptı, oradaki sembolizm akımında önemli bir rol oynayan *Wallonie* dergisini kurdu. 1890'da Paris'e gitti, tenkitleri ve titizlikle işlenmiş şiirleriyle dikkati çekti: *Chantefable un peu Naïve* (Safca Bir Chantefable) [1891]; *Clartes* (Aydınlıklar) [1902] ve *La Flamme Immortelle* (Ölümsüz Alev) [1924]. Edebiyat incelemeleri ilgiyle karşılandı: *Propos de Litterature* (Edebiyat Üstüne Konuşmalar) [1894]; *Stephane Malarme, un Heros* (Stephane Malarme, Bir Kahraman) [1899]; *Emile Verhaeren, Poete de l'Energie* (Emile Verhaeren, Enerji Şairi) [1933]. (L)

MOCQUEREAU (Andre), fransız benediktin rahibi ve müzikoloğu (La Tessoualie, Maine-et-Loire 1849 - Solesmes 1930). Solesmes manastırı koro şefiydi. Topladığı müzik malzemesini değerlendirmek üzere, 1889'da gregoryen müzik metinlerinin tenkitli basımını yayımladığı bir paleografya atelyesi kurdu. Eserleri içinde *Liber Usualis* (1913) ve onanizm ile ilgili düşüncelerini açıkladığı *Le Nombre Musical* (1908) en önemlileridir. 1911'de *Revue Gregorienne*'i kuran Mocquereau 1913'te *Cantus Passionis*'in, 1922'de *La Semaine Sainte*'in (Kutsal Hafta), 1926'da *Office de Noël*'in (Noel Âyini) Vatikan baskılarının gözden geçirilmesiyle görevlendirildi. (L)

Mocquot ameliyatı, dölyatağının ters olması halinde uygulanan ve yuvarlak bağların kısaltılmasını öngören jinekolojik ameliyat. (L)

MOD i. (fr. *mode*). İstat. Bir veri topluluğunda en yüksek frekansı gösteren unsurun değeri. Bir grup veri içinde en sık görülen değer. (HÂKİM DEĞER ve FREKANS ORTALAMASI da denir.)

— ANSİKL. *Mod*, eğrinin birden fazla maksimumu olduğu veya en yüksek yerinde düz bir yol takip ettiği zamanlarda iyi bir şekilde tayin edilemez. En sık kullanılan değeri belirttiği ölçüde pratik yararı da küçümsenemez, fakat hesaplanması genellikle açık olmadığı gibi sondaj yoluyle de tayini güçtür. Örnek yardımıyle hesaplanacak mod da ana kütlenin esas mod'undan çok değişik bir değerde olabilir. (L)

MODA i. (ital. k.). Kıyf. Süs, giyecek, mobilya v.b.nin kullanış ve şekillerini geçici olarak düzenleyen kural: *Aralarında görüşmeğe başlar başlamaz da hemen kumaş, terzi, dikiş, moda kelimeleri geçerdi* (A.Ş. Hisar). *Sarhoş bir kar gibi geçer sokaklardan / Artık unutulmuş bir moda* (F. H. Dağlarca). [Bk. ANSİKL.] || Her mevsim giyeceklerde yapılan yeniliklerin, değişikliklerin tümü: *Kış modası. Bahar modası.* || Toplumsal zevk; bir şeye karşı gösterilen büyük ilgi: *Köy romanı modası.* || Genellikle uyulan davranış tarzı, alışkanlık, âdet: *Halkın kendi isteğiyle hattâ güle güle verdiği bu nakit ceza modası birdenbire şehri sardı* (A.H. Tanpınar). || *Moda evi*, son modaya uygun giyim eşyası yapılan ve satılan yer.

— DEY. *Modası geçmek*, günün modasına uygun olmamak. *Mec.* Unutulmuş olmak, değerini kaybetmek.

— Denizc. Yelkenlerin son kat camadana vurularak küçültülmüş durumu. || *Moda yelkeni*. Bk. *Sürme çubuklu* YELKEN. || *Gabyalar modada*, bütün gabya yelkenleri son kat camadana kadar vurulmuş durumda. (*Kütükbaşı camadan* da denir.)

— ANSİKL. *Moda* kelimesi her şeyden önce, giyim ve davranış konularında ağır basan görüşleri, sonra da edebiyat, güzel sanatlar, ahlâk, toplum, din ve bilim alanlarındaki anlayış değişimlerini belirtir. Bir modanın başlama ve değişme sebepleri, amaçları oldukça karmaşık şartlara bağlıdır. Hele, moda bazı kazanç kaygılarıyle şartlanınca, bu karmaşıklık iyiden iyiye artar. Reklam ve satış kurumları, çeşitli yenilikler ortaya atarlar. Fakat bu yeniliklerin moda haline gelip gelmemesi kamuoyunun seçimine bağlıdır. Modayı doğuran dinamik etken, insanın yeni biçimler ortaya koyma tutkusudur. İnsan, hayatın tek düzenli ve zor akışından kurtulmak için biçim değişiklikleri arar. İlerlemelere bağlı değişiklikler, süslemekten çok yararlı olmak isteğinden doğarlar. Oysa moda böyle bir ilkeye bağlı değildir. Modadaki yenilikler, sırf değişiklik için yapılan yeniliklerdir. Yararlı olma amacı taşımazlar.

Uzun süreli modaları yararlılık ilkesine mal etmek gelenek haline gelmiştir. Çin'de keçe terlik giymek geleneğinin (ipekböcekleri sesten hoşlanmadıkları için) gürültü çıkarmamak amacından doğduğu ileri sürülmüştür, ama ipekböceği yetiştiren köylülerin davranışının, kral ve yüksek memurların giyimini nasıl etkilediğini kestirmek zordur. Normandiyalı savaşçılar da saçlarını kısa kestirmek ve sinek kaydı tıraş olmakla ün salmışlardı, çünkü savaşta uzun saçlarıyle kolayca yakalanabileceklerine inanırlardı. Fakat bir kazak'ın başına süs olarak taktığı tüyün veya Napolyon'un, istihkâm erinin uzun sakalının faydasını anlamağa çalışmak yersiz olur.

Birey ve Toplum. Bireyde değişiklik isteği, var olanı korumak isteğiyle denge halindedir. Moda çevrimlerinin genişliği ve sık sık tekrarı her zaman sosyal grubun eylemsizliği etkisindedir. Gelenekle ona karşı koyma eğilimleri arasındaki çatışma, aynı zamanda karşıt modaların da birbirini izlemesini sağlar. Uzun boylu düşünülecek olursa, aşırılıklara kaçan moda dalgalanmalarının sağduyu tarafından düzenlendiği görülür. Meselâ modern pabuçlar ayakların biçimini bozar, ama Çinlilerin ayak bağları veya Victoria çağı ortalarında moda olan çizmeler gibi yürüyüşü büsbütün bozmaz.

Sosyal düzeyde bireyle topluluk arasında kaçınılmaz gerilim, modaya yer verir. Bunda, bireyin kendini gruptan ayrı tutma isteği gibi, sevimsiz görünmeme ihtiyacı da rol oynar. Batı kültürüyle yetişen bireyin ülküsü, hem benzerlerinden farklı, hem de tıpa tıp onlar gibi olmaktır. İşte moda, bu aykırı ülkü yüzünden belirli sınırlar içinde işlemek zorundadır. Moda, geçmişteki tarzları değiştirir, yenileri uyarlar ve yayar, ama yepyeni bir akım ortaya çıkarması çok enderdir. Moda öncüleri, genellikle şu veya bu sebepten ötürü kendilerini alışılagelmiş kurallara bağlı saymayan kişilerdir. Bu yenilik yaratanlar iyi kötü ünlü kişilerse, aynı eğilimleri duyan kişilerce taklit edilirler; böylece taklit eden kişiler de yenilik yaratma sorumluluğunu yüklenmeden moda öncülüğünün orijinalliğini paylaşmak fırsatını bulurlar. Bu öncülük sonraları daha geniş, daha kararlı grubu etkiler. Böylelikle moda gitgide daha geniş çevrelere yayılır. Moda, büyük ölçüde kendini sınırlamaktır; ileri sürülen yenilik geçici bir heves uyandırırsa, öbür hevesler gibi geçer. Moda, çok kimse tarafından tutulur da az çok süreklilik kazanırsa yeni bir moda ortaya çıkmış olur ve herkes de ister istemez «doğru» sayılan bu üslûba uymak zorunda kalır. Fakat üslûbun genellikle benimsenmesi sona erince, moda yaratıcıları bir başka yenilik ortaya atarak kendilerini toplumdan değişik göstermek gereğini duyarlar ve çevrim yeniden başlar.

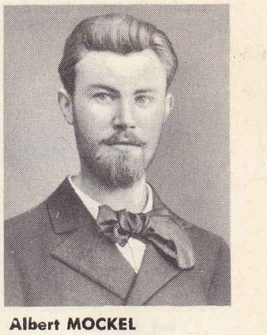

Albert MOCKEL

Moda, bundan dolayı köklü değişim isteğiyle, herhangi bir yeniliğe karşı koyan iki aşırı uç arasında kalır. Bu iki uç arasında herhangi bir özel görüşü olmayan, az çok kararsız bir bireyler kitlesi yer alır. Değişen tarzlar koyun sürüsüne benzeyen bu bireyler kitlesinin eğilimlerine dayanır. Bir modanın başarıya ulaşması için gerekli olan bu grup, işin garibi, hiç bir zaman modanın içinde değildir. Genellikle pasif bu grup, ancak bir modadan öbürüne geçiş döneminde kendini ortaya çıkarır. Herhangi bir üslûbun modası başladı mı, bu modada direnenler «eksantrik» damgasını yeme tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar. Kısa süreli tarzlar, moda çevriminde, ancak yepyeni bir biçimde tekrar ortaya çıkmak üzere kaybolurlar. Fakat geçmişin büyük modaları çoğu zaman, toplum tabakalarını yukarıdan aşağıya yansıtır. Meselâ XVIII. yy. soylularının pudralı perukaları ve paçası dizden bağlanan pantolonları XIX. yy. uşaklarının üniforması haline geldi; XIX. yy. ın frakları XX. yy.da garsonların iş elbiseleri oldu. Geçmişin süslü püslü elbiseleri de günümüzde köylülerin şenlik elbiseleri olarak kullanılmaktadır.

Moda ve kültür tarihi. Orta Çağlar. Belli bir amaç gütmez gibi görünen modada değişmelerin rastgele olduğunu ileri sürmek de yanlıştır. Zevkin gelişmesi, başlıca sosyolojik akımlara uyar; fakat biz ancak kesin olarak bu akımların eğilimlerini belirleyebiliriz. Avrupa'da aşk edebiyatı XII. yy. da başladı. O günlerde kibar çevrelerde kadınlarla erkeklerin giyimi arasında büyük bir fark yoktu. İlk kitap resimlerinde iki cinsi ayırdedebilmek epeyce güçtü, çünkü her iki cins de hep uzun fistan giyerdi. Düğme XIII. yy. da, Haçlılar tarafından Batı dünyasına getirildi; kısa zamanda kopçanın yerini aldı. Çünkü düğmeler sayesinde elbiselerin artık baştan geçecek kadar geniş olması gerekmiyordu ve böylece elbiseler boyu bosu meydana çıkaracak şekilde hazırlamak mümkün oldu. Fakat dar ceket ve pantolonlar erkekler arasında gittikçe daha çok tutulurken kadınlar biçimsiz uzun elbiselere, fistanlara ve pelerinlere bürünmeğe devam ettiler. Böylece XIV. yy. da yüksek sınıfların kadınlarıyle erkekleri arasında kesin bir ayrılık belirdi. Modanın etkileyemediği aşağı sınıflar ise, eskiden olduğu gibi uzun elbiseler giymeğe devam ettiler.

Rönesans. XV. yy. ortalarında, erkek pantolonları son derece dar olduğundan, rahat hareket etmeyi sağlamak için pantolonlara *braguette* adı verilen kama biçiminde bir parça eklendi. Aynı zamanda ceketlerin omuzlarına, kabarık göstermek için pamuk v.b. konurdu, göğüsten bele kadar olan yerler daraltıldı. Böylelikle erkek silüeti, modaya uygun özellikler ka-

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

moda: Christian Dior'da defile (1961)

zandı. Erkeklerin kurum satarak gezindiği bu devirde, kibar çevrelerin dikkati, gittikçe aşk ve aşk edebiyatı üstünde toplanıyordu. Daha sonra aşk, hem edebiyatta, hem sanatta ağır basmağa başladı. Bu moda türlü değişikliklere uğrayarak XIX. yy. ın ortasına kadar sürdü. Beaudelaire'den sonra, büyük bir aşk şiirine rastlanmadı. Daha sonraki yıllarda erkek modaları, son derecede ağırbaşlı biçimlere ve renklere yöneldi; bu durum, 1960'larda terzilik alanında devrim belirtileri baş gösterinceye kadar sürdü. Böylece cinsel davranışa hâkim olan tabularda hissedilir bir gevşeme oldu.

Bir modanın önemini veya süresini belirlemek her zaman kolay değildir; fakat bir modanın seyri yaklaşık olarak belirlenebilir. Meselâ, Ortaçağda Haçlılar Batı dünyasına Doğu'nun modalarını getirdiler; XV. yy.ın sonlarında Fransızların İtalya'ya akınları Rönesansı, Fransa'ya getirdi. Bunu, italyan zanaatçı, ressam, yazar ve müzikçi akını izledi. Bütün bunlar XVI. yy. da fransız kültür ve modasının bütürüyle italyanlaşmasına yol açtı. İtalya'nın kuzey şehirleri, özellikle Venedik, Cenova ve Milano, uzun zaman Avrupa modasının merkezleriydi; Akdeniz'i Doğu'ya bağlayan ticaret yolları Avrupa ekonomisinin can damarı olduğu sürece de bu durum sürüp gitti. Amerika'nın keşfi ve altın yataklarının ele geçmesiyle İspanya bütün Avrupa'ya her bakımdan hâkim oldu; İspanya sarayında yapılan törenlerde giyilen kıyafetleri her yerde moda haline geldi. XVII. yy. başlarında Doğu Hindistan Hollanda şirketinin faaliyeti yanında hollandalı gezginlerin Çin ile ilgili hatıralarını yayımlamaları, yüzyılın sonlarına doğru Çin sanatına karşı büyük ilgi uyandırdı. Bu moda özellikle «rokoko» dönemini (XVIII. yy.) nitelendirir. Bu dönemde, Çin ile ilgili şeylere (porselenler, bahçeler, tavus kuşu ve mercan balığı gibi özellikler ve Voltaire'in cicibiciler çağı adını verdiği devrin bütün ufak tefek zarif eşyalar) karşı duyulan ilgi Batı'da hızla yayıldı. Rokoko devri boyunca, ilk defa rahatça oturmağa elverişli iskemleler yapıldı. Kibarca konuşma sanatı ilerledi. Yaklaşmakta olan devrimin uzaktan gelen gümbürtüsü arasında, kültürlü insan o zamanlar moda olan salonlarda dilediklerı gibi oturup «insan haklarını» belagatle tartışmak fırsatını buldular.

XIX. ve XX. yüzyıllar. Bu önemli dönemin sonunda orta sınıflar dünyayı sarsan kargaşalıklar yaratarak, bu yeni modalara

saç **modası** 1962

1964

soldan sağa: sokak kıyafetinde şehirli türk kadını (XVI. yy); «üç etek» elbise giymiş türk hanımefendisi (XVI. yy.); türk kadınının ev içi kıyafeti modellerinden (XVI. yy.)

üstte, soldan sağa: arkası yastıklı, kurdeleli elbise (1885); etek ucu işlemeli kışlık elbise üzerine kabarık omuzlu kadife ceket (1894); ten rengi ipek çorap ve atkılı ayakkabıyla giyilen, düz kısa etekli, gündüz kıyafeti (1927); Christian Dior'un kreasyonu (1947)

saray kıyafetinde iran şehzadesi (XVI. yy. başı)

«Coco» Chanel ve Jaeger'in kreasyonu, klasik tayyör (1960)

saç modası solda, 1966; sağda, 1968

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN) LAROUSSE; Encyclopedia Britannica

karşı çıktılar. Bu hareketlerle meydana gelen değişiklikler, moda tarihinde büyük önem taşır. Bu döneme kadar, giyim kuşam, sosyal durumun bir belirtisiydi. 1789'da Etats-généraux toplantısında tören başkanı Tiers-Etat üyelerinin renkli veya süslü püslü giyinmelerini yasakladı. Mirabeau, halkın karşısında verdiği ilk nutukta insanların diledikleri gibi giyinmeye hakları olduğunu ileri sürerek bu kısıtlamalara karşı çıktı. Bu hak daha sonraları teorik olarak tanındıysa da, moda, herhangi bir hukuk kuralından daha sert davrandı.

Fransız devriminden sonra, orta tabakanın giyimi, toplumun bütün sınıfları için bir standart oldu. Eşitlik ve kardeşlik adına, erkekler koyu renkli basit bir ceketle pantolonu benimsediler. Bundan böyle soylu sınıfların elbiselerindeki parlak renkler ve sırmalar sadece askerlerde görülür oldu. 1800'den sonra erkek modaları dar anlamda değişikliklere uğradı ve «Dandi'cilik» adı verilen züppelik terzilerin büyük bir titizlikle ele aldıkları bir konu oldu. Bu devirden sonra artık kadınlar modaya hâkim oldular. Ancak bohem hayatının başıbozuk düzeninde veya çok yoksul sınıflar arasında insanların diledikleri gibi giyinme hakları vardı. Bu durum, 1960'ların sonunda, yeni romantizm dalgasının, tuhaflık saplantısının gelişmesine, ayrıca giyim ve davranışlarda, sanatta, müzikte ve edebiyatta aşırılıklara yol açtı. Her zamanki gibi, bütün bu davranışlar özgürlükten çok moda ile ilgiliydi; çünkü baş kaldıranlar, başkaldırmayanlardan daha çok kınanıyordu. Moda dalgalanmalarında, bir modanın zorbalığına karşı gelmek hemen hemen mümkün değildir; ancak bir modanın yerini daha zorba bir moda alırsa durum değişir.

◆ sıf. Yeniliğe ve toplumsal zevke uygun olan: ***Memurdu, hem de bugün bile moda olan Hariciye'de*** (Y.Z. Ortaç). ***Moda renk. Moda kumaş.*** (LM)

MODAL sıf. Modern mant. *Modal mantık*, modal işlemcileri kabul eden ve klasik olmayan mantık. ‖ *Modal işlemci*, bir gerçek fonktörü olmayan, önermesel işlemci. (Bu işlemci, meselâ, zorunluk, imkân v.b. gibi kavramlar ileri sürebilir.) [L]

MODANE, Fransa'da Savoie'da (Saint-Jean-de-Maurienne idare çevresi) kanton merkezi, Maurienne'de, Arc kıyısında; 5 137 nüf. Kalsiyum karbür fabrikası. Fransız Havacılık İnceleme ve Araştırma bürosu tarafından yönetilen hava termodinamiği deney merkezinde dünyanın en güçlü ses ve sesötesi körüklerinden biri vardır. (L)

MODEL i. (fr. *modèle*). Bir şeyin gereğinde çoğaltılarak veya büyütülerek yapılması amacıyle meydana getirilen örnek: ***Makine modeli. İğne modeli.*** ‖ Biçim, şekil: ***Yeni kıyafet modellerini seçerken çekilmiş olan bu resim benim en iyi resimimdi*** (A. H. Tanpınar). ***Elbisenin modelini beğenmedi.*** ‖ Mankenlik yapan kimse. ‖ Tip, kategori: 1971 ***model bir otomobil.*** ‖ Benzer: ***Bu çocuk annesinin modeli.*** ‖ Örnek: ***Vâkıa Araplarla Türkler, hariçten aldıkları modelleri aynen taklit etmekle kalmadılar*** (Ziya Gökalp). ‖ ***Teşm. yol.*** Örnek alınmağa değer kimse veya şey.

— Denizc. Model havuzu deneylerinin yapılabilmesi için som ağaçtan veya mumdan, belirli bir ölçekte yapılmış tekne örneği. (BLOK MODEL de denir). ‖ ***Model üzerinde deney,*** inşa edilecek bir geminin denizcilik niteliklerini ve hidrodinamik direncini değerlendirmek için yapılan deney. (Bu deney karina havuzunda ve parafinden bir model üzerinde yapılır.) ‖ ***Model havuzu,*** gemilerin yapımından önce modellerinin değişik hızlarla çekildiği ve yürütücü güce karşı teknenin göreceği su dirençlerinin ölçüldüğü havuz. (Böylece elde edilen verilerle, yapımı düşünülen gemiler üzerinde gerekli düzeltmeler yapılır. Bu havuzda kendi pervanesiyle yürütülebilen modeller de denenir, pervanelerin verimleri ölçülür.)

— G. santl. Benzerini heykel halinde meydana getirmek için toprak veya balmumundan yapılan figür. ‖ Bir sanatçıya poz veren kişi. (Bk. ANSİKL.) ‖ ***Modele poz verdirtmek,*** modelin sanatçı karşısında şu veya bu şekilde durmasını sağlamak.

eski mısır: yeni krallık (XIX. Sülâle) devri devlet memuru ile karısı; erkek pilili etek, kadın sağ kolunu açıkta bırakan ve vücudunu saran pilili elbise giymektedir Metropolitan Museum of Art.

kolları ve omuzu açıkta bırakan üstlük (peplos) giymiş yunanlı kız (M. Ö. 438 - 431) Parthenon'un doğu ayağında Hebe'nin heykeli, British museum, Londra

kol ve omuzları örterek aşağı dökülen harmani giymiş yunanlı erkek (M. Ö. IV. yy.), Aieskhines'in heykeli, Millî müze, Napoli.

türk kadın kıyafetlerinden (XV. yy.); Gentile Bellini'nin eseri

içi kürklü kaftan giymiş türk kadını (XVII. yy.)

dar kol üzerine sarkık kollu, kırmalı yaka ve kol kapaklı uzun elbisesi ile Richmond ve Lennox düşesi (1623); William van de Passe'ın bir gravürünün detayı

Foto. LAROUSSE; Encyclopedia Britannica N. Erkılıç (MEYDAN)

— İkt. ve İstat. *Ekonometrik model,* iktisadî bir olay ile ilgili bir düşünceyi veya bilgiyi biçimsel olarak gösterme sistemi. Bk. ANSİKL.

— Leng., Psikol. ve Sosyol. İnsan bilimlerinde, belli bir amaçla kullanılan biçimselleştirilmiş mantıkî veya matematik yapı. (Psikologlar, sosyologlar ve dilbilimciler, tekyönlü bir nedensellik ilişkisine sahip olmamakla birlikte aralarında bazı bağıntılar bulunan olgular bütününü incelerken bu modeli kullanırlar.) Bk. ANSİKL.

— Metalürji. *Model pimi,* bir kalıbın bitişme yerlerinde bulunan ve karşı kısımdaki bir çukura giren, yeniden kalıplamada iki kısmın birbiriyle bağlanmasını sağlayan çıkıntı. || *Model plak,* mekanik kalıplama makinelerinde kullanılan modeller meydana getirmek üzere dökümhanede kalıplama işlerinde faydalanılan plaka. (Bk. ANSİKL.) || *Döküm modeli,* madenî bir parçanın dökümü için gerekli kalıp yapımında kullanılan model. (Bk. ANSİKL.) || *Maçalı model,* dökülecek parça dışında, maça başlarını da taşıyan model. || *Parça model,* elde edilecek parçayı tam veren model. || *Plak-model.* Bk. PLAKMODEL. || *Şablon model,* döküm kumu veya toprağına istenen şekli vermeğe yarayan model.

— Mim. Bir anıtın veya büyük bir yapının küçük ölçekli maketi.

— Teknol. *Fabrika modeli,* prototip olarak yapılan örnek parça. || *Küçük model,* bir demiryolu şebekesi, bir fabrika, bir makine v.b.nin küçük ölçeklerde hazırlanan çalışabilir örneği. (Bk. ANSİKL.) || *Şablon kopya modeli,* freze, torna, planya ve takım tezgâhlarda kullanılan, elde edilmesi istenen parçanın biçiminde tahta veya madenî gabari.

— Tekst. Üzerinde renk deneyi yapılan yün, ipek v.b. çile veya bez. || Dokumacılıkta bir kumaşın örneği. || Konfeksiyonda giyim eşyasının biçimini gösteren örnek. || Yapılacak herhangi bir işin ana taslağı.

— Terz. Giyeceklerin modaya uygun şekilde yapımı için hazırlanmış resimlerini kapsayan dergi. || Modacılar tarafından örnek olarak hazırlanan ve uygulanmasıyle elbise, manto v.b. yapılan örnek. || *Model kupu,* uyumlu bir biçim vermek için bir elbisede makasla keserek yapılan çizgiler.

— ANSİKL. G. santl. Kusursuz vücudunu *model* olarak bir sanatçıya sunan ilk kadın, bildiğimize göre, fahişe Phryne'dir. Güzelliği dillere destan Phryne'yi mermere yontan, onunla ilgisiz herhangi bir sanatçı değil de, âşığı Praksiteles olduğu için, o günden sonra, şehvetli bir gerçekliğin mermer tanrıçalar âleminde dalgalanmağa başladığı görülür. Rönesans'ta, bazı çehrelerin şu veya bu sanatçının eserlerinde sık sık yer alması, modelden yararlanmanın yaygınlaştığına delildir. Bu modellerin bazıları tanınmıştır: Raffaello'nun Fornarina'sı; Tiziano'nun kızı Lavinia veya Violante. Caravaggio'cuların seçtikleri konular (bıçkınlarla sürtüklerin doluştuğu meyhaneler), ressamların Roma'da, San Lorenzo in Lucina mahallesinde modellik edecek kimseleri kolaylıkla bulduklarını gösterir. Fakat, çoğu zaman da, model, ressamın karısı veya metresidir (Rubens ile Hélène Fourment; Rembrandt ile Sasbia ve Hendrikje Stoffels). Bazen de, modelin vücut yapısı (kocası tarafından portresi yapılan ufak tefek bayan Boucher) ressamın üslûbunu etkiler. Resim sanatının akademilerde öğretilmeğe başlanmasıyle, canlı model üzerinde anatomi incelemeleri büyük bir önem kazandı. Dolayısıyle de, akademi ve atelyelerin ihtiyacını karşılayan, belirli bir yönetmeliğe bağlanan modelcilik mesleği doğdu. Paris'te, uzun süre Pigalle meydanında bulunan modellerin merkezi, yüzyılın başında Montparnasse'a nakledildi (Grande-Chaumière, Colarossi akademisi). Modellerin kimi çıplak, kimi giyimli poz verir; günlük hayattan sahneler ile mitoloji ve tarih konulu eserlere modellik edenler birbirinden ayırt edilirdi. Modelin poz vermesi de kimi zaman, başlı başına bir mesele olur, bazen model halatlarla tavana asılır, bazen de ressamın kendisi yüksek taburelerin tepesine tünemek zorunda kalırdı. Çağdaş sanat akımlarının etkisiyle anatomi çalışmalarının tavsamağa yüz tutması, modelcilik mesleğinin de gerilemesine yol açtı. Gene de ünlü model olarak sayabileceğimiz birkaç isim vardır: Renoir'ın gözde modeli Gabrielle; Aristide Maillol'a poz veren Dina Vierny; Kisling'in ölümsüzleştirdiği Montparnasse'lı Kiki; kırk ressam tarafından yapılan portreleri 1923'te sergilenen Maria Lany.

● *Türkiye'de* resim ve heykel çalışmalarında *model* kullanılması Güzel Sanatlar akademisinin kuruluşundan çok sonra oldu. Modeller önceleri giyimli veya yarı giyimli olarak kullanıldı. Çıplak model, mütareke yıllarında Beyaz Rusların Türkiye'ye gelmesinden sonra kullanıldı. Kadın modellerin kullanılması ise Cumhuriyet döneminde başladı. Modellerin çoğu yakın yıllara kadar azınlıklardandı. İlk kadın modeller, bu meslekte yirmi yıl kadar çalışmış olan Mari ve Münire Hanımlardır.

— İkt. ve İstat. *Ekonometrik modeller.* M. A. Vincent'ın *Initiation á la Conjoncture Économique* (İktisadî Konjonktüre Giriş) [1947] adlı eserinde verdiği ve artık klasik sayılan tanıma göre, model, bir topluluğun (meselâ bir miletin) belli bir dönem içinde iktisadî gelişimini tam, fakat sadeleştirerek rakamla gösterme şeklidir. Teknik yönüyle model, bir iktisadî sistemin işlemesi için önemli olarak kabul edilen değerler arasındaki bağıntıları belirten bir denklem sistemi yardımıyle iktisadî sistemin işleyişini ortaya koyar. Demek ki, esas problem somut, zengin ve karmaşık bir evreni tarihî gelişimi ve yaygınlığı içinde ele alarak bir rakamlar ve bu rakamlar arasındaki bağıntılar bütünüyle tanımlanan bir evrenle açıklamaktır.

Önce *statik model* ile *dinamik model* ayırımı yapıldı. Dış şartların değişmemesi halinde, her değişkene yalnız bir değer verebilen modele *statik;* ve yine dış şartların değişmemesi halinde yalnız sistemdeki iç faktörlerin etkisiyle durumun nasıl gelişțiğini gösteren modele de *dinamik* adı verilir. Daha sonra, başka modeller ortaya çıktı: bir iktisadî teoriyi anlaşılmasını kolaylaştıracak şekilde ortaya koyan *teorik modeller;* geçmiş bir evrimi açıklama şekli olarak ortaya çıkan *tarihî modeller;* bir iktisadî bütünün işleyişini çözümlemeğe yarayan *açıklama modelleri;* ve *karar modelleri* de denilen *iktisat modelleri.* Açıklama modelleri de, yapı ve işleme modelleri olmak üzere iki gruba ayrılır. Yapı modelleri veya retrospektif modeller bir bütün olarak ele alınan iktisat çerçevesinde başlıca değişkenlerle iktisat (üretim, tüketim, tasarruf yatırımı v.b.) arasında dengenin nasıl sağlandığını göstermeğe çalışır. İşleme modelleri veya tahmin modelleri ekstrapolasyon yoluyle geleceğe yansıtmak amacıyle gerçek bir tarihî gelişmeyi çizmeğe yarar. Karar modellerinin konusu verilen bir ülkede ve verilen bir anda çeşitli iktisat sistemlerinin etkilerini göstermek ve iktisat üzerindeki çeşitli etki araçlarının faydalılık derecesini ortaya koymaktır. Karar modeli, psikolojik, siyasî veya sosyal etkenlerin çizdiği sınırlar içinde bir yandan kamu organlarının ne gibi eylem değişkenlerine başvurabileceklerini, öte yandan da siyasî amacın gerçekleşmesi için bu değişkenlerin hangi değerleri alması gerektiğini gösterir. Bir karar modeli, veriler, amaçlar ve siyasî araçlar veya parametreler olmak üzere 3 çeşit unsur veya parametreyi kapsar. Veriler iki çeşit değişken meydana getirir. Birincisi göz önünde tutulan sistemin dışında kalan ve hükûmetin genellikle müdahalede bulunmadığı (milletlerarası pazar fiyatları, üretim hacmi) değişkenler; ikincisi de iktisadî çevre değişikliklerine karşı belli başlı ekonomik etkenlerin tepkisini belirten davranış denklemleridir. (Tüketim, tasarruf ve üretim davranışları, likidite davranışı v.b.) Amaçlar bazı değişkenlere bağlı özel değerler biçiminde görünür: istihdam, gelir, gelir dağılımı, ücret seviyesi. Bu amaçlar, ayrıca bir dengenin gerçekleşmesi için gerekli stratejik etkenlerle de ilgili olabilir (meselâ ödeme bilançosunun denkleştirilmesi için gerekli ihracat tutarı). Siyasî araçlar veya parametreler, hükûmetlerin amaçlarına erişmek için yararlanabilecekleri veya etkileyebilecekleri değişkenlerdir (meselâ, vergiler, kamu harcamaları, kambiyo ve faiz yüzdeleri). Bu üçüncü çeşit değişkenlerden bazıları doğrudan doğruya kamu kurumlarının kontrolü altındadır (vergi oranları, bütçe v.b.), bazıları da etkisi doğrudan doğruya iktisadî etkenlerin davranışına bağlı olan dolaylı araçlar veya parametrelerdir: hükûmet yalnız bu değişkenler üzerinde harekete geçebilir veya onları etkileyebilir (meselâ, devletin faiz oranları veya vergi siyasetiyle istikrara kavuşturabileceği özel yatırımlar). Model kurulduktan sonra ortaya bir çözüm yolu çıkabilir; bu çözüm yolu, çoğu zaman, uygulanan gerçek siyasetin getirdiği çözüm yoluna karşıttır.

— Leng. Psikol. ve Sosyol. *Model* kavramı, insan bilimleri metodolojisinin temellerinden biridir. Modele başvurma, verilerin bilimsel derlenişini ve gözlemini genelleştirmek için bu verilerin işlemden geçirilmesini kapsayan çalışmaların son aşamasıdır. Burada söz konusu olan, bir olguyu, kendisini aşan herhangi bir unsurla açıklamak değil, gözlemlenen gerçeği bir mantıksal matematiksel yapıya uydurmayı deneyerek gözlem düzeyinde kalmaktır. Modele başvurma, A. Comte'un bilimsel düşüncedeki nedensellik ve kanun zıtlığı karşısında benimsediği pozitivist görüşle kıyaslanabilecek bir genel kavrayışle yani insan olguları hakkındaki genel kavrayışla ilgilidir: her model, bir başka modelin sürekli olarak eleştirdiği veya ortadan kaldırdığı geçici bir çalışma aracıdır. Bununla birlikte, insan olgularının çokluğu, günümüzde birbirinden kesin sınırlarla ayrılmış gözlem düzeylerine (psikoloji, sosyoloji, dilbilim) tekabül eden modellerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Meselâ psikolojide, öğrenme olguları ile algı olgularını incelemek için ortaya konan birçok model vardır. Öğrenme hakkındaki çeşitli stokastik modeller hareket noktası bakımından farklı bir varsayıma (uyartılar arasında birliktelik, güçlendirme v. b.), bir özel işlem sürecine sahiptir (bir stokastik başlangıç modeli komütatî olabilir, yani, olguların düzeni cevabın olasılığını etkilemez veya tarihî olabilir; yani, düzen bu olasılığı etkiler). Pareto'nun fayda hakkındaki iktisat teorisinden doğan kararlar teorisi, öznenin bir seçim yapmasını gerektiren durumları tasvir etmek için elverişli bir model sağlar.

Chomsky, dilbilimde birbirine karşıt üç dil modeli belirlemiştir. «Sonlu durumlar dili» (finite state language) diye adlandırdığı birincisi, her noktası kurucu bir terimi temsil eden yelpaze veya ağaç biçiminde diyagramlardan meydana gelir: dilde ne kadar başlangıç terimi varsa bir o kadar da ağaç vardır. (Bu modele «sonlu durumlar» adının verilmesi, böyle bir dili doğuran mekanizmanın daha önce ortaya konmuş olan işaretlere göre bir dil işareti yaratan belli sayıda farklı durumlara sahip oluşundandır). «Cümle yapısı grameri» denilen ikincisi aynı tasvirden (ağaç) hareket eder, ama noktalar, gramer sınıflarını ve altsınıfları temsil eder (meselâ, «evre» sınıfı, isim sentagması, fiil sentagması v.b. gibi altsınıflara ayrılır). Chomsky, üçüncüsünü, «dönüşüm grameri» diye adlandırır. Bu sonuncu model, yalnız bağıntılara dayanan bir gramere sınıflayıcı unsurlar, yalnız sınıflayıcı olan bir gramere bağıntı unsurları getirir. Bu model, ilk iki modelin birleşimini ancak dönüşüm kavramıyle gerçekleştirebilir.

Bununla birlikte, modellerin böyle diyalektik bir biçimde ortaya çıkmadığı durumlara da rastlanır. O zaman araştırıcı, bir model yerine bir başka modeli neye dayanarak seçecektir? Meselâ, psikolojik öğrenme durumunda modellerin hepsi de tahmin bakımından aynı değeri taşıyorsa, yani önem bakımından birbirine benzer aynı sayıda olguyu önceden kestirmeğe hepsi de aynı şekilde imkân veriyorsa, bunlardan birini ötekine nasıl tercih edebiliriz? Bu durumda, incelenmesi gereken şey modelin yapısıdır; dolayısıyle, modeli, gözlem konusu gerçeğe uygun kılan veya kılmayan şartlar araştırılır. Meselâ, istatistik verilerin toplamı üstünde temellenen bir olası öğrenme modelinin kuruluşu, gerçek «alttabaka» üstünde bir tavır almayı gerektirmez; tersine, aynı ol-

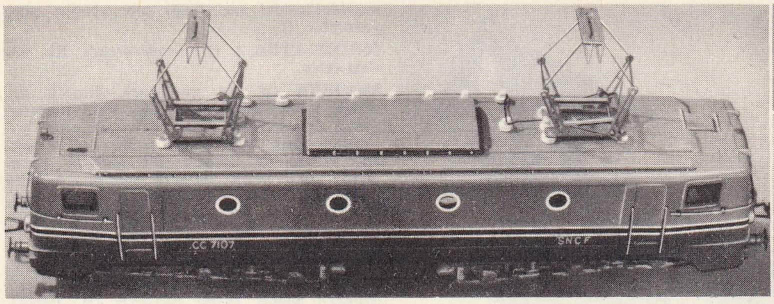

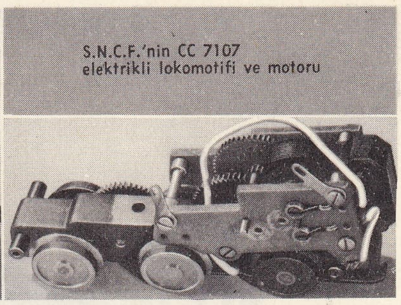

S.N.C.F.'nin CC 7107 elektrikli lokomotifi ve motoru

küçültülmüş **model** motor uzunluğu: 9 sm

gunun olası işlevci bir modeli, model dışında alınan bir seçmeyi gerektirir, yani organizma, kendisinden kaypak işaretler aldığı bir ortama uyma «görevi»ni yüklenmiştir (Gréco, 1967). Bununla birlikte, gerçeklik, açıklayıcı güçlerine ve gözlemi yapılan olguların düzeyine göre modellerin ayırt edilebilmesine çok zaman imkân verir. Meselâ «nörolengüistik»te dilin işleyişini belirlemeğe yönelen dağılım ve dönüşüm modelleri işlemsel bakımdan ele alınır; burada benimsenen modelin patolojik bir sözlü davranış düzeyinde gözlemlenen olguları ne dereceye kadar sadelikle açıkladığı göz önünde bulundurulur. Dilbilimde, dönüşüm modeli, meselâ, iyelik sıfatının «fiil» sentagnasının «isim» sentagmasına dönüşümü veya edilgen ve etken çekimin (belirlenen üretim kurallarına göre edilgenin etken haline dönüşmesi) yapısını açıklar; buna karşılık dağılım modeli fiil paradigmalarını düzenli topluluklar haline getirerek ortaya koyar, özellikle de aynı fiil kökünün değişik biçimlerini açıklar.

— Metalürji. *Model plaklar,* endüstride mekanik yolla kalıplamayı mümkün kılan seri halde kalıplama işlerinde kullanılır. Model plakların yüzeyleri, kalıpların planlarında oyuk olması gereken kısımların eşini kabarık olarak yapar. Genellikle bu plakalar madendir (çelik, dökme demir, bronz alüminyum alaşımı, kurşun kalay alaşımı.) Bununla beraber bazılarını alçıdan veya karışık (alçı, madenî parça karışımı) olabilir. Kum kalıbının kenarlarını bozmadan modelin kalıptan sökülmesini kolaylaştırmak amacıyle model plak, modelin kenarını izleyen ve kalıptan çıkarma işleminde kullanılan bir pim yuvasıyle donatılmıştır. Kalıplama işleminin biçimine ve karmaşık oluşuna bağlı olarak çeşitli tipte model plakalar vardır: her iki yüzeyde aynı biçimini taşıyan ve dökülen her parçanın şekli plakanın eksenine simetrik bir şekilde yerleştirilmiş bulunan *tersine çevrilebilir model plak;* birçok iz taşıyan ve modeli meydana getiren yüzeyi kum kalıba, öbür yüzeyi ise kokil kalıba dökülmüş bulunan ve tersine çevrilebilir bir model plak olan «*klişe*». Kalıbın modelini meydana getiren bir tek yüzeyi olan (bu durum iki plakanın yapılmasını gerektirir; biri, kalıbın üst kısımının izini, öbürü ise alt kısmının izini meydana getirir) *çift model plak;* bir yüzeyi kalıbın üst şeklini, öbür yüzeyi ise kalıbın alt şeklini taşıyan ve iki tane çift plakanın yapımını gerekli kılmayan *çift yüzeyli model plak.*

● *Döküm modeli,* her şeyden önce br mo-1) *dış görünüş'e göre.* Basit biçimli parçaların düzgün ve hatasız çakmasını sağlacayak şekilde tasarlanmalıdır. Modelin boyutları ve katı haldeki madenin hacimleri arasındak farkı, yani çekmeyi göz önünde tutmalıdır. Dökümcülükte kullanılan modeller aşağıdaki şekilde sınıflanır:

1) *dış görünüş'e göre.* Basit biçimli parçaların dökümünde, parça model elde edilecek parça ile aynı şekildedir. Eğer parçanın biçimi karmaşıksa, *maçalı model* elde edilecek parçanın biçiminin ancak bir kısmını sağlar; tamamlayıcısı kısım maça ile yapılır. *Plak modeller* yalnız kalıbın iç yüzeylerini değil eklem yüzeylerini ve döküm düzenlerini de belirler. Gabarilerden oluşan şablon model kalıbın yüzeylerini vermez, fakat bu yüzeylerin yapım biçimini gösterir. Çok büyük parçaların yapımında *basitleştirilmiş modeller* kalıbın bir kısmını elde etmeğe yarar, öbür kısımlar gabarilerle tamamlanır;

2). *bileşim malzemelerine* göre. Model *ahşap* olabilir, fakat o zaman neme karşı hassastır; büyük seriler halinde parça yapımında *madenî kalıp* (dökme demir, alüminyum, beyaz metal) kulanılır; küçük seriler için *alçı kalıp* sanat eserleri (heykel v.b.) ve çok hassas sanayi dökümünde *balmumu* kalıplardan faydalanılır.

— Teknol. Herhangi bir şeyin dış görünüşünü vermekle yetinen maketten farklı olarak yalnız iş görmekle kalmamalı, tabiî büyüklükteki orijinaliyle aynı ilkelere ve şartlara göre çalışmalıdır. *Küçük modeller*'deki bu gerçeğe uygunluğun sayısız istisnası vardır ve bu gerçeğe uygunluk çeşidi ölçeklerde elde edilebilirse de tam bir uygunluk ancak çok önemli kategorilerde sağlanabilir; hattâ bu durumda bile çeşitli düzeltmeler yapmak şarttır, çünkü yüzeylerin ve özellikle de hacimlerin küçültülmesi uzunlukların küçültülmesiyle denkleştirilemez. Ancak ana hatlarıyle ortaya konulabilen gerçeği her noktada modele aktarabilmek için büyük bir teknik bilgi şarttır. Gerçek merakı ne kadar kuvvetli olursa olsun modelciler ancak sınırlı bir alanda gerçeğe bağlı kalmağa katlanmak zorundadırlar. Bu sınırlı alana örnek olarak da dış görünüşü ve işlemeyi (demiryolu modelleri) hidrodinamik ve aerodinamik özellikleri (gemi ve uçak modelleri) gösterebiliriz.

◆ Sıf. Belli bir biçim veya modaya uygun olan, [...] biçimde veya modada olan: *Son model araba. Yeni model elbise.* ‖ *Mec.* Örnek verilebilecek olan.

◆ **Modellik** i. Modelin yaptığı iş: *Bir ressamın yanında modellik yapıyor.* (LM)

MODEL (Walter), alman mareşali (Genthin 1891 - Duisburg yakınları 1945). 1930'da genelkurmay Eğitim şubesine tayin edildi. Gneisenau üstüne yazdığı değerli incelemesiyle tanınan Model, 1938'de Hitler'e takdim edildi ve araştırma servisi şefi oldu. 1940'ta Fransa'ya karşı yapılan seferde Busch ordusunun kurmay başkanı idi. 1941'de generalliğe yükseldi ve Rusya'da bir zırhlı tümenin, 1943'te de bir ordunun başına geçti. Model, Hitler'in gitgide gözünden düşen geleneksel kumanda kurulunun yerini alacak olan yeni ekibe dahildi. 1944'te Manstein'ın yerine Güney Ordular grubunun başına geçti. Karpatlar'daki geçitlere kadar birliklerinin geri çekilmesini yönetti, aynı yılın ağustos ayında Batı cephesi kumandanı oldu. Normandiya'daki alman yenilgisinden sonra kuvvetlerini alman sınırları üzerinde tekrar toplayabildi. Kasım 1944'te kumandayı Rundstett'a bıraktı, o da Model'i Ardennes'de karşı taarruzla görevli ordu grubunun başına getirdi. Model, 1945'te Kuzey cephesi kumandanlığı yaptı ve Ruhr'da kuşatılan kuvvetlerinin teslim olmasından sonra, 21 nisanda intihar etti. (L)

MODELAJ i. (fr. *modelage*'den). Bk. OYLUMLAMA.

MODELCİ i. (*model*'den *model-ci*). Model yapan veya hazırlayan kimse. (M)

MODELCİLİK i. (*model* > *modelci*'den *modelci-lik*). Metalürji. Model yapımında kulanılan araç ve metotların tümü.

— ANSİKL. Metalürji. *Modelcilik* bir döküm parçasının tam kabartma halinde yapılmasıdır. Bu model kalıbın çeşitli kısımlarına tekabül eden parçalar halinde hazırlanır; kalıbın, madenin ergime ve katılaşmasından sonra döküm parçanın kolayca çıkarılmasına imkân vermesi göz önünde tutulur. Modelin gövdesi birbirine alıştırılmış kısımlardan meydana geldiğinden kulak, maça başları ve kalıp izlerini eklemek gerekir; boyutları ise dökme demirin büzülmesi yüzünden, dökülecek parçanın boyutlarından hafifçe büyük olan model tamamlandıktan sonra sökülür ve kalıbın çeşitli kısımlarını meydana getiren parçaların teker teker kalıpları alınır. (L)

MODEM i. (fr. *mo*[*dulateur*] ve *dem*[*odulateur*]'den). Bilgi - işlem. Bir uzaktan bilgi işleme tesisinde, bir merkez ordinatöre bir telgraf veya telefon hattıyle bağlanmış olan çıkış ve giriş üniteleri yakınına yerleştirilen cihaz; bu cihaz bir modülatör ve bir demodülatörden meydana gelir. (Modülatör, çıkışta iki sayılı bilgileri modüle edilmiş işaretler haline dönüştürür; bu işaretler demodülatör tarafından alıcıya gönderilmeden önce ilk biçimlerine getirilir. Sonuçların ulaştırılması aynı ünitelerle yapılır.) [L]

MODENA, italya'da şehir, Emilia'da, il idare merkezi, Secchia ve Panaro ırmakları arasında, Emilia yolu üzerinde; 145 200 nüf. Üniversite. Modena'da güzel anıtlar vardır: yapımına Lanfranco tarafından başlanan roman-lombard üslûbunda katedralin (1099-1184) çan kulesi XV. yy.dan kalmadır; San Pietro, Sant'Agostino, Santa Maria del Carmine kiliseleri; XVII. yy.dan kalma dukalık sarayı. Estense kütüphanesinin elyazmaları ve arşivleri meşhurdur. Şehri baştanbaşa kesen Emilia yolu kenarında revaklı evler dizilidir. Ticaret merkezi. Ayakkabı sanayii. Vagon ve özellikle otomobil yapımı. — *Modena ili,* 511 400 nüf. Hemen hemen dikdörtgen biçiminde olan il toprakları, Apenin'in doğu yamacının bir kısmını ve Po ovasının bir parçasını içine alır. Başlıca gelir kaynağı tarımdır.

● *Tarih.* Boii'ler tarafından kurulan, Romalılar tarafından işgal edilen (M.Ö. III. yy. sonu), bir roma kolonisi (*Mutina*) haline getirilen (M.Ö. 183) ve *via Aemilia* (Emilia yolu) üzerinde önemli bir kavşak noktası olan Modena, Antonus'un burada Decimus Brustus ile yaptığı muharebede (M.Ö. aralık 44 - nisan 43) meşhurdur. İstilâlardan zarar gören şehir VIII. yy.da canlandı (kara ticareti yeniden başladı). Spoleto'lu Guy şehrin piskoposuna kral hakları (891) tanıdı; Otton I'in Modena kontluğunu verdiği (961) Azzo de Canossa, kontes Mathilda'nın ölümüne kadar (1115) devam eden bir sülâle kurdu. Önce piskoposu Eribert yönetiminde Ghibellinilerin tarafını tutan (1054-1094) Modena, bağımsızlığını kazandı (Ko-

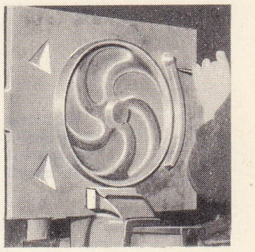

plak **model**

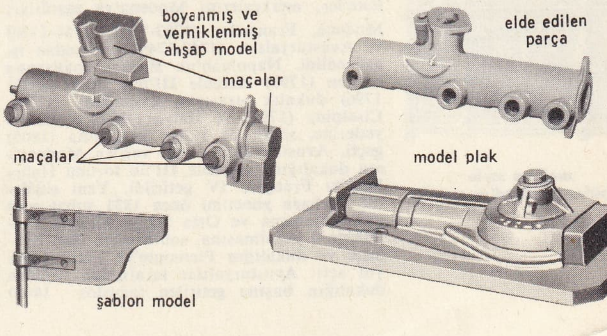

döküm **modeli** (metalürji)

Foto. LAROUSSE

MODENA dukalık sarayı

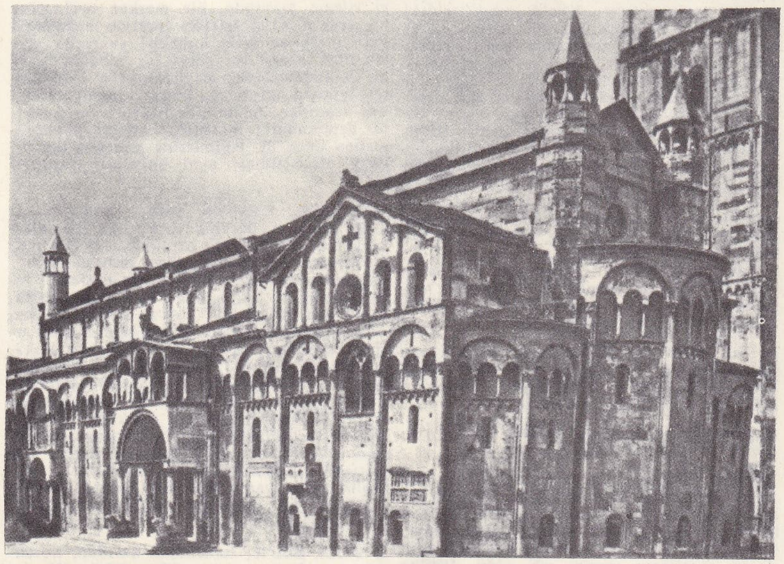

MODENA katedralin yan cephesi ve apsidi

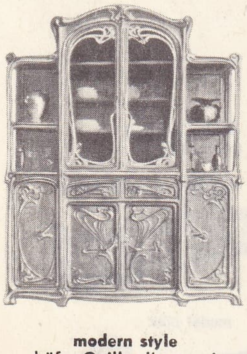

modern style büfe, Gaillard'ın eseri

mün çağı 1135-1288) ve Lombardia birliğine katıldı (1167), sonra Frederico II'nin tarafını tuttu. On yıl Bologna'nın hâkimiyetinde kaldıktan sonra, guelfi partisine katıldı ve Ghibellinileri kovdu (1266). 1288'de iç kavgalara son vermek için, iktidardaki parti, senyörlüğü Ferrara Este'li Obizzo II'ye verdi. 1306'da devrilen Este'ler, 1336'da yeniden iktidara geldiler ve iktidarları imparator Frederic III tarafından onaylandı. Frederic III, Borso'ya Modena ve Reggio dukası unvanını verdi (1452). Alfonso I zamanında bu imparatorluk fiefleri, Jules II tarafından alındı (1510) ve Alfonso bu toprakları ancak 1527'de geri alabildi. Papalığın Ferrara'yı ele geçirmesi üzerine (1598) Este'ler, merkezlerini Modena'ya taşıdılar; Modena, Fransızlar (1703-1707; 1734-1736) ve Avusturyalılar (1742-1749) tarafından işgal edildi. Napolyon'un Birinci koalisyona katılan (1793) Hercule III'ten aldığı (eylül 1796) dukalık sırasıyle, Cispadana (1796), Cisalpina (1797) ve İtalya (1802) cumhuriyetlerine, sonra da İtalya krallığına (1805) geçti. Avusturyalılara geri verilen Modena'nın dukalığına Hercule III'ün torunu Habsburg'lu François IV getirildi. Yeni sülâlenin zorbaca yönetimi önce 1831 şubat-mart ayaklanmasına ve Orta İtalya birleşik eyaletlerinin kurulmasına, sonra mart 1848 isyanına ve dukalığın Piemonte'ye katılmasına yol açtı. Avusturyalılar tarafından yeniden dukalığın başına getirilen (ağustos 1848) François V, haziran 1859'da onlarla birlikte kaçtı ve oylama sonucunda Modena dukalığı Piemonte ile birleşti (mart 1860). [L]

MODENA (Gustavo), italyan trajedi oyuncusu (Venedik 1803 - Torino 1861). Liberal fikirleri yüzünden Fransa ve İsviçre'ye sığınmak zorunda kaldı; 1849 Toscana meclisinde Floransa milletvekili oldu. Ölçülü oyunuyle halkın zevkini geliştirdi ve genç oyuncular için eşsiz bir usta oldu. (L)

MODER i. («bitkisel toprak» anlamında alm. k.). Mor ile mull arasındaki hümüs tipi: *Moder, gerileme başlangıcındaki orman toprağını niteler.* (Moderli toprağın hümüslü düzeyinde kil ile hümüs yığışımlar meydana getirmez. Moderli toprağın yapısı liflidir ve küçük organik maddeler kapsar.) [L]

Moderato zf. (ital. k.). Tek başına kullanıldığı zaman orta hızda bir tempoyu belirtir. ‖ Başka bir terimle birlikte kullanılırsa, işaret edilen temponun biraz yavaşlatılması gerektiğini anlatır. ‖ *Allegro moderato,* çok hızlı değil. (L)

MODERATOS Cadiz'li, yeni pythogoras'çı yunan filozofu (M.S. I. yy.). Pythagoras öğretisini daha çok hayalî bir biçimde yorumlayan *Pythagoras'çı Görüşler* adlı on bir ciltlik bir kitap yazdı. Bu eserinde Eflatun'un *Timaios*'ta ortaya koyduğu madde nazariyesini Pythagoras'a mal eder ve Simplicius'tan öğrendiğimize göre Eflatun'un *Parmenides*'indeki metafiziği aritmolojiye göre yorumlar. (L)

MODERATÖR i. (fr. *moderateur*). Bk. YAVAŞLATICI.

MODERN sıf. (fr. *moderne*). Şimdiki zamana, içinde bulunulan çağa veya nispeten yakın bir döneme ait veya uygun olan, yaşanılan çağa uygun, yeni: *Bu gidişle birkaç yıl içinde modern bir mahalle kurulacak! Ben artık modern adamı, modern mimarîyi, modern konforu seviyorum* (A. H. Tanpınar). *Modern yazarlar. Esk.* Asrî. ‖ İçinde bulunulan dönemde hâkim olan zevki temsil eden: *Daha modern bir şey ister misiniz? Meselâ bir bugi bugi?* (S. F. Abasıyanık). *Hoppala! O da nereden çıktı? Modern kadın resmi böyledir* (B. Felek). *Modern bir yemek odası takımı.*

— Eğ. *Modern eğitim,* eski dillerin öğretilmediği orta dereceli eğitim bölümüdür (klasik eğitimin zıttı olarak).

— G. santl. *Modern okul,* henüz hayatta olan veya onlardan hemen önce yaşamış sanatçıların okulu; yaşadığımız çağın okulu. (Sanat ve ticaret tarihinde modern sıfatı 1815'ten sonraki sanatçılar için, eski sıfatı ise 1815'ten öncekiler için kullanılır.) ‖ *Modern mimarî,* antik mimarînin (gotik mimarîyi de içine alır) karşıtı olarak, antik bir havada fakat daha süslü italyan mimarîsi için kullanılan terim.

— Tar. *Modern tarih.* Bk. TARİH. (ML)

MODERNE (Jacques), Lyon'lu fransız basımcısı (Pola yakınlarındaki Pinguente'de doğdu). 1515'ten sonra Lyon'da çalışmağa başladı. BÜYÜK JACQUES takma adıyle, 1532'den sonra müzik parçaları, bu arada, *Mottetti del Fioe ve Parangon des Chansons*'u (En Güzel Şarkılar) bastı (11 kitap). Layolle, P. Colin, Moralès gibi sevdiği bestecilerin eserlerini yayımladı. (L)

MODERNİSMO i. («modernizm» anlamında isp. k.). Ed. 1833-1896 Arasında İspanyol-Amerika şiirine yeni bir yön veren edebiyat hareketi. (XIX. yy.ın ikinci yarısındaki fransız şiirinin etkisinde kalan bu harekete katılanlar yurtseverlik ve kahramanlık temaları yerine, anlatımı hem içten, hem de ince olan samimî bir ilhamı benimsemek istiyorlardı. Modernizmin ustası Ruben Dario idi. Modernizm hareketini temsil eden başlıca şairler [bu şaairlerin hepsi de orijinal kalmayı başardılar] şunlardır: Herrera y Reissig, Santos Chocano, Leopoldo Lugones.) [L]

MODERNİST sıf. ve i. (fr. *moderniste*). Modernizm taraftarı: *Modernist yazar. Modernist ressam.* (L)

MODERNİZE sıf. (fr. *moderniser,* modernleştirmek'ten *modernisé*). Yenileştirilmiş, modernleştirilmiş, modern hale getirilmiş: *Modernize etmek.* (M)

MODERNİZM i. (fr. *modernisme*'den). Modern olan şeyin özelliği. ‖ Modern, çağdaş, yeni şeylere düşkünlük.

— G. santl. Gelenekçiliğe karşı, yenilikçi eğilim. (L)

MODERN STYLE [modırn stayl] i. ve sıf. (ing. kelimeler). Fransa'da, 1900'lerde gelişen bir süsleme üslûbuna verilen ad.

— ANSİKL. Eski üslûpların taklidine bir tepki olarak, Emile Gallé ve Eugène Grasset 1890 yıllarında temalarını tabiattan, özellikle su bitkileri ve hayvanlarından alan orijinal bir üslûp yarattılar. Bu *modern style,* 1900 Milletlerarası sergisinde, mimar ve süslemeci H. Guimard, Charpantier, E. Gaillard, Hoentschel ve Majorelle'in eserleriyle kendini kabul ettirdi. *Modern style*'in en tanınmış örneği Guillard tarafından yapılan Paris metrosunun giriş kapısındaki parmaklıklardır. Bu üslûp, Belçika, Almanya ve İspanya'da da büyük çapta yayıldı; Barcelona'da Mimar Gaudi bu üslûba özel bir ün kazandırdı. Fransa'da bu üslûbun en güzel örnekleri, Arts Decoratifs müzesinde (Paris) ve Nancy'de, Ecole de Nancy müzesinde bulunmaktadır. (L)

MODİ i. Leng. Marathi dilinin yazılmasında kullanılan yazı. (L)

MODİ, İskandinav tanrısı Thor'un oğlu. Öfkeyi temsil ediyordu. (L)

Foto. Dizionario Enciclopedico İtaliano; X (LAROUSSE)

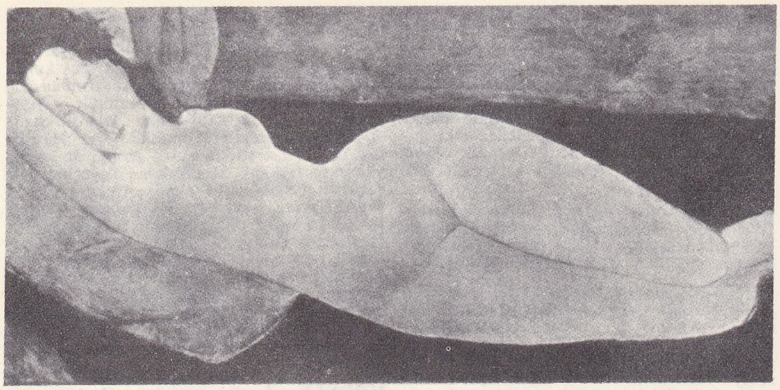

solda, «Çıplak», sağda, kendi portresi

Amedeo MODİGLİANİ

MODİCA, İtalya'da şehir, Sicilya'da (Ragusa ili), İblei dağlarının güneyinde; 44 600 nüf. Şehir bir kaya ve iki vâdi üzerinde kurulmuştur (mağara konutlar). XV. yy.dan kalma Santa Maria di Gesu kilisesi. 5,5 km uzakta, Cava d'İspica'da, Sikülterden ve ilk hıristiyanlardan kalma yeraltı mezarlıkları. (L)

MODİFİKASYON. i. (fr. *modification*). Bk. DEĞİŞKE.

MODİGLİANİ (Amedeo), italyan ressamı ve heykeltıraşı (Livorno 1884 - Paris 1920). Genç yaşta sanat hayatına atıldı: on dört yaşında, Giovanni Fattori'nin öğrencisi Livorno'lu Guglielmo Micheli'nin yanında resme başladı. İlk resimlerini empresyonistlerin etkisi altında yaptı. 1901-1905 Arasında İtalya'yı gezdi. Bir ara Venedik Güzel Sanatlar akademisindeki dersleri izledi. Sanat alanındaki kültürü bu dönemde oluştu. İtalya'daki öncü çevrelerle bağıntı kurdu. Aynı yıllarda eski italyan ustalarıyle, özellikle XIV. yy. Sienalı sanatçılarıyle ilgilendi. 1906'da Paris'e yerleşti. Orada Rodin ve Matisse'in desenlerindeki akıcılığın, Toulouse - Lautrec'in eserlerindeki derin psikolojik gözlemin, Picasso'nun «pembe devri»ndeki melankolik lirizmin, 1909'dan itibaren Cézanne'ın, sonra da 1909'da tanıştığı Brancusi'nin etkisinde kaldı. Zenci sanatıyle ilgilenmesinde de Picasso'nun etkisi oldu. 1906-1915 Arasında hem resim, hem de heykel alanında çalıştı. Ama daha sonra resimde karar kıldı. Heykelin her türlü renkten yoksun olmasından etkilenen Modigliani, rengi, bütün dış ve duyusal belirlemeden kurtararak onu yapısallığa ve plastiğe yöneltti. 1910-1915 Arasında yaptığı tahta ve taş heykellerle, zenci sanatına kişisel bir yorum kattı. Modigliani 1914 - 1915 Yıllarında kişiliğini buldu ve sanatının doruğuna ulaştı. Tema bakımından bellibaşlı birkaç motif üstünde durdu. Bunlar ayakta, oturmuş, uzanmış, uzun endamlı ve boyunlu çıplak kadınlar ve portrelerdir. Çıplak teması, ona geniş kromatik bölgeli ve çizgisel sentetik ritimli bir kompozisyonu sağladı: renk aşırı saflıkla, yüzeyi kesmeden ve konturları parçalamadan bir biçim meydana getirdi (*Uzanmış Çıplak*) Milano, Mattioli koleksiyonu; *Yatan Çıplak* (New York, Museum of Modern Art). Sanatçının portrelerindeki sert duygululuğu onu kişilerin psikolojileri ile ilgili çeşitlemelere götürdü. Sevgilisi kadın şair Beatrice Hastings'in ve karısı Jeanne Hébuterne'in portrelerinden başka en önemli eserleri: ***Paul Guillaume*** (1916, Milano Modern Sanat galerisi); ***Paul Soutine*** (Paris, Netter koleksiyonu); ***Lunja Czechowska*** (1919, Paris, Petit Palais), ***Leopold Zborowski***'dir (San Paolo, Sanat müzesi). Ayrıca ***Genç Köylü*** (1917 - Londra Tate gallery), ***Haviland*** (Milano, Mattioli koleksiyonu), ***Küçük Hizmetçi*** (Zürich Kunsthaus) portreleri anılmağa değer.

1917-1920 Arasındaki hayatı büyük acılar içinde geçti. Vereme tutuldu. Paris'teki düzensiz hayatı, hastalığını ağırlaştırdı. Kendini içki ve esrara veren ve bunlarsız çalışamayan «lânetlenmiş ressam» Modigliani'nin hikâyesi, Paris'te yaşadığı bohem hayatı göz önünde tutularak incelenmelidir. Bu şartlar, her ne kadar sonunu çabuklaştırdıysa da hiç bir zaman duru ve etkili üslûp araştırmasına engel olamadı. (M)

MODİOLA i. Devonyenden beri fosil olarak bulunan, şimdi de rastlanılan midye çeşidi. (*Mytilidae* familyasından.) [L]

MODİOLOPSİS i. Modiola'ya benzeyen iki çenetli, fosil yumuşakça. (Silüryen'de bulunan.) [L]

MODİST i. (fr. *modiste*). Kadın şapkaları yapan veya satan kimse. (M)

MODİSTRA i. (ital. *modista*, kadın şapkacı'dan). Kadın terzi: *Bir modistra dükkânında haftalıkla işler bir işçi kızdır* (Ahmed Midhat). [M]

MODİUS i. Kuru maddeler için kullanılan 16 sextarius veya 8,75 litre değerindeki romen hacim ölçü birimi. (L)

MODİYON i. (ital. *modiglione*'den fr. *modillon*). Mim. Pervaz damlalığı altına yerleştirilen, ionia ve korinthos nizamında S biçiminde süsleme. (FURUŞ da denir.) Bk. DESTEK. (L)

MODJESKİ (RUDOLPH MODRZESEWKI, **Ralph** — denir), polonya asıllı amerikalı inşaat ve köprü mühendisi (Krakow 1861 - Los Angeles 1940). Kısa zamanda Amerika'nın en önde gelen köprü mühendislerinden biri oldu. 1893'te Chicago'da kendi firmasını kurdu. Yaptığı en ünlü köprüler asma köprülerdir. Bunlar arasında Philadelphia ve (New Jersey'deki) Camden arasındaki Delaware ırmağı köprüsünü (1925'te bitti) ve New York'ta Poughkeepsie'deki Mid-Hudson köprüsünü (1930'da bitti) sayabiliriz. Ölümünden az önce San Francisco-Oakland koyu köprüsünün projesini hazırladı. Modjeski'nin eserlerinde, değişik çelik alaşımlarıyle dayanıklı kablolarıin kullanımı gibi yenilikler göze çarpar. (M)

MODJOKERTO veya **MOCOKERTO,** İndonezya'da şehir, Cava adasının doğusunda, Brantas ırmağı kıyısında; 50 600 nüf. Dokuma ve demiryolu malzemesi fabrikaları. Tarım pazarı (pirinç, mısır, şekerkamışı). [L]

MODLİN, Polonya'da (Varşova voyvodalığı) köy, Vistül kıyısında, Varşova'nın kuzeybatısında. 1939 Alman hücumundan sonra Poznan ordusundan dört polonya tümeni, Modlin ve Kutno'da yeniden toplandı. 10 Eylülde çevrilen Kutno'nun savunucuları ayın 16'sında teslim olmak zorunda kaldılar; Modlin'i savunanlarsa, III. ve VIII. alman ordularına karşı ayın 29'una kadar direndiler. (L)

MODRZEWSKİ - FRYCZ (Andrzey), lat. **Fricius Modrevius,** polonyalı ilâhiyatçı ve hukukçu (Modrzem 1503'e doğr. -ay.y. 1572'ye doğr.). Krakow üniversitesinde okudu ve din adamı oldu. Reforma karşı ilgi duyduğu için alman ülkelerinde on yıl kadar kaldı (1531-1540), Luther ve Melanchthon ile ilişki kurdu, daha sonra kral Sigismond-August'un kâtibi oldu ve birçok kere elçilik yaptı. Son yıllarında, sıkıcı bir gezgin hayatı yaşadı. On beş kadar ilâhiyat veya hukuk kitabı yayımladı, bunlar çoğunlukla tartışma kitaplarıydı. Cyprian Bazylik tarafından lehçe'ye tercüme edilen (1577) *De Republica Emendanda* (1551) adlı eserinin ünü Polonya'nın sınırlarını aştı ve siyasî tarihi açısından yazarına önemli bir yer sağladı. (L)

MODUGNO, İtalya'da komün, Apulia'da (Bari ili), Bari'nin güneybatısında; 14 000 nüf. Tarım merkezi. (L)

MODUGNO (Domenico), italyan hafif müzik şarkıcısı ve bestecisi (Polignano a Mare, Bari 1928). 1953'te radyoda Sicilya lehçesiyle kendi şarkılarını okudu. Venedik (1957'de ***Lazzarella*** ile) ve San Remo festivallerine (1958'de ***Nel blu, dipinto di blu,*** 1959'da ***Piove*** ile) katılarak ün kazandı. Repertuvarındaki şarkıları melodik-duygusal türün etkisinde modern caz ritmiyle söyledi. Bu özelliği ile yurt içinde ve dışında çok tanındı. Turnelere çıktı. Birkaç filimde oynadı. 1961'de ***Rinaldo in Campo*** müzikal komedisini besteledi. (M)

MODUS VİVENDİ («yaşama şekli» anlamında lat. kelimeler). Çatışma halinde olan ve kesin bir anlaşma yapılıncaya kadar mevcut duruma katlanmayı kabul eden tarafların aralarında kararlaştırdıkları geçici anlaşma. (L)

MODÜL i. (lat. *modus* > *modulus*, ölçüden fr. *module*). Mim. Bir mimarî eserde, parçaların oranlarını belirtmek için kullanılan ve genellikle sütun gövdesinin yarı alt çapına eşit olan ölçü birimi. (Bk. ANSİKL.) ‖ Yapıyı meydana getiren çeşitli elemanların tastamam üst üste veya yan yana gelebilmeleri için bu eleman boyutlarının uymak zorunda oldukları en küçük ortak ölçü.

— Bayınd. ***İncelik modülü*** veya ***Braines modülü***, çimentonun öğütülme inceliğini belirten katsayı; incelik modülü 1 gr çimentoda bulunan tanelerin toplam yüzeyi veya özgül yüzeyiyle belirtilir. (Bu katsayı, çimentonun uygun olarak seçilen bir sıvı içindeki düşme hızını ölçerek ve Stokes formülünü uygulayarak hesaplanır.)

— Hidrol. Yıllık ortalama debi. (Yer belirtilmezse söz konusu olan ağız modülüdür.) Bk. ANSİKL.

— Malzeme. ***Bitümlü betonun veya harcın zenginlik modülü***, agrega ağırlığı olarak ifade edilen bağlayıcı yüzdesinin, metre kare başına kilogram olarak ifade edilen mademî iskeletin özgül yüzeyinin beşinci köküne oranıdır.

— Mat. Vektörel uzay tanımında yer alan K değişli cisim yerine bir halka konduğuna göre vektörel uzaydan daha genel bir kuruluş. ‖ ***Bir eliptik integralin modülü.*** Bk. ELİPTİK. ‖ ***Bir logaritma sisteminin modülü***, bir sistemdeki logaritmaların, başka bir sistemde bunlara tekabül eden logritmaları elde etmek için çarpılması gereken sabit miktar. ‖ ***Bir uygunluğun modülü.*** Bk. UYGUNLUK. ‖ ***Karmaşık bir büyüklüğün modülü.*** Bk. SANAL.

— Mekan. ***Bir dişlinin modülü***, bir dişlinin taban dairesi çapının diş sayısına bölümü. (Bir dişlinin M modülü, dairesel adımın [hatve] π sayısına oranıyle de ifade edilebilir; dairesel adım, iki komşu dişin eksenleri arasında kalan taksimat dairesi yayına eşittir.) [Bk. ANSİKL.] ‖ ***Young modülü***, 1 mm^2 kesitli homogen bir çubuğun uzunluğunu iki misli artıran kg cinsinden kuvvet. (ESNEKLİK KATSAYISI da denir.) Bk. ESNEKLİK.

«Lolotte» Art Moderne müzesi, Paris

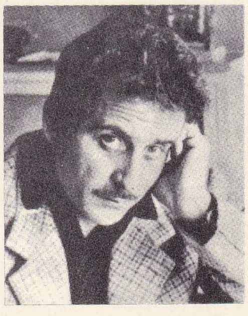

Domenico MODUGNO

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano: LAROUSSE; Rizzoli Larousse

— Metrol. *Modül kompası*, bir dişli takımının dişlerinin kalınlığını ölçmek için kullanılan bir çeşit sürmeli kompas. Bk. ANSİKL.

— Nümism. Sikke ve madalyonların birbirleriyle olan oranlarını gösteren çapları.

— Paleografi. Bir harfin boyutları.

— Telekom. *Bir deniz altı kablosunun kopma modülü*, su içinde düşey durumda asılı farzedilen bir kablonun, bağlantı noktasında, kopmaksızın (kendi öz ağırlığından ileri gelen çekme kuvveti) taşıyabileceği kablo uzunluğu. (Pratik veya kaldırma modülü kablonun tehlikesizce taşıyabildiği iletken uzunluğudur.)

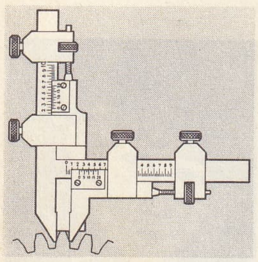

modül kompası

— ANSİKL. Mim. *Modül* eskiçağ mimarîsinde en çok kullanılan ölçüdür. Mimarî eserin çeşitli parçaları ve dolayısıyle beş mimarî düzen arasındaki oranı belirtir. Ölçü birimi olarak sütun yarıçapı alınmıştır. Demek ki, Eskiçağ yunan ve latin mimarîsinin beş düzeninde yapının yüksekliği daima sütun genişliğine veya çapına bağlıdır. Beş mimarî düzeninin her birinde (toscana, dor, ion, korinthos ve karma) sütunun yüksekliği çapına göre hesap edilmiştir; bir düzenden öbürüne geçildikçe yükseklikteki çap sayısı gitgide artar. Meselâ toscana sütununda 14 modül; dor sütununda 17 modül (taban ve sütun başlığı dahil), ion sütununda 18 modül; korinthos ve karma sütunlarda da 20 modül vardı. Günümüz mimarîsinde modül saymaca bir ölçüdür ve binanın bütün boyutları bu ölçünün aritmetik katlarıdır. Modül için 0,10 m, 0,30 m 0,60 m, 1,00 m, 1,20 m, 1,75 m değerleri teklif edilmiştir. Milletlerarası modül koordinasyonu için modül, 0,10 m değeri kabul edilmiştir.

— Hidrol. *Mutlak modül* saniye başına metre küp olarak (Sen: 500; Ren: 2 200; Amazon: 100 000), *bağıl* veya *özgül modül*, saniyede havza km²'si başına litre olarak (Garonne, Toulouse'da, 20; Sen, Paris'te: 7) hesaplanır. Modül kısa bir dağ selinde (Chamonix'de Arve) 70 olabilir. Modül havza yüzeyleri hiç eşit olmayan, dolayısıyla debileri çok çeşitli akarsuların akışını karşılaştırmayı sağlar.

— Mekan. Uzunlamasına esneklik *modül*'ü pek çok malzeme direnci hesaplarında, özellikle bütün şekil değiştirme denklemlerine malzeme sabiti olarak girer.

Enine esneklik modülü uzunlamasına esneklik modülünden küçüktür. Bir eksene göre bir kesitin eylemsizlik momentinin en uzak lifin bu eksene mesafesine bölümü olan bükülme direnci modülü, malzeme direnci hesaplarında bir parça için tasarlanan kesitin ne dereceye kadar küçük olabileceğini gösterir. Hesap, gerçekten bükülme ve burulma gibi karmaşık şekil değiştirmelerde kesitin yalnız yüzeyiyle değil, özellikle söz konusu katı cismin ana eksenlerine göre malzeme dağılım şekliyle de rol oynar. Bundan dolayı hafif ve ekonomik yapılar için kesiti küçük, fakat direnç modülü büyük profiller elde etme çareleri araştırılmıştır.

● *Bir dişlinin modülü.* Modül dişli hesabında temel olan değerdir.

$$M = K\sqrt{\frac{N}{Dn}} \quad \text{ve} \quad M = K'\sqrt[3]{\frac{N}{nN'}}$$

gibi direnç formülleri, M modülünün hesaplanmasını sağlar. Bu modül iletilecek güce göre (N beygir gücü); hıza göre (dakikada *n* devir); diş sayısına göre (N') veya taban dairesi çapına göre (D) ve seçilen malzemeye göre (K veya K' katsayısı) hesaplanır. Konik bir çarkın modülü genellikle en büyük çapı üzerinden ölçülür. Helisel bir çarkta birçok modülü göz önünde bulundurmak gerekir: eksene dik düzlemdeki modül, taban çemberinin helislerine dik olarak ölçülen modül ve eksenden geçen bir düzlem içindeki modül.

Modül bilinince, dişlerin bütün boyutları belirlenmiş olur; çünkü çeşitli elemanlar M'nin fonksiyonu olarak ifade edilir, kullanılan modüller 0,25 mm'nin katlarıdır.

— Metrol. *Modül kompas*'ı, iki gaga arasında hareket eden ve birinciye dik olarak eklenmiş ikinci bir cetveli bulunan basit bir sürmeli kompastır. Bir verniyenin karşısındaki bir dişli çark ve bir vida ile hareket ettirilen bu cetvel dişin tepesine dayanarak vazifesini görür ve böylece de taksimat dairesi üzerinde gagaların konumunu tespit eder. İki gaga, dişin yanlarına değdirilerek dişin kalınlığı verniye üzerinde okunur. (L)

MODÜLASYON i. (fr. *modulation*). Bir sesin yayınımında meydana gelen şiddet, vurgu, ton değişimlerinin her biri.

— Fiz. Bir dalgadaki özelliğin (genlik, faz, frekans), bir kanuna göre zaman içindeki değişimi. (Bu kanun ya bir operatör tarafından ortaya konur veya başka bir dalga özelliğinin anlık değerine bağlıdır.)

— Mim. Bk. ANSİKL.

— Müz. Bir tondan başka bir tona geçiş. Bk. EKSEN *değişimi*.

— Radyotek. İletilecek işareti yüksek frekanslı taşıyıcı akıma sokmayı sağlayan usul. (Bk. ANSİKL.) || *Modülasyonun derinliği*, taşıyıcı dalga genliğindeki en büyük değişikliğin bu dalganın modülasyon genliğine oranı. (Özelliği bu oranı yüzde olarak ifade eden modülasyon oranıyle belirlenir. || *Sönümsüz modülasyonlu dalgalar*, genliği veya frekansı iletilecek işarete bağlı bir kanuna göre değişen sönümsüz dalgalar.

— Sibern. *Empülsiyon modülasyonu*, çok kısa süreli bir büyüklük meydana getirecek işaretleri yorumlamağa dayanan bilgi iletimi. (Bu kısa süre içerisinde gereğinde önemli bir güç kullanılır; işaret kavramını meydana getiren bu büyüklüğün değeri değil, birbirini izleyen iki yayının arasında geçen süredir.) || *Genlik modülasyonu*, bir büyüklüğün genliğini değiştirerek işaretleri ayırdetmekten ibaret bir bilginin iletimi.

— ANSİKL. Mim. Bir yapıyı meydana getiren çeşitli elemanlarda boyutların ortak bir ölçünün tam katları olmasını sağlayan yapı ilkesi: *Modülasyon prefabrike yapı elemanları için temel şartlardan biridir. (Bu ilkenin uygulanmasıyle tam olarak üst üste veya yan yana konabilen standart elemanlar elde edilebilir ve bu elemanlar kurulurken de herhangi bir düzeltmeye ve ayarlamaya ihtiyaç kalmaz.)*

— Radyotek. Bilgi (radyo yayınında sesler veya televizyonda görüntüler) taşıyan işaret, taşıyıcı akımın parametrelerinden (genlik, faz veya frekans) birini değiştirerek ona etki eder. Parametrelerin sayısı üç olduğuna göre modülasyonlar da üç tipe ayrılır: *genlik modülasyonu* (radyo yayınında ve televizyonda en yaygın olanı), *faz modülasyonu* (özel amaçlar dışında uygulamada kullanılmaz) ve *frekans modülasyonu* radyo yayınlarının çok iyi bir nitelikle alınmasını sağlar.

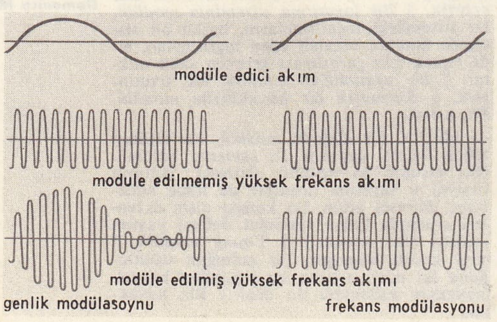

modülasyonlar (radyotek.)

Başlangıçta Mors işaretleriyle yalnız telgraf gönderilebiliyordu. Bu durumda modülasyon, ya «hep veya hiç ile», yani Mors alfabesinin noktaları ve çizgileri arasındaki aralıklarda yayınımı keserek veya sönümsüz yüksek frekans dalgasını, işaretlerin süresi boyunca bu dalgaya denk düşürülen bir alçak frekans salınımıyle modüle ederek gerçekleştiriliyordu. Böylece, işaretin taşıyıcı akım salınımlarının genliklerini değiştirmesiyle genlik modülasyonu usulü doğdu. Bu usul, radyofoninin başlangıcında da aynen uygulandı. Önceden yükseltilmiş işitilebilir frekanstaki mikrofon akımı, bir modülatör katında yüksek frekans akımıyle üst üste getirilir ve bu akımın birbirini izleyen alternanslarını değiştirir. Aynı usul, taşıyıcı akımın video işaretiyle modüle edildiği televizyonda da kullanılır. Amerikalı E. Armstrong tarafından bulunan frekans modülasyonu usulünde, taşıyıcı akımın genliği sabit kalır, fakat frekansı iletilecek işaretlerin ritmine göre değişikliğe uğrar: işaretlerin anlık genliği ne kadar yüksekse frekans da ortalama değerinden o nispette uzaklaşır. Frekans modülasyonlu radyo yayını, ancak metrik dalgalar gamında gerçekleştirilebilir; çünkü bir yayınımın işgal ettiği çok geniş frekans bandı bu yayınımın orta veya uzun dalgalar gamına yerleştirilmesine imkân vermez. Frekans modülasyonu usulünün, genlik modülasyonun usulüne göre birçok üstünlüğü vardır; parazit gürültülerine karşı daha az duyarlık, geniş bir müzik frekans gamının elde edilmesi v.b. (LM)

MODÜLE sıf. (fr. *moduler*). [Yalnız *modüle etmek (edilmek)* şeklinde kullanılır.] Radyotek. İletilecek işaretin etkisiyle taşıyıcı akımın genliğini, frekansını veya fazını değiştirmek (değiştirilmek). [LM]

MODÜLLÜ sıf. (*modül*'den *modül-lü*). Modülasyon ilkesine göre tasarlanmış bir yapıyı meydana getiren parçalara denir. (L)

MODÜLOR i. (fr. *modulor*). Mimarlık eserlerinin ahenkli oranlar içinde yapılmasını sağlamak üzere mimar Le Corbusier tarafından düşünülen ölçü sistemi.

— ANSİKL. Sadece tam sayılardan oluşan modülor ölçüleri yaklaşık olarak bir Fibonacci dizisi meydana getirir. Bu dizide her terim bir öncekinin altın sayı denen

$$\frac{1+\sqrt{5}}{2} = 1,618...$$

ile çarpımından elde edilir.

Dizinin her terimi kendinden hemen önce gelen iki terimin toplamıdır.

$$U_n = U_{n-2} + U_{n-1}$$

Le Corbusier modülorunda mavi ve kırmızı olmak üzere iki dizi vardır. İki dizi birbirinden ilk terimlerinin farklılığıyle ayrılır ve belirli bir programın gereklerine uygun olanı seçilir. (L)

MOE (Jörgen), norveçli yazar (Hole, Ringerike, 1813-Kristiansand 1882). Rahipti, 1875-1881 arasında Kristiansand piskoposu oldu. Eserleri: *Digte* (Şiirler) [1850 ve 1855]; Asbjörnsen ile birlikte yayımladığı *Norske Folkeenventyr* (Norveç Halk Masalları) [1842-1843]. (L)

MOEDA i. Eskiden Portekiz'de kullanılan altın para. (Aynı zamanda MOIDORA ve LISBOETA da denirdi.) [L]

MOEHRİNGİA i. Küçük yapraklı bir veya çokyıllık ince ot; çiçekleri dalların ucunda toplu salkım halindedir. (Sıcak bölgelerdeki dağlarda on kadar türü yetişir. Büyük bahçelerde süs bitkisi olarak kullanılır. Genellikle *arenaria* cinsinden sayılır. Karanfilgillerden.) [L]

MOELAN-SUR-MER, Fransa'da Finistère idare bölgesinde (Quimper idare çevresi) komün, Cornouaille'da, deniz yakınında; 6 829 nüf. Turistik merkez. Balık konserveleri. Madenî kutu yapımı. Midye yetiştiriciliği. (L)

MOELLENDORFF (Wichard, VON — kontu), prusyalı general (Lindenberg 1724 - Havelberg 1816). Polonya'nın ikinci defa paylaşılmasında Prusya birliklerine kumanda etti, halkı kolladı (1793). Feld-mareşal oldu. Braunschweig'in yerine Ren ordusunun başına geçti; Kaiserslautern dolaylarında Hoche'a karşı koydu (1794), sonra, barış taraflısı olduğu için harekete girişmedi; bu durum, Basel görüşmelerinin başlamasına yol açtı. (L)

MOELLER VAN DEN BRUCK (Arthur), alman siyaset yazarı (Solingen 1876-Berlin 1925). Önce İtalya ve Almanya üstüne sanat tarihi ile ilgili çalışmalar yaptı, sonra siyasî incelemelere girişti. 1918'den sonra «yeni muhafazakârlık» adı verilen milliyetçi bir ideoloji ortaya attı. Bu ideoloji,

1962. **Guy Laroche**: beli yukarıda, pilili öğleden sonra elbisesi; **Pierre Balmain**: kemerli ceket ve pilili tayyör.

1963. **Nina Ricci**: emprime muslinden gece elbisesi.

1964. **Christian Dior**: tilki kürkü manşon ve bordürlü manto; tilki kürkü kalpak.

1966. **Yves Saint-Laurent**: geometrik desenli jerse elbiseler.

1966. **Pierre Cardin**: manto-elbise.

1966. **Yves Saint-Laurent**: muşambalar.

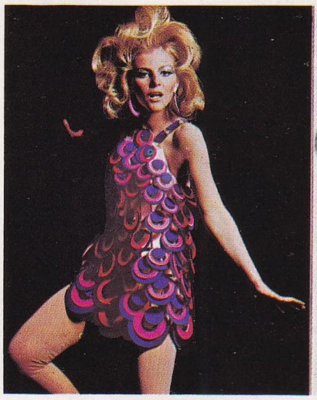

1967. **Paco Rabanne**: rodoyitten elbise. *Foto. Art Khan;*
Nina Ricci: tüvid pelerin, tayyör ve pantalon-etek.

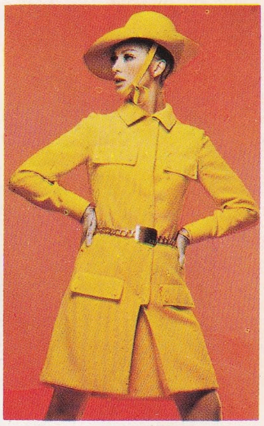

1967. **Christian Dior**: «Safari», pantalon-etekli elbise.

1967. **Couréges**: Bermuda tayyör.

1967. **Yves Saint-Laurent**: «Küçük Prens», golf pantolonlu gece kıyafeti.

1966. «Gümüş» lame kazak, gri kadife etek, lame pelerin, çorap ve ayakkabı.
Foto. Bailey.

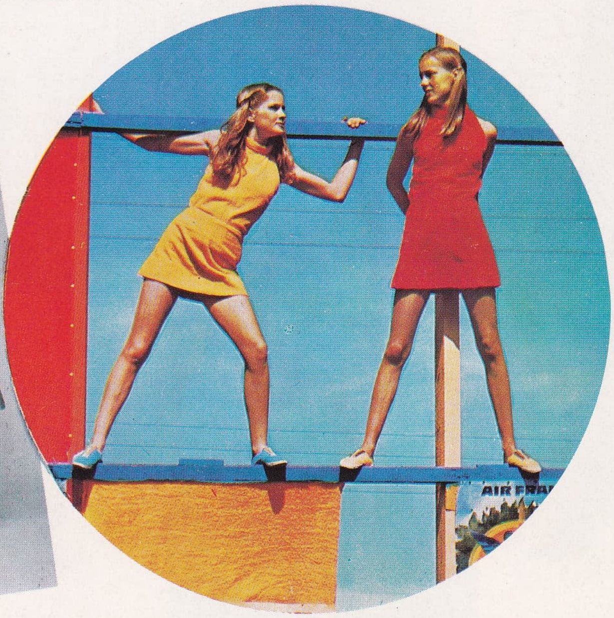

İlkbahar-yaz 1967: mini etekler. *Foto. Vingt Ans.*

1967. **Christian Dior**: asker stili midi manto.

çan biçimi Greta Garbo stili şapka
(**Paulette**, 1967 ilkbahar)

erkek stili şapka
(**Catherine**, 1967-1968 kış)

dana derisinden ve kırmızı
deriden çantalar
(**La Bagagerie**)

açık kahverengi deri kemerli
kürk manto (**Révillon**, 1967)

ipek veya saydam
naylon şemsiyeler
(**Madeleine Gély**, 1967)

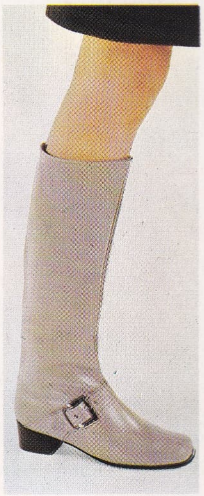

açık renk
keçi derisi
tokalı çizme
(**Renast**)

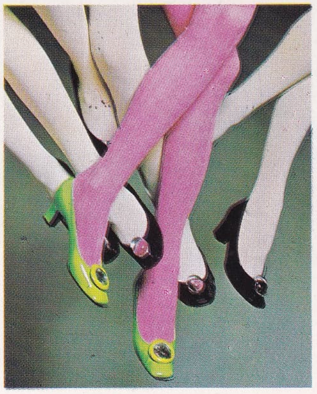

fantezi tokalı rugan ayakkabılar
(**Carles Jourdan**, 1967-1968 kış)

mokasen biçimi ayakkabılar
(**Renast**, 1967-1968 kış)

kırmızı
keçi derisi
fermuarlı çizme
(**Renast**)

Foto. LAROUSSE

merkantilist liberalizmi, kapitalist tekelleri, batı demokrasisini ve marksçı sosyalizmi reddetmekte, «halkçı ve millî» bir devlet (*Volksstaat*) kurulmasını önermekteydi. Sıkı bir hiyerarşiye bağlı ve tamamen alman düşüncesine uygun olan bu devlet, kendi korporasyonu içinde bireyin yerini alacaktı. Moeller, alman milleti içinde Prusyalılığın önemi üstünde durarak, alman halkının orijinalliğini tanımlamağa çalıştı; açıklık, keskin bir irade, bilinçli bir cesaretten meydana gelen bir «prusya üslûbu»nun varolduğunu ileri sürdü.

Etkisi büyük oldu: 1919'da kurulan *Juniklub* (Haziran Kulübü) gibi birçok grup, onun milliyetçiliğinden doğdu. Hitler'in nasyonal sosyalizmi de Moeller'in bazı düşüncelerinden etkilendi. Moeller kendi eliyle hayatına son verdi. Başlıca eserleri: *Die Deutscten* (Almanlar) [1904-1910]; *Der Preussische Stil* (Prusya Üslûbu) [1916]; *Das Recht der Jungen Völker* (Genç Milletlerin Hukuku) [1919] ve *Das dritte Reich* (Üçüncü Reich) [1923]. (L)

MOENS (Roger), belçikalı atlet (Erembodegem 1930). 1960 Olimpiyatlarında, 800 metre ikincisi oldu; 1955'ten 1962'ye kadar 800 metre dünya rekorunu elinde tuttu. (L)

MOENS (Wies), flamanca yazan belçikalı şair (Saint-Gilles-lez-Termonde 1898). P. Van Ostaijen ile, flaman şiirinde insancı anlayışa dayanan anlatımcılığın başlıca temsilcisidir. En önemli eserleri: *De Boodschap* (Bildiri) [1920]; «*Kurban*» (1962). [L]

Moerdijk, Hollandsch Diep (Hollanda) üzerinde köprü; dünyanın en uzun köprülerinden biridir; Rotterdam-Anvers demiryolu bu köprüden geçer. (L)

MOERİTHERİUM i. Beş parmaklı, toynaklı memeli hayvan. (Tapir iriliğinde olan bu hayvanın iki çift küçük savunma dişi vardır. Daha çok suda yaşardı. Mısır'da eyosen tabakalarında fosil olarak bulunmuştur. Muhtemelen hortumlu memelilerin atasıdır.) [L]

MOERO, ing. **Mweru,** Ekvator Afrikası yaylasında göl, Katanga (Kongo) ve Zambiya sınırında; Luapula (Yukarı Kongo) tarafından aşılır; seviyesi 930 m yükseltidedir; 4 850 km². Derinliği çok az olduğundan (2-4 km) kurumak üzeredir. Kıyısında bir altın madeni işletilir. (L)

MOERS, esk. **Mörs,** Almanya'da (Batı Almanya, Rheinland-Westfalen) şehir, Ren ovasında, Duisburg'un batısında; 49 200 nüf. Maden kömürü ocakları. Dokuma (yün) ve metalürji sanayii. Moers, aynı adı taşıyan eski prensliğin başkentiydi. (L)

MOESCHİNGER (Albert), isviçreli besteci (Basel 1897). Bern'de öğretmenlik yaptı, 1956'da Ascona'ya yerleşti. Bir opera, bir bale, beş senfoni, bir senfonik balad, orkestra için bir *Allegro festivo* (1960), piyano için üç konçerto, keman, trompet, saksafon için konçertolar, koro eserleri (*Labyrinthe,* üç soprano ve orkestra için, 1963), oda müziği (dört trio, dört kuartet), piyano parçaları, bir *Fantaisie concertante* (1963) eserlerinin en önemlileridir (L)

MOFET i. (ital. *mofeta* > fr. *mofette*). Jeol. Yanardağ bölgelerinde açığa çıkan karbon dioksidin yayılması. (Mofet, püskürmenin sona erdiğini gösterir ve püskürmeden sonra daha aylarca, hattâ yüzyıllarca devam eder.)

— Mad. oc. Maden ocağı çalışmalarında, kükürtlü hidrojen veya grizu gibi pis kokulu gazların yayılması.

— ANSİKL. Jeol. Bazı kazılarda, Napoli yakınlarındaki Chien mağarasında olduğu gibi, gazlar kuyu dibine birikir ve boğucu bir örtü meydana getirir. Buna benzer bir olay, karbon dioksidin toprak göçüğünü doldurduğu zaman da meydana gelir (msl., Yellowstone'daki ölüm mağarası). [L]

MOFFAT (Robert), ingiliz misyoneri (Ormiston, Haddingtonshire 1791-Leigh, Kent 1883). Güney Afrika'ya gitti ve Kuruman'da, Kuzey'e açılan bir geçit'e yerleşti (1821). Bu bölgeyi bir medeniyet merkezi haline getirdi, ülkenin içerilerine doğru sızarak kabilelerle temas kurdu. Güney Afrika'ya giden bütün gezginler onu ziyaret ederlerdi. Bunların arasında, Moffat'ın kızlarından biriyle evlenen Livingstone da vardı. (L)

MOFU'LAR, Kamerun'un zenci halkı. Mandara dağlarında yaşarlar, sayıları 30 000 kadardır. (L)

MOGADİŞU, Somali'nin başkenti, Hint okyanusu kıyısında (Benadir kıyısı); 170 000 nüf. Devletin başlıca ticaret merkezi olan şehir, İtalyan işgali altındayken daha kalabalıktı; eski besin sanayii ve tersaneler bugün ortadan kalkmıştır. (L)

MOGADOR. Bk. SUVAYRA.

MOGARİSSOS. Esk. coğ. Anadolu'da Kapadokia bölgesinde şehir. Aziz Theodosios'un doğum yeri. Kyrillos, şehrin Kataonia bölgesindeki Komana şehrinin yakınında yer aldığını ileri sürer. Kesin yer henüz tespit edilmemiş olmakla birlikte, Kayseri'nin doğusunda bulunduğu sanılıyor. (M)

MOGENSEN (Allan H.), amerikalı mühendis (Paxtang, Pennsylvania 1901). 1930'dan beri, çalışma ile ilgili inceleme ve basitleştirme metotlarını yaymağa çalıştı, bu konuda düzenlediği kurslar yabancı ülkelerin uzmanları tarafından takip edildi. (L)

MOGİ DAS CRUZES, Brezilya'da (Sao Paulo eyaleti) şehir, Sao Paulo'nun doğusunda; 31 300 nüf. Alüminyum metalürjisi. Dokuma ve kimya sanayii. Pegmatit ocakları. Çelik fabrikası. (L)

MOGİLA (Pyotr Simyonoviç), ukrayna dilinde **Mohila,** rumence **Movila,** rus ilâhiyatçısı (Moldavya'da 1596-Kiev 1647). Soylu bir ulah ailesinin çocuğudur. Kiev metropoliti Job Boretskiy'den din dersleri aldı. Boretskiy'in teşvikiyle Peçyorskaya Lavra manastırına (katolik kilisesiyle birleşme taraftarı harekete karşı koyan direnme merkezi) girdi, kısa zamanda manastırın baş rahibi oldu. Kiev metropolitliğine getirildi (1633), Kiev akademisini (ileride Mogila akademisi) latin üniversiteleri gibi etkin bir fikir yuvası haline getirmeğe çalıştı. Doğu kilisesine, Otuzlar konsilinin din bilgisi kitabına benzer üstün bir din bilgisi el kitabı kazandırmak istedi, *Doğu Havarileri Katolik Kilisesi İnancının Temel Metinlere Uygun Açıklaması* (1643) adlı bu kitap, bir temel eserdir. Rus din düşüncesi, Mogila sayesinde batı kültürüyle temas ederek zenginleşti. (L)

MOGİLYEV veya **MOGİLEV,** S.S.C.B.'de (Beyaz Rusya) şehir, Minsk'in doğusunda, Dnieper kıyısında; 156 000 nüf. Şehir tahıl ve patates yetiştirilen bir bölgenin merkezidir. Önemli deri sanayii. Makine sanayii. Mogilyev 1914'te Rus başkumandanlığının merkeziydi. (L)

MOGİLYEV PODOLSKİY, S.S.C.B.'de (Ukrayna) şehir, Dniester kıyısında, Vinnitsa'nın güneyinde; 30 000 nüf. Tarım malzemesi merkezi. (L)

MOGLİANO VENETO, İtalya'da komün, Veneto'da (Treviso ili); 18 800 nüf. Önemli tarım merkezi. (L)

MOGODLAR, Kuzey Tunus'ta dağlık bölge, Krumin'in kuzeydoğusunda. Bu bölgenin yüksek olmayan (513 m) yüzey şekilleri, az kıvrılmış kumtaşlarından (Nümidye kumtaşı) oluşur. Kolay geçit vermeyen bu bölgede yaşayan yerleşik çobanlar, ormanlardaki açıklıklarda tarım yaparlar. Maden yatakları. (L)

MOGOK, Birmanya'da kasaba, Çan'lar yaylasında, yaklaşık olarak 1 250 m yükseltide, Mandalay'ın 100 km kuzeydoğusunda; 6 100 nüf. Birmanya'nın balıca yakut ve safir çıkarma merkezi. (L)

MOGOL i. Bk. MOĞOL.

MOGUER, İspanya'da şehir, Andalucia'da (Huelva ili), rio Tinto halici kıyısında; 7 100 nüf. Limanı XVI. yy.da çok işlekti. Gotik ve ispanya arapları üslûbunda Santa Clara manastırı. (L)

MOĞAN veya **MUĞAN gölü,** İç Anadolu'da, Ankara'nın güneyinde göl. Boyutları 4,5 × 0,75 km ve yüksl. 960 m'dir; derinliği ilkbaharda 5 m'yi geçer. Bu göl, kuzeydeki Emir gölü ile birlikte, Ankara'nın İncesu vâdisinin yukarı kesiminin sel birikintileriyle önü tıkanmış ve akıştan yoksun kalmış bir parçadır. Gölün kuzey ucunda son yıllarda çok gelişen Gölbaşı kasabası vardır. (M)

MOĞOL veya **MOGOL** i. (moğolca *mongol*'dan). Moğolistan halkından veya bu halkın soyundan olan kimse. ‖ [İsim tamlamaları] Moğollara ait.

— Kıyf. 1900'lerde otomobil kullanırken giyilen elbise veya süs yapmakta kullanılan beyaz veya siyah moğol keçisi postu.

— Tıp. *Moğol beneği,* derinin gri-mavi lekesi; kuyruk sokumu bölgesinde bulunur ve Moğollarda doğuştan sık rastlanır. (Birkaç sene içinde kaybolur. Başka ırklarda daha seyrek görülür.)

— ANSİKL. Antropol. Sarı veya ksanthoderm (sarı derili) ırklar arasında «kuzey moğol ırkı», «orta moğol ırkı» ve «güney moğol ırkı» diye üç ayrı moğol ırkı vardır.

Kuzey moğol ırkı, moğollar, buriatlar, kalmuklar, samoedler, yakutlar, gilyaklar v.b. gibi göçebe halkları kapsar. Kuzey moğol ırkında erkeklerin boyu yaklaşık olarak 1,63 m, kafatası tam brakisefal, gözler çekik, elmacık kemikleri çıkıktır.

Orta moğol ırkı'nda, boy daha uzun (1.70 m), kafatası uzun, yüz daha dardır. Çin'in ve Tibet'in büyük bir kısmında bulunur; Birmanya, Tayland ve Kore'ye kadar yaygındır.

Güney moğol ırkı, renkleri ülkelere göre azçok değişik olmakla beraber Güney Çin'in büyük bir kısmında, Birmanya, Tayland ve Çinhindi'nde yaşarlar. Japon tipi, güney moğol ırkının özel bir görünüşüdür. Japonlarda boy orta-moğol ırkına oranla daha kısa, kafatası ölçüleri de brakisefale yakındır.

● *Tarih.* Bu etnik grubun ilk temsilcisi şüphesiz ki Büyük Khingan'ın (M.S. III. yy.) Sien - pei'leridir. Ak Hunlar ile Juan-Juan Hunlarının kaynağı daha tartışmalı-

MOGADİŞU: İtalia caddesi ve İtalyan ortaokulu

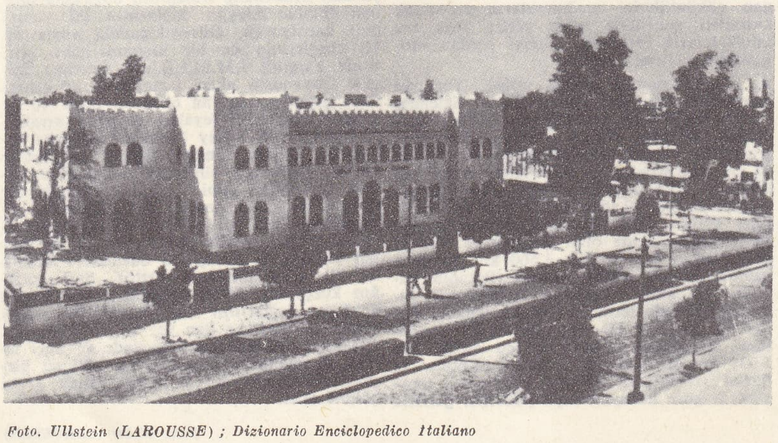

MOELLER VAN DEN BRUCK

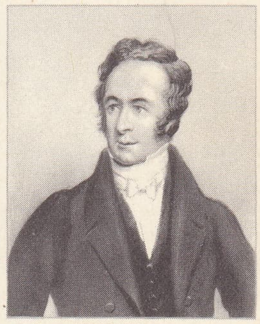

Robert MOFFAT
1844'te
Cabinet des Estampes, Paris

Foto. Ullstein (LAROUSSE) ; Dizionario Enciclopedico Italiano

Allan H. MOGENSEN

dır. Sien-pei'lerin parçalanmasından Ts'ing-hai bölgesi işgal eden (IV.-VIII. yy.) Tuyughun'lar, Lea-ho'da yerleşmiş K'i-tan'lar ve Yukarı Amur dolaylarında kalan Che-Weil'ler çıkmıştır. K'itan'lar, Curçet'ler tarafından kovuluncaya kadar işgal ettikleri (936-1125) uzak kuzeyde Çin ile temas ederek medenileştiler: bunlardan arta kalanlar, «Kara Kitap» adıyle Aral denizinden Hani'ye kadar olan Stepleri fethettiler. Che-Weil'lerin bir dalı olan Mongwu'lar (Mongol sözü buradan gelir), Cengiz Hanın yönetiminde dünyayı fethe çıkmadan önce onun çıkarına olarak Moğolistan birliğini gerçekleştirdi (XIII. yy. başı). Çoban veya orman adamları ve şamanlığa bağlı barbarlar olup yaşayış tarzlarıyle çetinleşmiş ve bu hayat onları korkusuz süvariler, attığını vuran okçular haline sokmuştu. Bilgiçce bir askerî teşkilâtı, dehşet üzerine kurulmuş bir fetih siyasetini, dinî hoşgörürlüğü ve düzene karşı titizliğiyle dikkati çeken bir yönetimi Cengiz Hana borçludurlar. Moğollar steplere hâkim olduklarından Avrupa ile Uzakdoğu arasında malların gidiş gelişini ve kültürel etkileri kolaylaştırdılar. Birinci büyük han (1206 - 1227) Aral denizinin göçebeleriyle yerlilerini Pekin'e bağladı. Dört oğlu için haslar kurdu. Diuşu, İrtiş'in batısındaki stepleri aldı, fakat babasından önce öldü; Çağatay eski Kara Kitay topraklarını aldı; Tuli eski moğol ülkelerini aldı; Balkaş stepleriyle yetinen Ogoday (1229-1241) Moğol prensleri genel meclisi tarafından büyük han (hakan) olarak seçildi (1229). Doğu'da Curçen'ler ordusu tarafından büyük han ilân edilen Kubilay (1260-1294) hayatı boyunca Ogoday'ın torunu ile savaşmak zorunda kaldı. Başka kollardan olan yeğenleri bundan yararlanarak bağımsız hanlıklar kurdu. Tuna'dan Annam'a kadar uzanan bu imparatorluğa göre sayıları çok az olan Moğollar hâkimiyetleri altına aldıkları halkların arasında eridiler; fakat steplerdeki devletler uzun zaman, kutsal Cengiz Han ailesinden hükümdarlar isteyecektir.

Marko Polo'nun tanıdığı Han olan Kubilay, Çin'in fethini bitirince (1279) kendini oranın medeniyetine kaptırdı. Buddhacılığı kabul eden halefleri, atalarının enerjisinden yoksundular ve Çin'den kovulunca (1368) Moğolistan ile yetindiler.

Tuli'nin oğlu Hulâgu (1258-1265) tarafından kurulan *Pers Hanlığı*'nın XIII. yy.danberi müslüman hükümdarları vardır. Abû-Said'in ölümünden (1335) sonra parçalandı, fakat, Moğol Celâyir hanedanı 1410'a kadar Mezopotamya'yı elinde tuttu.

Kıpçak hanlığı, Cuşi has'ından çıkmış olup kısa zamanda islâmiyeti kabul etti. Altın Göçebeleri (Avrupa Rusyası) ve Beyaz Göçebeler (Aral Denim) olarak ayrılmışken, Beyaz Göçebeler'i Avrupa'ya götüren (1380) Toktamış Han tarafından birleştirildi. Altın Göçebeleri 1502'de yok olmadan önce Kırım (1430-1783), Kazan (1445-1552) ve Astrakan (1466-1556) hanlıklarını meydana getirdi. Bunların hepsi Rusların eline düşecektir. Yine Cuşi'lerden gelen Şaybanidler ailesi 1599'da parçalanan Maveraünnehir'i işgal etti (1500). *Buhara hanlığı*, Astrokan hanlarının haleflerine (1599-1785), sonra Nogay Moğolları'nın eline geçti (1785-1920). Şaybanidler *Khiva* (1512 - 1920) ve *Kokand* (1710-1876) hanlıklarını muhafaza ettiler. Bu ailenin, XVI. yy. *Sibir hanlığı*'nı fethetmiş olan bir kolu (Ural'ın doğusunda), 1600'de Rusların darbeleri altında çöktü.

Çağatay hanlığı, kısa zamanda Türkleşip müslümanlaştı, sonra iki dala ayrıldı (1343): Maveraünnehir ve Moğolistan (Isık Köl çevresi). Maveraünnehir'de Timurlenk hâkimdir (XIV. yy.), burasını sonra Şaybanidler fethetti (XVI. yy.). Son Çağataylılar'ın elinden Khodja'lar (1680 sıraları) Uyguristan ve Kaşgar'ı aldılar. *Oyrat* veya *Kalmuklar* (Batı Moğolları), oldukça geri olup, ancak XIV. yy. sonunda Cengiz hanlıların çöküşü sırasında karanlıktan kurtuldular. Esentaycı yönetiminde (1439-1455) Moğolistan'a hâkim olduktan sonra dört gruba ayrıldılar: Çoroslar, Doerboetler, Torgutlar ve Koşotlar. Bunlar XVII, yy. da yeniden gelişti. *Koşot*'lar 1636'da Çaydam'a yerleşti. Torgutlar Aşağı Volga'da oturdu (1643); bir kısmı asıl yurtlarına döndü ve çinliler tarafından Cungarya'ya yerleştirildi (1771). Çoroslar XVII. yy.da Cungaria'dan başlayarak bir imparatorluk kurdular. Bu imparatorluk rus topçusu ile karşılaştı, sonra çin topçuları tarafından yenildiler.

— Leng. Yaklaşık olarak 3 milyon insanın konuştuğu moğol dili, kendileriyle altay dilleri grubunu meydana getirdiği türk ve tunguz dillerine çok yakındır. Kubilay'ın hükümdarlığından başlayarak Moğollar dillerini yazmak gereğini duydular. Önce Sogdien'lerin kullandığı alfabeden çıkmış olan uygur alfabesine başvurdular, sonra değiştirilince «phags-pa» alfabesini meydana getiren tibet alfabesini aldılar. Uygur alfabesi Moğolistan'da kullanılmağa devam ederken, Tibet'inki Moğol sarayının resmî alfabesi oldu. XVII. yy.ın ikinci yarısında, moğol toplumu tarafından günümüze kadar kullanılıp klasik Moğolca olan yeni bir dil gelişti. Halen halk kitlelerine seslenen gazete ve yayınlarda çok kullanılan daha önemli diyelekler bu dil ile yarışmaktadır. (M)

MOĞOLCA i. (*moğol*'dan *Moğol-ca*). Leng. Moğol dili. (M)

MOĞOLİSTAN, Orta Asya'da bölge; bugün siyasî bakımdan ikiye bölünmüştür: S. S.C.B.'de *Moğolistan Halk cumhuriyeti* (esk. *Dış Moğolistan*); Çin Halk cumhuriyetinde *İç Moğolistan muhtar idare bölümü*.

COĞRAFYA
Fizikî coğrafya

● *Yüzey şekilleri*. Moğolistan, S.S.C.B. ile Çin arasında uzanan yüksek ovaları ve sıradağları içine alan gerçek bir yayladır. Birinci zaman öncesinden ve Birinci zamandan kalma granitli, gnayslı ve billûrlu tabakalardan oluşan bölgenin ortalama yükseltisi 1 580 m'yi bulur. Kuzeybatı sınırında Altay, Tannu-Ola ve Sayan sıradağları, kuzeydoğusunda ise Baykalötesi yükselen bölge, güneydoğuda verimli, sarı topraklı başka bir yayladan ve Kuzey Çin ovasından, fazla yüksek olmayan bir tepeler dizisiyle ayrılır. Bu tepelerin kuzey uzantısı olan Büyük Kingan dağları, Mançurya-Moğolistan sınırını çizer. Güneybatıda yayla, Tibet yaylasının kuzeybatısını sınırlayan Nan Şan sıradağlarına bitişir. Yaylanın batısında ise alçak Tarım havzası ve Türkistan'ın Cungarya kesimi yer alır. Bölgenin en yüksek noktası Altay dağlarındaki Kuyten doruğu (4 388 m), en alçak yeri ise yaylanın kuzeydoğu ucunda Sovyet sınırı yakınındaki Çucu Nor'dur (deniz seviyesinden yüksekliği 532 m). Moğolistanın hemen her yerinde yüksek, buzla kaplı dağlar yer alır. Bazı dağlarda aşınma çöküntülere yol açmıştır. Bölgenin bazı kesimlerinde de, lav yığınları ortasında, eski volkanların koni biçiminde ağızları yükselir. Meselâ doğuda, Dariganga bölgesinde, bazı yerlerin görünüşü, yakın zamana kadar volkanik bir alan olduklarını açıkça ortaya koyar. Sıradağlar ve tepeler arasında uzanan çöküntülerin ve havzaların en alçak kesimleri genellikle tuzlu göller veya tuz tabakalarıyle örtülüdür. Fizikî açıdan Moğolistan üç kısma ayrılır.

● *Kuzeybatıdaki dağlık bölge*. Yer yer havzalarla (Kobdo, Tannu Tuva, Selenga) yarılan bu bölge, sıradağlarla (Altay, Saycumen, Hangay, Sayan, Hantey) çevrilidir; ırmakları boldur. Moğolistan'ın en önemli ve en uzun sıradağları olan Altaylar, bir yay şeklinde Rus Altayları'ndan güney-güneydoğuya doğru, oradan da doğuda Gobi çölüne kadar, daha kütlemsi, hemen hemen yayla görünüşünde olan Hangay ve Hantey dağlarından ayrı olarak 1 500 km boyunca uzanır. Birçok buzul taşıyan (Potanin buzulu, 19 km) Altayların kuzeydoğu yamaçları Kobdo havzasına doğru alçalır. Batısında içbükey bir yay şeklindeki Saycumen sıradağları uzanan ve en alçak yeri 1 039 m olan Kobdo havzası, Kobdo ve başka ırmaklarca sulanır; yer yer, mevsimlere göre kuruyan veya yükselen göllerle örtülüdür. Altaylar'ın 95° doğu boylamının doğusunda Gobi çölüne doğru uzanan ve yükseklikleri 1 800-3 350 m arasında değişen kısmı, doğuya doğru alçalır. Doğu kesiminde doğu-batı doğrultusunda uzanan başlıca dört sıradağ vardır: İgo Bogdo (Da-fo Şan), Bog Bogdo (Hsiao-fo Şan); Aça Bogdo ve Gurban-Zagan. Dar bir kütle olan İgo Bogdo'nun kuzey yamaçları çok sarptır. Bog Bogdo'nun yüksekliği 3 350 m'yi bulur; ama yayladan yüksekliği ancak 1 200 m'dir. Aça Bogdo'nun en yüksek kısımları 2 500 m'yi bulmaz. Gurban-Zagan birbirine paralel uzanan birçok sırayı kapsar.

Moğolistan Halk cumhuriyetinin ortasında yer alan Hangaylar'ın yükseklikleri 3 950 m'yi aşar; kuzey yamaçları yumuşak eğimli, güney yamaçları ise daha sarptır. Kuzey yamaçtan inen suların çoğunu toplayan Selenga, Orhon ırmağıyle birleşerek Sibirya'daki Baykal gölüne dökülür. Güney yamaçlardaki ırmaklar ise ya tuzlu göllere dökülür veya Gobi çölünde kaybolur.

● *Orta kesim veya Gobi bölgesi*. Yaylanın en alçak ve tekdüze kısmı olan Gobi çölünün başlıca özelliği birbirinden ayrı ve rüzgârlı alçak sıradağlardır. Bu bölgenin sert rüzgârları Moğolistandaki ince toprak tabakalarını Çin'e uçurmuş, geriye kum ve çakılla kaplı kayalar kalmıştır. Ayrıca yer yer otla örtülü ince bir toprak tabakası da görülür. Kenardaki bazı ırmakların dışında, bölgenin iç kısmında ırmak yoktur. Kuzeydoğuda Hanteyler'den doğan ve doğuda Gobi çölüne giren Kerulen ırmağı, Dış Moğolistan'ı aşarak Hu-Lûn Nor gölüne (uzunluğu 74 km, genişliği 25 km) dökülür. Hû-Lun Nor sularının fazlasını başka bir ırmak aracılığıyle Amur'a akıtır. Gölün 48 km kuzeybatısında, Lu-Pin'le sınır arasında toprak duvarlardan oluşan 295 km uzunluğunda tarihî surlar uzanır. 44° Kuzey enleminin güneyinde ve 114° Boylamının batısında, Gobi'nin kum tepeleriyle kaplı en kurak bölgesi yer alır. Dış ve İç Moğolistan'ı 200 km genişliğinde ve 482 km uzunluğunda bir kuşak şeklinde saran çöl, Sarı ırmağın çizdiği dirseğin batısına kadar uzanır. Altaylar'ın doğu ucunun güneyinde, kum tepeleriyle kaplı 95 km çapında bir alan ve Sarı ırmağın (Huang Ho) batısındaki Ala-Şan çölünde de kumla kaplı geniş yüzeyler vardır. Bu iki kumluk kesim arasındaki geniş bölgede Tibet yaylasından Moğol yaylasına akan en büyük ırmak sistemi yer alır. Bu sistemin başlıca ırmağı olan O-ci-na-ho veya Ecin Gol (595 km), çeşitli kollarla Dış Moğolistan sınırı yakınındaki birbiriyle bağlantılı iki tuz gölüne akar. Daha batıdaki Sulo da önemli bir ırmaktır; Çin Seddi'nin İç Asya ucundaki Yûy-Min'den geçerek batıya, Tarım havzasına doğru akar.

● *Güneydoğu Moğolistan*. Gobi'nin iç veya Çin kısmında uzanan bu bölge, dağlarla yarılmış olduğundan kuzeybatı kesimlerini andırır. Sıradağların arasındaki daha alçak bölge, İç Moğolistan'ın iktisadî bakımdan en canlı yeridir. İç Moğolistan muhtar idare bölümüne (İ.M.M.İ.B.) bağlı olan Doğu İç Moğolistan, 1960'ta Mançurya'daki Min-Ciang ırmağının doğusuna uzanan Büyük Kingan dağlarının iki yamacını kapsıyordu. Güneydoğudaki yayla Ji-Hi tepelerinin de bir kısmını içine alır. Buna karşılık İ.M.M.İ.B.'nin sınırları Büyük Okyanus'a akan ırmaklarla iç kısımdaki ırmakları ayıran çizgiden geçer ve üç Moğol banner'ini (eyalet) dışarıda bırakır. İ.M.M.İ.B.'nin kuzey kesimleri oldukça tepeliktir. Büyük Kingan dağları 48° kuzey enlemi yakınında yükseltisi 1 850 m'yi bulan Cı-vey-Şan gibi doruklar taşıyan bir düğüm meydana getirir. Bu düğümün güneyindeki Silin gol havzası Güney Mançurya'daki Liao ırmak ovasına açılır ve Moğol yaylası ile Mançurya düzlükleri arasında bir geçit meydana getirir. Sarı ırmağın kuzeyinde, Ordos çölüne doğru Ta-çin ve Lang dağlarının Yin Şan tepeleri, daha batıda da Pay-yen Şan yer alır. Hu Hi Hot (Huhehot) havzasının kuzeyinde ve Sarı ırmak dirseğinin doğusunda, su bölümü çizgisinin ötesinde birçok kısa ırmak Gobi çölüne akar.

Foto. Weber (LAROUSSE)

● İKLİM. Moğolistan'ın çeşitli bölgelerinde yüzey şekilleri gibi iklim de çok değişiktir. Gene de bazı genel özellikler ayırdedilir. Bunların başlıcaları Orta Asya'nın öbür kesimlerinde de görülen kuraklık ve sıcaklık farklarının çok yüksek olmasıdır. Kış boyunca yaylanın kuzey köşesinde Asya'nın yüksek basınçlı hava kütleleri yığılır. Haziran, temmuz ve ağustosta ise Gobi'nin güneyinde alçak basınçlı hava kitleleri toplanır. Yaz rüzgârları, yükselen alçak basınç kütlelerinin yerine, yani iç kısımlara doğru eser. Kış rüzgârları ise yüksek basınç alanlarından yola çıkar. Nem yüklü olan yaz rüzgârları iki yönden eser: Dış Moğolistan'ı etkileyen kuzeybatı rüzgârları, İç Moğolistan'ı etkileyen güneydoğu rüzgârları.

Yağışlar Sibirya sınırından güneye, Gobi'ye doğru gidildikçe azalır; Gobi'den Çin Seddi'ne doğru yeniden fazlalaşır. Yaylanın kuzeybatı-güneydoğu kesimleri arasındaki sıcaklık farkı oldukça fazladır: güneydoğuda yıllık sıcaklık ortalaması 11°C-tır (kuzeybatıdan daha sıcak). Yaz sıcaklıklarının hemen bütün bölgede değişmemesine karşılık, kış sıcaklıkları büyük farklar gösterir. Kuzeybatıdaki Altay-Sayan kütlesinde Sibirya iklimi hüküm sürer: kışlar soğuktur; yıllık sıcaklık farkları Moğolistan'ın başka yerlerine oranla daha fazladır. Kuzey kesimde yıllık sıcaklık ortalaması —6,7°C'tır. En düşük sıcaklık ise (ocak ayında —35°C) kuzeybatıda Ubsa Nor gölünün güney kıyısı yakınındaki Ulan-Gom'da kaydedilmiştir. Ulan-Batur'da ocak ortalaması —26,7°C, en düşük sıcaklık ise —47,8°C'tır. En sıcak kesim olan güneyde, haziran ortalaması, 17,8°C'tır; yıllık yağış ortalaması (kar yağışı da dahil olmak üzere) ise 25-50 sm arasında oynar; bu yağışlar batıdan esen siklon özelliğinde rüzgârların sonucudur. Yağışın yüzde 75'i üç yaz ayı içinde düşer. Orta Sibirya sınırlarında 30 sm olan yağış, Ulan-Batur'da 21 sm kadardır.

Gobi'de kara iklimi hüküm sürer. Özellikle kuzeybatıdan gelen rüzgârlar bütün yıl eser. Dalan Dsadagad'daki ocak ayı ortalaması —19°C, temmuz ortalaması 21,7°C'tır. En kurak yerlerde yıllık yağış 5 sm'den azdır. Güney rüzgârları Gobi'ye ulaşmadan güneydoğudaki yüksek tepelerde nemlerinin hemen hepsini kaybeder. Öte yandan, Büyük Okyanus'tan gelen musonların etkisi Güneydoğu ve Doğu İç Moğolistan'ın ikliminde görülür. Kışın genellikle kuzeybatıdan soğuk rüzgârlar eser; Gobi'de sık sık kum fırtınaları olur. Güneydoğudan esen yaz musonu rüzgârları, yaylanın kenarlarına yılda 25-35 sm yağış düşürür, fakat kenar tepeleri aşamaz.

● BİTKİ ÖRTÜSÜ. Moğolistan'da bitki örtüsü iklim bölgelerine göre değişir. Kuzeybatıda Sayan dağlarının iki yamacında melez, sedir, çam ve Sibirya bitki örtüsüne has yapraklarını döken ağaçlardan oluşan sık ormanlar yer alır. Güneye doğru ve Hangay, Tannu-Ola sıradağlarının kuzey yamaçlarında azalan bu ormanların dışında, dağlık kuzeybatı bölgesi çayırlarla kaplıdır. Çayırlar havza görünüşündeki geniş vâdi ve ovalarda, özellikle Selenga ve Yukarı Yenisey vâdilerinde (Tannu Tura) çok elverişli otlaklardır. Tannu-Ola'dan güneye gidildikçe ormanlar kaybolur. Altaylar'da da orman yoktur ve bozkır otlarının yerini dağ otlakları ve bataklıklar alır. Gobi bölgesi gerçek bir çölden çok, çöl görünüşünde bir bozkırdır. Kuzey sınırında, Kerulen ırmağı çevresindeki yüksek dağlar melez ve lâdin ormanlarıyle kaplıdır. Aradaki ırmak vâdileri de otlak olarak kullanılmağa elverişlidir. Güneye doğru bozkırlar başlar. Daha güneyde çıplak Gobi çölü uzanır; burada ancak ilkbahar ve yaz başında, o da seyrek olarak, çöl bitkileri yetişir. Güneydoğuya doğru çayırlar yağışın artması sayesinde sıklaşır. Güneydoğu sınırı tarıma elverişlidir. Buradaki otlakları tarım alanı haline getiren çinli çiftçilerin göç etmek zorunda kalması, sert rüzgârların toprakları mahvetmesine yol açmıştır.

● FAVNA. Yaylada pek çok hayvan yaşar. Bunların çoğu koyun, keçi, sığır, at, deve ve köpek gibi evcil hayvanlardır. Ayrıca birçok vahşî hayvan da vardır. Kuzeyde Sibirya taygasında iri boynuzlu geyik, vaşak, yabanî tavşan başta gelir. Güneydeki hayvanlar Orta Asya'dakileri andırır: saygaantilopu, ceylân, yabanî eşek v.b. Doğu Moğolistan'da hayvan çeşitleri daha azdır. Çevre şartlarının sertliği bazı ilgi çekici biyolojik sonuçlara yol açmıştır: meselâ kemirici hayvanların gebeliği burada Sovyet Orta Asyası'ndakilerden bir ay fazla sürer. Dağ sıçanları ancak temuz sonunda tüy döker ve yeni tüyleri hemen çıkmağa başlar. Oysa Baykalötesi'ndeki dağ sıçanları tüylerini mayısta döker ve kış tüyleri iki ay sonra çıkar. 1954'te Sovyet yazarı A.G. Bannikov, Dış Moğolistan'da böcekçiller, yarasalar, etçiller, kemirgenler ve toynaklı hayvanlarla birlikte 110 memeli hayvan türü saymıştır. Tek parmaklı hayvanlar arasında yaban eşeği ve daha seyrek rastlanan yaban atı sayılabilir. Böcekçillerle yarasaların sayısı şartlar yüzünden daha azdır. Buna karşılık kemirgenler ve çift parmaklılar için bol yiyecek vardır. Çift parmaklılar kuzeyde iri boynuzlu geyik ve misk geyiği, daha kurak olan güneyde ise ceylân ve antiloptur. Etçil memelilerin çoğu kuzeydeki ormanlarda yaşar: boz ayı ve kürkü değerli olan samur, kakom, gelincik, kokarca, porsuk ve tilki. En yaygın ve en çok korkulan yırtıcı hayvan kurttur. Kurt her yıl binlerce evcil ve yabanî hayvanın ölümüne sebep olur.

Moğolistan'daki başlıca kuşlar keklik, baykuş, kartal, atmaca, bıldırcın ve ispinozdur. Göllerde balık boldur. Ubsa Nor'da birçok sazan çeşidi bulunur. Ayrıca Baykal ve Höbsögöl göllerinde de balık vardır.

İktisadî coğrafya

Moğolistan'ın başlıca tabiî kaynakları birkaç yüz bin km²'yi bulan otlaklarıdır. Orman kaynakları sınırlıdır; bununla birlikte

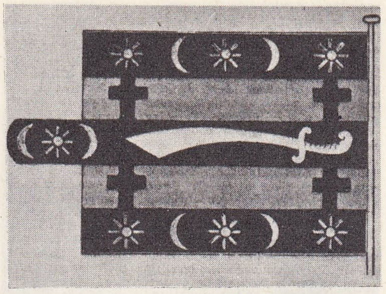

moğol bayrağı

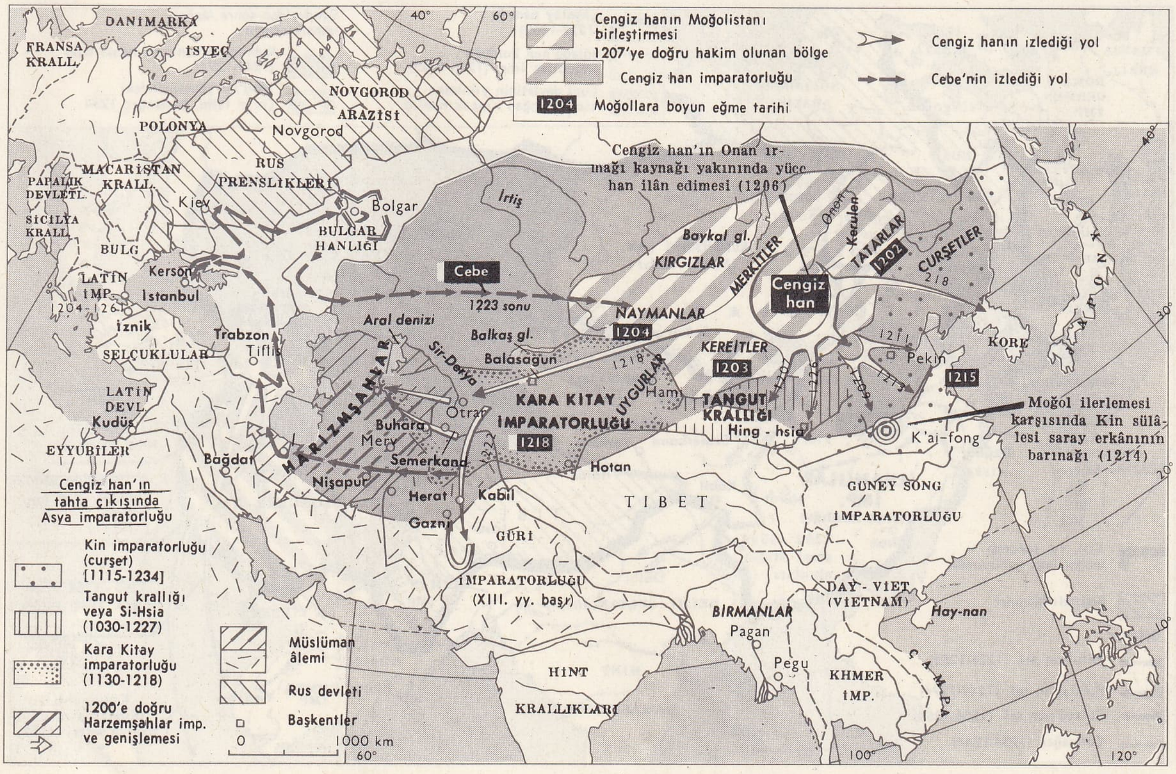

Cengiz Han'ın **MOĞOL** imparatorluğu

Foto. MEYDAN

Timur ve Türkmen birliklerinin savaşı pers elyazması (1604) Mirkhond'un «Kroniği» Bibliothèque Nationale, Paris

moğol esiri XVI. yy. pers minyatürü Louvre müzesi, Paris

İç Moğolistan muhtar idare bölümünün kereste ihtiyacını büyük ölçüde karşılar. Yüzde 7'si ormanlarla kaplı Dış Moğolistan'da ise kereste kuzey bölgelerde önemlidir; Ulan-Batur'da küçük bir bıçkıhane vardır.

Ulan-Batur yakınında Bogdo Ula da sık ormanlarla örtülüdür, ama, bunlar millî park olarak korunmaktadır.

Moğolistan'ın başka bir gelir kaynağı da kürk hayvanlarıdır. 1930'larda kürk, Dış Moğolistan'ın toplam ihracatının yüzde 15-20'sini karşılıyordu. Tuva'da ve Kuzeydoğu İç Moğolistan'da önemli olan kürk, özellikle dağ sıçanlarından elde edilir. Dış Moğolistan'da yakalanan kürk hayvanlarının yüzde 70'i dağ sıçanıdır; bunu sincap, tilki ve kurt takip eder. İç Moğolistan'da Kalgan, önemli bir kürk dikim ve mübadele merkezidir. Moğol avcı ve çobanları antilop ve ceylanların etini de yer. Oldukça ihmal edilen balıkhaneler ancak mahallî önem taşır; Hulun Nor, Koso Gol ve Ubsa Nor gölleri başlıca balıkçılık merkezleridir.

Moğolistan mineral bakımından oldukça zengindir. Mineraller daha çok kenar bölgelerde ve kayalık alanlarda bulunur. Kömür boldur. Dış Moğolistan'da genellikle fosille karışık düşük kaliteli kömür yatakları vardır. Ulan-Batur'dan 20 mil uzaklıkta, Nalayha'daki yedi kömür ocağı, başkente enerji sağlar. Çoybalsan yakınındaki birkaç milyar ton rezervli kömür yatakları ve Dış Moğolistan'daki dört ocak 1957'de işletilmeğe başlanmıştır. Çoybalsan'ın kuzeyinde Lu-Pin'de, Çin-Sovyet sınırının kuzeydoğusunda, İç Moğolistan muhtar bölgesinin en büyük kömür yatakları uzanır. Tuva'da da yüksek kaliteli bir kömür yatağı vardır. Sarı ırmak dirseğinin kuzeyinde, yaylanın güney kenarlarında, birbirinden ayrı damarlar halinde Juratipi kömür yatakları uzanır. Kemerin doğu kısmında, Eski Çahar'da yüksek kaliteli kömürler çıkarılır, ayrıca Sûy-yûen'in batı kesimlerinde de antrasit yatakları işletilmektedir. Ala-Şan dağlarıyle eski Gansu ve Ninghsia arasındaki dağlardan da kömür çıkarılır.

Moğolistan yaylasında Gobi çölünün güneydoğusunda ve Gansu'da Ho-hsi koridorunun batı yarısında petrol bulunmuştur. Gobi'deki kuyular Sayn-Şan'da, Gansu'dakiler ise Yü-min yakınında ve Ciu-çuen'dedir. Ayrıca Tannu Tuva çukurunda da petrol olduğunu gösteren belirtilere rastlanmıştır.

Demir yataklarının başlıcaları yaylanın güney ve güneydoğu kenarlarındadır. Doğu'da Kalgan'ın güneyinde Hsuan-hua'da Çin'in önemli demir-çelik fabrikaları yer alır. Buradaki demir yatakları yüzeyde olduğundan tonlarca demir kolayca çıkarılır; silika ile karışık olmakla birlikte genellikle Mançurya demirlerinden daha üstün kalitelidir.

1957'de Gansu'da Çı-lien dağlarında, Lancou yakınında da zengin demir yatakları bulundu. Kuzey Moğolistan'da 1960'larda yeni maden yatakları işletilmeğe başlandı: bakır, kurşun, çinko, gümüş, manganez, antimon, tungsten, teneke, civa, grafit ve kükürt. En zengin maden yatakları Sibirya sınırlarında ve Tuva'dadır. Kıymetli madenlerden altın, eskiden beri Hantey dağlarından az miktarda çıkarılır. Çöl göllerinden ve tuz yataklarından da tuz elde edilir.

ANTROPOLOJİ

Etnik açıdan Dış Moğolistan İç Moğolistan'dan oldukça farklıdır. Dış Moğolistan'da çoğunlukta olan Moğollar İç Moğolistan'da azınlıktadır. Dış Moğolistan'ın başlıca halkı Halha Moğolları'dır. 700 000 Kişi kadar olan bu halk toplam nüfusun (1963'te 1 019 000) yüzde 70'ini meydana getirir. Kuzeydeki bozkır-orman sınırında Buryat Moğolları, doğuda Bargutlar yaşar. Bu iki grupun toplam nüfusu 30 000 kişi kadardır. Batıdaki göller bölgesinde Batı Moğol (Oyrat) lehçeleri konuşan topluluklar yaşar: Dörbet, Mingat, Hoton, Dzahaçin, Ölöt, Torgut, Bayit ve Hotogoytu toplulukları; toplam nüfusları 60 000'dir. Sayıları az olan Darhat'lar kuzeybatıda, Darigan-ga'lar ise güneydoğuda yaşar. Moğollar hep birlikte (900 000 kişi) nüfusun yüzde 90'ını meydana getirir. Dış Moğolistan'ın türk halkları ise Kazaklar (30 000), sayıları az olan Tuvalar (Tuva'da), Uygurlar ve Tunguzlardır. Şehirlerde çinliler ve ruslar da yaşamaktadır. İç Moğolistan'da çinliler çoğunluktadır. 1957'deki tahminlere göre 9 200 000 kişi olan toplam nüfusun 7 000 000'u çinlidir. Moğolların nüfusu 1 700 000'dir (nüfusun yüzde 18'i). Bölgede ayrıca Dagurlu, Tunguzlu, Oroçlar, Solonlu, Mançular, Uygurlar ve Kore'li topluluklar da vardır. Son kuşaklar boyunca İç Moğolistan'a pek çok çinli göçmen yerleşti. Başlıca Moğol grupları güneyde Çahar, Ordos, Sunit, Huçitler ve Uzumçin'ler; batıda Dörbet ve Ölötler; kuzeyde Buryat, Bargut ve Dagur'lardır.

ARKEOLOJİ

Avrupalıların Moğolistan'a yaptıkları bilinen en eski araştırma gezileri, Fransisken rahipleri Piano Carpini ile William of Rubruquis'in gezileridir. Yolculuğuna 1253'te başlayan ve Moğol imparatorluğunun başkenti Karakurum'a ulaşan Rubruquis, moğol toplumu üstüne yaptığı gözlemleri oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatır. Moğol imparatorluğunun XIV. yy.da çökmesinden sonra Avrupa ile kopan ilişkiler, ancak 1616'da rus V. Tumenets'in ve 1618'de İvan Petlin'in yaptıkları yolculuklardan sonra

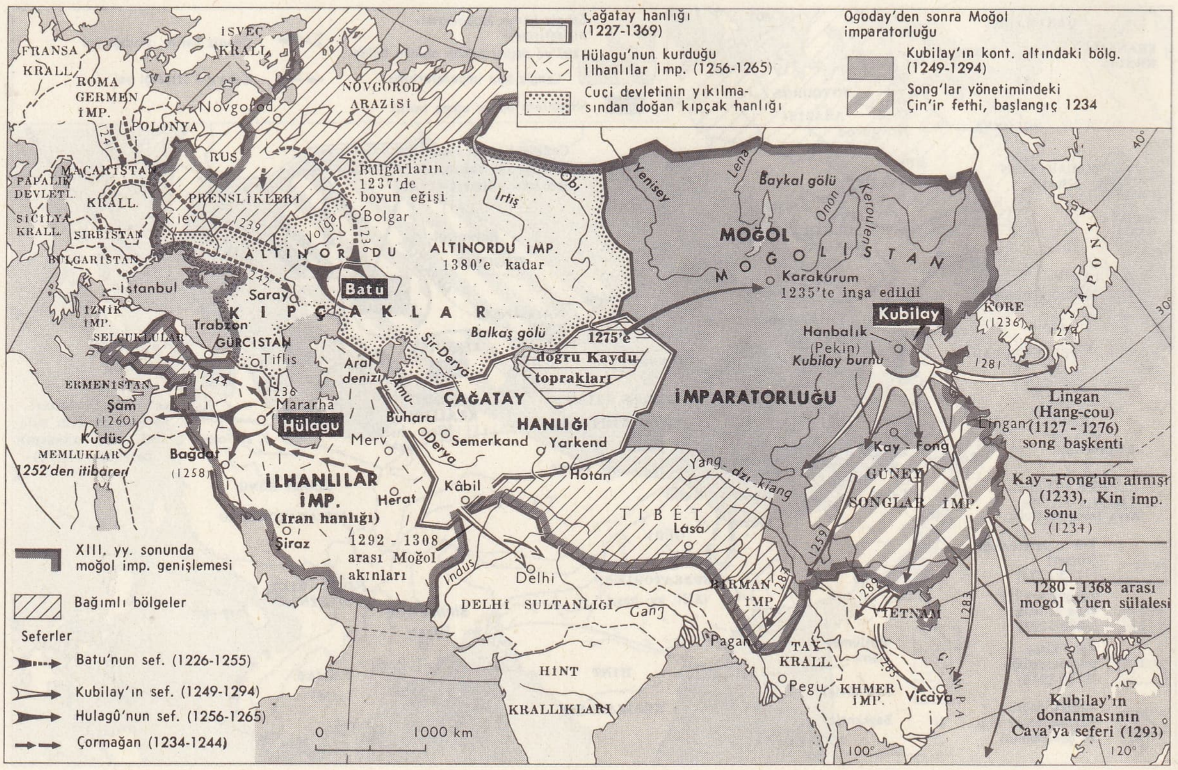

XIII. yy. da MOĞOL imparatorluğu

Foto. B.N., Giraudon (LAROUSSE)

moğol konak yeri, XIV. yy. pers elyazması Bibliothèque Nationale, Paris

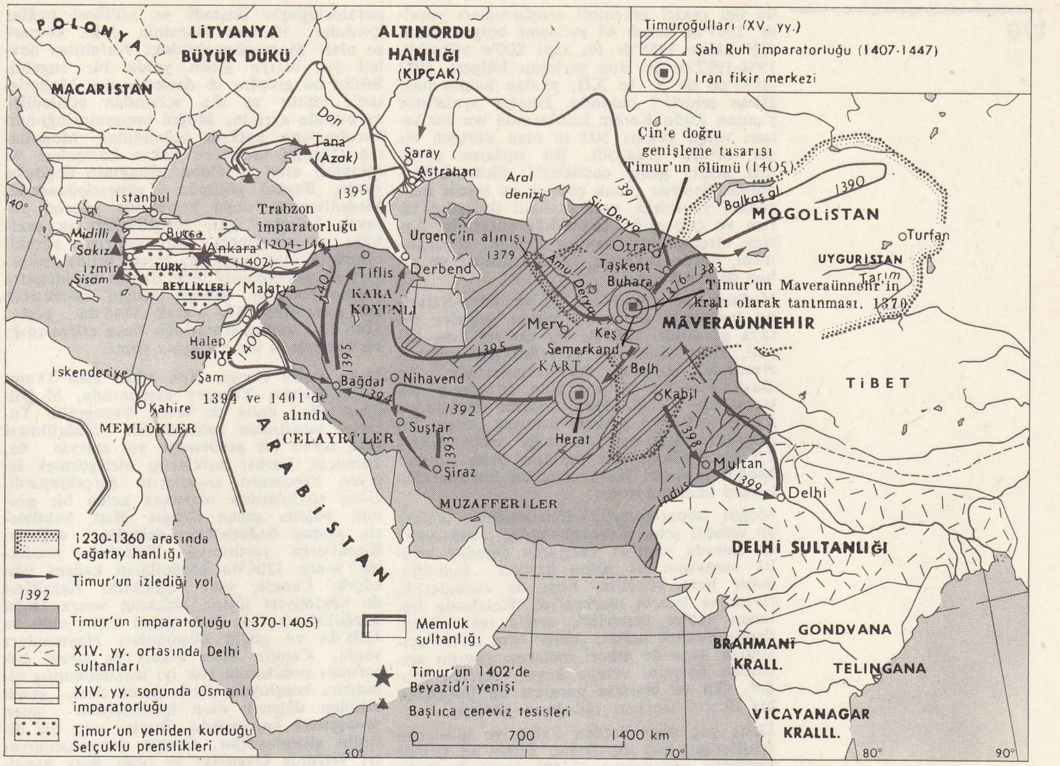

XIV. - XV. yy. da MOĞOL imparatorluğu (Timur)

yeniden kuruldu. Ondan sonraki iki yüz elli yıl boyunca Ruslar, başka gezginler, sürgünler ve Çin'deki Cizvit papazları topografya ve diğer konularda bilgi verdilerse de, Moğolistan'ın ciddî, bilimsel bir şekilde incelenmesine ancak XIX. yy. sonlarına doğru başlandı. Özellikle N.M. Prjhevalskiy'in ilk gezisi (1870-1873), G.N. Potanin'in iki yolculuğu (1876-1877 ve 1879-1880) ve A.M. Pozdneyev'in 1892-1893'te yaptığı gezi, arkeoloji, etnografya, folklor, tarih ve topografya konularında pek çok bilgi toplanmasını ve yayımlanmasını sağladı. Moğolistan'ın arkeoloji açısından sistemli olarak incelenmesi, 1889'da N. Yadrintsen'in Karakurum kalıntılarını ve aynı çevredeki VIII. yy.dan kalma Orhun anıtlarını bulmasıyle başladı.

Yadrintsev'in kazılarını V.V. Radlov'un çalışmaları izledi. Radlov çeşitli dönemlerden kalma birçok eser buldu. 1897'de D. Klementz, Tonyukuk'un Nalayha yakınındaki türkçe mezar yazıtlarını ortaya çıkardı. Bu yazıtları ilk olarak Radlov yayımladı (1899). Aynı yıllarda ortaya çıkarılan başka bir önemli anıt da Hoyt Tamir ırmağı yakınında, Tsetserlig şehri yöresindeki Tayhir taşıdır. Türkler zamanından veya daha eski dönemlerden kaldığı sanılan bu taşın üstündeki kabartma ve yazıların hepsi henüz çözülmemiştir.

İç Moğolistan'da ilk sistemli arkeoloji kazısı 1927-1935'te Sven Hedin yönetimindeki bir Çin-İsveç heyeti tarafından yapıldı. Daha önce Dış Moğolistan'ın güney kesiminde kazı yapan (1922-30) Roy Champman Andrews yönetiminde bir Amerikan Orta Asya kazı heyeti de İç Moğolistan'da bazı araştırmalara girişmişti. İki kazı grubu da önemli bir güçlükle karşılaştı: buluntuların çoğu yüzeyde olduğundan toprak tabakalarına göre tarih tespiti yapılamıyordu. Gene de Çin-İsveç grubu bugünkü çölde ve Mançurya ile Sinkiang arasındaki bozkırda bir taş devri kültürü bulunduğunu 327 ayrı yer tespit ederek ortaya çıkardı. Bu arada paleolitik kültür belirtileri de bulundu, fakat kazı sonuçlarını yazan J. Maringer, İç Moğolistan'da bir eski taş devri kültürü olup olmadığı konusunda kesin sonuca varamadı. Mezolitik ve neolitik çağdan kalma eşyalar, taş devrinin sonuna kadar avcılığa ve balıkçılığa bağlı olarak yaşandığını ortaya koydu. Maringer, Çin-Moğol sınır bölgesi dışında tarımla ilgili hiç bir gereç bulunmadığını kaydeder.

Amerikan heyetinden başka bir grup da Moğolistan'da tarihöncesi memelilerinin ve sürüngenlerinin yaşadığını ortaya koydu. Nitekim iyi korunmuş dinozor yumurtalarıyle, boynuzsuz bir dev gergedan cinsi olan Baluchitherium'un kafatası ve kemikleri bulundu.

● *Moğolistan Halk cumhuriyeti.* 1921'de Moğol ihtilâlinden sonra, yapılan bazı arkeolojik araştırma ve kazılarında ortaya çıkarılan buluntuların başlıcası Noyon Ula'da P.K. Kozlov'un 1924-1926'da ve A.D. Simukov'un 1927'de buldukları, M.S. I. yy. ın sonlarından kalma Hun krallarının mezarlarıdır. Ölü eşyaları arasında ipek iç çamaşırları, yün halı ve pantolonlar, ipek mezar bayrakları, toprak ve tahta çanak kalıntıları, tekerlek çivileri ve koşum takımları vardır. Bunların bir kısmı Çin, bir kısmı batı menşelidir; bazıları da yerli zanaatçılar tarafından yapılmıştır. İkinci Dünya savaşından beri Moğol bilginleri S.S. C.B. ve Çekoslovakya'nın yardımıyle kazılara devam etmektedir. Bu çalışmaların başlıca amacı, orta-paleolitik çağa kadar olan kültürleri incelemek, yerleşik hayatı ve bunun göçebelikle olan bağlantısını araştırmaktır. 1960'ta Doğu Gobi eyaletinde, Otson Manit'te, orta-paleolitik dönemden kalıntılar bulundu; aynı yıl Orhun ırmağının sol kıyısında tabakalar halinde bulunan kalıntılar da yukarı paleolitikten neolitik devre geçişi gösterdi. Ayrıca Orta ve Doğu Gobi eyaletlerinde mezolitik dönemden kalıntılar ve taş devrinden kalma birçok eşya ortaya çıkarıldı. Neolitik dönemle ilgili kazıları özellikle A. P. Okladnikov (1948) ve N. Ser-odjav (1960) yaptılar. Güney Gobi'de Bayanzag'daki kazıda, neolitik dönemden kalma bir iş atelyesi ortaya çıkarıldı. Tunç devrinden kalıntılar ise Sibirya'dan çıkan Karasuk tipi (M.Ö. 1200-700) âletlere ve Çin'de Yin hanedanının başkenti olan Anyang'tan çıkan eşyalara benzemektedir. Tola ırmağı vâdisinde ve başka yerlerde açılan mezarlarda ise İskitlerden kalma tunç devrinden eşyalar bulundu. VI. ve VIII. yy.dan kalma türk anıtları üstünde de birçok araştırma yapıldı. 1957'de türk kağanı Kutluğ'un (öl. M. S. 691) başveziri Tonyukuk'un mezarı açıldı. Mezardan, boyanmış alçı parçaları ve alçı henüz ıslakken yazılmış türkçe yazıtlar çıktı. 1958'de birlikte çalışan bir Çek-Moğol heyeti Kültigin'in mezarını açtı ve Kültigin'i (Kutluğ'un oğlu) temsil ettiği sanılan (M.S. VIII. yy.) mermer bir heykel başı buldu. 1949'da Kara Balasagun şehri yıkıntılarında yapılan kazılarda burasının Uygurların idare ve kültür merkezi olduğu anlaşıldı. Moğolistan'da yerleşme merkezleri üstüne

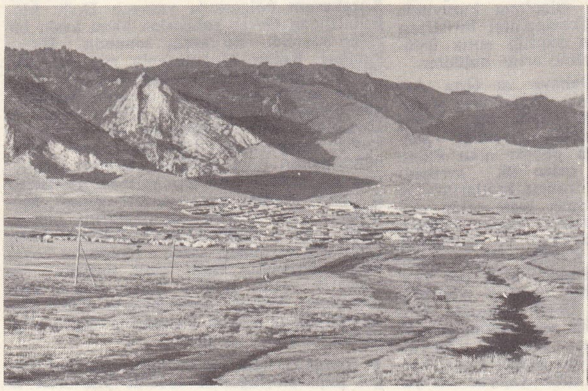

MOĞOLİSTAN solda, Tsetseleg kasabası; sağda, deve sürüsü

Foto. B.N., Landau (LAROUSSE)

de ilgi çekici arkeoloji araştırmaları yapıldı. 1947'de ancak 47 yerleşme bölgesi bilindiği halde 1958'de bu sayı 200'e yükseldi. 1954-1957'de üç Hun yerleşme bölgesi, 1952 -1957'de de X. ve XII. yy.dan kalma bazı Hitan şehirleri bulundu. Hantey eyaletinde yapılan Züün Kerem kazılarında her bir kenarı aşağı yukarı 500 m olan dörtgen bir sur ortaya çıkarıldı. Bu surların çevirdiği şehir, geniş caddelerle dörde bölünmüştü. Şehirde çanak çömlek ve inşaat malzemesi yapıldığı, ama mahallî iktisadın tarım ve çobanlığa dayandığı anlaşıldı. Ayrıca birçok evcil hayvan kemiği, el değirmeni, havan tokmağı, tahıl kalıntısı ve saban demiri bulundu.

Hadasan ve Çingtolgoy'da ve Ulan-Batur'un batısında da buna benzer şehirler ortaya çıkarıldı. 1957'de bir Sovyet kazı heyeti, Tuva Muhtar Sovyet Sosyalist cumhuriyetinde, Hitan'ın dış kesimlerinde ve Baykalötesi'nde Otpor tren istasyonu dolaylarında Cengiz Han dönemi öncesinden kalma (XI. yy.) şehirler üstünde çalıştı. Bu şehirlerin doğu-batı uzunluğu aşağı yukarı 1,5 km kadardı. Bu boyutlar daha sonraki Moğol başkenti Karakurum'un boyutlarının hemen hemen aynıdır.

Moğol imparatorluğu döneminden kalma en önemli şehir Karakurum'dur. 1948-1949'da burada yapılan kazılarda Ogaday krallık sarayının 64 sütun kaidesi bulundu. Şehir hem yönetim, hem de zanaatçılık, tarım ve ticaret merkeziydi. Kazılarda bulunan saban demirleri, araba tekerlekleri, demir mızrak uçları, şehrin hem tarım açısından, hem de askerî malzeme yapımı açısından önemini ortaya koyar. Ayrıca Moğol, Çin ve Harizm paraları da burasının bir ticaret merkezi olduğunu gösterir.

Daha geç dönemlerden kalan ve incelenen şehirlerden biri de Toğan Timur'un Çin'de yenilgiye uğradıktan (1368) sonra kurduğu Bars Hota'dır. Ayrıca Mançu'lardan kalma bir askerî yerleşme merkezi de bulunmuştur.

Ülkede birçok kaya kabartması da dikkati çeker. D. Dorj'a göre bunlar üç ayrı dönemden kalmadır: M.Ö. II. bin ve I. bin yıl arasındaki tunç devri; M.Ö. VII. yy. ile M.S. I. yy. arasındaki İskit-Sibirya dönemi; Eski Türkler dönemi. Bir kaya üstünde bir moğol kadınını gösteren eski bir moğol resmi bulunmuştur.

TARİH

Eskiden iç denizler ve bunları çevreleyen dağlarla kaplı olan Moğolistan, Mezozoik çağın sonlarına doğru verimli bataklıklarla örtüldü; o dönemde burada en çok rastlanan hayvanlar dinozorlardı. Neolitik çağda ise Moğolistan'da avcılar, ren geyiği yetiştiricileri ve göçebeler yaşıyordu. M.Ö. III. yy.da Hun imparatorluğunun merkezi olunca, bölgenin bütün Türk, proto-Moğol ve Tunguz grupları birleşti. O tarihte Moğollar, Çin'in kuzey ve kuzeybatı sınırlarını zorlamaktaydı. Bozkırlarda yaşayan bu göçebe savaşçıların hayatını kendilerinden çok farklı bulan ve onlara barbar diyen Çinliler, yaptıkları bütün anlaşma ve görüşmelerde de onları küçümsediler. Doğudaki Türkler M. S. IV. ve X. yy.da Moğolistan'da büyük önem kazandılar; bu arada Doğu Türkistan'dan gelen Uygurlar, Kuzey Moğolistan'da Selenga ırmağı bölgesinde M. S. 745-840'ta başka bir imparatorluk kurdularsa da, gelişen Kırgız hanlığına yenildiler.

● *M. S. XII. ve XIII. yy.* XII. yy.da kurak Gobi çanağının çevresinde çoğu türk olan ve yüksek bir medeniyet düzeyine ulaşmış birçok devlet vardı. Hıristiyanlığı kabul eden Nayman türkleri kuzeybatı Moğolistan'da, gene hıristiyan başka bir türk kabilesi olan Keraitler de Tola ırmağının güneyinde yaşıyordu. Çölün güneyinde güçlü Tangut (Hsi - Hsia) imparatorluğu uzanıyordu. Tibet kültürüne bağlı buddhacı bir devlet olan Tangut'un kendi yazısı vardı. Bütün bu devletlerin başkentleri sabitti. Tarımda çinlileri çalıştırırlardı. Bu sırada Kuzey Çin'de Sung hanedanının yerini alan Moğol - Tunguz asıllı gruplar tarafından yönetilen Moğol devletleri Çin imparatorluğuyle iktisadî ve kültürel bağlar kurdular; Harizm ülkesinin doğu komşusu olan Maveraünnehirdeki Karahıtay devleti ise batıya giden yolda bir engeldi. Bütün bu gruplar ve devletler asıl Moğolistan'ı kültür ve din açısından etkilediler ve burada ayrı bir Moğol imparatorluğunun kurulmasına katkıda bulundular. Moğolların (Mengu ta-ta) en yakın komşuları ve rakipleri olan ve Onon ırmağının doğduğu yerde, Baykal gölünün güneydoğusunda, Moğolistan'ın doğu kesiminde göçebe yaşayan Tatarlar sığır yetiştiriciliği ve avcılıkla geçiniyorlardı. Çin sınırına sürekli olarak akınlar yapıyor, tarım ürünlerini ve yerleşik ekonominin öbür üretim maddelerini yağmalıyorlardı. Mengu Moğol kabilesinin adı metinlerde ilk olarak 1146'da geçer. 1146'da Çin imparatorluğu başa çıkamadığı bu kabilelerle bir antlaşma yaptı.

Daha sonra Cengiz Han adını alan Temuçin'in babası Yesugey zamanında, Moğolların gücü daha da arttı; Yesugey'in Tatarlar tarafından zehirlenerek öldürülmesi kısa süreli bir gerilemeye yol açtıysa da, Temuçin, bozkır halklarını birleştirmek isteyen babasının amaçlarını gerçekleştirdi. Genç soylulardan meydana gelen bir grubun başına geçen Cengiz Han, kabilelerin şaman önderlerinin desteğini sağladı. Keraitlerin yardımıyle Tatarları yendikten sonra 1206'da Moğolların kağanı ilân edildi. Cengiz, eski müttefiki Keraitleri de hâkimiyeti altına aldıktan sonra Doğu Moğolistan'ın en önde gelen kişisi oldu ve 1206'da en güçlü düşmanları Naymanları yendi. Cengiz Han askerî ve siyasî başarısını ordusunun çok iyi teşkilâtlanmış olmasına borçluydu. Ordu gerek dost, gerek eskiden düşman olan kabilelerden gelen savaşçıları kapsıyordu. Bunlar sıkı bir disiplin altındaydılar. Cengiz danışmanlarını iyi yetişmiş Uygurlar ve öbür Batı Asya'lılardan seçiyordu. Cengiz Hanın ilk siyasî eğilimi tarım kaynaklarını ele geçirmek istediği Çin'i fethetmek olduğu halde, sonradan Orta Asya'daki müslüman ülkelere yöneldi. 1215'te Kuzey Çin'deki Çin imparatorluğunu yıktıktan sonra Orta Asya'daki devletleri ele geçirmeğe başladı. Böylece Moğollar, İndus'a, İran körfezine ve Güney Kafkas'lara kadar yayıldı. Cengiz Han 1227'de Hsi-Hsia'ya karşı açtığı bir seferde öldü.

● *Moğolların yayılması.* İran ve Rusya'ya kadar uzanarak imparatorluklar kurdukları ve Kubilay Han (1264-1294) zamanında Çin'i istilâ ettikleri halde, asıl Moğolistan yine Moğolların anayurdu olarak kaldı. Moğolların çoğu, fethettikleri yeni ülkelerde yaşadıkları halde, Moğolistan hiç bir zaman boş kalmadı. İlk başkent Karakurum'u Cengiz Hanın yerine geçen oğlu Ögedey (1229-1241) yaptırmıştı. Duvarlarla çevrili olan şehirdeki sarayların zenginliği, batılı tacir, misyoner, elçi ve gezginleri moğol sarayına çekti. Başkentin Kubilay Han zamanında Pekin'e nakledilmesiyle Karakurum önemini kaybetti. XIII. ve XIV. yy.larda ülkenin her yerinde birçok anıt inşa edildi, şehirler kuruldu. Moğol kaynakları yeni başkent Daidu'nun (Pekin) dışında Kubilay Hanın yaptırdığı üç şehirden söz eder. Japon arkeologları İç Moğolistan'da, Peyling - miao'nun kuzeyinde Giovanni di Monte Corvino'nun hıristiyan bir moğol prensi için yaptığı gotik üslûbunda bir kilisenin kalıntılarını buldular.

Moğol ordularının Galiçya ve Orta Avrupa'ya kadar uzanması Moğolların denetiminde olan ülkelerde büyük bir huzur (*paxmongolia*) ve yolculuk güvenliği sağlamıştı. Bir fransisken papazı olan Piano Carpini Moğolistan'a gelen ilk avrupalı gezgindir (1246). Onu fransız krallarının ve papanın elçileriyle birçok tacir takip etti. Bu dönemde Moğolistan'da birçok katolik, nasturî, mani'ci, buddha'cı ve müslüman topluluğu yaşıyordu. Kubilay Hanın yönetimi sırasında Tibet Buddha'cılığı çok yayılaştı. Phakpa adlı bir İmamın yönettiği Sakyapa mezhebinden tibetli papazlar, Kubilay'ı çok etkilediler ve ona buddha'cı devlet idaresini öğrettiler. Phakpa, tibet alfabesine dayanan yeni bir moğol yazısı buldu. «*Phakpa yazısı*» adını taşıyan bu yazı yalnız resmî belgelerde kullanılıyordu. Başka bir tibetli rahip, Kos kyi'od zer, yaygın olan uygur alfabesini daha modern bir hale soktu. Bu yazı bugün kullanılan modern moğol yazısıyle hemen hemen aynıdır.

● *Moğollar'ın çöküşü.* 1368'de, Çin'deki son moğol imparatoru Togan Timur (çince Şundi) Çinlilerin giriştiği milliyetçi hareket sonucunda kaçınca, asıl Moğolistan yeniden merkez oldu; Çin'de de Ming hanedanı kuruldu. Togan Timur, Kerulen ırmağı kıyısındaki Bars Hotay'ı başkent yaptı ve 1370'te orada öldü. Yerine oğlu Biligtü Han (1338-1378) geçti. Çin'deki moğol hanedanına hizmet eden Moğolların ancak küçük bir kısmı Togan Timur ile dönmek istemiş veya dönmeyi başarabilmişti. Moğol kaynaklarına göre moğol hanedanına (Yûen) hizmet eden moğol ve yabancıların sayısı ancak 60 000, yabancılara göre ise 1 000 000 kişiydi. Çoğunluğun, yeni kurulan Ming hanedanına hizmet etmek üzere Çin'de kaldığı sanılır. Bu moğol birlikleri daha sonra Çin sınırlarına saldıran soydaşlarına karşı savaştılar. Moğol imparatorluğunun çökmeğe başladığı ilk yıllarda Togan Timur'un yerine geçenler hâlâ «büyük kağan» unvanını taşıyor, Çin'deki eski durumlarını yeniden elde etmek için de devamlı olarak ming ordularına saldırıyorlardı. Ming hanedanı da (özellikle imparator Yung Lo [1403-1424]) yeni bir moğol gücünün kurulmaması için sık sık Moğolistan'a asker yolluyordu. Moğolistan'ın eski başkenti olan Karakurum, bu çin akınlarından biri sırasında (1380) yıkıldı. Togan Timur'un yerine geçenler bir süre daha büyük kağan unvanını muhafaza ettilerse de, hükûmetin merkezî gücü, moğol prens ve kabile reisleri arasında rekabet çıkmasıyle yavaş yavaş azaldı. XV. yy.ın başında batıdaki Oyrat Moğolları Güney ve Doğu Moğollarına hâkimiyetlerini kabul ettirdiler. Oyratlardan Esen ve Togan'ın önderliğinde savaşan kabileler bir süre için birleştiler. Batı Moğollarının hâkimiyetine, Dayan Han (1488-1504 veya bazı kaynaklara göre 1543) kumandasındaki Doğu Moğolları son verdi. Dayan Han, Batı Moğollarını kesin bir yenilgiye uğrattı. Moğol kaynakları bu savaşın Tas Bürtü'de yapıldığını kaydeder. Bütün bu savaşların gerçek amacı büyük kağan unvanını elde etmekti; hattâ merkezî yönetime karşı gelen oyrat önderleri bile Cengiz Han mabedinde yapılan bir törenle kendilerini Büyük Kağan ilân ederlerdi. XV. yy.da Cengiz Handan kalan eşyaları koruyan Ordos kabilesi Sarı ırmağın Kurak Ordos büklümünü ele geçirince, tören orada yapılmağa başlandı.

Dayan Hanın ölümünden sonra büyük kağan unvanını oğlu Törübolod'un çocukları aldı. Törübolod, Çahar kabilesinin önderiydi. Fakat Dayan Hanın öbür oğulları, özellikle Tümed kabilesi önderi Altan Han (1507-1582) XVI. yy.da büyük kağandan tamamen koparak bağımsızlıklarını ilân ettiler. XVI. yy.ın sonunda Tümed, Karaçin ve Ordos kabileleri «Bütün Moğolların Kağanı» unvanının meşru sahibi olan Çahar kabilesi önderiyle rekabet halindeydiler. 1552'de Altan Han, Kuzey Moğolistan'da, Karakurum bölgesinde yaşayan Doğu Moğollarından Oyrat kabilesine karşı kesin bir zafer kazandı. Bu savaş sonunda Halha kabilesi Kuzey Moğolistan'a göç etti. Bütün bu çekişmelerin sürdüğü yıllarda, Çinlilerin tarım ürünlerine, özellikle tahıllara göz dikmiş olan Moğollar, Çin'in kuzey ve kuzeybatı sınır bölgelerine durmadan akınlar yapıyorlardı. 1550'den sonra Ming hükûmetinin fidye ödemesi, Moğol önderlerine çin askerî rütbeleri vermesi ve takasla ticaret yapılan pazar yerleri açması, Moğolların Çin sınırını zorlamalarını önleyemedi. Ayrıca Moğolların hizmetinde Ming Çin'inden sürülmüş, sözde - buddha'cı beyaz lotüs mezhebine bağlı çinli ihtilâlci ve kaçaklar vardı. Bunlar Altan Hanın kuvvetlenerek Tümed topraklarında Köke Hota (Güy-hua) şehrini kurmasına çeşitli yönlerden yardımcı oldular.

● *Buddha'cılığın canlanması.* Çin'deki Moğol imparatorluğunun 1368'de yıkılması ti-

bet menşeli buddha'cı inancın zayıflamasına yol açtı. Eskiden yaygın olan Şaman dini yeniden ortaya çıktı, ayrıca Çin'deki tao'cu inançlar da Moğolistan'a sıçradı. Bütün bunlara rağmen Moğolistan'da, reform geçirmemiş olan Sakyapa ve Nyingmapa mezheplerinin birçok manastırı vardı. XVI. yy.ın başında Batı Moğolları, özellikle Torgut ve Çungarlar, Tibet yakınında yaşadıkları için tibet menşeli Buddha'cılığın yenileştirilmiş bir mezhebini benimsediler. Yeni Batı Moğol Buddha'cılığının ilk önemli temsilcileri Neyici Toyin (1557-1653) ve birinci Caya Pandita'ydı (1599-1662). Neyici Toyin Doğu Moğollarına giden ilk buddha'cı misyonerdi. Altan Han yönetiminde Tibet'e yapılan Tümed seferleri (1566 - 1573), Tümed'lerin tibetli buddha'cı rahiplerle ilk defa karşılaşmalarını sağladı; bunun sonucunda Tümed ve Ordos topraklarında gizli gizli yaşayan Buddha'cılık canlandı. Üçüncü «dalay lama»nın 1577'de Tümed ve Ordos, 1587'de de Karaçin kabilesini ziyaret etmesi bu kabilelerin kitle halinde Buddha'cılığı kabul etmesine yol açtı. Eski halk dini olan Şaman dini bastırıldı; Buddha'cılık şamancı görüşlerin çoğunu kendine mal etti. Bu dönemin başlıca olayları birçok buddha'cı manastırın kurulması, moğol soylularından birçoğunun bu dini kabul ederek manastır hayatı yaşamağa başlamaları, okuma yazma bilen, Tibetçe ve Sanskritçeden Moğolcaya tercüme yapan bir aydın sınıfının yetişmesi, birçok dinî eserin Moğolcaya çevrilmesi, bunun sonucu olarak da Moğolca yazılı, din dışı bir edebiyatın ortaya çıkmasıdır.

Doğu Moğollarının Tibet Buddha'cılığını kabul etmesini sağlayan Neyici Toyin ve müritleri gibi misyonerlerin çoğu da Tümed topraklarındaki Hohehota'da yetişmişti. 1579 - 1629 Arasında buddha'cı misyonerler öğretilerini yayarken yenileştirilmemiş olan Sakyapa ve Nyingmapa mezheplerini temel alıyorlardı. Halha bölgesi de buraya gelen tibetli buddha'cıların etkisiyle sonunda bu dini kabul etti.

● *Ligdan Han* (1604-1634). Güney Moğolistan'ın Altan Hanın hâkimiyetine girmesinden ve Halha kabilesinin Batı Moğollarından Oyrat'ları yendikten sonra Dayan Hanın oğlu Gerasanca yönetiminde kuzeye doğru ilerlemeğe başlamasından sonra, güney moğol kabileleri de doğuya doğru harekete geçti. «Büyük kağan» sıfatını taşıyan Çahar kabilesinden Darayisun, Kingan sıradağlarının doğusuna, Liao Ho'ya gelerek, bugünkü Küriye banner'ini (idare bölgesi) yeni Çahar anayurdunun merkezi yaptı. Bu arada Karaçin kabilesi de Darayisun'un terk ettiği topraklara, Yûen'lerin eski sayfiye yeri olan Kayping'e yerleşti. Moğolların son büyük kağanı Ligdan Han (1604-1634) durumunu sağlamlaştırmak ve Moğolları Doğu Mançurya'dan gelen mançu tehlikesine karşı birleştirmek için çok çalıştı. Fakat bu çabaları ne batıdaki Tümed ve Ordos kabilelerinin, ne de Karaçinlerin ve doğrudan doğruya kendi denetiminde olan doğu kabilelerinin (Horçin, Bağarin, Darut, Dzalait v.b. gibi) ilgisini çekti.

Mançulara karşı Ligdan Handan ilk yardım isteyenler Doğu Moğolları oldu. 1623'te Ligdan, topraklarının batısındaki Karaçinlerle savaştı; püskürtülen Karaçinlerden sağ kalanlar Mançuların hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldılar. Ligdan ile Ming hanedanı arasında yapılan anlaşma Moğolların çökmesini önleyemedi. 1629'dan beri mançu ordusu, Ligdan'a karşı yürümek isteğini açığa vurmuştu; özellikle Orta Çin'deki ming ordusunu saf dışı bırakmak isteyen Mançular bu isteklerini 1632'de, Ligdan yollarını kesmeğe kalkışınca gerçekleştirdiler. Ligdan o tarihten sonra Köke Hota'daki Tümedler'i tehdit ederek, Tibet'e yürüdü. Yol üstündeki Ordos ülkesini ve Cengiz Han mabedini yıktı; fakat 1634'te Çing-hay gölü kıyılarında ansızın öldü. Koyu bir buddha'cı olan Ligdan, hayatı boyunca sakyapa rahiplerinden Sarba Hutuhtu'nun öğütlerini dinlemiş, fakat son yıllarında onunla da bozuşmuştu. Ligdan güçlü bir moğol krallığı kurmak gerektiğini, bu krallığın Mançuları durduracağını ve Doğu Asya'da yeni kurulacak dengede üçüncü bir kuvvet unsuru yaratacağını doğru olarak gördüğü halde, bu siyasî amaçlarını gerçekleştiremedi. En büyük başarısı Buddha'cılıkta kutsal sayılan kitapları Moğolcaya tercüme ettirmesidir. Bu iş için topladığı Moğolistan'daki en ünlü 35 rahip ve yazıcı 1628-1629'da 113 ciltlik eseri tamamladılar. Tercüme için ayrıca daha eski metinlerden de yararlanıldı.

● *Mançu hâkimiyeti.* Ligdan Hanın ölümünden ve iki karısıyle küçük oğullarının Çahar kabilesinin geride kalanları ile birlikte teslim olmasından sonra, hemen bütün Güney ve Doğu Moğolları Mançuların hâkimiyetini kabul ettiler. Teslim olduktan sonra mançu imparatorunun hizmetinde çalışmağa başlayan moğol soylularına imparator, soyluluk sıfatları verdi; yıllık gelir bağladı. Bu prensler imparatorluk ailesinden prenseslerle evlendiler; moğol soylularının kızları da cariye olarak saraya kabul edildi. Bu açıdan Mançularla en sıkı ilişkileri Doğu Moğollarından Horçin kabilesi kurdu. Güney ve Doğu Moğolistan her birinin başında Mançuların güvendiği soylu moğol ailelerinden seçilme yöneticiler bulunan 49 banner'e (eyalet) ayrılmıştı. Yalnız Çaharlar Ligdan Hanın torunu Burni önderliğinde 1675'te ayaklandıkları için, bunların bir Moğol tarafından yönetilmesine izin verilmemişti ve mançu yöneticileri tarafından yönetiliyorlardı. Gene de bütün Moğolların mançu hâkimiyetine girmeleri uzun zaman aldı. XVII. yy.da yer yer birçok küçük isyan ve ayaklanma oldu; halk genellikle mançu yönetiminden hoşnut değildi. Bu dönemde Kuzey Moğollarından Halhaların Mançularla tek ilişkisi vergi vermekti, fakat 1688'de Cungarların önderi Oyrat Galdan Bosugtu Han, bütün Moğolları içine alacak büyük bir moğol devleti kurmak amacıyle topraklarına girince, Halhalar, Mançularla daha sıkı siyasî ilişkiler kurmak zorunda kaldılar. Buddha'cı yüksek rahiplerden Cebtsun Damba Hutuhtu gibi birçok moğol prensi de İç Moğolistan'a kaçarak Mançulara sığındı. 1691'de mançu imparatoru Kang-hsi, Dolon-ner'de bütün halha prenslerinden sadakat yemini aldı. Sonunda mançu ve moğol birliklerinin 1694'te Galdan'ı kesin bir yenilgiye uğratmaları üzerine Halhalar Kuzey Moğolistan'daki eski topraklarına döndüler.

Bu sırada Ruslar Kuzey Moğolistan'ı denetimleri altına almak için ilk teşebbüslere giriştiler. 1618'de İvan Petlin'in Köke Hoto'ya, Tümed'lere, yaptığı yolculuktan sonra rus tacirleri Moğollar ve Oyratlarla ticarete başladı. Bir yandan da (1640-1641'de) Altın Han yönetimindeki Kuzeybatı Moğolları rus birlikleriyle çarpışıyordu. Rus nabız yoklayıcıları bu arada halha prensleriyle görüşmelere başladılar. 1665'te rus elçisi V. Bubennoy, prenslerle Urga'da (Ulan-Batur) buluştu ve Halhaların rus hâkimiyetini kabul etmelerini istedi. Ertesi yıl Moğollar rus elçisi P. Kulvinskiy ile görüştüler. Bu görüşmelerin sonucunda Selenginsk şehri kuruldu. 1667'de Barga bölgesinde bir moğol önderi olan Gantimur rus uyruğuna girdi, 1675'te Halha'lı elçiler Moskova'da görüşmelere başlamıştı. Fakat Ölöt'lerin halha topraklarını istilâ etmeleri, Halhaların son anda Mançulardan yardım istemelerine ve mançu hâkimiyetini kabul etmelerine yol açtı. 1689'daki Nerçinsk antlaşmasıyle Mançu Çin'i ve Rusya arasındaki sınır tespit edildi. Mançular Moğolistan üstündeki hâkimiyetlerini sağlamlaştırabilmek için 1754-1758'de Cungarların Batı Moğolistan'da başlayan bağımsızlık hareketini bastırmak zorunda kaldılar. Cungar önderlerinden Amursana kaçtı ve 1757'de Sibirya'da çiçekten öldü. Cungarlarla Ölöt'ler'in yenimesinden sonra Mançular bütün Moğolistan'a hâkim oldular.

Moğol prenslerinden çoğunun Çinlilere benzer bir hayat sürmesi, prenslerin sattığı geniş verimli topraklara birçok çinlinin yerleşmesi ve mançu yöneticilerinin halk arasında yarattığı hoşnutsuzluk, XIX. yy.ın ortalarında Moğollar arasında huzursuzluğa ve milliyetçilik bilincinin doğmasına sebep oldu. İlk yeraltı teşkilâtları mançu vergi siyasetine ve çinli göçmenlere karşı kuruldu. Buddha'cılığın yozlaşmış biçimleri daha çok tenkit edilmeğe başlandı. Bazı iyi eğitim görmüş rahipler (bu arada Ordos'lu lama rahibi Dan Cilvangsil) hicivli bildirilerle genel hoşnutsuzluğu ve huzursuzluğu kışkırttılar. Bir moğollama'sı olan, ülkenin en ünlü şairi Rabcay de harekete katıldı. Bu arada rus hâkimiyetinde yaşayan ve 1790'da İrkutsk'ta açılan ilk buryat okulunda eğitim gören Buryatlar da Moğolistan'da yeni fikirleri yayıyorlardı. 1783'ten sonra Doğu Moğol banner'i Ongniğud'da katolik misyonerler çalışmağa başlamıştı; daha sonra hıristiyan misyonerlerin faaliyeti bütün Moğolistan'ı etkiledi. Yavaş yavaş bağımsızlık fikri Moğolistan'ın her köşesine giriyordu.

● *XX. yy.* 1912'de Çin'de mançu hanedanının çökmesinden ve Çin cumhuriyetinin kurulmasından sonra Çarlık Rusyası'ndan yardım gören moğol prensleri, Çin'e karşı Moğolistan'ın bağımsızlığını ilân ettiler. Kuzeybatıdaki Barga ve Mançurya'daki Horçin banner'leri bağımsızlıklarını kazanmağa çalıştılarsa da çin birlikleri bunların Dış Moğolistan'a katılmasını önledi. Güney ve İç Moğolistan banner'leri Çin'e sadık kaldı. Barga Moğolları ise Çin ile çarpışmağa devam etti, Çin 1915'te bunlara muhtariyet tanımak zorunda kaldı; fakat 1928'de bu hak geri alındı. Dış Moğolistan'ın kurulması 1912'de Rusların Moğollara yardım etmesini öngören Rus-Moğol antlaşmasıyle gerçekleşti.

1911'den sonra İç Moğolistan'ın muhtariyeti Çin'in azınlıklar siyaseti yüzünden büyük ölçüde kısıtlandı. Bu yüzden Japonlar Çin'e girdiğinde Moğollar Japonya'yı tuttu; bir kısmı da Dış Moğolistan'daki yeraltı komünist faaliyetinin etkisinde kaldı. Japon'lar Çin'in kuzeydoğusunu işgal ederek 1932'de Mancuguo kukla hükûmetini başa getirdiklerinde, Doğu Moğol banner'leri dört muhtariyet Hsing-an (Kingan) bölgesi halinde yeniden teşkilâtlandı. Moğollar böylece belli bir dereceye kadar mahallî ve kültürel muhtariyet elde ediyorlardı. İç Moğolistan'da da japon işgali sırasında (1935-1937) bunlara benzeyen mahallî muhtar bölgeler kuruldu. İkinci Dünya savaşının bitmesinden ve Japonların yenilmesinden sonra İç Moğolistan'daki bağımsızlık hareketleri komünist çizgide devam etti. Anti-komünist Moğol grupları yenildi; İç Moğolistan banner'leri Çin Halk cumhuriyeti içinde İç Moğolistan muhtar bölgesi adıyle yeniden teşkilâtlandı. (L)

MOĞOLİSTAN, Moğol hanlığı. Çağatay hanlığının parçalanmasıyle ortaya çıktı: Uyguristan ve Kaşgarya'dan başka, asıl Moğolistan'ı (İli ve Isık Köl bölgesi) içine alırdı. Kaşgarya'da hüküm süren Duglatlar aşireti, hanlığa bir çağatay olan Tugluk Timur'u (1347-1363) seçti. Hanedanın kurucusu olan Tugluk, Maveraünnehir'i ele geçirdi; ama Timurlenk kısa süre sonra bölgeyi geri aldı. XV. yy.da Yunus Han (öl. 1486) Maveraünnehir'deki son Timurîlere hâkimiyetini kabul ettirdi; ama oğulları, Şaybani Han (1509) tarafından Maveraünnehir'den atıldı; Kazaklar, İli bölgesini ele geçirdiler (1570). O tarihte Çağatay ülkesinin sınırları Uyguristan ve Kaşgarya'ya indirgendi. (L)

MOĞOLİSTAN (iç), çince **Ney-mong-Gu**, Çin'in kuzeyinde muhtar bölge; 1 170 000 km^2; 9 200 000 nüf. Merkezi *Hu Hi Hot* (*Gu-gu-Hoto*). Komünist idarecilerin, kontrol ettikleri kesimde daha 1947'de meydana getirdikleri bölge, sonradan moğol halkı çinlileştirmek için kurulan eski Çahar ve Süyyûen illerini de içine aldı.

İç Moğolistan Gobi çölünün güney ve doğu kenarını, Huang-ho ırmağının büyük kıvrımının çevrelediği bölgeyi (Ordos yaylası) ve Büyük Kingan dağlarının orta ve batı kısmını içine alır. Kışın çok soğuk, yazın aşırı sıcak olan iklimi, tam bir çöl iklimi değildir ve ülke bozkırlarla örtülüdür; bu bozkırlarda moğol hayvan üreticileri at ve koyun sürülerini otlatırlar. Nüfusun çoğunluğu moğoldur. Yönetim, Pekin hükûmetinin kararlarına uyan Moğollardadır; ülke bugün de eskiden olduğu gibi banner'lere bölünmüştür; ama bölgesel seçim çevrelerini meydana getiren bu banner'lerin yöne-

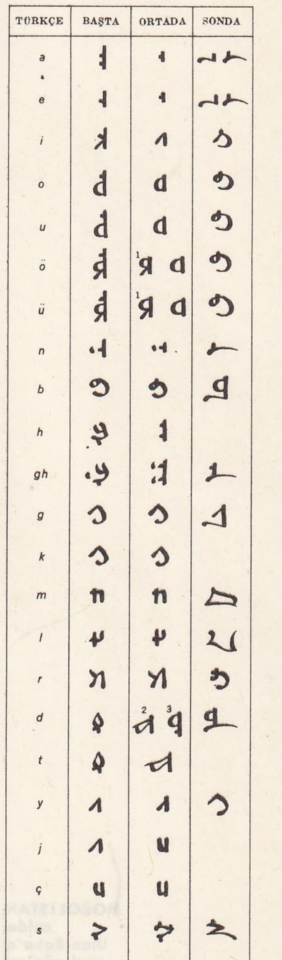

moğolca
1. yalnız ilk hecede;
2. sesli harfler önünde;
3. sessiz harfler önünde;
4. yalnız yabancı kelimelerde kullanılır

tarımı geliştirmek için hükûmetin düzenlediği eğitimlerden birinde çiftlik işçileri

millî spor olan güreşe çocukları çalıştıran moğol güreşçisi

ticileri artık seçimle işbaşına gelir. Ülkede on kadar başka etnik grup da vardır ve bunlar çok kalabalık olmamalarına rağmen muhtar idare bölümleri meydana getirmişlerdir. Hayvan yetiştiricilerin çoğu «yurt» adı verilen keçe çadırlarda göçebe yaşamağa devam eder; fakat gezginci veteriner dispanserleri kurulmuş, süt ve deriler kamyonlarla toplanmağa ve sunî dölleme uygulanmağa başlanmış; kurtlara karşı savaş düzenlenmiştir. Devlet yetkilileri bu hayvan üreticilerini göçebeliği bırakıp devamlı bir otlak seçmeğe alıştırmak için uğraşmaktadır. Ülke yüzeyinin küçük bir kısmı (yüzde 3), dağların eteklerinde (sulama sayesinde) ve Huang ho ovasında tarıma elverişlidir. Bu bölgelerde buğday, mısır, soya fasulyesi, şeker pancarı, yulaf ve arpa üretilir; darı ve kaoliang kuru tarım yoluyle yetiştirilir; Büyük Kingan dağlarındaki ormanların işletilmesi, Hu Lûn Nor gölünde balıkçılık, Şalainor'da tuz ve maden kömürü işletmeleri ek gelir kaynaklarıdır.

Tsi-Ning'i (Pekin-Pao-Tou hattı üzerinde) Ulan-Batur'a ve Sibiryaötesi hattına bağlayan demiryolu, Pekin - İrkutsk yolunu kısaltmış ve moğol ürünlerine yeni pazarlar açmıştır.

Bölgenin yakın tarihinin başlıca olayı çinli göçmenlerin (mühendisler, kadrolar) yerleşmesidir; 1949-1955 arası 100 000'e yakın, 1955-1959 arası 400 000 göçmen geldi. «Büyük ileri sıçrama» sırasında Pekin hükûmeti, İç Moğolistan'a bir yıl içinde 330 000 yeni göçmen yerleştirmek istedi; fakat başaramadı. En az 100 000 göçmen Çin'e geri dönmeyi başardıkları için İç Moğolistan'ın çinlileştirilmesinin henüz gerçekleştirilemediği söylenebilir. (L)

MOĞOLİSTAN HALK CUMHURİYETİ (Bugede Nayramdah Mongol Arad Ulas), Orta Asya'nın doğusunda devlet, eskiden *Dış Moğolistan* denen bölgeyi içine alır; kuzeyde S.S.C.B., doğu, güney ve güneybatıda Çin Halk cumhuriyetiyle sınırlıdır; 1 531 100 km²; 1 110 000 nüf. Başkenti Ulan-Batur (218 000 nüf.).

● *Coğrafya.* Bk. MOĞOLİSTAN.

Hayat seviyesi ve iktisadî gelişme

● *Nüfus.* Moğolistan Halk cumhuriyetinde nüfusun yüzde 90'ı moğoldur. Bunların üçte ikisi halha moğol dili konuşur, batı illerinde ise Oyrat - Moğol lehçesi konuşulur. Batıda ayrıca Türkçe konuşan azınlıklar (Kazaklar ve Uygurlar) vardır. Genellikle danışman, teknisyen ve kalifiye işçi olan rusların çoğu ve büyük kısmı işçi olan 20 000 kadar çinli şehirlerde yaşar. 1925'te 651 700 kişi olan nüfus 1956'da 845 500'e, 1963'te de 1 019 000'e ulaştı. 1921'den önce azalmakta olan nüfusun bugünkü artışı sağlık şartlarının düzeltilmesinin ve eskiden çok yaygın olan zührevî hastalıkların azalmasının sonucudur. Uygulanan nüfusu artırma siyaseti sonucunda doğum oranı iki kat artmış (1938'de binde 21; 1963'te binde 43), ölüm oranı ise azalmıştır (1938'de binde 21; 1963'te binde 9).

● *Din.* Devrimden önce Şamancılık ve Şamancılık etkisinde bir tibet Buddha'cılığı en yaygın dinlerdi. Tibet Buddha'cılığı resmî devlet diniydi. Yaşayan Buddha (Hutuhtu [aziz] da denir) hem dinî, hem de millî önderdi. Moğol prenslerinin de kabul ettiği bu özelliğe yalnız Mançu hanedanı karşı çıkmıştı. Ülkede en çok Yaşayan Buddha'nın toprak kölesi (Sabinar) vardı. XX. yy.ın başında bütün toprak kölelerinin 150 000 kişi kadar olduğu sanılır; sayıları 150 000'i bulan lamalar da (bunların 40 000'i devamlı olarak 747 manastırda yaşıyordu) göz önüne alınırsa, nüfusun yarısının doğrudan doğruya dinî kurallar içinde yaşadığı anlaşılır. 1924'te son Yaşayan Buddha'nın ölümünden sonra durum çok değişti: din hürriyeti resmen devam etmekle birlikte, XX. yy.ın ortalarında Buddha'cılık kısıtlandı ve denetim altına alındı; Manastırların çoğu ya yıkıldı veya başka işler için kullanılmağa başlandı; tarih ve sanat değeri olan bazı manastırlar müze haline getirildi. Ulan-Batur'da Ganden manastırı ve dört başka tapınak dinî görevlerini yapmağa devam ettiler. Ayrıca Moğol başkentinde birkaç yüz lama da bulunmaktadır.

● *Eğitim.* Okuryazar olmamakla mücadelede büyük çaba harcandı. 1921'de bütün ülkede (lama okulları ve manastırlar dışında) 40 öğrencisi olan bir tek okul vardı. 1960'ta genel eğitim için 419 okul açılmıştı ve bu okullarda 131 046 öğrenci okuyordu. Çoğu dört yıllık mecburî okullar olan bu kurumlar, 8 - 12 yaşındaki bütün çocuklar için ücretsizdir. Şehirlerde 30 kadar yedi yıllık, 24 on yıllık okul, 15 meslek okulu ve 7 yüksek öğrenim kurumu (1542'de açılan Moğolistan devlet üniversitesi de dahil) vardır. 1960'ta üniversiteye 1 767 öğrenci devam ediyordu. 1935-1956 Arasında okuma yazma bilenlerin oranı yüzde 5,8 den yüzde 72,2'ye çıktı. 1941'de eski Moğol alfabesinin yerine Kiril alfabesi kabul edildi ve eski moğol sayıları yerine arap sayıları kullanılmağa başlandı.

● *İktisat.* XX. yy.ın ikinci yarısında nüfusun yüzde 80'i hâlâ geçimini çobanlıktan elde edilen ürünlerle sağlıyordu. Üretilen malların yüzde 70 - 80'i olan hayvansal ürünler toplam ihracatın yüzde 80'ini temsil ediyordu. 1918'de ülkede toplam hayvan sayısı 12 700 000 iken, 1941'de 27 500 000'e yükseldi. Fakat hayvan sayısını artırmak için girişilen çabalar kurt salgınları, hastalıklar, kuraklık ve sert kışlar yüzünden başarısızlığa uğradı. 1941-1942 ve 1944 -

MOĞOLİSTAN solda, Ulan-Batur'a mal götüren bir kervan; sağda, Ulan-Batur'da «Sulh» caddesi

Foto. Encyclopedia Britannica; LAROUSSE

1945 kışları öylesine sert geçti ki, 1947'de hayvan sayısı 21 000 000'e düştü. 1960'ta çiftlik hayvanları sayısı 22 800 000 ile 25 000 000 arasındaydı. Moğolistan dünyada kişi başına en çok hayvan düşen ülkedir (kişi başına 24 hayvan). Moğolların çoğu arat veya özel sürü sahipleridir; sürülerinin peşinde otlaktan otlağa dolaşırlar. Kış için saman ve yem saklama usulü yaygın olarak uygulanmaktadır. 1960'ta kışın kullanılmak için 700 000 ton saman toplanmıştı. Göçebe hayvan yetiştiriciliğinin yerini son zamanlarda, kolektif hayvancılık çiftliklerinde yapılan hayvancılık almağa başladı. Tarım yağışların az olması ve yetişme mevsiminin kısalığı yüzünden oldukça sınırlıdır. Moğollar eskiden beri tarımı küçümser ve bu işi ruslarla çinlilere yaptırırlardı. 1912'de 175 000 akr'ı bulan ekili topraklar için etkisinin azalmasıyle 1920'lerde ve 1930'larda 25 000 - 50 000 akr'a düştü. İkinci Dünya savaşı sırasında rusların baskısıyle ekili alanların yüzölçümü 1944'te 197 000 akr'ın üstüne çıktı; bunun 87 450 akr'ında buğday ve çavdar; 43 960 akr'ında yulaf, 40 500 akr'ında da arpa; 18 280 akr'ında darı ekiliydi. Sebze ve bahçe ürünleri 8 150 akr'ı kaplıyordu. Savaşın sonunda ekili topraklar azalarak 1947'de, 1944'tekinin yarısına düştü; daha sonra sovyet desteğiyle 2 000 000 akr'a ulaştı (1960). Selenga, Orhon ve Onon ırmakları çevresinde uzanan bu toprakların çoğunu devlet işletmektedir, bazı tarlalarda sulama uygulanır. Makineleşmiş devlet çiftlikleri tarımda etkili rol oynamağa başlamıştır. Moğolistan Halk cumhuriyetindeki başlıca mineral, kok olmayan kahverengi kömürdür, Nalaiha kömür yataklarından çıkarılan bu kömür, demiryoluyle sevkedildiği Ulan-Batur'a getirilir; yakacak olarak ve elektrik enerjisi ile ışık elde etmede kullanılır. Çoybalsan yakınında ve dört başka yerde de kömür yatakları işletilmektedir. 1950'de 350 000 ton olan yıllık toplam kömür üretimi, 1960'ta 750 000 tona çıkmıştır. Doğu Gobi idare bölümünde Sayn Şanda bölgesinde bulunan petrol, ülke ihtiyacının büyük bir kısmını karşılar. Öbür önemli madenler bakır, kurşun, çinko, gümüş, altın, manganez, kükürt ve civa'dır. Ayrıca tuz ile çimento ve kireç yapımında kullanılan kireçtaşı da çıkarılır. 1957'ye kadar bir sovyet-moğol ortak şirketinin denetiminde olan bütün madenler 1957'de Moğolistan devletine devredildi; yalnız Moğolistan Sovyetler birliğine olan borcunu 30 yılda ödeyecekti. Ulan-Batur'un 200 km kuzeyindeki Darhan'da millî sanayinin temeli olarak bir çimento ve bir çelik fabrikası kuruldu. Sanayi, madencilik, ulaşım, ticaret ve çeşitli mesleklerde (silâhlı kuvvetler dışında) çalışanların sayısı 90 000 kadardır. Bunların çoğu moğoldur. Sanayi daha çok et, kürk ve yağ gibi hayvansal ürünlere dayanır. Besin maddeleri işleyen 5 000 tesis, ülkenin sanayi üretiminin yüzde 45'ini sağlar.

Ulan-Batur yakınında yurtlardan meydana gelmiş bir köy

bir **moğol** yurdu

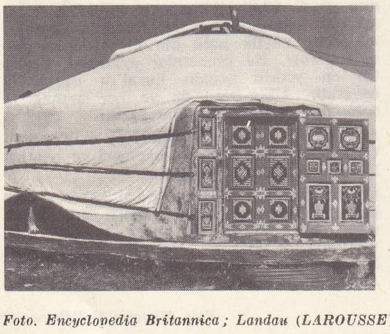

Foto. Encyclopedia Britannica; Landau (LAROUSSE)

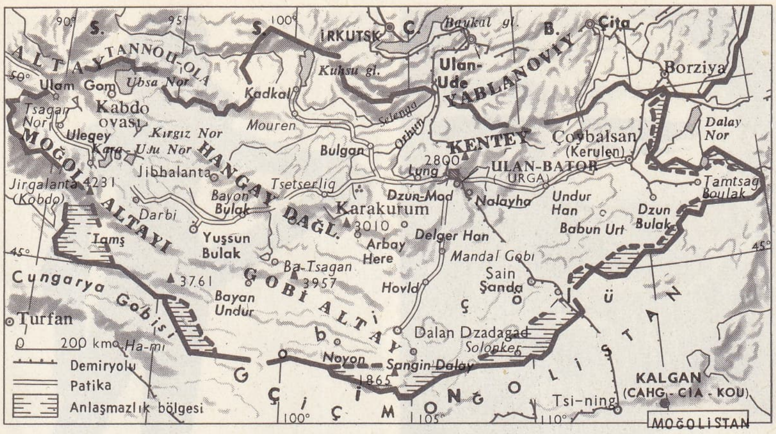

MOĞOLİSTAN HALK CUMHURİYETİ

1921'den önce Moğolistan ticaretinin büyük kısmı Çinli tüccarların elindeydi. 1931'de bu tekel Stormong adlı bir Sovyet şirketine geçti. Daha sonra dış ticarete Moğol devleti el koydu. İç ticarette ise ticaretin yüzde 53'ü Moğol kooperatifleri, yüzde 40'ı ise devlet şirketleri tarafından yapılmaktadır. Yün ve canlı hayvan ihracatının her biri toplam ihracatın yüzde 30'unu karşılar. 1956 Ocağında hizmete giren ve başkentten geçen kuzey-güney demiryolu Sibirya'yı Pekin'e bağlar. Mançurya sınırı yakınlarında Sibiryaötesi demiryolundan ayrılan bir kol da Çoybalsan'ın güneyinden geçer. Ayrıca kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda karayolları ülkeyi ortasından aşar. Doğu-batı yolu, Mançu-li'den sovyet sınırındaki Kosç Agaç'a kadar, kuzey-güney yolu da sovyet sınırından ve başkentten geçerek Dalan Dzadagad'a kadar uzanır. Önemli merkezler telefon ve telgrafla birbirine bağlıdır, ayrıca radyo istasyonları ve havaalanları da vardır.

TARİH

● *Eski tarih.* Bk. MOĞOLİSTAN.

Moğolistan'ın büyük kısmının Rusya ile Çin arasında bir tampon devlet olmasını isteyen Çarlık Rusyası, moğol prens ve lamalarının muhtariyet isteklerini destekledi. Moğollar, Çin'in ülkelerini sömürgeleştirmesinden korktukları için bu siyaset başarılı oldu. Yardım arayan yeni Moğol milliyetçiliğiyle yalnız Rusya ilgilendi ve 4 ağustos 1911'de Çarlık hükûmeti «moğol meselesini çözmek için faal bir rol oynamak» kararını aldı. Kasım başında İrkutsk askerî bölgesini yöneten general, moğol prenslerine 15 000 tüfek, 7 000 000 mermi ve 15 000 kılıç verdi. Çin imparatorunun tahttan feragat etmesinden ve Çin cumhuriyetinin kurulmasından üç ay önce, 18 kasım 1911'de Urga'nın (Ulan-Batur) Yaşayan Buddha'sı Dış Moğolistan'ın «bogdo han»ı ilân edildi. Bir hükûmet kuruldu ve Rus uyruklu moğol (Buryat) subayları 20 000 kişilik bir ordu hazırladılar. Çarlık Rusyası ise Moğol devletinin başka yabancı devletlerle siyasî ilişkiler kurmasını ve Moğolların, İç Moğolistan, Mançurya'daki Barga ve türkçe konuşan halkı rus himayesinde olan Urianghai (Tannu Tuva) üstünde hak iddia etmelerini önlemek için elinden geleni yaptı.

1912 Yazında Rusya'nın eski Pekin elçisi İvan Korostovetz, bir Rus-Moğol antlaşması imzalaması için Urga'ya gönderildi. Elçi 3 kasımda Moğol başkanı Sain Noyan Han ile antlaşmayı imzaladı. «Moğolistan'ın Çin ile eski ilişkilerinin sona erdiği»ni açıklayan ama Moğolistan'a tam bağımsızlık tanımayan antlaşma, aslında Dış Moğolistan'ı fiilen (*de facto*) rus himayesine sokuyordu. 1917'de çarlık rejiminin yıkılmasıyle Çin Moğolistan'ın bağımsızlığına geçici olarak son verdi. Moğol hükûmeti Rusya'da komünist devriminin başarıya ulaştığını öğrenir öğrenmez, rus-moğol sınırını kapadı ve Urga'ya herhangi bir sovyet temsilcisini kabul etmeyeceğini açıkladı. 1919 Ekiminde general Hsu Shu - tseng Merkezî Çin hükûmetinin resmî temsilcisi sıfatıyle Urga'ya geldi; ama aslında o sırada Kuzey Çin'de iktidarda olan japon taraftarı Anfu partisinin adamıydı. Emrinde 6 000 Çin'li asker olan general, Moğol hükûmetine bir ültimatom vererek 36 saat içinde bağımsızlıktan vaz geçmelerini bildirdi. Hükûmet bu isteği kabul etti ve eski ilişkilerin yeniden kurulması için bir dilekçe yazıldı; bu dilekçeyi Yaşayan Buddha imzalamadı. 22 Kasımda Çin Cumhuriyeti başkanı, Yaşayan Buddha'nın sekiz yıl önce aldığı «bodgo han» unvanını muhafaza etmesine razı olarak dilekçeyi kabul etti; öte yandan da Rusya ile Moğolistan arasında imzalanan bütün antlaşmaların geçersiz olduğu açıklandı; moğol ordusu silâhsızlandırıldı.

Fakat Çin'in başarısı uzun sürmedi. 1920 Ekiminde Moğolistan zengin bir asker olan Baron Roman von Ungem - Sternberg kumandasındaki 5 000 beyaz rus atlısı tarafından istilâ edildi. Baron Roman von Ungem-Sternberg, Moğol birliğinden yana olduğunu açıklayarak 3 şubat 1921'de Urga'yı işgal etti. Fakat işgal uzun sürmedi. 1919'un sonundan beri Moğolistan'da bağımsızlık ve yeni bir sosyal düzen isteyen iki yeraltı teşkilâtı çalışıyordu. Gruplardan birinin başında ilk moğol millî ordusunun subayları olan Suhe Bator (1893 - 1923) ve Danzan Horlo vardı; öteki grubu ise komünizm sempatizanı Horlogin Çoibalsan (1895 - 1952) yönetiyordu. 1920'de iki grup Sovyetlerin öğütleriyle birleşerek Moğolistan Halk partisini meydana getirdi. 13 Mart 1921'de yeni parti, sınırın Rusya'da kalan tarafında Kyahta'da geçici bir devrim hükûmeti kurdu. Haziranda Suhe Bator'un kumanda ettiği moğol birliklerini de kapsayan bir sovyet ordusu Ungem - Sternberg'i yendi ve 6 haziranda Urga'ya girdi. Lama Bodo başkanlığında bir millî

Çin'de **moğol** tipleri

Ulan-Batur üniversite

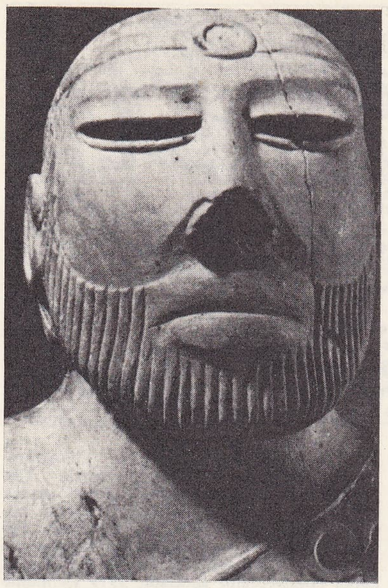

solda, **MOHENCO-DARO'da** III. bine ait heykellerden şallı adam; sağda, bronz dansöz heykeli

hükûmet kuruldu. Yaşayan Buddha'dan da yalnız dinî işlerle uğraşması istendi.

5 Kasım 1921'de Lama Bodo ve Sovyet halkları dışişleri komiseri V. Çiçerin Moskova'da bir Sovyet - Moğol dostluk antlaşması imzaladılar. Bu antlaşma Dış Moğolistan'ı bağımsız bir ülke olarak kabul ediyor ve Çin ile olan ilişkilerinden hiç söz etmiyordu. Aynı zamanda Dış Moğolistan'ın kuzeybatı köşesindeki Urianghaj bölgesinde S.S.C.B. himayesinde bağımsız Tannu Tuva cumhuriyeti kuruldu. 1922 Ağustosunda sovyet siyasî polisi, Moğol hükûmet başkanının bir «Çin casusu» olduğunu iddia etti. Bodo ve 15 «çin tarafları entrikacı» tutuklanarak kurşuna dizildi (30 ağustos).

Fakat Moğolistan'daki olaylara rağmen Çin'deki gelişmelere karşı tutumlarını değiştirmeyen sovyet yöneticileri 1921'den sonra Çin'i etkileri altına almak için her fırsattan yararlandılar. Nitekim 31 mayıs 1924'te sovyet elçisi L. Karahan ile Çin dışişleri bakanı Wellington Koo'nun imzaladıkları Sovyet-Çin antlaşmasıyle Çin'in Dış Moğolistan üstündeki hâkimiyeti kabul edildi ve Sovyetler buradaki birliklerini çekmeye söz verdiler. Çiçerin: «Moğolistan Halk cumhuriyetini, Çin cumhuriyetinin bir parçası olarak kabul ediyoruz; ama bizce aynı zamanda da muhtar bir ülkedir ve Çin karşısında yalnız içişlerinde bağımsız olmakla kalmayıp dış siyasetinde de bağımsız hareket edebilir» diyordu.

Bu arada 20 mayıs 1924'te Yaşayan Buddha, Urga'da ölünce, yerine yenisinin seçilmesine izin verilmedi. 4 Ağustos'ta Urga'da Moğolistan Halk partisinin üçüncü kongresi toplandı; Moğolistan Silâhlı Kuvvetleri başkumandanı Danzan Horlo kongrede «rus-aleyhtarı» bir konuşma yapınca tutuklandı ve «Japon casusu» olmakla suçlanarak kurşuna dizildi (Arkadaşı Suhe Bator'un ise 22 şubat 1923'te «halk düşmanları» tarafından zehirlendiği sanılıyordu). Üçüncü kongrede yeni bir moğol anayasası taslağı hazırlandı ve partinin adı Moğolistan Devrimci Halk partisi olarak değiştirildi. 26 Kasım 1924'te büyük halk hural'ı (parlamento) yeni anayasayı kabul ederek Urga'nın adını Ulan-Batur (Kızıl kahraman) olarak değiştirdi. 1925 Başında Sovyet birlikleri Moğolistan'dan çekildi.

● *Sovyet - Moğol ittifakı.* Çin, iç karışıklıklarla uğraştığından, Dış Moğolistan üstünde kazandığı teorik hâkimiyeti uygulayamıyordu, 1931'de Japonların Mançurya'yı istilâ etmeleriyle yepyeni bir durum ortaya çıktı. Aynı yıl Çoibalsan dışişleri bakanı oldu; 27 kasım 1934'te başbakan Gendung ve Çoibalsan, sovyet dışişleri komiseri M. M. Litvinov ile Sovyet-Moğol askerî ittifağını öngören bir antlaşma imzaladılar. Kısa süre sonra Gendung, «Japon casusu» olmakla suçlanarak öldürüldü; Çoibalsan başbakan oldu. 12 Mart 1937'de Ulan-Batur'da, S.S.C.B. ile Moğolistan arasında bir ittifak antlaşması yapıldı ve sovyet silâhlı kuvvetleri yeniden Moğolistan topraklarına girdi. 7 Temmuz 1937'de Japonya Çin'i istilâ etmeğe başladı; bir ay sonra da moğol ordusu başkumandanı general Demid, Moskova'ya giderken zehirlenerek öldürüldü. Yerine geçen Çoibalsan önce generalliğe sonra mareşalliğe yükseltildi. 1939 Yılının ortasında general Kamatsubara yönetimindeki japon kuvvetleri Doğu Moğolistan'ı istilâ etmek isteyince, Sovyet-Moğol antlaşmasının şartları, sovyet silâhlı kuvvetleri tarafından uygulandı. General G. K. Jukov'un kumanda ettiği sovyet - moğol ordusu japon ordusundan daha kuvvetliydi. Kesin savaş 20 - 31 ağustosta Halhin'de yapıldı; Sovyet kaynaklarına göre sovyet - moğol ordusunun kaybı 9 824, Japonlarınki ise 25 000 kişi kadardı. Taraflar 15 eylülde görüşmeyi kabul etti ve dört gün sonra Mançurya - Moğolistan sınırını tespit etmek için bir komisyon kuruldu.

● *Bağımsızlığın ilânı.* O tarihten sonra S. S.C.B.'nin Moğolistan'daki durumu sağlamlaştı. 24 Mart 1947'de iki ülke arasında imzalanan gizli antlaşma, 11 şubat 1945'te Yalta'da Büyük Britanya ve A.B.D., 14 ağustos 1945'te de Milliyetçi Çin tarafından onaylandı. Bunun sonucunda Moğolistan'da bağımsızlık için referandum yapıldı (20 ekim 1945). Referandumda oy kullanma hakkı olan 487 409 seçmen yani bütün seçmenlerin yüzde 98,4'ü sandık başına gitti ve bağımsızlık aleyhine oy kullanan olmadı. 5 Ocak 1946'da Milliyetçi Çin, Moğolistan Halk cumhuriyetinin bağımsızlığını resmen tanıdı ve 27 şubatta yeni Sovyet - Moğol ittifakı imzalandı.

Moğol hükûmeti 1946'da Birleşmiş Milletler'e girmek istedi; ama S.S.C.B.'den başka hiç bir Birleşmiş Milletler üyesiyle diplomatik ilişki kurmamış olduğundan bu isteği reddedildi. 1950 Nisanında Moğolistan'ın öbür halk cumhuriyetleriyle diplomatik ilişki kurmasına izin verildi. 28 Eylül 1952'de Moğolistan bakanlar kurulu başkanı Yumjaghiyin Tsedenbal, Pekin'i ziyaret etti. 1936'da Dış Moğolistan'ı Çin federasyonuna katılmış bir devlet olarak görmek istediğini belirten Mao Çe - tung, Çin başkentini resmen ziyaret eden ilk moğol hükûmet başkanı Tsedenbal'i Pekin'e geldiğinin ertesi günü kabul etti. 31 Temmuz 1954'te Çin Halk cumhuriyeti başkanı Çu - en - lay, Ulan-Batur'u ziyaret etti. Bu, Dış Moğolistan'ın Çin'den ayrılmasından sonra çinli bir devlet adamının Moğolistan'a yaptığı ilk ziyaretti. İki büyük devlet arasında kalan Moğollar bağımsızlıklarını kazanmayı başarmış oldular. Sovyetler birliği ile Komünist Çin arasındaki ilişkiler bozulmağa başlayınca Moğolistan S.S.C.B. ile geleneksel ittifakını devam ettirdi. 1961 Ekiminde Moğolistan Halk cumhuriyeti Moritanya ile birlikte Birleşmiş Milletlere kabul edildi.

Ekim 1961'de Birleşmiş Milletlere kabul edilen Moğolistan, Çin - Sovyet ilişkilerinin gelişmesinde önemli rol oynadı. 1962 Başında Çin'e karşı S.S.C.B.'nin yanında yer aldı ve Çin ile S.S.C.B. arasındaki demiryolu transit trafiğinin durmasına ve Çin yardımının kesilmesine yol açan bu ideoloji çatışmasının ilk kurbanı oldu. İki ülkenin başbakanları Çu-en-lay ve mareşal Çedenbal Çin ve Moğolistan arasındaki 4 000 km'lik sınırı belirleyen bir antlaşma imzaladılar (26 aralık 1962). Antlaşmanın ayrıntıları açıklanmadı.

Moğolistan kalkınmasını devam ettirebilmek için 1962'den sonra C.O.M.E.C.O.N. çalışmalarına katılarak ve bu teşkilâtla yirmi yıl süreli bir barış ve dostluk antlaşması (ocak 1965), bir iktisadî yardım antlaşması (nisan 1965) ve bir askerî ittifak antlaşması (ocak 1966) imzalayarak S.S.C.B. ile bağlarını sıklaştırdı. Bununla birlikte, Moğolistan, Halk Çin'i ile ilişkilerini devam ettirmeğe (bilimsel ve teknik işbirliği protokolü, haziran 1966) ve özellikle batıyle diplomatik ilişkilerini genişletmeğe çalışmaktadır: Ulan-Batur'a elçi gönderen ilk batı ülkesi olan Fransa ile (nisan 1965); sonra A.B.D. ile (1965).

1967 Mayısında Moğolistan ile Çin arasındaki ilişkiler gerginleşti. Üç çinli öğretmenin ülkeden çıkarılmasiyle başlayan gerginlik, 200 kadar çinlinin Ulan-Batur'da yaptığı gösterilerle arttı. Moğolistan hükûmeti, Çin'i protesto etti; Pekin'de, Moğolistan elçiliği önünde büyük gösteriler yapıldı. 23 Temmuz 1967'de Bulgaristan ile 20 yıllık dostluk ve karşılıklı yardım antlaşması Ulan-Batur'da imzalandı. 1971 Haziranında Romanya cumhurbaşkanı Çauşevski Ulan-Batur'u ziyaret etti.

HÜKÛMET ve YÖNETİM

1924'te hazırlanan ilk anayasanın yerine 30 haziran 1940'ta yeni bir anayasa yürürlüğe girdi. 1949 ve 1952'de bazı ufak değişiklikler yapılan bu anayasaya göre «Moğolistan Halk cumhuriyeti, emperyalizmin ve derebeylerinin boyunduruğundan kurtulmuş ve ülkeyi gelecekteki sosyalizme hazırlamak için kapitalist olmayan bir kalkınma yolu seçmiş *aratlar*'dan (hayvan yetiştiriciler), işçilerden ve aydınlardan meydana gelen bağımsız bir devlettir. Bütün topraklar ve tabiî kaynaklar halkındır ve bunlar üzerinde özel mülkiyet hakkı yoktur; ancak yurttaşların hayvan, tarım âleti, ev, yurt (çadır), gelir ve tasarruf sahibi olma hakkı ve özel mülkiyetin miras yoluyle vârislere geçmesi hakkı kanunla garanti altına alınmıştır. Cumhuriyet 17 *aymag*'dan (bölge) meydana gelir. Aymaglar *somon*'lara (idare bölümü) ayrılmıştır. Başkent Ulan-Batur, bağımsız bir yönetim birimidir.

Devletin en yetkili organı büyük halk meclisidir (*hural*). Hural'da her 2 500 kişi bir milletvekiliyle temsil edilir. Üç yıl için seçilen hural üyelerinin 18 yaşını bitirmiş olmaları gerekir. Ülkede ilk seçimler 10 haziran 1951'de yapıldı. 295 Belediyede 489 031 yurttaş oy kullandı (seçmen topluluğunun yüzde 99,9'u); bunların 487 358'i resmî adaylar lehinde oy verdi. Bakanlar kurulunu seçen büyük halk hural'ı yılda bir kere toplanır. Bu oturumlar arasında, devletin en yetkili organı hural'ın başkanlık heyetidir. Ulan-Batur'da ve her aymag ve somon'da mahalli hural'lar vardır.

Adlî işleri Yüksek Cumhuriyet mahkemesi, Ulan-Batur'daki şehir mahkemesi ve aymaglar'daki mahkemeler yönetir.

Moğolistan'da tek siyasî parti vardır: Moğolistan Devrimci Halk partisi. Bu parti, temel unsuru «*hural*» (veya sovyet) olan hükûmet dairelerini kontrolü altında tutar. Bir komünist partisi olan partinin birinci sekreteri 1940'tan beri Tsedenbal'dir. Tse-

Foto. Histoire de l'Humanité

denbal, Çoibalsan'ın ölümünden sonra (26 ocak 1952) başbakanlık görevini de üstüne aldı. 1954 Nisanında Dashiyin Damba parti birinci sekreterliğine geldiyse de, 1958 kasımında Sedenbal yeniden parti birinci sekreteri oldu ve başbakanlıktan da ayrılmadı. 1959 Martında Damba tutuculukla suçlanarak beş arkadaşıyla birlikte parti polit bürosundan atıldı. (ML)

Mohaç Meydan savaşı, Mohaç'ta Türklerle Macarlar arasında meydana gelen ve Macaristan krallığına son veren savaş (29 Ağustos 1526). Türkler Rumeli'ye geçtikten sonra (1357) Macarlar, katolik dünyasının öncüsü olarak, Türklerin karşısına çıktılar; fakat her seferinde yenildiler. Özellikle iki defa kuşatıldığı halde alınamayan Belgrad'ın ele geçirilmesi (1521) Macarlara büyük bir darbe oldu, fakat Macar krallığının gücünü kırmadı. Belgrad'ın alınmasından sonra da Macarlar ile Türkler arasında savaşlar devam etti. Sınır beylerinden Yahyapaşaoğlu Bâli Bey, padişaha Drava ve Sava ırmakları arasındaki macar topraklarının alınmasını teklif etti. Kanunî'nin Macaristan seferine karar vermesine Almanya imparatoru Karl V ile Fransa kralı François I arasındaki rekabet sebep oldu. François I'in Pavia'da Karl V'e yenilerek esir düşmesi üzerine, François'nın annesi Louise de Savoie, Chancelier Dupart'ın etkisiyle, İstanbul'a elçi göndererek Kanunî'den, oğlunun kurtarılması için yardım istedi. Kanunî, Karl V'in kuvvetini kırmak için bu yardım teklifini iyi karşıladı; Türklere karşı Eflak ve Boğdan beylikleri ile anlaşan Macarlara savaş açmağa karar verdi. 1526 Kışında Rumeli kumandanlarına, Anadolu beylerbeyi Behram Paşaya, Bosna beylerbeyine ve Kırım hanına savaşa hazır olmaları bildirildi. Kanunî, 300 top ve 100 000 kişilik bir orduyle yola çıktı (23 nisan 1526). Rumeli beylerinin kuvvetleri de bu orduya katıldı. Yolda Petervaradin, İllok (Ujlak) ve Eszek kaleleri alındı. Eszek kalesinde, seferin hedefinin Budin olduğu orduya bildirildi. Macar ordusu, türk ordusunu karşılamak üzere Mohaç ovasına ordugâh kurdu. Ordunun başında Macar kralı Lajos II ve başkumandan Nodor Bathory vardı. Macar kralı, Erdel voyvodası Janos Zapolya'ya en kısa zamanda kendisine katılmasını bildirmişti. Fakat 30 000 kişiyle yola çıkan Erdel beyinin kralı kıskandığı için savaşa katılmadığı söylenirdi.

Kanunî, çevreye gönderdiği akıncılarla macar ordusunun yardım almasını önledi. Türk ordusu, 28 ağustos 1526'da Mohaç ovasına geldi. Başta Kanunî, seferiâzam İbrahim Paşa olmak üzere ordunun bütün kumandanlarıyle, eski ve tecrübeli askerlerinin katıldığı bir savaş meclisi toplandı. Bu mecliste Yahyapaşaoğlu Bâli Bey birbirlerine zincirlerle bağlı zırhlı macar süvarilerinin çok tehlikeli olduğunu ve kitle halinde saldırının sakıncalı olacağını, düşmanın yan ve gerilerine yapılacak saldırıların daha çok yarar sağlayacağını söyledi; teklifi, padişah ve mecliste hazır bulunanlarca kabul edildi. Macar ordusu kendi savaş planı gereğince iki safa ayrıldı. İlk saf, merkez sağ ve sol olmak üzere kuruldu. İkinci saf ise dört koldan meydana geliyordu; Lajos II de bu safta bulunuyordu. Macar ordusu, 29 ağustos'ta saldırıya karar verdi. Mohaç ovasının bir yanı bataklık (Karasu bataklığı), öteki yanı tepelikti. Osmanlı ordusu, Bâli Beyin teklifi üzerine arka arkaya üç saf halinde düzene girdi. Ön safta veziriâzam İbrahim Paşa kumandasında Rumeli askeri, ikinci safta Behram Paşa kumandasında anadolu askeri, üçüncü safta ise yeniçerilerle padişah bulunuyordu. Savaş planı gereğince macar saldırısı beklenecek, saldırılar türk ordusunun merkezine yönelince, türk kuvvetleri yanlara doğru açılarak macar süvarisini topların karşısında bırakacaktı. Savaş, Macarların saldırısıyle başladı. Rumeli askeri, plan gereğince, bir süre çarpıştıktan sonra geri çekilerek macar zırhlı süvarilerini topların karşısına getirdi; Bâli Bey kumandasındaki akıncılar da düşmanın çekilme yollarını keserek onları çember içine aldılar. Anadolu kuvvetleri üzerine saldıran Lajos'un kumandasındaki ikinci saf da aynı tuzağa düşürüldü. Bütün macar ordusu topların önüne çekildikten sonra 300 top birden ateşlendi; macar ordusu dağıldı. Lajos II ve yanındakiler kaçan askerlerle birlikte Karasu bataklığında boğuldu. Savaş alanında altı gün dinlenen türk ordusu, Macar krallığının başkenti Budin üzerine yürüdü. Başta kraliçe Maria olmak üzere soylular, devlet adamları ve macar halk kaçtığı için şehirde yalnız yahudiler kalmıştı. Yahudilerin başkanı Salamon'un başında bulunduğu bir heyet, Foeldward kasabasında, Budin kalesinin anahtarlarını Kanunî'ye teslim etti. (M)

MOHAMMEDİYA. Bk. MUHAMMEDİYE.

MOHAUPT (Richard), avusturyalı besteci (Breslau 1904 Reichenau 1957). 1939'da A.B.D.'ye yerleşti; 1955'te Avrupa'ya döndü. Dört opera (*Çifte Kargaşalık*, 1945), iki bale, bir senfoni (1940), bir orkestra konçertosu, piyano ve keman için konçertolar, koro eserleri (*Çoban Şiirleri*, 1955) besteledi. (L)

MOHAVE çölü. Bk. MOJAVE ÇÖLÜ.

MOHAVK'LAR, Kanada kızılderilileri. Eskiden İroquois konfederasyonuna bağlıydılar. Günümüzde Ontario ve Quebec'de (Montreal yakınları) yaşarlar. (L)

MOHAV'LAR, küçük kızılderili kabilesi; sayıları 800 kadardır. Eskiden göçebe hayatı sürerlerdi. Bugün Colorado vâdisine (Kaliforniya) yerleşmişlerdir. Başlangıçtan beri hıristiyan olmaya karşı koydular. (L)

MOHAWK, A.B.D.'de (New York eyaleti) ırmak, Hudson'un kolu (sağ kıyı), Utica ile Schenectady'yi sular; 25 km. Akıntılar ve çavlanlarla kesilen ırmak sefere elverişli değildir (Erie kanalı); ama Dördüncü zaman sonunda buzların çekilmesi sırasında Büyük Göllere ağız görevi gören vâdisi çok geniştir ve Atlas okyanusu kıyısı (New York) ile Büyük Göller bölgesi arasında büyük bir ulaşım yoludur. (L)

MOHAWKİT i. (*Mohawk* nehrinin [A.B.D.] adından fr. *mohawkite*). Miner. Tabiî bakır, nikel ve kobalt arsenyür. (L)

MOHEDANO (Rafael ve Pedro RODRİGUEZ). Bk. RODRİGUEZ MOHEDANO.

MOHELİ, Hint okyanusunda fransız adası, Komor adalarının en küçüğü; 290 km²; 6 000 nüf. İdare merkezi *Fomboni*. (L)

MOHENCO-DARO, Sind'de «İndus medeniyeti»yle ilgili tarihöncesinden kalma arkeolojik yer, kazılarda tuğla ile inşa edilen ve gelişmiş bir kanalizasyon sistemi bulunan önemli bir şehir ortaya çıkarıldı. Birçok belirti, şehrin refah içinde yaşamış olduğunu (M. Ö. 2 500-1500) ortaya koyar. (L)

MOHER i. (ar. *muhayyer* > ing. *mohair*). Ankara keçisinin (tiftik keçisi), hafif kumaş ve örgü yünü yapılan kılı: *Moher yünü.* || Sıf. Bu yünle yapılan (kumaş, örgü v.b.): *Moher yelek.* (ML)

MOHİKAN'LAR, kızılderili kabilesi. Connecticut'un (A.B.D.) güneydoğusunda tek tük temsilcisi kalmıştır. (L)

MOHL (Georges), fransız dilbilimcisi (Ixelles, Belçika 1866-Prag 1905). 1891'den itibaren Prag üniversitesinde profesörlük yaptı. Başlıca eserleri: *Introduction a la Chronologie du Latin Vulgaire* (Halk Latincesi Kronolojisine Giriş) [1899]; *Les Origines Romanes, Etude sur le Lexique du Latin Vulgaire* (Roma Dillerinin Menşeleri, Halk Latincesi Lûgati Üstüne İnceleme) [1900]. (L)

MOHL (Hugo VON), alman botanikçisi (Stuttgart 1805 - Tübingen 1872), Jules von Mohl'un kardeşi. Tübingen'de botanik profesörü ve botanik bahçesi müdürü oldu. Başlıca eseri *Grundzüge der Anatomie und Phiysiologie Vegetabilischen Zelle*'dir (Bitki Hücresi Anatomi ve Fizyolojisinin İlkeleri) [1851]. Mohl, polenlerin biçim ve özellikleri üzerine botanikçilerin dikkatini çekti. (L)

MOHL (Jules VON), alman asıllı fransız şarkiyatçısı (Stuttgart 1800-Paris 1876), Robert Von Mohl'un kardeşi. Tübingen'de profesörlük yaptı (1826), Paris'e gitti (1834), Collège de France'da farsça okuttu (1847). *Şehname*'yi fransızcaya çevirdi (1838-1878). [L]

MOHL (Robert VON), alman hukukçusu ve siyaset adamı (Stuttgart 1799 - Berlin 1875). Tübingen (1827) ve Heidelberg (1847) hukuk fakültelerinde ders verdi; 1848'de Parlamento, sonra da Frankfurt Millet Meclisi üyeliğine seçildi. Adalet bakanı oldu (1849); fakat bir süre sonra görevinden ayrılarak Heidelberg Hukuk fakültesindeki kürsüsüne döndü. 1861'den 1866'ya kadar, Federal Diyet meclisinde Baden Büyükdüklüğünü temsil etti. Kamu hukuku ve siyasî bilimlerle ilgili eserler verdi. (L)

MOHLER (Philipp), alman bestecisi (Kaiserlautern 1908). Münih ve Stuttgart'ta öğretmenlik yaptı, Frankfurt konservatuvarını yönetti (1958). Senfonik eserler, konçertino'lar, koro eserleri (*Festliche Liedkantate* [Şenlik Kantatları], 1956) besteledi. (L)

MOHMENDLER. Hindistan'ın kuzeybatısında yaşayan bir kabile. Öteki adı pathan'dır.

Mohmendler, Peşaver bölgesinin kuzeybatısından başlayarak Afganistan içlerine doğru uzayan topraklar üzerinde yaşarlar. Bir söylentiye göre Khakhailer ve Ghoria Hel adlı iki kolu olan pathan kabilesi XV. yy.-da Afganistan'dan Hindistan'a göçtü. Bu kabilenin Ghoria Hel kolundan olan Mohmendler XVI. yy.da Hayber bölgesine yerleştiler. Ekber Şah zamanında Cacâla (Rohania) adlı birinin yönetimi altında Hint-Türk imparatorluğuna karşı ayaklandılar. 1893 Yılında Durand antlaşması ile ingiliz boyunduruğu altına girdiler. Fakat yaşadıkları bölgenin sarp ve kayalık olmasından yararlanarak İngilizlere karşı sık sık akınlar düzenlediler. 1897'de isyan ettiler. 1935 Yılına kadar süren bu ayaklanmalar hint kuvvetleri tarafından bastırıldı. (M)

Robert Von MOHL
Cabinet des Estampes, Paris

MOHO i. Siyah tüylü, uzun kuyruklu ufak kuş; böğründe sarı tüy demetleri bulunur; Hawaii adalarında yaşar. (Balcıgillerden.) [L]

MOHOLY-NAGY (Laszlo), macar heykeltıraşı (Bacsborsod, Kiskunhalas yakınları 1895 - Chicago 1946). Önceleri soyut resim, sonra konstrüktivist üslûpta heykeller yaptı. 1922'de Berlin'de açılan bir sergiden sonra, Gropius'un çağrısı üzerine Weimar'daki Bauhaus'da (sanat okulu) profesör oldu. 1929'da *Von Material zur Architektur* (Maddeden Mimarlığa) adlı bir eser yazdı. Kinetik sanatın öncülerindendi; ışıklı, elektrikle hareket eden heykeller yaptı. 1937'de Chicago'ya yerleşti, orada New Bauhaus'u kurdu. «Uzay Modülatörleri» yani elemanlarının yeri isteğe göre değiştirilebilen tablolar ve 1940'tan sonra da, pleksiglastan, delikli heykeller yaptı; bu heykeller projektörlerle aydınlatılırdı (*Çift Kurdela*, 1946; Münih müzesi). Film, reklâmcılık ve tiyatro dekoru alanlarına da yenilikler getirdi. (L)

MOHON, Fransa'da Ardennes idare bölgesinde (Mezieres idare çevresi) komün, Meuse'ün güneyinde; 9 252 nüf. XV. ve XVI. yy.dan kalma kilise. Önemli sanayi merkezi; demirhaneler; tel fabrikası; oluklu saç fabrikası; fırça fabrikaları. (L)

MOHOROVİÇİÇ (Andrije), yugoslav jeoloğu (Volosko, Opatya yakınları 1857-Zagreb 1936). Zagreb üniversitesinde profesördü. Özellikle deprem dalgalarının yayılmasını inceledi, üst merkezlerin yerini belirlemeğe çalıştı. *Mohoroviçiç Süreksizliği*'nin varlığını ortaya koydu. Bu süreksizlik, karaların

kazık üzerine inşaat

MOİLER

Güney Vietnam'da Dak Yuk Neol köyü

Foto. Seraillier-Rapho (LAROUSSE)

Saint-Pierre kilisesi kapı alınlığı
MOISSAC

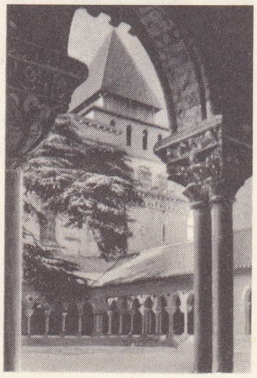

avlu

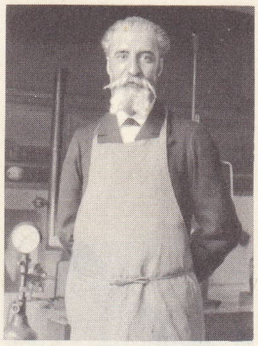

Henri MOISSAN

MOISEYEV «Partizanlar»

altında yaklaşık olarak 35 km, deniz altında da 5 km derinlikteki kütlelerin özelliklerindeki değişimi gösterir. (L)

MOHR (Friedrich), alman kimyacısı ve eczacısı (Koblenz 1806 - Bonn 1879), Bonn'da eczacılık ve toksikoloji profesörü oldu (1867); özellikle, adını taşıyan maşalı tüp ile hacim analizini yaygınlaştırmasıyle ün kazandı. Ayrıca şaraplaşma olayını inceledi. (L)

Mohr çemberleri, belli bir uyarma sisteminin etkisindeki bir katı cismin bir noktasındaki gerilimlerin gösterilmesi. Bu gösterme, gerilimler elipsoidinin (Lamé elipsoidi) ikişer ikişer birbirine dik üç ekseninden herbiri etrafında dönen bir düzlemin alabileceği farklı konumlar için elde edilen gerilim vektörünün bitim noktasını, bir N (dik gerilim) ve T (teğetsel gerilim) koordinatlar sistemine taşıyarak yapılır. Elde edilen noktaların cümlesi, dönme eksenlerinden herbiri için bir çemberdir; böylece, üç asal germe kuvvetini (Lamé elipsoidinin yarım eksenleri) çaplarının bitim noktası olarak kabul eden üç çember elde edilir. Bu üç çember, dık gerilimlerin ekseni üzerinde birbirine teğettir ve kopma süresinde yalnız en büyük çember işe karışır (öbürleri buna içten teğettir). Özlük eğrisi (Caquot), Mohr kopma çemberlerinin her üçüne de teğet olur. (L)

Mohr tuzu, formülü $(NH_4)_2 SO_4$; $Fe SO_4$, $6H_2O$ olan amonyum demir II sülfat; suda erir, havadan etkilenmez ve analitik kimyada, oksitleyici maddelerin doz tayininde kullanılır. (L)

MOHS (Friedrich), alman mineraloji bilgini (Gernrode, Harz 1773 - Agordo, Tirol 1839). Graz'da, Freibourg'da sonra da Viyana'da (1826) profesörlük yaptı. Minerallerin sertliğini belirlemeğe yarayan uygulamalı metoda adını verdi (*Mohs ölçeği**); ayrıca bu minerallerin sınıflamasını yaptı. (L)

MOHUN (Charles, dördüncü — baronu), ingiliz siyaset adamı (1675? - Londra 1712). Bazı kaynaklara göre, gençliği hareketli geçmiştir. Lordlar kamarasına girdi. Whig partisi üyesi olarak William III'ü destekledi. Bir düello sırasında öldü. W. M. Thackeray *Henry Esmond* adlı kitabında bu düellodan söz eder. (M)

MOHUR, sanskritçe **Mudra,** Hindistan'da eski altın para. Bu ad, ilk defa, Mehmed bin Tuğluk'un (1335-1351) Delhi'de bastırdığı «hicrî 731» (1341) tarihli sikkenin üzerinde görüldü. XVI. yy. sonlarına doğru bu kelime, damga anlamından çok altın sikkeleri ifade ediyordu. Hint - Türk imparatorlarından Celâleddin Ekber'in (1556-1605) yaptığı ıslahatın başında, çok sayıda altın sikke bastırması yer alır. Ekber ayrıca, Delhi sultanlarının eski altın *tanka*'sını 170 habbe (11,02 gr) olarak tedavüle çıkardı ve buna mohur adını verdi. XVIII. yy. başlarında Doğu Hindistan kumpanyası, Hindistan'da geçmek üzere, üstünde Hint - Türk imparatorluğuna ait yazılar bulunan mohurlar bastırdı. Daha sonraları mohurun yeniden kullanılması için William IV devrinde, 1815'te, ingiliz parasına benzer özellikte bir altın mohur kestirildi; fakat piyasaya sürülmedi. (M)

MOİ i. Leng. Moiler tarafından konuşulan lehçeler bütünü; bu lehçelerin büyük kısmı Malaya-Polinezya ve Mon-Khmer ailelerine girer. (Moi, Mnong, Rhade, Jaray, Bahnar lehçelerini kapsar.) [L]

MOİDORA i. Eskiden Portekiz'de kullanılan altın para. (L)

MOİGNO (François Napoléon Marie), fransız matematikçisi ve fizikçisi (Guémené-Scorff 1804-Saint-Denis 1884). Cizvit tarikatına girdi, matematik öğretmenliği yaptı; 1844'te tarikattan ayrıldı. *Le Cosmos* (Evren) [1852] dergisini kurdu. (L)

MOİLER, Çinhindi'nde halk; 1 200 000 nüf. Moiler, Vietnam dağlarında ve Annam cordillera'sının arkasındaki adlarını verdikleri yaylalarda (bk. MOİS YAYLALARI) yaşarlar; vücut yapısı bakımından İndonezyalılara çok yakındırlar; gelenekleri ve lehçeleri Khmer ve Çamlarınkini andırır. Sınırları belli topraklar üzerinde yer değiştirerek kabileler halinde yaşarlar; özellikle ormanlık yerleri yakarak elde ettikleri topraklarda tarım (pirinç, mısır, manyoka ve tatlı patates) yapar, manda ve domuz yetiştirirler. En yüksek kesimlerde avcılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Kontum, Darlak ve Ciring'de devamlı pirinç tarlaları meydana getiren Moiler çoğunlukla tahkim edilmiş köylerde yaşarlar. Laos Kha'ları ve Kamboç Phnong'ları da Moi ırkındandır. (L)

MOİNAUX (Georges). Bk. COURTELİNE.

MOİNE (Antonin), fransız heykeltıraşı ve ressamı (Saint-Etienne 1796 - Paris 1849). Başlıca eserleri: Luxemburg sarayı için yaptığı *Sully* heykeli, Saint-Gervais kilisesindeki (Paris) *Aziz Pratasio* adlı tablo ve bazı küçük heykeller (*Koltuktaki Kadın, Esmeralda, Phoebus, Don Kişot*). [L]

MOİRA. Yun. mit. Kader. Moira, insan biçiminde bir tanrı değil, bilinmeyen ve anlaşılmayan bir yasadır. Nyks ile Erebos'un kızıdır, Khaos'tan çıkmıştır. Tanrıların iradesini aşan, soyut ve bükülmez bir kaderi temsil ederdi. —Atropos, Klotho ve Lakhesis adlı üç kızkardeşe de (Roma'nın Parçaları) Moira adı verildi. —Delphoi'de iki Moira'ya tapılırdı. (L)

MO-İ-RANA. Bk. MO.

MOİRİS, yunanlı tarihçilerin Moiris gölünü kazdırdığı ileri sürülen firavuna verdikleri ad. Bu efsane kişisi, *Lamares* veya *Mares* denen ve Fayyum'da büyük yapı ve anıtlar yaptırmış olan kral Ammenemes III ile karıştırılır. (L)

MOİRİS gölü. Esk. coğ. Fayyum'da (Mısır) Birket Karun gölünün yunanca adı. Yunanca *Moiris limne* terimi, mısır dilindeki *Hone-en-Miuer*'in tercümesidir. Miuer veya Moiris, Fayyum'un girişindeki Gurob şehrinin adıdır; fakat yunanlılar bu adı bir erkeğin adı olarak ele almışlardır. Herodotos'un anlattığına göre kral Moiris, Nil'in sularını düzenlemek için bir göl kazdırmıştı. (L)

MOİRO veya **MYRO,** bizanslı kadın şair (M.Ö. III. yy.). *Mnemosyne* adı verilen bir manzume yazdı. Moiro'nun şiirlerinden parçalar ve bir epigram kalmıştır. (L)

MOİS (Rolan DE), felemenkli ressam (Brüksel 1520'ye doğr.-1590). İspanya'da çalıştı. 1558'de Aragon'a gittiği sanılır. Villahermosa dükünün hizmetine girdi. Yumuşak üslûbu Venedik okulunun izlerini taşır. Portre ressamı olarak ün kazandı (Villahermosa dükünün koleksiyonu, Madrid). Önemli eserleri arasında *Asuncion* mihrabı (1571-1582, Tafalla, Recoletas manastırı), Fitero manastırı mihrabı (1590) ve *Kralların Tapınması* adlı dizisi (Zaragoza ve Bowes müzeleri, Barnard Castle, İngiltere) sayılabilir. (M)

MOİSEYEV (İgor), sovyet dansçısı, koreografı, bale yöneticisi (Kiev 1906). 1925'te dansçı olarak Bolşoy tiyatrosuna girdi, bir süre sonra bale yöneticisi oldu. 1937'den sonra, S.S.C.B.'nin en ünlü folklar gurubu olan ve Çin'de, Avrupa'da, A.B.D.'de de tanınan Halk dansları topluluğunu yönetti. 1943'te bir dans okulu kurdu. Başlıca koreografileri: *Futbolcu* (1930), *Salambo* (1933), *Üç Şişkolar* (1935), *Spartaküs* (1958), *Yaşa Küba* (1962), *Dans Yolu* (1966). Moiseyev'in yönettiği topluluk, sovyet folklorundan ilham alınarak düzenlenmiş birçok dansı milletlerarası turnelerde oynadı; bu dansların başlıcaları *Yaz, Moldavya Şiiri, İlkbahar Dansı, Estonya Dansları, Gopak* ve *Partizanlar*'dır. (L)

MOİSİA. Esk. coğ. Balkanlar'da bölge, kısmen Bulgaristan ile Eskiçağ Trakyası'nı içine alırdı. Moisia'da yaşayan kabilelerin bir kısmı germen, çoğu trak asıllıydı; sırasıyle Perslerin, Trakyalı Odryslerin ve Romalıların hâkimiyetini kabul ettiler. Scribonius Curio'nun zaferiyle (M.Ö. 75) başlayan roma fethini, M.Ö. 29'da Marcus Licinius Crassus tamamladı. Moisia önce bir, sonra Domitianus zamanında iki eyalet haline getirildi: Yukarı veya Birinci Moisia (merkezi, *Serdica*); Aşağı veya İkinci Moisia (merkezi, *Markianoupolis*); sonradan Yukarı Moisia, Dacia, Aşağı Moisia ise Trakya piskoposluklarına bağlandı. Moisia sağlam bir surla (Aksioupolis'ten Tomoi'ye uzanıyordu) ve Tuna kıyısında istihkâmlarla tahkim edildi. Özellikle Trajanus zamanında zengin bir dönem yaşadı ve Dacia'nın terkedilmesi üzerine Auralianus zamanından itibaren, barbarlar, özellikle de Gotlar tarafından yakılıp yıkıldı. (L)

MOİSSAC, Fransa'da Tarn-et-Garonne idare bölgesinde (Castelsarrazin idare çevresi) kanton merkezi. Tarn kıyısında, ırmağın Garonne ile kavuştuğu yerin yukarısında; 12 246 nüf. Eski bir Cluny manastırı olan Saint-Pierre kilisesi XII. ve XV. yy.dan kalmadır (koro yeri). 1130'a doğru yapılan güney cümle kapısı latin heykelciliğinin en güzel eserlerinden sayılır (Languedoc okulu); atkı taşı büyük güllerle süslüdür (bunların Galya-Roma devrinden kaldığı sanılır), iki kemer arasındaki aralama ayağında doğu üslûbunda üç çift aslan vardır. Avlu dehlizinde (XII. yy.ın ilk çeyreği; XIII. yy.da yeniden yapılmıştır) küçük şekillerle süslü çok güzel sütun başlıkları yer alır: köşe sütunları havarilerin büyük boy heykelleriyle süslüdür. Eski piskopos sarayında tarihî müze. Önemli bir pazar yeri olan (üzüm) Moissac'da bir kaç sanayi kolu gelişmiştir: sentetik deri; ayakkabı, tuğla harmanları. (L)

MOİSSAN (Henri), fransız eczacısı ve kimyacısı (Paris 1852-ay.y. 1907). *Série du Cyanogène* (Siyanojen Serisi) [1885] adlı bir doktora tezi yazdı. Sorbonne'da profesör oldu (1900). Elektrik fırını ve kimyada yüksek ısı kullanılmasını yaygınlaştırdı. Bu yoldan birçok maden oksidini ergitmeyi başardı, titan ve krom maden karbürlerini, özellikle kalsiyum karbürü, hidrürleri, nitrürleri, billûrlaşmış silisyür ve borürleri elde etti. 1892'de yapılan bu deneyler, asetilen sanayiinin doğmasına ve demir alaşımlarının yapılmasına yol açtı. 1893'te sunî elmas elde etmeyi denedi. 1886'da flüor'u ayrıştırmak için, aynı şekilde düşük ısıdan yararlandı ve karbon gazını sodyum hidrürden geçirerek formiyat bileşimlerini elde etti. Birçok silisyum ve bor bileşiğini ve amonyum malgamasını hazırladı. 1906'da Nobel kimya ödülünü kazandı. (L)

MOİSSANİT i. (Henri *Moissan*'ın adından fr. *moissanite*). Miner. Tabiî silisyum karbür; bazı göktaşlarında bulunur. (L)

MOİSSİ (Alexander), italyan asıllı avusturyalı oyuncu (Trieste 1880-Viyana 1935). 1905'te Max Reinhardt ile birlikte Deustsches Theater'de (Berlin) çalıştı. Repertuvarında kişiliğine uygun düşen Shakespeare, Schiller, Goethe, Tolstoy, Gogol ve Pirandello'nun eserlerine yer verdi. 1933'te İtalya'ya geçti ve bir topluluk kurarak Hof-

Foto. Giraudon, Boudet-Lamotte, Dornac, Serge-Lido (*LAROUSSE*)

mannstahl, Shakespeare ve Tolstoy'un eserlerini İtalyanca olarak oynadı.

Beyaz perdede karısı Johanna Tervin ile birlikte komik bir pandomima olan *Le Maschere* (Maskeler) [1912]; *Gli Occhi di Ole Brandes* (Ole Brandes'in Gözleri) [1914]; *L'Anello dei Tre Desideri* (Üç Arzu Halkası) [1918]; *Il Figlio di Die* (Tanrının Oğlu) [1919]; *Il Matrimonio di Figaro* (Figaro'nun Düğünü) [1920]; *Il Palco Reale* (Kralın Locası) [1929] filimlerini çevirdi. En ünlü filmi son çevirdiği *Lorenzino de Medici*'dir (1935, Guido Brignone yönetiminde). [M]

MOİS yaylaları, Çinhindi yarımadasında bölge (Vietnam ve Laos). Kuzeyde, Saravana yakınında Mekong ovasına hâkim olan Ta Hoi yaylasını ve Boloven yaylasını içine alır; ortada, Attopsu ile Quang-Ngai arasında derin vâdilerle yarılan Mois yaylaları, bölgenin en yüksek doruğunu (Ngos Linh, 2 598 m) taşıyan sıradağlarla engebelidir; güneyde bölge, Jarais, Darlac, Lang Bian Ciring ve Mnong yaylalarını içine alır. Kıyı ovaları yanında sarp bayırlarla (1 000 - 1 500 m) yükselen Mois yaylaları, volkanik topraklarda sık ormanlarla, kumtaşlı bölgelerdeyse seyrek ormanlarla örtülüdür. Ama *ray* (ormanı yakarak tarla açma) tabiî bitki örtüsünü çoğunlukla yozlaştırmış, ormanı akarsular boyunca uzanan galeri ormanları haline getirmiş, sazla kaplı geniş savanaların meydana gelmesine yol açmıştır. Geyik, yabanî manda ve fil sürülerinin bulunduğu yüksek otlaklar Moilerin başlıca avlanma alanlarıdır. (L)

MOİVRE (Abraham DE). Bk. DEMOİVRE (Abraham).

MOJAVE çölü, Kaliforniya'nın güneydoğusunda çöl bölgesi. Meksika topraklarının kenarında; Gila çölünden Aşağı Colorado ile ayrılır. Burası kuzeybatıdan güneydoğuya doğru alçalan ve batısında San Bernardino sıradağlarının faylı kenarı yükselen geniş bir ovadır; çarpılmış bloklarla (Providences dağları) yarılmıştır. Düşük bir enlemde bulunması ve denizden Güney Kaliforniya sıradağlarıyle ayrılması, çöl iklimini ve devamlı akarsular bulunmamasını açıklar. (L)

MOJAYSK, S.S.C.B.'de şehir, orta sanayi bölgesinde, Moskova'nın batısında. Önemli kale; XV. yy. dan kalma kilise. (L)

MOJOKERTO. Bk. MODJOKERTO.

MOJO'LAR, Aravak'lar ailesine bağlı yerliler. Bolivya'nın kuzeydoğusundaki ovalarda yaşarlardı. (L)

MOKA i. (*Moka,* yer adı'ndan). Moka'dan gelen çok değerli kahve. || Kahve haşlaması: *Moka içmek.* || *Moka kreması,* moka ile yapılan alkollü likör.

— Pastacılık. Kahve ve vanilya ile kokulandırılmış kremalı pasta veya tatlı. (L)

MOKA. Coğ. Bk. MUKHA.

MOKADANE. Esk. coğ. Anadolu'da Lydia bölgesinin kuzeydoğu kesimine verilen ad. Ele geçirilen yazıtlardan, bugün Hamamlı adını taşıyan Ilıcalar bölgesinin, Mokadane olduğu tespit edildi. Bu bölgede, eski devirlerde Silandos ve Temenothyrai gibi lydia şehirleri yer alıyordu. (M)

MOKAMEYA i. (japonca k.). Kuyumc. Altın, gümüş, kalay ve bakırın, damara benzer şekiller vermek için birlikte haddeden geçirilmesiyle elde edilen karmaşık maden. (Japon kaynaklı bu maden, Kuzey Amerika'da *mixt metal* (karma maden) adıyle, ilk defa 1878'de Tiffany tarafından kullanıldı.) [L]

MOKASEN i. (algonkin dilinde *makisin'*-den fr. *mocassin*). Algonkin'lerin deriden yapılan tek parçalı ayakkabıları. || *Teşm. yol.* Basit ve kısa ökçeli, bağsız ayakkabı. (Başlangıçta spor bir ayakkabıydı. Sonraları, işte ve akşam giyilebilen tipleri de yapıldı.)

— ANSİKL. *Mokasen,* bütün Kuzey Amerika yerlileri arasında yaygındı. Kuzey Asya'daki bazı topluluklar ve Laponlar da buna benzer pabuçlar giyerlerdi. İki değişik biçimi vardır: biri yani orijinali, tek parça deriden yapılır, sırtı ve ökçesi dikişlidir. Diğeri, tabanı meydana getiren bir deri parçasıyle uzunca bir deri konçtan ibarettir, arkası ve ökçesi dikişlidir (konçlu mokasen); özellikle soğuk iklimli bölgelerde kullanılır. (ML)

MOKET i. (fr. *moquette*). Atkısı keten, çözgüsü yün ipliğinden dokunmuş, döşemelik olarak kullanılan bir cins yünlü kadife.

— ANSİKL. *Kesme* ve *bukle* olmak üzere iki tür *moket* vardır. Dokunuşu kadifeninki gibidir; bukle moketlerde hav kaldırmak ve kıvırmak için yuvarlak demir çubuklar kullanıldığı halde, kesme moketlerde, küçük bir rendenin kestiği havlar yassı demir çubuklarla dikleştirilir. (L)

MOK HOA, Vietnam'da (Güney Vietnam) şehir, Kien Tuong ilinin merkezi, batı Vaiko (Vam Ko Tay) kıyısında; 3 500 nüf. (L)

MOKİ'LER. Bk. HOPİ'LER.

MOKİSOS. Esk. coğ. Anadolu'da (Kappadokia bölgesi) şehir. Yeri kesin olarak belli değildir. Hierokles ve bazı eski yazarlar, şehrin Kayseri'nin kuzeybatısında, Kızılırmak bölgesinde, Ramsay ise bugünkü Kırşehir'in yerinde bulunduğunu ileri sürerler. Eski yazarlara göre düzlükte kurulan Mokisos, sonradan tahrip edildi; Iustinianos tarafından yeniden yaptırıldı ve *Iustinianoupolis* adını aldı. M.S. 535'te metropolis durumuna geldi. Daha sonraki yıllarda yapılan konsillere katıldı. (M)

MOKKOKU i. Japonya'da yetişen ve kerestesi yapı işlerinde kullanılan ağaç. (İlmî adı: *Ternstroemia Japonica.* Çaygillerden). [L]

MOKNİNE, Tunus'ta (Sus ili) şehir, Sus sahilinde; 17 700 nüf. Zeytinlik. Yağ fabrikaları. El sanatları merkezi (mücevher, çömlekçilik). — Yakınındaki Thapsus harabelerinde Sezar M.Ö. 46'da Pompeii taraftarlarını yenmişti. (L)

MOKOKO i. Madagaskar adasının orta ve batı bölgelerinde yaşayan maki (*Lemur catta*); kedi maki. (L)

MOKOLO, Kuzey Kamerun'da yer, Margi-Vandala idare bölgesinin merkezi, Mandara dağlarında. (L)

MOKOVİ'LER, Chaco yerlileri. Guaykuru ailesinden olan bu yerliler Bermejo (Güney Amerika) kıyısında yaşarlardı; nesilleri tükenmek üzeredir. (L)

MOKPO, Kore'de (Güney Kore) şehir, Sarı deniz kıyısında; 157 400 nüf. Besin sanayii (çeltik, konserve ve içki fabrikaları). Seul ve Taejon'dan gelen demiryolu. Limanından pirinç ve pamuk ihraç edilir. Mokpo 1950 temmuz-eylül aylarında Kuzey Kore orduları tarafından işgal edildi. (L)

MOKRANYATS veya **MOKRANJAC** (Stevan), sırp bestecisi (Negotin 1855- Üsküp 1914). Folklor ve koro yönetmenliği yaptı. Roma'da ve Leipzig'de öğrenim gördü. Aynı zamanda Sırp Müzik okulunu ve yaylı çalgılar dörtlüsünü teşkilâtlandırdı ve yönetti. Birçok halk şarkısı, baladlar, on beşi aşkın *rukoveti* (aynı temayı işleyen şarkı grupları) düzenledi. Sırp kilise müziğinin nitelikleri ve sırp halk şarkılarının metrik ve armonik yapısı üstüne nazarî incelemeleri vardır. (M)

MOKSA i. (portekizce *mecha,* fitil'den fr. *moxa*). Tıp. Japonya'da uygulanan ve çinlilerin akupunkturuna benzeyen tedavi usulü; bozuk bir organın eskisi gibi çalışmasını sağlamak için derinin belirli noktalarını ısı kaynaklarıyle (birincasıf tozu) uyarma esasına dayanır. || Isı kaynaklarının uygulanması: *Moksa yapmak.*

— ANSİKL. İlk çağlarda *moksa,* gerçek bir dağlama idi. Kızdırılmış maddeler (çoğunlukla bitkisel maddeler) deri içine sokulur ve oldukları yerde yavaş yavaş yanmağa bırakılırdı. (L)

MOKSEANOİ, Anadolu'da Frigya bölgesinin batısında, Lydia sınırının hemen yakınında yaşayan kavim. Bugünkü Banaz ovasının kuzeyiyle, Sıçanlıova arasındaki dağlık arazide oturlardı. (M)

MOKŞA i. (sanskritçe k.). Hint felsefeleri ve dinlerine göre, ruhların kesin olarak göçmekten kurtulmaları. (Mokşa'ya, çile ve murakabeyle varılır.) [L]

MOKŞA, Rus ovasında (S.S.C.B.) ırmak, Oka'nın kolu; 600 km. Penza yakınında doğar ve Ryazan idare çevresinde son bulur. (L)

MOKTEZUMA I İlhuikamina («Göklerin okçusu») [1390'a doğr. - 1496], aztek imparatoru (1440-1449). Önemli fetihler yaptı ve bir sel baskınına uğrayan Mexico şehrini (Tenochtitlan) yeniden kurdu. (L)

MOKTEZUMA II (Mexico 1466-ay.y. 1520), aztek imparatoru (1502 - 1520). Amcası Ahuitzotl'un yerine geçti, Tlaxcala'ya hâkimiyetini kabul ettirmeğe çalıştı ve birçok askerî sefer yaptı. Belki de tanrıların elçisi sandığı Cortes'in adamlarıyle birleşti (1519), onları hediyelerle karşıladı ama başkente girmelerini de önlemeğe çalıştı. Çok geçmeden, Cortes'in siyasî amaçlarına âlet oldu. Moktezuma'nın, Avrupalılara karşı çıkan bir ayaklanma sırasında öldürüldüğü sanılır. (L)

MOKUBA, Mozambik'te (Zambezi idare bölümü) köy, Keliman demiryolu hattının son istasyonu. (L)

MOL sıf. (lat. *mollis,* esnek, bükülgen'den fr. k.). Müz. Aristoksenes ve Ptolemaios'un bir çeşit diatonik ile bir çeşit kromatik türe verdikleri sıfat. || *La*'dan sadece yarım ton yüksek bir sesi ifade ettiği zaman, B harfiyle gösterilen *si* notasına verilen sıfat. (Bundan B *mol,* sonra da *bemol* çıkmıştır.) || *Teşm. yol.* Minör makam için kullanılan sıfat. (L)

MOL i. (lat. *moles,* kitle'den fr. *môle*). Kadın-doğum. İnsan yumurtasındaki koryon pütürlerinin yozlaşması ve hidatik kiste benzer kesecikler haline dönüşmesi.

— ANSİKL. *Mol* ancak bin gebelikte bir defa görülür. Embriyonu mollü gebelikler de vardır, ama çok seyrektir.

Mollü yozlaşma, dölütün bütününde veya bir parçasında olur, ama çoğunlukla dölüt eriyip dağılır. Molün başlıca belirtileri dölyatağı kanamaları ve kusma, bulantı v.b. gibi gebeliğe özgü rahatsızlıklardır. Muayenede dölyatağının normal gebelik ayına göre çok büyük olduğu görülür. Prolan oranı yükseldiği için bu oran ölçülerek teşhis konur. Molde dölüt en geç dördüncü aya doğru düşer. En önemli komplikasyonu koroepitelyum'dur; onun için mollü gebelikten sonra daima klinik ve biyolojik bir gözetim şarttır. (L)

MOL i. (fr. *mole*). Kim. Moleküle karışmasını önlemek için, bazen molekül-gram'a veya Avagodra sayısı ($N = 6,023 \times 10^{23}$) kadar moleküle verilen ad. Msl.: bir molekül-gram (yani bir mol) su H_2O 18 gr'dır; bu kadar su, Avogadro sayısı kadar su molekülünden meydana gelir. (M)

MOL, Belçika'da (Anvers ili, Turnhout idare çevresi) komün, Campine'de, Anvers'in doğusunda, Albert kanalı ile Meuse-Escaut kanalı arasında; 26 900 nüf. Elektrik santralı tarafından yapılan nükleer yakıt işleme tesisi. Dokuma sanayii. İnşaat malzemesi. Makine yapımı. (L)

MOLA i. (lat. k.). *Hypomyces perniciosus* adlı mikroskopik mantarın bahçe mantarlarında sebep olduğu hastalık. (Asalak mantarın sardığı kısımlar kof bir kütle haline gelir ve çürür. Hastalığı önlemek için, mantar yetiştirilen mikroplu yerler dezenfekte edilmeli, mikropsuz mantar miselyumları kullanılmalı ve sıcaklık 10°C'a yakın olmalıdır.) [L]

MOLA i. (ital. *mollare,* yavaşlamak'tan *molla!,* «bırak»). Bir yolculuk, yürüyüş veya işte dinlenmek için verilen ara, uzunca duraklama: *Aslında, molaya benim niyetim yoktu. Hep birden yere indiler* (Kemal Tahir). || *Mola taşı,* hamalların sırtlarındaki yükü dayayıp dinlenmeleri için yol kenarlarına konan yüksekçe taş. || *Mola vermek,* yolculuğa, yürüyüşe veya çalışmaya dinlenmek amacıyle bir süre ara vermek: *Ve ben bu ağır havanın verdiği ağırlıkla, gazeteye kadar gitmek için bir kaç yerde mola veriyor, yolu taksite bağlıyordum* (B. Felek). *Hareketimizden bir iki saat sonra kamyon bir köy meydanında mola vermişti* (R. N. Güntekin).

— Ask. Bk. ANSİKL.

MOLDAVYA SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ haritası

general **MOLAVİDAL**

Mathieu MOLE
R. Nanteuil'ün gravürü
Cabinet des Estampes, Paris

— Balıkç. Ağı suya koyverme. ‖ Oltayı makara yardımıyle suya fırlatma.

— Denizc. Bir halatı koyvermek için verilen emir. ‖ Gergin olmayan bir halatın ortasındaki bolluk. ‖ *Mola bosa etmek*, sarılı yelkeni açmak. ‖ *Mola bosa kamçısı*, serenler üzerine toplanarak sarılan yelkenlerin torbalanan kısmını bağlamağa yarayan sırım. ‖ *Mola bosa gabya*, sarılmış gabya yelkenlerini fora ederek iskotalarını almak için verilen emir. ‖ *Mola etmek*, gergin bir halatı koyvermek.

— Spor. Ara verme, ara.

— ANSİKL. Ask. Yaya yürüyüşlerde, normal şartlar altında yapılan ilk 45 dakikalık yürüyüşten sonra 15 dakikalık bir *mola* verilir. Bu ilk molayı takip eden her elli dakikalık yürüyüşten sonra ancak on dakikalık mola verilir. Motorlu yürüyüşlerde, normal ilk hareket saatinin sonunda 15 dakikalık, bundan sonra her iki saatte 10 dakikalık mola verilmesi kuraldır. Bunlar dışında, birliğin bakım, dinlenme ve beslenmesi için gerekli uzun molalar, yol dışında bu amaca elverişli yerlere dağılmak suretiyle yapılır. Yürüyüşlerde verilen kısa molalar, eğer birlik motorlu ise yollar üzerinde ve yolun tam sağına yanaşmak suretiyle, yaya ise, yolun hemen kenarında yapılır. (M)

MOLA (Pier Francesco), italyan ressamı (Coldrerio, Como yakınları 1612 - Roma 1666). Papa İnnocentius X ve papa Alexander VII tarafından birçok tablo yapmakla görevlendirildi: *Mısır'da Dinlenme* (Floransa), *Hero ve Leandros* (Dresden), *Aziz Bruno'nun Hayali* (Louvre). [L]

MOLA Dİ BARİ, İtalya'da şehir, Apulia'da (Bari ili); 23 100 nüf. Adriya denizi kıyısında küçük liman. (L)

MOLAJOLİ (Bruno), italyan sanat tarihçi ve tenkitçisi (Fabriano, Ancona 1905). İtalya'nın sanat meselelerini inceledi. Marche'li sanatçılar hakkında, Dalmaçya ve Puglia anıtları üstünde temel araştırmalar yaptı. *Gentile da Fabriano* (1934); *Pordenone* (1939); *Parenzo* (1939) ve *Castel del Monte* (1940) üstüne denemeleri vardır. Capodimonte Millî galerisinin restorasyonu ve müze biçiminde düzenlemesi en yeni ve önemli eserleri arasındadır. 1961'den beri Eski Eserler ve Güzel Sanatlar genel müdürüdür. (M)

MOLA MOLA i. Zool. Bk. AYBALIĞI.

MOLANDER (Gustaf), isveçli filim yönetmeni (Helsinki 1888). V. Sjöström ve M. Stiller'in çağdaşı; başlıca filimleri: *Beda Kungen* (Beda'lı Usta) [1920]; *Swedenhielms* (1935); *Aşk Rüyası* (Intermezzo) [1936]; *Ordet* (Söz) [1943]; *Sangen om den Eldröda Blomman* (Kızıl Çiçek Şarkısı) [1956] ve *Stimulantia* (Filmin bölümlerinden biri, 1965). [L]

MOLANDER (Harald), isveçli yazar ve sahneye koyucu (Stockholm 1858 - ay.y. 1900). Helsingfors'taki Nya Teatern'de (1886-1893), sonra da Stockholm'daki Svenska Teatern'de (1894-1900) yönetmen oldu. Birçok oyun yazdı. Tarihî romanı *Serüven Adamı*'nda (1896) şair Lars Wivallius'un gezi hikâyelerini anlattı. (L)

MOLARİTE i. (fr. *mole* > *molarité*). Kim. 1 000 gr eriticide çözünmüş olan bir maddenin mol (veya molekül-gram) sayısı. (L)

MOLAS i. ve sıf. (fr. *mollasse*'tan). Jeol. Karbonatlı kumtaşı (özellikle bölgedekî başlıca kıvrımlanmalardan sonra oluşmuştur). ‖ Molastan meydana gelen: *Molas çökeltisi*. (L)

MOLAVİDAL (Emilio), ispanyol generali (Placetas, Küba 1887 - Alcocero, Burgos 1937). 1909-1926 Arasında Fas'ta hizmet gördü; iki defa yaralandı. General Berenguer hükûmetinde emniyet genel müdürü oldu, Cumhuriyetin kuruluşunda (1931) açığa çıkarıldı. 1935'te Robles tarafından yeniden orduda göreve çağırıldı; Fas'taki ispanyol kuvvetleri başkumandanlığına, sonra Pamplona valiliğine getirildi (1936). Franco'nun milliyetçi hareketinde önemli bir rol oynadı; Kuzey ordusu kumandanı oldu, önce Navarra'daki harekâtı, sonra Bilbao üstüne yürüyüşü yönetti. Bir uçak kazasında öldü. (L)

MOLBECH (Christian), danimarkalı filolog ve tarihçi (Sorö 1783 - Kopenhag 1857). Eserleri: «*Danca Lehçeleri Üstüne*» (1811); «*Kral Erik Tarihi*» (1821); «*Danca Lûgati*» (1833); «*Danca Lehçesinde Kelime Listesi*» (1833-1841); «*Ortaçağ Dancası Lûgati*» (1853); «*İskundinav Birliği Düşüncesi*» (1857). [L]

MOLD, Büyük Britanya'da şehir, Galler ülkesinin kuzeyinde, Flintshire'in idare merkezi; 7 700 nüf. (L)

MOLDAU. Bk. VLTAVA.

MOLDAVANCI. Bk. ALİ PAŞA *Moldavancı*.

MOLDAVYA. Bk. BOĞDAN.

MOLDAVYA SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ, rusça **Moldavskaya S. S.R.**, S.S.C.B.'de federal cumhuriyet, Romanya sınırında; 34 000 km²; 3 200 000 nüf. Başkenti, *Kişinev*. *Moldavya*, Aşağı Dniester ile Aşağı Prut arasındadır; kıyı bölgesi Ukrayna'ya bağlı olduğu için, denizle doğrudan doğruya bağlantısı yoktur. Ülkede tarım gelişmiştir: buğday; mısır, şeker pancarı, bağcılık, turunçgil bahçeleri. Büyük baş hayvan ve domuz yetiştiriciliği. Sanayi, özellikle besin sanayii tesisleriyle temsil edilir. Bununla birlikte Kşinev'de, Mietsiy ve Tiraspol'da makine fabrikaları kurulmuştur.

— İşl. *Moldavya işi*, kaba bez üzerine yassı ve uzun atlamalarla ve renkli koton perle ile işlenmiş bir tip rüstik işleme. (Bu tip işlemeler, özellikle aynı rengin değişik tonlarında iplik kullanıldığı zaman her motifte ayrı ve şaşırtıcı renk tonları gösterir.) [L]

MOLDE, Orta Norveç'te (Möre ve Romsdal) şehir, Moldefjord kıyısında; 7 200 nüf. Balıkçı limanı. Çiçek yetiştiriciliği (gül). 1940 Nisanında Norveç hükûmeti Molde'ye nakledildi; şehir alman bombardımanlarından büyük zarar gördü. (L)

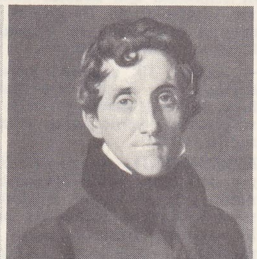

Louis Mathiou MOLE, Ingres'in eseri (Noailles koleksiyonu)

MOLDOVA, Romanya'da ırmak, Maramureş kütlesinden doğar, Cimpulung'dan geçer ve Roman'a yakın bir yerde Siret'e kavuşur (sağ kıyı); 190 km. (L)

MOLÉ (Louis Mathieu, — kontu), fransız siyaset adamı (Paris 1781 - Champlâtreux 1855). Paris parlamentosu başkanlarından birinin oğluydu; Devlet şûrasına üye (1806), vali (1807) ve yüksek hâkim oldu (1813). Sonra Bourbon'ların hizmetine girdi, bahriye nazırlığı yaptı (1817-1818), fakat az sonra, muhalefete geçti. Dışişleri bakanlığına getirildi (1830), Avrupa'daki devrim hareketlerine yapılan müdahaleyi doğru bulmadığı için, bir iki ay sonra bu görevden ayrıldı. Direnme hareketinin önderleri arasına katıldı, 1836'da Thiers'in yerine başbakan oldu, fakat yönetimi krala bıraktı. Mart 1839'da Guizot'nun saldırıları karşısında çekilmek zorunda kaldı. Guizot'nun istifasından (1848) sonra, kral onu tekrar hükûmeti kurmakla görevlendirdi. Molé, başarısızlığa uğrayarak yerini Thiers'e bıraktı. Sağ kanat milletvekili oldu (1848-1851), aralık ayında yapılan hükûmet darbesine karşı çıktı, sonra Louis Napoléon'a bağlandı. (L)

MOLÉ (Mathieu), **Champlâtreux** senyörü, fransız hâkimi (Paris 1584 - ay.y. 1656). Edouard Molé'nin oğlu. Paris parlamentosu danışmanı (1606), başsavcı (1614) oldu. Marillac'ı yargılayan olağanüstü mahkemeyi tenkit ettiği için işine son verildi (1631). Yeniden göreve alındı ve yargıtay başkanlığına getirildi (1641). Rahip Saint-Cyran'ı serbest bıraktırdı ve Fronde sırasında, meslektaşlarının şüphelerini üstüne çekmeden kralık nüfuzunu savunmağa çalıştı (Broussel'in serbest bırakılması için Anne d'Autriche'e başvurdu [ağustos 1648]); Birinci Fronde'a son veren (1649) Rueil barış görüşmelerini yönetti. Nisan 1651'de Adalet bakanlığına getirildi. Hatıraları (*Memoires*), ölümünden sonra yayımlandı (1855-1857). [L]

MOLEK i. (*melik*'ten geldiği sanılan ibranice k.). Çocukların kurban edilmesi dolayısıyle İncil'de anılan Molek'in, Kenan tanrısı olduğu ileri sürülür. Kültünün İsrail'e *Milkom* (Ammon oğulları) biçiminde geçtiği ve Kudüs yakınındaki Hinnom (veya Tofet) vâdisinde insanların ona kurban edildiği sanılır. Günümüzde, bu adın daha çok bir çeşit kurban için kullanılmış olduğu sanılır: yüksek yerlerde insanın ateşte kutsanarak yakılması (bu Kenan dininin bir özelliğidir). Oğlunu böyle kurban etmek ve Yehova'ya adamak M.Ö. VII. yy.a doğru oldukça yaygındı. Molek'in yabancı bir tanrı olarak ele alınmasında, İsrail peygamberlerinin bu korkunç âdeti Yehova kültüne bağlamak istememelerinin şüphesiz büyük bir payı vardır. (L)

MOLEKÜL i. (lat. *moles*, kütle'nin küçültmeli şekli olan *molecula*'dan fr. *molécule*). Atomlardan meydana gelen, yapısında bulunduğu cismin serbest halde bulunabilecek en küçük madde miktarını gösteren tanecik. (Bk. KİMYA, *Atom teorisi*.) ‖ *Mec.* Eleman; bir bütünün en küçük parçası. ‖ *Molekül çekimi*, cisimleri meydana getiren tanecikler veya moleküller arasındaki karşılıklı çekim kuvveti. ‖ *Molekül derişikliği*, bir litrelik homogen bir karışım içindeki bir maddenin molekül-gram sayısı. ‖ *Molekül sayısı*, tek yönlü kimyasal bir tepkimeyi belirten denklemin birinci kısmında bulunan toplam molekül-gram sayısı. ‖ *Bir cismin molekül kütlesi* (veya *ağırlığı*), bir cismin molekülünü meydana getiren elementlerin atom ağırlıklarının toplamı. Bk. KİMYA.

— ANSİKL. Fiz. *Gaz molekülleri*. Gaz halindeki cisimler, durmadan hareket eden moleküller şeklindedir. Tükel gazlarda, bu moleküllerin serbest oldukları kabul edilir ve ne gerçek hacimleri ne de aralarındaki etkileşme dikkate alınır. Bu moleküller bir doğru üzerinde hareket ederler ve ancak karşılaştıkları zaman birbirlerini etkilerler. Katı çeperlere çarpmaları, bir basınç etkisi meydana getirir. Çeşitli gazların eşit hacimlerinde, aynı sıcaklıkta ve aynı basınçta, eşit sayıda, molekül bulunur (Avogadro kanunu). 0° C'ta ve normal atmos-

Foto. LAROUSSE

fer basıncında, bütün gazların her santimetre küpünde 2,7X19[19] molekül vardır. Bu sayı basınçla orantılı olarak değişir (Mariotte kanunu). Elde edilen en düşük basınçlarda bile (10^{-10} atmosfer), santimetre küpte yaklaşık olarak 3 milyar molekül bulunur. T mutlak sıcaklığında ve *p* basıncı altında, tükel bir gazın bir molekülgramının kapladığı hacim *v* ise, bu hacim $pv = RT$ bağıntısıyle verilir; burada, tükel gazların molekül sabiti olan R'nin değeri $8{,}32 \times 10^{7}$ C.G.S.'dir (kalorinin mekanik eşdeğerinin yaklaşık iki katı). «Boltzmann sabiti» denen ve bir tek moleküle bağlı olan $k = R/N$ sabitinin (N, Avogadro sayısı) değeri ise $1{,}38 \times 10^{-16}$ C.G.S.'dir. Bir gaz molekülünün aldığı yol doğru çizgi parçalarının art arda eklenmesinden meydana gelir; her çarpışma, bu doğru üzerinde açısal bir nokta (köşe) yaratır. Belli sıcaklıkta ve basınçta, belirli bir gaz için bu doğru parçalarının uzunluklarının ortalama değeri sabittir. Bu ortalama serbest yol, gazı etkileyen basınç ne kadar azsa o kadar büyük olur; öte yandan, gazın yoğunluğu ile ters orantılı olarak değişir. Âdi sıcaklıkta ve basınçta, bu ortalama serbest yol oksijen için santimetrenin 9 milyonda biridir, 10^{-10} atmosferlik bir basınç altında sınırsız bir gaz kütlesi için bu uzunluk 900 m'dir. (L)

MOLEKÜL-GRAM i. (fr. *molecule-gramme*). Kim. Moleküller halinde bulunan kimyasal bir maddenin, $N = 6{,}023 \times 10^{23}$ sayıdaki (Avogadro sayısı) molekülünün gram cinsinden belirtilen kütlesi. (Bk. KİMYA.) *Eşanl.* MOL. (L)

MOLENAER (Jan Miense), hollandalı ressam (Haarlem 1610-ay.y. 1668). Frans Hals'ın öğrencisi olduğu sanılır. Onun etkisinde kaldı ve daha çok günlük hayatla ilgili resimler yaptı: *Köy Okulu, Klavsen Çalan Kadın* (Amsterdam), *Bir Han İçi* (Berlin), *Kıskanç Kadın* (Kopenhag), *Köy Konseri* (Rotterdam), *Dişçi* (Braunschweig).

— Karısı Judith *Leyster* de Frans Hals'ı taklit etti. (L)

MOLENBEEK - SAİNT - JEAN, flamanca **Sint-Jans-Molenbeek**, Belçika'da (Brabant, Brüksel idare çevresi) komün, Brüksel'in kuzeydogu banliyösünde; 63 900 nüf. Şeker fabrikası. Deri işçiliği; ayakkabı yapımı; giyim eşyası. Kimya sanayii. (L)

MOLÈNE, Fransa'da, Bretagne kıyılarında (Finistöre) ada, Ouessant ile Saint-Mathieu burnu arasında; 596 nüf. Yüzey şekilleri yüksek olmayan adanın küçük limanında küçük bir balıkçı filosu barınır (istakoz, langust). Molene ile Cuessant arasında sefer güçtür. (L)

MOLESCHOTT (Jacobus), hollandalı fizyolog ve filozof (Bois-le-Duc 1822-Roma 1893). Maddeci felsefeyi destekledi. (L)

MOLESEY, Londra bölgesinin güneybatısında konut merkezi, Thames'in sağ kıyısında, Hampton'un karşısında. (L)

MOLESKİN i. (ing. *mole*, köstebek ve *skin*, deri'den). Elbise astarı olarak kullanılan, parlak pamuklu kumaş. ‖ Eldiven yapımında veya cilt kapaklarında kullanılan, üstü yağlı bir madde ve vernikle kaplandıktan sonra özel olarak ütülenmiş, maroken veya deri taklidi pamuklu kumaş. (L)

MOLES Y ORMELLA (Enrique), ispanyol fizikçisi ve kimyacısı (Barcelona 1883-ay.y. 1953). Fizik ve kimya öğrenimini Almanya ve İsviçre'de yaptı. Madrid üniversitesinde kimya ve fizik profesörü oldu (1927). *Del Momento Cientifico Espanol* (İspanya'da Bilim Dönemi) adlı bir eser yazdı ve 1934'te Krallık Bilimler akademisine girdi; bu eser, XIX. yy. başlarında İspanya'da bilimin durumunu gösteren temel kaynaklardan biri sayılır. Bilim alanında Blas Cabrera ile çalıştı; bu çalışmaların en önemlileri brom ve flüorun atom ağırlıklarının ölçülmesiyle ilgilidir. Ayrıca sıcaklık, ağırlık, hacim ve zaman ölçümünde hassas cihazlar yaptı. (M)

MOLET i. (fr. *molette*). Mad. oc. Büyük çaplı makara. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Molet koruyucusu*, yalnış manevra sonucu kafesin sövalman üzerindeki molete kadar çıkarak çarpmasını önlemek için kullanılan tertibat: *Molet koruyucusu, kafes kuyu başından anormal bir yüksekliğe çıkınca çıkarma vincinin frenini sıkar.* ‖ *Kafesin molete çarpması*, bir kuyuda, çıkarma makinesinin gücünü kaybetmesi sonucu meydana gelen tehlikeli kaza. (Kuyu ağzında durmayan kafes, moletlere veya kaza sonuçlarını azaltmak için moletlerin altına yerleştrilmiş darbe kirişlerine şiddetli bir şekilde çarpana kadar yükselir.)

— ANSİKL. Üstlerinden çıkarma halatları geçen 5 ile 8 m çapındaki çıkarma *molet*'leri sövalmanın üst kısmına yerleştirilir; sövalman, kablonun koparak kuyu içinde asılı kalması sonucu molet tarafından iletilen kuvvetlere dayanacak şekilde hesaplanmalıdır. (L)

MOLFETTA, İtalya'da şehir, Apulia'da (Bari ili); 65 100 nüf. Adriya denizi kıyısında çok işlek liman. Molfetta, Apulia'nın başlıca tarım merkezlerindendir.

— Tar. XI. yy.'dan sonra piskoposluk, XII. yy.da serbest şehir olan Molfetta, önemli bir ticaret merkezi haline geldi (1399 fuarı); piskoposlarıyle sık sık çatıştı. 1529'da fransızların yakıp yıktığı şehir, XVII. yy.da hürriyetini kaybetti. (L)

MOLİBDAT i. (fr. *molybdate*). Kim. Molibdik asitten türeyen tuz. Bk. MOLİBDEN. (L)

MOLİBDEN i. (yun. *molybdos*, kurşun'dan fr. *molybdene*). Kim. Kromla benzerlikler gösteren, beyaz renkli sert maden.

— ANSİKL. Kim ve Sanay. *Molibden*, atom numarası 42, atom ağırlığı Mo=95, 95 olan kimyasal elementtir. 1782'de isveçli bilgin Hjelm tarafından molibdenitten elde edildi; bu tarihten daha önce 1778'de Scheele, aynı filizden molibdik asit üretmişti. Molibden, beyaz renkli, 10,2 yoğunluğunda, 2 570°C'ta eriyen çok sert bir madendir. Soğukta havadan etkilenmez, akkor derecede oksitlenir, klor içinde yanar, nitrik ve sülfürik asitlerden etkilenir, yüksek sıcaklıkta su buharını ayrıştırır.

● *Molibden bileşikleri.* Molibdenin birçok *oksit*'i vardır. En önemlisi, molibdenit'in kavrulmasıyle elde edilen molibden trioksittir MoO_3 Bu, ısıtılınca sararan beyaz renkli, billûrsu bir katıdır. Suda az çözünür, alkalilerde *molibdat*'lar vererek erir; bu molibdatlar, normal molibdik asit H_2MoO_4 veya yoğunlaşmış asitlerden de türeyebilir. Amonyum molibdat, nitrik asitli çözeltide ortofosfatlarla birleşerek, sarı renkli amonyum fosfomolibdat çökeltisi verir; bu tepkime fosforun doz tayinine yarar. Ayrıca, kahverengi-siyah renkte molibden dioksit MoO_2 ile, *molibden mavisi* adıyle pigment olarak kullanılan ve hidroklorik asitli molibden trioksit çözeltisinin çinko ile indirgenmesinden elde edilen diğer bir alt-oksidi de bilinir.

Birçok *klorür*'ü arasında en iyi bilineni molibden pentaklorürdür $MoCl_5$; sentezle elde edilen gri-siyah renkli bu katı, ısıtılınca klor ve molibden triklorür $MoCl_3$ vererek ikiye ayrışır; bu triklorür de sonradan molibden diklorür $MoCl_2$ ve tetraklorür $MoCl_4$ halinde bölünür. *Molibden sülfür* MoS_3, kükürtlü hidrojenin molibdik asit çözeltisine etkimesiyle elde edilen kahverengi bir çökeltidir. Isıtılınca, tabiatta da bulunan MoS_2 sülfüre (molibdenit) dönüşür.

● *Elde edilişi.* Molibden metalürjisinde, önce molibden trioksit MoO_3 hazırlanır, sonra bu oksit uygun bir indirgenle indirgenerek molibden elde edilir. Filizi, *molibdenit* denen molibden disülfürdür MoS_2. Bu filizin kavrulması

$2MoS_2 + 7O_2 \rightarrow 2MoO_3 + 4SO_2$ formülüne göre, saf olmayan molibden trioksit verir. Molibden trioksitin elektrik fırınında kömürle indirgenmesiyle, özel çeliklerin hazırlanmasında kullanılabilecek nitelikte, hafifçe karbürlenmiş, saf olmayan molibden elde edilir. Akkorlu lambaların ve özel elektrotların yapımında kullanılan molibdenin ise çok saf olması gerekir. Bunu elde etmek için, molibden trioksit amonyak içinde çözündürülür. Bol miktarda amonyaklandırılan çözelti buharlaştırılınca amonyum polimolibdat billûrları meydana gelir. Billûrlaştırılarak arıtılan bu maddenin kavrulmasiyle, molibden trioksit MoO_3 elde edilir. Hidrojenle kızıl derecede indirgenen MoO_3 toz halinde molibden verir. Tozun sıkıştırılması ve yüksek sıcaklıkta dövülmesiyle, çubuk şeklinde molibden elde edilir.

● *Uygulama alanları.* Maden halindeki molibden, tel, şerit, çubuk veya levha şekline getirilerek, dirençli ısıtma elemanlarının hazırlanmasında veya, karbon ve oksijen etkisiyle bozunduğu için koruyucu bir atmosfer altında, ateşe dayanıklı fırın parçalarının yapımında kullanılır. Molibden üretiminin önemli bir miktarı, elektrik ve elektronik sanayiinde, filaman elektrot lamba yuvaları, valflar ve redresör lambaları yapımında tüketilir. *Molibdenli özel çelikler*'de ise bu maden, nikel, krom ve vanadyumun dışında mekanik özellikleri (çeliğin sertliğinin ve çekme direncinin artması, kırılganlığının azalması) arttırmak ve yapılacak ısıl işlemleri kolaylaştırmak için kullanılır. Yüzde 3 nikel ve yüzde 0,7-1 kromlu çeliklere yüzde 0,3 oranında molibden katılması, su verildikten sonra 500° C'ta menevişleme sırasında, bu çeliklerin kırılganlıklarını (Kropp hastalığı) azaltır. Molibden, bazı çeliklerde nikel, tungsten gibi pahalı veya ender bulunan elementlerin yerini alır. Hızlı takım çeliklerinde normal olarak yüzde 18 oranında bulunan tungstenin yerine, tamamen veya kısmen, yüzde 7 oranında molibden kullanılır. *Özel dökme demir*'lere mekanik direncin artırılması ve bileşimdeki grafit parçacıklarının giderilmesi (özellikle dövülgen dökme demirlerde) için genellikle yüzde 0,3 oranında (en çok yüzde 2) molibden katılır. Molibden, değişik niteliklerdeki birçok alaşımda da önemli oranlarda bulunur: gaz türbinlerinde kullanılan ateşe dayanıklı alaşımlarda (Hastellcy) yüzde 4 ile 30; magnetik geçirgenliği yüksek olan ferronikellerde yüzde 5'e kadar ve kalıcı mıknatıs yapımında kullanılan alaşımlarda yüzde 20'ye kadar. Molibden ayrıca, bisülfür halinde, 400-500° C sıcaklıklara kadar katı yağlayıcı olarak kullanılır.

● *Dünya üretimi.* En büyük molibden üreticisi A.B.D.'dir (yaklaşık olarak 20 000 ton), fakat S.S.C.B.'nin özellikle Kafkasya'da toplanmış işletmeleri de çok önemli bir yer tutar. Sayılmağa değer öbür üreticiler Şili, Yugoslavya, Kanada, Japonya, Norveç, Meksika, Filipinler ve Kore'dir.

— Biyol. Molibden, düşük dozda verilirse

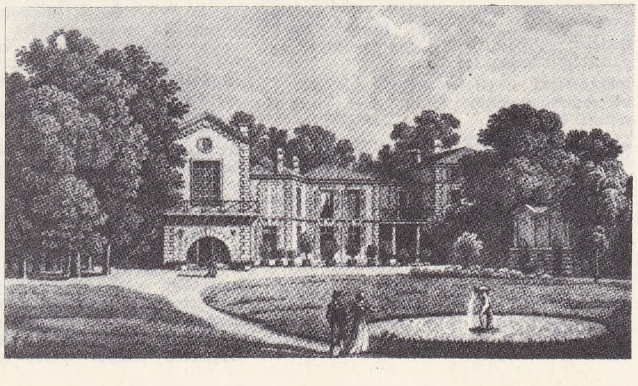

Auteuil'de **MOLİÈRE**'in evi

Foto. Dictionnaire des Auteurs

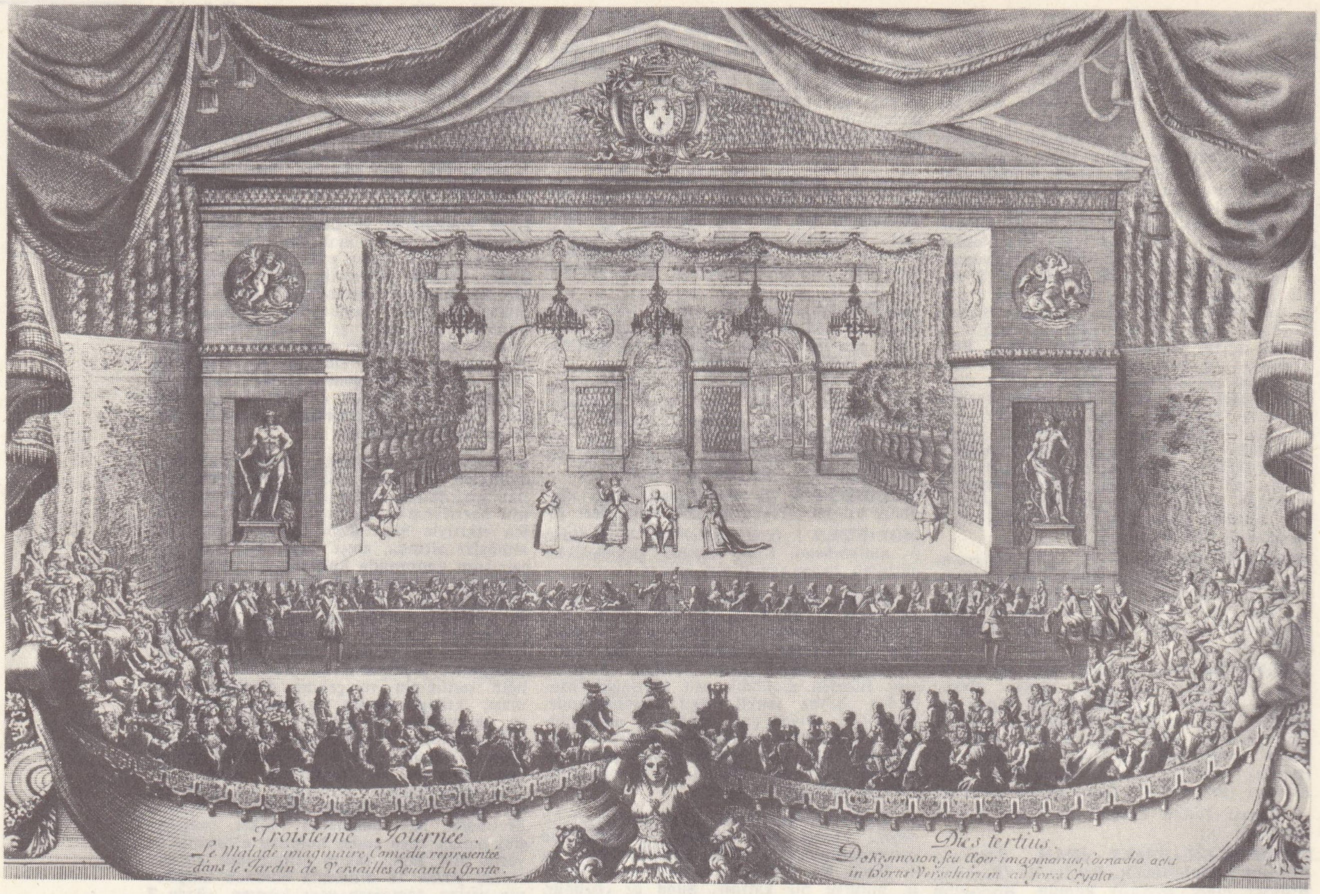

MOLİÈRE
«Hastalık Hastası»nın Versailles'da temsili Le Pautre'un gravürü (1676)

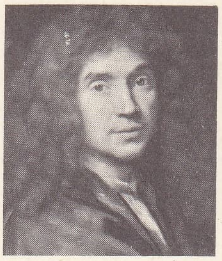

MOLİÈRE
Mignard'ın eseri Condé müzesi, Chantilly, Fransa

baklagillerin (soya, bezelye) büyümesini çok kolaylaştırır. Hektar başına 100-250 gr molibdenle ürün iki kat artabilir. Bu elementin havadaki azotun bitkilerce tutulmasını kolaylaştırdığı sanılıyor. Çok daha düşük dozlar mısırı çimlendirmeğe elverişlidir. Hayvan yemleri arasında fazla molibden bulunursa tehlikelidir. Hayvanın iştahını keser ve dolaylı olarak hayvanda bakır eksikliğine yol açar. (L)

MOLİBDENİT i. (fr. *molybdénite*). Miner. Formülü MoS_2 olan molibden sülfür; altıgen simetri gösteren billûrlaşmış yapraklar halinde bulunur. (Maden parlaklığındadır; dokunulduğu zaman yağlıymış hissini verir ve billûrlaşmış kayalar içinde rastlanır.) [L]

MOLİBDİK sıf. (fr. *molybdique*). Kim. Molibden trioksit MoO_3 (molibdik oksit anhidriti) ile H_2MoO_4 asidi için kullanılır. Bk. MOLİBDEN, NİTROMOLİBRİK. (L)

MOLİBDİKO — veya MOLİBDO —. Kim. Bir bileşikte molibden bulunduğunu belirten önek. (L)

MOLİBDİN i. (fr. *molybdine*). Miner. Tabiî molibden oksit; tabiatta ancak amorf halde bulunur. (Toz veya lifli kütleler halindeki molibdin, soluk sarı renkte ve ipek parlaklığındadır.) [L]

MOLİBDİT i. (fr. *molybdite*). Miner. Tabiî molibden sülfür ve molibden oksit karışımı. (L)

MOLİBDOFERRİT i. (fr. *molybdoferrite*). Miner. Saf olmayan tabiî demir molibdat. (L)

MOLİBDOFİLİT i. (fr. *molybdophyllite*). Miner. Hidratlı tabiî kurşun ve magnezyum silikat. (L)

MOLİBDOMENİT i. (fr. *molibdoménite*). Miner. Tabiî kurşun selenit. (L)

MOLİBDOSÜLFAT i. (fr. *molybdosulfate*). Kim. Molibden trioksit MoO_3 ile kükürt trioksitten SO_3 türeyen tuzların genel adı. (L)

MOLİBDURAN i. (fr. *molybdurane*'dan). Miner. Tabiî uranyum molibdat. (L)

MOLİDAE çoğ. i. Zool. Bk. AYBALIĞIGİLLER.

MOLİÈRE (Jean-Baptiste POQUELİN, — denir), fransız oyun yazarı (Paris 1622-ay.y. 1673). Babası ve dedesi döşemeciydi; çocukluğu Paris'te, babasının Hales ve Pont-Neuf yakınındaki dükkânında geçti. Annesi Marie Cressé'yi kaybettiğinde on yaşındaydı. Clermont kolejinde cizvitlerden latin ve yunan dili ve edebiyatı dersleri aldı, sonra hukuk öğrenimi yaptı. Bir süre sonra barodan ayrıldı ve tiyatroya yöneldi. Dostları Béjart'larla Illustre-Théâtre'ı kurdu (haziran 1643), ayrıca Nesle kulesi yakınında Métayers oyun salonunu, sonra Saint-Paul rıhtımı yakınında Croix-Noire oyun salonunu açtı, fakat her iki teşebbüsü de başarısızlıkla sonuçlanınca (1645) taşraya gitti, on iki yıl oradan oraya dolaştı. Molière'in bu dönemi hakkında pek az şey bilinir. 1658 Yılında Paris'e döndü, kraldan önce Petit-Bourbon salonunu, 1660 ekiminden sonra da Palais-Royal salonunu aldı. Taşrada bulunduğu sırada Molière iki komedi yazmıştı: *Şaşkın* (L'Etourdi) ve *Küskün Âşıklar* (Le Dépit Amoureux). Her iki eser de Molière'in bu dönemde, konularını ve komedi anlayışını İtalya'dan aldığını gösterir. Halka verdiği ilk orijinal eser *Gülünç Kibalar'*dır (Les Précieuses Ridicules) [aralık 1659]. Tek perdelik bir fars olan ve özentici itibar salonlarını yeren oyun büyük ilgi gördü.

Halkın sevgisini kazanan ve saraydan himaye gören Molière, üç işi birden yürüttü; hem yazar, hem topluluk yöneticisi, hem oyuncu olarak çalışıyordu. Royal'deki tiyatrosunu geliştirmeğe, bir yandan da sarayın istediği eğlenceleri hazırlamağa çalıştı. Bundan sonraki eseri *Sganarelle ou le Cocu imaginaire* de (Sganerelle veya Vesveseli Boynuzlu [mayıs 1660] bir farstı; daha sonra Molière, bir çeşit romanesk komedi türünü denedi: *Dom Garcie de Navarre* (şubat 1661). Ondan sonra oyun haline getirilmiş bir hikâye olan üç perdelik *Kocalar Mektebi'ni* (L'École des Maris) [haziran 1661] ve son derece canlı, içiçe entrikalarla dolu bir piyes olan *Münasebetsizler'i* (Les Fâcheux) [kasım 1661] sahneye koydu. 1662'de, ilk şaheseri olan *Kadınlar Mektebi'ni* (L'École des Femmes) oynadı. Bu eserdeki ahlâkçı görüşleri ve bazı cüretli bölümler, rakiplerini ve sofuları öfkelendirdi. Bütün 1663 yılı «Kadınlar Mektebi Kavgası» denen tartışmayle geçti. Molière hasımlarına, *Kadınlar Mektebi'nin Tenkidi* (La Critique de «L'École des Femmes») [1 haziran 1663] ve *Versailles Tulûatı* (L'impromptu de Versailles) [18 ekim 1663] adlı eserleriyle cevap verdi.

Molière, topluluğu için, *Zorla Evlenme* (Le Mariage Forcé) [ocak 1664] adlı baleli ko-

MOLİÈRE
Houdon'un eseri, büstü, Comédie-Française

Foto. Giraudon, B.N. (LAROUSSE)

mediyle, müzikli ve yer yer baleli bir komedi olan *La Princesse d'Elide*'i (Eleia Prensesi) [mayıs 1664] yazdı. Öte yandan *Kadınlar Mektebi*'ni tenkit eden sofulara karşı, onların bütün çirkinliklerini gözler önüne seren bir komedi hazırladı: *Tartuffe*'ün ilk üç perdesini 12 mayıs 1664'te, kralın önünde oynadı; fakat Saint Sacrement papazları hemen nüfuzlu kişileri harekete geçirdiler ve eser yasaklandı. Piyesin oynanmasına ancak 5 şubat 1669'da, ana kraliçenin ölümünden sonra izin verildi. *Tartuffe*'ün uğradığı güçlükler karşısında Molière, önce o sıralarda çok tutulan ispanyol menşeli bir konuya yöneldi; *Don Juan*'ı (Don Juan ou le Festin de Pierre) yazdı ve 1665 şubatında sahneye koydu. Konunun romanesk yanını tamamıyle bırakmış, olağanüstü serüvenleri iyice azaltmış ve gülünç sahneleri en ciddî fikirlerle kaynaştırmıştı. Fakat piyesini çarçabuk sahneden kaldırmak zorunda kaldı. Daha sonra gelenekleri hicvetmeğe yöneldi. *Sevda Hekimi*'nde (L'Amour Médecin) [eylül 1665] saray hekimlerini ele aldı. *Adamcıl* (Le Misanthrope) [haziran 1666] bir karakter incelemesi olduğu kadar, çağın törelerini ortaya seren bir tabloydu. Ama seyirci, bu pek yüksek seviyeli komediyi biraz ciddî bulduğu için, Molière, *Zoraki Hekim*'i (Le Médecin Malgré Lui) [ağustos 1666] yazdı. Yazar, her türden birçok eser vermeğe başladı; *Mélicerte*, bir çapkınlık komedisiydi; *La Pastorale Comique* (Gülünç Pastoral), *Sicilya'lı yahut Resimli Muhabbet* (Le Sicillien ou l'Amour Peintre) yazarın Saint-Germain'de saray şenliklerine katıldığını (aralık 1666 şubat 1667) gösterir. *Amphitryon*'un (ocak 1668) bu şenlikler için tasarlandığı bilinirse, eser daha iyi kavranabilir. *George Dandin*, Versailles şenlikleri (temmuz 1668) için yazılmış bir baleli komedidir. Ama Molière katıksız komediye dönmeyi tasarlıyordu. Eylül 1668'de *Cimri*'yi (L'Avare) yazdı. Eser, büyük bir başarı sağlamadı. Molière bundan sonraki üç yıl boyunca sadece, bir baleli trajedi olan *Şanlı Âşıklar*'ı (Les Amants Magnifiques) [şubat 1670], bir müzikli komedi olan *Psyché*'yi (temmuz 1671) ve baleli iki komedi yazdı: *Mösyö de Pourceaugnac* (Monsieur de Pourceaugnac) [ekim 1669] ile *Kibarlık Budalası* (Le Bourgeois Gentilhomme) [ekim 1670]. *Scapin'in Dolapları* (Les Fourberies de Scapin) [mayıs 1671] italyan *Lazzi*'sinin bir devamıdır; *Kontes Escarbagnas* (La Comtesse d'Escarbagnas) [aralık 1671] ise baleli bir komediydi.

Molière, 1668'den beri büyük bir töre komedisi hazırlıyordu; 1672'de eseri sahneye koydu: *Bilgiç Kadınlar* (Les Femmes Savantes). Oyun büyük başarı kazandı. Bunun üzerine Molière Paris İlâhiyat fakültesine ve onun temsil ettiği iskolastik felsefeye karşı bir komedi yazmayı tasarladı. Ama bunun büyük bir ihtiyatsızlık olacağını dostları kendisine sezdirmiş olmalılar ki, bu sefer gözünü hekimlere dikti. *Hastalık Hastası* (Le Malade İmaginaire), bir baleli komedidir, ama eğlendirici yapısı içinde çok ciddî meselelere değinir. Piyes 10 şubat 1673'te Palais-Royal'de oynandı. 17 Şubatta, dördüncü temsilde, Molière sahnede fenalık geçirdi. Birkaç saat sonra da evinde öldü. Molière'e yakın olan çağdaşları, onun değerli niteliklerini, iyiliğini, cömertliğini, dürüstlüğünü övmekte birleşirler. Hepsi yazarı aşırı duygulu, çok kere hüzünlü, mücadelede ateşli, ama kendisini aşağılayanlarla uzlaşmağa hazır biri olarak anlatırlar. Tiyatro oyuncusu Madeleine Béjart ile uzun süren bir ilişkisi oldu; sonra da resmî kayıtlara göre Madeleine'in kızkardeşi, ama Bolieau'nun ve Moilère'in dostlarının söylediklerine bakılırsa kızı olan Arman de Béjart ile evlendi (1662). Ne var ki karısı, sadık bir eş değildi ve Molière'e çok acı çektirdi. Üç çocuklarından biri yaşadı (Esprit Madeleine), o da çocuğu olmadan öldü. Molière'in uzun süre, çok sağlıklı bir hayat sürdüğü sanılır. 1665'te bir soğuk algınlığı yüzünden hasta düştü, tedavisi iyi yapılamadı, hastalık depreşti, vereme dönüştü. 1673'te ağzından kan gelmesi ve ölüme yenilmesi de bunu gösterir. *Cimri*'de (1668) Harpagon'un öksürüğüne yaptığı imalar da bu bakımdan dokunaklı bir anlam kazanır. Molière sadece bir yazar değil, çok büyük bir oyuncu ve önemli bir tiyatro yöneticisiydi. Oyunculukta kesin olarak italyan oyuncularını ve özellikle dostu Scaramouche'u örnek almıştı. Önce Mascarile tipini, sonra da sinemanın ilk zamanlarındaki büyük komik «tipleri» andıran güldürücü kişi Sganarelle'i yarattı. Yönetici olarak Molière, Bourgogne ve Marais konağındaki tiyatro oyuncuları için korkutucu bir rakipti. Tenzilâtlı temsillerin sayısını arttırıyor, akla hayale gelmeyen reklâm yolları buluyordu. Ama o, büyük gücünü, kumpanyasında kurduğu sıkı disiplinden ve iş arkadaşlarının sevgisinden alıyordu. Çağdaşları onun eser sahneye koyuşundaki aşırı kesinliğe hayrandılar; bu sahneye koyuşta her hareket, her adım, her bakış hesaplıydı.

Molière'in eseri fransız kültürünün en zengin hazinelerinden biridir. Onu sadece bir ahlâkçı veya beylik faziletlerin, orta yolun, suya sabuna dokunmaktan çekinen burjuvazinin savunucusu olarak görmek çok yanlış olur. Molière her şeyden önce bir sanatçı ve şairdi. Sözlerin, müziğin ve dansın iç içe kaynaştığı bir tiyatro tasarlamış ve bu yönde çeşitli denemelere girişmişti. Fransız veya italyan asıllı halk farsının kaynaklarını değerlendirdi. Zevki, güldürme sanatının bütün biçimlerini kucaklayacak kadar gelişmişti. Ahlâkçı olarak eserinin, insanların mutluluğuna hizmet etmesini istiyordu. Onun ahlâkı, piyeslerindeki «ukalâların» ahlâkı değildi. «Kalpazanlar» diye adlandırdığı sahte sofularla, düzmece bilginlerle, düşünce ürünlerine ve iyi duygulara yapmacıklı bir sevgi gösterisinde bulunan kişilerle güçlü bir şekilde, gözünü daldan budaktan sakınmadan mücadele etmeği bildi. (→ Bibliyo.) [L]

MOLİÈRES (Joseph PRİVAT DE), fransız bilgini (Les Baux 1676-Paris 1742). 1709'a doğru, Oratorium tarikatına girdi, sonra Angers kolejinde felsefe okuttu. 1723'te Collège de France'ta felsefe kürsüsünün başına getirildi. Başlıca eseri *Leçons de Physique Contenant Les Éléments de la Physique Déterminés par les Seules Lois des Mecaniques*'tir (Yalnız Mekanik Kanunlarıyle Belirlenmiş Fiziğin Unsurlarını İçine Alan Fizik Dersleri) [1733-1739]. Bu eserde Descartes ve Newton sistemlerini uzlaştırmağa çalıştı. (L)

MOLİJN (Pieter). Bk. MOLYN.

MOLİMEN i. («gayret» anlamında lat. k.). Tıp. Krizlerden önce görülen marazi bozuklukların tümü. (Böyle bir adın konmasına sebep, «tabiatın, krizi gerçekleştirmek üzere gayret sarfeder gibi olmasıdır» [Garnier]. En sık görülen belirgin şekli kanamalı molimen'dir; şaşkınlık, baş dönmesi yüze kan hücumu, kalp çarpıntısı ile kendini gösterir.) [L]

MOLİNA (Luis), ispanyol cizvit papazı (Cuenca 1536-Toledo 1600). 1553'te Alcala'da, Cizvit tarikatına girdi, Coimbra'da, sonra Evora'da ders verdi. 1587'de Cuencaya çekilerek ilâhiyat derslerini yayımladı. *Concordia Liberi Arbitrii cum Gratiae Donis, Divina Praescientia, Providentia, Praedestinatione et Reprobatione* (Serbest İrade ile Tanrı'nın Lütfu Arasındaki Uygunluk, Tanrı'nın İnayeti, Alınyazısı ve Lânetlenme) [1588] adlı eseri, ilâhiyat alanında uzun tartışmalara yol açtı. (L)

MOLİNA (Tirso DE). Bk. TİRSO DE MOLİNA.

MOLİNA'CILIK i. (*Molina* > *molina-cı'*-dan *Molina'cı-lık*) İlâhiy. Molina'nın Tanrı inayetiyle ilgili görüşlerini benimseyen çığırın adı.

— ANSİKL. Bir cizvit papazı olan Molina, insanın irade hürriyetiyle Tanrı inayetini bağdaştırmağa çalışır. Ona göre, Tanrı'nın bilme gücü sonsuzdur. Tanrı geçmiş ve geleceği bir bütünlük içinde bilir. İnsanın eylemde bulunması, iş görmesi Tanrı inayetine bağlıdır. Ancak, Tanrı inayeti, insanın düşünce hürriyetini ortadan kaldırmaz. İnsan çabası Tanrı'nın yardımıyle başarı sağlar. İnayet, insandaki çabayı eyleme iter, ona başarı yollarını gösterir, fakat onu hiç bir zaman sınırlandırmaz, engellemez. Tanrı'nın inayeti, insan davranışları üstünde, beklenen etkiyi göstermiyorsa bu, insan iradesinin ona karşı çıkışından dolayıdır. Tabiatüstü bir nitelik taşıyan Tanrı inayeti bütün insan eylemlerine ışık tutar, onları iyiye doğru yöneltir. İnsan iradesi, buna karşı çıkınca doğruluktan sapar, suça, yasak olana yönelir. Molina'nın 1588'de ortaya attığı bu görüşler daha çok cizvitler tarafından benimsenerek geliştirildi. İnsan hürriyetinden çok tanrı inayetine önem veren ispanyol dominiken papazları ile jansenius'çular Molina'cılığa şiddetle karşı çıktılar. Papa Clemens VIII ve Paulus V 1598-1607 arasında «Tanrı yardımları üstüne» adlı toplantılar düzenleyerek Molina'cılık konusunda uzun boylu tartışmalar yaptılar. (ML)

MOLİNA DE SEGURA, İspanya'da (Murcia ili) şehir, Murcia'nın kuzeybatısında; 16 300 nüf. (L)

MOLİNARİ (Bernardino), italyan orkestra yöneticisi (Roma 1880-ay.y. 1952). Milletlerarası alanda, senfonik ve lirik repertuvarın en ateşli ve zeki yorumcularından biri olarak tanındı. Başlıca Avrupa ve Güney Amerika şehirlerinde turneye çıktı. 1931-1932 Arasında New York Filarmoni orkestrasını yönetti. Geniş ve derin kültürüyle XX. yy. italyan müziğinin yayılmasında, XVII. ve XVIII. yy. vokal ve çalgı repertuvarının ortaya çıkmasında rolü oldu. (M)

MOLİNARİ (Gustave DE), belçikalı iktisatçı ve gazeteci (Liège 1819-La Panne, Belçika 1912). Serbest mübadeleden yanaydı; iktisat âleminde, çalışmanın ve mübadelenin kendi akışına bırakıldığı her yerde, tabiî dengenin kurulmasını engelleyecek hiç bir sebebin olamayacağını ispat etmeğe çalıştı. *Journal des Debats* (1871-1876), sonra da *Journal des Economistes* adlı iktisat gazetelerinin yazı işleri müdürü oldu. (L)

MOLİNARİ PRADELLİ (Francesco), italyan orkestra yöneticisi (Bologna 1911). Roma'da Bernardino Molinari'nin öğrencisiydi. İtalya'da ve dışarıda, özellikle lirik alanda önemli çalışmalarda bulundu. (M)

MOLİNARO (Simone), italyan bestecisi (Cenova 1565'e doğr.-1610'dan sonra). Cenova katedralinin kapella yöneticisi, usta lavta çalıcısı ve bestecisi. Yazılı eserleri, yazısı ve perde çeşitlemesi bakımından ilgi çekicidir. (L)

MOLİNE, A.B.D.'de (İllinois) şehir, Mississippi kıyısında; 42 700 nüf. Ulaşım yolları kavşağı ve bir tarım bölgesinin ortasında ticaret merkezi. İmalât metalürjisi. Kimya sanayii. (L)

MOLİNELLA, İtalya'da komün, Emilia'da (Bologna ili); 13 100 nüf. Tarım merkezi. (L)

MOLİNET veya **MOULİNET** (Jean), fransız yazarı (Desvres, Boulonnais 1435-Valenciennes 1507). Bourgogne dükü Yiğit Charles'ın tarihçisi oldu. Georges Chastellain'in öğrencisiydi, onun *Chronique*'ine (Kronik) devam etti (1474-1504 arasında). Molinet «retorikçiler» okulunun da önde gelen temsilcilerinden biriydi. Şiirleri içinde yergiler, alegorilerle dolu, dinî veya ahlâkî bölümler vardı. *Le Roman de la Rose*'u (Gülün Romanı) nesre çevirdi ve yorumladı. (L)

MOLİNİA i. (ispanyol botanikçisi J. *Molina*'nın adından). Nemli çayırlarda yetişen tüysüz, otsu bitki; çiçekleri mor renkte çok uzun (0,301,5 m) salkımlar halindedir. (Buğdaygillerden.) [L]

MOLİNİER (Auguste), fransız bilgini (Toulouse 1851-Paris 1904). Vaissète'in *L'Histoire du Languedoc*'una (Languedoc Tarihi) eklerle, *Les Sources de l'Histoire de France: 1. Partie, des Origines aux Guerres d'İtalie* (Fransa Tarihinin Kaynakları 1. Bölüm, Başlangıçtan İtalya Savaşlarına Kadar) [6 cilt, 1901-1906] adlı eseri yazdı. (L)

MOLİNİER (Emile), fransız sanat tarihçisi (Nantes 1857-Paris 1906), Auguste Molinier'nin kardeşi, eski yazılar uzmanı, arşivci ve Louvre müzesinde yönetici olarak çalıştı. Başlıca eserleri: *Dictionnaire des Emailleurs, Depuis le Moyen Âge Jusqu'à la Fin du XVIII*[e] *Siécle* (Ortaçağdan XVIII. yy. Sonuna Kadar Mineciler Lûgati) [1884]; *Les Bronzes de la Renaissance* (Rönesans Dönemi Bronzları) [1886]; *La Céramique İtaliene au XV*[e] *Siècle* (XV. yy.da İtalyan Seramiği) [1888]; *Les Arts du Métal* (Maden Sanatları) [1890]; *L'Emaillerie* (Mine İşlemeciliği) [1890]; *Histoire Géné-*

Miguel De MOLİNOS
1687'de
Jean Hainzelman'ın
gravürü,
Cabinet des Estampes,
Paris

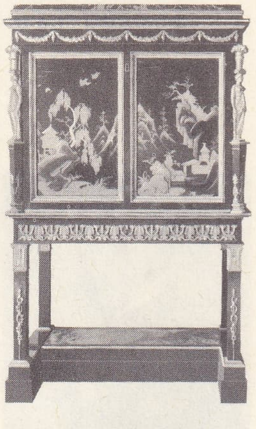

Bernard MOLİTOR
dolap
Louvre müzesi, Paris

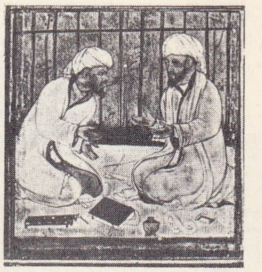

molla ve çömezi

Foto. Baudet-Lamotte (LAROUSSE) ; N. Erkılıç (MEYDAN)

rale des Arts Appliqués à l'Industrie du Ve à la Fin du XVIIIe Siècle (V. yy.dan XVIII. yy. Sonuna Kadar Sanayide Uygulanan Sanatların Genel Tarihi) [1896-1902] ve *Le Mobilier Royal Français aux XVIIe et XVIIIe Siècles* (XVII. ve XVIII. yy.larda Fransız Krallık Mobilyaları) [1902]. (L)

MOLİNİER (Guilhem), XIV. yy.da yaşamış olan Toulouse'lu yazar; *Les Leys d'Amors* (Aşk Kanunları) [1356'ya doğr.] adlı eseriyle tanınır. (L)

MOLİNOS (Miguel DE), ispanyol ilâhiyatçısı (Muniesa, Teruel 1628-Roma 1696). Valencia'da ilâhiyat doktoru oldu; Roma'ya yerleşti (1663), ahlâk ve din konusundaki öğütleriyle tanındı. 1675'te, ispanyolca olarak *Pequeno Tratado Sobre la Comunion Diaria* (Günlük İbadet Bilgisi) ve *Guia Espiritual* (Manevî Rehber) adlı eserleri yayımladı. İbadetin dış görüntülerini gereksiz sayıyor, içe kapanarak düşünmeyi basite indirgiyordu. Molinos'un «sekincilik» adı verilen bu görüşlerine karşı koyan cizvitler, onun papa XI Innocentius tarafından hapse atılmasını sağladılar (1685). Molinos görüşlerinden döndüğünü resmen kabullenmek zorunda kaldı (1687) ise de, mahkûm olmaktan (*Caelestis Pastor* genelgesi, 1687) kurtulamadı ve hapishanede öldü. (L)

Guy MOLLET 1956'da

MOLİNOS'ÇULUK i. (*Molinos* > *molinos'çu*'dan *Molinos'çu'luk*). İlâhiy. Molinos'un öğretisi. (Molina'cılıkla karıştırılmamalıdır.) [SEKİNCİLİK]. (L)

MOLİONE. Yun. mit. Molos'un kızı, Aktor'un karısı. Kendisine tutulan Poseidon'dan Molion'ları dünyaya getirdi. (L)

MOLİON'LAR, yun. **Moliones** veya **Molionidai.** Yun. mit. Molione ile Poseidon'un oğulları olan Eurytos ile Kteatos'un aile adı. İki kardeş Herakles'e karşı başarı ile dövüştüler, fakat sonunda öldüler. Bazen bir çeşit siyamlı ikizler olarak tasvir edilirlerdi. (L)

MOLİSE, İtalya'da bölge; 4 438 km²; 341 749 nüf. Valle d'Aosta'dan sonra İtalya'nın en küçük bölgesi olan Molise'nin kuzeybatısında Trigno, güneydoğusunda Fortore ırmakları vardır. Bölgede birçok dağ yer alır: Capraro (1 721 m), Campo (1 745 m), Miletto (2 050 m), Meta (2 241 m).

Nicolas MOLLIEN

Toprakların fakirliği, sanayi ve ticaretin gelişmemesi bölge halkının yurt içinde Roma'ya, yurt dışında da İsviçre ve Büyük Britanya'ya göçmesine yol açar. Halk daha çok büyük kasabalarda yaşar.

Mahallî güçlüklere (killi toprak, sulama imkânları olmaması v.b.) rağmen tarım gene de bölgenin başlıca gelir kaynağıdır. Tahıl, üzüm ve zeytin başlıca tarım ürünleridir; ayrıca Venafro ovasında tütün ekimi günden güne önem kazanmakta ve bölgenin gelişmesine büyük ölçüde yardım etmektedir. Büyük baş hayvancılık da oldukça önemlidir (ama bugün yavaş yavaş gerilemektedir). Bölgenin hammadde ve sermaye bakımından fakir olması ve ulaşım yollarının kötülüğü sanayinin gelişmesini engeller. Volturno üstündeki birçok elektrik santrali özellikle Napoli'yi besler. Termoli'de makine ve besin sanayii, dokumacılık ve konfeksiyonculuk gelişmiştir. Adriya denizi kıyısındaki ve dağlık yerlerdeki sayfiye yerleri sayesinde de bölge turizmi günden güne gelişmektedir. (M)

MOLİTOR (Bernard), alman asıllı mobilyacı (Almanya 1730'a doğr.-1811'den sonra). Louis XV zamanında Paris'e yerleşti; 1781'de saray ustabaşılığına getirildi. Kraliçe için Saint-Cloud'da bulunan çin lakesi panolarla süslü, abanozdan bir çift yazı masası (Louvre müzesi) yaptı. Bu eserde, daha sonra imparatorluk üslûbu haline gelecek olan yeni bir eğilim («etrüsk» sadeliği) görülür. (L)

moloch

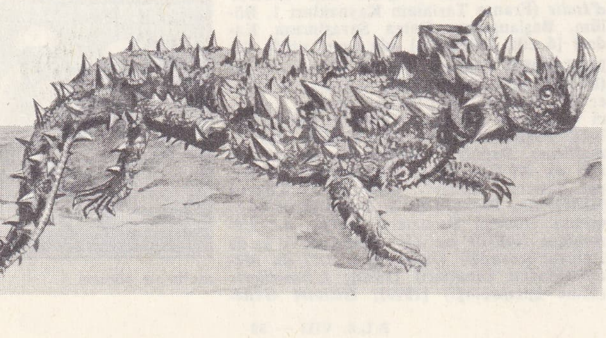

MOLİTOR (Franz Joseph), alman filozofu (Oberursel, Frankfurt yakınları 1779-Frankfurt 1860). *Tarihin Gelecekteki Dinamiğine Hizmet Edecek Düşünceler* (1805) adlı eserinde Friedrich Schlegel'in etkisinde kaldığı görülür. Bitmemiş eseri *Tarih Felsefesi*'nde (1827-1853) yazar, özellikle hıristiyan felsefesinin başlangıcı saydığı Kabala tarihine eğilir. (L)

MOLİTOR (Gabriel Jean Joseph, —kontu), Fransa mareşali (Hayange, Lorraine 1770-Paris 1849). 1791'de gönüllü olarak orduya girdi; 1799'da general oldu. İsviçre'de Suvorov'a karşı başarı kazandı. Dalmaçya'yı işgal etti (1806); İsveç Pomeranya'sında (1807), Baltık ticaret şehirlerinde (1810) ve Hollanda'da valilik yaptı, burayı boşalttı (kasım 1813); Fransa savaşına katıldı. İspanya'da 2. kolorduya kumanda etti, Campillo de Arenas'ta galip geldi, Malaga ve Alicante'yi işgal etti ve mareşalliğe yükseldi (1823). [L]

MOLİZİT i. (fr. *molysite*). Miner. Formülü $FeCl_3$ olan tabiî demir III klorür; Vezüv yanardağının lavları içinde, sarı veya kahverengi lekeler veya tortullar halinde bulunur. (L)

MOLL (Louis), fransız tarımcısı (Wiessembourg 1809-Paris 1880). Eserleri arasında *Manuel d'Agriculture* (Tarım Elkitabı) [1835] ve *Encyclopédie Générale de L'Agriculture* (Genel Tarım Ansiklopedisi) [1864-1867] sayılabilir. (L)

MOLLA i. (ar. *mevlâ* > *mullâ*'dan). *Esk.* Büyük kadı: *Edirne molası*. ‖ Müderrislikten sonraki ilmiye derecesinde bulunan kimse. ‖ Büyük bilgin, hoca: *Molla Mehmed Konya'yı değil de Çerkeş'i arzulamaktadır* (N. Araz). ‖ Medrese öğrencisi. ‖ *Molla-yı rûm*, Mevlânâ Celâleddin'e verilen adlardan biri.

— Dil bil. *Mevlâ* kelimesi türkçede değişerek *molla* şeklini almış bir ara bilhassa yazıda *monla* şeklinde kullanılmıştır.

◆ **Mollalık** i. Molla olma hali: *Hocamızın mollalığı sırasındaydı* (N. Araz).

◆ **Mollayane** zf. *Esk.* Mollaya yakışır şekilde, mollaca: *Şiar-ı mollayane ile bir beyaz sof giymiş idi* (Naima).

◆ **Mollayî** i. Mollalık: *Vâris-i câh ü rüteb müfti-i pakize-neseb / Ki verasetle müsellemdir ana mollayî* (Nergisî). [M]

Mollaahmet. Arkeol. Ceyhan'ın 6 km kadar kuzeydoğusunda, 5 m yüksekliğinde höyük. Yapılan yüzey araştırmasında Kalkolitik, Son tunç, Demir, Helenistik, Roma ve Bizans devirlerine ait seramikler bulundu. Ayrıca Obsidienden yapılmış bıçaklar ve Tel Halaf tipinde seramik parçaları ele geçirildi. (M)

Mollaarap camii ve külliyesi, İzmir ilinin Tire ilçesinde Yahşibey ovasında. Bayezid II'nin Molla Arap unvanıyle anılan şeyhülislâmı Zeynüddin Ali tarafından yaptırıldı (1482). Kalıntılardan, caminin tek hücreli bir esas hacimle, medrese avlusuna açılan üç bölmeli son cemaat yerinden meydana geldiği anlaşılır. Caminin kare bir planı vardır. Eskiden kubbesi olan üst örtüsünden sadece üçgenli kasnak ayaktadır. Kubbe kasnağı hizasından başlayan sekizgen minare kaidesinde pencere ve nişler görülür. Şerefenin altı, üç sıra mukarnaslıdır. (M)

Mollaaşki mescidi, İstanbul'da Balat semtinde mescit. Fatih devri bilgin ve şairlerinden Aşkî Mehmed Efendi tarafından yaptırıldı. 1735'te şair Abdüllatif Beyin kızı Fatma Hanım mescide mimber koydurdu, 1822'de esaslı şekilde onarıldı. Ahşap çatılı kâgir bir yapıdır. Minaresi tuğla ve taştandır. (M)

Mollaçelebi camii (veya **Fındıklı camii**), İstanbul'da Fındıklı semtindedir. Molla Çelebi adıyle bilinen İstanbul kadısı Mehmed Efendi tarafından yaptırıldı (1589). Mimar Sinan'ın eseridir. Merkezî kubbesi, dört sütuna dayanan beş yarım kubbeyle çevrilidir. Mihrabı çıkıntılıdır. 1958'de esaslı şekilde onarıldı. Bu arada son cemaat yerindeki kalem işleri de restore edildi. Caminin önünde 1786'da Koca Yusuf Paşa tarafından yaptırılmış olan sebil, sonradan buradan alınarak karşı tarafa monte edildi (1958). Bu arada sağ tarafındaki Mollaçelebi hamamı da yıktırıldı. (M)

MOLLA FAHRÜDDİNİ ACEMİ, türk din adamı (öl. 1460). Medrese öğrenimi gördü. Bir ara müftülük görevinde bulundu (1436). Fatih Sultan Mehmed zamanında saraya kadar sokulan hurûfi tarikatına karşı sert tutumuyle ilgi çekti. Hurûfilerin yakılması için fetva verdi. (M)

MOLLA FENARİ. Bk. FENARÎ MEHMED ŞEMSEDDİN.

MOLLAFENERİ, Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, Kocaeli ili, Gebze ilçesi) bucak; 6 221 nüf. (1965); 14 köy. — *Bucak merkezi Akören köyü*, 418 nüf. (1965); Gebze'nin 15 km kuzeyinde, eski İstanbul-İzmir yolu üzerinde; yüksl. 238 m. (M)

MOLLA GÜRANİ. Bk. GÜRANÎ (Molla Şemseddin Ahmed bin İsmail).

Mollagürani mescidi. Bk. MERDİVENLİ MESCİT.

MOLLA HÜNKAR. Bk. CELÂLEDDİN RÛMÎ.

MOLLA HÜSREV. Bk. HÜSREV MOLLA (Mehmed).

Mollahüsrev mescidi veya **Sofular mescidi,** İstanbul'da Aksaray semtinde mescid. Şeyhülislâm Molla Hüsrev tarafından inşa edildi (XV. yy.) Mimberini Ahmed Paşa (Mehmed IV zamanı) yaptırdı. XIX. yy.da esaslı onarım gördü. Mihrabı çıkıntılı, duvarlar kâgir, çatısı ahşaptır. Minaresi sol tarafındadır. (M)

MOLLA İDRİS, ar. **Mulay İdris,** Batı Fas'ta (Meknes ili) şehir, vad Rdom'a hâkim olan Cebel Zerhun'un yamacında; 8 100 nüf. 792'de ölen İdrisî sülâlesinin kurucusu ve Fas'ın en saygı gören ermişlerinden olan İdris'in türbesi. — Yakınında roma şehri *Volubilis*'in yıkıntıları. (L)

MOLLAKENDİ, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Elazığ ili, merkez ilçesi) bucak; 9 779 nüf. (1965); 19 köy. — *Bucak merkezi*, 681 nüf. (1965). 11 merkezinin 14 km güneydoğusunda, Elazığ - Diyarbakır karayolu üzerindedir. (M)

MOLLA LUTFİ, Sarı Lutfi veya **Deli Lutfi** de denir, türk bilgin ve şairi (öl. 1494). Tokatlıdır. Ali Kuşçu'dan riyaziye, İstanbul'un ilk kadısı Hızır Beyoğlu ve Yusuf Sinan Paşadan Arapça ve edebiyat öğrendi; eski yunan felsefesiyle uğraştı. Fatih'in hafızıkütübü oldu (1471). Sinan Paşa azledilip kadı ve müderris olarak Sivrihisar'a gönderilince görevinden ayrıldı, hocasının yanına gitti (1476). Bayezid II'nin tahta çıkışından sonra Sinan Paşa ile birlikte İstanbul'a döndü. Bursa, Edirne ve Fatih medreselerinde müderrislik yaptı. İbrahim Hatipzade İzarî Çelebi ve arkadaşları, Lutfi Molla'yı eski yunan felsefesiyle uğraştığı için dinsizlikle suçladılar. Büyük bir meclis huzurunda muhakeme edilen bilgin, Hatipzadenin fetvasıyle idam edildi. Eserleri: *Makale fi Usul-i Süca* (Süca Metodu Hakkında Makale); *El Metalib-ül-İlahiye fi Mevzuat-il-Ulûm* (Bilimlerin Konuları Hakkında İlâhî Dilekler). Ayrıca pek çok risale yazdı. Bunlardan birinde Tokat'ı yağma eden Uzun Hasan kuvvetlerinin yenilgisine dair tarih düşürdü. Mantık ve kelâm üstünde şerhleri de vardır. (M)

MOLLA MEHMED İbni ARMAĞAN. Bk. MOLLA YEGAN.

MOLLA MUSTAFA BARZANİ. Bk. BARZANÎ (Molla Mustafa).

MOLLAT (Guillaume), fransız tarihçisi ve din adamı (Nantes 1877). Strasbourg Katolik İlâhiyat fakültesinde profesördü (1919-1945); Papalık tarihi üstüne eserler yayımladı: *Lettres de Jean XXII* (Johannes XXII'nin Mektupları) [1904-1947]; *La Fiscalite Pontificale en France au XIVe Siecle* (XIV. Yüzyılda Fransa'da Papalık Gelirleri) [Samaran ile, 1905]; *Les Papes d'Avignon* (Avignon Papaları) [1921]; *Introduction a L'Etude du Droit Canonique et du Droit Civil* (Kilise Hukuku ile Medenî Hukukun İncelemesine Giriş) [1930] (L)

Foto. Associated Press, X (LAROUSSE)

MOLLA YEGAN veya **MOLLA YEĞEN,** türk şeyhülislâmı (öl. 1436). Asıl adı Molla Mehmed İbni Armağan'dır. Murad II zamanının önemli bilginlerinden olduğunu bazı kaynaklar yazar. Molla Fenarî'den sonra şeyhülislâm oldu. (M)

MOLLE i. Terebinthaceae familyasından *Schinus molle*'nin özel adı. (Çalı görünüşünde dik, yüksek gövdeli, çok dallı, daimî yapraklı, küçük kırmızı meyveli bir bitkidır. Meyvelerinin çok acı tadından dolayı karabiber de denir. Sapı çentilerek elde edilen ve *amerika sakızı* denen reçineli özsuyu (*molle reçinesi*) Peru ve Şili'de sakız ve müshil olarak kullanılır. Batı Avrupa'da süs bitkisi olarak da yetiştirilir.) [L]

MOLLENDO, Güney Peru'da (Arequipa idare bölgesi) liman şehri, Büyük Okyanus kıyısında; 16 100 nüf. Mahfuz olmayan bu limanın yerini bugün Matarani limanı almıştır. Dokuma sanayii. Konserve et. Balık unu. (L)

MOLLER (Georg), alman mimarı (Diepholz, Hannover 1784-Darmstadt 1852). Darmstadt'ta birçok anıt yaptı. «*Yapı Öğretisi ile ilgili Belgeler*» (1834-1844) adlı bir kitap yazdı; bu kitapta Ortaçağ alman mimarîsinin kurallarını ortaya koydu. (L)

MOLLER (Lillian Evelyn). Bk. GILBRETH (Frank Bunker).

MOLLET, fransız mimar ve bahçe desinatör ailesi. JACQUES (öl. 1595), 1582'de Aumala dükünün bahçe mimarıydı. Oğlu ve halefi CLAUDE (1563'e doğr.-1650'ye doğr.), Anet'de Dupérac ile çalıştı. Süslü öbekler ve geniş (fidanlıklar yaptı; 1595'te Neuf de Saint-Germain şatosunun asma bahçelerini süsledi, Fontainebleau'nun çamlıklarını düzenledi. 1630'da Tuileries'nin bahçe mimarı oldu. — Oğullarından, İsveç kraliçesinin bahçe mimarı ANDRÉ, *Le Jardin de Plaisir* (Zevk Bahçesi) [1651] adlı bir eser yazdı; CHARLES Louvre bahçeleri mimarı oldu (1692); — ARMAND CLAUDE (1670'e doğr. - 1740), öncekinin oğlu. Babasının görevini devraldı; krallık binalarının denetleyicisi olarak Evreux malikânesinin (bugün Elysées sarayı) yapımına girişti. (L)

MOLLET (Guy), fransız siyaset adamı (Flers 1905). İngilizce profesörüydü; üniversite sendikacılığının kurulmasına ön ayak oldu. Savaşta esir düştü (1940-1942), yaralı olduğu için Fransa'ya geri gönderildi; daha sonra direniş hareketine katıldı. 1923'te girdiği sosyalist partisinin (S.F.İ.O.), 1946'da partinin genel sekreteri oldu; komünizmle savaştı, Avrupa birliğinin kurulmasına çalıştı; parisine yön vermede büyük rol oynadı. Avrupa Konseyi danışma kuruluna başkanlık etti (1954-1956). 1945'ten sonra Arras belediye başkanı ve Pas-de-Calais milletvekili oldu. Blum (1946-1947) ve Pleven (1950-1951) hükûmetlerinde devlet bakanlığı yaptı, Queuille kabinesinde de başbakan yardımcılığına getirildi (1951). Mendès-France ile kurdukları Cumhuriyetçi cephe (Front Républicain) 1956 seçimlerini kazandı. Başbakan oldu (1956-1957). Meclisten, emekçiler yararına bazı kanunlar geçirdi; Federal Almanya ile Saar bölgesi ve Moselle ırmağı ile ilgili antlaşmalar imzaladı (1956). Fakat daha önceki başbakanlar gibi, o da Cezayir meselesinin içinden çıkamadı. Mısır'ın Süveyş kanalına el koymasından sonra Guy Mollet, Mısır-İsrail çatışmasına fransız birliklerini de soktu (1956). Pflimlin kabinesinde başbakan yardımcısı oldu (1958), De Gaulle başkanlığında yeni bir hükûmetin kurulmasını kabul etti ve devlet bakanı olarak yeni kabinede görev aldı (1958-1959). Daha sonra muhalefete geçti. Arras belediye başkanlığını, Pas-de-Calais miletvekiliği ve S.F.İ.O. genel sekreterliğini sürekli olarak elinde tuttu. Avrupa birliği ve Parlamanter demokrasiyi savundu, sol demokrat ve sosyalist federasyonunun (F. G.D.S.) kurucuları arasında yer aldı. (L)

MOLLET (Pierre), isviçreli bariton (Neuchâtel 1920). 1948'den sonra konser vermeğe başladı, Opera Comique'te Pelléas rolünü oynadı (1952), Aix-en-Provence festivaline katıldı. Daha çok oratoryo alanında çalıştı. Arthur Honegger onun için eserler yazdı. 1957'den beri Cenevre konservatuvarında öğretmenlik yapmaktadır. (L)

Moll Flanders (*The Fortunes and Misfortunes of the Famous Moll Flandres*), D. Defoe'nun romanı (1722). Hatırat biçiminde sunulan bu gerçekçi hikâye, Moll Flanders adlı bir kızın serüven dolu yaşayışını anlatır. Bir hapishanede doğan Moll Flanders, güzelliğini ve zekâsını kullanarak rahat bir hayat sürmek için her türlü çareye başvurur. Az çok mutlu geçen beş evlilikten, birkaç yıllık cezaevi ve sürgün hayatından sonra, yaşlılığının boş zamanlarını tövbekârlığa ve hatıralarını yazmağa ayırarak, yaşayışını burjuvaca sona erdirir. (L)

MOLLİEN (François Nicolas, — kontu), fransız siyaset adamı (Rouen 1758 - Paris 1850). İngiltere'de malî kurumları inceledi (1794-1799). Emekli sandığı müdürlüğüne getirildi (kasım 1799). Devlet tahvillerini destekledi ve malî alanda Napolyon'un akıl hocası oldu. Devlet danışmanlığına (1804); Hazine bakanlığına getirildi (ocak 1806). Fransa Bankası'nın yönetimini yakından denetledi, sermaye hareketlerini düzene sokmak için genel tahsildarların carî kesenekleriyle beslenen bir Hizmet sandığı kurdu; Napolyon'a göre Hazineyi bu tedbir kurtardı (temmuz 1806). Mollien devletle işgören müteahhitlere karşı çok sert davrandı, alacaklarında kısıntı yaptı, sanayicilere yapılan yardımlara karşı çıktı. Yüzgün'de aynı göreve getirildi. 1819'da Ayan Meclisi üyesi oldu. *Mémoires d'un Ministre du Trésor Public* (Bir Hazine Bakanının Hatıraları) [1845 ve 1898] adlı eseri yazdı. (L)

MOLLİENİSİA i. Yumurtası karnında açılarak doğuran akvaryum balığı; anayurdu Güney Amerika'dır. (Dişlisazangillerden.) [L]

MOLLİER (Louis DE), fransız lavtacısı, dansçısı ve bestecisi (öl. Paris 1688). Kendisine KÜÇÜK MOLIÈRE denirdi. 1650'de kralın lavtacısı oldu; yalnız lavta müziği yazmakla yetinmedi, saray baleleri (*Allak Bullak Olan Zevklerin Balesi*, 1657), birçok saray şarkısı, evinde dinlettiği küçük operalar veya dramatik kantatlar da (*Andromede*, 1678) besteledi. Tek ses için bir derleme yayımladı: *Chansons pour Danser* (Dans İçin Şarkılar) [1640]. (M)

MOLLİSON (Theodor), alman antropoloğu (Stuttgart 1874-Münih 1952). Alman Doğu Afrikası'nda bir araştırma gezisi yaptıktan (1904) sonra, Heidelberg (1916), Bratislava (1918) ve Münih (1926) üniversitelerinde ders verdi. Önemli antropoloji incelemeleri vardır: *Die Körperproportionen der Primaten* (İnsansılarda Vücut Orantıları) [1910]; *Phylogenie des Menschen* (İnsan Soyunun Meydana Gelişi) [1933]; *Spezele Methoden Anthropologische Messung* (Antropolojide Özel Ölçme Metotları) [1938]. Antropoloji laboratuvarlarında geniş çapta kullanılan birçok âlet icat etti. (L)

MOLLUSCA çoğl. i. Zool. Bk. YUMUŞAKÇALAR.

MOLLUSCOİDEA çoğl. i. Zool. Bk. YUMUŞAKÇAMSILAR.

MOLLWEİDE (Karl Brandan), alman matematikçisi ve astronomu (Wolfenbüttel 1774 -Leipzig 1825). Yeryüzü haritasını yaparken, küreyi bir düzlem üstünde göstermeğe yarayan bir izdüşümü şekli buldu. (L)

MOLLWİTZ, bugün **Malujowice,** Aşağı - Silezya'da (bugün Polonya'da Opole voyvodalığı) köy, Brieg'in (Brzeg) batısında. Friedrich II Avusturyalıları burada yendi (1741). [L]

MOLMENTİ (Pompeo Gherardo), italyan yazarı (Venedik 1852-Roma 1928). Venedik'i gelenekleri, sanatçı ve yazarlarıyla anlatan tarihî eserler yayımladı. (L)

MOLNAR (Antal), macar bestecisi ve müzik bilgini (Budapeşte 1890). Budapeşte'de müzik akademisinde öğretmenlik yaptı. Uvertürler, süitler ve çeşitli senfonik parçalar, bir keman konçertosu, koro müziği (*Ora Satanica*, 1935; missalar; *Stabat Mater;* mezmurlar) ve oda müziği besteledi. (L)

MOLNAR (Farkas), macar mimarı (Pecs 1897-ay.y. 1945). Bauhaus üyesiydi. Eserlerinde katı bir akılcılık hüküm sürer. Budapeşte'de bir villa (1932) ve başka mimarlarla ortaklaşa yaptığı Pestujhely (Budapeşte) sağlık yurdu (1936) en önemli eserleridir. (M)

MOLNAR (Ferenc), macar yazarı (Budapeşte 1878-New York 1952). İlk edebiyat başarılarını eski başkenti nükteli bir dille anlatarak (*Budapeşte Töreleri*) kazandı. Budapeşteli çocukların iç dünyasını olanca gerçekçiliğiyle çizen ilk romanı *Pal Sokağının Çocukları* (A Pal Utcai Fiuk) [1907] geniş yankılar uyandırdı. *Az Ördög* (Şeytan) [1907]; *Liliom* (1909); *A Testör* (Müfreze Nöbetçisi) [1910]; *A Farkas* (Kurt) [1912]; *Egi es Földi Szerelem* (Tanrısal ve Cismanî Aşk) [1922]; *A Vörös Malom* (Kırmızı Değirmen) [1925]; *A Hattyu* (Kuğu) [1925]; *Az Üvekcipö* (Cam Ayakkabı) [1925]; *Jatek a Kastelyban* (Şatoda Oyun) [1927] gibi komedileri bütün dünyada oynandı. Eserleri büyük ölçüde fransız yazarlarının etkisindedir. Molnar'ın, yapmacıklığa kadar götürdüğü teknik ustalığı dışında bir zekâsı vardır. (L)

MOLNAR von Szenc (Albert), macar hümanisti (Szenc 1574-Kolozsvar 1634). Hayatının büyük kısmını Almanya'da geçirdi. Kutsal Kitap'ın *Mezmurlar* bölümünü Macarcaya çevirdi (1607). Molnar, bundan başka bir *Latince-Macarca* lûgat hazırladı, ilk macar gramerlerinden birini yazdı. (L)

Molniya I, Moskova ve Vladivostok arasında televizyon yayınlarının iletimini sağlayan sovyet uydusu. Yörüngesinin yerberi noktası 497 km, yeröte noktası 39 380 km uzaklıktadır. Yeröte noktasından geçtiği sırada iletimi sağlar. *Molniya I*, özellikle Fransa ile S.S.C.B. arasında SECAM usulüyle renkli televizyon programlarının değiş tokuşu için kullanılmıştır. (L)

MOLOTOV

MOLO (Walter VON), avusturya asıllı alman yazarı (Sternberg, Moravya 1880 - Murnau 1958). Berlin'e yerleşti. *Schiller* (1912-1916) adlı büyük bir roman ve Friedrich II, kraliçe Luise dönemlerini ve 1814 ayaklanmasını anlatan *Der Roman Meines Volkes* (Milletimin Romanı) [1914-1921] adlı tarihî bir üçleme yazdı. (L)

MOLOCH [molok] i. Avustralya'da yaşayan ve gövdesi tamamen dikenlerle kaplı bulunan çöl agaması. (L)

MOLOÇNAYA, Azak denizi (S.S.C.B.) kıyısında ırmak, Melitopol'dan geçer ve geniş bir «liman»la denize dökülür; 107 km. (L)

MOLOGA, S.S.C.B.'de ırmak, rus ovasının kuzeyinde, Rybinsk hazne gölüne dökülür. (L)

MOLOPO, Kuzey Afrika'da ırmak, Orange'ın sağ kolu; 965 km. Transvaal dağlarından çıkar, Kalahari'nin kuzey kesiminden geçer ve Upington'un batısına ulaşır. Yılın büyük kısmında kurudur. (M)

MOLORKHOS. Yun. mit. Nemea yakınında Kleonai'li çoban. Nemea aslanını öldürmeğe giden Herakles'i misafir etti. (L)

MOLOSPERMUM i. 1-2 m boyunda, kötü kokulu, sarı çiçekli, çokyıllık büyük bitki; çimenleri ve bahçeleri süslemek için yetiştirilir. (Maydanozgillerden.) [L]

MOLOSSİA. Esk. coğ. Molossosların ülkesi. (L)

MOLOSSOS. Yun. mit. Neoptolemos ile Andromakhe'nin oğlu. Anasıyle Epir'e gitti. Anası orada hükümdar Helenos ile evlenince, Molossos, Helenos'un yerine tahta geçti. (L)

MOLOSSOS'LAR. Esk. coğ. Epir (kıta Yunanistanı) halkı. Ambrakia körfezinin kuzeyinde. Başkent *Ambrakia.* (Antik çağda Molossos'ların köpekleri çok ünlüydü.) Molossos'lar kral Tharypast ile başlayan (430-390) ve Epir'in büyük kısmını içine alan güçlü bir krallık kurdular. M.Ö. IV. yy.da Makedonyalılara bağlandılar. Sonra Epir ile kader birliği ettiler. Başlıca şehirleri *Photike, Dodone, Khalkis* idi. (L)

MOLOTHRUX i. Kuvvetli ve sivri gagalı, esmer tüylü küçük kuş; Avrupa guguklan gibi asalak yaşama huyu vardır. (Kuzey Amerika'da çok yaygın olan *Molothrux ater*'e A.B.D.'de ve Kanada'da *sığırcık* denir. Sarıasmagillerden.) [L]

Molotof kokteyli, şişe içine konmuş benzin, deterjan veya sabun rendesinden

Foto. LAROUSSE

meydana gelen ve bir fitille tutuşturularak kullanılan yangın bomba*sı. Adını sovyet siyaset adamı V.M. Molotov'dan almıştır. İlk defa ikinci Dünya savaşında, Ruslar tarafından alman tanklarına karşı kullanıldı; tank üzerine atıldığında deterjan veya sabun yayılmayı sağlar, benzin ve benzol motoru tutuşturarak tankı tahrip eder. (M)

MOLOTOV, Perm şehrinin 1940-1957 arasındaki adı. (L)

MOLOTOV (Vyaçeslav Mihayloviç SKRYABIN, — denir), sovyet siyaset adamı (Kukarka [bugün Sovyetsk], Vyatka ili 1890). Kazan'da öğrenci iken (1906) Bolşevik partisine girdi, fakat tutuklanarak Vologda'ya sürüldü (1909-1911). Petersburg'da *Pravda*'nın (Gerçek) gizli yazı kuruluna katılması, İrkutsk'a sürülmesine yol açtı (1915). Sürgünden kaçtı, gizlice Petrograd'a döndü (1916). Orada Askerî Devrim komitesi ile birlikte 1917 ekim devrimine katıldı. Komünist Partisi Merkez komitesi (1921) ve Politbüro (1926) üyesi oldu; Riykov'un yerine halk komiserleri kurulu başkanlığına getirildi (1930); sonra Komintern başkanı oldu (1930-1934). Enerjisi ve Stalin'e bağlılığı sayesinde çabuk yükseldi. Mayıs 1939'da, batı demokrasilerine daha yakın olan Litvinov'un yerine Dışişleri Halk komiserliğine getirildi; Alman-Sovyet paktını hazırladı (23 ağustos 1939). Mayıs 1941'de Stalin, Halk komiserleri kurulu başkanı olunca, Molotov da kurul birinci başkan yardımcılığına getirildi. İkinci Dünya savaşında Millî Savunma komitesi başkan yardımcısıydı (1941-1945) ve Stalin ile Tahran, Yalta ve Potsdam görüşmelerine katıldı. 1946'da Bakanlar kurulu birinci başkan yardımcılığını Mikoyan'a, mart 1949'da da Dışişleri bakanlığı görevini Viyşinskiy'e bıraktı. Stalin ölünce (mart 1953) tekrar bu görevlere getirildi. Batı'da Molotov'a «soğuk savaş» adamı gözü ile bakıldığı için, yumuşama siyaseti ortaya çıkınca (haziran 1956), sovyet diplomasisinin yönetimini Şepilov'a bırakmak zorunda kaldı. Kruşçev'e karşıydı. Macar ihtilâli komünist partisi genel sekreterinin durumunu savundu (kasım 1956), Devlet Kontrolu bakanlığı gibi önemli bir göreve geçti. Malenkov, Şepilov ve Kaganoviç ile «karşı parti grubu» hareketini yönetti; Komünist Partisi Merkez komitesi görüşmelerinde yenilgiye uğradı. Görevleri elinden alındı (temmuz 1957), Moğolistan Cumhuriyeti büyükelçiliğine tayin edildi (ağustos), sonra Viyana'da Milletlerarası Atom Enerjisi Ajansı S.S.C.B. temsilcisi oldu (eylül 1960-kasım 1961). S.S.C.B. Komünist partisi XXII. Kongresinde onun doktrin alanındaki tutumunu yerdi. 1964 Ekiminde, Çin Komünist partisi tarafından desteklendiği gerekçesiyle Sovyetler Birliği Komünist partisinden çıkarıldı. (LM)

mareşal von MOLTKE (1800-1891) Lenbach'ın eseri, Francfort müzesi

general von MOLTKE (1848-1916)

MOLOZ i. (yun. *molos*'dan). Taş, toprak, kireç v.b. kırıntıları: *Makineli büyük moloz kepçesinin koca koca taşları, tonozları nasıl alıp havaya kaldırdığına baktı* (B. Felek). ‖ *Mec.* Değersiz şey veya kimse: *O zaman, ben bir mezbelede, bir moloz gibi kalacağım* (Y. K. Karaosmanoğlu). ‖ *Moloz taşı*, yontulmadan kullanılan taş.

— İnş. *Moloz dolgu*, yontulmuş taşlardan yapılmış ve birbirine yakın iki kaplama duvar arasındaki boşluğu harç ve taş parçalarıyle doldurarak elde edilen duvar kısmı. ‖ *Moloz döşek*, temel duvarlarında kaba taşlarla yapılan dolgu döşek.

— Mad. oc. Billûrlaşmamış kaya. (Kazıda moloz, kömür veya cevher parçalarıyle karışır; toprak üstündeki ayırma veya yıkama tesislerinde ayıklanarak maden ocağı yakınlarında yığın halinde toplanır. Galerinin kaya içinde ilerlemesi sırasında çıkarılan molozlar, kuyu tahkimat malzemesi olarak kullanılır.)

◆ Sıf. Molozdan yapılmış, içinde moloz bulunan. ‖ *Moloz duvar*, kaba ve pürüzlü taşlardan örülmüş duvar.

◆ **Molozluk** i. Parçalanmış, kırıntı, döküntü taşlarla dolu toprak yığını. (ML)

MOLOZCU i. (*moloz*'dan *moloz-cu*). Yıkımdan sonra molozları kaldıran kimse. (L)

MOLOZLAŞMAK dönşl. f. (*moloz*'dan *moloz-la-ş-mak*). *Argo.* Çirkinleşmek, kartlaşmak, yaşlanmak. (M)

MOLOZLU sıf. (*moloz*'dan *moloz-lu*). Molozu olan.

— DEY. *Molozlu pilav. Argo.* Bol etli pilav. (M)

MOLPADİDA çoğl. i. Genellikle basit yapılı deniz hıyarları takımı. (Bunlarda ağız çevresinde dallı kısa ayakçıklar bulunur; orta kısımda ayakçıklar yoktur. Bazı bilginler bu hayvanları ayaksızlar, bazıları ışın ayaklılar [aktinopodlar] arasında sayar.) [L]

MOLSHEİM, Fransa'da Bas-Rhin idare bölgesinde idare çevresi merkezi, Bruche kıyısında, Vosges-altı tepeleri ve Alsace ovası sınırında; 6 001 nüf. Ortaçağdan kalma surlar. Eski evler. 1580-1609 Arasında inşa edilen kilise. Sanayi merkezi. — *Molsheim idare çevresi*, 66 060 nüf. (L)

MOLTİFAO i. Çeşitli renkte birçok parçadan meydana geldiği için MOZAİK MERMER de denen korsika mermeri. (L)

MOLTKE (Helmuth VON — kontu), alman mareşali (Parchim, Mecklenburg 1800-Berlin 1891). Kopenhag askerî okulunda okudu. Uzun yıllar danimarka ordusunda hizmet gördü. 1822'de prusya ordusuna geçti. Clausewitz'in etkisi altında askerlik tarihine merak sardı ve 1833'te genelkurmaya girdi. 1836-1839 Arasında türk ordusunda öğretmenlik ve müşavirlik yaptı. Nizip savaşına (24 haziran 1839) osmanlı başkumandanı Hafız Mehmed Paşanın maiyetinde müşavir olarak katıldı. Berlin'e dönünce Magdeburg'taki 4. kolordu kurmay başkanlığına, sonra veliaht Friedrich Wilhelm'in yaverliğine tayin edildi. Friedrich kral olunca, onu Genelkurmay başkanlığına getirdi (1857). Roon, prusya ordusunun gücünü artırırken, Moltke de büyük kumandanlara yardımcı yetiştirmek amacıyle, genelkurmay ve harp akademisindeki seçme subayların askerlik bilgilerini yükseltmeğe çalıştı. Onlara tümen ve kolorduların savaş taktiğini gösterdikten sonra orduların yönetimi konusunu işledi ve böylece prusya stratejisini yarattı. O zamanlar harekât alanları, eldeki asker sayısına oranla çok geniş olduğundan ona göre strateji, her şeyden önce orduları savaşa hazırlamak ve savaş için yönetmekti. Açılarak yürümek, toplu halde savaşmak, düşman ordusuna cepheden ve yandan yanaşmak, bu stratejinin başlıca ilkeleridir. Moltke'ye göre strateji, hiç bir şemaya ve hiç bir mutlak kurala uymayan bir sanat, «hal ve şartlara göre en iyi hareket etme sanatıdır.» Yani, büyük bir karakter ve sağduyu isteyen birtakım çareler sistemidir. Gerçi Moltke, 1864'te danimarka ordusuna karşı ancak seferin ikinci kısmı sırasında müdahale edebildiyse de, 1866 ve 1870 savaşlarında Avusturya ve Fransa'ya karşı harekâtı tamamıyle kendisi yönetti ve büyük bir itibar kazandı. 1871'de feldmareşal, 1872'de Yüksek Meclis üyesi oldu. 1870'in konfederasyon ordusunu gerçek bir «alman» ordusu haline getirdi. Devamlı, kesin ve şartlardan yararlanmasını bilen kumandası altında, bu orduya Prusya askerî geleneğini aşıladı. 1888'e kadar, yani otuz bir yıl genelkurmayı yönetti. Savaşın yönetimine ait alman belgesi olan *Yüksek kumanda talimnamesi* adlı eseri 1914'e kadar yürürlükte kaldı. Wilhelm II tarafından Bismarck ile birlikte görevine son verilen Moltke, Prusya büyük askerî şef tipinin bir örneği sayılır. Moltke'nin Türkiye ile ilgili eserleri şunlardır: *Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren* 1835 *bis* 1839 (1835-1839 Arasında Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üstüne Mektuplar) [Berlin, 1841]; *Der Russisch-Türkische und* 1829 (Rumeli'de 1828-1829 Türk-Rus Savaşı) [Berlin, 1845]; *Militarische Werke*, 1892-1912 (Askerlik Üstüne Eserler). [LM]

MOLTKE (Helmuth VON, — kontu), alman generali (Gersdorff, Mecklenburg 1848-Berlin 1916). Mareşal Moltke'nin yeğeni. 1869'da orduya girdi. Fransa'ya karşı yapılan savaşa katıldı (1870-1871). 1876'dan itibaren genelkurmayda çalıştı, amcasının yaveri oldu, mesleğinde hızla ilerledi. Schlieffen zamanında genelkurmay ikinci başkanı oldu (1903). 1906'da onun yerine genelkurmay başkanlığına getirildi. Schlieffen'in savaş taktiğinde değişiklik yaptı. Onun gibi, düşmanın kanadına yönelen manevra ve kuşatmanın her zaman başarı sağlayacağı kanısında değildi, cepheden yapılacak bir yarmanın gerekli olabileceği düşüncesiydeydi. Ancak, Alsace-Lorraine'in bile istilâ edilmesine razı olmadı, Lorraine'den yapılması muhtemel bir fransız saldırısına karşı durmağa karar verdi ve bu sebeple sol kanadını iki ordu ile korudu. Sol kanadın böylece kuvvetlendirilmesi sağ kanadın yararına olmayacaktı. Ama burada başarısızlığa uğrama korkusu, savaş ilân edilince (3 ağustos 1914), sağ kanadının zayıflamasına yol açtı; 20 ağustosta, yurt içindeki dört tümeni, bu boşluğu doldurmak üzere Lorraine'e gönderdi. Ona göre, bu tümenler kuzey kanada yetişebileceklerdi. 31 Ağustosta son zaferin kazanıldığına inanarak, sağ kanadından aldığı iki kolorduyu Doğu Prusya'ya aktardı. Harekâtın devamı boyunca ordu kumandanlarından uzak kaldı ve onları gereği gibi yönetemedi. Böylece bu kumandanlar, özellikle iki alman prensi ve emrinde ordular fazlasıyle bağımsız hareket ettiler. Bu yüzden Alman cephesi Paris'in doğusuna doğru daraldı ve Fransızlar Marne zaferini kazandılar. Moltke, eylülde kumandanlıktan alınarak, yerine Falkenhayn getirildi. (L)

MOLTO zf. («çok» anlamında ital. k.). Müz. Daha belirli bir hale sokmak için birçok ayrıntı işaretlerine eklenir: *Crescendo molto* (sesi daha çok yükselterek), *Molto espressivo* (çok ifadeli bir şekilde) v.b. (L)

MOLUSKUM i. (lat. *molluscum*, akçaağaç budağı). Deride çıkan telsel dokulu ur.

— ANSİKL. *Basit moluskum*'un genellikle iki şekli vardır; *ense moluskumu*, kadında ove yaşlara doğru görülür; çirkinleştirici olduğundan elektrikle dağlanarak ortadan kaldırılır; *sarkık moluskum* çoğu zaman sırtta, bazen fercin büyük dudakları üzerinde görülen, dibi boğumlu yumuşak ve saplı bir urdur. *Bulaşıcı moluskum*, çok değişik ve bulaşıcıdır; ortası çökük, yuvarlak, yarı saydam küçük kabarcıklar halinde bulunur. Kazınarak veya dağlanarak yok edilir. (L)

MOLUSSON i. (yer adı *Montluçon*'dan). Denizc. Fransa'da Centre, Berry, Nivernais kanallarında kullanılan ve büyük nehirlerden ikişer ikişer bağlanarak geçen yük dubası. (L)

molusson'lar

MOLÜK adaları, İndonezya'da takımadalar; Batıda Celebes ve Sula adaları, doğuda Yeni-Gine arasında; 683 400 nüf. Merkezi, *Amboina*.

● *Coğrafya.* Molük adaları iki grupa ayrılır: Celebes adalarına Sula takımadalarıyle bağlanan *Kuzey Molük adaları* ve *Güney Molük adaları*. Kuzey Molük adaları, Halmahera adalarını ve sık sık tehlikeli depremler olan volkanik Tidore, Obi ve Ternate adalarını kapsar. Güney Molük adaları granitli ve billûrlu şistlerden ve tortul bir örtüden oluşan adalardır; tortul örtü Buru ve Seram'da kıvrılmıştır (en yüksek yeri Seram'da 3 050 m); bu grupta yalnız Banda adaları volkaniktir. Takımadalar gerek kuzeybatıdan, gerekse güneydoğudan yağış getiren muson rejiminin etkisindedir; ama güneyde temmuz-ekim ayları arası kuraktır. Hintincirleri, palmiyeler (sagu ağacı) ve kozalaklılar (dammara) kapsayan yapraklarını dökmeyen ormanlar savanalardan daha çoktur. Molük adalarının faunasının orijinalliği meşhur, az olan memeli hayvanların görünüşleri gariptir (opossum, babirussa). Kuşların (papağanlar, cennet kuşları, yalıçapkınları) ve böceklerin, özellikle de turuncu siyah renkli *craesus* ile mavi Ulysses gibi kelebeklerin renkleri çok parlaktır ve hepsi çok çeşitli ve göz kamaştırıcı güzelliktedir.

Molük adaları uzun süre dünyanın başlıca

Foto. Bildarche Marburg, Leperre (LAROUSSE) ; Rizzoli Larousse

hindistancevizi (özellikle Banda) ve karanfil (özellikle Amboina, Ternate ve Tidore adalarında) üreticileriydi; ayrıca zencefil ve tarçın da üretilen bu adalar dünyanın baharat adalarıydı. Ama XVII. yy.dan sonra başka tropikal bölgelerin rekabetiyle karşılaştı ve yalnız hindistancevizi pazarını elde tutabildi. Halk Malezyalıların yaşadığı kıyı bölgelerinde pirinç, sagu ve hindistancevizi yetiştiriciliğiyle geçinir. Adaların iç kısımlarındaki Alfur'lar hâlâ birbirine uzak ve düşman kabileler halinde yaşar, ormanı yakarak açtıkları tarlalarda göçebe tarımla (*ladang*) geçinirler.

● *Tarih.* Baharat (karanfil, hindistancevizi ve karabiber) ticaretinin geliştiği dönemde Gucerat'lı korsan tacirler tarafından sömürgeleştirilen (XV. yy. sonu) ve müslümanlaştırılan Molük adalarını Portekizliler gezdiler (Antonio de Abreu, 1512) ve ticaret acentaları kurdular (1522'de Ternate'de Francisco Serrao). Macellan'ın seferinden sonra İspanyollar, bir yandan Ternate sultanlarıyle görüşürken bir yandan da Tidore sultanıyle anlaştılar; fakat Portekiz ile İspanyoları bertaraf etmeyi (Zaragoza antlaşması) ve baharat ticareti tekelini ele geçirmeyi başardılar. XVII. yy.ın ikinci yarısına kadar süren etkileri çok erken bir dönemde Hollandalılar tarafından tehdit edilmeğe başlandı. İspanyollarla savaşmakta olan Hollandalılar, Batı Hint adalarına seferler yaptılar (Van Necks, 1599), hattâ bazı ticaret acentaları kurmayı başardılar (Banda, Amboina, Ternate). Yerlilerle iyi geçinen Hollandalılar, Portekizlilere karşı savaştılar, İngilizleri elediler (Amboina katliamı, 1623) ve Doğu Hindistan şirketi (1602) sayesinde hâkimiyetlerini yaydılar. Şirket tekelini genişleterek Tidore sultanına hâkimiyetini kabul ettirdi (1667). Ama XVIII. yy. sonunda tekeller sistemi geriledi ve baharat fiyatları düştü. Fransız etkisiyle Batav cumhuriyetinin kurulmasına rağmen, İngilizler tarafından işgal edilen (1796-1802 ve 1810-1817) adalar, ağustos 1814'te Hollanda'ya geri verildi. Hollandalılar yeni bir ticaret şirketi (1824) ve 1863'e kadar devam eden yeni bir tekel sistemi kurdular. Seram ile Halmahera'yı aldılar; fakat Molük adaları Indonezya'daki önemini kaybetti. Japonya'nın işgal ettiği (1942-1945) adalar, İkinci Dünya savaşından sonra İndonezya cumhuriyetine katıldı; 1950'de ve 1955'te İndonezya'ya karşı ayaklananlar olduysa da başarı sağlanamadı. (L)

MOLÜK denizi, adını aldığı Molük takımadalarıyle Celebes adaları arasındaki deniz; doğuda Seram ve Banda denizleri, güneybatıda Flores deniziyle sınırlıdır; *Molük geçiti* aracılığıyle Büyük Okyanus'a bağlıdır. (L)

MOLVA i. Barlam'a benzeyen kemikli balık. (*Molva molva* Atlas okyanusunda, *Molva elongata* Akdeniz'de bulunur.) [Mezgitgillerden.] (L)

MOLYN veya **MOLİJN** (Pieter), **Büyük** — denir, hollandalı ressam ve gravürcü (Londra 1595 - Haarlem 1661). Peyzajcı olarak J. Van Goyen'e yakındır (Berlin, Floransa, Lille peyzajları, *Süvari Çatışması* [Louvre]). —Oğlu PİETER **Küçük** *Tempesta* denir (Haarlem 1632 - ay.y. 1701) *Fırtına* (Leningrad), *Geminin Batışı* (Nantes) ve *Vaftizci Aziz Yahya'lı Peyzaj*'ın (Dresden) ressamıdır. (L)

MOLZA (Francesco Maria), italyan hümanisti (Modena 1489 - ay.y. 1544). Kardinal İppolito de' Medici ve Alessandro Farnese'nin himayesindeydi. İtalyan (*La Ninfa Tiberina* [Tiber'deki Su Perisi], *Stanze* [Mısralar]) ve latince (*Ad Sodales* [Dostluk]) şiirler yazdı. (L)

MOMBASA, Kenya'da liman şehri, kıyının 800 m açığındaki küçük bir adada (şehri bir kısmı kıyıya taşmıştır); 84 750 nüf. Mombasa XV. yy.dan önce önemli bir arap ticaret merkeziydi. Portekizliler XVI. yy.da Mombasa'yı işgal ettiler; fakat 1783'te Araplar tarafından kovuldular. 1830-1880 Arası şehir Zengibar sultanlığına geçti. Mombasa kahve, çay, pamuk (sisal) ve kalay ihraç eden çok önemli bir ticaret merkezidir. Eski şehrin şoseyle bağlandığı kıyıda kurulan Kilindini limanı, Kenya-Uganda demiryolu hattının son istasyonudur. Petrol rafinerisi. (L)

MOMBERT (Alfred), alman şairi (Karlsruhe 1872 - Winterthur 1942). Yaratılışın esrarı, insanlığın tabiat güçleriyle savaşması karşısında duyduğu huzursuzluk, Nietzsche ile karşılaştırılmasına yol açtı. Eserleri: *Der Himmlische Zecher* (Cennetki Ayyaş) [1909], bir üçlü oyun dizisi (*Aeon* [1907-1911]; *Der Held der Erde* [Dünya Kahramanı], 1919; *Atair* [1925]). [L]

MOMBİN veya **MONBİN** i. Antepfıstığıgillerden Tropikal Amerika asıllı *Spondias mombin*'in (veya *S. pupurea*) özel adı.

— ANSİKL. *Mombin* telek yapraklı, nadiren basit yapraklı, salkım şeklinde bileşik çiçekli bir ağaçtır. Meyvesi oval veya yuvarlak biçimde, kırmızı ve etlidir. İspanya eriği, kırmızı erik, *kırmızı mombin* de denir. Sarı mombin (*Spondias lutea*) bunun meyve veren bir başka türüdür. Polinezya asıllı *S. dulcis*'e de (*S. Sytherea*) bazen mombin denir; bunun asıl yaygın adı *ambe-rella* veya *Cytherea elması*'dır. (L)

MOMÇİL veya **MOMİÇİLO,** bulgar çetecisi (? - Brukkale [Perithorion] Yunanistan 1345). İskeçe ile Kuzey Yunanistan'a kadar uzanan Rodop dağlarına hâkim olarak türk fetihlerine karşı savaştı. Derebeylere karşı kurulan bir çeteyi yönetti; âsi ilân edilince önce Bizans'a kaçarak imparator Andronikos III'ün ordusuna girdi (1328-1341); sonra da sırp kralı Stefan Duşan'ın askeri oldu. 1343'te Bizans tahtının vârisi Ioannes Kantakuzenos'un tarafına geçerek Smolyan bölgesini aldı ve bölgenin valisi oldu. 1344'te Portolagos yakınlarında türk gemilerini batırdı. Bizanslılardan ayrılarak, merkezi İskeçe (Ksanthi) ve Perithorion (bugün Burukkale) kalesi olan muhtar bir bölgenin sahibi oldu; Rodop'lardaki bulgar halkının türk ve bizans fetihlerine karşı birleşmesi ve savunması için mücadele etti. 1345 Yazında Perithorion yakınlarında Kantakuzenos'un ve Aydınoğlu Umur Beyin (öl. 1348) yönetimindeki bizans ve türk askerlerinin taarruzuna uğrayarak öldürüldü; sahip olduğu şehirler Bizanslılara geçti. (M)

MOMEMPHİS. Esk. coğ. Aşağı Mısır'da şehir, Nil deltasının batısında. M.Ö. 569'da Apries, rakibi Ahmes'e burada yenildi ve esir düştü. Bugün *Meruf.* (L)

MOMENT i. («dakika» anlamında alm. k.). Elektr. *Atomun magnetik momenti,* atom elektronlarının çizdiği yörüngelerin momentleri bileşkesi. || *Bir devrenin magnetik momenti,* bu devreyle eşdeğerli mıknatısın magnetik momenti. (Devrenin alanı S ve bu devreden geçen akımın şiddeti *i* ise momentin değeri *Si*'dir.) || *Bir elektrik çiftinin elektrik momenti,* çiftin noktalarından birinin pozitif yükü ile iki yük arasındaki uzaklığın çarpımı. || *Bir mıknatısın magnetik momenti,* bu mıknatısın kutupları arasındaki uzaklık ile kuzey kutbunun magnetik kütlesinin çarpımı. (Bu moment, mıknatıs ekseninin taşıdığı bir vektörle gösterilir.)

— Havc. *Moment katsayısı,* bir kanat üzerindeki aerodinamik kuvvetler bileşkesinin konumunu, hücum kenarına oranla kendi momenti biçiminde belirten C_x çekme ve C_z kaldırma katsayılarına benzer boyutsuz C_m katsayısı.

— İstat. Küçük numunelerde, iki uç değer arasındaki fark ile tanımlanan çok basit dağılma parametresi.

— Mat. Bk. ANSİKL. || *Bir cismin bir eksene göre eylemsizlik momenti,* r^2dm diferansiyelinin integrali (*dm* cismin herhangi bir elemanının kütlesi, *r* de bu elemanın uzaklığıdır). || *Bir çiftin momenti,* çiftin kuvvetlerinden biri ile çiftin kaldıraç kolunun çarpımı. || *Bir D bölgesi üzerinde tanımlanmış bir fonksiyonun bir eksene göre n, basamaktan momenti,* $\varrho r^n\, ds$ diferansiyelinin integrali (*ds,* D'nin herhangi bir elemanını, *r* bunun eksenden uzaklığını, ϱ da elemanın bir noktasında fonksiyonun değerini gösterir). || *Bir eksen etrafında dönen bir katı cismin kinetik momenti,* katı cismin bu eksene göre K eylemezlik momenti ile ω açısal hızının $K\omega$ çarpımı. || *Bir eksene göre hareketli bir sistemin hareket miktarlarının momenti,* $m\vec{V}$ vektörler sisteminin bileşke momenti (*m* bir elemanın kütlesi, $\vec{V}$ bu elemanın hızıdır). || *Bir eksene göre kayan bir vektör sisteminin bileşke momenti,* bu vektörlerin bu eksene göre momentlerinin cebirsel toplamı. || *Bir vektör sisteminin bir O noktasındaki bileşke momenti,* bu vektörlerin O noktasındaki momentlerinin geometrik toplamı. || *Kararlılık momenti,* yatay bir düzlem üzerine konmuş bir cisim için, yerçekim kuvvetlerinin, dayanma çokgeninin ağırlık merkezine en yakın ayrıtına göre momenti. (Bu momentin değeri, ağırlık merkezine uygulanan ağırlığın momentidir. Cisme yukarı doğru düşey itme kuvvetleri etki ederse ve bunların aynı ayrıta göre bileşke momenti kararlılık momentinden küçükse, cisim dengede kalır.) || *Kayan bir $\vec{AB}$ vektörünün bir eksene göre momenti,* bu vektörün, eksenin herhangi bir noktasına göre momentinin eksen üzerindeki izdüşümü. || *Kayan bir $\vec{AB}$ vektörünün bir O noktasındaki momenti,* AOB düzlemine dik, $\vec{AB}$'ye göre doğru yönde ve ölçüsü OAB üçgeninin alanının iki katı olan vektör.

— Mekan. *Eğilme momenti,* bir bükme kuvvetinin etkisi altındaki bir parçanın bir kesitinde, bu kesitin aynı tarafında bulunan ve onu etkileyen bütün kuvvetlerin momentleri toplamı.

— ANSİKL. Mat. Mekanik ve fizikte *momentler teorisi,* hız vektörlerine, hareket miktarlarına, bir katı cisme etki eden kuvvetlere v.b. uygulanır. Bu sonuncu halde, eşdeğer iki vektör sisteminin aynı geometrik toplamı ve bu noktaya göre aynı bileşke momenti vardır. Birleşke momentler geometrik olarak çizilir; ama bir düzlem sistem ve bu düzlemin bir noktası için, momentlerin hepsi düzleme diktir ve cebirsel olarak birleştirilebilir. İstisna olarak, geometrik toplamla bileşke moment birbirine dik olursa sistem bir tek vektöre eşdeğer olur; bileşkenin ve sistemin bileşke momenti uzayın her noktasında aynıdır. Statikte, bir katı cismin dengede olması için dış kuvvetlerin sınıfına eşit olması gerekir (sıfır geometrik toplam, bir sıfır noktadaki bileşke moment). Dinamikte, $\vec{F} = m\vec{\gamma}$ temel bağıntısı çeşitli genel teoremlere götürür; bu teoremlerden biri momentlerle ilgilidir: *Sabit bir eksene göre hareketli bir sistemin hareket miktarlarının bileşke momenti, dış kuvvetlerin bileşke momentine eşittir.* (L)

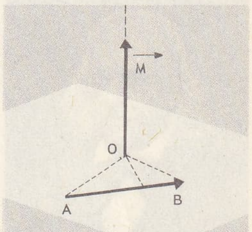

moment (mat.)

MOMİGLİANO (Arnoldo), italyan klasik Eskiçağ tarihçisi (Caraglio, Cuneo 1908). Yirmi sekiz yaşında Torino üniversitesinde Roma tarihi profesörü oldu. Daha sonra Eskiçağ Tarihi doçenti olarak Londra'da University college'e geçti. Oxford üniversitesinde *Master of arts honoris causa* unvanını elde etti. Halen Pisa Yüksek okulunda profesördür. Başlıca eserleri: *L'opera dell'Imperatore Claudio* (İmparator Claudius'un Eserleri) [1932]; *Filippo il Macedone* (Makedonyalı Philippos) [1934]; *Contributo alla Storia degli Studi Classici* (Klasik İncelemeler Tarihine Katkı) [1955] adlı eserler, IV. yy. pagan ve hıristiyan tarihi üstüne birkaç ingilizce deneme. (M)

MOMİGLİANO (Attilio), italyan edebiyat tenkitçisi (Ceva, Cuneo 1883 - Floransa 1952). Torino'da Graf ve Renier'in öğrencisiydi. Catania, Pisa ve Floansa üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptı. Goldoni üstüne araştırmaları vardır. Croce ile ilgili gürültülü polemiklerden uzak durdu. Denemeleri (*A. Manzoni,* 1915; *Saggio Sull'Orlando Furioso* [Çılgın Orlando Üstüne Deneme], 1928; *Studi di Poesia* [Şiir İncelemeleri], 1938; *İntroduzione ai Poeti* [Şairlerin İncelemesine Giriş], 1946; *Ultimi Studi* [Son İncelemeler], 1954) ve Manzoni, Boccaccio, Tasso, Alfieri, Dante v.b. üstüne yorumları XX. yy. italyan tenkitçiliğinin en orijinal örnekleri arasında yer alır. Ayrıca, okul kitabı olarak *Antologia* (Antoloji) [1928] ve *Storia della Letteratura İtalinao*'yu (İtalyan Edebiyatı Tarihi) [1935] yazdı. (M)

MOMİGNY (Jerôme Joseph DE), fransız müzik nazariyecisi (Phillippeville [bugün Bel-

çika'da] 1762'ye doğr. - Paris 1838). Saint Omer ve Lyon'da orgculuk yaptı, 1800'de Paris'e yerleşti, bir müzik mağazası açtı. Kendi eserlerini kendi yayımladı: üçlüler, yaylı çalgılar için dörtlüler, sonatlar, melodiler, kantatlar ve özellikle *Cours Complet d' Harmonie et de Composition* (Armoni ve Beste Dersleri) [1800]. Ayrıca Framery ve Guinguené'nin *Encyclopédie Méthodique*'i (Metotlu Ansiklopedi) için makaleler yazdı. (L)

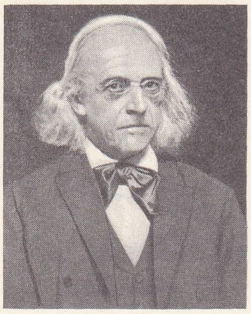

Theodor MOMMSEN

MOMME i. 3'75 gr civarında değeri olan eski bir Japon ölçü birimi. (L)

MOMMSEN (Theodor), alman filoloğu, hukukçusu ve tarihçisi (Garding, Schleswig-Holstein 1817 - Berlin 1903). Babası bir protestan rahibiydi. İlk ve orta öğrenimini latince ve yunanca öğretilen bir lisede yaptı. Sonra Kiel üniversitesine yazıldı. 1838-1843 Arasında hukuk, filoloji ve tarih okudu. 1843'te hukuk öğrenimini bitirdi. 1844'te Roma devlet hukukunu tenkit eden bir kitap yazdı. Hukuk tarihçisi Savigny'nin yardımını ve desteğini kazandı, yabancı ülkelerde çalışmalar yapmak üzere bir burs kazandı ve İtalya'ya gitti (1845). İki yıl İtalya'da kaldı, kitabe ve sikke uzmanı sayılan Bartholcomeo Berghesi ve Hıristiyanlık arkeolojisinin kurucusu Giovanni Battista de Rossi ile temas kurdu. Kitabeler üstüne çalıştı ve bunları bir koleksiyon halinde topladı. Ayrıca, italyan yerli halkının menşei ve italyan sikkeleri üstünde de araştırmalar yaptı. 1848'de siyasî hareketlere karıştı ve Rendsburg'ta çıkan bir gazeteye muhabir oldu. Aynı yıl Leipzig üniversitesinde Roma Hukuku profesörlüğüne getirildi. Gene aynı yıl Saksonya krallık bilim derneğine üye seçildi. Fakat üniversite hayatı uzun sürmedi, çünkü siyasî fikirlerini yazmaktan vaz geçemiyordu. Bu yüzden 1850'de memurluktan uzaklaştırıldı. Kendini bilimsel çalışmalara verdi. 1852 Yılında Zürich üniversitesi Roma Hukuku profesörlüğüne çağrıldı. Bu süre içinde Roma devri İsviçresi'ne ait incelemeler yaptı, kitabeler topladı monografiler yayımladı. İki yıl İsviçre'de kaldı. 1854'te Breslau üniversitesinden teklif aldı. Leipzig'deyken üstünde çalıştığı *Römische Geschichte*'yi (Roma Tarihi) yayımlamağa başladı. 1854-1856 Arasında bu eserin üç cildini çıkardı. 1858'de Roma kronolojisi üstüne bir eser daha hazırladı. Aynı yıl Prusya üniversitesinden çağrıldı. Berlin üniversitesi de kendisine Eskiçağ Tarihi profesörlüğünü verdi. Berlin'e gidip orada yerleşti. Çevresindekilere âmir gibi değil baba gibi davranıyor ve çok seviliyordu. 1860'ta Mommsen'in Roma sikkeleri üstüne büyük bir kitabı çıktı. 1863'te de Latin kitabeleri konusundaki kitabının birinci cildini yayımladı, eseri 1888'de tamamlandı. 1887'de yetmiş yaşına gelince üniversitedeki derslerini bıraktı, yalnız seminer çalışmalarını sürdürdü. 1902'de Nobel Edebiyat ödülünü aldı. (L)

momotus

MOMOASSOS. Esk. coğ. Anadolu'da (Kappadokia bölgesi) şehir. Ankara - Tarsus (Ankyra-Tarsos) yolu üzerindedir. Ramsay, bu şehrin Aksaray'ın doğusundaki Mamasun'da olduğunu tespit etti. (M)

MOMORDİCA i. Kabakgillerden tırmanıcı bitki; çiçekleri bir evcikli, yaprakları saplı ve el gibi parçalıdır; üç bölmeli yumurtalığı üç çenetli iri bir meyve haline dönüşür ve olgunlaşınca çenetleri esneyerek birbirinden ayrılır.

MONAKO

— ANSİKL. Afrika'nın tropikal bölgelerinde yirmi otuz kadar türü yetişir. Kudret narı denen meyvesi yumurtamsı iri bir erik büyüklüğündedir; meyve önce yeşil olur, sonra sarı portakal rengini alır, daha sonra kırmızıya döner. Salatalık gibi çiğ yenir; zeytinyağına yatırılarak elde edilen özü yaraları iyileştirmek için merhem olarak kullanılır. Halk hekimliğinde mide ülserini tedavi amacıyle de zeytinyağıyle birlikte içilir. (L)

MOMOS («alay» anlamında yun. k.). Mit. Alay, acı alay, tatlı çılgınlık tanrıçası. Nyks'in kızı ve Hesperis'lerin kardeşiydi. Nüfus fazlalığını önlemek için, Zeus'tan, Dünya'ya anlaşmazlığı (Truva savaşı) yaymasını telkin etti. (L)

MOMOTOMBO, Nikaragua'da yanardağ, kuzeyde Managua gölünü kapatır; 1 256 m. (L)

MOMOTUS i. Ufakça veya orta boyda kuş; tüylerindeki hâkim renkler yeşil ve kızıldır; çoğu zaman siyah ve mavi lekeler taşır. Oldukça uzun ve biraz eğri gagası ve uzun bir kuyruğu vardır; orta kuyruk tüylerinin ucu palet şeklindedir. (*Momotus*'lar küçük hayvanlarla ve meyvelerle beslenir; Tropikal Amerika ormanlarında yaşar. Gökkuzgunumsular takımının *momotidae* familyasındandır.) [L]

MOMPELLİO (Federico), italyan müzik bilgini (Cenova 1908). Palermo, Parma ve Milano konservatuvarlarında kütüphane memuruydu. 1943-1958 Arasında Milano konservatuvarında, 1950-1952 yılları arasında Pavia üniversitesinde müzik tarihi dersleri verdi. Sonra Milano üniversitesine geçti. 1954'ten beri Cremona'da öğretim üyesidir. Eserleri arasında *P. Vinci* (1937), *M.E. Bossi* (1952), *S.D'India* (1957) ve *Ludovico da Viadana* (1966) gibi monografiler vardır. (M)

MOMPER (Joost DE). Bk. DE MOMPER.

MOMPOU (Federico), ispanyol bestecisi (Barcelona 1893). Öğrenimini Barcelona lisesinde tamamladıktan sonra Paris'e gitti; Fauré, Debussy ve Ravel'e hayrandı; gene de kendine has bir üslûp yaratmasını bildi. *Canis Magics, Pessebres, Suburbis,* piyano için 10 *Preludios, Canciones y Danzas* ve lied'ler (*Llueve sobre el rio, Canço de fira* v.b.) besteledi. Eserlerinde ispanyol folkloruyle izlenimciliği bağdaştıran Mompou 1941'de Barcelona'ya yerleşti. (L)

MON i. Leng. Mon-Khmer öbeğinden dil; talaing ırkından gelen halklar tarafından (yaklaşık olarak 300 000 kişi) Rangoon'un doğusunda ve Birmanya'da konuşulur ve bu ülkenin en eski edebiyat dilidir (TALAİNG de denir.) [Bk. MONLAR.] (L)

MONA i. Gri veya esmer-kırmızı tüylü maymun; yüzü açık esmer, yüz çevresi uzun beyaz kıllıdır; Afrika'nın tropikal bölgelerinde yaşar. (Uzunkuyruklu maymungillerden.) [L]

MONACANTHUS i. Esmer veya siyahımsı gövdeli, sarı yüzgeçli balık. (Monocanthus çotiraya benzer; boyu 40 sm'yi bulur. Sırtındaki yüzgeci bir tek kılçık halindedir. Vücut yüzeyi dikenli ve pütürlüdür.) [L]

MONACHODA i. Geniş yassı gövdeli, erkekleri kanatlı büyük böcek; Orta Amerika'da evlerde yaşar ve en zararlı hamamböceklerinden sayılır. (Dictyoptera takımının, hamamböceğigiller familyasından.) [L]

MONAD i. (fr. *monade*). Bk. MONAT.

MONADİZM i. (fr. *monadisme*'den). Bk. MONAT'ÇILIK.

MONADNOK i. (New Hampshire'deki bir dağın adından). Jeomorfol. *Eşanl.* ARTAKALAN ŞEKİL. Bk. ARTAKALMAK.

— ANSİKL. Oluşumlarında rol oynayan etkenlere göre *monadnok*'lar ikiye ayrılır: 1. konum etkisiyle oluşanlar; su bölümü çizgileri çevresinde gerileyici aşındırmanın gecikmesi sonucunda aşınmadan kalan tepeler; 2. *dayanıklı* veya *yapısal monadnok*'lar; öbürlerine oranla daha sert kayalardan meydana gelenler. Eski kütlelerin aşınım düzeyleri yanında yükselen monadnokların birçoğu eski Üçüncü Zaman inselberg'leridir; geriye kalanlarsa yükselmiş arazilerin yalnız kenarları aşınmış kalıntılarıdır. (L)

MONADOLOJİ i. (fr. *monadologie*). Fels. Özellikle, Leibniz'in Monadoloji'sinde yer alan menadlar teorisi. (L)

Monadoloji (*La monadologie*), Leibniz'in prens Eugene de Savoie için, fransızca yazdığı eser. Prens, baha biçilmez bir hazine olarak kabul ettiği bu eseri, bir mücevher kutusunda saklıyordu. Eser, yazar hayattayken yayımlanmadı. Monadolojinin latinceye tercümesi, 1721'de *Acta eruditorum*'lar arasında yayımlandı. Fransızca aslı, 1840'ta, Erdmann'ın *Oeuvres Philosophiques de Leibniz* (Leibniz'in Felsefî Eserleri) baskısında yer aldı.

Leibniz'e göre, monad, basit ve bölünmez bir cevher, bir enerji merkezidir. Hem *algılamaya* yani birlikte çokluğa, hem de *itihaya* yani bir algıdan ötekine geçme eğilimine sahiptir. Monadlar (bunların sayısı sonsuzdur) ne doğar ne de ölürler; birbirlerinden nitelik bakımından farklıdırlar. Monadlar, algısal bilinçlerinin açıklık ve kesinliğine göre kademeleşirler. Bir monad, başka bir monada oranla, kendi olaylarından herhangi birini daha büyük bir açıklık ve kesinlikle tasavvur ediyor ve kavrıyorsa, o monada oranla daha etkindir. Dört çeşit monad vardır: 1. ilk monadlar, bunlar, bilinçli algıları olamayan monadlardır ve inorganik dünyada yer alırlar; 2. ruhlar veya hayvan âleminin monadları (bunlar fikir çağrışımları kurabilirler); 3. özalgıya sahip bulunan yani kendi dönüşümlerini yöneten kanunların (mantık) bilincinde olan sonlu zihinler veya ruhlar; 4. Tanrı veya «monadların monadı». Her monad, kendi içine kapanmış olan ve ancak kendi içinde dönüşüme uğrayan bir evrendir. Her monadın, kendisine göre, evrenin tümünü bilip tanıyabilmesini açıklamak için, Leibniz, meşhur *öncel düzen* varsayımını ileri sürer. Bu varsayıma göre, Tanrı, monadları, belli bir planı göz önünde tutarak yaratmıştır. Bu plan herhangi bir monadın, bütün öteki monadların hareketlerini kendi varlığında tekrarlayabilmesini sağlar. Aynı ilke, yetkinliğin ta kendisi olan Tanrı'nın yarattığı bu dünyanın, mümkün dünyaların en iyisi olmasını gerektirir. Leibniz'in bu eseri, alman romantiklerine kadar uzanan çok derin bir etki gösterdi. (→ Bibliyo.) [L]

MONAGAS, Venezuela'da eyalet; 232 800 nüf. Merkezi, *Maturin.* (L)

MONAGHAN, gaelce **Muineachan,** İrlanda cumhuriyetinde (Ulster ili) kasaba. Monaghan idare bölgesinin merkezi; 4 700 nüf. XIX. yy.dan kalma katedral.—*Monaghan idare bölgesi,* 47 100 nüf. Kuzey İrlandanın kenarında bir tepeler bölgesinde uzanır. Bakır işletmesi. (L)

MONAKO i. XVIII. yy.da, Mourgues'da basılan eski gümüş para. ‖ Monako prensliğinin bakır parası. (L)

MONAKO, fr. **Monaco,** Fransız idare bölgesi Alpes Maritimes toprakları içinde şehir ve küçük prenslik, Côte d'Azur kıyısında 1,5 km²; 20 400 nüf. Büyük kısmı yüksek bir burun üzerinde kurulan (eski Monaco) şehir, XIX. yy.ın son yıllarında, burunu Tête-de-Chien dağına bağlayan toprak dilinde ve Ch. Carnia'nin inşa ettiği Monte-Carlo grubuyle (meşhur gazino) dağın yamacında gelişti. Eski Monako'daki prens sarayında Ortaçağdan kalma bazı unsurlar vardır. Kat kat bahçeler, binlerce ekzotik bitkiyle donatılmıştır. Bizans üslûbunda katedral, 1884-1887 arasında inşa edildi. Monako prensi Albert 1, denizin yanında yükselen ilgi çekici bir deniz müzesi kurdu. Milletlerarası Turizm akademisi. — *Monako prensliği,* Vatikan'dan sonra Avrupanın en küçük devleti; deniz kıyısında, 3 km uzunluğunda ve 200-300 m genişliğinde bir toprak şeridi üzerinde uzanır.

● *Tarih.* Bir Fenike sömürgesi olan şehirde, «Tek» (yun. *Monoikos,* lat. *Monaecus*'ten *Portus Herculis Monaeci,* daha sonra da *Monako*) lakabı verilen Melkart adına bir tapınak inşa edildi; sonradan Marsilya tarafından ilhak edilen Monako, I. yy.'da Hıristiyanlığı kabul etti. Şehrin tarihi üzerine XI. yy.a kadar bir şey bilinmez; o tarihte adı Cenevizlilerin menfaat alanında yeniden geçmeğe başladı: Cenevizliler, Kızılsakal Friedrich'in kendilerine bıraktığı Liguria kıyısının tamamını yönetmeğe kalkı-

Foto. LAROUSSE

şıyorlardı. Cenova'nın kudretli guelfi ailesi Grimaldi'lerin, Büyük Otton'dan bütün hükümdarlık haklarıyle Monako senyörlüğünü aldıkları (X. yy.) sanılır. Bununla birlikte Monako, İmparatorluk, Cenova ve Provence derebeyleri (bu arada Anjou'lu Charles) arasında karışık günler yaşadı ve ancak 1297'de, François'nın 1215'te inşa edilen şatoyu ele geçirmesi ve Monako'yu bir guelfi deniz üssü haline getirmesiyle Grimaldi'lerin olabildi. Guelfilerle (Fieschi, Grimaldi) ghibeliniler arasındaki iç savaşların hedefi olan ve stratejik ve ticarî önemi yüzünden Provence ve Fransa'nın göz diktiği ülke, XIV. yy.da elden ele (özellikle de Cenevizlilerin) geçti (1357-1395); fakat sonunda Anjou'lu Louis'nin himayesi altında muhtariyete kavuştu (1409-1419) ve 1419'da kesinlikle Grimaldi'lere geçti. Grimaldi'ler önce fransız himayesini sağlamağa çalıştılar (1509); fakat Fransa, Monako'nun bağımsızlığını kabul ettikten sonra (şubat 1512), İspanya'ya döndüler ve Burgos anlaşmasını imzaladılar; Tordesillas'ta (1524) değişiklik yapılan bu antlaşmayle Grimaldi'ler şeklen muhtariyetlerini muhafaza etmekle birlikle ispanyol odağına yerleşiyorlardı. Bununla birlikte ispanyol hâkimiyetinin ağırlaşması (1605'te askerî işgal) Fransa'ya doğru bir dönüşe sebep oldu. Peronne antlaşması (14 eylül 1641) ve 17 eylül 1641 ayaklanmasından sonra Fransa, Monako'yu himayesine alarak bir garnizon yerleştirdi ve Grimaldi'lere Menton ve Roquebrune üzerinde hükümranlık hakkıyle, Valentinois dukalığını verdi. Grimaldi ailesi Antoine I ile söndü (1731); fakat kızıyle evlenen (1715) Goyon-Matignan kontu, Grimaldi'lerin adını alarak Valentinois dükü olunca sülâle devam etti. Fransız Devrimi arifesinde prens Honore III (1733-1795) siyasî reformlar yapmak zorunda kaldı (1789); fakat Fransa'daki topraklarını kaybetti (4 ağustos gecesi) ve prensliğin Fransa'ya bağlanmasını (13 ocak 1793) önleyemedi. Birinci Paris antlaşmasıyle (1814) Grimaldi'lerin prensliği yeniden kuruldu ve fransız himayesi sona erdi; bununla birlikte prenslik kısa süre sonra Sardinya'nın himayesine geçti (Viyana kongresi [1815] ve Stupinigi antlaşması 18 kasım 1817). Sardinyalıların kışkırttığı devrimci karışıklıklar sonucunda, Menton ve Roquebrune prenslikten ayrıldı (1848); bu şehirleri ancak 1814 antlaşmasını imzalayan devletler nezdinde protesto ederek geri alabilen Monako, bu defa Fransa'ya bırakmak zorunda kaldı (şubat 1811). O tarihte Monako kendi isteğiyle ve hükümranlığını muhafaza etmek şartıyle fransız himayesine girdi (gümrük birliği, 1865). Kumarhanelerin gelişmesiyle prenslikte arazi vergileri, özel vergiler, mülk ve kazanç vergileri kaldırıldı (şubat 1869). 1911'e kadar mutlakiyetçi olan siyasî rejim, Albert I (1889-1922) zamanında, 1912 Anayasasının hazırlanmasıyle (1917 ve 1930'da daha liberal değişiklikler yapıldı) değişti. Sülâle sönerse, ülke Fransaya miras kalacağı için, Louis II'nin (1922-1949)meşru çocuğu olmayınca evlilik dışı kızı Charlotte vâris kabul edildi: hükümranlık buyrultusiyle Grimaldi adını alan (mart 1520) ve Polignac kontu Pierre ile evlenen Charlotte, oğlu Rainier III'ün sülâleyi devam ettirmesini sağladı (1949). 1962 Nisanında, meşrutî rejim yeniden kurulduğu (mart) sırada Rainier III'ün Fransız tebası bir devlet bakanını görevinden alması üzerine, Fransız hükümeti 23 aralık 1951'de Fransa ile Monako arasında imzalanan komşuluk ve karşılıklı yardım anlaşmasını feshetti. Aynı zamanda, Monako vergi sisteminin Fransa'nınkine uydurulmasını teklif etti; prenslik bunu reddetti. Fransa-Monako ilişkileri ancak 18 mayıs 1963'te, vergi, gümrük ve komşuluk anlaşmaları temelinde yeniden kuruldu; bu antlaşmalar 24 eylülde yürürlüğe girdi. Hemen arkasından Monako hükûmeti «Piajlar şirketi» hisselerinin çoğunu elinde tutan Aristote Onassis'ile çatıştı. Bu çatışma 1967 martında hisselerin Monako hükümetince satın alınmasıyle çözüldü. Prens de Rainier'nin babası, prens de Polignac 1964'te Neuilly'de öldü.

Kurumlar

1911 Anayasası uyarınca yasama gücü prens ile millî kuruldadır (18 üye). Millî Kurul üyelerini, belediyelerin 30 temsilcisi ve genel oyla seçilen 21 seçici toplanarak dört yıl için seçerler; yürütme gücü prensin yetkisi altındaki devlet bakanlarındadır; devlet bakanlarına hükümet kurulundan üç üye yardımcı olur. 1959 Ocağında prens Rainier anayasanın uygulanmasını geçici olarak kaldırdı. Ocak 1961'de Millî Kurulun yerini Millet Meclisi aldı; iktisadi meclise ödevleri geri verildi. (L)

MONALDESCHİ, XIV. ve XV. yy.larda zenginliği sayesinde bir süre Orvieto senyörlüğünü elinde tutan eski italyan ailesi. Bu ailenin üyelerinden biri olan GIAN RİNALDO (öl. Fontainebleau 1657) İsveç kraliçesi Kristina'nın gözdesiydi, kraliçenin gizli emriyle öldürüldü. (L)

MONA LİSA veya **MONNA LİSA.** Bk. GIOCONDA.

MONAMY (Peter), ingiliz ressamı (Jersey 1690'a doğr. - Westminster 1749). Badanacıydı, sonra sanatla uğraşmağa başladı ve Van de Velde'nin üslûbunda deniz manzaraları çizmekte ustalaştı (Bristol, Dublin müzeleri, Victoria and Albert museum). [L]

MONANTHİA i. Boz renkli küçük bitki biti. (*Monanthia cardui* devedikeninde, *M. Echii* engerekotunda yaşar; her yerde pek çok türüne rastlanır Heteroptera takımının *tingidae* familyasından). [L]

MONANTROPİ i. (fr. *monanthropie*). Biyol. *Eşanl.* MONOGENİZM.

MONARCHA i. Bazen esmer ve gri ile karışık siyah ve beyaz renkte ufak yapılı ötücü kuş. (Monarcha'lar Okyanusya'da yaşayan ve sinekle beslenen kuşlardır. (Sinekkapangillerden.) [L]

Monarchiens, Fransa'da Kurucu meclis zamanında, ingiliz tarzı bir krallığın taraftarlarına verilen ad (*Anglomanlar* takma adı buradan gelir); krallık, iki meclis (biri seçilmişlerden, öbürü yüksek memurlardan meydana gelen) tarafından denetlenecek, fakat krallığın mutlak veto hakkı olacaktı. (Aşırı sağdaki aristokratlarla, merkezdeki meşrutiyetçi yurtseverler arasında yer alırlardı. Malouet, Clermont-Tonnerre ve Bergasse ile birlikte Tarafsızlar* kulübünü kurdular ve Saray'a, Meclis'in taşraya taşınmasını veya askerî birliklerin çağrılmasını öğütlediler; bu da Ekim olaylarına yol açtı. Daha sonra yavaş yavaş devrimci rejime karşı muhalefete giriştiler.) [L]

MONARDA i. (ispanyol tabiat bilgini Nicolas *Monardes*'in [1493-1588] adından). Çokyıllık kokulu bitki. (Ballıbabagillerden.)

— ANSİKL. *Monarda,* karşıt yapraklı çokyıllık bir bitkidir; firfiri veya parlak kırmızı renkte birçok çiçeği vardır; çiçekler bürgü yapraklarıyle beraber sapın etrafında çepeçevre yer alır. Oswego veya Pennsylvania çayı denilen *Monarda didyma*'nın boyu 1 m'yi bulur. *M. fistulosa,* bu bitkiden, daha yüksektir; bunun çiçekleri tüm pembe, kuvvetli ve keskin kokuludur. Yaprakları ve çiçek uçları çay gibi haşlanınca oldukça hoş bir içki olur. (L)

MONARK i. (fr. *monarque*). Bir monarşinin başı, kral, hükümdar. (L)

MONARKOMAKLAR, XVI. ve XVII. yy. da yaşamış çoğunluğu protestan calvin'ci olan ve halk hâkimiyetiyle ilgili ilk teorilerden birini ortaya atan birtakım siyaset yazarlarını belirten terim.

— ANSİKL. Terim ilkin iskoçyalı hukukçu William Barclay tarafından *De Regno et Regali Protestate* (1600) adlı eserinde de hükümdara karşı direnme hakkını ileri süren herhangi bir yazarı tanımlamak için kullanıldı. İnsan kişiliğinin tam muhtariyeti ve bireysel hür seçiş varsayımından hareket eden monarkomaklar, bütünüyle tanrısal kaynaklı olan yetkiyi sadece görev bakımından hükümdara devredilmiş bir üstünlük olarak kabul ederler. Monarkın, kral tarafından çıkarılan yasaya değil de sözleşmeyle yapılan yasaya bağlı olarak kabul edilmesi ve iktidarın belirli amaçlarla (bu amaçların gerçekleştirilmesi de monarkın gö-

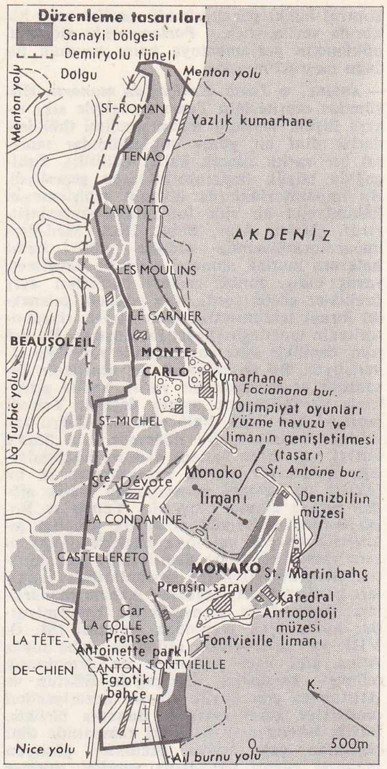

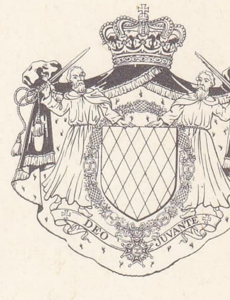

MONAKO
arma ve haritası

revidir) verdiği sonuç tiranın öldürülmesini meşru kılabilirdi. Bu doktrin, Saint Barthelemy katliamından sonra fransız calvin'ci protestanları içinde geniş ilgi topladı ve onlar sayesinde güçlü bir aristokratik karaktere büründü. Doktrinin başlıca ilhamcıları arasında iskoçyalı bilgin ve şair George Buchanan ve fransız calvin'ci protestan Philippe de Mornay anılmaya değer. Bu sonuncusu çağının devrim edebiyatının klasik metinlerinden biri olan *Vindiciae contra Tyrannos*'un (Zorba Hükümdarın Yargılanması) sözde yazarıdır. *Francogallia*'nın (1573) yazarı François Hotman fransız monarkomaklarının (Theodore de Beze, Hubert Languet, Turquet de Mayerne) kopyacı edebiyatında ayrı bir yer tutar. Hotman kendi tezlerini fransız monarşisinin incelenmesine dayandırarak halk hâkimiyeti temasını nazarî bir açıdan işledi. *Disputationes*'in (Tartışmalar) [1581] yazarı Roberto Bellarmino, *De Rege et Regis Institutione*'nin (1598) yazarı Juan de Mariana, *Tractatus de Legibus ac de Deo Legislatore*'nin (1612) yazarı Francisco Suarez gibi cizvitler de monarkomaklardan sayılabilir. Monarkomaklar modern siyaset düşüncesine önemli katkıda bulundular. Halk hâkimiyeti, toplumsal sözleşme ve tabiat yasası hakkında ortaya atılan ilkeler zamanla değişikliklere uğradıysa da, daha sonraki demokratik devlet öğretilerinin dayanak noktaları oldu. (L)

MONARŞİ i. (yun. *monos,* yalnız ve *arkhein,* emretmek'ten lat. *monarchia* > fr. *monarchie*). Aristokrasi, demokrasi ve oligarşiye karşılık, siyasî otoritenin bir kişi ve adamları tarafından yürütüldüğü rejim. || Cumhuriyet rejiminin tersine, devlet başkanı olan kral veya imparatorun miras yoluyle iktidara geçtiği rejim. || *Mutlak monarşi,* monark için iktidar hakkının sadece krallığın temel yasalarıyle sınırlandığı rejim. || *Meşrutî monarşi,* hükümdar yetkilerinin anayasayle belirlendiği rejim. || *İlâhî hukuka dayanan monarşi,* hükümdar yetkilerinin Tanrı iradesine dayandığı rejim. || *Seçime dayanan monarşi,* seçimle gelen hükümdarın belli bir süre veya ömür boyu iktidarda kaldığı rejim. || *Soydan gelme monarşi,* hükümdarın, ülke yasalarına göre, bir önceki hükümdarın ailesinden geldiği rejim. || *Sınırlı monarşi,* hükümdar yetkilerinin sınırlı olduğu rejim (yetkilerin kullanılmasının

prens Rainier III
ve prenses Grace

Foto. Keystone (LAROUSSE)

kontrol hakkı genellikle bir meclise veya bir kurula verilmiştir). || *Parlamentolu monarşi,* hükûmetin parlamentoya karşı sorumlu olduğu meşrutî monarşi.

— ANSİKL. ● *Tarih. Eskiçağ'da monarşi.* Hükümdar otoritesinin Tanrı iradesiyle sıkı sıkıya ilişkili sayıldığı monarşi rejimi (hükümdarlık dinî bir görev ve hükümdar tanrısal bir varlık olarak kabul edilirdi). Eskiçağ'da büyük imparatorluklarda geçerliydi. Bu imparatorluklarda ülkenin genişlemesini hâkimiyetin bir elde toplanması kolaylaştırırdı. (Mısır, Asur, Babil, Hitit, Med-Pers imparatorluklarında olduğu gibi.) İsrail halkının mutlak monarşi rejimine yönelmesi yavaş oldu, çünkü musevî kabileleri ayrı özellikler gösteriyordu. Öte yandan, geleneksel ibranî tektanrıcılığı dolayısıyle, siyasî otoritenin tanrılaştırılması imkânsızdı. Bu durum, özellikle dine dayanan bir yönetime elverişliydi. Bu da dünyevî bir otoritenin insanüstü ve müstebit bir varlık haline getirilerek yüceltilmesine uygun değildi. Yahudi monarşisinin M.Ö. 1000 yıllarına doğru kurulduğu biliniyor. Bu dönemde kral Saul'e kutsal yağ süren haham Samuel hükümdarlığa kutsal bir nitelik kazandırıyor ve bu şekilde de Ortaçağ monarşisinin klasik modeli ortaya çıkmış oluyordu. Yunan ve Roma medeniyetlerinde monarşik yönetim şekilleri daha çok mitolojik nitelikte olmak üzere yalnız başlangıç devirlerinde yer almıştır. Gerçekte Homeros destanlarında yankıları görülen Girit, Mykena, Akhaia monarşileri büyük doğu monarşilerine benzemiyordu; bunlar çok geçmeden yerlerini (M. Ö. VIII. yy.) aristokratik rejimlere, daha sonra Atina gibi bazı şehirlerde de demokratik rejimlere bıraktılar. Eskiçağ'da Eflatun ve Aristoteles gibi büyük siyaset nazariyecileri monarşiye karşı çıktılar. Bununla birlikte, Büyük İskender ve halefleri zamanında dinî olmaktan çok askerî özellikler gösteren monarşi yunan dünyasına kendini yeniden kabul ettirdi. Roma'da gelenekler, Tarquinius'un öldürülmesine kadarki dönemde yedi kralın miras yoluyle değil de seçimle iş başına geldiğini bildirir. Seçim usulü imparatorların tanrılaştırılmasıyle yok oldu.

● *Feodal monarşiden mutlakıyetçiliğe yöneliş.* Barbar istilâları sonunda Batı Roma imparatorluğunun siyasî yapısı çöktü, yerine genellikle seçime dayanan bu ülke monarşisi kuruldu. Bu tür monarşide yönetim soylular meclisi tarafından denetleniyordu. Ortaçağ'ın ilk yüzyıllarında görülen feodal monarşi buradan çıkmıştır. Feodal monarşide toprağa hükümdar sahipti. Hükümdar topraklarının büyük kısmını tımar olarak vasallara verir, buna karşılık da onlardan bağlılık ve askerî yardım beklerdi. Kral, tımar sahiplerinin fiilen hâkim oldukları tımarlar üzerinde de otoritesini sürdürmekle birlikte, tımar olarak verilmemiş topraklarda doğrudan doğruya hâkimdi. Fakat Hıristiyanlığın canlandırdığı imparatorluk geleneği (*res publica christiana*) ile hükümdarlar, imparatorluğun sürekliliğini ve meşruluğunu sağlayan hükümranlık otoritesini yalnız siyasî açıdan değil, dinî yönden de meşrulaştıran papalık iktidarına bağımlı hale geldiler. Ortaçağ monarşisinin yapısal gelişimi iki ayrı yönde kendini gösterdi: bunların birincisi, iktidarlarına daha büyük bir istikrar ve tam bir bağımsızlık kazandırmak (tımarların babadan oğula geçmesi v.b.) yoluna giden feodal senyörlerle geniş toprakların imtiyazlarını kısmak isteyen hükümdarlar arasındaki anlaşmazlık; ikincisi, bazı hükümdarların babadan oğula geçen mutlak hâkimiyetlerini güven altına alma amacıyle papalığın ve imparatorluğun evrensel otoritesine karşı gelmelerinden doğan anlaşmazlıktı. Bu ikili anlaşmazlık sonucu 1000 yılına doğru mutlakiyetçiliğe yol açan bir gelişme başladı. Gerçekten de monarşi öteki bütün iktidarlar karşısında hükümdarların bağımsız iktidarlarının tabiî ve kutsal yasalara bağlı olduğundan kabul edilmesiyle, Ortaçağ'ın hâkimiyet nazariyecilerince (Marsilio da Padova ve yasacılar v.b.) ortaya atılan Roma imparatorluğu kavramıyle, özellikle Fransa'da görüldüğü gibi daha belirli özellikler kazandı. Kral Tanrı'nın sembolü, «yeryüzü tanrısı» ve krallığın birinci piskoposu olarak kabul edildi. Kralın kutsallığı da Clovis'in kurban edildiği güne kadar uygulanan kutsal yağ sürme geleneği ve bazı hastalıkları iyileştirme yeteneğiyle sağlamlaştırıldı. Otoritesini kabûl ettirebilmek için güçlüklerle karşılaşan kralın böyle yollara başvurması zorunluydu. Öyle ki, güç kazanan hükümdarın haklı haksız emirlerine, buhran ve savaş günlerinde karşı gelinemezdi. Çünkü adalet kavramıyle devlete yararlı olma kavramı arasında fark yoktu ve devletin zorunlulukları müspet hukukun üstünde tutulurdu. Bu şekilde hükümdarın tanrısal niteliği ve devletin çıkarlarını her şeyin üstünde tutma hakkı Fransa'da en iyi şeklini bulan mutlakıyetçiliğin ilkelerini meydana getirdi. Bununla beraber burada mutlakıyetçilikten anlaşılan sınırsız ve kişisel bir iktidar değil, yaygın inanışın tersine bazı temel yasalara bağlı bir iktidardı. Bunların başında «fransızların yüreklerinde yazılı» Sal yasası (kadınların tahta çıkmalarını yasaklayan eski bir frank yasası) geliyordu. Bu yasa miras hakkını erkeğe ve en büyük oğula tanıyarak seçim sistemlerinde ortaya çıkan kardeş kanına girmeyi, ayrıca karışıklık ve şiddet yollarına baş vurulmasını önlüyordu. Sal yasasının bir başka yanı da iktidara yabancı prenslerin gelmesini engellemekti. Yetkilerini Sal yasasından alan kralın otoritesi bir yasa niteliği kazanıyor, âdi yasalardan üstün tutuluyor, değiştirilemiyor ve ortadan kaldırılamıyordu. Bu sebeple hükümdarın hâkimiyeti belirli ve dolayısıyle sınırlı sayılırdı. Kralın mutlak iktidarını kullanabileceği başlıca alanlar, müspet yasalar hazırlamak, imtiyazlar vermek, devlet görevlerine tayinler yapmak, adalet dağıtmak ve para bastırmaktı. Ancak kral yasama hakkını kullanırken tebaasının mülkiyet veya özel sözleşmelerinin geçerliğiyle ilgili temel haklarına dokunamazdı. Kralın elinden en çok alınmak istenen haklardan biri de vergi tahsil etmedeki sınırsız hakkıydı. Hükümdar ötekilerinde olduğu gibi vergi konusunda da Ortaçağ toplumunu meydana getiren çeşitli topluluklara, sınıflara, korporasyonlara, birliklere, senyörlüklere, belediyelere hiç olmazsa başlangıçta haklarını kabul ettirmek zorundaydı. Çünkü adı geçen unsurlar büyük feodaliteye karşı mücadelede hükümdarın desteğine muhtaç oldukları halde ülke çapındaki temsilî organların aracılığıyle tüm iktidarın kralın elinde toplanmasına uzun süre karşı çıkıyorlardı. Gerçekten, kralın buyruğu altındaki bütün sosyal kurumların ortak karakteri, gördükleri sosyal görevlere karşılık kendilerine bazı imtiyazlar verilmiş olmasıydı. Vergi muafiyetleri mahallî adalet ve yönetim hakkı gibi imtiyazlar geleneklerin verdiği ve eşyanın tabiatından doğan haklardan sayıldı. Buna benzer imtiyazlara yöneltilen her saldırının bastırılması amansız direniş ve ayaklanmalara sebep oluyordu. Ortaçağ başlarıyle modern çağlarda görülen ayaklanmalar yerleşik bir hastalık haline geldi. Sosyal bünyeyi meydana getiren unsurların birbirleriyle kaynaştırmak, çıkarları değişik olan gruplar arasında bir anlaşma sağlamak zordu. Hükümdarın herhangi bir kararı uygulamağa kalkışması bir yandan taşra devletleri (üç sınıfın temsilciler meclisi) ve belediye yöneticileriyle, diğer yandan korporasyon delegeleriyle uzun görüşmeler yapılmasını gerektiriyordu. İngiliz monarşisinde hükümdarla sosyal sınıflar ve mahallî iktidarlar arasındaki ilişkiler Fransa'dakine göre farklı bir gelişme gösterdi. İngiliz monarşisinin mutlakıyetçiliğe doğru gidişi «parlamenter» muhalefetle çok daha kesin bir biçimde engellendi. İngiliz parlamentosunda toprak soylularıyle mahallî komünlerin temsilcileri, kralın özellikle malî alandaki aşırı istekleri karşısında geleneksel şekilde gruplaşma yoluna gittiler. Soyluların ve derebeylerinin çıkarlarının tipik bir ifadesi olan Magna Carta (1215) böylece mutlakıyetçiliğe karşı muhalefetin sembolü oldu. Magna Carta batıda monarşik iktidar tarihinde meşrutî yönetime yol açacak bir taslak olarak kabul edildi.

● *Mutlak monarşiden meşrutî monarşiye.* XVI. - XVIII. yy.da sosyal gruplar arasında başarı sağlamak gittikçe güçleşti. Çünkü Yeni Dünya'nın keşfinden sonra ticarî kapitalizmin dünya çapında gelişmesi ve Avrupa'da dinî birliğin yıkılması gibi yeni olaylar parçalanma ve çatışma unsurlarının meydana gelmesine sebep oluyordu. Kapitalist tacirler ve müteşebbisler geleneksel toplumsal ilişkileri altüst ediyor, böylece soylular sınıfı da gücünden kaybediyordu. Bunların iktisadî güçleri çoğu zaman avrupa monarşilerinin varlığını bile tehlikeye düşürüyor ve yetersiz bir yönetim, bürokratik ve malî teşkilâtlanma sonucu meydana gelen korkunç bilânço açıkları ve zaman zaman ortaya çıkan iflaslarla kendileri de sürekli olarak zayıflıyorlardı. Güçlü ve merkezî bir iktidarın zorunlu olduğu anlaşıldığı ölçüde merkezden kopma istekleri daha da artıyordu. Protestan reformunun yayılmasından ve parçalanmasından doğan din ayrılıkları kısa zamanda aynı devlet içinde ve devletler arasında çatışmalara yol açtı. Avrupa hâkimiyeti için girişilen savaşları din için yapılan savaşlar izledi ve bu olaylar durumun daha da karışmasına yol açtı. Önce Habsburgların, sonra da Bourbonların emperyalist girişimleri savaşlara yol açtı. Artık yalnız ücretli olmaktan çıkan millî orduların ve yeni ateşli silâhların gerektirdiği masraflar büyük malî yatırımlara, ayrıca imtiyazlarla mücadeleye ve en sonunda da bu imtiyazların kaldırılmasına yol açtı. Monarşiler varlıklarını sürdürebilmek için feodal geçmişle bağlarını koparmak ve çağdaş millî devletlerin değişik ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kaldılar. Çağdaş, mutlakiyetçi ve bürokratik devlet şekli böylece doğmuş oldu. Teorik açıdan devlet en güzel anlatımını Jean Bodin'in *La Republique* (Cumhuriyet) [1576] adlı eserinde buldu. Eserdeki tezler XVII. ve XVIII. yy. mutlakiyet nazariyecileri tarafından tartışıldı ve geliştirildi. Bodin'e göre devlet, hâkimiyetin ideal ve sürekli sahibi olan tüzel kişidir. «Hâkimiyet devletin ayrılmaz parçasıdır. Hâkimiyetten yoksun kalan devlet artık devlet olmaktan çıkar (...) Kısacası devlet ve hâkimiyet, somut olarak ele alındıklarında eşanlamlıdırlar.» Hâkimiyet tektir ve bölünmez, hükümdarın kişiliğinde somutlaşır. Hükümdar çeşitli hükûmet şekillerinden yararlanabilir. Mutlak monarşide hükümdar bağımsız ve dolaysız biçimde yönetiyordu. Başlangıçta hükümdara askerî şeflerle valileri ve başlıca soyluları çevresinde toplamasına imkân veren saray gittikçe uzmanlaşan krallık meclisi önünde önemini kaybetti. Kral meclis üyelerini istediği gibi seçtirdi, fakat her devirde en önemli kararlarını güvenilir bir sekretere veya yetkili yardımcı durumundaki bir bakanla alırdı. Richelieu ve Mazarin bunun en canlı örnekleridir. Eski rejimin mutlak monarşisini güçlendirmiş olan Louis XIV, yönetimi meclise bırakarak hükümranlığını sürdürdü; devlet sekreterleriyle mutlak monarşinin bürokratik düzeni daha aşağı seviyedeki kalabalık bir «görevliler» sınıfının bulunmasını öngörüyordu. Bu sınıfı parlamento, Sayıştay, Hazine dairesi üyeleriyle idarî ve malî görevlerde çalışan küçük memurlar meydana getiriyordu. François I ile Fransa'da kamu görevlerini para ile satın almak geleneği yaygınlaştı. Bu sayede kral görevlilerin tayini işinde serbest kalıyor ve büyük senyörlerin etkisinden kurtulabiliyordu. Yalnız Henri II devrinde kralın denetiminden kaçan görevliler gitgide mahallî çıkarların temsilcileri haline gelmeğe ve kralın kararlarına, «uyarma» şeklinde karşı koymağa başladılar. Bunun üzerine kral da bunların muhalefetine karşı kendine şahsen bağlı olan «komiser»den yararlanma yoluna gitti. Komiserlerin vazifesi «görevliler»i ve mahallî kuruluşları bağlılığa zorlamak, onları uyarmak ve gerekirse görevleri bizzat yapmaktı. Bu komiserler saraydan, kralın özel konseyinden ve yüksek görevliler arasından seçiliyordu. Bunların en önemlileri olan «intendant»lar Henri devrinde ortaya çıktı. Henri IV zamanında bu kişilerden geniş ölçüde yararlanıldı. Fransa'nın Otuzyıl savaşına katılmasından sonra Louis XIII devrinde, geleneksel malî kuruluşların savaş ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalışları en önemli malî fonksiyonların da intendant'lara verilmesine yol açtı. Louis XIV zamanında ve özellikle Hollanda savaşının başında (1672) intendant'lar genel idareye iyiden iyiye hâkim oldular. Yalnız, fransız monarşisinin bünyesini meydana getiren görevliler ve komiserler devlet yönetiminin gerekleri

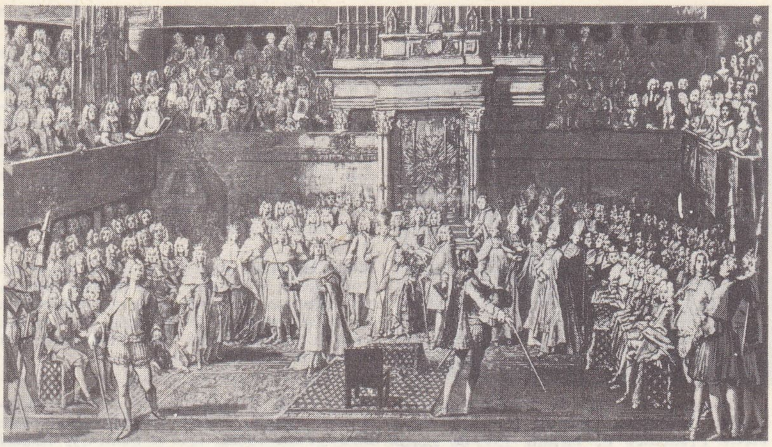

monarşi
Louis XV'in tahta çıkışı (ekim 1722)
P. Dulin'in eseri
Louvre müzesi, Paris

karşısında çoğunluk bakımından her zaman yetersiz kaldılar. Kral yüksek seviyedeki yöneticilere ve önemli kişilere baş vurmadan bir işe karar veremezdi. Fakat merkezî hükûmet XVI. ve XVII. yy.da sınıfların, korporasyonların ve grupların imtiyazlarını kısmağa çalıştı. Etats généraux yalnız kralın yaşça küçük olduğu sıralarda ve din savaşlarının kritik anlarında toplandı (1615-1789 arasında hiç toplanmamıştır). Hattâ Louis XIV'ün kişisel yönetimi sırasında ortadan kalktı ve yalnız sınır illerinde ve yeni ele geçirilen ülkelerde toplanır oldu. Kral imtiyaz ve muafiyetleri kaldıramadığı için vergilerin gittikçe artan ağırlığı halkın omuzlarına yüklendi. Aynı olay hukuk alanında da meydana geldi.

Birçok çelişmeyi ve uyuşmazlığı doğuran gelişmeler büyük bir muhalefetin doğmasına yol açtı. Soylular, senyörlerin tımarları üzerindeki hâkimiyetlerinde kısıntı yaptığı ve belli başlı görevleri burjuvalara verdiği için kralı kınadılar ve «devletlerinin» gücünü krala kabul ettirmek için aralıksız ayaklanmalara giriştiler. Bu durum, din savaşlarının ve Fronde'un başlıca amacı; Louis XIV'ün krallığının ikinci yarısındaki soylular muhalefetinin sebebi oldu. Memur sınıfı da mevkilerini krallık komiserlerine karşı korumağa kalkıştı. Özellikle Paris'teki parlamentolar hükûmette yer almak ve monarşik iktidarı denetlemek istediler. Bu vesileyle, Frankların genel meclisini örnek olarak gösterdiler. XVIII. yy.da muhalefet büyürken mutlakıyetçilik terimi «despotluk» anlamına gelmeğe başladı. Bu muhalefete, mutlak iktidar için daha büyük bir tehlike meydana getiren tacir ve burjuva sınıflarının gittikçe büyüyen muhalefeti de eklendi. Bunlar doğuştan edinilen imtiyazlara akıl ve mantık adına saldırarak onların yerine herkes için geçerli olan evrensel bir hukukun dikkate alınmasını istediler. Böylece Eski Rejim ile birlikte doğrudan doğruya monarşik sistemin kendisini yıkmağa başladılar. 1789 devrimi akla dayanan bu ideolojilerle başladı.

Elizabeth I'in ve Stuartların hükûmet metotlarında açıkça görüldüğü gibi, İngiltere de mutlakıyetçi rejim denemelerine girişmedi değil. Ama Kıta Avrupası'na kıyasla, kral otoritesi daha erkenden kısıtlanmaya uğradı. İngiltere monarşisiyle müttefikleri arasındaki çatışma ve Avam kamarasında geniş çapta temsil edilen yeni burjuva ve tacir sınıfı bu kısıtlamayı hızlandırdı. Ayrıca XVII. yy.daki iki ihtilâlin de (Cromwel ve William of Orange) bunda büyük rolü oldu. Gerçekten 1689'da William III'ün tahta çıkması ve bir çeşit ingiliz anayasası sayılan *Bill of Rights*'in ilânıyle monarşi meşrutiyet yolunda kararlı bir evrime uğradı. Yetkileri artan parlemento, millî ve gerçek bir temsile yer verir oldu. Bu temsil görevi artık yalnız kralın istediği vergileri onaylamakla sınırlanmış değildir. Başlıca vatandaş ve temel eşitlik hakları da (*habeas corpus*) garanti altına alınmıştı. Kralın kabinesini meydana getiren bakanlar eylemlerinden dolayı sorumlu oldukları parlamentonun güvenoyunu almak zorundaydılar. Hükümdar, kabine ve parlamento arasında çıkan anlaşmazlıkların, seçim yoluyle çözümlenmesine başlandı. En sonunda hükümdarla parlamento devletin temel kurumları haline geldi ve karşılıklı görev ve yetkileri yasalara bağlanarak bir düzene kondu.

Mutlak monarşiden meşrutî monarşiye geçiş Avrupa ülkelerinde Fransız devriminden sonra daha da hızlanarak genelleşti. Fransa'da Bourbon (1814) ve Orléans (1830) monarşileri, Belçika monarşisi (1831), Sovoia'ların Piemonte'de 1848'de, İtalya'da 1861'de başlayan krallıkları ile Alman imparatorluğu (1817'den sonra) meşruti monarşiye geçtiler. Yalnız bunların arasında bazı farklar vardı. Buna örnek olarak ingiliz modeline göre, kabinenin parlamentodan güvenoyu alması (Belçika, Piemonte ve İtalya'da) veya yalnız krala karşı sorumlu olması (alman şansölyelik sistemi) gösterilebilir. İtalya'da meşrutî ve tek parlamentolu monarşi Piemonte monarşisinin devamı ve Savoia anayasası da 1861 İtalyan anayasası oldu. Faşizm diktası sırasında monarşik rejimin parlamenter ve meşrutî niteliği kayboldu. Monarşi rejimi 2 haziran 1946'da cumhuriyet lehine sonuç veren referandumla son buldu.

İngiltere, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Norveç, İsveç, Danimarka gibi Avrupa ülkelerinde meşrutî monarşi hâlâ yürürlüktedir. Doğu'da batı modeli meşrutî monarşiye örnek olarak Japon imparatorluğu, mutlak monarşiye örnek olarak da Asya'da Suudî Arabistan, Ürdün v.b. Afrika'da da Habeşistan gösterilebilir. (ML)

MONARŞİK sıf. (fr. *monarchique*). Monarşi ile ilgili: *Monarşik iktidar.* (L)

MONARŞİST sıf. (fr. *monarchiste*). Monarşizm doktrinine ilişkin: *Monarşist gazete.* ◆ i. Monarşiyi benimseyen ve savunan kimse. (L)

MONARŞİZM i. (fr. *monarchisme*'den). Monarşi taraftarlarının siyasî doktrini. ‖ Monarşiyi savunanların görüşü: *Onun monarşizmi çok eskiye dayanır.* (L)

MONASA i. Koyu gri tüylü, kırmızı gagalı kuş; gagasının dibinde uzun kıllar bulunur; Tropikal Amerika ormanlarında yaşar. (*Bucconidae* familyasından.) [L]

MONASH (sir John), avustralyalı general (Melbourne 1865-ay.y. 1931). Çanakkale seferi sırasında Anzak kolordusuna kumanda etti (1915). [L]

MONASTER veya **MONOASTER** i. Hücre bil. Hücrede mitoz bölünmenin ilk evresinde (profaz) santrozomdan oluşan, çevresi, ince akromatik ipliklerle çevrili, yıldız biçiminde oluşum. (Bu monaster daha sonra ikiye bölünerek iyi yavru aster'e [diaster] ayrılır.) [L]

MONASTIR veya **MANASTIR,** Tunus'ta (Suse ili) şehir, Hammamat körfezinin güney kısmı kıyısında; 11 600 nüf. Monastır, eski kartaca ve roma şehri *Ruspina*'dır (hamamlar). Şehir, adını IX. yüzyılda müslümanlar tarafından *ribât* (dinî müstahkem mevki) haline getirilen eski hıristiyan manastırından almıştır. Bir yarımada üzerinde kurulan ve yanlarında dört köşe kuleler bulunan büyük surlarla çevrili olan manastır, kasabanın eteğindedir. (L)

MONAT veya **MONAD** i. (yun. *monas* bir, birim'den fr. *monade*). eFls. Basit ve bölünmez birlik.

— ANSİKL. *Monat,* pythagoras'çı felsefeden gelen bir terimdir. Eflatun, idea'larını belirtmek için kimi zaman bu terimi kullanıyordu. Yeni eflatun'cular, XII.yy.da Tanrı'yı ifade etmek için monat sözünü kullandılar. Daha sonraları çeşitli hıristiyan yazarlar ve özellikle, Giordano Bruno, monat terimiyle, evreni meydana getiren basit unsurları kast ettiler. Fakat bu terimin in kazanmasına Leibniz önayak oldu. Leibniz, monadı, «bileşiklere giren basit yani parçası olmayan bir cevher» olarak tanımladı (*Monadoloji,* 1). Bunlar, «tabiatın gerçek atomları... eşyanın unsurlarıdır» (aynı eser, 3). Leibniz'ten sonra, monat terimi, Diderot, Voltaire, Kant, Renouvier v.b.... gibi çeşitli düşünürler tarafından kullanıldı. (L)

MONAT'ÇI sıf. ve i. (*monat*'tan *monat-çı*). Monat'çılığı savunan kimse veya monat'çılığa ilişkin olan. (L)

MONAT'ÇILIK i. (*monat'çı*'dan *monat'çılık*). Evrenin monatlardan meydana geldiğini ileri süren felsefe sistemi. (L)

MONATTE (Pierre), fransız sendikacısı (Monlet, Haute Loire 1881 - Vanves 1960). Basit bir ailedendi; orta öğrenimini tamamlayabildi, tashihçi oldu ve Fédération du Livre'e (Kitap federasyonu) girdi. Anarşist akımın etkisinde kaldı. Fakat Amsterdam anarşist kongresinde (1907) anarşizm ile yetinmek isteyenlere karşıdevrimci sendikacılığı savundu. 1909'dan itibaren *La Vie Ouvrière* (İşçi Hayatı) dergisini çıkardı. 1914'te her türlü Millî savunmaya katılmayı ve sendikacılığın devletle birleşmesini reddetti. 1920'de Komünist partisine girdi, fakat kasım 1924'te bu partiden atıldı. Devrimci sendikacılığı savunmak için 1925'te *Révolution Prolétarienne* (Proletarya Devrimi) adlı dergiyi kurdu. (L)

MONAZİT i. (fr. *monazite*). Miner. Seryum, lantan ve diğer nadir toprak elementlerinin tabiî fosfatı; bileşiminde az miktarda toryum da bulunur; A.B.D., Kanada, Brezilya ve Ekvator Afrikası'nda çok yaygındır. (Bu mineral, lüks lambalarının gömleklerini yapmakta kullanılan seryum ve toryum oksitlerle karışmış olarak bulunur.) [L]

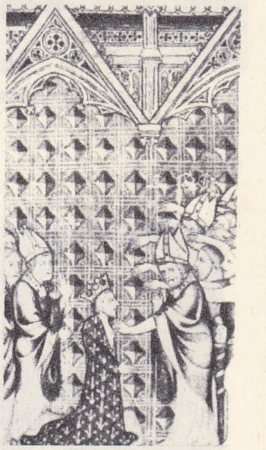

monarşi
«Karl V'in takdis edilmesi»
aynı dönemde yapılan minyatür
Millî kütüphane, Paris

MONBİN i. Bk. MOMBİN.

MONBODDO (James BURNETT, — lordu), iskoç filozofu (Monboddo House Kincardineshire 1714 - Edinburgh 1799). Başlıca eserleri: *The Origin and Progress of Language* (Dilin Menşei ve İlerlemesi) [1773 - 1792] ; *Ancient Metaphysics* (Eski Metafizik) [1779-1799]; bu sonuncu kitabında Locke ile Newton'u sert bir dille tenkit eder. (L)

MONCADA (Hugo DE), aragonlu general (Valencia 1476'ya doğr.-Capa d'Orso Campania, İtalya 1528). Fransa'ya karşı Katalonya ve Rosillon'da savaştı, sonra Cesare Borgia'nın hizmetine, daha sonra da ispanya ordusuna girdi, generalliğe yükseldi. 1522'de Flandre'da kumandanlık yaptı ve Sicilya genel valisi oldu. Var nehri ağzında Andrea Doria tarafından yenilerek 1526'ya kadar esir kaldı. Sonra İtalya'da savaştı, Napoli ablukasını yarma hareketinde öldü. (L)

MONCALİERİ, İtalya'da şehir, Piemonte'de (Torino ili), Torino'nun güneyinde, Po kıyısında; 32 900 nüf. Bugün askerî kolej olan XVII. yy.dan kalma kral şatosu. Torino'nun büyük banliyösünde sanayi ve ticaret merkezi. (L)

MONCALVO (Guglielmo CACCIA, il — denir), italyan ressamı (Montabone, Acqui 1568 - Moncalvo 1625). İmzalı ve tarihi belli ilk eseri *Tebşir* (1585, Guarene kilisesi) genç sanatçının Lanino resim geleneğine bağlı olduğunu gösterir. Moncalvo'nun bu devrede Candia Lomellina'daki San Miche-

Foto. LAROUSSE ; Rizzoli Larousse

«mareşal MONCEY 1814'te Clichy engelinde» Horace Vernet'nin eseri, Louvre müzesi, Paris

le kilisesinde Girolano ve Pietro Francesco Lanino ile birlikte çalıştığı gerçektir. Gene Pietro Francesco ile birlikte 1593'de Larizzate (Vercelli) kilisesinin mihrap arkalığını yaptı. Daha sonra Moncalvo'ya yerleşti. Sanatçı soyadını bu şehrin adından almıştır. Burada Crea mihrabını süsledi. 1605'ten itibaren Torino'da birçok kilise ve manastıra freskler yaptı ve mihrap arkalıklarını süsledi. Novara'daki San Marco kilisesi absidinin fresklerini 1614'te, Milano'daki San Alessandro ve San Vittore kiliselerinin fresklerini (Kubbe freskleri 1619 tarihli) 1618'e doğru, Pavia'daki Carmine kilisesinin fresklerini ise 1621'de yaptı. Gaudenzio Furrari'nin başlattığı Lombardiya geleneğini sürdüren Moncalvo, Procaccini'ler vasıtasıyle son Emilia «manierismo»sunun etkisinde kaldı. Aynı zamanda, 1604'te Crea'da çalışan Zuccari sayesinde geç Roma «manierismo»sundan ilham aldı. Novara'da tanıştığı Giovan Battista Crespi (Cerano denir) ile tanıştı ve onun yerine San Marco kilisesini süsledi. (M)

Pierre MONATTE

MONCEAU - SUR - SAMBRE, Belçika'da (Hainaut, Charleroi idare çevresi) komün, Charleroi'nın batısında; 11 602 nüf. Maden kömürü ocakları. Elektrik santralı. Metalürji sanayii. (L)

MONCEAUX (Paul), fransız bilgini (Auxerre 1859 - Paris 1941). 1970'te Collège de France profesörlüğüne getirildi. Özellikle, Afrika'da hıristiyanlığın başlangıcı üstüne eserler yazdı: *Saint Cyprien* (Aziz Cyprianus) [1914]; *Histoire Litteraire de l'Afrique Chretienne* (Hıristiyan Afrika'nın Edebiyat Tarihi) [1901-1923]. (L)

MONCEL (Théodose DU, — kontu), fransız bilgini (Paris 1821 ay.y. 1884). Önce arkeoloji öğrenimi yaptı, sonra elektrikle ilgilendi. 1857'de mikrofonun esasını meydana getiren kömürün direnç değişikliklerini buldu. Bir termostat, bir kayıt galvanometresi, sesleri elektrikle kaydeden bir araç icat etti. (L)

MONCRİF
L.J. Cathelin'in eseri
La Tour'dan

MONCEY (Bon Adrien JEANNOT DE), Conegliano dükü, Fransa mareşali (Palise, Besançon yakınları 1754 - Paris 1842). Batı Pirene ordusu kumandanı oldu (1794), Navarra'yı işgal etti, İspanya'yı barış istemek zorunda bıraktı (Basel 1795). Pichegru ile olan ilişkilerinden kuşkulanılarak ekim 1797'de azledildi, 1799'da tekrar orduya alındı, 18 Brumaire olayına ve İtalya seferine katıldı (1800). 1802'de jandarma genel müfettişi, 1804'te mareşal, 1808'de Conegliano dükü oldu, İspanya'da 3. Kolorduya kumanda etti ve Valencia'yı zaptetti (1808). Paris Millî Muhafız birliğinin kumandan yardımcısı olarak Clichy engeleme muharebesinde sivrildi (30 mart 1814). Louis XVIII tarafından Fransa Yüksek meclisi üyeliğine getirildi, Mareşal Ney'yi yargılamayı kabul etmediği için Ham kalesine kapatıldı (1815). Tekrar göreve alındı (1816) ve Barcelona'yı işgal etti (1823). (L)

MONCHABLON (Xavier Alphonse), fransız ressamı (Avillers, Vosges 1835 - Châtillon-sur-Saône 1907). Roma ödülünü aldı (1863), *Musa'nın Cenaze Töreni* (Amiens müzesi), *Kutsal Aile* (Saint-Nicolas-des-Champs kilisesi, Paris), *Lorraine ve Ünlü Lorraine'liler* (Nancy Edebiyat fakültesi için dekor) adlı kompozisyonları yaptı. (L)

MONCHESNAY (Jacques DE), **Delosme de Monchesnay** adıyle tanınır, fransız yazarı (Paris 1666 - Chartres 1740). 1687'den 1693'e kadar Théâtre-İtalien'de, *La Cause des Femmes* (Kadın Davası) [1687], *La Critique de la Cause des Femmes* («Kadın Davası»nın Tenkidi) [1688], *Le Phénix ou la Femme Fidèle* (Phenix veya Sadık Kadın) [1691], *Les Souhaits* (Dilekler) [1693] adlı oyunları oynandı. Daha sonra dinî sebeplerden tiyatroya düşman kesildi ve ahlâkî eserler yazdı. (L)

MONCHİQUE, Portekiz'de (Faro idare bölümü) şehir; 9 300 nüf. Serra de Monchique'nin eğintileri üzerinde uzanır. Algarve'nin en yüksek noktası (*Foia dağı*, 903 m) bol sulanan ve ormanlarla kaplı olan bu siyenit kütlesinin üzerindedir. (L)

MONCK (George). Bk. MONK.

MONCLAR (Charles Raoul MAGRİN-VERNERET, — denir), fransız generali (Budapeşte 1892 - Paris 1964). 1914'te Saint-Cyr Askerî okulunu bitirdi. Birinci Dünya savaşında, sonra Doğu seferlerinde (1919-1921) Dürzîlerle yapılan savaşlarda (1925 - 1926) ve Fas savaşlarında (1931 - 1934) sivrildi. Narvik'te savaştı, Londra'da general de Gaulle'e iltihak etti (1940). Suriye harekâtına katılmadan önce (1943) Büyük Britanya'daki Fransız Kara kuvvetlerinin başına getirildi. (L)

MONCLOVA, Meksika'da (Coahuila) şehir, Monterrey'in kuzeybatısında; 7 200 nüf. Metalürji merkezi. Kimya sanayii. (L)

MONCRİF (François Auguste PARADİS DE), fransız yazarı (Paris 1687 - ay.y. 1770). Argenson kontunun sekreteri, kraliçe Marie Lesczynska'nın okutmanı, Orléans dükünün sekreteri, savaş bakanlığı genel sekreteri, posta idaresi genel müdürü oldu. Bu parlak meslek hayatı, monden hayatın tadını çıkaran ince ruhu ve canlı zekâsı için iyi bir kaynak oldu. *Histoire des Chets* (Kedilerin Tarihi) [1727] adlı bir eser yazdı: bilgiç geçinenlerin ukalâlıklarıyle eğlenen bu mizahî eser ciddîye alındı ve yazarı birçok şakaya konu oldu, kendisine «kedi tarihçisi» adı takıldı. Öbür eserleri: *Les Aventures de Zeloide et d'Amanzarifdine* (Zeloide ile Amanzarifdine'in Serüvenleri) [1714], *La Fausse Magie* (Sahte Büyü) [komedi, 1719], *L'Oracle de Delphes* (Delphoi Kâhini) [komedi, 1722]. (L)

MONCTON, Kanada'da (New Brunswick) şehir, Fundy körfezine dökülen Petitcodiac ırmağı kıyısında; 43 800 nüf. Demiryolu merkezi. Kâğıt hamuru ve kâğıt fabrikası. (L)

MONCUK BÖRİ, türk kumandanı (XI. yy). Kutalmışoğlu Süleyman'ın ordusunda görev aldı. Anadolu'nun fethine katıldı. Yapılan savaşlarda büyük başarılar gösterdi. Güneydoğu Anadolu'da Diyarbakır ve çevresi Türkler tarafından alınırken Moncuk Böri, Mardin'i kuşattı ve şehrin kalesini aldı (1086). [M]

MONCUKOĞLU, selçuklu kumandanı (XI. yy. sonları) Antakya'nın alınmasına katıldı. Süleyman Şah, Antakya'yı kuşatınca, bizans kumandanı Philaretos ona şehre giriş yolunu gösterdi. Moncukoğlu, şehre girince her yer direnmelerle karşılaştı. Bütün bu karşı koymaları kırdıktan sonra şehirde türk hâkimiyetini sağladı (1085). [M]

MONÇEGORSK, S.S.C.B.'de şehir, Kola yarımadasında Hibiniy kütlesinin batısında; 28 500 nüf. Demirsiz madenler (bakır, nikel, kobalt, alüminyum) mutelürjisi. Platin ve boksit ocakları. (L)

MOND (Ludwig), alman asıllı ingiliz kimyacısı ve sanayicisi (Kassel, Prusya 1839 - Londra 1909). Doğduğu şehrin politeknik okuluna devam etti, sonra Marburg ve Heidelberg'de kimya öğrenimi yaptı. Leblanc usulüyle sodyum karbonat üretiminin artıklarından kükürt çıkarmak için bir usul buldu, 1862'de İngiltere'ye yerleşerek Norwich'te bir fabrika kurdu. Solvay'in bulduğu sodyum karbonat üretim usulünü İngiltere'ye sokarak, bu ülkeyi başlıca karbonat üreticisi durumuna getirdi; ayrıca, karışık gazla çalışan bir gazojen icat etti ve nikel metalürjisinde kullanılan nikel - karbonil'i buldu. (L)

MONDAİNİ (Gennaro), italyan tarihçisi (Venedik 1874 - Roma 1948). Leipzig ve Berlin üniversitelerinde doktora yaptı (1897 - 1898); 1907'de, Roma üniversitesinde önce ticaret tarihi, sonra da iktisat tarihi kürsüsünde ders verdi; bu arada sömürge tarihi ile de ilgilendi. Başlıca eserleri: *Giovanni Fabbroni* (1897); *I Moti Politici del 1848 e la Setta dell'Unita İtaliana in Basilicata* (1848'in Siyasî Hareketleri ve Basilicata'da İtalyan Birliği Ayrılış Hareketi) [1902]; *Storia Coloniale dell'Epoca Contemporanea* (Çağdaş Sömüge Tarihi) [1916]. (M)

MONDARİZ, İspanya'da Galicia, Pontevedra ili) şehir; 7 000 nüf. Kumsal. (L)

Monde (LE), Fransa'da aralık 1944'ten beri H. Beuve-Méry'nin yönetiminde (1970'e kadar) yayımlanan gündelik akşam gazetesi. Bu gazete 1946-1948 arasında *Une Semaine dans le Monde* adıyle haftalık bir gazete yayımladı, sonra onun yerini *Sélection Hebdomadaire du Monde* aldı. Aynı şirket *Le Monde Diplomatique* ve *Le Monde des Philatélistes* adlı iki aylık yayın organı da çıkarmaktadır. (L)

Monde (TRAİTÉ DU). Bk. DÜNYA.

MONDEGO, Orta Portekiz'de ırmak, Atlas okyanusuna dökülür; 225 km. Serra de Estrela'dan doğan Mordega, merkezî Beira çöküntüsünü takip eder, çöküntüden Coimbra'nın yukarısında boğazlarla çıkar ve Beria kıyı ovasına ulaşır. (L)

MONDEN sıf. (fr. *mondain*). Sosyete hayatına ilişkin olan: *Genç kadın bilhassa, monden bir hayat sürmeğe ehemmiyet veriyordu* (Vâ - Nû). *Monden bir toplantı.* ‖ Yüksek sosyete hayatını seven; yüksek sosyete toplantılarına sık sık katılan: *Monden bir kadın.* (M)

MONDEVİLLE, Fransa'da Calvados idare bölgesinde (Caen idare çevresi) komün, Orne yakınında; 9 081 nüf. Metalürji merkezi. Kok fabrikaları. Gübre. Safkan at yetiştiriciliği. (L)

MONDİNO DEİ LİUCCİ veya **RAİMONDİNO DE LİUZZİ,** italyan anatomi bilgini Bologna 1270 - ay.y. 1326). *Anathomia* (Anatomi) adlı eserin yazarıdır. Tıp öğretim programlarında anatominin sistemli bir şekilde okutulması bu kitapla başlamıştır. (L)

MONDOLFO (Rodolfo), italyan filozofu ve felsefe tarihçisi (Senigallia 1877). Padova, Torino ve Bologna üniversiteleri felsefe tarihi profesörüydü. 1938'de ırkçı yasaların konulması üzerine kürsüden ayrılmak zorunda kaldı. Arjantin'e göç etti, Cordoba (1940-1948) ve Tucuman (1949-1952) üniversitelerinde ders verdi, sonunda Arjantin'e yerleşti. Araştırmaları özellikle yunan düşüncesi ve Marks'çılık üstünde toplanır. Başlıca çağdaş felsefe konularının (bilgi edinmede kişinin rolü, sonsuzun pozitifliği, günah duygusu) eskiçağ yunan filozofları tarafından da ele alındığını gösterdi. Marksizmin bir yorumcusu olarak, tarihî madelciliğin iradeyle ve insancılıkla ilgili köklerini açıklığa kavuşturmağa çalıştı. Başlıca eserleri: *Sulle Orme di Marx* (Marx'ın İzinde) [1919]; *L'İnfinito nel Pensiero dei Greci* (Yunan Düşüncesinde Sonsuz) [1934]; *Problemi del Pensiero Antico* (Eskiçağ Düşüncesi Meseleleri) [1935]; *Moralisti Greci* (Yunan Ahlâkçıları) [1941]; *Problemi e Metodi di Ricerca nelle Storia di Filosofia* (Felsefe Tarihi Araştırmalarının Meseleleri ve Metotları) [1949]; *La Comprensione del Soggetto Umano nell'Antichita Classica* (Klasik Çağda Özne Kavrayışı) [1955]; *Il Pensiero Politico nel Risorgimento* (Rönesansta Siyasî Düşünce) [1959]. (M)

MONDONEDO, İspanya'da (Galicia, Lugo ili) şehir, Lugo'nun kuzeyinde; 8 000 nüf. XII. - XIII. yy.dan kalma katedral (XVI. yy.dan kalma koro dehlizi); XII. yy.dan kalma tapınak. (L)

MONDONVİLLE (Jean Joseph CASSANEA DE), fransız kemancısı ve bestecisi (Narbonne 1711 - Belleville 1772). Saint - Just kapellasında müzik yöneticiliği yapmakta olan babasıyle müzik çalıştı, sonra 1733'te

Foto. Alinari-Giraudon, X (LAROUSSE)

Paris'e giderek iki sonat kitabı yayımladı. Lille orkestrasında birinci kemancılık yaptı, zaman zaman Paris orkestralarında da çalıştı. 1740'ta Kraliyet kapellasında ikinci yönetici oldu. 1742'de Paris operasında *İsbé*'yi temsil ettirdi. Özellikle Lyon'da, Guignon ile duo olarak resital ve konserler verdi. 1748'de Royer'deki ruhanî-konserlerin yönetmeni olan Caperanla işbirliği yaptı. «Bouffons»lara karşı çıkarak 1753'te *Tithonus ve Auror* operasıyle büyük başarı kazandı. Henüz genç sayılacak yaşta 1758'-de kraliyet kapella yöneticiliği, 1762'de ruhanî konserler yöneticiliği görevlerinden istifa etti. Mondeville kemana tabiî armonik sesler getiren sanatçıdır. «Mecburî (obligato) klavsenli» ilk fransız sonatları, insan sesinin katıldığı keman konçertoları, kaybolan üç fransız oratoryosu ve birçok elyazması motet besteledi. Başlıca eserleri: ses müziği türünde, bazıları tek sesli on iki büyük motet, ciddî şarkılar ve içki şarkıları, operalar (*İsbé*, 1742; *Le Carnaval du Parnasse* [Parnassos Karnavalı], 1749; *Tithonus ve Aurora*, 1753; *Daphnis ve Alcimadura*, 1754; *Theseus*, 1765-1767); çalgı eseri olarak bas ve keman için altı sonat (1733), üç çalgı için 6 sonat (1734); *Sei Sonate a Quatro* başlığıyle orkestraladığı *Pièces de Clavecin en Sonates* (Sonat Biçiminde Klavsen Parçaları) [1734'e doğr.]; *Sons Harmoniques* (Armonik Sesler), piyano ve bas için sonatlar; *Pièces de Clavecin ovec Voix ou Violon* (Keman veya Sesli Klavsen Parçaları) [1748'e doğr.]. — Kardeşi JEAN (Narbonne 1716), keman ve bas için altı sonatlık bir kitap yayımladı (1767). [L]

MONDOR (Henri), fransız cerrahı ve yazarı (Saint - Cernin, Cantal 1885 - Neuilly-sur - Seine 1962). Paris Tıp fakültesi cerrahî kliniği profesörüydü. Cerrahî incelemeleri ve büyük hekimlerin (*Pasteur*, 1945; *Dupuytren*, 1945) biyografilerini yazdı. Ayrıca birçok tarih kitabı ve özellikle Mallarmé ile P. Valéry üstüne incelemeleri vardır: *Salut au Poète* (Şaire Selâm) [1938]; *L'Amitié de Verlaine et Mallarmé* (Verlaine ile Mallarmé'nin Dostluğu) [1940]; *Vie de Mallarmé* (Mallarmé'nin Hayatı) [1941-1942]; *Mallarmé Plus İntime* (Mallerme'nin İç Dünyası) [1940]; *Les Premiers Temps d'une Amitié; Valéry et Gide* (Valéry ve Gide: Dostluğunun İlk Zamanları) [1947]; *Trois Discours pour Paul Valéry et Histoire d'un Faune* (Paul Valéry Üstüne Üç Konuşma ve Bir Favna'nın Hikâyesi) [1948]; *L'Affaire du Parnasse* (Parnasse Olayı) [1950]; *Eugene Lefébure* (1951); *Alain* (1953); *Mallarmé Lyceen* (Liseli Mallarmé) [1954]; *Precocité de Valéry* (Valéry, Erken Gelişen Şair) [1957]. (L)

MONDOVİ, İtalya'da şehir, Piemonte'de (Cuneo ili), Ellero kıyısında, Liguria Alplerinin eteğinde; 20 800 nüf. Katedral; kale. Çelik fabrikaları. Seramik ve porselen imalâtı. — Yakınında Vicoforte tapınağı. Uranyum yatağı.

● *Tarih.* 1198'de bölgedeki mültecîler tarafından bir tepe üzerinde kurulan Mondovi (Monte di Vico) önce bağımsızdı; XIII. yy.da Anjou'lulara ve Asti piskoposlarına geçti. 1290'da serbest komün oldu (*Mons regalis*). Anjou'lular tarafından geri alındıktan sonra (1305), elden ele geçti ve sonunda Savoia dukalığına katıldı (1396). Bonapart, Piemonte'lileri burada yendi (22 nisan 1796). [L]

MONDOVİ, Cezayir'de (Annabe idare bölgesi ve çevresi) komün, Annabe ovasında, Seybuse vâdisinin ağzında; 11 519 nüf. Bağcılık; tütün. (L)

MONDOVİZYON i. (lat. *mundus*, dünya ve *visio*, görüş'ten fr. *mondovision*). Yer'in etrafında dönen bir veya birçok radyoelektrik röle yardımıyle, televizyon görüntülerinin dünyanın çeşitli bölgelerine iletilmesi. (İlk mondovizyon yayınları, A.B.D. ile Fransa ve İngiltere arasında 1962 temmuzunda gerçekleştirildi.) [L]

MONDRAGONE, İtalya'da komün, Campania'da (Caserta ili), Gaeta körfezi yakınında; 18 100 nüf. Kükürtlü sular. (L)

MONDRİAN veya **MONDRİAAN** (Pieter CORNELİS, *Piet* — denir), hollandalı ressam (Amersfoort, Utrecht 1872 - New York 1944). 1892-1895 Arasında Amsterdam akademisinde okudu. 1906'ya kadar manzara resmi, portre ve natürmortlarda hollanda resminin geleneksel natüralizmine bağlı kaldı. Sonra, Jan Toorop'un etkisiyle Matisse'e yakınlık duydu. 1911'de Paris'e gitti. Orada kübizm, sanatçıyı basit mimarî şekil yapıların aramağa yöneltti. Bu yoğun araştırma yıllarında Mondrian tabiattan alınan geometrik biçim şemalarını yatay ve dikey çizgilere dönüştürdü. Bu basitleştirme 1909-1910 yıllarında yaptığı figüratif ağaç ve peyzaj etütleri dizisinde görülür. Bu etütler tabiî imajı hafif boşluk işaretleriyle gri ve aşıboyası gamları içinde geometrik yapıya çevirecek kadar stilize edilmiş, inceltilmiştir: *Kumul* (Blaricum, Hilversum yakınları, Slijper koleksiyonu), *Akşam Manzarası* (La Haye, Belediye müzesi), *Vazolu Natürmort* (La Haye, Belediye müzesi). 1914'te savaş patlak verince Holanda'ya döndü. Paris'te başladığı basitleştirme olgusunu orada sürdürdü. 1916'da Theo Van Doesburg ile tanıştı. Onunla birlikte dikdörtgen ve kare şeklinde sentetik kompozisyonlu tablolarda geometrik biçim araştırmalarını sürdürdü. Bu kompozisyonlarda yer değiştiren renkler köşegenlere göre dağıtılmıştı. Mondrian 1917'de Bart Van der Leck, Van Doesburg ve mimar J. J.P. Oud. Wills, Van't Hoff ve heykeltıraş Georges Vantongerloo ile brilikte *De Stijl* grubunu kurdu. Aynı adı taşıyan dergide büyük ölçüde çalışmalarda bulundu. O yıllarda yaptığı araştırmalarla tabiattan büsbütün koparak 1920'ye doğru sanatına kesin biçimini verdi: tabloda yüzeyi bölen dikdörtgenler kalın kara çizgilerle sınırlıdır. Kullanılan renklerin üçü ana renk (kırmızı, mavi, sarı), üçü gerçek renk sayılmayan renklerdir (siyah, gri, beyaz); *Kompozisyon* (New York, Rothschild koleksiyonu). Mondrian 1920'de De Stijl grubuna has resmi belirlemek için neo-plastisizm terimini benimsedi; ayrıca denemelerinde «gerçek soyut resim»den söz etti. Oysa, sürekli bir denge araştırması içinde, resimlerinde gerçeğin soyutlaştırılmasına değil, biçimlerin ve geometrik ilişkilerin gerçek değerlerini vermeğe çalıştı: *II nu. lı Tablo* (Zürich, Max Bill koleksiyonu). *New York City* (New York, H. Holtzman koleksiyonu). Mondrian resmi bir amaç değil, insan topluluğunda bir düzenin, bir dengenin gerçekleşmesi yolunda bir klavuz olarak görüyordu. 1940'ta New York'ta resmi gene değişikliğe uğradı (zaten ressam vardığı sonuçları kesin sonuçlar saymamıştı): tablolarının çizgisel konturlarının yerini çok renkli bir çeşit mozaikten meydana gelen kalın çizgiler almıştı: *Victory Boogie-Woogie* 1943-1944 (Meriden, Connecticut, Burton Tremaine koleksiyonu). Mondrian'ın bulduğu çözüm yollarının yalnız resimde değil, çok çeşitli anlarda da, özellikle mimarîde, büyük etkisi oldu. (M)

MONDROS, yun. **Mudros**, Ege denizinde, Limni adasının güney kıyılarında kasaba Moindros (Mudros) koyu kıyısında; 1 700 nüf.

● *Tarih. Mondros limanı*, 1914'te Çanakkale harekâtında (1915) Türklerle çarpışacak olan ingiliz ve fransız donanmaları tarafından üs olarak kullanıldı. Osmanlı devleti ile Müttefikler adına ingiliz temsilcisi arasında Mondros mütarekesi burada imzalandı. (ML)

Mondros mütarekesi, Birinci Dünya savaşı sonunda, Osmanlı devletiyle, itilâf devletleri (Fransa, İtalya, İngiltere) adına İngiltere temsilcisi amiral Arthur Calthorpe arasında imzalanan antlaşma (30 ekim 1918). Birinci Dünya savaşının sonuna doğru, Almanya ve öteki müttefikleri bütün cephelerde yenilgiye uğrayınca, Osmanlı devleti de savaşa son verme gereğini duydu. Talât Paşanın istifasından (8 ekim 1918) sonra kurulan hükûmetin başkanı Ahmed İzzet Paşa, esir general Townshend'i, Akdeniz'deki ingiliz filosu kumandanı amiral Calthorpe ile görüşmek üzere serbest bıraktı (18 ekim 1918); ayrıca, Marcel Savoje adlı bir banka müdürünü, daha sonra da Bern askerî ataşesi Halil Beyi Fransızlarla görüşmek, hahambaşı Naum Efendiyi de gerekirse A.B.D.'ye gitmek üzere Paris'e gönderdi. Durumdan Almanya ve Avusturya - Macaristan elçileri de haberdar edildi. Mondros'ta bulunan amiral Calthorpe, müttefikler adına tam yetkiyle görüşmelere hazır olduğunu ve osmanlı delegelerini beklediğini telgrafla bildirdi. Padişah Damat Ferit Paşayı başdelege tayin etmek istedi; fakat başta sadrazam ve hükûmeti olmak üzere direnişle karşılaştı; sonunda, bahriye nazırı Rauf Beyin (Orbay) başkanlığında, hariciye nezareti müşteşarı Reşad Hikmet ve erkânıharp kaymakamı Sadullah Beylerden kurulu heyet, padişahın 2 ve hükûmetin 8 maddede toplanan talimatlarıyle, müttefikler adına yetkili ingiliz amirali Calthorpe ile buluşmak üzere Mondros'a hareket etti (24 ekim). Müzakere heyetine verdiği talimattan anlaşıldığına göre, Wilson'un barış şartlarına fazlaca ümit bağlayan osmanlı hükûmeti oldukça iyimserdi: iç işlerine hiç bir surette karışılmamasını ve Almanya'dan yardım gelemeyeceğine göre osmanlı devletine müttefiklerce malî destek sağlanmasını istiyor, ülkeye hiç bir yabancı asker sokulmayacağını ve geçişe açılacak olan Boğazlar'dan sadece yunan savaş gemilerinin geçirilmeyeceğini bildiriyordu.

Görüşmeler, Agamemnon zırhlısında yapıldı ve dört gün sürdü. Türk heyeti, ingiliz amiralinin öne sürdüğü mütareke şartlarını, hafifletmeğe çalıştı; fakat görüşmelerin kesileceği tehdidi altında kabul etmek zorunda kaldı ve mütarekeyi imzaladı (30 ekim 1918). Kesinleşen mütareke şartları şunlardı:

1. Karadeniz'e geçişi sağlamak üzere Boğazlar açılacak ve geçiş güvenliği için Çanakkale ve İstanbul boğazlarındaki istihkâmlar müttefiklerce işgal edilecek; 2. osmanlı sularındaki bütün mayın tarlaları ve öteki engeller gösterilecek; bunların taranmasına ve kaldırılmasına yardım edilecek; 3. İtilâf devletleri uyruğu olan savaş esirleriyle ermeni esirleri İstanbul'da toplanacak ve kayıtsız şartsız, İtilâf devletlerine teslim edilecek; 4. sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için, taraflarca kararlaştırılacak gerekli sayıda askerî kuvvetten fazlası hemen terhis olunacak ve bunların silâh, cephane ve techizatı, itilâf kuvvetlerine teslim edilecek; 5. güvenlik görevlisi küçük tekneler dışındaki bütün osmanlı savaş gemileri belirlenerek teslim edilecek ve osmanlı limanlarından dışarı çıkmayacak; 6. Osmanlı devletinin bütün liman ve tersaneleri İtilâf devletleri gemilerinin yararlanmasına açık bulundurulacak; 7. İtilâf devletleri, güvenliklerini tehlikede gördükleri herhangi bir stratejik bölgeyi, asker çıkarmak suretiyle işgal edebilecek (bu madde galip devletlerin kendilerini Wilson prensipleriyle bağlı saymadıklarını gösterir); 8. Toros tünelleri, İtilâf devletlerince işgal edilecek (böylece güneydeki türk kuvvetlerinin geri çekilmesini önlemek ve Güney Anadolu'yu işgal öngörülüyordu); 9. Kafkasya ve İran'ın kuzeybatısında türk kuvvetleri savaştan önceki yerlerine çekilecek (bu bölgede bir Ermenistan devleti kurulmasını öngören madde); 10. hükûmet haberleşmeleri dışındaki her türlü haberleşme, itilâf devletlerince denetlenecek; 11. askerî veya ticarî, kara ve deniz araçları ve malzemesi tahrip edilmeyecek; 12. ülkenin ihtiyacından fazla olan kömür, akaryakıt ve deniz levazımatı İtilâf devletleri tarafından satın alınacak; 13. bütün demiryolları İtilâf devletleri memurlarınca denetlenecek, kafkas demiryollarını ise doğrudan doğruya itilâf memurları yönetecek ve Batum'un işgaline karşı durulmayacak; 14. Suriye, Irak, Hicaz, Yemen, Trablus ve Bingazi'deki türk kuvvetleri (muhafız birlikleri) en yakın itilâf kumandanına teslim olacak; 15. Mısrata dahil olmak üzere, Trablus ve Bingazi'de işgal edilmiş bütün limanlar itilâf birliklerine teslim edilecek; 16. İtilâf devletlerince esir alınmış Türkler hemen iade edilmeyerek, şimdilik bulundukları yerlerde muhafaza edilecek; 17. İtilâf devletleri görevlilerinin çıkarlarını kollamak üzere, iaşe nezaretinde, denetçileri bulunacak; 18. Osmanlı devleti, merkezî hükûmetlerle bütün ilişkilerini kesecek; 19. Alman ve Avusturya uyruklu, sivil ve asker bütün görevliler bir ay içinde osmanlı ülkesinden ayrılmış olacak; 20. Vilâyeti Sit-

MONDONVİLLE
Quentin de La Tour'un eseri, Lécuyer müzesi, Saint-Quentin, Fransa

Henri **MONDOR**

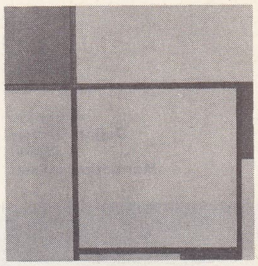

MONDRİAN
«Kompozisyon»

Foto. Bulloz, X (LAROUSSE)

te'de (Erzurum, Sıvas, Diyarbakır, Elazığ, Van, Bitlis) herhangi bir karışıklık çıkacak olursa İtilâf devletleri bu bölgede önemli gördükleri yerleri işgal edebilecek; 21. taraflar arasında ateşkes durumu 18 ekim 1918 günü sabahından itibaren başlayacak. Mondros mütarekesinin imzalanışından dokuz gün sonra Ahmed İzzet Paşa istifa etti. Tevfik Paşanın başkanlığında, güçsüz bir hükûmet kuruldu (13 kasım 1918). İtilâf devletleri de Mondros mütarekesi şartlarından da ağır bir uygulamaya giriştiler. (Bk. TÜRKİYE, *Tarih bölümü*.) [→ Bibliyo.] (M)

MONDSEE, Avusturya'da (Yukarı-Avusturya) göl, Salzkammergut'da; derinliği 67 m. Kıyısında turizm merkezi *Mondsee* (2 700 nüf.). [L]

MONE (Jan), flaman heykeltıraşı (Metz, XV. yy. sonu - Mechelen 1548'e doğr.). Felemenk'te çalıştı. 1521'de Anvers'de Dürer ile tanıştığı sırada «Krallık heykeltıraşı» unvanını taşıyordu. 1533'te Halle'de, Saint-Martin kilisesinde Karl V için kaymak taşından bir mihrap arkalığı hazırladı. Yaptığı çok sayıdaki mezarların (Douai, Hoogstraten, Enghien, Braine-le-Château) üslûbu, onun Felemenk'e Rönesans'ı getiren sanatçılardan biri olduğunu gösterir. (L)

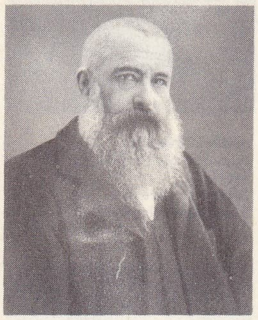
Claude MONET

MONEDULA i. Esmer benekli, sarı renkli amerika böceği; yuvasını kumlara kazar ve kurtçuklarını burada günü gününe sineklerle besler. (Zarkanatlıların *sphegidae* familyasından.) [L]

MONEGRO (Juan Bautista), ispanyol mimarı ve heykeltıraşı (Toledo veya Santander - öl. Toledo 1621). Önce Toledo hükûmet konağında, sonra Santo Domingo el Antiguo mihrap arkalığında çalıştı. Burada El Greco'nun modellerinden ilham aldı. Escorial'deki kilisenin cephesindeki kralları ve Protestan manastırının heykellerini yaptı. (L)

MONEL i. (tes. edil. ad; Canadian Copper company'nin eski başkanlarından birinin adından). Çeşitli ortamların aşındırıcı etkilerine karşı büyük bir direnç gösteren ve yüksek sıcaklıklardaki çok ilgi çekici mekanik özellikleri için kullanılan nikel ve bakır alaşımı.

«Bahçedeki Kadınlar» Louvre müzesi, Paris

«İzlenim, Doğan Güneş» (1874) Marmottan müzesi

— ANSİKL. *Monel*, Kanada'daki nikel filizlerinden dolaysız olarak elde edilen nadir alaşımlardan biridir. Bileşiminde genellikle yüzde 67 nikel, yüzde 28 ile 30 bakır, yüzde 1,5 ile 3 demir bulunur. Kükürt veya silisyum katılarak ve ısıl işlemlerden geçirilerek nitelikleri arttırılmış özel moneller de vardır. Bu alaşım, 600°C'a kadar mekanik özelliklerini korur; ayrıca tuzlu ortamların, bazların ve bazı asitlerin aşındırıcı etkisine dayanıklı olduğundan, kızgın buharla çalışan cihazların donanımında, kondansör borularında, pompalarda, sağlık veya gıda tesislerinde kullanılır. (L)

MONEM i. (fr. *monème*). Leng. A. Martinet'ye göre MORFEM'in eşanlamlısı. (L)

MONEMBASİA, ital. **Malvasia**, Yunanistan'da köy, Peloponnesos'ta (Lakonia ili), Neapolis yarımadasının doğu kıyısında; 600 nüf.

● *Tarih*. XIII. yy.da Latinler tarafından kurulan Monemvasia, *Napoli di Malvasia* adıyle bir Venedik sömürgesi (1463) ve bir şarap pazarı haline geldi. XVII. yy.dan 1821'e kadar Osmanlılarda kaldı, sonra Yunanistan'a geçti. (L)

MONERA i. (yun. *moneres* ayrı, tek'ten lat. k.). Çekirdekten tüm yoksun sanılan bir hücreli hayvanlar grubu; Haeckel bunları ayrı bir sınıf sayıyordu. (Mikroskop tekniklerinin gelişmesi sayesinde bunların birçoğunda çekirdek bulunduğu anlaşıldı. (L)

MONERGOL i. (fr. k.). Havc. Füze yakıtlarında, egzotermik ayrışmayle itişi sağlayan ve bir tek sıvıdan meydana gelen itici etken. (L)

MONET (Claude), fransız ressamı (Paris 1840-Giverny, Eure 1926). On beş yaşında iken karikatürler çiziyor ve Le Havre'daki bir kitapçı bunları vitrininde sergiliyordu. Bu resimleri ilgi çekici bulan ressam Eugène Boudin delikanlıyı yanına alarak onu Sen nehrinin denize döküldüğü yerde resim yapmağa götürdü ve 1856'da onunla birlikte Rouen'da bir sergi açtı. Bu sıralarda Côte de Grâce'ın tepesinden seyrettiği değişken ışık ve su oyunlarını yaptığı ilk etütlerin ömrü boyunca 1857'de Paris'e gitti ve İsviçre akademisine yazıldı. Orada Pissarro ile tanıştı. Cezayir'de askerliğini yaparken resim yapmağa devam etti. Paris'e dönünce (1862), Gleyre atelyesine girdi ve orada Renoir, Sisley ve Frédéric Bazille ile dostluk kurdu. Bu ressamlar eski formülleri bırakmak zorunluluğunu duydular, paletlerine açık renkleri aldılar ve Fontainebleau ormanında tabiat üstüne çalıştılar. Monet 1864'te Normandiya'ya döndü ve orada Jongkind ile karşılaştı. O devirdeki ilgi çekici eserleri şunlardır: *Kırda Öğle Yemeği* (1865), *Le Havre'da Set* (1866), *Yeşil Elbise* (1866) Bremen müzesi), *Bahçedeki Kadınlar* (1866, Louvre), *Bir Ev İçinde Yemek*; bunlara Trouville, Deauville, Fécamp, Sainte-Adresse, Etretat peyzajları da eklenebilir.

Yetenekli bir ressam olduğu kabiliyetinin bazı eleştiricilerce kabul edilen Claude Monet, özellikle oğlunun doğumundan sonra güç bir hayat geçirdi. Çocuğunun annesi, modeli Camille ile 1870'te evlendi. Salon'a yolladığı resimlerin çoğu reddedilmekle birlikte, sanatı bu devirde gelişti. Figür üzerinde çalışmayı bırakarak Bougival'in ve özellikle Argenteuil'ün ışıklı peyzajlarını çizdi; bu eserler, ışığın etkilerini daha iyi verebilmek için, üzerlerinde yeni teknikleri denediği şaheserlerdir. 1870 Savaşında Londra'ya gitti. Orada Pissarro ve Sisley ile buluştu; kendilerinden yaşlı bir ressam olan Daubigny onları sonradan satıcıları olan Durand-Ruel ile tanıştırdı. Yine Londra'da onların öncülerinden biri olan Turner ile tanıştılar. Bir süre Hollanda'da kaldıktan sonra Fransa'ya dönen Monet, Argenteuil'e gitti; Sen'i daha iyi gözlemleyebilmek için ateiye haline soktuğu bir gemide resim yaptı.

Gleyre atelyesiyle İsviçre akademisinin eski öğrencileri «Ressam, Heykeltıraş ve Gravürcüler Anonim şirketi» halinde birleşmeyi, ayrıca Salon'da resimleri kabul edilmediği ve Durand-Ruel de resimlerine alıcı bulamadığı için, ayrı bir sergi düzenlemeyi kararlaştırdılar. Monet bu ilk sergiye *İzlenim, Doğan Güneş* (1874) adlı eserini yolladı. Eleştirici Louis Leroy, bundan ilham alarak *Charivari*'deki makalesine *Exposition des Impressionnistes* (İzlenimcilerin Sergisi) adını verdi: bu da onların adı olarak kaldı. Claude Monet grubun öteki sergilerine 1876 (on sekiz tuval), 1877 (otuz peyzaj), 1879 (çoğu Vétheuil'de yapılmış yirmi dokuz tablo) yıllarında katıldı. 1880'de Boulevard des İtaliens'de 7 numaralı binada özel bir sergi açtı.

Monet biçim kaygısından gitgide uzaklaşan ve tamamıyle renkli duyuma dönük bir resim yolunda gelişmesini anlamayanların saldırılarına uğradı: *Saint-Lazare Garı* (1877, Louvre), Paris dolaylarının (*Lavacourt'da Sen Nehri*), Bretagne (*Belle-Ile*, 1881) ve Normandiya (Varengeville, 1881; Etretat 1882) manzaraları. 1883'te Giverny'ye yerleşti. Resim meraklılarıyle satıcıları uzun zaman devrimci sayılan bu resim anlayışıyle ilgilenmeğe başladılar. Akdeniz kıyılarında, resim yapmağa gitti; Renoir ile Menton'dan Cenova'ya kadar geziler yaptı. 1888'de Antibes'de birçok manzara resmi yaptı ve «dizileri»ne başladı: günün değişik saatleinde gözlemlenen aynı motif (*Değirmen Taşları*, 1891); Rouen katedrali cephesinin çeşitli ışıklar altında kırk defa resmini yaptı (1892); aynı şekilde Thames nehrinin kıyısında, siste güçlükle seçilebilen anıtları canlandırdı. Çalışmak için Venedik'e de gitti (1908).

Son yılları, gözleri iyi görmemeğe başladığı için üzüntülü geçti. Giverny'deki bahçesinin bayaz nilüferleri karşısında deneylerini en ileri noktaya götüren çalışmalar yaptı; bu çalışmalar onun bazı soyut ressamlarca öncü sayılmasına yol açtı. Ölümünden az sonra, 1923'te devlete armağan ettiği *Su Zambakları* tablosu Tuilleries sarayının Orangeries bölümünde yer aldı. Monet'nin ayrıca Louvre'da ve bütün dünya koleksiyonlarında da birçok eseri vardır. (L)

MONETA («Akıl Hocası»), kutsal kazlar meselesinden dolayı Roma'da Junon'a takılan ad. Junon tapınağında basılan paraya (*moneta*) da bu ad verildi. (L)

MONETA (Ernesto Teodoro), italyan siyaset adamı (Milano 1833 - ay.y. 1918). Birlik savaşlarında (1859 - 1866) Garibaldi'nin arkadaşıydı. Barışçı olunca, *Il Secolo* gazetesini yönetti (1867-1886), *La Vita Internazionale* dergisini ve Lombardiya Barış birliğini kurdu (1890). 1907 Nobel barış ödülünü aldı. (L)

MONETİT i. (Antiller'deki *Moneta* veya *Mona* adasının adından, fr. *monétite*). Miner. Hidratlı tabiî kalsiyum fosfat. (L)

MONFALCONE, İtalya'da (Gorizia ili), şehir. Trieste körfezi yakınında; 27 300 nüf. Kimya sanayii (soda) ve büyük tersaneler. (L)

MONFERRATO, İtalya'da bölge, Piemonte'de; Po, Maira ve Tanaro arasında. Bu eski dukalık, kuzeyde kalkerli, güneyde killikumlu Üçüncü Zaman tepeleinden oluşmuş bir bölgedir; en yüksek yeri 716 m'dir. Su bakımından yoksul olmasına rağmen bölge çok kalabalıktır ve yoğun bir şekilde ekilmiştir Başlıca tarım faaliyeti olan bağcılıktan meşhur Asti şarapları elde edilir. (L)

MONFERRATO markiliği ve dukalığı, X. yy.da Berengario II ve imparator Otto I tarafından Aleramo'ya bağışlanan topraklar üzerinde kuruldu. Oğlu Oddone I'den (öl. 991) Aleramici'lerin Oddone (Ottone) kolu meydana geldi. XI. yy.da buna İvrea ilinin güney kesimi de eklendi. Daha sonra Saluzzo markiliği haline gelen bu toprak parçası XII. yy.da Aleramicilerin bir koluna geçti. XII. ve XIII. yüzyıllarda Monferrato toprakları miras, derebeylik ve fetihler yoluyle oldukça genişledi. Fakat Aleramiciler haçlı seferlerine sürekli şekilde katılarak doğuya yönelen bir siyaset izlediler. Aleramicilerin en ünlüleri şunlardır: RANİERİ (XII.yy.) İs-

Foto. Nadar, Giraudon, Bulloz (LAROUSSE)

tanbul'da imparator Manuelos I Komnenos'un kızıyle evlendi. GUGLİELMO V *Yaşlı* (1140-1188) iki defa Doğu'ya gitti (1147-1149, 2. Haçlı seferi: 1185-1187, Hattin savaşı) ve Yukarı İtalya'da komün savaşlarına katıldı. Guglielmo V'in oğlu CORRADO I (1146-1192), Monferrato markisi (1188-1192) ve Kudüs kralı (1192) oldu. Önce imparator İsaakios II ve Aleksandros III'ün kızkardeşleri olan Teodora, sonra Anjou'lu İsabella ile evlendi. Kızı Maria Kudüs kraliçesi oldu. Corrado I'in kardeşi BONİFACİO I (1150'ye doğr.-1207). Dördüncü Haçlı seferine kadar Monferrato'yu yönetti, Selânik kralı oldu: doğudaki derebeylik topraklarını Selânik kralı Demetrio'ya (öl. 1227), Monferrato'yu GUGLİELMO VI'ya bıraktı. Guglielmo VI imparator Friedrich II'ye bağlı kalarak Asti ve Vercelli komünleriyle savaştı. Aleksandros ile De Guglielmo VI'nın oğlu BONİFACİO II (öl. 1253) mücadele etti, Bonifacio topraklarında birliği korumak amacıyle italyan komünleriyle Friedrich II arasında giriştiği mücadelede devamlı olarak iki taraf arasında kararsız kaldı. Mirasçısı GUGLİELMO VII *Uzunkılıçlı* (1240-1292), 1254'te marki oldu; Vercelli, Alessandria, Acqui, Tortona, Casale, İvrea ve Milano derebeyliklerini de ele geçirerek cesur bir genişleme siyaseti güttü. Yalnız Ottone Visconti, Savoialılar, Asti komünü ve Cenova cumhuriyetiyle yaptığı mücadelede sarsıldı. Oğullarından GIOVANNI I, 1292-1305 yılları arasında markilik yaptı ve hiç bir mirasçı bırakmadan öldü. İmparator Andronikos II Palaiologos ile evlenen Jolanda (veya Violante, öl. 1316) Eirene adını aldı ve markiliği Palaiologosların ilki olan oğlu TEODORO I'e (1306-1338) bıraktı. XIV. yy.da Palaiologoslar imparator naipliğini ele geçirdiler (1355) ve kısa bir süre için Pavia, Casale, Valenza, Asti, Alba, Novara, Vercelli ve İvrea'ya sahip oldular. Fakat Savoialılarla Viscontilerin baskısı karşısında kendi topraklarına çekilmek zorunda kaldılar. Bu devrede, Teodoro I'den sonra oğlu GIOVANNI II (1338-1372) ve GIOVANNI II'nin oğulları SECODOTTO (ikinci Ottone) [1372-1378] ile TEODORO II (1381-1418) hüküm sürdüler. Tarımsal-feodal bir devlet olan Monferrato (XV. ve XVI. yy.larda) gerek yardım kaynaklarının azlığı, gerek komşu devletlerin güçlü olmaları sebebiyle gerilemeğe başladı. Teodoro II'nin yerine oğlu GİANGİACOMO (1418-1445) ve onun oğulları GIOVANNI IV (1445-1464), Alessandrino topraklarının bir kısmını ele geçiren GUGLİELMO VIII (1464-1483) ve Milano dükü Gian Galeazzo Sforza'nın müttefiki BONİFACİO III (1483-1493) geçti. Bonifacio III'ten sonra Monferrato oğlu GUGLİELMO IX'a (1494-1518) ve onun oğlu BONİFACİO IV'e (1518-1530) geçti. Bonifacio IV markiliği annesi Anne d'Alençon ve amcası GİAN GİORGO'nun naipliği altında yönetti. Bu sonuncusu daha sonra Bonifacio IV'ün yerine geçti (1530-1533). Gian Giorgo'nun ölümü üzerine Palaiologosların erkek soyu söndü ve ciddî bir veraset meselesi ortaya çıktı. Savoialar ve Gonzagalar Monferrato'ya göz diktiklerinden imparator Karl V markiliği başka birinin yönetimine verdi (1533-1536). Bundan sonra markilik son palaiologos Margherita ile evlenen (1531) Mantova dükü Federico II'ye devredildi. 1575'te dukalık olan Monferrato böylece Gonzagaların hâkimiyeti altına girdi. Gerek Cateau-Cambrésis antlaşmasına (1559) kadar ülkeyi istilâ eden ordular, gerek yeni hanedanın bölgeye uyguladığı merkezîleştirme ve sömürme siyaseti sebebiyle Monferrato'nun durumu gittikçe kötüleşti. İçte (özellikle Casale'de) halkın süren hoşnutsuzluk ve Savoiaların bu topraklar (Monferrato) üzerindeki ihtirasları Francesco IV Gonzaga'nın ölümüyle (1612) birinci Monferrato Veraset savaşının çıkmasına sebep oldu. Otuzyıl savaşları sırasında da Cherasco barışıyle (1631) sonuçlanan ikinci Veraset savaşı patlak verdi. Monferrato'nun Mantova dukalığı ile birliği Gonzaga-Neversler devrinde XVIII. yy.ın başına kadar sürdü. Daha 1681'de duka Ferdinando Carlo Gonzaga-Nevers Casale'yi Fransa'ya bıraktı. 1701'de İspanyol Veraset savaşı sırasında duka, Monferrato'yu kral Louis XIV'e devretti. Avusturya-Sardinya orduları dukalığı kraldan geri aldılar. Torino savaşından sonra (1706) Utrecht ve Rastatt antlaşmalarıyle Monferrato Savoia topraklarına katıldı. Napolyon devrinde Tanaro yönetim bölgesi adı altında Fransa'ya bağlandı (1798-1814). Daha sonra Sardegna krallığının bir parçası oldu (1814). [M]

Monferrato savaşı. *Birinci Monferrato savaşı* 1612-1617 Savoia dukası Carlo Emanuele I'in ihtiraslarından doğdu. Damadı, Mantova ve Monferrato dukası Francesco IV (II) Gonzaga'nın ölümü üzerine Emanuele I kendi kızı olan dul düşes Margherita'nın hamile olduğunu asıl düşesle küçük mirasçı Maria'nın kendi devletlerine gitmeleri gerektiğini, Monferrato'nun kadınlar yoluyle tevarüs edilebilir bir derebeylik olarak Maria'ya düşmesi gerektiğini ileri sürdü. Ölen dukanın kardeşi kardinal Ferdinando Gonzaga bir süre bekledikten sonra yengesini küçük kızıyle birlikte Torino'ya gönderdi. Carlo Emanuele 1613 yılı nisan ayında Trino, Moncalvo ve Alba'ya saldırdı, fakat Milanese'den gelen ispanyol kuvvetleri Monferrato'yu işgal edince, duka silâhları bırakmak zorunda kaldı (Milano sözleşmesi 18 haziran 1613). Daha sonraki yıllarda mücadeleye başladı. Giriştiği karışık diplomasi entrikalarına rağmen öteki güçlerden elle tutulur bir destek göremedi. İlk barışstan (Asti, 1615) sonra dukanın İspanyollara saldırmasıyle durum kötüleşti. Vercelli İspanyollar tarafından işgal edildi (temmuz 1617). Carlo Emanuele I Paris görüşmelerinde varılan kararları kabul etmek ve Monferrato'dan vaz geçmek zorunda kaldı.

— *İkinci Monferrato savaşı* (*Mantova ve Monferrato Veraset savaşı* da denir) [1628-1631]. Gonzagaların başlıca italyan kolunun sönmesi (Vincenzo II'nin ölümü 1627) ve Carlo Emanuele I'in Monferrato üzerindeki yayılma emelleri yüzünden patlak verdi ve Otuzyıl savaşlarının bir aşaması sayılabilecek kadar geniş, çünkü bu savaşta Guastalla dükası Ferrante II Gonzaga'nın destekçileri olan İspanya ile imparatorluğa karşı, Gonzaga Neverslerin haklarını koruyan Fransa'nın çıkarları vardı. Gonzaga soyunun yok olacağını gören Milano valisi Consalvo di Cordova, Carlo Emanuele I dukasıyle bir paylaşma antlaşması yaptı (aralık 1627) ve 1628'de Casale kalesini kuşattı. Bu arada Carlo Emanuele I Monferrato topraklarının kendisine ayrılan bölümünü işgal etti. Bununla beraber İspanya ile olan ittifakına rağmen Milano valisine Casale işinde yardım etti ve Vachero'yu Cenova'da fesat çıkarması için kışkırttı. Ekim 1628'de La Rochelle'in düşmesi üzerine Fransızlar da işe karıştı ve Sabaudia-İspanilleri Susa ile Chiomonte'de bozguna uğratarak Carlo Emanuele I'i şartları çok ağır olan Bussoleno antlaşmasını kabul etmek zorunda bıraktılar. Danimarka ile antlaşma imzalayan (Lübeck antlaşması, mayıs 1629) İmparatorluğun müdahalesi daha kesin sonuç verdi: bir ücretli alman ordusu Mantovano'ya saldırdı (1629), şehri ele geçirdi ve korkunç bir şekilde yağma etti. Gonzaga-Neversler kaçmak zorunda kaldılar (1630). Bu arada Savoia dukası öldü (1630 temmuz), ekim 1630'da Regensburg'da genel barış imzalandı. Barışın maddeleri arasında Mantova ve Monferrato dukalıklarının Gonzaga-Neverslere verilmesi de yer alıyordu. Carlo Emanuele I'in mirasçısı Vittorio Amedeo I ile de Cherasco barışı yapıldı (6 nisan 1631). Bu barış uyarınca Trino, Alba ve öteki topraklar Piemonte'ye, Monferrato'nun geri kalan bölümü de Carlo I Gonzaga-Nevers'e bırakıldı; böylece Fransa'nın Piemonte'deki üstünlüğü onaylanmış oldu. (M)

MONFORTE DE LEMOS, İspanya'da (Galicia Lugo ili) şehir, Cabe'nin yukarısında; 21 600 nüf. Kolejler. Bağcılık. (L)

MONFREİD (Daniel DE), fransız ressamı ve gravürcüsü (Paris 1856 - Corneilla-de-Conflent, Pyrenées - Orientales 1929). 1887'de Gauguin ile dost oldu. 1918'de ***Lettres de Paul Gauguin à Daniel de Monfreid***'i (Paul Gauguin'in Daniel de Monfreid'e Mektupları) yayımladı; bu eser bir belge niteliği taşır. Victor Segalen'in bir portresini ve Gauguin'in *Noa-Noa*'sının ağaç üzerine gravürünü yaptı (1929). [L]

MONFREİD (Henri DE), fransız yazarı (Leucate, Aude 1879). Daniel de Monfreid'in oğlu. Maceralı bir hayat sürdü. Yüksek Habeşistan yaylalarını ve Basra körfezini dolaştı. İtalya - Habeşistan savaşına (1935-1936) katıldı, 1947'de de Fransa'ya yerleşti. Romanlarında hatıralarına geniş yer verdi: *Les Secrets de la Mer Rouge* (Kızıldeniz'in Esrarı) [1932]; *Le Masque d'or ou Le Dernier Négus* (Altın Maske veya son Necaşi) [1936]; *Le Cimetière des Elephants* (Fil Mezarlığı) [1936]; Ayrıca birkaç psikolojik roman da yazdı. (L)

MONG CAİ, Vietnam'da (Kuzey Vietnam) şehir, Hai Ninh ilinin merkezi, Çin sınırında. Antimon yatakları. (L)

MONGE (Gaspard), Péluse kontu, fransız matematikçisi (Beaune 1746-Paris 1818). Bir seyyar satıcının oğludur. Doğduğu şehrin oratoryumunda okudu; 1764'te Mézières askerî okuluna girdi. Rahip Bossout'nun yanında matematik okutmanı oldu (1766). 1768'de matematik kürsüsüne, 1771'de fizik kürsüsüne getirildi. 1780'de Louvre'de hidrodinamik dersleri vermek üzere Turgot tarafından Paris'e çağrıldı. Kısa süre sonra Bilimler akademisine, 1783'te de donanmaya girdi. Fransız devriminin ateşli bir taraftarıydı; 10 ağustostan sonra 1793 nisanına kadar Donanma bakanlığı yaptı. Daha sonra baruthane ve top dökümhanesini düzene soktu. École Normale'in kurulmasında büyük katkıda bulundu ve bu okulda tasarı geometri okuttu. Bir müddet sonra École Polytechnique'i kurdu ve orada yüzeyler teorisi üstüne dersler verdi. İtalya'da görevlendirildiği sırada Napolyon ile ilişki kurarak Mısır seferine katılacak bilginleri topladı. Daha sonra Péluse harabelerinde yapılan kazıları ve bilimsel araştırmaları yürüttü ve Mısır enstitüsü başkanlığına tayin edildi. Fransa'ya dönünce, École Polytechnique'teki derslerine yeniden başladı. İmparatorluk devrinde Senato üyesi ve Péluse kontu oldu. Restorasyon, onu bütün görevlerden aldı ve Enstitü üyeliğine son verdi. Monge'un çalışmaları çok verimli olmuştur. Mimarlık planı ilkelerinin bilimsel bir uygulaması olarak bazı çizim problemlerini çözerken, daha 1768'de düşündüğü tasarı geometriyi kurdu. 1800'de yayımladığı bir inceleme kitabında, mühendislik ve mimarlık sanatının uygulamalarından başka, bu yeni bilimin, saf geometri için metot kaynağı olduğunu, bazı elemanların sanal olması halinde bile bu metotların geçerli olacağını gösterdi. Ayrıca üç boyutlu analitik geometrinin en önemli teorilerini de ona borçluyuz. Monge'a göre, analiz işlemleriyle geometri işlemleri arasında sıkı bir bağıntı vardır; uzayda düşünülebilen bütün hareketler denklemler halinde yazılabilir ve bütün analitik işlemler de geometrik bir kaydırma ile gösterilebilir. Cebirsel bir özellik, bir yüzeyler ailesini tanımlar ve buna karşılık ortak geometrik özellikleri olan yüzeyle, kısmî türevli aynı denklemi sağlar. Monge, o zamana kadar anlamsız kabul edilen, tamlık şartını doğrulamayan toplam diferansiyelli denklemlerin geometrik anlamını gösterdi. Monge'un etkisi verdiği derslerle ortaya çıkmış ve XIX. yy.ın bütün matematikçileri onu izlemiştir. (L)

MONGGALA, Kongo'da ırmak, Kongo ırmağının kolu (sağ kıyı); 330 km. (L)

MONGHYR, Hindistan'da (Bihar) şehir Ganj'ın güney kıyısında; 146 800 nüf. Hindistan'ın başlıca tütün imalâthanesi. İnce marangozluk. Silâhçılık. (L)

MONGİBELLO (ital. *monte* dağ, ar. *cebel*, dağ.) ETNA dağının eski adı. (M)

MONGKUT veya **RAMA IV** (öl. 1868), Bangkok'ta hükümdarlık etmiş olan Siyam kralı (1851-1868). Kardeşi Fra Nang Klao'nun (Rama III) yerine geçti. Taç giymek için, yaşadığı buddha manastırından çıktı. Uyanık bir hükümdar, bilgin bir tarihçi ve ilâhiyatçıydı. Dinde reform yaptı; memleketine Avrupa'dan gelen fikirleri soktu, idarede ıslahat yapmak üzere yabancı danışmanlar getirtti, katolik misyonerlerinin çalışmalarını destekledi. Birmanya'ya hâkim olan İngiltere (1815 antlaşması) ve Çinhindi'ne yerleşmiş olan Fransa arasında bir denge siyaseti güttü. (L)

Daniel De MONFREID «Natürmort» Art Moderne müzesi, Paris

Gaspard MONGE Cabinet des Estampes, Paris

kral MONGKUT

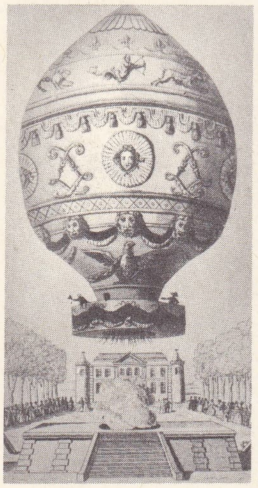

Montgolfier balon'u Muette şatosunda yükselirken (1793) Cabinet des Estampes, Paris

MONGO i. Para. Moğolistan'da kullanılan küçük para birimi, 1/100 tugrik değerinde. (L)

MONGO, Çat'ta yer, Guera dağının kuzeydoğusunda, Guera ilinin idare merkezi. (L)

MONGO BETİ (Alexandre BIGIDI, **Eza Boto** veya — denir), fransızca yazan kamerunlu yazar (Yaunde yakınları 1932). Öğrenimine Yaunde lisesinde başladı, Fransa'da devam etti. Romanlarında halk deyimlerini ve yerel ağzı uyumlu bir biçimde kullanarak, Afrika'nın çalılık bölgesindeki hayatı acıklı ve yergili bir şekilde anlatır (*Ville Cruelle* [Zalim Şehir], 1954; *Mission Terminée* [Görev Sona Erdi], 1957; *Le Roi Miraculé*, 1958). [L]

MONGOLİSTAN. Bk. MOĞOLİSTAN.

MONGOLİYEN sıf. ve i. (fr. *mongolien*). Patol. Yüzlerinin şekli ile moğolları andıran (gerçekte benzerlik sadece gözlerin çekikliğinden ibarettir), ayrıca bedenî ve ruhî anomaliler gösteren çocuklara denir; bu anomalilerin tümüne birden *mongolizm* veya *trizomi* 21 adı verilir.

— ANSİKL. *Mongoliyen* tipte, doğuştan itibaren genel bir distrofi görülür. Mongoliyen çocuklarda hem bedenî anomaliler (yassı yüz; eklemlerde gevşeklik; yaygın kalp bozuklukları), hem ruhsal anomaliler (aşırı zekâ geriliği) vardır. Eğitilmeyip kendi haline terk edilen mongoliyen çocuk zihnî bakımdan gelişmez. Bunlar ya hiç konuşmaz veya ancak birkaç kelime öğrenebilir. Özel bir eğitim görmezse en basit okul bilgilerini bile öğrenemez. Küçüklüğünde önce ailesi tarafından, sonra bir tıp ve eğitim enstitüsünde eğitilen mongoliyen çocuk kendi yaşındaki çocukların seviyesine ulaşamazsa da konuşmayı ve yazmayı öğrenir, cemiyet içinde yaşaması için gerekli bilgileri edinebilir; emir altında yararlı bir şekilde çalışabilir; her hareketi mükemmel taklit eder. Bu taklitçiliğinden yararlanarak kendisine genellikle çok sevdiği müzik âletlerini çalmayı öğretmek mümkündür. Mongoliyen tip yumuşak huylu ve intizamlı olur, ama zekâya ihtiyaç gösteren işleri (buluş, yaratma, soyutlama) başaramaz. (L)

MONGOLİZM i. (fr. *mongolisme*'den). Patol. «Mongoliyen» denen çocuklarda, doğumdan hemen sonra, distrofi ve yozlaşma şeklinde ortaya çıkan hastalık. (Şimdi *mongolizm* ve *mongoliyen* terimleri yerine, *trizomi* 21 ve *trizomik* 21 terimleri daha sık kullanılmaktadır.)

— ANSİKL. *Mongolizm,* yani *trizomi* 21 zekâ geriliği ile bazı beden kusurlarının bir arada görüldüğü doğuştan bir hastalıktır. Bir kromozom sapmasından, yani 21'inci kromozom çiftinde fazladan bir kromozom bulunmasından ileri gelir; bu yüzden mongoliyenler 47 kromozomluk bir koryotip gösterir (çok seyrek görülen translokasyon hallerinde, karyotip 46 kromozomlu kalabilir). [Bk. ABERASYON.] Hastalığı ilk olarak 1844'te Seguin tanımladı. 1866 Yılında Langdon Down bu hastalığı insan türünün bir kökten geldiğini gösteren bir geriye dönüş örneği olarak niteledi ve *mongolizm* terimini ortaya attı. Ondan sonra hastalık birçok çalışmaya konu oldu. Yapılan araştırmalar sonucunda, bütün ırklarda ve bütün sosyal tabakalarda 600 doğumdan bir tanesinin trizomik 21 olduğu anlaşıldı. Penrose bu vakalarda ortalama ana yaşının yüksek olduğunu gösterdi. Genel doğumlarda ana yaşı ortalama 27 iken bu durumda 35'tir. Trizomik 21 genellikle yaşlı analardan doğar. Bazı gözlemler genetik bir sebebin varlığını düşündürmekle beraber (meselâ, tek yumurta ikizlerinde hastalık her ikisinde birden görülür; trizomik 21 annelerden doğan on çocuktan trizomik olanlarla olmayanların sayısı eşittir) gene de trizomi 21'in neden ileri geldiği bilinmiyordu. 1959'da J. Lejeune, M. Gautier ve R. Turpin kromozom anomalisini buldular ve insan patolojisinde yeni bir sayfa açarak kromozom sapmalarını ortaya çıkardılar.

● *Belirtiler.* Hastalığın klinik belirtileri bütün hastalarda aynı olduğu için trizomi 21 «tam bir benzerlik» şeklinde görünür: bunlarda boy kısa, yüz değirmi ve yassı, ense düz ve kalındır; özellikle gözler aşağıya ve içe doğru eğik, çekik ve birbirinden uzaktır; gözün burundan yana tarafında *epikantus* veya üçüncü gözkapağı denen bir deri kıvrımı bulunur. Dil kalın ve pürtüklüdür; bazen, aralıklı duran dudakların arasından sarkar. Burun küçük ve yukarı kalkıktır; kulak kıvrımları tam değil, dışkulak yolu dardır. Bundan başka trizomik 21'ler zayıf bünyelidir, bulaşıcı hastalıkları çabuk kaparlar (ama antibiyotiklerle kolay önlenir); çoğu zaman kalpte doğuştan bir bozukluk veya kusur vardır.

Zekâ yaşı 6 - 7'yi geçmez. Çocuk geç konuşur (3 - 5 yaşında); çok yavaş gelişir. Erginlik çağında ses bozuklaşır, çatlak çıkar; cümleler zor kurulur. Trizomik 21'in belleği oldukça iyi görünür, fakat fikir yürütme yetisi zayıftır. Eğitimin rolü son derece önemlidir. Elverişli olanlara okuma, hattâ yazma öğretilebilir.

Triozmik 21'in elleri çok ilginçtir. Sadece avuç içi izlerine bakılarak yüzde 80 trizomi 21 teşhisi konabilir. Trizomik 21'in eli kısa, toplu ve yumuşaktır; el ayasında bir tek bükme çizgisi ve deri çıkıntılarında değişiklikler vardır.

● *Karyotip.* Çoğu hallerde (aşağı yukarı yüzde 90) 21'inci artık kromozom serbesttir. Bazı nadir hallerde D veya G grubundan bir kromozoma bağlanabilir. Bu durumda karyotip, trizomik 21 olmakla beraber gene de 46 kromozomludur. Çoğu hallerde (yüzde 80) bu translokasyon «anî bir olay»dır. Fakat olayların yüzde 20'sinde ana veya babadan geçer. Bu durumda ana veya babadan normal 45 kromozom vardır ve 21'inci kromozomun biri D veya G grubundan diğer bir kromozoma bağlıdır (translokasyon). Bu gibi hallerde (trizomi 21 olaylarının yüzde 2 veya 3'ü bu türlüdür) hastalığın nüksetme tehlikesi üçte birdir.

Translokasyon yoksa nüksetme oranı, nüfus içinden rastgele alınan herhangi bir çiftinkinden fazla değildir. Bu tehlike elbet annenin yaşıyle de ilgilidir. (L)

MONGOLOYİT veya **MONGOLOİD** sıf. (fr. *mongoloïde*'den). Moğollarınkine benzer özellikler taşıyan: *Mongoloyit tip.* (Bu terim genellikle SARI IRK veya KSANTODERM anlamında kullanılır.) [L]

MONGOS i. Madagaskar'da yaşayan kızıl sarı renkli, siyah yüzlü bir makinin yaygın adı (*Lemur mongos*). [L]

MONİCELLİ (Mario), italyan filim yönetmeni (Roma 1915). Önceleri Steno ile komedi filimleri yaptı: *Guardie i Ladri* (Jandarmalar ve Hırsızlar) [1951]; 1956'da, *Padri e Figli* (Babalar ve Oğullar) adlı filimle ün kazandı. Öbür filimleri: *Toto Gangster* (L Soliti Ignoti) [1958]; *Büyük Savaş* (La Grande Guerra) [1959]; *Brancalone Ordusu* (Armata Brancalone) [1965]; *Kazanova'nın Maceraları* (Casanova 70, bölümlerden biri) [1966]; *Tabancalı Yosma* (La Ragazza con la Pistola) [1969], 1963'te komedi türünden vaz geçerek en başarılı filmini gerçekleştirdi: *Arkadaşlar* (I Compagni).[L]

MONİCELLİ (Tomaso), italyan gazetecisi ve tiyatro yazarı (Ostiglia Mantova 1883 - Roma 1946). 1904'te *Avanti*'nin tiyatro tenkitçisiydi. Federzoni ve Forges Davanzati ile birlikte *L'Idea Nazionale* (Millî Fikir) gazetesini yönetti (1918-1920), daha sonra *Giornale di Roma*'yı (Roma Gazetesi) [1921-1922], *Il Tempo*'yu (Zaman) [1923] ve *Il Resto del Carlino*'yu (1924-1926) çıkardı. Toplumsal komediler yazdı: *L'Oasi* (Vaha) [1905]; *Il Viandante* (Gezgin) [1907]; *L'Esodo* (Göç). [M]

MONİEZİA i. Geviş getiren çeşitli hayvanlarda, özellikle koyun, keçi ve sığırda görülen asalak şerit. (L)

MONİEZYOZ i. (fr. *moniéziose*). Geviş getirenlerde, özellikle koyunlarda görülen ve asalak bir şeritten (*Moniezia expansa*) ileri gelen hastalık.

— ANSİKL. *Monieziyoz* en çok kuzularda görülür; kuzular, şeride arakonaklık eden oribatidae familyasından örümceğimsi böcekleri otla birlikte yutmakla asalağı alır; ondan sonra gittikçe kansızlaşır ve zayıflar, sonunda ölür. En iyi ilâcı bakır sülfattır. (L)

MONİL (I)-, kolye anlamında lat. *monile*'den gelen ve birçok kelimenin bileşimine giren önek. (L)

MONİLETRİKS i. (lat. *monile,* gerdanlık ve yun. *thris,* kıl'dan fr. *moniléthrix*). Kıllarda görülen şekil bozukluğu; kıllar düzgün aralıklarla art arda boyun ve mekiğe benzer şişkinlik gösterir, kuru ve eğri olur, kısa kısa (2 - 3 mm) kırılır. Doğuştan, ailevî veya irsî sebeplerden ileri gelir. Saçlı deri tamamen hastadır ve çıplak görünür. (L)

MONİLİA i. Sclerontinia cinsinden asklı bir mantarın konidi şekli; meyvelerin üzerinde gelişir ve moniIyoz adıyle bilinen hastalığa sebep olur. (L)

MONİLİGASTER i. Hindistan'da yaşayan yer solucanı. (Örnek türü: Seylan'da bulunan *Moniligaster Deshayesi*'dir.) [L]

MONİLİZASYON i. (fr. *monilisation*). Patol. Bir sinir kesme ameliyatından sonra sinir hücrelerinin uzantılarında görülen değişiklik. (L)

MONİLYAZ i. (fr. *moniliase*). Biramayalarına benzer mantarların en başta *candida albicans,* seyrek olarak *C. tropicalis, pseudo-tropicalis, krusei, guillermondi* ileri gelen had, yarı had veya müzmin hastalıklara verilen ad.

— ANSİKL. Son zamanlarda antibiyotiklerin, özellikle siklin dizisinden ilâçların (tetrasiklin) ağızdan alınması yüzünden monilyazlar önemli derecede arttı. Bazı monilyazların ağır bir şekil almasının antibiyotik tedavisinden ileri geldiği ve bu tedavinin bağırsaklardaki bakteri dengesini bozduğu sanılmaktadır. Esasen, monilyaza bağlı deri veya mukoza belirtilerinden çoğunun kaynağı sindirim sistemindeki belirli bir yerdir.

● *Belirtiler.* Mukozalarda yerleştiği öteden beri bilinen monilyaz çeşidi pamukçuktur. Bu hastalık başlangıçta sedef renginde noktalardan ibarettir; sonra kirli sarı lekeler halinde yanağın iç yüzünü kaplar. Pamukçuk en başta, genel durumu çok bozuk hastalarda (atrepsili, tüberkülozlu süt çocukları, kaşeksili yaşlılar) görülür. *Candida albicans* çoğu zaman iki taraflı iltihaba, daha seyrek olarak dudakların arka tarafında yaralara, lökokeratozlara, siğilli kabarcıklara, monilyaz granülomuna sebep olur.

Sık görülen mantarlı ferç-dölyolu iltihapları, özellikle gebelik sırasında ferç kaşıntılarına sebep olur. Yeni doğmuş çocuklarda pamukçuğun önemli kaynaklarından biri budur. Anus kaşıntıları da mantarlardan ileri gelebilir. Mantarlı apışarası pişiklerinin başlıca özelliği, nadiren sızıntılı olan döküntülü alanların kenarlarında derinin kabarıp ayrılmasıdır. Ayak parmaklarında bütün parmak araları hastalanabilir. Deri kabarıp ayrılmadan ve parmak aralarının dibinde çatlak belirmeden önce döküntülü, kaşıntılı bir devre olur.

Kıvrımların dışında, deri monilyazı az ağrılı apselerle birlikte bir çeşit çürüme manzarası gösterir. Mantarî iltihaplar ise ekzama-dishidroz parakeratoz tipinde alerjik menşeli ikincil tepkilerdir. Mantarlar kendiliğinden iltihap yapamadığı için bu çeşit iltihaplar ancak deride veya iç organlarda bir monilyaz yuvasının açılmasından birkaç

Foto. LAROUSSE

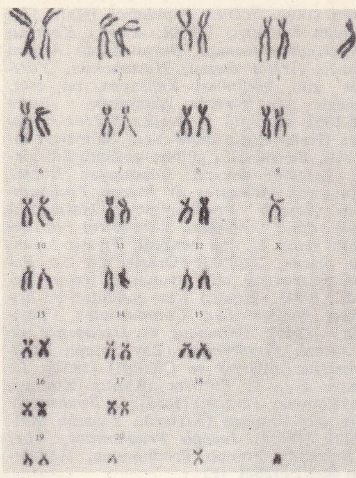

translokasyon ile trizomi 21
mongolizm

hafta sonra meydana çıkar, monilyaz yuvası iyileşince de kaybolur. «Oniksis» ve «perioniksis» *Candida albicans*'ın sebep olduğu intanların en sık görülenidir. İltihaplı ve ağrılı bir perioniksis devresinden sonra oniksis meydana çıkar. Tırnağın dış yüzü kabarır, üzeri beyaz veya yeşilimsi lekelerle kaplanır. Mantarların yaptığı tırnak veya tırnak çevresi iltihapları, özellikle bulaşıkçılarda, çamaşırcılarda, meyve suları ile uğraşan işçilerde görülür. Monilyaz'ın iç organlara yerleşmesi nadir, fakat tehlikelidir.

● *Teşhis.* Deriden dökülen pulların muayenesi ve tavşana aşılanmasıyle teşhis konur. (Hayvan 5 gün içinde ölür.) Hastalık iç organlarda bulunduğu takdirde, *Candida albicans* balgamda, sidikte, kanda ve beyin-omurilik sıvısında bulunabilir. Levurinle yapılan deri içi tepkileri, alerjik deri hastalığının mantarlardan ileri gelip gelmediğini meydana çıkarmak bakımından değerlidir.

● *Tedavi.* Hastalığı önlemek için, kompleks B vitaminleri ve laktik mayalar katmadan siklin dizisinden antibiyotikleri aslâ kullanmamalıdır.

Tedavi için süspansiyon ve merhem şeklinde nistatin ve boyalar (mor kristal, centiyan moru, eozin) kullanılır. Derin yerlerdeki hastalığı tedavi için nistatin ağız yoluyle verilir. İç organlarda bulunan monilyazların ağır sonuçları, hastahanelerde perfüzyon şeklinde afmoterisin B verilmesiyle önemli derecede düzeltilebilir. (L)

MONİLYOZ i. (fr. *moniliose*). Konidileri *monilia* tipinde olan, fakat kendisi *sclerotinia* cinsinden sayılan mantarların sebep olduğu hastalık.

— ANSİKL. *Monilyoz*, en çok elma ve armutlarda meyveler olgunlaşmak üzereyken görülür. Meyveler esmerleşir, çürür ve iç içe halka görünüşünde, sarımtırak beyaz küflerle kaplanır. Kiraz, erik, şeftali ve kayısı monilyozu ise çiçeklerde büzülme, meyvelerde çürüme ve gri küf şeklinde görülür. (L)

MONİMA i. Bir kelebeğin (*Monimia miniosa*) ilmî cins adı. (Tırtılı meşe ve kayın ağaçlarında yaşar. *Noctuidae* familyasından.) [L]

MONİME, Pontos kraliçesi (öl. M.Ö. 72). Mithridates tarafından, Miletos'un zaptı sırasında esir edildi, onunla evlendi. Pontos kralını yenen Lucullus'un emri üzerine Mithridates'in bütün eşleriyle beraber öldürüldü. Racine'in *Mithridate* adlı trajedisinin kadın kahramanıdır. (L)

MONİMİA i. Özellikle Hint okyanusundaki adaların dağlık kısımlarında yetişen ağaçsı bitki. (Ekşi ve şekerli olan meyveleri incire benzer. Kabukları peklik yapıcıdır ve ateş düşürücü olarak kullanılır. *Monimioceae* familyasından örnek bitkisi.) [L]

MONİMİACEAE çoğl. i. Düğünçiçekleri takımından iki çenekli bitkiler familyası.

— ANSİKL. *Monimiaceae* familyası, kulakçıksız, basit ve karşıt yaprakları, belirli bir durumda toplanmış bireşeyli çiçekleri olan ağaçları veya ağaçsıları kapsar. Çoğu Güney yarımkürede yetişen otuz iki cinsi, üç yüzden fazla türü vardır. *Laurelia, boldea, hedycarya*'nın bazı türleri süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bazı türlerin (*monimia*) meyveleri yenir, ağacı kullanılır. (L)

MONİMOLİT i. (fr. *monimolite*). Miner. Tabiî kurşun, demir, kalsiyum, magnezyum ve manganez antimonyat. (L)

MONİST i. (fr. *moniste*). Monizm taraftarı olan kimse. (M)

MONİT i. (Porto Riko'daki *Mona* adasının adından, fr. *monite*). Miner. Hidratlı tabiî kalsiyum fosfat. (L)

MONİTOR i. (fr. k.). Ask. denizc. XIX. yy.ın sonunda ve XX. yy.ın başında, sığ sularda da yüzebilen ve hücum veya savunma amacıyle kullanılan, orta büyüklükte bir zırhlı savaş gemisine verilen ad. (İlk Monitor, Amerika iç savaşında kuzeyliler tarafından yapılmış olan 1 200 tonluk gemidir; bu savaşta monitor, Marrimac adlı gemiyi 9 mart 1862'de yendi. Su yüzeyinden çok az yüksek olan teknesi 14 sm kalınlığında demir bir kuşakla çevriliydi ve 280 mm çapında kaval yivsiz iki topu bulunan tareti su yüzeyine doğru çıkıktı. 37 sm'lik bir topu bulunan Manhattan adındaki monitor ise, Merrimac'dan daha üstün olan Tennessee'yi 5 ağustos 1864'te bir tek atışla batırdı. Bütün deniz kuvvetleri tarafından benzerleri yapılan bu gemi tipi, ingilizler tarafından Belçika kıyılarına hücum etmek için 1915'te tekrar kullanıldı.)

— Bayınd. ve Mad. oc. Bir kundak üzerine yerleştirilerek çalıştırılan ve yumuşak toprakların kazılması, sürüklenmesi veya agregalarından ayıklanması içinde kullanılan basınçlı su fışkırtıcısı: *İçinde altın bulunan kumların işlenmesinde monitor kullanılır.*

— Bilgi işlem. Aralarında hiç bir bağlantı bulunmayan birçok programın gerçekleştirilmesini denetlemek imkânını veren ve ölü zamanları minimuma indirdiği için, ordinatörün mümkün olduğu kadar verimli kullanılabilmesini sağlayan kontrol programı.

— Nükl. Bir nükleer reaktörde, belirli sınırlar içinde tutmak amacıyle her an radyoaktifliğin şiddetini ölçmeğe yarayan âlet.

— Teknol. Bir imalâtın kalitesini kontrol etmeğe yarayan âlet. (Petrol arıtma gibi sürekli sanayi dallarında, bir ürünün kritik niteliklerini, meselâ gazyağındaki kükürt oranını belirtmek için kullanılan monitorlar, yapım usulünün gerek operatörler, gerek otomatik tertibatlar tarafından daha kolay yürütülmesini sağlar.) [L]

MONİTÖR i. (fr. *moniteur*). Spor. Bazı sporları teorik veya uygulamalı olarak öğreten kişi: *Kayak monitörü.* (L)

MONİUSZKO (Stanislaw), polonyalı besteci (Ubiel, Minsk yakınları 1819-Varşova 1872). XIX. yy.da Chopin'den sonra Polonya'nın en büyük bestecisi olarak kabul edilir. İlk Polonya lirik dramını besteledi: *Halka* (1858). Bu operayı on dört yeni eser izledi; bunlardan dördü günümüzde de temsil edilir: *Straszny Dwon, Hrabina, Verbun Nobile* ve *Fils*. Ayrıca üç yüz melodisi ve *Kış Masalı* adlı senfonik bir eseri vardır. (L)

MONİZ (Antonio Caetano DE ABREU FREİRE **Egas)**, portekizli hekim (Avanca, Estarreja 1874-Lizbon 1955). Coimbra üniversitesinde yaptığı parlak öğrenimden sonra Paris'e gitti ve Salpêtrière hastahanesi sinir hastalıkları okulunda görev aldı. 1911'de Lizbon üniversitesinin yeni kurulan nöroloji kürsüsüne getirildi. Ateşli ve mücadeleci bir siyasetçiydi, birçok defa milletvekili seçildi, 1917'de Portekiz'in Madrid elçiliğine getirildi ve Portekiz Barış konferansı delegasyonunun başkanı oldu. 1921'den sonra kendisini tam olarak hekimliğe ve bilimsel araştırmalara verdi. 1927'de beyin arteriyografisini gerçekleştirdi. 1935'te bazı akıl hastalıklarında uygulanan beyin ameliyatlarının ilki olan alınönü lökotomisini yaptı. 1949'da Fizyoloji ve Tıp Nobel ödülünü aldı. (L)

MONİZM i. (fr. *monisme*'den). Bircilik.

— Huk. Hukukî normların tamamını tek bir bütün sayan doktrin anlayışı.

— ANSİKL. Huk. H. Kelsen ve G. Scelle gibi yazarlar iç hukuk ile devletler hukukunun düzenli bir sistem içinde birleştiklerini kabul ederler; devletler hukuku hiyerarşik yönden üstündür. Monizm, hukukun birliğini reddeden, böylece iç hukuk ile devletler hukukunu birbirinden bağımsız ve ayrı iki hukuk düzeni olarak gören düalist (ikici) doktrine karşıdır. (L)

MONK veya **MONCK** (George), birinci **Albemarle** dükü, ingiliz generali (Potheridge, Torrington yakınları, Devenshire 1608-New Hall, Essex 1670). Önce Birleşik Eyaletler ordusunda hizmet gördü, sonra asî irlandalılara karşı gönderilen bir alaya kumanda etti (1642-1643). Krallık ordusunda savaştı, sonra parlamentocuların tarafına geçti, Ulster'i başarıyle savunda (1647 - 1649). Daha sonra Cromwell'in iskoçyalılara karşı topladığı orduya geçti; Dunbar savaşının (1650) kazanılmasında önemli rol oynadı ve Cromwell'in gidişinden sonra harekâtı devam ettirdi. Bir deniz birliğinin başına getirildi (1652), birkaç defa Hollandalıları yenilgiye uğrattı (1653). Sonra İskoçya'nın Highlands bölgesinde güvenliği sağladı (1654). Cromwell'in ölümünden sonra Richard Cromwell'in, sonra da parlamentonun otoritesini tanıdı; ekim 1659'da sınırı geçti, Lambert ile ve parlamentoyla görüşmelere girdi; ikisine de güvenmeyerek ordusunu getirtti (ocak 1660) ve Londra'ya girdi (3 şubat). Duruma hâkim oldu, Long Parliement'ı yeniden kurdu; sonra da bu parlamentoya, yerine başka bir parlamentoya bırakmağa zorladı. Bunun üzerine kralın adamlarıyle temas kurdu ve Charles II ile anlaşarak monarşi tarafına geçti. Konvansiyon parlamento, Stuart'ların yeniden tahta çıkması lehinde oy kullandı; Monk, 23 mayıs 1660'ta, Charles II'yi karşılamak üzere Douvres'a geldi. Ayan meclisi üyeliğine yükseltildi; krallık hükûmeti hizmetine girdi; Birleşik Eyaletler'e karşı yapılan ikinci savaşta deniz kuvvetlerine kumanda etti (1664-1667). [L]

MONK (Thelonious Sphere), amerikalı zenci caz piyanocusu ve bestecisi (Rocky Mount, Kuzey Carolina 1920). Haarlem'deki Minton's gece kulübünde modern cazın ilerigelenleriyle tanıştı (Charlie Parker, Kenny Clarke) ve çok geçmeden pop tarzının öncülerinden biri oldu. Bir süre Coleman Hawkins (1944) ve Dizzie Gillespie ile (1945) çalıştıktan sonra küçük topluluklar kurdu; o tarihten beri bu toplulukları yönetmektedir. 1960 Yıllarının genç kuşak caz severleri üzerinde büyük bir etkisi vardı. Doldurduğu başlıca plakları: *Criss Cross* (1951); *Friday the Thirteenth* (1953); *Bag's Groove* (Miles Davis ile, 1954); *Epistrophy* (1957); *Blue Monk* (1958); *Round about Midnight* (1960); *Lulu's Back in Town* (1964). [L]

MON-KHMER i. ve sıf. Başlangıçta Çinhindi'nin alçak ovalarında yapılan ve tay, karen ve birman istilâlarıyle parçalanan dil öbeği. (Mon-Khmer dilleri tek tonlu ve iki heceli dillerdir; bu diller önek ve içeklerin eklenmesiyle çok heceli türevler elde edebilir. Başlıcaları, Khmer veya Kamboç dili, Mon veya Talaing, Khasi ve Moi Kha ve Nicobar lehçeleridir. Mon-Khmer dört milyon kişi tarafından konuşulur. Vietnam halk dili de bu öbeğe bağlanır.) [L]

MONLAR, etnik bir topluluğun adı; günümüzdeki temsilcileri aşağı Birmanya'da ve Menam'ın güneyindeki bölgenin birtakım yörelerinde toplanmışlardır. Monlar eskiden Dvaravati hindu krallığı halkının temelini meydana getiriyorlardı. Ortadan kalkmakta olan Mon dili ile Kamboç dili arasında yakın bir akrabalık vardır. Pegu'ya ilk yerleşenler Monlar'dır; bunlara PEGUAN'LAR veya TELİNGA'LILAR da denir. (L)

MONLEVADE, Brezilya'da (Minas Gerais) şehir, Belo Horizonte'nin doğusunda. İtabira maden filizlerini işleyen metalürji merkezi. (L)

monilyoz

Th. S. MONK

George MONK
William Dobson'un eseri,
(Devonshire dükü koleksiyonu),
Chatsworth şatosu

Foto. LAROUSSE

Blaise De MONLUC (Clouet okulu) [özel koleksiyon]

MONMOUTH dükü Blooteling'in gravürü Lely'den Cabinet des Estampes, Paris

Gaston MONNERVİLLE

Jean MONNET

MONLUC (Blais DE LASSERAN MASSENCOME DE,—senyörü), Fransa mareşali (Saint-Puy, Gascogne 1502-Estillac, Agenais 1577). İtalya'daki (Pavia, 1525; Cerisole 1544) ve Siena kuşatmasındaki (1554-1555) parlak hizmetlerinden sonra Guyenne'de protestanlara karşı savaştı (1561). Guyenne genel valisi ve amirali oldu (1565); ayaklanmaları zalimce bastırmasıyle tanındı. 1570'te yaralandı. Görevden çekildi ve *Commentaires* (Yorumlar) [1592'de yayımlandı] adlı kitabını yazdı; bu eserde kendine çoğu zaman aşırı bir önem verir. (L)

MONMERQUÉ (Louis), fransız hukukçusu ve bilgini (Paris 1780-ay.y. 1860). Paris yargıtayında danışmandı (1811-1852); 1822'de Seine ağır ceza mahkemesine başkanlık etti «La Rochelle Komplosu» davasını etki altında kalmadan yürüttü. Bilim ve tarihle ilgili eserler yazdı: *Collection de Mémoires Relatifs à l'Histoire de France* (Fransa Tarihiyle İlgili Hatıralar Koleksiyonu) [Petitot ile, 1819-1829]; *Théâtre Français du Moyen Age* (Ortaçağ Fransız Tiyatrosu) [Fr. Michel ile, 1839]. (L)

MONMOUTH, Büyük Britanya'da şehir, Galler ülkesinin güneydoğusunda (Monmouthshire), Wye ırmağı kıyısında; 5 500 nüf. Henri V'in doğduğu şatonun (XIV. yy.) yıkıntıları. XIII. yy.dan kalma kapı. (L)

MONMOUTH (James SCOTT OF, — dükü), İngiltere kralı Charles II ile Lucy Walters'ın evlilik dışı oğlu (Rotterdam 1649-Londra 1685). 1670'te Monk'un yerine krallık ordusu başkumandanı oldu. 1679'da İskoçya presbiteryenlerinin çıkardığı bir isyanı bastırdı ve kazandığı zafer ününü artırdı. Protestan partisi York dükünün düşürülmesini ve Monmouth'un veliaht tayin edilmesini istiyordu. Charles II tarafından uzaklaştırılınca Rye House komplosuna (1683) katıldı, sonunda Hollanda'ya kaçmak zorunda kaldı. James II'nin tahta çıkışından az sonra bir hükûmet darbesi hazırladı, haziran 1685'te birkaç adamıyle birlikte Lyme Ragis'e çıktı; fakat meşrutiyetçi İngiltere bu harekete ilgi göstermedi, isyancı birlikler temmuzda, Sedgemoor'da ağır yenilgiye uğradılar ve Monmouth yakalanarak idam edildi. (L)

MONMOUTHSHİRE, Büyük Britanya'da idare bölümü, Galler ülkesinin güneydoğusunda, Severn halicinin sağ kıyısında; 335 600 nüf. İdare merkezi, *Newport*. (L)

MONN (Georg Matthias), avusturyalı orgcu ve besteci (Aşağı Avusturya'da 1717-Viyana 1750). Bazen XVIII. yy. müzikçilerinden Johann Matthias Monn ile karıştırılır. Birkaç missa ve motet, özellikle çalgı müziği besteledi. Eserlerinde Mannheim okulunun yeniliklerini benimseyip uyguladığı görülür. (L)

MONNA LİSA. Bk. GIOCONDA.

Monna Vanna, Maeterlinck'in oyunu (1902). Milis kumandanı Prinzivalle tarafından kuşatılan vatanı Pisa'yı kurtarmak için Monna Vanna çetin bir mücadeleye girişir ve zafere ulaşır. (L)

MONNERVİLLE (Gaston), fransız siyaset adamı (Cayenne 1897). Genç bir avukatken Radikal Sosyalist parti içinde siyasî mücadeleye girdi; 1938'de bu partinin başkan yardımcılığına seçildi. Guyana milletvekili (1932-1940) oldu, iki kere sömürgeler bakanlığı müsteşarlığına getirildi (1937, 1938). 1939'da gönüllü olarak orduya girdi, 1940'tan itibaren Direnme hareketine katıldı; 1944'te Danışma meclisi üyesi, sonra yine Guyana milletvekili seçildi (1945 - 1946). 1946'da dört eski sömürgenin (Guadeloupe, Martinique, Guyana, Réunion) eyalet haline getirilmesini meclise kabul ettirdi. Cumhuriyet meclisine seçilen Monnerville, demokratik sola katıldı ve mart 1947'de bu kanadın başkanlığına getirildi. Aralık 1958'de senato başkanı olan Monnerville, Fransız Milletler Camiası senotosuna da başkanlık etti (7 temmuz 1959 - Nisan 1961). 2 Ekim 1965'te yeniden senato başkanlığına seçildi. 27 Eylül 1968'de başkanlık için yeniden adaylığını koymayacağını açıkladı. 3 Ekimde yapılan seçimle yerine Alain Poher getirildi. (LM)

MONNET (Jean), fransız iktisatçısı ve maliyecisi (Cognac 1888). Müttefiklerarası yüksek iktisadî konseyde Fransa'yı temsil etti (1915-1917). Daha sonra Milletler cemiyeti genel sekreter yardımcılığına getirildi, 1932'de isveçli maliyeci Kreuger'in intiharından sonra, milletlerarası kibrit tröstü «Kreuger and Toll»un tasfiyesiyle görevlendirildi. 1933'te, amerikan sermayesinin Çin'e yatırılması amacını güden bir yatırım bankasının kurulmasıyle ilgili çalışmaları yönetti. 1936'da New York'ta «Monnet Murnane Limited» adlı ortaklığı kurdu ve çin istikraz tahvillerini dünyaya sürdü.

1939'da, Fransa'ya savaş uçakları sağlamak için, A.B.D. ile mukavele yapmakla görevlendirildi; eylülde, Londra'da, Fransa - İngiltere savaş gücü komitesine başkanlık etti. Haziran 1940'ta Fransa ile İngiltere'nin ortaklaşa hareket planının hazırlanmasında rol oynadı. İngiliz diplomasisinde görev aldı ve Churchill'in A.B.D.'ye yolladığı satın alma heyetine katıldı ve orada amerikan savaş ekonomisinin güçlenmesine çalıştı. 1943'te Harry Hopkins tarafından Cezayir heyetinde görevlendirildi, General Giraud ile general de Gaulle arasında geçici bir yaklaşma sağladı. Kurtuluş'ta Fransa'ya döndü, 1944 geçici hükûmetinde ticaret bakanı oldu.

1945'te hükûmete, fransız tarım sanayiinin «modernleştirilmesi ve donatımı» ile ilgili bir plan sundu ve ilk Plan komisyonuna başkanlık etti. 1952'den 1955'e kadar, Avrupa Kömür ve Çelik birliğinin (C.E.C.A.) ilk başkanlığını yaptı. Avrupa birliğinin gerçekleşmesi yolunda çaba gösterenleri mükâfatlandırmak amacıyle, Bonn üniversitesinin koyduğu Robert Schuman ödülünü kazandı (ekim 1966). 15 Temmuz 1967'de toplana Avrupa Birleşik Devletleri Hareket komitesine başkanlık etti. 24 Ekim 1968'de İngiliz işçi, Muhafazakâr ve Liberal partilerinin komiteye katılmayı kabul ettiklerini açıkladı. (LM)

MONNET (Mariette MOREAUD), fransız kadın edebiyatçı (La Rochelle 1752 - Paris 1798). Diderot, Voltaire ve o çağın filozaflarıyle dostluk kurdu. *Contes Oirentaux ou, Récits du Sage Caleb, Voyageur Persan* (Doğu Hikâyeleri veya İranlı Gezgin Bilge Caleb'in Anlattıkları) [1779]; bu eserin bir devamı olan *Histoire d'Abd el-Mazour* (Abdülmazur'un Hikâyesi) [1784]; *Lettres de Jenny Bleinmore* (Jenny Bleinmore'un Mektupları) [1787]; *Zadig ou l'Epreuve* (Zadig veya Sınama) [1787] ve *Les Montagnards* (Dağlılar) [1795] adlı eserleri yazdı. (L)

Henri MONNİER M. Prudhomme kılığında

MONNİER (Henri), fransız yazarı, oyuncusu ve karikatürcüsü (Paris 1805 - ay.y. 1877). Noter yardımcısıydı; 1828'de *Moeurs Administratives Dessinées d'après Nature par Henry Monnier, Ex-employé au Ministère de la Justice* (Adalet Bakanlığı Eski Memuru Henry Monnier'nin Kaleminden Aslına Uygun Biçimde Çizilen Yönetim Töreleri) adlı kroki albümünün yayımlanması onu daha az düzenli bir hayata itti. Bir süre Girodet ile Gros'nun atelyelerinde çalıştı, fakat resimden çabuk vaz geçerek, ilk başarılarını kazandığı karikatürcülüğe döndü. Béranger'nin *Chansons*'unu (Şarkılar), La Fontaine'in *Masallar*'ını resimledi. Amansız gözlemciliği daha ilk yazılarında ortaya çıkar. *Scènes Populaires* (Halk Hayatından Sahneler) [1830]; *Kapıcı Kadının Dünyasındaki Roman, Burjuvalarda Akşam Yemeği, Araba Gezisi, Hastabakıcı, Yurttaşlar* gibi bölümleri kapsayan bu eser, iğneleyici bir mizahla işlenmiştir. Bunu 1835-1862 arasında *Nouvelles Scènes Populaires* (Halk Hayatından Yeni Sahneler) takip etti. Birçok defa gülünç görüntüsünü çizdiği, kafasını devamlı kurcalayan fransız burjuvasına *Mémoires de Joseph Prudhomme*'da (Joseph Prudhomme'un Hatıraları) [1857] kesin kimliğini kazandırdı ve sonunda kendi de ona benzedi. Tiyatro oyuncusu olarak, özellikle Drazier'nin *La Famille İmprovisée* adlı oyununda başarı kazandı (1831). Tiyatro için vodviller ve komediler yazdı: *Les Compatriotes* (Yurttaşlar) [1849]; *Grandeur et Decadence de M. Joseph Prudhomme* (Bay Joseph Prudhomme'un İhtişamı ve Çöküşü) [1853]; *Le Roman chez la Portière* (Kapıcı Kadının Dünyasındaki Roman) [1855]; *Le Bonheur de Vivre aux Champs* (Kırlarda Yaşama Mutluluğu) [1855]; *Joseph Prudhomme, Chef de Brigands* (Joseph Prudhomme, Haydutların Başı) [1860]. (L)

MONNİER (Marc), fransız yazarı (Floransa 1829 - Cenevre 1885). Uzun süre İtalya'da yaşadı; Cenevre üniversitesinde yabancı edebiyat profesörü oldu (1872), daha sonra aynı üniversitenin rektörlüğüne getirildi. 1854'te *La Ligne Droite* (Düz Çizgi) adlı oyunu başarı kazandı; yazar daha sonra romanlar, şiirler ve *Théâtre des Marionnettes* (Kukla Tiyatrosu) [1871] adlı bir eser yayımladı. Başlıca eserleri: *L'Italie est-elle la Terre des Morts?* (İtalya Ölüler Ülkesi midir?) [1859]; *Garibaldi, Histoire du Brigandage* (Garibaldi, Çetecilik Tarihi) [1863]; *Pompéi* (1864); *Les Contes Populaire en İtalie* (İtalya'da Halk Hikâyeleri) [1879]; *Genève et ses Poètes* (Cenevre ve Şairleri) [1874] ve *Histoire Générale de la Littérature Moderne* (Genel Modern Edebiyat Tarihi) (1884). [L]

MONNİER (Mathilde, **Thyde** — denir), fransız kadın edebiyatçı (Marsilya 1887 - Nice 1967). 1937'de *La Rue Courte* (Kısa Yol) adlı ilk romanını, sonra *Les Desmichels* (Desmichel Ailesi) adlı çevrim romanının birinci cildini yayımladı. Yedi cilt (1937 - 1948) tutan bu romanda, Provence'lı bir köylü ailesinin hayatını anlattı. Öbür romanları: *La Rue Courte*'un bir devamı olan *Les Petites Destinées* (Küçük Kaderler); [3 cilt, 1937 - 1951]; *Pierre Pacaud* (4 cilt, 1942 - 1952) ve *Franches Montagnes* [3 cilt, 1949-1953], *La Ferme des Quatre Reines* (Dört Kraliçe Çiftliği) [1963]. (L)

MONNİER (Philippe), fransız asıllı isviçreli yazar (Cenevre 1864 - ay. y. 1911). Marc Monnier'nin oğlu. Eserleri: *Le Quatrocento* (İtalyan On Beşinci Yüzyılı) [1901], Cenevre'yi, köylülerini ve halkını anlatan *Causeries Genevoises* (Cenevre Sohbetleri) [1902] ve *Mon Village* (Kasabam) [1909]. (L)

MONNİKENDAM (Marius), hollandalı besteci (Haarlem 1896). Dresden, De Pauw ve İndy'nin öğrencisiydi; Rotterdam konservatuvarında öğretmenlik yaptı. Bir Mouvement *Symphonique* (1950); *Senfonik Çeşitlemeler* (1954) trompet ve korno için bir konçerto (1952), org için bir konçerto (1956), koro parçaları, oratoryolar (*Klaagzangen van Jeremias* [Yereya'nın Ağıtları], 1963; *Nuh*, 1937; *Samson*, 1938; *Süleyman*, 1939; *Passione*, 1948), üç missa, bir *Te Deum* besteledi. (L)

MONNİNA i. Kuru veya etli meyveleri, başak veya salkım durumunda çiçekleri, karşıt yaprakları olan ot veya ağaççık. (Güney Amerika ve Meksika'da yetişen elli kadar türü bilinir. Polygalaceae familyasından.) [L]

MONNOT (Etienne), fransız heykeltıraşı (Orchamps - Vennes, Franche - Comté 1657 - Roma 1733). Uzun süre Roma'da oturdu, orada papa İnnocentius XI'in mezarını (San Pietro bazilikası) yaptı; barok üslûptaki bu mezar, sanatçının şaheseri sayılır. Ayrıca, 1712'den 1728'e kadar Kassel'de kaldı, Hessen landgrafına bir mermer hamam (*Marmorbad*) yaptı. (L)

Foto. Giraudon, A.F.P., Carjat (LAROUSSE)

MONNOYER (Jean-Baptiste, **Baptiste** — denir), fransız ressamı (Lille 1634 - Londra 1699). Çiçek resimlerinde ustaydı. 1655-1658 Arasında Paris'te kaldı; o dönemin bütün büyük süsleme işlerine katıldı: Lambert konağı, Lauzun konağı, Vaux, Vincennes, Saint-Cloud, Versailles, Trianon ve Marly. Lord Montagu ile İngiltere'ye gitti, Montagu House ile Kensington krallık şatosunun süslemelerini yaptı (1690). Lefebvre ile Lafosse'un tablolarındaki çiçekleri o çizmiştir. — İki oğlu da ressamdı: ANTOİNE (Paris 1670 - Saint-Germain 1747), *Çiçekler* adlı tablosu Bayeux müzesindedir; BAPTİSTE (öl. 1714), İtalya'da bir dominiken manastırına girdi ve bu manastırı Aziz Dominicus'un hayatını canlandıran resimlerle süsledi. (L)

MONO—, yun. *monos*, yalnız'dan alınan ve birçok kelimenin yapısına giren önek.

— Kim. Bir kök adının önüne getirildiğinde, bu kökün molekül içinde yalnız bir defa ornatılmış olduğunu belirten önek (msl.: *monoklor-asetik asit* CH_2ClCO_2H). [L]

MONOAMİT i. (fr. *monoamide*'den). Yapısında bir tek amit fonksiyonu bulunan bileşik. (L)

MONOARTRİT i. (fr. *monoarthrite*). Patol. Bir tek eklemde görülen artrit. (Dış [travma] veya iç, intanî [tüberküloz, piyojen], iltihabî [tek eklemde başlayan ilerleyici poliartrit] veya yozlaştırıcı [iltihaplı artroz] sebeplerden ileri gelebilir.) [L]

MONOASİT i. ve sıf. (fr. *monoacide*'den). Yapısında bir tek asit fonksiyonu bulunan (kimyasal madde): *Asetik asit bir monoasittir.* (L)

MONOATOMİK sıf. (fr. *monoatomique*). Kim. Bk. TEKATOMLU.

MONOBAZ i. (fr. *monobase*). Kim. Yapısında bir tek baz fonksiyonu bulunan madde: *Sodyum hidroksit NaOH bir monobazdır.* (L)

MONOCERCOMONAS i. Trichomonadales alttakımından, kamçılı birhücreli hayvan; birçok türü omurgalıların ve omurgasızların bağırsağında asalak yaşar. (L)

MONOCEROS, Boynuzluat* takımyıldızının latince adı (kısaltması: [Mon]). [L]

MONOCHİR i. Sol yanında göğüs yüzgeci bulunmayan dilbalığı (*Solea monochir*). [L]

MONOCHLAMYDEAE çoğl. i. Çiçekleri tek örtülü veya örtüsüz bitkileri (iki çenekli, kapalı tohumlu) kapsayan bitki grubunun eski adı. *Eşanl.* TAÇSIZLAR. (L)

MONOD (Charles), fransız cerrahı (Paris 1843-ay.y. 1921). Tıp fakültesinde ve Saint-Antoine hastahanesinde ders verdi. Meme urları, streptokok intanlar, deri aşısı, kiriş dikişleri, apandisit, nefrektomi, altkarın ameliyatı, kadın hastalıkları v.b. hakkında birçok inceleme yazdı. *Traité de Technique Opératoire* (Ameliyat Tekniği Üstüne İnceleme) [1902] adlı bir eseri vardır. (L)

MONOD (Gabriel), fransız tarihçisi (İngouville, Le Havre yakınları 1844-Versailles 1912). Collège de France'ta profesör oldu (1905). *Revue Historique*'in kurucusudur (1876). Başlıca eserleri: *Etudes Critiques sur les Sources des l'Histoire Mérovingienne* (Merovenj Tarihinin Kaynakları Üstünde Tenkitli İncelemeler) [1872-1884]; *Bibliographie de l'Histoire de France* (Fransa Tarihi Bibliyografyası) [1888]; *Les Maîtres de l'Histoire: Renan, Taine, Michelet* (Tarihin Ustaları: Renan, Taine, Michelet) [1894]. (L)

MONOD (Jacques), fransız hekimi ve biyoloğu (Paris (1910). 1934-1945 Yıllarında Sorbonne Üniversitesi Zooloji kürsüsünde asistanlık yaptı; çalışmalarına uzun süre A.B.D.'de devam etti. 1953'te Pasteur enstitüsünde Hücre Biyokimyası bölümünü yönetti. 1959'da Paris Fen fakültesine profesör oldu. Çalışmalarıyla 1965'te Pasteur enstitüsündeki çalışma arkadaşları A. Lwoff ve F. Jacob ile Nobel ödülünü bölüştü. 1967'de Collège de France'ta Molekül Biyolojisi kürsüsüne, 1971'de Pasteur enstitüsü müdürlüğüne tayin edildi.

1951'den sonra Monod, «hücre çoğalmasını durdurma» olayları üstünde durdu: bir metabolizma zincirinde son ürünlerin, aynı zincirin verdisini ayarladığını ortaya çıkardı. Bu temel olaylara dayanarak, F. Jacob ile birlikte, hücre içinde olup biten genetik düzenlenme mekanizmasını açıklığa kavuşturdu. Bu iki bilginin ikinci önemli buluşu, bir elçi R.N.A.'nın varlığını düşünüp gerçek olduğunu ispat etmeleridir: R.N.A., kromozomlardaki D.N.A.'nın modelini alır, çekirdekten ayrılarak sitoplazmaya geçer, sitoplazmada proteidlerin bu modele göre sentezlenmesini sağlar.

J. Monod ve F. Jacob'un bilimsel çalışmaları, genetik düzenlemenin nasıl gerçekleştiği konusunda yeni bir görüş getirdiği ve bu görüş laboratuvar deneyleriyle doğrulandığı için çok önemlidir. (L)

MONOD (Robert), fransız cerrahı (Pau 1884). Anesteziyi ve kan naklini geliştirerek akciğerden parça çıkarması ameliyatına imkân hazırladı (1934). [L]

MONOD (Théodore), fransız tabiat bilgini (Rouen 1902). Zenci Afrikası Fransız enstitüsüne müdür oldu (1938), Büyük Sahra'nın jeolojisi ve botaniğini tanımladı. *Méharées* (Hecin Develeri), *Hippopotame et Philosophe* (Su Aygırı ve Filozof) v.b. gibi eserleri vardır. (L)

MONODELPHIS i. Güney Amerika'da bulunan keseli memeli hayvan. (*Monodelphis brevicaudata*, sıçan büyüklüğünde küçük bir sarig'dir; Guyana ve Kuzey Brezilya'da yaşar ve böcekle beslenir.) [L]

MONODİ i. (yun. *monodia*'dan, fr. *monodie*). Çalgısız söylenen tek sesli şarkı. || Özellikle, yunan trajedisinde bir bölüm sırasında kişilerden birinin söylediği lirik parça. (Euripides'in eserlerinde monodiler iyice gelişmiştir.) || Çalgı eşliğinde tek sesli şarkı.

— ANSİKL. Müz. Eskiçağ ve Ortaçağ başlarında ya tek başına veya ayrı perdeden olmak üzere ses veya çalgı eşliğinde söylenen *monodi*, çeşitli biçimlere girerek polifoni'nin yanı sıra günümüze kadar geldi: gregoryen şarkıları, alaturka müzik, halk şarkıları v.b. «Çalgı eşliğinde tek sesle söylenen şarkı» anlamındaki monodinin, Eskiçağ ve Ortaçağda ortaya çıktığı sanılır. Polifoninin kısa zamanda gölgede bırakacağı bu şarkı biçimi, İtalya ve Fransa'da XIV. yy.da görüldü. Lied'i ve melodi'yi doğuran monodi, buna rağmen, İtalyanların 1600'den itibaren tek ses ve sürekli bas için besteler yapmağa balamasına kadar (Galilei, Cavalieri, Peri) çoksesli parçaların tek sese aktarılması biçiminde sürdü. G. Caccini'nin *Nuove Musiche*'leri (Yeni Müzik) [1602] hem bütün modern monodi müziğinin (resitatif, şarkı, kantat, opera) kaynağıdır, hem de çalgı müziğini (sonata v.b.) etkilemiştir. (L)

MONODİNAM sıf. (fr. *monodyname*). Bot. Erkekorganlarından biri diğerlerinden uzun olan çiçeğe denir. (L)

MONODON i. (yun. *monos*, tek ve *odous, odontos*, diş'ten). Narval cinsinden balinaların ilmî adı. (L)

MONODONTHA çoğl. i. Dişleri, bir defa oluştuktan sonra hiç değişmeyen ve yenilenmeyen hayvanlar bölümü; dişsizler, denizinekleri, balinalar takımlarını kapsar. (Diğer bütün memeli hayvanların tersine monodontha'nın süt dişi yoktur. Karşıt terim: difyodont.) [L]

MONODORA i. Çevresinde yaprağımsı bürgüler bulunan ayrı çiçekli almaşık yapraklı ağaç. (*Anonaceae* familyasından.)

— ANSİKL. *Monodora*'nın Tropikal Afrika'da beş veya altı türü bulunur. Bu cinsin örnek türü *Monodora myristica*, 7 - 8 m boyunda ve her mevsimde yapraklı bir ağaçtır; mayısta çiçek açar; çiçekleri oldukça büyük, önce kırmızımsı esmer benekli beyaz, sonra pallak lekeli sarı olur. *M. Myristica*'nın meyvesinin besidokusu aromatiktir; küçük hindistancevizi gibi bahar olarak kullanılır. (L)

MONODROM sıf. (fr. *monodrome*). Mat. *Bir bölgede monodrom veya birbiçimli fonksiyon*, bu bölgenin bütün *z* noktalarında yalnız bir tek değer alabilen, karmaşık değişkenli *f*(z) fonksiyonu. (*Eşanl.* BİRBİÇİMLİ, TEKBİÇİMLİ.) [L]

MONOETANOLAMİN i. (fr. *monoéthanolamine*). Kim. Formülü $NH_2CH_2CH_2OH$ olan renksiz sıvı; 172°C'ta kaynar, amonyağın etilen oksit üzerine etkimesiyle veya propan'ın nitratlanması ve indirgenmesiyle elde edilir. (Tabiî gazı arıtmağa yarayan kükürtlü hidrojenin eriticisidir.) [L]

MONOFAJ sıf. (fr. *monophage*). Yalnız bir türden hayvanlarla beslenen yırtıcı hayvan. (L)

MONOFAZİK sıf. (*monophasique*). Bk. BİREVRELİ.

MONOFİLETİK sıf. (fr. *monophylétique*). Biyol. Bir tek arketipten veya bir ana türden türeyen bireyler topluluğuna verilen sıfat. (L)

MONOFİLETİZM i. (fr. *monophylétisme*'den). Biyol. Organizmaların bir tek arketip veya bir ana türden türemesi hali. *Zt.* POLİFİLETİZM. (L)

MONOFİYODONTLAR çoğl. i. (fr. *monophyodontes*'tan). Dişlerin oluşumuna dayanan sınıflandırmaya göre memeli hayvanların bir bölümü; dişsizleri, balinaları ve denizinekleri, yani dişleri bir kere olduktan sonra bir daha değişmeyen ve ömür boyunca devam eden bütün hayvanları kapsar. (Bu bölümdeki hayvanlarda, diğer bütün memeli hayvanlarda olduğu gibi süt dişi bulunmaz. Süt dişleri olan memeli hayvanlara bu yüzden *difyodontlar* denir.) [L]

MONOFİZİZM i. (fr. *monophysisme*'den). İsa'nın varlığında, insanlıkla tanrısal özün birleştiğini savunan çığır.

— ANSİKL. Plotinos'un ortaya attığı yeni eflâtuncu felsefe anlayışından beslenen bazı hıristiyan ve islâm düşünce çığırlarına göre Tanrı, insan ve evren arasında öz birliği vardır. Evren, Tanrı'nın görünüş alanına çıkması (zuhurî), insan ise bir irade şeklini almasıyle var oldu. Bu yüzden insan, konuşan, madde âleminde eyleme geçen Tanrı'dır. İnsan, Tanrı iradesiyle düşünür, Tanrı insanda dile gelir. İnsan bir «kelâmullah-ı nâtık»tır (konuşan Tanrı sözü). Hıristiyan dini, Tanrı ile insan arasındaki varlık birliğin (vahdet-i vücut) *monofizizm* adı altında ve İsa peygamber ile Tanrı'nın özdeşliği olarak yorumlar.

Hıristiyan dininin, yeni eflâtuncu anlayışa dayanarak, ayrı bir açıdan yorumladığı Tanrı insan özdeşliğine göre, Tanrı'nın oğlu olan İsa «kutsal kelâm»dır (kelâmullah) ve Meryem'den doğmuştur. Birçok tartışmaya yol açan bu görüş, İsa'nın, hem insan, hem de tanrısal özle donandığını, «ayrılamaz», «bölünemez» bir nitelik taşıdığını ileri sürer. Bazı hıristiyan ve islâm düşünürleri tarafından sapkınlıkla nitelenen monofizizmi ilk defa ortaya atan Eutykhes'tir.

İsa'nın iki ayrı nitelik taşıdığını ileri süren Nasturîler'e karşı çıkan Eutykhes'in bu görüşü kısa bir süre içinde gelişti. Birçok tartışmaya uğradı. Özellikle ortodoksların büyük tepkileriyle karşılaştı. Eskişehir'li (Dorylaion) Eusebios tarafından Eutykhes'in yanıldığı Sinod'da ileri sürüldü (448).

Her iki tarafın tartışmaları kesin bir sonuç vermeyince Efes konsili toplandı (449). Bu konsilde de olumlu bir sonuç alınamayınca Kadıköy (Khalkedon) konsili toplandı (451). Eutykhes ve İskenderiye patriği Dioskoros'un görüşleri sapkınlıkla suçlandı, yasaklandı, fakat kesinlikle önlenemedi. Antalya patriği Severos monofizizmi kelâm'a dayanan ve resimlerle anlatılan bir nitelikte geliştirdi. Monofizizm, sonraki çağlarda Suriye, Mısır ve Bizans'ta gelişmeler gösterdi. Bizans imparatoriçesi Theodora, kocası imparator Justinianus'a karşı monofizitleri savundu (VI. yy.). İsa ile Tanrı'nın özdeşliğini yayan bu görüş yüzünden kiliseler birbirinden ayrıldı. Suriye (Yakubî), ermeni, kopt ve habeş kiliseleri ortaya çıktı. (Bk. *Doğu* KİLİSELER'i.) Habeş kilisesi Kahire'de bulunan Yakubî patrikliğine bağlıydı. Memlûklar zamanında Mısır ve Habeşlerle bir anlaşmazlık yokken, Mısır'ın, Osmanlılara geçmesiyle (1517) habeş kilisesi bağımsız olarak çalışmağa başladı ve osmanlı - habeş ilişkileri bozuldu. Bu olay, Osmanlıların Habeşistan'ı alarak Habeşistan beylerbeyliğini kurmalarına kadar sürdü. Doğuda, yeni eflâtuncu düşüncelerle kaynaşan birçok islâm tarikatı, monofizizmi, insanla Tanrı özdeşliği anlamında benimseyerek, değişik adlar altında sürdürdüler. (Bk. TASAVVUF.) [M]

MONOFONİ i. (fr. *monophonie*). Bir rad-

Gabriel MONOD

Jacques MONOD

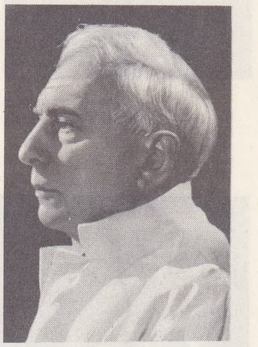

Robert MONOD

Foto. Gerschel (LAROUSSE)

İsa monogram'ı

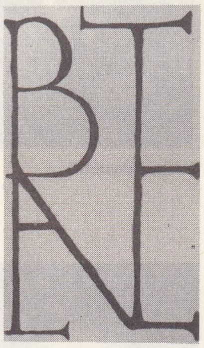

«Bene valete» Johann-Sebastian Bach'ın

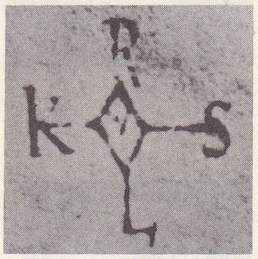

Charlemagne'ın Millî arşiv, Paris

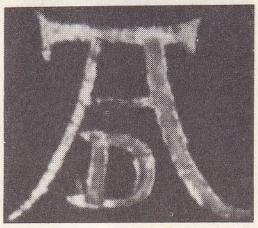

Dürer'in Grenoble müzesi, Fransa

yo istasyonu tarafından kaydedilen veya iletilen sesleri, tek bir kanal üzerinden alma metodu; monofonide tek kanal kullanıldığı için, ses kaynaklarının uzaydakı dağılımını stereofoni*deki gibi yeniden düzenleme imkânı yoktur. (L)

MONOFONİK sıf. (fr. *monophonique*). Elektroakustik. Bir veya birçok mikrofonun tek bir yükseltme kanalını beslediği ses iletme veya üretme sistemi. (Böyle bir sistem, ses kaynaklarının uzaydaki dağılımını yeniden düzenleyemez, oysa stereofoni* buna elverişlidir.) [L]

MONOGAM sıf. (fr. *monogame*). Yalnız bir kere evlenen. ‖ Tek karısı veya tek kocası olan.

— Bot. Monogami tarzında döllenme yapan (bitki). [L]

MONOGAMİ i. (fr. *monogamie*). Bot. Bitkilerde gametler arasındaki tek döllenmeye *monogami* denir (açıktohumlularda durum budur); kapalı tohumlu bitkilerde ise digami vardır, yani erkek gametler iki tane olur, bunlardan biri oosfer ile, diğeri embriyon kesesi çekirdeğiyle birleşir (çift döllenme). [Botanikte poligami, monogaminin zıddı değildir. Çünkü botanikte poligami, aynı dalda birçok erdişi çiçeğin bulunması halidir.] (L)

MONOGAMİK sıf. (fr. *monogamique*). Monogami'ye ilişkin.

— Bot. Monogami ile ilgisi olan: *Monogamik bitkiler. Eşanl.* AÇIKTOHUMLULAR. (L)

MONOGATARİ i. Japon edebiyatında, genellikle nesir olarak yazılan, bazen de yer yer manzum bölümleri olan roman biçiminde anlatı.

— ANSİKL. *Monogatari*, sınırları iyice belirli olmayan bir edebiyat türüdür: kahramanlık anlatıları (bk. GUNKİ), küçük fıkra derlemeleri (*İse* Monogatari, Eiga* Monogatari, Koncaku* Monogatari*), masallar (*Taketori* Monogatari*), hattâ bayağı romanlar bile (*Genci Monogatari, Buke Giri Monogatari* [Subay ve Askerlerin Günlüğü]) [bk. İHARA (Saykaku)] bu türden sayılır. (L)

MONOGEN sıf. (fr. *monogène*'den). Biyol. Monogenlik özelliği taşıyan.

— Mat. *Monogen grup*, bir tek a elemanı ve a'dan türeyen elemanlardan meydana gelen grup. ‖ *Bir noktada monogen fonksiyon*, $z = x + iy$ karmaşık değişkeninin bu noktada belli bir türev kabul eden $f(z) = P(x,y) + iQ(x,y)$ fonksiyonu. (ANALİTİK FONKSİYON da denir.)

— ANSİKL. Çarpma işareti kullanılırsa, bir *monogen grup*'un genel elemanı, a^n ($n \in Z$)'dir; yalnız a^1 a'nın kendisi, a^0 nötr elemandır. Bu durumda

$$G = \{ \dots a^{-2}\ a^{-1}\ a^0\ a^1\ a^2 \dots \}$$

grubu elde edilir. Bütün elemanlar farklıysa grup sonsuzdur ve Z'nin toplama grubuyle eşbiçimli olur. Aksi halde grup çevrimseldir. *Fonksiyonların bir noktada monogen olması* için, bu fonksiyonların «Cauchy bağıntıları» denen

$$\frac{\partial P}{\partial x} = \frac{\partial Q}{\partial y}, \quad \frac{\partial P}{\partial y} = -\frac{\partial Q}{\partial x}$$

bağıntılarını sağlaması yeter ve gerek şarttır. Ayrıca $P(x,y)$ ve $Q(x,y)$ fonksiyonlarının armonik fonksiyonlar olduğu gösterilir. (L)

MONOGENEZ i. (fr. *monogenèse*'den). Biyol. Canlı varlıkların doğrudan doğruya ve özdeş gelişme devreleri geçirerek yumurtadan üreme tarzı. (*Digenez*, yani *ardışık üreme* zıddıdır.) [L]

MONOGENİZM i. (fr. *monogénisme*'den). Antropol. İnsan ırklarının bir tek kökten geldiğini savunan teori. Bk. TEK *köklülük*. (L)

MONOGENLİK i. (*monogen*'den *monogenlik*). Biyol. Bazı hayvanlarda (eşbacaklılar v.b.) yavruların tamamının veya çoğunun bir cinsten (erkek veya dişi) olması hali. (Yavruların hepsi erkek olursa üreme tarzına *arenogeni*, hepsi dişi olursa *teligeni* adı verilir.) [L]

MONOGİLLER çoğl. i. Parlak tüylü, kısa gagalı ve kanatlı, küçük, otucu kuşlar familyası. (Tropikal Amerika'da yaşayan bu kuşların örnek tipi mono'dur [pipra].) *Eşanl.* PİPRİDAE. (L)

MONOGİNİ i. (fr. *monogynie*'den). Arılarında bir tek dişi (kraliçe) barındıran böcek topluluklarının özelliği. (Monogini, arılarda vaz geçilmez, kesin bir yaşama kuralı, karıncalarla, diviklerde ise sık görülen bir olaydır.) *Zt.* POLİGİNİ. (L)

MONOGLASİYALİST i. ve sıf. (fr. *monoglacialiste*). Jeol. Dördüncü zamanda bir tek buzul döneminin bulunduğu tezini savunana denir. (Oysa karada ve deniz dibinde yapılan sondajlar ve floralar, birkaç buzul döneminin bulunduğunu ortaya koyar. Ama bazı bölgelerde sonuncu dönem, daha önceki dönemlerden kalan birçok izi silmiştir; monoglasiyalistleri yanıltan, işte bu izlerin silinmesidir.) [L]

MONOGONİ i. (fr. *monogonie*). Eşeysel olaylar yer almaksızın bir tek doğurganın rol oynadığı çeşitli üreme şekillerinin anlatmak için Haeckel'in koyduğu terim. *Eşanl.* DÖLLENMESİZ *üreme*. (L)

MONOGRAFİ i. (fr. *monographie*). Tarih, bilim v.b. alanlarında özel bir mesele üstüne yapılan inceleme. ‖ Bir kişi, bir hayat v.b. üstüne yapılan inceleme.

— ANSİKL. Ed. ve Sosyal bil. Türkiye'de bilimsel nitelik taşıyan *monografi*'ler ancak İkinci Meşrutiyetten sonra meydana getirildi. Edebiyat alanında Fuad Köprülü (*Türk Edebiyatında Âşık Tarzının Menşe ve Tekâmülü* [1915], *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* [1918] v.b.); tarih ve sosyal bilimlerde Ziya Gökalp (*Türk Medeniyeti Tarihi* [1925] v.b.) ilk monografi örneklerini verdiler.

— İstat. *Monografi*, istatistik'in zıddıdır: olayları bir bütün halinde toplu olarak ele almayarak ayrı ayrı olgular üstünde durduğu için, şekil bakımından tasvirîdir; nicelik üstünde durmaz, niteliğe bakar. Metodun esası bir esantiyonun seçilmesine, bu eşantiyonun derinlemesine incelenmesine ve eşantiyondan hareket ederek bütüne varılmasına dayanır. Le Play'in işçi aileleri üstüne yaptığı çalışmalarla kesin şeklini alan monografi soruşturması usulünün üstünlüğü, birtakım soyut değerler olan ortalamalar ve toplamlar yerine gerçek hayattan bir dilim üstünde durmasıdır; buna karşılık, kullanılması da o derece zordur. (LM)

MONOGRAM i. (fr. *monogramme*). G. santl. İmza yerine kullanılan ve özel adın harflerinden meydana gelen marka. Bk. ANSİKL.

— Din. İsa'nın ismini temsil eden işaret ve harf düzenlemesi.

— Nümism. Özellikle Eskiçağ'da basılan paraların üzerinde bulunan ve parayı basan atelye ile denetleyen görevlilerin adlarını belirten harfler.

— ANSİKL. G. santl. Monogramın imza yerine kullanılışı Antik çağa kadar çıkar. Özellikle Doğu Roma imparatorluğu ile Ortaçağda sık sık görülmüştür (mühürlü yüzükler). Monogram XV. ve XVII. yüzyıllarda ressamlarla oymacılar tarafından kullanıldı. Albrecht Dürer'in monogramı ayrıca ünlüdür. Monogram fayans, porselen, cam, para, hattâ kitap (XV.-XVI. yy.da basımevlerinin markaları), fabrika veya yapımevlerinin markası da olabilir.

— Tar. Monogram'a Ortaçağ resmî belgelerinde sık rastlanır. Merovenj'ler hanedanı devrinde kral, imzasını atamadığı zaman monogram kullanılırdı. Charlemagne'dan XIII. yy.a kadar monogram, imza yerine geçti. Charlemagne'ın monogramı, haç biçiminde düzenlenen Karolus adının harfleriyle, Dindar Louis'ninki Ludovicus adının eski şekli *Hludovicus*'un başında bulunan H harfinden meydana gelmiştir.

Monogram alman imtiyaz beratlarında kullanıldı ve, bazen krallık veya imparatorluk unvanı buna dahil edildi. (L)

MONOGRAPTİDAE çoğl. i. Paleont. Ekseninin sadece bir tarafında hücreler bulunan ve silüryen tabakalarında çok görülen graptolitler familyası. (L)

MONOHALOJENLİ sıf. (fr. *monohalogéné*'den *monohalojen-li*). Kim. Molekülünde bir tek halojen atomu bulunan organik türevler için kullanılır. (L)

MONOHAMMUS i. Tüysüz kabuklu, koyu esmer renkli, üzeri gri veya sarı benekli tekeböceği. (Kurtçuğu yalnız kozalaklı ağaçlarda yaşar. Kınkanatlıların *cerambycidae* familyasından.) [L]

MONOHİBRİD i. (fr. *monohybride*). Biyol. Monohibridlikten doğan melez. *Zt.* POLİHİBRİD. (L)

MONOHİBRİDLİK i. (*monohibrid*'den *monohibrid-lik*). Biyol. Sadece bir mendelyen karakter bakımından birbirinden farklı iki bireyin çaprazlanması. *Zt.* POLİHİBRİDLİK. (L)

MONOHİDRAT i. (fr. *monohydrate*). Kim. Bileşiminde bir tek su molekülü bulunan hidrat. (L)

MONOJENİK sıf. («bütün bölümleri aynı cinsten olan» anlamında fr. *monogénique*). Jeomorfol. İklim ve taban düzeyinde değişiklik olmadan, tektonik bozulmalara uğramadan, bütünü ile aynı şartlar altında meydana gelen bir topografya şekli için kullanılır.

— ANSİKL. *Monojenik şekil*, iklim ve taban düzeyinin değişmeden kaldığı bir dönemde meydana gelmiş bir taraça olabilir. Bu şekillere pek rastlanılmamasının sebebi, Dördüncü zamanın özellikleri olan önemli iklim değişiklikleri ve glasyo-östatik menşeli deniz seviyesindeki sürekli hareketlerdir. Monojenik şekiller, genellikle küçük boyutlu yerel şekillerdir ve kısalıkları yüzünden kararlı sayılabilecek kısa dönemlerde meydana gelmiştir. (L)

MONOKİNETİK sıf. (fr. *monocinétique*'ten). Fiz. Hepsi aynı hızda olan tanecikler için kullanılır: *Monokinetik elektronlar.* (L)

MONOKL i. (fr. *monocle*). Kaş kemerinin altına sıkıştırılan gözlük camı. (L)

MONOKLİNAL sıf. (fr. *monoclinal*). Jeol. Bütün tabakaları bir tek ve aynı kıvrım yanına bağlanan yapıya denir. (Bu yüzden tabakalar aynı yönde ve aynı eğimdedir.) ‖ *Monoklinal kıvrım*, büküme. (Tabakalar incelir ve kaybolursa, monoklinal kıvrım monoklinal faya dönüşür.)

— Billûrbil. İki bakışım ekseni olan billûrlar için kullanılır. (Bu tür bir billûr sisteminin temel bakışımı, tabanı dikdörtgen veya eşkenar dörtgen olan eğik bir prizmanın bakışımıdır. «Prizma biçimi» denen kükürt, bu sistemde, uzun iğneler halinde billûrlaşır; bunlar tabanlarına göre çok uzun billûrlardır. Bütün mikalar monoklinal sistemde billûrlaşır.) *Eşanl.* KLİNOROMBİK veya İKİLİ.

— Jeomorfol. *Monoklinal yüzey şekli*, biri dik, öbürü hafif eğimli yamaçtan meydana gelen bakışımsız topoğrafya şekli. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Jeomorfol. *Monoklinal yüzey şekli*, birbirlerini nöbetleşe takip eden yumuşak, sert ve eğimli tabakalarda oluşur; yamaçlar, birer monoklinal yüzey şeklidir; bundan ileri gelen çöküntüler de monoklinal çöküntülerdir. Ama yamaçlar hafif eğimlere tekabül ettiğinden (en çok birkaç derece), monoklinal yüzey şekilleri herhangi bir eğime bağlanan bakışımsız şekilleri belirtir. Meselâ, her keskin sırt, monoklinal

Foto. Anderson-Giraudon, X (LAROUSSE)

bir yüzey şeklidir. Bununla birlikte eğim 30 dereceyi aşınca, bakışımsızlık ortadan kalkar; çünkü arka yamaç, yapısal bir yüzeyden meydana geliyorsa, ön yamaç ile aynı süreçler etkisi altında değişime uğrar; monoklinal yüzey şeklinin yerini hogback alır. (L)

MONOKLİNOEDRİK sıf. (fr. *monoclinoédrique*). Billûrbil. Koordinat düzlemleri arasında iki dik açı bulunan, üçüncü açısı ise dar veya geniş açı olan bir billûr için kullanılır. (L)

MONOKOK i. (fr. *monocoque*). Mikrobiyol. Tek olarak bulunan mikrokoklara (cocci) verilen ad. (L)

MONOKORT i. (fr. *monocorde*). Müz. İki kulak arasına gerilmiş bir tel ile bir çınlama gövdesinden meydana gelen çalgı.

— ANSİKL. Müz. Yunan nazariyecileri (Pythagoras) *monokort*'u ses titreşimlerini incelemek ve hesaplamak için kullanırlardı. Ortaçağda, monokort, diyapazon farkları ile aralıkları duyurmağa ve tekrarlamağa yarardı. XIV. yy.dan itibaren, yine aynı adı muhafaza etmekle birlikte, tellerinin sayısı on dörde kadar çıktı. Klavikort ve trumscheit da monokort'a benzer. Ortaçağda, *monokort*, tek telli, mızrapla çalınan bir çalgıydı (Guillaume de Machaut). [L]

MONOKRASİ i. (fr. *monocratie*). Tek kişinin yönetimi: *Monarşi bir monokrasi şeklidir.* (L)

MONOKRİSTAL i. (fr. *monocristal*). Bk. BİRBİLLÛRLU.

MONOKROM veya **MONOKROMATİK** sıf. (fr. *monochrome* veya *monochromatique*). Bk. TEKRENKLİ.

MONOKROMATÖR i. (fr. *monochromateur*). Opt. Tekrenkli bir ışınım veren optik düzen. (Bir monokromatördeki optik elemanlar, genellikle tayfçekerlerde bulunanların aynıdır; yalnız alıcının yerinde seçici bir aralık bulunur.)

— Nükl. Bir tanecik (özellikle nötron) demetinde, aynı hızla hareket eden tanecikleri seçmeğe yarayan cihaz. (L)

MONOKROMLULUK i. (*monokrom* > *monokromlu*'dan *monokromlu-luk*). Bk. TEKRENKLİLİK.

MONOKSEN sıf. (fr. *monoxène*). Bütün gelişimini ve sporlanma organlarını aynı bitki türünde tamamlayan mantarlara denir. *Eşanl.* BİREVCİKLİ. (L)

MONOKSİL i. (fr. *monoxyle*). Denizc. Bütün bir ağaç kütüğünden oyularak yapılan ilkel kayık. (L)

MONOKSİM i. (fr. *monoxime*). Kim. Yapısında bir tek oksim fonksiyonu bulunan bileşik. (L)

MONOKSİT i. (fr. *monoxyde*'den). Kim. Molekülünde bir tek oksijen atomu bulunan oksit: *Silisyum monoksit SiO.* (L)

MONOLİT sıf. (fr. *monolithe*). Mim. Üst üste sütun parçaları halinde örülmeyen, fakat tek bir taş tomruğundan yontularak elde edilen lento veya Mısır dikilitaşı. || Kaya içinde oyularak meydana getirilen anıt veya kilise: *Saint-Emilion monolit kilisesi.* (L)

MONOLOG i. (yun. *monologos*, yalnız başına konuşan'dan fr. *monologue*). Bir tiyatro oyununda, kişilerden birinin kendi kendine yaptığı konuşma. || Bir tek oyuncu tarafından söylenmek, hattâ oynanmak üzere yazılmış olan, genellikle alaylı hikâye. (Özellikle okullarda öğrenci gösterileri için monologlar hazırlanmıştır. Türk edebiyatında Ahmed Hikmet Müftüoğlu'nun batı medeniyetinin yanlış benimsenişini yeren *Yeğenim* adlı monoloğu ünlüdür.) || *—Teşm. yol.* Kendi kendine konuşan bir kimsenin söylediği sözlerin tümü. || Başkalarının konuşmasına fırsat vermeyen bir kimsenin yaptığı konuşma.

— Psikol. *İç monolog*, V. Egger ile birtakım psikologlara göre, kişinin genellikle farkına varmadan kendi kendine yaptığı ve bilinç akımını meydana getiren konuşma.

— ANSİKL. Tiyat. *Monolog*, oyunun anlaşılması için gerekli duyguları, niyetleri seyirciye bildirir. Şiddetli tutkular içinde bulunan bir tiyatro kişisinin çevresinden koparak kendi kendiyle konuşmasını seyirci yadırgamaz. Bazı monologlar, çok ünlüdür: Hamlet'in ölüm üstüne monoloğu; Auguste'ün *Cinna*'daki monoloğu; Molière'in *Amphitryon*'unda Sosie'nin monoloğu; Beaumarchais'nin *Figaro*'sunun monoloğu; Victor Hugo'nun *Hernani*'sinde Charlemagne'ın mezarı başında Karl V'in monoloğu; Giraudoux'nun *Electre*'inde bahçıvanın yakarması. Gerçekçi tiyatro ile monolog önemini ve tiyatrodaki yerini kısmen kaybetmiştir. (L)

MONOLOPİA i. Kaliforniya'da yetişen ve bahçelerde kenar süsü olarak kullanılan sarı çiçekli bitki. (Bileşikgillerden.) [L]

MONOMAKHOS («teke tek dövüşü seven kimse» anlamında yun. k.). Doğu imparatoru Konstantinos IX'un adı ve Moskova büyükprensi Vladimir II'nin lakabı. (L)

MONOMANİ i. (fr. *monomanie*). Psikiyatri. Bütün zihin yeteneklerinin bir tek düşünce etrafında toplandığı akıl bozukluğu. (Monomanilerin klinik çerçevesi çok geniştir, çünkü bu olay değişik sebeplerden gelen çeşitli hastalıklarda görülür; monomani şimdi çeşitlere ayrılarak her biri, hezeyanın sebebine göre ilgili hastalığa bağlanır.) Bk. PSİKOZ, NEVROZ, PARANOYA v.b. (L)

MONOMER i. ve sıf. (fr. *monomère*). Başka benzer moleküllere etki ederek polimerler meydana getirebilecek moleküllerden oluşmuş (madde).

— ANSİKL. Kim. Bir B maddesi başka bir A maddesinin polimeriyse, A, B.'nin *monomeri*'dir denir. Meselâ asetilen (C_2H_2) benzen'in (C_6H_6), bütadilen de sentetik buna kauçuğunun monomeridir. (L)

MONOMETALİZM i. (fr. *monométallisme*'den). Devlet parasında bir tek madenin (genellikle altın) kullanılmasını öngören para sistemi. (Bimetallizm sisteminde ise altın ve gümüş olmak üzere iki maden kabul edilir.) [İlke olarak, basit Monometalizmde, para basma serbestisi ve geçerli madenle basılan paraların sınırsız ibra (tediye) gücü vardır. Öyle ki bu sistemde başka bir maden kullanılırsa bimetalizm'de olduğu gibi altının değeriyle gümüşünki arasında bir kanunî bağlılık bulunmaz.] (L)

MONOMETİLHİDRAZİN i. (fr. *monométhylhydrazine*). Kim. Bk. METİLHİDRAZİN.

MONOMİKTİK sıf. (fr. *monomictique*). Hidrografya. *Monomiktik göl*, sıcaklığı 4°C'tan aşağıya düşmeyen ve yazın ısı tabakalaşması normal olan göl. || *Soğuk monomiktik göl*, sıcaklığı 4°C'ı aşmayan ve kışın yüzeyin donmasıyle ısı tabakalaşması ters orantılı olan göl. (Grönland'da ve İskandinavya'da bu tip göller vardır.) [L]

MONOMORİUM i. Kızılımsı sarı veya sarı renkte, çok küçük karınca; evlerin tahta kısımlarında yaşar ve bazen lokantaları, bakkal dükkânlarını ve pastahaneleri istilâ eder. (Zarkanatlıların karıncagiller familyasından.) [L]

MONOMOTAPA, Zambezi bölgesinde uzanan ve *Monomotapa krallığı* veya *Monomotapa* («maden ocakları senyörü») adlı geniş bir bantu imparatorluğunun başkanına verilen ad. IX. yy.da kurulduğu sanılan bu krallığın merkezi, Sofala kıyısının art ülkesindeydi. X. ve XV. yy. arasında imparatorluk, günümüzdeki Doğu Portekiz Afrikası, Rodezya'lar, Katanga'nın güneyinde ve Angola'nın doğusunda bulunan topraklara kadar yayılmıştı. Yabancılardan hoşlanmamasına rağmen, Portekizlilerle ticaret antlaşmaları imzaladı, onlara madenler üstünde imtiyazlar verdi. XVII. yy.da krallık çökmeğe başladı, fiilen Portekiz himayesine girdi. XIX. yy.da, Avrupalıların fethinden önce, Monomotapa bir kabileler topluluğundan başka bir şey değildi; en büyük zenginliği madenlerine dayanırdı; Zimbabwe*deki garip kalıntıların, başkentin yıkıntıları olduğu sanılır. (L)

MONOMYARİA çoğl. i. (yun. *monos*, tek ve *mus, muos*, kas'tan lat. k.). İki çenetli yumuşakçaların bir alttakımına eskiden verilen ad; istiridye ve tarak gibi tek bağlama kası olan yumuşakçaları kapsar. (Bugünkü yalancı-yassı solungaçlılarla hemen hemen aynı anlama gelir.) [L]

MONONGAHELA, A.B.D.'nin doğusunda (Batı Virginia ve Pennsylvania) ırmak; Pittsburgh'da Allegheny ile birleşerek Ohio'yu meydana getirir; 206 km. Yukarı kesimde çıkarılan kömürü Pittsburg'a taşımada yararlanılan ırmağın trafiği, Panama kanalı trafiğinin yüzde 63'ünü karşılar. Verimli vâdi. (L)

MONONÜKLEOZ i. (fr. *mononucléose*). Patol. Tek çekirdekli akyuvarların çok çekirdeklilere göre daha belirgin bulunduğu lökositoz. || *İntanî mononükleoz*, anjine, lenf düğümlerinde ve dalakta büyümeğe ve özel bir serolojik tepkimeye (Paul-Bunnell Davidsohn tepkimesi) sebep olan bulaşıcı hastalık. (İntanî mononükleoz, kan yapıcı organlarda görülen önemsiz bir hastalıktır.) *Eşanl.* MONOSİTLİ ANJİN. (L)

MONOPETALANTHUS i. Afrika'da yetişen ağaç. (Monopetalanthus'lardan elde edilen kerestelerin sayısı pek çoktur: *Andung* [*Monopetalanthus Heitzii*], *mayo, ekop.* Erguvangillerden.) [L]

MONOPHLEBUS i. Sıcak ülkelerde yaşayan kırmızı böceği. (Eşkanatlıların *coccidae* familyasından.)

— ANSİKL. *Monophlebus*, büyük bir böcektir. Erkekleri siyah kanatlı, kırmızı karınlıdır ve karın kısmında kalın uzantılar bulunur. *Monophlebus fuscipennis* çamlarda yaşar. (L)

Monophoto, Monotype şirketi tarafından yapılan bir fotoğraf dizgi makinesinin fabrika markası. Monotip dizgi makinelerindeki gibi bir klavye, delikli bir bant meydana getirir. Bu bant, fotoğraf dizgi makinesinde, saydam harf kalıplarını taşıyan bir şasinin yer değiştirmesine kumanda etmek için kullanılır. Bir bir fotoğrafı çekilen bu kalıplar, bir filim meydana getirir. (L)

MONOPLAN sıf. ve i. (fr. *monoplan*). Havc. Tek tutunma yüzeyli bir uçak için kullanılır. (İlk monoplanlar, Ader'in uçağı, Blériot'nun, 1909'da Manş'ı geçtiği uçak ve aynı devirde yapılan *Antoinette*'tir. Bu biçim sonradan geliştirildi ve önem kazandı.) [L]

MONOPLAST i. (fr. *monoplaste*). Akışkan halinde olduğu zaman, sıcaklığın hızla artmasıyle maksimum değere ulaşan viskozitesi, kataliz yoluyle aynı sıcaklıkta zamanla azalarak sıcaklık daha yükseldiği zaman sertliği hafifçe azalan çok dallı polimerler veren ve bileşiminde bir prepolimer bulunan malzeme. (L)

MONOPLEJİ i. (fr. *monoplégie*). Nörol. Bir tek kol veya bacağa gelen inme. (L)

MONOPLEURA i. İki çenetli fosil yumuşakça; bir çengele bağlı boru şeklindeki kabuğuyle radisteslere benzer. (*Chamidae* familyasından.) [L]

MONOPOL i. (fr. *monopole*). Bk. TEKEL.

MONOPOLİ, İtalya'da şehir, Apulia'da (Bari ili), Adriya denizi kıyısında; 36 300 nüf. İşlek liman. (L)

MONOPTER i. ve sıf. (yun. *monopteros*; *monos*, tek ve *pteron*, kanat'tan fr. *monoptère*). Kubbesi bir kolon dizisine oturtulmuş dairesel tapınak. (L)

MONORAY i. (fr. *monorail*). Dy. ve Taşıma. Tek ray üzerinde işleyen demiryolu taşıtı. || Tek raydan meydana gelen bir taşıma tesisatında, demiryoluna veya yuvarlanma yoluna verilen ad. || Böyle bir yol üzerinde işleyen vagon veya vagonet. || Tek raydan meydana gelen demiryoluyle bunun üzerinde işleyen vagon ve vagonetlerden oluşan tesise verilen ad. (L)

MONORKİDİ i. (fr. *monorchidie*). Bir tek erbezi olanın durumu.

— ANSİKL. Doğuştan *monorkidi*, aslında, tek taraflı bir gizli erbezliliktir; sonradan olan monorkidi döl almağa engel değildir.

— Vet. Monorkidiye toynaklılarda oldukça sık rastlanır; bütün gizli erbezlilerde olduğu gibi bunlarda da sinir sistemi kolay irkilebilir. Bu hayvanları iğdiş etmeğe ihtiyaç yoktur. (L)

MONORKİT sıf. (yun. *mono*, tek ve *orkhis*, erbezi'den fr. *monorchide*). Biyol. Yalnız bir erbezi olan. (L)

MONOSAKARİT i. (fr. *monosaccharide*'den). Kim. *Eşanl.* oz*.

MONOSİKL i. (fr. *monocycle*). Sirk ve müzikhollerde gösteri için kullanılan bir tekerlekli bisiklet. (L)

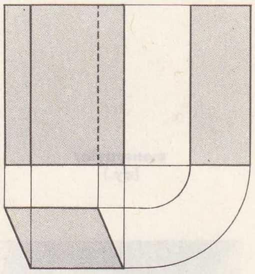

monoklinal sistem

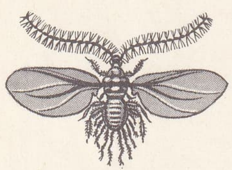

monophlebus

monoraylar (dy.)

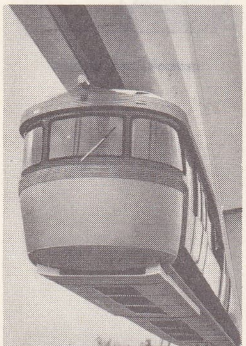

Châteauneuf-sur-Loire'da hava metrosu denemesi (Loiret)

Tokyo'da

MONOSİKLİK sıf. (fr. *monocyclique*). Kim. Bk. TEKÇEVRİMLİ.

MONOSİLAN i. (fr. *monosilane*). Kim. *Eşanl.* SİLİSLİ HİDROJEN veya SİLİKOMETAN SiH_4. Bk. SİLİSYUM.

MONOSİT i. (fr. *monocyte*). Biyol. Retikülo-endotelyal sistemden oluşan tek iri çekirdekli (12-15 mikron) akyuvar. (Normal olarak akyuvarların yüzde 10'u monosittir; bunların sayısı, ateşli, döküntülü ve had hastalıkların çoğunda artar.)

— Patol. *Monositli anjin. Eşanl. İntanî* MONONÜKLEOZ. (L)

MONOSİTOZ i. (fr. *monocytose*). Patol. Kandaki monosit sayısının yükselmesi: *Monositoza, intanî hastalıklarda, tifoda, sıtmada v.b. rastlanır.* (L)

MONOSKOP i. (fr. *monoscope*). Televizyon. Az veya çok karmaşık, sabit bir görüntü veren televizyon işaretleri üreticisi. (Televizyon alıcılarının ayarlanmasında, kontrolunda ve tamirinde kullanılır.) [L]

MONOSODYUM i. (önek *mono*, bir ve *sodyum*'dan). Bir hidrojen atomunun yerine bir sodyum atomunun geçmesiyle bir poliasitten türeyen tuza verilen ad: *Monosodyum dihidrojen fosfat* NaH_2PO_4. (L)

MONOSTABL sıf. (fr. *monostable*). Elektron. Bk. FLİP-FLOP.

MONOSTİCHOGLOSSA çoğl. i. Kavkılı veya kavkısız, arttan solungaçlı yumuşakçalar alttakımı; bunlarda çene yoktur, dişlerin biçimi kendine has, rinoforları konik veya kepçe şeklinde ve lamelsizdir. (L)

MONOSTİL i. (fr. *monostyle*). Mim. Tek gövdeli sütun; çok sayıda taşıyıcı koldan meydana gelen *demet sütun*'un zıddıdır. (L)

MONOSTOMA i. Karaciğer sülükleri takımından yassısolucan; ağzında bir tek çekmen bulunur; kuşlarda asalak yaşar. (L)

MONOSÜLFÜR i. (fr. *monosulfure*). Kim. Molekülünde bir tek kükürt atomu bulunan bileşik: *Karbon monosülfür CS.* (L)

MONOTAYP i. (ing. *monotype*). Bk. MONOTİP.

MONOTEİZM i. (fr. *monothéisme*'den). Bk. TEKTANRICILIK.

MONOTELİZM i. (fr. *monothélisme*'den). Tanrı iradesinin İsa'da ortaya çıktığını savunan görüş.

— ANSİKL. Tektanrıcı anlayışa göre evreni yöneten bütün güç ve iradenin kaynağı Tanrı'dır. Bu inanca dayanan İstanbul patriği Sergios (610-639), hıristiyan inançlarına göre Tanrı'nın oğlu olduğu ileri sürülen İsa'nın kişiliğinde Tanrı iradesinin bir bütün olarak ortaya çıktığı görüşünü savundu. Bizans imparatoru Herakleios bu görüşü desteklemek amacıyle *monotelizm*'in temel kitabı olan *Ekthesis*'i yayımladı (638). Fakat, İsa'nın kişiliğinde Tanrı iradesinin bir bütün olarak ortaya çıktığına inanmayanlar, Sergios ve onu tutanları dinsizlikle suçladılar. Roma'da (649), İstanbul'da (680-681), üçüncü konsilde bu görüş yasaklandı. VIII. Yüzyıl başlarında yeniden ortaya çıkan bu görüş bir süre sonra bırakıldı. (M)

MONOTERM sıf. (fr. *monotherme*). Fiz. Bir sistemin, yalnız belirli sıcaklıkta bir tek kaynakla ısı alışverişi yaptığı bir dönüşüm için kullanılır. (Carnot ilkesine göre, başlangıç haline dönen bir monoterm dönüşüm, mekanik iş meydana getiremez.) [L]

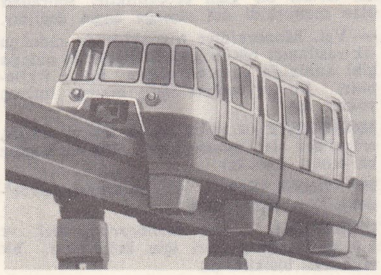

Köln'de

MONOPOLİ liman ve eski şehir

MONOTERMİ i. (fr. *monothermie*). Tıp. Sabah ve akşam makattan ölçülen vücut sıcaklığının eşit olması. (L)

MONOTİP i. (fr. *monotype*). Denizc. Bk. TEKTİP.

MONOTİP i. ve sıf. (fr. *monotype*). G. santl. İtalyan ressamı ve gravürcüsü Giovanni Benedetto Castiglione'nin (XVII. yy.) bulduğu sanılan ve sanat eserlerini basmak için kullanılan bir usul. (Bakır, cam veya plastik bir madde üzerine yapılan bir resmin bir kâğıda basılarak elde edilen reprodüksiyonuna monotip denir. Monotip, bir tabloya benzediği kadar, bir estampa da benzer. Boya tuşlarının ezilmesi sayesinde bırakılır. Hoş bir şekilde birbirlerine karışır. Bu usulle bir tek baskı yapılır, gerçekte ise birçok baskı yapmak da mümkündür. Uzun zaman terk edilen monotip, XIX. yy.ın sonundan beri gene kullanılmağa başlanmıştır. Pisarro, Degas, Whistler, Toulouse-Lautrec, Gauguin, Carrière'in monotipleri en değerli sayılanlar arasındadır.) [L]

MONOTİP i. (tes. edil. ad). Matbaac. Harfleri tek tek satır kalıbına yerleştiren dizgi makinesi (MONOTAYP da denir.)

— ANSİKL. Amerikalı Tolbert Lanston'un 1887'de patentini aldığı *monotip*, iki ayrı makineden meydana gelir: bir delici klavye ve bir döküm makinesi. Klavye yazı makinesini andırır; tuşlara vurulunca bobin halindeki bir kâğıt şeritte delikler meydana gelir; deliklerden her birinin belirli bir konumu vardır ve bir harfi temsil eder. Sonradan döküm makinesi üzerine yerleştirilen ve delikli bir bakır silindire sarılan bu delikli şerit dönmeğe başlar. Kâğıt şeritteki deliklerin tam karşısına gelen bakır silindirin deliklerinden basınçlı hava gönderilir: bu hava, kalıba dökülecek harfe göre matris taşıyanın hareketini sağlayan kenetleri etkiler. Harfin matrisi kalıbın üzerine gelince bir ergimiş maden fışkırması, kalıbı ve üzerinde dişi olarak harfin şekli bulunan matrisi doldurur. Dökülen harf bir kanala düşer, daha sonraki harfler de birbirlerini iterek ve yan yana sıralanarak kanalda yer alır. Satır tamamlanınca bir şaryo harfleri yakalar, bir gale üzerine koyar ve yeni bir satıra başlamak için yerine döner. Harfler birbirine bağlı olmadığı için monotipte tashihler, metin üzerinde değişiklikler, klişenin metine gömülmesi v.b. hem az vakit alır, hem de ucuza mal olur. (L)

MONOTİS i. İki çenetli yumuşakça, eşit çenetli olan kavkısı basık, kenarları ışınsal bezeklidir; bütün dünyada triyas tabakalarında çok yaygındır. (*Aviculidae* familyasından.) [L]

MONOTOCARDİA çoğl. i. Önden solungaçlı, karındanbacaklı yumuşakçalar takımı; sarmal kavkılı, tek solungaçlı, tek böbrekli, yüreği tek kulakçıklı yumuşakçaları kapsar. (Eskiden pectinibranchia denilen bu takım, kavkı deliğinin görünüşüne göre *holostoma* ve *siphonostoma* diye, şimdi ise dişlidilin görünüşüne göre *tenioglossa* ve *rachiglossa* diye ikiye ayrılır. Yaşama tarzı son derece değişiktir. Bazı türleri tatlı suda [paludina], bazıları karada [cyclostoma], çoğunluğu denizde yaşar.) [L]

MONOTON sıf. (lat. *monotonus* > *fr. monotone*). Yeknesak, tekdüzen, hep aynı tonda olan. *Monoton bir şarkı.* || *—Teşm. yol.* Sesinin iniş çıkışlarında çeşitlilik olmayan. || Hep aynı olan, hiç bir değişiklik, çeşitlilik göstermeyen: *Koğuşların iç hayatı monoton, fakat enteresandı* (Ş.S. Aydemir). *Sevmesini, sevdirmesini, monoton olmamasını mükemmel biliyor* (R. H. Karay). *Monoton bir iş.* (M)

MONOTONLUK i. (*monoton*'dan *monotonluk*). Monoton olma hali veya özelliği, yeknesaklık: *Bir müzik parçasının monotonluğu.* (M)

MONOTOPİZM i. (fr. *monotopisme*'den). Biyol. Belirli bir bölgede, çok küçük bir alanda yeni bir türün doğuşu. (Monotopizm, muhtemelen genel bir kuraldır; yeni türlerin doğuşuyle ilgili bütün olaylar her türün bir beşiği olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.) *Zt.* POLİTOPİZM. (L)

MONOTROPA i. Çamlar üzerinde asalak yetişen bitki; gövdesi ve pula benzeyen yaprakları sarımsı beyazdır. (*Monotropaceae* familyasının örnek tipi.) [L]

MONOTROPACEAE i. Erdişi çiçekli, daimî yapraklı, bazıları klorofilsiz, iki çenekli, çokyıllık otsu bitkiler familyası. (Fundalar takımından.) *Eşanl.* PİROLACEAE. (L)

MONOTROPİTOZİT i. (fr. *monotropitoside*'den). Biyokim. Çeşitli bitkilerde (kayın, gaultheria, çuhaçiçeği, çayır güzeli) bulunan ve bir enzimle ikiye parçalandığında metil salisilat veren heterozit. (L)

MONOZLAR çoğl. i. (fr. *monoses*'dan). Kim. Oz*ların (monosakaritler) eski adı. (L)

MONOZOMİ i. (yun. *monos*, tek ve *soma, -atos*, vücut'dan fr. *monosomie*). Bir kromozomun veya kromozom parçasının (kısmî monozomi) tek başına bulunması.

— ANSİKL. Normal hallerde, sadece gametlerdeki kromozomlar, daha doğrusu gametleri XY kromozomlu olan erkekte X kromozomu *monozomi* durumundadır. Monozomi, bir kromozomun veya kromozom parçasının kaybından ileri gelir. Bu son durumda monozomi, kısmî bir eksikliğin sonucudur. İnsan patolojisinde şimdi bu çeşit kısmî eksikliklere dayanan monozomilere bağlı çeşitli hastalıklar bilinmektedir. (L)

MONOZOMİK i. ve sıf. (fr. *monosomique*). Biyol. Genom'undan bir kromozom kaybeden diploit organizma. (Böyle bir organizmanın kalıtım formülü 2N—1'dir.) [L]

MONRADİT i. (fr. *monradite*). Miner. Hidratlı tabiî magnezyum ve demir silikat. (Enstatit çeşididir.) [L]

MONREALE, İtalya'da şehir, Sicilya'da (Palermo ili); 23 900 nüf. 1174'te, kral Guillaume II'nin inşa ettirdiği norman üslûbunda katedralin içinde 6 340 m²'lik bir yüzeyi kapsayan çiniler ilgi çekicidir (orta absidde, takdis eden İsa; Tevrat ve İncil'den sahneler; melek, havari ve aziz figürleri); tunç kapılar; roman üslûbunda çifte sütunlu güzel avlu dehlizi. (L)

MONREALESE (Pietro NOVELLİ, il — denir), italyan ressamı (Monreale 1603-Palermo 1647). İlk ustası babası Pietro Antonio'dur. Palermo'da Carrera'nın okuluna devam etti. Zoppo di Gangi aracılığıyle Raffaello'nun etkisinde kaldı. Van Dyck'i örnek a-

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano; LAROUSSE

larak sıcak ışık - gölge oyunlarının, koyu tonların ağır bastığı kapalı kompozisyonlar (*Tebşir ve Hamsin,* Palermo, Millî galeri) yaptı. 1633'te Roma ve Napoli'yi gördükten sonra üslûbunda bir değişme oldu, özellikle fresklerinde daha ince bir renk anlayışına yöneldi. Yağlıboya tablolarında ise Ribera ile venedikli ressamların etkisinde kaldı. (M)

MONRO (Alexander), ingiliz cerrahı ve anatomi bilgini (Londra 1697-Edinburgh 1767). Edinburgh'a yerleşti; anatomi ve cerrahlık dersleri verdi. (L)

MONRO (sir Charles Carmichael), ingiliz generali (denizde 1860 - Londra 1929). Güney Afrika'da (1901) ve Fransa'da (1914) yapılan savaşlara katıldı. Müttefik kuvvetlerin durumunu incelemek üzere hükûmeti tarafından Çanakkale'ye gönderildi (ekim 1915); Türkler karşısında yıpranan bu kuvvetleri çekmeğe karar verdi. Haig'in yerine Fransa'daki Birinci İngiliz ordusunun başına geçti; Hindistan'da başkumandanlık yaptı (1916-1920), sonra Cebelitarık valisi oldu (1923-1928). [L]

Monro deliği. Anat. Beynin üçüncü karıncığı ile yan karıncığın arasındaki delik. (İngiliz hekimi Alexander *Monro*'nun [1713 - 1817] adıyle anılır.) [L]

MONROE, A.B.D.'de (Louisiana) şehir, Ouachita ırmağı kıyısında; 52 200 nüf. Cotton Belt ile ormanlar ve hayvancılık kesimlerinin temas noktasında tarım pazarı. Şehrin yakınında zengin tabiî gaz yatakları vardır. Kimya sanayii. İmalât metalürjisi. (L)

MONROE, A.B.D.'de (Michigan) şehir, Erie gölü kıyısında; 21 500 nüf. Çelik fabrikaları; metalürji. Kâğıt fabrikaları. Besin sanayii. (L)

MONROE (James), amerikalı siyaset adamı (Westmoreland kontluğu, Virginia 1758-New York 1831). Virginia'da (1782), sonra Kongre'de milletvekili oldu (1783); 1787 Anayasasını inceleyen komisyona üye seçildi, bu anayasadaki merkeziyetçi görüşü tenkit etti (1788). Senatör (1790), Paris'te elçi (1794 - 1796), Virginia valisi oldu (1799). Jefferson tarafından Louisiana'yı satın almak için Fransa ile görüşmekle görevlendirildi (1803). Devlet (1811) ve savaş bakanlığına (1814) getirildi; İngiltere'ye karşı yapılan savaşta büyük bir çaba gösterdi. Cumhuriyetçi parti adayı olarak başkan seçildi (1816). 1820'de rakipsiz olarak yeniden ayni göreve getirildi. Başkanlığı sırasında, İndiana ve İllinois, Birliğe katıldı; köleci eyaletleri 36°30 'lık enlemin güneyinde bırakan Missouri antlaşması yapıldı (1820). Monroe dış siyaset alanında Florida'yı İspanya'nın hükümranlığından çıkardı (1819), yeni güney amerika cumhuriyetlerini tanıdı (1822) ve aralık 1823 demeciyle bunları avrupalı devletlerin müdahalesinden korudu. Rusya'nın 54°40 'lık enlemin güneyinde kalan Pasifik okyanusu kıyılarından vaz geçmesini sağladı (1824). [L]

MONROE (Jay Randolf), amerikalı sanayici (South Haven, Michigan 1883 - South Orange, New Jersey 1937). 1908'de F. S. Baldwin'in bulduğu hesap makinelerinin yapımı için bir şirket kurdu. (L)

MONROE (Marilyn), amerikalı kadın sinema oyuncusu (Los Angeles 1926 - Hollywood 1962). Bir süre küçük rollerde oynadıktan sonra, art arda çevirdiği filimlerle ün kazandı. Başlıca filimleri: ***Tehlikeli Oyun*** (Monkey Busines) [H. Hawks, 1952]; ***Niagara*** (H. Hathaway, 1953); ***Sarışın Bomba*** (Gentlemen Prefer Blondes) [H. Hawks, 1953]; ***Dönüşü Olmayan Nehir*** [River of No Return) [O. Preminger, 1954]; ***Yaz Bekârı*** (The Seven Years Itch) [B. Wilder ile, 1955]; ***Otobüs Durağı*** (Bus Stop) [J. Logan, 1956]; ***Bazıları Sıcak Sever*** (Some Like it Hot) [B. Wilder, 1959]; ***Gel Sevişelim*** (Let's Make Love) [G. Cukor, 1960] ve ***Uygunsuzlar*** (The Misfits) [J. Huston, 1961]. Özel veya toplum hayatıyle ilgili yayınlar kadar, gerçek oyun gücüyle de kısa zamanda büyük ün kazandı. İntihar ederek öldü. (L)

Monroe doktrini, ılk defa başkan James Monroe'nun 2 aralık 1823 tarihli bildirisiyle ilân edildi. Fakat bu doktrinin ortaya

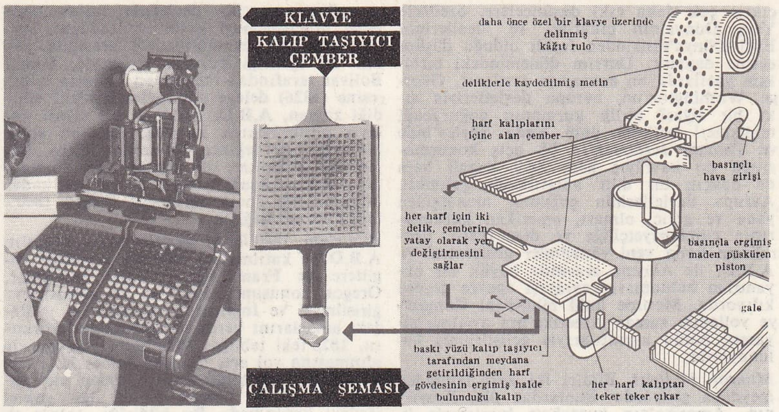

monotip

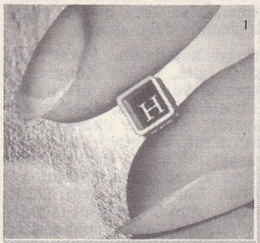
1

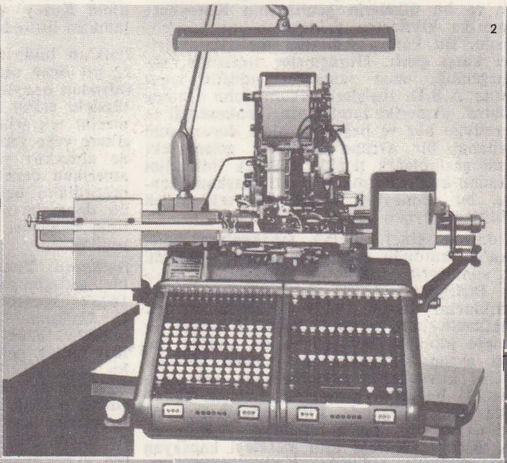
2

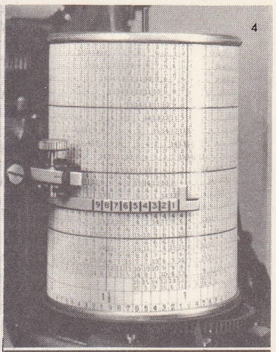
4

1. filim-kalıp

2. kot şeridi delen klavye

3. 340 filim - kalıp alabilen çember

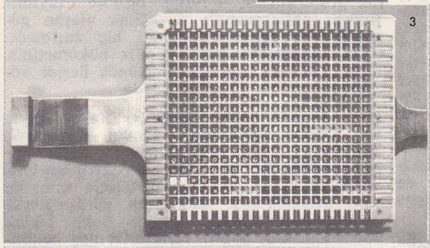
3

4. hizalama tamburu

5. delikli şerit

6. filim dizgi makinesi

7. filim dizgi makinesinin çalışma şeması

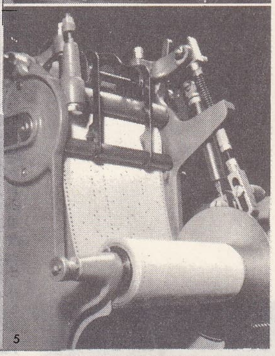
5

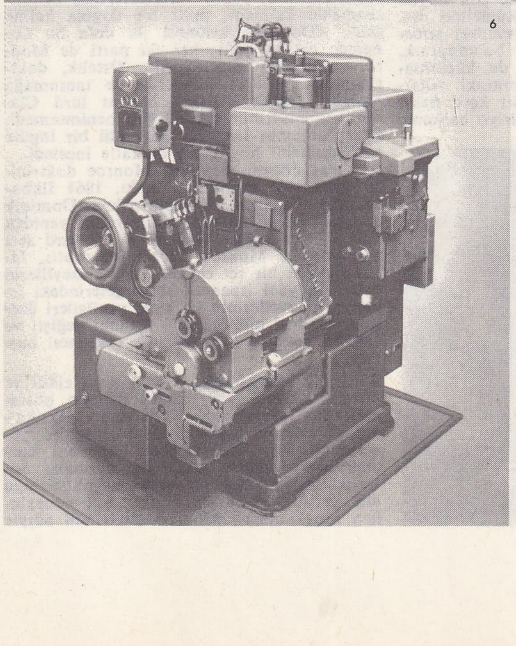
6

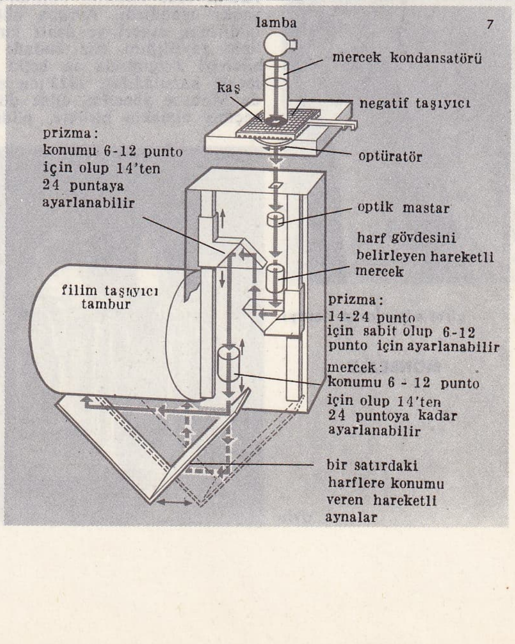

7

Foto. LAROUSSE

monotropa

çıkışı çok daha eski düşüncelere, özellikle Yeni Dünya'nın çıkarları ve ideallerinin Eski Dünya'nınkinden farklı olduğu düşüncesine dayanır. Devrim dönemindeki birtakım yazılarda bu kavrayışa rastlanır. George Washington'un, avrupa devletleriyle sıkı bir siyasî birlik kurmanın doğuracağı tehlikeleri belirten ünlü Veda Söylev'inde ve Thomas Jefferson'ın ilk açış konuşmasında bu kavrayış hem üstü kapalı hem de apaçık bir dille anlatılmağa çalışıldı. Avrupa devletlerinin çoğunun monarşiden yana ve gerici olması, amerikan kurumlarının cumhuriyetçiliğe ve demokratik liberalizme karşı yeni yönelimler göstermesi ve A.B.D. ile Avrupa arasında büyük bir okyanusun bulunması kavrayışı epeyce geçerli kılıyordu. Monroe ünlü bildirisini Kongre'ye yolladığı zaman Amerika'nın ayrılma siyaseti, bütün ayrıntılarıyle geliştirilmiş bulunuyordu.

Monroe bildirisi. Bildiri iki ayrı tebliğden meydana geliyordu. Bunlardan ilki, Rusya'nın, Amerika'nın kuzeybatı kıyılarıyle ilgili görüşlerinden doğan anlaşmazlığı kapsıyordu. Rusya hükûmeti 1821'de yayımladığı resmî tebliğde, bu kıyıların öteki ülkelerin ticaretine kapalı olacağını bildiriyor ve bu ülkelerin gemilerinin Kuzeybatı Amerika kıyılarına yaklaşmalarını yasaklıyordu. Bu karara Amerika Birleşik devletleri karşı çıktı. Görüşmeler sırasında, sömürgeciliğe uzun zamandır şiddetle karşı duran A.B.D. dışişleri bakanı John Quincy Adams «Amerika kıtalarının, benimsediği ve koruduğu hür ve bağımsız olma durumunun herhangi bir avrupa ülkesinin gelecekteki sömürgesi olarak telâkki edilmek ihtimalini ortadan kaldırdığını» ilân etti. Başkan Monroe, bu cümleyi 2 aralık 1823'teki yıllık bildirisine aynen koydu.

Bildirinin ikinci bölümü, İspanya'nın Amerika'da kurduğu eski sömürgelerle ilgiliydi. Bu sömürgeler 1820'lerde ayaklandı, Amerika Birleşik devletleri de bunların bağımsızlıklarını tanıdı. 1823 Yazında avrupa hükûmetlerinin, sömürge meselesi üstüne bir kongre toplayabilecekleri ve bu kongre önceki avrupa kongrelerinin izinden giderse, silâhlı kuvvetlerin müdahalesiyle karşılaşabileceği haberi Washington'a ulaştı. O sırada çar Aleksandr I'in konuşmaları da ilgi uyandırdı. İngiliz hükûmeti, A.B.D. elçisi Richard Rush'a tüm meseleyi kapsayan açıklamalarda bulundu. Konu, uzun uzadıya tartışıldı. Monroe kendi başına hareket ederek, bildirisinde eski ispanya sömürgeleriyle ilgili olarak «Bu ülkelere baskı yapmak veya onları denetlemek amacıyle herhangi bir avrupa ülkesinin araya girmesini A.B.D.'ye düşmanlık sayarız.» şeklinde bir bildiride bulundu. Ne var ki, o sırada saldırgan amaçlar söz konusu olmadığı için bu uyarının yapılması gereksizdi. Fakat bunu açıkça, üstelik İngiltere ile anlaşmadan bildirmek büyük bir cesaret işiydi.

Aralık 1823 bildirisi, A.B.D.'de çok büyük yankı uyandırdı. Avrupa hükûmetleri ise, bildirinin, askerî ve deniz kuvvetleri temelinin zayıflığını göz önünde bulundurarak, bildiriyi kızgınlıkla ve belki de küçümsemeyle karşıladılar. 1823'ten sonraki yıllarda Monroe yönetimi eline dört kere fırsat geçmiş olmakla birlikte, bildiriyi herhangi bir güney amerika devletiyle ittifak biçimine dönüştürmeyi kesinlikle reddetti. Ayrıca, amerika cumhuriyetleri arasında yakın bir işbirliği kurmak amacıyle, Simon Bolivar tarafından tasarlanan Panama kongresine (1826) delege gönderilmesi teklif edildiği zaman, A.B.D. herhangi bir siyasî anlayış göstermekten kaçındı. Özel ve anlık bir meseleye değinen Monroe bildirisi, büyük bir amerikan diplomatik ilkesi olmaktan uzaktı. Aşağı yukarı yirmi yıl kadar bildiriye hiç önem verilmedi. Fakat 1840'larda durum değişti.

çifte sütunların detayı

MONREALE

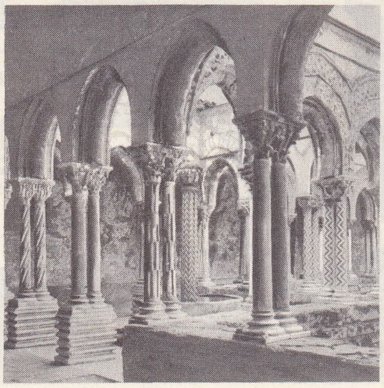

avlu

Bildirinin 1840'larda uygulanması. Texas'ın A.B.D.'ye katılmasını önlemek amacıyle İngiltere ve Fransa'nın çevirdiği entrikalar, Oregon konusunda İngiltere ile mücadeleye girişilmesi ve İngilizlerin Kaliforniya üstündeki amaçlarının gerçekleştirebilmeleri korkusu, 1823'teki tebliğin 1840'larda yeniden ele alınmasına yol açtı. Başkan James K. Polk, 2 aralık 1840 bildirisinde yeniden ele alınan tebliğe, ilk olmasa da en ilgi çekici ifadeyi kazandırdı. Bu bildiride, yalnız silâhlı müdahaleye karşı değil, milletlerarasındaki askerî kuvvet dengesine dayanan diplomatik müdahaleye karşı da uyarmalar bulunuyor ve aynı zamanda Monroe doktrininin Kuzey Amerika'ya özel olarak uygulanması üstünde önemle duruluyordu.

Polk'un bildirisi iyi karşılandı. Fakat yine 22 yıl önce olduğu gibi, bildiri Kongre tarafından onaylanmadı ve yabancı ülkeler üstündeki etkisi az oldu. Başkan, 1848'de demecini tekrarlayarak, Monroe ilkesinin, İngiltere veya İspanya'nın Yucatan'ı himayesine almasını yasakladığını ve bu bölgenin amerikan denetimi altında bulunmasını gerektirdiğini belirtti. Burada ilk defa 1823'ün dogmaları, bir .ölçüde yayılma siyasetinin bahanesi oldu. Ama gene de harekete geçilmedi.

Başkanın Yucatan ile ilgili teklifi büyük bir tartışmaya yol açtı. Bu tartışmada, 1823'te Monroe kabinesinin üyesi olan John C. Calhoun, 25 yıl adar önce, özel bir tehlikeyi hedef tutan bildirinin mutlak bir ilke haline gelmesini önlemeğe çalıştı. Daha sonraları, Whig partisi yöneticilerinden Zachary Taylor ve Millard Fillmore'un, İngilizlerin Orta Amerika hâkimiyeti üstündeki isteklerine karşı gösterdikleri tutum, doktrine önem vermeme eğiliminin örnekleri olarak gösterilebilir. 9 Nisan 1850'de Clayton-Bulwer antlaşmasıyle doruğuna ulaşan görüşmelerde Monroe'nun adı hiç anılmadı. Oysa antlaşmaya göre, İngiliz hükûmetinin Orta Amerika toprakları üstünde ileride sömürge kurması yasaklanıyordu.

Millî dogma olarak doktrin. Fakat böyle bir durum daha uzun zaman süremezdi. Antlaşma sonucu yeni çatışmalar ortaya çıkınca, demokratlar, Monroe doktrinine başvurmağa karar verdiler. 1850'lerin sonunda yeni uzlaşmalarla sona eren görüşmelerde Monroe'nun bildirisi gitgide daha büyük önem kazandı, yalnız taraftarlarınca benimsenmekle kalmadı, millî bir dogma haline geldi. «Doktrin» kelimesi ilk defa bu dönemde ortaya çıktı; her iki parti de Monroe doktrinini yüceltiyordu. Üstelik, doktrin artık yabancı ülkelerde de tanınmağa başladı. İngiliz dışişleri bakanı lord Clarendon, doktrinin geçerliliğini benimsemedi, ama Benjamin Disraeli gibi ünlü bir ingiliz aynı doktrini büyük bir dikkatle inceledi.

İç savaş dönemi boyunca Monroe doktrinine amansızca meydan okundu. 1861 İlkbaharında, İspanya, Karayiblerdeki Dominik cumhuriyeti üstündeki hâkimiyetini yeniden ileri sürdü. Bakan William H. Seward sert bir nota ile Monroe ilkesini hatırlattı, fakat şiddetli bir ret cevabı aldı. Kuzeylilerin zaferi ve yeni ispanyol sömürgelerindeki ispanyol kuvvetlerinin korkunç yenilgileri üzerine, Madrid hükûmetinin tutumu değişti ve 1865'te ispanyol kuvvetlerinin çekilmesi başladı.

Bu arada Mexico'daki olaylar daha ciddî ve önemli biçimde gelişiyordu. Birliğin bozulmasından yararlanan Napolyon, Meksika'da, Avusturya arşidükü Maximilian'ın yönetiminde bir imparatorluk hükûmeti kurmak için harekete geçti. Bu durumda Seward, A.B.D.'nin duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirdi. Fakat bu sefer eski deneyinden örnek alarak Monroe doktrinini adıyle anmadı ve Kuzey'de zafer kazanılıp da, serbest davranabilinceye kadar, daha yumuşak bir muhalefet yolu tuttu.

İç savaş sona erince, Monroe'nun dogmasına başvurma düşüncesi süratle yaygınlaştı. Durum çok nazikti, fakat bakan Seward durumu büyük bir ustalıkla çekip çevirmesini bildi. Fransa'nın Meksika girişiminden yana olmadığının ve bunun Fransa'nın malî durumunu zorladığının farkındaydı. Ayrıca, Meksikalıların kahramanca direndiklerini de biliyordu. Ustalıkla yazılmış bir dizi diplomatik nota ile sesini perde perde yükseltti. Bir yandan anayurtta vakitsiz bir eylemi önlerken, öte yandan Paris'teki hükûmet üstünde baskısını artırmayı başardı. 1865 Sonlarında Fransızların Mexico'dan çekilecekleri anlaşılıyordu. Bu konuda, A.B.D., Fransızları telâşa düşürdüğünden ve olayların akışını etkilediğinden şüphe edilemez. Amerika halkı için Meksika meselesine son vermek, 1893 ilkelerinin sağlama bağlanması demekti.

Millî bir dogma olarak benimsenmesinden sonra doktrin, gittikçe daha liberal bir şekilde, çoğu zaman Adams ve Monroe'ya aykırı olarak yorumlanmağa başlandı. Yeni Dünya'daki toprakların bir avrupa ülkesinin hâkimiyetinden başka bir avrupa ülkesinin hâkimiyetine devrolunamayacağı ilkesine dayanılarak, 1870'ten önce Avrupa'nın Amerika işlerine karıştırılmaması yolunda çabalara girişildi. Başkan Ulysses S. Grant'ın senatoyu Santo Domingo'nun ilhakına zorlayan 1870'teki tebliği, ilkeyi en iyi şekilde açıkladı ve Monroe doktriniyle en iyi biçimde bağdaştırdı. Daha sonra, herhangi bir toprağı başkalarına terk etme olayları sıklaştığı zaman, doktrin her zaman göz önünde bulunduruldu. Bununla birlikte küçük bir ada olan St. Bartholomé'nin İsveç'ten Fransa'ya geçişi sırasında doktrine hiç önem verilmediği anlaşılır.

1870'lerin sonlarıyle 1880'lerin başlarında, avrupa devletleri tarafından Panama'da bir kanal yapılmasını önlemek ve böylelikle bu kanalın ancak A.B.D.'nin garantisiyle yapılabileceğini belirtmek için Monroe doktrininin sık sık sözü edildi. Başkan Rutherford B. Hayes ile başkan James A. Garfield bu nokta üstünde önemle durdular. Zaman geçtikçe İngiltere'nin amerikan görüşünü kabul ettiği Hay-Paunceforte antlaşmasının (1901) imzalanmasıyle, 1850 Clayton-Bulwer antlaşması (bu antlaşmaya göre herhangi bir kanalın açılması İngiltere ve Amerika'nın ortak denetimi altında olacaktı) yeniden göz önüne alındı. Grover Cleveland ikinci defa yönetimi ele aldığı sırada, Monroe adına 1895'te İngiliz hükûmetinden, Venezuela ile İngiliz Guyanası arasındaki sınır meselesinde hakemlik etmesini istediği ve İngiltere bu isteğini geri çevirirse bu sınırı belirlemek amacıyle bir kurul tayin edeceğini söyleyerek İngiltere'yi tehdit ettiği zaman asıl doktrini büyük ölçüde genişletmiş oldu. Bu son durum yabancı ülkelerde şiddetle tenkit edildi ve tatsızlığa yol açtı. Fakat Atlas okyanusunun her iki yakasında da daha barışçı bir hava esti ve sonunda İngiltere ile bir uzlaşmaya varıldı. Bu görüşmeler sırasında ingiliz dışişleri bakanı lord Salisbury Amerikan hükûmetine gönderdiği bir nota ile Monroe doktrinini hiç bir şekilde milletlerarası bir kanun olarak tanımadığını açıkça belirtti.

1902 *Venezuela kuşatması.* XX. yy.ın başında, 1823 ilkelerinde yeni ve ilgi çekici gelişmeler görüldü. Bu zamana kadar, bir Eski Dünya devletinin yanlış hareket etmekle suçlanan bir Yeni Dünya devletine karşı cezalandırıcı eyleme girişmesini önlemek amacıyle bu ilkeler hiç bir zaman ileri sürülmemişti. Fakat 1902'de İngiltere, Almanya ve İtalya tarafından Venezuela'nın kuşatılmasında (bu kuşatmada, aykırı iddialara rağmen, hiç bir toprak genişletilmesi amacı güdülmediği söylenebilir) amerikan kamuoyu kendini kuvvetle ortaya koydu. Amerikan kamuoyu karşısında, gerek kabine, gerek muhalefet partilerinden ingiliz devlet adamları ilk defa Monroe doktrininin geçerliliğini kabul ettiler. Alman hükûmeti aynı ustalığı gösteremedi; genellikle 1823 ilkelerine şiddetle karşı olan kendi milliyetçileriyle iş gördü. İngiliz hükûmetinin gösterdiği anlayışı Alman hükûmeti-

Foto. X (LAROUSSE)

nin göstermemesinin, olayların daha sonraki gelişmesi sırasında etkisi olduğu ve amerikan zihniyetinde Reich'a karşı bir önyargının yerleşmesine yol açtığı söylenebilir. Bu önyargı 1914'teki savaş patlak verdiği zaman önemli bir etken haline gelecekti.

Venezuela kuşatmasının A.B.D. üstünde önemli etkileri oldu. Başkan Theodore Roosevelt, Venezuela'nın amerikalılara olan borçlarını toplamak amacıyle başlangıçta müttefik kuvvetlerin kuşatmasına rıza göstermedi. Fakat daha hiç bir anlaşma yapılmadan, son derece sinirlendi ve bu yüzden Monroe doktrinine yepyeni bir yön verdi. Bunu açıklamağa geçmeden önce, Roosevelt'in tehdit yoluyle Alman hükûmetine karşı doğrudan doğruya eyleme geçilmesini sağladığı konusundaki iddiaların yanlış olduğunun bugün meydana çıktığını söylemek gerekir. Roosevelt'in yaptığı değişiklikler yürürlüğe girmeden az önce takışmalar başladı.

Roosevelt önergesi. 1823 ilkeleri açısından en hassas bölgeler, her zaman için Antil denizi ve Meksika körfezi kıyıları idi. Gerçekten de, bu ilkelerin önemle ileri sürüldüğü her durumda, bu bölgedeki bir ülkenin söz konusu olması çok ilgi çekicidir. Bundan ötürü, Roosevelt önergesinin ilk defa Dominik cumhuriyeti göz önüne alınarak ilân edilmesine şaşmamak gerekir. Bu küçük devlet sürekli olarak birçok kanlı olaya sahne oldu. Üstelik dışarı ülkelere geniş ölçüde borç verdi ve iflâs haline düştü. Ülkenin bu şaşkın hali herhangi bir avrupa devletinin işlerine karışmasına yol açıyordu. Böyle bir olayı önceden kestiren başkan Roosevelt daha 1904'te, yıllık bildirisinde «medenî bir toplumun bağlarının kopmasına yol açan bir güçsüzlük veya hatalı davranışın» her yerde olduğu gibi Batı yarıküresinde de güçlü bir ülkenin harekete geçmesine yol açtığını ve Monroe doktrinin ışığı altında bu ülkenin A.B.D. olabileceğini belirtti.

Bu teoriyi uygulamak ve belki de Dominik hükûmetine baskı yapmak için, 1905 kışında gümrük kontrolunda bir uzlaşmaya varabilmek için görüşmelere girişti. Senato buna engel olmak istedi, fakat Roosevelt varılan uzlaşmayı yürürlüğe koymak çabasından vaz geçmedi ve antlaşma iki yıl sonra onaylandı. Bu antlaşma sonrakilere örnek oluyordu.

Roosevelt önergesinin ilk uygulanması, yalnızca gümrük kontrollarıyle sonuçlandı. Fakat sonradan daha ileriye götürüldü. William Howard Taft hükûmeti buna benzer görüşmelere girişti ve amerikan bankacılarını Nikaragua hükûmetine borç para vermeğe yöneltti. Siyaseti tehlikeye girince deniz kuvvetleri karaya çıkarak, ülkeyi on yılı aşkın bir süre işgal ettiler. Amerikan bankacılığının yeniden önem kazandığı ve devlet işlerinde rol oynamağa başladığı Haiti'de, kargaşalık, alman veya fransız eylemi korkusu 1915'te müdahaleye yol açtı. Dominik cumhuriyeti, hükûmetin düşüşüyle 1916'da Amerika'nın kontroluna girdi. Böylece Roosevelt önergesi, bağımsız görünen ülkelerin topraklarının doğrudan doğruya askerî kuvvetler tarafından işgal edilmesine yol açtı.

Monroe doktrini meselesi 1919'da Paris'te hazırlanan Milletler Cemiyeti antlaşmasıyle yeniden ortaya çıktı. İçteki muhalefeti yatıştırmak amacıyle baştan T. Woodrow Wilson, antlaşmaya hiç bir şeyin Monroe doktrini gibi «bölgesel antlaşmaların» geçerliliğini kaybettirmemesiyle ilgili bir madde ekledi. Biraz belirsiz olan bu cümle başkanın, amerikan hasımlarını kandırmadı. Bunlar, daha sonraları barış antlaşmasına bu konuyle ilgili şartlar konulması üstünde ısrarla durdular. Antlaşmayı imzalayan başkaları da bir bakıma A.B.D.'nin durumunun gittikçe daha çok geniş bir çevre tarafından kabul edildiğini ortaya koyuyordu.

Doktrin bu arada Latin Amerika'da memnunluk yaratmaktan çok kuşku ve tiksinti uyandırdı. Daha 1913'te Hiram Bingham (kâşif), doktrinin modası geçmiş bir şey olduğunu belirtmişti. Bu görüş aşırı olmakla birlikte, tamamen yanlış değildi. Yeni Dünya devletleri, kendilerinin avrupa saldırısına uğramalarından çok, A.B.D.'nin müdahalesine maruz kalmalarından korkuyorlardı. Amerika devlet adamları ünlü dogmayı tartışarak kendilerini savunma durumuna girmişlerdi. Devlet bakanı Charles Evans Hughes, daha anlaşılır biçime sokmak ve amerikan müdahalesini haklı çıkarmak için dogmayı başka terimlerle yeniden tanımlama çabalarına girişti. Fakat amerikan hegemonyasına karşı muhalefet 1920'lerde gitgide büyüyerek 1928'de Pan Amerikan konferansında doruğuna ulaştı. Olayların gidişi amerikan siyasetini değişikliklere uğrattı.

Clark muhtırası. 1924'te A.B.D.'nin Dominik cumhuriyetinden kuvvetlerini çekmesi başlangıç oldu. Fakat A.B.D.'nin 1925'te Nikaragua'dan çekilmesini yeni bir müdahale takip etti. Ancak aralık 1928'de Washington Uzlaşma ve Hakemlik konferansında, Roosevelt önergesini bütünüyle reddeden ünlü muhtıra (Monroe doktrini üstüne olan bu muhtırayı J. Reuben Clark kaleme aldı) ortaya atıldı. Ocak 1929'da Dış İlişkiler Senato kurulu, savaşı kanun dışı sayan Kellogg-Briand paktını kabul etti ve ayrıca ek bir rapor sundu. Bu raporda Monroe doktrini muhafazakârca yorumlandı ve kendini savunma ilkesine dayandırıldı. 1930'da Clark muhtırası başka hükûmetlere de gönderildi, böylelikle resmî siyaseti temsil ettiği önemle belirtilmiş oldu.

Fakat bu, bir bakıma sadece bir başlangıç sayılabilirdi. Çünkü bakan Cordell Hull 1933'te Montevideo konferansında, A.B.D.'yi herhangi bir amerika devletinin iç veya dışişlerine karışmaktan alıkoyan bir protokolu imzaladı. Bu madde milletlerarası bir kanunla A.B.D.'nin haklarını kısıtlıyordu. 1936'da Buenos Aires'te yeni bir protokol imzalandı. Bu defa herhangi bir kısıtlama yoktu. Böylece, 1823 ilkelerinin müdahale hakkıyle birleştirilmesi işi sona erdi.

● *Doktrin ve ortak savunma.* 1930'ların başlangıcında Monroe doktrininin sözü az edildi. Bu yıllarda Yeni Dünya biraz tehlikeli durumdaydı ve içişleriyle uğraşan amerikan siyaseti dışişleriyle ilgili meselelerine pek önem veremiyordu. Fakat Almanya'da Adolf Hitler'in iktidara gelmesi durumu kökünden değiştirecekti. Bunun sonucu, bazen Monroe doktrinin «milletlerarası kılınması» denen bir yol tutuldu. Bu ifade bir bakıma yanlıştı, çünkü Amerikan hükûmetinin, 1823 ilkelerini yalnız ve bağımsız olarak yerine getirmekten çekineceğini sanmak yanlış olurdu.

Öte yandan, ortak savunma ile ilgili tedbirler alındığı ve bu tedbirlerin doktrinin korunmasını ileri sürecek şartları değiştirebileceği bir gerçekti. Böylece, meselâ 1936'da Buenos Aires konferansında olduğu gibi, latin amerika devletleri bir antlaşma imzalayarak, herhangi bir avrupa devletinin saldırısına maruz kaldıkları zaman birbirleriyle danışmağa karar verdiler. 1938'de bir başka antlaşma buna eklendi. Bu yeni antlaşma, amerikan devletlerinden biri talep ettiği takdirde bu kıta hükûmetlerinin dışişleri bakanlarının toplanmasını öngörüyordu. 1940'ta ise, daha önemli tedbirler alındı.

Fransa'nın yenilgiye uğraması, Birleşik Devletlerde büyük bir tepki uyandırdı ve hem senato, hem de mecliste bazı kararların alınmasına yol açtı. Bu kararlar gereğince, iki avrupa devletinin (Fransa ve Hollanda) sömürgelerinin başka bir devlete verilmesi kabul edilmiyordu. Havana konferansı Kongrenin kararlarının bir eki oldu. Havana konferansı bir yandan, sömürge verilişinin tehlikesini belirtirken, öte yandan da verilmeme ilkesinin ilerisine giderek, herhangi bir amerika ülkesine yapılacak bir saldırıya bütün Amerikaya yapılan bir saldırı gözüyle bakılacağını ilân etti.

Bu çeşit bildirilerin sonucunda yenileri de ortaya çıktı. 1945'te Chapultepec'te, dış bir saldırı durumunda ortaklaşa eylem ilkesi yeniden belirtildi ve saldırı durumunda alınacak çeşitli tedbirler sıralandı. 1947'de Rio de Janeiro'da imzalanan amerika ülkelerarası karşılıklı yardım antlaşmasında, bir amerika ülkesine karşı girişilen saldırının şiddetle karşılanacağı, devletlerin temsilcilerinin üçte iki oyuyle açık olarak kabul edildi. Bu sıralarda, Chapultepec ile Rio toplantıları arasında, Birleşmiş Milletler yasası, kanun dışı hareket eden bir ülkeye karşı ortak olarak eyleme geçilmesi düşüncesine dayanan bir dünya teşkilâtının kurulmasına yol açtı. Böylelikle Monroe doktrini millî bir kanundan çok daha geniş bir anlam kazandı.

İkinci Dünya savaşı döneminde, Monroe doktrini önceleri düşünülmeyen, faydalı bir amaca hizmet etti. Meselâ, 1941 ilkbaharında, bir danimarka sömürgesi olan Grönland'daki amerikan askerleri için bir üs kurulması, 1823 ilkeleriyle ilgiliydi. Bildirinin bu şekilde uygulanması Monroe'yu şüphesiz ki şaşırtacaktı. (M)

Monro eriyiği, 22°'lik 800 gr alkol içinde 4 gr dumanlı nitrik asit çözeltisi; anatomi parçalarının saklanmasında kullanılan eriyik. (L)

MONROLİT i. (fr. *monrolite*). Miner. Tabiî alüminyum silikat. (Sillimanit çeşididir.) (L)

MONROVİA, Liberya'nın başkenti, Atlas okyanusu kıyısında, Saint Paul ırmağının ağzı yakınında; 80 000 nüf. İdare ve ticaret merkezi. İyi donatılmış limanından kauçuk, hurma yağı, demir filizi ihraç edilir. Elmas ticareti.

— Tar. Serbest bırakılan ilk köleler Mesurada burnuna yerleştirildi (temmuz 1822). 1886'da burnun kuzey yamacında kurdukları büyük şehre, önderleri beyaz amerikalı Ashmun, A.B.D. başkanı Monroe'nun şerefine Monrovia adını verdi. (L)

Monrovia konferansı, afrika ülkeleri arası konferans; 12 mayıs 1961'de 27 bağımsız afrika devletinin temsilcilerini biraraya getirdi. (L)

MONS, flamanca **Bergen,** Belçika'da şehir, Hainaut'nun idare merkezi, Trouille ırmağı kıyısındaki bir kum tümseği üzerinde; 26 100 nüf. Condé-Mons ve Merkez kanalları kıyısında yer alan ve kömür işletmesinden yararlanan Mons, zengin bir sanayi bölgesinin çekirdeğidir. Batıdaki Borinage ile merkez havzası, belçika kömür üretiminin dörtte birinden fazlasını sağlar. Bu işletme, ağır sanayi tesislerinin (kimya sanayii; ateşe dayanıklı maddeler) kurulmasına yol açmıştır. Plansız bir şekilde kurulan dar sokaklı şehir, eski istihkâmların yerini alan bulvarlarla çevrilidir. Merkezde müzeler (Güzel Sanatlar müzesi, Centenaire müzesi) ve teknik okullar (ticaret enstitüleri, sanat okulu) yer alır. Şehirde, fransız işgalinden (1691) sonra inşa edilen birçok klasik yapı (XVII.-XVIII. yy.) vardır. Gotik üslûbunda belediye sarayı; XV. yy.dan kalma Sainte-Waud Din okulu (Jasques du Broeucq'in oyduğu mimberin kalıntıları); Hainaut kontlarına ait ortaçağ şatosunun kalıntıları; barok üslûbunda saat kulesi. — *Mons idare çevresi,* 262 500 nüf.

— Tar. Mons, 650'ye doğru Azize Waudru'nun bir roma ordugâhının yerine kurduğu manastırın çevresinde gelişti. Daha X. yy.da tahkim edilen şehir, Hainaut kontlarının merkezi oldu. XIV. yy.da bir ticaret merkezi haline geldi ve birçok defa kuşatıldı: kısa süre önce şehre yerleşmiş olan Ludvig van Nassau ve calvin'ciler 1672'de burada İspanyollara teslim oldular. 1691'de Louis XIV'ün, 1792'de Dumouriez'in eline geçen şehir, 1794'te Fransa ile birleşti, 1814'e kadar Jemmapes idare bölgesinin merkezi oldu, sonra Hollanda'ya geçti (1814-1830). 21 Ağustos 1914'te Thierache'tan Mons'a aktarılan French'in ingiliz ordusu, 23 ağustosta burada von Kluck'un birlikleriyle çarpıştı ve Le Cateau'ya çekildi. Bk. MARNE SAVAŞI. (L)

MONS, Belçika'da (Liège ili ve idare çevresi) komün; 5 000 nüf. Kömür madenleri. (L)

MONS veya **MONS-EN BAROEUL,** Fransa'da Nord idare bölgesinde (Lille idare çevresi) komün, Lille'in doğu banliyösünde; 11 569 nüf. Dokuma sanayii: iplik ve dokuma fabrikaları. Dokuma sanayiinde kullanılan makineler yapımı. Motor fabrikası. Kazan fabrikası. Oluklu saç fabrikası. Bira fabrikası. (L)

MONSABERT veya **MONTSABERT** (Anne Louis Marie François GOISLARD, RICHEBOURG ve — kontu), fransız hâkimi (Angers 1763 - Paris 1814). Paris parlamentosunda danışman oldu, d'Eprémesnil ile, Brienne'e karşı muhalefet etti; fermanların kaldırılmasını ve Etats généraux'nun toplantıya çağrılmasını (3 mayıs 1788) isteyen bir bildiri ya-

James MONROE
G. Stuart'ın eseri

Marilyn MONROE

Foto. U.S.I.S. (LAROUSSE)

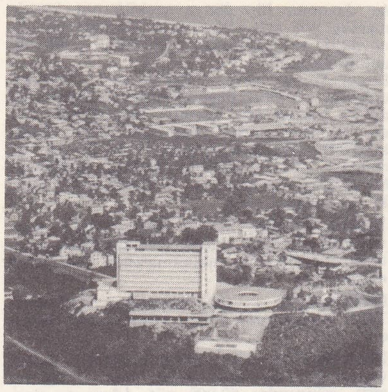

MONROVIA

yınlama fikrini o verdi. Tutuklandı ama Devrim'de serbest bırakıldı. (L)

MONSABERT (Joseph Jean GOISLARD DE), fransız generali (Libourne 1887). Saint Cyr Askerî okulunu bitidi. Kuzey Afika'da cezayir nişancı birliklerinde hizmet gördü, sonra Birinci Dünya savaşına ve Rif harekâtına katıldı. 1940'ta Cezayir'de, 81. Afrika tümenine kumanda etti, 1942'de, Hür Afrika kuvvetlerini kurduktan sonra, Tunus'ta alman kıtalarına karşı yeniden savaşa girdi. 3. Cezayir Piyade tümeni ile İtalya'da, sonra Marsilya'da (1944) başarı kazanınca, Alsace'ta ve Almanya'da harekâta girişen 1. Fransız ordusu, 2. Kolordu kumandanlığına getirildi. 1946'da ihtiyata ayrıldı, milletvekili seçildi (1951-1955). [L]

Mons-Conde kanalı, Fransa ve Belçika'da sefere elverişli suyolu, Mons ile Conde arasında (Hainaut kömür havzasını Escaut'ya bağlar), Escaut'nun sağ kıyısında; 25 km (5 km'si Fransa'da). 1814'te açılan kanal, maden kömürlerinin kolayca Paris'e ihracını sağlıyordu. Kıyılarında birçok sanayi tesisi kurulan kanalın trafiği yoğundur; inşaat malzemesi, kömür, gübre, tarım ürünleri v.b. (L)

MONSELET (Charles), fransız yazarı (Nantes 1825 - Paris 1888). *Le Carreau Brisé* (Kırık Pencere Camı) [1844] adlı komedisi Bordeaux'da oynandıktan sonra gazeteciliğe başladı. Bu arada birçok eser de yazdı: *Histoire Anecdotique du Tribunal Revolutionnaire* (Fıkralarla Devrim Mahkemesi Tarihi) [1850]; XVIII. yy.da yazılmış açık saçık romanların bir bibliyografyası olan ve 1862'de *Galanteries du XVIIIe Siecle* (XVIII. yy.ın Çapkınlıkları) adıyle yeniden basılan *Bibliotheque Galante* (Çapkınlıklar Kütüphanesi) [1855]; *Retif de la Bretonne* (Breton Kadınının Dikkafalılığı) [1854]; *Oublies et Dedaignes du XVIIIe Siecle* (XVIII. yy.ın Unutulanları ve Hor Görülenleri) [1857]; *Freron ou l'Illustre Critique* (Freron veya Ünlü Tenkitçi) [1864]. Bazı eserleri çağının canlı bir görüntüsünü yansıtır: *Statues et Statuettes Contemporaines* (Çağdaş Heykeller ve Heykelcikler) [1851]; *Figurines Parisiennes* (Paris Heykelcikleri) [1854]; *La Lorgnette Litteraire, Dictionnaire des Grands et des Petits Auteurs de mon Temps* (Edebiyat Dürbünü; Zamanımın Büyük ve Küçük Yazarları Lûgati) [1857]. Romanlar, vodviller, ve opera librettoları da yazdı. (L)

Louis XIV, MONS kuşatmasında (8 nisan 1691) 1692 almanağı Cabinet des Estampes, Paris

MONSELİCE, İtalya'da komün, Veneto'da (Padova ili) Euganei dağlarının eteğinde; 16 500 nüf. Tarım merkezi. Federico II'nin yaptırdığı bir derebeylik şatosunun harabeleri. (L)

MONS-EN-BAROUEL. Bk. MONS.

MONSENYÖR i. (fr. *mon* ve *seigneur*'den *monseigneur*). Bir hükümdar ailesinin prenslerine, kardinallere, başpiskoposlara, piskoposlara ve yüksek dereceli din adamlarına verilen unvan. (M)

Monsieur barışı, katoliklerle protestanlar arasında 7 mayıs 1576'da Etygny'de (Yvonne) Henri III'ün kardeşi Alençon dükü Monsieur'nün arabuluculuğuyle imzalanan antlaşma; Monsieur'ye bu antlaşma ile Anjou, Touraine, Berry şehirleri «has» olarak verildi. Protestanlar, Beaulieu (Lochos yakınlarında) Barış fermanıyle mezhep hürriyetini ve Paris hariç sekiz şehirde askerî birlikler bulundurma hakkını elde ettiler. (L)

Monsieur Teste, Paul Valery'nin eseri; daha önce çıkmış birkaç eser bu başlık altında toplanmıştır (1929): *La Soiree avec M. Edmond Teste* (M. Edmond Teste ile Geçirilen Akşam) [1895]; *La Lettre d'Emilie Teste* (Emilie Teste'in Mektubu) [1925]; *Le Log Book de M. Teste* (M. Teste'in Not Defteri) [1926]; bunlara «La Lettre d'un Ami» (Bir Dostun Mektubu) ile «Le Journal d'Emma» ([M. Teste'in yeğeni] Emma'nın Günlüğü) [1950] ve *Histoires Brisees* (Kırık Dökük Hikâyeler) [1910] eklenebilir. Valery'nin ünlü kişilerinden biri olan M. Teste, «zihnimizin yasalarını bulma»yı başarmıştı. «Düşüncesine hâkim olan» bu aydın kişi, bir bakıma yazarına benzer; çünkü Valery onun «1893 ekiminde (kendisinde uyanan) fikirlerin taşıyıcısı» olduğunu açıklar, ama kitabın ikinci ingilizce tercümesinin önsözünde, ileri sürülen özdeşlik konusunda biraz çekingen davranır: M. Teste «kişinin kendinde binde bir elde ettiği bir şeyin, o tuhaf içgüdünün yaşayıp gitmesidir (......). Bu türden bir tipin varlığı gerçekte ancak birkaç çeyrek saat sürer». Eserin bazı bölümleri Türkçeye Ahmed Hamdi Tanpınar tarafından tercüme edildi. (LM)

MONSİGNORİ, Bonsignori denir (Francesco), italyan ressamı (Verona 1455'e doğr. - Caldiero, Verona 1519). Andrea Mantegna'nın öğrencisiydi; hayatının büyük kısmını Mantova'da geçirdi ve orada Francesco II Gonzaga için çalıştı. Başlıca eseri, Mantova yakınındaki Madonna delle Grazie kilisesinde bulunan *Aziz Sebastianus*'tur. (L)

MONSIGNY (Pierre Alexandre), fransız bestecisi (Fauquembergues 1729 - Paris 1817). Saint - Omer cizvitlerinin yanında okudu; keman çalıştı, daha sonra bağlı olduğu kilisenin Paris Genel Tahsilât dairesinde memur oldu, bir yandan da müzik eğitimine devam etti. 1758'de Foire tiyatrosu için müzik yazdı; bir düzine kadar parçasıyle kısa zamanda ün kazandı, ama bunlardan sonra bestelemeğe ara verdi. Orleans dükünün teşrifatçısı (1768), kâhyabaşı, kanallar genel müfettişi (1785) oldu. Devrimde felâkete uğrayan Monsigny, 1798'de tekrar ortaya çıktı, Paris konservatuarında eğitim müdürü oldu (1802-1804). Melodi kolaylığı ve sahne sezgisiyle fransız opera - komiğinin yaratıcılarındandır. On bir operakomik besteledi: *Les Aveux Indiscrets* (Uygunsuz İtiraflar) [1759]; *Le Maître En Droit* (Evin Gerçek Efendisi) [1760]; *Le Cadi Dupe* (Aldatılan Kadı) ve *On ne S'Avise Jamais de Tout* (Her Şey Hesaplanmaz) [1761]; *Le Roi et le Fermier* (Kral ve Çiftçi) [1762]; *Rose et Colas* (Rose ve Colas) [1764]; *L'Ile Sonnante* (Çınlayan Ada) [1768]; *Le Deserteur* (Asker Kaçağı) [1769]; *Le Faucon* (Şahin) [1772]; *La Belle Arsene* (Güzel Arsene) [1775]. Ayrıca bir kahramanlık balesi (*Aline, Reine de Golconde* [Golconde Kraliçesi Aline], 1766), Opera'ya kabul edilmeyen iki eser (*Philemon et Baucis* ile *Pagamin de Monegue*) besteledi. Favart'ın *Rosiere de Salency* adlı eserinin bazı kısımlarını da Monsingy yazmış olabilir. (L)

MONSİYEN sıf. ve i. (fr. *montien*'den). Eyosen sisteminin alt katına denir. (L)

MONSON (sir William), ingiliz amirali (South Carlton, Linconshire 1569 - Kinnersley, Surrey 1643). *Tracts* (Risaleler) [1732] adlı eseri, deniz tarihi bakımından önemli bir kaynaktır. (L)

MONS SACER. Esk. Rom. Eskiçağ Roma'sının yakınında, Anio ırmağı kıyısında tepe; 37 m yüksl. M.Ö. 494'te halk, birlikten ayrılma tehdidiyle Aventius'a yerleşirken, roma ordusu da borçları ve kıtlığı protesto etmek için buraya çekildi. Senatonun görüşmek üzere gönderdiği Menenius Agrippa, *Uzuvlar ve Mide* adlı ahlâkî hikâyeyi anlattı. Bu efsanevî hikâyede, roma pleb sınıfının kendi gücünün bilincine varmasının ilk belirtileri sezinlenir. (L)

Mons sığırı, şimdi orta ve yukarı belçika sığırı diye bilinen eski belçika sığır tipine verilen ad. (L)

MONSTERA i. Bk. AYITABANI.

MONSTRELET (Enguerrand DE), fransız kronokçisi (Montrelet ?, Picardie 1390'a doğr. - 1453'e doğr.). Jean de Luxembourg'un hizmetinde çalıştı; Luxembourg sülâlesine ait *Chronique*'ini (Kronik) 1422'ye doğru yazdı. Walincouri hâkimiyken öldü. (L)

MONSTRİLLA i. Kurtçukken asalak yaşayan, erişkinken suda serbestçe yüzen kabuklu hayvan. (Kopepotlardan *monstrillidae* familyasının örnek tipi.) [L]

MONSU BERNARDO (Eberhard veya Bernard KEIL, — denir), danimarkalı ressam (Helsingör 1624 - Roma 1687). Amsterdam'da Rembrandt'ın öğrencisiydi, fakat Frans Hals ve Haarlem'li ressamların şiirsel dünyasına kapılarak yirmi yedi yaşında İtalya'ya gitti; Venedik (1651-1654), Milano ve Bergamo'da bir süre kaldıktan sonra Roma'ya yerleşerek 1656'dan ölümüne kadar orada yaşadı. G. B. Langetti'den Maffei'ye kadar, XVII. yy. ortalarında Venedik'te çalışmış ressamları inceleyerek resim bilgisini ilerletti ve Roma'da, günlük hayatı konu alan, orijinal bir üslûpta resimler yapmağa başlandı, bu resimlerle Pieter van Laer'inkiler arasında (Caravaggio'nun etkisinden hareket etme bakımından) benzerlikler görülür. En anlamlı tabloları: *Köylülerin Yemeği* (Roma, Briganti koleksiyonu); *Tuhafiyeci Kadın* (Paris, Dowdeswell koleksiyonu); *Fındık Kıran Kız* (Trieste, Şehir Sanat ve Tarih müzesi); *Uyuyan Çoban Kızı* (Floransa, R. Longhi koleksiyonu); *Çiçekli Adam ve Emvas'ta Akşam Yemeği* (Roma, Pallavicini galerisi). [M]

MONSU DESİDERİO, XVII. yy.ın ilk yarısında aynı adı taşımaları yüzünden karıştırılan napolili üç fransız ressamı: bunların en önemlisi FRANÇOIS NOME, 1593'e doğru Metz'te doğdu; 1602'de Roma'ya, 1610'a doğru Napoli'ye gitti; ikincisi DIDIER BARRA da Metz'te doğdu; birincisinin küçük kardeşidir. Bir taklitçi olan üçüncüleri ise adını duyuramamıştır. Eserlerinde gece manzaralarını, heykellerle kişilerin birbirlerine karıştığı ve gerçek dışı ışıkların aydınlattığı şehirlerin yıkılışını canlandırırlar. Orijinal bir anlatımı olan bu sanatçılar günümüzde çok beğenilir; ayrıca gerçeküstü

MONS: Sainte-Waudru kilisesi

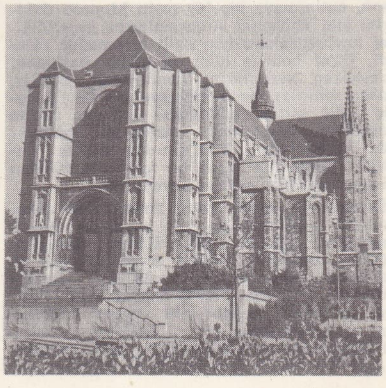

Foto. LAROUSSE

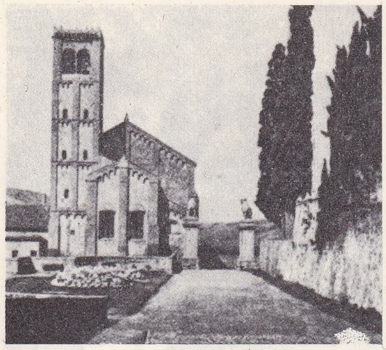

MONSELİCE: katedral

ressamlar da onlardan ilham almıştır. (*Kudüs'ün Yıkılması ve Mısır'a Kaçış*, Dekoratif Sanatlar müzesi; ***Yeroboam Pagan Tanrıların Tapınağında***, Dijon; ***Aziz Januarius'un Kafasının Kesilişi***, Nantes.) [L]

MONTAFON, İll yukarı vâdisinin Avusturya'da (Vorarlberg) meydana getirdiği bölge. Yüksek Rätikon ve Ferwall sıradağlarının eteğinde uzanan bu buzul vâdisi, turizm ve hidroelektrik üretimi sayesinde gelişmiştir. (L)

MONTAFON ırkı, Avusturya'da yetiştirilen, süt verimi yüksek (yılda 3 000 - 4 000 litre) sığır ırkı. Türkiye'ye de getirilen ve özellikle örnek çiftliklerde yetiştirilen montafon sığırları saf ırk olarak veya yerli ırklarla çaprazlanıp bol süt veren melez ırklar elde etmek için kullanılır. (M)

MONTAGNA (Bartolomeo), italyan ressamı (Orzinnovi, Brescia 1450'ye doğr. - Vicenta 1523). 1469 - 1474 Arasında Venedik'te Giovanni Bellini ile dostluk kurdu. Renk zevkini ondan aldı. 1475'te Antonello da Messina'nın Venedik'e gelişi onu büyük ölçüde etkiledi, Padova ve Mantegna sanatının daha yaygın olduğu Veneto merkezlerinde çalıştı. ***Aziz Bartolomeus*** (Vicenza müzesi) gibi ilk eserlerindeki çiğ renkler, net konturlar ressamın Verona - Mantegna eğitimini gösterir. Bu anlayışa Giovanni Bellini'nin telkinleri de eklenir. Antonello'nun resim tarzı, insan figürü ve tabiat şekillerinin geometrik ölçü ülküselliği ile olan bağlantısından doğar. Bundan dolayı kompozisyonlarında anıtsal büyüklük görülür. Meryem, Aziz Sebastianus ve Aziz Roo mihrap arkalığı (1487), Bergamo, Accademia Carrara, Belluno müzesi ve Londra National gallery'deki Madonna'larında olduğu gibi ***Madonna, Azize Clara ve Magdelena ile*** tablounda Antonello'nun modellerinde alınan biçimler, henüz Mantegna tekniğindedir. Ressamın maden ve bitki bilgisini sevgi dolu bir kesinlikle derinleştirdiği bir çevreye sokulmuştur. Montagna'nın kişiliği tam olarak bir dizi olgunluk çağı eserlerinde görülür: Pavia manastırı (müze) ve Brera Resim müzesindeki büyük mihrap süsleri (1496-1499); Monte Berico (Vicenza) kilisesinde bulunan ***Pieta*** (1500). Bir başka olgunluk şaheseri ***Madonna Caregiani***'dir (Venedik, Cini vakfı). Eserde ilk plandaki figürler, su katılmış süt rengindeki gökle net biçimde kontrast yapar. Bu kontrast, Giambillino'nun daha önceki deneylerinden mülhem bir karşı ışık etkisi bırakır. Son yıllarda meydana getirdiği eserlerde ressamın tarzca gerilemesinden doğan yorgun ve monoton bir hava vardır. (L)

MONTAGNANA, İtalya'da komün, Veneto'da (Padova ili); 11 800 nüf. Şehri kuşatan XIV. yy.dan kalma surlar, hemen hiç hasar görmemiştir. (L)

MONTAGNANA (Domenico), venedikli lavta yapımcısı (Montagnana ? 1690'a doğr. - Venedik 1750'ye doğr.). Cremona okulunun etkisini taşıyan, cilâlarının üstün niteliği ve ötümlülükleri yönünden önemli sayılan altolar ve viyolonseller yaptı. (L)

MONTAGNARDS. Bk. MONTANYAR'LAR.

MONTAGNE (Jean - François Camille), fransız botanikçisi (Vaudoy - en - Brie, île de - France 1784 - Paris 1866). Sporlu bitkiler üstünde başarılı araştırmalar yapanlara verilmek üzere Montagne armağanını koydu. Eserleri arasında ***Sylloge Generum Specierumque Cryptogamarum***'u (1856) ve ***Plantes Exotiques et İndigènes*** (Yerli ve Yabancı Bitkiler) [1832-1860] adı altında topladığı küçük kitaplar sayılabilir. (L)

MONTAGNE NOİRE, Fransa'da Massif Central'ın güney kıyısında kütle; ***Noire doruğu***'nda 1 210 m. Güneye doğru çarpılmış bir blok olan Montagne Noire, çok dik bir şev meydana getirir ve kuzeyde Thore vâdisine hâkimdir. Bu yamaç, çayırlar ve güzel ormanlarla örtülüdür; daha çıplak olan güney sırtlar ise Minervois'ya doğru yumuşak eğintilerle alçalır. (L)

MONTAGNE NOİRE veya **MONTAGNES NOİRES**, Fransa'da Bretagne'da (Finistère) yükseklikler çizgisi; güneye doğru Châteaulin havzasına hâkimdir; 326 m. (L)

MONTAGU. Bk. SANDWICH kontu.

MONTAGU veya **MONTAİGU**, XIV. yy. ve XV. yy. başlarında, Salisbury kontluğu unvanını taşıyan önemli ingiliz ailesi: — WILLIAM (1301-1344), birinci **Salisbury** kontu. Edward III'ün yakın dostuydu. Krala başkaldıran Roger Mortimer'i tutukladı; —JOHN (1350'ye doğr. - 1400), üçüncü **Salisbury** kontu, Richard II'nin sadık dostu. 1399 Ayaklanmasında yenilgiye uğradı. Ertesi yıl Henry IV'e karşı bir komplo hazırladığı için idam edildi; — THOMAS (1388-Orléans 1428), dördüncü **Salisbury** kontu. Yüzyıl savaşı sırasında yararlık gösterdi, ama Orléans kuşatmasının ilk günlerinde öldürüldü. (L)

MONTAGU (Edwin Samuel), ingiliz siyaset adamı (Londra 1879 - ay.y. 1924). Liberal milletvekiliydi (1906); Hindistan'da devlet bakanı oldu (1917-1922); genel vali lord Chelmsford ile anlaşarak 1918'de âcil reformların yapılmasını isteyen bir rapor hazırladı. 1919'da Hindistan'da «ikili» yönetimi kuran kanunun kabulünü sağladı. Böylece iktidar, ingiliz yönetimiyle yerli temsilciler arasında bölüşüldü. (L)

MONTAGU (Elizabeth ROBİNSON), ingiliz kadın edebiyatçı (York 1720 - Londra 1800). Charles Montagu ile evlendikten (1742) sonra Mayfair'de bir edebiyat salonu kurdu. Voltaire'in tenkitlerine karşı ***On The Writings and Genius of Shakespeare*** (Shakespeare'in Yazıları ve Dehası Üstüne) [1769] adlı eseri yazdı. Voltaire buna ***Lettre à l'Académie Française***'inde (Académie Française'e Mektup) [25 ağustos 1776] cevap verdi. Montagu, ***An Apology for Shakespeare*** (Shakespeare'e Övgü) [1777] adlı eserinde hücumlarını tekrarladı. Yazışmaları yayımlanmıştır (1809-1813). [L]

MONTAGUA (RİO), Orta Guatemala'da ırmak; ülkenin güneyindeki volkanik kütleden doğar ve Honduras körfezinde Antil denizine dökülür; 402 km. Yukarı çığırı *rio Grande* adını taşır. (L)

MONTAGUES (THE). Bk. MONTECCHI.

MONTAGU (lady Mary Wortlay), ingiliz kadın yazar (Nottinghamshire, Tharesby 1690 - Londra 1767). Latince ve Fransızca öğrendi. Sonra kendini edebiyat ve sanat çalışmalarına verdi. Edward Wortlay adlı bir ingiliz soylusu ile evlendi (1712). Kocasının İstanbul'a elçi olarak gönderilmesi üzerine Türkiye'ye geldi (1716). Ahmed III Edirne'de bulunduğu sırada orayı gezdi, dolaştığı yerlerdeki türk mimarî eserlerini inceledi. Gördüklerini akıcı ve yumuşak bir dille yazdığı mektuplarla memleketindeki tanıdıklarına bildirdi. Sonra Tunus, Cenova ve Paris yoluyle İngiltere'ye döndü. 1739'da tekrar İtalya.ya gitti. Montagu, ingiliz edebiyatında türk eserleriyle ilgili mektuplarıyle ün sağladı. Bu arada, Türkiye'de başarıyle uygulanan çiçek aşısını İngiltere'ye tanıttı. Montagu'nun mektupları arasında türklerin yaşayışlarını, gelenek ve göreneklerini, toplumsal davranışlarını bir yabancı gözüyle anlatanlar ayrı bir özellik taşır. Onun, türklerle ilgili mektupları avrupa edebiyatında mektup türünün en başarılı örneklerinden sayılır. Bu mektupların bir kısmı Ahmed Refik tarafından Türkçeye çevrilerek ***Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası***'nda yayımlandı. (M)

MONTAHUT tepesi, Fransa'da Espinouse dağlarında (Herault) doruk, Jaur vâdisinin yukarısında; 1 060 m. Adını taşıyan hidroelektrik santralı besleyen 15 km uzunluğundaki yeraltı galerisi, Agout ırmağı ile kolu Vèbre'in yukarı çığırında meydana gelen rezervlerin fazla suyunu alır. (L)

MONTAİGNE (Michel EYQUEM DE), fransız ahlâkçısı (Montaigne şatosu [bugün Saint-Michel de Montaigne komünü], Périgord 1533 -ay.y. 1592). 1477'de Montaigne malikânesini satın alan zengin bir tacir ailesinin oğlu. Babası ticareti bırakmış, toprağının geliriyle malikânesinde yaşamağa başlamıştı. Annesi Antoinette de Loupe (veya Lopez) büyük bir ihtimalle Engizisyondan kaçan ispanyol yahudisi bir ailedendir. Genç Montaigne, italyan rönesansı'nın yeni pedagoji metodlarına dayanan sağlam bir eğitim gördü; alman hocası onunla sadece latince konuşurdu. Altı yaşında iken, Bordeaux'da Guerente, Buchenan, Muret gibi çok ünlü öğretmenlerin bulunduğu Guyenne kolejine girdi. Hukuk öğrenimini Toulouse'da yaptığı sanılır (1546); sonra Périgueux Vergi mahkemesi üyeliğine (1554), bu mahkemenin kaldırılmasından sonra da Bordeaux parlamentosu üyeliğine getirildi (1557). Ona dostluğun değerini gösteren siyasî ve ahlâkî fikirlerini aşılayan «can yoldaşı» Etienne de La Boëtie ile orada tanıştı. Montaigne, görevlerinden pek hoşlanmıyordu, bu yüzden saray çevreleriyle ilişki kurdu. François II ile Bar-le-Duc'e, Charles IX ile de Rouen kuşatmasına (1562) gitti. 1565'te Française de la Chassaigne ile evlendi. Babası, unvanını ve toprağını ona bırakarak ölünce (1568) görevini Florimond de Raemond'a sattı. 1569'da babasının eski bir dileğini yerine getirerek Raymond de Sebonde'un, Hıristiyanlık inancını akla dayandıran ***Theologia Naturalis*** adlı eserinin tercümesini yayımlamıştı. 1571'de La Boëtie'nin eserlerini (***La Mènagerie de Xènophon*** [Ksenophones'in Çiftliği]) yayımladı; aynı yıl Paris'e bir yolculuk yaptı, Saint-Michel tarikatı şövalyelik zincirini taktı; sonra malikânesine çekildi. «Kütüphanesinde» kendini inceleme ve düşünmeye verdi; 1572'de ***Denemeler***'ini (Essais) yazmağa başladı. 1574'te çalışmalarına bir süre ara verdi. Dördüncü Din savaşında, Montpensier dükünün çağrısı üzerine, parlamento ile görüşmek üzere Bordeaux'ya gitti. Montaigne'e dönüşünde yeniden çalışmağa koyuldu. ***Denemeler***'in ilk baskısı 1580'de yapıldı. Biraz oyalanmak, aynı zamanda kaplıcalarda tedavi olmak için 22 haziran 1580'den 30 kasım 1581'e kadar yaptığı yolculuk, ona insanlar üstünde araştırmalarına devam etme fırsatını verdi. Plombières'de ve Baden'de kaldı; oradan Konstanz'a geçti, Bavyera ve Avusturya'yı dolaştı, sonra İtalya'ya indi. 1581 Yılını İtalya'da geçirdi. Roma'da burjuvalık beratını aldı. Özel notlarıyle, dolaysız yaptığı gözlemleri ***Journal de Voyage***'inde (Yolculuk Günlüğü) [1774'de Meunier de Querlon tarafından yayımlandı] biraraya getirdi. Lucca'da Bordeaux belediye başkanlığına seçildiğini haber almıştı; görevini gereğince yerine getirdi (1581-1583), bir dönem daha aynı göreve seçildi (1583-1585).

Bu iki yıl içinde bazı güçlüklerle karşılaşmadı değil, ama sorumluluğunu yüklenmiş olduğu şehrin çıkarlarını ustaca koru-

Pierre MONSİGNY
Carmontelle'in eseri
Condé müzesi, Chantilly, Fransa

MONSU DESİDERİO
«Aziz Januarius'un Kafasının Kesilişi» detay,
Güzel Sanatlar müzesi, Nantes

Foto. Dizionario Enciclopedico İtaliano; Giraudon (LAROUSSE)

MONTANYARLAR
«Dağ Zaferi»
Cabinet des Estampes, Paris
(maddesi 910. sayfada.)

mayı bildi. 1584'te Henri de Navarre'ı kabul etti, ama aynı zamanda, Henri III'e bağlılığıyla tanınan Guyenne valisi Matignon düküyle de yakınlık kurdu; bu destek sayesinde, Birlik'in entrikalarını bozdu (1585). Aynı yıl, Montaigne'in Bordeaux'da olmadığı bir sırada, veba ortalığı kırıp geçirdi. Görev süresi dolmak üzere olan Montaigne, bir daha ortaya dönmek gereğini duymadı. *Denemeler*'inin ikinci baskısını hazırladı; eser birçok ekle ve bir üçüncü ciltle birlikte çıktı (1588); P. Charron ve Matmazel de Gournay ile yakınlık kurdu. Aynı yıl, Paris'e kısa bir yolculuk yaptı. Son yıllarını *Denemeler*'inin yeni baskısını hazırlamakla geçirdi; eser 1595'te P. de Brach ve Matmazel de Gournay tarafından yayımlandı.

Hümanizm çağında doğan, fakat çağındaki mücadelelere de katılan Montaigne'de, Rabelais'nin ansiklopedik düşkünlüğü yoktu; bilginin ölünceye kadar akıllıca yaşamanın yolunu sağlayabileceğine inanıyordu. Önceleri sertliğe kaçmayan bir stoa'cı idi; daha sonra, 1576'da bastırdığı madalyonun üzerindeki yazıda ifadesini bulan («Kim Bilir?») ılımlı bir şüpheciliği benimsedi. Her insanın kendinde «bütün insanlığını taşıdığına» inandığı için başkasına yararlı olmak amacıyle, kendi kendisini tahlil etti. Maksadı kendi «denemeler»ini yani tercübelerini okuyucusuna kabul ettirmek değil, her insanın sorumluluklarını yüklenecek kadar bilinçli olmasını sağlamaktı. Montaigne eserlerinde açık sözlülüğü ve kültürü, vicdan huzurunu ve kendine hâkimiyeti seven, şiddet ve bağnazlığa karşı duyduğu nefret yüzünden siyasette ihtiyatlı bir muhafazakârlığı seçen bir insan olarak görünür.

Üslûbundaki düzensizlik eserinin en büyüleyici yönüdür. Sürekli olarak birbirini izleyen yapmacıksız benzetmelerle samimî ve içten bir üslûpla konuşur gibi, yarenlik eder gibi kendi iç dünyasını okuyucusuna anlatır. Montaigne her devirde ünü bir kat daha artan, her devirde başka bir açıdan okunabilecek kadar değişik yönlü bir yazardır. (→ Bibliyo.) [L]

MONTAİGU, Fransa'da Vendèe idare bölgesinde (La Roche-sur-Yon idare çevresi) kanton merkezi, Vendèe ormanının kuzeyinde, Maine kıyısında; 2 568 nüf. Bois - Corbeau şatosu (Tarihöncesi ve Arkeoloji müzesi). Taş ocakları. Terlikçilik; çamaşır yapımı. Tarım makineleri. İnce marangozluk. Vendée'liler 1793'te burada yenildikleri general Baysser'i birkaç gün sonra tuzağa düşürerek öçlerini aldılar. (L)

MONTAİGU, flamanca **Scherpenheuvel,** Belçika'da (Brabant, Louvain) komün, Louvain'in kuzeydoğusunda; 6 100 nüf. Büyük hac merkezi. Barok üslûbunda kilise (1609). Tarım pazarı. Fidanlıklar. — Kuzeyindeki Averbode manastırında XIV. yy.dan kalma bir revak, XVII. - XVIII. yy.ın ikinci yarısından kalma barok üslûbunda kilise. (L)

MONTAJ i. (fr. *montage,* kurma). Elektroakustik. Ayrı ayrı alınmış kayıtların, kesiksiz olarak art arda okunmasını sağlayan işlem.

— Elektron. *Baskı montajı. Eşanl.* BASKI DEVRE*.

— Kuyumc. Bir kuyumculuk işinin çeşitli parçalarını birleştirme; bundan sonra, maskala ile parlatma ve tavlama işlemleri yapılır. Bk. KAPLAMA.

— Matbaac. Ofset veya helyogravür baskıda, formayı meydana getirecek resimlerin ve metinlerin hepsini cam levha veya plastik yaprak üzerinde birleştirme.

— Mekan. Kullanılacağı işe uygun duruma getirmek için, herhangi bir eşyanın parçalarını birleştirme.

— Sanay. *Montaj sanayii,* tamamen yerli malzemeyle yapımı hem büyük yatırım, hem de özel bilgi ve tecrübe isteyen veya ülkedeki ihtiyaç ve talep seviyesi tamamen yerli yapım bakımından ekonomik olmayan mamul malları, dış ülkelerden ithal edilen dağınık parçalarla yerli parçaları birleştirerek meydana getirme amacını güden sanayi dalı. Bk. ANSİKL.

— Sine. Bir filmin görüntülerini sıralayarak birleştirme. (Çekim sırasında bu görüntüler, halka gösterilecek filmin dramatik sırasını izlemez.) [*Eşanl.* KURGU.] ‖ *Montaj masası,* montaj işinde kullanılan özel yapıda masa. ‖ *Montaj odası,* stüdyoda montajın yapıldığı özel bölüm.

— Teknol. *Biyel montajı,* bir buhar makinesinin veya bir motorun biyellerini monte etme ve alıştırma işlemi.

— ANSİKL. *Montaj sanayii,* Türkiye'de özellikle, tarım traktörü, kamyon, kamyonet, minibüs, otobüs, otomobil, şasi, radyo, pikap, ses alma cihazı, elektrikli tıraş makinesi, telefon santralı, yazı ve hesap makinesi imali alanlarında faaliyet halindedir. 1969'da başlıca 16 montaj sanayii firmasının toplam yatırım değerleri 800 milyon liraydı ve kuruluş durumunda bulunan iki otomobil fabrikasının tamamlanmasından sonra 1,5 milyara yükseleceği hesaplanıyordu. Çalışan kuruluşların 1969 ciroları toplamı 1 753 000 000 liraydı (9 458 işçiye ödenen yıllık ücret toplamı 133 741 000 lira). Yine 1969 istatistiklerine göre bazı montaj sanayii dallarında yerli yapım oranları (yüzde olarak) şöyleydi: otomotiv 55-80; elektronik 70-80; otomatik telefon santralları ve hesap makineleri 55. (ML)

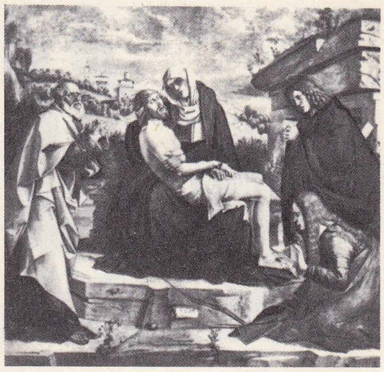

Bartolomeo MONTAGNA
«İsa'nın Cesedi Meryem'in Kollarında»
Monte Berico kilisesi, Vicenza

MONTAJCI i. (*montaj*'dan *montaj-cı*). Montaj işleri yapan kimse. (M)

MONTALCİNO, İtalya'da komün, Toscana'da (Siena ili), Ambrona yakınında; 9 700 nüf. Şehir, Papalığa karşı Siena cumhuriyetine yardım etmesiyle ünlüdür. 1555'te cumhuriyetten kaçanlar Montalcino'ya sığınmışlardı. (L)

MONTALE (Eugenio), italyan şairi (Cenova 1896). Birinci Dünya savaşında piyade subayı olarak orduya katıldı. 1926'ya kadar Cenova'da yaşadı, sonra Floransa'ya yerleşti, önce bir basımevinde çalıştı, 1929-1939 arasında G. P. Vieusseux Bilim ve Edebiyat derneğine başkanlık etti. İkinci Dünya savaşından sonra Milano'ya yerleşti, *Corriere della Sera*'da edebî makaleler, ayrıca *Corriere d'Informazione*'de müzik tenkitleri yazdı. 1967'de daimî senatör seçildi. Şiirlerini üç kitapta topladı: *Ossi di Seppia* (Mürekkep Balığı Kemikleri) [1925; 1928'de yeni ilâvelerle yeniden basıldı]; *Le Occasioni* (Fırsatlar) [1939] ve *La Bufera e Altro* (Fırtına v.b.) [1956]. Çok tutarlı bir gelişme çizgisi izlemekle birlikte Montale'nin şiir sanatı bu üç derlemede bütünüyle farklı nitelikler gösterir: *Ossi di Seppia*'da Liguria manzaralarını dile getirir, *Occasioni'de* hafızasındaki temaları arar, *Bufera*'da acı duygusunu, dogma ve ilâhiyat öğretilerinden bağımsız olarak işler. Bununla birlikte bu şiirin tümünde metafizik bir kaygı göze çarpar, şair benimsediği sembolizmden ayrılarak, yavaş yavaş gerçi orijinal bir biçimde yorumlamağa yönelir. Montale son lirik şiirlerini dağınık bir şekilde *Xenia* başlığı altında yayımladı. Lirik şiirleri dışında nesirlerini (*Farfalla di Dinard* [Dinard Kelebeği], 1956), gezi izlenimlerini de (*Fuori di Casa* [Evden Uzakta], 1969) derledi; bu kitaplarda çoğu zaman şiirlerinde ele aldığı temaları alaycı bir biçimde işledi. Çağdaş edebiyatın etkili bir tenkitçisi olan Montale, gazete ve dergilerde yayımlanmış makalelerin bir kıs-

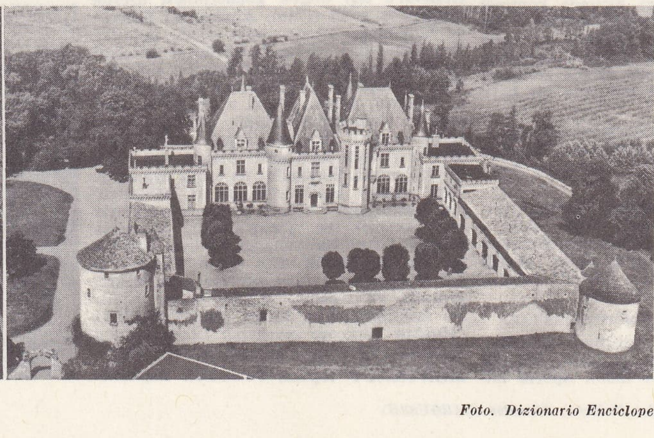

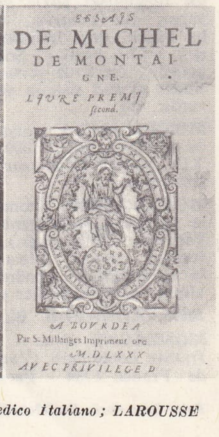

MONTAIGNE
soldan sağa:
kendi portresi
XVI. yy. fransız okulu,
Condé müzesi, Chantilly;
Saint-Michel-de-Montaigne'de
şato (Dordogne);
«Denemeler»in kapağı
cilt I (1580)
Bordeaux şehir kütüphanesi,
Fransa

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano; LAROUSSE

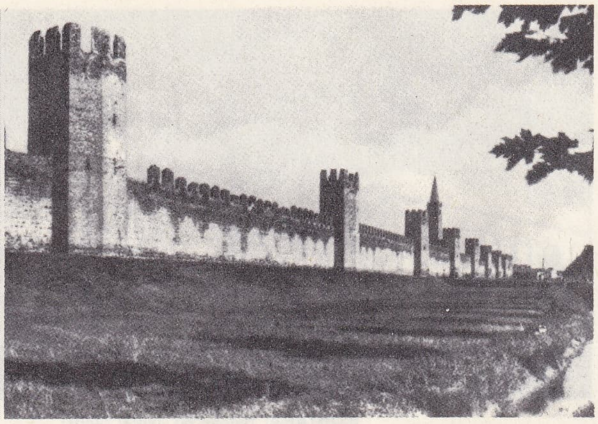

MONTAGNANA
surlar

mını daha sonra *Auto da Fe* (1966) adı altında derledi. (M)

MONTALEMBERT (Charles FORBES, — kontu), fransız siyaset adamı (Londra 1810-Paris 1870). La Mennais ile tanıştı, onunla birlikte *L'Avenir* adlı gazeteyi kurdu (1830). Bu gazetede İrlanda ve Polonyalıların davası ile Kilisenin hürriyetini savundu. Liberal katoliklerin önderi olarak 1835'te Âyan meclisi üyeliğine seçildi. 1857 Seçimlerinde uğradığı başarısızlık üzerine siyasetten çekilerek *Le Correspondant* gazetesinin başına geçti ve *L'Univers* çevresinde toplanan Roma'ya bağlı katoliklere cephe aldı. Günlük olaylar üstüne birçok broşür yayımladı ve Ortaçağ ile ilgili eserler yazdı: *L'Histoire de Sainte Elisabeth de Hongrie* (Macaristanlı Aziz Erszebet'in Hayatı) [1836]; *Les Moines d'Occident, Depuis Saint Benoît Jusqu'a Saint Bernard* (Aziz Benedictus'tan Aziz Bernardus'a kadar Batı Keşişleri) [1860-1877]. (L)

MONTALEMBERT (Marc-Rene, — markisi), fransız generali (Angoulême 1714 - Paris 1800). 1732'de orduya girdi. Tahkimat sanatına merak sardı ve 1750'de Angoulême yakınlarında, kendi toprakları üzerinde büyük dökümevleri kurarak, deniz kuvvetlerine top ve mermi sağladı. Yediyıl savaşı sırasında İsveç ve Rusya genelkurmaylarında görev aldı, daha sonra Bretagne'a geçti; Re adasının tahkimat işlerini yönetti, 1779'da Aix adasını İngilizlere karşı savundu. Deniz kuvvetlerine sağladığı malzemenin karşılığı olan 6 milyonu, Anayasa meclisinden alamayınca iflâs etti, bununla birlikte tahkimat işleriyle uğraşmaktan vaz geçmedi. Carnot, tahkimat konusunda sık sık kendisine danışırdı. *La Fortification Perpendiculaire* (Dikey Tahkimat) [1776-1794] adlı on bir ciltlik eseri, 1796'da *L'Art Defensif Superieur a l'Offensif* (Saldırı Sanatından Üstün Savunma Sanatı) başlığı altında yeniden basıldı. Teknik alanda Montalembert, modern tahkimatın öncüsü oldu. Çağdaşı mühendislerin görüşlerine karşı, silâhların gelişmesini hesaba katarak, savaşı tahkimli şehirlerden elden geldiğince uzak tutma esasını savundu. Vauban'ın burçlu güzergâh usulünü bırakarak, yan kazamatlarla makaslı güzergâh usulünü benimseyen sistemin ve çok köşeli tahkimat tipinin atasıdır. Montalembert, masallar, şarkılar ve komediler de yazdı. (L)

MONTALENTİ (Giuseppe), italyan biyoloji bilgini (doğ. Asti 1904). Napoli Zooloji istasyonunun başına geçti. 1944'te Napoli, 1960'ta Roma üniversitesinde genetik profesörü oldu. Beşerî genetik, embriyoloji v.b. üstüne birçok araştırma yaptı. 1958-1961 Yılları arasında Milletlerarası Biyoloji Bilimleri birliğine başkanlık etti. Başlıca eserleri: *Lazzaro Spallanzani* (1928); *Elementi di Genetica* (Genetiğin Unsurları) [1939]; *Compendio di Embriologia* (Embriyoloji Özeti) [1945]; *L'Evoluzione* (Evrim). [M]

MONTALİVET (Jean - Pierre BACHASSON, — kontu), fransız siyaset adamı (Neunkirch-les-Sarreguemines 1766 - Lagrange şatosu, Pouilly-sur-Loire yakınları 1823). Valence belediye başkanıyken, o zaman subay olan Napolyon ile tanıştı. 1809'da içişleri bakanı oldu, ablukayı hafifletmeğe çalıştı (1811). Marie-Louise ile birlikte Blois'ya gitti (1814); Yüzgün sırasında saray idare âmiri oldu. Âyan üyesi sıfatıyle Kurucu meclise katıldı (1814). [L]

MONTALİVET (Marthe Camille BACHASSON, — kontu), fransız siyaset adamı (Valence 1801-Paris 1880). Jean Pierre Montalivet'nin oğlu. Louis - Philippe ile ilişki kurdu. İçişleri (1830 ve 1832) ve eğitim (1831) bakanı oldu; ayaklanmaları bastırdı ve Nisan 1834 davasının soruşturmasını yönetti; yeniden içişleri bakanı oldu (1836 ve 1837-1839). Kralın vasiyetini yerine getirmekle görevlendirildi. 1848'den sonra Orleans ailesi mallarının gözetimini üstüne aldı ve bunların haczedilmesine karşı koydu (1852). *Fragments et Souvenirs* (Parçalar ve Hatıralar) adlı eseri 1899'da yayınladı. (L)

MONTALTE (Louis DE), Pascal'ın *Les Provinciales* adlı eserinde kullandığı takma ad. (L)

MONTALVAN (Juan PEREZ DE). Bk. PEREZ DE MONTALVAN.

MONTALVO (Garcia ORDONEZ veya RODRIGUEZ DE). Bk. ORDONEZ DE MONTALVO.

MONTALVO (Juan), ekvadorlu yazar (Ambato 1833'e doğr. - Paris 1889). Hicivleri ve taşlamalarıyle, Ekvador'un katolik diktatörü Garcia Moreno'yu yıktı. Büyük bir filozof ve bilgin olan Montalvo, eserlerini en arı ve klasik castilla diliyle yazdı. En önemli eserleri: ispanyol edebiyatının ilk deneme kitaplarından biri olan *El Cosmopolita* (Kozmopolit); *Siete Tratados* (Yedi İnceleme) [1883] ve *Ensayo de Imitacion de Un Libro Inimitable; Capitulos que se le Olvidaron a Cervantes* (Taklidi İmkânsız Bir Eseri Taklit Denemesi; Cervantes'in Unuttuğu Bölümler) [1895]. Montalvo, bu eserde Don Kişot'un serüvenlerinin devamını anlatır, aynı zamanda bazı çağdaşlarını tenkit eder. (L)

MONTALVO (Luis GALVEZ DE). Bk. GALVEZ DE MONTALVO.

MONTANA, A.B.D.'nin kuzeybatısında eyalet; doğuda Kuzey ve Güney Dakota, güneyde Wyoming, güneybatı ve batıda İdaho, kuzeyde Kanada'nın İngiliz Kolombiyası, Alberta ve Saskatchewan eyaletleriyle çevrilidir; 381 087 km²; 674 800 nüf. Merkezi *Helena*. Latincede «dağlık bölgeler» anlamına gelen Montana kelimesi, ispanyolca konuşan devletlerin kullandığı bir kelimedir. Eyalet topraklarının 3 263 km²'si göller ve ormanlarla örtülüdür. Toprakların yaklaşık olarak beşte ikisini kaplayan orta ve batı kısımlar dağlıktır. Öbür kısımlarda yükseklik 900 - 2 500 m arasında değişir. Kayalık Dağlar'ın başlıca sıradağları Kuzey Montana'daki Glacier National park'tan güney sınırdaki Yellowstone National park'a kadar uzanır: en yüksek tepeleri 3 100 m'yi aşar. Bu dağların başlıcaları şunlardır: Kanada sınırının güneyinden başlayarak kuzeydoğuya uzanan Bitterroot dağları; Bitterroot dağlarının kuzeyindeki Cabinet dağları; eyaletin ortasından doğuya doğru uzanan Big Belt ve Little Belt dağları; bunların güney ve batısındaki Tobacco Root dağları ve Bridger, Ruby, Gallatin, Madison sıradağları; Wyoming sınırı boyunca doğuya doğru uzanan Absaroka sıradağları. Montana'nın en yüksek tepesi Absaroka sıradağlarındaki Granite tepesidir (3 917 m). Montana'nın orta kesiminde «Yayla dağları» yer alır: Crazy, Highwood, Big Snowy, Judith, Moccassin, Little Rocky ve Bear Paw. Montana'nın, Missouri'nin güneyinde kalan bölümünün doğu kısmı, Büyük Ovalar'ın bir parçasıdır. Eyalet dağlarından birçok ırmak doğar. Başlıca ırmaklar Missouri ile kolları olan Milk ve Yellowstone ırmaklarıdır. Glacier ırmağı, National park'tan kuzeye, Saskatchewan'a doğru akar. Bölgedeki birçok tabiî gölün en büyüğü Flathead gölüdür (487 km²). Montana'nın bitki örtüsü, eyaletin fizikî özelliklerine göre değişir: 1. orta yükseklikteki dağlarda yetişen küçük ağaçlar, çalılıklar ve yüksek dağlarda yetişen çiçekler; 2. dağlık bölgedeki kozalaklılar ve bazı ot çeşitleri; 3. ovalık bölgelerde, yemlik bitkiler, alçak yerlerde yetişen kaktüs v.b. gibi ağaçsılar.

Montana topraklarının hemen hemen dörtte birini kaplayan ormanların büyük bir kısmı işletilir. Eyalette küçük baş hayvan ve av hayvanları yetiştiriciliğiyle balıkçılık gelişmiştir.

Başlıca gelir kaynağı olan tarım, eyalet gelirinin beşte birini karşılar: buğday (orta, doğu ve kuzeydoğu kısımlarda), arpa, şeker pancarı, patates, hardal tanesi, keten tohumu, kuru fasulye, yulaf. Elma ve kiraz bahçeleri önemli yer tutar.

Montana, madenleriyle meşhurdur. Altın ilk olarak 1852'de bulunmuştur. Alder (Virginia City) ve Chance (Helena) ırmakları, dünyada altın çıkarılan en zengin ırmaklardandır. 1864'te ilk defa Argenta'da çıkarılan gümüş, Montana'nın ikinci önemli madenidir. Zengin altın, gümüş ve bakır yatakları Philipsburg ve Butte'dedir. Öbür önemli madenler, manganez, fosfat ve maden kömürüdür. Montana nüfusunun 21 181'i kızılderililerden, 1 467'si zencilerden meydana gelir. Ayrıca eyalette 29 905 yabancı yaşar. 56 İdare bölümüne ayrılan Montana'nın başlıca şehirleri: Great Falls (55 357 nüf.); Billings (52 851 nüf.); Butte (27 877 nüf.); Missoula (27 090 nüf.); Helena (20 227 nüf.); Bazeman (13 361 nüf.); Anaconda (12 054 nüf.); Havre (10 740 nüf.) ve Kalispell (10 151 nüf.).

Adını Missouri'nin Great Falls kolundan alan Great Falls bölgesi Montana'nın başlıca maden tasfiye merkezi ve büyük bir tarım bölgesidir. Kayalık Dağlar'ın batısındaki Butte, bakır sanayiinde bir tasfiye merkezi olan Anaconda'ya bağlı olarak gelişmiştir. Yellowstone kenarındaki Billings bir tarım (özellikle buğday ve pancar) şehridir. Montana üniversitesinin bulunduğu Missoula şehri aynı zamanda geniş bir tahıl, hayvancılık ve süt ürünleri merkezidir. Zengin bir tarım merkezi olan Bozemar'da Montana State üniversitesi kurulmuştur. Helena ise önemli bir tarım merkezidir. (M)

MONTANA, Peru'da bölge, doğu ovalarında uzanır, yapraklarını dökmeyen sık bir ormanla örtülüdür; burası kızılderililerin çok dağınık halde yaşadığı sıcak ve nemli bir bölgedir. Özellikle «montana» adı verilen orman bitki örtüsü, yükseltiye ve vâdilerin yönüne bağlı olarak azalır. And dağlarının doğu yamaçlarındaki ormana *Ceja de Montana* (Peru ve Bolivya) adı verilir; orman ağacı eğreltiotları ve kınakınalar, daha yukarıda da bambular ve bir maki çeşidi kapsar. Bu bitki örtüsü 3 000 m'den yukarıya kadar devam eder. (L)

MONTANA, İsviçre'de (Valais kantonu) komün, Rhône ırmağının sağ kıyısındaki bir yaylada, Sierre'in batısında; 1 550 nüf. İklimi sağlığa elverişli kış sporları merkezi (Montana - Vermala); 1234 m. (L)

MONTANARİ (Geminiano), italyan astronomu ve matematikçisi (Modena 1633 - Padova 1687). Hukuk öğrenimini bitirdikten sonra bilime yönelerek önce Floransa'da, sonra Modena'da astronomi alanında ça-

montaj (mekan.)

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano; LAROUSSE

MONTALEMBERT kontu
A. Pichon'un eseri
Cabinet des Estampes,
Paris

MONTALEMBERT markisi
A. da Saint-Aubin'in eseri
La Tour'dan
Cabinet des Estampes, Paris

Jean-Pierre **MONTALİVET**
Henriquel-Dupont'nun eseri
Cabinet des Estampes, Paris

lıştı. Modena'da Cornelio Malvasia markisiyle Panzano rasathanesinde görev aldı. Sonra, matematik öğretmenliği (1664-1678) yaptığı Bologna'da on yıl kadar Algol yıldızını gözlemledi ve kılcallık olayını inceledi. 1678'de Padova'da astronomi profesörü oldu. Bu şehirde Veneto ırmaklarının düzenlenmesini yönetti. (M)

MONTAND (ivo LIVI, **Yves** — denir), fransız şarkıcısı ve sinema oyuncusu (Monsummano, Toscana 1921). Marsilya'da bir şarkı yarışmasında dikkati çekti. Oynadığı başlıca filimler: *Gecenin Kapıları* (Les Portes de la Nuit) [1945]; *Dehşet Yolcuları* (Le Salaire de la Peur) [1953]; *Yorgun Savaşçı* (Les Héros sont Fatigués) [1955]; *La Loi* (Kanun) [1959]; *Uygunsuzlar* (The Misfits) [J. Huston, 1961]; *Brahms'ı Sever misiniz* (Aimez-vous Brahms) [1961]; *Savaş Bitti* (La Guerre est Finie) [Alain Resnais ile, 1965]; *Yaşamak İçin* (Vivre Pour Vivre) [Claude Lelouche ile, 1967]; *Şeytanlık Zinciri* (Le Diable par la Queue) [1969]; *Ölümle Yarışanlar* (Grand Prix) [1970] v.b. (L)

MONTANDON (George - Alexis), isviçreli kâşif ve etnolog (Cortaillod, Neuchâtel 1879) öl. 1945). 1935'te Paris Antropoloji okulunda etnoloji doçenti oldu. Afrika'da birçok inceleme gezisine çıktı. 1919-1921 Arasında bilimsel amaçlarla bir dünya turu yaptı. Tarihî - kültürel etnoloji okulunun öncülerinden biri olan Montandon, ologenez'e dayanarak kültür devirlerinin orijinal bir sınıflamasını yapmıştır. Başlıca eseri: *L'Ologenèse Humaine* (İnsan Ologenezi) [1928]. (M)

MONTANE (Roger), fransız ressamı (Bordeaux 1916). «Çağlarının tanıkları olan ressamlar» arasında ve 1967'de başkanı olduğu Sonbahar salonunda tanındı. Özellikle Paris ve Venedik'te, sade ve sıcak renklerle dolu bir gerçeklik içinde büyük boyutlarda halk hayatından sahneler çizdi. (L)

MONTANELLİ (Giuseppe), toscanalı siyaset adamı (Fucecchio 1813 - ay.y. 1862). Avukattı. *Fratelli İtaliani* (İtalyan Kardeşler) derneğini (1844), daha sonra da *L'Italia* gazetesini (1847) kurdu. 1848'de savaşa katıldı ve milletvekili olarak hükûmette Capponi'nin yerini aldı (ekim). Büyükdukanın Gaeta'ya kaçmasından sonra Guerrazzi ve Mazzoni ile birlikte kurulan triumvirliğe katıldı (şubat 1849). Fransa'ya sürüldü (1849-1859), hatıralarını (1853) yazdı. Milletvekili oldu (1861), federalist görüşleriyle Savoia hanedanının birlikçi siyasetine karşı çıktı. (L)

MONTANELLİ (Indro), italyan gazetecisi ve yazarı (Fucecchio, Floransa 1909). Tartu (Estonya) üniversitesinde italyan dili okutmanı, Tallinn'de (Estonya) italyan kültür enstitüsü müdürü oldu; savaş ve seyahat muhabiri olarak çeşitli yayın organlarında çalıştı (özellikle 1939-1940 rus-fin savaşı sırasında gönderdiği haberlerle başarı kazandı). *Corriere della Sera*'nın özel muhabiridir. Zarif bir üslûpta çok sayıda denemeler, ustalıkla çizdiği portreler ve çeşitli ülkeleri anlatan gezi notları vardır. Ayrıca birçok hikâye ve komedi yazdı. Eserleri: *Giorno di Festa* (Bayram Günü) [1936]; *Gente Qualunque* (Sıradan Kişiler) [1942]; *Qui non Riposano* (Burada Gömülü Değiller) [1945]; *Vita Sbagliata di un Fuoruscito* (Bir Siyasî Mültecinin Hayatı) [1947]; *Pantheon Minore* (Küçük Pantheon) [1951]; *Storia di Roma* (Roman Tarihi) [1957]; *I Sogni Muoiono all'Alba* (Düşler Şafakta Ölür) [1961]. (LM)

MONTANES (Juan Martinez), ispanyol heykeltıraşı (Alcala la Real, Jaen 1568 - Sevilla 1649). Heykellerini boyayan Racheco'nun dostuydu, Sevilla katedrali için *İsa, Çocuk İsa;* Sagrario kilisesi için «La Cieguecita» (Küçük Kör Kız) diye anılan *Lekesiz* («Meryemana'nın kendi kusuru olmadan gebe kalışı») adlı heykelleri yaptı. İnce bir gerçekçiliğin ağır bastığı sanatında, endülüs sanatının zarafetiyle şekil kusursuzluğunu birleştirdi. (L)

MONTANHAGOL (Guilhem), XIII. yy.ın ilk yarısında yaşamış Toulouse'lu trubadur (saz ozanı). On dört lirik şiiri vardır. (L)

MONTANİ (Giuseppe), italyan yazarı (Cremona 1789 - Floransa 1833). 1821'de, Vieusseux'nün millî ve kültürel alandaki yeni fikirleri yaymak amacıyle kurduğu *Antologia* dergisinin en faal yazarlarından biriydi. Makalelerinde bir süre romantizmi savundu. Stendhal tarafından çok beğenilirdi. (L)

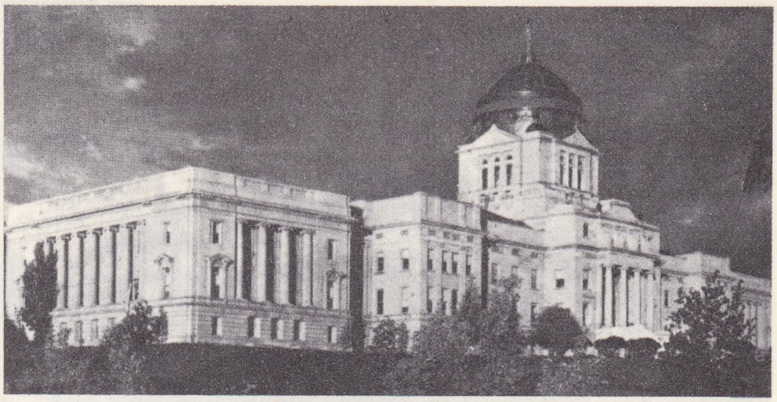

MONTANA: Helena'da eyalet binası

MONTANİT i. (A.B.D.'de *Montana* eyaletinin adından, fr. *montanite*). Miner. Hidratlı tabiî bizmut tellürat. (L)

MONTANO (Giovanni Battista), italyan tahta oymacısı, mimarı, desinatörü ve kuyumcusu (Milano 1534 - Roma 1621). Gregorius XIII'ün papalığı sırasında özellikle Roma'da çalıştı. Eserleri çeşitli roma kiliselerinde, Santa Maria dell'Anima (bu kilise için 1584'te bir İsa'lı haç yaptı), San Giuseppe dei Falegnami (1590) ve San Giovanni in Laterano'da (1597-1599) bulunmaktadır. (M)

MONTANOA i. Nokta nokta beyaz benekli, kalın ve genellikle dalsız saplı bitki; yaprakları tüylü, iri ve almaşık, çiçekleri sap ucunda kömeç halinde, ortası sarı, çevresi beyaz renklidir; kışın çiçek açar. (Meksika ve Kolombiya'da on beş kadar türü yetişir. Bileşikgillerden.) [L]

MONTANSİER (Marguerite BRUET, **Mlle** — denir), fransız tiyatro yöneticisi (Bayonne 1730 - Paris 1820). Marie-Antoinette'in

MONTANA: sol üstte, Flathead nehri üzerinde Hungry Horse (Aç At) barajı; sağ üstte, bir taşranın görünüşü; sağ ortada, kışlığa çekilen bir sığır sürüsü; altta, ot hazırlayan çiftçiler

Foto. Encyclopedia Americana; LAROUSSE; Encyclopedia Britannica

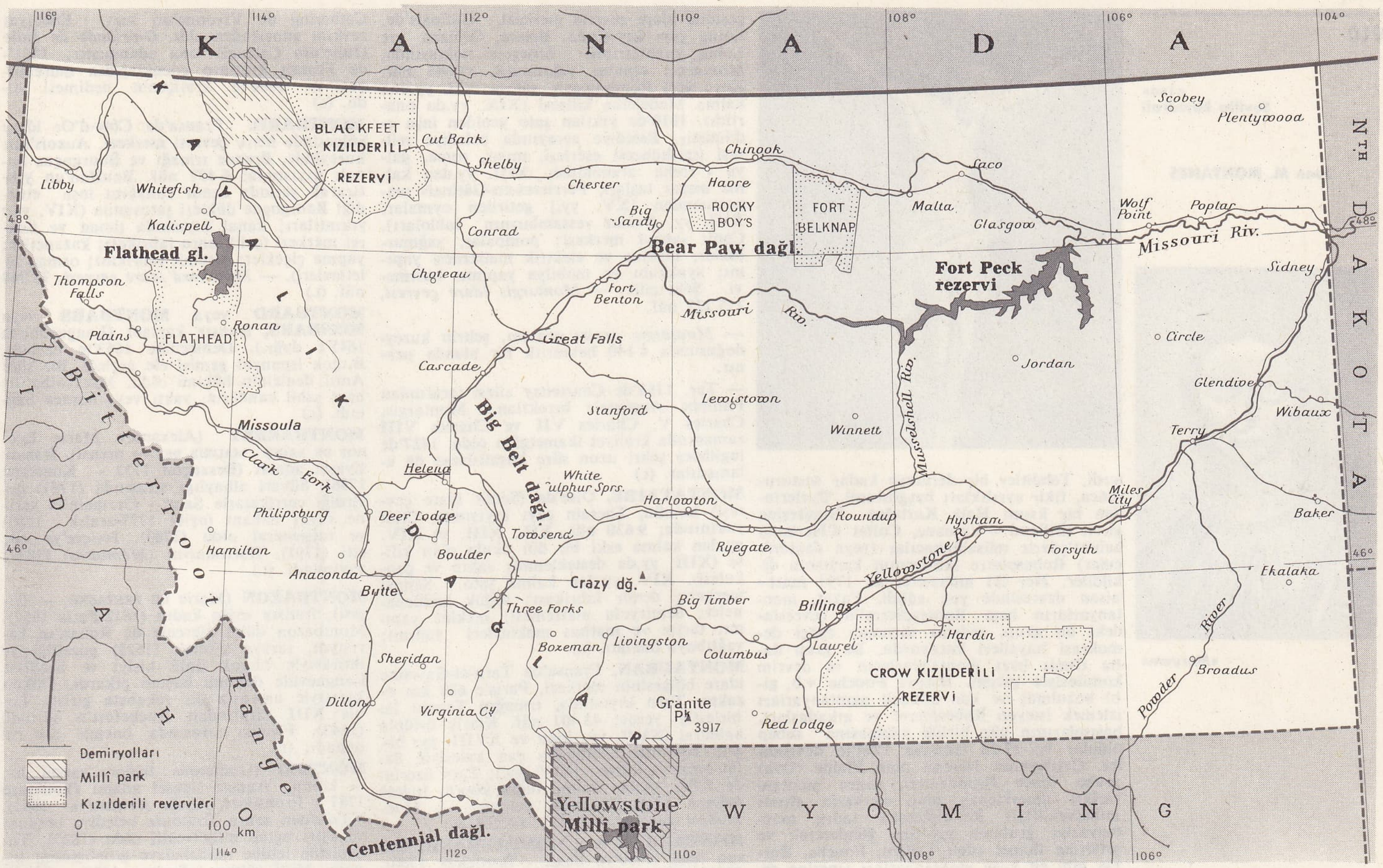

MONTANA
eyaleti haritası

himayesi sayesinde Versailles tiyatrosunun yöneticisi oldu (1768). Bu tiyatro için, «Montansier tiyatrosu» adıyle bilinen Versailles Belediye tiyatrosunu yaptırdı. Paris'e giderek Devrim sırasında çeşitli isimler altında çalışan ve son olarak «Variétés» adını alan tiyatroyu kurdu (1790). Çok geçmeden, «Louvois tiyatrosu» adlı bir başka tiyatro binası yaptırdı (1793). 1794'te hapsedildiyse de, sonradan serbest bırakıldı, italyan operasını yeniden teşkilâtlandırmakla görevlendirildi: önce Thèâtre Olympique'e (1801), sonra da Favart tiyatrosuna yerleşti (1803). İşler iyi gitmeyince, kovuşturmaya uğradı. 1812'de, Moskova'da bulunan Napolyon, durumu düzeltmek için tiyatroya büyük bir para yardımı sağladı. (L)

MONTANUS, Montanus'çuluk mezhebinin kurucusu (Frigya II. - III. yy.). Bir Kybele rahibiyken, Hıristiyanlığı kabul etti. Yalancıktan vecde kapılarak, peygamberlik iddia etti. Maximilla ve Priscilla adlı iki kadın da aynı şekilde vecde gelerek kehanette bulundular (172'ye doğr.). Montanus bu iki kadınla bütün Anadolu'yu dolaştı. Öğretisinin merkezi Pepuza şehri idi. Montanus'un Roma'ya da gitmiş olması muhtemeldir. Bk. MONTANUS'ÇULUK. (L)

MONTANUS'ÇULUK i. (*Montanus* > *montanus'çu*'dan *Montanus'çu-luk*). Kurucusu Montanus'un Phrygia'lı olmasından dolayı, aynı zamanda PHRYGIA SKHISMA'SI da denen II. yy.daki mezhep sapkınlığı.

— ANSİKL. *Montanus*, nebilere, piskoposların üstünde, aşırı yer veren ve İsa'nın çok yakında döneceğini bildiren bir mezhep kurdu. *Montanus'çuluk*'un ahlâk anlayışı çok sertti. Öğreti, kısmen Tertullianus'un sayesinde, Doğu'dan Batı'ya çarçabuk yayıldı. Kilise, kendi otoritesini baltalayan ve hiyerarşi ilkesini yıkan bu sapkınlığa şiddetle karşı koydu. Montanus'çuluk kısa zamanda çöktü (V. yy.). [L]

MONTANYARLAR, fr. montagnards («*dağlılar*»), Fransız devriminin Konvansiyon meclisinde en yukarı sıralarda oturan milletvekillerine, II. Cumhuriyet devrinde ise aşırı sol milletvekillerine verilen ad.

● *Montanyarlar* adı, Yasama meclisi döneminde demokratik eğilimleriyle tanınan ve aynı sıralarda oturan bazı milletvekillerini anlatmak için kullanılıyordu. Başlangıçta sayıları az olan (749 kişiden 113'ü) montanyarlar, 1793 baharında meclisin üçte birinden fazlasını (300 milletvekili) meydana getiriyorlardı. Bunlar bir siyasî parti olmaktan çok, resmî durumları olmayan üyelerinin kişilik ve özlemlerine göre değişik eğilimlerle bölünmüş bir topluluktu. Genellikle bazıları tam idealist taşralı avukatlar, öbürleri basit serüvencilerdi. En ünlüleri Desmoulins, Collot d'Herbois, Billaud - Varenne, Fabre d'Eglantine, Legendre, Le Bas, Saint-Just, Fouché, Couthon v.b. kimselerdi. Fakat bunların arasından üç kişi (Danton Marat, Robespierre) sivrildi ve montanyarların üç şefi (Triumvirlik) olarak, Jirondenlere karşı mücadeleyi kendi birlikleri içinde devam ettirdi. Paris ve öbür şehirlerden seçilmiş olan montanyarlar, 10 ağustos ve eylül katliamını da özürlü göstererek Komün'ün fiilî diktatörlüğünü savunuyorlardı. Monarşi düşmanı Jakoben veya Cordelier partisi üyeleri, Jirondenlere doktrinden çok, metot bakımından muhalefet ediyorlardı. Buna karşılık montanyarlar gibi cumhuriyetçilerle devrimciler de, Paris'in oy'unu 83'te (komün sayısı) bire indirecek yerde, Paris'e idarî bir rolü uygun görerek, Federalist olmayan merkeziyetçi bir rejim istiyorlardı. Küçük burjuvaziye ve halk çevrelerine daha yakın olarak «san külotlar»a (baldırıçıplaklar) dayanmakta tereddüt etmeden, bu sınıfların çıkarlarını daha iyi savundular. Sosyalist olmaksızın, sosyal tedbirler aldılar. Azınlıkta oldukları ve 21 eylül 1792'den 2 haziran 1793'e kadar Jirondenlerin en şiddetli saldırılarına uğradıkları halde (25 eylülden sonra Triumvirliğe karşı girişilen suçlamalar; demir kasanın Roland tarafından tanıksız açılması; kral davası, dış yenilgiler gibi) düşmanlarının beceriksizliklerinden faydalanmayı bilerek, halk sınıflarının kendilerine katılmasını sağladılar.

Cordelier ve jakoben klüplerinin denetimini elde ettiler ve 10 mart 1793'te Devrim mahkemesinin kuruluşunu, 21 mart 1793'te Devrim ve Denetleme komitelerinin kurulmasını, 6 nisan 1793'te ilk olarak Danton'un başkanlık ettiği Genel Kurtuluş komitesinin yönetimini sağladılar.

«Sankülotlar» 31 mayıs ile 2 haziran arasında Jirondenleri saf dışı etmeyi başarınca montanyarlar yönetimin mutlak denetimini ele geçirdiler ve üçlü bir tehdide (federalizm, kralcılık ve dış tehlikeler) karşı bir halk kurtuluş siyaseti izlediler. Fakat iktidarın kullanılışı, montanyarlar arasındaki gizli ayrılıkları çabucak su yüzüne çıkardı.

Soldan, kudurganlar, sağdan da Jirondenlerin saldırılarına uğrayan montanyarlar, kendi birlikleri içinde de dağılma tehlikesiyle karşı karşıyaydılar: bazıları hebert'çilerin isteklerini aşırılığa vardırıyorlar, bazıları başkaldıranlara karşı (Danton gibi) daha anlayışlı bir siyaset benimsemiş görünüyorlardı. 10 Temmuz 1793'te Danton Halk Kurtuluş komitesinden alınmış, 13 temmuzda Marat öldürülmüştü. Montanyarlar, 27 temmuzda Genel Kurtuluş komitesine giren ve 29 eylülde iktisadî (buğday narhı, eşya fiyatlarının ve ücretlerin tavanını tayin etmek), siyasî (merkezî Devrim hükûmetini kurarak, Terör devrini açan 14 frimaire II [devrim takviminin 3. ayı] kanununu koymak) ve sosyal (Saint - Just tarafından hazırlanan ve özellikle geçmişe etkili maddeleri de bulunan 8 ve 13 ventôse [devrim takviminin 6. ayı] tarihli emirnameyi yayımlamak) olmak üzere üçlü bir plan üstünde hürriyet zorbalığını kabul ettiren Robespierre'in çevresinde birleşmiş-

Yves MONTAND

Foto. LAROUSSE

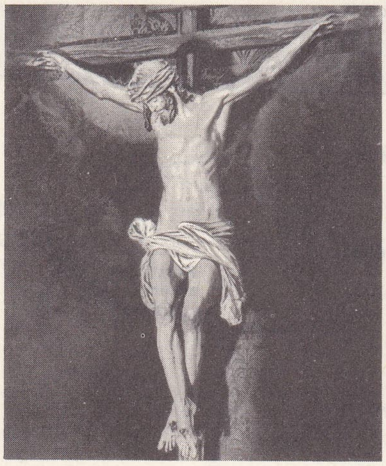

«İsa»
Sevilla katedrali

Juan M. MONTANES

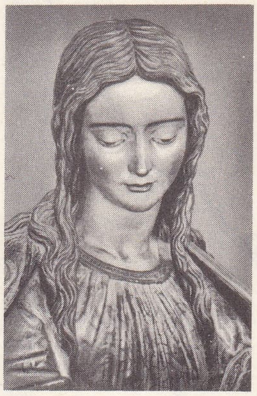

«Meryem»

MONTCALM DE SAINT-VERAN markisi, XVIII. yy. kanada okulu Laval üniversitesi müzesi, Québec

lerdi. Tehditler bir dereceye kadar susturulunca, fikir ayrılıkları başgösterdi. Üyelerinden bir kısmı Halk Kurtuluş komitesine giren (Billaud - Varenne, Collot d'Herbois) hebert'çilerle müsamahacılar (veya danton'cular) Robespierre iktidarının karşısına dikildiler. Her iki muhalefet de 1794 mart - nisan devresinde yok edildi. Fakat, montanyarların başı Roberspierre'in çevresindeki bir grup, erdeme dayanan eşitçi demokrasi hayalleri kuruyordu. Bu grup daha ılımlı bazı montanyarların ve devrim komitesiyle çatıştı. Barras, Fouche v.b. gibi bozulmuş ve kan dökücü montanyarları izlemek isteyen Robespierre ve arkadaşları, hasımlarının güç birliği yapmasına sebep oldular ve 27-28 temmuz 1794'te devrildiler. Çatışmanın hakemi olan Plaine (Ova) grubu (önce Jirondenleri, sonra montanyarları desteklemiş olan merkezin ılımlı milletvekilleri) Robespierre'e sadık montanyarlar grubunu giyotine göndererek ve şeflerine ihanet eden Tallien, Fouche, Barras gibi en kötü montanyarları sinesine çekerek iktidarı ele geçirdi. 1795 Yılının başlarında sadece küçük bi montanyarlar grubu kalmıştı. Bunlardan bir kısmı 12 germinal yıl III (1 nisan 1795) ve I. prairial yıl III (20 mayıs) ayaklanmalarında katledildiler (matematikçi Romme'un idamı gibi).

Direktuvar devrinde seçim hakları kaldırılan son montanyarlar 18 fructidor yıl V (devrim takvimi 12. ay) harekâtı sırasında son olarak siyasî hayatta göründüler ve 22 floreal yıl VI (devrim takvimi 8. ay) hükûmet darbesiyle yerlerinden uzaklaştırıldılar.

II. Cumhuriyet devrinde Kurucu meclisin (1848) ve Yasama meclisinin (1849) sol kanat milletvekileri Victor Hugo romantizmiyle gene montanyarlar adını aldı. Kurucu meclistekiler, Barbes ve dostları, salonun en yüksek sıralarında oturuyorlardı. 8 Kasım 1848'de aşırı solun 56 milletvekili montanyarlar adıyle siyasî bir grup teşkil ettiler. Felix Pyat, Ledru-Rollin ve Delescluze'ün çevresinde toplanarak çalışma hakkı istediler ve 1849 seçim kampanyasını (Felix Pyat beyannamesiyle) bu tema ile açtılar. 13 Mayıs 1849'da 180 sandalye kazanarak Fransa'nın Roma'ya karşı askerî müdahalesini tenkit ettiler ve yürütme kuvvetini suçlayamadıkları için (11-12 haziran 1849) 13 haziran 1849'da bir bildiri yayımladılar ve millî muhafızların gösterisini düzenlediler. 34 Milletvekili Yüce Divana verildi (26'sı kaçtı, 8'i tutuklandı) ve düşürüldü. 31 Milletvekilliği için yeniden seçim yapıldı ve 10 mart 1850'de 21 montanyar seçim kazanınca, Düzen partisi bunları uzaklaştırmak için, kulüp faaliyetlerini sınırlandırmağa, genel oyu (31 Mayıs 1850 kanunu) ve basın hürriyetini (haziran 1850) kısıtlamağa karar verdi, böylelikle seçimlerde bozguna uğrayan montanyarları gizli dernekler halinde toplanmak zorunda bıraktı. Onların gizli faaliyetlerinden doğan tehditler ise, ılımlıların Louis - Napoleon Bonaparte'ın çevresinde birleşmeleriyle sonuçlandı. (L)

gesinde idare çevresi merkezi, Gâtinais'de, Loing çayı kıyısında; Briare, Orléans ve Loing kanallarının birleşme noktasında, *Montargis ormanı* yakınında; 17 645 nüf. Koro yeri Rönesanstan, sahını XII. yy.dan kalma Madeleine kilisesi (XIX. yy.da onarıldı). 1810'da yıkılan şato yeniden inşa edilmiştir. Belediye sarayında belediye müzesi (tarihöncesi eserleri, mısır, roma, galya - roma arkeolojisi; XIII. yy.dan kalma mezar taşları, Perrieres-en-Gâtinais manastırından [XV. yy.] getirilen oymalar; XVI. yy. fransız ressamlarının tabloları). Canlı sanayi merkezi: pompalar, yağmurluklar; makine ve elektrik malzemesi yapımı; ayakkabı ve mobilya yapımı; basımevi. Şekercilik. — *Montargis idare çevresi,* 115 223 nüf.

— *Montargis devlet ormanı,* şehrin kuzeydoğusunda 4 140 hektarlık bir alanda uzanır.

— Tar. 1188'de Courtenay ailesi tarafından Philippe Auguste'e bırakılan Montargis, Charles V, Charles VII ve Charles VIII zamanında kraliyet ikametgâhı oldu. 1427'de ingilizler şehri uzun süre kuşattılarsa da alamadılar. (L)

MONTATAİRE, Oise'da (Senlis idare çevresi) komün, Therain çayı kıyısında, Creil yakınında; 9 630 nüf. XII., XIII. ve XIV. yy.dan kalma eski bir din okulu olan kilise (XIII. yy.da desteklenmiş sahın ve çan kulesi). XIV. yy.dan kalma şato. Sanayi merkezi: demir fabrikası; soğuk haddehaneler; demiryolu malzemesi; makine yapımı; tarım ve matbaa makineleri yapımı; yağlıboya imalâtı. (L)

MONTAUBAN, Fransa'da Tarn-et-Garonne idare bölgesinin merkezi, Paris'e 630 km uzakta, Tarn kıyısında, ırmağın Tescou ile birleştiği yerde; 43 401 nüf. Klasik üslûpta katedral (XVII. yy. sonu ve XVIII. yy. başı); Toulouse üslûbunda çan kulesiyle Saint Jacques kilisesi (XIV. yy.); Tarn üzerinde XIV. yy.dan kalma tuğla köprü. İngres müzesi. Mahallî ticaret merkezi. — *Montauban idare çevresi,* 112 049 nüf. (L)

MONTAUBAN veya **MONTAUBAND,** korsan reisi (1650'ye doğr. - Bordeaux 1700). 1680 - 1695 Arasında Kıyı Kardeşleri korsan çetesine katılarak, Atlas okyanusunda İspanyollara karşı amansız bir savaşa girişti. Gine'de zenci ticareti yapan ingiliz gemilerini kovaladı. 1695'te Gine'ye yapılan bir seferin hikâyesi ona mal edilir. (L)

MONTAUBAN (Charles **Cousin—**). Bk. COUSIN - MONTAUBAN.

Montauban güvercini, başında taç şeklinde tüyden bir ibik bulunan, iri ve sevimli süs güvercini. (L)

MONTAUSİER (Charles DE SAİNTE MAURE, — markisi, sonra — dükü), fransız siyaset adamı (1610-1690). Önceleri MARQUİS DE SALLES adıyle Guebriandile birlikte dövüştü, sonra tümgeneral oldu (1638), Rambouillet konağına sık sık giderdi; on dört yıl markizin kızı Julie d'Angennes'e kur yaptı, onun için *Guirlande de Julie*'yi (Julie'nin Çelengi) hazırlattı (1641) ve Protestanlıktan ayrılarak onunla evlendi (1645). Normandiya valisi (1663), dük ve âyan üyesi (1665), veliahtın mürebbisi (1668-1679) oldu. (L)

MONTAUSİER (Julie D'ANGENNES DE, — düşesi), Charles de Montausier'nin karısı, Rambouillet markisi Charles d'Angennes ile Catherine de Vivonne'un kızı. Edebiyat zevkini annesinden aldı. *Guirlande de Julie* (Julie'nin Çelengi) ona adanmıştır. 1661'de Fransa kralının çocuklarının mürebbiyesi ve 1664'te kraliçenin nedimesi oldu. (L)

MONTBARD, Fransa'da Côte-d'Or idare bölgesinde idare çevresi merkezi, Auxois'nın kuzeyinde, Brenne ırmağı ve Bourgogne kanalı kıyısında; 6 407 nüf. Bouffon'un yıktırarak yerinde kendi konağını inşa ettirdiği Bourgogne dükleri şatosunun (XIV. yy.) yıkıntıları; kanal kıyısında liman ve ticaret merkezi (çelik boru fabrikası; kazancılık; yapma çiçekler; kiremit fabrikası; orman işletmeleri). — *Montbard idare çevresi,* 73 748 nüf. (L)

MONTBARD veya **MONTBARS** veya **MONBARS,** fransız korsanı (Languedoc'ta 1645'e doğr.). Denizciliğe 1663'te başladı. Birçok ispanyol gemisi ele geçirdi. Bir süre Antıl denizinin hâkimi oldu. Maracaibo ile bazı sahil kentlerini yaktı veya haraca bağladı. (L)

MONTBARREY (Alexandre Marie Leonor DE SAİNT - MAURİS DE, — prensi), fransız siyaset adamı (Besançon 1732 - Konstanz 1796). Süvari albaylığı sırasında (1761) çevirdiği entrikalarla Saint - Germain'in yerine savaş bakanı (eylül 1777-aralık 1780) ve tuğgeneral oldu (1780). İsviçre'ye göç etti (1791). Hatıralarını (*Mémoires*) [1827] yayımladı. (L)

MONTBAZON (Marie DE BRETAGNE, — düşesi), fransız soylu kadın (1612-Paris 1657). Montbazon dükü Hercule de Rohan'ın karısıydı, saraya girerek (1628) güzelliği ve ihtirasıyle birçok ünlü kişiyi ve özellikle Longueville dükünü baştan çıkardı. Dükün karısıyle amansız bir rekabete girişti. Louis XIII tarafından Rochefort'a sürüldü (1643). Fronde sırasında önemli bir rol oynadı. (L)

MONTBEL (Guillaume İsidore BARON DE, — kontu), fransız siyaset adamı (Toulouse 1787 - Frohsdorf, Aşağı Avusturya 1861). Villele'den sonra Toulouse belediye başkanı ve aşırı uçtan milletvekili oldu (1827). Yunanistan lehine müdahaleye girişilmesini kınadı. Millî eğitim (ağustos 1829), içişleri (kasım) ve maliye (mayıs 1839) bakanı oldu. Temmuz kararnamelerini imzaladı ve Viyana'ya kaçtı. Gıyaben müebbet hapse mahkûm edildi, sonra aftan yararlandı (1837). [L]

MONTBELİARD, Fransa'da Doubs idare bölgesinde idare çevresi merkezi, Bourgogne kapısı bölgesinde; 23 374 nüf. Montbeliard kontlarının şatosu (XV. - XVIII. yy.dan kalma) Allaine'e ve şehre hâkimdir. XVI. yy.dan kalma Hal binası. Eski evler. Beurnier konağında (1772) eski Montbeliard Tarih müzesi; eski şatoda Belediye müzesi. Montbeliard büyük bir sanayi merkezidir: metalürji (demirsiz madenler; makine sanayii) ve dokuma sanayii (pamuklu kumaş; tuhafiye eşyası); saatçilik; tahta işçiliği. — *Montbeliard idare çevresi,* 161 969 nüf. (L)

MONTBLANCH, İspanya'da şehir, Katalonya'da (Tarragona ili), Francoli ırmağı kıyısında; 4 600 nüf. — Yakınındaki Pobles manastırının kalıntıları bugün onarılmıştır; beyzî-roman üslûbunda avlu dehlizi; Katalonya ve Aragon krallarının mezarı. (L)

MONT-BLANC kütlesi. Bk. BLANC (MONT—).

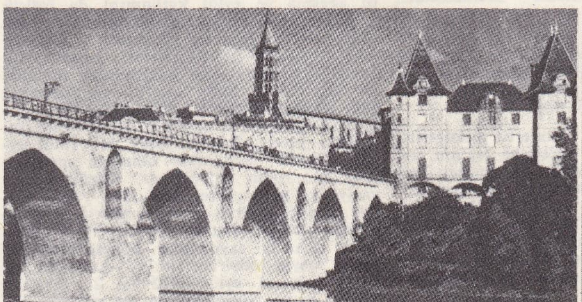

MONTAUBAN'dan bir görünüş

Foto. *LAROUSSE; Gran Enciclopedico Larousse*

MONTBRETİA i. Süsengillerden bitki cinsi; şimdi *acidanthera* ve *tritonia* diye iki cinse ayrılır. (L)

MONTBRİSON, Fransa'da Loire idare bölgesinde idare çevresi merkezi; 9 548 nüf. Forez'in eski merkezi olan şehir, 1801-1856 arasında da Loire idare bölgesinin merkeziydi. Notre-Dame-de-l'Espérance kilisesi (XIII., XV. ve XVI. yy.); müze haline getirilen, «La Diana» papaz meclisi salonu (XIV. yy.). Allard müzesinde modern ressamların tabloları. Makine sanayii. Demirhaneler. Tuhafiyecilik. Oyuncak fabrikası. — *İdare çevresi,* 117 671 nüf. (L)

MONTBRON (Joseph CHÉRA DE, — kontu), fransız yazarı (Horte şatosu, Montbron yakınları 1761 - Montagrier şatosu, Dordogne 1852). Subaydı, Fransa'dan ayrıldı, sonra Quiberon seferine katıldı. İskandinav şiirini yakından tanıması onu *Les Scandinaves* (İskandinavyalılar) [1801] adlı, zarif fakat yavan bir mensur şiir yayımlamağa yöneltti. Daha sonra *Récit d'un Officier pris à Quiberon* (Quiberon'da Esir Düşen Bir Subayın Hikâyesi) [1815], *Six Nouvelles* (Altı Hikâye) [1815] ve *Essai sur la Littérature des Hébreux* (İbranî Edebiyatı Üstüne Deneme) [1819] adlı eserleri yayımladı. (L)

MONTCALM, Kanada'da (Québec) idare bölümü, Saint-Laurent'ın kuzeyinde; 18 000 nüf. İdare merkezi, *Sainte-Julienne.* (L)

MONTCALM DE SAİNT-VERAN (Louis Joseph DE, —markisi), fransız generali (Candiac şatosu, Nimes yakınları 1712 - Québec 1759). 1721'de subay oldu, Avusturya Veraset savaşında sivrildi, tümgeneralliğe yükseldi. Baron Dieskau'nun esir düşmesinden sonra kanada birliklerinin başına geçti (1758). Ordu mevcudu az olduğu halde cüreti ve hareket kabiliyeti sayesinde İngilizleri yendi. İngilizler general J. Wolfe'un kumandasında büyük takviye kuvvetleri ile Québec yakınına çıkarma yaptılar. Montcalm, onlara karşı Abraham ovasında saldırıya geçtiysede kıtaları yenilgiye uğradı, kendisi de yaralanarak öldü. (L)

MONTCALM tepesi, Fransa'da Ariège Pireneleri'nde doruk, İspanya sınırı yakınında; Vicdessos vâdisine hâkimdir; 33 080 m. (L)

MONTCEAU - LESMİNES, Fransa'da Saône-et-Loire idare bölgesinde (Chalon-sur-Saône idare çevresi) kanton merkezi, Creusot'nun güneyinde, Bourbince ırmağıyle Centre kanalı kıyısında; 29 364 nüf. Boudelle'in yaptığı *Birinci Dünya Savaşında Ölenler* anıtı. Maden kömürü ocakları. Sanayi merkezi: makine, plastik maddeler, elektrik malzemesi ve musluk yapımı, tuhafiyecilik, terlik fabrikası. (L)

MONTCHRESTİEN (Antoine DE), fransız oyun yazarı ve iktisatçısı (Falaise 1575'e doğr. - Les Tourailles, Domfront yakınları 1621). Bir eczacının oğluydu, küçük yaşta öksüz kaldı. Maceralı bir hayat yaşadı, rakibinin ölümüyle biten bir düellodan sonra, 1605'lere doğru İngiltere'ye gitmek zorunda kaldı. Vasteville senyörü unvanını aldı. 1611'de Fransa'ya döndü. Châtillon-sur-Loire'da çelik fabrikaları kurdu. 1621'e doğru, protestan ayaklanmasına katıldı, Rohan dükünün safında çarpıştı. Aşağı Normandiya'yı ayaklandırmağa çalışırken, bir handa öldürüldü. *Sophonisbe* adlı ilk trajedisi 1596'da Caen'da oynadı. 1601'de, Rouen'da *L'Ecossaise* (Mary Stuart), *Lacènes* (Cléomène'in ölümü), *David, Aman, Hector* adlı trajedileri bir kitap halinde yayımladı; *Suzanne ou la Chastetè* (Suzanne veya İffet) adlı şiir ve *Bergerie* adlı 5 perdelik bir oyun yazdı. Trajedilerinde şiirli, duygulu konuları işledi, 1610'a doğru Fransa'nın iktisadî durumunun tam bir tablosunu veren *Traité de l'Economie Politique* (Ekonomi Politik Üstüne İnceleme) [1615] adlı önemli eserinde «iktisat bilimi» anlamında ilk olarak «économie politique» terimini kullandı. (L)

MONTCLAİR, A.B.D.'de (New Jersey) şehir, Newark'ın kuzeyinde; 433 900 nüf. Kimya sanayii. Metalürji. (L)

MONT-DE-MARSAN, Fransa'da Landes idare bölgesinin merkezi, Paris'e 736 km uzaklıkta, Midouze ırmağını meydana getiren Midou ve Douze'un kavuştuğu yerde, Grande Lande ile Marsan'ın temas noktasında; 23 254 nüf. — *Mont-de-Marsan idare çevresi,* 131 441 nüf. (L)

MONTDİDİER, Fransa'da Somme idare çevresinin merkezi, Picardie'de, Trois-Doms ırmağının yukarısındaki bir tepede; 5 778 nüf. Şehir Birinci Dünya savaşından büyük zarar gördü. XVI. yy.dan kalma Saint - Piere kilisesi. XV. ve XVI. yy.dan kalma Saint-Sepulce kilisesi. — *Montdidier idare çevresi,* 47 601 nüf. (L)

Montdidier savaşı, 21 mart 1918'de Montdidier bölgesindeki alman saldırısına ve beş ay sonra, Almanların geri çekilmesine yol açan müttefik karşı saldırısına verilen ad. 1918'de Hindenburg ile Ludendorff, seri halinde yarma hareketlerine giriştiler. Bu saldırıların ilki 90 km'lik bir cephe üzerinde Oise'dan Scarpe'a kadar, fransız ve ingiliz cephelerinin birleştiği Noyon ve Montdidier yönünde yapılan saldırıdır. Hutier, Marwitz ve Below emrindeki ordularla girişilen bu saldırılar, Gough kumandasındaki ingiliz ordusunu yenilgiye uğrattı. Bu ordu, La Fère'den Catelet'ye kadar olan mevzilerini kaybetti ve Almanlar beş gün içinde Noyon'a, Avre'da Roye'ya, Lassigny, Rosiéres-en-Santerre ve Albert'e ulaştılar. 27 Martta, Hutier kumandasındaki alman ordusu Montdidier'ye girdi. 26 Martta, Foch'un emrine verilen müttefik kuvvelteri, Fayolle, Somme nehrinin güneyinde bir cephe kurdu. Bu sırada ingiliz ordusuna kumanda eden Haig, Amiens'de savunmaya geçti. Son alman saldırılarını püskürten sağlam bir cephe kurdu.
8 Ağustosta Foch, Montdidier'den Roye üzerine 4. İngiliz ordusu (Rawlinson), 1. ve 3. Fansız orduları (Debenay ve Humbert) ile genel bir karşı saldırıya geçti. Yirmi günlük bir savaş sonunda Montdidier cephesi tekrar kurulabildi. Bk. *Birinci* DÜNYA SAVAŞI. (L)

MONT-DORE (LE), Fransa'da Puy-de-Dôme idare bölgesinde (Clermont - Ferrand idare çevresi) komün, *Mont-Dore kütlesi*'nde, puy de Sancy'in kuzeyinde, Yukarı Dordogne ırmağının dar vâdisinde; 2 256 nüf. Mont-Dore her şeyden önce, daha Romalılar devrinden beri önemli bir kaplıca merkezidir. (L)

MONT-DORE kütlesi, Fransa'da Massif Central'de volkanik kütle, Auvergne'de; *puy de Sancy*'de 1 886 m. Mont-Dore birçok yanardağ, erimiş lav akıntıları ve «dyke'ler» taşıyan karmaşık bir kütledir; andezitli ve trakitli konileri Massif Central'in en yüksek noktalarıdır (Sancy tepesi Ferrand tepesi [1 846 m]). Mont-Dore kütlesi bir hayvancılık bölgesidir (meşhur peynirler); ayrıca turizm de gelişmiştir (ılıca ve kış sporları merkezleri). [L]

MONTE sıf. (fr. *monter*'den *monté*). [*Monte etmek* şeklinde kullanılır.] Bir bütünü meydana getirecek çeşitli parçaları birleştirmek: *Bir makineyi monte etmek.* (M)

MONTE (Philippus DE), flaman bestecisi (Mechelen 1521-Prag 1603). Felemenkçe VAN DEN BERGHE'nin latinceleştirilmiş şeklidir. Müziğe Mechelen'de St-Romuald kilisesinin çocuk korosunda başladı, daha sonra İtalya'ya gitti, 1540-1544 arasında Napoli'de Cosima Pinelli'nin yanında ve daha sonra Roma'da öğretmenlik yaptı. Bu son şehirde yayımladığı 5 sesli madrigaller kitabıyle tanındı. Bir süre Anvers'te kaldı (1554-1556). Philip II, Mary Tudor ile evlenince onu İngiliz krallık kapellası yöneticiliğine getirdi. Fakat Monte kısa bir süre sonra tekrar İtalya'ya gitti. Roma'da bulunduğu sırada imparator Maximilian II'nin teklifi üzerine, Jakob Vaet'den boşalan saray kapellası yöneticiliğine tayin edildi, 35 yıl görevinin başında kaldı, ancak birkaç kere uzaklaştı: 1570'te kapellasına şarkıcı bulmak için Hollanda'ya gitmesi; 1582'de Augsburg'da bankacı Fugger'leri ziyareti ve 1593'te Rudolf II ile birlikte Regensburg diyetine katılması ve Lassus ile tanışması. Philippus de Monte'nin eserleri, Lassus'unkiler gibi evrensel olmamakla beraber, teknik ve anlatım bakımından üstün bir düzeye ulaşmıştır. Eserleri, arasında en geniş yeri, duygularını anlatmağa en elverişli tür olan hüzünlü italyan madrigalleri alır: 7 sesli üç kitap; 6 sesli sekiz kitap; 5 sesli on dokuz kitap; 4 sesli dört kitap; 3 sesli bir kitap; dinî madrigallerini topladığı beş kitap ve birçok dindışı madrigal. Daha çok parodi tekniği ile kurulmuş olan missalarında «büyük çeşitleme» sistemini kullandı. Bunlar süsleme ve litürji anlayışı bakımından büyük bir ustalığa dayanır. Dokuz kitapta yer alan 4,5 ve 6 sesli motet'leri, bestecinin dinine içten bağlı olduğunu gösterir. (L)

MONTEAGUDO (Pedro), ispanyol mimarı (öl. 1690'a doğr.), İspanyol barokunun en güzel anıtlarından biri olan Sobrado de los Monjes (La Coruna ili) manastırının kilisesini yaptı. (L)

MONTE ALBAN, Meksika'da eski şehir,

MONTDİDİER
harabeleri
(14 ağustos 1918)

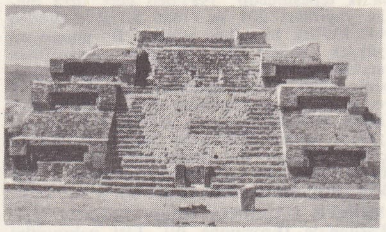

MONTE ALBAN
dansörler piramidi

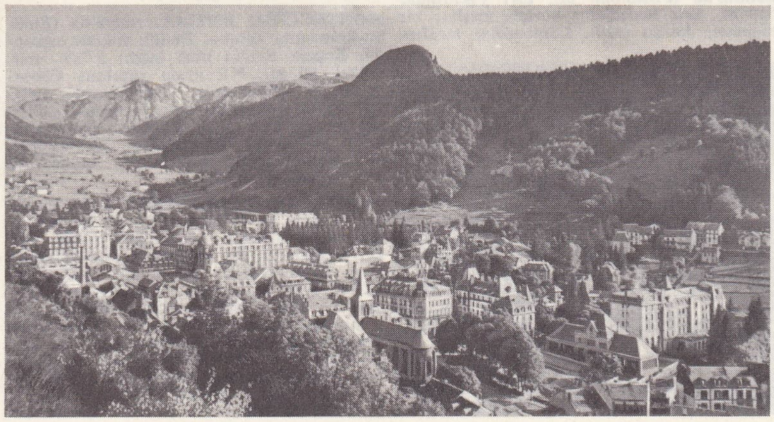

MONT-DORE

Foto. X, Lizon, Roger-Viollet (LAROUSSE)

Oaxaca yakınında. M. Ö. V. yy.dan kalan şehir, önce Olmek'ler tarafından işgal edildi (Monte Alban I ve II), sonra, M. S. V. yy.a doğru Zapoteklerin başkenti oldu (Monte Alban III). XIII. yy.a doğru Mixtec'lerin yerleştiği şehir (Monte Alban IV), İspanyollar geldiğinde terk edilmişti. Bir tepe üzerinde taraçalar halinde inşa edilen Monte Alban'da Zapoteklerden kalma birçok saray ve ehram vardır. Şehirde insan resimleri ve yazılı büyük taş anıtlar, sert taştan süs eşyaları, ölü külü saklanan birçok kap bulundu. Mont Alban IV'ün 7. mezarında, Mixtec devrinden kalma çok güzel kuyumculuk eşyaları ortaya çıkarıldı. (L)

MONTEALEGRE DEL CASTİLLO, İspanya'da şehir, Murcia'da (Albacete ili), Albetece'nin güneydoğusunda; 3 100 nüf. XV. yy. başından kalma önemli şato. (L)

MONTE ARGENTARİO, İtalya'da komün, Toscana'da (Grosseto ili), birbirinden bataklıklarla ayrılan üç kum dilinin karaya bağladığı bir yarımadada; 11 200 nüf. (L)

MONTEBELLO, Avustralya'nın kuzeybatısındaki çöl kıyısı açığında adacıklar grubu; İngiltere ve Avustralya atom denemelerini burada yaptılar. (L)

MONTEBELLO, İtalya'da komün, Lombardia'da (Pavia ili) Voghera'nın doğusunda; 2 000 nüf. Bonapart'ın öncü kuvvetine kumanda eden Lannes, burada general Ott kumandasındaki Avusturyalıları yenerek Alesandria'ya çekilmek zorunda bıraktı (9 haziran 1800). General Stadion'un, Gyulai'nin emriyle Po ırmağının güneyinden giriştiği avusturya hücumuna I. Fransız kolordusundan Forey tümeni başarıyle direndi (20 mayıs 1859). [L]

MONTEBELLO (Gustave Louis LANNES, *markisi*). Bk. LANNES.

MONTEBELLUNA, İtalya'da komün, Veneto'da (Treviso ili); 18 500 nüf. (L)

MONTEBRASİT i. (fr. *montebrasite*). Miner. Tabiî alüminyum ve lityum fosfat; bir ambligonit çeşididir. (Montebrasit, Montebras'da [Fransa] ve Hebron'da [A.B.D.] bulunmuştur.) [HEBRONİT de denir.] (L)

MONTE - CARLO, Monako prensliğinde semt, eski Monako'nun kuzeyinde. Gazino ve başlıca oteller bu semttedir. (L)

Monte - Carlo balesi. Bk. BALE.

Monte - Carlo radyosu, Monako prensliğinde bulunan ve gelirini reklâmdan sağlayan radyo yayın istasyonu. Stüdyoları Monte-Carlo'da, verici merkezi Mont-Agel'in (800 m) güney yamacındaki Fontbonne yaylasında, anteni de Mont - Agel'in 1 260 m'lik tepesindedir. 1957'den beri, orta dalga yayınları 205 m (1466 KHz) üstünden 400 kW'lık bir güçle yapılır. Bu gamın en yüksek değeri olan bu güç, radyosunun geceleri 2 000 km'ye kadar yayın yapabilmesini sağlar. Verici istasyon, ayrıca, 42, 02 m ve 49, 71 m üstünden kısa dalga ve 93,5 MHz üstünden frekans modülasyonuyle de yayım yapar. 1960'ta Monte-Carlo radyosu çeşitli dillerde dinî programlar yayınlamak üzere yeni bir kısa dalga vericisini (100 kW gücünde) hizmete soktu. (L)

MONTE CASSINO, Güney İtalya'da tepe, Latium'da (Frosinone ili), Liri yakınında; 519 m. Aziz Benedictus burada meşhur bir manastır kurdu (529). Lombardlar tarafından yakılan (584), 718'de onarılan, 833'te yağmalanan, 949'da yeniden onarılan manastır 1944'te yıkıldı ve yeniden inşa edildi (bk. CASSINO). Desiderio'nun başrahipliği sırasında (1058-1087) önemli bir kültür merkezi ve eski eserlerin kopya edildiği bir atelye idi; 1321'de Johannes XII tarafından piskoposluk haline getirildi ve önemini kaybetmeğe başladı. (L)

MONTE-CARLO

Montecatini şirketi, 1880'de kurulan italyan şirketi. Önceleri adını taşıdığı Toscana bölgesinde ufak çapta kurşun ve bakır yataklarını işleten mütevazı bir maden şirketiydi; fakat günümüzde Avrupa'da kimya sanayiinin devlerinden biridir. Faaliyetleri bütün İtalya'yı kapsayan yüz eli kuruluşu biraraya getirir.

1910'da Gui do Donegani'nin desteklemesiyle Montecatini, sülfat asiti üretimi için İtalya'da çok miktarda bulunan pirit yataklarını işletmeğe karar verdi, 1922'de Almanya'da Fritz Haber'in ve Fransada Georges Claude'un çalışmalarından sonra, doktor Giacomo Fauser, laboratuvar malzemeleri olarak eski top namlularını kullanma yoluyle XX. yy.ın en zor kimya problemi olan atmosfer azotunun tespitini gerçekleştirdi. Montecatini azotun çevrimi olayını ele aldı, kimya sanayii maddelerine ve organik kimya sanayiine de el attı.

1927 ile 1930 arasında Montecatini 25 değişik şirketi biraraya topladı. 1930'da birlikte çalıştığı A.C.N.A. firmasıyle boyar-maddeleri yaptı; Rhône - Poulenc ile birleşerek Schiapparelli firmasını iflâstan kurtardı ve zamanımızda ilâç sanayii alanındaki değeri dünyaca tanınmış Farmitalia'yı kurdu. Savaş sonrası sunî tekstil maddeleri alanında yine Rhône - Poulenc ile birlikte Rhodiaceta'yı kurdu ve Du Pont de Nemours'dan elde ettiği lisans ile İtalya'da naylon yapımına girişti.

Montecatini'nin petro-kimya tesisleri de çok önemlidir. (L)

MONTECATİNİ TERME, İtalya'da komün, Toskana'da (Pistoia ili) Val di Nievole'de; 17 300 nüf. Ilıca merkezi. (L)

MONTECCHİ veya **MONTİCOLİ,** ing. **Montagues** (*the*), veronalı zengin tüccar ailesi; XII. ve XIII. y.da Verona şehrinin siyasî hayatında önemli rol oynadı. Verona komününün (1135) başlıca kurucuları arasında yer alan bu aile, Sambonifacio kontlarının yönetimindeki guelfi'lere karşı olan ghibellini partisinin başına geçti. İki parti arasındaki çatışma Montecchi'lerin ayaklanmasına yol açtı; bu ayaklanma sonucu 1225'te Sambonifacio kontları şehirden kovuldu ve Ezzelino III de Romano Verona belediye başkanlığına seçildi. Hırslı ve geçimsiz Montecchi'ler Ezzelino ile anlaşmazlığa düştüler ve iki defa ayaklanmaya kalkıştılar (1246 ve 1256). Ezzelino, onları amansızca bastırarak ortadan kaldırdı. Montecchi adı, gene de partinin sembolü olarak yaşamağa devam etti. Daha sonra bu ad, ailenin Capulet ailesiyle düşmanlığı konu alınarak, Luigi da Porto tarafından edebiyata geçti. Aynı konu Shakespeare'in ölümsüz eseri *Romeo ve Juliet*'de yeniden işlendi. Ayrıca, Dante'nin *A'raf*'ında da (VI, 106) bu ailenin adı geçer. (M)

MONTECCHİO EMİLİA, İtalya'da (Emilia-Romagna) kasaba; Emilia yüksek ovasında, Reggio Emilia iline bağlı; 5 789 nüf. (yüksl. 99 m). XI. yy.da yapılmış Canossa'lardan kalma şato (onarılmıştır), ortaçağ duvar kalıntıları ve Madonna dell'Olmo mezarı (XV. yy.). Bağcılık. Şarapçılık. Sığır ve domuz yetiştiriciliği. Değirmencilik. Konservecilik. Peynircilik. Maden ve kereste sanayii. (M)

MONTECCHİO MAGGİORE, İtalya'da şehir, Veneto'da (Vicenza ili), 72 m yükseltide, Gua ırmağı yakınında; 10 488 nüf. De Scala'ların iki şatosunun (Bellaguardia veya Bella Guarda ve Villa) kalıntıları (XVI. yy.). Bu şatolar Shakespeare'in *Romeo ve Jüliet* eserinde adları geçmesi bakımından tarihe mal olmuştur. XVI. yy.da yeniden inşa edilen Buonconsiglio'nun tabloları ile süslü San Pietro kilisesi. İç kısımları Tiepolo'nın freskleriyle süslü olan güzel Cordellina - Bissaro villası bugün A. Palladio Milletlerarası Mimarî merkezidir. Öteden beri bir tarım merkezi (şarap, tahıl, hayvancılık) olan şehirde sanayi de gelişmiştir: metalürji; dokuma (yün) sanayii; konservecilik; kimya sanayii. (M)

Montecitorio, Statilius Taurus amfiteatr'ının kalıntıları üzerindeki roma sarayı. Papa İnnocentius X'un siparişi üzerine Bernini tarafından yapımına başlandı, Carlo Fontano tarafından tamamlandı ve 1870'e kadar adalet sarayı olarak kullanıldı. 1871'den beri Millet meclisi binasıdır. (L)

MONTÉCLAİR (Michel PIGNOLET DE, —), fransız bestecisi (Andelot 1667'ye doğr. - Saint - Denis 1737). Langres katedralinin çocuk korosunda yetişti. Hizmetine girdiği Vaudémont prensiyle İtalya'ya gitti, orada kontrbas çalmayı öğrendi. Paris operasına Montéclair'in 1700'e doğru soktuğu bu çalgı, orkestraya ancak «gala» gecelerinde katılırdı. 1716'da *Yaz Bayramları*'nı besteledi, sonra konusunu İncil'den alan ilk fransız operasını yazdı: *Yeftah* (1732). Rameau'nun dramatik alanda yazacağı eserlere bu operanın bir yön verdiği gerçektir. Rameau ile yakınlığı fransız kantatları demetinde de görülür (1709-1727). Montéclair'in gerek ciddî şarkıları, gerek meyhane havaları Ballard yayımları arasında çıktı ve büyük korolu dört motet'i de gene aynı yayınevi tarafından basıldı. Başlıca çalgı eserleri: iki flüt için, bir flüt ve bas için konçertolar; bir serenat veya üç çalgı için konçerto; birçok menuetto; kontradans ve brünet derlemeleri. Montéclair aynı zamanda değerli bir nazariyeciydi: ***Méthode Facile pour Apprendre à Jouer du Violon*** (Keman Çalmak İçin Kolay Metot) [1711]; ***Méthode pour Apprendre la Musique*** (Müzik Öğrenmek İçin Metot) [1700]. (L)

MONTECRİSTİ, Dominik cumhuriyetinde kasaba, il idare merkezi, kuzey kıyıda; 4 600 nüf. — *Monte Cristi ili*, 59 200 nüf. (L)

MONTECRİSTO, İtalya'da granitli dağlık adacık, Tiren denizinde, Elbe adasının 40 km güneyinde; 10 km². Ormanlarla kaplı olan Monte Cristo adası Dumas'nın romanıyle meşhur olmuştur. Balıkçılık. (L)

MONTECUCCOLİ (Raimondo, — prensi), Avusturya imparatorluğu hizmetinde italyan mareşali (Montecuccolo şatosu, Modena yakınları 1609- Linz 1680). Amcasının etkisiyle askerlik mesleğini benimseyerek (1625), Habsburg'ların hizmetine girdi. 1631'den sonra İsveçlilerle savaştı ve ordunun Zusmarshausen'den geri çekilme harekâtını korudu. Polonya kralı Jan-Kazimierz'i Erdel beyi Rakoczy'e (1657) ve Danimarka'yı İsveçlilere karşı (1658) desteklemekle görevlendirildi. 1661'de feldmareşal oldu. Sankt-Gotthard'da Avusturya başkumandanı olarak (Macaristan) Türklere karşı koyan katolik kuvvetlere kumanda etti (1 ağustos 1664). Baab suyunu geçebilen 10 000 kişilik bir türk birliği ile çarpıştı; türk kumandanı Fazıl Ahmed Paşa, karşı sahile yardım gönderemediği için geriye çekilen bu birliği yendi. Montecuccoli'nin hatıratı (Macaristan'da Türklerle yapılan savaş üstüne) başta olmak üzere batı kaynaklarında bu savaş hakkında verilen haberler mübalâğalıdır; 4 000 türk askeri suda boğulmuş, diğerleri karşı sahile geçmiştir. Nitekim, Fazıl Ahmed Paşa ile Montecuccoli, Raab suyunun iki tarafında birbirlerini kontrol ederek veya manevralar yaparak vakit geçirdiler; neticede iki taraf da savaşa girişmeyerek, Vasvar antlaşmasının yapılmasına yardımcı oldular. Montecuccoli, Hollanda savaşında Alman imparatorluğu askerlerinin kumandanlığını yaptı (1672). Bonn'u zaptetti ve Turenne'i Saar'a püskürttü (1673). Turenne'in Sasbach'ta ölmesinden sonra (27 temmuz 1675) Philippsburg'u ele geçirdi (1676), fakat Créqui'nin Fribourg'u ele geçirmesini önleyemedi (1677). İmparatorluk prensi ve Melfi dukası oldu (1679). Başlıca eserleri: *Trattato della Guerra* (Savaş Üstüne İnceleme) [1642]; *Arte Militare* (Askerlik Sanatı) [1653]; ***Della Guerra col Turco in Ungheria*** (Macaristan'da Türklerle Yapılan Savaş Üstüne) [1670]. (L)

MONTEFALCO, İtalya'da (Umbria, Perugia ili) kasaba; yüksl. 472 m; 3 401 nüf.

Foto. LAROUSSE

Ortaçağdaki görünüşünü kaybetmemiş olan kasaba, eski eserler bakımından çok zengindir: surlar (IV. yy.), kuleler (Sant'Agostino kapısı), belediye sarayı (XIII. yy.), güzel freskleriyle dikkati çeken birçok kilise (Sant'Agosthino [XIII.-XIV. yy.], San Francesco [bugün müzedir, XIV. yy.], Santa Chiara [XVII. yy.], Santa Maria Maddalena [XV. yy.], Santa İlluminata [XVI. yy.]), XVI. yy.dan kalma saraylar. Şarapçılık. Zeytinyağı. Tahıl. Hayvancılık (büyük baş hayvanlar, domuz). [M]

MONTEFELTRO, Ghibellini taraftarı italyan ailesi. Başlıca üyeleri: GUIDO (öl. Assisi ? 1298'e doğr.). Yüzbaşıydı; Guelfi'lere karşı mücadelede etkin bir rol oynadı. Bonifacius VIII ile barışarak (1295) fransisken tarikatına girdi; — FEDERİCO III, **Urbino dükü,** kondotiyere (Gubbio 1422 - Ferrara 1482). Önce Fancesco Sforza'nın milislerine (1444-1447), sonra da Floransa milislerine (1447-1451) kumanda etti. Napoli kralı Ferdinando I'in hizmetine girerek, onu Jean d'Anjou'ya karşı destekledi (San Fabiano d'Ascoli zaferi, 1460). Daha sonra Sigismondo Pandolfo Malatesta'ya karşı Pius II'nin hizmetine girdi ve böylece «kilise naibi» unvanını kazandı (1463). B. Colleoni emrindeki Venediklilere karşı Molinella zaferini (1467) kazandı. 1469'da papa Paulus I'e karşı Roberto Malatesta'yı tuttu ve onun Rimini'yi ele geçirmesini sağladı. Floransalılara karşı ayaklanan Volterra'yı bastırmakla görevlendirilerek, yirmi beş günlük bir kuşatmadan sonra şehri aldı (1472). Federico, XV. yy.ın en parlak bilim ve sanat koruyucularından biriydi. (L)

MONTEFİASCONE, İtalya'da komün, Lazio'da (Viterbo ili), Volsini dağlarında, 596 m yükseltide, içinde Bolsena gölü bulunan kraterin yamacında; 8 637 nüf. XVI. yy.dan kalma San Flaviano kilisesi. Anıtsal kubbesi XVII. yy.da C. Fontana tarafından yapılan Santa Margherita del Sammicheli katedrali. San Flaviano iki kiliseden (XI. ve XII. yy.) meydana gelir. Aşağı kilisenin cephesinde gotik üslûbunda üç kemer vardır. Önemli şarapçılık merkezi. Sayfiye yeri. (M)

MONTEFİORE (sir Moses Haim), musevî asıllı ingiliz hayırseveri (Livorno 1784 - Ramsgate, Kent 1885). Rothschild'lerin damadıydı. Londra'da bankacılık yaptı. 1824'te işlerini bırakarak bütün zamanını ve servetini Büyük Britanya ile dünyanın her yerindeki ve özellikle Osmanlı imparatorluğu ile Mısır'daki Yahudileri korumağa adadı. (L)

MONTEFORTE TOLEDO (Mario), guatemalalı yazar (Guatemala 1911). Romanlarında, insanın tropikal tabiata karşı giriştiği amansız mücadeleyi anlatır, aynı zamanda Kızılderililerden ilham alarak eski trajedi duygusunu canlandırmağa çalışır. Eserleri: *Entre la Piedra y la Cruz* (Taş ile Haç Arasında) [1948]; *Una Manera de Morir* (Bir Ölüm Şekli) [1957]. [L]

MONTEFRİO, İspanya'da şehir, Andalucia'da (Granada ili), Genil ırmağı yakınında; 13 700 nüf. Ticaret merkezi. (L)

Monteggia kırığı (italyan cerrahı Giovanni Battista *Monteggia*'nın adından), döner kemik çıkığıyle birlikte dirsek kemiği kırığı; özellikle çocuklarda görülür. (L)

MONTEGNÉE, Belçika'da (Liège ili ve idare çevresi) komün, Liège'in batısında; 11 700 nüf. Maden kömürü ocakları. (L)

MONTEGO BAY, Jamaika'da liman şehri, adanın kuzey kıyısında; 11 550 nüf. Ticaret merkezi. (L)

MONTEGROTTO TERME, İtalya'da komün, Veneto'da (Padova ili), Abano Terme yakınında; 5 800 nüf. Ilıcalar: sodalı klorürlü sular; romatizma ağrılarına iyi gelen çamurlar. (L)

MONTÉGUT (Emile), fransız edebiyat tenkitçisi (Limoges 1825 - Paris 1895). 1947'de *Revue des Deux Mondes* dergisinde yazı hayatına atıldı. G. Planche'tan sonra derginin edebiyat tenkitçisi oldu (1857) ve 1890'a kadar bu görevde kaldı. Makalelerinde ve birçok kitabında birbirinden çok uzak konuları aynı kolaylıkla ele alabilecek bir zekâsı ve derin kültürü olduğu görülür. Macaulay'ın *History of England*'ını (İngiltere Tarihi) [1853] ve Shakespeare'in bütün eserlerini Fransızcaya çevirdi (1865 - 1870); *Tableaux de la France* (Fransa'dan Tablolar) [1874-1875], *Poètes et Artistes de l'Italie* (İtalyan Şair ve Sanatçıları) [1881], *Livres et Ames des Pays d'Orient* (Doğu Ülkelerinin Kitapları ve İnsanları) [1885] adlı eserleri yayımladı. (L)

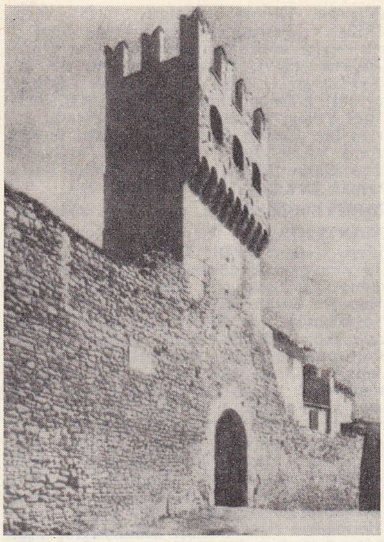

MONTEFALCO: Sant'Agosthino kapısı

MONTÉGUT (Maurice), fransız yazarı (Paris 1855 - ay.y. 1911). Şair olarak *La Bohème Sentimentale* (Duygulu Çingene) [1874] ile *Le Roman Tragique*'i (Trajik Roman) [1875] yayımladı. Daha sonra romantik manzum dramlar yazdı: *Lady Tempest* (1879); *Les Noces Noires* (1880); *Le Fou* (Deli) [1882]; *L'Arètin* (1886). Ayrıca, şiddete yer veren, endişeli ve hareketli romanları ve hikâyeleri de vardır: *La Faute des Autres* (Başkalarının Hatası) [1886]; *L'Oeuvre du Mal* (Kötülüğün Eseri) [1888]; *L'Envie* (İstek) [1890]; *Le Dernier Cri* (Son Çığlık) [1895]; *Les Détraqués* (Sapıklar) [1897]. (L)

MONTEİL (Parfait Louis), fransız subayı ve kâşifi (Paris 1855 - Herblay, Seine-et-Oise 1925). 1890-1892 Arasında Batı Afrika'da Saint-Louis'den başlayarak, Nijer nehrinin büyük kıvrımı içinden Say'a kadar uzanan büyük bir gezi yaptı. Oradan Sokoto ve Kano yoluyle Çat gölüne ulaştı ve Trablusgarp'a vardı. Az sonra Yukarı Ubangi'deki karakolları yönetmek üzere Fransız Kongosu'na gönderildi (1893) ve Samory ile çarpışmak üzere Fildişi Kıyısı'na gitti (1895). [L]

MONTE-FİASCONE'nin havadan görünüşü

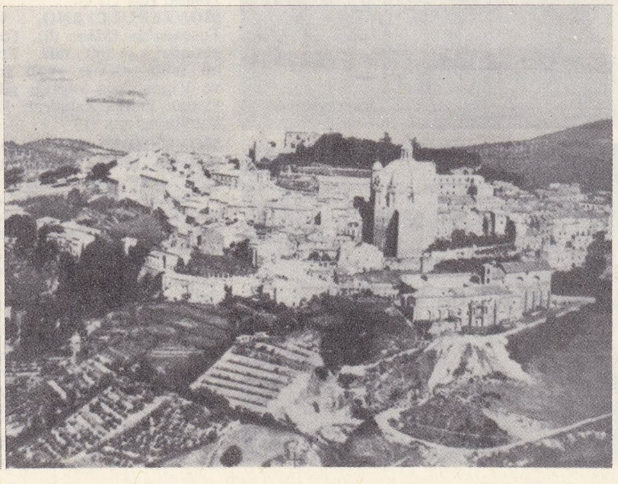

MONTEİRO LOBATO (Jose Bento), brezilyalı yazar (Taubate, Sao Paulo 1882-Sao Paulo 1948). Halkın çok tuttuğu bir hikâyeciydi; kaygısız, yoksul ve şehirleden uzakta yaşayan *Jeca Tatu* adındaki kahraman, Brezilya'da çok ünlüdür. (L)

Monte Kristo Kontu (*Comte de Monte-Cristo*), Alexandre Dumas père'in romanı (1846). Genç denizci Edmond Dantès, kaptan olmak ve güzel Mercédès ile evlenmek üzeredir. Ansızın tutuklanarak If şatosunda bir hücreye kapatılır. Bu tutukluluk on dört yıl sürer. Başka bir tutuklu Dantès ile haberleşmeyi başarır: bu tutuklu, hükûmete Monte Cristo adasında gömülü olduğunu bildiği milyonları teklif ettiği için deli sanılan rahip Faria'dır. Faria ölürken bu büyük serveti Dantès'ye bırakır. Dantès, tabutta rahibin cesedinin yerini alarak hapisten kaçar. Eline geçen büyük servetin sağladığı sonsuz imkânları çeşitli dalaverelerle kendisini hapse düşürenlerden öç almak için kullanır. Düşmanları meslek hayatında kendisini kıskanan rakibi Danglars, nişanlısı Mercédès'e göz koyan ve Dantès'nin tutukluluğu sırasında onunla evlenmeyi başaran balıkçı Fernand, Dantès'nin düşmanlarıyle işbirliği ederek ihtiraslarını tatmin eden hâkim Villefort'dur. Çok büyük başarı kazanan bu romanda Dumas olağanüstü hayalgücünü ortaya koydu. (→ Bibliyo.) [L]

MONTEL (Paul), fransız matematikçisi (Nice 1876). Paris Ren fakültesinde profesör oldu (1911). Özellikle matematik analiz ile uğraştı. Karmaşık değişkenli fonksiyonlar teorisini geliştirerek 1907 - 1916 Arasında normal fonksiyon ailelerinin teorisini kurdu; artık klasik hale gelen bu teori, analitik fonksiyonların sınıflandırılmasını sağladı. Tek değerli veya çok değerli fonksiyonlar teorisini işledi, cebirde çokterimliler geometrisini kurdu. Teğeti veya teğet düzlemi mevcut ve değişimi sürekli kabul edilen eğrilerin ve gerçek yüzeylerin özelliklerini toplayan sonlu geometriyle de uğraştı. Ayrıca, mekanik, malzemelerin direnci ve bilim tarihi üstüne de çalıştı. (L)

MONTELEONO Dİ CALABRİA. Bk. VIBO VALENTİA.

MONTELİMAR, Fransa'da Drôme idare bölgesinde (Valence idare çevresi) kanton merkezi. Roubion ve Jabron ırmaklarının kavuştuğu yerde, *Montélimar ovası*'nda; 21 642 nüf. Adhémar'ların eski şatosu (XII. yy.dan kalma zindan kulesi ve kuleler). Bir süre Diane de Poitiers'nin mülkü olan rönesans üslûbunda konak. Bazı sanayi tesislerinin kurulduğu bölge pazarı; karton fabrikası, beyaz sepiciliği, kazancılık, çimento fabrikası, un fabrikası, sütyen fabrikası. — *Montelimar tesisi* denen hidroelektrik santral, Rhône'un bir derivasyon kanalı üzerinde kurulmuştur (Châteauneuf-du-Rhône komünü); ortalama üretimi 1 670 GW/saattir. (L)

MONTELİUS (Oscar), isveçli arkeolog (Stockholm 1843 - ay.y. 1921). Stockholm Eski Eserler müzesinde profesördü (1868).

prens **MONTECUCCOLİ**
Paul Furst'ün gravürü
Cabinet des Estampes, Paris

Federico **MONTEFELTRO**
Piero Della Francesca'nın eseri,
Uffizi Sarayı, Floransa

Foto. *Dizionario Enciclopedico italiano; LAROUSSE*

MONTELİMAR

İsveç tarihöncesi incelemelerinin öncülerinden biridir. Başlıca eserleri: *Kulturgeschichte Schwedens* (İsveç Medeniyeti Tarihi) [1906]; *Die Vorklassische Chronologie Italiens* (İtalya Tarihöncesi Çağı) [1912]; *La Grèce Préclassique* (Klasik Çağdan önce Yunanistan) [1924]. Bu son eserinde isveç ırkının, daha Buzullar devrinin sonlarında, İskandinavya'nın kuzeyine yerleştiğini ve germen ırkının kaynağı olduğunu ispatlamak istedi. (L)

Cancionero del excelentissimo poeta George de Montemayor de nuevo emendado y corregido.
DIRIGIDO AL ILL'VSTRISSImo Señor Gonçalo Fernandez de Cordoua, Duque de Sessa, y de Terranoua, Marques de Bitonto, Conde de Cabra, Señor de Vaena.
En Çaragoça en casa dela biuda de Bartholome de Nagera. Año. M.D.LXII.

Jorge De MONTEMAYOR «Cancionero»nun kapak süsü Zaragoza baskısı, (1562)

MONTELUPO (Baccio DA). Bk. BACCIO DA MONTELUPO.

MONTELUPO (Raffaello DA). Bk. RAFFAELLO DA MONTELUPO.

MONTEMAGNO (Buonaccorso DA). Bk. BUONACCORSO DA MONTEMAGNO.

MONTEMAYOR (Jorge DE), portekiz asıllı ispanyol yazarı (Montemor-o-Velho, Portekiz 1520'ye doğr. - Piemonte 1561). Hayatı üstüne fazla bir şey bilinmiyor. Portekiz tahtının mirasçısı prenses Joana'nın hizmetine girdi. Prenses dul kalınca (1554), onunla birlikte Castilla'ya gitti. Felipe II'nin Mary Tudor ile evlenmeğe hazırlandığı sırada, görevle İngiltere'ye gönderildi. Bir düelloda öldürüldüğü söylenir. Bir *Cancionero* (Şarkıcı) ve *Los Siete Libros de la Diana* (Diana'nın Yedi Kitabı) [1559] adlı pastoral roman yazdı. Bu romanın, avrupa edebiyatında pastoral roman türünün gelişmesinde büyük etkisi oldu. (L)

MONTEMEZZİ (İtalo), italyan bestecisi (Vigasio, Verona yakınları 1875 - ay.y. 1952). V. Ferroni'nin öğrencisiydi. Önce lirik eserler verdi: *Giovanni Gallurese* (1905); *Hellera* (1909); *L'Amore dei Tre Re* (Üç Kral'ın Aşkı) [1913]; *La Nave* (Gemi) [1918]; *L'Incantesimo* (Büyü) [1943]. 1939-1943 Yılları arasında A.B.D.'de yaşadı. Ayrıca bir *Cantico dei Cantici* (1900) ve senfonik şiirler (*İtalia Mia, Nulla Fermera il Tuo Canto* [İtalyam Benim, Kimse Susturamaz Şarkını], 1944) besteledi. (L)

Korkusuz Jean'ın MONTEREAU köprüsü üzerinde katli (10 eylül 1419) Enguerrand de Monstrelet'nin «Chronique»i Arsenal kütüphanesi

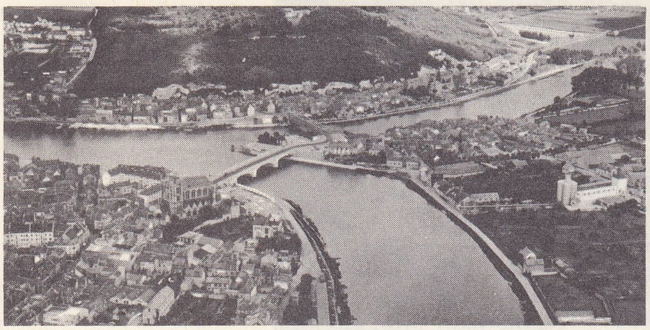

MONTEREAU Sen ve Yonne'nun kavşağında

MONTEMOLİN. Bk. CARLOS DE BORBON.

MONTENEGRO (Carlos), kübalı yazar (doğ. Galicia 1900). Hapisteyken yazdığı *El Renuevo* (Yenileme) adlı hikâyesi daha sonra, *El Renuevo y Tıros Cuentos* (Yenileme ve Başka Hikâyeler) adlı bir kitapta yayımlandı. *Dos Barcos* (İki Kayık) [1934] adlı ikinci hikâye kitabını hapisten çıktıktan sonra bastırdı. Gazeteciliğe geçti, komünist militanı oldu. İspanyol iç savaşında muhabirlik yaptı. Gördüklerini *Tres Meses con las Fuerzas de Choque* (Darbeci Kuvvetlerle Üç Ay) [1938] adlı röportaj dizisinde dile getirdi. Öbür eserleri: Küba'da mahkûmların cinsel bunalımlarını anlatan *Hombres sin Mujer* (Kadınsız Erkekler) [1938]; *Los Heroes* (Kahramanlar) [1941]; *Un Sospechoso* (Şüpheli Bir Kişi) [1944, Hernandez Cata ödülü]. Montenegro, bağlı bulunduğu Sosyalist Halk partisinden 1945'te ayrıldı. 1959 Devriminden sonra Küba'yı terk etti. (M)

MONTENUOVO (Wilhelm Albrecht, VON — prensi), avusturyalı general (Sala Grande, Parma 1821 - Döbling, Viyana 1895), Habsburg-Lorraine hanedanından Parma düşesi Maria Luisa ve Neipperg kontunun oğlu. Custoza muharebesine (1848), sonra Macaristan seferine (1848-1849) katıldı. Magenta ve Solferino muharebelerinde (1859) feldmareşal rütbesiyle savaştı. Daha sonra Transilvanya ve Bohemya bölgelerinin askerî kumandanlığına getirildi. (M)

MONTEOLİVETO MAGGİORE, İtalya'da kasaba, Siena ile Pienza arasında. Tolomei tarafından kurulan benediktin manastırı (Della Robbia'ların *Meryem*'i; Signorelli ve Sodoma'nın, Aziz Benoit'nın hayatını temsil eden 41 freski ve *Çarmıhını Taşıyan İsa*'sı). [L]

MONTÉPİN (Xavier DE), fransız yazarı (Apremont, Haute - Saône 1823-Paris 1902). Verimli bir yazardı; çok sayıdaki tefrika romanı ve halk dramlarıyle tanındı. Başlıca romanları: Foudras markisiyle birlikte yazdığı *Les Chevaliers du Lansquenet* (Landsknecht Şövalyeleri) [1847] ve *Les Viveurs d'Autrefois* (Eski Zamanın Zevk Düşkünleri) [1848]; *Brelan de Dames* (Bir Elde Üç Kız) [1850]; *La Perle du Palais-Royal* (Palais-Royal İncisi) [1855]; *Ekmekçi Kadın* (*La* Porteuse de Pain) [1884]; *La Voleuse d'Amour* (Aşk Hırsızı) [1894]; *Chanteuse des Rues* (Sokak Şarkıcısı) [1902]. Tek başına veya Grange ve Dornay ile birlikte yazdığı oyunlar: *Les Chevaliers du Lansquenet* (Landsknecht Şövalyeleri) [1850] ve *Ekmekçi Kadın* (La Porteuse de Pain) [1889]. (L)

MONTEPULCİANO, İtalya'da komün, Toscana'da (Siena ili), Toscana tepeleri bölgesinde; 16 500 nüf. Etrüsklerin kurduğu bu şehir «XVI. yy.ın incisi»dir: Sangallo ve Vignole'nin yaptığı güzel saraylar. XVI. yy.dan kalma katedral. XIV. yy.dan kalma komün sarayı. (L)

MONTERDE (Francisco), meksikalı yazar (Mexico 1894). Devrim sonrasında kültür alanındaki çalışmalarıyle dikkati çekti. Millî Eğitim bakanlığında çeşitli görevlerde bulundu. Eserlerinde, Meksika'nın geçmişteki sömürge dönemi günlerini dile getirdi: *El Madrigal de Cetina* (Cetina Madrigali) [1918]; *Cuentos Mexicanos* (Meksika Hikâyeleri) [1936]; *El Temor de Hernan Cortez* (Hernan Cortez'in Korkusu) [1942]; *Moctezuma, el de la Silla da Oro* (Moktezuma, Altın Sandalyeli Adam) [1945]. Ayrıca meksika tarihinin aynı dönemiyle ilgili incelemeler yaptı: *Los Virreyes de Nueva Espana* (Yeni İspanya'nın Kral Naipleri) [1922]; *Perfiles de Taxco* (Taxco'dan Profiller) [1928]; *Bibliografia del Teatro en Mexico* (Meksika'da Tiyatro Bibliyografyası) [1934]. (L)

MONTEPULCİANO belediye sarayı

MONTEREAU-FAUT-YONNE veya **MONTEREAU-FAULT-YONNE,** Fransa'da Seine-et-Marne idare bölgesinde (Provins idare çevresi) kanton merkezi, Yonne ile Sen'in kavuştuğu yerde; 14 121 nüf. Bu eski müstahkem mevkide, XIV. ve XVI. yy.dan kalma bir kilise vardır. Sanayi merkezi (termik santral; elektrik kabloları; plastik tecrit maddeleri; makine yapımı; sıcağa dayanıklı ürünler; şeker fabrikası). Yakınında Survile şatosu (XVIII. yy.).

— Tar. Burası adını VIII. yy.dan kalma bir manastırdan alan eski *Monasteri olum* şehridir; Sens kontları burada IX. yy.da bir kale inşa ettirdiler. Korkusuz Jean, Tanneguy Duchatel tarafından Montereau köprüsü üzerinde öldürüldü (10 eylül 1419). İngilizler tarafından işgal edilen şehir (1420), Fransızlar tarafından geri alındı (ekim 1437). 18 Şubat 1814'te Napolyon, Schwarzenberg kumandasındaki Avusturyalıları burada yendi. (L)

MONTERİA, Kolombiya'da şehir, Cordoba idare bölgesinin merkezi, rio Sinu kıyısında; 107 200 nüf. (L)

MONTERO DE ROJAS (Juan), ispanyol ressamı (Madrid 1613 - ay.y. 1683). Roma'da Caravaggio'nun öğrencisiydi, Madrid'de çalıştı: Tomas kolejinde *Uruç*, Don Juan de Alarcon manastırında *Yusuf'un Rüyası*, Merced manastırında *Kızıldeniz'i Aşarken* adlı tabloları vardır. (L)

MONTERO RİOS (Eugenio), ispanyol siyaset adamı (Santiago de Compostela 1832-Madrid 1914). İlerici milletvekili (1869) ve bakan oldu. Birleşik Devletler ile Paris antlaşmasını görüştü ve başbakanlığa getirilince (1904-1905) medenî nikâhı kabul ettirdi, ceza kanununda reform yaptı ve ticaret odalarını kurdu. (L)

MONTEROSSO (Raffaello), italyan müzik bilgini (doğ. Cremona 1925). Cremona Eski Müzik Yazıtları okulunda (1950) ve Pavia üniversitesinde (1952) dersler verdi. Birkaç deneme yazdı. Bunlar arasında *La Musica nel Risorgimento* (Risorgimento Müziği) [1948] ve *La Musica e Ritmica dei Trovatori* (Trubadur'larda Müzik ve Ritim) vardır. Petrucci'nin *Frottole* (Yalanlar) adlı eserinin ilk üç kitabını (1954) ve A. Vivaldi'nin *Fida Ninfa*'sını (Sadık Superisi) bastırdı. (M)

MONTERREY, Meksika'da şehir, Nuevo Leon eyaletinin merkezi Doğu Sierra Madre'nin eteğinde, rio Grande'nin bir kolu olan rio Santa Catarina kıyısında; 615 000 nüf. Güzel bahçelerle çevrili olan şehir, ticaret ve büyük bir sanayi merkezidir (yüksek fırınlar, çelik fabrikaları, kurşun dökümevleri, bakır, antimon v.b. tasfiyesi; kimya sanayii; plastik maddeler yapımı; tütüncülük; otomobil yapımı). [L]

MONTES (Eugenio), ispanyol yazarı (Oren-

Foto. *Dizionario Enciclopedico İtaliano; Grand Enciclopedico Larousse; LAROUSSE*

se 1897). Öğretmenlik yaptı. Sanatta aşırı uçlara eğilim gösterdi. 1922'de *Versos a Tres Cas o Neto* (Üç Olgun Meyveye Mısralar) adlı kitabını yayımladı. *El Debate* (Tartışma), *A B C, Accion Espanola* (İspanyol Eylemi) adlı dergileri çıkardı. Eserleri: *El Viajero y su Sombra* (Yolcu ve Gölgesi) [1940]; *Melodia Italiana* (İtalyan Melodisi) [1944]; *La Estrella y la Estela* (Vapurun Ardında Kalan İz) [1953]. (L)

MONTES (Francisco), ispanyol matadoru (Chiclana, Cadiz eyaleti 1805 -ay.y. 1851). Pedro Romero'nun desteğiyle 1831'de Madrid'de ünlü bir matador oldu. Kısa süren meslek hayatına rağmen, kazandığı başarılarla TOREROLAR NAPOLYONU diye anıldı. Soğukkanlı, keskin görüşlü bilgili bir güreşçiydi. Boğaları büyüler, onları dilediğince hareket ettirirdi. Seyirciyi etkiler, kostümlerinin biçimini devamlı olarak değiştirerek, sanatını yeni figürlerle zenginleştirirdi. Kendi adını taşıyan ***Boğa Güreşi Üstüne İnceleme*** adlı kitabı ilham etti. Boğa güreşinin düzenlenmesi üstüne koyduğu kurallar bugün de geçerlidir. (L)

MONTES (Ismael), bolivyalı siyaset adamı (La Paz 1861-ay.y. 1933). Albaydı. Savaş bakanı (1900) ve cumhurbaşkanı (1904 - 1909, 1913-1917) oldu. BÜYÜK BAŞKAN diye anılırdı. Şili'den Arica-La Paz demiryolunu döşeme imtiyazını kopardı, ekonomiyi geliştirdi ve kiliseye karşı bir siyaset güttü (medenî nikâhın kabulü, kilise imtiyazlarının kaldırılması). 1917 Nisanında Almanya ile siyasî ilişkileri kesti. Liberal partinin başkanıydı, sürgüne gönderildi (1920-1928). [L]

MONTESA, İspanya'da (Valencia ili) kasaba, Javita'nın güneybatısında; 1 200 nüf. Eski bir müstahkem mevki olan Montesa'yı 1316'da Aragon'lu Jaime II Mağribîlerden aldı. Şatosu, Templier tarikatının kalkmasından sonra kurulan Notre-Dame de Montesa şövalye tarikatının merkeziydi. (L)

MONTE SAN GIULIANO, İtalya'da şehir. Bk. ERICE.

MONTE SANT'ANGELO, İtalya'da şehir, Apulia'da (Foggia ili), Monte Gargano yarımadasında; 23 400 nüf. Apulia'nın en yüksek yeridir (843 m). [L]

MONTESPAN, Fransa'da Haute-Garonne idare bölgesinde (Saint-Gaudens idare çevresi) komün, Pireneler'in kenarında, Garonne ırmağı yakınında; 485 nüf. 1922'de Norbert Casteret'nin bulduğu bir mağarada, her yanında oklar saplanmış başsız bir ayı ile bir aslanı temsil eden Tarihöncesinden kalma iki kil heykel ve kile kazılmış gravürler bulundu. (L)

MONTESPAN (Françoise Athénaïs DE ROCHECHOUART DE MORTEMART DE, — markizi) [Lussac-les-Châteaux şatosu, Poitou 1640 - Bourbon-l'Archambault 1707]. Gabriel de Rochechouart-Mortemart'ın kızı. 1660'ta saraya girdi ve Montespan markisi Louis de Gondrin de Pardaillan ile evlendi (1663) ve ondan bir oğlu dünyaya geldi: Antin dükü. 1664'te kraliçe Marie-Thérèse'in nedimeleri sırasında yer aldı. Mademoiselle de la Vallière ile dostluğuna rağmen, güzelliğine güvenerek, ihtirası ve paraya ihtiyacı yüzünden Louis XIV'ü baştan çıkarmak istedi ve Madame de Montausier'nin yardımıyle kralın gözdesi oldu (1667). Geçimsizliklere rağmen 12 yıl süren bu ilişkiden yararlanmayı bilen markiz, kendisine ve yakınlarına çeşitli çıkarlar sağladı (kardeşi Vivonne'un 1675'te mareşalliğe yükselmesi). Madame de Maintenon'un ve Bossuet'nin etkisiyle yavaş yavaş kralın gözünden düştü. Louvois'nın entrikaları sonunda, adı kraliçenin zehirlenmesi olayına karıştı (1680). Kraliçenin ölümünden sonra, saraydan uzaklaştırıldı (1684). Versailles'dan ayrılarak, kendi kurduğu Saint-Joseph manastırına çekildi (1691). Kraldan, hepsi de evlâtlığa kabul edilen sekiz çocuğu olmuştu (Maine dükü, Mademoiselle de Nantes, Mademoiselle de Besis, Toulouse kontu v.d.). [L]

MONTESQUIEU (Charles DE SECONDAT, DE LA BREDE ve DE, — barounu), fransız yazarı (La Brède, Bordeaux yakınları 1689-Paris 1755). Bordeaux'lu bir hukukçu ailesinden-dir. Çocukluğunun ilk yıllarını La Brède şatosunda geçirdi, sonra 1700'de Juilly'deki Oratoryenler kolejine girdi ve orada beş yıl okudu. Daha sonra Bordeaux'ya döndü; hukuk öğrenimi yaptı ve 1708'de avukat oldu. Paris'te kaldığı dört yıllık sürede, özellikle ilgi duyduğu tarih alanındaki bilgisini tamamladı. Babasının ölümü (1713) üzerine, 1714'te Bordeaux parlamentosunda üye, iki yıl sonra amcası ölünce yargıtay başkanı oldu. Çok titiz bir hâkim olmakla beraber yalnız yargılama meseleleriyle yetinmedi. 1716'da yeni kurulmuş olan Bordeaux akademisine girdi; ilk yazılarını bu akademi için yazdı: *Dissertation sur la Politique des Romains* (Romalıların Siyaseti Üstüne İnceleme) [1716]; iktisadî karakterde bir muhtıra olan *Les Dettez de l'Etat* (Devlet Borçları) ve *La Transparence des Corps* (Cisimlerin Saydamlığı) [1718]; *L'Echo* (Yankı) [1718]; *Le Flux et le Reflux* (Gelgit Olayı) [1718]; *Le Mouvement* (Hareket) [1718]; *Les Maladies Rénales* (Böbrek Hastalıkları) [1718] gibi bir dizi bildiri. Bütün bu bilimsel çalışmaları Montesquieu'nün bütün bilgi alanlarında deneysel metotların değerine güvendiğini gösterir. Aynı analiz kaygısı, sosyal olguları incelemesinde de ortaya çıkar. Amsterdam'da imzasız olarak yayımladığı *Lettres Persanes* (Acem Mektupları*) [1721] adlı eserinde ise bir tenkitçi görüş hâkimdir. Bu eserin uyandırdığı yankılar Montesquieu'ye paris salonlarının kapılarını açtı. 1721-1725 Arasında bir yandan bu salonlara devam ederken bir yandan da Bordeaux'daki malikânesinin idaresiyle uğraşıyordu. Bu arada yazı yazmaktan da geri kalmadı. 1724'te Entresol kulübünde *Dialogue de Sylla et d'Eucrate*'ı (Sulla ve Eukrates'in Konuşmaları) okudu. 1725'te *Le Temple de Gnide*'i (Knidos Tapınağı) yayımladı.

Ne var ki, bu çalışmaları hâkimlik görevini güçleştiriyordu, bu yüzden 1726'da görevini sattı. Böylece, tasarladığı büyük eserini yazmak için daha büyük bir serbestliğe kavuştu.

Fransız akademisine seçilişinden (1727) kısa bir süre sonra uzun bir yolculuğa çıktı (nisan 1728); Avusturya'yı, italya'nın kuzeyden güneye bütün büyük şehirlerini, Almanya ve Hollanda'yı dolaştı. La Haye'den (1729) İngiltere'ye geçti ve 1731'e kadar orada kaldı. Bu geziler sırasında, notlar aldı, çeşitli gözlemlerde bulundu, yolcuların notlarını topladı. Gittiği ülkelerin siyasî ve iktisadî durumlarını inceledi. Bu belgelere dayanarak yazdığı ilk büyük eseri, *Considérations sur les Causes de la Grandeur des Romains et de Leur Décandence*'tır (Romalıların Büyüklüğü ve Çöküş Sebepleri Üstüne Düşünceler) [1734]. Fakat asıl temel eseri 1748 yılında Cenevre'de imzasız olarak yayımladığı ve iki yıl gibi kısa sürede yirmi iki baskısı yapılan *Kanunların Ruhu Üstüne**'dir (De l'Esprit des Lois). Böyle bir eserin bütün başarısına rağmen üstüne en şiddetli tenkitleri, özellikle de jansenius'çuların tenkitlerini çekmemesi düşünülemezdi. Nitekim 1750'de *Kanunların Ruhu Üstüne*'yi savunmak için kaleme aldığı cevaba rağmen, önce Sorbonne tarafından mahkûm edilen eser, 1751'de Roma tarafından da yasaklandı.

MONTESPAN markizi Clagny şatosunun bir galerisinde, Henri Gascard'ın eseri (özel koleksiyon)

Hayatının son yıllarında sık sık Bordeaux ile Paris arasında gidip gelen Montesquieu, gözlerinin hayli zayıflamasına rağmen birkaç yeni eser daha yazdı: *Arsace et Isménie* (Arsakes ile İsmenias) [1783'te yayımlandı] adlı bir roman; *Lysimaque* (Lysimekhos) adlı tarihî bir yazı v.b. Sağlığında son şeklini veremediği eserlerinin büyük bir kısmı, ancak ölümünden sonra tanınabildi; bunların en önemlileri, *Notes de Voyage* (Yolculuk Notları) ve bazıları ancak 1941'de yayımlanabilen *Lettres*'dir (Mektuplar). Bu son belgelerde, reformeu, ağırbaşlı ve edebiyat meraklısı, hayatında duyguya pek önem vermeyen, zeki, sosyal yaşayışa ve günlük hayatla candan ilgilenen bir soylunun bütün iç çelişkileri görülür. İnsan onuruyle eserinin değerini bir tutan çağdaşları tarafından sevgiyle karşılanan Montesquieu, XVIII. yy.ın ve modern düşüncenin en yüce temsilcilerinden biridir: bugünkü anlayışımıza uygun olarak iktisadî ve sosyal bilimlerin temellerini atmış, kuvvetler ayrılığı gibi bazı fikirleri 1791 Fransız anayasasını beslemiş ve XIX. yy. liberalizminin savunacağı temel hürriyetleri tanımlamıştır. (L)

MONTESQUIOU (Charles DE BATZ veya DE), **d'Artagnan** kontu, fransız savaş adamı (1611-Maastrich 1673). Babasıyle karıştırılmasın diye annesi Françoise de Montesquiou'nun adını aldı. Silâhşörlerin subayı idi. Fouquet'yi Nantes'ta tutukladı (1661). D'Artagnan adı altında, Dumas'nın *Üç Silahşörler* romanının kahramanıdır. (L)

MONTESQUIOU (Pierre DE), **d'Artagnan** kontu, Fransa mareşali (Armagnac şatosu 1645 - Le Plessis - Piquet 1725). Malplaquet'deki başarılı hareketinden sonra mareşalliğe yükseltilinceye kadar (1709) d'Artagnan adı altında savaşlara katıldı. Danain'de Naiplik konseyi üyesi, Languedoc ve Provence valisi oldu (1720-1721). [L]

MONTESQUIOU-FEZENSAC (Anne Pierre DE, — markizi), fransız generali (Paris 1739 - ay.y. 1798). 1776'da, adına Fezensac adını ekleme hakkını kazandı. 1780'de tümgeneral, 1789'da milletvekili oldu. *Tiers Etat'ya ilk katılanlardan biridir;* malî meselelerle ilgilendi. Güney ordusuna kumanda ederek Avignon'da güvenliği sağladı ve

MONTESQUIEU «Düşünceler»in 1748 nüshası kapağı

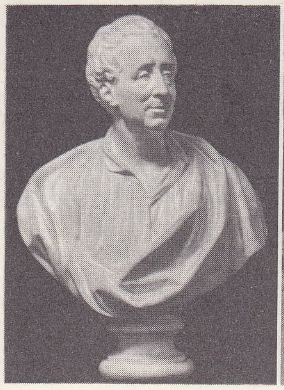

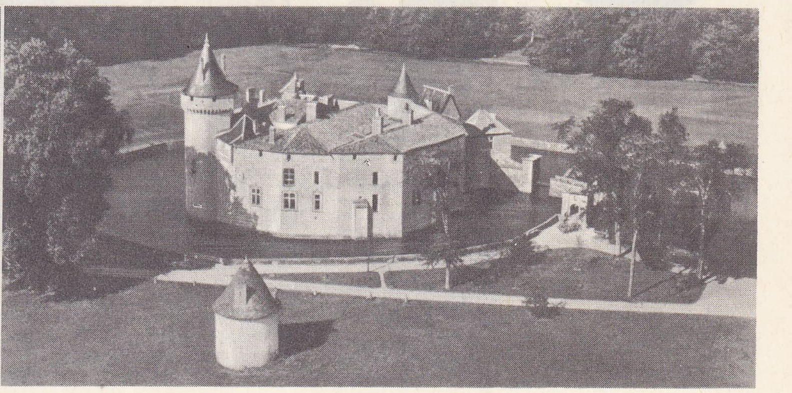

MONTESQUIEU solda, Jean-Baptiste Lemoyne'nun eseri Bordeaux müzesi; sağda, Brède şatosu, Montesquieu ailesi malikânesi

Foto. LAROUSSE

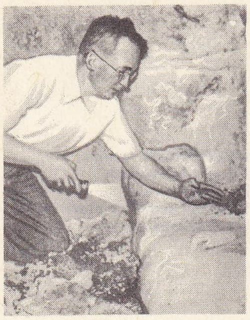
Pierre MONTET
Tanis kazılarında
(1939)

Pierre MONTEUX

Savoia'yı işgal etti (1792). Alpler ordusunun başındayken Bernlileri Cenevre'den kovma emrini aldı, fakat görüşmelerde bulunmayı tercih ettiği için görevinden uzaklaştırıldı. İsviçre'ye sığınarak 1795'e kadar orada kaldı. (L)

MONTESQUIOU - FEZENSAC (Elisabeth Pierre DE, — kontu), fransız siyaset adamı (Paris 1764-Bessé-sur-Braye, Sarthe 1834), general Anne Pierre'in oğlu. Provence kontunun hizmetinde çalıştı, sonra İmparatorluk'a bağlandı (1804). Yasama meclisi milletvekili (1805) ve başkanı oldu; başmabeyinci olarak Talleyrand'ın yerini aldı (1810). 1813'te senatörlüğe, Restorasyon devrinde, Yüzgün'de ve 1819'da Âyan meclisi üyeliğine getirildi. (L)

MONTESQUIOU - FEZENSAC (François Xavier Marc Antoine DE, — dükü), fransız siyaset adamı (Marsan şatosu, Gaskonya 1756 Cirey-sur-Blaise şatosu, Haute - Marne 1832). 1782'de Beaulieu rahibi, 1789'da milletvekili oldu, imtiyazları savundu ve ruhban sınıfının sivil bir teşkilât haline getirilmesine karşı koydu (1790). Royer-Collard ile kralcı Paris komitesine girdi, Provence kontunun Bourbon'ların tekrar tahta getirilmesini isteyen mektubunu Napolyon'a götürdü (haziran 1800) ve Menton'a sürüldü. Haziran 1814 şartının hazırlanmasına katıldı, içişleri bakanı oldu (1814-1815) ve basına karşı bir kanun çıkarttı. Yüksek meclis üyesi (1815), kont (1817) ve dük (1821) oldu. (L)

MONTESQUIOU - FEZENSAC (Raymond DE, — dükü), fransız generali (Paris 1784 - Monnaie, İndre-et-Loire 1867), Elisabeth Pierre Montesquiou-Fezensac'ın yeğeni, imparatorluk devri savaşlarına girdi, 1812'de general oldu. 1814'te Louis XVIII'e bağlandı. Cezayir seferine katıldı, 1832'de Fransa Yüksek meclisi üyeliğine getirildi. 1838'de Madrid büyükelçisi tayin edildi. *Journal de la Campagne de Russie* (Rusya Savaşı Raporu) [1849] adlı bir eseri vardır. (L)

MONTESQUIOU-FEZENSAC (Robert DE, — kontu), fransız yazarı (Paris 1855-Menton 1921). Eserlerinde yer yer yapmacığa varan aşırı bir titizlik ve gariplikler görülür. Şiirleri (*Les Chauves-Souris* [Yarasalar], 1891; *Les Hortensias Bleus* [Mavi Ortancalar], 1896), tenkit ve romanları (*La Petite Mademoiselle* [Küçük Hanım], 1911) vardır. Ayrıca Madame de Castiglione'nun biyografisi (*La Divine Comtesse* [İlahî Kontes], 1913) ve ölümünden sonra yayımlanan hatıraları (*Les Pas Effacés* [Silik Ayak İzleri], 1927) önemlidir. (L)

MONTESSON (Charlotte Jeanne BERAUD DE LA HAIE DE RIOU DE, — markizi), [Paris 1738 - ay.y. 1806], Madame de Genlis'in akrabası. Yaşlı Montesson markisinden dul kalınca (1769), Orléans dükü Louis Philippe ile gizlice evlendi (1773). Bagnolet şatosunda çevresine seçkin insanlar topladı, komediler yazdı ve oynadı. Thermidor'dan sonra Tesör'den kurtuldu; Joséphine'in himayesi sayesinde imparatordan mallarını geri aldı. (L)

MONTESSORİ (Maria), italyan kadın pedagog (Chiaravalle, Ancona yakınları 1870-Noordwijk, Hollanda 1952). F. Fröbel'in metodunu geliştiren ve 1907'den itibaren Roma'daki «çocuk yuvasında» uyguladığı sistem, çocuklarda çekici alıştırmalarla düzen duygusunu ve duyu belleğini geliştirmeğe dayanması bakımından duyumcu psikolojiye bağlanır ve her şeyden önce algıyı eğitmeyi amaçlar. Ayrıca çocuğa, önceden titizlikle seçilmiş malzeme sınırları içinde, bir ölçüde hürlük tanır. Bu sistem, aşırı bireyciliğe ve çocuğu çevresinden uzaklaştırması bakımından sık sık tenkide uğramıştır. Başlıca eserleri: *Il Metodo della Pedagogia Scientifica* (Bilimsel Pedagoji Metodu) [1909]; *L'Autoeducazione nelle Scuole Elementari* (İlkokullarda Kendi Kendine Eğitim) [1912]; *Les Etapes de l'Education* (Eğitimin Aşamaları) [1936]; *De l'Enfant à l'Adolescent* (Çocukluktan Ergenlik Çağına) [1949]. Birçok öğretim kurumu Montessori'nin pedagoji ilkelerinden ilham almıştır. (L)

Maria MONTESSORİ

MONTET (Pierre), Eski Mısır uzmanı fransız bilgini (Villefranche-sur-Saone, Rhône 1885 ? - Paris 1966). Strasbourg üniversitesinde (1919-1948) ve Collège de France'ta (1948-1956) profesördü. Biblos (1921-1924), Tanis (1929-1951) ve Apollonia (1953'ten beri) kazılarını yönetti. Başlıca eserleri: *Les Scènes de la Vie Privée dans les Tombeaux Egyptiens de l'Ancien Empire* (Eski Krallık Devrinin Mısır Mezarlarında Günlük Hayat Sahnelerini Canlandıran Resimler) [1925]; *Byblos et l'Egypte, Quatre Campagnes de Fouilles à Byblos* (Biblos ve Mısır, Biblos'ta Dört Kazı Kampanyası) [1928]; *La Nécropole Royale de Tanis* (Tanis Kral Mezarlıkları) [1951]; *Les Enigmes de Tanis* (Tanis'in Sırları) [1952]; *L'Egypte et la Bible* (Mısır ve İncil) [1959]; *La Géographie de l'Egypte Ancienne* (Eski Mısır Coğrafyası) [3 cilt, 1957-1963]. (L)

MONTEUX (Pierre), fransız orkestra şefi (Paris 1871-Hancock, Maine [A.B.D.] 1964). Paris'te, Opéra-Comique ve Colonne orkestralarında solo alto çaldı. 1914'te Monteux konserlerini kurdu. 1924-1934 Arasında Amsterdam Concertgebouw orkestrasını yönetti, sonra A.B.D.'de çalıştı. Stravinski'nin *Petruşka* (1911), *Bahar Âyini* (1913), Debussy'nin *Oyunlar*, Ravel'in *Daphnis ve Chloé* adlı eserlerini ilk çaldıran Monteux'dür. (L)

MONTEVARCHİ, İtalya'da komün, Toscana'da (Arezzo ili), Arno kıyısında; 19 600

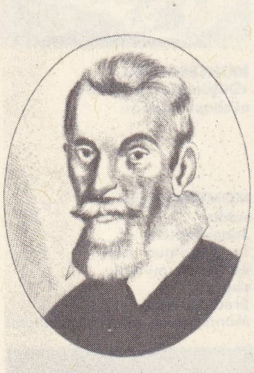
Claudio MONTEVERDI
portresi ve imzası

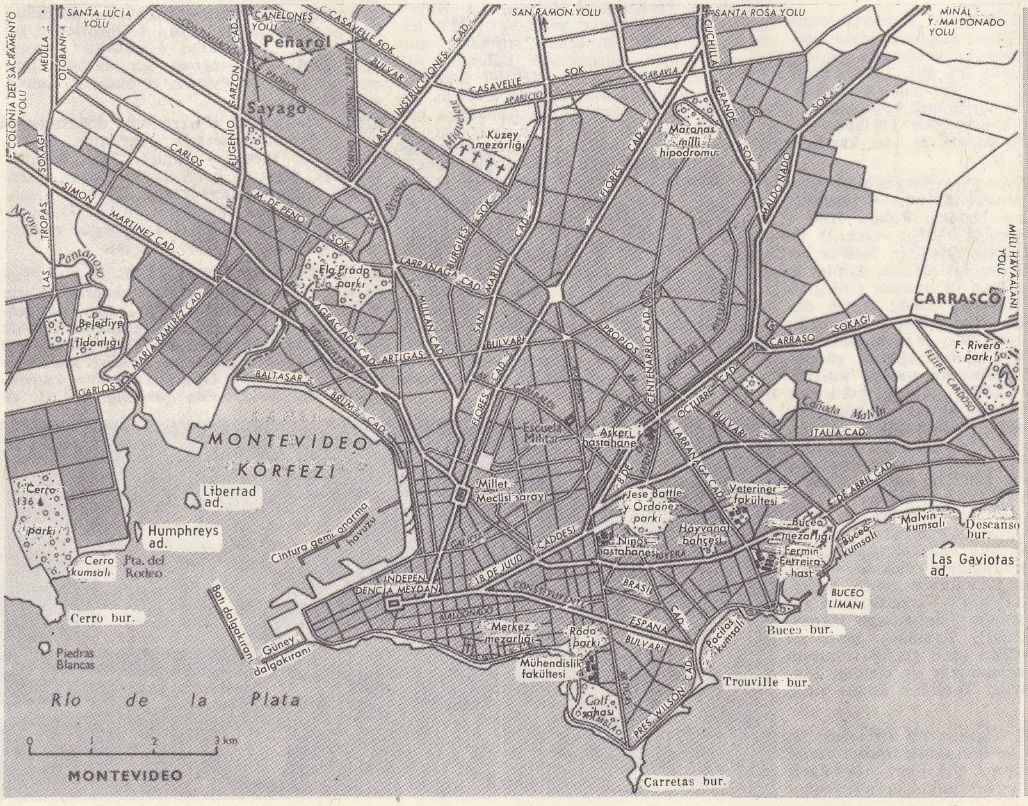

MONTEVİDEO şehir planı

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano; LAROUSSE

MONTEVİDEO
soldan sağa,
Constitucion meydanı;
Pocitos plajı;
Agraciada caddesi

nüf. Önemli pazar yeri. Hasır şapka fabrikası. (L)

MONTEVERDİ (Claudio), italyan bestecisi (Cremona 1567-Venedik 1643). Kalabalık bir ailenin çocuğuydu. Besteci ve şarkıcı olan kardeşi Giulio Cesare'nin (Cremona 1573) her bakımdan yardımını gördü, M. İngegneri'nin öğrencisiydi, Milano'da kapella yöneticiliği görevini elde etmeğe çalıştıysa da başaramadı. Violacı ve şarkıcı olarak Mantova sarayına girdi ve orada yirmi iki yıl kaldı. Prens Vincenzo Gonzago ile Macaristan'a (1595), daha sonra Flandre'a gitti (1599), *Scherzi Musicali* adlı eserini orada yazdı. Saray için oda ve kilise müziği besteledi. Saray kilisesine müzikçibaşı oldu; Mantova vatandaşlığına geçerek, Claudia Cattaneo adlı bir şarkıcıyla evlendi.

Floransalı müzikçilerin denemelerinden yararlanarak lirik dram türünü yarattı. *Orfeo* (1607) ve *Arianna* (1608) bu türün ilk güzel örnekleridir. 1610'da Roma'ya gitti, orada, dinî müzik ve oratoryo alanındaki gelişmeleri inceledi. 1607'de dul kaldı. Mantova dükünün ölümünden sonra, 1603'te Venedik'teki San Marco kilisesine tayin edildi; kardeşi Giulio ile oğullarını yanına getirtti. Mantova yağması (1627) sırasında, Gonzago'nun arşivlerinde saklı bulunan bütün eserleri yok edildi. Kendisi gibi besteci olan oğulları Francesco ve Massimiliano vebadan ölünce, rahip oldu (1632). Bologna, Parma ve Rovigo'ya yaptığı bir iki kısa yolculuğun dışında Venedik'te yaşadı. Kilisede ve bayramlarda çalınmak üzere eserler besteledi, G. B. Rovetta, F. Cavalli ve H. Schütz gibi öğrencilerin eğitimine kendini adadı. Bu arada, gerek İtalya'da gerekse dışarıda basılan eserleriyle «Divino» (Tanrısal) lakabını kazandı. Venedik şehrinin lirik tiyatroları ücret karşılığı kapılarını halka açınca ve Manelli, Sacrati ile Cevalli'nin eserleri temsil edilince, Monteverdi de yeniden bu sanat türüne döndü. *Arianna*'nın yeniden temsil edilmesinden sonra, *Odysseus'un Dönüşü* (1641) ve tarihî konulu ilk lirik dram olan şaheseri *Poppea'nın Taç Giymesi* (1642) operasını besteledi. Yok olanlar dışında, Monteverdi gene de çok sayıda eser bırakmıştır. Din dışı ses müziği: 3 ses için *Canzonette* (1584); 3 sesli *Scherzi Musicali* (1607); *Scherzi Musicali Cioè Arie e Madrigali in Stile Recitativo* (1632); dokuz madrigal kitabı (1587-1651; yedinci kitaba *Konçerto*, sekizinciye ise *Savaş ve Aşk Madrigalleri* [1638] adı verilmiştir). Dinî ses müziği; 3 sesli *Sacrae Cantiunculae;* I. kitap (1582); *Madrigali Spirituali* (1583); *Missa Senis Vocibus ac Vesperae* (1610); *Selva Morale e Spirituale* (1640); *Messa e Salmi* (1650). Sahne eserleri: *Orfeo* (1607); *Arianna* (1608); *Nankör Kadınlar Balesi* (1608); *Tirsi e Clori* (1616); *Tancredi ve Clorinda'nın Savaşı* (1624); *Odysseus'un Dönüşü* (1641); *Poppea'nın Taç Giymesi* (1642). Madrigal yazarlarının sonuncusu, opera bestecilerinin ise ilki olan Monteverdi, aynı zamanda XVI. yy.ın son büyük çok sesli müzik bestecisi, XVII. yy.ın da ilk lirik müzikçisidir. Sürekli bas, kromatik dizi, armoni denemeleri, resitatif, sesleri karşılıklı konuşturma gibi birçok teknik yenilik uygulayarak madrigal türüne canlılık kazandırmak istedi; amacı müziği manzum metne uydurmaktı; ancak bu yol, gerçekte onu klasik madrigalden uzaklaştırdı ve insanlık dramını müzikle anlatmağa, tiyatroya yöneltti. Bu gelişme, dokuz kitap tutan madrigallerinde kendini duyurur: ilk madrigalleri italyan polifonistlerinin geleneğini sürdürmekte, son madrigalleri ise gerçek dramatik sahneleri müzikle dile getirmektedir. Romantik tabiatlı oluşu, sadece ses müziğine karşı gösterdiği eğilim, duygulu metinlere, özellikle Tasso'nun eserlerine düşkünlüğü Monteverdi'yi büyük operanın yaratıcısı yaptı. En büyük eserleri olan *Orfeo ve Poppea'nın Taç Giymesi'ni* incelemek bu iddiayı doğrulamağa yeter. *Orfeo*, floransalı «camerata Bardi» müzikçilerinin teorik araştırma ve denemelerinin, Monteverdi dehasıyle sanat eseri halini almış bir sentezidir. İçinde *stile recitativo* (resitatif üslûp) ve *arioso* seviyesine yükselmiş *recitar cantando* (şarkılı anlatış) bulunmaktadır. Madrigal biçimindeki görünüşüyle *favola pastorale* havasını yansıtan *Orfeo*, solocu şarkılara ayırdığı bölümler ve çok sesli madrigal tekniğinde yazılmış korosuyle, bir saray gösterisi niteliğini de taşır. Buna karşılık, *Poppea'nın Taç Giymesi*, müzik tarihinin ilk lirik dramıdır; sahne insancıl duygular ve tutkularla dolup taşarken, eser tiyatronun bütün unsurlarıyle desteklenir: mitoloji, masal, göz alıcılık, trajedi, komedi. Orkestra, *tremolo, concitato* ve *pizzicato* ile bestecinin bütün titizliğine cevap verir. Büyük opera, opera buffa, hattâ melodramın bile tohumları bu eserlerde görülebilir; gelecek yüzyıllarda operaya yenilik getiren bütün besteciler (Gluck, Wagner, Mussorgskiy, Debussy), Monteverdi'nin tutumunu benimsemek zorunda kalmışlardır. Monteverdi'nin kilise müziği alanında, XVI. yy.ın polifoni kurallarına bağlı ve bu tarza saygı göstererek yazdığı müziğini, yenilik getirmek isteğiyle yazdığı ihmalli müziğinden ayırmak gerekir; solo şarkıcılar için bestelediği motetlere ve duettolarına resitatif katmış, olağanüstü bir anlatım gücü olan melodiler bulmuş ve müzikle sözlerin birbiriyle eksiksiz olarak uyuşması için çaba harcamıştır. Tek sesli motetleri, dinî metinler üstüne yazdığı havalarla eşdeğerdir. *Cantata Morale e Spirituale* tarzının doğmasına yol açan Monteverdi, *Meryem'in Akşam Duası* ve *Magnificat* gibi eserleri, bunlarda kullandığı kilise *cantus firmus*'u, sololar, füg tarzında işlediği korolar, «litani» unsurları, konçerto biçimindeki müziğiyle, ortaya XVII. ve XVIII. yy.ın tüm kilise müziğini müjdeleyen bir şaheser çıkarmıştır. (L)

MONTEVİDEO, Uruguay'ın başkenti, Montevideo ilinin merkezi, Rio de la Plata'nın ağzında, Montevideo körfezi kıyısında 1 154 465 nüf.

● *Coğrafya*. Şehir, 1726'da, bugünkü Independenzia meydanının yerinde kurulan kale çevresinde gelişti. Bulunduğu enlem ve deniz kıyısındaki konumu iklimin ılıman ve yağışlı olmasına yol açar. En düşük sıcaklık ortalaması 10,5°C, en yüksek sıcaklık ortalaması ise 22,5°C'tır; yağış boldur (951 mm).

Başlangıçta nüfus yavaş bir şekilde arttı; 1770'te şehrin nüfusu 1 000 kişiden azdı. Limanda ticaretin serbest bırakılmasıyle nüfus kalabalıklaşmağa başladı ve XIX. yy.ın ilk on yılında 5 000'e yükseldi. Cumhuriyetin başkenti olması ve yeni ülkenin merkezi haline gelmesiyle nüfus daha da artarak 1843'te 31 000, 1860'ta 50 000 kişiyi buldu. XIX. yy.ın sonuna doğru ülkeye bir göçmen dalgası gelmesiyle 1885'te 70 000 kişiye yükseldi. XX. yy. başında büyük bir artışla şehrin 1910'da 320 000 kişi olan nüfusu 1926'da 440 000'e, 1956'da 922 000'e yükseldi. Bugün ülke nüfusunun yüzde 45'i Montevideo'da yaşar. Bu durum Uruguay'ın

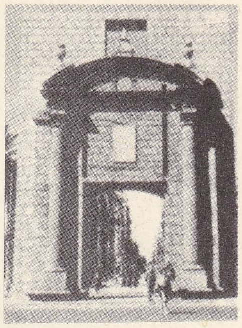

MONTEVİDEO
eski kalenin kapısı

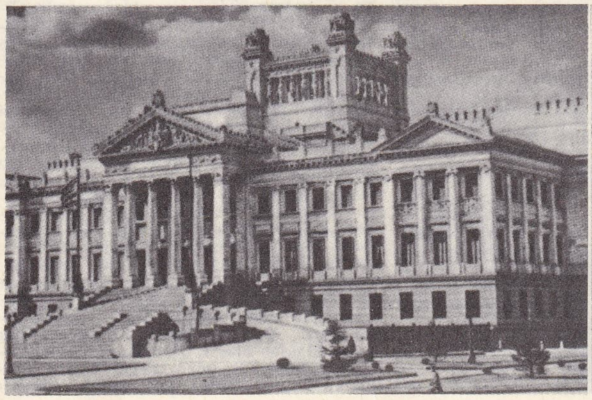

MONTEVİDEO
solda,
Congreso (Kongre) sarayı;
sağda,
liman

Foto. Gran Enciclopedico Larousse

MONTEVİDEO solda, Punta del Este plajı; sağda, general Artigas'ın heykeli, İndependencia meydanı

«başıbüyüklüğü»nün ifadesidir. Şehirde birbirinden kesinlikle farklı üç kısım ayırt edilir;

1. *Montevideo körfezini çeviren yarımadadaki ilk çekirdek.* Bütün ispanyol sömürgelerinde olduğu gibi, sokakları birbirini dik açılarla keser. İlk planı Pedro Millan tarafından yapılmıştır. «Eski şehir» denen bu kısım, eski ticaret müesseselerinden çoğunu, bankaları, büyük şirketlerin bürolarını, otelleri ve eğlence yerlerini kapsar. Bir yandan limana bakan Franklin, D. Roosevelt caddesi, öte yandan körfeze bakan mühendis - Monteverde, Fransa ve İngiltere caddeleriyle çevrilidir. Doğu kısmı Ciudadela ve Juncal sokaklarıyle sınırlıdır;

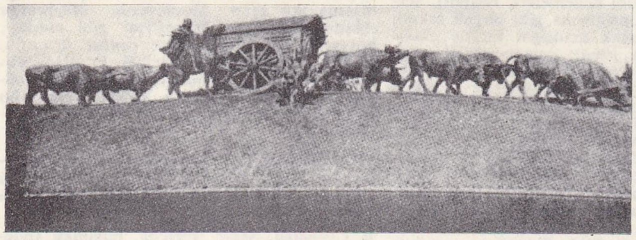

«Arabalı Anıt» Ordonez parkı

2. *XIX. yy. şehri.* Avenida 18 de Julio gibi geniş caddelerle bulvarların bulunduğu şehrin bu kısmı, körfez ve Artigas bulvarıyle sınırlıdır. Sokakları ağaçlıktır;

3. *modern kesim.* Artigas bulvarının kuzey ve doğusunda uzanır; banliyöleri, yüz kadar «uydu şehir» ve büyük yeşil sahaları kapsar.

Montevideo, önemli bir sanayi merkezidir. Hayvancılıkla ilgili sanayiler daha çok ihracata yönelmiştir. «Cerro de Montevideo»daki ülkenin başlıca soğuk hava depolarında, donmuş et, et konserveleri v.b. muhafaza edilir. Bu sanayide faal nüfusun büyük kısmı istihdam edilir. Öte yandan, hayvancılık pazarının gelişmesi, öbür sanayi kollarının da kurulmasına yol açmıştır: besin sanayii; dokuma sanayii; ağır sanayi; petrokimya sanayii. Ancak Montevideo ekonomisinin temeli ticarete dayanır. Ulaşım yollarının başkentten başlayarak bir ağ gibi yayılması, ticaretin gelişmesini kolaylaştırmış, ülke ihracatının yüzde 70'inin, ithalâtının yüzde 90'ının Montevideo'da toplanmasına imkân vermiştir. Ayrıca Montevideo büyük bir sayfiye merkezidir: Capurro, Ramirez, Pocitos, Buceo, Malvin ve Carrosco kumsalları. Ayrıca şehir ülkenin idare, maliye ve fikir merkezidir.

● *Tarih.* Montevideo körfezinin elverişli tabiî şartlarından yararlanan, Plata ırmak ağzının başlangıcında bulunan, transit ticaretin kaçınılmaz bir iskelesi ve merkezi olan şehir, siyasî ve teknolojik sebeplerin engellemesine rağmen gelişti. Şehre adını veren tepeyi ilk olarak 1520 ocağında Magellan keşfetti.

Erken bir tarihte avrupalıların dikkatini çeken şehre Portekizlilerden sonra öbür ülkelerden de birçok kişi geldi. Hernandarios de Saavedra'nın yönetiminde kolonların kısa süre içinde geliştirdiği hayvancılık, korsanların bölgeyi yağmalamasına yol açtı. Charrua yerlilerinin savaşçılığı, değerli madenler bulunmaması ve özellikle körfezde sefer güçlüğü bir buçuk yüzyıl kadar avrupalıların Buenos Aires dışına yerleşmemelerine yol açtı.

Portekizlilerin 1680'de Sacramento kolonisini kurmaları, yarımada yöneticileri kadar yerli tüccarları da endişelendirdi. Koloni Avrupa'daki askerî ve siyasî değişikliklere bağlı olarak birçok defa eldeğiştirdi. Portekizlilerin 1723'teki Montevideo körfezine hâkim olma çabalarının başarısızlıkla sonuçlanması, şehrin kurulmasını çabuklaştırdı. Buenos Aires valisi Bruno Mauricio de Zabala, 1724'te, Portekizlileri bölgeden çıkartarak bir kale inşa ettirdi ve Buenos Aires ile Kanarya adalarından gelen kolonlar yerleştirdi. İki yıl sonra bu kale çevresinde Montevideo şehri gelişti. Bazı araştırmacılara göre, tesis fransız-ispanyol birliğinin bourbon'cu bir siyaset gütmesi neticesinde kurulmuştur. Şehir, bütün kızılderili şehirlerine uygun olarak gelişti ve toplandı. 1 Ocak 1730'da ilk belediye meclisi toplandı. San Felipe y Santiago de Montevideo isimli yeni merkez, kale şeklindeydi.

Hisar surlarla çevrilmişti. Denizden gelen saldırıların yanı sıra, belediye üyeleriyle bölge kumandanları (daha sonra valiler) sık sık çatışıyorlardı. Başlangıçta yavaş olarak gelişen şehir hayatı, iç kısımlara yerleşmenin ritmine uydu. Yerleşmeyi hem yerliler hem de Portekizliler engellemekteydiler. Üç yeni olayla hareketli bir dönem başladı: Buenos Aires Genel valiliğinin kurulması (1776); Sacramento kolonisinin kesinlikle ele geçmesi (1777); özellikle 1778'de yarımadada olduğu kadar Hint adalarında da ticaret tekeline son veren ticaretin serbestisinin ilânı. O tarihten sonra, kendi gümrüğünü kuran Montevideo'nun gerek ekonomisi, gerekse nüfusu hızla gelişmeğe başladı. Şehrin Genel Valilik merkezinin komşusu olması XVIII. yy.ın son yıllarında ve XIX. yy. başında ticareti elinde tutan başkentle menfaat çatışmalarına yol açtı. Nefret derecesine varan bu çatışma ve rekabetin Uruguay'ın bağımsızlığını hazırlayan ilk etken olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Montevideo 1906'da Buenos Aires'in İngilizlerden kurtarılmasında büyük yararlılık gösterdi ve «çok sadık ve fatih» şehir unvanını aldı. Fakat, bir yıl sonra, Montevideo, kahramanca karşı koymasına rağmen İngilizler tarafından işgal edildi. Kısa süren ingiliz işgali (şubat-eylül) şehre yeni bir ideal, bir yenilik havası kazandırdı; ticaret ve fikir hayatında bir reform yaptı. Aynı dönemde iki dilde ilk gazete yayımlandı. «*The Southern Star-La Estrella del Sur*» (Güney Yıldızı) Buenos Aires İspanya'ya karşı bağımsızlık mücadelesine girişince, hükûmet kuvvetleri Montevideo'da toplandı ve devrimcilerin birçok hücumuna karşı koydu. 1817'de Montevideo Portekizliler tarafından alındı ve bir süre askerî yönetim altında kaldı. Şehir ve eyalet 1821'de Portekiz krallığına bağlandı.

Portekizlilerin ülkeden ayrılmasından sonra Montevideo, Brezilya'ya kaldı ve bazı muhtariyetler elde ederek ticaretini yeni baştan canlandırmayı başardı. Bu arada ekonomi hayvancılık ürünleri (deri, kurutulmuş sığır etti, yağ) ihracatına yöneltildi. O tarihte şehir nüfusunun 20 000 kişi olduğu sanılır. Eyaletin Rio de la Plata eyaletlerine katılmak isteğiyle ayaklanması Buenos Aires hükûmetinin müdahalesine yol açtı: İngilizler La Plata'nın sol kıyısı meselesini bağımsız bir devlet yaratarak çözmeyi düşündüler (Rio de Janeiro konferansı, 1828). Yeni cumhuriyetin anayasasının yürürlüğe girmesiyle (18 temmuz 1830) bölgedeki bağımsızlık savaşları sona erdi ve Montevideo'nun iç kısımla ilişkilerinde yeni bir çığır açıldı. Ancak, merkez ile taşra arasındaki çekişmeler devam etti. Bu arada Büyük Savaş denen iç savaş patlak verdi. Bu savaş sırasında Manuel Oribe'nin kuvvetleri Montevideo'yu kuşattı (1843-1851); bu uzun kuşatma sırasında şehir içindeki çatışmalar ve ayrılıklar da su yüzüne çıktı ve gelişti. Çatışmaların sebebi şehirde birçok yabancı yaşamasıydı. Şehri kuşatma sırasında, çoğu yabancılardan oluşan lejyonlar ve Garibaldi'nin gönüllüleri savundu. «Yeni Truva», düştükten sonra ülkenin geri kalan kısmının

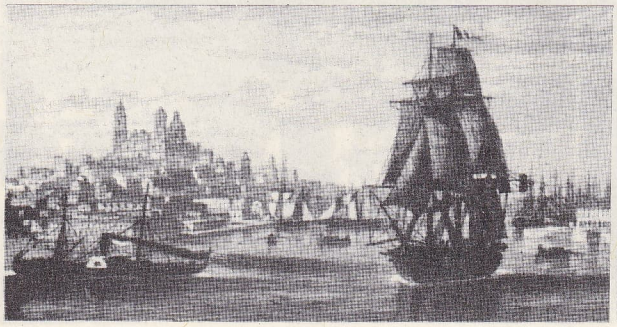

XIX. yy. ortalarında **MONTEVİDEO** limanından bir görünüş Oukuvaite'nin gravürü

Foto. LAROUSSE; Gran Enciclopedico Larousse

kaderini paylaştı. Uruguay'ın başkenti ve fikir hayatının merkezi olması dolayısıyle büyük ölçüde gelişti ve kalabalıklaştı.

● *Güzel sanatlar.* Sömürge döneminden kalan anıtlar yok denecek kadar azdır ve en eski yapılar XVII. yy. başından kalmadır. Eski şehir, sokak ve meydanlarıyle İspanyol havasını devam ettirir. Eski şehrin merkezi olan Constitucion («anayasa») meydanında katedral (1790-1804) ve belediye sarayı (1804-1810) yükselir. Yeni şehir İndependenzia («bağımsızlık») meydanı çevresinde gelişmiştir. Meydanın kenarlarında birçok anıt inşa edildi; Tabiî ilimler müzesi, Hükûmet konağı v.b. Körfezin batı ucunda, küçük bir tepede yükselen eski bir kale, bugün askerî müzedir. (M)

MONTEZ (Lola). Bk. LOLA MONTEZ.

MONTEZIN (Pierre), fransız ressamı (Paris 1847-Moëlan-sur-Mer, Finistère 1946), izlenimci üslûpta peyzajlar yaptı (Dreux ve Moret'den manzaralar, kır sahneleri). 1920'ye doğru tanınmağa başladı. Hava etkilerini çok ayrıntılı ve duygulu bir fırça ile belirtir. Art Moderne müzesinde (*Normandiya'da Hasat*) ve Petit Palais'de (*Kavaklar*) eserleri vardır. (L)

MONTFERRAND, Fransa'da Auvergne'de (Puy-de-Dôme) şehir, varoşu olduğu Cermont-Ferrand'a bağlıdır. Eski bir site olan Montferrand, komşusu Clermont'un rekabetinden zarar görmüş, ama bu rekabet sayesinde gelişmeyerek eski havasını muhafaza etmiştir: Ortaçağ ve Rönesanstan kalma birçok eski ev ve konak. XIII., XV. ve XVI. yy.dan kalma kilise. (L)

MONTFERRAND (Auguste RICARD **de,** — denir), fransız mimarı (Chaillot 1786-Petersburg 1858). Percier ve Fontaine'in öğrencisiydi. Daha çok Rusya'da çalıştı. Petersburg'da Svyatoy-İsak katedralini ve Aleksandr sütununu yaptı; her iki eser de Montferrand'ın büyük boyutlara ve lüks malzemeye olan düşkünlüğünü gösterir. (L)

MONTFLEURY (Zachairle JACOB, — denir), fransız oyuncusu (Anjou'da 1600-Paris 1667). Oyuncu bir aileden geldiği sanılır; Lorraine dükünün yaveri olmakla övünürdü. 1635'te Hôtel de Bourgogne tiyatrosuna girdi, *La Mort d'Asdrubal* (Hasdrubal'ın Ölümü) adlı oyunu 1547'de oynadı. Racine'in *Andromaque* adı oyununda Oreste tipini ilk defa o canlandırdı. (L)

MONTFORT (Amaury VI DE, — kontu), fransız derebeyi (1192-Otrante 1241'e doğr.). Simon de Monfort'un oğlu. 1218'de babasının unvanlarını devraldı. Toulouse'u geri alamadı, bölgedeki bütün yerlerini kaybetti ve Languedoc üstündeki haklarını Louis VIII'e bırakmak zorunda kaldı (1224). 1230'da başkumandan oldu, Filistin'e savaşmağa gitti (1239). Esir düştü ve dönüşünde öldü. (L)

MONTFORT (Jean DE), Bretagne dükü. Bk. JEAN DE MONTFORT.

MONTFORT (Simon DE), **Leicester** kontu, fransız derebeyi (1208'e doğr. - Evesham 1265), Simon IV'ün üçüncü oğlu ve Leicester kontluğunun vârisiydi. 1229'da İngiltere'ye yerleşti ve Henry III'ün en küçük kızkardeşi Eleanor ile evlendi. 1240'ta haçlı seferine katıldı. Akitanya valiliğine tayin edildi (1248), ülkeyi düzene soktu. Sert yönetimi şikâyetlere yol açınca, Henry III tarafından geri çağırıldı (1252). Haziran 1258'de, öteki baronların ve bu arada Gloucester ve Norfolk kontlarının desteğiyle, kralın bir baronlar meclisince denetlenmesini öngören devrim planının hazırlamasına katıldı. O zaman halk ve özellikle aşağı tabaka tarafından çok sevildi; Henry III kendisini hainlikle suçlayınca, parlamento onu beraat ettirdi (temmuz 1260). Katılığı ve prens Edward'ın dalavereleri yüzünden baronlarla arası açıldı. Henry III'ün verdiği tavizlerden cayabilmek için, bu durumdan faydalanmağa kalkışması 1261'de Montfort'u yeni bir isyana sürükledi. 1263'te Montfort saldırıya geçti, Aziz - Louis'nin (Amiensli — denir, 1264) aracılığı iç savaşı önleyemedi. Montfort'un büyük bir işe girişmesi aşırılıklara yol açtı. Fakat askerlik alanındaki bilgisi onu Lewes'te büyük bir zafere ulaştırdı (mayıs 1264). Hükûmetin başına geçince diktatörce denebilecek bir şekilde hüküm sürmeğe başladı. March derebeylerinin muhalefetini engellemek için, Galler kralı Llewelyn ile birleşti fakat bu hareketiyle bütün ingiliz soylularını aleyhine çevirmiş oldu. Dolayısıyle kralcı parti kısa zamanda üstünlüğü ele aldı. Kendisine bağlı birkaç kişi ile kalan Montfort, Evesham'da yenildi ve öldürüldü. (L)

MONTFORT (Simon IV **Güçlü,** — senyörü), fransız derebeyi (1150'ye doğr.-Toulouse 1218). Ana tarafından Leicester kontu olan Montfort, ihtirası ve yiğitliğiyle tanınmıştı; Dördüncü Haçlı seferine katılmıştı; Venediklilerin entrikalarına âlet olmayı reddederek Filistin'e gitmişti. Innocentius II tarafından Albililere karşı düzenlenen haçlı seferine sürüklendi (1209). Aynı yıl, Carcassonne baskınında sivrildi. Beziers'i yaktı yıktı. Beziers ve Carcassonne vikontu Raimond-Roger'den alınan topraklar Montfort'a verildi. Dolaylarda bulunan birçok şato güçlük çıkarmadan teslim oldu, ama Minerve, Termes, Lavacra gibi ele geçirilmesi zor çetin yerler onu epeyce uğraştırdı. Muret savaşında Raimond VI de Toulouse'u ve Aragon kralı Pedro II'yi yenerek (1213) Toulouse'a girdi ve 1215'te Laterano konsilinde, ele geçirdiği toprakların tasarruf hakkını papaya onaylattı. Innocentius III ölünce, Raimond VI ile oğlu, halkın da yardımıyle ülkeyi geri aldılar (1216-1217). Bunun üzerine Simon, Toulouse'u kuşatmağa kalkıştı ve öldürüldü. (L)

MONTGAILLARD (Jean Gabriel Maurice Jacques ROQUES DE, — kontu), fransız serüvencisi (Montgaillard-Lauragais 1761-Chailot 1841). İsviçre hesabına diplomatlık yaptı (1791), daha sonra kralcılarla Konvansiyon hesabına iki taraflı çalıştı. Düzenle kont unvanı elde etti. Napolyon'un gizli kabinesinde görev aldı; önce onun için birçok propaganda eseri yazdı, daha sonra Restorasyon'a hizmet etti. *Memoires Diplomatiques* 1805-1819 (Diplomatik Hatıralar 1805-1819) [1906] ve *Souvenirs* (Hatıralar) [1895] adlı eseri kısmen yayımlanmıştır. (L)

MONTGELAS (Maximilian Joseph DE GARNERİN, — kontu), bavyeralı siyaset adamı (Münih 1759-ay.y. 1838). Savoia asıllıdır. Pfalz seçicisi Karl-Theodor'un mabeyincisiyken (1779), illüminist olması sebebiyle gözden düşerek görevinden uzaklaştırıldı. Maximilian Joseph tarafından geri çağırıldı (1795), hem onun danışmanı oldu, hem de birkaç bakanlık görevini üstüne aldı. Aydın zorbalık taraflısı olarak birçok reform yaptı: mecburî öğrenim; sansürün kaldırılması; vicdan hürriyeti; manastırların kapatılması; cizvitlere kaşrı alınan ve kendisine BAVYERA POMBAL'i adının takılmasına sebep olan tedbirler (1802-1803); memuriyetlerin para ile satın alınması yerine sınav usulünün konması (1805). Napolyon ile yaptığı ittifak sayesinde Maximilian I Joseph Bavyera tahtına oturunca, Montgelas 1808 Anayasasını kabul ettirdi; bu anayasaya göre memleket her biri bir devlet komiseri tarafından yönetilen bölgelere ayrılıyor, şehir meclisleri seçimle işbaşına geliyor ve sivil eşitlik kuruluyordu. A. Hofer'in ayaklanmasıyle (1809) ortaya çıkan rahipler sınıfıyle soylu sınıfının uyuşmazlığı Montgelas'yı zorbalığa yöneltti. Viyana kongresine katıldıktan sonra siyasetten çekildi (1817). *Hatıralar'ı* 1887'de yayımlandı. (L)

MONTGERON, Fransa'da Seine-et-Oise idare bölgesinde (Corbeil-Essones idare çevresi) kanton merkezi, Senart ormanının kenarında, Yerres ile Sen'in kavşağının yukarısında; 15 730 nüf. Oyuncak bebek fabrikası. Kum ocakları. (L)

MONTGOLFİER, Cezayir'de (Tiaret idare bölümü ve idare çevresi) komün, Uarsenis kütlesinin eteğinde; 5 543 nüf. Ticaret merkezi. (L)

Montgolfier balonu, içine doldurulmuş sıcak havanın yükselme kuvvetiyle havalanan aerostat.* (Isı, balonun altına yerleştirilmiş bir ocaktan sağlanır.) [L]

MONTGOLFİER kardeşler, fransız sanayici ve mucitleri: JOSEPH (Vidalon-les-Annonay, Vivarais 1740 - Balaruc les-Bains, Herault 1810) ve ETİENNE (Vidalon-Les-Annonay, Vivarais 1745 - Serrieres, Ardeche 1799). Birarada çalıştılar ve adlarını taşıyan sıcak havalı balon ile suyu yükseltmede kullanılan ve «hidrolik koçbaşı» adlı makineyi (1792) icat ettiler. Joseph, düzensiz bir öğrenim gördü, fakat Etienne, Soufflot'un yanında mimarlık öğrenimi yaptı. Bir süre mimar olarak çalıştı, sonra ailenin Annonay'daki kâğıt fabrikasını kardeşiyle birlikte yönetmeğe başladı. Bilimsel bir kafaya sahip olan Etienne, özellikle hollanda usullerini ve o zamana kadar bilinmeyen düz kâğıt yapımını Fransa'ya sokarak, kâğıt tekniğine yenilik getirdi. Priestley'nin eseri ona, havadan hafif bir gazı bir zarf içine doldurarak onu havalandırmayı ilham etti. Paralelyüzlü ipek bir balonun içini saman ve yün yakarak elde ettiği sıcak hava ile doldurdu. Başarılı bir deneme yaptıktan sonra, iki kardeş yirmi metre küplük bir balonu havaya kaldırmayı başardılar. Annonay'de, 4 haziran 1783'te, denemelerini 750 m³'lük yeni bir balonla tekrarladılar. Paris'e çağrılan Montgolfier kardeşkralın ve bütün saray ileri gelenlerinin önünde, içi sıcak hava ile dolu bir «montgolfier» balonunu havaya uçurdular. Balona bağlı olan hasır sepetteki koyun, horoz ve ördek, uçuşa rahatlıkla dayandılar. Bu tarihten sonra, bu çeşit deneyler birçok defa yapıldı. Joseph de Montgolfier de uçuşlardan birine katıldı. Daha sonra J. de Montgolfier Fen ve Sanat konservatuvarının üç müdüründen biri oldu. (L)

MONTGOMERY, A.B.D.'de şehir, Alabama'nın merkezi, bu kesimde sefere elverişli olan Alabama ırmağı kıyısında; 134 400 nüf. Tarım pazarı (pamuk, süt ürünleri, hayvancılık). Besin ve dokuma (pamuk) sanayii. Bağımsızlık savaşının başında, konfederelerin ilk merkeziydi. (L)

MONTGOMERY, Batı Pakistan'da (Multan ili) şehir, Ravi ve Satlec ırmakları arasında; 50 200 nüf. Tarım merkezi. (L)

MONTGOMERY, normandiyalı büyük aile. Lisieux bölgesinde oturmaktayken, Fatih William I tarafından Galler'e yerleştirildi. Bu ailenin İngiltere'deki kolunu, kral William'ın arkadaşı Roger of **Montgomery** kurdu. Kral, kendisine hemen bütün Shropshire'ı bağışladı. (L)

MONTGOMERY (Gabriel, LORGES senyörü, — kontu), fransız savaşçısı (1530'a doğr. - Paris 1574). Bir cirit oyununda Henri II'nin ölümüne sebep olduğu için (1559), kraliçenin kinini üstüne çekti. Reform harekêtine katıldı. Condé ile mücadele etti. ler, aynı yılın 18 eylülünde Versailles'da Rouen'ın savunmasında kendini gösterdi (1562) ve Navarra kraliçesinin topraklarını zaptetti (1569). Domfront'a dönmek zorunda kaldı (1574). Paris'e götürüldü ve canına kıyılmayacağına söz verildiği halde idam edildi. (L)

MONTGOMERY (Richard), amerikan generali (Swords, İrlanda 1738'e doğr. - Québec 1775). İngiliz subayıydı (1756), Kanada'da ve Antil adalarında savaşlara katıldı, sonra çiftçi olarak New York dolaylarına yerleşti (1772). 1775'te tuğgeneralliğe yükseltildi. Québec hücumu sırasında vuruldu. (L)

MONTGOMERY (Robert OF), **Bellême** ve **Shrewsbury** kontu, XI. yy. sonlarının en kudretli anglo-norman derebeylerindendi (öl. 1114). Ponthieu'nün, Normandiya ile Maine'deki tımarların, ayrıca İngiltere'nin güneyindeki ve batısındaki büyük tımarların sa-

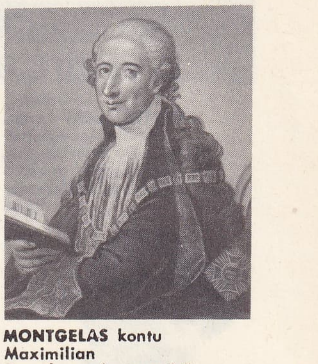

MONTGELAS kontu
Maximilian
Rauschmayr'ın gravürü
Cabinet des Estampes,
Paris

MONTGOLFİER
kardeşler
De Launay le Jeune'nün
gravürü
Cabinet des Estampes,
Paris

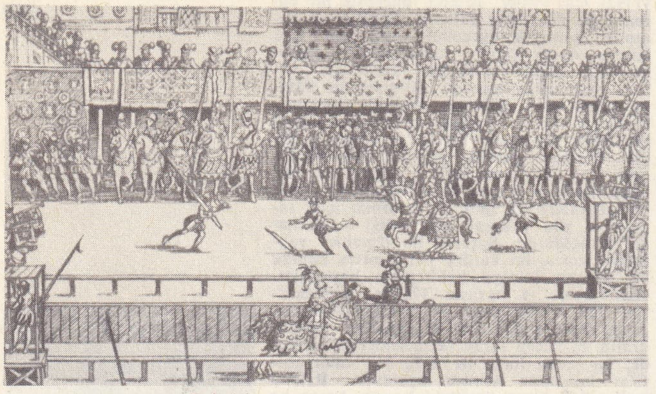

Gabriel, **MONTGOMERY** kontu, 1559 turnuvasında Henri II ile karşılaşırken Fr. Hogenberg'in gravürü Cabinet des Estampes, Paris

mareşal **MONTGOMERY**

hibi, Lancester ve Pembroke derebeylerinin kardeşiydi. Normandiya dükü Robert'i kötü yola itti. 1088'de, Kızıl William II'ye, 1102'de de Henry I'e karşı çıkarılan isyanları yönetti; Henry I isyanı bastırınca Montgomery'yi İngiltere'den kovdu. (L)

MONTGOMERY OF ALAMEIN (Bernard LAW MONTGOMERY, birinci — vikontu), ingiliz mareşali (Kennington, Londra 1887). Ulster asıllıdır. Babası uzun süre Tasmanya piskoposuydu. Montgomery ilk gençlik yıllarını Tasmanya'da geçirdi. Sandhurst Askerî okuluna girdi. Fransız cephesinde iki defa yaralandı. Birinci Dünya savaşı bittiğinde kurmay subayıydı. 1919'da Rheinland'a gönderildi; orada alman askerî sistemini inceledi. 1939-1940'ta tümen kumandanı olarak Fransa'da bulundu, Belçika'da çarpıştı ve Dunkerque'te tümeniyle denize açılmayı başardı. Daha sonra İngiltere'nin güneydoğu bölgesini savunmakla görevlendirildi. 1942'de Mısır'da VIII. Ordunun başına geçti. Aynı yılın ekim ayında El Alameyn'de Rommel'i yendikten sonra mihver kuvvetlerini sürekli olarak hırpaladı ve 1943'te de Tunus'a püskürttü. Sicilya ve İtalya muharebelerine katıldıktan sonra Londra'ya çağrıldı ve 1944'te Normandiya çıkartması kara kuvvetleri kumandanı oldu. Daha sonra 21. Ordular grubu kumandanı olarak Kuzey Fransa'yı ve Belçika'yı kurtardı. Westfalen'e girdi, mayıs 1945'te Lüneburg sözleşmesiyle Kuzeydoğu Alman ordusunu teslim aldı. Almanya'da İngiliz İşgal bölgesi kumandanlığı yaptıktan sonra, 1946'da Büyük Britanya imparatorluğu genelkurmay başkanlığına tayin edildi. Brüksel antlaşmaları (1948) ve Atlantik paktının imzalanmasından sonra (1949), Batı Kuvvetleri Askerî komitesi başkanı ve Avrupa'daki Nato kuvvetleri kumandan yardımcısı (1951) oldu. 1958'de emekliye ayrıldı. (L)

MONTGOMERYSHIRE, Büyük Britanya'da idare bölümü, Galler ülkesinde; 42 200 nüf. İdare merkezi, *Welshpool*. (L)

MONTHERLANT (Henri MILLON DE), fransız yazarı (Paris 1896). Neuilly'de Sainte-Croix okulunda okudu. Okul yıllarını, Barrès'in etkisinde kaldığı *La Relève du Matin* (Sabah Nöbeti) [1920] adlı, lirik ve biraz karmaşık eserinde anlatır. Montherlant, Birinci Dünya savaşına katıldı, yaralandı; sa-

Henry De **MONTHERLANT**

Henri Rollan ve Helene Vercors'un oynadığı «Santiago Şövalyesi»

vaş hatıralarını ortaya koyan *Le Songe* (Rüya) [1922] yazara büyük ün kazandırdı. Savaş hatıralarının etkisinden uzun süre kurtulamayan Montherlant, bir ara Ossuaire de Douaumont teşkilâtında sekreterlik yaptı. 1924'te *Chant Funèbre pour les Morts de Verdun*'ü (Verdun Şehirleri İçin Cenaze Marşı) yazdı. Aynı devrede kaleme aldığı *Les Olympiques*'te (Olimpiyatlar) spordan etkilenmiştir. İspanya'daki boğa güreşlerini *Les Bestiaires*'de romanlaştırdı (1926). Aylarca Fansa'dan uzakta, Kuzey Afrika, İspanya ve İtalya'da dolaştı. *Aux Fontaines du Désir* (Arzunun Çeşmelerinde) [1927] ve *La Petite Infante de Castille* (Castilla'lı Küçük Prenses) [1929] adlı romanlarda endişelerini dile getirdi. Daha sonra yayımladığı *Un Voyageur Solitaire Est un Diable* (Yalnız Gezen Bir İnsan Şeytanın Biridir) [1961] adlı eserle bu seriyi tamamladı. Kuzey Afrika'da kaldığı sürece sömürge meseleleriyle ilgilendi; *Kum Gülü* (La Rose de Sable) adlı geniş romanı bu düşünceler içinde doğdu. Ne var ki, Fransa'yı suçlamaktan kaçınmak amacıyle bu eserini yayımladı. Bununla birlikte bu eserden alınan uzun parçalar daha sonraki yıllarda yayımlanmıştır: *L'Histoire d'Amour de «la Rose de Sable»* («Kum Gülü»nün Aşk Hikâyesi) [1954]. Montherlant, kendine pek uygun düşmeyen bir nesnelliğe yönelerek Balzac tarzı bir roman yazdı: *Bekârlar* (Les Célibataires) [1934]. Sonra zarif bir üslûpla kaleme alınan denemelerini *Service Inutile*'de (Faydasız Görev) [1935] topladı, sonra *Genç Kızlar* (Jeunes Filles) adlı roman dizisine başladı: *Genç Kızlar* (Les Jeunes Filles) [1936], *Kadınlara Acıyın* (Pitié pour les Femmes [1936], *İyilik Şeytanı* (Le Démon du Bien) [1937], *Cüzzamlı Kadınlar* (Les Lépreuses) [1939] adlarıyle dört bölüme ayrılan bu romanda, yazar her çeşit duyguyu hor görür. *L'Equinoxe de Septembre* (Eylülde Gece-Gündüz Eşitliği) adlı eserinde eylül 1938 Avrupa bunalımını erkeksi değerlere göre yargılıyordu; *Le Solstice de Juin* (Haziranda En Uzun Gün) [1941] bu kitabın bir benzeridir. Montherlant gençliğinde bir de oyun yazmıştı: *L'Exil* (Sürgün) [1929'da yayımlandı]. *Pasiphae* adlı oyunu (1936'da yayımlandı), yazmaktan vaz geçtiği *Les Crétois* (Giritliler) adlı uzun bir dramın bölümüydü. Gerçek anlamdaki ilk tiyatro eseri *Ölü Kraliçe*'dir (La Rein Morte) [1942]; bundan sonra yazdığı dramlarla büyük başarı kazandı: *Fils de Pesonne* (Kimsesiz Oğul) [1943] ve bunu tamamlayan *Demain il Fera Jour* (Yarın Gün Doğacak) [1949]; *Santiago Şövalyesi* (Le Maître de Santiago) [1948]; *Malatesta* (1950); *Celles qu'on Pend dans Ses Bras* (Kucaklanan Kadınlar) [1950]; *La Ville dont le Prince Est un Enfant* (Prensi Bir Çocuk Olan Şehir) [1951]; *Port - Royal* (1954);*Brocéliande* (1956); *Don Juan* (1958); *Le Cardinal d'Espagne* (İspanya Kardinali) [1960]; *La Guerre Civile* (İç Savaş) [1965]. *Le Chaos et la Nuit* (Kaos ve Gece) [1963] adlı eseriyle yeniden romana döndü. 1967'de *Kum Gülü*'nün (La Rose de Sable) tam baskısını yayımladı. Montherlant hatıralarını da (*Carnets*) yayımlamıştır (cilt 1, 1957; cilt II. 1966). [L]

MONTHEY, İsviçre'de (Valais) kasaba, Rhône'un kolu Vièze kıyısında; 6 800 nüf. XIV. yy.dan kalma şato. Elektrokimya sanayii. Tütüncülük. Makine yapımı. (L)

MONTHOLON (Charles Tistan, — kontu), fransız generali (Paris 1783-ay.y. 1853). Albaydı, imparatoriçenin mabeyincisi oldu (1809). Würzburg büyük dükünün yanında elçi olarak bulundu (1811). Bağlı kaldığı Napolyon tarafından generalliğe yükseltildi ve saray mabeyinciliğine getirildi (1815). Napolyon, St-Helena adasına sürülünce, Montholon da ailesiyle adaya yerleşti ve Napolyon'un ölümünden sonra ayrıldı. Fransa'ya dönünce Gourgaud ile *Les Mémoires pour Servir à l'Histoire de France sous Napoléon par les Généraux qui ont Partagé sa Captivite* (Napolyon ile Birlikte Esarette Kalan Generallerin Onun Devrine ait Fransa Tarihi için Yararlı Hatıraları) [1822-1825] adlı eseri yayımladı. 1840'ta Louis-Napoléon'un Boulogne'da girişti̇ği harekete katıldı, bu yüzden 1847'ye kadar Ham kalesinde hapsedildi. 1849'da *Récits de la Captivité de Napoléon*'un (Napolyon'un Esaretine Dair Hikâyeler) yayımladı. Milletvekili seçildi. Louis-Napoléon'un hükûmet darbesine katılmadığı için gözden düştü. (L)

MONTİ (Alessandro), italyan yurtseveri (Brescia 1818-Torino 1854). 1839'da avusturya ordusunun sancaktarıydı. 1847'de yüzbaşı oldu; mart 1848'de istifa etti ve Brescia ayaklanmasına katıldı. Trentino harekâtında (Suello dağı muharebesi) Alemandi'nin ve Giacomo Durando'nun kurmay subaylığını yaptı ve yarbaylığa yükseldi. Ayrıca yılın sonunda Kossuth ile ittifak sağlamak için bakan Gioberti tarafından Macaristan'a gönderildi. 1849 Yılında macar orduları safında dövüşen bir italyan lejyonu teşkilâtlandırdı. Şubat 1850'de Piemonte'ye döndü. (M)

MONTİ (Gaetano), italyan heykeltıraşı (Milano 1751-ay.y. 1827). A. Appiani'nin dostu ve okul arkadaşıydı. Geniş bir sanat kültürü vardı (hastahanede yaptığı mumdan anatomik parçalar eşsizdir). Roma'da devletten aldığı ödenekle Pio-clementino müzesinin eski mermerlerini onardı. Milano'ya döndükten sonra (1809) katedralin ait inşaatlarda ve Pace kemerinin yapımında çalıştı (katedralin müzesindeki, Aziz Eulogius ve Aziz Maximus'un pişmiş topraktan taslakları çok değerlidir). Ayrıca bronzdan at, aslan ve küçük boğa heykelleri yaptı. *Arap Atı* (Milano, Arte Moderna galerisi) yeni-klasik heykelciliğin en orijinal eserleri arasındadır. (M)

MONTİ (Vincenzo), italyan şairi (Alfonsine 1754 - Milano 1828). Hukuk öğrenimi yaptı (1771), ama kısa süre sonra edebiyat hayatına atıldı. *La Visione d'Ezechiello* (Hezekiel'e Kutsal Hayalin Görünmesi) [1776] adlı şiiri ile dikkati çekti. 1778'de Roma'ya gitti. Klasik üslûplu birçok eser yazdı: *Prosopopea di Pericle* (Perikles'in Dillendirmesi) [1779]; *La Bellezza dell'Universo* (Evrenin Güzelliği) [1781]; *Pensieri d'Amore* (Aşk Düşünceleri) [1783]; *La Feroniade* (1784) ve iki trajedi (*Aristodemo* [1787]; *Galeotto Manfredi* [1788]). Ayrıca *La Bassvilliana* (1793) adlı şiirde karşı devrimci bir eğilim gösterdi. Ama Napolyon saldırılarının başarısı karşısında, Roma'yı terk ederek, Floransa, Bologna ve Milano'ya gitmek zorunda kaldı. Devrimci bir tutumla yazdığı birçok şiirinde (meselâ 1797'de yazdığı *İl Fanatismo* [Bağnazlık], *La Sperstizone* [Boş İnan], *İl Per colo* [Tehlike], *Per il Congresso di Udine* [Udine Kongresi için],*Prometeo*) görüldüğü gibi, koyu bir demokrat oldu.

Avusturyalıların geri dönmesi üzerine bir süre Paris'e sürüldü, fakat ateşli bir Napolyon taraftarı olarak kaldı. Bu tutumu sayesinde, 1802'de Ravia üniversitesine belâgat profesörü oldu, 1804'te «İtalyan hükmeti şairi» ve 1806'da «krallık tarihçisi» payelerini aldı. Dalkavukça eserlerinin büyük kısmı bu dönemde kaleme alınmıştır: şair Mascheroni'nin ölümü üstüne yazdığı *La Mascheroniana* (1800) ile *Caio Gracco* (1802), *Teseo* (1804), *İl Bardo della Selva Nera* (Karaormanlı Ozan) [1806], *I Pytagorici* (Pythagoras'çılar) [1808] adlı trajedi ve dramlar.

Ama imparator Napolyon iktidardan düştükten sonra, Monti yine fikir değiştirdi, İtalya'nın yeni efendilerine yamandı ve *İl Mistico Omaggio* (Mistik Saygı) [1815], *İl Ritorno di Asirea* (Astrea'nın Dönüşü) [1816], *L'Invito a Pallade* (Pallade'ye Çağrı) [1819] adlı eserlerinde onları övdü. Sonunda kendini dilbilim çalışmalarına verdi; yalnız edebî kaygılarla kaleme aldığı eserlerle dilbilim üstüne yazdıkları, vatanına ne derin bir sevgi taşıdığını gösterir. Bu sebeple, oportünizmi, italyan yeni-klasisizminin ön saflarında yer almasını engelleyememiştir. (L)

MONTİA i. Bir veya çokyıllık otsu bitki. (*Montia rivularis* dağlardaki derelerde yetişir. Semizotugillerden.) [L]

MONTİANO Y LUYANDO (Agustin DE), ispanyol yazarı (Valladolid 1697 - Madrid 1764). Önemli görevlerde bulundu ve 1746'dan ölümüne kadar Castilla meclisinde sekreterlik yaptı. *Discursos sobre las Tragedias Espanolas* (İspanyol Trajedisi Üstüne Bilimsel İnceleme) [1750-1753] adlı eserinde ve trajedilerinde (*Virginia* ve *Ataulfo*), Lope

Foto. LAROUSSE

de Vega ve Calderon'un başlattıkları ispanyol geleneğine karşı klasik kuralları savundu. (L)

MONTİCELLİ (Adolphe), fransız ressamı (Marsilya 1824 - ay.y. 1886). Önce Marsilya Güzel Sanatlar akademisinde Gustave Ricard ile çalıştı. 1846-1848 ve 1863-1870 yıllarında Paris'te kaldı. Kendisine Delacroix'yı tanıtan Diaz ile birlikte Barbizon'a gitti. Louvre'da Rubens'in, Veronese'nin ve özellikle Watteau'nun eserlerine hayran oldu. Hayatının geri kalan yıllarını büyük bir çalışma, maddî sıkıntı ve düzensizlik içinde Marsilya'da geçirdi. Guigou ve Cézanne ile dostluk kurdu. Van Gogh'un hayranlığını kazandı; ne var ki «fêtes galantes»ı konu alan tabloları, kalpazanlar tarafından sık sık kopya edilmesine ve çok iyi satış yapmasına rağmen, halk tarafından anlaşılamadı. Monticelli'nin değeri ancak XX. yy.da bilindi. En yaygın eserleri hayalî kompozisyonlardır; bu resimlerde hayaleti andıran kişiler birtakım rüya bahçelerinde dolaşır: *Nasıl Hoşunuza Giderse; Bir Parkta Toplantı; Serenat* (Louvre). Boyanın kalın tabakalar halinde sürülmesine ve zengin renklerin seçilmesine dayanan bir teknik ve romantik bir fanteziyle, benimsediği Watteau üslûbuna yenilik getirdi. 1870'ten sonra, sirk sahneleri (*Soytarılar Geçidi* [Grobet - Labadie müzesi, Marsilya]), portreler, peyzajlar, çiçekler, natürmortlar, (*Beyaz Testi*, Louvre) çizdi. (L)

MONTİCELLİ (Mario), italyan satranç oyuncusu (Venedik 1902). 1929, 1934 ve 1939'da İtalya şampiyonu oldu. Milletlerarası turnuvalarda kazanan tek italyan oyuncusudur. Budapeşte'de, Ernst Grünfeld ile (1926), Milano'da Erich Eliskases ile (1938) karşılaştı. (M)

MONTİCELLİ (Teodoro), italyan tabiat bilgini (Brindisi 1759 - Puzzoli 1845). Benedikten tarikatındandı; Napoli üniversitesine profesör oldu. Ateşli bir yurtseverdi; 1799 Napoli karışıklıklarına katıldı, bu yüzden yıllarca hapis yattı. Vezüv yanardağının jeolojisi ve püskürme özellikleri konusunda otuz yıl süren çarpışmalarıyle ün kazandı. (L)

MONTİCELLİT i. (italyan mineralog *Monticelli*'nin adından fr. *monticellite*). Miner. Tabiî kalsiyum ve magnezyum silikatı; peridot grubundandır. (Vezüv yanardağında bulunur.) [L]

MONTİCHİARİ, İtalya'da komün, Lombardia'da (Brescia ili) Chieso kıyısında; 13 400 nüf. Hayvan pazarı. (L)

MONTİCOLA i. Karışık gri-mavi, esmerturuncu ve beyaz tüylü ötücü kuş; Eski Dünya'nın sıcak ve ılıman bölgelerinde pek çok türü bulunur. (Görünüşü hem karatavuğu, hem kızılkuyruğu andırır. Başlıca türleri: *Monticola saxatilis* ve *M. Solitarius*. Karatavukgillerden.) [L]

MONTİCOLİ. Bk. MONTECCHİ.

MONTİCULİPORA i. Silüryen ve Devonyen tabakalarında çok yaygın fosil yosunhayvanları topluluğu. (*Monticuliporidae* familyasının örnek tipi.) [L]

MONTİEL (Maria Antonieta ABAD FERNANDEZ, **Sara** — denir), ispanyol oyuncusu (Campo de Criptana, Ciudad Real 1929). 1944'te sinema oyuncusu oldu. Juan de Orduna'nın *Locura de Amor* (Aşk Deliliği) eserinde dikkati çekti. Meksika'da ve A.B.D.'de çalıştı. Robert Aldrich'in *İstiklâl Kahramanları* (Vera Cruz) adlı serüven filminde oynadı (1954). İspanya'ya döndü, Juan de Orduna'nın *El Ultimo Cuple* (Son Şarkı) filminde büyük başarı kazandı (1957). Ondan sonra Luis Cesar Amadori'nin *Çiçekçi Kız* (La Violetera) filminde şanatının doruğuna erişti. Halkın çok sevdiği bir sinema oyuncusu oldu. Ayrıca Romantik müzikal film türünde başarı gösterdi. (L)

MONTİFRİNGİLLA i. Serçeye benzeyen, sırtı esmer tüylü, ufak kuş; karın tarafıyle kanatlarının büyük bir kısmı ve kuyruğu beyazdır. (Dokumacıkuşugillerden.)

— ANSİKL. *Montifringilla nivalis*, Orta Asya'nın yüksek dağlarında, Batı Kafkasya ve Toroslar'da, Balkanlar'da, Alp ve Pirene dağlarının orman sınırından yukarıdaki kesimlerinde bulunur. Yerli ve gezici kuşlardandır. Kuluçka zamanı karlarla örtülü bölgenin biraz aşağısında kaya yarıklarında barınır. Sonra gene yüksek bölgelere çekilir. Ağaç tohumlarını ve küçük böcekleri yiyerek beslenir. (ML)

MONTİGNİES-LE TİLLEUL, Belçika'da (Hainaut, Charleroi idare çevresi) komün, Sambre kıyısında; 7 851 nüf. Makine sanayii. İnşaat malzemesi. (L)

MONTİGNİES-SUR-SAMBRE, Belçika'da (Hainaut, Charleroi idare çevresi) komün, Charleroi'nın doğusunda; 24 447 nüf. Kok fabrikaları. Yüksek fırınlar. Metalürji. Briket fabrikaları. (L)

MONTİGNY (Auguste Henri Victor GRAND-JEAN DE), fransız mimarı (Paris 1776-Rio de Janeiro 1850). 1799'da Roma ödülünü kazandı. 1802'de Medici villasının düzenlenmesiyle görevlendirildi. 1810'da Jérôme Bonaparte tarafından Westfalen'e çağrılarak Kassel'de çeşitli anıtlar yaptı. 1816'da Brezilya'ya gitti; Rio'da, Borsa binasını ve Güzel Sanatlar sarayını yaptı. (L)

MONTİGNY (Philippe Claude), parisli mobilyacı (1734-1800). 1766'da usta oldu, lüks mobilya yapımında uzmanlaştı. Boulle üslûbunda ince bakır işlemeli ve bakır kakmalı eserleriyle tanındı. (L)

MONTİGNY-EN-GOHELLE, Fransa'da Pas-de-Calais idare bölgesinde (Lens idare çevresi) komün, kömür havzasında, Hénin-Liétard'ın kuzeybatısında; 8 884 nüf. (L)

MONTİGNY-LES-METZ, Fransa'da Moselle idare bölgesinde (Metz-Campagne idare çevresi) kanton merkezi; Metz'in güney banliyösünde konut merkezi; 19 271 nüf. Botanik bahçesi. Fransız Millî Demiryolu şirketinin atelyeleri. (L)

MONTİJO, İspanya'da şehir, Estremadura'da (Badajoz ili), Guadiana yakınında; 15 000 nüf. Bez ve yünlü kumaş imalâtı. Montijo kontlarının eski şatosu. Sulama barajı. (L)

MONTİLLA, İspanya'da şehir, Andalucía'da (Cordoba ili), Cordoba'nın güneydoğusunda; 24 000 nüf. Meşhur şaraplar (amontillado); Gonzalvo de Cordoba'nın yurdu. (L)

MONT-JOLİ, Kanada'da (Québec) şehir; 6 200 nüf. Sayfiye yeri. Demiryolu atelyeleri. Dökümhaneler. Makine yapımı. (L)

MONTJUİCH, Barcelona'nın güney banliyösünde tepe, XVIII. yy.dan kalma hisarda İkinci Dünya savaşı sırasında İspanya'dan geçerek Kuzey Afrika'ya ulaşmak isteyen fransızlar enterne edilmişlerdi. (L)

MONTLHÉRY, Fransa'da Essonne idare bölgesinde kanton merkezi, Paris bölgesinin güneyinde, Hurepoix yaylalarının eteğinde; 3 682 nüf. Eski bir kaleden kalan 32 m yüksekliğindeki Montlhéry kulesinde ses (1738) ve ışık hızı (Fresnel, 1822) deneyleri yapılmıştı. XIII. ve XVII. yy.dan kalma kilise. (L)

MONTLİVAULTİA i. İkinci ve Üçüncü zaman tabakalarında çok yaygın fosil polipöbeği. (L)

MONTLOSİER (François DE REYNAUD DE, — kontu), fransız gazetecisi ve siyaset adamı (Clermont-Ferrand 1755 - ay.y. 1838). Soylular sınıfından milletvekili (1789) iken yurdundan ayrıldı ve Prensler ordusunda hizmet etti. Fransa'ya dönünce bir süre imparatorluğun gizli polis teşkilâtında çalıştı. Sonra Auvergne'e çekildi ve yazılar yazarak krallığın geleceğini tehlikeye düşürmekle suçladığı rahipler partisine karşı saldırıya geçti. 1826'da yazdığı *Memoire à Consulter sur un Système Religieux et Politique Tendant à Renverser la Religion, la Sociéte et le Trône* (Dini, Toplumu ve Tahtı Devirme Eğilimindeki Dinî ve Siyasî Bir Sistem İçin Başvurulacak Muhtıra) adlı eser büyük bir yankı uyandırdı. Feodaliteden, fransız milliyetçiliğinden ve kilise aleyhtarlığından ilham alan bu yergi yazısı, Paris'teki yüksek görevlilerden de destek görerek, Charles X'a karşı muhalefetin güçlenmesine yardımcı oldu. 1832'de Soylular meclisine girdi. *De la Monarchie Française* (Fransız Monarşisi Üstüne) [1814 - 1824], *Les Jésuites, les Congrégations et le Parti Prêtre en 1827* (1827'de Cizvitler, Tarikatlar ve Rahipler Partisi) [1827] adlı yergi yazıları da kayda değer. (L)

Adolphe MONTİCELLİ «Serenat» Louvre müzesi, Paris

MONT LOUİS, Fransa'da Pyrenées - Orientales idare bölgesinde (Prades idare çevresi) kanton merkezi, Conflent ile Cerdana'nın sınırında; 273 nüf. Eski bir müstahkem mevki olan Mont - Louis'de, Vauban'ın yaptığı surlar yıkılmadan kalmıştır; şehrin caddeleri birbirini dik açılarla keser. 1 600 Metre yükseltide sayfiye ve kış sporları merkezi. Kalede kurulan deneysel güneş fırınında 3 000°C sıcaklık elde edilebilmektedir. (L)

MONTLUÇON, Fransa'da Allier idare çevresinin merkezi, Bourbonnais'de, Cher ile Amaron'un kavuştuğu yerde; 58 855 nüf. Bugün bir fayans müzesini kapsayan Bourbon düklerinin şatosu çevresindeki (XV.-XVI. yy.) eski şehirde roman üslûbunda Saint - Pierre kilisesi, alevli gotik üslûbunda Notre - Dame kilisesi ve eski evler vardır. Cher'in batısında sanayi sitesi Vile-Gozet uzanır. XIX. yy.da Commentary'de çıkarılan kömür, Berry'de çıkarılan demir filizi ve taşıma kolaylıkları sayesinde sanayi kalkındı. Öteden beri canlı olan metalürji sanayii (demir fabrikası, demir dökümevi, borular, makine yapımı v.b.) hammadde işlenmesinde uzmanlaşarak gelişti. 1920'den beri kauçuk sanayii büyük ölçüde ilerledi. Şehirde ayrıca kimyasal madde fabrikaları, konfeksiyon, sentetik dokuma, mobilya, balmumu v.b. fabrikaları vardır. — *Montluçon idare çevresi*, 143 967 nüf. (L)

MONTMAGNY, Kanada'da (Québec) şehir, idare bölümü merkezi, Sud ırmağının iki kolunun birleştiği yerde; 6 850 nüf. Tarım, ticaret ve sanayi merkezi (hidroelektrik, kereste sanayii, makine yapımı.) — *Montmagny idare bölümü*, 26 450 nüf. (L)

MONTMARTRE tepesi, Paris'in kuzey kısmında yüksek tepe, XVIII. arrondissement'a adını vermiştir. Büyük Sacré Coeur kilisesi (1875) ve Tertre meydanı çevresindeki tepenin en yüksek kısmında (130 m) Paris'in en güzel manzaralı semtlerinden biri vardır. XX. yy.ın başına kadar köy havasını muhafaza eden semtin, kenarında eski evler, bahçeler, hattâ bağlar ve değirmenler bulunan sokakları birçok ressama (Georges Michel, Van Gogh, Pissarro ve özellikle Utrillo) konu oldu. O zamandan beri yeni yapılan binalar eski «köy» görünüşünü büyük ölçüde bozdu; fakat Montmartre tepesi, meyhaneleri ve tiyatro salonlarıyle özellik-

Vincenzo MONTI
Pierre Becceni'nin eseri

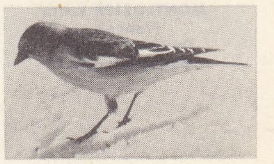

montifringilla

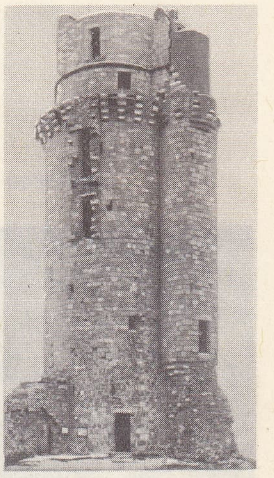

MONTLHÉRY kulesi

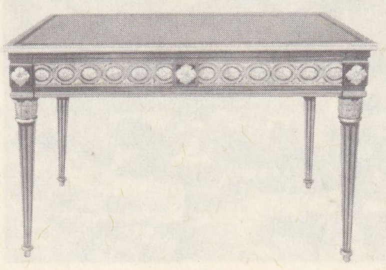

P.C. MONTIGNY
masa,
Süsleme Sanatları kütüphanesi, Paris

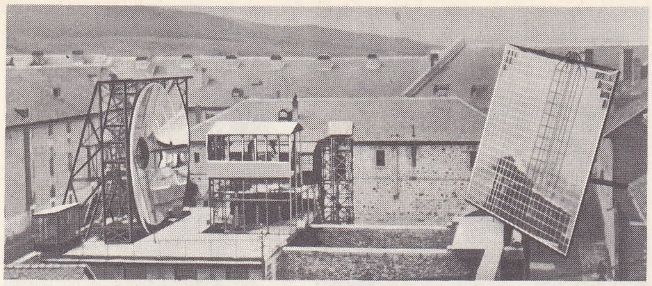

MONT LOUIS güneş fırınının bütünüyle görünüşü

le de güneyde XVIII. arrondissement'ı Clichy meydanından Pigalle meydanına kadar sınırlayan bulvarlar boyunca, başkentin turistik merkezlerinden biri olarak kaldı.

IX. Arrondissement'a bağlı olan *Montmartre semti, Montmartre sokağı*'nın (II. arrondissement), Fermiers-Généraux surlarının yerinin (Montmartre ve Poisseniere) ötesindeki uzantısı olan *Faubourg-Montmartre* sokağının her iki yanında uzanır.

— Tar. Efsaneye göre Aziz Dionysos ile arkadaşlarının işkence gördüğü yer olan Montmartre arazisi (*Mons Martyrum* değil, *Mons Mercurii*), önce Saint - Martin - des - Champs keşişlerine (XI. yy. sonu), sonra 1133'te, Reims asıllı benediktin rahibelerine verildi. Manastırın 1147'de kutsanan Saint Pierre kilisesi, Paris'in en eski kiliselerindendir. 1611'de Aziz Denis'in olduğu sayılan mezarın veya martyrium'un bulunması üzerine, «yukarı manastır» denen binalar terk edilerek yamacın ortasındaki aşağı manastıra yerleşildi; aşağı manastır Fransız devrimi sırasında kapatıldı (1794). Montmartre'ın alçı ocakları öteden beri meşhurdu. Tepe, Ortaçağda bağlarla kaplıydı ve birçok değirmen Modern çağa kadar yıkılmadan kaldı. 1831'e kadar hemen hemen ıssız olan Montmartre'ın nüfusu o tarihte arttı. Tabiî bir kale olan Montmartre tepesi, özellikle 1589'da (Montmartre'lı Henry'nin işgali), 1814'te (son çarpışmalar), 1871'de (Komünün başlangıcı) askerî bir rol oynadı. Montmartre komünü 1860'ta Paris'e bağlandı. (L)

MONTLOSIER kontu François, Daumier'nin eseri Marsilya müzesi

MONTMARTRİT i. (fr. *montmartrite*). Miner. Montmartre alçıtaşının bir çeşidi. (L)

MONTMORENCY, Saine-et-Oise idare çevresinin merkezi, Paris'in kuzey banliyösünde, Montmorency ormanı kenarında; 16 882 nüf. Ünlü bir ailenin yetiştiği şehir, Paris yakınında bir sayfiye merkezi oldu. Bugün şehir çok genişlemiştir. XVIII. yy.dan kalma şatoda (güzel bir park ortasında) belediye binası. XVI. yy.da yapılan Saint-Martin kilisesi. Jean-Jacques Rousseau müzesi (yazarın Montlouis'de kaldığı evde). — *İdare çevresi,* 212 400 nüf. — *Montmorency ormanı,* şehre kuzeybatıdan hâkim yükseklikleri örter; 3 500 hektar. (L)

MONTMORENCY, Kanada'da (Québec) şehir, Québec'in güneyinde, Montmorency ırmağının ağzında, Saint-Laurent'da; 6 000 nüf. Dokumacılık. — *Montmorency idare bölümü,* 25 700 nüf. İdare merkezi, *Château-Richer.* (L)

MONTLUÇON

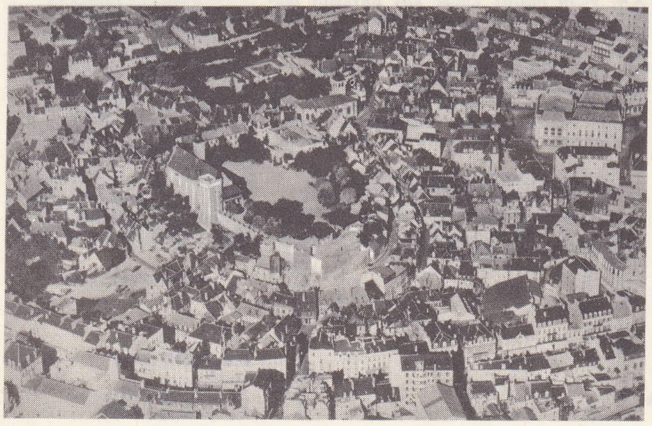

MONTMORENCY (Anne DE, — dükü), Fransa başkumandanı (Chantilly 1493 - Paris 1567). François I'in çocukluk arkadaşıydı. Bicocca'da yararlık gösterdi, mareşalliğe yükseltildi, âyan üyesi seçildi (1522). Pavia'da yakalandı. Madrid antlaşmasıyle ilgili görüşmelere katıldı (1526). Bu tarihten sonra, kral üstünde büyük bir etki sahibi oldu. Languedoc valisi olarak Provence'ı Karl V'e karşı savundu (1536). Başkumandanlığa yükseldi (1537), fakat Etampes düşesinin, amiral Chabot'nun ve can düşmanı Guise'lerin entrikalarıyle gözden düştü (1541). 1547'de Henri II tarafından tekrar saraya çağrıldı, düklüğe yükseltildi (1511) ve kralı protestanlara karşı kışkırttı. Saint-Quentin'de Emanuele Filiberto'ya yenildi ve tutuklandı (ağustos 1557). Charles IX'un tahta çıkışında, Guise'lerle barıştı ve Cathérine de Médicis tarafından girişilen uzlaştırıcı siyasete cephe alarak protestanlara karşı mücadeleye başladı, Dreux'de protestanlar tarafından esir edildi (1562) ve ancak Amboise barışıyle (1563) hürriyetine kavuşabildi. Savaşın yeniden başlaması üzerine Saint-Denis'de yaralanarak öldü. Katı yürekli, ahlâksız ve kötü bir siyasetçi olan Montmorency dükü, Chantilly ve Ecouen şatolarını süsleyen sanatçılara büyük ölçüde yardım etmişti. [L]

MONTMORENCY (Charles DE, — baronu), Fransa mareşali (1325-1381). Mareşal (1343) ve mabeyinci (1346) oldu. Flamanları Quesnoy'da yenilgiye uğrattı (1348). Poitiers savaşından sonraki **Brétigny** barış görüşmelerini (1360) yürütenlerdendir. Charles V'in danışmanlığını yaptı. (L)

MONTMORENCY (Henri I, **Damville** kontu, sonra [1579] DE, — dükü), Fransa başkumandanı (Chantiliy 1434-Agde 1614). Languedoc valisi (1563) ve Fransa mareşali oldu (1567) Guise'lerin düşmanıydı. Birlik'le mücadele etti (1575). Henri IV ile birleşti ve kral tarafından başkumandanlığa getirdi (1593). [L]

MONTMORENCY (Henri II — dükü), Fransa mareşali (1595 - Toulouse 1632). 1612'de amiral, 1630'da mareşal oldu. Richelieu'ye karşı Gaston d'Orléans ile birleşti, Castelnaudary'de yakalandı (1632). Toulouse parlamentosu tarafından mahkûm edilerek boynu vuruldu. (L)

MONTMORENCY (Mathieu II — baronu), fransız soylusu (1174'e doğr. - 1230). Château-Gaillard kuşatmasında (1204), Bouvines'de (1214) yararlık gösterdi; 1218'de Fransa başkumandanı oldu. Albi'lilere karşı yapılan savaşta veliaht prens Louis'ye yardım etti (1219) ve Louis VIII'in saflarında savaştı (1224-1225). [L]

MONTMORENCY - BOUTEVİLLE (François DE), fransız soylusu (1600-Paris 1627). Yaman bir düellocuydu. Thorigny kontunu öldürmek suçundan mahkûm olunca Brüksel'e kaçtı (1624); sonra Richelieu'nün yasağına meydan okuyarak, Paris'te Royale meydanında Des Chapelles ile dövüştü (mayıs 1627). Kardinalin emriyle idam edildi. (L)

MONTMORENCY - BOUTEVİLLE (François-Henri DE). **Bk.** LUXEMBOURG.

MONTMORENCY hanedanı, Montmorency senyörü BOUCHARD I'in soyundan gelen fransız hanedanı (Bouchard I 996'da Montmorency senyörlüğünü elde etmişti). Hanedan 1230'da iki kola ayrıldı: *büyük kol,* JEAN II'nin (1402-1477) ölümünden sonra üç dala ayrıldı: JEAN, Nivelle senyörü ve Hernes kontlarının (Felemenk'te Montigny baronları) atası; LOUIS, Fosseux baronlarının, Thury markilerinin ve Lüksemburg düklerinin atası (1551); GUILLAUME, Montmorency düklerinin atası. Bu dal, Henri II'nin idamından sonra 1632'de söndü. Henri II'nin mirası, kızkardeşi Charlotte'a (Condé'nin karısı) kaldı. Yeniden düklüğe yükseltilen (1633) Montmorency toprakları, Enghien düklüğü adını aldı (1689), şehir de 1790'a kadar bu isimle anıldı. Bir ara *Mont-Emile* (1633) Montmorency toprakları, Enghien diye anılmağa devam etti (1815-1832). Montmorency-Laval'den gelen *küçük kol,* Loué, Lezag ve Nesle senyörlüklerine bölündü ve XIX. yy.da ortadan kalktı. (L)

MONTMORENCY - LAVAL (Mathieu Félicité DE, — dükü), fransız siyaset adamı (Paris 1767-ay.y. 1826). Etats généraux milletvekiliydi; Tiers Etats'ya katılan ilk soylulardandır; soyluluk unvanlarını kaldırttı (1790). N. Luckner'in yaveriyken kaçtı (1792) ve İsviçre'de Madame de Staëel ile ilişki kurdu. Fransa'ya dönünce (1795), İmparatorluk devrinde siyasete karışmadı. Âyan meclisi üyeliğine (1815), dışişleri bakanlığına (1821-1822) getirildi ve Verona kongresinde İspanya'ya savaş açma kararını aldırdı. (L)

MONTMORİLLONİT i. (yer adı *Montmorillon*'dan fr. *montmorilonite*). Miner. Hidratlı tabiî alüminyum silikat; bileşiminde az miktarda magnezyum oksit bulunur ve içindeki silis'in alümin'e göe molekül oranı dört kadardır. (L)

MONTMORİN-SAİNT - HÉREM (Armand Marc DE, — kontu), fransız siyaset adamı (Paris 1745-ayy. 1792). Madrid'de büyükelçilik yaptı (1778-1784), Bretagne valisi oldu, Dışişleri bakanlığında Vergennes'in yerini aldı (1787-1791). Saray ile Mirabeau'nun arasını bulmağa çalıştı, fakat ne Pitt'in siyasetini engelleyebildi, ne de Pillnitz bildirisini (ağustos 1791) önleyebildi. Devrim düşmanı yabancı devletlerle işbirliği yapmakla suçlandırıldı. Eylül katliamlarında öldürüldü. — Kızı PAULİNE (Meussy - l'Evêque 1768-Roma 1803), 1786'da Christophe Françoise de Beaumont kontuyle evlendi. Chateaubriand ile olan ilişkisiyle tanınır. (L)

MONTMORT (Pierre REMOND DE), fransız matematikçisi (Paris 1678-ay.y. 1719). Birçok matematikçi, özellikle de Bernoulli ile dostluk kurdu. Eserleri: ***Essai d'Analyse sur les Jeux de Hasard*** (Kumar Üstüne Çözümleme Denemesi) [1708]; ***Histoire des Mathématiques*** (Matematik Tarihi). Bu sonuncu eser kaybolmuştur. (L)

MONTOİRE - SUR - LE - LOİR, Fransa'da Loir-et-Cher idare bölgesinde (Vendôme idare çevresi) kanton merkezi. Vendôme Perche'inde; 2 708 nüf. Eski evler. XII. yy.-dan kalma bir şatonun ve biri XII. ve XIV. yy.dan, öbürü XII. ve XV. yy.dan kalma 2 kilisenin yıkıntıları. Saint-Gilles kilisesinde (XI. yy.). İsa'yı temsil eden roman üslûbunda üç fresk vardır. (L)

MONTORFANO (Giovanni Donato), italyan ressamı (XV. yy.ın son çeyreği). 1440'a doğru Pavia veya Milano'da doğduğu sanılır (1504'te yazdığı vasiyetnamesinden, 1462'de evlendiği anlaşılır). Santa Maria delle Grazie kilisesinin yemekhanesinde Leonardo'nun *Cenacolo*'sunun karşısındaki duvara çizdiği *Çarmıh* ile üne ulaşmakla birlikte, kişiliği hep tartışma konusu oldu. 1474-1480 arasında yaptığı, Aziz Antonius'un hayatını anlatan fresklerle Obiani mihrap arkalığı (Sant' Antonio in San Pietro in Gessate şapeli, Milano) ressamın Padova ve Ferrara okulları etkisinde yetiştiğini gösterir. Montorfano birçok etki altında kaldıysa da, ayrıntıları çok iyi bir şekilde belirtmesiyle XV. yy. sonları lombardia resminin en tipik temsilcileri arasında yer alır. (M)

MONTMORENCY dükü Henri II'nin idamı Cabinet des Estampes, Paris

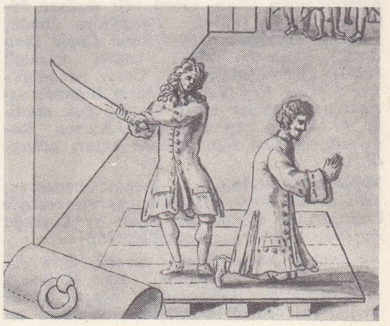

Foto. LAROUSSE

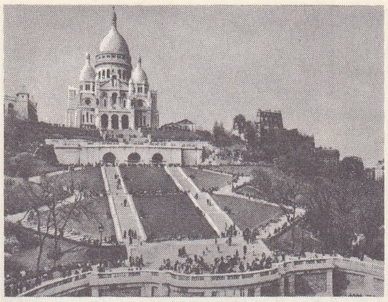

MONTMARTRE

soldan sağa;
bazilika ve Sacré-Coeur meydanı;
«Montmartre Tepesi», Van Gogh'un eseri, Dahlem Millî galerisi, Berlin;
Pigalle; aşağıda, Tertre meydanı

MONTORGUEİL (Octave LEBESGUE, **Georges** — denir), fransız gazetecisi ve yazarı (Paris 1857-ay.y. 1933). İşçiydi. Kendi kendini yetiştirdi. Birçok gazetede yazı yazdı; 1900'den itibaren *İntermédiaire des Chercheurs et des Curieux*'yü (Araştırıcı ve Meraklıların Aracısı) yönetti. *Mérovig* (1829) *ve La Cloche du Rhin* (Ren Çanı) [1898] adlı lirik dramlarının yanı sıra, daha çok Paris ile ilgili eserler ve resimli albümler yayımladı. Aynı zamanda *Monseigneur le Vin* (Şarap Efendimiz) [1927], *La Vie Extraordinaire de Robert Macaire* (Robert Macaire'in Olağanütü Hayatı) [1928] ve *Henri Murger, Romancier de la Bohème* (Henri Murger, Derbederler Romancısı) [1929]. (L)

MONTORO, İspanya'da şehir, Andalucia'-da (Cordoba ili), Guadalquivir kıyısında; 14 950 nüf. Yağ fabrikaları. (L)

MONTORSOLİ (Giovanni Angelo), italyan heykeltıraşı ve mimarı (Montorsoli, Floransa yakınları 1507'ye doğr.-Floransa 1563). Michel-Ange ile birlikte Floransa'da San Lorenzo kilisesinin hazine dairesi için heykeller yaptı (Can-Cômo heykeli). Floransa'daki Santo Spirito'da bulunan Cavalcanti'ye ait bir büst, Cenova'da Andrea Doria'nın bir heykeli (Palazzo Ducale'nin [Dukalık sarayı] parçaları), Messina ve Belegna'da çeşmelerden bazıları Montorsoli'nin eserleridir. (L)

MONTÖR i. (fr. *monteur*). Sanay. Bir bütünü meydana getiren çeşitli parçaları birleştiren uzman işçi. || Şantiyede daha sonra yapılacak montaj göz önünde tutularak atelyede birleştirme yapan işçi. || Yeni parçaları birleştirme, yerleştirme alıştırma ve ayarlama işlemlerini yapan özel olarak yetiştirilmiş uzman işçi. (L)

MONTPARNASSE, Paris'te XIV. arrondissement'da bir semtin idarî adı, *Montparnasse bulvarı*'nın güneyinde, *Montparnasse mezarlığı* çevresinde. Gerçekte bu ad özellikle, Raspail bulvarıyle Montparnasse bulvarının kavşağı çevresindeki kesime verilir. 1910 - 1930 Arası gözde bir semt haline gelen Montparnasse'ın kahveleri yazarlar, siyaset adamları ve özellikle ressamlarla dolup taşardı. (L)

Montparnasse - Gaston - Baty tiyatrosu. «Montparnasse tiyatrosu» diye anılan ilk tiyatro. 1772'de Paris'te, Enfer bulvarında açıldı. 1810'a doğru kapandı. 1817'de, Pierre Jacques Seveste tarafından, aynı ad altında ikinci bir tiyatro açıldı. Bu tiyatro 1856'ya kadar melodram ve vodviller oynadı ve yerini Henry Larochelle'in açtığı yeni bir tiyatro aldı. Nihayet, 1856'da aynı yerde üçüncü bir tiyatro binası yapıldı. Bu, şimdiki Montparnasse tiyatrosudur. 1887 - 1888'de, Antoine'ın Theâtre-Libre'i burada birçok temsil verdi. Sonra 1891-1892'de, aynı yerde Paul Fort'un öncü eserleri oynandı. 1930'da Gaston Baty, mimar Pierre Sonrel'in yardımıyle, eski salonu yeniledi. 1943'ten beri tiyatro buranın geleneklerini koruyan Marguerite Jamois'nın yönetimine geçti. (L)

Anne **MONTMORENCY** dükü Clouet'nin eseri Condé müzesi, Chantilly, Fransa

MONTPELLİER, Fransa'da Herault idare bölgesinin merkezi, Aşağı Languedoc'ta, Paris'e 746 m uzakta, Lez ile Verdanson'un kavuştuğu yere hâkim bir tepe üzerinde; 123 367 nüf. Üniversite. Tarım okulu ve şarapçılık laboratuvarları. (L)

MONTPELLİER, A.B.D.'de şehir, Vermont'un merkezi, Barre'ın kuzeybatısında; 8 600 nüf. Dokuma sanayii. (L)

Montpellier müzeleri. FABRE MÜZESİ, 1825'te kuruldu. François-Xavier Fabre'ın önemli bağışları ve Valodon, Bruyas, Bazille'in koleksiyonlarıyle donatılmıştır; bütün sanat okullarından (italyan [XVI. - XVII. yy.]; Zurbaran, Ribera; hollanda ustaları), özellikle XVIII. yy. (Aved, Greuze, Vernet) ve XIX. yy. (David, İngres, Géricault, Delacroix, Corot, Courbet, Bazille) fransız okullarından tablolar; desenler (Raffaello, Poussin, Fragonard, Delacroix, Millet); Houdon'un büst ve heykelleri; Rönesans'tan ve Barye'den bronzlar; fransız ve italyan seramikleri. Bu müzeye 1966'da Frédéric Sabatier d'Espeyran bağışta bulundu; çağdaş ressam ve gravürcülerin (Georges Braque, Henri Matisse, Salvador Dali ve Bernard Buffet) resimledikleri yedi yüz cilt tutan kitaplık, ATGER MÜZESİ'nde italyan ustalardan (Rafaelllo), 300'e yakın desen vardır. Belediye kitaplığındaki CAVALİER KOLEKSİYONU, ortaçağ sanat ürünlerini içine alır. Bunların yanı sıra, Edebiyat fakültesindeki DÖKÜM İPLERİ MÜZESİ, ARKEOLOJİ DERNEĞİ MÜZESİ de kayda değer. (L)

MONTPENSİER, Fransa'da Puy-de-Dôme idare bölgesinde (Riom idarî çevresi) komün, Limagne'da; 231 nüf. Roman üslûbunda kilise. (L)

MONTPENSİER (Anne Marie Louise D'ORLÉANS DE, — düşesi, **La Grande Mademoiselle** denir), fransız prensesi (Paris 1627-ay. y. 1693). Gaston d'Orléans'ın kızı. Büyük bir servete konmuştu. Güzel olmamakla beraber gözü yükseklerdeydi. Louis XIV ile evlenmeyi aklına koymuştu, fakat Mazarin buna engel oldu. Fronde sırasında ayaklanmaya katıldı (1651), Orléans'a girdi (1652) ve Condé'yi, Bléneau'da savaşa zoladı. Paris'e dönünce, Saint-Antoine mahallesinde bozguna uğratılan (2 temmuz 1652) Condé'yi kurtarmak için Bastille'den top ateşi açtırdı. Kardinalin zaferinden sonra Saint - Fargeau'ya çekildi ve 1657'de saraya döndü. Sonradan Lauzun dükü olan Puyguilhem markisine âşık oldu, fakat kral evlenmelerini engelleyerek Lauzun'ü gözaltına aldı (1671). Montpensier, ancak Maine düküne Dombes prensliğiyle Eu kontluğunu bırakmağa razı olduktan sonra Lauzun ile evlenebildi (1681). Fakat kocasının kabalıklarından bıkarak kısa zamanda ondan ayrıldı, kendini dine verdi. (L)

MONTPENSİER (Antoine Marie Philippe Louis D'ORLÉANS, — dükü), fransız prensi (Neuilly-sur-Seine 1824 - Sanlucar, Sevilla yakınları 1890). Louis-Philippe'in beşinci oğlu. Subay oldu (1842), Cezayir'de savaştı (1844-1846) ve tümgeneralliğe yükseldi. İspanya kraliçesi İsabel II'nin kızkardeşi Maria-Luisa de Borbon ile evlendi (1846). 1848 Şubatında, babasını Guizot'yu azletmeğe zorladı. Sonra Sevilla'da yerleşti, orada tarımla uğraşmağa başladı. İspanyol uyrukluğuna geçti. İspanya infant'ı unvanını aldı ve rütbesi yükseltildi (1859). 1868'de liberal düşünceleri yüzünden Gonzales Bravo tarafından Portekiz'e sürüldü. İsabel düştükten sonra tahta adaylığını koydu. Savoia'lı Amedeo tahta geçince Balear adalarına sürüldü (1871), fakat ekimde Cadiz'den milletvekili seçildi. Nisan 1873'te tacı, kızı Maria da Las Mercedes ile evlenen Alfonso XII'ye verdirdi. Kızlarından İsabel de Paris kontu ile evlendi (1867). [L]

MONTPENSİER (Catherine Marie DE LORRAİNE, — düşesi), fransız prensesi (1552-Paris 1596), Montpensier dükü Louis II de Bourbon ile evlendi (1570). 1587'de Katolik birliğine katıldı. Özellikle düşmanı olduğu Henri III'ü tahttan uzaklaştırmağa çalıştı. Barikat gününü düzenledi (12 mayıs 1588) ve kardeşleri Henri de Guise ile Lorraine kardinali Louis'nin öldürülmesinden (aralık) sonra, öteki kardeşi Mayenne'i Katolik birliğinin başına geçmeğe zorladı. Henri III'ün öldürülmesine (ağustos 1589)

MONTMORENCY dükü Anne'nın mezar anıtı Coelestinus'çular kilisesi, Paris Barthélemy Prieur'ün eseri, Louvre müzesi, Paris

Foto. LAROUSSE

MONTOİRE-SUR-LE-LOİR'da Hitler-Pétain görüşmesi (24 ekim 1940)

MONTPENSİER düşesi Anne Marie «Büyük Matmazel» Mignard'ın eseri (özel koleksiyon)

Gilbert **MONTPENSİER** kontu Bibliothèque Nationale, Paris

önayak oldu ve bununla övündü. Fakat Henri IV'e boyun eğmek zorunda kaldı. (L)

MONTPENSİER (François de BOURBON, — dükü), fransız prensi (1539 - Lisieux, Normandiya 1592). Montpensier dükü Louis II de Bourbon'un oğlu. «Auvergne veliahtı» unvanını aldı. Orléans, Touraine, Maine (1566) Dauphine ve Normandiya (1589) valiliği yaptı. Henri IV'ü tanıyan ilk Katolik birliği üyelerinden biridir. (L)

MONTPENSİER (Gilbert DE BOURBON, — kontu), Auvergne veliahtı (1443 - Pouzzoles 1496). Louis I de Bourbon dükünün oğlu. Cluny'de Yiğit Charles'ı yendi (1471), İle-de-France valisi (1494) oldu. Charles VIII ile birlikte İtalya'ya gitti. Napoli kral vekili iken Aragonlu Fernando'ya teslim olmak zorunda kaldı ve hapishanede öldü (1495). [L]

MONTREAL, Kanada'da (Québec) şehir, *Montreal adası*'nda, Saint-Laurent'ın sol kıyısıyle Prairies ırmağı arasında; 1 191 100 nüf. (banliyölerle birlikte 2 109 500 nüf.). Büyük suyolu ve karayollarının kavşağında kurulmuş olan şehre, üzerinde güneye doğru taraçaların uzandığı Royal dağı hâkimdir. 10-20 km'yi bulan büyük caddeleri dümdüz uzanan Montreal'in merkezi, ticaret ve iş semtidir (Sainte-Catherine caddesi); çevresinde ise konutlar ve sanayi tesisleri yer alır. 1642'de Paul Chomedey de Maisonneuve'ün yönetimindeki ilk kolonlar, eski kızılderili köyü *Hochelaga*'nın yakınında yerleştiler. Bugünkü Montreal'in çekirdeği, kolonların kurduğu Ville-Marie kasabasıdır. Irmak üzerinde seferi kesen Lachine çağlayanları (1825'te çevresini dolaşan bir kanal inşa edildi) yakınında kurulan küçük kasaba, bir kürkçülük merkezi haline geldi. Ticarî rolü, özellikle XIX. yy. başlangıcında ulaştırma yollarının ve liman düzenlemelerinin gelişmesiyle arttı: Montreal kısa süre sonra ülkenin başlıca limanı haline geldi ve Québec'i gölgede bıraktı. Ticarî görevi, bugün çok çeşitli hale gelen sanayinin de (uçak yapımı; elektrik malzemesi; ayakkabı fabrikası; demiryolu atelyeleri, kürkçülük) gelişmesine yol açtı. Liman yakınında ve ulaşım yolları boyunca, metalürji tesisleri, un fabrikaları, şeker rafinerileri, bira fabrikaları, boya fabrikaları, petrol rafinerileri, iplik fabrikaları, kauçuk fabrikaları kuruldu. Konfeksiyon şehirdeki birçok atelyeye dağılmıştır. Saint-Laurent kanalı sayesinde yeni trafiklerden faydalanan limandan tarım ürünleri ihraç edilir (buğday, un, et, meyve, konserve, peynir); öbür ihraç maddeleri, kâğıt hamuru, kâğıt, bakır, çinko ve sayısı günden güne artan mamul maddelerdir (otomobil, çimento, kauçuk, tarım malzemesi). İthalât, sanayi için gerekli hammaddelere dayanır. Sanayi, ticaret ve banka alanındaki rolünün yanı sıra şehrin din (Saint-Joseph kilisesi) ve kültür alanındaki (Montreal, McGill ve sir George William üniversiteleri) rolü de önemlidir. 1967 Fuarının şehircilik çalışmasının hızlanmasına katkıda bulunduğu (Ville-Marie meydanı) Montreal, gelişmeğe devam etmektedir. 1966'da bir metro hizmete girdi. 1967'de Saint Laurent ırmağını aşan Louis Hippolyte-Lafontaine tüneli-köprüsü (veya Montreal köprüsü) hizmete açıldı. 6 km uzunluğunda olan köprü, ırmağın kuzey kolu altında 768 m uzunluğunda bir tünel, Charron adasında bir karayolu kesimi ve güney kanalının üzerinden geçen 457 m uzunluğunda bir köprüden oluşur. (L)

MONTREUİL veya **MONTREUİL-SOUS-BOİS,** Fransa'da Seine idare bölgesinde kanton merkezi, Paris'in doğu banliyösünde; 92 312 nüf. Saint-Pierre-et-Saint-Paul kilisesinde XII. ve XIII. yy.dan kalma koro yeri. Montreuil parkında sosyalist doktrincilere ve işçi hareketlerine ayrılmış tarihî müze. Motosiklet kros yarışları yapılan taş ocakları. Önemli sanayi merkezi: mobilya ve tahta oyuncak fabrikaları, metalürji (kazancılık, madenî kaplamacılık, boru yapımı, dökümevleri, demir ocakları, cıvata, zincir, madenî kutu yapımı), tarım araçları ve radyo fabrikaları, besin sanayii, cam fabrikaları, kürk boyanması, karton fabrikaları v.b. (L)

MONTREUİL (Eudes DE). Bk. EUDES *Montreuil'lü.*

MONTREUİL (Gerbert DE). Bk. GERBERT *Montreuil'lü.*

MONTREUX, İsviçre'de (Vaud kantonu) şehir, Leman gölünün sağ kıyısında. Üzüm bağlarıyle çevrili olan Montreux, iki komüne bölünür: *Montreux-Châtelard* (12 222 nüf.); *Montreux-Planches* (5 507 nüf.). Gümüşçülük. Çikolata fabrikası. Montreux birçok demiryolu hattı ile kış sporları yapılan Les Avants ve Caux yükselti merkezlerine bağlıdır. (L)

— Tar. Bk. MONTRÖ ANTLAŞMASI. (L)

MONTREUX (Nicolas DE), fransız yazarı (Maine 1561'e doğr. - Paris 1608). Birlik üyesiydi; 1601'de hapsedildi ve mallarına elkondu. Mercoeur düşesinin hizmetine girdi. Eserlerinin çoğunu, ismindeki harflerin yerlerini değiştirerek meydana getirdiği OLENİX DU MONTSACRÉ takma adı altında yazdı: *Athlète* (Atlet) [1585]; *Diane* (1592); *Arimène* (1597) adlı pastoraller; *Isabelle* (1954), *Cléopâtre* (Kleopatra) [1594], *Saphonisbe* (1601) adlı trajediler; *Joseph* adlı komedi ve *Le Seizlème Livre d'«Amadis»* («Amadis»in On Altıncı Kitabı) [1577] adlı bir roman. (L)

MONTROSE, Büyük Bitanya'da liman şehri, İskoçya'da (Angusshire), Kuzey Denizi kıyısında; 10 700 nüf. Turizm merkezi. (L)

MONTROSE (James GRAHAM DE, — markisi), iskoçyalı general (Montrose 1612 - Edinburgh 1650). 1638'de Covenant üyesiydi. Presbiteryen kilisesinin baskısıyle kralcı partiye geçti. Kral Charles I, uzun süre direndikten sonra sonunda İskoçya geçici kral vekilliğini ona verdi (1644). Montrose, Highland'leri kral lehine ayaklandırdı. Tippermuir (1644), İnverlochy ve Kilsyth'te (1645) galip geldi. Memleketin büyük bir kısmına hâkim oldu ve kuzey ingiliz ordusunu zor duruma düşürdü. Fakat kralcı ingilizlerin Naseby'de yenilmeleri, Leslie emrindeki iskoçya kuvvetlerinin serbest kalmasını sağladı. Buna karşılık Montrose'un saflarında çözülmeler günden güne artıyordu. Montrose, Philiphaugh'ta baskına uğradı; gemiyle Norveç'e kaçtı (1646). Charles I'in ölümünün öcünü almak üzere Kuzey İskoçya'ya döndü (1649). Charles II lehine bir ayaklanma çıkarmağa yeltendiyse de başaramadı. Fakat yeni kral, onun sadece bağışlanmasını istemekle yetinerek, Argyll ile anlaşmayı tercih etti. Yenilen ve takibe uğrayan Montrose, Macleod of Assynt'in ihanetine uğradı. Ölüme mahkûm edilerek asıldı. (L)

«**MONTPENSİER** dükü Antoine ile infant Maria-Luisa'nın Madrid'de evlenmesi», Girardet'nin eseri, Versailles müzesi, Paris

MONTROUGE, Fransa'da Hauts-de-Seine idare bölgesinde kanton merkezi, Paris'in güney banliyösünde; 45 324 nüf. Kullanılmayan kale. Sanayi merkezi: uçak yapımı; yangınla mücadele araçları; elektrik malzemesi; radyo yapımı; basımevleri; cilt atelyeleri; marokencilik; otomobil parçaları; eczane malzemesi; besin sanayii (peynir, reçel, çikolata, şekerleme fabrikaları); konfeksiyon v.b. (L)

MONTROYDİT i. (Teksas'ta Terlingua madeninin sahiplerinden biri olan *Montroyd'*-un adından fr. *montroydite*). Miner. Tabiî civa oksit HgO. (L)

MONTRÖ. Bk. MONTREUX.

Montrö antlaşması, Boğazların yönetimini kesinlikle Türkiye'ye bırakan antlaşma (20 temmuz 1936). Avustralya, Bulgaristan, Büyük Britanya, Fransa, Japonya, Romanya, Sovyetler birliği, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan tarafından imzalandı. Bu antlaşma ile Boğazlar komisyonu kaldırıldı; komisyonun görev ve yetkileri Türkiye'ye devredildi. Antlaşmanın uygulanması Türkiye'ye bırakıldı. Bk. BOĞAZLAR *meselesi.* (M)

MONTS (Pierre DE GUA, — senyörü), fransız sömürgecisi (Saintonge'da 1568'e doğr. - öl. 1630'a doğr.). 1600'de Pierre de Chauvin ile birlikte, Saguenay (Kanada) kıyılarını dolaştı. 1603'te, Henri IV tarafından Acadie'de tuğamiralliğe yükseltildi. 1608'de Acadie'de ilk fransız sömürgesini (Port-Royal) kurdu. Kürk tekeli elinden alınınca, kışın şiddetine dayanabilen kolonlarla birlikte oradan ayrıldı (1607). Fakat 1608'de, Champlain ile birlikte, imtiyazlarının yenilenmesini sağladı ve bunun üzerine sömürgecilerle beraber Saint-Laurent kıyılarına yerleşti. (L)

MONTSABERT (GOISLARD DE). Bk. MONSABERT.

MONT-SAİNT-AİGNAN, Fransa'da Seine-Maritime idare bölgesinde (Rouen idare çevresi) komün, Rouen'ın kuzey banliyösünde; 10 155 nüf. Kısmen Rönesans devrinden kalma kilise. Eski Mont-aux-Malades dua yeri (XVII. yy.dan kalma yapılar; XII., XIV.,

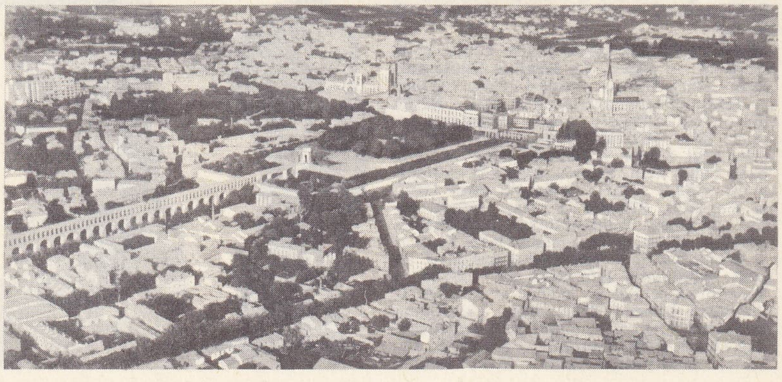

MONTPELLİER genel görünüş

Foto. LAROUSSE

MONTPENSİER HANEDANI

Louis IX (Aziz Louis),
Fransa kralı

Bk. BOURBON'LAR

Robert,
Clermont kontu

Louis I,
Bourbon dükü

Pierre I,
Bourbon dükü

Louis II,
Bourbon dükü

Jean I,
Bourbon dükü

BOURBON-LA MARCHE
Jacques I,
La Marche kontu

Jean I,
La Marche ve Vendôme kontu

Louis,
Vendôme kontu

Jean II,
Vendôme kontu

BOURBON-MONTPENSİER

Louis I İyi
(1402-1486),
Montpensier kontu

Louis I İyi'nin mührü

Gilbert
(1443-1496),
Montpensier kontu

Louis
(1483-1501),
Montpensier kontu
(1496-1501),
hiç evlenmedi

Charles III
(1490-1527),
Bourbon dükü,
Montpensier kontu

Louise
(öl. 1561),
Montpensier kontesi
(1538-1561)

Louis de Bourbon
(öl. 1520),
La Roche-sur-Yon prensi

MONTPENSİER

Louis II de Bourbon
(1513-1582),
Montpensier dükü
(1539-1582),
1° Jacqueline de Longwy
(öl. 1561) ve
2° Catherine de Lorraine
(öl. 1596)
ile evlendi

François
(1539-1592),
Montpensier dükü
(1582-1592),
Renée
d'Anjou-Mezieres
(öl. 1597)
ile evlendi

Charlotte
(1546-1582),
Orange prensi,
Sessiz Willem
(öl. 1584)
ile evlendi

Bk. NASSAU

Henri
(1537 - 1608)

Anne Marie
(1627 - 1693)
«Büyük Matmazel»

Henri
(1573-1808),
Montpensier dükü
(1592-1608),
Henriette de Joyeuse
(öl. 1656)
ile evlendi

Marie
(1605-1627),
Montpensier düşesi
(1608-1627),
Orléans dükü Gaston
ile evlendi

Louis XIII

Bk BOURBON'LAR

Louis XIV

Nicolas
(1607-1611),
Orleans dükü

Gaston
(1608-1660),
Orléans dükü

Philippe
(1640-1701),
Orleans dükü (1660-1701),
Montpensier dükü (1693-1701),
1° 1661'de İngiltere kralı Charles I'in
kızı Henriette Anne (öl. 1670) ve
2° Charles Louis'nin kızı Elisabeth
Charlotte (öl. 1722)
ile evlendi

Bk. ORLEANS

Anne Marie
(1627-1693),
Montpensier düşesi
«Büyük Matmazel»
(1627-1693),
1681'le Lauzun dükü
ile evlendi,
vâris bırakmadı,
Montpensier düklüğünü kuzeni
Orléans dükü Philippe'e bıraktı

Foto. Encyclopedia Britannica; LAROUSSE

MONTREAL
Bonsecours kilisesi

XV. ve XVI. yy.dan kalma kilise). [L]

MONT-SAİNT-AMAND, flamanca **Sint-Amandsberg,** Belçika'da (Doğu Flandre, Gand idare çevresi) komün, Gand'ın doğu banliyösünde; 24 300 nüf. Sebze tarımı. Çeşitli sanayi. (L)

MONT-SAİNT-MARTİN, Fransa'da Meurthe-et-Moselle idare bölgesinde (Briey idare çevresi) komün, Longwy'nin kuzeyinde, Belçika sınırı yakınında; 7016 nüf. Roman üslûbunda (germen tarzında) kilise. Demir madenleri. Demir-çelik sanayii. (L)

MONT-SAİNT-MİCHEL, Fransa'da Manche idare bölgesinde (Avranches idare çevresi) komün, Couesnon'un ağzı yakınında; yüksekliği 50 m ve çevresi 900 m olan bir kaya üzerinde; 132 nüf. Fransa'nın en çok turist çeken yerlerinden biri olan bu küçük ada, karaya Pontorson setiyle bağlıdır. — ***Mont-Saint-Michel koyu,*** Cotentin ile Bretagne'ın kuzeydoğusu arasında uzanır; koydaki gelgit hareketleri çok önemlidir ve sular alçaldığı zaman uçsuz bucaksız kum ve çamur düzlükleri ortaya çıkar. Mahallî efsanelerde, tarih döneminde dalgalar altında kalmış köyler ve ormanlardan söz edilir: bu su basmasına, deniz seviyesinin hafifçe yükselmesinin sebep olduğu sanılır. (L)

Mont-Saint-Michel manastırı, Aziz Mikael hatırasına yapılmış olan tapınak. Aynı adı taşıyan adanın tepesindedir, fransız askerî ve manastır mimarîsinin en ilgi çekici anıtlarından biri sayılmaktadır. (L)

Montsalva veya **Montsalvage,** ortaçağ efsanelerinde Graal âyininin yapıldığı büyülü dağ. (L)

MONTSALVATGE (Xavier), ispanyol bestecisi (Gerona 1912). Barcelona'da öğretmenlik yaptı. Kısmen İberya şarkılarından ilham alan eserleri arasında bir opera, dört bale, orkestra için parçalar (*Sinfonia Me-*

MONTREAL
Dünya fuarında
Fransa pavyonu

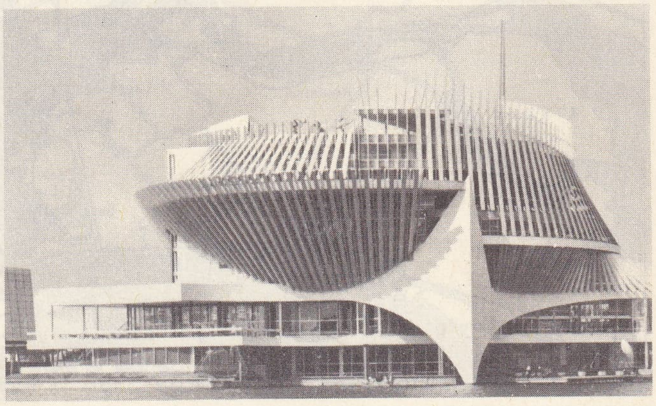

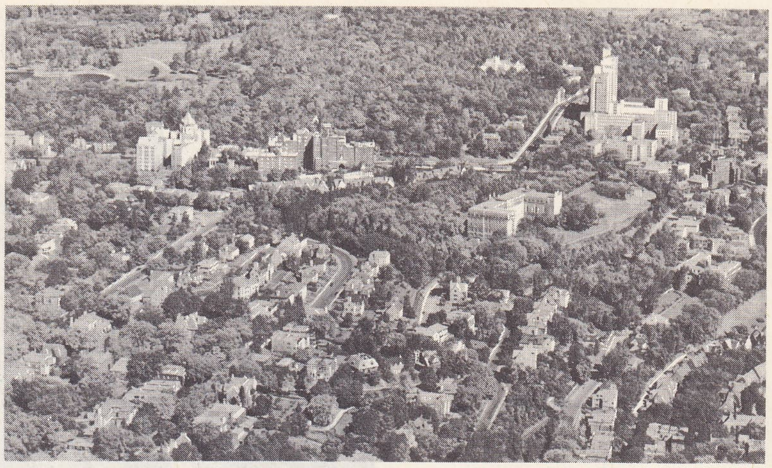

MONTREAL
Royal tepesi çevresinde Westmount semti

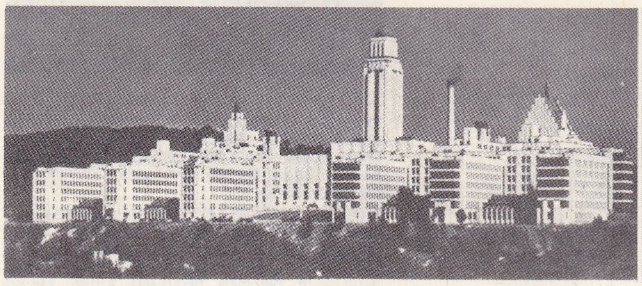

MONTREAL
Üniversitesi binaları

MONTREAL
şehir planı

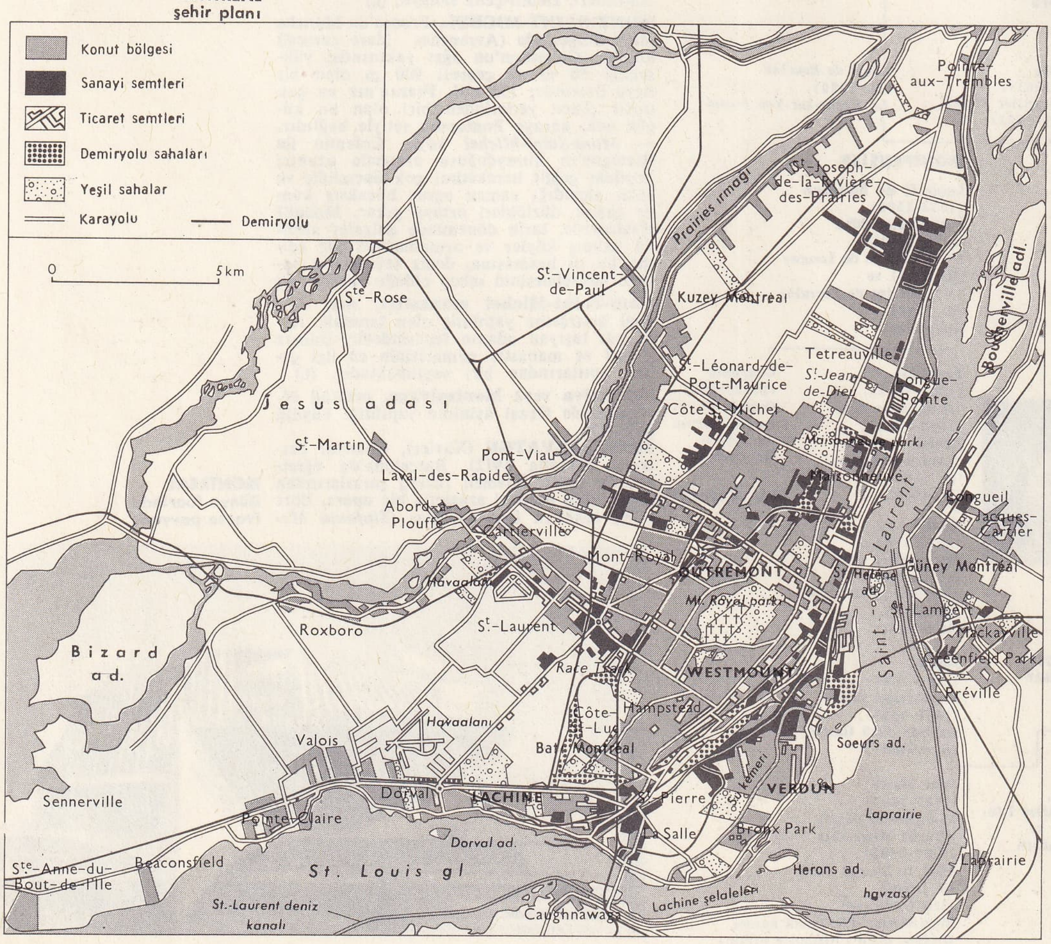

diterranea [Akdeniz Senfonisi], 1949; *Calidoscapio*, 1955; *Partita* [1958]), bir piyano konçertosu, korolar (*Egloga del Tajo*, 1945), piyano parçaları vardır. (L)

MONTSERRAT, İspanya'da küçük kütle, Orta Katalonya'da; 1 237 m. Monserrat, Llobregat ırmağının kollarının büyük ölçüde yararak dorukları testere ağzı gibi diş diş hale soktuğu yığışımlardan oluşmuş dar bir kütledir. 888'de burada Meryem'e adanan küçük bir kilise inşa edildi; 1030'a doğru bir benediktin manastırının merkezi haline geldi. Montserrat XVI. ve XVII. yy.da önemli bir dinbilim merkeziydi. 1811'de binalar kısmen yıkıldı. Manastır kilisesindeki siyah Meryem'i her yıl birçok kişi ziyaret eder. (L)

MONTSERRAT, Britanya'ya bağlı Küçük Antil adalarından biri; 14 400 nüf. Başlıca şehri, *Plymouth*. Kolomb tarafından 1493'te bulunan adanın, en yüksek noktası Soufrière yanardağıdır (915 m). Pamuk üretimi. (L)

MONTSOREAU, Fransa'da Maine-et-Loire idare bölgesinde (Saumur idare çevresi) komün, Anjou vâdisinde, Loire kıyısında ırmağın Vienne ırmağıyle birleştiği yerin aşağı kesiminde; 570 nüf. Kısmen XIII. yy.dan kalma kilise. Eski evler. Meşhur beyaz şaraplar. XVI. yy.da Chambes ailesinin mülkü olan XV. yy.dan kalma şato. Dumas, *La Dame de Monsereau* romanını bu ailenin serüvenlerinden ilham alarak yazmıştır. (L)

MONT - SUR - MARCHİENNE, Belçika'da (Hainaut, Charleroi idare çevresi) komün, Charleroi'nın güneybatısında; 13 800 nüf. Maden kömürü ocakları. Metalürji sanayii. (L)

MONTT (Jorge), şilili siyaset adamı (Casablanca, Valparaiso eyaleti 1846 - Santiago 1922). Manuel Montt'un oğlu. Deniz subayı idi. J. M. Balmaceda'ya karşı mücadeleyi yönetti, sonra cumhurbaşkanı oldu (1891-1896). Liberal düşünceliydi; maliyeyi ve silâhlı kuvvetleri düzene koydu. (L)

MONTT (Manuel), şilili siyaset adamı (Petorca 1809 - Santiago 1880). Santiago üniversitesi rektörü (1835-1840), eğitim ve adalet bakanı (1840) oldu, öğrenimi modernleştirdi. Cumhurbaşkanlığına seçilince (1851-1861), büyük evlâda tanınan imtiyaz hakkını kaldırdı (1852), demiryolu ve telgraf şebekesini kurdurdu, okulların sayısını artırdı, Napolyon'un Medenî kanunundan yararlanarak, 1857 tarihli Şili Medenî kanunu çıkarttı. Birçok ayaklanmayı bastırmak zorunda kaldı (1851 ve 1859). [L]

MONTT (Pedro), şilili siyaset adamı (Santiago 1848 - Brême 1910). Jorge Montt'un kardeşi. Eğitim (1886) ve sanayi bakanlığına getirildi (1887), 1891 ihtilâline katıldı. Başbakan (1893-1894), cumhurbaşkanı oldu (1906-1910), bayındırlık işlerine hız verdi, fakat 1907'deki iktisadî buhrandan sonra halkın güvenini kaybetti. (L)

MONTUCLA (Jean-Etienne), fransız matematik tarihçisi (Lyon 1725 - Versailles 1799). Lyon Cizvit kolejinde okudu. Paris'e gitti; bilim ve edebiyat çevrelerine girdi. *Gazette de France*'ın kurucuları arasında yer aldı. Matematikçi Pierre Montmort'un tasarısını yeniden ele alarak *Histoire des Mathématiques* (Matematik Tarihi) [1758] adlı bir eser yazdı, bu eser matematik tarihi alanında yapılan ilk toplu denemedir. (L)

MONTUEMHAT, M.Ö. VII. yy.da mısırlı memur; sıra ile Habeş hanedanına (XXV.), Asurlulara, sonra da firavun Psammetik I'e hizmet etti. Teb valisi ve Yukarı Mısır genel valisi oldu. «Ammon'un dördüncü kâhini» unvanını aldı. Birçok heykeli vardır. (L)

MONTUŞİ i. Guyan'da yetişen, çeşitli ağaçlara verilen ad. (Montuşi, swartzia'lardan elde edilen keresteye de denir. Svan montuşisi *Pterocarpus officinalis*'den çıkar.) [L]

MONTÜR i. (fr. *monture*). Süs. santl. Vazo, duvar saati, ayna v.b. gibi eşyayı korumak veya kullanışını kolaylaştırmak için yapılan metal, bronz, gümüş çerçeve veya örgü. (L)

MONTVİLLİERS, Fransa'da Seine-Maritime idare bölgesinde (Havre idare çevresi)

Foto. LAROUSSE ; Encyclopedia Americana

MONTREUX: arka planda, Midi tepesi

kanton merkezi, Havre'ın kuzeydoğusunda; 8 581 nüf. Şehir 682'de kurulan bir manastır çevresinde gelişmiştir. (L)

MONTYON (Jean - Baptiste Antoine Robert AURET DE, — baronu), fransız iktisatçısı (Paris 1733 - ay.y. 1820). Châtelet'de avukatlık yaptı (1755). Danıştay üyesi (1775), veliaht mühürdarı (1780) oldu. Cenova'ya, sonra Londra'ya göçtü (1789-1815). Birçok armağan koydu. Bunların içinde en önemlileri, Yüksek ahlâkî değerde edebî bir esere verilmek üzere Académie Française emrine ayrılan yıllık armağan ile örnek bir davranışta bulunan yoksul bir fransıza sunulmak amacıyle kurulan, yıllık fazilet armağanıdır. (L)

Monumenta Germaniae Historica, 1819'dan başlayarak, önce Eski Almanya Tarihi derneği, daha sonra da Berlin Bilimler akademisi tarafından yayımlanan, ortaçağ almanya tarihine ait kaynaklar derlemesi. Dört dizidir: *Scriptores, Leges, Diplomata* (Yazarlar, Kanunlar, Kral ve İmparatorlar); *Scriptores, Leges, Diplomata, Epistolae, Antiquitates* (Yazarlar, Kanunlar, Kral ve İmparatorlar, Mektuplar, Eski Eserler); *Epistolae Selectae* (Seçme Mektuplar); *In Usum Scholarum* (Okulların Yararına). [L]

MONVAERNİ, Limoges'da ilk mine resimlerini yaptığı kabul edilen sanatçı (1503'ten önce); bu resimlerin üzerindeki *Monvaerni* ve *Monvaer* yazısı belki de imza değil, herhangi bir kayıttır. Sayıları kırkı bulan bu eserlerin başlıcaları: *Mezara İniş; Kâhin Kralların Tapınması* (Limoges Müzesi); *Çocuk İsa ile Meryem; Pieta* (Cluny müzesi); *Çile* (on iki levha halinde) ve *Aziz Christophus* (Louvre müzesi). [L]

MONVEL (Jacques Marie BOUTET, — denir), fransız oyuncusu ve oyun yazarı (Lunéville 1745 - Paris 1812). Bir müzisyenin oğluydu. 1772'de Comédie-Française'e girdi. Stockholm'da bir fransız tiyatro topluluğunun yönetmeni oldu (1781-1786). Paris'e dönüşünde Palais-Royal'de çalışmağa başladı, 1791'de Talma ile République tiyatrosunu kurdu. 1799'da konservatuvarın ilk öğretmenleri arasında yer aldı. Eserleri: *L'Amant Bourru* (Asık Suratlı Âşık) [1777]; *Les Amours de Bayard* (Bayard'ın Aşkları) [1786]; *Les Victimes Cloîtrées* (Manastıra Kapatılmış Kurbanlar) [1790]. (L)

MONZUR çayı

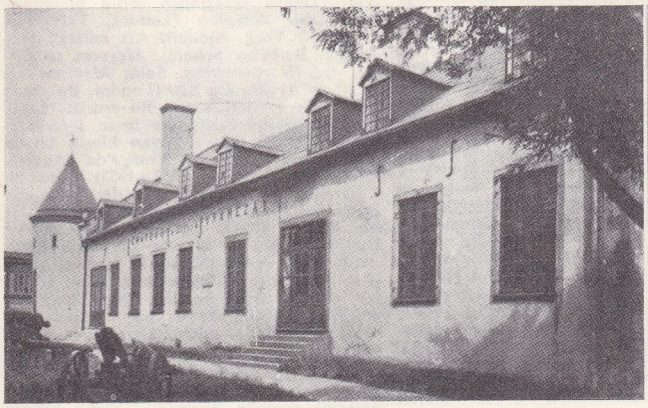

MONTREAL
Ramezay şatosu

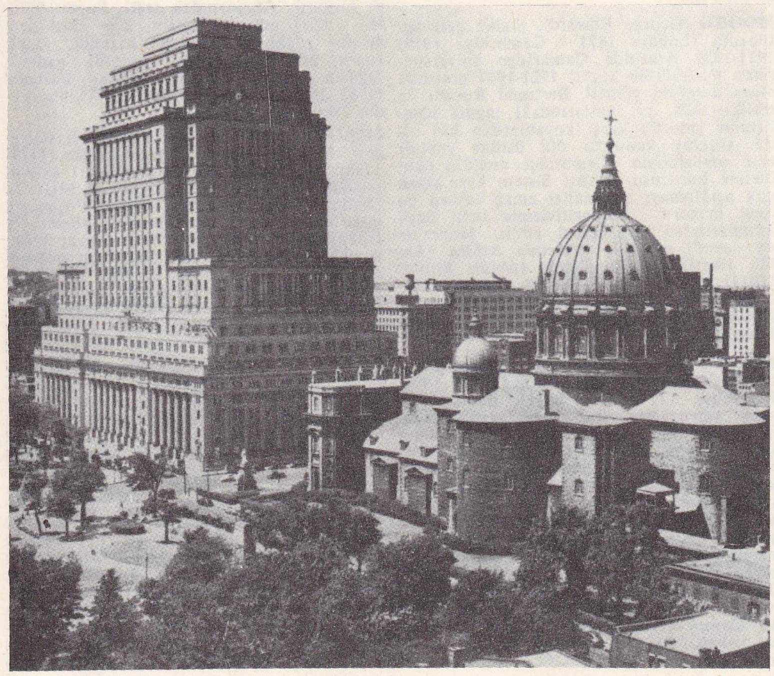

Dominion meydanı ve St. James katedrali

MONZA, İtalya'da şehir, Lombardia'da (Milano ili), Lambro ırmağı kıyısında, Brianza sınırında; 79 000 nüf. Katedral (XIII.-XIV. yy.) ve XVIII. yy.dan kalma saray. Yeni gelişen modern bir merkez olan Monza (Milano'nun uydusu) faal bir sanayi şehridir. Makine ve dokuma (keten, pamuk, yün) sanayii. Mobilya fabrikası. Meşhur otomobil yarış alanı.

— Tar. Monza, VI. yy.da şehri ikamet merkezlerinden biri haline getiren ve bir manastır kuran kraliçe Théodelinde tarafından güzelleştirildi. XV.-XVIII. yy.da şehir, Milano'ya oranla büyük ölçüde muhtardı. (L)

MONZİE (Anatole DE), fransız siyaset adamı (Bazas, Gironde 1876 - Paris 1947). Bayındırlık (1925-1926, 1938-1940), halk Eğitim (1925) ve millî eğitim (1932-1934) bakanı oldu. 1936'dan sonra *Encyclopédie Française*'in (Fransız Ansiklopedisi) yayın kurulu başkanlığına getirildi. Başlıca eserleri: *Rome sans Canossa* (Canossa'sız Roma) [1918]; *Destins Hors Série* (Sıra Dışı Kaderler) [1928]; *Pétition pour l'Histoire* (Tarihe Dilekçe) [1942]. (L)

MONZON, İspanya'ya şehir,' Aragon'da (Huesca ili), Huesca'nın güneydoğusunda; 9 000 nüf. Ortaçağdan kalma şato. Fransa ile İspanya arasında, Valteline'in bağımsızlığını sağlayan antlaşma (5 mart 1626) burada imzalandı. Bu antlama ile İspanya geçici bir başarı sağlamış oldu. (L)

MONZONİT i. (fr. *monzonit*'ten). Petrogr. Ortoz, plajiyoklaz ve koyu renkli mineraller kapsayan kuvarssız irit taneli magma kayası. (Monzonit, plajiyoklazlı bir siyenittir. Ortoz, en sonra billûrlaşmış ve öbür mineralleri çevrelemiştir.) [L]

MONZUR çayı, Doğu Anadolu'da Monzur dağlarından ve Tunceli'den geçerek Murat ırmağına (Fırat) dökülen akarsu; 140 km. Monzur dağlarının güneyinde bol kaynaklarla beslenerek Ovacık çukur alanına inen derelerin birleşmesiyle oluşur. Dağlık, meşelik, az nüfuslu alanlardan ve Tunceli il merkezi önünden geçerek Pülümür'den gelen bir kolu ve daha sonra kendisi kadar uzun olan Peri (Piri) suyunu alarak Murat ırmağına kavuşur. (M)

MONZUR dağları, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü), Karasu (Fırat) vâdisinin güneydoğusunda, batıda Karasu dirseğinden doğuda Elazığ-Erzincan yolunun geçtiği bele kadar uzanan dağ sırası. Asıl Monzur dağı (3 188 m), bu sıradağların batı ucunda yer alır; Monzur'dan doğuya doğru Eğripınar dağı (3 150 m), Ziyaret tepeleri (3 250 m), Koçgölbaşı (3 250 m), Harsı dağı (3 025 m) ve Mercan dağları (Akbaba tepesinde 3 449 m) yer alır. Monzur dağları, orta kesimde, güneyden Ovacık çukur alanı üzerine dik yamaçlarla iner; kuzeyde ise Divriği-Erzincan demiryolunun Karasu boyunca geçtiği dar boğazlara rastlanır (Kemah boğazı). Bazı kesimlerinde

George MOORE
W. Orpen'in eseri
National Portrait gallery, Londra

Henry MOORE
«Anne ile Çocuk»
(sanatçının koleksiyonundan)

Foto. LAROUSSE; T. Birgili (MEYDAN); Encyclopedia Americana

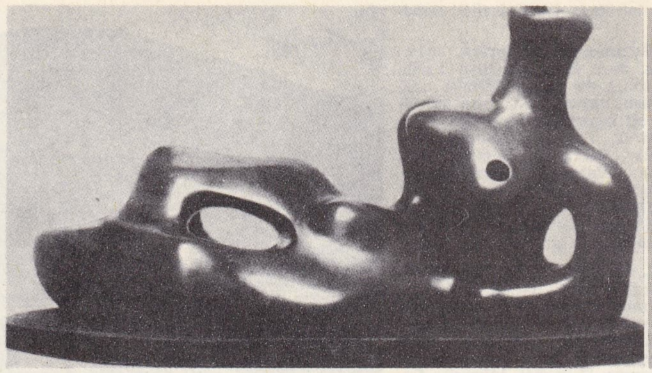

Henry MOORE «Uzanmış Kadın» British Council, Londra

meşelikler taşıyan dağların yüksek kesimleri tamamıyle çıplaktır. Yüksekliği sebebiyle oldukça bol yağış alan Monzur dağları, bugün toktağan kar sınırı (3 500 m) altında kalmakla birlikte kış karlarıyle aylarca örtülür. Bugüne oranla daha serin ve daha nemli olan Dördüncü zamanda Monzurlar, önemli buzullar taşıyordu. Bu buzulların aşınım izleri bugün de taze olarak görülür. Dağların yapısında çoğunlukla ikinci zaman kayaçları (kireçli, kumlu kayaçlar, yeşil kayaçlar) vardır. Dağların eteklerinden çıkan suyu bol kaynaklar, başlıcası Monzur çayı olan akarsuları besler. (M)

MOODY (Dwight Lyman), amerikalı incil vaizi (Northfield, Massachusetts 1837 - ay.y. 1899). Plymouth kilisesine bağlıydı. 1858'de Amerika'da 1873 ve 1881'de İngiltere'de yaptığı misyonerlik kampanyalarına, şarkıcı İ. D. Sankey de katıldı. (L)

MOODY (William Vaughan), amerikalı profesör ve yazar (Spencer, İndiana 1869 - Colorado Springs, Colorado 1910). Manzum, alegorik dramlar yayımladı. En güzel eseri *Poems*'dir (Şiirler) [1901]. (L)

Mooke güvercini, hindistan asıllı, miğferli güvercin. (Boynunun sinirli titremesiyle ilgi çeken tuhaf bir güvercindir.) [L]

Mooney kıvamölçeri, bir elastomerin veya temeli elastomer olan bir karışımın kıvamını ölçmeğe yarayan âlet. (L)

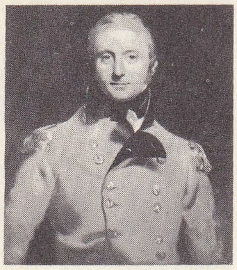

general MOORE
Thomas Lawrence'in eseri, National Portrait gallery, Londra

MOORE (Charles Leonard), amerikalı şair ve deneme yazarı (Philadelphia, Pennsylvania 1854-öl. ?). 1878-1879 Arasında Madeira ve Memoré Demiryolu Yapımı şirketinin müdürlerinden biri ve bu yapımın yönetildiği San Antonio'da (Brezilya) A.B.D. fahrî konsolosu oldu. Daha sonra Pennsylvania'da demiryolu inşasını üstüne aldı. Sonra kendini edebî çalışmalara verdi. O arada *The Dial* gazetesine devamlı makale yazıyordu. Yayımladığı eserler: *Atlas* (1881); *Poems Antique and Modern* (Eski ve Yeni Şiirler) [1883]; *Book of Day Dreams* (Günlük Düşler Kitabı) [1887]; *Banquet of Palacios* (Palacios'un Şöleni) [1889]; *Odes* (Odlar) [1896]; *Ghost of Rosalys* (Rosalys'in Hayaleti) [1900]; *The Red Branch Crests-a Trilogy* (Kızıl Daldaki Tüyler-Bir Triloji) [1904]; *İncense and İconoclasm* (Buhur ve İkonokırıcılık) [1915] ve *İdolsand İdeals* (Putlar ve İdealler) [1919]. (M)

Thomas MOORE
National Portrait gallery, Londra

MOORE (Douglas), amerikalı besteci (Cutchogue, New York 1893). Parker, İndy, Bloch, N. Boulanger'in öğrencisiydi. Columbia üniversitesinde ders verdi. 1960'ta Amerikan Sanat ve Edebiyat akademisine başkanlık etti. Eserlerinde amerikan folklorundan yararlandı. Başlıca eserleri: *The Devil and Daniel Webster* (Şeytan ve Daniel Webster) [1939]; *White Wings* (Beyaz Kanatlar) [1949]; *Giants in the Earth* (Yeryüzündeki Devler) [1951]; *Galantry* (Yiğitlik) [1957]; *The Greenfield Christmas* (Yeşil Noel) [1962]. Senfonik müzik (*Asymphony of Autom* [Sonbahar Senfonisi], 1930; *Village Music* [Köy Müziği], 1941; *Sinfonia* [1945]) ve oda müziği parçaları. (L)

MOORE (Edward), ingiliz yazarı (Abingdon, Berkshire 1712-Lambeth 1757). Şiirler, şarkılar ve oyunlar yazdı. En ünlü oyunu Garrick'in başarıyle oynadığı *The Gamester*'dir (Kumarbaz) [1753]. (L)

MOORE (George), irlandalı yazar (Moore Hall, Ballyglass, Mayo idare bölümü 1852-Londra 1933). Yirmi yaşındayken resim öğrenmek için Paris'e gitti; şiirlerinde Beaudelaire'in etkisinde kaldı (*Flowers of Passion* [Tutku Çiçekleri], 1878; *Pagan Poems* [Pagan Şiirleri], 1882). İlk romanlarında (*A Mummer's Wife* [Cambazın karısı], 1885) natüralist eğilimliydi, sonra dekadanlardan ve Huysmans'dan etkilendi (*A Drama in Muslin* (1885), *A Mere Accident* [Bir Kaza], 1887; *Confessions of a Young Man* [Bir Genç Adamın İtirafları], 1888). Gerçek kişiliğini gerçekçilikle şiiri bağdaştırdığı *Esther Waters*'te (1894) buldu; idealist eğilimlerini *Evelya İnnes* (1898) ve *Sister Teresa*'da (1901) ortaya koydu. 1901'de İrlanda'ya döndü. İrlanda hayatı üstüne yazılmış hikâyelerden meydana gelen *The Untilled Field*'i (Ekilmemiş Tarla) [1903] yayımladı ve kelt edebiyatını canlandırmak isteyen Yeats ve Synge'ye katıldı. Ama az sonra protestan oldu; *Memoirs of My Dead Life* (Ölü Hayatından Hatıralar) [1905] ve üçlemesi *Hail and Farewell*'de (Selâm ve Veda) [1911-1914] hayal kırıklıklarıyle son bulan heyecanlarını alaycı bir tutumla anlattı. Filistin'e yaptığı bir geziden sonra yazdığı *The Book Kerith, a Syrian Story*'de (Kerith'in Yalnızlığı, Bir Suriye Hikâyesi) [1916] İsa'nın hayatını anlatmayı denedi. 1922'de *Héloise ve Abélard*'ı, 1924'te *Conversations in Ebury Street* (Ebury Street Sohbetleri) [1924] adıyle otobiyografisini yayımladı. Moore eserlerinde, her çeşit fikir akımına meraklı, ama bağımsızlığını her zaman korumayı bilen bir yazar olarak görünür. (L)

MOORE (George Edward), ingiliz gerçekçi filozofu (Londra 1873 - Cambridge 1958) 1911-1939 Arasında Cambridge üniversitesinde profesörlük yaptı, 1921-1947 arasında *Mind* dergisini yönetti. Bertrand Russell ile birlikte XX. yy. başlarındaki ingiliz idealizmine şiddetle karşı koyanlardan biri oldu. Günlük konuşma dili üstüne yaptığı titiz analizleriyle «Cambridge analitik okulu»nun kurucusu sayılır. Sistem kurmaktan çok açıklamayı ve analizi amaç edinen bu okul modern neopozitivizmin belli başlı akımlarından biri kabul edilir. Moore'un en önemli eserleri: *Principia Ethica* (Ahlâk İlkesi) [1903]; *Ethics* (Ahlâk Bilimi) [1911]; *Philosophical Shidies* (Felsefe İncelemeleri) [1922]; *Some Main Problems of Philos Ophy* (Felsefenin Bazı Önemli Meseleleri) [1953]. (M)

MOORE (Grace), amerikalı soprano (Slabtown, Cocke idare bölümü, Tennessee 1901-Kopenhag 1947). Çok büyük bir sesi ve sanat yetenekleri olmamasına rağmen güçlü bir çalışma sonucu opera artisti oldu. İlk konserini 1918'de Washington'da Giovanni Martinelli ile birlikte verdi. Altı ay kadar New York City'deki Greenwich Village barında şarkı söyledikten sonra Broadway'e giderek 1921'de Julia Sanderson'ın yerine *Hitchy-Koo* operasında oynadı. Önemli rolleri, *La Boheme*'deki Mimi, Manon, Tosca. *Romeo ve Juliet*'deki Juliet, Faust'taki *Margarete*, *Carmen*'de Micaela v.b.dir. Paris operalarında, Monte Carlo ve Covent Garden gibi tanınmış operalarda çalıştı. Avrupa turnesine çıktığı sırada uçak kazasında öldü. (M)

MOORE (Henry), ingiliz heykelcisi (Castleford, Yorkshire 1898). İrlandalı bir madencinin yedinci oğlu. Birinci Dünya savaşına katıldı. Leeds'te School of Arts'da ve Londra'da Royal College of Art'ta okudu. Londra'nın Warren (1928) ve Leicester (1931) galerilerinde açtığı kişisel sergilerle birdenbire üne kavuştu. Eserlerini 1945 yılından sonra İngiltere'de ve bazı yabancı ülkelerde sergiledi: New York Modern Art müzesindeki büyük retrospektif sergiden (1946) sonra, 1948 Venedik Biennale'sinde milletlerarası heykel ödülünü kazandı. Eskiçağın Sanat medeniyetleriyle kurduğu sürekli ilişki artistik anlatımın ilk unsurlarını toplamağa yönelir: biçimle maddenin özdeştikleri yoğun bir canlılık. İlk «Uzanmış figürleri»ni 1924'e doğru yaptı. Fakat 1930'a doğru eski Meksika yağmur tanrısı tasvirine belirli bir şekilde yönelimiyle bu tema yeni bir anlam kazanır (Leeds, City Art gallery, Ottawa, National Galery of Canada). Bu figürler böylece her türlü bireysellik özelliklerini yitirerek bereketin, Magna Mater'in anıtsal görüntüleri olur. Önceleri içine kapanık olan biçimler yavaş yavaş dışa doğru açılır ve dış çevreyle bütünleşerek, bu çevrenin bir parçası haline gelir (Londra, Tate gallery; Detroit, İnstitute of Art). Aynı dönüşüm, Moore'un bir başka tema'sı olan «analık»ta da (*Anne ile Çocuk*'tan [Manchester, City Art gallery, 1924-1925]; *İç ve Dış Biçimler*'e [New York, Albright - Knox Art gallery, 1953-1954] kadar) görülür.

İkinci Dünya savaşından sonra birkaç anıtsal *Aile Grupları* (Londra, Tate gallery; New York, Modern Art müzesi, Stevenago, Berkeley School), *Meryem ve Çocuk İsa* (Northampton, Saint Matthew kilisesi) ve *Ayakta Üç Kişi* (Londra, Battersea park) adlı eserleri verdi. Bu eserler, savaşın iğrençliklerinden sonra insan figürünün kutsal yönünü ortaya koyan klasik tarzda görüntülerdir. *Kral ve Kraliçe*'de (Anvers, Middelheim müzesi, 1952 - 1953) gene bu tema işlenir. Tanınmış eserleri arasında Hannover Landesmuseum'daki *Uzanmış Figür* (bronz, 1951), *Dinlenen Figür* (Paris, Unesco sarayı) ve *Zincire Vurulmuş Figür* (1962; New York, Knoedler and co.) sayılabilir. Ayrıca, hükûmet tarafından görevlendirilerek alman bombalarının Londra'da meydana getirdiği hasarı tespit etmek için, belge niteliğinde suluboya resimler yaptı. (M)

MOORE (Marianne Craig), amerikalı kadın şair (Saint-Louis, Missouri 1887). Konularını sevgiyle incelediği küçük hayvan ve kuşların yaşayışından seçti. *Poems* (şiirler) [1921] adlı ilk kitabı, *The Dial* dergisinin edebiyat ödülünü kazandı. Daha sonra, üslûbundaki bazı özentili yanlara rağmen, çeşitli eserleri ödüller kazandı (1952 Pulitzer ödülü). 1925'ten 1929'a kadar *The Dial*'ı yönetti. (L)

MOORE (sir John), ingiliz generali (Glasgow 1761-La Coruna 1809). Amerika (1779-1783), Korsika (1794), Antil adaları (1796), İrlanda (1798), Hollanda (1799) ve Mısır'da (1801) yararlık gösterdi. 1808'de Portekiz'e çıkarma yapan seferî kuvvetleri yönetti ve İspanyolların yardımına koştu. Birkaç başarı elde etmekle beraber, Napolyon ordusunun önüde geri çekilmek zorunda kaldı; askerlerin gemilere bindirilmesini sağlamak amacıyle La Coruna önlerinde savaşa girişti ve burada öldürüldü. İngiliz piyadesinin yetişmesinde büyük rol oynadı. (L)

MOORE (Thomas), irlandalı şair (Dublin 1779-Sloperton, Devizes, Wiltshire 1852). 1799'da Londra'ya gitti, Anakreon'un odlarını çevirdi (1800) ve LATE THOMAS LİTTLE takma adı altında aşk şiirleri (*Poetical Works of the Late Thomas Little,* 1801) yayımladı. Bermudes adalarında amirallik sekreterliğine getirildi, az sonra Londra'ya döndü (1804). *Epistles, Odes and Other Poems* (Manzum Mektuplar, Odlar ve Öbür Şiirler) [1806] yüzünden tenkitçi Jeffrey ile düello yaptı. 1808'de, *İrish Melodies*'in (İrlanda Ezgileri) ilk bölümünü yazdı; son bölümü 1834'te yayımlanan bu eser, yazarın duygululuğunu, irlanda efsane ve tarihine bağlılığını yansıtır. Daha sonra uzun bir doğu şiiri (*Lalla-Rookh* [1817]), sonra tory hükûmetine düşmanlığını dile

Foto. Rizzoli Larousse; LAROUSSE

getiren manzum bir yergiler derlemesi (*The Fudge Family in Paris* [Fudge Ailesi Paris'te], 1818) yayımladı. Sonra lord Russell ile Fransa'ya gitti, aradan da İtalya'ya geçti, tanıştığı Byron (1819) ölümünden sonra yayımlanması için hatıralarını ona bıraktı. Dönüşünde, *The Loves of the Angels*'ı (Meleklerin Aşkları) [1822] Paris'te yayımladı. Lady Byron, kocasının otobiyografisini yok etmesini Moore'dan rica etti; sonra bu kaybı *The Letters and Journals of Byron, With Notices of his Life*'ı (Hayatından Notlarla Lord Byron'ın Yazıları ve Mektupları) [1830] yazarak telafi etti. (L)

MOOREA, Société takımadalarında (Fransız Polinezyası) ada, Tahiti'nin 15 km batısında; 3 000 nüf. Yüzey şekilleri volkanik olan adanın tabiî güzelliği çok ünlüdür. (L)

MOOREİT i. (fr. *mooréite*). Miner. Hidratlı tabiî magnezyum, çinko ve manganez sülfat. (L)

MOOSBRUGGER, Avusturya'nın Bregenz bölgesinden mimar ve dekoratör ailesi. Ailenin en ünlü kişisi KASPAR (Vorarlberg'de 1656 - Einsiedeln 1723), Einsiedeln, Sankt-Gallen ve muhtemelen Weingarten'de barok üslûpta manastırlar yaptı. (L)

MOOSE, Kanada'da (Ontario) ırmak, James koyuna dökülür; 500 km. (L)

MOOSE JAW, Kanada'da (Saskatchewan) şehir, Moosejaw kıyısında; 33 200 nüf. Hayvancılık. Besin (un fabrikaları, mezbahalar; süt ürünleri) ve kimya (petrol rafinerisi) sanayii. Demiryolu merkezi. (L)

MOOSER (Aloys), isviçreli müzik bilgini ve müzik tenkitçisi (Cenevre 1876). 1897-1909 Arasında Petersburg'da kaldı, orgculuk, müzik tenkitçiliği ve Çarlık Bale orkestrasının ikinci yöneticiliğini yaptı. Cenevre'ye döndükten sonra *La Suisse* adlı günlük gazetenin başyazarlığına geçti. 1923'te *Dissonances* dergisini çıkardı. Başlıca eserleri: *Regards sur la Musique Contemporaine* (Çağdaş Müziğe Bakışlar) [1921-1946]; *Panorama da la Musique Contemporaine* (Çağdaş Müziğin Panoraması) [1947-1953]; *Annales de la Musique en Russie au XVIII. Siècle* (XVIII. yy. Rusya'sının Müzik Olayları) [1948-1951]. (L)

MOPLAH'LAR, Malabar (Hindistan) kıyısının müslüman halkı. Moplah'lar arap göçmenleriyle yerlilerin melezidir. Bir söylentiye göre, Moplah'lar, X. yy.dan sonra bu yörelere göçen ve hintli kadınlarla evlenen kavimlerin kalıntılarıdır. Zamanla, hint müslümanlarının (özellikle Tangallar) etkisi altında kalarak müslüman oldular. *Maulad* adı verilen arapça kutsal kitapları vardır. Birkaç bölüme ayrılan bu kitabın bazı yerleri Hz. Muhammed'in, bazı yerleri de yerli bir ermişin hayatını, din görüşlerini anlatır. İnançlarına aşırı ölçüde bağlı kalan, başka din ve inançlara karşı derin bir düşmanlık besleyen Moplah'lar, 1524 yılında, yakın çevrelerindeki yahudileri topluca öldürdüler. Ölümden kurtulan yahudiler, bugün Koşin yakınlarında yaşadıkları koloniyi kurdular (bk. MATTANÇERİ). Daha sonra suriye hıristiyanlarına, yaşadıkları yörenin hindu halkına karşı savaş açan Moplah'lar, hintli müslüman prenslerle çatışmaktan da geri kalmadılar. Şehit olmanın kutsal bir davranış olduğuna, inanç yolunda ölenin öteki dünyada mutluluğa kavuşacağına inanan Moplah'ların ayaklanmalarını bastırmak güç oldu. 1921 Yılında, Malabar kıyılarının dağlıklarında yaşayan Moplah'lar yeniden ayaklanarak «Hilâfet cumhuriyeti» denen bir yönetim kurdular. Moplah çiftçileri, geniş toprakları olan ağalardır. Ayaklanmaların bu yüzden doğduğu ileri sürülür, 1956-1960 yılları arasında Kerala'da baş gösteren ayaklanmalar, komünist bir yönetimin kurulmasıyle son buldu. Bugün, Birmanya, Malezya ve Seylan adalarında yaşayan Moplah'lar vardır. (ML)

MOPS i. Sumatra'da yaşayan *nyctinomus* cinsinden yarasa (*Nyctinomus mops*). [L]

MOPSOS. Mit. Yunan mitolojisine göre, kâhin Teiresias'ın kızı olan Manto'nun oğlu. Babası olarak bazen Apollon bazen de Giritli Rakios gösterilir. Kolophon* şehrinin kurucusu sayılan Mopsos, Klaros'taki Apollon Kehanet ocağının kâhiniydi. Truva savaşlarına katıldı, zamanının ünlü kâhinlerinden Kalkhas'ı sorduğu suallerle yendi ve onun üzüntüden ölmesine sebep oldu. Karatepe'de bulunan bir yazıt üzerinde Mopses adına rastlanır. Boğazköy'deki M.Ö. XII. yy.a ait çivi yazılı tabletlerde bu ad *Mukşuş* olarak geçer. Yeni araştırmalar, Mopsos'un tarihî bir kişiliği olduğunu doğrular. Buna göre Mopsos, M. Ö. 1220-1170 yılları arasında yaşadı. Batı Anadolu'dan yarı yunanlı bir toplulukla Pamphylia ve Kilikya'ya geçerek Aspendos, Perge, Mopsuestia, Malles şehirlerini kurdu. Mophsos'un soyundan bir hanedan meydana geldi. Eski yazarlar, Pamphylia bölgesine *Mopsopia* adının verilmiş olduğunu da kaydederler. (M)

MOPSUESTİA. Esk. coğ. Anadolu'da (Kilikya bölgesi) şehir. Bugün **Misis.** Önceleri *Mopseatai* adını taşıyordu. Zamanla birçok değişikliğe uğradı. Eski yazarlar, şehrin Mopsos* tarafından kurulduğunu ileri sürerler. M. Ö. 95'te kral Seleukos, Mopsuestia gymnasion'u yakınında öldürüldü. Seleukos VI'nın ölümünden sonra erkek kardeşleri şehri yakıp yıktılar. Roma İmparatorluğu devrinde şehrin önemi oldukça arttı. İmparator Adrianus zamanında şehir, *Adriane* adını aldı. Selim I'in Mısır seferinden dönüşünde (1517) türk hâkimiyetine geçti. Şehrin kalıntıları bugün de görülmektedir. Çevre duvarının dışında kalan, üzeri kalıntılarla kaplı yuvarlak tepenin, şehrin akropolis'i olduğu sanılır. Tepenin, Ceyhan (Pyramos) ırmağına bakan yamacı oyularak burada bir tiyatro binası yapılmıştır. Kuzey yönünde mezar odaları ve bir suyolu vardır. Şehre ait birçok mimarî parça bugün Adana müzesindedir. (M)

MOPTİ, Mali'de şehir, bölge ve seçim çevresi merkezi, Nijer ırmağı kıyısında, ırmağın Bani ile birleştiği yerde; 12 676 nüf. Şehir üç tabiî adacıktan başlanarak sel ovasının yavaş yavaş doldurulmasıyle kuruldu; 13 km'lik bir setle karaya bağlıdır. Ticaret merkezi. Çeltik fabrikası. — *Mopti seçim çevresi,* 179 000 nüf. (L)

MOQUEGUA, Güney Peru'da şehir, idare bölgesi merkezi, Batı Cordillera'nın güney yamacında; 6 600 nüf. Ticaret merkezi. — *Moquegua idare bölgesi,* 58 300 nüf. (L)

MOQUİLEA i. Amerika'da yetişen ve kerestesinden kalas, deniz teknesi, demiryolu traversi yapılan ağaç. (İlmî adı *Moquilea tomentosa.* Kökboyasıgillerden.) [L]

MOQUİN-TANDON (Horace Bénédict Alfred), fransız tabiat bilgini (Montpellier 1804 - Paris 1863). Fen ve tıp doktoru oldu; tezinde, sülükleri üretmenin mümkün olduğunu gösterdi; böylece sülük yetiştiriciliği diye yeni bir iş kolu ortaya çıktı. Marsilya'da fizyoloji, Toulouse'da botanik ve daha sonra Paris Tıp fakültesinde tabiî bilimler dersleri verdi. Başlıca eserleri: *Eléments de Tératologie Végétale* (Bitki Teratolojisinin Unsurları) [1841]; *Histoire Naturelle des Mollusqus Terrestres et Fluviatiles de France* (Fransa'da Kara ve Akarsu Yumuşakçaları) [1855]. FREDEL DE MAGUELONNE takma adıyle ünlü Provence efsanesi *Carya Magalonensis*'i (Maguelonne'daki Ceviz Ağacı) [1386] yazdı. Eski elyazmalarını taklit eden bu eser, uzmanları bile yanılttı. Moquin - Tandon, edebî eserlerini *Guindouletas* başlığı altında yayımladı. (L)

MOR sıf. Rengi, güneş ışığının ayrılma tayfının görülebilir sınırlarından birini meydana getiren ve «menekşe» denilen çiçeğin rengine yaklaşan bir pigment, bir boyarmadde veya bir boya için kullanılır: *Sakalları birkaç saat içinde uzamış, uzun parmaklı ellerinin üzerinde mor damarlar peyda olmuştu* (Sabahattin Ali). || *Halk dili.* Morun çok koyu bir tonunda olan: *Mor koyun meler gelir / Dağları deler gelir* (Halk türküsü). || Mor renk: *Mor, güneş tayfındaki renklerden biridir.* || Mor renkte elbise: *Dün hep morlar giyinmişti.* || *Mor yakut,* mor renkli yakut taşı. || *Mor olmak. Argo.* Utanmak. Dayak yemek.

— Zool. *Mor su tavuğu,* Porphirula Martinica'nın yaygın adı.

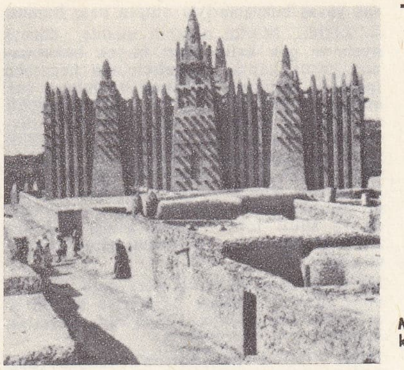

MOPTİ
kilden yapılmış cami

— ANSİKL. Boya. *Mor* renk, genel olarak bir kırmızıyla bir mavinin karışımından elde edilir. Bununla birlikte sanayide yağlıboya, mürekkep, vernik ve benzeri maddelerin yapımında kullanılan mor renkli pek çok pigment boyarmadde ve kök boya vardır.

● En çok kullanılan *madensel mor pigmentler* şunlardır:

burgonya moru veya *mangenez moru,* manganez ve amonyum çift fosfatıdır. Işığa çok dayanıklı ve örtme gücü çok yüksektir; yalnız pahalı olması kullanma alanını kısıtlar. Daha çok karayolu ve demiryolu işaretleri için boya yapımında kullanılır;

kobalt moru, bir kobalt tuzunun alkali veya toprak alkali bir fosfatla çökeltilmesi ve elde edilen çökeltinin kavrulmasıyle hazırlanır. Işığa dayanıklı ve kalın bir boya olduğu halde, fiyatı yüksek olduğu için yalnız ince boya kullanılır;

çivit moru, çivit mavisinin oksitlenmesiyle elde edilir; ışığa çok dayanıklı, fakat yukarıdaki morlardan bir ton daha açıktır;

mars moru, mars sarısının kavrulmasıyle elde edilen sunî saf demir oksididir.

● *Hayvansal mor boyarmaddeler,* meselâ kabuklu deniz hayvanı murex'ten elde edilen erguvan gibi, bugün yalnız tarihî değer taşır; kullanma alanları yoktur.

● *Tabiî* (veya *sunî*) *kaynaklı, eriyebilen organik boyarmaddeler,* organik eriticiler içinde çözünmüş çok küçük miktarlarda bile, boyama gücü yüksek, fakat örtme gücü az kuvvetli boyalar verir. Bu çözeltiler, renkli vernik (alkollü vernik) halinde kullanılır veya matbaa mürekkeplerinin hazırlanmasında işe yarar: metil moru veya benzil moru (trifenilmetan grubu boyarmaddelerin üç aminli bileşikleri), metilen moru ve antrakinon moru bu tür boyarmaddelerdir.

● *Organik eriticilerde ve yağlarda erimeyen organik mor pigmentler,* çok az kullanılır.

● *Mor lakalar,* genellikle madensel kaynaklı (alümin, baryum sülfat v.b.) bir ortam üzerine çok sayıda organik boyarmaddenin katılmasıyle elde edilir ve yağlıboya yapımında kullanılır. Alümin ortam üzerinde elde edilen alizarin moru, ışığa çok dayanıklı, fakat asitlere karşı hassastır. Özellikle ince boyaların ve matbaa mürekkeplerinin yapımında kullanılır.

— Eczc. Mor boyarmaddelerden bazıları tedavide kullanılır: *billûrlaşmış mor* ve *centiyan moru,* oksiyürozda hap veya fitil halinde, deri hastalıklarında alkollü eriyik halinde kullanılır.

◆ **Morlanmak** ve **morlaşmak** dönşl. f. Mor bir renk almak, morarmak.

◆ **Morumsu** ve **morumtırak** sıf. Mora çalan, moru andıran.

◆ **Mosmor** sıf. Tamamıyle mor olan, koyu mor. || Utanma, soğuk veya berelenme gibi sebeplerle mor bir renk almış olan: *Hastanın yüzü mosmordu.* || *Mosmor olmak,* mor bir renk almak. *Argo.* Yanlış bir hareket neticesinde utanç duymak, bozulmak. (LM)

MOR i. (danca k.). Pedoloji. Bitki örtüsü maddelerinin, kötü havalanan toprakta ya-

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano

Şaziye MORAL

Mahmut MORALI

Luis De MORALES
«Çarmıhını Taşıyan İsa»
Louvre müzesi, Paris

vaş yavaş bozuşmasıyle oluşan ham humus.

— ANSİKL. *Mor*'lu organik madde düzeyi siyah ve çok kalın olur; birçok bozuşmamış unsur kapsar ve miselyuma benzeyen ipliklerle birbirine bağlanır. Bu humus çok asitlidir (pH'ı 5'ten az); mineralleşmesi çok yavaştır ve çok az azot üretir. Bu yüzden bitkisel beslenme yetersiz ve iç kuraklık sebebiyle çimlenme kötüdür. Bu sebeple mor, yaprak döken ağaçlardan meydana gelen orman için az elverişli ve daha çok iğne yapraklılardan meydana gelen ormanlarda ve silisli topraklardaki geniş fundalıklarda görülür. Mor, podzollaşmanın başlıca etkenidir. (L)

MOR, Macaristan'da (Fejer idare bölgesi) şehir, Bakony dağları ile Vertes kütlesi arasındaki dar geçitte; 10 100 nüf. Bağcılık. Önemli boksit işletmesi. (L)

MOR (Carlo Guido), italyan hukukçusu (doğ. Milano 1903). 1957'den beri Ferrara, Cagliari, Modena ve Padova'da italyan hukuku tarihi profesörü. Ortaçağın son döneminde yazılmış hukuk kitapları, Lombardia devlet düzeni ve derebeylik hukuk sistemi üstüne çalıştı. Başlıca eserleri: *Storia dell'Università di Modena* (Modena Üniversitesinin Tarihi) [1952]; *L'Età Feudale* (Derebeylik Çağı) [1955]. (M)

MORA i. Çeşitli mora cinslerinden (*Mora Gongripjii, M. Megistosperma, M. Oteifera, M. excelsa*) Amerika'da elde edilen ağaç. (Ekvator'da *nato*, Brezilya'da *prakunba* denir; açık kahverenginden koyu kırmızıya kadar değişik, çok sert, çok dayanıklı bir ağaçtır. Durdukça çalışmaz ve çok kolay işlenir. Doğramacılıkta, gemi yapımında, torna işlerinde kullanılır.) [L]

MORA i. Akdenizde bulunan kemikli balık. (Mezgitgillerden.) [L]

MORA, Yunanistan'ın güneyindeki Peloponnesos yarımadasına (bk. PELOPONNESOS) XIII. yy.-XIX yy.da verilen ad. *Mora* adı, bölgede dut (*morea*) üretiminin önemi yüzünden verildi. 1205'te yarımadada Mora prensliği kuruldu. Anadolu türk beyliklerinin Mora ile ilgisi XIV. yy.da başladı. Aydınoğlu Umur Bey (öl. 1348), İzmir'de hazırladığı donanma ile Mora'ya akın yaptı; pek çok ganimet ve esirle geri döndü. XIV. yy. sonlarında Mora'da osmanlı istilâsı başladı. Mora valisi Necio I Acciajoli, Bayezid I'e vergi ödemeyi kabul etti. Bu yüzyılda Mora'da Türklerin karşısına en büyük rakip olarak çıkan Venedikliler, Atina'yı ve Akropol'u ele geçirdiler (1394). Niğbolu savaşından (1396) sonra Rumeli beylerbeyi Yakup Paşa ve Evrenos Bey 50 000 kişilik bir ordunun başında tekrar Mora'ya girdiler. Achaia prensi Bardo des Superan ile Mystra (Isparta) despotu Theodoros I, Osmanlılara vergiyle bağlandı. Mystra despotu Theodoros Korinth, Kalavryta ve Mystra şehirlerini Rodos'taki Hospitalier şövalyelerine sattı; fakat şövalyeler Mora'da fazla tutunamadı. Ankara savaşından (1402) sonra Mora'da, venedik ve bizans hâkimiyeti tekrar kuruldu. Kıyı bölgeleri Lepanto (İnebahtı) ve Patras, venedik yönetimine geçti. Bizans imparatoru Manuel II, Korinthos berzahında türk akınlarına karşı bir sur yaptırdı. 1423'te Murad II devrinde Mora'ya karşı türk akınları tekrar başladı. Turhan Bey Mora'ya giderek Mystra, Lontar ve Gardik'i ele geçirdi. Manuel II, Osmanlılar ile her yıl 100 000 altın vergi ödemek ve Korinthos surlarını yıkmak şartıyle bir antlaşma yapmak zorunda kaldı. Mora despotu Konstantin Palaiologos 1444'te Türklere karşı kurulan haçlı ittifakına girerek (bk. VARNA SAVAŞI) Osmanlılara bağlı olan Atina, Theben, Livadia, Zituni ve Lidariki'yi aldı; fakat 1446'da osmanlı kuvvetleri Bizanslıları yendi. Konstantin her yıl vergi vermek ve Tesalya'yı Türklere bırakmak şartıyle Osmanlılar ile anlaşmak zorunda kaldı. İstanbul'un fethinden sonra papa Calixtus III'ün desteğiyle Mora'da Patras despotu Thomas Palaiologos, Osmanlılara ödediği vergiyi kesti. Bunun üzerine Fatih 1458'de Mora'yı kesin olarak türk hâkimiyetine soktu. Mora'da 109 zeamet ve 342 tımardan meydana gelen bir sancak kuruldu; türk nüfusu arttı; hıristiyanların büyük kısmı dağlık bölgelere çekildi. Fatih 1460'ta batılıların destekledikleri imparator Kostantin Palaiologos'un kardeşleri Thanas ve Mystra hâkimi Demetrius Palaiologos üstüne yürüdü; Demetrius teslim oldu; Edirne'ye gönderildi, orada öldü (1471); Thomas Palaiologos Patras'ı terk etti; Porto Longo'da Palaiologos hanedanına mensup kimselerle bir gemiye binerek İtalya'ya çekildi; ölmeden önce (1465) hanedanın armasını rus çarı İvan II'ye sattı. Mora kıyılarında Venediklilerin elinde bulunan Lepanto (İnebahtı), Modon, Koron, Navarin gibi kaleler Bayezid II tarafından alınarak (1499-1500), bu ülkenin fethi tamamlandı; Venedikliler 1502'de imzaladıkları bir antlaşma ile Türklerin bu bölgedeki hâkimiyetini kabul ettiler. 1571'de İnebahtı'da meydana gelen deniz savaşının Mora üstüne etkisi olmadı. Venediklilerin Mora'yı geri alma teşebbüsleri sonuç vermedi. Venedikliler 1683'te Türklere karşı olan ittifaka girerek Mora'ya yeniden saldırdılar. 1699 Karlofça antlaşmasıyle venedik yönetimine geçen Mora, Pasarofça anlaşmasıyle tekrar Osmanlılara verildi (1718). 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşları sırasında Moralı hıristiyanlar ayaklandılarsa da kesin bir sonuç elde edemediler. 1821'de Tepedelenli Ali Paşanın isyanı sırasında Mora Rumları tekrar ayaklandı, Avrupa'dan geniş ölçüde yardım gördü. Osmanlı devleti isyanın bastırılması için Mısır valisi Mehmed Ali Paşadan yardım istedi. İsyan kısa sürede bastırıldı; İngiltere, Fransa ve Rusya'nın isteği ve Londra'da yapılan antlaşma gereğince Mora'da Osmanlı devletine vergi veren muhtar bir yunan prensliği kurulmasına karar verildi (6 temmuz 1827). Karşı koymak isteyen osmanlı donanması Navarin'de yakıldı (20 ekim 1827). Osmanlı devleti, Edirne antlaşmasıyle Londra antlaşmasının mora hakkındaki hükümlerini tanıdı (1829). Daha sonra da bağımsız bir yunan devletinin kurulmasını kabul etmek zorunda kaldı (24 nisan 1830). Mora ve Eğriboz müslümanları Anadolu'ya göç ettiler. Yunan hâkimiyetindeki Mora, Peloponnesos adıyle anıldı. (M)

MORA, İsveç'te (Dalarna) kasaba, Siljan gölü kıyısında; 5 000 nüf. Bıçkı fabrikaları. Turizm ve kış sporları merkezi. Anders Zorn müzesi. XI. yy.dan 1457'ye kadar İsveç kralları «mora taşı» denen döşeme taşları üzerinde seçilir ve taç giyerlerdi. Gustaf Vasa, Danimarkalılara karşı ayaklanmasını (1521) Mora'da başlatmıştı. (L)

MORA (Francisco DE), ispanyol mimarı (Cuenca 1560'a doğr. - Madrid 1610). Juan de Herrera'nın öğrencisiydi. 1591'de krallık mimarı oldu. Eserleri: Segovia'da Ingenio de la Moneda (1587 - 1598); El Escorial'in Convalecientes galerisi. Escorial Bajo kilisesi de ona mal edilir. (L)

MORA (José DE), ispanyol heykeltıraşı (Baza 1642 - Granada 1724). Heykeltıraş Bernardo de Mora'nın oğlu. Madrid ve Granada'da yalnız ve yoksul bir hayat sürdükten sonra çıldırarak öldü. Krallık şapelindeki *Ecce Homo, Aziz Bruno* ve Granada'da San José kilisesindeki *İsa* adlı eserleriyle çağının en önemli endülüs sanatçıları arasında yer alır. — Kardeşi DİEGO (Granada 1658 - ay.y. 1724) heykeltıraş José Risueno'yu yetiştirdi. (L)

MORA (José Joaquin DE), ispanyol yazarı (Cadiz 1783 - Madrid 1864). Madrid'de avukatlık yaptı. Liberal düşüncelerinden dolayı 1823'te sürüldü, 1827'den 1843'e kadar Güney Amerika'da kaldı, gazetecilik yaptı ve halkı aydınlatıcı birçok eser yazdı. 1843'te Madrid'e döndü ve 1856'da İspanya konsolosu olarak Londra'ya gitti. Eserleri: *Cuadros de Historie de los Arabos* (Arap Tarihinden Tablolar) [1826] ve *Leyendas Espanolas* (İspanyol Efsaneleri) [1840]. (L)

MORAEA i. Süsene benzeyen bitki. (Süsengillerden.)

— ANSİKL. *Morea,* görünüşüyle süsenlere çok benzer, ama çiçek kılıfının küçük ve birbirine yaklaşık üç iç bölmesiyle onlardan ayrılır. Kırkı Güney Afrika'da olmak üzere Afrika ve Okyanusya'da yetişen altmış kadar türü bilinir. Parlak iri çiçekleri için birçok türü soğuk limonluklarda yetiştirilir. (L)

MORAES (Marcus Vinicius DE MELO), brezilyalı yazar (Rio de Janerio 1913). Şair olarak, dinî temalardan (*Forma e Exegese,* 1935) toplumsal protestoya yöneldi. *Orfeu de Conceiçao* adlı dramı, Marcel Camus tarafından *Siyah Orfe* (Orfeu Negro) [1958] adıyle filme çekildi. (L)

MORAİS (Cristovao DE), portekizli ressam (XVI. yy.). Kral Sebastiao'nun portresini yaptı (Lizbon müzesi). [L]

MORAİS (Francisco DE), portekizli yazar (Bragança 1500'e doğr. - Evora 1572). Joao III'ün haznedarıydı. Hayal zenginliği ve zarifliğiyle olağanüstü bir başarı kazanan şövalyelik romanı *Palmeirin de İnglaterra*'nın yazarıdır. 1567'de yayımlanmakla birlikte 1544'te yazılan ve kralın kızkardeşine adanan portekizce metin, Luis Hurtado'nun ispanyolca tercümesinden (1547) önce kaleme alınmıştır. (L)

Mora Kroniği, latin işgalinden (1204) XV. yy.a kadar Peloponnessos tarihi. Bu devrin siyasî, diplomatik, askerî sosyal ve iktisadî tarihi için değerli kaynaklardan biri olan bu eserin yunanca, fransızca ve aragonca tercümeleri vardır. (L)

MORAL i. (fr. *moral*). Güçlüklere, tehlikelere dayanabilme gücü, manevî kuvvet, maneviyat: *Bir hastanın morali. Bir askerî birliğin morali.*

— ÇEŞ. DEY. *Moral eğitimi,* maneviyatını güçlendirme, moral verme. || *Moral vermek,* bir kimsenin manevî direnme gücünü artırmak, maneviyatını yükseltmek. || *Morali bozulmak,* maneviyatı sarsılmak, manevî direnme gücü azalmak. *Teklz.* Sinirlenmek, asabı bozulmak. || *Moralini bozmak,* bir kimsenin manevî direnme gücünü azaltmak, sarsmak. *Teklz.* Bir kimseyi sinirlendirmek, asabını bozmak. (M)

MORAL (Şaziye), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (Kırcalı, Bulgaristan 1903). Kocamustafapaşa Nümune mektebi ve Dârülmuallimat'ta (1922) okudu. Mütareke yıllarında Yeni Sahne'de *Kırık Kalp* oyununda rol aldı (1919). «Müslüman türk kadını tiyatrocu olamaz» gerekçesiyle polis kovuşturmasına uğradı. Dârülbedayi'de çalıştı (1923-1927). İstanbul Şehir tiyatrosunda yer aldı (1927). Filim çevirmeğe başladı (*Hürriyet Apartmanı* [1945]; *Ölmüş Bir Kadının Evrakı Metrukesi* [1948] v.b.). Rol aldığı başlıca oyunlar: *Aynaroz Kadısı; Bir Kavuk Devrildi; Macbeth; Ceza Kanunu; Romeo ve Jüliet; Kral Oidipus; Pembe Evin Kaderi; Ahududu; Reyimi Sana Veriyorum; Fazilet Eczanesi; Dolap Beygiri; Suçsuzlar.* (M)

Morale et la Science des Moeurs (LA) [*Ahlâk ve Töreler Bilimi*], Lucien Lévy Bruhl'ün 1903'te yayımlanan eseri. Yazara göre, ahlâkı temellendirmek konusunda bugüne kadar girişilmiş olan teşebbüsler, beyhude çabalardan ve «metamoral»lerden başka şey değildir. Bunlar, tıpkı metafizik gibi ciddî bilgi sağlayamayan teşebbüslerdir. Ama törelerin ve ahlâkın ne olduğunu bunların ortaya çıkmasına ve değişikliğe uğramasına yol açan şartları sosyolojik bakımdan incelemek mümkündür. Töreler bilimi, «aklî ve sosyal bir sanatın» uygulanmasını mümkün kılabilir ve bu sanat, toplum bakımından, tıp veya cerrahlığın sağladığına benzer sonuçlar sağlayabilir. (L)

MORALES (Ambrosio DE), Felipe II'nin tarihçisi (Cordoba 1513 - San Sebastian 1591). Din adamı ve profesördü; Avusturyalı Don Juan'ın öğretmeni ve resmî tarihçi oldu. *Libro de las Antigüedades de las Ciudades de Espana*'nın (Eskiçağlarda İspanya Siteleri) [1575] yazarıdır. *La Cronica General de Espana*'nın (İspanya Kronikleri) [1574 -1577] yayımını sürdürdü. (L)

MORALES (Cristobal), Andalucia okuluna bağlı ispanyol bestecisi (Sevilla 1500'e doğr. - Malaga veya Marchena 1553). Avila (1526), Plasencia (1528-1531) ve Salamanca'da (1534) kapella yöneticiliği yaptı, uzun zaman Roma'da yaşadı. 1545'te ülkesine dönerek Toledo'da kapella yöneticiliğine tayin edildi. Palestrina'nın öncüsü olan Morales, kilise temaları üstüne kurduğu missalar besteledi. F. Guerrero ve T. L. de Victoria ile birlikte çağının ispanyol okulunu temsil eden en başarılı polifonici olarak gösterilir. 1538'de, Karl V ve Fançojs I arasındaki barışı kut-

Foto. MEYDAN; Giraudon (LAROUSSE)

lamak üzere bestelenecek kantat için Morales seçildi. 1539'da kendisinden ayrıca, Ferrara dükü Alfonso'nun oğlu İppolito d'Este'nin kardinalliğe yükselişini kutlamak üzere bir motet bestelemesi istendi. Bütün Avrupa'da duyulan missa ve motetleri birçok italyan yayınevi tarafından satın alındı ve zamanının birçok derlemesinde çıktı. Morales'in eserlerinin en eski baskıları şunlardır: *Magnificat cum Quatuor Vocibus* (Dört Ses İçin Magnificat) [Venedik, 1542 ve 1545] ve *Missarum, Liber I et II* (I. ve II. Missa Kitapları) [Roma, 1544]. Bestecinin estetiğini belirten ilkeleri, kitaplarının ithaf yazılarında açıklanmıştır. (L)

MORALES (Luis DE), ispanyol ressamı (Badajoz 1510'a doğr. - ay.y. 1586). Hayatı ve eserleri henüz yeterince incelenmiş değildir. Bununla birlikte italyan ve hollandalı ressamlardan etkilendiği sanılır. *Küçük Kuşlu Meryem* (1546) adlı eserinde Raffaello'nun izleri görülür. Ancak aynı resimde devrin floransa ressamlarına has incelikler de belirir. Aynı anlayışla yapılmış *Şapkalı Meryem* (özel koleksiyon) adlı tablodaki karakteristik çizgiler, sonraki eserlerinde daha çok görülür: *Aziz Yuhanna ile Çocuklu Meryem* (Salamanca katedrali); *Kutsal Aile* (Roncesvalles); *Ecce Homo* (San Fernando akademisi); *Güvercinli İsa* (Madrid katedrali). Özellikle dinî konular üstünde çalıştı. Meryem'lerinde ciddiyetle karışık bir dişilik sezilir: *Meryem ile Çocuk İsa* (Prado); *Yün Eğiren Meryem* (özel koleksiyon); *Yazı Yazan Çocukla Meryem* (Mexico Müzesi). Kompozisyonları daha az başarılıdır (*Tapınakta Takdim*, Prado). Kendisine mal edilen tablolardan çoğunun atelye işi olduğu veya oğulları Cristobal ve Jeronimo'nun elinden çıktığı da ileri sürülür. (M)

MORALI (Mahmut Rıza), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (Bursa 1902 - İstanbul 1965). Orhangazi idadîsinde (1913), Bursa Sanayi mektebinde ve Bursa sultanîsinde okudu (1917). İstanbul Şehir tiyatrosuna girdi (1924). Ölünceye kadar bu kurumda çalıştı. Yüzden fazla oyunda rol aldı; başlıcaları şunlardır: *Kadın Polis Olursa; Aynaroz Kadısı; Venedik Taciri; Lüküs Hayat* (operet); *Mırnav* (operet); *Karamazof Kardeşler; Peer Gynt; Mum Sondü; Hamlet; İki Efendinin Uşağı; Kral Lear; Figaro'nun Düğünü; Otobüs Durağı; Cyrano de Bergerac; Döğme Gül; Küçük Şehir.* Başlıca filimleri: *Bir Millet Uyanıyor* (1932); *Leblebici Horhor Ağa* (1934); *Aynaroz Kadısı* (1938); *Tosun Paşa* (1939); *Kızılırmak (Karakoyun)* [1941] v.b. (M)

MORALI ALİ EFENDİ. Bk. ALİ EFENDİ *Moralı, Seyit.*

MORALI BEŞİR AĞA, Küçük veya **Maktul**, türk hattatı ve dârüssaade ağası (öl. İstanbul 1752). Sarayı hümayunlu Mumcuzade Mehmed Ağadan icazet aldı (1725). Ok ve tüfek kullanmakta ustaydı. Mahmud I'e musahip oldu (1730). Sonra hazinedarlığa ve Hacı Beşir Ağa yerine dârüssaade ağalığına getirildi (1746). Devlet işlerine karıştığından bu görevden uzaklaştırılarak Kızkulesi'nde öldürüldü. Beşir Ağa, İstanbul'da Sarıbeyazıt, Ahırkapı, Demirkapı, Mehmetpaşa mescitleriyle Unkapanı ve Kalenderhane camilerini tamir ettirdi. (M)

MORALİTE i. (fr. *moralité*). Tiyat. XV. yy.da çok tutulan tiyatro türü; ahlâkî veya mizahî amaçlar taşıması, kişilerinin soyut ve sembolik oluşu ayırıcı özellikleridir.

— ANSİKL. Tiyat. En eski *moralite*'lere XV. yy.da rastlanır; 1450-1550 arasında yazılanlar günümüze kadar kaldı. Moralitelerin çoğu ahlâkî ve dinîdir: *Bien Avisé et Mal Avisé* (İyi Düşünen ile Kötü Düşünen), *L'Homme Pécheur* (Günah İşleyen Adam) adlı moralitelere göre, cehennem düzensiz bir yaşayışın kaçınılmaz sonucu, kurtuluş da hıristiyan yaşayışının sonucudur. *La Condamnation de Banquet*'te (Şölenin Kınanması) oburluk yerilir; ötekiler eni konu dinîdir; meselâ, *L'Assomption de Notre-Dame* (Meryem'in Göğe Çıkışı). Bazı moralitelerde tartışmalara bile girilir: *Le Concile de Bâle* (Basel Konsili) [1432] ve *La Paix de Péronne* (Péronne Barışı) gibi. En ilgi çekicileri din dışı mizahî ve mister oyunlarına benzeyenlerdir; bunlarda efsane veya tarih konuları işlenir. Kişiler alegorik, basit soyutlamalardır. (L)

MORALİZM i. (fr. *moralisme*). Ahl. Bk. TÖRELCİLİK.

MORALMAN zf. (fr. *moralement*). Moral bakımından, maneviyat yönünden: *Moralman çökmek. Moralman yıkılmak.* (M)

Morals and Legislation (INTRODUCTION TO THE PRINCIPLES OF) [*Ahlâk ve Hukuk İlkelerine Giriş*], Jeremy Bentham'ın 1789'da yayımlanan eseri. Bu kitapta, faydacı ahlâk görüşü açıklanır ve «en büyük çoğunluğa en büyük mutluluğu» sağlayabilecek bir teşkilâtın kurulması üstünde özellikle durulur. (L)

MORAN (Nailî), türk sporcusu (İstanbul 1908-Bolu 1968). Sadrazam Tevfik* Paşanın torunu. Öğrenimini İstanbul'da Robert kolejde ve A.B.D.'de Depaul Spor ve Beden Eğitimi okulu ile Fransa'da Balzac Spor enstitüsünde yaptı. İlk basketbol millî takımında yer aldı; 1936 Berlin olimpiyadına basketbolcu olarak katıldı. Ayrıca atletizm, yüzme ve su topu dallarında millî oldu. Galatasaray B ve Fransa'nın Olympio Nice takımınlarında futbol oynadı. Basketbol ve voleybol hakemliği, atletizm ajanlığı, Atletizm federasyonu başkanlığı, Ankara Orta Doğu Üniversitesi Kültür ve Spor seksiyonu şefliği yaptı. Adına eşi tarafından bir «spor ve kültür vakfı» kuruldu. (M)

MORAND (Paul), fransız yazarı (Paris 1888). Dışişleri bakanlığında görev aldı. Edebiyata, *Lampes à Arc* (1919) ve *Feuilles de Température* (1920) adlı şiir kitaplarıyle başladı. Asıl ününü *Ouvert la Nuit* (Gece Açık) [1922] adlı eserinin yayımlanmasından sonra kazandı; bu renkli, canlı ve nükteli hikâyeleri bir yıl sonra *Fermé la Nuit* (Gece Kapalı) takip etti. Usanmaz bir gezgin olan Morand, eserlerinde, modern dünyanın tablosunu çizer. Roman ve hikâyeleri: *Lewis et Irène* (Lewis ile İrène) [1924]; *L'Europe Galente* (1925); *Bouddha Vivant* (Yaşayan Buddha) [1927]; *Magie Noire* (Kara Büyü) [1928]; *Champions du Monde* (Dünya Şampiyonları) [1930]; *France la Doulce* (1934); *L'Homme Pressé* (Aceleci Adam) [1941]; *Hécate et ses Chiens* (Hekate ile Köpekleri) [1954]; *Le Flagellant de Séville* (1959); *Le Voyage* (Yolculuk) [1964]; *Tais-Toi* (Sus) [1965]; denemeleri, yolculuk notları ve kronikleri: *Rien que La Terre* (Varsa Yoksa Dünya) [1926]; *Paris-Tombouctou* (Paris-Tombuktu) [1929]; *Papiers d'Identité* (Kimlik Kartı) [1931]; *Londres* (Londra) [1933]; *Bucarest* (Bükreş) [1935]; *Chroniques de l'Homme Maigre* (Çelimsiz Adamın Günlüğü) [1954]; *L'Eau Sous les Ponts* (Köprüler Altındaki Su) [1954]; *Majorque* (Mallorca) [1963]. Vichy hükûmeti zamanında Romanya elçisi olan Morand, 1944'te görevinden ayrıldı. (L)

MORANDİ (Giorgio), italyan ressamı ve gravürcüsü (Bologna 1890-ay.y. 1964). 1907-1913 Yılları arasında Bologna Güzel Sanatlar akademisinde öğrenim yaptı. 1912'de gravürcülüğe başladı. Fakat grafik alanındaki çalışmalarının en yoğun dönemi 1921-1924 ve 1927-1934 yılları arasındadır. 1930'da Bologna akademisinde gravür öğretmeni oldu. Çok genç yaşta Soffici'nin yazılarından, tesadüfen eline geçen röprodüksiyonlardan Cézanne'ı tanıdı ve etkisinde kaldı. İlk eserlerinden *Manzara* (1911, Milano, Vitali koleksiyonu) ile *Natürmort* (1912, Milano, Scheiwiller koleksiyonu) adlı tabloları bu etkinin izlerini taşır. Bu tablolarda sanatçının resim dili yapısallığa yönelmiştir. Eserlerini ilk olarak 1914'te Bologna'da, Roma'da, sonra da fütüristlerle birlikte Sprovieri galerisinde sergiledi. Ancak Morandi'nin sanatı, gerek şekil zevkini aldığı kübistlerin, gerek fütüristlerin üslûbundan uzak kaldı. Carra ve De Chirico ile, kısa bir süre için benimsediği metafizik resim, plastik ve temel değerlere duyduğu eğimi yoğunlaştırdı ve eski hümanizm ressamlarının şiir dünyasına yaklaşmasını sağladı. *Natürmort* (1914, Milano Jucker koleksiyonu) gibi eserleri, Morandi'nin kendi öz dünyasını yansıtır. Bu resmin büyüklüğü, her gün kullanılan basit eşyanın ton ve renkleri arasındaki dengeli kaynaşmadan gelir. Sanatçının üslûbu 1920'ye doğru en saf ve özlü mükemmelliğe erişti. Vitali koleksiyonunda (Milano) yer alan *Çiçekler* ve *Natürmort*'ta, biçimler ışık-renk içinde yüzer, renk ve ton çeşitlemeleri içinde plastik ve uzaysal bir değer kazanır. Morandi, 1921-1924 arasında yaptığı gravürlerde, aynı dönemin tuvallerinde olduğu gibi, beyaz ve siyahın değerini artırarak ve duygu dünyasıyle daha dolaysız bir ilişki kurarak yüksek bir biçim yöntemiyle peyzaja döndü. Mattioli koleksiyonunda yer alan *Çiçekler*'de (1924), zaman dışı bir çeşitleme görülür. Lorenzelli, Mattioli ve Giovanardi koleksiyonlarındaki natürmortlarda (1931) ise, sanatçı günlük hayatın en basit eşyasından, ışık-gölge karışımı sonsuz tonlar yaratır. 1945'ten sonra Morandi, silik, az renkli, büyük alanlı manzara resimleri ve yoğun biçimli şişe resimleri yaptı. Başlıca gravürleri: *Büyük Kapılı Selvili Ev, Bologna Banliyörleri, Sağda Lamba ile Büyük Natürmort, Masada Krizantemler, Campiaro'nun Grizzana'daki Üç Evi, Savena'dan Manzara, Loş Natürmort.* Morandi, Sao Paulo biennale'inde, 1953'te gravür dalında ve 1957'de resim dalında büyük ödül kazandı. Eserleri Edinburgh'ta, Gallery of Modern Art'da, 1965'te Bern'de Kunsthalle'de ve 1966'da Venedik biennale'inde sergilendi. (L)

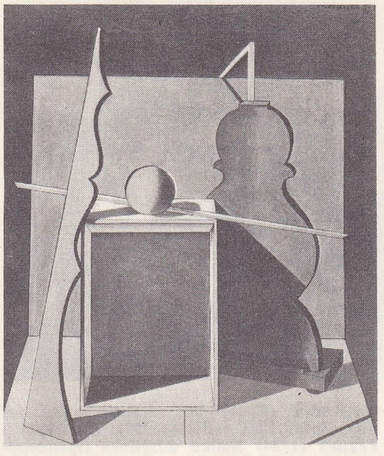

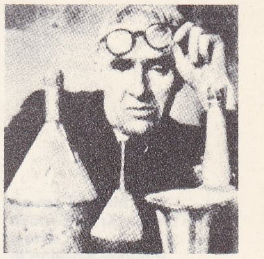

Giorgio MORANDİ
«Natürmort»
XXIV. Venedik sergisi

Paul MORAND

MORANDİ (Riccardo), italyan mühendisi (Roma 1902). Büyük yapılar ve köprüler yapımında betonarme tekniğine yöneldi. Bu teknikle Venezuela'daki Maracaibo koyunda dünyanın en büyük betonarme köprüsünü kurdu. Öbür eserleri arasında Floransa'daki San Niccolo köprüsü ve Cenova'daki Lupara köprüsü sayılabilir. (L)

MORANE kardeşler, fransız sanayici ve havacıları. LEON (Paris 1885 - ay.y. 1918) ve kardeşi ROBERT (Paris 1886), 1910'a doğru mühendis Saulnier ile birlikte, kısa zamanda, prototip uçaklar veya deniz uçakları yapımında uzmanlaşan ünlü Morane-Saulnier firmasını kurdular. Burada yapılan uçakların büyük bir kısmının deneme uçuşlarını Robert yaptı. Firmanın başlıca amaçlarından biri de pilotların yetişme ve gelişmeleri için yapılacak cihazlar üstünde çalışmak olduğundan, araştırmalar modellerin aerodinamik inceliği, kullanışlılığı ve tabiî direnci üstüne yöneldi. 1911'de kurulan Morane okulunun öğretmen ve öğrencileri arasında havacılık dünyasının en büyük adları yer aldı. Léon Morane, saatte 100 km hızı aşan ve 2 500 m'nin üstünde yükseltiye ulaşan ilk havacıdır. (L)

MORANE kardeşler

Foto. Giacomolli, X, A.F.P. (LAROUSSE); Rizzoli Larousse

MORAT savaşı «İsviçre Kroniği»nden detay, Diebold-Schilling'in eseri, Lucerne Belediye kütüphanesi

MORANT (Pierre DE), fransız oyun yazarı (Arles 1701 - Paris 1757). İlk trajedisi *Téglis*'i (1734) Maine düşesinin tiyatrosunda temsil ettirdi. Başlıca trajedi ve komedileri: *Childeric* (1736); *L'Esprit du Divorce* (1738); *Les Muses* (İlham Perileri) [1938]; *Mégare* (1148); *Le Pot de Chambre Cassé* (Kırık Oturak) [1749]. (L)

MORANT (sir Robert Laurie), ingiliz yöneticisi (Hampstead 1863 - Londra 1920). Yüksek dereceli memurluklarda bulundu. Eğitim meselelerinde uzmandı. 1902 Tarihli Balfour kanununu hazırladı. Eğitim bürosunun devamlı sekreterliğini yaptı. 1912'de Millî Sigorta Şirketleri kanununun kabulünden sonra Sigortalar Komisyonu başkanlığına getirildi. (L)

MORANTE (Elsa), italyan kadın yazar (doğ. 1918). Hikâye derlemesi *Gioco Segreto*'dan (Gizli Oyun) [1941] sonra *Menzogna e Sortilegio* (Yalan ve Büyü) [1948] ve *L'Isola di Arturo* (Arturo'nun Adası) [1957] adlı iki roman yayımladı. Bu eserlerde (özellikle ikincisinde) hayalle gerçek arasındaki çelişki ve çocukluk hatıraları akıcı bir dille anlatılır. Öbür eserleri: *Lo Scialle Andaluso* (Endülüs Şalı) adlı hikâye derlemesi, *Le Straordinarie Avventure di Caterina* (Caterina'nın Olağanüstü Serüvenleri) [1959] başlıklı iki çocuk kitabı ve *Il Mondo Salvato dai Ragazzini* (Çocukların Kurtardığı Dünya) [1968]. Morante, Alberto Moravia'nın karısıdır. (M)

MORA prensliği, Doğu Latin imparatorluğunda senyörlük; 1205-1210 arasında Champlitte senyörü Guillaume de Champagne ve kronikçi Villehardouin'in yeğeni Geoffroi de Villehardouin tarafından Bizanslılardan alındı. Başlangıçta prenslik bütün Peloponnesos'u kapsıyordu; fakat toprakları XIV. yy.dan sonra günden güne küçüldü.

I. *Genişleme* (1205 - 1259). Champlitte senyörü Guillaume I (1205-1209), cüretli bir akınla prensliği kurdu, sonra yeğeni Hugues'e bırakarak Fransa'ya döndü (1208). Hugues kısa süre sonra ölünce Geoffroi de Villehardouin prensliğini onaylattı (1209 - 1228/1230) ve bir hanedan kurdu; bu hanedan Guillaume II'nin Mikhael VIII Palaiologos'a yenilerek esir düştüğü Pelagonia savaşına (1259) kadar parlak bir dönem yaşadı. Villehardouin'ler XIII. yy.ın ilk yarısında yunan veya yunan-islav toplumuna yabancı olan bir derebeylik idaresi kurdular. Prense fief sahibi on iki vasal yardımcı oluyordu. Boyunduruk altındaki köylü sınıfları sömürülmekteydi; fakat frank baronları ile toprak sahipleri veya mahallî memurlar (arkhonlar) nispeten kaynaştılar. Karma evlilikler, ve bir melez sınıfının (gasmuloi) yaratılması bu kaynaşmayı destekledi; fakat Latinlerle Yunanlılar arasındaki uzlaşmaz din anlaşmazlıkları kaynaşmanın tam olmasını engelledi. Mora prensliğinin örf ve âdetlerini toplayan *Assise di Romania* ve *Mora Kroniği*, yarımadada derebeylik ve şövalyelik âdetlerinin köklü bir şekilde yayıldığını gösteren önemli edebî anıtlardır.

II. *Siyasî güçlükler ve anjou hâkimiyeti* (1259-1383). Esirlikten kurtulabilmek için Guillaume II, İstanbul antlaşmasıyle (1261) Güney Peloponnesos'ta üç kaleyi (Monembaşla, Mystras, Maine) Bizanslılara vermek ve İstanbul'u yeniden ele geçiren Mikhael VIII'in hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldı. Sonra Latinlerle Bizanslılar, prensliğin devrilmesine kadar hemen de devamlı olarak savaştılar; çünkü Guillaume II'nin ölümünde, müttefiki Sicilya kralı Carlo I, Viterbo antlaşması (1267) gereğince Mora prensi (1278-1285) oldu; 1289'da Carlo I'in oğlu Carlo II, prensliği Guillaume II'nin büyük kızı İsabelle I Villehardouin ile ikinci kocası Florent de Hainaut'ya verdi (1289-1297). Prens Florent, Mora'yı yeniden teşkilâtlandırdı ve Bizanslılara karşı başarıyle savundu. Ama ölümünden sonra prenslerle, bağımlı oldukları Sicilya kralı arasındaki anlaşmazlıkların yol açtığı karışıklıklar, prensliğin zayıflamasına sebep oldu. 1322'de Sicilya kralı Roberto, prensliği geri aldı ve kardeşleri Tarento prensi Filippo I ile Draç düküne verdi. Onların soyundan gelenler arasındaki kavgalar ve prenslik tahtının devamlı olarak boş kalması Mora'nın çökmesine sebep oldu.

III. *Latin hâkimiyetinin çöküşü* (1383-1430). Tarento'lu Filippo I'in torunu olan Doğu Latin imparatoru ve Mora prensi Jacques de Baux'nun ölümünde (1383) prenslik, yeğeni Sicilya kralı Carlo III'e geçti. Fakat Carlo III otoriteden tamamen yoksun olduğundan Jacques'ın memlekete getirmiş olduğu navarralı yağmacı askerler memleketin fiilî hâkimi haline geldiler. Prensliğin toprakları Bizans despotluğu Mystras yararına günden güne küçülüyordu. Bu despotluğa karşı navarralı askerlerin kumandanı Pedro de San Superan (1396) ve Centurion Zacarias (1404-1430) kendilerini Mora prensi olarak tanıttılar. Zacarias'ın prensliği zamanında Bizanslılar Mora'yı venedik hâkimiyeti altındaki topraklar (1204'te ilhak edilen Koron ve Modon iskeleleri ile XIV. yy. sonunda işgal edilen Argos ve Nauplia destek noktaları) dışında tamamıyle ele geçirdiler. Kurumlar için, bk. LATİN *devletleri*. (ML)

MORARMAK dönşl. f. (*mor*'dan *mor-armak*). Mor bir renk almak. || Soğuk, hastalık, berelenme v.b. sebeplerle mor renge bürünmek: *Ellerinin tazyiki altında kızın moraran beyaz bileklerine* [...] *göz gezdirdi* (H. R. Gürpınar). ***Soğuktan kulakları morardı.***

◆ **Morartmak** geçl. f. Morarmasına sebep olmak. (M)

MORARTI i. (*morartmak*'tan *morart-ı*). Moraran yer, morluk. (M)

MORAT, alm. **Murten,** İsviçre'de (Fribourg kantonu) köy, Morat gölü (Murtener See) kıyısında; 3 300 nüf. Eski kale. Surlar. Saat ve elektroteknik sanayii. Tütüncülük. Morat (lat. *Muratum*), sırasıyle Almanya ve Savoie imparatorlarının mülkü oldu. Louis XI'in hizmetindeki isviçreli askerler, Korkusuz Charles'ı burada yendiler (22 haziran 1476). —*Morat gölü*, Neuchâtel gölüne dökülen Broye ırmağı tarafından aşılır. (L)

MORATALLA, İspanya'da (Murcia ili) şehir; 14 000 nüf. (L)

MORATİN (Leandro FERNANDEZ DE —, **Küçük Moratin** denir), ispanyol oyun yazarı (Madrid 1760-Paris 1828), Nicolas Fernandez de Moratin'in oğlu. Büyükelçi Cabarrus ile birlikte Paris'e gitti (1787), orada Goldoni ile tanıştı. Dönüşünde, Godoy'un yardımıyle kiliseden bazı imtiyazlar sağlayarak, *El Viejo y la Nina* (İhtiyar Adam ve Genç Kız) [1790] adlı ilk oyununu temsil ettirdi. Daha sonraki komedileri Molière'in etkisini taşır: zamanın kötü oyun yazarlarını alaya alan *La Comedia Nueva* (Yeni Komedi) [1792]; *El Baron* (Baron) [1803]; Tartuffe'ün bir taklidi olan *Le Mojigata* (1804); şaheseri sayılan *El si de las Ninas* (Genç Kızların «Evet'i») [1806]. Moratin, 1808'de kral José'ye bağlandı; Fernando VII'nin geri dönüşü üzerine, önce hapsedildi, sonra sürgüne gönderildi. Bir süre Bordeaux ve İtalya'da oturdu. 1821'de Paris'e yerleşti. *Origanes del Teatro Espanol* (İspanyol Tiyatrosu'nun Kaynağı) [1838] adlı önemli bir eser yazdı. Moratin'in ispanyol tiyatrosunun kalkınmasında büyük payı vardır. Yabancı etkilere alabildiğine açık olmakla birlikte, bu örnekleri ispanyol zevkiyle bağdaştırmasını bildi. (L)

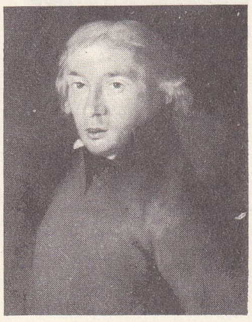

Leandro De **MORATİN** Goya'nın eseri San Fernando akademisi, Madrid

MORATİN (Nicolas FERNANDEZ DE), ispanyol yazarı (Madrid 1737-ay.y. 1780). Fransız klasik doktrinlerinden ilham alarak ispanyol edebiyatına yeni bir yön vermek istedi. Trajediler (*Lucrecia* [1763]; *Hormesinde* [1770]; *Guzman el Bueno* [1777]), komediler (bunlar arasında *La Petimetra* [1762] büyük başarı kazandı) yazdı. Lirik şiirlerinden yalnız millî duygulara seslenenler (özellikle *quintillas* halinde yazılan *La Fiesta de Toros en Madrid* (Madrid'de Boğa Güreşi Şenliği]) unutulmamıştır. Ayrıca *Las Naves de Cortes Destruidas* (Cortes'in Gemilerinin Tahribi) [1765] adlı bir destanla *Diana* (1765) adlı didaktik bir şiir yazdı. (L)

MORATORYUM i. (fr. *moratorium*). Mal. Savaş ilânı veya ciddî iktisadî buhran gibi olağanüstü durumlarda, resmî makamlar tarafından bütün borçların ödenme süresinin ertelenmesi.

— Devl. huk. Uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümlenmesiyle ilgili olarak Milletler Cemiyeti misakında kabul edilen sistem. (Bu sisteme göre, hakem veya mahkeme kararı veya Milletler Cemiyeti konseyi raporundan itibaren, taraflar arasında üç ay savaşma yasağı konulmuştu.) [L]

MORAVA, Yugoslavya'da ırmak, Tuna'nın kolu (sağ kıyı), *Güney Morava* veya *Juzna* (Yujna) *Morava* ile (318 km), *Batı Morava* veya *Zapadna Morava*'nın (298 km) birleşmesiyle meydana gelir. Irmakların birleştiği yerden Tuna'ya kavuştuğu yere kadar Morava'nın uzunluğu 245 km'dir. En yüksek dönemi mart-nisan ayları arasında olan debisi 200-2 000 m^3/saniye arasında değişir. Morava nakliyata elverişli değildir. (L)

MORAVA, alm. **March,** Çekoslovakya'da ırmak, Tuna'nın kolu (sol kıyı); adını *Moravya*'ya vermiştir; 378 km. Morava, Jeseniky dağından çıkar, Olomouc'u sular, sağdan Dyje'yi alır ve aşağı kesimi Bratislava'nın yukarısında Tuna'ya kavuştuğu yere kadar Avusturya sınırını çizer. (L)

MORAVCSİK (Güla), macar bilgini, bizans tarihi ve klasik diller uzmanı (? 1892). Macar Bilimler akademisi üyesi (1945) oldu. Bulgaristan (1942), Bavyera (1954) ve Almanya (1955) Bilimler akademisi muhabir üyeliğinde bulundu. Budapeşte üniversitesinde profesörlük yaptı (1936). Birçok eserinde Eskiçağ ve Ortaçağ Türkler ile Bulgarları inceledi. Başlıca eserleri: *Bizans ve Türkler; Türk Tarihi İçin Bizans Kaynakları; Bizans Kaynaklarında Türk Dillerinden Kalıntılar* (1942-1943). [M]

MORAVİA (Alberto), italyan yazarı Alberto PINCHERLE'nin takma adı (Roma 1907). *Diciotto Liriche* (On Sekiz Lirik) adlı bir şiir kitabından sonra, genç yaşta yayımladığı *Kayıtsızlar* (Gli İndifferenti) [1929] adlı eseriyle tanındı. *Bella Vita* (Güzel Hayat) [1935] ve *Le Ambizioni Sbagliate* (Yanlış Tutkular) [1935] adlı hikâye ve romanlarında, özellikle roma burjuva çevresini nesnel ve titiz bir ahlâkçı gözüyle inceledi. Çağdaş romancılar arasında en çok eser veren yazar, genellikle gerçeğin dışına çıkmayan bu ahlâkçı yönüyle, bazen, diktatörlüğü taşlayan *La Mascherata* (İki Yüzlülük) [1941] adlı romanında ve *Epidemia* (Salgın) [1944] adlı hikâyesinde olduğu gibi gerçeküstü bir anlama bağlanır. Moravia'nın eserlerinde ele aldığı değişik meseleler genel olarak şunlardır: gençlik (*Agostino* [1944], en başarılı eserlerinden biridir; *Disubbidienza* [İtaatsizlik]); evlilik hayatı (*L'Amore Coniugale; Il Disprezzo* [Hor Görme], 1954); kişisel olayların yer aldığı siyasî ve medenî hayat (*Romalı Kadın* [La Romana], 1947; *Il Conformista* [Konformist], 1951; *Taşralı Kız* [La Ciociara], 1957). Son yazdığı eserleri arasında en önemlileri: *Racconti Romani* (Roma Hikâyeleri) [1954-1959]; *La Noia* (Sıkıntı) [1960]; *L'Automa* (Otomat) [1962]; *L'Attenzione* (Dikkat) [1966]. Moravia, hikâye türünden başka deneme, Tenkit (*L'Uomo come Fine*) ve gazetecilik alanlarında da çalıştı, son yıllarda gezi röportajları yazdı, özel-

Alberto **MORAVIA**

Foto. «Illustration», Viollet. X (LAROUSSE)

likle Hindistan ile ilgili önemli izlenimler yayımladı, çağdaş kültür meseleleri konusunda açılan çeşitli tartışmalara da katıldı. Ayrıca, *Beatrice Cenci* (1965), *Il Monde è Ouello Che è* (Dünya Nasılsa Öyledir) [1966], *Il Dio Kurt* (Tanrı Kurt) [1966] gibi oyunlar da yayımladı. Son eserleri: *Mao'nun Kültür İhtilâli* (La Rivoluzione Culturale di Mao). [1867]; *La Cosa e Una Cosa* (1967). [LM]

MORAVSKA OSTRAVA. Bk. OSTRAVA.

MORAVYA, çekçe **Morava,** Çekoslovakya'nın orta kısmını meydana getiren bölge. Moravya iki idare bölgesine ayrılmıştır: *Güney Moravya veya Jihomoravsky* (1 882 000 nüf; merkezi, *Brno*); *Kuzey Moravya ve Severomoravsky* (1 675 600 nüf; merkezî, *Ostrava*).

● *Coğrafya.* Kuzeydoğuda asıl Moravya, Yukarı Çekoslovakya Silezyası'ndan ve Oder'in (Odra) hidrografya havzasından ayrıldığı *Moravya kapısı*'nda başlar; Moravya kapısı ile Tuna arasında uzanan Morava ırmağının hidrografya havzasını içine alır. Batıda, Bohemya'nın doğu sınırını çizen Çek-Moravya sırtları, doğuda Slovakya Karpatları ile sınırlıdır. Yapısı bakımından Moravya bir üçüncü zaman sıradağını (Batı Karpatlar) hersinyen dağ kütlesinden (Bohemya) ayıran bir aşalp karığı olarak tanımlanabilir. Birbirini takip eden üç havzadan meydana gelmiştir: kuzeyde, Olomouc veya Yukarı Moravya havzası, Jeseniky'ler, Çek - Moravya sırtları ve Drahanska Visoçina ile çevrilmiştir; ortada Brno havzası, Drahanka Visoçina. Çek - Moravya sırtları ve güneyde Liske Vrchy'lerle sınırlıdır; Viyana havzasının doğu bölümü ise Tuna'dadır. Moravya her şeyden önce buğdayın yanı sıra günden güne daha çok mısır yetiştirilen zengin tarım bölgelerinden meydana gelmiştir. Bağcılık önemli; yer tutar (Roşice'de kömür, Hodonin bölgesinde linyit). Sanayi, maden kaynaklarından çok, işçi bolluğuna dayanmaktadır: yün iplikçiliği ve dokumacılığı (özellikle Brno'da); çeşitli metalürji (Brno); dericilik (Gottwaldov).

● *Tarih.* Bölgenin bilinen ilk halkı Boi'ler Keltleridir; onları Milâttan önce Quadus'lar, Milâttan sonra da (567) Avarlar izledi. VIII. yy.ın sonunda İslavlar. «Moravipa» adı altında sağlam bir şekilde yerleşmişlerdi. Avar imparatorluğu yıkıldığında, kısa süre önce bağımsız bir devlet olan Moravya (830), Karolenjlere bağlandı. Devletin kurucu Mojmir'i Germen Ludwig'i tahttan indirerek yerine yeğeni Rostislav'ı geçirdi (846); Rostislav'ı tahtından indiren (870) Svatopluk Büyük-Moravya kralı oldu: Svatopluk, hâkimiyetini Vistül ve Oder'e kadar genişletti; ülkenin sınırları Bohemya ile Doğu Macaristan'ı da içine alıyordu; latin âyin usulünü benimseyen Svatopluk islav kilisesini kuran (860) Kiril ve Metodiy'in yolundan gidenleri ezdi. Svatopluk ölünce (894), Büyük Moravya, Macarlar tarafından yıkıldı (908). Komşuları arasında çekişme konusu olan Moravya, Bohemya'ya bağlandı (1029) ve markgraflık haline getirildi (1182-1212). O tarihten sonra Moravya Bohemya'nın kaderini paylaştı. (L)

MORAVYALI sıf. ve i. (*Moravya*'dan *moravya-lı*). Moravya'da oturan veya Moravya halkından olan (kimse).

— Din tar. *Moravyalı kardeşler,* BOHEMYALI KARDEŞLER veya ÇEK KARDEŞLER de denen dinî tarikat.

— ANSIKL. *Moravyalı kardeşler* tarikatı Jan Hus hareketine bağlanır. Jan Hus'un çömezlerinden Chelçicky ile Hus taraftarı bohemyalı bir papaz olan Rokycana, 1450'ye doğru Bohemya'nın Kunvald kasabasına yerleşerek bir kardeşler topluluğu kurdular. Praglı Luk tarafından kilise halinde teşkilâtlanan tarikat, 1500 yılında (özellikle Moravya'da) 100 000 üyeye sahipti ve doktrin bakımından Protestanlığa yakındı (1575 İnanç bildirisi). 1620'de tarikat üyeleri dağılmak zorunda kaldı; birçoğu göç etti. Moravyalı Kardeşler tarikatı beş kola ayrılır: alman (24 cemaat); ingiliz (43); Kuzey Amerika (*Moravian Church*) [100 kadar]; Güney Amerika (30 kadar) ve Bohemya (15). Bohemya'da kalan tarikat üyelerinin çoğu, 1918'den sonra *Çek Protestan Kardeşler kilisesi*'ni (163 kilise bölgesi, 400 000 üye) kurarak augsburg mezhebine katıldılar. Moravyalı kardeşlerin misyonerlik çalışmaları önemlidir. Çek edebiyatının en büyük eserlerinden sayılan ve *Kraliçe İncili* adıyle anılan İncil tercümesi, Moravyalı kardeşler tarafından yapıldı. (LM)

MORAWSKİ (Franciszek), polonyalı general ve şair (Pudliszki, Poznan yakınları 1783-Lüben 1861). 1806-1813 Arasında fransız ordusunda hizmet etti. 1831 İhtilâlinde savaş bakanı oldu. Lord Byron'dan şiirler çevirdi. Ayrıca edebiyatla ilgili birçok yazı yazdı. (L)

MORAWSKİ (Kazimierz), polonyalı dilbilgini (Jurkowo, Poznan 1852-Krakow 1925). Krakow üniversitesi rektörü ve akademi başkanı oldu. Çok sayıdaki çalışması arasında *Historia Universytetu Jagiellonskiego* (Jagiellon Üniversitesi Tarihi) [2 cilt; 1900] ve *Romanya Edebiyatı Tarihi* (7 cilt, 1909-1921) adlı eserleri sayılabilir. (L)

MORAX (René), fransızca yazan isviçreli yazar (Morges 1873-ay.y. 1963). Mézièrci'de (Vaud) Jorat tiyatrosunu kurdu ve piyeslerinden çoğunu orada oynattı: *Henriette* (1908); *Atienor* (1910); *Tell* (1914); *Le Roi David* (Kral Davud) [1921]; *Judith* (1925); *Charles le Téméraire* (Yiğit Charles) [1944]. Piyeslerinin konularını, millî gelenekten ve İncil'den aldı. (L)

MORAX (Victor), isviçre asıllı fransız göz hekimi (Morges 1866-Paris 1935). Pasteur enstitüsünde çalıştı (1894), 1935'e kadar bir laboratuvar yönetti, 1900'de yarı had blefaro-konjonktivit'e sebep olan ve kendi adını taşıyan diplobasili buldu. Göz hastalıkları üstüne birçok eser yazdı. Ch. Nicolle ile birlikte trahomla savaşmak amacıyle milletlerarası bir birlik kurdu. (L)

MORAY veya **MURRAY** (James STUART OF—kontu) [1531'e doğr.-Linlithgow 1570]. İngiltere kralı James V ile Margaret Erskine'in evlilik dışı oğulları, İskoçya naibi (1567-1570). Knox'un ve Reformun en sağlam destekçilerinden biri olmakla birlikte üvey kızkardeşi Mary Stuart'ın da başlıca danışmanıydı (1561-1565). Kraliçenin Darnley ile evlenmesi üzerine isyan ederek İngiliz hükûmetine daha sıkı bağlarla bağlandı. Mary Stuart'ın tahttan indirilmesinden sonra naip oldu (1567), kraliçe taraftarlarını Langside'da yendi (1568) ve sürgün kraliçeye yapmadığını bırakmadı. İskoçya'da düzeni baskıya başvurarak kurması bazı soyluları kızdırdı ve öldürüldü. (L)

MORAY FİRTH, İskoçya'nın kuzeydoğu kıyısında körfez; İnverness körfezi Moray Firth'ün güneybatı uzantısıdır. (L)

MORAYSHİRE, Büyük Britanya'da idare bölümü. İskoçya'nın kuzeyinde, Kuzey Denizi kıyısında; 49 200 nüf. İdare merkezi, *Elgin.*

— Tar. Morayshire, eskiden çok daha genişti ve Kuzey Picte'lerinin başlıca siyasî topluluğuydu. Ülkeyi fiilî hükümdar olan bir *mormaer yönetirdi.* Bölge, bağımsızlığını ancak XII. yy.dan sonra ağır ağır kaybetmeğe başladı, fakat yeni Moray kontları daha uzun süre, güçlü derebeyleri oldular. Unvan XVI. yy.da Stuart hanedanının gayrımeşru bir koluna geçti. (L)

MORAZAN, Doğu Salvador'da idare bölgesi; 144 100 nüf. İdare merkezi, *San Francisco.* (L)

MORAZZONE (Pier Francesco di Cesare MAZZUCCHELİ, il—denir), italyan ressamı (Morazzone, Varese 1573 - Piacenza 1626). XVII. yy.ın en önemli lombardialı sanatçılarından ve en büyük fresk ressamlarından biridir. Sienalı Ventura Salimbeni ve Cavalier d'Arpino ile beraber Roma'da yetişti.

Roma'da yaptığı çalışmaların en önemlisi *Ziyaret ve Kâhin Kralların Tapınması*'dır (San Silvestro in Capite). 1598'e doğru kuzeye döndü. 1602'de Calvarium'a Gidiş (Sacro Monte di Varallo) ve Aziz Gregorius (Rho Kilisesi) şapellerini fresklerle süsledi. Milano duomo'sunda Aziz Carlo Borromeo'nun hayatını canlandıran çok büyük tuvallerin yapımında Cerano ve Procaccini ile beraber çalıştı. Morazzone ilk fresklerinde XVI. yy. Lombardia, özellikle Gaudenzio Ferrari'nin resmini düşündü. Tecrübesi 1609-1612 yılları arasında *Kırbaçlama, Ecce Homo, İse Hâkimler Önünde* (Sacro Monte di Varallo) ile meyvelerini verdi. *Fransisken Hikâyeleri* (Sacro Monte di Orta) konulu freskler (1616) Morazzone'nin vermiş olduğu en yüksek ve ilgi çekici eserlerdir. Cerano ve Procaccini ile birlikte yaptığı *Azize Rufina ve Azize Seconda Din Şehidi Olurken* (Milano, Biera) freski, üç sanatçının 1620-1625 yılları arasındaki sıkı bağlarına tanıklık eder.

Yakub'un Melekle Dövüşmesi'nde (Milano, Piskoposluk), Meryem'i anlatan tuvallerde, *Eliya'nın Rüyası*'nda (Milano, San Raffaele). *Âsi Meleklerin Düşüşü*'nde (Como, Museo civico) Tiziano'nun venedik resmini, Veronese'nin ve Tintoretto'nun resmini tanıdığı açıkça bellidir. Fakat, Roma ve Venedik'te kaldığı devrelere rağmen Morazzone'nin resminin temeli tartışmasız lombardialı olarak kaldı. Cüretli kompozisyonlarında dramatik ve patetik, gayet ustaca duygusal ve sevimli ile yer değiştirir: pırıltılı ışıklar; keskin renkler; hilâl biçimleri. Kutsal dağlar için yapılan dekor stillerine nazaran üslûpta daha debdebeli eserlere kaynak olan Ambrosia akademisi programlarına katıldığı hatırdan çıkarılmamalıdır. Bu üslûp Rosario şapelindeki (San Vittore, Varese) *Meryem Hikâyeleri*'nde ve Buona Morte şapelinin alegori ve peygamberlerinde (Novara, San Gaudenzio) görülebilir. (M)

MORBELLİ (Angelo), italyan ressamı (Alessandria 1853-Milano 1919). Bölücü devreden önce de (1890'dan itibaren) ışığın verimi meselesiyle ilgilendi. Sonra, konularını az sayıda motiflerle sınırlandırdı: ruh hali olarak hissedilen peyzajlar ve yaşlıların yoksullar yurdunda geçirdikleri hayattan ilhamlı melankolik sahneler (*Yolluk,* Roma, Arte Moderna galerisi; *Al Pio Albergo Trivulzio'da Noel,* Torino, Arte Moderna galerisi) gibi. (M)

MORBİHAN idare bölgesi, Fransa'nın batısında idare bölgesi, Güney Bretagne'da; 7 092 km²; 533 700 nüf. İdare merkezi, *Vannes;* 3 idare çevresi (*Vannes, Lorient, Tontivy*) vardır. Tarım (buğday, arpa) ve hayvancılık. Balıkçılık. Sanayi gelişmemiştir. (L)

MORBİHAN körfezi, Fransa'da Bretagne'ın güneyinde koy; Rhuis yarımadasıyle ayrıldığı Atlas okyanusuna, Quiberon yarımadasının doğusunda dar bir liman ağzıyle bağlıdır. 15 km genişliğinde, 12 km derinliğinde olan Morbihan körfezinde birçok ada vardır (Moines adası, Arz adası v.b.). Turizm. (L)

Morbinose (LE), Goldoni'nin bir komedisinden alınan tek perdelik bale; müziği Domenico Scarlatti'nin (baleye uygulayan V. Tommasini), koreografisi Leonide Massine'in, dekor ve kostümleri Léon Bakst'ındır. Bellibaşlı oyuncuları: L. Massine, Lidiya Lopuhova, Lyubov, Çernişyova, S. Idzikovskiy ile Enrico Cecchetti (Roma, Costanzi tiyatrosu, 1917). XVIII. yy.da Venedik'te geçen bu balede Karnaval'ın tipik kişileri görülür. *Commedia dell'arte* üslûbunda ve pandomima şeklinde oynanan bu bale, rus balesinin ikinci döneminde, italyan ve ispanyol halk kaynaklarından yararlanan ilk eserdir. (L)

MORDACQ (Jean Henri), fransız generali (Clermont-Ferrand 1868-Paris 1943). İrlanda asıllıdır. 1889'da Saint-Cyr Askerî okulunun piyade sınıfını bitirdi. Cezayir'de ve Tonkin'de görev aldı, sonra uzun süre piyade avcı birliklerinde bulundu. Harp okulunda öğretmenlik yaptı (1909-1912), daha sonra bir askerî okulda kumandan yardımcısı olarak çalıştı (1912-1914). Birinci Dünya savaşı sırasında tugay ve tümen kumandanlığı yaptı. 1911-1920 Arasında Clemenceau'nun kabine başkanı oldu. Askerlik hayatını Wiesbaden'deki 30. İşgal kolordusu kumandanı olarak tamamladı. 1923'te siyasî ve askerî tarih üstüne incelemeler yapmak üzere ordudan ayrıldı. Eserlerinden bazıları: *Ministère Clemenceau, Journal d'un Témoin* (Clemenceau Kabinesi, Bir Tanığın Günlüğü) [4 cilt; 1930 - 1931]; *Clemenceau* (1939). [L]

MORDAĞ, Doğu Anadolu'da (Hakkâri bö-

Gustave MOREAU
«Orpheus»
Louvre müzesi, Paris

Jeanne MOREAU

general MOREAU
Gerard'ın eseri
Versailles müzesi, Paris

lümü) Yüksekova kuzeyinde yer alan yüksek dağ; 3 810 m. (M)

MORDAN i. (fr. *mordant*). Boyacılık. Boyarmaddeleri ağaç elyafına emdirmek suretiyle boyanacak tahtaların batırıldığı sıvı. || Altın, gümüş veya başka madenlerle kaplanacak eşyanın üzerine sürülen vernik.

Matbaac. Matbaa mürekkeplerini koyulaştırmak için bileşimine katılan koyu kıvamlı vernik.

— Müz. *Esk.* Özellikle klavsen müziğinde çok kullanılan bir süsleme. (Yazılı nota alt ikinci aralıklı nota ve tekrar yazılı notadan meydana gelir.) [TIRMIKLAMA da denirdi.] || Dikine ve uzunlamasına iki çekişle dik açı meydana getiren bir yay vuruşu. (Kesik yay çekiş tarzlarının başında yer alan mordan, kararlı, güçlü bir karakter belirtir; mordan'ın ardından yay sıçratmaları gelirse, canlı bir ruh durumu anlatır; zincirleme anlatım tarzına zıt olan vurgulama usulünün temelinde bulunan mordan, birbirine bağlı ritim unsurlarını belirler.)

— Teknol. Madenlerin yüzeyini etkilemek için kullanılan asit veya herhangi bir aşındırıcı madde.

— Tekst. Daha iyi boya tutması için kumaşlara emdirilen madde. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Tekst. Boyarmaddelerin çoğu, bitkisel veya hayvanî tekstil elyafıyle ancak kararsız bileşikler meydana getirir. Bu yüzden, hem elyaf hem de boyarmaddeye karşı eşit derecede kimyasal ilgi gösteren bir aracı, yani *mordan*, önce elyafa yerleşir, sonra da boyarmaddeyle suda çözünmeyen bir bileşik verir ve rengin kumaş üzerine iyice tutmasını sağlar. En çok kullanılan mordanlar (alüminyum, demir, kalay ve kurşun tuzları), boyarmaddelerin tekstil elyafı ile gerçek bir bileşik meydana getirmesini kolaylaştırır. Ayrıca, anilin boyalarının elyaf üzerine emdirilmesinde kazein, glüten, albümin ve tanen de kullanılır. Renk değiştirici mordanlar ise, daha önce tekstil elyafına verilmiş bazı renkleri canlı ve parlak hale getirir. (L)

MORDANLAMA i. (*mordanlamak*'tan *mordanla-ma*). Tekst. Mordanlamak eylemi. Bk. ANSİKL.

— Foto. Fotoğraf görüntüsünün, saydam jelatin üzerine değil de görüntü üzerine tespit edilebilen bazik boyarmaddeler için soğukta mordan rolü oynayan çeşitli ürünlere dönüştürülmesi: *Mordanlama üzerinde boya ile renk değiştirme.*

— ANSİKL. Kumaşlar, genellikle mordan eriyiklerii çine sokularak iyice ıslatılır ve sonra hafifçe sıkılarak yıkanır; üzerlerinde kalan mordanın fazlası giderildikten sonra, boya banyosuna sokulur. Yünü *mordanlama*, bu elyafın madensel tuzları (alüminyum veya krom tuzları) ayrıştırma özelliğine dayanır. Yün elyafı, bu tuzlarla kaynatıldığı zaman, maden oksidini soğurur. Yünlü kumaş, ılık banyoya batırıldıktan sonra bir saat kadar kaynatılır ve soğuttuktan sonra durulayarak işlem bitirilir. Pamuk için mordan olarak özellikle alüminyum asetat kullanılır. Bu madde pamuğa kaynatmaksızın doğrudan doğruya emdirilir. Bu şekilde aştarlanan tekstil elyafı üzerine boyarmadde

Genç MOREAU
J.B. de Laborde'un «Şarkılar»ı için illüstrasyon'u
Paris (1773)
Cabinet des Estampes, Paris

MORAZZONE
«Meryem tespihi, Aziz Domenico'ya verirken», Brera pinakotek'i, Milano

iyice yerleşir ve oldukça sabit bir boya elde edilir. (L)

MORDANLAMAK geçl. f. (*mordan*'dan *mordan-la-mak*). Kumaş v.b. üzerine bir mordan uygulamak. *Çile halindeki iplikleri mordanlamak.* (L)

MORDAUNT (Charles), lord **Peterborough.** Bk. PETERBOROUGH AND MONMOUTH.

MORDEKAY, Ester'in vasisi (M.Ö. 510'a doğr.). Sürgün edildiği Sus'ta yurttaşlarını koruyordu. Ester, pers krait Ahasverus (Kserkses) ile evlenince, Mordekay, Ester'e, başbakan Haman'ın kraldan Yahudilerin katledilmesini buyuran fermanı nasıl bir hileyle aldığını açıkladı. Ester, Haman'ın çevirdiği dolapları kocasına bildirdi. Haman öldürüldü, yerini Mordekay aldı. Yahudilerin Purim bayramı bu olayların hatırasını yaşatır. (L)

MORDELLA i. Yürüyüşü hızlı küçük böcek; çiçeklerde, kurtçuğu bozuk odunlarda yaşar; bütün dünyada pek çok türü bulunur. (Kınkanatlılardan *mordellidae* familyasının örnek tipi.) [L]

MORDENİT i. (fr. *mordenite*). Miner. Sodyumlu ve kalsiyumlu zeolit; Newfoundland'da Fundy koyu yakınlarındaki *Morden* madeninde bulunur. (L)

MORDKİN (Mihail), rus asıllı dansçı ve bale yöneticisi (Moskova 1881 - Millbrook, New Jersey, A.B.D. 1944). Petersburg Çarlık okulunda öğrenimini tamamladı, 1900'de birinci dansçı oldu. S. Diaghilev'in Rus Bale topluluğuna katılarak 1909'da Paris'e gitti. 1913-1923 Arasında Moskova Sanat tiyatrosunda bale yöneticiliği yaptı. 1925'te yurdundan çıkarak New York'a yerleşti, özel bir okul kurdu, çok sayıda amerikalı dansçı yetiştirdi. 1937'de kurduğu küçük bir topluluk zamanla Lucia Chase'in American Ballet Theatre topluluğu haline geldi. (L)

MORDOĞAN, Ege bölgesinde (İzmir ili, Karaburun ilçesi) bucak; 3 068 nüf. (1965); 5 köy. — *Bucak merkezi,* 545 nüf. (1965); ilçe merkezinin 22 km güneyinde, Karaburun-İzmir yolu üzerinde. Karaburun ve İzmir'e keskin virajlı yollarla bağlıdır. (M)

MORDOVCA. Volga ırmağının güney dirseğinin her iki kıyısında konuşulan Fin dili. (MORDV veya MORDVA DİLİ de denir.) [Bk. FİN-UGUR.] (L)

MORDOVLAR Muhtar cumhuriyeti veya **MORDVİYA,** S.S.C.B.'de muhtar cumhuriyet, kuzeyde Gorki, güneyde Penza ara-

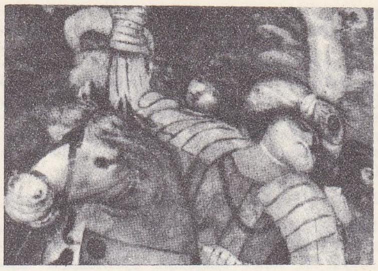

MORAZZONE
Sacro Monte di Varallo'nun freskleri

sında; 26 100 km²; 1 007 000 nüf. Başkenti *Saransk.*

— Tar. M.S. I. yy.da rus topraklarına yerleşen fin kabileleri olan Mordovlar kuzeyde Moksa ve doğuda Volga arasındaki Oka havzası bölgesini işgal ettiler. Önce Hazarlarla, sonra Altınordu devletleriyle ittifak yaptılar ve 1552'de İvan IV'e boyun eğdiler. (L)

MORDV veya **MORDVA dili** Bk. MORDOVCA.

MORDVİNOV (Arkadiy Grigoriyeviç), sovyet mimarı (doğ. 1896). İkinci Dünya savaşından sonra Moskova'yı onarma planının gerçekleştirilmesinde çalıştı. (L)

MORDVİYA. Bk. MORDOVLAR MUHTAR CUMHURİYETİ.

MORE (Hannah), ingiliz kadın edebiyatçı (Stapleton, Gloucestershire 1745 - Clifton 1833). 1774'te Metastasio'nun *Regulus*'undan ilham alarak *The Inflexible Captive* (Baş Eğmeyen Esir) adlı oyununu yazdı; Londra'da *Percy* (1777) adlı dramını ve *The Fatal Falsehood* (Ölümle Biten Yalan) [1779] adlı trajedisini başarıyla sahneye koydurdu. İşbirliği yaptığı oyuncu-yazar Garrick'in ölümünden sonra tiyatrodan ayrıldı, fakat 1782'de *Sacred Plays*'i (Kutsal Dramlar), daha sonra da ahlâkî ve dinî kitaplar, şiirler, hikâyeler yayımladı. Hayatının sonuna doğru kendini hayır işlerine, bu arada maden işçilerinin çocuklarının durumlarını düzeltmeğe adadı. (L)

MORE (Henry), ingiliz ilâhiyatçısı (Grantham 1614 - Cambridge 1687). Öğrenimini Cambridge'te Christ's college'ta yaptı. Yeni Eflatun'culuk felsefesiyle ilgilendi, mistik maneviyatçılığa yöneldi ve fikir hareketlerini etkiledi. Eserleri: *Opera Theologica* (Dinî Eserler) [1765]; *Opera Philosophica* (Felsefî Eserler) [1618]. (L)

MOREAS (Ioannis PAPADİAMANTOPULOS, Jean — denir), fransız şairi (Atina 1856 - Paris 1910). Yunanlı bir hukukçunun oğlu; fransız kültürüyle yetişti. 1872'de kısa bir süre Paris'te kaldıysa da, gençliğini Atina'da geçirdi, Yunanistan'dan temelli olarak 1878'de ayrıldı, Avrupa'yı dolaştıktan sonra 1882'de Paris'e yerleşti. *Les Syrtes* (1884) adlı şiir kitabıyle «dekadanlar» arasında yer aldı, *Les Cantilenes* (Dokunaklı Şarkılar) [1886] adlı şiirlerinde ise sembolizme yöneldi. 18 Eylül 1886'da *Figaro* gazetesinde yayımlanan ve büyük yankılar uyandıran sembolizmin manifestosunu kaleme aldı. Sembolistlerden ayrılınca, Du Plessys, La Tailhede, E. Raynaud ve Ch. Maurras ile birlikte «roman okulu»nu kurdu ve *Le Pelerin Passionne* (1891 ve 1893), *Enone au Clair Visage* (1893), *Sylves* (1893), *Eriphyle* (1894), *Sylves Nouvelles* (1895) adlı eserleri yayımladı. Sonra serbest nazmı bırakarak klasik bir anlayışla yazdığı şiirleri *Stances* (Kıtalar) [1899-1901] adı altında topladı. Yedinci kitabı da 1920'de yayımlandı. Euripides'ten ilham alarak yazdığı *İphygenie* de (1903) klasik anlayıştadır. Bunlardan başka, Paul Adam ile birlikte hikâyeler ve roman yazdı: *Le Thé chez Miranda* (1886) ve *Les Demoiselles Goubert* (1887). Öbür eserleri: *Contes de la Vieille France* (Eski Fransa Hikâyeleri) [1904]; *Esquisses et Souvenirs* (Taslaklar ve Hatıralar) [1908]; *Variations sur la Vie et les Livres* (Hayat ve Kitaplar Üstüne Çeşitlemeler) [1910]. (L)

MOREAU (Gustave), fransız ressamı (Paris 1826-ay.y. 1898). Bir mimarın oğluydu. François Picot'nun atelyesinde resim öğre-

Foto. Rizzoli Larousse; Dizionario Enciclopedico Italiano; LAROUSSE

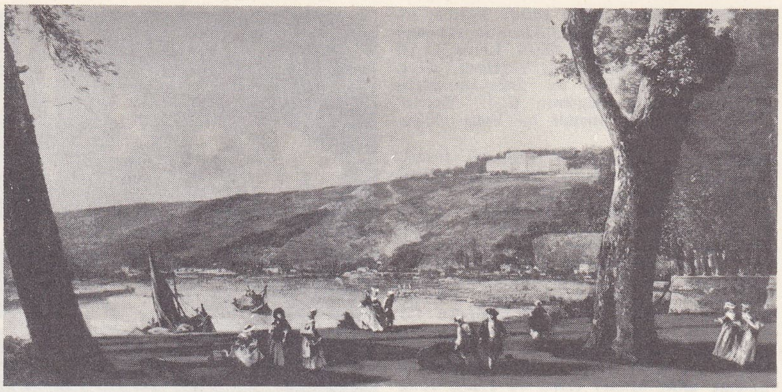

Büyük **MOREAU**
«Bellevue Tepesinden Manzara» (detay)
Louvre müzesi, Paris

nimi gördü. 1848'den sonra Chassériau ile birlikte çalıştı. 1852 Salonu'nda Delacroix'nın etkisini taşıyan bir *Pieta* sergiledi. İtalya'yı dolaştı (1857), Carpaccio, Gozzoli, Mantegna, ve Michelangelo'dan kopyalar yaptı. 1864 Salonu'nda sergilenen *Oidipus ile Sfenks* adlı tablosuyle ılk başarısını kazandı. Daha sonra 1865, 1866, 1869, 1876'da aynı yerde eserler sergiledi. 1878 Milletlerarası Resim sergisine katıldıktan sonra, eserlerini Salon'da sergilemekten vaz geçti. La Fontaine'in *Masallar*'ını resimledi (1881). Rembrandt'ı incelemek üzere Hollanda'ya gitti (1885). Güzel Sanatlar Yüksek okuluna profesör oldu (1892). Romanesk ve sembolik bir antikite yaratan Gustave Moreau, gerek izlenimcilerden, gerek gerçekçilerden uzak kaldı. Matisse ve Marquet, Manguin ve Camoin, René Piot, Georges Desvallières, Evenepoel ve özellikle Rouault'ya öğretmenlik yaptı. Kendi duyguları dışında herhangi bir gerçek tanımadığı için, ona fovizmin, sonra da gerçekçiliğin babası gözüyle bakılmıştır. Redon, Rouault ve Dali'yi etkiledi. Devlete bıraktığı eserlerinden bir çoğu, Paris'te kendi adını taşıyan müzededir. Ayrıca, Louvre'da (*Orpheus* [1865]; *Europa'nın Kaçırılışı* [1868]; *Hériodos ile İlham Perisi* [1891]), Rouen müzesinde (*Atları Tarafından Parçalanan Diomedes* [1865]) ve Paris Art Moderne müzesinde (1894'te devlet tarafından ısmarlanan ve Gobelins yapımevlerindeki tezgâhlarda dokunan *Şair ve Deniz Kızı* adlı duvar halısı) sergilenmektedir. (L)

MOREAU (Hegessippe), fransız yazarı (Paris 1810-ay.y. 1838). Küçük yaşta yetim kaldı, başkalarının yardımıyle büyüdü. Önceleri Provins'de bir basımevinde musahhihlik yaptı, orada, hikâye ve şiirlerınde «kızkardeşim» dediği bir kızla tanışıp sevişti. Paris'e yerleştikten sonra Didot'nun matbaasında dizgici olarak çalıştı. 1830 Temmuzunda barikatlarda döğüştü. Yoksul bir hayat sürdü. Bu sırada *L'Ode a la Faim* (Açlığa Övgü) eserini yazdı. *Diogene* adlı bir hiciv dergisi çıkardı (1833), yazılarıyle birçok kimsenin düşmanlığını üstüne çekti. Yirmi yedi yaşında hastahanede öldü. Eserleri: *Contes à ma Soeur* (Kızkardeşime Hikâyeler) [1851]; *Myosotis adlı* şiir kitabı. (L)

MOREAU (Jacob Nicolas), fransız yazarı (Saint-Florentin 1717-Chambourcy 1803). Büyük yankı uyandıran *Mémoire* (Hatıra) [1757] kitabında «Cacouac'lar» adını verdiği filozoflara çattı. Bu sayede sarayda çeşitli görevler aldı. Fransa Millî tarihine ait belge ve arşivleri toplamağa başladı. Çok derin bir bilgisi vardı; Montesquieu'nün eserlerini okur, Burke'nin görüşlerini benimsedi. Başlıca eserleri: *L'Observateur Hollandais ou Lettres sur les Affaires Presentes de l'Europe* (Hollandalı Gözlemci veya Bugünkü Avrupa Meseleleri Üstüne Mektuplar) [1755-1759]; *Memoires pour Servir a l'Histoire de Notre Temps* (Zamanımızın Tarihine Yararlı Hatıra) [1757]; *Leçons de Morale, de Politique et de Droit Public* (Ahlâk, Siyaset ve Kamu Hukuku Dersleri) [1773]. (L)

MOREAU (Jean-Baptiste), fransız bestecisi (Angers 1656-Paris 1733). Langres ve Dijon katedrallerinin kapella yöneticisi oldu. Kralın sevgisini kazanarak saray içinde besteler yaptı. 1687'de kralın sağlık durumunun düzelmesi için bir *Te Deum*, arkasından çok sevilen *Les Bergers de Marly* (Marly'nin Çobanları) adlı eserleri besteledi. Louis XIV tarafından Saint-Cyr Kız okulunun müzik öğretmenliğine getirildi; öğrenci kızlar tarafından temsil edilen birçok oyunun müziğini yazdı: *Jonathas* (Yonatan) [1688]; *Jephte* (Yeftah) [1692]; *Judith* (1695). Bu arada Racine'in birçok kantiğini bestelemiş ve bunları kralın önünde söyletmişti. Saint-Cyr için besteler yapmağa devam etti: *Absalon* (1702); *Debora* (1706); *Idylle sur la Naissance de Notre Seigneur* (İsa'nın Doğumu Üstüne İdil). Racine, *Esther* ile *Athalie* adlı eserlerinin müziğini ona yazdırdı. *Esther*, 1689'da kralın önünde temsil edildi ve büyük bir başarı kazandı. 1690'da tekrarlandıktan sonra yerini 1691'de *Athalie*'ye bıraktı, bu sonuncu da *Esther* ile birlikte 1697'de tekrarlandı ve her iki oyun, 1701'e kadar, nöbetleşe olarak kimi zaman Saint-Cyr'de, kimi zaman sarayda (Versailles) temsil edildi. Moreau üstün bir şarkı ve beste öğretmeniydi; Clerambault ve d'Andrieu onun öğrencileridir. (L)

MOREAU (Jean-Michel, **Küçük** — denir), fransız ressamı, gravürcü ve kitap resimleyicisi (Paris 1741-ay.y. 1814). Louis Gabriel Moreau'nun kardeşi. L. J. Le Lorrain'in öğrencisiydi. 1758'de onunla Petersburg'a gitti, Paris'e dönüşünde Lebas'nın yanında gravüre çalıştı. Küçük Moreau, zarif ve kesin üslûbuyle zamanının bir çeşit kronikçisi sayılabilir (Louvre'da, *Revue Passee par Louis XV a la Plaine des Sablons*) [Sablons Ovasında Louis XV'in Geçit Resmi] ve *Fête Donnee a Louvecienes le 2 Septembre* 1771 [2 Eylül 1711'de Louveciennes'de Düzenlenen Şenlik]; Versailles müzesinde, *L'Illumination du Parc de Versailles a l'Occasion du Mariage du Dauphin* (Veliaht'ın Evlenmesi Dolayısıyle Versailles Parkındaki Aydınlatma) ve *L'Assemblee des Notables Presidee Par Louis XVI en* 1787 [1787'de Louis XVI'nın Başkanlık Ettiği Soylular Meclisi]). Grafitle yapılmış birçok krokisi, ayrıca içinde ev hayatı, günlük hayattan sahneler ve portreler bulunan eserleri vardır. (L)

MOREAU (Jeanne), fransız kadın sinema ve tiyatro oyuncusu (Paris 1928). 1948-1958 Arasında T.N.P.'de ve birçok bulvar tiyatrosunda oynadı, sonra Comedie-Française'e geçti. Bu arada filimlerde de küçük roller aldı. 1957'den sonra beyaz perdede kazandığı başarılarla neslinin en iyi komedi oyuncusu haline geldi. Başlıca filimleri: *İdam Sehpası* (Ascenseur pour l'Echafaud) [L. Malle, 1957]; *Âşıklar* (Les Amants) [L. Malle, 1958]; *Moderato Cantabile* (P. Brook, 1960); *Gece* (La Notte) [M. Antonioni, 1960]; *Unutulmayan Sevgili* (Jules et Jim) [Fr. Truffaut, 1951], *Aldatan Kadın* (Eva) [J. Losey, 1962]; *La Baie des Anges* (Melekler Koyu) [J. Demy, 1962]; *Journal d'une Femme de Chambre* (Bir Oda Hizmetçisinin Günlüğü) [L. Bunuel, 1963]; *Viva Maria* (L. Male, 1965); *Mademoiselle* (T. Richardsen, 1965); *Siyah Gelinlik* (La Mariee etait en Noir) [Fr. Truffaut, 1967]. (L)

MOREAU (Jean Victor), fransız generali (Morlaix 1763 - Lahn, Bohemya 1813). 1791'de orduya gönüllü girdi, generalliğe yükseldi (1793). Pichegru'nun yerine Kuzey ordusunun başına geçti (1794). Daha sonra Rhinet- Moselle ordusuna kumanda etti; bu ordu ile Almanya'da arşidük Karl'a karşı 1796 Savaşını yaptı. Ettlingen'de zafer kazandı, arşidükün Jourdan kumandasındaki kuvvetlere saldırmasını engelleyemedi, Jourdan'ın başarısızlığı üzerine, sürekli taarruzlarla düşman harekâtını önleyerek, Kara Orman içinden Cehennem vâdisi yönünde geri çekildi, fakat o arada başarılı karşı hücumlar da yaptı (Biberach, 2 ekim). 1797'de girişti taarruz, üç gün sonra (23 nisan) Leoben'in barış hazırlıkları yüzünden durduruldu. General Pichegru'nun ihanetini ortaya koyan belgeleri düşmandan ele geçirmesine rağmen bunları ancak eylül ayında açıkladığından görevinden alındı. 1799'da yeniden göreve çağrıldı; italya'da Scherer'in yerini aldı ve Cassano'da yenildi (27 nisan), Macdonald'a yardım etmeden İskenderiye'ye çekildi. Joubert'in yerine geçerek (15 ağustos) orduyu yeniden Cenova'ya getirdi. Bir hükûmet darbesi yapmak üzere Sieyes ona başvurdu, fakat Moreau yerini Bonapart'a bıraktı ve 18 Brumaire'de onu destekledi. 1800'de Ren ordusu kumandanı oldu. Kray'ı Stockach'te yenilgiye uğrattı (mayıs) ve Neresheim'dan sonra (23 haziran) Parsdorf ateşkesini imzaladı (15 temmuz). Çatışma yeniden başlayınca arşidük Johann'ı Hohenlinden ormanında yendi (3 aralık) ve Viyana'ya 80 km yaklaştı. Steyer'in yaptığı ateşkesle burada durmak zorunda kaldı (25 aralık). Kazandığı zaferler Napolyon'u rahatsız etti. Légion d'Honneur kurumuna girmeyi kabul etmemesi de ayrıca imparatoru kırmıştı. Moreau'nun bu tutumu kralcılar tarafından kendilerine bir müttefik olabileceği şeklinde yorumlandı. Kralcılarla birleşmeyi reddettiyse de entrikaları açığa vurmadı. İki yıl hapse mahkûm edildi (10 haziran). Affedilince A.B.D.'ye gitti (24 haziran) ve ordu kadrosundan çıkarıldı (6 temmuz). 1813'te çar Aleksandr I'in danışmanlığını kabul etti ve Dresden'de düşman safları arasında yaralanarak öldü. (L)

MOREAU (Louis Gabriel, **Büyük** — denir), fransız ressamı (Paris 1740 - ay.y. 1806). Demachy'nin öğrencisiydi. Artois kontunun ressamı oldu. Paris dolaylarını canlandıran manzaralarıyle XIX. yy. fransız peyzajcılarının öncüsü sayılır. Başlıca eserleri: *Bellevue Tepesinden Manzara* ve *Vincennes Dolaylarından Manzara* (Louvre); *Vâdi Manzarası* (Nancy). [L]

MOREAU (Luc Albert), fransız ressamı (Paris 1882 - ay.y. 1948). Palette akademisinde tanıştığı Dunoyer de Segonzac ve Bossingault ile dost oldu. Kadın portreleri ve günlük hayat sahneleri çizdi. Birçok taşbasması yaptı. Birinci Dünya Savaşında ağır yaralandı. Tablolarında, siperlerin acıklı durumunu canlandırdı. Carco ve Colette gibi romancıların eserlerini resimledi. Art Moderne müzesinde (*Normandiyalı Kadın*, 1925; *Grock'un Portresi*, 1925; *Nakavt Olan Boksör*, 1927; *Komşu Kadınların Odası*, 1928; *Nakavt*, 1929; *Birinci Dünya Savaşında Bir Nöbet Değiştirme*, 1936) eserleri vardır. (L)

MOREAU (Pierre Louis), fransız ressamı ve gravürcüsü (Paris 1876-Nogent-sur-Marne 1960). Jean Michel Moreau'nun yeğeni. Başlangıçta manzara resimleri yaptı, 1909'dan sonra ofort ile çalışmağa başladı. Beş yüz parçadan fazla gravür yaptı. Bunların belirgin özellikleri, çizgilerdeki incelik, havadaki belli belirsiz titreşimler ve zaman zaman Corot ile kıyaslanmasına yol açan duygunluktur: Provence ve Rhône vâdisinden, Paris banliyösünden, Jura, Flandre, kuzeydeki sanayi şehirleri ve Manş limanlarından manzaralar. (L)

MOREAU DE SAİNT-MÉRY (Mederic Louis), fransız yöneticisi (Fort Royal, Martinique 1750 - Paris 1819). Paris parlamentosunda avukattı, Santo Domingo Yüksek meclis üyesi oldu. Bir sömürge yasası hazırlamak amacıyle Antiller'i dolaştı ve incelemelerinin sonuçlarını yayımladı (1785). Kurucu mecliste Martinique milletvekili seçildi. A.B.D.'ye göç etti (1792-1799), dev-

Pierre Louis **MOREAU**
«Yeldeğirmeni»
suluboya

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

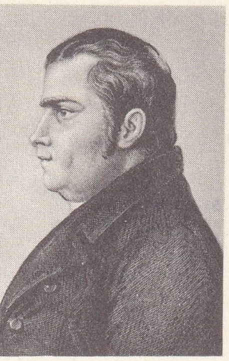

MORELOS Y PAVON
R. Cooper'in eseri
Cabinet des Estampes, Paris

J.L. MORENO

Marguerite MORENO
«Deli Saraylı»

let danışmanlığına tayin edildi. Parma, Piacenza ve Guastalla dükalıklarının yöneticisi oldu; 1806'da gözden düştü. Louis XVIII tarafından kendisine maaş bağlandı. *Description* [...] *de l'Île de Saint-Domingue* (Santo Domingo Adasının [...] Tasviri) [1795 - 1796] adlı önemli bir eseri vardır. (L)

MOREAU - NELATON (Etienne), fransız ressamı, koleksiyoncusu ve sanat tarihçisi (Paris 1859 - ay.y. 1927). Adına, Napolyon'un cerrahı olan büyükbabası Nelaton'un adını ekledi. Harpignies'nin öğrencisi oldu (1871), birkaç peyzaj yaptı. (Louvre, Château-Thierry ve Stuttgart müzeleri). Corot ile Delacroix'nın atelyelerini satın aldı, bundan yararlanarak *Corot Raconte Par Lui - même* (Kendi Kaleminden Corot) [1905 ve 1924], *Delacroix Raconte Par Lui-même* (Kendi Kaleminden Delacroix) [1916] eserlerini yazdı. Monografiler de kaleme aldı; *Manet* (1906 ve 1926); *Jongkind Raconté par Lui-même* (Kendi Kaleminden Jongkind) [1918]; *Millet Raconte par Lui-même* (Kendi Kaleminden Millet) [1921]; *Daubigny* (1925). Ayrıca *Eglises de Chez Nous* (Memleketimizin Kiliseleri) [1913] adlı bir incelemesi vardır. Altmış yılda, resim ve desenleri kapsayan bir koleksiyon meydana getirdi, bunları 1923 ve 1927 yılları fransız millî müzelerine bağışladı. Aralarında Corot'nun (kırk kadar), Delacroix'nın, Millet'nin, Decamps'ın Manet'nin (*Kırda Öğle Yemeği*), Monet'nin, Pissarro'nun, Sisleyin ve daha birçok izlenimcinin eserleri bulunmaktadır; bu tuvaller XIX. yy. resim sanatının Louvre müzesindeki en güzel örnekleridir. (L)

MOREELSE (Paulus), hollandalı ressam (Utrecht 1571 - ay.y. 1638). Miereveld'in öğrencisiydi. Amsterdam ve Utrecht'te çalıştı. Gösterişli elbiseler giyinmiş insan portreleri çizdi. Eserleri arasında *Villem Ludvig van Nassau'nun Portresi* (Valenciennes) ve *Kendi Portresi* (Amsterdam) anılmağa değer. (L)

MOREL, fransız basımcı ailesi: — FEDERİC, *Büyük* — denir (Champagne'da 1523-Paris 1583), 1552'de Jacques Toussain'in *Lexique Grec*'ini (Yunanca Lûgat) yayımladı. Robert II Estienne'in yeğeniydi, 1571'de, kralın basımcısı olarak onun yerine geçti. 1579'da Vascosan müessesesinin yönetimini ele aldı ve XVI. yy. sonlarının en ünlü basımcılarından biri oldu; — FEDERİC II, *Küçük* — denir (Paris 1552 - 1630), öncekinin oğlu. Latince ve yunanca belâgat profesörü oldu ve kralın basımcısı sıfatıyle babasının yerine geçti (1581-1602); — CLAUDE (Paris 1574 - ay.y. 1626), öncekinin kardeşi. 1625'te kralın basımcısı oldu ve yunan yazarlarının çeşitli eserlerini yayımladı; — CHARLES (Paris 1602 - öl. 1640'tan sonra), Claude'un oğlu. 1696'da babasının yerine, basımevinin yönetimini üstüne aldı; bu görevi 1839'da kardeşi GİLLES'e (Paris 1616-ay.y. 1675) bıraktı. *Magna Bibliotheca Patrum*'u 1643'te Gilles yayımladı. (L)

MOREL (Jacques), fransız heykeltıraşı (Lyon veya Avignon 1395'e doğr. - Angers 1459). Bir heykeltıraşın oğluydu. 1418'de Lyon'da Saint - Jean katedralinin yapım işleri şefi oldu; daha sonra, yirmi yıl boyunca güneye, Montpellier'ye, Rodez'e, Toulouse'a, Avignon'a gitti ve oralarda çalıştı. 1448'de Souvigny'de, Charles de Bourbon ile Agnès de Bourgogne'un mezarlarını yaptı. Agnes Sorel'in yatar durumdaki heykeli (Loches) ona mal edilir. (L)

MOREL - FATİO (Alfred), fransız tarihçisi (Strasbourg 1850 - Versailles 1924). College de France (1907) ve École des Hautes Etudes'te (1917) profesör oldu. Çağımızın en iyi ispanyol kültürü uzmanlarındandı. Başlıca eserleri: *Bibliographie du Theâtre Espagnol* (İspanyol Tiyatrosu Bibliyografyası) [1900]; *Historiographie de Charles Quint* (Karl V Devri Kronikleri) [1913]. (L)

MORELİA, Meksika'da şehir, Michoacan eyaletinin merkezi, orta yaylada; 100 300 nüf. XVI. ve XVII. yy.dan kalma katedral. Eski adı Valladolid olan şehre, 1828'de Morelos y Pavon'un şerefine Morelia adı verildi. Besin (şeker, kahve, çikolata) sanayii. (L)

Domenico **MORELLI** «Torquato Tasso ve Eleonore d'Este» Arte Moderno galerisi, Roma

MORELL (Andre), isviçreli sikke uzmanı (Bern 1646 - Arnstadt 1703). 1683'te Paris'te *Specimen Universae Rei Nummariae Antiquae*'yi yayımladı. Daha sonra Cabinet des Medailles'i düzene koymak üzere desinatör göreviyle Rainssant'ın yardımcısı oldu. (L)

MORELLET (Andre), fransız filozofu ve yazarı (Lyon 1727 - Paris 1819). Sorbonne'da ilâhiyat okudu (1748 - 1752), buna rağmen din adamı olmak istemedi ve filozoflarla yakınlık kurdu. Diderot'nun isteği üzerine *Encyclopedie*'nin din konusundaki maddelerini yazmağa başladı. Yazılarında yeni fikirler yayıyordu, bu yüzden iki ay Bastille'e hapsedildi (1760). İhtilâl patlak verince, önce memnun göründü, sonra karşıdevrimci tarafa geçti, daha sonra da çekimser kaldı. 1807'de Napolyon tarafından yasama kuruluna getirildi. Bununla beraber, felsefî görüşlerinden caymadığı, eserlerinden anlaşılır: *Observations Critiques sur la Roman İntitule «Atala»* («Atala» Adlı Roman Üstüne Tenkitli Gözlemler) [1801]; *Melanges de Litterature et de Philosophie au XVIII. Siecle* (XVIII. yy.da Edebiyat ve Felsefe Karışımları) [1818] ve *Memoires sur le XVIII. Siecle et la Revolution* (XVIII. yy. ve İhtilâl Üstüne Hatıralar) [1821]. (L)

MORELLİ (Domenico), italyan ressamı (Napoli 1826-ay.y. 1901). Delacroix ile Nazaren okulunun etkisi altında yaptığı tablolarla tanındı (*İsa'nın Tahnit Edilişi*, Arte Moderno galerisi, Roma). (L)

MORELLİ (Gaetano), italyan hukukçusu (Crotone 1900). Çeşitli italyan üniversitelerinde devletler hukuku profesörlüğü yaptıktan sonra Roma'ya yerleşti. Milletlerarası Adalet divanında hâkim, Daimî Hakemlik divanı üyesi oldu. Başlıca eserleri: *La Sentenza İnternazionale* (Devletler Hukukunda Hüküm) [1931]; *Diritto Processuale Civile İnternazionale* (Devletler Hukukunda Muhakeme Usulü) [1938, 2. baskı, 1954]; *Nozioni di Diritto İnternazionale* (Devletler Hukuku Kavramları) [6 baskı 1963]. (M)

MORELLİ (Giovanni), italyan sanat tenkitçisi ve bilgini (Verona 1816 - Milano 1891). Öğrenimini Almanya'da tamamladı. Özellikle tabiat bilimleriyle uğraştı. *Ivan Lermolyef* takma adıyle alman galerilerindeki italyan eserleri hakkında bir dizi almanca inceleme yayımladı. Bunlar daha sonra bir ciltte toplandı (1880) ve çeşitli dillere çevrildi. Morelli, esası çeşitli resim okullarının ressamlarını tanımak olan ve her sanatçının resim yapmakta kendine has bir tekniği olduğu düşüncesine dayanan bir deneysel metot ortaya koydu. Metot birçok kişi tarafından benimsendi. (M)

MORELLY, XVIII. yy. fransız filozofu. Hayatı hakkında hiç bir şey bilinmez. Eserleri komünist doktrinler, özellikle Babeuf'çülük üstünde etkili oldu. Başlıca eserleri: *Essai sur L'Esprit Humain* (İnsan Zihni Üstüne Deneme) [1743]; *Essais sur le Coeur Humain ou Principes Naturels de l'Education* (İnsan Gönlü Üstüne Deneme veya Eğitimin Tabiî İlkeleri) [1745]; *Physique de la Beaute ou Pouvoir Naturel de ses Charmes* (Güzelliğin Fiziği veya Çekiciliğinin Tabiî Gücü) [1748]; *Le Prince, les Delices du Coeur ou Traite des Qualites d'un Grand Roi et Systeme d'un Sage Gouvernement* (Prens, Gönül Zevkleri veya Büyük Bir Kralın Nitelikleri Üstüne İnceleme ve Akıllı bir Hükûmet Sistemi) [1751]; komünist ilkeler üstüne kurulu ütopik bir toplum düzenini dile getiren *Naufrage des Iles Flottantes ou la Basiliade du Celebre Pilpai* (Yüzer Adaların Batması) [1753] adlı roman ve *Le Code de la Nature* (Tabiatın Kanunu) [1755]. (L)

MORELOS eyaleti, Meksika'da eyalet, Anahuac yaylasının güneyinde; 381 300 nüf. Merkezi, *Cuernavaca.* (L)

MORELOS Y PAVON (Jose Maria), meksikalı milliyetçi (Valladolid [bugün Morelia] 1765 - San Cristobal Ecatepec [bugün Ecatepec Morelos] 1815). Melezdi. Caracuaro ve Mircupetaro rahipliklerinde bulundu (1799-1810). Hidalgo'nun ardından devrim hareketinin başına geçti. Usta bir savaşçı ve ileri görüşlü bir siyaset adamı olarak tanındı. Ülkenin güneyini ele geçirdi. Mexico ve Veracruz arasındaki her türlü ulaşımı kesti, Acapulco'yu işgal etti (1812). Chilpancingo kongresini toplayarak (13 eylül 1813), ülkenin bağımsızlığını ilân ettirdi (6 kasım). Köleliği kaldırdı ve ırk eşitliğini tanıdı. Bir anayasa hazırladı, cumhuriyet rejimini kurdu ve bütün yurttaşlara oy hakkı tanıdı. Katolikliği devlet dini haline getirdi (ekim 1814). İturbide tarafından yenilerek hapse atıldı ve kurşuna dizildi. (L)

MOREN i. (lat. *morus,* dut ağacı'ndan fr. *morin*). Kim. Flavon grubundan (tetrahidroksiflavonol) tabiî boyarmadde; sarı odun veya dut ağacının (*Morus tinctoria*) boyayıcı özellikleri moren'den ileri gelir. (Moren, suda çok az çözünen, 285°C'ta eriyen ve alkalilerde koyu sarı bir renk vererek çözünen beyaz billûrlar meydana getirir.) [L]

MOREN i. (fr. *moraine*). Jeomorfol. Bk. BUZULTAŞ.

MORENA (SIERRA), İspanya'nın güneyinde dağlık bölge, Batıda Portekiz sınırından doğuda Alcaraz yakınlarına kadar uzanır. Guadalquivir ovasının yukarısında İber mesetasının güney kenarı olan sierra Morena, yer yer çok sarp ve faylı yamaçlar meydana getirir, ama çoğunlukla yumuşak bir eğimle alçalır. Burası, sierra Madrona'da yüksekliği 1 300 m'yi aşan Apalaş tarzı dorukların hâkim olduğu geniş bir aşınım yüzeyidir. Granitli veya şistli dağ, pek az kişinin yaşadığı geniş bir maki'dir. Yalnız maden işletmeleri bölgelerine (Puertollano ve Penarroya'da maden kömürü, La Carolina'da kurşun, Riotinto'da bakır, Almaden'de civa) yerleşilmiştir. Dağın ırmakları üzerinde kurulan büyük barajlar, Guadalquivir ovalarının sulanmasını sağlar. (L)

MORENCİ, A.B.D.'de (Arizona) yer, Tucson'un kuzeydoğusunda. Bakır madenleri. (L)

Foto. Dizionario Enciclopedico İtaliano; LAROUSSE

MORENDO zf. («ölerek» anlamında ital. k.). Müz. Sesin, gitgide sönme derecesine kadar hafiflemesi gerektiğini belirten terim (L)

MORENO (Gabriel GARCİA). Bk. GARCİA MORENO.

MORENO (Jacob Levy), rumen asıllı amerikalı psiko-sosyoloji uzmanı (Bükreş 1892). Viyana'da tıp ve psikoloji okudu, 1925 yılına kadar bu şehirde kalarak psikiyatri alanında çalıştı. Önce grup psikanalizi ve özellikle psikodram alanında başarılı sonuçlar elde etti; dinamikten hareketle Lewin'in gruplarını, grubun bireyler arasındaki karşılıklı çekimler ve itimlerden doğan gizli yapısını inceledi; böylece sosyometriyi keşfetti. A.B.D.'de, Beacon House'a yerleşti (1925), en önemli eserini orada yayımladı: *Sosyometrinin Temelleri* (Who Shall Survive) [1933]. Moreno ayrıca *Sociometry, a Journal of Interpersonal Relations* (Sosyometri, Kişiler Arası İlişkiler Gazetesi) [1937-1955] adlı dergiyi kurdu ve *Psychodramme* (1947-1959) adlı bir eser de yazdı. (L)

MORENO (Marguerite MONCEAU, **Marguerite** — denir) fransız kadın oyuncu (Paris 1871 - Touzac, Lot 1948). 1890-1903 arası Comedie - Française'de çalıştı. Sarah Bernhardt ile oynamak üzere oradan ayrıldı. Sonra Buenos Aires'de bir fransız tiyatro konservatuvarı kurdu (1907 - 1913). Paris'e dönünce âşık kadın ve trajedi rollerini bıraktı, komik rollere çıktı, halk tarafından çok tutuldu, en büyük başarısını Jean Giradoux'nun *Deli Saraylı*'sında (La Folle de Chaillot) elde etti. Birçok filimde rol aldı (*La Dame de Pique* [Maça Kızı], 1937). [L]

MORENOSİT i. (isp. özel ad *Moreno*'dan fr. *morenosite*). Miner. Hidratlı tabiî nikel sülfat; ince uzun billûrlar veya nikel cevherleri üzerinde yeşil renkli çiçeklenmeler halinde görülür. (L)

MORERA (Giacinto), italyan matematikçisi (Novara 1856 - Torino 1909). Torino üniversitesinde mekanik profesörlüğü yaptı. Karmaşık değişkenli fonksiyonlar teorisi üstüne hazırladığı önemli bir teoremle tanınır. *Morera teoremi*'ne göre, eğer z karmaşık değişkeninin f (z) fonksiyonu, bağımlı bir R bölgesinin noktalarında tanımlanmış basit bir kapalı eğri ile sınırlanmışsa ve eğer f (z)'nin R içindeki herhangi bir kapalı düzgün çizgi üzerinde uzanan integrali sıfırsa, f (z) fonksiyonu R bölgesi içinde olomorftur. (M)

MORESCA i. Arap menşeli ispanyol dansı. (XV. ve XVI. yy.da bütün Avrupa'da moda oldu, Portekiz'den İtalya'ya kadar her yerde oynandı. İtalya'da şarkılı intermezzolar *moresca* ile bitirilirdi.) [L]

MORESNET, eskiden Belçika, Alman imparatorluğu ve Hollanda ile sınırlı olan küçük arazi. Bugün *Calamine* adı verilen kısmı 1841-1919 arası Belçika ve Prusya'nın bölünmez hâkimiyeti altında bağımsız bir arazi haline geldi: ikinci kısmı *Moresnet*, Belçika'da kaldı; üçüncü kısmı, bugünkü *Neu-Moresnet* ise Prusya'ya bağlandı. Neu-Moresnet ve bugün tükenmiş olan Vieille Montagne maden ocaklarının (kalamin, çinko, kurşun) bulunduğu tarafsız arazi 1919'da Belçika'ya katıldı. İkinci Dünya savaşında Almanya tarafından işgal edilen üç komün, 1945'te Belçika'ya geri verildi. (L)

MORET (Alexandre), fransız bilgini, eski mısır medeniyeti uzmanı (Aaix-les-Bain 1868 Paris 1938). 1923'te College de France'ta profesör oldu. En önemli eserleri: *Du Caractere Religieux de la Royaute Pharaonique* (Firavunlar Yönetiminin Dinî Niteliği Üstüne) [tez, 1903]; *Rituel du Culte Divin Journalier en Egypte* (Mısır'da Günlük Dinî Törenler) [1902]; *Rois et Dieux de l'Egypte* (Mısır Kral ve Tanrıları) [1911]; *Mysteres Egyptien* (Mısır'ın Esrarı) [1913]; *Des Clans aux Empires* (Klanlardan İmparatorluklara) [1923]; *Le Nil et la Civilisation Egyptienne* (Nil ve Mısır Medeniyeti) [1926]. (L)

MORET (Antoine de BOURBON DE, — kontu), Henri IV ile Moret kontesi Jacqueline de Bueil'in evlilik dışı oğlu (Fontainebleau 1607 - Castelnaudary 1632). Richelieu'ye karşı Gaston d'Orleans'ı tuttu ve 1631'de krala hakaretle suçlandı. Castelnaudary savaşında yaralandı ve ortadan kayboldu (1632). [L]

MORET (Henry), fransız ressamı (Cherbourg 1856 - Paris 1913). Akademik bir öğretim görmesine rağmen Gauguin'in etkisinde kaldı. Çoğunlukla Claude Monet'nin tablolarına benzeyen eserlerinde, Bretagne'ın (Ouessant, Belle-İle, Groix, özellikle Douelan) güzelliklerini canlandırdı. Eserleri Reims müzesindedir. (L)

MORET (Leon), fransız jeoloğu (Annecy 1890). 1929'da Grenoble Üniversitesi Fen fakültesi dekanı oldu. Alpler'de ve Fas'ta incelemeler yaptı. Fransız Alpleri'nin jeolojik durumu üstüne renkli bir film çevirdi. Eserleri: *Manuel de Paleontologie Animale* (Hayvan Paleontolojisi Elkitabı) [1940]; *Manuel de Paleontologie Vegetale* (Bitki Paleontolojisi Elkitabı) [1943]; *Geologie Dauphinoise* (Dauphine Jeolojisi) [1944]; *Precis de Geologie* (Jeoloji Ders Kitabı) [1947]. (L)

MORETO Y CABANA (Augustin), ispanyol oyun yazarı (Madrid 1618 - Toledo 1669). Başlıca komedileri: Lope de Vega'nın *Los Milagros Del Desprecio*'sundan (Hor Görmenin Mucizeleri) etkilenerek yazdığı, Moliere'e *Princesse d'Elide*'ı ilham eden *El Desden con el Desden* (Hor Görmek için Hor Görmek) [1652]; *El Lindo don Diego* (Yakışıklı Don Diego) [1654]; *No Puede Ser el Guardar Una Mujer* (Bir Kadının Bekçisi Olmanın Güçlüğü) [1654]; *Primero es la Honra* (Şeref Her Şeyden Önce Gelir) [1676]; *El Rico Hombre d'Alcala* (Alcala Senyörü). Tarihî oyunlar da yazdı. Calderon'un en başarılı takipçilerindendir. (L)

MORETTİ (Luigi), italyan mimarı (doğ. Roma 1907). Genç yaşta Roma'da, Forum'daki Eskrim evini (1936), Trastevere Gençlik yurdunu yaptı ve EUR imparatorluk meydanının projesini çizdi. Milano'da Corridoni caddesindeki hanlar, Montreal'de «Borsa kulesi» denen gökdelen (1963, P. L. Nervi ile birlikte), Roma EUR girişindeki oteller (1967) önemli eserleri arasında yer alır. (M)

MORETTİ (Marino), italyan yazarı (Cesenatico 1885). Taşra hayatını, sıradan, kendi halinde insanları duygulu ve gerçekçi bir üslûpla dile getirdi. Edebiyata şiirle başladı. Romanları: *La Voce di Dio* (Tanrı'nın Sesi) [1920]; *Puri di Cuore* (Temiz Kalpliler) [1923]; *La Vedova Fioravanti* (Dul Bayan Fioravanti) [1941]; *Il Fiocco Verde* (Yeşil Sorguç) [1948]; *Mia Madre* (Annem). Hatıralarını *Tutti i Recordi* (Bütün Hatıralar) [1962], şiirlerini *Tutte le Poesie* (Bütün Şiirler) [1966] adlı kitaplarda topladı. (L)

MORETTİ COSTANZİ (Teodorico), italyan filozofu (Pozzuolo, Perugia 1912). Tarozzi ve Carabellese'nin öğrencisiydi. Bologna üniversitesinde nazarî felsefe profesörlüğü yaptı. Araştırmalarının temel teması, deneyin metafizik içerlemelerini eleştirici bir incelemeyle gün ışığına çıkaran çileci yükseliştir. Başlıca eserleri: *Spinoza* (1946); *L'Ascetica di Heidegger* (Heidegger'in Çileciliği) [1949]; *L'Ascetico Moderna* (Modern Çilecilik) [1954]. (M)

MORETTO (Alessandro BONVICINO, **il** — denir), italyan ressamı (Brescia 1498'e doğr. - ay.y. 1554). Venedik renk tonlarını Lombardia okulunun gelenekleriyle bağdaştırdı (*Siena'lı Aziz Bernardinus ve Sicilya'lı Aziz Ludovicus, Aziz Bonaventura ve Padova'lı Aziz Antonius*) [Louvre], sonra Raffaello'ya yöneldi (*Aziz Paulus'un Düşüşü* [Santa Maria San Celso, Milano]), daha sonra tekrar renge döndü (*Adonis'in Ölümüne Ağlayan Venüs* [Uffizi müzesi]). [L]

MORETUS (Jan), belçikalı basımcı (Anvers 1543 - ay.y. 1610). Christophe Plantin'in basımevinde, önce musahhih olarak çalıştı, sonra kızıyle evlendi ve ortağı oldu (1571). 1589'da onun yerini aldı. 1597'de Clemens VIII için bir İncil bastı. Rubens onun portresini yaptı. O zamandan beri Moretus'lar aynı binada çalışmalarını sürdürdüler. Moretus'ların sonuncusu EDWARD (1804-1880), müesseseyi Anvers şehrine devretti. Bina, içindeki koleksiyonlarla Plantin müzesi oldu. (L)

MORET Y PRENDERGAST (Segismundo), ispanyol siyaset adamı (Cadiz 1838 - Madrid 1913). Liberal milletvekili (1863) oldu. 1869'da sömürgeler bakanlığına getirildi ve köleliğin kaldırılmasında büyük rol oynadı. 1872'de içişleri ve maliye bakanı oldu, 1879'da yeniden milletvekili seçildi, kralcı sol partiyi teşkilâtlandırdı. 1905-1906 ve 1909-1910 arasında başbakanlık yaptı. (L)

MOREUX (Theophile), fransız meteoroloji uzmanı ve astronomu (Argent-sur-sauldre 1867 - Bourges 1954). Bourges rasathanesini kurdu. Özellikle güneş üstünde gözlemler yaptı. Ay'ın oluşumu üstüne bir teori ortaya attı ve Ay'ın meteor akımından meydana geldiğini ileri sürdü. Halk için birçok astronomi kitabı yazdı. (L)

MOREZ, Fransa'da Jüra idare bölgesinde (Saint-Claude idare çevresi) kanton merkezi, kıvrılmış Jüra'da, Bienne kıyısında; 6 101 nüf. Turistik şehir. Optik âletleri, gözlükçülük. Şehirde saatçilik de gelişmiştir. Bıçkıhaneler. (L)

MORF (Heinrich), isviçreli filolog (Münchenbuchsee, İsviçre 1854 - Thun 1921). Zürich ve Strasbourg üniversitelerinde okudu. Paris'te, College de France'ta Gaston Paris'nin öğrencisiydi. 25 Yaşındayken Bern'de roman dilleri profesörü oldu. Daha sonra sıra ile Zürich'te (1889), Frankfurt-am-Main'da (1901) ve Berlin'de (1910 -1921) ders verdi. En önemli eseri *Geschichte der Französischen Literatur im Zeitalter der Renaissance*'tır (Rönesans Devrinde Fransız Edebiyatı Tarihi) [1898]. Diğer eserleri: *Dichtung und Sprache der Romanen* (Roman Dilleri ve Edebiyatı) [1903-1911]; *Zur Sprächlichen Gliederung Frankreichs* (Fransa'da Konuşulan Diller Üstüne) [1913] v.b. (M)

MORFALLAKSIS i. (fr. *morphallaxis*). Biyol. Morgan'ın (1901) bir yenilenme tipini anlatmak için kullandığı terim. (Bu yenilenme tarzında eski kısımlar bünyenin bütününe göre yeniden bir düzene girer; düzenlenme sırasında bazı dokular veya organlar yozlaşarak körelir, bunların yerine genç dokular veya organlar oluşur. Meselâ bir planaryanın bir tek vücut halkasından yeniden tamamlanması gibi.) [L]

MORFE i. (fr. *morphee*). Deride az veya çok yaygın beyaz pullarla ortaya çıkan deri hastalığı; sklerodermi'ye bağlıdır ve bu hastalığın sınırlı bir şekil olarak kabul edilir. (L)

MORFEM i. (fr. *morpheme*). Kelimeye gramer yönünden görev yükleyen yapım unsuru.

— ANSİKL. *Morfem*, bir kelimeyi isim veya fiil yapmağa, bu kelimeyi bir kategori (cinslik, sayı, şahıs) içine sokmağa, görevini belirlemeğe (özne, nesne) yarar. Meselâ Latincedeki *-us, -a, -um* çekim ekleri *bon-* köküyle birlikte sıfatın eril, dişil ve cinsliksiz nominativus biçimini meyda-

Sierra **MORENA**
Pre de Bar
buzulunun yan moreni

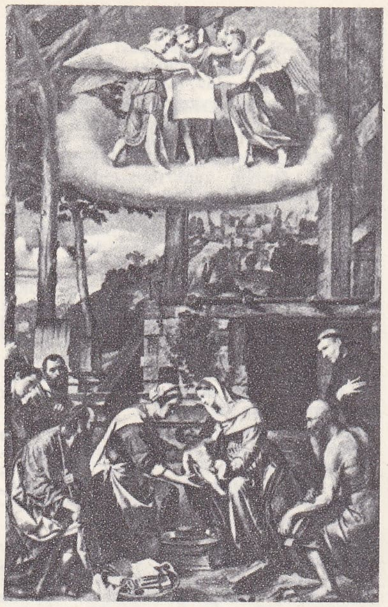

MORETTO
«İsa'nın Beşiği»
Brescia

na getirir: *bonus, bona, bonum;* Türkçede *yor-um, yor-sun* ekleri *oku-* köküyle birlikte *okumak* fiilinin haber kipi, şimdiki zaman, 1. ve 2. tekil şahsını oluşturur (*yor* eki, kipi ve zamanı, *um* ile *sun* ise şahsı belirtir). Morfem, bir tanım edatı, bağlaç v.b. de olabilir.

Yapısal dilbilimde, semantik (muhtevası (gösterilen) ve bir ses biçimi (gösteren) olan en küçük anlamlı birime morfem adı verilir. (Martinet'nin *monem* adını verdiği bu genel terim, *lûgat morfemlerini* veya *leksemleri*'ni [meselâ «mutsuzluk» içindeki *mutsuz-*] ve *gramer morfemleri*'ni [«mutsuzluk»taki - *luk*] ekler, bağlaçlar v.b. kapsar).

Üretici gramerde, dönüşümlerin uygulanmasından önce sözdizimi kuralları tarafından belirlenen cümlelerdeki temel yapı dizilerini oluşturan ve kelime sonunda yer alan sözdizim unsuru. (*Zt.* OLUŞTURUCU.) Morfem'i (veya monem'i) «iki cepheli» birim olarak gören yapısalcı anlayış, birçok güçlük ortaya çıkarır: aynı morfemin birçok *alomorf*'unun bulunması, bazı dillerde «sıfır değerli» morfemlere rastlanması v.b. Üretici gramer anlayışı, iki ayrı belirtme düzeyi ortaya atarak bu meseleleri çözdü (bk. DÜZEY): morfemler düzeyi (genellikle bir semantik muhtevası vardır, ama ses biçimi gerekli değildir) ve oluşturucular düzeyi (fonetik belirtisi vardır, ama semantik muhtevası bulunmayabilir). Morfemlerden meydana gelen bitimli sentagma dizisinden, oluşturuculardan meydana gelen bitimli dönüşüm dizisine geçişi dönüşümler sağlar. (L)

MORFEMATİK sıf. (fr. *morphematique*). Leng. Morfemlerle ilgili olan. ‖ *Morfematik düzey*, cümlelerin morfem dizisi halinde gösterildiği düzey. (L)

MORFENOL i. (fr. *morphenol*). Formülü $C_{14}H_8O_2$ olan fenantren türevi; kodein'den elde edilir, 145°C'ta ergir. (L)

MORFİDAR i. Denizc. Geminin ana güverte düzeyinde, bordaların birbirine paralel olduğu yere kadar uzanan kıç eğmeci. (M)

MORFİN i. (yun. uyku tanrısı *Morpheus*'tan fr. *morphine*). Eczc. Afyonda yüzde 10 oranında bulunan önemli bir alkaloit.

— ANSİKL. *Morfin,* Seguin tarafından 1804'te bulundu. Bilinen alkaloitlerin en eskisidir. Saf morfin beyaz, billûrî bir tozdur; suda çözünmez ve asitlerle suda çözünen tuzlar meydana getirir. Fenolik yapısından dolayı alkalilerde çözünür. Özellikle insanlar ve köpekler için çok etkili, çocuklar için zehirleyicidir. Solunum, dolaşım ve sindirim organlarını da etkilemekle beraber, en büyük etkisi merkez sinir sisteminde görülür: geçici bir uyarılma devresinden sonra, sinir merkezleri felce uğrar ve acıyı hissetmez, duruma gelir; morfin, uyuşturucu ve ağrı kesicidir; kolaylıkla alışkanlık haline gelir; hemen daima klorhidrat tuzu halinde kullanılır; ağızdan (şurup), makattan (fitil) veya deri altı yoluyle 0,01-02 gr dozda alınır. Morfinin türevleri de (diamorfin, kodein, kodetilin) morfin gibi kullanılır. (L)

MORFİNİZM i. (fr. *morphinisme*). Morfinle yavaş yavaş zehirlenme.

— ANSİKL. *Morfinizm,* çok uzun zaman veya aşırı derecede morfin veya morfin tuzları kullananlarda görülür. Morfinizme bağlı olayların meydana çıkışı genellikle yavaştır, ama kullananın yaşı veya özel dayanma gücü bu süreyi kısaltabilir. Morfinizm beyin bozuklukları (iradenin, ahlâkî duyguların zayıflaması), duyum bozuklukları (sanrı, ambliyopi), dolaşım ve beslenme bozuklukları, zayıflama, erken bunama gibi rahatsızlıklara sebep olur. Bk. UYUŞTURUCU *maddeler.* (L)

MORFİNOMAN sıf. ve i. (fr. *morphinomane*). Morfin müptelâsı. (L)

MORFİNOMANİ i. Hastalık haline gelmiş morfin kullanma alışkanlığı. (Başlangıçta ferahlık ve esenlik verir; aynı esenliği elde etmek için gittikçe daha yüksek dozda alınmağa başlanır; ama kısa süre sonra bedenî ve zihnî bozukluklar ortaya çıkar, irade ve ahlâk duyguları tamamen silinir.) [L]

MORF(O), yun. *morphe,* biçim'den alınan ve bazı kelimelerin bileşimine giren unsur. (L)

MORFOFONOLOJİ i. (fr. *morphophonologie*) [bazen **morfonoloji** olarak kısaltılır; ingilizcesi *morphophonemics].* Leng. Trubetskoy'a göre (*Prinzipien der Phonologie* [Fonoloji İlkeleri], 1939) morfofonoloji, «bir dilin fonolojik imkânlarının morfolojide kullanılışı»nı inceleyen dilbilim dalıdır. (Şu konuları kapsar: 1. «*morfem'lerin* [veya *oluşturucu'ların*] incelenmesi»; 2. «morfemlerin morfem grupları içinde uğradığı çevresel ses değişikliklerinin incelenmesi»; 3. «morfolojik bir görev yapan ses değişim dizilerinin incelenmesi».) ‖ Hockett'e göre (*A Course in Modern Linguistics* [Modern Dilbilimde Bir Gezinti], 1958) morfofonoloji, «bir dildeki morfemlerin biçimler tarafından temsil ediliş tarzını veya fonoloji sistemini gramer sistemine bağlayan şifre»yi inceleyen bir dilbilim dalıdır.

— ANSİKL. *Morfofonoloji*'nin ortaya çıkışı en küçük sentaks birimlerinin fonematik şekillerle temsil edilme tarzlarını sistemli bir şekilde verme zorunluğuyle açıklanabilir. Oysa aynı morfemin çeşitli alomorfları arasında, fonetik bakımdan hiç bir ortak yön yoktur. Fakat diğer birçok halde (msl. Türkçedeki *talip / talibin, yumak / yumağın* veya İngilizcedeki *knife / knivers, wolf / wolves*) aynı morfemin alomorfları arasındaki ilişkiler, morfematik veya fonematik yakınlığa bağımlı olarak ses değişimleri halinde gösterilmiş olabilir. Şu halde, aynı morfemin alomorflarının basit listesini yapmaktan çok, bir tek temel biçim benimseyerek kurallar aracılığıyle onun öbür biçimlerini türetme yoluna gidilecektir. Bu temel biçim, ya alomorflardan biri içinde mevcut olanlardan biridir veya daha soyut bir biçim olabilir. Hattâ bu temel biçim bazen hiç söylenmemiş parçaları da kapsayabilir. Böylece, bu unsurların temel biçimde bulunduğunu varsayarak gramere birlik ve yalınlık kazandırılmış olur. Gerçekten, Chomsky ile Halle, bir gramerin morfofonoloji bölümü sistemli bir şekilde geliştirildiğinde, morfofonoloji düzeyden bağımsız, bu düzeyle fonetik düzey arasında yer alan ayrı bir fonematik düzey görüşünün bırakılması gerekeceğini göstermişlerdir. (L)

MORFOGEN sıf. (fr. *morphogene*'den). Embriyoloji. Organizmanın şekil ve yapısını etkileyen etmen ve etkenler için kullanılır. (L)

MORFOGENEZ veya **MORFOGENİ** i. (fr. *morphogenese* veya *morphogenie*'den). Organizmaların şekil ve yapılarının gelişip oluşması. (L)

MORFOKOREZİS i. (fr. *morphochoresis*). Embriyoloji. Hoadley'in (1939) morfogenezde önemli bir aşamayı anlatmak için kullandığı terim. (Bölütlenmeden sonra başlayan bu aşamada, embriyondan organ taslaklarını meydana getirecek düzenli doku hareketleri oluşur. Morfokorezis terimi esas olarak gastrula ve morula oluşumunu belirler.) [L]

MORFOLİN i. (fr. *morpholine*). Dietanolamin'in iç eter-oksidi olan, oksijenli ve azotlu heterosiklik madde. (Baz özelliği gösteren, 128°C'ta kaynayan nem çekici bir sıvıdır.) [L]

MORFOLOG i. (fr. *morphologue*'dan). Morfoloji uzmanı. (L)

MORFOLOJİ i. (fr. *morphologie*). Biyol. Organizmaların şeklini ve yapısını inceleyen bilim. (Üç önemli kısma ayrılır: dış morfoloji; iç morfoloji ve deneysel morfoloji. Bunlardan her biri makroskopik veya mikroskopik ölçüde ele alınabilir.) Bk. ANSİKL.

— Fizyol. ve Psikol. Vücudun şeklini sağlık, hekimlik ve psikolojiyle olan ilişkileri bakımından inceleyen bilim. Bk. MORFOLOJİK *tipler.*

— Jeomorfol. JEOMORFOLOJİ'nin eşanlamlısı.

— Leng. Kelimelerin oluşumunu inceleyen bilim; kelime çekimleri ve eklerinin incelenmesi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Biyol. *Morfoloji,* çeşitli bilim dallarından faydalanır: anatomi, yani organları ve bağlantılarını çıplak gözle inceleyen bilim; dokubilim, yani organları meydana getiren çeşitli dokuların incelenmesi; embriyoloji, yani organların gelişmesini inceleyen bilim gibi. Embriyoloji, özellikle bir yumurtanın normal gelişmesinde değişiklikler yapmağa çalışan deneysel morfoloji için mutlaka gereklidir. Bunun için embriyon çeşitli etkenlerin (sıcaklık, kimyasal maddeler) etkisinde bırakılır; bu durumda embriyonun gelişmesi bozulabilir; hattâ ucubeler yaratılabilir. Diğer bir metot da, bölütlenmenin başlangıcında, meselâ bir blastomeri tahrip etmektir. Bu durumda, gelişmenin tipine göre, ya bir yarıembriyon (mozayik tipi gelişme) veya tam, daha ufak, fakat normal yapılı bir embriyon elde edilir (burada düzenleme olayları rol oynar).

— Leng. Morfoloji, hem kelimelerin oluşumunu (türeme ve bireşim yoluyle), hem de gövdelerin isim, fiil v.b. haline girerken ek bakımından geçirdiği değişiklikleri inceler. Şu halde morfoloji, isimler, tanım edatları, zamirler, sıfatlar, fiiller, zarflar, bağlaçlar ve ünlemlerin biçimlerini inceleyen bir bilimdir. Morfoloji, kelimelerin yalnız görev değişikliklerine tekabül eden biçim değişikliklerini gözlemlemekle kalmaz, aynı zamanda bu değişiklikleri daha önceki olgulara bağlayarak açıklamağa da çalışır. (LM)

MORFOLOJİK sıf. (fr. *morphologique*). Morfolojiye ilişkin olan: *İran şairlerinin yazılarında Türklerin morfolojik vasıfları, birbirini teyid eden şekillerde ortaya çıkmıştı* (P. Safa).

— Fizyol. *Morfolojik tipler,* yapısı bakımından uyduğu ortama göre insanın aldığı şekil tipleri.

— ANSİKL. Fizyol. Erişkin kişilerin şekil ve oranları o kadar değişiktir ki, insanlar birçok *morfolojik tip*'e ayrılabilir. Aynı morfolojik tipe giren kişiler, aralarında çok zaman başka alanlarda ve özellikle fizyolojik davranışta da benzerlik gösterirler. Meselâ, Vincent, Sigaud, sonra Merchoux ve McAuliffe, morfoloji yardımıyle insanlarda kas, sindirim, solunum, zihin sistemlerinden hangisinin daha üstün olduğunu meydana çıkarmışlardır. Fizyolojik gelişmeye paralel olarak kas kitleleri, göğüs kafesi, karın, yüzün alt kısmı ve alın morfolojik olarak gelişir. Morfolojik tiplerin bilinmesi, icabında çocukların ve gençlerin yeteneklerini belirlemeğe yarar; solunum tipindekinin açık havaya, sindirim tipindekinin bol besine, kas tipindekinin büyük beden faaliyetine, beyin tipindekinin ise zihin faaliyetine ihtiyacı vardır. Bundan dolayı gençlerin mesleklere yöneltilmeleri sırasında, morfolojik tiplerin belirlenmesindeki zorlu-

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano

ğa rağmen bugün bu tipler göz önüne alınmağa başlanmıştır. (M)

MORFOLON i. (fr. *morpholone*). CH_2 gruplarından birinin yerine bir CO grubunun geçmesiyle oluşan morfolin türevi. (L)

MORFOMETRİ i. (fr. *morphométrie*). Jeomorfol. Yer oyumu şekillerinin nicel incelenmesi: ***Talveglerin yoğunluğunun, ortalama yamaç eğiminin ve ortalama yükseltinin ölçülmesi morfometrinin konusuna girer.***

— ANSİKL. Yüzey şekillerinin çok çeşitli olması, aynı etkiyi yapan olayların (görünüm bakımından benzer, fakat değişik süreçlerin etkisiyle oluşmuş) sıklığı, poligenik biçimlerin çokluğu *morfometri*'yi ilgi değer bir hale getirir. XIX. yy. sonunda, özellikle german ülkelerinde, morfometri çalışmaları yapıldı. Ama tasvir etmekten öteye gidemeyen deneysel morfometri, geçerli sonuçlara varamadı. Bugün yeniden gelişmekte olan morfometriyi, istatistik bir formüle bağlamak için çalışmalar yapılmakta, yalın nesnelerin ölçülmesine ve sıklıklarının incelenmesine çalışılmaktadır: yamaç eğimlerinin farklı oluşu, talveglerin yoğunluğu, akaçlanmış veya kuru talveglerin oranı, vâdilerin bakışımsızlığı v.b. (L)

MORFOPSİKOLOJİ i. (fr. *morphopsychologie*). Morfolojiye dayanan ve insanın şekli ile psikoloji arasındaki bağlantıları inceleyen bilim dalı.

— ANSİKL. *Morfopsikoloji*, beden ve yüz de dahil olmak üzere tüm insan şeklini incelediğinden, fizyonomiden farklıdır. Fizyonomi, yalnız çehrelerin incelenmesini ele alır. İnsan şekli, birbirine karşıt iki eğilim gösterir: bunlar, genişleme ve daralma'dır. Morfopsikoloji, bu iki eğilimin etkilerini inceler. Temel olarak dört tip kabul edilir: geniş, yanlamasına dar, önden dar, temelden dar. Bu tipler, morfolojik tiplerden pek farklı değildir. «Saf» tipler mevcut olmadığı ve ancak «belirginlikler» bulunduğu için, bu tiplerin her birini bulabilmek amacıyla, birtakım morfolojik özellikleri analiz etmek gereklidir. Çünkü bu tipler, değişik değerde bazı «karışım»lar meydana getirmek üzere kendi aralarında bileşimler kurar. Oysa, bir karışımın değeri, şu etkenlere bağlıdır: uyarım eşiğinin ve hayatiyetin başlangıçtaki değeri, doğuştan gelen biyolojik yapı, canlı varlığın büyümesine ve organik gelişmesine eşlik eden hayat şartları. Demek ki bir morfolojik bütün içinde, bünye ve hayat şartlarının karşılıklı etkisinin sonucu olan ve kişiliği yoğuran gerçekleri arızî veya geçici olan gerçeklerden ayırt etmek, çok önemlidir. Morfopsikoloji, metot ve bilgilerinin zenginliği sayesinde, insanları tanıma konusunda, bu tür bir ayrımın yapılmasına imkân verebilir. (L)

MORFOSKOPİ i. (fr. *morphoscopie*). Jeomorfol. Jeolojik oluşuğu meydana getiren unsurların biçim yönünden incelenmesi.

— ANSİKL. Jeomorfol. Birçok oluşuk meydana getiren tanelerin, geçirdiği aşınma safhalarına göre farklı biçimler kazandığı gözlemlenmiştir. Oluşum yeri yakınındaki taneler mikroskopla incelendiğinde, bu tanelerin az aşınmış olduğu görülür; deniz veya akarsu etkisinde sürüklenmesine göre tanelerin kenarları az veya çok kütleşir; rüzgâr etkisiyle yer değiştiren taneler ise küt, fakat donuktur. Bu sayede eski çökeltilerin menşei (kumul, alüvyon tıraçası v.b.) belirlenebilir. (L)

MORFOTROPİ i. (fr. *morphotropie*). Billûrbil. Kimyasal bileşimleri farklı bir veya birçok billûlu prametredeki bazı benzerlikleri ortaya koyan olay. (L)

MORFOTROPİK sıf. (fr. *morphotropique*). Billûrbil. Morfotropi ile ilgili. (L)

MORG i. (fr. *morgue*). Tıp. Adliye tarafından kovuşturmayı gerektiren olaylar sonucu (cinayet, kaza, intihar) veya anî ve şüpheli ölümlerde, ölenin kimliğinin tespit ve cesedinin teşrih edildiği, ölü muayenesi ve otopsi yapılan yer veya bina. (Bk. ANSİKL.) ‖ ***Morga kaldırma***, cesetlerin, adlî muayene ve otopsi yapılmak veya kimlik tespiti ve teşrih için morga götürülmesi. ‖ ***Morg raporu***, ölülerin muayene ve otopsisinden sonra düzenlenen rapor.

— ANSİKL. Tıp. *Morg*'larda içinde otopsi salonu, teşrih odası, cesetleri muhafaza etmeğe yarayan soğuk hava odası veya soğuk hava dolapları bulunur. Türkiye'de Adlî Tıp müessesesine bağlı şubelerden biridir. Cumhuriyet savcılığı ve mahkemelerin müracaatı üzerine tespit ve teşrih görevini yerine getirir.

Türkiye'de ilk defa 1841'de İstanbul'da cesetler üzerinde otopsi yapılmasına izin verildi. 1866'da kurulan Mektebi Tıbbiyei Mülkiye'nin Patolojik Anatomi bölümünde (Teşrihhane) adlî otopsiler (fethi meyti adlî) yapılıyordu. 1909'da İstanbul'da Umuru Tıbbiyei Mülkiye ve Sıhhiyei Umumiye teşkilâtına bağlı bir Morg idaresi kuruldu. İlk morg müdürlüğüne adlî tıp müderrisi Dr. Ali Rüştü Paşa tayin edildi. 26 Şubat 1915 tarihli ve 326 Sayılı kanunla Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesine bağlı Tıbbı Adlî müessesesi Adliye nezaretine bağlandı. O zaman Adlî Tıp müessesesi içinde Adlî Tıp meclisi ile Morg, Kimyahane ve Müşahedehane şubeleri bulunuyordu. Bugün Morg şubesi 1953 tarih ve 6119 sayılı Adlî Tıp Müessesesi kanununa göre çalışır. Personeli müdür, mütehassıslar, sekreterler ve otopsi teknisyenlerinden meydana gelir. (M)

MORGAGNİ (Giambattista), italyan anatomi ve patoloji bilgini (Forli 1682-Padova 1771). 1701'de Bologna'da doktorasını verdi, anatomi profesörü olarak Valsalva'nın yerini aldı. 1712'de Padova'da Vallisnieri'den boşalan Anatomi kürsüsüne tayin edildi. altmış yılı aşkın bir süre bu kürsüde ders verdi. Bonnet, Vasalva ve başka bilginlerin gözlemlerine yenilerini kattı ve hekimlik sanatına yeni ufuklar açtı. ***De Sedibus et Causis Morborum per Anatomen Indagatis*** (1761) adlı eserinin etkisi büyük oldu. Başlıca yazılarını ***Opera Omnia*** (1762) adı altında topladı. (L)

Morgagni hidatit'i, erbezinin veya apididimin ön ucunda bulunan embriyonsal kalıntı. (L)

MORGAN (Charles Langbridge), ingiliz yazarı (Bromley, Kent 1894-Londra 1958). Birinci Dünya savaşından önce ve savaş sırasında ingiliz deniz kuvvetlerinde görev aldı. 1921'de ***Times*** gazetesinde yazılar yazdı, 1926'da bu gazetenin tiyatro tenkitçiliğine geçti. Romanlarıyle tanındı: ***Portrait in a Mirror*** (Aynadaki Portre) [1929]; ***Kaynak*** (The Fountain) [1932]; XVII. yy. metafizikçi ingiliz şairlerinin etkisini taşıyan ***Sparkenbroke*** (1936); ***The Voyage*** (Yolculuk) [1940]; ***The Empty Room*** (Boş Oda) [1941]; ***The Judge's Etory*** (Hâkimin Hikâyesi) [1941]. Tiyatro eserleri de yazdı: ***The Flashing Stream*** (Pırıldayan Nehir) [1938]; konusunu bir romanından aldığı ***The River Line*** (Nehir Boyu) [1952] ve ***The Burning Glass*** (Tutuşan Cam) [1953]. Ayrıca ***Reflets in a Mirror*** (Aynadaki Akisler) [1944 ve 1946] ve ***Libertes of Mind*** (Ruh Hürriyeti) adlı tenkit eserleri vardır. (L)

MORGAN (Conway Lloyd), ingiliz zooloğu ve psikoloğu (Londra 1852-ay.y. 1936). Hayvanların içgüdülerini ve davranışlarını karşılaştırmalı psikoloji açısından inceledi ve «doğurucu evrim» dediği bir evrimci teori geliştirdi. Bu teorinin amacı, Darwin mekanikçiliğini düzeltmeğe ve Bergson'un yaratıcı evrimin aşamalarını biraraya getirmeğe yöneliyordu. Böyle bir teoriye göre, evrim sürecinin her aşaması daha önceki uğrakların sonucu değil, fakat yepyeni ve yaratıcı bir uğraktır. Başlıca eserleri: ***Introduction to Comparitive Psychology*** (Karşılaştırmalı Psikoloji'ye giriş) [1895]; ***Animal Behavior*** (Hayvanlarda Davranış) [1900]; ***Emergent Evolution*** (Doğurucu Evrim) [1923]; ***Life, Mind and Spirit*** (Hayat, Zihin ve Ruh) [1926]. (M)

MORGAN (Jacques DE), fransız arkeoloğu (Huisseau-sur-Cosson, Loir-et Cher 1857 - Marsilya 1924). İskandinavya (1877), Bohemya (1882), Kafkasya ve Ermenistan'da (1886-1889) jeolojik geziler yaptı, tarihî kalıntılarla ilgilendi. Eski Mısır Eserleri dairesi müdürü olarak (1877) özellikle Menfis'te birçok kazı yönetti ve ***Recherches sur les Origines de l'Egypte*** (Mısır'ın Başlangıcı Üstüne Araştırmalar) adlı eserini yayımladı (1896-1897). İran'da Fransız Millî Eğitim bakanlığı başdelegesi olarak (1897) Louvre müzesine değerli ilkçağ seramikleri koleksiyonunu, Hammurabi kanunlarını, ayrıca elam dili ve tarihi bakımından önemli birçok belgeyi kazandıran Sus kazılarını yönetti. Başlıca eserleri: ***Les Premières Civilisations*** (İlk Medeniyetler) [1909]; ***L'Humanite Préhistorique Orientale, de l'Antiquité et du Moyen Age*** (İlk ve Ortaçağlara Ait Şark Sikkeleri Elkitabı) [1923]; ***La Numismatique de la Perse Antique*** (Eski İran Sikkeleri) [1927], ***Préhistoire Orientale*** (Doğu'da Tarihöncesi) [3 cilt, 1925-1927]. (L)

MORGAN (John Pierpont), amerikalı maliyeci (Hartford, Connecticut 1837 - Roma 1913). Bir bankacının oğluydu. Önce Amerika ve Avrupa'da modern maliyeyle ilgili bütün meseleler üstüne eğildi. Sonra sırasıyle Dabney ve Drexel ile ortaklık kurdu. Birliğin bütün büyük metalürji fabrikalarını kontrolu altına aldı, sonra bunları bir dev tröst haline getirdi. Okyanus nakliyat hatlarını tröstleştirmeğe çalıştıysa da başaramadı ve hükûmetle şiddetli bir mücadeleye girişti. Büyük bir koleksiyoncuydu. Birçok hayır kurumu kurdu. — Oğlu JOHN PIERPONT (Irvington, New York 1867 - Boca Grande, Florida 1943). 1913'te, babasının yerine «J. P. Morgan and co.» firmasının başına geçti. Birinci Dünya savaşında malî bakımdan müttefikleri destekledi. 1930'da bankanın şefi Owen Young, «Young planı»nın hazırlanmasında birinci derecede bir rol oynadı. John Pierpont Morgan, sahip olduğu sanat eserlerini müzelere bağışladı (New York Metropolitan museum). — ANN TRACY (New York 1873 - ay.y. 1952). John Pierpont'un kızkardeşi. Babasıyle birlikte Avrupa gezilerine çıktı. Bütün çabasını ve servetini sosyal hizmetlere adadı, hayatının büyük bir kısmını Fransa'da geçirdi. 1932'de, Birinci Dünya savaşından önce ve sonraki sosyal hizmetlerinden dolayı kendisine Légion d'honneur nişanı verildi. 1939'da amerikan sivil yardım komitesini (American Friends of France) kurdu. 1940'ta gezici hastahanede çalıştı. İşgal süresince savaş esirlerinin yurtlarına gönderilmesinde büyük çaba harcadı. (L)

MORGAN (lady Sydney), irlandalı kadın edebiyatçı (Dublin 1775 - Londra 1859). Edebiyata 1803'ten sonra Goethe'nin ***Werther***'ini taklit eden ***Saint-Clair*** adlı romanıyle başladı; 1806'da yayımlanan ***The Wild Irish Girl*** (İrlandalı Genç Kız) adlı eserinde romancıdan çok siyasetçi olarak göründü. (L)

MORGAN (Simone ROUSSEL, **Michèle** — denir), fransız kadın sinema oyuncusu (Neully-sur-Seine 1920). Önemsiz birkaç rolden sonra ***Gribouille***'da (1937) baş kadın oyunculuğa yükseldi. Amerika'ya gitmeden önce ***Son Buse*** (Quai des Brumes) [1938], ***Les Musiciens du Ciel*** (Göğün Müzikçileri) ve ***La Loi du Nord*** (Kuzey Kanunu) [1939] adlı filimleri çevirdi. Fransa'ya döndükten sonra şu filimlerde oynadı: ***Pastoral Senfoni*** (La Symphonie Pastorale) [1941]; ***Fabiola*** (1949); ***Aşkım Günahımdır*** (La Belle que Voilà) [1949]; ***Le Château de Verre*** (Sırça Köşk) [1950]; ***İhtiras Kadını*** (Les Orgueilleux) [1953]; ***Hileli Aşk*** (Les Grandes Manoeuvres) [1955]; ***Marie - Antoinette*** (1956); ***Miroir à Deux Faces*** (İki Yüzlü Ayna) [1958]; ***Grand Hôtel*** (Büyük Otel) [1959]; ***Fortunat*** (1960); ***Landru*** (1962); ***The Centurions*** (1965); ***Masum bir Gencin İtirafları*** (Benjamin) [1967]. (L)

MORGAN (sir Henry), ingiliz maceracısı (Glamorganshire'da 1635'e doğr. - Port - Royal, Jamaika 1688). İngiliz korsanları tarafından amiral seçildi (1666). Beş yıl süreyle Antiller'de ve Orta Amerika'daki ispanyol sömürgelerine baskınlar yaptı. 1674'te başarılarına karşılık olarak Jamaika genel valiliğine tayin edildi, ama korsanlık alışkanlıklarından bir türlü vaz geçememesi yüzünden 1683'te asıldı. (L)

MORGAN (Thomas HUNT), amerikalı biyoloji bilgini (Lexington, Kentucky 1866 - Pasadena, Kaliforniya 1945). Önce Kolombiya üniversitesinde (1904), sonra Pasadena Teknolojisi enstitüsünde (1928) deneysel zooloji profesörü oldu; sirke sineğini deney konusu yaparak genetikte yeni bir devir açtı. Kromozomlara dayanan kalıtım teo-

Giambattista MORGAGNİ

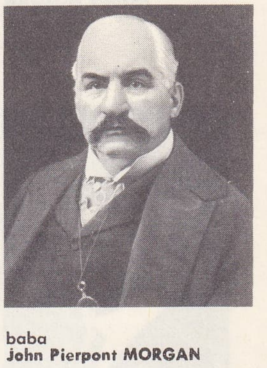

baba
John Pierpont MORGAN

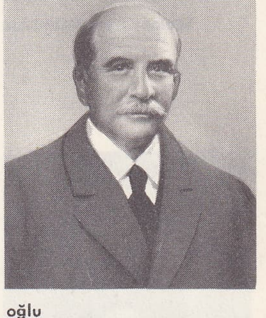

oğlu
John Pierpont MORGAN

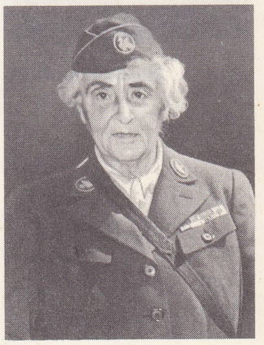

Ann MORGAN

Foto. Harlingue, X, U.S.I.S. (LAROUSSE)

Michèle MORGAN

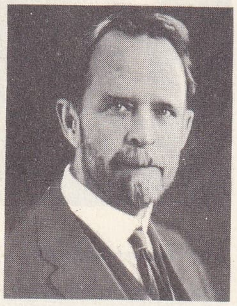

Thomas Hunt MORGAN

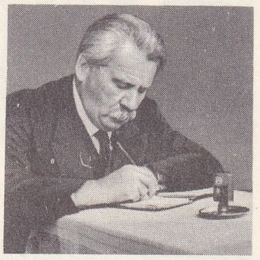

Zsigmond MORİCZ

risini kurdu. Başlıca eserleri: *The Physical Basis of Heredity* (Kalıtımın Maddî Temeli) [1919]; *The Genetics of Drosophila* (Sirke Sineğinin Genetiği) [1925]; *The Theory of the Genes* (Genler Teorisi) [1926]; *Experimental Embryology* (Deneysel Embriyoloji) [1927]; *The Scientific Basis of Evolution* (Evrimin Bilimsel Temeli) [1932]; *Embryology and Genetics* (Embriyoloji ve Genetik) [1933]. 1933'te Nobel Tıp ödülünü aldı. (L)

MORGANA (FATA) veya **MORGAN LE FAY,** kral Arthur hikâyelerinde adı geçen peri. Menşei kesinlikle bilinmez; bazıları onu kelt Muirgen ile (denizde doğmuş), irlandalı savaş tanrıçası Morrigan ve Modron ile (kelt tanrıçası Matrona'dan) özdeşleştirirler. Adına ilkin Geoffrey of Monmouth'un *Vita Merlini* (Merlin'in Hayatı) [1150'ye doğr.] adlı eserinde rastlanır. Burada Fata Morgana, Avalon'u yöneten dokuz kızkardeşten biridir. İyileştirme ve biçim değiştirme yeteneği vardır. Nitekim kral Arthur yaralandığında Avalon'a götürülür. XII. yy.da yazılmış olan *Roman de Troie*'da (Truva Romanı) aşkını reddettiği için Hektor'dan nefret eden bir peri olarak adı geçer. Chrétien de Troyes da *Erec* adlı eserinde Fata Morgana'nın iyileştirme yeteneğinden söz eder. Fata Morgana burada ilk defa kral Arthur'un kızkardeşi olarak karşımıza çıkar, aynı zamanda Avalon lordu Guigomar'ın peri-sevgilisidir. Aşk kırgınlığıyle ilgili iyileştirme ve düşmanlık gelenekleri, Fata Morgana'nın erkek kardeşiyle belirsiz görünen ilişkilerinin yer aldığı, XIII. yy. mensur romanında daha da geliştirilmiştir. Gerek *Lancelot ve Huth Merlin* hikâyelerinde, gerek sir Thomas Malory'nin bu kaynaklara dayanarak yazdığı *Morte d'Arthur*'de (Arthur'ün Ölümü) Morgan aşkta başarısızlığa uğradığından Arthur ile karısı Guinevere'in arasını açmağa çalışır. Hattâ Arthur'ün ölümünden en çok yararlanan kişi görüntüsüne bürünür. Morgan'ın düşman yönü perilerin ve büyücülerin şeytanca bilgilerle dolu kişiler olarak kabul edildiği ortaçağ nesir romanlarının bir niteliğidir. Morgan'ın büyü gücünü kitaplardan ve Merlin'den öğrendiği anlatılır. Avalon'da Arthur'u iyileştirmesi olayının da bir bakıma Hıristiyanlığın etkisi altında kaleme alındığı sanılır. Gerek *Mort Artu*'da (Vulgata'nın bir bölümü) ve gerek *Malory*'de olduğu gibi, her ne kadar Morgana, Arthur'u büyüyle ortadan kaldırırsa da sonunda Arthur'ü bir hıristiyan mezarında görürüz. XIII. ve XIV. yy.da yazılmış hikâyelerde Arthur'ün, Morgan'ın Avalon'da uyguladığı tedavi sayesinde ölmediği, yaşadığı da anlatılır ve Sicilya ile bir bağlantı kurulur. Belki de norman etkisiyle ortaya çıkan bu Sicilya fikrinin bambaşka bir biçimde geleneğini sürdürdüğünü görürüz: Fata Morgana terimi genellikle Messina boğazında görülen seraplara verilen addır; burada, karşı kıyıdaki bir cismin dikey olarak uzadığının görülmesi sık sık rastlanan bir olaydır. (M)

Morgante Maggiore, Pulci'nin şiiri. 1480'de 23 şarkı, 1481'de 28 şarkı olarak yayımlandı; *maggiore* («daha büyük») sıfatı bu yüzden verilmiş olabilir. Bu bürlesk şiirde Pulci akıl almayacak serüvenler anlatır; Roland'ın, Charlemagne'ın, Renaud'nun, Ganelon'un, Morgante adlı iyi, aptal ve pisboğaz devin ve farfaralıklarıyle Rabelais'nin kahramanlarını andıran Margutte'in başından geçenleri sıralar. Pulci, Ariosto'nun öncüsüdür. (L)

MORGANTİNA, Sicilya'nın iç kısmında arkeolojik yer, Piazza Armerina'nın kuzeybatısında. Yakınında, bugüne kadar bulunan en önemli yunan para koleksiyonu ortaya çıkarıldı (1966): 2 240-2 400 yıl önceden kalma 44 sikke. Ayrıca bir agora ile birçok villanın yıkıntıları bulundu. (L)

MORGANTOWN, A.B.D.'de (Batı Virginia) şehir; Monongahela ırmağı kıyısında, Pittsburg'un güneyinde; 22 500 nüf. Maden kömürü ocakları. (L)

MORGANUCODON i. Jüra tabakalarında fosil olarak bulunan, fare büyüklüğünde fosil memeli hayvan. (İskeleti tamamen bilinen en eski memeli hayvandır; bu hayvana ait küçük bir kafatası da 1966'da Lesotho'da triyas tabakasında bulundu.) [L]

MORGARTEN, İsviçre'de (Zug ve Schwyz kantonları) dağ, Aegeri gölünün yukarısında, Schwyz'in kuzeyinde. Zurich-Schwyz yolu buradaki dar geçitten geçer. 15 Kasım 1315'te, bağımsızlık için konfederasyon (1291) kurmuş olan Üç-Kanton İsviçrelilerine, 20 000 avusturyalı burada hücum etti; ama yenildiler. 1798'de Fransızlar Avusturyalıları burada yenilgiye uğrattılar. 1799'da Massena da Avusturyalıları burada bozguna uğrattı. (L)

MORGE, Fransa'da Paris havzasında (Aube) ırmak, Barse aracılığıyle Sen'e dökülür. 15 km. Alt Tebeşir çağının killeri üzerindeki su geçirmeyen havzasında, Sen'in taşan sularını toplamak için bir hazne kurulmaktadır. (L)

MORGENGABE veya **MORGENGAB** i. («sabah armağanı, yüzgörümlüğü» anlamında alm. k.). Alman toplumunda zifaf gecesinin sabahında kocanın karısına verdiği hediye; koca bu hediyeyi karısının iffetine karşılık olarak sunar. (L)

Morgenröte («Şafak»), Nietzsche'nin eseri (1881). Filozof, ahlâka karşı açtığı savaşa bu kitapla başlar ve daha sonra *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'te açıklanacak olan yeni öğretisini haber verir. Değerlerin kökten değişmesiyle, yani bugüne kadar kabul edilen bütün ahlâkî değerlerden sıyrılarak, yasaklanan, hor görülen, lânetlenen şeylere inanmak cesaretini göstererek, insanoğlu yeni günlerin *şafak*'ına ulaşacaktır. (L)

MORGENSTERN (Christian), alman şairi (Münih 1871-Merano 1914). Birkaç lirik kitap yazdı: *Ich und die Welt* (Ben ve Dünya) [1898]; *Melancholie* (Hüzün) [1906]. Ama ününü alay ve nükteyi mistik ve dinî düşünceyle (bu düşünceler yazarın Rudolf Steiner'in etkisinde kaldığını gösterir) kaynaştırdığı titiz manzum eserlerine borçludur; *Galgelieder* (Darağacı Şarkıları) [1905]; *Palmström* (1910). Ayrıca, bir itiraflar kitabı da yazdı: *Stufen* (Evreler) [1918]. (M)

MORGENSTERN (Oskar), avusturyalı iktisatçı (Görlitz 1902). Viyana üniversitesinde profesörlük yaptı, Avusturya İktisadî Araştırma enstitüsü müdürü oldu (1935-1938). *Zeitschrift für Nationalökonomie* dergisini yönetti (1929-1938). 1938'de A.B.D.'ye göç etti, 1944'te amerikan uyrukluğuna girdi. Princeton üniversitesinde ders verdi. İktisat alanında önemli çalışmaları vardır. Matematik iktisat uzmanı olarak *Theory of Games and Economic Behavior* (Oyun Teorisi ve İktisadî Davranış) adlı bir eser yazdı. (L)

MORGENTHAU (Henry), amerikalı siyaset adamı (New York 1891 - Poughkeepsie 1967). Roosevelt'in çalışma arkadaşı ve New Deal'i hazırlayanlardan biridir. Tarım Federal komisyonu başkanı ve hazine bakanı (1934-1945) oldu. (L)

MORGES, İsviçre'de (Vaud kantonu) şehir, Leman gölünün kuzeyindeki bir koy kıyısında; 8 400 nüf. Bağcılık merkezi. Cephanelik haline getirilen, XIII. yy.dan kalma gotik güzel silâh koleksiyonları. XVI. yy.dan kalma Belediye sarayı. Turistik merkez. (L)

MORGETES (özel ad *Morges*'ten). Esk. coğ. İtalya'da halk. Eskiçağda Bruttium'da ve Sicilya'da yerleştiler ve Sicilya'da Morgantina şehrini kurdular. (L)

MORGHO. Bk. AMORGOS.

MORHOF (Daniel Georg Heinrich), alman bilgini (Wismar, Mecklenburg 1639 - Lübeck 1691). Edebiyat ve hukuk alanında çalıştı. Kiel üniversitesinde belâgat profesörüydü. *Unterricht von Teutschen Sprache und Poesie* (Alman Dili ve Şiiri Öğretimi) [1682] adlı inceleme kitabıyle karşılaştırmalı edebiyatın öncülerinden sayılır. *Polyhistor* (1688-1691) adlı büyük bir edebiyat ansiklopedisi yayımlamıştır. (M)

MORHO-NABA i. XIV. yy.dan beri Mossis ülkesi hükümdarlarına verilen ad. (L)

MORİ, İtalya'da komün, Trentino'da (Trento ili), Adigo ırmağı yakınında; 6 400 nüf. Alüminyum sanayii. (L)

MORİ (Camilo), şilili ressam (Valparaiso, Şili 1869). Santiago Güzel Sanatlar akademisinde okudu. Öğrenimini ilerletmek için 1920'de Avrupa'ya gitti. Paris'te sanat öğrencisi olan diğer arkadaşlarıyle birlikte Grupo Montparnasse kurdular. Memleketlerine döndükten sonra, 1924'te Santiago'da bir sergi açtılar. Fakat tenkitçiler ve halk modern sanata henüz yabancıydı. Sergi, genellikle hoş karşılanmamakla birlikte, şili modern sanatının başlangıç noktası oldu. Mori, 1928'de Santiago'da Museo de Bellas Artes'in (Güzel Sanatlar müzesi) müdür yardımcısı oldu. 1933'ten itibaren Santiago'daki Millî Mimarî okulunda resim hocalığı yaptı. (M)

MORİA i. («utanmazca delilik» anlamında yun. k.). Jastrowitz'in tanımladığı hastalık; belirli özelliği, hastanın esenlik duygusu taşıması (hastalık, duygusuzluk ve gevşeklik temeline dayandığından bu duygu biraz aykırıdır), çocukçalığa (safça ve çocukça sevinç belirtileri), devamlı şaklabanlığa ve kelime oyunlarına başvurmasıdır. (Moria, alın lobu urlarının şaşmaz belirtisidir. Hastalar hipomanyaklara benzer, ama onlar kadar senton değildir.) [L]

MORİ ARİNORİ, japon siyaset adamı (Satsuma 1847 - öl. 1889). Satsuma'lı bir samuray ailesindendi. 1873'te ilerici eğilimli Meyci çağının Altılar grubunu kurdu. Koyu bir İngiltere taraftarıydı. Samurayların kılıç taşımasının yasaklanmasını ilk defa o istedi. Bağnaz bir gerici tarafından öldürüldü. (L)

MORİCANDİA i. Yol kenarlarında yetişen, eflatun çiçekli otsu bitki. (Turpgillerden.) [L]

MORİCE (Charles), fransız yazarı (Saint-Etienne 1861 - Menton 1919). İdealist ve mistik eğilimliydi. Mallarmé'nin evindeki salı toplantılarına devam ederdi. 1891'de *Chérubin* (Melek) adlı bir dram yazdı, Dostoyevski'nin bazı romanlarını ve Nekrasov'un şiirlerini Fransızcaya tercüme etti. Öbür eserleri: *Paul Verlaine* (1887); *Demain. Questions d'Esthétique* (Yarın. Estetik Meseleleri) [1888]. Sonradan *Litterature de Tout à l'Heure* (Zamanın Edebiyatı) adıyle yayımlanan bu sonuncu eserde ortaya konan düşüncelere sembolizmin teorisi gözüyle bakılır. 1897'de *Revue Blanche* dergisinde Paul Gauguin'nin *Altın Vücutlar* (Noa-Noa) adlı otobiyografisini bazı bölümler ekleyerek yayımladı (bu ekler kitabın daha sonraki baskılarında ressam tarafından çıkarıldı). Charles Morice daha sonra çeşitli incelemeler yazdı: *Baud-Bovy* (1899); *Rodin* (1899); *Eugène Carrière* (1906); *Tristan Corbière* (1912). 11 *Est Ressuscité* (1911) adlı romanını, Katolikliği sebep kabul ettiğini anlatan *Le Retour ou Mes Maisons* (Dönüş veya Evrim) adlı eser takip etti. *Quincaille: Poèmes en Prose* (Mensur Şiirler) [1919] ile *Le Rideau de Pourpre* (Kırmızı Perde) [1921] adlı şiir kitapları ölümünden sonra yayımlandı. (L)

MORİCZ (Zsigmond), macar yazarı (Tiszacsecse 1879 - Budapeşte 1942). Kendini bilim çalışmalarına hazırlamıştı. Fakat ilk hikâye kitabı (*Het Krajcar* [Yedi Deliler], 1909) büyük bir ilgi görünce *Nyugat* (Batı) dergisinde çalışmağa başladı. Eserlerinde, köylüleri, ırgatları modern bir gerçekçilikle ele aldı. Macar romanının yeniden doğuşunu sağlayan başlıca eserleri: *Tanrı'nın Gözünden Irak* (Az Isten Hata Mögölt) [1911]; *Arvalanyok* (Öksüz Kızlar) [1914]; *Kerek Ferko* (1911); *Szegeny Emberek* (Zavallılar) [1911]; *Legy jo Mindhalalig* (Ölünceye Kadar İyi Ol) [1920]; *A Boldog Ember* (Mutlu İnsan) [1935]; *Kivilagos Kivirradtig* (Şafağa Kadar) [1926]; *Eletem Regenye* (Hayatımın Romanı) [1939]; *Erdely Trilogia* (Erdel Trilojisi) [1934-1939]; *Rab Oroszlan* (Kafesteki Adam) [1936]. (ML)

MORİER (James Justinian), ingiliz diplomatı, gezgini ve yazarı (İzmir 1780 - Brighton 1849). Sir Harvard Jones'un özel sekreteri sıfatıyle 1807'de İran'da kendisine geçici bir diplomatlık görevi verildi. 1809'da Bombay yoluyle Tahran'a geldi. Az sonra memleketine gönderildi: Ermenistan ve Küçük Asya yoluyle aradan İstanbul'a döndü. Bu yolculuk gezilerini, 1812'de yayımladığı, *A Journey Through Persia, Armenia and Asia Minor to Constantinople in the Years 1800 and 1809* (1800 ve 1809 Yıllarında İran, Ermenistan ve Küçük Asya Yoluyle

Foto. LAROUSSE

İstanbul'a Yolculuk) adlı eserinde anlattı. Yeniden diplomatlık göreviyle 1810-1816 arası İran'a bir yolculuk yaptı. Bu yolculuğun hatıralarını *A Second Journey Through Persia*'da (İkinci İran Yolculuğu) [1818] canlandırdı.

1817'de Londra'ya yerleşti. En çok beğenilen romanı ***The Adventures of Hajji Baba of Ispahan***'dır (Isfahanlı Hacı Baba'nın Maceraları) [1824]. Bu kitabında türlü hilelere başvurarak diplomatik casus olan ve sonunda asalet unvanına kavuşan bir iranlı berberi anlatır. Eserde, maceraların yanı sıra, çarşılardan hükümdarlık sarayına kadar iran hayatının zengin bir tablosu yer alır. Romanın devamı ***The Adventures of Hajji Baba of Ispahan in England***'dır (Isfahanlı Hacı Baba'nın İngiltere Maceraları) [1828]. Morier yabancı bir gözlemci gözüyle batı dünyasını tenkit eder. Morier'nin, çoğu Doğu ile ilgili hikâyeler olan sonraki kitapları, aynı derecede başarılı değildir. (M)

MORİKAGE (Kusumi), japon ressamı (XVII. yy.). Tanyu'nun öğrencisiydi. Mürekkeple yapılan çin resim tekniğiyle (*sumi-e*) halkın yaşayışını canlandıran sahneler işledi: *Kano At Yarışı* (Tokyo, Okura Şukoku). Sotatsu'yu taklit ederek manzaralar ve dans sahneleri de yaptı. Kano okulu tarafından kabul edilmeyen sanatçı, özellikle Kanazawa'da (Honşu) çalıştı. (M)

MORİLE i. Denizc. *Esk.* Üzerine yağlı kalafat üstüpüsü sarılmış kurşundan veya ağaçtan tapa. (Savaş sırasında su kesimine çarpan güllelerin açtığı delikleri, kalafatçılar morileleri bordadan sokarak tıkarlardı.) || *Morile etmek*, su kesiminde açılan ve genellikle «yara» denen delikleri morile ile tıkamak. (M)

MORİLLO (Pablo), Cartagena kontu, Puerta markisi, ispanyol generali (Fuentesecas, Zamora 1777 - Barèges, Fransa 1837). Fernando VII tarafından âsi sömürgecilere karşı Amerika'ya gönderildi (1815). Cartagena ve Santa Fe'yi zaptetti, fakat Bolivar tarafından Boyaca'da yenilgiye uğratıldı (1819). 1820'de İspanya'ya geri çağırıldı, Meşrutiyet devrinde Madrid valiliği yaptı, Fransa'ya göç etmek zorunda kaldı, ***Memorias Relativas a los Principales Acontecimientos de las Campanas de America*** (Amerika Savaşları Üstüne Hatıralar) adlı eserini yayımladı (1826). [L]

MORİMUS i. Meşe, kayın, armut ve kavak odununda gelişen tekeböceği. (İlmî adı *Morimus asper*. Kınkanatlıların *cerambycidae* familyasından.) [L]

MORİN (Arthur), fransız generali ve fizikçisi (Paris 1795 - ay.y. 1880). École Polytechnique'te okudu (1813), orduya girdi, bir taraftan da askerî okullarda öğretmenlik yaptı. 1839'da Paris'te mekanik profesörü oldu. Özellikle deneysel mekanik alanında çalıştı. Sürtünme olayları üstüne önemli bir inceleme yaptı (1833). Ayrıca dinamometrik fren (1836), hidrolik çarklar (1838), mermilerin nüfuz gücü (1839), havanın direnci (1842) üstüne deneylerle tanındı. Cisimlerin düşüşünü kaydeden ilk âleti icat etti. (L)

MORİN (Jean-Baptiste), fransız bestecisi (Orléans 1677'ye doğr. - Paris 1745). Orléans dükünün orkestrasında çalıştı. Bir ve iki sesli motetlerle (1704-1709) kendini tanıttı. İlk fransız kantatlarını besteledi (1706-1712). Bu müzik türünü gittikçe genişletti ve ona *Chasse du Oerf* (Geyik Avı) [1708] ile, bir opera perdesini dolduracak boyutlar kazandırdı. 1714'te *L'Hymen et l'Amour* (Düğün ve Aşk) ile *Airs à Boire* adlı parçaları besteledi .(L)

MORİN (Paul), kanadalı şair (Montréal 1889 - ay.y. 1963). Zaman zaman parnasse'çılardan ve sembolistlerden etkilendi; alışılmadık benzetmeler ve ritimde yenilikler aradı; bunun için konularını gezilerinden veya Eskiçağın klasik eserlerinden seçti. Başlıca eserleri: *Le Paon d'Émail* (Mineli Tavus Kuşu) [1911]; *Poèmes de Cendre et d'Or* (Kül ve Altın Şiirleri) [1922]; *Géronte et son Miroir* (Géronte ve Aynası) [1960]. (L)

MORİNA i. Basit dik gövdeli, çepçevre veya karşılıklı yapraklı çokyıllık bitki; yaprakları ince uzun, genellikle dişli dikenlidir. (Bu cinsin, Doğu'da yetişen ve süs bitkisi olarak kullanılan beş altı türü vardır: *Morina longifolia* veya *M. Persica* bu türlerdendir. Tarakotugillerden.) [L]

MORİNA i. Karaciğerinden balıkyağı elde edilen ve eti yenen iri balık. (İlmî adı *Gadus morrhua*. Mezgitgillerden.)

— Balıkç. *Beyaz morina*, acele kurutulan ve üzerinde beyaz bir tuz tabakası bulunan morina. || *Damarlı morina*, tuzlanmadan evvel, kokuşma başlangıcına kadar bekletilmiş morina. || *Kara morina*, ağır ağır kurutulan ve yer yer kara lekeleri bulunan morina. || *Yeşil morina*, tuzlanmış, ama kurutulmamış morina. || *Yassı morina*, temizlenmiş, kurutulmuş ve yassıltılmış morina. || *Yuvarlak morina*, kuru ve salamuralı, fakat yassıltılmamış morina.

— ANSİKL. *Morina*'da üç sırt yüzgeci, iki anus yüzgeci, bir çene bıyığı vardır. Sırtı ve göğsü değişik renktedir; üzerinde yuvarlak veya yol yol lekeler bulunur. Karın ve yanal çizgi beyazdır. Uzunluğu 1,5 - 2 m'yi bulur.

Morina soğuk deniz balığıdır; en çok Newfoundland, Grönland, İzlanda açıklarında, Norveç kıyılarında (Lofoten), daha az sayıda Kuzey ve Manş denizlerinde avlanır. Bununla birlikte iklimin ısınması sonucu Newfoundland açıklarındaki balık sürüleri daha kuzeye göç etmiştir. Morinalar üremek amacıyle kuzeyde toplanır; sonra yoğun bir beslenme devresi başlar: yumurtalama alanlarında bulunan buccinumları (kabuklulardan) ve kalamarları tüketir. Bundan sonra ertesi yılki yumurtlama devresine kadar etrafa dağılır. Göçler ırklara göre değişir; en göçmen olanı izlanda ırkıdır.

Morina, eti ve karaciğerinden çıkarılan yağ için avlanır; balıkyağı denen bu yağ vitamince zengindir. Morina olta ve sürtme ağıyle avlanır, ama bugün olta artık kullanılmaz olmuştur. (L)

Morin âleti, cisimlerin serbest düşüş kanunlarını deneysel olarak doğrulamağa yarayan ve fransız generali Morin tarafından bulunan âlet. Düzgün bir dönme hareketi yapan düşey bir silindirden meydana gelir; bu silindir üzerine bir kâğıt tabakası sarılmıştır. Silindir boyunca düşen madenî bir kütle bir kurşun kalemini de birlikte sürükler; bu kalemin kâğıt üzerine çizdiği eğrinin bir noktasının apsisi geçen zamanla orantılıdır, ordinatı ise, düşen cismin aldığı yola eşittir. Çizilen bu grafik yardımıyle cisimlerin düzgün hızlanan bir hareketle düşme kanunları belirlenir. Sonucu değiştirecek kadar büyük sürtünmeler gösteren bu âlet pek duyarlı olmadığından bugün ancak tarihî bir değer taşır. (L)

MORİNDA i. Tropikal bölgelerde yetişen ağaç. (Kökboyasıgillerden.)

— ANSİKL. *Morinda*'lar yaprakları kulakçıklı ve karşıt dizili ağaç veya ağaççıklardır; yaprakları çepeçevre dizili olanları da vardır. Çiçekleri çıplak ve yuvarlak bir çiçekliğe yapışıktır; meyvesi köşeli ve üzümsüdür. Kökleri boyacılıkta kullanılır (sarı veya siyah). [L]

MORİNDİN i. (fr. *morindine*'den). Kim. *Morinda citrifolia*'dan çıkarılan glikozit; inorganik asitlerin etkisiyle, şeker ve morindon veya trihidrosimetilantrakinon halinde ikiye ayrıştırılabilir. (L)

MORİNGA i. Bot. Bk. BANAĞACI.

MORİNİ'LER (keltçe *mors*, deniz'den). *Esk.* coğ. Kelt halkı. Sezar'ın güçlükle boyun eğdirdiği (M.Ö. 56-55) Morini'ler, bir süre sonra ayaklandılar; sonunda kesinlikle boyun eğdiler. Denizciydiler, keten yelkenler dokurlardı; limanları Portus Itius, başkentleri Taruenna (Thérouanne) idi. Toprakları bugünkü Boulonnais'yi içine alırdı. (L)

MORİNİT i. (fr. *morinite*). Miner. Tabiî alüminyum, kalsiyum ve sodyum flüorofosfat. (L)

MORİO i. Gövdesi tatlı esmer, kanat uçları açık sarı renkte kelebek (Morio [*Euvanessa antiopa*] bütün Kuzey yarımkürede yaygındır; tırtılı söğüt, huş ve kavak üzerinde yaşar. Pulkanatlıların *nymphalidae* familyasından.) [L]

MORİ OGAİ (MORİ RİNTARO, — denir), japon yazarı (Tsuvano Şimane ili 1862 - Tokyo 1922). 1884-1888 Arasında Almanya'da tıp okudu, Askerî Sağlık okulunda profesörlük yaptı, 1907'de sağlık genel müfettişi oldu. Boş vakitlerini Goethe'den, Andersen'den ve altmış kadar avrupalı yazardan tercümeler yaparak değerlendirdi. Başlangıçta romantik eğilimliydi, anlayışını *Botsuriso* (Ülkünün Yıkılışı) adlı denemesinde açıkladı, estetiğin ilkeleri üstüne yazdığı sonraki denemelerinde natüralizme karşı çıktı. Derin psikolojik gözlemlere dayanan yirmiden çok roman ve hikâye kitabı yayımladı (*Mayhime* [Dansöz], *Takase Bune* [Takase Üzerinde Vapur], *Gan* [Yaban Ördeği], 1913). Ayrıca birçok oyun yazdı (*Uraşima, Niçiren, İkutagava*). [L]

MORİOKA, Japonya'da şehir, Honşu adasının kuzeyinde, İvate ilinin idare merkezi, Kitakami kıyısında; 142 900 nüf. Dokumacılık. Balıkçılık. (L)

MORİORİLER, Yeni Zelanda'nın kuzeyindeki Chatham adasının eski halkı. 1835'e doğru Maoriler tarafından yok edildiler veya köleleştirildiler. (L)

MORİSİA i. Sarı çiçekli, hemen de sapsız, çokyıllık bitki; Korsika ve Sardinya'da kumluk ve kayalıklarda yaygındır. (Turpgillerden.) [L]

MORİSKOLAR, katolik ispanyol hükümdarları Ferdinando ve İsabel tarafından 1492'de Gırnata'nın alınmasından ve Nasrî soyundan son hükümdarın düşmesinden sonra ülkede kalan müslümanlara İspanya'da verilen ad. Genişleyen ispanyol harekâtı sonunda, ispanyol yönetimi altına giren müslümanların sayısı zamanla artmağa başladı. Çoğunluğu Aragon ile Valencia'da bulunan bu müslümanlar, dinlerine bağlı kalmışlar, Gırnata devletindeki dindaşlarıyle ilişki kurmuşlardı. Gırnata'nın teslimi şartları arasında müslümanlara tanınmış olan can ve mal güvenliğiyle din hürriyeti kâğıt üzerinde kaldı. Kardinal Cisneros'un ve başpiskoposun teşvikiyle müslüman halk Hıristiyanlığı kabule zorlandı. Bu yüzden büyük bir isyan çıktı. İsyanın genişlemesi üzerine, 1501'de müslümanları İspanya'dan ayrılmak veya Hıristiyanlığı kabul etmek zorunda bırakan bir ferman çıkarıldı. Castilla'da oturan müslümanların çoğu Hıristiyanlığı kabul etti. Aragon'daki moriskolara baskı yapıldı; fakat bazı serbestlikler de tanındı. XVI. yy. başlarında Albartaein, Teruel ve Manises müslümanları toplu halde hıristiyan oldu. 1526'da Valencia moriskoları ülkeyi terk etme emri aldılar. Arapçanın ve bazı arap âdetlerinin yasaklanması üzerine Gırnata ve Alpuiarras moriskoları ayaklandılar. 1582'de Felipe III tarafından imzalanan fermanla çok sayıda morisko bir daha dönmemek üzere İspanya'dan çıkarıldı. Çoğu sürgün sırasında öldü. Sağ kalanlardan bir kısmı Fransa'ya, bir kısmı Mısır ve·

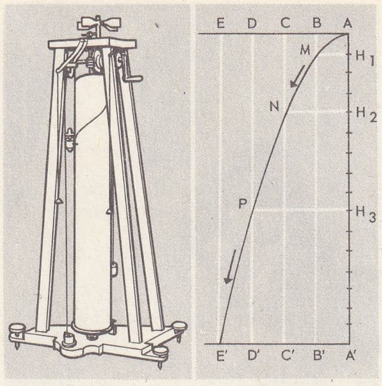

Morin âleti

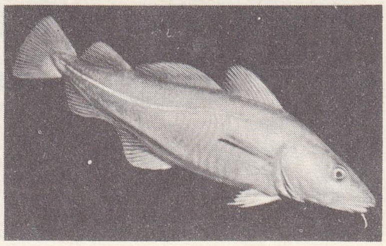

morina

Foto. LAROUSSE

Berthe MORİSOT
«Beşik»
Louvre müzesi, Paris

MORİTANYA
Bogud III altını
Cabinet des Médailles, Paris

Rgibatların reisi Habid Bedal (1930)

MORİTANYA İslâm cumhuriyeti

Muhtar Deddah

İstanbul'a yerleşti Bazıları da Kuzey Afrika'ya geçti; bunlar *Andalas* adını aldı. Zamanla Fas'ta önemli bir morisko topluluğu görüldü. Cezayir'de Tlemsen, Oran ve Cezayir şehirlerine de az sayıda Morisko yerleşti. (M)

MORİSONİA i. Meksika'da ve Guadeloupe ormanlarında bulunan ağaç. (*Morisonia Americana*'nın [totumeto]) ağacı oldukça sert ve dayanıksızdır; heykel yapımında ve torna işlerinde kullanılır. Gebreotugillerden.) [L]

MORİSOT (Berthe), fransız kadın ressam (Bourges 1841 - Paris 1895). Bir valinin kızıydı. Lyon'lu Guichard ve Corot ile resim çalıştı ve Louvre'da bazı tabloları kopya etti. Louvre'da Fantin-Latour ve Manet ile tanıştı. Manet, Morisot'nun portrelerini yaptı, ayrıca onu *Balkon* adlı tablosunda tasvir etti. Morisot, 1864-1873 arasında Salon'da birkaç defa peyzajlar ve ev içlerini gösteren tablolar sergiledi. Aralarında Claude Monet'nin de bulunduğu izlenimci ressamlarla birleşti; açıkhavada çalışarak, aydınlık renkler kullanmağa başladı, izlenimci grubun sergilerine katıldı. 1874'te, ressam Manet'nin kardeşi Eugène Manet ile evlendi ve Paris'teki evinde aralarında Renoir ve Mallarmé'nin de bulunduğu bir sanat çevresi meydana getirdi. Manet'den sonra Renoir'dan etkilenen sanatının özellikleri, konularını günlük hayattan seçmesi, hayattan alınan konularla, fırça vuruşlarındaki rahatlık ve renklerindeki canlılıktır. (L)

MORİTANYA, lat. **Mauritania** veya **Mauretania,** («Magrıplılar ülkesi»), Afrika'da krallık; doğuda Ampsaga (Rummel), batıda Atlas okyanusu arasında Fenikelilerin kıyı sömürgeleri (Lukkos kıyısında Liks, M.Ö. 1100'e doğr.) kurmalarından sonra, güneyde Gaetuli'ler ülkesi, doğuda Muluye ile sınırlı olan bir Magrıplılar krallığı (Kabileler federasyonu) meydana geldi; doğu sınırı sonradan (M.Ö. II. yy. sonu, I. yy. başı) Ampsaga'ya kadar genişletildi. Kendinden önceki kralların Kartacalılara asker vermelerine karşılık Bocchus I, eski müttefiki Jugurtha'yı Sulla'ya teslim ederek (M.Ö. 105) Romalılardan Numidye'nin batı kesiminin üçte birini aldı. Ölümünden sonra (M.Ö. 80'e doğru) krallığı iki oğlu (Bocchus II ve Bogud) arasında paylaşıldı. Başlangıçta iki kral da Sezar'ı desteklediler; sonra Bogud, Antonius'un, Bocchus II ise Octavianus'un tarafını tuttu. Octavianus savaşı kazanınca Moritanya'yı tekrar birleştirerek Bocchus II'ye verdi. Bocchus II'nin ölümünden sonra (M.Ö. 33), Octavianus, krallığı Juba II'ye (M.Ö. 25 - M.S. 23) vermeden önce stratejik noktalarda koloniler kurdu. Juba, romalılaştırarak Caesarea (Şerşell) adını verdiği başkenti Iol'ü, bir yunan-roma merkezi haline getirdi; Roma'ya sadık kalarak, Tacfarinas ayaklanmasının (M.S. 17) bastırılmasına yardım etti. Oğlu Ptolemaios da (M.S. 23-40) babasını örnek aldı; ama Caligula'nın emriyle öldürüldü; Caligula yerlilerin topraklarına elkoyan (40) romalı kolanların yerleşmesini kolaylaştırmak için Moritanya'yı bir Roma eyaleti haline getirdi. Moritanya, Claudius zamanında *Mauritania Caesariensis* ve *Mauritania Tingitana* adıyle ikiye bölündü; bunlar buğday bakımından çok zengin olmalarına rağmen ikinci derecede eyaletlerdi; birkaç bin yabancı ve sınır boyunca uzanan bir *limes* ile savunuluyorlardı; Tingitana'nın doğusundan geçen bu limes'in sınırı henüz kesinlikle belirtilemedi. Sınırsız bir geçiş hakkı tanınmasına rağmen, daha ilhak sırasında ayaklanmış olan Moritanyalılar, Claudius (Galba tarafından bastırıldı, 45), Domitianus (birkaç yıl), Adrianus (118) ve Antoninus (144-152) zamanında isyan ettiler. Severusların limes sınırını güneye doğru ilerletmelerine karşılık, Diodерianos cepheyi daraltmak için Moritanya'nın büyük kısmını boşaltmak ve yönetimde reform yapmak zorunda kaldı (288'den önce *Mauritania Stifensis,* Mauritana Caesariensis'ten ayrıldı). Vandallar ülkeden geçişlerinden sonra, Romalılardan üç Moritanya'yı serbestçe işgal etmek hakkını elde ettiler (Hippone antlaşması, 11 şubat 435); sonra da ülkeye sahip olmaları onaylandı; bu durum (442 antlaşması) Romalıların ülkenin buğdayına el koymalarına imkân verdi. Bu sırada Moritanyalılar, Masuma gibi bağımsız krallıklar kurdular; sonra Vandallara saldırdılar (526). Iustinianos'un fetihleri Bizanslıların birkaç limanda hâkim olmalarını sağladı. Mauritania Caesariensis ve Mauritania Sitifensis eyaletleri yeniden kuruldu ve *Praesides*'ler tarafından yönetilmeğe başlandı; eyaletleri işgal eden Araplar 709'da Septe'yi (Septem) aldıkları sırada ülkenin fethini tamamladılar. (L)

MORİTANYA İslâm cumhuriyeti, ar. **Muritaniya,** Batı Afrika'da devlet; güneyde Senegal, doğuda Mali ve Cezayir sahrası, batıda Rio de Oro ve Atlas okyanusuyle sınırlıdır; 1 980 000 km²; 1 120 000 nüf. Başkenti, *Nuakşot* (12 300 nüf.).

Coğrafya

● *Fizikî coğrafya.* Moritanya çoğu kısımları kumlarla örtülü olan çok geniş bir prekambriyen kayaçlar ovasında uzanır; kumlar, Senegal'e doğru gidildikçe sabitleşir (Trarza, Brakna); El Mreyer çanağına doğru alçalan yaylaların kenarındaki Birinci zaman kumtaşlarından oluşmuş sarplıklar, ovaya hâkimdir. Büyük kısmı ile sıra halinde uzanan bu sarplıklar, kuzeydoğuda Hank'ı, kuzeybatıda Adrar'ı meydana getirir. Güneye doğru yaylalar kıvrım ve kırıklarla eğilmiştir (Tagant, Assaba); güneydoğuya doğru Hodh çanağına hâkimdir. Sarplıklar ve taşlı yaylalar, kenarları dik vâdilerle engebelidir. Ülkenin büyük kısmı Sahra'dadır. Yalnız Nuakşot, Ticikca ve Valata'dan güneydeki kesim sahilde uzanır. Ama iklim Okyanus'un taze suları ve deniz alizesinin etkisiyle ılımandır ve Orta Sahra'dan daha yağışlıdır: Adrar bazı yağmurları tutar ve Okyanus yakınında çiğin de etkisi olur. Yaylalarda vadilar yağmur mevsiminde (yazın) Senegal'e doğru akar (Gorgol) ve bataklıklı çöküntüleri (*gelta* veya *grara*'lar) besler. Bitki örtüsü Orta Sahra'dan daha gürdür: akasyalar, özellikle sakız akasyaları çobanların ve aşırı sakız toplamanın koruları kısmen yok etmesine rağmen sahilde boldur.

● *Beşerî coğrafya.* Mortanyalılar çok karışmıştır: Murabıtlara benzer aşiretler kuran bir berberî halkına, ülkeye XIII. ve XIV. yy.larda yerleşen arap asıllı savaşçı Masse kabilesi hâkimdir; eski azatlı köleler ve harratinlerle Moritanya toplumunun karışık hiyerarşisi tamamlanır. Ama küçümsenen bazı halklar ülkeye çok eski bir çağda yerleşmiştir: meselâ Atlas okyanusu kıyısında balıkçılıkla yaşayan ve balıkların göçüne bağlı olarak yer değiştiren Bafurlar veya İmragenler. Ayrıca güneyde Moritanyalılar zenci halklarla, hattâ pöllerle karışmıştır.

Moritanyalıların temel gelir kaynağı hayvancılıktır. Ama Moritanya Güney Fas'tan Senegal'e kadar uzandığından halkın çobanlığa dayanan göçleri çok değişiktir. Çoğunlukla koyunun yanı sıra keçi yetiştirilir. Kuzeyde Rgibatlar (Regeybat) Sahra'nın en mükemmel çobanlarıdır; ama göçlerinde çok kesin bir yol izlemezler; Güney Fas ile Zemmur arasında uzanan erglerdeki otlaklardan yararlanırlar. Merkezdeki kabileler (Yukarı ve Orta Moritanya) kışı Sahra'da, yazı Tagant'da geçirirler; Aşağı Moritanya'dakiler kışın İgidi'ye, yazın Adrar'ın batısındaki İnşiri'ye giderler. Ama göçleri çok karışıktır. Nemadiler gibi bazı kabileler sadece avcılıkla geçinir. Moritanyalıların tarım alanları da vardır; özellikle darı ve karpuz ekilen veya harratinlerin çalıştığı hurmalıklarla örtülü graralar. Harratin'ler, sarplıklar arasındaki düzlüklerde, Hodh'u çevreleyen Adrar, Tayant, Dar yaylalarında, hattâ Assaba yaylalarında yerleşmiştir; Atar Şingitti, Ticikca, Tişit ve Valata kasırları bu kesimdedir.

Moritanyalılar ticaretle de uğraşır, Senegal'e kadar giderek hayvan ve et satar ve orada yerleşerek kasaplık yaparlar; İcil, Şingitti, Tişit sebhalarında çıkarılan tuz ve özellikle yağışlı mevsimde sahil bölgesinde toplanan sakızın (Senegal'de satılır) ticaretini yaparlar. Ama moritanya sakızı, mali sakızının rekabetine güçlükle dayanmaktadır.

Başlıca zenginliği hayvancılık olan Moritanya, sömürgecilik döneminde hiç değişmedi. Yalnız balıkçılıkta modern usuller uygulandı: Argin setinde, Port-Etienne açığında sürtme ağıyle balıkçılık; Kanarya adaları tipi teknelerle avlanan balıkların tuzlanması; Duarnenez *dundee*'leriyle istakoz avı. Ama son zamanda önemli maden yatakları bulundu; özellikle milletlerarası bir şirket tarafından işletilen ve Port Etienne yakınına ulaşan bir demiryolu hattıyle nakledilen İcil (Fort-Gouraud) dolaylarının demir filizi (1966'da özellikle Ortak pazar ülkeleri ve Büyük Britanya'ya 7,2 Mt filiz ihraç edildi). Bakır da önemli bir gelir kaynağıdır.

Tarih

Sahra'nın bu batı kısmında başlangıçta zenciler yaşardı. Ortaçağ başında (IV. yy.) Berberîler, Zenetler ve özellikle yaylaya çıkma yoluyle çobanlık yapan Şanhaca'la: bölgede yeni olan deve yetiştiriciliğinden ya-

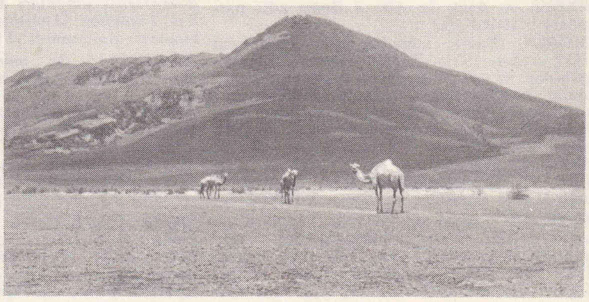

solda Nuakşot; sağda, Kedia İcil demir yatakları

Foto. LAROUSSE

rarlanarak zencileri iç kısımlara sürdüler ve Sudan'dan altın ve Sahra'dan tuz taşıyan kervanları kontrolları altına aldılar. Şanhacalar, zenci Gana imparatorluğuyle bozkır sınırları için çekiştiler (IX.-X. yy.), sonra Murabıtların teşkilâtlandırması sayesinde Gana'yı yıktılar ve Fas'ı işgal ettiler (XI. yy.). Banu Hilâllerin akrabası olan arap Makiller, Sahra'yı istilâ ettiler (XII. yy.), Şanhacaları kendilerine bağladılar ve araplaştırdılar (XIV. yy.). Onları takip eden başka istilâcılar vahalarda tarımı geliştirerek kısa süre sonra burada köle veya metbu harratinleri çalıştırmağa başladılar. Portekizlilerin yağma ının (XV. yy.) yol açtığı murabıt akını Moritanyalıları geli miş ve mutaassıp b r halk haline getirdi. Makileri kullanan fas sultanları, çöldeki batı yollarını kontrol altına almayı denediler ve hâkimiyetlerini Trarza'ya kadar genişlettiler; ama Şanhacaların bir kısmı (Rgibatlar) Araplardan kurtuldu. Trarza Moritanyalıları kıyıda arap sakızı denen sakızı satın alan ve XVII.-XVIII. yy.da uzun süre Hollandalılarla çekişmelerine yol açan Argin ve Portendick kalelerini işgal eden Fransızlarla ilişki kurdular. 1855-1858 Seferi sırasında Faidherbe, Senegal vâdisini alarak fransız tacirlerinin Trarza'nın aldığı keyfî vergilerden kurtulmasını sağladı ve emîri fransız metbuluğunu kabule zorladı. Aslında sömürge idaresi Coppolani ile başladı (1898). Coppolani 1904'te Fransız Ekvator Afrikası'na bağlı Moritanya arazisi komiserliğine tayin edildi; sınırların çizilmesi için İspanya ile bir antlaşma yapıldı (1900). Ma el Aynin'in ve Adrar sultanının Coppolani'yi Tagant'ta öldürtmesi üzerine (1905) Moritanya, askerlere teslim edildi; bunlardan Gouraud, Adrar'ı fethetti. Smara üzerine fransız akını (1913) Kuzey kabilelerinin ayaklanmasına son vermedi. Rgibatlar rhazular göndermek için ispanyol arazisinden yararlandılar. Bu yoksul ve çölsü bölgenin 1945'ten sonra maden bakımından zengin olduğu anlaşıldı. Moritanya'nın bağımsızlığı Fas tarafından resmen ilân edildi (1958). Kontrolsuz çeteleri ezen Fransa (şubat 1958), Moritanya İslâm cumhuriyetini kurdu (kasım 1958). Cumhuriyet, 28 kasım 1960'ta bağımsızlığını ilân etti. İlk cumhurbaşkanı Muhtar Deddah idi. Genç devlet Fas'ın toprak isteklerine karşı koymağa çalışmaktadır.

Kurumlar

1961 Anayasasıyle hükûmet gücü cumhurbaşkanına (beş yıl için genel oy ile seçilir ve bakanlarını kendi seçer), yasama gücü beş yıl için seçilen bir millet meclisine verildi.

25 Aralık 1961'de Moritanya'daki dört eski siyasî kuruluş tek parti (Moritanya Halk partisi) halinde birleşti; parti 1964 şubatında «ülkenin rehberi» olduğunu ilân etti ve kamu işlerini kontrolu altına aldı. Tek parti ve ortak din Moritanyalılarla zenciler arasındaki büyük ırk çatışmasına son vermek zorundaydı: daha az öğrenim görmüş, ama daha kalabalık ve daha etkili olan Moritanyalılar, zencileri önemli mevkilerden ayıklamak istiyorlardı. İçin için kaynayan çatışma 1966 ocağında, Arapça öğretimi mecburî kılan 30 ocak 1965 yasasının yürürlüğe konması kararının alınmasıyle patlak verdi. Nuakşot'ta ve birçok başka şehirde ciddî çarpışmalar oldu; 1966 nisanında başkentteki ve Rosso'daki ortaöğretim kurumları geçici olarak kapatıldı; fakat 1966 sona ermeden ortalık yatıştı.

Dış siyasette Moritanya bir yandan ispanyol sahrası üstünde hak iddialarını devam ettirirken, bir yandan da Fas'ın toprak taleplerine karşı koydu. 1968 Martında Mali, Gine ve Senegal ile birlikte Senegal Irmağı kıyısı devletleri teşkilâtında birleşti.

A.B.D. ile 1967'de kesilen diplomatik ilişkiler, 1969'da yeniden başladı. Fas, 1969 eylülünde Moritanya'nın tanındığını bildirdi ve daha önce Moritanya toprakları üstündeki haklarından vaz geçti.

Cumhurbaşkanı Muhtar Deddah, 7 ağustos 1966'da beş yıl için tekrar seçildi. Ülkedeki ırk çatışmaları yanı sıra işçilerin çıkardığı karışıklıklar da oldu ve 1968 mayısında yapılan gösterilerde en az sekiz kişi öldü.

8 Haziran 1970'te Fas kralı Hasan ile Muhtar Deddah'ın görüşmesi sonucu iki ülke arasında bir «dayanışma ve iyi komşuluk» antlaşması imzalandı.

8 Ağustos 1911'de Muhtar Deddah, partinin tek adayı olarak yeniden beş yıl için cumhurbaşkanı seçildi. Aynı zamanda yapılan genel seçimlerde Moritanya Halk partisi oyların hemen hepsini aldı. (LM)

MORİTZ, Saksonya kontu, **Saksonya mareşali** denir (Goslar 1696 - Chambord 1750). Saksonya seçicisi Friedrich August (daha sonra Polonya kralı August II) ile Aurora von Königsmark'ın oğlu. Genç yaşta, prens Eugene'in ordusunda görev aldı. Sonra albay rütbesiyle Polonya kralının ordusunda süvari alayı kumandanı oldu. Daha sonra Fransa kralının hizmetine girdi (1720). K al kendisine bir alman alayı ile birlikte tümgeneral rütbesini verdi. 1726'da Kurland diyeti tarafından dük ilân edildi, fakat düklüğünde tutunamadı. 1728'de tahta geçmeğe kalktıysa da başarısızlığa uğradı. Avusturya Veraset savaşında yüzyılın en büyük kumandanlarından biri olduğunu gösterdi (Fontenoy, 1745; Raucoux, 1746; Lawfeld, 1747). 1744'te Fransa mareşali oldu ve 1747'de ordugâhlar ve ordular genel mareşalliğine tayin edildi. Louis XV'in kendisine bağışladığı Chambord'a çekildi ve orada öldü. Moritz, dâhi bir kumandan, kaba ve hoyrat bir insandı; aşk serüvenleri hadiseli geçti. (L)

MORİTZ (Freiberg 1521 - Sievershausen 1553). **Saksonya dükü,** sonra seçicisi (1547), Wettin sülâlesinin Albertin kolundandı. Saksonya dükü Heinrich ve Katherine von Mecklenburg'tan dünyaya geldi. 1539'da Protestanlığı benimsedi, 1541'de babasının yerine geçti. Sülâlenin Ernestin kolundan olan akrabası Johann Friedrich'i çekemediği için Smalkalde birliğine girmeyerek Karl V ile birleşti (1546). Gözüpek bir asker ve kurnaz bir siyaset adamıydı; dinî konulara fazla önem vermezdi. Luther mezhebini benimsemekle beraber, katoliklerle birleşerek protestan prenslerine karşı yürüdü. Mühlberg zaferiyle (24 nisan 1547) prensleri Wittenberg'de teslim olmak zorunda bıraktı (9 mayıs 1547) ve Saksonya seçiciliği payesini Johann Friedrich'in elinden almayı başardı. Augsburg İnterimi'nden sonra (1548), Fransa kralının desteğiyle (1551), İnnsbruck'ta Karl V'e karşı yürüdü (1552). Karl V Passau barışını kabul etmek zorunda kaldı. Augsburg antlaşmasına yol açan bu barışla,

Port-Etienne'den Fort-Gouraud'ya demiryolu inşaatı

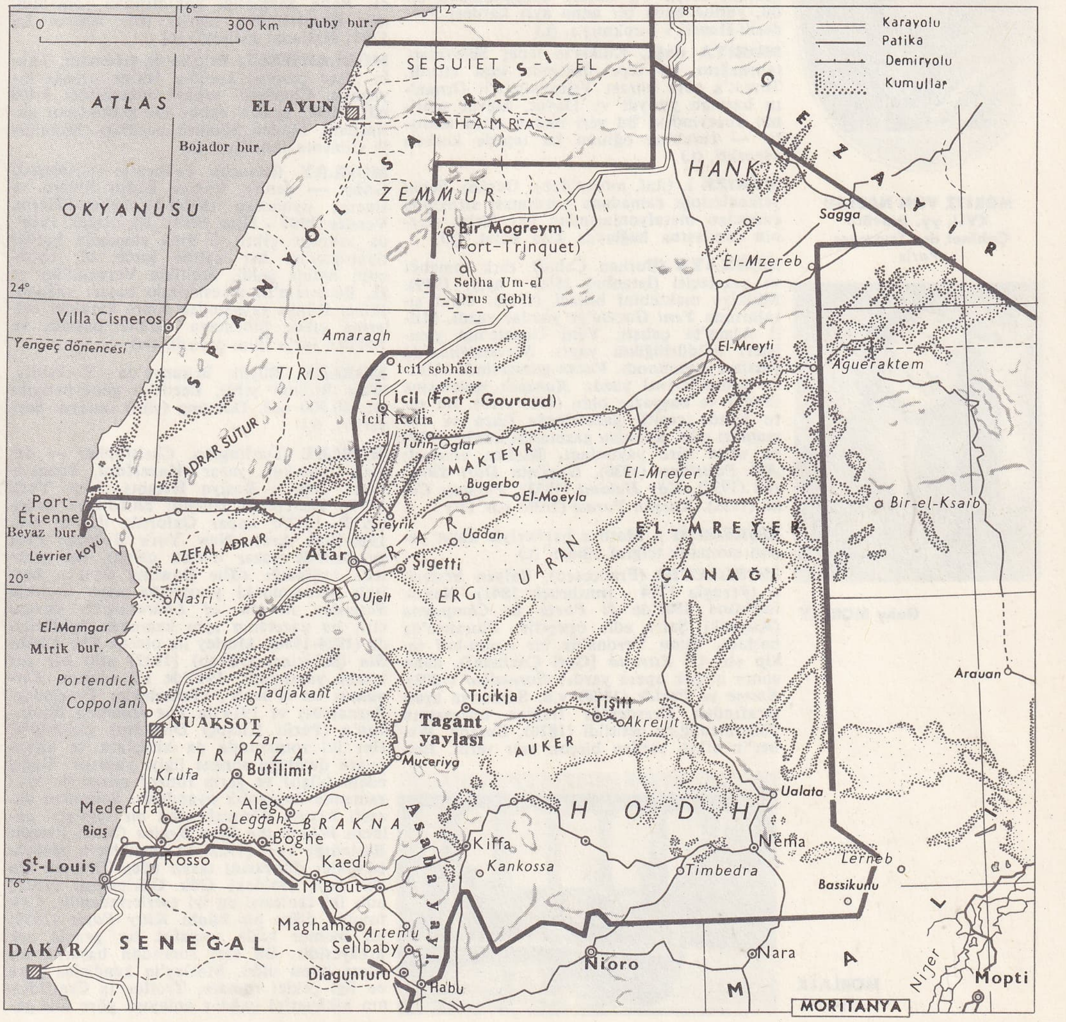

MORITANYA haritası

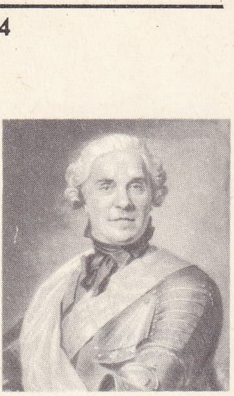

mareşal MORİTZ
Quentin de La Tour'un eseri, Louvre müzesi, Paris

MORİTZ VON NASSAU
XVII. yy. gravürü
Cabinet des Estampes, Paris

Gaby MORLAY

protestanların din hürriyetini tanıdı. (L)

MORİTZ (Karl Philipp), alman yazarı (Hameln 1756 - Berlin 1793). Gençliği *Antoine Reiser* (1785-1790) adlı otobiyografik romanında anlattığı gibi, büyük bir mutsuzluk içinde geçti. 1786'da İtalya'da da kaldı, orada Goethe ile samimî bir dostluk kurdu. 1789'da Berlin Güzel Sanatlar akademisinde profesör oldu. Sayısız tenkit eserleri, pietizm gelenekleri ve *Aufklärung* (Aydınlanma) akılcılığından başka yazarın *Sturm und Drang*'ı etkileyen yeni eğilimleri de benimsediğini ortaya koyar. (L)

MORİTZ VON NASSAU (Dillenburg 1567 - La Haye 1625), Hollanda ve Yeni Zelanda (1584-1625), Groningen ve Drenthe (1620-1625) stadhouder'i. Nassau'lu Willem I ile Saksonyalı Anna'nın ikinci oğlu; 1584'te babasının yerine geçti. Eyalet yöneticisi Oldenbarnevelt tarafından desteklendi, askerlikteki maharetini, ispanyol hâkimiyetini kırmakta gösterdi; örnek bir kuvvetle, Breda'yı (1590), Nimègue'i (1591), Zutphen ve Deventer'i (1591) doğu cephesinde ele geçirdi, güneybatıda Hulst (1591), Turnhout (1597), Nieuport'da (1600) zaferler kazandı. Moritz'in muhalefetine rağmen 1609'da İspanya ile dokuz yıllık bir ateşkes antlaşması imzalandı. Moritz barış sırasında kuvvetlerin dağıtılmasını istemiyordu. Bu sebeple Oldenbarnevelt ile çatıştı; stadhouder, eyalet yöneticisinin tuttuğu arminius'çulara karşı gomar'cıların yanında yer alınca çatışma ciddî şekilde arttı. Moritz, Oldenbarnevelt'i idama mahkûm ettirmeyi başardı (Dordrecht sinodu, 1619). 1618'de, kardeşinin ölümü üzerine Orange prensi olan Moritz, ülkenin tek hâkimi haline geldi; İspanya savaşı yeniden başladı, fakat iyice yaşlanmış olan Moritz, esaslı bir başarı kazanamadan öldü, yerine baba bir anne ayrı kardeşi Frederik-Henrik'i bırakmıştı. (L)

MORİYA dağı, Kudüs'te tepe; Süleyman, tapınağını bu tepe üzerinde inşa ettirdi. Tevrat'a göre burası Yehova-yire'li Ornan'ın harman yeriydi ve Davut, Davut şehrinin kuzeyindeki bu yeri ondan satın almıştı. — İbrahim, oğlunu bu tepede kurban edecekti. (L)

MORİZE i. (ital. *morsa*'dan). Denizc. Seren yelkenlerinin camadana vurulması sırasında camadan matafyonlarından her birini serenin cundasına bağlayan kısa halat. (L)

MORKAYA (Burhan Cahid), türk romancı ve gazetecisi (İstanbul 1892 - ay.y. 1949). Mülkiye mektebini bitirdi (1912). Okul sıralarında *Yeni Gazete*'ye yazılar yazdı. Millî Ajans'ta çalıştı, Yeni Gazete'nin yazıişleri müdürlüğünü yaptı. *Servetifünun*'da yazıları yayımlandı. *Vatan* gazetesinde «Hafta Sohbetleri»ni yazdı. *Karagöz* gazetesine müdür ve başyazar oldu (1918-1928). Bu süre içinde çeşitli gazetelerde fıkra ve romanları çıkt. *Köroğlu* gazetesini kurdu (1928) ve uzun süre yayımladı. Başlıca eserleri: *Âşk Politikası* (1930), *Gazi'nin Dört Süvarisi* (1932), *Köy Hekimi* (1932), *Yüzbaşı Celâl* (1933), *Kurşun Yarası* (1936) v.b. (M)

MORKRUM i. Matbaa harfleriyle kayıt yapan otomatik telgraf cihazı. (L)

MORLACCHİ (Francesco), italyan bestecisi (Perugia 1784 - İnnsbruck 1841). Meslek hayatına 1807'de *Il Poeta in Campagna* (Köydeki Şair) adlı operetle, Floransa'da başladı. Bunu Verona'da bir opera-buf takip etti (*Il Ritratto* [Geri Çekilme]), daha sonra birçok opera yazdı: *Corradino* (1808), *Enone ve Paride* (1808) v.b. Saksonya kralı tarafından Dresden'de İtalyan operasının yönetmenliğine getirildi (1810). Burada, Weber'in etkisi sezilen birçok eser verdi. İtalya'da *Gianni di Parigi* (Paris'li Jean) [1818]; *Tebaldo ve Isolina* (1822) gibi operaları temsil edildi, büyük başarı kazandı. Dresden'de bazı lirik eserlerin yanı sıra *La Gioventu di Enrico V* (Heinrich V'in Gençliği) [1823]; *Il Rinnegato* (Dönme) [1832] adlı operaları besteledi. (L)

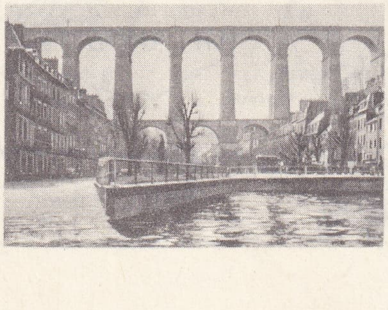

MORLAIX
viyadük

MORLAIX, Fransa'da Finistère idare bölgesinde idare çevresi merkezi, Trégorrois ile Léon sınırında, Morlaix ırmağı kıyısında (Dossen halici); 20 248 nüf. Büyük sebze pazarı. Marokencilik. Tuhafiyecilik. Saint-Mélanie kilisesi; kısmen rönesans üslûbunda Saint-Matthieu ve Saint-Martin-des-Champs (XVIII. yy.) kiliseleri. Eski dominiken manastırında müze (Courbet, Delacroix, Monet, Boudin, Rodin, Bonnard'ın eserlerini kapsayan Gustave-Geffroy salonu). Demiryolu şehrin alçak kesimlerini 58 m yükseklikte dev bir su kemeri üzerinden aşar. — *Morlaix idare çevresi;* 124 129 nüf. (L)

MORLAKLAR, Dalmaçya'nın kuzeyinde (Yugoslavya) Velebit kütlesinde yaşayan katolik halk. Sırpça konuşan ve çoğu çobanlıkla geçinen Morlaklar, islavlaşmış bir roman unsurudur. Latince konuşmayı ancak XV. ve XVI. yy.da bırakmışlardır. Eski kaynaklarda adları *Nigri Latini, Maurobiakhoi, Moroulachi, Morlachi* v.b. olarak geçer. (L)

MORLAND (George), ingiliz ressamı (Londra 1763 - ay.y. 1804). Babası Henry Morland'dan resim dersleri aldı. Daha altı yaşındayken, desenleri Royal academy'ye kabul edildi. Tablolarında köy hayatı sahnelerini canlandırdı; günlük hayat sahnelerini canlandıran felemenk ve fransız ressamlarının, özellikle de Stubbs'un etkisinde kaldı. Renk zenginliği bakımından romantizmin öncülerinden sayılır (*Bir Ahırın İçi* 1791; Natinoal gallery). [L]

MORLANWELZ, Belçika'da (Hainaut, Thuin idare çevresi) komün, Haine ırmağı kıyısında, Charleroi sanayi bölgesinde; 8 400 nüf. XIII. yy.dan kalma bir manastırın kalıntıları. Maden kömürü ocakları. Metalürji. Çimento fabrikası. (L)

MORLAY (Blanche Françoise FUMOLEAU **Gaby** — denir), fransız kadın tiyatro ve sinema oyuncusu (Saint-Michel-en-l'Herm, Vendée 1897 - Nice 1964). İlk olarak 1919'da sahneye çıktı ve kısa zamanda bulvar tiyatrosunun her kalıba giren bir oyuncusu haline geldi, özellikle Verneuil'ün ve H. Bernstein'ın piyeslerinde başarı sağladı. İkinci Dünya savaşından sonra karakter rollerine çıktı. Sinemaya 1913'te başladı ve 100'den fazla filim çevirdi. (M)

MORLEY, Büyük Britanya'da (Yorkshire, West Riding) şehir, Leeds'in güneybatısında; 40 300 nüf. Dokuma (yün) sanayii. Sepi yerleri. (L)

MORLEY (Darlington, Christopher — denir), amerikalı yazar (Haverford, Pennsylvania 1890 - Roslyn Heights, New York 1957). Haverford kolejini bitirdikten sonra (1910) 1913'e kadar Oxford'a devam etti. 1920-1924 Arası New York *Evening Post* gazetesinde yazar olarak çalıştı. Bu gazetede başladığı «The Bowling Green» başlıklı sütunundaki yazılarına aynı başlıkla *Saturday Review of Literature*'da devam etti; bu gazetenin aynı zamanda müdürüydü (1924-1940). Morley ilk olarak *The Eighth Sin* (Sekizinci Günah) [1912] adlı bir şiir kitabı yayımladı. 1917'de ilk romanı *Parnassus on Wheels*'i (Tekerlekler Üzerindeki Parnassus) ve 1919'da *The Haunted Bookshop*'u (Perili Kitapçı Dükkânı) yayımladı. Her iki romanında da kitaplara ve kitapçılara duyduğu sonsuz ilgiyi yansıtır. Geniş edebî bilgisi ve garip filozof mizacıyle kısa zamanda hayranlık uyandırdı. Sonradan düzenli hayata dönecek olan bir serseriyi anlatan *Where the Blue Begins* (Mavi Rengin Başladığı Yer) [1922] ve çocukların gözüyle büyükler dünyasını tasvir eden *Thunder On the Left* (Soldaki Gök Gürlemesi) [1925] adlı iki fantezisi en iyi eserlerindendir. Çok tutulan diğer bir kitabı *Kitty Foyle* (1939) bir memur kızla sosyalist bir gencin aşk hikâyesidir. Bu eser sonradan başarılı bir filme konu oldu. Morley'in kendisine göre en ilgi çekici romanı, Troilus la Cressida'nın hikâyesini çağdaş anlayışa göre dile getirdiği *The Trojan Horse*'tur (Truva Atı) [1937].

Morley'in denemeleri arasında en ünlüleri *Shandygaff* (1918); *Hasta la Vista* (1935) ve *The Ironing Boar*'dur (Ütü Tahtası) [1935]. Morley ayrıca hafif, hissî ve çoğunlukla mizahî birçok şiir kitabı (*The Rocking Horse* [Oyuncak At], 1919; *Parson's Pleasure* [Papazın Sevinci], 1923; *Toulemonde*, 1928 ve *The Ballad of New York, New York and Other Poems*, 1930-1950 [New York Baladı, New York ve 1930-1950 Arasındaki Diğer Şiirler], 1950) ve Louella D. Everett ile birlikte John Bartlett'in *Familiar Quotations*'ının (Samimî İktibaslar) 11. (1937) ve 12. (1948) baskılarını yayımladı. — Kardeşi FELİX (MUSKETT) MORLEY (doğ. 1894), *Washington Post* gazetesinin müdürü (1933-1940), daha sonra, 1945'e kadar, Haverford kolejinin müdürü oldu. 1936'da gazetedeki makaleleri için Pulitzer ödülünü aldı. (M)

MORLEY (Edward Williams), amerikalı kimyacı ve fizikçi (Newark, New Jersey 1838 - 1923). Havadaki oksijen ve ponderal sentezle elde edilen suyun terkibi konusunda çalıştı. Işığın hızını ölçme deneylerinde Michelson'a yardım etti. (L)

MORLEY (Thomas), ingiliz bestecisi (1557'ye doğr. -1603'e doğr.). William Byrd'ün öğrencisiydi. Elizabeth çağında dindışı ses müziğinin en güzel eserlerini verdi. *Canzonets* (şarkılar) antolojileri (1597), güftesi ingilizceye çevrilmiş italyan madrigalleri (1598) yayımladı. İtalyan tarzında işlenmiş ve kendi bestelediği parçalardan meydana gelen derlemeler yaptı: 2 sesli *canzone*'ler (1595), 3 sesli (1593), 5 ve 6 sesli *canzone*'ler (1597), 4 sesli *madrigal*'ler (1594) ve 5 sesli *ballet*'ler (1593). 1600'de lavta için bestelediği parçaları biraraya getirdi; kraliçe Elizabeth'in şerefine bütün ingiliz okulu madrigalcilerinden eserler bulunan *Oriana'nın Zaferleri*'ni derledi (1603). Ayrıca değişik bestecilerin levta, pandura, cistre, ağızlı flüt, tenor ve bas viyol için besteledikleri parçalardan kurulu *Consort Lessons* adını verdiği bir derleme hazırladı; 2 çalgı için (tercihan viyoller) dokuz fantezi besteledi. *A Plaine and Easie Introductione to Practicall Musicke* (Pratik Müziğe Eksiksiz ve Kolay Giriş) [1597] başlıklı kitabı rönesans kontrapunta'sına mükemmel bir giriştir. (L)

MORLEY of Blackburn (John MORLEY, — vikontu), ingiliz yazarı ve siyaset adamı (Blackburn, Lancashire 1838-Wimbledon 1923). *Literary Gazette, Fortnightly Review* (1867-1882) ve *Pall Mall Gazate*'i (1880 - 1883) yöneti, radikal liberalizmin önderlerindendi (1883'te milletvekili seçildi). İrlanda İşleri bakanı olunca (1886-1892), *home rule* (Muhtariyet) kanunlarının hazırlanmasında çalıştı. Mısır'ın tahliyesi ve liberal reformlar için kampanya açtı, emperyalizme ve Transvaal savaşına karşı koydu. 1905'e Hindistan İşleri bakanı oldu ve otoriter metotlarla liberal reformlar uyguladı. Savaşa karşı olduğu için 1914'te görevinden istifa etti. Eserleri: *Voltaire* (1872), *Rousseau* (1873), *Diderot* (1878), *Burke* (1879) ve *Life of Gladstone* (Gladstone'un Hayatı) [1903]. (L)

MORLUK i. (*mor*'dan *mor-luk*). Mor olma hali. ‖ Moraran yer, morartı.

— Adlî tıp. *Ceset morluğu*, ölümü izleyen saatlerde bütün cesetlerde beliren mora çalan koyu kırmızı lekeler. (Damarlardan dışarı sızan kanın aşağı kısımlara akmasından ileri gelir.) [L]

MORMAN. Bk. MORVAN.

MORMODES i. Güzel salkım çiçekli konuk orkide; Güney ve Kuzey Amerika'da yetişen yirmiden fazla türü bilinir. (Birçok türü limonluklarda yetiştirilir: *Mormodes colossus, M. luxata* v.b.). [L]

MORMOLYCE i. (yun. *mormolyke*, korkuluk'tan lat. k.). Malezya'da bulunan büyük ağılı böcek. (Kınkanatlıların *carabidae* familyasından.)

— ANSİKL. *Mormolyce*, başı ve göğüs kısmı uzunca, elitraları büyük bir böcektir. Uzunluğu 10 sm'yi bulur. Görünüşü kuru yaprağı andırır. Ormanlarda, büyük ağaçların üzerinde, kabuğa yapışık odunsu mantarların altında yaşar. Cavalılar bu ilgi çekici

Foto. LAROUSSE

MORLEY Christopher

böceğe *keman-böceği* (*bibiolahann*) derler. En iyi bilinen türü kuru yaprak mormolyce'si (*Mormolyce phyllodes*) Malezya ve İndonezya'da yaşar. (L)

MORMON i. 1830'da, peygamberlik iddiasındaki Joseph Smith tarafından Fayette'de (New-York) kurulmuş olan dine bağlı kişi.

— ANSİKL. Joseph Smith, kilisesini önce Ohio (Kirtland Hills, 1831) ve Missouri eyaletinde kurdu. Bu eyaletteki İndependence şehri, 1831 tarihli bir kehanete göre yeni Kudüs olacaktı. 1838'de «azizler» (veya *mormon*'lar) ile burada yerleşti.

Smith'in linç edilmesinden (1844) sonra, onun yerine geçen Brigham Young, Oniki Havari kurulu adına, mormonları Nauvoo'dan (Illinois) Utah'a (1846-1847) kadar götürdü ve burada Salt Lake City'yi kurdu. Young'un birden çok kadınla evlenmeyi serbest bırakması, teokratik bir devlet kurmağa kalkışması üzerine federal hükûmet 1857'de mormonların üstüne asker gönderdi; fakat birden çok kadınla evlenmenin yasaklanması (1890) ve mormonların enerjik davranışları, Utah devletinin gelişimini korudu.

Bir «vahiy» yolu ile doğan mormon doktrini, *Book of Mormon* (Mormon'un Kitabı) [1830] ve *Doctrine and Covenants* (Doktrin ve Bağlaşmalar) [1835] adlı eserlerde açıklanmıştır. Doktrinin, çeşitli dinlerden alınan kıssalara rağmen, İslâmlıkla da, Hıristiyanlıkla da ilişiği yoktur. Bu doktrin, havariler zamanına ait birtakım esrarlı âdetlere bağlanır. Mormonların dinî düzeninde çok sıkı bir aşama sırası kurulmuştur. İki türlü ibadeti vardır; bunların alenî olanı çok basittir, öteki ise tapınaklarda yapılır ve gizlidir. Mormon kilisesinin bugün hemen hepsi A.B.D.'de (üçte ikisi Utah'da) olmak üzere 1 milyon kadar üyesi vardır. Mormonların bir kısmı 1860'ta ayrı bir mezhep kurarak buna *Reorganized Church* (yeniden teşkilâtlanmış kilise) adını verdiler; bu mehepten olanların sayısı 130 000 kadardır. Her iki kilisede de misyonerlerin çalışmalarına büyük önem verilir. İki mezhebin de Batı Avrupa'da hayli üyesi vardır. (L)

MORMONİA i. Güzel kanatlı, gri renkli kelebek; alt kanatları parlak kırmızı, kanat kenarları geniş siyah şeritli, üzeri siyah beneklidir; tırtılı mayıs ve haziranda meşe üzerinde yaşar. (L)

MORMOPS i. Orta ve Güney Amerika'da yaşayan yarasa; ağız burun kısmı sivri, kulakları çok geniştir, burun kısmında yaprağı andıran uzantılar ve sert kıllar bulunur. (Yaprakburunlu yarasagillerden.) [L]

MORMUGAO (veya **MARMAGAO**), Hindistan'da (Goa) şehir, Umman denizi kıyısında; 11 200 nüf. Eski Portekiz sömürgesi. Bombay ve Koşin arasındaki en iyi donatılmış balıkçı ve ticaret limanı. Güney Maharaştra ve Goa'nın birçok ürününü ihraç eder (hindistancevizi içi, pirinç, pamuk, kereste, manganez). [L]

MORMYRUS i. Zool. Nil turnası'nın (balık) ilmî adı. (L)

MORNAG, kuzey Tunus'ta ova, vad Milian'ın ağzında, Tunus körfezinde. Önemli üzüm bağları. (L)

MORNARD (Jacques), nereli olduğu bilinmeyen ihtilâlci (Tahran 1904 veya 1908 ? veya Barcelona 1913 ?-Braine-l'Aileud, Belçika 1967). 20 Ağustos 1940'ta Coyoacan'da (Mexico'nun banliyösü) Troçki'yi öldürdü. Meksika mahkemeleri tarafından yirmi yıl küreğe mahkûm edildi. 1961'de cezasını çekip hapisten çıktıktan sonra Çekoslovakya'ya sığındı. Son yıllarını Brüksel'de geçirdi. Bu ihtilâlcinin kimliği konusunda kesin bir bilgi yoktur. Bazı uzmanlar kendisinin belçikalı olduğunu, bazıları da meksikalı veya ispanyol komünisti olduğunu ileri sürerler. (L)

MORNAY (Philippe DE), **Plessis-Mariy** senyörü, genellikle **Duplessis-Mornay** denir, **Huguenot'ların Papa**'sı diye de anılır, fransız siyaset adamı (Buhy, Vexin 1549 - La Forêt-sur-Sèvre, Poitou 1623). Calvin'ciliği benimsedi, Coligny ile dostluk kurdu, Saint-Barthélemy katliamından kurtuldu ve Henri de Navare'ın danışmanı oldu (1576), onun Henri III ile barışmasını sağladı. Buna karşılık Henri de Navare onu Saumur'ün yönetimi ile görevlendirdi (1589). Henri IV Katolikliği kabul edince Mornay de Saumur'e çekildi, orada protestan akademisini kurdu (1599). Kral ile barıştı (1607), onun ölümünden sonra naibe ile protestanlar arasındaki anlaşmazlıkları gidermeğe çalıştı. (L)

MORNE-À-L'EAU, Guadaloupe'ta (Pointe-à Pitre idare çevresi) komün, Grande - Terre'in kuzeybatı kıyısında; 11 099 nüf. Damıtma-yerleri ve şeker fabrikaları. (L)

Morning Post. Bk. DAİLY (*Daily Telegraph*).

MORNY (Charles DE, — dükü), fransız siyaset adamı (Paris 1811 - ay.y. 1865). General de Flahaut ile kraliçe Hortense'ın evlilik dışı oğulları, dolayısıyle Napoléon III'ün üvey kardeşi. 1830'da subay oldu, 1838'e kadar Cezayir'de hizmet etti, sonra şeker sanayiinde şansını denedi ve başarıya ulaştı. Milletvekili (1842-1848 ve 1849) seçildi, 1851 hükûmet darbesini hazırlayanlara katıldı. Darbeden sonra İçişleri bakanlığına getirildi, 1852'de istifa ederek Yasama meclisine seçildi ve başkan oldu (1854-1865). Geçici Naiplik konseyine girdi (1858). Kredi müesseselerinin kurulmasını sağladı, rejimin liberal bir yönde gelişmeine çalıştı, Deauville'i kurdu. Fakat bankacı Jecker'e borçların ödenmesini istediğinden Fransa'nın talihsiz Meksika seferine sürüklenmesine yol açtı. (L)

MORO (Aldo), italyan siyaset adamı (Maglie, Lecce 1916). Milletvekili (1946), Bari üniversitesinde ceza hukuku profesörü (1948), adalet bakanı (1955), eğitim bakanı (1957) oldu ve Fanfani'nin yerine Hıristalyan ekonomisinin temel yapısı üzerinde ğine getirildi (1959). «Sola açılış» siyasetinden yanadır. 1963'te «merkez sol» (sosyalistler, sosyal demokratlar ve cumhuriyetçiler) kabinesini kurmakla görevlendirildi. Parlamento'daki çoğunluğa rağmen, italyan ekonomisinin temel yapısı üerinde sosyalistlerle anlaşmazlığa düşerek 26 haziran 1964'te istifa etti, fakat 22 temmuzda yeniden hükûmetin başına geçti. La Pira (bk. İTALYA) olayının, dışişleri bakanı Fanfani'nin anî istifasına yol açması üzerine Moro kabinesi 21 ocak 1966'da çekildi. Aldo Moro, üçüncü bir koalisyon kabinesi kurarak başkan yardımcılığına Nenni'yi getirdi. 13 Martta Meclis'ten güven oyu aldı.

1968 Mayısında yapılan seçimlerden sonra sosyalistlerin koalisyondan çekilmesi üzerine istifa etti ve yeni kabineyi Giovanni Leone kurdu. 1969 Temmuzunda merkezî koalisyonu dağılınca, yeni kabineyi sadece Hıristiyan demokratlardan kuran Mariano Rumor, Aldo Moro'yu dışişleri bakanlığına getirdi (5 ağustos 1969). 1970 Martında da merkez-sol koalisyonunu yeniden sağlamak için görevlendirildi, fakat başarılı olamadı. Cumhurbaşkanının aracılığıyle kurulan yeni merkez-sol koalisyonunda gene dışişleri bakanı oldu. Rumor'un 6 temmuz 1970'te istifası üzerine Emilio Colombo'nun kurduğu hükûmette de aynı görevde kaldı. (LM)

Philippe De MORNAY, Lagneau'nun eseri, Fransız Protestanlık Tarihi kütüphanesi

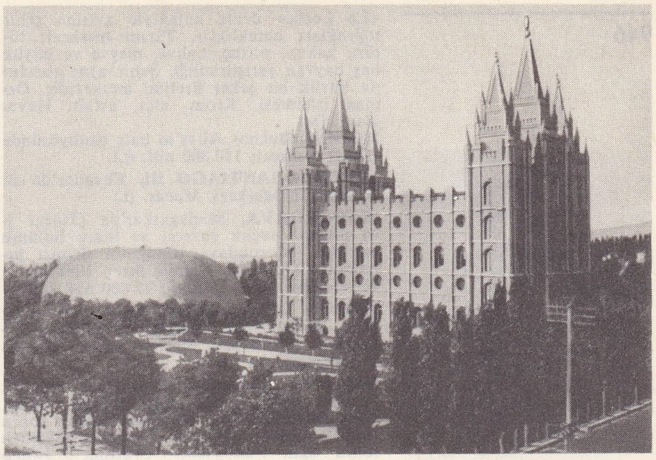

Salt Lake City'de **mormonlar**'ın tapınağı solda, tabernaculum

MORO (Antoon MOR VAN DASHORST, **Antonio** — denir), hollandalı ressam (Utrecht 1519'da doğr.-Anvers 1576). Koruyucusu kardinal Granvelle onun İspanya sarayına girmesini sağladı; Moro burada, Karl V ve Felipe II'nin yanında çalıştı. Portekiz ve Londra'ya gitti, kralların portrelerini yaptı. Venedik okulunun damgasını taşıyan sanatı, psikolojik nitelikleri ve soylu havasıyle Velasquez'e kadarki ispanyol portreciliğini etkilemiştir. Başlıca eserleri: *Kardinal Granvelle'in Cücesi* (Louvre), *Jeanne d'Archel* (Londra), *Sir Thomas Gresham ile Karısı* (Amsterdam), *Mary Tudor* (Madrid ve Viyana), *Erkek Portresi* (Berlin), *Ressam'ın Karısı* (Madrid). [L]

MOROBAUDES (Flavius), romalı subay (öl. Lyon 383). Frank asıllıdır. Valentinianus I'in muhafız birliklerinin başına getirildi, Quadi ayaklanmasını bastırdı (374). Gratianus'u iktidarı Valentinianus II ile bölüşmeğe razı etti. 377 ve 383'te konsül oldu. İsyan eden Maximus'a karşı Gratianus'un tarafını tuttu. Maximus tarafından öldürtüldü. (L)

MORO-GİAFFERİ (Vincent DE), fransız avukatı ve siyaset adamı (Paris 1878-Le Mans 1956). Birçok ünlü davanın (Joseph Caillaux, Landru v.b.) savunmasını yaptı ve İkinci Dünya savaşının sonunda Yüksek Adalet divanı başsavcısı oldu. 1919-1928 Arasında Korsika milletvekiliydi. Fransız Direnme hareketine fiilen katıldı. Fransa'nın kurtuluşundan sonra radikal sosyalist partiden milletvekili seçildi. (L)

MOROGORO, Tanzaniya'da şehir, Darüsselâm'ın batısında, demiryolu hattı üzerinde; 8 200 nüf. Ticaret merezi. (L)

MOROİ (Makoto), japon bestecisi (Tokyo 1930). Başlıca eserleri: Orkestra için *Kompozisyon 1 ve 2* (1953, 1958), *Kompozisyon 5: Schönberg'e Od* (1961), elektronik müzik için *Değişim* (1958), kantatlar, Seyrekleştirici Geliştirmeler (1957) 7 *Üzerine Çeşitlemeler*. (L)

MOROKSİT i. (yun. *moroxos* > fr. *moroxite*). Miner. Yeşil-mavi renkte apatit çeşidi. (L)

MOROLAR, Mindanao adasında (Filipinler) ve Sulu adalarında müslüman halk. Morolor kazıklar üstüne kurulu büyük evlerde birarada yaşar, tarım (pirinç, mısır ve hindistancevizi) ve hasırcılıkla geçinirler. (L)

MORON, Küba'da (Camaguey ili) şehir, il merkezinin güneydoğusunda, Atlas okyanusu kıyısı yakınında; 119 200 nüf. Denizden

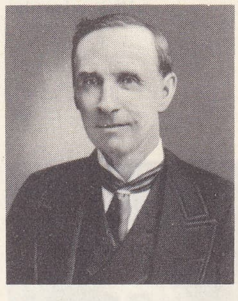

John MORLEY of Blackburn

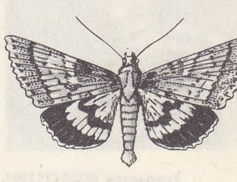

mormonia

MORNARD

Aldo MORO

MORO-GIAFFERI 1921'de Dutriac'ın krokisi, «Illustration»dan

Francesco MOROSİNİ Dorigny'nin eseri, Dukalık sarayı, Venedik

MORONOBU «kutsal bugaku dansı» (detay) Guimet müzesi, Fransa

«La Leche» deniz kulağıyle ayrılan şehir toprakları bataklıktır. Tarım merkezi: tütün; kakao; pirinç, kahve, meyve ve büyük baş hayvan yetiştiriciliği. Şehir aynı zamanda büyük bir şeker üretimi merkezidir. Orman işletmesi. Krom, alçı, asfalt. Havaalanı. (M)

MORON, Buenos Aires'in batı banliyösünde sanayi merkezi; 110 300 nüf. (L)

MORONA-SANTİAGO ili, Ekvador'da il; 20 800 nüf. Merkezi, *Macas.* (L)

MORONDAVA, Madagaskar'da (Tulear ili) muhtar seçim çevresi ve idare bölümü merkezi, Morondava ırmağının deltası kıyısında; 7 850 nüf. Tütün ihraç limanı; — *Morondava idare bölümü;* 27 800 nüf. (L)

MORON DE LA FRONTERA, İspanya'da şehir, Andalucia'da (Sevilla ili) Guadaira kıyısında; 30 100 nüf. Meşhur yağlar. Çimento fabrikası. (L)

MORONE (Domenico), italyan ressamı (Verona 1442'ye doğr.-ay.y. 1517'den sonra). Önce Mantegna'nın etkisinde kaldı, sonra Gentile Bellini okuluna katıldı. 1496'dan sonra oğlu FRANCESCO (Verona 1470'e doğr. -öl. 1529) ile Venedik'te çalıştı. (L)

MORONE (Francesco), italyan ressamı (Verona 1470'e doğr.-ay.y. 1529). Domenico Morone'nin oğlu. Babasının öğrencisi ve çalışma arkadaşıydı, onunla birlikte Venedik'e gitti; orada, *Samson ve Dalila* (Milano, Poldi Pezzoli müzesi) adlı eserinden de anlaşılacağı gibi Carpaccio'nun etkisinde kaldı. Giambellino'nun ve Montagne'nin Meryem'lerini örnek alarak birçok mihrap arkalığı (Verona, Santa Maria in Organo, 1503; Milano, Brera Pinacoteca'sı; Berlin, Staatliche Museen), *Aziz Francesco'nun Yara İzleri*'ni (Verona, Şehir müzesi) ve *Çarmıh'ı* (Verona, San Bernardino, 1498) yaptı. Daha sonra, *İsa'nın Ayaklarının Yıkanması*'da (Verona, Şehir müzesi), *San Fermo Freskleri*'nde (Verona, 1523), Soave mihrap arkalığında (1529) işin kolayına kaçtı; bununla birlikte Santa Maria in Organo'daki âyin eşyası yeri için yaptığı fresklerde (1513) eski ustalığı görülür. (M)

MORONE (Girolamo), milanolu diplomat (Milano 1470-Floransa 1529). Massimiliano'nun, sonra Francesco Sforza'nın şansölyesi. Leo X ve Karl V ile ittifak görüşmeleri yaptı, sonra Karl V'e cephe aldı ve Pescara markisinin ihanetine uğrayarak tutuklandı (ekim 1525). Bourbon başkumandanı tarafından kurtarılınca (1526), onunla birlikte Roma'ya gitti. Clemens VII ile Karl V'in barışmalarında aracı oldu, bu hizmetine karşılık kendisine Bovino dükü payesi verildi (1528). [L]

MORONİ, Büyük Komor adasının idare merkezi; 6 000 nüf. Seçimle işbaşına gelen ve sömürgenin menfaatlerini gözetmekle görevli olan genel meclisin merkezidir. Güzel cami (hac yeri). [L]

MORONİ (Gaetano), italyan bilgini (Roma 1802-ay.y. 1883). Gregorius XVI'nın özel sekreteriydi. Gregorius, Papalığa seçilmeden önce, bir dinî bilimler ansiklopedisi yapmak amacıyle topladığı notları ona miras olarak bıraktı. Moroni, notları genişleterek *Dizionario di Erudizione Storico - Ecclesiastica* (Tarih ve İlâhiyat Bilimi Sözlüğü) [Venedik, 1840-1861] adı altında 103 ciltlik bir lûgat yayımladı. (L)

MORONİ (Giovanni Battista), italyan ressamı (Albino, Bergamo ili 1525'e doğr.-Brescia 1578). Bonvicino'nun öğrencisiydi. Çok iyi işlenmiş ve sağlam bir gözleme dayanan portreleri Lombardia gerçekçiliğini temsil eder: *Ludovico ai Terzi, Hukukçu, İtalyan Yurttaşı, İtalyan Kadını* (National gallery), *Bernardo Spini ile Karısı* (Bergamo müzesi), *Yazar G.A. Pantera* (Uffizi), *Bergamo Podesta'sı Navagera* (Brera müzesi, Milano). Dinî kompozisyonları (*Meryem'in Taç Giymesi* [Bergamo, Trinit kilisesi]) portreleri kadar değerli değildir. (L)

Antonio MORO «Kardinal Granvalle'in cücesi» Louvre müzesi, Paris

MORONOBEA i. Dal. uçlarında çıkan büyük çiçekli, karşıt yapraklı ağaç; Tropikal Amerika'da yetişen üç türü bilinir. (*Moronobea coccinea*'nın sert ve güzel bir ağacı vardır ve bu ağaçtan Mani reçinesi elde edilir. Guttiferaceae familyasından.) [L]

MORONOBU (Hişikava), japon ressamı ve gravürcüsü (öl. Tokyo 1694'e doğr.). Önce işlemecilik yaptı, sonra birçok eser resimledi, 1673'ten sonra da ayrı baskı resimler yayımladı. Japon estamp sanatının öncülerindendir. Çin sanatının etkilerinden sıyrılmağa çalıştı ve bu çabasını belirtmek amacıyle kendine «Japon resminin üstadı» adını verdi. Sade ve somut bir üslûpla günlük hayat sahneleri ve kadın figürleri çizdi. Taklitçileri çok oldu. (L)

MOROPUS i. Soyu tükenmiş *chalicotheridae* familyasından tekparmaklı memeli hayvan; Avrupa'da bulunan fosil macrotherium'a benzer; Kuzey Amerika'da miyosen tabakasında bulunur. (L)

MOROSİNİ, venedikli soylu aile; XI. yy.-dan beri yaşadığı bilinir. Bu aile valiler, kondotiyereler, yöneticiler ve kültür adamları yetiştirdi. Aileden dört duka (DOMENICO [1148-1156]; MARİNO [1249-1253]; MICHELE [haziran-ekim 1382]; FRANCESCO [1688-1694]) ve üç dogaressa (DEA [XV. yy.], duka Nicolo Tron'un karısı; LAURA [XVI. yy.], duka Pasquale Cicogna'nın karısı; MOROSINA, duka Marino Grimani'nin karısı, 1597'de taç giydi) yetişmiştir.

Kiliseye kazandırdığı birçok din adamı arasında, GIOVANNI ([X. yy.] önce Pietro Orseolo'nun kızı ile evlendi, benediktinlere Memmia adasını [bugünkü San Giorgio Maggiore] bağışladı, aynı adı taşıyan manastırın rahibi oldu) ve üç kardinal sayılabilir: TOMMASO (öl. 1211), Camaldoli rahibi ve İstanbul'un ilk latin piskoposu; PİETRO (XV. yy.), Padova okulunda medenî hukuk ve din hukuku hocası oldu, 1408'de Gregorius XII'den kardinal unvanını aldı; FRANCESCO (öl. 1596), önce Torino, Madrid ve İstanbul'da diplomatik görevlerde bulundu, sonra kiliseye girdi ve Paris'te papalık elçisi oldu; 1588'de papa Sixtus V tarafından kardinalliğe yükseltildi; iki yıl sonra Brescia piskoposluğuna getirildi. Ailenin adı Venedik sınırları dışına yayıldı. Gerçekten, Morosini'lerden TOMMASİNA (XIII. yy.) Macaristanlı Stefan ile evlendi ve Arpad hanedanının sonuncusu Andrea III'ün annesi oldu. Ailenin öteki ünlü kişileri şunlardır: ALBERTİNO (XIII. ve XIV. yy.lar), Tommasina'nın kardeşi, ablasının kralla evlenmesi doalayısıyle Morlacchia prensliğine, Bosna kontluğuna ve Hırvat bânlığına getirildi. Yeğeni Andrea III'ün danışmanı olarak Macaristan siyasetinde önemli rol oynadı. LEONARDO (XIV. yy.), Kırklar mahkemesi başkanıydı, Andrea Contarini'nin dukalığı (1368-1382) sırasında adı, Cumhuriyet hükûmetini Padova senyörü Carrara'lı Francesco I'e bağlamak için düzenlenen kompIoya karıştı. Fakat komplo ortaya çıkınca müebbet hapse mahkûm edildi. NİCOLA (XIV. yy.), çok iyi bir diplomattı, Roma, Floransa ve Doğu'da önemli görevlerde bulundu. Ayrıca Chioggia* savaşında yararlık gösterdi. ANTONİO (XIV. ve XV. yy.-lar) ve ANDREA (1558-1618) edebiyatçı ve tarihçiydiler. FRANCESCO (XVII. yy.), birçok önemli görevde bulundu: Onlar meclisi başkanı (1606-1611), Kandiye'de general (1628) ve San Marco valisi (1630). 1819'da Avusturya Morosini'lere kontluk unvanı verdi ve bu unvan İtalyan hükûmeti tarafından onaylandı. Ailenin bazı kolları bugün de hayattadır. (M)

MOROSİNİ (Andrea), venedikli tarihçi (Venedik 1558-ay.y. 1618). Latın eserlerini incelədi. Venedik senatosu tarafından Venedik cumhuriyetinin resmî tarihçiliğine getirildi. *Historia Veneta ab Anno* 1521 *ad Annum* 1615 (1521-1615 Arasında Venedik Tarihi) adlı latince eseri ölümünden sonra yayımlandı (1623). Paola Sarpi'nin hukuk öğretilerinin etkileri apaçık görülen bu eseri, Kilise mahkûm etti. (M)

MOROSİNİ (Antonio), venedikli tarihçi (XIV. ve XV. yy.lar). Ünlü bir ailedendi. Tümü elimize geçmeyen bir Venedik tarihi yazdı. Bu eser (elyazması Viyana İmparatorluk kütüphanesindedir) iki kısma ayrılır: *Cronaca* başlığını taşıyan birinci bölüm 1404'e kadar olan olayları kapsar: *Diario* başlıklı ikinci bölümde ise 1404-1433 arasındaki olaylar anlatılır. (M)

MOROSİNİ (Domenico), Venedik dukası (öl. 1156). 1148'de Pietro Polani'nin yerine duka seçildi. Polani'nin bizans taraftarı siyasetini sürdürdü. Korfu'nun fethine kadar Normanlara karşı Bizanslılar safında savaştı; Venedik'in Adriya denizindeki hâkimiyetini sağlamlaştırmak için Normanlarla barış imzaladı; bu antlaşma Venedik cumhuriyetine Adriya denizinde hareket serbestliği tanıyor ve Bizanslıların bu denizden atılmasını öngörüyordu. Morosini, Pola'dan başka, Venedik'e karşı ayaklanan üç İstria şehrini fethetti. (M)

MOROSİNİ (Francesco), Venedik Adriya denizi amiralı (öl. 1655). 1655'de Çanakkale boğazı açıklarında kaptanıderya Kara Murad Paşanın kumandasındaki türk donanmasıyle yaptığı deniz savaşında yenilerek hayatını kaybetti; oğlu esir düştü (16 mayıs 1655). [M]

MOROSİNİ (Francesco), **Peloponnesos'**lu denir, Venedik dukası (1619-1694). Venedik filosu kumandanlığına getirildi. Nakso's'a Osmanlıları yendi (1650). 1665 tarihinden 1669 senesine kadar Venedik cumhuriyetinin Girit vali ve kumandanlığında

Antonio MORO
İngiltere kraliçesi Maria Tudor'un portresi
Prado galerisi, Madrid

Foto. Anderson-Giraudon, Giraudon (LAROUSSE) ; Dizionario Enciclopedico İtaliano

MORPHEUS
Houdon'un eseri, Louvre müzesi, Paris

bulundu. 1667'de 18 ay, türk kuşatmasına karşı Kandiye'yi savundu, fakat kalenin harabe haline gelmesi, fransız kumandanı dük de Noailles'in kuvvetleriyle çekilmesi üzerine serdar Fazıl Ahmed Paşaya teslim olmak zorunda kaldı (16 mayıs 1669). İyi şartlarla teslim olmasına rağmen Venedik senatosunun onayını almadan barış imzaladığı için mahkemeye verildi. Serbest bırakıldıktan sonra San Marco yöneticiliğine getirildi. 1684'te Kutsal Birlik yenilenince Doğuda Türklere karşı girişilen harekâtın kumandanlığına tayin edildi (15 temmuz 1684), peş peşe Patras, Gördes (Korinthos), Isparta, Mystras kalelerini alarak Mora'da türk hâkimiyetine son verdi; sonra kuzeye geçerek İnebahtı'yı aldı; Atina'yı kuşatırken Parthenon mabedini bir humbara ile ikiye böldü; aynı gün şehri aldı (25 eylül 1687); bütün Peloponnesos'u almasından dolayı kendisine PELOPONNESOS'LU lakabı verildi. 1688'de Marcantonio Giustiniani ölünce, henüz harekât bölgesinde olduğu bir sırada Venedik dukası seçildi. Venedik'e dönerken yolu üzerinde bulunan Eğriboz'u almağa giriştiyse de Eğriboz muhafızı vezir Çelebi İbrahim Paşanın müdafaası yüzünden muvaffak olamadı; hattâ osmanlı kumandanını takdir etmek zorunda kaldı. 1693'te yaşlanmış olmasına rağmen, Doğu'daki venedik topraklarını Türklerin gitgide daha fazla tehdit etmeleri üzerine, denize açılmak zorunda kaldı. Ama ertesi yıl Nauplion'da öldü ve yerine Silvestro Valier geçti. Venedik senatosu, büyük amiralin ölümünden önce üstünde *Francisco Mauroceno Peloponnesiaco Adhuc Viventi Senatus* yazısı bulunan Morosini'nin bronz bir büstünü dukalık sarayına diktirdi. (M)

MOROSİNİ (Marino), Venedik dukası (öl. 1253). Usta bir diplomattı; papa Gregorius IX'un yanında ve özellikle 1245'te birinci Lyon konsilinde elçilik yaptı, bu arada arabulucu yeteneklerini ortaya koydu. 1249'da duka oldu. Selefi İocopo Tiepolo'nun aksine barışçı tutumu ve uzlaştırıcı dış siyasetiyle ün kazandı. San Marco meydanını güzelleştirdi. Rialto köprüsünün yapımına girişti. Yerine Raniero Zen geçti. (M)

MOROSİNİ (Michele), Venedik dukası (öl. 1382). Cenova, Macaristan ve Padova'da elçilik yaptı. Choggia savaşında (1378-1381), Venedik ile Torino arasında barışla sonuçlanan (8 ağustos 1381) görüşmelere katıldı. 1382'de Andrea Contarini'nin yerine Venedik dukası seçildi, dört ay sonra vebadan öldü. (L)

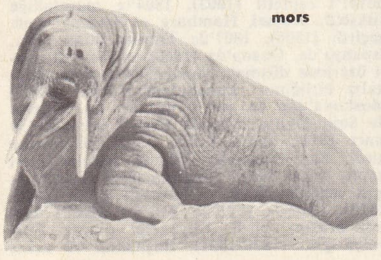

mors

Foto. Anderson-Giraudon, Viollet (LAROUSSE)

MORÖTESİ bİş. sıf. ve i. Dalga boyları (yaklaşık olarak) 4 000 Å ile 200 Å arasında kalan ve morun ötesinde yer alan tayf ışınları için kullanılır. (*Eşanl.* ÜLTRAVİYÖLE.)

— ANSİKL. *Morötesi ışınlar,* büyük bir kimyasal etkinlik gösterir ve birçok kimyasal tepkimeyi kolaylaştırır (çözünme, oksitlenme v.b.); canlı dokular üzerinde yıkıcı bir etkisi vardır ve bakteri öldürücü gücü oldukça yüksektir; bu yüzden fototerapide ve suların sterilizasyonunda kullanılır. Bu uygulamalar için, kuvarstan yapılmış civa buharlı lambalar tercih edilir; kuvars, lambanın yayımladığı morötesi ışınımları cam gibi soğurmayarak geçirir.

Güneş ışınımlarındaki morötesi ışınlar, tedavide önemli bir yer tutar ve raşitizm, tüberküloz veya bazı dermatozlar için sunî güneş tedavisine başvurulur ve iyi sonuçlar alınır. Ancak, doktor denetimi altında yapılmazsa, bu tedavi bazı sakıncalar doğurabilir. (L)

MORPHEUS. Mit. Rüyalar tanrısı. Gece ile Uyku'nun oğlu. (L)

MORPHO i. Tropikal Amerika'da yaşayan çok güzel kelebek. (Pulkanatlılardan, *morphidae* familyasının örnek tipi.)

— ANSİKL. *Morpho*'lar genellikle madenî parlak mavi renktedir; dişilerin rengi bazen daha koyu olur. Ormanlarda çok yüksekten uçar. (L)

MORPHU, Doğu Akdeniz'de Kıbrıs adasının kuzeybatısındaki Kseros körfezi kıyısı yakınında kasaba. (M)

MORPHY (Paul Charles), amerikalı satranç oyuncusu (New Orleans, Louisiana 1837 - ay.y. 1884). 10 Yaşında satranç oynamasını öğrendi. 12 Yaşındayken birçok amatör oyuncuyu yeniyordu. Spring Hill college'ta ve Louisiana üniversitesinde okudu. 1857'de, New York'ta, ilk düzenlenen Amerikan satranç yarışmasında en güçlü rakiplerini kolaylıkla yendi. Ertesi yıl İngiltere'de Henry E. Brid, Boden ve J.J. Löwenthal gibi ünlü oyuncularla tanıştı. Sekiz ayrı oyunu aynı zamanda ve tahtaya bakmadan oynayarak satranç dünyasını hayretler içinde bıraktı. Paris'te, Harrwitz'e karşı sekiz oyundan beşini kazanması ve gözünü bağlayarak oynaması aynı ilgiyi uyandırdı. 1859'da A.B.D.'ye döndü. Burada ünlü alman oyuncusu Adolf Andersen ile tanıştı ve onu 11 oyundan 7'sinde yendi. Morphy'nin satranç oyununda gösterdiği ustalığın onun dehasından ileri geldiği sanılır. Löwenthal, Morphy'nin satranç oyunlarını *Morphy's Games of Shess* (Londra, 1860) adlı eserinde inceler. (M)

MORRİCE (James Wilson), kanadalı ressam (Montreal 1864-Tunus 1924). Toronto'da hukuk öğrenimi gördü. 1888'de kendini resme verdi. Hollanda'da (1891), Galler'de (1895), Saint-Molto'da (Venedik) resim yaptı. Kuzey Afrika'ya, Antiller'e, Jamaika'ya gitti. Paris'te Albert Marquet ve Henri Matisse ile dostluk kurdu. Bu arada zaman zaman Kanada'ya gitti. Bonington, Whistler ve Puvis de Chavannes'ın etkisinde kaldı. Birçok eseri Montreal müzesindedir (Peyzajlar, kadın ve kız portreleri). Kanada'da modern resmin öncülerinden sayılır. (L)

MORRİCE (Norman), ingiliz dansçısı ve koreografı (Mexico 1930). 1953'te Rambert Balesi'ne girdi, 1967'den sonra da Yeni Rambert Balesi'nde çalıştı. *Two Brothers* (İki Kardeş) [1958]; *The Wise Monkeys* (Akıllı Maymunlar) [1960]; *A Place in the Desert* (Çölde Bir Yer) [1961]; *The Travellers* (Yolcular) [1963] balelerini düzenledi. (L)

MORRİGAN, irlanda dilinde **Morrigu,** Galce'de **Morrigain.** Kelt savaş tanrıçası. Savaşta ölmesi mukadder olan kimselere korkunç bir kuş biçiminde görünürdü. Sonraları, Merlin ve Ogier (Danimarka) şarkılarında iyiliksever ve şifa veren *Peri Morgane* ile bir tutuldu. (L)

MORRİS (Gouverneur), amerikalı siyaset adamı (Morrisania, New York 1752-ay.y. 1816). Maliye genel müdürlüğünde Robert Morris'in yardımcısı oldu (1781-1785). «Sent»-in ve ondalık sistemin kabulüne çalıştı. Anayasa Meclisi üyeliğine seçildi (1787). Paris'te (1788-1790) ve İngiltere'de (1791) Washington'un gizli ajanı olarak çalıştı. Fransa'da amerikan elçisi olarak bulundu (1792-1794), federalist senatör (1800-1803) oldu. İngiltere ile 1812 savaşına karşı çıktı, Kuzey devletlerinin Birlik'ten ayrılmasını tasarladı (1814 sonları). Kanallar komisyonu başkanı olarak Hudson-Erie kanalıyle ilgilendi. (L)

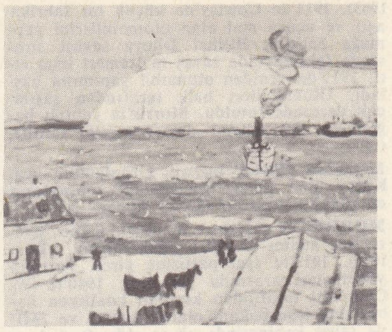

James Wilson MORRİCE
«Ferry»
Kanada Millî galerisi

MORRİS (Robert), amerikalı siyaset adamı (Liverpool, İngiltere 1734-Philadelphia 1806). 1747'de Amerika'ya göç etti. İthalâtçılık yaparak zenginleşti. Kongre'ye Pennsylvania temsilcisi olarak girdi (1775-1778). Bağımsızlık savaşında maliyeyi ustalıkla yönetti. Maliye genel müdürü oldu (1781), Kuzey Amerika Emisyon bankasını kurdu. Kurucu Meclis üyesi (1787), senatör (1789-1795) oldu. Batıda giriştiği birtakım spekülasyonlar yüzünden iflâs etti. (L)

MORRİS (sir Lewis), ingiliz şairi (Carmarthen 1833-ay.y. 1907). Gal üniversitesinin kurucularındandır. Başlıca eserleri: *Songs of Two Worlds* (İki Dünyadan Şarkılar) [1871-1875], *The Epic of Hades* (Cehennem Destanı) [1876-1877]. (L)

MORRİS (William), ingiliz şairi, ressamı ve sanat yazarı (Elm House, Walthamstow, Essex 1834-Hammersmith, Londra 1896). Burne-Jones ile dostluk kurdu; Oxford'u bitirdikten sonra resim öğrenimi gördü; bir yandan da *The Life and Death of Jason* (Jason'un Hayatı ve Ölümü) [1867]; *The Earthly Paradise* (Yeryüzü Cenneti) [1868-1870] yazdı ve *Aeneid* (1876) ile *Odyssee*'yi (Odysseus) [1887] manzum olarak çevirdi. İskandinav edebiyatına duyduğu ilgi kendisini, *The Story of Sigurd the Volsung*'u (Sigurd the Volsung'un Hikâyesi) [1816] manzum olarak yazmağa ve izlanda dilinden çeviriler yapmağa yöneltti. İngiltere'de süsleme sanatının yenilenmesi hareketinde önemli rol oynadı. 1863'te duvar kâğıdı fabrikası kurdu (bu duvar kâğıtlarının desenlerini kendi çiziyordu), ayrıca Kelmscott'ta (Gloucestershire) bir basımevi vardı; Morris tahta üzerine gravürlerle resimlenmiş eserlerin az sayıda basımlarını yaptı. Bir demokrat sosyalist birliğe katıldı ve görüşlerini *A Dream of John Bali* (John Ball'in bir Rüyası) [1888] ve *News from Nowhere*'den (Hiç Bir Yerden Haberler) [1891] açıkladı. (L)

MORRİS (William Richard, Birinci NUFFİELD VİKONTU), ingiliz otomobil fabrikatörü ve hayırseveri (Worcester 1877-Londra

MORS alfabesi

A	• —	S	• • •
B	— • • •	Ş	— — — —
C	— • — •	T	—
Ç	— • — • •	U	• • —
D	— • •	Ü	• • — —
E	•	V	• • • —
F	• • — •	Y	— • — —
G	— — •	Z	— — • •
H	• • • •		
I	• •	1	• — — — —
J	• — — —	2	• • — — —
K	— • —	3	• • • — —
L	• — • •	4	• • • • —
M	— —	5	• • • • •
N	— •	6	— • • • •
O	— — —	7	— — • • •
Ö	— — — •	8	— — — • •
P	• — — •	9	— — — — •
R	• — •	0	— — — — —

NOKTALAMA İŞARETLERİ VE DİĞERLERİ

nokta (.)	• — • — • —
virgül (,)	— — • • — —
iki nokta (:)	— — — • • •
soru işareti (?)	• • — — • •
tire (-)	— • • • • —
bölüm çizgisi (/)	— • • — •
parantezler [()]	— • — — • —
tırnak («»)	• — • • — •
çift tire (=)	— • • • —
anlaşıldı	• • • — •
hata	• • • • • • • •
artı işareti (+) veya telgraf ya da bildirişim sonu işareti	• — • — •
haberleşmeye çağrı	— • —
bekle	• — • • •
çalışma sonu	• • • — • —
başlama işareti	— • — • —
ayırma işareti	• — • • —

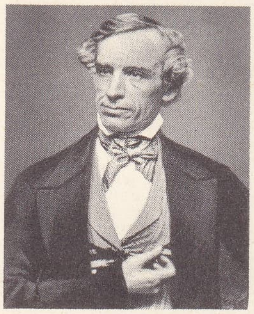

Samuel MORSE

1963). 1912'de Cowley'de küçük bir fabrika açtı ve ucuza mal olan otomobillerini yapmağa başladı. Birinci Dünya savaşı sırasında fabrikasında savaş malzemesi imal etti. 1919'da yeniden otomobil yapımına başladı. Otomobilleri halk tarafından şaşılacak derecede tutuldu. Morris'in yaptığı bağışların 100 milyon doları geçtiği sanılır. (M)

MORRİS JESUP burnu, Grönland'ın ucu, Kuzey Buz denizi kıyısındaki toprakların en güney noktasıdır (83°39′ kuzey). [L]

MORRİSON (Herbert Stanley), ingiliz siyasiyaset adamı (Londra 1888-Sidcup, Kent 1955). 1913'te İşçi partisine girdi. Partinin yöneticileri arasında yer aldı. 1940'ta W. Churchill tarafından kurulan koalisyon kabinesine iaşe bakanı olarak katıldı ve 1941' de savaş kabinesinde görev aldı. Başbakanlık lordu ve Avam kamarası grup başkanı olarak Attlee hükûmetinin önemli üyelerinden biriydi (1945-1951). Partisinin sosyal ve ekonomik siyasetini hızlandırmak için yaptığı sert çıkışlar yüzünden muhafazakârların şiddetli hücumlarına uğradı. Kısa bir süre dışişleri bakanlığı yaptıktan sonra (1951) Lordlar kamarasında temelli üye oldu (1959). [L]

Morro Velho, Brezilya'da (Minas Gerais) altın madeni, Nova Lima'da; dünyadaki altın madenlerinin en derinlerinden biridir (2 400 m). [L]

MORS i. (bulucusu *Morse**un adından ing. *morse*). Telekom. Nokta ve çizgilerden meydana gelmiş uzlaşmalı bir alfabe kullanan telgraf sistemi. || Bu işaretleri göndermeğe ve almağa yarayan âlet. || Bu işaretlerden meydana gelen alfabe. (L)

MORS i. (fince *mursu*'dan fr. *morse*). Denizde yaşayan memeli hayvan. (İlmî adı *odobenus*. Morsgillerin örnek tipi.)

— Mekan. *Mors koniği*, bir milin, bir matkabın, bir parmak frezenin merkezlenip dönmesini sağlayan ve 1/20 kadar konikliği olan sap. || *Mors redüksiyon kovanı*, konik kısmı iş milininkinden daha küçük olan bir matkap ucunu taşımak üzere matkap burnuna takılan duy.

— ANSİKL. Zool. *Mors*'lar çok iri gövdeli hayvanlardır; bacakları yüzgeç şeklinde, çok kısa ve gövdeden oldukça taşkındır; kuyruk ilkel, vücut hantal, boyun oldukça ince, baş küçük, üst dudak mantar gibi şişkin ve üzeri kirpi dikeni gibi kalın ve titrek kıllarla kaplıdır; erkeklerin üst köpekdişleri çok iri ve uzun savunma dişi halinde aşağıya doğru sarkar. Vücut kısa ve esmer tüylü bir postla kaplıdır. Morslar Kuzey Kutup bölgesinin tenha köşelerinde buzlar üzerinde sürüler halinde yaşar, kabuklu hayvanlarla beslenir. Büyüklerinin uzunluğu 7 m'yi bulur. Gebelik süresi 260 gündür. Derisi, yağı ve dişleri için avlanır. İki türü vardır: *Odobenus rosmarus* Spitzberg'de, *O. obesus* Büyük Okyanus'ta yaşar. (L)

MORS, Danimarka'da ada, Limfjord'da; 27 100 nüf. (L)

MORSALKIM bİş. i. Sarkık salkım durumunda, mavi-mor, beyaz veya soluk pembe çiçekli sarmaşık; boyu 20 m'yi bulur ve yetmiş yıl yaşayabilir. (Baklagillerden.)

— ANSİKL. *Morsalkım*'ın (*Wistaria Sinensis*) anayurdu Çin'dir; 1825'ten beri Avrupa'da yetiştirilir. Avrupa iklimine dayanıklı olduğu için bahçelerde süs bitkisi olarak üretilir; odunsu dalları bahçe parmaklıklarına sardırılır. (L)

MORSE (Samuel Finley Breese), amerikalı ressam ve kendi adıyle tanınan elektrikli telgraf âletinin mucidi (Charlestown, Massachusets 1791 - New York 1872), Jedidiah Morse'un büyük oğlu. 1810'da Yale üniversitesini bitirmeden önce fildişi üstüne minyatürler yapıyordu. Başlangıçta ailesinin karşı koymasına rağmen, isteklerini kabul ettirerek, ressam Washington Allston ile birlikte çalışmak üzere 1811 haziranında İngiltere'ye gitti. 1815'te Amerika'ya dönünce, yalnız portre ressamlarının tutunabildiğini görüp bu alanda çalışmağa başladı. Kasım 1825'te Amerikan Güzel Sanatlar akademisi müdürü John Trumbull'un yönetimine karşı çıkan öğrencilerin ve profesyonel ressamların önderliğini yaptı. 14 Ocak 1826'da Millî Güzel Sanatlar akademisinin (bugün Millî Resim akademisi) kurulmasında en büyük çabayı Morse gösterdi ve bu akademinin ilk müdürü oldu. 1845'e kadar bu görevde kaldı; 1861-1862 arasında, yalnız bir yıl için yeniden aynı görevi yüklendi. 1839'da, New York City üniversitesi (Bugün New Yok üniveristesi) resim ve heykel hocalığına getirildi. Bu aralar, Morse'un telgraf üstüne çalışmaları ağır basmağa başladı ve 1837'den sonra yalnız bir tek portre yaptı. Morse, bilimsel ve mekanik konularla ilgilenmeğe çok genç yaşta başlamıştı. 1829'dan sonra da tamamıyle elektrik konusuna yöneldi. New Haven'da, profesör Benjamin Silliman'ın laboratuvarına devam eden, ayrıca New York üniversitesinde Dana'nın elektromagnetizma üstüne verdiği dersleri izleyen Morse'un bu merakı, 1832 ekiminde Avrupa gezisinden dönerken gemide tanıştığı Dr. Charles Thomas Jackson'un, elektrik alanındaki son gelişmeler üstüne anlattıklarıyle iyiden iyiye körüklendi. Bütün yolculuk boyunca, elektrikli telgraf düşüncesi kafasını kurcaladı ve New York'a döner dönmez kabataslak bir model hazırladı. Malî imkânlarının çok kısıtlı olmasına ve resmî kaynaklardan hiç yardım göremmemesine rağmen, bu model üzerinde birkaç yıl canla başla çalıştıktan sonra 1837'de icadının patentini almak için başvurdu. Fakat, Amerikan hükûmetinden beklediği ilgiyi göremedi. Avrupa'daki çabaları da (1839), kendi ülkesindekinden daha iyi sonuçlar vermedi. Böylece Morse, ancak 1840'ta patent alabildi ve 1843'te, Washington ile Baltimore arasında bir hat kurulabilmesi için gerekli krediyi sağlayabildi. Bu hat ilk defa 24 mayıs 1844'te denendi. Ne var ki, âletini kabul ettirebilmek için uğraştığı bu on iki yıl içinde, başka fizikçiler de aynı düşünce üstüne eğilmişler ve Morse ile aynı zamanda bu noktaya gelebilmişlerdi. İlk defa Avusturya, Prusya ve İsviçre'de hizmete konmuş olan Morse telgrafı sistemi, Türkiye'de 1855 yılında, Kırım savaşı sırasında kullanıldı. (LM)

MORSELİZM i. (fr. *mocellisme*'den). Küçük mülkiyetin geliştirilmesini konu alan toplumsal doktrin. (Bu teori, Camille Sabatier'nin 1904'te yayımlanan *Le Socialisme Liberal ou Morcellisme* [Liberal Sosyalizm veya Morselizm] ve 1907'de yayımlanan *Morcellisme* [Morselizm] adlı eserlerinde ortaya konmuştur.) [L]

MORSELLİ (Ercole Luigi), italyan yazarı (Pesarc 1882-Roma 1921). Hikâyeler ve oyunlar yazdı. Başlıca oyunları: *Glauco* (1919), *Orione* (1910'da yazıldı. 1919'da oynandı), *Belfagor* (1930'da yayımlandı). Ülkücü bir ahlâk anlayışı ile yazdığı bu eserlerde Morselli, özlemlerini gerçekleştirecek güce hiç bir zaman sahip olmayan tipler yarattı. (L)

MORSGİLLER çoğl. i. Morsları kapsayan memeli hayvanlar familyası. (İlmî adı *odobenidae*.) [L]

MORSZYTN (Jan Andrzej), polonyalı şair (Krakow yakınları 1613'e doğr.-Châteauvillain, Fransa 1693). Önemli diplomatik görevler de bulundu. Fransa ile yakınlaşma siyaseti güttü. Gözden düşünce Fransa'ya yerleşti, CHATEAUVİLLAİN KONTU adını aldı. Marinoculuk'un etkisinde kaldı; duygulu ve yapmacıklı bir saray şairiydi. Polonya'da barok sanatın temsilcilerindendir. Aşk ve din duygusunu dile getiren lirik şiirleriyle tanındı. (L)

MORTADELLA (ital. k.). Bologna şehrinde yapılan iri italyan sucuğu. || İtalya'da tavuk eti ve domuz yağı ile yapılan oldukça lezzetli börek. (L)

MORTAGNE (LA), Fransa'da Lorraine'de ırmak, Meurthe'ün kolu (sol kıyı); 70 km. Vosges dağlarında Noirmont'un eteğinde doğar, ormanlık Rambervillers kütlesini aşkaladıktan ve Rambervillers ile Gerbévilier'den geçtikten sonra Mont-sur-Meurthe'te son bulur. (L)

Mortain savaşı, Almanların 6 ağustos 1944'te, Avranches gediğini kapatmak hedefiyle Mortain'e doğru giriştikleri karşı hücuma verilen ad. Kluge'nin yönettiği savaşa, Vire-Sourdeval-Mortain cephesindeki kullanılabilir bütün uçakların desteklediği beş tümen katıldı; Mortain, 7 ağustosta Panzer birlikleri tarafından alındı. Çetin çarpışmalardan sonra, müttefikler bu hücumu hava kuvvetlerinin yoğun hareketiyle kırdılar. Kluge'nin geri çekilecek yerde hücumlarına 13 ağustosa kadar devam etmesi, VII. ve XV. alman ordularının mahvına sebep oldu. (L)

MORTARA, İtalya'da komün, Lombardia'da (Pavia ili), Lomellina'nın merkezi Agogna yakınında; 14 300 nüf. Besin ve dokuma (yün) sanayii. Charlemagne 774'te Lombardialıları, Avusturyalılar da 21 mart 1849'da Piemonte'lileri burada yendiler. (L)

MORTARİ (Virgilio), italyan bestecisi (Passirana di Lainate, Milano yakınları 1902). Bossi ve Pizzatti'nin öğrencisiydi, Venedik ve Roma konservatuvarlarında ders verdi. Venedik'teki La Fenice tiyatrosunu yönetti (1955-1959), Santa Cecilia akademisinde (Roma) müdür yardımcısı oldu (1963). XVII. ve XVIII. yy.dan kalma birçok lirik partisyonu değerlendirdi, ayrıca operalar (*Secchi e Sberlecchi*, 1927; *La Scuola delle Mogli* [Kadınlar Mektebi], 1930; *La Figlia del Dia volo* [Şeytanın Kızı], 1954), baleler, koro müziği (*Due Laude* [iki ilâhi], 1946; *Stabat Mater*, 1947; *Due Salmi Funebri* [iki Ölüm Mezmuru], *Requiem*); senfonik parçalar, bir piyano konçertosu (1960), oda müziği besteledi. (L)

MORTELMANS (Lodewijk), belçikalı besteci (Anvers 1868-ay.y. 1952). 1902'de Anvers -Flaman Krallık konservatuvarında kontrapunto ve füg öğretmenliği yaptı, 1924-1934 arasında aynı konservatuvarın müdürü oldu. Anvers'de düzenlenen Yeni Konserler'i yönetti. Operalar (*De Kinderen der Zee* [Deniz Çocukları]), kantatlar (*Jong Vlaanderen*), senfonik şiirler (*Mayıs, Helios, İlkbahar Mitos'u*), senfoniler (Homeros Senfonisi), lied'ler, oda müziği, koro müziği besteledi. (L)

MORTENSEN (Richard), danimarkalı ressam (Kopenhag 1910); 1946'da Paris'e yerleşti. Aynı yıl Edward-Munch ödülünü, 1951'de Kandinsky ödülünü aldı. 1933'te soyut resme yöneldi. Sade ve ince çizgili büyük boy tablolar yaptı, bunların en ünlüsü 9 m uzunluktaki *Opus Normandie*'dir. (L)

MORTENSEN (Theodor), danimarkalı biyoloji bilgini (Hillaröd 1868-Kopenhag 1952). Kopenhag tabiat bilginleri müzesinde çalıştı, burada Omurgasızlar bölümü yöneticiliğine getirildi. Derisidikenliler konusunda uzmanlaşarak deniz ekolojisini inceledi. Hint okyanusu ve Büyük Okyanus kıyılarında araştırma gezileri yaptı. Başlıca oseanografi seferlerinde elde edilen sonuçları inceledi. (L)

MORTİER (Alfred), fransız yazarı (Baden 1865-Paris 1937), *Mercure de France* adlı derginin kurucularındandı. Birçok piyes yazdı. Bunlar arasında en önemlileri üç manzum trajedidir: *Marius Vaincu* (Yenik Marius) [1910]; *Sylla* (Sulla), [1913]; *Penthésilée* (Penthesileia) [1922]. *Le Divin Aretin* (Tanrısal Aretin) [1930] ve *Machiavel* (Machiavelli) [1931] adlı mensur töre komedileri de üzerinde durulmağa değer. Verlaine'in etkisi altında yazdığı şiirlerini *Temples sans İdoles* (Putsuz Tapınaklar) [1909] ve *Le Souffleur de Bulles* (Köpük Üfleyici) [1929] adlı kitaplarında topladı. (L)

MORTİER (Edouard Adolphe Casimir Joseph), **Treviso** dükü, Fransa mareşali (Le Cateau-Cambrésis 1768-Paris 1835). 1791'de gönüllü olarak orduya girdi, 1799'da general oldu. Zürich'te yararlık gösterdi, Hannover'i zaptetti (1803). 1804'te mareşalliğe yükseldi. Kassel, Hamburg ve Szezecyn'i ele geçirdi (1806). 1807'de Treviso dükü oldu. İspanya'da, Ocana'da (1809) ve Gevora nehri üzerinde düşmanı yendi (1811). Genç Muhafız birliğinin kumandanı olarak (1812) Moskova'dan en son o ayrıldı. La Villette ile Saint-Denis arasında Paris'i savundu (30 mart 1814), sonra Louis XVIII'in emrine girdi. Kral kendisini Yüksek Meclis üyesi yaptı, fakat Ney'i yargılamaktan kaçındığı için azletti. Nord milletvekili oldu (1816-1818). 1819'da yeniden Yüksek Meclis üyeleri arasına girdi. Büyükelçi olarak Rusya'ya gitti (1830-1831). Başbakan ve savaş

Foto. LAROUSSE

bakanı oldu (kasım 1834-şubat 1835). Bir suikastte öldü. (L)

MORTİLLET (Gabriel DE), fransız arkeoloğu (Meylan, Isère 1821-Saint German-en Laye 1898). Tarihöncesiyle ilgili araştırmaları (*Le Préhistorique, Antiquité de l'Homme* [Tarihöncesi, İnsanlığın İlkçağı] 1882) ve 1864'te kurduğu *Matériaux pour l'Histoire Positive et Philosophique de l'Homme* (İnsanlığın Deneysel ve Felsefî Tarihi ile İlgili Gereçler) adlı süreli yayın organı ile tanındı (bu esere Cartailhac devam etti). [L]

MORTİMER of Wigmore, Gal'li March derebeyleri sülâlesi. En tanınmış üyeleri: ROGER, **March kontu** (1287-Londra 1330). İrlanda'da savaştı, orada evlenme yolu ile Meath'ın yarısına sahip oldu. 1321'de, Edward II ve Despenser'e karşı yapılan ayaklanmaya katıldı. Kralın aykalanmayı bastırması üzerine Londra kalesinde hapsedildi ise de kaçmağı başardı ve Fransa'ya gitti, orada kraliçe İsabella'nın sevgilisi oldu. 1326'da İngiltere'ye gitti ve Edward II'nin tahttan indirilmesi ve öldürülmesi ile sonuçlanan millî ayaklanmanın başına geçti. Norman fethinden bu yana en güçlü ingiliz derebeyi haline geldi ve doymak bilmez hırsı, ılımlıları tedirgin etti, bunlar Henry of Lancaster'i kendilerine önder olarak seçtiler. Edward III, 1330'da Henry of Lancester'in sözüne uyarak Mortimer'i tutuklattı, ölüme mahkûm etti ve Tyburn'da astırdı; — ROGER, **Marck kontu** (Usk, Monmouthshire 1374-Kells, İrlanda 1398). Anası Philippa tarafından Clarence dükü Lionel'in torunu oluyordu, dolayısıyle de Richard II'nin veliahtı durumunda idi, fakat İrlanda'da öldürüldü. KIZI ANNE Richard of Cambridge ile evlendi. Bu evlilikten dünyaya gelen Richard of York'a taht üzerinde veraset hakları tanındı; bu da, İki-Gül savaşına yol açtı; — *Oğlu* EDMUND, **March kontu** (New Forest 1391-İrlanda'da 1425). Richard II'nin meşru vârisi idi, bu yüzden Lancaster'li kral Henry IV tarafından hapse atıldı, fakat Henry V, millî barışı sağlamak amacıyle onu serbest bırakarak İrlanda'ya kumandan tayin etti. Mortimer, orada vebadan öldü. (L)

Mortlake halıcılığı, İngiltere kralı Jack I tarafından 1620'ye doğru kurulan krallığa bağlı halıcılık tezgâhları. Tezgâhın ilk müdürü Francis Crane idi. Mortlake'de Raffaello'nun *Resullerin İşleri* adlı tablosundan ilham alarak dokunan duvar halısı, Mobilier national müzesinde bulunmaktadır. (L)

MORTLAMAK geçz. f. (*morto* > *mort'*-tan *mort-la-mak*). *Argo.* Ölmek.

◆ **Mortlatmak** geçl. f. *Argo.* Öldürmek. (M)

MORTO veya **MORTU** i. (ital. k.). [Yalnız *mortoyu* (veya *mortiyi*) *çekmek* deyiminde kullanılır.] *Mortoyu* (veya *mortiyi*) *çekmek. Argo.* Ölmek: *Ne diye geri döndün yahu?... Bir kere mortoyu çekmişsin* (B. Felek). [M]

MORTOCU veya **MORTUCU** i. (*morto'*-dan *morto-cu*). Hıristiyanlarda, tabut taşımak üzere tutulan kimse. || Para kazanmak için cenazelerde aşır okuyan kimse. || *Argo.* İmam. Cenaze arabacısı. (M)

MORTO da Feltre (Lorenzo LUZZO, **il** — denir), italyan ressamı (Feltre ?-öl. 1526'ya doğr.). Roma'da Pinturrichio'nun yanında yetişti, Raffaello ile tanıştı, sonra bir süre Floransa'da kaldı. 1508'de Venedik'te Giorgione ile birlikte Fondaco dei Tedeschi'nin dış fresklerini yaptı. Eserlerinde Venedik etkisi Raffaello etkisiyle karışır. En ünlü tablosu: *İsa'nın Aziz Antonius ve Azize Lucia'ya Görünmesi* (Feltre). [L]

MORTON (James DOUGLAS, dördüncü — kontu), İskoçya naibi (Dalkeith 1525'e doğr -Edinburgh 1581). İskoçya büyük şansölyesi oldu (1563-1565). 1566'da Rizzio'ya yapılan suikaste elebaşılık etti. Darnley'in hayatına mal olan komploda da (1567) parmağı vardı. İç savaşta orduya kumanda etti. Krallık kuvvetlerini yenilgiye uğrattı, Mary Stuart'ı tahttan vaz geçmeğe zorladı. Morey'in başlıca danışmanıydı, onun yerine naip oldu (1572-1580). İktidarını, ingiliz ve protestanlardan yana, sert bir siyaset güderek sürdürdü, bu yüzden birçok düşman kazandı. Darnley'in öldürülmesinde suçlu görüldü ve idama mahkûm edildi. (L)

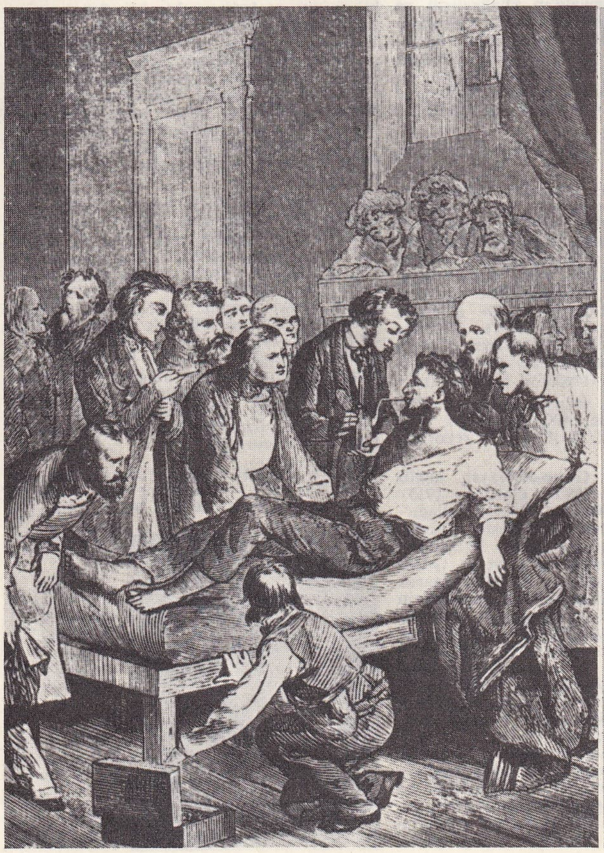

William **MORTON** Boston hastahanesinde, bir ameliyat için anestezi yapmak üzere sülfürik eteri ilk defa uygularken 1 eylül (1846) L. Figuier'nin gravürü

Foto. LAROUSSE; *Histoire de l'Humanité*

MORTON (John), ingiliz siyaset ve din adamı (Bere Regis veya Milborne Saint-Andrew 1420'ye doğr.-Knole, Kent 1500). İki-Gül savaşında Lancaster taraftarlarının safında yer aldı, bu yüzden Fransa'ya sürüldü, fakat Edward IV ile barıştı ve onun adına Picquigny anlaşmasının görüşmelerine katıldı (1475). Richard III'ten kaçmak zorunda kaldı, geleceğin Henry VII'siyle anlaştı. Henry VII'nin zaferinden sonra şansölyeliğe getirildi (1487) ve kralın başlıca danışmanları arasında yer aldı. Canterbury başpiskoposu (1487), kardinal (1493), Oxford üniversitesi rektörü (1495) oldu. (L)

MORTON (Samuel George), amerikalı tabiat bilgini (Philadelphia 1799-ay.y. 1851). 1834'te *A.B.D.'de Tebeşir Devrinde Yaşamış Canlıların Organik Kalıntıları* adlı incelemesiyle paleontoloji alanında ün kazandı. 1839'da Pensylvania kolejinde profesör oldu, en önemli eserini de bu sırada yayımladı: *Crania Americana* (Amerika Kafatasları) [1839]. Az sonra *Crania Aegyptiaca* (Mısır Kafatasları) [1844] adlı eserini çıkardı. Bu eserlerinde insan türünün bir değil, birçok menşeli olduğunu savunur. (L)

MORTON (Thomas), ingiliz tiyatro yazarı (Durham 1764-Londra 1838). Başarılı oyunlar yazdı: *Colomb* (1792); *Speed the Plough* (Sabanı Hızlı Sürün) [1798]. Bu son eserde burjuva geleneklerine körü körüne bağlı bir tip (Mrs. Grundy) yarattı. (L)

MORTON (William Thomas Green), amerikalı diş hekimi (Charlton, Massachusetts 1819-New York 1868). Baltimore'da Diş Hekimliği Yüksek okulunda okudu. 1844'ün sonlarına doğru diazot monoksiti (azot monoksit gazı) diş hekimliğinde anestezik olarak kullanmağa başladı. Bu arada dostluk kurduğu bilim adamı Charles Thomas Jackson, ona sülfürik eterin anestezik niteliklerini tanıttı. Morton bunu ilk defa 1844'te lokal anestezik olarak uyguladı. Sonraları kendi üstünde ve çeşitli hayvanlarda denedi. Sonunda sülfürik eteri genel anestezik olarak kullanmağa başladı. Morton, *Remarks on the Proper Moda of Administering Sulphuric Ether by İnhalation* (Solunum Yoluyle Sülfürik Eter Verilmesi Üstüne Notlar) [1847] ve *On the Physiological Effects of Sulphuric Ether.........* (Sülfürik Eterin Fizyolojik Etkileri Üstüne Notlar.....) [1850] adlı eserlerinde eter verilmesinin tehlikelerini, eterlemenin iki safhasını ve merkezî sinir sistemi üstündeki etkilerini anlatır. (M)

MORTSEL, Belçika'da (Anvers ili ve idare çevresi) komün, Anvers'in güneydoğu banliyösünde; 27 700 nüf. Besin, kimya ve metalürji sanayii. Otomobil montajı. İnşaat malzemesi. Fotoğraf malzemesi. (L)

MORTU i. Bk. MORTO.

MORTUCU i. Bk. MORTOCU.

MORU i. Bahr el-Cebel'in batısında konuşulan merkezî sudan dili. (L)

MORUK sıf. ve i. (ermenice *moruk*, sakal'dan). *Argo.* İhtiyar erkek.

◆ **Moruklamak** veya **moruklaşmak** dönşl. f. *Argo.* Yaşlanmak, ihtiyarlamak. (M)

MORULA i. («küçük dut, anlamında lat. k.). Biyol. Dış görünüşüyle duta benzeyen ilk embriyon taslağı. (Morula, yumurtanın bölünmesinden doğan birçok blastomerden meydana gelir. İçinde bölütlenme boşluğu bulunmaz.) [L]

MORUS i. Dut ağacının bilimsel adı. (L)

MORUS (Samuel), alman protestan ilâhiyatçısı (Lauben, Lusace 1736 - Leipzig 1792). Leipzig'de profesörlük yaptı (1768), Yeni Ahit'i yeni bir anlayışla yorumladı (*Super hermaneutica Novi Testamenti Acroases academicae,* [1797-1802]). [L]

MORVAN i. Leng. Morvan'da konuşulan oil dili lehçesi. (L)

MORVAN, Fransa'da Massif Central'in kuzeydoğu ucunu meydana getiren bölge; *Bois-du-Roi tepesi*'nde 902 m. Kuzeyden güneye doğru yükselen bakışımsız bir billûrlu blok olan Morvan, güneyde Autun çöküntüsüne hâkimdir. Kütle geniş bir ormanla kaplıdır. Morvan, çok güzel otlaklarla örtülü bir killi çöküntüler koridoruyle çevrilidir: Ter-

mareşal **MORTIER**
Cl.-Ph. de Larivière'in eseri,
Versailles müzesi, Paris

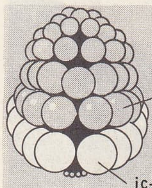

morula

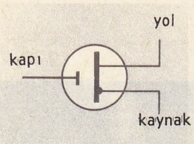

mos

re Plaine, Bazois, Auxois. Gelir kaynağı hayvancılık ve turizmdir. (L)

MORVAN veya **MORMAN,** Breton'lar kralı (öl. 818). Léon kontu. 814'te seçim yoluyle Breton'ların başına geçti; haraç ödemeyi reddetti; Yukarı Ellé vâdisinde Dindar Louis'ye yenildi ve öldürüldü. (L)

Morvan hastalığı. Nöroloji. Sirengomiyelinin seyri sırasında görülen ağrısız dolama. Fransız hekimi Augistin Marie *Morvan*'ın (1819-1897) adıyle anılır. (L)

MOS veya **MOST** (*Maden Oksit Silikon Transistör*'ün kısaltması). Elektron. En yüksek frekanslarda çalışan, alan etkili transistöt türü.

— ANSİKL. *Mos*'lar, P tipi silisyum bir taban üzerine yayılmış N tipi iki bölgeden oluşur. N bölgelerine «kaynak» ve «yol» adı verilir. Bu iki bölge arasında, «kapı» denen ve kumanda elektrodu olarak çalışan, ince bir alüminyum tabakasıyle kaplı silisyum dioksitten yalıtkan bir madde bulunur. Kapı ile kaynak arasına pozitif bir gerilim uygulandığında, kaynak ile yol arasına da uygun bir gerilim uygulanırsa, bu iki elektrot arasından bir akım geçer. MOS transistörlerinin giriş direnci oldukça yüksektir (10^{12} Ω); çıkış zamanı çok kısa (20 Ω'nın altında) olan chopperlerin, elektrometrelerin, empedans konvertisörlerinin, yükselteçlerin, osilatörlerin v.b. yapımında kullanılır. (L)

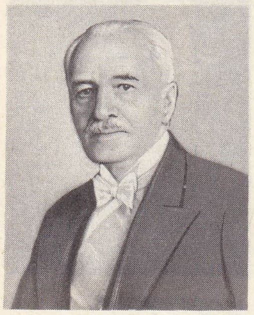
MOSCİCKİ

MOSAMEDES, Güney Angola'da liman şehri; 7 200 nüf. İç kısma giden bir demiryolunun başlangıç noktası. (L)

MOSASAURUS i. Dev kertenkeleye benzeyen yüzücü sürüngen hayvan; tam iskeleti Avrupa ve Amerika'da tebeşir tabakalarında bulunur. (Bu hayvanın kafatası 1 m'den, gövdesi 12 m'den uzundur. Örnek türü Meuse kıyısındaki Maastricht tebeşir tabakasında bulunmuştur. *Mosasauria* takımının örnek tipi.) [L]

MOSASAURUSLAR çoğl. i. Bütün dünyada tebeşir devri denizlerinde suda yaşamış fosil kertenkeleler grubu. (Bunlar, biraz yılanı andıran ince uzun gövdeli hayvanlardır, boyları 20 m'ye yaklaşır. Çenelerinde pek çok keskin diş bulunur. Başlıca cinsleri: *Mosasaurus, clidastes, platercarpus.*) [L]

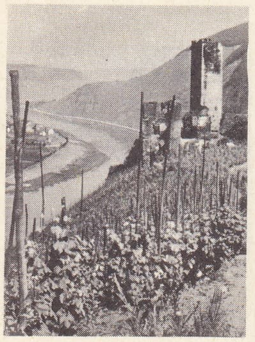
Beilstein'de

MOSELLE

MOSCA (Gaetano), italyan hukukçusu ve siyasî doktrinler tarihçisi (Palermo 1855-Roma 1941). Palermo, Torino ve Roma üniversitelerinde anayasa hukuku, Roma üniversitesinde siyasî doktrinler tarihi profesörlüğü yaptı (1923-1924). Milletvekili seçildi (1909-1919), sömürgeler sekreter yardımcılığına getirildi (1914-1916) ve 1919'da senatör oldu. Siyasî sınıflar teorisi ile tanındı. Bu teorinin ana hatlarını, *Sulla teorica dei Governi e sul Governo Parlamentare* [I. baskı 1884, II. baskı 1925] adlı eserde açıklar. Kaynağını Saint-Simon, Taine, Gumplowicz'in düşüncelerinden alan bu teoriye göre hangi siyasî sistemde olursa olsun iktidar daima teşkilâtlanmış bir azınlığın elindedir. Bu azınlık, bir veya birkaç soyut ilkeye dayanarak, teşkilâtlanmamış çoğunluğa kendi hâkimiyetini zorla kabul ettirebilir. Mosca, dört çeşit siyasî teşkilât bulunduğunu ileri sürer: Eskiçağ şehir-devleti, feodal devlet, bürokratik devlet ve temsilî devlet. Şekil bakımından siyasî sınıfları dörde ayırır: Veraset esasına dayanan *aristokratik*, seçim esasına dayanır *demokratik*, iktidarın yukarıdan aşağı veya aşağıdan yukarıya geçişine göre *otokratik* ve *liberal* sınıflar. Klasik liberalizmin ve XVIII. yy. liberalizminin tipik savunucusu Mosca.nın XIX. yy. sonlarının siyasî ve sosyolojik öğretileri üzerinde büyük etkisi oldu. Öbür eserleri: *Le Costituzioni Moderne* (Modern Anayasalar) [1887], *Elementi di Scienza Politica* (Siyaset Biliminin Temel Bilgileri) [1896]. Bu son eserin ikinci baskısına *Storia delle Dottrine Politiche* (Siyaset Öğretileri Tarihi) adı altında, ikinci bir cilt eklendi (1937). [M]

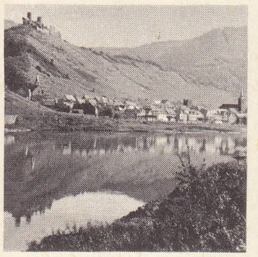
Alken'de

MOSCARDO İTUARTE (José), ispanyol generali (Madrid 1878 - ay.y. 1956). 1929'da albay, iç savaşın başlarında (1936) Toledo askerî valisi oldu. Alcazar savunmasında yararlık gösterdi. Cumhuriyetçiler oğlunu kurşuna dizdiler. Moscardo, generalliğe yükseldi; bir tümene, sonra 1936-1939 harekâtında Aragon kolordusuna kumanda etti. 1939'da Franco'nun muhafız birliklerinin başına geçti, yabancı memleketlerde birçok görevde bulundu. 1946'da Andalucia başkumandanı olarak askerlik hayatını tamamladı. 1948'de Alcazar kontu unvanını aldı. (L)

MOSCATİ (Sabatino), italyan arkeoloğu ve samî dilleri uzmanı (Roma 1922). Roma üniversitesinde profesör oldu. Filistin'de (Rama-Rahel'deki Gudea kralları kalesi ortaya çıktı), Suriye'de (M.Ö. 2000 yılının göz kamaştırıcı kabartmalarını kapsayan Tell-Marduk şehri keşfedildi), Sardegna'da (Kartacalıların Monte Sirai şehri bulundu), Sicilya'da Mozia ve Malta'da önemli arkeolojik görevler düzenledi. Başlıca eserleri: *L'Epigrafia Ebraica Anticc* (Eski İbranî Yazıtları) [1951]; *Le Antiche Civiltà Semitiche* (Eski Samî Medeniyetleri) [1958]; *Archeologia Mediterranea* (Akdeniz Arkeolojisi) [1966]. [M]

MOSCHELES (Ignaz), çek piyanisti ve bestecisi (Prag 1794 - Leipzig 1870). Münih, Dresden, Leipzig turnelerinden sonra, 1820'de Paris'e gitti, büyük başarı kazandı: sonra bir süre Londra'da kaldı (1821). 1843'te Mendelssohn tarafından Leipzig konservatuvarı öğretmenliğine getirildi. Piyano için yazdığı eserler ritim ve armoni bakımından ilgi çekicidir: yirmi dört karakteristik etüt, *Händel'e Saygı* (2 piyano için), *Karakteristik Sonat* (op. 27), *Hüzünlü sonat* (op. 49). Allegri di bravura'ları ve yedi konçertosu gereğinden fazla özentilidir, ancak 3. konçerto ve 7. konçerto (patetik konçerto) ötekilerden üstündür. (L)

MOSCHEROSCH (Johann Michael), alman yazarı (Willstätt, Kehl yakınları 1601 - Worms 1669). Özellikle Mainz geçici prensi ile Hessen prensesinin hizmetinde önemli siyasî ve idarî görevler aldı. En ünlü eseri *Wunderliche und Wahrhaftige Geschichte des Philanders von Sittewald*'dır (Philander von Sittewald'ın Olağanüstü ve Gerçek Serüvenleri) [1640-1642]. Moscherosch bu eserde biçim bakımından ispanyol yazarı Quevedo'yu taklit eder. Toplum sınıflarının yerildiği bu kitapta ayrıca Otuzyıl savaşları sırasında Almanya'daki protestan burjuvazisinin özlemleri dile getirilir. (L)

MOSCHUS i. Misk hayvanlarının ilmî adı. (L)

MOSCİCKİ (Ignacy), polonyalı siyaset adamı ve fizikçi (Mierzanow, Plock 1867 - Versoix, İsviçre 1946). 1892'de İngiltere'ye göç etti. Daha sonra Fribourg üniversitesinde profesör oldu. Kendi adını taşıyan elektrik kondansatörünü yaptı. Lwow elektrokimya kürsüsü profesörlüğüne getirildi (1913), Yukarı Silezya'da sanayi alanında çalıştı (1921). 1926'da ve 1933'te Polonya cumhurbaşkanı seçildi. Almanların 1939'da Polonya'yı işgal etmeleri üzerine, önce Romanya'ya sonra da İsviçre'ye sığındı. (L)

MOSCONİ (Alain), fransız yüzücüsü (Puteaux 1949). 1967'de, 400 m serbest yüzmede 4 dak. 9 sn. 2/10 ile dünya rekorunu kırdı. (L)

MOSELEY (Henry Gwyn-Jeffreys), ingiliz fizikçisi (Weymouth 1887 - Gelibolu 1915). Yüksek öğrenimini Oxford Trinity college'ta tamamladı. 1910'da Manchester üniversitesinde fizik okutmanı oldu. Radyoaktif çekirdeklerinin yayımladığı β ve γ ışınlarını inceledi. K. Fajans ile işbirliği yaparak özellikle, kısa süreli radyoaktif maddelerin ortalama ömürlerini hesaplamağa yarayan bir metot buldu. Ayrıca, radyum B'nin çok zayıf bir X ışınları yayımını keşfetti; B ve C radyumlarının β ve γ yayımlarından ileri gelen toplam iyonlaşmayı ölçtü. 1912'de bir inceleme bursu kazanınca öğretmenlikten ayrıldı, kendini yalnız bilimsel araştırmalara verdi. Max von Laue'nin X ışınlarının billûrlar içinde kırıldığını keşfetmesinden sonra, Moseley yeni araştırmalara girişti. X ışınlarının meydana geldiği ve yayılışıyle ilgili çalışmalarından başarılı sonuçlar elde etti ve bu ışımanın niteliğini belirtmek amacıyle bir dizi deney yaptı. Araştırmalarına daha sonra Oxford'da devam etti. Çok sayıda elementin yaydığı X ışınlarının sistematik analiziyle uğraştı ve 1914'te kendi adını taşıyan kanunu keşfetti. Bu kanun, bir elementin yayımladığı X ışınlarının temel frekansı ile elementin atom sayısı arasında bağıntı kurar. Kılavuz subayı olarak katıldığı Çanakkale savaşında yirmi sekiz yaşında öldü. (M)

Moseley kanunu, çeşitli kimyasal elementlerin X ışınları tayfında, aynı yayım çizgisi'nin N frekansını, elementin Z atom sayısının fonksiyonu olarak $\sqrt{N} = A(Z-B)$ bağıntısıyle veren kanun; A ve B, söz konusu yayım çizgisine bağlı iki sabittir. (L)

MOSELLE, alm. **Mosel,** Fransa ve Almanya'da ırmak, Ren'in kolu (sol kıyı); 550 km. Vosges dağlarında Bussang'da, Drumont dağının eteğinde doğan Moselle, dar ama yoğun nüfuslu bir vâdide akar, Epinal'de, Vosges dağlarından ayrılarak Lorraine ovasını akaçlar. Eskiden İngressin ve Ane vâdileri aracılığıyle Meuse'e dökülen ırmak, bugün Meurthe'ün bir kolu tarafından kapılarak Toul çevresinde geniş bir dirsek çizer. Frouard'da, Meurthe'ü alır (sağ kıyı) ve kuzeye yönelir, Metz ve Thionville'den geçerek Orne'u alır (sağ kıyı). Apach'ta Almanya'ya giren ırmak, Lüksemburg büyükdükluğü ile Rheinland-Pfalz eyaleti arasında sınırı çizer ve Sauer ile birleştikten sonra Rheinland-Pfalz topraklarında akar. Saar'ı alır (sağ kıyı), Trier'den geçer ve derin bir vâdide şistli Ren kütlesi arasında birçok menderes çizerek Koblenz'de Ren'e kavuşur. Moselle, Koblenz ile Thionville arasında kanallaştırılmış, 1956'da Koenigsmacker ile Koblenz arasında on üç baraj ve 10 santral (9'u Almanya, biri Lüksemburg'da) inşa edilmiştir. 1957'de Moselle üzerinde trafik 7 Mt'yi aşmıştı. (L)

MOSELLE idare bölgesi, Fransa'nın doğusunda idare bölgesi, Lorraine'de; 6 227 km²; 984 600 nüf. Merkezi, *Metz.* İdare bölgesinin kuzeydoğusunda, Moselle ırmağının sol kıyısı yanında ırmağa yaklaşıp uzaklaşan yamaçlar yükselir; bunları Fents ve Arne vâdileri yarar. Yamacın arkası, tahıl tarımı ve hayvancılık (süt ürünleri) yapılan verimli bir tarım kesimidir. Metz ile Lüksemburg sınırı arasındaki bölge, Fransa'nın en zengin demir filizi havzasının işletilmesi sayesinde iktisadî bakımdan gelişmiştir; idare bölümü Fransa'da demir dökümü ve çelik üretiminde başta gelir. Çelik sanayii ve ağır metalürji, Thionville ve Fentsch bölgesinde Hagondange'a doğru ve Orne ırmağının aşağı çığırı boyunca toplanmıştır.

İdare bölgesinin büyük kısmı Lorraine yaylasında (veya Lorraine ovası) uzanır. Bu tekdüze alan sadece ufak tepelerle kesilir. Tarım çok zengin değildir ve geleneksel olarak üç yılda bir yapılan nadasın temel unsuru olan tahılın yerini sunî çayırlar ve yemlik bitki üretimi almaktadır. Güneyde Château-Salins ve Dieuze'e doğru Saulnois bölgesinde Triastan kalma kaya tuzları işletilir, kuzeyde, Carling, Saint-Avold ve Forbach'a doğru idare bölgesi Saar maden havzasına bağlı topraklarda uzanır; ağır sanayi tesisleri kurulmuş olan bu kesim, fransız ikitsadına enerji bakımından önemli katkıda bulunur. (L)

MOSEN (Julius), alman yazarı (Marieney, Vogtland 1803 - Oldenburg 1867). Lied'leriyle (*Lied vom Ritter Wahn* [Şövalye

Lukas MOSER «Azize Magdalena'nın Mihrap Arkalığı» detay

Foto. F. P., Almany Turizm bürosu, Marburg (LAROUSSE)

Kızıl meydan

Wahn'ın Şarkısı], 1831; *Andreas Hofer*) ün kazandı. Ayrıca dramlar (*Kaiser Otto III* [İmparator Otto III], 1842) ve bir roman (*Der Kongress zu Verona* [Verona Kongresi], 1842) yazdı. (L)

MOSER (Hans Joachim), alman müzik bilgini ve şarkıcısı (Berlin 1889). Schiedermair, Riemann ve Schering'in öğrencisiydi, Heidelberg, Berlin, Jena ve Weimar'da öğretmenlik yaptı. 1950'de Berlin konservatuvarını yönetti. Yazdığı *Geschichte der Deutschen Musik*'ten (Alman Müziği Tarihi) [3 cilt; 1920-1924] başka, *Hofhaimer* (1929); *J.-S. Bach* (1935); *Schütz* (1936); *Gluck* (1940); *Händel* (1941); *Buxtehude* (1957); romantik org (1961) üstüne bir sürü inceleme yazdı. (L)

MOSER (Johann Jakop), alman hukukçusu (Stuttgart 1701 - ay.y. 1785). Tübingen (1729-1734) ve Frankfurt an-der-Oder (1736-1739) üniversitelerinde hukuk profesörlüğü yaptı. Hessen-Hamburg landgrafı Karl-Friedrich'in maliyesini düzene koydu, sonra Württemberg dükü Karl-Eugen'in danışmanı oldu (1751). Dükle anlaşmazlığa düştü ve 1759-1764 arasında hapsedildi. Özellikle alman kamu hukuku üstündeki incelemesiyle (50 cilt, 1737-1754) tanınır. — Oğlu FRİEDRİCH KARL (Stuttgart 1723 - Ludwigsburg 1798). Hessen Landgraflığı hizmetinde çalıştı. Bir ara Falkenstein bölgesini yönetti (1770), sonra Hessen'e dönerek, malî alanda reformlar yaptı. Siyasî yazılarında zorbalığa karşı savaştı. Kilise mallarının kamulaştırılmasını teklif etti. (L)

MOSER (Lukas), XV. yy. alman ressamı. 1409-1434 Arasında Ulm'da yaşamış olan cam ressamı Lukas ile karıştırıldığı olmuştur. Lukas Moser, Tiefenbronn (Baden ülkesi) kilisesindeki Ortaçağ alman resim sanatının şaheserlerinden biri sayılan *Azize Magdalena'nın Mihrap Arkalığı*'nı yapmıştır (1431). [L]

MOSER (Rudolf), isviçreli besteci ve orkestra yöneticisi (Niederuzwil, Sankt-Gallen kantonu 1890 - Piz Julier Saint-Moritz yakınları 1960). Reger, Huber ve Stuer'in öğrencisiydi; kemancı, viyolacı, koro yöneticisi olarak çalıştı. Basel konservatuvarında ders verdi. Orkestra eserleri (*Burlesque, Çeşitlemeler, Süit, Passacaille*), yaylılar için bir konçerto grosso, keman, piyano, viyola, obua için konçertolar, kutsal müzik, oda müziği (yaylı çalgılar için 3 dörtlü) besteledi. (L)

MOSER (Werner), alman asıllı isviçreli mimar (Karlsruhe 1896). Rasyonalist akım çevresinde yetişti, fakat başka denemelere de girişmekten geri kalmadı (gençliğinde A.B.D.'de F. L. Wright'ın öğrencisiydi). En iyi eserleri: Zürich'te Neubühl mahallesi (1930); Altstätten kilisesi (1938); Zürich polikliniği (1951). [M]

MOSHEİM (Johann Lorenz VON), alman protestan ilâhiyatçısı (Lübeck 1694 - Göttingen 1755). Helmsted ve Göttingen üniversitelerinde profesörlük yaptı. Tarih alanında incelemeleriyle tanındı. Başlıca eserleri: *İnstitutiones Historiae Ecclesiasticae* (Din Tarihi Kurumları) [1726]; *Versuch Einer İmparterischen und Grundlichen Ketzergeschichte* (Tarafsız ve Genel Skhisma Tarihi Üstüne Bir Deneme) [1746-1748]; *Elementa Theologiae Dogmaticae* (Dogmatik İlâhiyatın Temel Bilgileri) [1758]. (L)

MOSİ'LER, Batı Afrika'da zenci halk. Bir milyon kişiden çok olan Mosiler, Yukarı Volta'nın orta kısmında yaşarlar. Yüksek mevkiler ve kumandanlık görevleri (kasaba reisleri) güçlü bir soylular sınıfının (*nakomse*) elindedir; halk tabakaları bunların boyunduruğu altında yaşar. Mosiler reisinin (*morho-naba*) çevresinde bakanları (*naba*) vardır. Halk arasında geleneksel kast ayırımı devam eder: demirciler, mücevherciler, çömlekçiler. Kadınlar tarımla uğraşır, ama sürüleri Pöller güder. Mosiler X. yy.a doğru Bornu'nun güneyinden gelmişlerdir. Bugün toprakları çok kalabalıklaştığından birçoğu özellikle Gana'ya göçer.

— Tar. Mosi'ler teşkilâtları ve süvari birlikleri sayesinde XII. yy.dan itibaren güneyden kuzeye doğru yayıldılar. Bu yayılma aslında sülâlenin çeşitli fertlerinin bir sürü krallık kurması (Gubuga, Tenkodago, Fada N'Gurma, Zandoma) şeklindeydi. Merkezî krallık sonradan Ugaduku adını alan Ubritenga krallığıydı («Ubril'in toprağı»). Bu krallıklara daha sonra Uemtanango, Yatenga ve Riziam eklendi. Mosi topluluklarının yapısı, krallıklarının uzun süre devam etmesini sağladı. Gerçek bir imparator olan, Güneş-tanrı *morhonabanın* emrinde 393 *naba,* bakan ve başka yüksek görevliler veya birer eyalet haline gelen uydu krallıkların yöneticileri vardı. XVI. yy. başında büyük Mosi'ler krallığı, Mali ve Songhai krallıklarıyle kanlı savaşlar sonunda yıkıldı; daha önce boyun eğmiş olan Gurma ve Yetenga yeniden bağımsızlıklarına kavuştular.

— G. santl. Dogorlarınkine benzeyen birçok mosi maskesi bulunmuştur. Bunlar üzerlerinde bir çift boynuz ve çokrenkli geometrik resimlerle süslü latalar olan delikli kutulardır. (L)

MOSJÖEN, Norveç'te (Nordland) köy, Vefsn Fjord kıyısında; 3 100 nüf. Alüminyum fabrikası. (L)

MOSKHOPULOS (Manuel), bizanslı gramerci ve yorumcu (1282-1328). İmparator Andronikos II Palaiologos devrinde yaşadı. Eserleri: *Grammatike* (Dilbilgisi) [1493]; *Leksikon* (Lûgat) [1524]; *Peri Grammatikes Gymynasias* (Gramer Alıştırmaları Üstüne); *Epitome tes Grammatikas* (Dilbilgisi Özeti). Ayrıca, Pindaros, Euripides ve Theokritos v.b.nin eserleri üstüne yorumlar yaptı. (M)

MOSKHOS, yunan şairi, Syrakusai'de doğdu (M.Ö. II. yy.). Aristarkhos'un ve Bion'un öğrencisiydi. *Europe* ve *Megara* adlı iki bölümden meydana gelen *Eros Drapetes* (Kaçan Eros) adlı bir manzum destanı ve kısa çoban şiirleri vardır. Ona maledilen *Epitaphios Bionos* büyük bir ihtimalle (Bion İçin Ölüm Şarkısı) başka bir şairindir. Moskhos bilgili, nükteci ve zarif bir yazar, tam mânâsıyle bir iskenderiyelidir. Theokritos'a özenmiş fakat onun çapına erişememiştir. (L)

MOSKHOS (İoannes), bizanslı yazar (öl. Roma 619). Önce Antakya ve Mısır keşişleri arasında, sonra da Roma'da yaşadı. *Leimon* veya *Neos Paradeisos* (Yeni Cennet) adı altında, halkın VI. yy.da din duygusunu dile getiren, ahlâkî öğüt niteliğinde birçok hikâye yazdı. (L)

MOSKOF i. (rusça *moskov*'dan). *Esk.* Rus: *İkbal Hanımın kocası Moskof muharebesinde şehit düştüğü vakit çocuğu üç aylıktı* (H.E. Adıvar). *Moskof kralı Deli Petro'*-

MOSKOVA
şehir planı

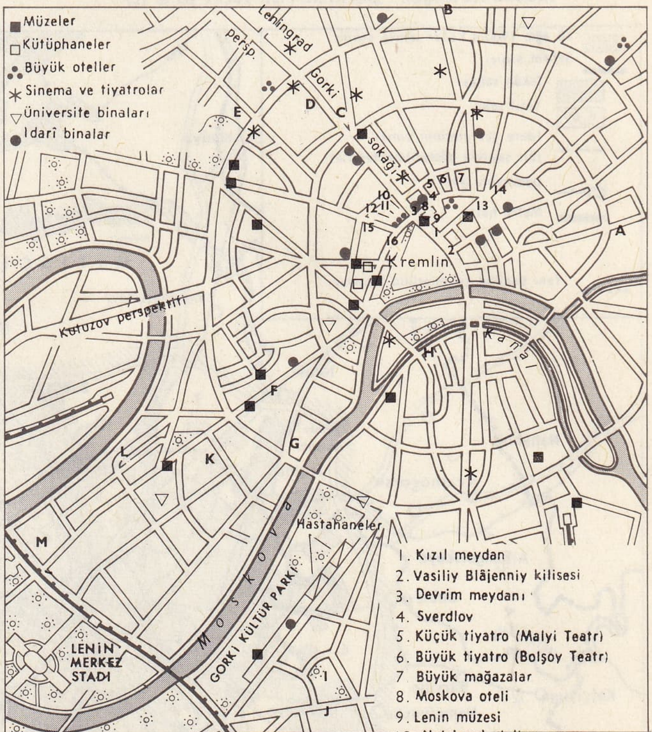

1. Kızıl meydan
2. Vasiliy Blâjenniy kilisesi
3. Devrim meydanı
4. Sverdlov
5. Küçük tiyatro (Malyi Teatr)
6. Büyük tiyatro (Bolşoy Teatr)
7. Büyük mağazalar
8. Moskova oteli
9. Lenin müzesi
10. Natsional oteli
11. İnturist
12. Eski üniversite
13. Yeni meydan
14. Politeknik müzesi
15. Çaykovski konservatuvarı
16. Merkez sergi salonu

A. Doğu sanatları müzesi
B. Kızıl ordu müzesi
C. İzvestia
D. Devrim müzesi
E. Planctaryum
F. Tolstoy müzesi
G. Yüzme havuzu
H. Tretyakov galerisi
I. Eski Donskoy manastırı
J. Patrice-Lumumba Üniversitesi
K. Tolstoy'un evi
L. Tıp enstitüsü
M. Eski Novodeviçi manastırı

Lenin'in anıt kabri

Foto. Viollet, S.S.C.B. Danışma bürosu (LAROUSSE)

solda, Yeni meydan; sağda, Kremlin rıhtımı

Manej meydanı (Manejnaya)

nun... (Ahmed Resmi Efendi). ‖ Moskovalı. ‖ *Teşm. yol.* Ruslar. ‖ *Mec.* Merhametsiz, insafsız, zalim.

— Dokumc. *Moskof bezi,* Rusya'da dokunan bir cins kalın ve kaba bez.

— Jeol. *Moskof toprağı,* maden parlatmak için kullanılan, sarı renkte bir cins gevrek taş, kum taşı, alçı taşı. (MALTA TAŞI veya TRABLUS TAŞI da denilir.)

— Miner. *Moskof camı.* Bk. BEYAZ *mika.*

◆ **Moskofça** i. Rusça, rus dili.

◆ **Moskofluk** i. Moskof olma hali, moskof'a yaraşır davranış. (M)

MOSKOSK i. Eski rus parası. ‖ Rusya'da geçerlikte olan küçük para. (L)

MOSKOVA, rusça **Moskva,** S.S.C.B.'de ırmak, Oka ırmağının kolu, adını verdiği Moskova şehrinden geçer; 508 km. Moskova ırmağı İkinci Dünya savaşı arifesinde açılan bir kanalla (Moskova-Volga kanalı) yukarı Volga'ya bağlıdır. (L)

MOSKOVA, rusça **Moskva,** S.S.C.B.'nin başkenti; 6 208 000 nüf. (banliyölerle birlikte 8 000 000).

● *Coğrafya.* Moskova, nüfusu 200 000 000'u aşan bir federasyonun merkezi olması sayesinde gelişti: şehir dünya çapında önemli bir fikir ve siyaset merkezi, ayrıca çapı 100 km'den geniş bir çeşitli sanayi bölgesinin (merkezî sanayi bölgesi) ortasında büyük bir iktisadî kalkınma merkezidir. Moskova'nın iktisadî kalkınması, siyasî başkent olmasına dayanır; ama nüfus yoğunluğu ve büyük bir kavşak olması da bu kalkınmada aynı derecede rol oynamıştır.

Şehir Yukarı Volga ve Oka'nın vâdileri arasında, Moskova ırmağı (Oka'nın küçük bir kolu) kıyısında, «rus mezopotamyası» denen bölgede kuruldu. Uzun süre ormanlar ve bataklık vâdilerle kaplı olan bu bölge, tatar hâkimiyetine girmek istemeyen rus halklarının barınağı oldu. Rus topraklarının yeniden fethine ve İran ile Büyük Okyanus'a kadar ulaşan çok geniş bir alanda siyasî bütünlüğün sağlanmasına Moskova'dan başlanması, şehrin değer kazanmasına ve gelişmesine yol açtı. Doğu Avrupa'nın çeşitli bölgeleri ve ülkenin iç kısımlarıyle önce stratejik, sonra da iktisadî ve siyasî bağlantılar kurmak bakımından Moskova'nın konumu çok elverişliydi. Şehir vâdiler arasında bir kavşaktadır; bu vâdiler orman arasından kuzeye veya güney steplerine doğru tabiî yollar açar. Moskova'dan Yukarı Volga'ya kolayca ulaşılır, oradan da Baltık denizine hattâ Beyaz denize gidilen vâdilere geçilir. Dnieper'in kaynağı, şehrin 200 km doğusunda ve Moskova ırmağının kaynağına 100 km uzaktadır. Dnieper vâdisinden Ukrayna'ya ulaşılır; ırmağın sağ kıyıdan aldığı kollarının vâdileri ise (özellikle Pripyat) Beyaz Rusya ve Polonya'ya geçit verir. Don ırmağının kaynağı Moskova'nın 150 km güneyindedir; büyük sanayi bölgesi Donbass'a, Azak denizine ve Aşağı Volga ovalarına bu ırmakla ulaşılır. Oka yoluyle kolayca Orta Volga'ya ve Sibirya ile Ural'a ulaştıran yollara varılır. Bu yolları büyük demiryolu hatları takip eder; on bir ayrı yöne ayrılan bu hatlar yıldız şeklindedir. Ağırlığı Volga'ya dayanan bir iç ulaşım sisteminin kurulması, Moskova'nın Baltık, Beyaz deniz, Azak denizi, Karadeniz ve Hazar denizine bağlı büyük bir ırmak limanı olmasını sağladı.

Siyaset, fikir ve ticaret kurumlarının büyük kısmı merkezde toplanır; yeni üniversite şehrin güney sınırındadır. Sanayi özellikle şehrin çevresindeki varoşlarda ve çok hızlı bir ritimle gelişen uydu şehirlerde gelişti. Büyük Moskova'da sanayinin her dalı temsil edilir: her türlü sanayi malzemesi (bilyalı yataklardan elektronik malzemesine kadar) fabrikasının yanı sıra metalürji, uçak yapımı, otomobil ve demiryolu malzemesi fabrikaları; S.S.C.B.'de işlenen yünün yarısını kullanan dokuma (ipek, pamuk, konfeksiyon) sanayii; kimya sanayii; kereste ve deri sanayii; besin sanayii. Hızla gelişen bir şehir olan Moskova aynı zamanda da büyük bir inşaat sanayii merkezidir.

Şehirciliğin yapısı hâlâ Moskova'nın tarihî gelişmesinin şartlarını yansıtır. Şehrin planı tek merkez çevresinde gelişmiştir. Bununla birlikte her tarihî dönemde birbirini izleyen daireler eklenen şehrin görünüşü, yeni yapılar (özellikle 1812 yangınından sonra) ve yeni düzenlemelerle değiştirildi.

Modern şehir tarihî sınırların dışına taşmıştır. 1930'dan sonra modern yapı grupları, büyük ışınsal yollar boyunca uzanan büyük sanayi tesislerini çevreleyen kenar mahalle dükkân ve barakalarının yerini aldı. Şehir böylece birbirini takip eden bölgelerde, demiryolları ve büyük karayolları boyunca gelişti. Bugün şehrin en hızlı geliştiği iki yön kuzey (Büyük park ve daimî tarım sergisi çevresinde) ve güneydir (Lenin dağında [eski Kuşlar dağı] yeni Lomonosov üniversitesi [Vorobyovıye Gorıy]).

Bu bölgelerin ötesinde, şehrin garlarına hızlı elektrikli trenlerle bağlı banliyöler, şehrin merkezine günde binlerce kişi gönderen

MOSKOVA bölgesi

Foto. Bailly, S.S.C.B. Danışma bürosu (LAROUSSE)

1812 Moskova yangınının Kremlin tabyalarından görünüşü» Faber du Faur'un eseri, Askerî müze, Paris

Lomonosov üniversitesi

Teatralnıy (Tiyatro) caddesi

devamlı konut bölgeleriyle hafta sonlarında oturulan bölgeleri birleştirir. Sonuncularda, çam ormanlarına şehirlilerin daçaları (köy evleri) serpiştirilmiştir. Bu asıl banliyöler uydu şehirlerle karışır. Uydu şehirlerin hayatı başkente bağımlı değildir; ağırlıkları bir veya birkaç fabrikaya dayanır: kuzeyde Mıytişçi, Kaliningrad, Puşkino, İvanteyevka; doğuda Perova, Lyublino, Lyubertsıy, güneyde Podolsk, güneybatıda Kuntsevo, batıda Krasnogorsk şehirleri, özellikle merkezinin görünüşü ve gelişmesinin özel şartlarıyle Moskova kendine has bir şehirdir: inşaat ve şehir düzenlemesi, istekleriyle birlikte sayısı da artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamakta büyük güçlük çeker.

● *Tarih ve Güzel sanatlar.* Rus vakayınamelerinde Moskova adı ilk olarak 1147'de geçer; oysa yapılan arkeoloji kazıları buraya daha neolitik çağda yerleşildiğini ortaya koydu. Şehir 1156'da Suzdal prensi Yuriy Dolgorukiy'in inşa ettirdiği tahta Kremlin (kreml [kale]) çevresinde gelişti. Kremlin ikizkenar bir üçgen şeklindedir. Güney kenarı Moskova ırmağına paralel uzanır; kuzeybatısı Moskova'nın bir kolu olan ve bugün yeraltında Neglinnaya'ya paraleldir. Kuzeydoğusunda ise sur boyunca suni bir hendek uzanır. XII. ve XIII. yy.da Moskova önemli bir şehirdi. Kuzeydoğusunda bir ticaret merkezi yer alıyordu. XII. yy.da yeni kurulan Moskova düklüğünün başkenti olan şehir, 1237-1238'de Tatarlar tarafından yakıldı; ama kısa süre içinde yeniden inşa edildi. Tatarlar, şehri 1293'te yeniden yağmaladılar. Üç yıl sonra Kremlin sağlam bir toprak sur ve meşe siper kazıklarıyle çevrildi. İvan Daniloviç I (öl. 1341) zamanında Vladimir prensliği de Moskova'ya katıldı. 1326'da rus başpiskoposu Vladimir'den Moskova'ya göçtü. XV. yy.ın ikinci yarısında moğol-tatar hâkimiyetiyle savaşta, Moskova başlıca rolü oynuyordu. Toplanan paralı askerlerin rus kuvvetlerinin çekirdeğini meydana getirdiği çarpışmada Dmitriy Donskoy, Büyük Mamay (Mamai) Han yönetimindeki tatar ordusunu 1380'de Kulikovo'da Don kıyısında bozguna uğrattı. Kısa süre sonra başka bir tatar önderi olan Toktamış Han şehri alarak yağmaladı (1380). Moskova 1408'de Edige'nin (Yedigey) yönettiği bir tatar akınını püskürttü. Şehrin önemi arttıkça, kapladığı alan da genişledi ve görünüşü değişti. İvan Daniloviç, Kremlin alanını genişletmek için toprak ve meşeden surları kuzeydoğuya doğru

MOSKOVA

solda, Blagoveşçeniye (Tebşir) katedrali; sağda, Tarih müzesi

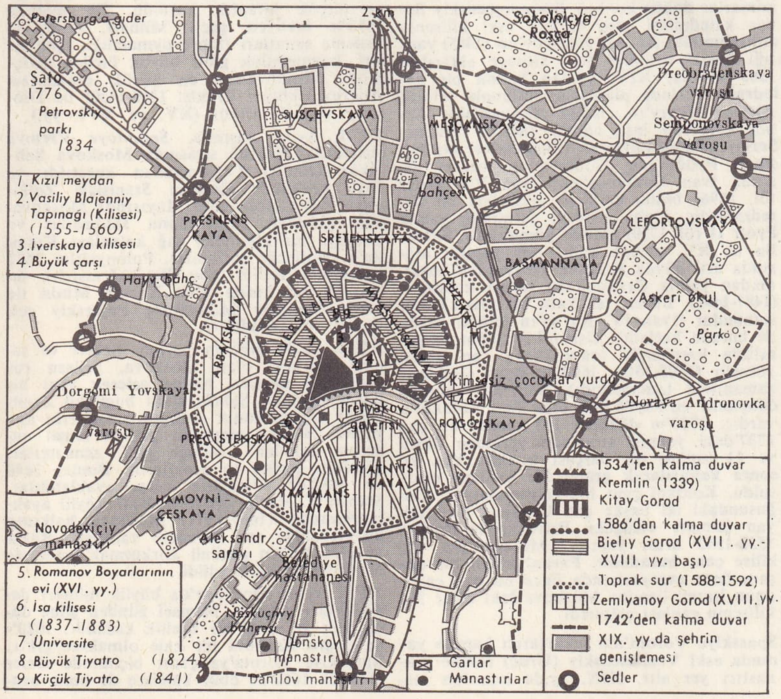

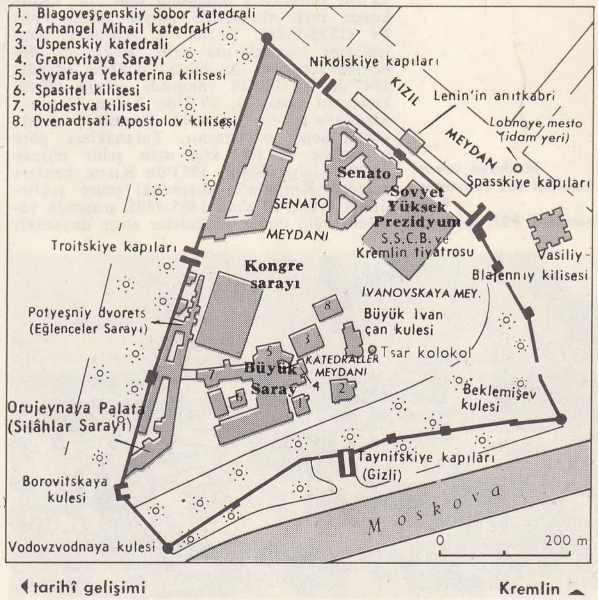

tarihî gelişimi

Kremlin

Foto. Lessaffre-Adep, S.S.C.B. Danışma bürosu, Brone-Giraudon (LAROUSSE)

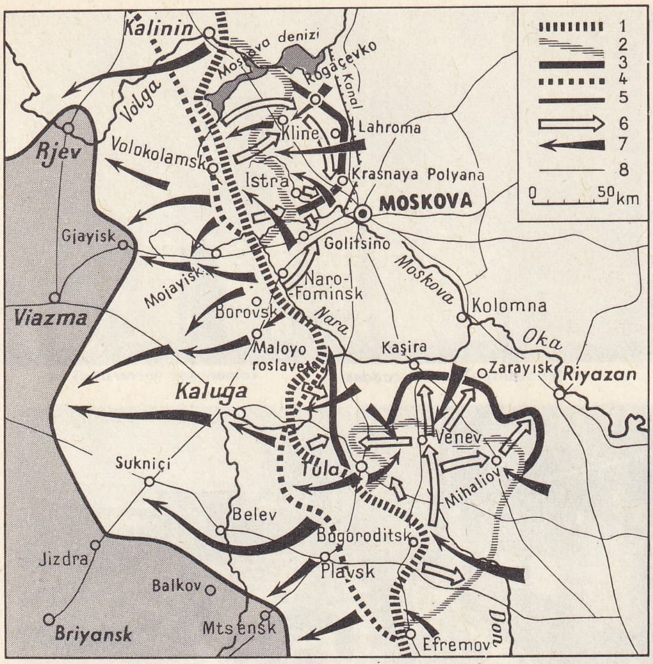

1 - 15 kasım 1941'de cephe; 2 - 20 kasımda cephe; 3 - 5 aralıkta cephe; 4 - 20 aralıkta cephe; 5 - 1942 ocağı sonunda sabitleşen cephe; 6 - alman hücumları; 7 - sovyet hücumları; 8 - Demiryolları

Moskova savaşı haritası (maddesi 959. sayfada)

ilerletti ve burada ilk taş Uspenskiy Sobor katedralini yaptırdı (1326). 1367'de, Dmitriy Donskoy zamanında Kremlin'in ilk taş surları yapıldı. Surların içinde büyükdükün sarayı, Boyar'ların sarayları, manastırlar ve idarî binalar yer alıyordu. Kremlin'in biri Moskova ırmağına, ikisi Neglinnaya'ya, üçü Krasnaya Ploşçad'ın («Kızıl meydan»; XVII. yy.) kuzeydoğusuna açılan altı kapısı vardır. 1404'te Yunanistan'daki Aynaroz manastırından gelen Lazar adlı bir sırp papazı, Kremlin'in avlusundaki çan kulesine her saatbaşında çalan bir saat yerleştirdi. XV. yy.ın ikinci yarısında Moskova, çevresindeki bütün prenslikleri ele geçirdi ve kurulacak millî rus devletinin tabiî merkezi haline geldi. Rus birliğinin kurulması ancak İvan III (1162-1705) zamanında gerçekleşti. 1478'de Novgorod'u ele geçiren İvan III, Moskova prensinin «bütün Rusya'nın yöneticisi» olduğunu ilân etti. «Korkunç» veya «haşmetli» adıyle anılan İvan IV (1533-1584), Kazan ve Astrahan hanlıklarını topraklarına kattı. Fakat bu dönemde Moskova iki büyük felâkete uğradı; 1547'de iki büyük yangında şehrin büyük kısmının yanması, 1571'de Kırım Hanının Moskova'yı ele geçirerek Kremlin dışında bütün şehri yaktırması. Tutanaklara göre o tarihte 200 000 kişi olan şehir nüfusu 30 000 kişiye düştü. 1551'de Kırım hanları yeniden Kremlin'in dışındaki şehre saldırdılar; fakat bu defa 1485-1495 arasında yapılan tuğla duvar ve kuleler ateşe dayanıklı olduklarından savunma kolaylaştı. Moskova halkı dinî ve laik yüksek görevliler, tüccarlar, zanaatçılar, küçük esnaflar ve toprak kölelerinden meydana geliyordu. Mülkiyet açısından, bu sınıflar birbirinden çok farklıydı. Bu yüzden toplumsal çatışmalar Ortaçağ Moskovası'nda sık sık isyana (1382, 1445 ve 1547 isyanları gibi) dönüşüyordu. Şehirde birçok devlet dairesinin yanı sıra, özellikle top dökülen, barut hazırlanan ve silâh imal edilen atelyeler vardı. Deri ticareti, kumaş yapımı ve gümüş işçiliği önemliydi. XVI. yy. Moskovası'ndaki el sanatları nitelik ve çeşitlilik açısından büyük ölçüde gelişmişti. Nitekim Moskova'nın bir sanayi şehri olduğunu varoşların isimleri de ortaya koyar: *Bronnaya* (Zırh Yapımcıları); *Kuznetskaya* (Demirciler); *Kotelniki* (Kazancılar). Moskova'da ticaret hayatının merkezi, Kızıl meydanın bitişiğindeki pazardı. XVI. yy.da ülkenin başlıca ticaret yeri olan bu pazar hem iç, hem dış ticarette önemli rol oynardı. Moskova tacirleri başta İngiltere ve Hollanda ile olmak üzere Batı Avrupa ile Orta Asya Transkafkasya (Kafkasötesi), İran ve Karadeniz kıyısında Kaffa (bugün Feodosiya) ve Suroj (bugün Sudak) gibi ticaret acentalarıyle alışveriş yaparlardı. Rus ihraç mallarının başında Batı Avrupa'da çok makbul olan kürk gelirdi. Moskova aynı zamanda devlet yönetiminin de merkeziydi. Çar ve maiyetinin yaşadığı şehirde boyarlar *duma*'sı (meclisi), *zemstvo* meclisi (seçilen temsilcilerden meydana gelen bir danışma organı), *sosloviya* (köy ağalarının ve kasabalıların temsilcileri) ve *prikazıy* (devlet yönetiminin çeşitli kollarını denetleyen merkezî hükûmete bağlı kurumlar) toplanırdı. 1589'da hükümdarın ve kilisenin gücünü artırmak amacıyle Moskova patrikliği kuruldu. Rusya krallığı içinde Moskova'nın bu kadar önem kazanması, yabancıları şehri Rusya ile bir tutmağa kadar götürdü. O dönemde yazılan yabancı metinlerde Rusya'nın adı sık sık «*Muskovi*» olarak geçer. XV. yy.ın ikinci yarısında ve XVI. yy. başında Kremlin içindeki taş yapıların sayısı arttı. Eski Uspenskiy Sobor katedrali 1472'de yıkılınca yerine Bologna'lı bir mimar olan Ridolfo di (Aristotele) Fioravante 1475-1479'da yeni bir katedral inşa etti; lombardia-bizans uslûbunda olan bu katedralin hint tarzında küçük kubbeleri vardır. Katedralin italyan özellikleri genellikle daha sonraki rus kiliselerinde taklit edildi. XVI. yy.dan sonra çarlar bu katedralde taç giymeğe başladılar. 1397'de yapılmış eski bir kilisenin yerinde 1484-1489'da Pskov'lu mimarlar dokuz kubbeli Blagoveşçenskiy Sobor katedralini inşa ettiler: eski kilisenin mihrabındaki Andrey Rublyov'un (1405) yaptığı kutsal resimler yeni kiliseye aktarıldı. 1505-1509'da, XIV. yy.dan kalma bir katedralin yerinde planlarını milanolu mimar Aleviso Noviy'ın çizdiği Arhangelskiy Sobor katedrali inşa edildi. 1606'da Troitse-Sergiyevskaya Lavra'ya (Zagorsk'ta) taşınan Boris Fyodoroviç Godunov'un mezarı dışında İvan Daniloviç'ten, İvan V'e kadar (öl. 1696) bütün çarların mezarları bu katedraldedir. Daha sonraki çarlardan yalnız Pyotr II (öl. 1730) burada gömülüdür. Kremlin ile XV. yy.dan kalma taş yapılar arasında asıl büyük Kremlin sarayından bozulmadan yalnız Granovitaya sarayı kalmıştır (1487-1491). Burası tek katlı bir resmi kabul salonudur (İvan IV, Kazan'ın fethini 1552'de burada kutladı). Uspenskiy Sobor katedralinin karşısında İvanovskaya çan kulesi yükselir (1505-1508; 1600'de Boris Godunov zamanında tamamlandı). Kule'nin yanında dünyanın en büyük çanı olan *Tsar Kolokol*'u vardır. 1733'te dökülen 193 tonluk bu çan 1737'deki yangın sırasında yerinden düştü ve 11 tonluk bir parçası kırıldı. Yüz yıl sonra kaldırılarak granit bir kaideye oturtuldu. Kolokol çanı hiç çalınmamıştır. Doğusundaki iki başka çan kulesinin biri italyan mimarı «Küçük» Petroche tarafından 1532-1543 arası yapıldı. Moskova'nın baş kilise çanı buradadır. Paskalya'dan bir akşam önce geceyarısında önce bu çan çalar, onun işareti üzerine Moskova'daki diğer 350 kilisenin çanları çalınırdı.

Moskova savaşı Cabinet des Estampes, Paris maddesi 959. sayfada)

Spasskiye Vorota'nın («kurtarıcı kapısı») yanında eski Voznesenskiy (Uruç) rahibe manastırı yer alır. XIX. yy.da onarılan manastırda çarların karıları ve kızkardeşleri gömülüdür. Eskiden rus başpiskoposunun ikametgâhı olan Çudov manastırı (XIV. yy.; 1171'de yeniden inşa edildi), sonradan devlet hapishanesi oldu. 1924'te onarılan Çudov manastırına iç savaş sırasında boşaltılan Solovetskiy manastırındaki sanat eserleri taşınarak müze haline getirildi; onarım sırasında birçok eski koridor ve oda ortaya çıkarıldı. Çudov manastırının karşısında 1586'da dökülen 40 tonluk süslü *Tsar Puşka* (çar topu) vardır. Top hiç ateşlenmemiştir. Kuzeydoğudaki sur ve hendek boyunca uzanan Kızıl meydan, üç kapıyle (ortada Spasskiye Vorota) Kremlin'e bağlıdır. Kızıl meydanın arkasında eski konut merkezi Kitay Gorod yer alır (Kitay isminin tatarca kale anlamına gelen bir kelimeden türediği sanılır); surunun bir kısmı bugüne kalmıştır. Kremlin'de hükümdarlar ve soylular, Kitay Gorod'da ise tacirler otururdu. Burası 1535 ve 1538'de Petroche'nin yaptığı taş surlarla çevriliydi. Moskova ırmağının kuzeyinde Kremlin ve Kitay Gorod'un çevresindeki konut merkezi Byelıy Gorod da (veya Beyaz şehir) Fyodor I tarafından taş surlarla çevrilmişti (1583-1593). Bugün bu surların yerinde bir bulvar uzanır. Gene bir konut merkezi olan Zemlyanoy Gorod (Toprak şehir) Beyaz şehrin dışında ve Moskova ırmağının güneyinde gelişti. Zemlyanoy Gorod'u XVI. yy. sonunda çevreleyen toprak surun yerinde bugün yeşil saha olan bir kemer veya Sadovaya ringi yer alır. Merkezleri aynı noktada olan bu dairelerin ikisini ortadan kesen başlıca geçitler Kremlin'de birleşir. Moskova'nın daire biçimi, bu düzene dayanır. Şehir kapıları, yarım daire çizen manastır-kalelerle korunurdu. Bunların en meşhurları bugün müze olan Novodeviçiy ve Donskoy'dur. Komünist önderlerin çoğu Novodeviçiy'de gömülür. XVI. yy.da şehirde gerek dinî, gerek dindışı taş yapıların sayısı arttı. 1554-1560'ta Kızıl meydanda Kazan hanlığının fethinin şerefine Barma ve Postnik tarafından bugün müze olan Pokrovskiy Sobor veya Vasiliy Blajennıy katedrali yapıldı. Katedral «İsa'nın cezbesine kapılan» kutsal deli Vasiliy'in adını taşır. Vasiliy, Fyodor İvanoviç (Fyodor I, 1584-1598) zamanında kilisenin kemerlerine gömülmüştür. Bu katedral rus millî sanatının başlıca anıtlarından biridir.

Moskova XIV. ve XVI. yy.da Rusya'nın fikir merkezi haline geldi. Bütün rus arşivleri ve dinî edebiyat arşivleri burada toplandı. XVI. yy.da eğitimde de büyük gelişmeler oldu. Büyük bir basım faaliyetinin yanı sıra birçok kitaplık kuruldu. İlk matbaa 1553'te faaliyete geçti. Mimarî, resim ve süsleme sanatları (tahta oymacılığı, iğne işleri, kuyumculuk gibi) büyük ölçüde gelişmişti. Moskova'nın en büyük sanatçıları Andrey Rublyov (yaklş. 1360-1430) ile Dionisiy ve oğullarıydı (XV. ve XVI. yy.).

XVII. yy.ın başında, *Smutnoye Vremya* («sıkıntılar devri») sırasında Moskova Sahtekâr Dimitri I tarafından kuşatıldı ve 1610 eylülünde Hetman Stanislaw Zolkiewski şehre girdi. 1611 Mayısında Moskovalılar polonya garnizonuna saldırdılar ve polonya birliklerinden sağ kalanları Kremlin'e çekilmeğe zorladılar. Polonyalılar 1612 kasımında teslim oldu. Bu bağımsızlık savaşında bir kasap olan Kuzma Minin ile prens Dimitriy Mihayloviç Pojarskiy çok önemli rol oynadılar.

XVII. yy.da ülkenin başlıca ticaret ve sanayi merkezi olan Moskova, gelişen rus pazarının merkezi haline gelerek yeni bir önem kazandı. Şehrin alanı bugünkü Zemlyanoy Gorod konut semtinin sınırlarını aşıyordu. Nüfusu meydana getiren temel unsurlar, eskiden olduğu gibi, zanaatçılar, gündelik işçiler ve esnaflardı. Bunlar 1648 ve 1662'de sömürüye karşı ayaklandılar. Stepan T. Razin önderliğindeki köylü ayaklanmasında (1667-1671) Moskova halkının huzursuzluğu son dereceye varmıştı. Razin 1671'de halkın gözünü korkutmak amacıyle Moskova'da idam edildi.

XVII. yy.da Moskova'da büyük mimarî değişiklikler yapıldı. Mimarî günden güne daha ince ve süslü bir özellik kazandı. 1620'ye doğru Kremlin bir kale olmaktan çıktı; Spasskiye Vorota'ya çadır biçiminde süsler eklendi. 1680'de öbür kulelere de buna ben-

Foto. LAROUSSE

Kızıl meydan
sağda,
Lenin'in anıt kabri
Kremlin'in kuleleri
arka planda,
Vasiliy Blajennıy katedrali

zer süsler kondu. 1625'te bir ingiliz, Spasskiye Vorota'nın üzerindeki kuleye meşhur çanları yerleştirdi. Büyük ticarethanelerin ve resmî yapıların sayısı günden güne arttı. XVII. yy.ın ikinci yarısına doğru duvarları süslü tuğlalarla örülmüş, kiremitleri renkli, beyaz taş heykellerle süslü birçok bina yapıldı. «Moskova barok»u denilen bu üslûpla yapılmış binalardan bugüne kalanların başlıcaları şunlardır: Kitay Gorod'da Svyatoy Troitsıy Nikitniki kilisesi (1628-1634), Putinki'de Rojdestva kilisesi (XVII. yy.ın ortaları), Ostankino'da Svyatoy Troitsıy kilisesi (1673-1693), Peçatnıy Dvor veya devlet matbaası binası (1642-1645), Novodeviçiy ve Simonov manastırları (1680'ler), Büyük Haritonovskiy pasajındaki Volkov binası (XVII. yy.ın ikinci yarısı).

XVII. yy.da ülkenin fikir ve sanat hayatının merkezi olmağa devam eden Moskova, aynı zamanda da bir öğretim merkeziydi. 1687'de dinî bir kurum olan İslav-Yunan-Latin akademisi açıldı. Gerek rus edebiyatından eserler, gerek başka dillerden çevrilen kitaplar basılmağa başlandı; ayrıca resmî kronikler hazırlandı.

Fakat Moskova çekişmelerle dolu, için için kaynayan bir şehirdi. Ayaklanmalar ancak *streltsıy* (nişancılar) denilen şehirli ve tüccar sınıfının yardımıy'e bastırılabiliyordu. Bunların çara hizmet etme görevi miras yoluyle geçerdi. *Raskol** adlı resmî kiliseye bağlı olmayan bir mezhebin yayılması, baskı tedbirlerinin daha da artırılmasına yol açtı. Sonunda 1698'de streltsıy sınıfı da ayaklandı. Bu ayaklanma Büyük Petro tarafından çok kanlı bir şekilde bastırıldı. Reform planlarına devamlı olarak karşı çıkılmasından, boyarların entrika ve suikastlarından, halk kitlelerinin güvensizliğinden bıkan Petro'nun, 1703'te Petersburg'u kurarak 1712'de başkenti oraya nakletmesiyle Moskova'nın önemi azaldı. 1737-1748 ve 1752'de çıkan yangınlar büyük yıkıntılara yol açtıysa da, caddelerle meydanların genişletilmesine yaradı. Yekaterina II zamanında Moskova'nın nüfusu 175 000 kişi kadardı.

Her şeye rağmen Moskova XVIII. yy.da Rusya'nın kültür ve aydınlanma merkezi olmağa devam etti. Birçok yeni öğrenim kurumu açıldı: Matematik ve Gemicilik Bilimleri okulu (1701), Tıp ve Cerrahî okulu (1786) v.b. 1755'te büyük rus bilgini M. V. Lomonosov'un önderliğiyle Moskova'da Rusya'nın ilk üniversitesi kuruldu. Şehrin yaşayışında meydana gelen değişiklikler, konutlarda, resmî, ticarî yapılarda ve sanayi inşaatlarında yeni türlerin ortaya çıkmasına ve mimarîde gerek planlamaya gerek kullanışlılığa özel bir dikkat gösterilmesine yol açtı. Kremlin'de inşasına 1701'de başlanan top dökümevi 1736'da tamamlandı. 1705-1707'de İ. P. Zarudnıy tarafından Menşikov kulesi inşa edildi. Başkentin Petersburg'a nakledilmesinin yol açtığı kısa süreli duraklamadan sonra, yapı işleri eskisinden daha yoğunlaştı; Donskoy ve Novospasskiy manastırlarının tek katlı çan kuleleri (1750) ve Pyatnitskaya sokağındaki Aziz Kliment kilisesi (1762-1770) bu dönemde yapıldı. Özellikle yüzyılın son 30 yılında rus klasik mimarîsi V. İ. Bajenov (1737-1799) ve M. F. Kazakov (1738-1812) gibi mimarların eserleriyle parlak bir şekilde gelişti. Bu dönem yapılarının başlıca özelliği, rasyonel bir planlama ve kompozisyon uyumudur. Başlıca yapılar arasında şunlar sayılabilir: Paşkov konağı (bugün Sovyet Lenin kütüphanesinin eski binası), Kremlin'deki eski Moskova senatosu (1776-1787) binası (bugün bir hükûmet dairesidir); Mohovaya ve Gertsen sokaklarının köşesindeki eski üniversite binası; Büyük Kalujskaya sokağındaki Golitsıyn hastahanesi v.b. Bu dönemin tipik yapıları soyluların evleridir; bunlar genellikle iki veya üç katlıydı; çepheleri ya doğrudan doğruya sokağa bakar veya ev bir avluyle çevrilirdi. Genellikle hizmetçiler için ayrı kısımları ve bahçeleri vardı. Birçok özel konak, binlerce tahta ev, dükkân ve atelye, şehrin içine gelişigüzel serpiştirilmişti.

Moskova 1812'deki kurtuluş savaşında çok önemli rol oynadı. Şehir rus ordusunun donatım ve erzak deposuydu. Napolyon Moskova'nın alınmasını, savaşın kazanılmasını

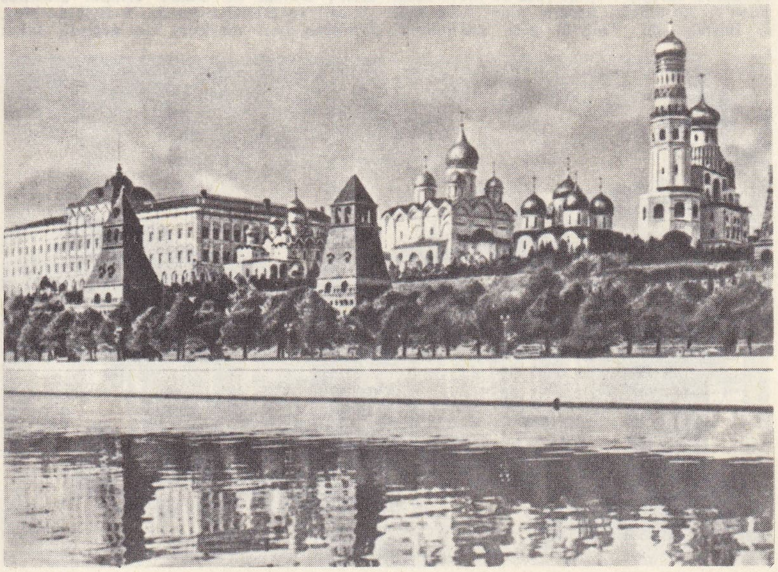

Moskova ırmağından
Kremlin'in görünüşü

Foto. *Dizionario Enciclopedico Italiano; (LAROUSSE)*

Kremlin'de «Büyük Saray» (Sovyet Yüksek şûrası'nın oturduğu yer)

solda, Vaviliy Blajennıy katedrali; sağda, Novodoviçiy manastırının çan kulesi

sağlayacak başlıca etken sayıyordu. Rusların Borodino savaşı adını verdikleri *Moskova savaşı*, 7 eylül 1812'de oldu. Moskova'yı korumağa kararlı olan Aleksandr I, Barclay de Toliy'in geri çekilmesini durdurdu ve başkumandanlığa, onun yerine Kutuzov'u getirdi. Kutuzov, şehrin batısına, Holoç ırmağı ile Uditsa ormanı arasında yerleşti ve tabyalar kurdu. 5 Eylülde Ney, Şvardino ileri mevkiini ele geçirdi; fakat büyük savaş ancak 7 eylül sabahında başladı. Fransız sol kanadına kumanda eden prens Eugene, Borodino'yu Barclay'dan aldı ve merkez kanat (Ney ve Davout) Semyonovskoye köprülerini ele geçirir geçirmez, Borodino'nun güneyindeki Büyük tabyayı işgal etti. Fransız merkez kanadının harekâtını durduran Ruslar, Büyük tabyayı geri aldılar; fakat Ponyatovskiy'in Rusların soluna taşan bir hareketi, Napolyon'un muhafız kıtasıyle merkeze hücum etmesine imkân verdi. Prens Eugène, bir tümeninin zayıflaması üzerine harekâtı durdurmak zorunda kaldı. Öğleden sonra, Montbrun ile Caulaincourt'un süvarileri hücuma geçerek hendeklerin cesetlerle dolması pahasına Büyük tabyayı tekrar ele geçirdiler. Napolyon son yedek olan muhafız kıtasını savaşa sokmayı kabul etmeyerek zaferin yarım kalmasına yol açtı; Kutuzov düzenli bir şekilde geri çekildi. Savaşta Fransızlar 121 000 kişiden 30 000'ini, Ruslar da 140 000 kişiden 60 000'ini kaybettiler. Borodino muharebesinden sonra, rus orduları başkumandanı general Mihail İ. Kutuzov ordusunu yeniden toparlayıp karşı saldırıya geçebilmek için Moskova'yı bırakmağa karar verdi. Napolyon Moskova'yı 14 eylül - 19 ekim 1812 arası işgal etti. Fakat Moskova'ya girmek Fransızları mahvolmaktan kurtaramadı. Fransızların şehre girdikleri ilk gece, şehirlilerin dikkatsizliğiyle çıkan yangın pazardaki bütün dükkânların yanmasına yol açtı. Şehir halkı kaçtı ve iki ordunun askerleri şehri yağmaladı. Moskova'nın yanması (evlerin dörtte üçünden fazlası yanmıştı) köylülerin Fransızlara karşı ayaklanması için işaret oldu. Erzak yetersizliği, devamlı olarak Kazakların ve köylülerin akınlarına uğrayan bir şehirde kışı geçirmenin imkânsızlığı, Napolyon'u, Kremlin'i havaya uçurmak için yaptığı başarısız teşebbüsten sonra şehri terketmek zorunda bıraktı.

Şehrin kurtulmasından sonra «Moskova Şehri Yapı komisyonu»nun önderliğinde büyük bir inşaat programı uygulanmağa başlandı. 1813'te kurulan komisyonun başkanlığına mimar Osip Bove (1784-1834) getirildi. Şehrin merkezi, kısmen yeniden planlandı. Bolşoy tiyatrosunun 1821-1824'te yapılmasıyle (1856 yangınından sonra yeniden inşa edildi), Teatralnıy meydanının görünüşü tamamıyle değişti. Kızıl meydandaki başlıca değişiklikler hendeğin doldurulması, 1889-1893'te Spasskiye Vorota'nın karşısına yeni-klasik üslûpta Torgoviye kemerlerinin yapılması (bugün burada G.U.M. veya Devlet mağazaları bulunmaktadır), 1818'de Minin ile Pojarskiy adına bir anıt dikilmesidir. 1817'de binicilik okulu inşa edildi ve yangından zarar gören üniversite onarıldı. XIX. yy.da Moskova sanayii büyük ölçüde gelişti ve burjuvazinin önemi arttı. 1837'de borsa kuruldu. 1861'de şehir, Petersburg'tan sonra ülkenin en büyük fabrika ve demiryolu merkezi haline geldi; 1871'de nüfusu 602 000'e ulaştı. XIX. yy.ın ikinci yarısıyle XX. yy.ın başı arasında yapılan demiryolu istasyonları, apartmanlar, fabrikalar, açılan bankalar ve ticarethaneler şehre bir ticaret ve sanayi merkezi görünüşü kazandırdı. Bu dönemin başlıca yapıları arasında *Gorodskaya Duma* veya belediye binası (1890-1892, bugün Merkezî Lenin müzesi), Politeknik müzesi (1877) ve Tarih müzesi (1875-1881) sayılabilir. Kremlin'deki 1961'e kadar yüksek sovyet toplantılarının yapıldığı Büyük saray ile, çarların hazinelerinin muhafaza edildiği Orujeynaya (Palata) sarayı da bu dönemden kalmadır. Fakat bu yapım işleri düzensiz bir şekilde ilerliyor, şehrin uygun bir şekilde yeniden planlamasına özel mülk sahipleri karşı çıkıyordu. Şehir birçok kulübe, işçi evleri ve yoksul gecekondularla çevrilmişti. Bu kesim, iş merkezleri ve varlıkların semtleriyle büyük ölçüde çelişiyordu.

Bu dönemde genellikle eski üslûpları taklit eden Moskova mimarîsinde, XX. yy.ın başında «modern-üslûp» denilen bir tarz hâkim oldu: Yaroslavl demiryolu istasyonu (1904-1914). Bazı binalarda ise eski dönemlerin çeşitli üslûpları başarılı bir şekilde kaynaştırılıyordu; Kazan demiryolu istasyonu, büyük Tarasov binası. XIX. yy.ın ikinci yarısında ilerici bir sanatsever olan D.M. Tretyakov, galerisinde rus millî sanatının en değerli örneklerini toplamağa

Kremlin'de elmas alemli ve altın merdivenli saray

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano

MOSKOVA büyük knyazları

Ryurik (öl. 879), *Novgorod knyazı* (862 - 879)

İgor' (875'e doğr. - 945) *Kiev büyük knyazı* (912 veya 941-945)

....

Vladimir I (öl. 1015), *Novgorod knyazı* (973-1015); *Kiev büyük knyazı* (980-1015)

Yaroslav I (978 - 1054), *Novgorod knyazı, Kiev büyük knyazı* (1019 - 1054)

İzyaslav (öl. 1001), *Polotsk knyazı* 13. *yy.da bu hanedan sona erdi*

Vladimir (1020 - 1052), *Novgorod knyazı* (1036 - 1052)

Prjemrysl Terebovl, Halicz, Gorodno, Tmutarakan, Galiç knyazları

XII. yy.da bu hanedan sona erdi

İzyaslav (1024 - 1078), *Novgorad knyazı* (1054-1078) *Kiev büyük knyazı* (1054-1068; 1069-1073; 1076-1078)

Yaropolk (1049 - 1087), *Vladimir ve Turov knyazı* (1078 - 1087)

1104'*te erkek vârisler kalmadı*

Svyatopolk II (1050 1113), *Kiev büyük knyazı* (1093 - 1113)

Kiev büyük knyazları, Vladimir ve Turov knyazları

1223'*te vâris kalmadı*

Svyatoslav II (1027-1076), *Çernigov knyazı* (1054-1076), *Kiev büyük knyazı* (1073-1076)

Tmutarakan, Çernigov, Ryazan, Murom, Kiev, Kursk, Syevyersk, Truçevsk, Snov, Rıylsk, Terebovl, Vladimir, Pronsk, Rostov, Pereyaslavl knyaz ve büyük knyazları

1272'*de erkek vârisler kalmadı*

Vsevolod (1030 - 1093), *Pereyaslavl knyazı* (1054-1093), *Kiev büyük knyazı* (1078-1093)

Kiev büyük knyazları, Pereyaslavl, Volıynya, Rostov, Suzdal, Novgorod, Smolensk, Dorogobuç, Butsk, Peresopnitsa, Brest, Galiç, Lutsk, Byelts, Çerven, Peremıyl knyazları

1196'*da erkek vârisler kalmadı*

Anna (öl. 1075) *Fransa kralı Henri I'in karısı*

Yuriy I Dolgorukiy (öl. 1157), *Suzdal knyazı* (1149 - 1150), *Kiev büyük knyazı* (1154-1157)

Pereyaslavl, Kursk, Kiev, Byelgorod knyazları

Vladimir, Rostov, Kiev, Pereyaslavl büyük knyazları

İgor' (öl. 1060), *Vladimir knyazı* (1054 - 1060), *Smolensk knyazı* (1058 - 1060)

1200'*de erkek vârisler kalmadı*

Aleksandr Nevskiy (1220'*ye doğr.* 1263), *Vladimir ve Novgorod büyük knyazı* (1252 - 1263), *Polotsk knyazları genç kolunun son vârisi Praskoviya ile evlendi*

Yaroslav III (öl. 1271), *Tver' büyük knyazı* (1247-1271), *Vladimir büyük knyazı* (1263 - 1271)

Tver' ve Vladimir büyük knyazları

1505'*te erkek vârisler kalmadı*

Daniyel (1261'*e doğr.* - 1303), Moskova knyazı (1283 - 1303), Pereyaslavl knyazı (1302 - 1303)

Yuriy III (1281'e doğr - 1325), Pereyaslavl knyazı (1303 - 1325), Moskova ve Vladimir knyazı (1303 - 1325) vâris bırakmadı

Afanasiy (öl. 1322'ye doğr.), Novgorod knyazı vâris bırakmadı

İvan I Daniloviç (*paratorbası*) (1304'e doğr. - 1341), Moskova ve Vladimir büyük knyazı (1328 - 1341)

Semyon (1316 - 1353), Moskova ve Vladimir büyük knyazı (1340 - 1353)

vârisler birinci nesilde bitti

İvan II İvanoviç (1326 - 1359), Moskova ve Vladimir büyük knyazı (1353 - 1359)

Andrey (1327 - 1353), Novgorod knyazı

Vladimir (1353 - 1410), Volıynya knyazı, vâris bırakmadı

Dimitriy *Donskoy* (1350'ye doğr. - 1389) Moskova ve Vladimir büyük knyazı (1362 - 1389)

Vasiliy I (1371-1425) Moskova ve Vladimir büyük knyazı (1389 - 1425)

Yuriy Dimitriyeviç (1374 - 1434), Moskova büyük knyazı (1433 - 1434)

Vasiliy *tekgözlü* (öl. 1436)

Dimitriy *Şemyaka*

Andrey (1382 - 1432), Mojaysk knyazı vâris bırakmadı

Pyotr (1385 - 1438), Dmitrov knyazı vâris bırakmadı

Konstantin (1389 - 1433) Ugliç knyazı vâris bırakmadı

bk. devamı soldaki sütunda

Vasiliy I (1371 - 1425)

sağdaki sütunun devamı

Anna (1393-1417), 1411'de Bizans imparatoru İoannes VIII (öl. 1448) ile evlendi

İvan (1396 - 1417), vâris bırakmadı

Vasiliy II *Kör* (1415 - 1462), Moskova ve bütün Rusya büyük knyazı (1425-1462)

İvan III Vasilyeviç *Büyük* (1440 - 1505), Moskova ve bütün Rusya büyük knyazı (1462 - 1505), Novgorod (1471 - 1505), Tver hükümdarı (1485 - 1505)

Andrey (1446-1494), Ugliç knyazı

vârisler birinci nesilde bitti

Boris (1449 - 1494), Volok knyazı

İvan (1456 - 1490)

Yelena (1476 - 1513), 1495'te Litvanya büyük dükü ve Polonya kralı Aleksander (öl. 1506) ile evlendi

Vasiliy III (1479 - 1533), Moskova ve bütün Rusya büyük knyazı (1505 - 1533)

Dimitriy (1481 - 1521), Ugliç knyazı vâris bırakmadı

Andrey (1490 - 1536), Staritsa knyazı

İvan IV Vasilyeviç *Korkunç* (1530 - 1584), Moskova büyük knyazı (1533 - 1547) Rusya çarı (1547 - 1584)

Georgiy (1533 - 1563), Ugliç knyazı vâris bırakmadı

İvan (1554 - 1581) vâris bırakmadı

Fyodor (1557 - 1598), Rusya çarı (1584 - 1598) 1580'de Boris Godunov'un kızkardeşi İrena (öl. 1603) ile evlendi erkek vâris bırakmadı

Dimitriy İvanoviç (1583 - 1591), evlenmedi

başladı. Tretyakov'un şehre armağan ettiği koleksiyonu 1918'den sonra Tretyakosvkaya Gallereya adını aldı. 1897'de, K. S. Stanislavskiy ile V. İ. Nemiroviç-Dançenko, Moskova Sanat tiyatrosunu kurdular. 1870-1880'de sanayi proletaryasının ortaya çıkmasıyle şehirdeki işçi hareketleri yoğunlaştı ve grevler sıklaştı. 1880'lerde ilk marksçı gruplar ortaya çıktı. 16 Kasım 1917'de, Petrograd'da komünist devrimin başarıya ulaşmasından sonra, Moskova'da silâhlı işçilerin ayaklanması sovyet yönetiminin kurulmasıyle sonuçlandı. 10-11 Mart 1918'de Sovyet hükûmeti ve V. İ. Lenin'in başkanlığını yaptığı Komünist partisi merkez komitesi, Petrograd'dan Moskova'ya hareket etti. Moskova böylece yeniden Rusya'nın başkenti haline geldi. Dış ve iç savaşların bitmesinden sonra, devlet iktisadının kurulduğu ve geliştiği yıllarda Moskova, hızla önemli bir sanayi merkezi oldu. İkinci Dünya savaşından hemen sonra Moskova bölgesinin sanayi üretimi, Rusya'nın 1914'teki toplam sanayi üretiminin hemen hemen iki katıydı. 1960'ta Kızıl meydanda Lenin anıt kabiri yapıldı. Gerek merkezdeki sokaklar, gerek merkeze dik inen sokaklar büyük ölçüde genişletildi.

Birinci Dünya savaşı sırasında Moskova'nın nüfusu 1 983 700'e (1915) ulaştıysa da devrim sırasında 1 027 300'e (1920) indi; 1926'da 2 029 425'i buldu; 1939'da 4 000 000 aştı. İkinci Dünya savaşı sırasında (bu savaş S.S.C.B.'de Büyük Kurtuluş savaşı diye anılır), özellikle 1941'in sonuna doğru, Almanların başkente 25 mil kadar yaklaşmaları üzerine nüfus biraz azaldı. 20 Ekimde şehrin kuşatma altında olduğu açıklandı. Almanlar şehri havadan bombalamağa başladılar ve şehrin yakınında çarpışmalar oldu. Sovyetlerin 6 aralıkta giriştikleri bir karşı-hücumla Almanlar çekilmek zorunda kaldı.

İkinci Dünya savaşından sonra başkent tanınmayacak kadar değişti. Her ne kadar kötü şartlarda yaşanılan eski tahta evlerin bir kısmı hâlâ duruyor ve nüfusun hızla artması sıkışmalara yol açıyorsa da, eski evlerin çoğu ortadan kaldırılmış, yerlerini çok büyük apartamanlar almıştır. Savaş sonrasında «stalin'ci» üslûbunda birçok gökdelen inşa edildi (bu arada Lenin tepelerindeki 32 katlı üniversite binası); Lenin üniversitesinde müspet bilim fakülteleri yer alır. İnsanlık bilimleri Kremlin'in karşısındaki eski üniversitededir. Şehrin çevresinde her yerde yeni meskenler yapılmaktaysa da, en geniş inşaat bölgelerinden biri Çeryomuşkiy adı verilen yeni üniversitenin yanındadır. Üniversitenin karşısında, ırmağın öbür kıyısında yeni bir spor alanı olan Lujniki uzanır. Burada Lenin Merkez stadyumu, kapalı bir spor binası ve çeşitli ufak yapılar vardır. Şehrin merkezinde eski Spasskaya katedralinin yerinde büyük bir açıkhava yüzme havuzu yapıldı. 1961'de Yüksek Sovyet şûrası toplantıları için Kremlin'in içinde yeni bir saray inşa edildi. Artan trafiğe cevap verebilmek için Sadovaya ringinden bazı değişiklikler yapılarak üst ve alt geçitler eklendi. (L)

Moskova antlaşmaları, 5 ağustos 1963'te Moskova'da İngiltere, A.B.D. ve Rusya a-

rasında imzalanan antlaşmalar; havada, uzayda ve su altında nükleer deneme yapmayı yasaklayan bu antlaşmalara daha sonra nükleer silâhları bulunmayan birçok devlet katıldı; Fransa ve Çin Halk cumhuriyeti ise antlaşmayı imzalamayı reddettiler. (L)

Moskova barışı, Rusya ile Polonya arasında 6 mart 1886'da imzalanan antlaşma. Bu antlaşmayle Polonya, Beyaz Rusya'nın bir kısmıyle, Küçük Rusya'nın tamamını Rusya'ya bıraktı; buna karşılık Türk ve Tatarlara karşı Rusya'nın desteğini sağladı. Barış antlaşması, 13 mart 1940'ta imzalandı, Finlandiya ve S.S.C.B. arasındaki kış savaşına son verdi. Finlandiya Viipuri ve Kareylya'nın güneyini, Kuusamo ve Salla (Laponya) topraklarının doğu kısmını ve Balıkçılar yarımadasını (Petsamo'nun kuzeyi) kaybetti. Sovyetler Hanko'da, Finlandiya körfezi girişinde askerî bir üs kurdular. (ML)

MOSKOVA düklüğü, XV. — XVII. yy. arasında Rus devletinin adı. Başlangıçta Moskova düklüğü adı yalnız Moskova bölgesi ile Suzdalya'nın batı kısmına veriliyordu. XIII. yy.da Moğolların hücumuna uğrayan Suzdalya çöktü ve birçok prensliğe bölündü. Bu prensliklerden birinin başında olan Aleksandr Nevski, Moskova'yı topraklarına katarak, oğlu Daniyel'e verdi. O tarihten sonra Moskova düklüğü siyasî bir birim haline geldi. Ormanlarla örtülü, bataklıklarla çevrili bölge, üç büyük karayolunun kavşak noktasındaydı: Baltık yolu (Dvina vâdisi), Sibirya yolu (Volga), Karadeniz yolu (Don). Yoksulluğu yüzünden Moğolların ilgilenmediği Moskova bölgesi, Orta Volga'dan kaçan köylü veya tüccar göçmenleri çekti. XIV. yy. ortasına kadar Moskova prensleri (Daniyel [1263-1303]; Yuriy [1303-1332]; İvan Kalita [1328-1340]), mahallî fırsatlardan yararlanarak topraklarını genişlettiler. Ülkeden vergi alan ve tek bir vergi toplayıcıyle iş görmeyi tercih eden Moğollar, Moskova'nın öbür prensliklere üstünlüğünü ve İvan'ın büyük prens unvanını onayladılar (1328). Metropolitle prens Vladimir çekişince, İvan, Rus kilisesinin başkanını Moskova'ya çağırdı (1326) ve şehir o tarihten sonra Rusya'nın dinî başkenti oldu. XIV. yy.da Dimitri Donskoy (1362-1389), Moğollara hücum edebileceğini sandı; fakat Kulikovo'da bir çarpışmayı kazandıktan (1380) sonra, 1382'de ezildi; bununla birlikte Moskova, bağımsızlığın baş savunucusu haline gelmişti. Moskova o tarihten sonra güç yıllar yaşadı: Vasiliy I (1389-1425) ve Vasiliy II (1425-1462) zamanında, Litvanyalıların hücumlarına göğüs gerdi ve Moğolların boyunduruğunu kabul etmek zorunda kaldı. Bununla birlikte önemi azalmadı; Moğollar şehrin Rusya'nın bütün kuzeyinden ve doğusundan vergi toplaması hakkına dokunmadıklarından, XIV. yy. boyunca Don ve Moskova karayollarının iktisadî önemi çoğaldı. XIV. yy. da Moskova, Rusya'nın ödediği verginin üçte birini, XV. yy. sonunda ise dörtte üçünü veriyordu. Ruslar, Moskova prensini temsilci olarak tanıdılar. İstanbul'un Türkler tarafından fethi üzerine, bizanslı bir prensesle evli olan İvan III (1462-1505), Bizans imparatorluğunun vârisi olduğunu ileri sürdü; Moskova «Üçüncü Roma», prensi ise ortodoks inancının savunucusu haline geldi. Sonra, İvan, Moğolların otoritesinin tanınmadığını ilan etti (1480); zayıflamış olan Moğollar tepki göstermediler. Kurtarıcı haline gelen İvan, Moğollara yatırdığı vergiyi topraklarını genişlemeğe harcadı; Novgorod (1478) ve Tver'i (1485) işgal etti ve Litvanya'yı prenslik sınırlarından vaz geçmeğe zorladı (1492-1494). O tarihte Moskova büyük ölçüde zenginleşmiş ve para iktisadı gelişmişti; Rusya'nın iktisadî merkezi haline gelen Moskova, buğday ve yün ticareti yapıyordu ve pazarının genişliği prensin yetkisini artırıyordu. İvan, ilke olarak boyarlar *duma*'sının fikrini alıyor, fakat, kilisenin desteklediği fiilî iktidarı hiç bir tenkide katlanmıyordu. Vasiliy III (1505-1533), babasının genişleme siyasetine oldukça başarıyle devam etti (Litvanya'nın Smolensk'i Moskova'ya bırakması, 1514); fakat ölümünden sonra uzun bir iç savaş dönemi başladı. Korkunç İvan IV (1547-1584), Moskova'da istikrarı sağladı ve doğuya doğru genişleme hareketine girişerek (Kazan'ın [1552] ve Astrahan'ın [1554] fethi), orta ve aşağı Volga'nın kontrolunu ele geçirdi; Kafkasya'nın kuzeyindeki halklarla Don kazaklarını uzlaştırdı; buna karşılık Baltık kıyısını ele geçirme denemeleri (1582 mütarekesiyle sonuçlanan Polonya ile savaş) başarısızlıkla sonuçlandı. Fakat hükümdarın yetkisi soyluların ve büyük mülk sahiplerinin aleyhine arttı: «Opriçnina*» dönemi (1565) XVI. yy.ın başından sonra Rusya'nın Avrupa mübadele akımlarına katılması, fiyatların yükselmesine yol açtı. Ruble'nin değeri dörtte üç azaldı ve zayıflayan mülk sahipleri, otoriter prense artık karşı koyamadılar. İvan haleflerinin kararnamelerini kapsayan *Sudebnik*'i kanun halinde bir araya toplattı; rahiplerin yaşayışını kurallara bağladı (Stoglav); aile hukuku veya *Domostroy*'u kaleme aldırdı. 1565'ten sonra Moskova'nın en zengin kısmına hâkim oldu; boyarlar duma'sı denetleme haklarını kaybetti. Prens büyük mülklere el koyarak toprakları sadık adamlarına dağıttı. Köylüler büyük bir yoksulluk içinde yaşıyorlardı. 1547'de çar unvanını alan İvan, yarı yarıya iflâs etmiş bir devleti yönetiyordu; ölümünde halkın tepkisi kanlı oldu: otuz yıllık iç savaş veya karışıklıklar dönemi (1584-1613). Moskova'yı, şehri ilhak etmek isteyen Polonyalılar tehdit etmeğe başladı. Ruslar aralarında barıştılar ve başlangıçta sınırlı bir görevle toplanan (1550) Zemskiy Sobor meclisinin etkisi günden güne arttı. 1613'te meclis iktidara Mihail Romanov'u getirdi. İlk Romanov'lar, Mihail (1613-1645) ve Aleksey (1645-1676), özellikle Polonyalılar ve İsveçlilerle mücadele etmek zorunda kaldılar. Onların zamanında Moskova dükalığı toprakları, Kafkasya ve Hazar denizine ulaştı ve Ukrayna'nın bir kısmına yayıldı (Pereyaslavl antlaşması sayesinde Ukrayna ile birleşilmesi); kuzeyde ise Baltık denizine yaklaştı. Zemskiy Sobor, iktisadî teşkilâtı değiştirdi ve idarenin sağlamlaşmasına katkıda bulundu; iller çara bağlı valilerin yönetimine verildi; ordu modernleştirildi. Zemskiy Sobor'un kaldırılması (1662) hükümdara mutlak iktidarı sağladı. Hızla gelişmekte olan Moskova dükalığını Büyük Petro, Rus İmparatorluğu haline getirdi. (L)

Moskova Gazetesi (*Moskovskaya Gazeta*), Moskova'da yayımlanan en eski gazetelerden (kuruluşu 1756) biri. 1856'da Mihail Katkov tarafından satın alındı ve geniş kütlelere seslenmeğe başladı. Katkov gazeteyi milliyetçilik, otokrasi ve islav birliği anlayışın organı haline getirdi ve hükûmet hiç bir zaman gazeteyi kapatmağa cesaret edemedi. Çok erken bir tarihte Fransa ile ittifak yapılmasını öğütleyen gazete. 1917'de kapandı. (L)

Moskova müzeleri, Moskova'nın başlıca müzeleri şunlardır: TRETYAKOV GALERİSİ,

MOSKOVA'da Moskova ırmağı

Foto. Dizionario Enciclopedico italiano

başlangıcından bugüne rus resmine ayrılmıştır; MODERN BATI RESMİ MÜZESİ, iki ayrı binadadır; S.S. Şevkin ve A.I. Moroşov'un 1918'de devletleştirilen koleksiyonlarından meydana gelen bütün, Avrupanın en zengin koleksiyonlarındandır (Şçukin koleksiyonunda Gauguin'in Tahiti'ye ikinci yolculuğundan on sekiz resim, Van Gogh'un, izlenimcilerin, fovistlerin, kübistlerin eserleri, Matisse'in iki büyük kompozisyonu [*Dans; Müzik*] vardır; Morosov'un koleksiyonu, izlenimcilerin ve modern fransız ressamlarının eserlerine ayrılmış on beş salonu, André Derain'in önemli eserlerini, Barye, Rodin, Bourdelle ve Maillol'un eserlerini kapsar); MİLLÎ GÜZEL SANATLAR MÜZESİ. Şehirde daha birçok müze vardır: İKONOGRAFİ ve RESİM MÜZESİ (XV. ve XVI. yy.dan kalma ikonalar, Gericault, İngres, Goya, Manet ve XIX. yy. rus renk ustalarının resimleri); MOBİLYA MÜZESİ (Rus şatolarından, Yekaterina II'nin saraylarından gelme mobilyalar; avrupa okullarından mobilya ve eşyalar); ELSANATLAR MÜZESİ (oyuncaklar, işlemeler, baskılı örtüler, mobilyalar, çanak çömlek); Yüksek Süsleme okulu yapılarında SANAT TARİHİ MÜZESİ ve DOĞU SANATLARI MÜZESİ; PORSELEN MÜZESİ; DEVLET TİYATROSU MÜZESİ; SKRYABİN ve TOLSTOY MÜZELERİ; TARİH MÜZESİ; DEVRİM MÜZESİ; KIZILORDU MERKEZ MÜZESİ; İŞ GÜVENLİĞİ ve SOSYAL SİGORTA MÜZESİ; SANAYİ BÖLGELERİ MÜZESİ; LENİN ve KROPOTKİN MÜZELERİ. (L)

MOSKOVA prensi. Bk. NEY.

Moskova savaşı (1941-1942) İkinci Dünya savaşında alman kumandanı mareşal von Bock ordularının 18 ekim 1941'de Vyazma'yı almasıyle Wehrmacht orduları Moskova'nın 200 km yakınına ulaştı; Hitler Moskova'nın düşmesiyle başlıca rakibinin çökeceğini düşünüyordu. (Bk. ALMANYA-RUSYA SAVAŞI.) Kasım ortasında von Bock, kuzeyden Klinv bölgesinden, güneyden Tula bölgesinden kuşatma harekâtına girişti ve aralık başında Moskova'nın 30 km uzağına kadar yaklaştı. Ama Kızılordunun direnmesi artıyordu; şartlara uygun donatıma sahip olmayan alman birlikleri için çok şiddetli olan soğuk, Hitler'in 5 aralıkta yapılmasına karar verdiği son hücumun başarısızlıkla sonuçlanmasını açıklar. 6 Aralıkta harekât insiyatifini ele alan Stalin, Jukov'un emrinde özellikle kış savaşı için eğitilmiş bir yedek orduyu savaşa soktu. Bu ordu hemen karşı hücuma geçti ve yirmi gün içinde, donarak hareketsiz kalan alman zırhlı birliklerini 100 km geriye püskürttü. 1942 Ocağında Almanları 100 km daha gerileterek başkenti kesinlikle kurtardı. O tarihte Brauchitsch'in görevine lâyık olmadığına karar veren Hitler, Wehrmacht Kara kuvvetlerinin başkumandanlığını bizzat yüklendi ve Brauchitsch, Zeeb ve Rundstedt'i görevlerinden aldı (19 aralık 1941). Almanların Moskova önüde bozguna uğraması Almanya'nın «doğudaki işini çabuk bitirme» imkânlarını ortadan kaldırdı; şimşek savaşın modası geçmişti. (Bk. *İkinci* DÜNYA SAVAŞI.) [L]

MOSKVİN (İvan Mihayloviç), rus tiyatro oyuncusu (Moskova 1874 - ay. y. 1946). Moskova sanat tiyatrosunun başlıca oyuncularından biriydi. 1943'te Nemiroviç-Dançenko ölünce, bu tiyatronun müdürü oldu. XIX. yy. rus tiyatro yazarlarının bütün büyük eserlerindeki başrolleri canlandırdı; Çehov'un *Vişne Bahçesi*'ndeki Epihodov rolünü ilk oynayan oyuncudur (Stanislavskiy'nin yönetiminde). [M]

MOSLEY (sir Oswald Ernald), ingiliz siyaset adamı (Londra 1896). Önce Muhafazakâr partiden (1918), sonra bağımsız milletvekili olarak (1922) parlamentoya seçildi. 1924'te İşçi partisine girdi. Daha sonra sandalyesiz bakan olarak hükûmete görev aldı (1929). Hükûmetten ve partiden istifa ettikten sonra yeni bir sol hareketi yaratmağa çalıştı, ama 1931 seçimlerini kaybettiğinden parlamentoya giremedi. 1932'de İngiliz faşist birliğini kurdu. Hitler ve birçok defa Mussolini ile görüşerek milletlerarası faşizmle ilişkiler sağladı. İkinci Dünya savaşında bir güvenlik tedbiri olarak tutuklandı (1940). 1943'te serbest bırakıldı. Savaş bittikten sonra yeni bir faşist partisi kurmayı denediyse de başaramadı. (M)

MOSOLOV (Aleksandr Vasilyeviç), sovyet bestecisi (Kiev 1900). 1927'de *Çelik Dökümevi* adlı «makine müziği»ni yazdı. Senfonilerinde, müzikli komedisi *Friedrich Barbarossa*'da, yurtsever kantatı *Minin ve Pojarskiy*'de ve senfonik şiiri *Ukrayna*'da folklardan büyük ölçüde yararlandığı görülür. (L)

MOSONMAGYAROVAR, Macaristan'da (Györ-Sopron idare bölgesi) şehir, Avusturya sınırı yakınında; 21 200 nüf. Sanayi merkezi; metalürji; iplik ve dokuma fabrikaları. (L)

MOSQUİTOS kıyısı, esk. **Mosquitie,** Orta Amerika'da bölge, Antil denizi kıyısında, yaklaşık olarak 11° ve 16° kuzey enlemleri arasında, Nikaragua ve Honduras tarafından paylaşılmıştır. Bölgenin kuzey bölümünde Nikaragua hak iddia etmektedir. *Mosquitos* veya *Miskito* kızılderilileri ya orman işlemelerinde veya çiftliklerde (muz) istihdam edilir.

— Tar. Mosquitos'lar ülkesini, 1655'te İngilizler işgal ettiler. ama sömürge haline getiremediler. XIX. yy.ın başında, ülkeyi nazarî olarak bağımsız bir krala bıraktılar ve tekrar sömürgeleştirme çabalarına giriştiler; A.B.D.'nin durumdan tedirgin olması sonucunda da bölgeyi Nikaragua'ya verdiler (1860). [L]

MOSS, Norveç'te liman şehri, Ostfold'un idare merkezi, Oslo fiyordunun doğu kıyısında; 19 700 nüf. Tersaneler. Kâğıt fabrikaları. Dokumacılık. Plastik maddeler yapımı. Besin sanayii. 14 Ağustos 1814'te burada, İsveç'te Norveç'in birleşmesini hazırlayan bir antlaşma imzalandı. (L)

MOSS (Stirling), ingiliz otomobil yarışçısı (Londra 1929). 1962'de geçirdiği ağır bir kaza ile son bulan kısa süreli meslek hayatında 149 yarış kazandı. Bunlar arasında, 1955'te saatte ortalama 157, 650 km sürat yaparak birinci geldiği Bin Mil yarışı ona büyük ün sağlayan yarışlardan biridir. (M)

MOSSE (Fernand), fransız dilbilimcisi (Marsilya 1892-Macherin, Seine-et-Marne 1956). Başlıca eserleri: *Grammaire de la Langue Gotique* (Got Dili Grameri) [1942], *Manuel de l'Anglais du Moyen Age* (Ortaçağ İngilizcesi Elkitabı) [1945-1949], *Esquisse d'une Histoire de la Langue Anglaise* (İngiliz Dili Tarihi Taslağı) [1947]. (L)

MOSSİT i. (Norveç'te *Moss* şehrinin adından fr. *mossite*). Miner. Tabiî demir ve manganez niyobat-tantalat. (L)

MOSSO sıf. (ital. k.). Müz. Heyecanlı, canlı: *Andantino mosso.* ‖ Hemen sadece, «daha çabuk» anlamına gelen *Piu mosso* deyiminde kullanılır: *Allegro piu mosso.* (L)

MOSSO (Angelo), italyan fizyolojisti (Torino 1846 - ay. y. 1910). Torino üniversitesinde fizyoloji profesörü. Pletizmograf ile ergografı keşfetti. Bu iki yeni araştırma aracı, beyindeki kan dolaşımını daha iyi incelemeye imkân verdi. Yüksek yerlerde solunum üzerinde incelemeler yaparak akapni kuramını ortaya attı. Monte Rosa'daki Oden geçitinde yüksek yerler fiziyoloji laboratuvarını kurdu. *İtalyan Biyoloji Arşivi*'ni yayımladı (1882). [L]

MOSSOTTİ (Ottaviano Fabrizio), italyan astronomu ve milliyetçisi (Novara 1791-Pisa 1863). Brera rasathanesinde asistanlık yaptı. 1827'de Buenos Aires üniversitesinde fizik ve astronomi profesörü oldu. 1835'te Bologna üniversitesine çağrıldı, fakat papalık tarafından üniversiteden derhal uzaklaştırıldı. 1840'ta matematik-fizik, gök mekaniği ve jeodezi dersleri vermek üzere Toscana büyükdukası Leopoldo II tarafından Pisa üniversitesine çağrıldı. 1848'de bir üniversiteliler taburunun başında, Curtatone ve Montanara muharebesine katıldı. Pisa üniversitesine döndü, ölünceye kadar bu üniversitede kaldı. Kuyruklu yıldızların yörüngeleri ve güneşin dönmesi üstüne incelemeleriyle tanınır. (M)

MOSSYNOİKOİ, Anadolu'da Pontos bölgesinde yaşamış bir halk topluluğu. Karadeniz'in güneydoğu kıyısında, Giresun'un (Kerasus) batısındaki zengin ormanlarla kaplı dağlık bölgede, çok katlı, kuleye benzer ahşap evlerden meydana gelen tepe yerleşmelerinde yaşıyorlardı. Batı komşuları Tibaren ve Khalyb'lerdi. Strabon'a göre zaman zaman hâkimiyetlerini Küçük Asya'nın içlerine kadar genişlettiler. Ksenophon devrinde komşuları Khalyb'leri hâkimiyetleri altına aldılar. Trabzon (Trapezus) şehrindeki Yunanlılarla dostça ilişkiler kurdular; fakat kendi geleneklerine sadık kaldılar. Pers kralı Dara ve Kserkses zamanında 19. Pers satraplığına bağlandılar. (M)

MOST. Bk. MOS.

MOST, Çekoslovakya'da (Kuzey-Bohemya bölgesi) şehir, Bilina kıyısında; 35 300 nüf. Linyit çıkarma merkezi. Kimya sanayii. Plastik maddeler. Sentetik esans. Porselen. Linyit yatağı şehrin yer değiştirmesine yol açtı: linyit havzasının dışında yeni bir Most kurulmaktadır. (L)

MOSTAERT (Jan), hollandalı ressam (Haarlem 1470'e doğr. - Hoorn? 1555 veya 1556). Kraliçe Marguerite d'Autriche'in gözde sanatçısı idi. Geertgen Tot Sint Jans'ın etkisinde yetişti. Özellikle küçük boyutlu portrelerinde (*Ara Coeli Kilisesi* ve *Erkek Portresi* [Brüksel müzesi]) veya dinî kompozisyonlarında (*Doğuş* [Haarlem], *İbrahim ve Sara* [La Haye]) üslûbunu Rönesansın getirdiği yeniliklere uydurmağa çalıştı. — İkiz oğulları FRANZ (Hulst 1534-Anvers 1560) ve GİLLİS de (Hulst 1534 - Anvers 1598) ressam idiler. (L)

MOSTAGANEM, ar. **Mustaganim,** Cezayir'de şehir, Mostaganem idare bölgesi ve çevresinin merkezi, Makta ile Şelif arasında, Arzev körfezi kıyısında; 68 900 nüf. Zengin bir tarım bölgesinin merkezi (bağcılık, turfandalar). Cezayir'in beşinci limanı olan Mostaganem limanından yün, meyve, turfanda yemiş ve tahıl ihraç edilir; limanın etkisi Şelif ve Sersu ovalarıyle Maskara bölgesine kadar yayılır. Akümülâtör yapımı. —*Mostaganem idare çevresi,* 175 200 nüf.

— Tar. XII. yy.da Murabıtlar tarafından kurulan Mostaganem, XIV. - XVI. yy. arasında büyük ölçüde zenginleşti. 1558'de Cezayir'in kıyı şehirlerini ele geçiren ispanyolların burada büyük bir bozguna uğramaları, iç kısma yayılmalarına son verdi. Şehri 1833'te fransızlar işgal etti. (L)

MOSTAGANEM idare bölgesi, Cezayir'de idare bölgesi; 12 253 km²; 696 000 nüf. İdare merkezi, *Mostaganem.* İdare bölgesi, Dahra kütlesinin ucunu, Şelif'in aşağı çığırını, Vad Mina vâdisinin ötesindeki Beni Şukran dağları ile uzanan Varsenis kütlesinin batı kısmını içine alır. Beni-Şukran dağlarının güneyinde ve Maskara ile Mostaganem'in çevresinde büyük üzüm bağları uzanır. Ama kütlelerin gelir kaynakları, genellikle çobanlıkla uğraşan halkın geçimini sağlamağa yeterli değildir. (L)

MOSTAR, Yugoslavya'da (Hersek) kasaba, Hersek'in eski merkezi, Neretva kıyısında; 37 000 nüf. Mostar şark havasını muhafaza eden güzel bir şehirdir: Tarım pazarı ve ticaret merkezi (yün, post, meyve, şarap). Tütüncülük. Besin sanayii. Dokuma (pamuk) sanayii. Linyit.

— Tar. Osmanlı devrinde Bosna vilâyetinin Hersek sancağında kaza merkezi idi. XIX. yy. sonunda çoğu müslüman olmak üzere 12,665 nüfusu, 30 cami ve mescidi, 2 ortodoks ve bir Katolik kilisesi, bir kemer üzerine kurulmuş bir taş köprüsü (yapımı XVI. yy.) vardı. Mostar 1875 Hersek isyanının merkezi oldu. Buradan yetişen osmanlı devlet adamları genellikle «Mostarlı» sıfatıyle anıldı: meselâ Mostarlı Derviş Paşa (öl. 1603), Mostarlı İbrahim Paşa (öl. 1636), Mostarlı Paşa (öl. 1661). v.d. (ML)

Jan MOSTAERT «Ara Coeli ve Erkek Portresi» Brüksel müzesi

Mostellaria. Bk. HORTLAK.

MOSTRA i. («sergi» anlamında ital. k.). Bir şeyi temsil eden şey, örnek, model: *Yalnız camekânlarda gördüğümüz balmumundan mostra kadını, tezgâh başlarında, kasalar önünde, lokantalar içinde hareketlenip seslenmeğe koyulmuştur* (F. R. Atay). *Uzun lâkırdıya hacet ne? İşte mostrası* (M. Â. Ersoy). ‖ *Mostra olmak. Argo.* Kendini gülünç bir duruma sokmak.

— DEY. *Mostrasını bozmak. Argo.* Birini küçültücü bir davranış yapmak.

— Jeol. *Mostra vermek,* [bir tabaka veya damar için] yer yüzüne çıkmak.

Foto. LAROUSSE

— Tic. *Meyve, sebzeden mostra almak,* en güzellerini ayırmak veya seçmek. (M)

MOSTRALIK i. (*mostra*'dan *mostra-lık*). Göstermelik, nümune. || *Alay yollu.* Kötü ve yersiz bir davranışıyle göze batan insanlar için kullanılır. (M)

MO-SU'LAR. Bk. NA-HI'LER veya NA-HSI'LER.

MOSZKOWSKİ (Moritz), polonyalı besteci ve piyanocu (Bratislava 1854 - Paris 1925). Dresden konservatuvarında okudu, kısa bir zamanda kendini virtüoz olarak kabul ettirdi. Salon parçaları, valsler, etütler, bir opera (*Mağrip Kralı Ebu Abdullah,* 1892), üç perdelik bir bale (*Laurin*) bir senfonik şiir, orkestra süitleri ve konçertolar besteledi. (L)

MOŞİKA sanatı insan figürlü vazo Lima'da bir müzeden

MOŞEŞ, Soto'ların başı (Basutoland 1187'-ye doğr. -ay.y. 1870). Komşularının tehdidi karşısında, halkını eğitmek ve teşkilândırmak amacıyle fransız katolik misyonerlerine başvurdu. Bantu'larla Boer'lerin saldırılarına karşı koyduktan sonra (1858-1864), Soto'ları birleşik bir grup haline soktu ve 1868'de Britanya'nın himayesine girdi (Aliwal antlaşması). [L]

MOŞİ, Tanzaniya'da şehir, Kilimancaro'nun güneyinde; 8 050 nüf. Ticaret merkezi (kahve). [L]

MOŞİKALAR, Kuzey Peru kıyısında kızılderili halk. Nazca medeniyetiyle çağdaş olan medeniyetleri özellikle gerçekçi üslûpta yapılmış ve bazıları boyalı olan ölü külü kaplarıyle tanınmıştır: insan başları, savaş ve av sahneleri, günlük hayattan sahneler. Mimarîsi önemliydi: Moche ehramı. Moşikalar 1200'e doğru Chimu'larla karıştılar. (L)

MOTAGUA (RIO), Orta Guatemala'da ırmak; ülkenin güneyindeki volkanik kütleden doğar ve Honduras körfezinde Antil denizine dökülür; 402 km. Yukarı çığırı *rio Grande* adını taşır. (L)

MOTALA, İsveç'te (Östergötland) şehir, Vatter gölü ile Motala ırmağı kıyısında; 27 900 nüf. Telsiz verici istasyonu. Metalürji sanayii. Makine yapımı. Silâh yapımı. (L)

Moth (denizc.)

MOTEL i. (fr. *mo [teur]* ve *[hô] tel*). Karayolları üzerinde bulunan ve özel olarak otomobille seyahat eden kimselerin kalmasına elverişli bir şekilde düzenlenmiş küçük otel. (M)

MOTET i. (fr. *motet*'den). Müz. Çalgı eşliğinde veya çalgı eşliği olmaksızın söylenen, dinî veya din dışı çok sesli müzik parçası.

— ANSİKL. ● *Ortaçağ.* Motet, XIII. yy.-da, belki de XII. yy.ın sonlarında ortaya çıkan bir vokal ses için polifoni biçimidir. Şu seslerden meydana gelir: 1. pesde, bir «tenor» yani gregoryen şarkıdan alınma birkaç notalık bölüm. 2. melodisi sözlü olan, kelimelerle, yani fransızca (*motetus* terimi buradan gelir) söylenen daha tiz ses. Çok geçmeden *motetus* terimi parçanın tümünü, yani hem tenoru, hem *motetus*'u anlatmak için kullanılır oldu. Zamanla *motetus*'un üstüne bir üçüncü ve bir dördüncü ses yerleşti; böylece 2,3,4 sesli motet'ler meydana geldi. Birçok klasik motet'in bestecileri belli değildir; motet tarihinin başlangıcında bilinen en önemli isimler şunlardır: Adam le Bossu, Pierre de la Croix, Philippe de Vitry ve Guillaume de Machaut, Dufay de gregoryen tenor üzerine kurduğu 3 veya 4 sesli motet'ler yazmıştır.

● *Rönesans.* XV. ve XVI. yy.da *ars antiqua* (eski sanat) ve *ars nova* (yeni sanat) motet'inin temel unsurlarında yavaş yavaş bir çözülme göze çarpar. Tenor sesi gene kullanılacak, fakat motet içindeki görevi öteki seslere devredileceği için artık eski önemini kaybedecektir. XVI. yy.ın ikinci yarısında tenor'un yani gregoryen *cantus firmus*'unun en pes ses olarak kullanıldığı motetler çok azdır; Lassus'ün 6 sesli *Regina coeli* ve *Salva Regina* motetleri bu eskimiş usulle yazılmıştır ama, Lassus bir yandan da tiz seslere en ileri teknik yenilikleri uygulayarak bu iki eserine olağanın çok dışında bir ayrı nitelik vermiştir. Motet biçimlerindeki Dunstable ve Dufay devrini belirleyen çeşit bolluğu XV. yy. ortalarından sonra birleşme gösteren bir durgunluk dönemine girdi; bu tarzın en orijinal örnekleri Josquin Des Prés'nin motet'lerinde görülür. Bu gelişmenin yanı sıra kiliselerdeki koro şarkıcılarının sayısı da yavaş yavaş artıyordu, zira kalabalık bir şarkıcı topluluğu *a cappella* koro icraları için çok elverişli bir unsurdu. Ortaçağda pek olağan sayılmayan bu *a capella* icra tarzı XVI. yy.da özellik ve öncelikle ele alındı ve işlendi. 4'den fazla sesli motet yazmak XV. yy.ın ikinci yarısında enderdi. Ancak kiliselerin koro topluluklarındaki şarkıcı sayısının gittikçe arttırılması XVI. yy.ın son otuz yılından başlayarak, 5 ve 6 ses için müzik yazmayı olağan kıldı. Motet'lerin sözlerine gelince, *ars nova* ve *ars anti qua* motet'lerinde sık sık rastlanan, çok metinli motetler yavaş yavaş kaybolmağa yüz tuttu! kimi zaman, meselâ Clemens non Papa ve Roland de Lassus'ün motetlerinde olduğu gibi seslere birden fazla metin yazıldığı görüldü, ama bu, hiç bir zaman eski tekniği sembolik olarak hatırlatma durumundan ve geçmişin kalıntıları olmaktan öteye bir değer taşımadı. Aslında XVI. yy.da «motet» kelimesiyle dinî pelifonik parçalar (âyinle ilgili ve ilgisiz) veya antik Ortaçağ veya Rönesans'ın latince bir metni üzerine yazılmış din dışı çok sesli parçalar belirtiliyordu. Dinî motet sözleri için o zamana kadar kullanılmamış kutsal kitap bölümlerinden yararlanmak gittikçe yaygın bir hal aldı. Büyüklerin şerefine düzenlenen tören motet'leri, krallar veya çok ünlü kimselerin ardından okunan «lamento»lar (yakarı), düğün sevincini belirten epitalamlar din dışı veya yarı-laik motet'ler sınıfına giriyordu; XVI. yy.ın daha çok İtalya, Almanya, Fransa ve Hollanda'da basılmış yüzlerce derlemeyi dolduran bütün bu parçalar genel bir deyim olan ve çok sık kullanılan *motetus* terimiyle belirtilmiştir.

● *Klasik dönem.* Armoni seslerini veren bir çalgı, polifonik bir eserin üç sesini yüklenip, tek kalan dördüncü sese eşlik ettiği, eşlik eden bu üç sesin notalaması bas sesin üzerine konan rakamlarla belirtildiği, tek melodi tarzı çokmelodi tarzına baskın çıktığı gün XVI. yy.ın polifonik moteti de ortadan kalkmış oldu. Daha sonra şifreli bası benimseyen, yavaş yavaş senfoninin bütün güçlü yönlerini, opera ve oratoryonun tüm unsurlarını alan «konçertante tarzı» motete bıraktı. Güfteler değişmedi, gene eskisi gibi âyinlerle ilgili olsun olmasın latince sözler üstüne yazıldı. Bu «konçertante» motetler sürekli bas eşliğinde tek ses için veya sürekli bas ve 2,3 ses için yazılabileceği gibi büyük bir kantat veya ingiliz anthem'i tarzında da yazılabilirdi. İtalya'da Cavalli, Alberti, Fransa'da Moulinié, Marc Antoine Charpentier, Couperin, Delalande, Campra bu tarzda eser verdiler.

● *Romantik ve çağdaş dönem.* XVIII. yy. sonlarında kilise müziğinde başlayan gerilemeden motet de kendini kurtaramadı (özellikle Fransa ve Almanya'da). Gerçek dinî müzik itibarını yeniden kazanmağa, Almanya'da 1830'da K. Proske, Fr. Witt, Haller gibi sanatçılarla başladı; bunlar bu müziği tam bir kişiliğe kavuşturamadılarsa da kusursuz bir üslûpla bol bol motet yazdılar. Fransa'da, Gounod, Franck başta olmak üzere birçok besteci Du Mont'un klasik motetlerini yeniden canlandırdı. Bordes, d'Indy, Guilmant'ın etkisiyle yeni bir *a cappella* repertuvar meydana geldi; G. Ropartz, La Tombelle, Perruchot bu repertuvarı zenginleştirdi. R. Hahn, Fl. Schmitt, Séverac, Dupré, Delvincourt gibi müzikçiler de eşlikli motet'leri tercih ettiler. İtalya'da, Perosi, Casimiri, Refice, Almanya'da, M. Reger, M. Springer; Londra'da Terry v.b. bu kendine has ve canlı sanatın yayılmasına katkıda bulundular. (L)

Moth [mot] i. («pervane» anlamında ing. k.). Denizc. Tek kişilik yelkenli yarış teknesi. Bu tekne, tek tip olmadığı halde dünya piyasasına az sayıda sürülür. Gövde için aranılan tek şart: uzunluğunun en fazla 3,353 m olmasıdır buna karşılık genişlik ve su çekimi sınırlanmamıştır. Yelken yüzeyinin 6, 80 m² olması ve cat boat tipi arma donanımı kullanılması kesinlikle şarttır. Amatör yarışçılar, kendi kendilerine kontrplaktan bir moth yapabilirler; ayrıca alüminyumdan yapılanları da vardır. Sakin suda yarış için çok elverişli olan bu tekne, basitliği sebebiyle bütün dünyada çok tutulmuştur. (L)

MOTHERWELL, Büyük Britanya'da şehir, İskoçya'nın ortasında (Lanarkshire), Clyde ırmağı yakınında, Glasgow'un yukarı kesiminde; 72 800 nüf. (Wishaw ile birlikte). Metalürji sanayii ve makine yapımı. Maden kömürü ocakları. (L)

MOTİF i. (lat. *motivus,* hareket ettiren'-den fr. *motif*). Süs. santl. Sık sık tekrarlanan çizgisel süs: *Dekoratif bir motif.*

— G. santl. Bir biçimin, bir grubun ve özellikle bir manzaranın konusu.

— Müz. Bestenin belirleyici küçük bir unsuru; esere veya eserin bir parçasına, çeşitli yönlerden birlik sağlar. || *Armonî motifi,* bir parça boyunca bir veya birçok akor zincirlemesiyle belirtilen motif. || *Melodi motifi,* az çok serbest olarak tekrarlanan ve bir tema'ya veya bir parçaya niteliğini sağlayan aralıklar dizisi. || *Ritim motifi,* melodi ve armoni çerçevesi dışında tekrarlanabilen ritim unsurlarının tümü.

◆ **Motifli** sıf. Motifi olan, motifle bezenmiş. (LM)

MOTİLONLAR, Kolombiya'da sierra de Perija'da yaşayan kızılderili halkı; Karayipler ailesindendir. (L)

MOTİVASYON. Bk. GÜDÜLENME.

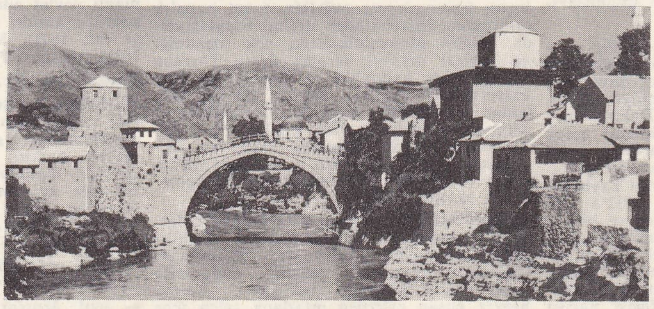

MOSTAR: köprü

Foto. LAROUSSE

sekizinci ciltteki başlıca maddelerin yazarları

Lincoln (Abraham), J.-M. Richez; (*İkonogr.*), J.-P. Babelon.
Lineer (*Mat.*), F. Gonseth.
Linyit (*Jeol.* ve *Coğ.*), Y. Lacoste; (*Türkiye*), Seyfettin Turhan.
Lise (*Eğ.*), Seyfettin Turhan.
Liszt (Franz), A. Coeuroy.
Litvanya Sovyet Sosyalist cumhuriyeti (*Coğ.*), P. George; (*Tar.*), G. Lafforgue; (*Ed.*), L. Lejealle; (*G. santl.*), M. Gauthier.
Liverpool, S. Laboureur.
Lizbon, A. Bonet-Correa.
Locke (John), Mme M. Le Bras.
Logaritma, J. Dalbanne ve F. Gonseth.
Loire (LA), R. Lamorisse.
Loire (*Haute-*), S. Laboureur.
Loire şatoları, P. du Colombier.
Lokomotif (*Dy.*), P. Patin.
Lombardia, Mlle A. - M. Seronde.
Lonca, Şahabettin Tekindağ ve İsmet Zeki Eyüboğlu.
Londra (*Coğ.* ve *Tar.*), D. Curran; (*G. santl.*), M. Florisoone.
Londra konferansları ve antlaşmaları, P. Thibault.
Lope de Vega Carpio (Felix), J. Knoché.
Lorraine (*Coğ.*), R. Lamorisse; (*Ed.*), J. Knoché; (*Tar.*), A. Froehlich; (*Ask. tar.*), R. Tessier; (*G. santl.*), G. Janneau; (*Tablolar*), Mme J. Richard Remillet.
Louis IX veya **Saint Louis**, M. Pacaut; (*İkonogr.*), J.-P. Babelon.
Louis XI, M. Pacaut.
Louis XIII ***le Juste***, H. Méthivier; (*İkonogr.*), J. - P. Babelon.
Louis XIV ***Büyük***, H. Méthivier; (*İkonogr.*) ,J.P-. Babelon.
Louis XV, H. Méthivier ve P. Thibault; (*İkonogr.*), J.-P. Babelon.
Louis XVI, M. Volatron.
Louisiana (*Coğ.*), R. Lamorisse; (*Tar.*), M. Volatron; (*Ed.*), A. Viatte.
Louvre müzesi, M. Gauthier.
Lozan Barış antlaşması, Şahabettin Tekindağ ve Atina Diamandi.
Lûgat, Yusuf Çotuksöken.
Lully veya **Lulli** (Jean-Baptiste), E. Borrel.
Luther (Martin), F.-G. Dreyfus; (*İkonogr.*), J.-P. Babelon.
Lübeck (*Coğ.*), J. Tricart; (*Tar.*), G. Lafforgue.
Lübnan (*Coğ.*), G. Grelou; (*Tar.*), G. Grelou; (*Anayasa*), R. Mane.
Lüksemburg büyükdüklüğü (*Coğ.*), R. Lamorisse; (*İkt.*), G. Rullière; (*Tar.*), G. Lafforgue.
Lüleburgaz (*Coğ.*), Besim Darkot; (*Tar.*), Şahabettin Tekindağ ve Özcan Mert; (*G. santl.*), Nil Aykon.
Lydia veya **Lidya**, Veli Sevin.
M (*Leng.*), Yusuf Çotuksöken.
Maarif nezareti, Seyfettin Turhan.
Maaş (*Huk.*), Yıldızhan Yayla.
Mabet veya **mabed**, İsmet Zeki Eyüboğlu.
Macaristan (*Coğ.*), P. George; (*Tar.*), G. Lafforgue; (*Ask. tar.*), J. Chabanier; (*Ed.*), G. Andersen; (*G. santl.*), R. Charmet; (*Müz.*), A. Coeuroy; (*Kurumlar*), R. Mane.
Machiavelli (Niccolo), Mme M. Brandon-Albini.
Madagaskar (*Coğ.*), J. Dresch; (*Tar.*), H. Deschamps; (*G. santl.*), M. Gauthier.
Madde (*Fels.*), A. George.
Maddecilik (*Fels.*), D. Julia ve Mme M. Le Bras; (*İslâm felsefesi*), İsmet Zeki Eyüboğlu.
Maden (*Kim.*), R. Touren; (*Mad. oc.*), L. Guillet; (*Türkiye*), Erman Tulgar.
Madrid (*Coğ.*), B. Bomer; (*Tar.*), P. Pierrard; (*G. santl.*), A. Bonet-Correa.
Magnetizma, E. Selzer.
Magnetometre, E. Selzer.
Magnezyum (*Kim.*), C. Prevost ve R. Touren; (*Metalürji*), R. le Roux; (*Eczc.*), R. Davy; (*Foto.*), R. Mauge.
Mahfuz (*Huk.*), Mustafa Dural.
Mahmud I, Ekrem Uykucu.
Mahmud II ***Adlî***, Ekrem Uykucu.
Mahmud Gazneli, Şahabettin Tekindağ.
Mahmud Paşa Veli, İsmet Miral.
Mahmud Şevket Paşa, Erdoğan Tokmakçıoğlu.
Maine (*Coğ.*), R. Lamorisse; (*Tar.*), A. Thépot.
Makam (*Mus.*), Veysel Arseven; (*Müz.*), J. Chailley.
Makedonya, M. Volatron.
Makine veya **makina** (*Elektr.*), R. Dechêne; (*Ask. tar.*), H. Lachouque; (*Mekan.*), A. Touren.
Mal (*Huk.*), Mustafa Dural.
Malatya (*Coğ.*), Besim Darkot; (*G. santl.*), Nil Aykon.
Malaysia federasyonu (*Coğ.*), G. Grelou; (*Tar.*), G. Lafforgue.
Malazgirt Meydan savaşı, Şahabettın Tekindağ.
Malebranche (Nicolas de), A. Cuvillier.
Malezya (*Coğ.*), G. Grelou; (*Tar.*), G. Lafforgue.
Mali cumhuriyeti (*Coğ.*), J. Dresch; (*Tar.*), J.-M. Richez; (*Anayasa*), R. Mane.
Maliye, G. Rulliere.
Maliye bakanlığı, Seyfettin Turhan.
Mallarmé (Stephane), H. Nicolos.
Malta (*Coğ.*), Mlle A.-M. Seronde; (*Tar.*), G. Lafforgue ve İsmet Miral; (*G. santl.*), Mlle M. Bécet.
Malthus (Thomas Robert), R. Mane.
Malthus'çuluk, A. Sauvy.
Mançurya, R. Horot.
Manet (Edouard), R. Charmet.
Manganez (*Kim.*), R. Touren.
Manisa (*Coğ.*), Besim Darkot; (*Tar.*), Ekrem Uykucu; (*G. santl.*), Nil Aykon.
Manitoba, C. Dubois.
Mann (Thomas), César Santelli.
Manstein (Erich VON LEWINSKI VON), P. Dufourcq.
Mantar (*Mantarbil.*), C. Moreau ve E. Boureau.
Mantarbilim, N. Casteret.
Mantık (*Mant.*), E. Bloncourt.
Mantova, Mlle A.-M. Seronde); (*Tar.*), J.-J. Rudent.
Mao Çe-tung veya **Mao Dzı-dung**, G. Lafforgue.
Maraş (*Coğ.*), Besim Darkot; (*Tar.*), Ekrem Uykucu.
Marat (Jean-Paul), M. Volatron.
Mardin (*Coğ.*), Besim Darkot; (*Tar.*), Ekrem Uykucu; (*G. santl.*), Nil Aykon.
Marie-Antoinette, M. Volatron.
Marjinalizm, G. Blardonne.
Marmara bölgesi, Besim Darkot.
Marsilya (*Coğ.*), S. Laboureur ve M. Traizet; (*Tar.*), R. Lamorisse ve P. Thibault.
Martinik (*Coğ.*), S. Laboureur; (*Tar.*), J.-M. Richez.
Mart olayı ***(31)***, Ecvet Güresin.
Marx (Karl Heinrick), Mme M. Le Bras ve R. Mane.
Masa (*Mobl.*), G. Janneau.
Masal (*Ed.*), Ece Ayhan.
Masonluk, Hayrullah Örs ve Reyan Erben.
Masraf (*Huk.*), Mustafa Dural.
Massif Central veya **Merkezi Yayla**, R. Lamorisse.
Matbah (*Tasav.*), İsmet Zeki Eyüboğlu.
Matematik, F. Gonseth.
Matisse (Henri), R. Charmet.
Matris (*Mat.*), J. Dalbanne ve F. Gonseth.
Mauriac (François), H. Perruchot.
Maurois (André), H. Perruchot.
Maximilian I, J. Maurin.
Mayalanma (*Biyokim.*), P. Bidan.
Maya'lar (*Tar.* ve *G. santl.*), R. Charmet ve R. Harot.
Mayıs devrimi ***(27)***, Abdi İpekçi.
Mayıs olayı ***(20/21)***, Seyfettin Turhan.
Mazarin (Jules), H. Méthivier.
Mazzini (Guiseppe), P. Thibault.
Mecelle, Yıldızhan Yayla.
Meclis (*Huk.*), Yıldızhan Yayla.
Meclisi Mebusan, Yıldızhan Yayla.
Mecusî, İsmet Zeki Eyüboğlu.
Medenî (*Huk.*), Mustafa Dural.
Medici'ler, G. Lafforgue.
Medici villaları, Mlle M. Bécet.
Medine, Ekrem Uykucu ve Hakkı D. Yıldız.
Medrese (*Tar.*), İsmet Zeki Eyüboğlu; (*Mim.*), Hüseyin Sezer.
Med savaşları, J.-J. Rudent.
Mehdevîler, İsmet Zeki Eyüboğlu.
Mehmed I Çelebi (Gıyaseddin), Şahabettin Tekindağ.
Mehmed II Fatih, Şahabettin Tekindağ.
Mehmed III, İsmet Miral.
Mehmed IV ***Avcı***, Ekrem Uykucu.
Mehmed V (Reşad), Ekrem Uykucu.
Mehmed VI (Vahideddin), Ekrem Uykucu.
Mehter (*Teşk. tar.*), Ekmel Mütevellioğlu.
Mekân (*Deneysel psikol.*), Mme M. le Bras.
Mekanik (*Fiz.*), F. Sonseth.
Mekke, Ekrem Uykucu.
Mekong, G. Grelou.
Meksika (*Coğ.*), Y. Lacoste; (*Tar.*), G. Lafforgue; (*İkt.*), G. Rullière; (*G. santl.*), R. Charmet; (*Ed.*), G. Pillement.
Mektup veya **mektub** (*Ed.*), Konur Ertop.
Melamî (*Tasav.*), İsmet Zeki Eyüboğlu.
Melamîlik (*Tasav.*), İsmet Zeki Eyüboğlu.
Melanezya, A. Huetz de Lemps.
Melezleşme (*Biyol.*), A. Tétry; (*Bot.*), F. ve J.-M. Turmel.
Melikşah ***Celâlüddevle***, Şahabettin Tekindağ.
Meme (*Anat.*), P. Bullier ve H. Friedel; (*Patol.*), Dr. J. Bruezière; (*Vet.*), C. Bressou ve A. Charton.
Memeliler, P. Bullier ve H. Friedel.
Memlûklar veya **Kölemenler**, Şahabettin Tekindağ.
Memur (*İda. huk.*), Yıldızhan Yayla.
Mendel kanunları, Mlle A. Tetry.
Menderes (Adnan), Samet Ağaoğlu.
Menteşeoğulları, Ekrem Uykucu.
Mercek (*Opt.*), A. Maréchal.
Merci Dabık savaşı, Şahabettin Tekindağ.
Merdiven (*İnş.*), J. Dalbanne ve Ömür Candaş.
Meridyen (*Astron.* ve *Geod.*), J. Dalbanne; J.-J. Levallois ve P. Tardi.
Mérimée (Prosper), P. Moreau.
Merkez (*Mat.*), M. Parodi.
Merkez bankası (*Türkiye cumhuriyeti*), Seyfettin Turhan.
Merkezî Afrika cumhuriyeti (*Coğ.*), J. Drech; (*Siyasî kuruluş*), R. Mane.

Mermi (*Balistik*), Hazım İşgüven.

Merovenj'ler (*Tar.*), G. Lafforgue; (*Tablo); Mme J. Richard Remillet.

Mersin (*Coğ.*), Besim Darkot; (*Tar.*), Ekrem Uykucu; (*G. santl.*), Nil Aykon.

Mervan II, İsmet Miral.

Meryem veya **Meryemana,** P. Pierrard ve İsmet Zeki Eyüboğlu.

Mescit veya **mescid** *(Din),* İsmet Zeki Eyüboğlu.

Meşrutiyet (BIRİNCİ), Şahabettin Tekindağ.

Mermer (*Sanay.*), Kemal Murtezaoğlu.

Meşrutiyet (İKİNCİ), Şahabettin Tekindağ.

Met (*Etnogr.*), Mme. C. Lacoste.

Metafizik, A. Lalande.

Meteoroloji (*Meteorol.*), P. Pédelaborde.

Metre (*Metrol.*), A. Perard ve J. Terrien.

Metternich - Winneburg (Klemens VON), G. Lafforgue.

Mevlevî, İsmet Zeki Eyüboğlu.

Mevlevîlik, İsmet Zeki Eyüboğlu.

Mevsim (*Astron.*), P. Tardi; (*İkonogr.*), J.-P. Balelon.

Meyve veya **meyva** *(Bot.),* F. ve J.-M. Turmel.

Mezar (*Tar.*), Hüseyin Sezer ve İsmet Zeki Eyüboğlu.

Mezhep veya **mezheb,** İsmail Erünsal.

Mezmur (*Din. tar.*), İsmet Zeki Eyüboğlu.

Mezopotamya (*Coğ.*), G. Grelou; (*Tar.*), R. Largement ve G. Lafforgue; (*Arkeol.*), Mlle A. Spycket.

Mıknatıs (*Fiz.*), E. Selzer.

Mısır (*Coğ.*), J. Basençon; (*Tar.*), *Firavunlar devri:* J. Yoyotte; *Yunandan günümüze;* G. Lafforgue; (*Ask. tar.*), J. Chabanier; (*Din.*), Y. Bonnaz; (*Ed.*), G. Lefebvre; (*G. santl.*), Mme C. Desroches-Noblecourt; (*Bilimler*), P. Rousseau.

Michelangelo Buonarroti, A. Chastel.

Michelet (Jules), P. Moreau.

Mide (*Anat.* ve *Fizyol.*), Dr. J.-Bruzière ve Dr. D. Frittel; (*Karşılaştırmalı anat.*), H. Friedel.

Midilli, Besim Darkot.

Mihaloğulları veya **Mihalliler,** Ekrem Uykucu.

Mikhael III Sarhoş, Şahabettin Tekindağ.

Mikhael VIII ***Palaiologos,*** Şahabettin Tekindağ.

Mikroskop, A. Maréchal.

Milanese, G. Lafforgue.

Milas *(Coğ.),* Besim Darkot; *(Tar.),* Ekrem Uykucu; (*G. santl.*), Nil Aykon.

Miletos, Veli Sevin.

Milletler cemiyeti, P. Thibault.

Millet meclisi, Yıldızhan Yayla.

Milletvekili, Yıldızhan Yayla.

Millî edebiyat, Yusuf Çotuksöken.

Millîleştirme (*Huk.* ve *İkt.*), Yıldızhan Yayla.

Mimarlık (*Mim.*), P. Lavedan ve Ömür Candaş.

Minare, (*Mim.*), Hüseyin Sezer.

Minos sanatı, Y. Lacoste.

Minyatür, J.-P. Babelon.

Mirabeau (Honorè), G. Lafforgue.

Miraç, İsmet Zeki Eyüboğlu.

Miras (*Huk.*), Mustafa Dural.

Misafirhane, Erdoğan Tokmakçıoğlu.

Mississippi, L. Lamorisse.

Misyon (*Din.*), E. Jarry, P. Pierrard ve E. G. Léonard.

Mitanni krallığı, Veli Sevin.

Mitoloji, R. Harot.

Mitoz, Mlle A. Tétry.

Moda, L. François.

Model (*G. santl.*), J.-P. Babelon; (*İkt.* ve *İstat.*), G. Rullière.

Modena, Mlle A. - M. Seronde; *(Tar.),* G. Lafforgue.

Moğolistan (*Antropol.*), R. Hartweg; (*Tar.*), G. Lafforgue.

Moğolistan Halk cumhuriyeti, J. Chesneaux.

Molibden (*Kim.* ve *Sanay.*), R. Touren.

Molière (Jean-Baptiste POQUELIN). A. Adam.

Monarşi, E. Jarry.

Mondros mütarekesi, Atina Diamandi.

Monet (Claude), G. Charensol.

Montaigne (Michel Eyquem de), J. Bailbé; (*İkonogr.*) J.-P. Babelon.

Montanyarlar, P. Thibault.

Montesquieu (Charles DE SECONDAT), P. Richard.

Monteverdi (Claudio), C. Sartori.

Montevideo, P. Monteig.

Mora, Şahabettin Tekindağ.

Moritanya İslâm cumhuriyeti (*Coğ.*), J. Dreseh; (*Tar.*), G. Lafforgue; (*Kurumlar*), R. Mane.

Moskova (*Coğ.*), P. George; (*Tar.*), P. Sorlin; (*G. santl.*), Mme L. - A. Villanyi.

Moskova düklüğü, P. Sorlin ve Mme J. Richard Remillet.

Motet (*Müz.*), C. Van der Borren, N. Dufourcq, A. Machabey ve F. Raugel.

Bibliyografya

(Genel kaynaklar için bk. sayfa VIII)

L

Lonca, Osman Ergin, *Mecellei Umuru Belediye* (c. I, İstanbul, 1922). — *Seyâhatname,* c. I. — Cevat Hakkı Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerinde Araştırmalar* (Kırşehir, 1938). — Afet İnan, *Aperçu General sur l'Histoire Economique de l'Empire Turc - Ottoman* (İstanbul, 1941). — M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (c. II, İstanbul 1946). — Franz Taeschner, *İslâm Ortaçağında Futuvva* (*Fütüvvet Teşkilâtı*), çeviren Fikret Işıltan (İktisat Fakültesi Mecmuası, c. XV, sayı 1-4, İstanbul, 1953). — Coşkun Üçok, *Türk Hukuk Tarihi Dersleri* (Ankara, 1966). — Refik Soykut, *Orta Yol Ahilik* (Ankara, 1971).

Lozan Barış antlaşması, Münip Hayri Ürgüplü, *Lozan* (Ankara, 1933). — M. Cemil Bilsel, *Lozan* (2 c., İstanbul, 1933). — Burhan Cahit, *Mudanya, Lozan, Ankara* (İstanbul, 1933). — Reşat Ekrem Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonları (1300-1920)* ve *Lozan Muahedenamesi (24 Temmuz 1923)* [İstanbul, 1934]. — Tevfik Rüştü Aras, *Lozanın İzlerinde On Yıl* (İstanbul, 1935). — Yavuz Abadan, *Lozanın Hususiyetleri* (İstanbul, 1935). — Afet İnan, *Türk İstiklâli ve Lozan Muahedesi* (Belleten, c. I, sayı 7-8, İstanbul, 1938). — Yavuz Abadan, *Harp Sonu Muahedelerine Nazaran Lozanın Hususiyetleri* (İstanbul, 1938). — Tahir Taner, *Lozan Muahedesi ve Kapitülasyonların İlgası* (İstanbul, 1942). — Faik Reşit Unat, *Lozan Barış Antlaşmasının İmzasına Dair Bazı Vesikalar* (Ankara, 1942). — Cemil Bilsel, *Lozan Barış Antlaşması* (II. Türk Tarih Kongresi, İstanbul, 1943). — Suphi Nuri İleri, *Sèvres ve Laussanne* (İstanbul, 1943). — M. Kemal Atatürk, *Nutuk* (c. II, 1920-1927) [İstanbul, 1952]. — Tahir Taner, *Kapitülasyonlar Nasıl İlga Edildi* (İstanbul, 1956). — A. Gündüz Ökçün, *Türkiye'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Antlaşmalar Rehberi* (Ankara, 1962). — Fahir H. Armaoğlu, *Siyasî Tarih (1789-1960)* [Ankara, 1964]. — İsmail Soysal, *Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasî Antlaşmaları* (Ankara, 1965). — Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam* (c. I, İstanbul, 1966). — Ahmet Yavuz, *Türkiye Cumhuriyetinin Aktettiği Milletlerarası Andlaşmalar (20 Nisan 1920 - 1 Kasım 1966)* [Ankara, 1967]. — Ahmed Kayıhan, *Lozan ve Batı Trakya* (İstanbul, 1967). Ahmed Yavuz, *Yakındoğu Meselelenakları (21 Kasım 1922 - 24 Temmuz 1923) ile İlgili Lozan Barış Konferansı Tutanak-* [Ankara, 1969]. — Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar ve Belgeler* (Ankara, 1969). — Ali Naci Karacan, *Lozan* (İstanbul, 1971).

Lûgat, A. Süheyl Ünver, *Tıb Lûgatlerimiz Hakkında* (İstanbul, 1933). — Melahat Şefik, *İstanbul Kütüphanelerindeki Yazma Lûgatlar* (Üniversite ktp. Tez nu. 307, İstanbul, 1936). — Türk Dil Kurumu, *Türk Dil Kurumunca Türk Harfleri ile Neşrine Lüzum Gösterilen Eserler: Lûgatlar* (Birinci Türk Neşriyat Kongresi, Ankara, 1939). — Ali Alpaslan, *Manzum Lûgatlar ve Tuhfe-i Vehbi'nin Alfabetik Tertibi* (Üniversite ktp. Tez nu. 1396, İstanbul, 1947). — A. Dilâçar, *Türk Diline Genel Bir Bakış* (Ankara, 1964). — Ahmet Caferoğlu, Özden Tanerinç, *Yeniçağ Türk Dili Lûgatları* (Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. XIV, İstanbul, 1966). — A. Dilâçar, *Dil, Diller ve Dilcilik* (Ankara, 1968).

Lydia veya **Lidya,** A. M. Mansel, *Eski Doğu ve Ege Tarihinin Anahatları* (İstanbul, 1945). — Ş. Günaltay, *Yakın Şark, Perslerden Romalılara Kadar* (Ankara, 1951). — Ekrem Akurgal, *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander* (Berlin, 1961). — Fürüzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi* (Ankara, 1962). — G. M. A. Hanfmann, *Sart (Sardes) Harabeleri* (Ankara, 1964).

M

Maarif nezareti, Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçesi, Teşkilât ve İcraatı* (İstanbul, 1919). — Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi* (5 c., İstanbul, 1943).

Macaristan. Coğ., Mehmet Tevfik, *Yadigâr-ı Macaristan (Macaristan Seyahatnamesi)* [İstanbul, 1877]. — Lasalo Rasonyi, *Başkurt ve Macar Yurtlarındaki Ortak Coğrafî Adlar Üzerine* (X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler, Ankara, 1964).

— Tar. Hamit Zübeyir Koşay, *Macarların Eski Türk Tarihi* (İstanbul, 1934). — Hüseyin Namık Orkun, *Türk İstilâsı Devrinde Macaristanda ve Avusturyada Casuslar* (Ankara, 1939). — Tayyıb Gökbilgin, *Macar Devlet Arşivi ve Tarih-*

çesi (Belleten, c. III, sayı 11-12, İstanbul, 1940). — Tayyib Gökbilgin, *Macaristandaki Türk Hâkimiyeti Devrine Ait Bazı Notlar* (Türkiyat Mecmuası, c. VII - VIII, İstanbul, 1940). — F. Eckhart, *Macaristan Tarihi*, çeviren İbrahim Kafesoğlu (Ankara, 1949). — Lajos Fekete, *Macaristanda Türk Mülk Sistemi* (İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, c. XII, sayı 16, İstanbul, 1961). — György Hazai, *Tarih Boyunca Macar - Türk Bağları* (Budapest, 1963). — Kadir Mısıroğlu, *Macar İhtilâli* (İstanbul, 1966). — Mehmet Ergün, *Macar İhtilâli* (İstanbul, 1967). — S. Takats, *Macaristan Türk Âleminden Çizgiler*, çeviren Sadrettin Karatay (İstanbul, 1970). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II. — *İslâm Ansiklopedisi* (Belgrat ve Budin maddeleri).

— Ed., Janos Eckmann, *Macar Edebiyatı Tarihi* (İstanbul, 1946). — M. Sami Özerdim, *Macar Masalları* (Ankara, 1957). — Yaşar Nabi Nayır, *Macar Hikâyeleri Antolojisi* (İstanbul, 1970).

— G. santl., Fahrettin Rumbeyoğlu, *Macaristanda Bazı Asarı Osmaniye* (Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası, sayı 22, İstanbul, 1911). — L. Rasonyi, *Macar Arkeolojisinde Hunlar, Avarlar, Macarlar* (Ankara, 1938). — Oktay Aslanapa, *Macaristanda Türk Abideleri* (İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, c. I, sayı 2, İstanbul, 1950). — Geza Feheroğlu, *XVI. - XVII. Yüzyıllarda Macaristandaki Türk Sanatı: Estergon - Szenttamashegy'deki Yazıtlar*, çeviren H. Koşay (Belleten, c. XXVI, sayı 104, Ankara, 1962). — Geza Feheroğlu, *Türk Hâkimiyeti Devrinin Macaristandaki Arkeoloji Araştırmalarında Dilciliğin ve Etnografyanın Rolü* (X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler, Ankara, 1964).

Macbeth, Halide Edip Adıvar, *Elizabeth Devri ve Shakespeare* (İstanbul, 1943). — *W. Shakespeare, Macbeth*, çeviren Orhan Burian (Ankara, 1946; İstanbul, 1960-1966). — *Macbeth*, çeviren Sabahattin Eyüboğlu (İstanbul, 1962, 1967). — Mina Urgan, *Macbeth (Bir İnceleme)* [İstanbul, 1965].

Macellan (Fernao DE), Sami Öngör, *Coğrafî Keşifler ve Tetkik Seyahatleri Tarihi* (İstanbul, 1954). — Maurice Farney, *Macellanın Dünya Etrafındaki Seyahati*, çeviren A. S. Koral (Bursa, tarihsiz). — M. Çağatay Uluçay, *Macellan* (İstanbul, 1957).

Maça Kızı, Puşkin. *Maça Kızı*, çevirenler Hasan Ediz - Vasıf Onat (İstanbul, 1937). — *Maça Kızı*, çeviren Hasan Âli Ediz (İstanbul, 1944). — *Maça Kızı ve Mısır Geceleri*, çeviren Hasan Âli Ediz (İstanbul, 1965). — *Maça Kızı*, çeviren Filiz Borak (İstanbul, 1971).

Madame Bovary, Gustave Flaubert. *Madame Bovary*, çeviren Ali Kâmi Akyüz (İstanbul, 1939, 1942, 1956). — *Madame Bovary*, çeviren Tahsin Yücel (İstanbul, 1956, 1960, 1967). — *Madame Bovary*, çeviren Samih Tiryakioğlu (İstanbul, 1960). — *Madame Bovary*, çevirenler Nurullah Ataç - Sabri Esat Siyavuşgil (İstanbul, 1967). — *Madame Bovary*, çeviren Nesrin Altınova (İstanbul, 1970).

Maddecilik, Şehbenderzade Ahmed Hilmi, *Maddiyyûn Mesleki Dalâleti* (İstanbul, 1913). — L. Buchner, *Madde ve Kuvvet*, çevirenler Baha Tevfik - Ahmed Nebil (İstanbul, tarihsiz). — İsmail Ferit, *İbtal-i Mezheb-i Maddiyyun* (İzmir, 1913). — Paul Janet - Gabriel Séailles, *Metalib ve Mezahib*, çeviren Elmalı Hamdi Yazır (İstanbul, 1922). — İsmail Fennî Ertuğrul, *Maddiyyun Mezhebinin İzmihlâli* (İstanbul, 1928). — Adnan Adıvar, *Tarih Boyunca İlim ve Din* (İstanbul, 1944). — Hilmi Ziya Ülken, *İslâm Düşüncesi* (İstanbul, 1946). — Mustafa Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lûgatı* (3. c., İstanbul, 1954 - 1959). — T. J. de Boer, *İslâmda Felsefe Tarihi*, çeviren Yaşar Kutluay (Ankara, 1960). — J. Paul Sartre, *Materyalizm ve Devrim*, çeviren Emin Eliçin (İstanbul, 1962). — Hilmi Ziya Ülken, *Tarihî Maddeciliğe Reddiye* (İstanbul, 1963). — Süleyman Hayri Bolay, *Türkiyede Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi* (İstanbul, 1967).

Maden, Cemal Zühtü, *Maden Gazları ve Korunma - Kurtarma Tedbirleri* (İstanbul, 1939). — İktisat Vekâleti, *Madenlerimiz* (Ankara, 1943). — C. Z. Aysan, *Maden İşletmesi* (İstanbul, 1943). — O. İgot, *Maden Kaplamacılığı ve Galvanoplasti* (Konya, 1944). — N. Çuhadar, *Madenlerin Mekanik Teknolojisi, İmar Usulleri* (İstanbul, 1947). — Paul Ripperger, *Maden Sanatları Teknolojisi*, çeviren F. Ünver (İstanbul, 1949). — F. Schumacher, *Maren Yatakları Bilgisinin Esasları*, çeviren Ekrem Göksu (İstanbul, 1957). — A. K. Bekşioğlu, *Maden İşletmeciliği* (İstanbul, 1959). — H. Mc Kinstry, *Maden Jeolojisi*, çeviren E. K. Önder (İstanbul, 1959). — İbrahim Narşap, *Maden ve Endüstri Pratik İşletme Problemleri* (İstanbul, 1964). — Haydar Kazgan, *Maden İşletme Ekonomisi* (İstanbul, 1965). — Nizamettin Erkmen, *Ek ve Tadilleri ile Maden Kanunu* (Ankara, 1966). — Yavuz Fındıkgil, *Maden Hukuku* (İstanbul, 1966). — Sadrettin Alpan, *Maden İşletme Metotları* (Ankara, 1969). — Sadrettin Alpan, *Maden Kazaları ve Emniyeti* (Ankara, 1970).

Madensuyu, Kerim Ömer Çağlar, *Türkiye Madensuları ve Kaplıcaları* (4 c., Ankara, 1947 - 1961).

Mahmud II Adlî, Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih*, c. XI. - XII. — Kâmil Paşa, *Tarihi Siyasî* (İstanbul, 1909). — Ahmed Refik, *Mahmud Saninin Validesi* (Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası, sayı 87, İstanbul, 1922). — Mehmed Esad, *Üssi Zafer* (İstanbul, 1924). — Halet İli, *Mahmud II Devrinin Fikir Hareketleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 374, İstanbul, 1938). — Münir Aktepe, *Mahmud II Devrinde Rize Âyanından Tuzcuoğulları İsyanı* (Üniversite ktp. Tez nu. 584, İstanbul, 1940). — Nadide Altunbay, *Mahmud II Zamanında Devletin Merkezîleştirilmesi Siyaseti* (Üniversite ktp. Tez nu. 592, İstanbul, 1941). — İhsan Sungu, *Mahmud II'nin İzzet Molla ve Asakiri Mansure Hakkında Bir Hattı* (Tarih Vesikaları, c. I, sayı 3, İstanbul, 1941). — Feyyaz Gürhan, *Mahmud II Devrinin İlk Beş Senelik Tarihçesi (1808 - 1812)* [Üniversite ktp. Tez nu. 751, İstanbul, 1942]. — Cemal Tukin, *Mahmud II Devrinde Halep İsyanı* (Tarih Vesikaları, c. II, sayı 8, İstanbul, 1942). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Alemdar Mustafa Paşa* (İstanbul, 1942). — Selahattin Eroğlu, *Mahmud II Devri Beş Senelik Kronolojisi 1819-1823* (Üniversite ktp. Tez nu. 750, İstanbul, 1943). — Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi 1831-1841* (Ankara, 1945). — İorga, *Osmanlı Tarihi*, çeviren Bekir Sıtkı Baykal (Ankara, 1948). — Çağatay Uluçay, *Mahmud II* (İstanbul, 1956). — Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V. — Nuran Erdoğdu, *Mahmud II Devrinde Benderekli Ali Mollanın İsyanı (1811-1814)* [Üniversite ktp. Tez nu. 2619, İstanbul, 1956]. — İ. Hami Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. IV. — A. Cevat Eren, *Mahmud II Zamanında, Bosna - Hersek* (İstanbul, 1965). — Atilla Çetin, *Kavalalı Mehmed Ali Paşanın Mısır Valisi Oluşu* (Üniversite ktp. Tez nu. 4083, İstanbul, 1966). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Mahmud Gazneli (*Mahmud Gaznevî* de denir), İbni Hallikân, *Vefayat-ül-Âyan* (c. I, II, Kahire, 1881). — Muhammed Habib, *Sultan Mahmud of Ghaznin* (Aligarh, 1927). — M. Nazim, *The Life and Times of Sultan Mahmud of Ghazna* (Cambridge, 1931). — A. Y. Yakubovskiy, *Gazneli Mahmud, Gazne Devletinin Menşei ve Karakteri Meselesine Dair*, çeviren Ahmed Caferoğlu (Ülkü, sayı 72, 73, 75, 76, Ankara, 1939). — Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi* (c. I, Ankara, 1946). — Reşidüddin Fazlullah, *Cami al-Tavarih*, c. II, yayımlayan Ahmed Ateş (Ankara, 1960). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Mahmud Paşa Veli, Dursun Bey, *Tarihi Ebul - Feth* (İstanbul, 1862). — Osmanzade Taib, *Hadika-ül-Vüzera - Menakib-i Mahmud Paşa* (Üniversite ktp. T. Y. nu. 2495). — *Âşıkpaşazade Tarihi.* — Meserret Diriöz, *Adnî, Hayatı ve Edebî Şahsiyeti* (Üniversite ktp. Tez nu. 1356, İstanbul, 1948). — Bercis Miskioğlu, *Adnî Divanı* (Üniversite ktp. Tez nu. 2123, İstanbul, 1951). — A. Süheyl Ünver, *Mahmud Paşa Vakıfları ve Ekleri* (Vakıflar Dergisi, sayı IV, Ankara, 1958). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Fatih Sultan Mehmedin Veziri Azamlarından Mahmud Paşa ile Şehzade Mustafanın Araları Neden Açılmıştı* (Belleten, c. XXVIII, sayı 112, Ankara, 1964). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Mahmud Şevket Paşa, Turan Tuyan, *Mahmud Şevket Paşa* (Üniversite ktp. Tez nu. 2210, İstanbul, 1951). — Ziya Şakir, *Mahmud Şevket Paşa* (İstanbul, tarihsiz). — Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII.

Makedonya, Hilmi Tunalı, *Makedonya, Mazisi, Hali, İstikbali* (Kahire, 1908). — F. Teyler, *Makedonya Harbi ve 46. Fırkanın Makedonya Cephesindeki Harekâtı*, çeviren Mahmut Beliğ (2 c., İstanbul, 1929). — Nedeff, *Makedonya Harekâtı 1915 - 1918* (İstanbul, 1936). — W. H. Heurtley, *Prehistoric Macedonia* (London, 1939). — Şükriye Çarkçıoğlu, *Makedonya Tarihi* (Üniversite ktp. Tez nu. 2207, İstanbul, 1951). — Janos Eckmann, *Dinler (Makedonya) Türk Ağzı* (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, Ankara, 1960). — Janos Eckmann, *Kumanova (Makedonya) Türk Ağzı* (Nemeth Armağanı, Ankara, 1962). — Arif Müfit Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi* (Ankara, 1963). — Boris Petkovski, *Makedonyalı Sanatçılar*, çeviren Filiz Özer (İstanbul, 1969).

Malatya, V. Cuinet, *La Turquie d'Asie* (c. II, Paris, 1891). — *Seyahatname*, c. IV. — Hadi Yener, *Keban Madeni Tarihçesi ve Jeolojisi* (Maden Tetkik ve Araştırma Enstitüsü Dergisi, c. II, sayı 1, İstanbul, 1937). — Ahmet Şevket Birand, *Malatya Civarında Jeolojik Müşahedeler* (Ankara, 1938). — Lütfü Ülkünden, *Malatyanın Mühim Meyve Çeşitleri* (Ankara, 1938). — Ekrem Yalçınkaya, *Muhtasar Malatya Tarihi ve Coğrafyası* (İstanbul, 1940). — L. Delaporte, *Malatya, Arslantepe* (Paris, 1940). — Ali Tanoğlu, *Malatya Civarında Coğrafî Geziler* (Türk Coğrafya Dergisi, c. I, sayı 2, İstanbul, 1943). — Ekrem Kızıltan, *Malatya Şehri* (Üniversite ktp. Tez nu. 808, İstanbul, 1943). — Mehmet Tuğrul, *Malatyadan Derlenmiş Masallar* (Ankara, 1946). — Salih San, *Malatyadaki Mahallî Bilmeceler* (Kayseri, 1947). — Helmuth Th. Bossert, *Malatya Heykeltraşlık Eserlerinin Kronolojisine Dair* (Felsefe Arkivi, c. II, sayı 1, İstanbul, 1947). — Fahri Gözen, *Malatya* (İstanbul, 1949). — Salih San, *Kalkınan Malatya* (Malatya, 1955). — Gonca Öztan, *Malatya Şehri Monografyası* (Üniversite ktp. Tez nu. 3050, İstanbul, 1961). — Malatya ve Kazalan Kültür ve Yardımlaşma Derneği, *Her Yönü İle Yeşil Malatya* (Ankara, 1966). — Sadet Okan, *Malatya Kar Yağışları* (Üniversite ktp. Tez nu. 4952, İstanbul, 1967). — Ertan Turfanlı, *Malatya Şehrinde Büyük Sanayi Faaliyetleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 7133, İstanbul, 1969). — İsmet Malgir, *Eski Malatyadaki Türk Eserleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 6077, İstanbul, 1969). — Mehmet Ayabakan, *Malatya Şehrinde Küçük Sanayi* (Üniversite ktp. Tez nu. 6560, İst. 1970). — Osman Yalçın, *Malatya* (İstanbul, 1971). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Malazgirt Meydan savaşı, Ömer Nazmi, *Malazgirt Meydan Muharebeleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 277, İstanbul, 1935). — A. Niyazi Banoğlu, *Alp Arslan* (İstanbul, 1943). — Sadrettin el-Hüseynî, *Ahbar-üd-Devlet-is-Selçukiyye*, çeviren N. Lugal (Ankara, 1943). — Feridun Dirimtekin, *Malazgirt Meydan Muharebesi* (İstanbul, 19433). — Mükrimin Halil Yinanç, *Selçuklular Devri I, Anadolunun Fethi* (İstanbul, 1944). — Kadri Perk, *Alparslan ve Malazgirt Meydan Muharebesi* (İstanbul, 1947). — İbrahim Kafesoğlu, *Malazgirt Meydan Muharebesi* (İstanbul, 1956). — Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk - İslâm Medeniyeti* (Ankara, 1965). — Selahattin Karatamu, *Malazgirt Meydan Muharebesi (26 ağustos 1071)* [Ankara, 1970]. — Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi Başkanlığı, *Malazgirt Meydan Muharebesi (26 Ağustos 1071)* [Ankara, 1971]. — İbrahim Kafesoğlu, *Türk Fütühat Felsefesi ve*

Malazgirt Muharebesi (Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı 2, İstanbul, 1971). — Millî Kütüphane Genel Müdürlüğü, *Selçuklu Tarihi, Alparslan ve Malazgirt Bibliyografyası* (Ankara, 1971). — Muhammed Hamidullah, *Tarihî Tasvirlere Göre Malazgirt Meydan Muharebesinin Plânı* (Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı 2, İstanbul, 1971). — Millî Eğitim Bakanlığı, *Malazgirt Zaferi ve Alpaslan (26 Ağustos 1071)* [İstanbul, 1971]. — Ali Sevim, *Malazgirt Meydan Savaşı* (Ankara, 1971). — Erdoğan Merçil, *Türkçe Selçuknameye Göre Malazgirt Savaşı* (Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı 2, İstanbul, 1971). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Malta, *Lütfü Paşa Tarihi.* — Geral Strickland, *Malta and The Phoenicians* (Malta, 1920). — Julien De la Graviere, *Malta Muhasarası,* çeviren Mustafa Şerif Kurdoğlu (İstanbul, 1936). — Şerafettin Turan, *Rodosun Zaptından Malta Muhasarasına* (Kanunî Armağanı, Ankara, 1970). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Malte Laurids Brigge'nin Notları, R. M. Rilke. *Malte Laurids Brigge'nin Notları,* çevirenler Andreas Tietze - Behçet Necatigil (İstanbul, 1948).

Manas Destanı, M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul, 1928). — Abdülkadir İnan, *Türkoloji Ders Hülâsaları* (İstanbul, 1936). — Abdülkadir İnan, *Manas Destanı Üzerine Notlar* (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, Ankara, 1959). — Abdülkadir İnan, *Manas Destanı* (Makaleler ve İncelemeler, Ankara, 1968). — Abdülkadir İnan, *Manasda İdeoloji ve Kahramanlar* (Makaleler ve İncelemeler, Ankara, 1968). — Abdülkadir İnan, *Manas Destanında Aş-yog Merasimi* (Makaleler ve İncelemeler, Ankara, 1968). — Abdülkadir İnan, *Manas Destanında Görülen Muhtelif Tabakalar* (Makaleler ve İncelemeler, Ankara, 1968). — Abdülkadir İnan, *Kırgız Dil Yadigârlarından Manas Destanı* (Makaleler ve İncelemeler, Ankara, 1968). — Abdülkadir İnan, *Türk Destanlarına Genel Bir Bakış* (Makaleler ve İncelemeler, Ankara, 1968).

Manisa, *Seyahatname,* c. IX. — V. Cuinet, *La Turquie d'Asie* (Paris, 1894). — Charles Texier, *Küçük Asya,* çeviren Ali Suad (İstanbul, 1919). — Ahmet Tevhit, *Saruhan ve Aydınoğulları* (Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası, sayı 10, İstanbul, 1919). — Cenap Refik Orkon, *Manisa Coğrafyası* (İstanbul, 1937). — Charles Macferlaue, *XIX. Asırda Manisa,* çeviren Ali Rıza (Manisa, 1939). — M. Çağatay Uluçay - İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihine Genel Bir Bakış* (İstanbul, 1939). — M. Çağatay Uluçay, *Manisadaki Sarayı Âmire ve Şehzadeler Türbesi* (İstanbul, 1941). — M. Çağatay Uluçay, *Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar (773 H - 1220 H)* [2 c., İstanbul, 1940 - 1946). — M. Çağatay Uluçay, *XVII. Yüzyılda Manisada Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilâtı* (İstanbul, 1942). — M. Çağatay Uluçay, *XVII. Asırda Saruhanda Eşkiyalık ve Halk Hareketleri* (İstanbul, 1944). — İbrahim Gökçen, *XVI. ve XVII. Yüzyıl Vesikalarına Göre Manisada Deri Sanatları Tarihi Üzerinde Bir Araştırma* (İstanbul, 1945). — Neriman Yalçın, *Manisa Şehri* (Üniversite ktp. Tez nu. 1259, İstanbul, 1946). — İbrahim Gökçen, *XVI. ve XVII. Asır Sicillerine Göre Saruhanda Yürük ve Türkmenler* (İstanbul, 1946). — İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar* (2 c., İstanbul, 1946 - 1950). — Vaki Armağan, *Manisa Arkeoloji Müzesi Kılavuzu* (İstanbul, 1946). — İbrahim Gökçen, *Sicillere Göre XVI. ve XVIII. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları* (İstanbul, 1946). — M. Çağatay Uluçay, *Manisa Ünlüleri* (Manisa, 1946). — Kemal Irmak, *Manisa Çiçekleri* (Manisa, 1946). — Harun R. Bayır, *Manisa İli Dahilinde Geçici Tarım İşçisi Organizasyonu ve Barındırılması* (Ankara, 1957). — Nihat Nuri Yörükoğlu, *Manisa Bimarhanesi* (İstanbul, 1948). — İbrahim Gökçen, *Tarihte Saruhan Köyleri* (İstanbul, 1950). — İsmet Parmaksız, *Manisa Genel Kütüphanesi Tarih - Coğrafya Yazmaları Kataloğu* (İstanbul, 1952). — M. Çağatay Uluçay, *Manisa Şeriye Sicillerine Dair Bir Araştırma* (Türkiyat Mecmuası, c. X, İstanbul, 1953). — Sadeddin Közer, *Manisanın İktisadî Durumu ve Gelişme İmkânları Hakkında Etüd* (Manisa, 1963). — Yılmaz Çetin, *Manisa Bölgesinde Pamuk Ziraati ve Mensucat Sanayii* (Üniversite ktp. Tez nu. 3592, İstanbul, 1964). — Sevda Fedaî, *Manisa Saruhanoğulları Eserleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 4216, İstanbul, 1966). — Aysel Coşkunerler, *Manisa Bölgesinde Bağcılık* (Üniversite ktp. Tez nu. 4472, İstanbul, 1966). — Günsenin İmer, *Manisa Mimarî Eserleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 4381, İstanbul, 1966). — H. Nusret Köklü, *Dünkü Manisadan Resimler* (Ankara, 1967). — Şule Özçubuk, *Manisa Şehrinin Beşerî ve İktisadî Etüdü* (Üniversite ktp. Tez nu. 4721, İstanbul, 1967). — Erdem Yücel, *Manisa Muradiye Camii ve Külliyesi* (Vakıflar Dergisi, sayı 7, İstanbul, 1968). — Ahmet Belce, *Manisa İli Yer Adları* (Üniversite ktp. Tez nu. 5217, İstanbul, 1968). — Hasan Cengiz, *Manisa İli Sanayi Faaliyetleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 5914, İstanbul, 1969). — Osman Yalçın, *Manisa* (İstanbul, 1971). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Maraş, H. Marsden, *Antiquities of Marash, Central Turkey* (Boston, 1882). — V. Cuinet, *La Turquie d'Asie* (c. II, Paris, 1891). — *Seyahatname,* c. III. — Arifî Paşa, *Maraş ve Elbistanda Zülkadir Oğulları Hükûmeti* (Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası, sayı 30-38, İstanbul, 1911-1914). — Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası* (İstanbul, 1921). — Mükrimin Halil Yinanç, *Maraş Emîrleri* (Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası, sayı 82, 83, 85, İstanbul, 1921 - 1922). — Adil Bağdatlıoğlu, *Uzun Oluk (İstiklâl Harbinde Maraş)* [İstanbul, 1942]. — Hüsamettin Karadağ, *İstiklâl Savaşında Maraş* (Mersin, 1943). — H. R. Tankut, *Maraş Yollarında* (İstanbul, 1944). — Ratip Özakçay, *Maraş Monografyası* (Üniversite ktp. Tez nu. 1048, İstanbul, 1945). — A. S. Emirmahmudoğlu, *Maraş İçin* (İstanbul, 1946). — B. Landsberger, *Samal I.* (Ankara, 1948). — Kılıç Kökten, *Anadolu Maraş Vilâyetinde Tarihten Dip Tarihe Giriş* (Türk Arkeoloji Dergisi, c. X, sayı 1, Ankara, 1960). — Ş. Turhan, *Maraşlı Şairler* (İstanbul, 1960). — Kılıç Kökten, *Maraş ve Antalya Vilâyetlerinde Sürekli Dip Tarihi Araştırmaları Hakkında Kısa Bir Rapor* (Türk Arkeoloji Dergisi, c. XI, sayı 1, Ankara, 1961). — Osman Yalçın, *Maraş Adıyaman* (İstanbul, 1961). — Füruzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi* (Ankara, 1962). — H. Uğurol Barlas, *Maraş Düğün Âdetleri Üzerine Bir Araştırma Denemesi* (İstanbul, 1963). — Mehmet Sevgi, *Maraşın Meskûn Yerlerinin Tarihi* (Üniversite ktp. Tez nu. 5114, İstanbul, 1967). — Selma Gözübüyük, *Maraşın Beşerî ve İktisadî Durumu* (Üniversite ktp. Tez nu. 5711, İstanbul, 1967). — Dilârâ Ezer, *Maraş Türk Mimarî Eserleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 5360, İstanbul, 1968). — Celâl Çoğalan - Halit Kurtman, *Her Yönüyle Maraş* (İstanbul, 1969). — Ümit Ölmez, *Maraş Kar Yağışları* (Üniversite ktp. Tez nu. 7103, İstanbul, 1970). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Marco Polo, Pol Vidal Lalbaş, *Marko Polonun Seyahati,* çeviren Ziya Emiroğlu (İstanbul, 1932). — Charles Finger, *Marco Polonun Sergüzeştleri,* çeviren Ömer Rıza Doğrul (İstanbul, 1938). — Meşkûre Kerim Gökay, *Marko Polonun Uzak Şark Seyahati* (Üniversite ktp. Tez nu. 810, İstanbul, 1943). — Nihat Özcan - M. Zeki Korgunal, *Marco Polo (1254 - 1323)* [İstanbul, 1952]. — Eloise Lownsbery, *Marko Polo,* çeviren Ayhan Birand (İstanbul, 1959). — J. Richard Walsh, *Marko Polonun Keşif ve Maceraları,* çeviren Reşat Ersel (İstanbul, 1961). — Sırrı Selekoğlu, *Marko Polonun Seyahatnamesi* (Üniversite ktp. Tez nu. 6062, İstanbul, tarihsiz). — Fuad Carım, *Marko Polo ve İbni Batuta* (İstanbul, 1966).

Mardin, Abdülgani Efendi, *Mardin Tarihi* (Mardin İl Halk Kütüphanesi T. Y. nu. 2699). — İbrahim Artuk, *Mardin Artukoğulları Tarihi* (İstanbul, 1934). — İbrahim Artuk, *Artuk İlinin Tarihî Belgesi* (İstanbul, tarihsiz). — Halil Edhem Eldem, *Akkoyunlu Hamza Adına Mardin Kalesi Kitabesi* — *lidi* (Türk Tarih ve Arkeologya ve Etnografya Dergisi, sayı 3, Ankara, 1936). — A. Süheyl Ünver, *Artukoğulları ve Mardindeki Hastahaneleri* (İstanbul, tarihsiz). — Mardin Halkevi, *Cumhuriyetten önce ve Sonra Mardin* (Mardin, 1938). — Kâtip Ferdi, *Mardin Artukluları Tarihi* (İstanbul, 1939). — Alil Enver Toksoy, *Millî Mücadelede Mardin* (İstanbul, 1939). — Aysın Yersel, *Mardin Şehri Etüdü* (Üniversite ktp. Tez nu. 2922, İstanbul, tarihsiz). — Nilüfer Güven, *Mardin Şehri* (Üniversite ktp. Tez nu. 1113, İstanbul, 1945). — Walter Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd,* çeviren Tevfik Bıyıkoğlu (Ankara, 1948). — A. E. Toksoy, *Mardin* (İstanbul, 1958). — Ahmet Ardel, *Güneydoğu Anadoluda Coğrafî Müşahedeler* (Türk Coğrafya Dergisi, c. XVII, İstanbul, 1961). — Mehmet Temiz, *Mardin Kar Yağışları* (Üniversite ktp. Tez nu. 4978, İstanbul, 1967). — Nejat Göğünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı* (İstanbul, 1969). — Osman Yalçın, *Mardin* (İstanbul, 1969). — İbrahim Artuk, *Mardinde Akkoyunlu Hamzanın Mezarı* (Selçuklu Araştırmaları Dergisi, c. I, Ankara, 1969). — İbrahim Artuk, *Mardin Zinciriye Medresesi ve Banisi* (Selçuklu Araştırmaları Dergisi, c. III, Ankara, 1971). — İbrahim Artuk, *Diyarbakır ve Mardinin Bazı Önemli Yapıları* (Tarih Enstitüsü Dergisi, c. II, İstanbul, 1971).

Marianne'ın Kalbi, Alfred de Musset. *Marianne'ın Kalbi,* çevirenler Sabahattin Eyüboğlu - Bedrettin Tuncel (İstanbul, 1942, 1962).

Marie Grubbe, Jens Peter Josefsen. *Marie Grubbe,* çeviren Selahattin Batu (Ankara, 1949).

Marion de Lorme, Victor Hugo. *Marion de Lorme,* çevirenler Cemil Meriç - Sait Kılıçlı (İstanbul, 1966).

Marius, Marcel Pagnol. *Marius,* çeviren Ali Süha Delilbaşı (İstanbul, 1945).

Martı, Anton Çehov. *Martı,* çevirenler Nihal Yalaza Talay - Kemal Kaya (İstanbul, 1944). — *Martı,* çeviren Nihal Yalaza (İstanbul, 1963). — *Martı,* çeviren Behçet Necatigil (İstanbul, 1963).

Martin Eden, Jack London. *Martin Eden,* çeviren Mete Ergin (İstanbul, 1963).

Mart olayı ***(31),*** Mustafa Baydar, *31 Mart Vakası* (İstanbul, 1955). — Cevat Rıfat Atilhan, *İlim Işığında ve Tarih Önünde 31 Mart Faciası* (İstanbul, 1956). — Cevat Rifat Atilhan, *Bütün Çıplaklığı ile 31 Mart Faciası* (İstanbul, 1959). — Ali Cevat, *İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hadisesi,* yayınlayan Faik Reşit Unat (Ankara, 1960). — İsmail Hami Danişmend, *Sadrazam Tevfik Paşanın Dosyasındaki Resmî ve Hususî Vesikalara göre 31 Mart Vakası* (İstanbul, 1961). — İhsan Ilgar, *31 Mart ve Hareket Ordusu* (Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, c. I, sayı 6, İstanbul, 1968). — İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* c. IV. — Doğan Avcıoğlu, *31 Martta Yabancı Parmağı* (Ankara, 1969). — Sina Akşin, *Otuzbir Mart Olayı* (Ankara, 1971).

Martolos, Robert Anhegger, *Martoloslar Hakkında* (Türkiyat Mecmuası, c. VII - VIII, İstanbul, 1940). — Halil İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar* (Ankara, 1954). — Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilâtı* (İstanbul, 1967). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Marx (Karl Heinrich), Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Marx'da Sınıf Kavgası Fikri* (İş Mecmuası, sayı 15-16, İstanbul, 1938). — Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Karl Marx ve Marxizm* (İstanbul, 1952). — J. D. Bernal, *Marks ve Bilim,* çeviren Osman Arman (Ankara, 1965). — Max Beer, *Karl Marx,* çevirenler Şerif Hulusi - Muvaffak Şeref (İstanbul, 1968). — T. Kakınç, *Marx Kimdir, Marksizm Nedir* (İstanbul, 1968). — Mikhail Lifshitz, *Marksın Sanat Felsefesi,* çeviren Murat Belge (İstanbul, 1968). — Henry Lefebvre, *Karl Marx,* çeviren M. Reşat Baraner (2 c., Ankara, 1968). — Henry Lefebvre, *Marksın Sosyolojisi,* çeviren Selâhattin Hilav (İstanbul, 1968). — Roger Garaudy, *Karl Marxın Fikir Dün-*

yası, çeviren Adnan Cemgil (İstanbul, 1970).

Masonluk, Cevat Rıfat Atilhan, *Masonluk Nedir* (İstanbul, 1937). — Kenan Sunal, *Masonluk Felsefesi* (İstanbul, 1949). — C. İplikçi, *Mason Tarihinde Türkler* (İstanbul, 1949). — Cevat Rıfat Atilhan, *Kendi Vesikalarına Göre Masonluk Nedir* (İstanbul, 1954). — Faruk Ülkü - A. Semih Yazıcıoğlu, *Dünyada ve Türkiyede Masonluk* (İstanbul, 1965). — A. Zoletti, *Masonik Sözlük* (İstanbul, 1966). — Jules Boucher - Paul Naudon, *Masonluk Bu Meçhul*, çeviren Matilda Sakar (İstanbul, 1966). — Cevat Rıfat Atilhan, *Masonluğun İçyüzü* (İstanbul, 1966).— Paul Nadon, *Masonluk*, çeviren Samih Tiryakioğlu (İstanbul, 1968). — İzzet Nuri Gün - Yalçın Çeliker, *Masonluk ve Masonlar* (İstanbul, 1968). — Mithat Gürata, *Masonluk Nedir* (Ankara, 1971).

Meclis, Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilât Hukuku* (İstanbul, 1960). — Selçuk Özçelik, *1961 Anayasası Ders Notları* (İstanbul, 1965). — Sıddık Sami Onar, *İdare Hukukunun Umumî Esasları* (İstanbul, 1966). — Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası* (İstanbul, 1966). — Tarık Zafer Tunaya, *Siyasî Müesseseler ve Anayasa Hukuku* (İstanbul, 1969).

Meddah, Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Temaşası, Meddah, Karagöz, Ortaoyunu* (İstanbul, 1942). — M. Fuad Köprülü, *Türklerde Halk Hikâyeciliğine Ait Bazı Maddeler: Meddahlar* (Edebiyat Araştırmaları, Ankara, 1966). — Metin And, *Geleneksel Türk Tiyatrosu Tarihi* (Ankara, 1969).

Medea, Seneca. *Medeia*, çeviren Samim Sinanoğlu (Ankara, 1945).

Medeia, Euripides. *Medeia*, çeviren Ahmet Hamdi Tanpınar (Ankara, 1943).

Medrese, Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi* (5 c., İstanbul, 1943). — Muzaffer Gökmen, *Fatih Medreseleri* (İstanbul, 1943). — Süheyl Ünver, *İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç: Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı* (İstanbul, 1946). — Ernst Diez - Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı* (İstanbul, 1955). — Celâl Esad Arseven, *Türk Sanatı* (İstanbul, tarihsiz). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı* (Ankara, 1965). — M. Tayyib Gökbilgin, *Bursada Kuruluş Devrinin İlim Müesseseleri, İlim Adamları ve Bursa Tarihçileri Hakkında* (Necati Lugal Armağanı, Ankara, 1968). — Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri* (İstanbul, 1970). — *İslâm Ansiklopedisi* (Mescid maddesi).

Mehmed I Çelebi, *Âşıkpaşazade Tarihi*. — Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, çeviren Ragıb Hulusî (İstanbul, 1928). — Memduh Koyunoğlu, *İznik ve Bursa Tarihi* (Bursa, 1935). — *Hammer Tarihi*, c. II. — Hoca Sadeddin, *Tac-üt-Tevarih*, c. I. — Macit R. Kural, *Çelebi Mehmedin Yeşil Türbesi* (Güzel Sanatlar Dergisi, sayı 5, Ankara,1944). — Neşrî, *Cihannüma*, yayımlayan Franz Taeschner (Leipzig, 1951). — Dukas, *Bizans Tarihi*, çeviren Mirmiroğlu (İstanbul, 1956). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I. — İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. I. — *İslâm Ansiklopedisi*.

Mehmed II Fatih (*Fatih Sultan Mehmed* denir), *Âşıkpaşazade Tarihi*. — *Hammer Tarihi*, c. II, III — Hoca Sadeddin, *Tac-üt-Tevarih*, c. I. — Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, c. II (Gotha, 1856). — F. Hertzberg, *Geschichte der Byzantiner und des Osmanischen Reiches* (Berlin, 1883). — Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, c. II (Gotha, 1913). — Kritovulos, *Tarihi Sultan Mehmed Han Sani*, çeviren Karolidi (İstanbul, 1913). — Ziya Şakir, *Fatih İstanbulu Nasıl Aldı* (İstanbul, 1942). — Vl. Mirmiroğlu, *Fatihin Donanması ve Deniz Savaşları* (İstanbul, 1946). — İbrahim Artuk - Cevriye Artuk, *Fatihin Sikkeleri ve Madalyaları* (İstanbul, 1946). — Kemal Edib Unsel, *Fatihin Şiirleri* (Ankara, 1946). — Neşrî, *Cihannüma*, yayımlayan Franz Taeschner (Leipzig, 1951). — A. Süheyl Ünver, *Fatih Sultan Mehmedin Ölümü ve Hadiselerin Üzerine Bir Vesika* (İstanbul, 1952). — İsmail Hikmet Ertaylan, *Fatih ve Futuhatı* (2 c., İstanbul, 1953). — Reşad Ekrem Koçu, *Fatih Sultan (1430 - 1481)* [İstanbul, 1953]. — S. N. Özerdim - M. D. Mercanlıgil, *Fethin 500. Yıldönümü Dolayısıyle Çıkan Eserler* (Ankara, 1953). — Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyeti* (Ankara, 1953). — Zorzo Dolfin, *1453 Yılında İstanbul'un Muhasara ve Zaptı*, çevirenler Suat ve Samim Sinanoğlu (Fatih ve İstanbul, c. I, sayı 1, İstanbul, 1953). — Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mimarîsi* (İstanbul, 1953). — Bahaettin Öğel, *Fatih Devri Kültür ve Sanatının Türk Karakteri Hakkında Notlar* (Fatih ve İstanbul, c. II, sayı 2). — A. Süheyl Ünver, *Fatih Zamanında Tedris Beratları* (Fatih ve İstanbul, c. I. sayı 3 - 6, İstanbul, 1954). — İbrahim Artuk, *Fatih Sultan Mehmed ve Onu Müteakip Beyazıdla Cem Adlarına Kesilen Sikkeler* (Fatih ve İstanbul, c. II, sayı 7 - 12, İstanbul, 1954). — Halil İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar* (Ankara, 1954). — F. Babinger, *Mahomet II Le Conquérant et son Temps (1432-1481)* [Paris, 1954]. — Kemalpaşazade, *Tevarih-i Âl-i Osman, defter VII*, yayımlayan Şerafettin Turan (Ankara, 1954). — M. C. Şahabettin Tekindağ, *İbn Kemâle Göre Fatihin İstanbulu Muhasara ve Zaptı* (İstanbul Enstitüsü Dergisi, c. I, İstanbul, 1955). — Bekir Sıtkı Baykal, *Fatih Sultan Mehmedin Muhiti ve Şahsiyeti Üzerine Bir Deneme* (Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. XIV, sayı 3-4, Ankara, 1956). — Ahmet Aymutlu, *Fatih ve Şiirleri* (İstanbul, 1959). — Ziya Şakir, *Fatih Sultan Mehmed* (İstanbul, 1959). — Feridun Nafiz Uzluk, *Fatih Sultan Mehmed Zehirlendi mi, Eceli ile mi Öldü* (Ankara, 1965). — M. C. Şahabettin Tekindağ, *Fatihin Ölümü Meselesi* (İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, c. XVI, sayı 21, İstanbul, 1966). — Samiha Ayverdi, *Edebî ve Manevî Dünyası İçinde Fatih* (İstanbul, 1968). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Fatih Sultan Mehmed'in Ölümü* (Belleten, c. XXXIV, sayı 134, Ankara, 1970). — Ziya Tütüncü, *Fatih Sultan Mehmed* (İstanbul, 1971). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II. — *İslâm Ansiklopedisi*.

Mehmed III, Gelibolulu Ali, *Künh-ül-Ahbar*. — Peçevî, *Tarih*, c. II. — *Hammer Tarihi*, c. VII. — Kâtip Çelebi, *Fezleke*, c. I. — Selânikî, *Tarih* (İstanbul, 1964). — Mehmet Celâl, *Sultan Mehmed-i Salis* (İstanbul, 1890). — Akdes Nimet Kurat, *Türk - İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*. [Ankara, 1953]. — *İslâm Ansiklopedisi*.

Mehmed IV Avcı, Abdi Paşa, *Vekayiname* (Topkapı Sarayı, Koğuşlar Bölümü, nu. 915). — Kâtip Çelebi, *Fezleke*, c. II. — Naima, *Tarih*, c. IV. — *Hammer Tarihi*, c. VII. — Ricaut, *Histoire des Trois Derniers Empereurs des Turcs* (Paris, 1682). — Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmanî* (İstanbul, 1921). — Nuriye Özergin, *Mehmed IV Devrinde Anadolu Celâlî İsyanları* (Üniversite ktp. Tez nu. 920, İstanbul, 1943). — *İslâm Ansiklopedisi*.

Mehmed V (Reşad), Mehmed Selahaddin, *Bildiklerim* (Kahire, 1918). — Ruşen Eşref, *İki Saltanat Arasında* (İstanbul, 1918). — De la Jonquiere, *Histoire de l'Empire Ottomane* (Paris, 1934). — Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim* (Ankara, 1949). — Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi* (c. II, III, Ankara, 1951-1953). — Nedime Erginsu, *M. Reşad Devri 1910-1326 Senesi Kronolojisi* (Üniversite ktp. Tez nu. 923, İstanbul, tarihsiz). — *İslâm Ansiklopedisi*.

Mehmed VI (Vahideddin), G. Jaeschke, *Türk İnkılâbı Tarihi Kronolojisi 1918-1923*, çeviren N. R. Aksu (İstanbul, 1939). — Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti* (İstanbul, 1942). — Ali Fuad Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi* (Ankara, 1948). — Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim* (Ankara, 1949). — Bernard Lewis, *Modern Türkiyenin Doğuşu*, çeviren Metin Kıratlı (Ankara, 1970). — G. Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, çeviren Cemal Köprülü (Ankara, 1971).

Mehmed Rauf, Hüseyin Cahid Yalçın, *Eylül Muharriri Mehmed Rauf* (Serveti Fünun, c. XXI, sayı 531, İstanbul, 1901). — Selâmi İzzet Sedes, *Mehmet Rauf* (Aylık Ansiklopedi, c. 1, İstanbul, 1945). — L. Sami Akalın, *Mehmet Rauf, Hayatı, Sanatı, Eserleri* (İstanbul, 1953). — Sabahat Demirkızdıran, *Mehmet Raufun Romanlarında Kadın Tipleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 2423, İstanbul, 1954). — Erdoğan Coşkun, *Mehmed Raufun Romanlarında Ses ve Musiki* (Üniversite ktp. Tez nu. 2859, İstanbul, 1957). — Ayla Altındağ, *Mehmed Raufun Hikâyeciliği: Son Emel ve Pervâneler* (Üniversite ktp. Tez nu. 4520, İstanbul, 1965). — Ülker Karcıoğlu, *Mehmed Raufun Türk Edebiyatına Ait Yazıları* (Üniversite ktp. Tez nu. 3904, İstanbul 1965). — Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri* (Türkoloji Dergisi, c. II, sayı 1, Ankara, 1969).

Mektuplar, Eflatun. *Mektuplar*, çeviren İrfan Şahinbaş (İstanbul, 1943, 1962).

Melâmîlik, Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler* (İstanbul, 1931). — Ömer Rıza Doğrul, *İslâm Tarihinde İlk Melâmet* (İstanbul, 1950). — Abdülbaki Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiyede Mezhepler ve Tarikatlar* (İstanbul, 1969).

Melek, Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelâm* (İstanbul, 1955). — Ali Arslan Aydın, *İslâm İnançları ve Felsefesi* (Ankara, 1964). — Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm Dini* (Ankara, 1970). — *İslâm Ansiklopedisi* (Melâike maddesi).

Melikşah, Sadrüddin Ebu-l-Hasan Ali İbni Nâsır İbni Ali el-Hüseynî, *Ahbar-üd Devlet-is-Selçukiye*, çeviren Necati Lugal (Ankara, 1943). — İmadüddin Kâtip el-Isfahanî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, çeviren Kıvameddin Bursan (İstanbul, 1943). — Kerimüddin Aksarayî, *Müsameret-ül-Ahbâr, Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi*, yayımlayan Osman Turan (Ankara, 1944). — Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri I. Anadolunun Fethi* (İstanbul, 1944). — İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu* (İstanbul, 1953). — Reşid al-Din Fazlullah, *Cami al-Tavarih II. cild, 5. cüz, Selçuklular Tarihi*, yayımlayan Ahmed Ateş (Ankara, 1960). — Ali Sevim, *Sultan Melikşah Devrinde Ahsa ve Bahreyn Karmatilerine Karşı Selçuklu Seferi* (Belleten, c. XXIV, sayı 94, Ankara, 1960). — Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk - İslâm Medeniyeti* (Ankara, 1965). — Osman Turan, *Selçuklular Devrinde Türkiye* (İstanbul, 1972). — *İslâm Ansiklopedisi*.

Memlûklar veya **Kölemenler,** Gaudefroy-Demombynes, *La Syrie à l'Epoque des Mamelouks* (Paris, 1923). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal* (Ankara, 1941). — M. C. Şahabettin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı* (İstanbul, 1961). — A. Niyazi İplikçioğlu, *Memlûkler* (Üniversite ktp. Tez nu. 4128, İstanbul, 1966). — D. Ayalon, *The Mamluks and Naval Power* (Proceedings of the Israel Academy of Sciences and Humanities, c. I, Leiden, 1967). — M. C. Şahabettin Tekindağ, *Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış* (İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, sayı 25, İstanbul, 1971).

Memur, Çetin Özek, *Türk Hukukunda Memurların Muhakemesi* (Hukuk Fakültesi Mecmuası, c. XXVI, sayı 1-4, İstanbul, 1960). — Sait Güran, *İdarî Lüzum Sebebiyle Memurun Tahvili ve Müstafi Addi* (Hukuk Fakültesi Mecmuası, c. XXIX, sayı 1-2, İstanbul, 1963). — Hakkı Şinasi Ünver, *Gerekçeli ve Madde İzahlı Devlet Memurları Kanunu* (Ankara, 1965). — Sıddık Sami Onar, *İdare Hukukunun Umumî Esasları* (İstanbul, 1966). — Turgut Timur, *Memurların Yargılanmaları Usulü* (Ankara, 1971).

Menderes (Adnan), Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes* (İstanbul, 1967). — Celâl Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes* (İs-

tanbul, 1969). — Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı* (İstanbul, 1969). — Necip Fazıl Kısakürek, *Benim Gözümde Adnan Menderes* (İstanbul, 1970). — Orhan Cemal Fersoy, *Bir Devreye Adını Veren Başbakan Adnan Menderes* (İstanbul, 1971).

Meneksenos, Eflatun. *Meneksenos,* çeviren İrfan Şahinbaş (İstanbul, 1944, 1965).

Menteşeoğulları, Ahmet Tevhit, *Menteşeoğulları* (Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası, sayı 12, İstanbul, 1909). — Hafız Kadri, *Menteşe Emaretine Ait Asar-ı Kadime* (Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası, sayı 25, İstanbul, 1912). — Halil Edhem, *Düvel-i İslâmiye* (İstanbul, 1927). — Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu,* çeviren Ragıb Hulusi (İstanbul, 1928). — Zekâi Eroğlu, *Muğla Tarihi* (İstanbul, 1939). — Paul Wittek, *Menteşe Beyliği,* çeviren Orhan Şaik Gökyay (Ankara, 1944). — Dukas, *Bizans Tarihi,* çeviren V. Mirmiroğlu (İstanbul, 1956). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri* (Ankara, 1969). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Merkez Efendi (Musa bin Mustafa bin Kılıçbey bin Haydar, *Ebu Taki* de denir). Yusuf Sinan Efendi, *Tezkire-i Halvetiye* (Esad Efendi ktp. nu. 1372). — Celâleddin Mahmud Hulvî, *Lemezat* (Üniversite ktp. T. Y. nu. 1894). — *Seyahatname,* c. I. — Gelibolulu Âli, *Künh-ül-Ahbar.* — *Osmanlı Müellifleri,* c. I. — Tahsin Yazıcı, *Fetihten Sonra İstanbul'da İlk Halvetî Şeyhleri* (İstanbul Enstitüsü Dergisi, sayı 2, İstanbul, 1956). — M. Asım Çalıkoğlu, *Sünbül Efendi ve Merkez Efendinin Resimli Hayat ve Hüviyetleri* (İstanbul, 1965). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Merzifon, V. Cuinet, *La Turquie d'Asie,* c. I (Paris, 1892). — Vehbi Cem Aşkun, *Merzifon Şairleri* (Merzifon, 1937). — *Seyahatname,* c. II. — Zehra Kanışkan, *Merzifonun Beşerî ve İktisadî Vaziyeti* (Üniversite ktp. Tez nu. 679, İstanbul, 1942). — Sabahat Bayram, *Merzifon İlçesi Monografyası* (Üniversite ktp. Tez nu. 2289, İstanbul, 1953). — Sevgi Evrenos, *Merzifon'daki Türk Mimarî Eserleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 5148, İstanbul, 1967). — *İslâm Ansiplopedisi.*

Mescit veya **mescid,** Hüseyin Ayvansarayî, *Hadikat-ül-Cevani.* — Halil Edhem, *Camilerimiz* (İstanbul, 1933). — Seda Çetintaş, *Türk Mimarî Anıtları: Osmanlı Devri* (2 c., İstanbul, 1946-1952). — A. Kızıltan, *Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescidler* (İstanbul, 1958). — Celâl Esad Arseven, *Türk Sanatı* (İstanbul, 1954 - 1959). — Suut Kemal Yetkin, *İslâm Mimarîsi* (Ankara, 1959). — Abdullah Kuraner, *İlk Devir Osmanlı Mimarîsinde Cami* (Ankara, 1961). — Tahsin Öz, *İstanbul Camileri* (2 c., Ankara, 1962-1965). — Semavi Eyice, *Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler* (İktisat Fakültesi Mecmuası, c. XXIII, İstanbul, 1963). — Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarîsinin İlk Devri* (İstanbul, 1966). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Mesnevî, Vedia Arnas, *Mesnevî Tercümeleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 440, İstanbul, 1939). — Muhammed Şahin, *Mesnevînin Tenkidi* (İstanbul, 1946). — Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin Rumî* (İstanbul, 1959). — Bediüzzeman Fürüzanfer, *Mevlânâ Celâleddin,* çeviren F. Nafiz Uzluk (İstanbul, 1963). — Abdülbaki Gölpınarlı, *Mesnevî'nin 7. Cildi* (Şarkiyat Mecmuası, sayı 6, İstanbul, 1966).

Meşrutiyet (BİRİNCİ), Ahmed Midhat, *Üssi İnkılâp* (İstanbul, 1877). — Osman Nuri, *Abdülhamidi Sani ve Devri Saltanatı* (İstanbul, 1909). — Lütfü Simavî, *Devri İnkılâp* (İstanbul, 1911). — Mehmed Ârif, *Başımıza Gelenler* (İstanbul, 1912). — Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahebeleri* (İstanbul, 1921). — Ahmed Rasim, *İstibdaddan Hâkimiyeti Milliyeye* (2 c., İstanbul, 1923 - 1925). — Bekir Sıtkı Baykal, *93 Meşrutiyeti* (Belleten, c. VI, sayı 21-22, Ankara, 1942). — Ali Haydar Midhat, *Hatıralarım 1872-1946* (İstanbul, 1946). — Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilât Hukuku* (İstanbul, 1960). — Selçuk Özçelik, *1961 Anayasası Ders Notları* (İstanbul, 1965). — Sıddık Sami Onar, *İdare Hukukunun Umumî Esasları* (İstanbul, 1966). — Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası* (İstanbul, 1966). — Tarık Zafer Tunaya, *Siyasî Müesseseler ve Anayasa Hukuku* (İstanbul, 1969). — Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* çeviren Metin Kıratlı (Ankara, 1970). — Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi,* c. VIII.

Meşrutiyet (İKİNCİ), Ahmet Niyazi, *Hatıratı Niyazi Yahut Tarihçei İnkılâbı Osmanî'den Bir Sahife* (İstanbul, 1908). — Ahmed Refik, *İnkılâbı Azîm, 11 Temmuz 1324* (İstanbul, 1908). — Ahmed Ziya, *Meşrutiyet Uğrunda* (İstanbul, 1909). — Cevrî, *İnkılâp Ne İçin ve Nasıl Oldu* (Mısır, 1909). — Ahmed Saip, *Tarihi Meşrutiyet ve Şark Meselei Hazırası* (İstanbul, 1910). — Süleyman Sırrı Külçe, *Şemsi Paşa ve 24 Haziran* (Selânik, 1911). — Şerif Paşa, *Meşrutiyete Doğru Ben ... ve Hayatım* (İstanbul, 1911). — Mehmed Ârif, *Başımıza Gelenler* (İstanbul, 1912). — Hüseyin Kâzım Kadri, *10 Temmuz İnkılâbı ve Netayici* (İstanbul, 1920). — Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi* (c. I, II, III, Ankara, 1940 - 1943). — Recai Galip Okandan, *Amme Hukukumuzda İkinci Meşrutiyeti Doğuran Sebepler ve Meşrutiyet Rejiminin Teessüsü* (Hukuk Fakültesi Mecmuası, c. XII, sayı 4, İstanbul, 1946). — Tarık Zafer Tunaya, *Amme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyetin Siyasî Tefekküründe Garpçılık Cereyanı* (Hukuk Fakültesi Mecmuası, c. XIV, sayı 3-4, İstanbul, 1948). — Recai Galip Okandan, *Amme Hukukumuz Bakımından Tanzimat, Birinci ve İkinci Meşrutiyet Devirlerinin Önemi* (Hukuk Fakültesi Mecmuası, c. XV, sayı 1, İstanbul, 1949). — Ali Haydar Midhat, *Hatıralarım 1872-1946* (İstanbul 1946). — Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim* (İstanbul, 1951). — M. E. Elöve, *Umumî Amme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyet Devrinin Türkçülük Cereyanı* (Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, c. VII, Ankara 1952). — Tarık Zafer Tunaya, *Amme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyetin Siyasî Tefekküründe İslâmcılık Cereyanı* (Hukuk Fakültesi Mecmuası, c. XIX, sayı 3 - 4, İstanbul, 1954). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlân Edildiğine Dair Vesikalar* (Belleten, c. XX, sayı 77, Ankara, 1956). — Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlânı, İkinci Meşrutiyetin Siyasî Hayatına Bakışlar* (İstanbul, 1959). — Yusuf Hikmet Bayur, *İkinci Meşrutiyet Devri Üzerinde Bazı Düşünceler* (Belleten, c. XXIII, sayı 90, Ankara, 1959). — Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilât Hukuku* (İstanbul, 1960). — Ali Cevad, *İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hadisesi,* yayımlayan Faik Reşit Unat (Ankara, 1960). — Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası* (İstanbul, 1966). — Sıddık Sami Onar, *İdare Hukukunun Umumî Esasları* (İstanbul, 1966). — Tarık Zafer Tunaya, *Siyasî Müesseseler ve Anayasa Hukuku* (İstanbul, 1969). — Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* çeviren Metin Kıratlı (Ankara, 1970).

Metafizik, Aristoteles. *Metafizik,* çeviren Hilmi Ziya Ülken (İstanbul, 1935).

Metafizik Düşünceler, Descartes. *Metafizik Düşünceler,* çeviren Mehmet Karasan (İstanbul, 1942).

Metot Üstüne Konuşma (*Aklını İyi Kullanmak ve Bilimlerde Hakikati Aramak İçin*), Descartes. *Aklını İyi Kullanmak ve Bilimlerde Doğruyu Bulmak İçin Metot Üzerine Konuşma,* çeviren Mehmet Karasan (Ankara, 1944, 1945, 1962).

Metafizik Üstüne Konuşma veya **Tanrı'nın Yetkinlikleri Konusunda İnceleme,** Gottfried Wilhelm Leibniz. *Metafizik Üzerine Konuşma,* çeviren Nusret Hızır (İstanbul, 1949).

Metafizik ve Din Üstüne Konuşmalar, Malebranche. *Metafizik ve Din Üzerinde Görüşmeler,* çeviren Bedia Akarsu (İstanbul, 1946).

Mevlevîlik, Esrar Dede, *Tezkire-i Şuara-yı Mevleviye* (Üniversite ktp. T. Y. nu. 89). — Kösec Ahmed Dede, *Et-Tuhfet-ül-Behiyye fi Tarikat-il-Mevleviye* (Üniversite ktp. Ar. Y. nu. 3905). — Abdülgani Nablusî, *El-Ukud-ul-Lü'liye fi Tarik-is-Sadat-il-Mevleviye* (Üniversite ktp. Ar. Y. nu. 3511). — *Tibyanu Vesail-il-Hakayık fi Selasil-it-Teraik,* c. III. — Sakıp Dede, *Sefine-i Nefise-i Mevleviyan* (Mısır, 1866). — Sarı Abdullah, *Semerat-ül-Fuad* (İstanbul, 1871). — Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevîhanesi* (İstanbul, 1911). — Rauf Yekta, *Mevlevî Âyinleri* (İstanbul, 1934 - 1939). — Saliha Şükran Uçar, *Mevlevîlik Üzerine Küçük Bir Çalışma* (Üniversite ktp. Tez nu. 993, İstanbul, 1945). — Muhittin Celâl Duru, *Tarihî Simalardan Mevlevî* (İstanbul, 1952). — Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* (İstanbul, 1953). — Asaf Halet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik* (İstanbul, 1957). — Şehabettin Uzluk, *Mevlevîlikte Resim ve Resimde Mevlevîler* (Ankara, 1957). — Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdab ve Erkânı* (İstanbul, 1963).

Mevlit veya **Mevlid,** Veled Çelebi, *Süleyman Çelebi Mevlidi ve Mehazları* (Hayat Mecmuası, c. II, sayı 45, İstanbul, 1927). — F. Lyman Mac Callum, *The Mevlidi Sherif by Süleyman Chelebi* (London, 1943). — Gazali Saltık, *Süleyman Çelebi ve Mevlidi Hakkında Bir Tetkik* (İstanbul, 1947). — Ali Rıza Sağman, *Mevlid Nasıl Okunur ve Mevlidhanlar* (İstanbul, 1951). — Necla Pekolcay, *Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i, Metni ve Menşei Meselesi* (Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. VI, İstanbul, 1954). — Ahmet Ateş, *Süleyman Çelebi - Vesilet-ün Necat - Mevlid* (Ankara, 1954). — Ahmet Aymutlu, *Süleyman Çelebi ve Mevlidi Şerifi* (İstanbul, 1958). — Nihad Sami Banarlı, *Büyük Nazireler: Mevlid ve Mevlidde Millî Çizgiler* (İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Dergisi, c. I, sayı 1, İstanbul, 1963). — Faruk K. Timurtaş, *Mevlid* (İstanbul, 1970).

Mezar, Sadettin Nüzhet Ergun, *Mezar Kitabeleri (İstanbul'da Medfun Meşahire Ait)* [İstanbul, 1932]. — Tahsin Özgüç, *Öntarihte Anadolu'da Ölü Gömme Âdetleri* (Ankara, 1948). — Behçet Ünsal, *Mimarî Tarihi* (İstanbul, 1967). — Şerare Yetkin, *Yeni Bulunmuş Figürlü Mezar Taşları* (Selçuklu Araştırmaları Dergisi, c. I, Ankara, 1969).

Mezar ötesinden Hatıralar, Chateaubriand. *Mezar Ötesinden Hatıralar,* çeviren Yaşar Nabi Nayır (İstanbul, 1946, 1969).

Mezarsız ölüler, Jean - Paul Sartre. *Mezarsız Ölüler,* çeviren Adalet Ağaoğlu (Ankara, 1962, İstanbul, 1964).

Mezhep veya **mezheb,** İbni Hazm, *Kitab-ul-Fasl fi-l-Milel ve'l-Ehva ve'n-Nihel* (Mısır, 1899). — Abdülkadir Bağdadî, *El-Fark Beyne'l-Firak* (Kahire, tarihsiz). — Şehristanî, *El-Milel ve'n-Nihel* (Mısır, 1947). — Yaşar Kutluay, *İslâmiyette İtikâdî Mezheplerin Doğuşu* (Ankara, 1959). — Yaşar Kutluay, *İslâm ve Yahudî Mezhepleri* (Ankara, 1965). — Neşet Çağatay - İ. Agâh Çubukçu, *İslâm Mezhepleri Tarihi* (Ankara, 1965). — Muhammed Ebu Zehre, *İslâmda Fıkhî Mezhepler Tarihi,* çeviren Abdülkadir Şener (Ankara, 1968). — Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm Dini* (İstanbul, 1969). — Muhammed Ebu Zehre, *İslâmda Siyasî ve İktisadî Mezhepler Tarihi,* çevirenler E. Ruhi Fığlalı - Osman Eskicioğlu (İstanbul, 1970).

Mezopotamya, Şemsettin Günaltay, *Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark, Elâm, Mezopotamya* (Ankara, 1937). — Benno Landsberger, *Mezopotamya'da Medeniyetin Doğuşu,* çeviren Mebrure Tosun (Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. III, sayı 3, Ankara, 1944). — Arif Müfit Mansel, *Eski Doğu ve Ege Tarihinin Anahatları* (İstanbul, 1945). — H. Lenzen, *Die Sumerer* (Berlin, 1948). — Mebrure Tosun, *Mezopotamya'da Silindir Mühürlerinin Prophylactique Fonksiyonu ve Üzerindeki Yazıların Ehemmiyeti* (Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. X, sayı 1-2, Ankara, 1952). — Mebrure Tosun, *Mezopotamya Silindir Mühürlerinde Hurri-Mitanni Üslûbu* (Ankara, 1956). — Behçet Ünsal, *Mimarî Tarihi* (İstanbul, 1967).

Mısır. Coğ. Ali Tanoğlu, *Mısır ve Süveyş Kanalı* (İstanbul, 1953).

— Tar. Adviye, *Mehmed Ali Paşa Zamanında Mısır Meselesi* (Üniversite ktp. Tez nu. 201, İstanbul, 1943). — Halil Edhem Eldem, *Mısır'ın Son Memlûk Sultanı Melik Tumanbay II Adına Çorluda Bulunan Bir Kitâbe* (İstanbul, 1935). — Arif Müfit Mansel, *Mısır ve Ege Tarihi Notları* (İstanbul, 1938). — Yusuf Ziya Özer, *Mısır Tarihi* (Ankara, 1939). — Arif Müfit Mansel, *Eski Doğu ve Ege Tarihinin Anahatları* (İstanbul, 1945). — Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi* (Ankara, 1945). — C. Aldred, *The Egyptians* (Praeger, 1961). — Ahmed Ebu'l-Feth, *Mısır İhtilâlinin İçyüzü ve Nâsır,* çeviren Nusret Kuruoğlu (İstanbul, 1965). — Peter Mansfield, *Mısır İhtilâli ve Nâsır,* çeviren Ergün Tuncalı (İstanbul, 1967).

— İkt. İstanbul Ticaret Odası, *Birleşik Arap Cumhuriyeti* (Ankara, 1965).

— Eğ. Celal Saraç, *Eski Mısırda Bilim ve Teknik* (Ankara, 1935). — A. Scharf, *Die Frühkulturen Aegyptens und Mesopotamiens* (Leipzig, 1941). — Aydın Sayılı, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp* (Ankara, 1966).

— G. Santl. W. M. Flinders Petrie, *Prehistoric Egypt* (London, 1918). — G. Brunten - G. Caton - Thompson, *The Civilisation and Uredynastic Remains near Badari* (London, 1929). — P. Bovier - Lapierre, *L'Egypte Préhistorique. Précis de l'Histoire d'Egypte par Divers Historiens et Archeologues 1* (Caire, 1932). — V. Gordon Childe, *New Light on the Most Ancient East* (London, 1934). — Kurt Bittel, *Ön Asya Tarih öncesi Çağları,* çeviren Halet Çambel (İstanbul, 1945). — W. S. Smith, *A History of Egyptian Sculpture and Painting in the Old Kingdom* (London, 1949). — A. Mekhitarian, *Egyptian Painting* (Skira, 1954). — C. Aldred, *The Development of Ancient Egyptian, 3200-1315 B. C* (Tiranti, 1962). — Behçet Ünsal, *Mimarî Tarihi* (İstanbul, 1967).

— Zır. C. Van Dillewijn, *Mısır'da Şekerkamışı Kültürü* (İstanbul, 1947). — G. Bailleux, *Mısır'da Pamuk,* çeviren Necati Turgay (Ankara, 1950).

Micromégas, Voltaire. *Hikâye-i Hikemiyye-i Mikromega,* çeviren Ahmed Vefik Paşa (İstanbul, 1871). — *Hikâye-i Feylesofiyye'i Mikromega,* çeviren Ali Bey (İstanbul, 1871).

Midhat Paşa, Maide, *Midhat Paşa* (Üniversite ktp. Tez nu. 256, İstanbul, 1935). — M. Zeki Pakalın, *Midhat Paşa* (İstanbul, 1940). — A. Haydar Mithat, *Hatıralarım 1872-1946* (İstanbul, 1946). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat ve Rüştü Paşaların Tevkiflerine Dair Vesikalar* (Ankara, 1946). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat Paşa ve Taif Mahkûmları* (Ankara, 1950). — M. Aydıner, *Midhat Paşanın Vasiyetnamesi ve Sureti Şehadeti* (İstanbul, 1953). — A. Ergüç, *Midhat Paşa* (İstanbul, 1959). — S. Özkan - H. Göktürk, *Midhat Paşa* (İstanbul, 1961). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi* (Ankara, 1967). — *İslâm Ansiklopedisi.* — Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi,* c. VIII.

Miletos, Ekrem Akurgal, *Die Kunst Anatoliens* (Berlin, 1961). — Arif Müfit Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi* (Ankara, 1963). — H. Metzger, *Anatolien II* (Geneve, 1969).

Milletlerin Zenginliği, Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği,* çeviren Haldun Derin (4 c., İstanbul, 1948, Ankara, 1955).

Millî edebiyat, Ali Canip, *Millî Edebiyat Meselesi ve Cenap Beyle Münakaşalarım* (İstanbul, 1918). — Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul, tarihsiz). — Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri* (2 c., İstanbul, 1954-1965). — Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri* (Ankara, 1960). — Agâh Sırrı Levend, *Türkçülük ve Millî Edebiyat* (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, Ankara, 1961). — M. Fuad Köprülü, *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri* (Edebiyat Araştırmaları, Ankara, 1966). — Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri* (Türkoloji Dergisi, c. II, sayı 1, Ankara, 1969).

Milyoncu Marko, O'Neil. *Milyoncu Marko,* çeviren Avni Givda (İstanbul, 1954).

Milyoner Kadın, Bernard Shaw. *Milyoner Kadın,* çeviren Avni Givda (Ankara, 1947, İstanbul, 1966).

Minyatür, F. R. Martin, *The Miniature Painting and Painters of Persia, India and Turkey from the 8th to the 18th century* (London, 1912). — Ernst Kühnel, *Miniaturmalerei im Islamischen Orient* (Berlin, 1922). — Jean Ebersolt, *La Miniature Byzantine* (Bruxelles, 1926). — Armenag Bey Sakızyan, *La Miniature Persane du XII au XVII Siécle* (Bruxelles, 1929). — İvan Stchoukine, *Les Miniatures Indiennes de l'Epoque des Grand Moghols au Musée du Louvre* (Paris, 1929). — Laurence Binyon - J. V. S. Wilkinson, *Persian Miniature Painting* (London, 1933). — Fethi Ethem - İvan Stchoukine, *Les Manuscrits Orientaux Illustrés de la Bibliothéque de l'Universite de Stamboul* (Paris, 1933). — Tahsin Öz, *Hünername ve Minyatürleri* (Güzel Sanatlar Dergisi, c. I, Ankara, 1939). — A. Süheyl Ünver, *Ressam Nigârî ve Eserleri* (Ankara, 1946). — A. Süheyl Ünver, *Ressam Levnî, Hayatı ve Eserleri* (Ankara, 1949). — Grace Dunham Guest, *Shiraz Paintig in the Sixteenth Century* (Washington, 1949). — A. Süheyl Ünver, *Ressam Nakşî, Hayatı ve Eserleri* (İstanbul, 1949). — André Grabar, *La Peinture Byzantine* (Geneve, 1953). — Mazhar Şevket İpşiroğlu - Sabahattin Eyüboğlu, *Fatih Albümüne Bir Bakış* (İstanbul, 1955). — Emel Esin, *Türkish Miniature Painting* (Tokyo, 1960). — Lubor Hafek, *Indische Miniaturen* (Praha, 1960). — Vera Kubickova, *Persiche Miniaturen* (Praha, 1960). — Richard Ettinghausen - Mazhar Şevket - Sabahattin Eyüboğlu, *Turkey Ancient Miniature* (London, 1961). — Basil Gray, *Persian Painting* (Geneve, 1961). — Ernst Grube, *Bir Türk Minyatür Ekolü* (Milletlerarası Birinci Türk Sanatları kongresi, Ankara, 1962). — Nurhan Atasoy, *Türk Minyatürlerinde Tarihî Gerçekçilik* (Sanat Tarihi Yıllığı I, İstanbul, 1964). — Mazhar Şevket İpşiroğlu, *Malerei der Mongolen* (Münih, 1965). — Zeki Velidi Togan, *On the Miniatures in İstanbul Libraires* (Beynelmilel Türk Sanatı kongresi, Napoli, 1965). — Richard Ettinghausen, *Turkische Miniaturen vom 13 bis zum 18. Jahrhundert* (München, 1965). — Zeren Akalay, *Tarihî Konuda İlk Osmanlı Minyatürleri* (Sanat Tarihi Yıllığı II, İstanbul, 1966 - 1968). — Nurhan Atasoy, *1510 Tarihli Memlûk Şehnamesinin Minyatürleri* (Sanat Tarihi Yıllığı II, İstanbul, 1966). — Filiz Öğütmen, *XII - XVIII. Yüzyıllar Arasında Minyatür Sanatından Örnekler* (İstanbul, 1966). — İvan Stchoukine, *La Peinture Turque* (Paris, 1966). — Ernst Grube, *The Classical Style in Islamic Painting* (London, 1968). — Nigâr Anafarta, *Hünername Minyatürleri ve Sanatçıları* (İstanbul, 1969). — Rachel Arié, *Miniatures Hispano - Musulmanes* (Leiden, 1969). — İsmet Binark, *Türklerde Minyatür Sanatı* (Türk Kültürü, c. VIII, sayı 92, Ankara, 1970). — Mazhar Şevket İpşiroğlu, *Das Bild İm Islam* (Wien, 1971). — Oktay Aslanapa, *Turkish Art and Architecture.* (London, 1971).

Miras, Mustafa Reşit Belgesay, *Miras Hukuku* (İstanbul, 1933). — Samim Gönensay, *Miras Hukuku* (İstanbul, 1938). — Ferit Hakkı Saymen, *Aciz Sebebiyle Mirasdan İskat* (İstanbul, 1939). — Ebu'l-Ula Mardin, *Miras Hukuku* (İstanbul, 1939). — Kemalettin Birsen, *Medenî Kanunumuza göre Hısımlar ve Mirastaki Hisseleri* (İstanbul, 1940). — Ferit Hakkı Saymen, *Ziraî Miras Hukuku* (İktisat Fakültesi Mecmuası, c. IV, sayı 4, İstanbul, 1943). — Rıza Çubukgil, *Mirastan Âdi İskatın Hukukî Maliyeti ve Sebepleri* (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c. VIII, sayı 3-4, Ankara, 1950-1951). — R. Coquoz, *Mirasın Reddinin Mirasın İntikali Üzerinde Olan Tesirleri* (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c. VIII, sayı 1-2, Ankara, 1951). — Kemal Tahir Gürsoy, *Ölüme Bağlı Tasarruflarda Şart ve Mükellefiyetler* (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c. X, sayı 1-4, c. XI, sayı 1-2, Ankara, 1953-1954). — Şakir Berki, *Türk Miras Hukukunun Esasları* (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c. XI, Ankara, 1954). — Haluk Tandoğan, *Miras Sebebiyle İstihkak Davası* (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c. XII, sayı 1-2, Ankara, 1955). — Şakir Berki, *Türk Medenî Hukukunda Devletin Mirasçılığı* (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c. XX, sayı 1-4, Ankara, 1963). — Vedat Raşit Seviğ, *Mirasla İlgili Devletler Hususî Hukuku Kaideleri* (İstanbul, 1963). — Samim Gönensay - Kemalettin Birsen, *Miras Hukuku* (İstanbul, 1963). — Şakir Berki, *Türk Medenî Kanununda Karı - Kocanın Mirasçılığı* (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c. XXI, sayı 1-4, Ankara, 1964).

Mitoloji, Nurullah Ataç, *Mitoloji* (İstanbul, 1932). — Eckart Peterich, *Küçük Yunan Mitologyası,* çeviren Suat Yakup Baydur (Ankara, 1946). — Salih Zeki Aktay, *Mitoloji* (İstanbul, 1948). — Halikarnas Balıkçısı. *Anadolu Efsaneleri* (İstanbul, 1955). — Halikarnas Balıkçısı, *Anadolu Tanrıları* (İstanbul, 1955). — Behçet Necatigil, *Küçük Mitologya Sözlüğü* (İstanbul, 1957). — Cemal Tollu, *Mitoloji: Yunan ve Roma* (İstanbul, 1957). — Selim Kurnaz, *Mitoloji ve Tarihten Seçmeler* (İstanbul, 1960). — E. Dilman, *Mitologyadan Ünlü Kişiler* (İstanbul, 1961). — Edith Hamilton, *Mitologya,* çeviren Ülkü Tamer (İstanbul, 1964). — Cahit Beğenç, *Anadolu Mitolojisi* (İstanbul, 1967). — Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi* (2 c., İstanbul, 1971).

Mizah, Zahir Güvemli, *Türk Mizah Edebiyatı Antolojisi* (İstanbul, 1949). — Nihad Sami Banarlı, *Metinlerle Edebî Bilgiler* (İstanbul, 1950). — Mustafa Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü* (İstanbul, 1954). — Hilmi Yücebaş, *Hiciv Edebiyatı Antolojisi* (İstanbul, 1961). — M. Sunullah Arısoy, *Türk Hiciv ve Mizah Antolojisi* (İstanbul, 1967). — Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi* (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, Ankara, 1970).

Molière (Jean - Baptiste POQUELİN), Cevdet Perin, *Fransız Edebiyatında Komedi ve Molière* (İstanbul, 1944). — Daniel Mornet, *Fransız Edebiyatı Tarihi,* çeviren Nevin Yürür (İstanbul, 1946). — Cevdet Perin, *Fransız Edebiyatı Tarihi* (İstanbul, 1946). — Yaşar Nabi Nayır, *Molière* (İstanbul, 1963).

Monadoloji, Gottfried Wilhelm Leibniz. *Monadoloji,* çeviren Suut Kemal Yetkin (İstanbul, 1943; Ankara, 1962).

Mondros mütarekesi, R. Ekrem Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonları (1300 - 1920) ve Lozan Muahedesi (24 Temmuz 1923)* [İstanbul 1934]. — Âli Fuat Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi* (Ankara, 1948). — Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasî Tarih Metinleri: Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları* (Ankara, 1953). — H. Roderic Davison, *Turkish Diplomacy from Mondros to Lausanne* (Princtor, 1955). — Tevfik Bıyıklıoğlu, *Mondros Mütarekenamesinde Elviyei Selâse ile İlgili Yeni Vesikalar* (Ankara, 1957). — M. Tayyib Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken (Mondros Mütarekesinden Sıvas Kongresine)* [Ankara, 1959]. — Tevfik Bıyıklıoğlu, *Türk İstiklâl Harbi (Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı)* [Ankara, 1962]. — Dr. Gotthard, *Mondros'a Giden Yol* (Ankara, 1964). — Fahir H. Armaoğlu, *Siyasî Tarih. 1789 - 1960* (Ankara, 1964). — Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, 1918 Yılı Hareketleri* (Ankara, 1967).

Montaigne (Michel EYQEM DE), Sabahattin Eyüboğlu, *Montaigne* (İstanbul, 1962).

Monte Kristo Kontu, Alexandre Dumas père. *Monte Kristo,* çeviren Teodor Kasap (İstanbul, 1871, 1873). — *Monte Kristo,* çeviren Avanzade Mehmed Süleyman (İstanbul, 1910). — *Monte Kristo,* çeviren Ümit Kayalıoğlu (İstanbul, 1959). — *Monte Kristo Kontu,* çeviren Fikret Arıt (İstanbul, 1962).

genel kaynaklar

Amasya Tarihi, Hüseyin Hüsameddin (4 c., İstanbul 1911-1913, 1927-1935).

Asım Tarihi, Küçükçelebizade İsmail Asım (İstanbul, 1965).

Âşık Çelebi Tezkiresi (Millet ktp. Tarih böl. Nu. 772; Üniversite ktp. T. Y. 2406).

Âşıkpaşazade Tarihi (*Tarih-i Ali Osman*), Âşıkpaşazade (Ali Bey neşri. İstanbul 1913).

Bektaşî Edebiyatı Antolojisi [— *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*], Sadeddin Nüzhet Ergun (İstanbul, 1944).

Beyanî Tezkiresi (Üniversite ktp. T. Y. 2568).

Cevdet Tarihi, Ahmed Cevdet Paşa (12 c., İstanbul, 1883-1891).

Coğrafya Sözlüğü, Sami Öngör (İstanbul, 1961).

Coğrafya Terimleri Sözlüğü, Reşat İzbırak (Ankara, 1964).

Daire-t-ül Maarif-i Farisî (2 c., Tahran, 1967).

Der Grosse Brockhaus (Wiesbaden, 14 c., 1952-1963).

Derleme Sözlüğü, T.D.K. (1-4. c., Ankara, 1963-1970).

Devhat-ül-Meşayih, Topal Ahmed Rifat Efendi (İstanbul, ?).

Dictionnaire Biographique des Auteurs (2 c., Paris, 1964).

Dictionnaire des Oeuvres (4 c., Paris, 1962).

Divanü Lûgat-it-Türk Dizini, T. D. K. (Ankara, 1943).

Dizionario Enciclopedico İtaliano (12 c., Roma, 1955-1960).

Enciclopedia Garzanti (2 c., Milano, 1962).

Encyclopedia Americana (30 c., New York 1970).

Encyclopedia Britannica (24 c., Chicago, 1969).

Esrar Dede Tezkiresi, Esrar Dede (Üniversite ktp. T. Y. 89).

Fatin Tezkiresi, Fatin Davud bin Halid (İstanbul, 1854).

Ferheng-i Mustalahat-ı Urefa, Seccadî (Tahran, 1339).

Fezleke Tarih-i Osmani, Kâtip Çelebi (2 c., İstanbul, 1869-1870).

Fundamenta [*Philologiae Turcicae*—], (2 c., Wiesbaden, 1959-1964).

Gran Enciclopedia Larousse (1-10 c., Madrid 1967-1969).

Güftî Tezkiresi, Güftî (Üniversite ktp. T. Y. 1533).

Gülbin-i Hanan, Halim Giray (İst., 1870).

Gül-i Ziba [*Zeyl-i Hadikat ül-Vüzera*], Dilaverağazade Ömer (İstanbul, 1854).

Hadikat-ül-Cevamî, Ayvansarayî Hüseyin (İstanbul, 1864).

Hadikat-ül-Vüzera, Osmanzade Taib (İstanbul, 1854).

Hadikat-ür-Rüesa, Ahmed Resmî Efendi (Süleymaniye ktp. Esad Ef. böl. Nu. 3378/1; Lâleli böl. Nu. 2097/m).

Hadikat-ür-Rüesa, Ahmed Resmî Efendi (İstanbul, 1852).

Hammer Tarihi [*Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*], Purgstall Joseph von Hammer (10 c., Mehmed Ata tercümesi, İstanbul, 1911-1918).

Harita-i Kapdanan-ı Derya, Ramizpaşazade Mehmed İzzet (İstanbul, 1833).

Hasan Çelebi Tezkiresi, Kınalızade Hasan Çelebi (Süleymaniye ktp. T. Y. 2525).

Hülâsat-ül-İtibar, Ahmed Resmî Efendi (İstanbul, 1869-1889).

İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi (11 c., İstanbul, 1946-1960).

İlmiye Salnamesi (İstanbul, 1915).

İslâm Ansiklopedisi (1-10 c., İstanbul, 1941 -1967).

İstanbul Ansiklopedisi, Reşat Ekrem Koçu (9 c., İstanbul, 1958-1968).

Kamus-ı Türkî, Şemseddin Sami (İstanbul, 1901).

Kamus-ul-Alâm, Şemseddin Sami (6 c., İstanbul, 1888-1898).

Keesing's Contemporary Archives (Londra, 1963-1970).

Künh-ül-Ahbâr, Gelibolulu Âli (Üniversite ktp. T.Y. 5959, Süleymaniye ktp. Esad Ef. böl. Nu. 2162).

Künh-ül-Ahbârdaki Âlim ve Şairler, Muazzez Taku (Türkiyat Enstitüsü. Nu. 90, İstanbul, 1938).

Lâtifî Tezkiresi, Lâtifî (İstanbul, 1896).

Lexikon der Weltliteratur (2 c., Stuttgart, 1964-1968).

Lûtfi Paşa Tarihi [*Tarih-i Âl-i Osman*], Lûtfi Paşa (İstanbul, 1922).

Mecelle-i Nukbe [*Devhat-ün-Nukbe*], Müstakimzade Sadeddin Efendi (Rifat Efendi tertibi, İstanbul, 1866).

Mecellet-ün-Nisab, Müstakimzade Süleyman Sadüddin (Süleymaniye ktp. Halet Ef. böl. nu. 628).

Meşhur Adamlar [— *Hayatları — Eserleri*], İbrahim Alâettin (4 c., İstanbul, 1933-1935).

Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye, Mehmed Esad (İstanbul, 1892).

Münşeat-ı Selatin, Feridun Bey (İst., 1857).

Nefehat-ül-Üns Tercümesi, Lamiî Çelebi (İstanbul, 1872).

Naima Tarihi, Naima (6 c., İstanbul 1863).

Nuhbet-ül-Âsâr, Beliğ (Üniversite ktp. T. Y. 1182; müellef hattı).

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ferit Devellioğlu (Ankara, 1962).

Osmanlı Müellifleri, Bursalı Mehmed Tahir (3 c., İstanbul, 1914, 1923, 1926).

Osmanlı Tarihi, İsmail Hakkı Uzunçarşılı I-IV. — Enver Ziya Karal V-VIII (8 c., Ankara, 1947-1962).

Osmanlı Tarihi Kronolojisi [*İzahlı*—], İsmail Hami Danişmend (4 c., İstanbul, 1947-1955).

Özel Zooloji, Mithat Ali Tolunay (2 c., İstanbul, 1958-1961).

Papyros-Larousse, *Geniki Pagkosmios Egkyklopaideia* (12 c., Atina, 1964-1969).

Peçevî Tarihi, İbrahim Peçevî (2 c., İstanbul 1866).

Persian-English dictionary, F. Steingass Ph. D. (Londra, 1947).

Ramiz Tezkiresi, Ramiz (Üniversite ktp. T. Y. nu: 91).

Raşid Tarihi, Mehmed Raşid (3 c., İstanbul, 1865).

Redhouse Sözlüğü (Türkçe-İngilizce, İstanbul 1968; İngilizce-Türkçe, İstanbul, 1969).

Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Nihad Sami Banarlı (İstanbul, tarihsiz).

Reşahat Ayn-ul-Hayat, Ali bin Hüseyin Kâşifi (İstanbul, 1852).

Rıza Tezkiresi, Rıza (Millet ktp. Tarih böl. Nu. 764).

Riyazi Tezkiresi, Riyazi (Üniversite ktp. T. Y. 4098, 3280, 761).

Rizzoli-Larousse, Enciclopedia Universale 1-9 c., Milano, 1966-1969).

Safâî Tezkiresi, Safâî (Üniversite ktp. T. Y. 6189).

Salim Efendi Tezkiresi, Salim Efendi (İstanbul, 1897).

Sanat Ansiklopedisi, Celâl Esad Arseven (4 c., İstanbul, 1943).

Sefine-i Nefise [— *Menakıb-ı Mevleviyye*], Mustafa Sakıb Dede (Mısır, 1866).

Sefinet-ül-Vüzera, Mehmed Hafid (İstanbul, 1952).

Sefinet-ür-Rüesa, Ahmed Resmî Efendi (Süleymaniye ktp. Âşir Ef. böl. Nu. 256; Esad Ef. böl. Nu. 2296).

Sehî Tezkiresi, Sehî (Üniversite ktp. T. Y. 3732; basımı, İstanbul, 1907).

Seyahatname, Evliya Çelebi (10 c., İstanbul, 1896-1938).

Sicilli Osmanî, Mehmed Süreyya (4 c., İstanbul, 1890-1893).

Silâhdar Tarihi, Silâhdar Mehmed Ağa (2 c., İstanbul, 1928).

Son Asır Türk Şairleri, İbnülemin Mahmud Kemal İnal (12 cüz., İstanbul, 1930-1942).

Son Sadrazamlar, İbnülemin Mahmud Kemal İnal (14 cüz., İstanbul, 1940-1942).

Şakayık-ı Numaniye Tercümesi, İbrahim bin Ahmed (Millet ktp. Ali Emîri böl. Nu. 727).

Şânîzade Tarihi, Şânîzade Mehmed Abdullah (4 c., İstanbul, 1873-1874).

Şakayık Zeyli [*Hadayık-ül-Hakayık fi tekmilet-iş-Şakayık*]. Atayî (İstanbul, 1851).

Tac-üt-Tevarih, Hoca Saadeddin (2 c., İstanbul, 1862-1872).

Tarama Sözlüğü, T.D.K. (1-4 c., Ankara, 1963-1969).

Tarih-Coğrafya Yazmaları Katalogları [*İstanbul Kütüphaneleri* —] (1-9. fasikül. İstanbul, 1943-1949).

Tarih-i Âl-i Osman, Solakzade Mehmed Hemdemî Çelebi (İstanbul, 1879).

Tarih-i Sami ve Şakir, Suphi (İstanbul, 1785).

The Oxford Companion to English Literature (Londra, 1967).

Tibyanu Vesail-il-Hakayık fi-Selasil-it-Teraik, Harirîzade Ahmed Kemaleddin (3 c., Süleymaniye ktp. Fatih böl. Nu. 430-432).

Topkapı Yazmalar Katalogu [*Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katalogu*], Fehmi Edhem Karatay (2 c., İstanbul 1961).

Tuhfe-i Hattatîn, Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi (İstanbul, 1928).

Türk Ansiklopedisi (1-17. c., Ankara, 1946 -1969).

Türk Argosu, Ferit Devellioğlu (Ankara, 1970).

Türkçe Sözlük, T.D.K. (Ankara, 1969).

Türk İnkılâbı Tarihi, Yusuf Hikmet Bayur (3 c., Ankara, 1940-1967).

Türk Lûgati, Hüseyin Kâzım Kadri (4 c., Ankara, 1928-1945).

Türk Meşhurları Ansiklopedisi, İbrahim Alaeddin Gövsa (İstanbul, 1946).

Türk Sanat Tarihi, Celâl Esad Arseven (İstanbul, tarihsiz).

Türk Şairleri, Saadeddin Nüzhet Ergun (3 c., İstanbul, tarihsiz).

Vasıf Tarihi, Vasıf Ahmed (2 c., İstanbul, 1804).

Zübdet-ül-Eş'âr, Faizî (Üniversite ktp. T. Y. 3289, Süleymaniye ktp. Nu. 3723).